

GOVERNMENT OF INDIA
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY
CENTRAL ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

CALL No.

Sa 2 VI / Sae / Vid

ACC. No.

67561

D.G.A. 79.

GIPN—S1—2D. G Arch.N D.57—27-9-58—1,00,000

ṚGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

RGVEDA SAMHITĀ ऋग्वेद संहिता

with

English Translation

by

Svami Satya Prakash Sarasvati

and

Satyakam Vidyalkar

Volume I

Introduction and Index

प्रथमो भागः

भूमिका-ऋग्वेद-मन्त्रानुक्रमणी च

Sa. 2. VI.
Sar/Vid

Veda Pratishthana
New Delhi

RGVEDA, Vol. I

© Veda Pratishthana, 1977

Published by the Veda Pratishthana, New Delhi
on behalf of the Narendra Mohan Foundation,
Pusa Road, New Delhi (India)

ग्रन्थालय संख्या दिनांक 25.7.81
निवेदन संख्या 592VI/544/vid
नई दिल्ली
* द. प्रगति प्रकाशकालय

Sole Distributors :

S. Chand & Company Ltd

Ram Nagar, New Delhi-110055

JULLUNDUR : LUCKNOW : BOMBAY : CALCUTTA : MADRAS
HYDERABAD : PATNA : NAGPUR : BANGALORE : COCHIN

Shiksha Bharati Press, G. T. Road, Shahdara, Delhi-110032

Rec. from Munshiram Manoharlal, New Delhi, vide Bill No. 58371
 dated 16.7.81 price Rs. 50.00/-

CONTENTS

Preface

Introduction

1. Vedas : A Glimpse	1
2. The Samhitas	72
3. The Commentaries on the Vedas : Pre-Sayana and Sayana Schools	85
4. Western Translators and Commentators	95
5. Pre-Dayananda and Post-Dayananda Period of Interpretation : Sayana—Dayananda—Aurobindo	
6. Divine Language	109
7. Agni, Mitra, Varuna and Agni	130
8. The Ashvins and Vishvedevas	147
9. Saraswati, Ila, Bharati and Mahi	163
10. Usha and Svarloka	170
11. The Maruts, Sarama and Panis	187
12. Rsis or the Vedic seers	203
13. Vedic Metres	225
14. Vedic Accents	238
15. Our Translation	252

Index of Mantras

IN MEMORY OF
VED RATAN MOHAN

Col. Ved Ratan Mohan, M.P. was born at Rawalpindi on July 30, 1920. He graduated from the Punjab University and later took his Master of Commerce Degree from Delhi University.

Shri Ved Ratan Mohan's father Shri N.N. Mohan was a prominent industrialist and a generous philanthropist. Shri Ved Ratan Mohan made his own memorable contribution to the success of the enterprises in which his family was interested. He also took active interest in public life and supported many worthwhile causes.

In 1961, the honorary rank of Captain was conferred on Shri Ved Ratan Mohan; in 1966, he became a Lieutenant Colonel in the Territorial Army; in 1972, the honorary rank of Colonel in the Territorial Army was conferred on him.

He was elected as Deputy Mayor of the Municipal Corporation, in Lucknow. Later he was elected to the office of the Mayor. In 1964, he was nominated as a Member of the Uttar Pradesh Legislative Council. In 1967, he was awarded Padama Shri. In 1971, he became the recipient of the Padma Bhushan Award. In 1972, he was elected to Rajya Sabha, the Upper House of Indian Parliament, from Uttar Pradesh.

He died on July 28, 1973, deeply mourned and widely lamented.

He had travelled extensively and had a wide range of interests and accomplishments. Photography, painting, music and poetry had a claim on him. Equally, he gave generously of himself to the solution of public problems and to personal hardships of individuals in distress. He was deeply interested in Indian culture and in educational institutions as vehicles of India's cultural renaissance and socio-economic reconstruction. The Vedas and their message energised his inspiration and impelled him to consecrated action for human welfare.

Ved Ratan Mohan

Preface

The Vedas are the Word of God. At the very beginning of the Creation, man received knowledge of the Vedas. The Ṛgveda is the most ancient of all the holy scriptures in the world.

Knowledge of the Vedas is not intended for a particular race or country. God revealed this knowledge for the greatest good of mankind. This noble objective is reflected in the following words of the Vedic sages :

May all be happy and rid of diseases,
May all have a happy and harmonious life,
May nobody ever be afflicted with suffering.

The Vedas have been translated into several languages. Scholars like Griffith, Wilson and Max Müller have written commentaries on the Vedas in English. But the need for bringing out an unconventional and standard translation of the Vedas has been felt for quite sometime. The task, however, involved dedication, hard work and considerable financial resources.

Col. Ved Ratna Mohan, ex-M.P., was a promising youngman, the scion of a family which had implicit faith in the Vedas. His brilliant career was cut short by untimely death in 1973. His father, late Shri Narendra Mohan, was a leading industrialist of India. Devoted to social service, he took keen interest in the dissemination and distribution of religious literature. He had unshakable faith in God. Daily he would perform *yajna* and once in a year he would perform this on a big scale when all the *mantras* of one of the four Vedas would be recited. He had named his eldest son Ved Ratna (Jewel of the Vedas). He had desired the late Ved Ratna to do some service to

the Vedas. But fate had willed otherwise. Col. Ved Ratna died before he could fulfil his father's wish.

His younger brother Major Kapil Mohan, who has great reverence for the Vedas like his father, made the noble resolve to get all the four Vedas translated into English and publish them on behalf of the Narendra Mohan Foundation in the sacred memory of his elder brother. This Foundation was endowed by the sons of the late Shri Narendra Mohan, the founder of the Mohan Industries, in accordance with the wishes of their father. A hospital, a college, and several other charitable institutions devoted to public service are being run by the Foundation.

The task of rendering the four Vedas into English was entrusted to the Veda Pratishthana by the Foundation. Dr. Govardhan Lal Dutta, a famous educationist and Head of the Pratishthana, requested the Vedic scholar Svami Satya Prakash Sarasvati to undertake the highly onerous responsibility. Indeed one could think of no other scholar better qualified than Svami Satya Prakashji to accomplish this task. I am happy that Svamiji was kind enough to accede to the request. He is devoting most of his time to the translation work though he is a *parivrajaka*, a peripatetic monk. In this task, he is collaborating with Pandit Satyakam Vidyalkar.

Thanks are particularly due to Shri Vishwanath for his unstinted cooperation in the excellent printing of this work. No words would be adequate to express my warm appreciation and grateful thanks to Major Kapil Mohan, Svami Satya Prakashji and other colleagues and co-workers of the Veda Pratishthana who have generally helped in the accomplishment of this sacred task.

Our labours would be fully rewarded if through this English translation of the four Vedas, attempted for the first time in India, the divine message enshrined in the Vedas impregnates human consciousness everywhere.

Shravani Poornima,
Vikramiya Samvat 2034,
August 28, 1977.

Prakash Vir Shastri
Secretary, Veda Pratishthana
New Delhi

Prakashvir Shastri
31st Dec. 1923 23rd Nov 1977

Introduction

भूमिका

VEDAS : A GLIMPSE

Whilst introducing the R̥gveda to the Western world by his English translation, Ralph T. H. Griffith quoted the following words of F. Max Müller :

“What can be more tedious than the Veda, and yet, what can be more interesting, if once we know that it is the first word spoken by the Aryan man ?”

“The Veda has a two-fold interest : it belongs to the history of world and to the history of India. . . As long as man continues to take an interest in the history of his race, and as long as we collect in libraries and museums the relics of former ages, the first place in that long row of books which contain the records of the Aryan branch of mankind, will belong for ever to the R̥gveda.”

The Vedas have been given to us in a language which is itself divine. The Vedic language or classical Sanskrit, with its old and modern descendents, represents the earliest stock of speech. Sanskrit is the eldest daughter of the earliest mother-tongue. Indeed so far as the direct documentary evidence goes, it may rather be said to be the only surviving daughter; for none of the other six principal members of the family : Iranic, Hellenic, Italic, Celtic, Teutonic, and Lettoslavic, have left any literary monuments, and their original features have to be reproduced, as best as they can, from the materials supplied by their own daughter-languages. To the Sanskrit the antiquity and extent of its literary documents, the transparency of its grammatical structure, and the other linguistic and philological details must ever secure the foremost place in the comparative study of the Indo-Germanic speech.

The Veda since the time immemorial has been rightly

regarded as of divine origin. The eternal nature of the Veda has been variously discussed and recognized on several grounds by several schools of discipline in India : by the grammarians, etymologists, ritualists and philosophers alike. On the other hand, the historians, evolutionists and the Western critics have tried to interpret the Vedic texts on different lines. In either case, the importance of the Veda is not lessened. Very recently, a young scholar, Jean Le Mée, born in France, but later on settled in the United States, has published a few Rgvedic hymns, and verses, very well illustrated by Ingbert Grütner, born in Germany, through his photographs shot in East Africa—Ethiopia, Kenya and Tanzania, because Grütner felt that the timeless quality of the land and the sense of human origin there best reflected the spirit of the Rgveda. This perhaps refers to Professor Leaky's discovery of human origin on Tanzania-Kenya borders. Shall we not say that it merely speaks of the universality of the Vedic texts, not confined to a single tract of land or to a single definite age?

Jean Le Mée expresses his sentiments in respect to the Veda in the following words : "Precious or durable materials—gold, silver, bronze, marble, onyx or granite—have been used by most ancient peoples in an attempt to immortalize their achievements. Not so, however, with the ancient Aryans. They turned to what may seem the most volatile and insubstantial material of all—the spoken word—and out of this bubble of air fashioned a monument which more than thirty, perhaps forty, centuries later stands untouched by time or the elements. For the pyramids have been eroded by the desert wind, the marble broken by earthquakes, and the gold stolen by robbers, while the Veda remains recited daily by an unbroken chain of generations, travelling like a great wave through the living substance of mind."

It is one of the wonders of wonder, that the Veda could so well resist the ravages of times and could nourish and give form to the religious and philosophical thoughts of innumerable races from the time immemorial. How could this miracle happen? The answer is again well given here :

“The Veda itself is the secret of the Veda. The foundation stone that India contributed to civilization, the Veda, is said to embody the regulations, the laws of the universe as ‘seen’ by the gifted poets, prophets or seers, the *ṛsis*.” “Set by them,” so says Jean Le Mée, “in a special language to be joyfully proclaimed for future ages, it has come down to us through an elaborate oral tradition, consciously designed to prevent any distortion. Even today had we no written record available, it would still be possible to have access to the Veda as it existed when the text was fixed three or four thousand years ago ! This supreme monument of an early religion which has left us with no archeological remains, no church, no dogma, no founder, and virtually no history, forms the cannon of the Hindu scriptures, the core of which is a collection of over a thousand hymns, more than ten thousand stanzas in all, known as the *Ṛgveda*.”

To we, the Indians, the authority of the Veda is supreme and final. The Veda was given to man at the earliest stage, when the biological species was sufficiently evolved to receive the divine inspiration. The Veda became the fountain-head of the subsequent knowledge that followed, and it continued to inspire human literature for milleniums of years. In India, the most ancient human literature that we possess now is that of the books known as the *Brahmanas*, but they were also written thousands of years after the divine revelation. These *Brahmanas*, all without exception, accept the authority of the Veda. The systems of thought which admit of the validity of the Veda are called the *astika* (theist), and those which repudiate it the *nastika* (atheist). To an Indian, the term theism has a deep and wide connotation ; a theist is one that not only believes in the existence of the Supreme Self, but who accepts the same Supreme Self as the first cause of the creation, sustenance and the dissolution of universe, and the source of divine knowledge (cf. *Janmadyasya yatah*, जन्माद्यस्य यतः and *Sastra yonitvat*, शास्त्रयोनित्वात् – Vedanta Sutra I.1.2-3). And thus the *astika* or *nastika* character of a system does not depend on its positive or negative conclusions regarding the nature of the Supreme Spirit, but

also on the acceptance and non-acceptance of the authority of the Veda. And again, the acceptance of the Veda is a practical admission that spiritual experience is a greater light in the fundamental matters than intellectual approach. The Vedic concepts were further elaborated in the text of the Upanisads and in the six systems of Indian philosophy: (i) the Vaisesika of Kanada, (ii) the Nyaya of Gotama, (iii) the Samkhya of Kapila, (iv) the Yoga of Patanjali; (v) the Purva-Mimamsa of Jaimini, and (vi) the Uttara-Mimamsa of Badarayana Vyasa. All these systems accept the authority of the revealed knowledge.

One would naturally like to know about the contents of the Veda, and whenever a question of this type is advanced, one has in his mind the picture of the present day books and treatises of different disciplines, characterized and classified, categorized, systematized and elaborated on certain patterns. The Veda considerably differs in this respect from all such literature. The Veda is a *sruti* and not a *sastra*: a *sastra* is a text of systematized knowledge with a set scientific terminology. The *sruti* has the potentiality of becoming the source of a *sastra*, but by itself it is not the *sastra*. The *sruti* has the plasticity of the material of a perfect form which could, if so desired, be moulded into a *sastra*. And thus, for understanding the nature of the *sruti*, the ancient Indian seers evolved regular systems of discipline known as the *vedangas*, (the limbs of the Veda) and the *upa-vedas* (the Sub-Vedas). The *vedangas* are (i) the *siksha* (orthography), (ii) the *vyakarana* (the grammar), (iii) the *nighantu* (lexicon), (iv) *jyotis* (astronomy), (v) *chanda* (prosody), and (vi) *kalpa* (the system of rituals and ceremonies). The four *upavedas* are (i) the *ayurveda* (the system of medicine and cures), (ii) the *gandharva-veda* (the system of aesthetics), (iii) *dhanurveda* (the system of defence sciences), and (iv) *arthaveda* (the system of economics and wealth—its production, distribution and utilization).

The contents of the Veda may, for the purposes of simplicity, be classified under three broad headings: the *jnana*, or knowledge; the *karma* or the code of actions or conduct, and the *upasana* or coming into the proximity

of the Supreme Self, or the spiritual realization. The word *rk* stands for knowledge, the *yajuh* stands for *karma* or actions, the duties, and the *sama* stands for love of God or devotion and dedication. But this does not mean that the *Rk-Samhita* exclusively deals with the subject of spiritual and mundane knowledge; the *Yajuh-Samhita* deals with the *karma-kanda*, or the code of conduct (much more the code of ceremonies); and the *Sama Samhita* deals with prayers and chants. There is no rigidity as to the type of classification. In all the four *Samhitas*, we have the subject matter pertaining to all the three categories enumerated above. The *Vedas* were not revealed primarily or entirely for the purposes of performing ceremonies and conducting rituals. The *Vedic* texts have deeper meanings for life and in the most natural language, these texts tried to cover almost all phases of human activity, its purposefulness and attainments. The *Vedas* do not accept the demarcation between the empirical, ephemeral or mundane world, and the world of Absolute Reality, transcendence and spiritual existence. Whatever is born, movable or immovable, changing and changeless,—the whole of it is *isavasya* (ईशावास्य), or pervaded by the Supreme Reality and is charged with the existence of the Highest Self. The entire creation exists within Him, and in His extensions. He is far beyond the creation (the vast universe is only a quarter of His, as if).

Lord, the Creator

The *Veda* has come down to us as an inspiration to the terrestrial man, who alone on this earth, amongst the thousands of species, is worthy of the supreme type of revelation. The solid abode of man, the small planet of his activity is the earth or the *prthivi*, also known as *bhumi*, and the entire cosmos, to the furthest and farthest ends that he could see with his naked and aided eyes is the realm of effulgence, full of stars and galaxies, the *dyau*, the heaven or the sky; and the interspace is, of course, the *antariksa* (Rv.X.121.5) in which clouds move and the lightning thunders. *Dyava-prthivi* (Rv. 1.35.9) heaven to

earth is also known as *rodasi* (Rv. 1.36.8). There is a realm beyond the realm of effulgence, another realm beyond the visibility, a realm of blissfulness, known as the *svarloka*, or *svah*, a realm far-spreading beyond the expanding universe.

Our Lord, He alone, is the originator or creator of this universe (creator, not in the Biblical sense, where the universe has come out of *nothing* ; the Vedic philosophy is a concept of co-existence of the two eternal, God the creator and the primordial matter or the *prakṛti*, the multidimensional canvas for the supreme artist for His divine art). He alone is sustaining the cosmos fanning, aspiring and inspiring as if by His two wings.¹ In His supremacy over the universe, He is one and one alone.² He alone is the giver of treasures to the bounteous men.³

He alone is worth our worship and adoration (*namasya*).⁴ He is, verily, one ; may we know Him as one pervading and circumscribing.⁵ He is not assisted in his supremacy by any one second, third or fourth, nor by any fifth, sixth or seventh, nor even by any eighth, ninth or tenth. He is the one, circumscribing, the one alone, this one ought to know.⁶ All the Nature's bounties merge out and become one in Him alone ?⁷

God is One Though Variouslly Described

God, verily, is one, though variouslly described since the functions are manifold and His divine attributes many.

-
1. सं वाङ्मन्यां धमति सं पतत्रैर्द्यावा भूमी जनयन् देव एकः । (Rv. X. 81. 3)
 2. पतिर्बभूवासमो जनानामेको विश्वस्य राजा । (Rv. V.1. 36. 4)
दिव्यो गन्धर्वो भुवनस्य यस्पतिरेक एव नमस्यो विश्वोद्भूतः । (Av. II. 2. 1)
 3. य एक इद् विदयते वसु मर्ताय दाशुषे । (Rv. I. 84. 7)
 4. मृडाद् गन्धर्वो भुवनस्य यस्पतिरेक एव नमस्यः सुशेवाः । (Av. II. 2. 2)
 5. स एष एक एकवृदेक एव । (Av. XIII. 4 (1), 12)
 6. न द्वितीयो न तृतीयश्चतुर्थो नाप्युच्यते ।
न पंचमो न षष्ठः सप्तमो नाप्युच्यते ।
नाष्टमो न नवमो दशमो नाप्युच्यते । य एतं देवमेकवृत्तं वेद ।
(Av. XIII. 4. 16-18)
 7. सर्वे अस्मिन् देवा एकवृत्तो भवन्ति । (Av. XIII. 4. 21)

Compared to Him, we, the tiny little selves, are infinitesimals whilst He is Infinity in all positive parameters. To this divine one, the man, in the words of the Vedic texts, offers invocations in various adjectivals and adverbials, according to His attributes and functions. So often, we prefer to call Him *agni*, the foremost adorable, sometimes *indra*, the most resplendent, sometimes *varuna*, or the most venerable, sometimes as *aryaman*, the supreme law-giver; He alone is the divine virility and vitality in us, and is therefore, known as *rudra*; He verily, is the *savitṛ* since everything is born of Him; He is *divya*, or effulgent; He is the law-abider, and hence is known as *yama*; He alone is the measure and a benevolent friend to us, and hence, His name is *mitra*; He is the supreme Lord and therefore *bṛahaspati* and *brahman*; He pervades the entire universe and hence He is *visnu*; He is blissful and hence known as *soma*, and on account of His benevolence and kindness, He is called *siva*, *sankara* and *mayaskara*. The Veda stands for the purest type of monotheism. Here we have a few texts to corroborate this concept.

1. God alone is one, though known as *agni*, *king varuna*, *mitra*, *aryaman*, or *amsa*.¹

2. God is also known as *agni*, *rudra*, *mahah asura*, (*ahur mazda*) and *pusan*.²

3. God is *agni*, *dravinoda* (the giver of wealth), *deva*, *savitṛ*, *ratnadha* (the store of gems) *bhaga* (effulgent), and *nrpati* (Lord of men).³

4. He is one, though seers call Him with various names, such as *indra*, *mitra*, *varuna*, *agni*, *divya*, *suparna*,

1. त्वमग्ने राजा वरुणो धृतव्रतस्त्वं मित्रो भवसि दस्म ईड्यः ।

त्वमर्यमा सत्पतिर्यस्य संभुजं त्वमंशो विदथे देव भाजयुः ॥ (Rv. II. 1. 4)

2. त्वमग्ने रुद्रो असुरो महोदिवस्त्वं शर्धो माहूतं पृक्ष ईशिषे ।

त्वं वातेररुण्यसि शंगयस्त्वं पूषा विधतः पासि नु त्मना ॥ (Rv. II. 1. 6)

3. त्वमग्ने द्रविणोदा अरंकृते त्वं देवः सविता रत्नधा असि ।

त्वं भगो नृपते वस्व ईशिषे त्वं पायुर्दमे यस्तेऽविधत् ॥ (Rv. II. 1. 7)

garutman, yama and matarisvan.¹

5. He alone is *agni*, the same He is *aditya*, the same one is known as *vayu* and *candrama*. He again is the same one known as *sukra, brahman, apah, or prajapati*.²

Cosmic Form of the Creator

Though our Lord exists even far beyond the limits of this extensive universe, the entire universe has been metaphorically regarded as the cosmic form of our Lord, and this form has been variously described in the Veda. He creates the universe (*dyava-prthivi*) and the universe assumes His form;³ He weaves the entire universe through His divine thread (*tantu*) of unified law.⁴ The entire universe is sustained by great principle (*mahi praniti*), and protected by undecaying devices of protection (*uti*).⁵ The Atharvaveda devotes an entire extensive hymn, the "Skambha Sukta", to the cosmic creation, and the divine laws that sustain it in a marvellous way. (Av X. 7.1-44) Our Lord is the *skambha* or the divine support of the entire creation consisting of the terrestrial region, the celestial region and the interspace. He alone balances the entire creation and holds in equilibrium the six dimensions of space.⁶ The creation has been compared to the weaving of a cosmic cloth with divine woofs and warps, shuttles and pegs, the art of two divine maidens (day and night)

1. इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निमाहु रथो दिव्यः स सुपर्णो गरुत्मान् ।

एकं सद् विप्राः बहुधा वदन्त्यग्निं यमं मातरिश्वानमाहुः ॥ (Rv. I. 164. 46)

2. तदेवाग्निस्तदादित्यस्तद्वायुस्तदु

चन्द्रमा ।

तदेव शुक्रं तद् ब्रह्म ता आपः स प्रजापतिः ॥ (Yv. XXXII. 1)

3. य इमे द्यावापृथिवी जनित्रो रूपैरपिशद् भुवनानि विश्वा । (Rv. X. 110. 9)

4. रोहितो द्यावापृथिवी जजान तत्र तन्तुं परमेष्ठी ततान । (Av. XIII. 1.6)

5. महीरस्य प्रणीतयः पूर्वोक्त प्रशस्तयः । नास्य क्षीयन्त ऊतयः ॥ (Rv. VI. 45. 3)

6. स्कम्भो दाधार द्यावापृथिवी उभे इमे स्कम्भो दाधारोर्वन्तरिक्षम् ।

स्कम्भो दाधार प्रविशः षड्वीः स्कम्भ इदं भुवनमा विवेश ॥ (Av. X. 7. 35)

working incessantly in the parameters of space and time.¹

Our creator has also been called the Final Reality or “*ucchista*” (*ut-sista*) for when nothing exists at the time of final great dissolution (*maha pralaya*) and the creation passes into the primordial matter, devoid of name and form, then the Supreme Self alone persists (since He is not subject to change, decay or death). In the *ucchista* Brahman is sustained everything, even the Rk, Yajuh, Sama, Udgitha, Hinkara, Svara and Saman rhythms and rhymes (*samnah medih*).² *Ucchista* is the name of great Brahman, since He is the undecaying self; in this *ucchista* is sustained the entire universe, the heaven and earth, the water, oceans, wind and moon.³ In the *ucchista* is sustained the entire creation consisting of name and form.⁴ This *ucchista* is the progenitor of all; He is the father and grandfather,⁵ and He is equally the sustainer of the inorganic and organic world, of clouds, lightning and rains.⁶ Everything is reborn from Him after the dissolution, the disciplines of divine knowledge, the sense organs, the vital realm, the blissful realm, and all categories of human beings⁷ (Av. XI.7.24-27).

1. तन्त्रमेके युवती विरूपे अभ्याकामं वयतः षण्ममयूखम् ।
प्राच्या तन्तू स्तिरते घत्ता अन्या नाप वृञ्जाते न गमातो अन्तम् ॥
तयोरहं परित्यक्तयोरिव न वि जानामि यतरा परस्तात् ।
पुमानेनद् वयत्युदगृणति पुमानेनद् वि जभाराधि नाके ॥
इमे मयूखा उपतस्तभुदिवं सामानि चक्रुस्तसराणि वातवे ॥ (Av. X. 7.42-44)
2. ऋक् साम यजुरुच्छिष्ट उदगीथः प्रस्तुतं स्तुतम् ।
हिङ्कार उच्छिष्टे स्वरः साम्नो मेडिश्च तन्मयि ॥ (Av. XI. 7. 5)
3. उच्छिष्टे द्यावापृथिवी विश्वं भूतं समाहितं ।
आपः समुद्र उच्छिष्टे चन्द्रमा वात आहितः ॥ (Av. XI. 7. 2)
4. उच्छिष्टे नामरूपं चोच्छिष्टे लोक आहितः । (Av. XI. 7. 1.)
5. पिता जनितुरुच्छिष्टोऽसौः पौत्रः पितामहः । (Av. XI. 7. 16)
6. शर्कराः सिकता अश्मान ओषधयो वीरुधस्तृणा ।
अभ्राणि विद्युतो वर्षमुच्छिष्टे संश्रिता श्रिता ॥ (Av. XI. 7. 21)
7. ऋचः सामानिच्छन्दांसि पुराणं यजुषा सह ।
उच्छिष्टाञ्जज्ञिरे सर्वे दिवि देवा दिविश्रितः ॥ (24)
प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रमक्षितिश्च क्षितिश्च या । (25)
आनन्दा मोदाः प्रमुदोऽभीमोदमुदश्च ये । (26)
देवाः पितरो मनुष्या गन्धर्वाप्सरसश्च ये । (27) (Av. XI. 7. 24-27)

We have said that this cosmos is figuratively regarded as the form of our Lord, the Prajapati, the sustainer of everything that He has created. Man would understand Him better, if He is metaphorically described as if He is possessing a body similar to that of a man, or any other creature of our familiarity. But He is very much different from a human form. Man has two eyes, one mouth, two arms and two legs. This Supreme Lord of ours, has, however, innumerable eyes, for there is no direction in which He cannot see and similarly He possesses thousands of mouths all round, thousands of arms and thousands of legs, since everything in this creation is within His reach.¹

The Atharva Veda (hymns 7,8 of Book X) describes the Jyestha Brahman (the Supreme Lord) and the Sarvadhara (all support) in the cosmic form,² the sun and moon being His eyes, the cosmic winds as His vital breath, the celestial region as the head, the mid-space as His belly, the earth as His feet. The same metaphor in another form is expressed in the Purusa Sukta³ :

The moon was gendered from His mind, and from His eye the sun had birth ;

Electricity and fire (*indra and agni*) from His mouth

1. विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतो मुखो विश्वतो बाहुरुत विश्वतस्पात् ।
सं बाहुभ्यां धमति सं पतत्रं द्यावाभूमी जनयन देव एकः ॥ (Rv. X. 81. 3)
(also Yv. XVII. 19)
सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । (Rv. X. 90. 1)
2. यस्य भूमिः प्रमान्तरिक्षमुतोदरम् ।
दिवं यश्चक्रे मूर्धानं तस्मै ज्येष्ठाय ब्रह्मणे नमः ॥ (32)
यस्य सूर्यश्चक्षुश्चन्द्रमाश्च पुनर्णवः ।
अग्निं यश्चक्रे आस्यं तस्मै ज्येष्ठाय ब्रह्मणे नमः ॥ (33)
यस्य वातः प्राणापानौ चक्षुरंगिरसोऽभवन् ।
दिशो यश्चक्रे प्रजानीस्तस्मै ज्येष्ठाय ब्रह्मणे नमः ॥ (34)(Av. X. 7. 32-34)
द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्यमात्मान्तरिक्षं ५ समुद्रो योनिः । (Yv. XI. 20)
3. चन्द्रमा मनसो जातश्चक्षोः सूर्यो अजायत ।
मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च प्राणाद्वायुरजायत ॥
नाभ्यो आसीदन्तरिक्षं शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत ।
पदभ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात् तथा लोकां अकल्पयन् । (Rv. X. 90. 13, 14)

were born, and wind (*vayu*) from his breath.

Forth from His navel came mid-air; the sky was fashioned from His head,
Earth from His feet, and from His ears the regions,
thus they formed the worlds (Rv.X. 90.13-14)

The Atharvaveda abounds in such metaphors, e.g. for God's Glory, *brahma-prakasanam*, see Parsni Sukta (Av. X. 2).

Creation

One is inquisitive to know how the world has been created, and the philosophers and scientists from time to time, have tried to answer this question in their own way. The world in which we live has a reality, and our existence in the body along which we are born, and which to a small extent is our bondage too, has a reality and purposefulness. The entire creation has a purpose. The creation itself is not simple; it is a creation in multiparameters. In the dimensions of space and time, we have the sun, the moon, the planets, the galaxies with clusters of stars and wonders of the celestial region. On our planet, we have mountains, rivers, oceans, clouds, the solid crust of the earth, the blowing winds and what not. Then again, on this earth, we have plants, shrubs, tall trees, grass, the organic life in the sea, on the earth and in the mid-regions, from the unicellular life to the highly evolved mammals including man. In the complex that we call man, we have an exterior comprising of bones, skin, muscles, fibres, nerves, veins and arteries, secreting glands, the circulatory system of blood, lungs, kidneys, intestines and the fluids of brain. And within this exterior, we have a complex vital system, the breathing system, the motives, which in Indian terminology is known as variously functioning *pranas*, which dynamize the human machinery. Beyond the realm of the *pranas*, we have a much more complex region of mental activity,—astounding behaviours of mind, and beyond it, we are told, there is another

complex, the transcendental spiritual complex, the domain of the tiny little self,—the *jnanamaya kosa* and the *anandamaya kosa*. As we proceed on from our external-most sheath, the *annamaya kosa*, to the innermost sheaths of *jnanamaya* and *anandamaya kosas*, the complexity increases, and much more intricate is the mutual relationship of these sheaths,—the innerlinks, the interactions. All this is meant for our sake, the tiny little bit known as the lower self, the spirit in bondage, the *atman* or the *soul*, that enters the body and then leaves the body to be born again and again, till it attains its emancipation and temporarily lives in the state of bliss in the closest proximity of our Lord, as if, one privileged of belonging to the family of the Master, free from fetters of various sorts.

The creation is the divine art of our Lord, carved on the canvas of *prakṛti*, the primordial matter, devoid of any name or form, devoid of all attributes, and yet having an eternal existence, (co-existing with our Lord since eternity) with the *potential material causality* as its only characteristic. It is real in this sense, real in its intrinsic existence, real as the canvas for the divine art in multiple dimensions, but unreal, as if non-existing in the sense, that it is non-manifested, is devoid of name and form ; it is again neither *satva*, nor *rajas*, nor *tamas*, but an equipoise of all the three, with the potentiality that when tickled by the Great Artist, *satva* (*ṛta-satya*), *tamas*, *rajas* all get manifested. God alone knows how He works out this mysterious canvas. His art is beyond our comprehension; it is only when fully manifested that we become conscious of it. We, with all our limitations and difficulty get a glimpse of this great art, and man from the earliest stages of civilization to this day has been striving to know something of the working of the great artist.

The Veda has at several places given an indication of this creation. We shall refer to a few hymns here. We shall first take up the Hiranyagarbha Hymn (Rv. X. 121) —the mighty creator is known as Hiranyagarbha, the source of golden light, the Lord of divine effulgence.

1. In the beginning, there existed the Lord of divine

effulgence ; He was the sole Lord of all created beings. He fixed and held up this earth and heaven. To that Lord alone, may we offer our adorations.

3. Who by His grandeur has become sole ruler of all the moving world that breathes and slumbers; He who is Lord of men and Lord of cattle; to that Lord alone, may we offer our adorations.

4. His, through his might, are these snow-covered mountains, and men call sea and *rasa* (रसा) His possession. His arms are these heavenly regions. To that Lord alone, may we offer our adorations.

5. By Him, the heavens are strong and the earth is steadfast; by Him light's realm and sky-vault are supported; By Him the regions in mid-air are measured. To that Lord alone, may we offer our adorations.

6. To Him, supported by His help, two armies embattled look while trembling in their spirit, when over them, the risen Sun is shining. To that Lord alone, may we offer our adorations.

7. What time the mighty waters come, containing the universal germ, producing *agni* (fire), thence sprang the God's one spirit into being. To that Lord alone, may we offer our adorations.

8. He in His might surveyed the floods containing productive force and generating worship. He is the God of gods, and none beside Him. To that Lord alone, may we offer our adorations.¹ (Rv. X. 121. 1, 3-8)

1. हिरण्यगर्भः समवर्तताम्रे०; यः प्राणतो निमिषतो०; यस्येमे हिमवन्तो०; येन द्यौर-
ग्रा०; यं कन्दसो अवसा०; आपो ह यद् बृहती०; यश्चिदापो० ।

(Rv. X. 121. 1, 3-8)

We have in the R̥gveda another Hymn (X. 190) devoted to creation, which runs like this :

1. From *tapas* (fervour, the tickling of *rajas*) kindled to its height, Eternal Law (*ṛta*) and Truth (*satya*) (the *satva*) were born. Thence was the night (*ratri*, the *tamas*) produced, and thence the billowy flood of sea (*samudra-arnava*, the ocean of cosmic intelligence, *mahat-tattva*) arose.

2. From that ocean of cosmic intelligence, the year (the time parameter) was afterwards produced, ordainer of days and nights, Lord over all who close the eye.

3. *Dhata*, the great creator, then formed in due order, as in previous creations, sun and moon. He formed, as usual celestial heaven and earth, the regions of the air and the *sva*r regions beyond.¹

The description of creation would remain incomplete without a reference to the famous Nasadiya Sukta of the R̥gveda (X. 129). We are giving here Griffith's translation of this hymn.

1. There was not non-existent (*asat*) nor existent (*sat*) ; there was no realm of air, no sky beyond it, what covered in, and where ? and what gave shelter ? Was water (ocean of cosmic intelligence, *salila*) there, unfathomed depth of water ?

2. Death was not then, nor was there aught immortal; no sign was there, the day's and night's divider. That One-Thing, breathless, breathed by its own nature (*svadhaya*); apart from it was nothing whatsoever.

1. ऋतं च सत्यं चाभीद्धात्०; समुद्रादर्णवादधि०;
सूर्याचन्द्रमसौ धाता० । (Rv. X. 190. 1-3)

3. Darkness (*tamas*) there was; at first concealed in darkness this All (*sarvam dam*) was indiscriminated chaos (*plasma, apraketam salilam*). All that existed then was void and formless: By the great power of warmth (*tapasah mahina*) was born that unit (*tat ekam*).

4. Thereafter rose desire (*kama*) in the beginning, Desire, the primal seed and germ of spirit (*prathamam retah*). Sages who searched with their heart's thought discovered the existent's kinship (*sato-bandhum*) in the non-existent (*asati*).

5. Transversely their severing line extended; what was above it then; and what below it? There were begetters, there were mighty forces, free action (*svadha*) here and energy (*prayati*) up yonder.

6. Who, verily, knows and who can here declare it, whence it was born and whence comes this creation? The gods (Nature's bounties, *devah*) are later than this world's production, who knows then whence it first came into being.

7. He is the first origin of this creation, whether He formed it all or did not form it. Whose eye controls this world in the highest heaven (*paramavyoman*), he verily knows it, or perhaps he knows not !!¹

The technical terms in the above hymn may have multiple interpretations, but the poetry of the hymn is as superb and touching as the depth of its philosophy.

Very often, the Veda talks of a creation of a different type. Creation is our Lord's Sacrifice, a great *yajna* in which He is primarily involved. There are no limits of

1. नासदासीन्नो०; न मृत्युरासीद०; तम आसीत् तमसा०; कामस्तदग्रे०; तिरश्चीनो०; को अद्वा वेद; इयं विसृष्टिर्यत० । (Rv. X. 129. 1-7)

this *yajna*; it is spread far and wide and beyond dimensions. The text says :

1. The sacrifice drawn out with threads on every-side, stretched by a hundred sacred ministers and one. This do these fathers weave who hitherward are come; they sit beside the warp and cry, "Weave forth, weave back".

2. The man extends it and the man unbinds it; even to this vault of heaven, hath he outspun it.

These pegs are fastened to the seat of worship ; they made the Sama-hymns their weaving shuttles.¹ (Rv. X. 130. 1-2)

In the ecstasy of description the text refers to the *gayatri*, *usnik*, *anustup*, *brhati*, *viraj*, *tristup* and *jagati*, the well known metres (Rv. 130. 4-5) and conjoins them with *agni*, *savitar*, *soma*, *brhaspati*, *varuna* and *mitra*, *indra*, and *visvedevah*. The cosmic creation was thus conjoined with cosmic worship, and "by this knowledge, men were raised to the highest sublime position of *rsis*."² (Rv. X.130. 4-6). My Lord is a great weaver and He incessantly weaves with profoundest care and skill.

Family of Three Eternals

Ours is a Holy Trinity, the family of three eternal : the Infinite Supreme Self (the Father) (ii) the eternal primal matter, the Prakṛti (the Mother) and (iii) the numberless infinitesimal selves (the sons). All the three of

1. यो यज्ञो विश्वतस्तन्तुभिस्तत् एकं शतं देवकर्मभिरायतः ।
इमे वयन्ति पितरो य आययुः प्र वयाप वयेत्यासते तते ॥
पुमा एनं तनुत उत् कृण्वन्ति पुमान् वितत्ने अधि नाके अस्मिन् ।
इमे मयूखाः उप सेदुरु सदः सामानि चक्रुस्तसराण्येतवे ॥ (Rv. X. 130. 1-2)
2. अग्नेर्गायत्र्यभवत्० ; विराग्मित्रावरुणयो० ;
चाकलूप्रे तेन ऋषयो मनुष्या यज्ञे जाते पितरो नः प्रराणे ।
पश्यन् मन्ये मनसा चक्षसा तान् य इमं यज्ञमयजन्त पूर्वं ॥ (Rv. X. 130. 4-6)

us are of the same *age*, and in this sense, He, the Supreme Self, though our Father, is not so in the biological sense, and similarly, the causal primal matter our mother, but again, not in the biological sense. All the three of us, the father, sons and the mother, are of the same age, and shall continue to exist for ever. None is born and none would die.

Our infinitesimality in all parameters (but of age) imposes certain limitations on us, the souls, the lower selfs ; like the tiny little sparks, we shine in our glory, but to a limited extent. This infinitesimality extends over the dimensions of our *capacity to know*, *capacity to do*, and *capacity to enjoy*. The Supreme Self is infinite in these three parameters, as in so many others. Our inherent infinitesimality in these three demensions incapacitates us to acquire true knowledge, with the result that we do what we ought not to do, and then suffer its consequences. This finally manifests in what we call sin, *papa* or *enas* (एनस्) in the Vedic terminology. All of us, who are born with mortal fetters, are prey to this sin. God alone is free from sins since He is perfect, and infinite. He does not assume the body form; He is not incarnated. The last chapter of the Yajurveda describes Him thus :

He, the Lord, effulgent, without a body, free from wounds and sinews, ever pure and very much above the sins, has been circumscribing us from all the sides. He is the one with penetrating wisdom (a superb poet), intelligence personified, extending in all parameters, self-existing, and judiciously just as much and as it ought to be, He creates commodities (of knowledge and wealth) for His ever-existing people¹. (Yv. XL. 8)

Here the Trinity is of (i) *sah svayambhu*, the Lord, self-existing, (ii) *sasvatibhyah samabhyah*, the innumerable ever-existing people (the lower selfs); (iii) *arthan*, the

1. स पर्यगाच्छुक्रमकायमव्रणमस्ताविरशुद्धमपावद्विद्धम् । कविर्मनीषी

परिभूः स्वयम्भूर्याथातथ्यतोऽर्थान् व्यदधाच्छाश्वतीभ्यः समाभ्यः ॥ (Yv. XL. 8)

matter moulded into the commodities, necessary for the sustenance of people.

The idea of 'Trinity' is equally clear elsewhere in the Rgveda and is expressed as follows :

There are two birds with beautiful wings, related to each other (of the same age) perching on one and the same tree. The one of the two enjoys the taste of the fruit of the tree, whilst the other watches with care the former one, He Himself abstaining from eating (Rv. I. 164. 20)¹.

The tree consists of Prakṛti and Prakṛti-born products, and the two birds are the lower self and the Supreme Self.

The same hymn further says :

There are three fundamentals (*kesinah*). The first one inseminates seedlings in the time-parameter. The second one with its inquisitiveness looks at the creation from all the sides. The third one is such whose manifestations are visible but not her actual form.² (Rv. I. 164.44) .

Sin, Bondage and Cycle of Rebirths

One of the greatest contributions of Indian thought is the concept of eschatology, the doctrine of rebirths or reincarnations. The self itself is eternal; it neither dies nor decays, whilst it passes on through a cycle of births and deaths, and another wider cycle of bondage and emancipation. One who is born must die some day, and one that dies is born again, and thus the continuity of life is maintained. Hundred autumns or hundred winters is the expected age of a man (not so of other species). Of

1. द्वा सुपर्णा सयुजा सखाया समानं वृक्षं परि षस्वजाते ।

तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्यो अभिचाकशीति ॥ (Rv. I. 164. 20)

2. त्वः केशिन ऋदुया वि चक्षथे संयत्सरे वपत एक एषाम् ।

विज्वेको अयि चण्डे शचीभिर्घ्राजिरेकस्य वृक्षे न हवाम् ॥ (Rv. I. 164. 44)

course, very few live to this age, and still less who would go beyond a century. There are a number of Vedic verses, which clearly indicate that one could live hundred terrestrial years (year as the duration of a revolution of the planet earth round the Sun).

The sun, the effulgent representative eye of Nature's bounties has already come up. May we see for hundred autumns, live for hundred autumns, speak for hundred autumns, may we live hale and hearty, depending on none, for hundred years, and even beyond one hundred.¹ (Rv. VII. 66. 16; Yv. XXXVI. 24)

The same idea has been expressed in a series of fragmentary verses of the Atharva-veda² (Av. XIX. 67.1-8). May we all see, live, continue to be enlightened, continue to grow, continue to be sustained, continue to prosper, and continue to develop for full one hundred years, and even beyond one hundred.

By leading a careful and carefree dedicated life, following the disciplines of health, hygiene and ethics, one can go up to a full term of life. Sin is our greatest handicap in leading a full life. The Veda uses four terms for sin : *papa*, *amhas*, *enas*, and *agha*. The *papa* is the sin of mind; our thoughts are breeding place of sin, and hence we are told to get rid of the sin of mind : O sin of thoughts (of mind), may you go away from us³ (Av. VI. 45. 15). The Atharva-veda in Book IV, has a number of hymns (e. g. 23-29) for getting rid of sin.⁴ There is a full

1. तच्चक्षुर्देवहितं शुक्रमुच्चरत् । पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतम् । (Rv. VII.66. 16)
with further elaboration in Yv. XXXVI. 24 — शृणुयाम शरदः शतं
प्र ब्रवाम शरदः शतमदीनाः स्याम शरदः शतं भूयदच शरदः शतात् ।
2. पश्येम शरदः शतम् (१); जीवेम शरदः शतम् (२); बुध्येम शरदः शतम् (३);
रोहेम शरदः शतम् (४); पूषेम शरदः शतम् (५); भवेम शरदः शतम् (६);
भूयेम शरदः शतम् (७); भूयसी शरदः शतम् (८) । (Av. XIX. 67. 1-8)
3. परोऽपेहि मनस्पाप । (Av. VI. 45. 1)
4. स नो मुञ्चतर्वहसः । (Av. IV. 23 and IV. 24); तौ नो मुञ्चतमंहसः ।
(Av. IV. 25, 28, 29); ते नो मुञ्चतमंहसः । (Av. IV. 26, 27);
Also see book XI. 6—ते नो मुञ्चतर्वहसः ।

hymn in the R̥gveda (I.97) where the line repeated is “may we get rid of our *agha* or sins”.¹ God alone would help us in getting across the sin as one on a boat.² God alone knows our actions, good or bad, and hence he can lead us on the path of righteousness; we shall have to struggle constantly with our crooked sins; to that Lord of ours, our most respectful regards and reverences.³

God alone is our atonement for the sins committed by the enlightened men of our society (*devakṛta*); for the sins committed by ordinary men (*manusyakṛta*), also for the sins committed by our elders in the society (*pitṛkṛta*); He is our atonement for sins committed by self, also from our sins of sins, consciously or unconsciously committed both, for the sins that may be small or great, for all of them.⁴ (Yv. VIII 13).

Of course, one shall have to struggle against his sins, and against the sins committed by others in the society in which he has been placed; one has to be prepared to face the consequences with a determined will, but the sin shall not be extricated away till He comes to our rescue. In our determined efforts to put up a fight against ignorance, evils and weaknesses, He is guide and, strength, He is our *vratapa* or *vratapati* (the sustainer in our determined efforts).⁵ God is for this reason our ultimate shelter and the final resort (*upayamagr̥hitosi*), and is our final atone-

-
1. अ॒प नः शो॒शु च॒दध॑म् । (R̥v. I. 97. 1-8)
 2. स नः सि॒न्धुमि॒व ना॒वया॑ति॒ पर्षा॑ स्वस्तये । अ॒प नः शो॒शु च॒दध॑म् ॥ (R̥v. I. 97. 8)
 3. अ॒ग्ने न॒य मु॒पथा॑ रा॒ये अ॒स्मान् वि॒द्वानि॑ दे॒व व॒युना॑नि वि॒द्वान् ।
यु॒योध्य॑स्मज्जु॒हुरा॑णमे॒नो भू॒यिष्ठां॑ ते नम उ॒क्तिं वि॒षेम ॥ (R̥v. I. 189. 1)
 4. दे॒वकृ॑तस्ये॒नसोऽव॑य॒जनम॑सि म॒नुष्य॑कृ॒तस्ये॒नसोऽव॑य॒जनम॑सि पि॒तृकृ॑त-
स्ये॒नसोऽव॑य॒जनम॑स्या॒त्मकृ॑तस्ये॒नसोऽव॑य॒जनम॑स्ये॒नसोऽए॑नसोऽव॒य॒जनम॑सि ।
यच्चा॒हमे॒नो वि॒द्वान् च॒कार॑ यच्चा॒विद्वान्॑स्तस्य स॒र्वस्ये॒नसोऽव॑य॒जनम॑सि ॥
(Yv. VIII. 13)
 - 5- अ॒ग्ने व्र॑तपास्ते व्र॒तपा॑ या तव त॒नूर्म॑ग्यभू॒देवा॑
सा त्वयि॑ यो मम त॒नूर्स्त्व॑ग्यभू॒दिय ॐ सा मयि॑ ।
यथा॒यथं॑ नो व्र॒तप॑ते व्र॒तान्य॑नु मे दी॒क्षां दी॒क्षाप॑ति-
रम ॐ स्तानु॑ तपस्तपस्पतिः ॥ (Yv. V. 40)
अ॒ग्ने व्र॑तपते व्र॒तं च॑रिष्यामि तच्छ॒केयं॑ तन्मे रा॒ध्यता॑म् ।
इ॒दम॑हम॒नृता॑त् सत्यमु॒पैमि ॥ (Yv. I. 5)

ment (*avayajanamasi*).¹

Sins are not excused by our Lord, but He gives us strength to struggle against the consequences; this struggle itself is the atonement. Sins lead to bondage, and through bondage alone is our atonement and liberation thereafter. The sin is inherent in us in our own infinitesimality, and the cycle of life and death is its atonement. It appears to be a cruel punishment, but ultimately it is its own reward and one of greatest blessings from the side of our Lord. And there is no escape from it either. Bondage is apparently a tragedy, but effectively it becomes a remedy for the malady and finally a bliss and reward. Sin leads to a cycle of bondages, and bondages to liberation. This is the purposefulness of life.

If not going to be liberated so soon, may we then request for the new and fresh life, a renovated body :

O Asuniti, the Lord of Death, give us our sight again; give us again our breath and our enjoyment. Long may we look upon the sun uprising. O Anumati, the Gracious Lord, may you favour and bless us.² (Rv. X.59.6)

We have similar lines in the Yajur-veda, with a prayer for the next body. The old shattered body is of not much use to us now, and hence here is an invocation for a new birth for fresh attainments and atonements :

Again the mind, again the full age, again the breath, and again the self-possession, may we obtain. Again the eye, again the ear, may we get. The cosmic Lord, devoid of evils, the sustainer of our bodies, the adorable, may He protect us from all

1. उपयामगृहीतोऽग्रयणोऽसि स्वाग्रयणः । पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपति० ।

(Yv. VII. 20)

2. असुनीते पुनरस्मासु चक्षुः पुनः प्राणमिह नो वेहि भोगम् ।

व्योक् पश्येम सूर्यमुच्चरन्तमनुमते मृळ्या नः स्वस्ति ॥ (Rv. X. 59. 6)

unwanted evils.¹ (Yv. IV. 15)

The Atharva-veda is again very clear on the subject of rebirths :

One, who in the first (life) does actions unto *dharma* or righteous dictates, on that account he obtains good bodies in the (subsequent) life. That soul, after leaving the first, enters into the (next) *yonī* or womb. There having been blessed with true divine speech, he enjoys.² (Av. V. 1. 2.)

Professor R. D. Ranade refers to a hymn of the R̥gveda in connection with eschatology. He says : "We have one very characteristic hymn of the R̥gveda which, we fear, has not been noticed with even a tithe of the attention which it really deserves. The meaning which Roth, Böhtlingk and Geldner have found in at least two verses of hymn has been strangely overlooked, and it is wonderful that people keep saying that the idea of transmigration is *not* found in the R̥gveda. The hymn we refer to is the great riddle hymn of the R̥gveda (*Asya Vamasya Sukta*, Rv. I. 164)." (A Constructive Survey of the Upanishadic Philosophy, p. 147). The verses referred to are 30th and 38th and we can include the 14th and 31st also of the hymn.³

1. पुनर्मनः पुनरायुर्मं आगन् पुनः प्राणः पुनरात्मा मऽआगन् पुनश्चक्षुः
पुनः श्रोत्रम्सऽआगन् । वैश्वानरोऽअदब्धस्तनूपाऽअग्निर्नः पातु दुहितादवद्यात् ।
(Yv. IV. 15)
2. आ यो धर्माणि प्रथमः ससाद ततो वपूषि कृणुषे पुरुणि ।
घास्युर्योनिं प्रथम आ विवेशा यो वाचमनुदितां चिकेत ॥ (Av. V. 1. 2)
3. को ददर्श प्रथमं जायमानमस्थन्वन्तं यदनस्या बिभ्रति ।
भूम्या असुरसृगात्मा क्व स्विन् को विद्वांसमुपगात् प्रष्टुमेतत् ॥ (4)
अनच्छये तुरगातु जीवमेजद् ध्रुवं मध्य आ पस्त्यानाम् ।
जीवो मृतस्य चरति स्वधाभिरमर्त्यो मर्त्यो ना सयोनिः ॥ (30)
अपश्यं गोपामनिपद्यमानमा च परा च पथिभिश्चरन्तम् ।
स सधोचीः स विषूचीर्वसान आ वरीर्वति भुवनेष्वन्तः ॥ (31)
अपाङ् प्राङ्ङेति स्वधया गृभीतोऽमर्त्यो मर्त्येना सयोनिः ।
तां शश्वन्ता विषूचीना विद्यन्ता न्यन्यं चिक्व्युर्न नि चिक्व्युरन्यम् ॥ (38)
(Rv. I. 164. 4, 30, 31, 38)

The earlier verse (4) puts forward a riddle, "who has ever seen the precise mode in which boneless soul, the very life-blood and informing spirit of the earth, comes to inhabit a body tenement?" On this the text says categorically that this breathing, speedful, moving life-principle is firmly established inside the tenements of clay (30). Moreover, he tells us that the immortal principle, conjoined with the mortal one, moves *backwards* and *forwards* by virtue of its natural power (the intrinsic potentiality—*svadha*), but the wonder of it is, the text goes on to say, that the mortal and immortal elements keep moving ceaselessly in opposite directions, with the result that people are able to see the one, but unable to see the other.

In fact, the two verses (30 and 38) were referred to by Roth, Bohtlingk and Geldner as against Oldenberg who held that there is no mention of eschatology in the Rgveda. Roth and others are right in regarding that the verses tell us that the soul is moving, speedful life-principle which comes and goes, moves backwards, comes in contact with the body and then moves from it in the opposite direction. Sayana also refers this verse (38) to eschatology.¹

The infinitesimal soul with almost zero spatial dimensions is bound to the ever-growing body since conception. The body grows whilst the soul maintains its infinitesimality. Seated in a cavity, somewhere at the centre of receptive and directing communications, it functions in a most wonderful way, difficult to comprehend. What binds it to the body is a mystery. This binding force in the Vedic terminology is expressed by the term "*varunapasa*" (noose of King Varuna, the Law abider Lord, that presides over the destiny of all the

1. अपाङ्ति अशुक्लं कर्म कृत्वाधो गच्छति प्राङ्गति ऊर्ध्वं स्वर्गादितोकं प्राप्नोति परमात्मैव सूक्ष्मशरीरोपाधिकः सन् नानाविधं कर्म कृत्वा तद् भोगाय जीवसंज्ञां लब्ध्वा शरीरत्रयेण सम्प्रदो लोकान्तरेषु संव्रति स्थूलसूक्ष्मोभय-शरीरपरिग्रहेण लोके गुणत्रयान्वितः सन् परिभ्रमति तथा च श्रूयते— गुणान्वयो यः फलकर्षकर्ता कृतस्य तस्यैव स चोपभोक्ता ।

mortals). The Rgvedic text (I. 24.6-15) refers to King Varuna and His three types of *pasas* (nooses),—the highest category (*uttama*), of the lowest category (*adhama*) and of the middle category (*madhyama*),¹—the noose of the first type leads the soul to acquire the supreme virtue; this has to be tightened up (*ut*); the noose of the lowest category has to be thrown down (*ava*) and the one of the middle category has to be half-way loosened (*visrathaya*).¹

Varuna-pasa is not a kind of dropsy as Wilson or Griffith refers to. Varuna presides over the destiny of mortals. He alone knows what is best in our interests. He provides us with the fetters of body, house of clay as if, and He alone guides us through the process of liberation. We crave for the mercy and His mercy alone.

1. Let me not yet, King Varuna, enter into the house of clay ; have mercy, spare me, mighty Lord.
2. When thunderer, I move along tremulous like a wind-blown skin ; have mercy, spare me, mighty Lord.
3. O bright and powerful God, through want of strength, I erred and went astray ; have mercy, spare me, mighty Lord.
4. Thirst finds your worshipper though he stands in the midst of water-floods ! Have mercy, spare me, mighty Lord.
5. O Varuna, whatever the offence may be which we as men commit against the heaven host, when through our want of thought, we violate thy

1. उदुत्तमं वरुणपाशमस्मदबाधमं विमध्यमं श्रयाय ।

अथा वयमादित्य व्रते तवानागतो अदितये स्याम ॥ (Rv. I. 24. 15)

laws, punish us not, O God, for that iniquity.¹
(Rv. VII.89. 1-5)

Varuna, the law-abider Lord, discovers our untruth and helps us in getting rid of it also² (Rv. VII .28.4). We have again a text :

While we abide in these fixed habitations, and from the lap of Aditi (Lord the Infinity) win favour, may Varuna untie the bond that binds us ; may you all preserve us ever more with blessings.³

Man and His Kinship

The doctrine of eschatology or of re-incarnation establishes a kinship between the far wide-spread organic species, from tiny insects to gigantic paleontological wild life, not by the way of biological heredity but another type of our own heredity, the life history which we all of us individually had in our previous lives. Our life, that we lead today has, of course, the biological heredity of our parents, forefathers etc. with definite ancestral characteristics repeated in the series. (Negro's children continue to be Negro ; very often the parental diseases pass on to the posterity). But then in addition, my present life also depends on what I was in my previous life, and the lives that preceded that one. This is another heredity which cannot be denied. Our present life is a resultant of all these histories.

This metaphysical background of the universal kin-

1. मोषु वरुण मृन्मयं गृहं राजन्नहं गमम् । मृळा सुक्षत्र मृळ्य ॥
यदेमि प्रस्फुरन्निव दृतिर्न ध्मातो अद्विवः । मृळा सुक्षत्र मृळ्य ॥
ऋत्वः समह दीनता प्रतीपं जगमा शुचे । मृळा सुक्षत्र मृळ्य ॥
अपां मध्ये तस्थिवांसं तृष्णाविदज्जरितारम् । मृळा सुक्षत्र मृळ्य ॥
यत् किं चेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोहं मनुष्याश्चरामसि ।
अचिन्ती यत् तव धर्मा युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः ॥ (Rv. VII. 89. 1-5)
2. प्रति यच्चष्टे अनृतमनेना अत्र द्विता वरुणो मायो नः सात् । (Rv. VII .28. 4)
3. ध्रुवासु त्वासु क्षितिषु क्षियन्तो व्यस्मत् पाशं वरुणो मुमोक्षत् ।
अवो बन्वाना अदितेरुपस्थाद् यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ (Rv. VII. 88.7)

ship justifies the interest taken by the Vedic texts whilst referring to the vast fauna which surrounds the terrestrial man. He is not born alone on this earth ; there are thousands of species like his one on this globe. Life is not only on this globe; there are thousands of galaxies in the universe, and nobody knows how many of them would be having favourable conditions of temperature, pressure, humidity and environments favourable for the existence of life of the terrestrial form (or some other form even).

The Vedic texts very frequently refer to the animal life. The animal is *pasu* (the perceiving creature, one with some sorts of organs of perception). These terrestrial creatures are usually classified under three heads : *gramya* or cattle, *Aranya* (आरण्य) or wild, and *vayarya* (of the midspace, or of air, i.e. such as can fly). There is equally rich sea-life, or the entire life that flourishes under water.

The Yajurveda devotes an entire chapter (Twenty-fourth) on the selected animal life, classified in its own way and devoted to various deities : Prajapati, Agni, Sarasvati, Asvins (twins), Soma-Pusan, Surya-yama, Tvastr, Vayu, Indra, visnu (1) ; to Soma, Varuna, Savitr, Bṛhaspati and Mitra-Varuna (2) ; to Asvins, Rudra-Pasupati, Yama, Rudra and Parjanya (3) ; to Marut, Sarasvati, Tvastr, Indra-Agni, Usas; (4) to Visvedevah, Vak, Aditi, Dhatr and Devapatni (5); to Agni, Vasu, Rudra, Adityas and Parjanya (6) ; to Indra-Visnu, Indra-Bṛhaspati, Agni-Maruts and Pusan (7) ; to Indra-Agni, Agni-Soma, Agni-Visnu, Mitra-Varuna (8) ; to Agni, Soma, Vayu, Aditi and Dava-patni (9) ; to Bhumi, Antariksa, Divi, Vidyut and Taraka (10) ; to Vasanta, Grisma, Varsa, Sarad, Hemanta and Sisira (11) ; to Gayatri, Tristubh, Jagati, Anustup and Usnik (12) ; to Viraja, Bṛhati, Kakubh, Pankti and Ati-Chandas (13), and the description goes on in this strain over 40 verses, with a list of six hundred and nine animals (327 domestic+282 wild). It starts with *asva* (horse) ; *tupara* (hornless goat) *gomrga* (gayal), and ends with *khadga* (rhinoceros), *sva krsnah* (black dog), *gardabha* (ass or donkey), *taraksu* (hyena), *sukara* (boar), *simha*, (lion), *krkalasa* (chameleon), *pippaka*, (vulture) and *pr̥sata* (spotted antelope). In the

list we have creatures like mosquito and black-bee, and big animals like buffalo, lion, elephant and camel, and the list includes aquatic life too. The society, inspired with the Vedic culture, was very much fond of animal life, wild, marine and domestic, and it used to have public display of this life on sacred occasions (animal-museums, zoo-fairs, and wild life preserves).

The references to the animals, domestic and wild, destructive and serviceable, occur in the R̥gveda also. An entire hymn (I.191) is devoted to this subject ; it not only refers to scorpions and snakes but also to tiny little insects and pests which are damaging to human culture, and which are fortunately destroyed on exposure to solar radiations. Such creatures, visible or invisible, are known as *raksas* and *yatudhanas*, and they flourish in darkness, particularly in damp places. Human society has to put up a fight against such creatures if it has to survive. Here is a poetic description for a devastating campaign against these malignant creatures :

The fiend, O Agni, who designs to injure the essence of our food, kine, steeds and bodies, may he, the adversary, thief and robber, sink to destruction, both himself and offspring.¹ (10)

The prudent finds it easy to distinguish the true (friendly to mankind) and false (enemy to our interests); their words oppose each other. Of these two that which is true and honest, *soma* protects, and brings the false to nothing.² (12)

Destroy the fiend shaped like an owl or owlet, destroy him in the form of dog or cuckoo, destroy him shaped as eagle or as vultures ; as with a stone,

1. यो नो रसं दिप्सति पित्वो अग्ने यो अश्वानां यो गवां यस्तनूनाम् ।

रिपुः स्तेनः स्तेयकृद्दध्रेमेतु नि ष ह्रीयतां तन्वा तना च ॥

(Rv. VII. 104. 10)

2. सुविज्ञानं चिकितुषे जनाय सच्चासत्त्वं वचसी पस्पृधाते ।

तयोर्यत् सत्यं यतरदृजीयस्तदित् सोमोऽवति हत्यासत् ॥ (Rv. VII. 104. 12)

Indra, crush the demon¹ (22) (R̥v VII. 104).

This is a wonderful hymn with double meanings. On the metaphysical and spiritual plane, it refers to the destruction of whatever is evil, untruth or false and to support all that is good, true and virtuous. On the other hand, it is an attack on those people also who possess fiend-like characteristics of owl, dog, eagle or vultures and who cause a damage to the peaceful and god-loving society. It also refers to the eradication of those creatures, small or big, which spread diseases and cause the destruction of human society. For this, see Krimi-jambhanam and Kriminasanam Suktas of the Atharvaveda (Av. II, Suktas 31 and 32; also IV. 38; V. 23).

May our Lord eradicate all the suicidal germs and pests in society, from our hilly tracts, forests, plants, from water and the parasites from our cattle and from our own bodies² (Av. II. 31. 5).

The Vedic culture refers to man in his family,—the man as a social being. He is not an individual; he has to play a very important role as a component of the society, the state and the fraternity. Man's family not only includes men, but a few domesticated creatures also, known as *gramya-pasu* or cattle with the total five. The five cattle are : *asva* (horse), *go* (cow), *aja* (goat), *avi* (ewe) and *manusya* (man) :

From the *yajna* or cosmic sacrifice were produced curds and butter. From the same were born animals of three categories: (i) *vayavya* (flying animals of midspace), (ii) *gramya* (cattle or domesticated), and (iii) *aranya* (wild)³ (R̥v. X. 90. 8).

1. उलूकयातुं शुशुलूकयातुं जहि श्वयातुमुत कोकयातुम् ।
सुपर्णयातुमुत गृध्रयातुं दृषदेव प्र मृण रक्ष इन्द्र ॥ (R̥v. VII. 104. 22)
2. ये क्रिमयः पर्वतेषु वनेष्वोषधीषु पशुष्वपस्वन्तः ।
ये अस्माकं तन्वमादिविशुः सर्वे तद्धन्मि जनिम क्रिमीणाम् ॥ (Av. II. 31. 5)
3. तस्माद् यज्ञात् सर्वंहृतः संभूतं पृषदाज्यम् ।
पशून् तांश्चक्रे वायव्यान् आरण्यान् ग्राम्याश्च ये ॥ (R̥v. 10. 90. 8)

From the same were produced animals having two rows of teeth: horse, cow, goat and sheep¹ (Rv. X. 90. 10).

From the cosmic *yajna* were born men, who were classified into four categories : the *brahmanas* (the intellectuals who constitute the head of the society); the *ksattriyas* (the warriors or people of defence, who represent the arms of the society); the *vaisyas* (businessmen, agriculturists, people of commerce, who represent the thighs of the society) and finally, the *sudras* (labour class, which represents the feet of the society)² (Rv. X. 90. 12).

In some of the texts, the word *cattle* is not confined to the four animals, horse, cow, sheep and goat (besides man himself), a few more animals have been added to the list like camel, elephant, dog or donkey. They constitute the human family, and deserve kindness, care, protection and affection. The Atharvaveda deals with a “Pasu-Samvardhana Sukta” (Av. II. 26) for animal husbandry.³

Hither let the cattle come that went away, whose companionship, *vayu* (the wind) enjoyed; whose form- givings *tvastṛ* knows; in this cow-stall let *savitṛ* make them fast. (1)

Together, together let cattle flow, together horses and together men, together the fatness that is of grain; I offer with an oblation of confluence. (3) (Av. II. 26. 1, 3)

A special hymn of the Atharvaveda (II.34) hints at

-
1. तस्मादश्वा अजायन्त ये के चोभयादतः ।
गावो ह जज्ञिरे तस्मात् तस्माज्जाता अजावयः ॥ (Rv. X. 90. 10)
 2. ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद् बाहू राजन्यः कृतः ।
ऊरू तदस्य यद् वैश्यः पद्भ्यां शूद्रो अजायत ॥ (Rv. X. 90. 12)
 3. एह यन्तु पशवो ये परेयुर्वायुर्येषां सहचारं जुजोष ।
त्वष्टा येषां रूपधेयानि वेदास्मिन् तान् गोष्ठे सविता नियच्छतु ॥ (1)
सं सं स्रवन्तु पशवः समश्वाः समु पूरुषाः ।
सं धान्यस्य या स्फातिः संस्त्राव्येण हविषा जुहोमि ॥ (3) (Av. II. 26. 1, 3)

bipeds (*dvipadas*) and quadrupeds (*catuspda*) cattle¹ (Av. II. 34.1). All these *gramya* (domesticated) cattle deserve our care and attention² (Av. II, 34.4). We have a reference to land animals (*parthivah*), celestial (*divyah*), wild (*aranyah*), domesticated (*gramyah*), without wings (*apaksah*), and with wings or birds (*paksinah*).³

The Atharvaveda gives a detailed account of creatures and insects which are damaging to human society and to cattle and which deserve to be taken care of (see Av. XI.10) We give here the translation of some verses from Griffith for casual reference :⁴

Let those who hear an evil name, in air, in heaven, on earth, and men,

After *trisanthi's* will, revere your power, the sway that knowledge gives, together with your ruddy flags. (2)

Let those with iron faces, with faces like needles or like combs,

1. य ईशे पशुपतिः पशूनां चतुष्पदामुत यो द्विपदाम् । (Av. II. 34. 1)
 2. ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपा विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः ।
वायुष्टानये प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजया संरराणः ॥ (Rv. II. 34. 4)
 3. पार्थिवा दिव्याः पशव आरण्या ग्राम्याश्च ये ।
अपक्षाः पक्षिणश्च ये ते जाता ब्रह्मचारिणः ॥ (Av. XI. 5. 21)
 4. ईशां वो वेद राज्यं त्रिषंधे अरुणः केतुभिः सह ।
ये अन्तरिक्षे ये दिवि पृथिव्यां ये च मानवाः ॥
त्रिषंधेस्ते चेतसि दुर्णामान उपासताम् । (2)
अयोमुखाः सूचीमुखा अथो त्रिकङ्कतीमुखाः ।
कव्यादो वातरंहस आ सजन्त्वमित्रान् वज्रेण त्रिषंधिना । (3)
अन्तर्धेहि जातवेद आदित्य कुणपं बहु ।
त्रिषंधेरियं सेना सुहितास्तु मे वशे ॥ (4)
धूमाक्षी सं पततु कृधुर्कर्णी च क्रोशतु ।
त्रिषंधेः सेनया जिते अरुणाः सन्तु केतवः ॥ (7)
अवायन्तां पक्षिणो ये वयांस्यन्तरिक्षे दिवि ये चरन्ति ।
श्वापदो मक्षिकाः सं रभन्तामामादो गृध्राः कुणपे रदन्ताम् ॥ (8) (Av. XI. 10)
- (Trisanthi, i. e. composed of three parts or members; the personification of an arrow consisting of shaft, steel and point—Ait. Br. I. 25)

Flesh eaters, rapid as the wind, cling closely to our foemen with *trisanthi* for their thunderbolt. (3)

Omniscient Aditya, make full many a corpse to disappear; let this devoted army of *trisanthi* be in my control. (4)

Down let the dim-eyed demon fly, and let her short-eared sister shriek; red be the banners when the host of *arbudi* (or *trisanthi*) hath won the day. (7)

Let all the birds that move on the wings come downward, fowls that roam the heavens and air's mid-region.

Let beasts of prey and flies attack, and vultures that eat raw flesh mangle and gnaw the carcase. (8) (Av.XI.10.8).

The Bhumi Sukta (hymn pertaining to mother Earth), of the Atharvaveda has also a reference to serpents, scorpions and wild animals like boar, lions, tigers, wolves etc.

Thy snake. thy sharply stinging scorpion, lying concealed, bewildered, chilled with cold winter,

The worm, O *pṛthivi*, each thing that in the rains revives and stirs,

Creeping, forbear to creep on us ! with all things gracious bless thou us. (46)

Supporting both the foolish and weighty, she bears the death of the good and evil.

In friendly concord with the boar, Earth opens herself for the wild swine that roams the forest. (48)

All sylvan beasts of thine, that love the woodlands, man-eaters, forest-hunting, lions, tigers,

Hyena, wolf, misfortune, ill-things, drive from us, chase the demons to a distance.¹ (49)

Similarly, in the verse 51, we have a reference to the winged bipeds, birds, swans and eagles.²

Flora and Medicinal Herbs

Just as the Veda speaks in details about the wide-spread fauna on the terrestrial region of God's creation, so it speaks of flora also. Lord Himself is *vanaspati*, the Master of Forests, and plants are also known as *vanaspati* (Av. III.8) and He has created tall forest trees, *virudha* and *vrksa*, *osadhi*, the medicinal herbs,³ which sustain our life, *is*, the food grains, *vajam*, the cereals, *lata*, the creepers, the fruit trees and non-fruit bearing trees. There is a full *Osadhi* hymn, in the *R̥gveda*, which describes herbs, known as *asvavati*, *somavati*, *urjayanti*, herbs bearing flowers and fruit, and such herbs also as do not bear them.⁴ (R̥v.X.97 ; also Yv. XII.74-101).

The *Atharvaveda* refers to several cures with medi-

1. यस्ते सर्पो वृश्चिकस्तृष्टदंशमा हेमन्तजब्धो भूमलो गुहाशये ।
किमिजिन्वत् पृथिवि यद्यजेति प्रावृषि तन्नः सर्पन् मोप सृपद्
यच्छिवं तेन नो मृड ॥ (46)
मत्वं बिभ्रती गुरुभृद् भद्रपापस्य निधनं तितिक्षुः ।
बराहेण पृथिवी संविदाना सूकराय विजिहीते मृगाय ॥ (48)
ये त आरण्याः पशवो मृगा वने हिताः सिंहा व्याघ्राः पुरुषादश्चरन्ति ।
उलं वृकं पृथिवि दुच्छुनामित ऋक्षीकां रक्षो अप बाधयास्मत् ॥ (49) (Av. XII. 1)
2. यां द्विपादः पक्षिणः संपतन्ति हंसाः सुपर्णाः शकुना वयांसि । (Av. XII. 1. 51)
3. इमां खनाम्योर्षोषं वीरुषं बलवत्तमाम् । (Rv. X. 145. 1)
4. या ओषधीः पूर्वा जाता देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा ।
मनं न बभ्रूणामहं शतं घामानि सप्त च ॥ (1)
शतं वो अम्ब घामानि सहस्रभुत वो रुहः ।
अथा शतक्रत्वो यूयमिमं मे अगदं कृत ॥ (2)
अश्वावतीं सोमावतीमूर्जयन्तीमुदोजसम् ।
आवित्सि सर्वा ओषधीरस्मा अरिष्टतातये ॥ (7)
या फलिनीर्या अफला अपुण्या याश्च पुष्पिणीः ।
बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मृञ्चन्त्वंहसः ॥ (15) (Rv. X. 97)

(These verses also occur in Yv. XII. 75-89)

cinal herbs and otherwise also. The cure for bleeding or haemorrhage has been suggested in Av. II. 3. Water itself is a cure in several maladies (Av. I. 4-6; III. 13; VI. 23, 24; VI.57). For *apamarga* (अपामार्ग), see Av. IV.17-19; for *pippali* (पिप्पली), Av. VI.109; for *madhula* (मधुला), Av. V. 15.5; for *pata* (पाटा) Av. II. 27. 4. The medicinal herb, *prsniparni* (पृश्निपर्णी) has been described in Av. II. 25.

The hazard of tuberculosis (*yaksma*) has been described in several hymns (Av. I. 12; II.33; III. 7, 31; VI. 20, 85, 91, 127; XII. 2; XVII. 23; XIX. 38; XX. 96).

Laksa (lac) has been described in Av. V. 5.

Rtajata (ऋतजाता), *rtavari* (ऋतावरी), and *madhula* (particularly *madhula*) may also be medicinal herbs (Av. V. 15. 1.). In connection with an eye-treatment (*aksi-roga*, Av. VI. 16), a reference is made to *abayu* (आबयु), *anabayu* and its *karambha* or extract or mixture. *Vihahla* (विहहल) is said to be the father of *abayu* and his mother is *madavati* (मदावती). There are certain terms of uncertainty; they may or may not represent diseases; *tauvilika* (तौविलिका) is the name of an infection, producing certain diseases; *nirala* (निराल) is also a disease. In connection with these ailments, mention has been made of *alsala* (अलसाला), *silanjala* (सिलांजाला) and *nilagalasala* (नीलागलसाला), which may be grain creepers (Av. VI. 16. 1-4). The veda also mentions a cure for the growth of hair (*keshvardhini*); *rewati* (Av. VI. 21. 3) and *nitatni* (Av. VI. 136. 1) may or may not be herbs. (see also Av. VI. 137)* There is a reference to *visanaka* (विषाणका) in reference to certain complaints (Av. VI. 44. 3). The medicinal herb *jivala* (जीवला) is referred to in Av. VI. 59. 3. Relation of particular herbs with the sun and the moon has been referred to in Av. VI.83.1¹, and *enyeka* (एन्येका), *syenyeka* (श्येन्येका) *krsnaika* (कृष्णैका) and *Rohini* (रोहिणी) have been mentioned in the list (Av. VI. 83.2); these terms may be separate names or adjectivals. In connection with leprosy and leucoderma, mention has been made of *asvattha* (अश्वत्थ) and for *yaksma hiranyayi* (हिरण्ययी), and *hiranya-bandhana* (हिरण्यबन्धन) (Av. VI. 95). The diseases mentioned are *vidradha* (विद्रध), *balasa*

* Perhaps the herb for the increase of hair is *kacamaci* (काचमाची).

1. सूर्यः कृणोतु भेषजं चन्द्रमा वोऽपोच्छतु । (Av. VI. 83. 1)

(बलास), *lohita* (लोहित) and *visalpaka* (विसल्पक)¹. (Av. VI. 127.1)

An important cure is *pippali* (पिप्पली), which is mentioned in a small hymn, (Av. VI. 109) of three verses. Cure for *gandamala* disease (pustules or scrofulous tumours) has been described in Av. VII. 74, 75 and 76.

The Vedic literature speaks highly of these plants and herbs; for example, we have in a verse from the Atharvaveda :

Sweet is their root, sweet are these plants' top branches, sweet also is their intermediate portion; sweet is their foliage, and sweet their blossom, combined with sweetness is their taste of Amṛt : food, fatness let them yield, with kine-preceding.² (Av. VIII. 7. 12)

The plants have been spoken about in reference to health and disease :

Let plants with flower and plants with bud,
the fruitful, and the fruitless all,
Like children of one mother, yield their stores
for this man's perfect health.³ (AV. VIII. 7. 27)

It is not only man that has the familiarity with plant kingdom for health and cure, the animals have perhaps a priority over man in this context. For we have :

Well doth the wild boar know a plant, the mongoose knows the healing herb.
I call, to aid this man, the plants which serpents and Gandharvas know.⁴ (23)

1. विद्वधस्य बलासस्य लोहितस्य वनस्पते ।
विसल्पकस्योषधे मोच्छिष पिशितं चन ॥ (Av. VI. 127. 1)
2. मधुमत् पर्ण मधुमत् पुष्पमासां मधोः संभक्ता ।
अमृतस्य भक्षो घृतमन्नं दुहतां गोपुरोगवम् ॥ (Av. VIII. 7. 12)
3. पुष्पवतीः प्रसूमतीः फलिनोरफला उत ।
समातर इव दुहामस्मा अरिष्टतातये ॥ (Av. VIII. 7. 27)
4. वराहो वेद वीरुधं नकुलो वेद भेषजीम् ।
सर्पा गन्धर्वा या विदुस्ता अस्मा अवसे ह्रवे ॥ (Av. VIII. 7. 23)

Plants of Angirasas which hawks,
 celestial plants which eagles know;
 Plants known to swans and lesser fowl,
 plants known to all the birds that fly;
 Plants that are known to sylvan beasts,
 I call them all to aid this man.¹ (24)

Inspired from the contents of the Vedic hymns, the ancient sages of the Himalayas explored the entire flora, for they had read in the Vedic verses the curative specialities of plants :

Hitherward unto thee I bring the plants,
 that cure all maladies,
 All plants wherein physicians have
 discovered health-bestowing power.² (26)

The Atharvaveda, in all mentions about 110 plants, identified and non-identified, used in cure of various body ailments, and most of these remedies did come to occupy very significant places in the Ayurvedic literature of later periods in India and abroad.

A few of them are listed below :

अजशृंगी	Ajasrangi IV. 37. 2, 6
अपामार्ग	Apamarga IV. 17. 6
अर्क (पैट्ट)	Arka (paidva)
अर्जुन	Arjuna II. 8. 3
अश्वत्थ	Asvattha III. 6. 5
असिकनि	Asikni I. 23. 1
औक्षगन्धी	Auksagandhi IV. 37. 3
औदुम्बर	Audumbara XIX. 31. 2
कन्या, कन्यला	Kanya, Kanyala, V. 53; I. 14. 2

1. याः सुपर्णा आंगिरसोर्दिव्या या रघटो विदुः ।

वयांसि हंसा विदुर्याश्च सर्वे पतत्रिणः ।

मृगा या विदुरोषधीस्ता अस्मा अवसे हुवे ॥ (Av. VIII. 7. 24)

2. यावतीषु मनुष्या भेषजं भिषजो विदुः । तावतीर्विश्वभेषजीराभरामि त्वामभि ॥

(Av. VIII. 7. 26)

करम्भ	Karambha IV. 7. 3
कल्याणी	Kalyani V. 17. 12
काण्डविष	Kandavisa X. 4. 22
कुमारिका	Kumarika X. 4. 14
कुष्ठ	Kustha V. 4. 1
केशवर्धनी	Kesavardhani VI. 21. 3
गान्धारी	Gandhari V. 22. 14
गुल्गुलु	Gulgulu II. 36. 7; IV. 37. 3
घृताची	Ghṛtaci IX. 1. 4
चीपुद्रु	Cipudru VI. 127. 2
जीवन्ती	Jivanti III. 14. 6
जीवल	Jivala X. 6. 3; XIX. 39. 3.
तरूणक	Tarunaka X. 4. 2
तस्तुव	Tastuva V. 13. 11
ताबुव	Tabuva V. 13. 10
तिलपिञ्जी	Tilapinji II. 8. 3
तौदी	Taudi X. 4. 24
दशवृक्ष	Dasavrksa II. 9. 1
नघारिष	Nagharisa VIII. 2. 6
नलदी	Naladi IV. 37. 3
पाटा	Pata II. 27. 4
पिप्पली	Pippali VI. 109. 1
पृश्निपर्णी	Pr̥sniparni II. 25. 3
पैद्व	Paidva X. 4. 5
प्रमन्दनी	Pramandani IV. 37. 3
भूरिमूल दभं	Bhurimula darbha VI. 43. 2
मगध	Magadha V. 22. 14
मधुला	Madhula V. 15. 1
मधुश्चुत	Madhuscuta VII. 58. 2
मुनिदेवमूल	Munidevamula VII. 78. 1
यवपलाली	Yavapalali VIII. 6. 2
रामा	Rama I. 23. 1
रोपणाका	Ropanaka I. 22. 4
रोहणी-रोहिणी	Rohani-rohini IV. 12. 1; XIII. 1. 22
लाक्षा	Laksa V. 5. 7
वचस्	Vacas VIII. 7. 7.
विश्वरूपा	Visvarupa IV. 34. 8
सहदेवी	Sahadevi XII. 4. 23
हारिद्रव	Haridrava I. 22. 4

Man and Society

Man is not an individual ; he belongs to a family, and the family belongs to the society. The concept of society (samaja, समाज) is different from the concept of herd or group (samaja, समज); some of the insects, including bees, have a highly evolved, instinctively inspired social organization; even the wild beasts prefer to live and sometimes function in small groups. But man primarily lives for the society, and the society nourishes him.

Society begins with the pairing of an individual with his or her mate; and for this purpose, the Vedic literature provides for a highly evolved concept of married life. In the Vedic society, the marriage and its philosophy is not an anthropological evolution, from primitivism to the present day variations and modifications. The Vedic verses have, from the earliest days been inspiring for a highly evolved concept of family. The Vedic verses have their own characteristic style in laying down these concepts. One may refer to the Hymn 85 of Book X of the R̥gveda (the same occurring with modification in the Atharva, Book XIV). Savitri Surya (सूर्या) is the *ṛsika* (or the inspired lady interpreter) of the hymn. Again, *surya* is an ideal lady in general who is going to be married. Savitr (the sun as if) gave Surya to a worthy husband. Soma is a worthy *brahmacarin*, who is highly accomplished and fully matured for the married life; and so is Surya, his fiancée. Soma and Surya are not historical persons; all of us, the males, ripe for the marriage are *somas*, and the damsel maidens are *suryas* and both of them have the cosmic counterpart also. I shall quote a few verses from the R̥gveda for the cosmic counterpart :

सत्येनोत्तमिता भूमिः सूर्येणोत्तमिता द्यौः ।

ऋतेनादित्यास्तिष्ठन्ति दिवि सोमो अधिष्ठितः ॥

Earth is upheld by truth; heaven is upheld
by the sun; the Adityas are supported by *sacrifice*
(*yajna*);

Soma is supreme in heaven. (1)

वायुः सोमस्य रक्षिता समानां मास आकृतिः ।

Vayu is the guardian of Soma, the maker of years and months. (5)

रैभ्यामीदनुदेयी नाराशंसी न्योचनी ।

सूर्याया भद्रमिद् वासो गाययैति परिष्कृतम् ॥

Raibhi, was her (Surya's) companion;
Narasamsi her slave; Surya's lovely dress
was adorned by Gatha. (6)

चित्तिरा उपबर्हणं चक्षुरा अभ्यञ्जनम् ।

द्यौर्भूमिः कोश आसीद् यदयात् सूर्या पतिम् ॥

Citti was the pillow, the eye was the collyrium;
heaven and earth were the boss when Surya went
to her husband. (7)

स्तोमा आसन् प्रतिधयः कुरीरं छन्द ओपशः ।

सूर्याया अश्विना वराऽग्निरासीत् पुरोगवः ॥

Hymns were the cross-bars (of the car);
the Kurira metre was the thong of the whip;
the Asvins were Surya's groomsmen;
Agni was the leader of the procession. (8)

सोमो बन्धूयुरभवदश्विनास्तामुभा वरा ।

सूर्या यत्पत्ये शंसन्ती मनसा सविताददात् ॥

Soma was desirous of a bride; the two Asvins were
the two groomsmen when Savitr gave Surya who was
ripe for a husband, (to Soma) endowed with intelli-
gence. (9)

सूर्याया वहतुः प्रागात् सविता यमवासृजत् ।

अघासु हन्यन्ते गावोऽर्जुन्योः पर्युह्यते ॥

Surya's bridal procession which
Savitr despatched has advanced;
the oxen were whipped along in the
magha (constellations);
she is borne (to her husband's
house) in the Arjuni (constellations). (13)

What happens on a cosmic scale in astral regions, also
happens when a bride is married to a worthy counterpart

and she proceeds to husband's home. Many of these verses have become the basis of marriage rituals in Indian families. The bride is richly dressed and decorated and is offered to the bridegroom. We have some of the verses such :

आशसनं विशसनमथो अधिविकर्तनम् ।
सूर्यायाः पश्य रूपाणि तानि ब्रह्मा तु शुन्धति ॥

Behold the forms of Surya; the *asasana* (आशसन, the border cloth), the *visasana* (विशसन, head-cloth), the *adhivikartana* (अधिविकर्तन, divided skirt); of these the Brahman relieves her. (35)

The bride and bridegroom come to the place of marriage and are felicitated by the assembly of guests and hosts :

सुमङ्गलीरियं वधूरिमां समेत पश्यत ।
सौभाग्यमस्यै दत्त्वाद्याऽथास्तं विपरेतन ॥

Fortunate is the bride; approach, behold her; having given her your congratulations, depart to your several homes. (33)

The bridegroom receives the hand of the bride and repeats the verses with a characteristic solemnity :

गृन्णामि ते सौभगत्वाय हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथासः ।
भगो अर्यमा सविता पुरन्धिर्मह्यं त्वादुर्गर्हपत्याय देवाः ॥

I take your hand for good fortune, that you may attain in old age with me, as your husband; the Lord known as Bhaga, Aryaman, Savitr, Purandhi, has given you to me, that I may be the master of a household. (36)

तां पृषञ्छिवतमामेरयस्व यस्यां बीजं मनुष्या वपन्ति ।
या न ऊरु उशती विश्रयाते यस्यामुशन्तः प्रहराम शेषम् ॥

O Lord Pusan, may you inspire her who is most auspicious; in whom men may sow seed; who most affectionate may be devoted to us, and in whom animated by desire, we may beget progeny. (37)

The married life becomes a nucleus of family, and the

benedictions are showered on the new couple,—for we have :

इहैव स्नं मा वि योष्टं विश्वमायुर्व्यंशुतम् ।

क्रीडन्तो पुत्रैर्नप्तृभिर्मोदमानो स्वे गृहे ॥

Abide here together; may you never be separated; live together all your lives, sporting with sons and grandsons happy in your own home. (42)

The newly wedded bride has a great role to play in the family, and thereby in the society, and for this we have :

अघोरचक्षुरपतिघ्न्येधि शिवा पशुभ्यः मुमनाः सुवर्चाः ।

वीरसूदैवकामा स्योना शं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥

(Look upon your husband) with no angry eye, be not hostile to your Lord, be tender to animals, be amiable and be very glorious; be the mother of males, be devoted to learned people, be the bestower of happiness, be the bringer of prosperity to our bipeds and quadrupeds. (44)

सम्राज्ञी श्वशुरे भव सम्राज्ञी श्वश्रवां भव ।

ननान्दरि सम्राज्ञी भव सम्राज्ञी अघि देवृषु ।

Be a queen to your father-in-law,
be a queen to your mother-in-law,
be a queen to your husband's sister,
be a queen to your husbands brothers. (46)

Married life is a life of cohesion, co-ordination and accommodation with mutual love, affection and regards. And for this unity and harmony, the supreme Lord, the worthy people of society, and Nature's all the bounties are invoked !

समञ्जन्तु विश्वेदेवाः समापो हृदयानि नौ ।

सं मातरिद्वा सं धाता समु देष्ट्री दधातु नौ ॥

May the Vishvedevas unite the hearts of both of us ; may the Apah (आपः, the omnipresent Lord, and all the cosmic fluids) unite both our hearts; may the Matarisvan (मातरिष्वन्), Dhatri (धाता) and the bountiful Destr

(देष्ट्री) unite the hearts of both of us. (47)

Marriage is not the union of two individuals (a girl and a boy); it is the union of several families, and it becomes a nucleus of harmony in the entire society. The last hymn of the R̥gveda inspires the entire society for concordance, love, humility and well-knit affectionate discipline, which arises out of mutual respect, fondness and reverence (*Samvānana*) and also mutual understanding (*Samjñanam*).

संगच्छध्वं संवदध्वं सं वो मनांसि जानताम् ।

देवा भागं यथा पूर्वं संजानाना उपासते ।

Meet together, talk together, let your minds apprehend alike; in the like manner as the ancient people of wisdom concurring accepted their rewards in the social selfless sacrifices. (2)

समानो मंत्रः समितिः समानी ममानं मनः सह चित्तमेषाम् ।

समानं मन्त्रमभिमन्त्रये वः समानेन वो हविषा जुहोमि ॥

Common be the prayer of these, common be the acquirement, common the purpose, associated by the desire. I repeat for you a common prayer, I offer for you a common oblation. (3)

समानी व आकूतिः समाना हृदयानि वः ।

समानमस्तु वो मनो यथा वः सुसहामति ॥

Common be your intention; common be your hearts; common be your thoughts so that there may be thorough union among you. (4) (R̥v. X. 191. 2-4)

The *devata* (the title) of the verses 5-9 of R̥v. VIII. 31 is the couple (*dāmpati*) or husband and wife taken together. Both of them have equal privileges and responsibilities in the society; both of them have equal rights in sacred ceremonies (prayers, *yajnas* and others), and public acts of service. For we read in the Vedic verses :

या दंपती समनसा मुनुत आ च धावत ।

देवासो नित्ययाशिरा ॥

Gods (Nature's bounties and learned people), may

the husband and wife, who with one mind offer libations and purify them and propitiate you with the Soma, ever mixed with milk. (5)

प्रति प्राशव्यां इतः सम्यञ्चा बहिराशाते ।

ता न वाजेषु वायतः ॥

Constantly associated, may they acquire appropriate viands; may they be able to offer sacrifice; may they never be wanting in food. (6)

पुत्रिणा ता कुमारिणा विश्वमायुर्व्यन्दनुतः ।

उभा हिरण्यपेशसा ॥

Blessed with youthful and adolescent offspring, and both having their persons richly ornamented, they pass happily their whole life. (8)

The union of marriage leads to immortality if invoked with highest ideals :

वीतिहोत्राकृतद्वमू दशस्यन्तामृताय कम् ।

समूधो रोमशं हतो देवेषु कृणुतो दुवः ॥

For the sake of immortality, enjoying personal union, they (wife and husband) worship the gods. (9)

Marriage has thus not only to fulfil the biological demands in human society, it is an act of supreme sacred order.

From the concept of a family, we proceed to the concept of a community, and from that of a community to the concept of a kingdom and sovereignty, a nation, and universal brotherhood. The basis of the bondage of fraternity is mutual trust and understanding, honesty, truthfulness, austerity, peace and love. The worldly prosperity, and not the poverty, is the slogan of a mighty community. To be prosperous is not a crime but a virtue, if the prosperity does not mean exploitation of a certain section of human community. In the very first verse of the Yajurveda,¹ we

1. इषे त्वोर्जे त्वा वायवस्थ देवो वः सविता प्रार्पयतु श्रेष्ठतमाय
कर्मणऽआप्यायध्वमध्वन्याऽइन्द्राय भागं प्रजावतीरनमीवाऽ
अयक्ष्मा मा वस्तेनऽईशत माघ श ५ सो ध्रुवाऽअस्मिन्
गोपती स्यात् बह्वीर्यजमानस्य पशून् पाहि ॥ (Yv. I. 1.)

invoke Lord for food and fuel, i.e. for nourishment and vigour, *isa* (इष) and *urja* (ऊर्ज), i.e. for raw material and power. And no prosperity has a meaning unless we are free from pain and sickness (*an-amiva*, अनमीवा, and *ayaksma* अयक्ष्मा); and the society should not only be affluent, but should be rich in progeny and cattle. God is also known as *gopatau* (गोपतौ), Lord of cattle. *Praja* (प्रजा, people) and *pasu* (पशु, cattle) constitute an evolved society. The object of a married life is to accomplish *isa* and *urja* (food and fuel), *rayasposa* (abundant wealth), *praja* (offspring or progeny), *mayobhava* (मयोभव, the source of delight) and for the *sakhabhava* (सखाभाव, affection and love). Through the Vedic mantras, our ṛsis were never tired of evoking Lord for such affluency.

The Vedic verses do not confine to the material wealth and material prosperity alone. When they refer to food and fuel, wealth, progeny, cattle, prosperity, viands, and such other things, they always try to elevate your thoughts from the physical realm to the internalmost supreme realm of the most abstract nature (realms of vital forces, mental complex and finally the spiritual one of the highest order). There are food and fuel of each of these realms, there is prosperity and abundance of each of these realms quite different from that of each other, and there are handicaps, lapses, and shortcomings of each of these realms, quite characteristic of their own. Thus the Vedic materialism through stages lifts you up to the highest mysticism, from childhood to adolescence of each realm. The words are the same but implications and connotations go on varying from stage to stage, from realm to realm. The R̥gveda speaks :

We invoke the resplendent Lord, whether He comes from this earthly region, or from the heaven above or from the vast firmament, that He may give us wealth.¹ (R̥v. I. 6. 10)

Lord reveals to His devotee from the earthly region (*parthivat*), from the heaven (*divah*) or from vast firmament

1. इतो वा सात्तिमीमहे दिवो वा पार्थिवादधि ।

इन्द्रं महो वः रजसः ॥ (R̥v. I. 6. 10)

(*mahah rajasah*) but this earth, heaven or firmament not of the cosmic realm; here one refers to the *annamaya kosa* (earthly, *parthiva*), *pranamaya kosa* (firmament, the vital realm) and *manomaya kosa* (*dyau*, mental complex).

The spiritual mystic, through his yogic exercises mounts up from the earthly region (*prthivi*, physical realm) to earth's mid-region (*antariksa*, vital region of *pranas*), and thence to the heaven (*dyau* of the mental realm); and finally ascends to the world of light (*svah*, *anandamaya*) and *vijnanamaya* realms); for this we have a verse in the Yajurveda :

From earth to air's mid-region have I mounted, and
from mid-air ascended up to heaven.
From the high pitch of heaven's cope I came into
the world of light.¹ (Yv. XVII. 67)

The Vedas have a cryptic beauty of expressions in a style quite characteristic of their own.

Community and Occupations

The society, organized on the lines of the Vedic tenets, has good many attractive features. The basis of the society on one hand is *brahma* and *ksattrra*, knowledge and defence and on the other hand *food*, *wealth* and *prosperity*, *vajam*, *rayim*, and *rayasposa*, created with the assistance of labour (*srama* and *tapas*). And thus the society is represented by four classes of people (i) the *brahmanas* (ब्राह्मण), the learned class, serving the society by devoting itself to knowledge and learning, (ii) the *ksattriyas* (क्षत्रिय), adept in defence science for protection of the State from internal disorder and external attacks from enemies, (iii) the *vaisyas* (वैश्य), the people engaged in agriculture, trade, industry and business and thus creating wealth for the nation, and (iv) the *sudras* (शूद्र), the unskilled or partly-skilled labour to assist the three classes manually. And thus the *brahmanas* constitute the *head* or *mouth* of the society personified, the

1. पृथिव्याऽग्रहमुदन्तरिक्षमारुहमन्तरिक्षाद्विब्रमारुहम् ।

दिवो नाकस्य पृष्ठात् स्वर्ग्योतिरगामहम् ॥ (Yv. XVII. 67)

ksattriyas, the arms, the *vaisyas* the belly or thighs and the *sudras*, the two legs. The Purusa-Sukta of the R̥gveda (X.90), and of the Yajurveda (Chapter XXXI) and of the Atharvaveda (XIX. 6) has the following verse in common :

The *brahmana* became His mouth,
of both His arms the *rajanya* (the *ksattriya*) was made ;
His thighs became the *vaisya*,
and from His feet the *sudra* was produced.¹

(R̥v. X. 90. 12; Yv. XXXI. 11. Av. XIX; 6. 6)

The Yajurveda envisages a cultured society, consisting of hundreds of professions and vocations to meet the needs of people. The whole chapter (Chapter XXX from verse 5 to 22) enlists in the characteristic lexiconic style more than one hundred desirable and undesirable professions : *brahmana* (the learned teacher and priest), the *ksatra* (royalty), *vaisya* (businessman), *sudra* (labourer), robber, homicide, eunuch, *ayogu* (अयोगू) a harlot, *magadha* (मागध) stable-master, public dancer, court-attendant, timid, chatterer, artist, woman-lover, damsel's son, car-builder, carpenter, potter, artificer, jeweller, sower, shaft-maker, bowyer, bow-string maker, rope maker, hunter, dog-leader, fisherman, *nisada* (निषाद), madman, *vratya* (व्रात्य), demented, untrustworthy, gambler, non-gambler, cane-splitter woman, thorn-worker woman, lover, paramour, unmarried elder brother, younger brother, marrying earlier before the elder brother, husband of a younger sister (the elder sister still unmarried), woman embroiderer, woman dealing in love-charms, a by-sitter, an obstinate, a yielding man, hunch-back, dwarf, blear-eyed man, blind man, deaf man, physician, astronomer, inquisitive man, extra-inquisitive, question-solver, elephant-keeper, horse-keeper, cowherd, shepherd, goatherd, ploughman, dealer in beverages, house guard, possessor of wealth, door-keeper's attendant, wood-bringer, fire-kindler, besprinkler, high steward, carver, distributor,

1. ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद् बाहू राजन्यः कृतः ।

ऊरू तदस्य यद् वैश्यः पद्भ्यां शूद्रोऽज्जायत ॥ (R̥v. X. 90. 12)

pourer-out, stirrer-up of strife, washer-woman, female dyer (5-12), horse-rider (13), iron-smelter, yoker, ointment-maker (14), hide-dresser, currier (15), fisherman, fish-vender, fish-catcher, *anda* (आन्द), *mainala* (मैनाल), *bhilla* (भिल्ल), *kirata* (किरात), wildman (16), goldsmith, merchant (17), gambler, a speculator in gambling, gamble manager, owner of gambling hall, *caraka-acarya* (चरकाचार्य) (18), drummer, lute-player, flute-blower, conch-blower, wood-ranger, forest-fireguard (19), village headman, watchman, lute-player, hand-clapper, flutist, musician (20), and pole-dancer (21).

Members of one and the same family were permitted to serve the society in different vocations, for we have in Vedic verse :

I am the *karu* (carpenter, or a singer), papa is the physician, mamma throws the corn upon grinding stones; having various occupations, desiring riches we remain (in the world) like cattle (in the stalls); flow, Indu for Indra.¹ (Rv. IX. 112. 3)

According to the Vedic injunction, God's revealed knowledge (Divine Word) is meant for all, irrespective of caste, creed, race or colour. God reveals Himself through His creation, the Divine Art and the Divine Word.

That I to all the people address this salutary speech, to priest (*brahmana*), and nobleman (*ksattriya*), *sudra*, *arya*, *vaisya*, to one of our kin and to the stranger.² (Yv. XXVI.2)

God's graces and gifts have no bounds and are subject to no restrictions; they have universal appeal; the sacred knowledge of the Vedas is meant for all, irrespective of birth and heritage. It is unto us to derive advantage from these blessings.

1. कारुहं ततो भिषगुपल प्रक्षिणी नना ।

नानाधियो वसुयवोऽनु गा इव तस्यमेन्द्रायेन्दो परि खव ॥ (Rv. IX. 112. 3)

2. यथेमां वाचं कल्याणीमावदानि जनेभ्यः ।

ब्रह्मराजन्याभ्यां¹ शूद्राय चाप्यार्य च स्वाय चारणाय । (Yv. XXVI. 2)

Universal Friendliness and Patriotism

According to the Vedas, we are the sons of the mother Earth. In the characteristic style of the Veda, we have the following :

Heaven (Dyau) is your father, Earth your mother,
Soma your brother, Aditi your sister.¹ (Rv. I. 191. 6)
Dyaus (heaven) is our father, our begetter; Kinship
is here. This great Earth is our kin and mother.²
(Av. IX. 10. 12)

Our kinship is due to our having a common father and a common mother, in the form of heavenly luminaries acting as our father, and the Earth as the mother.

The bondage is further strengthened by the fact that the Supreme Lord is our father and mother both. He is our Lord and we his children or sons.

The Bhumi Sukta (hymn pertaining to deified Earth) of the Atharva Veda (XII. 1) speaks thus with fervour :

May Earth pour out her milk for us, a mother unto me, her son.³ (XII. 1. 10)

I am the son of Earth; Earth is my Mother; Parjanya is my sire; may he promote me.⁴ (12)

Produced from thee, on thee move mortal creatures; thou bearest them, both quadruped and biped. Thine, Pṛthivi, are these five human Races for whom, though mortal, the sun as he rises, spreads with his rays the light that is immortal.⁵ (15)

1. द्यौर्वः पिता पृथिवी माता सोमो आतादितिः स्वसा । (Rv. I. 191. 6)

2. द्यौर्नः पिता जनिता नाभिरत्र बन्धुर्नो माता पृथिवी महीयम् । (Av. IX. 10. 12)

3. सा नो भूमिर्वसृजतां माता पुत्राय मे पयः । (Av. XII. 1. 10)

4. माता भूमिः पुत्रो अहं पृथिव्याः पर्जन्यः पिता स उ नः पिपर्तु । (Av. XII. 1. 12)

5. त्वज्जातास्वयि चरन्ति मर्त्यास्त्वं बिभर्षि द्विपदस्त्वं चतुष्पदः ।

तवेमे पृथिवि पञ्च मानवा येभ्यो ज्योतिरमृतं मर्त्येभ्य उद्यन्तसूर्यो

रश्मिभिरातनोति । (Av. XII. 1. 15)

O Earth, my mother, set thou me happily in a place secure.¹ (63)

The Vedas do not speak of the narrow geographical patriotisms. Of course, for convenience we have the concept of small and big kingdoms, or states, with heads, differently known. One of the verses of the Yajurveda speaks of *rajni* (राज्ञी, queen), *virad* (विराड्), *samrad* (सम्राड्), *svarad* (स्वराड्), *adhipatni* (अधिपत्नी, queen-paramount).²

A verse distinguishes between *samrad* and *raja* : Indra is *samrad* (chief lord), and Varuna is *raja* (sovrn)³ (Yv. VIII. 37). According to the ritualists, the one who performs the *rajasuya yajna* is *raja*, and the one, performing the *vajapeya* is *samrad*.⁴ *Raja* is inferior to *samrad*; a *raja* becomes a *samrad*, in case he performs the *vajapeya yajna*.

The word *samrad* has been translated as all ruling, and *svarad* as independent ruler⁵ (Yv. XIII. 35).

The concept of kingdom (one's own state, *svakiya desa*, स्वकीय देश) is very significant. Kingdom is known as *rastra* (राष्ट्र). It may be a small state or a state extensive in dimensions; it may be what we call today a nation, a federation, a republic or a Union. We have such passages in respect to this *rastra*:

May we be watchful (i. e. non-negligent) in the *rastra*.⁶ (Yv. XI. 23)

I take my stand on princely power and kingship.⁷ (XX. 10)

-
1. भूमे मातरि धेहि मा भद्रया सुप्रतिष्ठितम् । (Av. XII. 1. 63)
 2. राज्ञ्यसि प्राची दिग् विराडसि दक्षिणा दिक् सम्राडसि प्रतीची दिक् स्वराडस्युदीची दिग् अधिपत्यसि बृहती दिक् ॥ (Yv. XIV. 13)
 3. इन्द्रश्च सम्राड् वरुणश्च राजा । (Yv. VIII. 37)
 4. राजा वै राजसूयेनेष्ट्वा भवति सम्राट् वाजपेयेन । (S Br. V. 1. 1. 13)
 5. सम्राडसि स्वराडसि । (Yv. XIII. 35); सम्यग्राजत इति सम्राडसि; स्वेनेव राजत इति स्वराडसि । (Mahidhara)
विराट् विविधं राजमाना; स्वराट् परनिरपेक्षं स्वयमेव राजमाना ।
(Mahidhar on Yv. XIV. 13; see also Yv. XV. 10-13; XX. 5)
 6. वयं राष्ट्रं जागृयाम । (Yv. IX. 23)
 7. प्रति क्षत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे । (Yv. XX. 10)

O Rastrda, may you give me the *rastra*.¹ (X. 2)

Let all the people long for thee. Let not thy kingship fall away² (XII.11), i. e. proper protection should be provided to the State, so that glory and prosperity (*sri* , श्री) of the State are fully retained and neither diminished nor destroyed.

The following verse from the Yajurveda refers to the aspiration of a nation; and for this reason, it may be reckoned as one of the best national anthems :

आ ब्रह्मन् ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामा राष्ट्रं
राजन्यः शूरऽइषव्योऽतिव्याधी महार्थो जायतां
दोग्ध्री घेनुर्वोढानड्वानाशुः सन्तिः पुरन्ध्रियोषा
जिष्णू रथेष्ठा सभेयो युवात्य यजमानस्य वीरो जायतां
निकामे निकामे नः पर्जन्यो वर्षतु फलवत्यो
नऽओषधयः पच्यन्तां योग-क्षेमो नः कल्पताम् ॥ (Yv. XXII.22)

O Supreme Lord ! May there be born in this *rastra* (the State), the learned intellectuals, illustrious for their sacred knowledge; may there be born the *rajanya* or the men of defence, heroic, skilled archers, with piercing shafts, mighty warriors; the cows giving abundant milk; the ox good at carrying; the swift courser; the industrious ladies; may this householder be blessed with a son, ever victorious, driving in the forefront, impressive in assemblies, and youthful; may we have timely rains according to our needs and desires; may our fruitbearing plants ripen; may acquisition (*yoga*) and preservation (*ksema*) of property be secured to us.

The concept of state includes the state protection from the attacks of adversaries; and therefore, it is necessary that the state should organize armies, train soldiers and equip the army with war-materials, i. e. *astra*, *sastra*,

1. राष्ट्रदा राष्ट्रं मे देहि । (Yv. X. 2)

2. विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु मा त्वद् राष्ट्रमधिभ्रशत् । (Yv. XII. 11;

SBr. VI. 7. 3. 4—श्रीर्वै राष्ट्रम् ।

food provision, vehicles, cars, horses, elephants and the like. The Vedic verses envisage wars on land, on water and in the interspace. In the interspatial conflicts, it speaks of bombers and aircrafts. The primitive warfare included the use of arrows, bows, and shafts. Indra is supposed to use as the last recourse an adamant weapon known as *vajra*. The Vedas do not speak of any historical battle or war. Some of the conflicts are quite imaginary, some of them are metaphorical, as that between *indra* (the sun) and *vrtra* (clouds), with a troop of *maruts*, brilliantly adorned with armoury, dresses and weapons. Some of the conflicts are of the mental and spiritual realms against sins, weaknesses, temptations and shortcomings. In such cases the violence of war is of another sort. The terminology of all such conflicts is very much the same. The *raksasas* (demons and devils) have to be subdued anyhow. In this context, I shall quote the translation of Wilson of only one verse from the Rgveda:

To what glorifier of the gods do they (Maruts) repair with their ruddy, tawny, car-bearing horses for his advantage? Bright as burnished gold, and armed with thunderbolt, they furrow the earth with their chariot-wheel.¹ (Rv.I.88.2)

Concept of Three Goddesses

Very often in the Rgveda, also in the Yajuh and Atharva, there are references to three goddesses (*tisrah devih*), *ida*, *sarasvati*, and *bharati*, also known as *mahi*.²

1. तेषूपेभिर्वरमा पिशङ्गैः शुभे कं यान्ति रथतूभिस्त्रयैः ।

स्वमो न चित्रः स्वधितोवान् पय्या रथस्य जङ्घनन्त भूम ॥ (Rv. I. 88. 2)

2. इळा सरस्वती मही तिलो देवी मयोभुवः ।

बहिः सोदन्त्वलिधः । (Rv. I. 13. 9)

सरस्वती साधयन्ती धियं न इळा देवी भारती विश्वतूर्तिः ।

तिलो देवीः स्वधया बहिरेदमच्छिद्रं पान्तु शरणं निषद्य ॥ (Rv. II. 3. 8)

आ भारती भारतीभिः सजोषा इळा देवमनुष्येभिरग्निः ।

सरस्वती सारस्वतेभिरवाक् तिलो देवीर्बहिरेदं सदन्तु ॥ (Rv. VII. 2. 8)

तिलो देवीर्बहिरेदं सदन्तिवडा सरस्वती भारती । मही गृणाना । (Yv. XXVII. 19)

तिलो देवीर्बहिरेदं सदन्तामिडा सरस्वती मही भारती गृणाना । (Av. V. 27. 9)

Mahi, or *bharati* is the motherland, *sarasvati* is the mother-culture or the divine knowledge, and *ida* or *ila* is the divine language or the mother tongue. Sarasvati (from *sr*, to flow; the uninterrupted flow of divine inspiration) has a relation with *dhiyah*, the discriminating instinct or intellect (*sarasvati sadhayanty dhiyam*, Rv.II.3.8). All these three goddesses occupy their sacred places in *barhi*, the place of sacred *yajna*, which is being performed incessantly in our human heart, the *antah karana*; the internal organ, the abode of the *atman* itself. Love and regards for the motherland, mother culture and the sacred knowledge have to be inculcated in every individual belonging to a social organization or state.

Of the three, the goddess Sarasvati is most loving and fascinating. She is vigour amongst all possessing vigour;¹ she is the inspirer of everything that is noble and sacred, and she evokes all our mental faculties.² She creates perturbations in the ocean of cosmic mind or *mahat-tattva*.³ And for these reasons, the goddess Sarasvati is invoked by everyone.⁴

Ethical Concepts

Not only that God created the universe according to His divine art, and made the creation purposeful, He gave to man, the highest evolved being in His creation, the high standards of ethics. God Himself is an embodiment of ethical ideals and all noble virtues. Of course, He is an Infinite Unity, whilst the souls are infinitesimal unities in all positive parameters. Ethics is not necessarily a result of social evolution or of social necessity. The ethical ideals emanate with all their purposefulness from the divine nature of the self itself, and in case of man, they have reached a sort of climax.

1. प्र णो देवी सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती । धीनामविश्ववतु ॥ (Rv. VI. 61. 4)
2. चोदयित्री मृतूतानां चेतन्ती सुमतीनाम् । (Rv. I. 3. 11)
3. महो अर्णः सरस्वती प्र चेतयति केतुना धियो विश्वा विराजति ।
(Rv. I. 3. 12). See also Rv. VI. 61. 8.
4. सरस्वतीं देवयन्तो हवन्ते सरस्वतीमध्वरे तायमाने ।
सरस्वती मुकृतो अह्वयन्त सरस्वती दाशुषे वार्य दातु ॥ (Rv. X. 17. 7)

What is the highest virtue ? Of course, the Truth itself. Truth has six synonymns in the Vedic literature : बद् । श्रत् । सत्रा । अद्धा । इत्या । ऋतमिति षट् सत्यनामानि (*bat, srat, satra; addha, ittha, rta* are the synonyms of *satya* or truth) (Nig-hantu III. 10).¹ The Satapatha Brahmana gives several parables to show that the truth came to the share of gods, whilst *asuras* adopted untruth. One has to take a vow before participating in rituals, and the vow is repeated thus in the Vedic words :

अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे राध्यताम् ।

इदमहमनृतात् सत्यमुपैमि ॥ (Yv. 1.5)

I will observe the vow, Lord of Vows, Agni, the Lord adorable, may I have strength therefor.

Success attend me. Now into truth from untruth do I enter.² (Yv. I. 5).

There is no virtue, nobler than truth; without truth, all virtues become vice. In the Vedic literature, the words *satya* and *rta* are used in the same sense (*anrta*—what is not *rta*—*asatya* or untruth).

The world of activity is sustained by certain virtues or ethical modes; they have been enumerated in a verse of the Atharvaveda.

सत्यं बृहद् ऋतुमुग्रं दीक्षा तपो ब्रह्म यज्ञः पृथिवी धारयन्ति । (Av. XII 1.1)

Satyam, brhat, rtam, ugram, diksa, tapas, brahman and *yajna*.

These are the eight virtues, which sustain the world. We may translate them as truth (*satya*), vastness (*brhat*), right attitude (*rtam*), formidability (*ugram*), consecration

1. For *bat* and *ittha*, Rv. V. 84. 1; *sraddha* is derived from *srat*.

(Rv. X. 151; Nir. IX. 30, 31)

2. This is spoken by the sacrificer, who with his wife is about to take the prescribed *vrata* or vow of abstinence during the performance of ceremonies. Agni is said to be *vratapati*, or keeper of vows. Truth is reality or godhead; untruth is unreality, perishable humanity; whilst taking vow, the sacrificer feels that he is attaining to a divine body and is no longer a mere man. He is thus bound to speak truth, nothing but truth.

(*dikṣa*), austerity or penance (*tapas*), aptitude for learning (*brahman*) and dedication and service or sacrifice (*yajna*).

The word *br̥hat* has various connotations. The *ṛsis* speak of three cosmic divisions:—*pṛthivī* (earth), the *antarikṣa* (interspace or middle space) and *dyau* or heaven, but there is still greater heaven (*br̥had dyau*) called also the wide world, the vast, the *br̥had*, and typified sometimes as the Great Water, *maho arnah*, the region of cosmic intelligence. This *br̥hat* is again described as the *ṛtam br̥hat* or in a triple term *satyam, ṛtam, br̥hat* as in our text. (Av. XII.1.1.) This is the same as *mahas*, the fourth *vyāhṛti* (in the tetrad of *bhuh; bhuvah, svah* and *mahah*), introduced by the sage Mahacamasya. (See Taittiriya Up. for *mahas* I.5).

Satyam is trisyllabic, *sa-ti-yam*; *sa* is one syllable, *ti* another and *yam* the third. The first and the last syllables are truth (*satyam*) meaning the *real*; in the middle is the falsehood (*anṛtam*). The falsehood is embraced on both sides by truth; it partakes of the nature of truth itself. Falsehood does not injure him who knows this. (Bṛhadāranyaka Up. V. 5. 1). Of this truth, or *satyam*, the Yajuh has the verse :

The face of the *satya* (truth or real) is hidden by a vessel formed of golden light.¹

The ethical values of the Vedic traditions have been variously summarized and codified in the subsequent literature. For example, the Taittiriya Upanisad (I.9) refers to *ṛta* (ऋत, right or real), *satya* (सत्य, truth), *tapas* (तपस्, austerity), *dama* (दम, self-control), *sama* (शम, tranquility) and *svadhyaya-pravacana* (स्वाध्याय-प्रवचन, study and teaching). It is difficult to assign priorities in favour any of these. Satyavacas Rathitara gave priority and assigned superiority to *satya* or what is true; Taponitya Paurusisti ascribed it to *tapas* or austerity, and Naka Maudgalya to *Svadhyaya-pravacana*. Study and teaching is verily, *tapas* (Taittiriya Up. I.9).

Sacrifice leads to various attainments, since it is the most sacred act of selfless dedication. Some of these attain-

1. हिरण्ययेन पात्रेण सत्यस्यापिहितं मुखम् । (Yv. XL. 17)

ments are enumerated in the Yajurveda as follow :

सत्यं च मे श्रद्धा च मे जगच्च मे धनं च मे विश्वं च मे महश्च मे क्रीडा च मे
मोदश्च मे जानं च मे जनिष्यमाणं च मे सूक्तं च मे मुक्तं च मे यजेन
कल्पताम् । (5)

ऋतं च मेऽमृतं च मेऽयक्ष्मं च मेऽनामयश्च मे जीवातुश्च मे दीर्घायुत्वं च मेऽनमित्रं
च मेऽभयं च मे सुखं च मे शयनं च मे सुपाश्च मे सुदिनं च मे यजेन कल्पताम् ॥ (6)
(Yv. XVIII. 5-6)

May my truth (*satyam*), my faith (*sraddha*, an ability to accept and adopt truth for life); and my cattle, my wealth, my goods, my pleasures; and my play and my enjoyment; and my children and my future children; and my hymn and my pious act (5); my religious rite (*rta*) and my immortality (*amṛta*); and my freedom from consumption and from disease; and my life and my longevity; and my freedom from enemies and my freedom from danger; and my happiness, and my lying down (*sayana*), my fair dawn (*susa*), my fair day (*sudina*) prosper by sacrifice. (Yv. XVIII. 5-6)

In the Vedic terminology all that is vice, all that leads to pain, all that is ill, is known as *durita* (दुःखित), and the counterpart of *durita* is known as *bhadra* (भद्र), which is virtue personified and leads to pleasure, prosperity and nobility. God is invoked for the attainment of *bhadra*, and for dispelling *durita*.

विश्वानि देव सवितर्दुःखितानि परामुव । यद्भद्रं तन्न आमुव ॥ (Rv. Y. 825)
O Lord, the sustainer and creator, send far away all *duritas* (troubles, vices, calamities) and send us only what is *bhadra* (virtue and good).

Regarding this *bhadra*, we have a verse in the R̥gveda :

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः । (Rv. I. 89.8)
Let us hear, O Lord and learned people, with our ears, what is *bhadra* (good); let us see with our eyes what is *bhadra* (good). (Rv. I. 89. 8)

Brahmacarya, according to the Vedic traditions, is regarded a supreme virtue for married and unmarried

persons of both the sexes. The Atharvaveda devotes a full hymn to this subject (Av. XI. 5). The word *brahman* means the Veda or Divine Word and therefore, the word *brahmacarin* may mean the *Vedic student* (Bloomfield). We have in this famous hymn, some of the very significant verses :

The *brahmacarin* fills the world with fuel, girdle, toil (*srāma*) and fervour (*tapas*). (4)

The *brahmacarin* goes kindled with fuel, clothing himself in the black-antelope skin, consecrated, long-bearded. (6)

The *brahmacarin* defends by fervour; the whole of that he, knowing, makes *brahman* for himself. (10)

By *brahmacarya*, by fervour, a king defends his kingdom; a teacher by *brahmacarya*, seeks a *brahmacarin* (a Vedic student). (17)

By *brahmacarya*, a girl wins a young husband. (18)

By *brahmacarya*, the gods smote away death. (19)

A *brahmacarin* bears a shining *brahman*; in that are woven together all the gods (Nature's bounties); he, generating breath-and-expiration (*prana* and *apana*), then out-breathing (*vyana*), speech, mind, *brahman* and wisdom (*medha*).¹ (24)

1. ब्रह्मचारी समिधा मेखलया श्रमेण लोकांस्तपसा पिपति । (4)

ब्रह्मचार्येति समिधा समिद्धः कार्णं वसानो दीक्षितो दीर्घश्मश्रुः । (6)

तौ रक्षति तपसा ब्रह्मचारी तत् केवलं कुरुते ब्रह्म विद्वान् । (10)

ब्रह्मचर्येण तपसा राजा राष्ट्रं वि रक्षति ।

आचार्यो ब्रह्मचर्येण ब्रह्मचारिणमिच्छते ॥ (17)

ब्रह्मचर्येण कन्या युवानं विन्दते पतिम् । (18)

ब्रह्मचर्येण तपसा देवा मृत्युमुपाध्नत । (19)

ब्रह्मचारी ब्रह्म भ्राजद् बिभर्ति तस्मिन् देवा श्राय विश्वे समोताः ।

प्राणापानौ जनयन्ताद् व्यानं वाचं मनो हृदयं ब्रह्म मेधाम् ॥ (24) (Av. XI. 5)

Supreme Values of Life

Truth, non-violence, austerity, brotherhood, or universal friendship, security, peace, fearlessness and dedication are necessarily some of the prime values of life of the first category, and therefore, there are innumerable prayers in the vedas through which God is invoked for such blessings.

Universal Friendship

O Lord, the dispeller of nescience, strengthen me. May all beings regard me with the eye of a friend. May I regard all beings with the eye of a friend. With the eye of a friend do we regard one another.¹

(Yv. XXXVI. 18).

Fearlessness, Security and Safety

May air's mid-region give us peace and safety; safety may both these, Heaven and Earth, afford me. Security be ours from west, from eastward, from north and south; may we be free from danger. Safety be ours from friend and from the unfriendly, safety from what (or whom) we know and what we know not. Safety be ours by night and in the day time. Friendly to me be all my hopes and wishes (or all my quarters).² (Av. XIX. 15. 5-6)

Love and Freedom from Hatred

Freedom from hate I bring to you, concord, and unanimity. Love one another as the cow loves the calf that she has borne. (1)

1. दूते दृ७ ह मा मित्रस्य मा चक्षुषा सर्वाणि भूतानि समीक्षन्ताम् ।

मित्रस्याहं चक्षुषा सर्वाणि भूतानि समीक्षे । मित्रस्य चक्षुषा समीक्षामहे ॥

(Yv. XXXVI. 18)

2. अभयं नः करत्यन्तरिक्षमभयं द्यावापृथिवी उभे इमे ।

अभयं पश्चादभयं पुरस्तादुत्तरादधरादभयं नो अस्तु ॥

अभयं मित्रादभयममित्रादभयं ज्ञातादभयं पुरो यः ।

अभयं नक्तमभयं दिवा नः सर्वा आशा मम मित्रं भवन्तु ॥ (Av. XIX. 51. 5-6)

One minded with his mother, let the son be loyal to his sire. Let the wife, calm and gentle, speak words sweet as honey to her Lord. (2)

No brother hate his brother, no sister to sister be unkind. Unanimous, with one intent, speak you your speech in friendliness.¹ (3) (Av. III. 30. 1-3)

Effort and Victory

Whilst efforts are in my right hand, sure in my left is victory. Kine winner may I be, horse-winner, riches winning, gold-winner.² (Av. VII. 50. 8)

Lustre, Vigour, Energy and Might

O Lord, you are lustre : give me lustre.
You are vigour : give me manly vigour.
You are strength : give me strength.
You are energy : give me energy.
You are anger : give me anger.
You are conquering might: give me might.³
(Yv. XIX. 9)

Supreme Intellect, Divine and Discriminating

Man is a rational being and in this respect, he is different from his biological kinship. The *manomaya kosa*

-
1. सहृदयं सांमनस्यमविद्वेषं कुणोमि चः ।
अन्यो अन्यमभि हर्षत वत्सं जातमिवाघ्न्या ॥ (1)
अनुव्रतः पितुः पुत्रो मात्रा भवतु संमताः ।
जाया पत्ये मधुमतीं वाचं वदतु शान्तिवाम् ॥ (2)
मा भ्राता भ्रातरं द्विभन् मा स्वसारमुत स्वसा ।
सम्यञ्चः सन्नता भूत्वा वाचं वदत भद्रया ॥ (3) (Av. III. 30. 1-3)
 2. कृतं मे दक्षिणे हस्ते जयो मे सव्य आहितः ।
गोजिद् भूयासमश्वजिद् धनंजयो हिरण्यजित् ॥ (Av. VII. 50. 8)
 3. तेजोऽसि तेजो मयि धेहि वीर्यमसि वीर्यं मयि धेहि ।
बलमसि बलं मयि धेहि ओजोऽस्योजो मयि धेहि ।
मन्युरसि मन्युं मयि धेहि सहोऽसि सहो मयि धेहि ॥ (Yv. XIX. 9)

(the mental sheath) of the human species is highly developed with multifarious complexities and sublimities. Man alone possesses characteristic intellect, which for him discriminates truth from what is untruth, the desirable from the undesirable. This intellect is known as *dhi* (धी) or *medha* (मेधा), a highly evolved form of it is known as *ṛtambhara prajna* (ऋतम्भरा प्रज्ञा). The seers of the Upanisads have variously described it (Taittiriya Up. II. 3). The Aitareya Upanisad uses terms like *hṛdaya* (हृदय, heart), *manas* (मनस्, mind), *saṁjnana* (संज्ञान, consciousness), *prajñana* (प्रज्ञान, intelligence), *medhas* (मेधस्, wisdom) *dṛṣṭi* (दृष्टि, insight) *dhṛti* (दृति, steadfastness), *mati* (मति, thought), *manisa* (मनीषा, thoughtfulness), *juti* (जृति, impulse), *smṛti* (स्मृति, memory), *saṁkalpa* (संकल्प, conception), *kratu* (ऋतु, purpose), *asu* (असु, life), *kama* (काम, desire) and *vasa* (वश, will). (Ait. up. 5. 1.)

In the Vedic terminology, the word *medha* has wide connotation. The Yajurveda gives a group of three mantras :

To the Assembly's wondrous Lord, to Indra's lovely friend who gives Wisdom (*medha*) have I drawn near in prayer.¹

That wisdom which the companions of gods (learned people) and fathers (elderly people of experience) recognize, even with that intelligence, O adorable Lord, make me wise today.²

Varuna, grant me wisdom, grant it Agni and Prajapati. Wisdom may Indra, Vayu grant. May the Creator grant it me.³ (Yv. XXXII. 13-15)

1. सदसस्पतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् । सनि मेधामयासिषम् ।

(Av. I. 18. 6; also Yv. XXXII. 13)

2. यां मेधां देवगणाः पितरश्चोपासते । तथा मामद्य मेधयाग्ने मेधाविनं कुरु स्वाहा ।

(Yv. XXXII. 14)

3. मेधां मे वरुणो ददातु मेधामग्निः प्रजापतिः ।

मेधामिन्द्रश्च वायुश्च मेधां धाता ददातु मे स्वाहा ॥ (Yv. XXXII. 15)

The same emphasis to discriminating intellects is in the famous Gayatri or Savitri verse :

May we attain that excellent (desirable) glory of Creator the God; So may he stimulate our intellects¹. (Yv. XXX. 2; Rv. III. 62. 10)

Vedas as the Source Book of Knowledge

The Vedic theism incorporates a number of concepts : (i) acceptance of the concept of the existence of supreme, infinite, omnipresent, omniscient and most venerable and adorable Lord; (ii) acceptance of the dynamic and purposeful reality of God's creation, and appreciation of the divine art, (iii) acceptance of the concept, that God reveals Himself in His creation and in His art ; and the creation is based on a uniform principle, law and order and purposefulness, and (iv) acceptance of the principle, that God is the source of all knowledge, which he reveals to man in three ways : through the divine creation; through the divine word, and through the divine inspiration ; and as such, there is no contradiction between what is observed through the study of divine creation (science), the divine word (the Vedic studies), and the divine inspiration (which comes to the chosen few in the line of their specialization, i.e. to *rsis* in the field of art, science and philosophy and the mystic experiences: (v) acceptance of the principle, that God Himself is the source of highest ethical values of life and (vi) acceptance of the principle, that God alone knows about His people, and awards them the fruits of their actions on their

1. तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ।

(Yv. XXX. 2; Rv. III. 62. 10)

Dayananda translates *dhiyah* as *prajna*, whilst Griffith as prayers and Wilson as pious rites (*karmant*). Sir W. Jones was the first to give its translation to the English knowing Western world:

“Let us adore the supremacy of that divine Sun, the godhead, who illuminates all, who recreates all, from whom all proceed, to whom all must return, whom we invoke to direct our understandings aright in our progress towards his holy seat”. A better rendering, also suggested by Wilson is : “who may animate or enlighten our intellects.”

merits and demerits with kindness and justice ; nobody, howsoever great in his own field, even in the state of his final release and emancipation shares with our Lord the responsibilities or privileges of the supreme divine functions, which are supervised by God alone.

The Veda and the Vedanta Sutras acknowledge God as the source of knowledge. In the Vedanta Sutras, Brahman is regarded as the first cause of creation, its sustenance and dissolution (जन्माद्यस्य यतः, *janmadyasya yatah*), and He alone is the source of divine knowledge (शास्त्रयोनित्वात्, *sastra-yonitvat*).

From that Great Yajna or supreme Lord, *ṛcas* (the R̥gveda), and *sama* (Samaveda) hymns were born. Therefrom the *chandās* (the Atharva Veda) were produced. The *yajus* (the Yajurveda) had its birth from it.¹ (R̥v.X.90.9; Av. XIX. 6.13)

On the one hand, our Lord revealed the four Vedas for the welfare of the mankind, on the other hand, He gave to man the comprehension capacity of this vast knowledge. This potentiality rests in mind, a supreme gift to humanity :

Wherein the *ṛcas*, *samans*, *yajur* verses, like spokes within a car's nave are included.

And all the thought of creatures is inwoven, may that my mind, be moved by right intention.²

(Yv. XXXIV. 5)

The Vedas were given to the man at the earliest stage of human history but carry a message for all times. They are the source book of all knowledge. The Vedas are meant for the lower and higher stages both, i.e. for the worldly or empirical and for the transcendental. For the lower

1. तस्माद्यज्ञात् सर्वं हुतः ऋचः सामानि जज्ञिरे ।

छन्दांसि जज्ञिरे तस्माद् यजुस्तस्मादजायत ॥ (R̥v. XI 90. 9; Av. XIX. 6. 13)

For the enumeration of the four Vedas, see also Chandogya Upanisad (VII. 1. 2).

2. यस्मिन्नुचः साम यजूंश्चि यस्मिन् प्रतिष्ठिता रथनाभाविबाराः ।

यस्मिंश्चित्तं सर्वमोतं प्रजानां तन्मे मनः शिव संकल्पमस्तु ॥ (Yv. XXXIV. 5)

stage, they enumerate the duty of the conduct of life, known as Dharma, and for the higher stage, the divine knowledge or the knowledge of Brahman. The first is known as *avidya*, *asambhuti* or *apara*, leading to (*abhyudaya* अभ्युदय) and the higher one is known as *vidya*, *sambhuti*, or *para* leading to (*nisreyasa*, निःश्रेयस).¹ It is necessary to have a complete co-ordination between the two : one who strives to attain the lower knowledge, whilst neglecting the higher one is in darkness, and one who feigns to show that he would be caring for the higher knowledge alone without the due regards to the lower one is groping still more in darkness.² (Yv. XL. 9-14)

Inspired by the Vedas, the ancient seers of the Vedic age developed their positive sciences and made the world worth while to live in with comforts and purposefulness; and again inspired by the same Vedic thoughts, they explored the realms of inner self and got an insight into some of the fundamental mysteries of the innermost realms of psychic and spiritual worlds and the superb knowledge of the Brahman and His realization.

One cannot study the Veda, without the proper study of the Vedangas, Upangas and Upavedas, which the *ṛsis* gave a systematic form. In an attempt to study the Veda and to know God, the ancient seers, by and by, developed their positive and mystic sciences, and presented them as the books on *systematics*, which later on were known as *sastras*, different from the *sruti*, which in her most fluid and plastic form became the basis of *sastra*. The people of the Vedic age developed their culture and civilization on the basis of the Vedic thoughts. They developed their agri-

-
1. विद्यां चाविद्यां (Yv. XI. 14). सम्भूति, असम्भूति (विनाशं) (Yv. XL. 9. 11; परा-अपरा (Mundaka); यतोऽभ्युदयनिःश्रेयससिद्धिः स धर्मः (Vaisesika).
 2. अन्वन्तमः प्रविशन्ति येऽविद्यामुपासते ।
ततो भूय इव ते तमो यः उ विद्यायाः रताः ॥
अन्यदेवाह्वविद्यायाऽअन्यदाह्वरविद्यायाः ।
इति शुश्रूष घोराणां ये नस्तद्विचक्षिरे ॥
विद्यां चाविद्यां च यस्तद्वेदोभयसह ।
अविद्याया मृत्युं तोर्त्वा विद्ययामृतमश्नुते ॥
and similar verses for *sambhuti* and *asambhuti* (Yv. XL. 9-14)

culture,¹ domesticated their cattle, discovered fire and its use and from cow's milk produced a host of milk products.²

Inspired from the Vedic verses, the ancient seers developed their basic principles of astronomy. The word 'go', which so frequently occurs in the Vedic hymns, has been interpreted as cow, speech, the rays of the sun, the sun itself, clouds, water etc. In an interesting pamphlet, *Gavam Ayana* (1908), R. Shamsastry says, that *go* is nothing else than a name applied to the intercalary day, which being the product of four quarter days of four consecutive solar years is to be added to every fourth year making it consist of 366 days. Kutsa Angiras was the first *ṛsi* who recognized this intercalary year (as infant), on the basis of the verse, Rv. I.96.5. Shamsastry ascribes its credit to Manu :

The night and day, mutually effacing each other's
complexion give nourishment combined together to
one infant.³ (Rv. I.96.5)

Gavam Ayana (गवाम-अयन) ceremony is vividly described in the Taittiriya Samhita (Kṛsna Yajurveda), Seventh Book, Chapter V, and the Baudhayana Śrauta Śrauta. In the

1. For plough, furrow, oxen etc. see Rv. IV. 57. 3-4; X. 34. 13; Yv. XII. 67-71. For further details. see SBr. VII. 2. 2. For the list of cereals. see Yv. XVIII. 12 (rice, millet, beans, wheat, sesamum, barley, vetches and lentils—*त्रीहृश्च मे यवाश्च मे*).

For digging implements like *abhri*, spade. see Yv. XI. 10. 11; Av. X. 4. 14; for a digger *Khanir*, see Rv. X. 97. 30. Av. IV. 6. 8.

2. Amongst milk products of the Vedic age. we have *prati-duh* (fresh milk, still warm), *sṛta* (boiled milk), *sara* (cream), *dadhi* (sour curd), *mastu* (sour cream), *atancana* (curdled milk, i. e. butter milk and fresh milk), *navanita* (butter), *ghṛta* (clarified butter), *Amikṣa* (clotted curds) and *vajina* (whey). SBr. III. 3. 3. 2. Yv. XXXIX. 4. 53; Av. IX. 4. 4; Rv. I. 5. 5); also *dadhiyasira* (Rv. I. 137. 2) [प्रतिदुह, शृत, सर, दधि, मस्तु, आतञ्जन, नवनीत, घृत, आमिक्षा, वाजिन and दध्याशिर].

3. नक्तोषासा वर्णमामेभ्याने धापयेते शिशुमेकं समीची ।

द्यावाक्षामा हवमो अन्तर्विभाति देवा अग्निं धारयन् द्रविणोदाम् । (Rv. I. 96. 5)

Asya Vamiya Sukta of the R̥gveda, we have several verses, which obviously refer to the astronomical observations, particularly concerning earth going round the sun.

The one sole (sun) having three mothers and three fathers, stood on high...The twelve-spoked wheel of the true (sun) revolves round the heavens and never tends to decay; seven hundred and twenty children in pairs, Agni, abide in it¹. (Rv. I. 164. 10-11)

The Vedic seers kept apart 21 days in each cycle of four years restricting the number of days in the year to 360.

The three quarter days of three consecutive solar years in each cycle of four years are also termed as three foot-steps of Visnu.

The first year after the fourth year of any cycle would commence in the evening and close at midnight after the lapse of 365½ days; the second year would commence at midnight and close in the morning of 366th day; the third year would begin in the morning and end at the midday of the 366th day; and the fourth year, beginning at the midday would come to a close on the usual evening of the 366th day. The first is called Kali or Ekata, the second year Dvapara or Dvita; the third year Treta or Trita, and the fourth year Kṛta (complete); Satya, R̥ta, truth, i.e. that which has come into existence. The Vedic Yuga thus consists of four or five years.² The following lines of the Aitareya Brahmana should be read on these lines :

The year Kali is lying down; Dvapara is leaving the bed; standing erect is Treta and Kṛta happens to walk here and there.³

1. तिस्रो मातृस्त्रीन् पितृन् बिभ्रदेक ऊर्ध्वस्तस्थौ नेमव ग्लापयन्ति ।
मन्त्रयन्ते दिवो अमुष्य पृष्ठे विश्वविदं वाचमविश्वमिन्वाम् ॥
द्वादशारं न हि तज्जराय वर्वति चक्रं परि द्यामृतस्य ।
आ पुत्रा अग्ने मिथुनासो अत्र सप्त शतानि विशतिश्च तस्थुः ॥ (Rv. I. 164. 10-11)
2. दीर्घतमा माम ते यो जुजुर्वान दशमे युगे । (Rv. I. 158. 6)
3. कलिः शयानो भवति संजिहानस्तु द्वापरः । उत्तिष्ठन् त्रेता
भवति कृतं संपद्यते चरंश्चरंवेति चरंवेति । (Ait. Br. VII. 15)

The Vedic era, *gavam ayana*, according to Shamasashty was in use in India from 3101 B.C. to 1260 B.C. The astronomical terminology considerably changed since then.

In the Atharva Veda, we have an enumeration of the Vedic constellations (Av. XIX. 7.1-5) : Kṛttikas. Rohini, Mṛgasiras. Ardra, two Punarvasus, Pūṣya. Asleṣa, Magha, Purva-phalguni, Hasta, Citra, Swati, two Visakhas, Anuradha, Jyestha, Mula, Purva-Asadha, Uttara-Asadha, Abhijit, Sravana, Sravistha, Satabhisak, Prosthapada, Revati. two Aśvayujas, and Bharani. (Av. XIX. 7.1-5). The seer Gargya is the *psi* of this hymn, and he for the first time recognized these constellations.¹

Dayananda has quoted a number of verses from the Vedas in the support of the rotations and revolutions of the earth² (a concept later on worked out by Aryabhata I, in his *Aryabhatiya*) (Rv. X. 65.6) or moon going round the Earth³ (Rv. VIII. 48.13). The planets revolving round the sun are under the directive attraction forces of the sun.⁴ Of course, whilst giving out these truths, the Vedas have their own characteristic cryptic style of expressions

1. कृत्तिका, रोहिणी, मृगशिरस्, आर्द्रा, पुनर्वसू, पुष्य, आश्लेषा, मघा, पूर्वा फाल्गुनी, हस्त, चित्रा, स्वाति, विशाखे, अनुराधा, ज्येष्ठा, मूल, पूर्वा अषाढा, उत्तरा अषाढा, अभिजित्, श्रवण, श्रविष्ठा, शतभिषक्, प्रोष्ठपदा, रेवती अश्वयुजौ, भरणी । (Av. XIX. 7. 1-5) These *nakshatras* or 'mansions' of the moon, the asterisms in the moon's path, were twenty-seven in number according to the earlier reckoning and twenty-eight in later astronomy. Their names and order are somewhat differently given in the *Taittiriya Brahmana* and the *Taittiriya Samhita*.
2. या गौर्वर्तन्ति पर्येति निष्कृतं पयो दुहाना व्रतनीरवारतः । (Rv. X. 65. 6)
आयं गौः पृश्निरक्कमीदसदन् मातरं पुरः । पितरं च प्रयन्त्स्वः । (Yv. III. 6)
3. त्वं सोम पितृभिः संविदानोऽनु द्यावापृथिवी आ ततन्ध । (Rv. VIII. 45. 13)
4. यदा ते हर्षता हरी वावृधाते दिवे दिवे । आदित् ते विश्वा भुवनानि ये मिरे ।
(Rv. VIII. 12. 28)

आकृष्णेन रजसा वर्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यं च । हिरण्ययेन
सविता रथेना देवो याति भुवनानि पश्यन् ॥ (Yv. XXXIII. 43)

यदा सूर्यममुं दिवि शुक्रं ज्योतिरधारयः ।

आदित् ये विश्वा भुवनानि येमिरे ॥ (Rv. VIII. 10. 30)

व्यस्तभ्नाद् रोदसी मित्रो अद्भुतोऽन्तर्वावदकृणोज्ज्योतिषा तमः ।

वि चर्मणीव धिषणे अवर्तयद् वैश्वानरो विश्वमधत् वृष्णम् ॥ (Rv. VI. 8. 3)

capable of being interpreted on the cosmic, ephemeral and spiritual planes.

Astronomy depends on mathematics, pure and applied. The Vedas inspired people to develop this science. Mathematics is an aid to calculations, and calculations depend on numerals, starting from *kham* (Zero), and ending into *brahma* (larger than the largest, i. e. infinity). Another name for infinite is *aditi*. Max Müller in his Vedic Hymns, Part I, p. 241, says that Aditi is "in reality the earliest name invented to express the Infinite, not the Infinite as the result of a long process of abstract reasoning, but the visible *infinite*, visible, as it were, to the naked eye, the endless expanse beyond the earth, beyond the clouds, beyond the sky. That was called Aditi, the unbound, the unbounded; one might almost say, but fear of misunderstandings, the Absolute, for it is derived from *diti*, bond, and the negative particle, and meant therefore originally what is free from bonds of any kind, whether of space or time, free from physical weakness, free from moral guilt. And thus, besides the mathematical Infinity, God Himself is the Infinite Unity. Zero or *kham* is the reciprocal of Infinity, an infinitesimality, and the soul, the lower self is also of infinitesimal dimensions.

The Yajurveda Samhita in one context describes the numerals, and Medhatithi is the *rsi* of this verse. (Yv.XVII.2)

O Agni, may these bricks (*istakas*) be mine own milch kine: one; ten; ten-ten a hundred; ten hundred a thousand; ten thousands an *ayuta*; ten *ayutas* a *niyuta*; ten *niyutas* a *prayuta*; ten *prayutas* an *arbuda*; ten *arbudas* a *nyarbuda*; ten *nyarbudas* a *samudra*; ten *samudras* a *madhya*; ten *madhyas* an *anta*; ten *antas* a *parardha*. May these bricks be mine own *dhenus* (milch-kine) in yonder world and in this world.¹ (Yv. XVII.2)

1. इमा मेऽग्रन् इष्टका धेनवः सन्त्वेका च दश च दश च
 शतं च शतं सहस्रं च सहस्रं चायुतं चायुतं च
 नियुतं च नियुतं च प्रयुतं चार्बुदं च न्यर्बुदं च
 समुद्रश्च मध्यं चान्तश्च परार्धश्चैता मेऽग्रन्ऽ इष्टका
 धेनवः सन्त्वभुमिन्ल्लोके । (Yv. XVII. 2)

The numeral *parardha*, on the basis of the successive multiples of tens is equal to 10^{12} (*parardha* is equal to an English billion or million-million). A parallel of this enumeration in world's literature would not be easily found. The Vedic texts are very much fond of expressing great idea in terms of numerals (very often, mystically cryptic). In the R̥gveda (II.18.4-6) we have numerals arranged in a definite order 2,4,6,8,20,30,40,50,60,70,80,90,100. We have in a certain context an enumeration of the series 4,5,6,7,...19,20 in the Atharvaveda (XIX.23,1-17). The numerals from 1 to 17 are given in respect of mantras and stanzas in the Yajurveda (IX.31-34). The odd numerals, 1,3,5...,33 are mentioned in Yv.XIV.28-31 and XVIII.24. The multiples of four are given in Yv.XVIII.24. The very first verse of the Atharvaveda refers to all types of combination from three and seven (*trisaptah*) or triple-seven (i. e. $3+7=10$; $3 \times 7=21$, $3+5+7$ (odds from three to seven and their sum= 15).

$$\text{Triple seven} = (3+7) [(3 \times 7) + (3+5+7)] = 10(21+15) \\ = 360$$

The term 360 is so important in a cycle of 360 degree, or a year of 360 days.

The names of the Vedic numerals have been etymologically explained by Yaska in Niruka¹. (III. 10)

Basis of Geometry

The Vedic texts refer to three terms, *ahavaniya* (आहवनीय), *garhapatya* (गार्हपत्य), and *daksina* (दक्षिण), which, when fire-rituals became current in the society, were used for three types of fire-altars.² In the Yajnika (eccle-

1. एका इता संख्या । द्वौ द्रुवतरा संख्या । त्रयस्तीर्णतमा संख्या ।

चत्वारश्चलिततमा संख्या । अष्टौ अश्नोतेः । नव च वननीया,
न अवाप्ता वा । (Nir. III. 10)

2. सोदक्रामत् सा गार्हपत्ये न्यक्रामत् (2) सोदक्रामत् साहवनीये न्यक्रामत्
(4) सोदक्रामत् सा दक्षिणाम्नौ न्यक्रामत् (6) । (Av. VIII. 10. 2, 4, 6)
गार्हपत्येन सन्त्य ऋतुना यज्ञनीरसि । (R̥v. I. 15. 12)
अस्मिन् गृहे गार्हपत्याय जागृहि । (R̥v. X. 85. 2)

siastical) period, elaborate details were worked out for these fire-altars. The *ahavaniya* (eastern fire) was the altar square in form. The *garhapatya* (domestic fire) was circular and the *daksinagni* (southern fire) was assigned the semi-circular form. As the time passed on, a few postulates were advanced, e. g. (i) the surface area (A) of the altar should have a relation with the height (p) of the sacrificer (the *yajamana*), standing erect with arms stretched straight over the head; this unit of measurement was known to be a *purusa*; i. e. $A = c.p.$ where c is a constant (a multiple or submultiple of the height of the *yajamana*); (ii) it is to the option of the sacrificer to construct the fire altar with square surface, or circular, but the area (A) in both the options should remain the same. It is easier to construct a square with the area A , but it becomes a geometric problem to construct a circle having the area A . In this context, the old Vedic geometers worked out a relation between the sides of a square (also of a rectangle) and its diagonal (Baudhayana Theorem), relation between the diameter of a circle and its circumference (value of $\pi = \pi$) and area of a circle and its diameter. The authors of the Sutras have given the details of the constructions of the fire altars (the Manava Sulba Sutra, the Baudhayana Sulba Sutra, the Apastamba Sulba Sutra and the Katyayana Sulba Sutra). The units of various types of measurements laid the foundation of metrology in the Vedic age. The inspirations for metrology and geometry were drawn from several Vedic verses.¹

Mechanical and Engineering Devices

The Vedic verses inspired the earliest human society for mechanical devices. The primitive mechanical devices must have been very simple, but by and by, these devices evolved

1. सहस्रस्य प्रमासि सहस्रस्य प्रतिमासि सहस्रस्योन्मासि

साहस्रोऽसि सहस्राय त्वा । (Yv. XV. 65)

शं न सोमो भवतु शं नः शं नो ग्रावाणः शम् सन्तु यज्ञाः ।

शं न स्वरूपां मितयो भवन्तु शं नः प्रस्वः शम्बस्तु वेदिः । (Rv. VII. 35. 7)

कासीत् प्रमा प्रतिमा किं निदानमाज्यं किमासीत् परिधिः क आसीत् ।

छन्दः किमासीत् प्र उगं किमुक्तं यद्देवा देवमयजन्त विश्वे ॥ (Rv. X. 130. 3)

out to huge dimensions to serve technology in human history. Man differs from ape in the fact that he not only depends on his *manual* labour, he has invented machines in the *history* of his civilization and culture. The Vedas fairly and extensively refer to this mechanization. The R̥gveda refers to a simple churning device for the generation of fire by the process of attrition, the *adhimantha* (अधिमन्थ),¹ and inspired by this verse, Visvamitra was the first man in human history to have introduced this mechanism for the quick generation of fire. The whole clan of Angirases specialized in this art of churning fire through wood sticks. Of course, Atharvan was the first person who made the discovery of fire at the dawn of the human civilization, and therefore, he becomes the *ṛsi* of most of those verses which are associated with the introduction of fire. Mayobhuh and Gr̥tsamada also took interest in the advancement of the fire-culture. (Yv.XI.21;22;28).

The introduction of fire-rituals provided a great impetus to the development of primitive mechanical devices. The bricks, known as *istakas* (Yv.XII.21; 31; XVII.2; XXXV.8) were first used for the construction of fire-altars, and later on they found their application in the construction of buildings. The Sulba Sutras give details of these bricks and their dimensions (the bricks were fire-burnt, not burnt, the perforated ones and so on). The receptacle for the sacred fire was known as Agni-dhana (अग्निधान) R̥v.X. 165.3; Av. VI.27.3;XII.3.35): ladles and cups were known as *sruk* (स्रुक) and *camas* (चमस्); reservoirs or vats were known as *dronakalasa* (द्रोण कलश), the pressing stones were known as *gravana* (ग्रावाण), pressing boards were *adhisa-vana* (अधिषवण); and besides these we have²,

Idhma (kindling wood)	—	इध्म
Barhi (strew)	—	बर्हि
Dhr̥sti or upavesa (shovelling stick)	—	धृष्टि, उपवेश
Sva-rava, Upa-rava (sounding holes)	—	स्वरव, उपरव
Havirdhana (oblation holder)	—	हविर्धान

1. अग्नीधमधिमन्थनमस्ति प्रजननं कृतम् । (R̥v. III. 29. 1)

2. Yv. XVIII. 20-21; XX. 27; Av. II. 31. 1; XII. 3. 19. IX. 6 (1).
12-17; X. 9. 26.

string or thread (V. 36.1; I. 162.8) also *rajju* (रज्जु) (or rope), *rasana* (रशना) rein or bridle, *Samdana* (सदान), bond or halter for horses or coursers.¹ (Rv. I. 162.8)

Carts, Ships and Aeroplanes

The Vedic verses have metaphorical and non-metaphorical references to roadways, waterways and air-ways. The architects who specialize in these three lines were known. The road-carts drawn by horses are devised and constructed by *vajins* (वाजिन्) : *vajins*, you are borne by stout horses or coursers² mounted on a brilliant car.³ *Vaja* is related to the Visvedevah (all-gods), *rbhu* (ऋभु), or *rbhuksin* (ऋभुक्षिन्), to Indra (dealing with space-crafts) and *vibhu* (विभु), or *vibhvan* (विभ्वन्) to Varuna (dealing with waterships).⁴ (Rv. IV. 33.9) *Rbhus* are said to construct the firm-abiding, wheel conducting car⁵ (Rv. IV. 33.8). The car made by them traverses the firmament without horses, without reins (Rv. IV. 36.1).⁶ This description may be merely metaphorical and be referring to stars, or suns or heavenly bodies moving with tremendous speed in space.

The water-ships are known as *nava* (नाव). We have :

पुमां एनं तनुत उत्कृणति पुमान् वितत्ने अधि नाके अस्मिन् ।

इमे मयूखा उपसेदुरु सवः सामानि चक्रुस्तसरण्योतवे ॥

The sacrifice which is extended on every side by the threads spread out by the worship of the gods for hundred and one years, these our progenitors, who have preceded us, weave it, weaving forwards, weaving backwards, they worship when the world is woven. (1).

The first man spreads out this (web), the first man rolls it up : he spreads it above in this heaven; these his rays have sat down on the seat (of sacrifice); they have made prayers serve as shuttles for weaving. (2).

1. यद् वाजिनो दाम संशानमर्वतो या शीर्ण्य रशना रज्जुरस्य । (Rv. VI. 162. 8)

2. पीवो अश्वः शुचद् रथा हि भूताऽयः शिप्रा वाजिनः सुनिष्काः । (Rv. IV. 37.4)

3. तद् वो वाजा ऋभवः सुप्रवचनं देवेषु विभ्वो अभवन्महित्वम् । (Rv. IV. 36. 3)

4. वाजो देवानामभवत् सुकर्म्मन्त्रस्य ऋभुक्षां वरुणस्य विभ्वा । (Rv. IV 33. 9)

(*Vaja* of All- gods, *rbhu* of Indra, *vibhu* of Varuna.)

5. रथं ये चक्रुः सुव्रतं नरेष्ठां ये धेनुं विश्वजुवं विश्वरूपाम् ।

त आ तक्षन्वृभवो रथि नः स्ववसः स्वपसः सुहस्ताः ॥ (Rv. IV.33.8)

6. अनश्वो जातो अनभोशुक्थ्यो रथस्त्रिचक्रः परिवर्तते रजः । (Rv. IV. 36.1)

Come as on ship, to bear us over an ocean of praises; harness, Asvins, your car.¹ (I. 46.7)

Another metaphorical description of a ship is on these lines :

Three nights and three days, Nasatyas, have you conveyed Bhujyu, in three rapid, revolving cars, having one hundred wheels and drawn by six horses, along the dry bed of the ocean to the shore of sea.² (Rv. I. 116.4).

The Vedas are thus not only the religious scriptures in the usual narrow sense; they deal with a subject matter which covers the problems of our life in totality, and this literature has been inspiring our history from remote times, and shall continue to promote our culture and civilization in all the years to come.

1. आ नो नावा मतीनां यातं पाराय गन्तवे ।

युञ्जायामश्विना रथम् ॥ (Rv. I. 46.7)

2. तिलः क्षपस्त्रिरहाति व्रजद्भिर्नासत्या भुज्यमूहथुः पतङ्गैः ।

समुद्रस्य घण्वन्नाद्रस्य पारे त्रिभी रथैः शतपद्भिः षडश्वैः ॥ (Rv. I. 116.4).

THE SAMHITAS

The Veda Pratisthana Trust of New Delhi, set up in memory of the late Padma Bhushan Col. Ved Rattan Mohan, has undertaken the venture of presenting a readable translation of all the four Vedas, the R̥gveda, the Yajurveda, the Samaveda and the Atharvaveda. The R̥gveda consists of metrical hymns called *suktas*, associated with the traditionally assigned *devatas*, and the *rsis*. In one and the same hymn, there may be different *devatas* and different *rsis* for different verses (*mantra*). We are indebted to the authors of the Anukramanikas or the Indexes, who have traditionally preserved a list of the *devatas* and *rsis* of these hymns or stanzas. The Anukramanikas are available for all the four Vedas. There are in the Veda itself, no directions as regards to the use and application of the verses (*mantras*), or of the part of the stanzas; a direction as to this respect is called the *vinīyoga* (विनियोग) which indicates the occasions on which these verses are to be recited. These *vinīyogas*, whilst they indicate a reverential attitude of the priests towards the divine texts, occasionally have done more harm than any good in representing and preserving the true spirit of the Vedic verses. The Yajurveda has been traditionally much more used for ritualistic or liturgical purposes than any other Veda. The Samaveda verses are traditionally chanted on different ceremonial occasions. In its massive character, the Atharvaveda comes next to the R̥gveda. In a formal sacrifice, *hotṛ* (होतृ) priest recites the R̥k verses, *Adhvaryu* (अध्वर्यु) the Yajus formulae, *udgata* (उद्गाता) chants the Samans, *brahma* (ब्रह्मा) supervises the entire ceremony.

R̥gveda Samhita,—In the R̥gveda, the number of hymns (सूक्त) is 1,028, containing in all 10,589 verses : they have

been arranged in two sorts of classifications; one divides them amongst eight *khandas* (portions, खंड) or more popularly called *astakas* (eighths, अष्टक); each of which is again divided into eight *adhyayas* (lectures, अध्याय). The other plan classes the hymns under ten *mandalas*, (books or circles, मण्डल) subdivided into 85 *anuvakas* (sub-sections अनुवाक). There is a further subdivision of hymns into *vargas* (total 2424) or paragraphs of about five stanzas each, and this subdivision into *vargas* (वर्ग) is common to both classifications. The hymns are of various extent : in one instance the hymn consists of a single verse (e.g. I.99); hymn 164 of the first book has, on the other hand, as many as 52 verses; hymn 16 of the sixth book has 48 verses; and so are VIII. 6 (48 verses); IX.97 (58 verses); and X.85 (47 verses).

There has been a difference of opinion in respect to the total number of verses in the R̥gveda. We are told that there were in all 21 Samhitas (संहिता) or redactions of the R̥g verses according to different schools or *sakhas* (branches), but with the exception of the present one, none else is now available; and in the case of the present one also, no two authorities seem to agree with each other as to the total number :

Authority	Total Number of verses
Anuvakanukramani of Saunaka	10,580+one quarter
Chanda-Samkhya Parisista	10,402
R̥k-sarvanukramani, Tr. Jagannatha	10,552
Caranavyuha, Tr. Mahidasa	10,552 (with Balakhilya)
do	10,472 (without Bala- khilya)
Venkatamadhava	10,402
do	10,480 (according to dvipada)
Dayananda	10,589 and 10,521
Macdonald	10,442
do	10,569 (according to dvipada)
Satyavrata Samasrami	10,522

We are also told (Satapatha Brahmana X.4.2.23) that the total number of letters in the Vedas amount to the number of syllables in 12,000 *brhati* metres (i.e. 12,000 x 36 = 432,000); probably this is the total number of letters in entire verses (not prose) of the four Vedas. In the R̥gveda, there are several such verses which may be reckoned as either consisting of two lines each (*dvipada*, द्विपदा) or as four lines each (*catuspada*, चतुष्पदा). In all, in the R̥gveda, there are 157 *dvipadas*, of which 17 are really *dvipadas*, the rest 140 may sometimes be reckoned as *dvipadas* and sometimes as *catuspadas*. This explains for a difference of 70 whilst giving the total number of the verses. Of course, it is the way of reckoning that explains the difference. It has been one of the wonders of human ingenuity, that the Vedic verses could be preserved through all these ages (thousands of years) with all necessary accents and syllables, not one missing, all in its right place with its full significance, not through the written manuscripts, but through the oral chants, traditionally handed over to posterity through generations.

Yajurveda Samhita—The Yajurveda has in all 1975 verses spread over forty chapters known as *adhyaya* (अध्याय). The biggest chapter is twelfth with 117 verses, and then the following : XVII (99); XXXIV (98); XXXIII (97); XIX (95); XX (90); XI (83); the shortest chapter is XXXIX with 13 verses followed by XXXII (16), and XL (17). Some of the verses of the Yajurveda give the *pratikas* (first words, प्रतीक) of some other verses occurring elsewhere (perhaps these verses were to be repeated in certain rituals). For example :

1. न तस्य प्रतिमा अस्ति यस्य नाम महद्यज्ञः ।

हिरण्यगर्भं इत्येष, मा मा हि ऽ सीदित्येषा यस्मान्न जात इत्येषः ॥

(Yv. XXXII. 3)

Here the indication is that the verses beginning with *pratikas* हिरण्यगर्भं (XXV. 10-13); मा मा हि ऽ सीद् (XII. 102) and यस्मान्न जातः (VIII. 36-37) are to be repeated.

2. यं क्रन्दसीऽ अवसा तस्तभानेऽ अभ्यैश्रेतां मनसा रेजमाने ।
 यत्राधि सूरऽउदितो विभाति कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥
 आपो ह यद् बृहतीयश्चिदापः । (Yv. XXXII. 7)

Here the verses to be repeated are the ones beginning with the *pratikas* आपो ह यद् बृहती० (XXVII.25) and यश्चिदापः० (XXVII. 26).

Similarly, we have the *pratikas* appended to the verses XXXIII. 21 (*pratikas* from VII.12 and 16); XXXIII.27. (*pratikas* appended VII.40 and VIII. 2-3); XXXIII. 33 (*Pratikas* appended VII. 12, 16 and 42); XXXIII. 47 (*pratikas* appended VII.12, 16, 19, 33 and XXXII. 10,34). These appended *pratikas* abound in chapters XXXII to XXXIV.

The Yajurveda Samhita is also known as the Vajasa-neyi-Madhyandina Sukla Yajurveda or the white Yajurveda, since we have another text also available which is known as the Kṛṣṇa Yajurveda (the Black Yajurveda) or the Taittiriya Samhita which in characteristics is more allied to a *brahmana* rather to a *sruti*. We have several recensions of both of them¹ and thus these Samhitas indicate the wide popularity of the Yajurveda in the country with a variety of textual differences and their usages in rituals.

Samaveda Samhita—The Samaveda or the Veda of Holy Songs ranks third in the usual order of enumeration of the Vedas, but in sanctity and liturgical importance it is next to the Rgveda. This Samhita consists chiefly of hymns to be chanted by the *udgatr* priests at the performance of those important sacrifices in which the juice of the Soma plant, clarified and mixed with milk and other ingredients was offered as libation on ceremonial occasions, and the Sama verses were recited even as such as devotional songs.

Ordinarily, the Samaveda appears to be a collection

1. There are two popular recensions of the White Yajurveda: the Madhyandin (माध्यन्दिन) and the Kanva (काण्व) ; and three of the Black Yajurveda : Kathaka (काठक) ; Kapisthala-Kath (कपिष्ठल-कठ) and Maitrayani (मैत्रायणी).

made up of hymns, portions of hymns, and detached verses, taken mainly from the R̥gveda, transposed and rearranged without reference to their original order to suit the religious ceremonies in which they were to be employed. The Samaveda contains in all 1,875 verses, of which only 75 are not to be found in the R̥gveda, whilst 1,800 are virtually the repetitions of the R̥gvedic verses.

The verses of the Samaveda have been classified in a number of ways:

(a) According to one system, the whole text has been classified into two parts (*arcikas*), the Purvarcika (पूर्वार्चिक) and the Uttararcika (उत्तरार्चिक). The Purvarcika or Part I is divided into six *prapathakas* (प्रपाठक) or Books; then each *prapathaka* has been subdivided into two *adhyayas* (अध्याय) or chapters. Then each chapter or the *adhyaya* has been further subdivided into five *dasatis* (दशति) or decades of about ten verses each;—the last chapter (i.e. VI.2) has, however, only four *dasatis*. Thus, in Purvarcika, we have in all 6 *prapathakas*, ten *adhyayas*, 59 *dasatis*, and in all 585 verses.

In the Uttararcika or Part II, we have in all 9 books or *prapathakas*. The *prapathakas* I to V have 2 chapters or 2 *adhyayas* each, i. e. in all 10 chapters; the *prapathakas* VI to IX have, however, 3 chapters in each, totalling thus 12. In this way, the Uttararcika has in all 22 chapters. The number of *dasatis* in each chapter, and the verses are tabulated below :

<i>Prapathaka</i> (Books)	<i>Adhyaya</i> (Chapter)	<i>Tric</i> (Triads)	<i>Mantras</i> (Verses)
I	i	23	59 (62 ?)
	ii	22	62
II	i	19	55
	ii	19	56
III	i	22	69
	ii	23	76
IV	i	24	83
	ii	14	59
V	i	20	78 (80 ?)
	ii	23	94

VI	i	11	32
	ii	20	56
	iii	18	54
VII	i	16	46
	ii	14	38
	iii	21	44
VIII	i	14	40
	ii	19	52 (54 ?)
	iii	18	54
IX	i	18	51
	ii	13	33
	iii	9	27
<hr/>			
9	22	400	1,218 (1225 ?)

The Uttararcika mostly consists of triads (tric, त्रिच्), a hymn of 3 verses. Griffith in his translation of the Samaveda thus deals in all $585 + 1218 = 1803$ verses. Other authorities have included in this list an Aranyaka Kanda of 55 mantras and the Mahanamnyarcika of 10 verses and more verses mid-between, and thus the total becomes 1875.

Purvarcika (पूर्वार्चिक)	Serial No.	1-585 : 585 verses
Aranyaka Kanda (आरण्यक काण्ड)	586-640 :	55
Mahanamnyarcika (महानामन्यार्चिक)	641-650 :	10
Uttararcika (उत्तरार्चिक)	651-1875 :	1225
<hr/>		
		Total : 1875
<hr/>		

The Samaveda consists of the hymns of devotion. The following remarks of Griffith in connection with the Samaveda may be of some interest : "The collection is made up of hymns, portions of hymns, and detached verses, taken mainly from the R̥gveda, transposed and rearranged, without reference to their original order, to suit the religious ceremonies in which they were to be employed. In these compiled hymns there are frequent variations of more or less importance, from the text of the R̥gveda as we now possess it, which variations, although in some cases they are apparently explanatory, seem in others to be older and more original than the readings of the R̥gveda. In

singing, the verses are still further altered by prolongation, repetition and insertion of syllables, and various modulations, rests, and other modifications prescribed, for the guidance of the officiating priests, in the *ganas* (गान) or song-books. Two of these manuals, the *grama-geya-gana*, or congregational, and the *aranya-gana* or forest-song book, follow the order of the verses of Part I, of the Samhita and two others, the *uhagana* (ऊहगान) and the *uhyagana* (ऊह्यगान) of Part II. This part is less disjointed than Part I, and is generally arranged in triplets, whose first is often the repetition of a verse that has occurred in Part I.

Atharvaveda Samhita-The Atharvaveda is a collection of 5977 verses spread over twenty books :

Book	Verses	Book	Verses	Book	Verses	Book	Verses
I	153	VI	454	XI	313	XVI	103
II	207	VII	286	XII	304	XVII	30
III	230	VIII	293	XIII	188	XVIII	283
IV	324	IX	313	XIV	139	XIX	453
V	376	X	350	XV	220	XX	958
						Total	5977

The books are further divided into hymns and the hymns into *res* or verses. In some of the classifications, the division is into *prapathaka* (प्रपाठक) or 'Vor-lesungen' or 'lectures' (Whitney), *anu-vakas* (अनुवाक) or recitations, *suktās* (सूक्त) or hymns and *res* (ऋच्) or verses. The verses of the long hymns are also grouped into 'verse-decades' corresponding to the *vargas* (वर्ग) of the R̥gveda. Besides these divisions, there are recognized also the divisions called *artha-suktas* (अर्थ सूक्त) or 'sense-hymns' and *paryaya-suktas* (पर्याय सूक्त) or 'period-hymns', and the subdivisions of the latter are called *paryayas* (पर्याय). In the Paryaya-hymns, the division into *ganas* (गण) or some times *dandakas*, (दण्डक) is recognized, and the verses are distinguished as *avasana res* (अवसान ऋच्) and *ganavasana res* (गणावसान ऋच्). We shall for convenience express our references in terms of *kandas*, *suktas* and *res* only.

A closer study of text reveals the fact that the first

eighteen books fall into three grand divisions: (i) books I to VII contain the short hymns of miscellaneous subjects; (ii) books VIII to XII contain the long hymns of miscellaneous subjects; and (iii) books XIII to XVIII are characterized each by unity of subject.

We have said that some of the authorities prefer to divide the text of the Atharvaveda into *prapathakas* (lessons or lectures). There are thirty-four *prapathakas*, and they are numbered consecutively for the whole text so far as they go, that is, from book I to book XVIII. The *prapathaka*-division is not extended to books XIX and XX.

In the Atharvaveda, the *anuvakas*, literally, 'recitations' are sub-divisions of the individual book (*kanda*) and are numbered continuously through the book concerned. The number of *anuvakas* are as follows :

Kanda	Anuvakas	Kanda	Anuvakas	Kanda	Anuvakas	Kanda	Anuvakas
I	6	VI	13	XI	5	XVI	2
II	6	VII	10	XII	5	XVII	1
III	6	VIII	5	XIII	4	XVIII	4
IV	8	IX	5	XIV	2		
V	6	X	5	XV	2		
							Total 95

We give below the summary of the Atharvan hymns and verses :

				Hymns	Verses
Grand Division I	Books I-VII			433	2030
Grand Division II	Books VIII-XII			45	1528
Grand Division III	Books XIII-XVIII			38	874
Total for three Grand Divisions				516	4432
The Supplement Book XIX				72	456
Total for Books I—XIX				588	4888
The Kuntapa-Khil of Book XX				10	130
Total for Books I—XIX and Khil				598	5018

The above figures are due to Whitney. According to another reckoning (Satavalekar), the figures are as follows :

Book	Hymns	Verses	Book	Hymns	Verses	Book	Hymns	Verses
I	35	153	VIII	10	293	XIII	4	188
II	36	207	IX	10	313	XIV	2	139
III	31	230	X	10	350	XV	18	220
IV	40	324	XI	10	313	XVI	9	103
V	31	376	XII	5	304	XVII	1	30
VI	142	454		45	1573	XVIII	4	283
VII	118	286					38	963
	(123)					XIX	72	453
Total	433	2030				XX	143	958
	(438)					Total	215	1411
						Grand Total	731	5977

OUR TEXT

We have taken all care to present to our reader a correct rendering of the Ṛgveda Samhita, and for this, we have accepted the text belonging to the Sakala Sakha (शाकल शाखा), named after a reputed teacher, Vedamitra or Sakalya (वेदमित्र or शाकल्य). In Prof. Max Müller's text, a few discrepancies have been noted by Satavalekar, for example, *syandra* (स्यन्द्रा) should invariably be read *spandra* (स्पन्द्रा) in the verses I.180.9; V.52.3;8; V.87.3; VI.12.5; X.42.5; and *mathna* (मथ्ना) in the verse I.181.5 should read as *mathra* (मथ्रा). In the whole of the Ṛgveda text, there is only one *Pathabheda* or the uncertainty of reading: *either*

ब्रध्नं मांश्चतोर्वरुणस्य बभ्रुं

or

ब्रध्नं मांश्चतोर्वरुणस्य बभ्रु ।

(VII.44.3)

For our transliteration from *devanagari* to roman script for the Vedic Text, we have found it convenient to reproduce the entire text of Prof. Aufrecht, retaining his diacritical marks, which substantially differ from the present day standard ones. A list of his diacritical marks is as follows:

Vowels: अ (a); आ (ā); इ (i); ई (ī); उ (u); ऊ (ū); ऋ (ṛ)
 ॠ (ṝ); ए (e); ऐ (ai); ओ (o); औ (au);
 anusvara (ṇ); ṝ (ṝ)

Consonants:

क् (k); च् (c); ट् (ṭ); त् (t); प् (p);
 ख् (kh); छ् (ch); ठ् (ṭh); थ् (th); फ् (ph);
 ग् (g); ज् (j); ङ् (ṅ); द् (d); ब् (b);
 घ् (gh); ञ् (jh); ढ् (ḍh); ध् (dh); भ् (bh);
 ङ् (ṅ); ञ् (ñ); ण् (ṇ); न् (n); म् (m);
 य् (y); र् (r); ल् (l); व् (v);
 श् (ṣ); स् (s); ष् (sh); ह् (h); Visarga : (ḥ).

Aufrecht in his transliteration has also given the *udatta* (उदात्त) accents by putting an apostrophe stroke (') on the vowel.

At the beginning of each hymn (*sukta*, सूक्त), we have given (i) the number of verses in the hymn, then the *ṛsi* of the hymn, followed by the *devata* (देवता) and the metre (*chanda*, छन्द). The subjects of *ṛsi* and metres have been dealt with in details in separate chapters.

For example, at the beginning of hymn I of Book I, we have in the *devanagari* script the legend :

नवर्चस्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो मधुच्छन्दा ऋषिः । अग्निदेवता । गायत्री छन्दः ॥

The legend indicates that the hymn has nine verses, and *ṛsi* or seer (the historical figure who for the first time gave the inner meaning of these verses, also known as *mantra-drasta*, मन्त्र-द्रष्टा) of this entire hymn is Madhu-cchanda of the family of Visvamitra. The *devata* of the entire hymn is *agni* (अग्नि), and the metre is *gayatri* (गायत्री).

Seers—There are hundreds of *ṛsis* or seers (the Vedic scholars of the earliest age, the inspired persons) associated with the R̥gvedic verses; they are our historical persons who worked hard on the interpretations of these verses. We do not know the biodata of these great teachers; only that we know is that Katyayana's Sarvanukramani (सर्वानुक्रमणी), a traditional index has carefully kept a record of some of these details. Another record that we possess is Anuvakanukramani (अनुवाकानुक्रमणी) of Saunakacarya, and also the Bṛhaddevata (बृहद् देवता) of Saunaka.

So far as the *ṛsis* are concerned, we have a very incomplete record :

(i) In some cases, the name of the *ṛsi* is known, as well as the family name.

(ii) In some cases, the name of the *ṛsi* is not known, but only the family is known; or vice versa.

(iii) In some cases, the name and the family, both are not known. In such cases :

(a) The hypothetical names have been suggested, depending on some *special* word occurring in the text; the *ṛsi* in such cases is not necessarily a living human being.

(b) In the case of dialogues, the one who speaks, that is, the one in whose mouth the words have been put, is the *ṛsi*.

(iv) In a few cases, we have *ṛsikas* (the female seers) also, as the interpreters of the verses.

Metres.—There are seven popular metres with their detailed sub-classifications; these metres are : *gayatri* (24), *usnik* (28), *anustup* (32), *br̥hati* (36), *pankti* (40), *tristubh* (44), and *jagati* (48). The numerals in the parenthesis indicate the number of syllables in that metre normally.

The Pingala Vedanga (पिंगल वेदांग) has associated these seven metres with seven *svaras* (स्वर) or tones of music :

gayatri-षड्ज.	usnik-ऋषभ.	anustup-गान्धार.
br̥hati-मध्यम.	pankti-पंचम.	tristubh-द्वैवत.
and jagati-निषाद.		

Devata—The Nirukta of Yaska has given a detailed description of the Vedic *devatas*, and this subject has also been discussed by the author of the Brhaddevata. In the Nirukta, the chapter VII to XII constitute the Daivata Kanda, whereas the first six chapters belong to the Naigama Kanda. In the words of the Nirukta, the section which enumerates appellations of deities, to whom panegyrics are primarily addressed is called *daivatam* (दैवतम्). A particular verse or stanza is said to belong to a *devata* to whom a seer addresses his panegyrics with a particular desire and from whom he wishes to obtain his object. These verses are of three kinds: indirectly addressed, directly addressed and self-invocations.

Indirectly addressed: Nouns with verbs in the third person, e.g., Indra rules heaven, Indra the earth. (Rv. X. 89.10)

Directly addressed: Thou or a pronoun of the second person, e. g. , O Indra, slay our enemies (Rv. X.152.4).

Self-invocations are few and far between. They are the compositions in the first person and are joined with the word 'I'; e.g. , the hymns of Indra Vaikuntha (X.48;49), the hymns of Lava (X.119), and the hymns of Vak(X.125).

The word *deity* or the *devata* means the subject matter or the theme of the verse. These subjects on the physical plane would either concern the sphere of the Earth, with Agni as *devata* or the atmosphere with Vayu and Indra as *devata*, or the celestial sphere with Surya as *devata*. Thus there are, in fact, three deities only (Agni, Vayu or Indra, and Surya). They include all other deities. Similar to this, we shall have three such groups in non-physical realms (the mental and spiritual) too.

In the light of these deities, the Vedic verses can be interpreted on multiple planes : social plane, cosmic plane and mystic or spiritual plane. Sometimes we call these interpretations as *adhibhautika* (आविभौतिक), *adhidaivika* (आधिदैविक) and *adhyatmika* (आध्यात्मिक). Dayananda has tried to interpret these verses on the social plane, and thus in his interpretation, *agni* may stand for a learned person, a leader of the society; *indra* would be a king or the officer commander of an army; *soma* would be a person of tran-

quality, or a graduate of a spiritual academy; *varuna* would be a learned preacher or a teacher or a defence minister; *savita* would be a teacher or inspirer; *pusan* would be the sustainer of people and hence, may be the head of an administration; *rbhu* would be an architect, and *marut* the soldier of an army.

On the cosmic plane, the *devatas* are Nature's bounties; for example *agni* would mean fire, electricity or the sun; *indra* is the sun or electricity or lightning; *soma* is the medicinal plant or curative principle in any medicinal herb; it may be moon too; *varuna* is water, sea or cosmic plasma; *mitra* is vital breath; *savita* is the sun; *visnu* is the sun or *yajna*; *pusan* is the earth; *rbhu*, the rays of the sun and *marut*, the atmospheric wind.

On the spiritual or mystic plane, the same *devatas* will have other connotations. Aurobindo has his own fascinating system of mystic interpretation; on this plane, these terms stand for appellations of one and the same God, sometimes they refer to the soul, and so often to the mental behaviours or to different states of consciousness. When applied to God, *agni* is foremost adorable and omniscient Lord; *indra* is the resplendent Lord; *soma* is the Lord worthy of our affection and devotion; *varuna* is our Lord of justice, venerable and acceptable; *savita* is the creator Lord; *visnu* is the omnipresent Lord; *pusan* is the sustainer Lord; and *marut* is the vital breath.

Some of the *devatas* are used singly, some like *asvins* are in dual number; some of them are used in plurals as *visvedevah*, *apah*, *rudrah*, *vasavah*, *adityah*, etc., and some of them exist in pairs as *mitra-varuna* or *indragni*. The most important 32 *devatas* are enumerated below:

agni, *indra*, *soma*, *varuna*, *mitra*, *savita*, *visnu*, *pusan*, *rbhavah* (pl.), *usa*, *marut*, (pl.), *gravana*, *devah* or *visvedevah* (pl.), *rudra*, *vayu*, *asvins* (twins), *apah* (pl.) *sarasvati*, *adityah* (pl.), *rudrah* (pl.), *vasavah* (pl.), *brahaspati*, *brahmanaspati*, *aryaman*, *indrani*, *apsarasah* (pl.), *mitra-varuna*, *indragni*, *indra-soma*, *indra-visnu*, and *indra-parvata*.

COMMENTARIES ON THE VEDAS : PRE-SAYANA AND SAYANA SCHOOLS

The revealed knowledge, the Veda, is an integrated one. The tradition says, that in the most natural way, it was given to the First Group of Men. In this connection we have in the Bṛhadaranyaka Upanisad, the following passage :

It is—as, from a fire laid with damp fuel, clouds of smoke separately issue forth, so, lo, verily, from this great Being (*bhuta*) has been breathed forth that which is the R̥gveda, the Yajurveda, the Samaveda, (hymns) of the Atharvans and Angirasas, legend (*itihasa*), ancient lore (*purana*), sciences (*vidya*), mystic doctrines (*upanisad*), verses (*sloka*), aphorisms (*sutra*), explanations (*anuvyakhyana*), commentaries (*vyakhyana*), sacrifice, oblation, food, drink, this world and the other, and all beings. From it, indeed, have all these been breathed forth. (IV.5.11)

This passage is an elaboration as if of the two Brahma Sutras: जन्माद्यस्य यतः and शास्त्रयोनित्वात्, which ascribe Brahman to be the sole creator of the universe, and the prime origin of all true knowledge.

The Satapatha and the Aitareya Brahmanas have also expressed the same sentiments in respect to the revelation of the Vedas :

- (i) एवं वा अरेऽस्य महतो भूतस्य निःश्वसितं एतद् यद्
ऋग्वेद यजुर्वेदः सामवेदोऽथर्वागिरसः (SBṛ. XIV. 5.4.10.)

From that Great Entity have been breathed out the R̥gveda, the Yajurveda, the Samaveda and the Atharvaveda.

(ii) For the first three Vedas, the media of revelation have been the inspired sages Agni, Vayu and Aditya:

अग्नेऋग्वेद वायोऽयं जुवेदः सूर्यात् सामवेदः ।

ऋग्वेद एव अग्नेरजायत, यजुर्वेद वायो : सामवेद आदित्यात् (AiBr.XXV.7)

The first group of men, the group of seers, could understand and comprehend the Divine Word in the most natural way, but by and by, it became necessary to instruct the subsequent generations as to the mysteries and meanings of the Vedic Texts. This elaboration was not the verbal translation but an elucidation in the form that has been preserved to this day for us in the Brahmanas, the Aranyakas, the Upanisads and the elaborate systems of Indian philosophy.

Thus the Brahmanas, the Aranyakas, similarly the Sakha or branches of the Vedas, 1127 in number according to Indian tradition, the Vedangas, the Upangas and the Upavedas are in a way the exposition of the Vedic thoughts. In this context, Dayananda writes in his celebrated book, the *R̥gvedadi-bhasya-bhumika* :

The four Vedas have an inherent authority inasmuch as being the word of God, who is omniscient, omnipotent, and the possessor of universal learning, there can be no error, or shortcoming in them. The Vedas are to be considered their own authority like the sun or the lamp. As the sun and the lamp shining with their own light make all other physical objects visible, so the Vedas, too, shining with their own light make the other books of knowledge shine. The books which are opposed to the Vedas ought never to be accepted as authoritative. But the Vedas do not lose their authority even if they are opposed to other books because they are self-authoritative, and other books depend for their authority on them.

The *mantra* or the *samhita* portion alone of the four Vedas is self-authoritative. The Brahmanas, being

only the commentaries on the Vedas, are authoritative only in so far as they are in agreement with them. Similarly, the 1127 branches of the Vedas also are of authority only in so far as they agree with them, because they too are only the glosses of the Vedas. The same may be said of the *angas* (limbs) of the Vedas: viz. orthoepy (*sikṣa*), grammar (*vyākaraṇa*), etymology (*nirukta*), prosody (*chanda*), and astronomy (*jyotiṣ*). The four *upavedas*, viz. the *ayurveda* or the medical science, the *dhanurveda*, the science of weapons, the *gāndhārva-veda* or the science of music (and aesthetics), and the *arthaveda*, or the science of technology, and production of wealth and its distribution, are in the same category.

As a prelude to his commentary, Dayananda further says in the same book, *Ṛgvedādī-bhāṣya-bhūmiḥ* :

In the Vedic Commentary, we shall refer to the operational part only in so far as it will be deducible from the meaning of the word alone. We shall not, however, give a detailed description of the *vinīyogas*, or the directions which ought to be followed whilst performing various *yajnas*, from the *agnihotra* to the *asvamedha*, according to the Vedic verses. The reason is that the true application (*vinīyoga*) of the verses, in reference to operations are given in the *Aitareya* and *Satapatha Brahmanas*, and also the *Purva-Mīmāṃsā*, and the *Srauta Sūtras* etc. Their repetition shall disfigure this Commentary with the faults of tautological repetition and “grinding of the ground meal”; such faults are met with in non-*ṛsi*-written literature. Only so much the application of mantras to action-portion (i. e. the *vinīyoga*) is to be accepted as has the authority of the Vedas at its back, is deducible from the meaning of the Vedic verses and is contained in the works mentioned above. In the same way we shall describe the worship-portion (*upāsana*) also only in so far as it would be consistent with the context and the meanings of

words, the reason being that it has been dealt with in detail in Patanjali's Yoga Sutras. We shall adopt the same method in dealing with the spirituality or metaphysical portion because it has been fully treated of in the Samkhya, the Vedanta and the Upanisads.

In fact, according to Dayananda, the ancient treatises of the Vedic times were merely an elaboration, and in some respects, thus, the commentaries of the Vedic Texts which constitute the divine knowledge.

It is difficult to assign any date to the Vedas revealed; it is difficult to say when they were brought to the written form; it is again equally difficult to say, when they were edited and arranged under different heads and sub-heads (*samhitikarana*) of which several classifications are available at present. It is a wonder that they could be preserved and are made available to us against all hazards of time and adverse circumstances. The entire credit goes to a group of people who took all care towards accuracy and precision, and traditionally handed over the entire treasure to their successive generations.

We do not know whether formal commentaries were ever deemed to be necessary. In the Nighantu and the Nirukta of Yaska, we have an indication of general principles of interpretation. Undoubtedly, Yaska's field of acquaintance was very wide; in his Nirukta, he quotes from all the four Vedas and their *pada-pathas*, the Taittiriya Samhita, Maitrayani Samhita, the Kathaka Samhita, the Aitareya Brahmana, the Satapatha Brahmana, the Gopatha Brahmana, the Kausitaki Brahmana, the Sadvimsa Brahmana, the Taittiriya Brahmana, the Daivata Brahmana, the Pratisakhya and sometimes from the Upanisads and Aranyakas also. Again, in his treatise, he refers to and quotes the opinions of the various schools of thought prevalent in his times,—the school of etymologists, the school of grammarians and the schools of ritualists, legendists and *naidanas* (para-etymologists), and very often he criticizes the views of his predecessors and contemporaries :

Agrayana (आग्रयण), Agrayana (आग्रायण), Acaryah, Eke (some one), Aitihasikah, Audumbarayana, Aupamanyava, Aurnavabha Kathaka, Katthakya, Kautsa, Kraustuki, Gargya, Galava, Carmasiras, Taitiki, Duhitr-dayadya, Naidanah, Nairuktah, Parivrajakah, Purve yajnikah, Brahmana, Yajnikah, Varsyayani, Vaiyakaranah, Satabalaksa, Sakatayana, Sakapuni, Sakalya, Sthaulasthivi, Haridravika.

Besides the schools of etymologists, we had in our history the schools of grammarians to assist scholars in interpreting the Vedic verses. Panini's Astadhyayi, and Patanjali's Great Commentary on it, known as the Mahabhasya, deal with the *laukika* (common Sanskrit) and the Vedic Sanskrit both. In his Sabdanusasanam, Panini mentions no less than ten *sabdikas* (or etymologists or linguists) : Apisali, Kasyapa, Gargya, Galava, Cakravarman, Bharadvaja, Sakatayana, Sakalya, Senaka, and Sphotayana. There is a further mention of about 16 scholars at other places : Siva or Mahesvara, Brhaspati, Indra, Vayu, Bharadvaja, Bhaguri, Pauskarasadi, Carayana, Kasakṛtsna, Santanu, Vaiyaghrapadya, Madhyandini, Raudhi, Saunaki, Gotama and Vyadi.

The rules of determining the *pada-patha* and *krama-patha*** of the Vedic verses have been clearly dealt with in the *pratisakhya*s of which the following are available these days :

****By *Pada-patha* is meant arranging each word of a Mantra separately without regards to the rules of *sandhi* (euphonic combination).**

***Krama-patha* or *krama-reading* is a peculiar 'step-by-step' arrangement of a Vedic Text made to secure it from all possible error, by as it were, combining the *samhita-patha* and the *Pada-patha*, i. e. by giving the words both as connected and unconnected with following and preceding words. We give here an example :**

Samhita patha—श्रोत्रधयः संवदन्ते सोमेन सह राज्ञा ।

Pada Patha—श्रोत्रधयः । सं । वदन्ते । सोमेन । सह । राज्ञा ।

Krama Patha—श्रोत्रधयः सं । सं वदन्ते । वदन्ते सोमेन ।

सोमेन सह । सह राज्ञा । राज्ञेति राज्ञा ।

- (i) the R̥k-pratisakhya by Saunaka,
- (ii) the Vajaseneya-pratisakhya by Katyayana,
- (iii) the Sama-pratisakhya by Vararuci,
- (iv) the Atharva-pratisakhya,
- (v) the Taittiriya- pratisakhya, and
- (vi) the Maitrayaniya-pratisakhya.

There is a mention of something like four other Pratisakhya in our literature, but they appear to be obsolete now.

For many centuries after the attempts of the grammarians, etymologists, *naidānikas* and the authors of the Pratisakhya, it had never been deemed necessary to write down the systematic commentaries of the Vedas. The present day available commentaries may be classified under the following heads :

- (1) Pre-Sayana commentaries
- (2) Commentary of Sayana, and the commentaries of this school,
- (3) Commentaries by Western scholars,
- (4) Commentaries by Dayananda,
- (5) Post-Dayananda Commentaries.

Pre-Sayana Scholiasts.—Scholiasts of the pre-Sayana period are Skandasvamin, Udgitha and Venkata Madhava. The Vishveshvaranand Vedic Research Institute, Hoshiarpur undertook upon itself the arduous task of editing and publishing the Samhita, and the *pada-patha's* of the R̥gveda along with critical editions of the commentaries on it by the three famous scholiasts, Skandasvamin, Udgitha and Venkata-Madhava and also, of the Summary by Mudgala of the commentary by Sayana, which, as has been claimed by the editors, practically, extracted the entire body of the latter except the details of ritualistic application (technically known as *vinīyoga*) and grammar.

Not much is known about Skandasvami. From the colophon appended at the close of *adhyayas* in each *astaka* (given in the form of a couplet), it appears that he was a resident of some place known as “Valabhi” and his

father's name was Bhartrdhruva. Bhagavat Dutta has assigned 630 A.D. as the date for his work. The commentary of Skandasvami is available on the following books and hymns :

From I.1.1 to I.56.1; I.62.1 to I.121.15; V.57.1 to V.61.19; VI.29.1 to VI.75.6

The commentary of Udgitha is available for the portions: from X.5.4 to X.12.5; X.13.2 to X.83.6.

Venkata Madhava's commentary is very brief, but is complete, that is, from I.1.1 to X.191.4.

Mudgala's *ṛtti* is from I.1.1 to I.121.15; V.9.1 to VI.9.6. It is so gratifying to note that all these commentaries have been consolidated and published by Vishva Bandhu of the *Vishveshvaranand Vedic Research Institute, Hoshiarpur*. (1965-1966).

Skandasvami's commentary was also published in fragments from other sources earlier : Sambasiva Sastri's Trivandrum Edition; C. Kunhan Raja's Madras Edition.

Skandasvami belongs to the ritualistic school of Hinduism. In the beginning of his commentary on the very first verse (I.1.1.) he prays to Ganapati Vighnesa, the Elephant-god. Then he says, that the Vedic verses are of five kinds :

- (i) *Praisah* (प्रैषाः), pertaining to summon, e.g., a priest is called upon to commence the ceremony. (द्वैव्याः शमितार आरभध्वम्, AiBr. II.6).
- (ii) *Karanah* (करणाः), pertaining to an action. (इदमहमर्वावसोः सद्ने सीदामि, SBr. I.5.1.24)
- (iii) *Kriyamanuanuvadinah* (क्रियमाणानुवादिनः), something spoken after the action accomplished. (युवा सुवासाः Rv. III.8.4).
- (iv) *Sastrabhistavanadigatah* (शस्त्राभिष्टवनादिगताः), pertaining to praises of weapons etc. (आ त्वा रथं यथोत्तये, Rv. VIII. 68. 1).
- (v) *Japanuvacandigatah* (जपानुवचनादिगताः), pertaining to sacred repetitions etc. तदद्य वाचं प्रथमं मसीय, Rv. X. 53.4; (आपो रेवतीः, Rv. X.30.12)

Skandasvami maintains that in all the five cases, one should not only pronounce the verses without understanding the meaning, he should know the contents of the verse also. This is the justification of writing down a commentary.

Venkata Madhava was the son of Venkatarya, as he says in the very opening lines of the couplets attached to the commentary : (श्री वेङ्कटार्यतनयो व्याचिकीर्षति माधवः); in the couplet given as a colophon at the end of several chapters, he calls himself as सुन्दरीमुनः (विश्वामित्र कुले जातः माधवः सुन्दरीमुनः), (colophon at the end of chapter 3 of *astaka* I). Madhava belonged to the family of Visvamitra, कौशिकानां कुले (*astaka* I, chapter 1 ; गाधिनिः माधवो नाम, (*astaka* I, chapter 2); अष्टकस्य कुले जातो, (*astaka* I, chapter 4); लोहितस्य कुले जातो (*astaka* I, chapter 5).

Perhaps his mother was Sundari, belonging to the Gotra of Vasistha. Lakshman Swarup has placed Madhava in the Tenth Century, and Bhagvat Datta between Samvat 1100 and 1200 Vikrami.

At the beginning of each chapter, Madhava has given his *karikas* containing several *slokas*, in which he has outlined the details of *ṛsis*, *devatas*, metres and other specifications. He has quoted in his writings from Katya-yana's Sarvanukramani, the Nighantu, the Nirukta and the Bṛhaddevata.

All these commentators have followed the *yajnika* or ritualistic concepts in their commentaries. Anandatirtha was a great devotee of Narayana (God), and he belonged to the period 1198-1270. He has interpreted the word *agni* in the first verse (Rv. I.1.1.) as representing the adorable Lord.

SAYANA AND HIS COMMENTARIES.

Sayana easily ranks with some of our best scholiasts of classics, particularly Vedic. He was born in 1315 A. D. and died at the age of seventy-two in 1387. The colophon given at the end of the first *astaka* of the R̥gveda commentary, known as the Madhaviya Vedartha-Prakasa, reads as follows :

इति श्रीमद् राजाधिराज परमेश्वर वैदिक मार्ग प्रवर्तक श्री वीरबुक्क भूपाल
साम्राज्य धुरन्धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीय वेदार्थ प्रकाश ऋक्-संहिता-
भाष्ये प्रथमाष्टकेऽष्टमोऽध्यायः समाप्तः ।

This clearly shows that he was occupying a high rank in the kingdom of Bukka of the Vijayanagar State (South India). We also hear that he served as the Prime Minister in the kingdom of Kampana, the younger brother of Harihar. He was an Andhra Brahmin of Bharadvaja Gotra and Bodhayana Sutra. His family traditions belonged to the school of the Kṛsna Yajurveda (the Taittiriya Samhita), and the family was known for scholarship since several generations. We are told that his father's name was Mayana, and mother's name Srimati; His elder brother Madhava is equally reputed for deep learning; he was the preceptor of the Purva and Uttara Mimamsas both. Sayana's younger brother Bhoganatha was a reputed poet. Sayana himself was the disciple of Vidyatirtha, Bharatitirtha and Sri-Kanthacarya., associated with Sringeri Matha, which had received the Royal patronage of Harihar Bukka. Harihara I laid the foundations of his kingdom (1335 A. D.) on theocratic concepts, and he had therefore, taken Madhava and Sayana both in his Ministry. As we have said before, Sayana had worked earlier as Prime Minister to the Mandaladhisa Prince Kampana of Nellore Kuthappa, who knew that Sayana was not only a first rank scholar, he had military talents too. Kampana, however, died soon, and Sayana had to take care of the child prince Sangama also. When Sangama became major and matured, Prince Bukka took Sayana in his Ministry. Prince Bukka was very much interested in the Vedic lore, and he made Sayana incharge of the Veda Commentary project, which Sayana gladly accepted and accomplished with skill in collaboration with a band of scholars appointed for the purpose. Sayana has expressed his obligations to Prince Bukka in the opening verses of the commentary on the R̥gveda.

After the death of Bukka, his son Harihara II became the head of the State. Under Harihara's patronage Sayana completed his commentary on the Atharvaveda;

this has been acknowledged by Sayana in this commentary on the Atharvaveda.**

Sayana was a Brahmin belonging to the branch of the Taittiriya Samhita, and therefore, at the first instance, he took up the Kṛṣṇa Yajurveda for his commentary. The work was followed by his commentaries on the R̥gveda Samhita, and the Atharvaveda Samhita. These Vedic commentaries were followed by his commentaries on the Taittiriya Brahmana, the Taittiriya Aranyaka, the Aitareya Brahmana and the Aitareya Aranyaka, the Satapatha Brahmana, the Tandya Brahmana, the Sadvimsa Brahmana, the Samavidhana Brahmana, the Arseya Brahmana, the Devatadhyaya Brahmana, the Upanisad Brahmana, the Samhitopanisad Brahmana, and the Vamsa Brahmana.

** यत् कटाक्षेण तद् रूपं दधद् बुक्क महीपतिः

आदिशन्माधवाचार्य वेदार्थस्य प्रकाशने । (R̥gveda Commen.)

तत् कटाक्षेण तद् रूपं दधतो बुक्क भूपतेः

अभूद् हरिहरो राजा क्षीराब्धेरिव चन्द्रमाः ।

तन्मूलभूतं आलोच्य वेदमार्थविणामिधम्

आदिशत् सायणाचार्य तदर्थस्य प्रकाशने । (Atharva-veda Commen.)

WESTERN TRANSLATORS AND COMMENTATORS

Under the liberal patronage of Court of Directors of the East India Company, Professor Dr. F. Max Müller undertook his valuable edition of the R̥gveda. Professor Max Müller speaks of the Vedas thus:

“What can be more tedious than the Veda, and yet what can be more interesting, if once we know that it is the *first word spoken* by the Aryan Man ?

“The Veda has a twofold interest : it belongs to the history of the world and to the history of India...As long as man continues to take an interest in the history of his race, and as long as we collect in libraries and museums the relics of former ages, the first place in that long row of books which contains the records of the Aryan branch of mankind, will belong for ever to the R̥gveda.”

It would be difficult to say who for the first time introduced the Vedas to the Western public. Wilson, in Introduction to the translation of the R̥gveda, refers to the translation of the first *astaka*, Ogdoad, or eighth book of the R̥gveda in English by the Rev. Mr. Stevenson and Dr. Roer, and fully in Latin by late Dr. Rosen; a translation in French, also, by M. Langlois, extending through four *astakas* or half the Veda was also published at Paris. The earliest publication, the work of Rev. Mr. Stevenson, extends only to the first three hymns of the third lecture, or section (*adhyaya*) out of the eight, which the first book or the first *astaka* consists of; Dr. Roer's translation was equally limited stopping with two sections or thirty-two hymns. Both these translations were published in India, but we are not sure, whether they are available now. Dr. Rosen's trans-

lation of the first book was complete as to the text, but his premature death interrupted his annotations. Wilson speaks highly of this work: "Although executed with profound scholarship and scrupulous exactitude, and every-way deserving of reliance as an authentic representative of the original, the Sanskrit is converted into Latin with such literal fidelity that the work scarcely admits of consecutive perusal, and is most of value as a reference; the translation is, in fact, subordinate to an edition of the text which it accompanies on the same page, and the work is designed less for general readers than for Sanskrit scholars and students of the Veda."

In respect to M. Langlois's translation, Wilson comments thus: "The principle followed by M. Langlois is the converse of that adopted by Dr. Rosen and he avowedly sought to give to the vague and mysterious passages of the original, a clear, simple, and intelligible interpretation. In this, it may be admitted, that he has admirably succeeded; but it may be sometimes thought that he has not been sufficiently cautious in his rendering of the text, and that he has diverged from its phraseology, especially as interpreted by the native Scholiast, more widely than is advisable." In respect to his own translation, Wilson says, "The present translation possesses at least the advantage over its predecessors of an accurate text, and it will be the fault of the translator, if he does not benefit by it. In converting the original into English, it has been his aim to adhere as strictly to the original Sanskrit as the necessity of being intelligible would allow." (July 1, 1850)

To the *Vedic Hymns* (published in the *Sacred Books of the East Series*), Volume I, F. Max Müller has appended a long Preface of 125 pages (March 1869), in which he has discussed at length the principles of translation of such classical texts. For several reasons, Professor Max Müller chose to start with the hymns devoted to *maruts*. In respect of the translators of the Veda, he says, "I hold that they ought to be decipherers and they are bound to justify every word of their translation in exactly the same manner in which the decipherers of hieroglyphic or cuneiform inscriptions justify every step they take." In this

connection he refers to the opinion of Professor von Roth, one of the most distinguished Vedic scholars of his times, who had always been in favour of metrical translations of the Vedic Hymns. Whilst Max Müller was more for giving abundant notes, Professor von Roth would throw the chief weight, not on the notes, but on the translation of the text. Max Müller also says, "On one point, however, I am quite willing to agree with my adversaries, namely, that a metrical rendering would convey a truer idea of the hymns of the Vedic *ṛsis* than a prose rendering. When I had to translate Vedic hymns into German, I have generally, if not always, endeavoured to clothe them in a metrical form. In English I feel unable to do so, but I have no doubt that future scholars will find it possible to add rhythm and even rhyme, after the true meaning of the ancient verses has once been determined." Of course, Max Müller confesses that very often, a metrical translation is an "excuse only for an inaccurate translation". In his Introduction, Max Müller discusses the merits and demerits of Grassmann's (based on Otto Böhtlingk and Rudolf Roth's great Dictionary) and of Ludwig's translation. (1891).

Theodor Aufrecht took great pains in producing Romanized reprint of the entire *Ṛgveda* with proper diacritical marks, including the accent *udatta* also. Its second edition appeared in 1877, and the photomechanical reprint of this second edition appeared in 1955 (published by Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.).

Hermann Oldenberg collaborated with Max Müller, and the second volume of the Vedic Hymns in the SBE Series is his translation of Agni Hymns of the *Ṛgveda* taken from books I-V (about 130 hymns). Oldenberg's collection of papers on the Vedic subjects have come out in a single volume (*Kleine Schriften*, Teil I & II, of which Teil I is devoted to the Vedic Studies), published by Franz Steiner Verlagsmehrwiesbaden).

Griffith's translation of the *Ṛgveda* appeared first in May, 1889, reprinted again in 1896 (in 2 volumes). It has now been reprinted in a single volume by Motilal Banarsidass, (1973). In his preface to the first edition, he

quotes Professor Weber (from the *History of Indian Literature*, by Albrecht Weber, Trübner's Oriental Series, 1878) as follows:

“The reasons, however, by which we are fully justified in regarding the literature of India as the most ancient literature of which written records of an extensive scale have been handed down to us, are these: In the more ancient parts of the R̥gveda Samhita, we find the Indian race settled on the north-western borders of India, in the Punjab, and even beyond the Punjab, on the Kubha or Kophen in Kabul. The gradual spread of the race from these seats towards the east, beyond the Saraswati and over Hindustan as far as the Ganges, can be traced in the later portions of the Vedic writings almost step by step. The writings of the following period, that of the epic, consist of accounts of the internal conflicts among the conquerors of Hindustan themselves, as, for instance, the Mahabharata; or of the farther spread of Brahmanism towards the south, as, for instance, the Ramayana. If we connect with this the first fairly accurate information about India which we have from a Greek source, viz., from Megasthenes, it becomes clear that at the time of this writer the brahmanising of Hindustan was already completed, while at the time of the Periplus, the very southernmost point of the Dekhan had already become the seat of the worship of Gauri, the wife of Siva. What a series of years, of centuries, must necessarily have elapsed before this boundless tract of country, inhabited by wild and vigorous tribes, could have been brought over to Brahmanism !”

I shall not comment on this passage of Griffith which needs careful scrutiny.

During the last hundred and twenty-five years, as a result of the labour of our Western scholars (also assisted by our own Indian scholars trained on the Western pattern), the interest into the Vedas, and the Vedic literature

grew but from an entirely different approach. This would be seen from the following types of observations: (i) Professor Wilson says: "To me, the verses of the Veda, except in their rhythm, and in a few rare passages, appear *singularly prosaic* for so early an era as that of their probable composition, and at any rate, their chief value lies not in their fancy but in their facts, social and religious." (ii) Professor Cowell says, "The poetry of the R̥gveda is *singularly deficient in that simplicity and natural pathos or sublimity* which we naturally look for in the songs of an early period of civilization. The language and style of most of the hymns is singularly artificial....Occasionally we meet with fine outbursts of poetry, specially in the hymns addressed to the Dawn, but these are never long sustained and as a rule we find few grand similies or metaphors." (iii) To all these remarks, Griffith further adds, "The worst fault of all, in the Collection regarded as a whole, is the *intolerable monotony* of a great number of the hymns, a monotony which reaches its climax in the Ninth Book which consists almost entirely of invocations of Soma Pavamana, or the deified Soma juice in process of straining and purification. The great interest of the R̥gveda is, in fact, *historical rather than poetical*." (IV) Griffith attached to the hymns of the R̥gveda a fresh importance, for we find him saying, "As in its original language we see the roots and shoots of the languages of Greek, and Latin, of Kelt, Teuton and Slavonian, so the deities, the myths, and the religious beliefs and practices of the Veda throw a flood of light upon the religions of all European countries before the introduction of Christianity." (v) In this connection, Griffith further says, "As the science of comparative philology could hardly have existed without the study of Sanskrit, so the comparative history of religions of the world would have been impossible without the study of the Veda."

Griffith's translation of the R̥gveda depends on the text of Max Müller (six-volume edition) and is partly based on Sayana's commentary. He has consulted the commentary of Sayana for the general sense of every verse, and for the meaning of every word, and has follow-

ed his interpretation whenever it seemed to him rational and consistent with the text, and with other passages in which the same word or words occur. Shall we regard Sayana as the true interpretor of the Ṛgveda, or for that purpose, any other text which he had commented on? The opinions have been conflicting: (i) Professor Wilson (whose translation of the Ṛgveda is rather a version of Sayana's paraphrase) is virtually of the opinion that Sayana's knowledge of his text has been "far beyond the pretensions of any European scholar" and he "must have been in possession of all the interpretation which had been perpetuated by traditional teaching from the earliest times." But as has been pointed out by Dr. J. Muir, Wilson in the notes to his translation admits that he "occasionally failed to find in Sayana a perfectly satisfactory guide," and Wilson at places has remarked that the "scholiast is evidently puzzled," and that his explanations are obscure.

Professor Roth, the author of the Vedic portion of the great St. Petersburg Lexicon, has given in his Preface an interesting comment, which we shall reproduce at length:

So far as regards one of the branches of Vedic literature, the treatises on theology and worship, we can desire no better guides than these commentators, so exact in all respects, who follow their texts word by word, who so long as even the semblance of a misconception might arise, are never weary of repeating what they have frequently said before, and who often appear as if they had been writing for us foreigners rather than for their own priestly alumni who had grown up in the midst of these conceptions and impressions. Here...they are in their proper ground. The case, however, is quite different when the same men assume the task of interpreting the ancient collection of hymns...Here were required not only quite different qualifications for interpretation but also *a greater freedom of judgment and a greater breadth of view and of historical institutions*. Freedom of judgment, however, was wanting to priestly learning, whilst *in India no one has ever had any conception of historical development*. The very qualities which had made those commentators excellent guides to an understanding of the theological treatises render them unsuitable conductors on that far older and quite differently circumstanced domain.

As the so-called classical Sanskrit was perfectly familiar to them

they sought its ordinary idiom in the Vedic hymns also. Since any difference in the ritual appeared to them inconceivable and the present forms were believed to have existed from the beginning of the world, they fancied that the patriarchs of the Indian religion must have sacrificed in the very same manner.

As the recognized mythological and classical system of their own age appeared to them unassailable and revealed varieties, they must necessarily (so the commentators thought) *be discoverable in that centre point of revelation, the hymns of the ancient rsis, who had, indeed, lived in familiar intercourse with the gods, and possessed far higher wisdom than the succeeding generations....*

It has never occurred to any one to make our understanding of the Hebrew books of Old Testament depend on the Talmud and the Rabbins, while there are not wanting scholars who hold it as the duty of a conscientious interpreter of the Veda to translate in conformity with Sayana, Mahidhara etc. Consequently we do not believe like H. H. Wilson, that Sayana, for instance, understood the expression of the Veda better than any European interpreter; but we think that a conscientious European interpreter may understand the Veda far better and more correctly than Sayana.

We do not esteem it our first task to arrive at that understanding of the Veda which was current in India some centuries ago, but to search out the sense which the poets themselves have put into their hymns and utterances.

Hence we are of opinion that the writings of Sayana and the other commentators do not form a rule for the interpreter, but are merely one of those helps of which the latter will avail himself for the execution of his undoubtedly difficult task, a task which is not to be accomplished at the first onset, or by any single individual..

We have, therefore, endeavoured to follow the *path prescribed* by philology, to derive from the texts themselves the sense which they contain, by a juxtaposition of all the passages which are cognate in diction or contains—a tedious and laborious path, in which neither the commentators nor the translators have preceded us.

It would be of interest to go through the opinion of Max Müller on the etymological texts like the *Nirukta*. He says:

As the authors of the Brahmanas were blinded by theology, the authors of the still later Niruktas were deceived by etymological fictions, and both conspired to mislead by their authority later and more sensible commentators, such as Sayana. Where

Sayana has no authority to mislead him, his commentary is at all events rational; but still his scholastic notions would never allow him to accept the free interpretation which comparative study of these venerable documents forces upon the unprejudiced scholar. We must therefore discover ourselves the real vestiges of these ancient poets.

Professor Benfey has something very interesting and useful to say :

Every one who has carefully studied the Indian interpretations is aware that absolutely no continuous tradition extending from the composition of the Veda to their explanation by Indian scholars can be assumed; that, on the contrary, between the genuine poetic remains of Vedic antiquity and their interpretations a long-continued break in tradition must have intervened, out of which at most the comprehension of some particulars may have been rescued and handed down to later times by means of liturgical usages and words, formulae, and perhaps, also, poems, connected therewith. Besides these remains of tradition, which must be estimated as very scanty, the interpreters of the Veda had, in the main, scarcely any other help than those which, for the most part, are still at our command, the usage of the classical speech, and the grammatical and etymological-laxicographical investigation of words.

In any case, whatever may be the shortcomings of Indian interpreters, one must remember, as Professor Goldstücker remarked: "Without the vast information, which those commentators have disclosed to us, without their method of explaining the obscurest text,—in one word, without their scholarship, we should still stand at the outer doors of Hindu antiquity." In fact, Goldstücker ridicules the assertion that a European scholar can understand the Veda more correctly than Sayana, or arrive more nearly at the meaning which the *ṛsis* gave to their own hymns.

In the galaxy of the Western scholars who devoted themselves to the study of the Veda we have the following: Professors Roth, Benfey, Weber, Ludwig, Max Müller, Grassmann, H. H. Wilson, Monier Williams, Dr. John Muir, Wallis, Griffith, M. Bergaigne, Oldenberg, Geldner and Kaegi, Peterson and others. To this list, one must add the name of W. D. Whitney for the pains

he took on the translation of the Atharvaveda and of Bloomfield for his *Vedic Concordance*.

WESTERN THEORIES

Western theories based on lack of sympathy.—Whilst introducing *Modern Theories* in one of his chapters, Aurobindo remarks:

“It was the curiosity of a foreign culture that broke after many centuries the seal of final authoritativeness which Sayana had fixed on the ritualistic interpretation of the Veda. The ancient scripture was delivered over to a scholarship laborious, bold in speculation, ingenious in its flights of fancy, conscientious according to its own lights, but *ill-fitted to understand* the method of the old mystic poets; for it was void of any sympathy with that ancient temperament, unprovided with any clue in its own intellectual or spiritual environment to the ideas hidden in the Vedic figures and parables. The result has been of a double character, on the one side the beginning of a more minute, thorough and careful as well as a freer handling of the problems of Vedic interpretation, on the other hand, a final exaggeration of its apparent material sense and the complete obscuration of its true and inner secret.” (*Aurobindo*, Vol. X, p.22)

By modern theories, we mean the theories which have been advanced by the comparative mythologists, linguists, philologists, anthropologists and scholars in some of the countries of West. When they gained their first acquaintance with Indian literature, its culture and customs, they tried to interpret it in consonance with the mythology and culture of other nations in East, Middle-East and some other lands. In this context, these scholars laboriously developed the modern theory of Veda also, which starts with the conception (for which *Sayana* is responsible) of the Vedas as the hymnal of an early, primitive and largely barbaric society, crude in its moral and religious conceptions, rude in its outlook upon the world that environed it. The ritualism which Sayana accepted as part of a divine knowledge and as endowed with a mysterious efficacy, European scholarship accepted as an elaboration of the old savage propitiatory sacrifices

offered to imaginary superhuman personalities who might be benevolent or malevolent according as they were worshipped or neglected. (*Aurobindo*, Vol. X, p. 23).

The story does not stop here. "The historical element admitted by Sayana," so says Aurobindo, "was readily seized on and enlarged by new renderings and new explanation of the allusions in the hymns developed in an eager hunt for clues to the primitive history, manners and institutions of those barbarous races." And thus Sayana's interpretation of the Vedas, instead of bringing credit to the race and culture, which accepted Vedas as sacred authority, brought a disregard and disrepute, and damaged more than did any good to the reputation they deserved on account of their contributions in other fields (in the field of philosophical experiences, as evident from the *upanisads*, in linguistics and grammar, as evident from Panini and Patanjali's works, in astronomy, logic, mathematics, surgery and medicine). The first credit goes to Dayananda for having raised a voice against the traditional scholiasts, like Sayana and others.

At the time of the beginning of the Western interpretation, the situation was something like this. The naturalistic element played a very important role. The obvious identification of the Vedic gods in their external aspects with certain Nature-Powers was used as the starting-point for a comparative study of Aryan mythologies; the hesitating identification of certain of the less prominent deities as Sun-Powers was taken as a general clue to the system of primitive myth-making and elaborate sun-myth and star-myth theories of comparative mythology were founded. In this new light the Vedic hymnology has come to be interpreted as a half-superstitious, half-poetic allegory of Nature with an important astronomical element. The rest is partly contemporary history, partly the formulae and practices of sacrificial ritualism, not mystic, but merely primitive and superstitious.

The theory of emergence from the mere savage was dominantly a concept of the Nineteenth Century. We now know that remarkable civilizations existed in China, Egypt, Chaldea and Assyria many thousands of years ago,

and it is now coming generally to be agreed that Greece and India were no exceptions to the general high culture of Asia and Mediterranean races. Aurobindo in this context rightly says, that "if the Vedic Indians do not get the benefit of this revived knowledge, it is due to the survival of the theory with which European erudition started that they belonged to the so-called Aryan race and were on the same level of culture with the early Aryan Greeks, Celts, Germans as they are represented to us in the Homeric poems, the old Norse Sagas and the Roman accounts of the ancient Gaul and Teuton. Hence has arisen the theory that these Aryan races were northern barbarians who broke in from their colder climes on the old and rich civilizations of Mediterranean Europe and Dravidian India."

It is not for me to discuss in details many such theories which have been started in the West on flimsy grounds and insufficient evidences. The indications in the Veda on which this theory of a recent Aryan invasion is built, are very scanty in quantity and uncertain in their significance. The distinction between Aryan and un-Aryan seems on the mass of evidence to indicate a *cultural rather than a racial difference*. Nor is it a certain conclusion from the data we possess that the early Aryan cultures—supposing the Celt, Teuton, Greek and Indian to represent one common cultural origin,—were really undeveloped and barbarous (*Aurobindo*, Vol. X, p. 24).

The methodology adopted in comparative mythology is not very happy one. It has founded its interpretation on a theory which saw nothing between the early savage and Plato or the *upanisads*. It has taken for granted that the early religions have been founded on the wonder of barbarians waking up suddenly to the astonishing fact that such strange things as Dawn and Night and the Sun existed and attempting in a crude, barbaric, imaginative way to explain their existence. We have no space here to discuss these aspects in details. There could be much that would be useful in the speculation of comparative mythology; but in order that the bulk of its results should be sound and acceptable, it must use a more patient and

consistent method and organize itself as part of a well-founded science of Religion. The mere identification of Greek and Sanskrit names and the ingenious discovery that Heracles pyre is an image of the setting Sun or that Paris and Helen are Greek corruption of the Vedic *sarama* and *panis* make an interesting diversion for an imaginative mind, but can by themselves lead to no serious result even if they should prove to be correct. Nor is their correctness beyond serious doubt, for it is the vice of the fragmentary and imaginative method by which the sun and star myth interpretations are built up that they can be applied with equal ease and convincingness to any and every human tradition, belief or even actual event of history.* With this method, so says, Aurobindo, we can never be sure where we have hit on a truth or where we are listening to a mere ingenuity. (*Aurobindo*, Vol. X, p. 27).

Modern Indian Interpreters—The whole problem of the interpretation of Vedic texts shall perhaps ever remain an open field in which any contribution that can throw light upon the problem should be welcome. Three contributions on Western lines have proceeded from Indian scholars, but one of the profoundest contributions has been by an Indian Savant, Dayananda, on indigenous lines with freshness of outlook and depth of vision. The lines showed by him opened new vistas for Aurobindo in developing his psychological approach. Those who followed the Western methods were Bal Gangadhar Tilak, T. Paramasiva Aiyer, and A. C. Das. Tilak in the *Arctic Home in the Vedas* has accepted the general conclusions of European scholarship, but by a fresh examination of the Vedic Dawn, the figure of the Vedic Cows and the astronomical data of the hymns, has established at least a strong probability that the Aryan races descended originally from the Arctic regions in the glacial period. A. C. Das, another scholar of repute from Bengal in the *Rgvedic India* has contradicted Tilak's views, and has almost

** E.g. Christ and his twelve disciples are, a great scholar assures us, the Sun and the twelve months. The career of Napoleon is the most perfect *sun-myth* in all legend or history. (*Aurobindo*)

conclusively shown from the Vedic texts that the Punjab, the land of five rivers and the adjoining area was the cradle home of the Vedic Aryans. T. Paramasiva Aiyer by a still bolder departure has attempted to prove that the whole of the Ṛgveda is a figurative representation of the geological phenomena belonging to the new birth of our planet after its long continued glacial death in the same period of terrestrial evolution. Whether one accepts or not, he has thrown a new light on the great riddle of *ahī vr̥tra* and the release of the seven rivers.

None of the above authors commented on the entire text of even a single veda. Dayananda, however, took upon himself the stupendous task of commenting on the Yajurveda and the Ṛgveda as a new venture, quite independent from the traditional commentaries of Sayana (his life was cut short, and he could not proceed beyond Mandala VI of the Ṛgveda). As Aurobindo writes, it was the remarkable attempt by Svami Dayananda, the founder of the Arya Samaj, to re-establish the Veda as a *living religious* Scripture. Dayananda took as his basis a free use of the old Indian philology, which he found in the Nirukta. Himself a great Sanskrit scholar, he handled his material with remarkable power and independence. Especially creative was his use that peculiar feature of the old Sanskrit tongue which is best expressed by a phrase of Sayana's,—the *multisignificance of roots*, we shall see, that the right following of this clue is of capital importance for understanding the peculiar method of the Vedic *ṛsis*. (*Aurobindo*, Vol. X, p. 29).

“Dayananda's interpretation”, writes Aurobindo, “of the hymns is governed by the idea that the Vedas are a plenary revelation of religious, ethical and scientific truth. Its religious teaching is monotheistic and the Vedic gods are different decriptive names of the one Deity; they are at the same time indicative of His powers as we see them working in Nature and by a true understanding of the sense of the Vedas we could arrive at all the scientific truths which have been discovered by modern research”.

At times there has been a misunderstanding both in the circles of the Arya Samaj and outside, whilst inter-

preting the hypothesis of Dayananda inasmuch as the Vedas contain the germ (or seed) of all true knowledge (including philosophy and science). Dayananda always regards *sruti* as different from *sastra*. The Vedas constitute the *sruti*, as revealed, and the *sastras* are developed as *systematics* to understand the *sruti* and God's creation, both. The *sruti* always has the germ of the *sastra* in it, but is not the *sastra*. In this sense, Dayananda regards the *sruti* to be constituting the germ of all true knowledge.

The old nations have to their credit great scientific, literary and creative discoveries and conceptions. In some fields, the ancient races, it ought to be admitted, were far more advanced than is yet recognized. The Egyptians and Chaldeans, we now know, had discovered much that has since been rediscovered by modern science and much also that has not been rediscovered. The ancient India was inspired with the Vedic studies, and in the context of these studies, India developed her logic, mathematics, astronomy, medical sciences, grammar, prosody and aesthetics besides metaphysics, and spiritual sciences. Dayananda referred to this glory of India, which was built up round the teaching of the Vedas, a living force.

Aurobindo, whilst complimenting, says, "Dayananda has given the clue to the linguistic secret of the *ṛsis* and re-emphasised one central idea of the Vedic religion, the idea of the One Being with the Devas expressing in numerous names and forms the many-sidedness of His unity." (*Aurobindo*, Vol. X, p. 31).

**PRE-DAYANANDA AND POST-DAYANANDA
PERIOD OF INTERPRETATION :
SAYANA—DAYANANDA—AUROBINDO**

Aurobindo presents the problem of the Vedic interpretation in the following words :

“We have in the Ṛgveda,—the true and the only Veda in the estimation of European scholars,—a body of sacrificial hymns couched in a very ancient language which presents a number of almost insoluble difficulties. It is full of ancient forms and words which do not appear in later speech and have often to be fixed in some doubtful sense by intelligent conjecture; a mass even of the words that it has in common with classical Sanskrit seem to bear or at least to admit another significance than in the later literary tongue; and a multitude of its vocables, especially the most common, those which are most vital to the sense, are capable of a surprising number of unconnected significances, which may give according to our preference in selection, quite different complexions to whole passages, whole hymns, and even to the whole thought of the Veda.” (*Aurobindo*, Vol.X. p.2)

During the past several centuries, there have been at least three types of major attempts to fix the sense of these ancient litanies : (i) The first of these attempts exists only by fragments in the *brahmanas*, and the *upanisads*. (ii) An interpretation almost in the same strain has been followed by another Indian scholar Sayana—this is the traditional ritualistic interpretation of the Vedic texts, as if the entire text of the Ṛgveda (and the Yajurveda too), was meant to be used for one or the other purpose in sacrifices. (iii) Lastly, we have another mode of interpretation which has been introduced by modern Western scholarship (European and American), based on comparisons and conjectures, i.e. claimed to be based on the comparative philology, and systematic study of human behaviours through ages in different lands,

In respect to the traditional ritualistic interpretation, and the conjectural Western interpretations, Aurobindo rightly remarks as follows :

“Both of them present one characteristic in common, the *extraordinary incoherence* and *poverty of sense*, which their results stamp upon the ancient hymns. The separate lines can be given, whether naturally or by force of conjecture, a good sense, or a sense that hangs together, the diction that results, if garish in style, if loaded with otiose and decorative epithets, if developing extraordinarily little of meaning in an amazing mass of gaudy figure and verbiage, can be made to run into intelligible sentences; but *when we come to read the hymns as a whole*, we seem to be in the presence of men who, unlike the earlier writers of other races, were incapable of coherent and natural expression or of connected thought. Except in the briefer and simpler hymns the language tends to be either obscure or artificial; the thoughts are either unconnected or have to be forced and beaten by the interpreter into a whole. The scholar in dealing with text is obliged to substitute for interpretation a process almost of fabrication. We feel that he is not so much revealing the sense as hammering and forging rebellious material into some sort of shape and consistency.” (*Aurobindo*, Vol. X, p. 3)

These observations of Aurobindo are valid in regards to the interpretations given by either Sayana or by our Western scholars like Max Müller, Geldner, Oldenberg, Griffith or Wilson. If these interpretations are accepted, then the hymns of the R̥gveda (and other Vedas) would be justifiably qualified by such terms as “*obscure and barbarous compositions*.” But one thing is exceptionally remarkable. These so called obscure and barbarous compositions have had the most splendid good fortune in all literary history. They have been the reputed source not only of some of the world’s richest and profoundest religions, but of some of its subtlest metaphysical philosophies. In the fixed tradition of thousands of years they have been revered as the origin and standard of all that can be held as authoritative and true in Brahmanas, Upanisads, in the six Systems of Indian philosophy, and even in the later and medieval literature of Indian thought. They have been invariably regarded as the literature of ultimate Supreme Authority

(*svatah pramana*). They have inspired the teachings of all saints, seers and sages. The name borne by them has been the Veda, the knowledge, a term which stands for the highest spiritual truth of which the human mind is capable. But, as Aurobindo rightly remarks, if we accept the current interpretations, whether Sayana's or the modern theory, the whole of this sublime and sacred reputation is *a colossal fiction*. If we accept the traditional or western interpretations, the hymns would be nothing more than the naive superstitious fancies of untaught and materialistic barbarians concerned only with the most external gains and enjoyments and ignorant of all but the most elementary moral notions and religious aspirations. Of course, rituals have some value in life, but the entire Vedic texts have nothing else in them but rituals, is an idea repugnant to any rational thought. As we have said, the Vedas were held in the highest esteem by all the systems of Indian philosophy, particularly of the Upanisads, and it is so well known that the true foundation or starting point of religions and philosophies are these Upanisads, and if so, if the Vedas are to be traditionally interpreted, then these Upanisads have to be conceived as a revolt of philosophical and speculative minds against the ritualistic materialism of the Vedas. The entire Vedanta, the Yoga, Samkhya, the Nyaya or the Vaisesika system can be directly traced to elaborate the theses propounded in the Vedic texts.

The European scholars have confused issues beyond expectations. Aurobindo writes in this context :

"But this conception, supported by misleading European parallels, really explains nothing. Such profound and ultimate thoughts, such systems of subtle and elaborate psychology as are found in the substance of the Upanisads, do not spring out of a previous void. The human mind in its progress marches from knowledge to knowledge, or it renews and enlarges previous knowledge that has been obscured and overlaid, or it seizes on old imperfect clues and is led by them to new discoveries. The thought of the Upanisads supposes great origins anterior to itself, and these in the original theories are lacking. The hypothesis, invented to fill the gap, that these ideas were borrowed by barbarious Aryan invaders from the civilized Dravidians, is a conjecture, supported only by other conjectures. It is indeed coming to be

doubted whether the whole story of an Aryan invasion through the Punjab is not *a myth of the philologists*. (Aurobindo, Vol. X. p. 4).

In fact, the Veda has to be seen from another perspective. It is the revelation of an age anterior to our intellectual philosophies. It is *sruti* and not a *sastra*. In that original epoch, when it was given to us, thought proceeded by methods other than those of our logical reasoning and speech (the accepted *modes of expression*) which in our present day habits would be inadmissible. The wisest then depended on *inner experience* and the suggestions of the intuitive complex for all knowledge that ranged beyond mankind's ordinary perceptions and daily activities. Their aim was illumination, as Aurobindo puts it, not logical conviction, their ideal the *inspired seer*, not the accurate reasoner, The *rsi* was not the individual composer of the hymn, but the *seer (drasta)* of an eternal truth and an impersonal knowledge. The language of the Veda itself is *sruti*, a rhythm not composed by the intellect but *heard*, a divine word that came vibrating out of the Infinite to the inner audience of the man who had previously made himself fit for the impersonal knowledge (Aurobindo, Vol. X. p.8). So speaks Dayananda about the Vedas, so spoke the older *rsis*, and so speaks Aurobindo about the Vedic revelation. The words themselves, *drsti* and *sruti*, sight and hearing, are Vedic expressions; these and cognate words signify, in the esoteric terminology of the hymns, revelatory knowledge and the contents of inspiration (*sabda*, *artha*, and the *sambandha*).

There is a progressive preparedness for the reception of the divine revelation in the hymns themselves so often. *Knowledge itself was a travelling* and a reaching, or a finding and a winning (as Aurobindo puts it); the revelation of the *mysterious* comes only at the end; the light was the prize of a final victory. There is continually in the Veda this image of the journey, the Soul's march on the path of Truth. On that path as it advances, it also ascends; new vistas of power and light open to its aspiration; it wins by a heroic effort its enlarged spiritual possessions. If a cohe-

rence is to be appreciated in a particular hymn, this type of approach has to be constantly kept in mind. The hymn would by and by raise you from an exoteric to an esoteric realm. A particular verse might be referring to mundane fire for the time being, but by and by it would raise you to the realm of the cosmic Fire and then finally take you to the Inner Fire, the Divine Warmth, which is the secret of life. And similarly, a casual reference to ordinary broad day light or the light appearing every day at dawn, may take you through a series of successive steps to the cosmic light and finally to the Inner Spiritual Light of one's own consciousness or even the Divine Light of the Supreme Self.

If one gets familiarized with this technique of the Soul's march on the path of Truth, then to him, the Veda would neither be a collection of verses, being an attempt to set down the results of intellectual or imaginative speculations, nor would it consist of the dogmas of a primitive religion.

The Vedas were revealed to the earliest man and since then, they were traditionally handed down to posterity with utmost care in accuracy. It is difficult to say when they were for the first time classified into the details of the *samhitas*. But there are certain considerations which justify us in ascribing to it an almost enormous antiquity. An accurate text, accurate in every syllable, accurate in every accent, was a matter of supreme importance to the Vedic ritualists; for on scrupulous accuracy depended the effectuality of the sacrifice. We are told, for instance, in the *Brahmanas* the story of *tvastṛ*, who, performing a sacrifice to produce an avenger of his son slain by Indra, produced, owing to an error of accentuation, not a slayer of Indra, but one of whom Indra must be the slayer (*indra-satru*). The prodigious accuracy of the ancient Indian memory is also notorious and proverbial. And the sanctity of the text prevented such interpolations, alterations, modernizing revisions, as have been replaced by the present form of the *Mahabharata*, the ancient epic of the Kurus.

The ancients were not satisfied with the *samhita pathas* of the Vedic verses in which the rigid rules of euphonic combination of separate words (*sandhi*) were

applied. The Vedic *rsis*, as was natural in a living speech, followed the ear rather than fixed rule; some times they combined the separate words, sometimes they left them uncombined. And therefore, they have not only retained with accuracy the *samhita pathas*, but the *pada-pathas* also with proper accentuation. In these *pada-pathas*, all euphonic combinations are again resolved into the original and separate words and even components of compound words indicated.

We shall not enter here into the details involving the change of a *samhita-patha* into the corresponding *pada-patha* and vice versa.

A few illustrations of the *samhita-patha* and the *pada-patha* for the same Rgvedic verse are given below :

1. *Samhita-patha*

अग्निमीळे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम् ।

होतारं रत्नधातमम् ।

Pada-patha

अग्निम् । ईळे । पुरःऽहितम् । यज्ञस्य । देवम् । ऋत्विजम् ।

होतारम् । रत्नऽधातमम् ।

2. *Samhita-patha*

अग्निः पूर्वभिर्ऋषिभिरीड्यो नूतनैरुत । स देवाँ एह वक्षति ।

Pada-patha

अग्निः । पूर्वभिः । ऋषिभिः । ईड्यः । नूतनैः । उत ।

सः । देवान् । आ । इह । वक्षति ।

(These *pada-pathas* would be a help in proper *ghana-pathas*, *mala-pathas*, *jata-pathas* etc.) besides the interpretations, depending on accents also.)

Coherence in the Vedic hymns.

We can thus entirely rely on the Vedic texts available to us today, in the form of the *pada-patha*. Very few are the instances in which the exactness or the sound judgment of the *pada-patha* can be called into question. "We have then" Aurobindo says, "as our basis a text which we can confidently accept and which, even if we hold it in a few instances doubtful or defective, does not at any rate call for that often licentious labour of emendation to which some of the European classics lend themselves." Aurobindo further

says, "Nor is there, in my view, any good reason to doubt that we have the hymns arrayed, for the most part in the right order of their verses, and in their exact entirety. The exceptions, if they exist, are negligible in number and importance. When the hymns seem to us incoherent, it is because we do not understand them. Once the clue is found, we discover that they are perfect wholes as admirable in the structure of their thought as in their language and their rhythms." (*Aurobindo*, Vol. X. p. 16).

Natural meaning of Vedic terms. The only literature of the closest proximity to the revealed Vedic texts, is of the *brahmanas* and the *aranyakas*; and both of them belong to the ritualistic period. Perhaps, there must have been a gap of milleniums between the dawn of the Vedic knowledge, and the liturgical books of the Brahmanic period. And therefore, Aurobindo is right when he says, that "for even in the earlier days of classical erudition, the ritualistic view of the Veda was already dominant, the original sense of the words, the lines, the allusions, the clue to the structure of the thought had been long lost or obscured; nor was there in the erudite that intuition or that spiritual experience which might have partly recovered the lost secret. In such a field, mere learning, especially when it is accompanied by an ingenious scholastic mind, is often a snare as a guide." (*Aurobindo*, Vol. X. p. 16-17).

There has been a great contribution of the people of the ritualistic period, in that they preserved the Vedic texts with great care, but on the contrary, the greatest disservice they did, was that they obscured the natural meaning of the Vedic texts. The mantras were held sacred by them, but the real meanings were lost to them, and therefore, for the last so many centuries, the Vedas ceased to have any dynamic impact on the life of an individual or on society. Thanks to the insight and inspirations of Dayananda at the close of the Nineteenth Century, followed by spiritual experiences of another great savant of the present century, Sri Aurobindo, there has been a complete metamorphosis of our thinking and evaluation of the Vedic texts. The greatest contribution of these two great sons of the soil has been the emancipation of the Vedic interpretations from

the tragic hands of ritualistic periods and medieval scholiasts.

Max Müller and other scholars of the west laboured hard on the Vedic texts, not only as pure academicians, but they were also sure, that if they could show to Indian people how meaningless and debasing the concept of their own Vedic scholiasts were, their future generation, more enlightened on account of the advances of modern philosophy and sciences, would refuse to accept the Vedas and the Vedic theology as their solace.*

The great sage Yaska compiled one of the earliest lexicons of the Vedic terms, known as the Nighantu, and he wrote his own commentary on this book, known as the Nirukta. The Nighantu constitutes one of the six *vedangas*, the others being the *siksha* (orthography) by Panini, *chanda* (prosody) by Pingala, *gyotis* (astronomy) by Lagadha, *vyakarana* (grammar) by Panini, and *kalpa* (litany and liturgy) by various scholars of the ritualistic period. The study of these *vedangas* is supposed to be very essential if one wishes to arrive at the correct interpretation of the Vedic texts. But no academic knowledge of our rigorous scholarly disciplines can be a substitute of *inspirations* and

* Max Müller, as a true Christian, was convinced of the fact, that his translations of the Vedic Hymns based on the interpretations of Sayana and other scholiasts, would take away the faith of Indians from the Vedas, and in consequence, Indians would also become Christians in due course. We are told that he wrote a letter to his wife in 1868, in which he remarked thus, whilst he was busy in editing the Rgveda :

“I hope I shall finish that work and I feel convinced, though I shall not live to see it, yet this edition of mine (of the Rgveda) and the translation of the Vedas will hereafter tell to a great extent on the fate of India and on the growth of millions of souls in that country. It is the root of their religion, and to show them what the root is, is, I feel sure, the only way of uprooting all that has been sprung from it during the last three thousand years.”

Of course, the result has been otherwise. Due to Dayananda and people who have shared his views, the Vedas are much more popular in Indian society today than in Max Müller's days, and their teachings have started revitalizing human mind, and now again they have started exercising a dynamic impact on our society.

personal experiences, of a highly elevated self. The seers of the *upanisads*, could, therefore, reveal the mysteries of the Vedic texts much more than any other academician. We are fortunate in this respect that persons of the eminence of Panini (the celebrated author of the *Astadhyayi*) and his commentator, Patanjali (the author of the *Mahabhasya*) were not only academicians but were also inspired seers of deep experiences, and so were the authors of the six systems of Indian philosophy.

Every great interpreter of the Vedic texts has taken help from Yaska, the lexicographer and the etymologist, and also from the derivations given in the *Brahmanas*, in the *Unadi kosa*, in the *Pratisakhya*s, and from Panini's grammar as well as from the *Mahabhasya*. All these books accept the principle of the multiplicity of the Vedic interpretations, the interpretation belonging to three major categories: (i) the historical, or *savata itihasa*, the natural perpetual cosmologic history, (ii) the ritualistic, pertaining to the *yajnas*, and (iii) the spiritual or the mystic with deeper inner meanings. Dayananda has added one more category to it, as would be seen from his commentaries. To Dayananda, the Vedas constitute the living force, both mundane and spiritual. His is the dynamic realistic philosophy of life, and compatible with this concept he gets inspirations from the Vedas for all the disciplines of life. To him, the life is real and purposeful and the prosperity in mundane life is a step of advancement towards the attainments of the spiritual realm. And therefore, he has declared that the Vedas constitute a store house of all true knowledge for the evolution of man. To him, God is not only a creator of the Universe, living and non-living. He is prime source of all knowledge also, and therefore, there can never arise a conflict between true sciences, spiritual philosophies, and the right conducts of theological practices. And therefore, Vedas contain the natural material to inspire us in all the multi-disciplines of life. That code alone could be regarded as rightful, which leads to individual and social success in life and to the spiritual attainments of the highest order. God Himself is the Highest Personification of an ethical ideal, and this

ideal has to be emulated in every sphere of human life, mundane and transcendental.

Of course, Sayana, or as a matter of fact, any other scholiast of the period, could not have been inspired with this realism and purposefulness of human life, and therefore, his interpretations, howsoever masterly, fall short of natural expectations. And, therefore, Aurobindo is correct when he says :

“Yet, even for the external sense of the Veda, it is not possible to follow either Sayana’s method or his results without the largest reservation. It is not only that he admits in his method licenses of language and construction which are unnecessary and sometimes incredible, nor that he arrives at his results, after, by a surprising inconsistency in his interpretation of common Vedic terms and even of fixed Vedic formulae. These are the defects of detail unavoidable perhaps in the state of materials with which he had to deal. But it is the central defect of Sayana system that he is obsessed always by the ritualistic formula and seeks continually to force the sense of the Veda into that narrow mould. So he loses many clues of the greatest suggestiveness and importance for the ancient scriptures,—a problem quite as interesting as its internal sense. The outcome is a representation of the *ṛsis*, their thoughts, their culture, their aspirations, so narrow and poverty-stricken that, if accepted, it renders the ancient reverence for the Veda, its sacred authority, its divine reputation quite incomprehensible to the reason, or only explicable as a blind and unquestioning tradition of faith starting from an original error.” (*Aurobindo*, Vol. X. p. 18)

The errors in Sayana’s interpretations are as follows:

(i) *Sruti* is known for deep spiritual, philosophic and psychological meanings which ascribe sanctity to the text. Sayana usually refuses to enter into these depths. He does not go sufficiently beyond the current verbal interpretations. He mentions for instance, but not to admit it, an old interpretation of *vr̥tra* as the coverer (अच्छादकः,—*Dayananda*) who holds back from man the objects of his desire and his aspirations. For Sayana *vr̥tra* is either simply the enemy or the physical cloud demon who holds back the water and

has to be pierced by the Raingiver.

(ii) Sayana is led away by the Pauranic myths and mythological events, as if the mythologies existed prior to the revelation of the texts. He does not go deeper into the root-meanings or the etymologies or mystic sense behind these terms. The stories of the Puranas were woven round the Vedic words, capable of natural interpretations, millenniums of years afterwards. The Vedas were always held sacred in Indian Society, and the words, used in common parlance, were given as *proper names* to family children or to the personal figures in literature. The names of the four *ṛsis*, Agni, Vayu, Aditya and Angiras, and so many other *ṛsis*, associated with the Vedic hymns also belong to this category, not to speak of kings and princes of repute, who came to be so well known in epics and mythologies. A few such instances are quoted below. The modern Vedic scholars, who seek to interpret history on the basis of Vedic texts, have erred a step ahead of Sayana in this respect.

1. **Rama** and **Kṛṣṇa** in the Atharvaveda :
नक्तंजातास्योषधे रामे कृष्णे असिक्वि च (Av. I. 23.1).
2. **Dasaratha** in the Ṛgveda :
चत्वारिंशद् दशरथस्य शोणाः (Rv. I. 126.4).
3. **Bharata** in the Ṛgveda :
आसद्या बहिर्भरतस्य सूनवः (Rv. II. 36.2).
4. **Visvamisra** in the Ṛgveda :
विश्वामित्राय ददतो मघानि (Rv. III. 53.7).
विश्वामित्रा अरासत (Rv. III. 53.13)
5. **Visvamisra** and **Jamadagni** in the Ṛgveda :
सुते सातेन यद्यागमं वा प्रति विश्वामित्र-जमदग्नी दमे
(Rv. X. 167.4).
6. **Vena** in the Ṛgveda :
वेनन्ति वेनाः पतयन्त्या दिशः (Rv. X. 64.2).
वेना दुहन्त्युक्षणं गिरिष्ठाम् (Rv. IX. 85.10).
(Vena Bhargava is the seer of the hymns IX. 85 and X. 123, whilst *vena* is also the *devata* of X. 123. This *vena* has been identified with the planet Venus also, X. 123.1).

7. **Pururavah** and **Urvasi** in the **R̥gveda** :
 पुरुरवः पुनरस्तं परेहि (R̥v. X. 95.2).
 प्रोर्वशी तिरत दीर्घमायुः (R̥v. X. 95.10).
 (For *urvasi*. also see V. 41.19; IV. 2.18; and X. 95.17).
8. **Arjuna** in the **R̥gveda** :
 घोषेव शंसमर्जुनस्य नंशे (R̥v. I. 122.5).
9. **Vasisthas** in the **R̥gveda** :
 प्रावदिन्द्रो ब्रह्मणो वो वसिष्ठाः (R̥v. VII. 33.3).
10. **Sūsruta** in the **R̥gveda** :
 यः कर्मभिर्महद्भिः सुश्रुतो भूत् (R̥v. III. 36.1).

(iii) A third element is the legendary and historic, the stories of old kings and *rsis*, given in the Brahmanas or later tradition in explanation of the obscure allusions of the Veda. Sayana's dealings with this element are marred by some hesitation. Often he accepts them as the right interpretation of the hymns: sometimes he gives an alternative sense with which he has evidently more intellectual sympathy, but wavers between the two authorities.

(iv) Ritualistic conceptions dominate over naturalistic interpretations. Not only are there the obvious or the traditional identifications, *indra*, the *maruts*, the triple *agni*, *surya*, *usa*, but we find *mitra* was identified with day, *varuna* with the night, *aryaman* and *bhaga* with the sun, the *ṛbhus* with its rays. We have here, as Aurobindo remarks, the seeds of that naturalistic theory of the Veda to which European learning has given so wide an extension. The old Indian scholars did not use the same freedom or the same systematic minuteness in their speculations. Still this element in Sayana's commentary is the true parent of the European Science of comparative mythology (*Aurobindo*, Vol. X. p. 20).

But here again, as Aurobindo remarks, it is the ritualistic conception that pervades; that is the persistent note in which all others lose themselves. In the formula of the philosophic schools the hymns, even while standing as a supreme authority for knowledge, are yet principally and fundamentally concerned with the *karmakanda* with works,—and by works was understood, pre-eminently, the

ritualistic observation of the Vedic Sacrifices. Sayana labours always in the light of this idea. Into this mould, he moulds the language of the Veda, turning the mass of its characteristic words into the ritualistic significances,—food, priest, giver, wealth, praise, prayer, rite, sacrifice.

Wealth and food;—for it is the most egoistic and materialistic objects that are proposed as the aims of the Sacrifice; possessions, strength, power, children, servants, gold, horses, cows, victory, the slaughter and the plunder of enemies, the destruction of rival and malevolent critic. As one reads and finds hymn after hymn interpreted in this sense, one begins to understand better the apparent inconsistency in the attitude of the Gita (or the Upanisads) which, regarding always the Veda as divine knowledge (Gita, XV.15), yet censures severely the champions of an exclusive Vedism (Gita, II.42),—all whose flowery teachings were devoted solely to material wealth, power and enjoyment.

It is, as Aurobindo observes, the final and authoritative binding of the Veda to this lowest of all its possible senses that has been the most unfortunate result of Sayana's commentry. The dominance of the ritualistic interpretation had already deprived India of the living use of its greatest Scripture and of the true clue to the entire sense of the *upanisads*. Sayana's commentary put a seal of finality on the old misunderstanding which could not be broken for many centuries. (*Aurobindo*, Vol. X. p. 20).

When Dayananda talks of *yajna*, or *karma*, he takes a wide view of life. The Vedic philosophy is a philosophy of plenty, of prosperity and liberality. To Dayananda, *yajna* is not only the sacrificial ritual, it embraces all the achievements on a social plane to ameliorate the conditions of our worldly living against poverty, miseries, sickness and disease, and in the subsequent stage to assure a better future beyond death even. It is not the ritual that would lead to that goal, it is the hard, honest and sincere devotion in all departments of knowledge,—science, technology, philosophy, and spirituality—that would assure the fruits of the *yajna*. The *para* and *apara vidyas* both have to be acquired to meet these ends. Dayananda finds in

the Vedas an inspiration for such a life, which strikes a balanced note between the material prosperity and spirituality, *vidya* and *avidya*, *jnana* and *karma*, *sambhuti* and *asambhuti*, *yoga* and *samkhya*, all taken as complimentary to serve the highest aspirations of our individual and also of the society. Dayananda and Aurobindo both have thus given new interpretation to the *karma-kanda*, and not the one belonging to the ritualistic period, and which had brought the divine Vedas to disrepute and ridicule.

Viniyoga on the Ritualistic Application of the Vedic Texts

It has been rightly pointed out by the Vedic scholars, Western and Indian, that between the actual composition of hymns (or the actual revelation of hymns), and the age of the commentators like Sakandasvami, Venkata Madhava or Sayana, or even between the revelation and the days of Nairuktas, grammarians and lexicographers, or even up to the time of the composition of the books like the Taittiriya Samhita (which is a book rather to be placed in the rank of the Brahmanas and Aranyakas], than may be regarded as an independent Veda—the Kṛṣṇa Yajurveda), so many milleniums must have elapsed that neither the *brahmanas* or *aranyakas* nor the *nairuktas*, grammarians and the commentators and scholiasts can be regarded as the true interpreters of the texts; they, at the most, may be regarded as representing the notions of the times and the practices of the days, when they were present. In this sense, Sayana, Mahidhara and others are in no way the representatives of the very old traditions even. Sayana was born in fourteenth century A.D.; not to speak of the Rajasuya or the Asvamedha *yajnas*, even the *darsapaur-namas yajna* and the *somayaga* were obsolete in his times and very few rituals, which survived, also got so much mixed up with Pauranic gods and goddesses, that they could hardly be regarded as the representative of the Vedic traditions of milleniums B.C.

The objective of the Vedic revelation was manifold: to prescribe an eternal code of conduct for man; to show

to the man his relationships with his surroundings and with the Creator; to impress upon him the cause of his bondage and to indicate in the broadest terms the way to attain freedom from that bondage; to reveal to the man some of the mysteries of Nature as to give him a start for further exploration; to lead the bonded soul on the path of truth, enlightenment and immortality. All these points may be summed up into three words. *jnan* (enlightenment), *karma* (duty and action) and *upasana* (devotion, dedication and love towards God). Man has to be instructed in respect to all these three and hence was the necessity of a special type of revelation to him; he alone has been provided with a characteristic intelligence to explore into the mysteries of the Unknown of inner and external realms, provided he gets initial directions and subsequent encouragements.

Thus it had been the unique privilege of man that the *sruti* was revealed to him at the earliest history, and has been his guide throughout. Man held this *sruti* in his highest esteem, and had always regarded it as his privileged sacred lore.

By and by, man's culture grew, and his activities became multifarious. During the course of his social evolution, as a demand of his aesthetic sense, he developed rituals, formalities and ceremonies. These rituals were centered round certain dialogues, utterances, invocations, dramatizations, and performances of several types. The old seer was acquainted with the Vedic verses, and as his love knew no bounds for God and His Word, the *sruti*, he took out the passages from this Divine Text and associated them with rituals and ceremonies which he held so sacred. The rituals became doubly sacred on account of these associations. This is how the *vinīyoga* of the verses in numerous *yajnas* started milleniums ago.

By *vinīyoga* is meant the recitation of a verse or its part, taken from the Vedic Samhitas and some other similar texts, along with the operations accompanying rituals and ceremonies. It must be remembered that the texts existed before the currency of the ritual: the text was not composed to be utilized in the rituals,—it had its

sanctity even otherwise. But since the devotee had high regards for the texts and for the rituals both, he relevantly or even otherwise, got the two associated together. After a long and continuous usage of the text in the rituals, it was natural for people to have perpetuated this association to such an extent that one could not have thought of the text without its association with the rituals. Thus in the course of time we had, in a way, the *degradation* of the text. The deeper meanings of the texts were forgotten and their association with rituals only survived. This is why we say that Sayana, Mahidhara and other scholiasts in their commentaries do not give the true meanings of the texts. They merely depict the relation of the text with the ritual.

The *viniyogas* (ritualistic applications of the texts) are relevant and irrelevant both. Relevant ones are known to possess *rupa-samṛddhi*. This term has been defined in the Aitareya Brahmana as follows :

एतद् वै यज्ञस्य समृद्धं यद् रूपसमृद्धं यत् कर्मक्रियमाणं ऋगभिवदति ।

(Ait.Br.I.1.4)

i.e. if one speaks out such a mantra, in which the operation to be performed in the sacred ritual is described verbally too, this is known as the relevancy of the text (its *rupa-samṛddhata*). They (the invitatory and offering verses) are *perfect in form* (*rupa-samṛddhata*), as being addressed to Agni and Visnu; that in the sacrifice is perfect, which is *perfect in form*, that rite which as it is performed the verse describes. (A.B. Keith's translation).

Unnecessarily, a great emphasis has been laid on this concept of relevancy or the *rupa-samṛddhata*; usually, it would be seen from the illustrations quoted in the Aitareya Brahmana itself; the relevancy is only *verbal* or *nominal*; on the basis of one or two words, occurring in the text, the relevancy is imposed on the verse without looking into the real purport of the text. This is why, the *viniyoga* has done more harm than actually any material good. Dayananda has been the first man in the history to have taken away the stigma or stink of the *viniyoga* from the natural

meanings of the texts. This has been his great contribution in the Vedic scholarship.

The *viniyoga* had given altogether a wrong impression about the prose and poetry of the Yajurveda text. This Veda has been rescued from the fetters of the *viniyoga* by Dayananda. The greater bulk of the Yajurveda, particularly from Chapter I to XVII, and several other chapters, had, it appears, no use other than of their recitation on the occasion of some of the elaborate ceremonials which developed around them, such as: *darsapaurṇamasa yajna* (rituals associated with full moon and new moon), *agnihotra* (the fire-ritual), *agrayana-isti* (concerned with food), *daksayana yajna* (associated with Dakṣa Prajapati), *caturmasya yajna* (pertaining to the rainy season), *soma yaga* (ritual connected with Soma plant), *vajapeya yajna* (*yajna* of the Brahmanas concerning food grains), *rajasuya* (a *yajna* of the *ksatriyas* concerning the glory of the State), *cayana nirupana* (details concerning funeral pyres), *asvamedha* and numerous others. The entire Satapatha Brahmana (barring the last upanishadic chapter, the Bṛhadaranyaka) deals with these details. Of course, occasionally, the Satapatha Brahmana also refers to the deeper mystical and philosophical spirit behind the parables and the rituals. The beautiful Sukta of Creation and of Social Order, the so-called the Puruṣa Sukta has been nicknamed as the Naramedha Chapter (rituals dealing with human sacrifice), when we come to the commentary of Mahidhara and Uvata. (Chapter XXXI).

Allusions to Mental and Supra-Mental Realm

Whilst Dayananda also referred to the mental and supra-mental realms, whilst commenting on various Vedic mantras in his commentaries and elsewhere, this subject as an exclusive specialization has been taken over by Aurobindo. He poses the problems thus: "Our first duty, therefore, is to determine whether there is, apart from figure and symbol, in the clear language of the hymns a sufficient kernel of psychological notions to justify us in supposing at all a higher than the barbarous and primitive

sense of the Veda. And afterwards, we have to find, as far as possible from the internal evidence of the Suktas themselves, the interpretation of each symbol and image and the right psychological function of each of the gods. A firm, and not a fluctuating sense, founded on good philological justification and fitting naturally into the context wherever it occurs, must be found for each of the fixed terms of the Veda.” (*Aurobindo*, Vol. X.p. 32). After having given a serious thought to such problems, Aurobindo has formulated his “psychological theory” and has tried to explain the mystic reality behind such terms as *agni*, *varuna*, *mitra*, the *asvins*, the *maruts*, *indra*, the *visvedevas*, *sarasvati*, and her consorts, oceans and rivers, the Seven Rivers or the *sapta-sindhu*, the dawn, cow and *angiras*, the lost Sun and the lost cows, the *angirasa ṛsis*, the seven-headed thought, *svar* and *dasagvas*, *pitṛs*, the Hound of the Heaven, the Sons of Darkness, and *dasyus* and the conquest over them.

Aurobindo took to the comparative study of Dravidian languages and Sanskrit, and in this connection, he says, “It did not take long to see that the Vedic indications of a racial division between *aryans* and *dasyus* and the identification of the latter with the indigenous Indians were of a far flimsier character than I had supposed. But far more interesting to me was the discovery of a considerable body of profound psychological thought and experience lying neglected in these ancient hymns, and the importance of this element increased in my eyes when I found first, that the mantras of the Veda illuminated with a clear and exact light psychological experiences of my own for which I had found no sufficient explanation, either in European psychology or in the teachings of the Yoga or of the Vedanta, so far as I was acquainted with them, and secondly, that they shed light on obscure passages and ideas of the Upanisads to which, previously, I could attach no exact meaning and gave at the same time a new sense to much in the Puranas.” (*Aurobindo*, Vol. X. p. 37).

I shall not enter here into the details, which my readers could read in the original writings of Aurobindo (see *The Secret of the Veda*, Centenary Library Edition, Vol.

X, 1972). I shall be satisfied with quoting a few of the psychological renderings arrived at by Aurobindo of the Vedic terms:

<i>Term</i>	<i>Psychological Sense</i>
Rtam, ऋतम्	Truth.
Dhi, धी	Thought or understanding.
Raye, राये	Spiritual felicity.
Vaja, वाज	Homogeneous totality of thought.
Yajna, यज्ञ	Action, internal or external, consecrated to gods.
Yajamana, यजमान	Soul or personality as doer.
Ghr̥ta, घृत	Thought or mind.
Indra, इन्द्र	Illuminated mentality.
Indra's two horses	Double energies of mentality.
Go (Cow), गो	Light, as a symbol of divine knowledge. Mental illumination.
Asva (horses), अश्व	Vital energy.
Go-Asva, गो-अश्व	Light-energy companionship.
Bhuh, भूः	Earth (<i>anna</i>).
Bhuvah, भुवः	Middle-region (<i>antariksha</i>) (<i>prana</i>).
Svah, स्वः	Heaven (<i>manas</i>).
Mahas, महस्	Vastness and Truth, (<i>vidyana</i>) (<i>satyam-rtam-brhat</i>).
Seven Worlds	Seven psychological principles— <i>sat, cit, ananda, vidyana, manas, prana, anna</i> .
Death (Mr̥tyu, मृत्यु)	Mortal state of matter, with mind and life involved in it.
Immortality (Am̐ṛta, अमृत)	State of infinite being, consciousness and bliss— <i>sat, cit-ananda</i> .
Rodasi (Heaven and Earth) रोदसी	Mind and Body.

In this context, Aurobindo further writes :

“The Vedic deities are names, powers, personalities of the Universal Godhead and they represent each some essential puissance of the Divine Being. They manifest the cosmos and are manifest in it.

Children of Light, Sons of the Infinite, they recognize in the soul of man their brother and ally and desire to help and increase him by themselves increasing in him so as to possess his world with their light, strength and beauty. The gods call man to a divine companionship and alliance; they attract and uplift him to their luminous fraternity, invite his aid and offer them against the Sons of Darkness and Division. Man in turn calls the gods to his sacrifice, offers to them his swiftness and his strengths, his clarities and his sweetnesses,—milk and butter of the shining cow, distilled juices of the Plant of Joy, the Horse of the Sacrifice, the cake and the wine, the grain for the God-Mind's radiant coursers. He received them into his being and their gifts into his life, increases them by the hymn and the wine and forms perfectly,—as a smith forges iron, says the Veda,—their great and luminous godheads." (*Hymns to the Mystic Fire*, Vol. XI. p. 30).

Whilst Dayananda's concept of the Vedic texts is very much the same as the concept of Aurobindo, yet there are essential differences too. Dayananda's concept leads to pure monotheism in which the Supreme Self may be addressed, recalled or invoked with various names according to His qualities, characteristics, functions and attributes. He is one, though known by various names. His names are not meaningless;—the etymology of the word directly appears to refer to the reason why God is known by that particular name. According to Aurobindo each deity represents "Some essential puissance of the same Divine Being." This concept of Aurobindo, whilst on one hand possesses the kernel of monotheism, it leads in subsequent steps to monistic, pantheistic and even polytheistic views of the cosmos. Whilst commenting on Dayananda's Vedic monotheism, Aurobindo writes, "Such a theory is, obviously, difficult to establish. The Ṛgveda itself, indeed asserts (Rv. I. 164.46) that the gods are only different names and expressions of one universal Being, who in His own reality transcends the universe; but from the *language of the hymns* we are compelled to perceive in the gods not only different names, but also different forms, powers and personalities of the one Deva. The monotheism of the Veda includes in itself also the monistic and even polytheistic views of the cosmos and is by no means the trenchant and simple creed of modern theism. It is only by a violent struggle with the text that we can force on it

a less complex aspect.” (*Aurobindo*, Vol. x. p. 30).

It is difficult to comment on the two concepts of the Vedic gods, propounded by the two great masters of the soil, Dayananda and Aurobindo. Aurobindo treads on dangerous grounds, as much as his mysticism may lead to the worst kind of superstitions (of course, he takes a rational view), and may deteriorate into polytheistic pantheism. Aurobindo’s symbolic mysticism is truly applicable to about a few thousands of the Vedic verses, with strenuous stretch of imagination: his interpretations answer to the needs of mental and supramental realms; Dayananda saw in the Vedic texts a wider application to the multipurposeful life; Dayananda’s interpretations embrace in themselves the viewpoints of Aurobindo, and simultaneously provide a little beyond his realm too on both sides of the spectrum.

DIVINE LANGUAGE

Not only MAN, several of the animal species have also a community of their own, and the rigidity of the social pattern very much depends on the mode of expression, provided by Nature to them. Animals other than man dominantly work through inherent inspirations, so often called *instincts*, but the man of today picks up things dominantly through *instruction*. The language or the mode of expressions in the case of animals is instinctive; as if for each species there is a common inspired language, which every individual member of the species gets from the gracious Creator. According to the Vedic Theism, the first group of evolved men were graciously in possession of an Inspired Speech, and it had been the privilege of this MAN, characterized by the possession of specific *intellect* (of which the other species are almost deprived), that through the process of *instruction* and *evolution*, he could emerge out to the present day heights. A few amongst the first group of men were divinely inspired with Speech, (this is the Revealed Speech), and several amongst the rest of them, and also those of the subsequent generations picked up this Speech by instruction. The Speech since then underwent through numerous series of modifications. Perceptibly or imperceptibly, we are still passing through these phases.

There is an echo of the first divine utterance in the following lines of a Rgvedic verse :

बृहस्पते प्रथम वाचो अय
यत् प्रेरत नामधेयं दधानाः ।
यदेषां श्रेष्ठ वदिर प्रमार्मात्
प्रेणा तदेषां निर्वहन् गुहाविः ॥ (Rv. X. 71.1)

That, O Great Lord, the Creator, is the best of Speech which those giving a name (to objects) first utter; that which was the best of those (words) and

free from defect, (Sarasvati, the goddess of Knowledge) reveals it *though* secretly implanted, by means of affection. (Rv. X. 71. 1)

The First Group of men found themselves surrounded with strange things, which had no names till then. To these men, God gave the divine inspiration, the Vedas revealed; now in their turn, they hunted out for the appropriate *names*, and with ingenuity they ascribed names to the objects of surroundings. This may be regarded as one of the highest achievements of MAN in his entire history of valuable contributions. This must have been the first use of the divine revealed knowledge.

The revelation of the divine speech has been referred to in the following verse also :

यज्ञेन वाचः पदवीयमायन्
नामन्वविन्दन् नृपिषु प्रविष्टाम् ।
तामाभृत्या व्यदधुः पुरा
तां सप्त रेभा अभि सं नवन्ते ॥ (Rv. X. 71.3)

The First Speech was provided by Lord Himself, the one called as YAJNA (=visnu=prajapati=creator) in the hearts of *rsis* (the specially chosen Masters); having acquired it, they (the *rsis* or Masters) dispersed it to many places. The seven singers make her tones resound in concert.

The tradition further says, that the Divine Speech was given to man in the form of four Vedas, the Rk, the Yajuh, the Sama and the Atharva through four persons, the four *rsis*, who came to be known as Agni, Vayu, Aditya and Angiras. These four Vedas are non-man-made, and in this sense they are known as *apauruseya*,—they are beyond the authorship of a mortal man. We have a verse in the Yajurveda :

तस्माद् यज्ञात् सवंहुन ऋचः मामानि जज्ञिरे ।
छन्दाणि जज्ञिरे तस्मात् यजुस्तस्मादजायत ॥ (Rv. X. 90.9)

From that great *yajna* (=Visnu=Prajapati=Creator), Rks and Sama hymns were born; from the

same were born the Chandas or the hymns of the Atharva; the Yajuh had its birth from it.

The same verse occurs in the R̥gveda too (X. 90. 9). There is a similar verse in the Atharvaveda also :

यस्माद् ऋचो अपातक्षन् यजुर्यस्मादपाकषन् ।
सामानि यस्य लोमान्यथर्वाङ्गिरसो मुखं
स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः स्वदेव सः ॥ (Av. X. 7.20)

From whom they fashioned off the R̥k verses, from whom they scraped off the mantras of Yajuh, of whom the chants of the Samaveda are the hairs and the hymns of the Atharvaveda (Atharvans and Angirases) the mouth—that *skambha* (the Divine Originator) tell me : which forsooth is He?

The Divine Speech has been regarded as *nitya* or eternal, lasting for all times, for we have in the R̥gveda “*vaca virupa nityaya*”. (R̥v. VIII. 75. 6)

All the ancient authorities in India have been acknowledging the revealed nature of the Vedic Texts, its being eternal and non-man-made or *apauruseya*. Manu says that having taken out terms from the Divine Speech, names were ascribed to all objects and actions.

सर्वेषां तु नामानि कर्माणि च पृथक् पृथक् ।
वेदशब्देभ्य एवादौ पृथक् संस्थाश्च निर्ममे ॥ (Manu, I. 21)

The Mahabharata also corroborates the same :

ऋषीणां नामधेयानि याश्च वेदेषु सृष्टयः ।
नानां रूपं च भूतानां कर्मणां च प्रवर्तनम् ॥
वेद शब्देभ्य एवादौ निर्मिमीते स ईश्वरः ।
शर्वर्यन्ते सुजातानामन्येभ्यो विदधात्यजः ॥

(Santi-parva, Chap. 232. 25-26)

We have similar passages elsewhere too in the Mahabharata. In the Satapatha Brahmana, it has been clearly said that the Vedas, R̥k, Sama and the Atharva (or Atharvangiras) have been breathed out (i.e. revealed)

by the Creator in the most natural form (XIV. 5. 4. 10). The names of the *ṛsis* (seers or Great Masters) bearing the torch of this Divine Knowledge came to be known as Agni, Vayu, Aditya and Atharvangiras : Ṛk through Agni, Yajuh through Vayu, Sama through Aditya and the Atharva through Angiras.

The Atharvaveda speaks of Veda—the Mother, with affection and reverence (XIX. 70.1) :

स्तुता मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्तां पावमानी द्विजानाम् ।

आयुः प्राणं प्रजां पशुं कीर्तिं द्रविणं ब्रह्मवर्चसम् ।

मह्यं दत्त्वा व्रजत ब्रह्मलोकम् ॥ (Av. XIX. 71.1)

Praised by me is the boon-giving Veda-Mother. Let them urge on the Devotional Hymn of the Twice-born. May I attain thereby the life-span, the vitality, progeny, cattle, fame, property, the splendour of knowledge; may you proceed to the World of Knowledge.

REVERENTIAL ATTITUDE OF UPANISADS AND SYSTEMS OF PHILOSOPHY

The Vedas are held in high esteem in all systems of Aryan Philosophy from the earliest times. Our systems of philosophy are based on the inspired teachings of the *upanisads*, which themselves regard the revealed Vedas as their source of knowledge. Whenever one speaks of *svadhyaya* or study, and *pravacana*, the teaching, it always refers to the study and teaching of the Veda (Taittiriya Up. 1. 9). All the *vedangas*, *upangas* and the treatises on the *upavedas** are meant to explore the mysteries of the Vedas and to elucidate, expound and elaborate the Knowledge imparted through the Vedic Revelation. The

*The *vedangas* constitute six subjects : *sikṣa* (orthography), *vyākaraṇa* (grammar), *nirukta* (etymology), *chanda* (prosody), *jyotiṣ* (astronomy), and *kalpa* (rituals); the *upangas* are the six systems of Indian philosophy : the Vaiśeṣika, the Nyāya, the Sāṃkhya, the Yoga, Pūrva Mīmāṃsā, and the Uttara Mīmāṃsā; the *upavedas* are the treatises on the sciences of (i) medicine, (ii) aesthetics, (iii) military and defence, and (iv) wealth and property.

Vedas are known as the *sruti*; the *sruti*, however, is different from a *sastra*; the *sruti* is like a seed and the *sastra* is like a fully evolved plant. Seed contains the plant, but to see the details of the plant in its seed would be a grave mistake. The *sastra* is the systematized knowledge, based on the *sruti*, having evolved out of it,—as if each *sastra* deals with a specified or specialized facet of knowledge, but the *sruti* is an integral whole. Both the *sruti* and the *sastra* deal with physical and metaphysical realms of the Creation in which *man* is the central figure. The *sruti*, the *sastra* and the *smṛti* (ethical, moral and legal codes) all the three are primarily concerned with man alone, and no other species, unless it affects the relation of that species with man.

In the Kena Upanisad, whilst dealing with the mystic doctrine of Brahman, it has been said:

Austerity (*tapas*), restraint (*dama*) and work (*karman*) are the foundations of it. The Vedas are all its limbs. Truth (*satya*) is its abode. He, verily, who knows it (i. e. the mystic doctrine) thus, striking off evil becomes established in the most excellent, endless, heavenly world—yea, he becomes established ! (Kena, 33-34).

In the Mundaka Upanisad, the entire expanse of knowledge has been classified under two heads: *apara* and *para*; the *apara* includes the study of the Vedas and the Vedangas :

Of these, the *apara* is the R̥gveda, the Yajurveda, the Samaveda, the Atharvaveda, orthography or pronunciation (*sikṣa*), ritual (*kalpa*), grammar (*vyākaraṇa*), prosody or metrics (*chandas*) and astronomy (*jyotiṣa*). Now the *para* or the highest is that whereby that Imperishable (*aksara*) Brahman is known.

(Mund. Up.)

The Maitri Upanisad having described the miserable condition of the bonded individual soul, describes an antidote thus :

The antidote, assuredly, indeed, for this elemental soul (*bhutatman*) is this: study of the knowledge of the Veda, and pursuit of one's regular due. (Maitri Up. IV. 4. 3)

The Veda or the eternal Divine Knowledge is one. The revealed word of God has come to us in three forms: (i) the Ṛk or the hymns pertaining to knowledge (ii) the Yajuh, outlining the details of actions (*yajna*) and duties of man in life, (iii) the Saman, the devotional songs. Each of the Vedic Samhitas (the Ṛk, the Yajuh, the Sama, and the Atharva) have the verses or prose consisting of all the three topics, *jnana*, the knowledge, *karma*, the field of action, and lastly *upasana*. The Bṛhadaranyaka Upanisad describes the creation of this *trayi vidya* (the threefold knowledge) thus :

The Lord bethought of Himself: "Verily, if I shall intend against him, I shall make the less food for myself." With that speech, with that self He brought forth this whole world, whatsoever exists here: the Hymns (*rk*. i.e., the Ṛgveda), the Formulas (*yajus*, i.e., the Yajurveda), the chants (*saman*, i.e., the Samaveda), metres, sacrifices (*yajnas*), men and cattle. (Bṛ. Up. I. 2.6).

The Chandogya Upanisad mystically speaks of the *udgitha*, (the syllable OM used in the Vedic chants) thus :

Ud is the Samaveda; *gi* is the Yajurveda; *tha* is the Ṛgveda. (Ch. Up. I. 3.7)

implying that the mystical syllable Udgitha or OM (A-U-M) embraces in itself the entire divine knowledge, the threefold one or the *trayi vidya*. It has been further said in the same Upanisad :

Death saw them there, in the *rk*, in the *saman*, in the *yajus*, just as one might see a fish in water. When they found this out, there arose out of the

rk, out of the *saman*, out of the *yajus*, and took refuge in sound. Verily, when one finishes an *rk*, he sounds out OM, similarly a *saman*; similarly a *yajus*. This sound is that syllable (*aksara* with a double meaning : a syllable and imperishable). He who pronounces the syllable, knowing it thus, takes refuge in that syllable, in the immortal, fearless sound. Since the gods became immortal by taking refuge in it, therefore, he becomes immortal. (Ch. Up. I. 4.3-5).

The Chandogya Upanisad sometimes speaks of a pentad (five-fold) of knowledge :

Now, this person who is seen within the eye is the hymn (*rk*), is the chant (*saman*), is the recitation (*uktha*), is the sacrificial formula (*yajus*) and is the prayer (*brahman*).

The threefold Veda has been collected with two other triads :

Prajapati brooded upon the worlds. As they were being brooded upon, he extracted their essences :

Agni (literally meaning fire also) was extracted out from the earth, Vayu, (or wind) from the inter-space or atmosphere, and Aditya (or the Sun) from *dyau* or celestial space.

Upon these three deities he brooded. As they were being brooded upon, he extracted their essences. From Agni, came forth the *Rk* verses; from Vayu, came forth the *Yajus* prose; and from Aditya came forth the *Saman* chants.

Upon the threefold knowledge he brooded. As it was being brooded upon, he extracted its essences: *bhur* from the *Rk* verses, *bhuv* from the *Yajus* prose, and *sva* from the *Saman* chants. (Ch. Up. IV. 17.1-3)

The Taittiriya Upanisad has transformed the above *triad* into a tetrad; and thus this Upanisad has accommodated the fourth one also,—the Atharva-veda, also known as the Brahma-veda. With the three *mahavyahrtis*, or the Supreme Symbols, *bhur*, *bhuvah* and *sva*, a fourth one, the *mahas* has been appended at the suggestion of an ancient seer Mahacamasya:

Bhur, verily, is the Rk verses; *bhuvas* the Saman chants; *sva* the Yajus prose; *mahas* sacred knowledge or the Brahma verses (the Atharva). (Tai. Up. I. 5.1).

The Collateral Tetrads described by the Upanisad are as follows :

Bhur	Bhuvas	Sva	Mahas
Prthivi	Antariksa	Dyuloka	Aditya
(this world)	(atmosphere)	(yonder world)	(the Sun)
Agni	Vayu	Aditya	Candrama
(fire)	(wind)	(sun)	(moon)
Rk	Saman	Yajuh	Brahma (Atharva)
Prana	Apana	Vyana	Anna (food)

In the Kausitaki Upanisad, the three Vedas have been described as constituting three limbs of a personified Cosmic Lord :

Having Yajus as his belly, having Saman as his head,
Having the Rk as his form, yonder Imperishable,
'Is Brahman !' Thus he is to be discerned—
The great seer, consisting of the Sacred Word
(*brahma-maya*). (Kau. Up. I. 7).

As regards the Vedic triad, we have the following inspiring lines in the Mundaka Upanisad also:

The works which the sages saw in the sacred sayings
(the Vedic hymns),

Are manifoldly spread forth in the triad (of the Vedas).

Follow them constantly, ye lovers of truth.

This is your path to the world of good deeds.

(Mund. Up. I. 2.1)

The Mundaka Upanisad in its opening lines speaks thus of the traditions through which the sacred knowledge, first given to man as the revealed one, passed through several generations :

Brahma arose as the first of the gods—

The maker of all, the protector of the world.

He told the knowledge of the Supreme, the *foundation* of all knowledge,

To Atharvan, his eldest son.

What Brahma taught to Atharvan

Even that knowledge of Brahma, Atharvan told in ancient time to Angir,

He told it to Bharadvaja Satyavaha,

Bharadvaja to Angiras—both the higher and the lower knowledge. (Mund. Up. I. 1.1).

Of course, this geneology has not much of historical significance. The same Upanisad again describes the source of all religious rites as follows :

From him (the supreme Self), the Ṛg verses, the Saman Chant, the Sacrificial Formulas (*yajus*), the initiation rite (*diksa*),

And all the sacrifices, ceremonies and sacrificial gifts (*daksina*),

The year too and the sacrificer, the worlds

Where the moon (Soma) shines brightly, and where the Sun. (Mund. Up. II. 1.6)

How the Cosmic Vitality, the Cosmic Life, is related to the Vedas would be seen from the passage from the Prasna Upanisad :

Like the spokes on the hub of a wheel,
 Everything is established on Life (*prana*);
 The R̥k verses, the Yajus prose and the Saman
 chants,
 The sacrifices, the nobility and the priesthood.
 (Prasna. II. 6)

The same Upanisad, again in its own characteristic way refers to the triad of the Vedas whilst dealing with the subject of partial or complete comprehension of the most august syllable A-U-M (i.e. OM). It so begins :

To him then he said: "Verily, O Satyakama, that which is the syllable OM is both the higher (the unqualified or *nirguna*) and the lower (the qualified or *saguna*) Brahman. (cf. *para* and *apara* knowledge of the Mundaka Upanisad). Therefore with this support, in truth, a knower reaches one or the other.

If he meditates on one element (namely, *A*), having been instructed by that alone he quickly comes into the earth (after death). The R̥k verse leads him to the world of men. There, united with austerity, chastity and faith, he experiences greatness.

Now, if he is united in mind with two elements (namely A+U), he is led by the Yajus prose to the intermediate space, to the world of the moon. Having experienced greatness in the world of the moon, he returns hither again.

Again, he who meditates on the highest person (*purusa*) with the three elements of the syllable OM (namely A+U+M) is united with brilliance (*tejas*) in the Sun. As a snake is freed from its skin, even so, verily, is he freed from sin. He is led by the Saman chants to the world of Brahman. (Prasna. V.1—5)

And the Upanisad finally summarizes it in a verse

of four lines thus :

With the R̥k verses, to this world; with the Saman
chants, to the intermediate space;
With the Yajus formulas, to that which sages recog-
nize;
With the syllable OM is truth as support, the
knower reaches That
Which is peaceful, unaging, immortal, fearless and
supreme. (Prasna V.7)

The Upanisads fall in tune with that literature of
which the Vedas are the fountain-head. (The Brahmanas
and the Aranyakas expound and elaborate the contents of
the Vedic Samhitas and the Upanisads constitute the
metaphysical phase of this entire literature). In this
connection the following lines of the Svetasvatara are of
great significance :

That which is hidden in the secret of the Vedas, even
the Mystic Doctrines (Upanisad)—
Brahma knows that as the source of the *sacred word*
(Brahman),
The gods and seers of old who knew That,
They, (coming to be) of Its nature, verily, have be-
come immortal. (Sv. Up.)

And thus, the older Upanisads (the major ones) are
religious and philosophical treatises of the early Vedic
literature. The Upanisads are meant to elaborate and
elucidate the mysteries of life indicated in the Vedic
Texts in the subtle form.

VEDA AND THE SYSTEMS OF INDIAN PHILOSOPHY

The entire Aryan literature of Ancient India not only
shows a reverential attitude towards the Vedas, it regards
it as the Supreme Authority. Whatever is in the *sruti* is
the supreme authority; it is the *self-luminous light* which
needs no other light to establish its validity or identity; it

is known as the Absolute Authority or the *svatah pramana* (स्वतः प्रमाण), or the self-evident testimony. Other literatures come under the category of the *paratah pramana* (परतः प्रमाण), that is, they are held in esteem and authority, inasmuch as they are in conformity with the Vedic tenets and do not disagree with or do not oppose all that has been said in the Vedas. This literature receives light from the Vedas.

The Vedas being the earliest revealed knowledge are regarded as *eternal*, that is, the truths expounded in them are valid for all times, for all ages and for all places. They are universal. The science or philosophy deals with those truths which are *universal*; it has been the cherished ideal of human sciences also to discover such universal *truths*, and if possible, then to reduce them to *one* universal truth. God is truth personified; He reveals Himself in and through His Creation: He has revealed Himself through His eternal *WORD* also. *WORD* has been God; *word* has ever been with God. The Vedas constitute a fraction of His *divine word*. The Vedas constitute a *seed* of knowledge, which is ever present in the highly evolved plant in the sense that the entire plant is present in the seed. The entire present day knowledge is the evolved manifestation of the same seed; it has come out of the seed; it is sustained by the seed, and in one sense, it cannot go out of the seed.

Through His divine knowledge to the earliest group of men, God has been our first and foremost teacher. The author of the Yoga Sutras, the great seer Patanjali, has expressed this sentiment in the following words :

(This Lord) is the Greatest Teacher of even the earliest great ones, because unconditioned by time.
(Yoga. I. 26)

Any concept of Theism would not be worthwhile, in which God is merely a Creator or a Ruler, but who is not our First Teacher and who is not the source of knowledge. The Vedanta Sutras of Vyasa accept the glory of that Brahman (ब्रह्म) alone who is the Creator of the Universe, who alone is its sustainer and so forth, and who having

revealed the Vedas, is the acknowledged Source of Knowledge :

Sastra yonitvat, शास्त्रयोनित्वात्, (having been the Source of Knowledge; i.e. the Source of the Veda).

(Ved. Su. I.1.3)

Kanada, the author of the Vaisesika, clearly says that the Vedas are to be regarded as of supreme authority, since they are the revealed WORD of God (तद् वचनादाम्नायस्य प्रामाण्यम्) (I.1.3). The word “*amnaya*” is another synonym of Veda.

Gotama, the author of the Nyaya Sutras, and Vatsyayana, the commentator on these Sutras accept the supreme authority of the Vedas; just as in the field of physical, biological and medical sciences, things become authoritative, when they are demonstrable and are based on sound experiences, in the same way, the Vedas are taken as authoritative :

मन्त्रायुर्वेदप्रामाण्यवच्च तत्प्रामाण्यमाप्तप्रामाण्यात् । (Nya. Su. II.1.67)

that is, like the experiences of medical sciences etc., they are authoritative, and also because all the *apta* (reliable and authoritative) persons have been speaking of their supreme authority. Commenting on this sutra, Vatsyayana and Dayananda both have said that :

All men should acknowledge the authoritativeness of the Vedas which are eternal and are the word of God, because all the great Yogins, and all the ancient sages like Brahma and others who were righteous, free from deceit, treachery and other similar defects, merciful, preachers of truth, and masters of learning have admitted the authority of the Vedas to be of the same nature as that of the Mantra and the Ayurveda. (Rgghabhu)

By *mantra* is meant the ‘findings of all true sciences’. There has never been a mention of the authorship of the Vedas. All the known authors, so far available in history of our traditions, have unhesitatingly and irrevocably acknowledged the non-personal authorship of these Vedas. Thus on the undisputed testimony of the authoritative

persons, it can be said that the Vedas are the supreme authority.

Kapila, the author of the Samkhya, clearly says that the Vedas have not been composed by any human being, because nobody in traditions and history ever saw their author :

न पौरुषेयत्वं तत्कर्तुः पुरुषस्याभावात् । (Sa. Su. V. 46).

Ballantyne (J.R.) translates this aphorism as follows :

They (the Vedas) are not the work of (supreme) man; because there is no such thing as the (supreme) man (whom you allude to as being, possibly) their maker.

Many of us have been of the opinion that the system of the Samkhya does not acknowledge the identity of God as the First Cause of the Universe; even such persons never accuse the Samkhya as not accepting the infallibility of the Vedas. A critic says : Since the Vedas were uttered by Primal Man, they must have been the composition or the work of that man; on this, the reply of the Samkhya is as follows :

यस्मिन्नदृष्टेऽपि कृतवृद्धिरपजायते तत् पौरुषेयम् ।

That (alone) is Man's work, in respect of which, even be it something invisible, an effort of understanding takes place. (Sa. Su. V. 50)

Commenting on this sutra, Ballantyne (based on the commentaries of Aniruddha, Mahadeva and others) writes :

That it has been remarked that a thing is not Man's work (*pauruseya*) merely through its having been uttered by Man; for no one speaks of the respiration during profound sleep as being Man's work (or voluntary act). But what need to speak of antecedence of understanding ? The Vedas, just like an

expiration, proceed of themselves, from the Self-existent, through the force of *adṛṣṭa* (अदृष्ट, fate or some invisible agency), wholly unpreceded by thought. Therefore, they are not (a Supreme) Man's work (that is, they are not *pauruseya*).

The author of the Samkhya further says :

निजशक्त्यभिव्यक्तेः स्वतः प्रामाण्यम् । (Sa. Su. V. 51)

They are, spontaneously, conveyers of right knowledge, from the patentness of their own power (to instruct rightly).

Thus according to the Samkhya, just as it is beyond the human capacity to create the universe, just as the man in sound sleep is not responsible for his expirations, similarly, no human being could have produced the Vedas; they have come out of their own selves, and they have spontaneously become the conveyers of the right knowledge. They are *apauruseya* (non-man-made), and they differ from other literature produced by men.

Jaimini, the author of the Purva-Mimamsa accepts the supreme authority of the Veda. He very comprehensively elaborates the science of interpretation of the Vedic Texts. What the Vedanta Sutras are to the Upanisads, the Purva-Mimamsa sutras are to the Veda. After having discussed out the theme of infallibility of the Vedic Texts, Jaimini discusses the eternal nature of WORD (the Veda) :

नित्यस्तु स्याद् दर्शनस्य परार्थत्वात् ।

It (the WORD) is surely eternal because it is manifested for the sake of others. (Mi. Su. I. 1.18)

Words are of two kinds, Vedic and Laukika (the words of the Vedas are the *vedic*); henceafter, the words coined through human agency are *laukika*. Both the words are meant to be understood by persons other than the speaker, and therefore, they should continue to exist after the moment they have been spoken. In this sense,

they do not die out; therefore, they must be eternal. If the man-made-word could be eternal, much more so would be the words given to us through divine sources.

This type of argument has been examined and discussed in details by Indian grammarians like Panini and Patanjali. Of course, this type of treatment has no direct bearing on the question of the infallibility and eternal nature of the Vedas.

Panini and Patanjali on the Eternality of the Vedas, of Words and of the Relations of Meaning with the Word.

Panini and other Indian grammarians and linguists have always delighted in discussing a few problems which may not be of interest to a general reader or an academician of any other language. These questions are :

(i) Is sound (*sabda*) eternal (*nitya*) or subject to annihilation (*anitya*)? When we utter a sound, is it merely a manifestation of what was existing already or it is altogether a new entity?

(ii) Word is a collection of sounds. It is meant to convey a sense to others. Within the interval, the word is spoken and heard by different people, does it continue to exist? Is it destroyed as soon as comprehended by others?

(iii) Is there a natural relation between word (*sabda*) and the sense or meaning (*artha*) it carries; or is the relation arbitrary and empirical?

(iv) Is the revealed Word eternal? If so in what sense? In the Vedic Samhitas, (the present day available collection of texts) the words are found in a certain sequence with proper accents. Is this sequence eternal? Is the sequence eternal along with the accents and other details?

These are some of the fundamental questions raised and discussed by Patanjali whilst commenting on the Panini Sutras :

छन्दो ब्राह्मणानि च तद् विपयाणि । (Ast. IV.2.65).

तेन प्रोक्तम् । (Ast.IV.3.101).

We shall not enter into the details of discussion. It appears that Patanjali, the great commentator, is of the view that in the case of *amnaya*, not only the sequence (*anupurvi*, आनुपूर्वी) is eternal or fixed, (*nitya* or *niyata*) the accents are also eternal and fixed. In each Creation, the Vedas are revealed in the same words, arranged in the same sequence with the same accents :

स्वरो नियत आम्नायेऽस्य वामशब्दस्य ।

वर्णानुपूर्वी खल्वप्याम्नाये नियतास्य वामशब्दस्य ।

(Mahabhasya, V. 2.59)

But in the case of Branches (*sakhas*) like the Katha, the Kalapa, Paippalada and so on, the sequence is *anitya* or non-eternal; the sense or meaning (*artha*), in their case is also eternal :

यद्यप्यर्थो नित्यः यात्वसौ वर्णानुपूर्वी साऽनित्या ।

तद् भेदाच्चैतद् भवति काठकं कालापकं मौदकं पैप्पलादकमिति ।

(Mahabhasya, IV. 3.101)

Of course, the authorities have been differing amongst themselves on many of these points. But on one point, they have all agreed, that is, on the revealed nature of the Vedas in the most natural form, through a most natural process in the earliest history of the highly developed human species.

AGNI, MITRA, VARUNA AND INDRA

AGNI

It would be seen from the survey of the entire R̥gveda that the six of the ten books are given each to the hymns of a single *ṛṣi* or the family of the *ṛṣis*. The hymns of the Second Book are associated with R̥ṣi Gr̥tsamada, of the Third and the Seventh Books with Visvamitra and Vasistha respectively, of the Sixth with Bharadvaja and of the Fifth with Atri and his family. In each of these books the hymns with the *devata* Agni are first collected together, and then followed by those of which Indra is the *devata*. At the close of the books we have hymns of which the *devata* or subject title is Brhaspati, Surya, R̥bhus, Usa etc. Of course, the entire Ninth Book is devoted to Soma Pavamana. The First, Eighth and Tenth Books are associated with numerous *devatas* and *ṛṣis*. Here too Agni hymns are leading, followed by Indra and others. The *samhitikarana* of the R̥gveda (the editing of the collection) is thus based on a well-conceived homogeneous structure.

The first word of the R̥gveda is *agni*. The hymn (I. 1) clearly explains what this *agni* stands for. Oldenberg has translated the first verse as follows :

अग्निमीळे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम् ।

होतारं रत्नधातमम् ॥ (R̥v. I. 1.1)

I magnify *agni*, the *purohita*, the divine ministrant of the sacrifice, the *hotṛ* priest, the greatest bestower of treasures.

[I]adore the Flame, the vicar, the divine R̥tvik of the sacrifice, the summoner, who most founts the ecstasy. *Aurobindo*, Vol. XII. p. 39].

Oldenberg, whilst translating this verse had in his mind the entire fire ceremony in which traditionally the

terms *agni*, *purohita*, *ṛtvik* and *hotṛ* had assumed definite technical meaning.

What this *agni* actually is would be clear from the four verses (I. 1. 5—8) of the same hymn (translation of Oldenberg).

5. अग्निर्होता कविक्रतुः सत्यश्चित्रवस्तमः ।
देवो देवेभिरागमत् ॥

May Agni the thoughtful *hotṛ*, he who is true, and most splendidly renowned, may the god come hither with gods.

6. यदङ्ग दाशुषे त्वमग्ने भद्रं करिष्यसि ।
तवेत् तत् सत्यमङ्गिरः ॥

Whatever good thou wilt do to thy worshipper, O Agni, that (work) verily is thine, O Angiras.

7. उप त्वाग्ने दिवे दिवे दोषावस्तर्धिया वयम् ।
नमो भरन्त एमसि ॥

Thee, O Agni, we approach day by day, O (god) who shinest in the darkness; with our prayer, bringing adoration to thee—

8. राजन्तमध्वराणां गोपामृतस्य दीदिवम् ।
वर्धमानं स्वे दमे ॥

Who are the king of all worship, the guardian of *ṛta*, the shining one, increasing in thine own house.

I have given Oldenberg's translation. Wilson, and Griffith's translations, almost based on Sayana's interpretation are very much the same. For example, Wilson translates the verse 5 as follows :

May Agni, the presenter of oblation, the attainer of knowledge, he who is true, renowned and divine, come hither with the gods.

All these renderings have a stigma and stink of ritualistic tradition, whilst the verses have a deeper meaning. Aurobindo has brought forward a "psychological sense"

from these verses :

May Agni, the priest of the offering, whose will towards action is that of the seer, who is true, most rich in varied inspiration, come, a god with the gods. (5)

The good that thou wilt create for the giver, that is that truth of thee, O Angiras. (6)

To thee, day by day, O Agni, in night and in the light, we by the thought come bearing our submission. (7)

To thee who shinest out from the sacrifices (or, who governest the sacrifices) of the Truth, and its illumination, increasing in thy own home. (8)

(Aurobindo, Vol. X. p. 59)

It must be remembered that the words *ṛtam* and *satyam* may sometimes appear to be synonymous, but often, particularly when they come together or in close proximity, they have distinctive associations also. In phrases like *satyam ṛtam br̥hat*, both of them have precise distinctive significance (the *truth*, the *right*, the *vast*). In the Veda, Upanisads and the Vedānta this truth (*satya*) is a path leading to felicity, leading to immortality; it is again that by the path of the truth, a sage, *ṛsi* or seer (a *kavi*, a *vipra*) passes beyond; he passes out of falsehood, out of the mortal state into an immortal existence.

नमो ब्रह्मणे नमस्ते वायो त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि, त्वामेव
प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्यामि, ऋतं वदिष्यामि, सत्यं वदिष्यामि ।

O Lord supreme, my homage to you: O *vayu*, my homage to you; you evidently are the *brahma* (vast); I shall ever call you as the evident *brahma* (vast), I shall ever call you as the evident *ṛta* (right) and as the evident *satya* (truth).

According to Aurobindo, when we speak of truth, we are speaking truth of *divine essence*, not truth of mortal sensation and appearance. It is *satyam*, truth of being (*sat*), it is in its action *ṛtam*, right, truth of divine being regulating right activity both of mind and body; it is *br̥hat*, the universal truth proceeding direct and under-

formed out of the infinite. The consciousness that corresponds to it is also infinite, *brhat*, large as opposed to the consciousness of the sense-mind, which is founded upon limitation. The one is described in the Upanisad as the *bhuma*, or large and plenty, the other as *alpa*, small, or the little. The supramental or Truth-consciousness is also known as *mahas*. In respect to this, we have the faculties, such as *dṛsti*, *sruti* and *viveka*, the direct vision of the truth, the direct hearing of its word, the direct discrimination of the right, and *ṛsi*, sage or seer possesses these faculties.

Now what is *agni* in the Veda? He is the *foremost force*; He is the *foremost light*; and therefore, He is the *foremost adorable*.

Dayananda derives the word *agni* from the roots अञ्च्, अग, अगि and इण् (√*ancu*, √*aga*, √*agi* and √*in*).

Ancu, *gati-pujanayoh* (अञ्च् गतिपूजनयोः) which means to *act* or to *go*, and to *adore*. Act or *gati* is of three types – to know, to go and to attain. The supreme Lord, the highest consciousness is all-knowledge, omniscient, the only worth knowing and attaining, and the only foremost adorable, and therefore, in the Veda, such foremost adorable, attainable, omniscient Lord is known as Agni. The Nirukta, almost in the same sense, describes Agni as अग्रणीर्भवति (*agranirbhavati*), the one who always is in forefront, or who is the foremost and the first to be invoked in the sacred acts; अग्रं यज्ञेषु प्रणीयते (Nir. VII. 14).

This *foremost adorable* (Agni) has been variously described in the Vedic Texts. He is known as *jatavedas*, or knower of all births, विश्वानि बभूवुः, it knows all our actions, or it knows all manifestations or phenomena, or it possesses all forms and activities of the divine wisdom. Agni is the divine power in men, the energy of fulfilment through which they do their work in Him. It is again this work which is symbolized by the *yajna* or sacrifice.

Agni, in the same sense, may also be taken as the divine will perfectly inspired by divine wisdom; it is again the active or effective power of the *truth-consciousness* (*kavikratuh*); Agni is *satya*, true in His being; perfect possession of His own truth, and the essential truth of

things gives Him the power to apply it properly in all acts and movements of force. The numerous verses of the Veda associate Him, Agni, with various, perfectly significant aspects and attributes, *hotṛ*, *citravastamah*, *duta* and he is the supreme divine power accompanied with lesser divine powers : देवो देवेभिः ।

Agni is accompanied with *mayas*, felicity, *bhadra* and *suvita* (blessings, and righteousness) as opposed to *durita*, *duhkha*, or *durguna* (evils, discomforts, misfortunes, and misdeeds).

It must always be remembered that it is imagery of the Veda, which describes the sacrifice (all noble acts done with non-attachment, without the expectation of rewards and for the general good) as travelling towards the gods, and man himself as a traveller moving towards the truth (*satyam*), the light (*jyotih*) and the felicity (*amṛtam*). In that sense, the truth, the vast and Agni's own Home (*swam damam*, स्वं दमं, I. 75.5; *sve dame*, स्वे दमे, I. 1. 8) are identical.

Since Agni is *agrani* (अग्रणी), the foremost leader, according to Dayananda, it on the mundane and social plane represents a leader (honest and sincere in dealings) of any group, society, social or state organization, even of an army; but this leader should be an intellectual person, adherent to truth and benevolence; *suryavat sarvartha prakasaka* (सूर्यवत् सर्वार्थप्रकाशकः), shining like the sun, and giving enlightenment (R̥v. II.1.4) and *vahniriva vartamana*, (वह्निरिव वर्तमान) existing like fire (R̥v. II. 1.5) — (*Dayananda*).

VARUNA AND MITRA

The Veda, at the highest level, stands for the concept of a supramental consciousness which leads the devotee to immortality and beatitude, but at lower levels, it wishes the individual to get the first hand acquaintance with the ever-changing dynamic world in which the soul has been placed in an ever-changing and highly complex corporeal system of five sheaths—the eternal one, nourished and sustained by food, the *annamaya* (अन्नमय), followed by the second one, of the vital breaths or the *pranamaya*

(प्राणमय), and then the third one, the psychic sheath of numerous mental behaviours, the *manomaya* (मनोमय); so far are the three material sheaths, evolved out of the causal primordial Prakṛti; and then we have two further sheaths, the one of the knowledge or supramental or transcendental understanding, the *vijñanamaya* (विज्ञानमय), and the fifth and the last of bliss or beatitude or the transcendental happiness, the *anandamaya* (आनन्दमय).

In the First Book of the R̥gveda, we have a reference in the first hymn to *agni*, the foremost adorable, which is associated with truth in being (*satya*), truth in activity (*ṛta*) and truth in universality (*br̥hat*). In the second hymn, we have a reference to two equally significant words *varuna* and *mitra*. They are also associated with *ṛta*. Let us take the following last three verses of this hymn, as translated by Wilson :

7. मित्रं हुवे पूतदक्षं वरुणं च रिशादसम् ।
धियं घृताचीं साधन्ता ॥

I invoke *mitra* of pure vigour, and *varuna* the devourer of food; the joint accomplishers of the act bestowing water (on the earth).

8. ऋतेन मित्रावरुणा वृता वृधावतस्पृशा । क्रतुं बृहन्तमाशाथे ।
Mitra and *varuna*, augmenters of water, dispensers of water, you connect this perfect rite with its true award.

9. कवी नो मित्रावरुणा तुविजाता उरुक्षया ।
दक्षं दधाते अपसम् ॥

Sapient *mitra* and *varuna*, prosper our sacrifice and increase our strength : you are born for the benefit of many; you are the refuge of multitudes.

It is needless to comment on Wilson's renderings. With *Mitra* and *Varuna*, we have the association of *dhiyam ghr̥tacim* which should be translated as perfecting the bright understanding; in it, we have the concept of purified discernment. We have to correlate this verse with the following in which we have the terms *kavi*, *kratu*, *rtavrdha*, *rtaspr̥sa*, *br̥hantam* etc. as in the first hymn of the R̥gveda

rtavṛdha and *rtaspr̥sa* mean much more than augmenters and dispensers of water.

Now we shall try to see what interpretations could be given to the term *agni*, *mitra*, and *varuna* when all the three occur as a *triple* or a *triad* in plural number; when these terms occur in pairs of two (as dyads) in dual number and when they occur *singly* in singular number. And again, we have further to see what these triads, dyads, and singles mean on the ephimeral materialistic plane, what on the mental or supramental plane, what on the cosmogonic plane, what on the social plane, and what on the transcendental plane. The Vedic hymns are multipurpose hymns in their essential nature, since they are *apauruseya* (अपौरुषेय), i.e. not composed by a human individual. Sometimes, in one and the same hymn, one is first instructed with the ephimeral and materialistic aspect, and then in subsequent verses in the same hymn, he is elevated, step by step, through stages up to the highest transcendental knowledge.

On the material plane, *agni* may be the simple fire produced by attrition, then subsequently it may mean the solar heat and light; then it may be universalized with the cosmic energy, and in the psychic realm, it may be the guiding intelligence, and finally, in the transcendental stage, it may be the divine light of spirituality or it may be the most adorable Lord Himself. On the social plane, *agni* may be a leader of the society, an instructor of an institution and so on. Exactly the same may be said of the words like *vayu*, *indra*, *mitra* and *varuna*. The adjectives and other qualifying phrases in the verse would indicate to an interpreter the rationale of multiple meanings.

The word *varuna* has been derived by Dayananda from two roots *vṛn* (वृञ्) *varane*, to choose, to select, and *vara* (वर) *ipsayam* : यः सर्वान् शिष्टान् मुमुक्षून् धर्मात्मिनो वृणोति स वरुणः i.e. the one who selects out, chooses and thus favours them only who are virtuous and deserving to follow the path leading to freedom from bondage is *varuna*.

Alternatively, यः शिष्टैर्मुमुक्षुभिर्नियते वर्यंते वा स वरुणः i.e. the one who is chosen or selected for dedication, worship and adoption by the virtuous and spiritual persons, is *varuna*.

He alone is worth having, worth possession, and thus He alone is supermost, and therefore, the most venerable Lord is *varuna*. In a number of Vedic verses, He is addressed as *raja varuna*, the supreme ruler *varuna*.

According to Aurobindo, *agni*, *indra*, *varuna* and *mitra* are the four gods (or faculties) who represent the working of the Truth in the human mind and temperament. *Mitra*, according to the Vedic text is *putadakṣa* (पुतदक्ष), possessed of a purified judgment; *varuna* is *risadas* (रिषादस्), the destroyer of hurters or enemies (the obstacles). There are two obstacles which prevent the intellect from being a perfect and luminous mirror of truth-consciousness; first, impurity of discernment or discriminative faculty which leads to the confusion of the truth; secondly, the many causes or influences which interfere with the growth of the truth by limiting its full application or by breaking up the connections and harmony of the thoughts that express it, and which thus bring about poverty and falsification of its contents. (*Aurobindo*, Vol. X. p. 71). These hostile agencies, in the Vedic terminology, are known as *vytra*, *dasyu*, *ahi*, etc, which we shall take up later on. In this context, *varuna* is *risadas*, destroyer of enemy, of all that seek to injure the growth.

Mitra, then a power like *varuna* of light and truth, especially represents love, joy and harmony, the foundations of *mayas* (मयस्), the Vedic beatitude.

Dayananda has derived the word *mitra* from the root *nimida* (निमिदा), *snehane*, to love or to show affection, with a *pratyaya* or particle *ktra* (क्त्र) added to it : मेदयति स्निह्यति स्निह्यते वा स मित्रः i.e. the one who loves and shows affection is *mitra*. God is the supreme friend of ours and therefore, He is *mitra*.

The Nirukta (X. 21) gives other derivations : मित्रः प्रमीतेः त्रायते, संमिन्वानो द्रवतीति वा, मेदयतेर्वा, i.e. *mitra* is so called because he preserves from destruction (*pramites trayate*), or because he runs (*dravati*), measuring things together (\sqrt{mi}) or the word is derived from the causal of the verb *mid* (to be fat).

(ii) *Minvano dravati*, from root \sqrt{mivi} , *seccane* (मिवि सेचने), to impregnate, and from *dru* (द्रु) to move, to go, i.e.

mitra is one who impregnates whilst moving, and in this sense, *mitra* is also the sun or the cloud. There are other possible derivations : (i) माति परिमापयति इति मित्रम्, the one who measures out the entire universe, is *mitra*; (ii) मितं कर्मफलं राति ददातीति मित्रः, the one who awards the fruits of action judiciously is *mitra*.

How our supreme Lord is *mitra* is seen from the following verse :

मित्रो जनान् यातयति ब्रुवाणो
मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम् ।
मित्रः कृष्टीरनिमिषाभि चष्टे
मित्राय हव्यं घृतवज्जुहोत ॥ (Rv. III. 59.1)

Mitra-Varuna Dyad—The first hymn to *mitra-varuna* (मित्रावरुण) is Rv. V. 62. The goal of journey of the manifested sun of divine knowledge is eternal and immutable truth. God is one, but in Him unite all divine virtues; the objective of all sacrifices is to unite all the wealth of being and knowledge (*sat* and *cit*), and power and bliss (*ananda*) in the supreme. *Varuna* is associated with all that is vast and pure (infinity and purity), *mitra* is associated with all that is shining (light) and harmony. The impeller of the cosmic movement and journey pours out knowledge in us, the milk of the herds, by the dawns of the inner light, and there descend the streams of immortal existence followed by the single and perfect movement of *mitra-varuna*, the *light* and the *purity*; the *harmony* and the *infinity*. It is the rain of heaven which, as if these two God-heads, the divine powers, pour down, upholding the physical existence in its fruits and the celestial in its herding radiances of illumination. Thus they create in man a force full of divine knowledge and a wide being which they guard and increase, a strewn seat for the sacrifice. This thousand pillared force of knowledge they make a home for themselves and dwell there in the revelations of the word. It is a home full and large with the sweatness and ecstasy of the supreme and inviolable peace and bliss.

In this context, one can go through the nine verses of Rv. V. 62. I shall quote here Aurobindo's literal translation of a few of them (Vol. X. p. 466).

1. ऋतेन ऋतमपिहितं ध्रुवं वां
सूर्यस्य यत्र विमुचन्त्यश्वान् ।
दश शता सह तस्थुस्तदेकं
देवानां श्रेष्ठं वपुषामपश्यम् ॥

By the *truth* is veiled that ever-standing *truth* of yours, where they unyoke the horses of the Sun: there the ten hundreds stand still together; That One,—I have beheld the greatest of the embodied gods.

2. तत् सु वां मित्रावरुणा महित्वमीमां
तस्थुषीरहभिर्दुर्दुहे ।
विश्वाः पिन्वथः स्वसरस्य धेना
अनु वामेकः पविरा ववर्त ॥

That is the utter vastness of you, O Mitra and Varuna, there the Lord of the movement milks the herds of his stable radiances by the days. Lo, your twain swell all the streams of the Blissful One and your one wheel moves in their path.

3. अधारयतं पृथिवीमुत द्यां
मित्रराजाना वरुणा महोभिः ।
वर्धयतमोषधीः पिन्वतं गा
अव वृष्टिं सृजतं जीरदानू ॥

You uphold earth and heaven, O Mitra king and king Varuna, by your greatneses; you increase the growths of earth; you nourish the shining herds of heaven; you pour forth the rain of its waters, O swift in strength.

8. हिरण्यरूपमुषसो व्युष्टा वयः
स्थूणमुदिता सूर्यस्य ।
आ रोहथो वरुण मित्र गर्तं—
मतश्चक्षाथे अदितिं दितिं च ॥

To that home whose form is of the gold, whose pillars are of the iron, in the breaking of the Dawn, in the uprising of the Sun, you ascend, O Varuna, O Mitra, and thence you behold the *infinite* and the *finite*.

The inherent idea of the term of *varuna* is *infinity* and *purity* and of *mitra* is light and harmony. Dayanand interprets *mitra* as *pranavat suhṛt* (प्राणवत् सुहृत्; life-like friendly,

dear as life, and harmonious), and *varuna* as *varah sresthah* (वरः श्रेष्ठः), the superb and pure. (Rv. II. 1.4)

INDRA

Dayananda derives the word *indra* from the \sqrt{idi} , (इदि) *paramaisvarye*, to become one possessed with highest glory : य इन्दति परमैश्वर्यवान् भवति स इन्द्रः परमैश्वर्यः; our supreme Lord is Indra, since none else possesses that glory which He possesses.

The Nirukta of Yaska (X.8) gives about 13 etymologies of the word *indra*, of which the following eight are of his own, and the rest five belong to other authorities :

- (i) इरां दृणातीति—(इरा+दृ) (*ira+dr*)
- (ii) इरां ददातीति—(इरा+दा) (*ira+da*)
- (iii) इरां दधातीति—(इरा+धा) (*ira+dha*)
- (iv) इरां दारयत इति—(इरा+दारय) (*ira+daraya*)
- (v) इरां धारयत इति—(इरा+धारय) (*ira+dharaya*)
- (vi) इन्दवे द्रवतीति—(इन्दु+द्रु) (*indu+dru*)
- (vii) इन्दो रमतीति—(इन्दु+रम्) (*indu+ram*)
- (viii) इन्धे भूतानीति—($\sqrt{इन्ध}$) (\sqrt{indh})

According to Agrayana इदं करणात्, i.e. the Lord is Indra since He does the most.

According to Aupamanyava, इदं दर्शनात् (*idam+drs*), our Lord is Indra, since He is greatest seer. The word is also derived from $\sqrt{इन्द}$, \sqrt{ind} , meaning to be powerful, i.e. being powerful he tears the enemies asunder or puts them to flight. (इन्दते वैश्वर्यकर्मणः। इन्द्रञ्छतूणां दारयिता वा; द्रावयिता वा); or he honours the sacrificers (आदरयिता च यज्विनाम्) and for the same reason, the infinitesimal soul* in body is also *indra*, the seer, (Ait. Br. III. 13).

There is a ritualistic etymology of the word Indra : (*indan*) *adarayita ca yajvanam*, i.e. the one who honours and respects the performers of sacrifices. For the word Indra, see the verse :

इन्द्रो दिव इन्द्र ईशे पृथिव्या इन्द्रो अपामिन्द्र इत् पर्वतानाम् ।

इन्द्रो वृधामिन्द्र इन्मेधिराणामिन्द्रः क्षेमे योगे हव्य इन्द्रः ॥ (Rv. X.89.10)

*इन्द्रियं इन्द्रालिंगं, इन्द्रदृष्टं, इन्द्रसृष्टं, इन्द्रजुष्टं, इन्द्रवत्तमिति वा (Asta. V. 2.93).

Let us now discuss *indra* a little more in details. Indra is sometimes described as the eldest of the *maruts* (We shall discuss *maruts* later on)—इन्द्रज्येष्ठो मरुद्गणः; Indra is often associated with *vayu* (wind-god, as if) who is the master of life, inspirer of that breath or dynamic energy, called the *prana*, which is represented in man by the vital and nervous activities. Everything about *agni*, *maruts*, *vayu* and *indra* is lustrous—*maruts* (and *indra*) have shining weapons, golden ornaments and resplendent cars. Not only do they send down the rains, the waters, the abundance of heaven and break down the things least established to make way for new movements and new formations—functions which, for the rest, they share with others, *mitra* and *varuna*, but like them they also are friends of Truth, creators of Light. In their connection it has been said, “Conceal the concealing darkness, repel every devourer, create the Light for which we long” (Rv. I.86.9—10). And further, in their context it has been said, “They carry with them the sweetness (*ananda*) as their eternal offspring, and play out their play brilliant in the activities of knowledge.” (I. 166. 2). The *maruts*, therefore, are the energies of mentality, energies which make for knowledge. Theirs is not the *settled* truth, the diffused light, but the movement, the search, the lightning flash, and when Truth is found, the many-sided play of its separate illuminations. (*Aurobindo*). Indra is closely related to such *maruts*; they are Indra’s brothers. The hymn I. 171 relates to *indra* and *maruts*.

In the hymn I. 170, there is a colloquy of *indra* and *agastya*. We have given its translation in the text; Aurobindo translates (Vol. X. p. 241) this colloquy as follows (the five verses) :

INDRA—It is not now, nor is it tomorrow; who knoweth that which is supreme and wonderful. It has motion and action in the consciousness of another, but when It is approached by the thought, It vanishes.

AGASTYA—Why dost thou seek to smite us, O *indra* ? The *maruts* are thy brothers. By them accomplish perfection; slay us not in our struggle.

INDRA—Why, O my brother *agastya*, art thou my friend, yet setest thy thoughts beyond me ? For well do I know how to us thou wilt not give thy mind. Let them make ready the altar, let them set Agni in blaze in front. It is there, the awakening of the consciousness to immortality. Let us two extend for thee thy effective sacrifice.

AGASTYA—O Lord of substance over all substances of being, thou art the master in force ! O Lord of love over the powers of love, thou art the strongest to hold in status ! Do thou, O *indra* agree with the *maruts*, thou enjoy the offerings in the ordered method of the Truth.

It is a wonderful colloquy, which establishes a relation between *maruts*, *indra*, *agastya* and *truth* and its attainment. It would easily be seen that *agastya* is not the mythological seer; he is the infinitesimal soul in each of us; *indra* is the supreme Lord and *maruts* are the vital forces, the *pranas*, in our body complex, and the entire colloquy has deeper meanings.

Agastya accepts the will of the God and submits. According to *indra*, *agastya* is his friend and brother and Agastya finally agrees to perceive and fulfil the Supreme in the activities of Indra. From his own realm, Indra is supreme Lord over the substances of being (*sat*) as manifested through the triple world of mind, life and body, and has, therefore, power to dispose of the formations towards the fulfilment, in the movement of Nature, of the divine truth that expresses itself in the universe,—supreme Lord over love and delight manifested in the same triple world, and has, therefore, power to fix those formations harmoniously in the status of Nature. *Agastya* gives up all that is realized in him, in the fixed parts of *agastya's* consciousness and directed in the motional towards fresh formations. Indra is once more to enter into friendly parley with the upward aspiring powers of *agastya's* being and to establish agreement between the seer's thoughts and the illumination that comes to us through the pure intelligence.

That power will then enjoy in *agastya* the offerings of the sacrifice according to the right order of things as formulated and governed by the truth which is beyond. (*Aurobindo*, Vol. X. p. 244).

Indra is so often associated with *soma* which is synonymous with the divine *ananda*; it is the principle of Bliss from which the very existence of man, this being with triple complex of physical, life-ful and mental realms is drawn. It is born of the sense-mind, in the Universal *purusa* (Ait. Up. III.2); it is sometimes identified with moon for this reason. Its sensation is an attempt to translate the secret delight of existence into the terms of physical consciousness, often figured as *adri*, the hill, the stone, or dense substance (*a+dri*), divine light and divine delight, are both of them concealed and confined, and have to be released or extracted. *Ananda* is retained as *rasa*, the sap, the essence, in sense objects and sense-experiences, in the plants and growths of the earth-nature, and among these growths. Soma plant symbolizes that element behind all sense-activities and their enjoyments which yield the divine essence (*Aurobindo*, Vol. X. p. 249).

Soma is the sun in its enlightenment; it is also moon in its beauty, charm and enjoyment; it is an elixir of life, being so exhilarating; it is a healing balm for all mental and supramental ills and injuries, and therefore, it has been symbolized by a *conceptual plant*, not one belonging to our biological flora, which though never existed, was always equated with a medicinal plant of hypnotic and exhilarating properties, the number of leaves of which increases or decreases with the waxing and waning of the moon. The medicinal characteristics of all the herbs *conceptually* depend, as if, on the *soma* content in them. In the rituals, different medicinal plants of the localities have been used under the title of Soma in Soma-sacrifices. Soma is the transcendental state, and in the Yogic Samadhi is a synonym of Divine Bliss.

Indra is known to be *satakratu* (शतक्रतु), the one of hundred actions or activities. Dayananda translates the term *satakratu* as *asamkhyā-prajñam* (असंख्यप्रज्ञं, बहुकर्मणि वा)

(II. 16. 8; 22. 4), the one of infinite discriminating or truthful intellect, or of numberless actions. God alone is *satakratu* in the sense that His actions are cent per cent detached, whilst in human actions, one can be detached to a small percentage; if we strive, we may be *pancakratu* or *dasakratu*, with five or ten per cent detached actions. Our actions are based on the expectation of fruits; they leave lingerings after the performance. But Indra, the supreme Lord, alone is *satakratu*. The Yoga Sutras define this Lord, the Supreme Purusa, in these words: The Supreme Lord is an extra-ordinary spirit unaffected by afflictions, actions, fruitions and dispositions.

Indra is the slayer of *vrtra*, the coverer. When Indra symbolizes the Sun, the coverer are the clouds. When Indra is the self, the coverer is ignorance, nescience, but Indra protects rich mind in its riches.

अस्य पीत्वा शतक्रतो घनो वृत्राणामभवः ।

प्रावो वाजेषु वाजिनम् । (Rv. I. 4.8)

(When hadst drunk of this, O the one of hundred activities, thou becomest a slayer of the coverers and protect the rich mind in its riches—*Aurobindo*).

Compare Aurobindo's translation with Wilson's :

Having drunk, Satakratu, of this (Soma juice), thou becomest the slayer of the *vrtras*; thou defendest the warrior in battle.

Kratu is *karma*, act, but unattached; it is simultaneously wisdom and *prajna*, knowledge too. This knowledge can come to him only who has drunk the divine elixir, the *soma*, the exhilarating bliss, not the mundane wine or an alcoholic or drug preparation. It is enlightening, giver of divine wisdom and a balm for mental perturbations.

Indra smites *vrtra*, the coverer, the *evil*, the *serpent* or *ahi* the nescience with his *vajra* or the thunderbolt. This *vajra* is the adamantine justice, the firm determination to smite against untruth, the evil of evils, the most

ferocious demon. *Vṛtra* is the shroud of thick darkness of ignorance which covers *truth* and the discriminating faculty of the lower self, the soul.

Indra in smiting *vṛtra* takes the help of *maruts*. The *maruts* represent the progressive illumination of human mentality, until from the first obscure movements of mind which only just emerge out of the darkness of the subconscious, they are transformed into an image of the luminous consciousness of which *indra* is the *purusa*, the representative being. (*Aurobindo*).

The *maruts*, reinforced in strength will always need the guidance and protection of the superior power. In Aurobindo's terminology (Vol. X. p. 262) the *maruts* are the *purusas* of the separate thought-energies, whilst *indra*, the *one purusa* of all thought-energy. In *indra*, *maruts* find their fullness and their harmony.

Let there then be no longer strife and disagreement between this whole and these parts. The *maruts*, accepting Indra, will receive from him the right perception of the things that have to be known. They will not be misled by the brilliance of a partial light or carried too far by the absorption of a limited energy. They will be able to sustain the action of *indra* as he puts forth his force against all that may yet stand between the soul and its consummation.

THE ASVINS AND VISVEDEVAS

In the third hymn of Book I of the *R̥gveda*, we have 12 verses, three of which are devoted to *asvins* (अश्विनौ), three to Indra, three to *visvedevas* (विश्वेदेवाः), and three to Sarasvati (सरस्वती). Traditionally, Asvins (twins, *asvinau*, in dual number) are regarded to be two sons of the Sun, begotten during his metamorphosis as a horse (*asva*), endowed with perpetual youth and beauty, and physician (also expert surgeons) of the gods; they are the heroes of many legends; they are the subject of enumeration in hymns I. 116 and 117. अश्विनौ देवानां भिषजौ, इति श्रुतेः —the two *asvins* are the physicians of the gods, such is the Vedic tradition (*Sayana*).

The three main interests of human soul are : (i) thought and its final victorious illuminations, (ii) action and its last supreme all-achieving puissances, and (iii) enjoyment and its highest spiritual ecstasies. Our last object is not the sense-enjoyment; this has to be replaced by Soma satisfying the innermost realm of human complex with divine *ananda*. For this purpose our thought-actions have to be divinized first. A triple-sacrifice has to be performed : the *cow*, the *horse* and the *soma* elixir are the figures of this triple sacrifice. The two *asvins* are to be invoked for this purpose :

1. अश्विना यज्वरीरिषो द्रवत्पाणी शुभस्पती ।
पुरा भुजा चतस्यतम् ।
2. अश्विना पुरुदंससा नराशवीर्या धिया ।
धिष्ण्या वनतं गिरः ।
3. दस्त्रा युवाकवः मुना नासत्या वृक्तबहिषः ।
आ यातं रुद्रवर्तनी । (R̥v. I.3.1-3)
1. Asvins, cherisher of pious acts long-armed,
accept with outstretched hands the sacrificial
viands.

2. Asvins, abounding in mighty acts, guides (of devotion), endowed with fortitude, listen with unaverted minds to our praises.
3. Asvins, destroyers of foes, exempt from untruth, leaders in the van of heroes, come to the mixed libations sprinkled on the lopped sacred grass.
(Wilson).

The three epithets of *asvins* in these verses are *dravat pani* (द्रवन् पाणि), *subhaspati* (शुभस्पति) and *purubhuja* (पुरुभुज). *Purubhuja* (also V.73.1) is not long-armed, it is "much enjoying"; *subha* like *ratna* or *candra* stands for light and enjoyment. Asvins are riders on horse; this horse, *asva*, is symbolic of force, life-energy, nervous force or *prana* (प्राण). *Asvins*, again, are gods of enjoyment, seekers of honey; they are the physicians, they bring back youth to the old, health to the sick, and the wholeness to the maimed. In movements, they are swift, violent and irresistible, their chariot is so well-known for swiftness. They are like birds in swiftness : अश्विना हरिणाविव गौराविवानु यवमम् । हंसाविव पततमा सुताँ उप ॥ (Rv. V. 78.2) like the mind; like the wind : मनोजवा अश्विना वातरंहा; (Rv. V. 77.3). They bring in their chariot ripe or perfected satisfactions to man, and they are creators of bliss, *mayas* (समश्विनौ रवसा नूतनेन मयोभुवा सुप्रणीती गमेम ; Rv. V.77.5).

All these characteristics indicate that the Asvins are twin divine powers whose special function is to perfect the nervous or vital being in man (*pranamaya kosa*) in the sense of action and enjoyment. And simultaneously, they are powers of Truth, of intelligent action, of right enjoyment; they are powers that appear with the Dawn; effective powers of action born out of the ocean of being, who because they are divines are able to mentalize securely the felicities of the higher existence by a thought faculty which finds or comes to know that true substance and true wealth. (*Aurobindo*, Vol.X.p.78). For we have in the Vedic Texts :

या दत्ता सिन्धुमातरा मनोतरा रयीणाम् ।
धिया देवा वसुविदा ॥ (Rv. I. 46.2)

Who are divine, of pleasing appearance, children of the sea, willing dispensers of wealth, and granters of dwellings, (in recompense of) pious acts. (*Wilson*).

They are givers of that impelling energy for the great work which, having for its nature and substance the light of the truth, carries man beyond the darkness. We have translated the hymns I. 46 and 47, which would show the nature of these Asvins, which carry man to their ship, to the other shore beyond the thoughts and states of the human mind, आ नो नावा मतीनां यातं पाराय गन्तवे (Rv.I.46.7), to the supramental consciousness. Surya (सूर्या), the daughter of the Sun, mounts their car as their bride.

In I.47.2, we have : त्रिवन्धुरेण त्रिवृता सुपेशसा रथेन यातमश्विना । That is, “Come *asvins* with your three-columned triangular car”, and then in I. 47.4, we have : त्रिषधन्त्ये बर्हिषि विश्ववेदसा मध्वा यज्ञं मिमिक्षतम् । i.e., “Omniscient (*visvavedasa*) Asvins, stationed on the thrice-heaped sacred grass, sprinkle the sacrifice with the sacred juice”. In their cars, these Asvins bring to us riches from the firmament or the sky beyond,—such riches which most of us covet (I.47.6). Evidently these riches are from the innermost realm of our life-complex, from the region of the *vijnanamaya* (विज्ञानमय) and the *anandamaya* (आनन्दमय) *kosas*.

Nasatya and Asvins—When we talk about Asvins, we refer to *vayu* (वायु) who supplies the vital forces, brings his steeds of life; here he calls the Asvins who use the vital forces, ride on the steed. The Asvins like gods descend from the truth-consciousness, the *ṛtam* (ऋतं); they are born and manifested, from Heaven, from *dyau*, the pure mind, the mental realm; their movement pervades all the worlds,—the mental, the vital and the physical (*manomaya*, *pranamaya* and *annamaya*),—the effect of their action ranges from the body through the vital being and the thought to the superconscious truth too. It commences indeed from the ocean, from the *vague of the being* as it emerges out of the subconscious and they conduct the soul over the flood of these waters and prevent its foundering on its voyage. They are, therefore, Nasatya (नासत्या), lords of the move-

ment, leaders of the journey or voyage.*

These Asvins help man with the truth which comes to them, especially by association with the Dawn, with *surya* (सूर्य), Lord of Truth, and with *surya* (सूर्य), his daughter, but they help him move characteristically with the *delight of being* (*sat*). They are lords of bliss, *subhas-pati* (शुभस्पति); their car or movement is loaded with the satisfactions of the delight of being in all its planes, they bear the skin *dr̥ti* (दृति), full of the overflowing of honey : (दृति वहेये मधुमन्तमश्विना, IV. 45.3) ; they seek the honey, the sweetness, and fill all things with it. They, as Aurobindo says, are, therefore, effective powers of the *ananda*, which proceeds out of the truth-consciousness (*sat-cit*), and which maintains man in his journey. They are specially riders or drivers of *horse*, *asvins*, as their name indicates,—they use the vitality of the human being as the motive force of the journey: but also they work in the thought and lead it to the truth. They give health, beauty, and wholeness to the body; they are the divine physicians.

I shall quote here only two verses from the R̥gveda IV. 45.

मध्वः पिबतं मधुपेभिरासभि सत प्रियं मधुने युञ्जाथां रथम् ।

आ वर्तन्ति मधुना जिन्वथस्पथो दृति वहेये मधुमन्तमश्विना ॥ (3)

Drink of the honey with your honey drinking mouths, for the honey yoke your car beloved, with honey you gladden the movements and its paths; full of honey, O Asvins, is the skin that you bear.

(Aurobindo)

प्र वामवोचमश्विना धियं धा रथः स्वश्वो अजरो यो अस्ति ।

येन सद्यः परि रजांसि याथो हविष्मन्तं तुरणि भोजमच्छु ॥ (7)

I have declared, O Asvins, holding the thought in me, your car that is undecaying and drawn by perfect steeds,—your car by which you move at once over all

**Nasatya* (नासत्या) may be patronymic; grammarians derive it from *na+asatya* (न+असत्य) = true = not false. Aurobindo derives it from *nas* (नस्), to move: *Nasatya* are *asvins*, since they are described as “swift-footed”, “fierce-moving in their paths” etc.

the worlds towards the enjoyment rich in offerings
that makes through to the goal.

(*Aurobindo*, Vol. X. p. 314).

Asvins, Sarama and Panis—In the wideshinings of the Dawn, these Asvins rise; for *dawn* is the illumination of the truth rising upon the mentality to bring the day of full consciousness into the darkness or half-lit night of our being. She comes as Daksina (दक्षिणा), the pure intuitive discernment on which Agni, the God-force, in us feeds when he aspires towards the Truth or as Sarama, the discovering intuition, who penetrates into the cave of the subconscious where the niggard lords of sense-action (Panis, पणयः) have hidden the radiant herds (cows) of the Sun and gives information to Indra, the self. Then comes the lord of luminous Mind and breaks open the cave and drives upward the herds, *udajat* (उदाजत्), upwards towards the vast truth-consciousness, the own home of the gods. Our conscious existence is a hill (*adri*, अद्रि) with many successive levels and elevations, *sanuni* (सानूनि); the cave of the subconscious is below; we climb upwards towards the godhead of the Truth and Bliss where are the seats of Immortality, यन्नामृतास आसते (Rv. IX. 15.2). (*Aurobindo*, Vol. X. p. 319)

This is how, one can penetrate into the mystery, with which are associated Asvins, Indra, Sarama, Panis, cows, the hill, the cave, the allegory of stolen cows by Panis, and their search.

Whilst commenting on 1.89.3, Wilson says in his notes, that *asvins* are so termed either from having horses (*asvavantau*) or from pervading all things, the one with *moisture*, the other with *light*. According to Yaska, who also states the question: who are they? which is thus answered: according to some, (i) they are heaven and earth, (ii) to others day and night, (iii) according to others, the sun and moon; and (iv) according to traditionalists (*aitihasikas*, ऐतिहासिक), they were two virtuous princes (Nir. 12.1). Dayanand interprets Asvins differently at different places according to the relevant context; for example in II. 31.4, Asvins are *suryacandramasan*, सूर्याचन्द्रमसौ (the sun and moon); the word "*asvinau*" is

followed by *pati*, *palayitaram* (पालयितारं, the two protectors), a word which is translated as the “two husbands” (of Surya). In interpreting II. 39.7 Dayananda interprets Asvinau as wind and fire (*vayu* and *agni*); again in II. 39.8, to him, *asvinau* denotes a pair of leaders, acquainted with wide knowledge अश्विनौ नरौ—सकल विद्याव्यापिनौ नेतारौ; again in II. 41.7, we have the word *asvina* along with *nasatya* and *asva-vat*, and *gomat*; here the word *asvina* has been translated as *vyapana-silau*, (व्यापनशीलौ), the two widely-present, and he interprets the term as “teacher-preacher” pair : of course *nasatya* is a pair free from *untruth*; and probably he hints at another pair of “air-fire-driven space craft (वायु-अग्नि यान). *Asvinau* is also a pair of *prana* and *apana* (the in-breath and out-breath, प्राणापानौ).

VISVEDEVAH

The word *visvedevah* (विश्वेदेवाः) is of common occurrence in the Vedic Texts, literally meaning “all devas”, usually translated as “all-gods”. I would rather put it as “*all Nature’s bounties*”, because the word “god” has in it a stink of polytheism.

The hymn I. 3 has three verses 7-9 associated with *visvedevah*; Wilson and Aurobindo translate them as follows :

ओमासश्चर्षणीधृतो विश्वेदेवास आगत ।

दाश्वांसो दाशुषः सुतम् ॥ (7)

Universal Gods, protectors and supporters of men, bestowers (of rewards), come to the libation of the worshipper.

(O fosterers who uphold the doer in his work, O all gods, come and divide the soma-wine that I distribute.—*Aurobindo*).

विश्वेदेवासो अप्तुरः सुतमागन्त तूर्णयः ।

उस्त्रा इव स्वसराणि ॥ (8)

May the swift-moving universal Gods, the shedders of rain, come to the libation, as the solar rays come diligently to the days.

(O all-gods, who bring over to us the Waters, come passing through to my soma-offerings, as illumined powers to your places of bliss.—*Aurobindo*).

विश्वेदेवासो अस्त्रिध एहिमायामो अद्रुहः । मेधं जुपन्त वक्तव्यः ॥ (9)

May the universal Gods, who are exempt from decay, omniscient (*ehimayasah*)*, devoid of malice, and bearers of (riches), accept the sacrifice.

(O all-gods, you who are not assailed, nor come to hurt, free-moving in your forms of knowledge, cleave to my sacrifice as its upbearers.—*Aurobindo*).

These Nature's bounties appear to constitute a class, but not enumerated; nowhere in the Vedic Texts are we given the details of these divinities. Perhaps some of the Nature's bounties are specified in terms of *agni*, *vayu*, *varuna*, *surya* (*aditya*), *mitra* etc., but others still *left un-enumerated* are covered under the title *visvedevah*, since our environmental bounties are hundreds in number. In the famous *santi-mantra* (Yv. XXXVI. 17), *dyau*, *antariksa*, *prthivi*, *apah*, *osadhayah*, *vanaspatayah*, having been enumerated, we have the term "*visvedevah*" which stands for the entire rest, not covered so far in the list. Dayananda translates the term as *sarve divya guna yuktah* (सर्वे दिव्यगुणयुक्ताः), i.e. all the persons or illuminating (or full of wisdom) attributes (II. 3.4). In the hymn II. 41, we have the devatas as *indra*, *vayu*, *mitra*, *varuna*, *asvinau*, *sarasvati*, *dyava-prthivi* (Heaven and Earth), and in the midst of this galaxy, we have *visvedevah* too (II. 41-13), where this term is translated by Dayananda as "*sarve vidvansah*", all learned. When the verses are to be interpreted at the level of society, Dayananda's interpretation is very appropriate; and again when interpreted at other levels, the all-gods represent all mental and supramental faculties, and at the cosmic level, all Nature's bounties.

* *Ehi*, एहि—come; *ma yasih*, मा यासीः—do not go away, and hence free-moving in your forms, as given by Aurobindo. *Sarvatah prapta-prajnah*, सर्वतः प्राप्तप्राज्ञः, OR सर्वतो प्राप्तप्राज्ञाः, who have obtained knowledge universally—*Sayana*.

SARASVATI, ILA, BHARATI and MAHI

Sarasvati, without the least doubt is the Divine Speech (Ait. Br. II. 24; III. 1, 2); she is plainly and clearly, the Goddess of Word, if we speak in terms of symbolism. It speaks of the Supreme Lord also : amongst His various names, one name would be Sarasvati, since as Dayananda says, who else could be the Highest Supreme associated with the revealed knowledge ? Our Lord has manifested Himself in His creation and in His word as knowledge personified.

The word “*sarasvati*” is derived from the root *sr*, *gatau* (√स्, गतौ) or to move; deriving from this root, one has *saras* (सरस्), which with the particles *matup* (मत्तुप्) and *nip*. (जिप्) gives the word *sarasvati*. *Saro* or *saras* means knowledge, or transcendental science—सरो सरस् नाम विज्ञानं, विज्ञानं नाम त्रिविधं यज् ज्ञानं तत् विज्ञानम् and the one in whom such knowledge is sustained is *sarasvati*,—सरो नाम विज्ञानं विद्यते यस्या सा सरस्वती. Dayanand also derives the word similarly.*

Devaraja Yajvan, the commentator on Yaska’s Nirukta, derives the word as “*sarah prasaranamasyastiti*”, सरः प्रसरणमस्यास्तीति i.e. Sarasvati is one whose expanse is this entire creation. We have a very significant verse in which the Supreme Lord is represented as Sarasvati :

सरस्वतीं देवयन्तो हवन्ते सरस्वतीमध्वरे तायमाने ।

सरस्वतीं सुकृतो अह्वयन्त सरस्वती दाशुषे वार्यं दात् ॥ (Rv.X.17.7)

Men aspiring for transcendental knowledge invoke the Lord Sarasvati; when one aspires to undertake sacred works for the good of all (*adhvara*), they also invoke Sarasvati. This Sarasvati blesses all of them

* (सरस्वती) सरसः प्रशंसिता ज्ञानादयो गुणा विद्यन्ते यस्यां सा सर्वविद्याप्रापिका वाक् । सर्वेषां तुभ्यो ऽ मुन् । Un. IV. 189; अनेन गत्यर्थात् सू षातोऽस्मुन् प्रत्ययः । सरन्ति प्राप्नुवन्ति सर्वा विद्या येन तत्सरः ।

who dedicate themselves for noble ends.

According to Aurobindo, *sarasvati* means "she of the Stream, the flowing movement", and is therefore, a natural name both for a river and for the goddess of inspiration. "But by what process of thought or association", says Aurobindo, "does the general idea of the river of inspiration come to be associated with a particular earthly stream? And in the Veda, it is not a question of one river which by its surroundings, natural and legendary, might seem more fitfully associated with the idea of sacred inspiration than any other. For it is a question not of one, but of seven rivers always associated together (*sapta-sindhavah*, सप्तसिन्धवः) in the minds of the Rsis and all of them released together by the stroke of the god Indra when he smote the Python who coiled across their fountains and sealed up their out-flow. It seems impossible to suppose that one river only in all this sevenfold outflowing acquired a psychological significance while the rest were associated only with the annual coming of the rains in the Punjab.* (*Aurobindo*, Vol. X. p. 88)

The word *sarasvati* occurs in three contexts particularly : (i) her invocation alone, (ii) her invocation along with various seven or more terms, which in later period came to be known as the names of several rivers in Northern India, particularly the Punjab, and (iii) her invocation along with the terms as Ila, Mahi and Bharati. Perhaps Mahi and Bharati may be identical. For we have a reference to "*tisro devir*" (the three enlightened ones) :

इळा सरस्वती मही तिस्रो देवीर्मयोभुवः ।

बर्हिः सीदन्त्वस्त्रिधः ॥ (Rv. I. 13.9)

May the three undecaying goddesses, givers of delight, Ila, Sarasvati and Mahi, sit down upon sacred grass. (*Wilson*).

* इमं मे गंगे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमं सचता परुष्या ।

असिक्न्या मरुद्वृधे वितस्तया ऽऽर्जीकीये शृणुह्या सुषोमया ॥ (Rv. X. 75.5)

According to the Nirukta, these seven are the streams of mid-space, i.e. of the vital and mental realms.

The translation has been considerably improved upon by Aurobindo : “May Ila, Sarasvati, and Mahi, three goddesses, who give birth to the bliss take their place on the sacrificial seat (*barhih*), they who stumble not”, or “who come not to hurt”, or “do not hurt (*asridhah*, अस्त्रिधः). Aurobindo further says that “the epithet means, I think, they in whom there is no false movement with its evil consequences, (*duritam*, दुरितं), no stumbling into pit falls of sin and error.”

The same idea occurs in another verse of the Rgveda :

आ नो यज्ञं भारती तूयमेत्विद्ध मनुष्यवदिह चेतयन्ती ।

तिस्रो देवीर्बहिरेदं स्योनं सरस्वती स्वपसः सदन्तु ॥ (Rv. X. 110.8)

May Bharati come speeding to our sacrifice and Ila hither awakening our consciousness (or knowledge or perception) in humanwise, and Sarasvati,—three goddesses sit on this blissful seat, doing well the work. (*Aurobindo*).

The post-Vedic mythology regards Ila as the earth, the bride of Visnu; Sarasvati, the goddess of eloquence, and wife of Brahma; the third, synonymous with speech, is called the wife of Bharata, one of the Adityas,—of course, this mythology is meaningless in context with our Vedic hymns.

Considering the various passages of the Vedic Texts, Aurobindo comes to the conclusion that *sarasvati* is the *word*, the inspiration that comes from the *ṛtam*, the Truth-Consciousness. Light in the Veda is a symbol of knowledge, of spiritual illumination; Surya is the lord of supreme sight, the Vast Light; *brhat jyotih* (बृहत् ज्योतिः) or the True-Light, *ṛtam jyotih* (ऋतं ज्योतिः). (There is always a type of association between *ṛtam* and *brhat* in the Vedic Texts). Shall we not associate a sort of parallelism between *satyam*, *ṛtam* and *brhat* on the one hand, *sarasvati*, *ila* and *mahi* on the other ? Mahi is the *luminous vastness of Truth*; she represents the largeness, *brhat*, of the super-conscient in us containing in itself the truth, *ṛtam*. She is, therefore, for

the sacrificer like a branch covered with ripe fruit (*varutri dhisana*, वरुत्री धिषणा).*

आ ग्ना अग्न इहावसे होत्रां यविष्ठ भारतीम् ।

वरुत्री धिषणां सह ॥ (Rv. I. 22. 10)

Youthful Agni, bring hither for our protection the wives (of the gods) Hotra, Bharati, Varutri and Dhisana. (*Wilson*).

There is a good deal of sense when Aurobindo (Vol. X. p. 91) says, that as *sarasvati* represents the truth—audition, *sruti*, (श्रुति) which gives the *inspired word*, so *ila* represents *drsti* (दृष्टि) or truth-vision; thus *drsti* and *sruti* are the two powers of the seer of the truth (*kavi* or *ṛsi*), thus a close relation between *ila* and *sarasvati*; and *bharati* or *mahi* is the largeness of truth-consciousness, which, dawning on man's limited mind brings with it the two sister puissances. This is one way of explaining the triad.

This triad has also to be worked out on other planes also :

		<u>Truth-consciousness</u>	<u>National</u>
Satyam	Ila	Drsti, insight	Character
Rtam	Sarasvati	Sruti-word	Speech (language)
Brhat	Mahi (Bharati)	Largeness	Culture

Sarasvati as one of the sapta-sindhus—The Vedic literature is abundantly rich in referring to *heptads* or groups of seven: the seven delights, *sapta ratnani* (सप्त रत्नानि), seven tongues or flames of fire, *sapta arcisah* (सप्तार्चिषः), *sapta jvalah* (सप्त ज्वालाः), seven forms of rays,

*Youthful Agni, bring hither for our protection the wives: Hotra, Bharati Varutri and Dhisana (*Wilson*). Varutri does not refer to a mythological goddess; it means *varaniya* (वरणीय), which means one worthy of being chosen, preferred, who is excellent; Dhisana is synonymous of *vac* (वाच्) or *vag-devi* (वाग्देवी), the goddess of speech. (*Wilson*).

cows, *sapta sindhavah* (सप्त सिन्धवः), or seven mothers, *sapta matarah* (सप्त मातरः), seven fostering cows, *sapta dhenavah* (सप्त धेनवः), and of course the seven seers (Bears), *sapta rsayah* (सप्तर्षयः)

Just as we have the importance of heptads, we have dyads and triads also. Some of the significant dyads are : (i) divine and human, (ii) mortal and immortal; (iii) *rodasi* or heaven and earth, (iv) mind and body, (v) living (soul, *cetana*, चेतन) and non-living (matter or *jada*, जड), (vi) father and mother and so on. When heaven (*dyau*) and Earth (*prthivi*) symbolize two forms of natural energy, the mental and physical consciousness, they are no longer the father and mother, they become two-mothers. (*Aurobindo*, Vol. X. p. 93).

Amongst the well-known triads, we have (i) threefold divine principle, *sat-cit-ananda*, (सच्चिदानन्द), divine existence, divine consciousness and divine bliss, (ii) threefold mundane principles : mind, life and body corresponding to the three realms, mental sheath (*manomaya kosa*), vital or life-sheath (*pranamaya kosa*), and physical or material sheath (*annamaya kosa*). The three divine principles, *sat*, *cit* and *ananda*, combine with three mundane principles, mind, life and body, with a *uniting link* as the seventh one gives to the fullness *seven principles* (see *Aurobindo*, Vol. X. p. 93).

Mind (<i>manas</i>)				<i>anand</i> (bliss)
Life (<i>prana</i>)	+	Joint link		<i>cit</i> (Consciousness)
		(<i>ṛtam bṛhat</i>)		
Body (<i>sarira</i>)		(<i>mahan arnava</i>)		<i>sat</i> (existence)
3	+	1	+	3 = 7

Ṛtam bṛhat (ऋतं बृहत्) is the same as *mahan arnava* (महान् अर्णव) or the Cosmic Mind or Cosmic Intelligence of the Vedic Texts, a link between the individual minds, and a link between in the infinitesimal individual mind and the Super-Mind.

In these terms, we have to understand *sarasvati* about which the Text says (I. 3. 11-12) :

चोदयित्री सूनृतानां चेतन्ती सुमतीनाम् ।

यज्ञं दधे सरस्वती ॥ (11)

Sarasvati, the inspirer of those who delight in truth, the instructress of the right-minded, has accepted our sacrifice).

महो अर्णः सरस्वती प्रचेतयति केतुना ।

धियो विश्वा विराजति ॥ (12)

Sarasvati makes manifest by her acts a mighty river and (in her own form) enlightens all understandings. (*Wilson*).

USA AND SVAR LOKA

We have seen what the seven rivers, *sapta apah*, *sapta sindhavah*, *sapta dhenavah*, or *sapta gavah*, or *sap-tagu* are. The seven waters are not merely seven channels, they are the waters of being (*ap* means to move, to flow, i.e. also to bring into being. cf. *apatya*, अपत्य, a child). Let us now see what these *usas*, (उषा), or dawns are. The hymn 30 of the First Book has verses devoted to Indra and Asvins and three to Usa. We have the following lines :

कस्त उषः कधप्रिये भुजो मर्तो अमर्त्ये ।

कं नअसे विभावरि ॥ (20)

Usas, who are pleased by praise, what mortal enjoyeth thee, immortal ? Whom, mighty one, dost thou affect ?

वयं हि ते अमन्मह्याऽऽन्तादा पराकात् ।

अश्वे न चित्रे अरुपि ॥ (21)

Deffusive, many-tinted, brilliant (Usas), we know not (thy limits), whether they be nigh or remote.

त्वं त्येभिरागहि वाजेभिर्दुहितदिवः ।

अस्मे रयिं निधाय ॥ (22) (R.v. I. 30.20-22)

Daughter of heaven, approach with these viands, and perpetuate our wealth.

The third Book has a beautiful hymn, III. 61, devoted to Usa. I shall reproduce here Aurobindo's translation of only one verse :

ऋतावरी दिवो अर्कैरबोध्या

रेवती रोदसी चित्रमस्थात् ।

आयतीमग्न उषसं विभाती

वाममेपि द्रविणं भिक्षमाणः ॥ (R.v. III. 61.6)

By heaven's illuminings one perceives her a bearer of the truth and rapturous she comes with its varied light into the two firmaments. From Dawn as she approaches shining out on thee, O Agni, thou seekest and attainest to the substance of delight.

The words *go*=cow, *asva*=horse, *ghṛta*=water or clarified butter, *vīra*=man or hero, *apatya* or *praja*=offspring; *hiranya*=gold, *vaja*=food or even plenty are only the physical or ritualistic renderings of the terms, and similarly *usa*=dawn is a rendering of the physical or cosmic plane. These terms refer to deeper mystic meanings when applied to mental and spiritual realms.

It does then not mean that *usa* is not the physical dawn; according to the genius of Vedic expressions, one is gradually elevated from a lower realm to higher realms with deep inner meanings. We shall have in a few phrases, sometimes in one or two verses even, a reference to the dawn with which all of us are well-acquainted, and then the Divine Poetry would take us to the higher unknown and so far unrealized regions.

Dawn of the mystic meaning is the giver of cows, horses and other cattle; sometimes it is the bestower of food and wealth. In that case, it could not be the physical dawn, nor cows, horses, gold or food could be the mundane gifts of a household.

The Vedic Dawn is associated with cow (the lost cows), the sun, *panis* and their cave, *indra*, *brhaspati*, hound *sarama* and *angirasas*. The cows of the sun, and so the horses of the sun are a symbol for light. Sayana interprets cow (*gauh*) so often as *rays* also and sometimes as water. But in such contexts, we ought to take the word in a double sense, "light" as the true significance and "cow" as the concrete image and verbal figure. (*Aurobindo*, Vol. p. 119). For example, in I. 7. 3 we have "*vī gobhir adrim airayat*", वि गोभिरद्रिमैरयत् (charged the cloud with waters.— *Wilson* ; *go*=water).

इन्द्रो दीर्घवि चक्षस आ मूर्ध्न रोहयद् दिवि ।
वि गोभिरद्रिमैरयत् ॥ (Rv. I. 7.3)

Indra, to render all things visible, elevated the sun in the sky, and charged the cloud with (abundant) waters.—*Wilson*.

Indra for far vision made the sun to ascend to heaven; he sped him all over the hell by his rays.—*Aurobindo*.

The *go's* or cows are concealed by the enemy *vala*, (वळ), by the Panis (पणयः) and on this occasion, the invocation to Indra is “Thou didst uncover the whole of *vala* of the cows”. Evidently *vala* is the concealer, the withholder of Light, and it is the concealed Light that Indra restores to the sacrificer. This recovering of the lost or stolen cows is constantly spoken of in the Vedic hymns. These cows are not the physical herds of stolen cows by the Dravidians, but the shining herds of the Sun, of the Light (that burns within all of us). The verses I.4.1,2 have a reference to this type of cow, the light.¹ Here we have a reference to Indra, the maker of perfect forms who is as a good milker in the milking of the cows, that his ecstasy of the Soma drink is verily “cowgiving”, *goda id revato madah* (गोदा इद् रेवतो मदः). “It is the height of absurdity and irrationality”, as Aurobindo says, “to understand by this phrase, that Indra is a very wealthy god, and when he gets drunk, exceedingly liberal in the matter of cowgiving.” The fact is that the cow is the symbol of Light and that Indra, when full of the Soma ecstasy, is sure to give us the Light. (*Aurobindo*, Vol.X.p.120)

Dawn is also often described as *gomati* which then means luminous or radiant; she is again not only *gomati* but *asvamati* too; she has always with her her cows and her horses. She creates light for all the world and opens out the darkness as the pen of the cow (cow is a symbol of light):

ज्योतिर्विश्वम्भै भुवनाय कृष्वती

गावो न ब्रज व्युपा आवर्तमः ॥ (Rv. I. 92.4)

1. सुरूप कृतुमूतये सुदुघामिव गोदुहे । जुहममि द्यवि द्यवि ॥

उप नः सवना गहि सोमस्य सोमपाः पिब । गोदा इद् रेवतो मदः ॥

(Rv. I. 4.1, 2)

Dawn is then further said to be drawn in her chariot sometimes of ruddy cows, sometimes by ruddy horses: *yunkte gavam arunanam anikam* (युङ्क्ते गवामरुणानामनीकम्), which clearly means “her host of ruddy rays”. (I.124.11). She is further described as the mother of the cows or radiances: *gavam janitri akṛta prakṛtum* (गवां जनित्व्यकृतप्रकृतम्) (I.124.5), the mother of the cows (radiances) has created vision. She is the leader of the shining herds: (गवां नेत्री), (VII.76.6); she is the mother of the herds, the guide of the days; गवा माता नेत्र्यङ्गामरोचि (VII.77.2). Finally, it has been very clearly mentioned that “her happy rays came into sight like the cows released into movements”:— प्रति भद्रा अदृक्षत गवां सर्गा न रश्मयः (IV.52.5); and further, “the cows (rays) remove the darkness and extend the light,” सं ते गावस्तम आवर्तयन्ति ज्योतिर्यच्छन्ति सवितेव बाहू (VII.79.2).

Further in a hymn (VII.75.7), dawn is described as sharing in the action of the gods by which the strong places where the cows are concealed are broken open and they are given to men: सत्यासत्येभिर्महती महद्भिर्देवी देवेभिर्यजता यजत्रैः । रुजद्दृढहानि दददुन्त्रियाणां प्रति गाव उषसं वावशन्त (True with the gods who are true, great with the gods who are great, she breaks open the strong places and gives of the shining herds; the cows low towards the dawn); and then in the next verse, she is invoked to establish for the sacrifices a state of bliss full of the cows (light), of the horses (vital force) and of many enjoyments*. Thus it is clear that when we talk of *usa* and the herds that she gives, we refer to the shining troops of Light recovered by the gods (and the *angirasaṛsis*) from the strong places of *vala* and the *panis* and the wealth of cows for which a devotee prays is no other than a wealth of this same enlightenment. This invocation is not only for luminous delight or luminous plentitude, so often it is for luminous impulsion or force :

उत नो गोमतीरिष आ बहा दुहितृदिवः ।

साकं सूर्यस्य रश्मिभिः ॥ (Rv. V. 79.8)

Bring to us, O daughter of heaven, luminous impul-

* नो नु गोमद् वीरवद् घेहि रत्नमुषो अश्ववत् पुरुभोजो अस्मे । (Rv. VII. 75.8)

sions along with the rays of the Sun. Here *gomatirisa* (गोमतीरिष) is not luminous or radiant food (as Sayana interprets), and much more absurd would be to interpret it as “food of cow or cow’s flesh.”

SVAR LOKA

We are placed on the Earth (*prthivi*), may we rise to the *antariksa*, the interspace over which extends our atmosphere; may we then rise to the celestial space, *dyauh*, the superspace of galaxies, stars and other luminous bodies; may we then further rise to the *sva loka*, much beyond the celestial one, the supra-celestial. So speaks a verse of the Yajurveda.¹ (XVII.67). Of course, it is not the physical body of ourselves that would be taken away on this sojourn; no space-craft can take us on this flight. This flight or movement is in our interior realm; *prthivi* (पृथिवी) or Earth represents exterior body, mundane and physical, the *annamaya* (अन्नमय); *antariksa* (अन्तरिक्ष), the atmosphere with winds is the realm of vital forces, the *pranamaya* (प्राणमय); and beyond it is the realm of mental behaviours, the psychological, the *manomaya* (मनोमय). But ultimately, we have to go a little beyond it, which is the *sva loka*; the non-material innermost sheaths of enlightenment and divine bliss, the *vijnanamaya* (विज्ञानमय) and the *anandamaya* (आनन्दमय).

The conquest or recovery of the Sun and the Dawn is a frequent subject of allusion in the hymns of the R̥gveda. Sometimes it is the finding of Surya, sometimes the conquest of Svar, the world of supra-sun. This Svar is not a synonym of Surya; from several passages of the Vedas, it is clear that Svar is the name of a world, a realm which is beyond heaven,—above the ordinary *rodasi* (रोदसी), Heaven and Earth. We have occasionally a reference to *svarvatih apah* (स्वर्वतीः अपः), supra-heavenly water,—not the physical water; it is also *saranavatih* (मरणावतीः), the moving one. The thunderbolt of Indra is known as *svaryam*

1. पृथिव्याऽग्रहमुदन्तरिक्षमारुहमन्तरिक्षाद् दिवमारुहम् ।

दिवो नाकस्य पृष्ठात् स्वर्ज्योतिरगामहम् ॥ (Yv. XVII. 67)

asmanam (स्वर्यमश्मानम्) the supraheavenly stone, which is not the ordinary thunderbolt;— it is the adamantine justice of firm determination, with which the clouds of darkness and ignorance are mercilessly smitten. Indra is also known as the presiding deity over this supraheavenly realm; he is *svarpati* (स्वर्पतिः), a Lord of supra-celestial region. Svar-realm is also known as *uru-loka*, the wide other world, उरुं नो लोकमनु नेपि विद्वान् त्वर्वज्ज्योतिरभयं स्वस्ति । (Rv. VI. 47.8).

We have already seen that the cows of the Vedic Texts are the hidden rays of the Dawn or of Surya (the sun); their rescue out of the darkness leads to or is the sign of the uprising of the sun that was hidden in the darkness; this is known as the conquest of Svar, the supreme world of Divine Enlightenment; and again then the Svar-world is the world of Divine Truth. The conquest of this Divine Truth is the highest objective of human aspirations.

Let me end this little note on the Svar-realm with a few Vedic passages, out of many :

1. युवं सूर्यं विविदथुयुवं स्वविश्वा तमांस्यहतं निदश्च । (Rv. VI. 72.1)
Ye found the Sun, Ye found Svar, Ye slew all darkness and limitations.

2. स्वर्यं वेदि सुदृशीकमर्कमहि ज्योती रुचुर्यद्व वस्तोः ।
अन्धा तमामि दधिता विचक्षे नृभ्यश्चकार नृतयो अभिष्ठौ ॥

(Rv. IV. 16.4)

When by the hymns of illumination (*arkaih*), Svar was found, entirely visible, when they (*angirasas*) made to shine the great light out of the night, he (Indra) made the darkness ill-assured, so that men might have vision.

3. उरुं नो लोकमनु नेपि विद्वान् त्वर्वज्ज्योतिरभयं स्वस्ति ।

(Rv. VI. 47.8)

Thou in thy knowledge leadest us on to the wide world, even *sva*, the light which is freedom from fear, with happy being.

4. व्यस्तभ्ना रोदसी विष्णवेते दाधर्थं पृथिवीमभितो मयूखैः ।

(Rv. VII. 99.3)

उरुं यज्ञाय चक्रथुरु लोकं जनयन्ता सूर्यमुषाममग्निम् । (Rv. VII. 99.4)

Thou didst support firmly, O Visnu, this earth and heaven and uphold the earth all around by the rays. Ye two created for the sacrifice the *wide other world*, bringing into being the Sun, the Dawn and Agni.

5. घ्नन्तो वृत्रमतरन् रोदसी अप उरक्षयाय चक्रिरे ।

भुवत् कण्वे वृषाद्युभ्याहुतः क्रन्ददश्वो गविष्टिषु ! (Rv. I.36.8.)

Human beings, slaying the coverer (*vṛtra*), have crossed beyond both earth and heaven and made the wide world for their dwelling.

Thus this Svar loka of supra-celestial wideness, the one of illimitable light is supra-mental heaven, the heaven of the transcendental truth and bliss; of the immortal beatitude, and the light which is it's sustenance and constituent reality, is the light of truth. This is how Aurobindo also sees it and Dayananda also puts it. (cf. Dayanada on II.23.3; सूर्यवद्विद्याप्रकाशेनाविद्यान्धकार निवर्त्य*).

Angiras and Angirasa

Both these words, *angiras* (अङ्गिरस्) and *angirasa* (आङ्गिरस) are very popular in the Vedic texts. Of course, the names of the seers and their descendents are also associated with such terms as Angirasas, Atis and Bharadvajas, but I shall take up the term *angiras* as such, not as a proper name associated with a historical person, or a mythological concept. In several verses of the R̥gveda (and also other Vedas), the discovery of Agni or man-produced fire is attributed to the *angiras* or *atharvangiras*¹, the seer or the class of seers, whose names

1. त्वामग्ने अङ्गिरसो गुहा हित—

मन्वविन्दञ्छिभ्रियाणं वने वने ।

स जायसे मथ्यमानः सहो महत्

त्वामाहुः सहसत्पुत्रमङ्गिरः । (Rv.V.11.6)

Aurobindo regards *angiras* *sis* as flame-powers of Agni and the *bhrgus* as the solar powers of Surya.

appear as seers, *rsi* or *rsis* of hymns or some of their verses.

But then in the Rgvedic text, we have a reference to seven original *angirasa rsis*, as human fathers, *pitaro manusyah* (पितरो मनुष्याः), who discovered light and made the sun to shine and finally ascended to the Heaven of the Truth; then these *angirasa*s are also spoken of or in connection with the finding of the cows. Whereas on the one hand, they appear to be deified human fathers, they are described as heavenly seers also, as sons of gods, sons of heaven, heroes and powers of the Asurah, the mighty Lord :

इमे भोज्रा अङ्गिरसो विरूपा
दिवस्पुत्रामो अमुरस्य वीराः । (Rv. III. 53.7)

Then again, we have such passages in which our *angirasa*s are symbolically powers c. *agni* (Fire), sometimes forces of symbolic light and flame, and so often, they appear to coalesce into a single seven-mouthed *angirasa* with his nine and ten rays of the light: नवग्वे अङ्गिरे दशग्वे सप्ताग्वे ।

In the Unadikosah there is a Sutra *angirah* (IV.237), about which Dayananda writes:

अङ्गति प्राप्नोति जानाति वा स अङ्गिरः । ईश्वरोऽग्निः ऋषिभेदो वा ।
तस्यापत्यमाङ्गिरसः । अमि प्रत्ययस्य इरुडागमः ।

This means, that one who achieves, attains, or knows, or perceives is *angiras*, the Lord, the Agni, the seer too. The diminutive of *angiras* is *angirasa*.

A similar derivation has been accepted by all authorities. The words *angiras* and *agni* are closely associated. Both may be derived from the root √ *ang*, a nasalized form of √ *ag*, meaning *gati-pujanayoh*, or movement, action, or light, and also adorable. In *agni*, we have a sense of brilliant or burning light, and we have numerous associated terms of similar connotations: *agni*, fire; *angati*, fire; *angara*, (अङ्गार) a burning coal, and *angiras*, which could mean flaming, glowing or burning. And this is

why, in Indian traditions *angirases* are in their origin closely connected with Agni.

These Angirases are the devatas of the hymn X.62. 1-6; they are the sons of Agni: ते अङ्गिरसः सूनवस्ते अग्नेः परिजजिरे (5) and have been born about him in different forms all about heaven: ये अग्नेः परिजजिरे विरूपसो दिवस्परि (6), and in the next clause, it is added, speaking of them collectively in the singular: नवग्वो नु दशग्वो अङ्गिरस्तमः सचा देवेषु मंहते (6), nine-rayed, ten-rayed, most *angiras*, this *angiras* clan becomes together, as if, full of plenty with or in the gods.

These two verses (5-6) are to be read in coherence with the seventh one*. As said by Aurobindo, "aided by Indra they set free the pen of cows and horses, they gave to the sacrificer the mystic eight-eared kine [*asta karnyah*, (अष्टकर्ण्यः) has been often interpreted as the cow on the ear of which the numeral figure of eight has been scribed] and thereby create in the gods, *sravas*, the divine hearing or inspiration of the truth." From all this, one can conclude that the *angirases* are here the radiant lustres of the divine Agni which are born in heaven (in the mental realm), therefore of the divine flame and not of any physical fire; they become equipped with the nine rays of the light and the ten, became the *most-angiras*, that is to say, most full of the blazing radiance of Agni, the divine flame, and are therefore, able to release the imprisoned light and force and create supramental or transcendental knowledge. The relation between these divine *angirases* and the flaming lustres of Agni may also be seen from several verses, such as:

तुविभ्रक्षासो दिव्या नवगवा
वना वनन्ति भृषता रुजन्तः । (Rv. VI.6.3)

and

कया ते अग्ने अङ्गिर ऊर्जो नपादुपस्तुतिम् ।
वराय देव मन्यवे ॥ (Rv. VIII.84. 4)

* इन्द्रेण युजानिः सृजन्त वाघतो
व्रजं गोमन्तमश्विनम् ।
सहस्रं मे ददतो अष्टकर्ण्यः
श्वो देवेभ्यकृत ॥ (Rv.X.62.7)

In this one, we have “अग्नि-अङ्गिरस्, as son of energy, (*urjo-napat*)”; and also V.11.6, which we have already quoted earlier: Thee, O Agni, the Angirases found thee established in the secret place (*guham hitam*), lying in wood and wood (*vane-vane*).

And when we talk of light or fire in the Vedic texts, we do not always talk of the physical or figurative. “We must not imagine”, so says Aurobindo, “that the Vedic poets were crude and savage intellects incapable of the obvious figure, common to all languages, which makes the physical light a figure of the mental and spiritual, of knowledge, of an inner illumination”. (*Aurobindo*, Vol. X. p. 158).

Angiras is, then, not only the Agni-powers; in several verses, he has been referred to as also a Bṛhaspati-power. We have, for example, a line :

यो अद्रिभित् प्रथमजा ऋतावा
बृहस्पतिराङ्गिरसो हविष्मान्—(Rv. VI.73.1)
Bṛhaspati, breaker of the hill (the cave of the *panis*)
the first-born, who has the truth, the *angirasa*, he of
the oblation.

And similarly, we have in another verse a mention of Bṛhaspati as the *angirasa* :

प्र सप्तगुमृधीति सुमेधां बृहस्पतिं मतिरच्छा जगाति ।
य आङ्गिरसो नमसोपसद्योऽस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिं दाः ।
(Rv. X. 47.6)

The thought goes towards Bṛhaspati, the seven-rayed, the truth-thinking, the perfect intelligence, who is the *angirasa*, to be approached with obeisance.

Indra is also described as becoming an *angirasa*, or as becoming possessed of the *angirasa* quality (I.100.4); he would like to have all the epithets of Angirases :

सो अङ्गिरोभिरङ्गिरस्तमो भूद् वृषा वृषिभिः सखिभिः सखा सन् ।
ऋग्भिः ऋग्मी गातुभिर्ज्येष्ठो मरुत्वान् नो भवत्विन्द्र ऊती ॥
(Rv. I. 100.4)

Indra in becoming the *angirasa* becomes *marutvan*, possessed of, or companioned by the *maruts*, luminous and violent gods of the storm and the lightning, uniting in themselves the vehement powers of *vayu* (wind), breath, the Lord of life, and the force of *agni*, the seer-will.

Maruts are even said to be as it were “Angirases with their Sama (साम) hymns, they who take all forms.”:

विश्वरूपा अङ्गिरसो न सामभिः (Rv. X. 78.5)

It must also be remembered that Usa has also been invoked in terms of Angirasa; Usa has been described as *angirastama*, and *indratama*. It is so, because the power of *agni*, the *angirasa* power, manifests itself also in the lightning of Indra and in the rays of the Dawn, for we have, in VII.79.2-3 :

व्यञ्जते दिवो अन्तेष्वक्तून् विशो न युक्ता उषसो यतन्ते ।
 सं ते गावस्तम आवर्तयन्ति ज्योतिर्यच्छन्ति सवितेव बाहू ॥ (2)
 अभूदुषा इन्द्रतमा मघोन्यजीजनत् सुविताय श्रवामि ।
 वि दिवो देवी दुहिता दधात्यङ्गिरस्तमा सुकृते वमूनि ॥ (3)

(Rv. VII. 79.2-3)

The Dawns make their rays to shine out in the extremities of the heaven; they labour like men, who are set to work. The rays set fleeing the darkness; they extend the light as if the Sun were extending its two arms.

Usa has come into being most full of Indra power (*indratama*), opulent in riches, and has given birth to the inspirations of knowledge for our happy going (for good and bliss), the goddess, daughter of heaven, most full of *angiras-hood* (*angirastama*), orders her riches for the doer of good works. (*Aurobindo*).

THE MARUTS, SARAMA AND PANIS

The hymn 6 of the First Book of the R̥gveda for the first time refers to Maruts; its stanzas 4 to 9 are devoted to this *devata* (deity). In this *sukta*, there is a beautiful stanza for Indra :

केतुं कृष्वन्नकेतवे पेशो मर्या अपेशसे ।

समुषद्भिरजायथाः ॥ (R̥v. I.6.3)

Mortals, you owe your birth (to such an Indra) who with the rays of the morning gives sense to the senseless and to the formless form. (*Wilson.*)

The Maruts are invoked with Indra, both rejoicing and of equal splendour (मन्दू समानवर्चसा I. 6. 7). Maruts are not alone; they come in troops; they stay somewhere in the region of sky or come from the solar space :

अतः परिज्मन्नागहि दिवो वा रोचनादधि (R̥v. I. 6. 9).

According to the Scholiast, there is a reference to the *asuras*, named *panis*, who are supposed to have stolen cows of the gods or of the *angirases*, and hidden them in a cave, where they were discovered by Indra with the help of the bitch *sarama*. A dialogue between *sarama* and robbers, *panis* is given in the hymn X. 108, in which she conciliates them. In other passages the cows are represented as forcibly recovered by Indra with the help of the Maruts.

In another hymn I. 15, Indra not only drinks *soma* in the company of *rtu* (divinified *season*), but the *maruts* also join in it. The hymn I. 64 is collectively devoted to the Maruts, where the Maruts are the senders of rain, and ripeners of fruits :

वृष्णे शर्धाय सुमखाय मरुद्भ्यः । (1)

These Maruts are born handsome and vigorous from the sky : they are the sons of Rudra, the conquerers of the foes, pure from sin, purifiers of all, radiant as suns, powerful as evil spirits, diffusers of rain drops and of fearful forms :

ते जजिरे दिव ऋत्वाऽम उक्षणो रुद्रस्य सूर्या अमुरा अरेपमः ।
पावकासः शुचयः सूर्या इव सत्त्वानो न द्रप्मिनो घोरवर्पमः ॥

(Rv. I.64.2)

These Maruts decorate their persons with various ornaments; for elegance, they have brilliant jewelery on their breasts; lances are borne upon their shoulders; they are leaders, born from the sky, of their own accord.

चित्त्रैरञ्जिभिर्वपुषे व्यञ्जते वक्षः सु रुक्मां अधि येतिरे शुभे ।
अंसेष्वेषां नि मिमृक्षुर्ऋषयः साकं जजिरे स्वधया दिवो नरः ॥

(Rv. I.64.4)

These Maruts are very brave persons; in the battles, they roar like lions (मिहा इव नानदति, 8). On the other hand, they are benevolent to men (नृषाचः, 9); they scatter the nutritious waters; as grooms they lead forth a horse; they bring forth for its rain the fleet-moving cloud, and milk it thundering and unexhausted (6). They are vast, possessed of knowledge, bright shining, like mountains in stability, quick in motion, and like elephants, they put vigour in their ruddy mares (7). These Maruts, again, are the augmenters of rain; they drive with golden wheels the clouds asunder (11). These Maruts have been invoked for durable riches, attended by posterity and for riches reckoned by hundreds and thousands and ever increasing (15).

The hymns I.85-88 are again devoted to these Maruts, with additional informations. Sometimes, they decorate as females; they are gliders through air; they are the sons of Rudra (रुद्रस्य सूनवः); sometimes they yoke deer to their chariots for getting rain released from clouds; and thence they moisten the Earth like a hide with water :

प्रयद् रथेषु पृषतीरयुग्ध्वं वाजे अद्रि मरुतो रंह्यन्तः ।
उतारूपस्य विष्यन्ति धाराश्चर्मवोदभिर्व्युन्दन्ति भूम ॥ (Rv. I.85.5)

Maruts have numerous achievements to their credit. Indra slays Vrtra (the coverer) with the help of Maruts. By their power, they bore the well aloft, and clove asunder the mountain that obstructed their path; they brought the crooked well to the place (where the *muni* was), and sprinkled the water on the thirsty Gotama*; the variously radiant Maruts came to his succour gratifying the desire of the sage with life sustaining waters (11).

जिह्वां नुनुद्रेऽवतं तया दिशा सिञ्चन्तुत्सं गोतमाय तृष्णजे ।
आ गच्छन्तीमवसा चित्रभानवः कामं विप्रस्य तर्पयन्त धामभिः ॥
(Rv. I. 85. 11)
(Thirsty Gotama's reference is also in I.88.4-5).

Maruts are in possession of swift-moving cars in which they fly like birds along well-defined paths; they collect clouds from the firmament and release water from them.

Maruts have been invoked to come with their brilliant light-moving, well-weaponed, steed-harnessed chariots, and they descend like birds, bringing with them abundant food :

आ विद्युन्मद्भिर्मरुतः स्वकै रथेभिर्याति ऋष्टिमद्भिरश्वपणैः ।
आ वर्षिष्ठया न इषा वयो न पतता सुमायाः ॥ (Rv. I.88.1)

Combining with the solar rays, these Maruts willingly pour down rain for the welfare (of people):

श्रियसे कं भानुभिः सं मिमिक्षिरे
ते रश्मिभिस्त ऋक्वभिः सुखादयः । (Rv. I. 87.6)

* Based on such Vedic verses, we have a legend, that Rsi Gotama, being thirsty, prayed to the *maruts* for relief who thereupon brought a well from a distance to his hermitage. The same legend appears in reference to Asvins (Nasatya) who raised up the well and made the base, which had been turned upwards. He curved mouth, so that the water issued for the beverage of the thirsty Gotama. (Rv. I. 116.9)

By scattering the clouds (or the first born of the clouds, *ahi*) and dispersing the darkness, Indra may be said to be the parent of the Sun and day light (आत्सूर्यं जनयन् द्यामुषासम्, I.32.4). In the struggle against this coverer, Vṛtra, or *ahi* (the clouds, the darkness), Maruts also accompanied Indra, but they did not attack Vṛtra; they merely stood nigh and encouraged Indra, saying, "O Indra, O Lord, strike: show thyself a hero" (*brahmana*); for we have, "verily, Indra, thou hast slain the wealthy barbarian with thine adamantine (bolt); thou singly assailing (him), although with auxiliaries (the Maruts) at hand."

विधीहि दस्युं धनिनं घनेनैकश्चरन्नुपशाकेभिरिन्द्र । (Rv. I. 33.4)

We have in the Aitareya Brahmana [III. 16 (Xii. 5)], the lines: "when Indra had slain Vṛtra, all the deities left him, thinking, 'He had not laid (him) low', the Maruts only his true comrades, did not leave; the Maruts, true comrades are the *breaths*; the breaths did not then leave him". We have a further passage in the Aitareya Brahmana : Indra, being about to slay Vṛtra, said to all the deities, 'Do you support me: do ye call to me'. Be it so', (they replied). They ran forward to slay. He (Vṛtra) perceived. They are running hither to slay me; well let me terrify them'. Against them he breathed forth. Before his snorting in haste, all the gods ran away, but *the maruts did not abandon him*, saying, 'Smite, O blessed One; strike, show thy strength'; they supported him. Seeing this the seer declares :

'Before the snorting of Vṛtra in haste, all the gods, thy comrades, abandoned thee. With the Maruts, O Indra, be there friendship for thee'.

'Then shalt thou conquer ever foe'. Thus Indra realized, these Maruts are indeed his friends. They showed me love: Well, let me give them a share in this litany. [Ait. Br. III. 20 (xii. 9)].

These Maruts, the vital breaths, are thus the only

friends of Indra, the self-consciousness.

There is another text in the Rgveda, I.37.5. Praise the sportive and the restless might of the Maruts, who were born amongst kine (*gosu-marutam*, गोषु मरुतम्) (the tribe of Maruts among the cows); and whose strength has been nourished by the enjoyment of milk.

प्रशंसा गोष्वध्य क्रीळं यच्छर्धो मारुतम् ।
जम्भे रसस्य वावृधे ॥ (Rv. I.37.5)

Here in the text, as has been pointed out by M. Langlois, the cows represent the clouds, and milk the rain. Aurobindo takes the psychological interpretation. A text further says that Maruts were born of milk for *pr̥sni* : पृश्निर्यै वै पयसो मरुतः (*pr̥sni*=*dhenu*=milch cow). In this connection we have : “That you, sons of *pr̥sni*, may become mortals and your panegyrist become immortal.

यद् यूयं पृश्निमातरो मर्तास्य स्यातन ।
स्तोता वो अमृतः स्यात् ॥ (Rv. I.38.4)

Maruts are further known to be the partakers of the evening oblations (I.87.1), and hence they are so often known as *ijisinah* (ऋजीषिणः) :

प्रत्यक्षमः प्रतवसो विरप्शिनो ऽनानता अविथुरा ऋजीषिणः ।
जुष्टतमासो नृतमासो अञ्जिभिव्यानिजे केचिदुखा इव स्तुभिः ॥
(Rv. I.87.1)

Annihilators (of adversaries), endowed with great strength, loud-shouting, unbending, inseparable partakers of the evening oblation, constantly worshipped and leaders (of the clouds), (the Maruts) by their personal decorations, are conspicuous (in the sky), like certain rays of the sun (or of stars=*str̥bhiih*). (*Wilson.*)

The Scholiast, Sayana, has proposed various etymologies of name Marut (I.87.4), some of which have been

borrowed from Yaska, the Nirukta XI.13*. They *sound* (*ruvanti*, रुवन्ति from √*ru*), having attained mid-heaven (*mita*, मित); or, they *sound* without measure (*amitam*); or they *shine* (from √*ruc*) in the clouds made (*mitam*) by themselves; or they *hasten* (*dravanti*) in the sky. It has further been said, that all the minor divinities that people the mid-air are styled as Maruts; all females whose station is the middle-heaven, the all-pervading masculine *vayu* and all the troops (of demigods) are Maruts. Sayana in this connection refers to the mythology of the birth of forty-nine Maruts, in seven troops, as the sons of Kasyapa. In the Satapatha Brahmana, II.5.1.13, we have a mention of seven-seven (= 7×7=49) Maruts (मृत्न मृत्न हि महतो गणाः) whilst in the Jaimini Brahmana, we have a reference to 40 Maruts (चत्वारिंशत् महतो देवाः),—perhaps the remaining nine are the goddesses, like *marici* (मरीचि) etc.

Marici is perhaps the best amongst the Maruts. About three *maricis*, we have in the Satapatha Brahmana (V.3.4.21): एता वा आप स्वराजो यन् मरीचयः, ता यन् स्यन्दन्तद्वाव्योऽन्यस्या ... उत्तराधरा इव भवन्त्यो यान्ति, which means the self-luminiscent water aggregates dispersed in space constitute *marici*; these aggregates move up and down.

The Satapatha also mentions of the Maruta-rays (मारुत-रश्मयः), different from the Sun's rays. Perhaps the Marut-rays and the *maricis* are radiations scattered by water-aggregates, and they exhibit brilliant colours. (*mita-rocinah*).

The Nirukta quotes the verse I.88.1 in the context of Maruts:

आ विद्युन्मद्भिर्महन्. स्वर्के रथेभिर्यान् ऋष्टिमद्भिर्गुणवर्णैः ।

आ वपिष्ठया न इषा वयो न पन्नता सुमायाः ॥ (Rv. I.88.1)

Come, Maruts, with your brilliant light-moving, well-weaponed, steed-harnessed chariots; doers of good deeds, descend like birds (and bring us) abundant food. (*Wilson*).

*अथातो मध्यस्थाना देवगणाः । तेषां मरुतः प्रथमागामिनो भवन्ति । मरुतो मित-राविणो वा । मितरोचिनो वा । महद् द्रवन्तीनि वा । तेषामेषा भवति, Nir. XI. 13). *Ma-rutah*, of measured sound; or of measured brilliancy (√*mi* √*ruc*); or they run away with much (*mahad*+ *dru*).

Whilst explaining the word *marut* in the *Ugadesa*, Dayananda writes: अथैव मारुतान् वा म मरुत् मनुष्यजान् एवम वा (I.94). This means, one who is killed, or the one who kills is *marut*: it may mean men in general and wind (or air) also.

To Dayananda, Maruts are the important persons of a society occupying high offices, and therefore, he has translated the term differently according to the context. The same has been recommended by Yaska also: मरुत् मरुतान् मरुता निर्वेवमव्यं प्रवरणात्कुलं वा पुत्रापरममव्यैवैव मित्ता वरुतान् (Dayananda). We shall refer to Dayananda's interpretation of Maruts in a few cases from the Yajurveda:

- (i) Learned men, guests and the *ṛviks* (participators in the *ṛgvids*) (Yv. III. 44).
- (ii) The householders (Yv. III. 45).
- (iii) Wind or air (Yv. XV. 13).
- (iv) Men in groups (Yv. XVII. 1, 80-83).
- (v) Disanguished commanders of an army (Yv. XVII. 47).
- (vi) Men of learning (Yv. XVII. 86).
- (vii) Heads of the State (king), people, priest, and men of learning. (Yv. XVII. 86).
- (viii) Mortal men (Yv. XXXIV. 48).
- (ix) Souls in general (Yv. XXXIX. 7).

In the *Rgveda*, the entire *suktas* (hymns devoted to Maruts) are: I. 37-39; 64; 85-88; 166; 167; 172; II. 34; V. 52-61; 87; VII. 56-59 and VIII. 7.

In these *suktas*, Dayananda interprets Maruts (I. 37) as the characteristic (good or evil) of wind (I. 37.38) and Maruts are those persons who are vested with the qualities of wind: e.g., in I. 37.12 Maruts are the people of state, even heads of army; in I. 38.3, people speedy in movements like wind; in I. 38.80 as simply wind; in I. 39.11 as the adepts in Yoga; in I. 39.1, 8, 9, 10, as men of learning; in I. 64.1, 6, as wind; in I. 64.9, as *ṛviks* well-versed in technology; in I. 64.14 as men vested with the qualities of wind; in I. 85, as wind or wind-like; in the soldiers and commanders of army; in I. 87.2 as the

employed in public bodies; in I.88.1 as the head of a state, or even people; in I. 166.1, as men in general; in I.166.3 as wind; in I.166.11,12 men working with the speed of wind or efficiency of vital breath; in I.166.9,14, men with the valour and strength of wind; in I.166.13; I.167.6; I.172.1, men loving as vital breath; in I.167.9, as strong people; in I.167.11; II. 34.8,9, as men of learning; in II. 34.1,2,5,6,11,15; V. 52.1-4, as mortals or men: again in V. 52.6 as wind; *maruta* (मारुत) also as belonging or pertaining to men of learning in V.52.1,3, and similarly else-where in the Fifth Book where he favours the interpretation as "men in general".¹

"Indra, in becoming the Angirasa", so says Aurobindo, "becomes Marutvan, possessed of or companioned by the Maruts, and these Maruts, luminous and violent gods of the storm and the lightning, uniting in themselves the vehement power of Vayu, the Wind, the Breath, the Lord of Life, and the force of Agni, the Seer-Will are, therefore, seers who do the work by knowledge, कवयो विद्मन्ता अपमः, as well as battling forces who by the power of the heavenly Breath and the heavenly lightning overthrow the established things, the artificial obstructions, कृत्रिमाणि रोधामि, in which the sons of Darkness have entrenched themselves, and aid Indra to overcome Vṛtra and the Dasyus. They seem to be in the esoteric Veda the Life Powers that support by their nervous or vital energies the action of the thought in the attempt of the mortal consciousness to grow or expand itself into the immortality of the Truth and Bliss". (*Aurobindo*, Vol. X. p.163).

These Maruts have been described in VI. 49.11, as acting with the qualities of the Angirasa (*angirasvat*), "O young seers or powers of the sacrifice Maruts, come uttering the word to the high place (or desirable plane of earth or the hill, अधि सातु पृष्णेः, VI. 6.4., which is probably the sense of *varasyam* according to Aurobindo), powers increasing, rightly moving (on the path. *gatu*) like the Angirasa, give joy even to that which is not illumined (अचित्रम्), that which has not received the varied light of

1. For मरुत् see V. 52.5.6; for मारुत V. 52. 8,13,14, (मारुतं, मारुतं गणम्).

the dawn, the night of our ordinary darkness". The Maruts have also been said to be as it were "Angirasas with their Saman hymns, they who take all forms (विश्वरूपाङ्गिरसो न सामभिः).

In the conquest over darkness, the circumscribing Night (रात्री परितक्म्या, V. 30.14), *vrtra ahi, sambara* (I. 59.6) and *vala*, the Titans, Giants, Pythons, subconscious powers, who hold the light and the force in themselves, in their cities of darkness and illusion, not only Indra, but Maruts. Angirasas and also *pitrs*, the human fathers, have played a very important role.

It appears that this colossal darkness, the supra-mental nescience, in our struggle never gives it up to man, the mental being. The struggle is incessant and would ever go on in our inner realms with fresh vigours on either side. This nescience, or ignorance, has not merely to be cut away from us, but broken up and into, and made to yield up the secret of light and good and infinity (*satya, rta and brhat*). Out of this death, that immortality has to be conquered. "Pent up behind this ignorance", says Aurobindo, is a secret knowledge and a great light of Truth; prisoned by this evil is an infinite content of good; in this limiting death is the seed of a boundless immortality". (Vol. X. p.110).

Sarama and Panis—In this conquest over ignorance, an important role has also been played by Sarama (सर्मा), about whom a legend was interwoven and who has come to be known as the Hound of Heaven, a bitch, accompanied with two Sarameya (सारमेयौ) dogs, white and black with four eyes (X. 14. 10-11).¹ This hymn is normally known to be the Funeral Hymn, where these two dogs, sons of Sarama, are messengers of Yama; but in fact, this hymn is not one of Death, so much as a hymn of Life and Immortality. It is worth noting the real character of Yama and his two dogs in the Vedic Text. In the Rgveda, Yama is not the god of Death but is some sort of the Sun; in the Asya Vamiya Sukta (I. 164), it is one of the names

1. अतिद्वय सारमेयो श्वानो चतुरक्षो शबलो साधुना पथा । (Rv. X. 14.10)

यौ ते श्वानौ यम रक्षितारौ चतुरक्षौ पथरक्षौ नृचक्षसौ । (Rv. X.14.11)

of the Sun (as well as of the Supreme Self), the other names being Indra, Mitra, Varuna, Agni, Suparna Garutman, and Matarisvan (46). Pusan and Yama both in the Isa Upanisad (16) are the appellations of the Sun (or God with Divine Light), or Yama is one of the twin children of the wide shining Lord of Truth. Yama is the guardian of Dharma, the Law of the Truth (सत्य धर्म) :

द्विष्मयेन पात्रेण सत्यस्यापिद्रितं मुखं

तत्त्वं पूषन्तपावृणु सत्यधर्मस्य दृष्टये ॥ (Isa. 15)

The face of Truth is covered with a brilliant golden lid; that dost thou remove, O Pusan, O fosterer, the law of the truth, for sight (15).

पूषन्तेकैर्ये यमसूर्ये प्राजापत्या व्यूहं रश्मीन् समुह ।

तेजो यन्ते रूपं कल्याणतमं तन्ने पश्यामि योऽन्मात्रादित्ये पुण्या

मोऽमावहम् । (Isa. 16)

O Pusan (O fosterer), O sole seer, or ordainer (Yama), O illuminating Sun, O Power of the Father of Creatures (Prajapati), marshal thy rays, draw together thy light; the Lustre which is thy most blessed form of all, that in Thee I behold. The Purusa there and there, He am I. (Isa. 16).

And so Yama is the fosterer, very much of the group of the Sun, Prajapati, Pusan, connected with Eternal Truth and Divine Light. His messengers (यमस्य द्वौ, X 14.12), the two sons of Sarama, should also be somehow connected with this Truth and Enlightenment. The Hymn X. 14 has to be taken in this light: The soul of the heaven-ascending mortal is bidden to "outrun the two four-eyed varicoloured Sarameya dogs on the good path."

अतिद्वयं सारमेयो ष्वालौ चतुश्चो जवलो साधूना यथा । (P. X. 14.10)

Of that path to heaven, they are the four-eyed guardians, protecting man on the road by their divine vision.

and Yama is asked to give the man an escort to the soul on its way (योऽन्ते श्वालो यमं रक्षित्वागं कुरुयात् ष्विचक्षौ दृष्टवन्मा) These

dogs are "wide moving, not easily satisfied", and range as the messengers of the Lord of the Law (*yama*) among men. And the hymn prays, "May they (the two dogs) give us back bliss here in the unhappy (world) so that we may look upon the Sun:

उरुणसावसुतृषा उदुम्ब्रतो यमस्य दूतो वरती जनां अनु ।
नावस्मभ्य दृश्ये सूर्याय पुनर्दानावसुतृषेह भद्रम् ॥ (Rv. X. 14.12).

The hymn X.108 is devoted entirely to a colloquy of Sarama and Panis. The information given in this hymn is also contained in the earlier references to Sarama in the Rgveda implicitly or explicitly: I.62.3; 72.8; III.31.6; IV.16.8; and V.45.7, 8.

इन्द्रस्याङ्गिरसा चेष्टो विदद् सारमा तनयाय वानिम् ।
वृष्टस्पतिर्मिनदत्रिं विदद् गाः समुन्निनामिषाविशन्त नरः ॥ (Rv. I.62.3)

When the search was set on foot by Indra and the Angirases, Sarama secured food for her young; then Brihaspati slew the devourer and rescued the kine, and the gods, with the cattle, proclaimed their joy aloud.

स्वाध्वो दिव आ जान यद्द्वी रापो दुग्धे वृत्तजा अजानन् ।
विदद् गव्य सारमा दृष्टममुके येनानु क मामृषी भोजने विद् ॥

(Rv. I.72.8)

The seven pure rivers that flow from heaven, (are directed, Agni, by thee: by thee the priests), skilled in sacrifices, knew the doors of (the cave where) the treasure, (their cattle), were concealed; for the Sarama discovered the abundant milk of the kine, with which man, the progeny of Manu, still is nourished

Sarama, of course, is some power of the Light, and probably of the Dawn. The Vedic texts so often refer to the struggle between Indra and the Sons of the Cave; the struggle is symbolic between the powers of Light and Darkness.

I shall again repeat here, as I have done elsewhere,

that, as Aurobindo also says (Vol. X.p.133), all the gods (the divine virtues) are conquerers and givers of the cows, the horses and the divine riches: but it is especially, the great deity, Indra, the *self*, who is the hero and fighter in this struggle or warfare and who wins for the man (the human complex) the Light and Force. Cow evidently stands for light, and *horse* for force. Therefore, Indra is constantly addressed as the master of the herds, *gopati*; he is even imaged himself as the cow and the horse; he, again, is the good milker whom all the persons of wisdom, the seers, wish to milk and what he yields are perfect forms and ultimate thoughts; he is *ṛṣabha* (वृषभ) or the Bull of the herds; his is the wealth of cows, the enlightenment, and horses, the impelling forces for attaining enlightenment and beatitude; which all of us covet. And therefore, we have a verse:

गावो भगो गाव इन्द्रो मे अच्छान् गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः ।
इमा या गावः स जनास इन्द्र इच्छामीद् धृदा मनसा चिदिन्द्रम् ॥

(Rv. VI. 28.5)

O people, these that are the cows, they are Indra; it is Indra I desire with my heart and with my mind.

This identification of cow and Indra is also very significant.

The *dasyus* who withhold or steal the cows are called the *panis*. Remember that these *dasyus* or *panis* are not historical people; they in the Veda do not represent a race either. They are one of us, and are present in all of us; and against them we have to wage a war, since they steal away our coveted riches, our cows, our horses, which have to be ravished from them by violence. The Arya is a personification of virtue and divine thoughts; he has to be constantly at guard against *dasyus*, a synonym of evil thoughts, wickedness, the nescience and darkness. It is so often that *dasyus*, the devils, take possession of us, they steal our virtues, they cover our wisdom with ill-thoughts, and thus they steal our cows, horses and other riches. In that case, *with the aid of all the gods*, the Self, Indra, has to discover and recover the lost wealth.

The *dasyus* who withhold or steal the divine wealth,

the cows, are called the *panis*, a word originally meaning doers, dealers or traffickers; they are misers of the extreme. In the Unadi-kosa (IV. 119), the word *Pani* has been explained by Dayananda as “यः पणायति व्यवहारति, स पणिः, वणिग्वा.” The market place or lane of trade or business is known similarly *vipanīh* (विपणिः). At another place (II.71) the similarity between the *vanik* (the trader or businessman) and *pani* has been shown thus :

पणायति व्यवहारतीति वणिक्, वैश्यो वा; प्रजादित्वात् स्वार्थे ऽङ् वणिजः ।

Normally the term *pani* is not derogatory, but when the same person, the same dealer, becomes a hoarder, a black-marketeer, a miser, a stealer, then the term stinks of an evil connotation*. In relation to Indra, Br̥haspati, cows, the Angiras, Sarama, and the Sarameya dogs, the word *pani* stands under a malevolent category.

The Nirukta (II.16;17) discusses the verses I. 32.10;11 in details :

अतिष्ठन्तीनामनिवेशनानां काष्ठानां मध्ये तिहितं शरीरम् ।

वृत्रस्य निष्यं विचरन्त्यापो दीर्घं तस्य आशयदिन्द्रशत्रुः ॥ (Rv. I.32.10)

The waters carry off the nameless body of Vṛtra, tossed into the midst of the never-stopping, never-resting currents. The foe of Indra has slept a long darkness. (*Wilson*).

दासपत्नीरहिगीषा अतिष्ठन् निर्मुदा आपः पणिनेव गावः ।

अपा बिलमपिहितं यदासीद् वृत्र जघन्वाँ अप तद् ववार ॥ (Rv. I.32.11)

The waters, the wives of the destroyer, guarded by *ahi* stood obstructed like the cows by *pani*; but by slaying Vṛtra, Indra set open the cave that had confined them. (*Wilson*).

Commenting on the latter verse (11), Yaska says :

पणिर्वणिग्भवति । पणि. पणनात् । वणिक् पण्यं नेनेक्ति, that is, *pani* is,

* Similar to the word *pani*, in English language the word *jew* has double connotations (i) one who professes Judaism (goods sense), (ii) usurer trader who drives hard bargains (derogatory).

one who trades, who is engaged in business; who enhances the value or worth of a saleable article by giving a cleansed appearance (*nenekti*) (II.17). Regarding *vṛtra*, the comment says:

वृत्रो वृणोतेव्री । व्रतेवेव्री । वधतेव्री ॥

यदवृणोतेनदु वृत्रस्य वृत्रत्वम् इति विज्ञायते । यदवर्तते नदु वृत्रस्य वृत्रत्वम् इति विज्ञायते । यदवर्धते नदु वृत्रस्य वृत्रत्वम् इति विज्ञायते । (Nir II.17).

Vṛtra is derived from √*vṛ* (वृ), to cover, or from √*vṛt* (वृत्), to roll, or from √*vṛdh* (वृध्), to grow. *Vṛtra* is so-called because he covered, because he rolled and because he grew.

The chief of Panis is Vala (वल), a demon whose name signifies probably the "circumscriber" or "encloser", as *Vṛtra* means obstructor or enfolding coverer. "It is easy to suggest" so writes Aurobindo (Vol. X, p. 134), "as do the scholars who would read as much primitive history as possible into the Veda, that the *panis* are the Dravidians and Vala is their chief or god. But this sense can only be upheld in *isolated passages*: in many hymns, it is incompatible with the actual words of the *ṛsis* and turns into a jumble of gaudy nonsense their images and figures".

Vala dwells in a lair, a hole (*hila* बिल) in the mountains; Indra and the Angirasa *ṛsis* have to pursue him there and force him to give up his wealth: for he is Vala of the cows, वलस्य गोमतः (Rv. I.II.5). The Panis also are represented as concealing the stolen herd in a cave of the mountain which is called their concealing prison, (*vivara*, विवर) or the pen of the cows, *vraja* (व्रज), or sometimes in a significant phrase, *gavyam urvam* (गव्यमूर्वम्), meaning cowly wideness or the luminous wideness; the vast wealth of the shining herds. To recover this lost wealth, the sacrifice has to be performed; the Angirases or else Brhaspati and the Angirases together have to chant the true word or *mantra*; Sarama, the heavenly hound, has to find out the cows in the cave of Panis. Indra, strong with Soma-wine and the Angirases, the seers, his companions, have to follow the track, enter the cave or violently break open the strong places of the hill, defeat the Panis and drive

upward the delivered herds. Remember, Indra is not, then, the only god who can break open the tenebrous cave and restore the lost radiances. There are other deities to whom various hymns make the attribution of the great victory. Usa is one of them, the divine Dawn, mother of these herds. (VII.75.7)¹; Agni is another, who fights alone and sometimes with Indra too (VI.60.2)²; sometimes with Soma (I.93.4)³; sometimes Soma and Indra together (VI.44.2); sometimes the credit goes to Asvins also (VI.62.11)⁴; and also to Angirases (I.112.18)⁵; and so the Maruts (VI.66.8) as we have already seen, and also Pusan (VI.54.5, 6, 10). Sarasvatī is also a killer of the Panis. In this context we are told (I.100.18), that Sarama found the strong wideness of the cows. By right thought the seven Mighty Ones of heaven (the seven rivers) knew the Truth and knew the doors of bliss; Sarama found the strong wideness of the cows and by that the human creature enjoys.”

स्वाध्यां दिव आ सप्त यज्ञी रायो दुरो व्यूतजा अजानन् ।

त्रिदद् गव्यं सरमा दृहृक्पूर्वं येना नृ क मादृषी भोजने विद् ॥

(Rv. I.72.8)

Who are the Panis, who are the cows, who is Sarama, and who are the others who collectively give a form to the entire Vedic parable ? Is it the Sun of divine enlightenment, dwelling in darkness that has to be brought back from the innermost cavity of man, shrouded with evil thoughts. The cows are the Light of the Sun but in the Vedic Text, not of the mundane Sun which rises and sets every day in the celestial and earthly worlds. It is the Sun of Divine Light of spirituality which is to be invoked. It would be worth while to interpret the whole parable esoterically. *Thoughts* (dhi, धी) provide us with milk that

1. प्रति गाव उषसं वावशन्त । (Rv. VII.75 7)
2. ता योधिष्टमभि गा इन्द्र नूनमयः स्वहृषसो अग्न ऊकृहाः । (Rv. VI.60 2)
3. अग्नीषोमा चेति तद् वीर्यं वा यदमुष्णीतमवसं पणिं गाः । (Rv I 93 4)
4. दृहृहस्य चिद् गोमतो विव्रजस्य दुरो वर्त गृणते चित्रराती । (Rv VI.62.11)
5. याभिर्दुङ्गरो मनसा निरण्यथोऽग्रं गच्छथो विवरे गो अर्जसः । (Rv. I.112 18)

nourishes us, it is the spiritual Power (*asva*, अश्व), and Light or enlightenment (*go*, गो), which are to be invoked in our struggle against the dominating influence of darkness, Vṛtras, Dasyus or Panis. The inferior truth of this world is mixed with much falsehood and error (अनृतस्य भूरेः) (VII. 60.5); on the other hand, we have to proceed to the Home of Truth (सदनाद् ऋतस्य, I.164.47; IV.21.3), a place where we have the triplet—the Truth, the Right and the Vast (*satya*, *ṛta* and *bṛhat*; Atharva. XII.1.1). We shall have to march ahead on the paths of Truth (ऋतस्य पथ्याः, III.12.7). Here in this world, we are engaged in a fight against evils, sins and darkness. Gods belong to the side of truth and devils and satans to the side of untruth; our satanic adversaries have been given in the Vedic texts the names of Vṛtra, Vala, Dasyus, Panis, or their kings. These powers of darkness have concealed light from us; or they rob us of it, and thus obstruct the inflow of the streams of Truth (ऋतस्य धाराः, V.12.2; VII.43.4); they do not permit our soul to ascend as if. Let us, therefore, pursue our inner sacrifice; let us invoke all Divinities in us, muster our strength, and with their help ascend to the cherished goal. For this, we shall have to develop right thinking and right understanding, and pursue the path of right action (ऋतस्य प्रेषा, ऋतस्य धीतिः, I.68.5). We are on a battle on one hand which is also our sacred pilgrimage. To assist us, all of us have an Inner Fire, an Inner Flame as our path-finder, a guide, a leader, a torch, the light of consciousness. Let us all have a Sarama with us, an intuitive secret help to show a way where all other aids fail; then invoke other goddesses, Sarasvati, Ila, and Bharati. One who goes through the text of the Veda, the Divine Revelation, he would find this Grand Parable elaborated or hinted at in various forms. And within the mystic meaning of the parable is incorporated the entire code of our human life on both the lowest and highest planes of achievement,—this is the most sublime philosophy of the Vedic Dynamic Realism.

RSIS OR THE VEDIC SEERS

R̥gveda is homogeneous in structure

It has been the trend of the Western scholars to have differentiated between the different *mandalas* or Books of the R̥gveda, belonging to different dates, containing the material essentially differing in cultural levels and in being the compositions of different authors belonging to various schools. For example, Wilson writes : “The absence of any obvious dependency of the *suktas* upon one another is sufficiently indicative of their separate and unsystematic origin. That they are the compositions of the partiarchal sages to whom they are ascribed, is sometimes, apparent from allusions which they make to the name of the author or of his family; but these indications are of unfrequent recurrence, and we must trust in general to tradition, as preserved by the Anukramanikas (अनुक्रमणिका) for the accuracy of the appropriation. Their being addressed to the same divinity is a less equivocal test of community and they probably were composed in many instances by the heads of families, or of schools following a similar form of worship, and adoring in preference particular deifications. Besides the internal evidence afforded by difference of style, the hymns not unfrequently avow a difference of date; and we find some ascribed to *ancient rsis*, while others admit their being of *new* or *newest* compositions. The great variety of metres employed shows also a progressive developments of the language, which could have been the effect only of long and diligent cultivation.”

The Western mind, quite contrary to the Indian tradition, very readily discovers “progressive developments”, and usually works on the evolutionary hypotheses and is very much prone to ignore homogeneity of material. Wilson accepts certain uniformities in entire R̥gvedic

material when he says, "There can be little doubt, therefore, that they (the Books) range through a considerable interval, although, as far as respects their general purport, they belong to the same condition of belief, and to a period during which no change of any importance took place in the national creed. The same divinities are worshipped in a similar strain, and with one or two doubtful exceptions, which are possibly interpolations, or which may admit of explanation offer nothing that is contradictory or incongruous."

It is to the credit of Dayananda and later on also of Aurobindo to have declared in unequivocal terms that the Rgveda is one in all its parts. It cannot be treated in strata. To Dayananda, not only the Rgveda, but all the four Vedas go to constitute the Single Veda, as if Aurobindo says, "whichever of its ten Mandalas we choose, we find the same substance, the same ideas, the same images, the same phrases. The Rsis are the seers of a single truth and use in its expression a common language. They differ in temperament and personality; some are inclined to a more rich, subtle and profound use of Vedic symbolism; others give voice to their spiritual experience in a barer and simpler diction, with less fertility of thought, richness of poetical image or depth and fullness of suggestion. Often the songs of one seer vary in their manner, range from the utmost simplicity to the most curious richness. Or there are risings and fallings in the same hymn; it proceeds from the most ordinary conventions of the general symbol of sacrifice to a movement of packed and complex thought. Some of the suktas are plain and almost modern in their language; others baffle us at first by their semblance of antique obscurity. But these differences of manner take nothing from the unity of spiritual experience, nor are they complicated by any variation of the fixed terms and the formulae. In the deep and mystic style of Dirghatamas Aucathya as in the melodious lucidity of Medhatithi Kanwa, in the puissant and energetic hymns of Visvamitra as in Vasistha's even harmonies we have the same firm foundation of knowledge and the same scrupulous adherence to the sacred convent-

ions of the Initiates.”

Thus Dayananda and Aurobindo are one in accepting a type of uniformity and congruency in the entire Vedic fabric texture. The entire Veda propounds one single Vedic Philosophy (the philosophy of life which is capable of gradually lifting one from the lowest rung of human life to the highest transcendental one, and takes into account the interwoven fabric of the entire human corporeal complex, starting from the grossest exterior, and finally by and by merging into the most subtle interior).

VEDIC SEERS

There is, however, a fundamental difference between Aurobindo and Dayananda. To the former, the traditional Vedic *Rsis*, whose names are preserved for us in the *Sarvanukramanis* and which have been associated with the hymns, are the persons of divine experiences, which became media for the spiritual knowledge. Dayananda in this respect follows Yaska, the celebrated author of the *Nirukta*; to them these *rsis* or seers are the persons who gave us the expositions from time to time of the inner meanings of the revealed hymns. The revealed hymns existed much prior to them. Of course, their elaborate expositions of the hymns are not available to us. The Supreme Self is the creator of this vast phenomenal world, including our human complex and simultaneously, from the Self, we have received the Sacred Word (the Veda) too, and it was left to the ancient *rsis* to work out the coherency and congruency between all that was given to us as the Revealed Word and the truths that lie hidden in the ever-changing phenomenal universe. To Dayananda, the entire Veda is not the mystic enigma alone. The Vedas take us gradually from the *so-obvious simple truths* to the depths of transcendental mystic realities. The Vedas are meant for our today and tomorrow both.

I shall not enter into the details of this discussion. It is very creditable, almost miraculous, that the *Rg Samhita* is not only available to us with the *Samhita* and the *Pada-Pathas* we are in possession of numerous Vedic

indexes also. The Sarvanukramani (edited by Macdonell, Oxford, 1886) has been composed by Katyayana and it is, as its name indicates, a collection of various indexes for the R̥gveda. This work gives, in the form of Sūtras, the first words of every hymn, the number of verses in that hymn, the name and the family of the *ṛsi* to whom the hymn is ascribed, the *devata* (the deities) or the subject title to which the hymn is devoted, and the metre or metres in which the hymn is composed. We have another index also, known as the Arsanukramani which is ascribed to Saunaka and it enumerates the *ṛsis* of the Vedic hymns according to the Mandalas. There is another book, of great importance to us, known as the Bṛhad-devata, also ascribed to Saunaka. It constitutes a more or less exhaustive manual dealing with *devatas* (gods so to say) celebrated in various hymns of the R̥gveda. It contains almost forty legends referring to these gods, and is, therefore, an important work also. Some of the scholars place this book chronologically between the Nirukta on one hand and the Sarvanukramani on the other.

The Sarvanukramani provides a list of 407 *ṛsis* for the entire R̥gveda. We are obliged to V.G. Rahurkar for his monograph "The Seers of the R̥gveda", (Poona, 1964) for a detailed discussion on the subject of these *ṛsis*. The word *ṛsi* appears to have been variously derived. The Taittiriya Aranyaka¹ derives it from *abhi + a + rs* (to go upwards, to appear). Sayana derives it from *ṛs* (=to go)². He further gives the grammatic derivation from *ṛs + in*. Dayananda bases his derivation on the Nirukta VII. 3. Seers have visions of the mantras¹. *Ṛsis* have the penetra-

1. अजान ह वै पृश्नोऽस्तपस्य मानान् ब्रह्म स्वयम्भ्वम्यानषत तद् ऋषयोऽभवन् । (Tai. Ar. II. 9).
2. ऋष् गतो इति घातुः, वेदप्राप्त्यर्थं तपोनुतिष्ठतः पुरुषान् स्वयम्भूवेद पुरुषः प्राप्नोत् । (see Comm. on I. 12). इन् प्रत्ययान्त ऋषि शब्दः, "ऋष्यन्धक" (Ast. IV. 1.14) इति निपातनात् लघूपद गुणाभावः (Ast. IV. 1.14), कित् प्रत्ययो वात्र ज्ञेयः (Un. IV. 559).

Ṛsayah—मन्त्रार्थविदः (Yv. XXXI. 9) i. e. *ṛsi* is one who knows the sense of the Vedic verses. (Daya.); ऋषिर्दशनात्: *ṛsi* is so-called from his having vision (Nir. II. 11.); ऋषीणां मन्त्रदृष्टयो भवन्ति (Daya. on R̥v. I. 1. 2.); i.e.

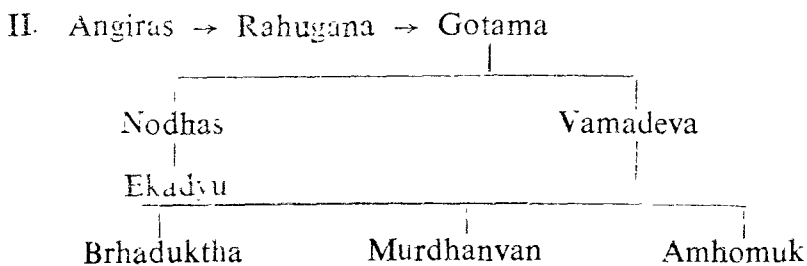
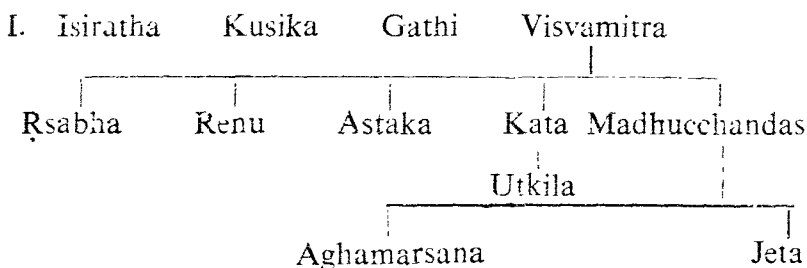
ting insight, through which they are able to interpret the correct sense of the Vedic Texts for the good of every one of us. They are not the authors of the mantras but only the interpreters. The moment the Vedas were revealed in the beginning of human creation of a developed mind, the ancient seers started giving a serious thought as to the correct interpretation of the Vedic Texts. Names of some of these interpreters have been traditionally handed down to us, as the *seers of the hymns*. (Rgghabhu, *Dayananda*, Chapter on Questions and Answers). In the beginning of the earliest culture, not to speak of the *proper nouns*, there were very few common names even. Many of the *ṛsis* have yet no names of their own, and they came to be known by certain terms or words occurring in the hymns which they had interpreted to the earlier society. The word thus occurring in the hymn is not a proper name, but later on in the history the *ṛsi* associated with this hymn came to be known by a term which occurs in a particular *mantra*. There is no history or historical names in the Vedic Texts. Later on in history, almost in all the periods, it was held sacred to give proper names out of the common terms occurring in the Vedic Texts. Later on in literature, mythological stories were concocted in connection with these seers. Wilson has ignored this traditional aspect of assigning names, and therefore, he has erred in many of his statements like “most of the *ṛsis* (associated with the Vedic Texts) are familiar to the legends of the Puranas, as Gotama, Kanwa, Bharadvaja, Vasistha, Visvamisra and others.”

The hymns of the Second Book are associated (as interpreters with the Seer Gr̥tsamada (गृत्समदः), the son of Sunahotra, of the family of Angiras (आङ्गिरसः शौनहोत्रः); those of the Third, to Visvamisra, (विश्वामित्र), his sons and his kinsmen; of the Fourth to Vamadeva (वामदेव); of the Fifth to Atri (अत्रि) and his sons, who are rather of equivocal nomenclature; of the Sixth, to Bharadvaja, (भरद्वाज); and of the Seventh, to Vasistha (वसिष्ठ) and his descendants.

seers have visions of their poetic compositions (Laksman Sarup on Nir. VII.3). The *ṛsis* have direct vision of the sense carried by the Vedic verses. (*Daya.*).

The *rsis* of the First and three last Books are more miscellaneous. It must be accepted and well realized that it would be futile to establish a chronological sequence to these Books—the order of these Books indicates neither the chronological sequence of their arrangement in the Samhita revelation or interpretation, nor the intellectual eminence, prominence or mystic depth nor the social families which are traditionally believed to have got associated with them.*

The genealogies of some of the *rsis* are given in the Sarvanukramani; for example :

*It has been sometimes suggested that the order of the Books Two to Seven is governed by the ascending number of hymns in these Books. The Second Book has the smallest and the Seventh has the greatest number of hymns. But this generalization fails to exist in the case of the Fourth and the Sixth Books, unless we rearrange the hymns in these Books as suggested by Bergaigne. Brough on the other hand points out that there is a striking symmetry of arrangement so far as the nucleus of the Rgveda is concerned. The Grtsamadas of Book II are the sole representatives of the Bhr̥gu (भृगु). Books IV, VI and VIII represent the three well-known subdivisions of the Angirasas, namely the Gautamas (गौतम), the Bharadvajas and the Kevala Angirasas represented by the Kanvas (कण्व). On the other hand, Books III, V and VII belong to the non-Bhr̥gu Angiras gotras, (F. G. Rothman)

[—(I.) इषिरथ, कुशिक, गाथी, विश्वामित्र, ऋषभ, रेणु, अष्टक, कट, उत्कील, मधुच्छन्दस्, अघमर्षण, जेता; (II.) अङ्गिरस्, राहुगण, गोतम, नोधस्, एकद्यु, वामदेव, बृहदुक्थ, मूर्धन्वान्, अंहोमुक्]

III. The *pravaras** of the Gotama family are given in the Asvalayana Srauta Sutras :

<i>Family</i>		<i>Pravaras</i>
Gotama	गोतम	Angiras, Ayasya, Gotama
Ucathya	उचथ्य	Angiras, Ucathya, Gotama
Rahugana	राहुगण	Angiras, Rahugana, Gotama
Somaraja	सोमराज	Angiras, Somaraja, Gotama
Vamadeva	वामदेव	Angiras, Vamadeva, Gotama
Bṛhaduktha	बृहदुक्थ	Angiras, Bṛhaduktha, Gotama

IV. The various Sutrakaras have given the *pravaras* of Atris (अत्रि) as follows:

<i>Sutrakara</i>	<i>Pravaras of Atris</i>
Baudhayana (बौधायन)	Atreya, Arcananas, Syavasva Atreya, Arcananas, Vadbhutaka Atreya, Arcananas, Gavisthira
Katyayana and Laugaksi (कात्यायन, लौगाक्षि)	Atreya, Arcananas, Syavasva Atreya, Gavisthira, Paurvatithi Atreya, Vamarathya, Pautrika
Apastamba (आपस्तम्ब)	Atreya, Arcananas, Syavasva Atreya, Arcananas, Gavisthira Atreya, Arcananas, Atitha

*The theory of *pravara* (प्रवर) is closely interwoven with that of *gotra* (गोत्र), the concept of *pravara* (literally “choice in vocation”, entered into several domestic ceremonies like marriage, mekhalabandhana, in the Sacred Thread ceremony, and in the Caulakarma. The word *pravara* denotes one or more illustrious ancestors of the sacrificer,—the family ancestor of repute, or prominent *mantrakya* (मन्त्रकृत), seer.

At the time of a ceremony, *hotr* (होतृ, one of the priests) enumerates the names from the ancestor down to the descendent, whilst *adhvaryu* (अध्वर्यु, another priest) recites them in the reverse order, i.e. from descendent going backwards to the ancestor. This is known as *pravaro-ccara* (प्रवरोच्चार).

Asvalayana
(आश्वलायन)

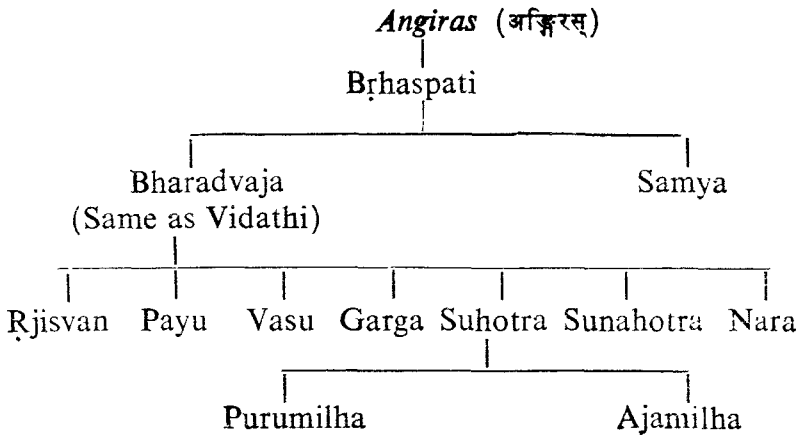
Atreya, Arcananas, Syavasva
Atreya, Arcananas, Gavisthira
Atreya, Arcananas, Paurvatitha

(आत्रेय, अर्चनानस् अर्चनानस्, श्यावाश्व, वाभूतक, गविष्ठिर, पौर्वातिथि, वामरथ्य, पौत्रिक, आतिथ).

More than fifty Atris (seers belonging to the family of Atri अत्रि, i.e. आत्रेयाः) have been mentioned in the R̥gveda:

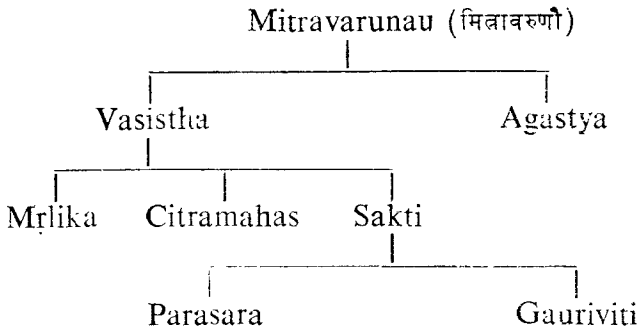
Budha, Gavisthira, Kumara (or vṛsa), Vasusruta, Isa, Gaya, Sutambhara, Dharuna, Puru, Dvita Mṛktava-
hasa, Vavri, Prayasvat, Sasa, Visvasaman, Dyumna, Bandhu, (Sabandhu, Srutabandhu or Viprabandhu),
Visvavara, Gauriviti, Babhru, Avasyu, Gatu, Samva-
rana, Prabhuvasu, Atri, Avatsara (Sadapṛṇa or
Sutambhara etc.), Sadapṛṇa, Pratiksatra, Pratiratha,
Pratiprabha, Svasti, Syavasva, Srutavid, Arcananas,
Ratahavya, Yajata, Urucakri, Bahuvṛkta, Paura,
Avasyu, Saptavadhri, Satyasravas, Atri Bhauma,
Evayamarut, Apata, Gopavana, Trita, Andhigu,
Visvakarman, and Bhuvana (and Sadhana).

V. The genealogy of the Bharadvajas (भरद्वाज), as provided by Sarvanukramani is something like this :

(भरद्वाज, बृहस्पति, विदथी, शंय, ऋजिष्वन्, पायु, वसु, गर्ग, सृहोत्र, पुरुमीकह, अजमीकह)

VI. Vasistha (वसिष्ठ) is the well known Rsi of the Seventh Book, and his genealogy has been formulated as below:

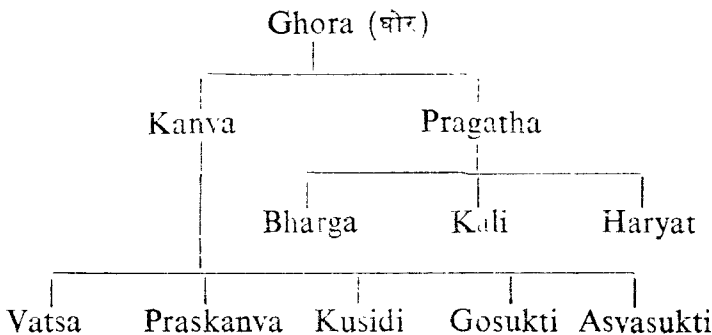

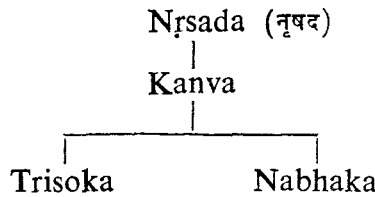
[वसिष्ठ, अगस्त्य, मृत्कीक, चिवमहम्, शक्ति, पराशर, गौरिवीति]

VII. About thirty members of the Kanva family are associated with the R̥gvedic hymns as Seers :

Ayu, Bharga, Brahmatithi, Devatithi, Gosukti (also Asvasukti), Haryat, Irimbithi, Kali, Kurasuti, Kusika, Kusidi, Kṛsa Matarisva, Medhatithi (or Medhyatithi), Medhya, Nabhaka, Narada, Nipatithi, Parvata, Pustigu, Pr̥sadhra, Pragatha, Praskanva, Sadhvamsa, Sasakarna, Suparna, Sobhari, Srustigu, Trisoka, and Vatsa or Punarvatsa).

One of the genealogies of the Kanva family is as follows:

[घोर, कण्व, प्रगाथ, वत्स, प्रस्कण्व, कुसीदी, गोसूक्ति, अश्वसूक्ति, कलि, हर्यत्, नृषद, कण्व, त्रिशोक, नाभाक]

VIII. Satarcins of the First Book—None of the *ṛsis* of the Vedic Texts is the composer of the poem; he is either the interpreter or (Seer) or the *samhitikaraka*, i.e. the one who assisted in the *collection*, the arrangements, and the compilation of the revealed hymns. Rahurkar in this connection observes, “Books I to X are generally believed to constitute the latest strata of the Ṛgvedic composition. On a careful examination of the suktas in these Books, however, it would seem that the above statement applies to the process of *Samhitikarana* in respect to these suktas rather than to their actual composition. The *ṛsis* of the First Book are referred to as *satarcinah*. They are so referred to under the assumption that each of these *ṛsis* (or the whole miniature family group relating to that *ṛsi*) has contributed hundred *ṛks* to the Ṛgveda Samhita.” In this respect, Rahurkar gives an interesting table :

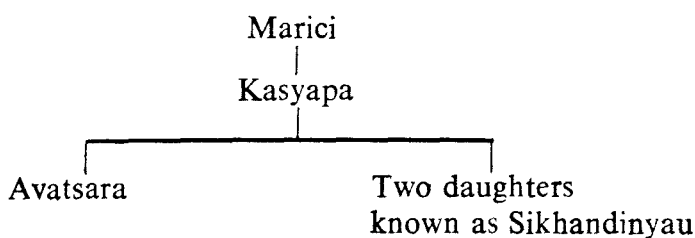
Group No.	Ṛsi	Patronym	Hymns	No. of verses
1.	Madhuchhandas	Visvamitra	1-11	102
2.	Medhatithi	Kanva	12-23	146
3.	Sunahsepa	Ajigarta	24-30	96
4.	Hiranyastupa	Angiras	31-35	71
5.	Kanva	Ghora	36-43	96
6.	Praskanva	Kanva	44-50	82
7.	Savya	Pajra	51-57	72
8.	Nodhas	Gotama	58-64	74
9.	Parasara	Sakti	65-73	91
10.	Gotama	Rahugana	74-93	204

Group No.	Rsi	Patronym	Hymns	No. of verses
11.	Kutsa	Angiras	94-115	192
12.	Kaksivat	Dirghatamas	116-126	153
13.	Parucchepa	Divodasa	127-139	100
14.	Dirghatamas	Ucathya	140-164	237
15.	Agastya	Mana	165-191	222

[मधुच्छन्दस्, मेधातिथि, शुनःशेष, हिरण्यस्तूप, कण्व, सव्य, नोधस्, पराशर, गोतम कुत्स, कक्षीवत् परुच्छेप, दीर्घतमस्, अगस्त्य]

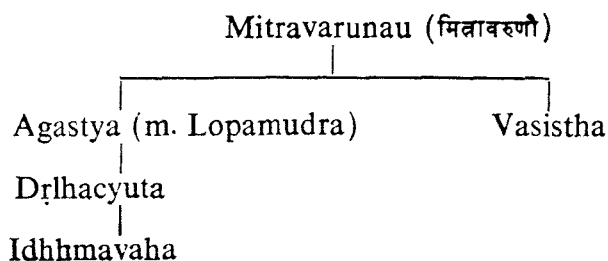
Of course, as would be seen from this table, the concept of *satarcinah* will have to be modified; Gotama, Dirghatamas and Agastya are associated with more than 200 *ṛks*, whilst three of the *ṛsis* (Hiranyastupa, Savya and Nodhas) are associated with near about 73 Mantras only.

IX. The genealogy of the Kasyapa (कश्यप) family as given in the Sarvanukramani is as follows:

[मरीचि, कश्यप, अवत्सार, शिखण्डिन्यौ]

X. The genealogy of Agastya, according to the Sarvanukramani is as follows:

[अगस्त्य, लोपामुद्रा दृक्हच्युत, वसिष्ठ]

XI. Seers of the Pavamana Book—The hymns of the Ninth Book are addressed to a single deity, the Pavamana Soma; the other Books have also hymns devoted to Soma. Many of the seers associated with the hymns of the Ninth Book figure in other Books too: e.g. Madhucchandas (IX.1), Medhatithi (IX.2. 4), Sunahsepa (IX.3); Hiranyastupa (IX.69), Asita and Devala (IX 5-7, 8-24), Drlhacyuta (IX.25), Idhmavaha (IX.26), Rahugana Gotama (IX.107), Syavasva (IX.32), Trita (IX.102), Rahugana (IX.37-38), Medhyatithi (IX. 41-43), Nidhruvi (IX. 63), Kasyapa (IX.64,67,4-6,91,92,113-114), Vatsapri-Bhalandan (IX.68), Renu (IX.70), Kaksivan (I. 116-125; 126, 1-5; IX.74), Vasu (IX. 80-82), Vena, (IX.85), Atri Bhauma (IX.67.10-12; IX. 86.41-45; X.137.7), Gr̥tsamada (IX.86.46-48), Vasistha (IX. 90), Nodhas (IX. 93), Kanva (IX. 94), Praskanva (IX. 95) Pratardana Daivodasi (IX.96), Vasistha (IX.97.1-3), Pramati (IX. 97.4-6), Vṛṣagana (IX. 97.7-9), Manyu (IX. 97.10-12), Upamanyu (IX. 97.25-27), Vasukra (IX. 97.28-30), Parasara Saktya (IX. 97.31-44), Kutsa (IX. 97.45-48), Ambarisa (IX. 98), R̥jisvan (IX. 98), Rebhasunu (IX. 99-100), Visvamitra (IX. 101.13-16), Parvata and Narada (IX. 104-105), Gauriviti (IX.108.1-2), Sakti (IX.108.14-16), R̥nancaya (IX.108. 12-13) and Tryaruna and Trasdasu (IX.110).

The following are the seers who are in no way associated with the Books I to VIII but almost exclusively belong to Book IX:

Nṛmedha, Priyamedha, Bindu, Prabhuvasu, Bṛhanmati, Ayasya, Kavi, Ucathya, Avatsara, Amahiyu, Jamadagni, Bhṛgu¹, Vaikhanasah. The Seven Seers

1. The Sarvanukramani mentions the following thirteen members of the family of the Bhṛgu as seers of the Ṛgvedic mantras: Ita (X.171), Usnas (IX.87-89), Kavi (IX.47), Kṛtnu (VIII.79), Cyavana (X.19), Jamadagni (III.62.16-18; VIII.101; IX.62.65,67), Tanva (IX.93), Nema (X. 89), Prayoga (VIII.102); Pṛthu (X.148), Rama (X.110), Somabuti (II. 4), Syumarasmi (X.77).

(Saptaṛṣi)¹ Vatsapri Bhalandana, Ṛsabha Vaisvamitra, Harimanta Angirasa, Pavitra, Vasu Bharadvaja, Prajapati Vacya (or Vaisvamitra); the three *ṛsi* groups (each with peculiar double names IX.86): Akṛstah Masah, Sikitah Nivavari, pṛṣṇiyah Ajah; Usanas, Andhigu, Yayati², Nahusa, Manu Samvarana, Trita Aptya, Dvita Aptya, Agni, Caksus and Manu³, Uru (IX.108.4-5) (perhaps an angirasa), Ṛjīśvan (IX.108.6-7), Urdhvasadman Angirasa, Kṛtayasa (an angirasa, IX.108.10-11), Ṛanancaya (IX.108.12-13), Agni Dhisnyas (sons of Isvara, IX.109), Tryaruna and Trasadasyu (IX.110)⁴, Ananata (IX.111) and *Sisu (IX.112).

The *ṛsis* of the Ninth Book have been classified as (i) Agastyas, (ii) Angirasas, (iii) Atreyas, (iv) Kasyapas, (v) Kanvas, (vi) Bharadvajas, (vii) Bhargavas, (viii) Vasisthas, (ix) Vaisvamis and (x) Others unclassified.

XII. The Seers of the Tenth Book—Out of the total 151 Seers of this Mandala, 78 belong to the category of Ksudra-suktas, and 73 to the category of Mahasuktas:—this Book has been so often called as the residual Mandala, after having classified the Ṛks into definite groups during the process of the *samhitakarana*. In many cases the *samhitakaras* were not known at all, their names have been missing: where it was lost,—either wholly or partially—the *samhitakaras* have tried to recreate it as if. Rahurkar, in

1. The Seven Seers are Bharadvaja, Kasyapa, Gotama, Atri, Visvamitra, Jamadagni, Vasistha, (IX.67, also IX. 107, and X.137); their families are thus indicated:

- (i) Bharadvajo Barhaspatyah
- (ii) Kasyapo Maricah
- (iii) Gotamo Rahuganah
- (iv) Bhaumo' trih
- (v) Vishvamitro Gathinah
- (vi) Jamadagnir Bhargavah
- (vii) Maitra-varunir Vasisthah

2. The Sarvanukramani gives the genealogy as follows:

Savarna, → Manu, → Nahusa, → Yahati.

3. Manu Apsava is the father, Caksus the son and Agni the grandson (IX.106).

4. Genealogy: Durgaha→Giriksīt→Purukutsa (m. Purukutsani)→ Trasadasyu,→ Hiranin.

his studies on the seers of the R̥gveda, has suggested four categories for the Tenth Book:

1. This category includes all seers in whose case both the personal name as well as the family-name are historically authentic.

2. A seer whose family-name is historical but whose personal name appears to be fictitious or conjectural.

3. A seer whose personal name appears to be authentic and historical, but whose family names are conjectural or invented.

4. Those cases where family names and personal names both appear to be conjectural.

The Tenth Book has the seers associated with the *ksudra suktas* (shorter hymns) and *maha suktas* (longer hymns). We do not know whether it is a mere coincidence that the number of hymns in the First Book is 191, and so is the number of hymns in the Tenth Book (191). To some of the scholars, it so appears that the *samhitakaras* deliberately made the hymns of the Tenth Book shorter or longer in this peculiar manner, because they wanted that the number of hymns in the First and the last Book to exactly coincide.

Some of the conjectured seers of the Tenth Book for obvious reasons are the following :

(i) *Panis and arama* (पणि-सरमा) (X. 108).—They figure in one of the most prominent Samvada Sukta. Sarama (सरमा) and Panis (पणयः) are said to be alternately the *devata* and *ṛsi* in this Sukt, which is evidently impossible. In all probability, the name of the original *ṛsi* or *samhitakara* was forgotten, and the participants in the dialogue were taken as the authors of such hymns. (In such cases, the injunction is यस्य वाक्यं स ऋषिः—Sarvanukramani).

(ii) *Yama and yami* (यम-यमी).—They are regarded as the son and daughter of Vivasvan (विवस्वान्) and are mentioned as the *ṛsis* as well as the *devatas* of the hymn X. 10. Yama-Yami Sukta is also one of the earliest dialogues of our literature. Keith says that their names denote twin brother and sister, and they are the first human pair, but

according to Müller they are night and day.

(iii) *Indra, indrani and vṛsakapi* इन्द्र, इन्द्राणी, वृषाकपि—The original tradition regarding the seers of Sukta X. 86 appears to have been lost or suppressed, and therefore, following the dictum, *yasya vakyam sa ṛsih*, Indra, Indrani, and Vṛsakapi have been mentioned as seers.

(iv) *Pururavas and urvasi* (पुरुखा-उर्वशी).—The Sukta X. 95 is a dialogue between Pururavas and Urvasi; and as such the Sukta has been attributed to them in absence of the name of a true seer (cf. *yasya vakyam sa ṛsih*). They are fictitiously known to be the seers.

(v) *Surya* (सूर्य).—This name, Surya, meaning the daughter of Surya or Savitṛ, is forcibly superimposed on the sukta X. 85, because the hymn relates to the marriage of Surya. Surya, in most probability, is any bride going to be wedded and is expected to lead a good family life.

(vi) *Bṛhaspai* (बृहस्पति).—He is said to be the seer of hymn X. 71. With Aditi, he is also mentioned as a seer of the hymn X. 72. This is obviously a fictitious tradition. The name of the original seer has been forgotten. This is a hymn, dealing with the “glorification of knowledge”, and as such the Samhitakaras associated with it the name of Bṛhaspati, who is also known as *kavinam kavih* (कवीनां कविः, the seer of seers).

(vii) *Visvakarma bhauvana* (विश्वकर्मा भौवन).—Since Visvakarman is also the *devata* of the hymns X. 81, 82, Visvakarma Bhauvana could not be the seer of these hymns. The Nirukta says: Visvakarman sacrificed all beings in a *sarvamedha* sacrifice and finally sacrificed himself. This *ṛk* appears to be in his honour. In fact, Visvakarman Bhauvana is omnipresent God (X. 81 3); the verses X. 81. 2, 4) are expressive of the philosophical thoughts regarding the origin of the world.

(viii) *Vasukra (aindra)* वसुक (ऐन्द्र).—He is said to be the seer of hymns X. 27-29. This seer is regarded as the son of Indra,—obviously a fictitious concept. Sayana's commentary of X. 27. 2 says “वामुक्तेषु मूक्तेषु बाहुल्येन इन्द्रः स्तूयते”. The Aitareya Aranyaka (1. 2. 2), however, emphatically asserts that this hymn belongs to Vasukra. The word *kapila* occurs in X. 27. 16. Some of the scholars have

suggested that divine birth of the ancient *rsis* is implied in X. 27. 15 when *sapta* refers to the Saptarsis, *asta* refers to the Valakhilyas (बालखिल्याः), *nava* to the Bhṛguś, and *dasa* to the Angirasas. Again traditionally the seer of the verse X. 28.1, has been ascribed to be the wife of Vasukra; there she complains that all the other gods have come to attend her sacrifice, Indra, her father-in-law, has not come*. Obviously, Vasukra is a fictitious name.

(ix) *Vimada* (विमद). — Vimada, another son of Indra, is a similar fictitious seer of the hymns X. 20-26; here Vasukṛta, the son of Vasukra is also mentioned as being the alternative seer of these Suktas. There might have existed a seer of the name Vimada, but his genealogical connection with Indra is obviously conjectural.

This description does not mean that all the seers, ascribed to the Tenth Book, are fictitious. Some of the authentic names appear to be, as follows : (Category I with names and families both authentic):

Trita Aptya, Sindhu-dvipa Ambarisa, Kavasa Ailusa, Lusa Dhanaka, Ghosa Kaksivati, Suhastya Ghauseya, Kṛṣṇa Angirasa, Vatsapri Bhalandana, Saptagu Angirasa, Bṛhaduktha Vamadevya, Asamati Aiksvaka (X. 60, 1-4.6), Gaupayanas (Bandhu, Subandhu, Srutabandhu and Viprabandhu), Nabhanedistha Manava, Gaya Plata; Vasukarna, Vasukra, Ayasya Angirasa. Sumitra Vadhryasva, Bṛhaspati Angirasa, Gauriviti Saktya, Sindhuksit Praiyamedha, Jaratkarna Airavata (Sarpa) Syumarasmi Bhargava, Payu Bharadvāja, Murdhanvan Angirasa, Renu Vaisvamitra Aruna Vaitahavya, Saryat Manava, Tanva Prarthya, Arbuda Kadraveya (Sarpa), Baru Angirasa, Bhisag Atharvana, Devapi Arstisena, Vamru Vaikhanas, Duvasyu Vandana, Budha Saumya, Astaka Vaisvamitra, Sumitra, (Durmitra) Kautsa, Divya Angirasa Jamadagni Bhargava, (or Rama Jamadagnya), Astadanstra Vairupa, Nabhah Prabhedana Vairupa, Sadhri Vairupa, Upastuta Varstihavya, Bhiksu Angirasa (X.117), Uruksaya Amahiyava, Bṛhaddiva Atharvana, Citramahas Vasistha, Vena Bhar-

*विश्वो ह ज्यो अरिराजगाम, ममेदह इवशुरो नाजगाम ।

gava, Kulmalbarhisa Sailusi (or Amhomuk Vamadevyā), Kusika Saubhari (or Ratri Bharadvāja), Vihavya Angirasa, Sukirti Kaksivata, Sakaputa Narmedha, Sudas Paijavana, Mandhata Yauvanasva (or Ṛsika Godha), Saptarsayah (Bharadvāja, Kasyapa, Gotama, Atri, Visvamitra, Jamadagni and Vasistha), Anga Aurava, Jarita, Drona, Sarisṛkta and Stambamitra (X. 142, all are Sarngas), Atri Samkhya, Devamuni Airammada, Suvedas Sairisih, Prthu Vainya, Arcana Hairanyastupa, Mṛlika Vasistha (X. 150), Sasa Bharadvāja (X. 152), Sirimitha Bharadvāja, Purana Vaisvamitra, Pracetas Angiras, Visvamitra and Jamadagni (X. 167), Sabara Kaksivata, Samvarta Angirasa, (X. 172), Urdhvagrava Arbudi (Sarpa) (X. 175), Sibi Ausinara Prataṛdana Kasiraja, Vasumanas Rauhidasva (X. 179), Satyadhṛti Varuni (X. 185), Aghmarsana Madhucchandasa.

The last hymn of the Tenth Book (X.191) is known as the *samjnana sukta* (संज्ञान सूक्त), with Samvanana Angirasa (संवन्न आंगिरस) as the *ṛsi*, who is an Angirasa (a *ṛsi*, belonging to the Angiras family). It must be said that the Samhitakaras have shown great propriety in concluding the Ṛgveda Samhita with this hymn which invokes the greatest social ideal of harmony, integrity and unity.

Sraddha Kamayani (श्रद्धा कामायनी) is the lady seer of the hymn X.151, of which the *devata* is also Sraddha, one of the noblest Suktas on Sraddha, the adoption of truth with all fidelity.

Ṛsikas or the lady-seers of the Ṛgveda—In the interpretation and Samhitikarana, not only male seers but ladies also took an important part. During the Vedic Period, our ladies were not denied the highest privilege of being the seer (*ṛsikas*) of the Vedic verses, expounders and the Samhitakaras of the Vedic Texts. Most of these female-seers figure in the Book X.

(i) *Lopamudra* (लोपामुद्रा).—In the First Book, the first lady-seer figuring is Lopamudra (I.179. 1-2) for the first two verses of the hymn, whilst the rest four are associated with Maitravaruni Agastya or Agastya's disciple, Brahmacari and Rati. The word Lopamudra occurs in the *mantra* of the same hymn (X.179.4). Dayananda

explains the word *lopamudra* as "one completely absorbed or lost in oneself", i.e. a lady actively participating in union with her lover. M. Bergaigne is of opinion that the hymn has a mystical meaning, Agastya being identifiable with the celestial Soma, whom Lopamudra, representing fervent prayer, succeeds after long labour in drawing down from his secret dwelling place. (*La Religion Vedique*, ii, 394f).

(ii) *Romasa* (रोमशा).—She is the Brahnavadini Ṛsika of I.126.7. The word *Romasa* occurs in this *mantra*. Romasa is said to be the wife of Svanaya (स्वन्य) who is the seer of the preceding *mantra* I.126.6.

(iii) *Visvavara* (विश्ववारा).—She is the female seer of the entire hymn V.28; and belongs to Atri family. The hymn which is associated with her name is devoted to the subject of marital happiness and security of life. The word Visvavara occurs in the very first stanza, and the word has been translated by Dayananda as the lady who chooses or selects the whole universe and refers to cosmic light.

(iv) *Angirasi sasvati* (अङ्गिरसी शश्वती).—She is the *ṛsika* of VIII.1.34, (one verse only) and this word Sasvati occurs in this *mantra*. She belongs to the Angirasa family. The legend associated with a king Asanga was that he lost his manhood, became effeminate, and by the intercession of Medhatithi and Medhyatithi, he again became virile; Sasvati congratulates on his restoration. She may not be the historical seer of this *mantra*, but since words have been put into her mouth, she has been called a *ṛsika* of this *mantra*.

(v) *Apala* (अपाला).—She is the female-seer of the entire hymn VIII.91, and like Visvavara, she also belongs to the family of the Atri. A very interesting legend about her is narrated by Sayana in the preface to that hymn. Apala, it is said, was afflicted with a cutaneous disease and was consequently repudiated by her husband. According to the legend (perhaps taken from the Satyayana Brahmana), Indra dragged her through the wide hole of his chariot, the narrower hole of the cart, and the small hole of the yoke and she cast off three skins. The first skin became

a hedge-hog, the second an alligator, the third chameleon. Wilson agrees with Prof. Aufrecht that the hole or span of the chariot and cart represents the opening between the four wheels; the hole of the yoke seems to him to mean the opening through which the animal's head passed.

(vi) *Yami* (यमी).—She figures as a *ṛsika* along with Yama in a dialogue hymn (X.10), and again in an entire hymn (X.154). She is known as Yami Vaivasvati, being the daughter of Vivasvan and Samjna (संज्ञा). She is a female counterpart of Yama, the procreator of human race also. The hymn (X.154) has the theme “New Life” *bhava-vṛt-tam*) therefore, it is appropriate that it should be attributed to Yami. Yama and Yami are also regarded as twin brother and sister. Yami may not be a historical seer—merely a conjectural name.

(vii) *Sraddha* (श्रद्धा).—*Sraddha Kamayani* (श्रद्धा कामायनी) is the *ṛsika* of X.151 (the entire hymn). This may be a merely allegorical name, and Kama may not be the *gotra* of this *ṛsika*.

(viii) *Vasukra-patni* (वसुक्रपत्नी).—She is the *ṛsika* of one verse (X.28.1). This hymn has the form of a dialogue between the father and the son. The verse is, as the legend says, spoken by Vasukra's wife, in ignorance, that her father-in-law, Indra (इन्द्र-स्तुषा) is present in disguise. Of course, the entire hymn is not so simple,—the mysticism behind the lines has to be explored.

(ix) *Ghosa* (घोषा).—*Ghosa* is the lady-seer of two hymns (X.39-40), and is said to be the daughter of Kaksivan (कक्षीवान्). In the two hymns ascribed to her, we have a mention of a number of terms, round which legends were woven in latter literature: Cyavana, Taugrya, Vimada, Sundhyu, Vispala, Rebha, Atri, Saptavadhri, Pedu, Sayu, Bhṛgu, Kutsa, Bhuju, Vasa, Sinjara, Kṛsa; many of these terms have occurred in Book I also. The word *Ghosa* also occurs in I.117.7 and Sayana commenting on this says, that she was the daughter of Kaksivan and was a Brahnavadini. As she was suffering from a disease she could not be given in marriage to any one, and so she stayed at her father's house where she became old. She was,

however, cured of her disease by the favour of the Asvins and then she could be married (cf. X.39.3). The Bṛhad-devata gives her further details and says that Ghosa became sixty years old in her father's house. She knew that, by propitiating the Asvins, her father had obtained youth, long life, health etc. So she got an insight into these two hymns (X.39-40). The Asvins, in consequence, cured her of the disease and gave her a husband and a son, Suhastya (सुहस्त्य). In her hymn, so the legend says, she piteously prays the divine Asvins to heal her leprosy as they have healed many gods and men earlier (X.39.11). She is growing old at home (X.39.3), so let them grant her health, youthful beauty and help her to get a rich chieftain as husband (X.40.5). In the hymns ascribed to Ghosa, there is a verbal repetition of the phrases occurring in the hymns ascribed to Kaksivan and Kutsa. The parallelism is as follows:

X.39.1	=	I.118.3
X.39.4	=	I.117.13
X.39.8	=	I.112.8
X.39.9	=	I.116.3; I.112.7
X.39.12	=	I.117.2,15; I.118.1
X.39.13	=	I.112.8
X.39.14	=	I.120.6

Ghosa's genealogy with Angiras is as follows:

Angiras Ucathya (Ṛv. IX.50-52) Dirghatamas (Ṛv. I. 140-164) Kaksivan (Ṛv. I.116-125; IX.74) Ghosa (Ṛv. X. 30-40).

(x) *Surya* (सूर्या).—She is a conjectural seer of the hymn X.85, of which she is the sole *ṛsika* with 47 *mantras*. The hymn deals with the marriage of Surya (Surya's marriage 6-16); the hymn also contains the *mantras* which have a traditional significance for all general marriages with invocations and benedictions (20-28). The *mantras* 32-47 are still popular in Indian marriage ceremonies. The whole of the hymn has a living message for married couples.

Surya is supposed to be the daughter of Savitr.

(xi) *Indrani* (इन्द्राणी).—She is another fictitious lady-seer (not a historical one) of the hymn X.86, which is of a dialogue nature in which Indra, Indrani and Vṛsakapi have participated. The real Samhitakara of this hymn appears to have been lost or forgotten, and hence according to the tenet “*yasya vakyam sa ṛsih*”, all the three have been, one by one, regarded as seers of the *mantras* spoken by them. The words Indra, Indrani and Vṛsakapi occur in several verses (e.g. X.86.11-13), Indrani or Saci Paulomi is also the lady-seer of X.159, since Saci is known to be the daughter of Puloma. The hymn X.145 is also known as Indrani-Upanisad.

(xii) *Urvasi* (उर्वशी).—She figures as one of the seers in the hymn X.95, which contains a dialogue between Pururavas and Urvasi. Here again, the *ṛsi* and *ṛsika* are conjectural, according to the tenet “*yasya vakyam sa ṛsih*”.

(xiii) *Sarama* (सरमा)—The Sukta X.108 is a dialogue between Sarama and Panis, and according to the same tradition as above, in the absence of the name of an actual Samhitakara, Sarama and Panis have been conjecturally regarded as the seers. They are alternatively *ṛsis* and *devatas* both. Sarama, according to Aurobindo, represents some intellectual faculty (just as a similar word Sarasvati represents speech, learning and knowledge).

(xiv) *Juhu* (जुहु).—She is the seer of the hymn X.109, and is known as Brahmajaya (ब्रह्मजाया, wife of Brahma) or a Brahnavadini. She is identified with *vak*. The legend says that her husband Brahma or Bṛhaspati had deserted her, but gods are said to have restored her to him. The *sukta* has been interpreted by Sayana in this light. In fact, it is one of the finest mystic *suktas*. In *vinīyogas*, the word *juhu* stands for a ladle. The *sukta* consists of a symbolic description of the Brahman's function in respect to this mystic *juhu*. There is an alternative seer also mentioned of this *sukta* named as Urdhvanabha (ऊर्ध्वनाभा, which also means the wife of Urdhvanabha, or of Brahma).

(xv) *Vak ambhṛni* (वागम्भृणी).—Vak is a female seer of hymn X.125, supposed to be the daughter of Ambhṛna

(अम्भृण). The word *vak* means speech or sound in most general terms to which the *sukta* appears to refer—the thunder of the storm, the reawakening of life at dawn, songs of rejoice at the near birth of the world. The idea of the unity of the world is invoked. Either the name Vak as the *rsika* is conjectural, or the lady-seer got her name also after the *sukta* on which she had worked as an interpreter or as a Samhitakaraka.

(xvi) *Paulomi saci* (पौलोमी शची).— She is the lady-seer of the hymn X.159, where Saci is known to be the daughter of Puloma. It is difficult to say whether Indrani, the *rsika* of X.86 and X.145 is the same person as Saci of X.159. Saci and Indrani may be the conjectural names associated with the names of Indra, figuring so highly in the Vedic literature. According to Wilson, *saci* means an 'act'; the hymn X.159 is metaphorically the praise of Indra's acts. Saci, however, prides on her being a destroyer of the rival wife, sole spouse, and a victorious conquerer. Ritualistically this hymn is also known to be *sapatni-badhana* (सपत्नी-बाधन; destroyer of the rival wife).

13

VEDIC METRES

Numbers of Syllables in Standard Metres

In counting the number of syllables in a metre, only the number of *vowels (svara)* is counted, not of the consonants without the vowels; the *svaras* normally are a, â, i, î, u, û, r, ř, lř, e, ai, o, au, visarga (:) and anusvara (ṁ). Sometimes the euphonic changes on account of *sandhiṣ* are resolved, and then the total number of syllables, as required, may be reconciled. We shall not take up here such complicated details of exceptions.

The metres arranged in an increasing series of 4, starting from 24, are as follows :

Name of the metre	Total No. of syllables	Name of the metre	Total No. of syllables
Gayatri गायत्री	24	Sakvari शक्वरी	56
Usnik उष्णिक्	28	Atisakvari अतिशक्वरी	60
Anustup अनुष्टुप्	32	Asti अष्टि	64
Bṛhati बृहती	36	Atyasti अत्यष्टि	68
Pankti पङ्क्ति	40	Dhṛti धृति	72
Tristubh त्रिष्टुभ्	44	Atidhṛti अतिधृति	76
Jagati जगती	48		
Atijagati अतिजगती	52		

Besides these fourteen types of metres, we have another group of seven further in the series :

Kṛti (80), prakṛti (84), akṛti (88), vikṛti (92), sankṛti (96), abhikṛti (100), and utkṛti (104); (not available in the R̥gveda, but in other Samhitas as the Vajasaneyi Samhita, Taittiriya Aranyaka, and Taittiriya Brahmana).

Nicrt, Bhurik, Virat and Svarat

The three Gayatri Padas go to constitute the Gayatri metre, with $8+8+8=24$ syllables. If the total number of syllables is less by 1, then the metre is known as *nicrt gayatri* (total 23 syllables); if exceeds by one, then it is known as *bhurik gayatri* (25 syllables). Again if the total number of syllables is less by 2, then it is *virat* (22 syllables in all); and finally if the total exceeds by 2, then it is known as *svarat* (26 syllables) in all. The well-known Gayatri Mantra, *tat-savitur varenyam*, is *nicrt gayatri*, since the total number of syllables in it is only 23 ($7+8+8$), and not 24.

This type of decrease or increase by one or two in syllables is permissible in metres other than Gayatri also, and in that case, the metres would be known as *nicrt* ($x-1$); *bhurik* ($x+1$); *virat* ($x-2$) and *svarat* ($x+1$), when x is the total number of syllables in the standard metres as given in the previous table.

Gayatri—The standard *gayatri* has 24 syllables in the order $8+8+8$ in the three Padas. Several variations are shown here in the table. (गायत्री, पदपङ्क्ति, उष्णिगर्भा, पादनिचृत् अतिनिचृत्, यवमध्या, वर्धमाना, प्रतिष्ठा, ह्रसीयमी, विपरीतह्रसीयमी)

Subdivision	No. of Syllables	Number of Syllables in Padas (Feet)	Illustrations from the R̥gveda. (Initial words)
Gayatri	24	$8+8+8$	I.3.7 (Omasasca)
Pada-pankti I	26	$5+5+5+5+6$	IV.10.6 (Ghṛtam na)
Pada-pankti II	25	$5+5+5+4+6$	IV.10.1 (Agnē tamadya)*
Usnik-garbha	24	$6+7+11$	VIII.25.23 (Ta me)§
Pada-nicrt	27	$7+7+7$	VIII.46.1 (Tvavatah)
Ati-nicrt	20	$7+6+7$	VI.45.29 (Purutamam)
Yava-madhya	24	$7+10+7$	IX.108.13 (Sa sunve)
Vardhamana	21	$6+7+8$	X.9.5 (*Isana)
Pratistha	21	$8+7+6$	X.9.7 (Apani pṛnita)
Hrasiyasi	19	$6+6+7$	VIII.103.10 (Presthamu)
Viparita-hrasiyasi	19	$7+6+6$	I.17.5 (Indrah Sahasra)

* तमद्याश्च = तमद्य + अश्चम्

§ अश्व्यानां = अश्विवातां; कृत्वातां = कृत्विवाताम्

Usnik—The standard *usnik* has $7+7+7+7=28$ syllables in four feet. The popular eight variations of the metre are given here. (There is another *usnik* of $8+8+12=28$ syllables of *gayatra* and *jagata* Padas.) [उष्णिक्, पुर उष्णिक्, ककुप्, ककुब्जकुशिरा, तनुशिरा, पिपीलिकमध्या, अनुष्टुब्-गर्भा].

Subdivisions	No. of Syllables	No. of Syllables in Padas (Feet)	Illustrations from the R̥gveda. (Initial words)
Usnik I	28	$7+7+7+7$	X.26.4 (Mansi-mahi)
Usnik II	28	$8+8+12$	VIII.12.1 (Ya Indra Soma)
Pura-usnik	28	$12+8+8$	VIII.98.9 (Yunjanti hari)
Kakup	28	$8+12+8$	V.53.11 (Sardham-sardham)
Kakub-nyankusira	27	$11+12+4$	VIII.46.15 (Dadi-rekna)
Tanu-sira	28	$11+11+6$	I.120.5 (Pra ya ghose)
Pipilika-madhya	28	$11+6+11$	X.105.2 (Hari yasya)
Anustub-garbha	29	$5+8+8+8$	I.187.1 (Pitum nus-tosam)

Anustup—The standard *anustup* has $8+8+8+8=32$ syllables in four *padas*. The following eight variations of this metre have been described in Katyayana's the R̥gveda Sarvanukramani. (अनुष्टुप्, महापदपङ्क्ति, कृत्ति, पिपीलिकमध्या, काविराट्, विराट् नष्टरूपी):

Subdivisions	No. of syllables	No. of Syllables in Padas (Feet)	Illustrations from the R̥gveda (Initial words)
Anustup	32	$8+8+8+8$	V.10.5 (Tava tye agne)
Maha pada-pankti	31	$5+5+5+5+5+6$	IV.10.5 (Tava-svadistha)

Subdivisions	No. of syllables	No. of Syllables in Padas (Feet)	Illustrations from the Rgveda (Initial words)
Kṛti	32	12+12+8	I.120.8 (Ma kasmai)
Pipilikamadhya	32	12+8+12	IX.110.1 (Paryusa pra)
Kavirat	30	9+12+9	I.120.3 (Ta vidva-msa)
Nastarupi	32	9+10+13	I.120.4 (Vipṛcchami)
Virat I	30	10+10+10	VII.1.3 (Preddho agne)
Virat II	33	11+11+11	VII.1.1 (Agnim naro)

Br̥hati— The standard *br̥hati* of the four *padas* has 9+9+9+9=36 syllables. About 9 prominent variations of this metre have been specially described in the Sarvanukramani and other books on the Vedic Prosody. (बृहती, पुरस्ताद् बृहती, न्यंकुसारिणी, उरोबृहती, स्कन्धोग्रीवी, उपरिष्टाद् बृहती, विष्टार बृहती, ऊर्ध्वबृहती, पिपीलिकमध्या, विषमपदा)

Subdivisions	No. of syllables	No. of syllables in Padas (feet)	Illustrations from the Rgveda. (Initial words)
Br̥hati I	36	9+9+9+9	I.187.11 (Tam tava vayam)
Br̥hati II	36	8+8+12+8	VIII.1.1 (Ma cidanyad)
Purastad-br̥hati	36	12+8+8+8	X.22.3 (Maho yaspatih)
(as nyanku-sarini or urobr̥hati or skandhogriivi)	36	8+12+8+8	X.132.1 (Ijanamid)
Uparistad-br̥hati	36	8+8+8+12	VIII.46.18 (Ye patayante)

Subdivisions	No. of Syllables	No. of Syllables in Padas (Feet)	Illustrations from the R̥gveda (Initial words)
Vistara-bṛhati	36	8+10+10+8	I.120.7 (Yuvam hya- stam)
Urdhva-bṛhati	36	12+12+12	IX.110.9 (Adha ya- dime)
Pipilika-madhya	34	13+8+13	VIII.46.14 (Abhi vo viram)
Visama-pada	36	9+8+11+8	VIII.46.20 (Sanitah susania)

Pankti— *Pankti* has five feet of 8 syllables each (8+8+8+8+8=40) or four feet of 10 syllables each (*virat*), 10+10+10+10=40); other 6 modifications are as follows according to the Sarvanukramani : (पंक्ति, विराट्, सतोबृहती, विपरीता, प्रस्तार पंक्ति, अस्तार पंक्ति, संस्तार पंक्ति, विष्टार पंक्ति).

Subdivisions	No. of Syllables	No. of Syllables in Padas (Feet)	Illustrations from the R̥gveda. (Initial words)
Pankti	40	8+8+8+8+8	VIII. 46. 24 (Danasah)
Virat	40	10+10+10+10	VI.20.7 (Vi pipro- rahi)
Sato-bṛhati	40	12+8+12+8	V.53.6 (A yam narah)
Viparita	40	8+12+8+12	VIII.46.22 (Ya ṛsvah)
Prastara-pankti	40	12+12+8+8	I.164.42 (Tasyah samudra)
Astara-pankti	40	8+8+12+12	X.21.1 (Agnim na)
Sanstara-pankti	40	12+8+8+12	VIII.46.22 (Sastim sahasra)
Vistara-pankti	40	8+12+12+8	V.53.14 (Atiyama)

Tristup—The standard *tristup* has four *padas* of 11

syllables each ($11 + 11 + 11 + 11 = 44$) with 44 syllables in all. This with 10 variations has been tabulated below: (त्रिष्टुप्, जगती, अभिसारिणी, वैराजत्रिष्टुप्, विराट्स्थाना, विराड्रूपा, ज्योतिः ज्योतिष्मती, महाबृहती, यवमध्या, पंक्युत्तरा, विराट्पूर्वा).

Subdivisions	No. of Syllables	No. of Syllables in Padas (Feet)	Illustrations from the R̥gveda. (Initial words)
Tristup I	44	$11 + 11 + 11 + 11$	I.24.1 (Kasya nunam.
Jagati	46	$11 + 12 + 11 + 12$	I.162.6 (Yupa vraska)
Tristup II	46	$12 + 11 + 12 + 11$	I.164.14 (Sanemi cakram)
Tristup III	46	$11 + 11 + 12 + 12$	I.162.12 (Ye yajinam)
Abhisarini I	44	$10 + 10 + 12 + 12$	X.23.5 (Yo vaca)
Abhisarini II	39	$9 + 9 + 10 + 11$	1.89.6 (Svasti na indrah)
Vairaja tristup	39	$10 + 9 + 11 + 9$	II.11.4 (Subhram nu te)
Virat-sthana	40	$10 + 9 + 10 + 11$	II.11.1 (Srudhi havamindra)
Virat-rupa	41	$11 + 11 + 11 + 8$	I.122.6 (Srutam me)
Viparita virad-rupa	41	$8 + 11 + 11 + 11$	V.19.5 (Krihanno rasma)
Jyotismati	44	$12 + 12 + 12 + 8$	VIII.35.1 (Agnirnen- drena)
Jyotih	44	$12 + 8 + 12 + 12$	VIII.22.12 (Tabhira yatam)
Mahabr̥hati	44	$8 + 8 + 8 + 8 + 12$	I.191.13 (Navanam navati)
Yavamadhya	44	$8 + 8 + 12 + 8 + 8$	I.105.8 (Sam ma tapan)
Panktyuttara (or Virat-purva)	44	$10 + 10 + 8 + 8 + 8$	V.86.6 (Evendragni)

Jagati— The standard *jagati* has four *padas* of 12 syllables each ($12 + 12 + 12 + 12 = 48$). Its other common

variations are *mahapankti* or *mahasatobrhati*. (जगती, महापङ्क्ति, महासतोबृहती).

Subdivisions	No. of syllables	No. of syllables in Padas (Feet)	Illustrations from the R̥gveda. (Initial words)
Jagati	48	12 + 12 + 12 + 12	IX.68.1 ((Pra devamaccha)
Mahapankti I	48	8 + 8 + 7 + 6 + 10 + 9	I.191.11 (Iya-ttika)
Mahapankti II	48	8 + 8 + 8 + 8 + 8 + 8	VIII.46.16 (Tadannaya)
Mahasato-brhati	48	12 + 8 + 12 + 8 + 8	VI.48.6 (A yah paprau)

Pragathas

Pragathas (प्रगाथाः) are combinations of the above metres. For example : (बार्हत प्रगाथ, काकुभ प्रगाथ, महाबार्हत प्रगाथ, विपरीतोत्तर प्रगाथ, आनुष्टुभ प्रगाथ).

(i) *Barhata-pragatha* = brhati + satobrhati = 36 + 40 = 76, which can be scanned as [(8 + 8 + 12 + 8) + (12 + 8 + 12 + 8)] as in 1.47.1-2 (combined) (Ayam va + Tribandhurena).

(ii) *Kakubha-pragatha* = kakup + satobrhati = 28 + 40 + 68 which is scanned as [(8 + 12 + 8) + (12 + 8 + 12 + 8)], as in VI.48.11-12 (combined) (Asakhayah + yasardhaya).

(iii) *Mahabarhata-pragatha* = Mahabrhati + mahasatobrhati = 44 + 48 = 92, which is scanned as [(8 + 8 + 12 + 8 + 8) + (12 + 8 + 12 + 1 + 8)], as in VI.48.7-8 (combined) (Bṛhadbhiragne + visvasam gr̥hpati).

(iv) *Viparittotara-pragatha* = Brhati + viparita (pankti) = 36 + 40 = 76, which is scanned as [(8 + 8 + 12 + 8) + (12 + 8 + 12 + 8)] as in VIII.46.11-12 (combined) (Na hi te sura + ya ṛsvah).

(v) *Anustubha-pragatha* = Anustup + Gayatri + Gayatri = 32 + 24 + 24 = 80, which is scanned as [(8 + 8 + 8 + 8) + (8 + 8 + 8) + (8 + 8 + 8)] (combined) as in VIII.68.1-3) (A tva ratham + tuvisusma + yasya te mahina).

Long Metres

We shall now conclude this account with a brief outline of long metres, starting with 52 syllables (beyond the Jagati).

- (i) Atijagati (52)=12+12+12+8+8, as in V.87.1
(Pra vo mahe).
- (ii) Sakvari (56)=8+8+8+8+8+8+8, as in
X.133.1 (Pro svasmai).
- (iii) Atisakvari (60)=16+16+12+8+8, as in II.22.3
(Sakam jatah).
- (iv) Asti (64)=16+16+16+8+8, as in II.22.1
(Trikadrakesu).
- (v) Atyasti (68)=12+12+8+8+8+12—8, as in
I.127.1 (Agnim hotaram).
- (vi) Dhṛti (72)=12+12+8+8+8+16—8, as in
I.133.6 (Avarmaha).
- (vii) Atidhṛti (76)=12+12+8+8+8+12+8+8, as
in I.127.6 (Sa hi sardho)

In the R̥gveda

Metre	Syllables in a verse	No. of Mantras in this metre	Total No. of syllables
Gayatri	24	2,449	58,770
Usnik	28	398	11,144
Anustup	32	858	27,456
Bṛhati	36	371	13,306
Pankti	40	498	19,920
Tristup	44	4,251	1,87,004
Jagati	48	1,346	64,608
Atijagati	52	17	884
Sakvari	56	19	1,064
Atisakvari	60	10	600
Asti	64	7	448
Atyasti	68	82	5,576
Dhṛti	72	2	144
Atidhṛti	76	1	76
Dvipada Gayatri	16	3	48

Metre	Syllables in a verse	No. of Mantras in this metre	Total No. of Syllables
Dvipada Virat	20	139	2,780
Dvipada Tristup	22	14	308
Dvipada Jagati	24	1	24
Ekapada Virat	10	5	50
Ekapada Tristup	11	1	11
Total		10,472	3,94,221

The Valakhilyadi Sukta

Metre	Syllables in a verse	No. of Mantras in this metre	Total No. of Syllables
Gayatri	24	7	168
Anustup	32	2	64
Bṛhati	36	56	2,128
Pankti	40	1	40
Tristup	44	7	308
Jagati	48	7	336
Total		80	3,044
Grand Total		10,552	3,97,265

THE VEDIC METRES AND THE FOUR PRINCIPAL PADAS

The Vedic metres are not so complicated as they appear to be at the first sight;— they can be easily reduced to their primary elements. Counting the syllables in the most mechanical manner, the authors of the Pratisakhya, in their highly complicated and elaborate system have assigned a nearly hundred names to every variety which they discovered in the Ṛgvedic hymns. But I would not like my readers to go to that length. In fact, as even the Pratisakhya authorities could see, all these metres are really but four (Sutras 988; 919) :

- (a) The Gayatra *pada*, of eight syllables ending in (◡, represents *hrasva*;—represents *dirgha*).
- (b) The Vairaja *pada*, of ten syllables ending in —◡.
- (c) The Traistubha *pada*, of eleven syllables ending in —◡.
- (d) The Jagata *pada*, of twelve syllables ending in ◡—.

Then the next Sutra (990) says: The penultimate syllable in a Gayatra and Jagata *pada* is light (*laghu*, ◡), in Vairaja and Traistubha *pada* heavy (*guru*, —). This is called their *vr̥tta* (metre, *versus* in Latin). Again remember, how careful is the author of the Pratisakhya in his language. He does not say that the penultimate is *long* or *short* (*dirgha* or *hrasva*), but he simply states that from a *metrical point of view*, it must be considered as light or heavy (*laghu* or *guru*), which need not mean more than that it must be pronounced with or without stress. The authors thus differentiate between the pairs *dirgha* – *hrasva* (long or short) and *guru* – *laghu* (heavy or light). From the metrical point of view only, that the penultimate syllables (even if they are not long or short), they should be pronounced as heavy or light.

It has been generally supposed, that according to the Pratisakhya, there must be a long syllable (—) in the eighth or tenth place of Traistubha and Jagata, and in the sixth place of Anustubha *padas*. Of course, there is no rigidity about these working rules, and we shall not enter into these details here. (For a detailed discussion, see Max müller : Vedic Hymns, Pt. I, SBE. series, Preface LXXXIX.). Pratisakhya (Sutra 523) states, that “The final vowel of the eighth syllable is lengthened in *padas* of eleven and twelve syllables, provided a syllable follows which is short in the Samhita.” (I.32.4; I.94.1). Pratisakhya (Sutra 525) provides : “The final vowel of the tenth syllable in *padas* of eleven and twelve syllables is lengthened, provided a syllable follows which is short in the Samhita” (III. 54.22; II.34.9) and similarly “The final vowel of the sixth syllable is lengthened in a *pada* of eight syllables, provided a syllable follows which is short”. (I.5.10);

and if the seventh syllable is long, no change takes place. (IX.67.30).

Then another case is also to be taken for which there is a provision in Pratisakhya, Sutra 527: "In order to get the right number of syllables (in certain cases), we must pronounce sometimes one syllable as two". In these cases only with such a provision, the lengthened syllable be got into one of the places required by the preceding Sutra (526), viz., the sixth, the eighth or the tenth place. I have quoted these rules as a caution to an ordinary reader.

Counting of the number of syllables—It must be remembered that each syllable has to end in a vowel, and thus the number of vowels decides the number of syllables (it is immaterial whether the vowel is long or short, heavy or light). We have already mentioned about the four *padas*, the Gayatra (of eight syllables); Vairaja (of 10 syllables); the Traistubha (of eleven syllables) and the Jagata (of twelve syllables) and to these four, we may add another one, the half-Vairaja (of five syllables). We can reduce nearly all the hymns of the R̥gveda to these simple elements, thus :

1. Three Gayatra *padas*=the Gayatri (24 syllables).
2. Four Gayatra *padas*=the Anustubh (32 syllables).
3. Four Vairaja *padas*=the Viraj (40 syllables).
4. Four Traistubha *padas*=the Tristubha (44 syllables).
5. Four Jagata *padas*=the Jagati (48 syllables).
6. Mixtures of Gayatra and Jagata *padas*=the Usnik (28 syllables), (a metre between Gayatri and Anustubh).
7. Mixture of the Anustubh and Vairaja *padas*=the Bṛhati (36 syllables) (a metre between Anustubh and Pankti).

Now I would like to refer to the rules regarding the counting of syllables. It is obvious that the following verse (III. 1) has $(8+8+8)=24$ syllables of the Gayatri metre (each syllable ends in a vowel).

Ag—ni—mi—le—pu—ro—hi—tam =8

Ya—jna—sya—de—va—mr̥—tvi—jam =8

Ho—ta—ram—ra—tna—dha—ta—mam =8

This is the *samhita patha* of the verse (the counting is done for the *samhita patha* only) and not the *pada patha* in which all words (*pada*) stand by themselves (as they do in Greek and Latin) without being joined together according to the rules of Sandhi. The text in which the words stand as joined by the rules of Sanskrit Sandhi is called the Samhita-patha. It is difficult to say whether the Pada-patha precedes the Samhita-patha or vice-versa. The Pratisakhya's start on the assumption that the Pada-patha is basic and it is taken, as it were, for granted, and devote their rules to the explanation of those changes which that text undergoes, in being changed into the Samhita text. This may not be true always; very often, the Samhita text appears to have been taken as basic by the authors of the Pratisakhya's also. (It is almost certain that neither the Pada nor the Samhita text, as we now possess them, represents the original text of the Veda. Both show clear traces of Scholiastic influence.)

But one thing is very much clear. Even in the present form, the original metre and rhythm of the hymns of the Veda are far more perceptible when the words are *divided*, than when we join them together *throughout* according to the rules of Sandhi. For practical purposes, the Pada text is far superior to the Samhita text in which the final and initial letters, that is, the most important letters of words are constantly disguised, and liable, therefore, to different interpretations. (Dayananda in his commentary, for this reason always insists on the Pada-patha).

For counting the number of syllables in a metre, Sandhis at *some places* have to be removed, and then the text would respond to the rules of prosody. It must again be accepted that the Sandhi rules in the Samhita of the R̥gveda, are by no means so uniform, rigid and regular as they are in later Sanskrit, and hence it is so often extremely difficult to bring all the exceptional cases under more or less general rules. There are numerous cases,

cited by the Pratisakhya where an initial *a* in the Veda is not elided after a final *e* or *o*; in ordinary Sanskrit, it will always be elided; in the Samhita it is sometimes elided and sometimes not. (See Sutra 138 and 153, and also 139, of the Pratisakhya; the author gives the rules of exception as if he is a statistician and not a grammarian.)

I would like to conclude this discussion, which may not interest my general reader, by quoting a passage from Max Müller (*Vedic Hymns*, SBE, Pt. I., p. lxxviii) :

“It is far easier, as I remarked before, to discover the original and natural rhythm of the Vedic hymns by reading them in the Pada than in the Samhita text, and after some practice our ear becomes sufficiently schooled to tell us at once how each line ought to be pronounced. We find, on the one hand, that the rules of Sandhi, instead of being generally binding, were treated by the Vedic poets as poetical licences only; and on the other, that a greater freedom of pronunciation was allowed even in the body of words than would be tolerated in the later Sanskrit. *If a syllable was wanted to complete the metre, a semi-vowel might be pronounced as a vowel, many a long vowel might be protracted so as to count for two syllables, and short vowels might be inserted between certain consonants, of which no trace exists in the ordinary Sanskrit.* If, on the contrary, there were too many syllables, then the rules of Sandhi were observed, or too short syllables contracted by rapid pronunciation into one : nay in a few cases, a final *m* or *s*, it seems, was omitted”.

VEDIC ACCENTS

In order to have a full conception of the inner meaning of the Vedic prose, poetry and lyric (the Yajuh, the Ṛk, and the Saman), one should be familiar not only with the grammar of the language, and the etymology of words, he should also be conversant with proper accentuations. The old interpreters of the Vedic verses have laid great emphasis on proper accentuations. Being the earliest divine human speech, the words of the Vedic language are in their most fluid and plasmatic state. A slight change of accents brings about very often a considerable change in the meaning of the word. And therefore, our ancestors, not only made heroic attempts to preserve the Vedic texts to this day by reciting and memorizing, they did their best to retain the accents also. Panini, the great grammarian and the author of the Astadhyayi devotes a number of aphorisms in the first, third, sixth and eighth chapters, and Dayananda edited a collection of these Sūtras, and published it under the title of the Sauvara with notes and explanations. The Ṛk Pratisakhya (प्रातिशाख्य), and similar other treatises also deal with this subject. We shall try to reproduce here just a few indications on this abstruse subject to familiarize a common general reader with a brief outline.

It must be remembered that the readings of the Vedic texts are of two types: *pada-patha* (पद पाठ), with each word (*pada*) or term spoken clearly and distinctly, and when these *padas* are compounded together according to the rules of euphony or *sandhi*, we get the *samhita patha* (संहिता पाठ); in fact, *sandhi* is the euphonic junction of final and initial letters in grammar, every sentence in Sanskrit being regarded as a euphonic chain, a break in which occurs at the end of a sentence.

Four types of accents—It must be remembered that only vowels (a, ā, i, ī, u, ū, ṛ, ṝ, e, ai, o, au, etc.) are

accented, and not the consonants. The vowels may be present as such, or along with consonants. For example, in

अग्निमी॑के॒पुरो॑हितम् (Rv. I. 1.1.)

the last letter 'म्' is un-accented because it is a consonant without a vowel.

The accents are of four types:

Udatfa (उदात्त), Anudatta (अनुदात्त), Svarita (स्वरित), and Ekasruti (एकश्रुति).

(i) *Udatfa*—The acute accent, also known as high accent or a sharp tone is known as *udatta* (उदात्त). In the system of the Rk, the Yajuh and the Atharva, there is no sign or symbol to indicate an *udatta*; (as in अग्निम्, there is no indication on 'ग्नि', which is *udatta*), in the Samaveda *udatta* is represented by the *nagari* numeral one (१).

अ॒ग्ने॑ आ॒ यो॒हि॑ (Sv. 1. 1. 1).

Udatfa is not normally indicated by any accent mark, but it can be recognized by two rules: (i) that syllable has *udatta* accent, which has no mark on it, and preceding it, there is no accent, (ii) that is also *udatta* which has an *anudatta* in precedence.

Example: अ॒ग्ने॑ यं॒ यु॒ज॒म॒ध्व॒रम् (Rv. I. 1. 4).

In this, according to the rule (i), अ is *udatta*, and according to rule (ii), यं, ज and र are also *udatta*.

(ii) *Anudatta*.—The *anudatta* is the accent-less vowel; it is also known as low or grave accent, not raised; it is a general tone, neither high nor low. It is represented in the Rk, the Yajus and the Atharva Samhita by a horizontal stroke below the syllable, as in अ॒ग्निं, अ॒ is *anudatta*. In the Samaveda, it is indicated by a *nagari* numeral 'three' (३) written at the top of the syllable.

(iii) *Svarita*.—The *svarita* accent is a kind of mixed tone, produced by a combination of high (the *udatta*) and

low (*anudatta*) tones, and therefore, named by Panini in the (*Astadhyayi*, I. 2.31) as *samahara* (समाहार). *Svarita* corresponds to the Greek circumflex and is of four kinds:

(i) *Ksaipra* (क्षैप्र), as in व्याप्त for वि+आप्त; (ii) *jatya* (जात्य), as in क्वे, (iii) *praslista* (प्रश्लिष्ट), as in दिवीव for दिवि+इव, and (iv) *abhinihita* (अभिनिहित), as in ते ऽब्रुवन् for ते अब्रुवन्.*

The *svarita* in the *R̥gveda* is marked by a small up-right stroke above a syllable, as in अग्निमीळे, मी is *svarita*.

The *svarita* in the *Samaveda* is indicated by the *nagari* numeral 'two' (2) written on the top of the syllable.

(iv) *Ekasruti*.—The *ekasruti* (एकश्रुति) or monotony or the hearing only of one sound is the fourth type of accent; this may be called as *pracaya* (प्रचय) also. In *ekasruti*, the separate functions of the *udatta*, *anudatta* and *svarita* become *indistinct*, and hence they become monotonous. Usually syllables which follow a *svarita* and are not indicated by any stroke, are known as *eka-sruti*; e.g. in

होता॑रं रत्न॑धातमम् (R̥v. I. 1. 1)

तो॑ is a *svarita*, indicated by the vertical stroke, and the syllables which follow it रं and र which have no accent mark on them; and thus रं and र are known to be with *ekasruti* accent. Again in the same, the syllable ते॑ is *svarita* and it is followed by मं with no accent mark on it, and hence it is also *ekasruti* in accent.

The *ekasruti* accent should be pronounced more or less like an *anudatta* since *ekasruti* follows a *svarita* which was originally an *anudatta*, and which is followed by an *anudatta*.

For an example, let us take the verse :

विश्वानि॑ देव सवित॑र्दु॒रितानि॑ परा॑ सुव ।
यद्भद्रं॑ तन्न आसु॑व । (R̥v. V. 82. 5; Yv. 30. 3)

*The *Pratisakhya*s describe nine types of *Svaritas*: (i) *Sannidhija* (सन्निधिज), (ii) *Jatya* (जात्य), (iii) *Abhinihita*, (अभिनिहित) (iv) *Ksaipra* (क्षैप्र) (v) *Praslista*, (प्रश्लिष्ट), (vi) *Tairovyanjana* (तैरोव्यञ्जन), (vii) *Vai-
vṛtta* or *Padavṛtta* (वैवृत्त, पादवृत्त), (viii) *Tairovirama* (तैरोविराम) and (ix) *Tathabhavya* (तथाभाव्य); but we shall not enter here into these details.

the syllables with a horizontal stroke below are रि, नि, भ्र and सु; they are *anudatta*; the syllables with a vertical stroke at the top are वा, रा and सु; they have the accent *svarita*; the syllables without any accent mark and following the *svarita* are नि, सु, व and व are *ekasruti*. The first syllable नि, and then ता, य, द्र, त and आ are with *udatta* accents.

The following are the *workable* rules in connection with accentuation:

1. A term or *pada* (पद) would never have more than one *udatta*; this is possible that it may not have any *udatta* (but never more than one).

2. On the contrary, one and the same term can have more than one *anudatta*, or several *svaritas*.

3. All the *anudattas* will have to be invariably indicated by horizontal strokes below the syllable (letter containing the vowel).

4. But if a term has a number of *svaritas* occurring succeeding together, then only the first syllable will be indicated by a vertical stroke on its top, and not the succeeding *svaritas*, which in a way, become *ekasruti*.

5. (a) First the *udatta* is fixed up, if the term has any *udatta*; then the rest are temporarily designated as *anudattas* (with a horizontal stroke, for example, in the word वरुण, if व is *udatta*, then रु and ण are *anudattas*; if ऋ is *udatta*, then वृ and ण are *anudattas*; and if ए is *udatta*, then वृ and रु are *anudattas* :

वरुण, वृरुण, वृरुण

(Here the syllable without an accent mark is *udatta*)

(b) Then all the *anudattas* following the *udatta* are raised to *svarita* but not the *anudattas* preceding the *udatta* as shown below :

वरुण, वृरुण, वृरुण

as (of the two *svaritas* in sequence, the first is retained *svarita*, whilst the rest become *ekasruti*, वरुण becoming वरुण.

6. The term in which all the syllables are *anudatta*, is known as *anigata* (निगता unaccented). *Nigata* is usually

a vocative (*sambodhana*) or a verb. For example, in the verse विश्वानि देव, the word, देव (*deva*) is vocative, and thus it would be *nighata*, with both the syllables as *anudatta*. Similarly the word सवितः is vocative and hence a *nighata*. The word सुव, occuring twice is verb, and hence it is also *nighata*.

विश्वानि । देव । सवितः । दुः ऽइत्नानि

In this, the *udattas* for convenience are indicated with a cross (x) below the syllable; now the first *anudatta* after the *udatta* becomes, *svarita*, and succeeding *anudattas* become *ekasruti* (unmarked).

विश्वानि । देव । सवितः । दुः ऽइत्नानि

7. The terms in grammar fall under four heads: नाम (noun), आख्यात (verb), उपसर्ग (prefix), and निपात or non-declinable. In most of the prefixes, the first syllable is *udatta*; अभि is an exception in which भि, the second syllable is *udatta*, and not अ, the first syllable. So now we have,

विश्वानि । देव । सवितः । दुः ऽइत्नानि । पुरो । सुव

8. The first syllable of a pronoun is also *udatta*, as in यूत् and तूत्, the first syllable यू and तू are *udattas*.

9. ते, वां, वः, मे, नौ, नः, in such pronouns if the sense is of *anvadesa* (अन्वादेश), i.e. thine, mine, yours, ours, then the accent on the syllable would be *anudatta*, but if ते means they, then the syllable is *udatta*. And so now

यूत् । भद्र । तूत् । नः । आ । सुव

So now the accents in the *pada-patha*, become :

विश्वानि । देव । सवितः । दुः ऽइत्नानि । पुरो । सुव ।
यूत् । भद्र । तूत् । नः । आ । सुव ॥

10. (a) The first syllable of a *nipata* (undeclinable) is *udatta*.

(b) The last syllable of *nama* (noun) is *udatta* (but if it is vocative case, then it is all *anudatta*, i.e. it is a *nighata*); and thus the last syllable of the noun भद्र and दुःइत is *udatta* (द्र and इत are *udatta*).

Not indicating the *udattas* by any notation (i.e. now if remove the crosses at the base), we have the final Pada-patha,

विश्वानि । देव । मवितुः । दुःइतानि । परा । सुव ।
यद् । भद्र । तत् । नुः । आ । सुव ।

Various notations in giving accents—We shall confine to the notations used in the Yajurveda, the R̥gveda and the Atharvaveda.

1. *Udatta* and *ekasruti* (or *pracaya*) are not indicated by any notations (these syllables are unaccented as if).

2. *Anudatta* is indicated by a horizontal stroke below the syllable, as कृ.

3. *Svarita* is indicated by a vertical stroke at the top of the syllable, as क॑ (one or more syllables following the *svārita*, but without a notation are *ekasruti*). Since the *ekasruti* follows a *svārita* and the syllable following the *svārita* has the characteristic of an *anudatta*, the *ekasruti* ought to be pronounced more or less like an *anudatta*.

4. Such syllables as follow the *svārita*, and have no notations on them are *ekasruti*.

5. The *svāritas* are of nine classes, which we shall not discuss; of these, the four notable ones are (i) *jatya* (ii) *ksaipra* (iii) *praslista* and (iv) *abhinihita*.

(i) The *jatya svarita* is a *svārita* on its own merit, i.e. due to its own intrinsic characteristics; it is also known as the *nitya-svarita*; e.g. क॑न्या, धान्य॑म्, क्व॑, स्व॑.

(ii) The vowels इ, उ, ऋ, लृ when followed by any other vowel are transformed to य्, व्, र्, ल् respectively in *sandhi*; this type of euphony is known in the Pratisakhya as *ksai-pra-sandhi*: e. g.,

वाजी + अ॒र्ध्व॑न् = वा॒ज्यव॑न्; तु + इन्द्र॑ = त्विन्द्र॑

As a result of these *sandhis*, the *udatta* ई and उ have com-

bined respectively with *anudatta* syllables, and the resulting $\ddot{य}$ and $\ddot{व}$ have become *svarita*. Such *svaritas*, as a result of *sandhi*, are known as the *ksaipra-svarita*.

(iii) A *sandhi* between the two vowels is known as *praslista*, e.g.,

(a) अ + अ = आ, इ + इ = ई etc.

(b) अ + इ = ए, अ + उ = ओ, अ + ए = ऐ, अ + ओ = औ

As a result of such a *sandhi*, different schools of the Samhitas ascribe different changes in the accents (they are not unanimous on this) :

सुचि + इव = सुचीव (Rv. X.91.15)

(In this the *udatta* इ of सुचि is combined with *anudatta* इ of इव, and as a result of this we get the *dirgha* ई of ची with a *svarita* accent. Such a *svarita* as a result of combination of an *udatta* and *anudatta* is known as *praslista svarita*.

अभि + इन्धनाम् = अभिन्धनाम् = अभीन्धनाम् (Yv. XI.61)

But in the Taittiriya Samhita—

अभि + इन्धनाम् = अभीन्धनाम् (IV.1.6)

(iv) अ following ए or ओ becomes unmanifest or becomes *purva-rupa*;—such *sandhis* are known as *abhinihita*, and the *svarita* generated as a result of such a *sandhi* is known as *abhinihita-svarita* :

ते + अवन्तु = तेऽवन्तु = त्वेऽवन्तु (Yv. XIX.57)

वेदः + अस्मि = वेदोऽस्मि = वेदोऽस्मि

In the Madhyandina Samhita of the Yajurveda the *abhinihita*, as well as the *praslista svaritas* are denoted by a notation—‘vertico-horizontal’ stroke (L) placed below the syllable.

6 *Undulations or kampa* — The undulations (when spoken with a jerk are of four kinds : *jatya*, *ksaipra*,

praslista, and *abhinihita* produced as a result of a *svarita* of these types (described above) when followed by an *udatta* or a *svarita*. When a bronze plate is struck, it continues to vibrate for some time with a vibratory sound; similarly the undulations or *kampas* (कम्प) are produced as a result of jerking accentuations. The *short syllable*, with an accent of *svarita*, when pronounced with undulation or *kampa* is indicated by the *nagari* numeral one ($\frac{1}{2}$) with a vertical *svarita* stroke at the top and a horizontal *anudatta* stroke at the bottom. The numeral one indicates the short vowel (*hrasva*), and since the *praslista* and *abhinihita svaritas* (as a result of the *sandhi*) are never with a short (*hrasva*) vowel, the numeral one is never used in their case to denote the undulation or *kampa*.

Jatya : उक्थ्यं $\frac{1}{2}$ वचोयतम्बुचा (Rv. I.83.3)

Ksaipra : सुध्य $\frac{1}{2}$ इ नाम भद्रम् (Rv. I.108.3)

It should be seen that in these illustrations, कथ्य is *jatya svarita*, which is followed by व which is *udatta* (without a notation); and similarly द्य is *ksaipra svarita*, which is followed by न which is *udatta*.

The numeral one ($\frac{1}{2}$) is connected with a *short vowel* (*hrasva svara*) when spoken with a *kampa*, but when a *long vowel* (*dirgha svara*) is involved in producing the undulation or *kampa*, the *nagari* numeral $\frac{1}{2}$ is used with a vertical stroke at the top and a horizontal stroke at the bottom of the numeral.

शतचक्रं यो $\frac{1}{2}$ ह्यो वर्तनिः (Rv. X. 144.4).

In this the *long vowel* has an *anudatta* accent (a horizontal stroke at the bottom), and then it is followed by the numeral $\frac{1}{2}$ with *svarita* and *anudatta* marks on the top and the bottom of the numeral.

The *long vowel* with *kampa* or undulation can be with all the four kinds of the *svaritas* :

Jatya : रथ्यो $\frac{1}{2}$ वयस्वतः (Rv. II. 24.15)

Ksaipra : विक्ष्वा $\frac{1}{2}$ योः (Rv. II. 4.2)

Praslista : अभी ३ दम् (Rv. X. 48.7)
Abhinihita : प्रथमं वा वृणानो ३ऽय सोमः
 (वृणानः+अयं) (Rv. I. 108.6)

It would be seen in these illustrations, that the *svarita* accents य्यो, ध्वा, भी, and नो take an *anudatta* notation at the bottom of the long syllable and the numeral ३ takes *svarita* at the top and *anudatta* at the bottom; and finally the numeral is followed by व, योः, द, and यं with *udattas* as accents.

Sometimes, in such cases the accented numeral ३ is also followed by a *svarita*, as in,

श त च कृ यो ३ ह्यो वर्तुनिः (Rv. X. 144.4).

Thus ३ stands for the *svaritas* related to the *short* vowels, ३ for the *svaritas* related to the *long* vowels; there is no *svarita* related in the same fashion to the triply prolated (*pluta*, प्लुत) vowels, and so no notation for it.

7. We have said that in those cases where *jatya*, *ksaipra*, *praslesa* and *abhinihita svaritas* are followed by an *anudatta* or *ekasruti*, or where there is no syllable at all following such *svaritas*, the notation used to indicate is a 'vertico-horizontal' stroke \perp , at the bottom of the syllable as

धर्मो ऽसि, वृधोऽसि, वीर्याणि, प्रवोचं यः.

It must be remembered that when a *ksaipra svarita* is not preceded by an *anudatta*, this *svarita* is indicated as usual by a vertical stroke, a usual notation for the *svarita*.

द्व्यम्बक यजामहे (Yv. III. 60), दुर्व्या व्यधीत् (Yv. XII. 1)

But if the *jatya*, *ksaipra*, *praslesa* or *abhinihita svarita* is followed by an *udatta* syllable, then a trident-notation at the bottom of the syllable is used (ω), which resembles English w.

Jatya : वेदुल्ल म वेतां (Yv. II. 9) here मं is *udatta*.

Ksaipra : पृथिव्यामुर्वृत्तरिक्षमन्वेमि (Yv. I. 11) here ण is *udatta*.
Praslesa : अञ्जीमं मेहिमा (Yv. XXXVIII.17)-here मं is *udatta*.
Abhinihita : लोके ऽस्मिन् (Yv. III. 21)—here स्मि is *udatta*.

And so one should recognize that when a *jatya*, *ksaipra*, *praslesa* or *abhinihita svarita* is followed by an *anudatta* or *ekasruti*, then the notation used is vertico-horizontal stroke (L), but when it is followed by an *udatta*, then the notation used is a trident (W).

8. The notations, described above belong to the Madhyandina school of the Yajurveda; in other schools, the notations are different; for example, in the Kathaka Samhita, the *udatta* is indicated by a vertical stroke on the syllable (देवस्य त्वा सवितुः, I. 2); and if the *svarita* of the categories of *jatya*, *ksaipra*, *praslesa* and *abhinihita* are not followed by an *udatta*, it (the *svarita*), is indicated by a crescent stroke below the syllable : वीर्यमभिसमियात् (Kathaka XXIV. 5). प्राणो व्याजो ऽतिष्ठिता (XXXVIII. 5). We shall not discuss here the details of these differences. The Maitrayani Samhita has altogether a different system of notation.

We are not taking here the subject of assigning accent-notation in the *mantras* of Samaveda. Of the nine Samhitas of the Atharvaveda, only two are available, the Saunakiya and the Paippalada. In the Saunaka Samhita, the notation system for the *udatta*, *anudatta* and the *ordinary* or *usual svarita* is the same as in the R̥k-Samhita. But for the *jatya*, *ksaipra*, *praslesa* and *abhinihita svaritas*, the syllable having the *svarita* is shown by an integration sign of calculus (∫), which follows the *svarita* syllable :

Jatya : दर्शय यातुधान्दः (Saunaka Av. IV. 2.6).
Ksaipra : तन्वो ∫ अद्य (I. 1.1).
Praslesa : नी ∫ त एव (III. 11.2).
Abhinihita : ये ∫ स्वादोहमुपासते (V. 17.17).

In the Paippalada Samhita of the Atharvaveda, the *udatta* is indicated by a vertical stroke on the syllable, and *anudatta* by a vertical stroke below the syllable :

शिवा शब्दा वा (XIV. 2. 7), in which वा is *udatta* and शि is *anudatta*. The *ordinary* or the *usual svarita* is indicated by

a dot (.) placed just below the *svarita* syllable, as in श and *ksaipra svarita* and the like are represented by a vertico-horizontal stroke below the syllable, as ष्ठा in the above illustration. We shall take one more example :

तन्वा॑ शन्त॑मया (XIV. 2. 8)

Here त् is *anudatta*, श is *udatta*, त् is ordinary *svarita* and वा is *ksaipra svarita*. All the *ekasruti* syllables following the *ksaipra svarita* etc. are indicated by a dot placed below the first such syllable. For example :

जि॑ह्वाया॑ आ॒स्या॒य॒ च (XVI. 104.6)

In this illustration, जि and आ are *anudatta*, ह्वा is *udatta*, या is the ordinary *svarita*, स्था is the *jatya svarita* and य is first *ekasruti*.

The Madhyandina school of the Satapatha Brahmana represents an *udatta* by placing a horizontal stroke below the syllable; for example, in

अ॒थ स॒ ॐ स्थि॑ते वि॒सृज॑ते (I. 1. 1. 2)

अ, स and वि are *udattas*.

9. Nasal sound before the *usma* (ऊष्म; श, ष, स, ह) and *antastha* (अन्तस्थ; य, र) consonants are represented by two notations (i) ॡ and (ii) ॢ; the former one (ॡ) is termed as *short* nasal, and the latter one (ॢ) as the long. This notation is not used in the R̥gveda and the Atharva, but profusely used in the Yajurveda, and dubiously in the Samaveda.

Short ॡ —अथश ॡ सः (Yv. I. 1) = अथशंसः (श is short and is followed by an *usma* स).

द्यु॒मन्त॑ ॡ समि॒धीम॑हि (Yv. II. 4) = द्युमन्तं समिधीमहि

मन॑सा स॒ ॡ शिवे॑न (Yv. II. 24) = मनसा सं शिवेन

वि॒श्व ॡ हि (Yv. IV. 2) = विश्वं हि

अह॑ ॡ रक्ष॑सां (Yv. VI. 1) = अहं रक्षसां

Long^ॐ—

अपा॑रे ना॒मि (Yv. III. 12)=अपा रेतामि (पा and ना are long and hence notation^ॐ)

स्या ॐ सुवीरः (Yv. III. 37).

स्वाहा ॐ शाय (Yv. X. 5).

नवीना ॐ हरिम् (Yv. XIII. 42).

हवी ॐ प्यस्मे (Yv. VIII. 18).

Dependence of interpretation on Accents

The Vedic terms, being the most ancient and natural, constitute the plastic material of a semi fluid state, capable of giving multiforms of interpretation. In such cases of ambiguity, the accents go a long way in breaking of words into correct components and giving correct interpretations. There are the cases where the *pada-patha* is misleading : for example, usually, we have the following text of the verse :

वने न वा यो त्य॑धायि चाकन् (Rv. X 29.1).

In this text, we have वा and यो written separately, and according to Sakalya, वा and यः are the two distinct *padas*. But Yaska, the author of the Nirukta says :

वायो वेः पुत्रः ।*** । वेति च य इति चकार शाकल्यः ।

उदात्तं त्वेवमाख्यातमभविष्यत् अमुममाप्तश्चार्थः । (Nir. VI. 28)

[As a trembling young bird has been placed on a tree As a trembling or anxiously longing, young bird, i.e. the young offspring of a bird. Sakalya has analysed *vayah* (वायः) into *va* (वा) and *yah* (यः); then the finite verb would have had the acute or *udatta* accent, and the sense would have been incomplete]. Here actually the finite verb is *anudatta* low or grave.

We take another illustration from the Yajuh (Yv. XXXII. 2), which can be written in two ways :

नतस्य॑ प्रतिमाऽअस्ति (There is an idol of the inclined one).

न तस्य॑ प्रतिमाऽअस्ति (There is no idol of the one described).

(न and त are both *udatta*, as accepted by convention)

If we accept the first one with the accents as traditionally accepted, then in न तस्य, न and त are both *udatta* or acute, but according to the well-known rule one word or term cannot have more than one *udatta* and therefore, नतस्य is ruled out in favour of the terms न and तस्य written or interpreted separately. "There is no idol of the one described" is, thus, the correct interpretation.

Let us take another similar illustration. We have in the Nasadiya Sukta (Rv. X.129.1)

किमावरीवः कुह कस्य

In this text कुह and कस्य are written separately with two *udattas* in कु and क.

Ravana translates it as कुहकस्य as combined : यथा कुहकस्यैन्द्रजालिकस्य; Dayananda translates it as : यत् प्रातः कुह कस्य वपोकाले धूमाकारेण वृष्टं किञ्चिज्जलं वर्तमानं भवति... (Rgbbhabhu), in which on close observation, it appears that he translates कुह as क्वचित् or किञ्चित् (not every where, or just a little) and कस्य as जलस्य, i.e. of water. If कुह and कस्य terms are combined to give only one term कुहकस्य, then it cannot have two *udattas* or acute accents.

Interpretation differs with accents—Let us take a few examples from the ordinary Sanskrit usages :

(a) कृष्णकम्बलम् आनय and (b) कृष्णकुम्बलम् आनय. Here (a) and (b) read the same with a difference in accents. In (a), ण of कृष्ण is *udatta* or acute, i.e. there is an acuteness in कृष्ण, and therefore, it would mean, "bring the one who has a black blanket." Here, the emphasis is neither on black nor on blanket but on the person who is putting on a black blanket, and yet, if seen minutely, there is an emphasis on "black"; there may be a number of persons with blankets, but the one, referred to is that person who puts on a *black* blanket, and therefore, the *udatta* accent has been placed on कृष्ण (black) and not on कुम्बल (blanket). Here is an illustration of *bahuvrihi* compound, in which the compound word retains the same accent as that of the first term. (Panini: बहुव्रीहौ प्रकृत्या पूर्वपदम्, VI.2.1)

In (b), the *udatta* accent is in कुम्बलम् (on ल), and hence

it means that “bring the black blanket”, which puts emphasis on blanket.

We shall now quote a few illustrations indicating how the interpretation differs with accents.

(i) We have a verse in the R̥gveda :

हनो॑ वृ॒त्रं जया॑ अ॒पः (R̥v. I.80.3)

and the other in the Atharvaveda:

जु॒यो मे॑ सु॒व्य आ॑हि॒तः (Av. VII.52.8).

In both of these verses, we have the word जय but with different accents. In the R̥gveda verse, the word is *udatta* in the beginning जया (ज is *udatta*, *adi-udatta*), and it means then that “(O Indra), may you win over waters or *apas*.”

In the Atharvaveda, जु॒यो, the word is *udatta* on the last syllable यो, and therefore, the text means that “victory is assuredly in my left hand.”

Venkata Madhava has thus clearly stated, that if the accent differs, the interpretation should also be changed. A few illustrations from his R̥gvedic commentary are given here :

Word	Meaning
1. ज॑ठरः	अ॒ग्निः (fire)
ज॒ठर॑ः	उ॒दर॑वचनः (stomach)
2. य॑मः	येन॑ गच्छ॒ति (by whom one goes)
यु॑मः	वै॒वस्व॑तः (Vaivasvata Yama)
3. सु॒त्यम्	ऋ॒ता॒र्थे (truth)
स॒त्यम्	दा॒रि॒द्र्ये (poverty)
4. ज्ये॑ष्ठः	प्र॒श॒स्यः (the better)
ज्ये॑ष्ठः	व॒यसा॑ ज्येष्ठः (the elder)
5. सु॒कृ॒तम्	नि॒ष्ठा॒न्तम्
सु॒कृ॒तम्	क्वि॒बन्त॑म्
सु॒कृ॒तम्	भा॒वे नि॒ष्ठा॒न्तं बहु॑व्रीहि

OUR TRANSLATION

The Vedas, since the earliest days of our civilization and culture have been regarded as the literature of Supreme Authority, the revealed code given to man by the divine Lord for his highest development and final release from bondage; it has come down to man as his first speech and first scripture at a period when there were no class restrictions, no racial, national and geographical boundaries, and therefore, the Vedas have a message for all people of all nations and of all times living on this terrestrial planet in the company of innumerable species of dumb and mute animal creatures, who for their code of living are guided dominantly by their so-called *instincts*, whilst man is the only highly developed species, which has to be *instructed*, and the Vedas constitute the element of our first divine instruction.

The Veda or the Divine Knowledge is one, with a uniform divine philosophy of *dynamic realism* in this purposeful creation. The study of the Veda cannot be made structure-wise, scattered through a number of strata; it cannot be taken as a piece-meal. The Vedas, as a supreme surprise, have been preserved to us with utmost care in the form of four Books or Samhitas, all bearing the same message, indicating the same spirit of thought, possessing the same gospel of life; and thus the texts and their material content should be considered as an *integral whole*. It is against our traditional spirit to read into the lines of this sacred scripture numerous stages of evolutionary development, and regarding some passages as the earliest and primitive, whilst the others as highly evolved and therefore, the last to be composed. Our modern scholars of the Vedic literature trained on a new methodology, developed in the West during the past two centuries or so, have considerably erred on this

score in their enthusiasm of anthropology, linguistics, philology and even archaeology. The Vedas were always held in high esteem, and therefore, they have been influencing history in several ways; they have been so often misunderstood also. It is to the credit of the Western scholars that they very scientifically edited the oriental texts, prepared their glosses, indexes and concordances; but their translations, annotations and the critical study lacked in the sense of that sympathy which a scripture meant to elevate mankind through all times deserves. It is not a fault of the modern scholars so much as of our own learned scholiasts for whom the Vedic texts remained for centuries merely formulae for ritualistic and ecclesiastical practices. Our people preserved the heritage of the *mantras*, but their dynamic meaningfulness was entirely lost to them. It was a blessed augury for all of us that at the close of the Nineteenth century, we had a person of the stature of Dayananda Sarasvati, well-versed in the Vedic literature and grammar, a man with clear vision and of a high spiritual order. He gave us a new insight into the studies of the Vedic texts. The Vedas are, according to him, to be interpreted with the Vedas themselves, and with the esteem with which the spirit of the seers of the Upanisads, and of the six systems of the Vedic philosophy looked upon them. In other words, the Vedas are to be interpreted with a theistic rationalistic view, given to us at a time when the language was in its most fluid natural form, free from the arrogance of specified and concretized meanings. Vedic texts are the *first source* of language and ideas both; they are, as so often mistaken, not the *outcome* of a language with which man-community was well-versed, and the *outburst* of the ideas, already evolved in the society. In this sense, the Indian philosophers have been saying, and never tired of repeating the same again and again, that the Vedas are *apauruseya* (अपौरुषेय) or non-man-composed. The Vedas constitute a source, not a reservoir. I know, it would be difficult for a man, trained on modern lines, to appreciate this vital difference. But once you accept this proposition, Dayananda's point of view of interpretation would be quite clear. Many of our present day scholars err in this

respect. They start with an imposed hypothesis that *like any other literature*, the Vedas too derive their contents from innumerable channels, flowing from the Arctic regions, from the Central Asia, from the Middle-East, or from other remote corners of the world. This is quite natural to think so, if you regarded the Vedas as one of the most ancient *reservoirs*, fortunately saved for us from the ravages of times. But if you consider the Vedas, as the First Source, the entire picture would be different. Dayananda, and later on Aurobindo revived this idea again for us in modern times, quite in consonance with the concept held by the seers of the Upanisads and Indian philosophy. So they constitute a Divine Code, the First Source Book, and a literature to inspire us in all walks of our life for our individual and collective good. Not that we are interested in the study of a very ancient literature or language, not that we are interested in the history of human development through ages, that we should go through the contents of the Vedas, but since they contain in them an eternal message of life, and have a present-worth for all of us, that we should take to the studies of the Vedas, and adopt them for our dynamic life. They constitute a LIVING BOOK and not a *dead past*.

We have, in our present studies, tried to interpret the Vedas on the basis of the following traditionally accepted postulates :

1. The Vedas constitute the First Source Book of Knowledge, given to man, for his individual and collective good, in the present life and for a better future.

2. The Supreme Knowledge emanates from the same Lord as is the Creator of the universe also and to whom we owe our own corporeal existence in this life and the lives to come. And therefore, there should be no contradiction between what we read into the texts and what we observe in the creation.

3. The concept of divinity is a concept of monotheism; the entire creation is governed by one existence, supreme and super, omniscient, omnipresent and omnipotent. He alone is the Source Book of Knowledge and the First Cause of all that has been created. Our Lord, the First Cause, is an Infinite Unity; and He, the Supreme Self,

with all His benevolence, has created this world for the good of numberless infinitesimal unities (the category of lower self), out of the eternally existing matter, self-endowed with plastic material causality.

4. The world is real, in no sense a dream, a myth, an illusion, but all the three, the Creator, the creation, and the infinitesimal selves, constitute a *dynamic reality*.

Our Lord is not only the cause of creation, and the source of knowledge, the moral code for man has also been provided by him. He is the primary source of an ethical code. He Himself is morality-personified. He is Truth, He is Justice, He is Benevolence, He is Activity and He is the Supreme Bliss. An interpretation of a Vedic Text which goes against the concepts of morality, exemplary ethics and standard values of life, is, therefore, not acceptable. The personal ethics is outlined in the five *yamas* and five *niyamas* enumerated in the Yoga Sutras of Patanjali. The five restraints or *yama* are: (i) benevolence or non-violence, *ahimsa* (अहिंसा), (ii) truthfulness or *satya* (सत्य), (iii) abstinence from misappropriation or *asteya* (अस्तेय), (iv) celibacy or *bramacharya* (ब्रह्मचर्य), and (v) freedom from avarice, non-covetousness or *aparigraha* (अपरिग्रह). The five observances or *niyamas* are: (i) cleanliness or *sauca* (शौच) (ii) contentment or *santosha* (सन्तोष), (iii) austerity or *tapas* (तपस्), (iv) study and self-evaluation or *svadhyaya* (स्वाध्याय), and (v) devotion to the Supreme Lord or *isvarapranidhana* (ईश्वरप्रणिधान). The Atharva-veda enumerates some of these values as *satya* (सत्य, truth), *brhat* (बृहत्, infinite), *rta* (ऋत, eternally right), *diksa* (दीक्षा, consecration), *tapas* (तपस्, austerity or penance), *brahma* (ब्रह्म, knowledge), and *yajna* (यज्ञ, selfless dedication)—these are the values which sustain our life on this Mother Earth (Av. XII. 1. 1).

6. The Vedas have a message for all and sundry; they treat man as a son of the Mother Earth and the celestial father. The Vedas were given to us at the earliest times when there were no geographical boundaries of land, sea or interspace, and no proper names were given to a land, to a mountain, to a river or to a sea either. All men belonged to a common world, and they stood for universal

fraternity. It was centuries afterwards, that the rivers, and lands were given proper names borrowed *from* the Vedic texts. Neither our Himalayas were known by this name, nor our Vindhya, neither the Sindhu, the Ganga, the rivers of the Punjab or of the Indo-gangetic plane had yet their names, nor the cities like Ayodhya, Prayaga or Kasi were known as cities either. The Vedas speak of the eternal history or the *sasvata-itihasa*, and not the history as we understand it today. Names of places, and objects like rivers or hills and persons were given much after. The Vedas do not give an account of any conflict or war of human history; they speak of the eternal conflict that goes in man even today,—an internal conflict between truth and non-truth, good and evil, between the baser and noble instincts, a conflict between nescience and knowledge. It is the ultimate victory of light over darkness which has been so often spoken of in so many ways. It is a conflict between Arya and Dasyu, the law-abider and law-breaker, but it is not the racial conflict. The *asuras* or *panis* are not the Assyrians; the Dasyus are in no sense the Dravidians. To see an account of racial or national conflicts in the lines of our Vedic texts, or to trace the history of our relationships to the days of the first revelation would be our utter ignorance and scholiastic injustice.

7. Man has been blessed with language; this is warranted by his capacity of uttering distinct syllables, vowels and consonants of our vocal organ and of identifying them with distinctness by our hearing aid. Man is thus, by his nature, a hearing and speaking biological species. In that sense, our Lord has provided him with divine Speech as a vehicle to communicate and receive ideas. Whilst this speech is man's special privilege, it has its own limitations. It is one of the most important vehicles given to us for our communication, but after all, it is a very *poor* vehicle. In a set language of limited vocabulary, we have to express our thoughts of gross and abstract realms both. In its term, we have to express the entire spectra of all human experiences. Sugar is *sweet* in a biochemical sense, music is *sweet* in another sense, one's face is *sweet* in another way; our relations are sweet in some other connotation,

and thus we have the sweetness, as if of the ephemeral and physical realms, and beyond that some other type of sweetness of mental and spiritual realms. Each and every sweetness has its own spectrum, but our vocabulary is poor. There is a celestial world outside with the sun, moons, and stars, but there is a similar world of inner experience in our interior too. The Vedic texts have their own peculiar fascinating way of taking you step by step, so often in one and the same hymn, from a mundane object to the higher level, and elevating you higher and higher, they would take you to the most abstract and delightful spiritual realms. These texts would be talking to you in terms of your household fuel-fire, but lift you up by and by to the highest elevated fire of the innermost core of the Anandamaya and the Vijnanamaya Kosas. They might start with the description of a sweet herbal extract (so well known as Soma), but take you to the Soma of your invigorating youth, and finally to the highly elevating and exhilarating experiences of our spiritual realm. Thus these texts would sometimes in one and the same hymn would take you upon a sojourn from the most familiar known mundane realm to the loftiest experience, for which we do not possess any vocabulary in our language. Similar to Soma, we have so many other terms, which are applicable on mundane plane as well as the highest spiritual plane. For example, Maruts may be ordinary soldiers of an army, brilliantly dressed and decorated, and accomplished with shining weapons. They may be again rain-bearing thunder-clouds in the spatial regions; they may equally constitute our vital forces of inner realms, when we talk of them in a spiritual context. Indra as a resplendent lord may be the head of any organization, even a state; again for the same reason, he may be *lower self* (the soul or *atman*) in a body; he may be one of the names of the sun, or he may be our Creator, the Supreme Lord.

8. Like all divine things, the Vedic text is capable of multiple interpretations. The multiplicity is due to various reasons. The texts are in a fluid language, which in its most natural form, is capable of multiple interpretations. In this sense, a term like “go” (गो) may mean earth

or cow or both. Interspace has been given sixteen synonyms in the Nighantu, including words as *apah* (which may also mean water), *prthivi* (also meaning earth) and *samudra* (also meaning sea). The word *parvata* means mountain and cloud both; the *sruti* or Veda contains terms nearest to their etymology, and in that sense, the word like '*tata*' means father and also son; the word *nana* means mother and daughter both. The word *pati* (the protector) stands for husband and father (or the head of a group) both; *bhrata* and *bharta* (brother and husband) carry the same sense. In the *sruti*, the etymological means would naturally give rise to the multiplicity of interpretations. On the other hand, in the *sastra*, each term should have a definite restricted connotation.

Multiplicity of interpretation is also due to the universality of concepts. What is applicable to a small group may equally be applicable to large groups. The study of units takes us to the study of groups. Then, we have another type of multiplicity which arises out of the analogies or parallelisms. This gives birth to the well known *adhibhuta* (अधिभूत), *adhi-deva* (अधिदेव), and *adhyatma* (अध्यात्म) concepts. One and the same text may be interpreted in a parallel way in all the three realms: physico-chemical, biological and psychological; very often, there is another type of cryptical multiplicity of interpretations, which is also permissible in the Vedic texts. The words, *bhuh*, *bhuvah* and *svah*, may be cited as examples of this category; the words *agni*, *mitra*, *varuna*, *soma*, *indra*, *asvinau*, are also cryptical in the same sense, and have to be interpreted according to the context.

There is another cryptographical group represented in terms of numerals. The so-often quoted example of the type is the Text :

चत्वारि षट्पादयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य ।
त्रिधा बद्धो वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्या आविवेश ॥

(Rv. IV. 58.3)

This has been translated by Griffith as follows :

Four are his horns, three are the feet that bear him,
his heads are two, his hands are seven in number.
Bound with a triple bond, the steer roars loudly,
the mighty God hath entered into mortals.

Now who is this steer; and what is the idea behind the numerals four, three, and seven? In the ritualistic interpretation of Sayana, the four Vedas are the four horns of *agni*; and if identified with *aditya*, then the four cardinal points are the four horns. The three feet in the former case are the three daily sacrifices, in the latter morning, noon and evening. The two heads are, in the former case, the Brahmaudana (ब्रह्मौदन) and Pravargya (प्रवर्ग्य) ceremonies; in the latter, day and night. Similarly, the seven hands are explained, alternatively, as the seven metres of the Veda (*gayatri*, *usnik* etc.) or the seven rays of the sun; and the triple bond as the Mantra, Kalpa, and Brahmana, prayer, ceremonial, and rationale, of the Veda, or the three regions, heaven, firmament, and earth. According to Mahidhara (since this verse is also found in the Yajurveda, XVII. 91), the four horns are priests; or nouns, verbs, prepositions and particles; the three feet are the Vedas, or the first, second and third persons; or the past, present and future tenses; the two heads are two sacrifices, or the agent and object; the seven hands are the metres or the cases of the noun; and the three bonds are the three daily sacrifices, or the singular, dual and plural numbers. The Nirukta (XIII.7) also discusses this verse, and Patanjali in his commentary has discussed it in relation to the subject of grammar (as indicated by Mahidhara).

There is another crypto-numerical verse of the same type :

चत्वारि वाक् परिमिता पदानि तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः ।

गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति तुरीयं वाचं मनुष्या वदन्ति ॥

(Rv. I 164.45; Av. IX.10.27)

discussed by the Nirukta (XIII. 9): Speech has been measured out in four divisions; the three, kept in close con-

cealment, cause no motion; of speech, men speak only the fourth division. Speech or *vak*, it is said, was created four fold; three kinds of which are in the three regions (the Rathantara on Earth, the Vamadeva on the firmament, and the Bṛhati in the heaven). According to the Nirukta, the three *maha vyahṛtis* and *om* constitute the four divisions. According to grammarians, the four are *nama* (noun), *akhyata* (आख्यात) (verbs), *upasarga* (prepositions) and *nipata* (particles); according to ritualists, the four are *mantra*, *kalpa*, *brahmana*, and *vyavahariki* (व्यावहारिकी). According to the etymologists, the four divisions are *ṛk*, *yaju*, *sama*, and *vyavahariki*. Dayananda considers the four divisions to be *nama* (noun), *akhyata* (verb), *upasarga* (prepositions) and *nipata* (particles); of these the three (*nama*, *akhyata* and *upsargas*) are used only by the people of learning, whilst the ignorant ones, the common people, use only the *nipatas* or prepositions. According to another school, the four divisions pertain to reptiles, to birds, to small snakes, and the fourth is the speech of common man. Another classification considers the speech of cattle, birds, musical instruments and primitive races of forests.

9. In order to interpret a word, one should be familiar with the rules of grammar and etymology both. The interpreter should be familiar with several disciplines of knowledge, since neither grammar nor etymology alone would lead to a sound interpretation. One should be familiar with the Vedic diction also. The nature of our problem of interpretation would be clear from the two passages, which we quote from the Nirukta (II.5 and 6); here the word *gauh* (गौः) has been interpreted in ten ways: (i) The word *gauh* is a synonym of 'earth', so called because it goes very far, or because people go over it (\sqrt{gam} , गम्). Or it may be derived from \sqrt{ga} (ग) with the suffix *au* (*ga—au—gau*). (ii) Moreover, it is a synonym of 'an animal', from the same root also. (iii) Further, in the latter meaning, there are Vedic passages where primary forms of *gauh* are used in a derivative sense: "mix Soma with milk" (गोभिः श्रोणीत मत्सरम्, IX. 46. 4; *gobhih*—with milk; *matsaram—soma*). Here *gauh* is used in the sense of milk.

Matsarah (मत्सरः) means *soma*; it is derived from the root \sqrt{mand} (मन्द), meaning to satisfy. *Matsarah* is a synonym of greed also : it makes man mad after wealth. *Payas* (पयस्) (milk) is derived from the \sqrt{pa} (√पा), to drink, or from \sqrt{pyay} (प्याय), to swell. *Ksiram* (क्षीरम्), (milk) is derived from the *ksar* (√क्षर्), to flow; or it is derived from \sqrt{ghas} (√घस्), to consume, with the suffix *ira* (ईर), like *usira* (उशीर, root of a plant). (iv) “Milking Soma, they sit on a cow-skin” (अंशुं दुहन्तो अध्यासते गवि, X. 94.9), i.e. *gauh* is used in the sense of cow-skin used for sitting on. *Amsuh* (अंशुः, Soma is so called because) no sooner than it goes in, it is agreeable, or it is agreeable for life. *Carma* (चर्म, skin) is derived from the root \sqrt{car} (√चर्), to move, or it is so called because it is cut off from the body. (v) Moreover, *gauh* means skin and phlegm : “Thou art girded round with skin and phlegm, be strong” (गोभिः सन्नद्धो असि वीर्यस्व, VI. 47.26); this is said in praise of a chariot. (vi) Moreover, it means tendon and phlegm : “Girt with tendon and phlegm, it flies when discharged” (गोभिः सन्नद्धा पतति प्रसूता”, VI. 75.11); this is in praise of an arrow. (vii) Bow-string is called *gauh* also: if it be *gavya* (गव्या), it is the derivative form; if not, it is causal, i.e. it sets arrows in motion : “On every strip of wood, twanged the well-strung string: thence the men-eating birds flew” (वृक्षे वृक्षे नियता मीमयद् गोस्ततो वयः प्र पतान् पूरुषादः, X. 27. 22).

In this passage the word *vih* (विः) is a synonym of bird, and is derived from the root *vi* (√वी), to go. Moreover, it is a synonym of arrow also from the same root [thus *vih* (विः)=bird=arrow]. (viii) The Sun is called *gauh* also, for we have : “Lo that charioteer in the sun who has joints” (उतादः परुषे गवि, VI. 56.3). “Having joints means having brilliance”, says Aupamanyava. Moreover, a ray of the sun illuminates the moon. That the illumination of the moon is caused by the sun is to be established by the following : “Susumna is the ray of the sun, the moon is the holder” (सुषुम्णः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य, Yv. XVIII. 40, S.Br. IX. 4.1.9). This too is a Vedic passage. (ix) That ray is called *gauh* also. “Here indeed they thought of the ray” (अत्राह गोरमन्वत, I. 84.15). (x) All the rays are called *gavah* (गावः) also: “We desire to go to those regions of you two, where

are nimble and many-horned rays. There indeed, shines forth brightly that highest step of the wide-striding Visnu”.

ता वां वास्तव्युष्मसि समध्यै यत्र रात्रौ भूरिश्रृङ्गा अयासः ।

अत्राह नदुस्गायस्य वृष्णः परमं पदमवभाति भूरि ॥

(Rv. I. 154. 6)

We have illustrated our point of view by citing only one example, i.e. the interpretation of the word “*gauh*” out of hundreds of such words occurring in our Vedic texts.

10. The Vedic philosophy is not the philosophy of pantheism, —it is not the heathen worship of all gods either. It is not the doctrine that God is everything and everything God. It is not the monism either in the sense that only one being exists; it does not deny the duality of matter and spirit, *prakṛti* (प्रकृति) and *atman* (आत्मा). The Vedic doctrine is not the concept of henotheism, which represents the belief in one God without asserting that he is the only God. It is not a concept that when we talked of God as Agni, we attributed to him super-most qualities, whilst we thought of other gods Indra, Mitra, Varuna, Visnu, or Soma as subservient to him; and the next moment when we talked of Varuna, we attributed supermost attributes to him, giving other gods as a secondary position. Nor is the Vedic philosophy a philosophy of primitive theism of anthropological nature, nor is it the concept of atheism. It is a concept of all embracing pure monotheism, depending on the coexisting eternal and immortal God, the one, the supreme all-knowing and omnipotent blissful existence, an Infinite Unity, along with numberless *infinitesimal unities*, known as *lower self* or the soul (the *jivatman*, जीवात्मा), infinitesimal but existing for all times, the uncreated beings, which for their knowledge and bliss depend on the grace of God, who is just and benign. Coexisting with the above-mentioned two categories the Supreme Self, and numberless infinitesimal lower selves, is a third eternal category of *Prakṛti* or matter with the *material causality* as its only attribute; it provides a multidimensional canvas to the

Great Artist, the Supreme Self, for creation. The art is His, the canvas is hers, of the *prakṛti*. He manifests Himself through His creation. The glory of the Sun, the beauty of the Moon, the vast force behind the Wind, clouds or storms is His. He is the light behind all lights; He is the Force beyond all forces; He is the divine behind all divinities, and he is the supreme bliss behind all that is pleasant and sweet. And in that sense, He becomes the Personified Fire, the Personified Light, the Personified Sun, the Personified Wind and so on and so forth. He alone is to be invoked, whilst apparently we are invoking His manifestations in this creation. This is the sublime concept of monotheism behind the curtain of his glory manifested in His divers creation.

The lower self when embodied in a corporeal complex manifests itself also in the same way. The minor gods to to be invoked in this case are eyes, ears, the organs of smell, taste and touch and breathing system. The glory of these minor gods is *de facto* the glory of the self, the *atman*. In the Cosmic Complex is the glory of the Supreme Lord, and through His glory, the Nature's bounties, the minor gods, become glorious and worthy of invocation; in our body complex, the real glory is of the self, whilst so long, the self stays in the body, its glory secondarily glorifies the sense-organs, which in the Vedic terminology, are also known as minor gods.

Veda and Deva—In the Vedic texts, the word for god or gods is *deva* or *devata*. Dayananda defines the word *devam* as दातारं हृषिकरं विजेतारं द्योतकं वा (Rv. I. 1.1), i.e. the one who is a donor, the cause of happiness, the cause of victory, or the shining one. At another place, he translates *devan* (देवान्) as दिव्यानीन्द्रियाणि, विद्यादिदिव्यगुणान्, दिव्यान् ऋतून्, दिव्यान् भोगान् वा (I. 1. 1), i.e. the glorious sense organs, glorious attributes as learning etc., the glorious seasons, and glorious objects of enjoyment. The word *deva* (देव) is a synonym of learned persons (*Daya*. on Rv. I. 34. 11; 40. 3; 44 13; 53. 11); it is synonymous with Sun, Moon, Earth and other celestial bodies: पृथिवी सूर्यलोकादयः (*Daya*. on I. 164. 39); the word *deva* or *devata* stands for 33 entities : eight *vasus* (वसवः), eleven

rudras (रुद्रः), twelve *adityas* (आदित्याः), Indra (इन्द्र) and Prajapati (प्रजापति) (S.Br.). Each verse or hymn of the Vedas is associated with certain *devatas*; which indicate the subject-matter of the verse. This we shall take up in some details.

Vedas and Devatas—We have a detailed discussion on *devata* (deities) in the Nirukta; i.e. a discussion on the subject-matter in the Vedic verses. Yaska in the Nirukta (VII. 1-5) says: The section which enumerates appellations of deities, to whom panegyrics (*stuti*) are primarily addressed is called *daivatam* (दैवतम्), i.e. relating to deities. A seer addresses his panegyrics for the fulfilment of certain desires, and from whom he wishes to attain his objects. Such stanzas of panegyrics are of three kinds: (i) indirectly addressed (*parokṣakṛta*, परोक्षकृत), (ii) directly addressed (*pratyskṣakṛta*, प्रत्यक्षकृत), and (iii) self-invocations (*adhyatmika*, आध्यात्मिक्य). Of these the indirectly addressed stanzas are composed in all cases of nouns but the verb of the *third* person only. For example: (a) Indra rules heaven, Indra earth (X. 89. 10). (b) I will indeed proclaim the heroic exploits of Indra (I. 32. 1).

Then, the directly addressed stanzas are compositions in the second person, and are joined with the word “thou” as the pronoun. For example,

Thou, O Indra, art born from strength (X. 153. 2).

Moreover, the praises are directly, while the objects of praise are indirectly, addressed; e.g.,

Do not praise any other (VIII. 1.1).

Sing forth, O Kanvas (I. 37. 1).

The self invocations are compositions in the first person, and are joined with the word ‘I’ as the pronoun, e.g. the hymn of Indra Vaikuntha (X. 48; 49) the hymn of Lava (X. 119) or the hymn of Vak (X. 125):

I was the first possessor of all precious gear (X. 48.1).

I have enriched the singer with surpassing wealth
(X. 49.1).

I, in my grandeur, have surpassed the heavens and all
this spacious earth. Have I not drunk the Soma
Juice. (X. 119. 8)

I travel with the Rudras and the Vasus, with the
Adityas and All-gods, I wander. (X. 125. 1)

Of the three types of the verses, directly addressed,
and indirectly addressed are by far the most numerous.
Self-invocations (*adhyatmikyās*) are few and far between.

In some verses, there is only praise of the deity with-
out any benediction being invoked; for example, in the
hymn, "I will indeed proclaim the heroic exploits of Indra"¹
(I 32. 1). Further, in some verses there is only benediction
without any praise being offered, as "may I see well with
my eyes, may I be radiant in my face, may I hear well with
my ears."² Such verses are invariably found in the Yajur-
veda (*adhvaryaveda* आध्वयं वेद) and sacrificial formulae, There
is another category, where there are asseverations (*sapatha*,
शपथ) and imprecations (*abhisapa*, अभिशप), e.g.,

अद्यामुरीय यदि यातुधानो अस्मि । (May I die today, if I be a
juggling demon. (VIII. 104. 15).

अथा स वीरैर्दशभिर्वियूयाः । (Now may he be deprived of ten
heroes.) (VII. 104.15).

Further, in some verses, there is an intention of describing
a particular state :

न मृत्युरासीदमृतं न तर्हि । (Then was no death, nor indeed
immortality.) (X. 129.2).

तम आसीत् तमसा नूकहमग्रे । [In the beginning (of creation),
there was darkness, hidden in darkness.] (X. 129.3).

-
1. इन्द्रस्य नु वीर्याणि प्रवोचम् । (Rv. I. 32.1)
 2. सुचक्षा ग्रहमक्षीम्यां भूयासम् । सुवर्चा मुखेन । सुधुत कर्णाम्यां भूयासम् ।
(cf. Paraskara Gr. Su, II. 6.19; Asva. Gr. Su. III. 6.7)

Then in some verses, there is apprehension (परिदेवना) arising from a particular state :

सुदेवो अद्य प्रपतेदनावृत् । (The benevolent God may fly forth today and never return.) (X. 95. 14)

न विजानामि यदि वेदमस्मि । [I do not know whether I am this or (that)]. (I. 164.37)

Then in certain verses, there is censure (निन्दा) or praise (प्रशंसा); e.g.,

केवलाघो भवति केवलादी । (He alone is guilty who eats alone.) (X. 117.6)

भोजस्येदं पुष्करिणीव वेश्म । (This dwelling place of a liberal person is beautiful like a lotus bed.) (X. 107. 10)

Similarly, there is censure of gambling (द्यूत-निन्दा) and praise of agriculture (कृषिप्रशंसा) in the dice-hymn. (X. 34).

There are certain stanzas in the Vedic texts where deities are not assigned or specified. Such stanzas, according to the Nirukta, belong to the same deity to whom that particular sacrifice, or part of the sacrifice is offered. Before taking up the work of commenting on the Vedic texts, Dayananda prepared for his personal use, the index of *devatas* of all the four Vedas, that is he tentatively assigned the subject matter with care and scrutiny. In such cases, seers are supposed to be guided by visions in respect to the interpretations of the Vedic Mantras (एवमुच्चावचैरभिप्रायैर्ऋषीणां मन्त्रदृष्टयो भवन्ति, Nir. VII. 3).

Where there is no reference to sacrifice, and no deity specified, the verses are said to belong to Prajapati according to ritualists, and to Narasamsa (नारायण) according to etymologists.

Sometimes, the *devata* or deity may be an optional one, or even a group of deities. It is indeed a very prevalent practice, as the Nirukta says, in every-day life in the world to dedicate things in common including what is sacred to gods, to guests and to the manes.

In some hymns or verses, we find that not only the well-known deities are praised, the non-deities are also praised like deities; for example, the objects beginning with *horse* and ending with *herb* (Nigh V. 3. 1-22) together with the eight pairs अष्टौ द्वन्द्वानि (Nigh. V. 3. 29-36). On such cases, the author of the Nirukta says, "The student should not think that matters relating to gods are adventitious as it were. On account of the super-eminence of the deity, a single soul is praised in various ways. Other gods are the individual limbs of a single soul. Or else, as people say, seers praise objects according to the *multiplicities* of their original nature, as well as from its universality. They are produced from each other (e. g. Daksa is said to be born from Aditi, and Aditi from Daksa). They are the original forms of each other. They are produced from *karma* (action), they are produced from the soul. Soul is even their chariot, their horse, their weapon, their arrows; soul is indeed the all in all of gods. And thus, according to Yaska, the non-deities are but different manifestations of the same single soul as if. They all shine by the divine glory of the Supreme Self. And therefore, even the non-deities are treated as if they are deities.

According to the etymologists, there are three deities (*devatah*) only (Ait. Br. II. 17): (i) Agni, whose sphere is Earth, (ii) Vayu whose sphere is atmosphere or inter-space, and (iii) Aditya or the Sun whose sphere is heaven. In our human complex, these three deities correspond to the physical body, vital complex, and psychological complex. Of these each receives many appellations on account of his super-eminence, or the diversity of his function, just as a priest, though he is one, is called the sacrificer (*hotṛ*), the director (*adhvaryu*) the possessor of the sacred lore (*brahama*) and the chanter (*udgatr*).

The author of the Nirukta has also discussed the question of *appearance* (*akara-cintana* आकार चिन्तन) of these gods. Some say, that they are anthropomorphic for their panegyrics as well as their appellations (*purusavidha*) are like those of sentient beings. We have such texts :

ऋष्वा त इन्द्र स्थविरस्य बाहू ।

(O Indra, the two arms of the mighty one are noble).
(VI.47.8)

आ द्वाभ्यां हरिभ्यामिन्द्र याहि ।

(O Indra, come with thy team of two bay steeds).
(II.18.4)

अद्धीन्द्र पिव च प्रस्थितस्य ।

(O Indra, eat and drink the (Soma) placed before
(thee)). (X.116.7)

आश्रुत्कर्णं श्रुधी हवम् ।

Hear our call, O God that has't listening ears
(I. 10.9)

This is merely a literary style of addressing these deities, for everyone knows that fire, air, sun, earth or moon are unanthropomorphic (in no way like a man). It must be remembered, that not only deities but inanimate objects, like stones, herbs, dice etc. have also been addressed, as if they are anthropomorphic.

अभि क्रन्दन्ति हरितेभिरासभिः ।

(They shout with their green mouths). (X. 94.2)

This is a panegyric of stones. (प्रावस्तुतिः).

सुखं रथं युयुजे सिन्धुराश्विनम् ।

Sindhu yoked the comfortable car, drawn by a horse.
(X. 75.9).

This is a panegyric of a river (नदी-स्तुतिः).

One should, therefore, have a full familiarity with the Vedic diction or the verbal style before he can really interpret the Vedic stanzas. It is the divine knowledge which is being imparted to man, who, at least, is expected to know of himself, and therefore, the Vedic texts appear to have anthropomorphic contexts, even when they are referring to inanimate objects or deities.

Another peculiarity of the Vedic diction must be realized. It is a fact that according to the Vedic concept, our Supreme Lord is one, though He is known by various names, according to His attributes, functions and nature.

We have a verse :

इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निमाहुर्द्यो दिव्यः स सुपर्णो गरुत्मान् ।

एकं सद् विप्रा बहुधा वदन्त्यग्निं यमं मातरिश्वानमाहुः ॥

They call Him Indra, Mitra, Varuna, Agni, and He is heavenly noble-winged Garutman.

To what is one, sages give many a name; they call it Agni, Yama and Matarisvan. (R̥v. I. 164.46)

And thus Indra, Mitra etc. are different names, titles or attributes of one and the same Supreme. But, it is so often that it appears that gods are being jointly invoked. Indra is jointly invoked along with Agni, Soma, Varuna, Pusan, Br̥haspati, Brahmanaspati, Parvata, Kutsa, Visnu and Vayu. Mitra is jointly praised with Varuna; Soma with Pusan and Rudra; Pusan with Vayu and Parjanya with Vata. The function of Aditya or sun is to draw out and hold the juices with his rays. This Aditya is jointly praised with Candramas, Vayu and Samvatsara. (Ait. Br. II. 32; III. 31).

Salient Features of the Present Translation

1. The translation is meant to be enjoyed by all, and in no case is meant for Vedic scholars and the spirit of the text is given in a simple language for those who would like to be inspired with the Vedic lore.

2. The language used is the present day prose, and not the Biblical English. Even for God, the second person plural has been used, and not the second person singular, commonly in usage in the Vedic text.

3. The Vedic grammar takes up a considerable licence in respect to inflexions and so on, and therefore, simplest grammatical rules have been followed in our translation. As far as possible, present tense, including present perfect, have been given preference over past tenses.

4. Each verse is capable of multiplicity of interpretations; in our translation, we have preferred to interpret text from spiritual and psychological point of view to inculcate love, dedication and devotion to our Lord. There

are yet occasions, where interpretations have been given on other lines, whenever the subject matter obviously refers to social topics.

5. The words like Indra, Agni, Mitra and Varuna have been translated in regards to the connotations they represent. They have not been treated as specific *deities* or gods; they represent common appellations to lower self or the Supreme Lord. They are attributive and not proper names. And so are terms like Maruts or Asvinau.

6. Interpretations are based on the fact that there is no conflict between the Vedic ideas and the experiences and observations in the divine creation. No interpretation would be held valid if it goes contrary to Nature's Laws, or contrary to the morals or high values of life.

7. Since the Vedas were given to us prior to human history, the interpretations are given on the basis of the concept that no historical or geographical references are to be sought for in the Vedic texts.

8. The Vedas constitute the divine knowledge; there is no primitivism in the Vedas. It would have been erroneous on our part if we had interpreted them anthropologically or archaeologically.

9. The Vedas precede all our philological contacts. The Vedic words occur in their most natural form, and as such, they have been interpreted in the natural way. In this respect, the derivations indicated by the authors of Nirukta, the Unadi Kosa, and the lines shown by Dayananda and Aurobindo have been very useful.

10. The Vedas are the Source Books, and much later in history, these texts came to be used for ritualistic purposes, and therefore from time to time, various types of *vinnyogas* were suggested. We have tried our best to see that the interpretations are not prejudiced by ecclesiastical and ritualistic considerations. This does not mean that the fire ritual, or *yajna*, with fuel, butter and edible and medicinal preparations, has no sanction in the Vedas. The Vedic texts speak of the *havir yajna*, cosmic *yajna* and spiritual *yajna* with a unique parallelism.

INDEX

Verses of the Rgveda

ऋग्वेद-मन्त्रानुक्रमणी

अथ ऋग्वेदमन्त्राणां वर्णानुक्रमणी

	म.	सु.	क्र.
अंशुं दृहन्ति स्तनयन्त	१०.	७२.	६
असेषु व ऋषयः पन्सु	१०.	१४.	११
असेष्वा मरुतः स्वादयो	७.	५६.	१३
अंहोयुवस्त्वस्त्वन्ते	१०.	१५.	३
अक्रमे ते स्वपसो अभूम	४	२.	१०.
अक्रमो दस्युरगि नो	१०.	२२.	८
अकारि न इन्द्र गोतमेभि	१.	६३.	९
अकारि ब्रह्म समिधान	४.	६.	११
अकारि वामन्वसो वर्गम	६.	६३.	३
अक्रन्ददग्निः स्तनयन्तिव	१०.	४५.	४
अकविहस्ता मुकूते परम्पा	५.	६०.	६
अक्रान्तममुद्रः प्रथमं	१.	१७.	४०
अक्रो न वञ्चिः समिधे	३.	१.	१२
अक्षपवन्तः कणवन्तः सखायो	१०.	७१.	७
अक्षन्नमीमदन्त ह्यव	१.	८२.	२
अक्षानहो न ह्यतनोत	१०.	५३.	७
अक्षाम इदङ्कुशिनो नितोदिनो	१०.	३४.	७
अक्षितोतिः सनेदिमं	१.	५.	९
अक्षीभ्यां ते नामिकाभ्यां	१०.	१६३.	१
अक्षेत्रविन्त्रेवविद् ह्यप्राट्	१०.	३२.	७
अर्त्यसो दीव्यः कृषिमिन्	१०.	३४.	१३
अश्रोदयच्छवसा क्षाम	४.	१९.	४
अश्रो न चक्रयोः गूर	६.	२४.	३
अश्वगधिद्रातुवेत्तग	८.	२५.	९
अगच्छतं कृपमाणं परावति	१.	११९.	८
अगच्छद् विप्रतमः सखी	३.	३१.	७
अगच्छिन्द्र अश्वो बृहद्	३.	२७.	१०
अगन्म महा नमसा	७.	१२.	१
अगव्यति क्षेत्रमागन्म	६.	४७.	२०
अगम्यः स्वतमानः स्वनित्रैः	१.	१७९.	६

	म.	सु.	क्र.
अग्न इळा समिध्यसे	३.	२४.	२
अग्न इन्द्र वरुण मित्र	५.	४३.	२
अग्न इन्द्रश्च दागुपो	३.	२५.	४
अग्न ओजिष्ठमा अग्न	५.	१०.	१
अग्नये ब्रह्म क्रमवन्ततश्च	१०.	८०.	७
अग्ना यो मर्त्यां दुवो	६.	१४.	१
अग्नि वृतेन वावृधुः	५.	१४.	६
अग्नि ते मर्त्ये यो	५.	६.	१
अग्नि दूतं पुरो दधे	८.	४४.	३
अग्नि दूतं प्रति यद्व्रवीतनाश्वः	१.	१६१.	३
अग्नि दूतं वृणीमहे	१.	१०.	१
अग्नि देवासो अग्रिय	६.	१६.	४८
अग्नि देवासो मानुषीषु	२.	४.	३
अग्नि द्वेपो योतवै नो	८.	७१.	१५
अग्नि धीभिर्मनीषिणो	८.	४३.	१९
अग्नि न मा मयितं	८.	४८.	६
अग्नि नरो दीधितिभि	७.	१.	१
अग्नि मन्द्रं पुरुषियं	८.	४३.	३१
अग्नि मन्ये पितरमग्नि	१०.	७.	३
अग्नि यन्तुर्मनुज	३.	२७.	११
अग्नि वः पूर्य गिरा	८.	३१.	१४
अग्नि वः पूर्य हुवे	८.	२३.	७
अग्नि वर्धन्तु नो गिरौ	३.	१०.	६
अग्नि विश इळते	१०.	८०.	६
अग्नि विश्वा अभि पृश्नः	१.	७१.	७
अग्नि विश्वायुवेपम	८.	४३.	२५
अग्नि वो देवमग्निभिः	७.	३.	१
अग्नि वो देवयज्ययाग्निं	८.	७१.	१२
अग्नि वो बुधन्तमखगाणां	८.	१०२.	७
अग्नि सुदीति सुहशं	३.	१७.	४

अगस्त्यस्य नङ्गयः सती	१०. ६०. ६
अगोरुशाय गविषे शुश्राय	८. २४. २०
अग्न आ याहि वीतये	६. १६. १०
अग्न आ याह्यग्निभिर्होतारं	८. ६०. १
अग्न आयुषि पवस	१९. ६६. १९
अग्नि होतारं प्र वृणे	३. १९. १
अग्नि होतारं मन्ये	१. १२७. १
अग्नि होतारमीळते	१. १२८. ८
अग्निः पूर्वैर्भिक्रेपिभिरीड्यो	१. १. २
अग्निः प्रवेन मन्मना	८. ४४. १२
अग्निः शुचिव्रततमः	८. ४४. २१
अग्निः मनोति वीर्याणि	३. २५. २
अग्निः समि वाजंभरं	१०. ८०. १
अग्निनाग्निः समिध्यते	१. १२. ६
अग्निना तुर्वशं यदुं	१. ३६. १८
अग्निना गयिमभ्रवन्	१. १. ३
अग्निनेन्द्रेण वरुणेन	८. ३५. १
अग्निमग्नि वः समिधा	६. १५. ६
अग्निमग्नि वो अग्निगुं	८. ६०. १७
अग्निमग्नि हवीर्माभिः	१. १२. २
अग्निमच्छा देवयतां	५. १. ४
अग्निमस्तोप्युग्मिय	८. ३९. १
अग्निमिन्धानो मनसा	८. १०२. २२
अग्निमीळिष्वावसे	८. ७१. १४
अग्निमीळिन्यं कवि	५. १४. ५
अग्निमीळे पुरोहितं	१. १. १
अग्निमीळे भुजां यविष्ठं	१०. २०. २
अग्निमुक्त्यैकपयो वि	१०. ८०. ५
अग्निमुपसमाश्वना	३. २०. १
अग्निरत्रिं भरद्वाजं	१०. १५०. ५
अग्निरप्तासृतीपहं वीरं	६. १४. ४
अग्निरग्नि जन्मना ज्ञानवेदः	३. २६. ७
अग्निगिद्धि प्रचेता अग्नि	६. १४. २
अग्निरिन्द्रो वरुणो मित्रो	१०. ६५. १
अग्निग्वि मन्यो त्विषितः	१०. ८४. २
अग्निरिषां सस्ये ददातु	८. ७१. १३
अग्निरीशे बृहतेः अत्रियस्य	५. १२. ३
अग्निरीशे बृहतो अश्वरस्य	७. ११. ४
अग्निरीशे वसव्यस्या	५. ५५. ८
अग्निरुक्ते पुरोहितो	८. २७. १

अग्नि सुन्नाय दधिर	३. २. ५
अग्नि सूनं सनश्रुतं	३. ११. ४
अग्नि सूनं सहस्रो	८. ७१. ११
अग्नि स्तोमेन बोधय	५. १४. १
अग्नि हिन्वन्तु नो धियः	१०. १५६. १
अग्निक्रपिः पवमानः	९. ६६. २०
अग्निजज्ञ जुह्वा रजमानो	३. ३१. ३
अग्निजागार तमूचः	५. ४४. १५
अग्निर्जाता देवानामग्निर्वेद	८. ३९. ६
अग्निर्जातो अथर्वणा	१०. २१. ५
अग्निर्जातो अरोचत	५. १४. ४
अग्निगुपत नो गिगो	५. १३. ३
अग्निर्ददाति सन्पति	५. २५. ६
अग्निर्दाद्विषं वीर्यपेशा	१०. ८०. ४
अग्निर्देवभिर्मेतुपश्च	३. ३. ६
अग्निर्देवेषु राजन्याग्नि	५. २५. ४
अग्निर्देवेषु संवसुः स विश्व	८. ३९. ७
अग्निर्देवो देवानामभवन्	१०. १५०. ४
अग्निर्वावापृथिवी विश्व	३. २५. ३
अग्निर्धिया स चेतति	३. ११. ३
अग्निने ये आजन्मा	१०. ७८. २
अग्निने यो वन आ	९. ८८. ५
अग्निने शुक्लं वनमिन्द्र	६. १८. १०
अग्निर्मेता भग इव	३. २०. ४
अग्निर्नो यज्ञमुप वेतु	५. ११. ४
अग्निर्मृषा दिवः ककुत	८. ४४. १६
अग्निर्वेने सुवीर्यमग्निः	१. ३६. १७
अग्निर्द्वेत्राणि जह्वन्द्	६. १६. ३४
अग्निर्ह त्वं जतः कर्ण	१०. ८०. ३
अग्निर्ह नाम धायि दक्षपस्तमः	१०. ११५. २
अग्निर्हि ज्ञानि पूर्यश्छन्दो	८. ७. ३६
अग्निर्हि वाजिनं विश	५. ६. ३
अग्निर्हि विष्मता निदो	६. १४. ५
अग्निर्होता कविकतुः	१. १. ५
अग्निर्होता गृहपतिः स राजा	६. १५. १३
अग्निर्होता दाम्पतः अयस्य	५. ९. २
अग्निर्होता नो अश्वरो	४. १५. १
अग्निर्होता न्यसादद्	५. १. ६
अग्निर्होता पुरोहितो	३. ११. १
अग्निश्च यन्मनो विश्ववेदसो	५. ६०. ७

अग्निधियो मरुतो विश्व
 अग्निध्याताः पितर एह
 अग्निस्तनमेन शोचिषा
 अग्निस्तुविश्रवस्तमं
 अग्निस्त्रीणां त्रिधातून्या
 अग्नीपज्जन्माववतं धियं
 अग्नी रक्षांसि सेधति
 अग्नीपोमा चेति तद्वीर्यं
 अग्नीपोमा पिष्टुतमवतो
 अग्नीपोमा य आहुति
 अग्नीपोमा यो अद्य
 अग्नीपोमावनेन वां
 अग्नीपोमाविमं सु मे
 अग्नीपोमाविमानि नो
 अग्नीपोमा वृषणा
 अग्नीपोमा सवेदमा
 अग्नीपोमा हविषः
 अग्नेः पूर्वं भ्रातरो
 अग्नेः स्तोमं मनामेहे
 अग्ने अच्छा वदेह नः
 अग्ने अपां मामिध्यसे
 अग्ने कदा न आनुषग्
 अग्ने कविर्वशा अस्मि
 अग्ने केतुविशामसि
 अग्ने घृतम्य धीतिभि
 अग्ने चिकिद्ध्यस्य न
 अग्ने जरस्व स्वपत्य
 अग्ने जरितविशपति
 अग्ने गुषस्व नो हविः
 अग्ने गुषस्व प्रति हर्य
 अग्ने तमद्याश्च न स्तोमैः
 अग्ने तव त्यदुक्थ्यं
 अग्ने तव त्ये अजरे
 अग्ने तव श्रवो वयो
 अग्ने तृतीयं सवनं हि
 अग्ने व्री ते वाजिना
 अग्ने त्वं नो अन्तम
 अग्ने त्वं पारया नव्यो
 अग्ने त्वं यशा अस्या
 अग्ने त्वचं यातुधानस्य

३. २६. ५
 १०. १५. ११
 ६. १६. २८
 ५. २५. ५
 ८. ३९. ९
 ६. ५२. १६
 ७. १५. १०
 १. ९३. ४
 १. ९३. १२
 १. ९३. ३
 १. ९३. २
 १. ९३. १०
 १. ९३. १
 १. ९३. ११
 १०. ६६. ७
 १. ९३. ९
 १. ९३. ७
 १०. ५१. ६
 ५. १३. २
 १०. १४१. १
 ३. २५. ५
 ७. ७. २
 ८. ६०. ३
 १०. १५६. ५
 ८. १०२. १६
 ५. २२. ४
 ३. ३. ७
 ८. ६०. १९
 ३. २८. १
 १. १४४. ७
 ४. १०. १
 १. १०५. १३
 ८. २३. ११
 १०. १४०. १
 ३. २८. ५
 ३. २०. २
 ५. २४. १
 १. १८९. २
 ८. २३. ३०
 १०. ८७. ५

अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवा
 अग्ने दा दागुषे रयि
 अग्ने दिवः सुनुरसि
 अग्ने दिवो अर्णमच्छा
 अग्ने देवां इहा वह जहानो
 अग्ने देवां इहा वह सादया
 अग्ने द्युम्नेन जागुवे
 अग्ने धृतव्रताय ते
 अग्ने नक्षत्रमजरमा
 अग्ने नय सुपथा राये
 अग्ने नि पाहि नस्त्वं
 अग्ने नेमिरां इव
 अग्ने पर्त्वारिहा वह
 अग्ने पवस्व स्वपा
 अग्ने पावक रोचिषा
 अग्ने पूर्वा अनूपसो
 अग्ने वाधस्व वि मृधो
 अग्ने भव सुषमिधा समिद्ध
 अग्ने भृगीणि तव जातवेदो
 अग्ने भ्रातः सहस्कृत
 अग्ने मन्मानि तुभ्यं
 अग्ने मन्युं प्रतिनुदन्
 अग्ने मरुद्भिः शुभयद्भि
 अग्ने माकिष्टे देवस्य
 अग्ने मृच्छ महौ अस्मि
 अग्ने यं यज्ञमध्वरं
 अग्ने यज्ञस्व हविषा
 अग्ने यजिष्ठो अध्वरे
 अग्ने यत्ते दिवि वर्चः
 अग्ने यदद्य विशो
 अग्ने याहि दून्यं मा
 अग्ने याहि मुशस्तिभि
 अग्ने युक्त्वा हि ये
 अग्ने रक्षा णो अंहसः
 अग्नेरप्रतः समिदस्तु
 अग्नेरिन्द्रस्य सोमस्य
 अग्नेर्गायत्र्यभवत्
 अग्नेर्वयं प्रथमस्यामृतानां
 अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व
 अग्ने वाजस्य गोमत
 १. १८९. ३
 ३. २४. ५
 ३. २५. १
 ३. २२. ३
 १. १२. ३
 १. १५. ४
 ३. २४. ३
 ८. ४४. २५
 १०. १५६. ४
 १. १८९. १
 ८. ४४. ११
 ५. १३. ६
 १. २२. ९
 ९. ६६. २१
 ५. २६. १
 १. ४४. १०
 १०. ९८. १२
 ७. १७. १
 ३. २०. ३
 ८. ४३. १६
 ८. ३९. ३
 १०. १२८. ६
 ५. ६०. ८
 ८. ७१. ८
 ४. ९. १
 १. १. ४
 २. ९. ४
 ३. १०. ७
 ३. २२. २
 ६. १५. १४
 ७. ९. ५
 ८. २३. ६
 ६. १६. ४३
 ७. १५. १३
 १०. ८०. २
 २. ८. ६
 १०. १३०. ४
 १. २४. २
 १०. १६. ७
 १. ७२. ४

अग्ने विवस्वदुपसाश्चित्रं	१. ४४. १
अग्ने विश्वानि वार्या	३. ११. ९
अग्ने विश्वेभिः स्वर्नाक	६. १५. १६
अग्ने विश्वेभिरग्निभि	३. २४. ४
अग्ने विश्वेभिरा गहि	५. २६. ४
अग्ने वीहि पुरोळाश	३. २८. ३
अग्ने वीहि हविषा यश्चि	७. १७. २
अग्ने बृधान आहुतिं	३. २८. ६
अग्ने शकेम ते वयं	३. २७. ३
अग्ने शर्धन्तमा गणं	५. ५६. १
अग्ने शर्धं महते	५. २८. ३
अग्ने शुक्लेण शोचिषा	१. १२. १२
अग्ने शुक्लेण शोचिषोरु	१०. २१. ८
अग्ने स क्षेपदत्तपा	६. ३. १
अग्ने सहन्तमा भर	५. २३. १
अग्ने सहस्व पृतना	३. २४. १
अग्ने सुखन्तमे रथे	१. १३. ४
अग्ने सुतस्य पीतये	५. ५१. १
अग्ने स्तोमं जुपस्व मे	८. ४४. २
अग्ने हंसि न्यत्रिणं	१०. ११८. १
अग्रं पित्रा मधूनां सुतं	४. ४६. १
अग्रगो राजाप्यस्तविष्यते	९. ८६. ४५
अग्ने बृहन्नुपसापृथ्वी	१०. १. १
अग्ने सिन्धूनां पवमानो	९. ८६. १२
अवोरचक्षुरपतिघ्न्येयि	१०. ८५. ४४
अघ्नते विष्णवे वय	८. २५. १२
अङ्गादङ्गाल्लोमोलोमो	१०. १६३. ६
अङ्गिरसो नः पितरो	१०. १४. ६
अङ्गिरस्वन्ता उत विष्णुवन्ता	८. ३५. १४
अङ्गिरोभिरा गहि यक्षियेभि	१०. १४. ५
अचिकित्वाश्रिकितुपश्चिदत्र	१. १६४. ६
अचिक्रदद्रुषा हरिर्महान्	९. २. ६
अचिनी यच्चक्रमा दैव्ये	४. ५४. ३
अचेति दद्या व्युनाक	१. १३९. ४
अचेति दिवो दुहिता	७. ७८. ४
अचेत्यग्निश्चिकितुर्हव्यवाद्	८. ५६. ५
अचोदसो नो धन्वन्विन्दवः	९. ७९. १
अच्छ ऋषे माकतं गणं	५. ५२. १४
अच्छा कदि नृमणो गा	४. १६. ९
अच्छा क्रोश सक्षपचुन	९. ६९. ११

अच्छा गिरो मतयो	७. १०. ३
अच्छा च त्वैना नमसा	८. २१. ६
अच्छा नः शीरशोचिषं	८. ७१. १०
अच्छा नृचक्षा असगन्	९. ९२. २
अच्छा नो अङ्गिरस्तमं	८. २३. १०
अच्छा नो मित्रमहो	६. २. ११
	६. १४. ६
अच्छा नो याहया वहाभि	६. १६. ४४
अच्छा म इन्द्रं मतयः	१०. ४३. १
अच्छा मही बृहती शन्तमा	५. ४३. ८
अच्छायं वो मरुतः श्लोक	७. ३६. ९
अच्छा यो गन्ता नाधमान	४. २९. ४
अच्छा वद् तवसं गीभिं	५. ८३. १
अच्छा वदा तना गिरा	१. ३८. १३
अच्छा विवक्त्रिम रोदसी	३. ५७. ४
अच्छा वो अग्निमवसे	५. २५. १
अच्छा वोच्य शुशुचान	४. १. १९
अच्छा वो देवीमुषसं	३. ६१. ५
अच्छा समुद्रमिन्द्रवो	९. ६६. १२
अच्छा सिन्धुं मातृनमा	३. ३३. ३
अच्छा हि त्वा महसः	८. ६०. २
अच्छा हि सोमः कलशां	९. ८१. २
अच्छिद्रा गर्म जग्तिः	३. १५. ५
अच्छिद्रा सूनो सहसो	१. ५८. ८
अच्युता चिद्वो अजमजा	८. २०. ५
अजा अन्यस्य वद्वयो	६. ५७. ३
अजातशत्रुमजरा स्वर्वन्यनु	५. ३४. १
अजा वृत् इन्द्र शूरपत्नी	१. १७४. ३
अजाश्वः पशुपा वाजपस्त्यो	६. ५८. २
अजिरासस्तदप ईयमाना	५. ४७. २
अजिरासो हरयो ये त	८. ४९. ८
अजीजनक्षतं मर्त्या	३. २९. १३
अजीजनो अमृत मर्त्येष्वान्	९. ११०. ४
अजीजनो हि पवमान	९. ११०. ३
अजीतयेऽहनये पवस्व	९. ९६. ४
अजैष्माद्यासनाम० उषो	८. ४७. १८
अजैष्माद्यासनाम० जाग्रन्	१०. १६४. ५
अजो न क्षां दाधाय	१. ६७. ३
अजो भागस्तपसा	१०. १६. ४
अजोहवीदध्विना तौष्ट्यो	१. ११७. १५

अजोहवीदश्विना वतिका	१. ११७. १६
अजोहवीनासत्या करा	१. ११६. १३
अन्येष्टासो अकनिष्ठास	५. ६०. ५
अन्ने चिदस्मै कृणुथा	८. २७. १८
अज्जते व्यज्जते समज्जते	९. ८६. ४३
अज्जन्ति त्वामध्वरे	३. ८. १
अज्जन्ति यं प्रथयन्तो	५. ४३. ७
अतः परिज्मन्ना गहि	१. ६. ९
अतः समुद्रमुद्रत	८. ६. २९
अतः सहस्रनिर्णिजा	८. ८. ११
अत उ त्वा पितुभृतो	१०. १. ४
अतप्यमाने अवसावन्ती	१. १८५. ४
अतश्चिदिन्द्र ण उपा	८. ९२. १०
अतस्त्वा रयिमभि राजानं	९. ४८. ३
अतारिषुर्भरता गव्यवः	३. ३३. १२
अतारिष्म० पारमस्य प्रति वां	१. १८३. ६
	१. १८४. ६
अतारिष्म० पारमस्य प्रति स्तोमं	७. ७३. १
अतारिष्म० पारमस्योपा	१. ९२. ६
अति तृष्टं ववश्रियायैव	३. ९. ३
अति त्री सोम रोचना	९. १७. ५
अतिथिं मानुषाणां सृनुं	८. २३. २५
अति द्रव सारमेयौ	१०. १४. १०
अति नः सश्वतो नय	१. ४२. ७
अति नो विष्पिता पुरु	८. ८३. ३
अति वा यो मरुतो	६. ५२. २
अति वायो ससतो याहि	१. १३५. ७
अति वारान्पवमानो	९. ६०. ३
अतिविद्धा विथुरेणा	८. ९६. २
अति विश्वाः परिष्ठाः	१०. ९७. १०
अति श्रितो तिरश्चता	९. १४. ६
अतिष्ठन्तीनामनिवेशनानां	१. ३२. १०
अनीदु शक्र ओहत	८. ६९. १४
अनीयाम निदस्तिरः	५. ५३. १४
अतीहि मन्युषाविणं	८. ३२. २१
अतृणुवन्तं वियतमबुध्य	४. १९. ३
अतो देवा अवन्तु नो	१. २२. १६
अतो न आ नूनतिथीनतः	५. ५०. ३
अतो वयमन्तमेभि	१. १६५. ५
अतो विश्वान्यद्भुता	१. २५. ११

अत्यं सृजन्ति कलशं	९. ७५. ७
अत्यं हविः सचने	५. ४४. ३
अत्यायातमश्विना	५. ७५. ५
अत्या वृधस्मृ गोहिता	४. २. ३
अत्यासो न ये मरुतः	७. ५६. १६
अत्या हियाना न हेतुभि	९. १३. ६
अन्यू पवित्रमक्रमीद्	९. ४५. ४
अन्यूर्मिर्मन्मरो मदः	९. १७. ३
अन्यो न हियानो अभि	९. ८६. ३
अत्रा ते रूपमुत्तममपश्यं	१. १६३. ७
अत्रा वि नेमिरेषामुरां	८. ३४. ३
अत्राह गोरमन्वत	१. ८६. १५
अत्राह तद्वहेथे मध्व	१. १३५. ८
अत्राह ते हरिवस्ता	४. २२. ७
अत्रिमनु स्वराज्यमग्नि	२. ८. ५
अत्रिर्यद्दामवरोहन्तृबीस	५. ७८. ४
अत्रीणां स्तोममद्विवो	८. ३६. ६
अत्रेदु मे मंससे सत्यमुत्तं	१०. २७. १०
अत्रेवि शृणुतं पूर्व्यस्तुतिं	८. ३५. १९
अत्रैव वोऽपि नह्याम्युभे	१०. १६६. ३
अथा ते अङ्गिरस्तमाग्ने	१. ७५. २
अथा ते अन्तमानां	१. ४. ३
अथा न उभयेषाममृत	१. २६. ९
अदत्रया दयते वार्याणि	५. ४९. ३
अददा अर्भा महते	१. ५१. १३
अदब्ध इन्द्रो पवसे	९. ८५. ३
अदब्धस्य स्वधावतो	८. ४४. २०
अदब्धेभिः सवितः पायु	६. ७१. ३
अदब्धेभिस्तव गोपाभि	६. ८. ७
अदर्दरुत्तममृजो वि	५. ३२. १
अदर्शि गातुरुवे वरीयसी	१. १३६. २
अदर्शि गातुवित्तमो	८. १०३. १
अदान्मे पौरुकुत्स्यः	८. १९. ३६
अदाभ्यः पुरता विशा	३. ११. ५
अदाभ्येन शोचिषाग्ने	१०. ११८. ७
अदाभ्यो भुवनानि प्रचाकशद्	४. ५३. ४
अदितिर्द्यावापृथिवी क्रतं	१०. ६६. ४
अदितिर्द्यौर्दितिरन्तरिक्ष	१. ८९. १०
अदितिर्न उरुष्यत्वदितिः	८. ४७. ९
अदितिर्नो दिवा पशु	८. १८. ६

अदितिर्बाजनिष्ट दक्ष	१०. ७२. ५	अथ क्षुतानः पित्रोः	४. ५. १०
अदिते मित्र वरुणोत	२. २७. १४	अथ द्यौश्चित्ते अप मा नु	६. १७. ९
अदित्स्मन्तं चिदाष्टणे	६. ५३. ३	अथ द्रप्सो अंशुमत्या	८. ९६. १५
अदिद्युतस्त्वपाको विभावाग्ने	६. ११. ४	अथ धारया मध्वा	९. ९७. ११
अहश्मस्य केतवो वि	१. ५०. ३	अथ प्र जज्ञे तर्गणि	१. १२१. ६
अहष्टान्हन्त्यायत्यथो	१. १९. १. २	अथ प्रियमिषिगय षष्टि	८. ४६. २९
अदेदिष्ट वृत्रहा गोपनि	३. ३१. २१	अथ प्लायोगिरति दास	८. १. ३३
अदेवर्देवः प्रचना गुहा	१०. १२४. २	अथ यच्चाग्ये गणे	८. ४६. ३१
अदेवेन मनसा यो	२. २३. १२	अथ यदिमे पवमान	९. ११०. ९
अदो यद्वाक् प्लवने	१०. १५५. ३	अथ यद्राजाना गविष्टौ	१०. ६१. २३
अदीदिन्द्र प्रस्थितेमा	१०. ११६. ८	अथ श्रुतं कवपं वृद्ध	७. १८. १२
अद्भिः सोम पृष्ठानस्य	९. ७४. ९	अथ श्वेतं कलशं गोभिरक्तं	९. ७४. ८
अद्या चिन्तू चित्तद्रपो	६. ३०. ३	अथ श्वेतं कलशं गोभिरक्त	४. २७. ५
अद्या दूतं वृणीमहे	१. ४४. ३	अथ स्म यस्यार्चयः	५. ९. ५
अद्या देवा उदिता	१. ११५. ६	अथ स्मा ते चर्पणयो	६. २५. ७
अद्याद्या श्वःश्च इन्द्र	८. ६१. १७	अथ स्मा न उद्वता	२. ३१. २
अद्या नो देव सवितः	५. ८२. ४	अथ स्मा नो वृधे	६. ४६. ११
अद्या मुरीय यदि यातुधानो	७. १०४. १५	अथ स्मास्य पनयन्ति	६. १२. ५
अद्येदु प्राणीदममन्त्रिमाहा	१०. ३२. ८	अथ स्या योषणा मही	८. ४६. ३३
अद्रिणा ते मन्दिन इन्द्र	१०. २८. ३	अथ स्वनादुत बिभ्युः	१. ९४. ११
अद्रिभिः सुतः पवते	९. ७१. ३	अथ स्वनात्मस्तां	१. ३८. १०
अद्रिभिः सुतः पवसे	९. ८६. २३	अथ स्वप्नस्य निर्विदे	१. १२०. १२
अद्रिभिः सुतो मतिभिश्च	९. ७५. ४	अथाकृणोः पृथिवीं संहरो	२. १३. ५
अद्रोषमा वहोशतो यविष्ठय	८. ६०. ४	अथाकृणोः प्रथमं वीर्यं	२. १७. ३
अद्रोष सत्यं तव तन्महित्वं	३. ३२. ९	अथा गाव उपमार्ति	१०. ६१. २१
अद्वेषो अद्य वहिषः	१०. ३५. ९	अथा चिन्तु यदिधियामहे	१०. १३२. ३
अद्वेषो नो मरुतो गातु	५. ८७. ८	अथा ते अप्रतिष्कृतं	८. ९३. १२
अधः पश्यस्व मोपरि संतरां	८. ३३. १०	अथा त्वं हि नस्करो	८. ८४. ६
अध ऋत्वा मधवन्तुभ्यं	५. २९. ५	अथा नरो न्योहतेऽथा	५. ५२. ११
अध क्षपा परिष्कृतो	९. ९९. २	अथा नो विश्वसौभग	१. ४२. ६
अध गमन्ता नहुषो हवं	१. १२२. ११	अथा न्वस्य जेन्यस्य	१०. ६१. २४
अध गमन्तोशना पृच्छते	१०. २२. ६	अथा न्वस्य संहरो	७. ८८. २
अध जिह्वा पापतीति	६. ६. ५	अथा मन्ये बृहदसुर्यमस्य	६. ३०. २
अध ज्मो अथ वा दिवो	८. १. १८	अथा मन्ये श्रते अस्मा	१. १०४. ७
अध ते विश्वमनु	१. ५७. २	अथा मही न आयस्यनाष्टुष्टो	७. १५. १४
अध त्वं द्रप्सं विश्वं	१०. ११. ४	अथा मातुरुषसः सप्त	४. २. १५
अध त्वमिन्द्र विद्वद्यस्मान्	१०. ६१. २२	अथा यथा नः पितरः	४. २. १६
अध त्वष्टा ते मह उग्र	६. १७. १०	अथापि धीतिरससृग्र	१०. ३१. ३
अध त्वा विश्वे पुर इन्द्र	६. १७. ८	अथा यो विश्वा भुवनाभि	२. १७. ४
अध त्विषीमां अभ्योजसा	२. २२. २	अथाय्यग्निर्मानुषीषु	३. ५. ३

अधारयतं पृथिवीमुत	५. ६२. ३	अध्वर्यवो य उगणं	२. १४. ४
अधारयन्त वङ्गयो	१. २०. ८	अध्वर्यवो यन्नः कामयध्वे	२. १४. ८
अधासु मन्द्रो अरति	१०. ६१. २०	अध्वर्यवो यो अपो	२. १४. २
अधा ह यद्वयमग्ने	४. २. १४	अध्वर्यवो यो दिव्यस्य	२. १४. ११
अधा ह यन्तो अश्विना	७. ७४. ५	अध्वर्यवो यो हर्मीकं	२. १४. ३
अधा हि कान्या युवं	५. ६६. ४	अध्वर्यवोऽरुणं दृग्धर्मगुं	७. ९८. १
अधा हिनवान इन्द्रियं	९. ४८. ५	अध्वर्यवो हविष्मन्तो	१०. ३०. २
अधा हि विश्वीड्योऽसि	६. २. ७	अध्वर्युं वा मधुपाणि	१०. ४१. ३
अधा हीन्द्र गिर्वेण	८. ९८. ७	अध्वर्युभिः पञ्चभिः सप्त	२. ७. ७
अधा होता न्यमीदो	६. १. २	अध्वर्यो अद्रिभिः स्तुतं	९. ५१. १
अधा ह्यम एषां	५. १६. ४	अध्वर्यो द्रावया त्वं	८. ४. ११
अधा ह्यग्ने क्रनोर्भद्रस्य	४. १०. २	अध्वर्यो वीर प्र महे	८. ४४. १३
अधा ह्यग्ने मन्त्रा निपद्या	१०. ६. ७	अनच्छये तुरगानु जीव	१. १८४. ३०
अधि द्यामस्याद्वृषभो	९. ८५. ९	अनममप्सु दुष्टं सोमं	९. १६. ३
अधि द्योरोदधा उक्थ्यं	१. ८३. ३	अनमीवा उपस आ चरन्तु	१०. ३५. ६
अधि न इन्द्रैषां	८. ८३. ७	अनमीवास इत्यया मदनो	३. ५९. ३
अधि पुत्रोपमश्रवो	१०. ३३. ७	अनवोषं वृषभं मन्द्रजिह्वं	१. १९०. १
अधि पेशांसि वपते	१. ९२. ४	अनवोषो ह्येषां पन्था	८. १८. २
अधि बृवुः पणीनां	६. ४५. ३१	अनवोषाति वसुदामुप	८. ९९. ४
अधि यदस्मिन्वाजिनीव	९. ९४. १	अनवद्यैरभिद्युभिर्मवः	१. ६. ८
अधि यस्तस्थौ केशवन्ता	१०. १०५. ५	अनवस्ते रथमश्वाय	५. ३१. ४
अधि या बृहतो दिवोऽभि	८. २५. ७	अनश्वो जातो अनमीशुरवा	१. १५२. ५
अधि श्रियं नि दधुश्चारु	१. ७२. १०	अनश्वो जातो अनमीशुरुक्थ्यो	४. ३६. १
अधि श्रियं दुहिता सूर्यस्य	६. ६३. ५	अनस्वन्ता सन्पतिर्मांमहे	५. २७. १
अधि सानौ नि जिघ्रते	१. ८०. ६	अनागसां अदितये देवस्य	५. ८२. ६
अधीद्वत्र समति च	१०. ९३. १५	अनाष्ट्रानि धृषितो	१०. १३८. ४
अधीव यद्ग्रीणां यामं	८. ७. १४	अनानुदो वृषभो जग्मि	२. २३. ११
अधीवासं परि मानु	१. १४०. ९	अनानुदो वृषभो दोवतो	२. २१. ४
अधुक्षत प्रियं मधु धारा	०. २. ३	अनायतो अनिवद्धः कथार्यं	४. १३. ५
अधुक्षत्पिप्युर्षामिपमूर्जं	८. ७२. १६		४. १४. ५
अधेनुं दम्ना स्तयं	१. ११७. २०	अनारम्भणे तदवीरयेया	१. ११६. ५
अध्वर्यवः कर्तना शुष्टिमस्मै	२. १४. ९	अनिरेण वचसा फल्ग्वेन	४. ५. १४
अध्वर्यवः पयसोधयथा	२. १४. १०	अनुकामं तर्पयेथास्मिन्द्रावरुण	१. १७. ३
अध्वर्यवश्चक्रवांसो मधुनि	५. ४३. ३	अनु कृष्णे वसुधिती जिहातं	३. ३१. १७
अध्वर्यवा तु हि पित्र सोमं	८. ३२. २४	अनु कृष्णे वसुधिती येमातं	४. ४८. ३
अध्वर्यवोऽप इना समुद्र	१०. ३०. ३	अनु तदूर्वां रोदसी जिहाता	७. ३४. २४
अध्वर्यवो भरतेन्द्राय	२. १४. १	अनु तन्नो जास्पनिर्ममीष्ट	७. ३८. ६
अध्वर्यवो यः शतं	२. १४. ६	अनु ते द्यायि मह	६. २५. ८
अध्वर्यवो यः शतमा	२. १४. ७	अनु ते शुष्मं तुरयन्त	८. ९९. ६
अध्वर्यवो यः स्वधं	२. १४. ५	अनुत्तमा ते मयवन्	१. १६५. ९

अनु त्रितस्य युध्यतः	८. ७. २४
अनु त्वा मही पाजसी	१. १२१. ११
अनु त्वा ग्यो अनु मर्यो	१. १६३. ८
अनु त्वा रोदसी उभे कक्ष	८. ७६. ११
अनु त्वा रोदसी उभे चक्रं	८. ६. ३८
अनु त्वाहिष्णे अध देव	६. १८. १४
अनु द्यावापृथिवी तत्त	६. १८. १५
अनु द्रप्तास इन्द्र आपो	९. ६. ४
अनु द्वा जहिता नयोऽन्यं	४. ३०. १०
अनु पूर्वाण्योक्त्या	८. २५. १७
अनु प्रज्ञस्यौकसः	८. ६९. १८
अनु प्रज्ञस्यौकसो	१. ३०. ९
अनु प्रज्ञास आयवः	९. २३. २
अनु प्र येजं जन ओजो	६. ३६. २
अनु यदीं मन्तो मन्दमान	५. २९. २
अनुव्रताय रन्धयन्नपवता	१. ५१. ९
अनु श्रुताममति वर्षदुर्वी	५. ६२. ५
अनुस्पष्टो भवत्येषो	१०. १६०. ४
अनु स्वधामक्षरत्नापो	१. ३३. ११
अनु हि त्वा सुतं सोम	९. ११०. २
अनुनोदत्र हस्तयतो अद्रि	५. ४५. ७
अनुपे गोमान्गोभिर्गदाः	९. १०७. ९
अनुक्षरा क्रजवः सन्तु	१०. ८५. २३
अननो वो मन्तो यामो	६. ६६. ७
अनेहसं प्रतरणं विवक्षणं	८. ४९. ४
अनेहसं वो हवमानमुतयं	८. ५०. ४
अनेहो दात्रमदितेग्नवो	१. १८५. ३
अनेहो न उम्ब्रज	८. ६७. १२
अनेहो मित्रार्यमन्नवद्रुण	८. १८. २१
अन्तर्गिक्षां रजसो विमानी	१०. ९५. १७
अन्तर्गिक्षे पतति	१०. १३६. ४
अन्तर्गिक्षे पथिभिरीयमानो	१०. १६८. ३
अन्तर्गिच्छन्ति तं जनं	८. ७२. ३
अन्तर्गैश्चक्रैस्मनयाय	६. ६२. १०
अन्तर्द्वीतो रोदसी इस्म	३. ३. २
अन्तर्यच्छ जिघांसतो	१०. १०२. ३
अन्तर्ह्यस्य ईषसे	२. ६. ७
अन्तश्च प्रागा अद्रिति	८. ४८. २
अन्तश्चरति रोचनास्य	१०. १८९. २
अन्ति चित्सन्तमह यज्ञं	८. ११. ४

अन्तिवामा दूरे अमित्र	७. ७७. ४
अन्यदय कवेरमन्यदु	६. २४. ५
अन्यमस्मद्विद्या इयमस्म	८. ७५. १३
अन्यम् पु न्वं यस्यन्य	१०. १०. १४
अन्यव्रतमानुप	८. ७०. ११
अन्यस्या वत्सं रिहती	३. ५५. १३
अन्या वो अन्यामव	१०. ९७. १४
अन्य जायां परि मृगान्यस्य	१०. ३४. ४
अन्यो अन्यमनु गृह्णान्येतो	७. १०३. ४
अन्वपां खान्यनृन्मोजसा	७. ८२. ३
अन्वस्य स्थूरं दृष्टो	८. १. ३४
अन्वह मासा अन्विद्वना	१०. ८९. १३
अन्वेको वदति यद्वाति	२. १३. ३
अपन्नन्तो अराज्यः पवमानाः	९. १३. ९
अपन्नन्तोम रक्षसोऽभ्यर्षे	९. ६३. २९
अपन्नन्तेपि पवमान	९. ९६. २३
अपन्नन्तवते मृधोऽप	९. ६१. २५
अपन्नन्तवसे मृधः क्रतु	९. ६३. २४
अप ज्योतिषा तमो	१०. ६८. ५
अप न्यं परिपन्थिनं	१. ४२. ३
अप न्यं वृजिनं रिपुं	६. ५१. १३
अप त्या अरुधुनिगा	८. ४८. ११
अप न्ये नायवो यथा	१. ५०. २
अप द्वारा मनीनां प्रन्ता	९. १०. ६
अप नः शोशुचदधमसे	१. ९७. १
अप प्राच इन्द्र विश्वां	१०. १३१. १
अप योगिन्द्रः पापज	१०. १०५. ३
अपश्चिदेप विभ्वो दमुनाः	३. ३१. १६
अपश्यं गोपामनिपद्यमान	१. १६४. ३१
	१०. १७७. ३
अपश्यं ग्रामं वहमान	१०. २७. १९
अपश्यं त्वा मनसा चकितानं	१०. १८३. १
अपश्यं त्वा मनसा दीप्यानां	१०. १८३. २
अपश्यस्य महतो	१०. ७९. १
अप स्वगुरुपसो नरिजहीति	७. ७१. १
अप हत रक्षसो भङ्गुगवतः	१०. ७६. ४
अपां गर्भं दर्शितमोपधीनां	३. १. १३
अपां नपानमवसे	१. २२. ६
अपां नपादा ह्यस्थादुपस्थं	२. ३५. ९
अपां पेक्षं जीवधन्यं भगामहे	१०. ३६. ८

अपां फेनेन नमुचे:	८. १४. १३	अपो सु म्यक्ष वरुण	२. २८. ६
अपां मध्ये तस्थिवांसं	७. ८९. ४	अपो ह्येषामनुषन्त	४. ३३. ९
अपाः पूर्वेषां हरिवः	१०. ९६. १३	अपूर्ये मरुत आपिरेषो	३. ५१. ९
अपाः सोममस्तमिन्द्र	३. ५३. ६	अद्रस्वतीमश्विना वाचमम्मे	१. ११२. २४
अपागूहचमृतां मर्त्येभ्यः	१०. १७. २	अप्रक्षितं वसु बिभर्षि	१. ५५. ८
अपाङ् प्राडेति स्वधया	१. १६४. ३८	अप्रतीतो जयति सं	४. ५०. ९
अपाद्गस्तो अपृतन्यदिन्द्र	१. ३२. ७	अप्रयुच्छन्नप्रयुच्छद्भिरे	१. १५३. ८
अपादित उदु नश्चित्रतमो	६. ३८. १	अप्राप्तिसत्य मधवन्तयेद्म	८. ६१. ४
अपादिन्द्रो अपादग्निर्विश्वे	८. ६९. ११	अप्सरासां गन्धर्वाणां	१०. १३६. ६
अपादु शिष्यन्धसः	८. ९२. ४	अप्सरा जारमुपसिप्मियाणा	१०. १२३. ५
अपादेति प्रथमा पद्मतीनां	१. १५२. ३	अप्सा इन्द्राय वायवे	९. ६५. २०
अपाद्धोत्रादुत पोत्रादमतोत	२. ३७. ४	अप्सु त्वा मधुमत्तमं	९. ३०. ५
अपाधमदभिशास्तीरशस्ति	८. ८९. २	अप्सु धुनस्य हरिवः पिबेह	१०. १०४. २
अपान्यदन्त्यभ्यन्यदेति	१. १२३. ७	अप्सु मे० विश्वर्गभुवमापश्च	१. २३. २०
अपामतिष्ठद्वरुणह्वरं	१. ५४. १०	अप्सु मे० विश्वर्गभुवम्	१०. ९. ६
अपाम सोमममृता	८. ४८. ३	अप्सुमे सधिष्टव सोषधी	८. ४३. ९
अपामिदं न्ययनं समुद्रस्य	१०. १४२. ७	अप्सवन्तरमृतमप्सु	१. २३. १९
अपामिवेदूर्मयस्तर्तुगणाः	९. ९५. ३	अबुध्ने राजा वरुणो	१. २४. ७
अपामीवां सविता साविषन	१०. १००. ८	अबुध्नुम त्य इन्द्रवन्तो	१०. ३५. १
अपामीवामप विश्वामनाहुति	१०. ६३. १२	अबोधि जार उपसा	७. ९. १
अपामीवामप म्निधमप	८. १८. १०	अबोधि होता यजथाय	५. १. २
अपामुपस्ये महिषा अगृभ्णत	६. ८. ४	अबोध्यग्निः समिधा जनानां	५. १. १
अपामूर्मिमदन्निव	८. १४. १०	अबोध्यग्निर्मे उदेति सूर्यो	१. १५७. १
अपाय्यस्यान्धसो मदाय	२. १९. १	अभागः सन्नप परतो	१०. ८३. ५
अपारो वो महिमा वृद्ध	५. ८७. ६	अभि कण्वा अनूपापो	८. ६. ३४
अपि पन्थामगन्महि	६. ५१. १६	अभि कृत्वेन्द्र भृगश्च जमन्न	७. २१. ६
अपिबन्कद्रुवः सुतमिन्द्रः	८. ४५. २६	अभिक्रन्दन्कलशं	९. ८६. ११
अपि वृश्च पुराणवद्वतते	८. ४०. ६	अभि क्रुद्ध स्तनय गर्भमा	५. ८३. ७
अपि धुतः सविता देवो	७. ३८. ३	अभि क्षिपः समग्मत	९. १४. ७
अपूर्वा पुरुषान्यस्मै	६. ३२. १	अभिख्या नो मधवन्	१०. ११२. १०
अपेत वीत वि च सर्पतातो	१०. १४. ९	अभि गन्धर्वमनृषद्वुध्रेषु	८. ७७. ५
अपेन्द्र द्विषतो मनोऽप	१०. १५२. ५	अभि गव्यानि वीतये	९. ६२. २३
अपेहि मनसस्पतेऽप	१०. १६४. १	अभि गावो अश्वन्विषुगपो	९. २४. २
अपो देवीरुप ह्वये	१. २३. १८	अभि गावो अनृषत	९. ३२. ५
अपो महीभिशास्तेरमुञ्चो	१०. १०४. ९	अभि गोत्राणि सहसा	१०. १०३. ७
अपो यदग्निं पुरुहूत	४. १६. ८	अभि जैत्रीरसचन्त	३. ३१. ४
अपो वसानः परि कोश	९. १०७. २६	अभि तष्टेव दीवया	३. ३८. १
अपो वृत्रं वनिवांसं	४. १६. ७	अभि ते मधुना पयो	९. ११. २
अपोषा अनसः सरन्	४. ३०. १०	अभि त्यं गावः पयसा	९. ८४. ५
अपो षु ण इयं शरु	८. ६७. १५	अभि त्यं पूर्यं मदं	९. ६. ३

अभि त्यं मयं मद	९. ६. २
अभि त्यं मेपं पुरुहत	१. ५१. १
अभि त्यं वीरं गिर्वणस	६. ५०. ६
अभि त्रिपृष्ठं वृषणं	९. ९०. २
अभि त्वा गोतमा गिरा जातवेदो	१. ७८. १
अभि त्वा गोतमा गिरानूषत	४. ३२. ९
अभि त्वा देवः सविताभि	१०. १७४. ३
अभि त्वा देवः सवितरीशानं	१. २४. ३
अभि त्वा नर्तारूपसो	२. २. २
अभि त्वा पाजो रक्षसो	६. २१. ७
अभि त्वा पूर्वपीतय	८. ३. ७
अभि त्वा पूर्वपीतये	१. १९. ९
अभि त्वा योषणो दश	९. ५६. ३
अभि त्वा वृषभा सुते	८. ४५. २२
अभि त्वा शूर नोनुमो	७. ३२. २२
अभि त्वा सिन्धो शिशुमित्र	१०. ७५. ४
अभि द्यां महिना भुवमभीमां	१०. ११९. ८
अभि धुम्नं बृहद्यश	९. १०८. ९
अभि धुम्नानि वनिन	३. ४०. ७
अभि द्रोणानि बभ्रवः	९. ३३. २
अभि द्विजन्मा त्रिवृदक्ष	१. १४०. २
अभि द्विजन्मा व्री रोचनानि	१. १४९. ४
अभि न इडा ययस्य	५. ४१. १९
अभिनक्षन्तो अभि ये	२. २४. ६
अभि नो देवीरवसा	१. २२. ११
अभि नो नयं वसु वीरं	६. ५३. २
अभि नो वाजसातमं	९. ९८. १
अभि प्र गोपतिं गिरेन्द्रमर्च	८. ६९. ४
अभि प्र ददुर्जनयो न	४. १९. ५
अभि प्र भर धृषता	८. ८९. ४
अभि प्रयांसि वाहसा	३. ११. ७
अभि प्रयांसि सुधितानि	६. १५. १५
अभि प्र वः सुगन्धस	८. ४९. १
अभि प्रवन्त समनेव	४. ५८. ८
अभि प्र स्थानाहेव यज्ञं	७. ३४. ३
अभि प्रियाणि काव्या	९. ५७. २
अभि प्रियाणि पवन् चनोहितो	९. ७५. १
अभि प्रियाणि पवन् पुनानो	९. ९७. १२
अभि प्रिया दिवस्पद	९. १०. ९
अभि प्रिया दिवस्पदा	९. १२. ८

अभि प्रिया मरुतो या	८. २७. ६
अभि प्रेहि दक्षिणतो	१०. ८३. ७
अभि व्रक्षीरनूषत यज्ञी	९. ३३. ५
अभिभुवेऽभिभङ्गाय	२. २१. २
अभिभूरहमागमं विश्व	१०. १६६. ४
अभि यं देवी निर्रति	७. ३७. ७
अभि यं देव्यदिनिर्गुणानि	७. ३८. ४
अभि यज्ञं गुणीहि नो	१. १५. ३
अभि ये त्वा विभावरि	५. ७९. ४
अभि ये मियो वनुपः	७. ३८. ५
अभि यो महिना दिवं	३. ५९. ७
अभि वस्त्रा सुवसनान्यर्षाभि	९. ९७. ५०
अभि वह्नय ऊतयेऽनूपत	८. १२. १५
अभि वह्निरमर्त्यः सप्त	९. ९. ६
अभि वां नूनमश्विना	७. ६७. ३
अभि वायुं वीत्यर्षा	९. ९७. ४९
अभि विप्रा अनूपत गावो	९. १२. २
अभि विप्रा अनूपत मृधन्	९. १७. ६
अभि विश्वानि वार्याभि	९. ४२. ५
अभिष्टृत्य सप्तत्नानभि	१०. १७४. २
अभि वेना अनुपनेयक्षन्ति	९. ६४. २१
अभि वो अर्चं पोष्यावतो	५. ४१. ८
अभि वो देवीं धियं	७. ३४. ५
अभि वो वीरमन्धसो	८. ४६. १४
अभि व्ययस्व खदिरस्य	३. ५३. १९
अभि व्रजं न तन्निपे	८. ६. २५
अभिक्लृया चिदद्रिवः	१. १३३. २
अभि श्यावं न कृशनेभि	१०. ६८. ११
अभिष्टने ते अद्रिवो	१. ८०. १४
अभिष्टये सदावृधं स्वर्मीऽह्वेषु	८. ६८. ५
अभि सिध्मो अजिगादन्य	१. ३३. १३
अभि सुवानास इन्द्रवो	९. १७. २
अभि सुयवसं नय	१. ४२. ८
अभि सोमास० पवन्ते	९. २३. ४
अभि सोमास० समुद्रस्याधि	९. १०७. १४
अभि स्वपूभिर्मियो वपन्त	७. ५६. २
अभि स्वरन्तु ये तव	८. १३. २८
अभि स्ववृष्टिं मदे अस्य	१. ५२. ५
अभि हि सत्य सोमपा	८. ९८. ५
अभीक आसां पदवी	३. ५६. ४

अभीदमेकमेको अस्मि	१०. ४८. ७
अभी न आ ववृत्त्व	४. ३१. ४
अभी नवन्ते अद्रुहः	९. १००. १
अभी नो अग्न उक्थ	१. १४०. १३
अभी नो अर्ष दिव्या	९. ९७. ५१
अभीममध्या उत	९. १. ९
अभीमवन्त्वस्वभिष्टि	१. ५१. २
अभीमृतस्य दोहना अनृषत	१. १४४. २
अभीमृतस्य विष्टपं दृहते	९. ३४. ५
अभीवर्तेन हविषा येनेन्द्रो	१०. १७४. १
अभीवृतं कृशतैर्विथ्वरूपं	१. ३५. ४
अभी पतस्नदा भगेन्द्र	७. ३२. २४
अभी पृ णः सखीना	४. ३१. ३
अभी पृ णन्वं रयि	८. ९३. २१
अभी ध्वयः पौम्यैर्भवेम	१०. ५९. ३
अभीहि मन्यो तवस	१०. ८३. ३
अभुन्स्यु प्र देव्या	८. ९. १६
अभूदिदं वयुनमो पु	१. १८२. १
अभूदु पारमेतवे पन्था	१. ४६. ११
अभूदु भा उ अंशवे	१. ४६. १०
अभूदु वो विधते रन्ध्रेय	४. ३४. ४
अभूदुपा हन्त्रतमा	७. ७९. ३
अभूदुपा र्शस्यगुग्राग्नि	५. ७५. ९
अभूदेवः सविता वन्द्यो	४. ५४. १
अभूत वीर गिर्वणो महौ	६. ४५. १३
अभूरेको रयिपते रयी	६. ३१. १
अभूर्वैक्षीव्यु आयुरातङ्	१०. २७. ७
अभ्यभि हि श्रवसा	९. ११०. ५
अभ्यर्च नभाक्कवदिन्द्राग्नी	८. ४०. ४
अभ्यर्षत मुष्टुति गव्य	४. ५८. १०
अभ्यर्ष बृहद्यशो मधवद्भयो	९. २०. ४
अभ्यर्ष महानां देवानां	९. १. ४
अभ्यर्ष विचक्षण पवित्रं	९. ५१. ५
अभ्यर्ष सहस्रिणं रयिं	९. ६३. १२
अभ्यर्ष स्वायुध सोम	९. ४. ७
अभ्यर्षानपच्युतो रयिं	९. ४. ८
अभ्यवस्थाः प्र जायन्ते	५. १९. १
अभ्यारमिदद्रयो निषिक्तं	८. ७२. ११
अभ्ययूणीति यज्ञं भिषक्ति	८. ७९. २
अभ्रप्रुषो न वाचा प्रुषा	१०. ७७. १

अभ्राजि शशौ मरुतो	५. ५४. ६
अभ्रातरो न योषणो	४. ५. ५
अभ्रातृव्यो अना त्वमनापि	८. २१. १३
अभ्रातेव पुंस एति	१. १२४. ७
अमन्थिष्टां भागता रेवदग्निं	३. २३. २
अमन्दन्सा मरुतः स्तोमो	१. १६५. ११
अमन्दान्तस्तोमान्त्र भरे	१. १२६. १
अमन्महीदनाशवो	८. १. १४
अमावृषिद्विद्वथो युवं	१०. ३९. ३
अमावृषि पित्रोः सचा	२. १७. ७
अमादेयां भियसा भूमि	५. ५९. २
अमाय वो मरुतो यातवे	८. २०. ६
अमिवहा विचर्षणिः पवस्व	९. ११. ७
अमित्रायुधो मरुतामिव	३. २९. १५
अमिननी दैव्यानि व्रतानि	१. १२४. २
अमी य क्रुशा निहितास	१. २४. १०
अमी ये देवाः स्थान	१. १०५. ५
अमी ये पञ्चोक्षणो	१. १०५. १०
अमी ये सप्त रज्जय	१. १०५. ९
अमीवहा वाग्नोप्यते विश्वा	७. ५५. १
अमीपां चित्तं प्रतिलोभयन्ती	१०. १०३. १२
अमृगः कविरदितिर्विवस्वान्	७. ९. ३
अमृग विश्वा वृषणाविमा	७. ६१. ५
अमृगे होता न्यसादि	४. ६. २
अमृया उप मृयै	१. २३. १७
अमृत्तेन रुशना वाससा	९. ६९. ५
अमृतं जातवेदसं तिर	८. ७४. ५
अमेव नः सुहवा आ हि	२. ३६. ३
अम्बयां यन्त्यध्वमि	१. २३. १६
अम्बितमे नदीतमे देवितमे	२. ४१. १६
अम्यक्सा त हन्त्र क्रष्टि	१. १६९. ३
अयं कविरकविषु प्रचेता	७. ४. ४
अयं कृत्तुगृभीतो	८. ७९. १
अयं घ स नुरो मद्	१०. २५. १०
अयं चक्रमिपणत्सूर्यस्य	४. १७. १४
अयं जायत मनुषो	१. १२८. १
अयं त आघृणे सुनो	९. ६७. १२
अयं न हन्त्र सोमो	८. १७. ११
अयं त एमि नन्वा	८. १००. १
अयं ते अस्तु हर्यतः	३. ४४. १

अयं ते अस्म्युप	१०. ८३. ६
अयं ते मातुषे जने	८. ६४. १०
अयं ते योनिर्कृत्वियो	३. २९. १०
अयं ते शर्याणवति	८. ६४. ११
अयं ते स्तोमो अग्रियो	१. १६. ७
अयं दक्षाय साधनो	९. १०५. ३
अयं दशस्यन्नयेभिर्गस्य	१०. ९९. १०
अयं दिव इयति विश्वमा	९. ६८. ९
अयं दीर्घाय चक्षसे	८. १३. ३०
अयं देवः सहसा जायमान	६. ४४. २२
अयं देवानामपसामपस्तमो	१. १६०. ४
अयं देवाय जन्मने	१. २०. १
अयं देवेषु जाग्रुविः	९. ४४. ३
अयं द्यावापृथिवी वि	६. ४४. २४
अयं द्योतयदद्युतो	६. ३९. ३
अयं नाभा वदति वल्गु	१०. ६२. ४
अयं निधिः सरमे अद्रिबुध्नो	१०. १०८. ७
अयं नो विद्वान्वनवद्	९. ७७. ४
अयं पन्था अनुवित्तः	४. १८. १
अयं पुनान उपसो वि	९. ८६. २१
अयं पूषा रयिर्भगः	९. १०१. ७
अयं भराय सानसि	९. १०६. २
अयं मनवाञ्छकुनो	९. ८६. १३
अयं मातायं पितायं	१०. ६०. ७
अयं मित्रस्य वरुणस्य	१. ९४. १२
अयं मित्राय वरुणाय	१. १३६. ४
अयं मित्रो नमस्यः	३. ५९. ४
अयं मे पीत उदिर्यति	६. ४७. ३
अयं मे हस्तो भगवानयं	१०. ६०. १२
अयं यः सृज्ये पुरो	४. १५. ४
अयं यज्ञो देवया अयं	१. १७७. ४
अयं यथा न आभुवन्	८. १०२. ८
अयं योनिश्चकृमा यं	४. ३. २
अयं यो वज्रः पुरुधा	१०. २७. २१
अयं यो होता किरु	१०. ५२. ३
अयं रोचयद्रुचो रुचानो	६. ३९. ४
अयं वां ऋणो अश्विना	८. ८५. ३
अयं वां धर्मो अश्विना	८. ९. ४
अयं वां परि पिच्यते	४. ४९. २
अयं वां भागो निहितो	८. ५७. ४

अयं वां मधुमत्तमः	१. ४७. १
अयं वां मित्रावरुणा	२. ४१. ४
अयं वामद्विभिः सुतः	८. २२. ८
अयं विचर्षणिर्हितः	९. ६२. १०
अयं विदच्चित्रहृदीकर्मणः	६. ४७. ५
अयं विप्राय दागुषे	१०. २५. ११
अयं विश्वा अभि श्रियो	८. १०२. ९
अयं विश्वानि तिष्ठति	९. ५४. ३
अयं वृतश्चातयते समीचीर्य	४. १७. ९
अयं वेनश्चोदयन्पृथिग्भा	१०. १२३. १
अयं वो यज्ञ ऋभवो	४. ३४. ३
अयं शृण्वे अथ जयन्तु	४. १७. १०
अयं समह मा तनूहात	१. १२०. ११
अयं स यस्य शर्मन्	१०. ६. १
अयं स यो दिवस्परि	९. ३९. ४
अयं स यो वरिमाणं	६. ४७. ४
अयं स शिङ्गे येन	१. १६४. २९
अयं सहस्रमृषिभिः	८. ३. ४
अयं स होता यो द्विजन्मा	१. १४९. ५
अयं सु तुभ्यं वरुण	७. ८६. ८
अयं सूर्य इवोपहृगयं	९. ५४. २
अयं सो अग्निगृहः	७. १. १६
अयं सो अग्निर्यस्मिन्	३. २२. १
अयं सोमः कपर्दिने	९. ६७. ११
अयं सोम इन्द्र तुभ्यं मुन्व	७. २९. १
अयं सोम इन्द्र तुभ्यं सुन्वे	९. ८८. १
अयं सोमश्चमू सुतोऽमत्र	५. ५१. ४
अयं स्तुनो गजा वन्दि	१०. ६१. १६
अयं स्वादुर्गिह मदिष्ठ	६. ४७. २
अयं ह यदां देवया उ	७. ६८. ४
अयं ह येन वा इदं	८. ७६. ४
अयं हि ते अमर्त्य	१०. १४४. १
अयं हि नेना वरुण	७. ४०. ४
अयं होता प्रथमः	६. ९. ४
अयमकृणोदुपसः सुपत्री	६. ४४. २३
अयमग्निः सहस्रिणो	८. ७९. ४
अयमग्निः सुवीर्यम्यशे	३. १६. १
अयमग्निरुप्यन्त्यमृताद्	१०. १७६. ४
अयमग्निर्विध्यश्चस्य	१०. ६९. १२
अयमग्रे जरिता त्वे	१०. १४२. १

अयमग्रे]

अयमग्रे त्वे अपि	८. ४४. २८
अयमस्मान्वनस्पतिर्मा	३. ५३. २०
अयमस्मासु काव्य	१०. १४४. २
अयमस्मि जगितः पश्य	८. १००. ४
अयमिन्द्र वृषाकपिः	१०. ८६. १८
अयमिन्द्रो मरुत्सखा	८. ७६. २
अयमिह प्रथमो धायि	४. ७. १
अयमु ते समतसि	१. ३०. ४
अयमु ते सरस्वति	७. ९५. ६
अयमु त्वा विचर्षणे	८. १७. ७
अयमु वां पुरुमो	३. ६२. २
अयमुशानः पर्यद्रिमुन्वा	६. ३९. २
अयमु प्य प्र देवयु	१०. १७६. ३
अयमु प्य सुमहां	७. ८. २
अयमेक इत्या पुरु	८. २५. १६
अयमेमि विचाकशद्	१०. ८६. १९
अयांसमग्रे सुक्षिति जनाया	२. ३५. १५
अया चित्तो विपानया	९. ६५. १२
अया ते अग्रे विधेमोर्जो	२. ६. २
अया ते अग्रे समिधा	४. ४. १५
अया धिया च गव्यया	८. ९३. १७
अया निजन्निरोजसा	९. ५३. २
अया पवस्व देवयु	९. १०६. १४
अया पवस्व धारया	९. ६३. ७
अया पवा पवस्वैना	९. ९७. ५२
अयाम धीवतो धियो	८. ९२. ११
अयामि घोष इन्द्र देव	७. २३. २
अयामि ते नमउक्ति	३. १४. २
अया रुचा हरिण्या	९. १११. १
अया वाजं देवहितं	६. १७. १५
अया वीती परि स्त्र	९. ६१. १
अया सोमः सुकृत्यया	९. ४७. १
अया ह त्वं मायया	५. २२. ६
अयुक्त सम शुन्ययुवः	१. ५०. ९
अयुक्त सम हरितः	७. ६०. ३
अयुक्त सूर एतशं	९. ६३. ८
अयुजो असमो नृभिरेकः	८. ६२. २
अयुजन्न इन्द्र विश्वकृष्टी	१. १६९. २
अयुद्ध इधुवा वृत्तं शूर	८. ४५. ३
अयुद्धमेनो विश्वा विमिन्द्रता	१०. १३८. ५

अयुयुत्सन्नवद्यस्य	१. ३३. ६
अयोदंष्ट्रो अर्चिषा यानु	१०. ८७. २
अयोद्धेव दुर्मद आ	१. ३२. ६
अं कामाय हरयो	१०. ९६. ७
अं कृष्वन्तु वेदि	१. १७०. ४
अं क्षयाय नो महे	८. १५. १३
अं न इन्द्र कुक्षये	८. ९२. २४
अं दासो न मीळ्हणे	७. ८६. ७
अं म उखयास्णे	४. ३२. २४
अं मे गन्तं हवनायाम्मै	६. ६३. २
अं हि ध्मा सुतपु णः	८. ९२. २६
अरण्यान्यरण्यान्यसो	१०. १४६. १
अरण्योर्निहितो जातवेदा	३. २९. २
अरमतिगवणो विश्वो	८. ३१. १२
अरममाणो अत्येति गा	९. ७२. ३
अरमयः सरपस्सताय	२. १३. १२
अरमश्वाय गायति	८. ९२. २५
अरम्मानो येऽग्या अयुक्ता	९. २७. २०
अग इवेदचरमा अहेव	५. ५८. ५
अगाधि होता निषदा	१०. ५३. २
अगायि काणे विकटं	१०. १५५. १
अगावीदंशुः सचमान	९. ७४. ५
अग्निं वां दिवस्पृथु	१. ४६. ८
अग्निः स मतो विश्व	१०. ६३. १३
अग्निपुरुषा अभू	८. ७३. १६
अग्णो मा सकृद्वृकः	१. १०५. १८
अग्निम्य दुहिनग विरूपे	६. ४९. ३
अग्णो जनयन्गिरः सोमः	९. २५. ५
अग्रुचदुषसः पृश्निप्रिय	९. ८३. ३
अरोरवीद्वृणो अम्य	२. ११. १०
अर्चत प्राचत प्रियमेधासो	८. ६९. ८
अर्चदृषा वृषभिः स्वेदुहन्त्यै	१. १७३. २
अर्चन्तस्त्वा हवामहे	५. १३. १
अर्चन्ति नारीरपसो	१. ९२. ३
अर्चा दिवे बृहते शूर्य	१. ५४. ३
अर्चामि ते सुमति	४. ४. ८
अर्चामि वां वर्धयापो	१०. १२. ४
अर्चा शक्राय शक्तिने	१. ५४. २
अर्णामि चित्प्रयाना	७. १८. ५
अर्थमिदा उ अर्थिन	१. १०५. २

अथिनो यन्ति चेदर्थं	८. ७९. ५	अव क्रन्द इक्षिणतो	२. ४२. ३
अत्रं वीरम्य श्रुतपामनिन्द्रं	७. १८. १६	अव क्षिप दिवो अश्मान	२. ३०. ५
अर्भको न कुमारकोऽपि	८. ६९. १५	अव चष्ट ऋचीपमो	८. ६२. ६
अर्यमणं बृहस्पतिमिन्द्रं	१०. १४१. ५	अव ते हेळो वरुण	१. २४. १४
अर्यमणं वरुणं मित्रमेपा	४. २. ४	अव त्मना भग्ने	१. १०४. ३
अर्यमा णो अद्रितिर्यज्ञियासो	३. ५४. १८	अव त्या बृहतीरिषो	१०. १३४. ३
अर्यम्यं वरुण मित्र्यं वा	५. ८५. ७	अव त्वे इन्द्र प्रवतो	६. ४७. १४
अर्यो वा गिगो अभ्यर्च	१०. १४८. ३	अवद्यमिव मन्यमाना	४. १८. ५
अर्यो विशां गानुरिति	१०. २०. ४	अव द्युतानः कलशां	९. ७५. ३
अर्वद्विग्रे अर्वतो	१. ७३. ९	अव द्रप्नो अंशुमती	८. ९६. १३
अर्वन्नो न श्रवसो	७. ९०. ७	अव दुग्धानि पित्र्या	७. ८६. ५
	७. ९१. ७	अव द्वेके अव त्रिका	१०. ५९. ९
अर्वो इव श्रवमे माति	९. ९७. २५	अव नो वृजिना शिगीहृचा	१०. १०५. ८
अर्वाग्रयं नि यच्छतं	८. ३५. २२	अवन्तमत्रये गृहं	८. ७३. ७
अर्वाग्रयं विश्ववारं न	६. ३७. १	अवन्तु नः पितरः	१. १०६. ३
अर्वाङ्गेहि सोमकामं	१. १०४. ९	अवन्तु मामुपसो जायमाना	६. ५२. ४
अर्वाङ् त्रिचक्रो मधुवाहनो	१. १५७. ३	अवपतन्तीगवदन्दि	१०. ९७. १७
अर्वाङ्ग दैत्येनावसा	७. ८२. ८	अव यच्छेनो अस्वनीदध	४. २७. ३
अर्वाचीनं सु ते मन	३. ३७. २	अव यत्वं शतक्रतविन्द्र	१०. १३४. ४
अर्वाचीनो वसो भवास्ये	४. ३२. १४	अव यत्स्वे सधस्थे	८. ७९. ९
अर्वाची सुभगे अव	४. ५७. ६	अवर्त्या गुन आत्राणि	४. १८. १३
अर्वाञ्च त्वा पुरुषुत	८. ६. ४५	अवर्धयन्त्सुभगं सप्त	३. १. ४
	८. ३२. ३०	अवर्मह इन्द्र दाहिहि	१. १३३. ६
अर्वाञ्च त्वा सुवे रथे	३. ४१. ९	अवर्षीवपमुदु पृ गृभाया	५. ८३. १०
अर्वाञ्च दैत्यं जनमग्रे	१. ४५. १०	अवविद्धं नौग्र्यमप्स्वन्न	१. १८२. ६
अर्वाञ्चमद्य यय्यं नृवाहणं	२. ३७. ५	अव वेदि होत्राभिर्यजन	७. ६०. ९
अर्वाञ्चा वां सप्तयो	१. ४७. ८	अव सिन्धुं वरुणो	७. ८७. ६
अर्वाञ्चो अद्या भवता	२. २९. ६	अवसृजन्तु त्मना	१. १४२. ११
अर्वावतो न आ गहि	३. ४०. ८	अव सृज पुनग्रे	१०. १६. ५
अर्वावतो न आ गह्यो	३. ३७. ११	अव सृजा वनस्पते	१. १३. ११
अर्पो णः सोम शं गोवे	९. ६१. १५	अवसृष्टा पण पत	६. ७५. १६
अर्पो सोम द्युमत्तमोऽपि	९. ६५. १९	अव स्पृष्टि पितरं योधि	५. ३. ९
अर्हन्नो ये सुदानवो	५. ५२. ५	अव स्म दुर्हणायतो	१०. १३४. २
अर्हन्विमर्षि सायकानि	२. ३३. १०	अव स्म यस्य वेपणे	५. ७. ५
अलानृणो बल इन्द्र वज्रो	३. ३०. १०	अवस्यते स्तुवते	१. ११६. २३
अलाय्यस्य पशुर्ननाश	९. ६७. ३०	अव म्य शूराध्वनो	४. १६. २
अवंगे धामस्तभायद्	२. १५. २	अव स्यूमेव चिन्वती	३. ६१. ४
अवः परेण पर एनावरेण	१. १६४. १७	अव स्वयुक्ता दिव आ	१. १६८. ४
अवः परेण पितरं यो	१. १६४. १८	अव स्वर्गानि गर्गो	८. ६९. ९
अवक्रक्षिणं वृषभं यथाशुभं	८. १. २	अव स्वेदा इवाभिना	१०. १३४. ५

अवा कल्पेपु नः पुमस्नमांसि	९.	९.	७
अवाचचक्षं पदमस्य	५.	३०.	२
अवा नु कं न्यायान	१०.	५०.	५
अवा नो अग्र ऊतिभि	१.	७९.	७
अवा नो वाजयुं रथं	८.	८०.	६
अवावशनं धीनयो वृषभस्याधि	९.	१९.	४
अवासां मधवज्जहि	१.	१३३.	३
अवामृजः प्रत्यः श्रद्धयो	१०.	१३८.	२
अवामृजन्त जित्रयो न	४.	१९.	२
अविता नो अजाश्वः	९.	६७.	१०
अवितारिमा मुन्वतो वृक्त	८.	३६.	१
अविदक्षं मित्रो नवीयान	६.	४४.	७
अविन्ददिवो निहितं गुहा	१.	१३०.	३
अविन्दन्ते अनिहितं यदासीद्	१०.	१८१.	२
अविप्रं चिद्रयो दधनाशुना	६.	४५.	२
अविप्रो वा यदविधद्	८.	६१.	९
अविष्टं धीष्वश्विना न	७.	६७.	६
अवीरामिव मामयं	१०.	८६.	९
अवीवृधदो अमृता अमन्दी	८.	८०.	१०
अवीवृधन्त गोतमा इन्द्र	४.	३२.	१२
अवेयमश्वैद्यवतिः पुग्गनाद्	१.	१२४.	११
अवोचाम कवये मेध्याय	५.	१.	१२
अवोचाम नमो अम्मा	१.	११४.	११
अवोचाम निवचनान्यस्मिन्	१.	१८९.	८
अवोचाम महते सोभगाय	८.	५९.	५
अवोचाम रट्टगणा अग्रये	१.	७८.	५
अवो द्वाभ्यां पर एकया	१०.	६७.	४
अवोरित्या वां छर्दिपो	६.	६७.	११
अवोर्वा नूनमश्विना	७.	६७.	४
अव्ये पुनानं परि वार	९.	८६.	२५
अव्ये वधूयुः पवते परि	९.	६९.	३
अव्यो वारं परि प्रियं	९.	५०.	३
अव्यो वारं परि प्रियो	९.	७.	६
अव्यो वारेभिः पवते	९.	१०१.	१६
अशोच्यमिः समिधानो	७.	६७.	२
अश्रापिनद्धं मधु पर्यपश्यन्	१०.	६८.	८
अश्मन्वती रीयते सं	१०.	५३.	८
अश्माग्यमयतं ब्रह्मण	२.	२४.	४
अश्याम तं काममग्ने	६.	५.	७
अश्याम ते सुमतिं	१.	११४.	३

अश्ववं हि भृगिदावन्ग	१.	१०९.	२
अश्रीरा तनूर्भवति	१०.	८५.	३०
अश्वं न गीर्मी रथ्यं	८.	१०३.	७
अश्वं न गृह्णमश्विना	१.	११७.	४
अश्वं न त्या वाग्वन्नं	१.	२७.	१
अश्वत्यै वो निपदनं	१०.	९७.	५
अश्वमिद्रां रथशां त्वेप	८.	७४.	१०
अश्वस्यात्र जनिमास्य च	२.	३५.	६
अश्वा इवैरुपासः सन्धवः	५.	५९.	५
अश्वादियायेति यद्	१०.	७३.	१०
अश्वा न या वाजिना	६.	६७.	४
अश्वान्नो गव्यन्तो वाजयन्तो	१०.	१६०.	५
अश्ववति प्रथमो गोपु	१.	८३.	१
अश्ववतीं सोमावतीमूर्जयन्ती	१०.	९७.	७
अश्ववतीर्गोमतीर्न	७.	४१.	७
	७.	८०.	३
अश्ववतीर्गोमतीर्विश्वारा	१.	१२३.	१२
अश्ववतीर्गोमतीर्विश्वसुविदो	१.	४८.	२
अश्ववन्तं रथिनं वीरवन्तं	१०.	४७.	५
अश्वसो न ये ज्येष्ठास	१०.	७८.	५
अश्वसो ये वामुप	७.	७४.	४
अश्विना परि वामिपः	३.	५८.	८
अश्विना पिवते मधु	१.	१५.	११
अश्विना पुरुदंससा नरा	१.	३.	२
अश्विना मधुमत्तमं पानं	१.	४७.	३
अश्विना मधुपुत्तमो युवाकः	३.	५८.	९
अश्विना यज्वरारिपो द्रवन्	१.	३.	१
अश्विना यद्ध कर्हि चिच्छुश्रूयात	५.	७४.	१०
अश्विना यामहूतमा नेदिष्ठं	८.	७३.	६
अश्विना वर्तिरस्मदा	१.	९२.	१६
अश्विना वाजिनीवसू जुषेथां	५.	७८.	३
अश्विना वायुना युवं	३.	५८.	७
अश्विनावेह० तिरश्चिद्	५.	७५.	७
अश्विनावेह० हंसाविव	५.	७८.	१
अश्विना सु विचाकशाद्	८.	७३.	१७
अश्विना स्तुहि	८.	२६.	१०
अश्विना हरिणाविव	५.	७८.	२
अश्विनोरसतं रथमनश्वं	१.	१२०.	१०
अश्वी रथी सुरूप इद्	८.	४.	९
अश्वे चित्रारपी माता	४.	५२.	२

अश्वो न क्रदो वृषभिर्युजानः	१. १७. २८
अश्वो न क्रन्दजनिभिः	३. २६. ३
अश्वो न चक्रदो वृषा	१. ६४. ३
अश्वो वोऽहो सुखं रथं	१. ११२. ४
अस्यस्य त्मना रथ्यस्य	४. ४१. १०
अस्यो वागो अभवन्दिन्द्र	१. ३२. १२
अषाढं युत्सु पृतनासु	१. ११. २१
अषाढमुग्रं पृतनासु	८. ७०. ४
अषाढो अग्ने वृषभो	३. १५. ४
अष्टा महो दिव आदो	१. १२१. ८
अष्टौ पुत्रासो अदितये	१०. ७२. ८
अष्टौ व्यस्यत्ककुभः	१. ३५. ८
असंसृष्टो जायसे मात्रोः	५. ११. ३
असच्च सच्च परमे व्योमन्	१०. ५. ७
असत्सु मे जगितः साभिवेगो	१०. २७. १
असद्वत् सुवीर्यमुत्	८. ३१. १८
असन्निवे आहवनानि	७. ८. ५
असपन्नः सपन्नहाभि	१०. १७४. ५
असपन्ना सपन्नप्री जयन्त्यभि	१०. १५९. ५
असमं अन्नमसमा मनीषा	१. ५४. ८
असमातिं नितोशनं त्वेवं	१०. ६०. २
असर्जि कलशां अभि	१. १०६. १२
असर्जि रथ्यो यथा पवित्रे	१. ३६. १
असर्जि वक्त्रा रथ्ये ययाजो	१. ९१. १
असर्जि वां स्थविग वेधसा	१. १८१. ७
असर्जि वाजी तिरः पवित्र	१. १०९. १०
असर्जि स्कम्भो दिव उद्यतो	१. ८६. ४६
असश्चतः शतधारा अभि	१. ८६. २७
असश्चता मववद्भयो हि	७. ६७. ९
असश्चन्ती भूरिधारे पयस्वती	६. ७०. २
असादि वृतो वह्निराजगन्	७. ७. ५
असाम यथा सुषत्याय	१. १७३. ९
असामि हि प्रयज्यवः	१. ३९. ९
असाम्योजो बिभृथा	१. ३९. १०
असावन्यो असुर सूरत	१०. १३२. ४
असावि ते मुमुषाणाय	५. ४३. ५
असावि देवं गोकुलीकमन्धो	७. २१. १
असावि सोमः पुरुहूत	१०. १०४. १
असावि सोम इन्द्र ते	१. ८४. १
असावि सोमो भरुषी	१. ८२. १

असाव्यंशुमदायाप्सु	१. ६२. १४
असिक्न्यां यजमानो न	४. १७. १५
असि यमो अम्यादिन्यो	१. १६३. ३
असि हि वीग सेन्योऽसि	१. ८१. २
असुनीते पुनरम्मासु	१०. ५०. ६
असुनीते मनो अस्मासु	१०. ५९. ५
असुन्वन्तं समं जहि	१. १७६. ४
असुन्वामिन्द्र संसदं	८. १४. १५
असूत पूर्वो वृषभो	३. ३८. ५
असूत पृश्निर्महते रणाय	१. १६८. ९
असूक्षत प्र वाजिनो	१. ६४. ४
असूग्रन्देववीतयेऽत्यासः	१. ४६. १
असूग्रन्देववीतये वाजयन्तो	१. ६७. १७
असूग्रमिन्द्रवः पथा	१. ७. १
असूग्रमिन्द्र ते गिरः	१. ९. ४
असेन्या वः पणयो	१०. १०८. ६
असो च या न उर्वरा	८. ९१. ६
असो यः पन्था आदिन्यो	१. १०५. १६
असो य एषि वीरको	८. ९१. २
अस्नभ्राड्यामसुरो विश्वेदा	८. ४२. १
अस्नावि मन्म पृथ्वी	८. ५२. ९
अस्नाव्यग्निः सिमीर्वाद्भिरर्कैः	१. १४१. १३
अस्नाव्यग्निरां सुशेवो	१०. ४५. १२
अस्मि देवा अंहोर्वास्ति	८. ६७. ७
अस्मि सोमो अयं सुतः	८. ९४. ४
अस्मि हि वः सजान्यं	८. २७. १०
अस्मि हि वामिह मनोता	५. ७४. ६
अस्मि हि प्मा मदाय	१. ३७. १५
अस्तीदमधिमन्थनमस्ति	३. २९. १
अस्तु श्रौष्ट पुरो अग्नि	१. १३९. १
अस्नेव सु प्रतरं लायमस्य	१०. ४२. १
अस्तोदं स्तोम्या व्रक्षणा	१. १२४. १३
अस्थुरु चित्रा उपसः	४. ५१. २
अस्मभ्यं गातुवित्तमो	१. १०६. ६
अस्मभ्यं तदिवो अद्भ्यः	२. ३८. ११
अस्मभ्यं तद्वसो दानाय	२. १३. १३
अस्मभ्यं तां अपा वृद्धि	४. ३१. १३
अस्मभ्यं त्वा वसुविदमभि	१. १०४. ४
अस्मभ्यं रोदसी गयि	१. ७. ९

अस्मभ्यं वाजिनीवसु	८. ५. १२
अस्मभ्यं सु त्वमिन्द्र	१०. १३३. ७
अस्मभ्यं सु वृषण्वसु	८. २६. १५
अस्मभ्यमिन्द्रविन्द्रयुमेश्वरः	९. २. ९
अस्माँ अवन्तु ते गत	४. ३१. १०
अस्माँ अविद्धि विश्वहेन्द्र	४. ३१. १२
अस्माँ इहा वृणीष्व	४. ३१. ११
अस्माअस्मा इदन्धमो	६. ४२. ४
अस्मा इत्काव्यं वच	५. ३९. ५
अस्मा इदु प्राश्निद्वेषनीः	१. ६१. ८
अस्मा इदु त्यदनु	१. ६१. १५
अस्मा इदु न्यमुपमं	१. ६१. ३
अस्मा इदु त्वष्टा	१. ६१. ६
अस्मा इदु प्र तवमे	१. ६१. १
अस्मा इदु प्र भग	१. ६१. १२
अस्मा इदु प्रय इव	१. ६१. २
अस्मा इदु सर्गिमिव	१. ६१. ५
अस्मा इदु स्तोमं सं	१. ६१. ४
अस्मा उक्थाय पर्वतस्य	५. ४५. ३
अस्मा उ ते महि महे	६. १. १०
अस्मा उपास आतिगन्त	८. ९६. १
अस्मा ऊ पु प्रभूतये	८. ४१. १
अस्मा एतद्विष्येव	६. ३४. ४
अस्मा एतन्महाङ्गुपमस्मा	६. ३४. ५
अस्माकं जोग्यध्वग्मस्माकं	४. ९. ७
अस्माकं त्वा मतीनामा	४. ३२. १५
अस्माकं त्वा सुताँ उप	८. ६. ४२
अस्माकं देवा उभयाय	१०. ३७. ११
अस्माकं धृष्णुया रथो	४. ३१. १४
अस्माकं मित्रावरुणावतं	२. ३१. १
अस्माकं व इन्द्रमुद्मसीष्टये	१. १२९. ४
अस्माकं गिप्रिणीनां सोमपाः	१. ३०. ११
अस्माकं सु रथं पुर	८. ४५. ९
अस्माकमग्ने अध्वरं	५. ४. ८
अस्माकमग्ने मधवत्सु दीदिह्यध	१. १४०. १०
अस्माकमग्ने मधवत्सु धारया	६. ८. ६
अस्माकमत्र पितरस्त	४. ४२. ८
अस्माकमत्र पितरो मनुष्या	४. १. १३
अस्माकमद्य वामयं	८. ५. १८
अस्माकमद्यान्तमं स्तोमं	८. ३३. १५

अस्माकमायुर्वेधयन्	३. ६२. १५
अस्माकमित्सु शृणुहि	४. २२. १०
अस्माकमिन्द्रः समृतेषु	१०. १०३. ११
अस्माकमिन्द्र दुष्टरं	५. ३५. ७
अस्माकमिन्द्र भूतु ते	६. ४५. ३०
अस्माकमिन्द्रावरुणा	७. ८२. ९
अस्माकमिन्द्रेहि नो	५. ३५. ८
अस्माकमुत्तमं कृधि	४. ३१. १५
अस्माकमूर्जा रथं	१०. २६. ९
अस्माकेभिः सत्वभिः शूर	२. ३०. १०
अस्मादहं तविषादीषमाण	१. १७१. ४
अस्मान्समये पवमान	९. ८५. २
अस्मान्सु तत्र चोदयेन्द्र	१. ९. ६
अस्मिन्तसमुदे अध्युत्तर	१०. ९८. ६
अस्मिन्स्वेतच्छकपूत एनो	१०. १३२. ५
अस्मिन्न इन्द्र पृत्सुतो	१०. ३८. १
अस्मिन्पदे परमे तस्थिवांस	२. ३५. १४
अस्मिन्पदे अदाभ्या	५. ७५. ८
अस्मे आ वहतं रथि	८. ५. १५
अस्मे इन्द्र सचा सुते	८. ९७. ८
अस्मे इन्द्रावृहस्पती	४. ४९. ४
अस्मे इन्द्रावरुणा विश्ववारं	७. ८४. ४
अस्मे इन्द्रो वरुणो मित्रो	७. ८२. १०
	७. ८३. १०
अस्मे ऊ पु वृषणा	१. १८४. २
अस्मे नदिन्द्रावरुणा	३. ६२. ३
अस्मे ता त इन्द्र सन्तु	१०. २२. १३
अस्मे धेहि धुमतीं	१०. ९८. ३
अस्मे धेहि धुमद्यशो	९. ३२. ६
अस्मे धेहि श्रवो बृहद्	१. ९. ८
अस्मे प्र यन्धि मधवन्	३. ३६. १०
अस्मे रथि न स्वयं	१. १४१. ११
अस्मे रायो दिवेदिवे	४. ८. ७
अस्मे रुद्रा मेहना	८. ६३. १२
अस्मे वत्सं परि वन्तं	१. ७२. २
अस्मे वर्षिष्ठा कृणुहि	४. २२. ९
अस्मे वसूनि धारय	९. ६३. ३०
अस्मे वीरो मल्लः	७. ५६. २४
अस्मे श्रेष्ठेभिर्भानुभिर्वि	७. ७७. ५
अस्मे सा वां माध्वी	१. १८४. ४

अस्मै सोम श्रियमधि	१. ४३. ७	अस्य श्रिये समिधानस्य	४. ५. १५
अस्मै तिलो अन्यथ्याय	२. ३५. ५	अस्य श्रेष्ठा सुभगस्य	४. १. ६
अस्मै ते प्रतिहर्यते	८. ४३. २	अस्य श्रोषन्त्वा भुवो	१. ८६. ५
अस्मै बहूनामवमाय	२. ३५. १२	अस्य श्लोको दिवीयते	१. १९०. ४
अस्मै भीमाय नमसा	१. ५७. ३	अस्य सुवानस्य मन्दिन	२. ११. २०
अस्मै वयं यद्वावान	६. २३. ५	अस्य स्तुपे महिमवस्य	१. १२२. ८
अस्य क्रत्वा विचेतसो	५. १७. ४	अस्य स्तोमेभिरौशिज	१०. ९९. ११
अस्य वा वीर ईवतो	४. १५. ५	अस्य स्तोमे मवोनः	५. १६. ३
अस्य ते सख्ये वयं	९. ६१. २९	अस्य हि स्वयशस्तर	५. ८२. २
अस्य ते सख्ये वयमियक्षन्तः	९. ६६. १४	अस्य हि स्वयशस्तर	५. १७. २
अस्य त्रितः क्रतुना	१०. ८. ७	अस्या ऊ षु ण उप	१. १३८. ४
अस्य त्वेषा अजरा	१. १४३. ३	अस्याजरासो दमामरित्रा	१०. ४६. ७
अस्य देवस्य मीळ्हुषो	७. ४०. ५	अस्येदिन्द्रो मदेष्वा ग्रामं	९. १०६. ३
अस्य देवस्य संसद्यनीके	७. ४. ३	अस्येदिन्द्रो मदेष्वा विश्वा	९. १. १०
अस्य पिब क्षुमतः	१०. ११६. २	अस्येदिन्द्रो वावृषे वृष्ण्यं	८. ३. ८
अस्य पिबतमश्विना	८. ५. १४	अस्येदु त्वेषसा रन्त	१. ६१. ११
अस्य पिब यस्य	६. ४०. २	अस्येदु प्र ब्रूहि पूर्व्याणि	१. ६१. १३
अस्य पीत्वा मदानां	८. ९२. ६	अस्येदु भिया गिरयश्च	१. ६१. १४
अस्य पीत्वा मदानामिन्द्रो	९. २३. ७	अस्येदु मातुः सवनेषु	१. ६१. ७
अस्य पीत्वा शतक्रतो	१. ४. ८	अस्येदेव प्र रिरिचे	१. ६१. ९
अस्य प्र जातवेदसो	१०. १८८. २	अस्येदेव शवसा शुषन्तं	१. ६१. १०
अस्य प्रजावती गृहे	८. ३१. ४	अस्येदेवा सुमतिः पप्रयाना	१०. ३१. ६
अस्य प्रलामनु द्युतं	९. ५४. १	अस्वप्नजस्तरणयः सुशेवा	४. ४. १२
अस्य प्रेषा हेमता	९. ९७. १	अस्वापयद्भीतये सहस्रा	४. ३०. २१
अस्य मदे पुर वर्षासि	६. ४४. १४	अहं केतुरहं मूर्धा	१०. १५९. २
अस्य मदे स्वयं दा	१. १२१. ४	अहं गर्भमदग्रामोपधीष्वहं	१०. १८३. ३
अस्य मन्दानो मध्वो	२. १९. २	अहं गुरुभ्यो अतिथिगव	१०. ४८. ८
अस्य मे छावापृथिवी	२. ३२. १	अहं च त्वं च वृत्रहन्	८. ६२. ११
अस्य यामासो बृहतो	१०. ३. ४	अहं चन तत्सूरिभि	६. २६. ७
अस्य रण्वा स्वस्येव	२. ४. ४	अहं तदासु धारयं	१०. ४९. १०
अस्य वामस्य पलितस्य	१. १६४. १	अहं तष्टेव वन्धुरं	१०. ११९. ५
अस्य वासा उ अर्चिषा	५. १७. ३	अहं ता विश्वा चकरं	४. ४२. ६
अस्य वीरस्य बर्हिषि	१. ८६. ४	अहं दां गृणते पूर्व्यं	१०. ४९. १
अस्य वृष्णो व्योदन	८. ६३. ९	अहं पितेव वेतसूरभिष्टये	१०. ४९. ४
अस्य वो ह्यवसा पान्तो	९. ९८. ८	अहं पुरो मन्दसानो	४. २६. ३
अस्य व्रतानि नाष्ट्रपे	९. ५३. ३	अहं प्रजेन मन्मना	८. ६. ११
अस्य व्रते सज्जोषसो	९. १०२. ५	अहं भुवं वसुनः	१०. ४८. १
अस्य शासुरुभयासः	१. ६०. २	अहं भूमिमदग्रामार्थायाहं	४. २६. २
अस्य शुष्मासो दहशानपवे	१०. ३. ६	अहं मनुरभव सूर्यश्चाहं	४. २६. १
अस्य श्रवो नद्यः सप्त	१. १०२. २	अहं रन्ध्रं मृगं श्रुतवर्णे	१०. ४९. ५

अहं राजा वरुणो मह्यं	४. ४२. २
अहं राष्ट्री संगमनी	१०. १२५. ३
अहं रुद्राय धतुरा	१०. १२५. ६
अहं रुद्रेभिर्वसुभिः	१०. १२५. १
अहं सप्त स्रवतो धारयं	१०. ४९. ९
अहं सप्तहा नहुषो नहुषरः	१०. ४९. ८
अहं स यो नववास्त्वं	१०. ४९. ६
अहं सुवे पितरमस्य	१०. १२५. ७
अहं सूर्यस्य परि याम्याशुभिः	१०. ४९. ७
अहं सो अस्मि यः	१. १०५. ७
अहं सोममाहनसं	१०. १२५. २
अहं हि ते हरिवो ब्रह्म	८. ५३. ८
अहं हुवान आर्क्षे श्रुतवर्णि	८. ७४. १३
अहं होता न्यसीदं	१०. ५२. २
अहन्नहिं परिशयानमर्णं	३. ३२. ११
अहन्नहिं पर्वते शिश्रियाणं	१. ३२. २
अहन्निन्द्रो अदहदग्निरिन्द्रो	४. २८. ३
अहन्वृत्रं वृत्रतरं व्यंसमिन्द्रं	१. ३२. ५
अहन्वृत्रमृचीषम	८. ३२. २६
अहमकं कवये शिश्रयं	१०. ४९. ३
अहमपो अपिन्वमुक्षमाणा	४. ४२. ४
अहमस्मि महामहोऽभि	१०. ११९. १२
अहमस्मि सपन्नहेन्द्र	१०. १६६. २
अहमस्मि सहमानाय	१०. १४५. ५
अहमिन्द्रि पितुष्परि	८. ६. १०
अहमिन्द्रो न परा जिग्य	१०. ४८. ५
अहमिन्द्रो रोधो वक्षो	१०. ४८. २
अहमिन्द्रो वरुणस्ते	४. ४२. ३
अहमेतं गव्ययमश्न्यं	१०. ४८. ४
अहमेताज्जाश्वसतो	१०. ४८. ६
अहमेव वात इव प्र	१०. १२५. ८
अहमेव स्वयमिदं वदामि	१०. १२५. ५
अहश्च कृष्णमहरर्जुनं च	६. ९. १
अहस्ता यदपदी वर्धत	१०. २२. १४
अहानि गुप्राः पर्या व	१. ८८. ४
अहा यदिन्द्र सुदिना	७. ३०. ३
अहाव्यग्रे हविरास्ये ते	१०. ९१. १५
अहिनेन विदर्वता जीरदानुः	८. ६२. ३
अहिरिव भोगैः पर्येति	६. ७५. १४
अहंरता मनसा श्रुष्टिमा	१. ३२. ३

अहेळमान उप याहि	६. ४१. १
अहेम यज्ञं पथामुराणा	७. ७३. ३
अहेर्यातारं कमपश्य	१. ३२. १४
आकरे वसोजर्जिता	३. ५१. ३
आ कलशा अनूषतेन्दो	९. ६५. १४
आ कलशेषु धावति पवित्रे	९. १७. ४
आ कलशेषु धावति श्येनो	९. ६७. १४
आकीं सूर्यस्य रोचनाद्	१. १४. ९
आ कृष्णेन रजसा वर्तमानो	१. ३५. २
आकेनिपासो अहभि	४. ४५. ६
आ क्रन्द्य बलमोजो	६. ४७. ३०
आक्षिप्तूर्वास्वपरा अनूक	३. ५५. ५
आ क्षोदो महि वृतं	६. १७. १२
आक्षय्यावानो वहन्त्यन्तरिक्षेण	८. ७. ३५
आगधिता परिगधिता	१. १२६. ६
आ गन्ता मा रिष्यत	८. २०. १
आगन्धेव क्रतुभिर्वर्धतु	४. ५३. ७
आगन्तृभूषामिह रत्नधेय	४. ३५. २
आगन्म वृत्रहन्तर्म	८. ७४. ४
आ गावो अगमन्तु	६. २८. १
आ गोमता नासत्या	७. ७२. १
आ ग्रा अग्न इहावसे	१. २२. १०
आग्निं न स्ववृक्तिभिर्होतारं	१०. २१. १
आग्निरगामि भारतो	६. १६. १९
आग्ने गिरो दिव आ	७. ३९. ५
आग्ने याहि मरुत्सखा	८. १०३. १४
आग्ने वह वरुणमिष्टये	१०. ७०. ११
आग्ने वह हविरघाय	७. ११. ५
आग्ने स्थूरं रयिं भर	१०. १५६. ३
आगमन्नाप उशतीर्वाहिरैदं	१०. ३०. १५
आ ग्रावभिरहन्येभि	५. ४८. ३
आ घ त्वावान्मनातः	१. ३०. १४
आ घा गमयदि श्रवत्	१. ३०. ८
आ घा ता गच्छानुत्तरा	१०. १०. १०
आ घा ये अग्निमिन्धते	८. ४५. १
आ घा योषेव सूनुर्युषा	१. ४८. ५
आ च न्नामेता वृषणा	३. ४३. ४
आ चन त्वा चिकित्सामो	८. ९१. ३
आ च नो बहिः सदताविता	७. ५९. ६
आ चर्षणिप्रा वृषभो	१. १७७. १

आ च बहसि ताँ इह	१. ७४. ६
आ चिकितान सुकृत्	५. ६६. १
आच्छद्विधानैर्गुपिनो	१०. ८५. ४
आच्या जानु दक्षिणतो	१०. १५. ६
आ जह्वन्ति सान्वेषां	६. ७५. १३
आ जन् त्वेषमहंशं	१०. ६०. १
आ जनाय दुहणे	६. २२. ८
आ जायुर्विर्विप्र क्रता	९. ९७. ३७
आ जातं जातवेदसि	६. १६. ४२
आ जामित्के अन्यत	९. १०१. १४
आजासः पूषणं रथे	६. ५५. ६
आजितुरं सत्यति	८. ५३. ६
आजिपते नृपते त्वमिद्धि	८. ५४. ६
आ जुहोता दुवस्यता	५. २८. ६
आ जुहोता स्वध्वरं	३. ९. ८
आजुह्वान ईड्यो	१०. ११०. ३
आजुह्वानो न ईड्यो	१. १८८. ३
आजनगन्धिं सुरभि	१०. १४६. ६
आ तं भज सौश्रवसेष्वग्न	१०. ४५. १०
आ त इन्दो मदाय कं	९. ६२. २०
आ त इन्द्र महिमानं	८. ६५. ४
आ त एता वचोयुजा	८. ४५. ३९
आ त एतु मनः पुनः	१०. ५७. ४
आ तक्षत सातिमस्मभ्य	१. १११. ३
आ तत्त इन्द्रायवः	१०. ७४. ४
आ तते दस्य मन्तुमः	१. ४२. ५
आ तिष्ठतं सुवृतं यो	१. १८३. ३
आतिष्ठन्तं परि विश्वे	३. ३८. ४
आ तिष्ठ रथं वृषणं	१. १७७. ३
आ तिष्ठ वृत्रहत्रयं	१. ८४. ३
आ तू गहि प्र तु द्रव	८. १३. १४
आ तू न इन्दो शतदात्वस्यं	९. ७२. ९
आ तू न इन्द्र कौशिक	१. १०. ११
आ तू न इन्द्र क्षुमन्तं	८. ८१. १
आ तू न इन्द्र मद्रथग्	३. ४१. १
आ तू न इन्द्र वृत्रहन	४. ३२. १
आ तू भर माकिरेतन्	३. ३६. ९
आ तू पिञ्च कण्वमन्तं	८. २. २२
आ तू पिञ्च हरिमी	१०. १०१. १०
आ तू सुशिप दंपते	८. ६९. १६

आ ते अग्न इधीमहि	५. ६. ४
आ ते अग्न क्रचा हविः	५. ६. ५
आ ते अग्न क्रचा हविर्हृदा	६. १६. ४७
आ ते काग्रे शृण्वामा	३. ३३. १०
आ ते दक्षं मयोभुवं	९. ६५. २८
आ ते दक्षं वि रोचना	८. ९३. २६
आ ते दशमीन्द्रियमुक्था	८. ९३. २७
आ तेन यातं मनसो	१०. ३९. १२
आ ते पितमस्तां सुममेतु	२. ३३. १
आ ते मह इन्द्रोन्त्युग्र	७. २५. १
आ ते रथस्य पूषन	१०. २६. ८
आ ते रुचः पवमानस्य	९. ९६. २४
आ ते वन्मो मनो	८. ११. ७
आ ते वृषन्वृषणो	६. ४४. २०
आ तेऽवो वरेण्यं	५. ३५. ३
आ ते शुष्मो वृषभ	६. १९. ९
आ ते सपर्यु जवसे	३. ५०. २
आ ते सिञ्चामि कृक्ष्योग्नु	८. १७. ५
आ ते सुपर्णा अमिनन्तं	१. ७९. २
आ ते स्वस्तिमीमह	६. ५६. ६
आ ते हनू हरिवः	५. ३६. २
आत्मन्वन्नभो दुहते	९. ७४. ४
आत्मा ते वातो रज	७. ८७. २
आत्मा देवानां भुवनस्य	१०. १६८. ४
आत्मानं ते मनसा	१. १६३. ६
आत्मा पितृस्तनूवांस	८. ३. २४
आत्मा यज्ञस्य रक्षा	९. ६. ८
आ त्वद्य सधस्तुति	८. १. १६
आ त्वद्य सबद्धां हुवे	८. १. १०
आ त्वगत्रवा गहि	८. ८२. ४
आ त्वा कण्वा अहृपत	१. १४. २
आ त्वा कण्वा इहावसे	८. ३४. ४
आ त्वागमं शन्तातिभिरथो	१०. १३७. ४
आ त्वा गिग्रे रथीरिवास्तुः	८. ९५. १
आ त्वा गीर्भिर्महामुहं	८. ६५. ३
आ त्वा गोभिरिव व्रजं	८. २४. ६
आ त्वा प्रावा वदन्निह	८. ३४. २
आ त्वा जुवो राहराणा	१. १३४. १
आ त्वा बृहन्तो हरयो	३. ४३. ६
आ त्वा ब्रह्मयुजा हरी	८. १७. २

आ त्वा मदच्युता हरी	८. ३४. ९
आ त्वा ग्यं यथोतये	८. ६८. १
आ त्वा ग्ये हिरण्यये	८. १. २५
आ त्वा रम्भं न जिब्रयो	८. ४५. २०
आ त्वा वहन्तु हरयो	१. १६. १
आ त्वा विप्रा अचुच्यवुः	१. ४५. ८
आ त्वा विशन्त्वाशवः	१. ५. ७
आ त्वा विशन्तिवन्दवः	८. ९२. २२
आ त्वा शुक्रा अचुच्यवुः	८. ९५. २
आ त्वा सहस्रमा शतं	८. १. २४
आ त्वा सुतास इन्दवो	८. ४९. ३
आ त्वा हरयो वृषणो	६. ४४. १९
आ त्वा हर्यन्तं प्रयुजो	१०. ९६. १२
आ त्वाहार्षमन्तरेधि	१०. १७३. १
आ त्वा होता मनुहिंतो	८. ३४. ८
आ त्वेता नि पीदितेन्द्रमभि	१. ५. १
आन्तोम इन्द्रियो रसो	९. ४७. ३
आथर्वणायाश्विना दधीचे	१. ११७. २२
आ दक्षिणा सृज्यते	९. ७१. १
आदङ्गिराः प्रथमं दधिरे	१. ८३. ४
आ दधिक्राः शवसा	४. ३८. १०
आ दशभिर्विवस्वत	८. ७२. ८
आदस्य ते ध्वसयन्तो	१. १४०. ५
आदस्य गुष्मिणो रसे	९. १४. ३
आ दस्युज्ञा मनसा	४. १६. १०
आदह स्वधामनु	१. ६. ४
आदाय द्येनो अभरन्	४. २६. ७
आदारो वां मतीनां	१. ४६. ५
आदिने अस्य वीर्यस्य	१. १३१. ५
आदिने विश्वे कर्तुं	१. ६८. २
आदित्यश्चा बुबुधाना	४. १. १८
आदित्यब्रह्मस्य रेतसो	८. ६. ३०
आदित्या अव हि ख्यताधि	८. ४७. ११
आदित्यानां वसुनां रुद्रियाणां	१०. ४८. ११
आदित्यानामवसा नूतनेन	७. ५१. १
आदित्या रुद्रा वसवः	३. ८. ८
आदित्या रुद्रा वसवो	७. ३५. १४
आदित्या विश्वे मरुतश्च	७. ५१. ३
आदित्यासो अति स्त्रियो	१०. १२६. ५
आदित्यासो अदितयः	७. ५२. १

आदित्यासो अदितिर्मादयन्तां	७. ५१. २
आदित्यैरिन्द्रः सगणो	१०. १५७. २
आदिस्सामस्य चर्किरन्	८. ५५. ५
आदिद्ध नेम इन्द्रयं	४. २४. ५
आदिद्धोतारं वृणते	१. १४१. ६
आदिन्द्रः सत्रा तविषी	१०. ११३. ५
आदिन्मातृगविशद्	१. १४१. ५
आ दिवस्पृष्टमश्वयुर्गन्धयुः	९. ३६. ६
आदीं के चित्पश्यमानास	९. ११०. ६
आदीं त्रितस्य योषणो	९. ३२. २
आदीं शवस्यब्रवीदौर्णवाभ	८. ७७. २
आदीं हंसो यथा गणं	९. ३२. ३
आदीमश्वं न हेतारो	९. ६२. ६
आदु मे निवरो भुवद्	८. ९३. १५
आदू नु ते अनु कर्तुं	८. ६३. ५
आदृष्टोति हविष्कृतिं	१. १८. ८
आ देवानामग्रयावेह	१०. ७०. २
आ देवानामपि पन्थामगन्म	१०. २. ३
आ देवानामभवः कतुरग्ने	३. १. १७
आ देवो ददे बुध्न्या	७. ६. ७
आ देवो दूतो अजिर	१०. ९८. २
आ देवो यातु सविता	७. ४५. १
आ दैव्यानि पार्थिवानि	५. ४१. १४
आ दैव्या वृणीमहे	७. ९७. २
आद्य रयं भानुमो	५. १. ११
आ द्यां तनोषि रश्मिभि	४. ५२. ७
आद्रोदसी वितरं वि	५. २९. ४
आ द्वाभ्यां हरिभ्यामिन्द्र	२. १८. ४
आ द्विवर्हा अग्निनो	१०. ११६. ४
आ धर्षसिर्वृहद्विवो	५. ४३. १३
आ धावता सुहस्त्यः	९. ४६. ४
आधीषमाणायाः पतिः	१०. २६. ६
आ धेनवः पयसा तृण्यर्था	५. ४३. १
आ धेनवो धुनयन्तामशिशीः	३. ५५. १६
आ धेनवो मामतेयमवन्ती	१. १५२. ६
आध्रेण चित्तेकं चकार	७. १८. १७
आ नः पवस्व धारया	९. ३५. १
आ नः पवस्व वसुमद्	९. ६९. ८
आ नः पूषा पवमानः	९. ८१. ४
आ नः प्रजां जनयतु	१०. ८५. ४३

आ नः शुष्मं नृषाह्यं	९. ३०. ३
आ नः सहस्रशो भरा	८. ३४. १५
आ नः सुतास इन्दवः	९. १०६. ९
आ नः सोमं पवित्र आ	९. ६२. २१
आ नः सोम पवमानः	९. ८१. ३
आ नः सोम संयतं	९. ८६. १८
आ नः सोम सहो जुवो	९. ६५. १८
आ नः सोमे स्वध्वर	८. ५०. ५
आ नः स्तुत उप वाजेभिरूती	४. २९. १
आ नः स्तोममुप द्रवत्	८. ५. ७
आ नः स्तोममुप द्रवद्	८. ४९. ५
आ न इच्छामिर्विदधे	१. १८६. १
आ न इन्द्रो महीमिषं	९. ६५. १३
आ न इन्द्रो शतग्विनं गवां	९. ६५. १७
आ न इन्द्रो शतग्विनं रयिं	९. ६७. ६
आ न इन्द्र पृक्षसे	१०. २२. ७
आ न इन्द्र महीमिषं	८. ६. २३
आ न इन्द्रावृहस्पती	४. ४९. ३
आ न इन्द्रो दूरादा	४. २०. १
आ न इन्द्रो हरिभि	४. २०. २
आ न ऊर्जं वहतमश्विना	१. १५७. ४
आ नपातः शवसो यात	४. ३४. ६
आ नस्तुजं रयिं भरांशं	३. ४५. ४
आ नस्ते गन्तु मत्सरो	१. १७५. २
आ नामभिर्मस्तो वक्षि	५. ४३. १०
आ नार्यस्य दक्षिणा	८. २४. २९
आ नासत्या गच्छतं	१. ३४. १०
आ नासत्या त्रिभिरेका	१. ३४. ११
आ निरेकमुत प्रियमिन्द्र	८. २४. ४
आ निर्वर्तन वर्तय	१०. १९. ८
आ निर्वर्त नि वर्तय	१०. १९. ६
आ नूनं यातमश्विना रथेन	८. ८. २
आ नूनं यातमश्विनाश्वेभिः	८. ८७. ५
आ नूनं यातमश्विनेमा	८. ९. १४
आ नूनं रघुवर्तनि	८. ९. ८
आ नूनमश्विना युवं	८. ९. १
आ नूनमश्विनोर्ऋषिः	८. ९. ७
आ नो अग्ने रयिं भर	१. ७९. ८
आ नो अग्ने वयोवृषं	८. ६०. ११
आ नो अग्ने सुचेतुना	१. ७९. ९

आ नो अद्य समनसो	८. २७. ५
आ नो अश्वारदश्विना	८. २२. १७
आ नो अश्विना त्रिवृता	१. ३४. १२
आ नो गन्तं मयोभुवा	८. ८. १९
आ नो गन्तं रिशादसा	५. ७१. १
आ नो गन्तं रिशादसेमं	८. ८. १७
आ नो गव्यान्वश्व्या	८. ३४. १४
आ नो गव्येभिरश्व्यैः	८. ७३. १४
आ नो गव्येभिरश्व्यै	६. ६०. १४
आ नो गहि सरुयेभिः	३. १. १९
आ नो गोत्रा दर्हहि	३. ३०. २१
आ नो गोमन्तमश्विना	८. ५. १०
आ नो दधिक्काः पथ्या	७. ४४. ५
आ नो दिव आ पृथिव्या	७. २४. ३
आ नो दिवो बृहतः	५. ४३. ११
आ नो देवः० त्रायमाणो	६. ५०. ८
आ नो देवः० साविपद्वय	१०. १००. ३
आ नो देव शवसा	७. ३०. १
आ नो देवानामुप	१०. ३१. १
आ नो देवेभिरुप देवहृति	७. १४. ३
आ नो देवेभिरुप यातमर्वाक्	७. ७२. २
आ नो द्युक्षैरा श्रवोभिरा	८. ५. ३२
आ नो द्रप्सा मधुमन्तो	१०. ९८. ४
आ नो नावा मनीनां	१. ४६. ७
आ नो नियुद्धिः० यज्ञम्	७. ९२. ५
आ नो नियुद्धिः० वीतये	१. १३५. ३
आ नो बर्हिः सधमादे	१०. ३५. १०
आ नो बर्ही रिशादसो	१. २६. ४
आ नो बृहन्ता बृहतीभिरूती	४. ४१. ११
आ नो ब्रह्माणि मरुतः	२. ३४. ६
आ नो भज परमेष्वा	१. २७. ५
आ नो भद्राः क्रतवो	१. ८९. १
आ नो भर दक्षिणेनाभि	८. ८१. ६
आ नो भर भगमिन्द्र	३. ३०. १९
आ नो भर वृषणं	६. १९. ८
आ नो भर व्यञ्जनं	८. ७८. २
आ नो मत्स्यस्य दावने	८. ७. २७
आ नो महीमरमति	५. ४३. ६
आ नो मित्र सुदीतिभि	५. ६४. ५
आ नो मित्रावरुणा द्यूतै	३. ६२. १६

आ नो मित्रावरुणा हन्यबुद्धिं	७. ६५. ४
आ नो यज्ञं दिविस्पृशं	८. १०१. ९
आ नो यज्ञं नमोवृधं	३. ४३. ३
आ नो यज्ञं भारती	१०. ११०. ८
आ नो यज्ञाय तक्षत	१. १११. २
आ नो यातं दिवस्पयां	८. ८. ४
आ नो यातं दिवो अच्छा	४. ४४. ५
आ नो यातमुपश्रुत्यश्विना	८. ८. ५
आ नो याहि परावतो	८. ६. ३६
आ नो याहि महेमते	८. ३४. ७
आ नो याहि सुतावतो	८. १७. ४
आ नो याह्युपश्रुत्युक्थेषु	८. ३४. ११
आ नो रत्नानि बिभ्रता	५. ७५. ३
आ नो रयिं मदच्युतं	८. ७. १३
आ नो राधांसि सवितः	७. ३७. ८
आ नो रुद्रस्य सूनवो	६. ५०. ४
आ नो वायो महे तने	८. ४६. २५
आ नो विश्व आस्त्रा	१. १८६. २
आ नो विश्वान्यश्विना	८. ८. १३
आ नो विश्वामिरूतिभिः	७. २४. ४
आ नो विश्वामिरूतिभि	८. ८. १
आ नो विश्वासु हव्य	८. ९०. १
आ नो विश्वेषां रसं	८. ५३. ३
आ नो विश्वे सजोषसो	८. ५४. ३
आ नोऽवोभिर्मरुतो	१. १६७. २
आन्त्रेभ्यस्ते गुदाभ्यो	१०. १६३. ३
आन्यं दिवो मातरिश्वा	१. ९३. ६
आपः पृणीत भेषजं	१. २३. २१
	१०. ९. ७
आप इद्वा उ भेषजीरापो	१०. १३७. ६
आ पक्थासो भलानसो	७. १८. ७
आपथयो विपथयोऽन्त	५. ५२. १०
आ पत्राय महिना	८. ७०. ६
आपगुपी पार्थिवान्युरु	६. ६१. ११
आपगुपी विभावरी	४. ५२. ६
आ पत्रौ पार्थिवं रजो	१. ८१. ५
आ परमाभिरुत मध्यमाभि	६. ६२. ११
आ पर्वतस्य मरुताम्बांसि	४. ५५. ५
आ पवमान धारय	९. १२. ९
आ पवमान नो भरार्यो	९. २३. ३

आ पवमान सुद्युति	९. ६५. ३
आ पवस्व गविष्टये	९. ६६. १५
आ पवस्व दिशां पत	९. ११३. २
आ पवस्व मदिन्तम	९. २५. ६
	९. ५०. ४
आ पवस्व महीमिषं	९. ४१. ४
आ पवस्व० रयिं गोमन्त	९. ६२. १२
आ पवस्व० रयिं सोम	९. ६३. १
आ पवस्व सुवीर्यं	९. ६५. ५
आ पवस्व हिरण्यवद्	९. ६३. १८
आ पशुं गांसि पृथिवीं	८. २७. २
आ पश्वाताज्ञासत्या	७. ७२. ५
	७. ७३. ५
आपश्चित्प्युः स्तर्यो	७. २३. ४
आपश्चिदस्मै पिन्वन्त	७. ३४. ३
आपश्चिद्धि स्वयंशसः	७. ८५. ३
आपानासो विवस्वतो	९. १०. ५
आपान्तमन्युस्तृपल	१०. ८९. ५
आपी वो अस्मे पितरेव	१०. १०६. ४
आ पुत्रासो न मातरं	७. ४३. ३
आपूर्णां अस्य कलशः	३. ३२. १५
आ पूषश्चित्रवर्हिषमाघृणे	१. २३. १३
आपो अधान्वचारिषं	१. २३. २३
	१०. ९. ९
आपो अस्मान्मातरः	१०. १७. १०
आपो न देवीरुप यन्ति	१. ८३. २
आपो न सिन्धुमभि	१०. ४३. ७
आपो भूयिष्ठा इत्येको	१. १६१. ९
आपो यं वः प्रथमं	७. ४७. १
आपो रेवतीः अयथा	१०. ३०. १२
आपो ह यद्गृह्णीष्विष्यमायन	१०. १२१. ७
आपो हि द्या मयोभुवस्ता	१०. ९. १
आ व्यायस्व मदिन्तम	१. ९१. १७
आ व्यायस्व समेतु ते	१. ९१. १६
	९. ३१. ४
आ प्र द्रव परावतो	८. ८२. १
आ प्र द्रव हरिवो	५. ३१. २
आ प्र यात मरुतो	८. २७. ८
आप्रा रजांसि विव्यानि	४. ५३. ३
आमुषायन्मधुन क्रतस्य	१०. १८. ४

आ बुद्धं वृत्रहा ददे	८. ४५. ४
आ भन्दमाने उपाके	१. १४२. ७
आ भन्दमाने उषसा	३. ४. ६
आ भरतं शिक्षतं	१. १०९. ७
आ भात्यग्निरुषसामनीकमुद्	५. ७६. १
आ भातुना पार्थिवानि	६. ६. ६
आ भारती भारतीभिः	३. ४. ८
	७. २. ८
आभिः स्पृधो मिथती	६. २५. २
आभिर्विधेमाग्नेये	८. २३. २३
आभिष्टे अद्य गीर्भिरृणन्तो	४. १०. ४
आभूत्या सहजा वज्र	१०. ८४. ६
आभूषण्यं वो मरुतो	५. ५५. ४
आभोग्यं प्र यदिच्छन्त	१. ११०. २
आ मन्वो अस्मा असिचन्	१०. २९. ७
आ मनीषामन्तरिक्षस्य	१. ११०. ६
आ मन्द्रमा वरेण्यमा	९. ६५. २९
आ मन्द्रस्य सनिष्यन्तो	३. २. ४
आ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिर्याहि	३. ४५. १
आ मन्वेयामा गतं	३. ५८. ४
आ मां मित्रावरुणेह	७. ५०. १
आ मा पूषन्पुष द्रव	६. ४८. १६
आमासु पक्मैरय	८. ८९. ७
आ मित्रावरुणा भगं	९. ७. ८
आ मित्रे वरुणे वयं	५. ७२. १
आमूरज प्रत्यावर्तयेमाः	६. ४७. ३१
आ मे अस्य प्रतीव्य	८. २६. ८
आ मे वचांस्युद्यता	८. १०१. ७
आ मे हवं नासत्याश्विना	८. ८५. १
आयं गौः पृश्निरक्री	१०. १८९. १
आयं जना अभिचक्षे	५. ३१. १२
आ यं नरः सुदानवो	५. ५३. ६
आ यं पृणन्ति दिवि	१. ५२. ४
आ यं हस्ते न स्वादिनं	६. १६. ४०
आ यः पप्रौ जायमान	६. १०. ४
आ यः पप्रौ भातुना	६. ४८. ६
आ यः पुरं नार्मिणी	१. १४९. ३
आ यः सोमेन जठर	५. ३४. २
आ यः स्वर्णं भातुना	२. ८. ४
आयजी वाजसातमा	१. २८. ७

आ यज्ञैर्देव मन्यं	५. १७. १
आ यत्पतन्त्येन्यः सुदुषा	८. ६९. १०
आ यत्साकं यशसो	७. ३६. ६
आ यदश्वान्वनन्वतः	८. १. ३१
आ यदिन्द्रश्च दद्रहे	८. ३४. १६
आ यदिषे नृपतिं तेज	१. ७१. ८
आ यदुवः शतक्रतवा	१. ३०. १५
आ यदुवस्यादुवसे	१. १६५. १४
आ यद्धरी इन्द्र विव्रता	१. ६३. २
आ यद्योनि हिरण्ययं	५. ६७. २
आ यद्योनि हिरण्यय	९. ६४. २०
आ यदुहाव वरुणश्च	७. ८८. ३
आ यद्वज्रं बाह्वोरिन्द्र	८. ९६. ५
आ यद्वां योषणा	८. ८. १०
आ यद्वां सूर्या रथं	५. ७३. ५
आ यद्वामीयचक्षसा	५. ६६. ६
आयने ते परायणे	१०. १४२. ८
आयन्तारं महि स्थिरं	८. ३२. १४
आ यन्मा वेना अरुहन्	८. १००. ५
आ यन्मे अभ्वं वनदः	२. ४. ५
आयमद्य सुकृतं	१. १२५. ३
आ ययोस्त्रिशतं तना	९. ५८. ४
आ यस्ततन्थ रोदसी	६. १. ११
आ यस्तस्थौ भुवनान्यमर्त्यो	९. ८४. २
आ यस्ते अग्न इधते	७. १. ८
आ यस्ते सर्पिरासुते	५. ७. ९
आ यस्मिन्वे स्वपाके	६. १२. २
आ यस्मिन्सप्त	२. ५. २
आ यस्मिन्हस्ते नर्या	६. २९. २
आ यस्य ते महिमानं	८. ४६. ३
आ यातं नहुषस्पर्यान्तरिक्षात्	८. ८. ३
आ यातं मित्रावरुणा जुषाणा	७. ६६. १९
आ यातं मित्रावरुणा सुशस्त्युप	६. ६७. ३
आ यात मरुतो दिव	५. ५३. ८
आ यातमुप भूषतं	७. ७४. ३
आ यात्विन्द्रः स्वपतिर्मदाय	१०. ४४. १
आ यात्विन्द्रो दिव	४. २१. ३
आ यात्विन्द्रोऽवस	४. २१. १
आ याहि कृणवाम	८. ६२. ४
आ याहि पर्वतेभ्यः	८. ३४. १३

आ याहि पूर्वीरति	३. ४३. २
आ याहि वनसा सह	१०. १७२. १
आ याहि शश्वदुशता	६. ४०. ४
आ याहि सुप्रमा हि त	८. १७. १
आ याहीम इन्द्रवो	८. २१. ३
आ याह्यग्ने पथ्या अनु	७. ७. २
आ याह्यग्ने समिधानो	३. ४. ११
	७. २. ११
आ याह्यद्रिभिः सुतं	५. ४०. १
आ याह्यर्य आ परि	८. ३४. १०
आ याह्यर्वाङ्मुप	३. ४३. १
आयुर्विश्वायुः परि	१०. १७. ४
आ युवानः कवयो	६. ४९. ११
आ यूथेव क्षुमति पश्वो	४. २. १८
आ ये तन्वन्ति रश्मिभिस्त्रिणः	१. १९. ८
आ ये तस्थुः पृषतीपु	५. ६०. २
आ ये रजांसि तविपीभि	१. १६६. ४
आ ये विश्वा पार्थिवानि	८. ९४. ९
आ ये विश्वा स्वपत्यानि	१. ७२. ९
आ यो गोभिः सृज्यत	९. ८४. ३
आ योनिमग्निर्धृतवन्त	३. ५. ७
आ योनिमरुणो रुहद्	९. ४०. २
आ यो मूर्धानं पित्रोररन्ध्र	१०. ८. ३
आ यो योनि देवकृतं	७. ४. ५
आ यो वना तातृषाणो	२. ४. ६
आ यो विवाय सच्चथाय	१. १५६. ५
आ यो विश्वानि वार्या	९. १८. ४
आरङ्गरेव मध्वरेयेथे	१०. १०६. १०
आ रयिमा मुचेतुनमा	९. ६५. ३०
आराच्छत्रुमुप बाधस्व	१०. ४२. ७
आ राजाना मह क्रतस्य	७. ६४. २
आ रिख किकिरा कृणु	६. ५३. ७
आ रुक्मैरा युधा नर	५. ५२. ६
आ रुद्रास इन्द्रवन्तः	५. ५७. १
आरे अघा को न्वित्या	१०. १०२. १०
आरे अस्मदमतिमारे	४. ११. ६
आरे ते गोत्रमुत	१. ११४. १०
आरे सा वः सुदानवो	१. १७२. २
आरोका इव भेदह	८. ४३. ३
आ रोदसी अपृणदा	३. २. ७

आ रोदसी अपृणा जायमान	३. ६. २
आ रोदसी अपृणादोन	१०. ५५. ३
आ रोदसी बृहती	१. ७२. ४
आ रोदसी हर्यमाणो	१०. ९६. ११
आ रोहतायुर्जरसं	१०. १८. ६
आर्चन्नम मरुतः सस्मिन्	१. ५२. १५
आर्ष्टिपेणो होत्रमृषि	१०. ९८. ५
आलाक्ता या रुक्मीर्ण्यथो	६. ७५. १५
आ वंसेते मघवा वीरवद्	८. १०३. ९
आवः कुन्तमिन्द्र	१. ३३. १४
आवः शमं वृषभं	१. ३३. १५
आ व इन्द्रं किंवि यथा	१. ३०. १
आ व क्रञ्जस ऊर्जा	१०. ७६. १
आ वक्षि देवां इह	२. ३६. ४
आ वच्यस्व महि प्सरो	९. २. २
आ वच्यस्व सुदक्ष चम्बोः	९. १०८. १०
आवदंस्त्वं शकुने भद्रमा	२. ४३. ३
आवदिन्द्रं यमुना तृन्मवश्च	७. १८. १०
आवर्ततरीरथ नु	१०. ३०. १०
आवहन्ती पोष्या वार्याणि	१. ११३. १५
आवहन्त्यरुणीर्ज्योनिषा	४. १४. ३
आ वहथे पराकान्	८. ५. ३१
आ वां प्रावाणो अश्विना	८. ४२. ४
आ वां दानाय ववृतीय	१. १८०. ५
आ वां धियो ववृत्यु	१. १३५. ५
आ वां नरा मनोयुजो	५. ७५. ६
आ वां भूषन्क्षितयो	१. १५१. ३
आ वां मित्रावरुणा	१. १५२. ७
आ वां येष्ठाश्विना	५. ४१. ३
आ वां रथं दुहिता	१. ११६. १७
आ वां रथं पुरुमायं	१. ११९. १
आ वां रथं युवति	१. ११८. ५
आ वां रथमवमस्यां	७. ७१. ३
आ वां रथो अश्विना	१. ११८. १
आ वां रथो नियुत्वान्	१. १३५. ४
आ वां रथो रथानां	५. ७४. ८
आ वां रथो रोदसी	७. ६९. १
आ वां रथोऽवनिर्न	१. १८१. ३
आ वां राजानावध्वरे	७. ८४. १
आ वां वयोऽश्वास्तो	६. ६३. ७

आ वां वहिष्ठा इह ते	४. १४. ४
आ वां वहिष्ठो अश्विना	८. २६. ४
आ वां विप्र इहावसे	८. ८. ९
आ वां विश्वामि० ता वर्ति	८. ८७. ३
आ वां विश्वामि० राजन्ता	८. ८. १८
आ वां श्येनासो अश्विना	१. ११८. ४
आ वां सहस्रं हरय	४. ४६. ३
आ वां सुम्ने वरिमन	६. ६३. ११
आ वां सुम्नेः शंयू	१०. १४३. ६
आ वाजा यातोप न	४. ३४. ५
आ वात वहि भेषजं	१०. १३७. ३
आ वातस्य भ्रजतो	७. ३६. ३
आ वामगन्तुसमतिर्वाजिनीवसू	१०. ४०. १२
आ वामश्वासः शुचयः	१. १८१. २
आ वामश्वासः सुयुजो	५. ६२. ४
आ वामश्वासो अभिमातिपाह	६. ६९. ४
आ वामुपस्थमद्रुहा	२. ४१. २१
आ वामृताय केशिनीरनूपत	१. १५१. ६
आ वायो भूष मुचिपा	७. ९२. १
आ विशत्या त्रिशता	२. १८. ५
आ विद्युन्मद्भिर्मरुतः	१. ८८. १
आ विबाध्या परिराप	२. २३. ३
आविरभूमहि माघोनमेपां	१०. १०७. १
आविवासन्परावतो	९. ३९. ५
आविशान्कलशं सुतो	९. ६२. १९
आ विश्वतः प्रत्यञ्चं	२. १०. ५
आ विश्वदेवं सत्यतिं	५. ८२. ७
आ विश्ववाराश्विना	७. ७०. १
आविष्टयो वर्धते चारुरासु	१. ९५. ५
आ वृत्रहणा वृत्रहभिः	६. ६०. ३
आ वृषस्व पुरुवसो	८. ६१. ३
आ वृषस्व महामह	८. २४. १०
अ० वेघसं नीलपृष्ठं	५. ४३. १२
आ वो धियं यज्ञियां	१०. १०१. ९
आ वो मधू तनाय	१. ३९. ७
आ वो यक्ष्यमृतत्वं	१०. ५२. ५
आ वो यन्तूदवाहासो	५. ५८. ३
आवो यस्य द्विबर्हसो	१. १७६. ५
आ वो राजानमध्वरस्य	४. ३. १
आ वो स्वण्युमौक्षिजो	१. १२२. ५

आ वो वहन्तु सप्तयो	१. ८५. ६
आ वो वहिष्ठो वहतु	७. ३७. १
आ वो होता जोहवीति	७. ५६. १८
आ शर्म पर्वतानां वृणीमहे	८. ३१. १०
आ शर्म पर्वतानामोतापां	८. १८. १६
आशसनं विशसनमथो	१०. ८५. ३५
आशीत्या नवत्या याद्यर्वाडा	२. १८. ६
आशुं दधिक्रां तमु नु	४. ३९. १
आशुं दूतं विवस्वतो	४. ७. ४
आशुः शिशानो वृषभो	१०. १०३. १
आशुभिश्चिद्यान्वि मुचाति	२. ३८. ३
आ शुभ्रा यातमश्विना	७. ६८. १
आशुर्यं बृहन्मते परि	९. ३९. १
आशृण्वते अहपिताय	४. ३. ३
आ श्येनस्य जवसा	१. ११८. ११
आश्रुत्कर्ण श्रुधी हवं	१. १०. ९
आश्विनावश्वावत्येषा	१. ३०. १७
आ श्वेत्रेयस्य जन्तवो	५. १९. ३
आ संयतमिन्द्र णः	६. २२. १०
आ स एतु य ईवदौ	८. ४६. २१
आ सखायः सर्वदुघां	६. ४८. ११
आ सत्यो यातु मघवाँ	४. १६. १
आ सर्वं सबितुर्यथा	८. १०२. ६
आसस्त्राणासः शवसान	६. ३७. ३
आ सहस्रं पथिभिरिन्द्र	६. १८. ११
आसां पूर्वासामहसु	१. १२४. ९
आस्तीनासो अरुणीनामुपस्ये	१०. १५. ७
आ सीमरोहत्सुयमा	३. ७. ३
आ सुगम्याय सुगम्यं	८. २२. १५
आ सुते सिञ्जत श्रियं	८. ७२. १३
आ सुष्टुती नमसा	५. ४३. २
आसु ष्मा णो मघवन्	६. ४४. १८
आ सुष्वयन्ती यजते	१०. ११०. ६
आ सूर्ये न रश्मयो	१. ५९. ३
आ सूर्यो अरुहच्छुक्रमणो	५. ४५. १०
आ सूर्यो न भानुमद्भि	६. ४. ६
आ सूर्यो यातु सप्ताश्वः	५. ४५. ९
आ सोता परि पिञ्जताश्वं	९. १०८. ७
आ सोम सुवानो अद्रिभि	९. १०७. १०
आ स्तुतासो मरुतो विश्व	७. ५७. ७

आस्थापयन्त युवति	१. १६७. ६
आस्नो वृकस्य वर्तिका	१. ११६. १४
आ स्मा रथं वृषपाणेषु	१. ५१. १२
आस्मिन्पिशङ्गमिन्दवो	९. २१. ५
आ स्वमग्न युवमानो	१ ५८. २
आहं पिदन्तुषिदत्रौ	१०. १५. ३
आहं सरस्वतीवतो	८. ३८. १०
आ हरयः ससृजिरे	८. ६९. ५
आ हर्यताय धृष्णवे	९. ९९. १
आ हर्यतो अर्जुने	९. १०७. १३
आहार्यं त्वाविदं त्वा	१०. १६१. ५
आ हि द्यावापृथिवी	१०. १. ७
आ हि रूढतमश्विना	८. २२. ९
आ हि ष्मा याति नर्य	४. २९. २
आ हि ष्मा सूनवे पिता	१. २६. ३
आ होता मन्द्रो विदथा	३. १४. १
दूच्छन्ति त्वा सोम्यासः	३. ३०. १
दूच्छन्ति देवाः सुन्वन्तं	८. २. १८
दूच्छन्नश्वस्य यच्छिरः	१. ८४. १४
इक्षामग्ने पुरुदंसं सनिं	३. १. २३
	३. ५. ११
	३. ६. ११
	३. ७. ११
	३. १५. ७
	३. २२. ५
	३. २३. ५
इक्ष्वायास्त्वा पदे वर्यं	३. २९. ४
इक्ष्वा सरस्वती मही	१. १३. ९
	५. ५. ८
इत ऊती वो अजरं	८. ९९. ७
इति चिद्धि त्वा घना	१०. १२०. ४
इति चिन्नु प्रजायै	५. ४१. १७
इति चिन्मन्युमग्निज	५. ७. १०
इति त्वाग्ने वृष्टिहव्यस्य	१०. ११५. ९
इति त्वा देवा इम	१०. ९५. १८
इति वा इति मे मनो	१०. ११९. १
इति स्तुतासो असया	८. ३०. २
इतो वा सातिमीमहे	१. ६. १०
इत्या धीवन्तमद्रिवः	८. २. ४०
इत्या यया त ऊतवे	५. २०. ४

इत्या हि सोम इन्मदे	१. ८०. १
इदं कवेरादित्यस्य	२. २८. १
इदं त एकं पर ऊ त	१०. ५६. १
इदं ते पात्रं सनवित्मिन्द्र	१०. ११२. ६
इदं ते सोम्यं मध्वधुक्षन्	८. ६५. ८
इदं त्यत्पात्रमिन्द्रपान	६. ४४. १६
इदं द्यावापृथिवी सत्यमस्तु	१. १८५. ११
इदं नमो वृषभाय स्वराजे	१. ५१. १५
इदं पिदुभ्यो नमो अस्त्वद्य	१०. १५. २
इदं पित्रे मरुतामुच्यते	१. ११४. ६
इदं मे अग्ने कियते	४. ५. ६
इदं यमस्य सादनं	१०. १३५. ७
इदं वचः पर्जन्याय	७. १०१. ५
इदं वचः शतसाः	७. ८. ६
इदं वपुर्निवचनं	५. ४७. ५
इदं वसो सुतमन्धः	८. २. १
इदं वां मदिंरं मध्वधुक्षन्	८. ३८. ३
इदं वामास्ये हविः	४. ४९. १
इदं विष्णुर्वि चक्रमे	१. २२. १७
इदं श्रेष्ठं ज्योतिरागाचित्रः	१. ११३. १
इदं श्रेष्ठं ज्योतिरुत्तमं	१०. १७०. ३
इदं सु मे जरितरा	१०. २८. ४
इदं स्वर्दिमिदास	१०. १२४. ६
इदं ह नूतमेषां सुह्रं	८. १८. १
इदं हविर्मध्वन्तुभ्यं	१०. ११६. ७
इदं हि वां प्रदिवि	५. ७६. ४
इदं ह्यन्वोजसा सुतं	३. ५१. १०
इदमकर्म नमो अभ्रियाय	१०. ६८. १२
इदमग्ने सुधितं दुर्धिता	१. १४०. ११
इदमापः प्र वहत	१. २३. २२
	१०. ९. ८
इदमित्या रौद्रं गूर्तवचा	१०. ६१. १
इदमु त्यतुक्तमं	४. ५१. १
इदमु त्यन्महि महामनीकं	४. ५. ९
इदमुदकं पिबतेत्यश्वीतनेदं	१. १६१. ८
इदा हि त उषो अद्रिसानो	६. ६५. ५
इदा हि ते वेषिषतः	६. २१. ५
इदा हि व उपस्तुतिमिदा	८. २७. ११
इदा हि जो विष्ते	६. ६५. ४
इदास्तः पीतिसुत वो	४. ३३. ११

इध्मं यस्ते जभरच्छभ्रमाणो	४. १२. २
इध्मेनाग्न इच्छमानो	३. १८. ३
इनोत पृच्छ जनिमा	३. ३८. २
इनो राजन्नरतिः समिद्धो	१०. ३. १
इनो वाजानां पतिरिन्ः	१०. २६. ७
इन्दविन्द्राय बृहते	९. ६९. १०
इन्दुं रिहन्ति महिषा	९. ९७. ५७
इन्दुः पविष्ट चारुमदाया	९. १०९. ७
इन्दुः पविष्ट चेतनः	९. ६४. १०
इन्दुः पुनानः प्रजामुगणः	९. १०९. ५
इन्दुः पुनानो अति	९. ८६. २६
इन्दुर्गत्यो न वाजसृन्	९. ४३. ५
इन्दुरिन्द्राय पवत	९. १०१. ५
इन्दुर्देवानामुप सख्यमायन्	९. ९७. ५
इन्दुर्वाजी पवते गोन्योवा	९. ९७. १०
इन्दुर्हिन्वानो अर्षति	९. ६७. ४
इन्दुर्हिंयानः सोतृभि	९. ३०. २
इन्दो यया तव स्तवो	९. ५५. २
इन्दो यदग्निभिः सुनः	९. २४. ५
इन्दो व्यव्यमर्षसि	९. ६७. ५
इन्दो समुद्रमीक्ष्य	९. ३५. २
इन्द्रं कामा वसूयन्तो	४. १६. १५
इन्द्रं कुत्सो वृत्रहणं	१. १०६. ६
इन्द्रं तं शुम्भ पुरुहन्	८. ७०. २
इन्द्रं नरो नेमधिता	७. २७. १
इन्द्रं नो अग्ने वसुभिः	७. १०. ४
इन्द्रं परेऽवरे मध्यमास	४. २५. ८
इन्द्रं प्रलेन मन्मना	८. ७६. ६
इन्द्रं प्रातर्हवामह	१. १६. ३
इन्द्रं मतिर्हृद् आ	३. ३९. १
इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निमाहुरयो	१. १६४. ४६
इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निमूतये	१. १०६. १
इन्द्रं वयं महाघन	१. ७. ५
इन्द्रं वर्धन्तु नो गिर	८. १३. १६
इन्द्रं वर्धन्तो अप्तुरः	९. ६३. ५
इन्द्रं बाणिरनुत्तमन्युमेव	७. ३१. १२
इन्द्रं विश्वा अवीष्टघन	१. ११. १
इन्द्रं वृत्राय इन्तले देवासो	८. १२. २२
इन्द्रं वृत्राय इन्तले पुरुदूतमुप	३. ३७. ५
इन्द्रं वो नरः सख्यय	६. २९. १

इन्द्रं वो विश्रतम्परि	१. ७. १०
इन्द्रं सोमस्य पीतये	३. ४२. ४
इन्द्रं स्तवा नृनमं यस्य	१०. ८०. १
इन्द्रः किल श्रुत्या अस्य	१०. १११. ३
इन्द्रः पूर्भिदातिरद्	३. ३४. १
इन्द्रः स दामने कृत	८. ९३. ८
इन्द्रः समन्सु यजमानमार्यं	१. १३०. ८
इन्द्रः सहस्रदानां	१. १७. ५
इन्द्रः सीतां नि गृह्णातु	४. ५७. ७
इन्द्रः सुतेषु सोमेषु	८. १३. १
इन्द्रः सुत्रामा स्वर्वा	६. ४७. १२
	१०. १३१. ६
इन्द्रः सु पूषा वृषणा	३. ५७. २
इन्द्रः सुशिप्रो मघवा	३. ३०. ३
इन्द्रः सूर्यस्य रश्मिभि	८. १२. ९
इन्द्रः स्पृष्टुत वृत्रहा	८. ६१. १५
इन्द्रः स्वर्षा जनयन्	३. ३४. ४
इन्द्रः स्वाहा पिबतु	३. ५०. १
इन्द्र आशाभ्यम्परि	२. ४१. १२
इन्द्र आसां नेता	१०. १०३. ८
इन्द्र इत्सोमया एक	८. २. ४
इन्द्र इन्द्रयोः सचा	१. ७. २
इन्द्र इजो महानां	८. ९२. ३
इन्द्र इषे ददातु न	८. ९३. ३४
इन्द्र उक्थेन शवसा	१०. १००. ५
इन्द्र क्रभुभिर्वाजवद्भिः	३. ६०. ५
इन्द्र क्रभुभिर्वाजिभि	३. ६०. ७
इन्द्र क्रभुमान्वाजवान्	३. ६०. ६
इन्द्र ओषधीरसनोदहानि	३. ३४. १०
इन्द्र क्रतुं न आ भर	७. ३२. २६
इन्द्र क्रतुविदं सुतं	३. ४०. २
इन्द्र शत्रवमभि वाममोजो	१०. १८०. ३
इन्द्र शत्रासमातिषु	१०. ६०. ५
इन्द्र गृणीष उ स्तुषे	८. ६५. ५
इन्द्र जहि पुमांसं	७. १०४. २४
इन्द्र जामय उत ये	६. २५. ३
इन्द्र ज्येष्ठं न आ भरै	६. ४६. ५
इन्द्रज्येष्ठान्महद्भयः	४. ५४. ५
इन्द्रज्येष्ठा मरुद्गणा	१. २३. ८
	२. ४१. १५

इन्द्रतमा हि त्रिणया	१. १८२. २
इन्द्र तुभ्यमिन्द्रिवो	१. ८०. ७
इन्द्र तुभ्यमिन्द्रवत्	६. ४४. १०
इन्द्र त्रिषातु गर्णं	६. ४६. ९
इन्द्र त्वमवितेदसीन्था	८. १३. २६
इन्द्र त्वा वृषभं वयं	३. ४०. १
इन्द्र त्वाताम आ वयं	१. ८. ३
इन्द्र हव्य मधवन्त्वा	१०. १००. १
इन्द्र हव्य यामक्रोगा	३. ३०. १५
इन्द्र हव्यम्ब पूरमि	८. ८०. ७
इन्द्र नेदीय एदिहि	८. ५३. ५
इन्द्र पिब तुभ्यं सुतो	६. ४०. १
इन्द्र पिब प्रतिकामं	१०. ११२. १
इन्द्र पिब वृषभृतस्य	३. ४३. ७
इन्द्र पिब स्वधया	३. ३५. १०
इन्द्र प्र णः पुरणत्वं	६. ४७. ७
इन्द्र प्र णो धितावानं	३. ४०. ३
इन्द्र प्र णो ग्धमव	८. ८०. ४
इन्द्रप्रसूता वरुणप्रशिष्टा	१०. ६६. २
इन्द्र प्रेहि पुरस्त्वं	८. १७. ९
इन्द्र ब्रह्म क्रियमाणा	५. २९. १५
इन्द्रमग्नि कविच्छद्रा	३. १२. ३
इन्द्रमच्छ सुता इमे	९. १०६. १
इन्द्र मरुत्व इह पाहि	३. ५१. ७
इन्द्रमिन्केशिना हरी	८. १४. १२
इन्द्रमिन्था गिगे	३. ४२. ३
इन्द्रमिन्द्राथितो बृहदिन्द्र	१. ७. १
इन्द्रमिन्देवतातय	८. ३. ५
इन्द्रमिन्दरी वहतो	१. ८४. २
इन्द्रमिन्द्रमहीनां मेधे	८. ६. ४४
इन्द्रमिवेदुभये वि	४. ३९. ५
इन्द्रमीशानमोजसाभि	१. ११. ८
इन्द्रमुक्थानि वावृधुः	८. ६. ३५
इन्द्र मृळ मखं जीवातुमिच्छ	६. ४७. १०
इन्द्रमेव धिषणा सातये	६. १९. २
इन्द्र य उ नु ते अस्ति	८. ८१. ८
इन्द्र यथा ह्यस्ति ते	८. २४. ९
इन्द्र यस्ते नवीयसीं	८. ९५. ५
इन्द्र वाजेषु नोऽव	१. ७. ४
इन्द्रवायू अयं सुतस्तं	४. ४६. ६

इन्द्रवायू इमे सुता	१. २. ४
इन्द्रवायू बृहस्पति मित्राग्निं	१. १४. ३
इन्द्रवायू बृहस्पतिं सुहवेह	१०. १४१. ४
इन्द्रवायू मनोजुवा	१. २३. ३
इन्द्र शविष्ठ सत्पते	८. १३. १२
इन्द्र शुद्धो न आ गहि	८. ९५. ८
इन्द्र शुद्धो हि नो रयिं	८. ९५. ९
इन्द्रश्च मृळयाति नो	२. ४१. ११
इन्द्रश्च वायवेणां सुतानां	५. ५१. ६
इन्द्रश्च वायवेणां सोमानां	४. ४७. २
इन्द्रश्च सोमं पिबतं	४. ५०. १०
इन्द्रश्चिद्धा तदब्रवीत्	८. ३३. १७
इन्द्र श्रुधि सु मे हवमस्मे	८. ८२. ६
इन्द्र श्रेष्ठानि द्रविणानि	२. २१. ६
इन्द्र सोमं पिब क्रतुना	१. १५. १
इन्द्र सोमं सोमपते	३. ३२. १
इन्द्र सोममिमं पिब	१०. २४. १
इन्द्र सोमाः सुता इमे तव	३. ४०. ४
इन्द्र सोमाः सुता इमे तान्	३. ४२. ५
इन्द्रस्तुजो बर्हणा आ	३. ३४. ५
इन्द्र स्यातर्हरीणां	८. २४. १७
इन्द्रस्य कर्म सुकृता	३. ३२. ८
इन्द्रस्य दूतीरिपिता	१०. १०८. २
इन्द्रस्य नु वीर्याणि	१. ३२. १
इन्द्रस्य नु सुकृतं दैव्यं	१०. १००. ६
इन्द्रस्य वज्र आयसो	८. ९६. ३
इन्द्रस्य वज्रो मरुतामनीकं	६. ४७. २८
इन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य	१०. १०३. ९
इन्द्रस्य सख्यमृभवः	३. ६०. ३
इन्द्रस्य सोम पवमान	९. ७६. ३
इन्द्रस्य सोम राघसे पुनानो	९. ८. ३
इन्द्रस्य सोम राघसे शं	९. ६०. ४
इन्द्रस्य हादिं सोमधानमा	९. १०८. १६
इन्द्रस्याङ्गिरसां चेष्टी	१. ६२. ३
इन्द्रस्यात्र तविषीभ्यो	१०. ११३. ६
इन्द्रस्येव रातिमाजोहुवानाः	१०. १७८. २
इन्द्राकुत्सा वहमाना	५. ३१. ९
इन्द्रा को वां वरुणा	४. ४१. १
इन्द्राम्री अपसस्पयुष	३. १२. ७
इन्द्राम्री अपादियं पूर्वागात्	६. ५९. ६

इन्द्राग्नी अवसा गत	७. ९४. ७
इन्द्राग्नी आ गतं सुतं	३. १२. १
इन्द्राग्नी आ हि तन्वते	६. ५९. ७
इन्द्राग्नी उक्थवाहसा	६. ५९. १०
इन्द्राग्नी को अस्य वां	६. ५९. ५
इन्द्राग्नी जरितुः सचा	३. १२. २
इन्द्राग्नी तपन्ति माघा	६. ५९. ८
इन्द्राग्नी तविषाणि वां	३. १२. ८
इन्द्राग्नी नवतिं पुरो	३. १२. ६
इन्द्राग्नी मित्रावरुणादितिं	५. ४६. ३
इन्द्राग्नी यमवय उभा	५. ८६. १
इन्द्राग्नी युवं सु नः	८. ४०. १
इन्द्राग्नी युवामिमेऽभि	६. ६०. ७
इन्द्राग्नी युवोरपि वसु	६. ५९. ९
इन्द्राग्नी रोचना दिवः	३. १२. ९
इन्द्राग्नी वृत्रहव्येषु	१०. ६५. २
इन्द्राग्नी शतदान्यश्च	५. २७. ६
इन्द्राग्नी शृणुतं हवं	६. ६०. १५
इन्द्राग्नीमासु नारिषु	१०. ८६. ११
इन्द्रा नु पूषणा वयं	६. ५७. १
इन्द्रापर्वता बृहता रयेन	३. ५३. १
इन्द्राबृहस्पती वयं	४. ४९. ५
इन्द्राय गाव आशिरं	८. ६९. ६
इन्द्राय गिरो अनिशित	१०. ८९. ४
इन्द्राय नूनमर्चतोक्त्यानि	१. ८४. ५
इन्द्राय पवते मद्ः	९. १०७. १७
इन्द्राय मद्ने सुतं	८. ९२. १९
इन्द्राय वृषणं मद्ं	९. १०६. ५
इन्द्राय साम गायत	८. ९८. १
इन्द्राय सु मदिन्तमं	८. १. १९
इन्द्राय सोम परि पिच्यसे	९. ७८. २
इन्द्राय सोम पवसे	९. २३. ६
इन्द्राय सोम पातवे नृभिर्यतः	९. १०८. १५
इन्द्राय सोम पातवे मदाय	९. ११. ८
इन्द्राय सोम पातवे वृत्रघ्ने	९. ९८. १०
इन्द्राय सोम सुषुतः	९. ८५. १
इन्द्राय सोमाः प्रदिवो	३. ३६. २
इन्द्राय हि धौरसुरो	१. १३१. १
इन्द्रा याहि चित्रभानो	१. ३. ४
इन्द्रा याहि तूतुजान	१. ३. ६

इन्द्रा याहि धियेषितो	१. ३. ५
इन्द्रा युवं वरुणा दिद्युमस्मिन्	४. ४१. ४
इन्द्रा युवं वरुणा भूतमस्या	४. ४१. ५
इन्द्रायेन्तुं पुनीतनोग्रं	९. ६२. २९
इन्द्रायेन्दो मरुवते	९. ६४. २२
इन्द्रावरुण नू तु वां	१. १७. ८
इन्द्रावरुणयोरहं	१. १७. १
इन्द्रावरुण वामहं	१. १७. ७
इन्द्रावरुणा मयुमन्तमस्य	६. ६८. ११
इन्द्रावरुणा यद्विमानि	७. ८२. ५
इन्द्रावरुणा यहषिभ्यो	८. ५९. ६
इन्द्रावरुणा युवमध्वराय	७. ८२. १
इन्द्रावरुणा वधनाभिरप्रति	७. ८३. ४
इन्द्रावरुणावभ्या तपन्ति	७. ८३. ५
इन्द्रावरुणा सुतपाविमं	६. ६८. १०
इन्द्रावरुणा सौमनसमहसं	८. ५९. ७
इन्द्राविष्णू तत्पनयाय्यं	६. ६९. ५
इन्द्राविष्णू हंहिताः	७. ९९. ५
इन्द्राविष्णू पिबतं मध्वो	६. ६९. ७
इन्द्राविष्णू मद्पती	६. ६९. ३
इन्द्राविष्णू हविषा	६. ६९. ६
इन्द्रासोमा तपतं रक्ष	७. १०४. १
इन्द्रासोमा दुष्कृतो वत्रे	७. १०४. ३
इन्द्रासोमा पक्वामास्वन्तर्नि	६. ७२. ४
इन्द्रासोमा परि वां भूत	७. १०४. ६
इन्द्रासोमा महि तदां	६. ७२. १
इन्द्रासोमा युवमङ्ग	६. ७२. ५
इन्द्रासोमा वर्तयतं दिवस्पर्यग्निरि	७. १०४. ५
इन्द्रासोमा वर्तयतं दिवो	७. १०४. ४
इन्द्रासोमावहिमपः	६. ७२. ३
इन्द्रासोमा वासयथ	६. ७२. २
इन्द्रासोमा समधशंस	७. १०४. २
इन्द्रा ह यो वरुणा	४. ४१. २
इन्द्रा ह रत्नं वरुणा	४. ४१. ३
इन्द्रियाणि शतक्रतो	३. ३७. ९
इन्द्रे अग्ना नमो बृहत्	७. ९४. ४
इन्द्रेण याथ सरथं सुते	३. ६०. ४
इन्द्रेण युजा निः सृजन्त	१०. ६२. ७
इन्द्रेण रोचना दिवो	८. १४. ९
इन्द्रेण सं हि दृश्ये	१. ६. ७

इन्द्रेणैते तृत्सवो वेविषाणा	७. १८. १५
इन्द्रे भुजं शशमानास	१०. ९२. ७
इन्द्रे विश्वानि वीर्या	८. ६३. ६
इन्द्रेणिते प्रसव भिक्षमाणे	३. ३३. २
इन्द्रेहि मत्स्यन्धसो	१. ९. १
इन्द्रो अङ्ग महद्भय	२. ४१. १०
इन्द्रो अश्रायि सुध्यो	१. ५१. १४
इन्द्रो अस्माँ अरदद्	३. ३३. ६
इन्द्रो अस्मे सुमना अस्तु	१०. १००. ४
इन्द्रोतिभिर्वहुलाभिर्नो	३. ५३. २१
इन्द्रो दधीचो अस्यभि	१. ८४. १३
इन्द्रो दिवः प्रतिमानं	१०. १११. ५
इन्द्रो दिव इन्द्र ईशे	१०. ८९. १०
इन्द्रो दीर्घाय चक्षस	१. ७. ३
इन्द्रो न यो महा कर्माणि	९. ८८. ४
इन्द्रो नेदिष्ठमवसागमिष्ठः	६. ५२. ६
इन्द्रो ब्रह्मेन्द्र ऋषिरिन्द्रः	८. १६. ७
इन्द्रो मदाय वावृषे	१. ८१. १
इन्द्रो मयु संभृतमुत्रियायां	३. ३९. ६
इन्द्रो महां सिन्धुमाशयानं	२. ११. ९
इन्द्रो मङ्गा महतो अर्णवस्य वि	१०. ६७. १२
इन्द्रो मङ्गा महतो अर्णवस्य व्रता	१०. १११. ४
इन्द्रो मङ्गा रोदसी	८. ३. ६
इन्द्रो यज्जने पृणते च	६. २८. २
इन्द्रो यातूनामभवत्	७. १०४. २१
इन्द्रो यातोऽवसितस्य	१. ३२. १५
इन्द्रो रथाय प्रवतं	५. ३१. १
इन्द्रो राजा अगत	७. २७. ३
इन्द्रो वलं रक्षितारं	१०. ६७. ६
इन्द्रो वसुभिः परि पातु	१०. ६६. ३
इन्द्रो वा वेदियन्मघं	८. २१. १७
इन्द्रो वाजस्य स्थविरस्य	६. ३७. ५
इन्द्रो विश्वैर्वीर्यैः पत्यमान	३. ५४. १५
इन्द्रो वृत्रमवृणोच्छर्वनीतिः	३. ३४. ३
इन्द्रो वृत्रस्य तविषीं	१. ८०. १०
इन्द्रो वृत्रस्य दोधतः	१. ८०. ५
इन्द्रो हरी युयुजे अश्विना	१. १६१. ६
इन्द्रो हर्यन्तमर्जुनं	३. ४४. ५
इन्धन्वभिर्वेनुभी	२. ३४. ५
इन्धानो अग्निं वनवद्	२. २५. १

इन्धे राजा समयो	७. ८. १
इमं कामं मन्द्या	३. ३०. २०
	३. ५०. ४
इमं वा वीरो अमृतं	८. २३. १९
इमं च नो गवेषणं	६. ५६. ५
इमं जीवेभ्यः परिधिं	१०. १८. ४
इमं जुषस्व गिर्वणः	८. १२. ५
इमं तं पश्य वृषभस्य	१०. १०२. ९
इमं त्रितो भूर्यविन्दिच्छन	१०. ४६. ३
इमं नरः पर्वतास्तुभ्यमापः	३. ३५. ८
इमं नरो मरुतः सश्वतातु	७. १८. २५
इमं नरो मरुतः सश्वता वृधं	३. १६. २
इमं तु मायिनं हव	८. ७६. १
इमं नु सोममन्तितो	१. १७९. ५
इमं नो अग्न उप यज्ञमेहि	१०. १२४. १
इमं नो अग्ने अध्वरं जुषस्व	७. ४२. ५
इमं नो अग्ने अध्वरं होत	६. ५२. १२
इमं नो यज्ञममृतेषु	३. २१. १
इमं बिभर्मि सुकृतं ते	१०. ४४. ९
इमं महे विदध्याय	३. ५४. १
इमं मे गङ्गे यमुने	१०. ७५. ५
इमं मे वरुण शुधी	१. २५. १९
इमं मे स्तोममश्विनेमं	८. ८५. २
इमं यज्ञं चनो धा अग्न	६. १०. ६
इमं यज्ञं त्वमस्माकमिन्द्र	४. २०. ३
इमं यज्ञं सहसावन्त्वं	३. १. २२
इमं यज्ञमिदं० मर्तास	१०. १५०. २
इमं यज्ञमिदं० सोम	१. ९१. १०
इमं यम प्रस्तरमा हि	१०. १४. ४
इमं रयमधि ये संसं	१. १६४. ३
इमं विधन्तो० द्विता	२. ४. २
इमं विधन्तो० पशुं	१०. ४६. २
इमं स्तोमं रोदसी प्र	३. ५४. १०
इमं स्तोमं सक्त्रतवो	२. २७. २
इमं स्तोममभिष्टये	८. १२. ४
इमं स्तोममर्हते	१. ९४. १
इमं स्वस्मै इद आ	२. ३५. २
इम आ यातमिन्दवः	१. १३७. २
इम इन्द्र भरतस्य	३. ५३. २४
इम इन्द्राय सुविरे	७. ३२. ४

इम उ त्वा पुरुषाक	६. २१. १०
इम उ त्वा वि चक्षते	८. ४५. १६
इममग्ने चमसं मा वि	१०. १६. ८
इममञ्जस्यामुभये	१०. ९२. २
इममिन्द्र गवाशिरं	३. ४२. ७
इममिन्द्र सुतं पिब	१. ८४. ४
इममिन्द्रो अदीधरव्	१०. १७३. ३
इममु त्यमथर्ववदग्निं	६. १५. १७
इममू पु त्वमस्माकं	१. २७. ४
इममू पु वो अतिथि	६. १५. १
इमां खनाभ्योषधिं	१०. १४५. १
इमां गायत्रवर्तनिं	८. ३८. ६
इमां च नः पृथिवीं	३. ५५. २१
इमां त इन्द्र सुष्टुतिं	८. १२. ३१
इमां ते धियं प्र भरे	१. १०२. १
इमां ते वाचं वसूयन्त	१. १३०. ६
इमां त्वमिन्द्र मीढुः	१०. ८५. ४५
इमां धियं शिक्षमाणस्य	८. ४२. ३
इमां धियं सप्तशीर्ष्णीं	१०. ६७. १
इमां प्रजाय सुष्टुतिं	१०. ९१. १३
इमां म इन्द्र सुष्टुतिं	८. ६. ३२
इमां मे अग्ने समिधं	१०. ७०. १
इमां मे अग्ने समिध	२. ६. १
इमां मे मरुतो गिरिमिं	८. ७. ९
इमां वां मित्रावरुणा	७. ३६. २
इमां सु पूर्वा धियं	८. ६. ४३
इमा अग्ने मतयस्तुभ्यं	१०. ७. २
इमा अभि प्र णोतुमो	८. ६. ७
इमा अस्मै मतयो वाचो	१०. ९१. १२
इमा अस्य प्रतूर्तयः	८. १३. २९
इमा इन्द्रं वरुणं मे	४. ४१. ९
इमा उ त्वा पस्पृधानासो	७. १८. ३
इमा उ त्वा पुस्तमस्य	६. २१. १
इमा उ त्वा पुरुवसो	८. ३. ३
इमा उ त्वा शतक्रतो	६. ४५. २५
इमा उ त्वा सुतेसुते	६. ४५. २८
इमा उ वः सुदानवो	८. ७. १९
इमा उ वां दिविष्टय	७. ७४. १
इमा उ वां भूमयो	३. ६२. १
इमा गावः सरमे या	१०. १०८. ५

इमा गिरः सवितारं	७. ४५. ४
इमा गिर आदित्येभ्यो	२. २७. १
इमा जुषेयां सवना	८. ३८. ५
इमा जुह्वाना युष्मदा	७. ९५. ५
इमा ते वाजिञ्जवमार्जनीमा	१. १६३. ५
इमा धाना घृतम्बुवो	१. १६. २
इमा नारीरविधवाः	१०. १८. ७
इमानि त्रीणि विष्टपा	८. ९१. ५
इमानि वां भागधेयानि	८. ५९. १
इमा तु कं भुजना	१०. १५७. १
इमा ब्रह्म बृहद्विवो	१०. १२०. ८
इमा ब्रह्म ब्रह्मवाहः	३. ४१. ३
इमा ब्रह्म सरस्वति	२. ४१. १८
इमा ब्रह्माणि वर्धना	५. ७३. १०
इमा ब्रह्मेन्द्र तुभ्यं शंसि	१०. १४८. ४
इमामग्ने शरणि मीमृषो	१. ३१. १६
इमामु पु सोमसुतिमुप	७. ९३. ६
इमामू नु कविमस्य	५. ८५. ६
इमामू पु प्रभृतिं	३. ३६. १
इमामू व्यासुरस्य	५. ८५. ५
इमा रुद्राय तवसे	१. ११४. १
इमा रुद्राय स्थिरधन्वने	७. ४६. १
इमास्त इन्द्र पृथ्व्यो	८. ६. १९
इमे चित्तव मन्यवे	१. ८०. ११
इमे चेतारो अमृतस्य	७. ६०. ५
इमे जीवा वि भृतैराववृत्रन्	१०. १८. ३
इमे त इन्द्र ते वयं	१. ५७. ४
इमे त इन्द्र सोमास्तीन्वा	८. २. १०
इमे तुरं मरुतो रामयन्तीमे	७. ५६. १९
इमे दिवो अनिमिषा	७. ६०. ७
इमे नरो वृत्रहन्त्येषु	७. १. १०
इमे भोजा अङ्गिरसो	३. ५३. ७
इमे मा पीता यशस	८. ४८. ५
इमे मित्रो वरुणो दूढभासो	७. ६०. ६
इमे यामासस्त्वद्रिगभूवन्	५. ३. १२
इमे ये ते सु वायो	१. १३५. ९
इमे ये नावाङ्ग परश्वरन्ति	१०. ७१. ९
इमे रघं चिन्मरुतो	७. ५६. २०
इमे वां सोमा अप्स्वा	१. १३५. ६
इमे विप्रस्य वेधसो	८. ४३. १

इमे सोमास इन्द्रवः	१. १६. ६
इमे हि ते कारवो	८. ३. १८
इम हि ते ब्रह्मकृतः	७. ३२. २
इमो अग्ने वीतनमानि	७. १. १८
इमौ देवौ जायमानौ	२. ४०. २
इयं त इन्द्रं गिर्वणो	८. १३. ४
इयं न ऋत्विषावती	८. १२. १०
इयं ते नव्यसी मतिरग्ने	८. ७४. ७
इयं ते पूषन्नाष्टुणे	३. ६२. ७
इयं देव पुरोहितिर्युवभ्यां	७. ६०. १२
	७. ६१. ७
इयं न उक्ता प्रथमा	१०. ३५. ४
इयं मद्रां प्र स्मृति	६. ६७. २
इयं मनीषा इयमश्विना	७. ७०. ७
	७. ७१. ६
इयं मनीषा बृहती	७. ९९. ६
इयं मे नाभिर्हि मे	१०. ६१. १९
इयं या नीच्यकिंणी	८. १०१. १३
इयं वां ब्रह्मणस्पते	७. ९७. ९
इयं वामस्य मन्मन	७. ९४. १
इयं वामहे शृणुतं मे	१०. ३९. ६
इयं विमृष्टियं आवभूव	१०. १२९. ७
इयं वेदिः परो अन्तः	१. १६४. ३५
इयं शुष्मेभिर्विसखा	६. ६१. २
इयं सा भूया उपसामिव	१०. ३१. ५
इयं सा वो अस्मे	१. १८६. ११
इयन्तकः कुरुम्भकस्तकं	१. १९१. १५
इयत्तिका गकुन्तिका	१. १९१. ११
इयमद्दाद्रभसमृणच्युतं	६. ६१. १
इयमिन्द्रं वरुणमष्ट	७. ८४. ५
	७. ८५. ५
इयमु ते अनुष्टुतिश्चकृषे	८. ६३. ८
इयमेषाममृतानां गीः	१०. ७४. ३
इज्यन्तग्ने प्रथयस्व	१०. १४०. ४
इरावनी धेनुमती हि	७. ९९. ३
इरावनीवरेण धेनवो	५. ६९. २
इयं तोकाय नो दधद्स्मभ्यं	९. ६५. २१
इयं दुहन्तुदुधां विश्वधायसं	१०. १२२. ६
इषमूर्जं च पिन्वस	९. ६३. २
इषमूर्जं पवमानाभ्यर्षसि	९. ८६. ३५

इषमूर्जमभ्यर्षाथं	९. ९४. ५
इषा मन्द्रस्वादु तेऽरं	८. ८२. ३
इषिरेण ते मनसा	८. ४८. ७
इषुर्न धन्वन्प्रति धीयते	९. ६९. १
इषुर्न श्रिय इषुधेरसना	१०. ९५. ३
इषे पवस्व धारया	९. ६४. १३
इष्कतारमध्वरस्य	१०. १४०. ५
इष्कतारमनिष्कृतं	८. ९९. ८
इष्कृताहावमवतं	१०. १०१. ६
इष्कृतिनाम वो माताथो	१०. ९७. ९
इष्टा होत्रा असृक्षतेन्द्रं	८. ९३. २३
इष्यन्वाचमुपपक्तेव	९. ९५. ५
इह त्या पुरुभूतमा देवा	८. २२. ३
इह त्या पुरुभूतमा पुरू	५. ७३. २
इह त्या सधमाद्या युजानः	८. १३. २७
इह त्या सधमाद्या हरी	८. ३२. २९
	८. ९३. २४
इह त्वं सूनो सहसो	४. २. २
इह त्वष्टारमप्रियं	१. १३. १०
इह त्वा गोपरीणसा	८. ४५. २४
इह त्वा भूया चरदुप	४. ४. ९
इह प्रजामिह रयि	४. ३६. ९
इह प्र बृहि यतमः	१०. ८७. ८
इह प्रयणमस्तु	४. ४६. ७
इह प्रियं प्रजया ते	१०. ८५. २७
इह ब्रवीतु यं ईमङ्ग	१. १६४. ७
इह श्रुत इन्द्रो अस्मे	१०. २२. २
इहा गतं वृषण्वसू	८. ७३. १०
इहि तिम्रः पगावत	८. ३२. २२
इहेन्द्राग्नी उप ह्वये	१. २१. १
इहेन्द्राणीमुप ह्वये	१. २२. १२
इहेव शृण्व एषां	१. ३७. ३
इहेह जाना समवावशीता	१. १८१. ४
इहेह यद्रां समना	४. ४३. ७
	४. ४४. ७
इहेह वः स्वतवस्मः	७. ५९. ११
इहेह वो मनसा	३. ६०. १
इहैव स्तं मा वि योष्टं	१०. ८५. ४२
इहैवैधि माप च्योष्टाः	१०. १७३. २
इहोप यान शवसो	४. ३५. १

ईशे रायः क्षयस्य	४. २०. ८
ईक्षयन्तीरपस्युव	१०. १५३. १
ईजानामिद्व्यौर्गता	१०. १३२. १
ईजे यज्ञेभिः गशमे	६. ३. २
ईळते त्वामवस्यवः	१. १४. ५
ईळानायावस्यवे यविष्ठ	२. ६. ६
ईळितो अग्न आ० इयं हि	१. १४२. ४
ईळितो अग्न आ० सुर्वे	५. ५. ३
ईळितो अग्न मनसा	२. ३. ३
ईळिष्या हि प्रतीव्यं	८. २३. १
ईळे अग्नि विपश्चितं	३. २७. २
ईळे अग्नि स्ववसं	५. ६०. १
ईळे गिरा मनुहिं	८. १९. २१
ईळे च त्वा यज्ञमानो	३. १. १५
ईळे द्यावापृथिवी	१. ११२. १
ईळेत्यं वो असुरं	७. २. ३
ईळेत्यः पवमानो	५. ५. ३
ईळेत्यो नमस्यस्तिर	३. २७. १३
ईळेत्यो वो मनुषो	७. ९. ४
इयिवांसमनि म्रियः	३. ९. ४
इयुरथ न न्ययं परुष्णी	७. १८. ९
इयुगावो न यवसादगोपा	७. १८. १०
इयुष्टे ये पूर्वतगमपश्यन्	१. ११३. ११
इमान्नासः मिलिकमध्यमासः	१. १६३. १०
इमान्यद्रपुपे वपुश्चक्रं	५. ७३. ३
इशान इमा भुवतानि	९. ८६. ३७
इशानकृतो धुनयो	१. ६४. ५
इशानाय प्रहृति यस्त	७. ९०. २
इशाना वायोणां क्षयन्ती	१०. ९. ५
इशानासो ये दधते	७. ९०. ६
इशिषे वार्यस्य हि	८. ४४. १८
इशे यो विश्वस्या	१०. ६. ३
इशे ह्यग्निमृतस्य	७. ४. ६
उक्थं चन शम्यमान	८. २. १४
उक्थउक्थे सोम इन्द्रं	७. २६. २
उक्थभृतं सामभृतं	७. ३३. १४
उक्थमिन्द्राय शम्यं	१. १०. ५
उक्थवाहमे विश्वे	८. ९६. ११
उक्थेभिर्वागवसे	१. ४७. १०
उक्थेभिर्इवहन्तमा	७. ९४. ११

उक्थेभिरु गृग येतु	२. ११. ३
उक्षन्ते अश्वं अत्यां	२. ३४. ३
उक्षान्नाय वगान्नाय	८. ४३. ११
उक्षा महां अभि ववक्ष	१. १४६. २
उक्षा मिमानि प्रति यन्ति	९. ६०. ४
उक्षा समुद्रो अरुपः	५. ४७. ३
उक्षेव यूथा परियन्	९. ७१. ०
उक्ष्यो हि मे पञ्चदश	१०. ८६. १४
उग्रं न वीरं नमसोप	८. ४०. ६
उग्रं युयुज्म पृतनासु	८. ६१. १२
उग्रं व ओजः स्थिरा	७. ५६. ४
उग्रवाहप्रक्षकृत्वा पुण्ड्रगो	८. ६१. १०
उग्रस्तृगपाळभिभृत्योजा	३. ४८. ४
उग्रा इव प्रवहन्तः	१०. ९४. ६
उग्रा विषनिना मृध	६. ६०. ५
उग्रा सन्ता हवामह	१. २१. ४
उग्रं विवृत्तु गृग मन्द्मान	२. ११. १७
उग्रो जज्ञ वीर्याय स्वधा	७. २०. १
उग्रो वां ककुहो ययिः	५. ७३. ७
उच्ये वपुषि यः	८. ४६. २८
उच्चा ते जातमन्त्रसो	९. ६१. १०
उच्चा दिवि दक्षिणावन्तो	१०. १०७. २
उच्छन्ती या कृणोपि	७. ८१. ४
उच्छन्तीरग्य चितयन्त	४. ५१. ३
उच्छन्त्यां मे यजना	५. ६४. ७
उच्छन्नपसः सुदिना	७. ९०. ४
उच्छा दिवो दुहितः	६. ६५. ६
उच्छिष्टं चस्वोभर्ग	१. २८. ९
उच्छृष्मा ओषधीनां	१०. ९७. ८
उच्छोचिपा सहस्रपुत्र	३. १८. ४
उच्छ्रयस्व वनस्पत	३. ८. ३
उच्छ्रयमाना पृथिवी	१०. १८. १२
उच्छ्रयस्व पृथिवि	१०. १८. ११
उज्जातमिन्द्र ते शव	८. ६२. १०
उज्जायतां परगुज्योतिषा	१०. ४३. ९
उत ऋतुभिर्ऋतुपाः पाहि	३. ४७. ३
उत कण्वं नृपदः पुत्र	१०. ३१. ११
उत गाव इवाइन्त्युत	१०. १४६. ३
उत ग्रा अग्निग्ध्व	४. ९. ४
उत ग्रा व्यन्तु देवपत्नी	५. ४६. ८

उत घा नेमो अरुनुनः
 उत घा स रथीतमः
 उत ने सुप्रुता हरी
 उत त्यं चमसं नवं
 उत त्यं पुत्रमशुवः
 उत त्यं भुज्युमश्विना
 उत त्यं वीरं धनसा
 उत त्यदाश्वर्यं यदिन्द्र
 उत त्यद्वां जुते अश्विना
 उत त्यन्नो मारुतं शर्घ
 उत त्या तुर्वशायद्
 उत त्या दैव्या भिषजा
 उत त्या मे यशसा
 उत त्या मे रौद्रावर्चिमन्ता
 उत त्या मे हवमा
 उत त्या यज्ञता हरी
 उत त्या सद्य आर्या
 उत त्या हरितो दश
 उत त्ये देवी सुभगे
 उत त्ये नः पर्वतासः
 उत त्ये नो मरुतो
 उत त्ये मा ध्वन्यस्य
 उत त्ये मा पौरुकुल्यस्य
 उत त्ये मा मान्नाश्वस्य
 उत त्वं मयवञ्छुणु
 उत त्वं सूर्ये स्थिर
 उत त्वं सूनो सहसो
 उत त्वः पश्यन्न ददर्श
 उत त्वाग्ने मम स्तुतो
 उत त्वा धीतयो मम
 उत त्वा नमसा वयं
 उत त्वावधिर्गं वयं
 उत त्वा भृगुवच्छुचे
 उत त्वामदिने मर्याहं
 उत त्वामरुणं वयं
 उत त्वा स्त्री शशीयसी
 उत दामं कौलितं
 उत दामस्य वचिनः
 उत दामा पग्विषे
 उत देवा अवहितं

५. ६१. ८
 ६. ५६. २
 ८. १३. २३
 १. २०. ६
 ४. ३०. १६
 ७. ६८. ७
 ८. ८६. ४
 ८. ६. २४
 ७. ६८. ६
 ५. ४६. ५
 ४. ३०. १७
 ८. १८. ८
 १. १२२. ४
 १०. ६१. १५
 ६. ५०. १०
 ४. १५. ८
 ४. ३०. १८
 ९. ६३. ९
 २. ३१. ५
 ५. ४६. ६
 ७. ३६. ७
 ५. ३३. १०
 ५. ३३. ८
 ५. ३३. ९
 ८. ४५. ६
 १०. ७१. ५
 ६. ५०. ९
 १०. ७१. ४
 ८. ४३. १७
 ८. ४४. २२
 ८. ४३. १२
 ८. ४५. १७
 ८. ४३. १३
 ८. ६७. १०
 ९. ४५. ३
 ५. ६१. ६
 ४. ३०. १४
 ४. ३०. १५
 १०. ६२. १०
 १०. १३७. १

उत धावापृथिवी
 उत धुमत्सुवीर्यं
 उत नः कर्णशोभना
 उत नः पितुमा भर
 उत नः प्रिया प्रियासु
 उत नः सिन्धुरपां
 उत नः सुत्रात्रो देवगोपाः
 उत नः सुद्योत्मा
 उत नः सुभगां अरि
 उत न ईं त्वष्टा
 उत न ईं मतयो
 उत न ईं मरुतो
 उत न एना पवया
 उत नूनं यदिन्द्रियं
 उत नो गोमतृकृधि
 उत नो गोमतीरिप आ
 उत नो गोमतीरिप उत
 उत नो गोमतीरिषो
 उत नो गोविदश्वविन्
 उत नो गोपणि धिय
 उत नो दिव्या इष
 उत नो देव देवां
 उत नो देवावश्विना
 उत नो देव्यदिनिरुप्यतां
 उत नो धियो गोअग्राः
 उत नो नक्षत्रपां
 उत नो ब्रह्मन्नविष
 उत नो रुद्रा चिन्मृळता
 उत नो वाज्रसातये
 उत नो विष्णुस्त वातो
 उत नोऽहिर्बुध्न्यः
 उत नोऽहिर्बुध्न्यो
 उत प्रथिमुदहन्नस्य
 उत प्र पिप्य ऊषरघ्न्याया
 उत प्रहामतिदीव्या
 उत ब्रह्मण्या वयं
 उत ब्रह्माणो मरुतो
 उत कुवन्तु जन्तव
 उत कुवन्तु नो निदो
 उत म ऋन्ने पुण्यस्य

६. ५०. ३
 १. ७४. ९
 ८. ७८. ३
 ८. ३२. ८
 ६. ६१. १०
 ८. २५. १४
 ६. ६८. ७
 १. १४१. १२
 १. ४. ६
 १. १८६. ६
 १. १८६. ७
 १. १८६. ८
 ९. ९७. ५३
 ४. ३०. २३
 ८. ३२. ९
 ५. ७९. ८
 ८. ५. ९
 ९. ६२. २४
 ९. ५५. ३
 ६. ५३. १०
 ८. ५. २१
 ८. ७५. २
 १०. ९३. ६
 ८. २५. १०
 १. ९०. ५
 १०. ९३. ५
 ३. १३. ६
 १०. ९३. ७
 ९. १३. ४
 ५. ४६. ४
 ६. ५०. १४
 १. १८६. ५
 १०. १०२. ७
 ९. ९३. ३
 १०. ४२. ९
 ८. ६. ३३
 ५. २९. ३
 १. ७४. ३
 १. ४. ५
 ६. ६३. ९

उत मन्ये पितुर्दुहो	१. १५२. ०	उत स्य वाजी श्रिपणि	४. ४०. ४
उत माता बृहद्दिवा	१०. ६४. १०	उत स्य वाजी सहृग्निनावा	४. ३८. ७
उत माता महिष	४. १८. ११	उत स्य वाज्यरूपस्नुविष्व	५. ५६. ७
उत मे प्रयियोर्बयियोः	८. १०. ३७	उत स्या नः सरस्वती घोरा	६. ६१. ७
उत मेऽऽपद्युवतिर्ममन्दुपी	५. ६१. ९	उत स्या नः सरस्वती गुपाणो	७. ९५. ४
उत मे वोचतादिनि	५. ६१. १८	उत स्या नो दिवा	८. १८. ७
उत यास्ति सवितस्त्रीणि	५. ८१. ४	उत स्या वां मधुमन	१. ११९. ९
उत यो मानुषेष्वा	१. २५. १५	उत स्या वां रुशतो	१. १८१. ८
उत योषणे दिव्ये	७. २. ६	उत स्या श्वेतयावरी	८. २६. १८
उत वः शंसमुशिजामिव	२. ३१. ६	उत स्वया तन्वा सं वदे	७. ८६. २
उत वां विश्वु मद्यास्वन्वो	१. १५३. ४	उत स्वराजो अदिनिः	८. १२. १४
उत वा उ परि वृणक्षि	१०. १४२. ३	उत स्वराजो अदिनि	७. ६६. ६
उत वाजिनं पुरुनिष्पञ्चानं	४. ३८. २	उत स्वस्या अग्न्या	९. ७२. ३
उत वात पितामि न	१०. १८६. २	उत स्वानामो दिवि	५. २. १०
उत वा यः सहस्य	१. १४७. ५	उतादः परमे गवि	६. ५६. ३
उत वा यस्य वाजिनो	१. ८६. ३	उताभयं पुरुहूत श्रवोभि	३. ३०. ५
उत वा यो नो मर्चया	२. २३. ७	उता यातं संगवं प्रात	५. ७६. ३
उत व्रतानि सोम ते	१०. २५. ३	उतालब्धं स्पृणुहि ज्ञानवेद	१०. ८७. ७
उत शुष्णस्य धृग्युया	४. ३०. १३	उताशिष्टा अनु शृण्वन्ति	२. २५. १३
उत सखास्यश्चिनोरुत	४. ५२. ३	उतासि मैत्रावरुणो	७. ३३. ११
उत सिन्धुं विबान्यं	४. ३०. १२	उताहं नक्तमुत सोम	९. १०७. २०
उत सु त्ये पयोवृत्रा	८. २. ४२	उतेदानी भगवन्तः	७. ४१. ४
उत स्तुतासो मरुतो	७. ५७. ६	उनेशिषं प्रसवस्य	५. ८१. ५
उत स्म ते परुण्यामुषां	५. ५२. ९	उतो घा ते पुरुष्या	७. २९. ४
उत स्म ते वनस्पते	१. २८. ६	उतो नो अस्य कस्य चिद्	५. ३८. ४
उत स्म दृष्टभीयमे	५. ९. ४	उतो नो अभ्या उपसो	१. १३१. ६
उत स्म यं शिशुं यथा	५. ९. ३	उतो न्वस्य जोषमां	८. ९४. ६
उत स्म गशि परि	९. ८७. ९	उतो न्वस्य यत्पदं	८. ७२. १८
उत स्म सद्य हर्यतस्य	१०. ९६. १०	उतो न्वस्य यन्महदश्वा	८. ७२. ६
उत स्मा सद्य इत्परि	४. ३१. ८	उतो पतिर्य उच्यते	८. १३. ९
उत स्मासु प्रथमः	४. ३८. ६	उतो पितृभ्यां प्रविदानु	३. ७. ६
उत स्मास्य तन्यतेरिव	४. ३८. ८	उतो स मर्त्यामिन्दुभिः	१. २३. १५
उत स्मास्य द्रवतस्तुगण्यतः	४. ४०. ३	उतो सहस्रमर्षमं	९. ६४. २६
उत स्मास्य पनयन्ति	४. ३८. ९	उतो हि वां दात्रा	४. ३८. १
उत स्मा हि त्वामाहुस्ति	४. ३१. ७	उतो हि वां पूव्या	३. ५४. ४
उत स्मैतं वस्त्रमथि	४. ३८. ५	उतो हि वां रजधेयानि	७. ५३. ३
उत स्य देवः सविता	६. ५०. १३	उत्तगहमुत्तर उत्तरे	१०. १४५. ३
उत स्य देवो भुवनस्य	२. ३१. ४	उत्तानपर्णे सुभगे	१०. १४५. २
उत स्य न इन्द्रो	२. ३१. ३	उत्तानायामजनयन	२. १०. ३
उत स्य न उशिजामुर्विया	१०. ९२. १२	उत्तानायामव भगा	३. २२. ३

उत्तिष्ठताव पश्यतेन्द्रस्य	१०. १७९. १	उदीरय कवितमं	५. ४२. ३
उत्तिष्ठ नूनमेषां स्तोमैः	५. ५६. ५	उदीरयथा मरुतः	५. ५५. ५
उत्तिष्ठन्नोजसा सह	८. ७६. १०	उदीरयन्त वायुभिर्वाभासः	८. ७. ३
उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते	१. ४०. १	उदीरय पितरा जाग आ	१०. ११. ६
उत्तिष्ठमि स्वाहुतो	१०. ११८. २	उदीराथामृतायते	८. ७३. १
उत्ते बृहन्तो अर्चयः	८. ४४. ४	उदीर्ध्वं जीवो असुर्न	१. ११३. १६
उत्ते वयश्चिद्वसतेरपमन्	१. १२४. १२	उदीर्ध्वं नार्याभि जीवलोके	१०. १८. ८
	६. ६४. ६	उदीर्ध्वतः पनिवती	१०. ८५. २१
उत्ते शतान्मघवन्नुच्च	१. १०२. ७	उदीर्ध्वतो विश्वावसो	१०. ८५. २२
उत्ते गुप्ता जिहतामुत्ते	१०. १४२. ६	उदु ज्योतिरमृतं विश्वजन्यं	७. ७६. १
उत्ते गुप्तास इरते	९. ५०. १	उदु तिष्ठ सवितः शुध्यस्य	७. ३८. २
उत्ते गुप्तासो अस्थू	९. ५३. १	उदु तिष्ठ स्वध्वर स्त्वानो	८. २३. ५
उत्ते स्तभ्रामि पृथिवीं	१०. १८. १३	उदुत्तमं मुमुग्धि नो	१. २५. २१
उत्वा मन्दन्तु स्तोमाः	८. ६४. १	उदुत्तमं वरुण पागमस्म	१. २४. १५
उत्पुर्न्मात्सूर्य एति	१. १९१. ८	उदु त्यं जातवेदसं	१. ५०. १
उत्पृपणं युवामहे	६. ५७. ६	उदु त्यच्चक्षुर्महि	६. ५१. १
उत्सूर्यो बृहदचींष्यश्रेत्	७. ६२. १	उदु त्यद्दशीतं वपुर्दिव	७. ६६. १४
उत्स्म वानो वहति	१०. १०२. २	उदु त्ये अरुणस्सवश्चित्रा	८. ७. ७
उदगादयमादिन्यो	१. ५०. १३	उदु त्ये मधुमत्तमा	८. ३. १५
उदग्ने तव तद्धतादचीं	८. ४३. १०	उदु त्ये सूनवो गिरः	१. ३७. १०
उदग्ने तिष्ठ प्रत्या तनुष्व	४. ४. ४	उदु ब्रह्माण्यैरत श्रवस्येन्द्रं	७. २३. १
उदग्ने भाग्न शुमदजस्त्रेण	६. १६. ४५	उदु श्रिय उपसो गेचमाना	६. ६४. १
उदग्ने शुचयस्नव शुक्रा	८. ४४. १७	उदु धृतः समिधा यज्ञो	३. ५. ९
उदपमदसौ सूर्यः	१. १९१. ९	उदु प्य देवः सविता दमूना	६. ७१. ४
उदपमन्नरुणा भानवो	१. ९२. २	उदु प्य देवः सविता ययाम	७. ३८. १
उदप्रुतो न वयो रक्षमाणा	१०. ६८. १	उदु प्य देवः सविता सवाय	२. ३८. १
उदभ्राणीव स्तनयन्	६. ४४. १२	उदु प्य देवः सविता हिरण्यया	६. ७१. १
उदसो सूर्यो अगादु	१०. १५९. १	उदु प्य वः सविता	८. २७. १२
उदस्तम्भीत्समिधा	३. ५. १०	उदु प्य शरणे दिवो	८. २५. १९
उदस्य बाहू शिथिरा	७. ४५. २	उदु स्तोमासो अश्विनो	७. ७२. ३
उदस्य गुप्ताद्गानुर्नति	७. ३४. ४	उदुधियाः मृजते सूर्यः	७. ८१. २
उदस्य गोचिग्मथाद्	७. १६. ३	उदु स्वानिर्भरान	८. ७. १७
उदस्य गोचिग्मथाद्	८. २३. ४	उदु अयां उपवक्तेव	६. ७१. ५
उदानैर्जिहते बृहद्वागो	९. ५. ५	उदु षु णो वसो महे	८. ७०. ९
उदानद्वक्कुहो दिवमुष्टा	८. ६. ४८	उदु आजदङ्गिगेभ्य	८. १४. ८
उदावता त्वक्षसा पन्यसा	६. १८. ९	उदुतव गङ्कन साम	२. ४३. २
उदिता यो निदिता वेदिता	८. १०३. ११	उदुदभि श्रुतामघं	८. ९३. १
उदिद्वस्य रिच्यतेगो	७. ३२. १२	उदुद्यामिवेतृप्णजो	७. ३३. ५
उदीरतां मृन्ता उपगुन्धी	१. १२३. ६	उदुर्षय मघवन्नायुधा	१०. १०३. १०
उदीरतामवर उपगम	१०. १५. १	उदुो हदमपिवज्जर्हपाणः	१०. १०२. ४

उद्धृष्यध्वं समनसः	१०. १०१. १
उद्ययमीति सवितेव	१. ९५. ७
उद्यत्सहः सहम आजनिष्ट	५. ३१. ३
उद्यदिन्द्रो महेते दानवाय	५. ३२. ७
उद्यद्गन्धनस्य विष्टपं	८. ६९. ७
उद्यज्ञघ मित्रमह	१. ५०. ११
उद्यस्य ते नवजातस्य	७. ३. ३
उद् ऊर्मिः शम्या	३. ३३. १३
उद्गत्स्वस्मा अकृणोतना	१. १६१. ११
उद्गन्धनमैरतं दंसनाभि	१. ११८. ६
उद्ययं तमसस्पति	१. ५०. १०
उद्गां चक्षुर्वरुण सुप्रतीकं	७. ६१. १
उद्गां पृक्षासो मधुमन्त	४. ४५. २
उद्गां पृक्षासो मधुमन्तो	७. ६०. ४
उद्गृह रक्षः सहमूलमिन्द्र	३. ३०. १७
उद्देति प्रसवीता जनानां	७. ६३. २
उद्देति सुभगो विश्वचक्षाः	७. ६३. १
उन्ति भूमिं पृथिवीमुत	५. ८५. ४
उन्मदिता मौनेयेन	१०. १३६. ३
उन्मध्व ऊर्मिर्वनना	९. ८६. ४०
उन्मा पीता अयंसत	१०. ११९. ३
उन्मा ममन्द वृषभो	२. ३३. ६
उप क्रमत्वा भर	८. ८१. ७
उप क्षत्रं पृथ्वीति	१. ४०. ८
उप क्षरन्नि सिन्धवो	१. १२५. ४
उपक्षेतारस्तव सुप्रणीति	३. १. १६
उप च्छायामिव वृणेरगन्म	६. १६. ३८
उप ते गा इवाकरं	१०. १२७. ८
उप तेऽथां सहमाना	१०. १४५. ६
उप ते स्तोमान्यशुपा	१. ११४. ९
उप त्मन्या वनस्पते	१. १८८. १०
उप त्या वद्धी गमतो	७. ७३. ४
उप त्रितस्य पाण्योरभक्त	९. १०२. २
उप त्वा कर्मज्ञतये	८. २१. २
उप त्वाग्ने दिवेदिवे	१. १. ७
उप त्वा जाम्यो गिरो	८. १०२. १३
उप त्वा जुहो मम	८. ४४. ५
उप त्वा रण्वसंहर्शं	६. १६. ३७
उप त्वा सातये नरो	७. १५. ९
उप नः पित्वा चर	१. १८७. ३

उप नः सवना गहि	१. ४. २
उप नः सुतमा गतं	५. ७१. ३
उप नः सुतमा गहि सोम	३. ४२. १
उप नः सुतमा गहि हरिभि	१. १६. ४
उप नः सूतवो गिरः	६. ५२. ९
उप नो देवा अवसा	१. १०७. २
उप नो यातमश्विना	८. २६. ७
उप नो वाजा अध्वर	४. ३७. १
उप नो वाजिनीवसू	८. २२. ७
उप नो हरिभिः सुतं	८. ९३. ३१
उप प्र जिन्वन्नुशती	१. ७१. १
उपप्रयन्तो अध्वरं	१. ७४. १
उप प्रागाच्छसनं	१. १६३. १२
उप प्रागात्परमं	१. १६३. १३
उप प्रागात्मुमन्मे	१. १६२. ७
उप प्रियं पनिप्रतं	९. ६७. २९
उप प्रेत कुशिकाश्वेतयध्व	३. ५३. ११
उप व्रधं वावाना वृषणा	८. ४. १४
उप व्रह्माणि हरिवो	१०. १०४. ६
उपमं त्वा मध्वोनां	८. ५३. १
उप मा पेपिशत्तमः	१०. १२७. ७
उप मा मतिरस्थित	१०. ११९. ४
उप मा श्यावाः स्वनयेन	१. १२६. ३
उप मा पड्वाद्वा	८. ६८. १४
उप यमेति युवतिः	७. १. ६
उप यो नमो नममि	४. २१. ५
उप व एषे नमसा	१. १८६. ४
उप व एषे वन्द्येभिः	५. ४१. ७
उप शिक्षापतस्थुपो	९. १९. ६
उप श्वासय पृथिवीमुत	६. ४७. २९
उपसद्याय मीळ्हुप	७. १५. १
उप सर्पं मातरं भूमि	१०. १८. १०
उपस्तुतिं नमस उद्यतिं	१. १९०. ३
उपस्तुतिर्गैचथ्यमुस्थेन	१. १५८. ४
उप स्तुहि प्रथमं रत्नत्रयेयं	५. ४२. ७
उप स्तृणीतमत्रये	८. ७३. ३
उपस्थायं चरति यत्	१. १४५. ४
उपस्थाय मातरमन्नमैट्ट	३. ४८. ३
उप स्रक्वेषु बप्सतः	८. ७२. १५
उपहृताः पितरः सोम्यासो	१०. १५. ५

उप ह्ये सुदुधां धेनुमेतां	१. १६४. २६
उप ह्ये सुहवं मार्त्तं	१०. ३६. ७
उपहरे गिरीणां संगये	८. ६. २८
उपहरेषु यदचिध्वं	१. ८७. २
उपाजिरा पुरुहूताय	३. ३५. २
उपायानं दाशुषे मर्त्याय	७. ७१. २
उपावमृज त्मन्या समञ्जन्	१०. ११०. १०
उपास्मै गायता नरः	९. ११. १
उपेदमुपपर्चनमासु	६. २८. ८
उपेदहं धनदामप्रतीतं	१. ३३. २
उपेममृक्षि वाजयुर्वचस्यां	२. ३५. १
उपो अदर्शि शुन्ध्युवो	१. १२४. ४
उपो नयस्व वृषणा	३. ३५. ३
उपोष मे परा मृश	१. १२६. ७
उपो मतिः पृच्यते	९. ६९. २
उपो रथेषु पृषती	१. ३९. ६
उपो रूचे युवतिर्न	७. ७७. १
उपो पु जातमप्युर्	९. ६१. १३
उपो पु शृणुही गिरो	१. ८२. १
उपो ह यद्विदयं वाजिनो	७. ९३. ३
उपो हरीणां पतिं दक्षं	८. २४. १४
उभयं ते न क्षीयते	२. ९. ५
उभयं शृणवच्च न	८. ६१. १
उभयतः पवमानस्य	९. ८६. ६
उभयासो जातवेदः	२. २. १२
उभा उ नूनं तद्विदयं	१०. १०६. १
उभा जिग्यथुर्न परा	६. ६५. ८
उभा देवा दिविस्पृशे	१. २३. २
उभा देवा नृचक्ष्मा	९. ५. ७
उभा पिबतमश्विनोभा	१. ४६. १५
उभाभ्यां देव सवितः	९. ६७. २५
उभा वामिन्द्राग्नी आहवध्या	६. ६०. १३
उभा शंसा नर्या मामविष्टा	१. १८५. ९
उभा हि दम्वा भिषजा	८. ८६. १
उभे अस्मै पीपयतः	२. २७. १५
उभे चिदिन्द्र रोदसी	७. २०. ४
उभे द्यावापृथिवी विश्वमिन्वे	९. ८१. ५
उभे धुरो वह्निगापिद्धमानो	१०. १०१. ११
उभे पुनामि रोदसी	१. १३३. १
उभे भेद्रे जोषयेते	१. ९५. ६

उभे यत्ने महिना शुभ्रे	७. ९६. २
उभे यदिन्द्र रोदसी	१०. १३४. १
उभे सुश्वन्द्र सर्पिषो	५. ६. ९
उभे सोमावचाकशान्	९. ३२. ४
उभोभयाविलुप्त धेहि	१०. ८७. ३
उरं गभीरं जनुषाभ्युग्रं	३. ४६. ४
उरं नृभ्य उरं गव	८. ६८. १३
उरं नो लोकमनु नेषि	६. ४७. ८
उरं यज्ञाय चक्रथुरु	७. ९९. ४
उरं हि राजा वरुण	१. २४. ८
उरुगव्युनिग्भयानि	९. ९०. ४
उरु णस्मन्वे तन उरु	८. ६८. १२
उरु ते ज्ञयः पर्येति	१. ९५. ९
उरु वां रथः परि नक्षति	४. ४३. ५
उरुव्यचसा महिनी	१. १६०. २
उरुव्यचसे महिने	७. ३१. ११
उरुव्यचा नो महिषः	१०. १२८. ८
उरुशंसा नमोवृधा	३. ६२. १७
उरुष्या णो अभिशस्तेः	१. ९१. १५
उरुष्या णो मा परा	८. ७१. ७
उरुणासावमुत्पा	१०. १४. १२
उरोष्ट इन्द्र राघ्नसो	५. ३८. १
उरो देवा अनिबाधे	५. ४२. १७
	५. ४३. १६
उरो महौ अनिबाधे	३. १. ११
उरो वा ये अन्तर्गिधे	३. ६. ८
उर्वी पृथ्वी बहुले दूरे	१. १८५. ७
उर्वी सद्यनी बृहती	१. १८५. ६
उरुकयातुं शुशुकयातुं	७. १०४. २२
उवाच मे वरुणो मेधिगाय	७. ८७. ४
उवासोपा उच्छाच्च	१. ४८. ३
उव अस्व सुलाभिक	१०. ८६. ७
उवोचिय हि मघवन	७. ३७. ३
उगना काव्यस्त्वा	८. २३. १७
उशाना यन्परावन	८. ७. २६
उगना यन्महस्यैर्यातं	५. २९. ९
उगन्तस्त्वा नि ध्रामशुगन्तः	१०. १६. १२
उशन्ता दूता न द्भाय	७. ९१. २
उशन्ति धा ने अमृतास	१०. १०. ३
उशन्तु पु णः सुमना	४. २०. ४

उशिकपावको अरतिः	१०. ४५. ७	ऊर्ध्व ऊ षु ण ऊतये	१. ३६. १३
उशिकपावको वसुमानुषेषु	१. ६०. ४	ऊर्ध्व ऊ षु णो अध्वरस्य	४. ६. १
उषः प्रतीची भुवनानि	३. ६१. ३	ऊर्ध्वस्तिष्ठा न ऊतये	१. ३०. ६
उष आ भाहि भानुना	१. ४८. ९	ऊर्ध्वा धीतिः प्रत्यस्य	१. ११९. २
उषउषो हि वसो	१०. ८. ४	ऊर्ध्वा यत्ते त्रेतिनी	१०. १०५. ९
उपसः पूर्वा अध	३. ५५. १	ऊर्ध्वासस्तान्विन्दवो	७. ३१. ९
उपसां न कृतवो	१०. ७८. ७	ऊर्ध्वा हि ते दिवेदिव	८. ४५. १२
उषस्तच्चित्रमा भरा	१. ९२. १३	ऊर्ध्वो अग्निः सुमति	७. ३९. १
उषस्तमदयां यशसं	१. ९२. ८	ऊर्ध्वो गन्धर्वोऽ अस्थान्	१०. १२३. ७
उषा उच्छन्ती समिधाने	१. १२४. १	ऊर्ध्वो गन्धर्वोऽ अस्थाद्	९. ८५. १२
उषासानक्ता बृहती	१०. ३६. १	ऊर्ध्वो ग्रावा बृहदग्निः	१०. ७०. ७
उषो अद्येह गोमत्यश्वा	१. ९२. १४	ऊर्ध्वो ग्रावा वसवो	१०. १००. ९
उषो देव्यमर्त्या वि भाहि	३. ६१. २	ऊर्ध्वो नः पाण्डहसो	१. ३६. १४
उषो न जारः पृथु पाजो	७. १०. १	ऊर्ध्वो भव प्रति विध्या	४. ४. ५
उषो न जारो विभावोस्त्रः	१. ६९. ५	ऊर्ध्वो वां गातुरध्वरे	३. ४. ४
उषो भद्रेभिरा गहि	१. ४९. १	ऊर्ध्वो वामग्निरध्वरे	६. ६३. ४
उषो मघोन्या वह	४. ५५. ९	ऊर्ध्वो ह्यस्थादध्यन्तरिक्षे	२. ३०. ३
उषो यदग्नि समिधे	१. ११३. ९	ऊर्मिर्यस्ते पवित्र आ	९. ६४. ११
उषो यदद्य भानुना	१. ४८. १५	ऋक्सामाभ्यामभिहितौ	१०. ८५. ११
उषो ये ते प्र यामेषु	१. ४८. ४	ऋचां त्वः पोषमास्ते	१०. ७१. ११
उषो वाजं हि वंस्व	१. ४८. ११	ऋचा कपोतं नुदत	१०. १६५. ५
उषो वाजेन वाजिनि	३. ६१. १	ऋचो अक्षरे परमे	१. १६४. ३९
उष्टारेव फर्वरेषु श्रयेये	१०. १०६. २	ऋजिष्य ईमिन्द्रावतो	४. २७. ४
उक्ता वेद वसूनां	९. ५८. २	ऋजीते परि बृङ्ग्धि नो	६. ७५. १२
ऊती देवानां वयमिन्द्रवन्तो	१. १३६. ७	ऋजीत्येनी रुशती महित्वा	१०. ७५. ७
ऊती शचीवस्तव वीर्येण	१०. १०४. ४	ऋजीपी श्येनो ददमानो	४. २६. ६
ऊरुभ्यां ते अष्टीवद्भ्यां	१०. १६३. ४	ऋजीपी वज्री वृषभ	५. ४०. ४
ऊर्ज गावो यवसे पीवो	१०. १००. १०	ऋतुः पवस्व वृजिनस्य	९. ९७. ४३
ऊर्ज नो द्यौश्च पृथिवी	६. ७०. ६	ऋतुनीती नो वरुणा	१. ९०. १
ऊर्जा देवां अवम्योजसा	८. ३६. ३	ऋतुरिच्छंसो वनवद्	२. २६. १
ऊर्जो नपाज्जातवदः	१०. १४०. ३	ऋन्नमुक्षण्यायनं रजतं	८. २५. २२
ऊर्जो नपातं स हिनाय	६. ४८. २	ऋज्राविन्द्रोत आ ददे	८. ६८. १५
ऊर्जो नपातं सुभगं	८. १९. ४	ऋतं च सत्यं चाभीक्षात्	१०. १९०. १
ऊर्जो नपातमध्वरं	३. २७. १२	ऋतं चिकित्स्व ऋत	५. १२. २
ऊर्जो नपातमा ह्वे	८. ४४. १३	ऋतं दिवे तदवाचं	१. १८५. १०
ऊर्जो नपात्सहसावन्	१०. ११५. ८	ऋतं देवाय कृण्वते	२. ३०. १
ऊर्णम्रदा वि प्रथस्वाभ्यर्का	५. ५. ४	ऋतं येमान ऋतमिद्	४. २३. १०
ऊर्ध्वं केतुं सविता देवो	४. १४. २	ऋतं वदन्नृतयुम्न	९. ११३. ४
ऊर्ध्वं नुनुद्रेऽवतं	१. ८५. १०	ऋतं वोचे नमसा	४. ५. ११
ऊर्ध्वं भातुं सविता	४. १३. २	ऋतं शंसन्त ऋतु	१०. ६७. २

ऋतज्येन क्षिप्रेण ब्रह्मण	२.	२४.	८
ऋतधीनय आ गत	५.	५१.	२
ऋतमृतेन सपन्तेषिरं	५.	६८.	४
ऋतस्य गोपा न दभाय	९.	७३.	८
ऋतस्य गोपावधि तिष्ठथो	५.	६३.	१
ऋतस्य जिह्वा पवते	९.	७५.	२
ऋतस्य तन्तुर्विततः	९.	७३.	९
ऋतस्य दृच्छा धरुणानि	४.	२३.	९
ऋतस्य देवा अनु व्रता	१.	६५.	२
ऋतस्य पथि वेधा	६.	४४.	८
ऋतस्य प्रेषा ऋतस्य	१.	६८.	३
ऋतस्य वृद्ध उषसामिषण्यन	३.	६१.	७
ऋतस्य रश्मिमनुयच्छमाना	१.	१२३.	१३
ऋतस्य वा केशिना	३.	६.	६
ऋतस्य वो रथ्यः पूतदक्षा	६.	५१.	९
ऋतस्य हि धेनवो	१.	७३.	६
ऋतस्य हि प्रसितिर्द्यौरु	१०.	९२.	४
ऋतस्य हि वर्तनयः	१०.	५.	४
ऋतस्य हि गुरुधः	४.	२३.	८
ऋतस्य हि सदसो	१०.	१११.	२
ऋतायिनी मायिनी	१०.	५.	३
ऋतावरी दिवो अर्कैर्बोध्या	३.	६१.	६
ऋतावानं महिषं विश्व	१०.	१४०.	६
ऋतावानं यज्ञिषं विप्र	३.	२.	१३
ऋतावानं विचेतसं	४.	७.	३
ऋतावानः प्रतिचक्ष्यान्मृता	२.	२४.	७
ऋतावान ऋतजाता	७.	६६.	१३
ऋतावानमृतायवो	४८.	२३.	९
ऋतावाना नि षेदतुः	८.	२५.	८
ऋतावा यस्य रोदसी	३.	१३.	२
ऋतुर्जनित्री तस्या	२.	१३.	१
ऋतेन ऋतं धरुणं	५.	१५.	२
ऋतेन ऋतं नियनर्मीळ	४.	३.	९
ऋतेन ऋतमपिहितं	५.	६२.	१
ऋतेन देवः सविता	८.	८६.	५
ऋतेन देवीर्मृता	४.	३.	१२
ऋतेन मित्रावरुणावृता	१.	२.	८
ऋतेन यावृतावृधा	१.	२३.	५
ऋतेन हि ष्मा वृषभश्चिदन्तः	४.	३.	१०
ऋतेनाद्रिं व्यसन्भिदन्तः	४.	३.	११

ऋते स विन्दते युधः	८.	२७.	१७
ऋदुद्रेण सख्या सचेय	८.	४८.	१०
ऋधक्सा वो मरुतो	७.	५७.	४
ऋधक्सोमं स्वस्तये	९.	६४.	३०
ऋधगिन्था स मर्त्यः	८.	१०१.	१
ऋधद्यस्ते सुदानवे धिया	६.	२.	४
ऋध्याम स्तोमं सनुयाम	१०.	१०६.	११
ऋभुक्षणं न वतेव	८.	४५.	२९
ऋभुक्षणमिन्द्रमा हव	१.	१११.	४
ऋभुक्षणो वाजा मादयञ्च	७.	४८.	१
ऋभुतो रथिः प्रथमश्रव	४.	३६.	५
ऋभुमन्ता वृषणा	८.	३५.	१५
ऋभुसृभुक्षणो रथि	४.	३७.	५
ऋभुर्ऋभुक्षा ऋभुर्विधनो	१०.	९३.	८
ऋभुर्ऋभुरभि वः	७.	४८.	२
ऋभुर्न इन्द्रः शवसा	१.	११०.	७
ऋभुर्न रथ्यं नवं दधाता	९.	२१.	६
ऋभुर्भगाय सं शिगानु	१.	१११.	५
ऋभुर्विभ्वा वाज इन्द्रो	४.	३४.	१
ऋभुश्चक ईड्यं चारु	३.	५.	६
ऋधो न तृप्यन्नवपानमा	८.	४.	१०
ऋषभं मा समानानां	१०.	१६६.	१
ऋषि नरावंहसः	१.	११७.	३
ऋषिमना य ऋषिकृत्	९.	९६.	१८
ऋषिर्विप्रः पुरता	९.	८७.	३
ऋषिर्हि पुर्वजा अस्येक	८.	६.	४१
ऋषे मन्त्रकृतां स्तोमैः	९.	११४.	२
ऋष्टयो वो मरुतो	५.	५७.	६
ऋष्वस्त्वमिन्द्र शूर	१०.	१४८.	२
ऋष्वा ते पादा प्र	१०.	७३.	३
एकं चमसं चतुरः	१.	१६१.	२
एकं च यो विंशति	७.	१८.	११
एकं नृ त्वा सत्यनि	५.	३२.	११
एकं वि चक्र चमसं	४.	३६.	४
एकः समुद्रो धरुणो	१०.	५.	१
एकः सुपर्णः स समुद्रमा	१०.	११४.	४
एक एवाग्निर्वह्या समिद्ध	८.	५८.	२
एकपाद्भ्यो द्विपदो	१०.	११७.	८
एकया प्रतिधापिबन्	८.	७७.	४
एकराजस्य भुवनस्य	८.	३७.	३

एकस्त्वष्टुरश्वस्या	१. १६२. १९.
एकस्मिन्योगे भुरणा	७. ६७. ८
एकस्य चिन्मे विभ्वस्त्वोजो	१. १६५. १०
एकस्या वस्तोरावतं	१. ११६. २१
एकाचेतत्सरस्वती	७. ९५. २
एको द्वे वसुमती	३. ३०. ११
एको बहूनामसि	१०. ८४. ४
एतं ते स्तोमं तुविजात	५. २. ११
एतं त्वं हरितो दश	९. ३८. ३
एतं त्रितस्य योषणो	९. ३८. २
एतं सृजन्ति मर्ज्यं	९. ४६. ६
एतं सृजन्ति मर्ज्यमुप	९. १५. ७
एतं मे स्तोमं तना	१०. ९३. १२
एतं मे स्तोममूर्ख्ये	५. ६१. १७
एतं वां स्तोममश्विना	१०. ३९. १४
एतं शंसमिन्द्रास्मयुष्टं	१०. ९३. ११
एतं शर्धं धाम यस्य	१. १२२. १२
एत उ त्वे अवीवशन्	९. २१. ७
एत उ त्वे पतयन्ति	७. १०४. २०
एत उ त्वे प्रत्यहश्रन्	१. १९१. ५
एतच्चन त्वो वि चिंक्तदेशां	१. १५२. २
एतत्त इन्द्र वीर्यं	८. ५४. १
एतत्पत्त इन्द्र वृष्ण	१. १००. १७
एतत्पत्त इन्द्रियमचेति	६. २७. ४
एतत्पत्त योजनमचेति	१. ८८. ५
एतदस्या अनः शये	४. ३०. ११
एतद्धेतुत वीर्यमिन्द्र	४. ३०. ८
एतद्वचो जगितर्मापि	३. ३३. ८
एतमु त्वं दश० सप्त	९. १५. ८
एतमु त्वं दश० सिन्धु	९. ६१. ७
एतमु त्वं मदच्युतं	९. १०८. ११
एता अग्र आशुषाणास	७. ९३. ८
एता अर्षन्ति हृद्यान्	४. ५८. ५
एता अर्षन्त्यललाभवन्ती	४. १८. ६
एता उ त्याः प्रत्यहश्रन्	७. ७८. ३
एता उ त्या उपसः	१. ९२. १
एता च्यौलानि ते कृता	८. ७७. ९
एता ते अग्र० वेधो जुष्टानि	१. ७३. १०
एता ते अग्र० वेधोऽवोचाम	४. २. २०
एता ते अग्ने जनिमा	३. १. २०

एता त्या ते श्रुत्यानि	१०. १३८. ६
एता ध्रियं कृण्वामा	५. ४५. ६
एतानि भद्रा कलश	१०. ३२. ९
एतानि वां श्रवस्या	१. ११७. १०
एतानि वामश्विना वर्धनानि	२. ३९. ८
एतानि वामश्विना वीर्याणि	१. ११७. २५
एतानि सोम पवमानो	९. ७८. ५
एता नो अग्ने सौभगा	७. ३. १०
	७. ४. १०
एतान्यग्ने नवतिं सहस्रा	१०. ९८. ११
एतान्यग्ने नवतिर्नव	१०. ९८. १०
एतायामोष गव्यन्त	१. ३३. १
एतावतश्चिदेपां सुम्नं	८. ७. १५
एतावतस्त ईमह इन्द्र	८. ४९. ९
एतावतस्ते वसो विद्याम	८. ५०. ९
एतावद्वां वृषण्वस्म अतो	८. ५. २७
एतावद्वेदुषस्त्वं भूयो	५. ७७. १०
एतावानस्य महिमातो	१०. ९०. ३
एता विश्वा चक्रुर्वा इन्द्र	५. २९. १४
एता विश्वा विदुषे तुभ्यं	४. ३. १६
एता विश्वा सवना	१०. ५०. ६
एता वो वक्ष्युधता	२. ३१. ७
एति प्र होता व्रतमस्य	१. १४४. १
एते अमृगमाशवोऽति	९. ६३. ४
एते अमृगमिन्द्रवस्तिनः	२. ६२. १
एते न इन्द्र जन्तवो	१. ८१. ९
एते त्वे भानवो दर्शनाया	७. ७५. ३
एते त्वे वृथगग्रय	८. ४३. ५
एते द्युम्नेभिर्विश्वमातिरन्त	७. ७. ६
एते धामान्यायां शुक्रा	९. ६३. १४
एते धावन्तीन्द्रवः सोमा	९. २१. १
एते नरः स्वप्सो अभूतन	१०. ७६. ८
एतेनाग्ने व्रक्षणा वावृधस्य	१. ३१. १८
एते पूता० विषा	९. २२. ३
एते पूता० सृयांसो	९. १०१. १२
एते पृष्ठानि गोदसोर्विप्र	९. २२. ५
एते सृष्टा अमन्योः	९. २२. ४
एते वदन्ति शतवन्	१०. ९४. २
एते वदन्त्यविदव्रना	१०. ९४. ३
एते वाना इवोगवः	९. २२. २

एते विश्वानि वार्या	९. २१. ४	एमेनं प्रत्येतन	६. ४२. २
एते शमीभिः सुशमी	१०. २८. १२	एमेनं मृजता सुते	१. ९. २
एते सोमाः पवमानास	९. ६९. ९	एवाँ अग्निं वसूयवः	५. २५. ९
एते सोमा अति वाराण्यव्या	९. ८८. ६	एवाँ अग्निमजुयमु	५. ६. १०
एते सोमा अभि गव्या	९. ८७. ५	एवा कविस्तुवीरवाँ	१०. ६४. १६
एते सोमा अभि प्रिय	९. ८. १	एवाग्निं सहस्यं वसिष्ठो	७. ४२. ६
एते सोमा अमृक्षत	९. ६२. २२	एवाग्निर्गोतमेभिर्क्रतावा	१. ७७. ५
एते सोमास आशवो	९. २२. १	एवाग्निमेतैः सह	१०. ११५. ७
एते सोमास इन्द्रवः	९. ४६. ३	एवा च त्वं सरम	१०. १०८. ९
एते स्तोमा नरां नृतम	७. १९. १०	एवा जज्ञानं सहसे	६. ३८. ५
एतो न्वद्य सुध्यो	५. ४५. ५	एवा त इन्द्रो सुभवं	९. ७९. ५
एतो न्विन्द्रं स्तवाम शुद्धं	८. ९५. ७	एवा त इन्द्रोचथ	२. १९. ७
एतो न्विन्द्रं स्तवाम सखायः	८. २४. १९	एवा तदिन्द्र इन्दुना	१०. १४४. ६
एतो न्विन्द्रं स्तवामेशानं	८. ८१. ४	एवा तमाहुत शृण्व	७. २६. ४
एतौ मे गावौ प्रमरस्य	१०. २७. २०	एवा ता विश्वा चक्रवांस	६. १७. १३
एदं मरुतो अश्विना	५. २६. ९	एवा ते अग्ने विमदो	१०. २०. १०
एदु मध्वो मदन्तरं	८. २४. १६	एवा ते अग्ने सुमतिं	५. २७. ३
एनाङ्गूयेण वयमिन्द्रवन्तो	१. १०५. १९	एवा ते शृत्समदाः	२. १९. ८
एना मन्दानो जहि शूर	६. ४४. १७	एवा ते वयमिन्द्र	१०. ८९. १७
एना वर्यं पयसा	३. ३३. ४	एवा ते हारियोजना	१. ६१. १६
एना विश्वान्यर्यं आ	९. ६१. ११	एवा त्वामिन्द्र वज्रिन्	४. १९. १
एना वो अग्निं नमसोर्जो	७. १६. १	एवा देव देवताते	९. ९७. २७
एन्दुमिन्द्राय सिञ्चत	८. २४. १३	एवा देवाँ इन्द्रो विव्ये	१०. ४९. ११
एन्द्रो पार्थिवं रयिं	९. २९. ६	एवा नः सोम परिषिच्यमान	९. ९७. ३६
एन्द्र नो गधि प्रियः	८. ९८. ४	एवा नः सोम परिषिच्यमानो	९. ६८. १०
एन्द्र याहि पीतये मधु	८. ३३. १३	एवा नः स्पृधः समजा	६. २५. ९
एन्द्र याहि मत्स्व चित्रेण	८. १. २३	एवा न इन्द्रो अभि	९. ९७. २१
एन्द्र याहि हरिभिरुप	८. ३४. १	एवा न इन्द्र वार्यंर्य	७. २४. ६
एन्द्र याह्युप नः परावतो	१. १३०. १		७. २५. ६
एन्द्रवाहो नृपतिं वज्रबाहु	१०. ४४. ३	एवा न इन्द्रोतिभिर्गव	५. ३३. ७
एन्द्र सानसि रयिं	१. ८. १	एवा न इन्द्रो मधवा	४. १७. २०
एन्द्रस्य कुक्षा पवते	९. ८०. ३	एवा नपानो मम तम्य	६. ५०. १५
एन्द्रो बर्हिः सीदतु	१०. ३६. ५	एवा नूनमुप स्तुहि	८. २४. २३
एभिर्द्युभिः सुमना	१. ५३. ४	एवा नृभिर्गिन्द्रः सुश्रवम्या	१. १७८. ४
एभिर्न इन्द्राहभिर्दशस्य	७. २८. ४	एवा नो अग्ने अमृतेषु	२. २. ९
एभिर्नृभिर्गिन्द्र त्वायुभिर्द्वा	४. १६. १९	एवा नो अग्ने विश्वा	७. ४३. ५
एभिर्नो अर्कैर्भवा नो	४. १०. ३	एवा नो अग्ने समिधा	१. ९५. ११
एभिर्भव सुमना अग्ने	४. ३. १५		१. ९६. ९
एमा अग्मत्रेवतीर्जीविधन्या	१०. ३०. १४	एवा पतिं द्रोणसाचं	१०. ४४. ४
एमाशुमाशवे भर	१. ४. ७	एवा पवस्व मदितो	९. ९७. १५

एवा पाहि प्रलया	६. १७. ३
एवा पित्रे विश्वदेवाय	४. ५०. ६
एवा पुनान इन्द्रधुर्मदं	९. ६. ९
एवा पुनानो अपः स्वर्गा	९. ९१. ६
एवा म्लतेः सूनुरखीवृधदो	१०. ६३. १७
	१०. ६४. १७
एवा बभ्रो वृषभ चेकितान	२. ३३. १५
एवा महस्तुविजातस्तुविष्मान्	१. १९०. ८
एवा महान्वृहद्विदो	१०. १२०. ९
एवा महो असुर वक्षथाय	१०. ९९. १२
एवामृताय महे क्षयाय	९. १०९. २
एवा राजेव क्रतुमाँ अमेन	९. ९०. ६
एवा रातिस्तुवीमघ	८. ९२. २९
एवारे वृषभा सुते	८. ४५. ३८
एवा वन्दस्व वरुणं	८. ४२. २
एवा वसिष्ठ इन्द्रभूतये	७. २६. ५
एवा वस्व इन्द्रः सत्यः	४. २१. १०
एवा वामह० इन्द्राग्नी	८. ३८. ९
एवा वामह० नास्त्या	८. ४२. ६
एवा सत्यं मघवाना	४. २८. ५
एवा हि ते विभूतय	१. ८. ९
एवा हि ते शं सवना	१. १७३. ८
एवा हि त्वामृतया	५. ३२. १२
एवा हि मां तवसं जङ्गुग्रं	१०. २८. ७
एवा हि मां तवसं वर्धयन्ति	१०. २८. ६
एवा ह्यसि वीरयुरेवा	८. ९२. २८
एवा ह्यस्य काम्या	१. ८. १०
एवा ह्यस्य सनुता	१. ८. ८
एवेदिन्द्रं वृषणं वज्रबाहुं	७. २३. ६
एवेदिन्द्रः सुते अम्नावि	६. २३. १०
एवेदिन्द्रः सुहव ऋण्वो	६. २९. ६
एवेदिन्द्राय वृषभाय	४. १६. २०
एवेदेते प्रति मा	१. १६५. १२
एवेदेश तुविकूर्मिर्वाजाँ	८. २. ३१
एवेदेशा पुरुतमा दृशे	१. १२४. ६
एवेद्युने युवतयो नमन्त	१०. ३०. ६
एवेन सद्यः पर्येति	१. १२८. ३
एवेन्द्राग्निभ्यां पितृवन्	८. ४०. १२
एवेन्द्राग्निभ्यामहावि	५. ८६. ६
एवेन्द्राग्नी पयिवांसा	१. १०८. १३

एवेन्नु कं सिन्धुमेभि	७. ३३. ३
एवैवापागपरे सन्तु	१०. ४४. ७
एष इन्द्राय वायवे	९. २७. २
एष उ स्य पुरुत्रतो	९. ३. १०
एष उ स्य वृषा रथो	९. ३८. १
एष एतानि चकारेन्द्रो	८. २. ३४
एष कविर्गभिष्टुतः पवित्रे	९. २७. १
एष क्षेति रथवीनिर्मघवा	५. ६१. १९
एष गन्धुरचिक्रदन्	९. २७. ४
एष ग्रावेव जरिता	५. ३६. ४
एष छागः पुरो अश्वेन	१. १६२. ३
एष तुज्ञो अभिष्टुतः	९. ६७. २०
एष ने देव नेता	५. ५०. ५
एष दिवं वि धावति	२. ३. ७
एष दिवं व्यामरन्	५. ३. ८
एष देवः शुभायतं	९. २८. ३
एष देवो अमर्त्यः	९. ३. १
एष देवो रथर्यति	९. ३. ५
एष देवो विपन्युभिः	९. ३. ३
एष देवो विषा कृतो	९. ३. २
एष द्रप्सो वृषभो	६. ४१. ३
एष धिया यात्यण्व्या	९. १५. १
एष नृभिर्वि नीयते	९. २७. ३
एष पवित्रे अक्षरन्	९. २८. २
एष पुनानो मधुमाँ	९. ११०. ११
एष पुरु धियायते	९. १५. २
एष प्र कोशे मधुमाँ	९. ७७. १
एष प्रत्नेन जन्मना	९. ३. ९
एष प्रत्नेन मन्मना	९. ४२. २
एष प्रत्नेन वयन्मा	९. ९७. ४७
एष प्र पूर्वीश्व तस्य	१. ५६. १
एष रुक्मिभिरीयते	९. १५. ५
एष वः स्तोमो मरुत	१. १६५. १५
	१. १६६. १५
	१. १६७. ११
	१. १६८. १०
एष वः स्तोमो मरुतो	१. १७१. २
एष वस्मृति पिच्छना	९. १५. ६
एष वां देवावश्विना	४. १५. ९
एष वां स्तोमो अश्विना	१. १८४. ५

एष वाजी हितो नृभिर्विश्व	९. २८. १
एष विप्रैर्गभिष्टुतो	९. ३. ६
एष विश्वविन्पवते	९. ९. ७. ५६
एष विश्वानि वायां	९. ३. ४
एष वृषा कनिकदद्	९. २८. ४
एष वृषा वृषवतः	९. ६२. ११
एष शुष्म्यदाभ्यः सोमः	९. २८. ६
एष शुष्म्यसिष्यददन्तर्गिश्ते	९. २७. ६
एष शृङ्गाणि दोवृवच्छिशीते	९. १५. ४
एष सुवानः परि सोमः	९. ८७. ७
एष सूर्यमरोचयन्	९. २८. ५
एष सूर्येण हामन	९. २७. ५
एष सोमो अधि त्वचि	९. ६६. २९
एष स्तोम इन्द्र तुभ्यमस्मे	१. १७३. १३
एष स्तोमो अचिक्रदद्वृषा	७. २०. ९
एष स्तोमो मह उग्राय	७. २४. ५
एष स्तोमो मारुतं शर्वो	५. ४२. १५
एष स्तोमो वरुण मित्र	७. ६४. ५
	७. ६५. ५
एष स्य कार्ज्जगते	७. ६८. ९
एष स्य ते तन्वो	२. ३६. ५
एष स्य ते पवन	९. ९. ७. ४६
एष स्य ते मधुमां	९. ८७. ४
एष स्य धारया सुतो	९. १०८. ५
एष स्य परि पिच्यते	९. ६२. १३
एष स्य पीतये सुतो	९. ३८. ६
एष स्य भानुरुदियति	४. ४५. १
एष स्य मयो रमो	९. ३८. ५
एष स्य मानुपीप्वा	९. ३८. ४
एष स्य मित्रावरुणा	७. ६०. २
एष स्य वां पृवेगन्वेव	७. ६७. ७
एष स्य सोमः पवते	९. ८४. ४
एष स्य सोमो मतिभिः	९. ९६. १५
एष हितो वि नीयते	९. १५. ३
एषा गोभिर्गभिर्भियुजाना	५. ८०. ३
एषा जनं दग्ता बोधयन्ती	५. ८०. २
एषा दिवो० ज्योतिर्वसाना	१. १२४. ३
एषा दिवो० व्युच्छन्ती	१. १६३. ७
एषा नेत्री राधमः	७. ७६. ७
एषा प्रतीची दुहिता	५. ८०. ६

एषा ययो परमादन्तर्गदेः	९. ८७. ८
एषायुक्त पगवतः	१. ४८. ७
एषा व्येनी भवति	५. ८०. ४
एषा शुभ्रा न तन्वो	५. ८०. ५
एषा स्या नव्यमायुर्दधाना	७. ८०. २
एषा स्या नो दुहिता	६. ६५. १
एषा स्या युजाना पगकान	७. ७५. ४
एषा स्या वो मरुतो	१. ८८. ६
एषो उपा अपृथ्या	१. ४६. १
एह गमन्नुपयः सोमशिता	१०. १०८. ८
एह देवा मयोभुवा	१. ९२. १८
एह वां प्रपितप्सवो	८. ५. ३३
एह हरी ब्रह्मयुजा	८. २. २७
एहि प्रेति क्षयो दिव्या	८. ६४. ४
एहि मनुदेवयुयेक्षकामो	१०. ५१. ५
एहि वां विमुचो	६. ५५. १
एहि स्तोमां अभि	१. १०. ४
एह्यम इह होता नि	१. ७६. २
एह्य पु त्रवाणि ते	६. १६. १६
ऐच्छाम त्वा बहुधा	१०. ५१. ३
ऐतात्रयेषु तस्थुषः	५. ५३. २
ऐतु पृषा रयिभेगः	८. ३१. ११
ऐभिर्गमे द्वो गिरो	१. १४. १
ऐभिर्गमे सग्यं याह्यवाङ्	३. ६. ९
ऐभिर्देदे वृष्ण्या	१०. ५५. ७
ऐषु चाकन्धि पुरुहूत	१०. १४७. ३
ऐषु चेतद्वृषण्वन्यन्त	८. ६८. १८
ऐषु द्यावापृथिवी	१०. ९३. १०
ऐषु धा वीरवद्यश	५. ७९. ६
ओकिवांसा सुते सचां	६. ५९. ३
ओ चिन्मस्वायं सग्या	१०. १०. १
ओजस्तदस्य तित्विष	८. ६. ५
ओजिष्ठं ते मध्यतो	३. २१. ५
ओ त्यमह आ रथमद्या	८. २२. १
ओ त्य नर इन्द्रमृतये	१. १०४. २
ओमानमापो मानुपी	६. ५०. ७
ओमासश्चषणीवृनो	१. ३. ७
ओवेषा अमन्या निवतो	१०. १२७. २
ओ श्रुष्टिर्विदध्या समेनु	७. ४०. १
ओषधयः सं वदन्ते	१०. ९. २२

ओषधीः प्रति मोदध्वं	१०. ९७. ३
ओषधीरिति मातरस्तद्वो	१०. ९७. ४
ओषमिन्पृथिवीमहं	१०. ११९. १०
ओ षु वृष्विराधसो	७. ५९. ५
ओ षु प्र याहि वाजेभिर्मा	८. २. १९
ओ षु वृष्णः प्रयज्युना	८. ७. ३३
ओ षु स्वसारः कारवे	३. ३३. ९
ओ षू णो अग्ने शृणुहि	१. १३९. ७
ओष्ठाविव मध्वास्त्रे वदन्ता	२. ३९. ६
ओ सुष्ठुत इन्द्र याह्यवाङ्मुप	१. १७७. ५
ओच्छत्सा रात्री परितक्म्या	५. ३०. १४
और्वभृगुवच्छुचिमन्त्रवान	८. १०२. ४
कं ते दाना असक्षत	८. ६४. ९
कं नश्चित्रमिषण्यसि	१०. ९९. १
कं याथः कं ह गच्छथः	५. ७४. ३
कः कुमारमजनयद्रथं	१०. १३५. ५
कः स्विदृक्षो निष्ठितो	१. १८२. ७
क इमं दशभिर्ममेन्द्रं	४. २४. १०
क इमं वो निष्यमा	१. ९५. ४
क ई वेद सुते सचा	८. ३३. ७
क ई व्यक्ता नरः सनीळा	७. ५६. १
क ई स्तवत्कः पृणात्को	६. ४७. १५
क ईपते तुज्यते को	१. ८४. १७
क उ नु ते महिमनः	१०. ५४. ३
क उ श्रवत्कतमो	४. ४३. १
ककर्देव वृषभो युक्त	१०. १०२. ६
ककुहं चित्वा कवे	८. ४५. १४
ककुहः सोम्यो रस	९. ६७. ८
कङ्कतो न कङ्कतोऽथो	१. १९१. १
कण्वा इन्द्रं यदक्रत	८. ६. ३
कण्वा इव भृगवः सूर्या	८. ३. १६
कण्वास इन्द्र ते मतिं	८. ६. ३१
कण्वेभिर्धृष्ण्वा धृपद्वाजं	८. ३३. ३
कतरा पूर्वा कतरापरायोः	१. १८५. १
कत्यग्नयः कति सूर्यासः	१०. ८८. १८
कथा कदस्या उपसो	४. २३. ५
कथा कविस्तुवीरवान्	१०. ६४. ४
कथा त एतदहमा	१०. २८. ५
कथा ते अग्ने शुचयन्न	१. १४७. १
कथा दाशेम नमसा	५. ४१. १६

कथा दाशेमाग्रये	१. ७७. १
कथा देवानां कतमस्य	१०. ६४. १
कथा नूनं वां विमना	८. ८६. २
कथा महामवृधत्कस्य	४. २३. १
कथा महे पुष्टिभराय	४. ३. ७
कथा महे रुद्रियाय	५. ४१. ११
कथा राधाम सखायः	१. ४१. ७
कथा शर्षाय मरुतामृताय	४. ३. ८
कथा शृणोति हूयमान	४. २३. ३
कथा सबाधः शशमानो	४. २३. ४
कथा ह तद्वस्याय त्वमग्ने	४. ३. ५
कथो नु ते परि चराणि	५. २९. १३
कदत्विषन्त सूरयस्तिर	८. ९४. ७
कदा क्षत्रभियं नरमा	१. २५. ५
कदा गच्छाय मरुत	८. ७. ३०
कदा चन प्र वृच्छस्युभे	८. ५२. ७
कदा चन स्तरीरसि	८. ५१. ७
कदा त इन्द्र गिर्विणः	८. १३. २२
कदा भुवन्नथक्षयाणि	६. ३५. १
कदा मतेमराधसं	१. ८४. ८
कदा वसो स्तोत्रं हयते	१०. १०५. १
कदा वां तोऽग्रो विधन्	८. ५. २२
कदा सनुः पितरं जात	१०. ९५. १२
कदित्या नूनं पात्रं	१. १२१. १
कदु बुधमिन्द्र त्वावतो	१०. २९. ४
कदु प्रियाय धाम्ने	५. ४८. १
कदु प्रध्राविषां रयीणा	१. १८१. १
कदु स्नुवन्त क्रतयन्न	८. ३. १४
कदु त्वस्याकृतमिन्द्र	८. ६६. ९
कदु महीरधृष्टा अस्य	८. ६६. १०
कदु नूनं कथप्रियः	१. ३८. १
कदु नूनं कथप्रियो	८. ७. ३१
कद्विष्ण्यासु वृधसानो	४. ३. ६
कदुद्राय प्रचेतसे	१. ४३. १
कदु क्रतस्य धर्षसि	१. १०५. ६
कद्वो अद्य महानां	८. ९४. ८
कनिक्कदज्जनुषं प्रवृवाण	२. ४२. १
कनिक्कदकलशे गोभिर्गज्यसे	९. ८५. ५
कनिक्कददनु पन्थासृतस्य	९. ९७. ३२
कनिक्कन्ति हागिरा मृत्यमानः	९. ९५. १

कर्मानकेय विद्वन् नवे	४. ३२. २३
कञ्जयोः अन्तर्मानां नृगो	८. ३. १३
कन्या इव वहनुमेतवा	४. ५८. ९
कन्या वाग्वापनी	८. ९१. १
कन्येय तन्वा शाश्वतानां	१. १२३. १०
कण्डूगः कपुयमुद्धान	१०. १०१. १२
कमु प्विद्वय्य सनया	८. ७५. ७
कमनं त्वं युवते कुमारं	५. २. २
कया तच्छृण्वे शच्या	४. २०. ९
कया ते अग्ने अङ्गिर	८. ८४. ४
कया त्वं न ऊत्याभि	८. ९३. १०
कया नश्चिन्न आ भुव	४. ३१. १
कया नो अग्न क्रतय	५. १२. ३
कया नो अग्ने वि वसः	७. ८. ३
कया शुभा भवयसः	१. १६५. १
कर्मभ ओषधे भव	१. १८७. १०
कणोष्ठा मयवा शौर्ग्व्यो	८. ७०. १५
कहिं स्विनादिन्द्र यज्ञग्वि	६. ३५. ३
कहिं स्विनादिन्द्र यज्ञभिर्नृन	६. ३५. २
कहिं स्विन्मा न इन्द्र	१०. ८९. १४
कवि केतुं धामि भानुमद्रे	७. ६. २
कवि मृजन्ति मन्ये	९. ६३. २०
कवि शशासुः कवयो	४. २. १२
कविः कविन्वा दिवि	१०. १२४. ७
कावमग्निमुप स्तुहि	१. १२. ७
काविमव प्रचेतभ ये	८. ८४. २
कविने नित्यं विद्वथानि	४. १६. ३
कविर्नृचक्षा अभि	३. ५४. ६
कविर्वैश्वस्या पर्येषि	९. ८२. २
कवी नो मित्रावरुणा	१. २. ९
कच्छन्द्सां योगमा वेद	१०. ११४. ९
कस्म उपः कथप्रिये	१. ३०. २०
कस्मिमिन्द्र त्वावमुमा	७. ३२. १४
कस्ने जाभिर्जनानामग्ने	१. ७५. ३
कस्ने मद इन्द्र रन्व्यो	१०. २९. ३
कस्ने मानं विधवा	४. १८. १२
कस्त्वा सन्यो मदानां	४. ३१. २
कस्मा अथ मुज्जाताय	५. ५३. १२
कस्य नूनं कतमस्यामृतानां	१. २४. १
कस्य नूनं पर्याणसो	८. ८४. ७

कस्य ब्रह्माणि जुनुपयुवानः	१. १६५. २
कस्य वृषा सुते सवा	८. ९३. २०
कस्य स्विन्सवनं वृषा	८. ६४. ८
का त उपेतिमनसो	१. ७६. १
का ते अस्यरंकृतिः	७. २९. ३
का मयादा वयुना कज्ज	४. ५. १३
कामरुन्द्रे समवनेनाधि	१०. १२९. ४
कायमानो वना त्वं	३. ९. २
का राधद्वोत्राश्विना	१. १२०. १
कामरुहं तनो भिषगुपल	९. ११२. ३
का वां भूदुपमातिः	४. ४३. ४
काव्येभिरदाभ्या यातं	७. ६६. १७
कामिन्प्रमा प्रतिमा कि	१०. १३०. ३
का मुपुतिः शवसः	४. २४. १
किं ते कृण्वन्ति कीकटपु	३. ५३. १४
किं देवेषु त्यज एन	१०. ७९. ६
किं न इन्द्र जिधांससि	१. १७०. २
किं नो अस्य द्रविणं	४. ५. १२
किं नो भ्रातरगस्य	१. १७०. ३
किं भ्रातासद्यदनाथं	१०. १०. ११
किं मयः स्विच्चमस एष	४. ३५. ४
किं स क्रथक्कृणवद्यं	४. १८. ४
किं मुवाहो स्वहुरे	१०. ८६. ८
किं स्विदासीदधिष्ठान	१०. ८१. २
किं स्विद्वन्मं मनीषिणो	१०. ८१. ४
किं स्विद्वन्मं संतस्थान	१०. ३१. ७
किं स्विन्नो राजा जगृहे	१०. १२. ५
किन्वासो यद्विगुर्न	५. ८५. ८
किमङ्ग त्वा ब्रह्मणः	६. ५२. ३
किमङ्ग त्वा मधवन	१०. ४२. ३
किमङ्ग रघ्वोदनः	८. ८०. ३
किमत्र दग्धा कृणुथः	१. १८२. ३
किमन्ये पर्यामन्तस्मिन्	८. ८. ८
किमयं त्वां वृषाकपि	१०. ८६. ३
किमस्य मदे किम्वस्य	६. २७. १
किमाग आस वरुण ज्येष्ठं	७. ८६. ४
किमादमत्रं सख्यं सखिभ्यः	४. २३. ६
किमादुतासि वृत्रहन्	४. ३०. ७
किमिच्छन्ती सरमा	१०. १०८. १
किमिन्ते विष्णो परिचक्ष्यं	७. १००. ६

किमिदं वां पुराणवज्जरतो	८. ७३. ११
किमु श्रेष्ठः किं यविष्ठो	१. १६१. १
किमु ष्विदस्मै निविदो	४. १८. ७
किमु नु वः कृणवामा	२. २९. ३
किमेता वाचा कृणवा	१०. ९५. २
कियती योषा मर्थतो	१०. २७. १२
कियत्स्विदिन्द्रो अध्येति	४. १७. १२
कियान्या यत्समया	१. ११३. १०
कीदृङ्गिन्द्रः सग्मे का	१०. १०८. ३
कीरिश्चिद्दि त्वामवसे	७. २१. ८
कुतस्त्वमिन्द्र माहिनः	१. १६५. ३
कुत्रा चिद्यस्य समृतो	५. ७. २
कुत्सा एते हयश्वाय	७. २५. ५
कुत्साय शुष्ममगुर्षं	४. १६. १२
कुमारं माता युवतिः	५. २. १
कुमारश्चिन्पितरं	२. ३३. १२
कुरुश्रवणमावृणि	१०. ३३. ४
कुर्मस्त आयुरजं	१०. ५१. ७
कुविच्छकत्कुविकर्त	८. ९१. ४
कुविन्स देवीः सनयो	४. ५१. ४
कुविन्सस्य प्र हि व्रजं	६. ४५. २४
कुविन्मु नो गविष्ठये	८. ७५. ११
कुविदङ्ग नमसा ये	७. ९१. १
कुविदङ्ग प्रति यथा	१०. ६४. १३
कुविदङ्ग यवमनो	१०. १३१. २
कुविद्वृषण्यन्तीभ्यः	९. १९. ५
कुविन्नो अग्निरुचथस्य	१. १४३. ६
कुविन्मा गोपां करसे	३. ४३. ५
कुपुम्भकस्तद्व्रवीद्भिरेः	१. १९१. १६
कुह त्या कुह नु श्रुता	५. ७४. २
कुह यान्ता सुष्टुतिं	१. ११७. १२
कुह श्रुत इन्द्रः कस्मिन्नद्य	१०. २२. १
कुह स्थः कुह जग्मथुः	८. ७३. ४
कुह स्विदोषा कुह वस्तो	१०. ४०. २
कूचिजायते सनयामु	१०. ४. ५
कूटो देवावाश्रिताया	५. ७४. १
कृणुष्व पाजः प्रसितिं	४. ४. १
कृणोत धूमं वृषणं	३. २९. ९
कृणोत्यस्मै वरिवो	४. २४. ६
कृण्वन्तो वरिवो गवे	९. ६२. ३

कृतं चिद्धि ष्मा सनेमि	४. १०. ७
कृतं न श्वन्नी वि चिनोति	१०. ४३. ५
कृतं नो यज्ञं विदथेषु	७. ८४. ३
कृतानीदस्य कर्त्वा	९. ४७. २
कृते चिदत्र मरुतो	७. ५७. ५
कृधि गन्तं यजमानाय	७. १६. ६
कृधि गन्तं सुसनितर्धनानां	३. १८. ५
कृथी नो अहयो देव	१०. ९३. ९
कृषत्तिफाल आशितं	१०. ११७. ७
कृष्णं त एम रुशतः	४. ७. ९
कृष्णं नियानं हरयः	१. १६४. ४७
कृष्णः श्वेतोऽरुषो यामो	१०. २०. ९
कृष्णप्रुनौ वेविजे अस्य	१. १४०. ३
कृष्णां यदेनीमभि वर्षसा	१०. ३. २
कृष्णा यद्गोवर्णायु	१०. ६१. ४
कृष्णा गजांसि पत्सुतः	८. ४३. ६
केतुं कृण्वन्दिद्वस्परि	९. ६४. ८
केतुं कृण्वन्केतवे	१. ६. ३
केतुं यज्ञानां विदथस्य	३. ३. ३
के ते अग्ने रिपवे	५. १२. ४
के ते नर इन्द्र ये	१०. ५०. ३
केतेन शर्मन्स्तचते	८. ६०. १८
के मे मयके वि यवन्त	५. २. ५
केरयग्निं केरी विषं	१०. १३६. १
के शा नरः श्रेष्ठतमा	५. ६१. १
को अग्निमीदृ हविषा	१. ८४. १८
को अद्धा० वोचन्	१०. १२९. ६
को अद्धा० वोचद्	३. ५४. ५
को अद्य नर्यो देवकाम	४. २५. १
को अद्य युङ्क्ते धुरि	१. ८४. १६
को अस्य वीरः सधमाद्	४. २३. २
को अस्य वेद प्रथमस्याहः	१०. १०. ६
को अस्य शुष्मं तविषीं	५. ३२. ९
को ददरी प्रथमं जायमान	१. १६४. ४
को देवयन्तमश्रवज्जनं	१. ४०. ७
को देवानामवो अया	४. २५. ३
को नानाम वचसा	४. २५. २
को नु मया अर्मयितः	८. ४५. ३७
को नु वां मित्रावरुणा	५. ४१. १
को नु वां मित्रास्तुतो	५. ६७. ५

को न्वत्र मस्तो मामहे	१. १६५. १३
को मा ददश कतमः	१०. ५१. २
को मृच्छाति कतम	४. ४३. २
को वः स्तोमं राघनि	१०. ६३. ६
को वस्त्राता वसवः	४. ५५. १
को वां दाशन्सुमनये	१. १५८. २
को वामथ पुरुषामा	५. ७४. ७
को वामथा करंत	४. ४४. ३
को वेद जानमेपां	५. ५३. १
को वेद नूनमेपां	५. ६१. १४
को वोऽन्ममस्त क्रष्टि	१. १६८. ५
को वो महान्ति महना	५. ५९. ४
को वो वष्टि आ नरो	१. ३७. ६
कतुप्रावा जगिता शश्वतामव	१०. १००. ११
कतृयन्ति व्रतवो हत्सु	१०. ६४. २
कतृयन्ति क्षितयो योग	४. २४. ४
कत्वः समह ईनता	७. ८९. ३
कत्व इत्पूर्णमुदरं	८. ७८. ७
कत्वा दक्षस्य तरुपो	३. २. ३
कत्वा दक्षस्य ग्यमपो	९. १६. २
कत्वा दा अस्तु श्रेष्ठो	६. १६. २६
कत्वा महा अनुष्वधं	१. ८१. ४
कत्वा यदस्य तविपीपु	१. १२८. ५
कत्वा शुक्रनिर्गक्षभि	९. १०२. ८
कत्वा हि द्रोणे अज्यसे	६. २. ८
कत्वे दक्षाय नः कवे	९. १००. ५
कत्यादममि प्र हिणोमि	१०. १६. ९
काणा रुद्रा मस्तो विश्व	१०. ९२. ६
काणा रुद्रेभिर्वसुभिः	१. ५८. ३
काणा शिशुर्महीनां	९. १०२. १
कीळ वः शर्धो माल्त	१. ३७. १
कीळन्त्यस्य सूनुता	८. १३. ८
कीळन्नो रस्म आ भुवः	५. १९. ५
कीळुर्मखो न मंहयुः	९. २०. ७
क त्यानि नौ सख्या	७. ८८. ५
क त्या वल्लू पुरुहताद्य	६. ६३. १
क त्री चक्रा त्रिवृतो	१. ३४. १
क नूनं कद्रो अर्थ	१. ३८. २
क नूनं सुदानवो	८. ७. २०
क वः सुभ्रा नव्यांसि	१. ३८. ३

क वोऽश्वाः काभीशवः	५. ६१. २
क स्य ते रुद्र मृच्छाकु	२. ३३. ७
क स्य वीरः को	५. ३०. १
क स्य वृषभो युवा	८. ६४. ७
क स्या वो मस्तः	१. १६५. ६
क स्विद्य कतमा	१०. ४०. १४
क स्विदस्य रजसो	१. १६८. ६
क स्विदामां कतमा	४. ५१. ६
कैयथ केदमि पुरुत्रा	८. १. ७
क्षत्रं जित्वन्तमुत	८. ३५. १७
क्षत्राय त्वं श्रवसे	१. ११३. ६
क्षत्राय त्वमवसि न	८. ३७. ६
क्षप उम्रश्च दीदिहि	७. १५. ८
क्षपो राजन्तु न्मनामे	१. ७९. ६
क्षियन्तं त्वमक्षियन्तं	४. १७. १३
क्षति क्षेमेभिः साधुभि	८. ८४. ९
क्षत्रमिव वि ममुस्तेजनेनै	९. ११०. ५
क्षेत्रस्य पतिना वयं	४. ५७. १
क्षेत्रस्य पते मधुमन्तमृमि	४. ५७. २
क्षेत्रादपय्यं सनुतश्चरन्तं	५. २. ४
क्षेमस्य च प्रयुजश्च	८. ३७. ५
खे रथस्य खंऽनसः	८. ९१. ७
गच्छतं दागुपो गृहमिन्ध	८. ८५. ६
गणानां त्वा गणपति	२. २३. १
गन्ता नो यज्ञं यज्ञियाः	५. ८७. ९
गन्ताग हि स्योऽवसे	१. १७. ८
गन्तेयान्ति सवना	६. २३. ४
गन्धव इत्था पदमस्य	९. ८७. ४
गमद्वाजं वाजयन्तिन्द्र	७. ३२. ११
गमन्नस्म वसुन्या हि	१०. ४४. ५
गम्भीरां उदयैरिव	३. ४५. ३
गम्भीरेण न उरुणा	६. २४. ९
गयस्कातो अर्मावहा	१. ९१. १२
गर्भं धाह सितांवालि	१०. १८४. २
गर्भे नु नौ जनिता	१०. १७. ५
गर्भे नु सन्नन्वेया	४. २७. १
गर्भे मातुः पितुष्विता	६. १६. ३५
गर्भे योपामदयुवन्स	१०. ५३. ११
गर्भो यज्ञस्य देवगुः	८. १२. ११
गर्भो यो अपां गर्भो	१. ७०. २

गवामिव श्रियसे ऋद्धमुत्तमं	५. ५२. ३
गवाशिरं मन्यन्तमिन्द्र	३. ३२. २
गव्यन्त इन्द्रं सख्याय	४. १७. १६
गव्यो षु णो यथा पुग	८. ४६. १०
गाथपतिं मेघपतिं रुद्रं	१. ४३. ४
गाथश्रवसं सत्पतिं	८. २. ३८
गामङ्गैष आ ह्यति	१०. १४६. ४
गायत्रेण प्रति मिमीते	१. १६४. २४
गायत्साम नभस्यं यथा	१. १७३. १
गायन्ति त्वा गायत्रिणो	१. १०. १
गार्हपत्येन सन्त्य क्रतुना	१. १५. १२
गाव इव ग्रामं यूयुधि	१०. १४९. ४
गाव उपावतावनं मही	८. ७२. १२
गावश्चिद्धा समन्यवः	८. २०. २१
गावो न यूथसुप यन्ति	८. ४६. ३०
गावो भगो गाव इन्द्रो	६. २८. ५
गावो यवं प्रयुता अयौ	१०. २७. ८
गिर्यश्वात्रि जिहते	८. ७. ३४
गिरश्च याम्ने गिवांह	८. २. ३०
गिरस्त इन्द्र ओजसा	९. २. ७
गिरा जात इह स्तुत	९. ६२. १५
गिरा य एता युतजद्वरी	७. ३६. ४
गिरा यद्री सवन्धवः	९. १४. २
गिरा वन्नो न संभृतः	८. ९३. ९
गिरिर्न यः स्वतवां	४. २०. ६
गिरिर्गन्नात्रजमानां	१०. ४४. ८
गिरो बुषेथामध्वरं	८. ३५. ६
गिर्वेणः पाहि नः सुतं	३. ४०. ६
गीर्णं भुवनं तमसापगृह्ण	१०. ८८. २
गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमान	७. ९३. ४
गुहा शिरो निहितसृग्गक्षी	१०. ७९. २
गुहा सतीरुप त्मना	८. ६. ८
गुहा हितं गुह्यं गृह्ण	२. ११. ५
गूहता गुह्यं तमो वि	१. ८६. १०
गृणाना जमदग्निना	३. ६२. १८
गृणानो अङ्गिरोभिर्दस्म	१. ६२. ५
गृणे तदिन्द्र ते शव	८. ४२. ८
गृभतं ते मन इन्द्र	७. २४. २
गृभ्णाभि ते सौभगत्वाय	१०. ८५. ३६
गृष्टिः सम्बु न्यविर्	४. १८. १०

गृहंगृहमहना यात्यच्छा	१. १२३. ४
गृहमधास आ गत मरुतो	७. ५९. १०
गृहो याम्यगंकृतो देवेभ्यो	१०. ११९. १३
गोजिता बाहु अमितक्रतुः	१. १०२. ६
गोजिन्नः सोमो रथजिद्	९. ७८. ४
गोत्रभिर्दं गोविर्दं वज्रबाहुं	१०. १०३. ६
गोभिर्मिमिक्षुं दधिरे	३. ५०. ३
गोभिर्यदीमन्ये अस्मन्मृगं	८. २. ६
गोभिर्वापो अज्यते	८. २०. ८
गोभिष्ट्रेमामति दुरेवां	१०. ४२. १०
	१०. ४३. १०
	१०. ४४. १०
गोमदश्चावद्रथवन्सुवीरं	५. ५७. ७
गोमदू पु नामत्या	२. ४१. ७
गोमद्विगण्यवद्रमु	७. ९४. ९
गोमन्नः सोम वीग्वदश्चा	९. ४२. ६
गोमन्न इन्द्रो अश्ववत्	९. १०५. ४
गोमां अग्रेऽविमां अश्वी	४. २. ५
गोमातरो यच्छुभयन्ते	१. ८५. ३
गोमायुग्दादजमायुग्दान्	७. १०३. १०
गोमायुग्को अजमायुग्कः	७. १०३. ६
गोविन्पवस्व वसुविद्	९. ८६. ३९
गोषा इन्द्रो नृषा	९. २. १०
गोषु प्रशस्ति वनेषु	१. ७०. ५
गोर्मांसमनु वन्सं मपन्तं	१. १६४. २८
गोर्मांसमाय सखिलानि	१. १६४. ४१
गोधैर्यानि मरुतां	८. ९४. १
ग्राश्च यन्नश्च वावृथन्न	६. ६८. ४
ग्रन्थि न वि प्य ग्रथितं	९. ९७. १८
ग्रावाणः सविता नृ वो	१०. १७५. ४
ग्रावाणः सोम नो हि कं	६. ५१. १४
ग्रावाण उपेण्वा महीयन्ते	१०. १७५. ३
ग्रावाणव तदिदं जगथ	२. ३९. १
ग्रावाणो अप दृच्छतामप	१०. १७५. २
ग्रावाणो न सृग्यः	१०. ७८. ६
ग्रावा वदन्नप रक्षांसि	१०. ३६. ४
ग्राव्णा नृक्षो अभिमृत्तः	९. ६७. १९
ग्राव्णो ब्रह्मा युयुजानः	५. ४०. ८
ग्रावाभ्यस्म उष्णिहाभ्यः	१०. १६३. २
घनेव विष्वम्बि जहाराज्ज	१. ३६. १६

धर्मा समन्ता त्रिवृतं	१०. ११४. १	चत्वारिंशदशरथस्य	१. १२६. ४
धर्मव मधु जठरे सनेरू	१०. १०६. ८	चत्वारि ते असुर्याणि	१०. ५४. ४
घृतं न पूतं तनूरेषाः	४. १०. ६	चत्वारि वाक्परिमिता	१. १६४. ४५
घृतं पवस्व धारया	९. ४९. ३	चत्वारि शृङ्गा त्रयो	४. ५८. ३
घृतं मिमिक्षे घृतमस्य	२. ३. ११	चत्वारो मा पैजवनस्य	७. १८. २३
घृतपृष्ठा मनोयुजो	१. १४. ६	चत्वारो मा मशशारस्य	१. १२२. १५
घृतप्रतीकं व क्रतस्य	१. १४३. ७	चनिष्टं देवा ओषधीष्वप्सु	७. ७०. ४
घृतपुषः सौम्या जीरदानवः	८. ५९. ४	चन्द्रमग्निं चन्द्ररथं	३. ३. ५
घृतमग्नेर्वध्यश्वस्य वर्धनं	१०. ६९. २	चन्द्रमा अप्वन्तप्रा	१. १०५. १
घृतवती भुवनानामभि	६. ७०. १	चन्द्रमा मनसो जातश्चक्षोः	१०. ९०. १३
घृतवन्तः पावक ते	३. २१. २	चमृषच्छयेनः शकुनो	९. ९६. १९
घृतवन्तमुप मासि	१. १४२. २	चरन्वत्सो रुशन्निह	८. ७२. ५
घृताहवन दीदिवः	१. १२. ५	चरित्रं हि वेगिवाच्छेदि	१. ११६. १५
घृताहवन सन्त्येमा	१. ४५. ५	चरुर्न यस्तर्माङ्गयेन्द्रो	९. ५२. ३
घृतेन द्यावापृथिवी	६. ७०. ४	चर्कृत्यं मरुतः पृन्सु	१. ६४. १४
घृतेनाग्निः समज्यते	१०. ११८. ४	चर्पणीघृतं मधवान	३. ५१. १
घृपुं पावकं वनिनं	१. ६४. १२	चाक्षुषे तेन क्रपयो	१०. १३०. ६
घृषुः श्येनाय कृन्वन	१०. १४४. ३	चिकित्विन्मनसं त्वा	५. २२. ३
घ्नन्तो वृत्रमतरत्रोदसी	१. ३६. ८	चिते तद्वा सुराधसा	१०. १४३. ४
घ्नन्मृग्राण्यप द्विपो	८. ४३. २६	चित्तिमचित्तिं चिनवद्भि	४. २. ११
चकार ता कृणवन्नूनमन्या	७. २६. ३	चित्तिरा उपवर्हेणं	१०. ८५. ७
चक्रवांसः क्रभवन्तदपृच्छन्	१. १६१. ४	चित्रं तद्वा मरुतो याम	२. ३४. १०
चक्रं न वृत्तं पुरुहूत	५. ३६. ३	चित्रं देवानामुद्गादनीकं	१. ११५. १
चक्रं यदस्याप्त्वा	१०. ७३. ९	चित्रं ह यदां भोजनं	७. ६८. ५
चक्राणासः परीणहं	१. ३३. ८	चित्र इच्छिगोस्मरणस्य	१०. ११५. १
चक्राये हि सध्यङ्गाम	१. १०८. ३	चित्र इद्राजा गजका	८. २१. १८
चक्रिर्दिवः पवने कृत्वो	९. ७७. ५	चित्रस्ते भानः क्रतुप्रा	१०. १००. १२
चक्रिर्यो विश्वा भुवनाभि	३. १६. ८	चित्रा वा येषु दीधिति	५. १८. ४
चक्षुर्नो देवः सविता	१०. १५८. ३	चित्रैरग्निमिर्वपुषे	१. ६४. ४
चक्षुर्नो धेहि चक्षुषे	१०. १५८. ४	चित्रो वोऽस्तु यामाश्चित्र	१. १७०. १
चक्षुषः पिता मनसा	१०. ८२. १	चोदयन् सृताः पिन्वतं	१०. ३९. २
चतस्र ई घृतदुहः	९. ८९. ५	चोदयन् सृताः पिन्वतं	१. ३. ११
चतुःसहस्रं गव्यस्य	५. ३०. १५	चुन्दःस्तुभः कुभन्यव	५. ५२. १२
चतुरश्विहदमानाद्	१. ४१. ९	छर्दियेन्मदाभ्यं	८. ८५. ५
चतुर्दशान्ये महिमानो	१०. ११४. ७	जगता सिन्धुं दिव्यन्तभाय	१. १६४. २५
चतुर्भिः साकं नवति	१. १५५. ६	जगत्मा ते दक्षिणभिन्द्र	१०. ४७. १
चतुष्कपर्दा युवतिः	१०. ११४. ३	जघने चोद् एषां वि	५. ६१. ३
चतुश्चिग्राजिनो	१. १६२. १८	जघन्वां इन्द्र मित्रेरू	१. १७४. ६
चतो इतश्चत्तामुतः	१०. १५५. २	जघन्वां उ हरिभिः	१. ५२. ८
चत्वार ई विभ्रति	५. ४७. ४	जघान वृत्रं स्वधितिवनेव	१०. ८९. ७

जन्निवृत्तमनित्रियं	२. ६१. २०
जज्ञानं सप्त मातरौ	९. १०२. ४
जज्ञानः सोमं सहसे	७. ९८. ३
जज्ञान एव व्यबाधत	१०. ११३. ४
जज्ञानो नु दानक्रतुर्वि	८. ७७. १
जज्ञानो हर्गितो वृषा	३. ४४. ४
जक्षिष इत्था गोर्षाण्याय	१०. ९५. ११
जनं वज्रिन्महि चिन्मन्यमान	६. १९. १२
जनयत्रोचना दिवो	९. ४२. १
जनस्य गोपा अजनिष्ट	५. ११. १
जनाय चिद्य ईवत	६. ७३. २
जनासो अग्निं दधिरे	१. ३६. २
जनासो वृक्तवर्हिषो	८. ५. १७
जनिता दिवो जनिता	८. ३६. ४
जनिताश्चानां जनिता	८. ३६. ५
जनिष्ट योषा पतयन्	१०. ४०. ९
जनिष्ट हि जेन्यो अग्रे	५. १. ५
जनिष्टा उग्रः सहसे	१०. ७३. १
जनिष्व देववीतये	६. १५. १८
जनीयन्तो न्वप्रवः	७. ९६. ४
जनृश्चिद्रो मरुतस्त्वेण	७. ५८. २
जनो यो मित्रावरुणावभि	१. १२२. ९
जन्मजन्मज्जिहितो	३. १. २१
जम्भयतमभितो रायतः	१. १८२. ४
जयतं च प्र स्तुतं च	८. ३५. ११
जयतामिव तन्यतुः	१. २३. ११
जयेम कारे पुरुहूत	८. २१. १२
जरतीभिरोषधीभिः	९. ११२. २
जग्माणः समिध्यसे	१०. ११८. ५
जराबोध तद्विबिड्वि	१. २७. १०
जातवेदसे सुनवाम	१. ९९. १
जातो अग्नी रोचते	३. २९. ७
जातो जायते सुदिनत्वे	३. ८. ५
जातो यदग्ने भुवना	७. १३. ३
जानत्यहः प्रथमस्य	१. १२३. ९
जानन्ति वृष्णो अरुषस्य	३. ७. ५
जानन्तो रूपमकृपन्त	१०. १२३. ४
जामिः सिन्धूनां भ्रातृव	१. ६५. ४
जाम्यनीतपे धनुर्वयोधा	८. ७२. ४
जाया तप्यते कितवस्य	१०. ३४. १०

जायेदस्तं मधवन्त्सेदु	३. ५३. ४
जायेव पत्यावधि शेव	९. ८२. ४
जिघर्ष्यग्निं हविषा	२. १०. ४
जिह्वं नुनुद्वेऽवतं तथा	१. ८५. ११
जिह्वश्ये चरितवे मघोन्या	१. ११३. ५
जिह्वाभिरह नक्षमदर्विषा	८. ४३. ८
जीमूतस्येव भवति प्रतीकं	६. ७५. १
जीवं रुदन्ति वि मयन्ते	१०. ४०. १०
जीवाक्षो अभि धेनना	८. ६७. ५
जुजुरुषो नासत्योत	१. ११६. १०
जुषद्वन्या मानुषस्योर्ध्वे	१०. २०. ५
जुषस्व नः समिधमग्ने	७. २. १
जुषस्व सप्रथमन्तमं	१. ७५. १
जुषस्वाम इहया सत्रोपा	५. ४. ४
जुषाणो अग्ने प्रति हयं	१०. १२२. २
जुषाणो अङ्गिरस्नमेमा	८. ४४. ८
जुषेथां यज्ञं० विश्वह	८. ३५. ४
जुषेथां यज्ञं० सत्तो	२. ३६. ६
जुषेथां यज्ञमिष्टये	८. ३८. ४
जुष्ट इन्द्राय मन्तरः	९. १३. ८
जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः	७. ३३. ४
जुष्टो दमृता अतिथि	५. ४. ५
जुष्टो मदाय देवतान	९. ९७. १९
जुष्टो हि दूतो अग्नि	१. ४४. २
जुष्टी न इन्द्रो मुपथा	९. ९७. १६
जुह्वाणा चिदाश्रिता	८. २६. ५
जुह्वं वि चितयन्तो	५. १९. २
जेता नृभिर्गिन्द्रः पृत्नु	१. १७८. ३
जोषद्यदीममुयां सवध्वै	१. १६७. ५
जोषा सावतर्गस्य ते	१०. १५८. २
जोष्यं समिधं जोष्याहुनि	२. ३७. ६
जोह्वो अग्निः प्रथमः	२. १०. १
ज्ञेया भागं सहसानो	२. १०. ६
ज्मया अत्र वसवो रन्त	७. ३९. ३
ज्यायांसमस्य यतुनस्य	५. ४४. ८
ज्येष्ठ आह चमसा द्वा	४. ३३. ५
ज्येष्ठेन सोतर्गिन्द्राय	८. २. २३
ज्योतिर्यज्ञस्य पवने	९. ८६. १०
ज्योनियेज्ञाय रोदसी	३. ३९. ८
ज्योतिर्वृणीत तप्तसो	३. ३९. ७

ज्योतिष्मतीमदिति	१. १३६. ३
ज्योतिष्मन्तं केतुमन्तं	८. ५८. ३
तं गाथया पुराण्या	९. ९९. ४
तं गावो अभ्यनृपत	९. २६. २
तं गीर्भिर्वाचमीह्वयं	९. ३५. ५
तं गूर्तयो नेमन्निपः	१. ५६. २
तं गृध्रया स्वर्णं	८. १९. १
तं गोभिर्वृषणं रस्मं	९. ६. ६
तं घेमिन्थाऽ अर्थं	८. ६९. १७
तं घेमिन्थाऽ होत्राभि	१. ३६. ७
तंतमिद्राधमे मह	८. ६८. ७
तं ते मदं गृणीममि	८. १५. ४
तं ते यवं यथा गोभिः	८. २. ३
तं ते सोतारो रस्मं	९. १००. ६
तं त्वा गीर्भिस्त्रयया	१०. ११८. ९
तं त्वा गीर्भिर्गिर्वणस्मं	२. ६. ३
तं त्वा घृतस्त्रवीमहे	५. २६. २
तं त्वाजनन्त मातरः	८. १०२. १७
तं त्वा दूतं कृष्णमहं	७. १६. ४
तं त्वा देवेभ्यो मधुमन्तमं	९. ८०. ४
तं त्वा धर्तारिमोण्योः	९. ६५. ११
तं त्वा नरो दम आ	१. ७३. ४
तं त्वा नृष्णानि बिभ्रतं	९. ४८. १
तं त्वामस्मेपु वाजिनं	८. ४३. २०
तं त्वा मदाय घृष्वय	९. २. ८
तं त्वा मरुत्वती परि	७. ३१. ८
तं त्वा मता अगृभ्णत	३. ९. ६
तं त्वा यजेभिर्गमहे	८. ६८. १०
तं त्वा वयं पतिमम्र	१. ६०. ५
तं त्वा वयं पिनो	१. १८७. ११
तं त्वा वयं विश्ववारा	१. ३०. १०
तं त्वा वयं सुध्यो	६. १. ७
तं त्वा वयं हवामहे	८. ४३. २३
तं त्वा वाजेषु वाजिनं	१. ४. ९
तं त्वा विप्रा वचोविदः	९. ६४. २३
तं त्वा विप्रा विपन्यवो	३. १०. ९
तं त्वा समिद्भिर्गिर्गो	६. १६. ११
तं त्वा सहस्रचक्षसमयो	९. ६०. २
तं त्वा सुतेष्वाभुवो	९. ६५. २७
तं त्वा हविष्मतीर्विश	८. ६. २७

तं त्वा हस्मिनो मधुमन्त	९. ८०. ५
तं त्वा हिन्वन्ति वेधसः	९. २६. ६
तं त्रिष्टुष्टं त्रिवन्धुरे	९. ६२. १७
तं दुगोपमभी नरः	९. १०१. ३
तं देवा वृष्टं रजसः	२. २. ३
तं नव्यमी हृद् आ	१. ६०. ३
तं नाकमर्यो अगृभीत	५. ५४. १२
तं नेमिभूभवो यथा	८. ७५. ५
तं नो अग्ने अभी नरो	५. ९. ७
तं नो अग्ने मघवद्भ्यः	७. ५. ९
तं नो दात मरुतो	२. ३४. ७
तं नो द्यावापृथिवी	१०. ३७. ६
तं नो वाजा क्रभुक्षण	४. ३७. ८
तं नो विश्वा अवस्युवो	९. ४३. २
तं पृच्छता म जगामा	१. १४५. १
तं पृच्छन्ती वज्रहस्मं	६. २२. ५
तं पृच्छन्तोऽवगमः	६. २१. ६
तं प्रव्रथा पृवथा	५. ४४. १
तं मजेयन्त मुक्रतुं	८. ८४. ८
तं मता अमन्य घृतेनाग्निं	१०. ११८. ६
तं मष्टृजानं महिषं	९. ९५. ४
तं यजं वह्निपि प्रोक्षन्	१०. ९०. ७
तं यजसाधमपि वानया	१. १२८. २
तं युत्रायां मनसो	१. १८३. १
तं युवं देवावश्विना	४. १५. १०
तं वः शर्व मारुतं	२. ३०. ११
तं वः शर्व ग्यानां	५. ५३. १०
तं वः शर्व ग्येगुभं	५. ५६. ९
तं वः सन्वायः सं यथा	६. २३. ९
तं वः सन्वायो मदाय	९. १०५. १
तं व इन्द्रं चनिमम्य	६. १९. ४
तं व इन्द्रं न मुक्रतुं	६. ४८. १४
तं वश्येन्नो मतिभिः	१०. ६७. ९
तं वश्रगया वयं	१. ६६. ५
तं वां० प्रयुन्नयमश्विना	४. ४४. १
तं वां० स्तोमैर्गश्विना	१. १८०. १०
तं वृधन्तं मारुतं	६. ६६. ११
तं वधां मत्रयाहान	९. २६. ३
तं वो दम्भमृतीपहं	८. ८८. १
तं वो दीर्घायुशोचिपं	५. १८. ३

तं वो धिया नव्यस्या	६. २२. ७
तं वो धिया परमया	६. ३८. ३
तं वो महो मह्यमिन्द्रं	८. ७०. ८
तं वो वाजानां पनिमहमहि	८. २४. १८
तं वो विं न दुपदं	१०. ११५. ३
तं शग्मासो अरुमासो	७. ९७. ६
तं शश्वतीषु मातृषु	४. ७. ६
तं शिशीता सुवृक्तिभि	८. ४०. १०
तं शिशीता स्वध्वरं	८. ४०. ११
तं शुभ्रमग्निमवसे	३. २६. २
तं सग्वायः पुगोरुचं	९. ९८. १२
तं सधीचीरुतयो	६. ३६. ३
तं सबाधो यतमृच	३. २७. ६
तं सानावधि जामयो	९. २६. ५
तं सिन्धवो मत्सर्गमिन्द्र	१०. ३०. ९
तं सुप्रतीकं सुदृशं	६. १५. १०
तं सुदुन्या विवासे	८. १६. ३
तं सोतागे धनस्पृतमाशुं	९. ६२. १८
तं स्मा रथं मयवन	१. १०२. ३
तं हिन्वन्ति मदच्युतं	९. ५३. ४
तं हि शश्वन्त ईर्यते	५. १४. ३
तं हि स्वराजं वृषभं	८. ६१. २
तं हुवेम यतमृचः	८. २३. २०
तं होतास्मध्वरस्य	७. १६. १२
त आदित्या आ० भूत	१. १०६. २
त आदित्या आ० वृषे	१०. ३५. ११
त आदित्यास उरवो	२. २७. ३
त आयजन्त द्रविणं	१०. ८२. ४
त इदुग्राः शवसा	६. ६६. ६
त इदेवानां सधमाद	७. ७६. ४
त इदेदिं सुभग त	८. १९. १८
त इक्षिण्यं हृदयस्य	७. ३३. ९
त इह्वस्य मधुमाद्वि	३. ३२. ४
त उक्षितासो महिमान	१. ८५. २
त उग्रसो वृषण उग्र	८. २०. १२
त ऊ पु णो महो यजत्रा	१०. ६१. २७
तक्षद्यत्त उशाना सहसा	१. ५१. १०
तक्षद्यदी मनसो वेनतो	९. ९७. २२
तक्षज्ञासत्याभ्यां	१. २०. ३
तक्षन्नयं सुवृत्तं विघ्नना	१. १११. १

तच्चक्षुर्देवहितं शुक्रमुच्चरन्	७. ६६. १६
तच्चित्रं राघ आ भगेषो	७. ८१. ५
तत्तं मे अपस्वन्दु तायते	१. ११०. १
तनुर्विगीगे नर्यो विचेताः	६. २४. २
तनुद्रानाः सिन्धवः क्षोद्रसा	५. ५३. ७
तत्त इन्द्रियं परमं	१. १०३. १
तत्तदग्निर्वयो दधे	८. ३९. ४
तत्तदिदक्षिनोर्गवो	१. ४६. १२
तत्तदिदस्य पौंस्यं	१. १५५. ४
तत्तु प्रथः प्रत्नया ते	१. १३२. ३
तत्त भद्रं यत्समिद्धः	१. ९४. १४
तत्त यज्ञो अजायन	८. ८९. ६
तत्त सहस्र ईमद्रे	८. ४३. ३३
तत्त्वा यामि ब्रह्मणा	१. २४. ११
तत्त्वा यामि सुवीर्यं	८. ३. ९
तत्रो अपि प्राणीयन्	८. ५६. ४
तत्सविता वोऽमृतत्वं	१. ११०. ३
तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो	३. ६२. १०
तत्सवितुर्वृणीमहे वयं	५. ८२. १
तत्सु नः शर्म यच्छता	८. १८. १२
तत्सु नः सविता० इन्द्रो	४. ५५. १०
तत्सु नः सविता० शर्म	८. १८. ३
तत्सु नो नव्यं सन्यस	८. ६७. १८
तत्सु नो० वृत्तं	६. ४५. ३३
तत्सु नो० मरुतः	८. ९४. ३
तत्सु वां मित्रावरुणा	५. ६२. २
तत्सूर्य रोदसी उभे	८. २५. २१
तत्सूर्यस्य देवत्वं	१. ११५. ४
तथा तदस्तु सोमपाः	१. ३०. १२
तदग्ने चक्षुः प्रति धेहि	१०. ८७. १२
तदग्ने शुभ्रमा भर	८. १९. १५
तदद्य वाचः प्रथमं	१०. ५३. ४
तदद्या चित्त उक्थिनो	८. १५. ६
तदन्नाय तदपसे तं	८. ४७. १६
तदस्तु मित्रावरुणा तदग्ने	५. ४७. ७
तदस्मै नव्यमङ्गिरस्वदर्चन	२. १७. १
तदस्य प्रियमभि पाथो	१. १५४. ५
तदस्यानीकमुत् चारु	२. ३५. ११
तदस्येदं पश्यता भूरि	१. १०३. ५
तदिन्मध्यस्थमभि चारु	१०. ३२. ४

तदित्समानमाशाने	१. २५. ६
तदिदाम भुवनेषु	१०. १२०. १
तदिद्वयस्य सवनं	१०. ७६. ३
तदिद्वयस्य चेतति	८. १३. २०
तदिद्वयस्य द्रयो	१०. ९४. १३
तदिन्द्र प्रेव वीर्यं	१. १०३. ७
तदिन्द्राव आ भग	८. २४. २५
तदिन्नक्तं तद्विवा	१. २४. १२
तदिच्छु ते करणं	५. ३१. ७
तदिद्वयस्य परिपद्मानो	१०. ६१. १३
तदिद्वयस्य वृषभस्य	३. ३८. ७
तदिद्वयस्य सवितुर्नकिर्मे	३. ३८. ८
तदिन्मे छत्सद्वपुषो	१०. ३२. ३
तदु प्रयक्षतममस्य	१. ६२. ६
तदु श्रेष्ठं सवनं	१०. ७६. २
तद्वचुषे मानुषमा	१. १०३. ४
तद्व पु वामेना कृतं	५. ७३. ४
तद्वत् पृथिवि बृहच्छ्रव	५. ६६. ५
तद्वधाना अवस्यवो	८. ६३. १०
तद्वेवस्य सवितुर्वीर्यं	४. ५३. १
तद्वेवानां देवतमाय	२. २४. ३
तद्वि वयं वृणीमहे	१०. १२६. २
तद्विभ्युः सृगिर्दिवि	१०. ६१. १८
तद्वद्गत् तव दंसना	३. ९. ७
तद्राधो अद्य सवितुर्वरेण्यं	१. १५०. ५
तद्रः सुजाना मरुतो	१. १६६. १२
तद्र उक्थस्य बर्हणे	६. ४४. ६
तद्वां नरा नासन्यावतु	१. १८२. ८
तद्वां नरा शंस्यं पत्रियेण	१. ११७. ६
तद्वां नरा शंस्यं गध्यं	१. ११६. ११
तद्वां नरा सनये	१. ११६. १२
तद्वाप्तुं रोदसी	१०. ७०. ४
तद्वायं वृणीमहे वरिष्ठं	८. २५. १३
तद्विप्रासो विपन्यवो	१. ७२. २१
तद्विविद्धि यत्त इन्द्रो	८. ९६. १२
तद्विष्णोः परमं पदं	१. २२. २०
तद्वीर्यं वो मरुतो महि	५. ५४. ५
तद्वो अद्य मनामहे	७. ६६. १२
तद्वो गाय सुते सचा	६. ४५. २२
तद्वो जामिन्वं मरुतः	१. १६६. १३

तद्वो दिवो दुहितरो	४. ५१. ११
तद्वो यामि द्रविणं	५. ५४. १५
तद्वो वाजा क्रभवः	४. ३६. ३
तनूत्यजेव तस्करा	१०. ४. ६
तनूनपात्यथ क्रतस्य	१०. ११०. २
तनूनपात्यवमानः शृङ्गे	९. ५. २
तनूनपादुच्यते गर्भे	३. २९. ११
तनूनपादतं यत्त मध्वा	१. १८८. २
तनूष्टे वाजिन्तन्वं	१०. ५६. २
तन्तुं तन्वन्नजसो	१०. ५३. ६
तन्तुं तन्वानमुत्तममनु	९. २२. ६
तन्नः प्रबन् सख्यमस्तु	६. १८. ५
तन्न इन्द्रस्नद्वरुण	१. १०७. ३
तन्न इन्द्रो वरुणो	७. ३४. २५
	७. ५६. २५
तन्नस्तुगीपमद्भुतं पुरु	१. १४२. १०
तन्नस्तुगीपमद्य पोपयिन्नु	३. ४. ९
	७. २. ९
तन्नु वोचाम रभसाय	१. १६६. १
तन्नु सन्त्यं पवमानस्यास्तु	९. ९२. ५
तन्नो अनवा सविता	५. ४९. ४
तन्नो देवा यच्छत	१०. ३५. १२
तन्नो गयः पर्वतास्नन्न	७. ३४. २३
तन्नो वानो मयोभु	१. ८९. ४
तन्नो वि वोचो यदि ते	६. २२. ४
तन्नोऽहिर्वृष्ण्या अद्रिर्कै	६. ४९. १४
तन्म क्रतमिन्द्र शृग चित्र	८. ९७. १५
तन्मिन्नस्य वरुणस्याभि	१. ११५. ५
तपन्नि शत्रुं स्वर्णं भूमा	७. ३४. १०
तपसा ये अनावृष्या	१०. १५४. २
तपुर्जम्भो वन आ	१. ५८. ५
तपुर्मृगो तपतु रक्षसो	१०. १८२. ३
तपोष्पवित्रं विततं	९. ८३. २
तपो व्षेभे अन्तर्गां	३. १८. २
तम आसीत्तमसा	१०. १२०. ३
तमग्निमस्ते वसवो	७. १. २
तमग्ने पाय्युत तं	६. १५. ११
तमग्ने पृतनापहं	५. २३. २
तमग्रुवः कगिनीः	१. १४०. ८
तमद्भिर्गन्धर्वजमसा	३. ३१. १९

तमद्य राधसे महे	८. ६४. १२
तमध्वरेष्वीकृते देवं	५. १४. २
तमप्सन्त शवस उत्सवेषु	१. १००. ८
तममृक्षन्त वाजिनमुपस्थे	९. २६. १
तमर्केभिस्त्वं सामभिस्त्वं	८. १६. ९
तमर्वन्तं न सानसिं	८. १०२. १२
तमर्वन्तं न सानसिमरुषं	४. १५. ६
तमस्तेरा युवतयो	२. ३५. ४
तमस्य द्यावापृथिवी	१०. ११३. १
तमस्य पृक्षमुपरासु	१. १२७. ५
तमस्य मर्जयामसि	९. ०९. ३
तमस्य राजा वरुण	१. १५६. ४
तमस्य विष्णुर्महिमान	१०. ११३. २
तमद्यन्भुरिजोधिया	९. २६. ४
तमहे वाजसातय	८. १३. ३
तमागन्म सोभरयः	८. १९. ३२
तमा नूनं वृजनमन्यया	६. ३५. ५
तमा नो अर्कममृताय	७. ९७. ५
तमिच्छ्योन्नैरार्यन्ति	८. १६. ६
तमित्युच्छन्ति न सिमो	१. १४५. २
तमित्सखित्व ईमहे	१. १०. ६
तमित्सुहन्वमङ्गिरः	१. ७४. ५
तमिद्गच्छन्ति जुह्वस्त	१. १४५. ३
तमिद्भ्रं प्रथमं दध्न	१०. ८२. ६
तमिदोषा तमुपसि	७. ३. ५
तमिद्वनेषु हितेष्वधि	८. १६. ५
तमिद् इन्द्रं सुहवं	४. १६. १६
तमिद्वर्धन्तु नो गिरो	९. ६१. १४
तमिद्विप्रा अवस्यवः	८. १३. १७
तमिद्वोचेमा विदधेपु	१. ४०. ६
तमिन्द्रं जोहवीमि	८. ९७. १३
तमिन्द्रं दानमीमहे	८. ४६. ६
तमिन्द्रं वाजयामसि	८. ९३. ७
तमिन्द्र मदमा गहि	३. ४२. २
तमिन्नरो वि ह्यन्ते	४. २४. ३
तमिन्नेव समना समान	४. ५. ७
तमीं हिन्वन्ति धीतयो	१. १४४. ५
तमीं हिन्वन्त्यग्रवो	९. १. ८
तमीं होतारमावुषक्	४. ७. ५
तमीळत प्रथमं यज्ञसाधं	१. ९६. ३

तमीळिष्व य आहुतो	८. ४३. २२
तमीळिष्व यो अचिषा	६. ६०. १०
तमीमण्वीः समर्य आ	९. १. ७
तमीमह इन्द्रमस्य	६. २२. ३
तमीमहे पुरुष्टुतं यहं	८. १३. २४
तमी मृजन्त्यायवो	९. ६३. १७
तमीशानं जगतस्तन्त्युवस्पतिं	१. ८९. ५
तमुक्षमाणं रजसि स्व आ	२. २. ४
तमुक्षमाणमन्यये वारे	९. ९९. ५
तमु ज्येष्ठं नमसा हविर्भिः	७. ९७. ३
तमु त्वा गोतमो गिरा	१. ७८. २
तमु त्वा दध्यङ्ङुषिः	६. १६. १४
तमु त्वा नूनमसुर	८. ९०. ६
तमु त्वा नूनमीमहे	८. २४. २६
तमु त्वा पाथ्यो वृषा	६. १६. १५
तमु त्वा यः पुरासिथ	६. ४५. ११
तमु त्वा वाजसानम	१. ७८. ३
तमु त्वा वाजिनं नरो	९. १७. ७
तमु त्वा वृत्रहन्तमं	१. ७८. ४
तमु त्वा सत्य सोमपा	६. ४५. १०
तमु द्युमः पुर्वणीक	६. १०. २
तमु नः पूर्वं पितरो	६. २२. २
तमु नूनं तविषीमन्तमेषां	५. ५८. १
तमु ध्रुवाम यं गिर	८. ९५. ६
तमु ध्रुवाम य इमा	८. ९६. ६
तमु ध्रुहि यः स्विषुः	५. ४२. ११
तमु ध्रुहि यो अभिभूत्योजा	६. १८. १
तमु ध्रुहीन्द्रं यो ह	१. १७३. ५
तमु स्तुष इन्द्रं तं	२. २०. ४
तमु स्तुष इन्द्रं यो	६. २१. २
तमु स्तोतारः पूर्व्यं यथा	१. १५६. ३
तमुस्वामिन्द्रं न रेजमान	१०. ६. ५
तमुतयो रणयञ्छूरसातौ	१. १००. ७
तमुर्मिमापो ममुमत्तमं	७. ४७. २
तमु पु समना गिरा	८. ४१. २
तमृत्विया उप वाचः	१. १९०. २
तमेव ऋषि तमु ब्रह्माण	१०. १०७. ६
तमोषधीर्दधिरे गर्भ	१०. ९१. ६
तम्बभि प्र गायत	८. १५. १
तम्बभि प्राचीतेन्द्रं	८. ९२. ५

तथा पवस्व० गाव	१. ४९. २
तथा पवस्व० पीनो	१. ४५. ६
तयोर्दिग्दमवच्छवस्मिन्गमा	५. ८६. ३
तयोर्दिदवसा वयं	१. १७. ६
तयोर्दिद्वतवत्पयो	१. २२. १४
तर्णि वो जनानां	८. ४५. २८
तर्णिर्गित्सिपासनि	७. ३२. २०
तर्णिर्विश्वदर्शनो	१. ५०. ४
तर्त्स मन्दी धावति	१. ५८. १
तर्त्समुद्रं पवमान ऊर्मिणा	१. १०७. १५
तरोर्भिवो विद्वद्रमुमिन्द्रं	८. ६६. १
तव क्रत्वा तव तद्	६. १७. ६
तव क्रत्वा तवोनिभिर्ज्योक्	१. ४. ६
तव क्रत्वा स्नेयं तव	८. १९. २९
तव च्यौलानि वन्नहस्म	७. १९. ५
तव त्य इन्द्रो अन्धसो	१. ५१. ३
तव त्य इन्द्र सख्येषु	१०. १३८. १
तव त्यदिन्द्रयं बृहन्नव	८. १५. ७
तव त्यन्नयं नृनोऽप	२. २२. ४
तव त्ये अग्ने अर्चयो भ्राजन्तो	५. १०. ५
तव त्ये अग्ने अर्चयो महि	५. ६. ७
तव त्ये अग्ने हरिनो	४. ६. ९
तव त्ये पितो ददतस्नव	१. १८७. ५
तव त्ये पितो रसा	१. १८७. ४
तव त्ये सोम पवमान	१. ९२. ४
तव त्ये सोम शक्तिभि	१०. २५. ५
तव त्रिधानु पृथिवी	७. ५. ४
तव त्विपो जनिमन्नजत	४. १७. २
तव शुम्भन्तो अर्चयो	५. २५. ८
तव योर्दिन्द्र पौंस्यं	८. १५. ८
तव उष्मा उदप्रुत	१. १०६. ८
तव उष्मो नीलवान	८. १९. ३१
तव प्रणीतीन्द्र जोह्वानान	७. २८. ३
तव प्रन्नभिर्ध्वभिर्गव्यो	१. ५२. २
तव प्र यक्षि संहशमुत	६. १६. ८
तव प्रयाजा अनुयाजाश्च	१०. ५१. ९
तव भ्रमास आगुया	४. ४. २
तव वायवृतस्पेत	८. २६. २१
तव विश्वे सजोषमो	१. १८. ३
तव व्रत सुभगासः	२. २८. २

तव शरीरं पनयिष्ववर्चन	१. १६३. ११
तव शुक्रामो अर्चयो	१. ६६. ५
तव श्रियो मुद्गो देव	५. ३. ४
तव श्रिये मरुतो मज्यन्त	५. ३. ३
तव श्रिये व्यजिहीत	५. २३. १८
तव श्रियो वर्प्यस्येव	१०. ९१. ५
तव स्याम पुर्वीरस्य	८. २८. ३
तव स्वादिष्टाग्ने संहृष्टिदिवा	५. १०. ५
तव ह न्यदिन्द्र विश्वमाजो	३. २०. १३
तवाग्ने होत्रं तव पोत्र	२. १. २
	१०. ९१. १०
तवायं सोमस्त्वमेहर्वाहः	३. ३५. ६
तवाहं शृग गानिभिः	१. ११. ६
तवाहं सोम गगण	२. १०७. १९
तवाहमग्न ऊनिभिर्नेदिष्टाभिः	८. १९. २८
तवाहमग्न ऊनिभिर्मित्रस्य	५. ९. ६
तवेदं विश्वमभितः	७. ९८. ६
तवेदिन्द्र प्रणीतिपुन	८. ६. २२
तवेदिन्द्रावमं वसु	७. ३२. १६
तवेदिन्द्राहमागमा	८. ७८. १०
तवेदु ताः सुकीर्तयो	८. ४५. ३३
तवेमाः प्रजा दिव्यस्य	१. ८६. २८
तवेमे सप्त मिन्धवः	१. ६६. ६
तवोनिभिः सचमाना	५. ४२. ८
तस्मा अग्निर्भोगतः	४. २५. ४
तस्मा अगं गमास वो	१०. ९. ३
तस्मा अर्पन्ति दिव्या	२. २५. ४
तस्मा इडास्ये हविर्बुहोता	७. १०२. ३
तस्मा इद्विश्वे धुनयन्त	२. २५. ५
तस्मादधा अजायन्त	१०. ९०. १०
तस्माद्यज्ञान्स्वर्बहुतः संभृतं	१०. ९०. ८
तस्माद्यज्ञान्स्वर्बहुत ऋचः	१०. ९०. ९
तस्मादिष्टाष्टजायत	१०. ९०. ५
तस्मिन्ना वेशया गिगे	१. १५६. २
तस्मिन्नि सन्त्युतयो	८. ४६. ७
तस्मै तवस्यमनु दायि	२. २०. ८
तस्मै नूनमभिद्यवे	८. ७५. ६
तस्य न वाजिनो वयं	१. ६५. ९
तस्य शुभो असद्रथो	८. ३१. ३
तस्य वज्रः क्रन्दि	१. १००. १३

तस्य वयं सुमनौ	६. ४७. १३
	१०. १३१. ७
तस्याः समुद्रा अधि	१. १६४. ४२
तस्येद्वन्तो रहयन्त	८. १०. ६
तस्येदिह स्तवय वृष्ण्यानि	४. २१. २
तां जुषस्व गिरं मम	३. ६२. ८
तां पूषच्छिवतमामेयस्व	१०. ८५. ३७
तां पूष्णः सुमतिं वयं	६. ५७. ५
तां वां धेनुं न वासगीमंशुं	१. १३७. ३
तां वो देवाः सुमति	५. ४१. १८
तां सु ते कीर्तिं मधवन	१०. ५४. १
तां आ रुद्रस्य मीळ्हपो	७. ५८. ५
तां आशिर्गं पुरोळाश	८. २. ११
तां इयानो महि वरूथ	२. ३४. १४
नां उशनो वि बोधय	१. १२. ४
ना अन्नत वयुनं	५. ४८. २
ता अभि सन्नमस्तुनं	९. ९. ५
ता अस्य ज्येष्ठमिन्द्रियं	१०. १२४. ८
ता अस्य नमसा सहः	१. ८४. १२
ता अस्य पृशनायुवः	१. ८४. ११
ता अस्य वर्णमायुवो	२. ५. ५
ता अस्य सूदोहसः	८. ६९. ३
ता आ चरन्ति समना	४. ५१. ८
ता इन्वेव समना	४. ५१. ९
ता ई वर्धन्ति महास्य	१. १५५. ३
ता कर्मापतरास्मै	१. १७३. ४
ता गृणीहि नमस्यभिः	६. ६८. ३
ता घा ता भद्रा उपसः	४. ५१. ७
ता जिह्वा सदमेदं	६. ६७. ८
ता तू त इन्द्र महतो	४. २२. ५
ता तू ते सत्या तुविनृम्ण	४. २२. ६
ता ते गृणन्ति वेद्यसो	४. ३२. ११
ता नः शक्तं पार्थिवस्य	५. ६८. ३
ता नः स्तिपा तनूपा	७. ६६. ३
ता न आ वोळ्हमग्निना	२. ४१. ९
ता नव्यसो जग्माणस्य	६. ६२. ४
तानीदहानि बहुलान्यासन्	७. ७६. ३
ता नृभ्य आ सौश्रवसा	६. १३. ५
ता नो अद्य वनस्पती	१. २८. ८
ता नो रासन्नातिषावो	७. ३४. २२

ता नो वाजवतीर्गिष	६. ६०. १२
तान्पर्वया निविदा	१. ८९. ३
तान्यजत्रां क्रतावृथो	१. १४. ७
तान्वन्दस्व मस्तन्नां	८. २०. १४
तान्वो महो मस्त	२. ३४. ११
ता बाहवा सुचेतुना	५. ६४. २
तामिरा गच्छतं नरोपेडं	६. ६०. ९
तामिरा यातं वृषणोप	८. २२. १२
तामिरा यातमृतिभि	८. ५. २४
ता भुज्युं विभिरुद्रयः	६. ६२. ६
ता भृगिपाशावनृनस्य	७. ६५. ३
ताभ्यां विश्वस्य राजसि	९. ६६. २
तामग्ने अस्मे इपमेग्यस्व	७. ५. ८
ता मन्दसाना मनुषो	१०. ४०. १३
तामस्य गीनि परशोग्नि	५. ४८. ४
ता महान्ता मद्रस्पती	१. २१. ५
ता माता विश्ववेदसा	८. २५. ३
ता मित्रस्य प्रशमनय	१. २१. ३
ता मे अश्विना सनीनां	८. ५. ३७
ता मे अश्व्यानां हरीणां	८. २५. २३
ता यज्ञमा शुचिभिश्चक्रमाणा	६. ६२. २
ता यज्ञेषु प्र शंसतेन्द्राग्नी	१. २१. २
ता योत्रिष्टमभि गा	६. ६०. २
ता राजाना शुचित्रता	६. १६. २४
ता वज्रिणं मन्दिनं	१०. ९६. ६
तावदुषो गधो अग्मभ्यं	७. ७९. ४
ता वर्तियानं जयुषा	१०. ३९. १३
ता वन्यू दन्वा पुरु	६. ६२. ५
ता वां गीर्भिर्विपन्यवः	७. ९४. ६
ता वां धियोऽवसे	४. ४१. ८
ता वां नरा स्ववसे	१. ११८. १०
ता वां मित्रावरुणा	१०. १३२. २
ता वां वास्तुव्युत्तमसि	१. १५४. ६
ता वां विश्वस्य गोपा	८. २५. १
ता वां सम्यगदुह्वाणेप	५. ७०. २
ता वामद्य नावपरं	१. १८४. १
ता वामद्य हवामहे	८. २६. ३
ता वामियानोऽवसे	५. ६५. ३
ता वामेपे रथानामिन्द्राग्नी	५. ८६. ४
ता वामेपे रथानामुर्वी	५. ६६. ३

ता विग्रं धैये जटं	६. ६७. ७
ताविदा चिदहानां	८. २२. १३
ताविदुःशंसं मन्यं	७. ९४. १२
ताविदोषा ता उपमि	८. २२. १४
ता विद्रांसा हवामहं	१. १२०. ३
ता वृधन्तावनु धृन्	५. ८६. ५
ता सम्राजा वृतासुनी	२. ४१. ६
ता सानसी शवसाना	७. ९३. २
ता सुजिह्वा उप ह्ये	१. १३. ८
ता सुदेवाय दाशुप	८. ५. ६
ता ह त्यद्वर्तिर्यदग्रध	६. ६२. ३
ता हि क्षत्रं धारयेये	६. ६७. ६
ता हि क्षत्रमविह्वतं	५. ६६. २
ता हि देवानामसुरा	७. ६५. २
ता हि मध्यं भगणामिन्द्रा	८. ४०. ३
ता हि शश्वन्त ईळत	७. ९४. ५
ता हि श्रेष्ठवर्चसा	५. ६५. २
ता हि श्रेष्ठा देवताता	६. ६८. २
ता हुवे ययोरिदं पमे	६. ६०. ४
तिग्मं चिदेम महि वपों	६. ३. ४
तिग्मजम्भाय तरुणाय	८. १९. २२
तिग्ममायुधं मरुतामनीकं	८. ९६. ९
तिग्ममेको विभतिं	८. २९. ३
तिग्मा यदन्तरशानिः	४. १६. १७
तिग्मायुधौ तिग्महेती	६. ७४. ४
तिरः पुरु चिदाश्वना	३. ५८. ५
तिरश्चीनो विततो	१०. १२९. ५
तिष्ठा सु कं मयंवव	३. ५३. २
तिष्ठा हरी रथ आ	३. ३५. १
तिश्वः क्षपस्त्रिहाति	१. ११६. ४
तिश्वो देवीर्बहिर्दिदं	१०. ७०. ८
तिश्वो दष्ट्राय निरुक्ती	१०. ११४. २
तिश्वो धावः सवितुर्द्रा	१. ३५. ६
तिश्वो धावो निहिता	७. ८७. ५
तिश्वो भूमीर्धारयन्	२. २७. ८
तिश्वो मातृस्त्रीन्पितृन्	१. १६४. १०
तिश्वो यदग्रे गग्द	१. ७२. ३
तिश्वो यद्वहस्य समिश्रः	३. २. ९
तिश्वो वाचः प्र वद	७. १०१. १
तिश्वो वाच ईरयति	९. ९७. ३४

तिश्वो वाच उदीरते	९. ३३. ४
तीक्ष्णेनाग्ने चक्षुषा रक्ष	१०. ८७. ९
तीक्ष्ण्याभिवयसो अस्म्य	१०. १६०. १
तीव्राः० गहि सुनासो	८. ८२. २
तीव्राः० गह्याशीर्विन्तः	१. २३. १
तीव्रान्वोषान्कृण्वते	६. ७५. ७
तीव्रो वो मधुमाँ अयं	२. ४१. १४
तुग्रो ह भुज्युमश्विनोदमेधे	१. ११६. ३
तुचे तनाय तत्सु नो	८. १८. १८
तुजे नस्तने पर्वताः	५. ४१. ९
तुजेतुजे य उत्तरे	१. ७. ७
तुभ्यं गावो घृतं पयो	९. ३१. ५
तुभ्यं घेत्ते जना इमे	८. ४३. २९
तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम	८. ४३. १८
तुभ्यं दक्ष कविक्रतो	३. १४. ७
तुभ्यं पयो यत्पितरा	१. १२१. ५
तुभ्यं ब्रह्माणि गिर	३. ५१. ६
तुभ्यं भरन्ति क्षितयो	५. १. १०
तुभ्यं वाता अभिप्रिय	९. ३१. ३
तुभ्यं शुक्रासः शुचय	१. १३४. ५
तुभ्यं श्रोतन्त्यग्निगो	३. २१. ४
तुभ्यं सुतास्तुभ्यमु	१०. १६०. २
तुभ्यं सोमाः सुता इमे	८. ९३. २५
तुभ्यं स्तोका घृतश्रुतो	३. २१. ३
तुभ्यं हिन्वानो वसिष्ठ	२. ३६. १
तुभ्यमग्रे पर्यवहन	१०. ८५. ३८
तुभ्यमुपासः शुचयः	१. १३४. ४
तुभ्यायं सोमः परिपूतो	१. १३५. २
तुभ्यायमद्रिभिः सुतो	८. ८२. ५
तुभ्येदमग्रे मधुमत्तमं	५. ११. ५
तुभ्येदिन्द्र परि पिच्यते	१०. १६७. १
तुभ्येदिन्द्र मरुत्वने	८. ७६. ८
तुभ्येदिन्द्र स्व ओक्थे	३. ४२. ८
तुभ्येदिमा सवना शूर	७. २२. ७
तुभ्येदेने बहुला अद्रिदुग्धा	१. ५४. ९
तुभ्येदेते मरुतः सुशेवा	५. ३०. ६
तुभ्येमा भुवना कवे	९. ६२. २७
तुरण्यवोऽङ्गिरसो	७. ५२. ३
तुरण्यवो मधुमत्तं	८. ५१. १०
तुरीयं नाम यज्ञियं	८. ८०. ९

तुविशं ते सुकृतं मृमयं	८. ७७. ११
तुविग्रीवो वपोदगः	८. १७. ८
तुविग्रीवो वृषभो	५. २. १२
तुविशुम्भ तुविकृतो	८. ६८. २
तुतुज्ञानो महेमते	८. १३. ११
तुर्वन्नोजीयान्तवसस्तवीयान्	६. २०. ३
तृणस्कन्दस्य नु विशः	१. १७२. ३
तृतीये धानाः सवने	३. ५२. ६
तृदिला अतृदिलासो	१०. ९४. ११
तृषु यदन्ना तृषुणा	४. ७. ११
तृष्टमेतत्कटुकमेत	१०. ८५. ३४
तृष्टमया प्रथमं यातवे	१०. ७५. ६
ते अज्येष्टा अकनिष्ठास	५. ५०. ६
ते अद्रयो दशयश्वास	१०. ९४. ८
ते अस्मभ्यं शर्म	१. ९०. ३
ते अस्य सन्तु कृतवो	९. ७०. ३
ते आचरन्ती समनेव	६. ७५. ४
ते क्षोणीभिररुणेभि	२. ३४. १३
ते गन्धता मनसा	४. १. १५
ते वा राजानो अमृतम्य	१०. ९३. ४
ते वेदग्ने स्वाध्यो ये	८. १९. १७
ते वेदग्ने स्वाध्योऽहा	८. ४३. ३०
ते चिद्धि पूर्वीरभि	७. ४८. ३
ते जज्ञिरे दिव क्रष्वास	१. ६४. २
ते जानत स्वमोक्यं	८. ७२. १४
तेजिष्ठया तपनी रक्षसम्नप	२. २३. १४
तेजिष्ठ्या यस्यारतिवेनेराट्	६. १२. ३
ते ते अग्ने त्वोता इषयन्तो	६. १६. २७
ते ते देव नेतर्ये चेमां	५. ५०. २
ते ते देवाय दाशतः	७. १७. ४
ते त्वा मदा अमदन्	१. ५३. ६
ते त्वा मदा इन्द्र मादयन्तु	७. २३. ५
ते त्वा मदा बृहदिन्द्र	६. १७. ४
ते दशग्वाः प्रथमा	२. ३४. १२
ते नः पूर्वास उपरास	९. ७७. ३
ते नः सन्तु युजः सदा	८. ८३. २
ते नः सहस्त्रिणं रयि	९. १३. ५
ते न आम्नो वृकाणा	८. ६७. १४
ते न इन्द्रः पृथिवी	६. ५१. ११
तेन नासत्या गतं	१. ४७. ९

तेन नोः परावन्धिद्रा	८. ५. ३०
तेन नोः पथे तोकाय	८. ५. २०
तेन सत्येन जागृन्मधि	१. २१. ६
तेन स्तोतृभ्य आ भर	८. ७७. ८
ते नस्त्राध्वं तेऽवत	८. ३०. ३
ते नूनं नोऽयमूनये	१०. १२६. ३
ते नो अर्वन्नो हवनश्रुतो	१०. ६४. ६
ते नो गृणाने महिर्ना	१. १६०. ५
ते नो गोपा अपाच्यास्त	८. २८. ३
ते नो नावमुष्यन्त	८. २५. ११
ते नो भद्रेण शर्मणा	८. १८. १७
ते नो मित्रो वरुणो	५. ४१. २
ते नो रत्नानि धत्तन	१. २०. ७
ते नो रायो धुमतो	६. ५०. ११
ते नो रुद्रः सरस्वती	६. ५०. १२
ते नो वसूनि काम्या	५. ६१. १६
ते नो वृष्टि दिवस्पारि	९. ६५. २४
ते प्रन्नासो व्युष्टिषु	९. ९८. ११
तेभ्यो गोधा अययं	१०. २८. ११
तेभ्यो धुमं बृहद्यश	५. ७०. ७
ते म आहृत्य आययुरूप	५. ५३. ३
ते मन्वन प्रथमं नाम	४. १. १६
ते ममृजन् दहवांसो	४. १. १४
ते मायिनो ममिरे	१. १५९. ४
ते राया ते सुवीर्यैः	४. ८. ६
तेऽरुणेभिर्वरमा पिण्डैः	१. ८८. २
ते रुद्रासः सुमत्वा अग्रयो	५. ८७. ७
तेऽवदन्प्रथमा ब्रह्म	१०. १०९. १
तेऽवर्धन्त स्वतवसो	१. ८५. ७
तेऽविन्द्रन्मनसा दीध्याना	१०. १८१. ३
ते विश्वा दाशुषे वसु	९. ६४. ६
ते वो हृदे मनसे सन्तु	४. ३७. २
तेषां हि चित्रमुक्थ्यं	८. ६७. ३
तेषां हि मद्वा महना	१०. ६५. ३
ते सत्येन मनसा गोपति	१०. ६७. ८
ते सत्येन मनसा दीध्यानाः	७. ९०. ५
ते सीषपन्त जोषमा	७. ४३. ४
ते सुतासो मदित्तमाः	९. ६७. १८
ते सूनवः स्वपसः मुदंससो	१. १५९. ३
ते सोमादो हरी इन्द्रस्य	१०. ९४. ९

ते स्पन्द्रासो नोक्षणो	५. ५२. ३	त्रयः पवयो मधुवाहने	१. ३४. २
ते स्याम देव वरुण	७. ६६. ९	त्रय इन्द्रस्य सोमाः	८. २. ७
ते स्याम ये अग्नये	४. ८. ५	त्राना नो बोधि दृशान	४. १७. १७
ते हि द्यावापृथिवी भूरि	१०. ९२. ११	त्रानारं त्वा तनूनां	२. २३. ८
ते हि द्यावापृथिवी मानरा	१०. ६४. १४	त्रानागमिन्द्रमविनागमिन्द्रं	६. ४७. ११
ते हि द्यावापृथिवी विश्व	१. १६०. १	त्रानारो देवा अधि	८. ४८. १४
ते हिविं अरुणं जेन्यं	८. १०१. ६	त्रायन्तामिह देवास्त्रायनां	१०. १३७. ५
ते हि पुत्रासो अदिते	८. १८. ५	त्रिशच्छतं वमिण	६. २७. ६
ते हि प्रजाया अभरन्त	१०. ९२. १०	त्रिशद्धाम वि राजति	१०. १८९. ३
ते हि यज्ञेषु यज्ञियास ऊमाः	७. ३९. ४	त्रिः पष्टिम्बा मरुनो	८. ९६. ८
ते हि यज्ञेषु यज्ञियास ऊमा	१०. ७७. ८	त्रिः सम मयूर्यः सम	१. १९१. १४
ते हि वस्यो वसवानास्ते	१. ९०. २	त्रिः सम यदुह्यानि	१. ७२. ६
ते हि श्रष्टवचसस्त	६. ५१. १०	त्रिः सम विष्णुलिङ्गका	१. १९१. १२
ते हि ष्मा वनुषो नरो	८. २५. १५	त्रिः सम सन्ना नद्यो	१०. ६४. ८
ते हि सत्या क्रतस्पृश	५. ६७. ४	त्रिः सम माहः श्रथयो	१०. ९५. ५
ते हि स्थिरस्य शवसः	५. ५२. २	त्रिकद्रुकभिः पनति	१०. १४. १६
तोक् हिते तनय उर्वरासु	४. ४१. ६	त्रिकद्रुकपुः गिरः	८. ९२. २१
तोशा वृत्रहणा ह्वे	३. १२. ४	त्रिकद्रुकपुः गिरः सदावृत्रस	८. १३. १८
तोशासा मथ्यावाना	८. ३८. २	त्रिकद्रुकपु महिपो	२. २२. १
त्यं चित्पवेनं गिगि	८. ६४. ५	त्रिनः कृपेऽवहितो	१. १०५. १७
त्यं चिदत्रिमृतनुर	१०. १४३. १	त्रिधा हितं पणिभि	४. ५८. ४
त्यं चिद्वर्ण मनुषं	५. ३२. ८	त्रिपञ्चाशः क्रीडति	१०. ३४. ८
त्यं चिदश्वं न वाजिन	१०. १४३. २	त्रिपात्रस्यो वृषभो	३. ५६. ३
त्यं चिदभ्य क्रतुभि	५. ३२. ५	त्रिपाद्वर्धे उर्देन्पुरुषः	१०. ९०. ४
त्यं चिदिन्धा कन्पयं	५. ३०. ६	त्रिभिः पवित्रैः पुषोद्वयकं	३. २६. ८
त्यं चिदपां स्वधया	५. ३२. ४	त्रिभिर्ष्टं देव सवित	९. ६७. २६
त्यं चिद्धा दीर्घ पृथु	१. ३७. ११	त्रिमृशानं समगश्मि	१. १४६. १
त्यं नु मारुतं गणं	८. ९४. १२	त्रिगन्तृक्षं सविता	४. ५३. ५
त्यं सु मेपं महया	१. ५२. १	त्रिगश्विना सित्युभिः	१. ३४. ८
त्यमु वः सत्रामाहं	८. ९२. ७	त्रिगम्मे सम धनवो	९. ७०. १
त्यमु वो अप्रहणं	६. ४४. ४	त्रिगस्य ना परमा	४. १. ७
त्यमु पु वाजिनं	१०. १४८. १	त्रिग दिवः सविनवयोणि	३. ५६. ६
त्यस्य चिन्महतो	५. ३२. ७	त्रिग दिवः सविता	३. ५६. ७
त्यान्नु अत्रियां अव	८. ६७. १	त्रिरुत्तमा दृणशा रोचनानि	३. ५६. ८
त्यान्नु पूनदशमो	८. ९४. १०	त्रिदेवः पृथिवीमप	७. १००. ३
त्यान्नु ये वि रोदर्मा	८. ९४. ११	त्रिनो अश्विना दिव्यानि	१. ३४. ६
त्या न्वश्विना ह्वे	८. १०. ३	त्रिनो अश्विना यजता	१. ३४. ७
त्रयः कृण्वन्ति भुवनेषु	७. ३३. ७	त्रिनो रयि वहनमश्विना	१. ३४. ५
त्रयः केशिन क्रतुया	१. १६४. ४४	त्रियांनुशानः प्रसिति	१०. ८७. ११
त्रयः कोशासः श्वानन्ति	८. २. ८	त्रिर्वानियां त्रिनुव्रते	१. ३४. ४

त्रिवन्धुरेण त्रिवृता रथेन	१. ११८. २
त्रिवन्धुरेण त्रिवृता रथेना	८. ८५. ८
त्रिवन्धुरेण त्रिवृता सुपेशसा	१. ४७. २
त्रिविष्टिधातु प्रतिमान	१. १०२. ८
त्रिश्चिदक्तोः प्र चिकितु	७. ११. ३
त्रिश्चिन्नो अद्या भवतं	१. ३४. १
त्रिषधस्या समधातुः	६. ६१. १२
त्रिषधस्ये बर्हिषि	१. ४७. ४
त्रीणि जाना परि	१. ९५. ३
त्रीणि त आहुर्दिवि	१. १६३. ४
त्रीणि त्रितस्य धारया	९. १०२. ३
त्रीणि पदान्यश्विनोराविः	८. ८. २३
त्रीणि पदा वि चक्रम	१. २२. १८
त्रीणि राजाना विदथे	३. ३८. ६
त्रीणि शाना त्री सहस्राण्यग्नि	३. ९. ९
	१०. ५२. ६
त्रीणि शतान्यवेतां सहस्रा	८. ६. ४७
त्रीणि सरांसि पृथग्यो	८. ७. १०
त्रीण्यायूषि तव जातवेद	३. १७. ३
त्रीण्येक उरुगायो वि	८. २९. ४
त्री यच्छता महिषाणा	५. २९. ८
त्री रोचना दिव्या धाग्यन्त	२. २७. ९
त्री रोचना वरुण त्रौन्त	५. ६९. १
त्री पधस्या सिन्धवस्त्रिः	३. ५६. ५
त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धि	७. ५९. १२
त्र्यर्यमा मनुषो देवताता	५. २९. १
त्र्युदायं देवहितं यथा	४. ३७. ३
त्वं कर्त्तुमुत पर्णयं	१. ५३. ८
त्वं कविं चोदयोऽकस्मानो	६. २६. ३
त्वं कुत्सें शुण्हन्त्ये	१. ५१. ६
त्वं कुत्सेनाभि शुष्मामिन्द्रा	६. ३१. ३
त्वं गोत्रमङ्गिरोभ्यो	१. ५१. ३
त्वं च सोम नो वशो	१. ९१. ६
त्वं चित्ती तव दक्षैर्दिवि	८. ७९. ४
त्वं चित्रः शम्भ्या अग्ने	४. ३. ४
त्वं जघन्य नमुचि	१०. ७३. ७
त्वं जामिर्जानामग्ने	१. ७५. ४
त्वं जिगेथ न धना	१. १०२. १०
त्वं तं देव त्रिहया	६. १६. ३२
त्वं तं ब्रह्मणस्पतं	१. १८. ५

त्वं तदुक्त्यमिन्द्र बर्हणा	६. २६. ५
त्वं तमग्ने अमृतत्व	१. ३१. ७
त्वं तमिन्द्र पवतेन न	१. ५५. ३
त्वं तमिन्द्र पवतेन महामुरुं	१. ५७. ६
त्वं तमिन्द्र मर्त्ये	५. ३५. ५
त्वं तमिन्द्र वावृधानो	१. १३१. ७
त्वं तस्य द्वयाविनो	१. ४२. ४
त्वं तां अग्न उभयान्वि	१. १८९. ७
त्वं तां इन्द्रोभयां	६. ३३. ३
त्वं तान्त्सं च प्रति	२. १. १५
त्वं तान्त्रहृते चोदयो	१०. २२. १०
त्वं तू न इन्द्र तं रयिं	१. १६९. ४
त्वं त्यन्त्यणीनां विदो	९. १११. २
त्वं त्यमिन्द्रो ग्यमिन्द्र	१०. १७१. १
त्वं न्यमिन्द्र मर्त्ये	१०. १७१. ३
त्वं न्यमिन्द्र सूर्यं पश्वा	१०. १७१. ४
त्वं न्यां न इन्द्र देव	१. ६३. ८
त्वं न्या चिदच्युताग्ने	६. २. ९
त्वं न्या चिद्रातस्याभ्रागा	१०. २२. ५
त्वं न्यभिगा गहि	१. ३०. २२
त्वंत्वमहर्था उपस्तुतः	१०. २६. ५
त्वं दाता प्रथमो गध्रमा	८. ९०. २
त्वं दिवो धरुणं ध्रिप	१. ५६. ६
त्वं दिवो बृहन्तः सानु	१. ५४. ४
त्वं दूतः प्रथमो वरेण्यः	१०. १२२. ५
त्वं दूतस्त्वमृ नः परम्पा	२. ९. २
त्वं दूतो अमर्त्य आ	६. १६. ६
त्वं देवि मग्न्वन्ववा	६. ६१. ६
त्वं द्यां च महिषत	९. १००. ९
त्वं धियं मनोयुजं	९. १००. ३
त्वं धुनिमिन्द्र धुनिमती	१. १७४. २
	६. २०. १२
त्वं धृष्णो धृपता वीतहन्त्रं	७. १९. ३
त्वं नः पश्वाद्भगदुत्तगत	८. ६१. १६
त्वं नः पाह्यहम्नो जातवेदो	६. १६. ३०
त्वं नः पाह्यहम्नो वीषा	७. १५. १५
त्वं नः सोम विश्वतो गोपा	१०. २५. ७
त्वं नः सोम विश्वतो रक्षा	१. ९१. ८
त्वं नः सोम विश्वतो वयोधा	८. ४८. १५
त्वं नः सोम सुक्रतु	१०. २५. ८

त्वं न इन्द्र क्रतयुस्त्वा	८. ७०. १०
त्वं न इन्द्र त्वाभिस्त्वी	२. २०. २
त्वं न इन्द्र राया तरुणसोऽग्रं	१. १२०. १०
त्वं न इन्द्र राया परीणसा	१. १२०. ९
त्वं न इन्द्र वाजयुस्त्वं	७. ३१. ३
त्वं न इन्द्र शूर शूरैस्त	१०. २२. ९
त्वं न इन्द्रा भरं ओजो	८. ९८. १०
त्वं न इन्द्रासां हस्ते	८. ७०. १२
त्वं नश्चिन्त ऊत्या वसो	६. ४८. ९
त्वं नृचक्षा अस्मि सोम	९. ८६. ३८
त्वं नृचक्षा वृषभातु	३. १५. ३
त्वं नृमित्रमृगो देवर्वातो	७. १०. ४
त्वं नो अग्न आयुषु	८. ३०. १०
त्वं नो अग्न एषां गयं	५. १०. ३
त्वं नो अग्न अग्निभिर्व्रता	१०. १४१. ६
त्वं नो अग्न अङ्गिरः	५. १०. ७
त्वं नो अग्न अद्भुत	५. १०. २
त्वं नो अग्न अधरा	१०. ८७. २०
त्वं नो अग्न तव देव	१. ३१. १२
त्वं नो अग्न पित्रोरुपस्य	१. ३१. ९
त्वं नो अग्न महोभिः	८. ७१. १
त्वं नो अग्न वरुणस्य	४. १. ४
त्वं नो अग्न सनये	१. ३१. ८
त्वं नो अस्मि भारताग्रे	२. ७. ५
त्वं नो अस्या अमनेस्त	८. ६६. १४
त्वं नो अस्या इन्द्र	१. १२१. १४
त्वं ना अस्या उपसो	३. १५. २
त्वं नो गोपाः पथिक्नुद्	२. २३. ६
त्वं नो वायवेपामपूव्यः	१. १३४. ६
त्वं नो वृत्रहन्तमेन्द्र	१०. २५. ९
त्वं पवित्रे रजसो	९. ८६. ३०
त्वं पाहीन्द्र सहोयसो	१. १७१. ६
त्वं पिपुं मृगयं शृगुवांस	४. १६. १३
त्वं पुं चरिण्वं वयैः	८. ५१. २८
त्वं पुं इन्द्र चिकिदेना	८. ९७. १४
त्वं पुरुषदा भग स्वऋया	१०. ११३. १०
त्वं परु सहस्राणि	८. ६१. ८
त्वं सगो न आ हि	६. १३. २
त्वं भुवः प्रतिमानं	१. ५२. १३
त्वं स्यस्य दोधनः	१०. १७१. २

त्वं महो इन्द्र तुभ्यं	४. १७. १
त्वं महो इन्द्र यो ह	१. ६३. १
त्वं महीमवनि विश्वयेतां	४. १९. ६
त्वं मानिभ्य इन्द्र विश्वजन्या	१. १६९. ८
त्वं मायाभिरनवद्य	१०. १४७. २
त्वं मायाभिर्गप मायिनो	१. ५१. ५
त्वं यविष्ठ दाशुषो	८. ८४. ३
त्वं रथं प्र भरो योध	६. २६. ४
त्वं रयि पुरुवीरमग्रे	८. ७१. ६
त्वं राजेन्द्र ये च देवा	१. १७४. १
त्वं राजेव सुव्रतो गिरः	९. २०. ५
त्वं वरुण उत मित्रो	७. १२. ३
त्वं वगो सुपास्पेऽग्रे	८. २३. २८
त्वं वर्मासि सप्रथः	७. ३१. ६
त्वं वलस्य गोमतो	१. ११. ५
त्वं विश्व प्रदिवः सीद	६. ५. ३
त्वं विप्रस्त्वं कविर्मयु	९. १८. २
त्वं विश्वस्य जगत्तश्चक्षु	१०. १०२. १२
त्वं विश्वस्य धनदा	७. ३२. १७
त्वं विश्वस्य मेधिर	१. २५. २०
त्वं विश्वा दधिपे	१०. ५४. ५
त्वं विश्वेषां वरुणासि	२. २७. १०
त्वं विष्णा मुमति विश्व	७. १००. २
त्वं वृथा नद्य इन्द्र	१. १३०. ५
त्वं वृथ इन्द्र पूव्यो	६. २०. ११
त्वं वृषा जनानां महिष्ठ	८. १५. १०
त्वं शतान्यव शम्बरस्य	६. ३१. ४
त्वं शर्थाय महिना	१०. १४७. ५
त्वं श्रद्धाभिर्मन्दसानः	६. २६. ६
त्वं सत्य इन्द्र धृष्णुर्गान्	१. ६३. ३
त्वं सद्यो अपिबो जान	३. ३२. १०
त्वं समुद्रिद्या अपोऽग्नियो	९. ६२. २६
त्वं समुद्रो अस्मि विश्वविन्	९. ८६. २९
त्वं मिन्वृग्वासृजो	१०. १३३. २
त्वं सुतस्य पीतये	१. ५. ६
त्वं सुतो नृमादो	९. ६७. २
त्वं सुवापो अग्निभिः	९. ६७. ३
त्वं सूक्तस्य इहीहि	७. ५५. ४
त्वं सृगो हग्नो रामयो	१. १२१. १३
त्वं सूर्ये न आ भज	९. ४. ५

त्वं सोम क्रतुभिः	१. ९१. ७
त्वं सोम तनूकृद्भयो	८. ७९. ३
त्वं सोम नृमादनः	९. २४. ४
त्वं सोम पणिभ्य आ	९. २२. ७
त्वं सोम पवमानो	९. ५९. ३
त्वं सोम पितृभिः	८. ४८. १३
त्वं सोम प्र चिकितो	१. ९१. १
त्वं सोम मह भगं	१. ९१. ७
त्वं सोम विपश्चिन्तं तना	९. १६. ८
त्वं सोम विपश्चिन्तं पुनानो	९. ६४. २५
त्वं सोम मूर एष्योऽकस्य	९. ६६. १८
त्वं सोमासि धारयुर्मन्द्र	९. ६७. १
त्वं सोमासि सत्यनिस्त्वं	१. ९१. ५
त्वं ह त्यत्सप्तभ्यो	८. ९६. १६
त्वं ह त्यदप्रतिमानमोजो	८. ९६. १७
त्वं ह त्यदिन्द्र कुन्सभावः	७. १९. २
त्वं ह त्यदिन्द्र चोदीः	१. ६३. ४
त्वं ह त्यदिन्द्र सप्त	१. ६३. ७
त्वं ह त्यदिन्द्राग्निपण्यत	१. ६३. ५
त्वं ह त्यदृणया इन्द्र	१०. ८९. ८
त्वं ह त्यदृषभ चर्षणीनां	८. ९६. १८
त्वं ह नु त्यदृषमायो	६. १८. ३
त्वं ह यद्यविश्व	८. ७५. ३
त्वं हि क्षैतवद्यशोऽग्रे	६. २. १
त्वं हि नः पिता वसो	८. ९८. ११
त्वं हि नस्तन्वः सोम	८. ४८. ९
त्वं हि मन्यो अभिभू	१०. ८३. ४
त्वं हि मानुषे जनेऽग्रे	५. २१. २
त्वं हि राक्षस्यते राक्षसो	८. ६१. १४
त्वं हि विश्वतोमुख	१. ९७. ६
त्वं हि वृत्रहन्त्रेपां	८. ९३. ३३
त्वं हि शश्वतीनामिन्द्र	८. ९८. ६
त्वं हि शूरः सनिता	१. १७५. ३
त्वं हि भ्मा व्यावयन	३. ३०. ४
त्वं हि सत्यो मधवन	८. ९०. ४
त्वं हि सुप्रतूरसि	८. २३. २९
त्वं हि सोम वर्धयन्	९. ५१. ४
त्वं हि स्तोमवर्धन	८. १४. ११
त्वं होता मनुर्हितोऽग्रे	१. १४. ११
त्वं होता मनुर्हितो वद्विरासा	६. १६. ९

त्वं होता मन्द्रतमो	६. ११. २
त्वं ह्यग्रे अग्निना विप्रो	८. ४३. १४
त्वं ह्यग्रे दिव्यस्य राजसि	१. १४४. ६
त्वं ह्यग्रे प्रथमो मनो	६. १. १
त्वं ह्यङ्ग देव्या पवमान	९. १०८. ३
त्वं ह्येक इगिष इन्द्र	४. ३२. ७
त्वं ह्येहि चरवे विदा	८. ६१. ७
त्वदग्रे काव्या त्वन्मनीषा	४. ११. ३
त्वद्वि पुत्र सहसो वि	३. १४. ६
त्वद्विया विग आयन	७. ५. ३
त्वद्विन्द्र पार्थिवानि	६. ३१. २
त्वद्विन्द्राजी वाज्रभगो	४. ११. ४
त्वद्विन्द्राजी वाज्रभगो	६. ७. ३
त्वद्विन्द्राजी वाज्रभगो	६. १३. १
त्वमग्रे इन्द्रो वृषभः	२. १. ३
त्वमग्रे इन्द्रो वाज्रभगो	१०. १५. १२
त्वमग्रे उरुशसाय	१. ३१. १४
त्वमग्रे क्रमुर्गोक	२. १. १०
त्वमग्रे अदितिर्वेव	२. १. ११
त्वमग्रे गृहपतिस्त्वं	७. १६. ५
त्वमग्रे त्वष्टा विश्वतो	२. १. ५
त्वमग्रे शुभिसन्वमाशु	२. १. १
त्वमग्रे द्रविणोदा	२. १. ७
त्वमग्रे पुरुषो विगोविगो	५. ८. ५
त्वमग्रे प्रथमो अङ्गिरस्मन्	१. ३१. २
त्वमग्रे प्रथमो अङ्गिरा	१. ३१. १
त्वमग्रे प्रथमो मातृगिश्चन	१. ३१. ३
त्वमग्रे प्रमतिस्त्वं पितामि	१. ३१. १०
त्वमग्रे प्रयतदक्षिणं	१. ३१. १५
त्वमग्रे वृहद्वयो द्यामि	८. १०२. १
त्वमग्रे मनवे द्यामवागयः	१. ३१. ४
त्वमग्रे यजानां होतः	६. १६. १
त्वमग्रे यज्येवे पायुगन्तवो	१. ३१. १३
त्वमग्रे राजा वरुणो	२. १. ४
त्वमग्रे रुद्रो अमुरो	२. १. ६
त्वमग्रे वनुष्यतो नि	६. १५. १२
	७. ४. ९
त्वमग्रे वरुणो जायसे	५. ३. १
त्वमग्रे वसुगिह रुद्रां	१. ४५. १
त्वमग्रे वायते सुप्रणीतिः	४. २. १३

त्वमग्ने वीरवद्यशो	७. १५. १२
त्वमग्ने वृजिनवर्तनि	१. ३१. ६
त्वमग्ने वृषभः पुष्टिवर्धन	१. ३१. ५
त्वमग्ने व्रतपा असि	८. ११. १
त्वमग्ने शगमानाद्य	१. १४१. १०
त्वमग्ने शोचिपा शोशुचान	७. १३. २
त्वमग्ने सप्रथा असि	५. १३. ४
त्वमग्ने सहसा सहन्तमः	१. १२७. ९
त्वमग्ने मुभृन् उत्तमं	२. १. १२
त्वमग्ने मुहवो रणव	७. १. २१
त्वमङ्ग जगितारं यविष्ठ	५. ३. ११
त्वमङ्ग प्र शंसिपो	१. ८४. १९
त्वमय प्रथमं जायमानो	४. १७. ७
त्वमध्वयुक्त होतासि	१. ९४. ६
त्वमपात्मपिधानावृणोर्गा	१. ५१. ४
त्वमपो यद्वे तुवेगाया	५. ३१. ८
त्वमपो यद्ध वृत्रं	३. ३२. ६
त्वमपो वि दुरो विपृची	६. ३०. ५
त्वमयमा भवसि यत्कनीनां	५. ३. २
त्वमसि प्रशम्यो विदयेयु	८. ११. २
त्वमस्माकमिन्द्र विश्वय	१. १७४. १०
त्वमस्य पारे रत्नसो	१. ५२. १२
त्वमायसं प्रति वनेयो	१. १२१. ९
त्वमाविथ नये तुवेगं	१. ५४. ६
त्वमाविथ सुश्रवसं	१. ५३. १०
त्वमित्सप्रथा अस्यग्ने	८. ६०. ५
त्वमिन्द्रो परि स्रव	९. ६२. ९
त्वमिन्द्र नर्यो यां अवो	१. १२१. १२
त्वमिन्द्र प्रतृत्तिर्गभि	८. ९९. ५
त्वमिन्द्र बलादग्नि	१०. १५३. २
त्वमिन्द्र यशा अस्युजीपी	८. ९०. ५
त्वमिन्द्र सजोपसमकं	१०. १५३. ४
त्वमिन्द्र सविनवा अपस्कः	७. २१. ३
त्वमिन्द्र स्वयशा क्रमुक्षा	७. ३७. ४
त्वमिन्द्राभिभूरसि त्वं	८. ९८. २
त्वमिन्द्राभिभूरसि विश्वा	१०. १५३. ५
त्वमिन्द्राय विष्णवे	९. ५६. ४
त्वमिन्द्रासि वृत्रहा	१०. १५३. ३
त्वमिमा ओषधीः सोम	१. ९१. २२
त्वमिमा वार्यो पुरु	६. १६. ५

त्वमीशिषे वसुपते	१. १७०. ५
त्वमीशिषे सुतानामिन्द्र	८. ६४. ३
त्वमुत्तमाभ्योपप्रे नव	१०. ९७. २३
त्वमुत्सां क्रतुभिर्बद्धधानां	५. ३२. २
त्वमेकस्य वृत्रहन्नविता	६. ४५. ५
त्वमेतदधायः कृष्णामु	८. ९३. १३
त्वमेताञ्जनराज्ञो द्विर्दशा	१. ५३. ९
त्वमेतानि पप्रिषे वि	१०. ७३. ८
त्वमेताव्रुदतो जभन	१. ३३. ७
त्वया मन्यो सरथ	१०. ८४. १
त्वया यथा गुत्समदासो	२. ४. ९
त्वया वयं पवमानेन	९. ९७. ५८
त्वया वयं मघवन्निन्द्र	१. १७८. ५
त्वया वयं मघवन्पुत्र्यं	१. १३२. १
त्वया वयं शागन्ने	१०. १२०. ५
त्वया वयं सध्न्यस्त्वोता	४. ४. १४.
त्वया वयं सुवृधा	२. २३. ९
त्वया वयमुत्तमं धीमहे	२. २३. १०
त्वया वीरेण वीरवो	९. ३५. ३
त्वया ह० चोर्दिष्टेन	८. १०२. ३
त्वया ह० प्रति	८. २१. ११
त्वया हितमप्यमप्सु	२. ३८. ७
त्वया हि नः पितरः	९. ९६. ११
त्वया ह्यग्ने वरुणो	१. १४१. ९
त्वयेदिन्द्र युजा वयं	८. ९२. ३२
त्वष्टा दुहित्रे वहतुं	१०. १७. १
त्वष्टा भाया वेदपसा	१०. ५३. ९
त्वष्टा यद्वज्रं मुकृतं	१. ८५. ९
त्वष्टारं वायुमृभवो	१०. ६५. १०
त्वष्टारमग्रजां गोपां	९. ५. ९
त्वष्टा रूपाणि हि प्रभुः	१. १८८. ९
त्वष्टुर्जामातरं वयमीशानं	८. २६. २२
त्वां चित्रश्रवस्तम	१. ४५. ६
त्वां जना ममस्येष्विन्द्र	१०. ४२. ४
त्वां दूतमग्ने असृतं	६. १५. ८
त्वां देवेषु प्रथमं	१. १०२. ९
त्वां पूवे ऋपयो गीभि	१०. ९८. ९
त्वां मृत्रन्ति दश योपणः	९. ६८. ७
त्वां यज्ञेभिर्वदथरूप	१०. २४. २
त्वां यज्ञेवीर्यतेऽग्ने	१०. २१. ६

त्वां यज्ञेष्वृत्विजं चारु	१०. २१. ७
त्वां यज्ञेष्वृत्विजमग्ने	३. १०. २
त्वां यज्ञैरवीवृधन्यवमान	९. ४. ९
त्वां रिहन्ति मातरो	९. १००. ७
त्वां वर्धन्ति क्षितयः	६. १. ५
त्वां वाजी हवने	६. २६. २
त्वां विश्वे अमृत	६. ७. ४
त्वां विश्वे सजोपसो	५. २१. ३
त्वां विष्णुर्बृहन्क्षयो	८. १५. ९
त्वां शुष्मिन्पुरुहुत	८. ९८. १२
त्वां सुतस्य पीतये	३. ४२. ९
त्वां सोम पवमानं	९. ८६. २४
त्वां स्तोमा अवीवृधन	१. ५. ८
त्वां ह त्पदिन्द्राणसातो	१. ६३. ६
त्वां हि मन्द्रतममर्कशोकै	६. ४. ७
त्वां हि ष्मा चर्पणयो	६. २. २
त्वां हि सन्यमद्रिवो	८. ४६. २
त्वां हि सुप्सरस्तमं	६. २६. २४
त्वां हीन्द्रावसे विवाचो	६. ३३. २
त्वां ह्यग्ने सदमित्समन्यवो	४. १. १
त्वादत्तेभी रुद्र शंतमभिः	२. ३३. २
त्वामग्न आदित्यास	२. १. १३
त्वामग्न ऋतायवः	५. ८. १
त्वामग्ने अङ्गिरसो	५. ११. ६
त्वामग्ने अतिथिं पूर्यं	५. ८. २
त्वामग्ने दम आ विशपतिं	२. १. ८
त्वामग्ने धर्षासिं विश्वधा	५. ८. ४
त्वामग्ने पितरमिष्टिभि	२. १. ९
त्वामग्ने पुष्करादध्यथवा	६. १६. १३
त्वामग्ने प्रथमं देवयन्तो	४. ११. ५
त्वामग्ने प्रथममायुमायवे	१. ३१. ११
त्वामग्ने प्रदिव आहुतं	५. ८. ७
त्वामग्ने मनीषिणः	३. १०. १
त्वामग्ने मनीषिणस्त्वां	८. ४४. १९
त्वामग्ने मानुषीरीकले	५. ८. ३
त्वामग्ने यजमाना	१०. ४५. ११
त्वामग्ने वसुपतिं	५. ४. १
त्वामग्ने वाजसातमं	५. १३. ५
त्वामग्ने समिधानं	५. ८. ६
त्वामग्ने समिधानो	७. ९. ६

त्वामग्ने स्वाध्यो मर्तासो	६. १६. ७
त्वामग्ने हगितो वावशाना	७. ५. ५
त्वामग्ने हविष्मन्तो	५. ९. १
त्वामच्छा चरामसि	९. १. ५
त्वामस्या न्युपि देव	५. ३. ८
त्वामिच्छवमस्पते	८. ६. २१
त्वामिदत्र वृणते	१०. ९१. ९
त्वामिदस्या उपसो	१०. १२२. ७
त्वामिदा ह्यो नरो	८. ९२. १
त्वामिद्धि त्वायवो नूनो	८. ९२. ३३
त्वामिद्धि महसम्पुत्र	१. ४०. २
त्वामिद्धि हवामहे	६. ४६. १
त्वामिधवयुमेम कामो	८. ७८. ९
त्वामिद्वृत्रहन्तम जनसोऽ उग्रं	५. ३५. ६
त्वामिद्वृत्रहन्तम जनसोऽ हवन्ते	८. ६. ३७
त्वामिद्वृत्रहन्तम मृतावन्तो	८. ९३. ३०
त्वामीकृते अजिरं कृत्याय	७. ११. २
त्वामीकृते अध द्विता	६. १६. ४
त्वामुग्रमवसे चर्षणीमहं	६. ४६. ६
त्वामु जानवेदसं	१०. १५०. ३
त्वामु नै स्वाभुवः	१०. २१. २
त्वा युजा तव तन्मोम	४. २८. १
त्वा युजा नि खिदन्	४. २८. २
त्वायेन्द्र सोमं सुपुमा	१. १०१. ९
त्वावतः पुरुवसो	८. ४६. १
त्वावतो हीन्द्र ऋत्वे	७. २५. ४
त्विपीमन्तो अश्वगम्येव	६. ६६. १०
त्वे अग्न आहवनानि	७. १. १७
त्वे अग्ने विश्वे अमृतासो	२. १. १४
त्वे अग्ने सुमतिं भिक्षमाणा	१. ७३. ७
त्वे अग्ने स्वाहुत प्रियासः	७. १६. ७
त्वे असुर्य वसवो न्युष्वन्	७. ५. ६
त्वे इदग्ने सुभगे यविष्ठय	१. ३६. ६
त्वे इन्द्राप्स्यभूमि विप्रा	२. ११. १२
त्वे क्रतुमपि वृजन्ति	१०. १२०. ३
त्वे धर्माण आसते	१०. २१. ३
त्वे धेनुः सुदुधा जानवेदो	१०. ६९. ८
त्वे पितो महानां देवानां	१. १८७. ६
त्वे राय इन्द्र तोगतमाः	१. १६९. ५
त्वे वसूनि पुवेणीक	६. ५. २

त्वे वसूनि संगता विश्वा
 त्वे विश्वा तविषी सध्यग
 त्वे विश्वा सरस्वति
 त्वेषं गणं तवसं स्वादिहस्तं
 त्वेषं वयं रुद्रं यज्ञसाधं
 त्वेषं रूपं कृणुत उत्तरं
 त्वेषं रूपं कृणुते वर्णो
 त्वेषं शशो न मारुतं
 त्वेषामित्या समरणं
 त्वेषस्ते धूम क्रण्वति
 त्वेषासो अग्नेरमवन्तो
 त्वे सु पुत्र शवसो
 त्वे सोम प्रथमा वृक्त
 त्वे ह यत्पितरश्चिन्न
 त्वोतासस्तवावसा स्याम
 त्वोतासस्त्वा युजाप्सु
 त्वोतासो मधवन्निन्द्र
 त्वोता वाज्यहयोऽभि
 त्वक्षस्य वादिन जन्मनि
 दक्षिणावतामिदिमानि
 दक्षिणावाप्त्यमो हृत
 दक्षिणाश्वं दक्षिणा गां
 दण्डा इवेदो अजनाम
 ददानमिन्न ददभन्त
 ददी रेक्णस्तन्वे ददिवसु
 दधत्तं धनयज्ञस्य
 दधन्वे वा यदीमनु
 दधानो गोमदश्चवत
 दधामि ते मधुनो
 दधामि ते सुतानां
 दधिकां वः प्रथममश्विनो
 दधिक्रामग्निमुषसं
 दधिक्रामु नमसा
 दधिक्रावाणं वृधुधानो
 दधिक्रावा प्रथमो
 दधिक्राव्य इदु नु
 दधिक्राव्य इष ऊर्जो
 दधिक्राव्यो अकारिणं
 दधिष्वा जठरे सुतं
 दधुष्वा भृगवो मानुषेष्वा

८. ७८. ८
 १. ५१. ७
 २. ४१. १७
 ५. ५८. २
 १. ११४. ४
 १. ९५. ८
 ९. ७१. ८
 ६. ४८. १५
 १. १५५. २
 ६. २. ६
 १. ३६. २०
 ८. ९२. १४
 ९. ११०. ७
 ७. १८. १
 ९. ६१. २४
 ८. ६८. ९
 ४. २९. ५
 १. ७४. ८
 १०. ६४. ५
 १. १२५. ६
 १०. १०७. ५
 १०. १०७. ७
 ७. ३३. ६
 १. १४८. २
 ८. ४६. १५
 १. ७१. ३
 २. ५. ३
 ८. ४६. ५
 ८. १००. २
 ८. ३४. ५
 ७. ४४. १
 ३. २०. ५
 ७. ४४. २
 ७. ४४. ३
 ७. ४४. ४
 ४. ४०. १
 ४. ३९. ४
 ४. ३९. ६
 ३. ४०. ५
 १. ५८. ६

दध्यङ् ह मे जनुषं
 दनो विश इन्द्र मृध्रवाचः
 दभ्रे चिद्धि त्वावतः
 दभ्रेभिश्चिच्छगीयांसं
 दमृतसो अपसो ये
 दर्श नु विश्वदर्शनं
 दर्शन्वत्र श्रुतपां
 दविद्युतन्या रुचा
 दश क्षिपः पूर्य
 दश क्षिपो युञ्जते
 दश ते कलशानां
 दश मद्यां पौतकतः
 दश मासाच्छगयानः
 दश रथान्प्रष्टिमनः
 दश राजानः समिना
 दश रात्रीरग्निवेना
 दश इयावा ऋध्रद्रयो
 दशस्यन्ता मनवे पूर्य
 दशस्यन्तो नो मरुतो
 दशस्या नः पुर्वणीक
 दशानामकं कपिलं
 दशावनिभ्यो दशकश्येभ्यो
 दशाश्चान्दश कोशान
 दशोमं त्वपुर्जनयन्त
 दस्मो हि ष्मा वृषणं
 दस्यृज्जिह्वंश्च पुरुहूत
 दस्त्रा युवाकवः सुता
 दस्त्रा हि विश्वमानुषद्
 दाता मे पृथतीनां राजा
 दाहहाणो वज्रमिन्द्रो
 दाधार अममोको न
 दाता मृगो न वारणः
 दानाय मनः सोमपावन
 दानासः पृथुश्रवसः
 दा नो अग्ने धिया गयि
 दा नो अग्ने बृहतो दाः
 दामानं विश्वचर्पणे
 दाशराज्ञे पयिन्नाय
 दागेम कस्य मनसा
 दासपत्नीरहिगोपा

१. १३९. ९
 १. १७४. २
 ८. ४५. ३२
 ४. ३२. ३
 ५. ४२. १२
 १. २५. १८
 १०. २७. ६
 ९. ६४. २८
 ३. २३. ३
 ५. ४३. ४
 ४. ३२. १९
 ८. ५६. २
 ५. ७८. ९
 ६. ४७. २४
 ७. ८३. ७
 १. ११६. २४
 ८. ४६. २३
 ८. २२. ६
 ७. ५६. १७
 ६. ११. ६
 १०. २७. १६
 १०. ९४. ७
 ६. ४७. २३
 १. ९५. २
 १. १२९. ३
 १. १००. १८
 १. ३. ३
 ८. २६. ६
 ८. ६५. १०
 १. १३०. ४
 १. ६६. २
 ८. ३३. ८
 १. ५५. ७
 ८. ४६. २४
 ७. १. ५
 २. २. ७
 ८. २३. २
 ७. ८३. ८
 ८. ८४. ५
 १. ३२. ११

दिदक्षन् उपसो यामन्	३. ३०. १३
दिदक्षेण्यः परि काष्ठामु	१. १४६. ५
दिवः पीयूषं पूज्य	९. ११०. ८
दिवः पीयूषमुत्तमं	९. ५१. २
दिवक्षसो अग्निजिह्वा	१०. ४५. ७
दिवक्षसो धेनवो	३. ७. २
दिवक्षिते बृहन्नो	१. ५९. ५
दिवश्चिदस्य वर्गमा	१. ५५. १
दिवश्चिदा ते रुचयन्त	३. ६. ७
दिवश्चिदा पूज्यो जायमाना	३. ३९. २
दिवश्चिदा वोऽमवत्तरेभ्यो	१०. ७६. ५
दिवश्चिदा बृहन्ने	४. ३०. ९
दिवश्चिदोचनाद्व्या	८. ८. ७
दिवस्कण्वास इन्द्रो	१. ४६. ९
दिवस्पति प्रथमं जज्ञे	१०. ४५. १
दिवस्पृथिव्याः पर्योत	६. ४७. २७
दिवस्पृथिव्या अग्नि	९. ३१. २
दिवस्पृथिव्योऽग्न आ	१०. ३५. २
दिवा चित्तमः कृण्वन्ति	१. ३८. ९
दिवा यान्ति मन्त्रो	१. १६१. १४
दिवि क्षयन्ता रजसः	७. ६४. १
दिवि ते नाभा परमो	९. ७९. ४
दिवि न केतुरग्नि धायि	१०. ९६. ४
दिवि मे अन्यः पक्षो	१०. ११९. ११
दिविस्पृष्टं यज्ञमग्नाक	१०. ३६. ६
दिवि स्वनो यनते	१०. ७५. ३
दिवेदिवे सदृशीग्न्यमर्धं	६. ४७. २१
दिवो धर्ता भुवनस्य	४. ५३. २
दिवो धामभिर्वरेण	७. ६६. १८
दिवो न तुभ्यमन्विन्द्र	६. २०. २
दिवो न यस्य रेतसो	१. १००. ३
दिवो न यस्य विधनो	६. ३. ७
दिवो न सर्गा अममृग्र	९. ७७. ३०
दिवो न सानु पिप्युषी	९. १६. ७
दिवो न सानु स्तनयन	९. ८६. ९
दिवो नाक मयुजिह्वा	९. ८५. १०
दिवो नाभा विचक्षणो	९. १२. ४
दिवो नो वृष्टि मरुतो	५. ८३. ६
दिवो मानं नोत्सदन	८. ६३. २
दिवो यः स्कम्भो धरुणः	९. ७४. २

दिवो रुक्म उरुवक्षा	७. ६३. ४
दिवो वराहमरुपं	१. ११४. ५
दिवो वा सानु स्पृशता	१०. ७०. ५
दिव्यं सुपर्णं वायसं	१. १६४. ५२
दिव्यः सुपर्णोऽव चक्षि	९. ९७. ३३
दिव्यन्यः सदनं चक्र	२. ४०. ४
दिव्या आपो अभि	७. १०३. २
दिशः सूर्यो न मिनाति	३. ३०. १२
दीदिवसंमपूर्यं	३. १३. ५
दीधि ह्यकुशं यथा शक्ति	१०. १३४. ६
दीधेनन्तुबृहदुक्षायमग्निः	१०. ६९. ७
दीधत्तमा मामनेयो	१. १५८. ६
दीधेन्ने अमन्वङ्कुशो	८. १७. १०
दुग्धयो अदिति स्वेयन्तो	७. १८. ८
दुगो अश्वस्य दुग् इन्द्र	१. ५३. २
दुगोक्षोचिः क्रतुने	१. ६६. ३
दुर्गे चित्तः सुगं कृधि	८. ९३. १०
दुर्मन्त्रत्वामृतस्य नाम	१०. १२. ६
दुहन्ति सप्तैकामुप	८. ७२. ७
दुहानः प्रन्मिन्ययः	९. ४२. ४
दुहान ऊर्ध्वदिव्यं	९. १०७. ५
दुहीयन्मित्रधिनये	१. १२०. ९
दूणां सगम्यं तव	६. ४५. २६
दूतं वो विश्वेदसं	४. ८. १
दूतं किल प्रथमा	१०. १११. ८
दुग्धिन पणयो वर्गीय	१०. १०८. ११
दूग्धिदा वसतो अस्य	६. ३८. २
दूग्धादिन्द्रमनयज्ञा सुतेन	७. ३३. २
दूग्धादिह यत्सत्यरुणधु	८. ५. १
दूग्धं तन्नाम गुह्यं पगचै	१०. ५५. १
दृच्छा चिदस्मा अनु	१. १२७. ४
दृच्छा चित्ता वनस्पतान्	५. ८४. ३
दृतेरिव तेऽवृकमस्तु	६. ४८. १८
दृशानो रुक्म उर्विया	१०. ४५. ८
दृशेन्यो यो महिना	१०. ८८. ७
देवंदेवं राधसे	७. ७९. ५
देवंदेवं वोऽवस	८. १२. १९
देवंदेवं वोऽवसे	८. २७. १३
देवं नाः सवितारं	३. ६२. १२
देवं वो अद्य सवितारमयं	५. ४९. १

देवं वो देवयज्यया	५. २१. ४
देव त्वष्टयाद्वा चारुन्व	१०. ७०. ९.
देव बहिर्वर्धमानं	२. ३. ४
देवयन्तो यथा मतिमच्छा	१. ६. ६
देवस्त्वष्टा सविता	३. ५५. १९.
देवस्य वयं सवितुः	६. ७१. २
देवस्य सवितुर्वयं	३. ६२. ११
देवहिनि नृपुपुद्गादशस्य	७. १०३. ९.
देवाः कपोन इयिनो	१०. १६५. १
देवा एतस्यामवदन्त	१०. १०९. ४
देवानां चक्षुः सुभगा	७. ७७. ३
देवानां दूतः पुरुष	३. ५४. १९.
देवानां नु वयं जाना	१०. ७२. १
देवानां पत्नीरुशनी	५. ४६. ७
देवानां भद्रा सुमति	१. ८९. २
देवानां माने प्रथमा	१०. २७. २३
देवानां युगे प्रथमे	१०. ७२. ३
देवानामिदवो महत्तदा	८. ८३. १
देवान्वसिष्ठो अमृतात	१०. ६५. १५
	१०. ६६. १५
देवान्वा यच्चकृमा	१. १८५. ८
देवान्वे बृहच्छवसः	१०. ६६. १
देवाव्यो नः परिपिच्यमानाः	९. ९७. २६
देवाश्चिते अमृता	१०. ६९. ९.
देवाश्चिते असुर्य	२. २३. २
देवाश्चिते असुर्याय	७. २१. ७
देवास आयन्परगुर्विश्रन्	१०. २८. ८
देवासस्त्वा वरुणो मित्रो	१. ३६. ४
देवासो हि ष्मा मनव	८. २७. १४
देवीं वाचमजतयन्त	८. १००. ११
देवीः षडुर्वारु नः	१०. १२८. ५
देवी दिवो दुहितरा	१०. ७०. ६
देवी देवस्य गेदसी	७. २७. ८
देवी देवभिर्यजते	४. ५६. २
देवी यदि तविषी	१. ५६. ४
देवीर्द्वागो वि श्रयध्वं	५. ५. ५
देवेन नो मनसा देव	१. ९१. २३
देवेभिर्देव्यदितेऽग्निष्ट	८. १८. ५
देवेभिर्विपिनो यक्षियंभि	१०. ८८. ३
देवेभ्यः कमहृणीन	१०. १३. ४

देवेभ्यस्त्वा मदाय	९. ८. ५
देवेभ्यस्त्वा वृथा	९. १०९. ११
देवेभ्यो हि प्रथमं	४. ५४. २
देवैर्नो देव्यदितिर्न तन्नो	१. १०६. ७
देवैर्नो देव्यदितिर्न नहि	४. ५५. ७
देवो देवानामसि	१. ९४. १३
देवो देवान्यग्निभृक्कृतन	१०. १२. २
देवो देवाय धाग्येन्द्राय	९. ६. ७
देवो न यः पृथिवी	१. ७३. ३
देवो न यः सविता	१. ७३. २
देवो भगः सविता	५. ४२. ५
देवो वो द्रविणोदाः	७. १६. ११
देवी पूर्तिर्दक्षिणा	१०. १०७. ३
देव्या होताग प्रथमा न्युञ्ज	३. ४. ७
	३. ७. ८
देव्या होताग प्रथमा पुगेहिन	१०. ६६. १३
देव्या होताग प्रथमा विदुष्ट	२. ३. ७
देव्या होताग प्रथमा सुवाचा	१०. ११०. ७
दोहेन गामुप शिक्षा	१०. ४२. २
धामिन्द्रो हग्निधायसं	३. ४४. ३
द्यावा चिदस्मै पृथिवी	२. १२. १३
द्यावा नः पृथिवी इमं	२. ४१. २०
द्यावा नो अद्य पृथिवी	१०. ३५. ३
द्यावापृथिवी जनयन्नभि	१०. ६६. ९.
द्यावाभूर्मा अदिने त्रासीयां	७. ६२. ४
द्यावा यमग्नि पृथिवी	१०. ४६. ९
द्यावा ह आमा प्रथमे	१०. १२. १
द्यावो न यस्य पनयन्त्यभ्वं	६. ४. ३
द्यावो न स्मृभिश्चितयन्	२. ३४. २
द्युश्च मुदानुं तविषीभि	८. ८८. २
द्युतद्यामानं बृहनीमृतेन	५. ८०. १
द्युतानं वो अतिथि	६. १५. ४
द्युभिर्गन्तुभिः परि	१. ११२. २५
द्युभिर्हिने मित्रमिव	१०. ७. ५
द्युमत्तमं दक्षं धेनुस्मे	६. ४४. ९.
द्युम्ना वां स्तोमो अश्विना	८. ८७. १
द्युस्मेपु पृतनाज्ये	३. ३७. ७
द्यौं य इन्द्राभि भुमाय	६. २०. १
द्यौर्मै पिता जनिता	१. १६४. ३३
द्यौर्यः पिता पृथिवी	१. १९१. ६

द्यौश्च त्वा पृथिवी	३. ६. ३
द्यौश्च नः पृथिवी च	१०. ३६. २
द्यौश्चिदस्यामवो अहेः	१. ५२. १०
द्यौष्पितः पृथिवि	६. ५१. ५
द्रप्सः समुद्रमभि	१०. १२३. ८
द्रप्समपश्यं विपुणे	८. ९६. १४
द्रप्सश्चस्कन्द प्रथमो	१०. १७. ११
द्रवतां त उपसा	३. १४. ३
द्रविणोदाः पिपीपति	१. १५. ९
द्रविणोदा ददानु नो	१. १५. ८
द्रविणोदा द्रविणस	१. ९६. ८
द्रविणोदा द्रविणसो	१. १५. ७
द्राणिं वसानो यजतो	९. ८६. १४
द्रुहं जिघांसन्ध्वरस	४. २३. ७
द्रुहो निपता प्रशनी	१०. ७३. २
द्रुक्षः सर्पिरासुनिः	२. ७. ६
द्रयां अग्ने रथिनो	६. २७. ८
द्वादश द्यूयदगोह्यस्यानिश्ये	४. ३३. ७
द्वादश प्रथयश्चक्रमेकं	१. १६४. ४८
द्वादशार्कं नहि तज्जराय	१. १६४. ११
द्वाविमौ वातौ वात	१०. १३७. २
द्वा सुपर्णा सयुजा	१. १६४. २०
द्विता यदीं कीस्तासो	१. १२७. ७
द्विताय मृत्वाहसे	५. १८. २
द्विता यो वृत्रहन्तमो	८. ९३. ३२
द्विता वि वत्रे सनजा	१. ६२. ७
द्विता व्यूर्वक्षमृतस्य	९. ९४. २
द्विधा सूनवोऽसुरं	१०. ५६. ६
द्विमाता होता विदयेषु	३. ५५. ७
द्विर्य पञ्च जीजनन	४. ६. ८
द्विर्य पञ्च स्वयशसं	९. ९८. ६
द्विषो नो विश्वतोमुखाति	१. ९७. ७
द्वे इदस्य क्रमणे स्वर्हशो	१. १५५. ५
द्वे ते चक्रे सूर्ये ब्रह्माण	१०. ८५. १६
द्वे नपुर्देववतः शते	७. १८. २२
द्वे विरूपे चरतः	१. ९५. १
द्वेष्टि श्वश्रूय जाया	१०. ३४. ३
द्वे समीची विभृतश्चरन्तं	१०. ८८. १६
द्वे स्तुती अभृण्वं	१०. ८८. १५
ध्वनं न स्पन्दं बहुलं	१०. ४२. ५

धनुर्हस्तादाददानो	१०. १८. ९
धन्या विद्धि त्वे धिषणा	६. ११. ३
धन्व च यत्कृन्तत्रं	१०. ८६. २०
धन्वना गा धन्वनाजि	६. ७५. २
धन्वन्मोतः कृणुते	१. ९५. १०
धर्ता दिवः पवते	९. ७६. १
धर्ता दिवो गजमस्पृष्ट	३. ४९. ४
धर्तारो दिव क्रमवः	१०. ६६. १०
धर्मणा मित्रावरुणा	५. ६३. ७
धाता धातृणां भुवनस्य	१०. १२८. ७
धानावन्तं कर्मिभण	३. ५२. १
धामन्ते विश्वं भुवनमधि	४. ५८. ११
धायोभिर्वा यो युज्येभि	६. ३. ८
धारयन्त आदित्यामो	२. २७. ४
धागवरा मरुतो धृष्ण्वोजसो	२. ३४. १
धामि कृष्णान ओषधी	८. ४३. ७
धियं पूषा जिन्वतु	२. ४०. ६
धियं वो अण्मु दधिषे	५. ४५. ११
धिया चक्रे वरेण्यो	३. २७. ९
धिषा यदि धिषण्यन्तः	४. २१. ६
धिष्व वज्रं गभस्त्यो	६. ४५. १८
धिष्वा शवः शूर येन	२. ११. १८
धीभिः सातानि काण्वस्य	८. ४. २०
धीभिरर्वद्विर्गर्वतो वाजां	६. ४५. १२
धीभिर्हिन्वन्ति वाजिनं	९. १०६. ११
धीरा त्वस्य महिना	७. ८६. १
धीगसः पदं कवचो	१. १४६. ४
धीरो ह्यस्यममद्विप्रो	८. ४४. २९
धुनेतयः सुप्रकेतं	४. ५८. २
धूनूय द्यां पर्वतान्	५. ५७. ३
धृतवताः क्षत्रिया	१०. ६६. ८
धृतवता आदित्या	२. २९. १
धृतवतो धनदाः	६. १९. ५
धृततश्चिदृपन्मनः	८. ६२. ५
धृषत्यिव कलशे	६. ४७. ६
धेनुं न त्वा सूर्यवसे	७. १८. ४
धेनुः प्रबन्धस्य कार्यं	३. ५८. १
धेनुजिन्वतमुत जिन्वन्	८. ३५. १८
धेनुष्ट इन्द्र सृष्टता	८. १४. ३
भ्रुवं ज्योतिर्निहितं	६. ९. ५

ध्रुवं ते राजा वरुणो	१०. १७३. ५
ध्रुवं ध्रुवेण हविषाभि	१०. १७३. ६
ध्रुवा एव वः पितरो	१०. १७४. १२
ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी	१०. १७३. ४
ध्रुवासु त्वासु क्षितिषु	७. ८८. ७
ध्वस्त्रयोः पुरुषन्त्यागा	९. ५८. ३
नक्तिः परिग्रिमेष्वन	८. ८८. ६
नक्तिः सुदासो रथं	७. ३२. १०
नक्तिरस्य शचीनां	८. ३२. १५
नक्तिरस्य सहन्त्य	१. २७. ८
नक्तिरिन्द्र त्वदुत्तरो	४. ३०. १
नक्तिरेषां निन्दिता	३. ३१. ४
नक्तिर्देवा मिनीमसि	१०. १३४. ७
नक्तिष्टं कर्मणा नशद्	८. ७०. ३
नक्तिष्टं कर्मणा नशन्न	८. ३१. १७
नक्तिष्ट एता व्रता	१. ६०. ४
नक्तिष्टदधीतरो हरी	१. ८५. ६
नकीं वृथीक इन्द्र ते	८. ७८. ४
नकीमिन्द्रो निकर्तवे	८. ७८. ५
नकी रेवन्तं सस्ययाय	८. ७६. १४
नक्तोपासा वर्षामेस्याने	१. ९६. ५
नक्तोपासा सुपेशसा	१. १३. ७
नक्षद्वयमरुणीः पूर्य	१. १२१. ३
नक्षद्वयोता परि सद्य	१. १७३. ३
नक्षन्त इन्द्रमवसे	८. ५४. २
न क्षोणीभ्यां परिभ्वे	२. १६. ३
न वा त्वद्रिगप वेति	१०. ४३. २
न वा राजेन्द्र आ दभन्नो	१. १७८. २
न वा वसुनि यमते	६. ४५. २३
न वा स मामप जोषं	४. २७. २
न वेमन्यडा पपने	८. २. १७
न जामये तान्वो	३. ३१. २
न तं जिनन्ति बहवो	४. २५. ५
न तं निर्गमं चन न्यजो	८. ४७. ७
न तं राजानावर्द्धि	१०. ३९. ११
न तं विदाय य इमा	१०. ८२. ७
न त इन्द्र सुमनयो न	७. १८. २०
न तद्विवा न पृथिव्यानु	६. ५२. १
न तमंहो न दुग्निं कुतश्चन	२. २३. ५
न तमंहो न दुग्निं देवासो	१०. १२६. १

न तमंहो न दुग्निानि	७. ८२. ७
न तमग्ने भगतयो	८. ७१. ४
न तमन्नोति कश्चन	१०. ६२. ९
न तस्य मायया चन	८. २३. १५
न तस्य विन्न तदु पु	१०. ४०. ११
न ता अवा रेणुककाटो	६. २८. ४
न ता नशन्ति न दभानि	६. २८. ३
न ता मिनन्ति मायिनो	३. ५६. १
न तिष्ठन्ति न नि मिषन्त्येते	१०. १०. ८
न ते अदेवः प्रदिवो	१०. ३७. ३
न ते अन्तः शवसो	६. २९. ५
न ते गिरो अपि मृष्ये	७. २२. ५
न ते न इन्द्राभ्यस्मदृष्ट्वा	५. ३३. ३
न ते दूरे परमा चिद्	३. ३०. २
न ते वर्तास्ति राधस	८. १४. ४
न ते विष्णो जायमानो	७. ९०. २
न ते सखा सख्यं	१०. १०. २
न ते सख्यं न दक्षिणं	८. २४. ५
न त्वद्धोता पूर्वो अग्रे	५. ३. ५
न त्वा गर्भीरः पुरुहूत	३. ३२. १६
न त्वा देवास आशत	८. ९७. ९
न त्वा बृहन्तो अद्रयो	८. ८८. ३
न त्वा गर्भीयाभिशन्ये	८. १०. २६
न त्वा वग्न्ये अन्यथा	४. ३२. ८
न त्वावां अन्यो दिव्यो	७. ३२. २३
न त्वा गतं चन हुतो	९. ६१. २७
नदं न भिन्नममुया	१. ३२. ८
नदं व ओदतीनां	८. ६९. २
न दक्षिणा वि चिकिते	२. २७. ११
नदस्य मा रुधतः काम	१. १७९. ४
न दुष्टुनी मर्त्यो विन्दते	७. ३२. २१
न देवानामपि व्रतं	१०. ३३. ९
न देवानामपि हुतः	८. ७१. ७
न द्याव इन्द्रमोजसा	८. ६. १५
न नूनं ब्रह्मणामृणं	८. ३०. १६
न नूनमस्ति नो श्वः	१. १७०. १
नै पञ्चमिदंशभिर्वष्टागभं	५. ३४. ५
न पर्वता न नद्यो वगन्त	५. ५५. ७
नपाता शवसो महः	८. २५. ५
नपाती दुर्गेहस्य मे	८. ६५. १२

न पापामो मनामहे	८. ६१. ११
न पूषणं मेथामासि	१. ४२. १०
नमीभिर्यो विवस्वतः	९. १४. ५
न प्रमियं सवितुर्देव्यस्य	४. ५४. ४
न भोजा मधुर्न न्यथे	१०. १०७. ८
नमः पुरा ते वरुणोत	२. २८. ८
नम इदुग्रं नम आ	६. ५१. ८
न म इन्द्रेण सख्यं	२. १८. ८
न मन्त्री मुमसत्तगा	१०. ८६. ६
नमसेदुष सीदत दग्ने	९. ११. ६
नमस्ते अग्न ओजसे	८. ७५. १०
नमस्यत हव्यदानि	३. २. ८
न मा गरुन्नथो मातुतमा	१. १५८. ५
न मा तमन्न श्रमन्नोत	२. ३०. ७
न मा मिमथ न जिह्रीळ	१०. ३४. २
न मृत्युरासीदमृते न	१०. १२९. २
न मृषा श्रान्ते यदवन्ति	१. १७९. ३
नमो दिवे बृहते	१. १३६. ६
नमो महद्भयो नमो	१. २७. १३
नमो मित्रस्य वरुणस्य	१०. ३७. १
नमो वाके प्रमथिते	८. ३५. २३
न यं जरन्ति शरदो	६. २४. ७
न यं दिप्सन्ति दिप्सवो	१. २५. १४
न यं दुग्धा वरन्ते	८. ६६. २
न यं रिपवो न रिपण्यवो	१. १४८. ५
न यं विविक्तो रोदसी	८. १२. २४
न यं शुक्रो न दुराशीर्न	८. २. ५
न यं हिंसन्ति धीतयो	६. ३४. ३
न यः संपृच्छे न	८. १०१. ४
न य ईषन्ते जनुषोऽया	६. ६६. ४
न यजमान रिष्यसि	८. ३१. १६
न यत्सरो नान्तर	२. ४१. ८
न यत्पुगा चक्रेमा कद्ध	१०. १०. ४
नयसीद्वानि द्विपः	६. ४५. ६
न यस्य ते शवसान	८. ६८. ८
न यस्य देवा देवता	१. १००. १५
न यस्य द्यावापृथिवी अनु	१. ५२. १४
न यस्य द्यावापृथिवी न	१०. ८९. ६
न यस्य वर्ता जनुषा	४. २०. ७
न यस्य सातुज्जनितोरवारि	४. ६. ७

न यम्येन्द्रो वरुणो	२. ३८. ९
न यातव इन्द्र जृजुवर्नो	७. २१. ५
न युष्मे वाजवन्धवो	८. ६८ १९
न ये दिवः पृथिव्या	१. ३३. १०
न योऽपस्विग्ध्यः	१. ७४. ७
न यो वराय मरुतामिव	१. १४३. ५
नगा गौरेव विद्युतं	७. ६९. ६
नगा रंमिष्टावन्नय	१०. १४३. ३
नगा वा शंसं पूषण	१०. ६४. ३
नगाशंसं वाजिनं वाजयत	१. १०६. ४
नगाशंसं सुधृष्टममपश्यं	१. १८. ९
नगाशंसः प्रति धामान्यन्नत	२. ३. २
नगाशंसः सुवृद्धीर्नमं	५. ५. २
नगाशंसमिह प्रियमस्मिन्	१. १३. ३
नगाशंसस्य महिमानमेपां	७. २. २
नगाशंसो नोऽवतु	१०. १८२. २
न रेवता पणिना	४. २५. ७
नरो येके चास्मदा	१०. २०. ८
नवं नु स्तोममग्रये	७. १५. ४
नवग्वासः सुतसोमाम्	५. २९. १२
नव यदस्य नवति च	५. २९. ६
नव यो नवति पुरो	८. ९३. २
न वा अग्रण्यानिर्हन्त्यन्य	१०. १४६. ५
न वा उ एतन्मित्रयसे	१. १६२. २१
न वा उ ते तन्वा तन्वं	१० १०. १२
न वा उ देवाः शुधमिद्	१०. ११८. १
न वा उ मां वृजने	१०. २७. ५
न वा उ सोमो वृजिनं	७ १०४. १३
नवानां नवतीनां विपस्य	१. १९१. १३
नवा नो अग्न आ भग	५. ६. ८
न वि जानामि यद्विदमस्मि	१. १४४. ३७
न वीळ्वे नमने न	६. २४. ८
न वेपसा न तन्येनेन्द्रं	१. ८०. १२
न वो गुहा चक्रेम भृगि	१०. १००. ७
नवोनवो भवति जायमानो	१०. ८५. १९
नय्यं तदुक्त्यं हितं	१. १०५. १२
न संस्कृतं प्र मिमीतो	५. ७६. २
न स जीयते मरुतो	५. ५४. ७
न स राजा व्ययते	५. ३७. ४
न स सखा यो न	१०. ११७. ४

न स स्वो दशो वरुण ७. ८६. ६
 न सायकस्य चिकिते ३. ५३. २३
 न सीमदेव आपदिपं ८. ७०. ७
 न सेधे यस्य रम्बते १०. ८६. १६
 न सेधे यस्य रोमशं १०. ८६. १७
 न सोम इन्द्रमसृते ७. २६. १
 नहि ग्रमायागणः ७. ४. ८
 नहि ते अग्रे वृषभ ८. ६०. १४
 नहि ते क्षत्रं न सहो १. २४. ६
 नहि ते पृथग्निपद् ६. १६. १८
 नहि ते शुग् गधसो ८. ४६. ११
 नहि तेषाममा चन १०. १८५. २
 नहि त्वा रोदसी उभे १. १०. ८
 नहि त्वा शुग् देवा न ८. ८१. ३
 नहि त्वा शुगे न नुगे ६. २५. ५
 नहि देवो न मर्यो १. १०. २
 नहि नु ते महिमनः ६. २७. ३
 नहि नु यादशीमस्मिन्द्रं १. ८०. १५
 नहि मन्युः पोरुपेय ८. ७१. २
 नहि मे अक्षिपच्चना १०. ११०. ६
 नहि मे अस्यघ्न्या ८. १०२. १०
 नहि मे रोदसी उभे १०. ११०. ७
 नहि वः शत्रुर्विदिन्द्र १. ३९. ४
 नहि व ऊतिः पृथनासु ७. ५०. ४
 नहि वश्वर्म चन ७. ५०. ३
 नहि वां वर्यामहे ८. ४०. २
 नहि वामस्ति दुर्गेक १. २२. ४
 नहि वो अस्यभको ८. ३०. १
 नहि पस्नव नो मम ८. ३३. १६
 नहि प्म यद्ग वः पुग ८. ७. २१
 नहि प्मा ते शतं ४. ३१. ०
 नहि स्थ्युतुथा यानमस्ति १०. १३१. ३
 नही नु वो मरुतो १. १६७. ०
 नह्यङ्ग सृते न्यदन्यं ८. २४. १२
 नह्यङ्ग पुग चन जज्ञे ८. २४. १५
 नह्यन्यं वर्याकर्गं मर्दितां ८. ८०. १
 नह्यस्या नाम शुष्णामि १०. १४५. ४
 नाकस्य पुष्टे अधि १. १२५. ५
 नाकं सुपणसुपप्रिवांसं ०. ८५. ११
 नाकं सुपणसुप यन्पतन्तं १०. १२३. ६

नाना चक्रान्ते यस्या ३. ५५. ११
 नानानं वा उ नो धियो ०. ११२. १
 नाना हि त्वा हवमाना १. १०२. ५
 नाना ह्यग्रेऽवमे स्पधस्ते ६. १४. ३
 नानौकांसि दुर्यो विश्वमायुर्वि २. ३८. ५
 नापाभृत न वोऽर्तावृषामा ८. ३४. ११
 नाभा नाभि न आ उद् ०. १०. ८
 नाभा पुथिव्या धरुणो ०. ७२. ७
 नाभि यज्ञानां सदनं ६. ७. २
 नाभ्या आर्मादन्नगिञ्चं १०. ९०. १४
 नामानि ते शतक्रतो ३. ३७. ३
 नावा न ओदः प्रदिशः १०. ५६. ७
 नावव नः पाययनं २. ३०. ४
 नामन्याभ्यां बर्हिग्वि १. ११६. १
 नामन्या मे पितरा ३. ५४. १६
 नामशामीन्नो सदासीन १०. १२०. १
 नाम्नाकमस्ति तनर ८. ६७. १०
 नाम्मै विशुन्न तन्यतुः १. ३२. १३
 नाम्य वतो न तन्ता ६. ६६. ८
 नाहं तं वेद इभ्यं १०. १०८. ४
 नाहं तं वेद य इति १०. २७. ३
 नाहं तन्तुं न वि ६. ९. २
 नाहं वेद भ्रातृत्वं १०. १०८. १०
 नाहमतो निरया ४. १८. २
 नाहमिन्द्राणि गरण १०. ८६. १२
 नि काव्या वेधसः १. ७२. १
 निक्रमणं निपदनं १. १६२. १४
 निस्वानं चिद्यः पुरुसभृतं ८. ६६. ४
 नि गव्यता मनसा ३. ३१. ९
 नि गव्यवोऽनवो ७. १८. १४
 नि गावो गोष्ठे असदन्नि १. १०१. ४
 नि ग्रामासो अविश्रत १०. १२७. ५
 निचेतारो हि मरुतो ७. ५७. २
 नि तदधिपेऽवर्गं पर्गं १०. १२०. ७
 निनिक्ति यो वाग्गमन्न ६. ४. ५
 नि निर्गमभ्यंशुं ८. ७२. २
 नि निर्गमानि भ्रागयन १०. ११६. ५
 नित्यं न सृनुं मयु १. १६६. २
 नित्यश्चाकन्यास्त्वपनि १०. ३१. ४
 नित्यस्नोवो वनस्पति ०. १२. ७

नित्ये चिन्तु यं सदनं	१. १४८. ३
नि त्वा दधे वर आ	३. २३. ४
नि त्वा दधे वग्न्यं	३. २७. १०
नि त्वा नद्य विस्पते	७. १५. ७
नि त्वामग्रे मनुदेधे	१. ३६. १९.
नि त्वा यज्ञस्य साधनमग्रे	१. ४४. ११
नि त्वा वसिष्ठा अहन्त	१०. १२२. ८
नि त्वा होतारमृत्विजं	१. ४५. ७
नि दुरगेणे अमृतो	३. १. १८
नि दुर्गा इन्द्र श्रथिह्यमित्रा	७. २५. २
निधीयमानमपगृह्णहमप्सु	१०. ३२. ६
नि नो होता वग्न्यः	१. २६. २
नि पर्वतः साद्यप्रयुच्छत	२. ११. ८
नि पम्यासु त्रितः	१०. ४६. ६
निमिषश्चिज्जवायसा	८. ७३. २
नि यद्यामाय वो गिरिनि	८. ७. ५
नि यद्युवेधे नियुतः	१. १८०. ६
नि यद्वृणक्षि श्रमनस्य	१. ५४. ५
नियुन्वन्तो ग्रामजितो	५. ५४. ८
नियुन्वान्वायवा गह्वयं	२. ४१. २
नियुवाना नियुतः	७. ९१. ५
नि येन मुष्टिहन्त्यया	१. ८. २
नि ये गिण्योऽज्ञसा	५. ५६. ४
निगम्यो रुरुचुर्निरु	८. ३. २०
निगविध्यद्विग्निय आ	८. ७७. ६
निगाहावान्कृणोतन	१०. १०१. ५
निरिणानो वि धावति	९. १४. ४
निरिन्द्र बृहतीभ्यो	८. ३. १९.
निरिन्द्र भूम्या अधि	१. ८०. ४
निरु स्वसारमस्कृतोपसं	१०. १२७. ३
निर्मथितः सुधित आ	३. २३. १
निर्माया उ त्ये अमुग	१०. १२४. ५
निर्यत्पूतेव स्वधितिः	७. ३. ९.
निर्यदीं बुध्नान्महिषस्य	१. १४१. ३
निर्युवाणो अशस्नीर्नियुन्वां	४. ४८. २
नि वर्नेध्वं मानु गाता	१०. १९. १
नि वेवेति पलितो दूत	३. ५५. ९.
नि वो यामाय मानुषो	१. ३७. ७
नि शत्रोः सोम वृण्यं	९. १९. ७

नि शुष्ण इन्द्र धर्षामि	८. ६. १४
नि शुष्मिन्द्वेषां	९. ५२. ४
निश्चर्मणे क्रभवो	१. ११०. ८
निश्चर्मणो गामर्गिणीत	१. १६१. ७
नि षसाद धृतव्रतो	१. २५. १०
नि वीमिदत्र गुह्या	३. ३८. ३
नि पु ब्रह्म जनानां	८. ५. १३
नि पु सीद गणपते	१०. ११२. ९.
नि ष्ट नमातिमति	१. १२९. ५
निष्कं वा घा कृण्वते	८. ४७. १५
नि ध्यापया मिथुदशा	१. २९. ३
निष्पिध्वरीरोपध्यागप	८. ५९. २
निष्पिध्वरीस्त ओपधी	३. ५५. २२
नि सर्वसेन इषुधौरमक्त	१. ३३. ३
नि सामनामिगिमिन्द्र	३. ३०. ९.
नि होता होतृपदने	२. ९. १
नीचावया अभवद्	१. ३२. ९.
नीचा वनेत उपरि	१०. ३४. ९.
नीचीनवारं वरुणः	५. ८५. ३
नीलकोहितं भवति	१०. ८५. २८
नृ अन्यत्रा चिद्विब	८. २४. ११
नृ इत्या ते पूर्वथा	१. १३२. ४
नृ इन्द्र राये वरिष्मकुर्वी	७. २७. ५
नृ इन्द्र गृग स्तवमान	७. १९. ११
नृ गुणानो गुणते प्रत्र	६. ३९. ५
नृ च पुरा च सदनं	१. ९६. ७
नृ चित्स श्रेपते जनो	७. २०. ६
नृ चित्सहोजा अमृतो	१. ५८. १
नृ चिन्न इन्द्रो मधवा	७. २७. ४
नृ चिन्तु ते मन्यमानस्य	७. २२. ८
नृ ते आभिर्गमिष्टिभिस्तव	५. ३८. ५
नृ ते पूर्वस्यावसो	२. ४. ८
नृत्रा इन्द्रि ते वयमूर्ता	८. २१. ७
नृ त्वामग्रे इमेह वसिष्ठा	७. ७. ७
	७. ८. ७
नृ देवामो वगिः कर्त्तना	७. ४८. ४
नूनं तदिन्द्र दद्वि नो	८. १३. ५
नूनं न इन्द्रापराय च	६. ३३. ५
नूनं पुनानोऽविभिः	९. १०७. २

नूनं सा ते प्रति वरं

२. ११. २१

४. २१. ११

२. १५. १०

४. २२. ११

२. १६. ९

४. २३. ११

२. १७. ९

४. २४. ११

२. १८. ९

१. ६४. १५

२. १९. ९

६. ५१. १२

२. २०. ९

९. ८. ९

नू न इद्धि वार्यमासा

५. १७. ५

१०. ६३. ४

नू न इन्द्रावरुणा

६. ६८. ८

१०. १३९. २

नू न एहि वार्यमग्ने

५. १६. ५

१०. ८७. १०

नूनमर्च विहायसे

८. २३. २४

३. ५१. ४

नू नय्यमे नवीयसे

९. ९. ८

९. ७२. ४

नू नश्चित्रं पुरुवाजाभिरूनी

६. १०. ५

९. ७२. ५

नू नस्त्वं रथिरो देव

९. ९७. ४८

८. २. २

नू नो अग्न उतये

५. १०. ६

९. १०७. १६

नू नो अग्नेऽवृकभिः

६. ४. ८

६. १९. १०

नू नो गोमदीरवद्धेहि

७. ७५. ८

८. ५. २

नू नो रयि पुरुवीरं

४. ४४. ६

६. १. १२

नू नो रयि महामिन्द्रो

९. ४०. ३

१०. १२६. ६

नू नो रयि रथ्यं

६. ४९. १५

८. ९७. १२

नू नो रयिमुप मास्व

९. ९३. ५

४. १. १७

नू नो रास्व सहस्रवत्

३. १३. ७

८. ४७. १२

नू म आ वाचमुप याहि

६. २१. ११

७. ५७. ३

नू मन्वान एषां देवां

५. ५२. १५

१०. ३१. ८

नू मर्तो दयते सनिष्यन्

७. १००. १

७. ६. ३

नू मित्रो वरुणो अयमा

७. ६२. ६

१०. १०२. ५

७. ६३. ६

५. २२. २

नू मे गिरो नासन्याश्चिना

८. ८५. ९

५. २६. ७

नू मे ब्रह्माण्यग्न उच्छशाधि

७. १. २०

८. ३९. २

७. १. २५

१०. ६०. ११

नू मे हवमा शृणुतं

७. ६७. १०

१. ३०. १९

७. ६९. ८

८. ३२. ३

नू रोदसी अभिष्टुते

७. ३९. ७

५. ३२. १०

७. ४०. ७

१. ३३. १२

नू रोदसी अहिना

४. ५५. ६

७. ७३. २

नू रोदसी बृहद्भिर्नो

४. ५६. ४

१. ५३. १

नू छुत इन्द्र नू गुणान

४. १६. २१

१०. १०६. ७

४. १७. २१

१०. ५३. ५

४. १९. ११

१०. १३. ३

४. २०. ११

१. १६४. १२

नू छिरं मरुतो वीरवन्त

नू सन्नानं दिव्यं नंशि

नृचक्षसं त्वा वयमिन्द्र

नृचक्षसो अनिमिषन्तो

नृचक्षा एष दिवो

नृचक्षा रक्षः परि

नृणामु त्वा नृनमं

नृवृनो अद्रिषुतो

नृवाहभ्यां चोदितो

नृभिर्वृतः सुनो अश्रैरव्यो

नृभिर्यमानो हर्यतो

नृवन इन्द्र नृतमाभिरूती

नृवदस्या मनोयुजा

नृवदसो सदमिद्वेद्यस्मे

नेतार ऊ पु णस्तिगो

नेमिं नमन्ति चक्षसा

नेशत्तमो दुधितं रोचत

नेह भद्रं रक्षस्विने

नैतावदन्ये मरुतो

नैतावदेना परो अन्य

न्यक्तून्यायिनो मृध्रवाचः

न्यक्तून्यन्नपयन्त

न्यग्निं जातवेदसं दधाता

न्यग्निं जातवेदसं होत्रवाहं

न्यग्ने नय्यसा वचस्तनृषु

न्यग्वातोऽव वाति

न्यघ्न्यस्य मूर्धनि चक्रं

न्यवुदस्य विष्टपं वष्मीणं

न्यस्मै देवी स्वधिति

न्याविध्यदिलीविशस्य

न्यु प्रियो मनुषः सादि

न्यू पु वाचं प्र महे

पञ्चेव चर्चरं जारं

पञ्च जना मम होत्रं

पञ्च पदानि रूपो

पञ्चापदं पितरं द्वादशाकृतिं

पञ्चारे चक्रे परिवर्तमाने	१. १६४. १३	परावतं नास्त्यानुदेया	१. ११६. ९
पतङ्गमन्तमसुरस्य	१०. १७७. १	परावतो ये दिधिषन्त	१०. ६३. १
पतङ्गो वाचं मनसा	१०. १७७. २	परा वीरास एतन	५. ६१. ४
पनाति कुण्टृणाच्या	१. २९. ६	परा व्यक्तो अरुषो	९. ७१. ७
पतिर्मव वृत्रहन्सुतृतानां	३. ३१. १८	परा शुभ्रा अयासो	१. १६७. ४
पतिर्ध्वराणामग्रे	१. ४४. ९	परा शृणीहि तपसा	१०. ८७. १४
पत्तो जगार प्रत्यञ्चमत्ति	१०. २७. १३	परा ह यत्स्थिरं	१. ३९. ३
पत्नीवन्तः सुता इम	८. ९३. २२	परा हि मे विमन्यवः	१. २५. ४
पत्नीव पूर्ववृत्ति वावृधच्या	१. १२२. २	परा हीन्द्र धावमि	१०. ८६. २
पथस्पथः परिपतिं	६. ४९. ८	परि कोशं मयुश्चुन	९. १०३. ३
पदं देवस्य नमसा	६. १. ४	परिक्षिता पितरा	१०. ६५. ८
पदं देवस्य मीळ्वृषो	८. १०२. १५	परि चिन्मनो द्रविणं	१०. ३१. २
पदा पणीरराधसो	८. ६४. २	परि णः शर्मयन्त्या	९. ४१. ६
पदे हव निहिने दस्मे	३. ५५. १५	परि णेता मतीनां	९. १०३. ४
पदेपदे मे जरिमा	५. ४१. १५	परि णो अश्वमश्वविद्	९. ६२. ३
पद्या वस्ने पुररूपा	३. ५५. १४	परि णो देववीतये	९. ५४. ४
पनाय्यं तदश्विना	८. ५७. ३	परि णो याह्यस्मयुर्विश्वा	९. ६४. १८
पन्यं पन्यमित्सोतार	८. २. २५	परि णो वृणजज्ञवा	८. ४७. ५
पन्य आ दर्दिरच्छता	८. ३२. १८	परि णो हेती रुद्रस्य	२. ३३. १४
पन्य इदुप गायत	८. ३२. १७	परि तृन्धि पणीनामारया	६. ५३. ५
पन्यासं जातवेदसं	८. ७४. ३	परि ते जिग्युषो यया	९. १००. ४
पयुक्षेण्यमिन्द्र त्वे	५. ३३. ६	परि ते दूळभो रयो	४. ९. ८
पप्राथ क्षां महि दंसो	६. १७. ७	परि त्मना मितदुरेति	४. ६. ५
पयस्वतीरोषधयः	१०. १७. १४	परि त्यं हर्यतं हरिं	९. ९८. ७
परं मृत्यो अनु परेहि	१०. १८. १	परि त्रिधातुरध्वरं	८. ७२. ९
परः सो अस्तु तन्वा	७. १०४. ११	परि त्रिविष्टयध्वरं	४. १५. २
पर क्रणा सावीरध	२. २८. ९	परि त्वा गिर्वणो गिर	१. १०. १२
परशुं चिद्वि तपति	३. ५३. २२	परि त्वाग्ने पुरं वयं	१०. ८७. २२
परस्या अधि संवतो	८. ७५. १५	परि दिव्यानि मर्षशद्	९. १४. ८
पराकाताच्चिदद्रिवस्त्वां	८. ९२. २७	परि देवीरनु स्वधा	९. १०३. ५
परा गावो यवसं	८. ४. १८	परि द्युक्षं सहसः	९. ७१. ४
परा चिच्छीर्षा ववृजुस्त	१. ३३. ५	परि द्युक्षः सनद्रयि	९. ५२. १
परा शुदस्व मधवन्नमित्रान्	७. ३२. २५	परि धामानि यानि ते	९. ६६. ३
परा देहि शामुन्यं	१०. ८५. २९	परि पूषा परस्ताद्धस्तं	६. ५४. १०
पराद्य देवा वृजिनं	१०. ८७. १५	परि प्र धन्वेन्द्राय	९. १०९. १
परा पूर्वेषां सख्या	६. ४७. १७	परिप्रयन्तं वयं सुषंसदं	९. ६८. ८
परा मे यन्ति धीतयो	१. २५. १६	परि प्र सोम ते रसो	९. ६७. १५
परायतीं मातरमन्वचष्ट	४. १८. ३	परि प्रासिष्यदत्कविः	९. १४. १
परायतीनामन्वेति	१. ११३. ८	परि प्रियः कलशे	९. ९६. ९
परा याहि मधवन्ना	३. ५३. ५	परि प्रिया दिवः कवि	९. ९. १

परि यत्कविः काव्या	१. १४. ३
परि यत्काव्या कविर्गुणा	१. ७. ४
परि यद्दिन्द्र रोदसी उभे	१. ३३. ९
परि यो रश्मिना दिवो	८. २५. १८
परि यो रोदसी उभे	१. १८. ६
परि वाजपतिः कविर्गुणि	४. १५. ३
परि वाजं न वाजयुमव्यो	१. ६३. १९
परि वाराण्यव्यया	१. १०३. २
परि विश्वानि चेतना	१. २०. ३
परि विश्वानि सुधिता	३. ११. ८
परिविष्टं जाह्नवं विश्वतः	१. ११६. २०
परिवृत्तवर्षं पतिविद्यमानत्	१०. १०२. ११
परि वो विश्वतो द्य	१०. १९. ७
परिपद्यं ह्यगम्य	७. ४. ७
परिष्कृण्वन्ननिष्कृतं	१. ३९. २
परिष्कृतास इन्द्रो	१. ४६. २
परि प्य सुवानो अत्रा	१. १८. ३
परि प्य सुवानो अव्ययं	१. १८. २
परि सद्येव पशुमान्ति	१. १२. ६
परि सन्ति वाजयुर्देवो	१. १०३. ६
परि सुवानश्चक्षुः	१. १०३. ३
परि सुवानास इन्द्रो	१. १०. ४
परि सुवानो गिरिग्राः	१. १८. १
परि सुवानो हरिर्गुः	१. ९२. १
परि सोमं क्रतुं बृहदागुः	१. ५६. १
परि सोमं प्र धन्वा	१. ७५. ५
परि स्पृशो वरुणस्य	७. ८७. ३
परि हि ध्मा पुरुहो	१. ८७. ६
परिहृतदना जनो	८. ४७. ६
परि घृणा चरति	१. ५२. ६
परितो वायवे सुतं	१. ६३. १०
परितो पित्रेता सुतं	१. १०७. १
परिमे गार्मन्पत	१०. १५५. ५
परेयिवांसं प्रवतो	१०. १४. १
परेहि विश्वमस्तुतमिन्द्रं	१. ४. ४
परो दिवा पर एना	१०. ८२. ५
परोमात्रमृचीपम	८. ६८. ६
परो मात्राश तन्वा	७. ९९. १
परो यत्वं परम आ	५. ३०. ५
परो हि मर्त्यैरमि	६. ४८. १९

पर्जन्यः पिता महिषस्य	१. ८२. ३
पर्जन्यवाता वृषभा	६. ४२. ६
पर्जन्यवृद्धं महिषं	१. ११३. ३
पर्जन्याय प्र गायत	७. १०२. १
पर्जन्यावाता वृषभा	१०. ६५. ९
पयं पु प्र धन्व वाजसातये	१. ११०. १
पर्वतश्चिन्महि वृद्धो	५. ६०. ३
पशुर्ह नाम मानवी	१०. ८६. २३
पपिं तोकं तनयं	६. ४८. १०
पपिं दीने गर्भीर आँ	८. ६७. ११
पवते हर्यतो हरिरिति	१. १०६. १३
पवते हर्यतो हरिर्गुणानो	१. ६५. २५
पवन्ते वाजसातये	१. १३. ३
पवमानः सुतो नृभिः	१. ६२. १६
पवमानः सो अद्य नः	१. ६७. २२
पवमानं क्रतुं बृहच्छुक्रं	१. ६६. २४
पवमानं क्रतुः कविः	१. ६२. ३०
पवमानं धिया हिनो	१. २५. २
पवमानं नि नोशसे	१. ६३. २३
पवमानमवस्यवो	१. १३. २
पवमानं महि श्रव	१. १००. ८
पवमानं महि श्रवो	१. ९. ९
पवमानं मन्त्रो वि	१. ८६. ३४
पवमानं रमस्तव	१. ६१. १८
पवमानं रुचारुचा	१. ६५. २
पवमानं विदां दुष्टम्	१. ६३. ११
पवमानं विदां सुश्रियम्	१. ४३. ४
पवमानं सुवीर्यं रयि	१. ११. ९
पवमानस्य जङ्घतो	१. ६६. २५
पवमानस्य ते कवे	१. ६६. १०
पवमानस्य ते रसो	१. ६१. १८
पवमानस्य ते वयं	१. ६१. ४
पवमानस्य विश्वविन	१. ६४. ७
पवमानं स्वविदो	१. ५९. ४
पवमाना अमृक्षत पवित्रमति	१. १०७. २५
पवमाना अमृक्षत सोमोः	१. ६३. २५
पवमाना दिवस्पयेन्नरिक्षा	१. ६३. २७
पवमानास आशवः	१. ६३. २६
पवमानास इन्द्रवस्त्रिः	१. ६७. ७
पवमानो अजीजनदिव	१. ६१. १६

पवमानो अनि स्त्रियो	९. ६६. २२
पवमानो अभि स्पृधो	९. ७. ५
पवमानो अभ्यर्षा	९. ८५. ८
पवमानो असिप्यद्	९. ४९. ५
पवमानो रथीतमः	९. ६६. २६
पवमानो व्यश्रवद्	९. ६६. २७
पवस्व गोजिदश्वजिद्	९. ५९. १
पवस्व जनयन्निपो	९. ६६. ४
पवस्व दक्षसाधनो	९. २५. १
पवस्व देवमादनो	९. ८४. १
पवस्व देववीतय	९. १०६. ७
पवस्व देववीरिति	९. २३. १
पवस्व देवायुपिगन्धं	९. ६३. २२
पवस्व मधुमत्तम	९. १०८. १
पवस्व वाचो अग्रियः	९. ६२. २५
पवस्व वाजसानमः	९. १००. ६
पवस्व वाजसातयेऽभि	९. १०७. २३
पवस्व वाजसातये विप्रस्य	९. ४३. ६
पवस्व विश्वचपणे	९. ६६. १
पवस्व वृत्रहन्तमोक्थेभि	९. २४. ६
पवस्व वृष्टिमा सु नो	९. ४९. १
पवस्व सोम क्रतुविज्ज	९. ८६. ४८
पवस्व सोम दिव्येषु	९. ८६. २२
पवस्व सोम देववीतये	९. ७०. ९
पवस्व सोम युष्मा	९. १०९. ४
पवस्व सोम मधुमां	९. ९६. १३
पवस्व सोम मन्द्यन्	९. ६७. १६
पवस्वाद्भ्यो अदाभ्यः	९. ५९. २
पवस्वेन्दो पवमानो	९. ९६. २१
पवस्वेन्दो वृषा सुतः	९. ६१. २८
पवित्रं ते वितनं	९. ८३. १
पवित्रवन्तः परि	९. ७३. ३
पवित्रेभिः पवमानो	९. ९७. २४
पवीतारः पुनीतन	९. ४. ४
पशुं नः सोम रक्षसि	१०. २५. ६
पशून् चित्रा सुभगा	१. ९२. १२
पश्चात्पुस्तादधरादुदक्ता	१०. ८७. २१
पश्चेदमन्यदभवद्यजत्र	१०. १४९. ३
पदयज्ञन्यस्या अतिथि	१०. १२४. ३
पश्च न तायुं गुहा	१. ६५. १

पश्चा यन्पश्चा वियुता	१०. ६१. १२
पाकः पृच्छामि मनसा	१. १६४. ५
पाकत्रा स्थन देवा	८. १८. १५
पार्त नो रुद्रा पायुभिरुत	५. ७०. ३
पाता वृत्रहा सुतमा	८. २. २६
पाता सुतमिन्द्रोऽं प्रणेनी	६. २३. ३
पाता सुतमिन्द्रोऽं हन्ता	६. ४४. १५
पाति प्रियं रिपो अग्रं	३. ५. ५
पान्तमा वो अन्धस	८. ९२. १
पान्ति मित्रावरुणाववद्या	१. १६७. ८
पागवतस्य रातिषु	८. ३४. १८
पार्षद्वाणः प्रस्कण्वं	८. ५१. २
पावकया यश्चिन्तयन्त्या	६. १५. ५
पावकवर्चाः शुक्रवर्चो	१०. १४०. २
पावकशोचं तव हि	३. २. ६
पावका नः सरस्वती	१. ३. १०
पावमानीर्यो अध्येत्यृषिभिः	९. ६७. ३२
पार्वीरवी कन्या चित्रायुः	६. ४९. ७
पावीरवी तन्यनुरेकपादजो	१०. ६५. १३
पाहि गायान्वसो मड	८. ३३. ४
पाहि न इन्द्र सुष्टुत	१. १२९. ११
पाहि नो अग्र एकया	८. ६०. ९
पाहि नो अग्र पायुभि	१. १८९. ४
पाहि नो अग्र रक्षसः	१. ३६. १५
पाहि नो अग्र रक्षसो	७. १. १३
पाहि विश्वस्माद्रक्षसो	८. ६०. १०
पिता यज्ञानामसुरो	३. ३. ४
पिता यन्त्वां दुहितम्	१०. ६१. ७
पितुं नु स्तोपं महो	१. १८७. १
पितुः प्रबस्य जन्मना	१. ८७. ५
पितुभृतो न तन्नुमिन्	१०. १७२. २
पितुर्न पुत्रः सुभृतो	८. १९. २७
पितुर्न पुत्राः कर्तुं	१. ६८. ५
पितुर्मानुष्या ये समस्व	९. ७३. ५
पितुश्च गर्भं जनिनुश्च	३. १. १०
पितुश्चिद्वधजनुषा विवेद	३. १. ९
पितेव पुत्रमविभरुष्ये	१०. ६९. १०
पित्रे चिचकूः सदनं	३. ३१. १२
पिबन्त्यपो मरुतः	१. ६४. ६
पिपर्तुं नो अदिनी	२. २७. ७

पिपलु मा तद्वनस्य	१०. ३५. ८
पिपीळे अंशुर्मद्यो न	४. २२. ८
पिपीहि देवां उशतो	१०. २. १
पिबतं धर्मं मधुमन्त	८. ८७. २
पिबतं च तृणुतं चा	८. ३५. १०
पिबतं सोमं मधुमन्त	८. ८७. ४
पिबन्ति मित्रो अर्यमा	८. ९४. ५
पिबन्त्यस्य विश्वे देवासो	९. १०९. ८
पिब स्वधैरवानामुत	८. ३२. २०
पिबा त्वस्य गिर्वणः	८. १. २६
पिबापिबेदिन्द्र० मन्दन्तु	२. ११. ११
पिबापिबेदिन्द्र० मा	१०. २२. १५
पिबा वध्रस्व तव घा	३. ३६. ३
पिबा सुतस्य रस्सिनो	८. ३. १
पिबा सोमं मदाय	८. ९५. ३
पिबा सोमं महत	१०. ११६. १
पिबा सोममर्मा यमुग्र	६. १७. १
पिबा सोममिन्द्र मन्दतु	७. २२. १
पिबा सोममिन्द्र सुवान	१. १३०. २
पिबेदिन्द्र मरुत्सखा	८. ७६. ९
पिशङ्गभृष्टिमभृष्टं	१. १३३. ५
पिशङ्गरूपः सुभगे	२. ३. ९
पीपाय धेनुर्दिनिकृताय	१. १५३. ३
पीपाय सः श्रवसा	६. १०. ३
पीपिवांसं सरस्वतः	७. ९६. ६
पीवानं मयमपचन्त	१०. २७. १७
पीवोभ्रानां गयिवृधः	७ ९१. ३
पीवोभ्रानाः शुचद्रया	४. ३७. ४
पुत्रमिव पितरावश्विनोभे	१०. १३१. ५
पुत्रिणा ता कुमरिणा	८. ३१. ८
पुत्रो न जातो रण्वो	१. ६९. ३
पुनः पत्नीमग्निरदादायुषा	१०. ८५. ३९
पुनःपुनर्जायमाना	१. ९२. १०
पुनः समव्यदिततं	२. ३८. ४
पुनन्तु मां देवजनाः	९. ६७. २७
पुनरेता नि वर्तन्ता	१०. १९. ३
पुनरेना नि वर्तय	१०. १९. २
पुनरेहि वृषाकपे	१०. ८६. २१
पुनर्दाय ब्रह्मजायां	१०. १०९. ७
पुनर्नः पितरो मनो	१०. ५७. ५

पुनर्नो असुं पृथिवी	१०. ५२. ७
पुनर्ये चक्रः पितरा	४. ३३. ३
पुनर्वै देवा अद्भुतः	१०. १०९. ६
पुनाता दक्षसाधनं	९. १०४. ३
पुनाति ते परिश्रुतं	९. १. ६
पुनानः कलशेषा	९. ८. ६
पुनानः सोम जागृवि	९. १०७. ६
पुनानः सोम धारयापो	९. १०७. ४
पुनानः सोम धारयेन्दो	९. ६३. २८
पुनान इन्द्रवा० त्वं वसुनि	९. १००. २
पुनान इन्द्रवा० वृषाभिन्दो	९. ४०. ६
पुनान इन्द्रवेपां पुरुहूत	९. ६४. २७
पुनानश्चमू जनयन्मतिं	९. १०७. १८
पुनानासश्चमृषदो	९. ८. २
पुनाने तन्वा मिथः	४. ५६. ६
पुनानो अक्रमीदभि	९. ४०. १
पुनानो देववीतय	९. ६४. १५
पुनानो यानि हर्यतः	९. ४३. ३
पुनानो रूपे अव्यये	९. १६. ६
पुनानो वरिक्स्क्रुध्यूर्जं	९. ६४. १४
पुनीपे वामरक्षसं	७. ८५. १
पुर्मा एनं तनुत उन्	१०. १३०. २
पुरंदरा गिक्षतं वज्र	१. १०९. ८
पुरं न धृष्णवा रुज	८. ७३. १८
पुरः सद्य इत्याधिये	९. ६१. २
पुरां भिन्दुर्युवा कवि	१. ११. ४
पुराग्ने दुरिनिभ्यः पुरा	८. ४४. ३०
पुराणमोकः सस्यं	३. ५८. ६
पुराणां अनुवेनन्तं	१०. १३५. २
पुराणा वां वीर्या प्र	१०. ३९. ५
पुरा श्रत्सूरस्तमसो	१. १२१. १०
पुरा संवाधादभ्या	२. १६. ८
पुरीष्यासो अग्नयः	३. २२. ४
पुरुकुत्सानी हि वाम	४. ४२. ९
पुरुवा चिद्धि वां नरा	८. ५. १६
पुरुवा हि सहड्डसि	८. ११. ८
	८. ४३. २१
पुरु त्वा दाश्वान्वोचे	१. १५०. १
पुरुद्रप्ता आजिमन्तः	५. ५७. ५
पुरुत्रिया ण ऊतये	८. ५. ४

पुरुमन्द्रा पुरुवसू	८.	८.	१२
पुरुष एवेदं सर्व	१०.	९०.	२
पुरुष्टुतस्य धामभिः	३.	३७.	४
पुरु हि वां पुरुभुजा	६.	६३.	८
पुरुहूतं पुरुष्टुतं	८.	९२.	२
पुरुहूतो यः पुन्युते	६.	३४.	२
पुरुणि दस्मो नि गिणाति	१.	१४८.	४
पुरुणि हि त्वा सवना	१०.	८९.	१६
पुरुण्यग्ने पुरुधा त्वाया	६.	१.	१३
पुरुतमं पुरुणां स्तोतृणां	६.	४५.	२९.
पुरुतमं पुरुणामीशानं	१.	५.	२
पुरु यत् इन्द्र सन्त्युक्था	५.	३३.	४
पुरुवो मा सृथा मा	१०.	९५.	१५
पुरुणा चिद्वयस्यवो	५.	७०.	१
पुरु वर्षास्यश्विना दधाना	१.	११७.	९.
पुरोगा अभिर्देवानां	१.	१८८.	११
पुरोजिती वो अन्धसः	९.	१०१.	१
पुरोळा अग्ने पचतस्तुभ्यं	३.	२८.	२
पुरोळा इत्तुर्वशो यक्षु	७.	१८.	६
पुरोळाशं च नो वसो	३.	५२.	३
	४.	३२.	१६
पुरोळाशं नो अन्धस	८.	७८.	१
पुरोळाशं पचत्यं	३.	५२.	२
पुरोळाशं यो अस्मै	८.	३१.	२
पुरोळाशं सनश्चुत	३.	५२.	४
पुरो वो मन्द्रं दिव्यं	६.	१०.	१
पुष्टिर्न रणा क्षितिर्न	१.	६५.	३
पुष्यात्क्षेमे अभि योगे	५.	३७.	५
पूर्वापरं चरतो माययैतौ	१०.	८५.	१८
पूर्वापुषं सुहवं पुरुषृहं	८.	२२.	२
पूर्वामनु प्रदिशं याति	९.	१११.	३
पूर्वामनु प्रयतिमा ददे	१.	१२६.	५
पूर्वा विश्वस्माद्भवना	१.	१२३.	२
पूर्वीभिर्हि ददाशिम	१.	८६.	६
पूर्वीरस्य निषिधो	३.	५१.	५
पूर्वीरहं शरदः शश्रमाणा	१.	१७९.	१
पूर्वीरिन्द्रस्य रातयो	१.	११.	३
पूर्वीरुवसः शरदश्च	४.	१९.	८
पूर्वीभिर्हि त्वे तुङ्गिर्मिन्	८.	६६.	१२
पूर्वीष्ट इन्द्रोपमातयः	८.	४०.	९

पूर्वे अर्थे रजसो	१.	१२४.	५
पूर्वो देवा भवतु सुन्वतो	१.	९४.	८
पूर्य्य होतरस्य नो	१.	२६.	५
पूषणं न्वजाश्वमुप	६.	५५.	४
पूषण्वते ते चकृमा	३.	५२.	७
पूषण्वते मरुत्वते	१.	१४२.	१२
पूषन्तव व्रते वयं	६.	५४.	९
पूषन्ननु प्र गा इहि	६.	५४.	६
पूषा गा अन्वेतु नः	६.	५४.	५
पूषा त्वेनश्रयावयतु	१०.	१७.	३
पूषा त्वेनो नयतु	१०.	८५.	२६
पूषा गजानमावृण	१.	२३.	१४
पूषा विष्णुर्हवन् मे	८.	५४.	४
पूषा सुवन्त्युर्दिव आ	६.	५८.	४
पूषेमा आशा अनु	१०.	१७.	५
पूषणश्चक्रं न ग्पिपति	६.	५४.	३
पूषप्रयजो द्रविणः	३.	७.	१०
पूषस्य वृष्णो अरुपस्य	६.	८.	१
पूषे ता विश्वा भुवना	२.	३४.	४
पूषो वपुः पितृमानस्य	१.	१४१.	२
पूषच्छामि त्वा परमन्तं	१.	१६४.	३४
पूषच्छे तद्वनो वरुण	७.	८६.	३
पूषीयादिन्नाश्रमानाय	१०.	११७.	५
पूषकप्रायन्प्रथमा देवहन	१०.	८४.	६
पूषुपाजा अमन्यो	३.	२७.	५
पूषु कर्मना बहुला	६.	१९.	३
पूषु रथो दक्षिणया	१.	१२३.	१
पूषाकुसानुर्यजतो गवेपण	८.	१७.	१५
पूषदश्वा मरुतः पूषिमातरः	१.	८९.	७
पूषधे मध्ये मातरिश्वनीन्द्र	८.	५२.	२
पूषो दिवि ध्राव्यग्निः	७.	५.	२
पूषो दिवि पूषो अग्निः	१.	९८.	२
पौरं चिद्वयुदप्रुतं पौर	५.	७४.	४
पौरो अश्वस्य पुन्युक्त्	८.	६१.	६
प्र ऋभुभ्यो दूतमिव	४.	३३.	१
प्र कविर्देवर्वातये	९.	२०.	१
प्र कारवो मनना	३.	६.	१
प्र काव्यमुगनेव	९.	९७.	७
प्र कृतान्युजीपिणः	८.	३२.	१
प्र कृष्टिहेव दूष एति	९.	७१.	२

प्र केतुना बृहता	१०. ८. १
प्र क्षोद्रसा धायसा	७. ९. १
प्र गायताभ्यर्चाम	९. ९. ७. ४
प्र गायत्रेण गायत	९. ८०. १
प्र था न्वस्य महतो	२. १५. १
प्र चक्रे सहसा महो	८. ४. ५
प्र चर्पणिभ्यः घृतना	१. १०९. ८
प्र चित्रमकं गुणते	६. ६६. ९
प्रचेतसं त्वा कवेऽग्रे	८. १०२. १८
प्र च्यवानाजुजुरुषो	५. ७४. ५
प्रजानक्षत्रे तव योनि	१०. ९१. ४
प्रजापतिर्मह्यमता रगाणो	१०. १६९. ४
प्रजापते न त्वेदेतान्यन्यो	१०. १२१. १०
प्रजाभ्यः पुष्टि विभजन्त	२. १३. ४
प्रजामृतस्य पिप्रतः	८. ६. २
प्रजावता वचसा	१. ७६. ४
प्रजावतीः सृयवसं	६. २८. ७
प्रजा ह निस्त्रो अन्याय	८. १०१. १४
प्र जिह्वा भगते वेपो	१०. ४६. ८
प्र ण इन्द्रो महो तन	९. ४४. १
प्र ण इन्द्रो महो रण	९. ६६. १३
प्रणीतिभिष्टे हयश्च	१०. १०४. ४
प्र णु त्वं विप्रमथ्वग्पु	५. १. ७
प्रणेतारं वस्यो अच्छा	८. १६. १०
प्र णो देवी सगस्वती	६. ६१. ४
प्र णो धन्वन्विन्दवो	९. ४७९. २
प्र तं विवर्किम वक्त्र्यो	१. १६७. ७
प्र त आशवः पवमान	९. ८६. १
प्र त आश्विनीः पवमान	९. ८६. ४
प्र त इन्द्र पृथ्याणि प्र	१०. ११२. ८
प्र तत्ते अय शिपिविष्ट	७. १००. ५
प्र तत्ते अय कर्णं	६. १८. १३
प्र तद्दुःशामे पृथवाने	१०. ९३. १४
प्र तद्विष्णुः स्तवते	१. १५४. २
प्र तद्गोचेयं भव्या	१. १२९. ६
प्र तमिन्द्र नशीमहि	८. ६. ९
प्र तव्यसीं नव्यसीं	१. १४३. १
प्र तव्यसो नमउक्ति	५. ४३. ९
प्र तौ अग्निर्वभसन्तिगम	४. ५. ४
प्र तार्यायुः प्रतं नवीयः	१०. ५९. १

प्रति केतवः प्रथमा	७. ७८. १
प्रति वोगणामेतामयासां	१. १६९. ७
प्रति चक्ष्व वि चक्ष्वेन्द्रश्च	७. १०४. २५
प्रति ते इम्यवे वृक	८. ५६. १
प्रति त्वं चारुमथ्वं	१. १९. १
प्रति त्वा दुहितर्दिव	७. ८१. ३
प्रति त्वाथ सुमनसो	७. ७८. ५
प्रति त्वा शवसी वदद्	८. ४५. ५
प्रति त्वा स्नोमैरीछते	७. ७६. ८
प्रति धृतानामरुपासो	७. ७५. ८
प्रति याना भग्न	३. ५२. ८
प्रति नः स्नोमं त्वष्टा	७. ३४. ११
प्रति प्रयणमसुरस्य	५. ४०. २
प्रति प्र याहीन्द्र	१. १६९. ८
प्रति प्रागव्यां इतः	८. ३१. ८
प्रति प्रियतमं गथं	५. ७५. १
प्रति त्रवाणि वनेयते	१०. ९५. १३
प्रति भद्रा अहश्चन	४. ५२. ५
प्रति मे स्नोममदिनि	५. ४२. २
प्रति यत्स्या नीयादर्शि	१. १०४. ५
प्रति यदापो अहश्चमा	१०. ३०. १३
प्रति व एना नमसा	१. १७१. १
प्रति वां गथं नृपती	७. ६७. १
प्रति वां सृ उदिते मित्रं	७. ६६. ७
प्रति वां सृ उदिते सूक्तै	७. ६५. १
प्रति वो वृषदंजयो	८. २०. ९
प्रति श्रुताय वो धृपन्	८. ३२. ४
प्रति पीमग्निर्जगते	७. ७८. २
प्रति श्रोभन्ति सिन्धवः	१. १६८. ८
प्रति प्या सूनरी जनी	४. ५२. १
प्रति स्नोमैभिरुपसं	७. ८०. १
प्रति स्पशो वि मृज	४. ४. ३
प्रति स्मग्थां तुजयद्भि	७. १०४. ७
प्रतीर्चाने मामहनीष्वाः	१०. १८. १४
प्र तु द्रव पगि कोशं	९. ८७. १
प्र तुविद्युस्मस्य स्थविगस्य	६. १८. १२
प्र ते अग्नयोऽग्निभ्यो	७. १. ४
प्र ते अग्ने हविष्मती	३. १९. २
प्र ते अज्ञानो कुक्षयोः	३. ५१. १२
प्र ते अस्या उपसः	१०. २९. २

प्र ते दिवो न वृष्टयो	९. ६२. २८
प्र ते धारा अन्यण्वानि	९. ८६. ४७
प्र ते धारा अमश्चतो	९. ५७. १
प्र ते धारा मनुमर्ता	९. ९७. ३१
प्र ते नावं न समने	२. १६. ७
प्र ते पूर्वाणि करणानि विप्रा	४. १९. १०
प्र ते पूर्वाणि करणानि वोचं	५. ३१. ६
प्र ते वभृ विचक्षण	४. ३२. २२
प्र ते मदासो मदिगस	९. ८६. २
प्र ते महे विदथे शंसिपं	१०. ९६. १
प्र ते यक्षि प्र त इयमि	१०. ४. १
प्र ते रथं मिथुकृतमिन्द्रो	१०. १०२. १
प्र तेऽरदद्रुणो यातवे	१०. ७५. २
प्र ते वोचाम वीयी	४. ३२. १०
प्र ते सोतार ओण्यो	९. १६. १
प्रत्वं रयीणां युजं	६. ४५. १९
प्रत्वं होताग्मीछ्यं	८. ४४. ७
प्रत्नवज्जनया गिरः	८. १३. ७
प्रत्नान्मानाद्व्या ये	९. ७३. ६
प्रत्नो हि कर्माछो	८. ११. १०
प्रत्यग्निरूपसश्चकितानो	३. ५. १
प्रत्यग्निरूपसामग्रमख्यद्	४. १३. १
प्रत्यग्निरूपसो जातवेदा	४. १४. १
प्रत्यग्रे मिथुना दह	१०. ८७. २४
प्रत्यग्रे हरसा हरः	१०. ८७. २५
प्रत्यङ् देवानां विशः	१. ५०. ५
प्रत्यश्चर्मकमनयज्छाची	१०. १५७. ३
प्रत्यर्ची रुदादस्या	१. ९२. ५
प्रत्यर्थिर्यज्ञानामश्वहयो	१०. २६. ५
प्रत्यस्मै पिपीपते	६. ४२. १
प्रत्यस्य श्रेणयो ददृश	१०. १४२. ५
प्रत्यु अदृश्यायन्युच्छन्ती	७. ८१. १
प्रत्वशमः प्रतवसो	१. ८७. १
प्र त्वा दूतं वृणीमहे	१. ३६. ३
प्र त्वा नमोभिगिन्द्व	९. १६. ५
प्र त्वा मुञ्चामि वरुणस्य	१०. ८५. २४
प्रथमं जातवेदसमग्नि	८. २३. २२
प्रथमभाजं यगमं	६. ४९. ९
प्रथमा हि मुवाचसा	१. १८८. ७
प्रथश्च यस्य सप्रथश्च	१०. १८१. १

प्रथिष्ट यस्य वीरकर्म	१०. ६१. ५
प्रथिष्ट यामनवृथिर्वी	५. ५८. ७
प्रदक्षिणिदभि गृणन्ति	२. ४३. १
प्र दानुदो दिव्यो	९. ९७. २३
प्र दीक्षितविश्रवाग	३. ४. ३
प्र देवं देववीतये	६. १६. ४१
प्र देवं देव्या विद्या	१०. १७६. २
प्र देवत्रा व्रत्येण गातु	१०. ३०. १
प्र देवमच्छा मनुमन्त	९. ८८. १
प्र देवोदासो अग्निर्देवां	८. १०३. २
प्र द्यावा० क्रतावृत्रा	१. १५९. १
प्र द्यावा० नमोभिः	७. ५३. १
प्र द्युम्राय प्र शवसे	८. ९. २०
प्र धन्वा सोम जागृवि	९. १०६. ४
प्र धारा अस्य शुष्मिणो	९. ३०. १
प्र धारा मन्त्रो अग्रियो	९. ७. २
प्र नः पूषा चरथं	१०. ९२. १३
प्र नव्यसा सहसः	६. ६. १
प्र निम्नेनेव सिन्धवो	९. १७. १
प्र नु यदैषां महिना	१. १८६. ९
प्र नु वयं सुते या	५. ३०. ३
प्र नु वोचा सुतेषु वां	६. ५९. १
प्र नूनं जातवेदसमश्वं	१०. १८८. १
प्र नूनं जायतामयं	१०. ६२. ८
प्र नूनं धावता पृथङ्	८. १००. ७
प्र नूनं व्रत्यणस्पति	१. ४०. ५
प्र नू महित्वं वृषभस्य	१. ५९. ६
प्र नू स मर्तः शवसा	१. ६४. १३
प्र नेमस्मिन्दृशो सोमो	१०. ४८. १०
प्र नो यच्छत्वयसा	१०. १४१. २
प्र पथे पथामजनिष्ट	१०. १७. ६
प्र पर्वतानामुगती	३. ३३. १
प्र पवमान धन्वांसि	९. २४. ३
प्र पस्थामदिति	४. ५५. ३
प्र पीपय वृषभ	३. १५. ६
प्र पुनानस्य चेतसा	९. १६. ४
प्र पुनानाय वधसे	९. १०३. १
प्र पुनास्मिन्मशोचिषे	१. ७९. १०
प्र पूर्वजे पितरा	७. ५३. २
प्र पूरणं वृणीमहे	८. ४. १५

प्र व्यायस्व प्र स्यन्दस्व	१. ६७. २८
प्रप्र अयाय पन्थसे	९. ९. २
प्रप्र पृष्णस्तुविज्ञातस्य	१. १३८. १
प्रप्र वस्त्रिष्टुभमिषं	८. ६९. १
प्रप्रायमग्निर्भरतस्य	७. ८. ४
प्रप्रा वो अस्मे स्वयशो	१. १२९. ८
प्र वभ्रवे वृषभाय	२. ३३. ८
प्र बाहवा सिमृतं	७. ६२. ५
प्र बुध्या व ईरते	७. ५६. १४
प्र बोधयोषः पृणतो	१. १२४. १०
प्र बोधयोषो अश्विना	८. ९. १७
प्र ब्रह्माणि नभाकवदिन्द्रा	८. ४०. ५
प्र ब्रह्माणो अङ्गिरसो	७. ४२. १
प्र ब्रह्मेतु सद्नाहतस्य	७. ३६. १
प्रभङ्गं दुर्मतीनामिन्द्र	८. ४६. १९
प्रभङ्गी शूरो मववा	८. ६१. १८
प्रभती रथं गव्यन्त	८. २. ३५
प्र भूर्जयन्तं महं	१०. ४६. ५
प्र भ्रातृत्वं सुदानवो	८. ८३. ८
प्र मंहिष्ठाय गायत	८. १०३. ८
प्र मंहिष्ठाय बृहते	१. ५७. १
प्र मन्दिने पितुमदर्चता	१. १०१. १
प्र मन्महे शवसानाय	१. ६२. १
प्र मातुः प्रतरं गृह्य	१०. ७९. ३
प्र मात्राभी रिग्बि	३. ४६. ३
प्र मा युयुज्ञे प्रयुजो	१०. ३३. १
प्र मित्रयोर्वरुणयोः	७. ६६. १
प्र मित्राय प्रार्यम्णे	८. १०१. ५
प्र मे नमी साप्य इषे	१०. ४८. २
प्र मे पन्था देवयाना	७. ७६. २
प्र मे विविक्कौ अविदन्	३. ५७. १
प्र यं राये निनीपसि	८. १०३. ४
प्र य आरुः शितिष्ठस्य	३. ७. १
प्र यज्ञ एतु हेत्वो न	७. ४३. २
प्र यज्ञ एत्वानुषगद्या	५. २६. ८
प्रयज्यवो मरुतो	५. ५५. १
प्र यन्ते अग्ने सूरयो	१. ९७. ४
प्र यन्पितुः परमात्रीयते	१. १४१. ४
प्र यन्तिन्धवः प्रसवं	३. ३६. ६
प्र यदग्नेः सहस्वतो	१. ९७. ५

प्र यदित्या पगवतः	१. ३९. १
प्र यदित्या महिना	१. १७३. ६
प्र यद्विन्दिष्ठ एषां	१. ९७. ३
प्र यद्वयेषु पृषती	१. ८५. ५
प्र यद्वस्त्रिष्टुभमिषं	८. ७. १
प्र यद्वहश्चे मरुतः	१०. ७७. ६
प्र यद्वहेये महिना	१. १८०. ५
प्र यद्रां मित्रावरुणा	८. ६७. ९
प्रयन्तमित्यग्निं जारं	१. १५२. ४
प्र यन्ति यज्ञं विपयन्ति	७. २१. ८
प्र यन्तु वाजास्तविषी	३. २६. ४
प्र यमन्तवृषसवामो	१०. ४२. ८
प्र याः सिन्धवे सूर्यस्य	१०. ३५. ५
प्र या घोषे भृगवाणे	१. १२०. ५
प्रयाजान्मे अनुयाजौश्च	१०. ५१. ८
प्र या जिगाति खर्गलेव	७. १०४. १७
प्र यात शीभमाशुभिः	१. ३७. १४
प्र याभिर्यासि दाश्वांस	७. ९२. ३
प्र या महिम्ना महिनासु	६. ६१. १३
प्र युजो वाचो अग्रियो	९. ७. ३
प्रयुज्यती दिव एति	५. ४७. १
प्र ये गावो न भूणय	९. ४१. १
प्र ये गृहादममदुस्त्वाया	७. १८. २१
प्र ये ज्ञाता महिना ये	५. ८७. २
प्र ये दिवः पृथिव्या	१०. ७७. ३
प्र ये दिवो बृहतः	५. ८७. ३
प्र ये धामानि पृथ्या	४. ५५. २
प्र ये मित्रं प्रार्यमणं	१०. ८९. ९
प्र ये मे वन्ध्वेषे गां	५. ५२. १६
प्र ये ययुरवृकासो	७. ७४. ६
प्र ये वसुभ्य ईवदा	५. ४९. ५
प्र ये शुम्भन्ते जनयो	१. ८५. १
प्र यो ननक्षे अभ्योजमा	८. ५१. ८
प्र यो वां मित्रावरुणा	८. १०१. ३
प्र राजा वाचं जनयन्	९. ७८. १
प्र रुद्रेण ययिना यन्ति	१०. ९२. ५
प्र रेभ एत्यति वार	९. ८६. ३१
प्र वः पान्तं रघुमन्यवो	१. १२२. १
प्र वः पान्तमन्यमां	१. १५५. १
प्र वः शंसाभ्यद्रुहः	८. २७. १५

प्र वः गर्भाय वृष्वये	१. ३७. ४
प्र वः शुक्राय भानवे	७. ४. १
प्र वः सन्ध्यायो अग्नये	६. १६. २२
प्र वः सनां ज्येष्ठतमाय	२. १६. १
प्र वः स्पष्टकल्मुविनाय	५. ५०. १
प्र व इन्द्राय बृहते	८. ८९. ३
प्र व इन्द्राय मादनं	७. ३१. १
प्र व उग्राय निष्ठुरे	८. ३२. २७
प्र व एको मिमय	२. २९. ५
प्र व एते सुयुजो याम	५. ४४. ४
प्रवता हि क्रतूनामा	४. ३१. ५
प्रवत्ते अग्ने जनिमा	१०. १४२. २
प्रवत्त्वर्तीयं पृथिवी	५. ५४. ९
प्रवद्यामना सुवृता	१. ११८. ३
प्र वर्तय दिवो अश्मान	७. १०४. १०
प्र वां दंसांस्मश्विना	१. ११६. २५
प्र वां निचेरुः ककुहो	१. १८१. ५
प्र वां महि धवी	४. ५६. ५
प्र वां रथो मनोजवा	७. ६८. ३
प्र वां शरद्धानृपभो	१. १८१. ६
प्र वां स मित्रावरुणा	७. ६१. २
प्र वां स्तोमाः सुवृक्तयो	८. ८. २२
प्र वाचमिन्द्रगिण्यति	९. १२. ६
प्रवाच्यं वचसः किं मे	४. ५. ८
प्रवाच्यं शश्वथा वीर्यं	३. ३३. ७
प्र वाजमिन्द्रगिण्यति	९. ३५. ४
प्र वाना इव दोधत	१०. ११९. २
प्र वाना वान्ति पतयन्ति	५. ८३. ४
प्र वामन्धांसि मद्यान्यस्थुरा	७. ६८. २
प्र वामर्चन्त्युद्विथनो	३. १२. ५
प्र वामवोचमश्विना	४. ४५. ७
प्र वामभ्रोतु सुष्ठुति	१. १७. ९
प्र वायुमच्छा बृहती	६. ४९. ४
प्र वावृजे सुप्रया	७. ३९. २
प्र विश्वसामन्नत्रिवद्वो	५. २२. १
प्र विष्णवे शृपमेतु	१. १५४. ३
प्र वीर्यमुग्रं विविचि	८. ५०. ६
प्र वीर्या शुचयो	७. ९०. १
प्र वीर्या प्र तवसे	६. ४९. १०
प्रवृत्तान्नो अभियुजः	१. ७१. ७

प्र वेधसे कवये वेद्याय	५. १५. १
प्र वेपयन्ति पर्वतान	१. ३९. ५
प्र वो ग्रावाणः सविता	१०. १७५. १
प्र वोऽच्छा रिग्निचे	१०. ३२. ५
प्र वो देवं चिन्सहमान	७. ७. १
प्र वो देवायाम्रये	३. १३. १
प्र वो धियो मन्द्रयुवो	९. ८६. १७
प्र वो भ्रियन्त इन्द्रवो	१. १४. ४
प्र वो मरुतस्तविषा	५. ५४. २
प्र वो महीमरुमति	७. ३६. ८
प्र वो महं मनयो	५. ८७. १
प्र वो महं मन्दमाना	१०. ५०. १
प्र वो महे महि नमो	१. ६२. २
प्र वो महं महिबृधे	७. ३१. १०
प्र वो महे सहसा	१. १२७. १०
प्र वो मित्राय गायत	५. ६८. १
प्र वो यज्ञेय देवयन्तो	७. ४३. १
प्र वो यज्ञं पुरुणां	१. ३६. १
प्र वो रयिं युक्ताश्वं	५. ४१. ५
प्र वो वाजा अभियवो	३. २७. १
प्र वो वायुं रथयुजं कृणुध्वं	५. ४१. ६
प्र वो वायुं रथयुजं पुरंश्चि	१०. ६४. ७
प्र शंतमा वरुणं दीधिनी	५. ४२. १
प्रशंसमानो अनिधिने	८. १९. ८
प्र शंसा गोष्वह्यं	१. ३७. ५
प्र शयं आने प्रथमं	४. १. १२
प्र शशोय मारुताय	५. ५४. १
प्र शुक्रासो वयोवुवो	९. ६५. २६
प्र शुक्रैतु देवी मनीषा	७. ३४. १
प्र शुन्ध्युवं वरुणाय	७. ८८. १
प्र शोशुक्त्या उपमो	१०. ८९. १२
प्र श्यावाश्वं शृणुयाचो	५. ५२. १
प्र श्येनो न मडि	६. २०. ६
प्र सश्रणो दिव्यः कण्व	५. ४१. ४
प्र स श्रयं निगते वि	८. २७. १६
प्र सद्यो अग्ने अन्ये	५. १. ९
प्र समगुमृतधीति	१०. ४७. ६
प्र समवशिगशमा	८. ७३. ९
प्र समहोता सनका	३. २०. १४
प्र स मित्रं मनो अस्म	३. ५०. २

प्र सप्ताजं चर्षणीना	८.	१६.	१
प्र सप्ताजं बृहत्तं मन्म	६.	६८.	९.
प्र सप्ताजे बृहदर्चा	१५.	८१५.	१
प्र सप्ताजो असुरस्य	७.	६.	१
प्रसेव न उदीगते	९५.	५०.	२
प्र समाहिष पुरुहूत	१०.	१८०.	१
प्र साकमुक्षे अर्चना	७.	५८.	१
प्र सा क्षितिगसुर या	१.	१५१.	४
प्र सा वाचि सुष्टुति	७.	५८.	६
प्र सीमादित्यो असृजद्	२.	२८.	४
प्र सु गमन्ता धियसानस्य	१०.	३२.	१
प्र सु ज्येष्ठं निचिराभ्यां	१.	१३६.	१
प्र मुन्वानस्यान्धसो	९.	१०१.	१३
प्र सुमेधा गातुविद्	९.	९२.	३
प्र सु व आपो महिमान	१०.	७५.	१
प्र सुवान इन्द्ररक्षाः	९.	६६.	२८
प्र सुवानो धारया	९.	३४.	१
प्र सु विश्वान्नक्षमो	१.	७६.	३
प्र सु श्रुतं सुगन्धसमर्चा	८.	५०.	१
प्र सु प विभ्यो मन्त्रो	४.	२६.	४
प्र सुष्टुतिः स्तनयन्तं	५.	४२.	१४
प्र सु स्नोमं भरत	८.	१००.	३
प्र सू त इन्द्र प्रवता	३.	३०.	६
प्रमृतो भक्षमकरं	१०.	१६७.	४
प्र सू न एन्ध्वरो	८.	२७.	३
प्र सूतव क्रभृणां	१०.	१७६.	१
प्र सू मह सशरणाय	५.	४२.	१३
प्र सेनानी शूरो अग्रे	९.	९६.	१
प्र सो अग्नं तवीनिभिः	८.	१९.	३०
प्र सोता जीगे अश्वरे	७.	९२.	२
प्र सोम देववीतये	९.	१०७.	१२
प्र सोम मधुमत्तमो	९.	६३.	१६
प्र सोम याहि धारया	९.	६६.	७
प्र सोमस्य पवमान	९.	८१.	१
प्र सोमाय व्यश्ववत्	९.	६५.	७
प्र सोमासः स्वाध्यः	९.	३१.	१
प्र सोमामो अधन्विषुः	९.	२४.	१
प्र सोमासो मदच्युतः	९.	३२.	१
प्र सोमासो विपश्चिनो	९.	३३.	१
प्र सोमो अति धारया	९.	३०.	४

प्र स्कम्भदेव्या अनवध्र	१.	१६६.	७
प्रस्तुतिर्वा धाम न	१.	१५३.	२
प्रस्तोक इन्द्र गन्धस्म	६.	४७.	२२
प्र स्तोषदृष गासिप	८.	८१.	५
प्र स्वानामो रथा	९.	१०.	१
प्र हंसासम्पलं मन्यु	९.	९७.	८
प्र हि कर्तुं बृहथो यं	२.	३०.	६
प्र हि त्वा पूषन्नजिं	१.	१३८.	२
प्र हिन्वानाम इन्द्रवो	९.	६४.	१६
प्र हिन्वानो जनिता	९.	९०.	१
प्र हि गिरिक्ष ओजसा	८.	८८.	५
प्र होता जातो महान	१०.	४६.	१
प्र होत्रे पूर्य वचो	३.	१०.	५
प्र ह्यच्छा मनीषाः स्पाही	१०.	२६.	१
प्राक्तुभ्य इन्द्रः प्र वृधो	१०.	८९.	११
प्राग्रये तवस भग्ध्वं	७.	५.	१
प्राग्रये बृहत् यज्ञियाय	५.	१२.	१
प्राग्रये वाचमीग्य	१०.	१८७.	१
प्राग्रये विश्वगुचे धियन्धे	७.	१३.	१
प्राग्रवो नभन्वो न वक्त्रा	४.	१९.	७
प्राचीनं बहिः प्रदिशा	१०.	११०.	४
प्राचीनं बहिर्गोजसा	१.	१८८.	४
प्राचीनो यज्ञः सुधितं	७.	७.	३
प्राचीम देवाश्विना धियं	७.	६७.	५
प्राश्चं यज्ञं चक्रुम	३.	१.	२
प्रातः सुतमपिबो	४.	३५.	७
प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रं	७.	४१.	१
प्रातरग्निः पुरुप्रियो	५.	१८.	१
प्रातर्जग्धे जग्धेव	१०.	४०.	३
प्रातर्जितं भगमुग्रं	७.	४१.	२
प्रातर्देवीमदिति	५.	६९.	३
प्रातर्यज्ञध्वमश्विना	५.	७७.	२
प्रातर्योवभिग गतं	८.	३८.	७
प्रातर्यावाणा प्रथमा	५.	७७.	१
प्रातर्यावाणा रथ्येव	२.	३९.	२
प्रातर्याव्यः सहस्कृत	१.	४५.	९
प्रातर्युजं नासन्याधि	१०.	४१.	२
प्रातर्युजा वि बोधया	१.	२२.	१
प्राता रत्नं प्रातरित्वा	१.	१२५.	१
प्राता रथो नवो योजि	२.	१८.	१

प्रान्यच्चक्रमवृहः सूर्यस्य	५. २०. १०
प्राव स्तोतां मयवन	८. ३६. २
प्रावीविपद्राच ऊर्मि	९. १६. ७
प्रावेशा मा बृहतो	१०. ३४. १
प्रास्नोद्वोत्रा ऋषेभि	१०. १०५. ६
प्रास्मा ऊर्ज वृत्तश्रुत	८. ८. १६
प्रास्मै गायत्रमर्चेत	८. १. ८
प्रास्मै हिनांत मधुमन्त	१०. ३०. ८
प्रास्य धागा अक्षरन्	९. २०. १
प्रास्य धागा बृहतीरामृग्र	९. १६. २२
प्रियं दुग्धं न काम्य	५. १०. ४
प्रियं श्रेष्ठ ददतः	१०. १५१. २
प्रियमेधवदत्रिवज्ज्ञानवेदो	१. ४५. ३
प्रिया तपानि मे कपि	१०. ८६. ५
प्रियास इते मयवन्नभिष्टौ	७. १०. ८
प्रियो नो अस्तु विष्पति	१. २६. ७
प्रीणीताश्चान्हितं जयाथ	१०. १०१. ७
प्रेतां यज्ञस्य गंभुवा	२. ४१. १९
प्रेता जयना नर इन्द्रो	१०. १०३. १३
प्रेतो मृञ्चामि नासुतः	१०. ८५. २५
प्रेदं ब्रह्म वृत्रतूर्येषाविथ	८. ३७. १
प्रेष्टो अग्रे दीद्विहि	७. १. ३
प्रेद्विष्वीवृषे स्तोमेभि	३. ५. २
प्रेन्द्रस्य वोचं प्रथमा	७. ९८. ५
प्रेन्द्राग्निभ्यां सुवचस्या	१०. ११६. ९
प्रेर्य सृगो अर्यं न पारं	१०. २०. ५
प्रेष्टं वो अनिति गुणीपि	१. १८६. ३
प्रेष्टं वो अनिति स्तुषे	८. ८४. १
प्रेष्टम् प्रियाणां स्तुह्या	८. १०३. १०
प्रेहि प्रेहि पथिभिः	१०. १४. ७
प्रेह्यमीहि धृणुहि	१. ८०. ३
प्रेतु ब्रह्मणस्पतिः	१. ४०. ३
प्रेतं वदन्तु प्र वयं	१०. ९४. १
प्रेप स्तोमः पृथिवी	५. ४२. १६
प्रेषामग्नेषु विद्युरेव	१. ८७. ३
प्रो अयासीदिन्दुर्गिन्द्रस्य	९. ८६. १६
प्रो अश्विनाववसे कृणुध्वं	१. १८६. १०
प्रो अस्मा उपस्तुतिं	८. ६२. १
प्रोग्रां पीतिं वृष्ण इयमिं	१०. १०४. ३
प्रोतये वरुणं मित्रमिन्द्रं	६. २१. ९

प्रो त्ये अग्नयोऽग्निषु	५. ६. ६
प्रोथदश्वो न यवसे	७. ३. २
प्रो द्रोणे हरयः कर्मा	६. ३७. २
प्रोरोर्मिन्नावरुणा पृथिव्याः	७. ६१. ३
प्रोष्ठेशया वक्षेशया	७. ५५. ८
प्रो ध्वस्मै पुरोरथ	१०. १३३. १
प्रो स्य वद्धिः पथ्याभि	९. ८९. १
वृद् सूर्य श्रवसा महाँ	८. १०१. १२
वळस्य नीथा वि पणेश्व	१०. ९२. ३
वळित्था तद्वपुषे धायि	१. १४१. १
वळित्था देव निष्कृत	५. ६७. १
वळित्था पर्वतानां खिद्रं	५. ८४. १
वळित्था महिमा वामि	६. ५९. २
वळित्थियाय धास्र	८. ६३. ११
वण्महाँ असि सूर्य	८. १०१. ११
वतो बतामि यम नैव	१०. १०. १३
वध्रवे नु स्वतवसे	९. ११. ४
वध्राणः सूतो सहसो	३. १. ८
वध्रुरेको विषुणः सूनरो	८. २९. १
वर्हिः प्राचीनमोजसा	९. ५. ४
वर्हिर्वा यत्स्वपत्याय	१. ८३. ६
वर्हिषदः पितर ऊत्यर्वा	१०. १५. ४
वलं धेहि तनूषु नो	३. ५३. १८
वलविज्ञायः स्थविरः	१०. १०३. ५
वहवः सूरचक्षसो	७. ६६. १०
वह्नीः समा अकरमन्त	१०. १२४. ४
वह्नीनां पिता बहुरस्य	६. ७५. ५
बाधसे जनान्वृषभेव	६. ४६. ४
बिभया हि त्वावत	८. ४५. ३५
बिभ्रद्वापि हिरण्ययं	१. २५. १३
बीभत्सूनां सयुजं	१०. १२४. ९
बृवदुक्थं हवामहे	८. ३२. १०
बृहती इव सूनवे	१. ५९. ४
बृहत्सुभः प्रसवीता	४. ५३. ६
बृहत्त्वश्चन्द्रममवद्	१. ५२. ९
बृहदिन्द्राय गायत	८. ८९. १
बृहदु गायिषे वचो	७. ९६. १
बृहद्भिरग्ने अर्चिभिः	६. ४८. ७
बृहददन्ति मदिरण	१०. ९४. ४
बृहद्वयो बृहते तुभ्यमग्ने	५. ४३. १५

बृहद्रथो मघवद्भयो	७. ५८. ३
बृहद्रथो हि भानवे	५. १६. १
बृहद्रथं मरुतां देवं	८. १८. २०
बृहन्त इन्द्रानवो	३. १. १४
बृहन्त इक्षु ये ते	२. ११. १६
बृहन्तेव गम्भरेषु	१०. १०६. ९
बृहन्नच्छायो अपलाशो	१०. २७. १४
बृहन्निदिश्व एषां भूरि	८. ४५. २
बृहस्पत इन्द्र वर्धतं	४. ५०. ११
बृहस्पतिः प्रथमं	४. ५०. ४
बृहस्पतिः समजयद्	६. ७३. ३
बृहस्पतिर्गमत हि	१०. ६८. ७
बृहस्पतिर्नः परि पातु	१०. ४२. ११
	१०. ४३. ११
	१०. ४४. ११
बृहस्पतिर्नयतु दुर्गहा	१०. १८२. १
बृहस्पते अति यदर्थो	२. २३. १५
बृहस्पते जुषस्व नो	३. ६२. ४
बृहस्पत तपुपाश्रेव	२. ३०. ४
बृहस्पतं परि दीया	१०. १०३. ४
बृहस्पते प्रति मे देवता	१०. ९८. १
बृहस्पते प्रथमं वाचो	१०. ७१. १
बृहस्पते या परमा	४. ५०. ३
बृहस्पते युवमिन्द्रश्च	७. ९७. १०
	७. ९८. ७
बृहस्पते सप्तमिन्नः	१. १०६. ५
बोधद्यन्मा हरिभ्यां	४. १५. ७
बोधा मे अस्य वचसो	१. १४७. २
बोधा सु मे मघवन	७. २२. ३
बोधिन्मनसा स्थ्येषिरा	५. ७५. ५
बोधिन्मना इदस्तु नो	८. ९३. १८
ब्रह्म गामश्वं जनयन्त	१०. ६५. ११
ब्रह्म च ते जातवेदो	१०. ४. ७
ब्रह्मचारी चरति	१०. १०९. ५
ब्रह्म जित्वतप्तुत	८. ३५. १६
ब्रह्मणस्पतिरेता सं	१०. ७२. २
ब्रह्मणस्पते त्वमस्य	२. २३. १९
	२. २४. १६
ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथा	२. २४. १४
ब्रह्मणस्पते सुयमस्य	२. २४. १५

ब्रह्मणाग्निः संविदानो	१०. १६२. १
ब्रह्मणा ते ब्रह्मयुजा	३. ३५. ४
ब्रह्मन्वीर ब्रह्मकृति	७. २९. २
ब्रह्म प्रजावदा भर	६. १६. ३६
ब्रह्मा कृणोति वरुणो	१. १०५. १५
ब्रह्माणं ब्रह्मवाहसं	६. ४५. ७
ब्रह्मा ण इन्द्रोप याहि	७. ८८. १
ब्रह्माणस्त्वा वयं युजा	८. १७. ३
ब्रह्माणि मे मनयः	१. १६५. ४
ब्रह्माणि हि चकृषे	६. २३. ६
ब्रह्मा त इन्द्र गिर्वणः	८. ९०. ३
ब्रह्मा देवानां पदवीः	९. ९६. ८
ब्राह्मणादिन्द्र राधसः	१. १५. ५
ब्राह्मणासः पितरः	६. ७५. १०
ब्राह्मणासः सोमिनो	७. १०३. ८
ब्राह्मणासो अतिगत्रे	७. १०३. ७
ब्राह्मणोऽस्य सुखमासीद्	१०. ९०. १२
भृगं धियं वाजयन्तः	२. ३८. १०
भग एव भगवाँ अस्तु	७. ४१. ५
भग प्रणेतर्भग सत्य	७. ४१. ३
भगभक्तस्य ते वय	१. २४. ५
भगस्य स्वसा वरुणस्य	१. १२३. ५
भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम	१. ८९. ८
भद्रं ते अग्ने सहसिन्	४. ११. १
भद्रं नो अपि वातय मनः	१०. २०. १
भद्रं नो अपि वातय मनो	१०. २५. १
भद्रंभद्रं न आ भरे	८. ९३. २८
भद्रं मनः कृणुष्व	८. १९. २०
भद्रं वै वरं वृणते	१०. १६४. २
भद्रमिदं रुशमा अग्ने	५. ३०. १२
भद्रमिद्भद्रा कृणवन्	७. ९६. ३
भद्रा अग्नेर्वश्यश्चस्य	१०. ६९. १
भद्रा अश्वा हरितः	१. ११५. ३
भद्रा ते अग्ने स्वनीक	४. ६. ६
भद्रा ते हन्ता सुकृतोत	४. २१. ९
भद्रा ददृक्ष उर्विया	६. ६४. २
भद्रा वस्त्रा समन्या	९. ९७. २
भद्रो नो अभिराहुतो	८. १९. १९
भद्रो भद्रया सचमान	१०. ३. ३
भरद्यदि विरतो वेविज्ञानः	४. २६. ५

भगद्वाजाय सप्रथः	६. १६. ३३
भगद्वाजायाव धृक्षत	६. ४८. १३
भरामेधं कृणवामा	१. ९४. ४
भराय सु भरत भाग	१०. १००. २
भरेषु हव्यो नममोप	२. २३. १३
भरेष्विन्द्रं सुहवं	१०. ६३. ९
भर्गो ह नामोत यस्य	१०. ६१. १४
भवा शुम्नी वाध्यश्चोत	१०. ६९. ५
भवा नो अग्नेऽवितोत	१०. ७. ७
भवा नो अग्ने सुमना	३. १८. १
भवा मित्रो न शेष्यो	१. १५६. १
भवा वरुणं गृणते	१. ५८. ९
भवा वरुणं मघवन्	७. ३२. ७
भारतीके सरस्वति	१. १८८. ८
भारती पवमानस्य	९. ५. ८
भास्वती नेत्री सृनुतानां	१. ९२. ७
भास्वती नेत्री सृनुताना	१. ११३. ४
भिनत्सुपो नवतिमिन्द्र	१. १३०. ७
भिनद्भिर्गि शवसा वज्र	४. १७. ३
भिनद्बलमद्भिरोभि	२. १५. ८
भिन्धि विश्वा अप द्विपः	८. ४५. ४०
भीताय नाधमानाय	५. ७८. ६
भीमो विवेषायुधेभि	७. २१. ४
भुज्युर्महसः पिपृथो	१०. ६५. १२
भुरन्तु नो यशसः	१०. ७६. ६
भुवत्त्रितस्य मज्यो	९. ३४. ४
भुवनस्य पितरं गीभि	६. ४९. १०
भुवश्चक्षुर्मह क्रतस्य	१०. ८. ५
भुवस्त्वमिन्द्र ब्रह्मणा	१०. ५०. ४
भुवो जनस्य दिव्यस्य	६. २२. ९
भुवो यज्ञस्य रजसश्च	१०. ८. ६
भुवोऽविता वामदेवस्य	४. १६. १८
भूम्या अन्तं पर्येक	१०. ११४. १०
भूय इद्रावृधे वीर्यायै	६. ३०. १
भूयसा वस्त्रमचरन्	४. २४. ९
भूयाम ते सुमतौ	८. ३. २
भूयामो पु त्वावतः	४. ३२. ६
भूरिं द्वे अचरन्ती	१. १८५. २
भूरिकर्मणे वृषभाय	१. १०३. ६
भूरि चक्रय युज्येभि	१. १६५. ७

भूरि चक्र मरुतः	७. ५६. २३
भूरि त इन्द्र वीर्यं	१. ५७. ५
भूरि दशेभिर्वचनेभि	१०. ११३. ९
भूरिदा भूरि देहि नो	४. ३२. २०
भूरिदा ह्यसि श्रुतः	४. ३२. २१
भूरि नाम वन्दमानो	५. ३. १०
भूरिभिः समह क्रपिभि	८. ७०. १४
भूरि हि ते सवना	७. २२. ६
भूरीणि भद्रा नर्येषु	१. १६६. १०
भूरीणि हि त्वे दधिरे	३. १९. ४
भूरीदिन्द्र उदिनक्षन्त	१०. ८. ९
भूरीदिन्द्रस्य वीर्यं	८. ५५. १
भूर्जज्ञ उत्तानपदो	१०. ७२. ४
भूपन्न योऽधि बभूषु	१. १४०. ६
भूमिश्चिदासि तृतुजिग	४. ३२. २
भोजं त्वमिन्द्र वयं	२. १७. ८
भोजमश्वाः सुष्टुवाहो	१०. १०७. ११
भोजा जिग्युः सुग्भि	१०. १०७. ९
भोजायाम्भं सं मृजन्त्यागुं	१०. १०७. १०
भूंसीमहि त्वा वयमस्माकं	१०. २६. ४
मंहिष्ठं वो मधोनां	५. ३९. ४
मंहिष्ठा वाजसातमेपयन्ता	८. ५. ५
मक्षू कनायाः सख्यं नवग्वा	१०. ६१. १०
मक्षू कनायाः सख्यं नवीयो	१०. ६१. ११
मक्षू ता त इन्द्र दानाप्रस	१०. २२. ११
मक्षू देववतो रथः	८. ३१. १५
मक्षू न येषु दोहसे	६. ६६. ५
मक्षू न वह्निः प्रजाया	१०. ६१. ९
मक्षू हि ष्मा गच्छथ	४. ४३. ३
मखस्य ते तविषस्य	३. ३४. २
मधोनः स्म वृत्रहत्येषु	७. ३२. १५
मधोन आ पवस्व नो	९. ८. ७
मतयः सोमपामुर्कं	३. ४१. ५
मती गुष्टो धिया हितः	९. ४४. २
मत्सि नो वस्यइष्टय	१. १७६. १
मत्सि वायुमिष्टये	९. ९७. ४२
मत्सि सोम वस्त्रं	९. ९०. ५
मत्स्यपायि ते महः	१. १७५. १
मत्स्वा सुशिप्र मन्दिभिः	१. ९. ३
मत्स्वा सुशिप्र हरिव	८. ९९. २

मथीचर्दी विभृतो	१. ७१. ४
मथीचर्दी विष्टो	१. १४८. १
मदच्युक्षेति सादने	९. १२. ३
मदेनेषितं मदमुग्रमुग्रेण	८. १. २१
मदेमदे हि नो ददियुंथा	१. ८१. ७
मधु नक्तमुतोषसो	१. ९०. ७
मधु नो द्यावापृथिवी	६. ७०. ५
मधुपृष्ठं घोरमयासमर्थं	९. ८९. ४
मधुमतीरोषधीर्द्याव	४. ५७. ३
मधुमन्तं तनूनपाद्यज्ञं	१. १३. २
मधुमन्मे परायणं	१०. २४. ६
मधुमात्रो वनस्पति	१. ९०. ८
मधु वाता क्रतायते	१. ९०. ६
मयोधरागमनु क्षर	९. १७. ८
मध्या यत्कृत्वमभव	१०. ६१. ६
मध्य होता दुरोणे	६. १२. १
मध्वः पिबतं मधुपेभि	४. ४५. ३
मध्वः सृदं पवन्	९. ९७. ४४
मध्वः सोमस्याश्विना	१. ११९. १
मध्व ऊ पु मधुयुवा	५. ७३. ८
मध्वो वो नाम मारुतं	७. ५७. १
मनीषिणः प्र भग्ध्वं	१०. १११. १
मनीषिभिः पवते पूर्यः	९. ८६. २०
मनुष्वत्त्वा नि धीमहि	५. २१. १
मनुष्वदग्रे अङ्गिरस्व	१. ३१. १७
मनुष्वदिन्द्र सवनं	३. ३२. ५
मनो अस्या अन	१०. ८५. १०
मनोजवसा वृषणा	८. २२. १६
मनोजवा अयमान	८. १००. ८
मनो न येषु हवनेषु	१०. ६१. ३
मनो न योऽध्वनः	१. ७१. ९
मनो न्वा हुवामहे	१०. ५७. ३
मन्त्रमन्वर्व सुधितं	७. ३२. १३
मन्थता नरः कवि	३. २९. ५
मन्दन्तु त्वा मधवन्	८. ४. ४
मन्दन्तु त्वा मन्दिनो	१. १३४. २
मन्दमान क्रतादधि	१०. ७३. ५
मन्दस्व होत्रादनु	२. ३७. १
मन्दस्वा सु स्वर्णर	८. ६. ३९
मन्दाग्रे दशतयस्य	१. १२२. १३

मन्दिष्ट यदुशने काव्ये	१. ५१. ११
मन्द्रं होताग् शुचि	३. २. १५
मन्द्रं होताग्मुशिजो नमोभिः	१०. ४६. ४
मन्द्रं होताग्मुशिजो यविष्ट	७. १०. ५
मन्द्रं होताग्मुत्विजं	८. ४४. ६
मन्द्रजिह्वा जुगुर्वणी	१. १४२. ८
मन्द्रया सोमधाग्या	९. ६. १
मन्द्रस्य कवेर्दिव्यस्य	६. ३०. १
मन्द्रस्य रूपं विविदु	९. ६८. ६
मन्द्रा कृणुवं धिय आ	१०. १०१. २
मन्द्रो होता गृहपतिग्रे	१. ३६. ५
मन्युरिन्द्रो मन्युर्गवास	१०. ८३. २
मन्ये त्वा यज्ञियं	८. ९६. ४
ममचन ते मधवन्	४. १८. ९
ममचन त्वा युवतिः	४. १८. ८
ममत्तु त्वा दिव्यः सोम	१०. ११६. ३
ममत्तु नः परिज्मा	१. १२२. ३
मम त्वा सूर उदिते	८. १. २९
मम देवा विहवे सन्तु	१०. १२८. २
मम द्विता राष्ट्रं	४. ४२. १
मम पुत्राः शत्रुहणो	१०. १५९. ३
मम ब्रह्मेन्द्र याह्यच्छा	२. १८. ७
ममाग्रे वचो विहवेष्वास्तु	१०. १२८. १
मया सो अन्नमत्ति यो	१०. १२५. ४
मयि देवा द्रविणमा	१०. १२८. ३
मयो दधे मेधिरः	३. १. ३
मयोभूवातो अभि	१०. १६९. १
मरुतः पिबत क्रतुना	१. १५. २
मरुतो मारुतस्य न	८. २०. २३
मरुतो यद् वो दिवः	८. ७. ११
मरुतो यद् वो बलं	१. ३७. १२
मरुतो यस्य हि क्षये	१. ८६. १
मरुतो वीळुपाणिभि	१. ३८. ११
मरुत्वतो अप्रतीतस्य	५. ४२. ६
मरुत्वन्तं वृषभं वावृधान	३. ४७. ५
	६. १९. ११
मरुत्वन्तं हवामह	१. २३. ७
मरुत्वन्तमृजीषिण	८. ७६. ५
मरुसु वो दधीमहि	५. ५२. ४
मरुस्तोत्रस्य वृजनस्य	१. १०१. ११

मरुत्वाँ इन्द्र मीढुः	८. ७६. ७
मरुत्वाँ इन्द्र वृषभो	३. ४७. १
मर्ताभिद्वो नृत्तवो	८. २०. २२
मर्ता अमर्त्यस्य ते	८. ११. ५
मर्माणि ते वर्मणा	६. ७५. १८
मर्जुजानास आयवो	९. ६४. १७
मर्यो न शुभ्रस्तन्वं	९. ९६. २०
महः स राय एषते	१. १४०. १
महः सु वो अरमिषे	८. ४६. १७
मह उग्राय तवसे	८. ९६. १०
महत्तत्सोमो महिष	९. ९७. ४१
महत्तदुत्वं स्वविरे	१०. ५१. १
महत्तद्गः कवयश्चारु	३. ५२. १७
महत्तन्नाम गुह्यं पुरु	१०. ५५. २
महदद्य महतामा	१०. ३६. ११
महर्षर्कर्म्यर्वतः क्रतुप्रा	४. ३९. २
महर्षित्वमिन्द्र यत	१. १६०. १
महर्षिदग्ग एनसो	४. १२. ५
महाँ अमत्रो वृजने	३. ३६. ४
महाँ असि महिष	३. ४६. २
महाँ असि सोम ज्येष्ठ	९. ६६. १६
महाँ अस्यध्वरस्य	७. ११. १
महाँ आदित्यो नमसोप	३. ५९. ५
महाँ इन्द्रः परश्च नु	१. ८. ५
महाँ इन्द्रो नृवदा	६. १९. १
महाँ इन्द्रो य ओजसा	८. ६. १
महाँ उग्रो वावृधे	३. ३६. ५
महाँ उतासि यस्य	७. ३१. ७
महाँ ऋषिर्देवजा	३. ५३. ९
महान्तं कोशमुदचा	५. ८३. ८
महान्तं त्वा महीरन्वापो	९. २. ४
महान्तं महिना वयं	८. १२. २३
महान्ता मित्रावरुणा	८. २५. ४
महान्तो मङ्गा विश्वो	१. १६६. ११
महान्त्सधस्ये ध्रुव	३. ६. ४
महिकेरव ऊतये	१. ४५. ४
महि क्षेत्रं पुरु श्वन्द्रं	३. ३१. १५
महि ज्योतिर्निहितं	३. ३०. १४
महि ज्योतिर्बिभ्रतं	१०. ३७. ८
महि त्रीणामवोऽस्तु	१०. १८५. १

महि त्वाष्ट्रमुज्यन्ती	३. ७. ४
महि द्यावापृथिवी	१०. ९३. १
महि प्लरः सुकृतं सोम्यं	९. ७४. ३
महि महे तवसे दीध्यै	५. ३३. १
महि महे दिवे अर्चा	३. ५४. २
महिष्ण एषां पितर	१०. ५६. ४
महि राधो विश्वजन्यं	६. ४७. २५
महि वो० मित्र दाशुषे	८. ४७. १
महि वो० मित्रार्यमन	८. ६७. ४
महिषामो मायिनश्चित्र	१. ६४. ७
मही अत्र महिना वार	१. १५१. ५
मही द्यावापृथिवी इह	४. ५६. १
मही द्यौः पृथिवी च न	१. २२. १३
मही मित्रस्य साधय	४. ५६. ७
महीमे अस्य वृषनाम	९. ९७. ५४
मही यदि धिषणा	३. ३१. १३
महीरस्य प्रणीतयः० नास्य	६. ४५. ३
महीरस्य प्रणीतयः० विश्वा	८. १२. २१
मही वामूतिरश्विना	१. ११७. १९
मही समैरच्चम्वा	३. ५५. २०
महे चन त्वामद्रिवः	८. १. ५
महे नो अद्य बोधयोषो	५. ७९. १
महे नो अद्य सुविताय	७. ७५. २
महे यत्पित्र ई रसं	१. ७१. ५
महे शुल्काय वरुणस्य	७. ८२. ६
महो अग्नेः समिधानस्य	१०. ३६. १२
महो अर्णः सरस्वती	१. ३. १२
महो देवान्यजसि	६. ४८. ४
महो दुहो अप विश्वायु	६. २०. ५
महो नो अग्ने सुवितस्य	७. १. २४
महो नो राय आ भर	९. ६१. २६
महो महानि पनयन्त्य	३. ३४. ६
महो यस्पतिः शवसो	१०. २२. ३
महो रुजामि बन्धुना	४. ४. ११
महो विश्वा अभि पतो	८. २३. २६
मह्यं त्वष्टा वज्रमनश्च	१०. ४८. ३
मह्यं यजन्तु मम	१०. १२८. ४
मह्या ते सत्यं वरिम	३. ३१. १४
मां चत्वार आशवः	८. ७४. १४
मां देवा दधिरे हव्यवाह	१०. ५२. ४

मां धुगिन्द्रं नाम देवता	१०. ४९. २	मा नः समस्य दूढवः	८. ७५. ९
मां नरः स्वश्वा वाजयन्तो	४. ४२. ५	मा नः सेतुः सिषेदयं	८. ६७. ८
मा कर्म धातमभ्यमित्रिणे	१. १२०. ८	मा नः सोमपरिबाधो	१. ४३. ८
मा कस्य नो अरुषो	७. ९४. ८	मा नः सोम सं वीविजो	८. ७९. ८
मा कस्य यशं सदमिद्	४. ३. १३	मा नः स्तेनेभ्यो ये	२. २३. १६
मा कस्याद्भुतक्रतु यक्षं	५. ७०. ४	मा न इन्द्र परा वृणग्	८. ९७. ७
मा काकम्बीरमुद्रुहो	६. ४८. १७	मा न इन्द्र पीयल्लवे	८. २. १५
माकिनेना पथा गाद्येनेमे	८. ५. ३९	मा न इन्द्राभ्या दिशः	८. ९२. ३१
माकिने एता सख्या वि	१०. २३. ७	मा न एकस्मिन्नागसि	८. ४५. ३४
माकिनेगन्माकीं रिषन्	६. ५४. ७	मा नस्तोकं तनये	१. ११४. ८
माकुध्यगिन्द्र शूर	१०. २२. १२	मा निन्दन् य इमां	४. ५. २
मा चिदन्यद्रि शंसत	८. १. १	मा नो अग्ने दुर्भृतये	७. १. २२
मा च्छेद्व रग्मरिति	१. १०९. ३	मा नो अग्नेऽमतये	३. १६. ५
मा जम्बवं वृषभ नो	६. ४४. ११	मा नो अग्नेऽव सृजो	१. १८९. ५
मानली कर्ष्ययोमो	१०. १४. ३	मा नो अग्नेऽवीरते	७. १. १९
माता च यत्र दुहिता	३. ५५. १२	मा नो अग्ने सख्या	१. ७१. १०
माता देवानामादित	१. ११३. १९	मा नो अज्ञाता वृजना	७. ३२. २७
माता पितरमृत आ	१. १६४. ८	मा नो अरातिरीशत	२. ७. २
माता रुद्राणां दुहिता	८. १०१. १५	मा नो अस्मिन्मघवन्	१. ५४. १
मानुर्दिधिपुमव्वं	६. ५५. ५	मा नो अस्मिन्महाधने	८. ७५. १२
मानुष्पदे परमे शुक्र	५. ४३. १४	मा नो गव्येभिरश्वैः	८. ७३. १५
मा ते अमातुरो यथा	८. २१. १५	मा नो गुह्या रिप	२. ३२. २
मा ते अस्यां सहसा	७. १९. ७	मा नो देवानां विशः	८. ७५. ८
मा ते गोदत्र निरगम	८. २१. १६	मा नो निदे च वक्तवे	७. ३१. ५
मा ते रात्रांसि मा त	१. ८४. २०	मा नो मर्ता अभि	१. ५. १०
मानेव यद्रग्मे	५. १५. ४	मा नो मर्ता रिपवे	८. ६०. ८
मा ते हवीं वृषणा	३. ३५. ५	मा नो मर्षीरा भरा	४. २०. १०
मात्र पूषन्नावृण	७. ४०. ६	मा नो महान्तमुत	१. ११४. ७
मात्रे नु ते नुमिने	१०. २९. ६	मा नो मित्रो वरुणो	१. १६२. १
मा त्वाग्निध्वनयीद्	१. १६२. १५	मा नो मृचा रिपूणां	८. ६७. ९
मा त्वा तपन्प्रिय आत्मा	१. १६२. २०	मा नो रक्ष आ वेशी	८. ६०. २०
मा त्वा मृग अविष्यवो	८. ४५. २३	मा नो रक्षो अभि	७. १०४. २३
मा त्वा रुद्र चुक्रुधामा	२. ३३. ४	मा नो वधाय हल्लवे	१. २५. २
मा त्वा श्येन उद्रयीन्मा	२. ४२. २	मा नो वधीरिन्द्र मा	१. १०४. ८
मा त्वा सोमस्य गल्दया	८. १. २०	मा नो वधी रुद्र मा	७. ४६. ४
मादयस्व सुते सचा	१. ८१. ८	मा नो वधैर्वरुण ये	२. २८. ७
मादयस्व हरिभिर्ये	१. १०१. १०	मा नो वृकाय वृक्ये	६. ५१. ६
माध्यदिने सवने	३. २८. ४	मा नो हिंसीञ्जनिता	१०. १२१. ९
माध्यन्दिनस्य सवनस्य	३. ५२. ५	मा नोऽहिर्बुध्न्यो रिषे	७. ३४. ९
मा नः शंसो अरुषो	१. १८. ३	मा नो हवीतामतिथि	८. १०३. १२

मा नो हेतिर्विवस्वत	८. ६७. २०
मा पापत्वाय नो नरे	७. ०४. ३
मा पृणन्तो दुर्गन्धिन	१. १२५. ७
मा प्र गाम पथो वयं	१०. ५७. १
मा भूम निष्ठया इवेन्द्र	८. १. १३
मा भेम मा श्रमिष्मोग्रस्य	८. ४. ७
मा मामिमं तव सन्तमत्र	५. ४०. ७
मायाभिरिन्द्र मायिनं	१. ११. ७
मायाभिरुत्समृप्सत	८. १४. १४
माया वां मित्रावरुणा	५. ६३. ४
मारे अस्मद्दि सुमुचो	३. ४१. ८
मार्जाल्यो मृज्यते स्वे	५. १. ८
मा व एनो अन्यकृतं	६. ५१. ७
मा वां वृको मा वृकीरा	१. १८३. ४
मा विदन्त्यरिपन्थिनो	१०. ८५. ३२
मा वो घ्नन्तं मा शपन्तं	१. ४१. ८
मा वो दात्रान्मरुतो	७. ५६. २१
मा वो मृगो न यवसे	१. ३८. ५
मा वो रसानितभा	५. ५३. ९
मा वो रिपत्वनिता	१०. ९७. २०
मा शूने अग्ने नि पदाम	७. १. ११
मा सख्युः शूनमा विदे	८. ४५. ३६
मा सा ते अस्मत्सुमति	१. १२१. १५
मा सीमवध आ भागुर्वी	८. ८०. ८
मा स्नेधत सोमिनो	७. ३२. ९
माहं मघोनो वरुण	२. २७. १७
	२. २८. ११
	२. २९. ७
मित्रं कृणुध्वं खलु	१०. ३४. १४
मित्रं न यं शिष्या	१. १५१. १
मित्रं न यं सुधितं	६. १५. २
मित्रं वयं हवामहे	१. २३. ४
मित्रं हवे पूतदक्षं	१. २. ७
मित्रश्च तुभ्यं वरुणः	३. १४. ४
मित्रश्च नो वरुणश्च	५. ७२. ३
मित्रस्तन्नो वरुणो देवो	७. ६४. ३
मित्रस्तन्नो वरुणो मामहन्त	७. ५२. २
मित्रस्तन्नो वरुणो रोदसी	७. ४०. २
मित्रस्य वर्षणीधृतो	३. ५९. ६
मित्रा तना न रथ्या	८. २५. २

मित्राय पञ्च येमिरे	३. ५९. ८
मित्राय शिक्ष वरुणाय	१०. ६५. ५
मित्रावरुणवन्ता उत	८. ३५. १३
मित्रो अंहोश्चिदादुरु	५. ६५. ४
मित्रो अग्निर्भवति यत्	३. ५. ४
मित्रो जनान्यातयति	३. ५९. १
मित्रो देवेव्यायुषु	३. ५९. ९
मित्रो नो अत्यंहति	८. ६७. २
मिमाति वद्विरेतशः	९. ६४. १९
मिमातु द्यौरदिनिर्वीतये	५. ५९. ८
मिमीहि श्लोकमाग्ये	१. ३८. १४
मिम्यक्ष येषु रोदसी	६. ५०. ५
मिम्यक्ष येषु सुधिता	१. १६७. ३
मिहः पावकाः प्रतता	३. ३१. २०
मीळ्ळुष्मतीव पृथिवी	५. ५६. ३
मुञ्चन्तु मा शपथ्या	१०. ९७. १६
मुञ्चामि त्वा हविषा	१०. १६१. १
मुनयो वातरशनाः	१०. १३६. २
मुमुक्ष्वो मनवे मानव	१. १४०. ४
मुमोद् गर्भो वृषभः	१०. ८. २
मुषाय सूर्यं कवे	१. १७५. ४
सूरा असूर न वयं	१०. ४. ४
सूर्या दिवो नाभिरग्निः	१. ५९. २
सूर्यार्न दिवो अगतिं	६. ७. १
सूर्या भुवो भवति नक्त	१०. ८८. ६
सूषो न शिश्रा व्यदन्ति	१०. ३३. ३
मृगो न भीमः कुचरो	१०. १८०. २
मृजन्ति त्वा दश क्षिपो	९. ८. ४
मृजन्ति त्वा समग्रुवो	९. ६६. ९
मृजानो वारे पवमानो	९. १०७. २२
मृज्यमानः सुहस्य	९. १०७. २१
मृळत नो मरुतो मा	५. ५५. ९
मृळा नो रुद्रो नो	१. ११४. २
मृत्योः पदं योपयन्तो	१०. १८. २
मेघन्तु ते वह्नयो	२. ३७. ३
मेधाकारं विदथस्य	१०. ९१. ८
मेहनाद्वनंकरणाहोम	१०. १६३. ५
मेनमग्ने वि दहो माभि	१०. १६. १
मोघमन्नं विन्दते अप्रचेताः	१०. ११७. ६
मो ते रिपन्थे अच्छोक्तिभि	८. १०३. १३

मो षु णः परापरा	१. ३८. ६
मो षु णः सोम मृत्यवे	१०. ५९. ४
मो पु त्वा वाघतश्चनारे	७. ३२. १
मो पु देवा अदः	१. १०५. ३
मो पु ब्रह्मेव तन्द्रयु	८. ९२. ३०
मो पु वरुण मृन्मयं	७. ८९. १
मो पु वो अस्मदभि	१. १३९. ८
मो पु ण इन्द्रात्र पृन्सु	१. १७३. १२
मो पु णो अत्र जुहुरन्त	३. ५५. २
मो प्वद्य दुर्हणावान	८. २. २०
यं कुमार नवं रथ	१०. १३५. ३
यं कुमार प्रावतेयो	१०. १३५. ४
यं क्रन्दसी अवसा	१०. १२१. ६
यं क्रन्दसी संयती	२. १२. ८
यं जनासो हविष्मन्तो	८. ७४. २
यं ते ज्येनः पदाभग्न	८. ८२. ९
यं ते ज्येनश्चारुमवृक्	१०. १४४. ५
यं त्रायध्व इदमिदं	७. ५९. १
यं त्वं रथमिन्द्र मेघसा	१. १२९. १
यं त्वं विप्र मेघसातावमे	८. ७१. ५
यं त्वमग्ने समदहस्तसु	१०. १६. १३
यं त्वा गोपवनो गिरा	८. ७४. ११
यं त्वा जनास इन्धने	८. ४३. २७
यं त्वा जनास इळते	८. ७४. १२
यं त्वा जनासो अभि	१०. ४. २
यं त्वा देवा दधिरे	१०. ४६. १०
यं त्वा देवापिः गुगुचानो	१०. ९८. ८
यं त्वा देवासो मनवे	१. ३६. १०
यं त्वा धात्रापृथिवी यं	१०. २. ७
यं त्वा पूर्वमीळितो	१०. ६९. ४
यं त्वा वाजिचरण्या	९. ८०. २
यं देवासमन्त्रिगहन	३. ४. २
यं देवासोऽजनयन्ताग्नि	१०. ८८. ९
यं देवासोऽव्यथं त्रायध्वे	१०. ३५. १४
यं देवासोऽव्यथं शूरसाता	१०. ६३. १४
यं नु नकिः पृतनासु	३. ४९. २
यं बाहुतेव पिप्रति	१. ४१. २
यं मन्येः पुरुष्पृहं	५. ७. ६
यं मे दुग्निद्रो मरुतः	८. ३. २१
यं यज्ञं नयथा नर	१. ४१. ५

यं युवं दाश्वध्वराय	६. ६८. ६
यं रश्मिन् प्रचेतसो	१. ४१. १
यं वधयन्तीद्विगः	६. ४४. ५
यं विप्रा उक्थवाहसो	८. १२. १३
यं वै सूर्य स्वर्भानु	५. ४०. ९
यं सोमकृण्वन्तमसे	४. १३. ३
यं सोमनु प्रवतेव	४. ३८. ३
यं सुपणोः पगवतः	१०. १४४. ४
यं सोममिन्द्र पृथिवी	३. ४६. ५
यं स्मा पृच्छन्ति कुह	२. १२. ५
यः ककुभो निधायः	८. ४१. ४
यः कुक्षिः सोमपातमः	१. ८. ७
यः कृन्तदिद्वि योन्यं	८. ४५. ३०
यः पञ्च चर्पणीगभि	७. १५. २
यः परम्याः पगवनस्मिन्तो	१०. १८७. २
यः पावमानीरभ्यन्त्यृषिभिः	९. ६७. ३१
यः पुष्पिणीश्च प्रस्वश्च	२. १३. ७
यः पूज्योय वधसे	१. १५६. २
यः पृथिवी व्यथमाना	२. १२. २
यः पौरुषेयेण क्रविपा	१०. ८७. १६
यः प्राणतो निमिपनो	१०. १२१. ३
यः शक्रो मृक्षो अश्व्यो	८. ६६. ३
यः शम्भस्तुविशगम	६. ४४. २
यः शम्भवं पवतेपु	२. १२. ११
यः शश्वतो महेनो	२. १२. १०
यः शुक्र इव सूर्यो	१. ४३. ५
यः शूरभिर्हव्यो यश्च	१. १०१. ६
यः श्वेतां अधिनिणिज	८. ४१. १०
यः संस्थे चिच्छतक्रतु	८. ३२. ११
यः सत्राहा विचर्पणि	६. ४६. ३
यः सप्तगन्धिमवृषभ	२. १२. १२
यः समिधा य आहुती	८. १९. ५
यः सुनीथो ददागुपे	२. ८. २
यः सुन्वते प्रचते	२. १२. १५
यः सुन्वन्नमवति यः	२. १२. १४
यः सुपव्यः सुदक्षिण	८. ३३. ५
यः मृबिन्दमनर्गनि	८. ३२. २
यः सोमः कलशेष्वो	९. १२. ५
यः सोम सव्ये तव	१. ९१. १४
यः स्त्रीहितीपु पूर्व्यः	१. ७४. २

यः स्मारन्धानो गध्याः	४. ३८. ४
य आत्मदा बलदा	१०. १२१. २
य आत्राय चकमानाय	१०. ११७. २
य आनयत्यगवतः	६. ४५. १
य आपिर्निन्यो वरुण	७. ८८. ६
य आयुं कुत्समर्तिथिग्व	८. ५३. २
य आर्जीकेषु कृत्वम्	९. ६५. २३
य आस्ते यश्च चरति	७. ५५. ६
य आस्वन्क आशये	८. ४१. ७
य इद्ध आविवास्मति	६. ६०. ११
य इन्द्रोः पवमानम्यानु	९. ११४. १
य इन्द्र चमसेष्वा	८. ८२. ७
य इन्द्र यतयस्त्वा	८. ६. १८
य इन्द्र शुष्मो मधवन	७. २७. २
य इन्द्र सम्यव्रतो	८. ९७. ३
य इन्द्र सोमपानमो	८. १२. १
य इन्द्राग्नी चित्रनमो	१. १०८. १
य इन्द्राग्नी सुतेषु वां	६. ५९. ४
य इन्द्राय वचोयुजा	१. २०. २
य इन्द्राय सुनवन्	४. २४. ७
य इमा विश्वा जाता	५. ८२. ९
य इमा विश्वा भुवनानि	१०. ८१. १
य इमे उभे अहनी	५. ८२. ८
य इमे द्यावापृथिवी	१०. ११०. ९
य इमे रोदसी उभे	३. ५३. १२
य इमे रोदसी मही सं मातेग्व	९. १८. ५
य इमे रोदसी मही समीची	८. ६. १७
य ई चकार न सो	१. १६४. ३२
य ई चिकेत गुहा	१. ६७. ४
य ई राजानावृतथा	६. ६२. ९
य ई वहन्त आशुभिः	५. ६१. ११
य ईङ्क्षयन्ति पर्वतान्	१. १९. ७
य ईशिरे भुवनस्य	१०. ६३. ८
य उक्था केवला द्ये	८. ५२. ३
य उक्येभिर्न विन्धते	८. ५१. ३
य उग्रः सन्ननिष्टृतः	८. ३३. ९
य उग्र इव शर्यहा	६. १६. ३९
य उग्रा अर्कमानृचु	१. १९. ४
य उग्रैश्चिदोजीया	९. ६६. १७
य उदाजन्पितरो गोमयं	१०. ६२. २

य उदानङ् व्ययनं	१०. १९. ५
य उदचि यज्ञे अश्वरेष्ठा	१०. ७७. ७
य उदचीन्द्र देवगोपाः	१. ५३. ११
य उद्रः कलिगं भिनन्	८. ३२. २५
य उशता मनसा	१०. १६०. ३
य उ श्रिया दमेष्वा	२. ८. ३
य उम्त्रिया अप्या अन्त	९. १०८. ६
य ऋक्षादंहसो मुचद्	८. २४. २७
य ऋन्ना मयं मामह	८. १. ३२
य ऋन्ना वानरंहसो	८. ३४. १७
य ऋते चिदभिश्चिपः	८. १. १२
य ऋते चिद्राम्पदेभ्यो	८. २. ३९
य ऋतेन सूर्यमारोहयन्	१०. ६२. ३
य ऋष्वः श्रावयत्सत्वा	८. ४६. १२
य ऋषा ऋष्टिविद्युतः	५. ५२. १३
य एक इच्छावयति	४. १७. ५
य एक इत्तम् णुहि	६. ४५. १६
य एक इन्द्रव्यश्वर्षणी	६. २२. १
य एक इन्द्रिदयते	१. ८४. ७
य एकश्वर्षणीनां	१. ७. ९
य एको अस्ति दंसना	८. १. २७
य एनमादिदेशति	६. ५६. १
य ओजिष्ठ इन्द्र तं	६. ३३. १
य ओजिष्ठस्तमा भर	९. १०१. ९
य ओहते रक्षसो	५. ४२. १०
यच्च गोषु पुष्पवन्त्यं	८. ४७. १४
यच्चित्रमग्न उपसो	१. ११३. २०
यच्चिद्धि ते अपि व्यथि	८. ४५. १९
यच्चिद्धि ते गणा इमे	५. ७२. ५
यच्चिद्धि ते पुरुषत्रा	४. १२. ४
यच्चिद्धि ते विशो यथा	१. २५. १
यच्चिद्धि त्वं गृहेगृह	१. २८. ५
यच्चिद्धि त्वा जना इमं	८. १. ३
यच्चिद्धि वां पुर ऋषयो	८. ८. ६
यच्चिद्धि शश्वता तना	१. २६. ६
यच्चिद्धि शश्वताममीन्द्र	४. ३२. १३
यच्चिद्धि सन्य सोमपा	८. ६५. ७
यच्छक्रासि० अतस्त्वा	१. २९. १
यच्छक्रासि० यद्वा समुद्रे	८. ९७. ४
	८. १३. १५

यच्छ्रुत्मलो]

यच्छ्रुत्मलो भवति	७. ५०. ३
यच्छ्रुश्रया इमं हवं	८. ४५. १८
यज्ज्वेनं प्रियमेधा	८. २. ३७
यजन्ते अन्यं सख्यं	७. ३६. ५
यजमानाय मुन्वत	५. २६. ५
यजस्व वीर प्र विहि	२. २६. २
यजस्व होतृगिणो	६. ११. १
यजा नो मित्रावरुणा	१. ७५. ५
यजाम इन्नमसा वृद्ध	३. ३२. ७
यजामह इन्द्रं वज्रदक्षिणं	१०. २३. १
यजामहे वां महः	१. १५३. १
यजिष्ठं त्वा यजमाना	१. १२७. २
यजिष्ठं त्वा वज्रमहे	८. १९. ३
यजातवेदो भुवनस्य	१०. ८८. ५
यज्ञायथा अपूर्व्य	८. ८९. ५
यज्ञायथामन्दहरस्य	३. ४८. २
यज्ञं पृच्छाम्यवमं	१. १०५. ४
यज्ञ इन्द्रमवधेयद्	८. १४. ५
यज्ञस्य कर्तुं प्रथमं पुरोहितं	१०. १२२. ४
यज्ञस्य कर्तुं प्रथमं पुरोहित	५. ११. २
यज्ञस्य कर्तुं पर्वत	९. ८६. ७
यज्ञस्य वो ग्यं विष्पतिं	१०. ९२. १
यज्ञस्य हि स्थं कृत्विजा	८. ३८. १
यज्ञानां ग्यं वयं	८. ४४. २७
यज्ञायज्ञा वः समना	१. १६८. १
यज्ञायज्ञा वो अग्नये	६. ४८. १
यज्ञास्माहं दुव इपे	१०. २०. ७
यज्ञे दिवो नृपदने	७. ९७. १
यज्ञेन गानुमन्तुगे	२. २१. ५
यज्ञेन यज्ञमयजन्त	१. १६४. ५०
	१०. ९०. १६
यज्ञेन वर्धत जातवेदस	२. २. १
यज्ञेन वाचः पदवीय	१०. ७१. ३
यज्ञेनन्द्रमवसा चक्रे	३. ३२. १३
यज्ञेभिर्गन्धुनक्रतुं	८. २३. ८
यज्ञेभिर्यज्ञवाहसं	८. १२. २०
यज्ञेयज्ञे स मर्त्यो	१०. ९३. २
यज्ञैः संमिश्राः पृषतीभि	२. ३६. २
यज्ञैर्यवा प्रथमः	१. ८३. ५
यज्ञैर्गृध्रः संनममानो	१०. ८७. ४

यज्ञैर्वा यज्ञवाहसो	१. ८६. २
यज्ञो देवानां प्रन्येति	१. १०७. १
यज्ञो हि त इन्द्रं वर्धनो	३. ३२. १२
यज्ञो हि धेन्द्रं कश्चिद्	१. १७३. ११
यज्ञो हीयो वो अन्तर	८. १८. १९
यत् इन्द्रं भयामहे	८. ६१. १३
यता मुञ्चणीं गतिनी	४. ६. ३
यत्किं चेदं वरुण	७. ८९. ५
यदन्तुसुर एतशं वङ्कू	८. १. ११
यत्तृतीयं सवनं रत्नधय	४. ३५. ९
यत्ते अपो यदोपर्वीमनो	१०. ५८. ७
यत्ते कृष्णः शकुन आ	१०. १६. ६
यत्ते गात्रादग्निना	१. १६२. ११
यत्ते चतस्रः प्रदिशो	१०. ५८. ४
यत्ते दिवसु प्रगल्भ्यं	५. ३९. ३
यत्ते दिवं यन्पृथिवीं	१०. ५८. २
यत्ते पगः परावतो	१०. ५८. ११
यत्ते पर्वतान्वृहतो	१०. ५८. ९
यत्ते पवित्रमर्चिर्वदग्ने	९. ६७. २४
यत्ते पवित्रमर्चिष्यन्ते	९. ६७. २३
यत्ते भूतं च भव्यं च	१०. ५८. १२
यत्ते भूमिं चतुर्भृष्टिं	१०. ५८. ३
यत्ते मनुष्यदनीकं	१०. ६९. ३
यत्ते मरीचीः प्रवतो	१०. ५८. ६
यत्ते यमं वैवस्वतं	१०. ५८. १
यत्ते राजञ्छृतं हवि	९. ११४. ४
यत्ते विश्वमिदं जगन्	१०. ५८. १०
यत्ते समुद्रमर्णवं	१०. ५८. ५
यत्ते सादे महसा	१. १६२. १७
यत्ते सूर्यं यदुषसं	१०. ५८. ८
यत्ते सोमं गवाशिगे	१. १८७. ९
यत्त्वा तुरीयमुनुभि	१. १५. १०
यत्त्वा देव प्रपिबन्ति	१०. ८५. ५
यत्त्वा पृच्छादीजानः	८. २४. ३०
यत्त्वा यामि दद्धि तन्न	१०. ४७. ८
यत्त्वा सूर्यं स्वर्भानु	५. ४०. ५
यत्त्वा होतारमनजन्	३. १९. ५
यत्त्वेपयामा नदयन्त	१. १६६. ५
यत्पर्जन्यं कनिकद्	५. ८३. ९
यत्पाकत्रा मनसा	१०. २. ५

यत्पाञ्चजन्यया विशेषे	८. ६३. ७
यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधा	१०. ९०. ११
यत्पुरुषेण हविषा	१०. ९०. ६
यत्पूर्व्यं मरुतो यच्च	५. ५५. ८
यन्त्रायासिष्ठं पृथनीभि	५. ५८. ६
यत्र कामा निकामाश्च	९. ११३. १०
यत्र क्व च ते मनो	६. १६. १७
यत्र ग्रावा पृथुवुश्च	१. २८. १
यत्र ज्योतिर्गजम्	९. ११३. ७
यत्र देवां क्रधायतो	४. ३०. ५
यत्र द्वाविष जघना	१. २८. २
यत्र नार्यपच्यव	१. २८. ३
यत्र बाणाः संपतन्ति	६. ७५. १७
यत्र ब्रह्मा पवमान	९. ११३. ८
यत्र मन्थां विवध्नते	१. २८. ४
यत्र राजा वैवस्वतो	९. ११३. ८
यत्र वह्निर्गमिहितो	५. ५०. ४
यत्र वेत्य वनस्पते	५. ५. १०
यत्र शूरासस्तन्वो	६. ४६. १२
यत्रा चक्रुर्मृता	७. ६३. ५
यत्रानन्दाश्च मोदाश्च	९. ११३. ११
यत्रा नरः समयन्ते	७. ८३. २
यत्रानुकामं चरणं	९. ११३. ९
यत्रा वदेते अवगः	१०. ८८. १७
यत्रा समुद्रः स्फुभिर्नो	१०. १४९. २
यत्रा सुपर्णा अभूतस्य	१. १६४. २१
यत्रेदानीं पश्यसि	१०. ८७. ६
यत्रोत बाधितेभ्यश्चक्रं	४. ३०. ४
यत्रोत मर्त्याय कमरिणा	४. ३०. ६
यत्रौषधीः समगमत	१०. ९७. ६
यत्संवत्समृभवो गाम	४. ३३. ४
यत्सानोः सानुमारुहद्	१. १०. २
यत्सिन्धौ यदसिकन्यां	८. २०. २५
यत्सोम आ सुते नर	७. ९४. १०
यत्सोम चित्रमुक्थ्यं	९. १०. १
यत्सोममिन्द्र विष्णवि	८. १२. १६
यत्सोमो वाजमर्षति	९. ५६. २
यत्स्यो दीर्घप्रसन्ननि	८. १०. १
यथा कण्वे मधवन्मसदस्यवि	८. ४९. १०
यथा कण्वे मधवन्मेधे	८. ५०. १०

यथा कलां यथा शर्फ	८. ४७. १७
यथा गौरो अपा कृतं	८. ४. ३
यथा चिन्कण्वमावतं	८. ५. २५
यथा चिद्वृद्धमतसमग्रे	८. ६०. ७
यथा चिन्मन्यसे हृदा	५. ५६. २
यथा देवा असुरेषु	१०. १५१. ३
यथा नो अदितिः कर्ग	१. ४३. २
यथा नो मित्रो अर्यमा	८. ३१. १३
यथा नो मित्रो वरुणो	१. ४३. ३
यथापवथा मनवे	९. ९६. १२
यथा पूर्वैभ्यः शतस्मा	९. ८२. ५
यथा पूर्वैभ्यो जग्निभ्य	१. १७५. ६
	१. १७६. ६
यथाभवदनुदेर्या ततो	१०. १३५. ६
यथा मनो विवस्वति	८. ५२. १
यथा मनो सांवर्णो	८. ५१. १
यथायत्रो होत्रमग्रे	३. १७. २
यथा युगं वरत्रया	१०. ६०. ८
यथा रुद्रस्य सूनवो	८. २०. १७
यथा वः स्वाहाग्नये	७. ३. ७
यथा वगो सुपाग्णे	८. २४. २८
यथा वशन्ति देवा	८. २८. ४
यथा वातः पुष्कणिं	५. ७८. ७
यथा वातो यथा वनं	५. ७८. ८
यथा वामत्रिर्गश्निना	८. ४२. ५
यथा विद्वां अरं कर्द्	२. ५. ८
यथा विप्रस्य मनुषो	१. ७६. ५
यथा ह न्यद्रसवो	४. १२. ६
	१०. २२६. ८
यथाहान्यनुपूर्वं	१०. १८. ५
यथा होतर्मनुषो	६. ४. १
यथेयं पृथिवी मही	१०. ६०. ९
यथोत कृत्ये धनं गुं	८. ५. २६
यदक्रन्दः प्रथमं	१. १६३. १
यदग्रे एषा समिति	१०. ११. ८
यदग्रे अथ मिथुना	१०. ८७. १३
यदग्रे कानि कानि	८. १०२. २०
यदग्रे दिविजा अस्य	८. ४३. २८
यदग्रे मन्येभ्यं स्यामहं	८. १९. २५
यदग्रे स्यामहं त्वं त्वं	८. ४४. २३

यदङ्ग तविषीयवो	८. ७. २
यदङ्ग तविषीयस	८. ६. २६
यदङ्ग त्वा भरताः	३. ३३. ११
यदङ्ग दाशुपे त्वमग्ने	१. १. ६
यदचरस्तन्वा वावृधानो	१०. ५४. २
यदज्ञातेषु वृजनेष्वासं	१०. २७. ४
यदत्तुपजिह्विका	८. १०२. २१
यददो दिवो अर्णव	८. २६. १७
यददो पितो अजगन्	१. १८७. ७
यददो वान ने गृहे	१०. १८६. ३
यदद्भिः पगिच्यसे	९. ६५. ६
यदद्य कच्च वृत्रहन्	८. ९३. ४
यदद्य कर्हि कर्हि	८. ७३. ५
यदद्य त्वा पुरुष्टुत	६. ५६. ४
यदद्य त्वा प्रयति यज्ञे	३. २९. १६
यदद्य भागं विभजासि	१. १२३. ३
यदद्य वां नास्त्योक्थै	८. ९. ९
यदद्य सूर उदितेऽनागा	७. ६६. ४
यदद्य सूर उदिते यन्	८. २७. २१
यदद्य सूर्य उद्यति	८. २७. १९
यदद्य सूर्य त्रवोऽनागा	७. ६०. १
यदद्य स्थः पगवति	५. ७३. १
यदद्याश्विनावपाम्	८. १०. ५
यदद्याश्विनावहं हुवेय	८. ९. १३
यदग्निगावो अग्निगू	८. २२. ११
यदन्तरा पगवत	३. ४०. ९
यदन्तरिक्षे पतथः	८. १०. ६
यदन्तरिक्षे यद्विधि	८. ९. २
यदन्ति यच्च दूरमे	९. ६७. २१
यदन्यासु वृषभो	३. ५५. १७
यदपामोषधीनां	१. १८७. ८
यदप्सु यदन्नस्पतौ	८. ९. ५
यदन्नं प्रथमं वां	१. १०८. ६
यदयातं दिवोदासाय	१. ११६. १८
यदयातं शुभस्पती	१०. ८५. १५
यदयुक्था अरुषा	१. ९४. १०
यदयुन सारमेय	७. ५५. २
यदश्वस्य क्रविषो	१. १६२. ९
यदश्वान्पृषु पृषती	५. ५५. ६
यदश्वाय वास उप	१. १६२. १६

यदश्विना पृच्छमानाव	१०. ८५. १४
यदस्य धामनि प्रिये	८. १२. ३२
यदस्य मन्युरुध्वनीद्	८. ६. १३
यदाजिं यात्याजिकृदिन्द्रः	८. ४५. ७
यदा ते मास्तीर्विश	८. १२. २९
यदा ते विष्णुरोजसा	८. १२. २७
यदा ते हर्यता हरी	८. १२. २८
यदादीध्ये न दविषाण्येभिः	१०. ३४. ५
यदापीतासो अंशवो	८. ९. १९
यदारमक्रन्तभवः	४. ३३. २
यदा वज्रं हिरण्यमिदथा	१०. २३. ३
यदा वलस्य पीयतो	१०. ६८. ६
यदा वाजमसनद्	१०. ६७. १०
यदाविर्यदपीच्यं	८. ४७. १३
यदा वीरस्य रेवतो	७. ४२. ४
यदा वृत्रं नदीवृतं	८. १२. २६
यदाशसा निःशसा	१०. १६४. ३
यदा समर्यं व्यचेद्	४. २४. ८
यदासु मर्तो अमृतासु	१०. ९५. ९
यदा सूर्यममुं दिवि	८. १२. ३०
यदि क्षितायुर्यदि वा	१०. १६१. २
यदिन्द्र चित्र मेहनास्ति	५. ३७. १
यदिन्द्र ते चतस्रो	५. ३५. २
यदिन्द्र दिवि पार्ये	६. ४०. १
यदिन्द्र नाहुषीष्वां	६. ४६. ७
यदिन्द्र पूर्वो अपराय	७. २०. ७
यदिन्द्र पृतनाज्ये	८. १२. २५
यदिन्द्र प्रागपा० आ याहि	८. ६५. १
यदिन्द्र प्रागपा० सिमा पुरु	८. ४. १
यदिन्द्र ब्रह्मणस्पते	१०. १६४. ४
यदिन्द्र मनमशस्त्वा	८. १५. १२
यदिन्द्र यावतस्त्व	७. ३२. १८
यदिन्द्र राधो अस्ति	८. ५४. ५
यदिन्द्र सर्गे अर्वत	६. ४६. १३
यदिन्द्राग्नी अवमस्यां	१. १०८. ९
यदिन्द्राग्नी उदिता	१. १०८. १२
यदिन्द्राग्नी जना इमे	८. ४०. ७
यदिन्द्राग्नी दिवि श्रो	१. १०८. ११
यदिन्द्राग्नी परमस्यां	१. १०८. १०
यदिन्द्राग्नी मदयः स्वे	१. १०८. ७

यदिन्द्राग्नी यदुषु	१. १०८. ८
यदिन्द्राहं यथा त्व	८. १४. १
यदिन्द्राहन्प्रथमजा	१. ३२. ४
यदिन्द्रेण सरथं याथो	८. ९. १२
यदिन्द्रो अनयद्वितो	६. ५७. ४
यदिद्विन्द्र पृथिवी	१. ५२. ११
यदि प्रवृद्ध सत्पते	८. १२. ८
यदिमा वाजयज्ञह	१०. ९७. ११
यदि मे रागः सुत	८. ३२. ६
यदि मे सख्यमावर	८. १३. २१
यदि वाहमवृतदेव	७. १०४. १४
यदि स्तुतस्य मरुतो	७. ५६. १५
यदि स्तोमं मम श्रव	८. १. १५
यदीं गणस्य रशना	५. १. ३
यदीं सुतास इन्द्रवो	८. ५०. ३
यदीं सोमा बभ्रुभूता	५. ३०. ११
यदी घृतेभिराहुतो	८. १९. २३
यदीदहं युधये संनयान्	१०. २७. २
यदी मन्थन्ति बाहुभिर्वि	३. २९. ६
यदी मातुरुष स्वसा	२. ५. ६
यदीमिन्द्र श्रवाय्यमिषं	५. ३८. २
यदीमृतस्य पयसा	१. ७९. ३
यदीमेनां उशतो	७. १०३. ३
यदीशीयामृतानामुत	१०. ३३. ८
यदी सुतेभिरिन्द्रुभिः	६. ४२. ३
यदुनमे मरुतो मध्यमे	५. ६०. ६
यदुदञ्जो वृषाकपे	१०. ८६. २२
यदुदीरत आजयो	१. ८१. ३
यदुद्वतो निवतो यासि	१०. १४२. ४
यदुलूको वदति मोघ	१०. १६५. ४
यदुष औच्छः प्रथमा	१०. ५५. ४
यदुषो यासि भानुना	८. ९. १८
यदुवध्यमुदस्यापवाति	१. १६२. १०
यदेदेनमदधुर्यज्ञियासो	१०. ८८. ११
यदेमि प्रस्फुरन्निव	७. ८९. २
यदेषां पृषती रये	८. ७. २८
यदेषामन्यो अन्यस्य	७. १०३. ५
यद्वायवे अधि गायत्र	१. १६४. २३
यद्वापावददितिः शर्म	७. ६०. ८
यद्विषे प्रद्विष चार्षेजं	७. ९८. २

यद्विषे मनस्यसि	८. ४५. ३१
यदेवाः शर्म शरणं	८. ४७. १०
यदेवा अदः सलिले	१०. ७२. ६
यदेवानां मित्रमहः	१. ४४. १२
यदेवापिः शंतनवे	१०. ९८. ७
यदेवा यतयो यथा	१०. ७२. ७
यद्वाव इन्द्र ते शतं	८. ७०. ५
यद्ध त्यद्रां पुरुमीळहस्य	१. १५१. २
यद्ध त्यन्मित्रावरुणा	१. १३९. २
यद्ध नूनं परावति	८. ५०. ७
यद्ध नूनं यद्वा यज्ञे	८. ४९. ७
यद्ध प्राचीरजगन्तोरो	१०. १५५. ४
यद्ध यान्ति मरुतः	१. ३७. १३
यद्धविष्यस्युशो देवयानं	१. १६२. ४
यद्ध स्या न इन्द्र	१. १७८. १
यद्धंहिष्ठं नातिविषे	५. ६२. ९
यद्युजते मरुतो रुक्म	२. ३४. ८
यद्युजाये वृषणमश्विना	१. १५७. २
यद्यूयं पृथ्निमातरो	१. ३८. ४
यद्योत्रया महतो	७. ९८. ४
यद्रोदसी प्रदिवो	६. ६२. ८
यद्रः श्रान्ताय सुन्वते	८. ६७. ६
यद्रां कक्षीर्वां उत	८. ९. १०
यद्वा उ विश्पतिः शितः	८. २३. १३
यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि	८. १००. १०
यद्वाजिनो दाम संदान	१. १६२. ८
यद्वा वृक्षो मघवन्	६. ४६. ८
यद्वा दिवि पार्ये	६. २३. २
यद्वा प्रवृद्ध सत्पते	८. ९३. ५
यद्वा प्रम्वणे दिवो	८. ६५. २
यद्वाभिपिन्वे असुरा	८. २७. २०
यद्वा मरुतः परमे	१. १०१. ८
यद्वा यज्ञं मनवे	८. १०. २
यद्वा रुमे रुशमे	८. ४. २
यद्वावन्य पुरुष्टुत	८. ६६. ५
यद्वावान पुरुस्तमं	१०. ७४. ६
यद्वा शक्र परावति	८. १२. १७
यद्वासि रोचने दिवः	८. ९७. ५
यद्वासि सुन्वतो वृधो	८. १२. १८
यद्वाहिष्ठं तद्गये	५. २५. ७

यद्विजामन्यरुपि	७. ५०. २
यद्विरूपाचरं मर्त्ये	१०. ९५. १६
यद्वीळाविन्द्र यत्स्थिरे	८. ४५. ४१
यद्वृत्रं तव चाशनिं	१. ८०. १३
यद्वो देवाश्चक्रुः	१०. ३७. १२
यद्वो वयं प्रमिनाम	१०. २. ४
यन्न इन्द्रो जुषुषे	४. २२. १
यन्नासत्या पराके	८. ९. १५
यन्नासत्या परावति० अधि	१. ४७. ७
यन्नासत्या परावति० अव्यम्बरे	८. ८. १४
यन्नासत्या भुरण्यथो	८. ९. ६
यन्त्रियानं न्ययनं	१०. १९. ४
यन्त्रिणिजा रेकणसा	१. १६२. २
यन्त्रीक्षणं मांसपचन्या	१. १६२. १३
यन्नूनं धीभिरश्विना	८. ९. २१
यन्नूनमस्यां गतिं	५. ६४. ३
यन्मन्यसे वरेण्यमिन्द्र	५. ३९. २
यन्मरुतः सभरतः	५. ५४. १०
यमग्निं मेध्यातिथिः	१. ३६. ११
यमग्ने पृत्सु मर्त्यमवा	१. २७. ७
यमग्ने मन्यसे रयिं	१०. २१. ४
यमग्ने वाज्रसातम	५. २०. १
यमन्यमिव वाजिनं	९. ६. ५
यमश्विना ददयुः श्वेत	१. ११६. ६
यमश्वी नित्यमुपयाति	७. १. १२
यमस्य मा यम्यं काम	१०. १०. ७
यमा चिदत्र यमसुरसूत	३. ३२. ३
यमादहं वैवस्वतान्	१०. ६०. १०
यमादित्यासो अद्रुहः	८. १९. ३४
यमापो अद्रयो वना	६. ४८. ५
यमाय घृतवद्धविर्गुहोत	१०. १४. १४
यमाय मधुमत्तमं राक्षे	१०. १४. १५
यमाय सोमं सुनुत	१०. १४. १३
यमासा कूपनीळं	१०. २०. ३
यमिन्द्र दधिषे त्वमश्वं	८. ९७. २
यमिमं त्वं वृषाकपिं	१०. ८६. ४
यमीं द्वा सवयसा	१. १४४. ४
यमी गर्भमृतावृधो	९. १०२. ६
यनु पूर्वमहवे तमिदं	२. ३७. २
यमृत्विजो बहुधा	८. ५८. १

यमे हव यतमाने	१०. १३. २
यमेन दत्तं त्रित	१. १६३. २
यमेरिरे भृगवो	१. १४३. ४
यमैच्छाम मनसा	१०. ५३. १
यमो नो गातुं प्रथमो	१०. १४. २
यया गा आकरामहे	१०. १५६. २
यया रघ्रं पारयथा	२. ३४. १५
ययोरधि प्र यज्ञा	८. १०. ४
ययंवयं नो अन्धसा	९. ५५. १
यवं वृकेणाश्विना	१. ११७. २१
यश्चिकेत स सुक्रतु	५. ६५. १
यश्चिदापो महिना	१०. १२१. ८
यश्चिद्धि त इत्या भगः	१. २४. ४
यश्चिद्धि त्वा बहुभ्य	१. ८४. ९
यस्त इध्मं जभरन्	४. २. ६
यस्त इन्द्र प्रियो जनो	७. २०. ८
यस्त इन्द्र महीरपः	८. ६. १६
यस्त ऊरू विहरत्यन्तग	१०. १६२. ४
यस्तस्तम्भ सहसा वि	४. ५०. १
यस्ता चकार स कुह	६. २१. ४
यस्तिग्मभृङ्गो वृषभो	७. १९. १
यस्तित्याज सचिविदं	१०. ७१. ६
यस्तुभ्यमग्ने अमृताय दाशद्	४. २. ९
यस्तुभ्यमग्ने अमृताय मर्त्यः	१०. ९१. ११
यस्ते अग्ने नमसा	५. १२. ६
यस्ते अग्ने सुमतिं	१०. ११. ७
यस्ते अद्य कृणवद्	१०. ४५. ९
यस्ते अनु स्वधामसत्	३. ५१. ११
यस्ते गर्भममीवा	१०. १६२. २
यस्ते चित्रश्रवस्तमो	८. ९२. १७
यस्ते द्रप्सः स्कन्दति	१०. १७. १२
यस्ते द्रप्सः स्कन्नो	१०. १७. १३
यस्ते नूनं शतक्रत	८. ९२. १६
यस्ते भरादन्नियते	४. २. ७
यस्ते मरुः पृतनापाळमृध	६. १९. ७
यस्ते मरुो युज्यश्वास्तृणि	७. २२. २
यस्ते मरुो वरेण्यस्तेना	९. ६१. १९
यस्ते मरुो वरेण्यो य	८. ४६. ८
यस्ते मन्योऽवित्रद्वज	१०. ८३. १
यस्ते यज्ञेन समिधा	६. ५. ५

यस्ते रथो मनसो	१०. ११२. २
यस्ते रेवां अशशुभिः	८. ४५. १५
यस्ते शृङ्गवृषो नपात्	८. १७. १३
यस्ते साधित्रोऽवस	५. ३५. १
यस्ते साधित्रोऽवसे	८. ५३. ७
यस्ते सूतो सहस्रो	६. १३. ४
यस्ते स्तनः शशयो	१. १६४. ४९
यस्ते हन्ति पतयन्तं	१०. १६२. ३
यस्त्वद्दोता पूर्वो अग्ने	३. १७. ५
यस्त्वा देवि सरस्वन्युपवृत्ते	६. ६१. ५
यस्त्वा दोषा य उपसि	४. २. ८
यस्त्वा भ्राता पतिर्भूत्वा	१०. १६२. ५
यस्त्वामग्न इनघने	४. १२. १
यस्त्वामग्ने हविष्पति	१. १२. ८
यस्त्वा स्वघ्नेन तमसा	१०. १६२. ६
यस्त्वा स्वश्वः मुहिरण्यो	४. ४. १०
यस्त्वा हृदा कीरिणा	५. ४. १०
यस्पतिर्वीर्याणामसि	१०. २४. ३
यस्मा अन्ये दश प्रति	८. ३. २३
यस्मा अगासत क्षयं	८. ४७. ४
यस्मा अकं सप्तशीर्षाण	८. ५१. ४
यस्मा ऊमासो अमृता	१. १६६. ३
यस्मादिन्द्राद्ब्रूहतः	२. १६. २
यस्मादने न सिध्यन्ति	१. १८. ७
यस्माद्रज्जन् कृष्टय	८. १०३. ३
यस्मान्न क्रन्ते विजयन्ते	२. १२. ९
यस्मिन्देवा मन्मनि	१०. १२. ८
यस्मिन्देवा विदये	१०. १२. ७
यस्मिन्नश्वास क्रपभास	१०. ९१. १४
यस्मिन्नुक्त्यानि रण्यन्ति	८. १६. २
यस्मिन्वयं दधिमा	१०. ४२. ६
यस्मिन्विश्वा अधि श्रियो	८. ९२. २०
यस्मिन्विश्वाणि काव्या	८. ४१. ६
यस्मिन्विश्वाणि भुवनानि	७. १०१. ४
यस्मिन्विश्वाश्चर्येणय	८. २. ३३
यस्मिन्वृक्षे मध्वदः	१. १६४. २२
यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे	१०. १३५. १
यस्मै त्वं मयवज्रिन्द्र	८. ५२. ८
यस्मै त्वं वसो दानाय मंहसे	८. ५२. ६
यस्मै त्वं वसो दानाय शिश्वसि	८. ५१. ६

यस्मै त्वं सुकृते जातवेद	५. ४. ११
यस्मै त्वं सुद्रविणो	१. ९४. १५
यस्मै त्वमायजसे	१. ९४. २
यस्मै धायुरदधा मर्त्या	३. ३०. ७
यस्मै पुत्रासो अदितेः	१०. १८५. ३
यस्य गा अन्तरश्मनो	६. ४३. ३
यस्य गावावरुषा	६. २७. ७
यस्य तीव्रसुतं मदं	६. ४३. २
यस्य ते अग्ने अन्ये	८. १९. ३३
यस्य ते द्युमन्वत्ययः	९. ६६. ३०
यस्य ते नृ चिदादिशं	८. ९३. ११
यस्य ते पीचा वृषभो	९. १०८. २
यस्य ते पूषन्त्सख्ये	१. १३८. ३
यस्य ते मद्यं रसं	९. ६५. १५
यस्य ते महिना महः	८. ६८. ३
यस्य ते विश्वमानुषो	८. ४५. ४२
यस्य ते विश्वा भुवनानि	१०. ३७. ९
यस्य ते स्वाद् सख्यं	८. ६८. ११
यस्य त्यच्छम्बरं मदे	६. ४३. १
यस्य त्यते महिमानं	१०. ११२. ४
यस्य त्यन्महिन्वं वाता	१०. २६. २
यस्य त्रिधात्ववृतं	८. १०२. १४
यस्य त्री पूर्णा मधुना	१. १५४. ४
यस्य त्वमग्ने अघ्वरं	४. २. १०
यस्य त्वमिन्द्र स्तोमेषु	८. ५२. ४
यस्य त्वमघ्वरं अघ्वराय	८. १९. १०
यस्य दूतो असि क्षये	१. ७४. ४
यस्य द्यावापृथिवी पौर्यं	१. १०१. ३
यस्य द्विर्हंसो बृहत्सहो	८. १५. २
यस्य न इन्द्रः पिबाद्यस्य	९. १०८. १४
यस्य प्रयाणमन्वन्य	५. ८१. ३
यस्य प्रस्तादसो गिरं	१०. ३३. ६
यस्य मन्दानो अन्धसो	६. ४३. ४
यस्य मा परुषाः शत	५. २७. ५
यस्य मा हरितो रथे	१०. ३३. ५
यस्य वर्णं मधुश्रुतं	९. ६५. ८
यस्य वा यूयं प्रति	८. २०. १६
यस्य वायोऽरिं द्रवद्	६. ४५. ३२
यस्य विश्वानि हस्तयोः	१. १७६. ३
यस्य विश्वानि हस्तयो	६. ४५. ८

यस्य व्रते पृथिवी	५. ८३. ५
यस्य शर्मन्नुप विष्वे	७. ६. ६
यस्य शश्वत्पिवाँ	१०. ११२. ५
यस्य श्रवो रोदसी	७. १८. २४
यस्य श्वेता विचक्षणा	८. ४१. ९
यस्य संस्थे न वृषवते	१. ५. ४
यस्या अनन्तो अहुत	६. ६१. ८
यस्याग्निर्वपुर्गृहे स्तोमं	८. १९. ११
यस्याजस्रं शवसा	१. १००. १४
यस्यानुषन्नमन्विनः	८. ७५. १४
यस्या देवा उपस्थे	८. ९४. २
यस्यानक्षा दुहिता	१०. २७. ११
यस्यानाप्तः सूर्यस्येव	१. १००. २
यस्यानुना गभीरा	८. १६. ४
यस्यामितानि वीर्या	८. २४. २१
यस्यायं विश्व आयो	८. ५१. ९
यस्या रुशन्तो अर्चयः	१. ४८. १३
यस्यावधीत्यितरं यस्य	५. ३४. ४
यस्याश्वासः प्रदिशि	२. १२. ७
यस्येक्ष्वाकुरुष व्रते	१०. ६०. ४
यस्येमे हिमवन्तो	१०. १२१. ४
यस्योषधीः प्रसर्पथा	१०. ९७. १२
यां त्वा दिवो दुहित	७. ७७. ६
यां पूषन्ब्रह्मचोदनी	६. ५३. ८
यां मे धियं मरुत	१०. ६४. १२
यां आभजो मरुत	३. ३५. ९
याः प्रवतो निवत	७. ५०. ४
याः फलिनीर्या अफला	१०. ९७. १५
याः सरूपा विरूपा	१०. १६९. २
याः सूर्यो रश्मिभि	७. ४७. ४
या आपो दिव्या उत	७. ४९. २
या इन्द्र प्रस्वस्त्वासा	८. ६. २०
या इन्द्र भुज आभरः	८. ९७. १
या ओषधीः पूर्वा जाता	१०. ९७. १
या ओषधीः सोमराक्षीर्विहीः	१०. ९७. १८
या ओषधीः सोमराक्षीर्विष्टिताः	१०. ९७. १९
या गुडूया सिनीवाली	२. ३२. ८
या गोमतीरुषसः	१. ११३. १८
या गौर्वर्तनि पर्येति	१०. ६५. ६
या जामयो वृष्ण	३. ५७. ३

यातं छर्दिष्या उत नः	८. ९. ११
या त ऊतिरग्नित्रहन्	६. ४५. १४
या त ऊतिरवमा या	६. २५. १
यानि देवः प्रवता	१. ३५. ३
या ते अग्ने पर्वतस्येव	३. ५७. ६
या ते अग्रा गोओपशा	६. ५३. ९
या ते काकुत्सुकृता	६. ४१. २
या ते जिह्वा मधुमती	३. ५७. ५
या ते दिद्युदवसृष्टा	७. ४६. ३
या ते धामानि दिवि	१. ९१. ४
या ते धामानि परमाणि	१०. ८१. ५
या ते धामानि हविषा	१. ९१. १९
या ते भीमान्यायुधा	९. ६१. ३०
या दंपती समनसा	८. ३१. ५
या दक्षा सिन्धुमातरा	१. ४६. २
यादगोव दहरो तादगुच्यते	५. ४४. ६
या देवेषु तन्वमैरयन्त	१०. १६९. ३
याद्राध्यं वरुणो योनि	२. ३८. ८
या धर्तारा रजसो	५. ६९. ४
या धारयन्त देवाः	७. ६६. २
या नः पीपगदंश्चिना	१. ४६. ६
यानि स्थानान्यश्चिना	७. ७०. ३
यानीन्द्राग्नी चक्रथु	१. १०८. ५
या नु श्वेताववो दिव	८. ४०. ८
यात्राये मर्तान्सुपुदो	१. ७३. ८
यान्वो नरो देवयन्तो	३. ८. ६
या घृतनासु दुष्टरा	५. ८६. २
याभिः कण्वं मेधातिथि	८. ८. २०
याभिः कण्वमभिष्टिभिः	१. ४७. ५
याभिः कुत्समाजुनेयं	१. ११२. २३
याभिः कृशानुमसने	१. ११२. २१
याभिः पक्थमवधो	८. २२. १०
याभिः पठवो जठरस्य	१. ११२. १७
याभिः पत्नीविमदाय	१. ११२. १९
याभिः परिज्मा तनयस्य	१. ११२. ४
याभिः शंताती भवथो	१. ११२. २०
याभिः शचीभिर्वृषणा	१. ११२. ८
याभिः शचीभिश्चमसाँ	३. ६०. २
याभिः शुचन्ति धनसां	१. ११२. ७
याभिः सिन्धुं मधुमुन्त	१. ११२. ९

याभिः सिन्धुमवथ	८. २०. २४
याभिः सुदानू औशिजाय	१. ११२. ११
याभिः सूर्यं पश्याथः	१. ११२. १३
याभिः सोमो मोदते	१०. ३०. ५
याभिरङ्गिरो मनसा	१. ११२. १८
याभिरन्तकं जसमान	१. ११२. ६
याभिर्नगं गोपुयुधं	१. ११२. २२
याभिर्नगं व्रमदस्यु	८. ८. २१
याभिर्नगं गयवे	१. ११२. १६
याभिर्महामतिथिग्वं	१. ११२. १४
याभिवध्नं विपिपान	१. ११२. १५
याभिर्विपलां धनसा	१. ११२. १०
यामी रसां क्षोदसोद्वः	१. ११२. १२
यामी रेभं निवृतं	१. ११२. ५
यामयर्वा मनुषिता	१. ८०. १६
या रूवो ज्ञानवेदसो	१०. १८८. ३
या वः शमे शशमानाय	१. ८५. १२
यावत्तरस्तन्वो यावदोजो	७. ९१. ४
यावदिदं भुवनं विश्व	१. १०८. २
यावन्मात्रमुपसो न	१०. ८८. १९
यावयद्वेषसं त्वा	४. ५२. ४
यावयद्वेषा क्रतपा	१. ११३. १२
यावया वृक्ष्यं वृक्षं	१०. १२७. ६
या वां कशा मनुम्य	१. २२. ३
या वां शतं नियुतो याः	७. ९१. ६
या वां सन्ति० अस्मे ता	४. ४७. ४
या वां सन्ति० इन्द्राग्नी	६. ६०. ८
या वा ते सन्ति दागुषे	७. ३. ८
यावित्या श्लोकमा दिवो	१. ९२. १७
या विश्वासां जनिताप	६. ६९. २
या वीर्याणि प्रथमानि	१०. ११३. ७
या वृत्रहा परावति	८. ४५. २५
या वो भेषजा मरुतः	२. ३३. १३
या वो माया अभिद्रुहे	२. २७. १६
या शर्वाय मास्ताय	६. ४८. १२
याश्चेदमुपभृष्वन्ति	१०. ९७. २१
यासां तिष्ठः पञ्चाशतो	१. १३३. ४
यासां राजा वरुणो	७. ४९. ३
यासि कुत्सेन सरथ	४. १६. ११
या सुशृणिः श्रेणिः सुन्न	१०. ९५. ६

या सुनीये शौचद्रये	५. ७१. २
या सुबाहुः स्वङ्कुरिः	२. ३२. ७
या सुरथा रथीतमोभा	१. २२. २
यासु राजा वरुणो	७. ४२. ४
यास्ते धारा मधुश्चुतो	९. ६२. ७
यास्ते पूषन्नावो अन्तः	६. ५८. ३
यास्ते प्रजा अमृतम्य	१. ४३. ९
यास्ते राके सुमतयः	२. ३२. ५
युक्तस्ते अस्तु दक्षिण	१. ८२. ५
युक्ता मातासीद्गुणि	१. १६४. ९
युक्तो ह यदां तोष्याय	१. १५८. ३
युक्त्वा हि केशिना हरी	१. १०. ३
युक्त्वा हि त्वं रथासहा	८. २६. २०
युक्त्वा हि देवहूतर्मां	८. ७५. १
युक्त्वा हि वाजिनीवत्यश्वां	१. ९२. १५
युक्त्वा हि वृत्रहन्तम	८. ३. १७
युक्त्वा ब्रह्मपी रथे	१. १४. १२
युगेयुगे विदध्यं गृणद्गवो	६. ८. ५
युङ्गध्वं ह्यरुपी रथे	५. ५६. ६
युजं हि मामकृया	५. ३०. ८
युजा कर्माणि जनयन्	१०. ५५. ८
युजानो अश्वा वातस्य	१०. २२. ४
युजानो हरिता रथे	६. ४७. १९
युजे रथं गवेषणं	७. २३. ३
युजे वां ब्रह्म पूर्व्यं	१०. १३. १
युजते मन उत युजते	५. ८१. १
युञ्जन्ति ब्रह्मरुषं	१. ६. १
युञ्जन्ति हरी इषिरस्य	८. ९८. ९
युञ्जन्त्यस्य काम्या	१. ६. २
युजायां रासभं रथे	८. ८५. ७
युजा युधमुप वेदेषि	१. ५३. ७
युधेन्द्रो मह्ना वरिव	३. ३४. ७
युध्मं सन्तमनर्वाणं	८. ९२. ८
युध्मस्य ते वृषभस्य	३. ४६. १
युध्मो अनर्वां खजङ्गन्	७. २०. ३
युनक्त सीरा वि युगा	१०. १०१. ३
युनज्मि ते ब्रह्मणा	१. ८२. ६
युयुतः सवयसा	१. १४४. ३
युवोता शरुमस्मदां	८. १८. ११
युयोप नाभिरुपरस्यायोः	१. १०४. ४

युवं कण्वाय नासत्या	८. ५. २३
युवं कवी ष्टः पर्यश्विना	१०. ४०. ६
युवं चित्रं ददयुर्भोजनं	७. ७४. २
युवं च्यवानं जरसो	७. ७१. ५
युवं च्यवानं सनयं	१०. ३९. ४
युवं च्यवानमश्विना	१. ११७. १३
युवं तमिन्द्रापर्वता	१. १३२. ६
युवं तासां दिव्यस्य	१. ११२. ३
युवं तुग्राय पूर्येभि	१. ११७. १४
युवं दक्षं धृतव्रत	१. १५. ६
युवं देवा ऋतुना	८. ५७. १
युवं धेनुं शयवं	१. ११८. ८
युवं नरा स्तुवंतं कृष्ण्याय	१. ११७. ७
युवं नरा स्तुवंतं पन्नियाय	१. ११६. ७
युवं नो येषु वरुण	५. ६४. ६
युवं पय उन्नियाया	१. १८०. ३
युवं पेदवे पुरुवार	१. ११९. १०
युवं प्रबस्य साधयो	३. ३८. ९
युवं भुज्युं भुरमाणं	१. ११९. ४
युवं भुज्युं समुद्र आ	१०. १४३. ५
युवं भुज्युमवविद्धं	७. ६९. ७
युवं मित्रेणं जनं यतयः	५. ६५. ६
युवं मृगं जागृवांसं	८. ५. ३६
युवं रथेन विमदाय	१०. ३९. ७
युवं रेभं परिपुतं	१. ११९. ६
युवं वन्दनं निर्कृतं	१. ११९. ७
युवं वरो सुपाष्ण	८. २६. २
युवं वस्त्राणि पीत्रसा	१. १५२. १
युवं विप्रस्य जरणा	१०. ३९. ८
युवं शका मायाविना	१०. २४. ४
युवं श्यज्राय रुशती	१. ११७. ८
युवं श्रियमश्विना	४. ४४. २.
युवं श्रीभिर्दशताभि	६. ६३. ६
युवं श्वेतं पेदव	१. ११८. ९
युवं श्वेतं पेदवे	१०. ३९. १०
युवं सुराममश्विना	१०. १३१. ४
युवं ह कृशं युवमश्विना	१०. ४०. ८
युवं ह गर्भं जगतीषु	१. १५७. ५
युवं ह धर्मं मधुमन्त	१. १८०. ४
युवं ह भुज्युं युवमश्विना	१०. ४०. ७

युवं ह रेभं वृषणा	१०. ३९. ९
युवं ह स्थो भिपजा	१. १५७. ६
युवं हि प्मा पुरुभुजे	८. ८६. ३
युवं हि स्थः स्वर्पती	९. १९. २
युवं ह्यभ्रगजावसीदतं	१०. १३२. ७
युवं ह्यस्तं महो रन	१. १२०. ७
युवमत्यस्याव नक्षयो	१. १८०. २
युवमत्रयेऽवनीताय	१. ११८. ७
युवमेतं चक्रयुः सिन्धुपु	१. १८२. ५
युवमेतानि दिवि रोचना	१. ९३. ५
युवां गोतमः पुरुमीळ्हो	१. १८३. ५
युवां चिद्धि प्माश्विनावनु	१. १८०. ८
युवां देवास्त्य एकादशासः	८. ५७. २
युवां नरा पश्यमानास	७. ८३. १
युवां पूषेवाश्विना	१. १८१. ९
युवां मृगेव वारणा	१०. ४०. ४
युवां यज्ञैः प्रथमा	१. १५१. ८
युवां स्तोमेभिर्देवयन्तो	१. १३९. ३
युवां ह घोषा पर्यश्विना	१०. ४०. ५
युवां हवन्त उभयास	७. ८३. ६
युवाकु हि शचीनां	१. १७. ४
युवादत्तस्य घिष्ण्या	८. २६. १२
युवानं विश्यति कविं	८. ४४. २६
युवाना पितरा पुनः	१. २०. ४
युवानो रुद्रा भजरा	१. ६४. ३
युवाभ्यां देवी घिषणा	१. १०९. ४
युवाभ्यां मित्रावरुणोपमं	५. ६४. ४
युवाभ्यां वाजिनीवसू	८. ५. ३
युवामिद्धयवसे पून्याय	४. ४१. ७
युवामिद्युत्सु वृतनासु	७. ८२. ४
युवामिन्द्राद्री वसुनो	१. १०९. ५
युवा स मारुतो गण	५. ६१. १३
युवा सुवासाः पर्विती	३. ८. ४
युवोः श्रियं परि योषा	७. ६९. ४
युवो रजांसि सुयमास्तो	१. १८०. १
युवोरत्रिश्चिक्कतति	५. ७३. ६
युवो रथस्य परि चक्र	८. २२. ४
युवोरश्विना वपुषे	१. ११९. ५
युवो राष्ट्रं बृहद्विन्वति	७. ८४. २
युवोरुषा अनु श्रियं	१. ४६. १४

युवोरू पू रथं हुवे	८. २६. १
युवोर्कृतं रोदसी	३. ५४. ३
युवोर्दानाय सुभरा	१. ११२. २
युवोर्थादि सख्यायाम्मे	१०. ६१. २५
युवोर्हिं मानादिति	१०. १३२. ६
युष्मां उ नक्तमृतये	८. ७. ६
युष्माकं देवा अवसाहनि	७. ५०. २
युष्माकं बुध्रे अपां	१०. ७७. ४
युष्माकं स्मा रथां अनु	५. ५३. ५
युष्मादत्तस्य मरुतो	५. ५४. १३
युष्मे देवा अपि ष्मासि	८. ४७. ८
युष्मेषितो मरुतो	१. ३९. ८
युष्मोतो विप्रो मरुतः	७. ५८. ४
यून ऊ पु नविष्ठया	८. २०. १९
यूपवस्का उत ये	१. १६२. ६
यूयं गावो मेदयथा	६. २८. ६
यूयं तत्सत्यशवस	१. ८६. ९
यूयं देवाः प्रमति	२. २९. २
यूयं धूर्धु प्रयुजो न	१०. ७७. ५
यूयं न उग्रा मरुतः	१. १६६. ६
यूयं मर्तं विपन्यवः	५. ६१. १५
यूयं रथिं मरुतः	५. ५४. १४
यूयं राजानः कं चिच्चर्षणी	८. १९. ३५
यूयं राजानमिर्यं जनाय	५. ५८. ४
यूयं विश्वं परि पाथ	१०. १२६. ४
यूयं ह रत्नं मघवत्सु	७. ३७. २
यूयं हि देवीकृतयुग्भि	४. ५१. ५
यूयं हि ह्रा सुदानव० अघ्रा	८. ८३. ९
यूयं हि ह्रा सुदानव० कर्ता	६. ५१. १५
यूयं हि ह्रा सुदानवो	८. ७. १२
यूयमस्मभ्यं विषणाभ्य	४. ३६. ८
यूयमस्मान्नयत वस्यो	५. ५५. १०
ये अंस्या ये अङ्ग्याः	१. १९१. ७
ये अग्रयो न शोशुचन्	६. ६६. २
ये अग्निदग्धा ये अनग्नि	१०. १५. १४
ये अग्नेः परि जङ्गिरे	१०. ६२. ६
ये अग्ने चन्द्र ते गिरः	५. १०. ४
ये अग्ने नेरयन्ति ते	५. २०. २
ये अजिषु ये वारीषु	५. ५३. ४
ये अर्वाञ्जस्तां उ पराच	१. १६४. १९

ये अश्विना ये पितरा	४. ३४. ९
ये के च ज्मा महिनो	६. ५२. १५
ये गव्यता मनसा	६. ४६. १०
ये गोमन्तं वाजवन्तं	४. ३४. १०
ये च पूर्व ऋषयो	७. २२. ०
ये चाकनन्त चाकनन्त	५. ३१. १३
ये चार्हन्ति मरुतः	८. २०. १८
ये चित्पूर्व ऋतसाप	१०. १५४. ४
ये चिद्धि त्वामृषयः	१. ४८. १४
ये चिद्धि पूर्व ऋतसाप	१. ७७. २
ये चिद्धि मृत्युबन्धव	८. १८. २२
ये चेह पितरो ये च	१०. १५. १३
ये तातृषुर्देवत्रा	१०. १५. ९
ये ते त्रिरहन्तसवितः	४. ५४. ६
ये ते पन्थाः सवितः	१. ३५. ११
ये ते पवित्रमूर्मयो	९. ६१. ५
ये ते विप्र ब्रह्मकृतः	१०. ५०. ७
ये ते वृषणो वृषभास	१. १७७. २
ये ते शुक्रासः शुचयः	६. ६. ४
ये ते शुष्मं ये तविषी	३. ३२. ३
ये ते सन्ति दशग्विनः	८. १. ९
ये ते सरस्व ऊर्मयो	७. ९६. ५
ये त्रिंशति त्रयस्परो	८. २८. १
ये त्वा देवोम्निकं	१. १९०. ५
ये त्वामिन्द्र न तुष्टु	८. ६. १२
ये त्वाहिहन्त्ये मघवन	३. ४७. ४
ये देवानां यज्ञिया	७. ३५. १५
ये देवास इह स्थन्	८. ३०. ४
ये देवासो अभवता	४. ३५. ८
ये देवासो दिव्येकादश	१. १३९. ११
ये द्रप्सा इव रोदसी	८. ७. १६
ये नः पूर्वे पितरः	१०. १५. ८
ये नः सपत्ना अप	१०. १२८. ९
येन चष्टे वरुणो मित्रो	८. १९. १६
येन ज्योतींष्यायवे	८. १५. ५
येन तोकाय तनयाय	५. ५३. १३
येन दीर्घ मरुतः	१. १६६. १४
येन द्यौरा पृथिवी	१०. १२१. ५
येन मानासश्चितयन्त	१. १७१. ५
येन वंसाम धृतनासु	८. ६०. १२

येन वृद्धो न शवसा	६. ४४. ३
येन सिन्धुं महीरपो	८. १२. ३
येन सूर्ये ज्योतिषा	१०. ३७. ४
ये नाकम्याधि रोचने	१. १९. ६
येना दशगवमध्रिगुं	८. १२. २
येना नवगवो दध्यङ्	९. १०८. ४
येना पावक चक्षसा	१. ५०. ६
येनाव तुवेगं यदुं	८. ७. १८
येना समुद्रममृजो	८. ३. १०
येनेन्द्रो० असपन्नः	१०. १७४. ४
येनेन्द्रो० असपन्ना	१०. १५९. ४
येनेमा विश्वा च्यवना	२. १२. ४
ये पाकशंसं विहरन्त	७. १०४. ९
ये पातयन्ते अज्मभि	८. ४६. १८
ये पायवो मामतेयं	१. १४७. ३
	४. ४. १३
ये पृपतीमिकेष्टिभिः	१. ३७. २
येभिः सूर्यमुपसं	६. १७. ५
येभिस्तिम्भः परावतो	८. ५. ८
येभ्यो माता मधुमन्	१०. ६३. ३
येभ्यो होत्रां प्रथमा	१०. ६३. ७
ये महो रजसो विदु	१. १९. ३
ये मूर्धानः क्षितीना	८. ६७. १३
ये मे पञ्चागतं ददु	५. १८. ५
ये यजत्रा य इड्यास्ते	१. १४. ८
ये यज्ञेन दक्षिण्या	१०. ६२. १
ये युध्यन्ते प्रधनेषु	१०. १५४. ३
ये राधांसि ददत्यज्या	७. १६. १०
ये वध्वश्चन्द्रं वहतुं	१०. ८५. ३१
ये वां दंसांस्यश्विना	८. ९. ३
ये वाजिनं परिपश्यन्ति	१. १६२. १२
ये वायव इन्द्रमादनास	७. ९२. ४
ये वावृधन्त पार्थिवा	५. ५२. ७
ये वृक्षणासो अधि	३. ८. ७
ये शुभ्रा घोरवर्पसः	१. १९. ५
येषां श्रियाधि रोदसी	५. ६१. १२
येषामज्मेपु पृथिवी	१. ३७. ८
येषामर्णो न सप्रयो	८. २०. १३
येषामाबाध ऋग्मिय	८. २३. ३
येषामिळा घृतहस्ता	७. १६. ८

ये सत्यासो हविरदो	१०. १५. १०
ये सवितुः सत्यसवस्य	१०. ३६. १३
ये सोमासः० ये वादः	९. ६५. २२
ये सोमासः० सर्वोस्तौ	८. ९३. ६
ये स्तोतृभ्यो गोअग्रा	२. १. १६
	२. २. १३
ये स्या मनोर्यज्ञियास्ते	१०. ३६. १०
ये ह त्ये ते सहमाना	४. ६. १०
ये हरी मेधयोक्त्या	४. ३३. १०
यो अग्निं तन्वो दमे	८. ४४. १५
यो अग्निं देववीतये	१. १२. ९
यो अग्निं हव्यदातिभि	८. १९. १३
यो अग्निः क्रव्यवाहनः	१०. १६. ११
यो अग्निः क्रव्यान्प्रविवेश	१०. १६. १०
यो अग्निः सप्तमानुषः	८. ३९. ८
यो अग्नीषोमा हविषा	१. ९३. ८
यो अत्य इव मृज्यते	९. ४३. १
यो अद्रघाज्योतिषि	१०. ५४. ६
यो अद्रिभित्पथमजा	६. ७३. १
यो अश्वरेषु शंतम	१. ७७. २
यो अनिध्मो दीदय	१०. ३०. ४
यो अपाचीने तमसि	७. ६. ४
यो अप्सु चन्द्रमा इव	८. ८२. ८
यो अप्स्वा शुचिना	२. ३५. ८
यो अयों मर्तभोजनं	१. ८१. ६
यो अश्वस्य दधिक्राणो	४. ३९. ३
यो अश्वानां यो गवां	१. १०१. ४
यो अश्वेभिर्वहते वस्त	८. ४६. २६
यो अस्मा अन्नं तृष्वा	१०. ७९. ५
यो अस्मै ग्रंस उत वा	५. ३४. ३
यो अस्मै हविषाविधन्न	६. ५४. ४
यो अस्मै हव्यदातिभि	८. २३. २१
यो अस्मै हव्यैष्टुतवद्भि	२. २६. ४
यो अस्य पारे रजसः	१०. १८७. ५
योगक्षेमं व आदायाहं	१०. १६६. ५
यो गर्भमोषपीनां गवां	७. १०२. २
यो गृणतामिदासिया	६. ४५. १७
योगेयोगे तवस्तरं	१. ३०. ७
यो जनान्महिषां ह्वाति	१०. ६०. ३
यो जागार तमृचः	५. ४४. १४

यो जात एव प्रथमो	२. १२. १
यो जिनाति न जीयते	९. ५५. ४
यो दध्रेभिर्हन्वो यश्च	१०. ३८. ४
यो दुष्टरो विश्ववार	८. ४६. ९
यो देवो देवतमो	४. २२. ३
यो देवो अनमयद्	७. ६. ५
योऽसि कृत्वा शवसोत	८. ८८. ४
यो धर्ता भुवनानां य	८. ४१. ५
यो धारया पात्कया	९. १०१. २
यो धृपितो योऽवृतो	८. ३३. ६
यो नः कश्चिद्विरिञ्चति	८. १८. १३
यो नः पिता जनिता	१०. ८२. ३
यो नः पूषन्नघो वृको	१. ४२. २
यो नः शश्वत्पुराविथा	८. ८०. २
यो नः सनुत्य उत वा	२. ३०. ९
यो नः सनुत्यो अभि	६. ५. ४
यो नः स्वो अरणो	६. ७५. १९
यो न आगो अभ्येनो	५. ३. ७
यो न इदमिदं पुरा	८. २१. ९
यो न इन्द्रः पितरो	८. ४८. १२
यो न इन्द्राभितो जनो	१०. १३३. ४
यो न इन्द्राभिदासति	१०. १३३. ५
यो नन्त्वान्यनमन्	२. २४. २
यो नार्मर सहवसुं	२. १३. ८
योनिष्ठ इन्द्र निषदे	१. १०४. १
योनिष्ठ इन्द्र सदे	७. २४. १
यो नो अग्ने अररिवाँ	१. १४७. ४
यो नो अग्ने दुरेव आ	६. १६. ३१
यो नो अग्नेऽभिदासत्यन्ति	१. ७९. ११
यो नो दाता वसूनामिन्द्रं	८. ५१. ५
यो नो दाता स नः पिता	८. ५२. ५
यो नो दास आर्यो वा	१०. ३८. ३
यो नो देवः परावतः	८. १२. ६
यो नो मस्तो अभि	७. ५९. ८
यो नो मस्तो वृकताति	२. ३४. ९
यो नो रसं दिप्सति	७. १०४. १०
यो ब्रह्मणे सुमतिमायजाते	७. ६०. ११
यो भालुभिर्विभावा	१०. ६. २
यो भूयिष्ठं नासत्याभ्यां	५. ७७. ४
यो भोजनं च दयसे	२. १३. ६

यो म इति प्रवोच	५. २७. ४
यो म इमं चिदु त्मना	८. ४६. २७
यो मर्त्येष्वश्रुत क्रतावा	४. २. १
यो मा पाँकन मनसा	७. १०४. ८
यो मायातुं यातुधाने	७. १०४. १६
यो मित्राय वरुणाया	१. १३६. ५
यो मृळयाति चक्रुषे	७. ८७. ७
यो मे धेनूनां शतं	५. ६१. १०
यो मे राजन्युज्यो वा	२. २८. १०
यो मे शता च विंशति	५. २७. २
यो मे हिरण्यसंशो	८. ५. ३८
यो यजाति यजात इत्	८. ३१. १
यो यज्ञस्य प्रसाधन	१०. ५७. २
यो यज्ञो विश्वस्तन्तुभि	१०. १३०. १
यो रक्षांसि निजूर्वति	१०. १८७. ३
यो रजांसि विममे	६. ४९. १३
यो रप्रस्य चोदिता	२. १२. ६
यो रयिवो रयिन्तमो	६. ४४. १
यो राजभ्य क्रतुनिभ्यो	२. २७. १२
यो राजा चर्षणीनां	८. ७०. १
यो रायो० तमिन्द्रमभि	८. ३२. १३
यो रायो० तस्मा इन्द्राय	१. ४. १०
यो रेवान्यो अमीवहा	१. १८. २
यो रोहितौ वाजिनौ	५. ३६. ६
यो वः शिवतमो रस	१०. ९. २
यो वः सुनोत्यभिपित्वे	४. ३५. ६
यो वः सेनानीर्वहतो	१०. ३४. १२
योऽवरे वृजने विश्वथा	२. २४. ११
यो वर्धन ओषधीनां	७. १०१. २
यो वां गर्तं मनसा	७. ६४. ४
यो वां नासत्यावृषि	८. ८. १५
यो वां परिज्मा सुवृद्धश्विना	१०. ३९. १
यो वां यज्ञेभिरावृतो	८. २६. १३
यो वां यज्ञैः शशमानो	१. १५१. ७
यो वां यज्ञो नासत्या	७. ७०. ६
यो वां रजांस्त्यश्विना	८. ७३. १३
यो वां रयो नृपती	७. ७१. ४
यो वाप्ते ददाति	१. ४०. ४
यो वाचा विवाचो	१०. २३. ५
यो वामश्विना मनसो	१. ११७. २

यो वामुख्यचस्तमं	८. २६. १४
यो वामुख्ये क्रमणाय	६. ७०. ३
यो विश्वतः सुप्रतीकः	१. ९४. ७
यो विश्वस्य जगत्	१. १०१. ५
यो विश्वा द्यते वम्	८. १०३. ६
यो विश्वान्यभि वता	८. ३२. २८
यो विश्वभिः पपदिनि	१०. १८७. ४
यो विश्वभिः पृषाविता	३. ६२. ९
यो वृत्राय सिनमत्रा	२. ३०. २
यो वेदिष्टो अव्यथिष्व	८. २. २४
यो वो देवा वृत्तक्षुना	६. ५२. ८
यो वो वृताभ्यो अकृणोदु	१०. ३०. ७
यो व्यंसं जाह्नपाणेन	१. १०१. २
यो व्यनीरुपाणयन्	८. ६९. १३
यो हत्वाहिर्मणिगान्	२. १२. ३
यो ह वां मयुनो हति	८. ५. १९
यो हव्यान्वैरयता	८. १९. २४
यो ह स्य वां रथिग	७. ६९. ५
यो होतार्षीत्यथमो	१०. ८८. ४
यो त श्चानो यम	१०. १४. ११
रक्षा णो अग्रे तव	४. ३. १४
रक्षा मु नो अरुपः	९. २९. ५
रक्षोहर्षे वाजिनमा	१०. ८७. १
रक्षोहा विश्वचर्पणि	९. १. २
रणवः संदृष्टो पितृमां	१०. ६४. ११
रथं नु मारुतं वयं	५. ५६. ८
रथं यान्तं कुह को ह	१०. ४०. १
रथं युञ्जते मरुतः शुभे	५. ६३. ५
रथं ये चक्रुः सुवृत्तं नरेष्टां	४. ३३. ८
रथं ये चक्रुः सुवृत्तं सुचेतसो	४. ३६. २
रथं वामनुगायसं	८. ५. ३४
रथं हिरण्यवन्धुरं	८. ५. २८
रथं हिरण्यवन्धुर	४. ४६. ४
रथवाहनं हविर्गम्य	६. ७५. ८
रथानां न येऽगः	१०. ७८. ४
रथाय नावमुन नो	१. १४०. १२
रथिरासो हरयो ये ते	८. ५०. ८
रथीतमं कपर्दिनमीशानं	६. ५५. २
रथीव कशया श्वां अभि	५. ८३. ३
रथे तिष्ठन्नयति वाजिनः	६. ७५. ६

रथेन पृथुपाजसा	४. ४६. ५
रथेष्टायाध्वर्यवः सोम	८. ४. १३
रथो न यातः शिकभिः	१. १४१. ८
रथो यो वां त्रिवन्धुरो	८. २२. ५
रदन्त्यो वरुणः सूर्याय	७. ८७. १
रपत्कविर्न्द्रार्कसातौ	१. १७४. ७
रपद्रन्धर्वीरण्या च	१०. ११. २
रमध्वं मे वचसे	३. ३३. ५
रयिं दिवो दुहितरो	४. ५१. १०
रयि नश्चित्रमश्विन	९. ४. १०
रयि सुक्षत्रं स्वपत्य	१. ११६. १९
रयिर्न चित्रा सुरो	१. ६६. १
रयिर्न यः पितृवित्तो	१. ७३. १
रे हव्यं मनिभिर्यज्ञियानां	७. ३९. ६
रश्मार्गि यच्छतमध्वर्ग	८. ३५. २१
रसं ते मित्रो अर्यमा	९. ६४. २४
रसाय्यः पयसा पित्वमान	९. ९७. १४
राकामहं सुहवां सुष्टुती	२. ३२. ४
राजन्तमध्वरणां	१. १. ८
राजानावनभिद्रुहा	२. ४१. ५
राजानो न प्रशस्तिभिः	९. १०. ३
राजा मेधाभिगीयते	९. ६५. १६
राजा राष्टानां पेशो	७. ३४. ६
राजा समुद्रं नद्यो वि	९. ८६. ८
राजा सिन्धूनां पवते	९. ८६. ३३
राजा सिन्धूनामवसिष्ट	९. ८९. २
राजेव हि जनिभिः	७. १८. २
राज्ञो नु ते वरुणस्य	१. ९१. ३
	९. ८८. ८
रातिं यद्वामगक्षमं	८. १०१. ८
रात्रीभिर्गम्मा अहभि	१०. १०. ९
रात्री व्यस्यदायती	१०. १२७. १
रायः समुद्रांश्चतुरो	९. ३३. ६
रायस्कामो वज्रहस्तं	७. ३२. ३
रायस्मूर्धि स्वधावो	१. ३६. १२
राया वयं ससवांसो	४. ४२. १०
राया हिरण्यया मनि	७. ६६. ८
राये नु यं जज्ञतू	७. ९०. ३
रायो धारास्यावृणे	६. ५५. ३
रायो बुध्नः यज्ञस्य	१. ९६. ६

रायो बुध्नः० विश्वा	१०. १३९. ३
रारान्ध सवनेषु ण	३. ४१. ४
रासि क्षयं रासि मित्र	२. ११. १४
रिशादसः सत्यती	६. ५१. ४
रुजा दृक्का चिद्रक्षसः	९. ९१. ४
रुद्रस्य ये मीळ्दृषः	६. ६६. ३
रुद्राणामेति प्रदिशा	१. १०१. ७
रुवति भीमो वृषभ	९. ७०. ७
रुशद्वत्सा रुशती	१. ११३. २
रूपंरूपं प्रतिरूपो	६. ४७. १८
रूपंरूपं मघवा	३. ५३. ८
रेभदत्र जनुषा	१०. ९२. १५
रेवतीर्नः सधमाद्	१. ३०. १३
रेवद्वयो दधाये	१. १५१. ९
रेवां द्वेवतः स्तोता	८. २. १३
रैभ्यासीदनुदेयी	१०. ८५. ६
रोदसी आ वदता	१. ६४. ९
रोहिच्छयावा सुमदंशु	१. १००. १६
रोहितं मे पाकस्थामा	८. ३. २२
रुं सगेव पूषया	१०. १०६. ५
रंस्व विश्वा वार्याणि	७. १७. ३
रंस्वा नो वार्या पुरु	८. २३. २७
वक्ष्यन्तीवेदा गनीगन्ति	६. ७५. ३
वचो दीर्घप्रसन्ननीशे	८. २५. २०
वचोविदं वाचमुदीरयन्ती	८. १०१. १६
वच्यन्ते वां ककुहासो	१. ४६. ३
वज्रं यश्चक्रे सुहनाय	१०. १०५. ७
वज्रेण हि वृत्रहा	१०. १११. ६
वद्या सूनो सहसो	६. १३. ६
वद्या हि सूनो अस्यध	६. ४. ४
वधीं वृषं मरुत	१. १६५. ८
वधीदिन्द्रो वरशिखस्य	६. २७. ५
वधीर्हि दस्युं धनिनं	१. ३३. ४
वधूरियं पतिमिच्छन्त्येति	५. ३७. ३
वधेन दस्युं प्र हि	५. ४. ६
वधैर्दुःशासां अप	१. ९४. ९
वनस्पतिं पवमान	९. ५. १०
वनस्पतिरवसृजन्नुप	२. ३. १०
वनस्पते रक्षनया	१०. ७०. १०

वनस्पतेऽव सृजोप	३. ४. १०
वनस्पते वीद्वद्भो हि	७. २. १०
वनस्पते शतवन्शो	६. ४७. २६
वनीवानो मम दूतास	३. ८. ११
वने न वा यो न्यधायि	१०. ४७. ७
वनेम तद्धोत्रया	१०. २९. १
वनेम पूर्वीरियो	१. १२९. ७
वनेषु जायुर्मतेषु	१. ७०. १
वनेषु व्यन्तरिक्षं	१. ६७. १
वनोति हि सुन्वन्शयं	५. ८५. २
वन्दस्व मारुतं गणं	१. १३३. ७
वन्वज्रवातो अभि	१. ३८. १५
वपन्ति मरुतो मिहं	९. ८९. ७
वपुर्तु तच्चिकितुषे	८. ७. ४
वप्रीभिः पुत्रमग्रुवो	६. ६६. १
वयं घ त्वा सुतावन्त	४. १९. ९
वयं घा ते अपि ष्मसि	८. ३३. १
वयं घा ते अपृष्येन्द्र	८. ३२. ७
वयं घा ते त्वे इद्विन्द्र	८. ६६. ११
वयं चिद्धि वां जरितारः	८. ६६. १३
वयं जयेम त्वया युजा	१. १८०. ७
वयं त इन्द्र स्तोमेभि	१. १०२. ४
वयं त एभिः पुरुहूत	८. ५४. ८
वयं तदः सम्राज आ	६. १९. १३
वयं ते अग्न उक्थैर्विधेम	८. २७. २२
वयं ते अग्ने समिधा	५. ४. ७
वयं ते अद्य ररिमा	७. १४. २
वयं ते अस्य वृत्रहन् वसो	३. १४. ५
वयं ते अस्य वृत्रहन् विद्याम	९. ९८. ५
वयं ते अस्यामिन्द्र	८. २४. ८
वयं ते त इन्द्र ये च देव	६. २६. ८
वयं ते त इन्द्र ये च नरः	७. ३०. ४
वयं ते वय इन्द्र विद्धि	५. ३३. ५
वयं नाम प्र ब्रवामा	२. २०. १
वयं मित्रस्यावसि	४. ५८. २
वयं वो वृक्तबर्हिषो	५. ६५. ५
वयं शूरेभिरस्तुभिरिन्द्र	८. २७. ७
वयं सोम व्रते तव	१. ८. ४
	१०. ५७. ६

वयं हि ते अमन्मह्या	१. ३०. २१
वयं हि त्वा वन्धुमन्त	८. २१. ४
वयं हि वां हवामह	८. २६. ९
वयं हि वां हवामहे	८. ८७. ६
वयः सुपर्णो उप सेंदु	१०. ७३. ११
वयमग्ने अर्वाता वा	२. २. १०
वयमग्ने वनुयाम	५. ३. ६
वयमद्येन्द्रस्य प्रेष्ठा	१. १६७. १०
वयमिन्द्रः सुदानवः	८. ८३. ६
वयमिन्द्र त्वायवः	१०. १३३. ६
वयमिन्द्र त्वायवोऽभि	७. ३१. ४
वयमिन्द्र त्वायवो हविष्मन्तो	३. ४१. ७
वयमिन्द्र त्वे सचा	४. ३२. ४
वयमु त्वा गृहपते	६. १५. १९
वयमु त्वा तदिदर्या	८. २. १६
वयमु त्वा दिवा सुते	८. ६४. ६
वयमु त्वा पथरूपते	६. ५३. १
वयमु त्वामपूर्व्य	८. २१. १
वयमु त्वा शतक्रतो	८. ९२. १२
वयमेनमिदा ह्योऽपी	८. ६६. ७
वयश्चित्त पतत्रिणो	१. ४९. ३
वया इदमे अग्रयन्ते	१. ५९. १
वयो न ये श्रेणीः	५. ५९. ७
वयो न वृक्षं सुपलाशमा	१०. ४३. ४
वरा इवेद्वैवतासो	५. ६०. ४
वर्गिवोधानमो भव	९. १. ३
वरिष्ठे न इन्द्र वन्धुरे	६. ४७. ९
वरिष्ठो अस्य दक्षिणा	६. ३७. ४
वरुणं वो रिशादस	५. ६४. १
वरुणः प्राविता भुवन्	१. २३. ६
वरुणो मित्रो अर्यमा	८. २८. २
वरेथे अग्निमातपो	८. ७३. ८
वर्धस्वा मु पुरुषुत	८. १३. २५
वर्षाद्यं यज्ञ उत सोम	६. ३८. ४
वर्षान्यं पूर्वीः क्षपो	१. ७०. ४
वर्षान्यं विश्वे मरुतः	६. १७. ११
वर्षिष्ठश्च उरुचक्षसा	८. १०१. २
ववश इन्द्रो अमित	४. १६. ५
ववक्षुरस्य कतव	८. १२. ७
ववज्जा सीमन्तनी	३. १. ६

वव्रासो न ये स्वजाः	१. १६८. २
वपत् ते विष्णवांस	७. ९९. ७
	७. १००. ७
वसां राजानं वसतिं	५. २. ६
वसिष्ठं ह वरुणो	७. ८८. ४
वसिष्ठासः पितृवद्वाच	१०. ६६. १४
वसिष्ठा हि मियेध्य	१. २६. १
वसुं न चित्रमहसं	१०. १२२. १
वसुर्वसुपतिर्हि कमस्यग्ने	८. ४४. २४
वसुनां वा चर्क्षुप	१०. ७४. १
वसु रुद्रा पुरुमन्तु	१. १५८. १
वसोरिन्द्रं वसुपतिं	१. ९. ९
वस्यो इन्द्रासि मे	८. १. ६
वस्वी ते अग्ने संदृष्टि	६. १६. २५
वह कुन्तमिन्द्र यस्मिन्वाकन्	१. ७४. ५
वहन्ति सीमरुणासो	६. ६४. ३
वहन्तु त्वा मनोयुजो	४. ४८. ४
वहन्तु त्वा रथेष्टामा	८. ३३. १४
वहिष्ठेभिर्विहरन्त्यासि	४. १३. ४
वह्नि यज्ञसं विदथस्य	१. ६०. १
वाचं सु मित्रावरुणा	५. ६३. ६
वाचमष्टापदीमहं	८. ७६. १२
वाचस्पतिं विश्वकर्माण	१०. ८१. ७
वाचो जन्तुः कवीनां	९. ६७. १३
वाजयन्निव नू रथान्	२. ८. १
वाजिनीवती सूर्यस्य	७. ७५. ५
वाजिन्तमाय सहस्रे	१०. ११५. ६
वाजी वाजेषु धीर्यते	३. २७. ८
वाजेभिर्नो वाजसाता	१. ११०. ९
वाजेवाजेऽवत वाजिनो	७. ३८. ८
वाजेषु सासहिर्भव	३. ३७. ६
वाजो नु ते शवस	५. १५. ५
वाज्यसि वाजिनेना	१०. ५६. ३
वात आ वातु भेषजं	१०. १८६. १
वातत्विषो मरुतो वर्ष	५. ५७. ४
वातस्य नु महिमानं	१०. १६८. १
वातस्य पत्नवीक्रिता	५. ५. ७
वातस्य युक्तान्सुयुज	५. ३१. १०
वातस्याश्वो वायोः	१०. १३६. ५
वातासो न ये धुनयो	१०. ७८. ३

वातेवायुर्या नद्येव	२.	३९.	५
वातोपधृत इषितो	१०.	२१.	७
वामं नो अम्ब्वर्यमन्	८.	८३.	४
वामं वामं त आदुरे	४.	३०.	२४
वाममद्य सवितवाममु	६.	७१.	६
वामस्य हि प्रचेतस	८.	८३.	५
वामी वामस्य धृतयः	६.	४८.	२०
वाय उक्थेमिर्जरन्ते	१.	२.	२
वायवा याहि दर्शतेमे	१.	२.	१
वायवा याहि वीनये	५.	५१.	५
वायविन्द्रश्च चेतथः	१.	२.	५
वायविन्द्रश्च शुष्मिणा	४.	४७.	३
वायविन्द्रश्च सुन्वत	१.	२.	६
वायुरस्मा उपामन्थन्	१०.	१३६.	७
वायुर्न यो नियुत्वाँ	९.	८८.	३
वायुर्युङ्क्ते रोहिता वायु	१.	१३४.	३
वायो तव प्रपृञ्चती	१.	२.	३
वायो याहि शिवा	८.	२६.	२३
वायो ये ते सहस्रिणो	२.	४१.	१
वायो शतं हरीणां	४.	४८.	५
वायो शुक्रो अयामि	४.	४७.	१
वार्णं त्वा यज्याभि	८.	९८.	८
वार्त्रहत्याय शवसे	३.	३७.	१
वावर्तं येषां राया	१०.	९३.	१३
वावसाना विवस्वति	१.	४६.	१३
वावृधानः शवसा	१०.	१२०.	२
वावृधान उप द्यवि	८.	६.	४०
वावृधानस्य ते वयं	८.	१४.	६
वावृधानाय तूर्वेये	९.	४२.	३
वावृधाना शुभस्पती	८.	५.	११
वावृधानो मरुत्सखेन्द्रो	८.	७६.	३
वाशीमन्तं क्रष्टिमन्तो	५.	५७.	२
वाशीमिको बिभर्ति	८.	२९.	२
वाश्रा अर्षन्तीन्द्रवो	९.	१३.	७
वाश्रेव विद्युन्मिमाति	१.	३८.	८
वासयसीव वेद्यसस्त्वं	७.	३७.	६
वास्तोष्पते ध्रुवा स्थूणां	८.	१७.	१४
वास्तोष्पते प्रतरणो	७.	५४.	२
वास्तोष्पते प्रति	७.	५४.	१
वास्तोष्पते शग्मया	७.	५४.	३

वाहिष्ठो वां हवानां	८.	२६.	१६
वि क्रोशनासो विष्वञ्च	१०.	२७.	१८
वि ष त्वावाँ क्रतुजात	१.	१८९.	६
विमन्तो दुरिता पुरु	९.	६२.	२
वि चक्रमे पृथिवीमेप	७.	१००.	४
वि चिद्रुन्नस्य दोघ्नतो	८.	६.	६
वि चेदुच्छन्त्याश्विना	७.	७२.	४
वि जनाञ्छयावाः	१.	३५.	५
वि जयुषा रथ्या यात	६.	६२.	७
वि जानीह्यार्यान् ये च	१.	५१.	८
वि जिहीष्व वनस्पते	५.	७८.	५
विजेषकृदिन्द्र इवानव	१०.	८४.	५
वि ज्योतिषा बृहता	५.	२.	९
वि तद्ययुररुणयुग्भि	६.	६५.	२
वि तन्वते धियो अस्मा	५.	४७.	६
वि तर्तूर्यन्ते मधवन्	८.	१.	४
वि तिष्ठध्वं मरुतो	७.	१०४.	१८
वि ते वज्रासो अस्थिरन्	१.	८०.	८
वि ते विष्वग्वानवृतासो	६.	६.	३
वित्वक्षणः समृतां चक्र	५.	३४.	६
वि त्वदापो न पर्वतस्य	६.	२४.	६
वि त्वा तनस्त्रे मिथुना	१.	१३१.	३
विदद्यत्पूर्व्यं नष्टमुदी	८.	७९.	६
विदद्यदी सरमा	३.	३१.	६
विदा चिन्नु महन्तो	५.	४१.	१०
विदा दिवो विष्यन्	५.	४५.	१
विदा देवा अधाना	८.	४७.	२
विदानासो जन्मनो	४.	३४.	२
वि दुर्गां वि द्विषः	१.	४१.	३
विदुष्टे अस्य वीर्यस्य	१.	१३१.	४
विदुष्टे विश्वा भुवनानि	४.	४२.	७
वि दृहन्ति चिदद्रिवो	६.	४५.	९
विद्या ते अग्ने त्रेधा	१०.	४५.	२
विद्या सखित्वमुत शू	८.	२१.	८
विद्या हि ते पुरा वय	८.	७५.	१६
विद्या हि त्वां तुविकूर्म	८.	८१.	२
विद्या हि त्वा धनंजय	८.	४५.	१३
विद्या हि त्वा धनञ्जयं	३.	४२.	६
विद्या हि त्वा वृषन्तमं	१.	१०.	१०
विद्या हि यस्ते अद्रिव	८.	९२.	१८

विष्णा हि रुद्रियाणां	८.	२०.	३
विष्णा ह्यस्य वीरस्य	८.	२.	२१
विद्यामादित्या अवसो	२.	२७.	५
वि धामेपि रजम्पृथ्वहा	१.	५०.	७
विद्युतो ज्योतिः परि	७.	३३.	१०
विद्युद्धस्ता अभिद्यवः	८.	७.	२५
विद्युदथा मस्त	३.	५४.	१३
विद्युन्न या पतन्ती	१०.	९५.	१०
विद्युन्महसो नरो अस्म	५.	५४.	३
विद्रांसाविदुरः पृच्छे	१.	१२०.	२
विद्रां अग्ने वयुनानि	१.	७२.	७
वि द्वीपानि पापतन	८.	२०.	४
वि द्वेपांसीनुहि वज्रयेष्टां	६.	१०.	७
विद्युं दद्राणं समने	१०.	५५.	५
विद्येम ते परमे	२.	९.	३
वि नः पथः सुविताय	१.	९०.	४
वि नः सहस्रं शुरुधो	७.	६२.	३
वि न इन्द्र मृधो	१०.	१५२.	४
वि नो देवासो अद्रुहो	८.	२७.	९
वि नो वाजा ऋभुक्षणः	४.	३७.	७
वि पथो वाजस्मानये	६.	५३.	४
विपश्चित् पवमानाय	९.	८६.	४४
वि पाजसा पृथुना	३.	१५.	१
वि पिप्रोगहिमायस्य	६.	२०.	७
वि पूषन्नाया तुद	६.	५३.	६
वि पृथो अग्ने मघवानो	१.	७३.	५
वि पृच्छामि पाक्या	१.	१२०.	४
विप्रं विप्रासोऽवसे	८.	११.	६
विप्रं होतारमद्रुहं	८.	४४.	१०
वि प्रयतां देववृष्टं	१०.	७०.	४
विप्रस्य वा स्तुवतः	८.	१९.	१२
विप्रा यज्ञेषु मानुषेषु	७.	२.	७
विप्रासो न मन्मभिः	१०.	७८.	१
विप्रमिविप्र सन्त्य	५.	५१.	३
विभक्तार् हवामहे	१.	२२.	७
विभक्तासि चित्रभानो	१.	२७.	६
विभावा देवः सुरणः	३.	३.	९
विभिद्या पुरं शयये	१०.	६७.	५
विभु प्रभु प्रथमं	२.	२४.	१०
विभृत्तगति विप्र	८.	१९.	२

विभूषन्न उभयां	६.	१५.	९
विभ्राजऽयोतिषा० देवास्त	८.	९८.	३
विभ्राजऽयोतिषा० येनेमा	१०.	१७०.	४
विभ्राजमान उपसा	७.	६३.	३
विभ्राजुहतिष्वनु	१०.	१७०.	१
विभ्राजुहन्सुभृतं	१०.	१७०.	२
वि मच्छथाय रशना	२.	२८.	५
वि मृष्टीकाय ते मनो	१.	२५.	३
वि मे कर्णा पतयतो	६.	९.	६
वि मे पुरुषा पतयन्ति	३.	५५.	३
वि यस्मिन् धरणमच्युतं	१.	५६.	५
वि यदस्थायजतो	१.	१४१.	७
वि यदहेम्ध त्विषो	८.	९३.	१४
वि यद्रांसि पर्वतस्य	४.	२१.	८
वि यद्रावं कीम्नासो	६.	६७.	१०
वि यस्य ते त्रयसान	१०.	११५.	४
वि यस्य ते पृथिव्यां	७.	३.	४
वि या जानाति जसुरि	५.	६१.	७
वि या मृजति समनं	१.	४८.	६
वि ये ते अग्ने भेजिरे	७.	१.	९
वि ये दधुः शग्दं	७.	६६.	११
वि ये भ्राजन्ते सुमन्वास्	१.	८५.	४
वि यो ममं यस्या	९.	६८.	३
वि यो रजांस्यमिमीत	६.	७.	७
वि यो रग्णा ऋषिभि	४.	२०.	५
वि यो वीर्यम् गोधन	१.	६७.	५
वि रक्षो वि मृधो	१०.	१५२.	३
विराट् सम्राड्विभीः	१.	१८८.	५
विराणिमत्रावरुणयो	१०.	१३०.	५
विरूपास इहपयस्त	१०.	६२.	५
वि वातवृत्तो अतसेषु	१.	५८.	४
वि वृक्षान् हन्त्युत हन्ति	५.	८३.	२
वि वृत्रं पवशो ययुर्वि	८.	७.	२३
विवेष यन्मा धिपणा	३.	३२.	१४
विव्यकथ महिना वृषन्	८.	९२.	२३
विशंविशं मघवा	१०.	४३.	६
विशां कविं विश्पतिं मानुषीणां	५.	४.	३
विशां कविं विश्पतिं मानुषीरिषः	३.	२.	१०
विशां कविं विश्पतिं शश्वतीनां	६.	१.	८
विशां गोपा अस्य	१.	९४.	५

विशां राजानमद्भुत	८.	४३.	२४
विशामासामभयाना	१०.	९२.	१४
विशोविश ईड्यमध्वे	६.	४९.	२
विशोविशो वो अतिथिं	८.	७४.	१
विस्पतिं यहमनियिं	३.	३.	८
वि श्रयन्तामुर्विया	२.	३.	५
वि श्रयन्तामृतावृधः	१.	१४२.	६
वि श्रयन्तामृतावृधो	१.	१३.	६
विश्वं पश्यन्तो विश्वया	८.	२०.	२६
विश्वं प्रतीची सप्रथा	७.	७७.	२
विश्वं सत्यं मववाना	२.	२४.	१२
विश्वकर्मन्हविषा	१०.	८१.	६
विश्वकर्मा विमना	१०.	८२.	२
विश्वजिते धनजिते	२.	२१.	१
विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतो	१०.	८१.	३
विश्वदानीं सुमनसः	६.	५२.	५
विश्वमस्या नानाम	१.	४८.	८
विश्वमित्सवनं सुतमिन्द्रो	१.	१६.	८
विश्वेदसो रयिभिः	१.	६४.	१०
विश्वस्मा अग्निं भुवनाय	१०.	८८.	१२
विश्वस्मा इत्स्वर्दशे	९.	४८.	४
विश्वस्मात्सीमधमां	४.	२८.	४
विश्वस्माज्जो अदितिः	१०.	३६.	३
विश्वस्य कनुभुवनम्य	१०.	४५.	६
विश्वस्य राजा पवते	९.	७६.	४
विश्वस्य हि प्रचेतसा	५.	७१.	२
विश्वस्य हि प्राणनं	१.	४८.	१०
विश्वस्य हि प्रेषितो	१०.	३७.	५
विश्वस्य हि श्रुष्टये	२.	३८.	२
विश्वाँ अर्यो विपश्चितो	८.	६५.	९
विश्वाः प्रुतना अभिभूतः	८.	९७.	१०
विश्वा अग्नेऽप दहा	७.	१.	७
विश्वा उत त्वया वयं	२.	७.	३
विश्वा द्वेषांसि जहि	८.	५३.	४
विश्वा धामानि विश्वचक्ष	९.	८६.	५
विश्वानरस्य वस्पति	८.	६८.	४
विश्वावि देव सवित	५.	८२.	५
विश्वानि देवी भुवना	१.	९२.	९
विश्वानि नो दुर्गहा	५.	४.	९
विश्वानि भद्रा मरुतो	१.	१६६.	९

विश्वानि विश्वमनसो	८.	२४.	७
विश्वानि शक्रो नर्याणि	४.	१६.	६
विश्वान्देवाँ आ वह	१.	४८.	१२
विश्वान्देवान्हावामहे	१.	२३.	१०
विश्वान्यन्यो भुवना	२.	४०.	५
विश्वाभिर्धोभिर्भुवनेन	८.	३५.	२
विश्वाभिन्ना अरासत	३.	५३.	१३
विश्वा रूपाणि प्रनि	५.	८१.	२
विश्वा रूपाण्याविशान	९.	२५.	४
विश्वा रोधांसि प्रवनश्च	४.	२२.	४
विश्वावसुं सोम गन्धर्व	१०.	१३९.	४
विश्वावसुरभि तन्नो	१०.	१३९.	५
विश्वा वसूनि संजयन्	९.	२२.	४
विश्वासां गृहपति	६.	४८.	८
विश्वासां त्वा विशां	१.	१२७.	८
विश्वा सोम पवमान	९.	४०.	४
विश्वाहा त्वा सुमनसः	१०.	३७.	७
विश्वा हि मर्यत्वना	८.	९२.	१३
विश्वा हि वो नमस्यानि	१०.	६३.	२
विश्वाहेन्द्रो अधिवक्ता	१.	१००.	१९
	१.	१०२.	११
विश्वे अद्य मरुतो	१०.	३५.	१३
विश्वे अस्या व्युपि	५.	४५.	८
विश्वे चनेदना त्वा	४.	३०.	३
विश्वे त इन्द्र वीर्यं	८.	६२.	७
विश्वेत्ता ते सवनेषु	८.	१००.	६
विश्वेत्ता विष्णुराभर	८.	७७.	१०
विश्वेदनु रोधना अम्य	२.	१३.	१०
विश्वेदेते जनिमा सं	३.	५४.	८
विश्वे देवाः शास्तन	१०.	५२.	१
विश्वे देवाः शृणुतेमं	६.	५२.	१३
विश्वे देवाः सह धीभिः	१०.	६५.	१४
विश्वे देवाः स्वाहाकृतिं	९.	५.	११
विश्वे देवा अकृपन्त	१०.	२४.	५
विश्वे देवा अनमस्यन्	६.	९.	७
विश्वे देवा क्रतावृध	६.	५२.	१०
विश्वे देवा नो अद्या	५.	५१.	१३
विश्वे देवा मम शृण्वन्तु	६.	५२.	१४
विश्वे देवास आ गत	२.	४१.	१३
	६.	५२.	७

विश्वे देवासो अथ	१०. ११३. ८
विश्वे देवासो अमृः	१. ३. ८
विश्वे देवासो अश्विध	१. ३. ९
विश्वेभिः सोम्यं मध्वग्र	१. १४. १०
विश्वेभिर्ग्र अग्निभि	१. २६. १०
विश्वेभ्यो हि त्वा भुवने	२. २३. १७
विश्वे यजत्रा अधि	१०. ६३. ११
विश्वे यद्वां मंहना	६. ६७. ५
विश्वपां वः मनां ज्येष्ठ	६. ६७. १
विश्वपां ह्यवगणामनीकं	१०. २. ६
विश्वेपामदिनिर्यज्ञियानां	४. १. २०
विश्वेपामिग्न्यन्तं वसुतां	८. ४६. १६
विश्वेपामिग्न्यवो देवानां	१०. ९३. ३
विश्वेपामिह म्नुहि	८. १०२. १०
विश्वेषु हि त्वा सवनेषु	१. १३१. २
विश्वे हि त्वा सजोषसो जनासो	५. २३. ३
विश्वे हि त्वा सजोषसो देवासो	८. २३. १८
विश्वे हि विश्वेवदसो	५. ६७. ३
विश्वे हि प्मा मनवे	८. २७. ४
विश्वे ह्यमं यजताय	२. १६. ४
विश्वेर्देवांश्चामिरेकादशै	८. ३५. ३
विश्वो देवस्य नतुर्मतो	५. ५०. १
विश्वो यस्य त्रते जनो	९. ३५. ६
विश्वो विहाया अग्नि	१. १२८. ६
विश्वो ह्यन्यो अरिरा	१०. २८. १
विपं गवां यातुत्रानाः	१०. ८७. १८
वि पा होत्रा विश्वमश्नोति	१०. ६४. १५
वि पाह्ये गृणते मनीषां	४. ११. २
वि पु द्वेपो व्यंहति	८. ६७. २१
वि ष विश्वा अभियुजो	८. ४५. ८
वि पु विश्वा अगतयो	१०. १३३. ३
वि पृ चर स्वधा अनु	८. ३२. १९
विपृचो अश्वान्युयुजे	१०. ७९. ७
वि पृ मृधो जनुषा	५. ३०. ७
विषुवदिन्द्रो अमतरुज	१०. ४३. ३
विषेण भङ्गुवावतः	१०. ८७. २३
विष्टम्भो दिवो धरुणः	९. ८९. ६
विष्टी शमी तर्णित्वेन	१. ११०. ४
विष्णुं स्तोमासः पुरुदस्म	३. ५४. १४
विष्णुर्गित्या परममस्य	१०. १. ३

विष्णुर्गोपाः परमं पाति	३. ५५. १०
विष्णुर्योनिं कल्पयतु	१०. १८४. १
विष्णोः कर्माणि पश्यत	१. २२. १९
विष्णोर्नु कं वीर्याणि	१. १५४. १
विष्णुर्वसो नरां न शंसै	१. १७३. १०
वि सद्यो विश्वा इंहिता	७. १८. १३
विसर्माणं कृणुहि	५. ४२. ९
वि सुपर्णो अन्तरिक्षा	१. ३५. ७
वि सूर्यो अमतिं न	५. ४५. २
वि सूर्यो मध्ये अमुचद्	१०. १३८. ३
वि हि त्वामिन्द्र पुरुधा	१०. ११२. ७
वि हि सोनोरमृक्षन	१०. ८६. १
विहि होत्रा अवीता	४. ४८. १
वि ह्यस्य मनसा	१. १०९. १
वीळु चिदाजन्तुभि	१. ६. ५
वीळु चिद्वह्ना पितरो	१. ७१. २
वीळुपश्मिर्भगशुहमभिर्वा	१. ११६. २
वीळुपविभिमेस्त	८. २०. २
वीळो सतीरभि धीरा	३. ३१. ५
वीतिहोत्रं त्वा कवे	५. २६. ३
वीतिहोत्रा कृतद्रसु	८. ३१. ९
वीती जनस्य दिव्यस्य	९. ९१. २
वीती यो देवं मर्तो	६. १६. ४६
वीन्द्र यासि दिव्यानि	१०. ३२. २
वीरस्य नु स्वद्वयं	३. ५५. १८
वीरेण्यः क्रतुरिन्द्रः	१०. १०४. १०
वीरे भिर्वीरान्वनवद्	२. २५. २
वृकश्चिदस्य वाग्ण	८. ६६. ८
वृकाय चिज्जसमानाय	७. ६८. ८
वृक्षाश्विन्मे अभिपित्वे	८. ४. २१
वृक्षेवृक्षे नियता	१०. २७. २२
वृज्याम ते परि द्विपो	८. ४५. १०
वृजे ह यज्ञमसा	६. ११. ५
वृतेव यन्तं बहुभि	६. १. ३
वृत्रखादो वलंरुजः	३. ४५. २
वृत्रस्य त्वा श्वसथा	८. ९६. ७
वृत्राण्यन्यः समित्येषु	७. ८३. ९
वृत्रेण यदहिना विश्रदा	१०. ११३. ३
वृथा क्रीळन्त इन्द्रवः	९. २१. ३
वृषणं त्वा वयं वृषन्	३. २७. १५

वृषणं धीभिर्मरुतं	१. ६३. २१
वृषणश्चेन मरुतो	८. २०. १०
वृषणस्ते अभीशवो	८. ३३. ११
वृषन्निन्द्र वृषपाणास	१. १३९. ६
वृषभं चर्षणीनां	३. ६२. ६
वृषभो न निर्गमशृङ्गो	१०. ८६. १५
वृषाकपायि भवति	१०. ८६. १३
वृषा द्रावा० वृषन्निन्द्र	५. ४०. २
वृषा द्रावा० वृषा यज्ञो	८. १३. ३२
वृषा जजान वृषणं	७. २०. ५
वृषाणं वृषभिर्यतं	९. ३४. ३
वृषा तं वज्र उत ते	२. १६. ६
वृषा त्वा वृषणं वर्धतु	५. ३६. ५
वृषा त्वा वृषणं हुवे० वावन्थ	८. १३. ३३
वृषा त्वा वृषणं हुवे० वृषन्निन्द्र	५. ४०. ३
वृषा न क्रुद्धः पतयद्	१०. ४३. ८
वृषा पवस्व धाग्या	९. ६५. १०
वृषा पुनान आयुषु	९. १९. ३
वृषा मतीनां पवत	९. ८६. १९
वृषा मद इन्द्रे श्लोक	६. २४. १
वृषा यज्ञो वृषणः	१०. ६६. ६
वृषायन्ते महे अन्त्याय	३. ७. ९
वृषायमाणोऽवृणीत	१. ३२. ३
वृषायमिन्द्र ते रथ	८. १३. ३१
वृषा यूथेव वंसगः	१. ७. ८
वृषारवाय वदते	१०. १४६. २
वृषा वि जज्ञे जनयन्	९. १०८. १२
वृषा वृषन्धि चतुरश्रि	४. २२. २
वृषा वृष्णे दुदुहे दोहसा	१०. ११. १
वृषा वृष्णे रोस्वदंशुरस्मै	९. ९१. ३
वृषा वो अंशुर्न किला	१०. ९४. १०
वृषा शोणो अभिकनिऋद्	९. ९७. १३
वृषासि दिवो वृषभः	६. ४४. २१
वृषा सोता सुनोतु ते	८. ३३. १२
वृषा सोम द्युमां असि	९. ६४. १
वृषा ह्यग्ने भजरो	६. ४८. ३
वृषा ह्यसि भानुना	९. ६५. ४
वृषा ह्यसि राधसे	५. ३५. ४
वृषेव यूषा परि कोश	९. ७६. ५
वृषो अग्निः समिध्यते	३. २७. १४

वृष्टि दिवः परि स्व	९. ८. ८
वृष्टि दिवः शतधारः	९. ९६. १४
वृष्टि नो अर्पे दिव्यां	९. ९७. १७
वृष्टिद्यावा रीन्यापेपम्पनी	५. ६८. ५
वृष्णः कोशः पवते	२. १६. ५
वृष्णस्ते वृष्णं शवो	९. ६४. २
वृष्णे यने वृषणो	५. ३१. ५
वृष्णे शत्रोय सुमन्वाय	१. ६४. १
वृष्णो अस्तोपि भूम्यस्य	५. ४१. १०
वेत्था हि निऋतीनां	८. २४. २४
वेत्था हि वेद्यो अश्वनः	६. १६. ३
वेत्यमुर्जनितान्वा अनि	५. ४४. ७
वेत्यध्वर्युः पथिभी	८. १०१. १०
वेद मासो धृतवतो	१. २५. ८
वेद यस्त्रीणि विदधान्येषां	६. ५१. २
वेद वातस्य वतनि	१. २५. ९
वेदा यो वीनां पद	१. २५. ७
वेदिषदे प्रियधामाय	१. १४०. १
वेधा अहमो अग्नि	१. ६९. २
वेमि त्वा पूषन्नृजसे	८. ४. १७
वेरध्वरस्य दृत्यानि	४. ७. ८
वेपि होत्रमुत पोत्रं	१०. २. २
वेपि ह्यध्वरीयतामग्ने	६. २. १०
वेपि ह्यध्वरीयतामुपवक्ता	४. ९. ५
वेपीद्वस्य दृत्यं यस्य	४. ९. ६
वैयश्वस्य श्रुतं नरोतो	८. २६. ११
वैश्वानरं कवयो	१०. ८८. १३
वैश्वानरं मनसाग्नि	३. २६. १
वैश्वानरं विश्वहा	१०. ८८. १४
वैश्वानरः प्रजया	३. २. १२
वैश्वानर तव तत्	१. ९८. ३
वैश्वानर तव तानि	६. ७. ५
वैश्वानर तव धामान्या	३. ३. १०
वैश्वानरस्य दंसनाभ्यो	३. ३. ११
वैश्वानरस्य विमितानि	६. ७. ६
वैश्वानरस्य सुमतौ	१. ९८. १
वैश्वानराय विषणा	३. २. १
वैश्वानराय पृथुपाजसे	३. ३. १
वैश्वानराय मीळ्हुषे	४. ५. १
वैश्वानरो महिम्ना	१. ५९. ७

बोचमेदिन्द्रं मधवानमेनं	७. २८. ५	शं नो धाना शमु धनां	७. ३५. ३
	७. २९. ५	शं नो भगः शमु नः	७. ३५. २
	७. ३०. ५	शं नो भव चक्षसा	१०. ३७. १०
व्यकृणोत चमसं चतुर्धा	४. ३५. ३	शं नो भवन्तु वाजिनो	७. ३८. ७
व्यत्त्रुद्रा व्यहानि	५. ५४. ४	शं नो भव हृद् आ	८. ४८. ४
व्यचस्वर्तीरुर्विया वि	१०. ११०. ५	शं नो मित्रः शं वरुणः	१. ९०. ९
व्यञ्जने दिवो अन्ते	७. ७९. २	शं रोदसी सुबन्धवे	१०. ५९. ८
व्यञ्जिभिर्दिव आताम्ब	१. ११३. १४	शंसा महामिन्द्रं यस्मिन्	३. ४९. १
व्यनिनस्य धनिनः	१. १५०. २	शंसा मित्रस्य वरुणस्य	७. ६१. ४
व्यन्तारिश्मनिरन्मदे	८. १४. ७	शंसावाध्वर्यो प्रति मे	३. ५३. ३
व्यन्तिवन्तु येपु मन्दस्मान्	२. ११. १५	शंसेदुक्तं सुदानव	७. ३१. २
व्यर्य इन्द्र ननुहि	१०. ११६. ६	शकमयं धूममारादपश्यं	१. १६४. ४३
व्यर्यमा वरुणश्चेति	४. ५५. ४	शकम त्वा समिधं	१. ९४. ३
व्यश्वस्त्वा वसुविद्	८. २३. १६	शग्धि पूधि प्र यंसि	१. ४२. ९
व्यस्नभ्राद्रोदसी मित्रो	६. ८. ३	शग्धि वाजस्य सुभग	३. १६. ६
व्यस्मे अधि गर्म तन्	८. ४७. ३	शग्धी न इन्द्र यत्त्वा	८. ३. ११
व्यानश्चिन्द्रः पृतनाः	१०. २९. ८	शग्धी नो अस्य यद्	८. ३. १२
व्युच्छन्ती हि रस्मिभि	१. ४९. ४	शग्ध्यु पु शचीपत	८. ६१. ५
व्युच्छा दुहितर्दिवो	५. ७९. ९	शचीभिर्नः शचीवसृ	१. १३९. ५
व्युपा आवः पश्या	७. ७९. १	शचीव इन्द्र पुरुक्कृद्	१. ५३. ३
व्युपा आवो दिविजा	७. ७५. १	शचीव इन्द्रमवसे	१०. ७४. ५
व्युष्वेती दिवो अन्ताँ	१. ९२. ११	शचीवतस्ते पुरुशाक	६. २४. ४
व्येतु दिशुद्विपामशेवा	७. ३४. ७	शच्याकर्त पितरा	४. ३५. ५
व्रजं कृणुध्वं स हि वो	१०. १०१. ८	शतं जीव शरदो	१०. १६१. ४
व्रता ते अग्रे महता	३. ६. ५	शतं ते राजन्भिषजः	१. २४. ९
व्रतन स्थो ध्रुवक्षेमा	५. ७२. २	शतं ते शिषिन्नतयः	७. २५. ३
व्रतंव्रतं गणगणं	३. २६. ६	शतं दासे बल्यूथे	८. ४६. ३२
शं नः कर्त्यवर्ते	१. ४३. ६	शतं धारा देवजाता	९. ९७. २९
शं नः सत्यस्य पतयो	७. ३५. १२	शतं न इन्द्र ऊतिभिः	९. ५२. ५
शं नः सूर्य उरुचक्षा	७. ३५. ८	शतं मे गर्दभानां	८. ५६. ३
शं नः सोमो भवतु	७. ३५. ७	शतं मेघान्वृक्ये चक्षदान	१. ११६. १६
शं न इन्द्राग्नी भवता	७. ३५. १	शतं मेघान्वृक्ये मामहानं	१. ११७. १७
शं न इन्द्रो वसुभिर्देवो	७. ३५. ६	शतं राक्षो नाघमानस्य	१. १२६. २
शं नो अग्निर्ज्योतिरनीको	७. ३५. ४	शतं वा यः शुचीनां	१. ३०. २
शं नो अज एकपाद्देवो	७. ३५. १३	शतं वा यदसुर्य	१०. १०५. ११
शं नो अदितिर्भवतु	७. ३५. ९	शतं वा यस्य दश	२. १३. ९
शं नो देवः सविता	७. ३५. १०	शतं वेणुच्छतं गुनः	८. ५५. ३
शं नो देवा विश्वदेवा	७. ३५. ११	शतं वो अम्ब धामानि	१०. ९७. २
शं नो देवीरभिष्टय	१०. ९. ४	शतं श्वेतास उक्षणो	८. ५५. २
शं नो द्यावापृथिवी	७. ३५. ५	शतक्रतुमर्णवं शाकिनं	३. ५१. २

शतधरं वायुमर्कं	१०. १०७. ४
शतधरमुत्समशीयमाणं	३. २६. ९
शतपवित्राः स्वधया	७. ४७. ३
शतब्रह्म इषुस्तव	८. ७७. ७
शतभुजिभिस्तमभिहुते	१. १६६. ८
शतमग्निमयीनां पुग	४. ३०. २०
शतमहं तिरिन्दिरे	८. ६. ४६
शतमिन्नु शरदो अन्ति	१. ८९. ९
शतानीका हेतयो	८. ५०. २
शतानीकिव प्र जिगाति	८. ४९. २
शतेना नो अभिष्टिभि	४. ४६. २
शतैरपद्रन्पणय	६. २०. ४
शत्रूयन्तो अभि ये न	१०. ८९. १५
शनैश्चिद्यन्तो अद्रिवो	८. ४५. ११
शमग्निरग्निभिः करच्छं	८. १८. ९
शमू षु वां मय्युवा	५. ७४. ९
शयुः परस्तादध नु	३. ५५. ६
शरस्य चिदार्चकस्या	१. ११६. २२
शरासः कुशरासो	१. १९१. ३
शर्धंशर्धं व एषां	५. ५३. ११
शर्धो मारुतमुच्छंस	५. ५२. ८
शर्यणावति सोममिन्द्र	९. ११३. १
शवसा ह्यसि श्रुनो	८. २४. २
शविष्ठं न आ भर	६. १९. ६
शशः क्षुरं प्रत्यञ्चं	१०. २८. ९
शशमानस्य वा नरः	१. ८६. ८
शश्वत्तममीळते दून्याय	१०. ७०. ३
शश्वत्पुरोषा व्युवास	१. ११३. १३
शश्वदग्निर्वैद्यश्वस्य	१०. ६९. ११
शश्वदिन्द्रः पोप्रुथद्भि	१. ३०. १६
शश्वद्धि वः सुदानव	८. ६७. १६
शश्वन्तं हि प्रचेतसः	८. ६७. १७
शश्वन्तो हि शत्रवो	७. १८. १८
शाकमना शाको अरुणः	१०. ५५. ६
शाचिगो शाचिपूजनार्यं	८. १७. १२
शास इत्या महौ अस्य	१०. १५२. १
शासद्वल्लिङ्गहितुर्नस्यं	३. ३१. १
शिक्षा ण इन्द्र राय आ	८. ९२. ९
शिक्षा विभिन्दो अस्मै	८. २. ४१
शिक्षेयमस्मै दित्सेयं	८. १४. २

शिक्षेयमिन्महयते	७. ३२. १९
शिप्रिन्वाजानां पते	१. २९. २
शिवः कपोत इषितो	१०. १६५. २
शिवस्त्वष्टरिहा गहि	५. ५. ९
शिवा नः सध्या सन्तु	४. १०. ८
शिशानो वृषभो यथाग्निः	८. ६०. १३
शिशुं जज्ञानं हर्यतं	९. ९६. १७
शिशुं न त्वा जेन्यं	१०. ४. ३
शिशुर्न जातोऽव चक्र	९. ७४. १
शीतिके शीतिकावति	१०. १६. १४
शीरं पावकशोचिषं	८. १०२. ११
शीर्ष्णः शीर्ष्णो जगत	७. ६६. १५
शोकपु मे हरिमाणं	१. ५०. १२
शुक्रं ते अन्यद्यज्ञतं	६. ५८. १
शुक्रः पवम्ब देवेभ्यः	९. १०९. ३
शुक्रः शुशुक्वां उपो	१. ६९. १
शुक्रस्याद्य गवाशिर	२. ४१. ३
शुक्रेभिरङ्गै रज	३. १. ५
शुचि न यामन्निपिरं	३. २. १४
शुचि नु स्तोमं नवजात	७. ९३. १
शुचिः पावक उच्यते	९. २४. ७
शुचिः पावक वन्द्योऽग्रे	२. ७. ४
शुचिः पावको अद्भुतो	१. १४२. ३
शुचिः पुनानस्तन्व	९. ७०. ८
शुचिः धम यस्मा अत्रिवन्	५. ७. ८
शुचिमर्कैर्वृहस्पति	३. ६२. ५
शुचिरपः सूर्यवसा	२. २७. १३
शुचिरसि पुरुनिष्ठाः	८. २. ९
शुचिर्देवेष्वपिता होत्रा	१. १४२. ९
शुची ते चक्रे यात्या	१०. ८५. १२
शुची वो हव्या मरुतः	७. ५६. १२
शुनं नः फाला वि कृषन्तु	४. ५७. ८
शुनं वाहाः शुनं नरः	४. ५७. ४
शुनं हुवेम मधवानमिन्द्र	३. ३०. २२
	३. ३१. २२
	३. ३२. १७
	३. ३४. ११
	३. ३५. ११
	३. ३६. ११
	३. ३८. १०

शुनःशेषो बह्वृभीत	३. ३९. ९
शुनमन्त्राय भरमहयत्	३. ४३. ८
शुनमष्टाल्यचरत्कपदी	३. ४८. ५
शुनमस्मभ्यमृतये	३. ४९. ५
शुनश्चिच्छेपं निदितं	३. ५०. ५
शुनासीराविमां वाचं	१०. ८९. १८
शुभ्रं नु ते शुभ्रं	१०. १०४. ११
शुभ्रमन्यो देववानमप्सु	१. २४. १३
शुम्भमान क्रतायुभि	१. ११७. १८
शुम्भमाना क्रतायुभि	१०. १०२. ८
शुश्रुवांसा चिदश्विना	१०. १२६. ७
शुष्णं पिपुं कुयवं	५. २. ७
शुष्मासो ये ते अद्रिवो	४. ५७. ५
शुष्मिन्तमं न ऊतये	२. ११. ४
शुष्मिन्तमो हि ते मदो	९. ६२. ५
शुष्मी शश्वो न मारुतं	९. ३६. ४
शूग्रामः सर्ववीरः	९. ६४. ५
शूरस्येव युध्यतो	७. ७०. ५
शूरा इवयुयुधयो	१. १०३. ८
शूरो न धत्त आयुधा	५. ३८. ३
शूरो वा शूरं वनन्ते	३. ३७. ८
शूपभिर्वृधो जुपाणो	१. १७५. ५
शृङ्गाणीविच्छृङ्गां	९. ८८. ७
शृङ्गेव नः प्रथमो	९. ९०. ३
शृणुतं जगितुर्हवं	३. ५५. ८
शृणुतं जगितुर्हव	१. ८५. ८
शृणोतु न ऊर्जां पति	९. ७६. २
शृण्वन्तं पूषणं वय	६. २५. ४
शृण्वन्तु नो वृषणः	१०. ६. ४
शृण्वन्तु स्नोमं मरुतः	३. ८. १०
शृण्वं वीर उग्रमुग्रं	२. ३९. ३
शृण्वं वृष्टेरिव स्वनः	८. ८५. ४
शृतं यदा करसि	७. ९४. २

शेवारे वार्या पुरु	८. १. २२
शेषन्तु न इन्द्र सस्मिन्	१. १७४. ४
शेषे वनेषु मात्रोः	८. ६०. १५
शोचा शोचिष्ठ दीदिहि	८. ६०. ६
श्रयद्वृत्रमुन मनोति	६. ६०. १
श्यावाश्रम्य रेभत	८. ३७. ७
श्यावाश्रम्य सुन्वत	८. ३६. ७
श्यावाश्रम्य सुन्वतो	८. ३८. ८
श्येन आसामदितिः	५. ४४. ११
श्येनाविव पतथो	८. ३५. ९
श्येनो न योनि सदनं	९. ७१. ६
श्रजे द्यामि प्रथमाय	१०. १४७. १
श्रद्धयाग्निः समिध्यते	१०. १५१. १
श्रद्धां देवा यजमाना	१०. १५१. ४
श्रद्धां प्रातर्हवामहे	१०. १५१. ५
श्रवः सृग्भ्यो अमृतं	७. ८१. ६
श्रवच्छुत्कर्ण इयते	७. ३२. ५
श्रवो वाजमिपमूर्ज	६. ६५. ३
श्रातं मन्य ऊग्रनि	१०. १७९. ३
श्रातं हविरो ज्विन्द्र	१०. १७९. २
श्रायन्त इव सूर्य	८. ९९. ३
श्रावयेदस्य कर्णा	४. २९. ३
श्रियसे कं भानुभिः	१. ८७. ६
श्रिये कं वो अग्नि	१. ८८. ३
श्रिये जातः श्रिय आ	९. ९०. ४
श्रिये ते पादा द्रुव	६. २९. ३
श्रिये ते प्रश्रिरुपमेचनी	१०. १०५. १०
श्रिये पूषन्निषुक्तेव	१. १८४. ३
श्रिये मर्यासो अञ्जौकृण्वत	१०. ७७. २
श्रिये सुहृशीरुपरस्य	५. ४४. २
श्रीणन्तुप स्वादिवं	१. ६८. १
श्रीणामुद्रागो घर्मणो	१०. ४५. ५
श्रुतं गायत्रं तक्वान	१. १२०. ६
श्रुतं मे मित्रावरुणा	१. १२०. ६
श्रुतं वो वृत्रहन्तमं	८. २३. १६
श्रुधि श्रुत्कर्ण वद्धिभि	१. ४४. १३
श्रुधी न इन्द्र इयामपि	६. २६. १
श्रुधी नो अग्ने मदने	१०. ११. ९
श्रुधी नो अग्ने मदने	१०. १२. ९
श्रुधी हवं तिरश्चया	८. ९५. ४

श्रुधी हवं विपिपानस्यादे	७. २२. ४	सं पूषन्नध्वनस्तिर	१. ४२. १
श्रुधी हवमिन्द्र मा	२. ११. १	सं पूषन्विदुषा नय	६. ५४. १
श्रुधी हवमिन्द्र शूर	१०. १४८. ५	सं प्रेरत अनु वातस्य	१०. १६८. २
श्रुष्टी वां यज्ञ उद्यतः	६. ६८. १	सं भानुना यतते	५. ३७. १
श्रुष्टीवानो हि दासुषे	१. ४५. २	सं भूम्या अन्ता ध्वसिरा	७. ८३. ३
श्रुष्ट्यग्ने नवस्य मे	८. २३. १४	सं माग्ने वचसा सृज	१. २३. २४
श्रुया अग्निश्चित्रभानु	२. १०. २	सं मा तपन्त्यभितः० नि	१०. ३३. २
श्रेष्ठं नो अद्य सवित	१०. ३५. ७	सं मा तपन्त्यभितः० मृषो	१. १०५. ८
श्रेष्ठं यविष्ठ भारताग्ने	२. ७. १	सं मातृभिर्न शिशु	९. ९३. २
श्रेष्ठं यविष्ठमतिथि	१. ४४. ४	संमिश्रो अरुषो भव	९. ६१. २१
श्रेष्ठं वः पेशो अधि	४. ३६. ७	संमील्य यद्भुवना	१. १६१. १२
श्रेष्ठो जातस्य रुद्र	२. ३३. ३	सं यं स्तुभोऽवनयो	१. १९०. ७
श्रोणामेक उदकं	१. १६१. १०	सं यज्जानां क्रतुभिः	१. १३२. ५
श्वसिन्यप्सु हंसो न	१. ६५. ५	सं यज्जनौ सुधनौ	५. ३४. ८
श्वित्यञ्चो मा दक्षिणन	७. ३३. १	सं यत् इन्द्र मन्यवः	४. ३१. ६
श्वेतं रूपं कृणुते	९. ७४. ७	सं यदिषो वनामहे	५. ७. ३
षट्त्रिंशंश्च चतुरः	१०. ११४. ६	सं यद्धनन्त मन्युभि	७. ५६. २२
पञ्चश्रौं आतिथिग्व	८. ६८. १७	सं यद्वयं यवसादो	१०. २७. ९
पङ् भार्गो एको अचरन	३. ५६. २	सं यन्मदाय शुष्मिण	१. ३०. ३
पटिं सहस्राज्यम्यायुता	८. ४६. २२	सं यन्मही मिथती	७. ९३. ५
संक्रन्देनानिमिषेण	१०. १०३. २	सं यन्मियाः परपृथानासो	१. ११०. ३
सं गच्छध्वं सं वदध्वं	१०. १९१. २	सं यस्मिन्विशा वसूनि	१०. ६. ६
संगच्छमाने युवती	१. १८५. ५	सं या दानूनि येमथु	८. २५. ६
सं गच्छस्व पितृभिः	१०. १४. ८	सं वत्स इव मातृभि	९. १०५. २
सं गोभिर्गाङ्गिणसो	१०. ६८. २	संवत्सरं शशायाना	७. १०३. १
सं गोमदिन्द्र वाजवदस्मे	१. ९. ७	संवत्सरीणं पय	१०. ८७. १७
सं घोषः शृण्वेऽवमैर्मित्रै	३. ३०. १६	सं वां कर्मणा समिपा	६. ६९. १
सं च त्वे जग्मुर्गिर	६. ३४. १	सं वां शता नास्त्या	६. ६३. १०
सं चोदय चित्रमर्वाग्राध	१. ९. ५	संवृक्तपृष्णमुक्थ्यं	९. ४८. २
संजसुराणस्तत्रभिः	५. ४४. ५	सं वो मदासो अग्नते	१. २०. ५
सं जागृवद्विर्जमाण	१०. ९१. १	संसमिद्युवसे वृषन	१०. १९१. १
संजानाना उप सीदन्	१. ७२. ५	सं सीदस्व महो अग्नि	१. ३६. ९
सं ते पर्यासि समु	१. ९१. १८	संमृष्टं धनमुभयं	१०. ८४. ७
सं त्री पवित्रा चितता	९. ९७. ५५	संहोत्रं स्म पुरा नारी	१०. ८६. १०
सं दक्षेण मनसा	९. ६८. ५	स आ गमदिन्द्रो यो	५. ३६. १
सं देवैः शोभते वृषा	९. २५. ३	स आ नो योनि मन्दु	७. ९७. ४
सं नः शिगीहि भुरिजोग्रि	८. ४. १६	स आ वक्षि महि न	१०. ३. ७
सं नु वोचावहे पुनर्यतो	१. २५. १७	स आहूतो वि रोचते	१०. ११८. ३
सं नो राया ब्रह्मा	१. ४८. १६	स इज्जनेन स विद्या	२. २६. ३
संपश्यमाना अमदन्नभि	३. ३१. १०	स इक्ष्वांति मुधित	५. ५०. ८

स इत्तन्तुं स वि	६.	९.	३
स इत्तमोऽवयुनं	६.	२१.	३
स इत्सुदानुः स्वर्वा	६.	६८.	५
स इत्स्वपा भुवनेष्वास	४.	५६.	३
स इदग्निः कण्वतमः	१०.	११५.	५
स इदस्तेव प्रति	६.	३.	५
स इद्धानाय दम्भाय	१०.	६१.	२
स इद्दासं तुवीरवं	१०.	९९.	६
स इद्भोजो यो गृहवे	१०.	११७.	३
स इद्वाजा प्रतिजन्त्यानि	४.	५०.	७
स इद्भने नमस्युभि	१.	५५.	४
स इधान उपसो	२.	२.	८
स इधानो वसुक्कवि	१.	७९.	५
स इन्नु रायः सुभ्रतस्य	१०.	१४७.	४
स इन्महानि समिथानि	१.	५५.	५
स इपुहन्तेः स निपङ्क्तिभि	१०.	१०३.	३
स ई पाहि य ऋजीषी	६.	१७.	२
स ई महीं धुनिमेतो	२.	१५.	५
स ई मृगो अप्यो	१.	१४५.	५
स ई रथो न भुरिपाळयोजि	९.	८८.	२
स ई रेभो न प्रति वस्त	६.	३.	६
स ई वृपाजनयत्तासु	२.	३५.	१३
स ई वृषा न फेनमस्य	१०.	६१.	८
स ई सन्यभिः सन्निभिः	१०.	६७.	७
स ई म्पुत्रो वनतं	६.	२०.	९
सकृद्ध धोरजायत	६.	४८.	२२
स कतुरध्वराणामग्नि	३.	१०.	४
सक्तुमिव तितउना	१०.	७१.	२
स क्षपः परि पस्वजे	८.	४१.	३
सखायः क्रतुमिच्छत	८.	७०.	१३
सखायः सं वः सम्यञ्च	५.	७.	१
सखाय आ नि पीदत पुनानाय	९.	१०४.	१
सखाय आ नि पीदत सविता	१.	२२.	८
सखाय आ शिपामहि	८.	२४.	१
सखायस्मन् इन्द्र विश्वह	७.	२१.	९
सखायस्मन् विपुणा	५.	१२.	५
सखायस्त्वा ववृमह	३.	९.	१
सखायो ब्रह्मवाहसे	६.	४५.	४
सखा मग्ये अपचत्	५.	२९.	७
सखा ह यत्र सन्निभि	३.	३९.	५

सर्वायतामविता बोधि	४.	१७.	१८
सखे विष्णो वितरं वि	८.	१००.	१२
सखे सखायमभ्या	४.	१.	३
सख्ये त इन्द्र वाजिनो	१.	११.	२
स गुणानो अद्भिर्देव	१०	६१.	२६
स गृत्सो अग्निस्तरुण	७.	४.	२
स गोमवा जरित्रे	६.	३५.	४
स गोरश्वस्य वि वजं	८.	३२.	५
स ग्रामेभिः सनिता	१.	१००.	१०
स वा तं वृषणं	१.	८२.	४
स धा नः सृनुः शवसा	१.	२७.	२
स धा नो देवः सविता	७.	४५.	३
स धा नो योग आ	१.	५.	३
स धा यस्ते ददायानि	३.	१०.	३
स धा राजा सन्पतिः	१.	५४.	७
स धा वीरो न रिष्यति	१.	१८.	४
स धेदुर्तास वृत्रहन्	४.	३०.	२२
स चक्रमे महतो	५.	८७.	४
सचन्त थदुपसः सूर्येण	१०.	१११.	७
स चन्द्रो विप्र मर्त्यो	१.	१५०.	३
सचस्व नायमवसे	६.	२४.	१०
सचा यदामु जहतीष्व	१०.	९५.	८
सचायोग्निर्ध्रुवः	१०.	१०५.	४
सचा सोमेषु पुरुहन्	८.	६६.	६
स चिन्तेत सहायसा	८.	३९.	५
स चित्र चित्रं चितयन्त	६.	६.	७
स चेतयन्मनुषो	४.	१.	९
स जातृभमा श्रद्धयान	१.	१०३.	३
स जातेभिर्बृत्रहा	३.	३१.	११
स जातो गर्भो अग्नि	१०.	१.	२
स जातिभिर्त्यत्समजाति	१.	१००.	११
स जायत प्रथमः	४.	१.	११
स जायमानः परमे व्योमनि	६	८.	२
स जायमानः परमे व्योमन्यावि	१.	१४३.	२
स जायमानः परमे व्योमन वायु	७.	५.	७
स जिन्वते जठेषु	३.	२.	११
सं जिहया चर्गनीक	५.	४८.	५
सजृगादित्यैवेमुभिः	५.	५१.	१०
सजृर्वैर्वाभिरपां नपानं	७.	३४.	८
सजृर्विन्नावरुणाभ्यां	५	५१.	९

सञ्जुविंशेभिर्देवेभिरश्वि	५. ५१. ८
सजोषम आदिन्यैर्मादयध्व	४. ३४. ८
सजोपस्त्वा दिवो नरो	६. २. ३
सजोपा इन्द्र वरुणेन	४. ३४. ७
सजोपा इन्द्र सगणो	३. ४७. २
सतःसतः प्रतिमानं	३. ३१. ८
स तत्कूर्धापितम्नयमग्ने	६. ५. ६
स तुर्वणिर्महौ अंगु	१. ५६. ३
स तु वक्ष्यायध पेशनानि	१०. १. ६
स तु शुधि शुन्या यो	६. ३६. ५
स तु शुधीन्द्र नूतनस्य	६. २१. ८
स तू नो अग्निर्नयतु	४. १. १०
स तू पवस्व० रजः	९. ७२. ८
स तू पवस्व० रजो	९. १०७. २४
स ते जानानि मुमतिं	४. ४. ६
स तेजीयसा मनसा	३. १९. ३
सतो नूनं कवयः सं	१०. ५३. १०
सतो होता न कन्विय	३. ४१. २
सतो होता मनुष्वदा	१. १०५. १४
सत्यं नत्तुवशे यदौ	८. ४५. २७
सत्यं तदिन्द्रावरुणा	८. ५९. ३
सत्यं त्वया अमवन्तो	१. ३८. ७
सत्यमित्तन्न त्वावां	६. ३०. ४
सत्यमिन्वा महेन्द्रि	८. ७४. १५
सत्यमिन्वा वृषेदमि	८. ३३. १०
सत्यामिद्वा उ अश्विता	५. ७३. ९
सत्यमिद्वा उ तं वय	८. ६२. १२
सत्यमुग्रस्य बृहतः	९. ११३. ५
सत्यमृचुर्नर एवा हि	४. ३३. ६
सत्यामाशिषं कृणुता	१०. ६७. ११
सत्या सत्येभिर्महेन्ती	७. ७५. ७
सत्येनोत्तमिता भूमिः	१०. ८५. १
सत्रा ते अनु कृष्टयो	४. ३०. ०
सत्रा त्वं पुरुषुतं	८. १५. ११
सत्रा मदासस्वव	६. ३६. १
सत्रा यमी भावेगस्य	४. २१. ५
सत्रासाहं वरेण्यं	३. ३४. ८
सत्रासाहो जन्मभक्तो	२. २१. ३
सत्रा सोमा अभवन्	४. १७. ६
सत्राहणं दाध्रपि	५. १५. ८

स त्रितस्याधि सानवि	९. ३७. ४
सत्रे ह जानाविषिता	७. ३३. १३
स त्वं दक्षस्यावृको	६. १५. ३
स त्वं न इन्द्र धियमानो	५. ३३. ०
स त्वं न इन्द्र वाजेभि	८. १६. १२
स त्वं न इन्द्र सूर्ये	१. १०४. ६
स त्वं न इन्द्राकवाभि	६. ३३. ४
स त्वं न ऊर्जा पते	८. २३. १२
स त्वं नश्वित्र वज्रहस्त	६. ४६. २
स त्वं नो अग्नेऽवमो	४. १. ५
स त्वं नो अर्वन्निदाया	६. १२. ६
स त्वं नो देव मनसा	८. २६. २५
स त्वं नो रायः शिशीहि	३. १६. ३
स त्वं विश्राय दागुपे	८. ४३. १५
स त्वमग्ने प्रतीकन	१०. ११८. ८
स त्वमग्ने विभावसुः	८. ४३. ३२
स त्वमग्ने सौभगत्वस्य	१. ९४. १६
स त्वमम्मदप द्विषो	८. ११. ३
सत्वा भर्ग्यो गवियो	४. ४०. २
स त्वामदद्रुषा मदः	१. ८०. २
स दशतश्रीर्गतिथि	१०. ९१. २
सदस्स्पतिमद्भुतं	१. १८. ६
सदस्य मदे सदस्य	६. २७. २
सदा कवी मुमतिमा	१. ११७. २३
सदाप्रुषो यजतो वि	५. ४४. १२
सदासि रण्वो यवसेव	१०. ११. ५
सदा सुगः पितृमां	३. ५४. २१
सदिद्धि ते तुविजातस्य	६. १८. ४
स इतो विश्वेदभि	४. १. ८
स इच्छे चिदभि तृणानि	८. १०३. ५
सहगीरद्य सहगीरिदु	१. १२३. ८
स देवः कविनेपितो	९. ३७. ६
सदो द्रा चक्राने रणमा	८. २९. ५
सद्येव प्राचो वि म्पियाय	२. १५. ३
सर्धाश्वयः शवसा	१०. १७८. ३
सर्धाश्वयस्य चक्रुनि	६. ४८. ७१
सर्धाश्वन्तु ते मधवन	७. १९. ९
सद्यो अश्वेग रथिगं	७. ७. ४
सद्यो जान ओषधीधि	३. ५. ८
सद्यो जानस्य इहृगण	४. ७. १०

सद्यो जातो व्यमिमीत	१०. ११०. ११	सनादग्ने सृणसि	१०. ८७. १०.
सद्योबुवस्ते वाजा	८. ८१. ९	सनादेव तव गयो	१. ६२. १२
सद्यो ह जातो वृषभः	३. ४८. १	सनादिवं परि भूमा	१. ६२. ८
स द्रुहणे मनुष	१०. ९९. ७	सना पुराणमध्येम्यारान्	३. ५४. ९
स द्विबन्धुवैतरणो	१०. ६१. १७	सनामाना चिद्धसयो	१०. ७३. ६
स धारयत्पृथिवीं	१. १०३. २	सनायते गोतम इन्द्र	१. ६२. १३
सघ्नीचीः सिन्धुमुशती	१०. १११. १०	सनायुवो नमसा नव्यो	१. ६२. ११
सघ्नीमा यन्ति परि	२. १३. २	सनितः सुसनितल्ल	८. ४६. २०
स नः क्षुमन्तं सद्ने	१०. ३८. २	सनिता विप्रो अर्वाङ्गि	८. २. ३६
स नः पप्रिः पारयाति	८. १६. ११	सनितासि प्रवतो	७. ३७. ५
स नः पवस्व वाजयु	९. ४४. ४	सनिर्मित्रस्य पप्रय	८. १२. १२
स नः पवस्व शं गवे	९. ११. ३	स नीव्याभिर्जरितार	६. ३२. ४
स नः पावक दीदिवो	१. १२. १०	सनेम तत्सुसनिता	१०. ३६. ९
स नः पावक दीदिहि	३. १०. ८	सनेम तेऽवसा नव्य	६. २०. १०
स नः पितेव सूनवे	१. १. ९	सनेम ये त ऊतिभि	२. ११. १९
स नः पुनान० वीरवती	९. ६१. ६	सनेमि कृध्यस्मदा	९. १०४. ६
स नः पुनान० स्तोत्रे	९. ४०. ५	सनेमि चक्रमजरं वि	१. १६४. १४
स नः पृथु श्रवाय्य	६. १६. १२	सनेमि त्वमस्मदां	९. १०५. ६
स नः शक्रश्चिदा शकद्	८. ३२. १२	सनेमि सख्यं स्वप	१. ६२. ९
स नः शर्माणि वीतये	३. १३. ४	सनेम्यस्मद्युयोट	७. ५६. ५
स नः सिन्धुमिव नावयाति	१. ९७. ८	स नो अद्य वसुस्ये	९. ४४. ६
स नः सोमेपु सोमपाः	८. ९७. ६	स नो अर्ष पवित्र	९. ६४. १२
स नः स्वान० गायत्रेण	१. १२. ११	स नो अर्षाभि दूत्यं	९. ४५. २
स नः स्वान० रयिं	८. २४. ३	स नो ज्योतीपि पूर्व्यं	९. ३६. ३
स न इन्द्रः शिवः सखा	८. ९३. ३	स नो दूराच्चासाच्च	१. २७. ३
स न इन्द्र त्वयताया	७. २०. १०	स नो देव देवताते	९. ९६. ३
	७. २१. १०	स नो देवेभिः पवमान	९. ९३. ४
स न इन्द्राय यज्यवे	९. ६१. १२	स नो धीती वरिष्ठया	५. २५. ३
स न ईळानया सह	८. १०२. २	स नो नव्येभिर्वृषकर्मन्	१. १३०. १०
स न ऊर्जे व्यव्ययं	९. ४९. ४	स नो नियुङ्गिः पुङ्कृत	६. २२. ११
सनत्साख्यं पशुमुत	५. ६१. ५	स नो नियुङ्गिः पृण	६. ४५. २१
सनद्वाजं विप्रवीरं	१०. ४७. ४	स नो नृणां नृतमो	१. ७७. ४
स नश्चित्राभिरद्विवो	४. ३२. ५	स नो नेदिष्टं दृशान	१. १२७. ११
सना च सोम जेषि च	९. ४. १	स नो बोधि पुरगता	६. २१. १२
सना ज्योतिः सना स्वर्विश्वा	९. ४. २	स नो बोधि पुरोळाशं	६. २३. ७
सना ता का चिद्धवना	२. २४. ५	स नो बोधि श्रुधी हव	५. २४. २
सना ता त इन्द्र नव्या	१. १७४. ८	स नो बोधि सहस्य	२. २. ११
सना ता त इन्द्र भोजनानि	७. १९. ६	स नो भगाय वायवे पूष्णे	९. ६१. ९
सनात्सनीळा अवनी	१. ६२. १०	स नो भगाय वायवे विप्र	९. ४४. ५
सना दक्षमुत क्रतुमप	९. ४. ३	स नो मदानां पत	९. १०४. ५

स नो मन्द्राभिरध्वरे	६. १६. २
स नो महां अनिमानो	१. २७. ११
स नो मित्रमहस्त्वमग्ने	८. ४४. १४
स नो युवेन्द्रो जोहृत्रः	२. २०. ३
स नो गर्धास्या भर्गेशानः	७. १५. ११
स नो रेवन्समिधानः	२. २. ६
स नो वन्व उप मास्यृजो	८. ७१. ९
स नो वाजाय श्रवस	६. १७. १४
स नो वाजेष्वविता	८. ४६. १३
स नो विभावा चक्षर्णिर्न	६. ४. २
स नो विश्वा दिवो	९. ५७. ४
स नो विश्वान्या भर	८. ९३. २९
स नो विश्वाहा मुकतु	१. २५. १२
स नो विश्वेभिर्देवभि	८. ७१. ३
स नो वृषन्त्सनिष्ठया	८. ९२. १५
स नो वृषन्नमुं चरं	१. ७. ६
स नो वृष्टिं दिवस्पदि	२. ६. ५
स नो वेदो अमात्यमग्नी	७. १५. ३
स नो हरीणां पत	९. १०५. ५
सन्ति ह्यर्य आशिष	८. ५४. ७
स पत्यत उभयोर्नुम्ण	६. २५. ६
स पप्रथानो अभि	७. ६९. २
सपर्यवो भग्मणा	७. २. ४
सपर्येण्यः स प्रियो	६. १. ६
स पर्वतो न धरुण	१. ५२. २
स पवस्व धनंजय	९. ४६. ५
स पवस्व मदाय कं	९. ४५. १
स पवस्व मदन्तिम	९. ५०. ५
स पवस्व य आविथेन्द्रं	९. ६१. २२
स पवस्व विचर्पण	९. ४१. ५
स पवस्व सहमानः	९. ११०. १२
स पवित्रे विचक्षणो	९. ३७. २
स पित्र्याण्यायुधानि	१०. ८. ८
स पुनान उप सृरे	९. ९७. ३८
स पुनानो मदन्तिमः	९. ९९. ६
स पूर्व्या निविदा	१. ९६. २
स पूर्व्यः पवते यं	९. ७७. २
स पूर्व्यो महानां वनः	८. ६३. १
स पूर्व्यो वसुविज्ञायमानो	९. ९६. १०
सप्त क्षरन्ति शिशवं	१०. १३. ५

सप्त त्वा हरितो रथे	१. ५०. ८
सप्त दिशो नानासूर्याः	९. ११४. ३
सप्त धामानि परियन्	१०. १२२. ३
सप्तभिः पुत्रैरदितिरुप	१०. ७२. ९
सप्त मर्यादाः कवय	१०. ५. ६
सप्त मे सप्त शाकिन	५. ५२. १७
सप्त युञ्जन्ति रथमेक	१. १६४. २
सप्त वीगसो अधरा	१०. २७. १५
सप्त स्वसारो अभि	९. ८६. ३६
सप्त स्वसूरुषी	१०. ५. ५
सप्त होतारस्तमिदीळते	८. ६०. १६
सप्त होत्राणि मनसा	३. ४. ५
सप्तानां सप्त ऋषयः	८. २८. ५
सप्तापो देवीः सुरणा	१०. १०४. ८
सप्तार्धगर्भा भुवनस्य	१. १६४. ३६
सप्तास्यासन्पग्धिष्यन्त्रिः	१०. ९०. १५
सप्ति सृजन्ति वेधसो	९. २९. २
सप्ति चिद्धा मदच्युता	८. ३३. १८
स प्रकृत उभयस्य	७. ३३. १२
स प्रत्नया कविवृध	८. ६३. ४
स प्रत्नया सहसा	१. ९६. १
स प्रत्नवन्नवीयसाग्ने	६. १६. २१
स प्रत्नवन्नव्यसे	९. ९१. ५
स प्रथमे व्योमनि	८. १३. २
स प्रवेळ्ळुहृन्परिगत्या	२. १५. ४
स प्राचीनान्पर्वतान्	२. १७. ५
सबाधो यं जना इमे	८. ७४. ६
स बोधि सूरिर्मधवा	२. ६. ४
स भन्दना उदियति	९. ८६. ४१
सभामेति कितवः	१०. ३४. ६
स भिक्षमाणो अमृतस्य	९. ७०. २
स भूतु यो ह प्रथमाय	२. १७. २
स भ्रातरं वरुणमग्र	४. १. २
समजैपमिमा अहं	१०. १५९. ६
स मज्जना जनिम	६. १८. ७
समङ्ग्या पर्वत्या वसूनि	१०. ६९. ६
समजन्तु विश्वे देवाः	१०. ८५. ४७
समत्र गावोऽभितो	५. ३०. १०
स मत्सरः घृन्तु वन्वन्	९. ९६. ८
समस्तु त्वा शूर	१. १७३. ७

समत्वप्रिमवसे	८. ११. ९
समध्वरायोषसो	७. ४१. ६
समना तूर्णिरूप	१०. ७३. ४
समनेव वपुष्यतः	८. ६२. ९
स मन्द्रस्वा ह्यनु	६. २३. ८
स मन्द्रस्वा ह्यन्धसो	३. ४१. ६
	६. ४५. २७
स मन्द्रया च जिह्वया	७. १६. ९
समन्या यन्त्युप	२. ३५. ३
स मन्युं मर्त्यानामदब्धो	८. ७८. ६
स मन्युमीः समदनस्य	१. १००. ६
स मर्तो अग्रे स्वनीक	७. १. २३
स मर्भृजान आयुभिः	९. ६६. २३
स मर्भृजान आयुभिः	९. ५७. ३
स मर्भृजान इन्द्रियाय	९. ७०. ५
समश्विनोरवसा नूतनेन	५. ४२. १८
	५. ४३. १७
	५. ७६. ५
	५. ७७. ५
समस्मिञ्जायमान आसत	१०. ९५. ७
समस्य मन्यवे विशो	८. ६. ४
समस्य हरिं हरयो	९. ९६. २
स मङ्गा विश्वा दुरितानि	७. १२. २
स मातरा न ददृशान	९. ७०. ६
स मातरा विचरन्वाजय	९. ६८. ४
स मातरा सूर्येणा	६. ३२. २
स मातरिश्वा पुरुवार	१. ९६. ४
समानं नीळं वृषणो	१०. ५. २
समानं पूर्वीरभि	१०. १२३. ३
समानं वत्समभि	१. १४६. ३
समानं वां सजात्यं	८. ७३. १२
समान ऊर्वे अधि	७. ७६. ५
समानमङ्गेषां वि	८. २०. ११
समानमस्मा अनपा	१०. ८९. ३
समानमु त्वं पुरुहूत	१०. ४१. १
समानमेतदुदकमुच्चै	१. १६४. ५१
समानयोजनो हि वां	१. ३०. १८
समानी व आकृतिः	१०. १९१. ४
स मानुषीषु दूळभो	४. ९. २
स मानुषे वृजने	१. १२८. ७

समाने अहश्चिरवद्य	१. ३४. ३
समानो अध्वा स्वस्रो	१. ११३. ३
समानो मन्त्रः समितिः	१०. १९१. ३
समानो राजा विभृतः	३. ५५. ४
समान्या विद्युते दूरे	३. ५४. ७
स मासृजे तिरो	९. १०७. ११
समाववर्ति विष्ठितो	२. ३८. ६
स माहिन इन्द्रो अर्णो	२. १९. ३
समित्तमममभ्रवद्	८. १८. १४
समित्तान्त्रहाखिदत्	८. ७७. ३
समित्तमित्सुमना	३. ४. १
समिद्धमग्निं समिधा	६. १५. ७
समिद्धाश्वित्समिध्यसे	१०. १५०. १
समिद्धस्य प्रमहसो	५. २८. ४
समिद्धस्य श्रयमाणः	३. ८. २
समिद्धाग्निवनवत्	५. ३७. २
समिद्धे अग्नौ सुत इन्द्र	६. ४०. ३
समिद्धेष्वग्निप्वानजाना	१. १०८. ४
समिद्धो अग्न आ वह	१. १४२. १
समिद्धो अग्न आहुत	५. २८. ५
समिद्धो अग्निर्दिवि	५. २८. १
समिद्धो अग्निर्निहितः	२. ३. १
समिद्धो अद्य मनुषो	१०. ११०. १
समिद्धो अद्य राजसि	१. १८८. १
समिद्धो विश्वतस्पतिः	९. ५. १
समिधाग्निं दुवस्यत	८. ४४. १
समिधा जातवदसे	७. १४. १
समिधानः सहस्रजिदग्ने	५. २६. ६
समिधान उ सन्त्य	८. ४४. ९
समिधा यस्त आहुतिं	६. २. ५
समिधा यो निशिती	८. १९. १४
समिध्यमानः प्रथमानु	३. १७. १
समिध्यमानो अध्वरे	३. २७. ४
समिध्यमानो अमृतस्य	५. २८. २
समिन्द्र गर्दभं मृण	१. २९. ५
समिन्द्र णो मनसा	५. ४२. ४
समिन्द्र राया समिषा	१. ५३. ५
समिन्द्रेणोत वायुना	९. ६१. ८
समिन्द्रेण गामनद्वाहं	१०. ५९. १०
समिन्द्रो गा अजयत्सं	४. १७. ११

समिन्द्रो गयो बृहती	८. ५२. १०	सम्राज्ञी श्वशुरे भव	१०. ८५. ४६
समीं पणेरजति	५. ३४. ७	सम्राजन्यः स्वराजन्य	७. ८२. २
समीं रेभासो अस्वरन्	८. ९७. ११	स यन्ता विप्र एषां	३. १३. ३
समीचीना अनूपत	९. ३९. ६	स यह्नोऽवनीगोष्वर्वा	१०. ९९. ४
समीचीनास आसते	९. १०. ७	स युध्मः सत्वा खजकुन्	६. १८. २
समीचीने अभि त्मना	९. १०२. ७	स योजते अरुपा विश्व	७. १६. २
समी रथं न भुरिजो	९. ७१. ५	स यो न मुहे न मिथू	६. १८. ८
समी वन्मं न मातृभिः	९. १०४. २	स यो वृषा नरां न	१. १४९. २
समी सखायो अस्वरन्	९. ४५. ५	स यो वृषा वृण्येभिः	१. १००. १
त्तमु त्वे महतीरपः	८. ७. २२	स यो व्यस्यादभि	२. ४. ७
समु त्वा धीभिर्गस्वरन्	९. ६६. ८	स रंहन उरुगायम्य	९. ९७. ९
समुद्रः सिन्धु रजो	१०. ६६. ११	स रन्मं मन्यो वसु	१. ४१. ६
समुद्रज्येष्ठाः सलिलस्य	७. ४९. १	स रथेन रथीतमो	६. ४५. १५
समुद्रमासामव तस्थे	५. ४४. ९	स रन्धयत्सदिवः	२. १९. ६
समुद्रादर्णवादधि	१०. १००. २	सगस्वति त्वमस्मां	२. ३०. ८
समुद्राद्दूर्मिमुदिर्यति	१०. १२३. २	सरस्वति देवनिद्रो	६. ६१. ३
समुद्राद्दूर्मिमुधुर्मां	४. ५८. १	सरस्वति या सग्यं	१०. १७. ८
समुद्रिया अप्सरसो	९. ७८. ३	सरस्वती देवयन्तो	१०. १७. ७
समुद्रे अन्तः शयत	८. १००. ९	सरस्वतीं यां पितरो	१०. १७. ९
समुद्रेण सिन्धवो	३. ३६. ७	सरस्वती सग्युः सिन्धु	१०. ६४. ९
समुद्र त्वा नृमणा	१०. ४५. ३	सरस्वती साधयन्ती	२. ३. ८
समुद्रो अप्सु मामृजे	९. २. ५	सगस्वत्यभि नो नेपि	६. ६१. १४
समु पृष्णा गमेमहि	६. ५४. २	सगस्वान्धीभिर्वरुणो	१०. ६६. ५
समु प्र यन्ति धीतयः	१०. २५. ४	स राजसि पुरुषुनं	८. १५. ३
समु प्रिया अनूपत	९. १०१. ८	स रायस्वामुप मृजा	६. ३६. ४
समु प्रियो मृज्यते	९. ९७. ३	स रुद्रेभिरास्तवार	१०. ९९. ५
समु वां यज्ञं महयं	७. ६१. ६	सरूपैरा सु नो गहि	८. ३४. १२
समु वो यज्ञं महयन्	७. ४२. ३	स रेनोवा वृषभः	७. १०१. ६
स मृज्यते सुकर्मभिर्देवो	९. ९९. ७	स रेवां इव विशपति	१. २७. १२
स मृज्यमानो दशभिः	९. ७०. ४	स रोचयज्जनुषा रोदसी	३. २. २
समेनमहुता इमा गिरो	९. ३४. ६	स रुरुवदभि पूर्वा	९. ६८. २
स मे वपुश्छदयदश्विनोर्यो	६. ४९. ५	स रुरुवदृषभस्तिग्मशृङ्गो	१०. २८. २
समोहे वा य आशत	१. ८. ६	सर्गां इव मृजन्तं सुष्टुतीरुप	८. ३५. २०
समौ चिद्धस्तो न समं	१०. ११७. ९	सर्वं परिक्रोशं जहि	१. २९. ७
सम्यक्सम्यञ्चो महिषा	९. ७३. २	सर्वे नन्दन्ति यशसा	१०. ७१. १०
सम्यक्स्रवन्ति सरितो	४. ५८. ६	स वज्रभृहस्युहा	१. १००. १२
सम्राजा उद्या वृषभा	५. ६३. ३	स वर्धिता वर्धनः	९. ९७. ३९
सम्राजा या घृतयोनी	५. ६८. २	स वङ्गिः पुत्रः पित्रोः	१. १६०. ३
सम्राजावस्य भुवनस्य	५. ६३. २	स वङ्गिः सोम जागृविः	९. ३६. २
सम्राजो ये सुवृधो	१०. ६३. ५	स वङ्गिभिर्ऋकभिर्गोषु	६. ३२. ३

स बहिरप्सु दुष्टरो	९. २०. ६
स वां यज्ञेषु मानवी	९. ९८. ९
स वाजं यातापदुष्पदा	१०. ९९. ३
स वाजं विश्वचर्षणि	१. २७. ९
स वाजी गेचना दिवः	९. ३७. ३
स वाज्यक्षाः महश्चेता	९. १०९. ९
स वाज्यर्वा स ऋषि	४. ३६. ६
स वायुमिन्द्रमश्विना	९. ७. ७
स वावगान इह पाहि	३. ५१. ८
स वावृषे नर्यो योषणासु	७. ९५. ३
सविता पश्चातात्सविता	१०. ३६. १४
सविता यन्त्रैः पृथिवी	१०. १४९. १
सवितागमुपसमश्विना	१. ४४. ८
स विद्रां अङ्गिरोभ्य	८. ६३. ३
स विद्रां अपगोहं	२. १५. ७
स विद्रां आ च पिप्रयो	२. ६. ८
स विप्रश्चर्षणीनां शवसा	४. ८. ८
स विश्वा दाशुषे वसु	९. ३६. ५
स वीरो अप्रतिष्कृत	७. ३२. ६
स वीरो दक्षसाधनो	९. १०१. १५
स वृत्रहन्ते हव्यः स	४. २४. २
स वृत्रहा वृषा सुतो	९. ३७. ५
स वृत्रहेन्द्रः कृष्णयोनीः	२. २०. ७
स वृत्रहेन्द्र ऋभुक्षाः	८. ९६. २१
स वृत्रहेन्द्रश्चपणीधृत्तं	८. ९६. २०
स वेतसुं दशमायं	६. २०. ८
स वेद देव आनमं	४. ८. ३
स वेद मुष्टुतीनामिन्दुर्न	१०. २६. ३
सव्यामनु स्फिग्यं वावसे	८. ४. ८
स ब्राधतः शवसानेभि	१०. ९९. ९
स ब्राधतो नहुषो	१. १२२. १०
स शुष्मी कलशेष्वा	९. १८. ७
स शत्रुधर्मधि धा	१. ५४. ११
स श्रुधि यः स्मा	१. १२९. २
स श्वितानस्नन्यतु	६. ६. २
स संनयः स विनयः	२. २४. ९
स संस्तिरो विष्टिरः	१. १४०. ७
स सत्यतिः शवसा	६. १३. ३
स सत्यसत्त्वन्महते	६. ३१. ५
स सप्त परि णीयते	४. ९. ३

ससन्तु त्या अगतयो	१. २९. ४
स सप्त धीतिभिर्हितो	९. ९. ४
स समुद्रो अपीच्यस्तुरो	८. ४१. ८
स सर्गेण शवसा तक्तो	६. ३२. ५
ससर्परीगभरन्तुधमेभ्यो	३. ५३. १६
ससर्परीगमति बाधमाना	३. ५३. १५
स सव्येन यमति	१. १००. ९
ससस्य यद्वियुता	४. ७. ७
ससानात्यां उत सूर्य	३. ३४. ९
स सुक्रतुः पुरोहितो	१. १२८. ४
स सुक्रतुर्कृतचिदस्तु	७. ८५. ४
स सुक्रतुर्यो वि दुरः	७. ९. २
स सुक्रतु रणिता यः	८. ९६. १९
स सुतः पीतये वृषा	९. ३७. १
स सुन्वत इन्द्रः सूर्यमा	२. १९. ५
स सुन्वे यो वसूनां	९. १०८. १३
स सुष्टुभा स ऋक्ता	४. ५०. ५
स सुष्टुभा स स्तुभा	१. ६२. ४
स सुनुभिर्न रुद्रेभि	१. १००. ५
स सुनुर्माता शुचिर्जातो	९. ९. ३
स सूर्यः पर्युक्तं वरास्येन्द्रो	१०. ८९. २
स सूर्य प्रति पुरो न	७. ६२. २
स सूर्यस्य रश्मिभिः	९. ८६. ३२
समृवांसमिव त्मनाग्नि	३. ९. ५
स सोम आमिश्रितमः	६. २९. ४
सस्तु माता सस्तु पिता	७. ५५. ५
स स्तोम्यः स हव्यः	८. १६. ८
सस्यावाना यवयसि	८. ३७. ४
सस्त्रिमविन्दुचरणे	१०. १३९. ६
स स्मा कृणोति केतुमा	५. ७. ४
सस्वश्चिद्धि तत्त्वः	७. ५९. ७
सस्वश्चिद्धि समृति	७. ६०. १०
सहदासुं पुरुहूत	३. ३०. ८
सह वामेन न उपो	१. ४८. १
स हव्यवाळमर्त्य	३. ११. २
स ह श्रुत इन्द्रो नाम	२. २०. ६
सहस्तोमाः सहछन्दस	१०. १३०. ७
सहस्रं त इन्द्रोतयो	१. १६७. १
सहस्रं व्यतीनां युक्ता	४. ३२. १७
सहस्रं साकमर्चत	१. ८०. ९

सहस्रणीयः शतधारो	९. ८५. ४
सहस्रणीयाः कवयो	१०. १५४. ५
सहस्रदा ग्रामणीर्मा	१०. ६२. ११
सहस्रधा पञ्चदशान्युक्ता	१०. ११४. ८
सहस्रधारं वृषभं	९. १०८. ८
सहस्रधारः पवते	९. १०१. ६
सहस्रधारेऽव ता	९. ७४. ६
सहस्रधारेऽव ते	९. ७३. ४
सहस्रधारे वितते	९. ७३. ७
सहस्रवाजमभिमातिपाहं	१०. १०४. ७
सहस्रशीर्षा पुरुषः	१०. ९०. १
सहस्रशृङ्गो वृषभो यः	७. ५५. ७
सहस्रसामाग्निवेशिं	५. ३४. ९
सहस्राक्षेण शतशरदेन	१०. १६१. ३
सहस्राक्षो विचर्षणिरग्री	१. ७९. १२
सहस्रा ते शता वयं	४. ३२. १८
सहस्रेणैव सचते	८. ४. ६
सहस्रे पृषतीनामधि	८. ६५. ११
सहस्रोतिः शतामघो	९. ६२. १४
सहस्र मन्यो अभिमाति	१०. ८४. ३
सहावा पृत्सु तरणिर्नावां	३. ४९. ३
स हि क्रतुः स मर्यः	१. ७७. ३
स हि क्षत्रस्य मनसस्य	५. ४४. १०
स हि क्षपावाँ अग्री	१. ७०. ३
स हि क्षयेण क्षम्यस्य	७. ४६. २
स हि क्षेमो हविर्यज्ञः	१०. २०. ६
स हि त्वं देव शश्वते	९. ९८. ४
स हि ध्रुता विधुता	१०. ९९. २
स हि धुभिर्जनानां	५. १६. २
स हि द्रो द्रिषु	१. ५२. ३
स हि धीभिर्हव्यो	६. १८. ६
स हि पुरु चिदोजसा	१. १२७. ३
स हि यो मानुषा युगा	६. १६. २३
स हि रत्नानि दाशुषे	५. ८२. ३
स हि विश्वाति पार्थिवा	६. १६. २०
स हि विश्वानि पार्थिवाँ	६. ४५. २०
स हि वेदा वसुधितिं	४. ८. २
स हि शर्षो न मास्तं	१. १२७. ६
स हि शुचिः शतपत्रः	७. ९७. ७
स हि श्रवस्युः सदनानि	१. ५५. ६

स हि ष्मा जरितृभ्य	९. २०. २
स हि ष्मा धन्वाक्षितं	५. ७. ७
स हि ष्मा विश्वचर्षणि	५. २३. ४
स हि सत्यो यं पूर्वे	५. २५. २
स हि स्वसृत्पृषदश्वो	१. ८७. ४
स होता यस्य रोदसी	३. ६. १०
स होता विश्वं परि	२. २. ५
स होता सेदु दूत्यं	४. ८. ४
सहोभिर्विश्वं परि	१०. ५६. ५
सहो पु णो वज्रहस्तैः	८. ७. ३२
सांतपना इदं हविर्मरुत	७. ५९. ९
साकं जातः क्रतुना	२. २२. ३
साकं जानाः सुभ्रः	५. ५५. ३
साकंजानां समयमाहु	१. १६४. १५
साकं यक्ष्म प्र पत	१०. ९७. १३
साकंयुजा शकुनस्येव	१०. १०६. ३
साकं वदन्ति बहवो	९. ७२. २
साकं हि शुचिना शुचिः	२. ५. ४
साकमुक्षो मर्चयन्त	९. ९३. १
सातिर्न वोऽमवती	१. १६८. ७
सा ते अग्ने शंतमा	८. ७४. ८
सा ते जीवातुरुत	१०. २७. २४
सा धुमैर्धुमिनी	८. ७४. ९
साधुर्न गृधुरस्तेव	१. ७०. ६
साध्वपांसि सनता	२. ३. ६
साध्वर्या अतिथिनी	१०. ६८. ३
साध्वीमकर्देववीतिं	१०. ५३. ३
सा नो अद्य यस्या	१०. १२७. ४
सा नो अद्याभरद्गु	५. ७०. ३
सा नो विश्वा अति द्विषः	६. ६१. ९
साम द्विर्वा महि	४. ५. ३
सामन्नु राये निधिमन्	१०. ५९. २
सा मा सत्योक्तिः परि	१०. ३७. २
सा वसु दधती श्वशुराय	१०. ९५. ४
सा वह योक्षभिरवातोषो	६. ६४. ५
सा विट् सुवीरा मरुद्भि	७. ५६. ३
सास्मा अरं प्रथमं	२. १८. २
सास्मा अरं बाहुभ्यां	२. १७. ६
सास्माकोभिरेतरी न	६. १२. ४
साहा ये सन्ति मुष्टिहेव	८. २०. २०

साङ्ख्यनिश्वा अभियुजः	३. ११. ६
सिंहं नसन्त मध्वो	९. ८९. ३
सिंहा इव नानर्दति	१. ६४. ८
सिञ्चन्ति नमसावत	८. ७२. १०
सिन्ना अग्रे धियो अस्मे	१०. ७. ४
सिनीवालि पृथुष्टुके	२. ३२. ६
सिन्धुने श्लोदः शिमीवां	२. २५. ३
सिन्धुर्ह वां रमया	४. ४३. ६
सिन्धूर्ग्वि प्रवण आशुया	६. ४६. १४
सिन्धोरिव प्रवणे निम्न	९. ६९. ७
सिन्धोरिव प्राध्वने	४. ५८. ७
सिर्पात्ति सा वां सुमति	७. ७०. २
सिपक्तु न ऊर्ज्व्यस्य	५. ४१. २०
सिषासतू रयीणां	९. ४७. ५
सीदन्तस्ते वयो यथा	८. २१. ५
सीद होतः स्व उ लोके	३. २९. ८
सीग युञ्जन्ति कवयो	१०. १०१. ४
सुकर्माणः मुरुचो	४. २. १७
सुकिशुकं शल्मलि	१०. ८५. २०
सुकृत्सुपाणिः स्ववां	३. ५४. १२
सुक्षेत्रिया सुगातुया	१. ९७. २
सुखं ग्यं युयुजे	१०. ७५. ९
सुगः पन्था अन्नक्षर	१. ४१. ४
सुगव्यं नो वाजी	१. १६२. २२
सुगस्ते अग्नं सनवित्तो	७. ४२. २
सुगुग्मस्तुहिरण्यः	१. १२५. २
सुगोन ते सुपथा	६. ६४. ४
सुगो हि वो अर्यमन	२. २७. ६
सुज्योतिषः सूर्य	६. ५०. २
सुनंभरो यजमानस्य	५. ४४. १३
सुतः सोमो अमुतादिन्द्र	६. ४१. ४
सुत इत्वं निमिश्र	६. २३. १
सुत इन्द्रो पवित्र आ	९. ९९. ८
सुत इन्द्राय वायवे	९. ३४. २
सुत इन्द्राय विष्णवे	९. ६३. ३
सुत एति पवित्र आ	९. ३९. ३
सुतपात्रे सुता इमे	१. ५. ५
सुता अनु स्वमा रजो	९. ६३. ६
सुता इन्द्राय वज्रिणे	९. ६३. १५
सुता इन्द्राय वायवे वरुणाय	९. ३३. ३

सुता इन्द्राय वायवे सोमासो	५. ५१. ७
सुतावन्तस्त्वा वयं	८. ६५. ६
सुतासो मधुमत्तमाः	९. १०१. ४
सुते अध्वरे अधि	१०. ९४. १४
सुतेसुते न्योक्से	१. ९. १०
सुत्रामाणं पृथिवीं	१०. ६३. १०
सुद्रक्षो दक्षैः क्रतुनासि	१०. ९१. ३
सुदासे दक्षा वसु	१. ४७. ६
सुदेवः समहासति	५. ५३. १५
सुदेवाः स्थ काण्वायना	८. ५५. ४
सुदेवो अद्य प्रपतेदनावृत्	१०. ९५. १४
सुदेवो असि वरुण	८. ६९. १२
सुनिर्मथा निर्मथितः	३. २९. १२
सुनीतिभिर्नयसि	२. २३. ४
सुनीथो वा स मर्त्यो	८. ४६. ४
सुनोता मधुमत्तमं	९. ३०. ६
सुनोता सोमपात्रे	७. ३२. ८
सुन्वन्ति सोमं रथिरासो	१०. ७६. ७
सुपर्णं वस्ते मृगो	६. ७५. ११
सुपर्णं विप्राः कवयो	१०. ११४. ५
सुपर्णं इत्या नखमा	१०. २८. १०
सुपर्णा एन आसते	१. १०५. ११
सुपर्णा वाचमक्रतोप	१०. ९४. ५
सुपेशसं माव सृजन्त्यस्तं	५. ३०. १३
सुपेशसं सुखं रथं	१. ४९. २
सुप्रतीकं वयोवृद्धा	५. ५. ६
सुप्रवाचनं तव वीर	२. १३. ११
सुप्रावर्गं सुवीर्यं सुष्टु	८. २२. १८
सुप्रावीरस्तु स क्षयः	७. ६६. ५
सुप्राण्यः प्राशुषाक्षे	४. २५. ६
सुप्रैतुः सुयवसो न	१. १९०. ६
सुब्रह्माणं देववन्तं	१०. ४७. ३
सुभगः स प्रयज्यवो	१. ८६. ७
सुभगः स व ऊतिन्वास	८. २०. १५
सुभागाज्ञो देवाः कृणुता	१०. ७८. ८
सुमङ्गलीरियं वधूरिमां	१०. ८५. ३३
सुयुग्मिभरश्चैः सुवृता	३. ५८. ३
सुयुग्वहन्ति प्रति	३. ५८. २
सुरथो आतिथिग्वे	८. ६८. १६
सुखमे हि सुपेशसा	१. १८८. ६

सुरूपकृत्वमृतये	१. ४. १	सूर्याचन्द्रमसौ धाता	१०. १९०. ३
सुविज्ञानं चिकित्से	७. १०४. १२	सूर्याया वहतुः प्रागान्	१०. ८५. १३
सुवितस्य मनामहं	९. ४१. २	सूर्यायै देवेभ्यो मित्राय	१०. ८५. १७
सुविवृतं सुनिरजमिन्द्र	१. १०. ७	सूर्ये विषमा सजामि	१. १९१. १०
सुवीरं रयिमा भर	६. १६. २९	सूर्यो देवीमुषमं	१. ११५. २
सुवीरस्ते जनिता	४. १७. ४	सूर्यो नो दिवस्यातु	१०. १५८. १
सुवीरासो वयं धना	९. ६१. २३	सूर्यो रश्मि यथा सृजा	८. ३२. २३
सुवीर्यं स्वरूपं सुगव्य	८. १२. ३३	सृजः सिन्धूरहिना	१०. १११. ९
सुवृद्धयो वर्तते	१. १८३. २	सृजन्ति रश्मिमोजसा	८. ७. ८
सुशंसो बोधि शृणते	१. ४४. ६	सृजो महीरिन्द्र या	२. ११. २
सुशिल्पे बृहती मही	९. ५. ६	सृण्वेव जर्मगी तुर्फीरितू	१०. १०६. ६
सुशेवो नो मृळयाकु	८. ७९. ७	सेदग्निरग्निरन्यस्त्वन्यान्	७. १. १४
सुषहा सोम तानि	९. २९. ३	सेदग्निर्यो वनुष्यतो	७. १. १५
सुषुप्तांसं न निर्रक्ते	१. ११७. ५	सेदग्ने अस्तु सुभगः	४. ४. ७
सुषुप्तांसं क्रभव	१. १६१. १३	सेदुग्रो अस्तु मरुतः	७. ४०. ३
सुषुमा यातमद्रिभिर्गो	१. १३७. १	सेदभवो यमवथ	४. ३७. ६
सुषोमे शर्याणावत्याजीके	८. ७. २९	सेनेव मृष्टामं दधान्यस्तु	१. ६६. ४
सुषुभो वां वृषण्वसू	५. ७५. ४	सेमं नः काममा पृण	१. १६. ९
सुष्ठामा रथः सुयमा	१०. ४४. २	सेमं नः स्नोममा गह्वरेदं	१. १६. ५
सुष्वाणास इन्द्र स्नुमसि	१०. १४८. १	सेमां वेनु वषट्कृतिमग्नि	७. १५. ६
सुष्वाणासो व्यद्रिभि	९. १०१. ११	सेमामविद्धि प्रभृतिं य	२. २४. १
सुसंकाशा मातृमृष्टेव	१. १२३. ११	सेहान उग्र पृतना अभि	८. ३७. २
सुसंहते स्वनीकं प्रतीकं	७. ३. ६	सैनानीकान सुविदत्रो	२. ९. ६
सुसंहशं त्वा वयं प्रति	१०. १५८. ५	सो अग्र ईजे शशमे	६. १. ९
सुसंहशं त्वा वयं मधवन्	१. ८२. ३	सो अग्र एना नमसा	७. ९३. ७
सुसमिद्धाय शोचिषे	५. ५. १	सो अग्निर्यो वसुर्गुणे	५. ६. २
सुसमिद्धो न आ वह	१. १३. १	सो अग्रे अद्वां हरिर्हर्यतो	९. ८६. ४२
सूक्तत्वाकं प्रथममादिदग्नि	१०. ८८. ८	सो अङ्गिरसामुचया	२. २०. ५
सूक्तेभिर्वो वचोभिर्देवबुष्टे	५. ४५. ४	सो अङ्गिरोभिरङ्गिरस्तमो	१. १००. ४
सूनोर्मानेनाश्विना गृणाना	१. ११७. ११	सो अद्वा दाश्वधरो	८. १९. ९
सूयवसाद्भगवती हि	१. १६४. ४०	सो अप्रतीनि मनवे	२. १९. ४
सूय उपाके तन्वं दधानो	४. १६. १४	सो अग्नियो न यवस	१०. ९९. ८
सूरश्चक्रे प्र बृहज्जात	१. १३०. ९	सो अर्णवो न नद्यः	१. ५५. २
सूरश्चिदा हरितो अस्य	१०. ९२. ८	सो अर्षेन्द्राय पीतये	९. ६२. ८
सूरश्चिद्रथं परितक्म्यायां	५. ३१. ११	सो अस्य वज्रो हरितो	१०. ९६. ३
सूरो न यस्य दृशति	६. ३. ३	सो अस्य विशो महि	९. ८६. १५
सूर्यं बक्षुर्गच्छतु	१०. १६. ३	सो चिन्तु भद्रा क्षुमती	१०. ११. ३
सूर्यरश्मिर्हरिकेशः	१०. १३९. १	सो चिन्तु बृष्टिर्युध्या	१०. २३. ४
सूर्यस्येव रश्मयो	९. ६९. ६	सो चिन्तु सरूया नर्य	१०. ५०. २
सूर्यस्येव वक्षयो	७. ३३. ८	सोता हि सोममद्रिभि	८. १. १७

सोदञ्चं सिन्धुमणिणान्	२. १५. ६
सोमं गावो धेनवो	९. ९७. ३५
सोमं मन्यते पशिवान्	१०. ८५. ३
सोमं राजानमवमे	१०. १४१. ३
सोमः पवते जनिता	९. ९६. ५
सोमः पुनान ऊर्मिणाव्यो	९. १०६. १०
सोमः पुनानो अर्पति	९. १३. १
सोमः पुनानो अन्यये	९. ११०. १०
सोमः प्रथमो विविदे	१०. ८५. ४०
सोमः सुतो धारयाव्यो	९. ९७. ४५
सोम इदः सुतो अस्तु	८. ६६. १५
सोम उ पुवाणः सोतृभि	९. १०७. ८
सोम एकैभ्यः पवते	१०. १५४. १
सोम गीभिश्चा वयं	१. ९१. ११
सोममन्य उपासदन्	६. ५७. २
सोममिन्द्रावृहस्पती	४. ४९. ६
सोम यास्ते मथोभुव	१. ९१. ९
सोम राजन्मृळया नः	८. ४८. ८
सोम रागन्धि नो हृदि	१. ९१. १३
सोमस्य धारा पवते	९. ८०. १
सोमस्य मा तवसं	३. १. १
सोमस्य मित्रावरुणोदिता	८. ७२. १७
सोमस्य राक्षो वरुणस्य	१०. १६७. ३
सोमाः पवन्त इन्द्रवो	९. १०१. १०
सोमा अमृग्रमाशवो	९. २३. १
सोमा अमृग्रमिन्द्रवः	९. १२. १
सोमानं स्वरणं कृणुहि	१. १८. १
सोमापूषणा जनना	२. ४०. १
सोमापूषणा रजमो	२. ४०. ३
सोमारुद्रा धारयेथा	६. ७४. १
सोमारुद्रा युवमेतान्यस्मे	६. ७४. ३
सोमारुद्रा वि बृहन्	६. ७४. २
सोमासो न ये सुता	१. १६८. ३
सोमेनादित्या बालनः	१०. ८५. २
सोमो अर्पति घर्णसि	९. २३. ५
सोमो अग्मभ्ये द्विपदे	३. ६२. १४
सोमो जिगाति गानुविद्	३. ६२. १३
सोमो ददद्भन्धवाय	१०. ८५. ४१
सोमो देवो न सृयो	९. ६३. १३
सोमो धेनुं सोमो	१. ९१. २०

सोमो मीढान्पवन्	९. १०७. ७
सोमो गाजा प्रथमो	१०. १०९. २
सोमो वधूयुग्भवदश्विना	१०. ८५. ६
सोपामविन्दत्स्वः	१०. ६८. ९
स्तम्भीद् धां स	१. १२१. २
स्तरीक त्वद्भवति सूत	७. १०१. ३
स्तरीयंतसूत सद्यो	१०. ३१. १०
स्तवा तु त इन्द्र	२. ११. ६
स्त्विष्यामि त्वामहं	१. ४४. ५
स्तीर्णं ते बहिः सुत	३. ३५. ७
स्तीर्णं बहिरूप नो	१. १३५. १
स्तीर्णा अस्य संहतो	३. १. ७
स्तीर्णं बहिषि समिधाने अग्रा	४. ६. ४
स्तीर्णं बहिषि समिधाने अग्नौ	६. ५२. १७
स्तुत इन्द्रो मधवा यद्	४. १७. १९
स्तुतश्च यास्त्वा वर्धन्ति	८. २. २९
स्तुतासो नो मरुतो	१. १७१. ३
स्तुप उ वो मह ऋतस्य	६. ५१. ३
स्तुपे जनं सुव्रतं नव्य	६. ४९. १
स्तुपे नरा दिवो अस्य	६. ६२. १
स्तुपेय्यं पुरुषपस	१०. १२०. ६
स्तुपे सा वां वरुण	१. १२२. ७
स्तुहि भोजान्स्तुवतो	५. ५३. १६
स्तुहि श्रुतं गतंसदं	२. ३३. ११
स्तुहि श्रुतं विपश्चितं	८. १३. १०
स्तुहि स्तुहीदेते धा ते	८. १. ३०
स्तुहीन्द्रं व्यश्ववदनुर्मि	८. २४. २२
स्तृणानासो यतस्तुचो	१. १४२. ५
स्तृणीत बहिरानुषग्	१. १३. ५
स्तोगो न क्षामत्येति	१०. ३१. ९
स्तनं गय सारमेय	७. ५५. ३
स्तोता यत् अनुव्रत	८. १३. १९
स्तोता यत्ते विचर्षणि	८. १३. ६
स्तोत्रं राधानां पते	१. ३०. ५
स्तोत्रमिन्द्राय गायत	८. ४५. २१
स्तोत्रमिन्द्रो मरुद्गण	६. ५२. ११
स्तोत्रे गये हरिर्षी	९. ९७. ६
स्तोमं जुषथां युवशेव	८. ३५. ५
स्तोमं त इन्द्र विमदा	१०. २३. ६
स्तोमं वो अथ रुद्राय	१०. ९२. ९

स्नोमा आसन्प्रतिश्रयः	१०. ८५. ८
स्नोमासस्त्वा गौर्ग्वानि	५. २९. ११
स्नोमासस्त्वा विचारिणि	५. ८४. २
स्नोमेन हि दिवि देवासो	१०. ८८. १०
स्त्रियं हृष्टाय कितवं	१०. ३४. ११
स्त्रियः सतीस्तां उ मे	१. १६४. १६
स्त्रियो हि दास आयुधानि	५. ३०. ९
स्थिरं मनश्चक्रे जात	५. ३०. ४
स्थिरं हि जानमेवां	१. ३७. ९
स्थिरा वः सन्तु नेमयो	१. ३८. १२
स्थिरा वः सन्त्वायुधा	१. ३९. २
स्थिरेभिरङ्गैः पुरुष	२. ३३. ९
स्थिरौ गावौ भवतां	३. ५३. १७
स्थूः राधः शताश्वं	८. ४. १९
स्थूरस्य रायो बृहतो	४. २१. ४
स्पर्धन्ते वा उ देवहूये	७. ८५. २
स्पर्हा यस्य श्रियो	७. १५. ५
स्मत्पुर्नर्चनं आ गहि	८. ३४. ६
स्मदभीशू कशावन्ता	८. २५. २४
स्मदेतया सुकीर्त्याश्विना	८. २६. १९
स्याम ते न इन्द्र ये	२. ११. १३
स्याम वो मनवो	१०. ६६. १२
स्यूमना वाच उदियति	१. ११३. १७
स्योना पृथिवि भवा	१. २२. १५
सक्के द्रुप्तस्य धमतः	९. ७३. १
सुवेव यस्य हरिणी	१०. ९६. ९
स्वः स्वाय धायमे	२. ५. ७
स्व आ दमे सुदुधा	२. ३५. ७
स्व आ यस्तुभ्यं दम	१. ७१. ६
स्वप्नयो वो अग्निभिः	८. १९. ७
स्वप्नयो हि वार्यं	१. २६. ८
स्वदम्ब हव्या समिधो	३. ५४. २२
स्वधामनु श्रियं नरो	८. २०. ७
स्वध्वगसो मधुमन्तो	४. ४५. ५
स्वना न यस्य भामासः	१०. ३. ५
स्वनो न वोऽमवान	५. ८७. ५
स्वप्नेनाभ्युष्या चुमुरि	२. १५. ९
स्वयं कविर्विभ्रतरि	९. ४७. ४
स्वयं चित्स मन्यते	८. ४. १२
स्वयं दधिध्वे नविर्पी	५. ५५. २

स्वयं यजस्व दिवि	१०. ७. ६
स्वयुरिन्द्र स्वगळसि	३. ४५. ५
स्वर्गन्ति त्वा सुते नरो	८. ३३. २
स्वर्जितं महि मन्दान	१०. १६७. २
स्वर्जेष भर आप्रस्य	१. १३२. २
स्वर्णमन्तरिक्षाणि	१०. ६५. ४
स्वर्णं वस्तोरुपसामरोचि	७. १०. २
स्वर्मानोरध यदिन्द्र	५. ४०. ६
स्वयंद्वेदि सुदृशीकमर्कै	४. १६. ४
स्ववृजं हि त्वामहमिन्द्र	१०. ३८. ५
स्वश्वा यशसा यानमर्वाग्	७. ६९. ३
स्वश्वा सिन्धुः सुरथा	१०. ७५. ८
स्वसा स्वस्वे ज्यायस्यै	१. १२४. ८
स्वस्तये वाजिभिश्च	३. ३०. १८
स्वस्तये वायुमुप ब्रवामहै	५. ५१. १२
स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा	१०. १५२. २
स्वस्ति नः पथ्यासु	१०. ६३. १५
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः	१. ८९. ६
स्वस्ति नो दिवो अग्ने	१०. ७. १
स्वस्ति नो मिमीतामश्विना	५. ५१. ११
स्वस्ति पन्थामनु चरम	५. ५१. १५
स्वस्ति मित्रावरुणा स्वस्ति	५. ५१. १४
स्वस्तिरिद्धि प्रपथे श्रेष्ठा	१०. ६३. १६
स्वादवः सोमा आ याहि	८. २. २८
स्वादिष्ठया मदिष्ठया	९. १. १
स्वादुः पवम्ब दिव्याय	९. ८५. ६
स्वादुर्षंसदः पितरो	६. ७५. ९
स्वादुष्किलायं मयुमौ	६. ४७. १
स्वादुष्टे अस्तु संसुदे	८. १७. ६
स्वादो पिनो मधो पिनो	१. १८७. २
स्वादोर्गभक्षि वयसः	८. ४८. १
स्वादोर्गिन्या विप्रवतो	१. ८४. १०
स्वाध्वो दिव आ सम	१. ७२. ८
स्वाध्वो वि दुर्गे देवयन्तो	७. २. ५
स्वायुधं स्ववसं सुनीथं	१०. ४७. २
स्वायुधः पवने देव	९. ८७. २
स्वायुधः सोतृभिः पृथमानो	९. ९६. १६
स्वायुधस्य ते सतो	९. ३१. ६
स्वायुधाम इष्मिण	७. ५६. ६
स्वावृन्देवस्यामृतं	१०. १२. ३

स्वाहाकृतस्य तृप्तं	८. ३५. २४
स्वाहाकृतान्या गद्यप	१. १४२. १३
स्वाहाग्रये वरुणाय	५. ५. ११
स्वाहा यज्ञं कृणोतनेन्द्राय	१. १३. १२
स्विध्मा यद्रनधिति	१. १२१. ७
हंसः शुचिपद्मसुरन्तरिक्ष	४. ४०. ५
हंसा इव कृणुय श्लोक	३. ५३. १०
हंसा इव श्रेणिशो यतानाः	३. ८. ९
हंसाविव पतथो अध्वगा	८. ३५. ८
हंसासो ये वां मधुमन्तो	४. ४५. ४
हंसैरिव सखिभिर्वा	१०. ६७. ३
हतं च शत्रून्यतनं च	८. ३५. १२
हतं वृत्रं सुदानवः	१. २३. ९
हतो वृत्राण्यायां हतो	६. ६०. ६
हनामैर्नो इति त्वष्टा	१. १६१. ५
हन्ता वृत्रं दक्षिणेन्द्रः	८. २. ३२
हन्ता वृत्रमिन्द्रः शूशुवानः	७. २०. २
हन्ताहं पृथिवीमिमां	१०. ११९. ९
हन्तो नु किमाससे	८. ८०. ५
हये जाये मनसा निष्ठ	१०. ९५. १
हये देवा यूयमिदापयः	२. २९. ४
हये नरो मरुतो मृळता	५. ५७. ८
	५. ५८. ८
हयो न विद्रां अयुजि	५. ४६. १
हरयो धूमकृतवो	८. ४३. ४
हरिं मृजन्त्यरुपो न	९. ७२. १
हरिं हि योनिमभि	१०. ९६. २
हितो न सन्निग्भि	९. ७०. १०
हिनीता नो अध्वरं	१०. ३०. ११
हिन्वन्ति सूरमुख्यः पवमानं	९. ६७. ९
हिन्वन्ति सूरमुख्यः स्वसारो	९. ६५. १
हिन्वानासो रथा इव	९. १०. २
हिन्वानो वाचमिष्यमि	९. ६४. ९
हिन्वानो हेतुभिर्यत	९. ६४. २९
हिमेनाग्निं ब्रंसमवाग्येथां	१. ११६. ८
हिमेव पर्णा मुपिता	१०. ६८. १०
हिरण्यकर्णं मणिप्रियं	१. १२२. १४
हिरण्यकणो रजसो	१. ७९. १
हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे	१०. १२१. १

हरिः सृजानः पथ्याभृत	९. ९५. २
हरित्वा वर्चसा सूर्यस्य	१०. ११२. ३
हरिदमशरुहरिकेश	१०. ९६. ८
हरी नु कं रथ इन्द्रस्य	२. १८. ३
हरी नु न इन्द्र	२. ११. ७
हरी न्वस्य या वने	१०. २३. २
हरी यस्य सुयुजा	१०. १०५. २
हर्यज्ञपसमर्चयः सूर्यं	३. ४४. २
हर्यश्च सत्यति चर्षणीसहं	८. २१. १०
हवं त इन्द्र महिमा	७. २८. २
हव एषामसुरो नक्षत	१०. ७४. २
हवन्त उ त्वा हव्यं	७. ३०. २
हविर्हविष्मो महि	९. ८३. ५
हविषा जारो अपां	१. ४६. ४
हविष्कृणुध्वमा गम	८. ७२. १
हविष्पान्तमजरं स्वविदि	१०. ८८. १
हवीमभिर्हवते यो	२. ३३. ५
हवे त्वा सूर उदिते	८. १३. १३
हव्यवाळमिग्जरः	५. ४. २
हस्काराद्विश्रुतस्पर्यतो	१. २३. १२
हस्तच्युतेभिर्द्रुभिः	९. ११. ५
हस्ताभ्यां दशशाखाभ्यां	१०. १७७. ७
हस्ते दधानां नृमणा	१. ६७. २
हस्तेनैव ग्राह्य आग्नि	१०. १०९. ३
हस्तेव शक्तिमभि	२. ३९. ७
हाग्निद्रव पतथो	८. ३५. ७
हिङ्गुवनी वसुपत्नी	१. ६४. २७
हिरण्यमनूपः सविनयथा	१०. १४९. ५
हिरण्यहस्तमश्विना	१. ११७. २४
हिरण्यहस्तो असुरः	१. ३५. १०
हुव वः सुयोत्मानं	२. ४. १
हुव वः मृनुं सहस्रो	६. ५. १
हुव गतस्त्वनं कविं	८. १०२. ५
हुव वो देवीमदितिं	६. ५०. १
हृणीयमानो अप हि	५. २. ८
हृत्सु पीतासो युध्यन्ते	८. २. १२
हृदा तेषु मनसो	१०. ७१. ८
हृदिस्पृशन्त आसने	१०. २५. २
हेतिः पश्चिणी न द्भान्य	१०. १६५. ३

हिरण्यत्वङ्मधुवर्णो	५. ७७. ३	होताजनिष्ट चेतनः	२. ५. १
हिरण्यदन्तं गुचिवर्णं	५. २. ३	होता देवो अमर्त्यः	३. २७. ७
हिरण्यनिर्णिगयो अस्य	५. ६२. ७	होताध्वयुगवया	१. १६२. ५
हिरण्यपाणिः सविता विचर्षणि	१. ३५. ९	होता निपत्तो मनो	१. ६८. ४
हिरण्यपाणिः सविता सुजिह्व	३. ५४. ११	होता यक्षद्विनो	१. १३९. १०
हिरण्यपाणिमूतये	१. २२. ५	होतारं चित्रग्रथमध्वरग्न्य	१०. १. ५
हिरण्ययी अरणी यं	१०. १८४. ३	होतारं त्वा वृणीमहे	५. २०. ३
हिरण्ययी वां गभिरीपा	८. ५. २९	होतारं विश्ववेदसं	१. ४४. ७
हिरण्ययेन पुरुभू रथेनेमं	४. ४४. ४	होतारं सप्त जुहो	१. ५८. ७
हिरण्ययेन रथेन	८. ५. ३५	होत्रादहं वरुण विभ्यद्रायं	१०. ५१. ४
हिरण्ययेभिः पविभिः	१. ६४. ११	हृदं न हि त्वा न्यूपन्त्यूर्मय	१. ५२. ७
हिरण्यरूपः स हिरण्य	२. ३५. १०	हृदा इव कुशयः सोमधानाः	३. ३६. ८
हिरण्यरूपमुपसो	५. ६२. ८	हयामसि त्वेन्द्र याव्यवा	६. ४१. ५
हिरण्यभृङ्गोऽयो अम्य	१. १६३. ९	हयाम्यग्निं प्रथमं स्वस्तये	१. ३५. १

67561

G. S. S. S.

S. G. S. S.

Central Archaeological Library,
NEW DELHI. 67561

Call No. Sa 2V1/Sar/Vid

Author— Sarasvati, Satya
Prakash Tr.

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI

Please help us to keep the book
lean and moving.

GOVERNMENT OF INDIA
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY
CENTRAL ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

CALL No. *Sa 2 vi / Sar, vid*
ACC. No. *67562*

D.G.A. 79.

GIPN—S1—2D. G. Arch.N. D./57—2-9-58—1,00,000

ṚGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

ṚGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

with

English Translation

by

Svami Satya Prakash Sarasvati

and

Satyakam Vidyalkar

67-19

Volume II

[Book I, Hymns 1—121]

द्वितीयो भागः

[प्रथमं मण्डलम्, सूक्तानि १-१२१]

Sa 2 VI
Sar. 121

Veda Pratishthana

New Delhi

RGVEDA, Vol. II

© Veda Pratishthana, 1977

Published by the Veda Pratishthana, New Delhi

On behalf of the Narendra Mohan Foundation,
Pusa Road, New Delhi (India)

Transliteration based on the text of Theodor Aufrecht.

67581
प्रकाशित संख्या दिनांक 25.7.81
पुस्तक संख्या Sa2vi/Sar/Vid
नई दिल्ली
केन्द्रीय पुरातत्व प्रस्तुत

Sole Distributors :

S. Chand & Company Ltd

Ram Nagar, New Delhi-110055

**JULLUNDUR : LUCKNOW : BOMBAY : CALCUTTA : MADRAS
HYDERABAD : PATNA : NAGPUR : BANGALOR : COCHIN**

Printed by

Shiksha Bharati Press, G. T. Road, Shahdara, Delhi-110032

See from Munshiram Manoharlal, New Delhi, vide Bill No. 58371
dated 16.7.81 price Rs. 50.00/-

CONTENTS

Preface	vii—viii
English Translation : Book I	
Hymns 1 to 121	1—419
Notes	421—540

IN MEMORY OF
VED RATAN MOHAN

Col. Ved Ratan Mohan, M.P. was born at Rawalpindi on July 30, 1920. He graduated from the Punjab University and later took his Master of Commerce Degree from Delhi University.

Shri Ved Ratan Mohan's father Shri N.N. Mohan was a prominent industrialist and a generous philanthropist. Shri Ved Ratan Mohan made his own memorable contribution to the success of the enterprises in which his family was interested. He also took active interest in public life and supported many worthwhile causes.

In 1961, the honorary rank of Captain was conferred on Shri Ved Ratan Mohan; in 1966, he became a Lieutenant Colonel in the Territorial Army; in 1972, the honorary rank of Colonel in the Territorial Army was conferred on him.

He was elected as Deputy Mayor of the Municipal Corporation, in Lucknow. Later he was elected to the office of the Mayor. In 1964, he was nominated as a Member of the Uttar Pradesh Legislative Council. In 1967, he was awarded Padama Shri. In 1971, he became the recipient of the Padma Bhushan Award. In 1972, he was elected to Rajya Sabha, the Upper House of Indian Parliament, from Uttar Pradesh.

He died on July 28, 1973, deeply mourned and widely lamented.

He had travelled extensively and had a wide range of interests and accomplishments. Photography, painting, music and poetry had a claim on him. Equally, he gave generously of himself to the solution of public problems and to personal hardships of individuals in distress. He was deeply interested in Indian culture and in educational institutions as vehicles of India's cultural renaissance and socio-economic reconstruction. The Vedas and their message energised his inspiration and impelled him to consecrated action for human welfare.

Ved Ratan Mohan

Preface

The Vedas are the Word of God. At the very beginning of the Creation, man received knowledge of the Vedas. The R̥gveda is the most ancient of all the holy scriptures in the world.

Knowledge of the Vedas is not intended for a particular race or country. God revealed this knowledge for the greatest good of mankind. This noble objective is reflected in the following words of the Vedic sages :

May all be happy and rid of diseases,
May all have a happy and harmonious life,
May nobody ever be afflicted with suffering.

The Vedas have been translated into several languages. Scholars like Griffith, Wilson and Max Müller have written commentaries on the Vedas in English. But the need for bringing out an unconventional and standard translation of the Vedas has been felt for quite sometime. The task, however, involved dedication, hard work and considerable financial resources.

Col. Ved Ratna Mohan, ex-M.P., was a promising youngman, the scion of a family which had implicit faith in the Vedas. His brilliant career was cut short by untimely death in 1973. His father, late Shri Narendra Mohan, was a leading industrialist of India. Devoted to social service, he took keen interest in the dissemination and distribution of religious literature. He had unshakable faith in God. Daily he would perform *yajna* and once in a year he would perform this on a big scale when all the *mantras* of one of the four Vedas would be recited. He had named his eldest son Ved Ratna (Jewel of the Vedas). He had desired the late Ved Ratna to do some service to

the Vedas. But fate had willed otherwise. Col. Ved Ratna died before he could fulfil his father's wish.

His younger brother Major Kapil Mohan, who has great reverence for the Vedas like his father, made the noble resolve to get all the four Vedas translated into English and publish them on behalf of the Narendra Mohan Foundation in the sacred memory of his elder brother. This Foundation was endowed by the sons of the late Shri Narendra Mohan, the founder of the Mohan Industries, in accordance with the wishes of their father. A hospital, a college, and several other charitable institutions devoted to public service are being run by the Foundation.

The task of rendering the four Vedas into English was entrusted to the Veda Pratishthana by the Foundation. Dr. Govardhan Lal Dutta, a famous educationist and Head of the Pratishthana, requested the Vedic scholar Svami Satya Prakash Sarasvati to undertake the highly onerous responsibility. Indeed one could think of no other scholar better qualified than Svami Satya Prakashji to accomplish this task. I am happy that Svamiji was kind enough to accede to the request. He is devoting most of his time to the translation work though he is a *parivrajaka*, a peripatetic monk. In this task, he is collaborating with Pandit Satyakam Vidyalankar.

Thanks are particularly due to Shri Vishwanath for his unstinted cooperation in the excellent printing of this work. No words would be adequate to express my warm appreciation and grateful thanks to Major Kapil Mohan, Svami Satya Prakashji and other colleagues and co-workers of the Veda Pratishthana who have generally helped in the accomplishment of this sacred task.

Our labours would be fully rewarded if through this English translation of the four Vedas, attempted for the first time in India, the divine message enshrined in the Vedas impregnates human consciousness everywhere.

Shravani Poornima,
Vikramiya Samvat 2034,
August 28, 1977.

Prakash Vir Shastri
Secretary, Veda Pratishthana
New Delhi

ऋग्वेद संहिता

RGVEDA SAMHITA

ऋग्वेद संहिता

अथ प्रथमं मण्डलम्

(१) प्रथमं सूक्तम्

(१-२) नवचम्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो मधुच्छन्दा ऋषिः । अग्निदेवता । गायत्री छन्दः ॥

वर्गः

॥१॥ अ॒ग्निमी॒ळे पु॒रोहि॑तं य॒ज्ञस्य॑ दे॒वमृ॑त्विजम् । हो॒तारं॑ रत्न॒धात॑मम् ॥१॥
अ॒ग्निः पू॒र्वेभि॑र्ऋषिभि॒रीड्यो॑ नू॒तनै॑रु॒त । स दे॒वाँ ए॒ह व॑क्षति ॥२॥
अ॒ग्निना॑ र॒यिम॑श्नव॒त्पोष॑मे॒व दि॒वेदि॒वे । य॒शसं॑ वी॒रव॑त्तमम् ॥३॥
अ॒ग्ने यं॑ य॒ज्ञम॑ध्व॒रं वि॒श्वतः॑ प॒रिभृ॑सि । स इ॒हे॒वेषु॑ गच्छति ॥४॥
अ॒ग्निर्हो॑ता क॒विक्र॑तुः स॒त्यश्चि॒त्रश्र॑वस्तमः । दे॒वो दे॒वेभि॑रा ग॑मत् ॥५॥

1

Agnīm ile puróhitam yajñásya devām řitvijam | hótāram
ratnadhátamam || 1 || agnir púrvebhir řishibhir ídyo nūtanair
utá | sá deváñ éhá vakshati || 2 || agnínā rayim aśnavat
pósham evá divé-dive | yaśasam vírāvattanam || 3 || ágne
yām yajñám adhvarám vişvataḥ paribhúr ási | sá íd de-
véshu gachati || 4 || agnir hótā kavíkratuḥ satyāṣ citráśra-
vastamaḥ | devó devébhir á gamat || 5 ||

ṚGVEDA SAMHITA

BOOK ONE

We worship the adorable God, the high priest of cosmic activities, the divine, the one who works through the eternal laws, and who feeds and sustains all that is divine and luminous. 1

May the adorable God, eternally adorned by the seers of times, past and present, be a source of inspiration to wise men of all ages. 2

May the inspiration derived from the adorable God be a source of ever-increasing affluence, vitality and prosperity. 3

O Lord, you are the protector of the unobstructed cosmic sacrifice of creation. May the blessings from all sides assuredly reach the seeker of truth. 4

The adorable God, the source of vitality and knowledge, the giver and acceptor, is truth personified, and divine unparalleled. May He be a source of inspiration to the aspirants. 5

॥२॥ यद्भङ्ग दाशुषे त्वमग्ने भद्रं करिष्यामि । तवेत्तत्सत्यमङ्गिरः ॥६॥
 उप त्वाम्ने दिवेदिवे दोषावस्तधिया वयम् । नमो भरन्त एमसि ॥७॥
 राजन्तमध्वराणां गोपामृतस्य दीदिविम । वर्धमानं स्वे दमे ॥८॥
 स नः पितेव सूनवेऽग्ने सूपायनो भव । सचस्वा नः स्वस्तये ॥९॥

yād āṅgā dāśuṣhe tvām āgne bhadraṁ karishyāsi |
 tāvét tát satyām āṅgiraḥ || 6 || ūpa tvāgne divé-dive dōśhā-
 vastar dhiyā vayām | nāmo bhāranta émasi || 7 || rājantam
 adhvarāṇāṁ gopām ṛitāsyā dīdivim | vārdhamānaṁ své
 dāme || 8 || sā naḥ pitēva sūnavé 'gne sūpāyanó bhava |
 sācasvā naḥ svastāye || 9 ||

(२) द्वितीयं सूक्तम्

(१-९) नवचम्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो मधुच्छन्दा ऋषिः । (१-३) आयवृचस्य वायुः, (४-६) द्वितीयवृचस्येन्द्रवायुः,
 (७-९) तृतीयवृचस्य च मित्रावरुणो देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥३॥ वायवा याहि दर्शतेमे सोमा अरंकृताः । तेषां पाहि श्रुयीहवम् ॥१॥
 वाय उक्थेभिर्जरन्ते त्वामच्छा जगितारः । सुतसोमा अहर्विदः ॥२॥
 वायो तव प्रपृञ्चती धेना जिगाति दाशुषे । उरूची सोमपीतये ॥३॥
 इन्द्रवायु इमे सुता उप प्रयोभिरा गतम् । इन्द्रवो वामुशन्ति हि ॥४॥

2

Vāyav ā yāhi darṣatemé sómā āramkṛitāḥ | téshām pāhi
 ṣrudhí hāvam || 1 || vāya ukthébbhir jarante tvām áchā jari-
 tārah | sūtāsomā aharvídaḥ || 2 || vāyo tāva prapriñcatí dhépā
 jigāti dāśúshe | urūcí sōmapītaye || 3 || índravāyū imé sūtā
 ūpa prāyobhir ā gatam | índavo vām uśānti hí || 4 ||

O adorable Lord, vital, living and energetic, may you bestow on your devotees all that is good in you. This, verily, in its turn, would be dedicated to your service by them. 6

Day and night, we approach you, Lord, with reverential homage through sublime thoughts and noble deeds. 7

We approach you, Lord, the radiant, the sustainer of the cosmos, the constant illuminator of truth, with humility to appreciate the glory ever-increasingly manifested in your own creation. 8

Lord, be unto us easy of access, as a father is to his son. May you be ever-present with us for our sake. 9

2

O Lord of the cosmic vitality, may you, loving as you are, come to us. These devotions are all for you. Please accept them, and hear the invocations of minstrels and intellectuals. 1

O Lord of the cosmic vitality, we, your devotees, invoke you with holy praises, pouring forth sweet emotional yearning from our hearts. 2

O Lord of cosmic vitality, your inspiring voice resounds all through the thoughts and feelings of your devotees, the perceivers of your divine wisdom, who have tasted the sweetness of your favours. 3

O Lord, resplendent and the source of cosmic vitality, verily our songs and invocations are for you and your eternal order. May you come to us and nourish us with your blessings. 4

वायुविन्द्रश्च चेतथः सुतानां वाजिनीवसू । तावा यातमुप द्रवत् ॥५॥
 ॥४॥ वायुविन्द्रश्च सुन्वत आ यातमुप निष्कृतम् । मक्षि॑त्था धिया नरा ॥६॥
 मित्रं हुवे पूतदक्षं वरुणं च रिशादसम् । धियं घृताचीं सार्धन्ता ॥७॥
 ऋतेन मित्रावरुणावृतावृथावृत्स्पृशा । क्रतुं बृहन्तमाशाथे ॥८॥
 कवी नो मित्रावरुणा तुविजाता उरुक्षया । दक्षं दधाते अपसम् ॥९॥

vāyav indraṣ ca cetathaḥ sutānāṃ vājiniवासु | tāv ā
yātam ūpa dravāt || 5 ||

vāyav indraṣ ca sunvatā ā yātam ūpa nishkṛitām |
makshv itthā dhiyā narā || 6 || mitrām huve pūtādakshaṇ vā-
ruṇaṃ ca riśādasam | dhīyaṃ ghṛitācīm sādhanā || 7 || ritēna
mitrāvaruṇāv ritāvṛidhāv ritasprīṣā | krātum bṛihāntam āṣā-
the || 8 || kavī no mitrāvāruṇā tuvijātā urukshayā | dākshaṇ
dadhāte apāsam || 9 ||

(३) तृतीयं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चस्यस्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो मधुच्छन्दा ऋषिः । (१-३) आद्यनृचस्याश्विनौ, (४-६) द्वितीयनृचस्येन्द्रः,
 (७-९) तृतीयनृचस्य विश्वे देवाः, (१०-१२) चतुर्थनृचस्य च सम्मवर्ती देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥४॥ अश्विना यज्वरीरिषो द्रवत्पाणी शुभस्पती । पुरुभुजा चनस्यतम् ॥१॥

3

Āṣvinā yājvarīr īsho drāvatpāṇī śúbhas patī | pūru-
bhujā canasyātam || 1 ||

O source of cosmic vitality and Lord-resplendent, law and order is abiding in this creation. You are, assuredly, aware of our devotional thoughts and emotions. May we always keep the light of love and dedication burning for you and for your eternal laws. 5

O source of cosmic vitality and Lord-resplendent, may you bless the devotee for his dedication. Only your blessings will enable him to realize his aspirations. 6

I invoke the lord the source of light and bliss. He is the dispeller of evil forces. Verily, with His blessings, the worshippers will be bestowed with happiness and wisdom in life. 7

O the source of light and bliss, you are the augments and dispenser of knowledge for every mortal man in this life. May you be pleased to fulfil the truthful aspirations of your devotees. May all their noble endeavours attain success. 8

O supreme Lord of cosmic enlightenment, may we attain prosperity through our selfless work and may we be strong to accomplish them. O Lord, you exist for the benefit of all of us—so we think. You are the refuge of multitudes. 9

3

O the twin faculties—mental and vital, O cherishers of the noble deeds, with which we all benefit, may you derive gains at the sacred cosmic creation with spontaneity and without reservation. 1

अश्विना पुरुदंससा नरा शवीरया धिया । धिष्य्या वनतं गिरः ॥२॥
 दस्वा युवाकवः सुता नामत्या वृक्तवर्हिषः । आ यातं रुद्रवर्तनी ॥३॥
 इन्द्रा याहि चित्रभानो सुता इमे त्वायवः । अप्वीभिस्तना पुतामः ॥४॥
 इन्द्रा याहि धियेषितो विप्रजूतः सुतावतः । उप ब्रह्माणि वाघतः ॥५॥
 इन्द्रा याहि तृनुजान उप ब्रह्माणि हरिवः । मुते दधिष्व नश्चनः ॥६॥

āśvinā pūrudāṁsasā nārā śāvīrayā
 dhiyā | dhīshyā vānataṁ gīraḥ || 2 || dāsra yuvākavaḥ sūtā
 nāsatyā vṛiktābarhiṣaḥ | ā yātaṁ rudravartanī || 3 || indrā
 yāhi citrabhāno sūtā ime tvāyavaḥ | apvibhis tānā pūtā-
 saḥ || 4 || indrā yāhi dhiyēshito viprajūtaḥ sūtāvataḥ | ūpa
 brāhmāṇi vaghātaḥ || 5 || indrā yāhi tūtujana ūpa brāhmāṇi
 harivaḥ | sūtē dadhishva naś cānaḥ || 6 ||

॥७॥ ओमासश्चर्षणीधृतो विश्वे देवासु आ गत । दाश्वान्सो दाशुषः सुतम् ॥७॥
 विश्वे देवासो अमुग्ः सुतमा गन्तु तूर्णयः । उस्त्रा इव स्वर्गणि ॥८॥
 विश्वे देवासो अस्त्रि एहिमायासो अद्रुहः । मेधै जुषन्त वल्हयः ॥९॥

ōmasaś carshaṇīdhṛito viśve devāsa ā gata | dāśvāṁso
 dāśuṣaḥ sūtām || 7 || viśve devāso aptūraḥ sūtām ā ganta
 tūṇayaḥ | usrā iva svāsarāṇi || 8 || viśve devāso asrīdha
 ēhimāyāso adrūhaḥ | mēdhaṁ juṣhanta vāhmayah || 9 ||

These twin faculties, mental and vital, lead to mighty acts, and guide our thoughts, expressions and actions, endowed with fortitude. May these faculties be always of service to us in our intellectual pursuits. 2

O twins, you are dispeller of evils. You are a protection for us from untruth and you are the inspirer of our organs of actions and perceptions, may you come and dwell within for achieving fulfilment of all that is knowable and enjoyable. 3

O soul, the lower self, of wonderful splendour, listen to us. All attainments of the vital and mental complex are meant for your acceptance. 4

O soul, you are apprehended by understanding, admired by the wise, and sought after by the seekers. May you accept and assimilate what comes out as the essence of a toiling and purposeful life. 5

O soul, the self, may you come in company with your faculties full of awareness and quick in acquirements; come, accept and assimilate the knowledge derived by the mind and senses. 6

May our entire group of sense organs, supporter of human life, bestower of rich rewards and giver of confidence, function perfectly in consonance with the inner self, the soul. 7

May our swift-moving senses, givers of happiness, bring functional perfection, as the solar rays diligently bring day-light. 8

May our entire sense-organs be free from decay. May they be full of cognitional activities and devoid of malice. They are capable of receiving and remitting the rays of divine knowledge. May they all be nourished to the full. 9

पावका नः सरस्वती वाजैर्भिर्वाजिनीवती । यज्ञं वष्टु धियावसुः ॥१०॥
 चोदयित्री सूनृतानां चेतन्ती सुमतीनाम् । यज्ञं दधे सरस्वती ॥११॥
 महो अर्णः सरस्वती प्र चेतयति केतुना । धियो विश्वा विराजति ॥१२॥

pāvakā naḥ sárasvatī vājebhir vājīmīvatī | yajñāṃ vashṭu dhi-
 yāvasuḥ || 10 || codayitrī sūnṛitānāṃ cētantī sumatīnām |
 yajñāṃ dadhe sárasvatī || 11 || mahó āṛṇaḥ sárasvatī prā-
 cetayati ketúnā | dhíyo víśva ví rājati || 12 ||

[अथ द्वितीयोऽनुवाकः ॥]

(४) चतुर्थं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो मधुच्छन्दा ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥ ५ ॥ सुरूपकृत्नुमृतये सुदुघामिव गोदुहे । जुहुमसि यविद्यवि ॥१॥
 उप नः सवना गहि सोमस्य सोमपाः पिव । गोदा इद्रेवतो मदः ॥२॥
 अथा ते अन्तमानां विद्याम सुमतीनाम् । मानो अति ख्य आ गहि ॥३॥
 परेहि विग्रमस्तृतमिन्द्रं पृच्छा विपश्चितम् । यस्ते सखिभ्य आ वरम् ॥४॥
 उत ब्रुवन्तु नो निदो निरन्यतश्चिदारत । दधाना इन्द्र इदुवः ॥५॥

4

Surūpakṛitnūm ūtāye sudúghām iva godúhe | juhūmasi
 dyāvi-dyavi || 1 || ūpa naḥ sávanā gahi sómasya somapāḥ
 piba | godā íd reváto mādah || 2 || áthā te ántamānām vi-
 dyāma sumatīnām | mā no áti khya á gahi || 3 || párehi
 vígram ástṛitam índram prichā vipaścítam | yás te sákhi-
 bhya á vāram || 4 || utā bruvantu no nído nír anyātaḥ cid
 ārata | dādhanā índra íd dúvah || 5 ||

May the divine speech, the fountain head of all faculties (mental and spiritual), the purifier and bestower of knowledge, the recompenser of worship, be the source of inspiration and accomplishment for all our organised benevolent acts. 10

O divine speech, you inspire those who delight in truth. You instruct them who are diligent. Please assist us in our efforts to perform the organised sacred acts. 11

This speech-divine sets in motion all the energies of the soul and intellect. It enlightens the wisdom of all who are seekers of truth. 12

4

Day by day we invoke the resplendent God, the inspirer of all beneficial works for our assistance, as a good milch-cow is called (by the milker) for milking. 1

O inherent source of bliss, you are the vital force behind the sense-organs; may you bless us in our daily duties and accept our devotional prayers. 2

You are always present in the thoughts of virtuous and rightminded devotees. May we all deserve your nearness. May we be not left behind while you reveal your glory to others. 3

O seeker of wisdom, go to the wise, and to the pious, free from blemishes. Go to the bestower of gifts. He will be your best friend. Invoke Him for enlightenment. 4

Let our preceptors earnestly direct us to God's devotion and exclaim : "O evils, depart henceforth from every place". 5

॥८॥ उत नः सुभगाँ अरिर्वोचैयुर्दस्म कृष्टयः । स्यामेदिन्द्रस्य शर्मणि ॥६॥
 एमाशुमाशवे भर यज्ञश्रियं नृमादनम् । पतयन्मन्दुयत्सखम् ॥७॥
 अस्य पीत्वा शतक्रतो घनो वृत्राणामभवः । प्रावो वाजेषु वाजिनम् ॥८॥
 तं त्वा वाजेषु वाजिनं वाजयामः शतक्रतो । धनानामिन्द्र सान्तये ॥९॥
 यो रायोऽवनिर्महान्सुपारः सुन्वतः सखा । तस्मा इन्द्राय गायत ॥१०॥

utā naḥ subhāgāñ arir vocéyur dasma kṛisṭáyah | syáméd
 índrasya śarmaṇi || 6 || ém āṣúm āśave bhara yajñasríyaṃ
 nṛimádanam | patayán mandayátsakham || 7 || asyá pítvá
 śatakrato ghanó vṛitrāṇām abhavaḥ | právo vájeshu vājí-
 nam || 8 || táṃ tvā vájeshu vājínam vājáyāmaḥ śatakrato |
 dhánānām indra sātaye || 9 || yó rāyò 'vánir mahán supārāḥ
 sunvatāḥ sakhā | tasmā índrāya gāyata || 10 ||

(५) पञ्चमं सूक्तम्

(१-१०) दशवर्णस्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो मधुच्छन्दा ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥९॥ आ त्वेता नि षीदुतेन्द्रमभि प्र गायत । सखीयः स्तोमवाहसः ॥१॥
 पुरुतमं पुरुणामीशानं वार्याणाम् । इन्द्रं सोमे सखा सुते ॥२॥
 स घा नो योग आ भुवत्स राये स पुरंध्याम् । गमद्वाजेभिर्ग स नः ॥३॥

5

Ā tv étā ní shīdaténdram abhí prā gāyata | sakhāya
 stómavāhasaḥ || 1 || purūtāmam purūṇām īśānam vāryāṇam |
 indram sóme sácā suté || 2 || sá ghā no yóga ā bhuvat
 sá rāyé sá púramdhyām | gāmad vājebhir ā sá naḥ || 3 ||

O Lord, the destroyer of evils, may even our adversaries say that having been blessed by you, they have become prosperous, and in this may we receive consolation for all. May we ever abide by the felicity of the resplendent Lord. 6

May we dedicate all our actions and essence thereof to our supreme Lord. He alone is the inspirer of all noble deeds. He alone is the giver of joy to mankind, the source of energy for the fulfilment of our aspirations and the bestower of divine bliss. 7

O Lord, the embodiment of total selfless actions, with all your nobility, you have become slayer of evil forces. May you defend all of us in the strifes and struggles of life. 8

O Lord, the embodiment of selfless actions, we invoke you in the grim battle of life to obtain success and true prosperity. 9

We sing the glory of that almighty, who is the source of wisdom and the accomplisher of good deeds. Let us acclaim Him to be the friend of the dedicated and the best amongst all. 10

5

Let us all, O friends and devotees, assemble here and offer our congregational prayer to, and repeatedly sing the glory of the resplendent Lord. 1

Let us pour forth our heartfelt prayers in our sacred songs. Only He is the bestower of true happiness. Only He is the destroyer of evil forces. 2

May He be with us in the fulfilment of our noble desires and higher aspirations. May He come to us to give affluence, knowledge and blessings. 3

यस्य संस्थे न वृण्वते हरीं समत्सु शत्रवः । तस्मा इन्द्राय गायत ॥४॥
 सुतपात्रे सुता इमे शुचयो यन्ति वीतये । सोमामो दध्याशिरः ॥५॥
 ॥१०॥ त्वं सुतस्य पीतये सद्यो वृद्धो अजायथाः । इन्द्र ज्यैष्ठ्याय सुक्रतो ॥६॥
 आ त्वा विशन्त्याश्रवः सोमास इन्द्र गिर्वणः । शं ते सन्तु प्रचेतसे ॥७॥
 त्वां स्तोमा अवीवृधन्त्वामुक्था शतक्रतो । त्वां वर्धन्तु नो गिरः ॥८॥
 अक्षितोतिः सनेदिमं वाजमिन्द्रः सहस्रिणम् । यस्मिन्विश्वानि पौंस्या ॥९॥
 मा नो मर्ती अभि द्रुहन्तनूनामिन्द्र गिर्वणः । ईशानो यवया वधम् ॥१०॥

yāsya samsthé nā vṛiṇvāte hārī samātsu śātravaḥ | tasmā
 indrāya gāyata ॥ 4 ॥ sutapāvr̥ṇe sutā imé śúcayo yanti vī-
 tāye | sómāso dādhyāśiraḥ ॥ 5 ॥

tvām sutāsya pītāye sadyó vṛiddhó ajāyathāḥ | indra
 jyaīśhṭhyāya sukrato ॥ 6 ॥ ā tvā viśantv āśavaḥ sómāsa in-
 dra girvaṇaḥ | śaṁ te santu prācetase ॥ 7 ॥ tvām stómā
 avīvṛidhan tvām ukthā śatakrato | tvām vardhantu no girāḥ
 ॥ 8 ॥ ākshitotiḥ saned imām vājam indraḥ sahasriṇam |
 yāsmiṇ viśvāni paúṁsyā ॥ 9 ॥ mā no mārṭā abhī druhan
 tanūnām indra girvaṇaḥ | īśāno yavayā vadhām ॥ 10 ॥

(६) षष्ठं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो मयुच्छन्दा ऋषिः । (१-३, १०) आद्यानां तिसृणां दशम्याश्चेन्द्रः,
 (४-९) चतुर्थानिः षण्णां मरुतः, तथापि (५, ७) पञ्चमीमसमस्योश्चेन्द्रो देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥११॥ युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं चरन्तं परि तस्थुषः । गेचन्ते गेचुना दिवि ॥१॥

Yuñjānti bradhnām arushām cārantam pári tasthūshaḥ |
 rócante rocanā divi ॥ 1 ॥

Let us sing to the glory of that supreme Self with intense devotion, whose adversaries, with all their strength, are unable to face the horses harnessed in His car, (i.e. unable to face the vigour of His opposition). 4

These heart-throbs, coming as prayers, are sweet expressions of our gratitude and devotion. Assuredly, they will fetch blessings from merciful God for our enlightenment and prosperity. 5

O resplendent Lord, you are the supreme accomplisher of all that is noble and beneficial. May you be pleased with our heartfelt prayers and extend your blessed hand to enfold us in your embrace. 6

O Lord of supreme intelligence, we approach you for acquiring a spark of your divine wisdom. May our earnest prayers reach you and bring forth blessings from you. 7

O supreme Self, these hymns extensively speak of your glory. O Lord of total selfless actions, may these verses magnify you. May our chanting of sacred hymns arouse affection for you. 8

May the supreme Self, the possessor of eternal knowledge, invincible vigour and strength, envelop us with blessings from all sides. 9

O supreme Lord, the only object of our devotion, may our fellow-brothers bear no malice towards us. May mortal men never hurt us. Keep us away from all adversaries, O merciful God. 10

6

Just as in the cosmos, the circumstationed planetary body derives light from the sun, similarly the mind and speedy vital forces derive light and life from the God-blessed inner soul. 1

युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी विपक्षसा रथे । गोणा धृष्ण नृवाहसा ॥२॥
 केतुं कृष्वन्नकेतवे पेठा मर्या अपेठामे । समुषद्विर्जायथाः ॥३॥
 आदह स्वधामनु पुनर्गर्भत्वमेरिरे । दधाना नाम यज्ञियम् ॥४॥
 वीवृ चिदारुजत्नुभिर्गुहा चिदिन्द्र वह्निभिः । अविन्द उस्त्रिया अनु ॥५॥

yuñjānty asya kāmā hārī vipakshasā rāthe | ṣoṇā dh
 riṣṇū nṛivāhasā || 2 || ketūm kṛiṣvānn aketāve peṣo marya
 apeṣāse | sām ushādbhir ajāyathāḥ || 3 || ād āha svadhām
 ānu pūnar garbhatvām erirē | dādhanā nāma yajñiyam || 4 ||
 vīlū cid ārujatnūbbhir gūhā cid indra vahnibhiḥ | āvinda
 usriyā ānu || 5 ||

॥२॥ देवयन्तो यथा मतिमच्छा विदद्वसुं गिरः । महामनृषत श्रुतम् ॥६॥
 इन्द्रेण सं हि दृक्षसे संजग्मानो अविभ्युषा । मन्दु समानवर्चसा ॥७॥
 अनवद्येर्गभिद्युभिर्गवः सहस्रदर्चनि । गणेन्द्रस्य काम्यैः ॥८॥
 अतः परिजन्ना गहि दिवो वा रोचनादधि । समस्मिन्नृजते गिरः ॥९॥
 इतो वा मातिमीमहे दिवो वा पार्थिवादधि । इन्द्र महो वा रजसः ॥१०॥

devayānto yāthā matim āchā vidāvasuṁ girāḥ | mahām
 anūshata ṣṛutām || 6 || indreṇa saṁ hī dṛikshase saṁjagmānō
 ābibhyushā | mandū samānavarcasā || 7 || anavadyaír abhi-
 dyubhir makhāḥ sāhasvad areati | gaṇaír indrasya kāmīyāḥ
 || 8 || ātaḥ parijsann ā gahi divō vā rocanād ādhi | sām
 asminn riñjate girāḥ || 9 || itō vā sātīm īmahe divō vā pār-
 thivād ādhi | indram mahō vā rājasah || 10 ||

May they harness to the car of their human body of lovely highly-spirited, enduring and speedy compound faculties (mental and vital) to reach their destination. 2

O mortals, you owe your rise to eminence to that resplendent God who with the rays of the dawn awakens life in the lifeless and gives form to the formless. 3

Thereafter the compound faculties, inspired by the inner self for work and worship, resume to conceive their task as the mother conceives life in the embryo. 4

Aided by the speedy vital and mental faculties, may you traverse places difficult of access, and discover divine enlightenment as a cowherd recovers cows hidden in a cave. 5

Illustrious seekers of divine wisdom, conscious of the greatness of supreme Self, glorify the all-wise and self-resplendent God, in the same manner as the reciters of hymns do for enlightenment. 6

The vital powers, strengthened by the mental consciousness of the inner self, rejoice and shine with equal splendour. 7

This sacred rite is performed to adore the invincible power of the soul, along with the blameless, brilliant and aimable hosts of compound faculties (mental and vital). 8

Therefore, O compound faculties, may all of you come here whether from celestial space (knowledge-phase) or from far-off galaxies (bliss-phase); as in this rite we are reciting hymns in your adoration alone. 9

Verily, we seek the gift for light for inner-self; may be it comes from this earthly region (physico-material-phase), or from this celestial space (knowledge-phase) or from the vast firmament (bliss-phase). 10

(७) सममं सूक्तम्

(१-१.७) उगचन्त्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो मयुच्छन्दा ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१३॥ इन्द्रमिन्द्राथिनो बृहदिन्द्रमर्केभिरर्किणः । इन्द्रं वार्णाङ्गनृषत ॥१॥
 इन्द्र इक्ष्यांः सचा संमिह्य आ वचोयुजा । इन्द्रो वज्री हिङ्ग्ययः ॥२॥
 इन्द्रो दीर्घाय चक्षस् आ सूर्य रोहयद्विवि । वि गोभिरद्रिमैर्यत् ॥३॥
 इन्द्र वाजेषु नोऽव सहस्रप्रधनेषु च । उग्र उग्राभिरुतिभिः ॥४॥
 इन्द्र वयं महाधन इन्द्रमर्भे हवामहे । युजै वृत्रेषु वज्रिणम् ॥५॥

7

Índram íd gāthíno bṛihád índram arkébbhir arkíṇaḥ |
 índram vāṇīr anūshata || 1 || índra íd dhāryoh śacā sāmmitṣa
 á vacoyújā | índro vajrī hiranyáyaḥ || 2 || índro dīrghāya
 cākshasa á sūryam robayad divi | ví góbhir ádrim airayat
 || 3 || índra vājeshu no 'va sahasrapradhaneshu ca | ugrá
 ugrábbhir ūtībhiḥ || 4 || índram vayām mahādhanā índram
 árbhe havāmahe | yújam vṛitréshu vajrīnam || 5 ||

॥१४॥ स नो वृषन्नमुं चरं सत्रादावन्नपा वृधि । अस्मभ्यमप्रतिष्कृतः ॥६॥
 तुञ्जेतुञ्जे य उत्तरे स्तोमा इन्द्रस्य वज्रिणः । न विन्दे अस्य मुष्टुतिम् ॥७॥
 वृषा युथेव वंसगः कृष्टीरित्य्योजसा । ईशानो अप्रतिष्कृतः ॥८॥
 य एकश्चर्षणीनां वसूनामिरन्यति । इन्द्रः पञ्च क्षितीनाम् ॥९॥
 इन्द्र वो विश्वतस्परि हवामहे जनेभ्यः । अस्माकमस्तु केवलः ॥१०॥

sá no vṛishann amúm carúm sátrādāvann āpā vṛidhi |
 asmábhyam āpratishkutaḥ || 6 || tuñjé-tuñje yá úttare stómā
 índrasya vajrīṇaḥ | ná vindhe asya susṭṭutím || 7 || vṛishā yū-
 théva vānsagaḥ kṛishṭīr iyarty ójasā | íṣāno āpratishkutaḥ
 || 8 || yá ékaṣ carshaṇīnām vásūnām irajyāti | índraḥ pāñca
 kshitīnām || 9 || índram vo viśvátas pári hāvāmahe jānebhyah |
 asmákam astu kévalaḥ || 10 ||

7

The chanters of the Sāman extol the resplendent Lord with songs, the reciters of the Rk with prayers, the priests of the Yajuṣ with divine verses. 1

The resplendent Lord the wielder of adamantine justice, is the co-ordinator of all elements. At His command all cosmic energies are harnessed to the richly-decorated aura and they come speedily to our help. 2

The resplendent Lord elevated the sun in the sky to render all things visible and charged the clouds with abundant waters. 3

O invincible resplendent Lord, may you, with insuperable defences, protect us in the struggles of hard life. 4

We invoke our ally, the resplendent Lord, for great prosperity and wisdom, and for protection against evil forces. 5

Therefore, O Lord, showerer of blessings and granter of all desires, may you break open the dark clouds of evil forces and comply with our requests. 6

In every succeeding danger and distress we invoke your help. Whatever our invocations, they are all for you, O resplendent Lord. We cannot find words to pay a befitting homage to you. 7

The mighty Lord invests men with His strength and showers His blessings on them and defends, as a bull defending a herd of kine. 8

God alone rules over men. The whole universe is His kingdom. He alone controls and directs our five cognizant senses. 9

We invoke God from anywhere. May He be exclusively our own. 10

[अथ तृतीयोऽनुवाकः ॥]

(८) अष्टमं सूक्तम्

(१-१०) दशचेस्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो मधुच्छन्दा ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ ए॒न्द्रं मा॒न॒सिं ग॒यिं स॒जित्वा॑नं सदा॒सह॑म् । व॒रि॑ष्ठ॒मू॒तये॑ भर ॥१॥
 नि ये॒न मु॒ष्टि॒हृ॒त्यया॑ नि वृ॒त्रा रु॒णध॑महे । त्वा॒ना॒सौ न्य॑वे॒ता ॥२॥
 इन्द्र॑ त्वा॒ना॒स आ व॒यं वज्रं॑ घ॒ना द॑दीमहि । जये॑म॒ सं यु॒धि स्पृ॑धः ॥३॥
 व॒यं श्रे॑भि॒र॒ग्न॒भि॒रिन्द्र॑ त्वया यु॒जा व॒यम् । मा॒स॒ह्यामे॑ पृतन्य॒तः ॥४॥
 म॒हाँ इन्द्रः॑ प॒रश्च॑ नु म॒हित्व॑मस्तु व॒ज्रिणे॑ । द्या॒नं प्र॑थि॒ना श॑वः ॥५॥

8

Ēndra sānasīm rayīm sajítvānaṁ sadāsāham | vārshi-
 shtham ūtāye bhara || 1 || ní yēna mushtīhatyāyā ní vṛitrā
 ruṇādhāmahai | tvótāso ny ārvatā || 2 || índra tvótāsa ā va-
 yām vajraṁ ghanā dadimahi | jāyema sām yudhī sprīdhah
 || 3 || vayām śūrebhir āstribhir índra tvāyā yujā vayām |
 sāsahyāma pritanyataḥ || 4 || mahāñ indraḥ parāṣ ca nú ma-
 hitvām astu vajrine | dyaúr ná prathinā śāvah || 5 ||

॥१॥ स॒मो॒हे वा॒ य आ॑श॒त न॑र॒ग्नोक्त॑स्य स॒नितौ॑ । वि॒प्रा॒सो वा॒ धिया॑यवः ॥६॥
 यः कु॒क्षिः सो॒म॒पात॑मः स॒मु॒द्र इ॒व पि॒न्वते॑ । उ॒र्वी॒रापो॑ न का॒कु॒दः ॥७॥
 ए॒वा ह्य॑स्य सृ॒वृ॒ता वि॒र॒ज्जी गो॑म॒ती म॒ही । प॒क्वा शा॒खा न दा॑शुषे ॥८॥
 ए॒वा हि ते॑ वि॒भू॒तय॑ ऊ॒तय॑ इन्द्र॒ मा॒वते॑ । स॒द्यश्चि॑त्सन्ति दा॒शुषे॑ ॥९॥

samohé vā yā āśata nāras tokāśya sánitau | víprāso vā
 dhiyāyāvah || 6 || yāḥ kukshīḥ somapátamah samudrá iva
 pínvate | urvīr āpo ná kākúdaḥ || 7 || evā hy āśya sūnṛitā
 virapśī gómatī mahī | pakvā śākhā ná dāśúshe || 8 || evā hí
 te víbhūtaya ūtāya indra māvate | sadyāṣ cit sánti dāśú-
 she || 9 ||

8

O resplendent Lord, may you bless us with that spiritual wealth which is everlasting and which would lead us to victory and power, and protect us from evil forces. 1

Whereby, we, under your auspices, resolve our internal conflicts and become messenger of peace and prosperity in the world. 2

O almighty God, may we, armed with your powerful divine force, completely annihilate our inner vices in the struggles of life and be victorious. 3

O supreme God, may we with the aid of virtues, vigour, valour and sharp intellect, provided by you, conquer our enemies, however remote and hidden in our subconsciousness. 4

Great is our God, greater than the greatest,—beyond our measure. He is boundless, much beyond the celestial space and is the source of all greatness. 5

May our wise and pious men attain their wishes in the struggles of their own personal life and secure prosperity for their descendents. 6

God has infinite powers and capacity to draw and discharge like oceans, He protects the entire objects of creation by His radiance. Like oceans He collects and like the sun-rays, He disperses. 7

So, His bounteous gifts and divine wisdom and wealth are given to His devotees as spontaneously as ripe fruit from a loaded branch. 8

So, too, resplendent God, your magnificent gifts are readily bestowed on dedicated persons like me. 9

ए॒वा ह्य॑स्य॒ काम्या॒ स्तोमं॑ उ॒क्तं च॒ शंस्या॑ । इन्द्रा॒य सोम॑पीतये ॥१०॥

evā hy āsya kāmīyā stōma uktham ca śaṁsyā
īndrāya sōmapītaye ॥ 10 ॥

(९.) नवमं सूक्तम्

(१-१.०) दशर्वण्यस्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो मधुच्छन्दा ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१.०॥ इ॒न्द्रेहि॑ मत्स्यन्ध॒सो वि॒श्वेभिः॑ सोम॒पर्वभिः॑ । म॒हाँ अ॒भि॒ष्टि॒रो॒जसा॑ ॥१॥
ए॒मेनं॑ सृ॒जता॑ सु॒ते म॒न्दिमिन्द्रा॑य म॒न्दिने॑ । च॒क्रिं वि॒श्वानि॑ च॒क्रये॑ ॥२॥
भ॒त्स्वा सु॒शि॒प्र म॒न्दिभिः॑ स्तोमे॒भिर्वि॒श्वच॑र्पणे । म॒त्सेषु॑ स॒र्वेने॒ष्व ॥३॥
अ॒मृ॒ग्रमिन्द्र॑ ते गिरः॒ प्रति॑ त्वा॒मुद॑हा॒मत॑ । अ॒जो॒षा वृष॑भं प॒तिम् ॥४॥
सं चो॒दय॑ चि॒त्रम॒र्वाग्राध॑ इन्द्र॒ वरे॑ण्यम् । अ॒म॒दि॒ते वि॒भु प्र॒भु ॥५॥

9

Índréhi mátsy āndhaso víṣvebhiḥ somapárvabhiḥ | ma-
háñ abhishtír ójasā ॥ 1 ॥ ém enaṁ sṛijatā suté mandím ín-
drāya mandíne | cákrim víṣvāni cákraye ॥ 2 ॥ mátsvā suṣi-
pra mandíbhi stómebhir víṣvacarshaṇe | sācaishú sāvane-
shv á ॥ 3 ॥ āsṛigram indra te gírah práti tvám úd ahāsata |
ājoshā vṛishabhām pátim ॥ 4 ॥ sám codaya citrām arvág
rādha indra váreṇyam | āsad ít te vibhú prabhú ॥ 5 ॥

॥१.८॥ अ॒स्मान्सु॑ तत्र॒ चो॒दयेन्द्र॑ रा॒ये रभ॑स्वतः । तु॒वि॒द्युम्न॑ यश॑स्वतः ॥६॥
सं गोम॑दिन्द्र॒ वाज॑वद॒स्से पृथु॑ श्रवो॒ बृहत् । वि॒श्वायु॑र्धे॒ह्यक्षि॑तम् ॥७॥

asmān sú tātra codayendra rāyē rābhasvataḥ | túvi-
dyumna yāśasvataḥ ॥ 6 ॥ sám gōmad indra vājavad asmé pri-
thú śrávo brihāt | víṣvāyur dhehy ākshitam ॥ 7 ॥

Verily the chanted and recited praises of the devotees are to be directed to the resplendent Lord and repeated for the acceptance of our ecstatic devotion. 10

9

Come to us, resplendent God, with all your grandeur and majesty, to guide the sincere seeker of truth in his pursuit and accept his homage with delight. 1

May these ecstatic devotional songs so composed and loving invocations be offered to the rejoicing resplendent God, the accomplisher of all things. 2

O all-knowing, resplendent God, the seer of all, may we feel your grace in all our efforts. May you be pleased to take us in your communion. May you reciprocate our prayers. 3

Resplendent God, showerer of blessings and protector of your worshippers, I have sung to you the divine hymns with the hope that they would reach you. We invoke you for their acceptance. 4

Resplendent God, bestow on us your precious rare benefits, which would be enough and more than enough for us, and are thine and only thine. 5

Inspire us, resplendent God of mighty splendour, for the attainment of spiritual eminence, divinity and highest glory. 6

Resplendent God, the source of all universal life, give us farseeing vision and nourishment—the priceless gifts—which are extensive and inexhaustible. 7

अस्मे धेहि श्रवो बृहद् द्युम्नं सहस्रसातमम् । इन्द्र ता रथिनीरिषः ॥८॥
 वसोरिन्द्रं वसुपतिं गीर्भिर्गुणन्तं ऋग्मियम् । होमं गन्ताग्मूतये ॥९॥
 सुतेसुते न्योकसे बृहद्दहत एदुरिः । इन्द्राय शूपमर्चति ॥१०॥

asmé dhehi

śrávo bṛihád dyumnām sahasrasātamam | índra tá rathínir
 íshaḥ || 8 || vásor índraṁ vásupatim gīrbhír grīṇánta ṛigmí-
 yan | hóma gántāram ūtāye || 9 || suté-sute nyókase bṛihád
 bṛihatá éd ariḥ | índrāya śūshām areati || 10 ||

(१०) दशमं सूक्तम्

(१-१०) द्वादशचैत्र्याम्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो मयुच्छन्दा ऋषिः । इन्द्रो देवता । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥१०॥

गायन्ति त्वा गायत्रिणोऽर्चन्त्यर्कमर्किणः ।
 ब्रह्माणस्त्वा शतक्रतु उद्वंशमिव येमिरे ॥१॥
 यत्सानोः सानुमारुहद्भूर्यस्पष्ट कर्तव्यम् ।
 तदिन्द्रो अर्थं चेतति युथेन वृष्णिरेजति ॥२॥
 युक्श्वा हि केशिना हरी वृषणा कक्ष्यप्रा ।
 अथा न इन्द्र सोमपा गिरामुपश्रुतिं चर ॥३॥
 एहि स्तोमो अभि स्वरभि गृणीह्या र्व ।
 ब्रह्म च नो वसो सचेन्द्र यज्ञं च वर्धय ॥४॥

10

Gāyanti tvā gāyatrīṇó 'reanty arkām arkīṇaḥ | brah-
 māṇas tvā śatakrata ūd vaṇṣām iva yemire || 1 || yāt sānoḥ
 sānum āruhad bhūry āspashta kārtvam | tād indro ārtham
 cetati yūthēna vṛishṇir ejaṭi || 2 || yukshvá hí keśinā hāri
 vṛiṣhaṇā kakshyaprā | āthā na indra somapā girām ūpaśru-
 tiṁ cara || 3 || éhi stómāñ abhí svarābhí grīṇihya á ruva |
 brāhma ea no vaso sácendra yajñām ea vardhaya || 4 ||

Resplendent God, grant us fame and wealth acquired in a thousand ways with skill and honest labour. 8

Through our sincere prayers, we invoke resplendent God, the revealer of divine knowledge, and the source of all wealth. The entire universe is embraced in His fold. He sustains and protects it. 9

Faithful and dedicated devotees sing out the glory of resplendent God, who is boundless, and is a dweller that surpasses all the limits of time and space. 10

10

O embodiment of total selfless actions, the chanters of the Sāma extol you with songs, the reciters of the R̥k with prayers, the priests of the Yajuh̥ with their prose and thereby elevate the honour of their family and descendants. 1

When your earnest seeker in his pursuit ascends rung by rung, God, you also assist him in his endeavour, enlighten his path and bless him for success. 2

O resplendent God and acceptor of devotions, come to us and lead us with your splendid inspiring and vigorous revelations and virtues manifested in this wonderful world. 3

Come, resplendent God, lord of wealth, and attend to our hymns, respond to our prayers, propitious to our sacred performances and bestow upon us abundant food. 4

उक्थमिन्द्राय शंस्यं वर्धनं पुरुनिषिधे ।
 शक्रो यथा सुतेषु णो रारणत्सख्येषु च ॥५॥
 तमिस्सखित्व ईमहे तं राये तं सुवीर्ये ।
 स शक्र उत नः शक्रदिन्द्रो वसु दयमानः ॥६॥

ukthām indrāya śānsyaṃ vārdhanam purunishshídhe | śakró
 yáthā sutéshu ṇo rāraṇat sakhyéshu ca || 5 || tām ít sakhi-
 tvā imahe tām rāyé tām suvírye | sá śakrá utā naḥ śakad
 índro vāsu dāyamānaḥ || 6 ||

॥२०॥

सुविष्टतं सुनिरजमिन्द्र त्वादतमिद्यशः ।
 गवामपे व्रजं वृद्धि कृणुष्व राधो अद्रिवः ॥७॥
 नहि त्वा रोदसी उभे ऋघायमाणमिन्वतः ।
 जेषः स्वर्वतीरपः सं गा अस्मभ्यं धूनुहि ॥८॥
 आश्रुत्कर्ण श्रुधी हव नू चिद्विधिष्व मे गिरः ।
 इन्द्र स्तोममिमं मम कृष्या युजश्चिदन्तर्गम् ॥९॥
 विद्महि त्वा वृषन्तमं वाजेषु हवन्श्रुतम् ।
 वृषन्तमस्य हूमह ऊतिं सहस्रसान्तमाम् ॥१०॥

suvivṛitam sunirājam indra tvādātami dyashah | gāvām
 āpa vrajaṃ vṛidhi kṛiṇushvā rādho adrivaḥ || 7 || nahí tvā
 ródasī ubhé ṛighāyāmāṇam invataḥ | jéshaḥ svārvatīr apāḥ
 sām grā asmābhyam dhūnuhi || 8 || āśrutkarṇa śrudhī hāvam
 nū cid dadhishva me girah | indra stómam imāmi máma
 kṛishvā yujāś cid āntaram || 9 || vidmā hí tvā vṛishantamam
 vājeshu havanaśrútam | vṛishantamasya hūmaha ūtīm sa-
 hasrasātāmāni || 10 ||

Let us sing such divine hymns as reveal and extol the one and only powerful God who can guide our children and friends and also be the repeller of our foes. 5

To Him alone we pray for friendship, for wealth and for valour; He alone is powerful, and He alone can protect us from injury and confer wealth on us. 6

O bounteous God, throw open the gates of knowledge and wealth, for only you can render them easy attainment and give us in abundance. 7

All the evil forces of the earth and celestial regions are ineffective in your presence. May you give strength to our noble efforts, mental or physical, to the fullest extent. 8

Omniscient God, you hear every word, even every heart-throb, however feebly expressed. Listen quickly to my invocations; accept my loving utterances as it were from a friend. 9

We know you, O generous giver of blessings. You respond to the call of devotees whenever they are in trouble. We invoke you for protection and you shower a thousand-fold bounties on us which protect us like the shield. 10

आ तू न इन्द्र कौशिक मन्दसानः सुतं पिब ।
 नव्यमायुः प्र सू तिर कृधी सहस्रसामृषिम् ॥११॥
 परि त्वा गिर्वणो गिर इमा भवन्तु विश्वतः ।
 वृद्धायुमनु वृद्धयो जुष्टा भवन्तु जुष्टयः ॥१२॥

ā tū na indra kauṣika mandasānaḥ
 sutām piḥa | nāvyaṃ āyuh pra sū tira kṛidhī sahasrasām
 rīṣim || 11 || pari tvā girvaṇo gīra imā bhavantu viśvataḥ |
 vṛiddhāyuni ānu vṛiddhaya jūṣṭā bhavantu jūṣṭayah
 || 12 ||

(११) एकादशं सूक्तम्

(१-८) अष्टव्यास्य सूक्तस्य मायुच्छन्दसो जेता ऋषिः । इन्द्रो देवता । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥२१॥

इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्त्समुद्रव्यचसं गिरः ।
 रथीतमं रथीनां वाजानां सत्पतिं पतिम् ॥१॥
 सख्ये तं इन्द्र वाजिनो मा भेम शवसस्पते ।
 त्वामभि प्र णोनुमो जेतारमपराजितम् ॥२॥
 पूर्वीरिन्द्रस्य रातयो न वि दस्यन्त्युतयः ।
 यदी वाजस्य गोमतः स्तोतृभ्यो मंहते मघम् ॥३॥
 पुरां भिन्दुर्युवा कविरमितौजा अजायत ।
 इन्द्रो विश्वस्य कर्मणो धर्ता वज्री पुरुष्टुतः ॥४॥

11

Índraṃ viśvā avivṛidhan sanudrāvyaacasam gīraḥ |
 rathítamaṃ rathínāṃ vājanāṃ sátpatim pátim || 1 || sakhyé
 ta indra vājino má bhema śavasas pate | tvām abhī pra
 ṇonumo jétāraṃ áparājitam || 2 || pūrvīr índrasya rātāyo ná
 ví dasyanty ūtayah | yādī vājasya gómata stotṛibhyo mān-
 hate maghām || 3 || purām bhindúr yúvā kavír ámitaujā ajā-
 yata | índro viśvasya kármaṇo dhartá vajrí puruṣṭutāḥ || 4 ||

Come quickly, O preceptor, the resplendent Lord, to accept our humble homage. Confer long life that merits commendation; may you give us spiritual vision to discern the deep meanings of the sacred hymns. 11

May our invocations spread far and wide; may they sing out your glory all round and may your blessed devotees dedicate their lives to making the world happy and prosperous. 12

11

All our praises magnify God, who is as vast as the ocean, and the most valiant leader of warriors to conquer evil forces and who is the protector of the virtuous. 1

Supported by your friendship, may we never be afraid of evil forces, O cherisher of strength and conqueror, the unconquered God. 2

The all merciful providence is showering wealth and wisdom from His treasury since eternity. It flows continuously and endlessly. His copious gifts will ever be made available to His faithful devotees. 3

The resplendent God, composer and dispenser of creation, is ever-young, ever-wise, ever-sustainer of all pious acts, and dispeller of evils. May we all obey Him and pay homage to His magnanimity. 4

त्वं वलस्य गोमतोऽपावरद्विवो बिलम् ।
 त्वां देवा अबिभ्युषस्तुज्यमानास आविषुः ॥५॥
 तवाहं शूर गतिभिः प्रत्यायं सिन्धुमावदन् ।
 उपातिष्ठन्त गिर्वणो विदुष्टे तस्य कारवः ॥६॥
 मायाभिरिन्द्र मायिनं त्वं शुष्णमवातिरः ।
 विदुष्टे तस्य मेधिरास्तेषां श्रवांस्युत्तिर ॥७॥
 इन्द्रमीशानमोजमाभि स्तोमा अनूषत ।
 सहस्रं यस्य गतये उत वा सन्ति भूयसीः ॥८॥

tvāṃ valāsyā gómato 'pāvar adrivo bīlam | tvāṃ devā
 ābibhynushas tujyāmānāsa āvishuh || 5 || tāvāhaṃ śūra rātī-
 bhiḥ prāty āyaṃ sīndhum āvādan | ūpātishṭhanta girvaṇo
 viduṣh ṭe tāsyā kāravaḥ || 6 || māyābhir indra māyīnaṃ tvāṃ
 śuṣhṇaṃ āvātirah | viduṣh ṭe tāsyā médhirās tēshāṃ śrā-
 vānsy ūt tira || 7 || indraṃ īśānaṃ ójasābhī stómā anūshata |
 sahasraṃ yāsyā ratāya utā vā sānti bhūyasīḥ || 8 ||

[अथ चतुर्थोऽनुवाकः ॥]

(१२) द्वादशं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वो मेधातिथिकर्तृपिः । अग्निर्देवता, तत्रापि (६) पष्ठया ऋच
 आद्यपादस्य निर्मेय्याहवनीयावग्नी देवते । गायत्री छन्दः ॥

॥२२॥ अग्निं दूतं वृणीमहे होतारं विश्वेदसम् । अस्य यज्ञस्य सुक्रतुम् ॥१॥
 अग्निमग्निं हवीमभिः सदा हवन्त विश्रुतिम् । हव्यवाहं पुरुप्रियम् ॥२॥

12.

Agnīm dūtāṃ vṛṇīmahe hōtaraṃ viśvāvedasam | asyā
 yajñāsyā sukrātum || 1 || agnīm-agnim hāvīmaḥhiḥ sādā ha-
 vanta viśpātim | havyavāham purupriyām || 2 ||

As the sun breaks open the dense dark clouds which obstruct the rays of the light, (or as concealed cattle is released from a cave by breaking open its doors), so God removes evil forces and brightens the path of virtuous devotees. Wise men can cast out fear when they have found God as their ally. 5

Attracted by your bounties, I again come, O mighty God, to you, singing your glory in full-throated voice. All right-minded faithful men come to you for your blessings, as they have known your munificence. 6

Resplendent God, let the deceitful and tyrannous people be defeated by honest people through their clever strategy. May they (the virtuous and honest) be rewarded by you with abundant wealth and food. 7

Even more, with full faith and enthusiasm than ever, may the reciters of sacred hymns sing the glories of God, the sovereign master of the universe whose bounties are thousands, beyond the counts. 8

12

We accept adorable God as the messenger of all virtues, presiding over our sacred performances, and the source of all inspirations. We adore Him as we acclaim Him as the perfecter of benevolent deeds. 1

With dedicated noble deeds and invocations we offer homage to our lord of men, most enlightened and resplendent Lord, beloved of many. Assuredly, He will respond to our offerings with a generous heart. 2

अग्ने देवाँ इहा वह जज्ञानो वृक्तवर्हिषे । अग्नि होता न ईड्यः ॥३॥
 ताँ उशतो वि बोधय यदग्ने यस्मि दृत्यम् । देवेरा मत्सि वर्हिषि ॥४॥
 घृताहवन दीदिवः प्रति स्म रिषतो दह । अग्ने त्वं रक्षस्विनः ॥५॥
 अग्निनाग्निः समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा । हव्यवाद् जुह्वास्यः ॥६॥

agne devāñ

ihā vaha jajñānó vṛiktābarhishe | āsi hótā na ídyaḥ || 3 ||
 tāñ uśató ví bodhaya yād agne yāsi dūtyām | devaír ā
 satsi barhíshi || 4 || ghṛitāhavana dīdivaḥ prāti shma ríshato
 daha | āgne tvām rakshasvínah || 5 || agnínāgníḥ sám idhyate
 kavír grihāpatir yúvā | havyavād juhvāsyah || 6 ||

॥२३॥ कविमग्निमुप स्तुहि सत्यधर्माणमध्वरे । देवमेमीवचातनम् ॥७॥
 यस्त्वामग्ने हविर्पतिर्दुतं देव सपर्यति । तस्य स्म प्राविता भव ॥८॥
 यो अग्निं देववीतये हविष्मौ अविवांसति । तस्मै पावक मृळय ॥९॥
 स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवाँ इहा वह । उप यज्ञं हविश्च नः ॥१०॥

kavím agním úpa stuhi satyādharmāṇam adhvaré | de-
 vām amīvacātanam || 7 || yās tvām agne havishpatir dūtām
 deva saparyāti | tāsyā sma prāvitā bhava || 8 || yó agním
 devāvītaye havishmāñ āvīvāsati | tasmai pavakaḥ mṛṇaya
 || 9 || sá naḥ pāvaka dīdivó 'gne devāñ ihā vaha | úpa ya-
 jñām haviṣ ca naḥ || 10 ||

Adorable God, may we see you manifested in Nature's glories, which reveal your presence to us; you alone are to be adored. 3

O adorable God, you are our messenger of Nature's divine glories; may we through you be the possessors of Nature's bounties. May you come to us with Nature's bounties. 4

Adorable God, we invoke you with our dedicated noble actions. Dispel our internal evil conflicts arising out of selfishness and ignorance. 5

Through the adorable God, the terrestrial and cosmic fires are also kindled. May we all sing the glory of God, who is ever-young and all-wise. He is the only guardian of virtuous devotees. He accepts earnest offerings and showers on us His blessings generously. 6

May we worship, the all-wise, the all-knowing and the supreme sustainer of eternal laws. He is the one who destroys evils, apparent or concealed, through His supreme goodness. 7

O adorable God, messenger of all virtues, may you be the protector of him, who serves you through his pious actions, and who dedicates his life to the service of mankind. 8

May you, O purifier, be propitious to him who approaches you through honest devotion and through pious mind dedicated to the well-being of the needy and saintly. 9

Adorable God, may you inspire enlightened devotees who have assembled for work and worship and impel them to make united efforts for good of mankind. 10

म नः स्तवान् आ भर गायत्रेण नवीयसा । रयिं वीरवतीमिषम् ॥११॥
अग्ने शुक्रेण शोचिषा विश्वाभिर्देवहूतिभिः । इमं स्तोमं जुषस्व नः ॥१२॥

sā na stāvana ā bhara gāyatrēṇa
nāvīyasā | rayīm vīravatīm īsham || 11 || āgne sukrēṇa ṣo-
cīshā viśvābhīr devāhūtibhiḥ | imam stōmam juṣhasva naḥ
|| 12 ||

(१३) त्रयोदशं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वो मन्त्रातिथिक्रमः । (१) आद्याया क्रच इध्मः समिद्धो वाग्निः, (२) द्वितीयाया-
स्मनूनपातः, (३) तृतीयाया नराशंसः, (४) चतुर्थ्या इहः, (५) पञ्चम्या बर्हिः, (६) षष्ठ्या देवीर्द्वारिः, (७) सप्तम्या उपा-
मानता, (८) अष्टम्या देव्यो होतागौ प्रचेतसौ, (९) नवम्यास्मिन्वो देव्यः सग्वतीकाभारत्यः, (१०) दशम्याम्बष्टा,
(११) एकादश्या वनस्पतिः, (१२) द्वादश्याश्च स्वाहाकृतयोऽग्निरूपा देवताः । गायत्री छन्दः (एतदाशीसूक्तम्) ॥

॥२४॥ सुममिद्धो न आ वह देवाँ अग्ने हविष्मते । होतः पावक यक्षि च ॥१॥
मधुमन्तं तनूनपाद्यज्ञं देवेषु नः कवे । अद्या कृणुहि वीतये ॥२॥
नराशंसमिह प्रियमस्मिन्यज्ञ उप ह्वये । मधुजिह्वं हविष्कृतम् ॥३॥
अग्ने सुग्वतमे रथे देवाँ ईळित आ वह । अस्मि होता मनुर्हितः ॥४॥
मनुर्णीत बर्हिगनुषग्घृतपृष्ठं मनीषिणः । यत्रासृतस्य चक्षेणम ॥५॥
वि श्रयन्तामृतावृथो द्वारो देवीरमश्चतः । अद्या नूनं च यष्टवे ॥६॥

13

Súsamiddho na ā vaha devāñ agne havishmate | bōtaḥ
pāvaka yākshi ca || 1 || mādhumantaṁ tanūnapād yajñāṁ de-
vēshu naḥ kave | adyā kṛiṇuhi vītāye || 2 || nāraśaṁsam ihā
priyām asmīn yajñā ūpa hvaye | mādhujiḥvaṁ havishkrītaṁ
|| 3 || āgne sukhātame rāthe devāñ īlītā ā vaha | āsi bōtā mā-
nurhitaḥ || 4 || strīṇītā barhīr ānushāg ghṛitāpṛishṭham manī-
shīṇaḥ | yātrāmṛitasya cākshaṇam || 5 || vī śrayantaṁ ṛita-
vrīdhō dvāro devīr asaścātaḥ | adyā nūnāṁ ca yāṣṭave
|| 6 ||

May we be inspired to sing your glory through our ever-fresh hymns. Bestow upon us ever increasing prosperity, food and progeny. 11

O adorable God, we invoke you at our place of work and worship, and may we feel your radiance of purity and benevolence; may you be pleased by our wide-ranging prayers. 12

13

O all purifying adorable God, thoroughly enlightened, may you bring down to us the bounties of Nature, and may we perform the fire-ceremony to receive these bounties. 1

O wise and adorable, your awareness purifies and protects each and every part of the human body. May our noble deeds bring to us the bounties of Nature, material and spiritual. 2

I invoke the most adorable Lord, the one praised by all people, the sweet-tongued, completely dedicated, and the giver of nature's gifts. 3

O adorable God, enlighten hither the sense-organs; accompanying the wonderfully convenient body-chariot. You are the guardian of the interests of men. 4

O wise devotees, may you offer your tender and affectionate regards to adorable God to attain divine bliss, whilst you pour out the nectar of clarified butter (in the fire-ceremony) and spread the grassy-seats. 5

May the doors of divine knowledge and selfless service be set open this day and this very moment, so that we perform our sacred work unhampered. 6

॥२१॥ नक्तोपामा सुपेशास्मिन् यज्ञ उप ह्वये । इदं नो ब्रह्मिणमदे ॥७॥
 ता सुजिह्वा उप ह्वये होताग देव्या कवी । यज्ञं नो यक्षताभिर्मम ॥८॥
 इच्छा सरस्वती मही तिस्रो देवर्मियो भुवः । ब्रहिः सीदन्त्वमित्र्यः ॥९॥
 इह त्वष्टाग्मश्रियं विश्वरूपमुप ह्वये । अस्माकमस्तु केवलः ॥१०॥
 अवं सृजा वनस्पते देव देवेभ्यो हविः । प्र दातुर्गन्तु चेतनम ॥११॥
 स्वाहा यज्ञं कृणोतनेन्द्राय यज्वनो गृहे । तत्र देवा उप ह्वये ॥१२॥

nāktoshāsā supēśasāsmín yajñā úpa hvaye | idāṃ no ba-
 rhír āsāde || 7 || tā sujihvā úpa hvaye hótāra daívyā kaví |
 yajñāṃ no yakshatām imāṃ || 8 || ilā sārāsvatī mahī tísro
 devír mayobhúvaḥ | barhiḥ sīdantv asrídhaḥ || 9 || ihā tvā-
 shtāram agriyāṃ viśvarūpam úpa hvaye | asmākam astu ké-
 valaḥ || 10 || āva srijā vanaspate déva devébhyo havíḥ | prá
 dātúr astu cétanam || 11 || sváhā yajñāṃ kṛiṇotanéndrāya
 yājvano grihé || tātra devāṃ úpa hvaye || 12 ||

(१४) चतुर्दशं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशचर्यास्य सूक्तस्य काण्वो मन्त्रानि विरेपि । विश्वे देवा देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥२३॥ णभिर्गन्ते दुवो गिरो विश्वेभिः सोमपीतये । देवेभिर्याहि यक्षि च ॥१॥
 आ त्वा कण्वो अहृषत गृणन्ति विप्र ते त्रियः । देवेभिर्गन्त आ गहि ॥२॥

Aibhir agne dúvo gíro víśvebhiḥ sómapītaye | devébhir
 yāhi yākshi ca || 1 || á tvā kānvā ahūshata grīṇānti vipra
 te dhíyah | devébhir agna á gahi || 2 ||

May I admire the beauty of night and dawn, also at the time of this fire-ceremony; Nature has already provided them with a grassy-seat (as if, in the firmament). 7

I invoke both the sweet-tongued and eloquent divine poets, in order that they may bless and conduct the work of our fire-ceremony. 8

May the ever-glorious blissful virtues—*ila*, *saraswati*, *mahi* wisdom, speech and prosperity—occupy respectable places in our ceremony. 9

We invoke the supreme architect of this infinitely vast creation, who reveals His glory through splendid multifold manifestations. May He be solely ours. 10

O God, bestower of wealth of herbs and plants, we offer homage to you through our noble deeds and thoughts. May divine knowledge be our reward. 11

May we offer auspicious prayers to the resplendent Lord with the exclamation of SVAHA at the residence of the worshipper. We call also upon Nature's bounties to help us here. 12

14

May you be present with us, O mighty God, with all your Nature's bounties, whilst we adore you and pray, and may you bless those who pray with sweet emotional expressions and keep us away from selfish activities. 1

Adorable Lord, may you be with us for our enlightenment; the intellectuals extol your divine virtues. May you come to us along with Nature's bounties. 2

इन्द्रयावृ वृहस्पतिं मित्राग्निं पृषणं भगम् । आदित्यान्मारुतं गणम् ॥३॥
 प्र वो भ्रियन्त इन्द्रो भर्तृग मादयिष्णवः । द्रप्सा मध्वश्चमूषदः ॥४॥
 ईळते त्वामवस्यवः कण्वामो वृक्तवर्हिषः । हविष्मेन्तो अर्कृतः ॥५॥
 घृतपृष्ठा मनोयुजो ये त्वा वहन्ति वह्नयः । आ देवान्त्वामपीतये ॥६॥

indravāyú brīhaspā-
 tim mitrágnīm pūshānam bhāgam | ādityān mārutam gaṇām
 || 3 || prā vo bhriyanta índavo matsará mādayishṇavaḥ |
 drapsā mādhas camūshādaḥ || 4 || īlate tvām avasyāvaḥ
 kāvāso vṛikṭabārhishah | havishmanto aramkrītaḥ || 5 ||
 ghṛitāpṛishṭha manoyújo yé tvā vāhanti vāhnayaḥ | á de-
 vān sōmapītaye || 6 ||

॥२॥ तान्यजत्राँ कृतावृधोऽग्ने पत्नीवतस्कृधि । मध्वः सुजिह्व पायय ॥७॥
 ये यजत्रा य ईड्यास्ते ते पिवन्तु जिह्वया । मध्वोऽग्ने वषट्कृति ॥८॥
 आर्कीं सूर्यस्य रोचनाद्विश्वान्देवाँ उपर्वुधः । विप्रो होतेह वक्षति ॥९॥
 विश्वेभिः सोम्ये मध्वम् इन्द्रेण वायुना । पिवा मित्रस्य धामभिः ॥१०॥
 त्वं होता मनुर्हितोऽग्ने यज्ञेषु सीदसि । मेमं नो अध्वरं यज ॥११॥

tān yajatrañ rītāvṛīdhó 'gne pātnīvatas kṛidhi | mā-
 dhvaḥ sujilva pāyaya || 7 || yé yajatrā yā īḍyās té te pibantu
 jihvāyā | mādhor agne vāshaṭkṛiti || 8 || ākīm sūryasya ro-
 canād vīṣvān devāñ usharbūdhaḥ | vipro hōtehā vakshati
 || 9 || vīṣvebhiḥ somyām mādhv āgna índreṇa vāyúnā | pībā
 mitrāsya dhāmabhiḥ || 10 || tvām hōtā mánurhitó 'gne yajñē-
 shu sīdasi | sēmām no adhvarām yaja ||

We invoke you, the supreme source of intellect, with names such as resplendent, the source of vitality, supreme Lord, surveyor, adorable, nourisher, gracious, and the light and the vital-complex. 3

In respectful regards of all divine virtues are poured forth in the fire-ceremony these devotional offerings in exhilarating and melodious tunes. 4

The wise and pious priests wishing to obtain the protection of God against worldly struggles, seated on well-spread grass cushions, in the fire-ceremony pray to you, O God, for their fulfilment, after having suppressed all selfish aspirations. 5

May the senses, fickle and swift as horses and smooth, commanded by a strong-willed mind, bring loyal devotees to this place of work and worship, so that they enjoy the devotional songs. 6

O God, may the truthful promoters and participants of the sacred duties, together with their wives, assemble here and enjoy the sweet elixir of devotional hymns. 7

Let these pious promoters, who deserve veneration, be blessed by you, O God, to hear sweet melodious devotional songs. 8

May the wise invoker of divine virtues inspire us with the glory of all luminaries that accompany the dawn. 9

May our soul, mind and heart drink this exhilarating spiritual nectar of devotion and be in commune with adorable God. 10

O enlightened priest, you have been assigned to invoke all godly virtues at the place of worship. May you supervise this work with dedication. 11

युश्व्या ह्यरुषी रथे हरितो देव रोहितः । तभिर्देवौ इहा वह ॥१२॥

yukshvá hy árushī rāthe harīto deva rohitaḥ | tábhir
devāñ ihā vaha || 12 ||

(१५) पञ्चदशं मन्त्रम्

(१-१२) द्वादशचर्मास्य सूक्तस्य काण्वो मेवातिथिर्कृषिः । (१) आद्याया कच इन्द्रः, (२) द्वितीयाया मरुतः, (३) तृतीयायास्त्वष्टा, (४) चतुर्थ्या अग्निः, (५) पञ्चम्या इन्द्रः, (६) षष्ठ्या मित्रावरुणौ, (७-१०) सप्तमीतश्चतसृणां द्विवि-
णोश्च अग्निः (११) एकादश्या अश्विनौ, (१२) द्वादश्या आग्निर्देवताः (ऋतुदेवता एताः) । गायत्री छन्दः ॥

॥२८॥ इन्द्र सोमं पिबे ऋतुना त्वा विशन्तिवन्देवः । मत्स्रगमुस्तदेकमः ॥१॥
मरुतः पिबन्त ऋतुना पोत्रायज्ञं पुनीतन । यूयं हि ष्ठा सुदानवः ॥२॥
अभि यज्ञं गृणीहि नो मागो नेष्टुः पिबे ऋतुना । त्वं हि रत्नधा अमि ॥३॥
अग्ने देवौ इहा वह मादया योनिषु त्रिषु । परि भूष पिबे ऋतुना ॥४॥
ब्राह्मणादिन्द्र गधंसुः पिवा सोममृत्तंनु । तवेद्दि सख्यममृतंम ॥५॥
युवं दक्षं धृतव्रत मित्रावरुण दूलभम् । ऋतुना यज्ञमाशथे ॥६॥

15

Índra sómam píba řitúnā tvā viṣantv índavaḥ | matsa-
rásas tádokasaḥ || 1 || mārutaḥ píbata řitúnā potrád yajñam
punitana | yūyāṃ hí shthā sudānavaḥ || 2 || abhí yajñāṃ grī-
ñihi no gnāvo néshtaḥ píba řitúnā | tvāṃ hí ratnadhā āsi
|| 3 || ágne devāñ ihā vaha sādāyā yónishu trishú | pari
bhūsha píba řitúnā || 4 || bráhmaṇād indra rádhasaḥ píba
sómam řitúñr ānu | távéd dhí sakhyām āstřitam || 5 || yu-
vāṃ dākshaṃ dhřitavrata mītrāvaruna dūlābham || řitúnā
yajñām āśathe || 6 ||

O Lord of universe, please harness your powerful red rays to the chariot of the sun and delegate him and other Nature's bounties to bring light and life to this earth. 12

15

Resplendent Lord, please accept our invocations and grant our prayers offered to you according to the seasons. May our prayers reach you and be accepted as if they are being welcomed in their own home. 1

Lord of vital orders, please accept our devotion and sacred acts performed according to seasons. May you grace the place of work and worship with your presence; for you are bountiful. 2

O selfless benefactor, the supreme architect, bless our sacred work and worship. Accept our offerings suitable for all occasions and seasons. May they be entirely dedicated to you. May they be possessed by you; as all the treasures of wealth and wisdom belong to you alone. 3

Lord of creation, please direct your Nature's bounties to assist us through our triad of intellect, heart and mind; please bless it with decorations (of wisdom), and may you lovingly accept our devotional songs. 4

Resplendent Lord, please come and accept these seasonal devotional prayers offered by your truly-dedicated devotees. We solicit your friendship as only your friendship is unbroken and ever-lasting. 5

O God, source of enlightenment and vigour, enforcer of laws of this universe, efficacious and propitious, please come and accept our homage offered to you according to the seasons. 6

॥२९॥ द्रविणोदा द्रविणमो ग्रावहस्तासो अध्वरे । यज्ञेषु देवमीळते ॥७॥
 द्रविणोदा ददानु नो वसन्ति यानि शृण्विरे । देवेषु ता वनामहे ॥८॥
 द्रविणोदाः पिपीषति जुहोत प्र च तिष्ठत । नेष्ट्रादृतुभिर्गिष्यत ॥९॥
 यन्त्रा तुरीयमृतुभिर्द्रविणोदो यजामहे । अथ स्या नो दुर्दिर्भव ॥१०॥
 अश्विना पिबतं मधु दीद्यग्नी शुचिवता । ऋतुना यज्ञवाहसा ॥११॥
 गार्हपत्येन सन्त्य ऋतुना यज्ञनीरगमि । देवान्देवयते यज ॥१२॥

draviṇodā draviṇaso grāvahastāso adhvare | yajñeshu de-
 vām ilate || 7 || draviṇodā dadātu no vāsūni yāni śṛiṇviré |
 devēshu tā vanāmahe || 8 || draviṇodāḥ pipīshati juhóta prā
 ca tiśṭhata | neshtrād rītúbhir ishyata || 9 || yát tvā turí-
 yam rītúbhir draviṇodo yājāmahe | ādha smā no dadīr
 bhava || 10 || āṣvinā pībatam mādhu dīdyagnī śucivrata | ri-
 tūnā yajñavāhasā || 11 || gārhapatyena santya rītūnā yajña-
 nīr asi | devān devayaté yaja || 12 ||

(१६) पौड्यं सक्रम

(१-२) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वो मेधातिथिक्राप । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३०॥ आ त्वा वहन्तु हरयो वृषणं सोमपीतये । इन्द्र त्वा मूर्चक्षमः ॥१॥

Ā tvā vahantu hārayo vrīṣhanam sōmapītaye | īndra tvā
 sūrācakshasah || 1 ||

May our aspirants of wealth and wisdom, equipped with hard labour and learning, entreat the Lord of universe through devotional acts and prayers for getting material and spiritual prosperity. 7

May God, the bestower of all fortunes, grant wealth of every kind, ever-given to any one. May this wealth of ours be utilized for the benefit of the divines (i. e. for the welfare of humanity and not for self-gratification). 8

May those who seek and give true wealth and wisdom be firmly established in the world and command respect in their society. May they dedicate their work to God. 9

May you be generous to us, O benefactor, the prime cause of all the creation. We adore you, and invoke. Be with us and reveal your glory to us through your splendour. 10

The twin faculties—mental and vital—are accompanied and blessed by the brilliant wisdom of God, and they work through eternal laws. May our devotional offerings to God go to enrich these divine faculties. 11

May the supreme benefactor be identified with the household fire and thus partake in the welfare of every being in the family. May He have due regards for those who worship Him with devotion. 12

16

O resplendent God, acceptor of our sweet devotional expressions, let your shining light, swift and radiant as the sun, reveal your glory. O bestower of bliss, please be with us. 1

इ॒मा धा॒ना घृ॒तस्नु॒वो ह॒री इ॒होप॑ व॒शतः॑ । इन्द्रं॑ सु॒खत॑मे रथे ॥२॥
 इन्द्रं॑ प्रा॒तर्ह्या॑मह इन्द्रं॑ प्र॒यत्य॑ध्व॒रे । इन्द्रं॑ सोम॑स्य पी॒तये॑ ॥३॥
 उप॑ नः सु॒तमा ग॑हि ह॒रिभि॑रिन्द्र के॒शिभिः॑ । सु॒ते हि त्वा॑ ह॒वाम॑हे ॥४॥
 सेमं॑ नः स्तोम॑मा ग॒ह्युपे॑दं स॒र्वनं॑ सु॒तम् । गो॒रो न तृ॑षितः पि॒व ॥५॥

imā dhānā ghṛitasnúvo hārī ihópa va-
 kshataḥ | índram sukhātame ráthe || 2 || índram prátar hava-
 maha índram prayaty ádhvaré | índram sómasya pitāye || 3 ||
 úpa naḥ sutām á gahi háribhir indra kesibhiḥ | suté hí tva
 hāvāmahe || 4 || sémám na stómam á gaby úpedám sáva-
 nam sutām | gauró ná trishitáḥ piba || 5 ||

॥३॥ इ॒मे सोम॑स इन्द्र॑वः सु॒तामो॑ अ॒धि ब॒र्हिषि॑ । ताँ इन्द्र॑ सह॑मे पि॒व ॥६॥
 अ॒यं ते॒ स्तोमो॑ अ॒ग्नियो॑ ह॒दिस्पृ॑गस्तु श॒न्तमः॑ । अथा॑ सोमं॑ सु॒तं पि॒व ॥७॥
 वि॒श्वमि॒त्सर्व॑नं सु॒तमिन्द्रो॑ म॒दाय॑ गच्छति । वृ॒त्रहा॑ सोम॑पी॒तये॑ ॥८॥
 सेमं॑ नः का॒ममा॑ पृ॒ण गो॒भिर॑श्वेः श॒तक्र॑तो । स्त॒वाम॑ त्वा स्वा॒ध्यः ॥९॥

imé sómāsa índavaḥ sutāso ádhi barhíshi | táñ indra
 sáhase piba || 6 || ayám te stómo agniyó hṛdispríg astu śam-
 tamah | áthā sómam sutām piba || 7 || víśvam ít sávanam
 sutām índro mādāya gachati | vṛtrahá sómapitāye || 8 || sé-
 mām naḥ kāmam á pṛiṇa góbhīr āsvaiḥ śatakrato | stávāma
 tvā svādhyāḥ || 9 ||

May His quick and pleasing divine rays manifest His glory everywhere. May the chariot of the resplendent Lord reach the fields of ripe corn and farms of milk and butter. 2

We invoke the resplendent God for cherishing our sweet expressions of devotion in the morning and the commencement of every sacred performance. 3

O merciful resplendent God, please be with us and assist us in our noble deeds with your infinitely swift and all-wise goodness, and accept our offerings. 4

Please accept our devotions and be with us at this place of work and worship. All our deeds are dedicated to you alone. All our devotions flow unto you. May you accept them like a thirsty stag eagerly looking for water. 5

These over-flowing sweet expressions of intense devotions are for you only, O God. Accept them whether they are sprayed above in the sky or sprinkled on lowly grass. May you accept them and be ever-generous to bless us. 6

May these prayers, melodious and touching, stir your heart and be ever acceptable. Accept these prayers poured forth from the inmost of our heart. 7

Almighty God, the dispeller of evil forces, is present at every place of sacred performance, carrying His blessings, and accepts our devotions that gladden His heart. 8

May you, therefore, O God, embodiment of selfless noble actions, fulfil our desire for all wealth and wisdom. We offer our profound meditations and praises to you. 9

(१७) समन्तां सूक्तम्

(१-९) नवचमेत्याम्य सूक्तस्य काण्वो मन्थानिधिरूपिः । इन्द्रावरुणौ देवते । (१-३, ६-९) प्रथमसूक्तस्य पष्ठवादिचतु-
 क्रैचाञ्च गायत्री. (४-५) चतुर्थपञ्चम्योश्च पादनिचतु [(५) पञ्चम्या हर्मयर्मा वा] गायत्री छन्दसी ॥

॥३५॥ इन्द्रावरुणयो॒रहं॒ सु॒म्राजो॒रव॒ आ वृ॒णे । ता नो॑ मृ॒ज्जात ई॒दृशे॑ ॥१॥
 गन्ता॒रा हि स्थोऽव॑से हव॑ विप्रस्य॒ माव॑तः । ध॒र्तारा॑ च॒र्षणी॑नाम् ॥२॥
 अनु॒कामं॑ तर्प॑येथा॒मिन्द्रा॑वरुण॒ गय॒ आ । ता वां॑ नेदि॒ष्ठमी॑मे ॥३॥
 युवा॒कु हि शची॑नां युवा॒कु सु॒मती॑नाम् । भू॒याम॑ वा॒जुदा॑नाम् ॥४॥
 इन्द्रः॑ सह॒स्रदा॑नां वरु॒णः शंस्या॑नाम् । क॒र्तुर्भ॑वत्यु॒क्थ्यः ॥५॥

17

Índrāvárūṇayor ahám samrájor áva á vṛiṇe | tá no mṛi-
 lāta idṛiṣe || 1 || gántārā hí sthó 'vase hávaṃ víprasya má-
 vataḥ | dhartārā carshaṇínām || 2 || anukāmam tarpayethām
 índrāvaruṇa rāyā á | tá vām nédishṭham imahe || 3 || yuváku
 hí śacínām yuváku sumatínām | bhūyáma vājadávnām || 4 ||
 índraḥ sahasradávnām varuṇaḥ śāṅsyānām | krátur bhavaty
 ukthyāḥ || 5 ||

॥३३॥ तयो॒रिद॑व॒मा व॒यं सु॒नेम॒ नि च॑ धीमहि । स्यादु॒त प्र॑र॒चेत॑म ॥६॥
 इन्द्रा॑वरुण॒ वाम॑हं हुवे चि॒त्राय॒ रात्रि॑मे । अ॒स्मान्मु॒ञ्जिग्यु॑प॒स्कृत॑म ॥७॥
 इन्द्रा॑वरुण॒ नृ नु॒ वां मि॒षाम॑न्ती॒षु धी॒प्वा । अ॒स्मभ्य॑ श॒र्म य॑च्छत॒म ॥८॥
 प्र वाम॑श्चोतु॒ मुष्टु॑तिरिन्द्रा॑वरुण॒ यां हुवे॑ । याम॑धा॒थे म॒धन्तु॑तिम ॥९॥

tāyor íd ávasā vayam sanēma ní ca dhīmahi | syād utá
 prarécānam || 6 || índrāvaruṇa vām ahám huvé citráya rá-
 dhase | asmán sū jigyúśhas kṛitam || 7 || índrāvaruṇa nū
 nú vām śishāsantishv dhīshv á | asmābhyam śarma yacha-
 tam || 8 || prá vām aṣnotu susṭutír índrāvaruṇa yām huvé |
 yām íd bháthe sadhástutim || 9 ||

17

I seek the protection of almighty God, the sovereign ruler of the universe, the Lord of vitality and God of peace and prosperity; may He bless us with happiness. 1

For, He is ever the guardian of mankind and grants protection to His loyal devotees, of whom I am one. 2

Pray, grant us wealth, O almighty Lord, the source of all vitality, peace and prosperity; may we be blessed to remain always by your side. 3

May these devotional prayers offered in congregation by persons of pure words and thoughts be acceptable to you and may the persons be rewarded with your choicest blessings. 4

The resplendent God, the source of vitality, is the only giver among the givers of thousands; only He is to be praised for all the blessings that are received from Nature's forces working at His command. 5

Through His protection we earn, and whilst we earn it, it must be preserved and multiplied. 6

I invoke you God, the almighty, the source of vitality, for manifold wealth, and please let us have victory over the evils that torment us. 7

The mightiest of the mighty, the king of kings, please quickly bestow happiness upon us, for our thoughts go to you and you alone. 8

May the earnest praise, and the congregational praise, which I offer to you, O Lord of vitality, reach you for your acceptance and response. 9

[अथ पञ्चमोऽनुवाकः ॥]

(१८) अष्टादशं सूक्तम्

(१-२) नवचेष्ट्यास्य सूक्तस्य काण्वो मेधातिथिकेचिः । (१-३) प्रथमवृत्तस्य ब्रह्मणस्पतिः । (४) चतुर्थो इन्द्रो ब्रह्मणस्पतिः सोमश्च, (५) पञ्चम्या ब्रह्मणस्पतिः सोम इन्द्रो दाक्षणा च, (६-८) षष्ठ्या इन्द्रस्य सप्तमस्पतिः, (९) नवम्याः सप्तमस्पतिर्नगशंसो वा देवताः । गायत्री इन्द्रः ॥

॥३४॥ सोमानं स्वर्गं कृणुहि ब्रह्मणस्पते । कक्षीर्वन्तं य औंशिजः ॥१॥
 यो रेवान्यो अमिवहा वसुविन्पुष्टिवर्धनः । स नः मिपक्तु यस्तुगः ॥२॥
 मा नः शंसो अरुणो धृतिः प्रणञ्जत्यस्य । रक्षा णो ब्रह्मणस्पते ॥३॥
 स घो वीरे न रिप्यति यमिन्द्रो ब्रह्मणस्पतिः । सोमो हिनोति मर्त्यम् ॥४॥
 त्वं नं ब्रह्मणस्पते सोम इन्द्रश्च मर्त्यम् । दक्षिणा पात्वंहसः ॥५॥

18.

Somānam svāraṇaṁ kṛiṇuhī brahmanas pate | kakshī-
 vantaṁ yā auṣijāḥ || 1 || yó revān yó amivahá vasuvít pu-
 shtivārdhanaḥ | sá naḥ sishaktu yás turáh || 2 || má nah śaṁso
 árarusho dhūrtiḥ prāṇaṁ mārtyasya | rākshā ṇo brahmaṇas
 pate || 3 || sá ghā vīró ná rishyati yām índro bráhmaṇas
 pátiḥ | sómo hinóti mārtyam || 4 || tvāṁ tām brahmaṇas pate
 sóma índraṣ ca mārtyam | dākshinā pātv ānhasaḥ || 5 ||

॥३५॥ सप्तमस्पतिमद्धृतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् । मतिं मेधामयामिपम् ॥६॥
 यस्माद्धृते न मिध्यति यज्ञो विपश्चितश्चन । स धीनां योगमिन्वति ॥७॥
 आह्वीरानि हविष्कृतिं प्राञ्ज कृणोत्यध्वरम् । होत्रा देवेषु गच्छति ॥८॥
 नगशंसं सुधृष्टममपठयं सप्रथस्तमम् । दिवो न सद्धमग्वसम् ॥९॥

sādasas pátim ádbhutam priyām índrasya kāmiam | sa-
 ním medhām ayāsissham || 6 || yāsmād rité ná sídhyati yajñó
 vipaścitaṣ caná | sá dhīnām yógam invati || 7 || ád ridhnoti
 havíshkṛitim práñcaṁ kṛiṇoty adhvarām | hótṛā devéshu
 gachati || 8 || nārāśaṁsaṁ sudhríshṭamam āpaṣyaṁ saprátha-
 stamam | divó ná sádmamakhasam || 9 ||

18

O Lord, the preceptor, please make the seeker illustrious, who offers devotions to you, and make him talented too, just as those who specialize in creative activity. 1

May He who is opulent, the healer of the weak-minded, the acquirer of riches, augments of nourishment, the prompt bestower of rewards, be favourable to us. 2

Protect us, O all-wise God, so that no cruel censure of a malevolent creature may reach us. 3

The mortal brave, whom the almighty, the all-wise and showerer of blessings, protects, never meets destruction. 4

O Lord the preceptor, blissful, may you keep away mortals from committing sins. 5

I solicit understanding from the presiding Lord, the desirable, the bountiful and the wonderful, who befriends souls. 6

Without His assistance, invocations do not reach Him even if offered by intellectuals. He verily would lead us to our objective. 7

Through Him may our invocations become worthy to commune with His divine self. 8

He, the illustrious leader, leads His devotee on the divine path, makes him resolute in mind and assists him to achieve extensive results from his selfless service. 9

(१९) एकोनविंशं सूक्तम्

(१-९) नवचम्यास्य सूक्तस्य काण्वो मेधातिथिर्ऋषिः । अग्निर्मरुतश्च देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥३६॥ प्रति त्वं चारुमध्वरं गोपीधाय प्र हूयसे । मरुद्भिरग्नि आ गहि ॥१॥
 नहि देवो न मर्त्यो महस्तव क्रतुं पुरः । मरुद्भिरग्नि आ गहि ॥२॥
 ये महो रजसो विदुर्विश्वे देवासो अद्भुतः । मरुद्भिरग्नि आ गहि ॥३॥
 य उग्रा अर्कमानुचुरनाश्रुष्टास ओजसा । मरुद्भिरग्नि आ गहि ॥४॥
 ये शुभ्रा घोरवर्षसः सुभ्रवासो रिशादसः । मरुद्भिरग्नि आ गहि ॥५॥

19

Prati tyāṃ cārum adhvarāṃ gopīthāya prā hūyase |
 marúdbhir agna á gahi || 1 || nahí devó ná mártyo mahás
 táva krátum paráh | ma° || 2 || yé mahó rájaso vidúr víšve
 deváso adrúhaḥ | ma° || 3 || yá ugrá arkám ānricúr ānā-
 dhriṣhtāsa ójasā | ma° || 4 || yé śubhrá ghorāvarpasah suksha-
 tráso riśādasah | ma° || 5 ||

॥३७॥ ये नाकस्याधि रोचने दिवि देवास आसते । मरुद्भिरग्नि आ गहि ॥६॥
 य ईङ्क्ष्वयन्ति पर्वतान् तिरः समुद्रमर्णवम् । मरुद्भिरग्नि आ गहि ॥७॥
 आ ये तन्वन्ति रश्मिभिस्तिरः समुद्रमोजसा । मरुद्भिरग्नि आ गहि ॥८॥
 अभि त्वा पूर्वपीतये सृजामि सोम्यं मधु । मरुद्भिरग्नि आ गहि ॥९॥

yé nākasyādhi rocané divi devāsa āsate | ma° || 6 || yá
 īṅkhāyanti pārvatān tirāḥ samudrām arṇavām | ma° || 7 ||
 á yé tanvānti raśmībhis tirāḥ samudrām ójasā | ma° || 8 ||
 abhí tvā purvāpīṭaye srijāmi somyām mādhu | ma° || 9 ||

19

Earnestly we invoke you to dwell in the innermost chambers of our heart, to accept our loving devotions to you. Please come to us, O adorable God, with your vital forces. 1

None of the cosmic forces nor any person in particular deserves our dedication. Please come to us, O Lord of spiritual fire, with vital forces to accept our offerings of deep love. 2

No one except you is divine and devoid of malignity. No one knows who causes the great waters to come down and who presides over the eternal laws; please come to us, O adorable Lord, with the vital forces. 3

No one knows, who is fierce and mighty, who commands the rain to come down and who has unconquerable strength. Please come to us, O adorable God, with vital forces, to embrace us and enlighten. 4

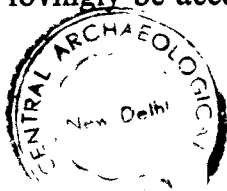
O adorable God, may you come to us with vital forces, brilliant, terrific and yet benevolent and protective. 5

O Lord of spiritual fire, may you be with us with vital forces working behind the luminaries in the radiant celestial regions beyond the sun. 6

O adorable God, please be with us with vital forces which scatter the clouds, and set in motion the cosmic forces. 7

O adorable God, please be with us with vital forces which work through the clouds, through the rays of the sun and with their vigour agitate the ocean. 8

O adorable God, may you be with us with your vital forces; I pour out the devotional prayers, sweet like elixir, which may lovingly be accepted by you, and enjoyed. 9

67562

(२०) विशं सूक्तम्

(१-८) अष्टचस्यास्य सूक्तस्य काण्वो मेधातिथिक्रपिः । ऋभवो देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ अयं देवाय जन्मने स्तोमो विप्रेभिर्गमया । अकारि रत्नधातमः ॥१॥
 य इन्द्राय वचोयुजा तत्तुर्मनसा हरी । शमीभिर्यज्ञमागत ॥२॥
 तश्चन्नामत्याभ्यां परिज्मानं सुखं रथम् । तक्षन्धेनुं संवदुषाम् ॥३॥
 युवाना पितरा पुनः सत्यमन्त्रा ऋजूयवः । ऋभवो विष्ट्यकत ॥४॥
 सं वो मदासो अग्मतेन्द्रेण च मरुत्वता । आदित्येभिश्च राजभिः ॥५॥

20

Ayám deváya jánmane stómo víprebhir āsayá | ákari
 ratnadhátamah || 1. || yá índrāya vacoyújā tatakshúr mánasā
 hārī | śámibhir yajñām āsata || 2 || tákshan nāsatyābhyām
 párijmānaṃ sukhām rátham | tákshan dhenúm sabardúghām
 || 3 || yúvānā pitārā púnaḥ satyámantrā řijüyávaḥ | řibhávo
 vishty ákrata || 4 || sám vo mādāso agmaténdrena ca marú-
 tvatā | ādityébhiṣ ca rájabhiḥ || 5 ||

॥२॥ उत त्यं चमसं नवं त्वष्टुर्देवस्य निष्कृतम् । अकर्त चतुरः पुनः ॥६॥
 ते नो गत्रानि धत्तन् त्रिग साप्तानि सुव्यते । एकमेकं सुशस्तिभिः ॥७॥
 अथाग्यन्त वह्नयोऽभजन्त सुकृत्या । भागं देवेषु यज्ञियम् ॥८॥

utá tyám camasám návam tváshtur devásya nīshkrītam |
 ákarta catúrah púnaḥ || 6 || té no rátnāni dhattana trīr á
 sáptāni sunvaté | ékam-ekam suśastībhiḥ || 7 || ádhārayanta
 váhṇayó 'bhajanta sukṛityáyā | bhāgām devéshu yajñīyam
 || 8 ||

20

This hymn, rich in thoughts, has been addressed by the sages with their own mouths to the learned. 1

Efforts of such persons alone will lead to glorious success as they dedicate themselves to God selflessly with their words, thoughts and skill. 2

With the aid of two universally-true-laws (particularized and generalized) these learned and spiritualized sages have carved out the ideal way to a progressive and happy society. Also, they speak such sublime words, as would inspire mankind for ever. 3

These prudent persons, preservers of a sacred heritage, being honest and straight-forward, consistently strive to promote these eternal principles of life. 4

Together they receive and enjoy the blessings of the resplendent, venerable, ever-shining supreme Lord. 5

These enlightened sages first observe and make a deep study of the secrets of God's creation, and of divine knowledge and then repeatedly form their own versions invested with new vigour and suited to the times. 6

Together and individually, through their sevenfold benevolent deeds, they attain threefold glory—(physical, mental, and spiritual). 7

Through their pious acts, these illustrious sages receive their share of the reverential homage, dedicated to the supreme Lord and Nature's bounties. 8

(२१) एकविंशं सूक्तम्

(१-६) पट्टचम्यास्य सूक्तस्य काण्वो मेधातिथिक्रपिः । इन्द्राग्नी देवते । गायत्री छन्दः ॥

॥३॥ इहेन्द्राग्नी उप ह्वये तयो॒रि॒स्तोम॑मु॒दम॑सि । ता सोमं सोम॒पात॑मा ॥१॥
 ता यज्ञेषु प्र शंसतेन्द्राग्नी शु॒म्भता॑ नरः । ता गाय॑त्रेषु गायत ॥२॥
 ता मि॒त्रस्य॑ प्रशस्तय इन्द्राग्नी ता हवामहे । सोम॒पा सोम॑पीतये ॥३॥
 उ॒ग्रा सन्ता॑ हवामह उपेदं सर्व॑नं सु॒तम् । इन्द्राग्नी एह गच्छ॑ताम् ॥४॥
 ता म॒हान्ता॑ सद॒स्पती॑ इन्द्राग्नी रक्ष॑ उ॒ज्जत॑म् । अप्र॑जाः सन्त्व॒त्रिणः॑ ॥५॥
 तेन॑ स॒त्येन॑ जागृ॒तमधि॑ प्रचे॒तुने॑ पदे । इन्द्राग्नी शर्म॑ यच्छतम् ॥६॥

21

Ihéndrāgnī ūpa hvaye tāyor it stómam usmasi | tā só-
 mam somapátamā || 1 || tā yajñéshu prá saṁsatendrāgnī sum-
 bhata narah | tā gāyatréshu gāyata || 2 || tā mitráśya prá-
 śastaya indrāgnī tá havāmahe | somapá sómapítaye || 3 ||
 ugrá sántā havāmaha úpedam sávanam sutám | indrāgnī
 éhá gachatām || 4 || tá mahántā sádaspatī indrāgnī rāksha
 ubjatam | áprajāḥ santv atrīṇaḥ || 5 || téna satyéna jāgritam
 ádhi pracetúne padé | indrāgnī sárma yachatam || 6 ||

(२२) द्वाविंशं सूक्तम्

(१-२१) एकविंशतृचम्यास्य सूक्तस्य काण्वो मेधातिथिक्रपिः । (१-४) प्रथमादिचतुर्कचामश्विनौ, (५-८) पञ्चम्यादि-
 चतुर्णां सविता, (९-१०) नवमीदशस्योरग्निः, (११) एकादश्या देव्यः, (१२) द्वादश्या इन्द्राग्नीवरुणान्यरुणान्यः,

(१३-१४) त्रयोदशी चतुर्दश्यावापुष्यौ, (१५) पञ्चदश्याः पृथिवी, (१६) षोडश्या विष्णुर्देवा वा,

(१७-२१) सप्तदश्यादिपञ्चानामात्र विष्णुर्देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥४॥ प्रा॒तर्यु॒जा वि बो॑धया॒श्विनावे॑ह गच्छ॑ताम् । अ॒स्य सोम॑स्य पी॒तये॑ ॥१॥
 या सु॒रथा॑ र॒थीत॑मो॒भा दे॒वा दि॒विस्पृ॑शा । अ॒श्विना॒ ता ह॑वामहे ॥२॥

22

Prātaryújā ví bodhayāśvínāv éhá gachatām | asya só-
 masya pítaye || 1 || yá suráthā rathítamobhá devá divi-
 spriṣā | aśvínā tá havāmahe || 2 ||

21

I invoke hither the resplendent and adorable Lord to whom we offer our devotions; let Him, acceptor of the nectar of bliss, receive our humble offerings. 1

O men, praise the resplendent and adorable Lord in your sacred worship, and sing unto Him the hymns in Gayatri verses. 2

We invoke the resplendent and adorable Lord, the preserver of the spiritual fire of devotees, offering heartfelt expressions of devotion. 3

Strengthened by that faith, we invoke the resplendent adorable Lord. May He be with us hither to awaken divine consciousness and happiness. 4

May the mighty resplendent and adorable presiding Lord render the fiends (men dangerous to society) powerless and make sterile the devourers of the virtuous. 5

O supreme and glorious God, preserver of the virtuous, may you continue to be the bestower of truth and justice, stationed in a position where you have a full knowledge of the consequences of our actions. May you bestow happiness upon us. 6

22

Awaken the pair of mental and vital powers. Yoke them every morning in work and worship. May they experience the joy of spiritual eminence. 1

We invoke these divine vital powers animating the chariot of the human body. May they touch the height of spiritual radiance. 2

या वां कशा मधुमत्यश्विना सूनृतावती । तया यज्ञं मिमिक्षतम् ॥३॥
 नहि वामस्ति दूरके यत्रा रथेन गच्छथः । अश्विना सोमिनो गृहम् ॥४॥
 हिरण्यपाणिमृतये सवितारमुप ह्वये । स चेत्ता देवता पदम् ॥५॥

yā vām kṣā mādhumaty
 āśvinā sūnṛitāvati | tāyā yajñām mimikshatam || 3 || nahī
 vām āsti dūraké yātrā rāthēna gāchathah | āśvinā somīno
 grīhām || 4 || hīraṇyapaṇim ūtāye savitāram ūpa hvaye | sā
 cēttā devatā padām || 5 ||

॥५॥ अपां नपातमवसे सवितारमुप स्तुहि । तस्य व्रतान्युश्मसि ॥६॥
 विभक्तारं हवामहे वसोश्चित्रस्य गर्धमः । सवितारं नृचक्ष्रमम् ॥७॥
 मर्वाय आ नि पीदत सविता स्तोम्यो नु नः । दाता राधामि शुम्भति ॥८॥
 अग्ने पत्नीरिहा वह देवानामुशनीरुप । त्वष्टारं सोमपीतये ॥९॥
 आ मा अग्न इहावसे होत्रा यविष्ठ भारतीम् । वरूत्रीं ध्रिषणीं वह ॥१०॥

apām nāpātam āvase savitāram ūpa stuhi | tāsyā vra-
 tāny uśmasi || 6 || vibhaktāram havāmahe vāsoḥ citrāsya
 rādhasah | savitāram nṛicākshasam || 7 || sākhyā ā nī shī-
 data savitā stōmyo nū nah | dātā rādhanāsi śumbhati || 8 ||
 āgne pātnīr ihā vaha devānām uṣatīr ūpa | tvāṣṭāram sō-
 mapītaye || 9 || ā gnā agna ihāvase hōtrām yavishṭha bhā-
 ratīm | vārūtrīm dhishānām vaha || 10 ||

॥६॥ अभि नो देवीरवसा महः शर्मणा नृपतीः । अर्च्छिन्नपत्राः सचन्ताम् ॥११॥
 इहेन्द्राणीमुप ह्वये वरुणानीं स्वस्तये । अग्रायीं सोमपीतये ॥१२॥

abhi no devīr āvasā mahāḥ śārmanā nṛipātnīḥ | āchinna-
 patrāḥ sacantām || 11 || ihēndrāṇīm ūpa hvaye varuṇānīm
 svastāye | agnāyīm sōmapītaye || 12 ||

We call you, O vital powers; come with your swift and sweet controlling power, like a wet whip-lash, to lead mankind to its ultimate destination. 3

O vital powers, the innermost chamber of the prayerful devotee, to which you are proceeding in your car, is not far from you. 4

For preservation, I invoke the divine creator, imbued with golden radiance. Only realization of His nature leads one to the final destination. 5

Worship the eternal divine creator alone for protection; with the aid of His imperishable laws we can achieve our noble aspirations. 6

We invoke the source of light, the divine creator, bestower of a wonderful home full of wealth and wisdom. 7

May our friends assemble and sit down to pay homage to the divine creator, for only He can bestow divine wisdom. 8

O adorable God, may you depute all the vital virtues of cosmos and Nature's bounties to embellish our devotional prayers. 9

O adorable God, may all the lovable virtues, generosity, wisdom, knowledge and intellect gather here to promote our well-being and guidance. 10

May these divine virtues, full of infinite vigour and preserving faculties, be with us in all our activities for our protection and happiness. 11

I invoke all virtues, venerability, resplendence and adoration, O glorious God, for spiritual bliss and felicity. 12

मही यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम् । पिपृतां नो भरीमभिः ॥१३॥
 तयोरिद्धृतवत्पयो विप्रा रिहन्ति धीतिभिः । गन्धर्वस्य ध्रुवे पदे ॥१४॥
 स्योना पृथिवि भवानृक्षरा निवेशनी । यच्छा नः शर्म सप्रथः ॥१५॥

mahī dyaúḥ prithivī
 ca na imāṃ yajñāṃ mimikṣatām | pipṛitāṃ no bhārīma-
 bhiḥ || 13 || tāyor id ghṛitāvat páyo víprā rihanti dhītībhiḥ |
 gandharváśya dhruvé padé || 14 || syonā prithivi bhavānṛi-
 kṣharā nivēśanī | yāchā naḥ śarma saprāthah || 15 ||

॥७॥ अतो देवा अवन्तु नो यतो विष्णुर्विचक्रमे । पृथिव्याः सप्त धामभिः ॥१६॥
 इदं विष्णुर्वि चक्रमे त्रेधा नि दधे पदम् । समूळहमस्य पांसुरे ॥१७॥
 त्रीणि पदा वि चक्रमे विष्णुर्गोपा अदाभ्यः । अतो धर्माणि धारयन् ॥१८॥
 विष्णोः कर्माणि पश्यन् यतो व्रतानि पस्पशे । इन्द्रस्य युज्युः सखा ॥१९॥
 तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यन्ति सूरयः । दिवीव चक्षुराततम् ॥२०॥
 तद्विप्रांसो विपन्यवो जागृवांसः समिन्धते । विष्णोर्यत्परमं पदम् ॥२१॥

āto devā avantu no yāto viṣṇur vicakramé | prithivyāḥ
 sapta dhāmabhiḥ || 16 || idāṃ viṣṇur ví cakrame tredhā ní
 dadhe padām | sāmūlham asya pānsuré || 17 || trīṇi padā ví
 cakrame viṣṇur gopā ādābhyah | āto dhārmāṇi dhārāyan
 || 18 || viṣṇoḥ karmāṇi paśyata yāto vratāni paspaśé | in-
 drasya yújyah sakhā || 19 || tād viṣṇoḥ paramām padām
 sādā paśyanti sūrayah | divīva cakshur ātatam || 20 || tād
 viprāso vipanyāvo jāgrivānsah sām indhate | viṣṇor yāt
 paramām padām || 21 ||

May the Lord of the terrestrial and celestial regions bless us and give us strength to achieve our aspirations. 13

The spiritualized sages, through their wisdom and worship, enjoy ever-increasing spiritual bliss which takes them to the highest level of righteousness here and beyond. 14

May our enjoyment on this earth be devoid of painful experiences and may we have a comfortable place to live and may we enjoy the full span of a happy life. 15

May the omnipresent God, along with Nature's bounties, preserve us on that part of the earth whence the Lord measured the seven regions. (This refers to that part of the earth on which the divine revelation came to men through seven metres of the Vedic verses). 16

The omnipresent and the all-powerful God dominates over all the three regions, earth, mid-region and the celestial. His one step is rooted in the deep dark mystery, beyond the knowledge of mankind. 17

The omnipresent God, the preserver of the indomitable, created three regions, the earth, mid-region and the celestial. He sustains and preserves the sanctity of all vital functions that keep life ticking. 18

Behold the marvellous creations of omnipresent God who fulfills our noble aspirations. He is a true friend of the soul. 19

The wise and true seekers realize God through meditation within their own self; they see Him vividly as the eye ranges over the sky. 20

By transcendental meditation and pious acts the vigilant seeker of truth realizes the all-pervading God within the innermost cavity, the supreme abode of the Lord. 21

(२३) त्रयोविंशं सूक्तम्

(१-२४) चतुर्विंशत्युच्यमानस्य सूक्तस्य काण्वो मेधातिथिकर्तृभिः । (१) प्रथमाया ऋचो वायुः, (२-३) द्वितीयातृतीययो-
गिन्द्रवायुः, (४-६) चतुर्थ्यादितृचस्य मित्रावरुणो, (७-९) सप्तम्यादितृचस्येन्द्रो मरुत्वान्, (१०-१२) दशम्यादितृचस्य
विश्वे देवाः, (१३-१५) त्रयोदश्यादितृचस्य पूषा, (१६-२२, २३) पौडश्यादिस्मानां त्रयोविंश्याः पृथगर्थस्य चापः,
(२३, २४) त्रयोविंश्याः परार्थस्य चतुर्विंश्याश्चाग्निर्देवताः । (१-१८) प्रथमाष्टष्टादशर्चा गायत्री, (१९) एकौन-
विंश्याः पुण्ड्रिण्यक, (२१) एकविंश्याः प्रतिष्ठा, (२०, २२-२४) विंश्या द्वाविंश्यादितृचस्य चानुष्टुप छन्दोभिः ॥

॥८॥ ती॒त्राः सोमो॑म आ ग॒ह्याग्नीर्व॑न्तः सु॒ता इ॒मे । वा॒यो ता॒न्प्र॒स्थिता॒न्पिब ॥१॥
उ॒भा दे॒वा दि॒विस्पृ॑शेन्द्रवा॒यु ह॒वाम॑हे । अ॒स्य सोम॑स्य पी॒तये ॥२॥
इन्द्र॑वा॒यु म॑नो॒जुवा॒ विप्रो॑ हवन्त उ॒तये । स॒हस्रा॑क्षा धि॒यस्प॑ती ॥३॥
मि॒त्रं व॒यं ह॒वाम॑हे वरु॑णं सोम॑पीतये । ज॒ज्ञाना॑ पु॒नर्द॑क्षमा ॥४॥
ऋ॒तेन॑ यावृ॒तावृ॑धावृ॒तस्य॑ ज्योति॑स्प॒स्पती । ता मि॒त्रावरु॑णा हु॒वे ॥५॥

23

Tīvrāḥ sómāsa á gahy āśírvantaḥ sūtā imé | váyo tán
prāsthītān piba || 1 || ubhā devā divispṛśendravāyú havā-
mahe | asyá sómasya pītaye || 2 || indravāyú manojúvā víprā
havanta ūtaye | sahasrākshā dhiyās pāti || 3 || mitrām vayām
havāmahe varunam sōmapītaye | jajñānā pūṭadakshasā || 4 ||
riténa yāv ritāvṛidhāv ritasya jyótishas pāti | tā mitrává-
raṇa huve || 5 ||

॥९॥ वरु॑णः प्रा॒विता भु॒वन्मि॒त्रो वि॒श्वाभिरू॑तिभिः । क॒रतां॑ नः सु॒गर्ध॑मः ॥६॥
म॒रुत्व॑न्तं ह॒वाम॑ह इन्द्र॑भा सोम॑पीतये । स॒जूर्ग॑णेन॒ तृस्प॑तु ॥७॥
इन्द्र॑ज्येष्ठा म॒रुद्ग॑णा दे॒वास्त्र्यः॑ पृ॒षर॑तयः । वि॒श्वे म॑म॒ श्रुता॑ हव॑न्म ॥८॥
ह॒त वृ॑त्रं सु॒दान॑व इन्द्रे॑ण स॒हसा॑ यु॒जा । मा नो॑ दुःश॑मं ई॒शत ॥९॥

varuṇaḥ prāvitā bhuvan mitró vīśvābhir ūtibhiḥ | ká-
tām naḥ surādhasaḥ || 6 || marútvantaḥ havāmaha índram
á sōmapītaye | sajúr ganéna trimpatu || 7 || índrajyeshthā
mārudgaṇā dévāsaḥ pūsharatayaḥ | vīśve māna śrutā hāvam
|| 8 || hatā vṛitraṁ sudānava índrena sāhasā yujā | mā no
duḥśāṁsa īśata || 9 ||

23

These melodious and blissful devotional hymns are poured forth from the heart of devotees; may you be with us, O God, the source of vital breath, and accept them. 1

We invoke God, the source of enlightenment and vitality, to accept our devotional offerings. 2

The sages invoke the all-wise, glorious vital God, who is ever present far and near, who has countless eyes to witness all our actions for our preservation. 3

We invoke the most venerable, the most vital, most friendly and sublime God to accept our devotional offerings. 4

We invoke the most venerable and resplendent God, who with eternal truth encourages us to perform noble and pious actions. 5

May the venerable God protect us on all occasions; may the sun provide us with all defences; may both of them make us most opulent. 6

We invoke resplendent God, associated with vital powers in this world, for accepting our devotional prayers. May the resplendent God and vital powers bring us joy from all sides. 7

The divine vital powers, in association with the resplendent God, are benefactors of mankind. May they hear our invocations. 8

O learned persons, may you destroy the darkness of ignorance with the blessings of the resplendent God. Let not evil-minded men ever prevail over us. 9

विश्वान्देवान्हवामहे मरुतः सोमपीतये । उग्रा हि पृश्निमातरः ॥१०॥

vīśvān devān havāmahe marútaḥ sōma-
pītaye | ugrā hī pṛśnimātarah || 10 ||

॥१०॥ जयतामिव तन्यतुर्मरुतामेति धृष्णुया । यच्छुभं याथना नरः ॥११॥
हस्कराद्विद्युतस्पर्शतो जाता अवन्तु नः । मरुतो मृळयन्तु नः ॥१२॥
आ पूषश्चित्रबर्हिषमावृणो धरुणं दिवः । आजानष्टं यथा पशुम् ॥१३॥
पूषा राजानमावृणिरपगूळ्ढं गुहा हितम् । अविन्दश्चित्रबर्हिषम् ॥१४॥
उतो स मह्यमिन्दुभिः षड्युक्तौ अनुसेषिधत् । गोभिर्यवं न चर्कषत् ॥१५॥

jāyatām iva tanyatūr marútām eti dhrishṇuyā | yac
chūbham yāthānā narah || 11 || haskārād vidyútas páry áto
jātā avantu naḥ | marúto mṛṇayantu naḥ || 12 || á pūshañ
citrābarhisham āghṛiṇe dharūnam divāḥ | ājā nashṭām yāthā
paśúm || 13 || pūshā rājānam āghṛiṇir āpagūḷham gūhā hi-
tām | āvindac citrābarhisham || 14 || utó sá máhyam índu-
bhiḥ śhāḍ yuktāñ anuséshidhat | góbhir yāvaṁ ná carkṛi-
shat || 15 ||

॥११॥ अम्बयो यन्त्यध्वभिर्जामयो अध्वरीयताम् । पृश्नीर्मधुना पयः ॥१६॥
अमूर्या उप सूर्ये याभिर्वा सूर्यः सह । ता नो हिन्वन्त्वध्वरम् ॥१७॥

ambāyo yanty ādhvabhir jāmayo adhvārīyatām | pṛñ-
catīr mādhunā payaḥ || 16 || amūr yā ūpa sūrye yābhir vā
sūryaḥ sahā | tā no hinvantv adhvarām || 17 ||

We, the seekers of knowledge, invoke Nature's bounties, powerful vital powers and other wealth born of the mother earth. O Lord of celestial regions, may they come to bless us and accept us and accept our devotional prayers. 10

O men, whenever you march ahead on a noble mission, these vital powers will lead you along with heroic loud exclamations of victory. 11

Born of spiritual radiance, may the vital powers give us protection, happiness and prosperity. 12

As a shepherd brings back, and exhibits before others, the lost lamb, in the same way the bright sun having made the firmament wonderful by its light, brings to the earth the heavenly bliss. 13

The resplendent God, the nourisher of all, knows fully the hidden bliss dwelling like a sovereign in the cave of our heart. 14

As a cultivator who ploughs with bullocks raises barley from the earth, in the same way God successivly brings out the six seasons along with the bounties of the lunar months. 15

As mothers always bring happiness to their children, in the same manner, the streams, nourishers of mankind, flow incessantly, adding milk and honey to their waters all the way. 16

May these streams of water which are contiguous to the sun (in the sense that water is carried away by rays) and those waters with which the Sun is associated, be propitious to our sacred work and worship. 17

अ॒पो दे॒वीरुप॑ क्लृ॒ये यत्र॑ गावः पिब॑न्ति नः । सिन्धु॑भ्यः कर्त्त॑व्यं ह॒विः ॥१८॥
 अ॒प्स्व॑ऽन्तर॑मृ॒तम॑प्सु भेष॑जम॒पामु॑त प्रश॑स्तये । दे॒वा भव॑त वा॒जिनः ॥१९॥
 अ॒प्सु मे॒ सोमो॑ अब्रवीद॑न्तर्वि॒श्वानि॑ भेष॑जा ।
 अ॒ग्निं च॑ वि॒श्वश॑भुव॒माप॑श्च वि॒श्वभेष॑जीः ॥२०॥

apó devír

ápa hvaye yátra gávaḥ píbanti naḥ | sándubhyaḥ kár-
 tvaṃ havīḥ || 18 || apsv ántār amṛitam apsú bheshajām apām
 utá práśastaye | déva bhávata vajīnaḥ || 19 || apsú me sómo
 abravid ántār víśvāni bheshajá | agnīm ca víśvāśambhuvam
 ápaś ca víśvābheshajīḥ || 20 ||

॥१८॥ आपः पृणीत भेषजं वरूथं तन्वे॒ऽमम॑ ।
 ज्योक् च॒ सूर्यं दृ॒शे ॥२१॥
 इदमापः प्र वहत॑ यत्किं च दुरि॑तं मयि ।
 यद्वाहम॑भिदुद्रोह॒ यद्वा शेष॑ उ॒तानृ॑तम् ॥२२॥
 आपो अ॒द्यान्व॑चारिषं रसे॒न स॑र्मगस्सहि ।
 पय॑स्वानम्र आ ग॑हि तं मा॒ सं सृ॒ज व॑र्चसा ॥२३॥
 सं मा॒मे व॑र्चसा सृ॒ज सं प्र॒जया॑ समायुषा ।
 वि॒द्युर्मे अस्य॑ दे॒वा इन्द्रो॑ विद्यात्स॒ह ऋषि॑भिः ॥२४॥

ápaḥ prīṇitá bheshajām várūtham tanvè máma | jyók
 ca sūryam dṛiṣé || 21 || idám āpaḥ prá vahata yát kíṃ ca
 duritám máyi | yád vāhám abhidudróha yád vā śepá utá-
 nṛitam || 22 || āpo adyānv acārisham rāsena sām agasmahi |
 páyasvān agna á gahi tám mā sām śṛija vārcasā || 23 || sām
 māgne vārcasā śṛija sām prajāyā sām āyushā | vidyúr me
 asya devá índro vidyāt sahā ṛshibhiḥ || 24 ||

I invoke the Lord for the divine waters which are enjoyed by the rays of the sun. For these flowing streams, we offer our gratitude (to the Lord). 18

O learned persons, may you know that there is ambrosia in the waters, there is healing balm in them, and there are medicinal herbs; know this, and by their proper use become wiser. 19

Wise men have acclaimed that within the waters dwell all balms that heal, the waters contain all healing herbs, and also the fire, the benefactor of the universe. 20

O waters, bring to perfection all disease-dispelling medicaments for the up-keep of my body, so that I may live long to see the bright sun. 21

O waters, take away whatever is wrong or deficient in me, though I may have knowingly violated or deliberately not followed the exhortations (of the elders in respect of conducts of a healthy life) or taken to untruth. 22

I have just now entered the waters; I have become one with the spirit of this water. May the fire-divine (the divine energy), abiding in the waters, come and infuse divine vigour in me. 23

O fire-divine, infuse divine vigour in me and confer progeny and long life. May I have the blessings of Nature's bounties from the seers and from the resplendent Lord. 24

[अथ षष्ठोऽनुवाकः ॥]

(२४) चतुर्विंशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चस्यास्य सूक्तस्यार्जीगतिः शुनःशेषः (स कृत्रिमो वैश्वामित्रो देवरातः) ऋषिः । (१) प्रथमाया ऋचः कः (प्रजापतिः), (२) द्वितीयाया अग्निः, (३-५) तृतीयादितृचस्य सविता, (५) पञ्चम्या भगो वा, (६-१५) षष्ठ्यादिदशर्चाञ्च वरुणो देवताः । (१-२, ६-१५) आद्ययोर्द्वयोः षष्ठ्यादिदशर्चाञ्च त्रिष्टुप्, (३-५) तृतीयादितृचस्य च गायत्री छन्दसी ॥

॥१३॥ कस्य नूनं कतमस्यामृतानां मनामहे चारु देवस्य नाम ।
 को नो म॒ह्या अ॒दित॒ये पुन॑र्दा॒त्पित॑रं च ह॒शेयं मा॒तरं च ॥१॥
 अ॒मेर्व॒यं प्रथ॑मस्यामृतानां मनामहे चारु देवस्य नाम ।
 स नो म॒ह्या अ॒दित॒ये पुन॑र्दा॒त्पित॑रं च ह॒शेयं मा॒तरं च ॥२॥
 अ॒भि त्वा दे॒व स॒वित॒रीशा॑नं वा॒र्याणा॑म् । सदा॑वन्भा॒गमी॑महे ॥३॥
 यश्चि॒द्धि त इ॒त्था भ॑गः श॒शमा॑नः पु॒रा नि॒दः । अ॒द्दे॒वो ह॑स्तयोर्दु॒धे ॥४॥
 भ॒गभ॑क्तस्य ते व॒यमु॑द॒शेम् त॒वाव॑सा । मूर्धा॑नं रा॒य आ॒रभे ॥५॥

24

Káśya nūnám katamasyāmṛtānām mānāmahe cāru de-
 vāsya nāma | kó no mahyā áditaye púnar dāt pitāraṃ ca
 dṛiṣéyam mātāraṃ ca || 1 || agnér vayām prathamasyāmṛ-
 tānām mānāmahe cāru devāsya nāma | sá no mahyā áditaye
 púnar dāt pitāraṃ ca dṛiṣéyam mātāraṃ ca || 2 || abhí tvā
 deva savitar íśānaṃ váryānām | sādāvan bhāgām īmahe
 || 3 || yás cid dhí ta itthá bhāgaḥ śaśamānaḥ purá nidāḥ |
 adveshó hāstayor dadhó || 4 || bhāgabhaktasya te vayām úd
 aṣema távāvasā | mūrdhānaṃ rāyā ārabhe || 5 ||

॥१४॥ नहि ते क्षत्रं न सहो न मन्युं वयश्च॒नामी प॒तय॑न्त आ॒पुः ।
 नेमा आपो॑ अनि॒मिषं॑ चर॑न्ती॒र्न ये वा॑तस्य प्र॒मिन॑न्त्य॒भ्वम् ॥६॥

nahí te kshatrām ná sáho ná manyúṃ váyaḥ canámí
 patáyanta āpúḥ | uemá āpo animishām cārantīr ná yé vá-
 tasya praminānty ábhvam || 6 ||

24

Tell me, amongst so many immortal divinities of the universe who is the self-radiant, and whose glory we should meditate on; and after having lived a full life, who will deliver us to the living world so that we may be born again to see a father and a mother. 1

.

The supreme God, the foremost adorable, whose auspicious name we meditate on, will deliver us back to the world so that we may be born again to see a father and a mother. 2

O divine creator, the ever-protector, you are the Lord of precious things, therefore, we ask earnestly of our share in the enjoyments of the world. 3

We invoke you for that prosperity full of kindness which lies in your hand and is available to them who are free from hatred. 4

O supreme Lord, the possessor of wealth, we shall strive to attain the heights of affluence under your protection for the benefit of all and sundry. 5

Not even those birds, that fly high through the air, attain the height of your summit, nor your strength and vigour; not even these, the waters that flow on for ever, nor hills which abate the wind's wild fury. 6

अ॒बुध्ने॑ रा॒जा वरु॑णो वन॒स्योर्ध्वं॑ स्तूपं॑ दद॒ते पू॒तद॑क्षः ।
 नी॒चीनाः॑ स्तु॒रुपरि॑ बु॒ध्न एषा॑म॒स्मे अ॒न्तर्निहि॑ताः के॒तवः॑ स्युः ॥७॥
 उ॒रुं हि रा॒जा वरु॑णश्च॒कार सू॒र्याय॑ प॒न्थाम॑न्वे॒तवा उ॑ ।
 अ॒पदे॑ पा॒दा प्र॒तिधा॑तवेऽक॒रुता॑प॒वक्ता हृ॑द॒यावि॑धश्चि॒त् ॥८॥
 श॒तं ते रा॒जन्भि॑षजः स॒हस्र॑मु॒र्वी ग॑भी॒रा सु॑म॒तिष्ठे॑ अ॒स्तु ।
 बा॒धस्व दू॒रे नि॒र्ऋतिं॑ प॒राचैः॑ कृ॒तं चि॑दे॒नः प्र मु॑मुग्ध्य॒स्मत् ॥९॥
 अ॒मी य ऋ॒क्षा नि॑हि॒तास॑ उ॒च्चा न॑क्तं द॒दृश्रे॑ कु॒ह चि॑द्वि॒वेयुः॑ ।
 अ॒दब्धा॑नि वरु॑णस्य व्र॒तानि॑ वि॒चाक॑शच्च॒न्द्रमा॑ न॒क्तमे॑ति ॥१०॥

abudhné rájā várūṇo vána-
 syordhvām stūpaṁ dadate pūtādakshaḥ | nicīnā sthur upāri
 budhnā eshām asmé antār nīhitāḥ ketāvaḥ syuḥ || 7 || urūṁ
 hí rájā várūṇaḥ cakāra sūryāya pānthām anvetavā u | apāde
 pādā prátidhātave 'kar utāpavaktā hrīdayāvīdhaḥ cit || 8 ||
 śatām te rājan bhishajāḥ sahasram urvī gabhīrā sumatīḥ
 ṭe astu | bādhasva dūre nīṛṛitim parācāḥ kritām cid énaḥ
 prā mumugdhy asmāt || 9 || amī yā ṛikshā nīhitāsa uccā
 nāktam dādṛiṣre kūha cid dīveyuḥ | ādabdhāni várūṇasya
 vratāni vicākaṣac candramā nāktam eti || 10 ||

॥१०॥ तत्त्वा॑यामि ब्र॒ह्मणा॑ वन्द॒मान॑स्तदा शा॒स्ते यज॑मानो ह॒विर्भिः॑ ।
 अ॒हैळ्मानो॑ वरु॒णेह बो॑ध्यु॒रुशांस॑ मा न॒ आयुः॑ प्र मो॒षीः ॥११॥

tāt tvā yāmi brāhmaṇā vāndamānas tād ā śāste yāja-
 māno havīrbhiḥ | āhelaṁāno varuṇchā bodhy ūruśaṁsa mā
 na āyuh prā moshīḥ || 11 ||

The venerable Lord, the sovereign master of the universe, sustains erect the tree's stem in the baseless region; its branches spreading in the downward direction, whilst its root is high above. May they become concentrated in us as the sources of existence. 7

The venerable king of the universe determines the broad path of the sun by which he travels on his daily course, a path to traverse in pathless space. May He repel every obstructing force that might cause darkness and destroy the living force of life. 8

O venerable king, a hundred balms are yours, a thousand to endure pains and teach us how to heal our wounds. May your blessings be all-pervasive and profound. May you keep us afar from falsehood. Far away, may you drive off destruction, and liberate us from sins that have been committed by us. 9

These constellations are set high in the heaven above us; they are visible in night, and go elsewhere by day. Our venerable Lord's laws remain always unviolated, and accordingly by night, the moon moves on in its splendour. 10

Praising you with devotional prayers, I implore you to enlighten me with that sacred knowledge which the worshippers seek through offerings and reciting sacred hymns. O venerable Lord, do not look at us with disdain and do not deprive us of our life-span. 11

तदिन्नक्तं तद्विया महीमाहुस्तदयं केतो हृद आ वि चष्टे ।
 शुनःशेषो यमह्मद्भीतः सो अस्मान्नाजा वरुणो मुमोक्तु ॥१२॥
 शुनःशेषो ह्यह्मद्भीतस्त्रिष्वदित्यं द्रुपदेषु वृद्धः ।
 अवैनं राजा वरुणः ससृज्याद्विद्वौ अदब्धो वि मुमोक्तु पाशान् ॥१३॥
 अव ते हेळो वरुण नमोभिरव यज्ञेभिरीमहे हविर्भिः ।
 क्षयन्नस्मभ्यमसुर प्रचेता राजन्नेनौसि शिश्रथः कृतानि ॥१४॥
 उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाध्रमं वि मध्यमं श्रथाय ।
 अथा वयमादित्य व्रते तवानांगसो अदितये स्याम ॥१५॥

tād ín náktam tād dívā máhyam.
 ābus tād ayām kēto hṛidā ā ví cashte | śunaḥśépo yām
 āhvaḍ gṛibhītāḥ só asmān rājā vāruṇo mumoktu || 12 || śu-
 naḥśépo hy āhvaḍ gṛibhītās trishv ādityām drupadēshu bad-
 dhāḥ | āvainam rājā vāruṇaḥ sasṛijyād vidvāñ ādabdhō ví
 mumoktu pāśān || 13 || āva te hēḷo varuṇa nāmobhir āva
 yajñēbhir īmahe havīrbhiḥ | kshāyann asmābhyam asura
 praetā rājann ēnāñsi śiśrathāḥ kṛitāni || 14 || úd uttamām
 vartuṇa pāśam asmād āvādhamām ví madhyamām śrathāya |
 āthā vayām aditya vraté tāvānagaso āditaye syāma || 15 ||

(२५) पञ्चविंशं सूक्तम्

(१-२१) एकविंशत्युच्यमानस्य सूक्तस्याजीगर्तिः शुनःशेषः (स कृत्रिमो वैश्वामित्रो
 देवगन्तः) ऋषिः । वरुणो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१६॥ यच्चिद्धि ते विशो यथा प्र देव वरुण व्रतम् । मिनीमसि द्यविद्यवि ॥१॥
 मा नो वधाय हृत्वै जिहीळानस्य रीरधः । मा हृणानस्य मन्यवे ॥२॥

Yāc cid dhī te víṣo yathā prā deva varuṇa vratām |
 minimāsi dyāvi-dyavi || 1 || mā no vadhāya hatnāve jihilā-
 nāsya rīradhaḥ | mā hrīṇānāsya manyāve || 2 ||

That is what the wise men tell us every day, every night, and this is what our heart seeks to know. May the highly intelligent men help us in our liberation from the evil, and may the venerable Lord set us free. 12

Even a highly intelligent man is seized and bound to the three-fold pillars—(birth, life and death). He invokes immortal God. May the all-wise, glorious God liberate him; may He loosen his bonds and make him immortal. 13

Through prostration and devotional prayers and virtuous actions we implore you to loosen the bonds of our sins; O venerable Lord, be with us and save us from the evils we have committed. 14

O venerable Lord, loosen the bonds that hold me, loosen the bonds upper, middle and lower. We shall obey your eternal laws, faithfully follow your command and thereby avoid sin. 15

25

In as much as all people commit errors, so do we, O merciful God, daily disfigure your worship by defaults. 1

Punish us not by the penalty of death through your indignation, anger and displeasure. 2

वि मृळीकाय ते मनो रथीरश्च न संदितम् । गीर्भिर्वरुण सीमहि ॥३॥
 परा हि मे विमन्यवः पतन्ति वस्यैष्टये । वयो न वसतीरुप ॥४॥
 कदा क्षत्रश्रियं नरमा वरुणं करामहे । मृळीकायोरुचक्षसम् ॥५॥

vi mṛīkāya

te māno rathīr āsvaṇ nā sānditam | gīrbhīr varuṇa sīmahi
 || 3 || pāra hī me vīmanyavaḥ pātanti vasyaishṭaye | vāyo
 nā vasatīr ūpa || 4 || kadā kshatrasīyaṁ naram ā varuṇaṁ
 karamahe | mṛīkāyoreucakshasam || 5 ||

॥३॥ तदित्समानमाशाते वेनन्ता न प्र युच्छतः । धृतव्रताय दाशुषे ॥६॥
 वेदा यो वीनां पदमन्तरिक्षेण पतताम् । वेद नावः समुद्रियः ॥७॥
 वेद मासो धृतव्रतो द्वादश प्रजावतः । वेदा य उपजायते ॥८॥
 वेद वातस्य वर्तनिमुरोर्ऋष्यस्य बृहतः । वेदा ये अध्यासते ॥९॥
 नि पसाद् धृतव्रतो वरुणः पुस्त्याइस्वा । साम्राज्याय सुक्रतुः ॥१०॥

tād it samanām aṣate vēnantā nā prā yuchataḥ | dhṛi-
 tāvratāya daśuṣhe || 6 || veda yō vīnām padām antārikṣheṇa
 pātataṁ | veda navāḥ samudriyaḥ || 7 || veda māsó dhṛitā-
 vrato dvādasa prajāvataḥ | veda yā upajāyate || 8 || veda
 vātasya vartanīm urór ṛishvásya bṛihatāḥ | védā yé adhyá-
 sate || 9 || ní shasāda dhṛitāvrato varuṇaḥ pastyāsv ā | sām-
 rājyāya sukrātuḥ || 10 ||

॥१०॥ अतो विश्वान्यद्भुता चिकित्वां अभि पश्यति । कृतानि या च कर्त्वा ॥११॥
 स नो विश्वाहो सुक्रतुरादित्यः सुपथां करत् । प्रण आयूषि तारिषत् ॥१२॥

āto viśvāny ādbhutā cikītvāñ abhī paśyati | kṛitāni yā
 ca kārtvā || 11 || sā no viśvāhā sukrātur ādityaḥ supāthā
 karat | prā ṇa āyūnshi tārishat || 12 ||

O venerable Lord, we please your worthy self by our invocations for our good, in the same way as a charioteer pleases his weary horses. 3

Desire to cling to life interferes with my tranquil meditations, as the birds that return and hover around their nest. 4

When shall we for our own happiness completely surrender to you, O venerable Lord, eminent in strength and guide of all men ? 5

May you accept the common invocation (to God and the sun), being kind to the giver and undertaker of this pious pledge. 6

He who knows the path of the birds flying (flight of desires) through the air, He abiding in the ocean knows the course of ships, the destination of life. 7

God, the Lord of the pledges, and acceptor of offerings, alone knows the secrets of the twelve months and divisions arising therefrom. 8

He who knows the course of the powerful cosmic winds, also knows those which lie much above in the celestial regions. 9

Supreme sovereignty is of our venerable Lord, the acceptor of holy rites, guide of all actions, and He becomes one with His children. 10

He alone is capable of seeing through the marvels of the present and future. 11

May that very wise and glorious self guide us through all our days on the right path and prolong our lives. 12

विभ्रद्वापि हिरण्यं वरुणो वस्त निर्णिजम् । परि स्पशो नि षेदिरे ॥१३॥
 न यं दिप्सन्ति दिप्सवो न द्रुह्वाणो जनानाम् । न देवमभिमातयः ॥१४॥
 उत यो मानुषेष्वा यशश्चक्रे अस्म्या । अस्माकमुदरेष्वा ॥१५॥

bibhrad drāpīm hi-
 ranyāyam vārūno vasta nirñijam | pāri spaśo nī shedire
 || 13 || nā yām dīpsanti dīpsavo nā drūhvāṇo jānānām | nā
 devām abhīmātayaḥ || 14 || uta yó mānusheshv ā yāśaś cakré
 āsāmy ā | asmākam udāreshv ā || 15 ||

॥१६॥ परा मे यन्ति धीतयो गावो न गव्यूतीरनु । इच्छन्तीरुचक्षसम् ॥१६॥
 सं नु यौचावहै पुनर्यतो मे मध्वाभृतम् । होतेव क्षदसे प्रियम् ॥१७॥
 दर्शं नु विश्वदर्शतं दर्शं रथमधि क्षमि । एता जुषत मे गिरः ॥१८॥
 इमं मे वरुण श्रुधी हवमद्या च मृलय । त्वामवस्युरा चके ॥१९॥
 त्वं विश्वस्य मेधिर दिवश्च गमश्च राजसि । स यामनि प्रति श्रुधि ॥२०॥
 उदुत्तमं मुमुग्धि नो वि पाशं मध्यमं चत । अवाधमानि जीवसे ॥२१॥

pārā me yanti dhītāyo gāvo nā gāv्यूtīr ānu | ichāntīr
 urucākshasam || 16 || sām nū vocāvahai pūnar yāto me
 mādhv ābhṛitam | hōteva kshādase priyām || 17 || dārṣam
 nū viśvādarsatam dārṣam rātham ādhi kshām | etā jushata
 me girah || 18 || imām me varuṇa śrudhī hāvam adyā ca
 mṛīlaya | tvām avasyūr ā cake || 19 || tvām viśvasya me-
 dhira divāś ca gmaś ca rājasi | sā yāmani prāti śrudhi || 20 ||
 úd uttamām mumugdhi no ví pāśam madhyamām cṛita |
 āvādhamāni jīvāse || 21 ||

The venerable Lord enwrapped in His vital glory spreads the golden halo all round. 13

None can displease the Lord; the enemies cannot threaten Him nor they who tyrannize over men, nor they whose minds are bent on wrongs; no one can venture to displease Him. 14

He gives glory to mankind not only outwardly, but He is present in our innermost being. 15

My searching thoughts revert to Him who is omniscient, and who is like kine going back to pasture. 16

Allow us to proclaim, O gracious Lord, that you have accepted our offerings and worship. 17

I have seen Him whom all may see. I am feeling the presence of His divine chariot above the earth—His activity around us—I am sure He has accepted my devotional songs. 18

I invoke you, O venerable Lord, to make this day a happy one. I implore you for your helpful blessings. 19

O omniscient God, your glory enlightens the celestial, terrestrial and all the other regions of the universe. May you listen to my prayers and respond, and bless me with prosperity. 20

May you release us from the upper bond, untie the bond between, and loosen the bonds below, that we may live. 21

(२६) षड्विंशं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चन्याम्य सुक्तस्याजीगतिः शुनःशेषः (स कृत्रिमो वैश्वामित्रो देवरातः) ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२०॥ वसिष्वा हि मियेध्य वस्त्राण्यूर्जां पते । सेमं नो अध्वरं यज ॥१॥
 नि नो होता वरेण्यः सदा यविष्ठ मन्मभिः । अग्ने दिवित्मता वचः ॥२॥
 आ हि ष्मा सूनवे पितापिर्यजेत्यापये । सखा सख्ये वरेण्यः ॥३॥
 आ नो बर्ही रिशदसो वरुणो मित्रो अर्यमा । सीदन्तु मनुषो यथा ॥४॥
 पूर्य होतरस्य नो मन्दस्व सख्यस्य च । इमा उ पु श्रुधी गिरः ॥५॥

26

Vāsishvā hī miyedhya vāstrāṇy ūrjām pate | sēmam no
 adhvaram yaja || 1 || ní no hótā vāreṇyaḥ sādā yavishṭha
 mānmabhiḥ | āgne divitmatā vācaḥ || 2 || á hī śmā sūnāve
 pitāpīr yājaty āpāye | sakhā sakhye vāreṇyaḥ || 3 || á no
 barhī riśádaso vāruṇo mitró aryamā | sīdantu mānuṣo ya-
 thā || 4 || pūrva hotar asyā no māndasva sakhyāsyā ca |
 imā u śhú śrudhī girāḥ || 5 ||

॥२१॥ यच्चिद्धि शश्वता तना देवदेवं यजामहे । त्वे इद्धयते हविः ॥६॥
 प्रियो नो अस्तु विस्पतिर्होता मन्द्रो वरेण्यः । प्रियाः स्वग्नयो वयम् ॥७॥
 स्वग्नयो हि वार्यो देवासो दधिरे च नः । स्वग्नयो मनामहे ॥८॥
 अथा न उभयैषाममृत मर्त्यानाम् । मिथः सन्तु प्रशस्तयः ॥९॥
 विश्वेभिरग्ने अग्निभिरिमं युजामिदं वचः । चनो धाः सहसो यहो ॥१०॥

yāc cid dhī śāśvatā tānā devam-devam yājāmahe | tvé
 id dhūyate havīḥ || 6 || priyó no astu viśpatīr hótā mandró
 vāreṇyaḥ | priyāḥ svagnāyo vayām || 7 || svagnāyo hī vāryam
 devāso dadhiré ca naḥ | svagnāyo manāmahe || 8 || áthā na
 ubhāyeshām amṛita mārtyānām | mithāḥ santu praśastayaḥ
 || 9 || viśvebhir agne agnībhir imām yajñām idam vācaḥ |
 cáno dhāḥ sabaso yaho || 10 ||

26

O Lord of cosmic energy, assume your vestments (of light) and assist us in our noble acts. 1

O adorable God, ever-fresh and ever-young, may your radiant being help and guide us in our duties. 2

O adorable one, you are like a father that guides his son, a friend that helps his friend, and a brother that assists his brother. 3

O venerable God, destroyer of evil forces, pleasant law-giver, may you live in our inner-self, even as you grace other external human endeavours. 4

You are generous in your eternal friendship to humanity; listen to our repeated invocations and take delight in our prayers. 5

Whatever we offer in repeated and plentiful oblations in the recognition of Nature's bounties, is assuredly an offering to you. 6

May the Lord of men, and the performer of dedicated acts, the gracious and the noble, be dear to us, and may we also be dear to our Lord by our spiritual fervour. 7

Blessed by you, men with spiritual fervour imbibe the best of your qualities; may they use them to help mankind. 8

O adorable God, may both of them, those who are blessed with learning and the others who are not, cooperate with each other for the progress of mankind. 9

O kind-hearted venerable God, the source of strength, may you with your life-giving energies help us in the performance of noble deeds, guide us with sacred wisdom, and bless us with plenty of food. 10

(२७) सप्तविंशं सूक्तम्

(१-१३) त्रयोदशर्चस्यास्य सूक्तस्य गीर्वाणः शुनःशेषः (स कुत्रिमो वैश्वामित्रो देवराजः) ऋषिः । (१-१२) प्रथमादिद्वादशर्चा-
मग्निः, (१३) त्रयोदश्याश्च देवा देवताः । (१-१२) प्रथमादिद्वादशर्चा गायत्री, (१३) त्रयोदश्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥२२॥ अश्वं न त्वा वारवन्तं वन्दद्ध्यो अग्निं नमोभिः । सम्राजन्तमध्वराणाम् ॥१॥
स घो नः सूनुः शर्वसा पृथुप्रगामा सुशेवः । मीड्वौ अस्माकं बभूयात् ॥२॥
स नो दुराच्चासाच्च नि मर्त्यादघायोः । पाहि सदुमिद्विश्वायुः ॥३॥
इमम् पु त्वमस्माकं सनिं गायत्रं नव्यांसम् । अग्ने देवेषु प्र वोचः ॥४॥
आ नो भज परमेष्वा वाजेषु मध्यमेषु । शिक्षा वस्यो अन्तमस्य ॥५॥

27

Āṣvaṃ nā tvā vāravantaṃ vandaḍdhyā agnīm nāmobbhiḥ |
samrājantaṃ adhvaraṇām || 1 || sā ghā naḥ sūnūḥ śavasā
prithūpragāmā suśēvaḥ | mīḍhvāu asmākaṃ babhūyāt || 2 ||
sā no dūrāc cāsāc ca nī mārtyād aghāyōḥ | pāhi sādām id
viśvāyuh || 3 || imām ū shū tvām asmākaṃ sanīm gāyatrām
nāvyaṅsam | āgne devēshu prā vocaḥ || 4 || ā no bhaja pa-
ramēshv ā vājeshu madhyamēshu | śikṣhā vāsvo āntamasya
|| 5 ||

॥२३॥ विभक्तामि चित्रभानो सिन्धोरूर्मा उपाक आ । सद्यो दाशुषे अरसि ॥६॥
यमेधे पृत्यु मर्त्यमवा वाजेषु यं जुनाः । स यन्ता शश्वतीरिषः ॥७॥
नकिरस्य सहन्त्य पर्येता कयस्य चित् । वाजो अस्ति श्रवाय्यः ॥८॥

vibhaktāsi citrabhāno sīndhor ūrmā upākā ā | sadyo dā-
śuṣhe ksharasi || 6 || yām agne pṛitsū mārtyam āvā vājeshu
yām junāḥ | sā yāntā śasvatīr īṣaḥ || 7 || nākir asya sahan-
tya paryetā kāyasya cit | vājo asti śravāyyaḥ || 8 ||

With deep reverence, we express our obligations to the virtues of the fire-divine, the sovereign Lord of fire-rituals, whose flames resemble the hairy tail of a horse. 1

May He (the fire-divine), the source of our strength, with his fleeting and vigorous energies shower down on us (Nature's gifts). 2

May you, O adorable Lord, who is present everywhere, protect us, whether near or afar, from men seeking to do us injury. 3

O adorable God, may you distribute to Nature's agents the essence of our offerings (in the fire-ceremonies) and awaken in our hearts the wisdom contained in the newest hymns (of the divine texts). 4

May you procure for us the sustenance that comes down to us from the celestial region and the interspace, and grant us the wealth that is on this earth. 5

You are the possessor of wonderful radiance. You are the dispenser of blessings like the waves of a river, parted by interjacent (islets) and you generously shower your blessings on the person who completely surrenders to you. 6

O adorable God, the man whom you protect in internal and external conflicts, becomes free from all vices and he attains eternal wisdom. 7

You are an embodiment of endurance and you never transgress the laws established by yourself. May you bless the person who battles against all vices and never transgresses your regulations and laws. 8

स वाजं विश्वचर्षणिरवद्विरस्तु तर्ता । विप्रेभिरस्तु सनिता ॥९॥
जराबोध तद्विविद्धि विशेविशे यज्ञियाय । स्तोमं रुद्राय दृशीकम् ॥१०॥

sā vā-

jam visvācarshaṇir ārvadbhir astu tārutā | viprebhir astu
sānitā || 9 || jārābodha tād vividhhi viśe-viśe yajñīyāya |
stōmam rudrāya dṛśīkam || 10 ||

॥२४॥ स नो मह्यं अनिमानो धूमकेतुः पुरुश्चन्द्रः । धिये वाजाय हिन्वतु ॥११॥
स रेवाँ इव विस्पतिर्देव्यः केतुः शृणोतु नः । उक्थैरग्निर्वृहद्भानुः ॥१२॥
नमो महद्भ्यो नमो अर्भकेभ्यो नमो युवभ्यो नम आशिनेभ्यः ।
यजाम देवान्यदि शक्वाम मा ज्यायस् शंसमा वृक्षि देवाः ॥१३॥

sā no mahāñ animāno dhūmaketuḥ puruścandraḥ | dhiyē
vājāya hinvatu || 11 || sā revāñ iva viṣpātir dāvyah ketuḥ
śṛṇotu naḥ | ukthair agnir bṛhādbhānuḥ || 12 || nāmo ma-
hādbhyo nāmo arbhakēbhyo nāmo yuvabhyo nāma āśinē-
bhyah | yājāma devān yādi śaknāvāma mā jyāyasah śānsam
ā vṛikṣi devāḥ || 13 ||

(२८) अष्टाविंशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्याजीगतिः सुतःशेषः (स कृत्रिमो वैश्वामित्रो देवरातः) ऋषिः । (१-४) प्रथमादिचतुर्कृत्वाभिन्द्रः,
(५-६) पञ्चमीषष्ठ्योरुलूखलम् । (७-८) सप्तम्यष्टम्योरुलूखलसुसले, (९) नवम्याश्च प्रजापतिर्होश्चन्द्रः, अधिषवणवर्म
मोमो वा देवताः । (१-६) प्रथमादिपञ्चमनुष्टुप्, (७-९) अन्त्यतृचस्य च गायत्री छन्दसी ॥

॥२५॥ यत्र ग्रावा पृथुवुध ऊर्ध्वो भवन्ति सोतवे । उलूखलसुतानामवेद्विन्द्र जल्गुलः ॥१॥
यत्र द्वाविंश जघनाधिषवण्या कृता । उलूखलसुतानामवेद्विन्द्र जल्गुलः ॥२॥

Yātra grāvā prithūbudhna ūrdhvō bhāvati sōtave | ulū-
khalasutānām āvéd v indra jalgulah || 1 || yātra dvāv iva
jaghānādhisavanyā kṛitā | ulū° || 2 ||

May the person, blessed by the learned, and by whom all people stand protected, lead us across the struggles and make us victorious and bestow on us rich bounties. 9

O cosmic Lord, earnest to prayers, may you enter into the spirit of our songs of praise for the completion of the sacrifice that benefits all mankind. 10

May the vast illimitable, precursor of light, and resplendent adorable Lord inspire us with wisdom and strength. 11

May the Omniscient, adorable and effulgent God listen to our sacred divine prayers and shower blessings on us as a generous master gives to the needy. 12

We offer our reverence to Nature's great bounties—reverence to those who are old, and reverence to them who are young. May we speak with the force at our command, the glory of all the divine powers. May we not overlook any of them, however big (or small). 13

28

O resplendent soul, this broad based stone, the root-cause of creation, is placed high for grinding and extracting the essence, which is wisdom and happiness. Please do recognize and partake the effusions of the mortar, coming out with divine rhythm. 1

O resplendent soul, during any noble performance, when there are two platters for containing the juice, broad like the hips, please do recognize and partake the effusions of the mortar, coming out with divine rhythm. 2

यत्र नार्थपच्यवमुपच्यवं च शिक्षते । उल्लग्वलमुतानामवेद्विन्द्र जल्गुलः ॥३॥
 यत्र मन्या विवर्धते रश्मीन्यमितवा इव । उल्लग्वलमुतानामवेद्विन्द्र जल्गुलः ॥४॥
 यच्चिद्धि त्वं गृहेगृहे उल्लग्वलक युज्यसे । इह युमत्तमं वद जयतामिव दुन्दुभिः ॥५॥

yātra nāry apacyavām
 upacyavām ca śīkshate | ulū⁰ || 3 || yātra māntham vibadh-
 nāte rasīm yāmitavā iva | ulū⁰ || 4 || yāc cid dhī tvām grīhē-
 grīha ulūkhalaka yujyāse | ihā dymāttamam vada jāyatām
 iva dundubhīḥ || 5 ||

॥२८॥ उत स्म ते वनस्पते वातो वि वात्यग्रमित । अथो इन्द्राय पतवे सुनु सोममुल्लग्वल ॥६॥
 आयजी वाजसतमा ना ह्युच्चा विजर्भतः । हरी इवान्धांसि बाप्सता ॥७॥
 तानो अद्य वनस्पती ऋष्यावृष्यभिः सोतृभिः । इन्द्राय मधुमन्सुतम ॥८॥
 उच्छिष्टं चम्वोर्भर सोमं पवित्र आ सृज । नि धेहि गोरधि त्वचि ॥९॥

utā sma te vanaspate vāto vī vāty āgram it | ātho in-
 drāya pātave sunū sōmam ulukhala || 6 || āyajī vājasātama
 tā hy ūcā vijarbhṛtaḥ | hārī ivāndhaṁsi bāpsata || 7 || tā
 no adyā vanaspatī ṛishvāv ṛishvēbhiḥ sotṛibhiḥ | indrāya
 mādhumat sutam || 8 || ūc chisṭām camvōr bhara sōmam
 pavitra ā sṛija | nī dhehi gōr adhi tvacī || 9 ||

O resplendent soul, as a housewife learns and practises giving and collecting substances ground in the mortar, and teaches others to do so, so please do recognize and partake the effusions of the mortar, coming out with divine rhythm. 3

O resplendent soul, when a cord is used with a churning staff to restrain and guide it, like reins for the horse, please do recognize and partake the effusions of the mortar, coming out with divine rhythm. 4

Indeed, O mortar, you are present in every home giving out rhythmic sounds; may you give forth a lusty sound like the drum of the conquerors. 5

O Lord of the forest, as the wind gently blows before you, so also O mortar, gently prepare the essence of wisdom and happiness to be made acceptable to the inner soul. 6

O sacrificial implements, stretch your wide jaws, like hay-horses champing the grains. 7

May we propose and offer the sweet extracted essence of wisdom and happiness to the resplendent soul (just as a man extracts the essence of herbs by grinding them in a mortar with a pestle). 8

May this spread the remains of the spiritual essence (of wisdom and happiness) upon the platters, sprinkle it upon the blades of grass, the filters, and place the residue upon the cow hide. 9

Note: The platters are the *pranamaya* and *manomaya* kosas (the vital and mental sheaths). The essence of knowledge and happiness (which are the contents of the *vijnanamaya* and *anandamaya* kosas) passes on to the self, known as Indra.

(२९.) एकोनविंशं सूक्तम्

(१-७) सप्तचैस्याम्य सूक्तस्याजीगतिः शुनःशेष ऋषिः (स कृत्रिमो वैश्वामित्रो देवगन्तः) । इन्द्रो देवता । पङ्क्तिच्छन्दः ॥

॥२७॥

यच्चिद्धि म॑त्य सोम॑पा अना॑शस्ता इ॒व स्म॑सि ।

आ तू न॑ इन्द्र॒ शंस॑य॒ गोप्व॑श्वेषु शु॒भ्रिषु॑ स॒हस्रे॑षु तु॒र्वीम॑घ ॥१॥

शि॒प्रिन्वा॑जानां प॒ते शर्ची॑व॒स्तव॑ दु॒ंसना॑ ।

आ तू न॑ इन्द्र॒ शंस॑य॒ गोप्व॑श्वेषु शु॒भ्रिषु॑ स॒हस्रे॑षु तु॒र्वीम॑घ ॥२॥

नि प्वा॑पया मिथू॒दृशा॑ स॒स्ताभि॑वृ॒ध्यमाने॑ ।

आ तू न॑ इन्द्र॒ शंस॑य॒ गोप्व॑श्वेषु शु॒भ्रिषु॑ स॒हस्रे॑षु तु॒र्वीम॑घ ॥३॥

29

Yāc cid dhī satya somapā anāśastā iva smāsi | ā tū na
 indra śauśaya gōshv āśveshu subhriṣhu sahasreshu tuvrīma-
 gha || 1 || śiprin vajanam pate śacīvas tāva daṁśanā | ā —
 || 2 || nī shvapaya mithūdṛśa sastām ābudhyamane | ā —|| 3 ||

स॒सन्तु॑ त्या अ॒गत॑यो बो॒धन्तु॑ शू॒र रा॒तयः॑ ।

आ तू न॑ इन्द्र॒ शंस॑य॒ गोप्व॑श्वेषु शु॒भ्रिषु॑ स॒हस्रे॑षु तु॒र्वीम॑घ ॥४॥

समि॑न्द्र गर्दु॒भं मृ॑ण नु॒वन्त॑ पा॒पया॑मु॒या ।

आ तू न॑ इन्द्र॒ शंस॑य॒ गोप्व॑श्वेषु शु॒भ्रिषु॑ स॒हस्रे॑षु तु॒र्वीम॑घ ॥५॥

प॒ताति॑ कुण्ड॒र्याच्या॑ दूरं वा॒तो वना॑दधि ।

आ तू न॑ इन्द्र॒ शंस॑य॒ गोप्व॑श्वेषु शु॒भ्रिषु॑ स॒हस्रे॑षु तु॒र्वीम॑घ ॥६॥

सर्वं॑ परि॒क्रोशं॑ ज॒हि जु॑म्भया॒ कृक॑दाश्च॒म ।

आ तू न॑ इन्द्र॒ शंस॑य॒ गोप्व॑श्वेषु शु॒भ्रिषु॑ स॒हस्रे॑षु तु॒र्वीम॑घ ॥७॥

sasantu tyā āratayo bōdhantu śura ratāyah | ā —
 || 4 || sām indra garḍabham mrina nuvāntam papāyamuyā |
 ā — || 5 || pātati kuṇḍrīācya dūrām vāto vānad ādhi |
 ā — || 6 || sārvaṁ parikrośam jahi jambhāya krikadā-
 śvaṁ | ā — || 7 ||

O resplendent Lord of boundless wisdom, and ocean of spiritual bliss, even if we be unworthy (according to high standards) may you enrich us with unlimited prosperity, physical, mental and spiritual. 1

O handsome and mighty Lord of food, your benevolence endures for ever. O resplendent Lord of boundless wisdom may you enrich us with unlimited prosperity,—physical, mental and spiritual. 2

Let the messengers of attachment (sloth and violence) go to sleep; looking at each other, let them sleep, never to wake up. O resplendent God of boundless wisdom, may you enrich us with unlimited prosperity,—physical, mental and spiritual. 3

O hero, may those who are our enemies sleep and those who are our friends be awake. O resplendent God of boundless wisdom, may you enrich us with unlimited prosperity,—physical, mental and spiritual. 4

O resplendent God, possessor of boundless wisdom, destroy this ass (of our evils), that keeps braying in a discordant tone; O resplendent Lord of boundless wisdom, may you enrich us with unlimited prosperity,—physical, mental and spiritual. 5

Let the adverse stormy wind, with its wayward course, alight after—in some barren forest. O resplendent Lord of boundless wisdom, may you enrich us with unlimited prosperity,—physical, mental and spiritual. 6

(On the material side, the prosperity consists in having thousands of bright and healthy cows and horses).

Slay all those who revile devotees and commit violence against them. O resplendent Lord of boundless wisdom, may you enrich us with unlimited prosperity,—physical, mental and spiritual. 7

(३०) त्रिशं सूक्तम्

(१-२२) द्वाविंशत्युच्यस्यास्य सूक्तस्याजीगर्तिः शुनःशेषः कृपिः (स कृषिमो वैश्वामित्रो देवराजः) । (१-१६) प्रथमादि-
पोडशर्चामिन्द्रः, (१७-२०) सप्तदश्याद्विंशत्युच्यन्ती, (२०-२२) विंश्याद्विंशत्युच्य च उपा देवताः ।
(१-१०, १२-१५, १७-२२) प्रथमादिदशर्चा, द्वादश्याद्विंशत्युच्यन्ती, सप्तदश्यादिपञ्चार्चा
रायत्री, (११) एकादश्याः पादनिचृत्तायत्री, (१६) पोडश्याश्च विष्टुप छन्दसि ॥

॥२८॥ आ व इन्द्रं कृविं यथा वाजयन्तः शतक्रतुम् । मंहिष्टं सिद्धं इन्दुभिः ॥१॥
शतं वा यः शुचीनां महस्रं वा समाशिगम् । एतुं निम्नं न रीयते ॥२॥
सं यन्मदाय शुष्मिणा एना ह्यस्योदरे । समुद्रो न व्यचो दुधे ॥३॥
अयमु ते समन्तमि कृपोत इव गर्भधिम । वचस्तच्चिन्न आहमे ॥४॥
स्तोत्रं राधानां पते गिर्वाहो वीर यस्य ते । विभूतिरस्तु सृन्ता ॥५॥

30

Ā va indram krivim yathā vājayañtaḥ śatakratum |
māñhishtam siñca indubhiḥ || 1 || śatam vā yaḥ śūcīnām
sahāsam vā sāmāśirām | éd u ninnām ná riyate || 2 || sām
yān mādāya ṣuśmīṇa enā hy āsyodāre | samudró ná vyāco
dadhé || 3 || ayām u te sām atasi kapóta iva garbhadhīm |
vācas tāc cin na ohasc || 4 || stotrām rādhānām pate gīr-
vāho vīra yāsyā te | víbhūtīr astu sūñṛtā || 5 ||

॥२९॥ ऊर्ध्वस्तिष्ठा न उतयेऽस्मिन्वाजे शतक्रतो । समन्येषु ब्रवावहे ॥६॥
योगेयोगे तवस्तरं वाजेवाजे हवामहे । सखाय इन्द्रमूतये ॥७॥
आ घा गम्यद्दि श्रवत्सहस्रिणीभिरूतिभिः । वाजेभिरुप नो हवामहे ॥८॥
अनु प्रत्नस्यौकसो हुवे तुविप्रति नरम् । यं ते पूर्वं पिता हुवे ॥९॥

ūrdhvās tishṭhā na ūtāye 'smīn vāje śatakrato | sām an-
yēshu bravāvaiḥ || 6 || yōge-yoge tavāstaram vāje-vāje ha-
vāmahe | sākhāya indram ūtāye || 7 || ā ghā gamad yādī
śrāvāt sahasrīñibhir ūtibhiḥ | vājebhir ūpa no hāvam || 8 ||
ānu pratnāsyaūkaso huvé tuvīpratīm nāram | yām te pūr-
vam pitā huvé || 9 ||

30

May we, desirous of wealth and wisdom, offer homage, and fill with devotions, the heart of the resplendent God, the embodiment of selfless actions just as the farmers dig a well and fill their fields with water. 1

May our sublime and pure devotions flow in hundreds and thousands of streams to the resplendent God like the river rushing down to join the ocean. 2

All the prayers, which are poured forth to please the resplendent God, are treasured in the heart of God like water in the vast ocean. 3

This devotional prayer is offered to you. Please accept it as a pigeon, eagerly awaiting his pregnant mate. 4

O valiant resplendent God, Lord of affluence, acceptor of prayers, may genuine prosperity be the reward of your faithful devotee. 5

Come to us, O embodiment of total selfless actions, for protection from our fears and help us to overpower them. May we establish communion with you for our guidance. 6

On every occasion, in every noble work, we invoke the resplendent God, the best amongst our friends, for our protection and happiness. 7

When He listens to our invocations, He assuredly comes to us with thousands of generous bounties and benedictions. 8

I too invoke you in right earnest, O resplendent God who creates the universe with eternal elements; our preceptors and ancestors have also been invoking the same. 9

तं त्वा वयं विश्ववारा शस्महे पुरुहूत । सखे वसो जरितृभ्यः ॥१०॥

tām tvā vayāṃ viṣvavarā śāsmahe pu-
ruhūta | śákhe vaso jaritṛibhyaḥ || 10 ||

॥३०॥ अस्माकं शिप्रिणीनां सोमपाः सोमपानाम् । सखे वज्रिन्तसखीनाम् ॥११॥
तथा तदस्तु सोमपाः सखे वज्रिन्नथा कृणु । यथा त उश्मसीष्टये ॥१२॥
रेवतीर्नः सधमाद् इन्द्रे मन्तु तुविवाजाः । क्षुमन्तो याभिर्मदेम ॥१३॥
आ घ त्वायान्मनासः स्तोतृभ्यो धृष्णवियानः । ऋणोरक्षं न चक्रयोः ॥१४॥
आ यदुवः अतक्रत्वा कामं जरितृणाम् । ऋणोरक्षं न शचीभिः ॥१५॥

asmākaṃ ṣiprīṇīnām sōmapāḥ somapāvnām | śákhe vaj-
rin sákhīnām || 11 || tāthā tād astu somapāḥ śákhe vajrin
tātha kṛiṇu | yāthā ta uśmāsīṣṭāye || 12 || revātīr naḥ sa-
dhamāda indre santu tuvívājāḥ | kshumānto yābhir mādema
|| 13 || á gha tvāvān tmānāptā stotṛibhyo dhṛishṇav iyā-
nāḥ | riṇór ákshaṃ nā cakryòh || 14 || á yád dúvaḥ śata-
kratav á kāmāṃ jaritṛiṇām | riṇór ákshaṃ nā śácibhiḥ
|| 15 ||

॥३१॥ अश्वदिन्द्रः पोप्रुथद्विजिगाय नानदद्विः शाश्वसद्विर्धनानि ।
स नो हिरण्यरथं दंसनावान्स नः सनिता सनये स नोऽदात् ॥१६॥
आश्विनावश्ववत्येषा यानं शवीरया । गोमदस्त्रा हिरण्यवत् ॥१७॥

śaśvad índraḥ pópruthadbhir jigāya nānadadbhiḥ śá-
śvasadbhir dhānani | sá no hiraṇyarathāṃ daṇsānāvān sá
naḥ sanitá sanāye sá no 'dāt || 16 || áśvinav áṣvāvatyeshá
yataṃ śavirayā gōmad dasrā hiraṇyavat || 17 ||

Desirous of your communion, we invoke you as our bosom friend, as all the devotees in distress take refuge in you. Be gracious to your dedicated and loyal worshippers. 10

O enjoyer of the essence of wisdom and happiness, friend of our lovely featured dame—the intellect, and the friend of others who also enjoy the same essence, may you bestow upon us abundance of cows with firm jaws. 11

O mighty God, acceptor of the divine essence, dispeller of all our miseries, we yearn for your friendship and beseech you to respond to our love. 12

May you share our spiritual joy, O resplendent God. May we have abundant nourishment, and may our intellect be bright and sharp, so that full of devotion and wealth, we may live in perfect bliss in union with you. 13

O Lord, the vanquisher, let your self-radiant divinity bestow promptly, when solicited, bounties upon your devotees, as the spokes of a wheel tend to the axle for speed and unity. 14

O resplendent God, embodiment of hundreds of selfless actions and infinitely wise, may you fulfil the noble aspirations of your dedicated devotees with that constancy with which the movements of the car are related to the axle. 15

Resplendent soul obtains strength through the aid of sense organs, who are like horses champing, neighing and snorting. It has been given a golden chariot of human body as a gift. 16

May the powerful mental and vital forces be with us and provide us plentiful nourishment as if brought on steeds. May these dispellers of poverty speedily come to us with brilliant intellect (gold) and happiness (cattle). 17

समानयोजनो हि वाँ रथो दस्रावमर्त्यः । समुद्रे अश्विनेयते ॥१८॥
 न्यःघ्न्यस्य मूर्धनि चक्रं रथस्य येमथुः । परि व्यामन्यदीयते ॥१९॥
 कस्त उपः कधप्रिये भुजे मर्तो अमर्त्ये । कं नक्षसे विभावर्गि ॥२०॥
 वयं हि ते अमन्मद्यान्नादा पराकात् । अश्वे न चित्रे अरुपि ॥२१॥
 त्वं त्येभिर्ग गहि वाजेभिर्दुहितर्दिवः । अस्म रथि नि धारय ॥२२॥

samānāyojano

hī vāṃ rātho dasrāv āmartyaḥ | samudrē aśvinéyate || 18 ||
 ny āghnyāsya mūrdhāni cakrāṃ rāthasya yemathuḥ | pāri
 dyām anyād īyate || 19 || kās ta ushaḥ kadhapriye bhuje
 mārto amartye | kām nakshase vibhāvari || 20 || vayāṃ hī te
 āmanmahy āntād ā parākāt | aśve nā citre arushi || 21 ||
 tvām tyēbhir ā gahi vājebhir duhitar divaḥ | asmé rayīm
 ní dhāraya || 22 ||

[अथ सममोऽनुवाकः ॥]

(३१) एकविंशं सूक्तम्

(१-१८) अष्टादशचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो हिग्न्यन्तप क्रपिः । अग्निर्देवता । (१-७ ९-१५, १७) प्रथमादि-
 सप्तर्चाः त्वस्यादिसप्तर्चाः सप्तदश्याश्च त्रयती. (८, १६, १८) अष्टर्मापोऽष्टयोऽष्टादश्याश्च विष्टप ऽष्टर्मा ॥

॥३२॥ त्वमग्ने प्रथमो अङ्गिरा कविर्देवो देवानामभवः शिवः सखा ।
 तव व्रते कवयो विद्वन्नापमोऽजायन्त मरुतो भ्राजदप्रयः ॥१॥
 त्वमग्ने प्रथमो अङ्गिरस्तमः कविर्देवानां परि भूषमि व्रतम् ।
 विभुर्विश्वस्मै भुवनाय मेधिरो द्विमाता शयुः कतिधाचिद्वयवे ॥२॥

31

Tvām agne prathamó āṅgirā řishir devó devānām
 abhavaḥ řivaḥ sákhā | tāva vraté kavāyo vidmanāpasó 'ja-
 yanta marúto bhrájadřishtayaḥ || 1 || tvām agne prathamó
 āṅgirastamaḥ kavir devānām pári bhūřhasi vratām | vibhūr
 vířvasmai bhúvanāya médhiro dvimátā řayúḥ katidhá cid
 āyāve || 2 ||

O God, destroyer of the wicked, your gift of body to us, is as if an imperishable chariot, (with the immortal soul residing within a cavity). It aspires to reach beyond this material world across space. 18

O the pair of vital and mental faculties, you have one wheel in the mortal material body, while the other of the spirit soars high in search of the immortal. Only you can take us to the desired destination. 19

O dawn, what mortal does enjoy you ? Who is pleased by praise ? Whom mighty one, O radiant, do you affect ? 20

O dawn, wonderfully brilliant, diffuse and tinted, we do not know (her limits) whether seen from nigh or far. 21

May the dawn (the intellect), who is like the daughter of the celestial region, approach us and give us nourishment and perpetuate our wealth. 22

31

O adorable God, you are the first and foremost essence of life; you are the revealer of the divine knowledge. You are the giver of bliss to the enlightened persons, and friend to your devotees, whose actions are guided by your eternal laws. In your supervision the righteous persons, activated through wisdom, become seers and virtuous. 1

O adorable God, you are the first and foremost essence of life; you enforce (as a supreme sage) the eternal laws. Under your care, all the vital forces,—sapiient, manifold and intelligent,—and as if offspring of two mothers, (i. e. of spiritual and material), commenced their work, as a worship to you for the benefit of mankind. 2

त्वमग्ने प्रथमो मातरिष्यन् आविर्भव सुक्रतुया विवस्वते ।
 अरेजेतां रोदसी होतृवृयेऽमन्त्रोर्भारमयजो महो वसो ॥३॥
 त्वमग्ने मनवे द्यामवाशयः पुरुरवसे सुकृते सुकृत्तरः ।
 श्रित्रेण यत्पित्रोर्मुच्यसे पर्या त्वा पूर्वमनयन्नापरं पुनः ॥४॥
 त्वमग्ने वृषभः पुष्टिवर्धन उद्यतस्रुचे भवसि श्रवाय्यः ।
 य आहुतिं परि वेदा वर्षट्कृतिमेकायुरग्ने विश आविर्वाससि ॥५॥

tvām agne prathamó mātariṣyana āvīr bhava
 sukratūyá vivāsvate | ārejetām ródasi hotṛivúrye 'saghnor
 bhārām áyajo mahó vaso || 3 || tvām agne mánave dyām
 avāṣayah purūrāvase sukríte sukrítarah | ṣvātrēṇa yāt pi-
 trór múcyase páry á tvā pūrvam anayann āparam púnah
 || 4 || tvām agne vṛishabhāḥ pushtivārdhana údyatasruce
 bhavasi ṣravāyyah | yá áhutim pári védā vāshaṭkṛitim éka-
 yur ágre víṣa āvivāsasi || 5 ||

॥३३॥

त्वमग्ने वृजिनवर्तन्तिं नरं सक्मन्पिपर्षि विदथे विचर्षणे ।
 यः शूरसाता परितक्म्ये धने दुग्नेभिश्चित्समृता हंसि भूयसः ॥६॥
 त्वं तमग्ने अमृतत्व उत्तमे मर्ते दधासि श्रवमे दिवेदिवे ।
 यस्तत्प्राण उभयाय जन्मने मयः कृणोषि प्रय आ च सूरये ॥७॥
 त्वं नो अग्ने सनये धनानां यशसं कारं कृणुहि स्तवानः ।
 ऋध्याम कर्मापसा नवेन देवैर्द्यावापृथिवी प्रावतं नः ॥८॥

tvām agne vṛjinaṁvartanīm nāraṁ sākman piparshi vi-
 dátthe vicarshaṇe | yāḥ śúrasātā paritakmye dhāne dabhṛé-
 bliṣ cit sāmṛitā hānsi bhúyasah || 6 || tvām tām agne amṛi-
 tatvá uttamé mártam dadhāsi ṣṛavase divé-dive | yās ta-
 trishāṇā ubháyāya jánmane máyah kṛiṇóshi práya á ca sú-
 ráye || 7 || tvām no agne sanáye dhánānām yaśásam kārūṁ
 kṛiṇuhi stāvānah | ṛidhyāma kármāpāsā návena devaír dyā-
 vāpṛithivī právatam nah || 8 ||

O adorable Lord, presiding over the vital forces, you become manifested to a worshipper as a result of his devotion. The celestial and terrestrial regions tremble (at your command). O Lord of wealth, you preside over all the ceremonial performances of worship, which wise sages are assigned to perform. O Lord, through you the Nature's other bounties have attained perfection. 3

O adorable God, you have made the ethereal space as the sustainer of sound in the interests of mankind. When the sun is set free from the churning of the parents, (the celestial and terrestrial regions), then he is first taken to the east, and thence he moves to the west. 4

You fulfil all our noble aspirations, O adorable God; you bless your worshipper as he raises the ladle in the fire-ritual. We invoke you for elevating the devotee, who understands the deeper meaning of invocation and oblation. You are the provider of sustenance. You are the first to bestow light and give wisdom and strength to all our folk. 5

O all-wise and all-seeing God, direct the ignorant worshipper, who follows the wrong paths and help him to revert to the acts which will reclaim him. You always protect in times of conflicts those who are feeble, but on the path of truth, against those who are strong but on the wrong path. 6

O adorable God, you lift up the mortal man to superb immortality by providing sustenance. On the wise you bestow happiness and sustenance in both lives, the present one and the one to come. 7

The adorable God who is praised by us, makes our devotee illustrious so that he wins for us stores of riches; may we improve upon the fire-ritual with new innovations; may this earth and heaven, along with Nature's other bounties, provide us with protection. 8

त्वं नो अग्ने पित्रोरुपस्थ आ देवो देवेष्वनवद्य जाग्रविः ।
 तनूकृद्धोधि प्रमतिश्च कारवे त्वं कल्याण वसु विश्वमोषिषे ॥९॥
 त्वमग्ने प्रमतिस्त्वं पितासि नस्त्वं वयस्कृत्तव जामयो वयम् ।
 सं त्वारायः शतिनः सं महस्त्रिणः सुवीरं यन्ति व्रतपामदाभ्य ॥१०॥

tvām no agne pitrór upāstha
 á devó devéshv anavadya jágrivih | tanūkríd bodhi prāmatis
 ca kārave tvām kalyāṇa vāsu vísvam ópishē || 9 || tvām agne
 prāmatis tvām pitāsi nas tvām vayaskrít tāva jāmayo va-
 yām | sām tvā rāyah śatinah sām sahasrīnah suvīram yanti
 vratapām adābhyā || 10 ||

॥३४॥

त्वमग्ने प्रथममायुमायवे देवा अकृण्वन्नहुषस्य विस्पतिम् ।
 इलामकृण्वन्मनुषस्य शर्मनीं पितुर्यत्पुत्रो ममकस्य जायते ॥११॥
 त्वं नो अग्ने तव देव पायुभिर्मघानो रक्ष तन्वश्च वन्द्य ।
 त्राता तोकस्य तनये गवामस्यनिमेषं रक्षमाणस्तव व्रते ॥१२॥
 त्वमग्ने यज्यवे पायुरन्तरेऽनिषङ्गाय चतुरक्ष इध्यसे ।
 यो रातहव्योऽवृकाय धायसे कीरश्चिन्मन्त्रं मनसा वनोषि तम् ॥१३॥
 त्वमग्ने उरुशंसाय वाघते स्पार्हं यद्रेक्णः परमं वनोषि तत् ।
 आध्रस्य चित्रमतिरुच्यसे पिता प्रपाकं शास्मि प्र दिशो विदुष्टरः ॥१४॥

tvām agne prathamām āyūm āyāve devā akṛiṇvan nā-
 hushasya viṣpātim | ilām akṛiṇvan mānushasya śāsanīm
 pitúr yāt putró māmakasya jāyate || 11 || tvām no agne tāva
 deva pāyúbhir maghóno raksha tanvāṣ ca vandya | trātā
 tokāsyā tánaye gāvam asy ānimeshaṁ rākshamāṇas tāva
 vratē || 12 || tvām agne yājyave pāyúr āntaro 'nishaṅgāya
 caturakshā idhyase | yó rātāhavyo 'vrikāya dhāyase kīrēṣ
 cin māntram mānasā vanóshi tām || 13 || tvām agna uruśān-
 sayā vāghāte spārhām yād rékṇah paramām vanóshi tát |
 ādhrāsya cit prāmatis ueyase pitā prā pákaṁ śāssi prā
 diśo vidúshṭarah || 14 ||

O adorable God, irreproachable, ever vigilant, illuminator of justice, disseminator of knowledge, may we be illustrious among the enlightened, and devoted to our parents. Please protect us and give us wealth and wisdom and all that is worthy of possession. 9

O inviolable, all knowing adorable God, you are our father. We are your kinsmen. May you grant us new life endowed with knowledge and happiness. Let us also acquire wealth and wisdom in hundreds and thousands. You are the defender of the persons performing noble acts, and you also favour those who are good and virtuous. 10

O adorable God, through the earliest enlightened sages, you revealed the sacred teachings of the Vedas for mortal men; and the divine wisdom became herself the instructress of the son of man, the earliest father of my race. 11

O adorable God, preserve your devotees with your bounties; you are the defender of the cattle for the son of my son, who is ever assiduous in your worship. 12

O adorable God, you are charitable and selfless. You supervise with eyes in all the four directions without attachment and prejudice. You are the benevolent protector of all pious people and embodiment of selfless actions. May you protect all your pious devotees and make them illustrious. 13

O adorable God, may you grant the choicest gifts, spiritual as well as material, to your worshippers. You are called the well-intentioned protector. You protect them as father protects the son. You are all-wise and instruct your disciples about proper conduct. You define for them the points of the horizon (that is, you set the limits of their disciplines). 14

त्वमे॒मे प्र॒यत॑दक्षिणं॒ नरं॒ वमे॑व॒ स्यूतं॒ परि॑ पामि वि॒श्वतः॑ ।
स्वा॒दुक्ष॑शा॒ यो व॑सु॒तो स्यो॑न॒कृ॒ज्जी॒वया॑जं॒ यज॑ते॒ सोप॑मा दि॒वः ॥१५॥

tvām agne prāyatadakshinaṃ nāraṃ
vārmeva syūtām pari pāsi viśvataḥ | svādukshādmā yó va-
satau syonakrīj jīvayājām yajate sōpamā divaḥ || 15 ||

॥३५॥ इ॒मामे॒मे श॒रणि॑ मी॒मृषो॑ न इ॒मम॑ध्वानं॒ यम॑गाम॒ दूरा॑त् ।
आ॒पिः पि॒ता प्र॑म॒तिः सो॒म्यानां॑ भृ॒मि॒र॒मृषि॑कृ॒न्मर्त्या॑नाम् ॥१६॥
म॒नु॒ष्वदे॒मे अ॒ङ्गि॒र॒स्वदे॒ङ्गिरो॑ यया॒ति॒वत्स॑दे॒ने प॒र्वव॑च्छु॒चे ।
अ॒च्छे या॒ह्या वे॒हा दे॒व्यं ज॒न॒मा सा॑द॒य ब॒र्हिषि॑ यक्षि च प्रि॒यम् ॥१७॥
ए॒तेना॑मे॒ ब्रह्म॑णा वावृ॒धस्व॒ शक्ती॑ वा य॒त्ते च॑कृ॒मा वि॒दा वा॑ ।
उ॒त प्र॑ णे॒प्य॒भि व॑स्यो अ॒स्मान्त्सं नः॑ सृ॒ज सु॑म॒त्या वा॒जव॑त्या ॥१८॥

imām agne śaraṇim mīmriṣo na imām ādhvānaṃ yām
āgāma dūrāt | āpīḥ pitā pramatiḥ somyānām bhrīmir asy
ṛishikrīm mārtyānām || 16 || manushvād agne āṅgirasvād āṅ-
giro yayativāt sādane pūrvavāc chuce | ācha yāhy ā vahā
daīvyam jānam ā sādaya barhīṣi yākshi ca priyam || 17 ||
eténagne brāhmaṇā vāvṛidhasva śakti vā yāt te cakṛimā
vidā va | utā prā ṇeshy abhī vāsyō asmān sām naḥ sṛija
sumatyā vājavatyā || 18 ||

(३२) द्वाविंशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशवेम्यास्य मन्त्रस्याङ्गिरसो हिरण्यमृष ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥३६॥ इ॒न्द्रस्य॑ नु वी॒र्या॑णि॒ प्र वो॑चं॒ यानि॑ च॒कार॑ प्रथ॒मानि॑ व॒ज्री ।
अ॒ह॒न्नहि॑म॒न्व॒पस्त॑तर्दं॒ प्र व॒क्षणा॑ अभि॒न॒त्पर्व॑तानाम ॥१॥

32

Indrasya nú vīryāṇi prā vocaṃ yāni cakāra prathamāni
vajrī | āhann āhim ānv apās tatarda prā vakshāṇā abhinat
pārvatānām || 1 ||

O adorable God, may you defend the man who liberally gives on every side, like a well-stitched armour. The person who keeps the choicest foods in his house, and with them entertains his guests, in fact, performs a sacrifice of life, which has the likeness of heaven. 15

O adorable God, forgive us this our negligence, this path in which we have gone astray. You are a friend and father of persons who are the performers of noble deeds. To such mortals you reveal your nature. 16

O adorable God, you go about helping every one; may you come to help such industrious persons as perform noble actions and inspire others also to do so; elevate them to a high stature, and offer them blessings. 17

O adorable God, we are offering you this prayer according to the best of our ability, according to the best of our knowledge. May you, therefore, lead us to abundance, and endow us with right understanding, and also sustenance. 18

[Vṛtra sometimes also occurs as Ahi. On physical side Vṛtra is nothing more than the accumulation of vapour condensed, shut up or obstructed by a cloud. Indra with his thunderbolt, (or electric discharge) causes condensation, and vent is given to the rain which then descends upon the earth.]

May I acclaim the valorous deeds of the resplendent soul (the lower self), which he has achieved: he has cloven the cloud of blind and dark impulses; and cast out the evil thoughts; he has broken a way for the torrents of wisdom through obstacles. 1

अहन्नहिं पर्वते शिश्रियाणं त्वष्टास्मै वज्रं स्वयं ततक्ष ।
 वाश्रा इव धेनवः स्यन्दमाना अञ्जः समुद्रमव जग्मुरापः ॥२॥
 वृषायमाणोऽवृणीत सोमं त्रिकद्रुकेष्वपि वत्सुतस्य ।
 आ सायकं मघवादत्त वज्रमहन्नेनं प्रथमजामहीनाम् ॥३॥
 यदिन्द्राहन्प्रथमजामहीनामान्मायिनाममिनाः प्रोत मायाः ।
 आत्सूर्यं जनयन्त्यामुपासं तादीक्षा शत्रुं न किला विवित्से ॥४॥
 अहन्वृत्रं वृत्रतरं व्यसमिन्द्रो वज्रेण महता वधेन ।
 स्कन्धाभीवकुलिशेना विवृक्णाहिः शयत उपपृक्पृथिव्याः ॥५॥

āhann āhim pārvate śiṣriyāṇaṁ tvāṣṭā-
 smai vājraṁ svaryāṁ tataaksha | vāṣṛā iva dhenavaḥ syān-
 damānā āñjaḥ samudrām āva jagmur āpaḥ || 2 || vṛishayā-
 māṇo 'vṛiṇita sōmaṁ trikadrakeshv apibat sūtāsyā | ā sā-
 yakam maghāvādatta vājraṁ āhann enam prathamajām
 āhīnām || 3 || yād indrāhan prathamajām āhīnam ān māyī-
 nām āmināḥ prōtā māyāḥ | āt sūryam janāyan dyām ushā-
 saṁ tādītā sātṛuṁ nā kīlā vivitse || 4 || āhan vṛitraṁ vṛi-
 tratāraṁ vyānsam īndro vājrena mahatā vadhēna | skān-
 dhānsīva kūliṣenā vīvriknāhiḥ ṣayata upapṛiḥ pṛithivyāḥ
 || 5 ||

॥३७॥

अयोद्धेव दुर्मद आ हि जुह्वे महावीरं तुविबाधमृजीषम् ।
 नातारीदस्य समृतिं वधानां सं रुजानाः पिपिष इन्द्रशत्रुः ॥६॥
 अपादहस्तो अपृतन्यदिन्द्रमास्य वज्रमग्निं सानौ जघान ।
 वृष्णो वग्निः प्रतिमानं बुभूषन्पुरुषा वृत्रो अशयव्यस्तः ॥७॥

ayoddhēva durmāda ā hī juhvé mahāvīraṁ tuvibādhām
 rījishām | nātārīd asya sāmṛitiṁ vadhānām sāṁ rujānaḥ
 pipisha indrasatruḥ || 6 || apād ahastó aprītanyad īndram
 āsyā vājraṁ ādhi sānan jaghāna | vṛiṣṇo vādhriḥ prati-
 mānam būbhūshan purutrā vṛitró aṣayad vyāstaḥ || 7 ||

He has sent asunder the cloud of blind impulses seeking refuge in the obstacles. The supreme architect has conquered with his all-encompassing bolt of will-power. The clouds of passions have been broken; the water of animated evil thoughts has rapidly rushed to the heart, like cows hastening to the calves. 2

The powerful soul accumulated his strength in three virtuous directions,—physical, mental and spiritual. He sharpened his will-power and struck the first born of the evil impulses, the sexual one. 3

O powerful soul, since you have subdued the foremost impulse, which is the prime cause of delusions, and thereby since you generated the light of wisdom to shine on the horizon of human mind, you have not left a sinful impulse to disturb you. 4

With his great assailing will power the powerful soul again strikes the wounded evil-mind, which still lies there prostrate, like trunks of trees felled by the axe. 5

The wounded, but arrogant sinful mind, again defies the mighty soul, who scatters and weakens the dark and blind impulses; but the animated sinful impulses, again gather and break the barriers set by the soul. 6

Having done this damage, the evil mind, though without hand or foot, again assails the soul, who thereupon strikes the mind with his full force. Thereafter the evil-spirited mind and other mutilated baser instincts are rendered inactive, like one who pretends virility but has none to attack. 7

नदं न भिन्नममुया शयानं मनो रुहाणा अति यन्त्यापः ।
 याश्चिद्वृत्रो महिना पर्यतिष्ठतामामहिः पत्सुतःशीर्षभूव ॥८॥
 नीचावया अभवद्वृत्रपुत्रेन्द्रो अस्या अव वधर्जभार ।
 उत्तरा सूरधरः पुत्र आसीदनुः शये सहवत्सा न धेनुः ॥९॥
 अतिष्ठन्तीनामनिवेशनानां काष्ठाणां मध्ये निहितं शरीरम् ।
 वृत्रस्य निष्यं वि चरन्त्यापो दीर्घं तम् आशयदिन्द्राश्रुः ॥१०॥

nadām nā bhinnām amuyā śayānam māno rūhāṇā āti yanty
 āpaḥ | yāṣ cid vṛtró mahinā paryátishṭhat tāsām āhiḥ pat-
 sutahṣír babhūva || 8 || nicāvayā abhavad vṛtrāputrēndro
 asyā āva vādhar jabhāra | úttarā sūr ādharah putrā asid
 dānuḥ śaye sahāvatsā nā dhenūḥ || 9 || ātishṭhantīnam ani-
 veśanānām kāśhṭhānām mādhye níhitam śārīram | vṛtrāsya
 ninyām ví caranty āpo dīrghām tām āśayad indrasatruḥ
 || 10 ||

॥३८॥ दासपत्नीरहिगोपा अतिष्ठन्निरुद्धा आपः ' पणिनेव गावः ।
 अपां विलम्पिहितं यदासीद्वृत्रं जघन्वाँ अप तद्वार ॥११॥
 अश्व्यो वारो अभवस्तदिन्द्र सुके यत्वा प्रत्यहन्देव पक्कः ।
 अजयो गा अजयः शूर सोममवांसृजः सर्तवे सप्त सिन्धून् ॥१२॥
 नास्मै विद्युन्न तेन्यतुः सिषेधु न यां मिहमकिरद्धादुनिं च ।
 इन्द्रश्च यद्युयुधाते अहिश्चोतापरीभ्यो मघवा वि जिग्ये ॥१३॥

dāsapatnīr ahigopā atishṭhan nīruddhā āpaḥ paṇīneva
 gāvah | apāni bīlam āpihitam yād āsid vṛtram jaghanvāñ
 āpa tād vavāra || 11 || āśvyo vāro abhavas tād indra sriké
 yāt tvā pratyāhan devā ékaḥ || ājayo gā ājayah śūra sómam
 āvāsrijah sártave saptā síndhūn || 12 || nāsmāi vidyún nā
 tanyatūḥ sishedha nā yām mīham ākirad dhrādūniṃ ca |
 indraṣ ca yād yuyudhāte āhiḥ cotāparībhyo maghāvā ví
 jigye || 13 ||

Thoughts that delight the soul, now flow over the mind, the prostrated and wounded, as the waters of a river, with her broken banks, flow over the fields. The mind, however, obstructs this flow. 8

The primary source of evil tendencies—the primary instincts—has been enveloping the mind like a cow covering its calf: the instincts rise above and the mind comes down underneath. The soul again strikes the source of these evil tendencies. 9

Then thoughts carry off the whirling mind, the body of the nameless, tossed into the midst of the never stopping, never-resting currents, the foe of the soul—the mind imbued with evil instincts, as if slept over for a long dark night. 10

Good impulses, beloveds of the soul, are obstructed by greed, like cows stolen by wicked people, and kept hidden. But by strangling the strength of the demoniac forces, the soul sets open the cave that had blocked the path of noble impulses to reach the sphere of the soul. 11

When you, O powerful, soul, unaided by any, return the blow, inflicted by the evil mind, you become furious like a horse's tail. You rescue good human impulses. O hero, you win our sweet devotion. You cause the spiritual elixir of seven oceans (love, truth, benevolence, austerity, contentment, generosity and knowledge) to flow freely. 12

Now, no lightning of the evil impulse, the thunder of sensuous thoughts, the rain of passions or any sort of bolt of temptation can harm the victorious soul. The triumph of the soul in the contest has been full and final over the wicked impulses. 13

अहेर्यान्तरं कर्मपश्य इन्द्र हृदि यत्ते जघ्नुषो भीरगच्छत् ।
 नव च यन्नवतिं च स्ववन्तीः श्येनो न भीतो अतरो रजांसि ॥१४॥
 इन्द्रो यातोऽवसितस्य राजा शर्मस्य च शृङ्गिणो वज्रबाहुः ।
 सेदु राजा क्षयति चर्षणीनामुरान्न नेमिः परि ता बभूव ॥१५॥

āher yātāraṃ kām apasya indra hridi yāt te
 jaghnúsho bhír āgachat | náva ca yān navatīm ca srāvantiḥ
 syenó ná bhító átaro rájānsi || 14 || índro yāto 'vasitasya
 rája śamasya ca śṛṅgīṇo vajrabāhuḥ | séd u rájā kshayati
 carshaṇīnām arān ná nemiḥ pari tá babhūva || 15 ||

(३३) त्रयस्त्रिंशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशवर्षस्याम्यं सूक्तस्याङ्गिरसो हिरण्यस्तूपः कृषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥ एतायामोप गव्यन्त इन्द्रमस्माकं सु प्रमतिं वावृधाति ।
 अनामृणः कुविदादस्य रायो गवां केतं परमावर्जते नः ॥१॥
 उपेदुहं धनदामप्रतीतं जुष्टां न श्येनो वसतिं पतामि ।
 इन्द्रं नमस्यन्नुपमेभिरर्केयः स्तोतृभ्यो हव्यो अस्ति यामन् ॥२॥
 नि सर्वसेन इषुधीरिस्तु समर्यो गा अजति यस्य वाष्टि ।
 चोष्कूयमाण इन्द्र भूरि वामं मा पणिभूरस्सदधि प्रवृद्ध ॥३॥

33

Ētāyāmópa gavyānta índram asmákam sú prāmatīm vā-
 vṛidhati | anamṛiṇaḥ kuvid ād asyā rāyó gāvaṃ kētaṃ
 páram āvárjate naḥ || 1 || úpéd aham dhanadām āpratitaṃ
 júshtaṃ ná syenó vasatīm patami | índraṃ namasyānn upa-
 mébhīr arkaír yā stotṛibhyo havyo āsti yāman || 2 || ní
 sārvasena ishudhīr asakta sām aryó gā ajati yāsya vāshti |
 cōshkūyāmāṇa indra bhūri vāmā mā paṇír bhūr asmiād
 ādhi pravṛiddha || 3 ||

O soul, while this internal battle has been in full swing, you have been ready to destroy the evil instincts of conscious and sub-conscious mind. You are hesitant for a moment, but you traverse all the adverse ninety-nine elements like a swift hawk. 14

Then O soul, the wielder of powerful spiritual power, you become the sovereign of all that is movable and immovable, of impulses and emotions, hornless (peaceful) or horned (aggressive). Now you are the monarch of men. All activities are centred within you as the circumference comprehends the spokes of a wheel. 15

33

Let us approach the soul for he can restore to us our lost wisdom, as he is infallible and unconquered. He bestows upon us his ever-increasing wisdom. Blessed by him, we will never fail to achieve prosperity and true knowledge. 1

We glorify Him with sacred hymns, who is invincible in any struggle. Invoked by selfless devotees, He bestows wealth and wisdom. I fly as a hawk flying to its cherished nest. 2

O mighty soul, ready to defend your believers, with your quiver bound on your back, bestowing upon us abundant wisdom, providing refuge to your worshippers,—be kind to us; take no advantage of our weakness like a wicked dealer. 3

वधीर्हि दस्युं धनिनं घननं एकश्चरन्नुपशोकेभिर्गिन्द्र ।
 धनोर्गधि विषुणक्ते व्यायन्नयज्वानः मनुकाः प्रेतिर्मायुः ॥४॥
 परा चिच्छीर्षा ववृजुस्त इन्द्रायज्वानो यज्वभिः स्पशमानाः ।
 प्र यदिवो हरिवः स्यातरुग्र निर्व्रतां अधमो रादस्योः ॥५॥

vādhir hí dāsyum dhanīnam ghanēnañ
 ékaṣ cāraṇṇ upaśakēbhir indra | dhānor ādhi viṣuṇāk té
 vy āyann āyajvanah sanakāḥ prētim īyuh ॥ 4 ॥ pārā cie
 chirshā vavrijus tā indráyajvāno yajvabhi spārdhamānaḥ |
 prā yād divó hariva sthatar ugra nír avratāñ adhamo ró-
 dasyoh ॥ 5 ॥ ।

॥२॥

अयुयुत्सन्नवद्यस्य मेनामयातयन्त धिनयो नवग्याः ।
 वृषायुयो न वप्रयो निरष्टाः प्रवद्विर्गिन्द्राश्चितयन्त आयन ॥६॥
 त्वमेतावुदतो जक्षतश्चायोधयो रजस इन्द्र परि ।
 अवादहो दिव आ दस्युमुच्चा प्र सुन्वतः स्तुवतः शंसमावः ॥७॥
 चक्राणामः परिणहं पृथिव्या हिरण्येन मणिना शुभमानाः ।
 न हिन्यानामस्तिरुस्त इन्द्रं परि स्पशो अदधान्मूर्ध्नेण ॥८॥
 परि यदिन्द्र रादमी उभे अबुभोजीर्महिना विश्वतः सीम् ।
 अमन्यमानौ अभि मन्यमानेर्निब्रह्मभिर्गधमो दस्युमिन्द्र ॥९॥

āyuyutsann anavadyāsyā sēnām āyātayanta kṣhitāyo nā-
 vagvāḥ | vṛishāyūdho nā vādhrayo nīrashtaḥ pravādbhir in-
 drāc citāyanta āyan ॥ 6 ॥ tvām etān rudatō jākshataṣ cāyo-
 dhayo rājasa indra paré | āvādaho divā ā dāsyum uecā prā
 sunvatā stuvatāḥ ṣāṇsam āvaḥ ॥ 7 ॥ cakrāṇāsaḥ pariṇāham
 prithivyā hīraṇyena maṇīnā śūmbhamānaḥ | nā hinvanāsas
 titirus tā indram pāri spāṣo adadhāt sūryeṇa ॥ 8 ॥ pāri yād
 indra ródasī ubhé ābubhojīr mahinā viṣvataḥ sim | āman-
 yamānāñ abhī mānyamānair nír brahmābhir adhamo dās-
 yum indra ॥ 9 ॥

O powerful soul, with your adamant strength you have destroyed the cruel barbarian impulses. Perceiving the manifold destructiveness of your strength, the unbelievers and infidels have perished. 4

O fierce and unyielding soul, the infidels and those, who are enemies of selfless workers, are completely defeated. They disappear when you deny them the privilege of getting your favours here on earth or any place. 5

The followers of blind impulses encounter the band of devotees of the irreproachable soul, and those of virtuous instincts encourage them. Ultimately, the followers of blind instincts, conscious of their inferiority flee by precipitous paths, like emasculated people contending with brave men. 6

O victorious soul, you have destroyed these dark impulses, at every stage, hiding in the farthest verge of the mind, and sent them far away from the world. You have consumed the vicious instincts of all kinds—greed, anger and envy, and have received homage from virtuous men. 7

Many glamorous evil forces, decorated with gold and jewels, have been spreading over the face of the earth. But, mighty as they are, even then they triumph not over godly men. These dark forces are dispersed by the rising sun of wisdom. 8

O mighty soul, you control both good and bad. You sustain the whole living world with your magnitude. Let the unbelievers and proud usurpers be defeated through the prayers which are repeated on behalf of those who do not comprehend them. 9

न ये दिवः पृथिव्या अन्तमापुर्न मायाभिर्धनदां पर्यभूवन् ।
युजं वज्रं वृषभश्चक्र इन्द्रो निज्योतिषा तमसो गा अदुक्षत् ॥१०॥

nā yé divāḥ prithivyā āntam āpūr nā mā-
yābhir dhanadām paryābhūvan | yūjam vajram vṛishabhāś
cakra indro nīr jyótishā tāmaso gā adukshat || 10 ||

॥३॥

अनु स्वधाभक्षरन्नापो अस्यावर्धत मध्य आ नाव्यानाम् ।
सग्नीर्चीनेन मनसा तमिन्द्र ओजिष्ठेन हन्मनाहन्नभि द्यून् ॥११॥
न्याविध्यदिलीविशस्य दृळ्हा वि शृङ्गिणमभिनच्छुष्णमिन्द्रः ।
यावन्तरो मघवन्यावदोजो वज्रेण शत्रुमवधीः पृतन्युम् ॥१२॥
अभि सिध्मो अजिगादस्य शत्रुन्वि तिग्मेन वृषभेणा पुरोऽभेत् ।
सं वज्रेणासृजद्वत्रमिन्द्रः प्र स्वां मतिमतिरच्छाशदानः ॥१३॥
आवः कुत्समिन्द्र यस्मिञ्चाकन्प्रावो युध्यन्तं वृषभं दशद्युम् ।
शफच्युतो रेणुर्नक्षत् व्यासुच्छ्वित्रेया नृषाह्याय तस्थौ ॥१४॥
आवः शमं वृषभं तुग्यासु क्षेत्रज्ञेषे मघवञ्छ्रुत्यं गाम् ।
ज्योक् चिदत्र तस्थिवांसो अक्रञ्छत्र्यूयतामधरा वेदनाकः ॥१५॥

ānu svadhām aksharann āpo asyāvardhata mādhyā ā
navyānām | sadhricīnena mānasā tām indra ōjishṭhena hān-
manāhann abhī dyūn || 11 || ny āvidhyad ilibīśasya ḍṛilhā
vī ṣṛiṅgīṇam abhinac chāśṇam indrah | yāvat tāro magha-
van yāvad ōjo vajrena śātrum avadlīḥ prītanyūm || 12 ||
abhī sidhmó ajigād asya śātrūn vī tigmēna vṛishabhēṇa
pūro 'bhet | sām vajreṇasṛijad vṛitrām indrah prā svām
matīm atirac chāśadānaḥ || 13 || āvaḥ kūtsam indra yāsmiñ
cākān prāvo yūdhyantaṁ vṛishabhām dāśadyum | śaphā-
cyuto reṇūr nakshata dyām ūc chvaitreyó nṛishāhyaya
tasthau || 14 || āvaḥ śamaṁ vṛishabhām tūgryasu kshetra-
jeshc maghavañ chvītryaṁ gām | jyók cid ātra tasthivāṅso
akrañ chatrūyatām ādhara vēdanākaḥ || 15 ||

When the powerful soul, the showerer of blessings, realizes that the waters of his wisdom do not cover fully the intellect of ignorant men, he firmly grasps his bolt of punitive justice and with his strength takes out the evil thoughts hiding under the cover of adverse impulses. 10

Even when virtues gather around and provide strength to the soul, whilst the evil forces raise their heads, then the soul renewed with strength and fatal powers destroys the forces of dark instincts. 11

The powerful soul sets free the flow of wisdom obstructed by the dark clouds of blind instincts, and destroys the malicious forces, who dry up the water of wisdom. He with equal swiftness and strength puts to an end the evils defying his supremacy. 12

The spiritualized soul conquers adversaries with his swift and forceful disintegrating power. He destroys their sources. He then reaches the central living place of these blind instincts, and destroys the resting place of these evil impulses, and thereupon rejoices in his victory. 13

O victorious soul, you have thus protected mankind, spreading your brilliance in all directions, as the sun protects the world by breaking the clouds with its rays. The dust of your swift movements ascends to heaven; through your favour, pure and virtuous tendencies will rise up to inspire men. 14

O powerful soul, you have given protection to excellent, pure and virtuous tendencies and have destroyed evil forces, though disguised as benefactors, for the benefit of faithful devotees. Punish and inflict pains on them who are of hostile minds, and who have long been obstructing our progress. 15

(३४) चतुस्त्रिंशं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्वम्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो हिग्न्यस्तृण ऋषिः । अश्विनौ देवते । (१-८, १०-११) प्रथमद्यष्टर्चा
दशम्यंकादशयोश्च जगती, (०. १२) नवर्माद्वादशयोश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥४॥

त्रि॒श्वि॒न्नो अ॒द्या भ॑वतं न॒वेद॑सा वि॒भुर्वा॒ याम॑ उ॒त रा॒तिर॑श्विना ।
 यु॒वोर्हि॑ यन्त्रं हि॒म्ये॒व वा॑स॒सोऽभ्या॑य॒सेन्या॑ भवतं मनी॒षिभिः॑ ॥१॥
 त्रयः प॒वयो॑ मधु॒वाह॑ने रथे सोम॑स्य वे॒नाम॑नु विश्व॒ इद्भि॑दुः ।
 त्रयः स्क॒म्भामः॑ स्क॒भि॒तास॑ आ॒रभे॑ त्रि॒र्नक्तं॑ या॒स्त्रि॒र्विश्वि॑ना दि॒वा ॥२॥

34

Tris cin no adyā bhavatam navedasā vibhūr vāṃ yāma
 utā rātir aṣvinā | yuvor hī yantram himyēva vāsaso 'bhyā-
 yaśenyā bhavatam manīṣibhiḥ || 1 || trāyaḥ pavāyo ma-
 dhuvāhane rāthe sōmasya venām ānu vīsva id viduḥ | trā-
 ya skambhāsa skabbhitāsa ārabhe trir naktam yāthas trir
 v aṣvinā divā || 2 ||

स॒माने॑ अ॒ह॒न्त्रि॒र॒वद्य॑गोह॒ना त्रि॒रद्य॑ य॒ज्ञं म॑धु॒ना मि॑मि॒क्षत॑म् ।
 त्रि॒र्वाज॑वती॒रिषो॑ अश्विना यु॒वं दो॑षा अ॒स्मभ्य॑मु॒षस॑श्च पि॒न्वत॑म् ॥३॥
 त्रि॒र्वि॒ति॒र्यातं॑ त्रि॒रनु॑व्र॒ते ज॑ने त्रिः सु॒प्रा॒व्ये त्रे॒धेव॑ शि॒क्षत॑म् ।
 त्रि॒र्ना॒न्द्यं व॑हतमश्विना यु॒वं त्रिः पृ॒क्षो अ॒स्मे अ॒क्षरे॑व पि॒न्वत॑म् ॥४॥

samāné āhan trir avadyagohanā trir
 adyā yajñam mādhanā mimikshatam | trir vājavatir īsho
 aṣvinā yuvam doṣhā asmābhyam ushāsaḥ ca pinvatam || 3 ||
 trir vartir yātam trir ānuvrate jané triḥ suprāvyē tredhēva
 śikshatam | trir nāndyām vahatam aṣvinā yuvam triḥ prī-
 ksho asmé akshāreva pinvatam || 4 ||

[In this set of hymns the words thrice, three-fold, three worlds, three ways, three wheels, etc. are used to connote different meanings in different contexts, denoting : God, soul and cosmos; physical, mental and spiritual; past, present and future; earth, sky and interspace; solid, fluid, and vaporous; knowledge, action and devotion; morning, mid-day and evening; sensory, ultra-sensory, and intuition; tranquillity, activity, and inertia.]

O powerful pair of vital and mental forces, be alert thrice a day (morning, mid-day and evening). Your chariot, the human body, has extensive powers, and is filled with divine gifts. Your union is as harmonious and delightful as that of illustrious day and dewy night. Shall you still suffer yourself to be restrained by divine laws and limitations ! 1

Three are the solid wheels of your splendid divine body. This is known to all spiritually realized. There are three regions above it for support, and in it you journey thrice by night, and thrice by day. 2

Thrice a day you forgive the faults of your devotees when worshipped. Thrice you shower your blessings. O the twins of mental and vital energies, bestow upon us knowledge and nourishment all the time. 3

May the supreme Lord of cosmic and individual self grace our sacred performances, and that of the other devotees. May He come to us at all the three levels of life, in three kinds of activity, and guide us and instruct in the three-fold knowledge. May He bestow three-fold blessings upon us, like rains from the sky. 4

त्रिनो रयिं वहतमश्विना युवं त्रिदेवताता त्रिरुतावेतं धियः ।
 त्रिः सौभगत्यं त्रिरुत श्रवांसि नस्त्रिष्टं वां मूर्ं दुहिता रुद्रदथम् ॥५॥
 त्रिनो अश्विना दिव्यानि भेषजा त्रिः पार्थिवानि त्रिरु दत्तमन्त्रः ।
 ओमानं शंयोर्ममकाय सूनवे त्रिधातु शर्म वहतं शुभस्पती ॥६॥

trír no rayím vahatam
 aśvinā yuvām trír devātātā trír utávatam dhíyah | trīḥ
 saubhagatvām trír utá śravaṁsi nas trisṣṭhām vām sūre du-
 hitā ruhad rātham || 5 || trír no aśvinā divyāni bhesajā trīḥ
 pártlivāni trír u dattam adbhyaḥ | omānam śamyór māma-
 kāya sūnāve tridhātu śarma vahatam śubhas pati || 6 ||

॥५॥ त्रिनो अश्विना यजुता दिवेदिवे परि त्रिधातु पृथिवीमशायतम् ।
 त्रिस्त्रो नासत्या रथ्या परावत आत्मेव वातः स्वसराणि गच्छतम् ॥७॥
 त्रिरश्विना सिन्धुभिः सप्तमातृभिस्त्रय आहावास्त्रेधा हविष्कृतम् ।
 त्रिस्त्रः पृथिवीरुपरि प्रवा दिवो नाकं रक्षेथे द्युभिरक्तुभिर्हितम् ॥८॥
 क३ व्री चक्रा त्रिवृतो रथस्य क३ त्रयो वन्धुरो ये सनीळाः ।
 क३ दा योगो वाजिनो रासभस्य येन यज्ञं नासत्योपयाथः ॥९॥
 आ नासत्या गच्छतं हूयते हविर्मध्वः पिबतं मधुपेभिर्गसभिः ।
 युवोर्हि पूर्वं सवितोषसो रथमूनाय चित्रं घृतवन्तभिर्न्यति ॥१०॥

trír no aśvinā yajatā divé-dive pári tridhātu prithivím
 aśāyatam | tistró nāsatyā rathyā parāvāta ātméva vātaḥ svá-
 sarāṇi gachatanam || 7 || trír aśvinā síndhubhiḥ saptāmātribhis
 trāya āhāvās tredhā havish kṛitām | tistrāḥ prithivír upári
 pravā divó nákaṁ rakshethe dyúbhir aktúbhir hitām || 8 ||
 kvā trī cakrá trivṛito rāthasya kvā trāyo vandhúro yé sā-
 nilaḥ | kadā yógo vājino rāsabhasya yéna yajñām nāsatyop-
 payathāḥ || 9 || ā nāsatyā gachatanam hūyāte havír mādhvah
 pibatam madhupébhīr āsābhiḥ | yuvór hí pūrvam savitóshāso
 rātham ritāya citrām ghṛitāvantam ishyati || 10 ||

May God grant us the three riches—physical, mental and spiritual. May He bless us thrice in our ceremonial rites. May He bless us with three-fold wisdom for all occasions. Thrice grant us prosperity, and thrice food. The daughter of the sun has ascended your three-wheeled car. 5

May God bless us thrice with all the cosmic healing powers of all the three regions—earth, sky and space. May He grant prosperity to our children. May the cherisher of herbs preserve our three systems—physical, mental and spiritual. 6

May the twin Lord of cosmic body and mind, being worshipped, thrice every day triply surround the earth. May the reality (non-untruth) seated on the car of time, repair from a distance to the three-fold, like the vital air to the living body. 7

O the twin Lord of cosmic world, thrice bless our seven mother-streams (five senses of cognizance together with mind and vital system); our all the three faculties, physical, mental and spiritual, are ready for triple activities, pervading through all the three centres of body; may you rising above the three worlds, bless the glorious sun of intellect to enlighten the path of life night and day. 8

O God, enlighten us on the location of three wheels—cardinal points, the sources of all our vital and mental energies in this three-fold divine chariot of the human body, and on the centres receiving and reflecting the light of the cosmic world, and when you will be harnessing your vehicle to come and grace the sacrifice. 9

Come to us O God, preserver of imperishable laws, to accept our devotions with love. May you relish it. The divine consciousness inspires us even before the dawn, even before our intellect is ready to grasp your deeper knowledge, and she sends her shining car of affection to bring you here. 10

आ नासत्या त्रिभिर्एकादशैरिह देवेभिर्यातं मधुपेयमश्विना ।
 प्रायुस्तारिष्टं नी रपांसि मृशतं मेधतं द्वेषो भवतं सचाभुवा ॥११॥
 आ नो अश्विना त्रिवृता रथेनार्वाञ्च रयिं वहतं सुवीरम ।
 शृण्वन्ता वामवसे जोहवीमि वृधे च नो भवतं वाजसानौ ॥१२॥

ā nāsatyā

tribhīr ekādaśaīr ihā devēbhīr yatam madhupēyam aśvinā |
 prāyus tārishtaṁ nī rāpānsi mṛikshataṁ sēdhataṁ dvēsho
 bhāvataṁ sacābhlūvā ॥ 11 ॥ ā no aśvina trivṛitā rāthenār-
 vāñcam rayim vahataṁ suvīram | śṛiṇvāntā vām āvase jo-
 havāmi vṛidhē ca no bhavataṁ vājasātau ॥ 12 ॥

(३५) पञ्चविंशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो हिरण्यमनुष ऋषिः । (१) प्रथमर्च (पादक्रमेण) अग्निमित्रावरुणौ
 रात्रिः सविता च. (२-११) द्वितीयादिदशानाञ्च सविता देवताः । (१.९) प्रथमनवम्योऋचोऽर्चनी,
 (२-८, १०-११) द्वितीयादिसप्तानां दशम्येकादश्योश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥६॥

ह्वयाम्यग्निं प्रथमं स्वस्तये ह्वयामि मित्रावरुणाविहावसे ।
 ह्वयामि रात्रिं जगतो निवेशनीं ह्वयामि देवं सवितारमृतये ॥१॥
 आ कृष्णेन रजसा वर्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यं च ।
 हिरण्ययेन सविता रथेना देवो याति भुव्नानि पश्यन् ॥२॥
 याति देवः प्रवता यत्युद्धता याति शुभ्राभ्यां यजतो हर्षिभ्याम् ।
 आ देवो याति सविता परावतोऽप विश्वा दुरिता वाघमानः ॥३॥

35

Hváyāmy agnīm prathamam svastāye hváyāmi mitráva-
 ruṇāv ihāvase | hváyami rātriṁ jāgato nivēśanīm hváyāmi
 devāṁ savitāram ūtāye ॥ 1 ॥ ā kṛiṣṇēna rājasa vārtamāno
 nivēśayann amṛitam mārtyaṁ ca | hiraṇyāyena savitā rāthenā
 devó yāti bhūvanāni paśyan ॥ 2 ॥ yāti devaḥ pravātā yāty
 udvātā yāti śubhrābhyām yajató hāribhyām | ā devó yati
 savitā parāvátó 'pa víśvā duritā bādhamānaḥ ॥ 3 ॥

May your three times eleven (33) never-failing divine sources of reality, lead us thrice to the path of consummate bliss. May God bless our offerings, prolong our life, efface our faults, restrain our evils, and be ever with us. 11

O supreme Lord, borne in your triple car (or in the car that traverses the three regions) bring to us affluence, material and spiritual, and award us progeny. I invoke you, O sovereign king of all the vital and mental forces, to protect us, and give us vigour to win over our weaknesses in our conflicts. 12

35

I invoke the foremost adorable God for well-being; I invoke Nature's other bounties such as the pair of lightning and clouds for protection. I invoke the night which brings rest to the world and I invoke the sun for prosperity. 1

The refulgent sun, springing through the obscure regions, arousing mortal and immortal, beholding the several worlds, comes as if mounted on a golden chariot. 2

The self-effulgent sun travels by an upward and by a downward path, deserving adoration. It journeys on two white horses (northern and southern solstices); it comes hither from a distance removing all darkness. 3

अभीवृत्तं कृशनीर्विश्वरूपं हिरण्यशम्यं यजतो बृहन्तम् ।
 आस्थाद्रथं सविता चित्रभानुः कृष्णा रजांसि तविषीं दधानः ॥४॥
 वि जनाञ्छयावाः शितिपादो अख्यन्नथं हिरण्यप्रउगं वहन्तः ।
 शश्वद्विशः सवितुर्देव्यस्योपस्थे विश्वा भुवनानि तस्थुः ॥५॥
 तिस्रो द्यावः सवितुर्द्वा उपस्थौ एका यमस्य भुवने विगृषाद् ।
 आणि न रथ्यममृताधि तस्थुरिह ब्रवीतु य उ तच्चिकेतत् ॥६॥

abhiṁvṛitaṁ

kṛiṣanair viṣvārūpaṁ hīraṇyaśamyaṁ yajato bṛihāntaṁ |
 āsthād rāthaṁ savitā citrabhānuḥ kṛiṣṇā rājāṁsi tāviṣhīm
 dādhanah || 4 || vi jānāñ chyāvāḥ ṣitipādo akhyaṇ rāthaṁ
 hīraṇyapraṭigam vāhantaḥ | śaśvad viṣaḥ savitūr dāvyasyo-
 pāsthe viśvā bhūvanāni tasthuḥ || 5 || tistró dyāvah savitūr dvā
 upāsthāñ ékā yamasya bhūvane virāśāt | āṇīm nā rāthyani
 amṛitādhi tasthur iha bravītu yā u tāc ciketat || 6 ||

॥७॥

वि सुपर्णो अन्तरिक्षाप्यख्यद्भीरवेपा असुरः सुनीथः ।
 केरुदानीं सूर्यः कश्चिकेत कतमां द्यां रश्मिरस्या ततान ॥७॥
 अष्टौ व्यख्यत्कुम्भः पृथिव्यास्त्री धन्व योजना सप्त सिन्धून् ।
 हिरण्याक्षः सविता देव आगादधद्रत्नां दाशुषे वार्याणि ॥८॥
 हिरण्यपाणिः सविता विचर्षणिरुभे द्यावापृथिवी अन्तरीयते ।
 अपामीवां बाधते वेति सूर्यमभि कृष्णेन रजसा द्यामृणोति ॥९॥

vi suparṇó antārikshāṇy akhyad gabhīrāvepā āsuraḥ su-
 nīthāḥ | kvēdānīm sūryaḥ kaś ciketa katamāṁ dyāñ raś-
 mīr asyā tatāna || 7 || aṣṭau vy ākhyat kakūbhauḥ pṛithivyās
 trī dhānva yōjanā sapta sīndhūn | hiraṇyākṣah sayitā devā
 āgād dādhad rātnā dāśūśhe vāryāni || 8 || hīraṇyapaṇiḥ sa-
 vitā vīcarshaṇir ubhé dyāvāpṛithivī antār iyate | āpāmīvām
 bādhatē vēti sūryam abhī kṛiṣṇēna rajasā dyām ṛiṇoti || 9 ||

The many-rayed effulgent sun, having power to dispel darkness from the regions, comes mounted on a lofty, high-standing, well-decorated golden chariot, and furnished with golden yokes. 4

White beams, swift like the white-footed coursers, harnessed to the car with a golden yoke, have brought light to mankind. Men and all regions are ever in the close presence of this effulgent sun. 5

Three are the luminaries—two (terrestrial and celestial) are in the proximity of the effulgent sun, and the third one somewhere beyond the space for the liberated souls. These first two luminaries depend on the sun as a chariot upon the pin of its axle. Let him who knows (this truth) declare it (to others). 6

The solar ray illuminates the three regions (celestial, interspace and terrestrial), is deep-quivering, life-bestowing and is well-directed. Where now is the sun, the source of these radiations ? Who knows to what sphere his rays have extended ? 7

He (the sun) has lighted up the eight points of the horizon (east, north, west, south, and the four at corners), the three regions of the living beings, the seven galaxies. May the golden-eyed sun come hither. May he bestow worthy riches on the Nature's lover. 8

The gold-handed, all-beholding luminary travels between the two regions of heaven and earth, dispels diseases, and this, verily, is known as the sun, and it finally overspreads the sky, extending from the dark interspace to the celestial region. 9

हिरण्यहस्तो असुरः सुनीथः सुमृळीकः स्वर्वो यात्वर्वाह ।
 अपसेधन्नक्षसो यातुधानानस्थाद्देवः प्रतिदोषं गृणानः ॥१०॥
 ये ते पन्थाः सवितः पूर्यासोऽरेणवः सुकृता अन्तरिक्षे ।
 तेभिर्नो अद्य पथिभिः सुगेभी रक्षा च नो अधि च ब्रूहि देव ॥११॥

híraṇyahasto ásurah sunīthāḥ sumṛīlikāḥ svārvāñ yātv ar-
 vāñ | apasédhan rakshāso yātudhānān āsthād devāḥ prati-
 doshaṁ grīṇānāḥ || 10 || yé te pānthāḥ savitāḥ pūrvyāsō
 'reṇāvāḥ sūkṛitā antārikshe | tébhir no adyā pathībhiḥ su-
 gēbhi rākshā ca no ādhi ca brūhi deva || 11 ||

[अथाष्टमोऽनुवाकः ॥]

(३६) षट्त्रिंशं सूक्तम्

(१-२०) विशन्त्युचम्यास्य सूक्तस्य वीरः कण्व ऋषिः । (१-२०) प्रथमाद्विंशत्युचामग्निः, (१३-१४)
 त्रयोदशीचतुर्दशयोयूपो वा देवता । प्रगायः (विषमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥८॥

प्र वो यद्धं पुरुणां विशां देवयतीनाम् ।
 अग्निं सूक्तेभिर्वचोभिरीमहे यं सीमिदन्य ईळते ॥१॥
 जनामो अग्निं दधिरे सहोवृधं हविष्मन्तो विधेम ते ।
 स त्वं नो अद्य सुमनो इहाविता भवा वाजेषु सन्त्य ॥२॥
 प्र त्वा द्रुतं वृणीमहे होतारं विश्ववेदसम् ।
 महस्ते सतो वि चरन्त्यर्चयो दिवि स्पृशन्ति भानवः ॥३॥

86.

Prā vo yāhvām purūṇām viśām devayatīnām | agnīm
 sūktébhir vācobhir īmahe yām sīm id anyā īlate || 1 || jā-
 nāso agnīm dadhire sahovṛdham havīśhmanto vidhema te |
 sā tvām no adyā sumanā ilāvitā bhāvā vājeshu santya || 2 ||
 prā tvā dūtām vṛṇīmahe hōtāraṁ viśvāvedasam | mahās te
 sató ví caranty arcāyo divi sprīśanti bhānāvah || 3 ||

May the golden-handed, life-bestowing, well-guiding, exhilarating, and affluent sun be present with us at the place of worship. The solar radiations drive away worms and germs, particularly in the evening, if duly utilized. 10

O sun, your paths are set from olden days; they are free from dust, and well-determined in space. May you travel along these paths, unobstructed and preserve us day-to-day. O effulgent, may you bless us. 11

36

We implore with sacred hymns the adorable God, whom the sages who desire to lead divine life, have been worshipping from time immemorial, for the fulfilment of noble desires. 1

Men with dedication have recourse to the adorable God, the augments of vigour. We offer homage with reverence to you. O God, the liberal giver of food, be well-disposed to us here this day, and be our protector. 2

We adopt you, O adorable, as the messenger, and as an invoker of Nature's bounties; you are endowed with knowledge. Your flames, which are eternal and mighty, spread wide around, and your splendour touches the celestial regions. 3

देवासम॒त्वा वरु॑णो मि॒त्रो अर्य॑मा सं दू॒तं प्र॒त्नमि॑न्धते ।
 विश्वं॑ सो अ॒ग्ने जय॑ति त्वया ध॒नं यस्ते॑ द॒दाश॑ म॒र्त्यः ॥४॥
 म॒न्द्रो ह॑नो गृ॒हप॑ति॒ग्ने दू॒तो वि॒शाम॑सि ।
 त्वे विश्वा॑ संग॒तानि॑ व्र॒ता ध्रु॒वा या॑ति दे॒वा अ॑कृ॒ण्वत ॥५॥

devā-

sas tvā varuṇo mitró aryamā saṁ dūtāṁ pratrnam indhate |
 vīśvam só agne jayati tvayā dhānam yās te dadāśa mār-
 tyah ॥ 4 ॥ mandró hótā grīhāpatir āgne dūtó viśām asi |
 tvé vīśvā sāṁgatāni vratā dhruvā yāni devā ākṛiṇvata ॥ 5 ॥

॥९॥

त्वे इ॒द॒ग्ने सु॒भगे॑ यवि॒ष्ठय॑ विश्व॒मा हू॑यते ह॒विः ।
 स त्वं नो॑ अ॒द्य सु॒मनो॑ उ॒तापरं॑ यक्षि दे॒वान्सु॒वीर्यो॑ ॥६॥
 तं घे॑मि॒त्या न॑म॒स्विन् उप॑ स्व॒राज॑मासते ।
 हो॒त्राभि॒रग्निं॑ मनु॒षः समि॑न्धते ति॒तिर्वा॑सो अ॒ति स्वि॑धः ॥७॥
 घ्नन्तो॑ वृ॒त्रमे॒तर॒न्नोद॑सी अ॒प उ॒रु क्ष॑याय च॒क्रिरे॑ ।
 भुव॑त्क॒ण्वे वृ॒षा द्यु॒म्याहु॑तः क॒न्दुद॑श्चो ग॒विष्ठि॑षु ॥८॥
 सं सी॑दस्व म॒हाँ अ॑सि शोच॑स्व दे॒ववी॑तमः ।
 वि धू॒ममे॑ अरु॒ष मि॑ये॒ध्य सृ॒ज प्र॑शस्त द॒र्शत॑म् ॥९॥

tvé id agne subhāge yavishṭhya vīśvam ā hūyate havīḥ |
 sā tvāṁ no adyā sumanā utāparāṁ yākshi devān suvīryā
 ॥ 6 ॥ tāṁ ghem itthā namasvīna ūpa svarājam āsate | hó-
 trabbir agnīm mānushaḥ saṁ indhate titirvāṁso āti sridbhaḥ
 ॥ 7 ॥ ghnānto vṛitrām ataran rōdasi apā urū kshāyāya ea-
 krīre | bhūvat kṇve vṛiṣha dymny āhutaḥ krāṇdad āsyo
 gāvishṭishu ॥ 8 ॥ saṁ sīdasva mahāṁ asi śocasva devavīta-
 mah | ví dhūmām agne arushām miyedhya sṛijā praśasta
 darsatām ॥ 9 ॥

Nature's bounties as clouds, lightning and the sun kindle thee, O fire-divine, as their ancient messenger. The mortal man, who offers oblations to you, fire-divine, obtains from you universal wealth. 4

You, the fire-divine, are, the giver of delight, the invoker and messenger of Nature's bounties and our guardian in every home. The good and durable activities of Nature's bounties are all aggregated in you. 5

O youthful and auspicious fire (of the altar), whatever oblations are offered to you, may you, now or at any other time, carry them to the Nature's bounties (and disperse them thus on the surroundings far and wide). 6

All the earnest devotees, bright with your radiance, draw near you only, O the fire-divine. They with their devotional hymns enkindle you to win over the evil forces. 7

Under the command of the fire-within, the nature's bounties have destroyed the inner evil and made all regions, physical, mental and spiritual, worthy of stay of sublime ideas. May the fire-within, when invoked, be a benefactor to the intellect as the horse neighing in the midst of conflict for the recovery of cattle. 8

Come, O fire-within, be seated in the innermost chamber of our heart. O fire-within, let the smoke of ill-thoughts be dispersed, to enable us to see your spotless spiritual radiance. 9

यं त्वा देवासो मनवे दधुरिह यजिष्ठं हव्यवाहन ।
यं कण्वो मेध्यातिथिर्धनस्पृतं यं वृषा यमुपस्तुतः ॥१०॥

yām tvā devāso mānave dadhūr ihā yāji-
shtham havyavāhana | yām kṇvo mēdhyātithir dhanasprītam
yām vṛishā yām upastutāh || 10 ||

॥१०॥ यमग्निं मेध्यातिथिः कण्व ईध ऋतादधि ।
तस्य प्रेषो दीदियुस्तमिमा ऋचस्तमग्निं वर्धयामसि ॥११॥
रायस्पृधि स्वधावोऽस्ति हि तेऽग्ने देवेष्वप्यम् ।
त्वं वाजस्य श्रुत्यस्य राजसि स नो मृळ महौ असि ॥१२॥
ऊर्ध्व ऊ पु ण उतये तिष्ठा देवो न सविता ।
ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यदञ्जिभिर्वाचद्विर्विह्वयामहे ॥१३॥
ऊर्ध्वो नः पाह्यंहसो नि केतुना विश्वं समन्त्रिणं दह ।
कृधी न ऊर्ध्वश्चरथाय जीवसे विदा देवेषु नो दुवः ॥१४॥
पाहि नो अग्ने रक्षसः पाहि धूर्तेरारव्णः ।
पाहि रीषत उत वा जिघांसतो बृहद्भानो यविष्य ॥१५॥

yām agnīm mēdhyātithih kṇva īdhā ritād ādhi | tāsyā
prēsho didiyus tām imā rīcas tām agnīm vardhayāmasi
|| 11 || rāyās pūrdhi svadhāvó 'sti hí té 'gne devēshv āpyam |
tvām vājasya śrūtyasya rājasi sā no mṛiḷa mahāñ asi || 12 ||
ūrdhvā ū shú ṇa ūtāye tīshthā devó nā savitā | ūrdhvó
vājasya sánitā yād añjibhir vāghādbhir vihváyāmahe || 13 ||
ūrdhvó naḥ pāhy ānhaso ní ketúnā vīśvaṃ sām atrīṇaṃ
daha | kṛidhí na ūrdhvāñ carāthāya jīvāse vidā devēshu no
dúvaḥ || 14 || pāhí no agne rakshāsah pāhí dhūrtér ārāvṇah |
pāhí rīshata utā vā jīghānsato bṛihadbhāno yāvishthya
|| 15 ||

O disperser of the essences of oblations, Nature's bounties have accepted your supremacy for the benefit of man. Your supremacy has also been accepted by the performer of ceremony, the intelligent, and wealth-giver, the host of the guests, and your supremacy has also been accepted by other persons, powerful and pious, present in this fire ceremony. 10

The rays of that fire-within, whom mind has kindled having taken it out of truth pre-eminently shine. Him do these our hymns extol and him do we extol. 11

Bless us for prosperity and treasures, O fire-within, as the favour of Nature's bounties is acquired only through your devotion. All the sources capable of providing well-known nourishment work under your command. May we obtain happiness, for you are great. 12

Be up to protect us, like the sun capable of healing; please rise: you are the giver of food and we invoke you with devotion and earnestness. 13

Be up and may your knowledge protect us from the wrath of sin; consume every malignant spirit; raise us aloft to spiritual heights, so that we may pass through the world, and that we may live to convey our wealth (of oblations) to Nature's bounties. 14

Youthful and most resplendent fire-within, protect us from evil forces, and from the miserly malevolence within; protect us from ferocious animal instincts and from them who seek to destroy us. 15

१.१॥ घनेव विष्वग्निव जह्यराव्णस्तर्जम्भ यो अस्मद्भुक् ।
 यो मर्त्यः शिशीते अत्यक्तुभिर्मा नः स रिपुरीशत ॥१६॥
 अग्निर्वन्ने सुवीर्यमग्निः कण्वाय सौभगम् ।
 अग्निः प्रावन्मित्रो मेध्यातिथिमग्निः साता उपस्तुतम् ॥१७॥
 अग्निना तुर्वशं यदुं परावत उग्रादेवं हवामहे ।
 अग्निर्नयन्नववास्त्वं बृहद्रथं तुर्वीति दस्यवे सहः ॥१८॥
 नि त्वामग्ने मनुर्दधे ज्योतिर्जनाय शश्नते ।
 दीदधे कष्व ऋतजात उक्षितो यं नमस्यन्ति कृष्टयः ॥१९॥
 त्वेषासो अग्नेरमवन्तो अर्चयो भीमासो न प्रतीतये ।
 रक्षस्विनः सदमियातुमावतो विश्वं समत्रिणं दह ॥२०॥

ghanéva víshvag ví jahy árāvṇas tāpurjambha yó as-
 madhrúk | yó mártyaḥ śīṣīte áty aktúbhir máṁ naḥ sá ripúr
 īṣata || 16 || agnír vavne suvíryaṁ agniḥ kánvāya saúbha-
 gam | agniḥ právan mitrótā médhyaítitlim agniḥ sātā upa-
 stutám || 17 || agnínā turvaśam yādum parāvāta ugrādevam
 havāmahe | agnír nayan nāvavāstvam bṛihádratham turvī-
 tim dasyave sáhaḥ || 18 || ní tvām agne mánur dadhe jyótir
 jānāya śaśvate | dīdētha kánva řitájāta ukshító yaṁ na-
 masyānti krishtáyah || 19 || tveshāso agnér āmavanto arcāyo
 bhīmāso ná prátitaye | rakshasvínah sādama íd yātumāvato
 víṣvam sám atríṇam dāha || 20 ||

(३७) समत्रिणं सूक्तम्

(१-१०) पञ्चदशर्वस्यास्य सूक्तस्य घोरः कष्व ऋषिः । मरुतो देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥१२॥ क्रीळं वः शर्धो मारुतमनर्वाणं रथेशुभम् । कण्वा अभि प्र गायत ॥१॥
 ये पृषतीभिर्ऋष्टिभिः साकं वाशीभिरञ्जिभिः । अजायन्त स्वभानवः ॥२॥

37

Krīḷam vaḥ śārdho mārutam anarvāṇam ratheśúbham |
 kánvā abhí prá gāyata || 1 || yé řiṣhatībhir řiṣtībhiḥ sā-
 kām vāṣibhir añjībhiḥ | ājāyanta svābhānavah || 2 ||

O inner fire, may we, with the aid of your spiritual flame, burn our vices and selfish motives as potters' ware with a hammer; let not a single vice, which is inimical to us, or a man who tries to malign our spiritual eminence with sharp weapons, prevail upon us. 16

The fire-within is solicited for conferring prosperity. May this fire enrich our wisdom. It has protected our fellow friends and also the host of the holy, who has recourse to him for riches and wisdom. 17

Along with the fire-within, we invoke from afar glory, diligence and fearlessness. Let the fire-within, also carry with it the progressiveness, leadership and vigour, to subdue the foe (the evil desires). 18

O fire-within, mind has detained you to give light to the entire sense organs and vital systems. Born out of the eternal law and satiated with the oblations, you have been kindled for the sake of enriching wisdom, revered by our people. 19

The flames of the fire-divine are luminous, powerful, and fearful, not to be approached. You ever assuredly and entirely consume the evil spirits and other destructive forces. 20

37

Sing forth, O intellectuals among men, the praises of the vital forces, sportive, separate from the senses, and shining in the chariot of the human body. 1

These vital forces, born together are by virtue of their nature self-luminous, and are speedy like spotted deers, and penetrating like spears, destructive like swords, and glittering like ornaments. 2

इहेव शृण्व एषां कशा हस्तेषु यद्वदान् । नि यामश्चित्रमृज्जते ॥३॥
 प्र वः शर्धाय घृष्वये त्वेषद्युञ्जाय शुष्मिणे । देवतं ब्रह्म गायत ॥४॥
 प्र शंसा गोष्वर्घ्यं क्रीळं यच्छर्धो मारुतम् । जम्भे रसस्य वावृधे ॥५॥

ihéva

śṛṇva eśhām kāsā hāsteshu yād vādān | nī yāmañ citrām
 rīñjate || 3 || prā vah śārdhāya ghrīshvaye tveshādyunnāya
 śushmīṇe | devāttam brāhma gāyata || 4 || prā śaṁsā gōshv
 āghnyam kṛlām yae chārdho mārutam | jāmbhe rāsasya
 vāvṛidhe || 5 ||

॥१३॥ को वो वर्षिष्ठ आ नरो दिवश्च गमश्च धृतयः । यत्सीमन्तं न धूनुथ ॥६॥
 नि वो यामाय मानुषो दुध उग्राय मन्यवे । जिहीत पर्वतो गिरिः ॥७॥
 येषामज्मेषु पृथिवी जुजुवाँ इव विस्पतिः । भिया यामेषु रेजते ॥८॥
 स्थिरं हि जानमेषां वयो मातुर्निरेतवे । यत्सीमनु द्विता शवः ॥९॥
 उदु ते मूनवो गिरः काष्ठा अज्मेष्वन्नत । वाश्रा अभिज्ञु यातवे ॥१०॥

kó vo vārshishṭha á naro divás ca gmaś ca dhūtayah |
 yāt sīm āntam ná dhūnuthá || 6 || nī vo yāmāya mánusho
 dadhrā ugrāya manyāve | jīhīta párvato girīḥ || 7 || yēśhām
 ājmeshu prithivī jujurvāñ iva viśpātīḥ | bhiyā yāmeshu ré-
 jate || 8 || sthirām hí jānam eśhām váyo mātúr nīretave |
 yāt sīm ānu dvitā śāvaḥ || 9 || úd u tyé sūnāvo girāḥ ká-
 śhṭhā ājmeshv atnata | vāśrā abhijñú yātave || 10 ||

We hear the cracking of the whips in the hands of our internal vital forces. They are wonderfully brave and valorous in the fight which goes on in the human body. 3

Sing forth, O wise men, the sacred hymns in honour of your vital principles who are your strength, the destroyer of evils, the powerful and possessed of brilliant reputation. 4

Praise the sportive and restless might of the vital forces, who are born in the midst of the sense-organs, and whose strength is nourished by the milk of sentient desires. 5

Which of you, O brave vital forces, O agitators of the head and heart (heaven and earth), is the mightiest, since you disturb all around like the top of a tree ? 6

O vital forces, at your approach, man bends down to your fierce and effective power and takes shelter against some firm (buttress); even the strong rugged-jointed mountains yield before your might. 7

At whose forceful attack and persistence, even the earth gets badly shaken as a weak king gets frightened by the fierce attack of an enemy. 8

Stable is the birth-place of the vital forces. Vigour they get from their mother. Their strength is spread all over between the two regions—physical and mental. 9

These vital forces are the generators of speech and they spread out the waters of thoughts in their courses, so that the kine, the sense organs, may get into the knee-deep water to drink. 10

॥१४॥ तं चिद्धा दीर्घं पृथुं मिहो नपातममृध्रम् । प्रच्यावयन्ति यामभिः ॥११॥
 मरुतो यद्द वो बलं जनौ अचुच्यवीतन । गिरीरचुच्यवीतन ॥१२॥
 यद्द यान्ति मरुतः सं ह ब्रुवतेऽध्वन्ना । शृणोति कश्चिदेषाम् ॥१३॥
 प्र यात शीभमाशुभिः सन्ति कण्वेषु वो दुवः । तत्रो पु मादयाध्वे ॥१४॥
 अस्ति हि प्मा मदाय वः स्मसि प्मा वयमेषाम् । विश्वं चिदायुर्जीवसे ॥१५॥

tyāṃ cid ghā dīrghāṃ prithūṃ mihó nāpātam āmṛi-
 dhram | prā cyāvayanti yānabhiḥ || 11 || māruto yād dha vo
 balaṃ jānāñ acucyavītana | giriṁr acucyavītana || 12 || yād
 dha yānti marútaḥ saṃ ha bruvaté 'dhvann á | śṛiṇóti káś
 cid eshām || 13 || prā yāta śībham āśúbhiḥ śānti kāṇveshu
 vo dúyaḥ | tátro shú mādayadhvai || 14 || ásti hí śmā mā-
 dāya vaḥ smási śmā vayāṃ eshām | víśvaṃ cid āyur ji-
 vāse || 15 ||

(३८) अष्टाविंश सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशवर्णस्यास्य सूक्तस्य षोडः कण्व ऋषिः । मरुतो देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥१५॥ कद्द नूनं कधप्रियः पिता पुत्रं न हस्तयोः । दधिव्ध्वे वृक्तबर्हिषः ॥१॥
 क नूनं कद्दो अर्थं गन्ता दिवो न पृथिव्याः । क वो गावो न रण्यन्ति ॥२॥
 क वः मुन्ना नच्यमि मरुतः क सुविता । कोऽ विश्वानि सौभगा ॥३॥
 यद्ययं पृश्निमातरो मर्तामः स्यातेन । स्तोता वो अमृतः स्यात् ॥४॥
 मा वो मृगो न यवसे जरिता भूदजोष्यः । पथा यमस्य गादुप ॥५॥

38

Kād dha nūnāṃ kadhapriyaḥ pitā putrāṃ nā bāstayoh |
 dadhidhvé vṛiktabarhishah || 1 || kvā nūnāṃ kād vo ārtham
 gāntā divó nā pṛthivyāḥ | kvā vo gāvo nā raṇyanti || 2 ||
 kvā vaḥ sumnā nāvyānsi mārutaḥ kvā suvitā | kvò víśvāni
 saúbhagā || 3 || yād yūyāṃ pṛṣnimātaro mārtaśaḥ syātana |
 stotā vo amṛitāḥ syat || 4 || mā vo mṛigó nā yāvase jaritā
 bhūd ājoshyaḥ | pathā yamasya gād úpa || 5 ||

These illustrious vital powers drive before them in their course the long, vast and uninjurable rain-retaining clouds (of paralyzed sensations). 11

O vital powers, assuredly you possess mighty power; you can invigorate men; you can even animate rocks. 12

Wherever the vital powers operate, there is activity and clamour. Does any one hear them, when they speak ? 13

Come, O vital powers, with your swift and quick movements; intellectuals are ready to welcome you with their offerings; be pleased with them. 14

These offerings of noble deeds and thoughts are for your gratification. We are yours, that we may live our life in full. 15

38

O vital powers, fond of praise and always associated with our noble actions, when will you embrace us with both hands as a father his son? 1

Where indeed are you going and with what object? May you go up and high but not away from us. Which is the place where your glory is not sung? 2

O vital powers, may we know where are your newest favours shown? Where does your prosperity exist? Where are all your high felicities? 3

O vital powers, we know you are of divine origin (you are the sons of mother earth), but are now associated with mortals. May your admirers be immortal. 4

May your faithful devotee be never unwelcome to you, as a deer is never unwelcome in pasture, so that your devotee may not have fear of death. 5

॥१९॥ मो षु णः परापरा निर्रतिर्दुर्हणा वधीत् । पदीष्ट तृष्ण्या सह ॥६॥
 सत्यं त्वेषा अमवन्तो धन्वश्चिदा रुद्रियासः । मिह कृष्वन्त्यवाताम् ॥७॥
 वाश्रेवं विद्युन्मिमाति वत्सं न माता सिषक्ति । यदेषां वृष्टिरसर्जि ॥८॥
 दिवा चित्तमः कृष्वन्ति पर्जन्येनोदवाहेन । यत्पृथिवीं व्युन्दन्ति ॥९॥
 अध स्वनाम्भस्तां विश्वमा सद्य पार्थिवम् । अरेजन्त प्र मानुषाः ॥१०॥

mó shú ṇaḥ pára-parā nírītir darhaṇā vadhīt | padīṣṭā
 trīṣṇayā sahā || 6 || satyaṁ tveshā āmavanto dhānvañ cid
 á rudrīyāsaḥ | mīhaṁ kṛiṇvanty avātām || 7 || vāśréva vi-
 dyún mīmāti vatsāṁ ná mātā sishakti | yád eshām vṛiṣṭīr
 āsarji || 8 || dívā cit tāmaḥ kṛiṇvanti parjanyaenodavāhēna |
 yāt pṛithivīm vyundānti || 9 || ādha svanān marūtām vīṣyam
 á sādma párthivam | ārejanta prā mánushāḥ || 10 ||

॥१७॥ मरुतो वीळुपाणिभिश्चित्रा रोधस्वतीरनु । यातेमखिद्रयामभिः ॥११॥
 स्थिरा वः सन्तु नेमयो रथा अश्वास एषाम् । सुसंस्कृता अभीशवः ॥१२॥
 अच्छा वदा तना गिरा जरायै ब्रह्मणस्पतिम् । अग्निं मित्रं न दर्शितम् ॥१३॥
 मिमीहि श्लोकमास्थे पर्जन्य इव ततनः । गाय गायत्रमुक्थ्यम् ॥१४॥
 वन्दस्व मारुतं गणं त्वेषं पनस्युमर्किणम् । अस्मे वृद्धा असन्निह ॥१५॥

máruto vīlupaṇibhiḥ citrá ródhasvatīr ānu | yātem ākhi-
 rayāmahibhiḥ || 11 || sthirā vaḥ santu nemāyo rāthā āśvāsa
 eshām | śūsamskritā abhīśavaḥ || 12 || āchā vadā tānā girā
 jarāyai brāhmaṇas patim | agnīm mitrām ná darsatām || 13 ||
 mīmihī ślókam āsyē parjanya iva tatanaḥ | gāya gāyatrām
 ukthyām || 14 || vāndasva mārutaṁ gaṇāṁ tveshām pana-
 syūm arkīṇam | asmé vṛiddhā asann ihā || 15 ||

Let not the most powerful and wicked evil impulses destroy us; let these malignant impulses die along with our evil desires. 6

Truly the bright, fierce and vigorous vital forces, cherished by the cosmic power, send down the rain on the inner realm like clouds raining without the aid of wind upon the desert. 7

The lightning in the inner realm reverbrates like a parent cow with full udder to feed her calf, and the rain of the inner realm is set free by the vital forces. 8

When they (vital powers) pour water, and inundate the earth of the inner realm, they spread forth gloom even in the day time, with water-laden clouds. 9

At the roar of vital forces, the lower impulses of man are shaken up; even the full set-up of the human complex trembles. 10

O vital powers, come with strong force and make the beautifully embanked rivers of life swift and speedy and unhindered. 11

May the felines of your wheels (nerve-centres), may the car (body) and horses (sense-organs), and your fingers (your controls) be steady and disciplined. 12

May we glorify the adorable Lord, the supreme head of knowledge and who is affectionate to us like a praiseworthy friend, in complimentary terms, with the eternal, sacred hymns of the Vedas. 13

May you sing glory in your own voice, spread it out like a raining cloud; and chant through the sacred hymns of the Vedas. 14

Narrate the wonders of the glory of the vital forces that are bright, adorable and reverent. May they be exalted by our praises. 15

(३९) एकोनचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-१०) दशर्वस्यास्य सूक्तस्य घोरः कण्व ऋषिः । मरुतो देवताः । प्रगाथः (विषमर्चा बृहती, समर्चा सनोबृहती) छन्दः ॥

॥ २ ८ ॥

प्र यदित्था परावतः शोचिर्न मानमस्यथ ।
 कस्य क्रत्वा मरुतः कस्य वर्षसा कं याथ कं ह धूतयः ॥१॥
 स्थिरा वः सन्त्वायुधा पराणुदे वीळ् उत प्रतिष्कभे ।
 युष्माकमस्तु तविषी पनीयसी मा मर्त्यस्य मायिनः ॥२॥
 परा ह यत्स्थिरं हृथ नरो वर्तयथा गुरु ।
 वि याथन वनिनः पृथिव्या व्याशाः पर्वतानाम् ॥३॥
 नहि वः शत्रुर्विविदे अधि द्यवि न भूम्यां रिशादसः ।
 युष्माकमस्तु तविषी तना युजा रुद्रासो नू चिदाश्रुषे ॥४॥
 प्र वेपयन्ति पर्वतान् विञ्चन्ति वनस्पतीन् ।
 प्रा आरत मरुतो दुर्मदा इव देवासः सर्वया विशा ॥५॥

39

Prā yād itthā parāvataḥ śocir nā mānam āsyatha | kā-
 sya krātvā marutaḥ kāsya vārpaśā kām yatha kām ha dhū-
 tayah || 1 || sthirā vaḥ santv āyudhā paraṇūde vīḷ utā prati-
 shkābhe | yusbmākam astu tāvishī pānīyasi mā mārtasya
 mayīnaḥ || 2 || para ha yāt sthirām hatthā nāro vartāyatha
 gurū | vī yāthana vanīnaḥ prithivyā vy āśaḥ pārvatanam || 3 ||
 nahī vaḥ śātrur vividé ādhi dyāvi nā bhūmyāṃ-riśādasah |
 yusbmākam astu tāvishī tāna yujā rūdraso nū cid adhrīshe
 || 4 || prā vepayanti pārvatān vī viñcanti vānaspātīn | prō
 ārata maruto durnādā iva dēvāsaḥ sārvaṃyā viṣā || 5 ||

॥ २ ९ ॥

उपो रथेषु पृषतीरयुग्धं प्रष्टिर्वहति रोहितः ।
 आ वो यामाय पृथिवी चिदश्रोदवीभयन्त मानुषाः ॥६॥

ūpo rātheshu prīshatīr ayugdhvam prāśṭīr vahati rōhi-
 taḥ | ā vo yāmāya-prithivī cid aśrod ābībhayanta mānu-
 shāḥ || 6 ||

39

The cosmic vital powers come from afar, with the speed of light, awful vigour and shaking up everything. By whose endeavour? With whose blessings? To what place? For which purpose? 1

May your forces be strong and steady and firm for resisting and driving away the evils. May your might be admirable and beneficial and not destructive like that of a wicked one. 2

Powerful cosmic vital forces demolish what is stable, scatter what is ponderous, and make way through forests of earths and through the fissures of mountains. 3

You are the destroyer of foes; no adversary of yours is known either in the highest regions nor any on the earth. May your collected strength be quickly exerted, make your opponents weep and may you overcome your enemies O sons of the supreme Lord of vitality. 4

They make the mountains tremble, and shatter the forest-trees. Onward, O cosmic vital forces, proceed on with all your company, whither you will, and fight with evils as if intoxicated with vigour. 5

In order that your chariots may travel everywhere, you have harnessed in your wheels the fast revolving axle, as if it were a spotted-deer. Its resounding noise is heard on the earth, making every one tremble. 6

आ वो मक्षू तनाय कं रुद्रा अवो वृणीमहे ।
 गन्ता नूनं नोऽवसा यथा पुरेत्था कण्वाय विभ्युषे ॥७॥
 युष्मेषिता मरुतो मर्त्येषित आ यो नो अभ्य ईषते ।
 वि ते युयोत शवसा व्योजसा वि युष्माकाभिरुतिभिः ॥८॥
 असामि हि प्रयज्यवः कर्ष्व दृढ प्रचेतसः ।
 असामिभिर्मरुत आ न ऊनिभिर्गन्ता वृष्टिं न विद्युनः ॥९॥
 असांम्योजो विभृथा सुदानवोऽसामि धूतयः शवः ।
 ऋषिद्विषे मरुतः परिमन्यव इषुं न सृजत द्विषम् ॥१०॥

á vo makshú tánāya kām rúdrā ávo vṛṇīmahe |
 gántā nūnām nó 'vasā yāthā purēthā kāṇvāya bibhyúshe
 || 7 || yushmēshito maruto mārtyeshita á yó no ábhva íshate |
 ví tām yuyota śāvasā vy ójasā ví yushmākābhir ūtibhiḥ
 || 8 || ásāmi hí prayajyavaḥ kāṇvaṃ dadā pracetasah | ásā-
 mibhir maruta á na ūtibhir gántā vṛishtīm ná vidyútah
 || 9 || ásāmy ójo bibhṛithā sudānavó 'sāmi dhūtayaḥ śāvaḥ |
 ṛishidvīshe marutaḥ parimanyāva íshuṃ ná sṛijata dvīsham
 || 10 ||

(४०) चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-८) अष्टचेत्याम्य मुक्तम्य वौरः कण्व ऋषिः । ब्रह्मणस्पतिर्देवता । प्रगाथः

(विषमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥२०॥

उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते देवयन्तस्त्वेमहे ।
 उप प्र यन्तु मरुतः सुदानव इन्द्र प्राशूर्भवा सचा ॥१॥
 त्वामिद्धि सहसस्पुत्र मर्त्ये उपब्रूते धने हिते ।
 सुवीर्यं मरुत आ स्वश्व्यं दधीत यो व आचुके ॥२॥

40

Út tishṭha brahmanas pate devayāntas tvemahe | úpa
 prá yantu marútaḥ sudānava índra prāśúr bhavā sácā || 1 ||
 tvám íd dhí sahasas putra mārtya upabrūṇé dhāne hité |
 suvīryam maruta á svāśvyam dādhiṭa yó va ācaké || 2 ||

O cosmic vital powers, we implore you for help and protection for the good of our posterity. Come instantly to protect us and to enlighten our frustrated men of intellect, as you have always been coming and doing. 7

In case a wicked adversary, instigated by any person assails us, withhold, from him nourishment, strength, and your assistance. 8

O most adorable and vigorous vital powers, you are constant supporters of highest wisdom; come to us with your all protective forces as the lightning flashes in the dark raining clouds. 9

O vital forces, commanded by the supreme Lord, you are the bounteous givers; you enjoy unlimited vigour. You possess undiminished strength. May you loose your punishing vigour, like an arrow, upon the furious destructive evils working against the seers and devotees. 10

40

Rise up, O high preceptor; we, your devotees solicit your nearness to us. May the charitable vital forces come to our help. May our resplendent God be eager to accept our devotional offerings. 1

We mortals invoke you for abundant wealth and wisdom. May the vital powers grant affluence to earnest devotees and give them eminent vigour and valour. 2

प्रैतु ब्रह्मणस्पतिः प्र देव्येतु सूनृता ।
 अच्छा वीरं नयं पङ्क्तिराधसं देवा यज्ञं नयन्तु नः ॥३॥
 यो वाघते ददाति सूनरं वसु स धत्ते अक्षिति श्रवः ।
 तस्मा इळां सुवीरामा यजामहे सुप्रतूर्तिमनेहसम् ॥४॥
 प्र नूनं ब्रह्मणस्पतिर्मन्त्रं वदत्युक्थ्यम् ।
 यस्मिन्निन्द्रो वरुणो मित्रो अर्यमा देवा ओकांसि चक्रिरे ॥५॥

praītu brāhmaṇas pātiḥ prā devy ētu sūnṛitā | āchā vīrām
 nāryam paṅktirādhasaṁ devā yajñām nayantu naḥ || 3 || yó
 vāghāte dādāti sūnāraṁ vāsu sá dhatte ākshiti śrávaḥ |
 táśma ilām suvīrām á yajāmahe supṛátūrtim aneḥásam || 4 ||
 prā nūnām brāhmaṇas pátir mántraṁ vadaty ukthyām |
 yásminn índro vāruṇo mitró aryamā devā ókānsi cakrīre
 || 5 ||

॥२१॥

तमिद्वोचेमा विदथेषु शंसुवं मन्त्रं देवा अनेहसम् ।
 इमां च वाचं प्रतिहर्यथा नरो विश्वेद्वामा वो अश्ववत् ॥६॥
 को देवयन्तमश्ववज्जनं को वृक्तबर्हिषम् ।
 प्रप्र दाश्वान्पस्त्याभिरस्थितान्तर्वावृक्षयं दधे ॥७॥
 उप श्वत्रं पृश्नीत हन्ति राजभिर्भये चित्सुक्षितिं दधे ।
 नास्य वर्ता न तरुता महाधने नार्भे अस्ति वज्रिणः ॥८॥

tām id vocemā vidātheshu śambhūvam mántram devā
 aneḥásam | imām ca vācam pratihāryathā naro viśvād vāmā
 vo aśnavat || 6 || kó devayántam aśnavaj jānaṁ kó vṛiktā-
 barhisham | prā-pra dāśvān pastyābhir asthitāntarvāvat
 kshāyaṁ dadhe || 7 || upa kshatrām pṛiñcitā hānti rājabhir
 bhayé cit sukshitiṁ dadhe | nāśya vartā ná tarutā mahā-
 dhané nārbhe asti vajrīṇaḥ || 8 ||

May the high préceptor come to us. May brilliant divine virtues come to us. May Nature's bounties lead us to glory and drive away every adversary, and help us in the cause, beneficial to man, and measures leading to respectable prosperity. 3

He, who gives nice presents to learned persons, wins undecaying fame. For him we invoke divine wisdom, the embodiment of virtues, to give us unconquerable strength, capable of inflicting injury (to our adversaries), whilst receiving none (from their side). 4

Verily, the high préceptor proclaims the sacred prayer in which the resplendent Lord along with Nature's bounties as clouds, lightning, dawn, and the sun, all of them have a respectable reference. 5

Let us recite the felicitous and faultless prayers at our sacred performances with references to Nature's bounties. Assuredly this prayer spoken with earnest devotions will be accepted by God and will have a generous response. 6

Who (except the high préceptor) could lead the person of devotion on the right path; who, except him, could arrange for the ritualistic details as spreading of the sacred grass? The performer of the sacred acts has proceeded with his assistants to dwellings well stocked with all precious things. 7

May the high préceptor concentrate his strength, shine with his splendour, and with his strength destroy all evils. None can subjugate this person of powerful will. Since he has no encourager, nor a discourager, he firmly holds his principles while surrounded by conflicting struggles of life, big or small. 8

(४१) एकचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-०) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य द्यौः कण्व ऋषिः । (१-३. ७-९) प्रथमान्तिमनुचयोर्वरुणमित्रार्यमणः,

(४-६) द्वितीयानुचस्य चादित्या देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥२२॥ यं रक्षन्ति प्रचेतसो वरुणो मित्रो अर्यमा । नृ चित्स दभ्यन्ते जनः ॥१॥
 यं बाहुतेव पिप्रति पान्ति मर्त्यं रिषः । अरिष्टः सर्वं एधने ॥२॥
 वि दुर्गा वि द्विषः पुगे घ्नन्ति गजान एषाम् । नयन्ति दुर्गिता तिरः ॥३॥
 मुगः पन्थां अनृक्षर आदित्याम ऋतं यते । नात्रावग्वादो अस्ति वः ॥४॥
 यं यज्ञं नयथा नर आदित्या ऋजुना पथा । प्र वः स धीतये नशत् ॥५॥

41

Yām rākshanti prācetaso vāruṇo mitrō aryamā | nū cit
 sā dabhyate jānaḥ || 1 || yām bāhúteva píprati pánti már-
 tyam rishāḥ | árishtāḥ sārva edhate || 2 || ví durgá ví dví-
 shaḥ puró ghnānti rájāna eshām | náyanti duritā tirāḥ || 3 ||
 sugāḥ pánthā anṛikshará ádityāsa ṛitām yaté | nátrāvakhādó
 asti vah || 4 || yām yajñām náyathā nara ádityā ṛijúnā pa-
 thā | prá vah sā dhítāye naṣat || 5 ||

॥२३॥ स रत्नं मर्त्यो वसु विश्वं लोकमुत तमना । अच्छा गच्छत्यमृतः ॥६॥
 कथा गधाम सखायः स्तोमं मित्रस्यार्यमणः । महि प्सरो वरुणस्य ॥७॥
 मा वो घ्नन्तं मा शपन्तं प्रति वोचे देवयन्तम् । मुञ्चेरिद्ध आ विवामे ॥८॥
 चतुर्गश्चिद्देमानाद्विभीयादा निधातोः । न दुरुक्ताय स्पृहयेत् ॥९॥

sā rátnam mártyo vásu víśvam tokám utá tmánā |
 áchá gachaty ástritaḥ || 6 || kathá rādhāma sakhāya stó-
 mam mitrásyāryamṇāḥ | máhi psáro vāruṇasya || 7 || má vo
 ghnāntam má śapantam práti voce devayāntam | sunnaír
 íd va á vivāse || 8 || catúras cid dádamānād bibhīyád á ní-
 dhātoḥ | ná duruktāya sprihayet || 9 ||

41

Never is he suppressed whom the wise heads of the state,
surveyor and law-giver offer protection. 1

The man gets prosperous whom such persons take in their
own arms, and whom they defend from the malignant.
He overcomes all obstructions. 2

These officials and head of the state destroy strongholds
of the enemies, and drive them away, and provide people
with shelter against their evils and injuries. 3

O learned teachers and seers, now your path becomes easy
and thornless for your intellectual pursuits. No pitfalls
would now come on your way. 4

O learneds and seers, any noble action, which you per-
form in honest and straightforward way, will never meet
failure. 5

A virtuous man is never vanquished. He easily gains the
best treasures of the world. He is also rewarded with an
offspring like himself. 6

How, my friends, shall we express our gratitude in laud-
able terms for the assistance we have received from
officials, heads of the state and law-givers? 7

Never would I retaliate against him who assails or reviles
the person devoted to righteousness. I shall rather invoke
God to bless him with right understanding, so that he
may also prosper. 8

May we not speak in abusive language, and may we re-
frain from the person who opposes the person favoured
by the four (wisdom, force, wealth and health). 9

(४२) द्विचन्वाग्निं सूक्तम्

(१-१०) दशचम्यास्य सूक्तस्य घोषः कण्व ऋषिः । पृषा देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२५॥ सं पृषन्नध्वेनस्तिर व्यंहो विमुचो नपात् । सक्ष्वा देव प्र णम्पुरः ॥१॥
 यो नः पृषन्नघो वृको दुःशेव आदिदेशानि । अप स्म तं पथो जहि ॥२॥
 अप त्वं परिपुन्थिनं सुषीवाणं हुरश्चितम् । दूर्गसधि सुतेरज ॥३॥
 त्वं तस्य द्वयाविनोऽघशैसस्य कस्य चित् । पदाभि तिष्ठ तपुषिम् ॥४॥
 आ तत्ते दस्र मन्तुमः पृषन्नवो वृणीमहे । येन पितृनचोदयः ॥५॥

42

Sám pūshann ádhvanas tira vy áňho vimuco napāt |
 sákshvā deva prá ṇas puráh || 1 || yó naḥ pūshann aghó
 vṛíko duhṣéva ādídeṣati | ápa sma tám pathó jahi || 2 || ápa
 tyám paripanthínam mushívānam hurascítam | dūrám ádhi
 srutér aja || 3 || tvám tása dvayāvínó 'ghásasasasya kásya cit |
 padábhí tishṭha tápushim || 4 || á tát te dasra mantumaḥ
 pūshann ávo vṛiṇīmahe | yéna pitṛin ácodayaḥ || 5 ||

॥२५॥ अथा नो विश्वमौभग हिरण्यवाशीमत्तम । धनानि सुषणा कृधि ॥६॥
 अति नः सश्वतो नय सुगा नः सुपथा कृणु । पृषन्नह क्रतुं विदः ॥७॥
 अभि सृयवमं नय न नवज्वारो अध्वेन । पृषन्नह क्रतुं विदः ॥८॥
 शग्धि पृथि प्र यमि च शिशीहि प्रास्युदग्म् । पृषन्नह क्रतुं विदः ॥९॥
 न पृषणं मेथामसि सूक्तेरभि गृणीमसि । वमन्ति दुस्समीमहे ॥१०॥

ádhā no viśvasaubhāga hīraṇyavāśīmattama | dhánāni
 sushánā kṛidhi || 6 || áti naḥ saścato naya sugā naḥ supáthā
 kṛiṇu | pūshann ihá krátum vidah || 7 || abhí sūyávasam
 naya ná navajváró ádhvane | pṛó || 8 || ṣagdhí pūrdhí prá
 yaṇsi ca ṣiṣihí prásy udáram | pṛó || 9 || ná pūsháṇam me-
 thāmasi sūktair abhí gṛiṇīmasi | vásūni dasmám imahe
 || 10 ||

42

O God, the nourisher, liberate us from our bondage, take us across the troubles and miseries, and be our leader to guide us. 1

O nourisher, drive away from our path the enemies who are sinful, cruel and the deceitful. 2

Keep away from our path the men who are robbers, cheats and exploiters, and punish them. 3

Let the persons of dubious character and pilferers be trampled down and crushed by your punishment. 4

O nourisher, sagacious and wise, we solicit from you that protection which you have been bestowing upon our noble ancestors. 5

O mighty God, bestower of universal prosperity, possessor of all shining riches, bestow upon us riches that may be liberally distributed. 6

Lead us past all obstructions; conduct us by pleasant path easy to tread, and O nourisher, you know best how you would. 7

Lead us where there is abundant nourishment. Let there be no extreme conflicts; O nourisher, you know best how you would. 8

Be gracious to us. Fill us with full; give us, invigorate and feed. O nourisher, you know best how you would. 9

No comments have we against our Lord, the nourisher. We magnify the nourisher with our songs of praises. We solicit the mighty good-looking one for prosperity. 10

(४३) त्रिचन्वारिणं मुक्तम्

(१-९) नवचस्यास्य सूक्तस्य धौः कण्व ऋषिः । (१-२. ४-६) प्रथमाद्वितीययोः क्रैचोऽश्वतुर्थ्यादितृचस्य च रुद्रः ।

(३) तृतीयाया रुद्रो मित्रावरुणौ च, (५-९) समस्यार्द्रितृचस्य च सोमो देवताः ।

(१-८) प्रथमाद्यष्टर्चा गायत्री, (९) नवम्याश्वावृद्धपृष्ठम् ॥

॥२६॥ कद्रुद्राय प्रचेतमे मीळ्हृष्टमाय तव्यसे । वोचेम गंतमं हृदे ॥१॥
 यथा नो अर्दिनिः कर्त्तृष्वे नृभ्यो यथा गवे । यथा तोकाय रुद्रियम् ॥२॥
 यथा नो मित्रो वरुणो यथा रुद्रश्चिकेतनि । यथा विश्वे सजोषमः ॥३॥
 गाथपतिं मेधपतिं रुद्रं जलाषभेषजम् । तच्छ्रयोः सुस्रमीमहे ॥४॥
 यः शुक्र ईव सूर्यो हिरण्यमिव रोचते । श्रेष्ठो देवानां वसुः ॥५॥

43

Kād rudráya pracetase mīlhushtamāya távyase | vocéma
 śántamaṃ hṛide || 1 || yáthā no áditiḥ kárat páṣve nṛibhyo
 yáthā gáve | yáthā tokáya rudriyam || 2 || yáthā no mitró
 váruṇo yáthā rudrás eiketati | yáthā víṣve sajóshasaḥ || 3 ||
 gāthápatim medhápatiṃ rudrám jálāshabheshajam | tác
 chaṃyóḥ sumnám imāhe || 4 || yāḥ śukrá iva sūryo hīraṇyam
 iva rócate | śrēṣṭho devānām vāsuḥ || 5 ||

॥२७॥ शं नः कर्त्तव्यते सुगं मेषाय मेष्ये । नृभ्यो नारिभ्यो गवे ॥६॥
 अस्मै सोम श्रियमधि नि धेहि शतस्य नृणाम् । महि श्रवस्तुविनृष्णम् ॥७॥
 मा नः सोमपरिबाधो मारतयो जुहुगन्त । आ न इन्दो वाजे भज ॥८॥
 यास्ते प्रजा अमृतस्य परस्मिन्धामन्नतस्य ।
 मूर्धा नाभा सोम वेन आभूषन्तीः सोम वेदः ॥९॥

śaṃ naḥ karaty árvate sugám meshāya meshyè | nṛi-
 bhyo nāribhyo gáve || 6 || asmé soma śriyam ádhi ní dhehi
 śatásya nṛiṇām | máhi śrávas tuvinṛimṇām || 7 || má naḥ
 somaparibádho mārātayo juhuranta | á na indo váje bhaja
 || 8 || yās te prajā amṛitasya párasmin dhāmann ṛitásya |
 mūrdhā nábhā soma vena ābhūṣantīḥ soma vedah || 9 ||

43

When and what hymn shall we sing in devotion to the omniscient, liberal, powerful Lord of terror and destruction, dearest to our hearts ? 1

By which earth may be made to grant the gifts of the Lord to our cattle, our people, our cows, and our children. 2

By which lightning and clouds, assisted by the Lord of terror and destruction and the Nature's other bounties, being gratified, may shower favour. 3

We invoke the Lord of terror, the protector of sacred act, the encourager of hymns, and possessor of medicaments to confer joy of emancipation, and happiness. 4

He is refulgent as the sun, who is bright as gold and who presides over all the Nature's bounties, providing habitations. 5

He bestows happiness with ease upon our horses, our rams, our ewes, on men and women, and on the cows. 6

O gracious, God, grant us glory of a hundred men, and fame of mighty chiefs. 7

Let not the unbelievers in God, nor those, who are non-generous, harass us. O loving Lord, cherish us with strength. 8

O gracious God, occupying an excellent superb home, may you have kindest regards for your law-abiding immortal children, who hold you in their highest esteem, and may they prosper in their homes. 9

[अथ नवमोऽनुवाकः ॥]

(४४) चतुश्चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-१४) चतुर्दशर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्डः प्रस्कण्व ऋषिः । (१-२) प्रथमाद्वितीययोर्ऋचोर्गिरश्चिनावुषाश्च,

(३-१४) तृतीयादिद्विदशानाञ्चाग्निर्देवताः । प्रगायः (विषमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥२८॥

अग्ने विवस्वदुषसश्चित्रं राधो अमर्त्य ।
 आ दाशुषे जातवेदो वहा त्वमद्या देवाँ उषर्बुधः ॥१॥
 जुष्टो हि दूतो अग्निं हव्यवाहनोऽग्ने रथीरध्वराणाम् ।
 सजूरश्चभ्यामुषसा सुवीर्यमस्मे धेहि श्रवो बृहत ॥२॥
 अद्या दूतं वृणीमहे वसुमग्निं पुरुप्रियम् ।
 धूमकेतुं भाक्रजीकं व्युष्टिषु यज्ञानामध्वरश्रियम् ॥३॥

44

Āgne vīvasvad ushāsaṣ citraṁ rādho amartya | ā dā-
 śuṣhe jātavedo vaha tvām adyā devāñ usharbūdhaḥ ॥ 1 ॥
 jūṣṭo hī dūtó ási havyaavāhanó 'gne rathír adhvarāṇām |
 sajūr aṣvībhyām ushāsā suvīryam asmé dhehi śrāvo brīhāt
 ॥ 2 ॥ adyā dūtām vṛṇīmāhe vāsum agnīm purupriyām |
 dhūmāketum bhārijikam vyūṣṭiṣhu yajñānām adhvaraśri-
 yam ॥ 3 ॥

॥२९॥

श्रेष्ठं यविष्ठमतिथिं स्वाहुतं जुष्टं जनाय दाशुषे ।
 देवाँ अच्छा यातवे जातवेदसमग्निमीळे व्युष्टिषु ॥४॥
 स्तविष्यामि त्वामहं विश्वस्यामृत भोजन ।
 अग्ने त्रातारममृतं मियेध्य यजिष्ठं हव्यवाहन ॥५॥
 सुशंसो बोधि गृणते यविष्ठय मधुजिह्वः स्वाहुतः ।
 प्रस्कण्वस्य प्रतिरन्नायुर्जीवसे नमस्या दैव्यं जनम् ॥६॥

śrēṣṭham yāvishṭham ātithim svāhutam jūṣṭam
 jānāya dāśuṣhe | devāñ āchā yātave jātāvedasam agnīm ile
 vyūṣṭiṣhu ॥ 4 ॥ stavishyāmi tvām abām vīśvasyāmṛita
 bhojana | āgne trātāram amṛitam miyedhya yājishṭham ha-
 vyavāhana ॥ 5 ॥

susāṁso bodhi grīṇatē yavishṭhya mādhujiḥvaḥ svāhu-
 taḥ | prāskanvasya pratirānn āyur jīvāse namasyā dvāivyaṁ
 jānam ॥ 6 ॥

44

O adorable God, you have perfect knowledge of every thing manifested or obscure; may the intellect of your devotees get new light with the coming of every dawn in the morning; may you also bring to this place all the Nature's bounties, awaking with the morning dawn. 1

You are acceptor of offerings and loved messenger of Nature's bounties and inspirer of noble performances. Associated with dawn and the pair of vigour and wisdom, grant us invigorating abundant food. 2

We invoke supreme God, the messenger of Nature's bounties and giver of life comforts. We love you, O Lord, with all our heart. You are the precursor of enlightenment, the light shedding. You preserve the sacred performances of your devotees all the time, be it dawn or dusk. 3

I glorify the all pervading God at every break of day, who is the best and youngest, adorable like a guest, and supreme master of the universe. He is friendly to the men dedicated to his service. Nothing is unknown to Him which happens in the world. I invoke him so that He brings to us Nature's other bounties. 4

O immortal God, adorable, sustainer of the universe, acceptor of offerings, all pure, I will glorify you and you only. O immortal God, I worship you only, who is protector and preserver of sacrifice, ever young and beyond death or decay. 5

O most youthful, richly worshipped, honey-tongued God, be gracious to your prayful devotees. May you grant long life to the enlightened people, and honour to the most celebrated sages. 6

होतारं विश्वेदमं सं हि त्वा विश इन्धते ।
 स आ वह पुरुहूत प्रचेतसोऽग्ने देवाँ इह द्रवत् ॥७॥
 सवितारमुषसमश्विना भगमग्निं व्युष्टिषु क्षपः ।
 कण्वामस्त्वा सुतसोमाम इन्धते हव्यवाहं स्वध्वर ॥८॥
 पतिर्हीध्वराणामग्ने दूतो विशामसि ।
 उषर्बुध आ वह सोमपीतये देवाँ अद्य स्पर्द्धशः ॥९॥
 अग्ने पूर्वा अनुषमो विभावसो दीदथ विश्वदर्शतः ।
 अमि ग्रामेष्वविता पुरोहितोऽमि यज्ञेषु मानुषः ॥१०॥

hótāraṃ viśvāvedasaṃ sāṃ hī tvā viśa indhāte |
 sá á vaha puruhūta prācetasó 'gne devāñ ihā dravāt || 7 ||
 savitāraṃ ushāsaṃ aśvīnā bhāgam agnīm vyūṣṭiṣhu kshā-
 paḥ | kāṇvāsaṣ tvā sutāsomāsa indhate havyaavāhaṃ sva-
 dhvara || 8 || pátir hy ādhvarāṇām āgne dūtōviśām āsi | ushar-
 būdha á vaha sōmapītaye devāñ adyā svaṛḍṣaḥ || 9 || āgne
 pūrvā ānūśhāso vibhāvaso dīdētha viśvādarśataḥ | āsi grā-
 meshv avitā purōhitó 'si yajñēshu mánushaḥ || 10 ||

॥३०॥

नि त्वा यज्ञस्य सार्धनसग्ने होतारमुत्विजम् ।
 मनुष्वदेव धीमहि प्रचेतसं जीरं दूतममर्त्यम् ॥११॥
 यद्देवानां मित्रमहः पुरोहितोऽन्तरो यामि दूत्यम् ।
 सिन्धोर्गिव प्रस्वनितास ऊर्मयोऽग्नेभ्रीजन्ते अर्चयः ॥१२॥

ní tvā yajñāsya sādhanam āgne hótāraṃ ṛitvījam | ma-
 nushvād deva dhīmahi prācetasam jīraṃ dūtām āmartyam
 || 11 || yād devānām mitramahaḥ purōhitó 'ntaro yāsi dū-
 tyām | sīndhor iva prāsvanitāsa ūrmāyo 'gnēr bhrājante ar-
 cāyaḥ || 12 ||

O omniscient God, feeder of the world, with our devotion and noble deeds we, your subjects, invoke you. Worshiped and invoked by many a wise one, may you bring hither all Nature's bounties with speed. 7

At the end of night, O adorable and ever-eternal Lord, bring to us Nature's bounties as sun, dawn, pair of heat and light, wealth and fire. Wise men and devotional worshippers kindle your affection and offer oblations. 8

You are the protector of beneficial activities, and are the messenger; bring hither today Nature's bounties, appearing in the celestial region at dawn, to participate in the divine glory of God. 9

O adorable God, resplendent and all-visible, we see your glory daily after many preceding dawns. You are the protector of the urban life and you are the conductor of all men in their dedicated noble performances. 10

We would, as a rational being, acknowledge you, O adorable, as the supreme in our rituals and noble acts. You are the inspirer in selfless acts; you are the leader, the invoker, the destroyer of obstacles, immortal and messenger of Nature's bounties. 11

O God, when loving as a friend, you preside over the noble performances and help in accomplishing the fire-ritual, then like the far resounding billows of the surging sea, your flames rise high with splendour. 12

श्रुधि श्रुत्कर्णं वह्निभिर्देवैरग्ने सयावभिः ।
 आसीदन्तु बर्हिषि मित्रो अर्यमा प्रातर्यावाणो अध्वरम् ॥१३॥
 शृण्वन्तु स्तोमं मरुतः सुदानवोऽभिजिह्वा क्रतावृधः ।
 पिबन्तु सोमं वरुणो धृतव्रतोऽश्विभ्यामुषसा सजुः ॥१४॥

ṣrudhī śrutkarna vāh nibhir devaír agne sayā-
 vabhiḥ | ā sīdantu barhīshi mitró aryamá prātaryāvāṇo
 adhvarám || 13 || ṣṛiṇvāntu stómam marútaḥ sudānavo 'gni-
 jihvā řitāvṛidhaḥ | píbatu sómam vāruṇo dhṛitāvṛato 'svi-
 bhyām ushāsā sajúḥ || 14 ||

(४५) पञ्चवत्वारिंशं सूक्तम्

(१-१०) दशर्वस्याम्य मृतस्य काण्वः प्रस्कण्व ऋषिः । (१-९, १०) प्रथमादिनवर्चा, दशम्याः पूर्वार्धस्य
 चाग्निः, (१०) दशम्या उत्तरार्धस्य च देवा देवताः । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥३१॥

त्वमग्ने वसूरिह रुद्राँ आदित्याँ उत ।
 यजा स्वध्वरं जनं मनुजातं घृतप्रुषम् ॥१॥
 श्रुष्टीवानो हि दाशुषे देवा अग्ने विचेतसः ।
 तान्नोहिदश्च गर्विणस्त्रयस्त्रिंशत्मा वह ॥२॥
 प्रियमेधवदन्निवज्जातवेदो विरूपवत् ।
 अङ्गिरस्वन्महिब्रत प्रस्कण्वस्य श्रुधी हवम् ॥३॥
 महिकेरव ऊतये प्रियमेधा अहूषत ।
 राजन्तमध्वराणामग्निं शुक्लेण शोचिषा ॥४॥

45.

Tvám agne vásũr ihá rudráñ ádityāñ utá | yájā sva-
 dhvarám jānamānujātaṁ ghṛitaprúṣham || 1 || ṣṛuṣṭivāno hí
 dāśúshe devā agne vícetasah | tán rohidaśva girvanas trá-
 yastrinśatam ā vaha || 2 || priyamedhavád atriváj jātavedo
 virūpavát | aṅgirasván mahivṛata praskanyasya ṣrudhī há-
 vam || 3 || máhikerava ūtáye priyámedhā ahūṣata | rájantam
 adhvarānām agníṁ ṣukréna śocíshā || 4 ||

O adorable God, may you with your divine ears, please listen to my prayers. Let Nature's bounties like the sun and the morning breeze, and other morning glories appear and gracefully participate in the sacred performance of worship. 13

Let the bright and vigorous vital powers, who abide by law and give bountifully, hear our devotional prayers. May venerable God, the sustainer of eternal law, accept our devotional praises, and dawn along with the pair of night and day participate in Nature's sparkling glory. 14

45

O adorable God, with your blessings may you inspire rich, valorous and learned teachers and other mortal men in the performance of their dedicated noble acts. 1

O adorable God, the learned teachers, full of wisdom, are givers of rewards to the performer of dedicated actions. O Lord of brilliant vigour, may your seekers know the secret knowledge of the thirty-three cosmic powers. 2

O adorable God, all-wise, you have been favouring all such persons as have been wisdom-loving, free from three attachments—(family, wealth and popularity), well-disciplined and men of vigour and vitality. O accomplisher of solemn acts, may you please listen to the invocations of highly enlightened persons. 3

Persons, highly learned and performers of great works, and offerers of dedicated services invoke you, O supreme Lord, shining amidst solemnities with pure resplendence. 4

घृताहवन सन्त्येमा उ पु श्रुधी गिरः ।
याभिः कण्वस्य सूनवो हवन्तेऽवसे त्वा ॥५॥

ghṛitāhavana san-
tyemā u shú śrudhī girāḥ | yábbhiḥ kánvasya sūnávo há-
vanté 'vase tvā || 5 ||

॥३२॥

त्वां चित्रश्रवस्तम् हवन्ते विशु जन्तवः ।
शोचिष्केशं पुरुप्रियाग्ने हव्याय वोळ्हेवे ॥६॥
नि त्वा होतारमृत्विजं दधिरे वसुवित्तमम् ।
श्रुत्कर्णं सप्रथस्तमं विप्रां अग्ने दिविष्टिषु ॥७॥
आ त्वा विप्रा अचुच्यवुः सुतसोमा अभि प्रयः ।
बृहद्भा विभ्रतो हविरग्ने मर्ताय दाशुषे ॥८॥
प्रातर्याव्णः सहस्कृत सोमपेयाय सन्त्य ।
इहाद्य दैव्यं जनं बर्हिषा सादया वसो ॥९॥
अर्वाञ्च दैव्यं जनमग्ने यक्ष्व सहृतिभिः ।
अयं सोमः सुदानवस्तं पात तिरोअह्वयम् ॥१०॥

tvāṃ citraśravastama hāvante vikshú jantávaḥ | śocísh-
keṣam purupriyāgne havýāya vólhave || 6 || ní tvā hótāram
ritvíjaṃ dadhiré vasuvíttamam | śrútkarṇaṃ sapráthastamaṃ
víprā agne dívishṭishu || 7 || á tvā víprā acueyavuhḥ sutá-
somā abhí práyāḥ | bṛihád bhá bíbhṛato havír ágne már-
taya dāśúshe || 8 || prātaryávnāḥ sahasakṛita somapéyāya san-
tya | ihádyá daívyam jānam barhír á sādāyā vaso || 9 || ar-
vāñcam daívyam jānam ágne yákshva sálhūtibhiḥ | ayāṃ
sómāḥ sudānavas tám pāta tiróahnyam || 10 ||

Invoked by prayers, giver of rewards, O adorable, may you listen to these praises with which the men of intellect and their children invoke you for protection. Listen to their invocation attentively. 5

O adorable God with splendours, loved by all and giver of wondrous wealth and sustenance, everyone in creation invokes you on all sides to obtain your blessings. 6

Highest regards during these performances have been shown by highly learned persons to you, O adorable God, the feeder of people, sustainer of eternal laws, and possessor of wealth and riches. 7

O adorable God, having extracted the essence of true knowledge, material as well as spiritual, wise men invoke you to communicate that divine knowledge to those seekers who were partakers in this joint truth-seeking endeavour. 8

O adorable God, you are the generator of all noble deeds, giver of rewards, provider of dwellings; may you call all Nature's morning bounties to participate in the sparkling glory of God. 9

O bounteous God, protect that man, who is possessed of divine virtues, and has just joined us. May you, Nature's bounties, participate in the sparkling glory of God, fresh as if born yesterday. 10

(४६) षट्चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः प्रस्कण्व ऋषिः । अश्विनौ देवते । गायत्री छन्दः ॥

॥३३॥ ए॒षो उ॒षा अ॒पूर्व्या व्यु॑च्छति प्रि॒या दि॒वः । स्तु॒षे वा॑म॒श्विना बृ॑हत् ॥१॥
 या द॒क्षा सि॒न्धुमा॑तरा म॒नोतरा॑ र॒यीणाम् । धि॒या दे॒वा व॑सु॒विदा॑ ॥२॥
 व॒च्यन्ते॑ वां ककु॒हसो॑ जू॒र्णायाम॑धि वि॒ष्टपि॑ । यद्वा॑ रथो वि॒भिष्पता॑त् ॥३॥
 ह॒विषा॑ जा॒रो अ॒पां पि॑प॒र्ति प॑पु॒रिर्नरा॑ । पि॒ता कु॑ट॒स्य च॑र्ष॒णिः ॥४॥
 आ॒दारो वा॑ म॒तीनां॑ नास॒त्या म॑तव॒चसा॑ । पा॒तं सोम॑स्य धृ॒ष्णुया॑ ॥५॥

46

Eshó ushā ápurvya vy ūchati priyā divāḥ | stushé vam
 asvinā brihāt || 1 || yā dasrā síndhumātara manotārā rayi-
 nām | dhiyā devā vasuvīdā || 2 || vacyānte vām kakuhāso
 jūrñāyām ádhi visṭāpi | yād vām rátho víbhlish pātāt || 3 ||
 havishā jāró apām píparti pápurir narā | pitā kūtasya car-
 shaṇiḥ || 4 || ādāro vām matinām nāsatyā matavacasā | pā-
 tāṁ sōmasya dhrishṇuyā || 5 ||

॥३४॥ या नः पी॒परद॑श्विना ज्योति॑ष्मती तम॑स्तिरः । ताम॑स्मे रा॒साथामि॑षम् ॥६॥
 आ नो॑ ना॒वा म॑तीनां या॒तं पा॑राय गन्त॑वे । यु॒ञ्जाथाम॑श्विना रथ॑म् ॥७॥
 अ॒रित्रं॑ वां दि॒वस्पृ॑थु ती॒र्थे सि॒न्धूनां॑ रथः । धि॒या यु॒युज॑ इ॒न्दवः॑ ॥८॥
 दि॒वस्क॑ण्वास इ॒न्दवो॑ वसु॒ सिन्धू॑नां प॒दे । स्व॑ व॒त्रि कु॑ह धि॒त्सथः॑ ॥९॥

yā naḥ píparad aṣvinā jyótiṣmatī tāmas tirāḥ | tāṁ
 asmé rāsāthām ísham || 6 || ā no nāvā matinām yātām pā-
 rāya gántave | yuñjāthām aṣvinā rátham || 7 || aritraṁ vām
 divás prithú tīrthé síndhūnām ráthah | dhiyā yuyujra ín-
 davaḥ || 8 || divás kaṇvāsa índavo vāsu síndhūnām padé |
 svām vavriṁ kúha dhitsathah || 9 ||

46

So, the unparalleled beloved dawn is here; likewise may you also O twins (a pair of cosmic vitality and cosmic consciousness), shine through us. 1

You (O twins), are the destroyer of miseries, born of the cosmic ocean; you are the willing distributor of wealth and prosperity and giver of dwellings to the performer of noble acts. 2

Since your cosmic chariot, like the swift birds, flying in the glorious heavens, reaches the ancient tops of spiritual peak, we proclaim your praises. 3

O twins, O guides! the sun, the evaporator of waters, the nourisher, the protector, also distributes to the Nature's bounties the essential constituents of fire-oblations. 4

May the imperishable divine powers, animators of mental faculties, destroyers of all evil, inspire us and participate with us in the sparkling glory of God. 5

May the twins dispel the darkness of our desires with their grant of invigorating nourishments. 6

O twins, take us across the turbulent ocean of life, and for this purpose harness your chariot. 7

The oars of your cosmic ship are as extensive as the sky and it stops on the cosmic seashore, and there awaits your cosmic chariot. The cosmic sparkling glory of God is also available here for your participation. 8

Enlightened men inquire (from twins) how the rays of divine light come from the source of all luminous regions; how does the dawn rise in the region of waters; where do you intend to reveal the secret of your own form and power? 9

अभूदु भा उ अंशवे हिरण्यं प्रति सूर्यः । व्यख्यज्जिह्वायसितः ॥१०॥

ābhūd u bhā u aṅśave
híryanam prāti sūryah | vy ākhyaj jihváyāsitaḥ || 10 || ३४ ||

॥३५॥ अभूदु पारमेतेवे पन्थां ऋतस्य साधुया । अदर्शि वि सुतिर्दिवः ॥११॥
तत्तदिदुश्चिनोरवो जरिता प्रति भूषति । मदे सोमस्य पिप्रतोः ॥१२॥
वावसाना विवस्वति सोमस्य पीत्या गिरा । मनुष्वच्छंभु आगतम् ॥१३॥
युवोरुषा अनु श्रियं परिज्मनोरुपाचरत् । ऋता वनथो अकुभिः ॥१४॥
उभा पिबतमश्चिनोभा नः शर्म यच्छतम् । अविद्रियाभिरूतिभिः ॥१५॥

ābhūd u pāram étave pānthā ṛitasya sādhyā | ādarsi
ví srutír diváh || 11 || tát-tad íd aṣvīnor ávo jaritá prāti
bhūshati | máde sómasya pípratoh || 12 || vāvasānā vivāsvati
sómasya pītyā girā | manushvác chambhū á gatam || 13 ||
yuvór ushā ánu śríyam párijmanor upácarat | ṛitá vanatho
aktúbhiḥ || 14 || ubhā pibatam aṣvinobhā naḥ śarma yacha-
tam | avidriyábhīr ūtibhiḥ || 15 ||

(४७) सप्तचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-१०) दशर्वस्यास्य सूक्तस्य काण्वः प्रत्यङ्गव ऋषिः । अश्विनौ देवते । प्रगाथः

(विषमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥१॥ अयं वा मधुमत्तमः सुतः सोमं ऋतावृधा ।
तमश्चिना पिबतं तिरोअह्वयं धत्तं रत्नानि दाशुषे ॥१॥
त्रिवन्धुरेण त्रिवृता सुपेशसा रथेना यातमश्चिना ।
कप्वासो वा ब्रह्म कृष्वन्त्यध्वरे तेषां सु शृणुतं हवम् ॥२॥

47.

Ayám vam mádhumattamaḥ sutáh sóma ṛitavṛidha | tám
aṣvinā pibatam tiróahnyam dhattám rátñāni dāśuṣhe || 1 ||
trivandhurēṇa trivṛitā supēśasā rāthenā yātam aṣvina | kán-
vāso vām bráhma kṛiṇvanty adhvaré téshām sū śṛiṇutam
hávam || 2 ||

There is light to irradiate dawn; the sun rises like gold.
The amber-coloured fire is kindled into flames. 10

The light divine surpasses even all boundaries of ignorance. With that divine knowledge the seer can see the radiance of spiritual heights. 11

The spiritualized devotee glorifies the boon he receives from the cosmic twins. Therefore he shares his spiritual joy with them. 12

O twins, givers of happiness, abiding close to the devotees, from the time the first man was born, come hither to participate in the spiritual joy and accept our praises. 13

May the dawn follow the lusture of your approach, O circumabient twins, and may you feel happy at the acceptance of the spiritual joy during this night. 14

O twins, may you both participate in the spiritual joy and may you both bestow everlasting peace upon us through your irreproachable protection. 15

47

Here are sweet devotional songs for you, O twins (pair of cosmic vitality and consciousness); may you enjoy the sparkling glory of God, fresh as if born yesterday. Accept the devotions and confer blessings upon the dedicated devotees. 1

Be with us O twins, in your triangular splendid chariot of the three-fold pole (moving in three dimensions and possessing three gyrations). The men of intellect are referring to your attributes; may you respond to them. 2

अश्विना मधुमत्तमं पातं सोममृतावृधा ।
 अथाद्य दस्त्रा वसु बिभ्रता रथे दाश्वांसमुप गच्छतम् ॥३॥
 त्रिषधस्थे बर्हिषि विश्ववेदसा मध्वा यज्ञं मिमिक्षतम् ।
 कण्वांसो वां सुतसोमा अभिद्यवो युवां हवन्ते अश्विना ॥४॥
 याभिः कष्वमभिष्टिभिः प्रावतं युवमश्विना ।
 ताभिः प्वस्माँ अवतं शुभस्पती पातं सोममृतावृधा ॥५॥

aśvinā mādhumattamam pātām sómam ritāvṛi-
 dhā | áthādyá dasrā vásu bíbhratā rátthe dāśváṅsam úpa
 gachhatam || 3 || trishadhasthé barhíshi viśvavedasā mādhvā
 yajñām minikshatam | kánvāso vām sutásonā abhídyavo
 yuvām havante aśvinā || 4 || yábhiḥ kánvam abhíshtibhiḥ
 prāvatam yuvām aśvinā | tábbhiḥ shv āsmāñ avatam śubhas
 pati pātām sómam ritāvṛidhā || 5 ||

॥२॥

सुदासे दस्त्रा वसु बिभ्रता रथे पृक्षो वहतमश्विना ।
 रयिं समुद्रादुत वा दिवस्पर्यस्मे धत्तं पुरुस्पृहम् ॥६॥
 यज्ञासत्या परावति यद्वा स्यो अधि तुर्वशे ।
 अतो रथेन सुवृता न आ गतं साकं सूर्यस्य रश्मिभिः ॥७॥
 अर्वाञ्चो वां सप्तयोऽध्वरश्चियो वहन्तु सवनेदुप ।
 इषं पृश्नन्ता सुकृते सुदानेव आ बर्हिः सीदतं नरा ॥८॥

sudāse dasrā vásu bíbhratā rátthe prīksho vahatam aś-
 vina | rayīm samudrād utá vā divás páry asmé dhattam
 purusprīham || 6 || yán nāsatyā parāvāti yád vā sthó ádhi
 turváse | áto ráthēna suvrítā na á gatam sākām sūryasya
 rasmibhiḥ || 7 || arvāñcā vām sáptayo 'dhvarasṛíyo váhantu
 sávanéd úpa | ísham prīncántā sukríte sudánava á barhíḥ
 sīdatam narā || 8 ||

O twins, encouragers of cosmic activity, may you participate in the enjoyment of the sweet sparkling glory of God; may you speedily come to the dedicated devotee with wealth in your chariot. 3

May you sprinkle the sweet spiritual elixir, O omniscient twins, on the cosmic sacrificial altar, spread along the three regions. The intelligent devotees have invoked you with their selfless dedicated worship. 4

With such generous aids with which you protect the highly intellectual devotees, O twins, protect and preserve us also. O encouragers of sacred acts, may you enjoy the sparkling glory of God. 5

O twins, destroyers of evils, carrying wealth of wisdom in your splendid chariot, you brought virtues from cosmic space and beyond. May you grant this wealth to us and affluence to those who are seated in your chariot. 6

Whether you are, O germ of life, far off at a distance or close at hand, come to us in your well-constructed, easy-rolling micro-vehicle along with the rays of the sun. 7

May the speedy solar radiations, (O germ of life), carry you with speed to the sacred place of rites. O twins, the guides of men, may you bestow food upon the pious and liberal donor, and bless us the creatures. 8

तेन नासत्या गतं रथेन सूर्यत्वचा ।
 येन शश्वद्बृहद्युर्दाशुषे वसु मध्वः सोमस्य पीतये ॥९॥
 उक्थेभिर्वागवसे पुरुवसू अर्केश्च नि ह्वयामहे ।
 शश्वत्कप्वानां सदसि प्रिये हि कं सोमं पपथुरश्विना ॥१०॥

tēna nāsatyā gatam rāthēna sūryatvacā |
 yēna śaśvad ūhāthur dāśuśhe vāsu mādhwah sōmasya pītāye
 || 9 || ukthēbhīr arvāg āvase purūvāsū arkaiś ca nī hvayā-
 mahe | śaśvat kāṇvanām sādasi priyē hī kaṁ sōmam papā-
 thur aśvinā || 10 ||

(४८) अष्टचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-१६) षोडशर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः प्रस्कण्व कषिः । उषा देवता । प्रगाथः

(विषमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥३॥

सह वामेन न उषो व्युच्छा दुहितर्दिवः ।
 सह युञ्जेन बृहता विभावरी राया देवि दास्वती ॥१॥
 अश्ववतीर्गोमतीर्विश्वसुविदो भूरि च्यवन्त वस्तेवे ।
 उदीरय प्रति मा सूनृता उषश्चोद राधो मघोनाम् ॥२॥
 उवासोषा उच्छाच्च नु देवी जीरा रथानाम् ।
 ये अस्या आचरणेषु दध्निरे समुद्रे न श्रवस्यवः ॥३॥
 उषो ये ते प्र यामेषु युञ्जते मनो दानाय सूरयः ।
 अत्राह तत्कण्व एषां कण्वतमो नाम गृणाति नृणाम् ॥४॥

48

Sahā vāmēna na usho vy ūchā duhitar divaḥ | sahā
 dyumnēna bṛihatā vibhāvārī rayā devī dāsvatī || 1 || aśvā-
 vatīr gōmatīr viśvasuvīdo bhūri cyavanta vāstave | ūd īraya
 prāti mā sūnṛitā ushaś cōda rādho maghōnām || 2 || uvāsoshā
 uchāc ca nū devī jīrā rāthānām | yē asyā ācāraṇeshu da-
 ddhīrē samudrē nā śrāvasyāvaḥ || 3 || ūsho yē te prā yāme-
 shu yuñjāte māno dānāya sūrāyaḥ | ātrāha tāt kāṇva eśhām
 kāṇvatamo nāma grīṇāti nṛiṇām || 4 ||

May you, O germ of life, come with your micro-chariot, clad with solar radiations, with which you have been enjoying wealth of nourishment, and may you enjoy the sweet sustenance of life. 9

With hymn and devotional songs we beseech the twins for our protection. Have you not ever participated in the enjoyment of the sparkling glory of God in the company of intellectuals ? 10

48

O dawn (the dawn in the physical sense, as well as the first glow of spiritual consciousness), divine offspring of cosmos, bounteous and messenger of light, come to us with great glory, with plenteous affluence and with prosperity. 1

Other dawns, rich in vigour, rich in wisdom, boon givers of all wealth have often sped forth to enlighten us. O dawn, inspire me with words of joy and send wealth to the dedicated devotees. 2

Dawns have shone before; may she shine also now. The propellers of her vehicle—the rays of her aura of glory, which lie in her regions, vie with each other as ships on the sea. 3

O dawn, the learned and brave poets sing when at your approach they make up their mind to offer an oblation to you with their praise. They are the best of poets singing now at the same hour. 4

आ घा योषेव सूनर्युषा याति प्रभुञ्जती ।
जरयन्ती वृजनं पद्वदीयत उत्पातयति पक्षिणः ॥५॥

á ghā yósheva sūnāry
ushā yati prabhuñjātī | jarāyanti vṛjjanam padvād iyata út
patayati pakshīṇaḥ || 5 ||

॥५॥ वि या सृजति समनं व्यर्थिनः पदं न वेत्योदती ।
वयो नकिष्टे पतिवांस आसते व्युष्टौ वाजिनीवति ॥६॥
एषायुक्त परावतः सूर्यस्योदयनादधि ।
ज्ञतं रथेभिः सुभगोषा इयं वि यात्यभि मानुषान् ॥७॥
विश्वमस्या नानाम चक्षसे जगज्ज्योतिष्कृणोति सूनरी ।
अप हेषो मघोनी दुहिता दिव उषा उच्छदप सिधः ॥८॥
उष आ भाहि भानुना चन्द्रेण दुहितर्दिवः ।
आवहन्ती भूर्यसभ्यं सौभगं व्युच्छन्ती दिविष्टिषु ॥९॥
विश्वस्य हि प्राणनं जीवनं त्वे वि यदुच्छसि सूनरि ।
सा नो रथेन बृहता विभावरि श्रुधि चित्रामघे हवम् ॥१०॥

vī yā sṛijāti sámanam vy árthīnaḥ padām ná vety
ódati | váyo nákish te paptívānsa āsate vyūshṭau vājīnīvati
|| 6 || eshāyukta parāvataḥ sūryasyodāyanād ādhi | śatām
rāthebhiḥ subhāgoshā iyām vī yāty abhī mānushān || 7 ||
viśvam asyā nānāma cákshase jāgaj jyótish kṛṇoti sūnārī |
āpa dvēsho maghónī duhitā divā ushā uchad āpa sṛidhaḥ
|| 8 || ūsha á bhāhi bhānūnā candréṇa duhitar divaḥ | āvā-
hantī bhūry asmābhyam saubhagam vyuchāntī dívishṭishu
|| 9 || viśvasya hí prānanam jīvanam tvé vī yād uchāsi sū-
nari | sá no ráthena bṛihatā vibhāvare śrudhī citrāmaghe
hāvam | 10 ||

Here comes dawn like a good matron who is full of bliss rousing all life; she stirs all creatures that have feet and wakes up the birds to fly, that have wings. 5

The refreshing dawn sends forth each busy man to his pursuit; she knows no delay. O dawn, rich in opulence, when you come, birds that have flown forth, rest no longer. 6

The dawn receives her beams from beyond the rising place of the sun. Borne on a hundred aura of glory the auspicious dawn (physical and spiritual) advances on her way to men in different directions. 7

All living creatures bend to meet her glance, as this glorious dawn (particularly the glow of inner consciousness) manifests her light. This rich offspring of heaven shines and keeps foes and enemies away. 8

Come here dawn, daughter of heaven, and shine on us with delightful radiance bringing to us great store of high felicity, and beaming on our solemn ceremonies. 9

For in you lies each living creature's breath and life. Borne on your lofty aura of glory, O messenger of light (particularly spiritual), possessor of wondrous wealth, may you come at our invocation. 10

॥५॥

उषो वाजं हि वंस्व यश्चित्रो मानुषे जने ।
 तेना वह सुकृतो अध्वरौ उप ये त्वा गृणन्ति वह्नयः ॥११॥
 विश्वान्देवाँ आ वह सोमपीतयेऽन्तरिक्षादुषस्त्वम् ।
 सास्मासु धा गोमदश्चावदुक्थ्यमुषो वाजं सुवीर्यम् ॥१२॥
 यस्या रुशन्तो अर्चयः प्रति भद्रा अदक्षत ।
 सा नो रयिं विश्ववारं सुपेशसमुषा ददातु सुगम्यम् ॥१३॥

úsho vájam hí vánsva yáṣ citró mánushe jáne | téná
 vaha sukríto adhvarāṁ úpa yé tvā grīṇānti váhnayah || 11 ||
 víṣvān devāṁ ā vaha sómapiṭaye 'ntárikshād ushas tvám |
 sásmāsu dhā gómad áṣvāvad ukthyām úsho vájam suví-
 ryam || 12 || yásyā rúṣanto arcáyah práti bhadrá ádṛikshata |
 sá no rayīm víṣvāvāram supéśasam ushá dadātu sūgmyam
 || 13 ||

ये चिदि त्वामृषयः पूर्वं उतये जुहुरेऽवसे महि ।
 सा नः स्तोमौ अभि गृणीहि राधसोषः शुक्लेण शोचिषा ॥१४॥
 उषो यदद्य भानुना वि द्वारवृणवो दिवः ।
 प्र नो यच्छतादवृकं पृथु च्छर्दिः प्र देवि गोमतीरिषः ॥१५॥
 सं नो राया बृहता विश्वपेशसा मिमिक्ष्वा समिळाभिरा ।
 सं द्युम्नेन विश्वतुरोषो महि सं वाजैर्वाजिनीवति ॥१६॥

yé cid dhí tvám řishayah púrva útaye juhuré 'vasc
 mahi | sá na stómāṁ abhí grīṇiḥi rádhasóshah ṣukreṇa
 ṣocíshā || 14 || úsho yád adyá bhānúnā ví dvārāv řināvo di-
 váḥ | prá no yachatād avṛikám prithú chardíḥ prá devi
 gómatír íshah || 15 || sám no rāyā bṛihatā víṣvāpesasā mi-
 mikshvá sám ílābhir ā | sám dyumnéna víṣvatúrosho mahi
 sám vájair vājinīvati || 16 ||

Give strength to those devotees who glorify you. O dawn, may you bring the bounteous forces of Nature to partake in our dedicated works and to the priests who sing your glory. 11

Bring from the celestial region all the forces of Nature to partake the sparkling glory of God; and then, O dawn, (physical and more so the spiritual) confer upon us wealth, full of cows and horses and excellent food and brave progeny. 12

This dawn whose transcendent and refreshing rays are seen all around us, grant us great riches, fair in form, and blissful wealth that is attained without much struggle. 13

O mighty dawn (particularly the first glow of inner consciousness), whom all ancient sages have been invoking for their protection and health, may you graciously respond to our songs of praise with bounty and with brilliant light. 14

O dawn, as you have this day opened the twin gates of happiness through your light, grant us a thornless and wide shelter free from foes. Grant us, O divine dawn, food accompanied by cows. 15

Confer upon us abundant wealth liberally of every form and plentiful refreshing nourishment. O mighty dawn, grant us such splendour (physical and spiritual) which may conquer all. May you, O possessor of enormous strength, confer strength upon us. 16

(४९) एकोनपञ्चाशं सूक्तम्

(१-४) चतुर्दशम्यास्य सूक्तस्य काण्वः प्रस्कण्व ऋषिः । उषा देवता । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥६॥

उषो भद्रेभिरा गहि दिवश्चिद्रोचनादधि ।
 वहन्त्वरुणप्सव उप त्वा सोमिनो गृहम् ॥१॥
 सुपेशसं सुखं रथं यमध्यस्था उषस्त्वम् ।
 तेना सुश्रवसं जनं प्रावाद्य दुहितर्दिवः ॥२॥
 वयश्चित्ते पतत्रिणो द्विपच्चतुष्पदर्जुनि ।
 उषः प्रारन्नूर्तुर्नु दिवो अन्तेभ्यस्परि ॥३॥
 व्युच्छन्ती हि रश्मिभिर्विश्वमाभासि रोचनम् ।
 तां त्वामुषर्वसूयवो गीभिः कप्वा अहूषत ॥४॥

49.

Úsho bhadrébhir á gahi diváṣ cid rocanád ádhi | vá-
 hantv aruṇápsava úpa tvā somíno grīhām || 1 || supēśasaṁ
 sukhām rátham yám adhyásthā ushas tvám | tēnā suśráva-
 saṁ jánam prāvādyá duhitar divaḥ || 2 || váyaṣ cit te pata-
 trīṇo dvipaś cātushpad arjuni | úshaḥ prārann ṛitúñr ánu
 divó ántebhyas pári || 3 || vyuchánti hí raśmíbhir víśvam
 abhási rocanám | táṁ tvám ushar vasūyávo gīrbhīḥ káṇvā
 ahūshata || 4 ||

(५०) पञ्चाशं सूक्तम्

(१-१३) त्रयोदशम्यास्य सूक्तस्य काण्वः प्रस्कण्व ऋषिः । सूर्यो देवता । (१-९) प्रथमादिनवर्चां गायत्री, (१०-१३) दशम्यादिचतसृणाञ्चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥५॥

उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥१॥
 अपत्ये तायवो यथा नक्षत्रा यन्त्यकुभिः । स्राय विश्वचक्षसे ॥२॥

50

Úd u tyám jātávedasaṁ devám vahanti ketávaḥ | dṛiṣé
 víśvāya sūryam || 1 || ápa tyé tāyávo yathā náksatrā yanty
 aktúbhiḥ | sūrāya víśvácakshase || 2 ||

49

O charming dawn, come hither as if mounted on speedy red horses from the bright realm of the celestial world. Let these golden rays bear you to the house of him who sings devotional songs in your praise. 1

The golden chariot which you mount, O beautiful dawn, O daughter of the celestial realm, inspire the devotees who are noble and pious. 2

O bright dawn, on your coming all quadrupeds and bipeds are awakened, and winged birds flock around from all the boundaries of space to greet you. 3

Dawning with the beams of light, you illumine all the radiant horizons. The spiritually inspired devotees sing your glory with sacred songs for wealth and wisdom. 4

50

The banners of glory speak high of God, who knows all that lives, that all may look on Him. 1

In His supreme transcendental glow, all other transient lights fade away, like thieves. 2

अदृश्रमस्य केतवो वि रश्मयो जनाँ अनु । भ्राजन्तो अग्नयो यथा ॥३॥
 नृगणर्विश्वदर्शना ज्योतिष्कृदसि सूर्य । विश्वमा भासि रोचनम् ॥४॥
 प्रत्यङ् देवानां विगः प्रत्यङ्मुदेषि मानुषान् । प्रत्यङ्विश्वं स्वर्दशे ॥५॥

ādṛiṣram asya ketávo
 vi raśmayo jánāñ ánu | bhrájanto agnáyo yathā || 3 || tará-
 nīr viśvādarśato jyotishkrīd asi sūrya | viśvam ā bhāsi ro-
 canām || 4 || pratyāñ devānāṃ viṣaḥ pratyāññ úd eshi mā-
 nushān | pratyāñ viśvam svār dṛiṣé || 5 ||

॥८॥ येनां पावकं चक्षसा भुरण्यन्तं जनाँ अनु । त्वं वरुण पश्यसि ॥६॥
 वि द्यामेषि रजस्पृथ्वहा मिमानो अक्तुभिः । पश्यञ्जन्मानि सूर्य ॥७॥
 सप्त त्वा हरितो रथे वहन्ति देव सूर्य । शोचिष्केशं विचक्षण ॥८॥
 अयुक्त सप्त शुन्ध्यवाः सूर्यो रथस्य नृत्यः । ताभिर्वानि स्वयुक्तिभिः ॥९॥

yēnā pavaka cakṣasa bhuranyāntaṃ jánāñ ánu | tvāṃ
 varuṇa páśya-si || 6 || ví dṛāṇe eshi rájas prithvī áhā mimāno
 aktubhīḥ | páśyañ jánmāni sūrya || 7 || sapta tvā harīto rá-
 the vahanāti deva sūrya | śośishkeṣaṃ vicakṣhaṇa || 8 ||
 ayukta sapta śundhyávaḥ sūro rāthasya nāptyāḥ | tābhir
 yāti svāyuktibhīḥ || 9 ||

उदयं तमग्निपरि ज्योतिष्पश्यन्त उत्तरम् ।
 देवं देवत्रा सूर्यमगन्तु ज्योतिरुत्तमम् ॥१०॥

úd vayāṃ támasas pári jyótish pá-
 śyanta úttaram | devāṃ devatrā sūryam āganma jyótir ut-
 tamām || 10 ||

His illuminating rays, shining like blazing fires, are seen afar, refulgent over the world of men. 3

O self-radiant God, you are the supreme light that outstrips all in speed, and it is your spiritual radiance that awakens each one of us, and shines through the entire firmament. 4

O God, you rise above to vitalize the physical forces, and you go deep into the inner realm to shine through the hearts of mankind. You command all the regions of the celestial and spiritual world. 5

It is your divine light that purifies our soul, and keeps us away from evil thoughts and actions. 6

It is your divine light that discriminates between light and darkness for the benefit of all creatures that have birth. 7

O self-radiant, through your divine spectrum of seven harnessed to your chariot, you guide all men. 8

The self-radiant one operates through these harnessed sevens (five organs of senses and mind and intellect on the spiritual plane),—never failing and ever purifying, and thus safely draws the chariot of inner cosmos. 9

Beholding the uprising divine light beyond the mundane darkness, we by and by approach the spiritual one, the divine of divines. 10

उ॒द्यन्न॑द्य मि॒त्रम॑ह आ॒रोह॑न्नुत्तरां दि॒वम् ।
 ह॒द्रोगं॑ मम॒ सूर्य॑ हरि॒माणं॑ च नाशय ॥११॥
 शु॒कैषु॑ मे हरि॒माणं॑ रोप॒णाका॑सु दध्मसि ।
 अथो॑ हा॒रिद्र॑वेषु मे हरि॒माणं॑ नि दध्मसि ॥१२॥
 उ॒दगा॑दयमा॒दित्यो॑ वि॒श्वेन॑ सहसा स॒ह ।
 द्वि॒षन्तं॑ म॒ह्यं र॒न्धय॑न्मो अ॒हं द्वि॒षते॑ र॒धम् ॥१३॥

udyānn adyā mitramaha ārōhann úttarām dí-
 vam | hṛidrogám máma sūrya harimāṇam ca nāṣaya || 11 ||
 śúkeshu me harimāṇam ropanākāsu dadhmasi | átho hāri-
 dravēshu me harimāṇam ní dadhmasi || 12 || úd agād ayám
 ādityó víshvena sáhasā sahá | dvishántam máhyam randhá-
 yan mó ahám dvishaté radham || 13 ||

[अथ दशमोऽनुवाकः ॥]

(५१) एकपञ्चाशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्षेभ्यस्तस्य सूक्तस्याङ्गिरसः सव्य ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-१३) प्रथमादित्रयोदशर्षा जगती,
 (१४-१५) चतुर्दशीपञ्चदशयोश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥९॥ अ॒भि त्यं मे॒षं पु॒रुहू॑तमृ॒ग्मि॒यमिन्द्रं॑ गी॒र्भिर्म॑दता वस्वो अ॒र्णव॑म् ।
 यस्य॑ द्या॒वो न वि॒चर॑न्ति॒ मानु॑षा भुजे मं॒हिष्ठ॑म॒भि विप्र॑मर्चत ॥१॥
 अ॒भीम॑वन्वन्त्स्वभि॒ष्टि॒मूत॑योऽन्तरि॒क्षप्रां॑ तवि॒षीभि॑रावृतम् ।
 इन्द्रं॑ दक्षा॑स ऋ॒भवो॑ मद॒च्युतं॑ शत॒क्रतुं॑ जव॑नी स॒नृता॑रु॒हत् ॥२॥

51

Abhí tyám meshám puruhūtám ṛigmíyam índram gīr-
 bhír madatā vásvo arṇavám | yásya dyávo ná vicárantí má-
 nushā bhuje mánhishṭham abhí vípran arcata || 1 || abhín
 avanvan svabhisṭám ūtáyo 'ntarikshapráṁ távishībhir ávṛi-
 tam | índram dákshāsa ṛibhavo madacyútam śatákratum
 jávanī sunṛítáruhat || 2 ||

Radiant with benevolent virtues, rising and mounting into the highest moral values, O self-radiant God, remove the sickness of my heart and paleness of my body, 11

May the pale-green hue, the sign of weakness of my body, be transferred to enrich the beauty of parrots and the freshness of herbs. 12

The indestructible radiant had risen with all His resplendence, dispelling the darkness of my mind; now, may I never be swayed by my weak impulses. 13

51

Glorify that mighty, adorable, resplendent God, who is an ocean of wisdom and is adored by all, whose virtuous and benevolent deeds spread like the rays of the sun for the benefit of mankind. May we invoke Him to attain priceless treasures of true wisdom. 1

The protecting and fostering wise men have worshipped the resplendent God, the vigorous, the all-pervading, the dispeller of evil, and the performer to the fullest extent of selfless deeds. 2

त्वं गोत्रमङ्गिरोभ्योऽवृणोरपोनात्रये शतदुरेषु गातुवित् ।
 समेन चिद्विमदायावहो वस्वाजावद्रिं वावसानस्य नर्तयन् ॥३॥
 त्वमपामपिधानावृणोर्गपाधारयः पर्वते दानुमद्वसु ।
 वृत्रं यद्विन्दु शत्रुमावधीर्गहिमादित्सूर्य दिव्यारोहयो दृशे ॥४॥
 त्वं मायाभिर्गप मायिनोऽधमः स्वधाभिर्ये अधि शुभावजुह्वत ।
 त्वं पिप्रोर्नृमणः प्रारुजः पुरः प्र ऋजिश्चानं दस्युहत्येष्वाविथ ॥५॥

tvām gotrām āngirolbhyo 'vṛiṇor
 āpotātraye śatādureṣu gātuvīt | sasēna cid vimadāyāvaho
 vāsv ājāv ādriṃ vāvasānasya nartāyan || 3 || tvām apām api-
 dhānāvṛiṇor āpādhārayaḥ pārvate dānumad vāsu | vṛitrām
 yād indra śavasāvadhīr āhim ād it sūryaṃ divy ārohayo
 dṛiṣe || 4 || tvām māyābhir āpa māyīno 'dhamāḥ svadhābhir
 yē ādhi śūptāv ājuhvata | tvām pīpror nṛimaṇaḥ prārujaḥ
 pūraḥ prā ṛijīśvānaṃ dasyuhātyeshv āvitha || 5 ||

॥१.०॥ त्वं कुत्सं शुष्णहत्येष्वाविथारन्धयोऽतिथिग्वाय शम्बरम् ।
 महान्तं चिद्वुदं नि क्रेमीः पदा सनादेव दस्युहत्याय जज्ञिषे ॥६॥
 त्वे विश्वा तविषी मध्यग्निता तव राधेः सोमपीथाय हर्षते ।
 तव वज्रश्चिकिते बाह्वोर्हितो वृश्वा शत्रोरव विश्वानि वृष्ण्या ॥७॥
 वि जानीह्यार्यान् ये च दस्यवो बर्हिष्मते रन्धया शासदव्रतान् ।
 शार्की भव यजमानस्य चोदिता विश्वेत्ता ते सधमादेपु चाकन ॥८॥

tvām kṛtsam ṣuṣṇahātyeshv āvithārandhaya 'tithigvāya
 śāmbharam | mahāntam cid arbudam nī kramīḥ padā sanād
 evā dasyuhātyāya jajñiṣhe || 6 || tvē viśvā tāvishī sadhryāg
 ghitā tāva rādhaḥ somapithāya harshate | tāva vājraṣ cikite
 bāhvōr hito vṛiṣcā śātror āva viśvāni vṛiṣṇyā || 7 || vī jā-
 nihy āryān yē ca dāsyavo barhiṣhmata randhaya śāsad
 avratān | śākī bhava yājamānasya coditā viśvēt tā te sa-
 dhamādeshu cākana || 8 ||

O resplendent God, you have removed the hurdles placed before the vital breaths and have shown the way of freedom from the three (types of pains). You have granted wisdom and nourishment for happy living. To sages, enwrapped in a hundred of dark doubts, you wield your weapons of punitive justice for the benefit of those struggling to gain wisdom. 3

O resplendent God, you have dispersed the clouds of all evil that was obstructing the path of light rays. You arrested the progress of the malignant by taking possession of this treasure. Your radiant light, the source of all lights, then grows brighter and clearer in the absence of all dark forces. 4

At first by your supreme plans, you have been crushing all the fraudulent, hypocritical and selfish. By annihilating egos, you defend the straightforward and righteous people. 5

You have been always defending generosity in man against all his pettiness; you have been always protecting tendencies of worship against those of disrespect; you crush the sinful who do harm to others; from the hoary past, you have existed to destroy all human tendencies of oppression. 6

In you, O resplendent God, is enshrined the supreme power; you always cherish beauty and piety. It lies in your hands to destroy all evils. May you, with your inexhaustible strength, wipe off all evil forces. 7

O God, you know very well what is good and what is evil; you alone know what is virtue and what is sin. O God, you always discriminate between the God-loving and the infidels. May you inspire the evil-minded men to perform useful and noble deeds. You, verily, encourage people in the performance of their selfless act. May your glory be proclaimed in all ceremonial celebrations. 8

अनुव्रताय रन्धयन्नपव्रतानाभूभिरिन्द्रः श्रथयन्नोभुवः ।
 वृद्धस्य चिद्धर्धतो व्यामिनक्षतः स्तवानो वृद्धो वि जघान संदिहः ॥९॥
 तक्षयत्त उशना सहसा सहो वि रोदसी मज्मना बाधते शर्वः ।
 आ त्वा वातस्य नृमणो मनोयुज आ पूर्यमाणमवहन्नभि श्रवः ॥१०॥

ānuvratāya randhāyann āpavratān
 ābhiúbhir índrah śnathāyann ānābhuvah | vṛiddhāsya cid
 vārdhato dyām ínakshata stāvāno vanró ví jaghāna san-
 díhaḥ ॥ 9 ॥ tákshad yāt ta uśānā sāhasā sāho ví ródasī maj-
 mánā bādgate śāvah | á tvā vātasya nṛmaṇo manoyúja á
 pūryamāṇam avahann abhi śrávah ॥ 10 ॥

॥९॥ मन्दिष्ट यदुशने काव्ये सचाँ इन्द्रो वङ्क् वङ्कुतराधि तिष्ठति ।
 उग्रो ययिं निरपः स्रोतसासृज्जिह्वि शुष्णस्य दृहिता ऐरयत्पुर्ः ॥११॥
 आ स्मा रथं वृषपाणेषु तिष्ठमि शार्यातस्य प्रभृता येषु मन्दसे ।
 इन्द्र यथा सुतसोमेषु चाकनोऽनर्वाणं श्लोकमा रोहसे दिवि ॥१२॥
 अददा अर्भा महते वचस्येव कक्षीवते वृचयाभिन्द्र सुन्वते ।
 मेनाभवो वृषणश्चस्य सुक्रतो विश्वेत्ता ते सवनेषु प्रवाच्या ॥१३॥
 इन्द्रो अश्रायि सुध्यो निरेके पज्रेषु स्तोमो दुर्यो न यूपः ।
 अश्वयुर्गच्छ रथयुर्वसूयुरिन्द्र इद्रायः क्षयति प्रयन्ता ॥१४॥

māndishṭa yād uśāne kāvyé sácāñ índro vañkú vañku-
 tárādhi tishṭhati | ugró yayīm nír apáh srótasāsṛijad ví
 śúślmasya drīñhitá airayat púrah ॥ 11 ॥ á smā rátham vṛi-
 shapāñeshu tishṭhasi śaryātāsya prābhṛitā yéshu mándase |
 índra yáthā sutásomeshu cākāno 'narvāṇam ślókam á ro-
 hase diví ॥ 12 ॥ ádadā árbhām mahaté vacasyáve kakshí-
 vate vṛicayām indra sunvaté | ménābhavo vṛishanaśvāsya
 sukrato víśvét tá te sávaneshu pravácya ॥ 13 ॥ índro aśṛāyi
 sudhyò nireké pajréshu stómo dúryo ná yúpaḥ | aśvayúr
 gavyú rathayúr vasūyúr índra íd rāyáh kshayati prayantá
 ॥ 14 ॥

The resplendent God humbles the non-believers and punishes those who turn away from noble deeds, whilst He encourages the virtuous. He makes the sinful weak whilst he rewards the righteous. The petty and evil desires of a man, even though engaged in a noble act, take away from him his accumulated fruits of good deeds. 9

May our sincere efforts go to strengthen the blessings from our resplendent Lord and lead us to the prosperity in this and the next world. O Lord, the friend of devotees, may you come fast as the wind and answer the prayer of of your devotees and accept their offerings made with determination. 10

When God is delighted with hymns, surcharged with devotional spirit, He hastens to come to His devotee and rescue him from wicked and crooked enemies. He cleaves asunder the dark clouds of ignorance and causes the thoughts to flow in torrents and overwhelms the citadels of petty-mindedness. 11

Whilst an adept devotee sits silently on his intent prayers, you, O resplendent Lord, mounted as if on a divine chariot, appear in his vision to accept his devotion, and are gratified by his feelings, lovingly pouring out of his heart, and this kindness of yours speaks of your imperishable glory in the divine world. 12

You, O resplendent Lord, have given fresh melody to the talented singer who is eager to express himself. May you give his speech, the daughter of his thoughts, strength enough to express herself fully. 13

The resplendent God comes to rescue the pious when in distress. His shelter is as stable and strong as the pillar of a doorway. He is the sovereign Lord of wealth, wisdom, vigour and all the treasures that He showers on His devotees, 14

इदं नमो वृषभाय स्वराजे सत्यशुष्माय तवसेऽवाचि ।
अस्मिन्निन्द्र वृजने सर्ववीराः स्मत्सूरिभिस्तव शर्मन्त्स्याम ॥१५॥

idāṃ nāmo vṛishabhāya svarāje satyaśuśhmāya ta-
vāse 'vāci | asmīnn indra vṛijāne sārva-vīrāḥ smāt sūrībhis
tāva śārman syāma ॥ 15 ॥

(५२) द्विपञ्चाशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चस्याम्य सूक्तस्याङ्गिरसः सव्य ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-१२, १४) प्रथमादिद्वादशांशं
चतुर्दश्याश्च अगती, (१३, १५) त्रयोदशीपञ्चदश्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१२॥

त्यं सु मेषं महया स्वर्विदै शतं यस्य सुभ्वः साकमीरते ।
अत्यं न वाजं हवनस्यदं रथमेन्द्रं ववृत्यामवसे सुवृक्तिभिः ॥१॥
स पर्वतो न धरुणेष्वच्युतः सहस्रमूतिस्तविषीषु वावृधे ।
इन्द्रो यद्वृत्रमवधीन्नदीवृतमुबन्नणींसि जहृषाणो अन्धमा ॥२॥
स हि द्वरो द्वरिषु वव्र ऊर्धनि चन्द्रबुध्नो मदवृद्धो मनीषिभिः ।
इन्द्रं तमङ्गे स्वपस्यया धिया मंहिष्ठरातिं स हि पप्रिगन्धसः ॥३॥
आ यं पूणन्ति दिवि सन्नबर्हिषः समुद्रं न सुभ्वः स्वा अभिष्टयः ।
तं वृत्रहत्ये अनु तस्थुरुतयः शुष्मा इन्द्रमवाता अहृतप्सवः ॥४॥

52.

Tyāṃ sū meshāṃ mahayā svarvidāṃ śatāṃ yāsyā su-
bhvaḥ sākām īrate | ātyaṃ nā vājaṃ havanasyādaṃ rātham
ēndram vavṛityāṃ āvase suvṛiktībhiḥ ॥ 1 ॥ sā pārvato nā
dharuṇeshv ācyutaḥ sahaśramūtiś tāviśhīshu vāvṛidhe | in-
dro yād vṛitrām āvadhīn nadivṛitam ubjānn ārṇāṃsi jārhṛi-
shāṇo āndhasā ॥ 2 ॥ sā hī dvaró dvarīshu vavrā ūrdhani can-
drābudhno mādavyṛiddho manīśhībhiḥ | indram tāṃ ahve
svapasyāyā dhiyā māñhishtharātīm sā hī pāprir āndhasaḥ
॥ 3 ॥ ā yāṃ pūṇānti divī sādñabārhisahā samudrāṃ nā
subhvaḥ svā abhīśhtayaḥ | tāṃ vṛitrahātye ānu tasthur ūtā-
yaḥ śuśhmā indram avātā āhrutapsavaḥ ॥ 4 ॥

This adoration is offered to the showerer of blessings, the one who is self-effulgent and truly strong and who is the mighty possessor of true vigour. May we, with our children, be brave and surrender ourselves to His care in this life full of struggles. 15

52

Glorify the divine soul, the bestower of heavenly bliss, whom hundreds of devotees invoke all at once with the singing of sacred hymns. I implore Him with excellent hymns to rush to me and grace the shrine of my sacred worship with His presence and protect me. 1

When the supreme soul is delighted to accept the devotional prayers and destroys the evil forces obstructing the stream of blessings, He is firm like a mountain in supporting His devotees. Endowed with a thousand means of protecting His worshippers, He increases in vigour. 2

He does not love the faithless. He pervades the vast expanse of the human form. He is the source of bliss. He cherishes our devotion. I invoke Him, with my deep reverence and sublime thoughts, for only He can fulfil my aspirations. 3

Seated on the sacred place of worship, the worshippers glorify Him with devotional prayers. The flow of the devotional elixir goes to Him as the rivers hasten to a vast ocean. Through such unobstructed vital powers as are the bestowers of happiness, the supreme God helps us in dispelling darkness from the minds of His earnest devotees. 4

अभि स्ववृष्टिं मदे अस्य युध्यतो रघ्वीरिव प्रवणे संस्रुतयः ।
इन्द्रो यद्वज्री धृषमाणो अन्धसा भिनद्वलस्य परिधीरिव त्रितः ॥५॥

abhi svāvṛiṣh-

tim máde asya yúdyato raghvīr iva pravaṇé sasrur ūtā-
yah | índro yád vajrī dhr̥ishāmāṇo ándhasā bhinád valásya
paridhīr iva tritáh || 5 ||

॥१३॥ परीं घृणा चरति तित्विषे शवोऽपो वृत्वी रजसो बुधमाशयत् ।
वृत्रस्य यत्प्रवणे दुर्गृभिश्चनो निजघन्थ हन्वोरिन्द्र नन्यतुम् ॥६॥
हृदं न हि त्वा न्युषन्त्यूर्मयो ब्रह्माणीन्द्र तव यानि वर्धना ।
त्वष्टा चित्ते युज्यं वावृधे शवस्तुतक्ष वज्रमभिभूत्योजसम् ॥७॥
जघन्वाँ उ हर्षिभिः संभृतकतविन्द्र वृत्रं मनुषे गातुयन्नपः ।
अयच्छथा बाह्वोर्वज्रमायसमधारयो दिव्या सूर्य दृशे ॥८॥
बृहत्स्वश्चन्द्रममवद्यदुक्थ्यमकृष्वत भियसा रोहणं दिवः ।
यन्मानुषप्रधना इन्द्रमूतयः स्वनृषाचो मरुतोऽमद्वन्ननु ॥९॥
द्यौश्चिदस्यामेवाँ अहेः स्वनादयोयवीद्वियसा वज्र इन्द्र ते ।
वृत्रस्य यद्वद्वधानस्य रोदसी मदे सुतस्य शवसाभिन्नच्छिरः ॥१०॥

pārīm ghr̥iṇā carati titvishé śavo 'pó vṛitvī rájaso budh-
nám áṣayat | vṛitrásya yát pravaṇé durgr̥ibhiṣvano nija-
ghántha hánvor indra tanyatúm || 6 || hradám ná hí tvā ny-
r̥ishánty ūrmáyo bráhmāṇīndra táva yāni vārdhanā | tváshtā
cit te yújyam vāvṛidhe śavas tatáksha vājram abhībhūtyo-
jasam || 7 || jaghanvāñ u hāribhiḥ sambhṛitakratav indra vṛi-
trám mánushe gātuyánn apáh | áyachathā bāhvór vājram
āyasám ádhārayo divy ā sūryam dṛiṣé || 8 || bṛihát svāscan-
dram ámavad yád ukthyām ákr̥iṇvata bhiyāsā róhaṇam di-
váh | yán mánushapradhanā índram ūtāyah svār nṛisháco
marútó 'madann ánu || 9 || dyauṣ cid asyámavāñ áheḥ sva-
nád áyoyavid bhiyāsā vājra indra te | vṛitrásya yád bad-
badhánásya rodasī máde sutásya śavasábhinae chírāḥ || 10 ||

The disciplined sense organs, exhilarated by experience, precede the self, warring against the withholder of the happiness, as rivers rush down the declivities (of a mountain). The self (the soul), animated by the dedicated actions, breaks through the defences of passions and emerges out pure and refulgent through the threefold bondages. 5

O soul, by your powerful force you have smitten the formidable evils hidden deep in the human mind. Your glorious fame spread afar, and the strength of your divine power was acclaimed by all. 6

The sacred hymns that glorify you, reach you as rivulets flowing into a lake. The supreme architect has increased your vigour, enhanced your strength and made your power to destroy evil more effective. 7

O inner self, the performer of noble acts, when devotees, determined to help the senses, animate the vital organs to destroy the evil forces, you yourself wield the adamantine weapon of punitive justice, so that one may perceive the divine light in the innermost region. 8

Through fear of the evil forces, the devotees recite suitable magnanimous hymns which are self-illuminating, strength-bestowing and capable of taking the reciters to spiritual heights. In the state of ecstasy, the soul of the devotee, having subdued the passions with the help of the disciplined vital organs, assumes its purest form, and ascends to the final state. 9

When O inner self, exhilarated by spiritual joy, you remove off the dark shrouds and destroy the evil forces that torment the sublime emotions of pious man and obstruct the inner realms. 10

॥१४॥

यदिक्विन्द्र पृथिवी दशभुजिरहानि विश्वा ततनन्त कृष्टयः ।
 अत्राह ते मघवन्विश्रुतं सहो द्यामनु शर्वसा बर्हणा भुवत् ॥११॥
 त्वमस्य पारे रजसो व्योमनः स्वभृत्योजा अवसे धृषन्मनः ।
 चक्षुषे भूमिं प्रतिमानमोजसोऽपः स्वः परिभूरेष्या दिवम् ॥१२॥
 त्वं भुवः प्रतिमानं पृथिव्या ऋष्ववीरस्य बृहतः पतिर्भूः ।
 विश्वमाप्रा अन्तरिक्षं महित्वा सत्यमद्धा नकिरन्यस्त्वावीन ॥१३॥

yád ín nv indra prithiví dáṣabhujiṛ áhāni víśvā tatá-
 nanta kṛiṣṭáyāḥ | átráha te maghavan víśrutam sāho dyám
 ánu śávasā barháṇā bhuvat || 11 || tvám asyá páre rájaso
 vyòmanah svábhūtyojā ávase dhṛiṣhanmanah | cakṛiṣhé bhú-
 mím pratimānam ójaso 'páh svāḥ paribhūr eshy á divam
 || 12 || tvám bhuvah pratimānam prithivyá ṛiṣhvávirasya
 bṛihatāḥ pátir bhūḥ | víśvam áprā antáriksham mahitvá
 satyám addhá nákir anyás tvávan || 13 ||

न यस्य द्यावापृथिवी अनु व्यचो न सिन्धवो रजसो अन्तमानुशुः ।
 नोत स्ववृष्टिं मदे अस्य युध्यत एको अन्यच्चक्षुषे विश्वमानुषक् ॥१४॥
 आर्चन्नत्र मरुतः सस्मिन्नाजौ विश्वे देवासौ अमदुन्ननु त्वा ।
 वृत्रस्य यद्वृष्टिमता वधेन नि त्वमिन्द्र प्रत्यानं जघन्थ ॥१५॥

ná yásya dyáva-
 prithiví ánu vyáco ná síndhavo rájaso ántam ānaśúḥ | nótá
 svávrishṭim máde asya yúdyata éko anyáe cakṛiṣhe víś-
 vam ānushák || 14 || árcann átra marútaḥ sásminn ājaú víṣve
 deváso amadann ánu tvā | vṛitrásya yád bṛiṣṭimátā va-
 dhēna ní tvám indra práty ānām jaghántha || 15 ||

O inner self, your mighty majestic power is ten times more extensive than the earth and it multiplies day by day. May your glory be renowned here and may it increase in majesty and power in the celestial regions. 11

O resplendent God, you have framed the earth for our preservation; you are the personification of vigour; you have encompassed the firmament and the sky even beyond the universe known to us. 12

You are infinitely bigger than the vast expanse of earth; you are the Sovereign—the Lord of heaven—verily. With your renown and vigour, you fill every atom of the vast universe. There is none other as great as you. 13

You are of such magnitude that you are beyond the reach of all the forces of the ethereal regions. No one can conceive the limits of your virtuous deeds and your capacity to annihilate evil. You alone compose the universe according to the eternal laws, and keep it in order. 14

O mighty God, when you with your forces that are as sharp and angular as the thunderbolt, the weapon of your punitive justice, strike down the evil forces obstructing the path of virtues, the vital forces offer homage to you and obey your orders. 15

(५३) त्रिपञ्चाशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः सव्य ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-९) प्रथमादिनवर्चा जगती,
(१०-११) दशम्येकादस्योश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१५॥ न्यू३ पु वाचं प्र महे भरामहे गिर इन्द्राय सदाने विवस्वतः ।
 नू चिद्धि रत्नं ससतामिवाविदुन्न दुष्टुतिर्द्रविणोदेषु शस्यते ॥१॥
 दुरो अश्वस्य दुर इन्द्र गोरसि दुरो यवस्य वसुन इनस्पतिः ।
 शिक्षानुरः प्रदिवो अकामकर्शनः सखा सखिभ्यस्तमिदं गृणीमसि ॥२॥

53

Ny ù shú yācam prá mahé bharāmahe gīra indrāya
 sādane vivāsvataḥ | nū cid dhī rātnaṁ sasatām ivāvidan nā
 duṣṭutīr dravinodēshu śasyate || 1 || duró aśvasya durá in-
 dra gór asi duró yāvasya vāsuna inás pátiḥ | śikshānarāḥ
 pradīvo ākāmakarṣanaḥ sākḥā sākhibhyas tām idāṁ grṇī-
 masi || 2 ||

शचीव इन्द्र पुरुकृदयुमत्तम् तवेदिदमभितश्चेकिते वसु ।
 अतः संगृभ्याभिभूत आ भर मा त्वायतो जरितुः काममूनयीः ॥३॥
 एभिर्द्युभिः सुमना एभिर्निर्दुभिर्निरुन्धानो अमतिं गोभिरश्विना ।
 इन्द्रेण दस्यु दुरयन्त इन्दुभिर्द्युतद्वेषसः समिषा रभेमहि ॥४॥
 समिन्द्र राया समिषा रभेमहि सं वाजेभिः पुरुश्चन्द्रैरभिर्द्युभिः ।
 सं देव्या प्रमत्या वीरशुष्मया गोअग्रयाश्चावत्या रभेमहि ॥५॥

śacīva indra purukṛid dyumattama tāvéd idāṁ
 abhītaṣ cekite vāsu | ātaḥ saṁgrībhyābbhibhūta ā bhara mā
 tvāyató jaritūḥ kāmam ūnayīḥ || 3 || ebhīr dyúbhiḥ sumānā
 ebhīr indubhir nirundhānó āmatim góbbhir aśvínā | indreṇa
 dāsyuṁ darāyanta indubhir yutādveshasaḥ sām ishā rabhe-
 mahi || 4 || sām indra rāyā sām ishā rabhemahi sām vāje-
 bhiḥ puruścandraír abhīdyubhiḥ | sām devyā prāmatyā vī-
 rāśushmayā góagrayāśvāvatyā rabhemahi || 5 ||

53

We, the devotees assembled in congregation, worship the mighty resplendent God with sacred hymns so that He may readily bestow wealth and wisdom on us—and may we receive it as easily as in a dream. May our praises be pious and sincere, for ill-expressed praise is not rewarded by the munificent God. ¹

We offer our prayers to you, O resplendent God; you are the nourisher, the bestower of a vigorous body consisting of the sharp senses and a speedy mind; you are the Lord of the treasures, the preceptor of mankind, most generous, and you never disappoint your worshippers. You are a true friend to our friends and to those who approach you as a friend. ²

O the all-wise, all-powerful, most resplendent God, we know that all these shining treasures of wealth and wisdom belong to you. Come, O victor, with all your wisdom and power, and may you not disappoint the worshipper who hopefully reposes his trust in you. ³

Exalted by our earnest devotions and propitiated by our offerings, O resplendent Self, may you be with us to replace poverty with prosperity and darkness with divine wisdom. May all of us with your aid attain the strength to conquer our adversaries and enjoy abundance in life. ⁴

May we obtain wisdom and nourishment and be gifted with vigour that is bright and most pleasing. May we all be blessed with sharp intellects, brilliant vigour and spiritual strength. ⁵

॥१६॥ ते त्वा मदा अमदन्तानि वृष्ण्या ते सोमांसो वृत्रहत्येषु सत्पते ।
 यत्कारवे दश वृत्रार्थप्रति बर्हिष्मते नि सहस्राणि बर्हयः ॥६॥
 युधा युधमुप घेदेषि धृष्णुया पुरा पुरं समिदं हंस्योजसा ।
 नम्या यदिन्द्र सख्या परावति निबर्हयो नमुचि नाम मायिनम् ॥७॥
 त्वं करञ्जमुत पूर्णयं वधीस्तेजिष्ठयातिथिग्वस्य वर्तनी ।
 त्वं शता वङ्गदस्याभिनत्पुरैऽनानुदः परिषृता ऋजिश्चना ॥८॥

té tvā mādā amadan tāni vṛishṇyā té sómāso vṛitrahā-
 tyeshu satpate | yāt kāraṇe dāṣa vṛitrāṇy apratī barhishmate
 nī sahasrāṇi barhāyaḥ || 6 || yudhā yúdhama úpa ghéd eshi
 dhṛishṇuyā purā pūraṃ sām idāṃ haṁsy ójasā | námyā yád
 indra sákhyā parāvātī nibarhāyo námuciṃ náma māyīnam
 || 7 || tvāṃ kārāñjam utā parṇāyaṃ vadhīś téjishṭhayātithi-
 gvasya vartanī | tvāṃ śatā vāṅgrīdasyābhinat pūro 'nānu-
 dāḥ párishūtā rījīśvanā || 8 ||

त्वमेताञ्जनराज्ञो द्विर्दशबन्धुना सुश्रवसोपजग्मुषः ।
 षष्टिं सहस्रा नवति नव श्रुतो नि चक्रेण रथ्या दुष्पदावृणक् ॥९॥
 त्वमाविथ सुश्रवसं तवोतिभिस्तव त्रामभिरिन्द्र तूर्वयाणम् ।
 त्वमस्मै कुत्समतिथिग्वमायुं महे राज्ञे यूने अरन्धनायः ॥१०॥
 य उदचीन्द्र देवगोपाः सखायस्ते शिवतमा अस्माम् ।
 त्वां स्तोषाम त्वया सुवीरा द्राघीय आयुः प्रतरं दधानाः ॥११॥

tvām etāñ janarājño dvīr dā-
 śābandhūnā suśrāvasopajagmúshaḥ | śhasṭīm sahasrā nava-
 tīm náva śrutó nī cakreṇa ráthyā dushpádāvṛiṇak || 9 ||
 tvām āvitha suśrāvasam tāyotībhis tāva trāmabhir indra
 tūrvayāṇam | tvām asmai kútsam atithigvām āyúm mahé
 rájñe yūne arandhanāyaḥ || 10 || yá udṛicīndra devágopāḥ
 sákhyāyas te śivatamā ásāma | tvāṃ stoshāma tvāyā suvīrā
 drāghiya āyuḥ pratarām dādhanāḥ || 11 ||

When, O protector of the benign, you are pleased with our actions, libations and devotional prayers, you shower on us your blessings and help us in subduing ten thousand (i.e. innumerable) persistent obstacles, whilst we fight against evils. 6

O inner Self, destroyer of evils, you proceed from battle to battle to fight the vices. You vanquish cities after cities of demoniac forces with your powerful determination, and defeat such ever-clinging vices as distract men from truth. 7

O divinely blessed soul, unaided and alone you overpower the wicked and perverted thoughts with your sharp intellect and make way for reverential ones. You, by your subtle strength, discipline the hundreds of strongholds of the capricious instincts while surrounded by earnest and simple thoughts. 8

O resplendent Lord, you with the help of the not-to-be-overtaken chariot wheel overthrow the twenty (10×2) kings assisted with sixty thousand and ninety-nine ($60,000 + 9 + 90$) followers, and thus save the widely reputed sages from their disorders. 9

O immortal soul dwelling in the unconquerable divine chariot of the human body, you save the widely reputed leaders, and with your assistance, the valorous. You have made the generous, reverential and elders in age subject to the mighty youthful leaders of repute. 10

O supreme God, may we, protected by your divine powers, continue to be your most fortunate friends, and by your grace attain good children and a long and prosperous life. 11

(५४) चतुःपञ्चाशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चम्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः सव्य ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-५, ७, १०) प्रथमादिपञ्चर्चा सममीदशम्योश्च जगती. (६, ८-९, ११) षष्ठ्यष्टमीनवम्येकादशीनाञ्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१७॥ मा नो अस्मिन्मघवन्पृत्स्वंहसि नहि ते अन्तः शवसः परीणशे ।
 अक्रन्दयो नद्योऽ रोरुवद्वना कथा न क्षोणीर्भियसा समारत ॥१॥
 अर्चा शक्राय शक्तिने शर्चीवते शृष्वन्तमिन्द्रे महयन्नभि पटुहि ।
 यो धृष्णुना शवसा रोदसी उभे वृषा वृषत्वा वृषभो न्यूञ्जते ॥२॥
 अर्चा दिवे बृहते शृष्यं वचः स्वक्षत्रं यस्य धृषतो धृषन्मनः ।
 बृहच्छ्रवा असुरो बहणा कृतः पुरो हरिभ्यां वृषभो रथो हि षः ॥३॥

54

Mā no asmín maghavan prītsv ánhasi nahí te ántah
 śávasah parināṣe | ákrandayo nadyò róruvad vānā kathā
 ná kshonír bhiyāsā sām ārata || 1 || ācā śakráya śákíne śá-
 cīvate śṛiṇvántam índram maháyanm abhí shṭuhi | yó dhṛi-
 shnúná śávasā ródasí ubhé vṛíṣha vṛishatvá vṛishabhó ny-
 riñjáte || 2 || ācā divé bṛihaté śūshyām vācaḥ svákshatram
 yásya dhṛisható dhṛishán mánah | bṛihácchravā ásuro bar-
 hánā kṛitāḥ puró háríbhyaṁ vṛishabhó rátho hí sháh || 3 ||

त्वं दिवो बृहतः सानु कोपयोऽव त्मना धृषता शम्बरं भिनत् ।
 यन्मायिनो ब्रन्दिनो मन्दिना धृषच्छितां गर्भस्तिमशनिं पृतन्यासि ॥४॥
 नि यदृणक्षि श्वसनस्य मूर्धनि शुष्णस्य चिद्ब्रन्दिनो रोरुवद्वना ।
 प्राचीनिन मनसा बहणावता यदद्या चित्कृणवः कस्त्वा परि ॥५॥

tvām divó bṛihatāḥ sānu kopayó 'va tmánā dhṛishatá śám-
 baram bhinat | yán māyíno vrandíno mandínā dhṛishác chi-
 tām gábhastim aśánim prítanyási || 4 || ní yád vṛinákshī
 śvasanásya mūrdhání śūshṇasya cid vrandíno róruvad vānā |
 prācínena mánasā barhánāvata yád adyā cit kṛināvah kás
 tvā pári || 5 ||

54

Urge us not, O resplendent God, to painful conflicts. Unsurpassable is your strength. You have made the oceans and rivers roar. How is it possible that all the regions of universe should not tremble in terror of yours ? 1

Offer homage to the most mighty Lord who purifies both the mind and body. Sing His glory for He cherishes listening to sacred hymns. With His irresistible might, He creates the universe. It is He who by His bounty gratifies our aspirations. 2

Offer praises to the great and illustrious Lord, of whom, undaunted, the divine will is concentrated in its own firmness. His fame is universal. He grants life. With His assistance, we are enabled to repel the vices of our senses; He is obeyed by the vital forces, and He is the showerer of bounties. Such a Lord is hastening hither. 3

O blessed soul, you reign supreme over the deluding senses and subdue their irreverence by your resolute strength. With adamant determination and the weapon of punitive justice, you overcome all assembled, deluding the devilish tendencies and destroying them by your inherent power. 4

Since you have calmed down and brought under control the conflicting forces of the mind, intellect and body with your unassailing strength, who can deter you from your firm and resolute determination, for you are eternally endowed with a resolute mind ? 5

॥१८॥ त्वमाविथ नर्यं तुर्वशं यदुं त्वं तुर्वीति वय्यं शतक्रतो ।
 त्वं रथमेतशं कृत्व्ये धने त्वं पुरो नवति दम्भयो नव ॥६॥
 स घा राजा सत्पतिः शशुवज्जनो रातहव्यः प्रति यः शासमिन्वति ।
 उक्था वा यो अभिगृणाति राधसा दानुरस्मा उपरा पिन्वते दिवः ॥७॥
 असमं क्षत्रमसेमा मनीषा प्र सोमपा अपसा सन्तु नेमे ।
 ये ते इन्द्र ददुषो वर्धयन्ति महि क्षत्रं स्थविरं वृष्ण्यं च ॥८॥

tvām āvitha nāryam turvāsam yadam tvām turvītim
 vayyam śatakrato | tvām rātham ētaṣam kṛitvye dhāne tvām
 puro navatim dambhayo nava || 6 || sā ghā rāja sātpatiḥ śūṣuvaj
 jāno rātāhavyaḥ prāti yāḥ śāsam invati | ukthā vā yō abhi-
 grīṇāti rādhasā dānur asmā ūparā pinvate divaḥ || 7 || āsamam
 kshatrām āsamā manīṣā prā somapā āpasā santu nēme |
 ye ta indra daduṣho vardhāyanti māhi kshatrām sthāviraṁ
 vṛiṣṇyam ca || 8 ||

तुभ्येदेते बहुला अद्रिदुग्धाश्चमूषदश्चमसा इन्द्रपानाः ।
 व्यश्नुहि तर्पया काममेषामथा मनो वसुदेयाय कृष्व ॥९॥
 अपामतिष्ठद्धरणं तमोऽन्तर्वृत्रस्य जठरेषु पवतः ।
 अभीमिन्द्रो नद्यो वृत्रिणा हिता विश्वा अनुष्ठाः प्रवणेषु जिघ्रते ॥१०॥
 स शेवृधमधि धा युधमस्मे महि क्षत्रं जनाषालिन्द्र तव्यम् ।
 रक्षा च नो मघोनः पाहि सूरिजाये च नः स्वपत्या इषे धाः ॥११॥

túbhyéd eté bahulā ádridugdhāṣ camū-
 shādaṣ camasā indrapānāḥ | vy āṣnuhi tarpāyā kāmam eṣhām
 āthā māno vasudéyāya kṛiṣhva || 9 || apām atishṭhad dha-
 rūṇahvaram támo 'ntār vṛitrāsya jāthāreṣhu pāvataḥ | abhīm
 índro nadyò vavriṇā hitā víṣvā anusṭhāḥ pravaṇéshu
 jighnate || 10 || sā śévṛidham ádhi dhā dyumnām asmé māhi
 kshatrām janāshāḥ | indra távyam | rākshā ca no maghónaḥ
 pāhi sūrīn rāyé ca naḥ svapatyā ishé dhāḥ || 11 ||

You have protected the genius amongst men, the glorious, the assiduous and the perservering ones, and the destroyers of evils, all belonging to one fellowship. You have protected their vehicles in all unavoidable operations and encounters; you have further demolished the ninety-nine (i. e. all) strongholds of the disrespectful. 6

That eminent person, the cherisher of the pious, promotes his own prosperity, who, whilst offering worship to the resplendent Lord, pronounces His praise and recites hymns of prayer with fervour. On him the bounteous resplendent Lord showers His blessings like rains from clouds. 7

O resplendent God, you are unequalled in might and unequalled in wisdom. May those who have tasted the essence of the spiritual bliss glorify your virtues and supremacy further and thereupon, by performing pious acts, become worthy of your company. 8

These copious essences of the spiritual bliss, extracted with the help of the stones of penance and dedication, are offered to you through the ladles of our heart. These essences are meant for the self (the soul), which should satiate its spiritual appetite with them. Thus then may you fix your mind upon the bestowed wealth. 9

The darkness of ignorance obstructs the water current of knowledge. Within the belly of clouds was submerged the darkness of doubts; the darkness was subdued, and the waters were precipitated out by the self. The knowledge thus condensed out, passed into the hollows of the cave of conscience, and the flow of wise thoughts then continued. 10

May your spiritual strength, O blessed soul, subdue all foes; and may we with your aid attain fame and vigour. May the wise be cherished and become affluent. May you bless us with wealth, excellent progress and abundant food. 11

(५५) पञ्चपञ्चाशं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्वेद्यास्य सूक्तन्याङ्गिरसः सव्य ऋषिः । इन्द्रो देवता । जगती छन्दः ॥

- ॥१९॥ दिवश्चिदस्य वरिमा वि पप्रथ इन्द्रं न मृह्णा पृथिवी च न प्रति ।
 भीमस्तुविष्माञ्चर्षिभ्य आतपः शिशीति वज्रं तेजसे न वंसगः ॥१॥
 सो अर्णवो न नद्यः समुद्रियः प्रति गृभ्णाति विश्रिता वरीमभिः ।
 इन्द्रः सोमस्य पीतये वृषायते सुनात्स युध्म ओजसा पनस्यते ॥२॥
 त्वं तमिन्द्र पर्वतं न भोजसे महो नृष्णस्य धर्मणामिरज्यसि ।
 प्र वीर्येण देवताति चेकिते विश्वस्सा उग्रः कर्मणे पुरोहितः ॥३॥
 स इहने नमस्युभिर्वचस्यते चारु जनेषु प्रब्रुवाण इन्द्रियम् ।
 वृषा छन्दुर्भवति हर्यतो वृषा क्षेमेण धेनौ मघवा यदिन्वति ॥४॥
 स इन्महानि समिथानि मज्मना कृणोति युध्म ओजसा जनेभ्यः ।
 अधा च न श्रद्धति त्विषीमत इन्द्राय वज्रं निघनिघ्नते वधम् ॥५॥
- ॥२०॥ स हि श्रवस्युः सदनानि कृत्रिमा क्षमया वृधान ओजसा विनाशयन् ।
 ज्योतीषि कृष्वन्नवृकाणि यज्यवेऽव सुक्रतुः सत्तवा अपः सृजत् ॥६॥

55

Divāṣ cid asya varimā vī papratha indram nā mahnā
 prithivī canā prāti | bhīmās tūviṣhmāñ carshanībhyā ātapāḥ
 śiśīte vājraṁ tējase nā vānsagaḥ || 1 || sō arṇavó nā nadyāḥ
 samudriyaḥ prāti gṛibhṇāti viśritā vārimabbhiḥ | indraḥ só-
 masya pitāye vṛishāyate sanāt sá yudhmā ójasā panasyate
 || 2 || tvāṁ tām indra párvatam nā bhójase mahó nṛimṇāsya
 dhármaṇām irajyasi | prá víryeṇa devátāti cekite víśvasmā
 ugrāḥ kármaṇe puróhitaḥ || 3 || sá íd vāne namasyúbhir va-
 easyate cáru jáneshu prabruvāṇā indriyām | vṛishā chándur
 bhavati haryató vṛishā kshémeṇa dhénām maghávā yád inv-
 ati || 4 || sá ín maháni samitháni majmánā kṛiṇóti yudhmā
 ójasā jānebhyaḥ | ádhā canā śrád dadhati tvīśhīmata ín-
 drāya vājraṁ nighánighnate vadhām || 5 ||

sá lí śravasyūḥ śádanāni kṛitrímā kshmayā vṛidhānā
 ójasā vināśāyan | jyótiṁshi kṛiṇvānn avṛikāni yájyavé 'va
 sukrátuḥ sártavā apāḥ srijat || 6 ||

55

Within our own body exists the interspace (the region of the vital breath and mind) and also the earth (the exposed physical body). The extense of the soul is vaster than the interspace, and this earth is insignificant in dimension when compared with that of the range of influence of the soul. The soul is formidable and most mighty, and thus it has been the afflicter of the enemies of those who adore it. This self destroys evils with its sharpness and penetrates into the depths of the vitals. 1

The soul, with its comprehensive faculties, rescues thoughts just as ocean receives the rivers. It eagerly hastens to taste the essence of the spiritual bliss. It is a warrior and is to be praised for its prowess. 2

O soul, you strike the powers of darkness not for your own enjoyment; you dominate even those who are superior to you in possessions. Your divinity surpasses all others in strength. The soul with its well-deserved pride is superior to the sense-organs on account of its inherent strength and accomplishments. 3

The splendid inner self is, verily, glorified by virtuous and spiritual sages living in the forests. When it cherishes in listening to its glorious deeds, it encourages those who desire to adore it, and grants protection to them who recite its praise. 4

The soul, the warrior, engages itself in many conflicts for the good of mankind, with overwhelming prowess; men have firm faith in the soul's splendid strength. 5

He is ambitious to attain fame, therefore, he wipes off the evil forces that obstruct his self-expression. He resides in those luminous regions which are above physical reach. He can demolish the walls which obstruct spiritual flows. 6

दानाय मनः सोमपावन्नस्तु तेऽर्वाञ्चा हरीं वन्दनश्रुदा कृधि ।
 यमिष्ठासः सारथयो य इन्द्र ते न त्वा केता आ दभ्नुवन्ति भूर्ययः ॥७॥
 अप्रक्षितं वसु बिभर्षि हस्तयोरषाब्धं सहस्तन्वि श्रुतो दधे ।
 आवृतासोऽवतासो न कर्तृभिस्तनूषु ते कर्तव इन्द्र भूर्ययः ॥८॥

dānāya mānaḥ somapā-
 vann astu te 'rvāñcā hārī vandanaśrud ā kṛidhi | yāmishthā-
 saḥ sārathayo yā indra te ná tvā kētā ā dabhnuvanti bhūr-
 nayah ॥ 7 ॥ āprakshitaṁ vāsu bibharshi hāstayor āśhālham
 sāhas tanvi śrutó dadhe | āvṛitāso 'vatāso ná karṭṛibhis
 tanūshu te krátava indra bhūrayah ॥ 8 ॥

(५६) षट्षांशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः सव्य ऋषिः । इन्द्रो देवता । जगती छन्दः ॥

॥२१॥ एष प्र पूर्वीरव तस्य चन्निषोऽत्यो न योषामुदयंस्त भुर्वणिः ।
 दक्षं महे पाययते हिरण्ययं रथमावृत्या हरियोगमृभ्वसम् ॥१॥
 तं गुर्तयो नेमन्निषः परीणसः समुद्रं न संचरणे सनिष्यवः ।
 पतिं दक्षस्य विदथस्य नू सहो गिरिं न वेना अधि रोह तेजसा ॥२॥
 स तुर्वणिर्महौ अरेणु पौंस्ये गिरेर्मृष्टिर्न भ्राजते तुजा शवः ।
 येन शुष्णं मायिनमायसो मदे दुध्र आभूषु रामयन्नि दामनि ॥३॥

56

Eshá prá pūrvīr āva tāsya camrīshó 'tyo ná yóshām
 úd ayaṁsta bhurvánih | dáksham mahé pāyayate hiraṇyāyaṁ
 rátham āvṛityā hāriyogam ṛibhvasam ॥ 1 ॥ táṁ gūrtāyo ne-
 mannīshah pārīṇasah samudráṁ ná saṁcārāṇe sanishyávaḥ |
 pátim dákshasya vidáthasya nú sáho girim ná vená ádhi
 roha, téjasā ॥ 2 ॥ sá turvánir mahāñ arenú paúnśyē girér
 bhrishṭír ná bhrājate tujá śávaḥ | yéna śuśhṇam māyīnam
 āyasó máde dudhrā ābhúshu rāmāyan ní dámani ॥ 3 ॥

May you O soul, drinker of the essence of spiritual joy, fulfil our pious aspirations. May you speedily be with us in our noble performances; under your blessings may the charioteer, the mind, be able to control the horses, our senses, so that the demoniac powers of darkness may not prevail upon our virtues. 7

You bear irresistible strength in your body and have an inexhaustible treasure of wisdom. O illustrious soul, your treasures are always vested in you, as wells are surrounded by those who come to seek water. 8

56

When the sense organs, as performers of the sacrifice, hold the oblations of sense enjoyments with them, as if in the ladles, the self (or the soul) rushes eagerly towards them as a horse towards a mare. Thereupon, the self stays in the golden chariot of his body, yoked with the horses, the organs, and shares with them in the enjoyment. 1

His (i. e. of the lower self) admirers, the sense-organs, bearing the sense-enjoyments, are thronging round him like rivers round the ocean. (O sense-organs), rise up at once with a hymn of praise to the self, the protector of the solemn sacrifice, just as women climb a mountain (for picking up flowers) 2

He, the self, is mighty and quick in action; he is protected by the resolute will. His glory shines in conflict like the peak of a mountain with invincible power. He, exhilarated by spiritual joy, arrests and imprisons, and has wily petty-mindedness bound in ropes. 3

देवी यदि तविषी त्वावृधोतय इन्द्रं सिषत्तुषसं न सूर्यः ।
 यो धृष्णुना शवसा बाधते तम् इयति रेणुं बृहदहर्निष्वणिः ॥४॥
 वि यत्तिरो धरुणमच्युतं रजोऽतिष्ठिपो दिव आतासु बर्हणा ।
 स्वर्मीळ्हे यन्मद इन्द्र हर्ष्याहन्वृत्रं निरपामौढो अर्णवम् ॥५॥
 त्वं दिवो धरुणं धिष ओजसा पृथिव्या इन्द्र सदानेषु माहिनः ।
 त्वं सुतस्य मदे अरिणा अपो वि वृत्रस्य समया पाप्यारुजः ॥६॥

devī

yādi tāvishī tvāvṛidhotāya indram sīshakty ushāsaṃ nā sūr-
 yaḥ | yó dhrishnūnā śāvasā bādhatē tāma iyarti reṇūm bṛi-
 hād arharishváṇiḥ || 4 || ví yát tiró dharúṇam ácyutaṃ rájó
 'tishṭhipo divá átāsu barhāṇā | svārmīlhe yān mada indra
 hārshyāhan vṛitrām nír apām aubjo arṇavām || 5 || tvām
 divó dharúṇam dhisha ójasā pṛithivyā indra sādāneshu mā-
 hinah | tvām sutāsyā mādē ariṇā apó vi vṛitrāsya samāyā
 pāshyārujah || 6 ||

(५७) समपञ्चाशं सूक्तम्

(१-६) पट्टचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः सव्य ऋषिः । इन्द्रो देवता । जगती छन्दः ॥

॥२२॥ प्र महिष्ठाय बृहते बृहद्रथे सत्यशुष्माय तवसे मतिं भरे ।
 अपामिव प्रवणे यस्य दुर्धरं राधो विश्वायु शवसे अपावृतम् ॥१॥
 अथ ते विश्वमनु हासद्विष्ट्य आपो निम्नेव सवनं हविष्मतः ।
 यत्पर्वते न समशीतं हर्यते इन्द्रस्य वज्रः श्रथिता हिरण्ययः ॥२॥

57

Prá mánhishṭhāya bṛihatē bṛihádraye satyāśuśhmāya
 tavāse matīm bhare | apām iva pravaṇē yāsya durdhāraṃ
 rādho visvāyu śāvase āpāvṛitam || 1 || ádha te víśvam ānu
 hāsad iśṭhāya āpo nimmēva sávanā havīśhmataḥ | yát pūr-
 vate ná samāśīta haryatā indrasya vājraḥ śrāthita hiraṇyā-
 yaḥ || 2 ||

When the power of the soul (the lower self) is augmented by the noble work and the discipline of the sense-organs, he, with his divine light and resolute vigour, inflicts a severe blow on the evil forces as the sun on the dawn, causing much excitement and emotional disturbance in the human mind. 4

When, O soul, the destroyer of evil forces, you set open the gate of divine thoughts and distribute life-sustaining radiance to the different faculties of the mind and the body, then, exalted by assimilating spiritual exhilaration, you completely destroy the evils and make way for the endless divine thoughts to flow. 5

O mighty soul, you spread spiritual radiance on all the vital centres of the human system. Exhilarated by the spiritual joy, with your invincible strength you set open the dark powers of ignorance and, with solid determination, destroy evils once for all. 6

57

I glorify the most generous, the truly powerful and excellent self, whose irresistible impetuosity is like the rush of water down a precipice, and by whom widely diffused spiritual wealth is laid open to sustain our great deeds. 1

O soul, as if resting on a hill, you destroy the evil forces with your knowledge that shines sharp and is penetrating; all acclaim you as a protector and rush to offer homage to you and sing forth (to you) the devotional prayers. The flow of spiritual joy is as spontaneous as of water into a depth. 2

अस्मै भीमाय नमसा समध्वर उषो न शुभ्र आ भरा पनीयसे ।
 यस्य धाम श्रवसे नामेन्द्रियं ज्योतिरकारि हरितो नायसे ॥३॥
 इमे त इन्द्र ते वयं पुरुषदुत ये त्वारभ्य चरामसि प्रभूवसो ।
 नहि त्वदन्यो गिर्वणो गिरः सघत्क्षोणीरिव प्रति नो हर्य तद्वचः ॥४॥
 भूरि त इन्द्र वीर्यं तव स्मस्यस्य स्तोतुर्मघवन्काममा पृण ।
 अनु ते द्यौर्बृहती वीर्यं मम इयं च ते पृथिवी नैम ओजसे ॥५॥
 त्वं तमिन्द्र पर्वतं महामुरुं वज्रेण वज्रिन्पर्वशश्चेकर्त्तिथ ।
 अवांसजो निवृताः सर्तवा अपः सत्रा विश्वं दधिषे केवलं सहः ॥६॥

asmai bhīmāya nāmasā sūn adhvarā ūsho ná śu-
 bhra á bharā pāniyase | yāsya dhāma śrāvase nāmendriyām
 jyōtir ākāri harito nāyase || 3 || imé ta indra té vayām pu-
 rushṭuta yé tvārābhya carāmasi prabhuvaso | nahí tvād
 anyo girvaṇo girāḥ sāghat kshonír iva prāti no harya tād
 vācaḥ || 4 || bhūri ta indra vīryām tāva smasy asyā stotūr
 maghavan kāmam á pṛiṇa | ānu te dyaúr bṛihatí vīryām
 mama iyām ca te pṛithiví nema ójase || 5 || tvām tám indra
 párvatam mahām urúm vājreṇa vajrin parvaśś cakartitha |
 ávasiṇjo nívrītaḥ sártava āpāḥ satrā víśvam dadhishe ké-
 valam sáhaḥ || 6 ||

[अथैकादशोऽनुवाकः ॥]

(५८) अष्टपञ्चाशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो नोषा ऋषिः । अग्निर्देवता । (१-५) प्रथमादिपञ्चार्चा जगती,

(६-९) षष्ठ्यादिचतसृणाञ्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥२३॥

नू चित्सहोजा अमृतो नि तुन्दते होता यद्भूतो अभवेद्विष्वतः ।
 वि साधिष्ठेभिः पृथिभी रजो मम आ देवताता हविषा विवासति ॥१॥

Nú cit sahojá amṛito ní tundate hótā yád dūtó ábha-
 vad vivāsvataḥ | ví sādhishtēbbhiḥ pathíbhi rājo mama á
 devātātā havīsha vivāsati || 1 ||

The dawn, the embodiment of divine light, offers homage to the formidable and victorious self whose life-sustaining, celebrated and characteristic radiance has impelled him on all sides to seek wisdom, as the speedy rays spread in all directions. 3

Much praised and most opulent soul, we, the sense-organs belong to you; we glorify you alone. Accept our offerings. None other than you is entitled to receive our devotion. May you love and cherish our prayers as the mother-earth cherishes its creatures. 4

Great is your strength, O soul; we are yours, and as such may you fulfil the aspirations of your worshippers. The vast heaven bows to your mighty vigour. This earth bows down to your magnanimity. 5

O soul, with your adamant determination, you have shattered the cloud of ignorance into fragments and have sent down the waters that were confined in it to flow. Verily, you alone possess all powers. 6

The inner-spiritual fire is verily the strength generated; it is also immortal, and it issues forth quickly; it is the messenger of the self-effulgent Lord. By suitable paths, it proceeds and illuminates our interior, and thus it participates in the spiritual sacrifice with oblations. 1

आ स्वमन्नं युवमानो अजरस्तृष्वविष्यन्नतसेषु तिष्ठति ।
 अत्यो न पृष्ठं प्रुषितस्य रोचते दिवो न सानु स्तनयन्नचिक्रदत् ॥२॥
 क्राणा रुद्रेभिर्वसुभिः पुरोहितो होता निषत्तो रयिषाळमर्त्यः ।
 रथो न विक्ष्वृञ्जमान आयुषु व्यानुषग्वार्यो देव ऋष्वति ॥३॥
 वि वातजूनो अतसेषु तिष्ठते वृथा जुह्वभिः सृष्या तुविष्वणिः ।
 तूपु यदग्ने वनिनो वृषायसे कृष्णं त एम रुशदूर्मे अजर ॥४॥
 तपुर्जम्भो वन आ वातचोदितो यूथे न साह्वौ अव वाति वंसगः ।
 अभिब्रजन्नक्षितं पाजन्मा रजः स्थातुश्चरथं भयते पतत्रिणः ॥५॥

ā svām ādma yuvāmāno ajāras
 trīshv āvishyānn atasēshu tishṭhati | ātyo nā prīshṭhām prushī-
 tāsya rocate divó ná sānu stanāyann acikradat || 2 || kranā
 rudrēbhīr vāsūbhīḥ puróhito hōta nīshatto rayishā | āmar-
 tyah | rātho ná vikshv rīñjasanā ayúshu vy ānushāg vāryā
 devā rīnvati || 3 || ví vātajuto atasēshu tishṭhate vrītha ju-
 hūbhīḥ sṛṇya tuvishvānīḥ | trīshú yád agne vanīno vṛisha-
 yāse kṛīṣṇām ta éma rūṣadūrme ajara || 4 || tāpurjambho
 vāna ā vātacodito yūthe ná sahvaū āva vāti vānsagah |
 abhivrájann ākshitam pájasā rája sthātús carátham bha-
 yate patatrīṇah || 5 ||

॥२४॥ दधुद्वा भृगवो मानुषेष्वा रयिं न चारुं सुहवं जनेभ्यः ।
 हातारमग्ने अतिथिं वरेण्यं मित्रं न शेवं दिव्याय जन्मने ॥६॥
 हातारं सप्त जुहोः यजिष्ठं यं वाघतो वृणते अध्वरेषु ।
 अग्निं विश्वेषामर्गतिं वसूनां सपर्यामि प्रयन्मा यामि रत्नम् ॥७॥

dadhúsh tvā bhrīgavo mánusheshv ā rayīm ná cáruṃ
 suhávam jánebhyah | hótāram agne átithīm várenyam mi-
 trām ná śevam divyāya jánmane || 6 || hótāram saptá julivó
 yájishṭham yām vāgháto vṛīṇáte adhvarēshu | agnīm víṣve-
 shām aratīm vāsūnām saparyāmi prāyasā yāmi rátnam || 7 ||

(Like the inner fire) is the undecaying physical fire, which combines its food with its flames, and quickly devours the wood, and ascends upon with a blazing flame; it spreads out like a steed all round and rises to the upper region with a noise, similar to the noise of clouds at great heights. 2

The immortal and resplendent God, the bearer of oblations is honoured by cosmic vital and wealthgiving forces, and presides over all sacred work and distribution of riches. Praised by His worshippers and admired among mankind, He accepts devotions which are successively offered. 3

He is like a blazing fire which, excited by the wind, roaring loudly penetrates easily with His flames among the wood. When this fiercely blazing fire rushes in the forest, His path is blackened by smoke. 4

He is like a forest fire, flame-weaponed and breeze-excited, destroying all the moisture (of the trees) with its heat. With voluminous flames, He rushes triumphant in full vigour against all undesirable elements, whether movable or stationary, and all are afraid of Him when He flies along. 5

O adorable God, it is for you that men perform sacrifices; you are the invoker (of Nature's forces); you alone are the supreme guest at sacrifices; and you are valued as an affectionate friend. The inspired men of wisdom have always cherished you as a precious treasure for the sake of divine birth. 6

I worship with oblations that adorable Lord whom the seven invoking priests (five sense-organs, mind and intellect) invite as the invoker at the sacrifice. The adorable God is most worthy of worship and He is the donor of all riches; I solicit His wealth. 7.

अच्छिद्रा सूनो सहस्रो नो अद्य स्तोतृभ्यो मित्रमहः शर्म यच्छ ।
 अग्ने गृणन्तमहंम उरुष्योर्जो नपात्पृभिरायसीभिः ॥८॥
 भवा वरुथं गृणते विभावो भवा मघवन्मघवच्च्यः शर्म ।
 उरुष्याग्ने अहंसो गृणन्तं प्रातर्मक्षू धियावमुर्जगम्यात् ॥९॥

áchidrā sūno sahaso no adyā stotṛibhyo mitramahaḥ śarma
 yacha | āgne gṛiṇāntam ānhasa urushyórjo napāt pūrbhír
 áyasībhiḥ ॥ 8 ॥ bhāvā várūtham gṛiṇaté vibhāvo bhāvā ma-
 ghavan maghāvadbhyaḥ śarma | urushyāgne ānhaso gṛiṇān-
 tam prātár makshū dhiyāvasur jagamyāt ॥ 9 ॥

(५९.) एकोनषष्टितमं सूक्तम्

(१-३) सप्तचम्यास्य सूक्तस्य गौतमो नोषा ऋषिः । अग्निवैश्वानरो देवता । विष्णु छन्दः ॥

॥२५॥ वृथा इदंमे अम्रयेस्ते अन्ये त्वे विश्वे अमृता मादयन्ते ।
 वैश्वानर नाभिरसि क्षितीनां स्थूणेव जना उपमिद्यन्थ ॥१॥
 मूर्धा दिवो नाभिरग्निः पृथिव्या अथाभवदरती रोदस्योः ।
 तं त्वा देवामोऽजनयन्त देवं वैश्वानर ज्योतिरिदार्याय ॥२॥
 आ मूर्धे न रुदमयो ध्रुवासो वैश्वानरे दधिरेऽग्ना वमूनि ।
 या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु या मानुषेष्वसि तस्य राजा ॥३॥

59

Vayā id agne agnāyas te anyé tvé víšve amṛitā mā-
 dayante | vaiśvānara nābhir asi kshitinām sthūṇeva jānāñ
 upamíd yavantha ॥ 1 ॥ mūrdhā divó nābhir agniḥ pṛithivyā
 áthābhavad aratí ródasyoh | tām tvā devāso 'janayanta
 devām vaiśvānara jyótir id áryāya ॥ 2 ॥ á sūrye ná řaśmāyo
 dhruvāso vaiśvānaré dadhire 'gnā vásūni | yā párvateshv
 óshadhishv apsú yā mánusheshv ási tasya rájá ॥ 3 ॥

O source of all vitality, ever adorable God, may you grant flawless happiness to your devotees worshipping you uninterruptedly. May you accept their prayers and preserve them from sin and evil deeds with your mighty iron strength. 8

O resplendent God, may you protect and preserve your devotees from misfortunes. O source of all wisdom, may you grant unhampered bliss to your wise devotees. Please come to their rescue at the rise and shower your blessings on them. 9

59

O adorable God, all other luminous divine powers derive light from you. O leader of universe, all others derive bliss from you alone. You, the ordainer of all, are the navel of living creatures, holding everyone like deep-rooted stem. 1

The supreme God is the head of heaven and the navel of the earth and thus the master of earth and heaven both. All cosmic forces manifest His power. O the ordainer of all, you inspire divine light in the heart of God-loving persons. 2

Like the rays permanently deposited in the sun, O Lord of universe, all the treasures are centered in you. You are the sovereign of the treasures present in the region of the hills, in herbs, in the waters or amongst men. 3

बृहती इव सुनवे रोदसी गिरो होता मनुष्योऽ न दक्षः ।
 स्वर्वते सत्यशुष्माय पूर्वैर्वैश्वानराय नृत्तमाय यक्षीः ॥४॥
 दिवश्चित्ते बृहतो जातवेदो वैश्वानर प्र रिरिचे महित्वम् ।
 गजा कृष्टीनामसि मानुषीणां युधा देवेभ्यो वरिवश्वकर्त्तु ॥५॥
 प्र नू महित्वं वृषभस्य वोचं यं पुरवो वृत्रहणं सचन्ते ।
 वैश्वानरो दस्युमग्निर्जघ्न्याँ अधूनोत्काष्ठा अव शम्बरं भेत ॥६॥
 वैश्वानरो महिम्ना विश्वकृष्टिर्भरद्वाजेषु यजतो विभावा ।
 शातवनेये शतिनीभिर्गभिः पुरुणीथे जरते सुनृतावान् ॥७॥

bṛihatī

iva sūnáve ródasī gíro hótā manushyò ná dákshah | svàrvate
 satyáśushmāya pūrvír vaiṣvānarāya nṛítamāya yahvīḥ || 4 ||
 divaṣ cit te bṛiható jātavedo vaiṣvānara prā ririce mahi-
 tvām | rájā kṛishṭīnām asi mánushīṇām yudhá devébhya
 várivaṣ cakartha || 5 || prā nú mahitvām vṛishabháśya vo-
 cam yám pūravo vṛitrahāṇam sácante | vaiṣvānaró dásyum
 agnír jaghanvān ádhūnot káshṭhā áva śámbaram bhet || 6 ||
 vaiṣvānaró mahimná viśvákṛishṭir bharádvājeshu yajató
 vibhāvā | śātavaneyé śatinībhir agnīḥ puruṇīthé jarate sū-
 nṛítāvān || 7 ||

(६०) षष्ठितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्य गौतमो नोत्रा ऋषिः । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२६॥ वक्षि यशसै विदथस्य केतुं सुप्रव्यं दूतं सद्योऽर्थम् ।
 द्विजन्मानं रयिमिव प्रशस्तं गतिं भरद्गवे मातरिश्वा ॥१॥

60

Váhnim yaśasam vidáthasya ketúm suprávyam dūtám
 sadyóartham | dvijánmānam rayīm iva prasastám rātīm
 bharad bhṛígave mātariṣvā || 1 ||

Heaven and earth have expanded as if for their son. The earnest devotee sings the varied sacred hymns repeatedly to you, our Lord of universe, all-blissful, eternally strong, ever-true, and the best guide. 4

O universal benevolent God, you exceed the vast universe in dimension; you are the sovereign master of all the cultured. You protect your pious devotees during encounters, and shower blessings on enlightened worshippers and make them recover their lost riches. 5

I extol the greatness of that powerful God whom all worship for the showering of rains and for breaking the clouds. The adorable Lord, the ordainer, releases water from the clouds and sends it down. 6

By his magnanimity, the universally benevolent God, is all-embracing and thus an integrated whole; He is to be worshipped as the diffuser of manifold light in offerings of nutritious viands. The adorable God speaks high of the offerer of a hundred sacrifices and the performer of selfless noble acts. 7

May the adorable God, the illuminator of sacred performances, the embodiment of knowledge, the swiftmoving messenger of the divine forces, carrying the radiance of the two regions and associated with cosmic vital breath, be friendly to the wise men. 1

अस्य शासुरुभयासः सचन्ते हविष्मन्त उशिजो ये च मर्ताः ।
 दिवश्चित्पूर्वो न्यमादि होतापृच्छयो विस्पतिर्विक्षु वेधाः ॥२॥
 तं नव्यसी हृद आ जायमानमस्मत्सुकीर्तिर्मधुजिह्वमश्याः ।
 यमृत्विजो वृजते मानुषासः प्रयस्वन्त आयवो जीजनन्त ॥३॥
 उशिक्षावको वसुमानुषेषु वरेण्यो होताधायि विक्षु ।
 दमृता गृहपतिर्दम आग्निर्भुवद्रयिपती रयीणाम् ॥४॥
 तं त्वा वयं पतिमग्ने रयीणां प्र शंसामो मतिभिर्गोतमासः ।
 आशुं न वाजंभरं मर्जयन्तः प्रातर्मक्षु धियावसुर्जगम्यात् ॥५॥

asyá śásur ubháyāsaḥ sa-
 cante havishmanta ushjo yé ca mártāḥ | divāṣ cit pūrvo
 ny āsādi hótāprichyo viṣpátir vikshú vedhāḥ || 2 || tām
 návyasī hṛidá ā jáyamānam asmát sukīrtír mádhujihvam
 aśyāḥ | yām ritvíjo vṛijāne mánushāsaḥ prāyasvanta āyāvo
 jījananta || 3 || uśík pāvako vásur mánusheshu vāreṇyo hó-
 tādhāyi vikshú | dāmūnā grīhāpatir dáma āñ agnír bhuvad
 rayipátir rayīṇām || 4 || tām tvā vayām pátim agne rayīṇām
 prā śaṁsāmo matībhir gótamāsaḥ | āśum ná vājambharām
 marjāyantaḥ prātár makshú dhiyāvasur jagamyāt || 5 ||

(६१) एकषष्टितमं सूक्तम्

(१-१६) षोडशर्चस्यास्य सूक्तस्य गोतमो नोधा ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिदृष्ट छन्दः ॥

॥२॥ अस्मा इदु प्र तवसे तुराय प्रयो न हर्मि स्तोमं माहिनाय ।
 ऋचीषमायाध्रिगव ओहमिन्द्राय ब्रह्माणि राततमा ॥१॥

Asmá íd u prā tavāse turāya prāyo ná harmi stómam
 máhināya | řicīshamāyádhrigava óham índrāya bráhmāṇi
 rātátamā || 1 ||

Men, who are dedicated and love progress, both live under the guidance of God. The venerable, the distributor of desired benefits, and crowned king of creation, is always present in the hearts of devotees before the coming of dawn. 2

May our ever-fresh, reverential homage, offered with sincere love and respect, reach the adorable God, who is sweet-tongued and seated as a torch in our hearts. At the time of distress, the all-wise, experienced, wealthy and enlightened men invoke Him only. 3

He, the lovable, purifying Lord of wealth and wisdom, the giver of divine light, is enshrined in the innermost recess of man's heart. May He, the invincible, the protector, enrich the hearts of all men with His divine wealth. 4

We, the most intellectual, glorify you with excellent hymns, O adorable God, the lord of wisdom and wealth. May you grant us strength and bless our noble deeds and sublime thoughts. May you hasten to be with us every morning. 5

61

To the resplendent God alone I offer my homage with reverence to him who is the mightiest of the mighty, swift, praise-meriting, invincible, virtuous and inspiring. May our devotional songs, praising His bounties, be cherished with the eagerness as that for food. 1

अस्मा इदु प्रयं इव प्र यांसि भराभ्याङ्गुषं वाधे सुवृक्ति ।
 इन्द्राय हृदा मनसा मनीषा प्रत्नाय पत्ये धियो मर्जयन्त ॥२॥
 अस्मा इदु त्यमुपमं स्वर्षा भराभ्याङ्गुषमास्येन ।
 मंहिष्ठमच्छोक्तिभिर्मतीनां सुवृक्तिभिः सूरिं वावृधध्वै ॥३॥
 अस्मा इदु स्तोमं सं हिनोमि रथं न तष्टेव तत्सिनाय ।
 गिरेश्च गिर्वाहसे सुवृक्तीन्द्राय विश्वमिन्वं मेधिराय ॥४॥
 अस्मा इदु ससिमिव श्रवस्येन्द्रायार्कं जुह्वा३ समञ्जे ।
 वीरं दानौकसं वन्दध्वै पुरां गुर्तश्रवसं दुर्माणम् ॥५॥

asmā́ id u prāya iva prā yaṁsi bhārāmy āṅgū-
 shām bādhe suvṛiktī | indrāya hṛidā mānasā manīshā prātnāya
 pātye dhīyo marjayanta || 2 || asmā́ id u tyām upamām
 svarshām bhārāmy āṅgūshām āsyēna | mānhishṭham ácho-
 ktibhir matīnām suvṛiktībhiḥ sūrīm vāvṛidhādhyai || 3 || asmā́
 id u stōmam sām hinomi rātham ná tāshṭeva tātsināya |
 gīraṣ ca gīrvāhase suvṛiktīndrāya viśvaminvām médhirāya
 || 4 || asmā́ id u sāptim iva śravasyēndrāyārkām juhvā sām
 añje | vīrām dānaúkasam vandādhyai purām gūrtāśravasam
 darmāṇam || 5 ||

॥२८॥ अस्मा इदु त्वष्टा तक्षद्वज्रं स्वपस्तमं स्वयं१ रणाय ।
 वृत्रस्य चिद्विद्येन मर्मं तुजन्नीशानस्तुजता कियेधाः ॥६॥
 अत्येदु मातुः सर्वनेषु सद्यो मुहः पितुं पपिवाञ्चावन्ना ।
 मुषायद्विष्णुः पचते सहीयान्विध्यद्वराहं तिरो अद्रिमस्ता ॥७॥

asmā́ id u tvāshṭā takshad vājraṁ svāpastamam svaryām
 rānāya | vṛitrāsya cid vidād yēna māрма tujānn īśānas
 tujatā kiyedhāḥ || 6 || asyéd u mātūḥ sāvaneshu sadyó ma-
 hāḥ pitūm papivāñ cārv ānnā | mushāyād víshṇuḥ pacatām
 sáhīyān vídhyad varāhām tiró ádrim ástā || 7 ||

To Him alone I offer homage, acceptable as food, and I sing His glory in proper words for the sake of success in discomfiting (my adversaries). The singers chant hymns to the glory of the resplendent God, the eternal Lord, with their heart, mind and spirit. 2

I myself with my own loud tune, and with pure and forceful words, offer homage to exalt Him who is unique in His magnitude and unparralleled in His greatness and wisdom. 3

To obtain wealth and wisdom, I compose prayerful verses, as a carpenter constructs a car. May we offer praises to Him who gladly listens to them, and my emotional songs to the wise resplendent God. 4

I combine melody with my words of praise as a man yokes horse to a vehicle, in order to celebrate valour, munificence, and food-giving generosity of the resplendent God, who easily destroys the strongholds of the unfaithful. 5

For Him verily, Nature's architects sharpen their sure-aimed, effective, well-trained weapons of thunder, with which the mighty victor finally strikes the clouds of all evils and destroys them. 6

The resplendent Lord rapidly consumes all the oblations offered to him three times daily at the sacred worship. He pervades the entire universe and is the vanquisher of foes, and inflicts on them His punitive justice. He further restores wealth from the infidels and pierces the clouds of evils in His encounters. 7

अस्मा इदु माश्चिदेवपत्नीरिन्द्रायार्कमहिहत्य ऊवुः ।
 परि द्यावापृथिवी जभ्र उर्वी नास्य ते महिमानं परि एः ॥८॥
 अस्येदेव प्र रिरिचे महित्वं दिवस्पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात् ।
 स्वराळिन्द्रो दम् आ विश्वगूर्तः स्वरिरमत्रो ववक्षे रणाय ॥९॥
 अस्येदेव शवसा शुषन्तं वि वृश्चद्वज्रेण वृत्रमिन्द्रः ।
 गा न ब्राणा अवनीरमुञ्चदुभि श्रवो दावने सचेताः ॥१०॥

asmā id u
 gnāṣ cid devápatnīr índrāyārkām ahibátya ūvuh | pári
 dyāvāpṛithivī jabhra urvī nāsya té mahimānam pári shtaḥ
 || 8 || asyéd evá prá ririce mahitvām divás pṛithivyāḥ páry
 antárikshāt | svarāḥ índro dáma á viśvágūrtah svarír áma-
 tro vavakshe ráṇāya || 9 || asyéd evá śávasā śushántam ví
 vṛiṣcad vājreṇa vṛitrām índrah | gā ná vrāṇā avānīr amuñ-
 cad abhī śrávo dāvāne sáchetāḥ || 10 ||

॥२९॥ अस्येदु त्वेषसा रन्त सिन्धवः परि यद्वज्रेण सीमयच्छत् ।
 ईशानकृद्वाशुषे दशस्यन्तुर्वीतये गाधं तुर्वणिः कः ॥११॥
 अस्मा इदु प्र भरा तूतुजानो वृत्राय वज्रमीशानः कियेधाः ।
 गानं पर्व वि रदा तिरश्चेप्यन्नणीस्यपां चरध्वै ॥१२॥
 अस्येदु प्र ब्रूहि पूर्व्याणि तुरस्य कर्माणि नव्य उक्थैः ।
 युधे यदिष्णान आयुधान्यृघायमाणो निरिणाति शत्रून् ॥१३॥

asyéd u tveshásā ranta síndhavaḥ pári yád vājreṇa sīm
 áyachat | iśānakṛíd dāśúshe daśasyán turvítaye gādhām
 turvánīḥ kaḥ || 11 || asmā id u prá bharā tūtujāno vṛitrāya
 vājram iśānaḥ kiyedhāḥ | gór ná párva ví radā tiraścé-
 shyann árṇānsy apām carádhyai || 12 || asyéd u prá brūhi
 pūrvyāni turásya kármāni návyā ukthaiḥ | yudhé yád iśṇānā
 áyudhāny ṛighāyāmāṇo niriṇāti śátrūn || 13 ||

To the resplendent Lord, all the delicate motherly natural powers offer their reverential homage on the destruction of the serpentine darkness. He encompasses the extensive heaven and earth. They two (heaven and earth) do not surpass the resplendent God in vastness. 8

His magnitude verily surpasses that of heaven, earth and space. The resplendent God, manifesting His strength in all regions, is equal to every exploit. He engages Himself in fighting against all formidable foes and calls them to battle with skill. 9

The resplendent God, through His own strength, shatters the forces of evil and releases the stream of wisdom blocked by demoniac forces, like imprisoned cows, and recovers from thieves and consistent with the wishes of the giver of the oblation grants his food. 10

Through His powers, only sublime thoughts flow in their destined courses, since He sets open the paths by His might, establishing His supremacy and granting recompense to the giver of oblations. He, the swift-moving, provides a safe abode for vigorous sages. 11

The resplendent God, who is ever-vigilant and has unlimited strength, inflicts punitive justice on dark evils and severs their joints, so that energy and thoughts may issue from Him and flow freely in the world. 12

Sing new hymns praising the blessings and achievements of that swift-moving resplendent Lord who inflicts His punitive justice in conflicts and destroys evil forces. 13

अस्येदु भिया गिरयश्च दृळ्हा द्यावा च भूमां जनुषस्तुजेते ।
 उपो वेनस्य जोगुवान ओणि सद्यो भुवद्दीर्याय नोधाः ॥१४॥
 अस्मा इदु त्यदनु दाय्येषामेको यद्वे भूरेरीशानः ।
 प्रेतशं सूर्ये परस्पृधानं सौवश्व्ये सुष्विमावदिन्द्रः ॥१५॥
 एवा ते हारियोजना सुवृक्तीन्द्र ब्रह्माणि गोतमासो अक्रन् ।
 ऐषु विश्वपेशसं धियं धाः प्रातर्मधू धियावसुर्जगम्यात् ॥१६॥

asyéd u bhiyá
 giráyaṣ ca drilhá dyávā ca bhúmā janúshas tujete | úpo
 venásya jóguvāna oním sadyó bhuvad víryāya nodhāḥ || 14 ||
 asmá id u tyád ánu dāyy eshām éko yád vavné bhúrér
 íśānaḥ | praítaṣaṁ sūrye paspridhānām saúvaṣyve súshvim
 āvad índraḥ || 15 || evá te hāriyojanā suvṛiktíndra bráhmāṇi
 gótamaso akran | aíshu viṣvápeṣasaṁ dhíyam dhāḥ prátár m.
 dh. j. || 16 ||

(६२) द्विषष्टितमं सूक्तम्

(१-१३) त्रयोदशर्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो नोधा ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥ प्र मन्महे शवसानाय शूषमाङ्गुषं गिर्वणसे अङ्गिरस्वत् ।
 सुवृक्तिभिः स्तुवत ऋग्मियायार्चोमार्कं नरे विश्रुताय ॥१॥
 प्र वो महे महि नमो भरध्वमाङ्गुष्यं शवसानाय साम ।
 येना नः पूर्वे पितरः पदज्ञा अर्चन्तो अङ्गिरसो गा अविन्दन् ॥२॥

62

Prá manmahe ṣavasānāya ṣūshām āṅgūshām gírvaṇase
 āṅgirasvát | suvṛiktibhi stuvat ṛigmiyáýārcāmārkām náre
 víśrutāya || 1 || prá vo mahé máhi námo bharadhvam āṅ-
 gūshyām ṣavasānāya sáma | yénā naḥ púrve pitáraḥ pa-
 dajñá árcanto āṅgirasó grá ávindan || 2 ||

Through fear of Him, the firmly-set mountains and the whole heaven and earth tremble. May the dedicated worshippers, praising repeatedly the preserving power of that beloved Lord, be speedily blessed with vigour. 14

To Him, who rules alone over the vast universe, this praise has been offered. The resplendent Lord prefers to receive it from His sincere and true devotees. The Lord comes faster than the sun (light) to defend His worshipper. 15

The descendants of intellectual devotees offer their prayers to please you, O resplendent Lord, the inspirer of spiritual radiance; may you bestow upon them every sort of affluence. May he who has acquired prosperity by pious acts come here quickly at the rising of sun. 16

62

Just as our vital elements are devoted to us, so may we meditate on the all-powerful attributes of the resplendent Lord, with our noble actions free from evil and with loving words. May we repeat our prayers to the celebrated leader of all, adored by His worshippers. 1

May you offer adorations to that resplendent God and chant praises to Him who is exceedingly mighty. Through him our forefathers, adept in the science of vital elements and conscious of their high positions, could recover the deluded intellects, whilst worshipping Him. 2

इन्द्रस्याङ्गिरसां चेष्टौ विदत्सरमा तनयाय धासिम ।
 बृहस्पतिर्भिनदद्रिं विदद्वाः समुस्त्रियाभिर्वावशन्त नरः ॥३॥
 स सुष्टुभा स स्तुभा सप्त विप्रैः स्वरेणाद्रिं स्वयौ३ नवग्वैः ।
 सरण्युभिः फलिगमिन्द्र शक्र वलं रवेण दरयो दशग्वैः ॥४॥
 गृणानो अङ्गिरोभिर्दस्म वि वरुषसा सूर्येण गोभिरन्धः ।
 वि भूम्या अप्रथय इन्द्र सानु दिवो रज उपरमस्तभायः ॥५॥

īndrasyāṅgirasām
 ceshtaú vidát sarámā tánayāya dhāsīm | bṛihaspátir bhinád
 ádrim vidád gáh sám usriyābhir vāvaṣanta nárah || 3 || sá
 sushtúbhā sá stubhá saptá vípraiḥ svarēṇádrim svaryò ná-
 vagvaiḥ | saranyúbhiḥ phaligám indra ṣakra valám ráveṇa
 darayo dáśagvaiḥ || 4 || grīṇānó āṅgirobhir dasma ví var
 ushásā sūryeṇa góbhir ándhaḥ | ví bhúmyā aprathaya indra
 sánu divó rája úparam astabhāyah || 5 ||

॥२॥ तदु प्रयक्षतममस्य कर्म दुस्मस्य चारुतममस्ति दंसः ।
 उपद्धरे यदुपरा अपिन्वन्मध्वर्णसो नद्यश्चतस्रः ॥६॥
 द्विता वि वव्रे सुनजा सनीळे अयास्यः स्तवमानेभिरकैः ।
 भगो न मेने परमे व्योमन्नधारयद्रोदसी सुदंसाः ॥७॥
 सनाद्विवं परि भूमा विरूपे पुनर्भुवा युवती स्वेभिरेवैः ।
 कृष्णेभिरक्तोषा रुशद्विर्वपुर्भिरा चरतो अन्यान्या ॥८॥

tád u práyakshatamam asya kárma dasmásya cáruta-
 mam asti dánśaḥ | upahvaré yád úparā ápinvan mádhvar-
 naso nadyāṣ cátasraḥ || 6 || dvitá ví vavre sanájā sánile
 ayásya stávamānebhir arkaíḥ | bhágo ná méne paramé
 vyòmann ádhārayad ródasī sudánsāḥ || 7 || sanád dívam pári
 bhúmā vírūpe punarbhúvā yuvatí svébhir évaiḥ | kṛishné-
 bhir aktóśhá rūṣadbhir vāpurbhir á carato anyānyā || 8 ||

When the soul proceeds on its search, with the vital elements, the internal organ secures nourishment for its children, the external senses; then the soul slays the evil desires, which were the devourers of the intellects, and rescues them. And, thereon, the sense-organs and the intellect, proclaim their joy aloud. 3

O powerful soul, desirous of protection, you, who are to be gratified with a laudatory and well-accented hymn by the seven vital elements of the two orders—one whose course lies in nine, and the other whose course lies in ten directions—have terrified by your efforts the divisible fructifying clouds of evil desires. 4

Destroyer of evils, praised by vital elements, you have scattered the darkness with the dawn and with the rays of the sun. You have smoothened the unevenness of the earth and have strengthened the foundations of the uppermost celestial region. 5

The deeds of that gracious soul are most admirable; its achievements are most glorious, in that it has replenished the four streams of sweet thoughts which flow full with waves over the surface of the earth. 6

He, the Self, is easily propitiated, not by violence, but by those who praise Him with sacred hymns. He parted the twofold, the eternal, and united (the celestial and terrestrial); and the Self cherishes both of them like the sun in august and the most excellent sky. 7

This pair of damsels, night and dawn, freshly born and ever-youthful, have traversed in their revolutions alternately from very ancient time, round heaven and earth, night with her dark limbs and dawn with limbs of splendour. 8

सनेमि सख्यं स्वपस्यमानः सुनुदीधार शवसा सुदंसाः ।
 आमासु चिदधिषे पक्वमन्तः पर्यः कृष्णासु रुद्रोहिणीषु ॥९॥
 सनात्सनीळा अवनीरवाता व्रता रक्षन्ते अमृताः सहोभिः ।
 पुरु सहस्रा जनयो न पत्नीर्दिवस्यन्ति स्वसारे अहयाणम् ॥१०॥

sánemi sakhyám svapasyámānaḥ sūnúr dādhāra śavasā
 sudānsaḥ | āmasu cid dadhishe pakvām antāḥ páyaḥ kṛi-
 shṇāsu rūṣad róhinīṣhu || 9 || sanāt sánilā avānīr avātā vratā
 rakshante amṛtāḥ sáhobhiḥ | purú sahásrā jánayo ná pátnīr
 duvasyānti svásāro áhrayānam || 10 ||

॥३॥ सनायुवो नमसा नव्यो अर्केर्वसुयवो मतयो दस्म दद्रुः ।
 पतिं न पत्नीरुशतीरुशन्तै स्पृशन्ति त्वा शवसावन्मनीषाः ॥११॥
 सनादेव तव रायो गर्भस्तौ न क्षीयन्ते नोप दस्यन्ति दस्म ।
 द्युमौ असि क्रतुमौ इन्द्र धीरः शिक्षा शचीवस्तव नः शचीभिः ॥१२॥
 सनायते गोतम इन्द्र नव्यमतक्षद्रह्य हरियोजनाय ।
 सुनीथाय नः शवसान नोधाः प्रातर्मक्षू धियावसुर्जगम्यात् ॥१३॥

sanāyúvo námasā návyo arkaír vasūyávo matáyo dasma
 dadruh | pátim ná pátnīr uṣatír uṣántam sprīśānti tvā śa-
 vasāvan manīśhāḥ || 11 || sanād evá táva ráyo gábhastau ná
 kshíyante nópa dasyanti dasma | dyumāñ asi krátumāñ in-
 dra dhíraḥ śīkshā śacīvas táva naḥ śácibhiḥ || 12 || sanāyaté
 gótama indra návyam átakshad bráhma hariyójanāya | su-
 nīthāya naḥ śavasāna nodhāḥ prātár m. dh. j. || 13 ||

This source of strength, skilled in operation, diligent in pious acts, retains His eternal friendship; you, the Self, provide to the raw intellects, black or red, the mature and glossy milk or the essence. 9

From remote times, the contiguous, unshifting and unwearied fingers have been displaying their devotions in thousands of ways of their movements of ecstasy, and the protecting sisters, like the wives, worship Him without hesitation and reservation. 10

O charming Self, who is to be adored with sacred hymns, all pious persons, desirous of holy rites and anxious for riches, and those who are wise, repair to you with veneration. O powerful Self, their minds adhere to you, as affectionate wives to their husbands. 11

O splendid Lord, the spiritual riches which you have long possessed have neither diminished nor been wasted; you, O Self, are illustrious, resolute and full of wisdom. Strengthen us with might, O supreme Lord of strength. 12

The resplendent Lord, the sustainer of ever-new (creature), and the possessor of excellent wisdom, has revealed to us this hymn. He has harnessed this sun (as if to a car), and is a sure guide to us all. May we pray this morning to our Lord, as to be present with us to inspire us for material and spiritual wealth. 13

(६३) त्रिषष्टितमं सूक्तम्

(१-९) त्वर्षस्यास्य सूक्तस्य गौतमो नोधा ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिषुप् छन्दः ॥

॥४॥ त्वं महौ इन्द्र यो ह शुष्मैर्यावा जज्ञानः पृथिवी अमे धाः ।
 यद् ते विश्वा गिरयश्चिदभ्वा भिया दृळ्हासः किरणा नैजन् ॥१॥
 आ यद्दरी इन्द्र विव्रता वेरा ते वज्रं जरिता बाह्वोर्धात ।
 येनाविहर्यतक्रतो अमित्रान्पुरं इष्णासि पुरुहूत पूर्वीः ॥२॥
 त्वं सत्य इन्द्र धृष्णुरेतान्त्वमृभुक्षा नर्यस्त्वं षाट् ।
 त्वं शुष्णं वृजने पृक्ष आणौ यूने कुत्साय द्युमते सचाहन् ॥३॥

63

Tvám mahāñ indra yó ha śuśhmair dyāvā jajñānāḥ pṛi-
 thivī áme dhāḥ | yád dha te víśvā giráyaḥ cid ábhvā bhiyā
 dṛiḥhāsaḥ kirāṇā naijan || 1 || á yád dhári indra vívratā vér
 á te vájraṁ jaritā bāhvór dhāt | yénāviharyatakṛato amí-
 trān púra ishñāsi puruhūta pūrvīḥ || 2 || tvám satyá indra
 dhṛishṇúr etān tvám ṛibhukshā náryas tvām shát | tvām
 śuśhnam vṛijāne pṛikshā āṇau yúne kútsāya dyumáte sácā-
 han || 3 ||

त्वं ह त्यदिन्द्र चोदीः सखा वृत्रं यद्वज्रिन्वृषकर्मनुष्ठाः ।
 यद् शूर वृषमणः पराचैर्वि दस्यैर्योनावकृतो वृथाषाट् ॥४॥
 त्वं ह त्यदिन्द्राविष्यन्दृळ्हस्य चिन्मतीनामजुष्टौ ।
 व्यस्मदा काष्ठा अर्वते वर्धनेव वज्रिच्छधिह्यमित्रान् ॥५॥

tvám ha tyád indra codiḥ sákhā vṛitrām yád
 vajrin vṛishakarmann ubhnāḥ | yád dha sūra vṛishamaṇaḥ
 parācaír ví dasyūñr yónāv ákṛito vṛithāshát || 4 || tvám ha
 tyád indrárishanyan dṛiḥhāsyā cin mártānām ájushtau | vy
 ásmád á káshthā árvate var ghanéva vajriñ chnathihy
 amítrān || 5 ||

63

O resplendent God, you are great; with your well-known powers, you sustain heaven and earth at the time of distress; and then on your account, all firmly set mountains, and all their vast and solid things, no longer tremble like the (tremulous) rays of the sun. 1

O resplendent God, when you have harnessed your variously equipped horses (to the chariot of the sun), the one who praises you, places the thunderbolt of devotion in your hands, wherewith, O accomplisher of the desired acts, you assail the clouds of ignorance, the enemies, and, glorified by all, you destroy their numerous centres, the cities. 2

O resplendent God, you are the best of all; you are bold and strong, you are the lord of devotees, the friend of men, and the subduer of enemies; you always provide assistance to the illustrious person of discretion, and you destroy his doubts and misgivings in their deadly and close-fought attacks. 3

As a friend, you support the pious. O munificent hero, you crush evil forces and destroy their wickedness, and having conquered them, you drive them to remote places, and thence, bring happiness to mankind. 4

O you, resplendent God, who is unwilling to harm any resolute person, set open all the quarters to the horses of us who praise you, when (we are exposed) to the aversion of our enemies. Just as the sun destroys the clouds, so you demolish the enemies on all sides with all your determined weapons. 5

॥६॥ त्वां ह॒ त्यदिन्द्रा॑र्णसा॒तौ स्व॑र्मीळ्हे नर॑ आ॒जा ह॑वन्ते ।
 तव॑ स्वधाव॒ इय॑मा स॒मर्य॑ ऊ॒तिर्वाजे॑ष्वत॒साय्या॑ भूत् ॥६॥
 त्वं ह॒ त्यदिन्द्र॑ स॒स यु॑ध्यन्पु॒रौ वज्रि॑न्पुरु॒कुत्सा॑य द॒र्दः ।
 ब॒र्हिर्न॑ यत्सु॒दासे॑ वृ॒था वर्ग॑हो रा॒जन्व॑रिवः पू॒र्वे कः ॥७॥
 त्वं त्यां न॑ इन्द्र॒ देव॑ चि॒त्रामि॑षमापो न पी॒पयः॑ परि॒ज्मन् ।
 यया॑ शूर॒ प्रत्य॑स्मभ्यं॒ यंसि॑ त्मन॒मूर्जं॑ न वि॒श्वघ्न॑ क्षर॒ध्वे ॥८॥
 अका॑रि त इन्द्र॒ गोत॑मेभि॒र्ब्रह्म॑ण्योक्ता॒ नम॑सा ह॒रिभ्या॑म् ।
 सुपे॑शसं वा॒जमा॑ भ॒रा नः॑ प्रा॒तर्म॑क्षू धि॒याव॑सुर्जग॒म्यात् ॥९॥

tvām ha tyád indrárṇasātau svārmīlhe nára ājá havante |
 táva svadhāva iyám ā samaryá ūtír vājeshv atasāyyā bhūt
 || 6 || tvām ha tyád indra saptá yúdhyan púro vajrin puru-
 kútsāya dardah | barhír ná yát sudāse vṛithā vārg añhó
 rájan vārivah pūrave kah || 7 || tvām tyām na indra deva
 citrām ishām ápo ná pīpayah párijman | yáyā sūra práty
 asmábhyam yānsi tmánam ūrjam ná viśvādha ksháradhyai
 || 8 || ákāri ta indra gótamebhir bráhmāny óktā námasā
 hāribhyām | supéśasam vājam ā bharā nah prātár m.
 dh. j. || 9 ||

(६४) चतुर्विंशतमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्षभ्यास्य सूक्तस्य गौतमो नोवा ऋषिः । मरुतो देवताः । (१-१४) प्रथमादिचतुर्विंशर्षा
 जगती, (१५) पञ्चदश्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१॥ वृ॒ष्णे श॒र्धाय॑ सु॒मखा॑य वे॒धसे॑ नो॒धः सु॒वृक्तिं॑ प्र॒ भ॒रा म॒रुद्भ्यः॑ ।
 अ॒पो न॒ धीरो॑ मन॒सा सु॒हस्त्यो॑ गि॒रः सम॑ञ्जे वि॒दथे॑ष्व॒भुवः॑ ॥१॥

Vṛishṇe śārdhāya sūmakhāya vedhāse nódhah suvṛiktīm
 prá bharā marúdbhyah | apó ná dhíro mánasā suhástyō
 gírah sám añje vidátheshv ābhúvah || 1 ||

Men invoke you in the tumult of life and solicit your help in the wealth-bestowing conflicts. O mighty God, we always implore you to assist us in combating the struggle of life with success. 6

O resplendent God, the wielder of punitive actions, you have always assisted men of discretion, in the overturn of the seven cities; you take away wealth from the wicked and provide it to the generous. 7

O resplendent God, provide for us food in abundance—plentiful as water; O hero Lord, may we have it in plenty, like water flowing on every side. 8

Praises have been offered to you, O resplendent God, by the most enlightened men; they have been addressed to you with reverence. May you grant us abundant riches procured through your earnest deliberations. May He who has acquired wealth and wisdom come hither again and again in the mornings. 9

64

O sustainer of devotion, bring gifts to offer to the majestic vital principles, so that we may attain wisdom and strength. I compose my very well-thought-of songs, and with folded hands and firm faith sing them to you as fluently as the flowing stream of water, and thereby make my sacred performances effective. 1

ते जज्ञिरे दिव ऋप्वास उक्षणो रुद्रस्य मर्या असुग अरेपसः ।
 पावकामः शुचयः सूर्या इव सत्वानो न द्रप्सिनो घोरवर्पसः ॥२॥
 युवानो रुद्रा अजरा अभोग्घनो ववक्षुरधिगावः पर्वता इव ।
 दृढ्वा चिद्धिश्वा भुवनानि पार्थिवा प्र च्यावयन्ति दिव्यानि मज्मना ॥३॥
 चित्रैरञ्जिभिर्वपुषे व्यञ्जते वक्षःसु रुक्मां अधि येतिरे शुभे ।
 अंसेष्वेषां नि मिमृक्षुर्कृष्टयः साकं जज्ञिरे स्वधया दिवो नरः ॥४॥
 ईशानकृतो धूनयो रिशादसो वातान्विद्युतस्तविषीभिरकृत ।
 दुहन्त्यूर्ध्वदिव्यानि धूतयो भूमिं पिन्वन्ति पयसा परिज्रयः ॥५॥

té jajñire divá

riśhvāsa ukshāṇo rudrāsya mār्या āsurā arepāsah | pāva-
 kāsaḥ śucayah sūryā iva sātvanō ná drapsino ghorāvarpa-
 saḥ || 2 || yūvāno rudrā ajārā abhogghāno vavakshúr ādhri-
 gāvaḥ pārvatā iva | dṛiḥhā cid viśvā bhūvanāni pāarthivā
 prā cyāvayanti divyāni majmānā || 3 || citraír añjibhir vāpu-
 she vy āñjate vākshassu rukmāñ ādhi yetire śubhé | āñse-
 shv eshām ní mimṛikshur riśhtāyaḥ sākām jajñire śvadhāyā
 divó narah || 4 || īśānakṛito dhūnayo riśādaso vātān vidyūtas
 tāvishībhir akrata | duhānty ūdhar divyāni dhūtayo bhū-
 mim pinvanti pāyasā párijrayah || 5 ||

॥७॥ पिन्वन्त्यपो मरुतः सुदानवः पयो घृतवद्विदथेष्वाभुवः ।
 अत्यं न मिहे वि नयन्ति वाजिनमुत्सं दुहन्ति स्तनयन्तमक्षितम् ॥६॥
 महिषासो मायिनश्चित्रभानवो गिरयो न स्वतवसो रघुप्यदः ।
 मृगा इव हुस्तिनः खादथा वना यदारुणीषु तविषीरयुग्धम् ॥७॥

pínvanty apó marútaḥ sudānavah páyo ghṛitāvad vidá-
 theshv ābhúvaḥ | átyam ná mihé ví nayanti vājīnam útsam
 duhanti stanáyantam ákshitam || 6 || mahishāso māyīnaḥ ci-
 trābhānavo girāyo ná svátavaso raghushyādaḥ | mṛigā iva
 hastīnaḥ khādathā vānā yād āruṇishu tāvishīr āyugdhvam
 || 7 ||

These (vital principles) lofty and strong, life-giving, free from spot and stain and radiant as the sun's rays are the off-springs of the vital cosmic elements; awful in form like giants, they cherish the spiritual elixir and, for the good of humanity, send down rains to this earth. 2

These vital principles are young and are slayers and subduers of evil forces and are also very progressive. And being irresistible they make all beings tremble with their mighty strength. Even the very strong men, of both earth and heaven, feel shaky before them. 3

With various glittering clouds they adorn and exhibit their splendour; for glamour they bind golden chains on their breast. They wear lances on their shoulders. To punish the wicked, they reveal themselves in the celestial region with their inborn strength. 4

They are loud-roarers, bestowers of strength, devourers of adversaries. They cause the winds to flow, they cause the lightnings to flash with their powers. These restless shakers drain the udders of the heavenly cow, and ever-wandering round, fill the earth with milk. 5

These very effective bounteous powers come to shower blessings as plentiful as the sacred ones available in solemn rites. They guide the clouds as if they were the horses to be trained, and milk the thundering cloud so that it may ever rain without stopping. 6

Mighty, with wondrous power and marvellously bright, strong like mountains, you guide swiftly on your way. O mighty powers, like wild elephants you consume the forests when you assume your strength among the bright red flames. 7

सिंहा इव नानदति प्रचेतसः पिशा इव सुपिशो विश्ववेदसः ।
 क्षपो जिन्वन्तः पृषतीभिर्ऋष्टिभिः समित्सबाधः शवसाहिमन्यवः ॥८॥
 रोदसी आ वदता गणश्रियो नृषाचः शराः शवसाहिमन्यवः ।
 आ वन्धुरेष्वमतिर्न दर्शता विद्युन्न तस्थौ मरुतो रथेषु वः ॥९॥
 विश्ववेदसो रयिभिः समोकसः संमिह्लासस्तर्विषीभिर्विरग्निनः ।
 अस्तार इषुं दधिरे गभस्त्योरनन्तशुष्मा वृषखादयो नरः ॥१०॥

सिंहā iva nānadati prācetasah piśā iva supiśo viśvā-
 vedasah | kshāpo jīvantah prīṣatībhir ṛiṣṭībhiḥ sām it
 sabādhaḥ śavasāhimanyavaḥ || 8 || rōdasī ā vadatā gaṇasriyo
 nṛīṣācaḥ śūrāḥ śavasāhimanyavaḥ | ā vandhūreshv amātir
 nā darsatā vidyūn nā tasthau maruto rātheshu vah || 9 ||
 viśvāvedaso rayībhiḥ sāmokasaḥ sāmmisslāsaś tāvishībhir
 virapṣīnaḥ | āstāra īṣuṃ dadhire gābhastyor anantāśushmā
 vṛīṣakhādayo nārāḥ || 10 ||

॥८॥ हिरण्ययेभिः पविभिः पयोवृध उज्जिघ्नन्त आपथ्योऽ न पर्वतान् ।
 मखा अयासः स्वस्तौ ध्रुवच्युतो दुध्नकृतो मरुतो भ्राजदृष्टयः ॥११॥
 वृष्टुं पावकं वनिनं विचर्षणि रुद्रस्य सूनुं हवसा गृणीमसि ।
 राजस्तुरं तवसं मारुतं गणमृजीषिणं वृषणं सश्रवत श्रिये ॥१२॥
 प्र नू स मर्तः शवसा जनौ अति तस्थौ व ऊती मरुतो यमावत ।
 अर्वैर्द्विर्वाजं भरते धना नृभिरापृच्छयं क्रतुमा क्षेति पुष्यति ॥१३॥

hiranyāyebhiḥ pavībhiḥ payovṛidha ūjjighnanta āpathyō
 nā pārvatān | makhā ayāsaḥ svasṛīto dhruvacyūto dudhra-
 krīto marūto bhrājadrīṣṭayaḥ || 11 || ghrīṣhuṃ pāvakam
 vanīnam vīcarshaṇim rudrāsya sūnūṃ havasā grīṇīmasi |
 rajastūram tavāsam mārutam gaṇam ṛijīṣiṇam vṛīṣhaṇam
 saścata sriyē || 12 || prā nū śā mārtaḥ śavasa jānān āti ta-
 sthau va ūtī maruto yām āvata | ārvadbhir vājam bharate
 dhānā nṛībhir āprīchyam krātum ā ksheti pūshyati || 13 ||

Exceedingly vigilant, these vital principles roar like a lion, glamorous with glittering ornaments; and these all-knowing, valorous and glorious ones may combine amongst themselves like the spotted deer and attack evils with the fury of a serpent. 8

These vital principles march in a group, befriending and protecting men through strength and attacking with the fury of a serpent, bless the earth and heaven. The lightning appears to be seated on the aura of vitality consisting of these vital principles, with its glory seen from every side. 9

These vital principles, endowed with mighty vigour, dwelling in the prime source of wealth and wisdom, possess the treasure of all precious virtues. They are brave masters of infinite powers and promoters of all sweet melodies. Like archers, they have laid their arrows on their arms. 10

These divine vital principles with golden fellies augment the rain and drive the big clouds asunder as elephants. These are self-moving, brisk and unwearied and they overthrow even the firm hills; and they with bright lances make all things reel. 11

With prayers we invoke the group of cosmic vital principles, the brisk, the bright, the worshipful and always active. May we cleave to the strong band of vital principles for happiness, as these principles are vigorous, impetuous and offer exhilarating boons. 12

O vital principles, verily, the man whom you guard with your help surpasses all mankind in strength. Then he performs beneficial and glorious acts, and blessed with your power he thus attains wealth, renown and prosperity. 13

चर्कृत्यै मरुतः पृत्यु दुष्टरै द्युमन्तं शुष्मं मघवत्सु धत्तन ।
 धनस्पृतमुक्थ्यं विश्वचर्षणिं तोकं पुष्येम तनयं शतं हिमाः ॥१४॥
 नू धिरं मरुतो वीरवन्तमृतीषाहं रयिमस्मासु धत्त ।
 सहस्रिणं शतिनं शशुवांसं प्रातर्मधू धियावसुर्जगम्यात् ॥१५॥

carkṛityam marutaḥ pṛitsá dushtáram dyumántam śúshmam
 maghávatsu dhattana | dhanasprítam ukthyāṃ viśvācarsha-
 ṇīm tokām pushyema tánayam śatām hīmaḥ || 14 || nú
 shthirām maruto vīrāvantaṃ rītishāham rayīm asmāsu
 dhatta | sahasrīṇam śatīnam śūśuvāṅsam prātár - || 15 ||

[अथ द्वादशोऽनुवाकः ॥]

(६५) पञ्चषष्ठितमं सूक्तम्

(१-१०) दशचर्ष्यास्य सूक्तस्य शाक्यः पराशर ऋषिः । अग्निदेवता । द्विपदा विराट् छन्दः ॥

॥९॥ पश्वा न तायुं गुहा चतन्तं नमो युजानं नमो वहन्तम् । १
 सजोषा धीराः पदैरनु गमन्नुप त्वा सीदन्विश्वे यजत्राः ॥१॥ २
 ऋतस्य देवा अनु व्रता गुरुवत्परिष्टियोर्न भूम । ३
 वर्धन्तीमापः पन्वा सुदिश्विमृतस्य योना गर्भे सुजातम् ॥२॥ ४
 पुष्टिर्न रप्वा क्षितिर्न पृथ्वी गिरिर्न भुज्म क्षोदो न शंभु । ५
 अत्यो नाज्मन्तसर्गप्रतक्तः सिन्धुर्न क्षोदुः क ई वराते ॥३॥ ६
 जामिः सिन्धूनां भ्रातेव स्वस्वामिभ्यान्न राजा वनान्यति । ७
 यद्वातजूतो वना व्यस्थादुमिहं दाति रोमा पृथिव्याः ॥४॥ ८

65

Paśvā ná tāyūṃ gūhā cātantaṃ nāmo yujanāṃ nāmo
 vāhantaṃ | sajóshā dhīrah padaír ānu gmanu ūpa tvā sīdan
 viśve yājatraḥ || 2 || rītāsya devā ānu vratā gur bhúvat pá-
 rishtir dyaúr ná bhūma | vārdhantīm āpaḥ panvā sūsisvim
 rītāsya yonā gārbhe sūjātaṃ || 4 || pushtir ná ranvā kshitir
 ná prithvī girir ná bhūjma kshódo ná sambhú | átyo náj-
 man sárgaprataктаḥ síndhur ná kshódaḥ ká īm varāte
 || 6 || jamī śíndhūnām bhráteva svásrām íbhyān ná rájá
 vānany atti | yád vátaजूतो vānā vy ásthād agnir ha dāti
 róma prithivyāḥ || 8 ||

O vital principles, may our familiarity with your mysteries make our children and grandchildren to be praiseworthy, glorious, invincible, brilliant, rich and strong. May we, thereupon, live a hundred winters, with our prosperous family. 14

O vital principles, may we be able to harness your powers for being durable and formidable, and also ever-increasing in hundred and thousand ways. Enriched with prayers, may this knowledge come to us soon. 15

65

All wise holy worshippers together, with reverence, track you (fire-divine) like a thief lurking in a dark cave with a stolen cow. They establish communion with you and keep your company. 1

Submitting to the ways of holy law, the enlightened seekers try hard to find the true path. The earth became as blissful as heaven. The sacred acts enfold and feed that babe (fire-divine) born (discovered) nobly in the womb of the holy laws. 2

This newly-born babe (fire-divine) is attractive like food, vast as the earth, benevolent like the fruit-bearing hill and delightful as water; it is further swift like a galloping horse. It rushes like a fast-flowing stream or river. Who can check its course? 3

It (the fire-divine) is like a kind kinsman of the waters and like a brother to his sisters. It consumes wood as a king of the state consumes the enemy. Urged by the wind, it spreads in the forest and shears the hair (i. e. the trees) of the earth. 4

श्वसित्यप्सु हंसो न सीदन्कृत्वा चेतिष्ठो विशासुषर्भुत । ९
सोमो न वेधा ऋतप्रजातः पशुर्न शिश्वा विभुर्दुरेभाः ॥५॥ १०

svásity apsú haṁsó ná sídan krátva
cétishtho visám usharbhút | sómo ná vedhá řitáprajātah
pasúr ná śśvā vibhár dūrēbhāh || 10 ||

(६६) षट्षष्टितमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्षस्यास्य सूक्तस्य शाक्यः पराशरः ऋषिः । अग्निर्वेता । द्विपदा विराट् छन्दः ॥

॥१०॥ रयिर्न चित्रा सूरौ न संदगायुर्न प्राणो नित्यो न सूनुः । १
तक्वा न भूणिर्वना सिषक्ति पयो न धेनुः शुचिर्विभावा ॥१॥ २
दुधार क्षेममोको न रण्वो यवो न पक्वो जेता जनानाम् । ३
ऋषिर्न स्तुभ्वा विक्षु प्रशस्तो वाजी न प्रीतो वयो दधाति ॥२॥ ४
दुरोकशोचिः क्रतुर्न नित्यो जायेव योनावरं विश्वस्मै । ५
चित्रो यदभ्राट्चेतो न विक्षु रथो न रुक्मी त्वेषः समत्सु ॥३॥ ६
सेनेव सृष्टामं दधात्यस्तुर्न दिद्युत्वेषप्रतीका । ७
यमो ह जातो यमो जनिष्वं जारः कनीनां पतिर्जनीनाम् ॥४॥ ८
तं वञ्चराथा वयं वसत्यास्तं न गावो नक्षन्त इक्षम् । ९
सिन्धुर्न क्षोदुः प्र नीचीरैर्नोन्नवन्त गावः स्वर्दृशीके ॥५॥ १०

66

Rayír ná citrá súro ná samdṛig áyur ná prānó nityo
ná sūnūh | tákvā ná bhūñir vānā śishakti páyo ná dhenūh
śūcir vibhāvā || 2 || dādihāra kshēmam óko ná rañvó yávo
ná pakvó jēta jānānām | řishir ná stúbhvā vikshū praśastó
vājī ná pritó váyo dadhati || 4 || durókaśocih krátur ná
nityo jāyēva yónav áram viśvasmai | citró yád ábhrāt
chvetó ná vikshú rátho ná rukmí tveshāh samátsu || 6 || śe-
neva śriśhāmam dadhāty ástur ná didyút tveshāpratīkā |
yamó ha jató yamó jānitvam jārah kanīnām pátir jānīnām
|| 8 || tām vaś carāthā vayām vasatyáśtam ná gāvo ná-
kshanta iddhām | śindhur ná kshódañ prá nícir ainon ná-
vanta gāvah svār dṛśīke || 10 ||

This fire-divine born of ever true laws, mighty and shining far and near, refresher like a spiritual elixir and awakener of all the people in the morning by its attributes, grows like young creatures and swims in the stormy floods of the world like a swan. 5

66

This fire-divine is splendid like varied wealth; it is again like a seer amongst the learned men; it is vigorous like the life-breath; it is again always dear like one's own son; it is like a cow who yields milk. It is pure and refulgent when it spreads in the forest. 1

It offers safety, bestows joy like one's own mansion. It is like ripened corn and the conqueror of men. Like a seer it inspires devotion. It has universal fame among all men. Like a steed it is friendly and bestows life and prosperity on all. 2

This fire-divine has flames unbearable to behold. It is active and like eternal might, comforting like a wife at home; when it shines it becomes brilliant like the sun. It roars like a gold-decked vehicle and helps to win the battle of life. 3

This fire-divine strikes like a dart shot forth and like an archer's arrow tipped with flame. It is master of all that are born, and those to be born. It is the lover of maidens and the Lord of mothers. 4

To this fire-divine, lead all our ways; moving or stationary, may we attain this kindled fire-divine as cows their home at eve. This fire drives flames, as floods their swell; the rays rise up to commingle with the radiance visible in the sky. 5

(६७) समष्टितमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य शाक्यः पराशर ऋषिः । अग्निदेवता । द्विपदा विराट् छन्दः ॥

॥११॥	वनेषु जायुर्मतेषु मित्रो वृणीते श्रुष्टिं राजेवाजुर्यम् ।	१
	क्षेमो न साधुः क्रतुर्न भद्रो भुवत्स्वाधीहोता हव्यवाट् ॥१॥	२
	हस्ते दधानो नृम्णा विश्वान्यमे देवान्धादुहा निषीदन् ।	३
	विदन्तीमत्र नरो धियं धा हृदा यत्तष्टान्मन्त्राँ अशंसन् ॥२॥	४
	अजो न क्षां दाधारं पृथिवीं तस्तम्भं द्यां मन्त्रेभिः सत्यैः ।	५
	प्रिया पदानि पश्वो नि पाहि विश्वायुरग्ने गुहा गुहं गाः ॥३॥	६

67

Vāneshu jāyūr mārteshu mitró vṛṇitē śrushtīm rājevā-juryān | kshémo ná sādhuḥ krátur ná bhadro bhúvat svadhír hótā havyavát || 2 || hāste dādhanō nṛimṇā viśvānyāme devān dhād gūhā nishīdan | vidāntīm ātra nāro dhiyamdhā hridā yāt tashtān māntrāñ āsaṁsan || 4 || ajó ná kshām dādhāra prithivīm tastāmbha dyām māntrebhiḥ satyaīḥ | priyā padāni paśvó ní pāhi viśvāyur agne guhā gūham gāḥ || 6 ||

य ई चिकेत गुहा भवन्तमा यः ससाद् धारामृतस्य ।	७
वि ये चृतन्त्युता सर्पन्त आदिद्वसूनि प्र ववाचास्मै ॥४॥	८
वि यो वीरुत्सु रोधन्महिल्वोत प्रजा उत प्रसूष्वन्तः ।	९
चित्तिरपां दमे विश्वायुः सद्यैव धीराः संमाय चक्रुः ॥५॥	१०

yā im cikéta gūhā bhāvantam ā yāḥ sa-sāda dhārām ṛitāsyā | ví yé cṛitānty ṛitā sāpanta ād id vásūni prā vavācāsmāi || 8 || ví yó vīrútsu ródhan mahi-tvótā prajā utā prasūshv antāḥ | cīttir apām dāme viśvā-yuḥ sādmeva dhīrāḥ sammāya cakruḥ || 10 ||

Victorious in the wood, friend among men, benign like a saint, benefactor like a pious deed, he (the inner fire-divine) claims obedience as a King. He himself is invoker and honours those who invoke. May this bearer of offerings be considerate to us. 1

He bearing in his hand all manly might, shuts himself up in deep hollows (of inner cavity of heart). But he delegates his strength to the true seekers. When these sages pray with heartfelt devotion, they realize this divine-fire through deep meditation. 2

He himself, eternal and unborn, holds the broad earth up; and with his divine will sustains the sky. O fire-divine, may you preserve these spots, loved by all creatures. Verily, you are the life force of even the remotest corners hidden in deep caves. 3

Whosoever know him (the inner fire), hidden in far off places, who constantly submit to the holy law and who adore him, with sacred hymns, truly God blesses them with true guidance to attain wealth. 4

This fire-divine lives within herbs, and within each fruitful mother and each babe she bears. Wise sages worship this inner fire-divine, universally present in all actions and thoughts, as it were their own self. 5

(६८) अष्टषष्टिनमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य शाक्त्यः पराशरः कृषिः । अभिर्देवता । द्विपदा विराट् छन्दः ॥

॥१२॥	श्रीणन्नपे स्थादिवै भुरण्युः स्थातुश्चरथमकृन्त्यूर्णोत् ।	१
	परि यदेषामेको विश्वेषां भुवद्देवो देवनां महित्वा ॥१॥	२
	आदिते विश्वे क्रतुं जुषन्त शुष्काद्यदेव जीवो जनिष्ठाः ।	३
	भजन्त विश्वे देवत्वं नाम क्रतुं सपन्तो अमृतमेवैः ॥२॥	४

68

Śrīnānn ūpa sthād dīvam bhuraṇyú sthātúṣ carātham
aktūn vy ūrnot | pári yád eshām éko víṣveshām bhúvad
devó devānām mahitvá || 2 || ád ít te víṣve krátum jushanta
śúshkād yád deva jīvo jānīṣṭhāḥ | bhājanta víṣve deva-
tvām nāma řitām sápano amṛítam évaiḥ || 4 ||

	ऋतस्य प्रेषां ऋतस्य धीतिर्विश्वायुर्विश्वे अपांसि चक्रुः ।	५
	यस्तुभ्यं दाशायो वा ते शिक्षात्तस्मै चिकित्वात्रयिं दयस्व ॥३॥	६
	होता निषतो मनोरपत्ये स चिन्वासां पतीं रयीणाम् ।	७
	इच्छन्त रेतो मिथस्तनूषु सं जानत स्वैर्दक्षैर्मूराः ॥४॥	८
	पितुर्न पुत्राः क्रतुं जुषन्त श्रोषन्ते अस्य शासं तुरासं ।	९
	वि रायं और्णोदुरः पुरुक्षुः पिपेश नाकं स्तुभिर्दमूनाः ॥५॥	१०

řitāsya prē-
shā řitāsya dhītīr viśvāyur víṣve āpānsi cakruḥ | yās tú-
bhyam dāśād yó vā te śikshāt tāsmai ciktvān rayīmī da-
yasva || 6 || hótā nīshatto mánor āpatye sá cin nv āsām pātī
rayīṇām | ichānta réto mithás tanūshu sám jānata svaír
dākshair ámūrāḥ || 8 || pitúr ná putráḥ krátum jushanta
śróshan yé asya śásam turásam | ví ráya aurnod dúrah
puruksuh pipēsa nákam śtribhir dāmūnāḥ || 10 ||

68

The fire-divine, bearer of offerings, ascends to heaven and covers all that stands or moves on earth and unveils nights with his lustre. And thus he attains eminence and greatness among all other divinities. 1

The divine consciousness of God reveals itself as the divine-fire and is further manifested as the terrestrial fire, produced by the attrition of dried substances, and all men greet the fire as it comes out; O fire-divine, may we attain fame, truth and divinity by praising you and by singing hymns that reach you. 2

This fire is the inspirer and preserver of the eternal law. It imparts life to all and helps to perform sacred works. May you vouchsafe his wealth, whosoever brings oblation and gifts to you, and knows the proper use. 3

You have, O divine fire, abided with the first man and his later descendants as the invoker; you alone are the lord of all treasures. Men yearning for children to prolong their line look for their vigour in you, and they are not disappointed in their expectations. 4

Those who obey the command of this fire-divine attain their objective like those sons who obey their father. For them, who acted on his command, he being himself rich, opened the doors of his treasure. Also, he, the source of light, decked heaven's vault with stars. 5

(६९) एकोनमसतितमं सूक्तम्

(१-१०) दशचम्यास्य सूक्तस्य शाक्यः पगाशर ऋषिः । अग्निदेवता । द्विषदा विगद छन्दः ॥

॥ १ ॥

शुक्रः शुशुक्रौ उषो न जारः पप्रा समीची दिवो न ज्योतिः । १
 परि प्रजातः कृत्वा बभूथ भुवो देवानां पिता पुत्रः सन् ॥ १ ॥ २
 वेधा अहंसो अग्निर्विजानन्नधर्न गोनां स्वाद्यां पितृनाम् । ३
 जने न शेव आहूर्यः सन्मध्ये निषत्तो रण्वो दुरोणे ॥ २ ॥ ४

69

Ṣukrah śuśukvāñ ushó ná jārāḥ paprá samīcī divó ná
 jyótiḥ | pári prajātaḥ krátvā babhūtha bhúvo devánām pitā
 putrah sán || 2 || vedhā ádripto agnir vijānān ūdhar ná
 gónāṃ svādmā pitūnām | jāne ná śeva āhúryaḥ sán mādhye
 níshatto raṇvó duroṇé || 4 ||

पुत्रो न जातो रण्वो दुरोणे वाजी न प्रीतो विशो वि तारीत् । ५
 विशो यदह्ने नृभिः सनीळा अग्निर्देवत्वा विश्वान्यश्याः ॥ ३ ॥ ६
 नकिष्ट एता व्रता मिनन्ति नृभ्यो यदेभ्यः श्रुष्टिं चकथ । ७
 तत्तु ते दंसो यदहन्त्समानैर्नृभिर्युक्तो विवे रपांसि ॥ ४ ॥ ८
 उषो न जारो विभावोसः संज्ञातरूपश्चिकेतदस्मै । ९
 त्मना वहन्तो दुरो व्यृष्वन्नवन्त विश्वे स्वर्हृशीके ॥ ५ ॥ १०

putró ná jātó raṇvó duroṇé
 vājī ná pritó viśo ví tārit | viśo yád ālive nṛbhiḥ sánilā
 agnir devatvá viśvāny aśyāḥ || 6 || nákish ṭa etā vratā mi-
 nanti nṛbhyo yád ebhyāḥ śrushtīm cakārtha | tát tú te
 dānsō yád āhan samānaír nṛbhir yád yuktó vivé rāpānsi
 || 8 || ushó ná jāró vibhāvosrah sāmjñātarūpaṣ ciketaḥ
 asmaí | tmānā váhanto dúro vy ṛiṣvan návanta víśve svār
 dríśike || 10 ||

He, the supreme fire, is bright and splendid like the sun, the lover of dawn. He has filled the two united worlds (earth and interspace) with His light. Soon after your discovery, O terrestrial fire, through your ability and strength and merits, you encompassed all the universe. You are the father of the enlightened ones and yet you are a son since you were discovered by them (fire on the earth is the earliest discovery of man). 1

You, the supreme fire, are the sage, the humble, and the one who discerns; and like the cow's udder, you are the giver of sweetness to food. When invoked, you grace the place of worship by your presence and diffuse happiness amongst people like a benevolent man. 2

You are dear in the home like a lovely son, first-born and like a strong beam, you take people across their miseries. Whenever men invoke it or him, may this fire gain all celestial powers. 3

Since you have been granting help to law-abiding people, no evil can break your holy laws. This is a matter of pride for you that, assisted by your followers, you always drive off and demolish the intruders. 4

O fire, you are radiant like the dawn's lover, the sun, spreading light, and you are well-known as being hued like the morn. May your flames, themselves bearing oblations, open the doors of sacred performances and ascend to the blissful heaven. 5

(७०) समतितमं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य शाक्त्यः पराशरः कृषिः । अग्निर्देवता । द्विपदा विराट् छन्दः ॥

॥१४॥	वनेम पूर्विर्यो मनीषा अग्निः सुशोको विश्वान्यश्याः ।	१
	आ दैव्यानि व्रता चिकित्वाना मानुषस्य जनस्य जन्म ॥१॥	२
	गर्भो यो अपां गर्भो वनानां गर्भश्च स्थातां गर्भश्चरथाम् ।	३
	अद्रौ चिदस्मा अन्तर्दुरोणे विशां न विश्वो अमृतः स्वाधीः ॥२॥	४
	स हि क्षपावीं अग्नी रयीणां दाशद्यो अस्मा अरं मूक्तैः ।	५
	एता चिकित्वो भूमा नि पाहि देवानां जन्म मर्ताश्च विद्वान् ॥३॥	६

70

Vanéma pūrvīr aryó manīshā agnīḥ suśóko víśvāny
 aśyāḥ | ā datvyāni vratā cikitvān ā mánushasya jánasya
 jánma || 2 || gárbhō yó apām gárbhō vānānām gárbhaḥ ca
 sthātām gárbhaḥ carāthām | ádrau cid asmā antár duroné
 viśām ná víśvo amṛtaḥ svādhīḥ || 4 || sá hí kshapāvāñ agnī
 rayīnām dáśad yó asmā áram sūktaíḥ | etā cikitvo bhúmā
 ní páhi devānām jánma mártāñ ca vidvān || 6 ||

वर्धान्यं पूर्वीः क्षपो विरूपाः स्थातुश्च रथमृतप्रवीतम् ।	७
अराधि होता स्वर्निषत्तः कृष्वन्विश्वान्यपीसि सत्या ॥४॥	८
गोषु प्रशस्ति वनेषु धिषे भरन्त विश्वे बलिं स्वर्णः ।	९
वि त्वा नरः पुरुत्रा सपर्यन्पितुर्न जिब्रेर्वि वेदो भरन्त ॥५॥	१०
साधुर्न गृध्रस्तेव शूरो यातेव भीमस्त्वेषः समत्सु ॥६॥	११

vārdhān

yām pūrvīḥ kshapó vírūpā sthātus ca rátham ṛitāpra-
 vītam | ārádhi hótā svār níshattaḥ kṛiṇvān víśvāny āpāñsi
 satyā || 8 || góshu práśastiṁ vāneshu dhishe bháranta víśve
 balīm svār naḥ | ví tvā náraḥ purutrā saparyan pitúr ná
 jívrer ví védo bharanta || 10 || sādhúr ná gṛidhnúr ásteva
 śūro yáteva bhímás tvesháh samátsu || 11 ||

We invoke abundance of all sorts from the fire-divine, approachable by meditation, radiant, useful and lustrous. He regulates all our sacred acts. He is the observer of the cosmic laws and knows the secrets of the birth of mortal men. 1

He is the life-force of the waters, of the woods, of all things that move not and that move. He is present on the rocks and equally in the mansions. May this immortal fire be benevolent to mankind, like a king to his subjects. 2

Shining even in the nights, the fire-divine grants prosperity to the man who serves him readily with sacred songs. May this fire-divine, who is all-knowing, and who determines the secrets of birth of both men and gods, protect these beings on this earth with tender care. 3

Whom many dawns and nights of different hues give strength, and whom, invested with eternal law, all things movable and otherwise, augment, may this fire-divine be worshipped so that our sacred efforts become fruitful. 4

May the fire-divine confer excellence upon our valued cows. May all men bring us acceptable tribute; they have been serving you in many ways and have also been receiving from you the riches as if from their own father's wealth. 5

He is honoured like a perfect gentleman: He is brave like a skilled and bold soldier; He is fierce like an avenger. Therefore, He shines among all adversaries. 6

(७१) एकसप्ततितमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य शाक्त्यः पराशरः कविः । अग्निदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१५॥

उप॒ प्र जि॒न्वन्न॒शतीरु॒शन्तं॑ पतिं॒ न नित्यं॑ जन॒यः॑ सनी॒ळाः ।
 स्वसा॒रः॑ श्यावीम॒रूधीम॒जुप्रश्चि॒त्रमु॒च्छन्ती॑मुष॒सं न गावः॑ ॥१॥
 वी॒ळु चि॒दृळ्हा पि॒तरो॑ न उ॒क्थैर॒द्रिं रु॒जन्न॒ङ्गिर॒सो रवे॑ण ।
 च॒क्रुर्दिवो॑ बृ॒हतो गा॒तुम॒स्मे अहः॑ स्व॒र्विवि॒दुः के॒तुमु॒खाः ॥२॥
 द॒र्धन्नृ॒तं ध॒नय॑न्नस्य धी॒तिमा॑दि॒दुर्यो दि॒धिष्वो॒३ वि॒भृत्राः॑ ।
 अ॒तृप्य॑न्तीर॒पसो॑ यु॒न्त्यच्छा॑ दे॒वाञ्ज॒न्म प्र॒यसा॑ व॒र्धय॑न्तीः ॥३॥

71

Ūpa prá jinvann uṣatír uṣántam pátiṁ ná nityaṁ jā-
 nayah sánīlāḥ | svásārah śyāvīm árushim ajushrañ citráṁ
 uchántim ushásam ná gávah || 1 || vīlú cid dṛiḥhá pitáro na
 ukthaír ádriṁ rujann āṅgirasó ráveṇa | cakrúr divó bṛiható
 gātúm asmé áhaḥ svár vividuḥ ketúm usráḥ || 2 || dádhan
 ritám dhanáyann asya dhítīm ád íd aryó didhishvò víbhṛi-
 trāḥ | átṛishyantír apáso yanty áchá devāñ jānma práyasā
 vardháyantīḥ || 3 ||

मथी॒द्यदीं॑ वि॒भृतो॑ मा॒तरि॒श्वा गृ॒हेगृ॒हे श्ये॒तो जे॒न्यो भू॒त् ।
 आदीं॑ रा॒ज्ञे न स॒हीय॑से स॒चा स॒न्ना दू॒त्यं भृ॒गवा॑णो वि॒वाय ॥४॥
 म॒हे यत्पि॒त्र ई॒ रसं॑ दि॒वे क॒रव॑ त्स॒रत्पृ॒शन्त्य॑श्चि॒कित्वा॑न् ।
 सृ॒जद॑स्तां धृ॒षता॑ दि॒द्युम॑स्मै स्वा॒यी दे॒वो दु॒हित॑रि॒ त्विषि॑ धा॒त् ॥५॥

máthid yád im víbhṛito mātariṣvā grihé
 -grihe syetó jényo bhút | ád im rájñe ná sáhiyase sácā
 sánn á dūtyāṁ bhrīgavāṇo vivāya || 4 || mahé yát pitrá im
 rásam divé kár áva tsarat pṛisanyaś cikitvān | sṛijád ástā
 dhṛishatā didyúm asmai sváyām devó duhitári tvíshim
 dhāt || 5 ||

71

As wives love their husbands, just as the cows love to behold the dark and bright coloured dawn breaking forth, so may our contiguous fingers, like sisters living in one home, adore the bright-coloured reverential fire-divine. ¹

When our sires, the fire-priests, burst open the firmly set mountain-like fortress of ignorance with the resounding voice of hymns, they make for us a way to reach heavenly bliss and obtain the divine in the form of the beams of the morning to restore the lost wisdom. ²

The sages, abiding in truth, secure the fire-divine and make its worship the source of wealth; and thence the opulent votaries preserve the fire and share it with them who are free from all desires and are assiduous in their worship. Such dedicated persons, sustaining people, learned and others, directly come into the contact of this fire-divine by their offerings. ³

When the far-diffused atmospheric air excites the fire, it grows brighter and manifests in every house. Then the illustrious sages prevail upon it to function as a messenger, just as an ambassador is commissioned by a friendly prince to his more powerful (conqueror). ⁴

When the worshipper offers the oblations of elixir to his mighty illustrious protector (that is the fire), none else could dare steal the offerings, since the fire, the archer, sends its blazing arrow from its dreadful bow. Having risen thus to the sun, they come back to us as the splendour of its own daughter (the morning dawn). ⁵

॥१६॥

स्व आ यस्तुभ्यं दम् आ विभाति नमो वा दाशदुशतो अनु द्यून् ।
 वर्धो अग्ने वयो अस्य द्विवर्हा यासद्वाया सरथं यं जुनासि ॥६॥
 अग्निं विश्वा अभि पृक्षः सचन्ते समुद्रं न स्रवतः सप्त यङ्हीः ।
 न जामिभिर्वि चिकिते वयो नो विदा देवेषु प्रमतिं चिकित्वान् ॥७॥
 आ यदिषे नृपतिं तेज आनट्छुचि रेतो निषिक्तं द्यौरभीके ।
 अग्निः शर्धमनवद्यं युवानं स्वाध्यं जनयत्सूदयच्च ॥८॥

svá á yás túbhyam dáma á vibháti námo vā dāṣād
 usatō ánu dyūn | vārdho agne váyo asya dvibárhā yásad
 rāyá sarátham yám junáasi || 6 || agním vísvā abhi prīkshah
 sacante samudráṁ ná sraVataḥ sapṭá yahvīḥ | ná jāmbhir
 ví cikite váyo no vidá devéshu prāmatim cikitván || 7 || á
 yád ishé nṛipátim téja ānaṭ chūci réto nīshikṭam dyaúr
 abhīke | agníḥ śardham anavadyám yúvānam svādhyam
 janayat sūdáyac ca || 8 ||

मनो न योऽध्वनः सद्य एत्येकः सत्रा सूरौ वस्व ईशे ।
 राजाना मित्रावरुणा सुपाणी गोपु प्रियममृतं रक्षमाणा ॥९॥
 मा नो अग्ने सख्या पित्र्याणि प्र मर्षिष्ठा अभि विदुष्कविः सन् ।
 नभो न रूपं जरिमा मिनाति पुरा तस्या अभिशस्तेरधीहि ॥१०॥

māno ná yó 'dhvanah sadyá éty
 ékah satrá sūro vásva īše | rájānā mitrávaruṇā supāṇī gó-
 shu priyám amṛitam rākshamāṇā || 9 || má no agne sakhyá
 pítṛyāṇi prá marshishṭhā abhí vidúsh kavīh sán | nábho
 ná rūpám jarimá mināti purá tásyā abhísaster ádhīhi
 || 10 ||

Whosoever kindles the fire at his own residence and daily offers the oblations with intense regards, may you, O fire, augmented in two ways (the middle and the peak points), increase his means of sustenance. May he, whom you send with his aura of glory to the battle, always return with wealth. ⁶

All sacred viands wait on this fire-divine as the seven mighty rivers seek the ocean. Our people are not getting sufficient food. May you guide them properly through their experts to explore the means of procuring nourishment for them. ⁷

When pure, radiant light emerges out of the supreme fire, then from the heaven descends the limpid moisture. The fire-divine urges strong, blameless and ever-young clouds to assist in the production of food. ⁸

The radiant sun traverses alone swiftly on his journey to heaven with the speed of thoughts and becomes Lord of all riches. May the radiant sun and the ocean with bounteous hands become guardian of the precious nectar of our cattle. ⁹

O fire-divine, sage as you are, endowed with deepest knowledge, may our ancestral friendship never break. Old age is like a gathering cloud; it impairs the body. May you come to destroy it before it destroys me. ¹⁰

(७२) द्विसप्ततितमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्वत्यास्य सूक्तस्य शाक्त्यः पराशर ऋषिः । अग्निदेवता । विष्टुप् छन्दः ॥

॥१७॥

नि काव्या वेधसः शश्वतस्कर्हस्ते दधानो नर्या पुरुणि ।
 अग्निर्भुवद्रयिपती रयीणां सत्रा चक्राणो अमृतानि विश्वा ॥१॥
 अस्मे वत्सं परि पन्तं न विन्दन्निच्छन्तो विश्वे अमृता अमृताः ।
 श्रमयुवः पदव्यो धियं धास्तस्थुः पदे परमे चार्विभेः ॥२॥
 तिस्रो यदग्ने शरदस्त्वामिच्छुचिं घृतेन शुचयः सपर्यान् ।
 नामानि चिदधरे यज्ञियान्यमृदयन्त तन्वः सुजाताः ॥३॥
 आ रोदसी बृहती वेविदानाः प्र रुद्रियां जभिरे यज्ञियांसः ।
 विदन्मर्तो नेमधिता चिकित्वानग्निं पदे परमे तस्थिवांसम् ॥४॥
 संजानाना उप सीदन्नभिजु पर्वीवन्तो नमस्यं नमस्यन् ।
 रिरिक्वांसस्तन्वः कृष्वत स्वाः सखा सख्युर्निमिषि रक्षमाणाः ॥५॥

72

Ni kāvya vedhāsaḥ śaṣvatas kar hāste dādhdhāno nāryā
 purūṇi | agnīr bhuvad rayipāti rayiṇām satrā cakrānō
 amṛitāni viṣvā || 1 || asme vatsām pari shāntam nā vindann
 ichānto viṣve amṛitā āmūrāḥ | sramayúvaḥ padavyō dhi-
 yamdhās tasthūḥ padé paramé cārv agnēḥ || 2 || tisró yád
 agne śarādas tvām ic chūcim ghṛitēna śúcayaḥ saparyān |
 nāmāni cid dadhire yajñīyāny āsūdayanta tanvāḥ sújātāḥ
 || 3 || ā ródasī bṛihatī vévidānāḥ prā rudriyā jabhire yajñī-
 yāsaḥ | vidān mārto nemādhitā cikitvān agnīm padé pa-
 ramé tasthivānsam || 4 || sāmjanānā́ úpa sīdann abhijñú pá-
 tnīvanto namasyām namasyan | ririkvānsas tanvāḥ kṛiṇvata
 svāḥ sákha sákhyur nimīshi rākshamānāḥ || 5 ||

॥१८॥

त्रिः सप्त यदुह्यन्ति त्वे इत्पदाविदुन्निहिता यज्ञियांसः ।
 तेभी रक्षन्ते अमृतैः सजोषाः पशूञ्च स्यात्तृञ्चरथं च पाहि ॥६॥

trīḥ sapta yád gúhyāni tvé ít padāvidan níhitā yajñī-
 yāsaḥ | tébhi rakshante amṛitam sajōshāḥ paṣūñ ca sthātṛiñ
 carātham ca pāhi || 6 ||

Holding many gifts in His hands for devotees, He (fire-divine) accepts the immortal prayer of the sacred hymns. And even granting countless bounties, He is still the Lord of the treasures. ¹

The infallible wise men went in search but could not find the dear babe (the fire-divine) who is still around us. Worn and weary, following its track, the devoted men reached the lovely highest home of the supreme fire. ²

O fire, the embodiment of purity, enlightened devotees served you with clarified butter for three autumns. Therefore, they earned remarkable fame for noble work, and thus having become newly-born, they purified their body and soul. ³

These holy ones, having known the secret of the spacious earth and heaven, reveal the powers of cosmic energy, then these mortal seers, discerning at a distance, find the fire-divine standing in the loftiest station. ⁴

They approach Him, single-minded, with their families kneeling before Him, and thus they reverentially adore Him. Then finding friendly and protective assurance in the twinkle of the eye of this divine, they sanctify their own body. ⁵

As soon as the pious and holy devotees discover the three-seven mystic things and still unrevealed within you, they with deep meditation preserve immortality. May you be pleased with them and protect the life of all their plants and cattle. ⁶

विद्वाँ अग्ने वयुनानि क्षितीनां व्यानुषक्छुरुधो जीवसे धाः ।
 अन्तर्विद्वाँ अध्वनो देवयानानतन्द्रो दूतो अभवो हविरवाट् ॥७॥
 स्वाध्यो दिव आ सप्त यल्ली रायो दुरो व्यृतज्ञा अजानन् ।
 विदद्रव्यं सरमा दृळ्हमूर्ध्व येना नु कं मानुषी भोजते विट् ॥८॥
 आ ये विश्वा स्वपत्यानि तस्थुः कृष्णानासो अमृतत्वार्यं गातुम् ।
 मल्ला महद्भिः पृथिवी वि तस्थे माता पुत्रैरदितिर्धायसे वेः ॥९॥
 अधि श्रियं नि दधुश्चारुमस्मिन्दिवो यदक्षी अमृता अकृष्णन् ।
 अध क्षरन्ति सिन्धवो न सृष्टाः प्र नीचीरग्ने अरुषीरजानन् ॥१०॥

vidvāñ agne vayúnāni kshitinām vy
 ànushák churúdho jivāse dhāh | antarvidvāñ ádhvano deva-
 yānān átandro dūtó abhavo havirvát || 7 || svādhyò divá á
 saptá yahví rāyó dúro vy řitajñá ajānan | vidád gávyam
 sarāmā drīlhām ūrvām yēnā nú kam mánushī bhójate vīt
 || 8 || á yé vísvā svapatyāni tasthúh kṛiṇvānāso amṛitatváya
 gātúm | mahná mahádbhih pṛithiví ví tasthe mātá putraír
 áditir dhāyase vėh || 9 || ádhi řrīyam ní dadhuṣ cārum asmin
 divó yád akshí amṛitá ákṛiṇvan | ádha ksharanti síndhavo
 ná sṛishtáh prá nícīr agne árushīr ajānan || 10 ||

(७३) त्रिसप्ततितमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चम्यास्य सूक्तस्य शाकल्यः पराशरः कपिः । अग्निदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१९॥ रयिर्न यः पितृवित्तो वयोधाः सुप्रणीतिश्चक्रितुषो न शासुः ।
 स्योनशीरतिथिर्न प्रीणानो होतेव सन्न विधृतो वि तारीत् ॥१॥

Rayír ná yáh pitṛivittó vayodháh supránītiṣ cikitúsho
 ná śásuḥ | syonāśír átithir ná pṛiṇānó hóteva sádma vi-
 dható ví tārit || 1 ||

O fire-divine, aware of all things (or all actions) to be known, may you provide nourishment to every one for his life's subsistence. With all your knowledge of the intermediate path that leads to righteousness, may you become the diligent bearer of oblations. 7

The seven channels (two of eyes, two of ears, two of nose, and one of speech) full of wisdom, flow from the innermost illuminated region. The wise persons have known the door of the inner cavity where the treasure of the divine knowledge is concealed. For you, the divine consciousness has discovered the milk of knowledge, furnished by the sense-organs (the kine) with which the mankind is ever nourished. 8

It is imperative on them, who aspire to traverse on the path of immortality, to perform noble deeds. The unfragmentable mother earth strove with her magnitude to uphold (the world) along with her great sons for our sustenance. 9

When immortal powers of lustrous heaven made the two bright eyes (the sun and moon), they gave to it (the divine fire) the gift of beauteous sparkling glory, which flowed forth in all directions like rushing rivers,—O fire-divine, thus to reveal you. 10

73

The fire-divine is the giver of food like patrimonial riches, and further, it is our guide like instructions coming forth from a man of wisdom to lead us through; it is also loved like a guest who is received well in the house with respect. May it as a priest, bring prosperity to the house of the worshippers. 1

दे॒वो न॒ यः स॒वि॒ता स॒त्यम॑न्मा॒ क॒त्वा नि॒पाति॑ वृ॒जना॑नि वि॒श्वा ।
 पु॒रु॒प्र॒श॒स्तो अ॒म॒ति॒र्न स॒त्य आ॒त्मे॒व शे॒वो दि॒धि॒षा॒य्यो भू॒त ॥२॥
 दे॒वो न॒ यः पृ॒थि॒वीं वि॒श्वधा॑या उ॒प॒क्षेति॑ हि॒तमि॑त्रो न रा॒ज्ञा ।
 पु॒रःस॑दः श॒र्म॒सदो॑ न वी॒रा अ॒न॒व॒द्या प॑ति॒जुष्टे॒व ना॒री ॥३॥
 ते त्वा॒ नरो॒ दम॑ आ॒ नित्य॑मि॒द्धम॑ग्ने स॒च॒न्त क्षि॑तिषु ध्रु॒वास्तु॑ ।
 अ॒धि द्यु॒म्नं नि॑ दधु॒र्भूय॑स्मिन्भ॒वा वि॒श्वायु॑र्ध॒रुणो॑ र॒यी॒णाम् ॥४॥
 वि॒ पृ॒क्षो अ॑ग्ने म॒घवा॑नो अ॒श्व॒र्वि सूर॑यो द॒द॒तो वि॒श्वमा॑युः ।
 स॒नेम॑ वा॒जं स॒मि॒थे॒ष्वर्यो॑ भा॒गं दे॒वेषु॑ श्र॒वसे॑ द॒धानाः ॥५॥

devó ná yáḥ savitá satyámanmā krátvā
 nipāti vṛijánāni víṣvā | purupraṣastó amátir ná satyá ātméva
 ṣevo didhisháyyo bhūt || 2 || devó ná yáḥ pṛithivīm viṣvā-
 dhāyā upakshéti hitámitro ná rájā | puraḥsádaḥ śarmasádo
 ná vīrá anavadyā pátijusṭeva nārī || 3 || tám tvā náro dáma
 á nityam iddhám ágne sácanta kshítishu dhruvásu | ádhi
 dyumnám ní dadhur bhúry asmin bhávā viṣváyur dharúṇo
 rayīṇām || 4 || ví pṛksho agne maghávāno aśyur ví sūráyo
 dádato víṣvam áyuh | sanéma vájam samithéshv aryó.bhāgām
 devéshu śrávase dádhanāḥ || 5 ||

॥२०॥ ऋ॒तस्य॑ हि धे॒नवो॑ वा॒व॒शानाः॑ स्म॒दृ॒ग्नीः पी॒पय॑न्त द्यु॒भक्ताः॑ ।
 प॒रा॒व॒तः सु॒म॒तिं भि॒क्षमा॑णा वि॒ सि॒न्ध॒वः स॒मया॑ म॒स्रु॒ग॒र्दि॒म् ॥६॥
 त्वे अ॑ग्ने सु॒म॒तिं भि॒क्षमा॑णा दि॒वि श्र॒वो दधि॑रे य॒ज्ञिया॑मः ।
 न॒क्तो च॑ च॒क्र॒रुष॑सा वि॒रूपे॑ कृ॒ष्णं च॑ वर्ण॑म॒रुणं च॑ सं धुः ॥७॥

rítasya hí dhenávo vávaśānāḥ smádūdhnīḥ pīpáyanta
 dyúbhaktāḥ | parāvataḥ sumatīm bhīkshamāṇā ví síndhavaḥ
 samáyā sasrur ádrim || 6 || tvé agne sumatīm bhīkshamāṇā
 divi śrávo dadhire yajñíyāsaḥ | náktā ca cakrúr ushāsā
 vírúpe kṛishṇām ca várṇam aruṇām ca sámi dhuḥ || 7 ||

Like the sun, it (the fire-divine) is radiant, truth-incarnate and protector; with its powerful acts, it preserves its votaries in all encounters; like nature it is unchangeable; and like the self, it is the source of happiness; it is ever to be cherished. 2

It (the fire-divine) is radiant like the sun and dwells on this earth like a king surrounded by faithful friends. In its presence, men sit down as if they are the sons in their parent's. It is again like an irreproachable and loving wife. 3

O fire-divine, devotees always kindle you in secure permanent places in their homes. On you they lay abundant food. You are the source of life to all men, the bearer of abundant riches. 4

O fire-divine, may your rich worshippers win food, and may the learned persons, bringing oblations, gain a long life. May we acquire food from the wicked in battles, and distribute it to the virtuous. 5

The cows with full udders have brought us healthy and bright milk for drinking purposes. Loudly lowing, they have come to the sacred place of worship. Soliciting the favour of the fire-divine, the rivers, have come from a great distance flowing under the rocks. 6

O fire-divine, receiving your favour (i.e. of Nature's forces), the cosmic sacrifices have gained glory in heaven. They have made night and dawn of different colour, and set the black and purple hues together. 7

यान्राये मर्तान्सुपूर्दो अग्ने ते स्याम मघवानो वयं च ।
 छायेव विश्वं भुवनं सिसक्ष्यापप्रिवान्रोदसी अन्तरिक्षम् ॥८॥
 अर्वद्विरग्ने अर्वतो नृभिर्नृन्वीरैर्वीरान्वनुयामा त्वोताः ।
 ईशानासः पितृवित्तस्य रायो वि सूरयः शतहिमा नो अश्रुः ॥९॥
 एता ते अग्न उचथानि वेधो जुष्टानि सन्तु मनसे हृदे च ।
 शक्रेम रायः सुधुरो यमं तेऽधि श्रवौ देवभक्तं दधानाः ॥१०॥

yán

rāyé mártān sūshūdo agne té syāma maghāvāno vayām
 ca | chāyēva vīśvam bhūvanam sisakshy āpaprivān rōdasi
 antāriksham || 8 || ārvadbhir agne ārvato nrībhir nrīn vīrair
 vīrān vanuyāmā tvótāḥ | īśānāsaḥ pitrīvittāsya rāyó vi sū-
 ráyah śatāhimā no asyuh || 9 || ctā te agna ucāthāni vedho
 jūshṭāni santu mánase hṛidé ca | śakéma rāyāḥ sudhūro
 yāmam té 'dhi śrávo devābhaktaṁ dādhanāḥ || 10 ||

[अथ त्रयोदशोऽनुवाकः ॥]

(७४) चतुःसप्ततितमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य राहुगणो गोतम ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ उपप्रयन्तो अध्वरं मन्त्रं वोचेमाग्नये । आरे अस्मे च शृण्वते ॥१॥
 यः स्नीहितीषु पूर्यः संजग्मानासु कृष्टिषु । अरक्षद्वाशुषे गयम् ॥२॥
 उत ब्रुवन्तु जन्तव उदमिर्वृत्रहाजनि । धनंजयो रणेरणे ॥३॥
 यस्य दूतो असि क्षये वेषि हव्यानि वीतये । दस्मत्कृणोष्यध्वरम् ॥४॥
 तमित्सुहव्यमङ्गिरः सुदेवं सहसो यहो । जना आहुः सुबर्हिषम् ॥५॥

74

Upaprayānto adhvarām māntram vocemāgnāye | āre
 asmé ca srinvaté || 1 || yāḥ snīhitishu pūrvyāḥ saṁjagmā-
 nāsu krishtīshu | ārakshad dāśúshe gāyam || 2 || utā bru-
 vantu jantāva úd agnir vṛitrahājani | dhanamjayó raṇe-raṇe
 || 3 || yāsya dūtó āsi kshāye vēshi havyāni vītāye | dasmāt
 krinóshy adhvarām || 4 || tām ít suhavyām aūgiraḥ sudevām
 sahaso yaho | jānā āhuḥ subarhīsham || 5 ||

May we, the mortals, who, worship you, O fire-divine, become opulent. You have conjoined earth and heaven and the mid-region and you provide shelter to the whole world like a shade. 8

Aided by you, O fire-divine, may we conquer rays with rays, men with men, and heroes with heroes. Becoming lords of the wealth, bequeathed by our fathers, may our learned men live a hundred winters. 9

May these, our hymns of praise, O sapient fire-divine, be pleasant to you in your heart and spirit. May we be competent to hold control on your riches, to be shared with the learned, duly distributed and regulated. 10

74

While proceeding to the place of sacred worship let us sing hymns to the fire divine, who hears us even from afar; 1

Who, from time immemorial, has been preserving wealth for the worshipper, when malevolent men are assembled together to do harm. 2

Let men praise the fire-divine, as soon as generated,—the dispeller of ignorance and winner of wealth in every struggle of life. 3

You render his sacred worship acceptable in the House of the one where you love to be the messenger and whose offered gifts you convey for nourishment. 4

O fire-divine, the source of vitality, all men proclaim Him (fire of sacrifice) alone as fortunate, as the giver of offerings, the possessor of divine qualities and as the performer of sacred rites. 5

१२५ आ च वहासि ताँ इह देवाँ उप प्रशस्तये । हुव्या सुश्चन्द्र वीतये ॥६॥
 न योरुपब्दिर्भव्यः शृण्वे रथम्य कच्चन । यदग्ने यासि दूत्यम् ॥७॥
 त्वोतो वाज्यह्वयोऽभि पूर्वस्मादपरः । प्र दाश्वौ अग्ने अस्थात् ॥८॥
 उत द्युमत्सुवीर्यं बृहदग्ने विवाससि । देवेभ्यो देव दाशुषे ॥९॥

á ca váhāsi táñ ihá devāñ úpa práṣastaye | havyá su-
 ścandra vītāye || 6 || ná yór upabdir áśvyah ṣṛiṇvé ráthasya
 kác caná | yád agne yāsi dūtyām || 7 || tvóto vājy áhrayo
 'bhí pūrvasmād áparaḥ | prá dāśvāñ agne asthāt || 8 || utá
 dyumát suvīryam bṛihád agne vivāsasi | devebhyo deva dā-
 śuṣhe || 9 ||

(७५) पञ्चममन्त्रिनमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्य गृह्णणो गीतम् ऋषिः । अग्निर्वेत्ता । गायत्री छन्दः ॥

१२५ जुषस्व सप्रथस्तमं वचो देवप्सगस्तमम् । हुव्या जुह्वान आसनि ॥१॥
 अथा ते अङ्गिरस्तमाग्ने वेधस्तम प्रियम् । वोचेम ब्रह्म सानसि ॥२॥
 कसो जामिर्जनानामग्ने को दाश्वध्वरः । को ह कस्मिन्नसि श्रितः ॥३॥
 त्वं जामिर्जनानामग्ने मित्रो असि प्रियः । सखा सखिभ्य ईड्यः ॥४॥
 यना नो मित्रावरुणा यना देवाँ कृतं बृहत् । अग्ने यक्षि स्वं दामम् ॥५॥

75

Jushásva saprāthastamam vāco devapsagastamam | ha-
 vyá júhvāna āsāni || 1 || áthā te āṅgirastamāgne vedastama
 priyām | vocēma bráhma sānasī || 2 || kó te jānī jānānām
 āgne kó dāśvādhvarah | kó ha kásmiṇṇ asi śritāḥ || 3 || tvay
 jāmīr jānānām āgne mitró asi priyāḥ | saknā sakhibhya
 īḍyah || 4 || yājā no mitrávaruṇā yājā devāñ kṛtāḥ bṛhāt
 āgne yakshi svām dāmam || 5 ||

May you bring here, O radiant fire-divine, the enlightened devotees to receive and accept our oblations for their food. 6

Whensoever you go on a mission of virtuous sages on a chariot (aura of glory) yoked with horses (beams), not a sound of movement is heard. 7

O fire-divine, the offerer protected by you becomes strong and possessor of food, and shakes off the former feeling of inferiority, and is raised to a superior status. 8

Verily, O divine fire, you grant brilliance, vigour and abundance to those who give offerings to the dities (Nature's forces). 9

75

O foremost fire-divine, attend to our most favourable and delightful hymn and accept the offerings with grace. 1

O dearest amongst the fire-priests, foremost fire-divine, now may we recite our gratifying and most agreeable prayers to you. 2

O foremost fire-divine, who is your kin amongst men? Who is your worthy worshipper? Who indeed are you? And on whom do you depend? 3

O foremost fire-divine, indeed you are alone you. For amongst men, you are their beloved friend, a friend whom friends may supplicate. 4

O foremost fire-divine, may we worship you as the source of light and source of bliss and other divine virtues and perform the sacred rites in your own house. 5

(७६) षट्सप्ततितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्य राष्ट्रगणो गोतम ऋषिः । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२४॥

का त उपैतिर्मनसो वराय भुवदग्ने शंतमा का मनीषा ।
 को वा यज्ञैः परि दक्षं त आप केन वा ते मनसा दाशेम ॥१॥
 एह्यग्ने इह होता नि षीदादब्धयः सु पुरयता भवा नः ।
 अवतां त्वा रोदसी विश्वमिन्वे यजा महे सोमनुसाय देवान् ॥२॥
 प्र सु विश्वान्रक्षसो धक्ष्यग्ने भवा यज्ञानामभिशस्तिपावा ।
 अथा वह सोमपतिं हरिभ्यामातिथ्यमस्मै चकृमा सुदाग्ने ॥३॥

76

Kā ta úpetir mánaso várāya blúvad agne śamtamā ká
 manishā | kó vā yajñaiḥ pári dáksham ta āpa kēna vā te
 mánasā dāśema || 1 || éhy agna ihá bótā ní shīdádabdhah
 sú puraētā bhavā nah | ávatām tvā ródasī viśvaminvé yājā
 mahé saumanasāya devān || 2 || prā sú víśvān raksháso dhá-
 kshy agne bhávā yajñānām abhiṣastipávā | áthā vaha só-
 mapatim háribhyām ātithyām asmai cakrimā sudávne || 3 ||

प्रजावता वचसा वह्निरासा च हुवे नि च सत्सीह देवैः ।
 वेषि होत्रमुत पोत्रं यजत्र बोधि प्रयन्तर्जनितर्वसूनाम् ॥४॥
 यथा विप्रस्य मनुषो हविर्भिर्देवौ अयजः कृविभिः कविः सन् ।
 एवा होतः सत्यतर त्वमद्याग्ने मन्द्रया जुह्वा यजस्व ॥५॥

prajāvatā vācasā vāhnir āsā ca huvé ní ca satsīhā devaiḥ |
 vēshi-hotrām utá potrām yajatra bodhī prayantar janitar
 vāsūnām || 4 || yāthā viprasya mānuṣho havírbhir devāñ āya-
 jah kavíbhīḥ kavīḥ sán | evá hotaḥ satyatara tvām adyā-
 gne mandráyā juhvā yajasva || 5 ||

76

How may the mind draw near you to please you, O foremost divine ? What hymn of praise shall bring us greater blessings ? Who were the illustrious ones who gained your favour through worship ? How shall we pay you our reverent homage ? 1

Come hither, fire-divine; be with us as our guide and our ever-vigilant leader. May the all-pervading heaven and earth, love you. May you win favour for us from Nature's divines. 2

May you burn up all the obstructive forces, O fire-divine, and ward off evil powers from our sacred works. May you bring hither the Lord of divine bliss with his aura of glory. Let us welcome Him, the bounteous giver as our guest. 3

I invoke you, O consumer of sacred offerings for gaining progeny; stay among us along with other divinities. Yours is the task of a cleanser and a presenter. May you awaken us, O depository and generator of wealth. 4

O fire-divine, at the sacrifice performed by the ancients, you, as if a sage amongst sages, carried over the essence of ablutions to all Nature's divines. So again, may you today, O invoker of Nature's forces, disperse these oblations poured with an exhilarating ladle. 5

(७७) सप्तमप्रतिमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चम्यास्य सूक्तस्य राहूगणो गोतमः कर्ताः । अग्निदेवता । विष्टुप रुद्रः ॥

॥२५॥

कथा दाशेमाम्नये कास्मै देवजुष्टाच्यते भामिने गीः ।
 यो मर्त्येष्वमृतं कृतावा होता यजिष्ठ इत्कुणोति देवान् ॥१॥
 यो अध्वरेषु शन्तम कृतावा होता तमू नमोभिरा कृणुध्वम् ।
 अग्निर्यद्वेर्मतीय देवान्स चा बोधाति मनसा यजाति ॥२॥
 स हि क्रतुः स मर्यः स साधुर्मित्रो न भृदद्भुतस्य रथीः ।
 तं मेधेषु प्रथमं देवयन्तीर्विश उप ब्रुवते दस्ममारीः ॥३॥

17

Kathā daśemagnāye kāsmai devājushrocyate bhāminē
 gīḥ | yó mārtyeshv amṛita ṛitāva hōta yājishṭha it kṛiṇōti
 devān || 1 || yó adhvareṣhu śāntama ṛitāva hōta tān ū nā-
 mobhir ā kṛiṇudhvam | agnir yād ver mārṭāya devān sā
 cā bōdhāti mānasa yajati || 2 || sā hī krātuḥ sā mār्याḥ sā
 sādhrī mitrō nā bhūd ādbhutasya rathīḥ | tān mēdheshu
 prathamām devayāntīr vīṣa ūpa bruvate dasmām āriḥ || 3 ||

स नो नृणां नृतमो रिशादा अग्निरिरोवसा वेतु धीमिध ।
 तना च ये मध्वानः शविष्ठा वाजप्रसूता इष्यन्त मन्म ॥४॥
 एवाग्निर्गोतमभिर्कृतावा विप्रैभिरस्तोष्ट जातवेदाः ।
 स एषु युष्मं पीपयत्स वाजं स पुष्टिं याति जोषमा चिकित्वान् ॥५॥

sā no nṛiṇām nṛitamō riśāda agnir gīrō 'vasā vetu dhīmīd |
 tāna ca yē maghāvanāḥ śāvishṭha vājaprasūta ishāyanta
 māmma || 4 || evāgnir gōtamebhir ṛitāva viprebhir astoshṭa
 jātāvedāḥ | sā eshu dyumnām pīpayat sā vājaṃ sā puṣṭīm
 yāti jōsham ā cikitvān || 5 ||

How shall we pay homage to the foremost divine ? What hymn, should we recite to Him, who is, God-loved, refulgent, deathless and true to law ? He, being the guide and performer of sacred rites, whilst present among men, conveys oblations to the cosmic powers. 1

Bring Him with reverence here. He is most propitious in sacred performances, true to law, and eager in conveying worshippers. For the foremost divine, when He seeks other cosmic powers for mortals, knows them fully well and honours them with reverence. 2

He is an embodiment of action, and He is destroyer and reviver, and, like a friend, He is a true guide who carries with Him wondrous benefits. The reverential devotees, aspiring to attain divinity, address Him first in holy fire rituals. 3

May this fire-divine, foremost leader amongst men and the destroyer of adversaries, accept with love our hymns and our devotion. And may those who are affluent and whose strength is strongest, and by whom the food has been produced, also participate in this devotional service. 4

Thus, the fire-divine, true to order, and, by whom all mysteries become known, has been praised by the possessors of excellent wisdom. May He augment in them splendour and vigour. Observant as He lists, He gathers more nutritional strength. 5

(७८) अष्टसप्ततितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य राहुगणो गोतम ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२६॥ अभि त्वा गोतमा गिरा जातवेदे विचर्षणे । द्युम्नैरभि प्र णौनुमः ॥१॥
 तमु त्वा गोतमो गिरा रायस्कामो दुवस्यति । द्युम्नैरभि प्र णौनुमः ॥२॥
 तमु त्वा वाजसातममद्भिस्वद्धवामहे । द्युम्नैरभि प्र णौनुमः ॥३॥
 तमु त्वा वृत्रहन्तमं यो दस्यूरवधूनुषे । द्युम्नैरभि प्र णौनुमः ॥४॥
 अवोचाम रहूगणा अग्नये मधुमद्वचः । द्युम्नैरभि प्र णौनुमः ॥५॥

78

Abhi tvā gótamā girā jātavedo vicarshane | dyumnaír
 abhi prá ṇonumah || 1 || tām u tvā gótamo girā rāyāskāmo
 duvasyati | dyumnaír -- || 2 || tām u tvā vājasátamam aṅgi-
 rasvād dhavamāhe | dyumnaír — || 3 || tām u tvā vṛitrahān-
 tamam yó dāsýūr avadhūnushé | dyumnaír — || 4 || āvo-
 cāma rāhūgaṇā agnáye mādhumad vācaḥ | dyumnaír --
 || 5 ||

(७९) एकोनाशीतितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चस्यास्य सूक्तस्य राहुगणो गोतम ऋषिः । (१-३) प्रथमतृचस्याग्निर्मध्यमोऽग्निर्वा,
 (४-१२) चतुर्थ्यादिनवर्चाऽग्निर्देवता । (१-३) प्रथमतृचस्य त्रिष्टुप्, (४-६) द्वितीय-
 तृचस्योष्णिक्, (७-१२) तृतीयचतुर्थचयोश्च गायत्री छन्दांसि ॥

॥२७॥ हिरण्यकेशो रजसो विसारेऽहिर्धुनिर्वात इव ध्रजिमान् ।
 शुचिभ्राजा उषसो नवेदा यशस्वतीरपस्युवो न सत्याः ॥१॥
 आ ते सुपर्णा अमिनन्त एवैः कृष्णो नोनाव वृषभो यदीदम् ।
 शिवाभिर्न स्मयमानाभिरागात्पतन्ति मिहः स्तनयन्त्यभ्रा ॥२॥

79

Hiranyakeṣo rājaso visaré 'hīr dhūnir vāta iva dhrāji-
 man | śucibhrāja uśhāso nāveda yāśasvatīr apasyūvo nā sa-
 tyāḥ || 1 || ā te suparnā aminantaṁ évaiḥ kṛṣṇo nonava
 vṛishabhó yādídām | śivābhir ná smāyamanabhir āgat pā-
 tanti mīha stanáyanty abhrā || 2 ||

78

O all-knowing, all-seeing, we intellectuals, through speech
exalt you over and over again with glorious hymns. 1

Desiring wealth and riches, we intellectuals through
speech exalt you over and over again with glorious
hymns. 2

O vigorous as vital breath, giver of abundant food, we
invoke and exalt you over and over again with glorious
hymns. 3

O destroyer of evils and banisher of disrespectful tenden-
cies, we exalt you over and over again with glorious
hymns. 4

We, sons of dedicated men, offer you, as ever, our sweet
songs and now also, we exalt you over and over again
with glorious hymns. 5

79

The fire-divine in mid-air's expanse is the agitator of the
clouds. It has golden tresses: it is like a raging serpent,
and the rushing tempest. It shines with a bright radiance.
The dawns are not aware of this, like the honest dames,
ever busy with their own affairs. 1

O fire-divine, your falling rays strike against the moving
clouds. Thereon the black shedders of rain roar; after this
the shower comes with delightful and smiling flashes of
lightning; the rains then descend and finally the clouds
thunder. 2

यदा॑मृतस्य॒ पय॑सा॒ पिया॑नो नय॑न्नृतस्य॒ पथि॑भी रजिष्ठैः ।

अ॒र्यमा॑ मि॒त्रो वरु॑णः परि॒ज्मा त्वच॑ पृ॒ञ्चन्त्यु॑परस्य॒ योनौ॑ ॥३॥

अग्ने॒ वाज॑स्य॒ गोम॑त ई॒शानः॑ सहस्रो॒ यहो॑ । अस्मे॒ धेहि॑ जातवेदो॒ महि॑ श्रवः ॥४॥

स ई॒धानो॑ वसु॒ष्कवि॑र॒भिरी॒ळेन्यो॑ गि॒रा । रेव॑दस्मभ्य॒ पुर्व॑णीक दीदिहि ॥५॥

क्ष॒पो राज॑न्नृत॒ त्मना॑ग्ने वस्तो॑रु॒तोष॑सः । स ति॒ग्मज॑म्भ र॒क्षसो॑ दह॒ प्रति॑ ॥६॥

yāda im pitāsya pāyasa

piyāno nāyama pitāsya pathībhi rājishṭhāḥ | aryamā mitrō

varamāḥ parijmā tvācā pṛñchanty uparasva yonau || 3 ||

āgne vājasya gómata īśānaḥ sabaso yaho | asmé dhehi jā-

tavedo máhi śrávaḥ || 4 || sá idhanó vásush kavir agnir ilé-

nyo girá | revád asmábhyam purvaṇika dīdihi || 5 || kshapó

rājann utá tmánāgne vāstor utóshāsah | sá tigmajambha ra-

ksháso daba práti || 6 ||

॥२८॥ अवा॑ नो अ॒ग्न ऊ॒तिभिर्गा॑य॒त्रस्य॑ प्र॒भर्म॑णि । वि॒श्वा॒सु धी॑षु व॒न्द्य ॥७॥

आ नो॑ अग्ने॒ रयि॑ भर॒ सत्रा॑साहं वे॒रेण्य॑म् । वि॒श्वा॒सु पृ॒त्सु दुष्ट॑ग्म ॥८॥

आ नो॑ अग्ने॒ सुचे॑तुना॒ रयि॑ वि॒श्वायु॑पोषसम् । मा॒र्दीकं॑ धेहि॒ जीव॑से ॥९॥

प्र॒ पू॒तास्ति॑ग्मशो॒चिषे॑ वाचो॒ गोत॑मा॒ग्नये॑ । भर॑स्व सु॒म्नयु॑र्गिरः ॥१०॥

यो नो॑ अग्नेऽभि॒दास॑त्यन्ति॒ दूरे॑ पदी॒ष्ट सः॑ । अ॒स्माक॑मि॒दृधे॑ भव ॥११॥

āvā no agna ūtibhir gāyatrāsya prābharmani | viśvāsu

dhīshū vandyā || 7 || ā no agne rayīm bhara satrāsāham vá-

renyam | viśvāsu pṛitsú dushtāram || 8 || ā no agne sucetúnā

rayīm viśvāyuposhasam | mārḍikāṁ dhehi jīvāse || 9 || prā

pītās tigmāsocishe vāco gotanāgnāye | bhārasva sumnayūr

girah || 10 || yó no agne 'bhīdāsaty ānti dūre padīṣṭá sáh |

asmákam íd vridhē bhava || 11 ||

When this lightning-thunder comes down with the world-sustaining milk of rain, and carries it by the most direct ways to the channels of water, then the wind, the sun, the ocean, and all encompassing space contribute to refilling the womb of clouds with water. 3

O fire-divine, lord of food and cattle, source of strength, cognizant of all that exists, give us abundant sustenance. 4

He, the fire-divine, who is wise and who grants dwellings, must be exalted by our hymns. O fire, glowing with many flames, shine radiantly on us for providing food and wealth. 5

O shining fire-divine, may you drive off at night and at dawn the pollutants with your sharp flames. 6

Adorable in all our rites, favour us, O fire-divine, with your aid, when the great hymn *gayatri* is chanted forth. (One of the popular metres, with syllables 8+8+8; the word literally means "the one who protects the chanter"). 7

O fire-divine, grant us the choicest riches that dispel poverty and cannot be taken away from us in any of our adverse circumstances. 8

O fire-divine, give us through your grace wealth that supports and gives happiness all through our life. 9

O most enlightened seekers of wealth, offer your sincere prayers and praises to the sharp flaming fire-divine (the cosmic and the inner fire). 10

O divine-fire, may the person who annoys us,— be he nigh or afar—be won over. May you be with us for our advancement and prosperity. 11

सहस्राक्षो विचर्षणिरग्नी रक्षांसि सेधति । होता गृणीत उक्थ्यः ॥१२॥

sahasrākṣhó vīcarshanir
agnī rākṣhānsi sedhati | hótā grīṇīta ukthyāḥ ॥ 12 ॥

(८०) अशीतिसप्त सूक्तम्

(१-१६) षोडशर्षस्यास्य सूक्तस्य राहृगणो गीतम् ऋषिः । (१-१५) प्रथमादिषड्दशार्चामिन्द्रः, (१६) षोडश्या-
श्वेन्द्रोऽयर्वा मनुर्दध्यङ् च देवताः । पङ्क्तिच्छन्दः ॥

॥२९॥ इत्था हि सोम इन्मदे ब्रह्मा चकार वर्धनम् ।
शविष्ठ वज्रिन्नोजसा पृथिव्या निः शशा अहिमर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥१॥
स त्वामददृषा मदुः सोमः श्येनाभृतः सुतः ।
येना वृत्रं निरद्भयो जघन्थ वज्रिन्नोजसार्चन्ननु स्वराज्यम् ॥२॥
प्रेह्यभीहि धृष्णुहि न ते वज्रो नि यंसते ।
इन्द्रं नृम्णं हि ते शवो हनो वृत्रं जया अपोऽर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥३॥
निरिन्द्र भूम्या अधि वृत्रं जघन्थ निर्दिवः ।
सृजा मरुत्वतीरव जीवधन्या इमा अपोऽर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥४॥
इन्द्रो वृत्रस्य दोधतः सानुं वज्रेण हीलितः ।
अभिक्रम्याव जिघ्रतेऽपः समीय चोदयन्नर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥५॥

80

Itthá hí sóma ín máde brahmá cakára várdhanam | śá-
vishṭha vajrinn ójasā prithivyá nīḥ śaśa áhum árcann ánu
svarájyam ॥ 1 ॥ sá tvāmadad vṛśhā madaḥ sómaḥ syenā-
bhṛītaḥ sutáḥ | yená vṛitrām nír adbhyó jaghántha vajrinn
ójasárcann — ॥ 2 ॥ préhy abhíhi dhrishṇuhí ná te vájro ní
yánsate | índra nṛimṇám hí te śávo hánó vṛitrām jáyā apó
'reann — ॥ 3 ॥ nír índra bhúmyā ádhi vṛitrām jaghan-
tha nír diváḥ | sṛijá marútvatír áva jívádhanýā imá apó
'reann — ॥ 4 ॥ índro vṛitrásya dódhataḥ sánuṃ vájreṇa hí-
lītaḥ | abhikrámyáva jighmate 'páḥ sármāya codáyann ár-
cann — ॥ 5 ॥

May the fire-divine, keen and swift, and thousand-eyed,
drive away the pollutants. Praised by us, may the holy
priest sing the sacred lore. 12

80

O lower self, great in strength and adamant in determination, when the learned preceptor, with his sweet exhilarating expressions encourages you, you would succeed in expelling darkness from your inner region, manifesting your own sovereignty. 1

O one with adamant determination, the well-expressed sweetness brought by vital breath has exhilarated you, and in your vigour you have struck against the innermost ignorance, manifesting your own sovereignty. 2

May you, O lower self, hasten, assail and subdue. Your adamant determination cannot fail. O resplendent self, your manliness is your strength; may you destroy the evil ignorance with a control over your actions, manifesting your own sovereignty. 3

You have struck the devil of ignorance from off the earth (the exterior) and the heaven (the interior). May you release the vital elements, the sustainers of life and promoters of virtuous actions, manifesting your own sovereignty. 4

The resplendent lower self, aroused with indignation and aspiring for victory, has struck the bolt of determination against the jaw of the trembling devil of ignorance, stimulating the current of virtuous actions (to flow), manifesting his own sovereignty. 5

॥३०॥ अधि सानौ नि जिघ्रते वज्रेण शतपर्वणा ।

मन्दान इन्द्रो अन्धसः सखिभ्यो गातुमिच्छत्यर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥६॥

इन्द्र तुभ्यमिदद्विवोऽनुत्तं वज्रिन्वीर्यम् ।

यद्द त्वं मायिनं मृगं तसु त्वं माययावधीरर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥७॥

वि ते वज्रासो अस्थिरन्नवतिं नाच्याऽनु ।

महत् इन्द्र वीर्यं बाह्वोस्तं बलं हितमर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥८॥

सहस्रं साकमर्चतु परि शोभन विंशतिः ।

शतेनमन्वनोनवुरिन्द्राय ब्रह्मोद्यतमर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥९॥

इन्द्रो वृत्रस्य तविषीं निरहुन्सहसा सहः ।

महत्तदस्य पौंस्यं वृत्रं जघ्न्याँ अस्तृजदर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥१०॥

ādhi sānau ní jīghrāte vājreṇa śatāpārvaṇā | mandānā
īndro āndhasaḥ sakhībhyo gaatūṃ icchaty ārcam — || 6 || īn-
dra tūbhyam id adrivē vuttam vajrin vīryam | yād dha-
tyām mayīnam mṛgāṃ tasya tvām mayāyavadhar ārcam
— || 7 || vi te vājraso asthiraṇa navatīm navyā āna | mahāt
ta indra vīryam bahvōstaṃ balaṃ hitam ārcam — || 8 ||
sahasraṃ sākām arcata pari śhobhata viṃśatī | śataśam
ana anonavur aśhrya brahmodyatam ārcam — || 9 || īndro
vṛtrasya tāviṣhīṃ nirahūṇ sāhasa sāhaḥ | mahat tād asya
pauṇsyaṃ vṛtraṃ jaghnyāṃ aśhṛjād ārcam — || 10 ||

॥३१॥ इमे चित्तव मन्यवे वेपते भियसा मही ।

यदिह वज्रेणोवस्य वृत्रं परस्वौ अर्चयि चन्ननु स्वराज्यम् ॥११॥

ime cit tava manyave vepate bhīyasa mahī | yadi mah-
vajrēṇa vjasa vṛtraṃ marutvan arcata ārcam — || 11 ||

May the resplendent lower self strike the devil of ignorance on the temple with his hundred edged-bolt of determination, and, exalting with devotion, may he provide means of sustenance for his sense-organs, manifesting his own sovereignty. 6

O resplendent self, seated on the lofty hill, possessor of firm determination, verily, your prowess is undisputed since you, with your skill, have slain that deceptive beast of ignorance, manifesting your own sovereignty. 7

The bolts of determination are scattered over the ninety nine (i. e. numberless) channels. Great, indeed, is your prowess, O self, your strength is deposited in your arms, manifesting your own sovereignty. 8

May the thousand mortal elements of our body-complex worship together the glory of the resplendent self. The twenty (10 organs of cognition and work and 10 vital elements) have honoured (his praise); a hundred (numerous) threads of the spinal cord repeatedly glorify him. These laudatory expressions are for you, O resplendent self, manifesting your own sovereignty. 9

The lower self, the resplendent, has smitten down the power of the devil of ignorance,—might with stronger might; great is his manhood, wherewith having destroyed the ignorance, he released the channels of wisdom, manifesting his own sovereignty. 10

Yea, even this great pair of worlds—the exterior and inner realm—tremble in terror at your wrath. When assisted by the vital principles, you are able to slay the devil of ignorance with your prowess, manifesting your own sovereignty. 11

न वेपसा न तन्यतेन्द्रं वृत्रो वि बीभयत् ।
 अभ्येनं वज्र आयसः सहस्रभृष्टिरायतार्चन्ननु स्वराज्यम् ॥१२॥
 यद्वृत्रं तवं चाशनिं वज्रेण समयोधयः ।
 अहिमिन्द्र जिघांसतो दिवि ते बद्धधे शवोऽर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥१३॥
 अभिष्टने ते अद्रिवो यत्स्था जगच्च रेजते ।
 त्वष्टा चित्तवं मन्यव इन्द्र वेविज्यते भियार्चन्ननु स्वराज्यम् ॥१४॥
 नहि नु यादधीमसीन्द्रं को वीर्या परः ।
 तस्मिन्नृष्णमुत कर्तुं देवा ओजांसि सं दधुरर्चन्ननु स्वराज्यम् ॥१५॥
 यामथर्वा मनुषिषता दध्यङ्धियमलत ।
 तस्मिन्ब्रह्माणि पूर्वधेन्द्र उक्था समग्मतार्चन्ननु स्वराज्यम् ॥१६॥

prāvépasa ná tanyaténdram vritró ví bibhayat | abhy énam
 vājra āyasāḥ sahasrabhṛṣṭir āyatārcann — || 12 || yād vri-
 trāṃ tāva caśāniṃ vājreṇa samāyodhayah | āhim indra jī-
 ghānsato divi te baddhadhe śāvó 'reann -- || 13 || abhishtāne
 te adrivo yāt sthā jāgac ca rejate | tvāṣṭa cit tāva man-
 yāva indra vevijyāte bhiyārcann — || 14 || nahí nú yād adhi-
 māsīndram kó viryā parāḥ | tāsmin nṛiṣṇām utā krātum
 devā ōjaṃsi sām dadhur ārcann -- || 15 || yām ātharva mā-
 nuṣi pitā dadhyān dhīyam ātnata | tāsmin brāhmaṇi pur-
 vāthēndra ukthā sām agmatārcann || 16 ||

(८१) एकाशीतितमं सूक्तम्

(१-५) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य राहूगणो गोनम ऋषिः । इन्द्रो देवता । पङ्क्तिच्छन्दः ॥

॥१॥ इन्द्रो मदाय वावृधे शवसे वृत्रहा नृभिः ।
 तमिन्महत्स्वाजिषूतेमर्भे हवामहे स वाजेषु प्र नोऽविषत् ॥१॥

81

Indro mādāya vāvṛidhe śāvasē vritrahā nṛībhiḥ | tām
 īn mahātsv ājīśhūtēm ārbhe havāmahe sā vājeshu prā no
 'vishat || 1 ||

But the demon of ignorance and darkness did not scare the resplendent self with his quaking and clamour, for the self was firm in determination, as if furnished with iron bolts to strike against ignorance, manifesting his own sovereignty. 12

When you, O resplendent self, encounter with the devil of ignorance, the bolt of determination falls upon him, manifesting your own sovereignty. 13

At your shout, O wielder of bolt of determination, all things, moveable and immoveable, start trembling; even mind, the architect, of evil designs, trembles at your wrath, and quakes with fear because of you, manifesting, O self, your own sovereignty. 14

There is not one, to our knowledge, who surpasses the self in his strength. In him alone all sense-organs repose their manliness, insight, power, and might, manifesting his own sovereignty. 15

In like manner, as of old, in whatever act of worship, the stead-fast persons, the wise elders, and the persons of austerity are engaged—they become one in accepting the virtues of the resplendent self, manifesting his own sovereignty. 16

81

For bliss and strength, men glorify the resplendent self, destroyer of evil and ignorance. Verily, we invoke Him in conflicts, whether great or small, so that He may come to our aid and defence in noble deeds. 1

असि हि वीर सेन्योऽसि भूरि पराददिः ।
 असि दुभ्रस्य चिद्वधो यजमानाय शिक्षसि सुन्वते भूरि ते वसु ॥२॥
 यदुदीरत आजयो धृष्णवे धीयते धना ।
 युक्ष्वा मदच्युता हरी कं हनः कं वसौ दधोऽस्मौ इन्द्र वसौ दधः ॥३॥
 कृत्वा महौ अनुष्वधं भीम आ वावृधे शवः ।
 श्रिय ऋष्व उपाकयोनिं शिप्री हरिवान्दधे हस्तयोर्वज्रमायसर्म ॥४॥
 आ पप्रौ पार्थिवं रजो बद्धधे रोचना दिवि ।
 न त्वावाँ इन्द्र कश्चन न जातो न जनिष्यतेऽति विश्वं ववक्षिथ ॥५॥

ási hí vira sēnyó 'si bhūri parādadiḥ | así da-
 bhrasya cid vṛidhó yājamānāya śikshasi sunvaté bhūri te
 vāsu || 2 || yād udīrata ājāyo dhrishṇāve dhīyate dhānā |
 yukshvā madacyūtā hārī kām hānaḥ kām vāsan dadho
 'smāu indra vāsan dadhaḥ || 3 || krátvā mahāu anushva-
 dhām bhīmā ā vāvṛidhe śāvaḥ | śriyā ṛishvā upākāyor nī
 śiprī hārivān dadhe hāstayor vājraṁ āyasām || 4 || ā paprau
 pārthivam rājo badbadhē rocanā divī | nā tvāvāu indra kās-
 canā nā jatō nā janishyate 'ti vīśvam vavakshitha || 5 ||

॥२॥ यो अर्यो मर्तभोजनं पराददाति दाशुषे ।
 इन्द्रो अस्मभ्यं शिक्षतु वि भजा भूरि ते वसु भक्षीय तव राघंसः ॥६॥
 मदेमदे हि नो ददिर्युथा गवामृजुक्रतुः ।
 सं गृभाय पुरु शतोभयाहस्त्या वसु शिशीहि राय आ भर ॥७॥

yó aryo martabhójanam parādádāti dāśúshe | índro
 asmábhyam śikshatu ví bhajā bhūri te vāsu bhakshīyā
 tāva rádhasaḥ || 6 || mādē-mādē hí no dadīr yúthā gāvām
 ṛijukrātuh | sāṁ gṛibhaya purū śatóbhayāhastyā vāsu śīśihī
 rāyā ā bhara || 7 ||

O brave resplendent self, you are warrior and giver of abundant benefits. You are the exalter of even the humble. You help the devotee, and are the supplier of ample wealth. 2

When struggles are on foot, benefits from you accrue to those alone who are bold. May you yoke in the sun your wildly-galloping horses. Some you would subdue, and others you would enrich. May you, resplendent self, make us rich. 3

Mighty in brave actions, and terrible in discipline, He, the resplendent self, has raised His strength through nourishments. He is the lord of strong vital powers. Yoked with bright horses to the chariot of the inner realm, He has a firm grasp in both of His hands over the bolt of determination whilst He works for prosperity. 4

He fills the earthly atmosphere (the exterior of the body) and places lights in heaven (the inner realm). There is none like you; none like you has ever been born, O resplendent self, none will be born like you. You have sustained the entire universe. 5

The resplendent Lord gives to us proper food fit to be consumed by human beings, and distributes abundant wealth so that we may also obtain our due share. 6

He, the upright performer, gives us prosperity and wisdom at each time of rapture. May you gather for us in both your hands treasures of many hundred sorts. May you make us alert and bring us wealth. 7

मादयस्व मुने सचा शर्वसे शूर गर्धमे ।
 विद्वा हि त्वा पुरुवसुमुप कामान्त्समुज्जमेऽथा नोऽविता भव ॥८॥
 एते ते इन्द्र जन्तवो विश्वे पुप्यन्ति वार्यम् ।
 अन्तर्हि ख्यो जनानामर्यो वेदो अदाशुषां तेषां नो वेद आ भर ॥९॥

mādāyasva sūtē sācā śāvasa śūra rā-
 dhase | vidmā hī tvā purūvāsūm ūpa kāmān saśrijmāhē
 'tha no 'vitā bhava || 8 || etē ta indra jantāvo vīśvān pu-
 shyanti vāryam | antār hī khyō jānānām aryō vēdo ādā-
 śuṣhaṃ tēṣhaṃ no vēda ā bhara || 9 ||

(८२) द्वयसीतितमं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य गृह्यणो गोतम ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-५) प्रथमादिषड्वचं पङ्क्तिः,

(६) षष्ठ्याश्च जगती छन्दसो ॥

॥३॥ उपो पु शृणुही गिरो मघवन्मातथा इव ।
 यदा नः सूनृतावतः कर आदर्थयास इयोजा न्विन्द्र ते हरी ॥१॥
 अक्षन्नमीमदन्त ह्यव प्रिया अधूषत ।
 अस्तोषत स्वभानवो विप्रा नविष्ठया मती योजा न्विन्द्र ते हरी ॥२॥
 सुसंदर्श त्वा वयं मघवन्वन्दिषीमहि ।
 प्र नूनं पूर्णवन्धुरः स्तुतो याहि वशां अनु योजा न्विन्द्र ते हरी ॥३॥

82

Ūpo śhū śṛiṇuhī gīro māghavan mātathā iva | yadā naḥ
 sūnṛtāvataḥ kāra ād arthāyasa id yōjā nv indra te hārī
 || 1 || ākṣhaṇm āmūmadanta hy āva priyā adhūṣata | āsto-
 shata svābhanavō vipra nāvishṭhaya mātī yōjā — || 2 || su-
 sandṛiṣaṇ tva vayān māghavan vandishmāhi | prā nūnām
 purṇāvandhura stutō yahi vāṣaṇ ānu yōjā — || 3 ||

Refresh you, O brave, with our blissful devotional prayers
 outpoured from our hearts for bounty and for strength.
 We know you, O Lord of ample stores. To you we direct
 our hearts' desires; may you be, therefore, our protector. 8

These living beings enhance the choicest treasure. May
 you take over, O Lord, the wealth from undeserving
 hoarders and distribute it amongst the honest workers. 9

82

Listen to our praises, O bounteous self. Treat us as your
 own. Since you have inspired us with true speech, you are
 addressed with the same. So quickly yoke your horses
 (restrain sense-organs). 1

The sense-organs had their sufficient enjoyment through
 the pleasure you have given to them. And under the thrill
 of joy, they have glorified you with commendatory thou-
 ghts. So, now, O resplendent self (the lower self), it is high
 time that you put restraint on them. 2

O bountiful self, we praise you, since you look benignly
 on all. Thus praised by us, and fully equipped, may you
 ride on your chariot (human body). May you proceed on
 righteous path, and put your senses in control. 3

स घा तं वृषणं रथमधि तिष्ठाति गोविदम् ।
 यः पात्रं हारियोजनं पूर्णमिन्द्र चिकेतति योजा न्विन्द्र ते हरी ॥४॥
 युक्तस्ते अस्तु दक्षिण उत सव्यः शतक्रतो ।
 तेन जायामुप प्रियां मन्दानो याह्यन्धसो योजा न्विन्द्र ते हरी ॥५॥
 युनज्मि ते ब्रह्मणा केशिना हरी उप प्र याहि दधिषे गर्भस्त्योः ।
 उक्त्वा सुतासो रभसा अमन्दिषुः पूषण्वन्वञ्जिन्त्समु पत्न्यामदः ॥६॥

sá gha
 táṃ vṛishaṇaṃ rātham ādhi tishṭhāti govídam | yāḥ pātraṃ
 hāriyōjanāṃ pūrṇām indra cīketati yōjā — || 4 || yuktás te
 astu dákshīṇa utá savyāḥ śatakrato | téna jāyām ūpa pri-
 yām mandānó yāhy āndhaso yōjā — || 5 || yunājmi te bráh-
 maṇā keśīnā hāri ūpa prā yāhi dadhishé gābhastyoh | út
 tvā sutāso rabhasā amandishuḥ pūshaṇvān vajrin sām u
 pātnyāmadah || 6 ||

(८३) अथशीतितमं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य राहुगणो गोतम ऋषिः । इन्द्रो देवता । जगती छन्दः ॥

“ अश्वीवति प्रथमो गोषु गच्छति सुप्रावीरिन्द्र मर्त्यस्तवोतिभिः ।
 तमित्पृणक्षि वसुना भवीयसा सिन्धुमापो यथाभितो विचेतसः ॥१॥
 आपो न देवीरूपं यन्ति होत्रियमवः पश्यन्ति विततं यथा रजः ।
 प्राचैर्देवासः प्र णयन्ति देवयुं ब्रह्मप्रियं जोषयन्ते वरा इव ॥२॥

83

Áśvāvati prathanó góshu gachati suprávīr indra már-
 tyas távotibhiḥ | táṃ ít priṇakshi vásunā bhāvīyasā sín-
 dhum ápo yáthābhíto vícetasah || 1 || ápo ná devír ūpa yanti
 hotríyam avāḥ paśyanti vítatam yáthā rájah | prācāir de-
 vāsah prā ṇayanti devayúm brahmapríyam joshayante varā
 iva || 2 ||

O resplendent self, in the chariot of the body, you have been fully provided with both nourishment and enjoyment through the sense-organs. May the mind ascend that chariot which has a container full of enjoyment and proper nourishment for the yoked horses. Therefore, now, O resplendent self, may you put your horses under control. 4

O performer of totally selfless acts, let your horses be harnessed on the right and on the left, and therewith in rapture of the spiritual elixir, drive your chariot to your beloved (the supreme Self); now put the reins of your senses under control. 5

O wielder of intellect gifted with holy prayers, I yoke your long-maned horses. Now may you depart and take the reins in your hands. The stirring draughts of spiritual juice have been poured out to gladden you. May you rejoice with your beloved in complete union. (supreme Self, the spouse of the lower self). 6

83

O resplendent Self, the mortal mind, which is well-guarded by your effort and which dwells in the mansion where there are horses (sense-organs), is the first to go to enjoyments (cows). May you grant this mind ample prosperity, and enrich it with abundant riches as the rivers unawares flow in all directions and fill the ocean. 1

As the waters flow to the priestly bowl, as the diffusive rays descend from mid-air, in the same manner the divines conduct the pious man to the sacred performance and are impatient to enjoy it, as the bridegrooms long for their brides. 2

अधि द्वयोरदधा उक्थ्यं वचो यतस्रुचा मिथुना या संपर्यतः ।
 असंयत्तो व्रते ते क्षेति पुष्यति भद्रा शक्तिर्यजमानाय सुन्वते ॥३॥
 आदङ्गिराः प्रथमं दधिरे वय इद्धामयः शम्या ये सुकृत्या ।
 सर्वं पुणेः समविन्दन्त भोजनमश्वावन्तं गोमन्तमा पशुं नरः ॥४॥
 यज्ञैरथर्वा प्रथमः पथस्तते ततः सूर्यो व्रतपा वेन आजनि ।
 आ गा आजदुशना काव्यः सचा यमस्य जातममृतं यजामहे ॥५॥
 बर्हिर्वा यत्स्वपत्याय वृज्यतेऽर्को वा श्लोकमाघोषते दिवि ।
 ग्रावा यत्र वदति कारुक्थ्यस्तस्येदिन्द्रो अभिपित्वेषु रण्यति ॥६॥

ādhi dvāyor adadhā ukthyāṃ vāco yatāsruçā mi-
 thunā yā saparyātaḥ | āsamyatto vratē te ksheti pūshyati
 bhadrā śaktir yājamānāya sunvatē || 3 || ād āngirāḥ pratha-
 māṃ dadhiṛe vāya iddhāgnayaḥ śamyā yē sukṛityāyā | sār-
 vam pañeḥ sām avindanta bhójanam āśvāvantaṃ góman-
 taṃ ā paśūm nāraḥ || 4 || yajñair ātharvā prathamāḥ pathās-
 tate tātaḥ sūryo vratapā venā ājani | ā gā ājad uśānā kā-
 vyāḥ sácā yamasya jātām amṛitaṃ yajāmahe || 5 || barhír-
 vā yāt svapatyāya vṛijyāte 'rkó vā ślókam āghóshate divi |
 grāvā yātra vādati kārūr ukthyās tāsyaéd índro abhipitvéshu
 ranryati || 6 ||

(८४) चतुरशीतितमं सूक्तम्

(१-२०) विशन्वृचम्याम्य सूक्तस्य राहूगणो गोतम ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-६) प्रथमद्वितीयतृचयोरनुष्टुप् ,

(७-९) तृतीयतृचम्योष्णिक् , (१०-१२) चतुर्थतृचम्य पङ्क्तिः , (१३-१५) पञ्चमतृचम्य गायत्री ,

(१६-१८) षष्ठतृचम्य त्रिष्टुप् , (१९-२०) एकोनविंशत्या विशयाश्च प्रगायः

(विशमाया बृहती, समायाः सनोबृहती) छन्दांसि ॥

१९॥

असावि सोम इन्द्र ते शविष्ठ धृष्णवा गहि ।

आ त्वा पृणक्किन्द्रियं रजः सूर्यो न रश्मिभिः ॥१॥

Āsāvi sōma indra te śavishṭha dhṛishṇav ā gahi | ā tvā
 pṛiṇaktv indriyāṃ rājaḥ sūryo nā raśmībhiḥ || 1 ||

You have laid praiseworthy blessings upon the couple (man and woman) like a pair of uplifted ladles in the sacred ritual ; you have accepted both of them with the devotional chants. They safely live and prosper under your law. You grant strength to the benevolent worshippers. 3

The persons, with vitality and vigour acquired during the first stage of life, procure the fires and kindle them through good deeds and sacrifice ; they regain the smuggled wealth consisting of food, cows, horses. and cattle from the greedy and unlawful hoarders. 4

The steady-minded person first laid down the paths of virtue through the sacred rituals, and thereafter the bright sun, the cherisher of noble acts, was born, Thereupon, the steady-minded person reclaims the lost cattle of wisdom and wealth. In this restoration, the young brilliant youths are also associated. Let us with offerings honour the immortal (resplendent Self) who was born to restrain disorder. 5

Resplendent God is delighted to accept offerings from the homes in which the grass is cut for the sacred rituals, and where the sacred hymns are recited at sunrise, and the voice of prayerful hymns resounds in the sky, and where the pressing stone at sacred rituals rings as it were a singer skilled in song. 6

Come, O strong and courageous resplendent Self, spiritual elixir has been pressed out for you. May you be filled with spiritual vigour as the sun fills the sky with its rays. 1

इन्द्रमिद्धरीं बहुतोऽप्रतिघृष्टशवसम् ।
 ऋषीणां च स्तुतीरुपं यज्ञं च मानुषाणाम् ॥२॥
 आ तिष्ठ वृत्रहृत्रथं युक्ता ते ब्रह्मणा हरी ।
 अर्वाचीनं सु ते मनो ग्रावां कृणोतु वग्नुना ॥३॥
 इममिन्द्र सुते पिब ज्येष्ठममर्त्यं मदम् ।
 शुक्रस्य त्वाभ्यक्षरन्धारां क्रतस्य मादने ॥४॥
 इन्द्राय नूनमर्चतोक्थानि च ब्रवीतन ।
 सुता अमत्सुरिन्दवो ज्येष्ठे नमस्यता महः ॥५॥

indram

íd dhārī vaható 'pratidhrishṭaśavasam | rīshīṇāṃ ca stutīr
 ūpa yajñāṃ ca mānushāṇām || 2 || ā tishṭha vṛtrahan rá-
 tham yuktā te brāhmaṇā hārī | arvācīnaṃ sū te máno
 grāvaṃ kṛṇotu vagnúnā || 3 || imám indra sutám piba jyé-
 shṭham ámartyam mādham | śukráśya tvābhy áksharan dhārā
 ṛitāsya sādane || 4 || índrāya nūnám arcatokthāni ca bravī-
 tana | sutā amatsur índavo jyéshṭham namasyatā sáhaḥ || 5 ||

॥९॥ नकिद्ध्रथीतरो हरी यदिन्द्र यच्छसे । नकिद्धानु मज्मना नकिः स्वश्व आनशे ॥६॥
 य एक इद्विदयते वसु मर्तीय दाशुषे । ईशानो अप्रतिष्कुत इन्द्रो अङ्ग ॥७॥
 कदा मर्तमराधसे पदा क्षुम्पमिव स्फुरत् । कदा नः शुश्रवद्भिर इन्द्रो अङ्ग ॥८॥
 यश्चिद्धि त्वा बहुभ्य आ सुतावी आविवासति ।
 उग्रं तत्पत्यते शव इन्द्रो अङ्ग ॥९॥

nákish tvád rathítaro hārī yád indra yáchase | nákish
 tvānu majmánā nákih svásṣa ānaṣe || 6 || yá éka íd vidá-
 yate vásu mártāya dāśúshe | íśāno ápratishkuta índro aṅgá
 || 7 || kadā mártam arādhásam padā kshúmpam iva sphu-
 rat | kadā naḥ śuśravad gíra índro aṅgá || 8 || yás cid dhí
 tvā bahúbhya ā sutāvāñ āvívāsati | ugrám tát patyate śáva
 índro aṅgá || 9 ||

May speedy coursers (mind and sense-organs) bring resplendent Self of unresisted might here to the place of praises and worship conducted by seers and common folk. 2

O destroyer of the devil of ignorance, ascend your chariot, for your horses have been yoked to it by prayer. May the sound of pressing stone (of mind and vital elements) draw your attention towards us. 3

O resplendent Self, accept these immortal, exhilarating sweet devotional expressions. The streams of this stimulating elixir have been flowing for you here at the sacred place of holy worship. 4

May we sing glory without delay to the resplendent Self, and recite hymns in His praise. Let the bubbling drops of spiritual elixir exhilarate Him ; may you pay reverence to His supreme strength. 5

O resplendent Self, may you yoke your steeds (sense-organs). There is no better charioteer (a guide) than you. None surpasses you in your strength, none with horses howsoever good and trained. 6

Assuredly you alone, O resplendent Self, are the undisputed sovereign and bestower of the wealth of activity to those who offer you oblations. O Love ! 7

Like a weed trampled by foot, when would He crush the greedy and miser who does not offer oblations to the loving resplendent Self. O Love ! 8

He, who with sweet devotional melodies, honours the resplendent Self, verily he gains tremendous strength. O Love ! 9

स्वादोऽस्थि विषूवतो मध्वः पिबन्ति गौर्यः ।

या इन्द्रेण सयावरीवृष्णा मदन्ति शोभसे वस्वीरनु स्वराज्यम् ॥१०॥

॥११॥ ता अस्य पृशनायुवः सोमं श्रीणन्ति पृश्नयः ।

प्रिया इन्द्रस्य धेनवो वज्रं हिन्वन्ति सायकं वस्वीरनु स्वराज्यम् ॥११॥

ता अस्य नमसा सहः सपर्यन्ति प्रचेतसः ।

व्रतान्यस्य सश्चिरे पुरुषि पूर्वचित्तये वस्वीरनु स्वराज्यम् ॥१२॥

इन्द्रो दधीचो अस्थभिर्वृत्राण्यप्रतिष्कृतः । जघान नवतीर्नव ॥१३॥

इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः पर्वतेष्वपश्रितम् । तद्विदच्छर्यणावति ॥१४॥

अत्राह गोरमन्वत नाम त्वष्टरपीच्यम् । इत्था चन्द्रमसो गृहे ॥१५॥

svādór itthā vishūvāto mādhwah pibanti
gauryah | yā indreṇ sayāvarīṣṇā mādanti śobhāse
vāsvīr ānu svarājyam || 10 ||

tā asya priṣanāyūvaḥ sōmaṃ śrīṇanti priṣṇayaḥ | priyā
indrasya dhenāvo vājraṃ hinvanti sāyakam vāsvīr — || 11 ||
tā asya nāmasā sāhaḥ saparyānti prācetasah | vratāny asya
saścire puruṣi pūrvācittaye vāsvīr — || 12 || indro dadhīcō
asthābhīr vṛitrāny āpratishkutaḥ | jaghāna navatīr nava
|| 13 || ichānn aśvasya yāc chīrah pārvateshv āpaśritam |
tād vidac charyanāvati || 14 || ātrāha gōr amanvata nāma
tvāṣṭur apīcyam | itthā candrāmaso grihē || 15 ||

॥१६॥ को अद्य युक्ते धुरि गा ऋतस्य शिमीवतो भामिनो दुर्हणायून् ।

आसन्निपून्हृत्स्वसो मयोभून् एषां भृत्यामृणधृत्स जीवात् ॥१६॥

क ईषते तुज्यते को बिभाय को मंसते सन्तमिन्द्रं को अन्ति ।

कस्तोकाय क इभायोत रायेऽधि ब्रवत्तन्वेऽ को जनाय ॥१७॥

kó adyā yuñkte dhurí gā rītasya śīmivato bhāmīno
durhṇāyūn | asannishun hṛitsvaso mayobhūn yā eṣam
bhṛityām rīpādhat sā jivat || 16 || kā īshate tujyāte kó bi-
bhaya kó mānsate śāntam indram kó ānti | kās tokāya kā
ibhayotā rayē 'dhi bravat tanyē kó jānaya || 17 ||

The pure intellects, associated with mighty resplendent Self for the sake of splendour, taste the sweet diffused spiritual elixir and rejoice in their own sovereignty. 10

Craving for his nearness, various intellectuals mingle the spiritual elixir with their own knowledge. May the milch-kine, dear to the resplendent Self, direct his firm, overpowering determination against the adversaries and rejoice in his sovereignty. 11

These knowledge-giving intellects, at the very outset, honour His victorious might with veneration, and closely follow His laws to win their due pre-eminence, and rejoice in His own sovereignty. 12

The resplendent Self destroys ninety times nine (innumerable) evils with the help of the rock-like firmness of devotees. 13

Searching for the source of vigour hidden among the mountains, He finds it among true seekers. 14

Then, verily, he recognizes the essential form of the Creator's radiance in the mansion of the mind (moving moon). 15

Who yokes today unto the pole of eternal law the vigorous and radiant horses (sense-organs), whose fury is unbearable and in whose mouths are heart-piercing and bliss-bestowing arrows ? Long shall he live who honours their services, and feeds them well. 16

When one feels that the lower resplendent self is near the Supreme one, then who flees forth ? Who suffers ? Who is afraid ? Who is aware that the resplendent Self is near ? Who is that one, so close and near ? Who would importune the supreme Self for securing progeny, elephants, property, physical health and a large family ? 17

को अ॒ग्निमी॒ष्टि ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑ सु॒चा य॑ज॒ता ऋ॒तुभिर्ध्रु॑वेभिः ।
 कस्मै॑ दे॒वा आ व॑हानाशु होम॑ को म॑ंसते वी॒तिहो॑त्रः सु॒देवः ॥१८॥
 त्वम॑ङ्ग प्र शै॒सिषो॑ दे॒वः श॑विष्ठ॒ मर्त्य॑म् ।
 न त्व॑दन्यो म॒घव॑न्नस्ति म॒र्दिते॑न्द्र ब्रवी॑मि ते वचः ॥१९॥
 मा ते रा॒घींसि॑ मा त॑ ऊ॒तयो॑ वसोऽ॒स्मान्कदा॑ च॒ना द॑भन् ।
 विश्वा॑ च न उप॒मिमी॑हि मा॒नुष॑ वसू॒नि चर्ष॑णिभ्य॒ आ ॥२०॥

kó agním

itte havisha ghṛitēna srucā yajata rītūbhīr dhruvēbhīḥ | kāsmai devā ā vahān aśu hōma kó maंसate vītihoत्रः sude-
 vah ॥ 18 ॥ tvām aṅgā prā ṣaंसisisho devāḥ ṣavishṭha mār-
 tyam | ná tvád anyo maghavam asti marditēndra bravāmi
 te vācaḥ ॥ 19 ॥ mā te rāghāंसि mā ta ūtāyo vaso 'smān
 kāda canā dabhan | víśva ca na upamimihī manusha vā-
 sūni carshaṇibhya ā ॥ 20 ॥

[अथ चतुर्दशोऽनुवाकः ॥]

(८५) पञ्चाशीतितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्वस्यास्य सूक्तस्य राष्ट्रगणो गोतम ऋषिः । मरुतो देवताः । (१-४, ६-११) प्रथमादि-
 चतुर्केचां षष्ठ्यादिषण्णाञ्च जगनी, (५, १२) पञ्चमीद्वादयोश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥९॥ प्र ये शु॒म्भन्ते॑ ज॒नयो॑ न सप्त॑यो याम॒नुद्र॑स्य॒ सून॑वः सु॒दंस॑सः ।
 रो॒दसी॑ हि म॒रुत॑श्च॒क्रिरे॑ वृ॒धे म॑दन्ति वी॒रा वि॒दथे॑षु वृ॒ध्वयः॑ ॥१॥
 त उ॒क्षिता॑सो म॒हिमा॑नमाशत दि॒वि रु॒द्रासो॑ अधि च॒क्रिरे॑ स॒दः ।
 अ॒र्चन्तो॑ अ॒र्कं ज॒नय॑न्त इन्द्रि॒यम॑धि श्रि॒यो द॑धिरे पृ॒श्निमा॑तरः ॥२॥

85

Prā ye śumbhante jānāyo ná sāptayo yāman rudrāsya
 sunāvah sudāंसasah | rōdāsi hī marūtaḥ cakrīre vṛidhē mā-
 danti virā vidātheshu ghṛīshvayaḥ ॥ 1 ॥ tā ukshitāso mahi-
 mānam aशata divī rudrāso ādhi cakrīre sādah | ārcanto ar-
 kām janāyanta indriyām ādhi śrīyo dadhire priंसniātaraḥ
 ॥ 2 ॥

To the one, who has well known the resplendent supreme Self, of what further use would be to offer to the fire the oblations of butter with spoons and ladles, from season to season? To whom do the divine forces quickly bring the blessings that have been called for? 18

O my Love, O mighty resplendent Self, may you be with us and be favourable to the mortals. There is none else to give us felicity. For you alone I recite my praises. 19

Let not your bounteous gifts, and let not your protective powers fail us, O supreme Self, any time. O lover of mankind, please bring to us all sorts of riches. 20

85

The vital principles, offsprings of cosmic vital powers, are performers of mighty deeds and swift in movements. When they go forth they decorate themselves like females. They are gliders through the space within body. They are brave and promote the welfare of heaven and earth and take delight in accomplishing noble deeds. 1

The cosmic vital principles have attained majesty in the upper part of body. Through dedication these vital elements in the body have generated consciousness in the sense-organs. These offsprings of the firmament have put on glory, and having functioned specifically in their respective regions have attained their exalted importance. 2

गोमातरो यच्छुभयन्ते अञ्जिभिस्तनूषु शुभ्रा दधिरे विरुक्मतः ।
 बार्धन्ते विश्वमभिमातिनमप वत्मान्येषामनु रीयते धृतम् ॥३॥
 वि ये भ्राजन्ते सुमखास ऋष्टिभिः प्रच्यावयन्तो अच्युता चिदोजसा ।
 मनोजुवो यन्मरुतो रथेष्वाम वृषत्रातासः पृषतीरयुग्ध्वम् ॥४॥
 प्र यद्रथेषु पृषतीरयुग्ध्वं वाजे अद्रिं मरुतो रंहयन्तः ।
 उतारुषस्य वि प्यन्ति धाराश्रमेवोदभिर्व्युन्दन्ति भूमं ॥५॥
 आ वो वहन्तु सप्तयो रघुष्यदो रघुपत्वानः प्र जिगात बाहुभिः ।
 सीदता बर्हिरु वः सदस्कृतं मादयध्वं मरुतो मध्वो अन्धसः ॥६॥

gómātaro yāc chubhāyante añjībhis tanūṣhu śubhrā
 dadhire virūkmataḥ | bādhante viśvam abhimātīnam āpa
 vārtmāny eśham ānu riyate ghṛitām || 3 || vī yé bhrājante
 sūmakhasa ṛisṭībhiḥ praçyavāyanto ācyutā cid ōjasā | ma-
 nojūvo yān maruto rātheshv ā vṛishavratāsaḥ pṛishatir
 āyugdhvam || 4 || prā yād rātheshu pṛishatir āyugdhvam
 vāje ādriṁ maruto ranhāyantaḥ | utārushāsya vī shyanti
 dhārāṣ cārmevodābhir vy āndanti bhūma || 5 || ā vo va-
 hantu sāptayo raghushyādo raghupātvānaḥ prā jigata ba-
 hūbhiḥ | sīdatā barhīr urū vaḥ sādāṣ kṛitām madāyadhvau
 maruto mādhyo āndhasaḥ || 6 ||

॥१०॥ तैवर्धन्त स्वतवसो महित्वना नाकं तस्थुरु चक्रिरे सदः ।
 विष्णुर्यद्वावदुषणं मदच्युतं वयो न सीदन्नाधि बर्हिषि प्रिये ॥७॥

tē 'vardhanta svātavaso mahitvanā nākaṁ tasthūr urū
 cakrire sādāḥ | viśṇur yād dhāvad vṛishayam madācyutam
 vāyo nā sīdam ādhi barhīṣi priyē || 7 ||

When they, the children of the sky, shine in bright attire, and on their fair limbs lie their golden ornaments, they are saved from every adversary. All the prosperity flows down to them like waters following their traces. 3

The vital principles, the participators in the sacrifice within the body, glitter with their firm determination and overthrow with their strength even that which is never overthrown. Their colourful desires are very much like the spotted deer yoked to a chariot. They are swift as mind; their object is the showering of blessings. 4

When the vital principles harness their body chariots with the deer-like spotted desires, the torrents of rain from the dark-red clouds rush forth and drench the earth like a hide with water. 5

May your swift-gliding waves bear you here towards the place of sacred performance, and may you come here swiftly with your arms. May you sit on the lawn where a wide seat is made for you. May you delight yourselves with the delicious offerings. 6

Strong in their inherent strength to greatness have these vital principles grown, and having stepped to the firmament have made it their dwelling. The all-pervading God has provided protection to this sacred ritual which is the bestower of all desires and which confers delight. May you, the vital principles, come, quickly as birds, and sit down upon the pleasant lawn. 7

शूरा इवेद्युधयो न जग्मयः श्रवस्यवो न पृतनासु येतिरे ।
 भयन्ते विश्वा भुवना मरुद्भ्यो राजान इव त्वेषसैदृशो नरः ॥८॥
 त्वष्टा यद्वज्रं सुकृतं हिरण्ययै सहस्रैर्भृष्टिं स्वपा अवर्तयत् ।
 धत्त इन्द्रो नर्यपांसि कर्तवेऽहन्वृत्रं निरपामौहदण्वम् ॥९॥
 ऊर्ध्वं नुनुद्रेऽवतं त ओजसा दादृहाणं चिद्धिभिदुर्वि पर्वतम् ।
 धमन्तो वाणं मरुतः सुदानवो मदे सोमस्य रण्यानि चक्रिरे ॥१०॥
 जिह्वां नुनुद्रेऽवतं तया दिशासिञ्चन्नुत्सं गोतमाय तृणजे ।
 आ गच्छन्तीमवसा चित्रभानवः कामं विप्रस्य तर्पयन्त धामभिः ॥११॥
 या वः शर्म शशमानाय सन्ति त्रिधातूनि दाशुषे यच्छताधि ।
 अस्मभ्ये तानि मरुतो वि यन्त रयिं नो धत्त वृषणः सुवीरम् ॥१२॥

śūra ivéd yāyu-
 dhayo ná jāgmayah śravasyāvo ná prītanasu yetire | bhā-
 yante vīsva bhūvana marūdbhyo rājāna iva tveshāsaidṛṣo
 narah ॥ 8 ॥ tvāṣṭa yād vājraṁ sūkṛitaṁ hiranyāyaṁ sahā-
 srahr̥ṣṭiṁ svāpa āvartayat | dhattā indro nāry āpānsi
 kārtavē 'han vṛitraṁ nīr apām aubjad arṇavām ॥ 9 ॥ ūr-
 dhvām nuṇudre 'vatām tā ōjasa dadṛhaṇām cid bibhidur
 vī pārvataṁ | dhāmanto vāṇām marūtaḥ sudānavo mādē
 sōmasya raṇyani cakrire ॥ 10 ॥ jihvām nuṇudre 'vatām tāya
 diśāsīcann ūtsam gōtamaya trishṇāje | ā gachantim āvasa
 citrābhanavaḥ kāmam viprasya tarpayanta dhāmabhiḥ ॥ 11 ॥
 yā vaḥ śarma śaśamanāya sānti tridhātuni daśuṣhe yacha-
 tādhi | asmābhyam tāni maruto vī yanta rayim no dhatta
 vṛiṣaṇaḥ suvīram ॥ 12 ॥

(८६) षडशीतितमं सूक्तम्

(१-१०) दशवर्ग्यास्य सूक्तस्य राहूगणो गोतम ऋषिः । मरुतो देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥११॥ मरुतो यस्य हि क्षये पाथा दिवो विमहसः । स सुगोपानमो जनः ॥१॥

Māruto yāsya hī kshāye pathā divo vimahasah | sā su-
 gopātamo jānah ॥ 1 ॥

Like brave heroes, desirous of fight, vital principles rush about, and like fame-seeking combatants, they strive in war. Although every creature is afraid of them, they are fearless and terrible to behold. 8

The supreme architect, deft of hand, devises the golden, thousand-edged, and skilfully fashioned weapon of resolute determination. The resplendent Self receives it to perform heroic deeds. He by this destroys the devil of ignorance and forces out of the weapon the stream of virtuous actions. 9

They with their vigorous strength pursue dark deep forces upon high, and, cleave asunder the mountain of ignorance that obstructs the path; the munificent architects, the vital principles, blow upon their pipes in the wild joy of victory of their glorious deeds. 10

Just as the expert engineer constructs canals of water through the winding channels to the place where water is scarce, similarly, the vital principles bring rejuvenation to the thirsty sense-organs. The variously radiant vital principles thus gratify the desires of the sense-organs with life-sustaining waters. 11

Whatever three-fold blessings there are, O vital principles, provide them all to the person who offers homage to you and who is the donor of oblations. Extend the same boons unto us, O vital principles, bestowers of all good, and give us wealth with noble offspring. 12

The person in whose abode the vital elements, descending from the inner resplendent region, have been well-received, is entitled to have graces from the best protector. 1

यज्ञैर्वी यज्ञवाहसो विप्रस्य वा मनीनाम् । मरुतः शृणुता हवम् ॥२॥
 उत वा यस्य वाजिनोऽनु विप्रमत्क्षत । स गन्ता गोमति व्रजे ॥३॥
 अस्य वीरस्य बर्हिषि सुतः सोमो दिविष्टिषु । उक्थं मदश्च शस्यते ॥४॥
 अस्य श्रोषन्त्वा भुवो विश्वा यश्चर्षणीरभि । सूरं चित्सुसुषीरिषः ॥५॥

yajñaír va yajñavahaso víprasya va
 matnām | mārutaḥ śṛṇutā hāvam || 2 || utā va yāsyā vajinó
 nu vípram átakshata | sá gāntā gómati vrajé || 3 || asyā
 vīrasya bārhiṣi sutāḥ sómo diviṣṭiṣu | ukthām madaṣ ca
 śasyate || 4 || asyā śroshantv ā bhūvo víṣva yāṣ carshaṇír
 abhí | sūram cit sasuśur íśah || 5 ||

॥२॥ पूर्वीभिर्हि दंदाशिम शरद्भिर्मरुतो वयम् । अवोभिश्चर्षणीनाम् ॥६॥
 सुभगः स प्रयज्यवो मरुतो अस्तु मर्त्यः । यस्य प्रयांसि पर्वथ ॥७॥
 शशमानस्य वा नरः स्वेदस्य सत्यशवसः । विदा कामस्य वेनतः ॥८॥
 यूयं तत्सत्यशवस आविष्कर्त महित्वना । विध्यता विद्युता रक्षः ॥९॥
 गूहता गुह्यं तमो वि यात विश्वमत्रिणाम् । ज्योतिष्कर्ता यदुश्मसि ॥१०॥

purvibhir hí dadaśimā śarādbhir maruto vayām | āvo-
 bhiṣ carshaṇinām || 6 || subhāgaḥ sá prayajyavo māruto
 astu mārtyaḥ | yāsyā prāyaṅsi pārshatha || 7 || śaśamānāsya
 vā naraḥ svédasya satyaśavasah | vidā kāmasya vénataḥ
 || 8 || yūyām tát satyaśavasa āviṣh karta mahitvanā | ví-
 dhyatā vidyūtā rākshaḥ || 9 || gūhataḥ gūhyaṁ tāmo ví yāta
 víṣvam atrīnam | jyótish kartā yád uśmāsi || 10 ||

Honoured with worship, O vital breaths, the bearers of sacrificial performances, listen to the invocations of the sage and the wise, even without offerings. 2

The devotee, whom you vouchsafe to be a noble sage, is assuredly blessed with sense organs rich in wisdom, as a pasture rich in kine. 3

During the sacred performances of this pious devotee, sweet devotional blessings through hymns are showered in the daily rites—to add to his joy. 4

May strong vital breaths, victorious over all persons, listen and may this worshipper obtain food. 5

For, O vital breaths, through your loving and swift help, we have been offering oblations in many an autumn. 6

Fortunate is that mortal, O most adorable vital breaths, whose offerings you receive. 7

O truly strong brave vital breaths, you know the toil of him who sings your praise, and the hearty desire of him who loves you. 8

O source of true strength, may you manifest your greatness and with your lustre strike the wicked. 9

Dispel horrid darkness, drive off exploiters from us, and enkindle the light we long for. 10

(८७) सप्तार्शीनितमं मृतम्

(१-६) षड्वचस्यास्य मृतस्य राट्गणो गोतम ऋषिः । मरुतो देवताः । जगती छन्दः ॥

॥ १ ॥ प्र॒त॒व॒क्ष॒सः॑ प्र॒त॒व॒सो॑ वि॒र॒प्ति॒नोऽना॑न॒ता॒ अवि॑थु॒रा ऋ॒जी॒षि॒णः॑ ।
 जु॒ष्ट॒त॒मा॒सो नृ॑त॒मा॒सो अ॒ञ्जि॒भिर॑व्या॒न॒ज्रे के॒ चिदु॒स्रा इ॒व स्तृ॑भिः ॥ १ ॥
 उ॒प॒ह्व॒रेषु॑ यद॒चि॒ध्वं य॒यि व॒य इ॒व म॒रुतः॑ के॒न चि॒त्प॒था ।
 श्र॒व॒न्ति॒ को॒शा उप॑ वो रथे॒ष्व्या घृ॒तमु॑क्ष॒ता म॒धुव॑र्णम॒र्च॒न्ते ॥ २ ॥
 प्रे॒षाम॑ज्मे॒षु वि॒थु॒रे॒व रे॒ज॒ते भू॒मि॒र्यामि॑षु॒ यद्व॑ यु॒ञ्ज॒ते शु॒भे ।
 ते क्री॒ळ्यो धु॒न्यो भ्रा॒जदृ॑ष्ट॒यः स्व॒यं म॑हि॒त्यं प॑न॒यन्त॒ धू॒तयः॑ ॥ ३ ॥
 स हि॒ स्व॒स्त्वृ॒षद॑श्चो॒ युवा॑ ग॒णोऽ॒या ई॒शान॑स्त॒विषी॑भि॒रावृ॑तः ।
 अ॒मि स॒त्य ऋ॑ण॒यावा॑ने॒द्योऽस्या॑ धि॒यः प्रा॒वि॒ताथा॑ वृ॒षा ग॒णः ॥ ४ ॥
 पि॒तुः प्र॒व॒स्य ज॑न्म॒ना व॑दा॒ममि॑ सोम॒स्य जि॒ह्वा प्र॑ जिगा॒ति च॑क्ष॒सा ।
 यदी॒मिन्द्रं॑ श॒म्य॒क्राण॑ आ॒श॒नादि॑न्ना॒मानि॑ य॒ज्ञिया॑नि द॒धिरे ॥ ५ ॥
 श्रि॒यसे॑ के॒ भानु॑भिः स॒ मिमि॑क्षिरे॒ ते रश्मि॑भि॒स्त ऋ॒कभिः॑ सु॒खाद॑यः ।
 ते वा॒शीम॑न्त॒ इ॒प्सि॒णो अ॒भीर॑वो वि॒द्रे प्रि॒यस्य॑ मा॒रुत॑स्य॒ धाम्नः॑ ॥ ६ ॥

87

Prátvakshasah prátavaso virapsínó 'nānatā ávithurā ri-
 jīshīṇaḥ | jūṣṭatamāso nrítamāso añjībhir vy ānajre ké cid
 usrá iva strībhiḥ || 1 || upahvarēshu yád ácidhvaṃ yayīm
 váya iva marutaḥ kēna eit pathā | śeótanti kōśā úpa vo
 rátheshv ā ghṛítam ukshatā mádhuvāṇam árcate || 2 || prai-
 shām ájmeshu vitthuréva rejate bhúmir yámeshu yád dha
 yuñjáte śubhé | té kriḷāyo dhúnayo bhrájadṛiṣṭayaḥ sva-
 yām mahitvām panayanta dhútayaḥ || 3 || sá hí svasṛít prī-
 shadaśvo yúva gaṇó 'yá īśānás távishibhir ávṛitaḥ | ási sa-
 tyá riṇayāvānedyo 'syá dhiyāḥ pravitāthā vṛishā gaṇāḥ
 || 4 || pitúḥ pratnāsya jánmanā vadāmasi sómasya jīhvā prá
 jigāti cákshasā | yád im índraṃ śāmy rikvāṇa āśatád ín
 nāmāni yajñiyāni dadhire || 5 || śriyāse kām bhānúbhiḥ sám
 mimikshire té raśmībhis tá rikvābhiḥ sukhādāyaḥ | té vá-
 śīmanta ishmīno ábhīravo vidré priyāsya mārutasya dhā-
 mnaḥ || 6 ||

O annihilators of enemies, strong-limbed, loud singing, never yielding, never trembling, receivers of elixir, the best-loved, the foremost leaders, may you display yourselves with glittering ornaments, conspicuous like stars in heaven. 1

When, O vital principles, you pile the moving clouds on and close to the hilly slopes; you are like birds flying in several directions. Everywhere clouds shed forth the rain, stored in your cars. May you drop sweetness, honey-hued, around you, for him who sings your praise. 2

When on their way vital principles yoke their aura of waves for victory, earth trembles as a weakling, and works like a deserted wife. They are sportive, progressive, armed with glittering spears, and pounce on all. They themselves announce their own mightiness. 3

The troops of vital principles are wave-borne, ever young, with vigour and are the Lord of this earth. They are truthful liberators from debt, blameless shedders of rain, and are protectors of our sacred rites. 4

We the devotees have learnt from the ancestral traditions that the vital principles are very much associated with the procurement of the elixir of life. These vital principles also help the resplendent Self in the conflict against evils. And, therefore, we sing the attributes of these vital principles with so many glorious names during these sacred performances. 5

These vital principles, having gained splendour through the rays of the sun, join to shed rain and make all happy. They, armed with their spears, decorated as if with bright rings, are fearless and swift-moving. Thus they obtain their highest glory among divine powers. 6

(८८) अष्टाशीतितमं सूक्तम्

(१-१) ऋचस्तस्य सूक्तस्य राहुणो गोतम ऋषिः । मरुतो देवताः । (१, ६) प्रथमापठ्योर्कयोः प्रस्तारपङ्क्तिः,

(२-४) द्वितीयादितृचस्य त्रिष्टुप्, (५) पञ्चम्याश्च विराड्रूपा छन्दांसि ॥

॥१५॥ आ विद्युन्मद्भिर्मरुतः स्वर्के रथैर्भिर्यात ऋष्टिमद्भिरश्वपणैः ।
 आ वर्षिष्ठया न इषा वयो न पतता सुमायाः ॥१॥
 तेऽरुणेभिर्वरमा पिशङ्गैः शुभे कं यान्ति रथतूर्भिरश्वैः ।
 रुक्मो न चित्रः स्वधितीवान्पव्या रथस्य जङ्घनन्त भूमं ॥२॥
 श्रिये कं वो अधि तनूषु वाशीर्मैधा वना न कृणवन्त ऊर्ध्वा ।
 युष्मभ्यं कं मरुतः सुजातास्तुविद्युन्नासो धनयन्ते अद्रिम ॥३॥
 अहानि गृध्राः पर्या व आगुरिमां धियं वार्कार्या च देवीम् ।
 ब्रह्म कृष्वन्तो गोतमासो अर्केरूर्ध्वं नुनुद्र उत्सधिं पिबध्वै ॥४॥
 एतत्पन्न योजनमचेति सस्वर्हं यन्मरुतो गोतमो वः ।
 पश्यन्हिरप्यचक्रानयोदंष्ट्रान्विधावतो वराहून् ॥५॥
 एषा स्या वो मरुतोऽनुभर्त्री प्रति शोभति वाघतो न वाणी ।
 अस्तोभयदृथासामनु स्वधां गर्भस्योः ॥६॥

88

Ā vidyūnmadbhir marutaḥ svarkaī rāthebhir yāta ri-
 shtimadbhir aśvaparaṇaiḥ | ā vārshishṭhayā na ishā vāyo nā
 paptatā sumāyāḥ || 1 || tē 'ruṇēbhir vāram ā piśāṅgaiḥ śubhé
 kānī yānti rathatūrbhir aśvaiḥ | rukmó ná citráḥ svādhi-
 tivān pavyā rāthasya jāṅghananta bhūma || 2 || śriyé kām
 vo ádhi tanūshu vāsīr medhā vānā ná kṛiṇavanta ūrdhvā |
 yushmábhyam kām marutaḥ sujātās tuvidyumnāso dhana-
 yante ádrim || 3 || áhāni grīdhrāḥ páry ā va águr imān
 dhīyam vārkāryām ca devīm | bráhma kṛiṇvānto gótamāso
 arkaīr ūrdhvām nunudra utsadhīm píbadhyai || 4 || etát tyán
 ná yójanam aceti sasvár ha yán maruto gótamo vaḥ | pá-
 syan hiraṇyacakrān áyodaṁshtrān vidhāvato varāhūn || 5 ||
 eshā syā vo maruto 'nubhartrī prāti śtobhati vāgháto ná
 vānī | ástobhayad vrīthāsām ánu svadhām gábhastyoh
 || 6 ||

Come hither, O vital principles, on your lightning-laden aura of vitality vibrant with sweet songs, armed with sharp weapons and winged with divine waves. Fly to us with noblest riches like birds, O mighty powers. 1

With their red-hued divine waves and aura of vitality they come for the benediction of their devotees. They are brilliant like gold, destroyers of foes, inflictors of punitive justice and they with their terrific brilliance of vitality and speed frighten all the inhabitants of earth. 2

For the subjugation of desires, you decorate your persons with effective weapons. You inspire intellect to heights like tall trees. O well-born vital breaths, for you the extremely enlightened worshippers procure offerings from even inaccessible quarters. 3

O men of intellect, desirous of water, the days of fortune have come to you. For those who are thirsty, the means of procuring water have been invoked. The very wise men with their invocations have constructed the reservoir to supply spiritual water. 4

When the gifted poet sees the clouds, he feels as if there has appeared before him a brave youth carrying weapons of golden wheels and iron tusks. Thus inspired the poet sings a song the like of which is never sung before. 5

To every one of you, O vital principles, this freshening draught of spiritual elixir rushes like the voice of one who prays. It rushes freely forth from our hearts as these devotions flow towards you. 6

(८९) एकोनवतितमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य गृह्यणो गोतम ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । (१-५, ७) प्रथमादिपञ्चर्चा सप्तम्याश्च जगती, (६) षष्ठ्या विराट्स्थाना, (८-१०) अष्टम्यादितृचस्य च त्रिष्टुप् छन्दसि ॥

॥१५॥ आ नो भद्राः कर्तव्यो यन्तु विश्वतोऽदब्धासो अपरीतास उद्भिर्देः ।
 देवा नो यथा सद्मिद्रुधे असन्नप्रायुवो रक्षितारो दिवेदिवे ॥१॥
 देवानां भद्रा सुमतिर्ऋजूयतां देवानां रातिरभि नो नि वर्तताम् ।
 देवानां सख्यमुप सेदिमा वयं देवा न आयुः प्र तिरन्तु जीवसे ॥२॥
 तान्पूर्वया निविदा हूमहे वयं भगौ मित्रमदिति दक्षमस्त्रिधम् ।
 अर्यमणं वरुणं सोममश्विना सरस्वती नः सुभगा मयस्करत् ॥३॥

89

Ā no bhadráḥ krátavo yantu viṣvátó 'dabdhāso aparī-
 tāsa udbhídaḥ | devā no yáthā sádām íd vṛidhē ásann aprā-
 yuvo rakshitáro divé-dive || 1 || devānām bhadrá sumatír ri-
 jūyatām devānām rātír abhí no ní vartatām | devānām sa-
 khyām úpa sedinā vayām devā na áyuh prá tirantu jiváse
 || 2 || tán pūrvayā nivídā hūmahe vayām bhāgam mitráṁ
 áditim dáksham asrídham | ariyamāṇaṁ vāruṇaṁ sómam
 aṣvínā sárasvatī naḥ subhágā máyas karat || 3 ||

तन्नो वातो मयोभु वातु भेषजं तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः ।
 तद्वावाणः सोमसुतो मयोभुस्तदश्विना शृणुतं धिष्ण्या युवम् ॥४॥
 तमीशानं जगत्स्तस्युषस्पतिं धियंजिन्वमवसे हूमहे वयम् ।
 पूषा नो यथा वेदसामसद्रुधे रक्षिता पायुरदब्धः स्वस्तये ॥५॥

tán no
 váto mayobhú vātu bheshajām tán mātá prithiví tát pitá
 dyaúḥ | tád grāvāṇaḥ somasúto mayobhúvas tád aṣvínā
 śṛiṇutaṁ dhishṇyā yuvám || 4 || tám íṣānaṁ jágatas tasthú-
 shas pátim dhiyamjinvám ávase hūmahe vayām | pūshá no
 yáthā védasām ásad vṛidhē rakshitá pāyúr ádabdhāḥ sva-
 stáye || 5 ||

May such auspicious, never-failing, and, elevating works, as are done without any compulsion, be achieved by us in all directions of activity. May the divines grant us protection day after day without any obstruction in our progress. 1

May the benevolent wisdom of the straightforward sages be ours. May the generosity of godly men and their friendship descend on us. May they grant long life that we may enjoy fully. 2

Then we invoke with traditional compliments prosperous men, well-wishers, preceptors, custodians, judges, aesthetes, physicians, surgeons, and educationists. May they be auspicious and givers of happiness to us. 3

May the air be the healing cure for us, and so be the mother earth, and the father sun. May the medicinal juices extracted with the pressing stones be conducive to health. May you the expert physicians and surgeons listen to our prayers. 4

We invoke that sovereign Lord of all that stands or moves, and the inspirer of wisdom for our protection. As a nourisher, He has ever been the defender and promoter of our prosperity. May He continue to be an abiding guardian for our well-being. 5

॥१६॥ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः ।
 स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥६॥
 पृषदश्वा मरुतः पृश्निमातरः शुभंयावानो विदथेषु जग्मयः ।
 अग्निजिह्वा मनवः सूरचक्षसो विश्वे नो देवा अवासा गमन्निह ॥७॥
 भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ।
 स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेम देवहितं यदायुः ॥८॥
 शतमिन्नु शरदो अन्ति देवा यत्रा नश्चक्रा जरसं तनूनाम् ।
 पुत्रासो यत्र पितरो भवन्ति मा नो मध्या रीरिषितायुर्गन्तोः ॥९॥
 अदितिर्यौरदितिरन्तरिक्षमदितिर्माता स पिता स पुत्रः ।
 विश्वे देवा अदितिः पञ्च जना अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम् ॥१०॥

svastí na índro vṛddhāśravaḥ svastí naḥ puṣhā viśvā-
 vedāḥ | svastí naś tārksyho árishtānemih svastí no bṛihas-
 pátir dadhātu || 6 || prīṣhadaśya marútaḥ prīṣṇimatarāḥ śu-
 bhamyāvāno vidātheshu jāgmayāḥ | agnijihvā mánavaḥ sū-
 racakshaso víśve no devā ávasá gamann ihā || 7 || bhadrām
 kárṇebhiḥ śṛiṇuyāma devā bhadrām paśyemakṣhābhir ya-
 jatrāḥ | sthiraír āṅgais tushṭuvānsas tanūbhir vy āśema de-
 vāhitam yād áyuh || 8 || śatām ín nú śarādo ánti deva yā-
 tra naś cakrá jarāsaṁ tanūnam | putráso yātra pitáro bhā-
 vanti má no madhyá rīrishatáyur gāntoḥ || 9 || áditir dyaúr
 áditir antáriksham áditir mātá sá pitá sá putráḥ | víśve
 devā áditih páñca jána áditir jatām áditir jānitvam || 10 ||

(९.०) नवनिनमं सूक्तम्

(१-९) नवर्बस्याम्य सूक्तस्य गार्हगणो गोतम ऋषिः । विश्वे देवा देवताः ।

(१-८) प्रथमाष्टष्टुर्वा गायत्री, (९) नवम्याश्चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥१७॥ ऋजुनीती नो वरुणो मित्रो नयतु विद्वान् । अर्यमा देवैः सजोषाः ॥१॥

Rijunítí no várūṇo mitró nayatú vidvān | aryamá de-
 vāih sajóśah || 1 ||

May the widely respected, the resplendent God, guard our welfare. May the all-knowing nourisher guard our welfare. May the creator of the cyclic universe ceaselessly guard our welfare. May the sovereign protector, with unblemished weapons, guard us for our prosperity. 6

May the vital principles, resembling soldiers riding spotted horses, offsprings of the variegated mother, resplendent, frequenters of the place of sacred worship, fire-tongued and radiant as the sun, come hither for our protection. 7

O learned people, may we with our ears listen to what is beneficial. O persons, worthy of sacred deeds, may we see with our eyes that is beneficial. May we, engaged in your praises, enjoy with firm limbs and sound bodies, a full term of life dedicated to God. 8

Hundred autumns are assigned to us by God in the midst of our passing existence subject to old age and decay. Those who are sons today shall be fathers tomorrow, and therefore, may we have no afflictions or infirmities in the midst of our life-span. 9

Eternity is sky, eternity is mid-air, eternity is mother and father, and son. Eternity is all the gods, eternity is the penta-classified men, eternity is all that hath been born and shall be born. 10

May the persons, most virtuous and most dedicated, guide and lead us along straight paths. May the law-givers lead us to peace and harmony. 1

ते हि वस्यो वसवानास्ते अप्रमूरा महोभिः । व्रता रक्षन्ते विश्वाहा ॥२॥
 ते अस्मभ्यं शर्म यंसन्नमृता मर्त्येभ्यः । बाधमाना अप द्विषः ॥३॥
 वि नः पथः सुविताय चियन्त्विन्द्रो मरुतः । पुषा भगो वन्द्यामः ॥४॥
 उत नो धियो गोअग्राः पूषन्विष्णवेवयावः । कर्ता नः स्वस्तिमतः ॥५॥

té hí vásyo vásavanas té ápramura má-
 hobhiḥ | vratā rakshante viśvāha || 2 || té asmābhyaṃ śarma
 yaṁsaṁ amṛitā mārtyebhyaḥ | bādhamana āpa dvīṣaḥ
 || 3 || ví naḥ pathāḥ suvitāya ciyāntv índro marútaḥ | puṣā
 bhāgo vāndyaśaḥ || 4 || utā no dhīyo góagraḥ pūṣan viśh-
 naḥ évayavaḥ | kārta naḥ svastimātaḥ || 5 ||

॥२८॥ मधु वाता कृतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः । माध्वीर्नः मन्वोषधीः ॥६॥
 मधु नक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिव रजः । मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥७॥
 मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमो अस्तु सूर्यः । माध्वीर्गावो भवन्तु नः ॥८॥
 शं नो मित्रः शं वरुणः शं नो भवत्वयमा ।
 शं न इन्द्रो बृहस्पतिः शं नो विष्णुरुक्मः ॥९॥

mādhu vātā kṛitayaté mādhu ksharanti síndhavaḥ | má-
 dhvīr naḥ santv ōśadhīḥ || 6 || mādhu náktam utóśhāso
 mādhumat párthivaṁ rájaḥ | mādhu dyaúr astu naḥ pitā
 || 7 || mādhuman no vānaspátir mādhumāḥ astu sūryaḥ
 mādhvīr gāvo bhavantu naḥ || 8 || śam no mitráḥ śam vā-
 ruṇaḥ śam no bhavaty aryamā | śam na índro bṛihaspátīḥ
 śam no víshṇur urukramāḥ || 9 ||

They are distributors of prosperity. They constantly preserve their laws by their own supremacy. 2

May they, who are immortals, give happiness to us, the mortals, and drive away our sufferings. 3

May the adorable head of the state, the guards and soldiers, the food-providers and the bestowers of wealth direct our paths, and may they lead us to prosperity. 4

The farmers, the protectors and the soldiers in our society make our functions accumulative of land and cattle and lead us to prosperity. 5

The wind blows sweetly on its own, the rivers glide on sweetly. May the herbs yield sweetness to us. 6

May the night be sweet, so also the dawn. May the dust of the earth be full of sweetness. May the celestial region be sweet to us. 7

May trees be sweet; may the sun be imbued with sweetness; may our milch-kine be sweet to us. 8

May the one, dedicated to the society, be gracious to us. May the one, most virtuous, be gracious to us. May the law-giver be gracious to us. May the supreme head be gracious to us. May the high priest be gracious to us. May the preserver of great courage be gracious to us. 9

(९१) एकतद्वनितमं सूक्तम्

(१-२३) त्रयोविंशत्युच्यन्त्यास्य सूक्तस्य गृह्यणो गोतम ऋषिः । सोमो देवता । (१-४, १८-२३)

प्रथमादिचतुर्ऋचांष्टादश्यादिषण्णाञ्च त्रिष्टुप्, (५-१६) पञ्चम्यादिद्वादशानां गायत्री,

(१७) सप्तदश्याश्चोष्णिकं छन्दोभिः ॥

॥१९॥

त्वं सोमं प्र चिकितो मनीषा त्वं रजिष्ठमनु नेषि पन्थाम् ।

तव प्रणीती पितरौ न इन्दो देवेषु रत्नमभजन्त धीराः ॥१॥

त्वं सोमं क्रतुभिः मुकतुर्भुस्त्वं दक्षैः सुदक्षो विश्ववेदाः ।

त्वं वृषा वृषत्वेभिर्महित्वा द्युम्नेभिर्द्युमन्यभवो नृचक्षाः ॥२॥

राज्ञो नु ते वरुणस्य व्रतानि बृहद्भीरं तव सोम धाम ।

शुचिद्रमसि प्रियो न मित्रो दक्षाय्यो अर्यमेवासि सोम ॥३॥

या ते धामानि दिवि या पृथिव्यां या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु ।

तेभिर्नो विश्वैः सुमना अहैळ्ळराजन्त्सोम प्रति हव्या गृभाय ॥४॥

त्वं सोमासि सत्पतिस्त्वं राजोत वृत्रहा । त्वं भद्रो अस्मि क्रतुः ॥५॥

91

Tvām soma prā cikito manishā tvām rājishtham ān-
 neshi pānthām | tāva prāṇitī pitāro na indo devēshu rāt-
 nam abhajanta dhīrah || 1 || tvām soma krātubhiḥ sukrātur
 bhūis tvām dākshaiḥ sudāksho viśvavedāḥ | tvām vṛishā vṛi-
 shatvébhir mahitvā dyumnébhir dyumny ābhavo nṛicākshāḥ
 || 2 || rājño nu te varuṇasya vratāni bṛihād gabhīrām tāva
 soma dhāma | śucish tvām asi priyó ná mitró dakshāyyo
 ariyamévasi soma || 3 || yā te dhāmāni divi yā prithivyām
 yā pārvateshv óshadhīshv apsú | tébhir no viśvaiḥ sumāna
 āhelaṇ rājan soma prāti havyā gṛibhāya || 4 || tvām so-
 masi sátpatis tvām rājotā vritrahā | tvām bhadró asi krātuḥ || 5 ||

॥२०॥ त्वं च सोम नो वशो जीवातुं न मरामहे । प्रियस्तोत्रो वनस्पतिः ॥६॥

tvām ca soma no vaśo jīvātum ná marāmahe | priyā-
 stotro vānaspatīḥ || 6 ||

91

You, blissful Lord, are known pre-eminently for wisdom. You lead us on the straight path under your guidance. O giver of happiness, our forefathers attained wisdom from the enlightened ones. 1

You, blissful Lord, are the achiever of merit through righteous acts. By your insight you are most wise and all-knowing. You are mighty by your power and greatness. You are glorious by your glories and guide all mortals. 2

In your acts you are royally virtuous, O blissful Lord. Your glory is great and profound. You are the purifier of all and you are the beloved benefactor. You are the cherisher of all and the law-giver. 3

Endowed with all your glories on heaven and earth, on mountains, in plants and in waters, O illustrious blissful Lord, may you be considerate, benign, and may you accept our homage. 4

O blissful Lord, you are an embodiment of protection and sovereignty. The destroyer of evil thoughts, you are also the well-wisher; you are sanctity personified. 5

O gracious and praise-loving Lord, you are the lord of medicinal plants; you are our life-cure. May you so bless us that we live without fearing death. 6

त्वं सोम महे भगं त्वं यूनां ऋतायते । दक्षं दधासि जीवसे ॥७॥
 त्वं नः सोम विश्वतो रक्षां राजन्नघायतः । न रिप्येत्त्वावतः सर्वा ॥८॥
 सोम यास्ते मयोभुवं ऊतयः सन्ति दाशुषे । ताभिर्नोऽविता भव ॥९॥
 इमं यज्ञमिदं वचो जुजुषाण उपागहि । सोम त्वं नो वृधे भव ॥१०॥

tvām soma mahé bhāgam tvām yūna
 ritayaté | dāksham dadhasi jivāse || 7 || tvām naḥ soma viṣ-
 vāto rākṣā rājann aghāyatāḥ | ná rishyet tvāvataḥ sákḥā
 || 8 || sōma yās te mayobhūva ūtāyaḥ sánti dāśúshe | tábhir
 no 'vitá bhava || 9 || imām yajñám idám váco jujushāná upá-
 gahi | sōma tvām no vṛidhē bhava || 10 ||

॥२१॥ सोमं गीर्भिर्घ्रा वयं वर्धयामो वचोविदः । सुमृत्लीको न आ विश ॥११॥
 गयस्फानो अमीवहा वसुवित्पुष्टिवर्धनः । सुमित्रः सोम नो भव ॥१२॥
 सोमं रारन्धि नो हृदि गावो न यवसेष्वा । मर्य इव स्व ओक्ये ॥१३॥
 यः सोम सख्ये तव गरणहेव मर्त्यैः । तं दक्षः सचते कविः ॥१४॥
 उरुष्या णो अभिशस्तेः सोम नि पाह्यंहसः । सर्वा सुशेव एधि नः ॥१५॥

sōma girbhīśh tvā vayam vardháyāmo vacovídaḥ | su-
 mṛīḷkó na ā viṣa || 11 || gayasphāno amivahā vasuvít pu-
 śtīvárddhanāḥ | sumitrāḥ soma no bhava || 12 || sōma rāran-
 dhī no hṛdī gāvo ná yāvaseshv ā | marya iva svā okyē
 || 13 || yāḥ soma sakhyé tāva rārānad deva mārtyaḥ | tām
 dākshaḥ sacate kavīḥ || 14 || urushyā no abhīśasteḥ sōma ní
 pahy āñhasaḥ | sákḥa suśēva edhi naḥ || 15 ||

॥२२॥ आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्ण्यम् । भवा वाजस्य संगथे ॥१६॥

ā pyāyasya sām etu te viśvātaḥ soma vṛiṣṇyam | bhāvā
 vājasya saṁgathé || 16 ||

O blissful Lord, you give prosperity to those who live by your laws, whether old or young, and give them strength that they may live. 7

O blissful Lord, guard us from all sides from those who threaten us. Never let your friend, a devotee like me, be harmed. 8

O blissful Lord, give such eternal bliss to your worshipper that he for ever feels protected, and happy in your divine shelter. 9

O blissful Lord, cherish our noble sacrificial acts, accept our devotions and be nigh to make us prosperous. 10

We praise your glory in well-versed hymns and sing in divine melody. O blissful Lord, come and abide with us. 11

O blissful Lord, the enricher, the eradicator of disease, the possessor of all wealth, and the augments of nutriment, may you be a good friend to us. 12

O blissful Lord, may you rejoice, abiding in our hearts as milch kine in the grassy meads, like a young man in his own house. 13

O blissful Lord, may the sage embrace in his fold that mortal man who delights in your friendship. 14

O blissful Lord, save us from slander, protect us from distress, and be unto us a gracious friend. 15

O blissful Lord, may you be approachable from all sides. May our vigour be directed towards you. May our knowledge, also be, concentrated in you. 16

आ प्यायस्व मदिन्तम सोम विश्वेभिरंशुभिः ।

भवा नः सुश्रवस्तमः सर्वा वृधे ॥१७॥

सं ते पर्यामि समु यन्तु वाजाः सं वृष्ण्यान्यभिमातिषाहः ।

आप्यायमानो अमृताय सोम दिवि श्रवांस्युत्तमानि धिष्व ॥१८॥

या ते धामानि हविषा यजन्ति ता ते विश्वा परिभूरस्तु यज्ञम् ।

गयस्फानः प्रतरणः सुवीरोऽवीरहा प्र चरा सोम दुर्यान् ॥१९॥

सोमो धेनुं सोमो अर्वन्तमाशुं सोमो वीरं कर्मण्य ददाति ।

सादन्यं विदुथ्यं सभेयं पितृश्रवणं यो ददाशदस्मै ॥२०॥

ā pyāyasva madintama sóma víṣve-
bhīr aṅśúbhiḥ | bháva naḥ suśrávastamaḥ sákhā vṛidhē
" 17 " sām te pāyānsi sām u yantu vājāḥ sām vṛiṣṇyāny
abhimātishāhaḥ | āpyāyamāno amṛitaya soma divi śrávānsy
uttamāni dhishva || 18 || yā te dhāmāni havishā yājanti tā
te víṣvā paribhūr astu yajñām | gayasphānaḥ pratāraṇaḥ
suvīró 'vīrahā prā carā soma dúryān || 19 || sómo dhenūm
sómo árvantam āśūm sómo vīrām karmānyam dadāti | sā-
danyam vidathyām sabhēyam pitṛiśrávaṇam yó dādāśad
asmai || 20 ||

॥२३॥ अषाळं युत्सु पृतिनासु पप्रिं स्वर्षामप्सां वृजन्म्य गोपाम् ।

भरेषुजां सुक्षितिं सुश्रवसं जयन्तं त्वामनु मदेम सोम ॥२१॥

त्वमिमा ओषधीः सोम विश्वास्त्वमपो अजनयस्त्वं गाः ।

त्वमा तंतन्योर्वोऽन्तरिक्षं त्वं ज्योतिषा वि तमो ववर्थ ॥२२॥

āshālham yutsú pṛitanāsu pāpriṁ svarshām apsām vṛi-
jánasya gopām | bhareṣhujām sukshitim suśrávasam jāyan-
tam tvām ānu madema soma || 21 || tvām imā ōshadhiḥ
soma víṣvās tvām apó ajanayas tvām gāḥ | tvām ā tatan-
thorv āntārikṣham tvām jyótishā ví tamo vavartha || 22 ||

O most gladdening, blissful Lord, may you be approachable from all sides with all your radiations. May you be our friend for prosperity. 17

O blissful Lord, may all sweet waters be treasured with you, and may powers, energies, and vanquishing vigour be united in you. For our immortality, may you provide us with heavenly spiritual nourishment. 18

O blissful Lord, may all the centres from which food offerings are made, be distributed around the sacrificial place. O giver of wealth and wisdom, and saviour of the brave, O Lord of valour, may you be with us in our noble deeds. 19

To him who worships you, O blissful Lord, you give a milch-cow, a swift horse, and a son who is worthy of noble deeds—eminent in society and an honour to his father. He is assiduous in worship and valorous in action. 20

We extol, O blissful Lord, the invincible, triumphant, granter of bliss, Lord of rain and sunshine, preserver through luminous regions. 21

O blissful Lord, you have generated herbs, waters, and milch-kine; you dispelled darkness with light; you have sustained and expanded the mid-regions. 22

देवेन नो मनसा देव सोम रायो भागं महसावन्नभि युध्य ।
मा त्वा तनदीशिषे वीर्यस्योभयेभ्यः प्र चिकित्सा गविष्ठौ ॥२३॥

devēna no mānasā deva soma rāyō bhāgāṁ sahasāvann
abhī yudhya | mā tvā tanad īśiṣhe vīryasyobhāyebhyaḥ prā
cikitsā gāviṣṭau || 23 ||

(१.२) द्विनवतितमं सूक्तम्

(१-१८) अष्टादशचम्यास्य सूक्तस्य गृह्यणो गोतम ऋषिः । (१-१५) प्रथमादिषड्विंशचामुपाः, (१६-१८)

षोडश्यादितृचम्य चाश्विनौ देवताः । (१-४) प्रथमादिचतुर्केचा जगती, (५-१२) पञ्चम्याः

द्यष्टानां त्रिष्टुप्, (१३-१८) त्रयोदश्यादिपण्णाञ्चोष्णिक छन्दसि ॥

॥२४॥ एता उ त्या उषसः केतुमकृतं पूर्वे अर्धे रजसो भानुमञ्जने ।
निष्कृष्णाना आयुधानीव धृष्णवः प्रति गावोऽरुपीर्यन्ति मातरं ॥१॥
उदपसन्नरुणा भानवो वृथा स्वायुजो अरुषीर्गा अयुक्षत ।
अक्रन्नुषासो वयुनानि पूर्वथा रुशन्तं भानुमरुपीरशिथ्रयुः ॥२॥
अर्चन्ति नारीरपसो न विष्टिभिः समानेन योजनेना परावतः ।
इषं वहन्तीः सुकृते सुदानवे विश्वेदह यजमानाय सुन्वते ॥३॥
अधि पेशांसि वपते नृतूग्वापोर्णुते वक्ष उस्त्रेव व्रजहम् ।
ज्योतिर्विश्वस्मै भुवनाय कृष्वती गावो न व्रजं व्युषा आवर्तमः ॥४॥

92

Etā u tyā uśhāsah ketūm akrata pūrve ārdhe rājaso
bhānūm añjate | nishkrīṇvānā āyudhānīva dhṛiṣṇāvaḥ prāti
gāvō 'rushīr yanti mātārah | 1 || ūd apaptam aruṇā bha-
nāvo vṛithā svāyūjo ārushīr gā ayukshata | ākrann uśhāso
vayūnāni purvāthā rūśantam bhānūm ārushīr aṣiṣrayuḥ
|| 2 || ārcanti nārīr apāso nā viṣṭībhiḥ samānēna yōjanenā
parāvataḥ | īśam vāhantiḥ sukṛite sudānave viśvéd āha
yājamanāya sunvaté || 3 || ādhi pēśānsi vapate nṛitūr ivā-
porṇute vāksha usréva bārjaham | jyótir viśvasmai bhūva-
nāya kṛiṇvatī gāvo nā vrajām vy uśhā āvar tāmah || 4 ||

O blissful Lord, divine and illustrious, bestow upon us a fraction of your wisdom. May you be favourable to us in any duel or conflict, for your judgement is the guide in our life. 23

92

These radiant mother dawns have raised their banners. They have spread their light in the eastern part of the firmament and have brightened all things. Like warriors flashing their weapons, they regularly come and go. 1

Readily have the purple beams of light shot up. They have harnessed red-rays, easy to be yoked. Dawns have been inspiring for work as before and red-hued, they have attained their effulgent brilliance. 2

They sing their songs like women busy in their work. With a common approach and common objective, they illumine with their inherent radiance the remotest parts of space, bringing nourishment to the liberal devotee, the bountiful worshipper, who presents to them songs of homage. 3

She, like a dancer, puts her brodered garments on. Like a cow yielding her udder, she bares her bosom. Shedding light upon all the world, she dissipates the darkness as cattle hasten to the pastures. 4

प्रत्यर्ची रुशदस्या अदर्शि वि तिष्ठते बाधते कृष्णमभ्वम् ।
स्वहं न पेशो विदथेष्वञ्जश्चित्रं दिवो दुहिता भानुमेश्रेत ॥५॥

práty arcī rūśad asyā adarśi ví tishṭhate bádhdhate kṛish-
nám ábhvam | sváruṃ ná péso vidátheshv añjāñ citráṃ
divó duhitā bhānám aṣret || 5 ||

॥२५॥ अतारिष्म तमसस्परमस्योषा उच्छन्ती वयुना कृणोति ।
श्रिये छन्दो न स्मयते विभाती सुप्रतीका सौमनसायाजीगः ॥६॥
भस्वती नेत्री सूनृतानां दिवः स्तवे दुहिता गोतमेभिः ।
प्रजावतो नृवतो अश्वबुध्यानुषो गोअग्रौ उप मासि वाजान् ॥७॥
उषस्तमग्नां यगसं सुवीरं दासप्रवर्गं रयिमश्वबुध्यम् ।
सुदंमसा श्रवसा या विभामि वाजप्रमृता सुभगे बृहन्तम् ॥८॥
विश्वानि देवी भुवनाभिचक्ष्या प्रतीची चक्षुरुर्विया वि भानि ।
विश्वं जीवं चरसे बोधयन्ती विश्वस्य वाचमविदन्मनायोः ॥९॥
पुनःपुनर्जायमाना पुगणी संमानं वर्णमभि शुम्भमाना ।
श्वघ्नीव कृत्नुर्विजं आमिनाना मर्तस्य देवी जरयन्त्यायुः ॥१०॥

ātārishma támasas pārām asyóshā uchánti vayúnā kṛi-
noti | śriyé chāndo ná smayate vibhātī supratīkā saumana-
sāyājigaḥ || 6 || bhāsvatī netrī sūnṛitānām divá stave duhitā
gótamebhiḥ | prajāvato nṛivāto aśvabudhyān usho góagrāñ
úpa māsi vājān || 7 || úshas tám asyām yaśasam suvīram
dāsāpravargam rayīm aśvabudhyam | sudānsāsā śrāvasā yā
vibhāsi vājaprasūtā subhage bṛihāntam || 8 || víśvāni devī
bhūvanābhicákshyā pratīcī cákshur urviyā ví bhāti | víś-
vam jivām carāse bodháyantī víśvasya vācam avidan ma-
nāyóḥ || 9 || pūnaḥ-punar jāyamānā purāñī samānām vārṇam
abhi śumbhamānā | śvaghnīva kṛitnúr víja āminānā mār-
tasya devī jaráyanty áyuh || 10 ||

We have beheld the brilliant light first seen in the east ; it spreads itself and disperses thick darkness. She, the heaven's offspring, anoints her wonderous splendour, as the priest anoints the sacrificial offering. 5

We have crossed the limits of darkness, and the dawn breaking forth has awakened the consciousness of living beings, and has given clear perception. She smiles in the light of glory and has swallowed darkness for our joy. 6

The wise men have praised the radiant daughter of the skies, the inspirer of pleasant melodies. Grant us and our dependents nourishment, horses and cattle. 7

O auspicious divine light, shining in full glory, confer upon us, fame, prosperity, attendants, and craftsmen. 8

The dawn looks on the world with bright eyes, spreading light westward, awakening every living creature. She understands the plea of each and every one. 10

The ancient dawn, born again and again, diminishes the days of mortal life, one by one, like a wolf cutting the birds in pieces.

२६॥ व्यूर्ण्वती दिवो अन्तौ अवोध्यप स्वसारं सनुतयुयोति ।
 प्रमिनती मनुष्या युगानि योषा जारस्य चक्षसा वि भानि ॥११॥
 पशून् चित्रा मुभगा प्रथाना मिन्धुर्न श्रोद उर्विया व्यश्नेत् ।
 अमिनती देव्यानि व्रतानि सूर्यस्य चेति रश्मिभिर्दशाना ॥१२॥
 उपस्तच्चित्रमा भगस्मभ्यं वाजिनीवति । येन तोकं च तनयं च धामहे ॥१३॥
 उपो अद्यह गोमत्यश्वावति विभावरी । रेवदस्मे व्युच्छ मृनुतावति ॥१४॥
 युश्वहा हि वाजिनीवत्यश्वा अद्यारुणाँ उपः । अथो नो विश्वा सोमगान्या वह ॥१५॥

vyurnvatī divó antāu abodhy āpa svāsāraṁ sanutār yu-
 yoti | praminatī manushyā yugāni yóshā jārasya cākshasā
 ví bhati || 11 || paṣūn ná citrā subhágā prathānā síndhur
 ná kshóda urviyā vy āsvait | áminatī daívyāni vratāni sūr-
 yasya ceti raṣmībhir dṛiṣānā || 12 || úshas tác citráṁ á
 bharāsmābhyam vājinivati | yéna tokāṁ ca tánayam ca
 dhāmahe || 13 || úsho adyéhā gomaty āśvāvati vibhāvāri |
 revād asmé vy ūcha sūnritāvati || 14 || yukshvā hí vājini-
 vat y āsvāu adyāruṇāu ushaḥ | áthā no víśvā saubhagāny
 á vaha || 15 ||

१७॥ अश्विना वर्तिरस्मदा गोमदस्वा हिरण्यवत् । अर्वाग्रथं समनसा नि यच्छतम् ॥१६॥
 यावित्था श्लोकसा दिवो ज्योतिर्जनाय चक्रथुः । आ न ऊर्जं वहतमश्विना युवम् ॥१७॥
 एह देवा मयोभुवा दस्वा हिरण्यवर्तनी । उपबुधो वहन्तु सोमपीतये ॥१८॥

āśvinā vartir asmād ā gómad dasrā hīraṇyavat | arvāg
 rātham sāmanasā ní yachataṁ || 16 || yāv itthā ślókam á
 divó jyótir jānāya cakráthuḥ | á na ūrjam vahatam āśvina
 yuvām || 17 || éhā devā mayobhuvā dasrā hīraṇyavartanī |
 usharbúdhō vahantu sōmapītaye || 18 ||

She has been seen illuminating the horizons at far distances, and she diminishes the days of man's life-span. She continues to shine in all her splendour. She shines with light, like the bride of the sun. 11

The dawn shines forth extending her rays, like a cow-herd driving cattle to pasture, or like the waters rolling their waves, never transgressing the divine commandments. She is beheld visible with the sun-beams. 12

O glamorous dawn, enriched with ample wealth, may you bestow upon us such gifts as may sustain our sons and their sons. 13

O dawn, an embodiment of sweet speech, vigour, and wisdom, may your beauty inspire us this day in such noble performances as may lead us to wealth. 14

O luminous dawn, may you appear in horizon today, verily, as having yoked your purple steeds, and bring unto us all felicity. 15

O twin-divines, destroyers of evils, direct your aura of vitality towards our abode which contains gold and cattle. 16

O twin-divines, creators of day and night, who have brought dawn from heaven to man, glittering with divine light, may you endow us with spiritual energy. 17

In order to cherish our emotional prayers, may Nature's sparkling beauties, awakened at dawn, bring hither the twin-divines, the creators of day and night, the givers of happiness, the destroyers of adversaries, seated in a chariot of the splendour of glory. 18

(५३) चित्रवर्तितमं सूक्तम्

(१-६३) द्वादशचम्यास्य सूक्तस्य गृह्णणो गोतम ऋषिः । अग्नीषोमो देवते । (१-३) प्रथमादि-
तृचम्यातृष्टुप् , (४-३. १२) चतुःश्याद्विचनमृणां द्वादश्याश्च त्रिष्टुप् , (८) अष्टम्या जगती
त्रिष्टुप् वा. (९-१६) नवम्यादितृचम्य च गायत्री छन्दोभिः ॥

॥२८॥

अग्नीषोमाविमं सु मे शृणुतं वृषणा हवम ।
प्रति सूक्तानि हर्यते भवतं दाशुषे मयः ॥१॥
अग्नीषोमा यो अय वामिदं वचः सपर्यति ।
तस्मै धत्तं सुवीर्यं गवां पोषं स्वश्व्यम ॥२॥
अग्नीषोमा य आहुतिं यो वां दाशाद्विविष्कृतिम् ।
स प्रजया सुवीर्यं विश्वमायुर्व्यश्नवत् ॥३॥
अग्नीषोमा चेति तद्दीर्यं वां यदमुष्णीतमवसं पणिं गाः ।
अवातिरतं वृस्यस्य शेषोऽविन्दतं ज्योतिरेकं बहुस्यः ॥४॥
युवमेतानि दिवि रोचनान्यग्निश्च सोम सकृत् अथत्तम् ।
युवं सिन्धूरभिर्गन्धैश्चैव दग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान् ॥५॥
आन्यं दिवो मातरिश्वा जभाग्रमग्नादन्यं परि श्येनो अद्रेः ।
अग्नीषोमा ब्रह्मणा वावृधानोरं यज्ञाय चक्रथुरु लोकम् ॥६॥

93

Āgnīshomāv imām sū me śṛṇutām vṛiṣhaṇā hāvam ।
prāti sūktāni haryatam bhāvatam dāśuṣhe mayah ॥ 1 ॥
āgnīshomā yó adyā vām idām vācāḥ saparyāti । tāsmai dhat-
tam suvīryam gāvaṁ pōsham svāśvyam ॥ 2 ॥ āgnīshomā yā
āhutim yó vām dāśaḥ dhavīṣhkrītim । sā prajāya suvīryam
viśvam āyur vy āśnavat ॥ 3 ॥ āgnīshoma cēti tād vīryam
vām yād āmushmītam avasam paṇim gāḥ । āvatiratam brī-
sayasya śeśhō 'vindatam jyōtir ēkaṁ bahūbhyah ॥ 4 ॥ yu-
vām etāni divi rocanāny agniṣ ca soma sākṛatū adhattam ।
yuvām sindhūr abhīṣaster avadyād āgnīshomāv āmuñca-
tam grībhītām ॥ 5 ॥ ānyām divō matarīṣya jabhāgrāmatmād
anyām pāri syeṇō ādreh । āgnīshoma brāhmaṇa vavṛidhā-
nōrām yajñāya cakrathur u lokām ॥ 6 ॥

O preceptors and peace-lovers, showerers of blessings, may you harken to my call, graciously accept my requests, and bestow prosperity on him who is dedicated to you. 1

O preceptors and peace-lovers, may you both bestow vigour, cows, nutrition, and good horses on the one who addresses this day his prayers to you. 2

O preceptors and peace-lovers, may you both bless the man who offers homage, and dedicates himself to you. May he with his children enjoy vigour throughout his long life. 3

O preceptors and peace-lovers, your prowess, wherewith you rescue the senses from the temptations of evils, is manifested when you obtain divine light for all of them. 4

O you both, preceptors and peace-lovers, acting graciously have set up the light of true knowledge in the universe; you both have liberated the flow of virtues and pure thoughts, that were bound in fetters of ignorance. 5

O knowledge and peace, the former one of you has been brought by intellect from an enlightened region, and the latter by an eagle from the hills. Seated on the innermost summit, glorified by prayers, you enhance the scope of sacred acts. 6

॥२९॥ अग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य वीतं हर्यते वृषणा जुषेथाम् ।
 सुशर्माणा स्ववसा हि भूतमथा धत्ते यजमानाय शं योः ॥७॥
 यो अग्नीषोमा हविषा सपर्याद्वेद्रीचा मनसा यो घृतेन ।
 तस्य व्रतं रक्षतं पातमंहसो विशे जनाय महि शर्म यच्छतम् ॥८॥
 अग्नीषोमा सवेदसा सहृती वनतं गिरः । सं देवत्रा बभूवथुः ॥९॥

āgnīshomā havīśah prāsthitasya vītam hāryatam vṛi-
 śhaṇā jushētham | suśarmanā svāvasa hī bhutām ātha dhat-
 tam yājamānaya śam yōḥ || 7 || yō agnīśomā havīśa sa-
 paryād devadrīcā mānasa yō ghṛitēna | tāśya vratam ra-
 kshatam patam ānhaso viśe jānaya mahi śarma yacchatam
 || 8 || āgnīshomā sāvedasa sāhṛtī vanatam girah | sam deva-
 trā babhūvathuh || 9 ||

अग्नीषोमाघृतेन वा यो यो घृतेन दाशति । तस्मै दीदयते बृहत् ॥१०॥
 अग्नीषोमाविमानो नो युवं हव्या जुजोषतम् । आ यातमुप नः मर्चा ॥११॥
 अग्नीषोमा पिपृतमर्वतो न आ प्यायन्तामुश्रिया हव्यमृदः ।
 अस्मे वर्यानि मघवत्सु धत्ते कृणुते नो अध्वरं श्रुष्टिमन्तेम् ॥१२॥

āgnīshomāv anēna vām yō vām ghṛi-
 tēna dāṣati | tasmai didayatam brīhāt || 10 || āgnīshomāv
 imāni nō yuvām havyā jujoshatam | ā yatam ūpa naḥ śacā
 || 11 || āgnīshomā pipṛitām ārvato na ā pyāyantām usṛīya
 havyasūdah | asmé bālanī maghāvatsu dhattam kṛiṇutām nō
 adhvarām śṛushtīmāntam || 12 ||

O adorable and gracious God, may you accept this offered homage pleasingly. May you shower on us your blessings, and kind protection. May you be propitious and provide relief from disease, and freedom from fear. 7

O preceptors and peace-lovers, whosoever dedicates his deeds and services to you, may you bless him with firm determination, keep him free from distress, and grant him true happiness. 8

Invoked together, O preceptors and peace-lovers, accept our hymns; you are already aware of our cherished wishes and desires, and you occupy a unique position amongst the learned. 9

O preceptors and peace-lovers, may you give generous response to him who offers his intense regard and affection to you. 10

O preceptors and peace-lovers, may you be pleased with our oblations and may you stay with us. 11

O preceptors and peace-lovers, may our horses be strong and may our cows yield more milk. May our pious devotees be affluent and prosperous. May you make our sacrifices glorious and fruitful. 12

[अथ पञ्चदशोऽनुवाकः ॥]

(१.४) चतुर्नवतितमं सूक्तम्

(१-१६) षोडशर्चम्यास्य सृक्तस्याङ्गिरसः कुन्त ऋषिः । (१-१६) प्रथमादिषोडशर्चमिर्ज्ञानवेदाः, तत्रापि

(८) अष्टम्याः षाडत्रयस्य देवाः, (१६) षोडश्या उत्तगर्धस्य मित्रवरुणादिनिमिन्धुषृयिषीद्यावो

वा देवताः । (१-१४) प्रथमादिचतुर्दशर्चा जगती, (१.५-१६)

पञ्चदशीषोडश्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥३०॥ इ॒मं स्तो॒मम॒र्हेते जा॒तवे॒दसे॒ रथ॑मि॒व सं म॑हे॒मा मनी॑षया ।
 भ॒द्रा हि नः॑ प्र॒मति॑रस्य स॒मद्य॑न्ने स॒ख्ये मा रि॑षामा व॒यं तव॑ ॥१॥
 यस्मै॑ त्वमा॒यज॑से स सा॒धत्यनु॑र्वा क्षेति॑ द॒धते सु॒वीर्य॑म् ।
 स तू॒ताव॑ नैन॒मश्नो॑त्य॒हति॑र॒ग्ने स॒ख्ये मा रि॑षामा व॒यं तव॑ ॥२॥
 शे॒कमे॑ त्वा स॒मिधे॑ सा॒धया धि॒यस्त्वे दे॒वा ह॒विर॑द॒न्त्याहु॑तम् ।
 त्वमा॑दि॒त्यां आ व॑ह॒ तान्द्यु॑ऽश्मस्य॒ग्ने स॒ख्ये मा रि॑षामा व॒यं तव॑ ॥३॥

94

Imām stōmam ārhate jatāvedase rātham iva sām ma-
 hemā manishāya | bhadrá hí naḥ prāmatir asya saṁsādy
 āgne sakhyé mā rishāma vayām tāva || 1 || yāsmāi tvām
 ayājase sā sadhaty anarvā ksheti dādhathe suvīryam | sā tū-
 tava nainam aṣnoty aṁhatir āgne — || 2 || śakēma tvā sam-
 idham sadhāya dhīyas tvé devā havir adanty āhutam ||
 tvām adityān ā vaha tām hy āsmāsy āgne — || 3 ||

भ॒रामे॑धं कृ॒णवा॑मा ह॒वींषि॑ ते चि॒तय॑न्तः प॒र्वणा॑प॒र्वणा व॑यम् ।
 जी॒वात॑वे प्र॒तरं सा॑धया धि॒योऽग्ने॑ स॒ख्ये मा रि॑षामा व॒यं तव॑ ॥४॥
 वि॒शां गो॑पा अ॒स्य चर॑न्ति ज॒न्तवो॑ द्वि॒पच्च॑ यदु॒त चतु॑ष्प॒दकु॑भिः ।
 चि॒त्रः प्र॑के॒त उ॒षसो॑ म॒हाँ अ॒स्यग्ने॑ स॒ख्ये मा रि॑षामा व॒यं तव॑ ॥५॥

bhārā-
 medhmām kṛṇāvāmā havīṁshi te citāyantaḥ pārvaṇā-par-
 vaṇa vayām | jivātave pratarām sadhaya dhīyo 'gne — || 4 ||
 viśām gopā asya caranti jantavo dvipāc ca yād utā cā-
 tuṣpad aktūbhiḥ | citrah praketaḥ uśhāso mahān asy āgne
 — || 5 ||

94

To Him who is reverent and all knowing, we offer our devotional prayers; we thoughtfully construct our hymns as an artisan does his chariot. In his association, may our intellect become noble. In your friendship, O adorable Lord, let us never suffer injury. 1

The one whom you bless, succeeds, lives without enmity, and gains heroic strength. He is strong, and never in distress. In your friendship, O adorable Lord, let us never suffer injury. 2

May we have the ability to arouse your love and kindness, for it is through you that the cosmic power partakes of our offerings. May the enlightened one bless us and be with us. In your friendship, O adorable Lord, let us never suffer injury. 3

We channelize our intellectual energies; we offer seasonal oblations in accordance with circumstances. Give us wisdom that prolongs our lives. In your friendship, O adorable Lord, let us never suffer injury. 4

His genial flames preserve mankind and enliven quadrupeds and bipeds with their rays. Shining with various lustre, and illuminating the world, you are superior to the dawn. In your friendship, O adorable Lord, let us never suffer injury. 5

॥३१॥ त्वमध्वर्यु॒रु॒त हो॒तासि पू॒र्व्यः प्र॒शास्ता पो॒ता ज॒नुषा पु॒रोहि॒तः ।
 विश्वा॑ वि॒द्वाँ आ॒र्त्वि॒ज्या धी॒र पु॒ष्यस्य॑ग्ने॒ स॒ख्ये मा रि॑षामा व॒यं तव॑ ॥६॥
 यो वि॒श्वतः॑ सु॒प्रती॒कः स॒दृङ्मि दू॒रे चि॒त्सन्त॑न्निदि॒वाति॑ रोच॒से ।
 ग॒व्याश्चि॒दन्धो॑ अ॒ति दे॒व प॒श्यस्य॑ग्ने॒ स॒ख्ये मा रि॑षामा व॒यं तव॑ ॥७॥
 पूर्वा॑ दे॒वा भव॑तु सु॒न्वतो॑ रथो॒ऽस्माकं॑ शंसो॑ अ॒भ्यस्तु॑ दृ॒ढ्यः ।
 तदा॑ जा॒नीतो॒त पु॒ष्यता॑ वचो॒ऽग्ने॒ स॒ख्ये मा रि॑षामा व॒यं तव॑ ॥८॥
 व॒धैर्दुःशं॑सा अप॒ दृ॒ढ्यो जहि॑ दू॒रे वा ये अ॒न्ति वा के॑ चिद॒त्रिणः॑ ।
 अथो॑ य॒ज्ञाय॑ गृ॒णते॑ सु॒गं कृ॒ध्यग्ने॒ स॒ख्ये मा रि॑षामा व॒यं तव॑ ॥९॥
 यद॑यु॒क्था अ॒रुषा॑ रोहि॒ता रथे॑ वा॒तजू॒ता वृ॒षभ॑स्यै॒व ते र॒वः ।
 आदि॑न्वमि व॒निनो॑ धू॒मके॑तुना॒ग्ने स॒ख्ये मा रि॑षामा व॒यं तव॑ ॥१०॥

tvām adhvaryúr utá hótasi purvyāḥ praśastá pótā ja-
 nūsha puróhitaḥ | víśva vidvān ártvijyā dhīra pushyasy
 ágne — || 6 || yó viśvātaḥ suprátiḥ sadṛīm ási dūre cit
 sán talíd iváti rocase | rátryaḥ cid ándho áti deva paśyasy
 ágne — || 7 || púrvo deva bhavatu sunvató rátho 'smákam
 śaṁso abhy ástu dūḍhyāḥ | tát á jānītotá pushyātá vácó
 'gne — || 8 || vadhaír duḥśaṁsān āpa dūḍhyò jahi dūre vā
 yé ánti vā ké cid atríṇaḥ | áthā yajñāya grīṇatè sugám
 kṛidhy ágne — || 9 || yád áyukthā arushá róhitā ráthe vá-
 tajūtā vṛishabháśyeva te rávaḥ | ád invasi vaníno dhūmá-
 ketunágne — || 10 ||

॥३२॥ अध॑ स्वन॒ादुत वि॒भ्युः प॒त्रिणो॑ द्र॒प्सा य॒त्ते य॒वसा॑दो व्य॒स्थिरन् ।
 सु॒गं त॒त्ते ताव॑के॒भ्यो रथे॑भ्यो॒ऽग्ने स॒ख्ये मा रि॑षामा व॒यं तव॑ ॥११॥

ádha svanád utá bibhyuḥ patatríno drapsá yát te ya-
 vasádo vy ásthiran | sugám tát te tāvakébhyo ráthebhyó
 'gne — || 11 ||

Of this celestial universe, you are the supreme presenter, the invoker, the chief director, purifier and the perfect sage. Conversant with the priestly functions, You perform the rites perfectly. In your friendship, O adorable Lord, let us never suffer injury. 6

You are of graceful form, looking alike from all sides. Though remote, you shine brightly as if close at hand; you penetrate the darkness of night and perceive all. In your friendship, O adorable Lord, let us never suffer injury. 7

May the enlightened sages, who spread spiritual joy, be in the forefront to lead and guide us. Let our denunciation overwhelm the wicked. May you add strength to our eloquence. In your friendship, O adorable Lord, let us never suffer injury. 8

With your punitive powers, may you vanquish those of evil speech and thought, the wicked and the satanic forces whether distant or near. Thus make easy the path for the righteous devotees. In your friendship, O adorable God let us never suffer injury. 9

The bright red rays, as if yoked to your aura of glory, spread through the universe like swift winds, and enwrap the forest trees, as if with smoke-banners. In your friendship, O adorable Lord, let us never suffer injury. 10

At your roaring, even the birds are terrified, as your flames, consuming grass, spread in all directions. Then the path is clear of all obstacles. In your friendship, O adorable Lord, let us never suffer injury. 11

अयं मित्रस्य वरुणस्य धार्यसेऽवयातां मरुतां हेळो अद्भुतः ।
 मृळा सु नो भूत्वेषां मनः पुनरग्ने सरव्ये मा रिषामा वयं तव ॥१२॥
 देवो देवानामसि मित्रो अद्भुतो वसुर्वसूनामसि चारुध्वरे ।
 शर्मन्त्याम तव सप्रथस्तमेऽग्ने सरव्ये मा रिषामा वयं तव ॥१३॥
 तत्ते भद्रं यत्समिद्धः स्वे दमे सोमाहुतो जरसे मृळ्यतमः ।
 दधांसि रत्नं द्रविणं च दाशुषेऽग्ने सरव्ये मा रिषामा वयं तव ॥१४॥
 यस्मै त्वं सुद्रविणो ददाशोऽनागास्त्वमदिते सर्वताता ।
 यं भद्रेण शर्वसा चोदयांसि प्रजावता राधसा ते स्याम ॥१५॥
 स त्वमग्ने सौभगत्वस्य विद्वानस्माकमायुः प्र तिरेह देव ।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥१६॥

ayām mitráśya várūṇasya dhāyase 'vayātām
 marūtām hélo ádbhutaḥ | mṛṣā sú no bhūtv eshām mánah
 púnar ágne — || 12 || devó devānām asi mitró ádbhuto vá-
 sur vásūnām asi cārar adhvaré | śarman syāma táva sa-
 práthastamé 'gne — || 13 || tát te bhadraṁ yát sámiddhaḥ
 své dāme sómahuto járase mṛṣayáttamaḥ | dádhāsi rátnam
 dráviṇam ca dāśúṣhé 'gne — || 14 || yásmāi tvām sudravīṇo
 dádāšo 'nāgāstvām adite sarvátātā | yām bhadreṇa śávasā
 codáyāsi prajāvatā rádhasā té syāma || 15 || sá tvām agne
 saubhagatváśya vidvān asmákam áyuh prá tirehá deva |
 tán no mitró várūṇo māmahantām áditiḥ síndhuḥ pṛithiví
 utá dyaúḥ || 16 ||

(१.५) पञ्चनवतितमं सूक्तम्

(१-१.६) एकादशर्चन्यास्य सूक्तन्याङ्गिरसः कुन्त ऋषिः । अग्निरौपसोऽग्निर्वा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

११ द्वे विरूपे चरतः स्वर्थे अन्यान्या वत्समुप धापयेते ।
 हरिरन्यस्यां भवति स्वधावाञ्छुको अन्यस्यां ददृशे सुवर्ची ॥१॥

Dvé vírūpe carataḥ svārthe anyānyā vatsām ūpa dhā-
 payete | hárir anyáśyām bhávat' svadhāvañ chukró anya-
 syām dadṛṣe suvárcāḥ || 1 ||

You are known, by your friendly support to the most virtuous and dedicated. Strange is the wrath that guards. May it be gracious to us. In your friendship, O Lord-adorable, let us never suffer injury. 12

O illustrious adorable God, you are a friend of virtuous men. You are graceful sacrificer, and are the bestower of all riches. May we find shelter in your vast, benign, and loving kindness. In your friendship, O adorable Lord, let us never suffer injury. 13

Kindled in your heavenly abode, invoked by devotion, you gracefully, are the most benign; propitiated by praises, you rejoice us. You shower wisdom and prosperity upon your earnest devotees. In your friendship, O adorable Lord, let us never suffer injury. 14

Fortunate are the devotees, to whom you, the possessor of riches, give freedom from every sin with utter completeness, and on whom you shower vigour, prosperity, and children. May we become rich in your riches, O eternal being. 15

O divine adorable God, the showerer of good fortune, lengthen the days of existence of those engrossed in selflessly dedicated deeds. May the pleasing, venerable, almighty God, and the natural forces of oceans, earth and celestial regions preserve and protect us. 16

Two, opposed in their nature, are seen here--working towards their respective goals. Both of them have one child each. One has golden sun, the self-sustained. The other has the brilliant and shining. (Day is the child of the sun, and night the child of the moon). 1

दशेमं त्वष्टुर्जनयन्त गर्भमतेन्द्रासो युवतयो विभृत्रम् ।
 तिग्मानीकं स्वयंशसं जनेषु विरोचमानं परि षीं नयन्ति ॥२॥
 त्रीणि जाना परि भूषन्त्यस्य समुद्र एकं दिव्येकमप्सु ।
 पूर्वामनु प्र दिशं पार्थिवानामृतून्प्रशासद्वि दधावनुष्टु ॥३॥
 क इमं वो निण्यमा चिकेत वत्सो मातृर्जनयत स्वधाभिः ।
 बह्वीनां गर्भो अपसामुपस्थान्महान्कविर्निश्चरति स्वधावान् ॥४॥
 आविष्टयो वर्धते चारुरासु जिह्वानामूर्ध्वः स्वयंशा उपस्थे ।
 उभे त्वष्टुर्विभ्यतुर्जायमानात्प्रतीची सिंहं प्रति जोषयेते ॥५॥

dāṣemāṃ tvāśṭhur janayanta
 gārbham ātandraśo yuvatāyo vibhṛitram | tigamānikam svā-
 yaśasaṃ jāneshu virōcamānam pari śhīm nayanti || 2 || trīṇi
 jāna pari bhushanty asya samudrā ēkam divy ēkam apśu |
 pūrvām ānu prā diśam pārbhivanām ṛitūn praśāsad vī da-
 dhav anuśṭhū || 3 || kā imāṃ vo niṇyām ā ciketa vatsō
 mātṛir janayata svadhābhīḥ | bahvīnām gārbho apāsām upā-
 sthan mahān kavir niś carati svadhāvan || 4 || āvīśṭyo var-
 dhate cārur asu jīhmānām ūrdhvāḥ svāyaśā upāsthe | ubhē
 tvāśṭhur bibhyatur jāyamanāt praticī śinhām prāti joshayete
 || 5 ||

॥२॥ उभे भद्रे जोषयेते न मेने गावो न वाश्वा उप तस्थुरेवैः ।
 स दक्षाणां दक्षपतिर्बभूवाञ्जन्ति यं दक्षिणतो हविर्भिः ॥६॥
 उद्यंयमीति सवितेव बाहू उभे सिचौ यतते भीम ऋञ्जन् ।
 उच्छुक्रमत्कमजते सिमस्मान्नवा मातृभ्यो वसना जहाति ॥७॥

ubhē bhadre joshayete nā mēne gāvo nā vāśrā ūpa ta-
 sthur ēvaiḥ | sá dākṣhaṇām dākshapatir babhūvāñjānti yām
 dakshinatō havīrbhīḥ || 6 || ūd yaṇyamīti savitēva bāhū ubhē
 śicau yatate bhīmā ṛiñjān | ūc chukrām ātkam ajate śimā-
 snan nāva mātṛibhyo vāsana jāhāti || 7 ||

These ten, ever-youthful and vigilant, produce fire, the embryo of architect. They bear around him, long flames which are sharp-pointed, universally renowned, and effulgent amongst mankind. 2

They honour three places of his birth, the mid-air, the heaven, and the waters. Dividing the seasons of the year for the benefit of the earthly creatures, he formed in succession the eastern and western quarters. 3

Which of you know this secret fire ? The infant by his own nature begets his mothers. The source of many waters, he issues from the ocean, mighty and wise, the receiver of oblations. 4

Visible and fair, he grows in brightness, uplifted in the lap of waving waters, spreading his own renown. When he was born, both worlds were alarmed, and taking him for a lion, they pay homage to him. 5

Both the auspicious ones—day and night—wait upon him like two women or like lowing cows (following their calves). They seek him by the paths he has gone. He is the Lord of might amongst the mightiest, whom the priests propitiate with their oblations. 6

Like the sun, he stretches forth his arms with might. Awe-inspiring, he strives to clasp the two borders of the world with his brightness. He forces out from all a brilliant vesture, and clothes the earth with new garments from his mother's realms. 7

त्वेपं रूपं कृणुत उत्तरं यत्संपृञ्चानः सदने गोभिरद्भिः ।
 कविर्बुध्नं परि मर्मयते धीः सा देवताता समितिर्बभूव ॥८॥
 उरु ते जयः पर्येति बुध्नं विरोचमानं महिषस्य धाम ।
 विश्वेभिरग्ने स्वयंशोभिरिद्धोऽदब्धेभिः पायुभिः पाह्यस्मान् ॥९॥
 धन्वन्त्स्रोतः कृणुते गातुर्मूर्मि शुक्रैरूर्मिभिरभि नक्षति क्षाम् ।
 विश्वा मनानि जठरेषु धत्तेऽन्तर्नवासु चरति प्रमुपु ॥१०॥
 एवा नो अग्ने समिधा वृध्नो रेवत्पावक श्रवसे वि भाहि ।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामर्दतिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥११॥

tveshām rūpām

kṛiṇuta ūttaram yāt samprīcānāḥ sādane góbhīr adbhīḥ |
 kavīr budhnām pári marmījyate dhīḥ sá devatāta sāmitir
 babhūva || 8 || urú te jráyaḥ páry eti budhnām virócamā-
 nam mahishāsya dhāma | víṣvebhīr agne sváḥśaṣobhīr iddhó
 'dabdhēbhīḥ payúbhīḥ páhy asmán || 9 || dhānvan srótāḥ kṛi-
 nute gātūm urmīm śukraír ūrmībhīr abhī nakshati kshām |
 víṣva sánani jathāreshu dhatte 'ntār nāvasu carati prasū-
 shu || 10 || evā no agne samīdha vṛidhanó revát pavaka śrā-
 vase ví bhahi | tāt no mitró — || 11 ||

(१.६) षण्णवतिनमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः कुन्त ऋषिः । अग्निदेविणोदा अग्निर्वा देवता । त्रिष्टुप छन्दः ॥

॥३॥ स प्रत्नथा सहसा जायमानः सद्यः काव्यानि बळधत्त विश्वा ।
 आपश्च मित्रं ध्रिषणा च साधन्देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाम् ॥१॥
 स पूर्वया निविदा कव्यतायोरिमाः प्रजा अजनयन्मनूनाम् ।
 विवस्वता चक्षसा यामपश्च देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाम् ॥२॥

96

Sá pratnátha sáhasa jāyamañāḥ sadyāḥ kāvyani bál
 adhatta víṣva | āpaṣ ca mitráṁ dhishānā ca sadhan devá
 agníṁ dhārayan draviṇodām || 1 || sá pūrvayā nivídā kavyá-
 tāyór imāḥ prajā ajanayan mánūnām | vivásvatā cākshasā
 dyām apáṣ ca devá a. dh. d. || 2 ||

He makes for himself a most noble form of splendour, decking himself in his home with milk and waters. The sage adorns the depths of air possessed of great wisdom. This is the meeting place where divine learned are honoured. 8

The vast and victorious radiance of yours, O mighty one, pervades the firmament. O fire-divine, kindled by us, may you preserve us with all your self-bright, undiminished glories. 9

In dry spots, he causes the waters to flow in torrent and enundates the earth with floods that glisten. He gathers all articles within his maw, and moves among the new fresh sprouting grasses. 10

Fed with our fuel-purifying fire, may you blaze for the sake of securing food for us. May the pleasing, venerable, indivisible almighty God, and the natural forces of oceans, earth, and celestial regions, preserve and protect us. 11

96

Revealed, as ever, by rigorous penances, the spiritual fire straight way appropriates all the offerings through their action, dedication and wisdom. The enlightened devotees retain the company of God, the giver of wealth. 1

Propitiated with ancient devotional hymns, He creates progeny for mankind and provides with His refulgent light the celestial regions and ethereal vapours. The enlightened devotees retain the company of God, the giver of wealth. 2

तमीळत प्रथमं यज्ञसाधं विश आरीराहुतमृञ्जसानम् ।
 ऊर्जः पुत्रं भरतं सृप्रदानुं देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाम् ॥३॥
 स मातरिश्वा पुरुवारपुष्टिर्विदद्भानुं तनयाय स्वर्वित् ।
 विशां गोपा जनिता रोदस्योर्देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाम् ॥४॥
 नक्तोषासा वर्णमामेम्यनि धापयेते शिशुमेकं समीची ।
 द्यावाक्षामा रुक्मो अन्तर्वि भानि देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाम् ॥५॥

tām ilata prathamam yajñasā-
 dham viṣa ārīr āhutam riñjasānām | ūrjāḥ putrām bhara-
 tāṃ sriprādanum devā — || 3 || sā mātariśvā puruvārapu-
 shṭir vidād gātūm tānayaya svarvīt | viṣām gopā janitā rō-
 dasyor devā — || 4 || nāktoshāsā vāṇmam amēmyāne dhāpā-
 yete ṣiṣum ēkaṃ samīci | dyāvākshāmā rukmó antār ví
 bhāti devā — || 5 ||

॥४॥ रायो बुध्नः संगमनो वसूनां यज्ञस्य केतुर्मन्मसाधनो वेः ।
 अमृतत्वं रक्षमाणाम एनं देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाम् ॥६॥
 नू च पुरा च सदानं रयीणां जातस्य च जायमानस्य च क्षाम् ।
 सतश्च गोपां भवतश्च भूरर्देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाम् ॥७॥
 द्रविणोदा द्रविणसस्तुरस्य द्रविणोदाः सनरस्य प्र यंसत् ।
 द्रविणोदा वीरवतीमिषं नो द्रविणोदा रसते दीर्घमायुः ॥८॥
 एवा नो अग्ने समिधा वृध्नानो रेवत्पावक श्रवसे वि भाहि ।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥९॥

rāyó budhnāḥ saṅgámano vāsūnām yajñāsya ketúr man-
 masādbhano vēḥ | amṛitatvām rākshamaṇasa enam devā —
 || 6 || nū ca purā ca sādanaṃ rayīnām jatāsya ca jāyama-
 nasya ca kshām | satāṣ ca gopām bhāvataṣ ca bhūrer devā
 — || 7 || draviṇodā draviṇasas turāsya draviṇodāḥ sánarasya
 prá yaṇsat | draviṇodā vírávatīm íṣham no draviṇodā rasate
 dīrghām áyuh || 8 || evā no agne -- || 9 ||

Praise Him, O enlightened devotees, as chief accomplisher of noble deeds, acceptor of devotional prayers, and ever-exerting lord. He is the sustainer of all men, source of all strength and giver of continual gifts. The enlightened devotees cherish the company of God, the giver of wealth. 3

May the adorable God, the dweller of the celestial region, the nourisher, the supreme sage, the bestower of heavenly bliss, the guard of mankind, the progenitor of heaven and earth, find a pathway for His off-springs. The enlightened devotees cherish the company of God, the giver of wealth. 4

Night and dawn, influencing each other's radiance, both together, nourish a child—a special fire—who is bright and radiant, and shines between heaven and earth. The enlightened devotees cherish the company of God, the giver of wealth. 5

The adorable God is the source of all' wealth, and riches, and is the bestower of property. He is the banner of all noble selfless acts, and accomplishes all benevolent desires. Preserving their immortality, the enlightened devotees cherish the company of God, the giver of wealth. 6

Now and previously too, He has been the abode of riches. He provides habitation for all that exists and all that will come into existence. The enlightened devotees cherish the company of God, the giver of wealth. 7

May the supreme wealth-giver grant us the prosperity of movables and may the same wealth-giver grant us immovable objects, too. May He grant us vigour-providing food and may the bestower of wealth give us long life. 8

Fed with our fuel, O purifying fire, blaze for the sake of food. May the loving, venerable, indivisible, almighty God and natural forces of oceans, earth and heaven grant us our prayers. 9

(९७) सप्तमवतितमं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्वस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः कुत्स ऋषिः । अग्निः शुचिरग्निर्वा देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ अपं नः शोशुचदुघमग्ने शुशुग्ध्या रयिम् । अपं नः शोशुचदुघम् ॥१॥
 सुक्षेत्रिया सुगतुया वंसुया च यजामहे । अपं नः शोशुचदुघम् ॥२॥
 प्र यद्वन्दिष्ठ एषां प्रास्माकासश्च सूरयः । अपं नः शोशुचदुघम् ॥३॥
 प्र यत्ते अग्ने सूरयो जायेमहि प्र ते वयम् । अपं नः शोशुचदुघम् ॥४॥
 प्र यदग्ने सहस्वतो विश्वतो यन्ति भानवः । अपं नः शोशुचदुघम् ॥५॥
 त्वं हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि । अपं नः शोशुचदुघम् ॥६॥
 द्विषो नो विश्वतोमुखाति नवेव पारय । अपं नः शोशुचदुघम् ॥७॥
 स नः सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्तये । अपं नः शोशुचदुघम् ॥८॥

97

Apa nah śośucad aghām āgne śuśugdhy á rayím | ápa
 nah śośucad aghām || 1 || sukshetriyá sugatuyá vásuyá ca
 yajāmahe | ápa -- || 2 || prā yād bhāndishṭha esham prā-
 smākāsaś ca sūrāyaḥ | ápa — || 3 || prā yāt te agne sūrāyo
 jāyemahi prā te vayām | ápa — || 4 || prā yād agnēḥ sāhas-
 vato viśvāto yānti bhanāvāḥ | ápa — || 5 || tvām hí viśva-
 tomukha viśvātaḥ paribhūr āsi | ápa — || 6 || dvīṣho no viś-
 vatomukhāti navēva paraya | ápa - || 7 || sá nah síndhum
 iva nāváyāti parsha svastāye | ápa -- || 8 ||

(९८) अष्टमवतितमं सूक्तम्

(१-३) तृचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः कुत्स ऋषिः । अग्निर्वैश्वानरोऽग्निर्वा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥ वैश्वानरस्य सुमतौ स्याम राजा हि कं भुवनानामभि श्रीः ।
 इतो जातो विश्वमिदं वि चष्टे वैश्वानरो यन्ते सूर्येण ॥१॥

98

Vaiśvānarasya sumatau syama rāja hí kam bhūvanā-
 nām abhiśrīḥ | itó jāto viśvam idān vi caṣṭe vaiśvānarō
 yatate sūryeṇa || 1 ||

97

May your light, O fire-divine dispel our sins; may your wealth shine on us. May your light dispel our sins. 1

We worship you for good fields, for secure paths, and for riches. May your light dispel our sins. 2

Among our people, here is the most devoted worshipper who speaks highly of you, and similarly, all our learneds pay you alone their homage. May your light dispel our sins. 3

O adorable Lord, the fire-divine, we all the learneds, are your devotees and in fact, we have become yours. May your light dispel our sins. 4

The ever-conquering beams of splendour of this fire-divine, are spreading in all directions. May your light dispel our sins. 5

You, with your face turned in all directions, are circum-ambient from all sides. May your light dispel our sins. 6

O with your face turned in all directions, may you take us across, as on a boat, beyond the reach of our adversaries. May your light dispel our sins. 7+8

98

May we continue to be in the grace of the leader of all; He is the august sovereign of all beings. Since the very inception, He is taking excellent care of the entire universe. This Leader of all accompanies the rising sun. 1

पृष्ठो दिवि पृष्ठो अग्निः पृथिव्यां पृष्ठो विश्वा ओषधीरा विवेश ।
 वैश्वानरः सहसा पृष्ठो अग्निः स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम् ॥२॥
 वैश्वानर तव तत्सत्यमस्त्वंस्मात्रायो मघवानः सचन्ताम् ।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥३॥

prishṭó diví prishṭó agníḥ prithivyám
 prishṭó víśvā óshadhīr á viveṣa | vaiśvānaráḥ sáhasā pri-
 shṭó agníḥ sá no díva sá risháḥ pātu náktam || 2 || vaiśvā-
 nara táva tát satyám astv asmán ráyo maghávānaḥ sacan-
 tām | tán no — || 3 ||

(९९) नवनवतितमं सूक्तम्

(१) एकचस्यास्य सूक्तस्य मार्गिचः कश्यप ऋषिः । अग्निर्जातिवेदा अग्निर्वा देवता । त्रिष्टुप छन्दः ॥

॥३॥ जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो नि दहाति वेदः ।
 स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिन्धुं दुरितात्यग्निः ॥१॥

99

Jātávedase sunavāma sómam arātiyátó ní dahāti védaḥ |
 sá naḥ parshad áti durgāṇi víśvā nāvéva síndhubum duritáty
 agníḥ || 1 ||

(१००) शततमं सूक्तम्

(१-१९) एकोनविंशत्युचस्यास्य सूक्तस्य वार्षागिरा ऋक्षाश्वाम्बरीष-महदेव-भयमान-
 सुराधस ऋषयः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप छन्दः ॥

॥८॥ स यो वृषा वृष्ण्येभिः समोका महो दिवः पृथिव्याश्च सम्राट् ।
 सतीनसत्वा हव्यो भरेणु मृत्वाङ्गो भवत्विन्द्र ऊती ॥१॥

100

Sá yó vṛishā vṛishnyebhiḥ sámokā mahó diváh prithi-
 vyáś ca samrát | satínásatva hávyo bháreshu marútvān no
 bhavatv índra ūtí || 1 ||

The fire-divine is present in heaven, and present on this earth; He pervades all plants and vegetation. May the fire-divine, the leader of all, who is present with vigour, guard us night and day against our enemies. 2

May that truth of yours descend on us. Let wealth, in rich abundance, gather around us. May the loving, venerable, indivisible almighty God and the natural forces of ocean, earth and heaven preserve and protect us. 3

99

May we dedicate our entire devotion to the all knowing God. May He deprive them of wealth who are hostile towards us. May the Lord carry us through all troubles as a boat carries men across the river against hurdles. 1

100

He is the great showerer of prosperity side by side functioning with other petty showers of wealth, the sovereign Lord of earth and heaven, the sender of water and helper in all conflicts. May this resplendent Lord, associated with vital principles, be our protection. 1

यस्यानाप्तः सूर्यस्येव यामो भरेभरे वृत्रहा शुष्मो अस्ति ।
 वृषन्तमः सखिभिः स्वभिर्गैर्मरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊती ॥२॥
 दिवो न यस्य रेतसो दुघानाः पन्थामो यन्ति शवुमापरीताः ।
 तग्द्वेषाः सामहिः पौंस्येभिर्मरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊती ॥३॥
 सो अङ्गिर्गभिर्ङ्गिस्तमो भृदृषा वृषभिः सखिभिः सखा सन् ।
 ऋग्भिर्ऋग्मी गानुभिर्ज्येष्ठा मरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊती ॥४॥
 स मनुभिर्न रुद्रेभिर्ऋग्वा नृपाद्ये सामह्यं अमित्रान् ।
 सनीलेभिः श्रवस्यानि तूर्वेन्मरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊती ॥५॥

yāsyānāptaḥ sūryasyeva yāmo bhāre
 -bhare vṛitrahā śuśhmo āsti | vṛishantamaḥ sākhibhiḥ svē-
 bhir évair ma^o || 2 || divó ná yāsyā rétaso dúghānaḥ pān-
 thaso yānti śavasāparītaḥ | tarāddveshaḥ sasahīḥ paūnsye-
 bhir ma^o || 3 || só āngirobhir āngirastamo bhūd vṛishā vṛi-
 shabhiḥ sākhibhiḥ sākha sām | ṛignūbhir ṛignū gatūbhir jyē-
 shtho ma^o || 4 || sá sunūbhir ná rudrēbhir ṛibhya nṛishāhye
 sasahvān amūtran | sámlebbhiḥ śravasyāni tūrvan ma^o || 5 ||

॥६॥ स मन्युमीः समर्दनस्य कर्तास्माकेभिर्नृभिः सूर्यं सनत् ।
 अस्मिन्नहुन्सत्पतिः पुरुहूतो मरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊती ॥६॥
 तमूतयो रणयज्जराताौ तं क्षेमस्य क्षितयः कृष्वत् त्राम् ।
 स विश्वस्य करुणस्येश एको मरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊती ॥७॥

sá manyumīḥ samādanasya kartāsmākebhir nṛibhiḥ sūr-
 yam sanat | asmīnn āhan sātpatiḥ puruhūtó ma^o || 6 ||
 tám útāyo raṇayañ chūrasatau tám kshēmasya kshitāyaḥ
 kṛiṇvata trām | sá viśvasya karūṇasyeṣa éko ma^o || 7 ||

His unparalleled speed is like the rays of the sun. He is destroyer of the devil of ignorance in every conflict. With his swiftmoving friends, He is the most bounteous. May this resplendent Lord, associated with vital principles, be our protection. 2

He emits radiance as sunshine, showers blessings, the heaven's moisture. With His vital strength He is always victorious over adversaries, and triumphs by His manly vigour. May the resplendent God, associated with vital principles, be our protection. 3

He is the fastest among all the fast runners, most bountiful among the bountiful, the mightiest among the mighty, a friend among friends, venerable among those who claim veneration, pre-eminent amongst the eminent. May this resplendent God, associated with vital principles, be our protection. 4

He, associated with vital principles—offsprings of the cosmic vital powers—is furious and has been able to conquer his foes and adversaries. Prompted by cosmic forces He releases waters from clouds and produces food. May this resplendent God, associated with vital principles, be our protection. 5

He is the subduer of sinners, the director of operations. He is the protector of the good. He alone has been invoked by all of us. His glory in the sun has been a blessing to our people up to this day. May this resplendent God, associated with vital principles, be our protection. 6

His protections bring about success in conflicts, and He is pleased by the success. He along with His vital principles presides over every act of worship. May this resplendent God, associated with vital principles, be our protection. 7

तमप्सन्तु शवस उत्सवेषु नरो नरमवसे तं धनाय ।
 सो अन्धे चित्तमसि ज्योतिर्विदन्मरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊनी ॥८॥
 स सव्येन यमति ब्राधतश्चित्स दक्षिणे संगृभीता कृतानि ।
 स कीरिणा चित्तमनिता धनानि मरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊनी ॥९॥
 स ग्रामेभिः सनिता स ग्रामेभिरिदे विश्वाभिः कृष्टिभिर्न्यय ।
 स पौंस्येभिरभिभृशस्तीमरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊनी ॥१०॥

tām

apsanta śavasa utsavēshu nāro nāram āvase tām dhānāya |
 só andhē cit tāmasi jyōtir vidan ma^o || 8 || sā savyēna ya-
 mati vrādhataṣ cit sā dakṣhiṇē sāṃgrībhītā kṛitāni | sā
 kīrīṇa cit sānita dhānani ma^o || 9 || sā grāmebhiḥ sānita sā
 rāthebbhir vidē vīśvābhiḥ kṛiṣṭībhir ny ādya¹ | sā pauṃsye-
 bhir abhibhūr āsastir ma^o || 10 ||

॥१०॥

स जामिभिर्यत्समजानि मीळहेऽजामिभिर्वा पुरुहुत एवैः ।
 अपां नोकस्य तनयस्य जेषे मरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊनी ॥११॥
 स वज्रभृदस्युहा भीम उग्रः सहस्रचेताः शननीथ ऋभ्या ।
 चम्रीषो न शवसा पाञ्चजन्यो मरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊनी ॥१२॥
 तस्य वज्रः क्रन्दति स्मत्स्वर्षा दिवो न त्वेषो स्वथः शिमीवान् ।
 तं सचन्ते मुनयस्तं धनानि मरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊनी ॥१३॥

sā jamībhir yāt samājati mīlḥé 'jamībhir vā puruhūtá
 évaiḥ¹ | apām tokāsya tānayasya jeshé ma^o || 11 || sā vajra-
 bhṛid dasyuhó bhīmá ugrāḥ sahásracetaḥ śatānītha rībhya |
 camrīshó ná śavasa pāñcājanyo ma^o || 12 || tāsya vājraḥ
 krandati smāt svarshá divó ná tveshó ravāthaḥ śimivān |
 tām sacante sanāyas tām dhānani ma^o || 13 ||

In the hours of distress mighty brave men depend on His leadership for protection and wealth. In the midst of dim darkness of frustration, He is the source of light and encouragement. May this resplendent God, associated with vital principles, be our protection. 8

With His left hand He subdues the malignant and with His right hand He accepts the proffered selfless deeds. Pleased with invocations, He becomes the giver of riches to His worshippers. May this resplendent God, associated with vital principles, be our protection. 9

He alone with His accompaniments is the benefactor. He is immediately recognized by all enlightened persons through the movements of His aura of glory. By His enduring energy He is victor over the unruly elements. May this resplendent Lord, associated with vital principles be our protection. 10

Invoked by His own kinsmen, He proceeds quickly to fight for those who trust Him and those devoted friends who are engaged in conflicts. He helps brave soldiers and their families. May this resplendent Lord, associated with vital principles, be our protection. 11

He is the inflicter of punitive justice on robbers. For them He is fearful and fierce. He is cognizant of all things. He is mighty and praised by all. He is like spiritual elixir, exhilarates all the five classes of beings with his concentrated vigour. May this resplendent God, associated with vital principles, be our protection. 12

His punitive justice is very effective. He is as brilliant as the luminary of heaven, and is the source of all benefits. He is the promoter of beneficent acts. He is the Lord of all treasures. May He, associated with vital principles, be our protection. 13

यस्याजस्रं शवसा मानमुक्थं परिभुजद्रोदसी विश्वतः सीम् ।
 स पारिषत्क्रतुभिर्मन्दमानो मरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊती ॥१४॥
 न यस्य देवा देवता न मर्ता आपश्च न शवसा अन्तमापुः ।
 स प्ररिक्र त्वक्षसा क्ष्मो दिवश्च मरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊती ॥१५॥

yāsyājasram

śavasa mānam ukthām paribhujād ródasī viṣvātaḥ smi + sā
 parishat krátul'hir mandasanó ma^o ॥ 14 ॥ ná yāsyā devā de-
 vāta ná mártā āpaṣ canā śavaso āntam apūḥ + sā praríkvā
 tvākshasa kshnó divāś ca ma^o ॥ 15 ॥

॥१६॥

रोहिच्छयावा सुमदंश्रुत्यामीर्युक्त्रा गय ऋज्राश्वस्य ।
 वृषण्यन्तं विभ्रती धूर्पु रथं मन्द्रा चिकेत नाहुपीषु विशु ॥१६॥
 एतत्त्यक्तं इन्द्र वृष्णे उक्थं वार्षागिरा अभि गृणन्ति गथः ।
 ऋज्राश्वः प्रष्टिभिर्मरुगीषः सहदेवो भयमानः सुराधाः ॥१७॥
 दस्यृज्जिह्वैश्च पुरुहूत पर्वेहेत्वा पृथिव्यां शर्वा नि वर्हीत् ।
 सन्तक्षत्रं सखिभिः श्वित्नेर्यभिः सन्तमर्य सन्दपः सुवज्रः ॥१८॥
 विश्वाहेन्द्रो अधिवक्ता नो अस्त्वपरिहृताः सनुयाम वाजम् ।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः मिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥१९॥

rohīc chyāvā sumādaṁsur lalāmīr dyukshā rayā rjrá-
 śvasya | vṛṣhaṇvantam bíbhrati dhurshú rátham mandrá ci-
 keta nábhushīshu vikshú ॥ 16 ॥ etát tyát ta indra vṛṣha
 ukthām vārshagirá abhí gṛṇanti rádbhā | rjráśvaḥ práshti-
 bhir ambaríśaḥ sahādevo bháyamānaḥ surádbhā ॥ 17 ॥ dá-
 syūñ chīmýūñś ca puruhūtā évair batvá prithivyām śarva
 ní barhūt sánat kshétram sákhibhīḥ śvitnyēbhīḥ sánat sūr-
 yaṁ sánad apāḥ suvájraḥ ॥ 18 ॥ viṣvábēndro adhivaktá no
 astv áparihṛitaḥ sanuyama vājam + tán no — ॥ 19 ॥

He, with His excellent strength, cherishes earth and heaven eternally and absolutely. May He, delighted by our acts, convey us beyond misery. May the resplendent Lord, associated with vital principles, be our protection. 14

Neither the knowledge of divine and learned persons, nor their endeavours reach the limit of strength of that beneficent divinity. He surpasses earth and heaven by His subtle skill and strength. May the resplendent Lord associated with vital principles, be our protection. 15

The black and red beams, yoked to the cosmic chariot of the sun are self-radiant, full of the spectrum of colours, and celestial in appearance. This is fixed on a mighty axle for the attainment of bliss, as if these well-directed beams move on season-forming paths. They move with a speed for the benefit of mankind. 16

O resplendent sun, when you move on with the aura of glory directed with season-forming beams along with the constellations, you give rise to the five seasons: rain, summer, autumn, winter and spring. For this you are complimented with appropriate praises. 17

The much-invoked resplendent sun, along with vital principles, uprooted the mischief caused by parasites and aggressive infections after encounter and laid them low with his enduring action. He, then, with his white brilliant rays acted on the fields and, thereon the solar energy operated in conjunction with water. 18

May the resplendent Lord be our guide day by day and may we surrender totally to Him, and enjoy food. May the loving, venerable, indivisible, mighty God and the natural bounties of ocean, earth and heaven grant us favours. 19

(१०१) एकोनरशततमं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्वस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः कुन्म ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-३) प्रथमादिसप्तर्षी

जगती, (८-११) अष्टम्यादिचतसृणाञ्च विष्टुप छन्दसी ॥

॥ १०॥

प्र म॒न्दि॒ने॒ पितु॑म॒र्च॒ता व॒चो॒ यः कृ॒ष्णग॑र्भो नि॒र॒ह॒न्वृ॒जि॒श्व॒ना ।
 अ॒व॒स्य॒वो वृ॒ष॒णं व॒ज्र॑दक्षिणं म॒रु॒त्व॒न्तं म॒रु॒याय॑ हवामहे ॥१॥
 यो व्य॑सं जाह॒षा॒णेन॑ म॒न्यु॒ना यः श॒स्व॒रं यो अ॒ह॒न्पि॒त्र॑म॒व्र॒तम् ।
 इन्द्रो॑ यः शु॒ष्णम॑शु॒षं न्या॒वृ॒ण॒ञ्च॒रु॒त्व॒न्तं म॒रु॒याय॑ हवामहे ॥२॥
 यस्य॑ द्यावापृथि॒वी पौ॒ंस्य॑ म॒ह॒द्य॒स्य॒ व्र॒ते व॑रु॒णो यस्य॑ सूर्यः ।
 यस्येन्द्र॑स्य मि॒न्ध॒वः स॒श्व॒ति व्र॒तं म॒रु॒त्व॒न्तं म॒रु॒याय॑ हवामहे ॥३॥
 यो अ॒श्वानां॑ यो ग॒वां गो॒प॒तिर्व॑शी य अ॒ग्निः क॑र्मा॒णि क॑र्मा॒णि स्मि॒रः ।
 वी॒जो॒श्चि॒दिन्द्रो॑ यो अ॒मु॒न्व॒तो व॒धो म॒रु॒त्व॒न्तं म॒रु॒याय॑ हवामहे ॥४॥
 यो वि॒श्वस्य॑ जग॑तः प्रा॒ण॒त॒स्प॒तिर्यो ब्र॒ह्म॒णो प्र॒थ॒मो गा॑ अ॒वि॒न्द॒त् ।
 इन्द्रो॑ यो द॒स्यु॒र॒ध॒रौ अ॒वा॒ति॒र॒न्म॒रु॒त्व॒न्तं म॒रु॒याय॑ हवामहे ॥५॥
 यः शू॒रेभि॑र्ह॒व्यो यश्च॑ भी॒रुभि॑र्यो धा॒व॑द्भिर्ह॒व्यते॑ यश्च॑ जि॒ग्यु॒भिः ।
 इन्द्रो॑ यं वि॒श्वा भु॒व॒नाभि॑ स॒द॒धु॒र्म॒रु॒त्व॒न्तं म॒रु॒याय॑ हवामहे ॥६॥

101

Prá mandíne pitumád arcata váco yáḥ kṛṣṇāgarbha
 niráhann řijíṣvanā | avasyávo vṛṣhaṇam vājradakṣhiṇam
 marútvantam sakhyáya havāmahe || 1 || yó vyāṇsam jāhri-
 shāṇéna manyúna yáḥ śambaram yó áhan píprum avratám
 índro yáḥ śúshnam aśúsham ny ávṛiṇaṇ ma° || 2 || yásya
 dyāvāpṛithivī paúṇsyam mahád yásya vraté váruno yásya
 sūryaḥ | yásyéndrasya síndhavaḥ sáṣcati vratám ma° || 3 ||
 yó áśvanām yó gávām gópatir vaśi yá áritāḥ kármaṇi-kar-
 maṇi sthirāḥ | vilōṣ eid índro yó ásunvato vadhó ma° || 4 ||
 yó víśvasya jágataḥ prāṇatás pátir yó brahmāṇe pratham-
 gá ávindat | índro yó dásyūnr ádharan avátiran ma° || 5 || yáḥ
 śúreblhir hávyo yás ca bhírúbhir yó dhávadblhir hūyát-
 yás ca jigyúblih | índram yám víśva bhúvanabhi samdadhu-
 ma° || 6 ||

101

Adore Him with offerings, and devotional songs,—Him, who is blissful, who straightaway destroys the strongholds of evil hidden in dark caves of ignorance. Desirous of protection, we invoke Him to become our friend,—Him, who is showerer of benefits, and who, associated with vital principles, holds punitive justice in his right hand. 1

We invoke for friendship, the resplendent God, who aided by cosmic, vital principles, and with triumphant wrath, subjugates the irresponsible, disrespectful, and the unrighteous ego and also destroys ignoble men. 2

We invoke for friendship, the resplendent God, who aided by cosmic, vital principles, manifests His great creative power in heaven and earth. The sun and oceans obey His eternal laws and the rivers follow His direction, flowing along their assigned courses. 3

We invoke for friendship, the resplendent God, who aided by cosmic, vital principles, is lord and master of wisdom and strength; who controls everyone, who is constantly present in every sacred act, who is widely cherished, and who is destroyer of obstinate abstainers from worshipful acts and those who do not offer oblations. 4

We invoke for friendship, the resplendent God, who aided by cosmic, vital principles, is the Lord of all that moves or breathes, who for the first time restored knowledge to seekers, and who annihilates and humbles low-minded offenders. 5

We invoke for friendship the resplendent God, who aided by cosmic vital principles is remembered by the timid as well as the brave, by the vanquished as well as the victorious, and to whom in times of distress all men turn for support. 6

॥ १.३ ॥

रुद्राणामिति प्रदिशा विचक्षणो रुद्रेभिर्योषा तनुते पृथु ज्रयः ।
 इन्द्रं मनीषा अभ्यर्चति श्रुतं मरुत्वन्तं सख्याय हवामहे ॥७॥
 यद्वा मरुत्वः परमे सधस्थे यद्वावमे वृजने मादयासे ।
 अत आ याह्यध्वरं नो अच्छा त्वाया हविश्चकृमा सत्यराधः ॥८॥
 त्वायेन्द्र सोमं सुषुमा सुदध त्वाया हविश्चकृमा ब्रह्मवाहः ।
 अधा नियुत्वः सगणो मरुद्भिर्गस्मिन्यज्ञे बर्हिषि मादयस्व ॥९॥

rudrāṇām eti pradīṣā vicakṣhaṇó rudrébhir yóshā tanute
 prīthú jráyah | índram manīṣā abhy ārcati śrutám ma^o ||
 7 || yád vā marutvah paramé sadhásthe yád vāvamé vṛijāne
 mādáyāse | āta á yahy adhvarám no áchā tvāyā havīṣ ca-
 kṛima satyaradhah || 8 || tvāyendra sómaṁ sushumā suda-
 ksha tvāyā havīṣ cakṛimā brahmavāhah | ádhā niyutvah
 ságaṇo marúdbhir asmín yajñé barhīshi mādayasva || 9 ||

मादयस्व हरिभिर्ये ते इन्द्र वि प्यस्व शिप्रे वि सृजस्व धेने ।
 आ त्वा सुशिप्र हरयो वहन्तूशन्हुव्यानि प्रति नो जुषस्व ॥१०॥
 मरुत्स्तोत्रस्य वृजनेस्य गोपा वयमिन्द्रेण सनुयाम वाजम् ।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः मिन्युः पृथिवी उत द्यौः ॥११॥

mādáyasva hárībhir yé ta indra ví shyasva śīpre ví sṛija-
 sva dhéne | á tvā suṣipra hárayo vahanūtūśān havýāni prāti
 no jushasva || 10 || marútstotrasya vṛijánasya gopá vayám
 indreṇa sanuyama vājam | tān no — || 11 ||

We invoke for friendship, the resplendent God, who aided by cosmic vital principles, proceeds to the abodes of vital cosmic forces, and there with the aid of the dawn illuminates the horizon. He the far-renowned God is extolled with thoughtful hymns by all devotees.

O resplendent God, associated with vital cosmic principles, whether you are pleased to reside in the loftiest mansion or lowly dwellings, come to the place of our work and worship. O Lord, of imperishable wealth, we dedicate our love and devotion to you. 8

O mighty resplendent God, for you we sing our devotional prayers. Desiring communion with you, we chant devotional hymns and offer reverential homage. May you, associated with vital principles, come to our sacred place of worship and rejoice. 9

O resplendent God, may you be delighted with the effects of your vigorous accomplishments and speak to us. Let your jaws of justice be effective; may your words of blessings be conveyed to us. O God, with splendid crown, may your speedy benevolence bring you to us. O gracious God, accept our loving devotion. 10

May we, while being protected by you, O destroyer of evil, make a common objective with vital principles and sing your glory. May we receive sustenance from the resplendent Lord and may this loving, venerable, indivisible, mighty God and natural bounties of ocean, earth, heaven grant our prayers. 11

(१०२) द्वयुत्तरगततमं मन्त्रम्

(१-११) एकादशचस्यास्य सूक्तस्याद्विगमः कुन्म कृषिः । इन्द्रो देवता । (१-१०) प्रथमादि-
उशचां जगती, (११) एकादश्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१४॥

इमां ते धियं प्र भरे महो महीमस्य स्तोत्रे धिषणा यत् आनजे ।
 तमुत्सवे च प्रसवे च सामहिमिन्द्रं देवासः शर्वसामदुन्ननु ॥१॥
 अस्य श्रवो नद्यः सप्त बिभ्रति द्यावाक्षामा पृथिवी दर्शतं वपुः ।
 अस्मे सूर्याचन्द्रमर्माभिचक्षे श्रद्धे कामिन्द्र चरतो विततुरम ॥२॥
 तं स्मा रथे मघवन्प्रावे सातये जैवं यं ते अनुमदाम संगमे ।
 आज्ञा न इन्द्र मनसा पुरुष्टुत त्वायज्ञो मघवञ्छर्म यच्छ नः ॥३॥

102

Imāṇi te dhīyam prā bhare mahó mahīm asyá stotrē
 dhishāṇa yāt ta ānaje | tāṃ utsavé ca prasavé ca sasāhīm
 indram devāsaḥ śāvasamadam ānu || 1 || asyá śrāvo nadyāḥ
 saptā bibhrati dyāvakshāmā prithivī darśatāṃ vāpuḥ | asmé
 suryācandramāśabhicākṣhe śraddhē kām indra carato vitar-
 turām || 2 || tāṃ smā rātham maghavanṇ prāva sātāye jāi-
 traṃ yām te anumādāma saṅgamé | ajā na indra mānasa
 puruṣṭuta tvayādibhyo maghavañ chārma yacha naḥ || 3 ||

वयं जयेम त्वया युजा वृत्तमस्माकमंशमुदेवा भरेभरे ।
 असम्यमिन्द्र वरिवः सुगं कृधि प्र शत्रूणां मघवन्वृण्व्या रुज ॥१॥
 नाना हि त्वा हवमाना जना इमे धनोतां धर्तस्वमा विपन्यवः ।
 अस्माकं स्मा रथमा तिष्ठ सातये जैवं हीन्द्र निभृते मनस्तवे ॥२॥

vayāṃ jayema tvāya yujā vṛitam asmākaṃ aṅṣam úd ava
 bhāre-bhare | asmābhyam indra vārivaḥ sugāṃ kṛidhi prā
 śātrūṇaṃ maghavan vṛiṣhya ruja || 4 || nāna hī tvā hāva-
 manā jāna ime dhānanāṃ dhartar āvasa vipanyāvaḥ | asmā-
 kaṃ smā rātham ā tishṭha sātāye jāitraṃ hindra nibhṛitam
 mānas tāva || 5 ||

102

For you, O mighty resplendent Lord, I compose and offer my excellent hymns ; may I become worthy of your compassion through my sincere devotion to you. The enlightened devotess exhilarate the victorious Lord through the strength of their prayers to obtain riches and prosperity. 1

The seven oceans bear His glory far and wide. The heaven, sky and earth display His charming form. The sun and moon alternately revolve along in their assigned courses so that we may behold the supreme Lord and have faith in Him. 2

O bounteous resplendent Lord, we praise you heartily. May you grant us that same aura of glory, the victory chariot for our victory as the one in which you move, fighting against the evil forces. O bounteous Lord, grant us shelter as we love you intensely. 3

O resplendent Lord, may we, with your aid win all our adversaries. Encourage us in every fight and protect us. Make us worthy of obtaining riches in an easy way and grant us strength so that we may weaken the vigour of our enemy. 4

Possessor of large treasures, O resplendent Lord, those who invoke you for their protection are of diverse groups. Come with your aura of glory to bring us all the benefits. You have intensely resolute mind for victory. 5

॥१५॥ गोजिता बाहु अमितक्रतुः सिमः कर्मन्कर्मज्जुतमृतिः खजंकरः ।
 अकल्प इन्द्रः प्रतिमानमोजसाथा जना वि ह्वयन्ते सिषासवः ॥६॥
 उते शतान्मघवन्नृच भूयस उत्सहस्त्राद्रिगिचे कृष्टिषु श्रवः ।
 अमात्रं त्वा धिषणा तित्विषे मद्यथा वृत्राणि जिघ्रसे पुग्दर ॥७॥
 त्रिविष्टिधातु प्रतिमानमोजसस्त्रिभो भूमीर्नृपते त्रीणि रोचना ।
 अतीदं विश्वं भुवनं ववक्षिथाशत्रुगिन्द्र जनुषा मनादमि ॥८॥

gojīta bāhū ámitakratuḥ simāḥ kárman-karmañ chatām-
 ūtiḥ khajamkarāḥ | akalpā índraḥ pratimānam ójasāthā jānā
 ví hvayante sishāsavaḥ || 6 || út te śatān maghavanu ūc ca
 bhūyasa út sahasrād ririce kṛiṣṭīṣhu śrāvaḥ | amātrām tva
 dhishāna titvishe mahy ādha vṛitrāṇi jighnase purandara
 || 7 || trivishṭīdhātu pratimānam ójasas tistró bhūmīr nṛpate
 trīṇi rocanā | átīdām viśvam bhūvanam vavakshithāśatrúr
 indra janúshā sanād asi || 8 ||

त्वां देवेषु प्रथमं हवामहे त्वं वभूथ पृतनासु सामहिः ।
 मेमं नः कार्मुपमन्युमुद्दिदुमिन्द्रः कृणोतु प्रसवे रथं पुरः ॥९॥
 त्वं जिगेथ न धनां रुरोधितार्भेष्वजा मघवन्महत्सु च ।
 त्वामुग्रमवसे सं शिशिमस्यथा न इन्द्र हवनेषु चोदय ॥१०॥
 विश्वाहेन्द्रो अधिवक्ता नो अस्त्वपरिहृताः सनुयाम वाजम् ।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः मिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥११॥

tvām devēṣhu prathamām ha-
 vāmahe tvām babhūtha prītanāsu sāsahīḥ | sēamāḥ naḥ kā-
 rūm upamanyūm udbhīdam índraḥ kṛiṇotu prasavé rātham
 purāḥ || 9 || tvām jigetha ná dhānā rurodhithārbheshv ajā
 maghavan mahātsu ca | tvām ugrām āvase sām śiśimasy
 āthā na indra hāvaneshu codaya || 10 || viśvāhēndro — ||
 11 ||

His arms may win treasures. His power is boundless. He is best in every action. His protective powers are endless. He inspires us to struggle against evils. None may rival the resplendent Lord in mighty strength. Therefore, the devotees desiring prosperity call on Him on all occasions. 6

O bounteous Lord, your glory exceeds a hundred, more than a hundred, more than a thousand, amid all divinities. You are boundless. Our praises reveal your endless glory. May you destroy the evil forces, O the destroyer of strongholds of evils. 7

O resplendent Lord, the protector of men, with your three-fold elements you are governing the three earths and three realms of light. From eternity you are without a rival. [Three elements—tranquility, activity and inertia; three earths—*bhuh*, *bhuvah*, and *svah* ; three lights—*tapas*, *ṛta* and *satya*. 8

We invoke you first among all other divine powers ; assuredly you can subdue all evil forces. May you, O resplendent Lord, infuse your divine spirit in the hearts of your devotees and may you come with your invincible and formidable aura of glory to establish supremacy over evils. 9

You always conquer and do not keep the benefits with you. O bounteous mighty Lord, we invoke you to help and protect us in all our conflicts, be they small or big. May you inspire us to continue fighting evil forces. 10

May resplendent Lord be always on our side to protect us, and may we unimperilled obtain riches in all contests. May loving, venerable, indivisible, and sustainer of earth, heaven and ocean grant our prayers. 11

(१०३) व्युत्तर्जननमं सृजन्म

(१-८) अपृचस्यास्य सृजस्याद्विगमः कुम्भं कृषिः । इन्द्रो देवता । धिष्ठिं लब्धः ॥

॥१६॥ तत्तं इन्द्रियं परमं पराचैर्धारयन्त कवयः पुरेदम् ।
 क्षमेदमन्यद्विष्यन्त्येदस्य समी पृच्यते समनेयं केतुः ॥१॥
 स धारयत्पृथिवीं पप्रयच्च वज्रेण हत्वा निरुपः समर्ज ।
 अहन्नहिमभिनद्रौहिणं व्यहन्त्यैसं मघवा शचीभिः ॥२॥
 स जातृभर्मा श्रद्धधान ओजः पुनै विभिन्दन्नचरद्दि दामीः ।
 विद्वान्विज्जिन्दस्यैवे हेतिमस्यार्यं सहो वर्धया द्युम्नमिन्द्र ॥३॥

103

Tāt ta indriyām paramām parācair ādhārayanta kavā-
 yaḥ purédām | kshamédām anyād divy ānyād asya sām i
 pricyate samanéva ketūḥ || 1 || sā dhārayat prithivīm paprá-
 thac ca vājrena hatvá nír apāḥ sasarja | áhann áhim ábhi-
 nad rauhiṇām vy áhan vyāṅsam maghávā śácibhiḥ || 2 || sā
 jātúbharmā śraddád dhāna ójaḥ pūro vibhindānn acarad v.
 dāsīḥ | vidvān vajrin dāsyaive hetīm asyāryam sāho var-
 dhayā dyumnām indra || 3 ||

तदृचुषे मानुषेमा युगानि कीर्तेन्यै मघवा नाम विभ्रत ।
 उपप्रयन्दस्युहत्याय वज्री यद्ध सृनुः श्रवसे नाम दधे ॥१॥
 तदस्येदं पश्यता भूरि पुष्टं श्रदिन्द्रस्य धत्तन वीर्यीय ।
 स गा अविन्दुत्सो अविन्दुदश्चान्त्य ओषधीः सो अपः स वनानि ॥२॥

tād ūcúshe mánushemá yugáni
 kirtényam maghávā náma bíbhrat | upaprayán dasyuhátyāya
 vajrí yád dha sūnúḥ śrávase náma dadhé || 4 || tād asyedām
 paśyatā bhúri pushtām śrād índrasya dhattana víryāya |
 sā gá avindat só avindad áśvān sā óshadhiḥ só apāḥ sá
 vānāni || 5 ||

103

Prudent sages have formerly been possessed of your supreme light, which they still continue to possess. One light of this shines upon the earth, the other in heaven, and both are in combination with each other like a flag in battle. 1

He upholds the earth and spreads it widely. He having struck the devil of ignorance with His adamant determination, invigorates the spirit of enlightenment. He destroys the serpentine darkness, puts an end to the fierce demon and through his prowess, annihilates the vices, as they appear in repulsive forms. 2

Armed with adamant determination and confidence in His prowess, He, the all-wise, resplendent Lord moves on—shattering the strongholds of law-breakers. May He, accepting our praises, impose His punitive justice against undisciplined law-breakers and increase the strength and glory of virtuous men. 3

He, the bounteous God, possessing glorious fame, instructs those human races which deserve it. He, the thunderer goes close to the law-breakers to destroy them, and thus obtains the title, “renowned for victorious prowess”. 4

Behold the abundant wealth of the resplendent Lord and have confidence in His prowess. He recovers the lost cattle of wisdom, the horses of vigour and the plants, forests, and waters. 5

॥२॥

भृ॒गि॒कर्म॑णे वृष॒भाय॑ वृ॒ष्णे स॒त्यशु॑प्माय सु॒नवाम॑ सोम॑स ।
 य आ॒द्र॒त्या परि॑पन्थी॒व अ॒रोऽय॑ज्व॒नो वि॒भज॑न्नेति वेदः ॥६॥
 तदिन्द्र॑ प्रे॒व वी॒र्यं च॑क॒र्त्त य॑त्स॒मन्तं॑ व॒ज्रेणा॑वो॒ध्याऽहि॑म् ।
 अनु॑ त्वा प॒त्नीर्हि॑पि॒तं वय॑श्च वि॒श्वे दे॒वामो॑ अमद॒न्ननु॑ त्वा ॥७॥
 शु॒ष्णं पि॒पुं क॒यवं॑ वृ॒त्रमिन्द्र॑ य॒दाव॑धी॒र्वि पुरः॑ श॒म्बर॑स्य ।
 तन्नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो मा॒मह॑न्ता॒मदि॑तिः मि॒न्धुः पृ॒थि॒र्वी उ॒त द्यौः ॥८॥

bhṛīkarmaṇe vṛṣabhāya vṛṣṇe satyāśuśhmāya su-
 navama sōmam | yā ādrītyā paripanthīva śūrō 'yajvano vi-
 bhājann ēti védaḥ ॥ 6 ॥ tād indra prēva vīryam cakārtha
 yat sasāntam vājrenābodhayō 'him | ānu tvā pātnīr hrishi-
 tāṃ vāyaś ca viśve devāso amadann ānu tvā ॥ 7 ॥ śuśhṇam
 pipuṃ kūyavam vṛitrām indra yadāvādhīr vi pūraḥ śam-
 barasya | tān no — ॥ 8 ॥ 17 ॥

(१०४) चतुस्तयशततमं सूक्तम्

(१-२) नवचर्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः कुन्म ऋषिः । इन्द्रो देवता । विष्णु उन्मः ॥

॥२॥

योनि॑ष्ट इन्द्र॑ नि॒षदे॑ अ॒कारि॑ तमा॒ नि पी॑द॒ स्वानो॑ नावी॑ ।
 वि॒मु॒च्या वयो॑ऽव॒मायाश्चा॑न्दी॒पा व॒स्तोर्व॑ही॒यसः॑ प्र॒पित्वे॑ ॥१॥
 ओ त्वे॑ नर॑ इन्द्र॑म॒नये॑ गु॒र्तु चि॒त्तान्त्स॒द्यो अध्व॑नो जग॒म्यात् ।
 दे॒वामो॑ म॒न्युं दा॒सस्य॑ श्र॒मन्ते॑ न आ॒ वक्ष॑न्त्सु॒विता॒य व॑र्णम् ॥२॥
 अ॒व त्म॑ना॒ भर्ते॑ के॒तवे॑दा अ॒व त्म॑ना॒ भर्ते॑ फे॒नमु॑द॒न् ।
 क्षी॒रेण॑ स्ना॒तः क॒यव॑स्य॒ योषे॑ ह॒ते ते॒ स्या॑तां प्र॒वणे॑ शि॒फायाः॑ ॥३॥

104

Yōnish ṭa indra nishāde akāri tām ā nī shīda svānō
 nārva | vimūcya vāyo 'vasāyāśvān dośhā vāstor vāhiyasah
 prapitvė ॥ 1 ॥ ó tyé nāra índram ūtāye gur nū cit tán sa-
 dyō ádhvano jagamyat | devāso manyūṃ dāsasya śamnan
 té na ā vakshan suvitāya vārṇam ॥ 2 ॥ āva tmāna bharate
 kėtavedā āva tmāna bharate phēnam udān | kshīrēṇa sna-
 taḥ kūyavasya yōshe haté té syātām pravanē śīphayaḥ ॥ 3 ॥

To Him, who is the performer of all deeds, the possessor and giver of strength, the truly powerful Lord, we offer devotional prayers. He a highwayman, snatches wealth from the godless exploiters and gives it to honest devotees. 6

O resplendent Lord, performer of glorious deeds, when you unsheath dark shrouds to destroy them with your adamant determination, the vital divine powers greet you, and all other virtues extol you. 7

O resplendent Lord, as you destroy low-mindedness, ego, devilish ignorance, and demolish the strongholds of disrespectful tendencies, so may you, associated with vital principles, be our protection. 8

104

O resplendent Lord, the altar of the innermost core of our heart has been made for you, as if, to sit upon it. May you hasten to appear during our morning and evening worship. May you be as eager as a horse, slackening his reins as he returns to his stable. 1

These persons have come to the resplendent Lord, to solicit His protection. May the Lord guide them along the right path. May the divines repress the fury of demons, and may they bring the venerable Lord to us for the success of sacred deeds. 2

Knowing the secret of possessing wealth, the demon of vagrancy earns riches and carries it off to himself. Let both his wives—greed and lethargy—bathe in the deep sea. O resplendent Lord, may he with his wives—greed and lethargy—be drowned in the depth of that river of luxury. 3

युयोप नाभिरपस्यायोः प्र पूर्वाभिस्तिग्ने गष्टि शरः ।
 अञ्जसो कुलिशी वीरपत्नी पयो हिन्याना उदभिर्भग्ने ॥४॥
 प्रति यस्या नीथादेशि दस्योरोको नाच्छा मदने जानती गात ।
 अथ स्मा नो मघवच्चकुनादिन्मा नो मघवे निष्पृषी परा दाः ॥५॥

yuyópa nábhīr úparasayóh prā púrvābhis tirate rāshṭi
 śúraḥ : añjasī kulīśī virápatnī páyo hīnyāna udābhir bha-
 rante : 4 || pr̥tī yāt syā nīthādersi dāsyor óko nácha sáda-
 nam janatī gāt : ádha sma no maghavañ carkṛitād ín má no
 maghēva nishshapī pára dah : 5 ||

॥४॥ स त्वं न इन्द्र सूर्ये सो अप्सवनागास्त्य आ भज जीवशंस ।
 मान्तरे भुजमा रीरिषो नः श्रद्धितं न महत इन्द्रियाय ॥६॥
 अथा मन्ये श्रते अस्मा अधायि वृषा चोदस्व महते धनाय ।
 मा नो अकृते पुरुहूत योनाविन्द्र शुश्रूष्यो वयं अस्मृतिं दाः ॥७॥
 मा नो वधीरिन्द्र मा परा दा मा नः प्रिया भोजनानि प्र मोषीः ।
 आण्डा मा नो मघवञ्चक्र निभेन्मा नः पात्रा भेत्सहजानुपाणि ॥८॥
 अर्वादेहि सोमकामं त्वाहुरयं सुतस्तस्य पिबा मदय ।
 उरुव्यचा जुष्ट आ वृषस्व पितेव नः शृणुहि ह्यमानः ॥९॥

sá tvám na indra sūrye só apsy ānāgāstvá á bhaja ji-
 vaśānsē : māntaram bhūjam ā ririsho naḥ śrāddhitam te
 mahatē indriyāya : 6 : ádha manye śrat te asma adhayi
 vṛisha codasva mahatē dhānaya : má no akṛite puruhūta
 yōnav indra kshūdhyadbhyo váya asutīm dah : 7 : má no
 vadhir indra má pára da má naḥ privā bhōjanani prā mo-
 shih : anda má no maghavañ chakra nīr bhen má naḥ pá-
 tra bhet sahājanushaṇi : 8 || arvāñ éhi somakamaṇ tyahur
 ayām sutās tāsya piba mādaya : uruvyāca jāthāra á vṛisha-
 sva pitēva naḥ śṛiṇuhi hūyāmanah : 9 ||

The abiding-place of the vagrant remains hidden in the midst of waters of luxury. The vagrancy of the person is further enhanced by channel-waters of attachment, malice and passion which please and sustain him in the first instance. 4

As the track that leads to the dwelling place of law-breakers is discovered by us, and also, in the same way as a cow knows the way to her stall, O bounteous Lord, may you defend us from repeated violence of unruly persons. Do not cast us away, like a libertine casting away treasure. 5

O resplendent God, may you excite in us reverence for the sun, for the waters and for those living beings which are exempt from sin and as such are worthy of praise. May you not injure our offspring, while yet in the womb, for our trust is in your mighty power. 6

O resplendent Lord, may I have complete trust in you, for you are adored by all. I meditate on you with reverence. May you lead us on to great riches, and consign us not to the house of the destitutes. You grant us food and drink, when hungry. 7

Harm us not, O resplendent God. Abandon us not. Deprive us not of the enjoyments that delight us. O bounteous and supreme Lord, may our unborn offsprings meet with no injury, and may our kids also be spared who are just crawling along. 8

O resplendent Lord, favour us with your presence, as you are famous for loving acceptance of devotional offerings. They are here for us. May you accept them liberally, just as a person, with distending stomach, when offered a favourite drink, enjoys it to the full and consumes in plenty. May you, when invoked, hear us as a father listening to the words of his son. 9

(१-२५) एकोनविंशतमं सूक्तम्

(१-२५) एकोनविंशत्युच्यते सूक्तस्याख्यायित आङ्गिरसः कुत्सो वा ऋषिः । विश्वे देवा

देवताः । (१-५ १-२८) प्रथमादिसप्तका नवम्यादिदशानाञ्च पङ्क्तिः, (८) अष्टम्या

यवमय्या महावृद्धी, (२०) एकोनविंशत्युच्यते ।

॥२०॥

चन्द्रमा अप्सव॑न्त॒रग॑ सु॒पर्णो॑ धावते दि॒वि ।

न वो॑ हि॒र॒ण्य॒मे॒यः प॒दं वि॒न्दन्ति॑ वि॒द्युतो॑ वि॒त्तं मे॑ अ॒स्य गे॑द॒सी ॥१॥

अ॒र्थमि॒हा उ॑ अ॒थि॒त आ॑ जा॒या यु॒वते॑ प॒तिम॑ ।

तु॒ञ्जा॒ते वृ॒ष्यं प॒यः प॒रि॒दाय॑ र॒मं दृ॒ष्टे वि॒त्तं मे॑ अ॒स्य गे॑द॒सी ॥२॥

मो पु॒ दे॒वा अ॒दः स्व॑र॒ग्व॒ पा॒दि दि॒वस्प॑रि॒ ।

मा सो॒म्यस्य॑ शं॒भुवः॑ श॒ने भूम॑ कदा॒ च॒न वि॒त्तं मे॑ अ॒स्य गे॑द॒सी ॥३॥

105

Candramā apsv āntār ā suparṇo dbavate divi | nā vo
hiranyanemayah padām vīdanti vidyuto vittām me asyā
rodasī || 1 || ārtham id vā u arthina ā jayā yuvate pātim | tuñ-
jāte vṛṣṇyam pāyah paridāya rāsam duḥe vittām° || 2 || mō
shū deva adāḥ svār āva padi divās pāri | mā somyāsya
śambhūvaḥ śūne bhuma kāda canā vittām° || 3 ||

य॒ज्ञं पृ॒च्छा॒म्य॒व॒मं स॑ तद॒नो वि॑ वो॒च॒ति ।

क॑ कृ॒तं पृ॒थ्व्य॑ ग॒तं क॒स्तद्वि॒भ॒ति॑ नृ॒त॒नो वि॒त्तं मे॑ अ॒स्य गे॑द॒सी ॥४॥

अ॒मी ये॑ दे॒वाः स्था॒नं त्रि॒ष्वा गे॒च॒ने दि॒वः ।

क॒द्वं कृ॒तं क॒द॒नृ॒तं क॑ प्र॒त्वा व॒ आ॒हु॒ति॒वि॒त्तं मे॑ अ॒स्य गे॑द॒सी ॥५॥

॥२१॥

क॒द्वं कृ॒तस्य॑ ध॒र्णमि॑ क॒द्वरे॒णस्य॑ च॒क्ष॒णम॑ ।

क॒द॒र्य॒म्णो म॒हस्प॑था॒ति क्रामे॑म॒ दृ॒ष्ट्वो वि॒त्तं मे॑ अ॒स्य गे॑द॒सी ॥६॥

yajñām pri-

chamy avamām sā tād dūtó ví vocati | kvā řitām pūrvyām
gatām kās tād bibharti nūtano vi° || 4 || amí yé devā sthāna
trishv ā rocané divāḥ | kād va řitām kād ānřitam kvā pra-
tnā va āhutir vi° || 5 ||

kād va řitāsya dharnasí kād vāruṇasya cākṣhaṇam | kād
aryamṇó mahás pathāti krānema dūḍhyò vi° || 6 ||

105

The graceful moon moves with speed in the interspace, while the sun with beauteous wings rides above in the celestial region. The lightning with its golden flash is not aware of your extensive realm. Why this, may I know, O earth and heaven? 1

Those who are worthy of wealth do obtain it. A wife clings to her husband, and the two intertwine in embrace give and receive the bliss of love. And from their union progeny is born, Why this, may I know, O earth and heaven? 2

Never may that light, O cosmic powers, fall from its station in the sky. May we never live in a place, which is without spiritual joy. Why this, may I know, O earth and heaven? 3

I am enquiring from the cosmic prowess around me. As envoy, may it tell me, where the ancient benevolent law-giver is and who the new dispenser is. Why this, may I know, O earth and heaven? 4

O divine powers, you are present in the three-dimensional space of universe, glowing with splendour. Where is your eternal law and where does it fall? Where is my ancient devotional offering to you? May I know, O earth and heaven? 5

Where is your adherence to eternal truth? Where is the attentive eye of the Lord of justice? Which is the path of the glorious law-maker, by following which we overcome the malevolent? May I know why this, O earth and heaven? 6

अहं सो अस्मि यः पुरा सुते वदामि कानि चित् ।
 ते मा व्यन्याध्योऽ वृको न तृष्णजं मृगं वित्तं मे अस्य गेदसी ॥७॥
 मे मा तपन्त्यभितः सपत्नीगिव पशवः ।
 मृषो न शिश्ना व्यदन्ति माध्यः स्तोत्रां ते शतक्रतो वित्तं मे अस्य गेदसी ॥८॥
 अमी ये सप्त रथमयस्तत्रा मे नाभिगतेता ।
 त्रितस्तद्वेदाप्यः स जामिन्वायं रेभति वित्तं मे अस्य गेदसी ॥९॥
 अमी ये पञ्चोक्षणो मध्ये तस्युर्महो दिवः ।
 देवत्रा तु प्रवाच्यं सध्रीचीना नि वावृत्तुर्वित्तं मे अस्य गेदसी ॥१०॥

aham só

asmi vāḥ purā suté vādami káni cit | tām ma vyanti adhyo
 vṛko ná tṛishṇājāṃ mṛigāṃ vi⁰ 7 | sām ma tapanty abhí-
 taḥ sapātūr iva pāṣavaḥ | musho ná śiṣṇā vy ādanti mā-
 dhyā stotāraṃ te śatakrato vi⁰ 8 || amī yé saptā raśnā-
 yas tātra me nābhir ātata | tritās tād vedaptyāḥ sá jāmi-
 tvāya rebhati vi⁰ 9 || amī yé pāñcokshāṇo mādhye tasthūr
 mahó divāḥ | devatra nū pravācyam sadhricīnā ní vāvṛitur
 vi⁰ 10 ||

॥२२॥

सुपर्णा एत आसते मध्ये आगोधने दिवः ।
 ते मेधन्ति पथो वृको तरन्तं युह्वतीरपो वित्तं मे अस्य गेदसी ॥११॥
 नव्यं तदुक्त्यं हितं देवासः सुप्रवाचनम् ।
 ऋतमर्षन्ति सिन्धवः सत्यं तातान सूर्यो वित्तं मे अस्य गेदसी ॥१२॥
 अग्ने तव त्यदुक्त्यं देवेष्वग्न्याप्यम् ।
 स नः सुतो मेनुष्यदा देवान्यग्नि विदुष्टरो वित्तं मे अस्य गेदसी ॥१३॥

suparnā etā āsate mādhyā āródhane divāḥ | té sedhanti
 pathó vṛikāṃ tārantaṃ yāhvātīr apó vi⁰ || 11 || nāvyaṃ tād
 ukthyāṃ hitāṃ dévasaḥ supravācanām | ṛitām arshanti sín-
 dhavaḥ satyām tatana sūryo vi⁰ || 12 || āgne tāva tyād
 ukthyāṃ devéshv asty āpyam | sá naḥ sattó manushvāḥ | ā
 devān yakshi viduṣṭaro vi⁰ || 13 ||

I am the same person who in olden days recited many sacred hymns, and yet worries and sorrows consume me as a wolf devours the thirsty deer. May I know why this, O earth and heaven? 7

O embodiment of total selfless actions, my ribs are painning me like the rival co-wives from all sides, or like the rats gnawing at the weaver's thread. May I know why this, O earth and heaven? 8

My centre of gravity is there, where those seven rays are emerging from. This is known to the sun, the creator of the triple concept of time,—of past, present and future, and the offspring of waters. Is that why they pray to the divine sun with affectionate feeling? May I know why this, O earth and heaven? 9

May the five givers of benefits who abide in the centre of the vast heavens, having heard my sacred prayers return to me simultaneously—fire on earth, wind in interspace, sun in heaven, moon among constellations and lightning in clouds. May I know why this, O earth and heaven? 10

High in the mid-ascent of heaven, those birds of beauteous pinions sit—the rays of sun. They drive the wolf of darkness from the path as the sun crosses the restless floods. May I know why this, O earth and heaven? 11

O divine powers, this new hymn is worth chanting, and is for you. "The waters would flow, is the divine law. The light of the sun would extend, is the divine truth." May I know why this, O earth and heaven? 12

O cosmic fire, your commendable relationship is with the divine powers. May you, O all-knowing Lord, bring those powers to benevolent deeds of men. May I know why this, O earth and heaven? 13

सत्तो होता मनुष्वदा देवाँ अच्छा विदुष्टरः ।
 अग्निर्हव्या सुपूदति देवो देवेषु मेधिरो वित्तं मे अस्य रोदसी ॥१४॥
 ब्रह्मा कृणोति वरुणो गातुविदं तमीमहे ।
 व्यृणोति हृदा मतिं नव्यो जायतामृतं वित्तं मे अस्य रोदसी ॥१५॥

sattó hótā manushvād ā

devān āchā vidúshṭarah | agnir havyā sushūdati devó de-
 veshu médhiro vi^o || 14 || bráhmā kṛiṇcti váruṇo gātuvidam
 tām imāhe | vy ūrṇoti hṛidā matim návyo jāyatām ṛitam
 vi^o || 15 ||

॥२३॥

असौ यः पन्था आदित्यो दिवि प्रवाच्यं कृतः ।
 न स देवा अतिक्रमे तं मर्तासो न पश्यथ वित्तं मे अस्य रोदसी ॥१६॥
 त्रितः कूपेऽवहितो देवान्हवत उतये ।
 तच्छुश्राव बृहस्पतिः कृष्वन्नैर्हरणादुरु वित्तं मे अस्य रोदसी ॥१७॥
 अरुणो मा सकृद्वक्ः पथा यन्तं ददृश हि ।
 उज्जिहीते निचाय्या तष्टेव पृष्ट्यामयी वित्तं मे अस्य रोदसी ॥१८॥
 एनाङ्गुषेण वयमिन्द्रवन्तोऽभि प्याम वृजने सर्ववीराः ।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥१९॥

asau yāḥ pānthā adityó divi pravácyaṁ kṛitāḥ | ná sá
 devā atikráme tāṁ martāso ná paśyatha vi^o || 16 || tritāḥ
 kúpé 'vahito devān havata ūtāye | táe chuṣṛāva brīhaspá-
 tiḥ kṛiṇvānn añbhūraṇád urú vi^o || 17 || aruṇó mā sakṛíd vṛi-
 kaḥ pathā yāntaṁ dadārṣa hí | ūj jihīte nicāyyā tāsṭeva
 pṛisṭyāmayí vi^o || 18 || enāṅgūshēṇa vayām índravanto 'bhí
 shyāma vṛijāne sārvaṇīrah || tán no — || 19 ||

O fire-divine, most active among all divine powers, come, like an honoured guest participating in the fire ritual; may you carry these oblations to the surroundings in air, water and land. May I know why this, O earth and heaven? 14

The cosmic ocean becomes our preserver. We depend on him for our welfare. He fills our heart with joy. New life is born out of it. Let my sacred worship generate new virtues in my heart. May I know why this, O earth and heaven? 15

The divine sun assuredly charts out that path in celestial regions which is not to be transgressed even by cosmic powers, not to speak of you, O mortals, who cannot even see it. May I know why this, O earth and heaven? 16

Bound at three places—knowledge, action, faith—and entrapped in dark ignorance, the helpless man has been praying to the divine powers for protection. Ultimately the great Lord would hear his voice and indicate to him the path of liberation. May I know why this, O earth and heaven? 17

So often, while I am on my way, the wolf of temptations happens to see me. He tries to lift me up as a carpenter does with an aching backbone. May you know why this, O earth and heaven? 18

Through this hymn, may we aided by the resplendent Lord, and all our brave brethern, conquer in our struggles. May the venerable, friendly, and sustainer God and the Lord of eternal earth, heaven, and ocean grant our prayers. 19

[अथ षोडशोऽनुवाकः ॥]

(१०६) षडुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-५) समक्षस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः कुत्सः ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । (१-६) प्रथमादिषड्वां

जगती. (५) समस्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥२४॥

इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निमृतये मारुतं शर्धो अदितिं हवामहे ।
 रथं न दुर्गाद्वसवः सुदानवो विश्वस्मान्नो अंहसो निष्पिपर्तन ॥१॥
 न आदित्या आ गता सर्वतानये भूत देवा वृत्रतूर्येषु शंभुवः ।
 रथं न दुर्गाद्वसवः सुदानवो विश्वस्मान्नो अंहसो निष्पिपर्तन ॥२॥
 अयन्तु नः पितरः सुप्रवाचना उत देवी देवपुत्रे कतावृधा ।
 रथं न दुर्गाद्वसवः सुदानवो विश्वस्मान्नो अंहसो निष्पिपर्तन ॥३॥
 नराशंसं वाजिनं वाजयन्निह क्षयद्वीरं पृषणं मुञ्चेर्गमहे ।
 रथं न दुर्गाद्वसवः सुदानवो विश्वस्मान्नो अंहसो निष्पिपर्तन ॥४॥
 बृहस्पते सदमित्रः सुगं कृधि शं योर्यत्ते मनुर्हितं तदीमहे ।
 रथं न दुर्गाद्वसवः सुदानवो विश्वस्मान्नो अंहसो निष्पिपर्तन ॥५॥

106.

Indram mitrām varuṇam agnīm utāye mārutaṁ śardho
 āditim havāmahe । rātham nā durgād vasavaḥ sudanavo vi-
 śvasmān no ānhaso nish pipartana ॥ 1 ॥ tā ādityā ā gata
 sarvātātaye bhūtā deva vṛitratūryeshu śambhūvaḥ ॥ rātham
 — ॥ 2 ॥ āvantu naḥ pitaraḥ supravācanā utā devī devāpu-
 tre ṛitāvṛidhā ॥ rātham — ॥ 3 ॥ nārāśaṁsaṁ vājinaṁ vājāyann
 iha kshayādvīram pūṣhaṇaṁ sumnaír imahe rātham — ॥ 4 ॥
 brīhaspate sādama in naḥ sugaṁ kṛidhi śaṁ yor yāt te mā-
 nurhitaṁ tād imahe ॥ rātham — ॥ 5 ॥

इन्द्रं कुत्सो बृत्रहणं शचीपतिं काटे निवाळ्ह ऋषिर्ब्रह्मरतये ।
 रथं न दुर्गाद्वसवः सुदानवो विश्वस्मान्नो अंहसो निष्पिपर्तन ॥६॥
 देवैर्नो देव्यदितिनि पातु देवन्नाता त्रायनामप्रयुच्छन् ।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः मिन्धुः पृथिवी उत योः ॥७॥

indram kūtso vṛitra-
 hāṇam śācīpātīm kaṭe nībalha ṛishir ahvad utāye ॥ rātham
 — ॥ 6 ॥ devaír no devy āditir ní pātu devás trātá traya-
 tāṁ āprayuchan ॥ tán no — ॥ 7 ॥

106

We invoke for our preservation the head of state, the people in charge of social welfare, justice, militia and the preceptors. May these bountiful people save us from all distress just as a chariot is rescued from a difficult ravine. 1

O preceptors, come to our sacred works and help us to remove poverty and provide us peace and happiness, and save us from distress just as a chariot is rescued from a difficult ravine. 2

May our praiseworthy elders and also the daughters of the learned men and ladies, the preservers of old traditional virtues, protect us just as a chariot is rescued from a difficult ravine. 3

At this sacred rite we solicit Him who is the purifier and preserver of brave men. We praise them who give us nourishment. May the brave leaders, with a reputation, save us from distress just as a chariot is rescued from a difficult ravine. 4

O head of the state, make our paths easy. We solicit you for the gift of the twin faculties (one of providing comforts and the other of obviating perils) which are fully beneficial to men. May you protect us from distress just as a chariot is rescued from a difficult ravine. 5

The poor individual is sunk in the well of ignorance. He has been repeatedly praying for deliverance. May the supreme God save him from distress just as a chariot is rescued from a difficult ravine. 6

May the goddess of knowledge, along with other teachers and the learned, be vigilant for our protection. May the gracious, venerable, and eternal sustainer of all grant our prayers. 7

(१०७) समोत्तरगततमं सूक्तम्

(१-३) वृक्षस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः कुन्म ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२५॥

यजो देवानां प्रत्येति सुम्रमादित्यामो भवता सृष्टयन्तः ।
 आ वोऽर्वाचीं सुमतिर्वृत्यादुहोश्चिद्या वरिवोवित्तगमेत ॥१॥
 उप नो देवा अवसा गमन्त्वङ्गिरसां सामभिः स्तुयमानाः ।
 इन्द्र इन्द्रियैर्मरुतो मरुद्भिर्गदित्यैर्नो अदितिः शर्म यंसत ॥२॥
 तन्न इन्द्रस्तद्वरुणस्तदग्निस्तदर्यमा तत्सविता चनो धात ।
 तन्नो मित्रो वरुणो सामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥३॥

107

Yajñó devānam prāty eti sumnām ādityaso bhāvata
 mṛṇāyāntaḥ | á vo 'rvācī sumatīr vavṛityād aṇhōś cid yā
 varivovīttarāsat 1 || ūpa no devā āvasā gamantv āṅgirasāṃ
 sāmabhi stūyāmanāḥ | indra indriyāir marúto marúdbhir
 adityaír no āditiḥ śarma yaṅsat || 2 || tán na índras tát vá-
 ruṇas tát agnīś tát aryamá tát savitá cáno dhāt | tán no
 — || 3 ||

(१०८) अष्टोत्तरगततमं सूक्तम्

(१-६३) त्रयोदशचेत्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः कुन्म ऋषिः । इन्द्राग्नी देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२६॥

य इन्द्राग्नी चित्रतमो रथो वामभि विश्वानि भुवनानि चष्टे ।
 तेना यातं सगृथं तस्थिवांसाथा सोमस्य पिवतं सुतस्य ॥१॥
 यावद्विदे भुवनं विश्वमस्त्युरुच्यचा वरिमता गभीरम् ।
 तावां अयं पातवे सोमो अश्वरमिन्द्राग्नी मनमे युवभ्याम् ॥२॥

108

Yā indragñi citrātamo rātho vām abhī vīśvāni bhūva-
 nāni cāśte ' tēnā yātaṃ sarāthaṃ tasthivāṅsāthā sōmasya
 pibatam sutāsya 1 yāvad idām bhūvanam vīśvam āsty
 uruvyāca varimāta gabhīrām ' tāvāṃ ayām pātave sōmo astv
 āram indragñi mānase yuvābhyām || 2 ||

107

May our selfless actions furnish our learned leaders with the spirit of benevolence. O preceptors, may you be gracious to us. And may your good intentions be directed towards us so as to be an abundant source of help in removing afflictions of the poor. 1

May the learned persons, who have been declared meritorious in their training in science, come to us with their help. May the head of the state with his resplendence and authority, and the soldiers, armed with their weapons, and the preceptors, with their super-knowledge, give us felicity. 2

May the giver of the high code of conduct bestow upon us full satisfaction and delight. May the gracious, venerable, eternal God and the Lord of ocean, earth and heaven grant us our prayers. 3

108

O resplendent self and supreme mind, sitting in the chariot of your body, you perceive all the worlds. May both of you come seated in this chariot and enjoy the essence extracted from the environments. 1

The entire environmental world is vast and profound in depth. O resplendent self and mind-supreme, for your enjoyment the elixir of pleasures is extracted to your liking. May it be sufficient to quench your desires. 2

चक्राथे हि सध्र्यङ्नाम भद्रं मधीचीना वृत्रहणा उत स्यः ।
 नाविन्द्राग्नी मध्यज्ञा निषद्या वृष्णः सोमस्य वृष्णा वृषेथाम ॥३॥
 समिद्धेष्वग्निष्वानजाना यतस्त्वा वहिरे निस्तिगणा ।
 तीव्रेः सोमैः परिषिक्तेभिरवाग्रेन्द्राग्नी मौमनसाय यातम ॥४॥
 यानीन्द्राग्नी चक्रधुर्वीर्याणि यानि रूपाण्युत वृष्ण्यानि ।
 या वा प्रत्नानि सख्या शिवानि तेभिः सोमस्य पिवतं सुतस्य ॥५॥

cakráthe hí sadhryāñ
 náma bhadráṁ sadhricīná vṛtrahaṇa utá sthaḥ táv indrāgni
 sadhryāñca nishádyā vṛishṇaḥ sómasya vṛishañá vṛishethām
 ॥ 3 ॥ sámidhleshv agníshv ānajaná yatásrueā barhír u ti-
 stirāñá ! tivraīḥ sómairḥ párishiktebhir arvāg éndragñi sau-
 manasáya yátam ॥ 4 ॥ yānīndrāgni cakráthur vīryāñi yāni
 rūpāṇy utá vṛishṇyāni ! yā vam pratnāni sakhyá śivāni té-
 bhiḥ sómasya pibatam sutásya ॥ 5 ॥

॥२॥ यद्व्रवं प्रथमं वो वृणानोऽयं सोमो अमुर्गेनो विहव्यः ।
 तां सत्यां श्रद्धामभ्या हि यातमथा सोमस्य पिवतं सुतस्य ॥६॥
 यदिन्द्राग्नी मदथः स्व दुर्गेणे यद्ब्रह्मणि रजनि वा यजत्रा ।
 अतः परि वृष्णावा हि यातमथा सोमस्य पिवतं सुतस्य ॥७॥
 यदिन्द्राग्नी यदुपु तुर्वशेषु यद्ब्रह्मपुनपु पुरुषु स्थः ।
 अतः परि वृष्णावा हि यातमथा सोमस्य पिवतं सुतस्य ॥८॥
 यदिन्द्राग्नी अवमस्यां पृथिव्यां मध्यमस्यां परमस्यामुत स्थः ।
 अतः परि वृष्णावा हि यातमथा सोमस्य पिवतं सुतस्य ॥९॥

yád ábravam prathamám vam vṛiṇāno 'yām sómo ásu-
 rair no vihávyah : tám satyām sraddhām abhy á hí yátām
 áthā sómasya pibatam sutásya ॥ 6 ॥ yád indrāgni mádathah
 své duroné yád brahmāñi rájani vā yajatrā ! átaḥ pári vṛi-
 shañāv á hí yatām áthā sómasya pibatam sutásya ॥ 7 ॥ yád
 indragñi yádusbu turvāśeshu yád druhyúshv ānushu pūrú-
 shu sthāḥ : átaḥ — ॥ 8 ॥ yád indragñi avamásyām prithivyām
 madhyamásyam paramásyam utá sthāḥ : átaḥ — ॥ 9 ॥

O resplendent self and mind, both of you have made your names blessed in having slain the demon of ignorance. Both of you continue to be allies. May both of you sit together and enjoy the elixir of worldly pleasures and make yourself strong. 3

O resplendent self and mind, the fires are kindled for the sacred rituals ; the clarified butter is being poured with the raised ladle. The grassmats have been spread for you. May you come now for more enjoyment having accepted further stimulated elixir of pleasures. 4

O resplendent self and the mind-supreme, whatever heroic exploits you have achieved, whatever forms you have adopted, whatever benefits you have provided and whatever friendship you have contacted, come with them all for the sake of enjoying the elixir of worldly pleasures. 5

Both of you come and witness the truthful sincerity and enjoy the elixir of worldly pleasures. I affirm that this elixir of pleasure is extracted by the sense-organs solely to be dedicated to you. 6

O resplendent self and mind, if you have ever been delighted with the offerings in your own dwelling or in that of a learned devotee, or in that of a king, come here from wherever you may be and cherish the elixir in your own true form and nowhere else. 7

O resplendent self and mind, whether you are among the non-violent or the violent, aliens or allies, and also fully-contented, O showerers of blessings, come here from wherever you may be and cherish the elixir in your true form and nowhere else. 8

O resplendent self and mind, whether you are in the lower or middle or upper regions of the inner world, O showerers of blessings, come here from wherever you may be and cherish the elixir in your own true form and nowhere else. 9

यदिन्द्राग्नी परमस्यां पृथिव्यां मध्यमस्यामवमस्यामुत स्थः ।
 अतः परि वृषणावा हि यातमथा सोमस्य पिवतं सुतस्य ॥१०॥
 यदिन्द्राग्नी दिवि षो यत्पृथिव्यां यत्पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु ।
 अतः परि वृषणावा हि यातमथा सोमस्य पिवतं सुतस्य ॥११॥
 यदिन्द्राग्नी उदिता सूर्यस्य मध्ये दिवः स्वधया मादयेथे ।
 अतः परि वृषणावा हि यातमथा सोमस्य पिवतं सुतस्य ॥१२॥
 एवेन्द्राग्नी पपिवांसां सुतस्य विश्वास्मभ्यं सं जयतं धनानि ।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥१३॥

yád in-

dragnī paramāsyām prithivyām madhyamāsyām avamāsyām
 utā sthāḥ | ātaḥ --- || 10 || yád indrāgnī divī shthó yāt prithi-
 vyām yāt párvateshṽ ōshadhīshṽ apṣú | ātaḥ — || 11 || yád
 indragnī údita sūryasya mádhyc divāḥ svadháyā madāye-
 the | ātaḥ — || 12 || evéndrāgnī papivāṅsā sūtāsyā vīṣvāsmá-
 bhyam sám jayataṁ dhánāni | tán no — || 13 ||

(१०९) नवोत्पन्नतमं सूतम्

(१-८) अष्टवस्यास्य सूतस्याद्विंशः कुम्भः कृष्णः । इन्द्राग्नी देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२८॥

वि ह्यख्यं मनसा वस्य इच्छन्निन्द्राग्नी ज्ञास उत वा सजातान् ।
 नान्या युवत्प्रमतिरस्ति मह्यं स वां धियं वाजयन्तीमनक्षम् ॥१॥
 अश्रवं हि भूरिदावत्तरा वां विजामानुरुत वा घा स्यात्लात ।
 अथा सोमस्य प्रयन्ती युवभ्यामिन्द्राग्नी स्तोमं जनयामि नव्यम् ॥२॥

109

Ví hy ákhyam manasā vāsyā ichānn indrāgnī jñāsā utā
 vā sajātān | nānyā yuvāt prāmatir asti māhyam sā vām
 dhīyam vajayāntīm ataksham || 1 || āṣravam hī bhūridāvata-
 tarā vām vījāmātur utā vā ghā syālāt | āthā sōmasya prā-
 yatī yuvābhyām indrāgnī stōmam janayāmi nāvyaṁ || 2 ||

O resplendent self and mind, whether you are in the upper, middle, or lower regions of the inner world, O showerers of benefits, come here from wherever you may be and cherish the elixir in your own true form and nowhere else. 10

O resplendent self and mind, whether you are in heaven or upon earth, in the mountains, in the herbs, or in the waters, you, showerers of benefits, come here from wherever you may be and cherish the elixir in your true form and nowhere else. 11

O resplendent self and mind, on the rising of the sun and also in the midst of the sky, you may be exhilarated by your own splendour, yet may you come here from wherever you may be, and cherish the elixir in your own true form and nowhere else. 12

Thus, O resplendent self and mind, having cherished the spiritual joy, may you now be the possessor of all kinds of wealth and wisdom. May the friendly, venerable and indivisible Lord and His bounteous creation, including the ocean, the earth and the celestial regions, grant us our wishes. 13

109

O resplendent self and mind, for wealth and wisdom, I look upon you as my own kinsmen and relations. No other providence but you alone are with me. So I am glorifying you through these devotional verses. 1

O resplendent self and mind, I have heard that you are much more affectionate and loving than a son-in-law or a brother-in-law. I offer to both of you the spiritual elixir of my devotion and address you with a newly composed tune. 2

मा च्छेद्म रश्मीरिति नाधमानाः पितॄणां शक्तीरनुयच्छमानाः ।
 इन्द्राग्निभ्यां कं वृषणो मदन्ति ता ह्यद्रीं धिषणाया उपस्थे ॥३॥
 युवाभ्यां देवीं धिषणां मदायेन्द्राग्नीं सोममुशनीं सुनोति ।
 तावश्चिना भद्रहस्ता सुपाणी आ धावतं मधुना पृङ्क्षुप्सु ॥४॥
 युवामिन्द्राग्नीं वसुनो विभागे तवस्तमा शुश्रव वृत्रहत्ये ।
 तावामद्यां बर्हिषि यज्ञे अस्मिन् चर्षणीं मादयेथां सुतस्य ॥५॥

mā chedma raṣmīr iti nādhmānāḥ pitṛiṇām śaktīr anu-
 yāchamānāḥ | indrāgnibhyām kām vṛiṣhaṇo madanti tā hy
 ādri dhishāṇāyā upāsthe || 3 || yuvābhyām devī dhishāṇā mā-
 dāyēndrāgni sōmam uṣatī sunoti | tāv aṣvinā bhadraḥastā
 supāṇī ā dhāvatam mādhunā pṛiṅktām apsú || 4 || yuvām in-
 drāgni vāsuno vibhāgē tavāstamā śuśrava vṛitrahātye | tāv
 āsādyā barhīṣi yajñe asmīn prā carshaṇī mādayethām su-
 tāśya || 5 ||

॥२९॥

प्र चर्षणिभ्यः पृतनाहवेषु प्र पृथिव्या रिरिचाथे दिवश्च ।
 प्र सिन्धुभ्यः प्र गिरिभ्यो महित्वा प्रेन्द्राग्नीं विश्वा भुवनात्यन्या ॥६॥
 आ भगंतं शिश्रंतं वज्रबाहू अस्माँ इन्द्राग्नीं अवतं शचीभिः ।
 इमे नु ते रश्मयः सूर्यस्य येभिः सपित्वं पितरो न आसन ॥७॥
 पुण्डरा शिश्रंतं वज्रहस्तास्माँ इन्द्राग्नीं अवतं भरेषु ।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥८॥

prā carshaṇibhyah pṛitanāhāveshu prā pṛithivyā riri-
 cāthe divāś ca | prā sīndhubhyah prā giribhyo mahitvā
 prēndrāgni viśvā bhūvanāty anyā || 6 || ā bharatam śikṣha-
 taṁ vajrabāhū asmāñ indrāgni avataṁ śacibhiḥ | imé nú té
 raṣmāyah sūryasya yēbhiḥ sapitvām pitāro na āsan || 7 ||
 pūraṇidarā śikṣhatam vajrahastāsmāñ indrāgni avataṁ bhā-
 reshū | tán no — || 8 ||

Those who pray—"Never may we break the link of posterity", and who wish—"May the descendants be endowed with the vigour of their forefathers" attain happiness by the grace of the resplendent self and mind and may these two, destroyers of evil, be nearby to hear this adoration. 3

For the delight of both of you, O resplendent self and mind, the spiritual elixir has been preserved. O vital twins (the in-breath and out-breath), you have handsome arms to give and graceful hands to receive ; may both of you come speedily and mix the sweetness of the elixir with our noble actions. 4

O resplendent self and mind, we have heard at the merit allotments that both of you are most vigorous in the destruction of the demon of ignorance ; come therefore, and be seated in our hearts and enjoy the exciting spiritual experiences. 5

O resplendent self and mind, when the call for the battle against evil is given, both of you surpass all men. And you are vaster than the earth, the sky, the rivers, and the mountains ; and you exceed all other existing regions. 6

O resplendent self and mind, with adamant arms, may both of you grant us wealth, instruct us and protect us with your wisdom. May those rays of wisdom, by which, our ancestors attained together heavenly bliss, shine upon us. 7

O resplendent self and mind, destroyers of the strongholds of evil, instruct us and protect us in our struggles with adamant hands. May the friendly, venerable and indivisible Lord and His bounteous creation, including the ocean, the earth and the celestial regions grant us our wishes. 8

(११०) दशोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-२) नवचम्यास्य सृक्तस्याद्विगमः वृन्म क्रपिः । ऋभवो देवताः । (१-४, १-८) प्रथमादिचतुर्क्रवां
पष्ठ्यादिचतुश्चम्य च जगती, (१-९) पञ्चमीतवम्योश्च त्रिष्टुप छन्दसी ॥

१३२॥

त॒तं मे॒ अप॒स्तु॒दु॒ ता॒यते॒ पुनः॒ स्वादि॑ष्टा धी॒तिरु॑च॒थाय॑ शस्य॒ते ।
अ॒यं स॒मु॒द्र इ॒ह वि॒श्वदे॒व्यः स्वा॒हा॒कृत॑स्य॒ समु॑ तृ॒ण्णु॒त ऋ॒भवः ॥१॥
आ॒भो॒गयं॑ प्र॒ यदि॑च्छन्त॒ पे॒त॒नापो॒काः प्रा॒ञ्चो म॒म के॒ चि॒दा॒पयः॑ ।
सौ॒ध॒न्व॒नाम॑श्च॒रित॑स्य॒ भृ॒म॒नाग॑च्छ॒त स॒वि॒तु॒र्दा॒शुषो॑ गृ॒हम॑ ॥२॥
न॒त्स॒वि॒ना योऽमृ॑त॒त्वमा॑मु॒वद॑गो॒ह्यं य॒च्छृ॒वय॑न्त॒ पे॒त॒न ।
त्यं चि॑च्च॒म॒मम॑सु॒रस्य॑ भ॒क्षण॑मे॒कं स॒न्त॒मकृ॑णु॒ता च॒तुर्व॑य॒म ॥३॥

110

Tatām me āpas tād u tāyate pūnaḥ svādishṭhā dhītīr
ucāthāya śasyate | ayām samudrā ihā viśvādevyaḥ svāhā-
krītasya sām u triṇṇuta ṛibhavaḥ || 1 || ābhogāyam prā yād
ichānta aītanāpākāḥ prāñco māma ké cid āpāyaḥ | saūdhan-
vanasaḥ caritāsya bhūmānāgachata savitūr dāśuṣho grī-
hām || 2 || tāt savitā vo 'mṛitatvām āsuvaḥ āgohyaṁ yāc chra-
vāyanta aītana | tyām eie camasām āsurasya bhākshaṇam
ēkaṁ sāntam akrīṇutā cāturvayam || 3 ||

वि॒ष्ट्री श॒मी त॒रणि॑त्वेन॒ वा॒घ॒तो म॒र्तासुः॒ स॒न्तो अ॒मृ॒त॒त्वमा॑न॒शुः ।
सौ॒ध॒न्व॒ना ऋ॒भवः॒ सृ॒चक्ष॑मः॒ ग॒वत्स॑रे॒ सम॑पृ॒च्यन्त॒ धी॒तिभिः॑ ॥४॥
श्रे॒त्रमि॒व वि॒ स॒मु॒स्तेज॑नेनै॒कं पा॒त्रं मू॒भवा॑ जे॒हमा॑न॒म ।
उ॒प॒स्तु॒ता उ॒प॒मं ना॒थमा॑ना॒ अ॒म॒त्येषु॑ श्र॒व इ॒च्छमा॑नाः ॥५॥

visṭvī śāmī tara-
ṇitvéna vāghāto mārṭasaḥ sānto amṛitatvām ānaṣuḥ | sau-
dhanvanā ṛibhávaḥ sūracakshasaḥ samvatsarē sām aprī-
cyanta dhītībhiḥ || 4 || kshétram iva ví mamus téjanenañ
ēkaṁ pātram ṛibhāvo jēhamānaṁ | ūpastutā upamām nā-
dhamanā āmartyeshu śrāva ichāmānāḥ || 5 ||

110

O wise men, the selfless deeds I have performed ; I shall perform again and again. The melodious hymns are chanted to celebrate the divine powers. The ocean of the spiritual joy of our devotion is ready for all divines. May they cherish this to their entire satisfaction when offered with the syllables “*svaha*” (a conventional exclamation uttered at the time of offering an oblation). 1

O wise men, you have been worthy of reverence amongst my ancestors, but you are still immature ; you are desirous of enjoying the fruits of actions and, therefore, you have come out (for austerity). O the sons of spiritual archers, please follow the high code of conduct and move to the abode of the bounteous creator. 2

When you, with firm faith which could not be concealed, proclaim your devotion, the divine creator bestows immortality upon you. The ladle for the food of the vital breaths (the revealed knowledge) is one, yet the creator has filled it with the fourfold (has divided in the four sections), — R̥k (poems), Yajuh (prose), Saman songs) and Atharva (codes). 3

They, though mortals, by constantly performing sacred work and worship, acquired immortality. The wise men, sons of spiritual archers, bright as the sun, acquired in a year’s time all types of devotional melodies. 4

The wise men, applauded by the associates, anxious for renown amongst the immortals and desirous of acquiring exemplary glory, started with self-evaluations, as a surveyor measures a field with a rod, or the contents are measured with the help of a vessel repeatedly filled up. 5

॥३१॥

आ मनीषामन्तरिक्षस्य नृभ्यः सुचेव घृतं जुह्वाम विद्वना ।
 तरणित्वा ये पितुरस्य सश्चिर ऋभवो वाजमरुहन्द्वा रजः ॥६॥
 ऋभुर्न इन्द्रः शवसा नवीयानृभुर्वाजेभिर्वसुभिर्वसुर्दुदिः ।
 युष्माकं देवा अवसाहनि प्रियेऽभि तिष्ठेम पृत्सुनीरमुन्वताम् ॥७॥
 निश्चर्मण ऋभवो गामपिशतं सं वत्सेनासृजता मातरं पुनः ।
 मौधन्वनासः स्वपस्यया नरो जित्री युवाना पितरकृणोतन ॥८॥
 वाजेभिर्नो वाजसातावविड्वयभुमौ इन्द्र चित्रमा दर्षि गधः ।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामद्रितिः मिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥९॥

á manīshām antārikshasya nṛibhyaḥ srucéva ghrītām ju-
 havāma vidmānā | taranītvā yé pitúr asya saścirá ṛibhāvo
 vājam aruhan divó rájaḥ || 6 || ṛibhúr na índraḥ śavasā ná-
 vīyān ṛibhúr vājebhir vásubhir vásur dadīḥ | yushmákam
 devā ávasáhani priyè 'bhí tishṭhema pṛitsutír ásunvatām
 || 7 || níṣ cārmaṇa ṛibhavo gām apiṇṣata sām vatsénāsṛijatā
 mātāram pūnaḥ | saúdhanvanāsah svapasyáyā naro jívri yú-
 vanā pitārākṛiṇotana || 8 || vājebhir no vājasātāv aviddhy
 ṛibhumáu indra citrām á darshi rádhaḥ | tán no — || 9 ||

(१११) एकादशोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-*) पञ्चम्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः कुन्म ऋषिः । ऋभवो देवताः । (१-४) प्रथमार्दितुर्कृचां-
 जगती, (*) पञ्चम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥३२॥

तक्षत्रथं सुवृते विद्वनापसुस्तक्षन्हरी इन्द्रवाहा वृषण्वम् ।
 तक्षन्पितृभ्यामृभवो युवद्वयस्तक्षन्वत्साथे मानरं सचाभुवम् ॥१॥

111

Tákshan rátham suvrítam vidmanápasas tákshan hári
 indravábā vṛiṣaṇvasū | tákshan pitṛibhyām ṛibhāvo yúvad
 váyas tákshan vatsáya mātāram sacābhúvam || 1 ||

As clarified butter in ladles, we through our knowledge would dedicate our hymns to the spiritual architects of the inner realm. These wise men, due to their promptness, have, as it were, come nearer to the sun, the sustainer of the universe, and have ascended to great heights. 6

The most excellent realized seer, rejuvenated with strength, is our protection like our resplendent head. May he, possessed of vigour and wealth, bestow prosperity on us. O God, may we, the one under your care, on a happy day, overcome the hosts of the faithless ones. 7

O realized seers, you provide an attractive skin (i.e. poetry) to the cow of knowledge, and you bring back the son (i.e. virtue) to the mother (i.e. knowledge) and O spiritual archers, you give fresh youth to the old and traditional. 8

O the realized resplendent self, provide us with food and nourishment in our struggles, and bestow upon us wonderful riches. May the friendly, venerable and indivisible Lord and His bounteous creation, including the ocean, the earth and the celestial regions, grant us our wishes. 9

111

The realized architects of the inner realm, possessed of skill, construct a well-designed chariot, and also build the horse-engines, worthy to be attached to the spiritual chariot of the resplendent self, and they provide the elders with youthful age and also give to the calf its attachment to its mother. 1

आ नो यज्ञाय तक्षत ऋभुमद्वयः कृत्वे दक्षाय सुप्रजावर्तमिषम् ।
 यथा श्रयाम सर्ववीर्या विशा तन्नः शर्धाय धामथा स्विन्द्रियम् ॥२॥
 आ तक्षत सातिस्मभ्यसृभवः सातिं रथाय सातिमवेत नरः ।
 सातिं नो जैत्रीं सं मेहेत विश्वहो जामिमजामिं प्रतनासु सक्षणिम् ॥३॥
 ऋभुक्षणमिन्द्रमा हुव ऊनयं ऋभृन्वाजान्मरुतः सोमपीतये ।
 उभा मित्रावरुणा नूनमश्विना ते नो हिन्यन्तु सातये धिये जिषे ॥४॥
 ऋभुर्भगय सं शिडातु सातिं समर्यजिह्वाजो अस्मां अविष्टु ।
 तन्नो मित्रो वरुणो सोमहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत योः ॥५॥

ā no ya-

jñāya takshata ribhumād vāyaḥ krátve dáksbhāya suprajā-
 vatīm iśham | yáthā ksháyāma sárvavīrayā viśā tán naḥ
 śárdbhāya dhāsathā sv indriyām || 2 || ā takshata sātīm asmā-
 bhyam ribhavaḥ sātīm ráthāya sātīm árvate naraḥ | sā-
 tīm no jāitrīm sām maheta viśvāhā jānīm ājānim prīta-
 nāsu sakshānim || 3 || ribhukshāṇam índram ā huva ūtāya
 ribhūn vājān marútaḥ sōmapītaye | ubhā mitrávaruṇa nū-
 nām aśvínā té no hinvantu sātāye dhiyé jishé || 4 || ribhūr
 bhārāya sām śiṣātu sātīm samaryajíd vājo asmāñ avishṭu |
 tán no — || 5 ||

(११२) इन्द्रोत्तमशतमं सूक्तम्

(१-२०) पञ्चविंशत्युच्यमान्य सूक्तयर्थाद्विष्मः कुम्भः कृपिः । (२१) प्रथमचः प्रथमपादस्य यावापृथिव्यो,
 द्वितीयपादस्य मिन्द्राधेय्य (२-२०) द्वितीयपादचतुर्विंशतीनां आश्विनो देवताः । (३-२०) प्रथमादि-
 त्रयोविंशतीनां जगती । (४-२०) चतुर्विंशीत्यद्वितीयोऽथ विष्टुपः षष्ठ्यम् ॥

॥३३॥

इहे द्यावापृथिवी पूर्वचित्तयेऽग्निं धर्मं सुमत्वं यामन्निष्टये ।
 याभिर्भैर कामंशाय जिव्यंस्तुभिर्ह पु उतिभिर्गश्विना गतम् ॥३॥

112.

Īḥe dyāvāpṛithivī pūrvācittaye 'gnīm gharṁām surūcam
 yāmam iśtāye | yābhir bhāre kārām āṁśāya jīvathas tā-
 bhir ū shū ūtibhir aśvinā gatam || 1 ||

Bestow on us for our selfless noble actions the life of the realized resplendent self, and for the performance of noble actions and for our strength such food and nourishment as may provide us with good progeny. May we live long along with our vigorous descendants. May we have all strength in our sense-organs for our prosperity. 2

O realized architects of the inner realm, bestow sustenance upon us, upon our body chariot, upon our horse-like senses. Let everyone daily acknowledge our victorious wealth and may we triumph in our battle of life, over our foes, whether strangers or kinsmen. 3

I invoke for protection the inner self, with its perpetual companion, the architect of the inner realm, the mighty realized soul. I invite wisdom, vigour, vitality, cosmic light, cosmic plasma and the twin faculties to share my spiritual joy. May they direct us to wealth, wisdom and victory. 4

May the realized seer furnish us with ample wisdom to conquer all evils. May the enlightened and victorious self bring us victory in our struggle. May the friendly, the venerable and indivisible Lord, along with His bounties including the oceans, the earth and the celestial regions, grant us our wishes. 5

112

During the early hours, for preliminary meditation, I adore heaven and earth, fire and pleasant sunshine. O twin divines, may you come willingly with those aids which inspire men to conquer in the battle of life. 1

युवोर्दानाय सुभग अमृश्वतो रथमा तस्युर्वचमं न मन्तवे ।
 याभिर्धियोऽवथः कर्मन्निष्ठे ताभिर् पु उतिभिर्गश्चिना गंतम् ॥२॥
 युवं तामां दिव्यस्य प्रशामने विशां श्रयथो अमृतस्य मज्मना ।
 याभिर्धेनुमुखं पिब्यथो नरा ताभिर् पु उतिभिर्गश्चिना गंतम् ॥३॥
 याभिः परिज्मा तनयस्य मज्मना द्विमाता तृषु तर्गण्विभूषति ।
 याभिस्त्रिमन्तुरभेद्विचक्षणस्ताभिर् पु उतिभिर्गश्चिना गंतम् ॥४॥
 याभी रेभं निवृतं सितमद्य उद्वन्दन्मैर्यतं स्वर्दृशे ।
 याभिः कण्वं प्र सिषामन्तमावतं ताभिर् पु उतिभिर्गश्चिना गंतम् ॥५॥

yuvór dānáya su-
 bhārā asaścāto rātham á tasthur vacasām ná mántave | yá-
 bhir dhíyó 'vathah kármann ishtāye tábhir — || 2 || yuvām
 tāsām divyāsya praśāsane viśām kshayatho amṛitasya maj-
 māná | yábhir dhenúm asvām pínvatho narā tábhir — || 3 ||
 yábhiḥ párijmā tánayasya majmāna dvimatā tūrshú tarāṇir
 vibhúshati | yábhis trimántur ábhavad vicakshaṇás tábhir
 — || 4 || yábhi rebhām nívṛitam sitām adbhya úd vānda-
 nam aṛayatam svār dṛiṣé | yábhiḥ káṇvam prá síshāsan-
 tam ávatam tábhir — || 5 ||

॥३४॥ याभिर्गन्तं जम्मानमार्गेण भुज्युं याभिर्गव्यथिभिर्जिज्जिन्वथुः ।
 याभिः कर्कन्धु वयं च जिन्वथस्ताभिर् पु उतिभिर्गश्चिना गंतम् ॥६॥
 याभिः शुचन्ति धनमां मुपंसदं तप्तं घर्मोम्यावन्तमव्रे ।
 याभिः प्रक्षिणुं पुरुकुत्समावतं ताभिर् पु उतिभिर्गश्चिना गंतम् ॥७॥

yábhir ántakam jásamanam áraṇe bhujoyún yábhir aya-
 thíbhīr jijnváthub | yábhiḥ karkándhum vayyām ca jínva-
 thas tábhir — || 6 || yábhiḥ śucantún dhanasām susbamsā-
 dam taptām gharṁām omyávantam átraye | yábhiḥ prīṣni-
 gum purukútsam ávatam tábhir — || 7 ||

Wherewith you defend the noble thoughts and help in efforts for attaining our objectives, with those aids, O twin divines, may you come willingly here. 2

By the vigour infused out of the celestial nectar, you have been able to rule over all men. Wherewith the poor milch-cows are made to furnish plentiful milk—with those aids O twin divines, may you come willingly here. 3

The circumambient swift-moving wind is the father and the two upper and lower pieces of attrition of wood are the mother, and the child produced is the fire, which in its turn further is strengthened by the wind. Wherewith the priest performing the three kinds of the fire-ritual (with oblations of food materials, butter or medicinal herbs), or the three-functional devotee, through knowledge, actions and worship attained his objectives—with those aids, O twin divines, may you come willingly here. 4

Wherewith you have been lifting up the submerged priests who are cast (in the well of ignorance), and also worshippers to behold the divine light, and by which you protect an academic intellectual, longing to see the light—with those aids, O twin-divines, may you come willingly here. 5

By which you rescue a servant of mankind, about to be destroyed, from the traps of the wicked, by which you preserve a rescuer on a mission, suddenly caught into difficulties and by which you relieve craftsmen and men belonging to a common fellowship—with those aids, O twin-divines, may you come willingly here. 6

By which you provide habitation to rich, liberal and holy, and you render the scorching heat pleasurable to a sage, who is free from three kinds of miseries, and by which you preserve a space-pilot and arsenal-master—with those aids, O twin-divines, may you come willingly here. 7

याभिः शर्चीभिर्वृषणा परावृजं प्रान्धं श्रेणं चक्ष्म एतवे कृथः ।
 याभिर्वर्तिकां ग्रमिनाममुञ्जतं ताभिरु पु ऊतिभिर्गश्चिना गतम् ॥८॥
 याभिः सिन्धुं मधुमन्तममश्चतं वमिष्टुं याभिरजगवजिन्वतम् ।
 गाभिः कुत्सं श्रुतर्यं नर्यमावतं ताभिरु पु ऊतिभिर्गश्चिना गतम् ॥९॥
 याभिर्विष्पली धनमामथर्व्यं सहस्रमीळह आजवजिन्वतम् ।
 याभिर्वशमश्च्यं प्रेणिमावतं ताभिरु पु ऊतिभिर्गश्चिना गतम् ॥१०॥

yábhīḥ śācibhir

vṛṣhaṇā parāvṛjāṃ prāndhāṃ ṣṛṇām cākshasa étave kri-
 thāḥ | yábhīr vārtikāṃ grasitāṃ āmuñcatam tábhīr — || 8 ||
 yábhīḥ sīndhum mādhumantam āsaścatam vāsishṭham yá-
 bhīr ajarāv ājīnvatam | yábhīḥ kútsam śrutáryam náryam
 ávatam tábhīr — || 9 || yábhīr viṣpālāṃ dhanasām athar-
 vyāṃ sahasramīḷha ājav ājīnvatam | yábhīr vāṣam aśvyām
 preṇīm ávatam tábhīr — || 10 ||

॥३०॥

याभिः सुदान् औशिजाय वृणिजे दीर्घश्रवसे मधु कोशो अक्षरत ।
 कक्षवन्तं स्तोतारं याभिर्गवतं ताभिरु पु ऊतिभिर्गश्चिना गतम् ॥११॥
 याभी रसां क्षोदसोदः पिपिन्वथुरनश्चं याभी रथमावतं जिषे ।
 याभिस्त्रिशोके उस्त्रिया उदार्जत ताभिरु पु ऊतिभिर्गश्चिना गतम् ॥१२॥
 याभिः सूर्यं परियाथः परावति मन्धातारं क्षेत्रपत्येष्वावतम् ।
 याभिर्विप्रं प्र भग्द्वाजमावतं ताभिरु पु ऊतिभिर्गश्चिना गतम् ॥१३॥

yábhīḥ sudānū auṣijāya vṛñije dirgháśravase mādhu
 kōśo āksharat | kakshīvantam stotāram yábhīr ávatam tá-
 bhīr — || 11 || yábhī rasām kshódasodnáḥ pipinváthur ana-
 śvāṇ yábhī rātham ávatam jishé | yábhīḥ triśoka usrīyā
 udājata tábhīr — || 12 || yábhīḥ sūryam pariyathāḥ parāvāti
 mandhātāram kshāūtrapatyeshv ávatam | yábhīr vípram prá-
 bharādvajam ávatam tábhīr — || 13 ||

By which bounteous and virtuous actions, O showerers of blessings, you provide shelter to a banished and eyes to a blind, ears to a deaf and limbs to a lame, and by which you set free a quail bird seized by a wolf — with those aids, O twin-divines, may you come willingly here. 8

By which you cause sweet rivers to flow ; by which you, who are exempt from decay, and gratify the most celebrated, by which you protect a generous, well-versed in the Vedic lore, and best amongst leaders — with those aids, O twin-divines, may you come willingly here. 9

By which you enable an opulent stationary army,—even when it is unable, —to march in battles where thousands of benefits are to be gained and by which you protect vigorous, inspiring and charming youths — with those aids, O twin-divines, may you come willingly here. 10

O bounteous donors, by which clouds shed sweet rain water for the sake of a rich merchant, and by which you protect an industrious devotee—with those aids, O twin-divines, may you come willingly here. 11

By which, you fill a dry river-bed with forcefully flowing water, by which you drive a chariot to victory without exertion to horses and by which persons involved in all the three types of anxiety are recovered—with those aids, O twin-divines, may you come hither. 12

By which you encompass the sun, when far off (to extricate him from total eclipse) ; by which you defend an aeronautical architect in the discharge of his essential duties, and by which you protect a farsighted who is in charge of food stores—with those aids, O twin-divines, may you come willingly here. 13

याभिर्महामतिथिग्वं कशोजुवं दिवौदासं शम्बरहत्य आवतम् ।
 याभिः पूभिद्ये त्रसदस्युमावतं ताभिरू पु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥१४॥
 याभिर्वम्रं विपिपानमुपस्तुतं कलिं याभिर्वित्तजानिं दुवस्यथः ।
 याभिर्यश्वमुत पृथिमावतं ताभिरू पु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥१५॥

yābhir mahām atithi-
 gvaṃ kaṣojūvaṃ divodāsaṃ śambarahātya āvatam | yābhiḥ
 pūrbhīdye trasādasyum āvatam tābhir -- || 14 || yābhir vam-
 rāṃ vipipānām upastutām kalim yābhir vittajāṇim duvas-
 yāthaḥ | yābhir vyāṣvam utā prīthim āvatam tābhir -- ||
 15 ||

॥३६॥

याभिर्नरा शयवे याभिरत्रये याभिः पुरा मनवे गातुमीषथुः ।
 याभिः शारीगजतं स्युर्मरश्मये ताभिरू पु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥१६॥
 याभिः पठर्वा जठरस्य मज्मनाग्निर्दीदृक्षित इद्धो अज्मन्ना ।
 याभिः शर्यातमवथो महाधने ताभिरू पु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥१७॥
 याभिरङ्गिरो मनसा निरण्यथोऽग्रं गच्छथो विवरे गोअर्णसः ।
 याभिर्मनु शर्मिषा समावतं ताभिरू पु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥१८॥
 याभिः पत्नीविमदाय न्यूहथुरा घ वा याभिरूणीगशिक्षतम् ।
 याभिः सुदामं ऊहथुः सुदेव्यं ताभिरू पु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥१९॥

yābhir narā śayāve yābhir ātraye yābhiḥ purā mānave
 gātūm śhāthuh | yābhiḥ śārīr ājatam syūmarasmaye tābhir
 -- || 16 || yābhiḥ pātharva jātharasya majmānāgnir nādidec
 citā iddhō ajmann ā | yābhiḥ śāryātam āvatho mahādhané
 tābhir -- || 17 || yābhir aṅgiro mānasā niranyāthó 'gram gá-
 chatho vivaré góarnasah | yābhir mānum sūram śhā sam-
 āvatam tābhir -- || 18 || yābhiḥ pātnīr vimadāya nyūhā-
 thur ā gha va yābhir aruṇīr āśikshatam | yābhiḥ sudāsa
 ūhāthuh sudevyām tābhir -- || 19 ||

By which you defend mighty and hospitable persons, and water-impellers and also the devotees of the learned in a battle, having destroyed the devil, and by which you protect them from the horrors of the aliens—with those aids, O twin-divines, may you come here. 14

By which you preserve such persons as are not of much significance, and yet very popular in social amusements, and by which you help married astronomers, and also such persons of extensive knowledge, yet deprived of vigour—with those aids, O twin-divines, may you come willingly here. 15

By which, you bless persons, who are exempt from three types of miseries, and show them a way for their liberation; by which you urge cavaliers to attack with arrows upon the foes of justice—with those aids, O twin-divines, may you come willingly here. 16

By which cadets shine with strength of form in battles, like a blazing fire piled up with fuel; by which you defend the adepts in war—with those aids, O twin-divines, may you come willingly here. 17

By which, with contended mind, you delight in praise and thence proceed to vital stages to restore shrouded wisdom; and further, wherewith you sustain brave seekers with sustenance—with those aids, O twin-divines, may you come willingly here. 18

Wherewith you help men addicted to drinks and men with forsaken wives, and wherewith for their delight, you help celebrate maidens, and thereby confer excellent wealth to deserving and learned persons—with those aids, O twin-divines, may you come willingly here. 19

॥३७॥

याभिः शंताती भवथो ददाशुषे भुज्यु याभिरवथो याभिरघ्निगुम् ।
 ओम्यावतीं सुभरामृतस्तुभं ताभिरू पु ऊतिभिरश्विना गंतम् ॥२०॥
 याभिः कृशानुमसने दुवस्यथो जवे याभिर्यूनो अर्वन्तमावतम् ।
 मधु प्रियं भरथो यत्सरङ्ग्यस्ताभिरू पु ऊतिभिरश्विना गंतम् ॥२१॥
 याभिर्नरं गोषुयुधं नृषाह्ये क्षेत्रस्य साता तनयस्य जिवन्थः ।
 याभी रथो अवथो याभिरर्वन्तस्ताभिरू पु ऊतिभिरश्विना गंतम् ॥२२॥

yābhiḥ śāntātī bhāvatho
 dadāśuṣhe bhujyūm yābhir āvatho yābhir ādhrigum | onyā-
 vatīm subhārām ṛitastūbham tābhir — || 20 ||

yābhiḥ kṛīśānum āsane duvasyātho javé yābhir yūno
 ārvantam āvatam | mādhu priyām bharatho yāt sarāṅghyas
 tābhir — || 21 || yābhir nāraṃ goṣuyūdham nṛīśāhye kshé-
 trasya sātā tānayasya jīnvathah | yābhī rāthan āvatho yā-
 bhir ārvatas tābhir — || 22 ||

याभिः कुत्समारुनेयं शतक्रतु प्र तुर्वीति प्र च दभीतिमावतम् ।
 याभिर्ध्वसन्ति पुरुषन्तिमावतं ताभिरू पु ऊतिभिरश्विना गंतम् ॥२३॥
 अग्रस्वतीमश्विना वाचमस्मे कृतं नो दत्ता वृषणा मनीषाम् ।
 अद्युत्येऽवसे नि ह्वये वां वृधे च नो भवतं वाजसतौ ॥२४॥
 द्युभिरकुभिः परि पातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः ।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥२५॥

yābhiḥ kútsam ārjuneyām śa-
 takratū prā turvītim prā ca dabhītim āvatam | yābhir dhva-
 sāntim purushāntim āvatam tābhir — || 23 || āpnasvatim
 aśvinā vācam asmé kṛitām no dasrā vṛīṣaṇa manīṣām |
 adyūtyé 'vase ní hvaye vām vṛidhé ca no bhavataṃ vāja-
 sātau || 24 || dyúbhir aktúbhiḥ pári pātam asmán ārishtēbhir
 aśvinā saubhagebhiḥ | tán no — || 25 ||

Wherewith you bring bliss to him who offers homage, wherewith you protect a rescuers on a noble mission, and mobile men and wherewith you provide nourishing food to upholders of truth—with those aids, O twin-divines, may you willingly come here. 20

Wherewith you defend weak men in battle, and help the speedy young horses, and wherewith you deliver delicious honey to bees—with those aids, O twin-divines, may you willingly come here. 21

Wherewith you protect leaders contending for wealth and wisdom ; wherewith you assist them in the acquisition of their share of produce from fields and preserve their chariot and their energy—with those aids, O twin-divines, may you willingly come here. 22

Wherewith you protect all intelligent and dynamic devotees and protect them from a suppresser, a murderer, and one who creates differences among men—with those aids O twin-divines, may you willingly come here. 23

O twin-divines, showerers of benefits, subduers of our evil desires and invigorators of our understanding, may you sanctify our words with works. We invoke you both for our protection in the last watch of our life's night. May you be with us for increase in the provision of food. 24

O twin-divines, may you cherish us both by day and by night with undiminished blessings ; may friend, venerable and indivisible Lord with His bounties including the oceans, the earth and the celestial regions, grant us our wishes. 25

(११३) त्रयोदशोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-२०) विशन्वृचस्यास्य सृक्तस्याङ्गिरसः कुन्त ऋषिः । (१, २-२०) प्रथमर्चः पूर्वार्धस्य द्वितीयाधो-
कोनविंशतीनाञ्च उपाः, (१) प्रथमाया उत्तरार्धस्य च राजिर्देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥ इदं श्रेष्ठं ज्योतिषां ज्योतिर्गागाच्चित्रः प्रकेतो अजनिष्ट विश्वा ।
यथा प्रसूता सवितुः सवार्य एवा रात्र्युषसे योनिमारैक् ॥१॥
रुशद्वत्सा रुशती श्वेत्यागादारैर्गु कृष्णा सदनान्यस्याः ।
समानबन्धू अमृते अनृची द्यावा वर्णं चरत आमिनाने ॥२॥
समानो अद्या स्वस्रोरनुन्तस्तमन्यान्या चरतो देवशिष्टे ।
न मेथेते न तस्थतुः सुमेके नक्तोषासा समनसा विरूपे ॥३॥
भास्वती नेत्री सूनृतानामचेति चित्रा वि दुरो न आवः ।
प्राप्या जगद्भ्यु नो रायो अख्यदुषा अजीगर्भुवनानि विश्वा ॥४॥
जिह्मश्वेदे चरितवे मघोन्याभोगय इष्टये राय उ त्वम् ।
दभ्रं पश्यच्च उर्विया विचक्ष उषा अजीगर्भुवनानि विश्वा ॥५॥

113

Idāṃ śrēśṭhāṃ jyōtiṣhāṃ jyōtir āgāc citrāḥ praketo
ajanishta vibhva | yāthā prāsuta savitūḥ savāya evā rātry
ushāse yōnim araik || 1 || rūśadvatsa rūśatī śvetyāgād āraig
u kṛiṣṇā sādanāny asyaḥ | samanābandhu amṛite anuci
dyāvā vārṇaṃ carata āmināne || 2 || samāno ādhyā svāsror
anantās tān anyānyā carato devāśisṭhe | nā methete nā
tasthatuḥ sumēke nāktoshāsa sāmanasa vīrūpe || 3 || bhāsvati
netrī sūnṛitānām āceti citrā vī dūro na avaḥ | prārpya jā-
gad vy u no rāyō akhyad ushā ajigar bhūvanāni vīṣva || 4 ||
jihmaṣyē cāritave maghōny ābhogāyā ishtāye rāyā u tvam |
dabhrām pāsyadbhya urviyā vicāksha ushā || 5 ||

॥२॥ क्षत्राय त्वं श्रवसे त्वं महीया इष्टये त्वमर्थमिव त्वमित्यै ।
विसदृशा जीविताभिप्रचक्ष उषा अजीगर्भुवनानि विश्वा ॥६॥

kshatrāya tvam śrāvase tvam mahiyā ishtāye tvam ar-
tham iva tvam ityai | vīsadṛiṣā jivitābhipracāksha ushā —
|| 6 ||

113

This most excellent light amid all lights has arrived ; the wonderful, the far-extending, the manifest has been born. As the night is born for the sun's uprising, so she has yielded a birthplace for the dawn. 1

The white shining dawn, the parent of the bright sun, has arrived ; to her the dark one (night) has resigned her dwelling. Both of them, the night and dawn, friendly to each other, immortal, following each other, and mutually effacing each other's complexion, traverse the heaven. 2

The path of these sisters is common and unending. Guided by the radiant sun, they travel alternately,—though different in hues, yet one-minded. Night and dawn, giving birth to all things, clash not, neither do they stand still. 3

Bright guide of benevolent actions, she is seen by us. This tinted dawn, having illuminated the world, has unfolded the portals of our door and makes our riches manifest. She swallows as it were all the regions to be given back again.

The magnificent dawn awakens persons who have been sleeping—some to enjoyment, others devotion, and some others to wealth. She enables those who are almost lightless to see distinctly. The dawn has swallowed as it were all the regions to be given back again. 5

She awakens some to acquire wealth, others to earn food, and a few to achieve greatness ; she prompts some to sacrifices ; some to pursue their own professions, and others to activities—and thus inspires all men to their various means of maintaining life. The dawn swallows as it were all regions to be given back again. 6

एषा दिवो दुहिता प्रत्यदशि व्युच्छन्ती युवतिः शुक्रवासाः ।
 विश्वस्येशाना पार्थिवस्य वस्व उषो अद्यह सुभगे व्युच्छ ॥७॥
 परायतीनामन्वेति पार्थ आयतीनां प्रथमा शश्वतीनाम् ।
 व्युच्छन्ती जीवमुदीरयन्त्युषा मृतं कं च न बोधयन्ती ॥८॥
 उषो यदग्निं समिधे चकर्थ वि यदावश्वक्षमा सूर्यस्य ।
 यन्मानुषान्यक्ष्यमाणं अजीगस्तद्देवेषु चकृषे भद्रमघ्नः ॥९॥
 कियत्या यत्समया भवति या व्युपूर्याश्च नूनं व्युच्छान् ।
 अनु पूर्वाः कृपते वावशाना प्रदीध्याना जोषमन्याभिरेति ॥१०॥

eshā divó duhitā prāty adarṣi vyuchāntī yuvatīḥ ṣu-
 krāvasāḥ | viśvasyēśānā pārthivasya vāsva úsho adyēhá su-
 bhage vy ūcha || 7 || parāyatīnām ānv eti pátha āyatīnām
 prathamā śaśvatinām | vyuchāntī jīvām udīráyanty ushā
 mṛitām kām canā bodháyanti || 8 || úsho yád agnīm samí-
 dhe cakártha ví yád ávaṣ cākshasā sūryasya | yān mānu-
 shān yakshyāmāṇāñ ájīgas tād devēshu cakṛishe bhadráṁ
 āpnah || 9 || kíyāty á yāt samáyā bhávati yā vyūshúr yāṣ
 ca nūnām vyuchān | ānu pūrvāḥ kṛipate vāvaśānā pradī-
 dhyānā jósham anyābhir eti || 10 ||

॥३॥ ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन्व्युच्छन्तीमुषसं मर्त्यासः ।
 अस्माभिरू नु प्रतिचक्ष्याभूदो ते यन्ति ये अपरीषु पश्यान् ॥११॥
 यावयद्वेषा ऋतुपा ऋतुजाः सुम्नावरी मनुवती इग्यन्ती ।
 सुमङ्गलीर्विभ्रती देववीतिमिहाद्योषः श्रेष्ठतमा व्युच्छ ॥१२॥

īyūṣh té yé pūrvatarām āpaśyan vyuchāntīm ushāsam
 mārtyāsaḥ | asmābhir ū nū praticākshyābhūd ó té yanti yé
 aparīshu pāśyan || 11 || yāvayāddveshā ṛitapā ṛitejāḥ sumnā-
 vārī sūnṛitā īráyanti | sumāṅgalīr bíbhrati devāvītim ihā-
 dyóśhaḥ śrēṣṭhātāmā vy ūcha || 12 ||

The young maid, white-robed, the daughter of the celestial regions, the maiden with all earthly treasures, is beheld coming forward, dissipating the darkness, May you, auspicious dawn, shine upon us here and now. 7

Following the path of the mornings that have departed, she is the first of endless mornings to come hereafter. At her rising, she urges forth the living beings and awakens them from slumber, even them who lay like dead. 8

O divine light, inasmuch as you have caused the sacred fire to be kindled, inasmuch as you have awakened men to perform selfless deeds, you have performed the benevolent acts and have done good service to the enlightened ones. 9

For how long a period is it that they should be together—dawns that have shone in the past, and dawns to shine hereafter ? For how long a period would dawns continue to stay ? And for how long a period would they rise, still desirous to bring us light ? The dawns pursue the functions of their predecessors and go forth shining gloriously with the other dawns. 10

Gone are the men, who in the days before us have been looking on the rising of earlier dawns. We, the living, now behold her brightness, and they are coming who shall see her hereafter. 11

May the beings, hostile to acts of devotion, withdraw : for the dawn is the protectress of sacred rites, the guardian of law, the giver of bliss, the awakener of pleasant voices, auspicious, inspiring, the bearer of homage for the divines. May the bright dawn shine on us here and now. 12

शश्वत्पु॒रोषा व्यु॒वास दे॒व्यथो अ॒द्येदं व्या॒वो म॒घोनी ।
 अथो व्यु॒च्छादु॒त्तरौ अनु द्यू॒नजरा॒मृता चरति स्व॒धाभिः ॥१३॥
 व्य॑ञ्जिभिर्दिव आता॒स्वद्यौदप॑ कृष्णां निर्णिजं दे॒व्यावः ।
 प्रबो॑धयन्त्यरुणेभिरश्वै॒रोषा याति सुयु॒जा रथेन ॥१४॥
 आव॑हन्ती पोष्या वा॒र्याणि चित्रं केतुं कृ॒णुते चेकि॑ताना ।
 ईयु॑षीणामुपमा शश्व॒तीनां विभा॑तीनां प्रथ॒मोषा व्य॑श्नैत् ॥१५॥

śaśvat puróshā vy
 ūvāsa devy átho adyédām vy āvo maghóni | átho vy ūchād
 úttarañ ánu dyún ajáramṛitā carati svadhābhiḥ || 13 || vy
 añjībhir divā átasv adyaud āpa kṛṣṇām nirñijam devy
 āvaḥ | prabodháyanty aruṇēbhir āṣvair óshā yāti suyújā
 ráthena || 14 || aváhanti póshya váryāṇi citráṃ ketúm kṛi-
 ñute cékitānā | iyúṣhīṇām upamā śaśvatīnām vibhātīnām
 prathamóshā vy āṣvait || 15 ||

॥४॥ उदी॒र्ध्व जी॒वो असु॑र्न आगा॒दप प्रागा॑त्तम आ ज्यो॒निरिति ।
 आ॒रैक्पन्थां या॒तवे सूर्या॑यागन्म यत्र॒ प्रति॑गन्त आयुः ॥१६॥
 स्यूमे॒ना वाच॑ उदि॒यति॑ वह्निः स्त॒वानो रेभ॑ उप॒मो विभा॑तीः ।
 अ॒द्या तदु॑च्छ गृ॒णते॑ म॒घोन्यस्मे॑ आयुर्नि दि॒दीहि॑ प्रजाव॑त् ॥१७॥
 या गोमे॑तीरुषसः सर्व॒वीरा व्यु॑च्छन्ति दाशु॒षे मर्त्या॑य ।
 वा॒योर्विव॑ मृ॒तृतीनामु॑द॒र्के ता अ॑श्व॒दा अ॑श्वत्सोम॒सुत्वा ॥१८॥

úd īrdhvaṃ jivó āsur na ágād āpa prágāt táma ā jyótir
 eti | áraik pánthām yátave sūryāyáganma yātra pratiránta
 áyuh || 16 || syúmanā vācā úd iyarti váhni stávāno rebhā
 ushāso vibhātīḥ | adyā tád ucha grīṇatē maghony asmé
 áyur ní didīhi prajāvat || 17 || yā gómatīr ushásah sārva-
 vīrā vyuchānti dāśúshe mártiāya | vāyór iva sūnṛítānām
 udarké tá aṣvadā aṣnavat somasútvā || 18 ||

The divine dawn, the source of aesthetic wealth has been shining from days eternal. She still shows her light today. So will the immortal dawn shine and move on and on. Exempt from decay or death she goes on as ever in her splendour. 13

The divine dawn on the horizon shines in splendour: She throws off her veil of darkness and, awakening the world, comes at it were, on her well-harnessed chariot with purple horses. 14

Bringing with her life-sustaining blessings, and giving life to the lifeless, she imparts her brilliant lustre to the world. The dawn of today has appeared as the last one of the countless mornings that have gone by, but she is the first among the brilliant dawns that are to come. 15

Arise; inspiring life is revived again; darkness has passed away; the brilliant light is approaching. Dawn has opened a path for the sun to travel ; we arrive at a stage where we start a fresh life. 16

The divine poet, singing the praises of the refulgent mornings, repeats the well-knit words of the sacred lore. So shine today, O dawn, the possessor of affluence, on him who adores; confer on us the gift of life and offspring. 17

May not only the mortal men, but also horses, cattle and progeny prosper in the light shed by dawns. May those persons who offer libations of herbal extracts and recite hymns of praises become like the wind, worthy of favour of dawns. 18

मा॒ता दे॒वाना॑मदि॒तेरनी॑कं य॒ज्ञस्य॑ के॒तुर्वृ॑हती वि भा॒हि ।
 प्र॒शस्ति॑कृ॒द्ब्रह्म॑णे नो व्यु॑च्छा नो जने॑ जनय विश्व॒वारे ॥१९॥
 यच्चि॒त्रम॑न्न उ॒षसो॑ वह॒न्तीजा॒नाय॑ शशमा॒नाय॑ भ॒द्रम् ।
 तन्नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो मामहन्ता॒मदि॑तिः सिन्धुः पृथि॒वी उ॒त द्यौः ॥२०॥

mātā devānām
 āditer ānikam yajñāsya ketúr bṛihatī ví bhāhi | prasastikṛd
 bráhmane no vy ūchá no jāne janaya viṣvavāre || 19 || yāc
 citrām āpna uśhāso vāhantijānāya śaṣamānāya bhadram |
 tán no — || 20 ||

(११४) चतुर्दशोत्तरप्राततमं सूक्तम्

(१-११) एकादशार्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः कुन्स ऋषिः । रुद्रो देवता । (१-५) प्रथमादि-
 नवर्चा जगती, (१०-११) दशम्येकादश्योश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥५॥

इ॒मा रु॒द्राय॑ त॒वसे॑ क॒पर्दि॑ने क्ष॒यद्वी॑राय॒ प्र भ॑रामहे म॒तीः ।
 यथा॑ श॒मसं॑द्वि॒पदे॑ चतु॒ष्पदे॑ विश्वं पु॒ष्टं ग्रामे॑ अ॒स्मिन्न॑नातुरम् ॥१॥
 मृ॒ळा नो॑ रु॒द्रोत॑ नो म॒र्यस्कृ॑धि क्ष॒यद्वी॑राय॒ नम॑सा विधेम ते ।
 यच्छं॑ च योश्च॒ मनु॑रायेजे पि॒ता तद॑श्याम॒ तव॑ रु॒द्र प्रणी॑तिषु ॥२॥
 अ॒श्याम॑ ते सु॒मति॑ दे॒वय॑ज्यया क्ष॒यद्वी॑रस्य॒ तव॑ रु॒द्र मी॒ढुः ।
 सु॒म्नाय॑न्नि॒द्विद्वि॑शो अ॒स्माक॑मा च॒रारि॑ष्टवीरा जुहवाम॒ ते ह॒विः ॥३॥

114

Imā rudráya tavāse kapardīne kshayādvīrāya prā bha-
 rāmahe matīḥ | yāthā śam āsad dvipāde cātushpade viṣ-
 vam pushtām grāme asmīn anāturām || 1 || mṛṣā no ru-
 drotā no māyas kṛidhi kshayādvīrāya nāmasā vidhema te |
 yāc chām ca yós ca mánur āyejé pitā tād aśyāma tāva
 rudra prānītiṣu || 2 || aśyāma te sumatīṃ devayajyāyā ksha-
 yādvīrasya tāva rudra mīdhvaḥ | sumnayān id viśo asmā-
 kam ā carāriṣṭavīrā juhavāma te havīḥ || 3 ||

O mother of divine powers, the life-force of the earth, and the ensign of śacrificial works, may you shine forth exalted. May you rise up, bestowing reward on our devotion. O, the universally respected maid, make us eminent among the people. 19

Whatever splendid wealth the dawns bring with them, may it be a blessing to the man who offers praise and worship. May friend, venerable and indivisible Lord with His bounties, including oceans, the earth, and celestial regions, grant us our wishes. 20

114

We offer these praises to the divine healer, with braided splendours and protector of brave heroes, in order that health and strength may be enjoyed and the bipeds and quadrupeds and all beings around us are nourished and become exempt from disease. 1

O divine healer, may you be gracious to us. Grant us happiness and freedom from disease; we offer our salutations to you, O ruler of valiant men. Come to our families, bringing them bliss, and may we obtain that sound health and peace which our ancestors bestow upon us, having obtained them from you. 2

O bounteous divine healer, bestower of happiness and protector of heroes, may we, through your worship, obtain your splendid wisdom. May you favour us with your kindness by making our posterity happy. May our invincible brave men be always safe. May we perform selfless deeds to gratify you. 3

त्वेषं वयं रुद्रं यज्ञसाधं वङ्कुं कविमवसे नि ह्वयामहे ।
 आरे अस्मदैव्यं हेळो अस्यतु सुमतिमिद्वयमस्या वृणीमहे ॥४॥
 दिवो वराहमरुषं कपर्दिनं त्वेषं रूपं नमसा नि ह्वयामहे ।
 हस्ते बिभ्रद्भेषजा वार्याणि शर्म वर्म च्छुर्दिरस्मभ्यं यंसत् ॥५॥

tveshām va-
 yām rudrām yajñasādham vaṅkūṁ kavīm āvase nī hvayā-
 mahe | āre asmād aśvīyam hēḷo asyatu sumatīm id vayām
 asyā vṛṇīmahe || 4 || divo varāham arushām kapardīnam
 tveshām rūpām nāmasā nī hvayāmahe | hāste bībhrad bhe-
 shajā vāryāṇi śārma vārma chardīr asmābhyam yaṁsat || 5 ||

॥६॥ इदं पित्रे मरुतामुच्यते वचः स्वादोः स्वादीयो रुद्राय वर्धनम् ।
 रास्वा च नो अमृत मर्तभोजनं तमेनं तोकाय तनयाय मृळ ॥६॥
 मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा न उक्षितम् ।
 मा नो वधीः पितरं मोत मातरं मा नः प्रियास्तन्वो रुद्र रीरिषः ॥७॥
 मा नस्तोके तनये मा न आयौ मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः ।
 वीरान्मा नो रुद्र भामितो वधीर्हविष्मन्तुः सद्मिन्त्वा हवामहे ॥८॥
 उप ते स्तोमान्पशुषा इवाकरं रास्वा पितर्मरुतां सुम्रमस्मे ।
 भद्रा हि ते सुमतिर्मृळ्यत्तमाथा वयमव इत्ते वृणीमहे ॥९॥

idām pitre marūtām ucyate vācaḥ svādōḥ svādiyo ru-
 drāya vārdhanam | rāsvā ca no amṛita martabhōjanam
 tmāne tokāya tānayāya mṛiḷa || 6 || mā no mahāntam utā
 mā no arbhakām mā na ūkshantam utā mā na ukshitām |
 mā no vadbīḥ pitāram mōtā mātāram mā naḥ priyās tanvō
 rudra rīrishah || 7 || mā nas toké tānaye mā na āyaú mā
 no gōshu mā no āśveshu rīrishah | vīrān mā no rudra bhā-
 mitó vadbīr havīshmantah sādham ít tvā havāmahe || 8 || úpa
 te stómān paṣupā ivākaram rāsvā pitar marūtām sumnām
 asné | bhadrá hí te sumatír mṛīlayáttamāthā vayām āva ít
 te vṛṇīmahe || 9 ||

We invoke for our preservation the inspirer, the wise and impetuous divine healer; may he remove far from us, the antipathies of natural powers; verily, we aspire for His favours. 4

We invoke Him (the divine healer) from heaven with reverence; Him who is stout as a cloud, as if with braided purple splendours. He is radiant and dazzling. May He be possessed of disease-preventing medicaments, and may He grant us health, protection and a secure home. 5

Thus praise, sweeter than the sweets and congratulatory, is addressed to the divine healer, the father of healing elements. May you grant us; O divine healer, the nourishment sufficient for mortals. May you be gracious to me and my children. 6

O divine healer, may you not injure those amongst us who are old or young; harm not the one who is growing or who is fully-grown. Kill not father or mother, not afflict our personal bodies to which we are so dearly attached. 7

O divine healer, may you not inflict injury on our offspring, or other males, nor on our cows, nor on our horses. Inflamed with anger, may you not kill our valiant men. We invoke you and pay you our homage of oblations for granting these favours. 8

O the father of the healing elements, like a herdsman we offer you praises. May you bestow happiness upon us; we adore you. Your auspicious benevolence is the source of successive delights to us, so verily do we solicit your saving help. 9

अरे ते गोघ्नमुत पूरुषघ्नं क्षयहीर सुन्नमस्मे ते अस्तु ।
 मृळा च नो अधि च ब्रूहि देवाधा च नः शर्म यच्छ द्विवर्हीः ॥१०॥
 अवोचाम नमो अस्मा अवस्यवः शृणोतु नो हवै रुद्रो मरुत्वान् ।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥११॥

āre te goghnām utā pūrushaghnām kshā-
 yadvīra sumnām asmé te astu | mṛilā ca no ādhi ca brūhi
 devādhā ca naḥ śarma yacha dvibārḥāḥ ॥ 10 ॥ āvocāma
 nāmo asmā avasyávaḥ śṛiṇótu no hávaṃ rudró marútvān |
 tán no — ॥ 11 ॥

(११५) पञ्चदशोत्तरगततमं सूक्तम्

(१-६) षडुचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः कृत्स्न ऋषिः । सूर्यो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥७॥

चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः ।
 आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगत्स्तस्थुषश्च ॥१॥
 सूर्यो देवीमृषसं रोचमानां मर्यो न योषामभ्येति पश्चात् ।
 यत्रा नरो दव्यन्तो युगानि वितन्वते प्रति भद्राय भद्रम् ॥२॥
 भद्रा अश्वा हरितः सूर्यस्य चित्रा एतग्वा अनुमाद्यासः ।
 नमस्यन्तो दिव आ पृष्ठमस्थुः परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः ॥३॥
 तत्सूर्यस्य देवत्वं तन्महित्वं मध्या कर्तोर्विततं सं जभार ।
 यदेदयुक्त हरितः सधस्थादाद्रात्री वासस्तनुते सिमसै ॥४॥

115

Citrām devānām ūd agād ānikam cākshur mitrāsya vá-
 runasyāgnéḥ | āpra dyāvāprithiví āntáriksham sūrya ātmā
 jāgatas tasthúshaḥ ca ॥ 1 ॥ sūryo devīm ushāsam rócama-
 nām mário ná yósham abhy éti paścát | yátrā náro deva-
 yánto yugáni vitanvaté práti bhadráya bhadram ॥ 2 ॥ bha-
 drā ásvā harítaḥ sūryasya citrá étagvā anumádyāsaḥ | na-
 masyánto divá á prishṭhām asthuḥ pári dyāvāprithiví yanti
 sadyāḥ ॥ 3 ॥ tát sūryasya devátvām tán mahitvām madhyá
 kártor vítatam sám jabhāra | yadéd áyukta harítaḥ sadhá-
 sthād ād rátrī vāsas tanute simásmai ॥ 4 ॥

O Lord of heroes, may the cow-killing or man-slaying divine weapons of destruction be kept far away from us. May the felicity granted by you be ours; may you, the owner of mighty two realms (mundane and spiritual), be gracious to us in granting prosperity. 10

Desirous of protection, we say, reverence be to Him; may the mighty divine healer and the healing elements accept our invocations; may friendly, venerable, and indivisible Lord, with His bounties including oceans, the earth and celestial regions, grant us our wishes. 11

115

Yonder has arisen with wonderful divine effulgence the eye of our light, life and energy. He has filled the celestial regions, the earth and the interspace with his glory. This sun is the soul of all that moves or is immovable. 1

The sun follows the divine and brilliant dawns, in the same way, as a young man follows a maiden. For the sake of good rewards, pious persons, aspiring to be divine, perform ceremonies according to seasonal times. 2

The sun ascends the summit of the sky, as if driven by the well-limbed swift horses yoked to it, traversing along a road in the interspace, and circumambulates earth and heaven. Our reverence to the blissful glory of the rays. 3

Such is the divinity, such is the majesty of the radiant sun that, when he sets, he withdraws into himself the diffused light (which has been shed upon the unfinished task). When he withdraws the beams from his aura of glory, as if unyoking the coursers from the chariot, the night extends the veiling darkness over all. 4

तन्मित्रस्य वरुणस्याभिचक्षे सूर्यो रूपं कृणुते द्यौरुपस्थे ।
 अनन्तमन्यद्दुःशदस्य पाजः कृष्णमन्यद्हरितः सं भरन्ति ॥५॥
 अद्या देवा उदिता सूर्यस्य निरंहसः पिपृता निरवद्यात् ।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥६॥

tán mitrásya
 várunasyābhicákshhe sūryo rūpām kṛiṇute dyór upástthe |
 anantám anyád rúṣad asya pájaḥ kṛishṇám anyád dharítāḥ
 sám bharanti || 5 || adyā devā úditā sūryasya nír áñhasaḥ
 pipritā nír avadyát | tán no — || 6 ||

[अथ सप्तदशोऽनुवाकः ॥]

(११६) षोडशोत्तरगततमं सूक्तम्

(१-२५) पञ्चविंशत्युक्त्याम्य सूक्तस्योऽङ्गो दैवतमसः कक्षीवान् ऋषिः । अश्विनो देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥८॥

नासत्याभ्यां बर्हिर्वि प्र वृञ्जे स्तोमौ इयर्म्यभ्रियेव वातः ।
 यावर्भगाय विमदाय जायां सेनाजुवा न्यूहतु रथेन ॥१॥
 वीळुपत्सभिराशुहेमभिर्वा देवानौ वा जूतिभिः शाशदाना ।
 तद्रासभो नासत्या सहस्रमाजा यमस्य प्रधने जिगाय ॥२॥
 तुग्रो ह भुज्युमश्विनोदमेघे रयिं न कश्चिन्ममूवाँ अवाहाः ।
 तमूहथुनोभिरात्मन्वतीभिरन्तरिक्षप्रुद्धिरपोदकाभिः ॥३॥

116

Násatyābhyām barhír iva prá vṛiñje stómāu iyarmy
 abhríyeva vātaḥ | yāv árbhagaya vimadáya jāyām senājúvā
 nyūhátū ráthena || 1 || vīḷupátmabhir āśuhémabhir va devā-
 nām vā jūtībhiḥ śāśadānā | tát rāsabho nāsatyā sahásram
 ājá yamásya pradhāne jigāya || 2 || túgro ha bhujyúm aṣvi-
 nodameghé rayīm ná káṣ cin mamṛivāu ávahāḥ | tám ūha-
 thur naubhír atmanvátibhir antarikshaprúdbhir ápodakā-
 bhiḥ || 3 ||

In the middle of the heavens, the radiant sun displays his form to enable us to see properly the light and life. His rays extend brilliant power on the one hand and, on the other, bring on the darkness of the night. 5

This day, O divine forces, with the rising of the sun, deliver us from heinous crimes and dishonour. May friendly, venerable and indivisible Lord with His bounties, including oceans, the earth and caelestial regions, grant us our wishes. 6

116

Just as the wind drives on the clouds, so do I recite these sacred hymns of praises, addressed to the determined fighters against lawlessness. We welcome them to our sacrificial rituals by trimming the sacred grass in their honour. They have been able to provide the ever-cheerful young person with a bride, having freed her from the clutches of molesting rivals. 1

These determined fighters against lawlessness, moving on rapid vehicles and encouraged by the wise men of society, have overcome thousands of miscreants of society in the maintenance of law and order introduced by the state. 2

O twin-divines, save us from the wicked and send the benevolent helping band of people forming a corps to the sea as a dying man parts with his riches. Whereas this helping corps is involved in difficulties, while fighting against pirates, you help us in rescuing them in your floating boats over the ocean and thus you help them in keeping out of waters. 3

तिस्रः क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्भिर्नासत्या भुज्युर्महथुः पतङ्गैः ।
 समुद्रस्य धन्वन्नाद्रस्य पारे त्रिभी रथैः शतपद्भिः षट्श्वैः ॥४॥
 अनारम्भणे तदवीरयेथामनास्थाने अग्रभणे समुद्रे ।
 यदश्विना ऊहथुर्भुज्युमस्तै शतारित्रां नावमातस्थिवांसम् ॥५॥

tisráḥ kshápas trír áhātivrájadbhir násatyā bhu-
 jyúm ūhathuḥ patangaiḥ | samudrásya dhánvann ādrásya
 pāre tribhī ráthaiḥ śatāpadbhiḥ śhālaṣvaiḥ || 4 || anāram-
 bhaṇe tād avīrayethām anāsthané agrabhaṇe samudré | yád
 aśvinā ūhāthur bhujoyúm ástam śatāritrām nāvam ātasthi-
 vānsam || 5 ||

॥५॥

यमश्विना दृदथुः श्वेतमश्वमघाश्वाय शश्वदित्स्वस्ति ।
 तद्वा दात्रं महि कीर्तेन्यै भूत्प्रेहो वाजी सदुमिद्वयो अर्यः ॥६॥
 युवं नरा स्तुवते पञ्जियाय कक्षीवते अरदतं पुरंधिम् ।
 कारोतराच्छफादश्वस्य वृष्णः शतं कुम्भौ असिञ्चतं सुरायाः ॥७॥
 हिमेनाग्निं ग्रंसमवारयेथां पितुमतीमूर्जमस्मा अधत्तम् ।
 ऋवीसे अत्रिमश्विनावनीतमुन्निन्यथुः सर्वगणं स्वस्ति ॥८॥

yám aśvinā dadáthuḥ śvetám áśvam agháśvāya śaśvad
 ít svastí | tād vām dātrām máhi kīrtényam bhūt paidvó
 vājī sádām íd dhávyo aryāḥ || 6 || yuvām narā stuvaté pa-
 jriyāya kakshívate aradatam púramdhiḥ | kārotarāc cha-
 phād áśvasya vṛṣṇaḥ śatām kumbhān asiñcatam sūrāyāḥ
 || 7 || himēnāgnīm ghrañsām avārayethām pitumátim ūrjam
 asmā adhattam | ṛibīse átrim aśvināvanītam ún ninyathuḥ
 sárvagaṇam svastí || 8 ||

These fighters against lawlessness may take three nights and three days to reclaim the rescuing corps. In this reconnoitre, revolving cars having hundreds of wheels, drawn by three (i.e. several) pairs of motors, and the big boats may be involved. This triple operation involves the efforts made in the ocean and in sailing across waters and in driving on to the dry land. Finally they succeed in bringing back the corps out of water. 4

O twin-divines, thus by your valour you achieve success where apparently there is nothing to support, nothing to rest upon and nothing to cling to. And here, with the help of a hundred old ships, you are able to help the rescuing corps, and deliver it back to its own headquarters (as if brought back to the father's house). 5

O twin-divines, the armoured car, as if drawn by a motor resembling a white horse, which you have given to the infantry, whose armed vehicles (horses) are indestructible, may ever lead him to success. This precious gift of yours is always to be celebrated. This automobile of the infantry, the scatterer of the enemy, is always to be invoked. 6

O leaders, twin-divines, you gave to the field marshal, belonging to the stout and strong race, the skill of protection. You filled from the casks, designed after the hoofs of horse, hundreds of the containers of a nourishing drink. 7

O twin-divines, may you apply the fire-quenching cold devices to the blazing flames that encompass the civil population. May you supply to the civil area the food-supported strength. May you extricate the area, O twin-divines, from the darkness into which it has been thrown headlong and restore it to every kind of welfare. 8

परावतं नासत्यानुदेथामुच्चाबुधं चक्रधुर्जिह्वारम् ।
 क्षरन्नापो न पायनाय राये सहस्राय तृप्यते गोतमस्य ॥९॥
 जुजुरुषो नासत्योत वरि प्रामुञ्चते द्वापिमिव च्यवानात् ।
 प्रातिरतं जह्रितस्यायुर्दुस्वादित्पतिमकृणुत कनीनाम् ॥१०॥

pārāvatām nāsatyānudethām uccā-
 budhnam cakrathur jihvābhāram | kshārann āpo nā pāyā-
 nāya rāyē sahasrāya trishyate gótamasya || 9 || jujurúsho
 nāsatyotá vavrim prāmuñcatam drāpim iva cyāvānāt | prā-
 tiratam jahitāsyaáyur dasrád ít pátim akrīṇutam kaṇínām
 || 10 ||

॥९॥ तद्वा नरा शंस्यं राध्यं चाभिष्टिमन्नासत्या वरूथम् ।
 यद्विद्वांसा निधिमिवापगूळमुद्दर्शितादुपथुर्वन्दनाय ॥११॥
 तद्वा नरा सनये दंसं उग्रमाविष्कृणोमि तन्यतुर्न वृष्टिम् ।
 दध्यङ् ह यन्मध्वार्थवृणो वामश्वस्य शीर्ष्णा प्र यदीमुवाच ॥१२॥
 अजोहवीन्नासत्या करा वा महे यामन्पुरुभुजा पुरंधिः ।
 श्रुतं तच्छासुरिव वधिमत्या हिरण्यहस्तमश्विनावदत्तम् ॥१३॥

tád vām narā śānsyam rādhyam cābhishtimān nāsatyā
 várūtham | yád vidvánsā nidhīm ivāpagūlham úd darṣatád
 ūpāthur vāndanāya || 11 || tád vām narā sanāye dānsa ugrām
 āviśh kṛiṇomi tanyatúr ná vṛishṭīm | dadhyāñ ha yán mádhv
 ātharvaṇó vām āśvasya śīrshṇā prá yád im uvāca || 12 ||
 ájohavīn nāsatyā kará vām mahé yáman purubhuṣā púram-
 dhiḥ | śrutām tác chāsura iva vadhrimatyā hiraṇyahastam
 aśvināv adattam || 13 ||

O fighters, against lawlessness, may you raise up wells and other water sources and may you make the base which has been turned upward as to give an appearance of a curved mouth, and thus revive the entire water system which has suffered a lot during war operations; may water be made available as a fine drink for the thirsty innocent civilians. 9

O twin-divines, destroyers of enemies, you have provided new youth and prosperity to the old famished nation, and thereby you have given longevity to the down-trodden country; and thereafter you have made the country lord of several bounteous prosperities. 10

O leaders of the virtuous, and fighters against lawlessness, glorious is that celebrated group of yours, worthy of adoration and to be invoked by us, through the help of which you always rescue the dedicated worshipper from difficulties like a concealed treasure from a place, visible from outside. 11

O leaders, twin-divines, I proclaim with a vehemence that an inflieter of punitive justice and the spiritual leader devoted to non-violence, becomes a preceptor of the mysteries of military science (figuratively meaning 'assuming the head of horse') to meet the emergency for the sake of happiness. 12

O twin-divines, fighters against lawlessness, accomplishes of desires and protectors of men, whenever an intelligent lady invokes you with a deep-felt request, her prayer is granted like a request made by a student to the teacher; you two divines, give to the lady the golden hand of assistance. 13

आ॒न्नो वृ॒क्तस्य॒ वर्तिका॒मभी॒के यु॒वं न॒रा ना॒सत्यामु॒मुक्तम् ।
 उ॒तो क॒विं पु॒रुभु॒जा यु॒वं ह॒ कृ॒पमा॒णम॒कृणु॑तं वि॒चक्षे॑ ॥१४॥
 च॒रित्रं॑ हि वे॒रिवा॒च्छेदि॑ पर्ण॒माजा॒ खेल॑स्य॒ परित॑क्म्यायाम् ।
 स॒द्यो ज॒ह्यामा॑र्य॒सीं वि॒श्रप॑ला॒यै धने॑ ह॒िते स॑र्त॒वे प्र॒त्यध॑त्तम् ॥१५॥

āsnó vṛikasya vārtikām abhīke yu-
 vām narā nāsatyāmumuktam | utó kavīm purubhujā yuvām
 ha kṛipamāṇam akrīṇutam vicákshhe || 14 || carītram hí vér
 iváchedi parṇām ājá khelásya páritakmyāyām | sadyó jān-
 ghām áyasīm viśpálāyai dhāne hité sártave práty adhat-
 tam || 15 ||

॥११॥ श॒तं मे॒षान्वृ॒क्ष्ये च॒क्षदा॑नमृ॒ज्राश्रं॑ तं पि॒तान्धं॑ च॒कार ।
 तस्मा॑ अ॒क्षी ना॒सत्या वि॒चक्ष॑ आ॒र्धत्तं॑ द॒स्त्रा भि॒षजा॑वन्व॒र्व ॥१६॥
 आ वां रथे॑ दु॒हिता सूर्य॑स्य॒ काष्मे॑वाति॒ष्ठुर्द॒र्वता॒ जय॑न्ती ।
 वि॒श्वे दे॒वा अन्व॑मन्यन्त॒ हृद्भिः॑ स॒मु श्रि॒या ना॒सत्या स॑चे॒थे ॥१७॥
 यद॒यातं॑ दि॒वोदा॑साय॒ वर्ति॑र्भ॒रद्वाजा॑याश्चि॒ना ह॑र्यन्ता ।
 रेव॑र्दु॒वाह स॑च॒नो रथो॑ वां वृ॒षभ॑श्च॒ शिशु॑मारंश्च॒ युक्ता॑ ॥१८॥
 र॒यिं सु॒क्षत्रं॑ स्व॒पत्य॑मायुः॒ सुवी॑र्यं॒ नास॑त्या॒ वह॑न्ता ।
 आ ज॒ह्यावीं॑ स॒मन॑सो॒प वा॒जैस्त्रि॑र॒ह्णो भा॒गं द॑ध॒तीम॑यातम् ॥१९॥

ṣatām meshān vṛikye cakshadānām ṛijrāśvam tām pi-
 tāndhām cakāra | tasmā akshī nāsatyā vicáksha ádhattam
 dasrā bhishajāv anarván || 16 || á vām rátham duhitā sūrya-
 sya kārshmevātishṭhad árvatā jáyanti | viśve devā ánv
 amanyanta hṛidbhīḥ sám u śriyā nāsatyā sacethe || 17 ||
 yád áyātam dívodāsāya vartír bharádvājāyāśvinā háyantā |
 revád uvāha sacanó rátho vām vṛishabhás ca śiṇṣumáras
 ca yuktá || 18 || rayīm sukshatrām svapatyām áyuḥ suvīr-
 yaṁ nāsatyā váhantā | á jahnāvīm sámanasópa vājais trír
 áhno bhāgām dádhātīm ayātam || 19 ||

O the leaders, fighters against lawlessness, you liberate the helpless girl from the clutches of the kidnapper, as if the quail from the mouth of a dog that has seized her. You, who are the benefactors of all, have given protection to the intellectuals and those who are engaged in the pursuit of knowledge. 14

The foot of an army commander is likely to be cut off like a wing of the bird in an encounter during the night. In such a case, may you provide an iron leg to the commander, so that his army may march under his command to attack the guarded treasure. 15

The innocent straightforward state employee gives hundreds of undue privileges to a party of the vested interests (as if giving a hundred sheep to the butcher to be cut to pieces); the protector of the state passes an order for rendering him blind. The state physicians and surgeons are called to give him back the eyes that were rendered sightless so that he might see again. 16

The daughter of the sun (dawn) ascends your car like a runner to a goal when you win the race with your swift horse. All the divine powers, supported you with eager eyes. This was victory for the truth. 17

O twin-divines, when, on invitation, you go to the dwellings of the devotees, dedicated to learning, and give them ample valuable presents, then your helping chariot contains food and treasure in abundance. Yoked to your chariot are valour and discretion. 18

O defenders of the truth, bearing strength and wealth with posterity, go to the loyal people to give them vigour-sustaining food and other three types of sustenance—clothes, medicines and equipment useful for domestic work. 19

परिविष्टं जाहुषं विश्वतः सीं सुगेभिर्नक्तमूहथू रजोभिः ।
 विभिन्दुना नासत्या रथेन वि पर्वताँ अजरयू अयातम् ॥२०॥
 ॥२२॥ एकस्या वस्तोरावतं रणाय वशमश्विना मनये सहस्रा ।
 निरहतं दुच्छुना इन्द्रवन्ता पृथुश्रवसो वृषणावरातीः ॥२१॥
 शरस्य चिदार्चत्कस्यावतादा नीचादुच्चा चक्रथुः पातवे वाः ।
 शयवे चिन्नासत्या शचीभिर्जसुरये स्तर्य पिप्यथुर्गाम् ॥२२॥

párisishtam jāhushān
 viśvātaḥ sīm sugēbhir náktam ūbathū rájobhiḥ | vibhindúnā
 nāsatyā rāthena ví párvatāñ ajarayū ayātam || 20 ||

ékasyā vāstor āvatam rāṇāya vāsam aśvinā sanāye sa-
 hāsra | nír ahatam duchúnā índravantā prithuśrávaso vṛi-
 shaṇāv árātīḥ || 21 || śaráśya cid ārcatkāśyāvatād ā nicād
 uccā cakrathuḥ pátave váḥ | śayāve cin nāsatyā śácibhir
 jásuraye staryām pipyathur gām || 22 ||

अवम्यते स्तुवते कृष्ण्याय क्रजूयते नासत्या शचीभिः ।
 पशुं न नष्टमिव दर्शनाय विष्णाप्य ददथुर्विश्वकाय ॥२३॥
 दश रात्रीरश्विना नव द्युनवनद्धं श्रयितमप्स्वन्तः ।
 विप्रुतं रेभमुदति प्रवृक्तमुन्नियथुः सोममिव स्तुवेण ॥२४॥
 प्र वां दंसांस्यश्विनाववोचमस्य पतिः स्यां सुगवः सुवीरः ।
 उत पश्यन्नश्ववन्दीर्घमायुरमन्मिवेज्जरिमाणं जगम्याम् ॥२५॥

avasyaté stuvaté kṛi-
 shṇiyāya řijūyaté nāsatyā śácibhiḥ | paśum ná nashtām iva
 dārśanāya viśṇāpvam dadathur viśvakāya || 23 || dāśa rá-
 trir aśivenā náva dyún ávanaddham śnathitām apsv āntāḥ |
 víprutam rebhām udāni prāvṛiktam ún ninyathuḥ sómam
 iva sruvéṇa || 24 || prá vām dánśānsy aśvināv avocam asyā
 pátīḥ syām sugávaḥ suvíraḥ | utá páśyann aśnuván dīr-
 ghām áyur ástam ivéj jarimāṇam jagamyām || 25 ||

Irresistible fighters against lawlessness, you march by night in your foe-overwhelming car, and march to the unfortified cities, surrounded by enemies through approachable roads, and at times you also march to inaccessible fortresses for victory. 20

O fighters, you preserve, brilliant leader so that he may obtain in a single day thousands of acceptable gifts. You are the showerer of the benefits and associated with the head of the state. You destroy the malignant and protect the granaries from the attack of enemies. 21

O fighters against lawlessness, you have been able to raise water from the lower level of the valley to the top for the thirsty sons of the loyal citizen, and by your powers you also give protection to the barren cows and enable them to yield plentiful milk for the exhausted and famished people. 22

O twin-divines, fighters against lawlessness, by your acts to the public you restore such children of the charming parents as are soliciting your protection, and as have been adoring you and are lovers of rectitude; you also give true guidance to the unruly younger elements of society. 23

Just as the extract of medicinal herbs is raised in the ladle for the fire oblation, similarly you raise a realized sage in distress from the deep well of ignorance, where he has been lying, bound with the strings of bondage for numberless nights and days, quite unattended and suffering in agony as if wounded and injured. 24

O twin-divines, I have very well described your achievements. May I become the master of my house, having abundant cattle and numerous progeny; may I retain my physical and intellectual vision and with that may I be enjoying a long life. And may I enter into an old age, as if, one entering into his own house. 25

(११.७) समदशोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-२५) पञ्चविंशत्युचम्यस्य सूक्तस्योशिजो देवतमसः कक्षीवान् ऋषिः ।

अश्विनौ देवते । त्रिष्टुप छन्दः ॥

- ॥१॥ मध्वः सोमस्याश्विना मदाय प्रलो होता विवासते वाम् ।
 बर्हिष्मती गतिर्विश्रिता गीरिषा यातं नासत्योप वाजैः ॥१॥
 यो वामश्विना मनसो जवीयान्नथः स्वश्चो विश आजिगाति ।
 येन गच्छथः सुकृतो दुरोणं तेन नरा वर्तिरस्मभ्यं यातम् ॥२॥
 ऋषिं नरावंहसः पाञ्चजन्यमूवीसादत्रिं मुञ्चथो गणेन ।
 मिनन्ता दस्योरशिवस्य माया अनुपूर्वं वृषणा चोदयन्ता ॥३॥
 अश्वं न गुल्हमश्विना दुरेवैर्ऋषिं नरा वृषणा रेभमप्सु ।
 सं तं रिणीथो विप्रुतं दंसोभिर्न वां जूर्यन्ति पूर्या कृतानि ॥४॥
 सुषुप्वांसं न निर्रूतेरुपस्थे सूर्यं न दस्त्रा तमसि क्षियन्तम् ।
 शुभे रुक्मं न दर्शते निखातमुदूपथुरश्विना वन्दनाय ॥५॥
- ॥१॥ तद्वा नरा शंस्यं पज्रियेण कक्षीवता नामत्या परिज्मन् ।
 शफादश्वस्य वाजिनो जनाय शतं कुम्भां असिञ्चन्तं मधूनाम् ॥६॥

117.

Mádhvah sómasyāṣvinā mādāya pratnó hótá vivāsatē
 vām | barhishmatī rātir vīṣritā gir ishā yātaṁ nāsatyópa
 vājaiḥ || 1 || yó vām aṣvinā mánaso jāviyān ráthah svāṣvo
 víṣa ajígāti | yéna gáchathah sukṛíto duroṇám téna narā
 vartír asmābhyam yātaṁ || 2 || řishim narāv ānhasaḥ pāñ-
 cajanyam řibísād átrim muñcatho gaṇéna | minántā dásyor
 áṣivasya māyá anupúrvām vṛishaṇā codāyanta || 3 || áṣvam
 ná gūlhām aṣvinā durévair řishim narā vṛishaṇā rebhām
 apsú | sám tām řiñitho víprutaṁ dánsobhír ná vām jūr-
 yanti pūrvyá kritáni || 4 || sushupvānsam ná níryiter upásthe
 sūryam ná dasrā támasi kshiyántam | řubhé rukmāṁ ná
 darsatām níkhātam úd ūpathur aṣvinā vāndanāya || 5 ||

tád vām narā śaṁsyam pajriyēna kakshívatā nāsatyā
 párijman | řaphád áṣvasya vājíno jānāya śatām kumbhāñ
 asiñcatam mádhūnām || 6 ||

117

O twin-divines, may you be entertained by sweet drinks. We the loyal subjects adore you. And in that honour the former ritual of pouring the offering on the sacred grass is accomplished, and the hymn is ready for your laudation. Come, O fighters of truth, for the maintenance of law and order. 1

With that vehicle, O twin-divines, which moves with the speed of the mind, and which is drawn by good horses, and with which you proceed to the house of the virtuous, may you come to our house also. 2

O twin-divines, the leaders and showerers of benefits, you are able to rescue the eminent citizens consisting of seers, virtuous people and those very well respected by the five classes, and the foreigners, from the prison of the wicked with other co-prisoners. You destroy the enemies and baffle the devices of the malignant. 3

O leaders, showerers of benefits, you restore the realized sages, tortured by unassailable enemies, as if thrown into the water and wounded. You arrange for the healing of their wounds like curing a horse. One can never forget your previous achievements which never become old. 4

O twin-divines, the destroyer of enemies, you extricate a worshipper cast into the well of ignorance in the same manner as one extricates from the depth of the earth a handsome and splendid ornament designed for embellishment, or like the sun who disappears in darkness but reappears again from there. 5

O leaders, fighters against lawlessness, your accomplishments are to be celebrated by the field marshal belonging to the race of the stout and the strong with the drinks filled in containers designed after the hoofs of the horses. 6

युवं नरा स्तुवते कृष्ण्याय विष्णाव् ददधुर्विश्वकाय ।
 घोषायै चित्पितृषदे दुरोणे पतिं जूर्यन्त्या अश्विनावदत्तम् ॥७॥
 युवं ज्यावाय रुशतीमदत्तं महः क्षोणस्याश्विना कण्वाय ।
 प्रवाच्ये तद्वषणा कृतं वां यन्नार्षदाय श्रवो अध्यधत्तम् ॥८॥
 पुरु वपांस्यश्विना दधाना नि पेदव ऊहथुराशुमश्वम् ।
 सहस्रसां वाजिनमप्रतीतमहिहन् श्रवस्यं तरुत्रम् ॥९॥
 एतानि वां श्रवस्या सुदानु ब्रह्माशुषं सदन्तं रोदस्योः ।
 यद्रां पज्रासो अश्विना हवन्ते यातमिषा च विदुषे च वाजम् ॥१०॥

yuvām narā stuvaté kṛishṇiāyā
 vishnāpvām dadathur viśvakāya | ghóshāyai cit pitṛisháde
 duroné pátim júrnyantya āśvināv adattam || 7 || yuvām syā-
 vāya rūśatīm adattam mahāb kshonāsyāśvinā kānvāya | pra-
 vācyam tād vṛishanā kṛitām vām yān nārshadāya śrávo
 adhyádhattam || 8 || purū vārpānsy āśvinā dādhanā ní pe-
 dáva ūhathur āśum āśvam | sahasrasām vājīnam āpratītam
 ahihānam śravasyām tárutram || 9 || etāni vām śravasyā su-
 dānū brāhmāṅgūśham sādhanam ródasyoh | yád vām pajráso
 āśvinā hāvante yātām ishā ca vidúshe ca vājam || 10 ||

॥१०॥ सूनोर्मनिनाश्विना गृणाना वाजं विप्राय भुरणा रदन्ता ।
 अगस्त्ये ब्रह्मणा वावृधाना सं विष्पलां नामत्यारिणीतम् ॥११॥
 कुह यान्ता सुष्टुतिं काव्यस्य दिवो नपाता वृषणा शयुत्रा ।
 हिरण्यस्येव कलशं निखातमुदपथुर्दशमे अश्विनाहन् ॥१२॥
 युवे च्यवानमश्विना जरन्तं पुनर्युवानं चक्रथुः शर्वाभिः ।
 युवो रथं दुहिता सूर्यस्य सह श्रिया नासत्यावृणीत ॥१३॥

sūnór mānenāśvinā gṛiṇānā vājam viprāya bhuraṇā rá-
 dantā | agástye brāhmaṇā vāvṛidhānā sām viśpālām nāsa-
 tyarīṇitam || 11 || kúha yāntā susṭutīm kāvyāśya dívo na-
 pātā vṛishanā śayutrā | hiraṇyasyeva kalāśam níkhātam úd
 ūpathur daśané āśvināhan || 12 || yuvāni cyāvānam āśvinā
 jārantam pūnar yūvānam cakrathuḥ śacibhiḥ | yuvó rātham
 duhitā sūryasya sahā śriyā nāsatyāvṛiṇita || 13 ||

O you leaders, twin divines, you restore true guides and representatives of the public and charming youths. You bestow husbands to such talented unmarried maids with sweet voices as grow old and tarry in their father's dwelling. 7

O twin-divines, you give lovely brides to learned young men; you also give sight to an intellectual who is unable to see his way through darkness. O showerers of benefits, this graceful action of yours is also to be glorified by which you give hearing to the young group of leaders. 8

O twin-divines, assuming many forms, you give swift horses to the infantry, through which it could win thousands of treasures; the infantry which is powerful, irresistible, the destroyer of foes, an object of praise and one who carries across the dangers. 9

O twin-divines, the liberal givers, these achievements of yours are to be celebrated, and the resounding prayer propitiates you, while abiding in heaven and earth. When the learned friends invite you, may you come with food and grant strength to us. 10

O twin-divines, fighters for truth, glorified by the young and steady-minded persons, and the givers of food to the sages, you restore the town administration. 11

O twin-divines, the blessed sons of the heaven, showerers of benefits, is it not that, whenever you go to the residence of a poet to listen to the composition, you raise up on your way the needy sages from the poverty as if a buried vessel full of gold has been unearthed ? 12

O twin-divines, physicians, you render the old composer of songs young by your knowledge of medicine. The daughter of the sun, the dawn, O fighters for truth, invests your chariot with beauty. 13

युवं तुग्राय पूर्व्येभिरेवैः पुनर्मन्यावभवतं युवाना ।
 युवं भुज्युमर्णसो निः समुद्राद्विभिरूहयुर्ऋभिरश्वैः ॥१४॥
 अजोहवीदश्विना तौग्यो वं प्रोळ्हः समुद्रमव्यथिर्जगन्वान् ।
 निष्टमूहयुः सुयुजा रथेन मनोजवसा वृषणा स्वस्ति ॥१५॥

yuvām tū-
 grāya pūrvyēbhir évaiḥ punarmanyāv abhavatam yuvānā |
 yuvām bhujyūm ārṇaso nīḥ samudrād víbhir ūhathur ṛjré-
 bhir āṣvaiḥ || 14 || ájohavid aṣvinā taugryó vām prólḥaḥ
 samudrām avyathír jagānvān | nīḥ taṁ ūhathuḥ suyúja rá-
 thena mánojavasā vṛiṣaṇā svastí || 15 ||

॥१६॥ अजोहवीदश्विना वर्तिका वामास्रो यत्सीममुञ्चतं वृकस्य ।
 वि जयुषो ययथुः सान्वद्रेर्जातं विष्वाचो अहतं विषेण ॥१६॥
 शतं मेषान्वृक्ये मामहानं तमः प्रणीतमश्विेन पित्रा ।
 आक्षी ऋज्राश्वे अश्विनावधत्तं ज्योतिरन्धाय चक्रयुर्विचक्षे ॥१७॥
 शुनमन्धाय भरमह्वयत्सा वृकीरश्विना वृषणा नरेति ।
 जारः कनीन इव चक्षदान ऋज्राश्वः शतमेकं च मेषान् ॥१८॥
 मही वामूतिरश्विना मयोभूरुत स्रामं धिष्ण्या सं रिणीथः ।
 अथा युवामिदं ह्वयत्पुर्धिरगच्छतं सीं वृषणाववोभिः ॥१९॥

ájohavid aṣvinā vārtikā vām āsnó yát sīm ámuñcatam
 vṛikasya | ví jayúshā yayathuḥ sánv ádrer jātām vishváco
 ahatam vishēṇa || 16 || śatām meshān vṛikyē māmahanām
 tāmāḥ prāṇītam āśivena pitrá | ákshī ṛjráśve aṣvināv
 adhattam jyótir andhāya cakrathur vicákshē || 17 || śunām
 andhāya bhāram ahvayat sá vṛikír aṣvina vṛiṣaṇa nárēti |
 jaráḥ kanína iva cakshadānā ṛjráśvaḥ śatām ékaṁ ca me-
 shān || 18 || mahí vam ūtír aṣvina mayobhūr utá sramām
 dhishnyā sām riṇīthaḥ | átha yuvām íd ahvayat púramdhir
 ágachatam sīm vṛiṣaṇav ávobhiḥ || 19 ||

O redeemers (the twin-divines), the saviours from the wicked speak highly of you, always as ever. You again earn laurels, whenever you bring the benevolent helping corps from the tossing ocean—ships, equipped with rapid-driving propellers. 14

O twin-divines, showerers of benefits, a helping corps belonging to saviours glorifies you, when after rescue, it could cross the ocean and reach the place of safety, and when you provide a swift car, well-harnessed, to bring it to a safe place. 15

A helpless girl glorifies you when saved from the clutches of kidnappers, as if a quail is rescued from wolf. You carry the devotional prayer to the top of mountain in your triumphant chariot and slay crooked mischief-mongers with deadly poisonous weapons. 16

You restore eyes of a straightforward employee who gives hundreds of privileges to a party of vested interests (as if presenting sheep to a butcher to be cut to pieces). The indignant father of a state passes an order for rendering him blind. You give light to the blind so that he might see all things clearly again. 17

The vested interests appeal that the sense of blinds be restored, so that they may enjoy themselves and say : O twin-divines, showerers of benefits, leaders of the sacrifice, this straightforward employee, as a youthful gallant, has given me a hundred and one privileges for personal use. 18

O twin-divines, worthy of laudation and showerers of blessings, your powerful guidance is a source of happiness. You cure maimed and invalids. For this reason songstress calls upon you. May you come here for help. 19

अधेनुं दस्त्रा स्तय्यं^१ विषक्तामपिन्वतं शयवे अश्विना गाम् ।
 युवं शचीभिर्विमदाय जायां न्यूहथुः पुरुमित्रस्य योषाम् ॥२०॥
 ॥२०॥ यवं वृकेणाश्विना वपन्तेषां दुहन्ता मनुषाय दस्त्रा ।
 अभि दस्युं वकुरेणा धर्मन्तोर्ह ज्योतिश्चक्रथुरार्याय ॥२१॥
 आथर्वणायाश्विना दधीचेऽश्व्यं शिरः प्रत्यैरयतम् ।
 स वां मधु प्र वोचदतायन्त्वाष्ट्रं यदस्त्रावपिकक्ष्यं वाम् ॥२२॥

ádhenum dasra
 staryām víshaktām ápinvatam śayáve aśvinā gām | yuvām
 śacībhir vimadāya jāyām ny ūhathuḥ purumitrāsya yósham
 || 20 ||

yávam vṛikeṇāśvinā vápantēsham duhántā mánushāya
 dasrā | abhí dās्यum bákureṇa dhāmantorú jyótiṣ cakrathur
 áryāya || 21 || átharvaṇáyāśvinā dadhicé 'śvyam śiraḥ prát्य
 airayatam | sá vām mádhu prá vocad řitayān tvāshṭrām
 yád dasrāv apikakshyām vām || 22 ||

सदा कवी सुमतिमा चके वां विश्वा धियां अश्विना प्रावतं मे ।
 अस्मे रयिं नासत्या बृहन्तमपत्यमाचं श्रुत्यं रराथाम् ॥२३॥
 हिरण्यहस्तमश्विना रराणा पुत्रं नरा वध्रिमत्या अदत्तम् ।
 त्रिधा ह श्यावमश्विना विकस्तमुज्जीवस ऐरयतं सुदानू ॥२४॥
 एतानि वामश्विना वीर्याणि प्र पूर्याप्यायवोऽवोचन् ।
 ब्रह्म कृष्वन्तो वृषणा युवभ्यां सुवीरांसो विदथमा वदेम ॥२५॥

sáda kavī sumatīm á
 cake vām víśva dhíyo aśvina právatam me | asmé rayīm
 nāsatya bṛihántam apatyasácam śrútyam raratham || 23 ||
 hiraṇyabastam aśvinā rārāṇā putrām narā vadhrimatyá
 adattam | trídha ha śyávam aśvina víkastam ūj jivása aira-
 yatam sudānū || 24 || etāni vām aśvina víryāṇi prá pur-
 vyāny ayávo 'voean | bráhma kṛiṇvánto vṛishaṇā yuvá-
 bhyām suvírāso vidátham á vadema || 25 ||

O destroyer of enemies, you fill the milkless, barren and emaciated cows, and exhausted people with milk. By your powers you bring the daughter of a friend of people to become the wife of a cheerful young man. 20

O twin-divines, after the ploughing, you cause barley to be sown (in fields) for the welfare of mankind. You milk the cows, having destroyed the aliens with a thunder bolt. You bestow great satisfaction upon cultivators. 21

O twin-divines, you inspire a leader dedicated to the principle of non-violence to become a teacher of the mysteries of military science. True to his promise (figuratively meaning putting the head of a horse on a man's body) he also reveals the science (of surgery), learned from his preceptor, and this knowledge becomes supplementary to you, as if a girdle of your waist. 22

O sapient twin-divines, and fighters for truth, I invoke you for the attainment of benevolent wisdom. May you protect all our mental faculties and grant abundant and excellent wealth along with offspring. 23

O liberal, bounteous twin-divines, you give the golden hand of assistance to an intelligent lady. You restore to life a virtuous person, seriously wounded at several places (physically in head, body and legs or spiritually in the mental complex). 24

O twin-divines, showerers of blessings, your accomplishments have been celebrated by our forefathers and we also offer you our adoration. May we always repeat your glory along with other associates in this synod. 25

(११८) अष्टादशोत्तरशतनमं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्योशिशो देधेतमसः कश्चिवात् ऋषिः ।

अश्विनौ देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १८ ॥

आ वां रथो अश्विना श्येनपत्वा सुमृळीकः स्ववौ यात्वर्वाङ् ।
 यो मर्त्यस्य मनसो जवीयान्त्रिवन्धुरो वृषणा वारतरहाः ॥१॥
 त्रिवन्धुरेण त्रिवृता रथेन त्रिचक्रेण सुवृता यातमर्वाक् ।
 पिन्वतं गा जिन्वतमर्वतो नो वर्धयन्तमश्विना वीरमस्मे ॥२॥
 प्रवद्यामना सुवृता रथेन दस्त्राविमं शृणुतं श्लोकमद्रेः ।
 किमङ्ग वां प्रत्यवर्ति गमिष्ठाहुर्विप्रासो अश्विना पुराजाः ॥३॥
 आ वौ श्येनासौ अश्विना वहन्तु रथे युक्तास आशवः पतङ्गाः ।
 ये अमुरो दिव्यासो न गृध्रो अभि प्रयो नासत्या वहन्ति ॥४॥
 आ वां रथं युवतिस्तिष्ठदत्र जुष्टी नरा दुहिता सूर्यस्य ।
 परि वामश्चा वपुषः पतङ्गा वयो वहन्त्वरुषा अभीके ॥५॥

118

Á vām rátho aṣvinā syenápatvā sumṛīlikāḥ svāvāñ yātv
 arvāñ | yó mártasya mānaso jāviyān trivandhuró vṛiṣhaṇā
 vātarañbhāḥ || 1 || trivandhureṇa trivṛitā rāthena tricakreṇa
 suvṛitā yātam arvāk | pīnvataṃ gā jīnvataṃ ārvato no
 vardhāyataṃ aṣvinā vīrām asmé || 2 || pravādyāmanā su-
 vṛitā rāthena dāsrāv imāṃ śṛiṇutaṃ ślókam ādreh | kīm
 aṅgā vām prāty āvartim gāmishṭhāhūr viprāso aṣvinā pu-
 rājāḥ || 3 || á vām syenāso aṣvinā vahantu rāthe yuktāsa
 āśavāḥ patamgāḥ | yé aptūro divyāso ná grīdhra abhī prāyo
 nāsatyā vāhanti || 4 || á vām rāthaṃ yuvatis tiṣṭhad ātra
 juṣṭyī narā dubhitā sūryasya | pari vām āṣvā vāpushaḥ pa-
 tamgā vāyo vahantv arushā abhīke || 5 ||

॥ १९ ॥

उहन्दनमैरन्तं दंसनाभिरुद्रेभं दस्त्रा वृषणा शर्चीभिः ।
 निष्ठौघ्यं पारयथः समुद्रात्पुनश्च्यवानं चक्रधुर्युवानम् ॥६॥

ūd vāndanam airataṃ dañsānābhīr ūd rebhām dasrā
 vṛiṣhaṇā śācībhiḥ | nīṣṭhaugryām pārayathaḥ samudrāt
 pūnaṣ cyāvānaṃ cakrathur yūvānam || 6 ||

118

O twin-divines, showerers of benefits, may your automatic, elegant and triply-chained rich chariot, swift as a hawk, quick as the mind of a man, rapid as the wind, come hither towards us. 1

O twin-divines, come to us with your triply chained, triply covered chariot, with triple wheels and well-constructed. Replenish our cows with milk, give spirit to our horses and augment our young posterity. 2

O twin-divines, destroyers of our foes, may you be here with your quick and well-designed movement. May you hear this praise from one who reveres you. Is it not so, that the ancient sages have been saying that you come to avert poverty with swiftness ? 3

O twin-divines, and the fighters of truth, may your quick-moving prancing steeds, rapid as falcon, yoked to your chariot bear you hither. These horses are shining like the sun and like eagles move swiftly through space to convey you to the place of operation. 4

O leaders of the battle, youthful victory is seated along with both of you in your car as if the youthful daughter of the sun between you two. May your strong-bodied prancing fleet and shining horses bring you to the battle-field. 5

May you, the destroyer of foes and showerer of benefits, elevate the devotee by your skill and endeavour and raise the realized sage with your strength. You save the benevolent and rescue the intelligent across the sea and you also give new youth to an exhausted seer. 6

युवमत्रयेऽवनीताय तप्तमूर्जमोमानमश्विनावधत्तम् ।
 युवं कण्वायापिरिप्ताय चक्षुः प्रत्यधत्तं सुष्टुतिं जुजुषाणा ॥७॥
 युवं धेनुं शयवे नाधितायापिन्वतमश्विना पृथ्याय ।
 अमुञ्चतं वर्तिकामंहसो निः प्रति जङ्घां विष्पलाया अधत्तम् ॥८॥
 युवं श्वेतं पेदव इन्द्रजूतमहिहर्नमश्विनादत्तमश्वम् ।
 जोहूत्रमर्यो अभिभूतिमुग्रं सहस्रसां वृषणं वीड्वङ्म ॥९॥
 ता वां नरा स्ववसे सुजाता हवामहे अश्विना नार्धमानाः ।
 आ न उप वसुमता रथेन गिरो जुषाणा सुविताय यातम् ॥१०॥
 आ श्येनस्य जवसा नूतनेनास्मे यातं नासत्या सजोषाः ।
 हवे हि वामश्विना रातहव्यः शश्वत्तमाया उपसो व्युष्टौ ॥११॥

yuvám átrayé

'vanitāya taptām ūrjam omānam aṣvināv adhattam | yuvám
 kānvāyāpiriptāya cākshuḥ prāty adhattam sushtutim juju-
 shānā || 7 || yuvám dhenūṃ śayāve nādhitāyāpinvatam aṣvinā
 pūrvyāya | āmuñcatam vārtikām ānhaso niḥ prāti jānghām
 viṣpālāyā adhattam || 8 || yuvám śvetām pedāva indrajūtam
 ahihānam aṣvinādattam āśvam | johūtram aryó abhíbhūtim
 ugrām sahasrasām vṛiṣhaṇam vīdvāṅm || 9 || tá vām narā
 sv āvase sujātā hāvāmahe aṣvinā lādhamānāḥ | ā na ūpa
 vāsumatā rāthēna gīro jushānā suvitāya yātam || 10 || ā sye-
 nāsya jávasā nūtanenāsmé yātam násatya sajóshāḥ | háve
 hí vām aṣvinā rātáhavyaḥ śaśvattamāyā ushāso vyūshṭau
 || 11 ||

(११९) एकोनविंशत्युत्तरयातमं सूक्तम्

(१-१०) दशवर्षस्यास्य सूक्तस्योद्दिष्टो देवतमसः कक्षीवान् कर्षिः । अश्विनौ देवते । अगर्ना छन्दः ॥

॥२०॥

आ वां रथं पुरुमायं मनोजुवं जीराश्वं यज्ञियं जीवसे हुवे ।
 सहस्रकेतुं वनिनं शतद्वंसं श्रुष्टीवानं वरिवोधामभि प्रयः ॥१॥

119

Ā vām rātham purumāyām manojūvam jirāśvam yajñi-
 yam jivāse huve | sahasraketuṃ vanīnaṃ śatādvasuṃ śru-
 shtīvānam varivodhām abhī prāyaḥ || 1 ||

You, solicitous of worthy praise, give relief to the civil population surrounded by the forces of the enemy and protect them from scorching heat and feed with food. And you give vision to a blind intellectual. 7

O twin-divines, you provide the cows belonging to old peaceful persons with milk, when they implore you for help. You also liberate innocent kidnapped girls from the clutches of kidnappers (as if a quail from the mouth of wolf) and you also give, as it were a new leg to a chief town administrator. 8

O twin-divines, you both give to our infantry brilliant, foe-trampling, foe-defying, loudly roaring, high-spirited, strong-bodied vigorous vehicles, capable of acquiring a thousand treasures in exploits. 9

O twin-divines, nobly born, leaders, we solicit your help and call you for our protection. May you come here in response to our prayers on your treasure-laden chariot for our well-being. 10

Come to us, auspicious fighters for truth; come with the fresh swift vigour of a hawk. Bearing an oblation, I invoke you, O twin-divines, at the first break of ever-constant dawn. 11

119

With the desire of procuring food and the object of protecting my life, I invoke O twin-divines, your wonderful chariot, swift as mind, drawn by swift horses, worthy of veneration, equipped with thousands of banners, bearers of rain containing hundreds of types of wealth and conferring delight and riches. 1

ऊर्ध्वा धीतिः प्रत्यस्य प्रयामन्यधायि शस्मन्त्समयन्त आ दिशः ।
 स्वदामि घर्मं प्रति यन्त्यूतय आ वामूर्जानी रथमश्विनारूहत् ॥२॥
 सं यन्मिथः पस्पृधानासो अग्मत शुभे मखा अमिता जायवो रणे ।
 युवोरहं प्रवणे चेकिते रथो यदश्विना वहथः सूरिमा वरम् ॥३॥
 युवं भुज्युं भुरमाणं विभिर्गतं स्वयुक्तिभिर्निवहन्ता पितृभ्य आ ।
 यासिष्टं वर्तिवृषणा विजेन्यं दिवोदासाय महि चेति वामवः ॥४॥
 युवोरश्विना वपुषे युवायुजं रथं वाणी येमतुरस्य शर्ध्यम् ।
 आ वा पतित्वं सख्याय जग्मुषी योषावृणीत जेन्या युवां पती ॥५॥

ūrdhvā dhitiḥ

prāty asya prāyāmany ādhāyi śasman sām ayanta ā diśaḥ !
 svādāmi gharmām prāti yanty ūtāya ā vām ūrjāni rātham
 aśvināruhat ॥ 2 ॥ sām yān mithāḥ paspridhānāso āgmata
 śubhé makhā āmitā jāyāvo rāṇe | yuvór āha pravaṇé ce-
 kite rátho yád aśvinā váhathaḥ sūrīm ā vāram ॥ 3 ॥ yuvām
 bhujyúm bhurāmaṇam víbhir gatām sváyuktibhir niváhantā
 pitṛibhya ā | yāsisṭhām vartír vṛishanā vijenyām dívodā-
 sāya máhi ceti vām āvah ॥ 4 ॥ yuvór aśvinā vāpushe yu-
 vāyújaṁ rátham vāṇi yematur asya śárdhyam | ā vām pa-
 titvām sakhyāya jagmúshī yóshāvṛṇita jénýā yuvām páti
 ॥ 5 ॥

॥२१॥

युवं रेभं परिपूतेरुष्यथो हिमेन घर्मं परितप्तमत्रये ।
 युवं शयोरवसं पिप्यथुर्गवि प्र दीर्घेण वन्दनस्तार्यायुषा ॥६॥

yuvām rebhām párishūter urushyatho hiména gharmām
 páritaptam átraye | yuvām śayór avasām pipyathur gávi
 prá dírghēṇa vāndanās tāry āyushā ॥ 6 ॥

O twin-divines, whilst the chariot moves, our minds are elevated in praise, and then our hymns sweeten the oblation; the assistance comes from all directions and victory is assured as if the brilliant dawn ascends the car. 2

O twin-divines, when devout and unnumbered soldiers, victorious in battles and mutually contending for wealth, come together, your chariot is perceived on your downward course, in which you bear excellent wealth for the learned. 3

O showerers of benefits, you bring him back to his parents, the one who, borne by his own steeds, is about to perish, but who has been rescued with your self-harnessed horses and sent back to his distant dwelling. This is a great service which you render to people dedicated to learning. 4

O twin-divines, your admirable horses bear the chariot which you harness for the sake of honour, and the damsel (victory personified), who is the prize, comes through affection to you as if surrendering with such words, "I have accepted both of you as my Lord". 5

Both of you give protection to the group of realized sages from the violence around them. You counteracted the miseries of the civil population, as if quenching the scorching heat with snow. You produce milk in the cows belonging to peaceful persons (i.e. give them prosperity). 6

युवं वन्दनं निर्रितं जरण्यया रथं न दस्त्रा करणा समिन्वथः ।
 क्षेत्रादा विप्रै जनथो विपन्यया प्र वामत्र विधत्ते दुंसना भुवत् ॥७॥
 अर्गच्छन्तं कृपमाणं परावति पितुः स्वस्य त्यजसा निबाधितम् ।
 स्वर्वतीरित ऊनीर्युवोरहं चित्रा अभीके अभवन्नभिष्टयः ॥८॥
 उत स्या वां मधुमन्मक्षिकारपन्मदे सोमस्यौशिजो हुवन्वति ।
 युवं दधीचो मन् आ विवामथोऽथा शिरः प्रति वामश्व्यं वदत् ॥९॥
 युवं पेदवे पुरुवारमश्विना स्पृधां श्वेतं तरुतारं दुवस्यथः ।
 शर्यैरभिव्यु पृतनासु दुष्टरं चकृत्यमिन्द्रमिव चर्षणीसहम् ॥१०॥

yuvām vāndanam
 nīrṛitam jaranyāyā rātham ná dasrā karanā sām invathah |
 kshétrād á vípraṁ janatho vipanyāyā prá vām átra vi-
 dhaté danśánā bhuvat || 7 || ágachataṁ kṛipamāṇam parā-
 vāti pitúḥ svásya tyájasā 'nibadhitam | svārvatir itá útir
 yuvór áha citrá abhíke abhavann abhishṭayah || 8 || utá syá
 vām mādhuman mákshikārapan máde sómasyausijó hu-
 vanyati | yuvām dadhicó māna á vivāsathó 'thā śiraḥ prāti
 vām aśyāṁ vadat || 9 || yuvām pedāve puruvāram aśvinā
 spridhām śvetām tarutāram duvasyathah | śaryair abhí-
 dyum prītanasu dusṭāram carakṛītyam índram iva carsha-
 nisāham || 10 ||

(१२०) विश्वयुजगन्ततमं मृकम्

(१-१०) द्वादशचम्यास्य सक्तस्यौशिजो दैर्घतमसः कक्षीवान् ऋषिः । अश्विनो देवते । (१,१०-१२) प्रथमचः

दशम्यादितृचस्य च गायत्री, (२) द्वितीयायाः ककुप्, (३) तृतीयायाः काविराट्, (४) चतुर्थ्या

नष्टरूपी, (५) पञ्चम्यास्तनुशिगा, (६) षष्ठ्या उष्णिक्, (७) सप्तम्या विशारद्वहती,

(८) अष्टम्याः कृनिः, (९) नवम्याश्च विराट् छन्दांसि ॥

॥२२॥ का रोधद्वोत्राश्विना वां को वां जोष उभयोः । कथा विधात्यप्रचेताः ॥१॥

Kā rādhad dhōtrāśvinā vām kó vām jósha ubháyoḥ |
 kathá vidhaty apracetāḥ || 1 ||

O tactful destroyers of enemies, you restore health to worshippers, debilitated by old age, as if repairing a worn-out car, and you bring forth the genius from his very inception (as if blessed from very embryonic stage). May the achievements of both of you be exemplary for those who offer you homage at this place. 7

You always reward him who stands in support of you in the nation's service, and has been abandoned by his own father for serving the nation and joining you from afar. The prompt defence planning of both of you have been wonderfully applauded on account of its brilliance. 8

The honey-seeking bee also murmurs your praise. The poets invoke you in the rapturous joy of devotional prayers. You inspire the mind of the leader, dedicated to the principle of non-violence, to become a teacher of military science and (as if with the head of horses) he reveals the science of warfare to you. 9

O twin-divines, you give to the infantry the white horses (automobiles) desired by many, the breaker-through of combatants, shining, invincible as lightning and not to be won over by our enemies in battles or wars, and fit for work in all eventualities. 10

120

O twin-divines, what praise would be acceptable to you ? And what, indeed, would be pleasing to you both ? How may an unintelligent person pay befitting homage to you ? 1

विद्वांसाविदुर्गः पृच्छेदविद्वानित्थापणे अचेताः । नृ चिन्नु मर्ते अक्रौ ॥२॥

ता विद्वांसा हवामहे वां ता नो विद्वांसा मन्म वोचेतमद्य ।

प्रार्चयमानो युवाकुः ॥३॥

वि पृच्छामि पाक्या३ न देवान्वर्षद्वनस्याद्भुतस्य दसा ।

पातं च सहासो युवं च रभ्यसो नः ॥४॥

प्र या घोषे भृगवाणे न गोभे यया वाचा यजति पज्रियो वाम् ।

प्रेषयुर्न विद्वान् ॥५॥

vidvānsāv id dūrah prched
avidvan itthāparo acetāḥ | nū ein nū mārte ākrau || 2 || tā
vidvānsa havamahe vām tā no vidvānsā mánma vocetam
adyā | prācad dāyamāno yuvākuḥ || 3 || ví prichāmi pākya
ná devān vāshaṭkṛitasyādbhūtāsyā dasrā | pātām ca sáhyaso
yuvām ca rábhyaso naḥ || 4 || prā yá ghóshe bhṛígavāṇe ná
śóbhe yáyā vācā yájati pajriyó vām | praishayúr ná vidvān
|| 5 ||

॥२३॥

श्रुतं गा॒य॒त्रं त॒क॒वान॒स्याहं चि॒द्धि गि॒रेभा॒श्विना वाम् ।

आक्षी शु॒भस्प॒ती द॒त्त ॥६॥

यु॒वं ह्यास्तं॑ म॒हो र॒न्यु॒वं वा य॒ज्ञिर॒न॑नंसतम् ।

ता नो व॒म् मु॒गो॒पा म्या॑तं पा॒तं नो वृ॒काद॒घ्रा॒योः ॥७॥

मा क॒स्मै धा॒तम॒भ्यमि॒त्रिणे॑ नो मा॒कु॒त्रा नो गृ॒हेभ्यो॑ धे॒नवो॑ गुः ।

स्त॒नाभु॒जो अ॒शि॒श्वीः ॥८॥

ṣrutām gāyatrām takavānasyāhām cid dhí rirébhāṣvīnā
vām | ākshī śubhas patī dāt || 6 || yuvām hy āstam mahó
rān yuvām vā yān nirátataṁsatam | tā no vasū sugopā
syatam pātām no vṛikād aghāyóḥ || 7 || má kasmai dhātam
abhy āmitrīṇe no mākútrā no grīhébhyo dhenávo guḥ |
stanabhújo áśīṣvīḥ || 8 ||

O learned twin-divines, the persons devoid of knowledge, and also those who are unintelligent, frequently inquire about the means of invoking the all-wise, for everyone other than the twin-divines, is unknowing, —none of the mortals has any answer. 2

We invoke you who know all things; may you, who are omniscient, declare to us today the praise that is acceptable. With an eagerness to be in your company, I praise you with reverence through these offerings. 3

I am not inviting those learned people who are still immature, but you, O redeemer, come and accept the wonderful and strength-giving elixir, along with the cooked offerings, and make us vigorous. 4

This hymn is being repeated by one belonging to the line of musicians and by mature devotees and by those adept in fire-rituals. May the person of creativity, needing nourishment, obtain it in abundance. 5

May you hear the song of a stumbling ignorant and, verily, O twin-divines, I glorify you, since it is only through you that the blindness of ignorance is removed. You are the protector of those who are honest and sincere. 6

You have been the giver of great riches, which again by your grace have been taken away by us. May you, the donors of dwellings, become our preserver and may you protect us from the felonous wicked. 7

O twin-divines, may you not hand us over to our adversaries. May our cows who nourish us with their udders never get stray from our houses and be separated from their calves. 8

दुहीयन्मित्रधितये युवाकु राये च नो मिमीतं वाजवत्यै ।
 इषे च नो मिमीतं धेनुमत्यै ॥९॥
 अश्विनोरसनं रथमनुश्वं वाजिनीवतोः । तेनाहं भूरि चाकन ॥१०॥
 अयं समह मा तनुह्याते जनां अनु । सोमपेयं सुखो रथः ॥११॥
 अध स्वप्नस्य निविदेऽभुञ्जतश्च रेवतः । उभा ता बसि नश्यतः ॥१२॥

duhiyān mitrádhitaye yuváku rāyé
 ca no mimitām vājavatyai | ishē ca no mimitām dhenumá-
 tyai || 9 || aśvínor asanam rátham anaśvām vājínīvatoḥ | ténā-
 hām bhúri cākana || 10 || ayām samaha mā tanūhyāte jānāñ
 ānu | somapéyaṁ sukhó ráthaḥ || 11 || ádha svápnasya nír
 vidé 'bhuñjataḥ ca revátaḥ | ubhá tá bāstri naśyataḥ
 || 12 ||

[अथाष्टदशोऽनुवाकः ॥]

(१२१) एकविंशत्युत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चस्यास्य सूक्तस्यौशिजो देवतमसः कक्षीवान् ऋषिः ।

इन्द्रो विश्वे देवा वा देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२४॥ कदित्था नूँः पात्रं देवयतां श्रवद्भिरो अङ्गिरसां तुरण्यन् ।
 प्र यदानुद्भिश् आ हर्म्यस्योरु कंसते अध्वरे यजत्रः ॥१॥
 स्तम्भीह्वा यां म ध्रुणै प्रुषायद्भुर्वाजाय द्रविणं नरो गोः ।
 अनु स्वजां महिषश्चक्षत व्रां मेनामश्वस्य परि मातरं गोः ॥२॥

121

Kád itthá nṛīñḥ pátram devayatām śrávad gíro āngi-
 rasām turanyān | prá yád ānaḍ víṣa ā harmyásyorú krañ-
 sate adhvaré yájatraḥ || 1 || stámbhīd dha dyām sá dharú-
 nam prushāyad řibhūr vājāya dráviṇaṁ náro góḥ | ānu
 svajām mahisháḥ cakshata vrām ménām aśvasya pári mātá-
 raṁ góḥ || 2 ||

Those who adore you obtain riches for the support of their needy friends. May you direct us to opulence with a plentiful supply of food ; may you direct us to food along with the wealth of kine. 9

I have obtained the self-driven car (self-propelled car without a horse) (the human body) of the food-bestowing twin-divines, and with the help of this I expect to procure wealth in abundance. 10

May this wealth-bearing car increase my prosperity and may this delightful car carry luxurious sweet drinks. 11

I am sorry for those who remain asleep and who do not share their wealth with others. For both of them quickly perish. 12

121

When will the resplendent divine and the granter of riches listen to the praises thus offered by the priests conversant with the fire-ritual, devoted to the divine forces ? When He perceives the priest engaged in the dedicated service, He expresses His satisfaction and pleasure. 1

He verily upholds the heaven; He is the brilliant leader of the group. He pours forth the flowing water across our fields for food. The mighty resplendent self manifests Himself for His own daughter, the dawn ; and He has been able to evolve from the horse's (from the sun's) mate (the earth), the heifer (the moon) (Here the earth is the mother of moon). 2

नक्षद्वमरुणीः पूर्यं गद् तुरो विशामङ्गिरमामनु द्यून् ।
 तक्षद्वज्रं नियुतं तस्तम्भदयां चतुष्पदे नर्याय द्विपादे ॥३॥
 अस्य मदे स्वर्यं दा क्रतायापीवृतमुखियाणामनीकम् ।
 यद प्रसर्गे त्रिककुम्भिवर्तदप द्रुहो मानुषस्य दुरो वः ॥४॥
 तुभ्यं पयो यत्पितरावनीतां राधः सुरेतस्तुरणे भुरण्यु ।
 शुचि यत्ते रेकण आयजन्त सबर्दुघायाः पय उत्तियायाः ॥५॥

nákshad dhávam aruṇīḥ pūrvyām rāt turó
 viṣām āngirasām ānu dyūn | tákshad vájraṁ níyutam tastám-
 bhad dyām cáatushpade naryāya dvipāde || 3 || asyá máde
 svaryām dā řitáyāpivṛitam usríyāṇām ánīkam | yád dha
 prasárge trikakúm nivártad ápa drúho mánushasya dúro
 vah || 4 || túbhyam páyo yát pitárāv ánītām rádhah surétaṣ
 turāṇe bhuṛaṇyú | śuci yát te rékṇa áyajanta sabardúghā-
 yāḥ páya usríyāyāḥ || 5 || 2* ||

॥२५॥ अध प्र जज्ञे तरणिर्ममत्तु प्र रोच्यस्या उषसो न सूरः ।
 इन्दुर्येभिराष्ट स्वेदुहव्यैः सुवेण सिञ्चञ्जुरणाभि धाम ॥६॥
 सिध्मा यद्वनधिर्तिरपस्यात्सूरो अप्वरे परि रोधना गोः ।
 यद प्रभासि कृत्याँ अनु द्यूननर्विशे पश्चिषे तुराय ॥७॥
 अष्टा महो दिव आदो हरी इह द्युम्नासाहमभि योधान उत्सम् ।
 हरिं यत्ते मन्दिनं दुक्षन्वधे गोरभसमद्रिभिर्वाताप्यम् ॥८॥

ádha prá jajñe tarāṇir mamattu prá rocy asyā ushásó
 ná sūrah | índur yébhīr áṣṭa svéduhavyaiḥ sruvéṇa siñcāñ
 jarāṇābhī dhāma || 6 || svidhmā yád vanádhitir apasyát sūro
 adhvaré pári ródhanā góḥ | yád dha prabhāsi kṛítvyāñ
 ānu dyūn ánarviṣe paśviṣhe turāya || 7 || aṣṭá mahó divá
 ádo hārī ihá dyumnāsāham abhī yodhaná útsam | hāriṁ
 yát te mandīnam dukshān vṛidhé górabhasam ádribhir vā-
 tápyam || 8 ||

May He illuminating the purple dawn, listen to the invocation, and bestow daily the wealth upon priests conversant with fire-rituals. May He sharpen His fatal shaft. He supports heaven for the good of men, quadrupeds and bipeds. 3

Pleased with these devotional prayers, may you restore the celebrated herd of cattle carried away by wicked people to an unknown place. And when the keeper of the three worlds takes part in the struggle, He breaks open the doors of the enemies for restoration;— 4

—when the parents, quick in act, the protectors of the world (heaven and earth) bring nutritious and invigorating oblation to you, and when they offer you the precious milk of the milch-cow. 5

Now the resplendent Lord is manifested ; may He be the subduer of our foes and grant us happiness. He shines brightly like the sun of this dawn. May we all enjoy the excellent sweet drink, sprinkled upon the space of sacrifice with ladle. 6

While the array of clouds, shining along the rays of the sun, is on the verge of pouring rains, the resplendent sun, for the cosmic sacrificial act, removes the shroud of clouds. O resplendent sun, when you shine upon the days that are appropriated to the sacred rites, then success comes to the person in the cart, the driver of the cattle and the active shepherd. 7

The vigorous rays of yours are spreading all over the vast illuminating region and they are carrying away moisture from the shining water reservoir, with the help of the swift moving wind in the same manner as the sweet, invigorating and delightful songs are tuned by devotees. 8

त्वमायसं प्रति वर्तयो गोर्दिवो अश्मानमुपनीतमृभ्वा ।
 कुत्साय यत्र पुरुहूत वन्वञ्छुष्णमनन्तैः परियासि वधैः ॥९॥
 पुरा यत्सूरस्तमसो अपीतेस्तमद्रिवः फलिगं हेतिमस्य ।
 शुष्णस्य चित्परिहितं यदोजो दिवस्परि सुग्रथितं तदादः ॥१०॥

tvām āyasām prāti vartayo gōr divó āsmā-
 nam úpanītam řibhvā | kútsāya yātra puruhūta vanvāñ
 chúshṇam anantāiḥ pariyāsi vadhaiḥ || 9 || purā yāt sūras
 tāmaso āpītes tām adrivaḥ phaligām hetim asya | śúshṇa-
 sya cit párihitam yád ójo divás pári súgrathitam tát
 ádah || 10 ||

॥२६॥ अनु त्वा मही पाजसी अचक्रे द्यावाक्षामा मदतामिन्द्र कर्मन् ।
 त्वं वृत्रमाशयानं सिरासु महो वज्रेण सिष्वपो वराहुम् ॥११॥
 त्वमिन्द्र नर्यो यौ अवो नृन्तिष्ठा वातस्य सुयुजो वहिष्ठात् ।
 यं ते काव्य उशना मन्दिनं दाद्व्रह्मणं पार्यं ततश्च वज्रम् ॥१२॥
 त्वं सूरौ हरितो रामयो नृन्भरञ्चकमेतशो नायमिन्द्र ।
 प्रास्यं पारं नवति नाव्यानामपि कर्तमवर्तयोऽयं ज्युन् ॥१३॥
 त्वं नो अस्या इन्द्र दुर्हणायाः पाहि वज्रिवो दुरितादभीके ।
 प्र नो वाजात्रथ्योऽश्वबुध्यानिषे यन्धि श्रवसे सूनृतयि ॥१४॥

ānu tvā mahí pájasi acakré dyāvākshāmā madatām in-
 dra kárman | tvām vřitrām āśáyānam sirāsu mahó vájrena
 sishvapo varāhum || 11 || tvām indra náryo yāñ ávo nřín
 tishṭhā vátasya suyújo váhishṭhān | yām te kāvyā uśanā
 mandīnam dād vřitrahānam páryam tataksha vájram || 12 ||
 tvām sūro harīto rāmayo nřín bhárac cakrám étašo náyām
 indra | prásyā pāram navatīm nāvyānām āpi kartām avar-
 tayó 'yajyūn || 13 || tvām no asyā indra durhānāyāḥ pāhí
 vajrivo duritād abhīke | prá no vájān rathyò áshvabudhyān
 ishe yandhi śrávase sūnřítāyai || 14 ||

When invoked, you, the swift destroyer of foes, send down your red-hot rays with speed, as if you are hurling your punitive justice upon the quick-moving darkness. 9

When the sun emerges out from its struggle against darkness, O the wielder of the iron missile, you break the cloud causing constant annoyance ; and you sunder the well-fastened covering over which the pollution spreads on a large area. 10

Then the vast powerful and immovable earth and heaven animate you, O resplendent sun, to glorious deeds. And with your mighty iron missiles, you hurl down into the waters the destructive dark clouds spreading everywhere. 11

O splendid, radiant and resplendent sun, the friend of men, mount the horses whom you cherish, who are fleet as the wind, who are easily yoked and who bear the burdens well. May your rays be sufficiently activated for the destruction of the clouds, darkness and pollution in the same way as an iron missile is sharpened. 12

O glorious resplendent sun, may you stop your yellow horses, which drag the wheel of your chariot in the opposite direction,—the one of back-gear,—drive them away to the opposite bank of navigable rivers where the non-worshippers, the infidels, reside. 13

O resplendent Lord, with adamant determination, may you preserve us from this affliction that is so difficult to be destroyed, and from misfortune in conflicts; grant us riches and plentiful chariots and speedy horses for the sake of food, fame and happiness. 14

मा सा तै अस्मत्सुमतिर्वि दसद्वाजप्रमहः समिषो वरन्त ।
 आ नो भज मघवन्नोष्वर्यो मंहिष्ठास्ते सधमादः स्याम ॥१५॥

 mā sã te asmát su-
 matír ví dasad vájapramahah̐ sám ísho varanta | á no bhaja
 maghavan góshv aryó mánhishthās te sadhamādah̐ syāma
 || 15 ||

O resplendent Lord, famous for affluence, never may your favour be withdrawn from us. May food ever sustain us. O bounteous Lord, may you make us possessors of cattle and may we, most assiduous in your adoration, be happy along with our family members. 15

NOTES

Book I

Hymns 1-121

प्रथमं मंडलम्

सूक्तानि १-१२१

NOTES ON BOOK 1

Hymn-1

For verses 1, 2 and 9, see Nir. VII. 15; VII. 16, and III. 21 respectively.

Agni, Adorable Lord—From *agra*, (अग्र) first, and \sqrt{ni} (नी), to lead; one who is invoked first; the foremost leader; one of the attributes or names of the Supreme Lord (Rv. I. 164. 46; Yv. XXXII. I); the same as Brahman (SBr. I.4.2.11); the same as Atman (SBr. 1.2.3.2); the Vratapati (Lord of observances or pledges), of learned men (SBr. I.1.1.2.5); Agni is the foremost leader; he is led foremost in sacrifices; he makes everything, to which it inclines, a part of himself: he is a drying agent; it does not make wet; it does not moisten (स्योलाष्ठीवि); according to Sakapuni (शाकपूणि), it is derived from three verbs, from going (takes *a* from $\sqrt{इ}$ to go), from shining (अञ्ज्), or burning ($\sqrt{दह्}$) and from leading ($\sqrt{नी}$) (Nir. VII. 14.15). Dayananda derives *Agni* as अच्यते प्राप्यते सक्रियते वा, वेदादिभिः शास्त्रैर्विद्वद्भिश्चेत्यग्निः परमेश्वरः i.e., that Supreme Lord is Agni who is venerable, adorable, is available everywhere, and respected by learned and glorified by divine texts and sacred lore.

In the realm of mental complex, Agni is one of the most brilliant and powerful master of the intelligent mind, whilst Chandra (चन्द्र) is at the back of *smṛti* (स्मृति) or *Prajna* (प्रज्ञा). Surya (सूर्य) inspires *satyam* (सत्यम्), Indra is invoked for understanding and manas; Vayu is the divine faculty regulating *suksma prana*; Mitra, Varuna, Aryaman and Bhaga are four masters of emotional mind or character; Brahmaspati of the *sahaituka cit* (सहैतुक चित्); Brahman of the *sahaituka sat*; (सहैतुक सत्) Agni of the *sahaituka tapas* (सहैतुक तपस्).

Agni in the material realm is the master of *tejas* (one of the five material principles). *Tejas* itself is of seven kinds; *chaya* (छाया) or negative luminosity, pertaining to the *anna kosa* (अन्न कोष); twilight or *dosa* (दोष), the basis of the *prana kosa* (प्राण-कोष) being *tejas*, modified by *chaya*; *tejas* proper, or simply clarity and effulgence, dry light, pertaining to the *manah kosa* (मनः कोष); *jyotis* or solar light, pertaining to the brilliance of the *vijnana kosa* (विज्ञान कोष); *agni* or fiery light, pertaining to the *cit kosh*; *vidyut* or electrical illumination, which is basis of the *ananda kosa* (आनन्द कोष); and *prakasa*, the basis of the *sat kosa* (सत् कोष). (Aurobindo, Hymns to the Mystic Fire, P. 445) Aurobindo translates Agni as God-will.

Ile, worship—From \sqrt{il} (इल) or \sqrt{il} (ईल) to adore, to love, to embrace, to praise, and even to desire or yearn for.

Purohitam, the high priest.—It is a compound word from *Purah* (पुर), originally the genitive of *pur*, used adverbially, meaning in front of or *prior to*, and *hitam*, which may be regarded as the participial adjective from the \sqrt{hi} (हि) to cast down, throw down, plant, place, and hence *purohitam* may mean set or planted before. The Supreme Lord is *purohita*, because he has been sustaining the universe from the earliest times through the cosmic laws of gravitation, attraction, coalescence, separation etc. (*Daya*).

Yajnyasya, of cosmic activities.—Yajna (यज्ञ), lit., organized activity of benevolence, is a well-known act of worship, according to etymologists; or it is an act of supplication (to gods); or it is sprinkled with the Yajus formulas. It has a large number of skins of black antelopes (Aupamanyava, in the Nirukta III. 19). Dayananda regards *yajna* as all the public acts of service and dedication, including education, charity, science and technology, the performance of the *agnihotra* and *asvamedha*, etc. It is a supreme act of selfless service. *Yajna* is synonymous with Visnu, the omnipresent Lord; it is again synonymous with *dharma* or duty and *yoga*. The word is derived from the \sqrt{yaj} (यज्). *Yajna* also refers to the cosmic creation, which is the supreme selfless act of our Lord, the Creator.

Devam, the divine.—The Nirukta (VII. 15) derives the word from \sqrt{da} (दा), to give gifts, from \sqrt{dip} (दिप्) to shine, and from \sqrt{bhr} , to radiate; and hence *deva* is so called from making gifts, from being brilliant, from being radiant, and it means our Supreme Lord, because His sphere is heaven. Deva is also known as *devata*. (Nir. VII. 15). The word also stands for the shining celestial bodies, for learned persons and in respect, it is used for elders too.

According to Aurobindo, we have so often secondary and primary roots. He derives the word *yajna* from the primary \sqrt{ya} (या), which means to go quietly or persistently, etc. and from this root is derived the secondary \sqrt{yaj} (यज्), in which the force of the consonant *i* (इ) determines the meaning. Its essential nature is swiftness, decisiveness, rapid brilliance, and restlessness. It has, therefore, a frequentative and intensive force. It means to love habitually, and fervently, so to worship, to adore. It means to give freely, wholly or continuously; from these shades comes the meaning of sacrifice. It means to master thoroughly, habitually, with a continual repetition of the act of mastery. It means therefore, to rule, govern, order or possess.

That is why, *yajna* is Visnu, with sense of the Almighty Ruler, the Master of man's action, body, thought, the Supreme Lord, ruling from the higher faculty in man, the *parardha* (पराधं) or Saccidananda.

Aurobindo derives *devam* from the secondary √div (दिव्), to flash, gleam, vibrate, play. On the basis of the consonant *d* we get √da (दा), to cut; √di (दि) to vibrate, √du (दु), to trouble, and from √di (दी), we get √dyu (द्यु) and √div (दिव्) or √div (दीव्) to vibrate shiningly, gleamy, scintillate or play. The Devas are those who play in light; their proper home is in *vijnanam*, *maharloka*, *karana jagat*, where matter is *jyotirmaya* and all things luminous.

R̥tvijam, the one working through eternal laws. The word may be variously derived; *rtu+ij*, (ऋतु+इज्) meaning one who sacrifices seasonally: it may be derived from *rt* (truth)+*vij* (ecstasy or ecstatic). Thus it means one who has the ecstasy of the truth. According to Dayananda, the Supreme Lord is known as *rtvijam*, since He in every creation, in all seasons, gives life to the universe, and also since He is adorable in all the seasons. In the ritualistic period, the word came to mean a ministering priest, the one who may also act as *hotr* (होत्र्) and thus present the oblations.

Hotaram, the one who feeds. According to Dayananda, the term means a giver and acceptor both. The Nirukta derives it from the √hu (हु) to sacrifice (according to Aurnavabha), and hence it means the sacrificer. According to Aurobindo, in the original Vedic sense, the word *hota* (होता) did not mean a sacrificial priest, nor *havih* (हविः) an offering. He derives the word from the primary consonant *h*, the essential gunas of which are aggression, violent action, impetuosity, loud breathing, and so challenge, summons etc. *Hotaram*, therefore, means the warrior, the destroyer of the *daityas*, a synonym for Agni Jatavedas; *havis* (हविष्) and *hava* (हव्) mean battle or strength in violent action.

Ratnadhatamam, the one who sustains all that is divine and luminous.—The Nirukta translates it as the “best giver of gifts”. *Ratnadha* means the possessor of the most valuable articles; for our creator, the supreme jewels are the planets, stars and similar celestial bodies; metals, precious stones and gems are *ratna* in the material sense for the human society. The ending *tamam* (तमम्) indicates the superlative degree. Aurobindo derives the word *ratnadha* (रत्नधा), from the primary √ra (र), to vibrate, shake, quiver abroad, the vowel *a* conveying essentially absoluteness, wideness etc. The *ratnadha*, in the context of *agni* means joy-giving, the source of ecstasy.

2. **Ṛsibhih**, by seers.—*Ṛsi* is a seeker after truth, the knower, the attainer. He is a seer, with penetrating insight into the mysteries of the revealed Vedic texts; and in his field of specialization, he is an inspired being. “In this manner and with various intentions, *ṛsis* or seers have visions of the mantras (ऋषीणां मंत्रदृष्टयो भवन्ति, Nir. VII. 3); further, “Seers had direct insight in duty”, (साक्षात् कृतधर्माणि ऋषयो बभूवुः, Nir. I. 20). A *ṛsi* devotes himself for the propagation of the Vedic knowledge. (*Daya*.)*

Purvebhih ṛsibhih, by the seers of the past, those who are already seers.—The preceptors who have already qualified for the supreme academic post. *Nutanaih*, the new, the present ones, the potential ones; the disciples of the preceptors who are still carrying on their studies under the directions of the preceptors: they are the seers in making; they have the potentiality of being future seers;—in this sense, “the ancient sages and the new” and not in the historical sense as interpreted by ritualistic scholiasts.

3. **Rayim**, affluence.—It is a synonym of treasure or wealth, wealth of any realm—material, mental or spiritual; it may thus mean knowledge also.

4. **Adhvaram**, cosmic sacrifice of creation.—Any noble act or public service free from violence and other associated evils, Nir. I. 8; *a* + *dhvara*, synonym of sacrifice, *a* (not) + *dhvara* from √*dhvar*, (ध्वर) to kill, i.e. negation of killing or violence of any sort.

5. **Hota**, giver and acceptor.

Kavikratu, source of knowledge.—*Kavi* is the inspired person; a wise man; *kavi* is so called because his presence is desired (from √*kam* (कम्) to desire), or the word is derived from the root √*kav* (कव्) to praise (कविः कान्तदर्शनी भवति, Nir. XII. 13; a synonym for the Omniscient Lord). *Kratu* is knowledge or work (from √*kr̥* (कृ) or √*kra* (क्र) to divide, to do, to make, shape, work).

Satyah, truth personified.—True in his being; true in knowledge; true in fruit.

Devah devebhih, unparalleled divine.—Divine with powers divine; *devebhih*—with shining, divine or learned characteristics. (*Daya*.)

*यतः साक्षात्कृतधर्माणि धार्मिका प्राप्ता यैः सर्वा विद्या यथावद् विदिता येऽवरेभ्यो ह्यसाक्षात्कृतवेदेभ्यो मनुष्येभ्य उपदेशेन वेदमन्त्रान् मन्त्रार्थश्च संप्रादुः प्रकाशितवन्तस्तस्मात् ते ऋषयो जाताः । (दयानन्द)

Citra-sravastamah, the inspiring; the source of inspiration.—With richest variety of inspired knowledge; whose popularity of fame is most supreme.

6. **Anga**—O friend of all.

Angirah, living and energetic, vital, *pranas* or the vital breath is *angirah* (SBr. VI. 3.7.3). Fire is also so called, since it is born on live coals; live coals are also *angiras* because they have a mark, or they are bright (Nir. III. 17). The Omnipresent Lord is present as a life-sap in every organ of this creation, and hence He is also *angira*.

7. **Dosavastah**, day and night.—*Dosa* means *night* (Nigh. I. 7), and in this context, *vastah* means *day*.

8. **Gopam**, sustainer or protector of cosmos.—From *go* (earth etc., organs of sensation) + *pa* (to protect).

Dame, creation, in the supreme abode; in the state of the supreme bliss, (also the chamber in which fire worship is performed). *Damah*—house or home.

R̥tasya, of the true eternal knowledge; of the primary subtile cause of the gross creation.

9. **Supayanah**, easy of access.

Pita-iva sunave, as a father unto his son.

Svastaye, for our sake, for our good; for the sake of pleasure or well-being; *svasti* represents a blessing, prosperity, success, benediction.

Hymn-2

For verse 1, see Nir. X. 2.

1. **Vayu**, here Lord of cosmic vitality. The term stands for a number of connotations; it is the fluid in the mid-region, synonymous with air and wind (Nir. II.8); like fire, solar rays, the sun and Indra, it is a purifier (Nir. V.6); the blessings and enjoyments on the earth are due to clouds, air, and the sun (VII.5); *vayu* is also known as *matarisvan*, since it breathes in the atmosphere, or moves quickly in that region (Nir. VII. 26). *Vayu* may be synonymous with *ayu* (Nir. IX. 3).

Vayu, is the foremost deity of the middle region; the word is derived from the \sqrt{va} , (वा) to blow or it may be derived from the \sqrt{vi} (वी) to move. According to the Sthaulasthivi, it is derived from the \sqrt{i} (इ) to go and the letter v is then meaningless (Nir. X. 1). *Vayu* is the protector of Soma (Rv. X. 85.5). *Vayu* is one of the epithets of our Lord, since He is infinite strength, is all pervading, and all-sustaining (*Daya*). When the term does not stand for God, the personification in invocations is *only poetical* (Wilson).

Dayananda derives *vayu* as यो वाति जानाति धारयत्यनन्तबलत्वात् सर्वं जगत् स वायुः, i.e. that Lord is so called because He knows and sustains everything, the entire creation by His infinite potency.

2. **Soma**, sweet emotional yearnings.—It is the conceptual term, standing for divine happiness, highest joy, or ecstasy, of which the source is the Lord Himself; it represents beauty and youth; it is a synonym of moon, and sometimes of the sun also. It is the final blessing for which the lower-self, the soul longs for, and the Supreme Self alone has the privilege of possessing it in infinite measures. Soma also stands for emotional worship and loving dedication of the highest order. In ritualistic offering, the term stands for a conceptual creeper noted for its exhilarating extracts, which are obtained by crushing the creeper, its pressing with the help of two stones, or even with pestle and mortar, and then final filtration and storing in cans. The ritualistic ceremony of loading the Soma plant in carts, bringing to the ceremonial place, crushing, pressing, extracting and filtering is merely a metaphor for the careful practices to be performed by subduing the vices of senses, refinement of thoughts, offering devotional prayers, and finally, enjoying the exhilarations derived out of the direct contact with the Supreme Self. It is thus, finally, the Soma of the Innermost Realm that is to be sought for.

The word *Soma* in the Vedas and the Brahmanas also represents a fresh graduate (*snataka*) of an educational academy, and the *Soma-yaga* is a ceremony connected with his reception.

Agnisoma (अग्नीषोम)—Agni+Soma; according to the Satapatha Brahmana, whatever is *suska* or dry (purely academic and intellectual) is *agneya*, or pertaining to Agni, and whatever is *ardra* or wet (or emotional or aesthetic), is *saumya*, or pertaining to Soma; *agnisoma* represents purodasa (पुरोडाश), (ground cereal made pasty with water), since it is dry and wet both (SBr. I. 6.2.23).

The terms *suta-somah* (the poured out or extracted Soma juice) (1.2.2), *soma-pitaye* (for drinking the Soma-juices) (1.2.3.), *indavah*

(the drops of Soma juice) (1.2.4.) (जलानि क्रियामयाः यज्ञाः, प्राप्तव्या भोगाश्च—*Daya.*, meaning the fruitful enjoyments, derived from the noble actions), (I. 2.4.), and similar other combinations with Soma have to be understood.

4-6. Indra-Vayu, (इन्द्र-वायू), Lord-resplendent and the source of cosmic vitality.—The term *indra* stands for the Highest Resplendent Self, for the lower self, for various celestial luminosities, as sun, thunder or lightning, and other effulgences. When the term *indra* comes along with another term *vayu* in dual number, it means God, having resplendent and all-pervading attributes both. On the material plane, the combination stands for the sun and wind (*Daya*). Dayananda also takes *vayu* as the omnipresent and inner-penetrating God (अनन्त बलसर्वप्राणाऽन्तर्यामिनीश्वरः), whilst, the term *indrah* stands for the sunlight or wind of the middle region. (I.2.6). In our human body, *indra* is the lower self and *vayu* is the vital or breathing system (*prana*). According to Dayananda, the pair *indra+vayu* means the pairs; vidyut+prana, prana+surya, sun+air, vidyut+pavana, king+people, teacher+preacher, fire+air, and similar other pairs.

7. Mitra, the source of light.—The word is derived from various roots (i) Mitra is so called, because He preserves from destruction (मित्रः प्रमृतेस्त्रायते), or because He runs (द्रवति), measuring things together from \sqrt{mi} (मी), or the word is derived from the causal of the verb \sqrt{mid} (मिद्), to be fat, (सम्भिन्वानो द्रवतीति वा मेदयतेर्वा). In Rv. III. 59.1, *mitra* leads men forth, supports earth and heaven, ever-watchful. He beholds the tribes. (Nir. X. 22-23). *Mitra* is one of the names of the sun, or it is one of the many suns; it is one of the sons of the mother infinity, Aditi (I. 164.46); In Rv. III. 59.1 (मित्रो जनान्यातयति ब्रुवाणो मित्रो दाधार पृथिवीमुत धाम्) the word *mitrah* stands for the sun (*Daya.*); according to Dayananda, *mitra* is the sun of the universe as well as of the inner realm of human complex (ब्रह्माण्डस्थ and शरीरस्थ).

The Adityas are : Mitra, Aryaman, Bhaga, Varuna, Daksa, Amsa (Rv. II. 27.1), Aditya (Surya), Martanda (Rv. X. 72.8). In a list, given in the Taittiriya Brahmana, the eight Adityas enumerated are Mitra, Varuna, Aryaman, Amsa, Bhaga, Dhatr, Indra and Vivasvat (IBr, I. 1.9.1). The number of Adityas swelled from eight to twelve during the time of the Satapatha Brahmana, where they have been identified with twelve months of a year; the Brahmana, however, does not give the list of twelve names. The Visnu Purana, however, gives a list as follows :—

Dhatr (धातृ)	Caitra (चैत्र)	Pusan (पूषन्)	Asvina (आश्विन)
--------------	----------------	---------------	-----------------

Aryaman (अर्यमन्)	Vaisakha (वैशाख)	Parjanya (पर्जन्य)	Karttika (कार्तिक)
Mitra (मित्र)	Jyestha (ज्येष्ठ)	Amsa (अंश)	Margasirsa (मार्गशीर्ष)
Varuna (वरुण)	Asadh (आषाढ)	Bhaga (भग)	Pausa (पौष)
Indra (इन्द्र)	Śravana (श्रावण)	Tvastṛ (त्वष्ट्र)	Magha (माघ)
Vivasvan (विवस्वान्)	Bhadra (भाद्र)	Visnu (विष्णु)	Phalguna (फाल्गुन)

In the later Puranas, the twelve Adityas mentioned are Aditya, Savitr, Surya, Mihira, Arka, Prabhakara, Martanda, Bhaskara, Bhanu, Citrabhanu (Rv. 1.3.4), Divakara and Ravi, where *mihira* is a non-Vedic name, derived from Mitra (though the Amarakosa distinguished between the two).

Dayananda, in the Unadi Kosa derives the word *mitram* (मित्र) from *मिनोति मान्यं करोति* (the one who respects or shows affection) and in that sense, it is a synonym of *suhṛd* or a friend, and is invariably used in neuter gender, but the word 'mitrah' (मित्र) is also used, in masculine gender as in "sannomitrah" (Rv. I. 90.9), where it means God or the Sun (Unadi, IV. 165).

Varuna, the source of bliss.—The word *varuna* is derived in the Unadi Kosa as 'वृणोति व्रीयते वाजसो वरुणः'; Varuna is the most venerable, the chosen one (श्रेष्ठतमः—*Daya*). Varuna is described as the benevolent God into whose palate flew the seven rivers as into a hollow channel (Rv. VIII. 69.12; Av. XX. 22.9; Nir. V. 27). It is one of the six names of Agni, the Sun or God (Rv. I. 164.46) : Indra, Mitra, Varuna, Garutman, Yama and Matarisvan. Varuna is God, and is also wind (अगदीश्वरः वायुर्वा—*Daya*).

The gods with whom Agni is jointly praised are Indra, Soma, Varuna, Parjanya, and the R̥tavas (the seasons) (Nir. VII. 8). The gods with whom Indra is jointly praised are Agni, Soma, Varuna, Pusan, Bṛhaspati, Brahmanaspati, Parvata, Kutsa, Visnu and Vayu (Nir. VII. 10); Mitra is jointly praised with Varuna; Soma with Pusan, and Rudra; Pusan with Vayu and Parjanya with Vata (Nir. VII. 10).

Varuna is so called, because it covers (from √वृ), (Nir. X. 3). Varuna sends forth the cloud, opening downwards, and creates heaven, earth and the intermediate space. With it the king of the entire universe moistens the earth, as rain the barley. (Rv. V. 85.3).

Mitra-Varuna, (मित्रावरुण), the source of light and the Lord of bliss, the Lord of day and night.—The terms *mitra* and *varuna* may often come together and form a dyad: according to Sayana, *mitra* is the sun of the day, whilst *varuna* presides over night (and thereon some scholars suggest Varuna to be nocturnal sun of the polar regions).

The Satapatha Brahmana, on one occasion suggests *mitra* to be the *prana*, and *varuna* as *apana*, the two vital breaths, assimilating, (प्राण), and eliminating, (अपान). *Mitra* and *varuna* also represent the physico-mental and supra-mental realms of our human complex. (*Mitra*—the physico-mental of the *annamaya*, *pranamaya* and *manomaya kosas*, and *varuna*, the supra-mental of the *vijnanamaya* and *anandamaya kosas*).

2. **Uktha**—Holy praises, stotras, hymns of praise, lauds recited or spoken in opposition to the verses chanted or sung.

Aharvidah—The receiving enlightenment; knowing the season or the days (for rituals).

3. **Dhena**, the inspiring voice; approaching speech; penetrating stream, divine speech of the four Vedas (*Daya*).

Dhiyam ghṛtacim sadhanta, the joint accomplicher of the act of bestowing happiness and wisdom; *dhi*, an act; *ghṛtacim*, water-shedding. As identified with the sun or Adityas, *Mitra* and *Varuna* are said to cause rain indirectly by producing evaporation; the vapours thus raised becoming condensed in the atmosphere descend again in showers.

8. **Kavi**, sages with penetrating vision; it is an epithet of the *Mitra-Varuna* dyad.

Apasam—Actions, noble or otherwise (Nigh. II. 1)

Ghṛtacim—Act (or efforts) to bestow water on the earth (*ghṛta*—water; and also clarified butter, Unadi III. 89; Nigh. I. 12).

Hymn-3

For verses 7, 8, 10 and 12, see Nir. XII. 40; V. 4; XI. 26; and XI, 27 respectively.

1. **Asvinau**, twin faculties, mental and vital.—Amongst the celestial deities, *Asvins* (in dual number) come first. They are so named because they two pervade (√as, अस्) everything, one with moisture and the other with light (Nir. VII. 1) According to Aurnavabha, *Asvins* are so called on account of their having horses (*asva* =

horse). Which two are the celestial horse-riders or *asvins* ? According to some, they are heaven and earth; and according to others, they are day and night; on certain occasions, the same term is used for the pair of the sun and moon; whilst they may represent two virtuous kings. They appear in the sky after midnight, and as such, their appearance is an impediment to the appearance of light. The part in the dark is the atmosphere, and the part in the light is the sun. In this connection, the Nirukta quotes a Vedic verse which is now untraceable, and once, might have constituted a part of the Samhita.

The individuals of the pairs are mostly praised conjointly, and whose terms and functions are identical. One is called the son of night, and the other son of dawn. In Rv. I. 181.4, one is regarded as the victor and promoter of noble sacrifice, and the other, as the blessed son of heaven. The Asvins may be thus identified as the twilight; and in this sense they represent the pair of Indra and the sun (the lower self and the Supreme Self existing in hearts' cavity; Katha : ऋतु विबन्तो सुकृतस्य लोके, गुहां प्रविष्टौ परमे पराद्धे; The Asvins also represent the transition from darkness (ignorance) to light (divine enlightenment); the inseparable twilights before the dawn, half dark and half bright. Oldenberg believes that natural basis of the Asvins must be the morning star, that being the only morning light besides the fire, the dawn and the sun. Max-Muller regards Asvins as the morning and the evening; Bergaigne considers them as the fire of the heaven and that of the altar. The other probable pairs proposed are (i) morning and evening winds, (ii) rain-giving and dew-giving Nature's bounties, (iii) the sun and the moon, (iv) Alpha and Beta Arietes of the constellation of Asvini-Weber, which supports the three sides of the Chariot of Asvins, by joining the two points of the twin *asvinau* with one of the constellation of Bharani, (v) they are a pair of surgeons and physicians.

The asvins represent not only the cosmic celestial realm, they equally represent the mental and supramental realms too. They represent a pair of vital and mental faculties (vital forces or *prana* system represents the dark phase and the mental forces the bright phase).

Dayananda has suggested a number of pairs, representing the social plane too, besides the physical: (i) water and fire pair (Rv. I. 3.1), (ii) heaven and earth, dyava-prthivi (Rv. I. 22. 1; I. 34.5), (iii) teacher and taught, or preacher and the audience, (I. 22.3), (iv) provided with two horses in reference to a carriage or two motors of an aeroplane, (I. 22.4), (v) pair of people some versed in pure and others in applied sciences; *vidya-kriya-kusalau* विद्याक्रियाकुशलौ (I. 30.17),

शिल्पविद्याविदाध्यापकोपदेशको (III. 58.5), (vi) the two *adhvaryus*, the technicians or the accomplisners in technology, mobilizing fuel and water resources, (I. 34.3; also SBr. I. 1.2.17, for two *adhvaryus*).

There are certain features of the Asvins which should be taken note of. They are twins, mostly inseparable (in a few hymns they are described originally as separate also, V. 73.4 and I. 181.4). Their theophanic moment is morning, though they are invoked to come at the noon and the sunset also (V. 76.3; VIII. 22.14). Their relationship with sweetness or honey is often described (IV. 65.3-4; I. 117.6; I. 122.3; X. 106.10); they are described as drinking Soma too (VIII. 35.1-10; III. 58.6; 9); their association with horses is evident from their name even (V. 76.3; VIII. 22.14; I. 117.2; 4; I. 181.2). They come in a car which is sun-like (VIII. 8.2), golden (IV. 44.4; 5; I. 180. 1; I. 119.1; VIII. 8.11-14), having three wheels (I. 118.1, 2), three fellies and some other parts in triples. Their abode is in heavens and they are included in the list of celestial gods,—they are children of heaven (I. 182.1; 184.1; X. 161.4), the twin sons of Vivasvat and Saranyu—Tvasṭr's daughter (X. 17.2). They are connected with Surya who accompanies them on their car (IV. 43.6; I. 119.5; V. 73.5; VII. 69.4; VIII. 8.10; VIII. 22.5). During marriage ceremonies they are invoked to convey the bride home (X. 85.26); and are also connected with fertility (X. 184.2; I.112.3).

4. **Indra**, the self; here the lower self or the soul. It is one of the 32 pada-names in the Nighantu (V.4). The word stands for the resplendent Lord, the Supreme Self, and so often for the lower self also (the soul); it stands for the sun also, and for the head of a state or an organisation. Indra in the Nirukta (X. 8) is so called because he divides food (इरा+दृ) or he gives food (इरा+दा), or he bestows food (इरा+धा), or he sends food (इरा+दारय) or he holds food (इरा+धारय) or he runs for the sake of Soma (इन्द्रु+दृ), or he takes delight in Soma (इन्द्रु+रम्), or he sets beings on fire (√इन्ध्). "It is known; that because they animated him with vital breaths, that is the characteristics of Indra" (an untraced quotation in the Nirukta). "He is so called from seeing everything (इद+दृश्)", says Aupamanyava. Or the word is derived from the √ind, (इन्द्र), meaning to be powerful, i.e. being powerful, he tears the enemies asunder, or puts them to flight. Or he honours the sacrificers. Indra uncovers the great clouds, emits the streams and smites down the giver of water (V. 82.1). He pierces the spring, creates channels, and rich in water sends them forth knocking against each other. Indra is associated with a thunderbolt, which he uses against adversaries, and with which smites down the demon *vr̥tra* (the cloud of ignorance). Indra is fond of Soma, the

devotional conceptual elixir, and this he enjoys either alone or sharing with others. Indra rules over the heaven, Indra over the earth (X. 89.10); the chanters praise very much Indra alone (I. 7.1); these Ṛṣis being active with Indra (VII. 13.15), chant the Sama-stanzas for the sake of Indra (VIII. 98.1); without Indra, no place whatsoever is pure (X. 69.6); every one proclaims the heroic exploits of Indra (I. 32.1); and our desires rest on Indra (This quotation is untraced) (Nir. VII. 2).

Citrabhanoh, full of wondrous effulgence or splendour.

Visve devasah, Nature's numerous bounties; literally all-gods; universal gods. Men of learning (*Daya.*).

Omasah—Protectors of the world by their knowledge and benign attribute.

10. **Sarasvati**, divine speech :—A synonym for *vak* or speech (Nigh. I. 11) along with Ila or Ida and Bharati. The word is derived from the word Sarah, root \sqrt{sr} , सू, which means *knowledge* as well as *water* and hence it means Speech or Divine Knowledge and also a river (Unadi IV. 190); सरस्वति प्राप्नुवन्ति सर्वा विद्या येन तत् सरः । सरस प्रशंसिता ज्ञानादयो गुणा विद्यन्ते यस्यां सा सर्वं विद्याप्रापिका वाक् (Sarasvati),—(*Daya.*), the one possessing knowledge and allied attributes is speech or Sarasvati. Ila, (इला), divine wisdom; Sarasvati (सरस्वती), divine speech; Bharati (भारती), divine culture.

Vaja, knowledge, sustenance, food, nourishment; all that is necessary for acquiring knowledge (*Daya.*).

Yajnam, organized benevolent or sacred acts.—The term stands for the noblest acts performed without attachment and expectation of rewards; any selfless act of public service; a fire-ritual as an emblem of noble acts; public service by harnessing science and technology for the benefit of mankind (यज्ञो वै कर्म, SBr. I. 1.2.1; शिल्पविद्यामहिमानं कर्म च ; *Yajno vai mahima*, यज्ञो वै महिमा—SBr. VI.2.3.18).

12. The Mantra has been discussed by the Nirukta also (XI. 27).

Ketuna, with her banner, i.e. with her activity. Sarasvati makes the great ocean manifest, i.e. causes it to be known, she presides over all these sacrifices. This is applied to the objects of speech; speech is, therefore, regarded as belonging to the sphere of the atmosphere.

Hymn-4

2. **Somapah**, the inherent source of bliss, drinker of the Soma juice; acceptor of devotional invocations; protector of pleasing and beneficial products (*Daya*).

Savana, daily duties; also ceremonial rites of a day (morning, midday and evening); manifestation of grandeur (*Daya*).

Somasya, of the devotional prayers; of the produced ones, the created ones, of the created world.

Godah—One who enables the sense organs to function (the giver of perceptions); also the gift of cattle.

8. **Satakratu**, an embodiment of total (cent per cent) selfless action; an epithet of Indra, the resplendent Lord, the one connected with hundred acts; it really means the one whose cent per cent acts are selfless; Lord alone is such who has no desire of His own to fulfil, and whose all acts are cent per cent selfless. Lit. performer of one hundred *yajnas*.

Vṛtranam, of evil forces; of the enemies: Vṛtra is one who covers light with darkness or evils, with clouds and with ignorance. Of the enemies of whom the demon Vṛtra, was the head.

Hymn-5

8. **Stomah**, hymns—The hymns or groups of verses taken from all the Vedas, the R̥k, the Yajuh and the Saman including the Atharva, वेदस्तुतिसमूहः (*Daya*). According to some, verses from the Saman only.

Uktha, chant of sacred hymns, spoken with preciseness; the Samaveda chants (Unadi II.7). The Vedic verses of praises.

Hymn-6

For verse 7, See Nir. IV. 12.

2. **Hari**, mental and vital faculties harnessed together—The horses of Indra are known by this name. *Asya hari*, means the sun's pair of horses which also represent the gravitational and

electrical forces, also the centrifugal and centripetal forces, which balance the movement of the planets in the solar system.

Ratha, car of human body, a chariot; the word is derived from the root $\sqrt{\text{ramh}}$, $\sqrt{\text{रह्}}$, meaning to speed, or from *sthira*, by metathesis (*vīparita* or प्राचल्ल विपर्यय) : one sits in a chariot with joy, or from $\sqrt{\text{rṣ}}$ to chatter, (or from $\sqrt{\text{rṣ}}$ to make a sound). (Nir. IX. 11) (*Sthira—thara—ratha*).

5. **Guha**, places difficult of access—a secret place; the heart's cavity in which the lower self and the Supreme Self both reside. The inter-space, *antariksa* (*Daya*).

Usriyah—Rays; solar rays; the rays of divine enlightenment.

Some of the scholars think that the verse refers to Indra's discovering the cows hidden in the cave with the help of Maruts (a legend connected with the demonic group of *panis*, (पनि), who had stolen away the cows of the gods or of the *Angirasas*, and hidden them in the cave where they were discovered by Indra with the help of the bitch Sarama; cf. the dialogue between Panis and Sarama, X. 108). In some passages, the cows are represented as having been forcibly recovered by Indra with the help of Maruts. We have discussed the subject in our introductory chapters.

Hymn-7

For verses 1, 6 and 7, see Nir. VII. 2; VI. 16, and VI. 18 respectively.

1. **Arkebhīh**—With *ṛks*, with noble thoughts, with verses, with noble actions of public good (pertaining to technology etc.—*Daya*). *Arkah* means God, so called because they worship Him. *Arkah* means a stanza, because it is by means of a stanza that they worship gods. *Arkah* also means food; a tree (*Catotropis gigantes*) (Nir. V.4).

Cathinah—Singers (may be of Samans or any other verses).

Arkinah—The reciters of the Ṛk; learned people in general (*Daya*).

Vanīh—The four Vedas taken up together; the divine revelation (*Daya*). Sayana refers it to the Yajuh.

2. **Vajri**—Wielder of adamantine or punitive justice or of thunderbolt. One engaged in an adamantine action with firmness; according to the Satapatha, *vajra* is *samvatsarah* (III. 3.5.15).

9. **Panca Ksitinam**, of the five cognizant senses, also five classes of dwellers on the earth, the four governed by the law of *varnas* (the social classification) and the fifth, not covered by the regulation of *varna*: minor children, sannyasins, and foreigners. According to Dayananda, the five classes are the lowest, the middle ones, noble, nobler and the noblest.

Hymn-8

7. **Kuksih**, one with the capacity to draw; the belly of Indra; the extractor of the juices of all objects (*Daya.*); it refers to the sun.

Somapatamah—Protector and sustainer of all objects in the creation (by His radiance); also the one which quaffs Soma abundantly. The verse refers to the sun.

10. **Soma-pitaye**, for ecstatic devotion—for the one who is all-pervading by His omnipresence, or for the one who is enjoying all the objects in the creation. (सोमानाम्=सर्वेषां पदार्थानाम्, of all the objects.—*Daya.*).

Hymn-9

For verse 2, see Nir. I. 10.

Emenam srjata sute, (एमेनं सृजता सुते), devotional songs so composed; emitted it for pressing, i.e. he created it for pressing (the Soma juices)—the Nir. (I. 10).

Emenam=*a+im+enam*—*Im* is water or fire (*Daya.*). *sute*—In this created world (*Daya.*).

3. **Susipra**, the all-knowing; also with handsome chin (*Wilson*); fair of cheek (*Griffith*); with a good helmet; venerable Lord, full of enlightenment (*Daya*); *sipra*, two jaws or two nostrils (शिप्रे हनू नासिके वा । हनुर्हन्ते । नासिका नसते ।) : (Nir. VI. 17); *susipram*, having beautiful lips (*Grassmann*).

Visvacarsane, the seer of all—One to be revered by all; the seer of the whole universe (*Daya.*).

4. **Girah**, divine hymns, The divine speech; word of the Veda.

Vṛsabham—The showerer of blessings (सर्वाभीष्टवर्षकम्—*Daya.*); the showerer of benefits.

10. **Nyokase**, a dweller beyond time and space; fixed or definite dwelling; *oka* is a dwelling.

Hymn-10

For verse 9, see Nir. VII. 6.

1. **Brahmanah**, learned persons, well-versed in the Vedic lore; priests of Yajuh prose.

Vamsamiva, of the family (elevation of the honour of; like a bamboo pole (*Wilson*); like family (*Daya.*).

2. **Sanoh Sanum**, rung by rung. From the tops or ridges of the mountain (*Wilson*); सानोः पर्वतस्य शिखरात्, संविभागात् कर्मणः, सिद्धेर्वा (of the mountain tops, of the divisions and of the accomplishments of actions; three interpretations).

4. **Vasu**, wealth,—Also the one in whom all living beings reside, the abodes, or the one who resides in all the beings (सर्वाणि भूतानि यस्मिन् वा बसति सर्वेषु भूतेषु यः—*Daya.*); it is also a synonym of Indra, and is the original donor or cause of habitations; from $\sqrt{\text{vas}}$, $\sqrt{\text{वस्}}$ to dwell, निवास-कारणभूत. *Vasu* is one by which pains are relieved or covered (from $\sqrt{\text{vas}}$, (वस्), to cover; in this sense, wealth of physical, mental and supramental realms). The *vasus*, as deities, are eight in number, the five elementals, earth, fire, air, water and ether, and three, the sun, the moon and the stars. Rv. I. 45.2 refers to 33 deities, which have been described in the Satapatha Brahmana as 8 Vasus, 12 Adityas (the twelve months of the years), 11 Rudras (the eleven vital breaths, prana, apana, vyana, samana, udana, naga, kurma, kṛkala, devadatta, and dhananjaya and the lower self i.e. (the soul), Indra (lightning) and Prajapāti (or yajna).

5. **Sakra**, powerful God—From $\sqrt{\text{शक्}}$ to be able; one with potency and capability, शक्नोति सर्वं व्यवहारं कर्तुं (powerful and hence God or the head of a state); also a synonym of Indra.

Indrava—For the lower self (*Daya.*).

9. **Asrut karna srudhi havam**—Hear our call, O God that has listening ears (Nir. VII. 6).

11. **Kausika**, the preceptor, the son or a relation of Kusika; the word is derived from the root $\sqrt{\text{Krus}}$, (कृश्) meaning to cry, or from $\sqrt{\text{krams}}$, (कृश्) meaning to cause to shine; or he is a good expounder of meaning. (Nir. II. 25; R̥v. III. 33.5; 6); in later mythology, Kusika is the name of a King, whose son Visvamitra was known as Kausika. Here in this verse, Kausika is an epithet of Indra. The Anukramanika in this context quotes a legend, which states that Kusika, the son of Isirathi, being desirous of a son equal to Indra, adopted a life of continence, in requital of which, Indra was born as the son of Gathi. This legend has nothing to do here; Kausika is qualifying Indra, and it means the one who imparts knowledge and enlightenment (*Daya.*); from $\sqrt{\text{Krams}}$, (कृश्) to shine.

Hymn-11

5. **Vala**.—It is one of the synonyms of cloud (Nigh. I. 10).

Valasya bilam, bulk of water in a cloud. According to a legend, Vala was an *asura*, who stole the cows of the gods and hid them in a cave (*bilam*); Indra surrounded the cave with his army, and recovered the cattle. The legend is also cited in the Anukramanika, where we have a reference of Panis also as the cow-stealers; they are said to be the soldiers of Vala, and the actual thieves and concealers of the stolen cows in the cave. *Vala* (R̥v. III. 30.10) is derived from $\sqrt{\text{vr}}$. ($\sqrt{\text{वृ}}$), to cover and hence it means cloud (Nir. VI. 2).

7. **Susnam**, tyrannous, the wicked creatures, who exploit the virtuous ones (*Daya.*), from $\sqrt{\text{Sus}}$. to exploit. to deprive (Unadī III. 12); one who dries up the sap like fire or the sun. In legendry, *susna* is described as an *asura* slain by Indra, but as Wilson says, this is evidently a metaphorical murder; the word means dryer up, exsiccator.

Mayinam, deceitful, one possessing crooked wisdom (*Daya.*); *mayabhūh*, by clever strategy.

Hymn-12

For verse, 9, see Nir. XI. 23.

1. **Dutam**, messenger; one who carries things from one place to another; one who carries the royal errands (दवति गच्छति द्रुनोति उपतपति

वा स दूतः, Unadi III. 90). In the legend, Usanas, the son of Kavi is regarded as the messenger of *asuras*.

2. **Vispati**, the lord of men; *vis* is people *praja*, or progeny, men in general.

Purupriaym, beloved of many; the source of innumerable delights. (*Daya*).

6. **Kavih**, all-wise. the seer, one with penetrating insight, *krantadarsanah* क्रान्तदर्शनः; he is so called because his presence is desired (१ kam, कम्) or the word is derived from १ kav, कच् to praise (Nir. XIII. 13).

Gṛhapati, guardian, The head of a family (lit. guardian of the house); the *yajamana* or the main person in the *yajna*, or a sacred ritual.

9. **Pavaka**, one who purifies, God and fire too. (Nir. XII. 22-25); Also Rv. I. 50.6. where the word means pure, or the purifier.

Havisman avivasati, हविष्मां आविवासति, approaches with devotion; see Nir. XI. 23; the word *vivasati* is used in the sense of attending (*paricarya*, परिचर्या); rich in obligations (oblations), he attends upon (gods). Also Yv. VI. 23.

Hymn-13

This hymn has a variety of *devatas* (divinities or the titles of themes) to which the general name *apri* is applied, constituting 12: (i) *idhma* or *samiddhognih*, *tanunapat*, *narasamsa*, *ida*, *barhi*, *devirdvara*, *usasanakta*, *daivya-hota-pracetas*, three goddesses, *ila*, *sarasvati* and *bharati*, *tvastṛ*, *vanaspati*, and lastly *svaha* (*Apri* is derived from √*ap*, (आप्), to obtain, or from √*pri*, (प्री), to please. Nir. VIII. 3).

1. **Susamiddha**, thoroughly enlightened, the well-lighted, well or completely kindled (*su*—well, *sam*—completely, *iddha*—kindled); '*idhma* is sacrifice', says Katthakya; 'it is Agni', says Sakapuni (Nir. VIII. 5).

2. **Tanunapat**, the devourer of clarified butter (*tanunapat*); the protector of every part of body; preserver of medicinal principles. The Nirukta describes it as 'one's own son'; Katthakya regards it as clarified butter. The word *napat* is a synonym of offspring which

does not immediately succeed a person (i.e. a grandson, cf. Br̥h. Dev. II. 27); it is very much propagated downwards. The cow is also called *tanu*, because delicious things are prepared (*tatah*) from her milk. Milk is produced from the cow, and the clarified butter from this milk. "It is Agni", says Sakapuni. Waters are also called *tanu* because they are spread in the atmosphere. Herbs and trees are produced from water and this fire is produced from herbs and trees (cf. R̥v. X. 110.2). And thus *fire* is the grandson of *water*. See the Nirukta (VIII. 5).

3. **Narasamsa**, the one praised by all people, is sacrifice, so says Katthakya: "seated men (*narah*) praise (\sqrt{sams} , ऋस्) gods in sacrifice" (Br̥h. Dev. II. 28; III. 2-3); "it is Agni", says Sakapuni; he is to be praised by men. (Nir. VIII. 6).

Madhujihvam, sweet-tongued, the one whose tongue or flame is sweet. Tongue is so called (*jihva*), because it calls out again and again (*johuva*). (Nir. V. 26). The seven flames of fire have been described as Kali (black), Karali (terrible), Manojava (thought-swift), Sulohita (blood-red), Sudhumravarna (smoke-hued), Sphulingini (scattering sparks), Visvarupi (all-beautiful), (Mundaka I. 2.4).

4. **Ilītah, Idītah**,—*Ilah* is derived from \sqrt{id} (ईड्) to praise, or to adore, or from \sqrt{indh} (इन्ध्), to kindle (R̥v. X. 110.8; Nir. VIII. 7).

5. **Barhis**, grassy seats, sacred grass; interspace (*Daya*.); grass is so called from growing rapidly. (Nir. VIII. 8); cf. R̥v. X. 110.4).

6. **Devir-dvara**, divine doors, doors of divine knowledge; the word *dvara* is derived from \sqrt{ju} , (ज्), to press forward, or from \sqrt{dru} , (द्र्), to move, or from the causal of \sqrt{vr} (वृ), to exclude (cf. X. 110.5; Nir. VIII. 9). It is the door of the house (*Katthakya*); it is Agni (*Sakapuni*) (Nir. VIII. 10).

7. **Naktam Usas**, night and dawn. (cf. X. 110.6); night and day (*Daya*.); *usa* is so called, because it shines (\sqrt{vas} , वस्); it is the time subsequent to night (Nir. II. 18). The word *nakta* is synonymous of night; it anoints beings with dew; or else it is called night because its colour is indistinct. (Nir. VIII. 10).

8. **Hotara-daivya**, divine poets, celestial or divine sacrificers (two); which means terrestrial fire and atmospheric fire (Nir. VIII. 11); the manifested and unmanifested fires (*Daya*.).

9. **Tisrah devīh, Ila (Ida), Sarasvati and Mahī**, the three goddesses. Ila is synonymous with speech, and so are Mahi, Sarasvati and Bharati (Nigh. I. 11). *Ila* means praiseworthy, *sarasvati* is the source of various disciplines of knowledge, and *mahi* means great, highly venerable, polity or even *prthivi* or earth (*Daya.*). Mahi and Bharati are the same. The Nirukta (VII. 13) explains the three in the context of Rv. X. 110.8. The sun is called Bharata; its light, therefore, called Bharati; Ila is speech; may Sarasvati and three goddesses of noble deeds sit on this comfortable seat of grass. When used in combination, these three goddesses may be described as representing *ile* (wisdom), *mahi* (prosperity), or *bharati* (culture), and *sarasvati* (speech, learning or knowledge). They are also regarded as earth, speech, and eloquence.

10. **Tvastr**, supreme architect. Dayananda describes the term as the healer or destroyer of pain, and the cutter of numerous objects, and in this sense an artificer, or fabricator; he is the one who fabricates as if the vase or ladle for sacrifice, and other implements. He is one of the twelve Adityas; there is an old quotation which attributes to him the formation of the forms of animals in pairs; त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृदिति श्रुतेः (Tai. Br. III. 8.11.2). Agni or fire is also known as *tvastṛ*. He is the distributor of wealth (Rv. VIII. 34.22) and releases water for our prosperity (Rv. I. 142.10).

Tvastr is so called because it pervades quickly, or it may be derived from \sqrt{tvis} , (त्विष्), to shine, or from \sqrt{tvaks} , (त्वक्ष्), to do. *Tvastr* made the two progenitors, heaven and earth, and all created beings beautiful (X. 110.9). According to some authorities, *Tvastr* is an atmospheric deity because he is enlisted among the atmospheric gods (Bṛh. Dev. III. 25), but he is Agni according to Sakapuni (Nir. VIII. 14).

11. **Vanaspatih**, herbs and plants, lord of herbs, or lord of woods or vegetation; he is also *agni* or *fire*, as if the fuel and the burning of it were identified. But who is the lord of herb? "It is the sacrificial post", says Katthakya, but "it is Agni", says Sakapuni. (Nir. VIII. 17).

12. **Svaha**—Consecrations by saying SVAHA or "HAIL"; they are so called because the SVAHA is uttered in them; or speech herself said "Well, ho !"; or one addresses himself, or one offers oblation consecrated with SVAHA (Rv. X. 110.11; Nir. VIII. 20). Dayananda interprets SVAHA as a collection of noble actions; or *sat-kriya* (Rv. II. 36.1.).

The word Svaha is derived in a number of ways in the Nirukta (VIII. 20); स्वाहाकृतयः; स्वाहा इति एतत् सु+ग्राहा इति वा; स्वा वाग् ग्राहा इति वा; स्वं ग्राह इति वा; सु+ग्राहुतं हविर्जुहोति इति वा; i.e. they are so called because the word Svaha (hail) is uttered in them; or speech herself said, "Well ho!", or one addresses himself; or one offers oblation consecrated with Svaha (hail).

Similar to Svaha (स्वाहा), there is another exclamation Vasat (वषट्), as we have in the Niruka (VIII. 22). A person about to utter the sound *vasat*, should meditate on the particular deity to whom the oblation is offered. Also see Rv. II. 36.1, for *svaha* and *vasat*. *Vasat* is also an exclamation uttered by the Hotṛ priest at the end of the sacrificial verse (on hearing which the Adhvaryu priest casts the oblation offered to the deity into the fire; it is joined with a dative, e.g., *Pusne vasat* with √kr, (क्), to utter the exclamation *vasat*, (वषट्).

Hymn-14

2. **Kanva**, the intellectuals—Men of wisdom (मेधाविनः) or officiating priests (ऋत्विक्).

3. Indra, Mitra, Pusan, and Bhaga are four of the twelve Adityas (see I. 2.7). Bṛhaspati is not an Aditya. For Agni, see I. 1. 1; for Vayu, see I. 2.2; for Indra, see I. 2.4; for Mitra I. 2.7. Indra (resplendent), Vayu (source of vitality), Bṛhaspati (supreme Lord), Mitra (surveyor), Agni (adorable), Pusan (nourisher), Bhaga (gracious), Adityas (light complex), Marutas (vital complex).

Pusan—One of the twelve names of the sun; it also stands for moon (*Daya.*), as the sustainer and strengthener of a group of herbs. It is goat-teamed; goats are his coursers (VI.55.6; Nir. IV. 25). He is a protector, and is invoked at the time of marriage (X. 85.26); is also invoked along with Vayu (VII.39.2). His coursers, *ajasah*, lit. *goats* also, have been interpreted as sun-beams, when Pusan is identified as the sun (*Daya.* VI. 55.6). Pusan has solely a solar character with its two epithets, *aghṛni* (glowing on all sides, —*Daya.* VI. 48.16) and *agohya* (not to be concealed). Pusan is also regarded as the sun with his golden vessels moving in the ocean of firmament (VI. 58.3); he is the bringer of six seasons successively (I. 25.15); he draws the golden chariot of the sun (VI. 56.3), as if he is the driving spirit behind the sun; his golden ships move in the aerial ocean (VI. 58.6); his abode is in heaven (II. 20.4); is surrounded by golden grass (I. 23.13). Figuratively, he possesses a beard (X. 26.7), and the braided hair (VI. 55.2). (Dayananda interprets here as a braided Bra-

hmacarin). Pusan is also connected with Panis (VI. 53.3,5-7). Dayananda interprets Pusan here as a king who punishes the exploiters. Pusan's favourite food is *karambha* (VI. 58. 1; cf. III. 52.7), which may be parched barley meal and butter mixed up. (Dayananda regards *karambha* as a special cereal). Pusan is associated with a path or a road that leads a dead to the distant path of fathers; he is the custodian of a path. (VI. 53.1; I. 42.13; VI. 17.6; X. 17.6).

Bhaga—He is usually mentioned in association with Pusan; he is another aspect of Aditya in whom solar features have been associated; he is connected with Savitr; it is expressly said that Bhaga's eye is adorned with rays (I. 136.2), and hymns rise up to Visnu on Bhaga's path. According to Yaska, he presides over the forenoon (Nir. XII. 13). The R̥gveda (X. 11.6) says: "as a consumer (*jara*) to his enjoyment (*bhaga*)"; according to the Nirukta, the sun (Aditya) is called the consumer; he is the consumer of night; he is the consumer of lights also, since the light of the moon and stars is eclipsed by that of the sun. In R̥v. VII. 41.2, Bhaga, is called as "early-conquering" (प्रातर्जित), and so his time is previous to the sunrise; he is the fierce son of Aditi (उग्रपुत्रं अदितेः). The word *bhaga* means dispenser or giver; according to some, it was in the post-Vedic period, that the *bhaga* became one of the Adityas; but R̥v. VII. 41.2 contradicts it. Dayananda describes *bhaga* as the one who is awarder of happiness or prosperity (भजते सुखानि देन); in the Nighantu, it is one of wealth or treasure. The Nirukta derives it from √*bhaj* (भज्), to distribute and considers it as a synonym for good fortune too.

Brhaspati—Dayananda considers it to be the sun's light, since it sustains the vast extent, (बृहतां पालन हेतु सूर्यप्रकाशम्). It is recognized as one of the planets also.

The word *brhat* is a synonym of great (Nir. I. 7), the generous Brhaspati granted Devapi (domestic chaplain to Santanu) divine speech (X. 98.7; for the legend, see Nir. II. 12). Brhaspati destroys the derider, (I. 190.5; Nir. IV. 25). Brhaspati is one of the gods with whom Indra is jointly praised, the others being Agni, Soma, Varuna, Pusan, Brahmanaspati, Parvata, Kutsa, Visnu and Vayu (Nir. VII. 10). Brhaspati is the protector and supporter of the great (Nir. X. 11; see R̥v. X. 68.8; "on all sides, he saw water bound up by all-pervading cloud, like fish living in shallow water. He took it up like a cup from the tree, Brhaspati having rent it with a dreadful roar."). *Brhas* or *brhat* means great vast, large, or divine; *pati*, master or protector.

Adityan—To the twelve months (*Daya*). Madhu and Madhava of the Vasanta (spring); Sukra and Suci of the Grisma (summer); Nabha and Nabhasya of Varsa (rains); Saha and Sahasya of Hemanta (early winters); and Tapa and Tapasya of Sisira (latter winter) (मधु-माधव, सुक्र-शुचि, नभ नभस्य, सह-महस्य, तप-तपस्य). Also derived from *aditi*, meaning indivisible, or *infinity*. He is also so called because he is indestructible (*Daya*). We have a reference to seven Adityas also (IX. 114.3); Varuna, Mitra, Aryaman, Bhaga, Daksa, Amsa and Dhatar.

Marutam-ganam—A collection of winds or vital principles. *Maruts* (in plural) are addressed very often as personified winds and storms; and are taken as companions and friends of Indra. Sometimes they are regarded as sons of Rudra and Pṛsni (रुद्र-पृश्नि), the latter has been identified as multi-coloured earth, whilst Roth regards Pṛsni as personification of speckled clouds. (Rv. I. 6.4); also appears to refer to *maruts*, though not named in the text: the winds drive Indra, or the firmament, into an aggregation of clouds, in which the rain again collects, as in their womb.

We shall summarize here various connotations of these terms for future use according to the context, and in reference to the mode of multi-interpretations :

Mitra-Sun—corresponding to the month Jyestha (*sukra*); also means surveyor (one who measures); and well-wisher; friendly or loving Lord.

Varuna—sun, corresponding to the month Asadha (*suci*); as a king, the venerable ruler; venerable Lord; benevolence.

Indra—The resplendent sun, associated with the month Sravana (*nabhah*); the resplendent Lord, also means the lower self, and lightning or thunder; he is the adorable head of big territory or empire.

Pusan—Nourisher; he is the Lord of sustenance; the sun associated with the month Asvina (*isa*); also providers of food or farmers in a State organization.

Bhaga—Gracious; he is the sun of the month Pausa (*sahasya*); in a State organization, the bestower or creator of wealth. Lord of prosperity in case of God.

Visnu—He is omnipresent Supreme Lord; he is the sun associated with the month Phalguna (*tapasya*).

12. **Arusi haritah**, red rays—Red coloured flames of fire. *Rohita*—ascending and descending means of transport (*Daya.*); also red; one of the names of the horses of Agni (Nigh. I. 15.2); also *haritah* and *rohitah* both synonymns of river or water channels. (The word *tabhih* is feminine, and hence, some scholars translate the word as mares, instead of horses).

Hymn-15

For verses 1 and 7, see Nir. VI. 24, and VIII. 2 respectively.

1. **R̥tu**, appropriate to or according to seasons—It means (*Daya.*); *rtuna somam*—the seasonal medicinal extracts; the season personified as divinity (*Wilson*).

3. **Nestr̥**—another name of Tvastṛ; electricity, the purifier and sustainer of numerous substances (*Daya.*); one who carries product, (नेनेक्ति सर्वान् पदार्थान् or नमतीति नेष्टा, Unadi II.97); *nestṛ* is a leading priest. (*Hotṛ* is invoking priest, *poṭṛ* is a presiding priest; see II. 37.4).

Mitra-Varuna, source of enlightenment and vigour (*mitra*) and enforcer of universal laws (*varuna*)—Prana and Udana (*Daya.*); sometimes in-breath and out-breath.

7. **Dravinodas**, bestower of prosperity—The Lord who gives wealth, knowledge, strength etc. (*Daya.*). *Dravinam* means wealths so called because people run (√dru, ३), towards it, or strength, so called because people run by means of it; *dravinodah*, therefore, means the giver of wealth or strength (I. 15.3). Roth construes *dravinodah* with priests, taking it as nominative plural. Yaska however, explains it as nominative singular.

Dravinasah, द्रविणसः, means people who sit down to distribute wealth or who prepare offerings of wealth (द्रविणसम्पादकाः). Or else it means a cup of Soma; “let him drink from this.”

Kraustuki thinks that Indra is the liberal giver of wealth and strength (Bṛh. D. III. 61). Indra is born of energetic strength (X. 73.10); Agni is also a descendent of Dravinodas. Sakapuni also says that the terrestrial Agni is the giver of wealth (Bṛh. D. III. 63-65; also R̥v. I. 96. 1; X. 78.10).

Gravahastasah, having stones in their hands; pestles, mortars, grinding stones of technology (*Daya.*); and also one versed in worships and prayers.

Adhvara, a public act of sacrifice, without violence.

9. **Nestrat**, from knowledge (विज्ञान हेतोः,—*Daya.*)

12. **Garhapatya**, the household fire; anything pertaining to the head of the family.

Santva, giver of reward; *agni* or fire, used for public utility.

Hymn-16

3. **Indram**, agni or fire as the accomplisher of venerable actions; second *indram*, in-breath and out-breath; *soma*, the extract or essence of things, herbs etc. (*Daya.*).

4. **Haribhih** by rays; *Indra*, air or wind; *Kesa*, fire, lightning or the sun, possessing rays.

6. **Somasah indavah**—dripping juices of nectar or bliss.

8. **Vṛtraha**, the destroyer of clouds or the devil of ignorance.

9. **Go**, earth, sense organs, enlightenment, or the cow (*Daya.*); spiritual wealth.

Asva, the fast moving mechanisms, horse, elephant etc. (*Daya.*); motive force.

Satakratu, Lord of hundreds of actions and accomplishments; the one whose actions are cent per cent selfless.

Hymn-17

1. **Samrajoh**—of the two brights.

2. **Indra-varunayoh**—Sun and moon (*Daya.*).

4. **Yuvaku**—a mixture of curds and ghee (butter) or mixture in general.

Sacinam, of speech or noble actions. Thence a mixture or co-ordination of speech and noble actions is *yuvaku sacinam* (युवाकु शचीनाम्).

Vajadavnam, Givers of food, or good advice.

Hymn-18

For verses 1 and 2, see Nir. VI. 10 and III. 21 respectively.

1. **Brahmanaspati**, the giver of the text of the Veda, the Lord of divine knowledge (*Daya*.); Lord of prayer.

Kaksivantam, well-versed in the manual handicraft (*Daya*.); *Kaksya* is a synonym of fingers (Nigh. II. 5); and hence the craft associated with fingers, i.e., handicraft. According to the Nirukta, *kaksivan* is one who possesses secluded apartment. *Ausija*, one born of *usij*; *usij* (उषिज्) is derived from the root $\sqrt{\text{vas}}$, (वश्), meaning to desire, or else the armpit of a man may have been intended. (Nir. VI. 10). The text has nothing to do with the myth, that Kaksivat was the son of Dirghatamas by Usij, a female servant of the queen of the Kalinga King.

• 5. **Daksina**, a present, gift or honorarium to the priest at a sacred ritual; anything which causes prosperity (दक्षन्ते वर्धन्ते यया सा, —*Daya*.)

6. **Sadasaspati**, the chairman of an assembly; *sadas*, an assembly, an associate of Indra and Agni; the “Speaker” of an Assembly.

7. **Invati**, pervades or knows (Nigh. II. 14.18).

9. **Narasamsam**, one deserving praise from people; a person with popularity. *Nara-samsa* (नराशंस) is a sacrifice, says Katthakya; ‘seated man’ (*narah*) praise ($\sqrt{\text{sams}}$) gods in sacrifice. (Bṛh. D. II. 28); it is Agni says Sakapuni; he is to be praised by man (Rv. VII. 2.2; Nir. VIII. 6).

Hymn-19

For verses 1 and 9, see Nir. X. 36 and X. 37 respectively.

1. **Marudbhih**, with Maruts; with vital forces; with specific winds (वायुविशेषैः — *Daya*.).

2. **Agne**, O adorable God; or fire both (*Daya*.).

3. **Rajasah**, worlds; from the root √रञ्ज् to glow. The two lights are called *rajas*; water is called *rajas*; world, blood and day are called *rajas* (Nir. IV. 19).

5. **Ghora-varpasah**, of terrific forms; *varpa* is a synonym of 'form', Nigh. III. 7.

7. **Parvatan**, clouds (*Daya*.); also mountain since it has *parvas* or joints; *parva* is from the root √प्र, (प्र), to fill or from √प्रि, (प्रि), to propitiate; here during the period of a fortnight, they propitiate the gods. *Parvata* (mountain) is so called on account of the similarity of the joints of the nature of the other period.* Seated on a cloud. A cloud is called mountain for the same reason (i.e. from its being raised) (Nir. I. 20).

Samudra, the interspace or the *antariksa* (Nigh. I. 3); also sea.

Hymn-20

1. **Devaya janmane**, for the next life, full of blessings (*Daya*.); to the class of divinities having truth (*Wilson*).

2. **Nasatyabhayam**—for the two everlasting, elementary fire and water (*Daya*.); *na* + *asatya* = not + not lasting = lasting.

Sabardugham dhenum, speech full of enlightenment; or cow yielding milk.

*According to Durga, a mountain has joints in the form of stone slabs, and a period has joints in the form of time with its various divisions.

4. **Ṛbhu**, for this subject, see M. Neve's *Essai sur le Mythe des Ribhavas*. According to mythology, Ṛbhus were the three sons of Sudhanvan, a descendent of Angiras named Ṛbhu, Vibhu and Vaja. In the Vedic texts, Ṛbhus are intellectuals, the pursuers of knowledge; men of wisdom (*Daya.*). For this, see Nigh. III. 15, where the term is synonymous of *medhavinam*. *Ṛbhavah* are so called because they shine widely (उरु + √भा), or they shine with sacred rite (ऋत + √भा); or they live with sacred rite (ऋत + √भू). (Nir. XI. 15.16). See Rv. I. 110.4 where Ṛbhus are mentioned as descendents of Sudhanvan, looking like the sun, or wise like the sun; they mixed things together with their works, i.e. actions during the year. Ṛbhus, Vibhu and Vaja are the architects of airways, waterways and roadways.

6. **Tvastuh**, of the architect; *Camasam*, the one by which pleasure is enjoyed, चमलि भुञ्जते सुखानि येन (*Daya.*); also, thus, a ladle.

Caturah, unto the four, air, water, fire and earth (*Daya.*).

Trih + a + saptani—thrice seven, or the seven mentioned repeatedly. *Trih* may mean three classes of the best, middling and worst. The ritualists describe seven sacrifices classed under three heads: *Agnyadheya* (अग्न्याधेय) with the offerings of butter; the second the *pakayajnas* (पाकयज्ञा) with the offerings of dressed viands, and the third the *agnistoma* (अग्निष्टोम) with the offering of Soma or medicinal herbs. Dayananda gives seven social classifications: brahmacharin, grhasthin, vanaprasthin and sannyasin, with three types of duties: honour of learning; *yajna* or sangatikarana (सगतीकरण) and gifts or dana (दान).

Hymn-21

1. **Indragṇi**—air and fire (*Daya.*); like fire and air also.
5. **Raksas**—the evils or evil forces.
6. **Indragṇi**, vital breath and electricity or lightning (*Daya.*).

Hymn-22

For verses 1, 12, 15 and 17, refer to Nir. (1) XII. 4; (12) IX. 34; (15) IX.32; (17) XII.19 respectively.

1. **Asvinau**, (i) earth and heaven (*Daya.*); (ii) the widely present

fire and water; (iii) priests or the givers of enlightenment; (iv) yoked with (अश्वी) or mares.

3. **Kasa**, कशा, speech (Nigh. I. 11); also whip; *sunṛta* (सूनुता), one with keen intellect; speech (Nigh. I. 11).

5. **Savitṛ**, the sun; the *antaryamin* God,* the creator. *Devata*, most adorable.

Savitṛ is not only the sun; the spiritual agent behind the sun; an abstract divinity of stimulation. He is golden in many respects; *hiranyakṣa*, हिरण्यक्ष, golden-eyed (I. 35.8); *hiranya-pani*, हिरण्यपाणि, golden-handed (I. 22.5); *hiranya-jihva*, हिरण्यजिह्व, golden-tongued (VI. 71.3). Savitṛ is so called because he is the stimulator of all (Nir. X. 31). There is a *hiranya-stupa*, हिरण्यस्तूप golden-tuft hymn in his praise (X. 149). A verse mentions of Savitṛ as the one who would produce best stimulation, श्रेष्ठं सव सविता (I. 164.26). See also Rv. V. 81.2, (Wise one puts on all forms, he has generated bliss for the biped and the quadruped. Noble Savitṛ, has looked on heaven; he shines bright after the departure of dawn).

The relation of Savitṛ with Pusan, Bhaga and Mitra is clear, if he is taken to be the sun. Savitṛ by his movements (सामिभिः), becomes Pusan (III. 62.9 and V. 81.5); Savitṛ becomes Mitra by reason of his laws धर्मभिः, V. 81.4); he has been identified with Bhaga (V. 82.3; VII.38.1, 6).

6. **Apam-napat**, lit. son of the waters, but the sun is usually regarded as the parent of waters: आदित्याज्जायते वृष्टिः, i.e. rain is born from the sun, but *napat* (नपात्) is here taken in the etymological sense, i.e. the one who does not cherish (न पालयति); rather dries them up by his heat (सन्तापेन शोषकः).

Dayanand interprets *apam* (अपां) as the inspirer of the widely present objects like the interspace (ये व्याप्नुवन्ति सर्वान् पदार्थानन्तरिक्षादयस्तेषाम्) and *napatam* as the one who does not perish (न विद्यते पानो विनाशो यस्येति तम्). *Apam napat* is also energy pervading through water (I.143.1).

Similar to *apam napat* is the word *tanunapat* (तनूनपात्). *Napat* is a synonym of offspring which does not immediately succeed a person (i.e. a grandson) (Brh. D. II.27). The cow is called as *tanu* (तनू) because delicious things are prepared (तनतः) from her. Milk is produced from a cow, and the clarified butter is produced from the milk; and hence, *tanuna-*

*Dayananda derives the word thus : सुनोनि सूयते सुवति बोत्पादयति सृजति सकलं जगत् स सर्वपिता परमेश्वरः सविता परमात्मा, i.e. one who creates and sustains the entire world, that Lord.

pat means clarified butter (Katthakya); but according to Sakapuni, *tanunapat* is *agni* or fire; waters are called *tanu* because they are spread in the atmosphere; herbs and trees are produced from waters and this fire is produced from herbs and trees. (Nir. VIII. 5). In this sense *apam napat* is also fire. [Also see *apam napat*, Nir. III. 16; X. 18; Rv. II. 35.10; golden in form and glittering like gold sat the offspring of waters, i.e., the fire, golden in colour; and also Rv. V.3.4; offspring of waters (i.e. the fire) who shines within the waters, without fuel, whom priests implore in sacrifices]. Also see note on I. 13.2.

10. **Hotra**, (होत्र), generosity; *bharati* (भारती) wisdom or light; *varutri* (वरुत्री) knowledge and *Dhisana* (धिषणा), intellect—*Hotra*, generosity, traditionally is known as the wife of Agni, personified; the one which carries away the offered oblations (*Daya.*); *bharati*, wisdom, is the wife of Bharata, who is regarded as one of the Adityas or the Sun; the light of the Sun; *varutri* literally means one worth being chosen, one who is excellent (वरणीय). *Dhisana* is a synonym of *vac* (वाच्) or is *vagdevi* (वाग्देवी), the goddess of speech (Nigh. I. 11). The sun is called *bharata*; its light, therefore, is called *bharati* (Nir. VIII. 13). In the Unadi, *dhisanah* (धिषण.) is derived thus : धृणोति प्रागल्भ्यं ददाति स धिषणः गुरुः ; Thus it means the one who instructs knowledge, i.e. a teacher; and hence *dhisana* is intellect (*buddhi*) (II. 83). In the satapatha Brahmana, *varutri* means "day and night" (VI. 4.2.6).

12. **Indrani, Varunani and Agnaya** : *Indrani* (इन्द्राणी) venerability, is the power behind Indra, the Sun or wind (*Daya.*), *Varunani* (वरुणानी), resplendence, is the strength (tranquility and sweetness) behind waters, and *Agnaya* (अग्नायी), adoration, is the flame or the essential characteristic behind fire; anything like the flame; *Agnaya* is the wife of Agni (Nir.IX.33,34); or the wife of any person who has the characteristics of fire (पावकवद् वर्तमानस्य पत्नी —*Daya.*). The Nirukta refers to this verse (IX.34), which is self explanatory.

14. **Gandharvasya dhruve pade**, the highest level of righteousness. According to the Satapatha, wind is *gandharva* (गन्धर्व) and water is *apsara* (अप्सर) (IX. 3.3.10); one who holds earth is *gandharva* (यो गां पृथिवीं धरति सः—*Daya.*), i.e. wind, or *vayu*. *Gam* also means speech, and hence *gandharva* is also a learned preceptor. In mythology, the sphere of Gandharvas, Yaksas, and Apsaras is the *antariksa*; the atmosphere or firmament between heaven and earth.

16. **Visnu**, omnipresent God, is the Lord present in the entire static and dynamic universe; the Lord supreme (*Daya.*), who pervades the world.

Vicakrame, stepped, or created in steps.

Sapta dhamabhih—सप्त धामभिः, by seven forms, i.e. from (i) *prakṛti* (causal matter) to (ii) atoms, thence in steps (iii) *virat*, विराट् or *mahan* (महान्), thence (iv) air, thence (v) fire; thence (vi) water, and thence (vii) *prithivi* or earth (*Daya.*). This might also mean the seven metres (*gayatri*, *usnik* etc.) through which the Vedas were revealed.

17. **Tredha nidadhe padam**, त्रेधा निदधे पदं, dominated over three regions. This has been explained by Yaska (Nir. XII. 19). Now that which is set free becomes Visnu. Visnu is derived from √वृश् to pervade, or from √व्य-अश् (or वि-अश्) to interpenetrate (Nir. XII. 18). Visnu strode over the universe. Thrice he planted his foot, enveloped in dust. Visnu strides over this and all that exists. Thrice he plants his foot (for three-fold existence), "On earth, intermediate space and in heaven", says Sakapuni. "On the mountain of sunrise, on the meridian and on the mountain of sunset", says Aurnavabha.

Samudhamasya pansure, समूहस्य पांसुरे, enveloped in his dust, i.e., the foot print is not visible in the stormy atmosphere. Or it is used in a metaphorical sense, i.e. his footstep is not visible, as if enveloped in a dusty place. (Nir. XII. 19).

20. **Paramam padam**, the realisation of God—the highest achievement or aspiration; the supreme reward; the supreme station of Lord.

Hymn-23

1. **Vayu**, see I. 2.1.

2. **Indra-Vayu**, see I. 2.4-8; fire (or electricity)—wind pair (*Daya.*).

3. **Sahasraksa**, one with thousand eyes; one possessing numberless means (*Daya.*).

4. **Mitra-Varuna**, see I. 2.1; I. 15.6; Mitra, in-breath and out-breath; *varuna*, the *udana* breath (the up-going) (*Daya.*).

7. **Maruts**, nature's bounties; see I. 14.3.

8. **Indra**, the sun; *marud-ganah*, collection of winds (*Daya.*).

10. **Pr̥sni-matarah**, wealth born out of the mother earth; who have *pr̥sni* (प्रसिन्) for their mother. The many-coloured earth is *pr̥sni*; it is also a synonym of sky or heaven (Nigh. I. 4.2). *Pr̥sni* also means the sun (Nir. II. 14), since it is thoroughly pervaded by the bright colour (Nairuktas), it closely unites the fluids, it closely unites the lights of luminaries, or it is closely united with light.

13. **Pusan**, see I. 14.3; the sun (*Daya.*), the one that protects.

14. **Rajanam**, to breaths or to the soul (*Daya.*).

19. **Apsu**—in waters.

20. **Soma**, see I. 2.2.

24. **R̥sis**, see I. 1.2.

Hymn-24

For verses 10 and 15, see Nir. III. 20 and II. 13 respectively.

1. In mythology (See the Ramayana, B.L. Chap. 61), Sunahsepa (शुनःशेप, or शेफ) is called the son of the *ṛsi* Ricika and sold for hundred cows by his father to Ambarisa, a king of Ayodhya, as a victim for a human sacrifice; on the road, he comes to the lake *Puskara* where he sees Visvamitra and implores his succour, and learns from him a prayer, by the repetition of which at the stake, Indra is induced to come and set him free. The story in a different form finds a place in the Aitareya Brahmana also, but the king named is Hariscandra, who has no sons and he worships Varuna in order to obtain a son, promising to sacrifice to him his first born; the first son born to him was Rohita, but when Varuna claims his victim, the King delays the sacrifice under various pretexts, from time to time, until Rohita attains adolescence, when his father communicates to him the fate for which he was destined. Rohita refused submission and spent several years in the forests, away from home; he at last meets there with Ajigartta, a *ṛsi*, in great distress, and persuades him to part with his second son, Sunahsepa, to be substituted for Rohita, as an offering to Varuna; the bargain is concluded, and Sunahsepa is about to be sacrificed, where by the advice of Visvamitra, one of the officiating priests, he appeals to the gods and is ultimately liberated. The verses recited by Sunahsepa for his liberation are the ones given in the present hymn (I.24) addressed to God Prajapati and in the hymn I.55; then in the hymns I.26 and I.27, then I.29 and I.30.1-15 :

addressed to Prajapati	:	I. 24.1-2	(2 verses)
addressed to Agni	:	I. 24.3-5	(3 verses)
addressed to Varuna	:	I. 24.6-15	(10 verses)
addressed to Varuna	:	I. 55.1-21	(21 verses)
addressed to Agni	:	I. 26.1-10	(10 verses)
		I. 27.1-12	(12 verses)
addressed to Visvedevah	:	I. 27.13	(1 verse)
addressed to Indra	:	I. 29.1-7	(7 verses)
		I. 30.1-15	(15 verses).

On this Indra presented him with a chariot which he accepted having recited the verse I.30.16. Then he addressed 3 verses (I.30.17-19) to the Asvins, and 3 verses (I.30.20-22) to Usa. Now the Sunah-sepa became free from all the bonds, and he participated in the sacrifice of gods, pressed out the Soma essence with verses I.28.5-8, poured it in the Drona vessel with verse I.28.9, and he completed the Soma sacrifice with verses I.28.14 with “*svaha*” added at the end of all these verses. The last rites (अवभृथ) were performed with verses IV.1.4-5, and then finally he called Hariscandra with the verse V.2.7.

The word “*sunah*” in the Nirukta has been interpreted as wind, so called because it moves quickly; there is another word, which often accompanies with *sunah* is *sirah* (शुतासीर), which is described to mean as the sun, so called from moving, √सृ, and thus we have “O wind and the sun (*sunasiram*), enjoy this praise. Sprinkle ye both this earth with whatever water you make in heaven.” (Rv. IV.57.5).

The words *sepah* (शेषः) and *vaitasah* (वैतसः) are synonyms of penis. Sepah is derived from the root √शप्, meaning by means of which to touch a woman (स्पृश्यते हि तेन स्त्री).

Related to the word *sepah* is another word *sipivista* (शिपिविष्टः), which on account of penetrability, is the synonym of Visnu, the sun. (Rv. VII. 100.6, denuded like a phallus, i.e. whose rays are not displayed; the rising sun at the day break —*Durga*); or else it may be that the word is used as a synonym of praise: O Visnu, what is this well-known shape of Thine, i.e. worthy of being fully known that thou sayest to us, I am enveloped with rays (शिपिविष्टः); i.e. whose rays are displayed; rays are called here *sipayah* (शिपयः), i.e. he is enveloped by them. (Nir. V.8). *Sipivista* is the name of Visnu; it also means a bald person (TS.II.5.5.2); it also means a diseased person whose private parts are exposed (TS.II.2.12.5).

The word *parucchapa* (परुच्छेप) is also mentioned in Nir. X. 42. He is described as a seer; he whose organ is large like a joint (*paru*), he whose organ is in every point (TS.II.5.8.3).

Dayananda interprets the first six verses of the hymn devoted to

the supreme Lord, Prajapati; seventh verse is devoted to Vayu and Savitr; the eighth verse to Varuna, the Self or wind.

The verses 15 and 16 contain the word *sunahsepa*. Dayananda describes *sunahsepa* as “शूनो विज्ञानवत इव शेषो विद्यास्पर्शो यस्य सः (विद्वान् पुरुषः); also श्वाशुयायी, श्वतेर्वा स्यात् गतिकर्मणः (Nir. III. 18). शेषः शपतेः स्पर्शनि कर्मणः (Nir. III. 21). He interprets the term as God or the sun. (One who touches or approaches or is approached by knowledge or light.)

1. **Aditi**, the Nighantu describes it as a synonym of earth (I. 1). In Rv. I. 89.10, Aditi is regarded as heaven; Aditi the sky; Aditi the mother, the father, the son; All-gods are Aditi, the five clans are Aditi; the past is Aditi and so is the future. Aditi is really the infinite, for something beyond the visible world. See Max Müller, the *Vedic Hymns* pp. 254-265. *Diti*, opposed to Aditi (V. 62.8) is a being without any definite conception, a mere reflex of Aditi (*Roth*). Aditi means *indivisible* or *infinite*. Sunahsepa wishes to be restored to the great Aditi (Rv. V. 2.7).

Expressions like these, words like *daman*, bond, and *ni-dita*, bound, naturally suggest *a-diti*, the unbound, or unbounded; *aditi* when used as an adjective may mean boundless; as in V. 59.8, the boundless *dyu*.

9. **Nirṛti**, one of the synonyms of earth (Nigh. I. 1). It is also opposed to righteousness, and hence a sin, *papa-devata* (पाप देवता).

13. **Trisu drupadesu**, to the three-footed tree; *three* stands for *karma* (efforts), *upasana* (devotion) and *jnana* (knowledge). (*Daya.*); sacrificial tripod (*Wilson*).

Hymn-25

7. **Samudre**, in the sea or in the inter space.

9. **Dvadasa masah**—the twelve months of a year. यः उपजायते—the thirteenth additional month; whatever is produced in addition (*Daya.*).

11. **Cikitvan**, one who enlightens everyone.

12. **Drapim**, armour, or dream, √dra, द्र, स्वप्ने (*Daya.*).

15. **Yasah**, reputation; also food or *anna* (Nigh. II. 7).

16. **Gavyuti**, the abodes of cows or sense organs.

20. **Gmah**, a synonym for earth (Nigh. I. 1).

Hymn-26

4. **Aryaman**, one of the Adityas or the suns, pertaining to the month Vaisakha; also the law-giver, or one who maintains law and order; a judge of a court of justice (*Daya*). God or the Lord of supreme justice.

Aryaman is the sun, having many chariots, and whose path is undestructed, i.e. unimpeded, chastises the enemy (the sun dispels darkness) (Nir. XI. 25); or one who dispels lawlessness also.

Manusah—Man, मन्वन्ते जानन्ति ये सभ्या मर्त्यास्ते, the mortal men, who know or accept something. (Of Manus, who, the Scholiast says, is the same as Manu, the Prajapati).

Hymn-27

For verses 1, 10 and 13, see Nir. I. 20; X. 8 and III. 20 respectively.

4. **Navyansam gayatram**, collection of the ever-new Gayatri metres or the Vedic verses.

6. **Citrabhanu**, one with wonderful lustres, one versed in various disciplines of knowledge.

10. **Jarabodha**, one with mature experiences, a leader.

Vise-vise, for the good of common people.

11. **Bṛhad-bhanuh**, one with vast enlightenment.

Hymn-28

For verses 5 and 7, see Nir. IX. 21 and IX. 36 respectively.

The first four verses are addressed to Indra, the two next to *ulukhala*, the domestic mortar, the next two to the mortar and pestle and the ninth is of miscellaneous appropriation (or to Prajapati or Hariscandra, *adhisavana*, ऋषिषवण, to skin (चर्म) or Soma. Dayananda ascribes, on the other hand, the devatas of this hymn as Indra-Yajna-Soma.

1. **Grava**, stone; *pr̥thubudhna*, broad based; *ulukhala*, mortar; *suta*, effusions of the mortar-pestle. Barley, herbs and cereals to be treated by this process (*Daya.*).

2. **Adhisavana**, the implement for separating the desired portions from the undesired ones; two platters for containing the juice, as broad as a woman's hips, (grinder and the stone plate, —*Daya.*); or two shallow plates for receiving and pouring out the Soma juice.

3. **Apacyavam upacyavam**, gress from and ingress into (अपच्यवं-त्यागः उपच्यवं - प्रापणम्—*Daya.*).

4. **Mantham**, churning staff (घृतादिनि मारणं मन्थानम्,—*Daya.*) as for separating butter from milk.

5. **Dundubhih**, drum (musical instrument).

6. **Somam**, essence of medicinal herbs (*Daya.*). *Vanaspata*, of trees, plants etc. (*Daya.*).

7. **Hari-iva**, like the horses.

9. **Camvoh**, like the infantry and cavalry.

Goradhi-tvaci, on the back of the earth-crust (*Daya.*); cow-hide (*Wilson*).

Uc-chistam, remains, remainders or leavings (*Wilson*); Dayananda explains as *cambam sistam ut-bhara* (चम्ब, शिष्टं उत्, भर); *sistam*, trained or to be trained (infantry and cavalry).

Pavitra, to purify, to filter (through blades of grass).

Hymn-29

1. **Gosu**, in cattle, or earth, or sense organs (*Daya.*). *Asvesu*, in horses.

2. **Siprin**, the praiseworthy, benevolent or handsome, also having nose, lower jaw or chin (hence handsome).

Vajanam pate, Lord of battles (*Daya.*), Lord of food.

Saci, people, folk (Nigh. III.9); or actions and efforts (Nigh. II. 1).

4. **Mithu-dr̥sa**, looking at each other (with passionate or evil eyes).

4. **Gardabham**, ass (our adversary), ass-like in temper (*Daya*). *Papaya*, discordant; vicious.

6. **Kundṛnacya**, with crooked course or movement.

Vanat, from or on the forest; also world or the sun rays (Nigh. I. 5).

Kṛkadasvam, one that does us injury.

Hymn-30

For verse 4, see Nir. I. 10.

14. **Dhranu**, resolute or firm; अक्षं न चक्रयोः, like the axle of two wheels.

The hope that blessings should follow praise, as the pivot on which they revolve, as the revolutions of the wheels of a car turn upon the axle (*M. Langlois*).

20. **Usas**, the dawn.

Hymn-31

For verse 16, see Nir. VI. 20

1. **Angirah**, the essence of the entire cosmic creations, as well as of the body of creatures; omnipresent Lord (*Daya*.); the essence or sap of body organs (SBr. XIV. 3. 1. 2; आगिरसो अंगानां हि रसः (*Angiras* as the progenitor of all the *angirasas*).

R̥si, the instructor of all the Vedas; omniscient.

Maruts, righteous, well-instructed people. (Marut is one of the 36 *padanamas*, Nigh. V. 5); see also, notes on I. 14. 3.

2. **Angirastamah**, superlative of *angiras*; the best amongst the living creatures (*Daya*).

3. **Vasu**, the sustainer or holder or inhabitant of all (*Daya*).

Rodasi, the earth and heaven (दावा पृथिवी).

Prathamamatarisvane, first in, or on, or over the wind; *agni* precedes *vayu* (*agnir vayur adityah*) (मातर्यन्तरिक्षे श्वमिति मोक्ष्य मातरिश्वा; one who breathes in the sky, i. e. wind).

4. **Pururavase**, पुरुर्वसे, the one who is associated with numerous sounds or words (पुरुर्व. numerous; *rava*, रवा —sounds or words)—*Daya*.

It has been alluded that Agni explained to Manu that heaven was to be gained by pious works. Pururavas has also been supposed to be the son of Budha, the son of Soma, in the generation of fire by attrition. The fire in rituals is first applied to kindle the *ahavaniya* fire and then the *garhapatya*.

5. **Ahuti**, the one by which noble acts are accomplished, the invocation and oblation.

Vasatkṛti, utterance of the word *vasat*, वषट्, at the moment of pouring the butter on the fire, (the one by which a noble step is undertaken). The Nirukta refers that *vasat-karin*, a person about to utter the sound *vasat*, should meditate on the particular deity to whom the oblation is offered (Gop. Br. II. 3.4; Nir. VIII. 22).

11. **Nahusa**, in mythology, was the son of Ayus, son of Pururavas, who was elevated to heaven as an Indra, until precipitated thence for his arrogance. The myth is irrelevant in the present context. *Nahusa* is one of the synonyms of *manusya* or men.

Ida or **Ila**, divine wisdom; in the legend, she is described as a daughter of Vaivasvata Manu. Frequently, the Vedic verses ascribe to Ila the first institution of the rules of performing sacrifices. In this text, she is termed, *sasani*, (शमनी), which means the giver of instruction in duty (शास्ति सर्वान् विद्याधर्माचरणशीलान् यया सव्यनीत्या, तान्—*Daya*).

14. **Caturaksah**, four-eyed agni; illuminating the four cardinal points; *aksah* from √अक्ष्, to obtain (Nir. IX. 7).

15. **Varma syutam**, sewn armour, a quilted jacket, formed with

needles without leaving a fissure.

Jivayajam yajate, sacrifices a life, sacrifice (literally); जीवान् याजयति धर्मञ्च सगमयति, तं, (*Daya.*), the one that inspires living creatures to perform noble actions.

17. **Manu, Angiras and Yayati**—*Manu*, men; *angiras*, in-breaths and out-breaths; *yayati*, persons diligent and dedicated (*Daya.*). Legend regards them as ancient patriarchs, associated with well-known sacrifices held at different places.

Hymn-32

For verses 1, 5, 6, 10 and 11, see Nir. (1) VII. 2; (5) VI. 17; (6) VI. 4; (10) II. 10; and (11) II. 17.

In this and subsequent hymns, we have a reference to the legend of Indra's slaying Vṛtra. *Vṛtra*, also named *ahi*, is nothing more than accumulation of vapour condensed, or figuratively shut up in or obstructed by a cloud. Indra, with his thunderbolt, or atmospheric or electric influence, divides the aggregated mass and vent is given to the rain, which then descends upon the earth, and moistens the fields, or passes in rivers. On the spiritual plane, Indra or Maghavan is the self, or the supreme Self, and Vṛtra is the cloud of ignorance. On the cosmic plane, Indra is the sun and Vṛtra is the rain-bearing cloud.

1. **Vajri**, one with thunderbolt, or adamantine justice; one with radiation-beams, the shatterer of obstructions or enemies (सर्वपदार्यं विच्छेदकः किरणवानिव शतृच्छेदी सेनापतिः —*Daya.*).

Ahi, cloud (Nigh. I. 10)

Parvata, cloud (Nigh. I. 10), and also mountain.

2. **Tvastr**, the Sun, the one who cuts with the rays; the one who by his valour destroys the enemies (स्वकिरणं छेदनं सूक्ष्मकर्ता, स्वतेजोभिः शत्रुविदारको वा—*Daya.*). See note on I. 13.10.

3. **Trikadruka**, the one associated with three phases; birth, sustenance and dissolution. Also triple sacrifices: Jyotis, Gauh and Ayu.

4. **Taditna**=*tadanim*, then an example of transposition of vowels

(आ and ई) or *varna viparyasa*. (तादोल्ता → तदानीम्).

Vṛtra, cloud (see note on I. 3.8.). We have in the Nirukta (II. 16) whose enemy is Indra, i.e., Indra is his slayer, or destroyer, therefore, he is called having Indra as his enemy. But who is Vṛtra? "It is a cloud", say the etymologists.

("It is a demon, son of Tvasta" say the lendedarians). Vṛtra is derived from √वृ to cover, or from √वृत् to roll, or from √वृष् to grow. Vṛtra is so called because he covered, he rolled, and he grew. (Nir. II. 17).

6. **Rujanah**, rivers (Nigh. I, 13); *pipise*, crushed or ground the rivers; banks were broken down.

Indra-satruh, the one whose Indra is *satru* or slayer, i.e. Vṛtra or cloud.

9. **Danuh**, from √दो to cut or destroy or it means, "gives" (Unadi III. 32) (ददातीति दानुः); the one who is liberal in giving, the one possessing keen intellect (बुद्ध्यादिविचक्षणः—*Daya*).

11. **Dasa-patni**, wives of the destroyer; the one who has a husband as the one to provide shelter (*Daya*.); name of Vṛtra; destroyer of all things or all holy acts.

Pani, keeper of cows; businessmen, or traders.

Ahi-gopah, protected by clouds.

12. **Sṛke**, like thunderbolt, a beam of rays.

Asvyah, versed or skilled in speed and other characteristics, or like a horse's tail.

Sapta-sindhun, seven rivers; seven types of water-holders or water-reserves: four on land: lakes, rivers, wells and tanks; and three at long distances, at short distances (medium) and quite close by, these three in the interspace or atmosphere. The ten water channels quoted by Yaska (Rv. V. 75.3) are Ganga, Yamuna, Sarasvati, Sutudri, Parusni, Asikni, Marudvṛdha, Vitasta, Susoma and Arjikiya (Nir. IX. 26).

Maghavat, *maghoni* (Rv. II. 11.21), Lord of wealth; are derived

from *magham*, meaning wealth; (one of the 28 synonyms of wealth, Nigh. II. 10); from √मह्, to give, (Nir. I. 7). It is an appellation of God, Indra, III. 30.5; V. 34.3.

14. **Sravanti**, rivers, nerves.

Rajansi, worlds (Nigh. IV. 1).

Hymn-33

For verses 3, 12 and 13, see Nir. VI. 22; VI. 19 and VI. 16 respectively.

1. One may also recall from this the allegory of stolen cows by Panis. The followers of Vṛtra are here said to be the shades of night, which are dispersed by the rising of the sun; according to the Brahmanas, “verily the sun, when he rises in the east, drives away the Raksasas.”

4. **Dasyu**, one who deprives others of their belongings by force and injustice (बलाभ्यायाभ्यां परस्वापहर्तृरिम्—*Daya.*); a robber, a barbarian, opposed to an *arya*. Dasyu has been called *dhaninam* or wealthy, because according to the Vajasaneyins, he comprehends within him all gods, all knowledge, all oblations, वृत्रस्यान्तः सर्वे देवाः सर्वाश्च विद्याः सर्वाणि हवीषि चासन्, धनिन धामिकं धनाढ्य, virtuous and wealthy—*Daya.*

Sanakah, those who enjoy the wealth of others by injustice (*Daya.*); the followers of *vṛtra* (मनन्ति सेवन्ते परपदार्थान् ये ते दस्यवो जनाः; cf. Unadi II. 32).

Ayajvan, non-sacrificers (*Daya.*); those who do not perform *yajna* or noble selfless acts.

6. **Ksitayo navagvah**—men whose practices are commendable (may be Angirases engaged in offering oblations to Indra for nine months); *Ksitayah* is a synonym for men (Nigh. II. 3); *Navagvah*, one possessing the latest instructions or knowledge (*Daya.*).

7. **Rajasah**, earth; the terrestrial world (Nir. IV. 19).

8. One is again reminded of Vṛtra allegory. The followers of Vṛtra are here said to be the shades of night, which are dispersed by

rising of the sun.

14. **Kutsa**, thunderbolt or *vajra* (Nigh. II.20). Sayana, by mistake, takes it to be a seer of Kutsa gotra.

Dasadyu, one who shines in ten directions; cloud.

Svaitrayah, son of the terrestrial oceans, hence a cloud : (श्वित्राया वर्णकट्वर्या भूमेरपत्यम्,—(*Daya*)). Svitra is described in the following verse as having hidden himself in a pool of water through fear of enemies.

Hymn-34

1. **Asvins**, see notes on I. 3.1

2. **Vena**, one desirous of the fulfilment of objects (*Daya*). Venus planet also.

Soma, see notes on I. 2.2.

6. **Sanyu**, शं सुखं कल्याण विद्यते यस्मिन्—(*Daya*.); the one possessing happiness and contentment.

Sunave, for the adopted son or disciple. (*Daya*.).

Tridhatu, three humours: wind, bile and phlegm; or three metals : iron, copper and brass (*Daya*.) or three means of transport on land, water and interspace, using three metals.

7. **Nasatya**, not untruth, i.e. truth; see note on I. 20.3; *tisrah*, having movements in the upward, forward and downward directions (*Daya*.).

8. **Sindhubhih**, rivers; *three rivers*, three sorts of jars or pitchers used to contain and pour out the Soma juice at three daily sacrifices (*Wilson*).

9. **Rasabha**, the one, while in speed, roars with sound (रासयन्ति शब्दयन्ति येन वेगेन तस्य रामभस्य—*Daya*.). See Nigh. I.15. Two asses are said to be the steeds of Asvins.

11. **Tribhih ekadasaih**, by three, and by eleven; Dayananda refers to such transports as take one across an ocean in three days and three nights and across the world in eleven days and eleven nights.

It may also mean thrice eleven or thirty-three; the well-known thirty-three *devatas*, eight *vasus*, eleven *rudras*, twelve *adityas*, Indra and Prajapati; (may also be three-fold repetition of eleven divinities).

Hymn-35

1. **Agni**, fire, adorable Lord; see I. 1.1.

Mitra-varuna, prana and udana (*Daya.*); see notes on I. 2.7.

Savitṛ—The Sun; see note on I. 22.5.

5. **Hiranya pra-u-ga**, the one possessing a space resembling the effulgent fire; *pra-u-ga* is a triangular yoke; a golden yoke of a chariot. (*Pra-u-ga* in the Sulbo geometry means a triangle.)

6. **Yamasya bhuvane**, dwelling of Yama; *Yama* is wind, and hence its dwelling is interspace or *antariksa*, atmosphere. The soul after leaving the body also passes through the interspace; their abode is interspace (*Daya.*).

7. **Suparna**, the solar rays (Nigh I.5).

10. **Asurah**, from *asur*, the breaths; one which sustains the breaths; the air.

Raksas, thieves, robbers and other wicked; they from whom one needs protection (Nir. IV. 18).

Yatudhanan--to them who are the cause of troubles, pains; the vicious persons; यातवो यातना. पीडा धीयन्ते येषु तान् दस्यून्, (*Daya.*).

Hymn-36

1. For **Agni**; see I. 1.1.

4. For **Varuna** and **Mitra** see I. 2.7; for **Aryaman**, see I. 26.4 (He who measures or estimates properly the Aryas : आर्यान्मिमीते).

7. **Hotrabhih**, by priests engaged in righteous and good acts like the performance of *havana* (*Daya.*). Usually we have a mention of seven *hotṛs* or seven priests, which at the *soma yaga* are : (i) The

yajamana, यज्ञमान (the institutor); (ii) *hotr* होत्र, who repeats the hymns of the Rk, (iii) the *udgatr* उद्गात्र, who chants the Sama; (iv) the *potr*, पोत्र, who prepares the materials for the oblation; (v) the *nestr*, नेष्ट्र, who pours it on the fire; (vi) the *brahma*, ब्रह्मा, who supervises the entire ceremony; and (vii) the *raksas*, रक्षन्, who guards the door. (This list omits one, the *adhvaryu*, अध्वर्यु, who recites the *yajus*; perhaps, the *yajus* recitation is done by the *yajamana*.) For the **Saptahotarah**, see VIII. 60.16; III. 4.5. There is a reference to five *hotrs* also (Rv. II. 34.14).

8. For **Vṛtra**, see I. 32.5.

Kanva, intellectuals and learned, well-versed in spiritual or technological sciences (*Daya*). It has nothing to do with Kanva, a reputed *ṛṣi* or seer.

The Unadi describes Kanva as कण्वति निमीलति चेष्टतेऽसौ कण्वः, कण्व पापं, कण्वो मुनिर्वा (I. 151).

10. **Kanvah-medhyatithih**; here *kanvah* represents an intellectual and wise person (मेधाविन —*Daya*.) and *medhyatithih*, are those who welcome the unexpected guests of honour (a host of pious guests); here *medhyatithih*, is an adjective or an epithet of *kanva*. (*Medhya*—venerable, *atithi*—guest). In the legendary history of *ṛṣis*, Medhatithi is the son of Kanva.

Manave, for the sake of a rational being; for a man of discrimination.

18. **Turvasam**, to one who readily attains the possessions of others (*tura*=with speed or readiness)—तुरा शीघ्रतया परपदार्थान् वष्टि काश्नति तम् (*Daya*).

Yadum, to a robber who deprives others of their property (इतर-धनाय यततेऽसौ यदुर्मनुष्यस्तम् —*Daya*).

Ugradevam, those with bad temper or harsh attitude (उग्रान् तीव्रस्वभावान् विजिगीषुम्, —*Daya*).

Nava-vastvam, pertaining to the one who builds a new house in a solitary place like a forest : (नवानि नवीनानि ग्रन्थे निर्मितानि वास्तूनि गृहाणि येन तम्,—*Daya*).

Br̥hadratham, one possessing large chariots or vehicles (बृहन्तो रथा रमण-साधका यस्य तम्, —*Daya*).

Turvitim, the vicious dangerous persons, murderers, involved in violence (तुर्विति हिनस्ति तम् — *Daya.*).

19. **Kṛstayah**, the cultured persons (Nigh. II. 3; synonym of people or men).

Hymn-37

For the verse 1, see Nir. VII. 2.

1. For **Kanva**, see notes on I. 36.8.

For **Maruts**, see notes on I. 14.3 and I. 31.1.

Anarvanam, without horses *arva*, a synonym of horse (Nigh. I. 14); by some scholars, interpreted as without a brother's son (भ्रातृ-अरहितम्). Maruts' chariot is drawn by a deer (legend).

4. **Devattam-brahma**, the Veda or divine knowledge as revealed by God, or instructions given by learned scholars. (*Daya.*); also the praise or prayer which recommends the oblation, obtained from the favour of instruction of the gods (*Wilson*).

5. **Aghnyam**, not deserving violence or ill-treatment; *aghnya*, a synonym for *go* (cow, earth or sense organs) (Nigh. II. 11; V. 5).

6. **Gmah**, a synonym of *pr̥ithivī* or earth (Nigh. I. 1).

7. **Yamaya**, for approach, from √य and म particle; for an approach or appropriate attitude or action (*Daya.*); यायते प्राप्यते स यामः प्रहरो वा; (Unadi, I. 140).

10. **Kastha**, intermediate quarters or cardinal directions (Nigh. I. 6); also quarters, since they are situated having gone across; intermediate quarters, since they are situated having crossed each other; the sun is also called *kastha*, since it is situated having gone across; in the same sense, destination as well as stationary waters are called *kastha* (Nir. II. 15).

12. **Giri**, cloud (Nigh. I. 10).

14. **Kanva**, man of wisdom.

Hymn-38

1. **Vṛkat barhisah**, the learned priests (ऋत्विजः विद्वांसः,—*Daya.*); also trimmed sacred grass. *Barhi* is sacred grass (Ṛv. VII. 39.2, Nir. V. 28—for them, the grass soft to tread is spread); they spread the grass successively (Ṛv. VIII. 45.1; Nir. VI. 14); to sit on this our grass (Ṛv. X. 188.1; Nir. VII. 20); we call *barhih* as grass, from its growing rapidly (Nir. VIII. 8; Ṛv. X. 110.4).

4. **Pr̥sni-matarah**, the one whose mother is *pr̥sni* or *akasa*, the atmosphere or space, and hence wind. (*Daya.*).

5. **Yamasya**, of the wind (*Daya.*). *Patha*, path or channels for in-breath and out-breath (*Daya.*); also the path of Yama (the Lord of discipline, God of death).

6. **Nir-rti**, the painful movement of wind, causing disease (*Daya.*); also calamity; also earth. The 'earth' is so known from its giving enjoyment; when the word is derived from √ṛ, √ṛ to befall, then it means 'calamity' (Nir. II. 7).

7. **Dhanva**, a synonym of *antariksa* or interspace (Nigh. I. 3); also desert (Nigh. IV. 2).

14. **Slokaṃ**, divine speech; an instruction according to the Vedas (Speech, Nigh. I. 11); a verse in general.

Gayatram Ukthyam, a measured hymn which can be recited with tune; the one in the Gayatri metre.

Hymn-39

For verse 10, see Nir. VI. 23.

1. For **Maruts**, see notes on I. 14.3 and I. 31.1.

4. For **Rudra**, see note on I. 10.4 (the eleven rudras); the one who makes the law-breakers weep; one who takes to task the unjust persons, or the out-laws, the outragers (ये रोदयन्त्यन्यायकारिणो जनात् तत्सम्बुद्धी रुद्रासः,—*Daya.*). Rudra is so called because he bellows (रोति), or because he runs (द्रवति) vociferating (int. of *ru*), or it is derived from the causal of the verb √ṛ (to roar) (Ṛv. VIII. 46.1; Nir. X. 4). Agni

is also called Rudra (Av. VII. 87.1; Nir. X. 7). Rodasi is the wife of Rudra (Nir. XI. 49 and XII. 46); (Usually, she is regarded as the wife of Maruts or lightning). “Rudra is one, and none second”, (TS. I. 8.6.1); whereas we have also a text, “Rudras who on earth are thousands without number.” (असंख्याता सहस्राणि ये रुद्रा अग्निभूम्याम्, Yv. XVI. 54). For this see (Nir. I. 15). Rudras and Maruts are the deities of the realm of atmosphere (Nir. VII. 23).

9. **Pracetasah**, one possessing superb intellect or knowledge (*Daya.*).

10. **Sudanavah**, those who literally give for noble purposes (*Daya.*); bounteous givers.

Hymn-40

1. **Brahmanaspati**, Lord of divine knowledge or universe. (*Daya.*); also regarded as a form of Agni; the term is usually associated with Maruts or Indra. The word may also be translated as Lord of prayers (Rv. II. 23.9, Nir. III. 11; Rv. I. 18.1, Nir. VI. 10). For this, see note on Rv. I. 18.1.

Maruts, see notes on I. 14.3 and I. 31.1.

4. **Ila**, speech or earth. A synonym of earth (Nigh. I. 1); of speech (I. 11); of *anna* or cereals (II. 7); a *padanama* (V. 5); one of the triad with Sarasvati and Bharati.

5. **Indra**, see notes on I. 2.4 and I. 3.4.

Varuna, see notes on I. 2.7.

Mitra, see notes on I. 2.7.

Aryaman, see notes on I. 26.4.

Hymn-41

For verse 9, see Nir. III. 16.

1. For **Varuna**, see notes on I. 2.7; *Mitra* on I. 2.7; *Aryaman*

on I. 26 4; *Adityas* on I. 2.7; Varuna, Mitra and Aryaman, all three represent different characters of the sun or Aditya.

9. Dayananda refers to four types of characters which are unreliable for friendship, (i) one who loves not. (ii) one who curses and plans to murder, (iii) one who is suspected to poison, (iv) one who covets the wealth of others or a gamester. According to another interpretation, *caturah* means the four dice. For this verse, see Nir. III. 16: just as one should be afraid of a gambler who holds the four (dice), in the same manner, one should be afraid of using harsh speech; one should never be eager for using harsh speech.

Hymn-42

1. For **Pusan** see note on Adityas; Pusan is the Aditya of the Asvina month. Goats are coursers of Pusan (Rv. VI. 55.6; Nir. IV. 25; VI. 4). At the termination of night, Pusan and Vayu come with their teams (steeds) for protection, Nir. V. 28. Pusa (पूषा) is supposed to have no teeth (करुलती); for this see Nir. VI. 51 on Rv. IV. 30.24 : "may god Aryaman give you all fair and beautiful things. O destroyer of enemies, may Pusan, Bhaga and the god having gaps in his teeth (करुलती) give you all fair and beautiful things." Who is the god who has gaps in his teeth? According to some it is an epithet of Bhaga who comes before it. According to others, this god is Pusan, because he has no teeth. Pusan has no teeth, says a Brahmana passage : अदन्तः पूषा (Kaus. Br. VI. 13; SBr. I. 7.4.6). कर्हकीति-इति पूषोक्तोऽदन्तकः स इति श्रुतेः । (Brhad. D. IV. 139). Pusan never loses his cattle; he is the guardian of universe, i.e. he, the sun, is the guardian of all. (Rv. X.17.3; Nir. VII. 9). For Pusan, see Rv. VI. 58 hymn; when he goes on account of the increase of his rays, he is called Pusan (VI. 58.1; Nir. XII. 18; one form is bright, the other holy). Pusa occurs as a feminine noun, when it may become synonymous with earth (इयं पूषा). Also see note on I. 14.3.

Hymn-43

1. For **Rudra**, see notes on I.10.4, and I. 39.4. Rudra is one who makes to weep, who causes all to weep at the time of death; thus he is the destroying principle; but here in this hymn, he is a beneficent deity, presiding over medicinal plants. Rudra is a vital force or air.

2. **Aditi**, may mean here a mother (*Daya*.); also earth, which, it is wished, may so act that *rudriya* may be obtained. According to

Sayana, *rudriya* is a medicament in relation to or presided over by Rudra (*Wilson*). (*Rudriya* is that which is related to Rudra, God, *prana* or wind; may mean a student or a learned person —*Daya*.).

3. For **Mitra** and **Varuna**, see notes on I. 2.7.

4. For **Sanyu**, see note on I. 34.6; is often regarded in legend as a son of Bṛhaspati.

Jalasabhesajam—medicament conferring delight.

7. For **Soma**, see note on I. 2.2.

Hymn-44

1. For **Agni**, see note on I. 1.1.

2. **Usasa**, associated with dawn or morning functions (*Daya*.); *usasam*, उषसं, to morning.

3. **Vasum**, to one, embodiment of learning (*Daya*.).

4. **Yavistham**, youngest of gods.

Jatavedasam, one who knows all that is in the creation; who knows all that is born.

6. **Yavisthya**, the juvenile, young, youngest; *namasya*, honoured or respected.

7. **Visvavedasam**, one who knows and possesses all objects of happiness; omniscient.

9. **Usarbudhah**, those who wake up in the mornings; people awaking at dawn.

11. **Manusvat**, like manu or a rational man (मननशीलेन मनुष्येण तुल्यम्,—*Daya*.).

13. For **Mitra**, see notes on I. 2.7; and for *Aryaman* on I. 26.4.

14. For **Maruts**, see notes on I. 14.3 and I. 31.1, for *Varuna* on I. 2.7 and for *Asvins* on I. 3.1.

Hymn-45

For verse 3, refer to Nir. III. 17.

1. For **Agni**, see notes on I. 1.1; for **Vasu**, on I. 10.4; for **Rudra** on I. 39.4 and for **Aditya** on I. 2.7 and I. 14.3.

2. In this verse, there is a reference to thirty-three gods which according to the Satapatha Brahmana are : 8 Vasus+11 Rudras+12 Adityas+Indra (वषट्कार)+Prajapati. (These are known to be Somapas). According to the Aitareya Brahmana (II. 18), there are two classes of thirty-three divinities each one consisting of Somapas (enumerated above) or the acceptors of the Soma essence, and the others are the *asomapas*, i.e. 11 *prayajas* (fore-offerings; प्रयाज, the soma with the Apris), the 11 *anuyajas* (after offerings; अनुयाज) and 11 *upayajas*, उपयाज (subordinate offerings), who in ceremonies are to be propitiated by oblations of clarified butter, not by Soma.

3. **Praskanva**, superior to Kanva, a person of great wisdom. For Kanva, see notes on I.14.2 and I.36.8. This verse is discussed in Nir. III.17: Hear Praskanva's call, O Lord of great ordinances, and having all created beings as his property, like that of Priyamedha, Atri, Virupa and Angiras.

Priyamedhah, is one to whom sacrifices are dear; just as you have heard the call of these seers, so hear the call of Praskanva. Praskanvah, a son of Kanva, or one born of Kanva, a word formed on the analogy of *pragram* (ग्रामम्, in front). Bhṛgu was produced in flames, i.e. one who, although being roasted, was not burnt. Angiras was born in live coals; live coals are so called because they leave a mark, or they are bright, अङ्गारेष्वङ्गिरा । अङ्गारा अंकना (अञ्चनाः). They said, "Seek the third in this very place" (अत्रैव तृतीयमृच्छतेत्युचुः । तस्मादत्रिः । न त्रय इति।). Therefore Atri is so called, i. e. not three.

Virupa is multiform. (See Nir. III.17). Dayananda translates *priyamedhavat*, as one like the person who has keen and pleasant insight; *atrivat* as one who is free from three types of pains, spiritual, physical, and environmental; *virupavat* is one who is of multiform nature; *angirasvat* i.e. one who is like the vital breaths, the essence of body organs.

4. **Mahikaravah**, they, under whose supervision are employed technicians of various crafts; also performers of great ceremonies.

9. **Pratar-yavnah** those who incessantly work manually from morn to evening with diligence (*Daya.*); strength generated (*Wilson*), —produced by friction which requires strength to perform effectively.

Daivyaṃ janam—learned person with profound enlightenment (*Daya.*); divine or deified persons.

10. **Tiro-ahnyam**, *tiras*, oblique, *ahnyam*, diurnal (in ceremonies that juice which is expressed on the preceding day and offered on the succeeding); well-known during the day, which is of obsession to thieves etc. (*Daya.*).

Hymn-46

For verse 3, see Nir. V. 24.

1. For *Usa*, see I.44.2; Morning or dawn; for *Asvins* see I.3.1.

4. He causes the waters to be consumed by oblations. The words *pipartti* and *papurih* (पपुर्हि) mean either to fill or to please. The father who observes the deed, the action, i. e. the sun. See Nir.V.24. पपुर्हि:—प्रपूरको विद्वान् (*Daya.*).

5. For *Nasatya*, see I. 20.3; 34.7.

9. For **Kanva**, see I. 14.2; 36. 8, according to Dayananda, this verse is an invocation to intelligent technicians to explore across the seas and under water depths, the nature's resources to be utilized by the society.

Hymn-47

1. For *Asvins*, see I.3.3.

2. For **Kanva**, see I.14.2; 36.8

7. For *Nasatya*, see I.20.3; 34.7.

Hymn-48

1., 2. For **Usas**, see I.44.2; she is regarded as the daughter of heaven or sun (*duhitar divah*); ladies are expected to be pleasing and benevolent like dawn, as described by the epithets *asvavati* and *gomati* (abounding with horses and kine, or rather strength and intellect),

speaking kind words (सूनुता) (*Daya.*).

4. For **Kanva**, see I. 14.2.; 36.8.

6. **Arthinah visrjati**, she lets loose askers or solicitors.

8. **Sridhah**, the driers up (*Wilson*); absorbers of moisture (शोष-यित्रोन्); violent, the one who causes injury (*Daya.*).

15. **Dvarau**, the two doors (of house or sense organs), one for entry and another for exit (*Daya.*); the east and west points of horizon.

Hymn-50

For verses 1, 3, 5, 6 and 7, see Nir. (I) VII.20; 12.15; (3) III.15; (5) XII.24; (6) XII. 22-25; (7) XII.23.

7. **Aktubhih**, by nights (*Nir., Daya.*).

Rajas, prthu, the vast universe.

8. **Sapta haritah**, solar rays of seven kinds (*Nigh. I.15*); seven coursers of the sun.

12. **Sukesu**, in parrots; शुकवत् कृतेषु कर्मसु (*Daya.*); by the actions or behaviours similar to those of parrots.

Harimanam, efficient medicines to cure diseases.

Ropanakasau, by ointments; or starlings.

Haridravesu, curatives or *haritala* tree (*Sayana*). (But there is no *haritala* tree; *haritala* is a yellow orpiment). It may be a yellow vegetable powder.

Hymn-51

For verse 14, see Nir. VI. 31.

1. **Mesam**, ram; one who inseminates through rain (*Daya.*).

2. **Rbhavah**, may be synonymous with Maruts; men of wisdom (*Daya.*). The *Nirukta* describes as follows (XI. 15): Rbhavah are so

called because they shine widely (उरु+भा), or they shine with sacred rite (ऋत+भा); they live with sacred rite (ऋत+√मृ). We have in the text: "Having performed laborious works, with zeal, institutors of sacrifice, being mortals, they attained immortality. The R̥bhus, sons of Sudhanvan, radiant like the sun, mixed things together with their works during the year. (R̥v. I. 110. 4). R̥bhu, Vibhvan, and Vaja are supposed to have been the three sons of Sudhanvan, a descendant of Angiras. With reference to them there are Vedic passages which mention the first and the last (R̥bhu and Vaja) in plural number, but not the middle one. With regard to this, i.e. the use of plural number of R̥bhu, and the praising together the cup (चमस्), there are many hymns in the ten books of R̥gveda. The rays of the sun are also called R̥bhus. We have in R̥v. I. 161. 11: when you slept in the house of the unconceivable one, because you were there, hence, O R̥bhus, you did not come here today. The unconceivable one is the sun, so called because he cannot be concealed (Nir. XI. 16).

3. **Angirasas**, they have been referred to in the Nirukta V. 4; X. 33 and XI. 17, 19. Angirasas are called *varahas* (वराहाः) also (R̥v. VIII. 77. 10; X. 67. 7). We have a reference to an Angirasa Hiranyastupa (हिरण्यस्तूप) also (X. 149.5; Nir. X. 33), one with golden tuft (a tuft of hair made of gold or one having a golden colour). The word *stupa* is derived from the verb *styai*, स्तये, (to be collected into a heap); i.e. a collection. Angiras is born in live coals (अङ्गारेष्वङ्गिराः); live coals are so called because they leave a mark or they are bright (अङ्गाराः अङ्कनाः, अञ्चनाः.)—Nir. III. 17. The seers are regarded as sons of Angiras; they were born of Agni (R̥v. X. 62. 5)—ते अङ्गिरसः सूनवः, ते अग्ने परिजन्निरे ।

Atri, see note on I. 45. 3, along with Praskanva and Angiras. See Nir. III. 17; VI. 36, and R̥v. I. 116. 8. Dayananda regards *atrim* as *attaram* अत्तारम्, (Unadi, IV. 69), one who eats, enjoys (भक्षयतीति अत्तो अन्नौ, पापं वा, अतिः मुनिभेदो वा) (also a name of a seer). Also one who is free from three categories of pains, mental, physical and environmental. (*Daya.*).

Vimada, the one enjoying various kinds of raptures (*Daya.*). Later on the name of a *maharsi*.

Sataduresu, by hundred doors or contrivances; by hundreds of clusters of clouds (*Daya.*).

4. **Parvate**, on the clouds (or mountains) (Nigh. I. 10, a synonym

of clouds). For *vytra*, see note on I. 3. 8; 32. 5.

5. For **Indra** see notes on I. 3. 4.

Pipru, the decisions of presiding officer of a court of law (*Daya*). In mythology, he is an *asura* or demon, who oppressed Rjisvan, (ऋजिष्वान्) a worshipper. Dayananda explains Rjisvan, as a righteous person, with noble virtues.

6. For **Kutsa**, see note on I. 53.14; *vajra* or thunderbolt (*Daya*), or such weapons.

Susna, (शुष्ण) **Sambara**, (शम्बर) and **Arbuda** (अर्बुद) have been regarded as asuras or demons of atmosphere. Susna and Sambara are synonyms of strength or *bala* (Nigh. II. 9); *arbudam* is a large number also. *Arbuda* means a cloud; *aranam* (अरणम्) means water; giver of water (cloud), it shines like water, or it seems to be like water. Just as that cloud, when raining, becomes a large mass, so like that is the number *arbudam* (ten millions) (Nir. III. 10)

Atithigvaya, for the transport facilities of guests (अतिथीनां गमनाय—*Daya*.); in relation to guests, *atithigvam* may mean hospitable; it is said to be also termed Divodasa, a liberal prince in mythology.

8. **Arya** or **Aryas**, persons practising religious rites, are cultured and virtuous and lovers of God. *Dasyus*, on the contrary, who do not adhere to the Vedic sociology or way of life and are hostile at times to Aryas. Whilst discussing the verse I 117. 21, the Nirukta refers to Asvins, who had made far-spreading light for the Arya. The word *arya* (अर्ये) is a synonym of lord or *isvara* (Nigh. II. 22) and hence Arya means the son of the lord (अर्ये ईश्वरपुत्र, Nir. VI. 26). Dayananda regards Aryas as righteous persons, learned and engrossed in public service (धार्मिकानाप्तान् विदुषः सर्वोपकारकान् मनुष्यान्).

Dasyus, are those ignorant villain persons who oppress others, are vicious and unrighteous (परपीडाका मूर्खा धर्मरहिता दुष्टा मनुष्याः,—*Daya*.).

9. **Vamra**, also see VIII. 102. 21 : when the emmet eats, when the pismire crawls. (Nir. III. 20); उद्गिरकस्त्यक्ता, abstainer from vices (*Daya*). वज्रो विजिघान सन्दिहः—*vamra* destroyed the collections.—The Scholiast says: a *rsi*, named Vamra took advantage of Indra's absence

from a sacrifice, to carry away the accumulated heap of offerings, the marrow or the essence of earth (*Wilson*).

10. **Usanas**, the well-intentioned wise men (*Daya*). In later legend, it came also to be the name of a *ṛsi*, son of Kavi, also known as *Kavya*, a special friend of Indra (I. 121. 12), whom he gave his thunderbolt.

Nṛmanah, friend of men, learned people in service of men; **mano-yujah**, will-harnessed (yoked by thoughts), such servants (*Daya*), such steeds (*Wilson*).

Hymn-52

1. For **Indra**, see notes on I. 3. 4.
2. For **Vṛtra**, see notes on I. 3. 8; 32. 5.
4. For **Maruts**, see notes on I. 14. 3; 32. 1.

5. For **Vala**, see notes on I. 11. 5. *Tritah*, triple or threefold; *paridhiriva*, as through triple coverings, or defences. According to a traditional legend of the non-Vedic age, *ekata*, *dvita*, and *trita* (एकत, द्वित, त्रित) were three men produced in water by *Agni* for the purpose of removing or rubbing off the reliques of an oblation of clarified butter; in the ritual, three blades of sacred grass are placed on the altar, (to which the legend owes its origin). Sayana, following the Taittiriyaś, says that *Agni* threw the cinders of the burnt offerings into water, when successively arose *Ekata*, *Dvita* and *Trita*, and they were for this reason called *Aptyas* (आप्याः) or sons of water. The legend further says that on one occasion *Trita* went to draw water from a well, fell into it, and the *Asuras* heaped coverings over the mouth of it, and thus prevented him from getting out; but *Trita* could break through them with ease. It is to this exploit that *Indra*'s breaking through the defences of the *Asura*, *Vala*, is compared. There is another version of this legend (in the *Nitimanjari*). The three brothers, *Ekata*, *Dvita* and *Trita* were travelling in a desert and being distressed by thirst, came to a well, from which, the youngest, *Trita*, drew water and gave it to his brothers; in requital, they threw him into the well, in order to appropriate his property, and having covered the top with a cart-wheel, left him in the well; in this extremity he prayed to all the Gods to extricate him, and by their favour, he made his escape.

The hymn 105 of the First Book is devoted to *Trita Antya*. The verse 8 of this hymn is "Bricks torment me on every side, like rival

wives. O Satakratu Indra, oppressing care devour me, thy praiser, as mice the threads. Know, O heaven and earth, of this state of mine.” The Nirukta says, this hymn was revealed to Trita fallen into a well. With reference to this, there is an invocation, accompanied with a legend, a stanza, and a gatha. Trita was one most eminent in wisdom. Or else, the word may have been intended as a synonym of number, i.e. *ektah*, *dvitah*, *tritah*, thus the three were produced (Nir. IV. 6).

In Rv. I. 187. 1, we have : Verily, I will praise the food, the holder of great invigorating strength; with whose vigour Trita rent Vṛtra limb by limb.” Here Indra is known as Trita who abides in three places (Nir. IX. 25).

Dayananda interprets Trita as three lines, the top one, the middle one and the transversal. He interprets *paridhin* as the circumference, the external circular line. He translates *vala* as cloud or a powerful enemy.

7. **Tvastr**, see notes on I. 13. 10; 32. 2.
9. **Br̥hat**, great; also Br̥hat Saman (*Sayana*).
10. **Ahi**, see note on I. 32. 1.
11. **Maghavan**, see note on I. 32. 13.
13. **Pratimanam bhuvah**, the counter-measure of the earth. The measure of earth (*bhuh*) and of extensive sky or interspace (*Pr̥thivi*), —*Daya*. (Nigh.-*pr̥thivi* as a synonym of *antariksa*, 1.3).
15. **Bhr̥stimata vadhena**, with the killers that have angles (razor-edged sharp weapons); wise and highly practical policy (*Daya*). According to the Aitareya Brahmana, Indra’s thunderbolt has eight angles or blades (II. 1).

Hymn-53

1. **Indra**, resplendent God, see I.5.4
2. **Durah**, door, the source; *asvasya durah*, giver of the vigorous body; *asva* the pervader, the vigour; *goh durah*, nourisher; *go*, earth, speech; *yavasya*, anything superb; *vasanah*, of the treasure; *inaspatih*, (*in-isvara*, Nigh. II.22) Lord.

3. **Saci' vah**, wise.

5. **Goagraya**, with sharp intellect; *Asvavatya*, with brilliant vigour (प्रशस्त बलवेग युक्ता, *Daya.*); possessing vigour and momentum .

6. **Dasa Sahasrani**, ten thousand, innumerable.

8. **Namuci**, ever clinging voice, devoid of freedom (*Daya.*); in mythological literature, it was personified as a demon.

Karanjam, wicked thought, one who inflicts injury on righteous people; in mythology, name of a demon or *asura*.

9. **Parnayam**, perverted thought, one who steals the possession of others (पर्णानि परप्राप्तानि वस्तूनि याति प्राप्नोति तं चौरम् —*Daya.*)=*pani* or *dasyu*.

Atithigva, making way for reverential ones, (अतिथीन् गच्छति गमयति वा येन तस्य —*Daya.*). See I. 51. 6 also.

Vangrida, capricious instincts; (यो वङ्गून् वक्रान् विषादीन् पदार्थान् व्यवहारान् ददात्युपदिशति वा तस्य दुष्टस्य; that wicked one who poisons or gives crooked advices.—*Daya.*).

Rjisvan, earnest and simple thoughts. (One possessing straightforwardness, a gentleman,—*Daya.*). See I. 51. 5.

9. **Susravas**, widely reputed sage. *Dvi-dasa*; $2 \times 10 = 20$.

Sastim sahasra navatim nava = $60 \times 1000 + 90 + 9 = 60,099$, innumerable.

10. **Turva**, the valorous (*turvayanam*, the one in whose chariots are the valorous people, capable of defeating enemies.—*Daya.*).

Kutsa, generous (also *vajra* or thunderbolt, Nigh. II. 20) See I. 51. 6 also.

Atithigva, reverential. See I. 51. 6 also.

Ayu, elders in age, य एति प्राप्नोति तम्, or one with life-experience.

Hymn-54

For verses 3 and 5, see Nir. VI. 18 and V. 16 respectively.

1. **Maghavan**, resplendent Lord, synonym of Indra, literally meaning, the possessor of plentiful wealth (प्रशस्तधनयुक्त, used as an epithet for king and teacher as well.—*Daya.*).

2. **Sakra**, another synonym of Indra, the mighty Lord (समर्थ—*Daya.*).

3. **Sacivate**, for the one possessing instinctive knowledge (प्रज्ञा) in plenty (*Daya.*; Nigh. III. 9).

4. **Sambara**, deluding senses, the one who shrouds righteousness or happiness (शं सुखं वृणोति येन तं मेघमिव शत्रुम्,—*Daya.*). Cloud or cloud-like enemy.

Mayinah, devilish tendencies, which delude.

6. **Narvam**, genius amongst men (नृषु साधुम्—*Daya.*).

Turvasam, glorious people (उत्तमं मनुष्यम्,—*Daya.*); the nearest one Nigh. II. 16; one who controls readily (तुर्वशः सद्योवशंकरः,—*Daya.*); it is a synonym of man (Nigh. II. 13).

Yadum, assiduous persons (प्रयतमानम्,—*Daya.*).

Turvitim, the killer or destroyer of evils.

Vayyam, those belonging to one fellowship; a rational being (ज्ञानवन्तं मनुष्यम्—*Daya.*).

10. **Vṛtra**, clouds, ignorance resembling clouds. See I. 3. 8; 32,5.

Hymn-55

1. **Divah**, the inter-space, or celestial region; the region of vital breath and mind; *pṛthivi*, the *annamaya kosa*; or exposed physical body. *Indra*, the soul, ruling over sense organs.

Hymn-56

For verse 3, see Nir. VI. 14.

1. **Human** body is the golden chariot and the sense organs are horses yoked to it; Indra is the self, the soul. Again, the sense organs are the sacrificers, and the sense enjoyments are the oblations. *Atyah*, horse (Nigh. I. 14).

2. **Venah**, loving; women (*Sayana*); also wisemen (Nigh. 3. 15).

Girim, mountain, also clouds (*Daya.*; also Nigh. I. 10).

3. **Ayasah**, with invincible power; lit. clothed in iron, with special knowledge (*Daya.*).

6. The dark powers of ignorance are Vṛtra who have been crushed with the solid determination.

Samaya pasya, with solid determination or with solid rock; worth sustaining, right in time (*Daya.*).

Pasya=with a stone or spear; *Sama*=whole or entire.

Hymn-57

Indra refers to the lower self, the soul.

1. **Manhishthaya**, to the most generous (Nigh. II. 20).

Yat parvate na samasita, lit. did not sleep on the mountain; it did not stop until it had performed its office; *parvata* according to *Daya-nanda*, is either a mountain or a cloud (Nigh. I. 10); *na samasita*, *iva*, न समाशीत, इव सम्यग्व्याप्नुयात्; न=इव=like or as.

Hymn-58

1. **Rajo vyamame**, made the firmament (*Wilson*); made the earth and other heavenly bodies (*Daya.*).

Havisa by the obtained body (*Daya.*).

2. **Adma**, food; fruit of an action (*Daya.*); straw and twigs (*Sayana*).

Atasa,—wood or timber (*Sayana*); the widespread sky or air (*Daya*.).

3. **Purohitah**, honoured, *puraskṛtah* (*Sayana*); पूर्वगृहीत, fore-most adorable (*Daya*.).

6. **Divyaya janmane**, for the sake of being born as blessed ones with prosperity.

7. **Vaghatah**, men with wisdom (Nigh. III. 15).

9. **Maghavan**, one possessing good deal of wealth (*Daya*.).

Hymn-59

1. **Vaisvanara**, belonging to all people, to all nations; also a synonym of fire, which is also common to all mankind; natural heat of stomach helpful in digestion. It is a synonym of God also who controls the entire creation (यो विश्वान् सर्वान् पदार्थान् नयति,—*Daya*.).

Sthuna, deep-planted column; धारक-स्तम्भ (*Daya*.).

2. **Aryaya**, उत्तमगुणस्वभावाय, or for the one possessing excellent qualities (*Daya*.); Wilson thinks that it applies either to Manu, as the institutor of the first sacrifice; or to the *yajamana*, the institutor of the present rite.

4. **Br̥hati iva Sunave**, as the most venerable mother to her son (*Daya*.).

Rodasi, heaven and earth. (See also III. 3. 11, उभा पितरा०).

7. **Purunithe**, that which is attainable by many beings or many things (यत् पुरुषिः बहुभिः प्राणिभिः पदार्थैर्वा नीयते, तस्मिन्,—*Daya*.).

Satavaneya, the offerer of a hundred, the one who enjoys the hundred-fold world with infinite divisions (*Daya*.); the son of Satavani (*Sayana*).

Satinibhih—with hundred-fold, i.e., numberless characteristics of activity (*Daya*.).

Bharadvjesu—In the worth-knowing or worth-possessing sub-

stances or heavenly bodies (*Daya.*). See Nir. III. 17. Also in sacrifices which present food in the shape of nutritious oblations of clarified butter (भरणाद् भरद्वाजः).

Visvakṛstih—The creator of the entire universe (*Daya.*); lit. all-men; also of whom all men are of same nature (*Sayana*).

Hymn-60

1. **Vahnim**, carrier of objects (पदार्थानां वोढारम्,—*Daya.*); hence, also fire.

Bhṛgave ratim, to the son or friend of Bhṛgu;—ratim, दातारं, the donor, the action of giving (*Daya.*); *bhṛgave*, for digestion, भर्जनाय परिपाचनाय—(*Daya.*). (*рати*=friend, *arati*=enemy; also wealth; donation; see also II. 1. 16; I. 169. 4; VII. I. 25).

Dvijamnanam, offspring of two parents; the fire is the offspring of two pieces of wood in the process of attrition; द्वाभ्यां वायुकारणाभ्यां जन्म यस्य तं वह्निम्, i. e. obtained of two, i. e. one air and the other its own nature (*Daya.*).

3. **Navyasi**, the new creation.

4. **Usik pavakah**, the purifying fire; usik is the seeker of truth, (सत्यं कामयमानः—*Daya.*).

5. **Gotamasah**, they who praise to a great extent the Vedic verses; lovers of knowledge (*Daya.*). गौरिति स्तोतृनाम्; गौः=स्तोतृ, Nigh. III. 16.

Hymn-61

For verses 1, 7 and 12, see Nir. V. II, V. 4 and VI. 20.

1. **Ṛcisamaya**, see also X. 22. 2; Nir. VI. 23 as identical or equal to the hymn (*ṛca sama*), worth praises, *Ṛcisah* are the persons who offer praises (*Daya.*).

Brahmani, wealth or food (Nigh. II. 7; 10). **Ratatama**, very much worth-giving.

2. **Angusam**—the enemy in battle.

Hṛda manasa manisa—in heart, in mind, in understanding.

4. **Tasta-iva**, like a carpenter (तनूकर्त्ता शिल्पी—*Daya*.).

5. **Arkam juhva**, the instrument of invocation, the organ of speech; जुहोति गृह्णाति ददाति वा यया—one by which one receives or gives—*Daya*.).

7. **Musayat**, with the intention of stealing (*Daya*.). **Visnuh**, sun (*Daya*.). **Varaham**, clouds (*Daya*.) (*vara*=boon, *aha*=day). **Adrim**, of the dimensions of a mountain, Nigh. IV. 2.

8. **Deva-patnih**, worthy of receiving protection from gods or learneds (*Daya*.). Gayatri and other metres of the Vedas are also called as the wives of gods. According to Sayana, the term *gnah*, preceding *deva patnih*, usually means females or women, whose nature is locomotive, गमनस्वभावाः.

Ahi, clouds, ignorance, evil forces.

10. **Vṛtra**, cloud. cloud-like shrouding enemies (*Daya*.).

11. **Turvitaye**, for one who accomplishes with readiness, (तुराणां शीघ्रकारिणां व्याप्तिस्तस्यै—*Daya*.). According to Sayana, Turviti is the name of the *ṛsi* who had been immersed in water, and who was brought to dry land by Indra. Also see II. 13.12; IV. 19.6 (for the subduer of enemies), (तुर्वन्ति=हितस्ति, तुर्वी हिमायाम्). See also *turvanih* (I. 130.9); fast-mover, fast-killer (I. 186.3; IV. 20.1); *turvane* (VI. 46.8); *turvasam* (I. 174.9; nice person, brave I. 54.6; the nearest relation VII. 19.8; Nigh. II .16). See *turvitim* (I. 54. 6).

14. **Nodhah**, the chief of an army; the leader of a group (यो'नायकान् प्राप्तिकरान् धरति—*Daya*.). Also I. 62. 13. Name of a *ṛsi* (*Ait. Br.* VI.48; hymns ascribed I. 58-64).

15. **Etasam**, horse (Nigh. I. 14)

Sauvasvye, son of Svasva; in the army equipped with excellent horses or mobile forces (*Daya*.). There is a legend which relates that a king named Svasva, or the lord of good (*su*) horses (*asva*), being desirous of a son worshipped *surya*, who himself was born as the son of the king; at a subsequent period, in some dispute between him and the *ṛsi* Etasa, Indra took part with the latter —*Wilson*.

16. **Gotam**, those who hold knowledge in high esteem (*Daya*).

Hymn-62

1. **Angirah**, see I. 31. 1; 45. 3; 51. 2; vital breaths.

2. **Angusyam soma**—a chant fit to be sung aloud (perhaps *rathantara saman*); a chant full of divine knowledge (अङ्गूषाणां विज्ञानानां भावस्तम्,—*Daya*).

3. **Sarama**, the inner instinct which guides through; the discriminating faculty (यया सरान् विद्याधर्मबोधान् मिमीते तथा (माता)—*Daya*). Similar to this word is *sarasvati*. In mythology, *sarama* is the name of a bitch, who was asked by Indra to go in search of stolen cattle; she consented to do so only on condition that the milk of the cows should be given to her young ones, which Indra promised. It also means a learned woman; a lady-physician. Also या सरति सा सरता नीतिः (a simple wholesome policy—IV. 16. 8). See also *sarameya* VII. 55. 2. *Saranam nirmatah* or the house-holder VII. 55. 2. Also *sarameyau*, the two sons of Sarama, Indra's mythical two dogs; lit. descendent of Sarama; the two dogs of Yama (X. 14. 10); perhaps Sarameya refers to the departed soul (VII. 55. 2).

Br̥haspati, the protector or master of the great ones, also a synonym of Indra—(*Wilson*). (बृहता पतिः पालयिता सभाद्यध्यक्षः, the head of a council—*Daya*).

4. **Navagvaih**, obtained or attained by nine (*navanita-gatibhih*, —*Daya*).

Dasagvaih, the rays traversing through the ten directions. (Four cardinal directions, four corner directions, nadir and zenith).

7. **Ayasyah**, the one accomplishing without effort (यस्य प्रयत्ने from *yasa*, effort) or the one which is not attainable by effort (प्रयत्नानाद्यः स्वाभाविकः,—*Daya*, i.e. natural); perhaps opposite to *susadhya*, easily to be reached or accomplished.

10. **Avanīh**, fingers; earth (*Daya*). *Wilson* refers to fingers, employed in the performance of what is at present termed *mudra*; certain intertwinings and gesticulations accompanying prayer.

Janayo na, like the wives; like husbands (*Daya*).

Janayo na patnih, like the husbands protecting their wives (*Daya.*); but Wilson takes *janayo no patnih svasarah*, like the wives of gods, the protecting sisters.

13. **Gotamah**, worth immense laudations and praises (गच्छतीति गोः स्तोता सोऽतिशयितः सः—*Daya.*).

Nodhah, those who praise, (स्तोता, —*Daya.*); *nodha* from नुवो धुद् च, Unadi. IV. 223; नोधा ऋषिर्भवति, नवन दधाति, (Nir. IV. 16) i.e. Nodha is a *rsi*, since he composes or comprehends a new hymn. (Rv. I. 124.6).

Hymn-63

1. **Susmaih**, by thy energies; बलादिभिः (by strengths and forces, —*Daya.*).

2. **Aviharyata-kratoh**, the one free from evil desires, actions or intentions, accomplisher of undesired acts (also अप्रेम्मित कर्मन्—*Sayana*; one who does actions undesired by his foes). हर्षति प्रेम्साकर्मा, the root \sqrt{har} , हर, means to desire to obtain, Nir. VII. 17. (See Rv. IV. 58.8 for *haryati*).

3. **Rbhuksah**, great in desires and accomplishments, ऋभुक्षा=महत् Nigh. III. 3; i.e. it is one of the synonym of *great*. (*Sayana* interprets as the chief of the *rbhus*).

4. For **Kutsa** and **Susna**, see I. 33.14 and I. 51.6.

4. **Dasyun**, the plunderers of others' belongings; the one possessing evil desires, inflicting injuries on others, thinking ill of others, the non-believer or atheist (*Daya.* on I. 51.8); the oppressor, the daring thief (*Daya.* II. 15.9; IV. 28.3; V. 4.6). दस्युः, तस्करो वा Unadi III. 20; दस्युर्दस्यते; क्षयार्थात्, उपदस्यन्त्यस्मिन्नुत्साः, उपदासयति कर्माणि,—Nir. VII. 23—i.e. *dasyu* is derived from \sqrt{dass} , meaning to lay waste; in him the juices are wasted, or he causes works to be laid waste. *Dasyus* have been opposing *Kutsa*, the reciter of hymns for *Kutsa*, see Nir. III. 11 on I. 106.6; it is one of the eighteen synonyms of *vajra*; it is derived from \sqrt{kr} , to cut; it is also the name of a seer. A seer is a composer of hymns, says *Aupamanyava*; it has the meaning *to kill* only; his friend *Indra* slew draught.

5. **Arisanyan**, unwilling to harm. *Indra*, the supreme Self, is in himself indifferent to those who are opposed to him, and if he

undertakes their destruction, it is not on his own behalf, but in defence of his friends and worshippers (*Wilson*).

7. **Purukutsaya**, बहुभिरवक्षिप्ताय,—*Daya*; for immense good; for the support of a large number of people; for a large number of war-weapons (बहुशस्त्राय, राजपुरुषाय).

Sudase, in the region, where people give alms with generosity.

Amhoh, (अहोः), of the kingdom worth having (प्राप्तस्य प्राप्तव्यस्य वा राज्यस्य —*Daya*.); also the evil-doers (II.26.4).

Hymn-64

2. **Rudrasya maryah**, men of or sons of Rudra (Perhaps it refers to *maruts*): *rudra* is the vital breath system (समष्टि प्राणस्य—*Daya*; *maryah*, mortals, —*Daya*.). (See रुद्रस्य सूक्तम्, I. 64. 12).

Asurah, devoid of enlightenment (*Daya*.).

Satvanah, of such living beings as possessing might and valour. In mythology, *satvanah* represents the troops of demons attendant on Paramesvara or Siva.

8. **Prsatibhih**, पृषतीभिः with the spotted deer, which are the steeds of the Maruts; characterized with speed; speedy means of communication and transport (स्वगमनागमनवेगादि गुणैः —*Daya*.).

9. **Amatih**, it is one of the synonyms of *rupa* or appearance. (Nigh. III. 7).

Marutab, engineers and technicians शिल्प विद्याविद ऋत्विजः —(*Daya*.).

11. **Apathyah na**, on the best possible path (यदि भवः पथ्यः, सर्वतः पथ्य आपथ्य. —*Daya*.)

Sayana translates it as “like a chariot which drives over and crushes sticks and straws on the way. *Wilson* translates it as “as elephants”, literally, “like that which is produced or occurs on the road.”

12. **Rjisinam**, the one which has an ample capacity to hold or procure (प्रशस्तमुपाजैन विद्यते यस्मिन् —*Daya*.); a vessel for the Soma juice also.

Hymn-65

The hymn consists of five stanzas or verses; but there is another type of reckoning also, in which the metre is *dvipada virat*, that is, a stanza of two lines not of four; and in such a case, the stanzas would be taken as ten instead of five.

1. **Guha**, meaning a cave or cavity. *Guha catantam* means pervading to the inner-most core or cavity. According to some it applies to the depths of waters, or to the hollow of the *asvattha* tree, in both of which Agni hid himself for a season.

Namah, a synonym of *anna*, edible grain (Nigh. II. 20); it also means respects and regards (*satkaram*).

2. **Ratasya deva anuvrate etc.**—The gods followed the traces of the fugitive; the search spread everywhere and the earth became like heaven (*Wilson*). The parable continues, "A fish revealed to the gods where *agni* had hidden"; according to the Taittiriya. "he concealing himself, entered into the waters; the gods wished for a messenger to him; a fish discovered him". This and other such verses refer to the spiritual fire which lies hidden innermost in our cavity.

4. **Roma prthivyah**—Hairs on the earth. The entire vegetation—fruits, flowers, grasses and shrubs are known as hairs on the earth.

5. **Somah na vedah**—Creator like Soma. Just as Soma creates or causes useful plants to grow, so *agni* creates or extracts from them their nutritive faculty (*Wilson*). Perhaps, the *agni* alluded here is the fire of digestion, the heat of the stomach.

Hymn-66

For verses 7, 8 and 9 see Nir. X. 21.

1 **Takva na bhumih**—Like a rider-bearing steed (*Wilson*); like a swift-bird (*Griffith*); like a hoarding-thief (*Daya*.); *takva*, a thief (Nigh. III. 24).

3. **Samatsu**, battles (Nigh. II. 17).

Duroka-socih, of unattainable or farthest brightness;

Kratu na nityah, like a vigilant sacrificer; *Kratuh*, intellect or action (प्रज्ञा कर्म वा— *Daya.*).

As the performer of a sacrifice takes care that nothing vitiates the rite, so Agni defends it from the interruption by Raksasas.

4. **Yamo ha jato, yamo janitvam**—*yamah*, the regulator of law (नियन्ता, II. 5. 1, also — *Daya.*), one who gives the desired object to the worshippers (यच्छति ददाति कर्मान् स्तोतृभ्यः, — *Sayana*), and thus a synonym of Agni. Indra and Agni are said to be born together, and hence are twins (*Yaska*, on X. 10); *yama* means a twin also. Yama is a synonym of air (I. 35. 6); of fire or Agni (SBr. VII. 2. 1. 10); Agni is one of the twins (*yama*), from simultaneous birth of Indra and Agni, according to *Yaska*. Being the supreme authority, Yama is a supreme commander of army (*Daya.* 1. 66. 4). Yama is so called because he governs (√यम्; Nir. X. 19 on X. 14.1).

Jata (जात) is said to imply all existing things, all manifested ones; *janitva*, (जन्तिवा) those that will exist; the cause of birth etc. (जन्मादिकारणम् — *Daya.*). Both *jata* and *janitva* are identical with Agni as Yama, from the dependence of all existence, past, present or future, upon worship with fire (*Wilson*).

Jarah kaninam, जारः कनीनाम्, lover of maidens, because they cease to be maidens when the offering to fire is completed in the marriage ceremony.

Dayananda translates *jarah* as the sun, destroyer (हन्ता सूर्यः) of darkness or night. *Kaninam*, nights behaving as maidens, कन्येव वर्तमानानां रात्रीणाम् (*Daya.*).

Patih janinam, husband of wives; the protector of people (पालयिता जनानां प्रजानाम्, *Daya.*).

This stanza (I. 66.4) has been commented upon by the Nirukta (X. 21). Like a spear hurled, it inspires awe as the archer's arrow of bright appearance. Yama, indeed, is what is born, Yama, what shall be born; he is the maiden's lover, the matron's Lord.

Maiden's lover, i.e. one who causes maidens to be loved. Matron's Lord, i.e. one who causes matrons to be protected. Matrons have Agni as their chief deity, on account of their association with sacrifice.

5. **Caratha**, (चराथा), the movable; *vasatya*, (वसत्या), the stationary, the non-movable. The two words have been translated as animal and vegetable offerings by *Sayana*, which is wrong. Griffith trans-

lates : To him lead all your ways; may we attain the kindled God as cows their home at eve.

Dayananda associates both the terms with the mother earth, who is moving (*caratha*), and yet is an abode of rest for all people (*vasatya*).

Hymn-67

1. **Havyavat**, the bearer of oblations; the acceptor and donor of gifts (यो ग्राह्य दातव्यान् पदार्थान् वहति प्रापयति यः —*Daya.*).

In the terminology of rituals, three types of *agnis* or fires are recognised: (i) *havya-vaha* or *havyavahana*, that which conveys offerings to the gods; (ii) *Kavyavaha*, or *kavya-vahana*, that which conveys them to the Pitrs or Manes, and (iii) *saharaksas*, that which receives those offered to the *raksasas*, (*Wilson*). For *kavya-vahana*, कव्यवाहन, see Yv. XIX. 65 and 66; one who receives excellent contributions from learned people. (*Daya.*).

2. **Guha**, the cavity, the seat of consciousness or intellect (गुहायां सर्वविद्यासंयुक्तायां बुद्धिर्; (गुहा गूहते Nir. XIII.9 or I.164.45)

3. **Guha Guham Gah**— Here *Guha* may mean any arid or rugged tract unfit for pasture, a place unfit for grazing, and which has been scorched up by Agni with impunity. Accordingly, the three words “guha guham gah” represent the attainment of the secret divine knowledge hidden or stored in the innermost cavity of human consciousness.

4. **Dame**, the peace-abiding home or dwelling (उपशमे गृहीते गृहे वा —*Daya.*). *Wilson* adds the following note to this verse : In building a house, worship is first offered to the edifice, and it is then put to use (गृहप्रवेश). So Agni is to be first adored, and then employed in any sacrificial rites.

Hymn-68

1. **Sthatuh-caratham**—Things movable and immovable, *sthavara* and *jangama* groups, स्थावरसमूहम् ज गमसमूहम् (*Daya.*).

4. **Manorapatye**, mankind; children of rational beings विज्ञानवतो मनुष्यस्य सन्ताने (*Daya.*).

Amurah=अमूडाः, i.e. wise, devoid of ignorance or folly (Nir. VI. 8 in reference to X.4.4).

Hymn-69

Devanam Pita putrah san—Dayananda translates *putrah* as the student or disciple, whilst *pita* is the teacher. The son becomes the father of the gods after having received the highest education. According to tradition, Agni, as the bearer of oblations, may be said to give paternal support to the gods, whilst he is their son as the presenter to them of sacrificial offerings. Griffith translates as “Father of Gods and yet their son wast thou.”

Putrah, पुत्रः पुरु ळायते । निपरणाद् वा । पुनरकं ततस्त्रायते इति वा; i.e. son is so called since either he very much protects by offering or *put* being the name of the hell, he the son, saves one from that. (Nir. II. 11).

Uso na jarah, like the lover of the dawn. The sun is the consumer (वयो हन्ता) of the age of dawn (*Daya*).

2. **Pitunam**, of the cereals or grains (*pitu* is synonymous with *anna*, Nigh. II. 7 —*Daya*).

3. **Durone**, in the house (*Daya*. ; Nigh. III. 4); in the sacrificial chamber (*Wilson*).

Ranvah, रमणीयः (*Daya*.) or रमयिना स्तुत्यो वा भवति (*Sayana*); becomes worth enjoying, pleasant, worth adoration.

Compare with V. 3.1—त्वमग्ने वरुणो जायसे त्व मित्रो भवमि, thou art born as Varuna; thou becomest Mitra.

4. **Samanairnṛbhih**, with equal leaders or men; with men equal in learning and other acquisitions. (*Daya*.); with Maruts (*Wilson*).

5. **Uso na jarah**, (as in verse 1), the extinguisher of the dawn; *jarah*, (जारः), from जरयिषु, the causer of decay (*Sayana*); दुःखहन्ता सविता, the reliever of the dawn (*Daya*).

Hymn-70

2. **Garbhah vananam**—He is the *garbha* [स्तोतव्यः, (or adorable), अन्तस्थः (the embryo) वा] or the internal germ of heat and life, in the waters etc., all which depend for existence upon natural or artificial warmth. —*Wilson*.

3. **Ksapavat**—The one having or possessing the extensive

nights, particularly bright and illuminating (क्षयाः प्रशस्ता रात्रयो विद्यन्ते यस्मिन् यस्य वा सः —*Daya.*); Lord of Nights. We have such texts also. आग्नेयी वै रात्रिः (Tai Br. II. 1.2.7), indicating that night is characterised by Agni (also अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा, Yv. III. 6 and Tai Ar. IV. 10.5).

Hymn-71

Ketuh, the indicator, the causer of day; perhaps the Sun, enlightenment (प्रज्ञानम् —*Daya.*); *usrah*, rays.

3. **Aryah**, the possessor of wealth; the *vaisya* (*Daya.*), or the person who creates and distributes wealth.

The stanzas 2 and 3 are corroborative of the share borne by Angirases in the organization, if not in the origination, of fire by attrition, and later on in the fire-rituals.

4. **Matarisvan**, a synonym for air or wind which, as if, breathes in the interspace (यो मातर्यन्तरिक्षे श्वसिति स वायुः —*Daya.*). Here, it may mean the principal vital air, *vyana* (मुख्य प्राण), divided (विभूत) into five airs, so denominated. Sayana quotes a dialogue in this connection ; To them said the *arista* breath, “Be not astonished, for I having made myself five fold, and having arrested the arrow, sustain (life).” (Prasna Up. II.3). The five breathes are : Prana, Apana, Vyana, Samana and Udana.

Jenyah—from √जन्, to be born; or from √जि, जये to conquer, and hence any agent that leads to victory (विजयहेतुः or जयति येन तम्—*Daya.*). We have in the Aitareya Brahmana (VI. 4) : the gods having awoke Agni, and placed him before them at the morning sacrifice, repulsed, with him in their van, the *asuras* and *raksasas* at the morning rite.

Dutyam, the function of an ambassador or messenger.

7. **Sravatah sapta-yahvih**, the seven great rivers flowing into an ocean (see I. 32.12).

Yahvih, the movements of blood, electricity etc. (*Daya.*); it means a great woman (III. 1. 4, —*Daya.*); *yah ah* is a synonym of *mahat*, great, Nigh. III. 3. It thus represents the great Lord too, I. 36. See also Nir. VIII. 8 : the word *yahva* is a synonym of great, i.e. gone (√या, √य) and invoked (*hu*, हु).

10. **Pura tasya abhisasteradhihi**—May you not spoil the affectionate and cordial relations of ours, handed down to us traditionally by our forefathers, and may you think of me before that source of destruction prevails.

Hymn-72

1. **Vedhasah**, the epithet is for the supreme creator, and is here associated with *sasvatah*, the eternal.

2. **Vatsam**, abiding affectionately in pleasures like children, the divine speech of the four Vedas (*Daya*). वत्सं परि षन्तं (=परि सन्तम्) dear to us as a son (*Wilson*).

Amurah, अमूरा : =unbewildered =अमूढाः .

3. **Tisrah saradah**—for three years, for three autumns. शरदः = शरद् ऋत्वन्तान् संवत्सरान्.

Sucayah, the pure (पवित्रम्). Sayana supplies *maruts*, for whom, it is said, seven platters are placed at the *agni cayana* ceremony, and they are severally invoked by appellations ईदृश्, अन्यादृश्, एतादृश्, प्रतिदृश्, मितः, समितः and मभराः (such like, other like, thus like, similar, measured, commensurate, harmonious). (Tait. S. IV. 6.5.5). In consequence of this participation with Agni of sacrificial offerings they exchanged their perishable for immortal bodies and obtained heaven. The Maruts are, therefore, like the *ṛbhus*, deified mortals (*Wilson* and *Sayana*).

4. **Rudriya**, dedicated to Rudra (one who punishes evil persons or enemies).

There is an allusion to the hiding of Agni. Rudra is Agni; the hymns of the gods are addressed to Agni, and are, therefore, termed as Rudriya. A legend in the Taittiriya sakha relates that during a battle between the gods and *asuras*, Agni carried off the wealth which the former had concealed; detecting the theft, the gods pursued the thief, and forcibly recovered their treasure; Agni wept (अरोदीत्) at the loss, and was thence called Rudra. (Tait. S. I. 5. 1. 1).

5. **Namasyam**, worthy of reverential adoration; God, teachers and elders (*Daya*).

Abhijnu Namasyam namasyan, अभिज्नु नमस्यं नमस्यन्, offering adoration kneeling upon their knees (अभितो जानुनी यस्य तम्,—*Daya*). Compare

namasyam with Muslim *Namaz*, offered whilst kneeling upon knees.

6. **Guhyani pada(ni)**, secret or mysterious steps. According to the ritualists, this refers to the Vedic ceremonies, arranged in three classes (each consisting of seven) i.e. (i) the *paka yajnas*, those in which food of some kind is offered, as in the *Aupasana*, *Homa*, *Vaisvadeva*, etc.; (ii) the *havir yajnas*, those in which clarified butter is presented, as at the *agnyadheya*, *darsa-purna masa*, and others; (iii) and the *soma-yajnas*, the principal part of which is the libation of the *soma* juice and other medicinal herbs, as at the *Agnistoma* etc. All these are comprised in *Agni*, because they cannot be celebrated without fire. (*Wilson*).

8. **Sarama**, the divine intellect (या सरान् बोधान् निमीते सा — *Daya*). One may again refer to the mystic parable; the sun, nourished by burnt offerings, is enabled to send down the rain, which supplies the rivers; the *Angirasas* recovered their cattle when carried off by *vala*, through the knowledge obtained by holy sacrifices; and *Indra* sent *sarama* on the earth, when propitiated by oblations with fire. Hence *Agni* may be considered as prime mover in the incidents. (*Wilson*).

10. **Aksi**, the two eyes, the internal and external eye; the eye of vision and the eye of inspiration अक्षुवते व्याप्नुवन्ति याभ्यां वाह्याभ्यन्तरविद्यायुक्ताभ्यान् ते—*Daya*).

Hymn-73

2. **Vrjanani**, forces (synonym of *bala*, Nigh. II. 9).

Didhisayyah—sustainer (धारक, पोषक).

5. **Samithesu**, in battles or wars (synonym of संग्राम, Nigh. II. 17).

8. **Chayeva**, like a shade. As any thing affording shade, keeps off heat of the sun, so *Agni* guards the world against affliction.

Hymn-74

3. Here *Agni* is the slayer of *Vṛtra*, and as such he is identified with *Indra* —the two names of one and the same Supreme.

Hymn-76

1. **Kena va te manasa dasema**—With what intent may we offer thee? It is not possible to offer anything to the Supreme in return to His immense blessings showered on us.

2. **Ni sida**, sit down; always bestow on us your enlightenment (नित्यं आस्वः, —*Daya*).

3. **Somapatim**—To the Lord of blessings and grandeur (ऐश्वर्याणि स्वामिनम्, —*Daya*.); an appellative of Indra (not very usual).

Haribhyam, the two driving forces (or steeds)—धारणाकर्षणाभ्याम् (centripetal and centrifugal).

Hymn-77

3. **Manasa**, with the mind; (विज्ञानेन, —*Daya*.). Sayana explains it as *namasa*, with reverence asserting that the letters *n* and *m* are transposed (मकार-नकारयोः स्थानविपर्ययः).

4. **Tana**, wealth (Nigh. II. 10).

Hymn-78

1. **Gotamah**, the learned and wise in plural. In verse 2, the text is with गोतमः in singular. Sayana uses the text in plural (गोतमाः) in the sense of singular on account of reverence (used honorifically) towards the great seer. It is not a proper name, as indicated by Dayananda. Gotamah=अतिशयेन स्तोतारः —*Daya*. (They who offer immense prayers).

Hymn-79

1. **Agni**, here a manifestation of lightning, takes part in the production of rain by piercing the clouds. The dawn is not concerned in the operation; but this is said, not to depreciate the excellence of Usas, but to enhance that of Agni (*Wilson*).

Satyah, (plural, fem.), sincere in thoughts, words and deeds.

3. **Nayan ṛtasya**—conducts through the most direct ways.

Dayananda translates the first *ṛtasya* as “of water” (उदकस्य), and the second one as “सत्यस्य” (of true nature, of direct).

Through direct ways, one may take as drinking, washing, bathing and the like.

5. **Purvanika**, the one possessing many armies (*Daya.*). With many flames also (*puru*=many; *anika*=face or mouth).

7. **Gayatrasya**, of Gayatri-pragatha; or of pleasing treatment or behaviour (गायत्री प्रगाथस्य छन्दस आनन्दकरस्य व्यवहारस्य वा, —*Daya.*).

12. **Sahasraksah**, with a visual capacity of thousands of eyes (*Daya.*); having countless flames (*Sayana*), applied to Agni.

Hymn-80

For the verse 16 see Nir. XII. 34.

The burthen of the hymn is : *arcā nu svarājyam*, अर्चन्तु स्वराज्यम् —manifesting thine own sovereignty (*Wilson*); lauding thine own imperial sway (*Griffith*); मत्कुर्वन् आर्चन्त्ये स्वस्य राज्यम् (*Daya.*); *arcana* means worship, adoration and respect. पूजयन् स्वस्य स्वामित्वं प्रकटयन् (*Sayana*).

3. **Nṛmnam**, wealth (synonym of *dhana*, Nigh. II. 10).

7. **Mayinam mṛgam**, one who covets to enjoy like a deceptive deer.

Mṛgah, (animal) is derived from √*mṛj*, √मृज्, meaning to go (Nir. I. 20).

10. **Paunsyam**, masculine attitude, effort; a synonym of strength (Nigh. II. 9).

Vṛtra, cloud, ignorance, nescience.

12. **Ayasah**, iron weapons; *vajra*, thunderbolt; adamant power of justice.

Abhyenam vajra ayasah, many-edged iron thunderbolt.

14. **Tvastr**, sculptor (छेत्ता, —*Daya.*); one who inflicts injury upon enemies.

16. **Atharva**, one free from the vices of violence etc. (हिंसादिदोष-रहितः, —*Daya*.).

Manuh, the wise (विज्ञानवान् —*Daya*.).

Dadhyan, the attainer of noble qualities (दधति यैस्ते दधत् सद्गुणास्तानञ्चति प्रापयति वा सः —*Daya*.).

In mythology, Manu is the progenitor of all man-kind; *Dadhyan* is the same as *dadhici*, a well-known *ṛsi*, the son of Atharvan.

Hymn-81

1. **Madaya savase vavṛdhe**, augmented in strength and satisfaction. On this Sayana says : “a deity acquiring vigour by praise increases”, that is, becomes more powerful. Dayananda translates *Indra* as “the head of an army”. He increases (he is encouraged) for the good of his people (स्वस्य भृत्यानां हर्षकरणाय,—*madaya*) and for strength (*savase*). “Increases” is merely a literal rendering of “*vardhate*”.

2. **Dabhrasya**, of the small (synonym of *hrasvasya*, Nigh. III.2).

3. **Kam hanah kam vasan**, destroy one (enemy) and enrich another (a friend)—*Daya*. Sayana and Wilson quote a legend in this connection. Gotama, the son of Rahugana, was the *purohita* of the Kuru and Śr̥njaya princes, and in an engagement with other kings, propitiated Indra by this hymn, who in consequence, gave the victory to the former. Sayana explains *kam*, whom, by *kancit*, anyone, some one; i. e., Indra gives the victory to whomsoever he is pleased with.

Hari (dual), horses of a chariot (*Daya*.).

4. **Kratva**, by intellect or action (*Daya*.); *ṛsvah*, the well-trained head of an army (*Daya*.).

Vajramayasam, the iron thunderbolt, adamant determination.

5. **Rajah**, tiny small particles, particles in suspension; group of people (*Daya*.).

6. **Marta-bhojanam**, people's food, sustenance of people (*Daya*.).

9. **Vedah**, intellectual prosperity, treasure of wisdom; also the

one which imparts pleasure and prosperity (*Daya.*); (विन्दन्ति सुखानि येन and विज्ञानघनम्).

Hymn-82

1. **Ma-atatha-iva**, be not different; (be) not, as it were, non-such; i. e. according to Sayana, be not the contrary of that propitious divinity which thou has't always been to us.

The burthen of the hymn is: “*yojanvindra te hari*”, therefore, Indra quickly yoke thy horses. (*Wilson.*); “Now Indra, yoke thy two Bay Steeds” (*Griffith*); also a request to the army chief to yoke horses to war chariot (*Daya.*).

4. **Patram Hariyojanam**, a place or patera filled with *hariyojanam*; the appellation of a mixture of fried barley, or other grain and Soma juice; well-yoked horses.

5. **Daksinah**, right-hand; *savyah*, left.

6. **Gabhastyoh**, reins of a horse in both hands (हस्तयोः — *Daya.*).

Hymn-83

1. **Vicetasah apah**, unconscious rivers; the sources of excellent knowledge (विशिष्ट ज्ञान हेतुभूतः, *Sayana*); *apah*, waters — *Daya.*

2. **Rajah**, the primary fundamental particles (सूक्ष्मं सर्वलोककारणं परमाण्वादिकम्, — *Daya.*).

Avah-pasyanti, they look down; Sayana adds *devah* to it;—the gods, who look down, it is said, upon the sacrificial ladle, *hotriyam*, well pleased to behold it filled with the intended libation. The text again, has only “as diffused light” (यथा रजः); the comment adds, “descends on earth”. In the next phrase, we have, “the gods lead that which is pleased by the libation, and wished for them, either by progressive movements, or in an eastern direction (*prachair*, प्राचैर्) as bridegrooms delight”. What is so led, and whither? The ladle, *camasa*, the altar, *vedi*, as well as the bride or maiden, *kanyaka*, are filled up by the comment (*Wilson*). This refers to the brevity and obscurity of the entire hymn.

4. **Samya**, by peaceful means; *sami* is synonymous with *karma* (motion).

5. **Ajani**, was born; Sayana further adds: "the sun appeared, in order to light the way to the cave, where the cows were hidden."

Ajat, holds and then revolves (*Daya.*).

Usana-kavyah, brilliant or favoured son of the poets.

Pathah, paths, for the rising sun to travel.

In mythology, Usana Kavya is the name of a celebrated ancient *rsi*. The verse is regarded as obscure. Ludwig renders it "seek we to win by sacrifice the immortality which has sprung from *yama*". Yama here represents the rising sun.

Dayananda translates *yama* as the supreme God, the prime ordainer.

6. **Svapatyaya**=*su+apatyaya*, for the very affectionate progeny (*Daya.*).

Grava, clouds (Nigh. I.10); also stone for expressing Soma juices.

Barhib, enlightenment (*Daya.*); holy grass in a ceremony (*Sayana*); cushion grass; grass-mat; synonym of water, Nigh. I. 12; Dayananda translates as water; I. 116.1; V. 56.5; also interspace (*antariksha*, Yv, II.22—*Daya.*).

The words derived from *barhib* are *barhisadam* यो बर्हिष्याकाशे सीदति तं, यज्ञम्, Yv. XIX.32—*Daya*; यो बर्हिरन्तरिक्षे सीदति तम्, योगबलम् Yv. VII.12; *barhisadah*, the members of a venerable assembly (ये बर्हिष्युत्तमायां सभायां सीदन्ति ते, पित्रादयः—*Daya*. Yv. XIX.55); learned people.

Barhisi, बृंहन्ते वर्धयन्ते येन तत् बर्हिर्ज्ञानं प्राप्तं कर्मकाण्डं वा तस्मिन् —*Daya*. on Yv. II.18, i.e. in the place of holy acts, wherein knowledge may be acquired; any good behaviour or action, —*Daya*. on I.86.4; in technology and industry, *Daya*. on I.109.5.

Barhistham, learned people participating in sacred acts (बर्हिषि यज्ञे तिष्ठतीति तं, विद्वांसं जनम्—*Daya*. on III.13.1.)

Hymn-84

For verses 7, 8 and 15 see Nir. IV. 17; V. 17 and IV. 25 respectively.

7, 8. **Anga**, vocative, O dear, O friend (*Daya.*).

Ho ! (*Wilson*). *Anga* is also “quick”, Nir. V. 17—The *anga* is a synonym of quick (*ksipra nama*); it is gone as soon as it is calculated. It is usually an interjection of calling : Ohe ! (*Rosen*) ; *Oh viens* (*M. Langlois*).

8. **Ksumpam-iva**, coiled up snake, यथा सर्पः कण्ठम्—*Daya.*, or one sleeping in a ring, which is, therefore, killed without difficulty.

10. **Vasviranu svarajym**, (dwelling after, or according to his own dominion); expectant of his sovereignty (*Wilson*).—This is a burthen of three verses 10-12: Griffith renders this as “good in their own supremacy”. आनुकूल्ये स्वकीयराष्ट्रं (*Daya.*); Dayananda translates *vasvih* as related to earth etc.

13. **Dadhicah**— ये दधौन् वाय्वादीनञ्चन्ति तान् i.e. is one who procures the sustaining elements like air etc. — *Daya.*

Asthabhih, non-stationary, ever-moving rays etc. (*Daya.*).

It is surprising to see that the above two words have given origin to the mythological parable. Dadhyanc, also named as Dadhica and Dadhici is a well-known sage, whose bones were utilized for the formation of a thunderbolt (*vajra*), used by Indra to kill the enemy. Sayana gives another version of the legend. Whilst Dadhyanc the son of Atharvan lived, the Asuras were intimidated and tranquilized by his appearance, but when he had gone to *svarga*, they over-spread the whole earth. Indra inquiring what had become of him, and whether nothing of him had been left behind, was told, that the horse's head with which he had at one time taught the *madhuvidya* to the Asvins, was somewhere in existence, but no one knew where. Search was made for it, and it was found in the lake Saryanavat on the skirts of Kuruksetra; and with bones of the skull, Indra slew the Asuras or, as otherwise explained, foiled the nine times ninety, or 810 stratagems or devices of the Asuras or Vṛtras.

Navatinava, or $90 \times 9 = 810$ —Sayana accounts for the number by saying, that, in the beginning, the *asuri maya*, or demonic illusion

was practised in the three worlds for three periods in each,—past, present and future, whence it was ninefold; each being exerted with three *saktis* or energies, made the number 27; each of these again being modified by the three *gunas* (*sat*, *rajas*, and *tamas*) they become 81; and the scene of their display extending to each of the ten regions of space, the total reaches $81 \times 10 = 810 = 90 \times 9$. This is purely an invention without any rationality in the legend. Dayananda reads as *nava-navatih* meaning 99 (i.e. $90+9$).

15. **Tvastuh**, of the sun (as one of the names of the sun); of the sculptor (*Daya*—सूत्रद्रव्यछेदकस्य).

Apicyam, the (solar rays) found—This stanza has been discussed in the Nirukta (IV. 25). Indeed in this place, it is said, they thought of the ray separated from the sun; here in the house of the moon (also Av. XX.41.3, Sv. I.147; 2.265). In this place indeed the rays of the sun, together of their own accord, thought of the separated, i.e. disunited, removed, disconnected, or concealed (ray); there in the house of the moon.

This indirectly explains the fact that the moon shines only through the reflected light of the sun; so it is said, “the rays of the sun are reflected back in the bright watery orb of the moon,” and again, “the solar radiance, concealed by the night, enters into the moon, and thus dispels darkness by night as well as by day.”

According to the Nirukta II. 6, it is one ray of the sun (that named *susumna*) which lights up the moon, and it is with respect to that, that its light is derived from the sun. (See Yv. XVIII.40; S Br. IX 4.1.9)—सुषुम्णः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गंधर्वः.

16. **Kah**, who, and Prajapati both; *gah*, horses (steeds); also (मूहिः—*Daya*.); also the Veda. With Prajapati (*ka*) and the Veda (*gah*), Wilson renders it as: “Prajapati combines today with the burthen of the sacrifice the sacred words (the *Vaidika* words) that are affective, brilliant, essential, emitted from the mouth, animating the heart, and productive of happiness : the worshipper who fulfilled the object of such prayers, obtains life.”

18. **Rtubhir-dhruebbih**, according to the constant seasons. Various interpretations of the word *rtu* have been proposed : season; *rtus* as divinities presiding over sacrifices; *rtus* as the chief sacrifices, *prayajah*; ऋतवो वै प्रयाजः (Ts. I.6.11.5). Dayananda renders *rtu* as seasons like spring etc.

20. **Utayah**, actions like protection etc. (*Daya.*); also benefits, assistances. It has also been proposed to read *utayah*, shakers or agitators (कम्पयितारः); i.e. the cloud bearing winds or the Maruts.

Hymn-85

1. **Saptayah**, horses (Nigh. I. 14).

Rudrasya, of the Rudra, the breathing complex : also the brave (महावीर, —*Daya.*).

2. **Uksitasah**, wetted, drenched with rains (*Daya.*).

3. **Gomatarah**, sons of the earth, brave sons, whose mother is the earth (*Daya.*), or the cow.

Anuriyate ghṛtam, the waters follow their path ; i.e. the rains follow the wind.

5. **Arusasya**, of the horse (*arusah* is a synonym of *asva*, Nigh. I.14) — *Daya.*; also the radiant; as an epithet of the sun or the lightning, either of them being the source of rains.

9. **Tvastr**, artisan or sculptor, or the piercing sun (*Daya.*).

Vanam, arrow etc; lute (*Sayana*); a *vina* with hundred strings. *Dhamanta*, blowing would apply better for a pipe or a wind instrument.

11. **Utsa**, synonym of *kupa* or well (Nigh. III. 23 जिह्वम् उत्सम्, crooked well).

11, 12. **Gotama and his thirst** — A legend is associated traditionally, relating to Gotama, a *ṛṣi*, who being thirsty prayed to the Maruts for relief, who thereupon brought a well from a distance to his hermitage. The same exploit is associated to the Asvins also (I.17.1).

Marut, the mortal, and hence men. (*Daya.*).

Tṛṣṇaje gotamaya, for a thirsty man of learning and wisdom, (*Daya.*).

Hymn-86

2. **Yajnaih va**, with or (without) sacrifices (*Sayana, Wilson*); with one's own or (others') sacrifices (noble duties of teaching etc.) —*Daya*.

3. **Ataksat**, have sharpened; have made very fine; possessed with sharpened or keen intellect (*Daya*).

5. **Isah**, anything for attaining a target (इष्टसाधकाः); rays (*Daya*).

9. **Raksah**, an evil person (दुष्टकर्मकारी मनुष्यः) —*Daya*.

10. **Atrinam**, the spoiler of an immense pleasure (*Daya*); devouring (अन्तरं राक्षसादिकम्, *Sayana*).

Hymn-87

For the verse 6 see Nir. IV. 16.

2. **Kosah**, clouds (Synonym of मेघ, Nigh. I. 10).

3. **Ajmasu**, in battles or wars (synonym of संग्राम Nigh. II.17).

4. **Rnayava**, liberators from debt; the one who pays for others' debts (य ऋणं याति प्राप्नोति सः —*Daya*); that is by making their worshippers wealthy (*Wilson*).

Hymn-88

For verses 1 and 5 see Nir. XI. 14 and V. 4 respectively.

1. **Maruts**—Dayananda has interpreted the word in several senses; (i) It is a *pada-nama* in the Nighantu (V. 5); (ii) in the Unadi, it means a mortal being, (III. 25.13) mankind or wind : म्रियते मारयति वा स मरुत् मनुष्यजातिः पवनो वा (I. 94); (iii) it is a synonym of wind, or Vayu, अनेन गमनागमनक्रिया प्रापका वायवो गृह्यन्ते (I. 15.2); (iv) the head of an assembly (I. 87.2); (v) a learned person (V. 58.6); (vi) an artisan (V. 63.5); (vii) very powerful being (I. 167.9); (viii) the cosmic wind (Yv. 18.17); (ix) vital breath complex (I. 171.4); (x) a man moving with fast speed, supported by the Jnan Yoga (I. 85.6).

Sayana bases several of his interpretations on the Nirukta of

Yaska (XI. 13). *Ma-rutah*, of measured sound ($\sqrt{mi} + \sqrt{ru}$), or of measured brilliancy ($\sqrt{mi} + \sqrt{ruc}$), or they run very much (*mahad + dru*) (I. 88.1).

All the minor divinities that people the mid-air are said in the Vedas to be styled *maruts*, as in the text, "all females whose station is the middle heaven, the all pervading masculine *vayu* and all troops of divine gods are *maruts*."

4. **Utsadhim**—the tract of land which has water-wells in plenty (*Daya*).

Gabhastyoh, in the arms.

Hymn-89

For verses 1, 9 and 10 see Nir. IV. 19; XII. 39; and I. 15 respectively.

3. **Purvaya nivida**, with an ancient text. *Nivid* is a synonym of *vac*, speech, or a text, (वेदवाण्यामिन्नज्ञितान् निश्चितार्थान् विन्दति यया तया वाचा, —(*Daya*).

Aryyamanam, the one who does justice (न्यायकारिणम्, —*Daya*).

Bhagam, prosperous glorious (ऐश्वर्यवन्तम्, —*Daya*).

Mitram, friend of all (सर्वसुहृदम्, —*Daya*).

Aditim, the one who provides all types of enlightenment and knowledge (सर्वविद्याप्रकाशवन्तम्, —*Daya*).

Daksam, one with skill and strength in matters of knowledge (*Daya*).

Varunam, the one possessing venerable qualities, and keeps vicious under control (वरगुणयुक्तम् दुष्टानां बन्धकारिणम्).

Somam, in the process of creation, the one who extracts out essences, and also one possessed with tranquility सृष्टिक्रमेण सर्वपदार्थाभिषेककर्तारः, शान्तम्, (*Daya*).

Asvina, pairs as one of student and teacher in the study of technology; or of fire and water, and so on (*Daya*).

Sarasvati, the lady, well trained and educated; the divine speech, a learned lady. (*Daya*.)

According to Sayana, *bhaga* and *mitra* are the Adityas, and the later is specially the lord of day; as by text, मैत्रं वा अहर् (Tait. Br. I. 7.10.1), the day is dependent on *mitra*. Aditi is the mother of the gods (she is also *akhandaniya* or indivisible, and *adina*, self-dependent); *daksa* is called a *prajapati*, able (having the capacity) to make the world, or he is the creator (*hiranya-garbha*), diffused among breathing or living creatures, as breath or life, प्राणो वै दक्षः (Tait. S. II. V. 2.4), —Daksa verily is breath.

Asridh, from √sṛdh √वृध्, to dry up; undrying, unchanging; that is the class of Maruts.

Aryaman, is the sun (असौ वा आदित्योऽयमा) (Tait. S. II. 3.4.1), —he the sun is *aryaman*. Varuna is named from √वृ, to surround, encompassing the wicked with his bonds (पाशाः); he is also the lord of night; as by the text: *varuni ratrih*, वारुणी रात्रिः (Tait. Br. I. 10.1), —the night is dependent on Varuna. *Soma* is twofold : (a) the plant so called on earth, and the moon, a divinity in heaven. The Asvins are so termed either from having horses (अश्ववन्तौ), or from pervading all things, the one with moisture, the other with light, according to Yaska, who also states the question : who were they? which is thus answered: according to some, they are heaven and earth; to others, day and night; according to others, the sun and moon; and according to the traditionalists (*aitihasikas*), they were two virtuous princes (Nir, XIII. 1). They are the foremost amongst the celestial deities (द्युस्थाना देवताः).

6. **Tarksyah**, worth knowing and attaining supreme self (तृक्षितुं वेदितुं योग्यस्तृक्ष्यः —*Daya*.). According to Sayana, the term is patronymic, implying son of Triksa. Garuda. He is termed in the text as *aristanemi*, —he who has unharmed, or irresistible (*arista*), weapons (*nemi*).

Dayananda interprets *aristanemi* as “अस्त्रिष्टानां दुःखानां नेमिर्वज्रवच्छेत्ता” (*nemi* is synonymous with *vajra*, Nigh. II. 20; that is the one who pierces pains like a thunderbolt.

10. **Aditih**, one free from birth and death, (*Daya*.); independent; indivisible. Here, according to some, the word stands for the earth, or the mother of gods (*Sayana*). According to Yaska, the hymn declares the might of Aditi—अदितेर्विभूतिमाचष्टे (Nir. IV. 23), or, as Sayana, says “Aditi is hymned as the same with the universe.”

Panca-janah—The five organs of senses (*Daya*.) and soul also.

Also five classes of men (the four *varnas* and the fifth category of outcastes). (Brahmana, Ksatriya, Vaisya and Sudra, and rest of the people like *nisada*, who do not submit to this discipline.) The other five groups are : gods (*deva*), men (*manusya*), *gandharva* (including *apsaras*), serpents (*naga*) and manes (*pitṛ*). In the Nirukta, we have *gandharva*, *pitṛ*, *deva*, *asura* and *raksas*. (Nir. III. 8).

Hymn-90

For verse 1 see Nir. VI. 21.

1. **Aryaman**, one who stands for and imparts justice; the Lord of Justice (न्यायकारी—*Daya*). (Aryaman is said to be the sun, in his function of separating day from night.)

Rjuniti, one with straight-forward policy or attitude.

Varunah, venerable; with excellent qualities of head and heart (श्रेष्ठगुणस्वभावः—*Daya*).

Mitrah, friendly and generous to everyone (सर्वोपकारी—*Daya*).

4. **Pusa**, sustainer (पोषकः—*Daya*).

5. **Pusan**, one who sustains with enlightenment, knowledge or education (*Daya*).

Visnu, pervader; one who pervades through all learnings (*Daya*).

Evayavah, by which the entire behaviour is known is *evah*; and by which everything is attained and realized is *yati*. (एति जानाति सर्वव्यवहारं येन स एव बोधस्तं याति प्राप्नोति प्रापयति वा तत् सम्बुद्धौ—*Daya*).

Sayana interprets the term as troop of Maruts from their going with horses (एवैः).

9. **Sam** occurs five times in the stanza, generally meaning : “*be propitious*”. Dayananda elaborates it as (i) happiness-giving (सुखकारी); (ii) peace-giving (शान्तिप्रदः); (iii) (prosperity-giving (ऐश्वर्यसौख्य-प्रदः); (iv) health-giving (आरोग्यसुखदः) (v) enlightenment-giving (विद्या-भ्यान्तिप्रदः)

Urukramah, one having to his credit innumerable acts of valour. (*Daya.*).

In this verse, as in the earlier verses, *mitra*, *varuna*, *aryaman*, *indra*, *brahaspati*, *visnu* and *urukrama* are the epithets and attributes of one and the same Supreme Self, in as much as they are the epithets and attributes of a benevolent teacher, instructor, leader or the head of a state.

Hymn-91

2. **Nṛcaksah**, the enlightened ones (like eye) amongst people. (नृषु चक्षो दर्शनं यस्य स., — *Daya.*).

3. **Te varunasya rajnah**—The stanza is addressed to Soma, the Delightful Lord... *Rajnah* is the Lord of all, or shining with wisdom and knowledge; *varunasya*, of the venerable.

Sayana even seems to interpret Varuna as that which is enclosed in a cloth, or the Soma plant that has been purchased for a sacrifice.

4. **Dhamani**, name, birth and abode (नामजन्मस्थानानि,—*Daya.*).

Rajan Soma, illustrious Soma; royal (the same in stanza 5, as *satpatis tvam raja*, “the sovereign of the pious”. Sayana renders it as “the king of Brahmanas”.

15. **Urusya**, save, protect (उरुष्यती रक्षाकर्मा, Nir. V. 23).

16. **Samgatha**, synonym of battle (संगथ संग्राम, Nigh, II.7).

20. **Sadanyam**, material worth using in house-building (*Daya.*).

Vidathyam, essentially related with Yajna (sacrificial acts) and defence (*Daya.*).

Sabheyam, essentially related with assembly.

22. **Gah**, sense organs, or rays (*Daya.*).

23. **Gavistau**, pertaining to the movements of rays; pertaining to an empire (a compound of *go* (गो) and *ista* (इष्ट).

Wilson refers to the confusion in the hymn between Soma, standing for the moon, and Soma standing for the medicinal plant.

The verse 22 is perhaps definitely for moon since it alludes to the function of scattering darkness by light (त्वं ज्योतिषा वितमो ववर्ध).

Hymn-92

For verses 1 and 13 see Nir. XII. 7 and XII. 6 respectively.

The entire hymn has the beautiful description of the dawn, in relation to the sun, and the darkness.

1. **Usasah**, the plural, used honorifically (Nir. XII.7). It does not mean different deities presiding on dawns.

Yanti matarah, progressed mothers; *matr* means maker or author of light (गात्रो गमनात् : अरूपीरारोचनात् मातरो-भासो निमग्न्यः—Nir. XII.7).

4. **Nṛtuh-iva**, parts played like an actor; *nṛtuh* may also mean a barber, since he cuts the hair (*Sayana*) or a dancing girl—(Usas display graces like a dancing girl.). यथा नर्तको रूपाणि धरति तथा,—*Daya.*)

5. **Divo duhita**, the daughter of the sky (or the sun—*Daya.*).

10. **Svaghniiva**, like a hunting she-wolf, which devours dogs and deer (*Daya.*); like the wife of a hunter, व्याघ्र-स्त्री (*Sayana*); the wife of a dog-killer (*Wilson*).

11. **Svasaram**, night, resembling a sister (मगिनीस्वरूपा रात्रिम्,—*Daya.*).

Yosa jarasya, wife or beloved of the sun (*Daya.*); जारस्य लम्पटस्य रात्रेर्जरयितः सूर्यस्य वा—*Daya.*). (*jara*, meaning the causer of the decay, or disappearance of night; and hence the sun).

13. **Vajinivati**, one with excellent actions or plentiful food (*Daya.*).

17. **Asvina**, pair of fire and air (*Daya.*); of the sun and the moon (*Sayana*; also Nir. XII.1),

Hymn-93

4. **Bṛsayasya sesah**, the left-overs of the coverer (आच्छादकस्य अवशिष्टो भागः—*Daya*). Sesa is synonymous with *aptya* (offspring) (Nir. III.2). Bṛsaya is also a synonym of *Tvastr* and so it means *Vṛtra*,

the offspring of Tvastṛ. Agni and Soma are the two vital breaths, *prana* and *apana*, the separation of which from Vṛtra was the approximate cause of his death (*Sayana*). *Agnisoma*, according to Dayananda are air and electricity.

Panim, practice (ब्यवहारम्—*Daya.*).

5. A Vedic legend in this connection is as follows :

The rivers were defiled by the dead body of Vṛtra, which had fallen into them; their waters were consequently unfit to bear any part in sacred rites until they were purified by Agni and Soma, i.e. by offering the libations of Soma juice to fire.

6. **Matarisva**, the air or wind of the interspace.

Syena, speedy horses, or hawk. There is a legend developed on this stanza during the allegorical ages of mythology. It relates that Vayu brought Agni from heaven at the desire of Bhṛgu, when performing a sacrifice; Soma was brought from *svarga*, on the top of Mount Meru by Gayatri, in the shape of a hawk. These are clearly allegorical allusions to the early use of fire and the Soma plants in the Vedic rituals.

Hymn-94

For verses 2 and 15 see Nir. IV. 25 and XI. 24 respectively.

Agne sakhye ma risama vayam tava, this is the burthen of the stanzas 1-14. Let us not suffer injury, Agni, through thy friendship (*Wilson*); let us not, in thy friendship, Agni, suffer harm (*Griffith*).

6. There are several terms used in this stanza, which later on became technical terms in the fire-rituals. *Agni* is identified with the chief of the sixteen priests engaged at solemn sacrifices. He is the *adhvaryu* (reciter of the *yajus*), or the presenter of the offerings; he is the *hotṛ*, or the invoking priest; he is the *prastotṛ* or the *maitra-varuna*, whose duty is to direct the other priests what to do and when to perform their functions; he is the *potṛ*, or the priest so termed and the family or hereditary *purohita*; or the *purohita* may be the same as the *brahma* of a ceremony (*Wilson*).

Hymn-95

For the verse 5 see Nir. VIII. 15.

1. **Dve virupa**—It refers to two (night and day), with darkness and brightness as opposed characters (*Daya*). Day is said to be the mother of fire which is then, as it were, in an embryo state, and is not fully manifested or born until it is dark. So the sun is in the womb of night, and is born, or shines, in the morning; *hari* or the sun, being manifested in the morning, is then to be worshipped or glorified. (Dayananda translates *hari* as *moon*, which takes away the heat). *Agni* shining at night, is to be worshipped in the evening (तस्मादग्नये सायं हूयते सूर्याय प्रातः - Tai. Br. II.1.2.6), which is rather at variance with the preliminary statement, that *agni* of the hymn is the one entitled to a share of the morning oblation (उषसि प्रातःकाले हविर्भाग्योऽग्निरस्ति स देवता—*Sayana* in introduction to this hymn.); therefore, it is said, the *agni* is that endowed with the properties of dawn: or it may be the simple, discrete *Agni* (ओषस्य गुणं विशिष्टोऽग्निः शुद्धोऽग्निर्वा—*Sayana*). Dayananda gives the deveta of the hymn as सत्यगुण-विशिष्टोऽग्निः शुद्धोऽग्निर्वा. Therefore, one may treat *agni* as identical with *Hari*, which means the sun (हरि रमहरण-शील आदित्यः), since he takes away water and saps.

2. **Dasemam**=*dasa*+*imam*; *dasa* is the same as *disa*, or ten cardinal directions or ten regions of space, which generate the electrical fire or lightning, as an embryo in the clouds, through the agency of winds (अग्नेहि वायुः कारणम् वायोरग्निः etc. Tait. Ar. VIII.1).

According to Rosen, *dasam* or ten stands for ten fingers, which generate *agni* or fire through the act of attrition, as an embryo in the sticks. (*Sayana* gives both interpretations).

Vibhr̥tram, the sustainer of several actions (*Daya*). It may also mean deposited in all creatures; that is, in the capacity of the digestive faculty, which is referred to the action of natural heat. (*Wilson*).

3. The stanza indicates three sources of fire (three birth places):

- (i) one in the ocean, (समुद्र), as submarine fire (बडवानल).
- (ii) one in the heaven (द्यौ), as the sun (आदित्य).
- (iii) one in the interspace (*apsu*, *apah* being a synonym of *antariksa*, Nig. I.3) as lightning (वैद्युताग्नि).

Dayananda, by *trini*, त्रीणि, takes past, present and future, the three divisions of time. The *ahoratra* (pair of day and night) as three steps, one in the heaven (दिव्ये), one in the ocean (समुद्रे), and the last in the interspace (अप्सु). The seasons are set up also on the same basis and so are the points of the horizon indicated.

4. **Matṛh janayata**—He begets his mothers (nights protecting as mothers—*Daya*). According to others, *agni*, in the form of lightning, is the son of the waters collected in the clouds, and those waters he is said to generate by the oblations which he conveys, for we have in the *Manusmṛti* (III.76)—“oblations offered in the fire ascend to the sun, rain is produced from the sun, corn from rain and thence spring the mankind.”

Bahvinam apasam upasthat, issues from the ocean. Agni is said to rise in the morning in the form of the sun out of the ocean. Dayananda, however, interprets as “जलानां समीपस्थ व्यवहारात्”, by the closest relationships of several factors (बह्वीनाम्) like celestial space, earth, or cardinal points etc.

5. **Jihmanam urdhvah**, above, on the side, or on the tip of the crooked waters. (*jihmanam*, crooked, *urdhvah* above or on the tip (*Daya*)). Agni here is the lightning, which appears on the skirts of the unevenly disposed or undulating rain falling from the clouds. (*Wilson*).

Simham prati josayete. Approaching the lion (or violent wild animal—*simham*=*himsakam*). Sayana applies the term *simham* to Agni, to imply his ability to suffer or be overcome (सिंहं सहनशीलमभिभवन्-शीलं तमग्निम्).

6. **Ubhe**, in both (heaven and earth, —*Daya*.); it may be two pieces of wood rubbed together to produce fire or flame.

8,9. **Budhnam**, the knowledge pertaining to vital forces (प्राणबल) —*Daya*. It is also a synonym of interspace, or *antariksa*, as being the source of rains.

10. **Navasu prasusu**, in the new-sprung parents; (in the newborn people,—*Daya*.). According to Sayana, it represents *osadhis* or the annuals or the cereals, which ripen after the rains, and bear food, being impregnated by the terrestrial *agni*.

Hymn-96

For verses 1 and 7 see Nir. VIII.2 and IV. 17 respectively.

1. **Agnim**, Dayananda uses the term in the sense of fire and

adorable God both.

Apasca mitram dhisana ca—*Apah* may mean waters or vital breaths; *dhisana* is pure intellect (*prajna*, प्रज्ञा); it may be *voice*, (*vak*, वाक्) too. According to Sayana, *agni* alluded to is the ethereal or electric fire, combined at its production with rain and sound.

Dravinodam, giver of wealth (*Daya*).

2. **Ayoh**, from the eternal cause (सनातनात् कारणात्); according to Sayana, it is another name of Manu.

Nivida, वेदवाचा, the divine speech of the Veda.

3. **Prathamam**—The foremost creator of the entire universe. (*Daya*); *mukhya* or chief (*Sayana*).

5. **Sisumekam**, to one infant; it refers to *agni* which is constantly nourished by mothers day and night (नक्तोपमा), or another pair of mothers, *dyava-ksama*, heaven and earth.

Hymn-97

Apa nah sosucadagham, may our sin be repented of (*Wilson*), or “let our sin pass away from us, and light upon our adversaries”; or, “let our sin, affected by grief, perish” (*Sayana*). “May our sin, accrued through the weaknesses of thoughts, words and deeds be punished for our purification” (*Daya*). अप = दूरीकरणे; शोशुचत् = दूरीकृत्य अघम् = मनो-वाक्शरीर-जन्यं पापम्).

4. **Pra jayemahi vayam**, may we obtain posterity; *surayah*, men of learning.

Hymn-98

For verse 1 see Nir. VII. 22, 23.

1. **Vaisvanara**, supreme Lord, the inspirer of all people; also the metabolic fire (or even electric fire)—*Daya*.; also the one who rules over all (*visva*) men (*nara*); on the *ceremonial* side, the one who conducts *nara* or men to another region; either to heaven through oblations, or possibly to future life through the funeral fire; on the

social side, the one who is reputed to be the world citizen, leader of all people (the man belonging to all) (सर्वेषां जीवार्ता नेता—*Daya.*).

Yatate suryena, accompanies the rising sun; one who exerts with the assistance of the sun, or the *prana* (*Daya.*). [Either as the combined heat with solar radiance, or, it is said, that at the rising of sun, in proportion as the solar rays descend to earth, so the rays of the terrestrial fire ascend, and mix with them (*Wilson*).]

2. **Pr̥stah**, worth being questioned, addressed, or invoked (विदुषः प्रति य. पृच्छ्यते—*Daya.*). *Vr̥sta*, explained by *sampr̥sta*, in contact with, or *niḥita*, placed or present in the sky (*divi*). It refers to *agni* which is present in the sun; on the earth, in the sacred and domestic fires and in herbs or annuals, as the cause of their coming to maturity. According to Dayananda, it refers to God as the venerable Lord worth being invoked, or the physical fire.

3. **Maghvanah**, any one, in possession with the most respectful treasure of knowledge (मघं परमपूज्यं विद्याधनम्,—*Daya.*). [It has been stated that this word *maghavanah* cannot be the accusative plural (which would be मघवतः or मघोनः) (मघवानः=मघवन्तः=धनवन्तः, i. e. wealthy)].

Rayah, knowledge, or the royal prosperity (विद्याराजश्रियः—*Daya.*) or riches.

Hymn-99

For the verse I, see Nir. VII. 20.

This hymn is notable in the sense that it has only one stanza. May the adorable Lord convey us, as in a boat over a river or ocean, across all wickedness, vices and pains (*durita*).

Hymn-100

Marutvanno bhavatvindra uti—This is the burthen of the hymn for 1-15 stanzas. May Indra, associated with the Maruts be our protection (*Wilson*); may Indra, girt by Maruts, be our succour (*Griffith*).

1. **Vṛsa**, the cause of rains (*Daya.*); showerer of desires; *vṛsnye-bhiḥ samokah*, co-dweller with rays; co-dweller with all energies.

4. **Angirobhih**, with the essence of body or life, or breathings (अग्नेषु रसभूतैः प्राणैः सह—*Daya.*).

Vṛsa, bountiful; *sakha*, friend; *ṛgmi*, well-versed in the Ṛgveda; *jyestha*, predominant; *gatubhih*, possessed with learning and education.

6 According to the traditionalists, the *varsagiras* (वर्षागिराः) (the sons of *vṛsagira*, वृषागिर) are supposed to pray to Indra that they might have enough daylight, in which to attack their enemies, and to recover the cattle that had been carried away by them, or that the light may be withheld from their opponents (*Wilson*).

8. **Andhe cit-tamasi**, in the dim darkness of thoughts (darkness of understanding). May the effulgent Indra give the light of knowledge (*jyotih*) to darkness of understanding.

10. **Kṛstibhih**, through culture; through the technical skill (विलेखन-क्रियाभिः—*Daya.*).

11. **Jamibhih**, in the company of friends and allies.

Ajamibhih, in the company of enemies and adversaries.

12. **Pancajanyah**, five classes of people—(i) teachers of learning, (ii) preceptors, (iii) councillors of government, (iv) people of defence, and (v) authority of administration—*Daya.*; or the people belonging to four *varnas* and fifthly, the out-castes or *nisadas* or foreigners not governed by the set laws.

14. **Sim**—the code of conduct; the limits set for discipline (धर्म-न्याय-समर्थादानरिग्रहे—*Daya.*); from all sides (सर्वतः—*Sayana*).

16. **Nabuisu viksu**, amongst the children of these people (नद्वेषाणां मनुष्याणामिमांसासु प्रजासु—*Daya.*); amongst human hosts, *nahusa*=man; *vis*=man (people designated as an army—*Sayana*).

18. **Shimyun**, peaceful beings; law-abiding persons (*Daya.*); enemies (*Sayana*—शमयितृन् वधकारिणः) and *raksasas*, perhaps races, not subjected to the Vedic culture.

Dasyun, to the wicked (*Daya.*).

Hymn-101

For verses 1, 4 and 10 see Nir. IV. 24; V. 15; and VI. 17.

Marutvantam sakhaya havamahe—This is the burthen of the hymn for stanzas 1-7; we invoke to be our friend, Indra, who is attended by the Maruts (*Wilson*); —him girt by Maruts, we invoke to be our friend (*Griffith*).

1. **Rjivina**, (derived from *rju*, simple, not crooked, straight, *svanah*=*vrddayah*, development, improvement), by the straight-forward or simple acquisition in learning (*Daya*).

Kṛṣṇa-garbha, by the people well-versed in the sciences of lines, curves i.e. of geometry (*Daya*., from √ कृप् to draw lines); the traditionalists translate as the pregnant wives of Kṛṣṇa. The legend goes to say that Rjivān was a king friendly to Indra, and Kṛṣṇa was a demon or *asura*, who was slain together with his wives, that none of his posterity might survive. Kṛṣṇa also means black=a dark cloud=*vrtra*; or dark-complexioned aborigines. (All imaginative).

Mandine, to the one, worthy of praise and laudations. (मन्दी मन्दते स्तुतिकर्मणः—Nir. IV. 14), for the one happy, or the one who imparts happiness to others (*Daya*).

2. **Sambara** and **Pipru**,—Traditionalists regard them as the *asuras*, the latter is also styled as *avratam*, not performing, or opposing *vratas* or religious rites,

Dayananda translates *sambaram* as अघमेसम्बन्धिनम्, or related to vicious acts, and *piprum* as उदरम्भरम्, or one who cares to fill his own belly; so selfish.

Susnam asusam, to the dryer up, who is without being dried up, who cannot be absorbed; (*Daya*.; *susnam* is strong and powerful बलवन्तम्), and *asusam* is 'devoid of sorrow', and hence joyous.

3. **Sascati**, attains, reaches (a *gati* karṇa, Nigh. II. 14).

4. **Vadhah**, a thunderbolt (a synonym of *vajra*, Nigh. II. 20).

5. **Brahmane**, one learned in the four Vedas (*Daya*).

For *angiras* (*Sayana*), who was regarded as one Brahmana class.

Cows were stolen from the *Angirasas*, it is so said.

7. **Rudranam**, one who like the breath-complex, makes every-one weep at the time of death, be he virtuous or vicious (*Daya*.; also *Sayana*, amongst several other interpretations).

Indra is said to be radiant through the identity with the sun, and the Rudras to be the same as the Maruts, in their character of vital air or *prana*. (सर्वेषां भूतानां प्राणनादायोदेति—Tait. Ar. I. 14.1). When *pranas* go out of the body, i.e. when one dies, the relatives start weeping, and hence also *rudra* is *prana*.

8. **Parame**, (**madhyame**), and **avame**, this might refer to three fires : the sun in the heaven, lightning in the mid-air, and fire, sacred or domestic, on earth. The three may refer to three positions or status—the highest, the middle one and the lowest (*Daya*.).

Adhvaram, the peace-loving sacred duties as of teaching and learning professions (अध्ययनाध्यापनाख्यमहिंसनीयं यज्ञम् —*Daya*.); *yajnam*=noble sacrifice, devoid of cruelty and violence.

10. **Sipre**, the givers of all comforts, and hence the pair of heaven and earth (dual number)—(Nigh. a *pada-nama*, IV. 1).

Hymn-102

2. **Dyava-ksama**, light (celestial) and earth together (*Daya*.); *prthivi*, mid-space or *antariksa* (*Daya*.).—(Nigh. 1.3, a synonym of *antariksa*).

3. **Sangame**=**samgrame** (Nigh. II.17), in war or in battle.

4. **Bhare-bhare** = **samgrame-samgrame** = on every battle (*Daya*.).

10. **Sam sisimasi**, crush the enemies to powder, to pulverize the enemies (शत्रून् सूक्ष्मान् जीर्णान् कुर्मः —*Daya*.).

Hymn-103

1. **Paracaihb**, accompanied with an external sign (बाह्य चिह्नैर्युक्तम्

—*Daya.*); as if present (*Sayana*, अभिमुखमेव); also averted or inverse.

Sam-prcyate—joined together; are in combination with. It is so said that the sun and fire are equally the lustre of Indra, the venerable Lord. In the day, fire is combined with the sun; in the night, the sun is combined with fire.

2. **Rauhinam**, clouds produced in the Rohini constellations (*Daya.*). *Ahi*, *vṛtra* and *rauhina* are clouds, perhaps of different forms and hues (clustered, wide-spread, and very high). A purple or red cloud may be a *rauhina*.

3. **Dasyave**, for the vicious people; *Aryan*, to the noble people.

Dasih purah, cities belonging to vicious people in particular (to the undeveloped or under-developed).

4. **Nama bibhrat**, possessing a name; full of glory; also full of water. (Nigh. I. 12; *nama* is a synonym of *udaka* or water).

Nama dadhe—attains a reputation or name.

Manusaima yugani (*Daya.*), these years of men (*Daya.*); these ages of men (*kṛta*, *treta* etc.)

5. **Srat**, a synonym of *satya*, truth (Nigh. III. 10).

Asvan, big objects (*Asva* is a synonym of *mahat*, big or great, Nigh. III. 3).

8. **Sambarasya**, of a rain-bearing cloud ready for precipitation; also of a mighty enemy (also a synonym of *bala* or strength—Nigh. II.9).

Hymn-104

1. **Prapitve**, at the attainable place or time (*Daya.*), see Nir.

III. 20; *prapitve* (arrived at) and *abhike* (approached) are synonymous.

2. **Manyum**, anger (Nigh. II. 13); *dasasya*, of the attendant.

3. **Ketavedah**, *Keta* is synonymous with *prajna* (intellect, Nigh. III. 9), the one who has known the place of wealth.

Kuyava, vicious, villain.

Ksira, water (Nigh. 1.12).

Siphayah, rivers.

4. **Uparasya**, of the cloud (*uparah*, a synonym of cloud. (Nigh. I.10). *Ayoh*, worth attaining (*Daya.*); *ay*, to go; also a vagrant.

Kulisi and virapatni—They have been regarded as unidentified rivers. Kulisi, protected by *vajra* or solar rays from drying up. (कुलिषीवज्रेणाभिरक्षया—*Daya.*).

Virapatni, the one whose lord is brave; in the context here, it means a *river*, whose lord is ocean.

6. **Indriyaya**, of the wealth (*indriya* = *dhana* = wealth, Nigh. II. 10).

Hymn-105

For verses 5, 8, 17, 18 and 19 see Nir. V. 16; IV. 16; VI. 27; V. 21; and V. 11 respectively.

1. **Apsu-antara**, in the midst of vital airs; *candramah suparnah*, graceful moving. सुपर्णः = शोभनपतनः (*Sayana*); शोभनं पर्णं पतनं गमनं यस्य (*Daya.*); the well or elegantly going; or it may mean, connected with the ray of the sun called *suparna*, the combination with which gives moon its light.

Vittam me asya rodasi, heaven and earth, know of this of me; be aware of this my state of affairs. Traditionalists have been erroneously referring this passage to the legend of Trita, lying at the bottom of the well, (Rv. I.52.5), which being covered over, shuts out from him all visible objects. On the spiritual plane, Trita is the light of the conscience, lying hidden under a cover of ignorance and neglect.

Vittam me asya rodasi is the burthen of the hymn for stanzas

1-18. "Heaven and earth, be conscious of this (my affliction)"—*Wilson*. "Mark this my woe, ye Earth and Heaven"—*Griffith*.

4. **Avamam sah**, the first amongst gods; *Av*=to protect; also first or best, and also the latest (रक्षादिसाधकमुत्तममर्वाचीन वा—*Daya*). Please compare with अग्निर्वै देवानामवमः (Ait. Br. I.1), meaning, Agni the first produced of all gods; अग्निर्मुखं प्रथमो देवानाम् (Ait. Br. I.4).

6. **Varuna and Aryaman**—Varuna is the obstructor of evil (अनिष्ट-निवारकः); also water etc. in the effective form (*Daya*.); *aryaman*, the restrainer of enemies (अरीणां नियन्ता); the sun (*Daya*.).

8. **Muso na sisna**—Rats gnawing and licking impure threads (*Daya*.). Weaver's threads, which according to Sayana, have been steeped in rice-water, to render them more tenacious, and which are, therefore, palatable to rats. We may also render it as: "As a rat gnaws, or licks, its tail, having just dipped it in oil or grease". For thickening threads by starch; see also Manu, VIII. 397.

9. **Nabhih**, navel (शरीरमध्यस्था सर्वप्राणबन्धनाङ्गम्—*Daya*.). The centre of gravity of body; connected with seven vital airs. Sayana refers to the solar rays with seven vital airs abiding in the ruling spirit (तेषु सूर्यरश्मिष्वध्यात्मं सप्त प्राणरूपेण वर्तमानेषु). This might be alluding to the mystic practice of contemplating the umbilical region as the seat of the soul (धारणा in the नाभिचक्र).

Aptyah, son of the waters; the best amongst the truthful persons of authority (यः आप्तेषु भवः सः—*Daya*.); or *apam-putra*, son of the waters (insertion of *t* (त्) is an anomaly, then. आप्यः, not आप्यः).

10. **Pancokshanah**, the five shedders of benefits. The fives have been thus enumerated:

Dayananda: Agni, Vayu, Megha, Vidyut and Surya (fire, air, cloud, lightning and the sun.)

R̥gveda: Indra, Varuna, Agni, Aryaman and Savitṛ. (I. 107. 3)

Satyayana: Five glories in five worlds: Agni (on the earth), Vayu (in the interspace), Aditya (in heaven), Candrama (amongst stars) and Vidyut (in water).

Taittiriya: Agni (on earth), Vayu (in interspace), Surya (in heaven), Chandrama (amongst directions), and Nakshatras (in Svarloka).

11. **Vṛkam**—Electricity or *vidyut* (*Daya*.); a wolf according to

others; alluding to a story of wolf who was about to swim across a river to devour Trita, but was deterred by the brightness of the solar rays. Yaska interprets *vrka* as moon, and *apah*, the firmament. (See stanza 18 also).

18. **Tasta**, a carpenter, *taksaka* or *silpi* or artisan (*Daya*); **Ma sakṛt**, me once=*masa-kṛt*=month-maker.

The moon having contemplated the constellations going along the path of the sky, became united with one of them paying no attention to Trita in the well. (*Wilson*).

Hymn-106

3. **Pitarah**, learned people (*Daya*); the *agnisvattas* and others, *Sayana* (Manu. III. 195).

4. **Pusanam**, the sustainer of the body and the soul (*Daya*); the sustaining God (पोषकं देवम्—*Sayana*).

5. **Manurhitam**, the one generous towards mind or thoughts. *Sam yor yat-te manurhitam*, implanted in thee by Manu; the good or blessing of those two (श योः) (things or properties) which was placed in them by Manu (*Wilson*); श योः=मुखं धर्मायमोक्षप्रापणम् (*Daya*.), that one which procures pleasure or *dharma* (righteousness), *artha* (wealth) and *moksa* (emancipation).

6. **Kutsa**, the one accomplished with adamant knowledge and enlightenment, or the one who chisels and cuts objects. (*Kutsa*, a synonym of *vajra*, Nigh. II. 20). The word *kutsa* is derived from √कृत्, to cut. It is also the name of a seer (Nir. III. 11). A seer is a composer of hymns, says Aupamanyava. Further, it has the meaning 'to kill' only.

Sacipati, the Lord of *saci*, the protector of the *Vedic speech*, (वेदवाचः पालकम्).

Kate, from कटन्ति वर्षन्ति सकला विद्या यस्मिन्निध्यापने व्यवहारे तस्मिन्—(*Daya*.), from कट् to shower; and thus one related to the showering of knowledge.

Hymn-108

For verse 10 see Nir. XII. 3.

4. The epithets are in dual number; according to Sayana, *adhvaryu* and his assistant priest are implied.

7. **Yad brahmani rajani va**—A brahman who is a different institutor of a sacrifice; the second, by *ksatriya*, a man of the second or military discipline.

8. **Turvasesu**, those who keep control over undesirable elements, cruel and violent.

The descendents of the five sons of Yayati, mentioned in the Mahabharata are Yadus, Turvasas, Druhyus, Anus and Purus. Of these, Yadu is explained by *ahimsaka* (non-injurious; Turvasa by *him-saka*, or injurious; Druhyu by *upadravechhu*, उपद्रवेच्छु, or tyrannical; Anu, the *pranair yukta*, प्राणयुक्त, having breath or life, wherewith to acquire knowledge and perform religious acts; and Purus by कामैः पूरयितव्य, to be filled with or full of the objects of desire.

According to Dayananda, Yadu is a hard-working class of people; Turvasa has a control over wild violent animals; Druhyu, the anti-social element, the law-breakers; Anu the life-givers, and Puru, the competent person, knowing his jobs very well. (See Nigh. II. 3, where these five have been included in a list of 25 terms, as synonyms of *manusya* or man).

Hymn-109

For verse 2, see Nir. VI. 9.

2. **Vijamatuh**, of the unworthy bridegroom. (विगतो विरुद्धश्च जामाता च तस्मात्—*Daya*).

Syalat, brother-in-law, brother of one's wife (*Daya*).

The prefix *vi*, in *vijamatr*, indicates a son-in-law (*jamatr*) who is not possessed of qualifications required by the Vedas; and who is, therefore, obliged to conciliate his father-in-law by liberal gifts, which is, in a way, paying for, or buying his wife.

The verse is : "For I have heard, that you are more liberal than a son-in-law, nay even more than a brother-in-law." On this the Nirukta says : "I have heard that you are more liberal indeed than a would be son-in-law," i.e., one whose son-in-lawship is not quite complete. It is well-known that the people in the South apply the term *vijamata* to the husband of a purchased maiden. By this is

meant a bridegroom whose relationship is not quite complete as it were. Jamata is so-called because he is the progenitor of *ja*, which means offspring. Nay even more than a brother-in-law, i.e. more liberal than a brother-in-law. They, who are well-versed in primary causes, remark that a brother-in-law (*syalah*) is so called because he comes very near on account of his relationship. 'See Manusmṛti, III. 51 : Let no father who knows the law receive a gratuity, however small, for giving his daughter in marriage, since the man who, through avarice, takes a gratuity for that purpose is a seller of his offspring).

There is another derivation of the word *syala*, the brother of the maiden, who makes her gifts through affection; *sya*=winnowing basket and *la*=*laja*, fried paddy or grains, which are scattered at the marriage ceremony by the bride's brother.

4. **Devi dhisana**, divine speech; the effulgent on account of great learning (दिव्य शिक्षा शास्त्र विद्याभिर्देदीप्यमाना—*Daya*.).

7. **Suryasya rashmayah**, rays of the sun; किरणाः मार्तण्डमण्डलस्य—*Daya*. The radiance of Indra and Agni is identical with that of the Surya. (*Wilson*).

Sapitvam, together; (समानं च तत् पितृत्वं प्रापण वा विज्ञानं च तत्-*Daya*.); they are blessing with equal treatment and scientific knowledge or enlightenment; Sayana translates it as सह प्राप्तव्यं स्थान, a place to be obtained together, i.e. the *world of brahma*, to which the pious proceed by the path of light.

Hymn-110

For verse 4, see Nir. XI. 16.

1. **Rbhuh**, wise (a synonym for *medhavin*, or wise persons, Nigh. III. 15); also Nir. XI. 15. *Rbhavah* are so called because they shine widely (*uru*+ \sqrt{bha} , उरु + भा), or they shine with sacred rite (*rta*+ \sqrt{bha} , ऋत + भा) or they live with sacred rite (*rta*+ \sqrt{bhu} , ऋत + भू). Having finished the works with utmost quickness, the bearers or the wise *rbhus*, attained immortality although they were mortals. The *Rbhus*, sons of Sudhanvan, looking like the sun, or wise like the sun. They mix things together with their works, i.e. active during the year (I.110.4). Evidently, the stanza refers to some astronomical phenomenon, as solar rays. Dayananda translates the word as men of wisdom, for an interpretation on the social plane.

Sudhanvan, according to the traditionalists, was the father of

R̥bhus, and a descendent of Angiras; so is Kutsa, and thus they are related. On this, Wilson says, that although, as Kutsa is the son of Angiras, it seems not very consistent to call them his kinsmen of a former period, *prancah* (*pracina*) or *purvakalina*, as in verse 2.

2. **Saudhanvanasah**, sons of Sudhanvan; foremost or most adept amongst those who are archers, (शोभनानि धन्वानि धनूपि येषु ते सुधन्वानः, तेषु कुशलाः सौधन्वानाः—*Daya*.).

Apakah, persons not permitted to cook their meals, for example, Sannyasins (वर्जितपाकयज्ञा यतयः—*Daya*.).

Savituh, of the sun; of the creator; of any one with prosperity ऐश्वर्ययुक्तस्य—*Daya*.); also from √ सु, to offer oblation.

4. **Sami**, work (*karmani*); and *vistvi*, both are synonyms of *karma*, action or work (Nigh. II. 1). See Nir. XI. 16 for the verse.

6. **R̥bhavas**, the solar rays (Nir. XI.16). आदित्य रश्मयोऽप्यृभव उच्यन्ते.

Nrbhyah, for men; for the leaders of the *yajna*. (ऋभवो हि यज्ञस्य नेतारः; R̥bhus are the leaders of the sacrifice—*Sayana*); also to the chiefs of the firmament (*antariksa*).

8. **Vatsena asrjata mataram punah**, reunited the mother with the son. There is a legend in this connection. A *rsi* whose cow had died, leaving a calf prayed to the R̥bhus for assistance, on which they formed a living cow, and covered it with the skin of the dead one, from which the calf imagined it to be its own mother (see I.20.4). Of course the legend has no sense in it.

9. **Vajasatau**, in the battle; *vajebhih*, with grains and other materials (*Daya*.), or in battle, with your horses.

Hymn-111

2. **R̥bhumat**, accompanied with men of wisdom, or resplendent; having much light (R̥bhu from *uru*+√*bha*, उरु + भा, —Nir.).

4. **R̥bhuksanam indram**, one who supports, or instructs the men of wisdom (*Daya*.); or Indra who is *r̥bhuksin*. According to *Sayana*, the three sons of Sudhanvan were R̥bu, Vibhu and Vaja; these three are the architects related to aeroplanes, ships and chariots

(transports for air, water and land).

Vajan, superior in knowledge, ज्ञानोत्कृष्टान्—*Daya*.

5. **Vajah**, the one with speed and other noble qualities (*Daya*).

Hymn-112

Tabhiru su utibhirasvinagatam is the burthen of this hymn, with those aids. Asvins, come willingly hither (*Wilson*); come hither unto us, O Asvins, with those aids (*Griffith*).

1. **Utibhih**, means of assistance, aid or protection.

3. **Dhenum asvam**, the speech which does not succumb to evils (*Daya*.); gave milk to the barren cow (*asvam* प्रसवासमयाम्, *Sayana*). Again, we have a legend stated in this connection. It relates to the cow of a *rsi*, named Sayu (शयु), to which, though barren, at his entreaty, the Asvins gave abundance of milk.

4. **Yabhih parijma tanayasya majmana**, endowed with the vigour of the son. Agni (fire) is regarded as the son of Vayu (air), either as generated, in the character, of digestive warmth, by the vital airs, or as having been excited into flame by the wind at the time of creation.

Dvimata, measurer of the two worlds (*Wilson*), or measurer of the two, water and fire (*Daya*.). The two regions are earth (the place of *agni*) and firmament (the place of *vayu*). *Agni* is also the son of two mothers (the two sticks in the process of attrition).

Trimantuh, the one adept in three, *karma* (actions), *upasana* (devotion) and *jnana* (knowledge) —*Daya*. Again, according to ritualists, the three are *paka-yajna* (offerings of food), *haviryajna* (oblations of butter), and *somayajna* (oblations of medicinal herbs, or Soma juice).

5. **Rebham** and **Vandanam**,—*rebham*, one who sings the glory—*stota*; *vandanam*, one who recites the noble attributes (*gunakirtana*) —*Daya*. Here again, the traditionalists have concocted a story. *Rebha* and *Vandana* are said to be two *rsis*, who were cast into a well by *asuras*.

6. **Antakam**, according to a legend, he is a *rajarsi*, whom the *asuras* threw into a pond or a well (again a legend).

Bhujuum—There have been several traditional legends concocted in the name of Bhuju, who has been said to be the son of Raja Tugra. Bhuju had embarked on a maritime expedition against the enemies of his father, but encountered a storm, in which the vessel was lost; he was saved, and brought back to his father by the intervention of the Asvins.

According to B. A. Macdonell and A. B. Keith (Vedic Index), Bhuju denotes an *adder* in two passages of the R̥gveda (iv.27.4; X. 25.8) and one of the Yajurveda (XVIII.42) (cf. St. Petersburg Dictionary). Then there are a large number of passages in the R̥gveda in which the word Bhuju has been used in another sense, round which the legend has been developed. The passages are: I.112.6; 20; 116.3; 117. 14; 119.4; VI.62.6; VII.68.7; 69.7; X.40.7; 65.12; 143.5. According to Bühler, the passages refer to Bhuju being saved from shipwreck during a voyage in the Indian ocean, but the evidence is inadequate to support this conclusion.

Dayananda translates *bhujuum* as पालकम्, the supporter I.112.6 भोक्तारम् (IV. 27.4); enjoyer of pleasure (I. 116.3); the sustainer of body and soul (I.117.14).

Karkandhu and **vayya**,—Karkandhu according to Dayananda, means artisans, craftsmen कर्कान् काश्कानन्ति व्यवहारे बध्नाति तम् and *vayyam* is a learned person (ज्ञाता). According to traditionalists, these two are *asuras* whom the Asvins extricated from misfortunes (for *vayya*, also see I.54.6).

7. **Sucantim**, purifier (पवित्रकारकम्,—*Daya.*); a legendary person of this name of which no account has been given by Sayana.

Atraye, for the one free from three sorts of pains—mental, physical and accidental—*Daya*. According to Sayana and others, Atri is the name of a patriarch, who was thrown by the Asuras into a cave with a hundred doors, at all of which fires of chaff were kindled. They were extinguished with cold water by the Asvins; or according to Yaska, Atri is here a name of Agni, the eater (*attri*) of clarified butter, but whose appetite, or intensity, being checked by the heat of the sun in the hot weather, was renovated by the rain sent down by the Asvins.

Pr̥snigum, the one who moves through inter-space, अन्तरिक्षगन्तारम् (*Daya.*). According to some, the name of a person,—so named from his possessing brindled cows (पृश्नयो गावो यस्य).

Purukutsam, one possessing large number of deadly defence weapons like thunderbolts etc. (बह्वः कुत्सा वज्राः शस्त्रविशेषा यस्मिंस्तम् — *Daya.*).

8. Paravṛjam, the one who goes against discipline (धर्मविरुद्धगामिनम् *Daya.*). According to traditionalists, this is the name of a *ṛsi*, made lame and crippled.

Prandham, devoid of knowledge, merged in darkness (*Daya.*); totally blind; the name of a *ṛsi* (*Sayana*); perhaps the same as Rjrasva (ऋजाश्व).

Sronam, the one crippled and deaf. *Sayana* gives some details of the persons of these names.

Varttikam, a bird, like a sparrow; or quail (शकुनिस्त्रियम् — *Daya.*).

9. Vasistham, to the one very much dedicated to his duty (यो वसति धर्मादि कर्मसु सोतिशयितस्तम् — *Daya.*).

Kutsam, thunderbolt, or a deadly weapon.

Srutaryam—श्रुतानि अर्य्याणि विज्ञानशास्त्राणि येन तम्, one who has listened to the authoritative teachings — *Daya.*).

Naryam, superior and senior amongst leaders of men.

10. Vispalam, the protector or sustainer of people (विशः प्रजाः पाल्यन्नेन सैन्येन तल्लान्ति यया ताम्—*Daya.*). According to the legend, she was the wife of Khela, the son of Agastya.

For other references of Vispala, see I.112.10; 116.15; 117.11; 118.8; 182.1; and X.39.8.

Vasam, charming and attractive (कमनीयम् — *Daya.*).

Asvyam, son of *asva*, of the horses, or the one superior in speed (तुरगेषु वेगादिषु वा साधुम् — *Daya.*). Traditionalists regard Vasa and Asvya as *ṛsis*.

11. Dirghasravas, one possessing knowledge, food or wealth in large measures — *Daya.* By traditionalists, he is regarded as the son of Dirghatams, a *ṛsi*, but in a time of famine, he followed trade to obtain a livelihood, hence he is termed as *vanika*, a merchant; as the son of Usij, he should be the same as Kaksivat (I. 18.1) but the text treats them as distinct.

12. **Trisoka**, one not attached to the three lamentations pertaining to worth, action and behaviour. (Also the name of a *ṛsi*, son of Kanva. These holy persons were much exposed to cattle-stealing).

13. **Mandhataram**, one who goes to long distances on a car or airship; a wise man (*Daya*). (See Nigh; III.15, synonym of *medhavin*). As a legend, he is regarded as a royal sage (*rajaṛsi*).

Ksetrapatyesu, concerning the lord of fields or of the earth (*Daya*).

Bhardvajam, one who is acquainted with learned persons of high character. (विद्यामद्गुणान् भरतां वाज विज्ञापयितार; also वाजोऽन्न विज्ञानं वा विभक्ति येन श्रोत्रेण तत्—one equipped with grains or spiritual knowledge.—*Daya*). Also in S.Br., मनो वै भरद्वाज ऋषि रन्त वाजो यो वै मनो विभक्ति सोऽन्नं वाजं भरति तस्मान्नमो भरद्वाज ऋषि : (VIII. I.1.9).

As a man of tradition, he is a man of wisdom (*vipra*), perhaps a Brahmana.

14. **Divodasa**, the giver or source of knowledge or enlightenment, —*Daya*.

Sambara-hatyē, one competent to kill the adversaries (शम्बरस्य बलस्य हत्या हतनं यस्मिन् युद्धादि व्यवहारे तस्मिन्—*Daya*). (See Nigh. II.9 for *sambara*, a synonym of *strength* or *force*).

Atithigva, hospitable, cherisher of guests (अतिथीन् प्राप्नुवन्तम्—*Daya*).

Kasah, is a synonym of water (Nigh. I.12).

Trasadasyum, one afraid of robbers or vicious people (यो दस्युभ्यस्त्वस्यति तम्—*Daya*). According to Sayana, the son of Purukutsa.

15. **Vamra**, one who vomits for relief (रोग निवृत्तये वमनकर्तारम्—*Daya*).

Vipipanam, one who takes (drinks) medicinal decoctions with care (औषधरसानां विविध पानं कर्तुं शीलम्—*Daya*).

According to Sayana, *vanra* is called a *ṛsi*, the son of Vikhanas; the text calls him *vipipanam*, drinking much and variously, which Sayana explains drinking, especially earthly moisture, or dew (पार्थिवं रसम्). (See I.51.9).

Kali, one who saves from pains; or one adept in astronomy or calculations. (यः किरति विक्षिपति दुःखानि दूरीकरोति तं गणकं वा—*Daya.*). Also name of a *ṛṣi*.

Prthim, to one with keen intellect (विशालबुद्धिम्); traditionally, a *rajaṛṣi*.

16. For **Sayuh**, see I.31.2; other references are III.55.6; *Sayutra* I.117.12; X.40.2; *Sayum* IV.18.12; X.40.8; *Sayave* I.112.16; 116.22; 117.20; 111.8; VI.62.7; VII.68.8; X.39.13.

Sayuh, is one in whom everything sleeps or rests during the *pralaya*, the final dissolution (*Daya.*); *sayave*, for the one that desires to sleep with comfort (*Daya.*); for the one reposing (*Wilson*).

Atraye, for the one free from three, the vices of thoughts, words and deeds (*Daya.*).

Manave, for the one righteous, judicious authority. In tradition, Manu is regarded a *rajaṛṣi*, whom the Asvins extricated from want, by teaching the art of sowing the seeds of barley and other grains.

Syumarasmaye, for the one possessing the combined rays of justice (स्यूमा संयुक्तरश्मयो न्यायदीप्तयो यस्य तस्मै—*Daya.*).

17. **Patharvan**, students, continuing studies (*Daya.*).

Saryatam, the one controlling the men of violence (शरो हिंसकान् प्राप्तम्—*Daya.*). According to the traditionists, Patharvan is a *rajaṛṣi*. Saryata is probably intended for Saryati, the fourth son of Vaivasvat Manu (cf. I. 51.12)

18. **Vivare go-arnasah**, to recover the stolen cattle (*Wilson, Sayana*); *vivare*, space (or cavern), *avakasa*; *go-arnasah*, गौः पृथिव्या जलस्य च (*Daya.*).

Manum, the one who knows (ज्ञातारम्), the rational man.

Asvins have been supposed to assist in the recovery of the stolen cattle (cf. *Indra*).

Manum samavatam, sustained Manu, or mankind i.e. by making

him aware of the grain hidden in the earth and teaching him, in fact, agriculture (*Wilson*).

19. **Sudase**, in a munificent gift (सुष्टु दाने) — *Daya*. According to the traditionalists, Sudas is the name of a king, the son of Pijavana. (शोभनं ददातीति सुदा: — *Sayana*). A prince named as Paiyavana, son of Piyavana is noticed by Manu. VII. 110.

20. For **Bhujyu**, see I.112.6.

Adhrigu, most resplendent (इन्द्रं परमेश्वर्यवन्तम् — *Daya*.). A sacrificer or immolator along with Capa, of the gods (*Sayana*, cf. अग्निगुह्यापाञ्चोमी देवानां शमितारो — *Tait. Br.* III.6.6.4)

Rtastubham, यया ऋतं स्तोभते स्तभ्नाति धरति, one standing for the sustenance of truth — *Daya*; name of a *ṛsi* (*Sayana*).

21. **Kṛsanum**, of the weak and timid (दुर्बलम्, *Daya*.). *Kṛsanu* is enumerated by the Taittiriya amongst a class called Somapalas, venders or providers, apparently of the Soma plants (हस्तसुहस्त कृशानवेते वः सोमक्रयणाः — *Tai. S.* I.2.7). The word is a synonym of *fire* too (*Nigh.*).

23. **Satakratu**, a person of hundred or cent per cent selfless actions (शतं प्रज्ञाकर्माणि वा ययोस्तान् — *Daya*.); an epithet for Indra; here of Asvins.

For **Kutsa** and **Turviti** see I.112.9; 23.

Arjuneyam, one accomplished with a fine splendid finish. (The son of Arjuna — *Sayana*. Arjuna being the secret name of Indra — एतद् वा इन्द्रस्य गुह्यं नाम यदर्जुनः — *Vajasaneyaka*).

Purusantim, the distributor of riches to many; पुरुषाणां बहूनां सन्ति विभाजितारम् — *Daya*.). As a legend, it is the name of a *ṛsi*.

24. **Adyutye**, attitude devoid of crookedness (धृते भवो व्यवहारो व्यत्यञ्जनादिदूषितस्तद् भिन्ने — *Daya*.); also in the absence of light; that is, in the last watch of the night or that preceding the dawn, at which time, the Asvins are especially to be worshipped.

Hymn-113

For verses 1 and 2, see Nir. II. 19 and 20 respectively.

1. **Ratri usase yonim**—When the sun sets, the night comes on; or the night is generated by the setting sun, and may figuratively be termed as his offspring, and in the like manner, as the precursor, night may be termed the parent or the womb of the dawn.

2. **Rusad-vatsa**, the parent of the sun (रुश उज्ज्वलितः सूर्यो वत्सो यस्याः सा)—the dawn precedes, and therefore, figuratively bears, or is the parent of the sun.

12. **Yavayat-'dvesah**, the beings hostile now withdraw. At the time of dawn, *raksas* like mosquitoes and other malignant beings vanish.

19. **Devanam mata**, mother of the gods (learned people—विदुषां माता—*Daya*.).

Hymn-114

1. **Kapardina rudrah**, (i) for the Brahmacarin who has led a life of austerity for 44 years and has braided hair (*Daya*.); Rudra with braided hair. (The one who makes everybody weep at the time of death is *rudra* रोदयति सर्वमन्तकाले इति रुद्रः—*Sayana*); (ii) again, *rut* is worldly pain; the one who takes it away is *rudra* (रुत् संसाराख्यं दुःखं, तत् द्रावयत्यपगमयति विनाशयतीति रुद्रः); (iii) the one who expounds the philosophy of the Upanisads of the Vedas in word-forms is *rudra*, (रुतः शब्दरूप उपनिषदः, ताभिर्द्रव्यते गम्यते प्रतिपाद्यते इति रुद्रः); (iv) *Rut* is divine speech; the spiritual knowledge that propounds it for the devotee is *rudra*, (रुत् शब्दात्मिका वाणी, तत्प्रतिपाद्या प्रात्मविद्या वा). (v) *Rut* is the surrounding or obstructing darkness of ignorance; one who dispels this darkness is *rudra*, (रुणद्धि आवृणोति इति रुत् प्रन्धकारादि; तत् दृणोति विदारयतीति रुद्रः). In this way, Sayana gives several derivations to the word *rudra*, (also see *Tai. S. I. 5. 1. 1*).

Kapardine, means the one with jata, or braided hair (जटिलाय; जटाजूटं ब्रह्मचारिण, विद्वांसम्).

Agni has been called *rudra* in a legend. While the gods were engaged in a battle with *asuras*, Rudra, identified with Agni, came and stole their treasure; after conquering the enemy, the gods searched for the stolen wealth and recovered it from the thief, who wept (*arudat*) and Agni was thence called Rudra.

Ksayadviraya, destroyer of the heroes (क्षयन्तो दोषनाशका वीरा यस्य तस्मै—*Daya*.). Perhaps the heroes are Maruts.

For **Ksayadvira**, see I. 106. 4; 114. 1; 2; 3; 125. 3; VIII. 19. 10; X. 92. 9; and for *kapardi* see I. 114. 1; 5; VI. 55. 2; VII. 83. 8; IX. 67. 11 and X. 102. 8.

4. **Vamkum**, cruel and harsh towards mischievous enemies (*Daya.*); tortuous.

5. **Varaham**, like clouds (*Daya.*); also a *boar* or one who has a hard body. Sayana takes it to be an abbreviation of *vara-ahara* or good food.

Arusam, horses etc. (*Daya.*).

Namasa, with food (Nigh II.7), or dedication and service (*Daya.*).

6. **Marutam pitre**, father of Maruts; *pitre*, for the one that nourishes and sustains, Marut, the one who performs sacrifices in all seasons. such learneds (ऋतावृत्तौ यजतं विदुषाम् — *Daya.*). Sayana unnecessarily gives a legend to show how Rudra becomes the father of Maruts (evidently fictions of a much later era than of the Vedas, being borrowed, if not fabricated from the tantras—*Wilson*).

10. **Goghnam**, cow-killing weapon, or a killer of cows (गवां हन्तारम्).

Purusagham, the killer of men, or man-slaying weapon.

Hymn-115

For verses 1 and 4, see Nir XII. 16, and IV. 11 respectively.

1. **Caksus**, enlightener (दर्शकं ब्रह्म, — *Daya.*).

Mitra, Varuna and Agni—Friend or the sun (*mitra*); giver of joy, the world of moon and seas (*varuna*); fire or electricity (*agni*). They are typical of the world or the seasons (*Wilson*).

Atma jagatah, the soul of the world; from his pervading and animating all things; or *jagatah* may mean “of what is moveable”, followed by *tasthusah*, of that which is fixed. The sun is the cause of all effects, whether moveable or immovable (जंगमस्य, स्थावरस्य — *Daya.*).

2. **Yugani**, a period of 5 *samvatsaras*, or divisions of time in

Satya, Treta, Dvapara and Kali. *Yugani* also means "yokes for ploughs".

4. **Madhya Kartor vitatam**, diffused upon the unfinished task; spread in the middle of affair; the cultivator or artisan desists from his labour, although unfinished upon the setting of the sun.

5. **Haritah**, rays; directions or cardinal points (*Daya.*); also horses.

Hymn-116

For verses 8 and 16, see Nir. VI. 36 and V.21 respectively.

1. **Vimadaya**, for the one who gives intense pleasure (विशिष्टो मदो हर्षो यस्मात्तस्मै —*Daya.*). Also see I. 112. 19. According to the legend, Vimada is the name of a prince, who having won his bride at a *svayamvara* (a function at which a girl chooses her husband) was stopped on his way home by his unsuccessful competitors; Asvins came to his succour and placed the bride in their chariot, repulsed the assailants and carried the damsel to the residence of the prince.

Nasatya, absence of *asatya* or untruth or evil, i.e., one virtuous free from evils; an artisan or technician also. When used in the dual number, it represents *asvinau* (Nir. VI. 13) (नासत्यो चाश्विनौ). "They are ever true, never false", says Aurnavabha. "They are promoters of truth", says Agrayana, or else they are so called because they are *nose-born* (*nasa* or *nasika*=nose).

2. **Rasabhah**, an ass; the one who has sustaining qualities as that of the earth etc. (आदिष्टोपयोजनपृथिव्यादिगुणसमूहवत् पुरुषः —*Daya.*). According to an absurd legend, the chariot of Asvins is drawn by two asses (*rasabhavasvinoh*, Nigh. I. 15) or it may mean "going swiftly".

3. **Tugra**, one who kills an enemy; the army-chief. See note on I.112.6 on Bhujyu. Tugra, according to the traditional legend, was a great friend of the Asvins. Being much annoyed by enemies residing on a distant island, he sent his son Bhujyu against them with an army on board ship; after sailing some distance, the vessel foundered in a gale; Bhujyu appealed to the Asvins who brought him and his troops back in their own ships, in three days' time. (See verses 4 and 5 also; referring to sea voyage and an encounter).

5. **Sataritram**, a boat with one hundred oars, and other con-

trols of navigation (शतसंख्यकान्वरित्वाणि जलपरिमाणग्रहणार्थानि स्तम्भनानि वा यस्याम् —*Daya* .).

6. **Peduh**, one who carries with comfort (सुखेन प्रापकः —*Daya*.). According to a legend it was the name of a certain *rajarsi*, who worshipped the Asvins; they, therefore, gave him a white horse, through the possession of which, he was always victorious over his enemies.

7. **Pajriyaya**=*pajresu*=*padresu*=*padesu*, for the one in reputed or authoritative positions (*Daya*.). Also another name in mythology for Angirasas, in which the race Kaksivat was born.

9. **Ksarannapo**. . .*tr̥syate* **Gotamasya**, see I. 85.6. It is difficult to find out how the well was presented to Gotama.

10. **Drapimiva cyavanat pramuncatam**—You stripped of from the aged Cyavana his entire skin (प्रमुञ्चेत् यथा कवचं पालयमानात् —*Daya*.). We shall not give here the unnecessary details of the restoration of the ascetic Cyavana to youth and beauty (See the Mahabharata, Vana Parva) as given in Indian Texts of the Non-Vedic Age,—the legend connected with Sukanya, daughter of the king Sharyati, how she pierced the eyes of the sage Cyavana, whilst he was engaged in penance, so much so that white ants constructed their nests round his body, and how all this enraged the old *rsi* and so how he could be appeased by the promise of the King to give him his daughter (Sukanya) in marriage, and for becoming marriageable, the Asvins restored the charming youth to the *rsi*. The Vedic text does not refer to any such details here.

For **Dasra**, see I. 116,16.

11. **Nasatya** and **Vandana**, see earlier notes (I. 112.5; 116.1).

12. **Dadhica** or **Dadhyan**, are who honour the learned (दधीन् विद्याधर्मधारकानञ्जतिं प्राप्नोति सः —*Daya*.). Also see I.84.13. A legend occurs in the Mahabharata also; from the bones of this king, Tvastṛ fabricated a thunderbolt to kill Vṛtra and rout the Asuras.

13. **Vadhrimatyah**, the noble ladies of excellent growth (वदधयः प्रसस्ता बृद्धयो विद्यन्ते यस्यास्तस्याः स्त्रियः —*Daya*.). In legend we have a wife of the name Vadhrimati of a certain *rajarsi*, who was impotent; the Asvins, propitiated by her prayers, gave her a son (*Wilson*).

14. **Vṛka**, wolf, but here a dog (*svan*), a wild dog, *aranya svan*.

Khelasya, of the part or section (खण्डस्य —*Daya*.); a piece of the enemy's body. See I. 112.10. According to legend, *Khila* was a king, of whom Agastya was a *purohita*, and it was through his prayers, that the Asvins gave *vispala* an iron leg.

Vispala, see I. 112.10. She is regarded as the wife of Khela the son of Agastya.

16. **Rjrasva**, a simple horse (सरल तुरंगम् —*Daya*.). In a legend, we are told that Rjrasva was one of the sons of *Vṛsagīr* (I. 100.17); for his blindness, see I. 112.8, and the cure by Dasrsas (Rjrasva was made blind by his father whilst he was giving to a she-wolf a hundred sheep cut up in pieces; Dasras, the physician gave him back the eyes).

Vṛki, she-wolf; a legend describes her as one of the asses of the Asvins in disguise.

17. **Suryasya duhita**, daughter of the sun; according to a legend, the Sun was desirous of giving away his daughter to Soma, but all the gods desired her as a wife: they agreed that he who should first reach the sun, as a goal, should wed the damsel. In the race, the Asvins were victorious, and Surya (the daughter), well pleased by their success, rushed immediately into their chariot.

Karsmeya, wood and other material.

18. **Vṛsabha**, one who showers victory or prosperity.

Sinsumarah, one who destroys the infidels or enemies; a porpoise, a *graha* or an alligator (*Sayana*); they in the mythology were yoked to the car of the Asvins, to display their power.

19. **Jahnavim**, to the army, opposing the army of the enemies (जहत्यास्त्याज्यायाः शत्रुसेनायाः इमां विरोधिनीं सेनाम् —*Daya*.). Legend regards Jahnu a *maharsi* (He is a prince of the lunar dynasty in the Puranas).

20. **Jahusam**, movement of vehicles (जहृषां गन्तव्यानामिदं गमनम् —*Daya*.). Legend regards him as a king; about him nothing is known. See also VII. 71.5.

21. **Vasa**, in one's control (स्वाधीनताम् —*Daya.*); legend regards him a *ṛsi* receiving daily presents up to one thousand in number.

22. **Sarasya**, of the one from the side of opposition or killer (हिंसकस्य सकाशात् —*Daya.*); Sara is also called *arcatka*, the one from the side of respectable persons of status (अर्चतः सत्कुर्वतः शिष्टानुकम्पकस्य —*Daya.*). In legend, a son of Ricitka; about him nothing is known.

Sayave, for Sayu; see I. 112.16.

23. **Kṛsniyaya**, the one attractive, or the one who attracts others; worthy of attraction.

Visvakaya, for the one, kind to every one.

Visnapvam, to the aspirations, received by a man of wisdom engrossed in learning (*Daya.*).

Legend regards all these three as *ṛsis*.

24. **Rebham**, see I. 112.5.

Hymn-117

3. **Ṛbisat**, the darkness of ignorance, which has shrouded the enlightenment (नष्टविद्याप्रकाशादविद्यारूपात् —*Daya.*). See Nir. VI. 35, i.e. **Ṛbisam**, अपगताभासं; अपहृताभासं; अन्तर्हितभासं; गतभासं वा; i.e. one whose lustre is gone, or taken away, or concealed, or lost.

4. **Rebham**, the admirers of true knowledge and virtues.

5. **Tama**, a synonym of *ratri* or night (Nigh. I. 7); *rukma* is gold or *hiranya* (Nigh. I. 2). For **Dasra**, see, I. 116.10; 16.

6. **Madhunam**, of water; *madhu*, a synonym of water (Nigh. I. 12).

Pajriyena, **Kaksivata**, for Pajra and Kaksivat, see I. 116.7 and for Nasatya, see I. 116.1-11.

7. **Ghosa**, (i) Laudatory words, (ii) the rest-places for cows etc. (*Daya.*). From tradition, we have Ghosa, the name of the daughter of Kaksivat; she was a leper, and therefore, unfit for marriage; in her ad-

vanced years, she prayed to the Asvins, who healed her leprosy and restored her to youth and beauty, so that she finally obtained a husband.

For **Kṛsniyaya** and for **visnapvam**, and for **visvakaya** see I. 116.23.

8. **Syavaya**, for the one wise or learned; in legend, he is a *ṛsi* with black leprosy, cured by the Asvins and then married.

Narsadaya, the diminutive of *nṛsad*, which means one pertaining to men or people or leaders. *Nṛsad*, in legend, is supposed to be the name of a *ṛsi*, about whom nothing is known.

Kanva, a man of wisdom; the name of a *ṛsi* also, supposed to be blind in tradition, but his blindness is not adverted to in any of his hymns hitherto met with (*Wilson*).

9. **Pedu**, see I. 116.6.

10. **Pajra**, see I. 116.17.

11. **Sunoh**, of the son; perhaps the son of the jar (कुम्भात्-प्रसूत), according to Sayana (not in the text), thus alluding to the *ṛsi* Agastya of the mythology.

Vipraya, men of wisdom (traditionalists refer to *ṛsi* Bharadvaja).

Agastye, for noble actions; amongst the well known behaviours (अगस्तिषु ज्ञातव्येषु व्यवहारेषु साधूनि कर्माणि — *Daya*.).

For **Vispala**, see I. 112.10; 116.15.

12. **Kavyasya**, the work of a poet; according to traditionalists, the son of Kavi, i.e. Usanas.

13. For **Cyavana**, see I. 116.10; for *Nasatya*, see I. 116.1.

14. For **Tugra**, see I. 116.3 and for *Bhujyu*, see I. 112.6, I. 112.20 and I. 116.3. For Tugra the other references are I. 117.15; VI. 20.8; 26.4; VI. 62.6; and X. 49.4.

For **Bhujyu**, we have I. 112.6; 20; 116.3-5; 117.14; 119.4; VI.

27.4; VI. 62.6; VII. 68.7; 69.7; VIII. 22.2; 46.20; X. 40.7; 65.12; 95.8; 106.4; 143.5.

16. **Jayusa**, see I. 117.16; VI. 62.7; X. 39.13; by the one giving the glory of victory (जयप्रदेन; also जयशीलौ —*Daya.*).

Visvacah, of the enemy with numerous crooked ways. Visvanc is, in mythology, called an *asura*, whose son you kill with poison (विषेण) i.e. with poisoned arrow (*Sayana*).

17, 18. **R̥jrasva**, see I. 116.16.

20. **Dasra**, see I. 112.24; 116.10; 16; 117.5; 20; 21; 118.6; 119.7; 120.4; 139.3; 4; 180.5; 182.3; IV. 43.4; VI. 69.7; VII. 68.1; VIII. 5.2; 22.17.

For **Sayu**, see I. 112.16; 116.22; 117.20; 118.8; VI.62.7; VII. 68.8 X. 39.13.

For **Purumitra**, see also X. 39.7; friends of many; in legend, the name of a *raja* (king).

21. **Manusaya**, for the rational beings, for men.

Aryaya, for the son of an *arya*, i. e. lord, for the children of a lord; one blessed with God. (Nir. VI. 26; *Daya.*).

This verse has been discussed by Yaska, in the Nirukta VI. 26; O Asvins, working wonders, sowing the grain, as it were, with a plough, milking food for man, blasting the impious foe with lightning, you made far-spreading light for the Arya.

Vṛka means a plough, so called from cutting. *Langala* (plough) is derived from the √लृग्, to cling, or it is so called because it has a tail. *Langala*, a tail, is derived from the root √लृग् to cling, or from √लृग्, to wave; or from √लम्, to hang down; लाङ्गलं लगतेलङ्गतेलम्बतेर्वा (Nir. VI. 26.). Milking food for man. O fair ones! blasting the impious foe (*dasyu*) with lightning or with (a flood) of water. Arya means the son of the lord (Nir. VI. 26).

Aryaya, विदुषे, to the sage, that is, to, or upon, Manu (*Sayana* erroneously thinks that *manusa* is a synonym of Manu).

22. **Tvastram**, a person, readily becoming adept in all learning

(*Daya.*). *Tvasty* is so called because it pervades quickly, say the etymologists (त्वष्टा तूर्णमश्नुत); or it may be derived from $\sqrt{\text{त्विप्}}$ दीप्ति, meaning to shine, or from $\sqrt{\text{त्वश्}}$, meaning to do. (त्विषेर्वा स्यात् दीप्तिकर्मणः, त्वश्चतेर्वा स्यात् करोतिकर्मणः —Nir. VIII. 13).

24. **Vadhrimati**, see I. 116. 13; knowledge leading to prosperity (*Daya.*); wife of a *ṛsi* (*Sayana*); see I. 116. 13.

Hirnyabasta, one possessing gold, or the one possessing knowledge and prosperity like a hand. (*Daya.*).

Syavam, one properly educated (*Daya.*); see also X. 65. 12. According to the legend, Syava was cut into three pieces by the *asuras*, but these pieces were reunited into one by the Asvins.

Hymn-118

For verse 11, see Nir. VI. 7.

For **Dasras** (3) **Nasatyas** (4), daughter of the Sun (सूर्यस्य दुहिता) (5) **Vandana**, **Rebha**, **Tugra**, **Cyayana** (6); **Atri**, **Kanva** (7); **Sayu** (8), **Vispala**, **pedu** (9), see hymns 112, 116 and 117. In this hymn, they have been noticed more summarily.

Hymn-119

2. **Urjani**, in mythology, a name of **Surya**, daughter of the Sun; the bold policy of State (पराक्रमयुक्ता नीतिः—*Daya.*).

3. **Makhah**, sacred benevolent acts like *yajnas*. (*Daya.*).

4. For **Bhujyu**, see I. 112 and I. 116, worthy of enjoyment (*Daya.*).

Divodasa, for the giver of enlightenment; for the leader of the army (*Daya.*). For **Divah dasa**, see I. 112.14; I. 116.18; I. 119. 4; I. 130.7; 10; II. 19.6; IV. 26.3; IV. 30.20; VI. 16.5; 19; 26.5; 31.4; 43.1; 47.22; 23; 61.1; VII. 18.25; IX. 61.2. For **Rebha**; **Atri**; **Sayu**; **Vandana** (6); **Dasras** (7) **Ausija**, **Dahyanc** (9), and **Pedu** (10), see hymns I. 112; 116; and 117.

Hymn-120

For **Dasras, Ghosa**, see hymns I. 112, 116, 117.

For **Bhṛgu**, see I. 58.6; I. 60.1; I. 71.4; I. 120.5; I. 127.7; I. 143. 4; and other Mandalas.

5. **Bhṛgu** is one with matured experience and enlightenment (*bhṛgavane*, यो भृगुः परिपक्ववर्षो विद्वान्वाचरति तस्मिन्—*Daya.*).

6. **Takavanasya**, of one stumbling; one instructed in knowledge (*Daya.*).

Hymn-121

4. **Manusasya**, of a rational being, of a man; of a descendent of Manu (*Sayana*).

7. **Vanadhiti**, a hatchet to cut down the trees of a forest; a collection of water (*vana*=water); or clouds.

Pari-rodhana goh—*Sayana* renders it as an attachment of the animal to the stake, (पशोः रोधनाय, यूपे नियोजनाय परिभवति समर्थो भवति—*Sayana*).

Rodhana, for protection (*Daya.*); *pari*—from all sides (*Daya.*); *goh*, cow.

9. **Divah asmanam upanitam**, brought the thunderbolt or *vajra* from heaven; it might refer to *tvastṛ*.

9. For **R̥bhu** and **Kutsa**, refer to hymns I. 112, 116, 117.

10. **Susnasya**, of the exploiter enemy (शोषकस्य शत्रोः —*Daya.*).

Phaligam, a synonym of cloud (Nigh. I. 10)

13. **Etasah**, a trained good horse; a synonym of horse (Nigh. I. 14) (One of the horses of the sun).

Karttam, a synonym of well or *kupa*, (Nigh. III. 23)

14. **Abhika**, a synonym of battle or *sangrama* (Nigh. II. 17).

Sravas, a synonym of grains, or *anna* (Nigh. II. 7) (*Sravana*).

67562

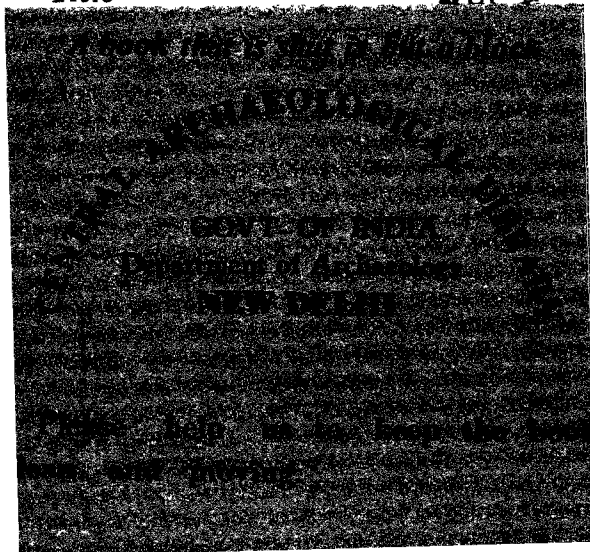

Central Archaeological Library,
NEW DELHI. 67562

Call No. Sa 2V1/Sar/Vid

Sarasvati, Satya
Author—Prakash Tr.

Title—Rgveda Samhita. vol. II

GOVERNMENT OF INDIA
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY
CENTRAL ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

CALL NO. *Sa 2 vi / Sar / Vid*
ACC. NO. *67563*

D.G.A. 79.

GIPN—S1—2D. G. Arch.N. D./57—27-9-58—1,00,000

ṚGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

with

English Translation

by

Svami Satya Prakash Sarasvati

and

Satyakam Vidyalkar

97591

Volume III

[Book I, Hymns 122—191]

तृतीयो भागः

[प्रथमं मण्डलम्, सूक्तानि १२२-१६१]

Sa 2 VI
Sar Vid

Veda Pratishthana

New Delhi

RGVEDA, Vol. III

© Veda Pratishthana, 1977

Published by Veda Pratishthana; New Delhi

On behalf of Narendra Mohan Trust, Pusa Road, New Delhi (India)

Transliteration based on the text of Theodor Aufrecht.

67500
प्रदाति मंलया दिनांक 25-7-81
निर्देश नं. Sa 2VI / Sa 2. Vid
नई दिल्ली
आचार्य पुरातन्य प्रतिकाश

Sole Distributors :

S. Chand & Company Ltd

Ram Nagar, New Delhi-110055

JULLUNDUR : LUCKNOW : BOMBAY : CALCUTTA : MADRAS

HYDERABAD : PATNA : NAGPUR : BANGALORE : COCHIN

Printed by

Shiksha Bharati Press, G. T. Road, Shahdara, Delhi-110032

Rec. from Munishram Manoharlal, New Delhi, vide Bill No. 58371
dated 16.7.81 Price Rs. 50.00/-

CONTENTS

Foreword	v—vii
Preface	ix—x
English Translation Book I Hymns 122 to 191	541—803
Notes	805—898

IN MEMORY OF
VED RATAN MOHAN

Col. Ved Ratan Mohan, M.P. was born at Rawalpindi on July 30, 1920. He graduated from the Punjab University and later took his Master of Commerce Degree from Delhi University.

Shri Ved Ratan Mohan's father Shri N.N. Mohan was a prominent industrialist and a generous philanthropist. Shri Ved Ratan Mohan made his own memorable contribution to the success of the enterprises in which his family was interested. He also took active interest in public life and supported many worthwhile causes.

In 1961, the honorary rank of Captain was conferred on Shri Ved Ratan Mohan; in 1966, he became a Lieutenant Colonel in the Territorial Army; in 1972, the honorary rank of Colonel in the Territorial Army was conferred on him.

He was elected as Deputy Mayor of the Municipal Corporation, in Lucknow. Later he was elected to the office of the Mayor. In 1964, he was nominated as a Member of the Uttar Pradesh Legislative Council. In 1967, he was awarded Padama Shri. In 1971, he became the recipient of the Padma Bhushan Award. In 1972, he was elected to Rajya Sabha, the Upper House of Indian Parliament, from Uttar Pradesh.

He died on July 28, 1973, deeply mourned and widely lamented.

He had travelled extensively and had a wide range of interests and accomplishments. Photography, painting, music and poetry had a claim on him. Equally, he gave generously of himself to the solution of public problems and to personal hardships of individuals in distress. He was deeply interested in Indian culture and in educational institutions as vehicles of India's cultural renaissance and socio-economic reconstruction. The Vedas and their message energised his inspiration and impelled him to consecrated action for human welfare.

Ved Ratan Mohan

Foreword

The Vedas enshrine the cosmic vision and vitality of our ancestors and epitomise a living legacy of divine inspiration, intuition and insight.

The glory of the Vedas is their universal and timeless quality.

The subtle and symbolic invocations of the *Sruti* and the mystic and melodic music of the celestial hymns have hallowed human consciousness through trackless centuries with a sublime glow.

The Vedas exemplify a carefully nurtured and elaborately systematized oral tradition which is unrivalled in the annals of civilization.

The evocative poetry of joyous and spontaneous affirmation of life and nature, the unravelling explorations of the seers into the terrestrial and transcendental destiny of mankind, the pervasive immanence and the pristine omnipresence of primeval reality and primordial matter, and the wisdom and philosophy of Moral and Social Order in an harmonious equilibrium unfold the luminous realm of the spirit of the Vedas.

The Vedas are unique in their perspective of time and space.

Early in the history of human civilization, the Vedas proclaimed the essential unity of mankind, untrammelled by geographical barriers and tribal parochialism.

The Vedas declared the enduring filial allegiance of Man to Mother Earth: माता भूमिः पुत्रोऽहं पृथिव्याः.....अथर्व.12.1.12.

The Vedas articulated the essential equality and intrinsically equal dignity of men and nations and the need for cooperative effort for common benefit: अज्येष्ठासौ प्रकनिष्ठास एते, सभ्रानरो वावृधुः सौभगाय । ऋक्.5.60.5.

The Vedas cautioned against recrimination, jealousy and ill-will among the human kindred: मा भ्राता भ्रातर द्विषन् मा स्वसारमुत स्वमा.....अथर्व 3.30.3.

The Vedas aimed and aspired for an ambience of unfailing and ubiquitous friendship: मित्रस्याहं चक्षुषा सर्वाणि भूतानि समीक्षे ।

मित्रस्य चक्षुषा समीक्षामहे ।

यजु. 36.18.

These noble thoughts made the culture of the Vedas the first and foremost foundation of the edifice of universal values: सा प्रथमा संस्कृतिविश्ववाराः यजु. 7.14.

These enduring verities of the Vedas are not a relic of the past, nor are they the exclusive preserve or the sole inheritance of Indians and Indo-Aryans. They belong to the common heritage of humanity and are relevant in our contemporary world and in our age. We owe it to ourselves and to the peoples and the nations of the world to share this precious heritage and to disseminate its message and meaning.

It is the proud privilege of Veda Pratisthana to be the chosen instrument of the monumental project for preparing and presenting a readable and systematic modern translation of all the four Vedas. The Veda Pratisthana has had the credentials and the capacity to attempt this ambitious task because it was founded on the deep understanding and encyclopaedic erudition of Swami Satya Prakashji, an eminent scientist and a distinguished professor before he became a *parivrajaka*, the firm financial support and the bounteous benefaction of Narendra Mohan Foundation, an eloquent and tangible testament of the Mohan family's liberal and public spirited disposition, and of the intrepid faith, fortitude, vision and dedication of the late Shri Prakash Vir Shastri.

The munificence of Major Kapil Mohan and his family and their deep devotion to the cause of Vedic learning enabled the Veda Pratisthana to embark on this noble enterprise. It was Major Kapil Mohan's resolve to raise a truly meaningful memorial in the form of a new edition of the Vedas in remembrance of his elder brother, the late Col. Ved Ratna Mohan that led the Narendra Mohan Foundation to offer its generous and unsparing financial assistance for this project. We acknowledge our debt of gratitude to Major Kapil Mohan and to Narendra Mohan Foundation. We also take this opportunity to pay our tribute to the memory of Col. Ved Ratna Mohan whose life was a superb saga of service and an inexhaustible treasury of goodwill.

The late Shri Prakash Vir Shastri was the main architect of Veda Pratisthana. It was to him that we owed the initial organization, the basic conception and the purposeful momentum of the project. Indeed, we are only trying to translate his dream into a reality. An eminent and gifted parliamentarian, whose cascading eloquence, sparkling wit, mature wisdom and intrinsic goodness had a singular charm, Prakash Vir Shastri was an articulate exponent and a selfless missionary of the fundamental values of India's creative and spiritual culture. Spun and woven with the warp and woof of Indian sensitivity and perception, the tapestry of his life and work was as authentic as it was inspiring. He shunned the pettiness and parochialism of politics and strove to

reinforce our national life with the tensile strength of our quintessential heritage. He lived and worked for national goals. In national politics he was the ambassador of the larger cultural claims on life. In his tragic and untimely death, Mother India lost an illustrious son who distinguished himself not by the office he held nor by his wealth or material acquisitions but by his dedicated and singleminded service to the cause of the nation. In his death, Veda Pratisthana lost its moving spirit, regained mainly because his memory is a motive force. We savour the exhilarating fragrance and see the inspiring and exhorting presence of his personality, pervasive, permeating and perdurable, in the fruition of this project and pay our affectionate homage to his everlasting memory.

(Dr.) L.M. Singhvi
Executive Chairman,
Veda Pratisthana

Preface

The Vedas are the Word of God. At the very beginning of the Creation, man received knowledge of the Vedas. The R̥gveda is the most ancient of all the holy scriptures in the world.

Knowledge of the Vedas is not intended for a particular race or country. God revealed this knowledge for the greatest good of mankind. This noble objective is reflected in the following words of the Vedic sages :

May all be happy and rid of diseases,
May all have a happy and harmonious life,
May nobody ever be afflicted with suffering.

The Vedas have been translated into several languages. Scholars like Griffith, Wilson and Max Müller have written commentaries on the Vedas in English. But the need for bringing out an unconventional and standard translation of the Vedas has been felt for quite sometime. The task, however, involved dedication, hard work and considerable financial resources.

Col. Ved Ratna Mohan, ex-M.P., was a promising youngman, the scion of a family which had implicit faith in the Vedas. His brilliant career was cut short by untimely death in 1973. His father, late Shri Narendra Mohan, was a leading industrialist of India. Devoted to social service, he took keen interest in the dissemination and distribution of religious literature. He had unshakable faith in God. Daily he would perform *yajna* and once in a year he would perform this on a big scale when all the *mantras* of one of the four Vedas would be recited. He had named his eldest son Ved Ratna (Jewel of the Vedas). He had desired the late Ved Ratna to do some service to

the Vedas. But fate had willed otherwise. Col. Ved Ratna died before he could fulfil his father's wish.

His younger brother Major Kapil Mohan, who has great reverence for the Vedas like his father, made the noble resolve to get all the four Vedas translated into English and publish them on behalf of the Narendra Mohan Foundation in the sacred memory of his elder brother. This Foundation was endowed by the sons of the late Shri Narendra Mohan, the founder of the Mohan Industries, in accordance with the wishes of their father. A hospital, a college, and several other charitable institutions devoted to public service are being run by the Foundation.

The task of rendering the four Vedas into English was entrusted to the Veda Pratishthana by the Foundation. Dr. Govardhan Lal Dutta, a famous educationist and Head of the Pratishthana, requested the Vedic scholar Svami Satya Prakash Sarasvati to undertake the highly onerous responsibility. Indeed one could think of no other scholar better qualified than Svami Satya Prakashji to accomplish this task. I am happy that Svamiji was kind enough to accede to the request. He is devoting most of his time to the translation work though he is a *parivrajaka*, a peripatetic monk. In this task, he is collaborating with Pandit Satyakam Vidyalkar.

Thanks are particularly due to Shri Vishwanath for his unstinted cooperation in the excellent printing of this work. No words would be adequate to express my warm appreciation and grateful thanks to Major Kapil Mohan, Svami Satya Prakashji and other colleagues and co-workers of the Veda Pratishthana who have generally helped in the accomplishment of this sacred task.

Our labours would be fully rewarded if through this English translation of the four Vedas, attempted for the first time in India, the divine message enshrined in the Vedas impregnates human consciousness everywhere.

Shravani Poornima,
Vikramiya Samvat 2034,
August 28, 1977.

Prakash Vir Shastri
Secretary, Veda Pratishthana
New Delhi

ऋग्वेद संहिता

RGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

प्रथमं मण्डलम्

(१२२) द्वाविंशत्युत्तरगततमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चस्यास्य सूक्तस्योद्दिष्टो देवतमसः कश्चीवान् कपिः । विश्वे देवा देवताः । (१-४, ३-१५)
प्रथमादिवतुर्कृत्वा समस्यादिनवानाञ्च विष्टुषु . (५-६) पञ्चमीपष्टयोश्च विगदस्वा छन्दसा ॥

॥१॥

प्र वः पान्तै रघुमन्यवोऽन्धो यज्ञं रुद्राय मीळहुषे भरध्वम् ।
दिवो अस्तोप्यसुरस्य वीरेषुध्येवे मरुतो गेदस्याः ॥१॥
पत्नीव पूर्वहृतिं वावृध्या उषासानक्ता पुरुधा विदाने ।
मर्गनात्कं व्युतं वसाना सूर्यस्य श्रिया सुदृशी हिरण्येः ॥२॥

122.

Prá vaḥ pántaṃ raghumanyavó 'ndho yajñāṃ rudráya
mīlhubhe bharadvam | divó astoshy ásurasya vīraír ishū-
dhyéva marúto ródasyoh || 1 || pātnīva pūrváhūtim vāvri-
dhādhyā ushāsānāktā purudbā vídāne | starír nātkaṃ vyū-
taṃ vāsānā sūryasya śriyā sudṛśī hīraṇyaīḥ || 2 ||

ṚGVEDA SAMHITA

BOOK ONE

122

O earnestly eager priests, may you dedicate the protective sacrificial offerings to the reward-showering cosmic powers. Let us praise him who, with his heroic followers, as with shafts from a quiver, has expelled the evil spirits from heaven; and may we praise the vital principles who reside between heaven and earth. 1

May dawn following the night of varied aspects and character come to promote the first invocation like a wife to the first call. May dawn, shining beautifully with the brightness of the rising sun, and like a youthful damsel decorated with golden ornaments and clad in finely woven garment, be pleased to come and participate in joy. 2

ममत्तु नः परिज्मा वसर्हा ममत्तु वातो अपां वृषण्वान् ।
 शिशीतमिन्द्रापर्यता युवं नस्तन्नो विश्वे वरिवस्यन्तु देवाः ॥३॥
 उत त्या मे यशसा श्वेतनायै व्यन्ता पान्तोशिजो हुवध्वै ।
 प्र वो नपातमपां कृणुध्वं प्र मानरां रस्मिपुनम्यायोः ॥४॥
 आ वो रुवण्युर्मोशिजो हुवध्वै घोषेव शंसमर्जुनस्य नशे ।
 प्र वः पृष्णे दावन औ अच्छा वोचेय वसुतातिमग्नेः ॥५॥

mamattu

naḥ párijmā vasarhá mamattu váto apām vṛṣhaṇvān | śiṣī-
 tām indrāparvatā yuvām nas tán no vísve varivasyantu
 devāḥ || 3 || utá tyá me yaśásā śvetanāyai vyántā pántau-
 sijó huvádhyai | prá vo nāpātam apām kṛiṇudhvam prá
 mātārā rāspināsyāyóḥ || 4 || á vo ruvaṇyúm auṣijó huvá-
 dhyai ghósheva śānsam árjunasya nānṣe | prá vaḥ pūshñé
 dāvāna āñ áchā voceya vasútātim agnēḥ || 5 ||

॥२॥ श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमोत श्रुतं सदाने विश्वतः सीम् ।
 श्रोतुं नः श्रोतुर्गतिः सुश्रोतुः सुश्रवा मिन्धुरङ्घ्रिः ॥६॥
 स्तुपे मा वो वरुण मित्र गतिर्गवां शता पृश्नयामेषु पत्रे ।
 श्रुतस्थे प्रियस्थे दधानाः सद्यः पुष्टिं निरुन्धानामो अग्मन् ॥७॥
 अस्य स्तुपे महिमघस्य गधः सचा मनेम नहुषः सुवीरः ।
 जतो यः पत्रेभ्यो वाजिनीवानश्चावतो रथिनो मह्यं सूरिः ॥८॥

ṣrutām me mitrāvaruṇā hāvemótā ṣrutam sādane viśvá-
 taḥ sim | śrótu naḥ śróturātiḥ suśrótuḥ sukshétrā síndhur
 adbhīḥ || 6 || stushé sá vām varuṇa mitra rātír gāvām ṣatā
 pṛiksháyāmeshu pajré | ṣrutárathe priyárathe dádhānāḥ sa-
 dyāḥ pushtīm nirundhānāso agman || 7 || asyá stushe máhi-
 maghasya rádhah śácā sanema náhushaḥ suvīrāḥ | jāno yāḥ
 pajrébhyo vājínivān áśvāvato ratlino máhyaṁ sūrīḥ || 8 ||

May the sun, the circumambient divinity and the dispeller of darkness, grant us delight. May the wind, the bringer of rain, grant us delight. May you, O thunder and clouds, sharpen our intellects, and may all the Nature's glories show us favour. 3

I, belonging to the traditions of a poet, worship those ever-moving and protecting twin-divines with all my zeal for the attainment of illumination. O priests, glorify the fire-divine, who without fail gives proper reward to all our actions and praise the sky and heaven who are like the parents of the rustling waters. 4

As a singer addresses loud praises to you, O twin divines for the remedy of his pains, so I, the poet devotee, am singing loud praises for your invocation. I offer praises amongst others to the divine nourisher, who is bounteous. In particular, I proclaim the munificence of the fire-divine. 5

Hear my prayers, O source of light and bliss, and hear the same from all sides in the prayer hall. May the mighty river, the renowned bestower of gifts, be attentive to my prayer fertilizing our broad fields with water 6

O divine source of light and bliss, we praise you for providing hundreds of cattle to the strong and valorous warriors fighting in the war with swift-moving horses. And may the divines, seated in their famous and splendid chariots, come to us. 7

I praise the treasures of that opulent assembly of the divines. May we, men who are blessed with excellent descendants, partake of them together. The assembly conferring abundant food upon the strong and valorous has been my benefactor, and has made me the master of horses and chariots. 8

ज॒नो यो मि॒त्रावरु॑णाव॒भिधृ॑ग॒पो न वी॑ मु॒नोत्य॑क्ष्ण॒याधृ॑क् ।
 स्व॒यं स य॑क्ष्मं हृ॒दये॑ नि ध॒त्त आप॑ यदी॒ होत्रा॑भिर्कृ॒तावा॑ ॥९॥
 स वा॒र्यतो॑ न॒हुषो॑ दं॒मुज॑तः श॒र्यस्त॑रो न॒रं गृ॑त॒श्रवाः॑ ।
 वि॒सृष्ट॑ग॒निर्या॑ति वा॒हृहृ॑स॒न्वा वि॒श्वा॒सु पृ॑न्सु म॒दमि॑च्छ॒रः ॥१०॥

jāno yó mitrāvaruṇāv abhidhrúg apó ná vām sunóty akṣha-
 yādhruk | svayám sá yākshmaṁ hrīdaye ní dhatta āpa yád
 īm hótrābhir ṛitāvā || 9 || sá vrādhato nāhusho dāmsujūtaḥ
 śārdhastaro narām gūrtāśravāḥ | vīśriṣṭarātir yāti bālha-
 srítvā vísvāsu pṛitsú sādām íe chūrah || 10 ||

॥३॥ अध॒ ग्म॒न्ता न॒हुषो॑ ह॒वै सृ॒रेः श्रो॑ता ग॒जानो॑ अ॒मृत॑स्य म॒न्द्राः ।
 न॒भोजु॑वो य॒ज्ञि॒वस्य॑ ग॒धः प्र॒शस्त॑ये म॒हिना॑ रथ॒वते॑ ॥११॥
 ए॒तं श॒र्यं धा॒म य॒स्य सृ॒रेरि॒त्यवो॑च॒न्द॒शत॑यस्य न॒रो ।
 द्यु॒म्नानि॑ ये॒षु व॒सुता॑ती ग॒गन्वि॑श्वे स॒न्वन्तु॑ प्र॒भृथे॑षु वा॒जस॑ ॥१२॥
 म॒न्दाम॑हे द॒शत॑यस्य धा॒सोर्द्वि॒त्यश्च॑ वि॒भ्रता॑ य॒न्त्यन्ता॑ ।
 कि॒मि॒ष्टाश्च॑ इ॒ष्टाश्चि॑मे॒त ई॒शाना॑म॒स्तस्य॑ ऋ॒ञ्जते॑ नृ॒न् ॥१३॥
 हि॒र॒ण्यकर्णं॑ म॒णिर्ग्री॒वम॑र्ण॒स्तन्नो॑ वि॒श्वे व॒रि॒वस्य॑न्तु दे॒वाः ।
 अ॒र्यो गि॑रः स॒द्य आ ज॒ग्मुषी॑रो॒स्वाश्चा॑क॒न्तृभ॑ये॒ष्वस्मे॑ ॥१४॥

ádha gmaṁtā nāhusho hávaṁ sūrēḥ śrótā rājāno amṛi-
 tasya mandrah | nabhojúvo yān niravāsya rādhaḥ práśa-
 staye mahiná rāthavate || 11 || etām śārdham dhāma yāsya
 sūrér ity avocan dāśatayasya nāṁṣe | dyumnāni yēshu va-
 sūtātī rārān víṣve sanvantu prabhṛithēshu vājam || 12 ||
 mándāmahe dāśatayasya dhāsér dvír yāt páñca bíbhrato
 yánty ánnā | kím ishtāśva ishtāraśmir etā īṣānāsas tārusha
 ṛiñjate nrīn || 13 || híraṇyakarṇam maṇigrivam ārṇas tán no
 víṣve varivasyantu devāḥ | aryó gírah sadyá á jagmúshir
 ósrāṣ cākantūbháyeshv asmé || 14 ||

The man who does you wrong, O the source of light and bliss, who injures you in any way, who does not present you with oblations, contracts for himself sickness in his heart, whereas the righteous person gains all the favours by worship. 9

Such a worshipper, wondrously urged onwards by well-disciplined horses, endowed with surpassing strength, famed amongst heroes, liberal in gifts, and bold in his steps, moves like a hero, and defeats his adversaries in all combats. 10

Come to us, therefore, O beloved immortal cosmic powers, to the invocation of this worshipping devotee and attend to the mental faculties of our inner realm. May these hastening through our body and mind applaud the offerings of this devotee who acknowledges no protector other than you. 11

The enlightened sense-organs declare: we present wealth offerings with vigour upon this cosmic vital force who invokes us to partake in the offerings. May all the enlightened senses, in whom splendours and riches abound, bestow abundant food on these solemn occasions. 12

May they say, let us be delighted with the tenfold offerings when the worshippers approach, presenting the enjoyments of twice five (five sense-organs and five action-organs). What can the speedy mind and bright intellect do ? These overpowering cosmic powers will subjugate the desires of men. 13

May all the divine powers favour us with a child decorated with gold earrings and jewel necklaces. May the brilliant divines, out of regard for our oblations and prayers, accept our oblations offered with spontaneity. 14

चत्वारो मा मशशरिर्म्य शिश्वस्त्रयो राज्ञ आयवसस्य जित्पणोः ।
रथो वा मित्रावरुणा दीर्घाप्साः स्युर्मगभस्तिः सूर्यो नाद्यौत् ॥१५॥

catvāro mā maśarṣāra-
sya śiśvas trāyo rājña āyavasasya jishṇoh | rātho vām mi-
trāvaruṇā dīrghāpsāḥ syūmagabhastih sūro nādyaut || 15 ||

(१.१२) त्रयोविशत्युत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१३) त्रयोदशर्चन्यास्य सूक्तस्य ओङ्गिजो दर्पनमसः कश्चीवान् ऋषिः । उवा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥५॥

पृथू रथो दक्षिणाया अयोज्येन देवासो अमृतांसो अस्थुः ।
कृष्णादुदस्यादुर्या३ विहायाश्चिकित्सन्ती मानुषाय श्याय ॥१॥
पूर्वा विश्वस्माद्भुवनादवाधि जयन्ती वाजं बृहती मनुत्री ।
उच्चा व्यख्ययुवतिः पुनर्भूरोषा अगन्प्रथमा पूर्वहूतो ॥२॥
यद्य भागं विभजासि नृभ्य उषो देवि मर्त्यत्रा सुजाते ।
देवो नो अत्र सविता दमना अनागसो वोचति सूर्याय ॥३॥

123.

Prithū rātho dākshināyā ayojy aīnam devāso amṛitāso
asthuh | kṛishṇād úd asthād aryā vihāyāś cikitsanti mānu-
shāya kshāyāya || 1 || pūrvā viśvasinād bhūvanād abodhi
jāyanti vājam brihatī sánutri | uccā vy ākhyad yuvatīḥ pu-
narbhūr ōshā agan prathamā pūrvāhūtau || 2 || yād adyā
bhāgam vibhājāsi nṛibhya úsho devi martyatrá sujāte | devó
no ātra savitā dāmūnā ánāgaso vocati sūryāya || 3 ||

O welfare-workers and men of virtues, the four sons (the learned academicians, the men of defence, the producers of nation's wealth and the labour class) of the state and the three components of administration (the head, public servants and people) are to be taken care of. May your spacious and bright chariot (of sound administration) be ever radiant (of peace and prosperity) like the sun. 15

123

The vast chariot of dawn is yoked. The immortals are seated in it. Dawn, great and venerable, has emerged from deep darkness yearning to illuminate the hearts of men. 1

Before all the living world is she awake, triumphing over the transient darkness; she is wonderful and bounteous. Like a damsel is she, ever young and ever new. She glances from lofty heights. May she be the first to come on all our mornings, to join in prayers. 2

O brilliant, nobly-born dawn, as you are bestowing good fortune on all mortals, may the divine sun, the household friend of us all, through you recommend us to God as being sinless. 3

गृहंगृहमहुना यात्यच्छा दिवेदिवे अधि नामा दधाना ।
 सिषासन्ती द्योतना शश्वदागादग्रमग्रमिद्वजते वसूनाम् ॥४॥
 भगस्य स्वसा वरुणस्य जामिरुषः सूनुते प्रथमा जरस्व ।
 पश्वा स दध्या यो अघस्य धाता जयेम तं दक्षिण्या रथेन ॥५॥

grihām

-griham ahanā yāty áchā divé-dive ádhi nāmā dádhanā |
 síshāsanti dyotanā śasvad ágād ágram-agram íd bhajate
 vāsūnām || 4 || bhágasya svásā vāruṇasya jāmír úshah sū-
 nrīte prathamā jarasva | paścā sá daghyā yó aghásya dhātā
 jáyema tām dakṣhiṇayā ráthena || 5 ||

॥५॥ उदीरतां सूनुता उत्पुर्न्धीरुद्वयः शुशुचानासौ अस्थुः ।
 स्पार्हा वसूनि तमसापगूळ्हाविष्कृष्वन्त्युषसौ विभातीः ॥६॥
 अपान्यदेत्यभ्यन्यदेति विषुरूपे अहनी सं चरेते ।
 परिक्षितोस्तमो अन्या गुहाकरद्यौदुषाः शोशुचता रथेन ॥७॥
 सदशीरद्य सदशीरिदु श्वो दीर्घं संचन्ते वरुणस्य धाम ।
 अनवद्यास्त्रिशतं योजनान्येकैका क्रतुं परि यन्ति सद्यः ॥८॥

úd iratām sūnrītā út púramdbīr úd agnáyah śusucā-
 náso asthuh | spārḥā vāsūni támasāpagūḷhāvīsh kṛiṇvanty
 ushāso vibhātīḥ || 6 || āpānyád éty abhy ānyád eti víshu-
 rūpe áhanī sám carete | parikṣhítos támo anyā gúhākar
 ádyaud ushāḥ śosucatā ráthena || 7 || sadṛíṣīr adyā sadṛíṣīr
 íd u śvó dīrghām sacante vāruṇasya dhāma | anavadyās
 trīṣátam yójanāny ékaikā krátum pári yanti sadyah || 8 ||

Each day, the fairy dawn visits every house, assuming new and splendid forms. May she, bounteous and bright, always diffuse light and cherish the first and best of our offerings. 4

Dawn, endowed with truth, is the sister of the effulgent sun and the supreme luminary. May she be praised in the beginning of our worship. And may he, the evil-doer, be subdued. May we conquer him with the aid of our triumphant chariot through her assistance. 5

Let sweet hymns be sung; let holy offerings be poured out; let ceremonial fires be kindled in all their brilliance, for the refulgent dawn is revealing the lovely treasures lying hidden under cover of darkness. 6

Night and dawn march together different in form; whilst the one recedes, the other comes to the fore. Coming in succession, the one covers the gloom of the surroundings, the other shines with her brilliant chariot. 7

The same today, the same tomorrow, untarnished dawn precedes the far course of the sun, the supreme luminary, by thirty yojanas (leagues), and each in succession revolves in its assigned position. 8

ज्ञानत्यक्लः प्रथमस्य नाम शुक्रा कृष्णादजनिष्ट श्वितीची ।
 ऋतस्य योषा न मिनाति धामाहरहर्निष्कृतमाचरन्ती ॥९॥
 कन्येव तन्वाश् शशदानौ एषि देवि देवमियक्षमाणम् ।
 संस्मयमाना युवतिः पुरस्ताद्विविक्षीसि कृणुषे विभाती ॥१०॥

jānaty ālnaḥ prathamāsya nāma ṣukrá kṛishṇād ajanishta
 śvitīcī | ṛitāsya yōshā ná mināti dhāmāhar-ahar nishkṛitām
 ācārantī || 9 || kanyēva tanvā śāśadānān ēshi devi devām
 iyakshamānam | saṁsmāyamānā yuvatīḥ purāstād āvir vā-
 kshānsi kṛiṇushe vibhātī || 10 || ५ ||

॥६॥ सुसंकाशा मातृमृष्टेव योषाविस्तन्वै कृणुषे दृशे कम् ।
 भद्रा त्वमुषो वितरं व्युच्छ न तत्ते अन्या उषसो नशन्त ॥११॥
 अश्वावतीर्गोमतीर्विश्वारा यतमाना रश्मिभिः सूर्यस्य ।
 परा च यन्ति पुनरा च यन्ति भद्रा नाम वहमाना उषासः ॥१२॥
 ऋतस्य रश्मिर्ननुयच्छमाना भद्रंभद्रं क्रतुमस्मासु धेहि ।
 उषो नो अद्य सुहवा व्युच्छास्मासु रायो मघवत्सु च स्युः ॥१३॥

susamkāśā mātṛimṛiṣṭeva yōshāvis tanvām kṛiṇushe
 dṛiṣé kām | bhadrá tvām usho vitarām vy ūcha ná tát te
 anyā ushāso naṣanta || 11 || āśvāvatīr gōmatīr viśvāvarā yā-
 tamānā raṣmībhiḥ sūryasya | pārā ca yānti pūnar ā ca
 yanti bhadrá nāma vāhamānā ushāsaḥ || 12 || ṛitāsya raṣmīm
 anuyāchamānā bhadram-bhadram krātum asmāsu dhēhi |
 ūsho no adyā suhāvā vy ūchāsmāsu rāyo maghāvatsu ca
 syuh || 13 ||

Proclaiming the first position of the day, dawn, who is fair and shines white, ascends, emerging resplendent out of the gloomy darkness. Cleansed by the radiance of the sun, the lady dawn breaks not the divine law of order, and comes to the appointed place day by day. 9

Manifesting your splendour proudly like a maiden, you come, O divine dawn, to the worshipper of the supreme God. And smiling beautifully like a youthful bride, you reveal the splendour of your body before the worshippers. 10

Like a young bride bathed and bedecked by her mother, you show forth your splendour. O auspicious dawn, just as other dawns did not diminish in their glory, may you also continue to shine vividly in the same manner. 11

Full of vigour and possessed of light, the beloved of all, you are ever with the rays of the sun dispelling darkness. Dawn departs and comes back again assuming many auspicious forms that promise a happy future. 12

Obedient to the reign of the law eternal, O divine dawn, may you inspire in us all that is propitious and commendable. May you be with us today when invoked. May you bestow abundant riches in our households as well as in the households of the affluent dedicated to service. 13

(१२४) चतुर्विंशत्युत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१३) त्रयोदशर्चस्यास्य सूक्तस्यौशिजो देवतमसः कक्षीवान् ऋषिः । उषा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ ३ ॥

उ॒षा उ॒च्छन्ती॑ समि॒धाने अ॒ग्ना उ॒द्यन्त्सूर्य॑ उर्वि॒या ज्योति॑र॒श्नेत् ।
 दे॒वो नो अत्र॑ सवि॒ता न्वर्थ॑ प्रासा॒वीद्वि॒पत्प्र चतु॑ष्पदित्यै ॥१॥
 अ॒मिन॒ती दै॒व्यानि व्र॒तानि॑ प्रमि॒नती॑ म॒नुष्या॑ यु॒गानि॑ ।
 ई॒युषी॑णामु॒पमा शश्व॑तीनामाय॒तीनां प्रथ॑मोषा व्य॒द्यौत् ॥२॥
 ए॒षा दि॒वो दु॒हिता प्रत्य॑दर्शि॒ ज्योति॑र्वसा॒ना सम॒ना पु॒रस्ता॑त् ।
 ऋ॒तस्य॑ प॒न्थाम॑न्वेति सा॒धु प्र॒जान॑तीव॒ न दि॒शो मि॒नाति॑ ॥३॥

124.

Ushā uchānti samidhānē agnā udyān sūrya urviyā jyō-
 tir aṣret | devó no átra savitá nv áartham práśāvid dvipát
 prá cáatushpád ityaí || 1 || áminatī daívyāni vratāni prami-
 natī manushyā yugāni | iyúshīnām upamā śasvatīnām āya-
 tīnām prathamóshā vy ádyaut || 2 || eshá divó duhitá práty
 adarṣi jyótir vásānā samanā purástāt | ritásya pánthām ánv
 eti sādhu prajānatīva ná díšo mināti || 3 ||

उपो अ॒दर्शि शु॒न्ध्यु॒वो न वक्षो॑ नो॒धा इ॒वावि॑र॒कृत प्रि॒याणि॑ ।
 अ॒द्य॒सन्न॑ स॒सतो॑ बो॒धय॑न्ती शश्व॒त्तमागा॑त्पुनरे॒युषी॑णाम् ॥४॥
 पूर्वे॑ अ॒र्धे रज॑सो अ॒प्यस्य॑ ग॒वां जनि॑त्र्यकृत॒ प्र के॒तुम् ।
 व्यु प्रथ॑ते वि॒तरं वरी॑य ओ॒भा पू॒णन्ती॑ पि॒त्रोरु॑प॒स्था ॥५॥

úpo adarṣi ṣun-

dhyúvo ná váksho nodhá ivāvír akṛita priyāni | admasán
 ná sasató bodháyanti śasvattamāgāt púnar cyúshīnām || 4 ||
 púrve árdhe rájaso aptyásya gávām jānitry akṛita prá ke-
 tūm | vy ū prathate vitarām vārīya óbhā prīnānti pitrór
 upāsthā || 5 ||

The refulgent dawn descends. Our sacrificial fire is kindled. The sun is rising, casting around its radiance. May the sun, the prime source, bring us wealth for our use and light for the activities of the bipeds and quadrupeds. 1

Truly following the eternal cosmic law and diminishing the days of man's life one by one, this dawn, the last of those endless dawns that have gone by, and the first of those yet to follow, shines forth brightly. 2

Clad in effulgence, this daughter of heaven has appeared in the east as on days before. Like one who knows well the regions, she goes along the path of the sun, faithfully following the quarters of the horizon. 3

She is seen near, as if she were the bosom of the sun. She manifests her splendour like a singer of a new song. She, like a matron, wakens those that are asleep, and comes again and again and without fail. 4

There in the eastern half of the luminous regions, the mother of the early rays has revealed herself. She is spreading herself far and wide in all directions. Seated on the laps of her parents (heaven and earth), she fills them with loving radiance. 5

॥८॥

एवेदेषा पु॒रुत॑मा दृ॒शे कं ना॒जामि॑ न परि॒ वृण॑क्ति जा॒मिम॑ ।
 अ॒र॒प॒मा त॒न्वा॒ऽऽ शा॒श॒दाना॑ ना॒र्भादी॑षते न महो वि॒भ्राती ॥६॥
 अ॒भ्रा॒तेव॑ पुंस॒ एति॑ प्रती॒ची ग॑र्ता॒रुगि॑व स॒नये॑ ध॒नाना॑म ।
 जा॒येव॑ प॒त्य उ॒श॒ती सु॒वामा॑ उ॒षा ह॒स्त्रेव॑ नि गि॒र्णति॑ अ॒प्सः ॥७॥
 स्व॒मा स्व॒स्त्रे ज्या॒यस्ये॑ यो॒निमा॑रि॒गेप॑त्य॒स्याः प्र॒तिच॑क्ष्ये॒व ।
 व्यु॒च्छन्ती॑ र॒श्मिभिः॑ सूर्य॒स्याज्य॑ङ्के स॒मन॑गा इ॒व वाः ॥८॥

evéd eshá purutāmā dṛiṣé kām nājāmiṁ ná pári vṛi-
 ṇakti jāmiṁ | arepāsā tanvā śāśadānā nārbhād íshate ná
 mahó vibhāti || 6 || abhrāteva puṁsā eti pratīcī gartārúg iva
 sanāye dhānānām | jāyeya pátya uṣatí suvāsā ushā hasréva
 ní riṇite ápsaḥ || 7 || svāsā svásre jyáyasyai yónim āraig
 ápaity asyaḥ praticákshyeva | vyuchánti raśmíbhīḥ sūrya-
 syañjy āñkte samanagá iva vrāḥ || 8 ||

आ॒मां पु॒र्वी॒माम॑हं॒सु स्व॒सृणा॑म॒परा॑ पु॒र्वीम॑भ्येति प॒श्चात् ।
 ताः प्र॒व॒वन्न॒व्यर्मी॑र्न॒न॒स॒मे रे॒वदु॑च्छन्तु मु॒दिता॑ उ॒पासः॑ ॥९॥
 प्र वो॒धयो॑षः पृ॒ण॒ता म॑त्रो॒न्यवु॑ध्य॒मानाः॑ पृ॒णयः॑ स॒मन्तु॑ ।
 रे॒वदु॑च्छ स॒धव॑द्यो म॒त्रोति॑ रे॒वत्सो॒त्रे स॑न्वृते जा॒ग्यन्ती॑ ॥१०॥

ásām púrvāsām áhasu
 svásṛiṇām áparā púrvām abhy éti paścát | táḥ pratnaván
 návyasīr nūnām asmé revád uchantu sudínā ushásah || 9 ||
 prá bodhayoshaḥ pṛiṇató maghony ábudhyamānāḥ paṇáyah
 sasantu | revád ucha maghávadbhyo maghoni revát stotré
 sūṇṛite jārāyanti || 10 ||

In this very manner most bounteous dawn shines for all and gives them the joy of sight. She ignores not the stranger, nor does she ignore her kindred. Proudly manifested in her stainless person, bright dawn transcends all things, big and small. 6

Dawn comes to the west, like a woman without a brother returning to her father's home, or like one going to reclaim her property. Dawn smiles and unmask her beauty as a well-attired loving wife does before her husband. 7

The younger sister (the night) vacates her place for her elder sister (the day), and having made it known to her, she departs. Dawn adorns her beauty shining forth with sunrays, like women trooping to the festal meeting. 8

Of all those sisters who have gone before, a later one comes everyday in succession. Now may these future dawns shine brightly for us blessed with wealth like the former ones. 9

O bounteous dawn, may you waken the liberal devotees; let the faithless misers sleep on with none to wake them. Shine you, O dawn, with riches for the liberal givers of oblations. O inspirer of sweet voices and the diminisher of one's age, may you shine for the old and enrich the poets. 10

॥९॥ अवेयमश्वैर्युवतिः पुरस्ताद्युक्ते गवामरुणानामनीकम् ।
 वि नूनमुच्छादसति प्र केतुर्गृहं गृहमुप तिष्ठते अग्निः ॥११॥
 उक्ते वयश्चिद्वसुतेरपमन्नरश्च ये पितुभाजो व्युष्टौ ।
 अमा सते वहसि भूरि वामसुषो देवि दाशुषे मर्त्याय ॥१२॥
 अस्तोदं स्तोम्या ब्रह्मणा मेऽवीवृधध्वमुशनीरुषासः ।
 युष्माकं देवीरवसा सनेम सहस्रिणं च शतिनं च वाजम् ॥१३॥

áveyám aṣvaid yuvatīḥ purástād yuñkté gávām aruṇā-
 nām ánīkam | ví nūnám uchād ásati prá ketúr grīhām-grī-
 ham úpa tishṭhāte agnīḥ || 11 || út te váyaṣ cid vasatér
 apaptan náras ca yé pitubhájō vyūṣṭau | amá saté vahasi
 bhúri vāmám úsho devi dāśúshe mārtyāya || 12 || ástodhvaṃ
 stomyā bráhmaṇā mé 'vīvṛidhadvham uṣatír ushāsaḥ | yu-
 shmākam devīr ávasā sanema sahasrīṇam ca śatīnam ca
 vājām || 13 || १ ||

(१२५) पञ्चविंशत्युत्तरगाननमं सुक्तम्

(१-७) समर्चस्यास्य सूक्तस्यौगिजो देवैरुपमसः कर्षीवान् ऋषिः । स्वमयस्य
 दानमुतिर्देवता । (१-३, ६-७) प्रथमतश्चम्य पट्टीसप्तम्योऽङ्गबोध
 त्रिष्टुप्, (४-५) चतुर्थीपञ्चम्योश्च जगती छन्दसां ॥

॥१०॥ प्रा॒ता रत्नं प्रा॒तरि॒त्वा द॒धाति॑ तं चि॒कित्वा॑न्प्रति॒गृह्णा॑ नि ध॒त्ते ।
 तेन॑ प्र॒जां व॒र्धय॑मान॒ आर्य॑ रा॒यस्पोष॑ण स॒चते॑ सु॒वीरः॑ ॥१॥

125.

Prātā rātnam prātarītvā dadhāti tān cikitvān pratigrī-
 hyā ní dhatte | téna prajāṃ vardháyamāna áyū rāyās pó-
 sheṇa sacate suvīrah || 1 ||

This young damsel has beamed forth for us in the east; she is yoking to her chariot a team of purple rays. Assuredly now she shines far and wide and dispels darkness. Let her effulgence come forth. Let the sacred fire be kindled in every house. 11

As the birds fly out of their nests, so do at the advent of dawn men go out of their houses to toil for their sustenance. O bright dawn, may you bring plentiful wealth to them, and also to those who work while staying at home. 12

Thus, you, worthy of praise, have been glorified by my hymns. And O dawns, favourably disposed as you are towards us, may we through your grace acquire wealth that is thousandfold and a hundredfold. 13

Every morning, the Sun bestows excellent wealth on all of us. The prudent one amongst us knows its worth and treasures it. Thereby he nourishes his progeny and his own life and, blessed with good and brave children, he spends his life in enjoyment and usefulness. 1

सुगुरमत्सुहिरण्यः स्वश्वो बृहदस्मे वय इन्द्रे दधाति ।
यस्त्वायन्तं वसुना प्रातरित्वो मुक्षीज्येव पदिमुत्सिनानि ॥२॥
आयमद्य मुकृतं प्रातरिच्छन्निष्टेः पुत्रं वसुमता रथेन ।
अंशोः सुतं पायय मत्सरस्य क्षयर्हसि वर्धय मृन्ताभिः ॥३॥
उप श्रगन्ति सिन्धवो मयोभुव ईजानं च यक्ष्यमाणं च धेनवः ।
पृणन्तं च पपुर्णि च श्रवस्यवो घृतस्य श्राग उप यन्ति विश्वतः ॥४॥

sugúr asat suhiranyāḥ sváśvo
brīhád asmai váya índro dadhāti | yás tvāyántam vásunā
prātaritvo mukshījayeṇa pádim utsināti || 2 || áyam adyá su-
krítam prātár ichānn ishtëḥ putráṃ vásumatā ráthena | aṅ-
śóḥ sutám pāyaya matsaráśya kshayádvīram vardhaya sū-
nrítābhiḥ || 3 || úpa ksharanti síndhavo mayobhúva ijānám
ca yakshyámāṇam ca dhenávaḥ | prīṇántam ca pápurim ca
śravasyávo ghṛitáśya dhārā úpa yanti viśvataḥ || 4 ||

नाकस्य पृष्ठे अधि तिष्ठति श्रितो यः पूणानि स ह देवेषु गच्छति ।
तस्मा आपो घृतमर्पन्ति सिन्धवस्तस्मा इयं दक्षिणा पिन्वते सदा ॥५॥
दक्षिणावतामिदृमानि चित्रा दक्षिणावतां दिवि सूर्यासः ।
दक्षिणावन्तो अमृतं भजन्ते दक्षिणावन्तः प्र तिरन्त आयुः ॥६॥

náka-
sya prishthé ádhi tishṭhati śritó yāḥ prīṇāti sá ha devéshu
gachati | tásmā ápo ghṛítam arshanti síndhavas tásmā iyám
dákshinā pinvate sádā || 5 || dákshināvatām íd imāni citrá
dákshināvatām divi sūryāsaḥ | dákshināvanto amṛítam bha-
jante dákshināvantāḥ prá tiranta áyuh || 6 ||

May such a person be blessed with excellent cows, sheep and horses and may resplendent God bestow plentiful food on him, who having got up early in the morning so liberally grants wealth to the deserving guest, as if applying snares to the game. 2

I have come this day in the morning in a chariot filled with riches for you, O Lord, with a request that you grant me a dutiful and virtuous son. May you be exhilarated with the request of mine made in devotion. Bless me with prosperity worthy of the head of a flourishing race. 3

To him who worships, and to him who undertakes celebrations, may blissful rivers and milch-cows send forth streams of milk. To him, who both propitiates (his progenitors) and serves (mankind), may plenteous streams of clarified butter flow from all sides. 4

He who gives food generously to the needy ascends to the top of heaven. He is exalted to the status of divines. To him the waters and the rivers flow in stream. To him the earth yields treasures in abundance. 5

These wonderful rewards are for those who give pious donations. For the donors of gifts the suns shine in heaven; they attain immortality and prolong their worldly lives. 6

मा पृणन्ते दुरितमेन आग्न्मा जारिपुः सूर्यः सुव्रतासः ।
अन्यस्तेषां परिधिरस्तु कश्चिदपृणन्तमभि से यन्तु शोकाः ॥७॥

mā pṛiṇānto
dúritam éna áran má jārisbuh sūrāyah suvratāsah | anyās
tēshām paridhír astu kās cid āpṛiṇantam abhí sām yantu
śókāh || 7 ||

(१२६) पइविशान्युनरगानमं मृतम्

(१-५) सप्तवस्यास्य मृतस्य (१-५) प्रथमादिपञ्चमोऽंशितो ईवेनमसः कक्षीवान् । (६) पष्ठयाः
स्वनयो आवयत्य कृषी. (७) सप्तम्याश्च रोमशा कृषिका । (१-५, ७) प्रथमादिपञ्चमो
सप्तम्याश्च स्वनयो आवयत्यः. (६) पष्ठयाश्च रोमशा देवते । (१-५) प्रथमादि-
पञ्चमो विष्टुप्. (६-७) पष्ठ्यासप्तम्योश्चानुष्टुप् छन्दसा ॥

॥१॥ अमन्द्ान्तस्तोमान्प्र भरे मनीषा मिन्धावधि क्षियतो भाव्यस्य ।
यो मे सहस्रमभिमीत सवान्तूर्तो राजा श्रव इच्छमानः ॥१॥
शतं राज्ञो नाथमानस्य निष्काञ्छतमश्चान्प्रयतान्तमद्य आदम् ।
शतं कक्षीवो असुरस्य गोनां द्विवि श्रवोऽजरमा ततान ॥२॥
उप मा श्यावाः स्वनयेन दत्ता वधूमन्तो दश रथासो अस्थुः ।
षष्टिः सहस्रमनु गव्यमागात्मनेत्कक्षीवो अभिपित्वे अह्नाम् ॥३॥

126.

Āmandān stómān prā bhare manīṣhā sīndhāv ādhi kshi-
yatō bhāvyāsyā | yō me sahasram āmimīta savān atūrto
rājā śrāva ichāmānaḥ || 1 || śatām rājño nādhamānasya ni-
shkāñ chatām āśvān prāyatān sadyā ādam | śatām kakshī-
vāñ āsurasya gōnām divī śrāvo 'jāram ā' tatāna || 2 || ūpa
mā śyāvāḥ svanāyena dattā vadhūmanto dāṣa rāthāso
asthuh | shashtīḥ sahasram ānu gāvyaṁ āgāt sānat kakshī-
vāñ abhipitvé āhnām || 3 ||

May the givers of large gifts never fall into sin or sorrow.
 May the righteous devotees never suffer set-backs. May
 some one else ever be their defence. May afflictions fall
 upon those deprived of these favours; the non-givers will
 suffer from grief and sorrow. 7

126

With delight, I representing the people, compose these
 lively praises of a king, the head of a state, who lives on
 the bank of a mighty river and who, desiring renown,
 performs a thousand noble deeds for the benefit of the
 public. 1

I, a representative of the public, accept each day grants of
 one hundred gold coins and one hundred horses bestowed
 by the head of a state. I, a craftsman, accept one hundred
 bulls from that majestic king. I spread his imperishable
 fame in the heavenly world. 2

Standing by my side are ten bay-chariots drawn by bay
 horses given by the sovereign head of a state and carrying
 the ladies of my house. Then comes a herd of one thou-
 sand and sixty cows. The craftsman accepts them with
 gratitude towards the close of the day. 3

चत्वारिंशदशस्थस्य शोणाः सहस्रस्योऽग्रे श्रेणिं नयन्ति ।
 मदच्युतः कृशनावतो अत्यन्कक्षीवन्त उदसृञ्चन्त पत्राः ॥४॥
 पूर्वामनु प्रयतिमा ददे वस्त्रीन्युक्तौ अप्रावृग्धायसो गाः ।
 सुवन्धवो ये विशया इव वा अनस्यन्तः श्रव ऐषन्त पत्राः ॥५॥

catvāriṁśād dāśarathasya śoṇāḥ
 sahāsrasyaagre śreṇim nayanti | madacyútaḥ kṛṣanāvato
 átyān kakshívanta úd amṛikshanta pajráḥ || 4 || pūrvām ānu
 práyatiṁ á dade vas trīm yuktāu ashtāv arídhāyaso gāḥ |
 subāndhavo yé viṣyā iva vrā ānasvantaḥ śrava aishanta
 pajráḥ || 5 ||

आगधिता परिगधिता या कशीकेव जङ्गहे ।
 ददाति मद्यं यादुरी याशनां भोज्या शता ॥६॥
 उपोप मे परं मृश मा मे दभ्राणि मन्यथाः ।
 सर्वाहमस्मि रोमुशा गन्धार्गीणामिवाविका ॥७॥

āgadhitā párigadhitā yā kaṣíkēva jāṅgahe | dá-
 dāti máhyam yádurī yásūnām bhojyā śatá || 6 || úpoṣa me
 pára mṛiṣa má me dabhrāṇi manyathāḥ | sárvalhām asmi
 romaśá gandbāriṇām ivāviká || 7 ||

Forty tawny horses carry in front the wealth consisting of ten chariots and a thousand presents. Let the followers of a craftsman, born in the family of noble men, clean the coursers that are fiery and decorated with golden trappings. 4

O my brethren kinsmen, after the gifts already spoken of, I accept a prior grant for you of three and eight harnessed chariots, and valuable cattle. May you all attain prosperity and property, having lived together with affection as family members in one house. 5

The benevolent measures, applied with determination and firmness, would sustain a state, and keep enemies away as under the fear of corporeal punishment and give to me, the dedicated worker, hundreds of benefits. 6

[The State speaks to the people in ecstasy:]
 "Approach me, listen to me, deem me not immature; I am hairy everywhere, like an ewe of an enchanted hilly tract." 7

[अर्थकोनविशोऽनुवाकः ॥]

(१२७) समविशन्त्युत्तरगततमं सूक्तम्

(१-१६) एकादशचेम्याम्य सूक्तस्य देवोदासिः परुच्छेप ऋषिः । अग्निर्देवता । (१-५, ५-१६) प्रथमादिपञ्चर्चा
सप्तम्यादिपञ्चाशान्यष्टिः (६) षष्ठ्याश्चान्यष्टिः ॥

॥१२॥ अग्निं होतारं मन्ये दास्वन्तं वसुं सूनुं सहसो जातवेदसं विप्रं न जातवेदसम् ।

य ऊर्ध्वया स्वध्वरो देवो देवाच्या कृपा ।

घृतस्य विभ्राष्टिमुनु वष्टि शोचिषा जुह्वानस्य सर्पिषः ॥१॥

127.

Agnīm hótāram manye dāsvantaṃ vāsuṃ sūnúṃ sáhaso
jātāvedasaṃ vípraṃ ná jātāvedasam | yā ūrdhváyā sva-
dhvaró devó devācýā kṛpā | ghṛitāsya víbhrāśṭim ānu
vashṭi śocīśhājūhvānasya sarpīṣah || 1 ||

यजिष्ठं त्वा यजमाना हुवेम ज्येष्ठमङ्गिरसां विप्रं मन्मभिविप्रैभिः शुक्रं मन्मभिः ।

परिज्मानमिव द्यां होतारं चर्षणीनाम् ।

शोचिष्केशं वृषणं यमिमा विशः प्रावन्तु जूतये विशः ॥२॥

स हि पुरु चिदोजमा विरुक्मता दीद्यानो भवति द्रुहन्तरः परशुर्न द्रुहन्तरः ।

वीळु चिद्यम्य समृता श्रुवद्भनेव यत्स्थिरम् ।

निष्पहमाणो यमते नायते धन्वासहा नायते ॥३॥

yájisṭham tvā yá-
jamānā huvema jyéshṭham āṅgirasāṃ vipra mánmabhir ví-
prebhiḥ śukra mánmabhiḥ | párijmānam iva dyām hótāram
carshanīnām | śocīśhakeṣaṃ vṛiṣhaṇaṃ yám imá víśaḥ právantu
jūtāye víśaḥ || 2 || sá hí purú cid ójasā virúkmatā dídyāno
bhávati druhamntaráḥ paraśúr ná druhamntaráḥ | vilú cid yásya
sámṛitau śrúvad vāneva yát sthirám | niḥśhāhamāno yamate
náyate dhanvāsāhā náyate || 3 ||

127

I venerate the divine fire, the inspirer of pious works, the munificent, the giver of dwellings, the source of strength. He is aware of all that exists; like a sage he is endowed with knowledge; He is the divine regenerator of worship. Through his lofty blaze produced by the burning of liquefied butter which is offered in oblations with his flames, he invokes the Nature's bounties. 1

We, the institutors of the fire ceremony, invoke you, with prayers, O fire-divine, you who are most deserving of worship, and are the eldest fire of the fire-priests. And with prayers recited by the priests we adore you, who, like the revolving sun, are the invoker of the divine powers on behalf of men. You are bedecked with shaggy flames, and are endowed with strength. 2

Verily, that fire-divine, shining far with brilliant vigour, is the destroyer of foes. He like a hatchet cuts down trees. What is not solid and stable melts like water at his touch. Vanquishing the enemies, He stands firm and, like an archer, does not retreat. 3

दृ॒ळ्हा चिदस्मा॒ अनु॑ दु॒र्यथा॑ वि॒दे तेजि॑ष्ठाभि॒रग॑णिभिर्दु॒प्रय॑वमे॒ऽअ॒ग्रे द्वा॒प्रय॑वमे ।

प्र यः पु॒रुणि॑ गा॒हते॑ तक्ष॒हने॑व शोचिषा ।

स्थि॒रा चिद॑न्ना नि रि॒णात्यो॑ज॒मा नि स्थि॒रग॑णि चिदो॒ज॒मा ॥४॥

तम॑स्य पृ॒क्षमु॑प॒गसु॑ धीमहि नक्तं॒ यः सु॒दर्श॑तरो दि॒वात॑राद॒प्रायु॑षे दि॒वात॑रात् ।

आद॑म्यायु॒र्गभ॑णवद्दी॒ष्टु शर्म॑ न स॒न्वे ।

भ॒क्तम॑भ॒क्तम॑वो व्यन्तो॒ अज॑रा अ॒ग्नयो॒ व्यन्तो॒ अज॑राः ॥५॥

drilhá cid asmā ánu dur
yáthā vidé téjishṭhābhir arāṇibhir dāshṭy ávase 'gnāye dā-
shṭy ávase | prā yāḥ purūṇi gāhate tākshad vāneva śocí-
shā | sthirā cid ānnā ní riṇāty ójasā ní sthirāṇi cid ójasā
|| 4 || tām asya pṛikshām úparāsu dhīmaḥi náktam yāḥ su-
dārṣataro dívātarād áprāyushe dívātarāt | ád asyáyur grā-
bhaṇavad viḷú śarma ná sūnáve | bhaktām ábhaktam ávo
vyánto ajāra agnáyo vyánto ajārāḥ || 5 ||

॥३॥ स हि श॒र्धो न मारु॑तं तुवि॒श्वणि॑र॒ग्नम॑वती॒र्षव॑र्गमि॒ष्टनि॑र्गत॒नामि॒ष्टनिः॑ ।

आद॑ह॒व्यान्यादि॑र्य॒ज्ञस्य॑ के॒तुर॑ह॒णा ।

अथ॑ स्मा॒स्य ह॑र्षतो॒ हर्षी॑वतो॒ विश्वे॑ जु॒पन्त॑ पन्था॒ नरः॑ शु॒भे न पन्था॑म् ॥६॥

द्वि॒ता यदी॑ की॒स्तामो॑ अभि॒द्यवो॑ नम॒स्यन्त॑ उप॒वोच॑न्त॒ भृग॑वो भृ॒गन्तो॑ द्वा॒गा भृ॑गवः ।

अ॒ग्निरी॑शे व॒स॒नां शु॒चिर्यो॑ धृ॒णिरे॑षाम् ।

प्रि॒यौ अ॑पि॒धीर्वे॑निषी॒ष्ट मे॒धिर॒ आ वे॑निषी॒ष्ट मे॒धिरः॑ ॥७॥

sá hí śárdho ná mārutam tuvishvánir ápnasvatishūrvá-
rāsv ishtānir ártanāsv ishtāniḥ | ádad dhavyāny ádadír ya-
jñāsya ketúr arhāṇā | ádha smāsya hārshato hrīshivato ví-
ṣve jushanta pānthāṇi nārāḥ śubhé ná pānthām || 6 || dvitā
yád īm kīstāso abhidyavo namasyānta upavóeanta bhrígavo
mathnānto dāśā bhrígavaḥ | agnír īše vāsūnām śúcir yó
dharnír eshām | priyāñ apidhmír vanishīshṭa médhira á va-
nishīshṭa médhiraḥ || 7 ||

Like wealth made over to a sage, they have made substantial donations to Him. By resplendent means He grants us grace so that we may preserve ourselves. The worshipper presents gifts to the fire-divine for preservation. He who accepts the offerings made to Him and consumes them as rapidly as He consumes forests. The standing corn ripens by His potency, and He consumes the harmful insects by the same potency. 4

Let us then place near the altar the sacrificial food for Him who shines more by night than by day. We offer it to Him who has more power at night than in the day. The libations are to be made to this fire-divine in the same way as the father's fortified house is made over to his son. These undying fires, discriminating between the edible and non-edible, grant protection. And accepting what is edible, they become exempt from decay; they do not die out. 5

He roars aloud like a thunderstorm in the course of the sanctified rites. This fire is to be worshipped and to be adored for victory over the hosts of enemies. He is the receiver of oblations and is the standard-bearer of the sacred works of the selfless. He deserving of veneration, consumes the oblations. Therefore, all men for their own good pursue the path of the fire-divine. Verily, they follow his path, verily, men follow his virtuous path for the sake of happiness. 6

The descendants of men of mature intellect celebrate the fire-divine in both his forms (fire in the sun and fire from the wood). They glorify him, and pay him homage and proclaim his praises. The descendants of men of mature wisdom churn him out (from the wood) for worship. The radiant fire-divine is the guardian of all these treasures. May the divine-fire, receiver of sacrifices, lovingly accept (our oblations). 7

विश्वासां त्वा विशां पतिं हवामहे सवीसां समानं दंपतिं भुजे सत्यगिरवाहसं भुजे ।

अतिथिं मानुषाणां पितुर्न यस्यामया ।

अमी च विश्वे अमृतांस आ वयो हव्या देवेष्व आ वयः ॥८॥

त्वमग्ने महसा सहन्तमः शुष्मिन्तमो जायसे देवतातये रयिर्न देवतातये ।

शुष्मिन्तमो हि ते मदो द्युष्मिन्तम उत क्रतुः ।

अथ स्मा ते परि चरन्त्यजर श्रुष्टिवानो नाजर ॥९॥

vīśvāsam tvā vīśāṁ pātim havā-
mahe sārvasām samānām dāmpatim bhujé satyāgīrvāhasam
bhujé | ātithim mānushāṇām pitūr ná yasyāsaya | amī ca
vīśve amṛitāsa ā váyo havyā devēshv ā váyah || 8 || tvām
agne sāhasā sāhantamah ṣushmīntamo jāyase devātātaye
rayīr ná devātātaye | ṣushmīntamo hí te mado dyumnīn-
tama utá krātuḥ | ādha smā te pári caranty ajara ṣrushṭi-
vāno nājara || 9 ||

प्र वो महे सहसा महस्वत उपवृधे पशुषे नामये स्तोमो बभूत्वग्नेये ।

प्रति यदी हविष्मान्विश्रामु क्षामु जोगुवे ।

अग्ने रेभो न जेत ऋषूणां जृणिर्होत ऋषूणाम् ॥१०॥

मनो नेदिष्ठं ददृशान आ भराग्ने देवेभिः सचनः सुचेतुना महो रायः सुचेतुना ।

महि शविष्ठ नस्कृधि मंचक्षे भुजे अस्यै ।

महि स्तोतृभ्यो मघवन्सुवीर्यं मथीरुयो न शवसा ॥११॥

prá vo mahé sāhasā sāhasvata usharbū-
dhe paśushé nágnāye stómo babhūtv agnāye | prāti yád
īm havīshmān vīśvasu kshásu jóguve | āgre rebhó ná jarata
ṛishūṇām jūrñir hóta ṛishūṇām || 10 || sá no nédishṭham dá-
dṛiṣāna ā bharāgne devēbhiḥ sácanāḥ sucetúnā mahó rā-
yāḥ sucetúnā | máhi ṣavishṭha nas kṛidhi samcákshé bhujé
asyai | máhi stotrībhyo maghavan suvīryam máthīr ugró
ná śávasā || 11 ||

We invoke you, the protector of all people, you who are the common Lord of all houses, to enjoy our offerings. He is the true carrier of our oblations. We invoke you, the guest of men, to whom all these immortals apply for their sustenance, as a son to a father. May all divinities come to receive our oblations,—may the divinities come. 8

O fire-divine, you, who destroy enemies by your strength, and the possessor of splendour most fiery, are born for the sake of all sacred works and worship. You are born for the sake of divine sacrifices. Your delight is most fiery and your valour is most victorious; hence the sacrificers wait upon you like envoys upon a prince, O undecaying one. 9

May your invocations, O priests, become acceptable to the fire-divine, who is deserving of laudation and who has the might to overcome the strong and who is awakened at dawn. May the priest be grateful to the fire-divine as if to a giver of cattle. The presenter of an oblation goes assiduously to every altar with the same expectations and invokes the fire, the first to come amongst the divines, in the same way as the adept chanters glorify their worldly patrons with praises. 10

O fire-divine, may you become visible and come close to us and, partake with benign intent of the sacrificial food along with the divines; bestow upon us abundant riches. Most mighty divine fire, may you make us illustrious so that we may behold and enjoy this earth, and may we be the possessors of excellent progeny. May you give us, your devotees, life's breath and may you destroy our enemies with your might and fury. 11

(१२८) अष्टाविंशत्युत्तमगतमं सूक्तम्

(१-८) अष्टवेत्यास्य सूक्तस्य देवोदासिः परच्छेष ऋषिः । अभिर्देवता । अत्यष्टिच्छन्दः ॥

॥१४॥ अयं जायत मनुषो धर्मीमणि होता यजिष्ठ उजिजामनु व्रतमग्निः स्वमनु व्रतम् ।

विश्वश्रुष्टिः सखीयते रयिरिव श्रवस्यते ।

अदेब्धो होता नि पदेद्विळस्पदे परिवीत इळस्पदे ॥१॥

तं यज्ञसाधमपि वातयामस्युतस्य पथा नमसा हविष्मता देवताता हविष्मता ।

स न ऊर्जामुपाभृत्यया कृपा न जूर्यति ।

यं मातरिश्वा मनवे परावतो देवं भाः परावतः ॥२॥

128.

Ayám jāyata mānusho dhārīmaṇi hótā yājishṭha usījām
 ānu vratām agnīḥ svām ānu vratām | viśváśrusṭīḥ sakhī-
 yaté rayír iva śravasyaté | ádabdhó hótā ní shadad ilás
 padé párivita ilás padé || 1 || tām yajñasádhām ápi vā-
 tayāmasy řitásya pathá námasā havishmatā devátātā haví-
 shmatā | sá na ūrjām upābhṛity ayā kṛipā ná jūryati | yām
 mātariśvā mánave parāvátó devám bhāḥ parāvátāḥ || 2 ||

एवेन सद्यः पर्येति पार्थिवं मुहुर्गी रेतो वृषभः कनिकददध्रेतः कनिकदत् ।

शतं चक्षाणा अभिर्देवो वनेषु तूर्वाणिः ।

सदो दधान उपरेषु मानुष्यग्निः परेषु मानुषु ॥३॥

évēna sadyāḥ páry eti párthivam muhurgí réto vṛishabhāḥ
 kánikradad dádhad rétaḥ kánikradat | śatām cákshāṇo akshá-
 bhir devó vāneshu turvāṇiḥ | sádo dádhdhāna úpareshu sá-
 nushv agnīḥ páreshu sánushu || 3 ||

The fire-divine is the invoker of divine virtues, the assiduous promoter of sacred deeds. He is generated by devotees for the holy work like those who are born for benevolent actions. He bestows blessings on him who seeks His friendship, and is like wealth to an inspirer. He is the unobstructed offerer of oblations in the cosmic world; He is seated, surrounded by His divine priests like powers, on the holy place; He is, verily, seated on the holy place. 1

We propitiate that messenger of cosmic sacrifice by treading the path of truth, by reverential salutations with intense dedication. He accepts our offerings, and through his beneficence departs not. He is that divine fire, whom the divine cosmic wind brings from afar for the service of men,—brings from afar. 2

The divine fire, who is ever to be hymned, is the giver of food and the showerer of benefits. He comes quickly upon our invocation to the altar of the earth. He is vigorous and loud-voiced; virile and loud sounding; he travels fast when incited by praise. He manifests himself a hundred fold by his flames. The divine-fire comes quickly to the place of worship with abodes in high lands close by—in the high lands far away. 3

स सुक्रतुः पुरोहितो दमेदमेऽग्निर्यज्ञस्याध्वरस्य चेतति कृत्वा यज्ञस्य चेतति ।

कृत्वा वेधा इषूयते विश्वा जातानि पस्पशे ।

यतो घृतश्रीरतिथिरजायत वह्निर्वेधा अजायत ॥४॥

कृत्वा यदस्य तविषीषु पृश्नतेऽग्नेरवेण मरुतां न भोज्येषिराय न भोज्या ।

स हि प्मा दानमिन्वति वसूनां च मज्मना ।

स नन्वासते दुरितादभिहतः शंसादघादभिहतः ॥५॥

sá sukrátuḥ puróhito
dāme-dame 'gnír yajñásyādhvarásya cetati krátvā yajñásya
cetati | krátvā vedhā ishūyaté víšvā jātāni paspaṣe | yāto
ghritaṣrír átithir ájāyata váhnir vedhā ájāyata || 4 || krátvā
yād asya távishīṣhu pṛiñcáte 'gnér áveṇa marútāṃ ná bho-
jyèshiráya ná bhojyā | sá hí śhmā dānam ínvati vásūnāṃ
ea majmánā | sá nas trāsate duritād abhíhrútaḥ śánsād
aghád abhíhrútaḥ. || 5 ||

॥६॥ विश्वो विहाया अरतिर्वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे तरणिर्न शिश्रथच्छ्रवस्यया न शिश्रथत् ।

विश्वस्मा इदिपुध्यते देवत्रा हव्यमोहिषे ।

विश्वस्मा इत्सुकृते वारमृष्वत्यग्निर्द्वारा व्युष्वति ॥६॥

स मानुषे वृजने शंतमो हितोऽग्निर्यज्ञेषु जेन्यो न विस्पतिः प्रियो यज्ञेषु विस्पतिः ।

स हव्या मानुषाणामिळा कृतानि पत्यते ।

स नन्वासते वरुणस्य धूर्तेर्महो देवस्य धूर्तेः ॥७॥

vísvo víhāyā aratír vásur dadhe háste dákshīṇe tarāṇir
ná śiṣrathac chravasyáyā ná śiṣrathat | víśvasmā íd ishū-
dhyaté devatrā havyám óhiṣhe | víśvasmā ít sukríte váram
ṛiṇvaty agnír dvārā vy ṛiṇvati || 6 || sá mánushe vṛijāne
śāmtamo hitò 'gnír yajñéshu jényo ná viṣpátih priyó ya-
jñéshu viṣpátih | sá havyā mánushāṇām ilā kṛitāni patyate |
sá nas trāsate váruṇasya dhūrtér mahó devásya dhūrtéḥ
|| 7 ||

That fire-divine is the performer of excellent acts; he is like a priest in every house ; he takes care of worship and ceremonies and with wisdom takes care of worship. He bestows rewards on persons who are desirous of food, and he accepts all the offered gifts for the good of the worshipper. In sacred ceremonies he feeds abundantly on butter; he is born as a guest,—and this fire, the bearer of oblations, is born as an ordainer. 4

All devotees offer in holy rites food for His satisfaction in the blazing flames of divine fire; like the grains that are to be enjoyed by learned men, and like the food to be enjoyed by the needy. The worshipper presents gifts to Him according to the extent of his opulence. The divine-fire preserves us when we are oppressed by sin. He saves us from misery overwhelming, and from curse and from overpowering malevolence. 5

The universal, mighty, imperious divine fire holds his treasure in his right hand; and like the sun, he stretches forth his hand and stretches forth as if with the desire of obtaining oblations—but not for the wicked. Verily O fire-divine, you bear the oblation for every one of the righteous who desires it. You grant blessings to every benevolent pious worshipper and open for him the gates of heaven. 6

The divine-fire is a most amiable friend in human infirmity through the means of sacred acts like a lord victorious and like a dear lord in sacred rites. He alights upon the oblations of men when placed upon the altar. He preserves us from floods and from havocs caused by other natural forces. 7

अग्निं होतारमीळते वसुधितिं प्रियं चेतिष्ठमरतिं न्यैरिरे हव्यवाहं न्यैरिरे ।

विश्वायुं विश्ववेदसं होतारं यजतं कविम् ।

देवासो रण्वमवसे वसूयवो गीर्भी रण्वं वसूयवः ॥८॥

agnīm hótāram ṛlate vāsudhitim priyām cētisṭham
aratīm ny èire havyavāham ny èire | viśvāyum viśvāve-
dasam hótāram yajatām kavīm | devāso raṇvām āvase va-
sūyāvo gīrbhī raṇvām vasūyāvah ॥ 8 ॥

(१२९) एकोनविंशदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य दैवोदासिः परच्छेष ऋषिः । (१-५. ७-११) प्रथमादिपञ्चर्चा सप्तम्यादि-

पञ्चानाञ्छेन्द्रः, (६) षष्ठ्याश्चेन्दुर्देवते । (१-७. १०) प्रथमादिसप्तानां दशम्याश्चात्यष्टिः,

(८-९) अष्टमीनवम्योर्निशाकरी, (११) एकादस्याश्चाष्टिश्छन्दांसि ॥

॥१६॥ यं त्वं रथमिन्द्र मेधसातयेऽपाका सन्तमिषिर प्रणयसि प्रानवद्य नयसि ।

सद्यश्चित्तमभिष्टये करो वशश्च वाजिनम् ।

सास्माकमनवद्य तूतुजान वेधसामिमां वाचं न वेधसाम् ॥१७॥

स श्रुधि यः स्मा पृतनासु कासु चिद्वक्षाय्य इन्द्र भरहूतये नृभिरसि प्रतूतये नृभिः ।

यः शूरैः स्व॑ः सनिता यो विप्रैर्वाजं तरुता ।

तमीशानास इरधन्त वाजिनं पृक्षमत्यं न वाजिनम् ॥२॥

129.

Yām tvām rātham indra medhāsātaye 'pākā sāntam
ishira prañāyasi prānavadya nāyasi | sadyaś cit tām abhī-
sṭhaye káro vāṣaś ca vājīnam | sāsmākam anavadya tūtu-
jāna vedhāsām imām vācam ná vedhāsām ॥ 1 ॥ sā śrudhi
yāḥ smā prītanāsu kāsu cid dakshāyya indra bhārahūtaye
nṛibhir āsi prātūrtaye nṛibhiḥ | yāḥ śūraiḥ svāḥ sānitā yó
víprair vājam tárutā | tām īṣānása iradhanta vājīnam pri-
kshām átyam ná vājīnam ॥ 2 ॥

The devotees praise the divine-fire, who is the invoker of divinities, the possessor of wealth, the beloved and benevolent. They have recourse to Him as to a sovereign; they have recourse to Him as the bearer of oblations. The divine fire is the life of all living beings and He knows all things. He is the offerer of oblations as well as the object of worship. He is also the sage. The sacred priests, desirous of affluence, sing His praises to obtain His protection. Desirous of affluence, they recite His praises in their hymns. 8

129

O resplendent Lord, inspirer of sacred acts, you fulfil the desires (of the devotee); you carry your chariot to him. O infallible one—you carry it ahead. And without delay you enable him to fulfil his desires; and you become wealth to such a one seeking food. O Lord, you who are quick and faultless, may you listen to the prayers of us the worshippers,—as ever of the worshippers. 1

Hear our invocation, O resplendent Lord. You have to be invoked by heroes reverentially in all battles for challenging and subjugating the enemies. You are the one, who, aided by heroes, seizes benefits from them and distributes it among the devotees. As the heroes take help from the swift war-horses, similarly even the mighty warriors propitiate the resplendent Lord for victory. 2

दुस्सो हि ष्मा वृषणं पिन्वसि त्वचं कं चिद्यावीररुं शूर मर्त्यं परिवृणक्षि मर्त्यम् ।

इन्द्रोत तुभ्यं तद्विवे तद्रुद्राय स्वयंशसे ।

मित्राय वोचं वरुणाय सप्रथः सुमृळीकाय सप्रथः ॥३॥

अस्माकं व इन्द्रमुश्मसीष्टये सखायं विश्वायुं प्रासहं युजं वाजेषु प्रासहं युजम् ।

अस्माकं ब्रह्मोतयेऽवा पृत्सुषु कासु चित् ।

नहि त्वा शत्रुः स्तरते स्तृणोषि यं विश्वं शत्रुं स्तृणोषि यम् ॥४॥

नि पू नमातिमतिं कयंस्य चित्तेजिष्ठाभिररणिभिर्नोतिभिरुग्राभिरुग्रोतिभिः ।

नेषि णो यथा पुरानेनाः शूर मन्यसे ।

विश्वानि पुरोरप पृषि वह्निरासा वह्निर्नो अच्छ ॥५॥

dasmó hí shmā vṛiṣhaṇam

pínvasi tvácam kām cid yāvīr arārum śūra mārtyam pa-
rivṛiṇákshi mārtyam | índrotá túbhyam tád divé tád ru-
dráya sváyaśase | mitráya vocam váruṇāya sapráthaḥ su-
mrīlikāya sapráthaḥ || 3 || asmákam va índram uṣmasīṣṭāye
sákhāyam viśvāyum prāsāhaṇi yújam vājeshu prāsāham
yújam | asmákam bráhmotāyé 'vā pṛitsúshu kásu cit | nahí
tvā śátru stárate strīṇóshi · yám viśvam śátruṃ strīṇóshi
yám || 4 || ní shú namátimatim káyasya cit téjishṭhābhir
aráñibhir nótibhir ugrābhir ugrotibhiḥ | nēshi ṇo yáthā pu-
ránenāḥ śūra mányase | viśvāni pūrór ápa parshi válnir
āsá válnir no ácha || 5 ||

॥१७॥ प्र तद्वोचेयं भव्यायेन्दवे हव्यो न य इष्वान्मन्म रेजति रक्षोहा मन्म रेजति ।

स्वयं सो अस्मदा निदो वधैरजेत दुर्मतिम् ।

अव स्रवेदुधशंसोऽवतरमव क्षुद्रमिव स्रवेत् ॥६॥

prá tád voceyam bhávyāyéndave hávyo ná yá ishávān
mánma réjati rakshohá mánma réjati | svayám só asmád á
nidó vadhaír ajeta durmatīm | áva sraved agháśaṇso 'va-
tarám áva kshudráam iva sravet || 6 ||

O resplendent Lord, you are the subduer of our adversaries; you fill the clouds and cause rain. O the brave one, you drive off every fleeting and transient cloud. And abandon it only when exhausted. For such a glorious deed, O Lord, I offer praise to you, the brilliant, the terror to the wicked, the life-breath of all beings, the most benevolent, the most widespread, and the bestower of bliss. 3

We desire, O resplendent Lord, to be present at the place of your sacrificial acts. You are our friend, the ally of your worshippers, the patient acceptor of viands. O Lord-supreme, may you guard our holy rites for our preservation, for in whatsoever contests you be engaged, no enemy, whom you oppose, would prevail against you; you prevail on every enemy whom you oppose. 4

O brave Lord, subdue the arrogance of every one of your adversaries by your protective and heroic powers which are as radiant as the fierce flames of burning wood. Guide us, O hero, as you have guided our forefathers, for you are honoured by all. You sustain all the world. May you remove all the sins of man and be close to us. 5

May I be competent to utter the praises of the blissful Lord who is vigorous, praiseworthy, like any other divine, and who goes with food abounding to every venerable rite. He is the destroyer of cruel people at each venerable rite. May that blissful one repress with chastisement the malevolence of him who reviles us; let the thief fall and perish, like water in a gutter running down a pit. 6

वनेम तद्वोत्रया चितन्त्या वनेम रयिं रयिवः सुवीर्यं रण्यं मन्तं सुवीर्यम ।
 दुर्मन्मानं सुमन्तुभिरमिषा पृचीमहि ।

आ मत्याभिरिन्द्रं युम्नहृतिभिर्यजत्रं युम्नहृतिभिः ॥७॥

प्रप्रा वो अस्मे स्वयशोभिरूती पविर्ग इन्द्रो दुर्मतीनां दर्शमन्दुर्मतीनाम् ।
 स्वयं सा रियध्वै या न उपेषे अवैः ।

हतेमसन्न वक्षति क्षिप्ता जृणिर्न वक्षति ॥८॥

vanéma tát dhótrayā
 citántyā vanéma rayīm rayivah suvíryam ranvām sántam
 suvíryam | durmánmānam sumántubhir ém ishā pṛcīmahi |
 ā satyābhir indram dyumnáhūtibhir yājatram dyumnáhūti-
 bhiḥ || 7 || prā-prā vo asmé svāyaṣobhir ūtí parivargā indro
 durmatīnām dārīman durmatīnām | svayām sá rishayādhyai
 yā na upeshé atraīḥ | hatém asan ná vakshati kshiptā jūr-
 nīr ná vakshati || 8 ||

त्वं न इन्द्र गया पर्णसा याहि पथां अनेहसा पुरो याद्वरक्षसा ।

मचस्व नः पगक आ मचस्वास्तर्माक आ ।

याहि नो दूराद्वारादभिष्टिभिः सदा पाह्यभिष्टिभिः ॥९॥

त्वं न इन्द्र गया तरुषसाग्रं चित्वा महिमा संश्रदर्वसे मेहे मित्रं नावसे ।

ओजिष्ठ त्रातर्गविता रथं कं चिदमर्त्य ।

अन्यमस्मद्रिषेः कं चिदद्रिवो गिरिक्षन्तं चिदद्रिवः ॥१०॥

tvám na indra rāyā pārīnasā yāhi
 pathāñ anehāsā puró yāhy arakshāsā | sácasva naḥ parākā
 ā sácasvāstamīkā ā | pāhī no dūrād ārād abhíshtībhiḥ sādā
 pāhy abhíshtībhiḥ || 9 || tvám na indra rāyā tárūshasogrām
 cit tvā mahimā sakshad āvase mahé mītrām nāvase | óji-
 shṭha trātar ávitā rátham kām cid amartya | anyām asmád
 ririshch kām cid adrivo rīrikshantam cid adrivah || 10 ||

We glorify you, O the source of affluence, with inspiring hymns; we solicit that wealth which bestows vigour, which is agreeable, durable, and the support of progeny. May we, through surging praises, ever be possessed of abundant food. We know it is difficult to honour you adequately. May we attain communion with the resplendent Lord by true and earnest invocations,—by offering glorious invocations. 7

The resplendent Lord is powerful in the discomfiture of the malevolent by his self-glorifying aids, for us and for all. He is the destroyer of the malevolent and impetuous host sent against us by destructive forces to destroy us. It has been itself destroyed by Him; may this force of evil not reach us; may it, approaching with speed, not reach us. 8

O resplendent Lord, come to us with abundant riches by a path free from evil and by a path unobstructed by cruel people. Be with us when afar; be with us when near. Favour us, whether afar or nigh, with the objects we desire. Protect us by giving us adequate and desired aid; protect us ever by your blessings. 9

O resplendent Lord, sustain us with the wealth that takes man across calamity; may we remain near you, O brave one radiant like sun, for our protection. O most potent protector and immortal Lord, ascend the same chariot, and come hither; O possessor of the thunder-bolt, come and repel anyone assailing us. Turn your fury against the cruel ones, O possessor of the thunder-bolt. 10

पाहि न इन्द्र सुष्टुत स्त्रियोऽवयाता सद्मिर्दुर्मतीनां देवः सन्दुर्मतीनाम् ।

हन्ता पापस्य रक्षसस्त्राता विप्रस्य मावतः ।

अथा हि त्वा जनिता जीजनहसो रक्षोहणं त्वा जीजनहसो ॥११॥

pāhī na indra sushṭuta sridhò 'vayātā sādām id durmatī-
nām devāḥ sán durmatinām | hantā pāpasya rakshásas trātā
víprasya māvataḥ | ádhā hí tvā janitā jíjanad vaso raksho-
hāṇam tvā jíjanad vaso || 11 ||

(१३०) त्रिष्टुप्छन्दसं सक्तम्

(१-१२) इन्द्रोऽवयात्य सक्तस्य देवोऽस्मि परस्मैप क्रपिः । हन्तो देवताः । (१-११) प्रथमादि-
नवचामन्याष्टि (१-२०) इन्द्रस्यैव त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१॥ एन्द्र॒या॒ह्युप॑ नः परावतो॑ नायमच्छा॑ विद॒था॒नीव॑ मत्पति॑रग्नं॒ राजे॑व मत्पतिः ।

हवामहे॑ त्वा वयं॑ प्रयस्यन्तः॒ सुते॑ सचा ।

पुत्रा॑सो न पि॒तरं॒ वाज॑स॒मातये॑ मंहि॒ष्टं वाज॑स॒मातये॑ ॥१॥

पि॒त्रा सोम॑मिन्द्र॒सुवा॑नमद्रि॒भिः को॑शेन॒ सित॑मव॒तं न वंस॑गस्ता॒तृषा॑णो न वंस॑गः ।

मदा॑य ह॒र्या॒ताय॑ ते तुवि॒ष्टमा॑य धा॒यसे ।

आ त्वा॑ यच्छन्तु॒ ह॒रितो॑ न सूर्य॑महा॒ विश्वे॑व सूर्य॑म् ॥२॥

130.

Éndra yāhy úpa naḥ parāváto náyám áchā vidáthā-
nīva sátpatir ástam rájeva sátpatiḥ | hāvāmahe tvā vayám
práyasvantaḥ suté sácā | putráso ná pitáram vājasātaye
mānhishṭhām vājasātaye || 1 || píbā sómam indra suvānám
ádrībhiḥ kōṣena siktām avatām ná vānsagas tātrishāṇó ná
vānsagaḥ | mādāya haryatāya te tuvísṣṭamāya dhāyase | á
tvā yachantu harító ná sūryam áhā viśveva sūryam || 2 ||

O deservedly lauded Lord, preserve us from suffering; for, verily, you are ever the chastiser of the malevolent : you are the slayer of the wicked. You are the preserver of the virtuous, such as I am; the progenitor, the creator you have ever been an asylum of the needy; O you the destroyer of evils, an asylum for all men. 11

130

Come to us from afar, O resplendent Lord, the protector of good ; like a king, the protector of good, who comes back to one's home. We, the producers of food, are invoking you with our devotional prayers. Like sons inviting their father, we are inviting you for the procurement of food,—you the generous one for the procurement of food. 1

Accept our sweet devotional prayers that have been expressed by our thoughts and strewn as if with the sacred grass. Accept them with eagerness shown by a thirsty ox hastening towards a well,—as a very thirsty ox. May we be worthy of your loving, sweet and pleasing favours, and may your divine rays bring you hither, as the steeds convey the sun and as they carry him above the horizon day by day. 2

अविन्ददिवो निहितं गुहा निधिं वेन गर्भं परिवीतमश्मन्यन्ते अन्तरश्मनि ।

व्रजं वज्री गवामिव सिपामन्नङ्गिस्तमः ।

अपावृणोदेषु इन्द्रः परीवृता द्वार इषः परीवृताः ॥३॥

दादृहाणो वज्रमिन्द्रो गर्भस्त्योः क्षत्रेव तिम्रमसनाय सं श्येदृहिहत्याय सं श्येत ।

संविव्यान ओजसा शवोभिर्गिन्द्र मज्मना ।

तष्टेव वृक्षं वनिनो नि वृश्मि परश्चेव नि वृश्मि ॥४॥

त्वं वृथा नद्य इन्द्र सतेवेऽच्छा समुद्रममृजो रथो इव वाजयतो रथो इव ।

इत ऊर्तियुञ्जत समानमर्थमक्षितम् ।

धेनूगिव मनेव विश्वदेहसो जनाय विश्वदेहसः ॥५॥

ávindad divó níhitam gúhā nidhím vér ná gárbham pári-
vítam ásmany ananté antár ásmāni | vrajám vajrí gávām
iva síshāsann āngirastamaḥ | āpāvṛiṇod ísha índraḥ pári-
vṛitā dvāra íshaḥ páriṽvṛitāḥ || 3 || dādrīhāṇó vājraṁ índro
gábhastyoḥ kshádmeva tigmám ásanāya sám śyad ahihá-
tyāya sám śyat | samvivyaná ójasā śavobhir indra ma-
jmánā | táshṭeva vṛikshám vaníno ní vṛīscasi parasvéva ní
vṛīscasi || 4 || tvám vṛithā nadyā indra sártavé 'chā samu-
drám asṛijo ráthāni iva vājayató ráthāni iva | itá ūtír ayuñ-
jata samánám ártham ákshitam | dhenúr iva mánave viśvá-
dohaso jánāya viśvādohasaḥ || 5 ||

॥१९॥ इमां ते वाचं वसूयन्त आयवो रथं न धीरः स्वपा अतक्षिपुः सुम्नाय त्वामतक्षिपुः ।

शुम्भन्तो जेन्यं यथा वाजेषु विप्र वाजिनम् ।

अत्यमिव शवसे स्नातये धना विश्वा धनानि स्नातये ॥६॥

imām te vācam vasūyānta āyávo rátham ná dhírah
svápā atakshishuḥ sumnáya tvám atakshishuḥ | sumbhānto
jényam yathā vājesu vipra vājīnam | átyam iva śavase
sātāye dhánā víśvā dhánāni sātāye || 6 ||

He, the Lord, finds out the stolen treasure, that has its abode in heaven and hidden like the nestlings of a bird in a rock, amidst a pile of vast rocks. Desiring to partake of the elixir, He the most vital, discovered the hiding place of the cows; and He, opened the closed doors of waters, shut up in the clouds,—the closed doors for food. 3

Grasping His sharp thunderbolt with both hands, the resplendent Lord, sharpened it to hurl it on His foes like the swift current of streams. He whetted it for the destruction of dark shrouds. He is fully endowed with strength, with energy and with might. O Lord, may you cut your enemies to pieces, as a wood-cutter cuts the trees of a forest,—you cut them to pieces as if with a hatchet. 4

Effortlessly you have created the rivers that flow to the sea, like the aurora of glory bearing you to sacrificial places, as those chariots who are proceeding on the way to battle. The streams flowing hither have gathered together their waters for a common purpose, like the cows that yield all things to man—that yield all things to people. 5

Men who are desirous of wealth have recited this praise of yours, as a resolute and provident man prepares a chariot for a journey; they have propitiated you for their good; glorifying thee, the resplendent Lord, as impetuous in conflicts, they have praised you as men praise a conqueror. We praise you for the acquirement of strength, wealth, and every kind of affluence, as they commend a courser for his good qualities in battle. 6

भिनत्पुगे नवतिमिन्द्र पृगे दिवोदासाय महि दाशुषे नृतो वज्रेण दाशुषे नृतो ।

अतिथिगवाय शम्बरं गिररुग्रो अवोभरत् ।

महो धनानि दयमान ओजसा विश्वा धनान्योजसा ॥७॥

इन्द्रः समत्सु यजमानमार्थं प्रावद्विश्वेषु शतमतिराजिषु स्वर्मावहेष्वजिषु ।

मनेये शामदन्नतान्त्वचं कृष्णामरन्ध्रयत् ।

दक्षन्न विश्वं तत्प्राणमोषति न्यर्शसानमोषति ॥८॥

bhinát pūro nava-
tīm indra pūrāve divodāsāya māhi dāśúshe nṛito vājreṇa
dāśúshe nṛito | atithigvāya śambaram girér ugró ávābha-
rat | mahó dhánāni dāyamāna ójasā víšvā dhánāny ójasā
|| 7 || indrah samátsu yajamānam áryam prāvad víšveshu
śatāmūtir ājīshu svārmilḥeshv ājīshu | mánave śásad avra-
tán tvācam kṛishṇām arandhayat | dākshan ná víšvam ta-
trishānām oshati ny ārśasānām oshati || 8 ||

सूरश्चक्रं प्र बृहज्जात ओजसा प्रपित्वे वाचमरुणो मुषायतीशान आ मुषायति ।

उगना यत्परावतोऽजगन्नृतये कवे ।

सुम्नानि विश्वा मनुषेव तुर्वणिरहा विश्वेव तुर्वणिः ॥९॥

स नो नव्येभिर्वृषकर्मन्नुक्थैः पुरी दनेः पायुभिः पाहि शम्भेः ।

दिवोदामेभिर्गिन्द्र स्तवानो वावृधीथा अहोभिरिव द्यौः ॥१०॥

sūraṣ cakrām
prā vṛihaj jātā ójasā prapitvé vācam aruṇó mushāyatīśānā
ā mushāyati | usānā yāt parāvátó 'jagann ūtāye kave | su-
mnāni víšvā mánusheva turvánir áhā víšveva turvánih || 9 ||
sá no návyebhir vṛishakarmann ukthāih pūrām dartah pá-
yúbhih páhi śagmaih | divodāsébhir indra stāvāno vāvri-
dhithā áhobhir iva dyaúh || 10 ||

O resplendent Soul, dancing with delight in battle, you destroy ninety cities for the man in service of the learned. You destroy them with your sharp intellect, for the sake of the giver of offerings. For the sake of reverential man, the fierce Lord drives out the disrespectful person from the mountain, bestowing upon the brave men immense treasure, acquired by his prowess,—all kinds of wealth acquired by his prowess. 7

The resplendent Lord, the manifold protector of his votaries in battles, defends his virtuous worshipper in all conflicts that confer heaven; for the benefit of man he punished those who broke the law. He punishes people who indulge in sinful activities. As if burning with flame, he consumes the malignant; he utterly consumes him who delights in cruelty. 8

Endowed with increasing vigour, he hurls the wheel of law against the foes; and, with fury of anger, deprives them of speech; He, the sovereign king, deprives them of existence. When you, O saintly resplendent Lord, come from afar to the help of honest men, you come quickly, bearing all good things to us all the time, you come quickly. 9

Showerer of benefits, destroyer of the strongholds of enemies, propitiated by our new songs, may you reward us with gratifying blessings; glorified Lord, by the descendants of devoted servants of the learned, may you increase in power, like the sun in revolving days. 10

(१३१) एकविंशदुनर्याततमं सूक्तम्

(१-७) सप्तचंम्याम्य सूक्तस्य देवोदामिः परच्छेषं कर्षिः । इन्द्रो देवता । अन्त्यष्टिइन्द्रः ॥

॥२०॥ इन्द्राय हि द्यौर्मसुरो अतस्तेन्द्राय मही पृथिवी वर्गमभिर्युञ्जसाता वर्गमभिः ।

इन्द्रं विश्वे मजोषसा देवासो दधिरे पुनः ।

इन्द्राय विश्वा सर्वेनाति मानुषा गतानि सन्तु मानुषा ॥१॥

विश्वेषु हि त्वा सर्वेनपु तुञ्जते समानमेकं वृषमप्यवः पृथक् स्वः सनिप्यवः पृथक् ।

ते त्वा नायं न पर्षणि शृषस्य धुरि धीमहि ।

इन्द्रं न युजैश्चितयन्त आयवः स्तामेभिरिन्द्रमायवः ॥२॥

131.

Índrāya hí dyaúr ásure ánamnatēndrāya mahí prithiví
 várīmabhir dyaumnásātā várīmabhiḥ | índram víṣve sajóshaso
 deváso dadhiरे parāḥ | índrāya víṣvā sávanāni mánushā rā-
 tāni santu mánushā || 1 || víṣveshu hí tvā sávaneshu tuñjāte
 samānām ékaṁ vrīṣhamanyavaḥ prīthak svāḥ sanishyávaḥ
 prīthak | tām tvā návaṁ ná parshāṇim śūshásya dhurí dlī-
 mahi | índram ná yajñāis citáyanta āyáva stómebhir ín-
 dram āyávaḥ || 2 ||

वि त्वा ततस्ते मिथुना अवस्यवो व्रजस्य साता गव्यस्य निःसृजः सक्षन्त इन्द्र निःसृजः ।

यद्व्यन्ता द्वा जना स्वयन्ता समूहसि ।

आविष्कृत्क्रुद्रपणं सचाभुवं वज्रमिन्द्र सचाभुवम

॥३॥

ví tvā tatasre mithuná avasyávo vrajá-
 sya sātā gávyasya niḥsrījah sákshanta indra niḥsrījah | yád
 gavyántā dvā jánā svār yántā samúhasi | áviśh kárikrad
 vrīṣhaṇaṁ sacābhúvaṁ vājraṁ indra sacābhúvaṁ || 3 ||

131

To sovereign Lord has verily bowed down the lofty cosmos, the source of all vital powers. To Him the wide earth has offered homage with precious treasures. With acceptable praises the worshipper has propitiated Him for the sake of prosperity. All the Divines, well pleased, have given precedence to the sovereign Lord; let all sacred work and worship of men be appropriated to the Lord; let all the offerings of men be presented to Him. ¹

Hoping to partake of your gifts, your worshippers, one and all, seeking divine bliss, hasten to adore you in all their ceremonies. We meditate on you, the sustainer of our strength like a boat that bears passengers across an ocean; we mortals, indeed, propitiate him with hymns. ²

O Lord, the married couples, anxious to satisfy you and presenting oblations together, celebrate your worship for the sake of obtaining herds of cattle by offering you oblations. You know these couples are desirous of worldly prosperity and divine bliss. Then you display to your constant companion, the punitive justice, O resplendent Lord, the showerer of benefits. ³

विदुष्टे अस्य वीर्यस्य पूग्वः पुरो यदिन्द्र शारदीरवातिरः सासहानो अवातिरः ।

शाम्स्तमिन्द्र मर्त्यमय्यं शवसस्पते ।

महीममुष्णाः पृथिवीमिमा अपो मन्दमान इमा अपः ॥४॥

आदिक्ते अस्य वीर्यस्य चक्रिन्मदेषु वृषन्नशिजो यदाविथ सर्वायनो यदाविथ ।

चकर्थं कार्मभ्यः पृतेनासु प्रवन्तेव ।

ते अन्यामन्यां नयं मनिष्णत श्रवस्यन्तः मनिष्णत ॥५॥

vidúsh te asyá vīryasya pūrāvaḥ puro yád indra śāradīr
avátiraḥ sāsahānó avátiraḥ | śāsas tām indra márttyam áya-
jyum śavasas pate | mahīm amushṇāḥ prithivīm imá apó
mandasāná imá apāḥ || 4 || ád ít te asyá vīryasya cakṛīran
mádeshu vṛishann ushjo yád ávitha sakḥīyató yád ávitha |
cakārtha kārām ebhyaḥ prītanāsu prāvantave | té anyām
-anyām nadyām sanishṇata śravasyāntaḥ sanishṇata || 5 ||

उतो नो अस्या उषसो जुषेत ह्यर्कस्य बोधि हविषो हवीमभिः स्वर्षाता हवीमभिः ।

यदिन्द्र हन्तेव सृष्टो वृषो वज्रञ्जिकेतसि ।

आ मे अस्य वेधसो नवीयसो मन्म श्रुधि नवीयसः ॥६॥

त्वं तमिन्द्र वावृष्टानो अस्मयुरमित्रयन्तं तुविजात मर्त्य वज्रेण शूर मर्त्यम् ।

जहि यो नो अघ्रायति शृणुष्व सुश्रवस्तमः ।

रिष्टं न यामन्नपं भूतु दुर्मतिर्विश्रापं भूतु दुर्मतिः ॥७॥

utó no asyá ushásó jushéta hy árkasya bodhi havisho há-
vīmabhiḥ svārshātā hāvīmabhiḥ | yád indra hántave mṛídhó
vṛisha vajriṇ eīketasi | á me asyá vedhásó nāvīyaso mán-
ma śrudhi nāvīyasah || 6 || tvám tām indra vāvṛidhānó
asmayúr amitrayāntaṁ tuvijāta márttyaṁ vājreṇa śūra már-
tyam | jahí yó no aghāyāti śṛiṇushvá suśrávastamaḥ | ri-
shṭām ná yámann ápa bhūtu durmatír víśvāpa bhūtu dur-
matih || 7 ||

Our forefathers have known your prowess, by which, O Lord, you destroy the perennial strongholds of the evil forces; you destroy them, humiliating their defenders. You chastise, Lord of strength, the mortal who does not perform noble acts; you deprive them of the blessings of the earth and waters; you take away these gifts from them. 4

O sovereign Lord, showerer of blessings, whereby, in your love and affection, you defend your worshippers, and whereby you defend those who are solicitous of your favour and desirous of your friendship, thereby they proclaim your valour on all sides. From you they obtain many many enjoyments. They receive and distribute wealth among themselves. 5

May the Lord be present at this our morning rite; may He be apprised of the oblation offered with due observances for the sake of obtaining divine bliss. And since, O dispenser of the punitive justice and showerer of benefits, you keep awake to destroy the malevolent, therefore, listen to the praises of a person like me, intelligent, though a novice; hear it from me who is still a novice. 6

O sovereign Lord, endowed with extreme strength, being exalted by our praises and being well-disposed towards us, enlighten the man who is sinful and unfriendly to us; punish each and every sinful man with your punitive justice. As you are quick to hear, listen to our prayer. Let every ill-intent, like a broken piece, be counteracted. Let ill-intent be counteracted. 7

(१३२) द्वाविंशद्वत्तयत्तमं सूक्तम्

(१-६) पद्वयस्यास्य सूक्तस्य देवादासिः परच्छेष क्रयिः । (१-५, ६) प्रथमाविपञ्चवी पयसा उत्तगर्ध्वस्य चन्द्रः, (६) पयसाः पूर्वार्धे चर्येन्द्रापरार्धे देवताः । अन्यष्टुच्छन्दः ॥

॥२१॥ त्वया वयं सघ्नवन्पूयें धन इन्द्रोवाताः सामह्याम पृतन्यतो वनुयाम वनुष्यतः ।

नेदिष्ठे अस्मिन्नहन्यधि वोचा नु सुन्वते ।

अस्मिन्यज्ञे वि चयेमा भर्गे कृतं वाजयन्तो भर्गे कृतम् ॥१॥

स्वर्जेषे भर आप्रम्य वक्मन्युपवृष्टः स्वस्मिन्नञ्जसि क्राणस्य स्वस्मिन्नञ्जसि ।

अहन्नन्द्रो यथा विदे शीर्ष्णाशीर्ष्णोपवाच्यः ।

अस्मत्रा ते सध्र्यक्मन्तु रातयो भद्रा भद्रस्य रातयः ॥२॥

132.

Tváyā vayām maghavan pūrvyc dhāna indratvotāḥ sā-
sahyāma pṛitanyatō vanuyāma vanushyatāḥ | nédishṭhe
asmīm āhany ádhi vocā nú sunvatē | asmín yajñé ví ca-
yemā bhāre kṛitām vājayānto bhāre kṛitām || 1 || svarjeshé
bhāra āprāsya vākmany usharbúdbhāḥ svásminn āñjasi krā-
nāsya svásminn āñjasi | āhann índro yáthā vidé śīrshṇā-śīr-
shṇopavācyāḥ | āsmatrā te sadhryāk santu rātāyo bhadrá
bhadrásya rātāyaḥ || 2 ||

तच्च प्रयः प्रवर्थाते शुशुक्लं यस्मिन्यज्ञे वारम्कृण्वन् क्षयमृतस्य वारमि क्षयम् ।

वि तद्वोच्चैश्च द्वितान्तः पश्यन्ति रश्मिभिः ।

स घा विदे अन्विन्द्रो गवेषणो बन्धुक्षिप्र्यो गवेषणः ॥३॥

tāt tú prāyaḥ pratnāthā te śuśu-
kvanām yāsmín yajñé vāram ākṛiṇvata ksháyam ṛitāsya vār
asi ksháyam | ví tād vocer ádha dvitāntāḥ paśyanti raśmí-
bhiḥ | sá ghā vide ánv índro gavéshaṇo bandhukshídbhyo
gavéshaṇaḥ || 3 ||

O bounteous Lord, possessed of opulence, through your bounty as before and protected by you, may we overcome those who are arrayed in hostile acts against us. May we anticipate our assailants. When the auspicious day of sacred worship is near, may you be pleased to speak encouragingly to the presenter of the libation; may we choose you as the best performer and our chief in this sacred work. And may we increase our strength and adopt you as our leader in this battle, our leader in the battle. 1

In this combat which secures divine bliss, the Lord destroys the obstructing adversaries of that virtuous man who wakes at dawn and who is truthful in his dealings and who celebrates his pious rites. Therefore, the Lord is worth to be adored by each man with humility and with head bowed. May your treasures, O Lord, come to us. May your benevolent gifts be auspicious to us. 2

O Lord, wherever an excellent altar has been constructed for the fire-ceremonial, there indeed the splendid gifts are dedicated to you as ever. Only you can guide us on the path of truth. May you declare it thus; men may thence behold you in the intermediate bright firmament by means of the rays of the sun. O Lord, you alone are the dispenser of truth and knowledge. You alone reveal the truth to such worshippers as live with you like your brother. 3

नू इत्था ते पूर्वथा च प्रवाच्यं यदङ्गिरोभ्योऽवृणोरपं व्रजमिन्द्र शिक्षन्नपं व्रजम् ।

ऐभ्यः समान्या दिशस्मभ्यं जेषि योत्सि च ।

सुन्वद्यो गन्धया कं चिदव्रतं हृणायन्तं चिदव्रतम् ॥४॥

सं यजनान् कर्तुमिः शूर ईक्षयद्भने हिने तरुषन्त श्रवस्यवः प्र यक्षन्त श्रवस्यवः ।

तस्मा आयुः प्रजावदिद्वारे अर्चन्त्योजमा ।

इन्द्र ओक्थं दिधिषन्त धीतयो देवां अच्छा न धीतयः ॥५॥

nū itthā te pūrvāthā ca pravācyam yād
āṅgirobhyó 'vr̥ṇor āpa vrajām indra śikshann āpa vrajām |
aibhyaḥ samānyā diśāsmābhyam jeshi yótsi ca | sunvādbhyo
randhayā kām cid avratām hṛṇāyāntam cid avratām || 4 ||
sām yāj jānān krátubhiḥ śūra īksháyad dhāne hité taru-
shanta śravasyávaḥ prá yakshanta śravasyávaḥ | tasmā
āyuh prajāvad id bādhe arcanty ójasā | indra okyām didhi-
shanta dhítāyo devāñ áchā ná dhítāyah || 5 ||

युवं नमिन्द्रापर्वता पुरोयुधा यो नः प्रितन्यादपु नंतमिद्धंतं वज्रेण नंतमिद्धंतम् ।

दूरे चत्तायं छन्त्सद्भनं यदि नक्षत ।

अस्माकं शत्रुपरि शर विश्वतो दुर्मा दर्षीष्ट विश्वतः ॥६॥

yuvam tam
indrāparvatā puroyúdhā yó naḥ prítanyād āpa tam-tam id
dhatam vājreṇa tam-tam id dhatam | dūre cattāya chantsad
gāhanam yād ínakshat | asmākaṁ śātrūn pári śūra viśvāto
darmā darshīṣṭa viśvátah || 6 ||

Your exploits, O Lord, are worthy to be glorified; now, verily, as always in the former times, when you break open the gate of knowledge for the sake of dedicated devotees, restoring to them their lost wisdom. Conquer for us, fight for us, as you always do for them; on behalf of those who present libations; may you subdue the faithless ones who offer no worship and rise against you. 4

When the brave Lord rightly judges men by their deeds, then in the struggle for sustenance they are enabled to acquire wealth and wisdom, to overcome their foes. They, desirous of fame, worship Him diligently. Then, accompanied by their children, they offer gifts and praises to Him, so that by their own strength they may overcome their foes. These pious and intelligent worshippers enjoy the divine bliss as if they dwell in the intimacy of the Lord Himself. 5

The Lord supreme and His strong powers, steady like mountains, are foremost in battles. They slay everyone who is arrayed against us; slay every such adversary with their strong will. The punitive justice pursues the adversary, however far, and brings about his destruction, even at the hiding-place to which he may have fled. O brave Lord, crush our enemies, and rend them asunder. 6

(१३३) त्र्यसिदादुनग्दातनमे सूक्तम्

(१-५) मनचंग्याय सूक्तय देवोदासिः परच्छेष कपिः । इन्द्रो देवता । (१) प्रथमबोधिपुत्र .

(२-५) द्वितीयादिबुक्स्यानुष्टुप . (५) पञ्चम्या गायत्री. (६) पष्ठ्या वृत्तिः,

(५) समस्याश्चाष्टिष्टन्दासि ॥

उ॒भे पु॒नामि रो॒दसी ऋ॒तेन॒ द्रु॒हो द॒हामि॒ सं म॒हीर॑निन्द्राः ।
 अ॒भि॒वृ॒त्त॒स्य॒ यत्र॑ ह॒ता अ॒मित्रा॑ वे॒ल॒स्थानं॑ परि॒ तृ॒च्छा अ॒शो॒ग्न ॥१॥
 अ॒भि॒वृ॒त्त॒स्यो चि॒द॒द्रि॒वः शी॒र्षा या॒तु॒मती॑नाम ।
 चि॒न्धि॒ व॒तू॒रि॒णा प॒दा म॒हा॒व॒त॒रि॒णा प॒दा ॥२॥
 अ॒वा॒सां म॒घ॒व॒ज्ज॒हि॒ ग्र॒थो या॒तु॒मती॑नाम ।
 वे॒ल॒स्थान॑के॒ अ॒र्म॒के म॒हा॒वे॒ल॒स्थ अ॒र्म॒के ॥३॥

133.

Ubhé punāmi ródasī řitēna drúho dahāmi sám mahír
 anindrāḥ | abhivlāgya yātra hatā amitrā vailasthānām pári
 trīlhá áṣeran || 1 || abhivlāgyā cid adriṇaḥ řīrshā yātumāti-
 nām | chindhī vaṭūrīṇā padā mahāvātūrīṇā padā || 2 || ávā-
 sām maghavañ jahi śārdho yātumátinām | vailasthānaké
 armaké mahāvailasthe armaké || 3 ||

या॒सां ति॒स्रः प॒ञ्चा॒ग॒तो॒ऽभि॒वृ॒त्ते॒र॒पा॒वपः॑ ।
 त॒न्मु ते॒ म॒ना॒यति॑ त॒क्त्सु ते॒ म॒ना॒यति॑ ॥४॥
 पि॒ण्डं॑ ऋ॒ष्टि॒म॒म्भु॒णं पि॒णा॒चि॒मिन्द्र॑ सं म॒ण । स॒र्व र॒क्षो नि॒ ब॒र्हय॑ ॥५॥

yāsām tisraḥ pañcā-
 śāto 'bhivlaṅgaír apāvapaḥ | tát sú te manāyati takát sú
 te manāyati || 4 || piṣāṅgabhrīṣṭīm ambhrīṇām piśácim in-
 dra sám mṛiṇa | sārvaṇi rāksho ní bārhaya || 5 ||

By sacred deeds I purify both heaven and earth. I burn down the wide realms of the land, the people of which do not repose faith in the resplendent Lord and who are wicked. Wherever the enemies have gathered they have been killed,—utterly destroyed; they sleep in a deep pit. 1

O wielder of punitive justice, having trampled on the heads of the malignant hosts, crush them with your wide-spreading foot,—with your vast widespreading foot. 2

Annihilate, O bounteous Lord, the troop of these wicked and malignant men; hurl them into the vile pit,—the vast and vile pit. 3

O Lord, you have destroyed such hosts by your assaults three times fifty (i.e. countless). This is a deed that is much praised by your devotees,—much praised by your devotees. 4

Strike down, O Lord, the yellow and the tawny-coloured, the frightfully yelling wicked; annihilate all the wretched men. 5

अवर्मह इन्द्र दादृहि श्रुधी नः शुशोच हि योः क्षा न भीषाँ अद्रिवो घृणान्न भीषाँ अद्रिवः ।
 शुष्मिन्तमो हि शुष्मिभिर्वधेरुग्रेभिरीयमे ।
 अप्ररुपन्ना अप्रतीत शूर सत्वभिस्त्रिमसैः शूर सत्वभिः ॥६॥
 वृनोति हि सुवन्दस्ये परीणमः मुन्वानो हि म्मा यजत्यव द्विषो देवानामव द्विषः ।
 मुन्वान इत्सिपासति सहम्ना वायवृतः ।
 मुन्वानायेंद्रो ददात्याभुवै रयिं ददात्याभुवैम ॥७॥

avár mahá

indra dādṛihí śrudhí naḥ suśóca hí dyaúḥ kshá ná bhī-
 shāñ adrivo ghrīṇān ná bhīshāñ adrivaḥ | śushmíntamo hí
 śuśhmíbhir vadhaír ugrébhir íyase | ápūrushagghno apratita
 sūra sátvabhis trisaptaíḥ sūra sátvabhiḥ || 6 || vanóti hí sun-
 vān ksháyam páriṇasaḥ sunvānó hí shmā yájaty áva dví-
 sho devánām áva dvíshaḥ | sunvāná ít sishāsati sahásrā
 vājy ávṛitaḥ | sunvānáyēndro dadāty ābhúvaṃ rayīm da-
 dāty ābhúvaṃ || 7 ||

(१३५) चतुश्चिदादुत्तमगततमं सुक्तम्

(१-२) पदचरणस्य सुक्तस्य देवोदात्मि परमं रूपं । वायुदेवता । (१-४) प्रथमादि-
 पञ्चमस्यष्टिः । (६) पञ्चमाश्वाष्टिः ।

॥६॥ आ त्वा जुवो गरहाणा अभि प्रयो वायो वहन्त्वह पूर्वपीतये सोमस्य पूर्वपीतये ।
 ऊर्ध्वा ते अनु सृनुता मनेस्तिष्ठनु जानती ।
 नियुत्वता रथेना याहि दावने वायो मग्वस्य दावने ॥७॥

134.

Á tvā júvo rarahāṇá abhí práyo váyo váhantv ihá pūr-
 vāpītaye sómasya pūrvāpītaye | ūrdhvā te ánu sūnṛítā má-
 nas tishṭhatu jānatí | niyútvatā ráthená yāhi dāvāne váyo
 makhásya dāvāne || 1 ||

Cut down, O Lord supreme, the cruel and the wickeds. Here are our supplications. Verily (tormented by them) the heaven is in sorrow like the earth through terror. O wielder of punitive justice, the world is unhappy, as if caught in the flames of fire. Being most powerful, we request you to assail our adversaries with strong weapons and terrible blows, but kindly see that no injury is caused to your men. May you march forward, O invincible Lord, attended by the braves,—groups of three times seven braves. 6

Offering libations, the worshipper obtains a safe abode through his noble deeds and overpowers his manifold foes. He destroys the enemies of the divines, abounding with food, and, unsubdued by adversaries, he hopes to win infinite riches. To the devotee, who offers libations, the Lord grants bounteous wealth,—gives bounteous wealth. 7

May your swift and fast divine waves, bring you hither, the vital Lord, so that you may be the first to accept the sentiments of devotion. May our discriminating and sincere praises rise high to your standards. May you come with your aura of vitality for the devotional prayers presented to you; come, O vital Lord, to grant us the objects of our worship. 1

मन्दन्तु त्वा मन्दिनो वायविन्दवोऽस्मत्क्राणासः सुकृता अभिद्यवो गोभिः क्राणा अभिद्यवः ।

यद्धं क्राणा इरध्वै दक्षं सचन्त ऊतयः ।

सध्रीचीना नियुतो दावने धिय उप ब्रुवत ई धियः ॥२॥

वायुर्युक्ते रोहिता वायुररुणा वायु रथे अजिग धुरि वोळ्हेवे वहिष्ठा धुरि वोळ्हेवे ।

प्र बोधया पुरेन्धि जार आ ससतीमिव ।

प्र चक्षय गेदमी वासयोषसः श्रवसे वासयोषसः ॥३॥

māndantu tvā mandīno vāyav īn-
davo 'smāt krāṇāsah sūkṛitā abhīdyavo góbhiḥ krāṇā abhī-
dyavaḥ | yád dha krāṇā irádhyai dáksham sácanta ūtáyah |
sadhricīnā niyúto dāvane dhíya úpa bruvata im dhíyah
॥ 2 ॥ vāyúr yuñkte róhitā vāyúr aruṇā vāyú ráthe ajirá
dhurí vólhave váhishthā dhurí vólhave | prá bodhayā pú-
ramdhiṃ jārā á sasatīm iva | prá cakshaya ródasī vāsayo-
shāsah śrávase vāsayoshāsah ॥ 3 ॥

तुभ्यमुपासः शुचयः परावति भद्रा वस्त्रा तन्वते दंमु रश्मिषु चित्रा नव्येषु रश्मिषु ।

तुभ्य ध्रेनुः सवर्दुष्ठा विश्वा वस्नि दोहते ।

अजनयो मरुतो वक्षणाभ्यो दिव आ वक्षणाभ्यः ॥४॥

túbhyam ushāsah śúca-
yah parāvāti bhadrá vástrā tanvate dāmsu rasmīshu citrá
návyeshu raśmīshu | túbhyam dhenúḥ sabardúghā vísavā
vásūni dohate | ájanayo marúto vakshánābhyo divá á va-
kshánābhyah ॥ 4 ॥

May our devotional loving sentiments of prayer, which are well-rendered, opportune and flowing out of our hearts in due season, be pleasing to you. May your divine waves bring you here, in this sacrificial hall, to accept our offerings. All pious and active worshippers praise you in this congregation with a view to obtaining your blessings. 2

The vital Lord yokes to his chariot of the aura of vitality his two unwearied cosmic red and purple breaths (incoming and outgoing), to bear the burden; for they are able to bear it. O vital Lord, arouse the intelligent sacrificer, as a gallant awakens his sleeping mistress; and light up heaven and earth; and light up the dawn, verily, the dawn to obtain prosperity. 3

For you, the brilliant dawns, rising from afar, spread their wide auspicious raiment in inviting rays,—the variegated and glorious rays; and for you, the eternal ambrosia-yielding cow grants all kinds of treasure. And you fetch water in the firmament from the rivers for the purpose of showering rain,—for the purpose of replenishing the rivers. 4

तुभ्यं शुक्रासः शुचयस्तुरण्यवो मदेषूग्रा इषणन्त भुर्वण्यपामिषन्त भुर्वणि ।
 त्वां त्सा॒री द॑स॒मानो भ॑गमी॒ष्टे त॑क्वी॒र्ये ।
 त्वं विश्व॑स्माद्भुव॑नात्पासि धर्म॑णासुर्योत्पासि धर्म॑णा ॥५॥
 त्वं नो वा॒यवेषा॑मपृ॒च्यः सोमा॑नां प्रथ॒मः पी॑तिम॒र्हसि सु॒तानां पी॑तिम॒र्हसि ।
 उ॒तो वि॒हुत्मे॑तीनां वि॒शां व॑वर्जु॒षीणाम् ।
 विश्वा इ॒त्ते धे॒नवो दु॒ह आ॒शिरे॑ घृ॒तं दु॒हत आ॒शिरे॑म् ॥६॥

túbhyam śukrásaḥ śucayas turanyávo
 mādeshūgrā ishaṇanta bhurvány apám ishanta bhurváni |
 tvám tsārī dásamāno bhágam iṣṭe takvavírye | tvám víśva-
 smād bhúvanāt pāsi dhármaṇāsuryāt pāsi dhármaṇā || 5 ||
 tvám no vāyav eshām ápūrvyaḥ sómānām prathamāḥ pītīm
 arhasi sutānām pītīm arhasi | utó vihútmatīnām viṣām va-
 varjúṣhīnām | víśvā ít te dhenávo duhra āśíram ghrítam
 duhrata āśíram || 6 ||

(१-३५) पञ्चविंशद्विंशतमं सूक्तम्

(१-९) नवचर्म्यास्य सूक्तस्य देवोदासिः परच्छेषः क्रपिः । (१-३, ९) प्रथमादितृचर्म्य नवस्यूचश्च वायुः,

(४-८) चतुर्व्यादिपञ्चानाञ्छेन्द्रवायु देवताः । (१-६, ९) प्रथमादिपञ्चानां नवम्याश्चात्यष्टिः,

(३-८) सप्तम्यष्टम्योश्चाष्टिश्छन्दसी ॥

॥२४॥ स्तीर्णं ब॒र्हिरु॑प नो याहि वी॒तये॑ सह॒स्रेण॑ नि॒युता॑ नि॒युत्ये॑ते श॒तिनी॑भिर्नि॒युत्ये॑ते ।
 तुभ्यं॑ हि प॒र्वपी॑तये दे॒वा दे॒वाय॑ येमिरे ।
 प्र ते सु॒तासो॑ मधु॒मन्तो अ॒स्थिर॒न्मदा॑यु क॒त्वे अ॒स्थिरन् ॥१॥

135.

Stīrṇám barhír úpa no yāhi vītāye sahasreṇa niyútā
 niyutvate śatīnībbhir niyutvate | túbhyam hí pūrvápītaye
 devā devāya yemiré | prá te sutāso mādhumanto asthiran
 mādāya krátve asthiran || 1 ||

O vital Lord, the charming, loving and quick-flowing sentiments of devotion are addressed to you for your invocation, and they crave for your gracious blessings. Also, O vital Lord, even the timid and anxious worshipper praises you, for you are auspicious and capable of driving away misfortunes and miseries, and thus of defending us against calamities. And, as the reward of our righteousness, may you protect us from the fear of evil,—verily as the reward of our righteousness. 5

O vital Lord, preceded by none, you are entitled to be the first in accepting our libations; you are entitled to be invoked by our devotional prayers. May you accept oblations from the sinless and virtuous, and may you, like cattle, yield milk with cream for us,—milk and butter for us. 6

135

May you please be manifested in our hearts, O vital Lord; come with your thousands of waves of spirituality in response to our calls,—come with your hundreds of waves of spirituality. The learned people look to you as their reverential divine. You alone are entitled to worship and prayers. Sweet and loving expressions are being offered to to you for your invocation,—are offered here to receive from you your grace. 1

तुभ्याय॑ सोमः॒ परि॑पूतो॒ अद्रि॑भिः स्पर्हा॒ वसानः॒ परि॑ कोशम॑र्षति शुक्रा॒ वसानो॑ अर्षति ।

तवा॑यं भा॒ग आयु॑षु सोमो॒ देवेषु॑ हूयते ।

वह॑ वायो न॒ियुतो॑ याह्यस्म॒युजु॑षा॒णो याह्य॑स्म॒युः ॥२॥

आ नो॑ न॒ियुद्भिः॑ श॒तिनी॑भिर्ग॒ध्वरं॑ मह॒स्मिणी॑भिरु॒प याहि॑ वी॒तये॑ वायो॒ हव्यानि॑ वी॒तये॑ ।

तवा॑यं भा॒ग ऋ॒त्वियः॑ स॒रश्मिः॑ सूर्ये॒ सचो॑ ।

अ॒ध्वर्यु॑भिर्भर॑माणा अयं॑सत॒ वायो॑ शु॒क्रा अयं॑सत ॥३॥

túbhyāyām sómah páripūto
ádrībhi spārhā vāsānah pári kōṣam arshati śukrá vāsāno
arshati | távāyām bhāgā āyúshu sómo devéshu hūyate | váha
vāyo niyúto yāhy asmayúr jushānó yāhy asmayúh || 2 || á
no niyúdbhiḥ śatinībhir adhvarām sahasrīṇibhir úpa yāhi
vītāye váyo havyāni vītāye | távāyām bhāgā řitvīyah sá-
raśmiḥ sūrye sáca | adhvaryúbhir bhāramāṇā ayaṁsata váyo
śukrá ayaṁsata || 3 ||

आ वा॑ ग॒थो न॒ियुत्वान्व॑ध॒वस्मे॒ऽभि प्रया॑मि सु॒धितानि॑ वी॒तये॑ वायो॒ हव्यानि॑ वी॒तये॑ ।

पिब॑न्ते म॒ध्वो अ॒न्धसः॑ पृ॒र्वपे॑यं हि वा॑ ह॒ितम॑ ।

वाय॑वा च॒न्द्रेण॑ रा॒ध्वा ग॑तमिन्द्र॒श्च ग॑ध्वा ग॒तम॑ ॥४॥

á vām rátho niyútvan vakshad ávase
'bhí práyānsi súdhitāni vītāye váyo havyāni vītāye | píba-
tam mādhuvo ándhasaḥ pūrvapéyam hí vāṁ hitám | váyav
á candreṇa rádhasá gatam indraṣ ca rádhasá gatam || 4 ||

O vital Lord, we are offering you the sweet devotional prayers just as the sweetened herbal extract is prepared by pressing the plant between stones, filtered through cloth and received in a receptacle. Like that pure and brilliant elixir, our praises are being offered to you as your portion. You are the first to be invoked and none else amongst the learned. O vital Lord, may the waves of spirituality come to us from you; depart gratified,—depart well-disposed towards us. 2

Come with hundreds and thousands of your waves of spirituality to our place of worship to partake of the sacrificial invocations; Come, O vital Lord, to accept the oblations. You alone are entitled to this portion and it is suitable for the seasons. The devotional prayers are brilliant like the elixir that becomes radiant when exposed to the sun. These prayers have been tuned and sung by the priests and are full of vitality. 3

Let the aurora of glory and vitality be drawn by the beams and waves of spirituality. They manifest to us the resplendent Lord who is also the Lord of vitality at the place of worship, for our preservation, and to partake of the consecrated viands and to partake of the oblations, and accept our sweet and melodious prayers. O vital Lord, come to us with joy-bestowing wealth; and, O resplendent Lord, come with your blessings of prosperity. 4

आ वां धियो ववृत्युग्ध्वराँ उपेममिन्दुं मर्मजन्त वाजिनमाशुमत्यं न वाजिनम् ।

तेषाँ पिवतमस्मय आ नो गन्तमिहोत्या ।

इन्द्रवायु सुतानामद्रिभिर्युवं मदाय वाजदा युवम्

॥५॥

á vām dhiyo vavṛityur adhvarāñ upemām indum marmṛi-
janta vājīnam āśum átyam ná vājīnam | téshām pibatam
asmayú á no gantam ihótyá | índravāyū sutānām ádriḥhir
yuvám mādāya vājadā yuvám || 5 ||

॥२५॥ इमे वां सोमा अप्स्वा सुता इहाध्वर्युभिर्भरमाणा अयंसत वायो शुक्रा अयंसत ।

एते वामभ्यसृक्षत तिरः पवित्रमाश्रवः ।

युवायवोऽति रोमाण्यव्यया सोमासो अत्यव्यया

॥६॥

अति वायो ममता याहि शश्वतो यत्र प्रावा वदति तत्र गच्छतं गृहमिन्द्रश्च गच्छतम् ।

विसूनुता ददृशे रीयते घृतमा पूर्णया नियुता याथो अध्वरमिन्द्रश्च याथो अध्वरम् ॥७॥

अत्राह तद्वहेथे मध्व आहुतिं यमश्चत्थमुपतिष्ठन्त जायवोऽस्मे ते संन्तु जायवः ।

साकं गावः सुवते पच्यते यवो न ते वायु उपे दस्यन्ति धेनवो नापे दस्यन्ति धेनवः ॥८॥

imé vām sómā apsv á sutá ihádhvaryúbhir bháramāṇā
ayaṁsata vāyo śukrá ayaṁsata | eté vām abhy āsṛikshata
tirāḥ pavítram āśávaḥ | yuvāyávó 'ti rómāny avyáyā só-
māso áty avyáyā || 6 || áti vāyo sasató yāhi śásvato yátra
grāvā vádati táttra gachataṁ grīhám índraṣ ca gachataṁ |
ví sūnṛítā dádrīṣe ríyate ghṛítám á pūrnáyā niyútā yātho
adhvarám índraṣ ca yātho adhvarám || 7 || atráha tád va-
hethe mádharma áhutim yám aśvatthám upatíshṭhanta jāyávo
'smé té santu jāyávaḥ | sākām gávaḥ súvate pácyate yávo
ná te vāya úpa dasyanti dhenávo nápa dasyanti dhenávaḥ
|| 8 ||

The pious acts of prayers offered to you have given increased efficacy to our selfless acts. For you the singer has tuned these songs just as the herbal extract is pressed out through a strainer or just as the grooms rub down the quick-running horses. May you accept our invocation and come hither, well-disposed towards us, for our protection. May you accept our devotional prayer which is so well offered as if the juices from plants are pressed out by stones. O God, you as resplendent self and vital Lord are the giver of food to us. 5

O resplendent and vital Lord, these sweet expressions of devotional prayers sung by the priests are all addressed to you possessing the qualities of radiance and vitality; pure prayers are meant for both of you, O resplendent vital Lord, these prayers have come out of our hearts just as herbal juices filtered out through an oblique strainer. They are meant to invoke both of your aspects : the resplendent and the vital. Prayers come out of our hearts just as plant juices come through woolly fleece,—the inexhaustible expressions of devotions. 6

O vital Lord, may you pass in the close proximity of the many sleeping worshippers and go to the house where the devotees are tuning their prayers. O resplendent Lord, go to that dwelling, go where the word of eternal truth is being heard; and where butter flows; go, O Lord, with radiance and the waves of spirituality,—O Lord, go to the place of worship. 7

Then, bring the libations of the sweet juice to the place of worship where the triumphant priests stand round the rock-born plant. May they ever be victorious for us. For you together the cows yield their milk; the offering of barley is cooked. And may your cows never grow weak; never may the cattle be carried off by thieves. 8

इमे ये ते सु वायो बाह्वोजसोऽन्तर्नदी ते पतयन्त्युक्ष्णो महि ब्राधन्त उक्ष्णः ।

धन्वञ्चिद्ये अनाशवो जीराश्चिदगिरौकसः ।

सूर्यस्येव रश्मयो दुर्नियन्तवो हस्तयोर्दुर्नियन्तवः

॥९॥

imé yé te sú vāyo bāhvōjaso 'ntār nadī te pātáyanty
ukshāṇo máhi vrādhanta ukshāṇaḥ | dhánvañ cid yé anā-
śavo jiráṣ cid ágiraukasah | sūryasyeva raśmāyo durniyán-
tavo hástayor durniyántavaḥ || 9 ||

(१३६) षट्त्रिंशदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-७) समर्चन्यास्य सूक्तस्य देवोदासिः परच्छेषः ऋषिः । (१-१) प्रथमादिपञ्चर्वा मित्रावरुणो, (१-७) षष्ठीसप्तम्योश्च
लिङ्गोक्ता देवताः । (१-६) प्रथमादिपञ्चर्वाऽस्यः, (७) सप्तम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसा ॥

॥२६॥

प्र सु ज्येष्ठे निचिराभ्यां बृहन्नमो हव्यं मतिं भरता मृळयन्त्यां स्वादिष्टं मृळयन्त्याम् ।

ता सम्राजा घृतासुती यज्ञेयंज्ञ उपस्तुता ।

अथैनोः क्षत्रं न कुतश्चनाष्टेषु देवत्वं नू चिदाष्टेषु

॥१॥

अदर्शि गातुरग्रे वरीयसी पन्था ऋतम्य समयंस्त रश्मिभिश्चक्षुर्भगस्य रश्मिभिः ।

द्युक्षं मित्रस्य सादनमर्यम्णो वरुणस्य च ।

अथा दधाते बृहदुक्थ्यं वयं उपमृत्यं बृहद्वयः

॥२॥

136.

Prá sú jyéshṭham nicirábhyām bṛihán námo havyám
matím bharatā mṛīlayádbhyām svádisṭham mṛīlayádbhyām |
tá samrájā ghṛitāsutī yajñé-yajña úpastutā | áthainoḥ ksha-
trám ná kútaṣ canádhṛishe devatvám nú eid ádhṛishe || 1 ||
ádarsi gātúr uráve váriyasī pánthā ṛitásya sám ayaṁsta ra-
śmíbhīṣ cākshur bhágasya raśmíbhīḥ | dyukshám mitrásya
śádanam aryamṇó várūṇasya ca | áthā dadhāte bṛihád uk-
thyám váya upastútyam bṛihád váyah || 2 ||

These your horses, who are strong of limb, youthful and full of vigour, bear you through the space between heaven and earth. They are growing in bulk and strong like oxen; they are not lost in the firmament, but hold on their speed, unretarded by reviling; difficult are they to be arrested as the beams of the sun,—difficult are they to be arrested by force. 9

136

May we offer most excellent and ample admiration and reverential regards to the two suns of summer and winter, while they occupy the two stations; the suns who have existed eternally and who confer happiness to the people of this earth. The suns in these two positions deserve most coveted approbations. These are both imperial suns. We sing the praises in devotional hymns and we glorify the summer sun and the winter sun at both these places on every sacred occasion. Hence the might of these is not in any way opposed, nor their divinity is resisted. 1

The most excellent dawn is proceeding to participate in the sacred cosmic ritual. The path of the revolving sun has been lighted up as if by the rays of the dawn. The eyes of people on the earth have been opened by the rays of the sun. The brilliant mansion of the sun, known as supra-life (during summer), the time-ordainer (during autumn) and the superb (during winter), has been lighted up by dawn's rays. And, therefore, may the sun accept the praiseworthy and copious adoration,—the praiseworthy and copious adoration. 2

ज्योतिष्मतीमदिति धारयत्क्षितिं स्वर्वतीमा सचेते दिवेदिवे जागृवांसां दिवेदिवे ।

ज्योतिष्मत्क्षत्रमांशानि आदित्या दानुनस्पती ।

मित्रस्तयोर्वरुणो यातयजनोऽर्यमा यातयजनः ॥३॥

अयं मित्राय वरुणाय शंतमः सोमो भूत्ववपानेष्वामगो देवो देवेष्वामगः ।

तं देवासो जुषेरत् विश्वे अद्य सजोषसः ।

तथा राजाना कथ्यो यदीमह ऋतावाना यदीमहे ॥४॥

jyótishmatīm

āditīm dhārayátkshitim svārvatīm ā sacete divé-dive jāgrī-
vānsā divé-dive | jyótishmat kshatrām āśāte ādityā dānunas
pāti | mitrás tāyor vāruṇo yātayājjanō 'ryamā yātayājja-
naḥ || 3 || ayām mitrāya vāruṇāya śāntamaḥ sómo bhūtv
avapāneshv ābhāgo devō devēshv ābhagaḥ | tām devāso ju-
sherata vīṣve adyā sajóshasaḥ | tāthā rājānā karatho yād
īmaha rītāvānā yād ímahe || 4 ||

यो मित्राय वरुणाय विधुज्जनोऽनुवोषणं तं परि पातो अंहसो दाश्वांसं मर्तमंहसः ।

तमर्यमाभि रक्षत्यजुयन्तमनु व्रतम् ।

उक्थैर्य एनोः परिभूषति व्रतं स्तोमैराभूषति व्रतम् ॥५॥

नमो दिवे बृहते रोदसीभ्यां मित्राय वोचं वरुणाय मीळहुषे सुमळीकाय मीळहुषे ।

इन्द्रमग्निमुप स्तुहि द्युक्षमर्यमणं भगम् ।

ज्योग्जीवन्तः प्रजया सचेमहि सोमस्योती सचेमहि ॥६॥

yó mitrāya vāruṇāyāvidhaj

jāno 'narvāṇam tām pári pāto ánhaso dāśvānsam mártam
ánhasaḥ | tām aryamābhī rakshaty řijüyāntam ánu vratām |
ukthair yā enoḥ paribhúshati vratām stómair ābhúshati
vratām || 5 || námo divé řīhaté ródasibhyām mitrāya vocam
vāruṇāya mīlhúshe sumřilikāya mīlhúshe | índram agním
úpa stuhi dyukshām aryamāṇam bhāgam | jyóg jīvantaḥ
prajāyā sacemahi sómasyotí sacemahi || 6 ||

The indivisible sun is full of luminosity and celestuality; it is the upholder of the people. You, O sun, come day by day,—you are worshipped day by day by those who wake up early in the morning. O summer sun and winter sun, both of you are the animators of the people on the right path. O time ordainer (the sun of the autumn season) you are the inspirer of men. 3

May these seasonal offerings be gratifying to the summer sun and the winter sun and may they be enjoyed by them as they accept it with due respect. This divine offering is fit to be enjoyed by the cosmic divine. May all the cosmic divines, enlightened, be united to enjoy it. Therefore, O royal divines, may our aspirations come to fulfilment. You, who are the sustainer of cosmic law,—may our aspirations be fulfilled. 4

Any-one, who offers adoration to the summer sun and the winter sun may be rendered free of evil thoughts. May the sun of autumns protect him from danger,—they save the worshipper from danger. The law-giver, pleased with his worship, protects him who also is dedicated to the winter and summer suns righteously. May you lead to prosperity him who toils in the rainy season also,—who toils and thus worships in the seasons of spring and autumn. 5

Let me proclaim veneration to the mighty sun, to heaven and earth, to the sun of summer and to the benevolent sun of winter, to the conferrer of happiness, the showerer of benefits. Let me glorify the resplendent sun to the super-fire, to the brilliant time-ordainer and the effulgent, so that, enjoying long life, we may be blessed with progeny. May we be happy through the protecting virtues of medicinal herbs. 6

ऊती देवानां वयमिन्द्रवन्तो मंसीमहि स्वयंशसो मरुद्भिः ।
अग्निमित्रो वरुणः शर्म यंसन्तदश्याम मघवानो वयं च ॥७॥

ūtī devānām va-
yām indravanto maṁsīmāhi svāyaśaso marúdbhiḥ | agnir
mitrō vāruṇaḥ śarma yaṁsan tād aśyāma maghāvāno va-
yām ca ॥ 7 ॥

(१३७) सप्तत्रिंशदुत्तरगततमं सूक्तम्

(१-३) वृचस्यास्य सूक्तस्य देवोदासिः परच्छेपः कृषिः । मित्रावरुणौ देवते । अतिशङ्करी छन्दः ॥

॥१॥ सुषुमा यातमद्रिभिर्गोश्रीता मत्सरा इमे सोमांसो मत्सरा इमे ।
आ राजाना दिविस्पृशास्मत्रा गन्तमुप नः ।
इमे वा मित्रावरुणा गवाशिरः सोमाः शुक्रा गवाशिरः ॥१॥
इम आ यातमिन्द्रवः सोमांसो दध्याशिरः सुतांसो दध्याशिरः ।
उत वामुषसो बुधि साकं सूर्यस्य रश्मिभिः ।
सुतो मित्राय वरुणाय पीतये चारुर्ऋताय पीतये ॥२॥
तां वा धेनुं न वासरीमंशुं दुहन्त्यद्रिभिः सोमं दुहन्त्यद्रिभिः ।
अस्मत्रा गन्तमुप नोऽर्वाञ्चा सोमपीतये ।
अयं वा मित्रावरुणा नृभिः सुतः सोम आ पीतये सुतः ॥३॥

137.

Sushumā yātam ādribhir gósrītā matsarā imé sómāso
matsarā imé | á rājānā divisprīṣāsmatrā gantam úpa naḥ |
imé vām mitrāvaruṇā gāvāṣiraḥ sómāḥ śukrá gāvāṣiraḥ
॥ 1 ॥ imá á yātam índavaḥ sómāso dádhyāṣiraḥ sutáso dá-
dhyāṣiraḥ | utá vām ushásó budhí sākám sūryasya raśmí-
bhiḥ | suto mitráya vāruṇāya pítāye cārur rītāya pítāye
॥ 2 ॥ táṁ vām dhenúm ná vāsarīm anśúm duhanty ádribhiḥ
sómam duhanty ádribhiḥ | asmatrá gantam úpa no 'rvāñcā
sómapitaye | ayám vām mitrāvaruṇā nṛbhiḥ sutáh sóma á
pítāye sutáh ॥ 3 ॥

Worshipping the resplendent sun, and favoured by the vital principles, may we rely upon our strength and receive the protection of the divine cosmic powers, and may we be affluent through their bounty. May we enjoy the felicity which the super-fire, super-life and the super-sun are bestowing upon us. 7

137

Come, O *supra-life* (summer sun) and Super Sun (winter sun) to our place of toil where we express the healing essence of herbs with stones. These essences mixed with milk are exhilarating. These elixirs are exhilarating. Come to us, O royal cosmic powers, dwellers in heaven and our guardians. These juices are mixed with milk for you, O source of light and bliss, they are brilliant and mixed with milk. 1

Come to partake of these dripping healing juices which are mixed with curds,—they are extracted and mixed with curds. They have been prepared just after the dawn at the appearance of the sun-rays. They are dedicated to the winter sun, as well as the summer sun for their acceptance,—the extracted juices are for the realization of the eternal and never-failing truth. 2

They milk for both of you the elixir by crushing the succulent creeper with stones like a productive milch-cow,—they milk the elixir by crushing with stones. Come to us as our protectors. Be present with us to drink the healing elixir. This has been effused, O the summer sun and winter sun, effused for your drinking. 3

(१३८) अष्टाविंशदुत्तरतमं सूक्तम्

(१-४) चतुर्ऋचस्यास्य सूक्तस्य दैवोदासिः परुच्छेप ऋषिः । पूषा देवता । अत्यष्टिच्छन्दः ॥

॥२॥ प्र॒प्र पु॒ष्णस्तु॒विजा॒तस्य॑ शस्यते महि॒त्वम॑स्य त॒वसो॑ न त॒न्दते॑ स्तो॒त्रम॑स्य न त॒न्दते॑ ।

अ॒र्चामि॑ सु॒म्नय॑न्नहमन्त्यू॒तिं म॑योभुव॑म् ।

वि॒श्वस्य॑ यो मन॑ आयु॒युवे म॒खो दे॒व आयु॑युवे म॒खः ॥१॥

प्र हि त्वा॑ पू॒षन्नजि॑रं न या॒मनि॑ स्तो॒मैभिः॑ कृ॒ष्व ऋ॒णवो॑ यथा॒ मृध॑ उ॒ष्ट्रो न पी॑परो मृ॒धः ।

हु॒वे यत्वा॑ म॒योभुव॑ दे॒वं स॒ख्याय॑ म॒र्त्यैः ।

अ॒स्माक॑मा॒ङ्गुषान्द्यु॑म्निनस्कृ॒धि वा॒जेषु॑ द्यु॒म्निन॑स्कृ॒धि ॥२॥

138.

Prá-pra pūshnás tuvijātásya śasyate mahitvám asya ta-
 vāso ná tandate stotrám asya ná tandate | árcāmi sumna-
 yánn ahám ántyūtim mayobhúvam | víśvasya yó mána āyu-
 yuvé makhó devá āyuyuvé makháh || 1 || prá hí tvā pū-
 shann ajiráṁ ná yāmani stómebhiḥ ṛiṇvā ṛiṇāvo yáthā
 mṛídha úshthro ná pīparo mṛídhaḥ | huvé yát tvā mayobhú-
 vam devám sakhyáya mártyaḥ | asmákam āṅgūshán dyum-
 nínas kṛidhi vájeshu dyumnínas kṛidhi || 2 ||

यस्य॑ ते पू॒षन्स॒ख्ये वि॒प॒न्यवः॑ क॒त्वा चि॒त्सन्तोऽव॑सा बु॒भुजि॑र इति॒ क॒त्वा बु॒भुजि॑रे ।

ताम॑नु॒ त्वा नवी॑यसीं॒ नियु॑तै॒ राय॑ ई॒महे ।

अहे॑ळमान॒ उरु॑दांस॒ सरी॑ भव॒ वाजे॑वाजे॒ सरी॑ भव ॥३॥

yásya te pū-
 shan sakhyé vipanyávaḥ krátvā cit sántó 'vasā bubhujirá
 iti krátvā bubhujiré | tám ánu tvā nāvīyasīm niyútaṁ
 rāyá imahe | áheḷamāna uruṣaṁsa sārī bhava vāje-vāje sārī
 bhava || 3 ||

Our Lord is the divine nourisher ; He is universally worshipped and His great strength is widely lauded. His greatness is never questioned ; His glory knows no bounds. Desirous of happiness, I adore Him, whose protection is always ready at hand and who is the giver of happiness. When devoutly worshipped, He helps in the performances of sacred works, helps to perform the sacred ceremonies. 1

I invoke you, O Lord, the divine nourisher, may your help come to us quick like a courser in a war, or like a camel across the desert. Therefore do I, a mortal, invoke you, the divine bestower of happiness, for your friendship. May you render our invocations productive,—may you render them inspiring at the time of battle. 2

O divine nourisher, those wise devotees who through your friendship enjoy countless riches, enjoy them due to your protection and their own hard labour,—mainly through their hard labour. Free from anger, and entitled to ample praises, may you be ever accessible to us, and may you be our leader in every encounter. 3

अस्या ऊ पु ण उप सातये भुवोऽहेळमानो ररिवाँ अजाश्च श्रवस्यतामजाश्च ।

ओ पु त्वा ववृतीमहि स्तोमेभिर्दस्म साधुभिः ।

नहि त्वा पृषन्नतिमन्य आघृणे न ते सख्यमपह्रुवे ॥४॥

asyá ū shú ṇa úpa sātāye bhuvó 'heḷamāno ra-
rivāñ ajāśva śravasyatām ajāśva | ó shú tvā vavṛitimahi
stómebhir dasma sādhubhīḥ | nahí tvā pūshann atimānya
āghṛiṇe ná te sakhyām apahnuvé ॥ 4 ॥

(१३९.) एकोनचत्वारिंशदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-११) एकादशचेत्यान्य मूलस्य देवोदासिः परच्छेष ऋषिः । (१.११) प्रथमच एकादश्याश्च विश्वे देवाः,

(२) द्वितीयाया मित्रावरुणो, (३-५) तृतीयादिचत्वारिंशतानां, (६) षष्ठ्या इन्द्रः, (७) सप्तम्या अग्निः,

(८) अष्टम्या मरुतः, (९) नवम्या इन्द्राग्नी, (१०) दशम्याश्च बृहस्पतिर्देवताः । (१-४, ६-१०)

प्रथमादिचतुर्केषां षष्ठ्यादिषञ्जानाञ्चान्यष्टिः, (५) पञ्चम्या बृहती,

(११) एकादश्याश्च त्रिष्टुप् छन्दांसि ॥

॥३॥ अस्तु श्रोषद् पुरो अग्निं धिया दध आ नु तच्छर्धो दिव्यं वृणीमह इन्द्रवायू वृणीमहे ।

यद् क्राणा विवस्वति नाभा संदायि नव्यसी ।

अध प्र म् न उप यन्तु धीतयो देवाँ अच्छा न धीतयः ॥१॥

यद् त्यन्मित्रावरुणावृतादध्याददाथे अर्चतं स्वेन मन्युना दक्षस्य स्वेन मन्युना ।

युवोरित्थाधि मद्भस्वपश्याम हिरण्यम ।

धीभिश्चन मनसा स्वैभिरक्षभिः सोमस्य स्वैभिरक्षभिः ॥२॥

139.

Ástu śraúshaṭ puró agním dhiyá dadha á nú tác chár-
dho divyám vṛiṇīmaha indravāyú vṛiṇīmahe | yád dha
krāṇá vivásvati nábhā samdāyi návyasī | ádha prá sú na
úpa yantu dhítāyo devāñ áchā ná dhítāyaḥ ॥ 1 ॥ yád dha
tyán mitrāvaruṇāv ṛitád ádhy ādadáthe ánṛitam svéna
manyúnā dákshasya svéna manyúnā | yuvór itthádhi sádmasy
ápaśyāma hiraṇyāyam | dhībhīḥ caná mánasā svébhīr akshá-
bhīh sómasya svébhīr akshábhīḥ ॥ 2 ॥

Free from anger, and liberal to us in giving gifts, may you be close to us, O fast moving divine nourisher, for the acceptance of our offerings. May you be near to those who solicit food, O fast mover. With pious hymns, we turn to you, O destroyer of enemies. O acceptor of offerings, we never cease to think of you, and never disregard your friendship. 4

139

May our prayers be heard. We meditate on the supreme adorable God and solicit the divine strength. We adore the resplendent and all-pervading God. Inasmuch as the brilliant noble works have been performed by us, so may our prayers be heard by the divine powers,—may our prayers reach the divine powers. 1

Inasmuch as, O supreme source of light and source of bliss, through your divine wisdom you discern everything that is false and everything that is true, and cause the valorous to govern with the aid of your own power, so may we realize in all the places of our worship your golden halo through our thinking, and through our vision and experience,—through our blissful vision. 2

युवां स्तोमेभिर्देवयन्तौ अश्विनाश्चावयन्त इव श्लोकमायवौ युवां हव्याभ्याश्च यवः ।

युवोर्विश्वा अधि श्रियः पृक्षश्च विश्ववेदसा ।

प्रुषायन्तै वां पवयो हिरण्यये रथे दसा हिरण्यये ॥३॥

अचेति दसा व्युनाकमृण्वथो युञ्जते वां रथयुजो दिविष्टिष्वध्वसानो दिविष्टिषु ।

अधि वां स्थामे वन्धुरे रथे दसा हिरण्यये ।

पथेव यन्तावनुशामता रजोऽङ्गमा शासता रजः ॥४॥

शचीभिर्नः शचीवसू दिवा नक्तं दशस्यतम ।

मा वां गतिरुप दसत्कदा चनास्मद्वानिः कदा चन ॥५॥

yuvām stómebhir de-
vayānto aśvināṣrāváyanta iva ślókam āyávo yuvām havyā-
bhy āyávaḥ | yuvór viśvā ádhi śríyah pṛikshaṣ ca viśva-
vedasā | prushāyānte vām paváyo hiranyáye ráthe dasrā
hiranyáye || 3 || áceti dasrā vy ù nákam ṛinvatho yuñjáte
vām rathayújo dívishṭishv adhvasmāno dívishṭishu | ádhi
vām sthāma vandhúre ráthe dasrā hiranyáye | pathéva yán-
tāy anuśásatā rájó 'ñjasā śásatā rájah || 4 || śácibhiḥ naḥ
śacīvasū dívā náktam daśasyatam | ná vām rātír úpa da-
sat kádā canásmád rātīḥ kádā caná || 5 ||

॥२॥ वृषन्निन्द्र वृषपाणाम् इन्द्र इमे सुता अद्रिपुताम् उद्भिदन्तुभ्यं सुताम् उद्भिदः ।

ते त्वा मन्दन्तु दावने महे चित्राय राधमे ।

गीर्भिर्गिर्वाहः स्तवमान आ गहि सुमृच्छीको न आ गहि ॥६॥

vṛśhann indra vṛshapāṇāsa índava imé sutā ádrishu-
tāsa udbhídas túbhyam sutāsa udbhídaḥ | té tvā mandantu
dāvāne mahé citráya rádhase | gīrbhír gīrvāha stávamāna
á gahi sumṛilikó na á gahi || 6 ||

O twin divines, the supervisors of law and education, these enlightened worshippers glorify you with their hymns and invoke you and pay compliments to your attributes. All your opulence, and every kind of wealth and abundant food, O omniscient, are vested in the aura of your vitality. The fellyes of the wheels of your aura of vitality are dropping honey. The fellyes of that golden aura carry you onward, O mighty twin divines. 3

O twin-leaders, your objective is clear; you have thrown open the routes of spaces. The pilots of your space ship have harnessed engines for your onward journey,—the engines that take you safe on the onward journey without accidents. Both of you have been conveniently seated in your richly decorated three-shafted craft, going along a direct path through space. 4

With your valorous deeds, O twin-divines, grant us, by day and night, all good things, having been pleased with our noble deeds; may your munificent grants never diminish,—never may our donations become less. 5

O resplendent Lord, showerer of blessings, these effused juices, pressed out from herbs gathered from the hills are for your acceptance. These herbal extracts have been specially prepared for you. May they satisfy you as an offering presented in the hope of receiving rich and abundant wealth. Acceptor of laudations, may you come to us, glorified by our hymns; come to us well pleased. 6

ओ षू णो अग्ने शृणुहि त्वमीळितो देवेभ्यो ब्रवसि यज्ञियेभ्यो राजभ्यो यज्ञियेभ्यः ।

यद्वा त्यामङ्गिरोभ्यो धेनुं देवा अर्दत्तन ।

वि तां दुहे अर्यमा कर्तरी सचा एष तां वेद मे सचा ॥७॥

मो पु वो अस्मदभि तानि पौस्या सना भूवन्द्युन्नानि मोत जारिषुरस्मत्पुरोत जारिषुः ।

यद्वश्चित्रं युगेयुगे नव्यं घोषादमर्त्यम् ।

अस्मासु तन्मरुतो यच्च दुष्टरं दिधृता यच्च दुष्टरम् ॥८॥

ó shú no agne sṛiṇuhi

tvám ilító devébhyo bravasi yajñíyebhyo rájabhyo yajñí-
yebhyaḥ | yád dha tyám āngirobhyo dhenúṃ devā ádat-
tana | ví táṃ duhre aryamá kartārī sácāṇi eshá táṇi veda
me sácā. || 7 || mó shú vo asmád abhí táni paúṇsyā sánā
bhūvan dyumnāni móta jārishur asmát purótā jārishuḥ |
yád vaṣ citrāṃ yugé-yuge návyam ghóshād ámartyam |
asmāsu tán maruto yác ca dushtāram didhṛitá yác ca du-
shṭāram || 8 ||

दुध्यद् ह मे जनुषं पूर्वो अङ्गिराः प्रियमेधः कण्वो अत्रिर्मनुर्विदुस्ते मे पूर्वे मनुर्विदुः ।

तेषां देवेष्वायतिरस्माकं तेषु नाभयः ।

तेषां पदेन मद्या नमे गिरेन्द्राग्नी आ नमे गिरा ॥९॥

होता यक्षद्वानिनो वन्त वार्यं बृहस्पतिर्यजति वेन उक्षभिः पुरुवारैर्भिरुक्षभिः ।

जगृभ्मा दूरआदिशं श्लोकमद्रेरध त्मना ।

अधारयदरिन्दानि सुक्रतुः पुरु सद्मानि सुक्रतुः ॥१०॥

dadhyān ha me janúsham púrvo āngirāḥ pri-
yámedhaḥ káṇvo átrir mānur vidus té me púrve mānur
viduḥ | téshām devéshv áyatir asinákam téshu nábhayah |
téshām padéna máhy á name giréndrāgní á name girá || 9 ||
hótā yakshad vaníno vanta váryam bṛihaspátir yajati vená
ukshábbhiḥ puruvárebhir ukshábbhiḥ | jagṛibhmá dūrāādisan
ślókam ádrer ádha tmánā | ádhārayad araríndāni sukrátuḥ
purú sádmāni sukrátuḥ || 10 ||

O leader of people, do come and listen attentively when you are praised by us, and speak on our behalf to other distinguished colleagues, worthy of our respectful regards, worthy of venerable regards. The cow of prosperity you gave to the producers of wealth and which the lawgivers have also milked for the public good,—may we all comprehend the nature of that cow. 7

Never, O fighters for the public good, may your youthful energies be turned against us; may our glory never diminish; never before our time decay. May your favours, that have been wonderfully yours from age to age, and whatsoever is most difficult of attainment,—bestow upon us all that is most difficult to be attained. 8

The ancient men of spiritual austerity, vitality, kindness and men of wisdom, exempt from three types of pains, have known my origin; they, the men of wisdom, have known my progenitors; theirs is a very intimate relation with all the divines. Our forefathers have been among them. Following in their footsteps, I humbly propitiate with hymns; I worship the resplendent Lord and the Lord, the adorable, with hymns. 9

Let the invoker of the divines offer worship. And may they, desirous of the offering, partake of the acceptable libation. May the benevolent preceptor himself, desiring the libation, celebrate the worship with devotional chants with copious and excellent chants. We now hear from a distant quarter the sound of devotional songs, whereby the performer of pious acts has of himself secured many gifts and the performer of pious acts has secured numerous habitations. 10

ये देवासो दिव्येकादश स्थ पृथिव्यामध्येकादश स्थ ।
अप्सुभितो महिनैकादश स्थ ते देवासो यज्ञमिमं जुषध्वम् ॥११॥

yé devāso divy ékādaśa sthā
prithivyām ādhy ékādaśa sthā | apsukshīto mahinaikādaśa
sthā té devāso yajñām imām jushadhvam || 11 ||

(१४०) चत्वारिंशदुत्तमशततमं सूक्तम्

(१-१३) त्रयोदशर्चस्यास्य सूक्तस्योच्यो दीर्घतमा ऋषिः । अभिर्देवता ।

(१-९, ११) प्रथमादिनवर्चमेकादश्याश्च जगती, (१०) दशम्या जगती त्रिष्टुप्

वा, (१२-१३) द्वादशीत्रयोदश्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१॥

वेदिषदे प्रियधामाय सुद्युते धासिभिव प्र भरा योनिमग्नये ।
वस्त्रेणेव वासया मन्मना शुचिं ज्योतीरथं शुक्रवर्णं तमोहनम् ॥१॥
अभि द्विजन्मा त्रिवृदन्नमृज्यते संवत्सरे वावृधे जग्धमी पुनः ।
अन्यस्यासा जिह्वया जेन्यो वृषा न्यन्येन वनिनो मृष्ट वारणः ॥२॥
कृष्णप्रुतौ वेविजे अस्य सक्षिता उभा तरेते अभि मातरा शिशुम् ।
प्राचाजिह्वं ध्वसयन्तं तृषुच्युतमा साच्यं कुपयं वर्धनं पितुः ॥३॥

140.

Vedishāde priyādhāmāya sudyūte dhāsīm iva prā bharā
yōnin agnāye | vāstreṇeva vasaya mánmanā sūcim jyotīra-
thaṃ śukrávarṇaṃ tamohānam || 1 || abhī dvijānmā trivṛd-
ānnaṃ rījyate samvatsarē vāvṛidhe jagdhām ī pūnaḥ | an-
yāsyāsā jihvāyā jēnyo vṛśhā ny anyēna vanīno mṛishṭa
varanāḥ || 2 || kṛishṇaprūtau vevijé asya sakshītā ubhā ta-
rete abhī mātārā śīsum | pracājihvam dhvasāyantaṃ trīshu-
cyūtaṃ ā sācyam kúpayaṃ vārdhanaṃ pituh || 3 ||

O (the thirty-three) divines that are eleven in heaven, eleven on earth, and eleven in firmament, may you be pleased with sacred performances. 11

140

Select a proper spot as it were an offering for the radiant fire; construct an altar and place the fire on it, this being the seat dear to him. As with a garment, cover him with soft wood, whereupon it would blaze out as sacred, light-bearing, bright and gloom-dispelling. 1

This fire is twice-generated (having come out first between the two pieces of wood in the process of attrition and then caught in the dry grass), and it devours the triple food [i.e. wood fuel, butter, and other seasonal offerings], and at the close of the year, it renovates all that has been consumed. The food taken by the tongue and the mouth is consumed by one form of fire (the metabolic energy), and the forest wood is consumed by another fire (of fuel combustion). 2

Both fire-sticks, originators of this offspring, get charred by combustion, living close to each other, tremble and give birth to an infant whose tongue of flame glows in the east; (who) readily develops; who rapidly issues forth; who is ever to be cherished and fit to be protected, and who is the augments of the prosperity of his parents. 3

मुमुक्ष्वोऽ॒ मनवे मानवस्यते रघुद्रुवः कृष्णसीतास ऊ जुवः ।
 असमना अजिरासो रघुप्यदो वानजृता उपे युज्यन्त आशवः ॥४॥
 आदस्य ते ध्वसयन्तो वृधेरते कृष्णमभ्वं महि वर्षः करिकतः ।
 यत्सीं महीमवन्ति प्राभि मर्मृशदभिश्चसन्स्तनयन्नेति नानदत् ॥५॥

mumu-

kshvò mánave mānavasyatē raghudrúvahḥ kṛiṣṇāsītāsa ū
 júvah | asamanā ajiráso raghushyádo vátajūtā úpa yujyanta
 āśávaḥ || 4 || ád asya té dhvasáyanto vr̥therate kṛiṣṇám
 ábhvam máhi várpaḥ kárikrataḥ | yát sim mahím avánim
 prábhī marmṛiṣad abhiṣvasān stanáyann eti nánadat || 5 ||

॥६॥ भूषन्न योऽधि वभ्रुषु नम्रते वृषेव पत्नीरभ्येति रोस्त्वत् ।
 ओजायमानस्तन्वश्च शुम्भते भीमो न शृङ्गा दविधाव दुर्गृभिः ॥६॥
 स संस्तिरो विष्टिरः सं गृभायति जानन्नेव जानतीर्नित्य आ शये ।
 पुनर्वर्धन्ते अपि यन्ति देव्यमन्यद्वर्षः पित्रोः कृष्वते सचा ॥७॥
 तमश्रुवः केशिनीः सं हि रैभिर ऊर्ध्वास्तस्थुर्मश्रुषीः प्रायवे पुनः ।
 तासीं जरां प्रमुञ्चन्नेति नानददमुं परं जनयञ्जीवमस्तृत्तम् ॥८॥

bhúshan ná yó 'dhi babhrúshu námñate vr̥iṣheva pátnīr
 abhy eti róruvat | ojāyámānas tanvāḥ ca śumbhate bhīmó
 ná śṛṅga davidhāva durgṛibhiḥ || 6 || sá samstīro viṣṭīrah
 sám gr̥ibhayati janānn evā jānatīr nitya ā ṣaye | pūnar
 vardhante āpi yanti devyām anyád várpaḥ pitróḥ kṛiṣvate
 sácā || 7 || tám agrúvahḥ keśīnīḥ sám hí rebhirá ūrdhvās ta-
 sthur mamrúshihḥ práyave pūnah | tāsām jarām pramuñcānn
 eti nánadad āsann páraṇ janáyañ jivām āstritam || 8 ||

The flames coming out of the fire-altar, wishing to proceed on smoky track, quick-consuming, capricious, restless, lambent, formed by the wind, spreading wide, and assuring prosperity to the devotee, are kindled for the benefit of the worshipper,—dedicated to serve men. 4

When the fire proceeds touching and licking the great earth, hissing and tumbling, then those flames, the destroyers of darkness, easily fly about, exhibiting their black terrific great form, thundering and roaring. 5

And he, (the enraged fire) stoops down among the brown bushes as if embellishing them with his lusture, and rushes bellowing loudly like a bull amongst a herd of cows; and increasing in intensity, he adorns his form and like a terrific beast he violently brandishes his horns. 6

Now hidden, now revealed, he (the fire) seizes on the fuels as if understanding the purpose of the worshipper and even reposes amidst the conscious flames; again these (flames) break forth, and repair to the divine fire of the altar. And, blending with it, they give different luminous forms to their parents, the sun and the earth. 7

The curled tresses of the flames embrace him and, when dwindling, spring aloft again to greet their coming lord, rescuing them from decrepitude. He comes sounding aloud, generating in them intenser animation and invincible vitality. 8

अधीवासं परिमातू रिहन्नहं तुविग्रेभिः सत्वभिर्याति वि ज्रयः ।
 वयो दधत्पद्वते रेरिहत्सदानु श्येनी सचते वर्तनीरहं ॥९॥
 अस्माकमग्ने मघवत्सु दीदिह्यध्वं श्वसीवान्वृषभो दमूनाः ।
 अवास्या शिशुमतीरदीर्घमेव युत्सु परिजर्भुराणः ॥१०॥

adhī-

vasām pari matū rihān āha tuvigrebhīḥ sātvaḥbhir yāti vī
 jrayaḥ | vāyo dādhat padvāte rērihat sādānu syēnī sacate
 vartanūr āha || 9 || asmākaṁ agne maghāvatsu dīdihy ādha
 ṣvāsīvān vṛishabhó dāmūnāḥ | avāsya śiṣumatīr adīder vār-
 meva yutsú parijārbhurāṇaḥ || 10 ||

॥७॥

इदमग्ने सुधितं दुर्धितादधि प्रियादु चिन्मन्मनः प्रेयो अस्तु ते ।
 यत्ते शुक्रं तन्वो रोचते शुचि तेनास्मभ्यं वनसे रत्नमा त्वम् ॥११॥
 रथोय नावमुत नो गृहाय नित्यारित्रां पृहतीं रास्यग्ने ।
 अस्माकं वीरौ उत नो मघोनो जनौश्च या पारयाच्छर्म या च ॥१२॥
 अभी नो अग्न उक्थमिजुगुर्या यावाभ्रामा सिन्धवश्च स्वर्गृताः ।
 गव्यं यव्यं यन्नो दीर्घाहेषं वरमरुण्यो वरन्त ॥१३॥

idām agne súdhitam dúrdhitād ādhi priyād u cin mán-
 manaḥ préyo āstu te | yāt te ṣukrām tanvò rócate śuci
 tēnāsmābhyam vanase rātnam ā tvām || 11 || rāthāya nāvam
 utā no gṛihāya nītyāritrām padvātiṁ rāsy agne | asmākaṁ
 vīrāñ utā no maghóno jānāñś ca yā pārayāc chārma yā ca
 || 12 || abhī no agna ukthām īj juguryā dyāvākshāmā sin-
 dhavaḥ ca svāgūrtāḥ | gāvyaṁ yāvyaṁ yānto dīrghāhēśhaṁ
 vāram aruṇyò varanta || 13 ||

He (the fire of the forest) passes through tracts, as is well known, licking up the vesture of the mother earth, and accompanied by the loudly crying animals. The dark tracks follow the forest fire, and the land is cleared for farming which provides food and sustenance to men and cattle. 9

Shine, O bounteous fire, in our opulent abodes, vivifying, showering blessings, and casting off infantine glimmerings. Blaze fiercely, repelling enemies repeatedly, and may you be like an armour to us in our struggles. 10

May this offering, carefully placed upon the rugged but agreeable pile of fuel, be most acceptable to you. May the pure radiance of your person shine brightly, and may you grant us abundant wealth. 11

Bestow, O fire, a boat for the pleasure of our family, fitted with oars and motor wheels, the one that may render our posterity prosperous, and may bear people across the ocean of life and lead them to happiness. 12

O Fire, be propitiated by our earnest praise, and may the sun and the earth and the spontaneously-flowing streams, accepting our oblation, provide for us the produce of the herd and of the field; and may the purple coursers of the dawn bestow upon us abundant food for all times. 13

(१४१) एकचत्वारिंशदुत्तरगततमं सूक्तम्

(१-१३) त्रयोदशर्वस्यास्य सूक्तस्योच्यो दीर्घतमा ऋषिः । अग्निर्देवता । (१-११) प्रथमाष्टिकादशर्वा जगती, (१२-१३) द्वादशीत्रयोदश्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥८॥

वद्वित्था तद्वपुषे धायि दर्शनं देवस्य भर्गः सहसो यतो जनि ।
 यदीमुप ह्वरते मधेते मतिर्कृतस्य धेना अनयन्त सस्रुतः ॥१॥
 पृक्षो वपुः पितुमान्नित्य आ शये द्वितीयमा सप्तशिवासु मातृषु ।
 तृतीयमस्य वृषभस्य दोहसे दशप्रमतिं जनयन्त योषणः ॥२॥
 निर्यदी बुध्नान्महिषस्य वर्षस ईशानासः शवसा क्रन्ते सूरयः ।
 यदीमनु प्रदिवो मध्वे आध्रवे गुहा सन्त मातरिश्वा मथायति ॥३॥

141.

Bāl itthā tād vāpushe dhāyi darsatām devāsya bhārgah
 sāhaso yāto jāni | yād im ūpa hvārate sādgate matir ītā-
 sya dhēnā anayanta sasrūtaḥ || 1 || prikshó vāpuḥ pitumān
 nītya ā saye dvitīyam ā saptāśivāsu mātṛīshu | tṛtīyam
 asya vṛishabhāsya dohāse dāśapramatiṁ janayanta yōsha-
 naḥ || 2 || nīr yād im budhnān mahishāsya vārpaśa īśānā-
 saḥ śavasā krānta sūrāyaḥ | yād im ānu pradivo mādḥva
 ādhavé gūhā śāntam mātariṣvā mathāyāti || 3 ||

प्र यत्पितुः परमास्तीयते पर्या पृक्षुधो वीरुधो दंसु रोहति ।
 उभा यदस्य जनुषं यदिवन्त आदिव्यविष्टो अभवद्वृणा शुचिः ॥४॥
 आदिन्मातृगविश्याम्वा शुचिर्गहिस्यमान उर्विया वि ववृधे ।
 अनु यत्पृया अह्मत्सनाजुवो नि नव्यस्मीप्ववंगसु धावते ॥५॥

prā yāt

pitūḥ paramān nīyāte pāry ā prikshūdho vīrūdho dāmsu
 rohati | ubhā yād asya janūśham yād īvata ād id yāvi-
 shtho abhavad ghṛiṇā śūciḥ || 4 || ād in mātṛir āviśad yāsv
 ā śūcir āhīnsyamāna urviyā vī vāvṛidhe | ānu yāt pūrvā
 āruhat sanājūvo nī nāvyaśishv āvarāsu dhāvate || 5 ||

141

Verily, that visible radiance of the divine fire, is enshrined by us all for the support of the body. It has been generated for this purpose by physical effort. That is why our mind is attracted towards that radiance and we propitiate it. All sacred prayers, together with oblations are carried to the fire alone. 1

The first form of this universal divine fire is that pattern of one which is reposed on the earth and has the faculty of ripening the crop in the fields and subsequently digesting the food. Its second form is that cosmic one which dwells among the seven auspicious mothers. (This refers to the spiritual fire which is generated with the help of the seven symbolic terms: *bhuh*, *bhuvah*, *svah*, *mahah*, *janah*, *tapah* and *satyam*, in the meditative repetitions in the system of the Yoga). The third form of this benevolent divine is that which is manifested in the process of attrition in which the ten fingers participate like maidens. 2

When powerful priests bring to life this mighty divine fire from the interior of the wood and when, for the sake of offering oblations, the cosmic wind churns it out of the altar where it has been lurking in the hiding place; 3

When excellent nutritious oblations are offered to this divine fire and the dry branches of wood are fed to the hungry flames under the directions of the institutor of the ceremony and the priest, the fire blazes out and becomes most youthful and radiant with effulgence. 4

The fire, having born out of the wood, is proceeding again to other pieces of wood like a child moving towards its mother; here pure and unharmed, it evolves into magnitude. Then it mounts on the heap of the wood nearby, and runs rapidly amongst the smaller pieces of wood which are constantly being fed to it. 5

॥९॥

आदिद्धोतां वृणते दिविष्टिषु भगमिव पप्रृचानाम ऋञ्जते ।
 देवान्यत्कृत्वा मज्मना पुरुष्टुतो मर्तं शंसं विश्वथा वेति धायसे ॥६॥
 वि यदस्थायजतो वार्तचादिनो ह्यारो न वक्रा जग्णा अनाकृतः ।
 तस्य पत्नन्दक्षुषः कृष्णजहसः शुचिजन्मनो रज आ व्यध्वनः ॥७॥
 रथो न यातः शिक्कभिः कृतो यामङ्गैर्भिररुषेभिरियते ।
 आदम्य ते कृष्णामो दक्षि सूर्यः शूरम्येव त्वेषथादीषते वयः ॥८॥

ád id dhótāraṃ vṛṇate dívishṭishu bhāgam iva papri-
 cānása riñjate | devān yāt krátvā majmánā purushṭutó mār-
 taṃ sánsaṃ viśvādhā véti dhāyase || 6 || ví yād ásthād ya-
 jató váta-codito hvāro ná vākvā jarāṇā ánākṛitaḥ | táśya
 pátman dakshúshaḥ kṛishṇájāñhasaḥ śúcijanmano rája á
 vyādhvanah || 7 || rátho ná yātāḥ śikvabhiḥ kṛitó dyám ān-
 gebhir arushébhir iyate | ád asya té kṛishṇāso dakshi sū-
 ráyah śúrasyeva tveshāthād ishate váyah || 8 ||

त्वया ह्यग्ने वरुणो धृतव्रतो मित्रः शाश्वदे अर्यमा सुदानवः ।
 यन्मामनु क्रतुना विश्वथा विभुर्गन्त नेमिः परिभृजयथाः ॥९॥
 त्वमग्ने शशमानाय मुन्यते रत्नं यविष्ठ देवतातिमिन्वमि ।
 न त्वा नु नव्यं महसो युवन्वयं भगं न कारे महिर्गन्धीमहि ॥१०॥

tváyā hy
 agne varuṇo dhṛitāvratō mītrāḥ śāśadré aryamá sudānavah |
 yāt sīm ānu krátunā viśvāthā vibhūr arān ná nemīḥ pari-
 bhūr ājayathaḥ || 9 || tvām agne śaśamanāya sunvaté rātnaṃ
 yaviṣṭha devātātīm invasi tām tvā nú nāvyaṃ sahaso yu-
 van vāyām bhāgaṃ na kārē mahiratna dhīmahi || 10 ||

Just as people adore a powerful prince, this fire is adored by the pious worshippers so that it becomes an invoker for the propitiation of other cosmic forces. This universally praised and all-upholding divine fire alone knows how to establish a link between the mortal worshipper and Nature's other benign forces for the procurement of sustenance. 6

Whilst the adorable fire-divine, impelled by the wind and unresisted, spreads in various directions, like an insincere and unrestrained chatterer, who utters indiscriminate praises, the world follows him and worships, who is the consumer of all, whose path is dark but who is pure of birth, and who travels in various directions. 7

Like a chariot drawn by ropes, this fire-divine, set in movement by his own revolving flames, rolls onward to the heavens with his ruddy limbs. Then the paths he traverses are blackened by smoke, as he consumes the fuel, and the birds (in terror) fly away from his radiance as enemies from the prowess of a hero. 8

Through your aid, O divine fire, the ocean remains within limits, the sun dispels darkness, and the rains become bounteous; and thus you have been born comprehending all of them universally in their functions, and encompassing them all as spokes in a felly. 9

O most youthful fire divine, you bring wealth and cosmic powers for the good of him who praises you and offers you libations. We, therefore, glorify you the new-born who are to be lauded and to whom rich offerings are to be presented. We glorify you in our hymn as men eulogize a powerful prince. 10

अस्मे रयि न स्वर्थं दमूनसं भगं दक्षं न पृचासि धर्णसिम् ।
 रश्मीरिव यो यमति जन्मनी उभे देवानां शंसमृत आ च सुकतुः ॥११॥
 उत नः सुद्योत्मा जीराश्चो होता मन्द्रः शृणवच्चन्द्ररथः ।
 स नो नेषन्नेषतमैरमूरोऽग्निर्वामं सुवितं वस्यो अच्छ ॥१२॥
 अस्ताव्यग्निः शिमीवद्विरक्तैः साम्राज्याय प्रतरं दधानः ।
 अमी च ये मघवानो वयं च मिहं न स्रो अति निष्टेतन्युः ॥१३॥

asmé

rayīm ná svártham dāmūnasam bhāgam dāksham ná pa-
 priçāsi dharnasīm | raśmīr iva yó yāmati jānmanī ubhé
 devānām śānsam ritā á ca sukrātuḥ || 11 || utá naḥ sudyó-
 tmā jirāṣvo hótā mandrāḥ śṛṇavac candrārathaḥ | sá no
 neshan nēshatamair amūro 'gnír vāmām suvitām vāsyó ácha
 || 12 || ástāvya agnīḥ śimivadbhir arkaiḥ sāmrajyāya prata-
 rām dādhdānaḥ | amī ca yé maghāvāno vayām ca mīham
 ná sūro āti nīsh ṭatanyuh || 13 ||

(१४२) द्विचत्वारिंशदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१३) त्रयोदशर्वस्यास्य सूक्तस्योच्यो दीर्घतमा कृषिः । (१) प्रथमर्च इत्थः समिद्धो वाग्निः, (२) द्वितीयायास्त-
 नूनपातः, (३) तृतीयाया नगरांसः, (४) चतुर्थ्या इक्षः, (५) पञ्चम्या बर्हिः, (६) षष्ठ्या देवीर्द्विगः, (७) सप्तम्या उषा-
 मानक्ता, (८) अष्टम्या दैव्यो होतागौ प्रचेतसौ, (९) नवम्यास्तिष्ठो देव्यः सरस्वतीकाभारत्यः, (१०) दशम्यास्त्वष्टा,
 (११) एकादश्या वनस्पतिः, (१२) द्वादश्याः स्वाहाकृतयः, (१३) त्रयोदश्याश्चेन्द्रो देवताः । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥१०॥ समिद्धो अम्न आ वह देवाँ अद्य यतस्तुचे । तन्तुं तनुष्व पूर्य सुतसोमाय दाशुषे ॥१॥

घृतवन्तमुप मासि मधुमन्तं तनूनपात् ।
 यज्ञं विप्रस्य मावतः शशमानस्य दाशुषे ॥२॥

142.

Sāmiddho agna á vaha devāñ adyá yatásruce | tántum
 tanushva pūrvyām sutásomāya dāśúshe || 1 || ghṛitāvan-
 tam úpa māsi mádhumantam tanūnapāt | yajñām viprasya
 māvataḥ śaṣamānsya dāśúshaḥ || 2 ||

Just as you grant us, fire-divine, useful house-hold wealth, good fortune and powerful strength, in like manner may you confer these blessings upon them who are the performers of holy rites. Like the reins, you regulate both the lives of the associates, the past and future, and you add lustre to their fame. 11

Would he, who is full of radiance and who has fleet horses, who is the invoker of the divines, full of joy, and born in a golden aura of glory, listen to us ? Would that irresistible, yet placable divine fire conduct us by the most efficacious means to delightful happiness and blessedness ? 12

Fire-divine, with the capacitance of the supreme, universal kinship has been glorified by us with holy rites and with hymns. Let all, who are present, one and all enriched by his favour, ever reverberate with his praises, as loudly as the sun causes the rain-cloud to thunder. 13

142

Having been kindled, O fire-divine, bring to us the benign divine powers today. And extend your radiance for him who lifts up his ladle and who has pressed out medicinal herbs for offerings. 1

O the one with never-decaying body, may you grace the well-sweetened and butter-fed fire-performance, participated in by the wise devotee, liberal in charity, glorifying you like me. 2

शुचिः पावको अद्भुतो मध्वा यज्ञं मिमिक्षति ।
 नराशंसस्त्रिरा दिवो देवो देवेषु यज्ञियः ॥३॥
 ईळितो अग्न आ वहेन्द्रं चित्रमिह प्रियम् ।
 इयं हि त्वा मतिर्ममाच्छा मुजिह्व वृच्यते ॥४॥

sūciḥ pāvako ádbhuto
 mādhwā yajñam mimikshati | nārāṣaṁsaḥ trír ā divó devó
 devēshu yajñīyaḥ || 3 || īlító agna ā vahéndram citrām ihā
 priyām | iyām hí tvā matír māmāchā sujihva vacyāte || 4 ||

स्तृणानासो यतस्तुचो बर्हिर्यज्ञे स्वध्वरे ।
 वृञ्ज देवव्यचस्तममिन्द्राय शर्म सप्रथः ॥५॥
 वि श्रयन्तामृतावृधः प्रये देवभ्यो महीः ।
 पावकासः पुरुस्पृहो द्वारो देवीरमश्रुतः ॥६॥

striṇānāso yatásruco barhír yajñe svadhvaré | vṛñjé devā-
 vyacastamam índrāya śarma sapráthaḥ || 5 || ví śrayantām
 ritāvṛidhaḥ prayai devēbhyo mahīḥ | pāvakāsaḥ purusprīho
 dvāro devír asaścātaḥ || 6 ||

॥३१॥

आ भन्दमाने उपाके नक्तोषासो सुपेशासा ।
 यक्षा क्रतस्य मातरा मीदतां बर्हिग सुमत ॥७॥
 मन्द्रजिह्वा जुगुर्वणी होताग देव्या कवा ।
 यज्ञं नो यक्षतामिमं सिध्रमुद्य दिविस्पृशस ॥८॥

ā bhādamāne ūpāke nāktoshāsa supēśasa | yakhī rītā-
 sya mātārā sīdatām barhīg ā sumāt || 7 || mandrājihvā ju-
 gurvāṇī hōtārā daīvyā kavī | yajñam no yakshatām imām
 sidhrām adyā divisprīsam || 8 ||

O fire, dear to people, pure, purifying, wonderful and adorable divine amongst divines, may you, having come from heaven, sweeten the ceremonial fire with honey three times a day. 3

O fire-divine, praised by us, bring us the resplendent and the beloved supreme Lord. This my praise is recited, O bright-tongued (i.e. with colourful flames), in your honour. 4

The priests, bearing ladles, are scattering the sacred grass in this holy place of worship and getting ready thereafter for the extensive laudable praises to be offered to the resplendent Lord. 5

Let the bright broad doors of divine knowledge and selfless service, the promoters of worship, the purifiers and dear to all, be set open for the divine sentiments to enter. 6

O beautiful night and dawn, praised by all, closely associated with each other, great sustainers of eternal law, may you join us of your own goodwill in the sacred worship. 7

May the two invokers, the inspired and the learned, possessed of pleasing voice, loud in pitch, officiate today at this our sacrifice which confers rewards and provides divinity to it. 8

शुचिर्देवेष्वर्पिता होत्रा मरुत्सु भारती ।
 इळा सरस्वती मही वह्निः सीदन्तु यज्ञियाः ॥९॥
 तन्नन्तुरीपमद्भुतं पुरु वारं पुरु त्मना ।
 त्वष्टा पोषाय वि प्यतु राये नाभा नो अस्मयुः ॥१०॥
 अवमृजन्नप त्मना देवान्यक्षि वनस्पते ।
 अग्निर्हव्या सुपूदति देवो देवेषु मेधिरः ॥११॥
 पूषण्वते मरुत्वते विश्वदेवाय वायवे ।
 स्वाहा गायत्रवेपसे हव्यमिन्द्राय कर्तन ॥१२॥
 स्वाहाकृतान्या गृह्युप हव्यानि वीतये ।
 इन्द्रा गहि श्रुधी हवं त्वां हवन्ते अध्वरे ॥१३॥

śúcir devéshv árpitā hótrā
 marútsu bhárati | ilā sárasvatī mahī barhīḥ sīdantu yajñī-
 yāḥ || 9 || tán nas turípam ádbhutam purú vāram purú
 tmánā | tváshtā póshāya ví shyatu rāyé nábhā no asmayúḥ
 || 10 || avasṛijānn úpa tmánā devān yakshi vanaspate | agnīr
 havyā sushūdati devó devéshu médhiraḥ || 11 || pūshaṇvāte
 marútvate viśvadevāya vāyāve | svāhā gāyatrāvepase ha-
 vyām índrāya kartana || 12 || svāhākṛitāny ā gahy úpa ha-
 vyāni vītāye | índrā gahi śrudhī hávaṃ tvām havante
 adhvaré || 13 ||

(१.४३) त्रिचत्वारिंशदुत्तरगततमं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्वस्यास्य सूक्तस्योच्यते दीर्घतमा ऋषिः । अग्निर्देवता । (१-९) प्रथमादिमन्त्रा जगती,

(८) अष्टम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१२॥ प्र तव्यसीं नव्यसीं धीतिमभये वाचो मतिं सहस्रः सूनवे भरे ।
 अपां नपाद्यो वसुभिः सह प्रियो होता पृथिव्यां न्यसीददृत्वियः ॥१॥

143.

Prá távyasīm návyasīm dhítim agnáye vácó matīm sá-
 basah sūnáve bhare | apām nāpād yó vāsubhiḥ sabā priyó
 hótā prithivyām ny ásidad ritvīyah || 1 ||

May the divine virtues, wisdom (*ila*), speech (*sarasvati*) and material prosperity (*mahi*), along with culture (*bharati*) come to this sacred place of worship, participated in by pious invokers, along with the learned and their associates. 9

May the supreme architect, favourably disposed towards us, send us for our nourishment and prosperity quick-flowing abundant water, provided by the clouds. 10

O God, bestower of the wealth of herbs and plants, we offer homage to you through our noble deeds and thoughts. May divine knowledge come to us as our reward. 11

With the auspicious invocation to our resplendent Lord, may you start your sacred performances in the house of a devotee. May we offer there our gratitude to the Nature's bounties also. 12

O resplendent Lord, be with us to cherish our offerings, presented with the words *svaha*. May you hear the invocations of devotees who are calling you to their place of worship. 13

I offer my most invigorating and entirely new hymns of praises, expressing hearty adoration to the dear fire-divine, who is manifested through great skill and efforts, and who is the energy pervading through waters. He appropriately exists in all seasons and is the ministering agent (of Nature's forces). He occupies a place on the altar along with other precious substances of oblations. 1

स जायमानः परमे व्योमन्याविरग्निर्भवन्मातृगिश्ने ।
 अस्य कृत्वा समिधानस्य मज्मना प्रद्यावा शोचिः पृथिवी अरोचयत ॥२॥
 अस्य त्वेषा अजरा अस्य भानवः सुसंदशः सुप्रतीकस्य सुद्युतः ।
 भावक्षसो अत्यक्तुर्न सिन्धवोऽग्ने रेजन्ते अर्ममन्तो अजराः ॥३॥
 यमेरिरे भृगवो विश्ववेदसं नाभा पृथिव्या भुवनस्य मज्मना ।
 अग्निं तं गीर्भिर्हिनुहि स्व आ दमे य एको वस्वो वरुणो न रजति ॥४॥

sá jāyamānaḥ pa-
 ramé vyōmany āvīr agnīr abhavan mātariśvane | asyā krā-
 tvā samidhānāsyā majmānā prā dyāvā śociḥ pṛithivī aro-
 cayat || 2 || asyā tveshā ajārā asyā bhānavaḥ susaṁdrīṣaḥ
 suprātikasya sudyūtaḥ | bhātvakshaso āty aktūr nā sīndhavo
 'gné rejante āsasanto ajārāḥ || 3 || yām eriré bhṛīgavo vi-
 svāvedasaṁ nābhā pṛithivyā bhūvanasya majmāna agnīm
 tāṁ gīrbhīr hinuhi svā ā dāme yā éko vāsvo vāruṇo nā
 rājati || 4 ||

न यो वराय मरुतामिव स्वनः सेनेव सृष्टा दिव्या यथाशनिः ।
 अग्निर्जम्भैस्तिगितैरिति भवति योधो न शत्रून्त्स वना न्यञ्जते ॥५॥
 कुविन्नो अग्निरुचयस्य वीरसदसुक्कुविदसुभिः काममावरत ।
 चादः कुवित्तुज्यात्मानये धियः शुचिप्रतीकं तमया धिया ग्रणे ॥६॥
 घृतप्रतीकं व ऋतस्य धूर्षदमग्निं मित्रं न समिधानं ऋञ्जते ।
 इन्द्रानो अक्रो विदथेषु दीद्यच्छुक्रवर्णामुदु नो यंसते धियम ॥७॥

nā yó várāya marútām iva svanaḥ sēneva śṛi-
 śhṭā divyā yāthāśāniḥ | agnīr jāmbhais tigitaír atti bhārvati
 yodhó nā śātrūn sā vānā ny riñjate || 5 || kuvín no agnīr
 ucāthasya vīr āsad vāsush kuvíd vāsurbhiḥ kāmam āvarat |
 eodāḥ kuvīt tutujyāt sātāye dhīyaḥ śucipratikam tāṁ ayā
 dhīyā grīṇe || 6 || ghṛitāpratikam va ṛitāsyā dhūrshādam
 agnīm mitrām nā samidhānā riñjate | īndhāno akró vidāthe-
 shu dídyae chukrávarṇām úd u no yañsate dhīyam || 7 ||

That fire-divine, as soon as manifested and assisted by space-wind, becomes visible in the highest regions, and his radiance, kindled by vigorous efforts, illuminates heaven and earth. 2

His radiance never fades; his rays are everywhere, brilliant and bright. His intensely shining, all-pervading, unceasing and undecaying rays, desist not from their functions. 3

Propitiate with praises in your own house that fire-divine, who is the possessor of all riches, and whom the descendants of men of mature intellect establish upon the navel of the earth, and who like the venerable Lord is the sole monarch of all wealth. 4

The fire-divine who like the roaring of the winds and like a victorious host, or like the thunderbolt in heaven, is not to be warded off; it devours and destroys with sharp jaws and as a warrior annihilates his enemies. He destroys and clears the forest. 5

May the fire-divine be ever worthy of our hymns. May it be the giver of wealth and satisfy our aspirations with riches. May it be the inspirer of our sacred actions and promote our prayers to the attainment of our wishes. I glorify that effulgent fire-divine with this hymn. 6

For your sake the fuel-fed fire, promoter of natural operations, well kindled, and blazing brightly at the furnaces, is propitiated; may he illumine our well-meaning plans. 7

अप्रयुच्छन्नप्रयुच्छद्भिरग्ने शिवेभिर्नः पायुभिः पाहि शग्मैः ।
अदब्धेभिरदृषितेभिरिष्टेऽनिमिषद्भिः परि पाहि नो जाः ॥८॥

āprayuchann āprayuchadbhir agne śivēbhīr naḥ pāyūbbhiḥ
pāhi śagmaiḥ | ādadbhebhīr ādṛipitebhīr ishtē 'nimishadbhiḥ
pāri pāhi no jāḥ ॥ 8 ॥

(१.४४) चतुश्चत्वारिंशदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-३) समर्चस्यास्य सूक्तस्योक्तयोः दीर्घतमा ऋषिः । अग्निर्देवता । जगती छन्दः ॥

॥ १ ॥ एति प्र होता व्रतमस्य माययोर्ध्वा दधानः शुचिपेशमं धियम् ।
अभि स्रुचः क्रमते दक्षिणावृता या अस्य धामे प्रथमं ह निंसते ॥१॥
अभीमृतस्य दोहनां अनृषत् योनौ देवस्य सदाने परीवृताः ।
अपामुपस्थे विभ्रतो यदावसदथ स्वधा अधयद्याभिरीयते ॥२॥
युयुषतः सवयसा तदिदृषुः समानमर्थं वितरित्रता मिथः ।
आदीं भगो न हव्यः समस्मदा वोळ्हुर्न रश्मीन्त्यमेयन्त सार्थिः ॥३॥
यमीं द्वा सवयसा सपयर्ततः समाने योनां मिथुना समोकसा ।
दिवा न नक्तं पलितो युवाजनि पुरु चरन्नजगे मानुषा युगा ॥४॥

144.

Ēti prā hótā vratām asya māyāyordhvām dādhanah śu-
cipeśasam dhīyam | abhī srúcaḥ kramate dakṣhiṇāvṛito yā
asya dhāma prathamām ha nīnsate ॥ 1 ॥ abhīm ṛitāsyā do-
hāna anūshata yónau devāsya sādane pārvṛitāḥ | apām upā-
sthe víbhṛito yád ávasad ádha svadhā adhayad yābhir
íyate ॥ 2 ॥ yúyūshataḥ sāvayasā tát id vápuḥ samānām ár-
thaṁ vitáritratā mītbāḥ | ād īm bhágo ná hávyah sám
asmád á vólhur ná raśmín sám ayaṅsta sárathiḥ ॥ 3 ॥ yām
īm dvā sāvayasā saparyátaḥ samanē yónā mīthunā sámok-
asa | dívā ná náktam palitó yúvājani purí cāraṇa ajáro
mánushā yugá ॥ 4 ॥

Without neglect, without any negligence, O fire-divine, may you protect us with guards, auspicious and strong, with guards, who never slumber and who are never beguiled and ever vigilant. May you protect us and also those born of us. 8

144

The ministering priest, qualified by experience, and possessing exalted and graceful devotion, proceeds to perform the fire ceremony according to the disciplines prescribed. He moves, turns to the right and lifts the ladles which are first to come lovingly in contact with the ceremonial fire (at the time of offering oblations). 1

The rain-clouds, full of streams of water, envelop the sun, the original home of the fire-divine, and sing to Him His glory. So long as fire, as heat, abides in water, water is made enjoyable to people like nectar, and the fire becomes identified with water. 2

Of the same age and extensively dispersed and with a common objective, both the wooden sticks bring their bodies in loving contacts and embrace each other. Then the fire, divine, sacred as oblation, takes the reins in his hands, like a charioteer as those of a horse. 3

He (the fire) whom the two, the married couple of similar age, living in the same place, and engaged in the same work, worship night and day; He though born in olden times is still young and though He lives through many human generations, is still exempt from decay. 4

तमीं हिन्वन्ति धीतयो दश व्रिशो देवं मर्तांस ऊतये हवामहे ।
 धनोरधि प्रवत आ स ऋष्वत्यभिब्रजद्विर्वयुना नवाधित ॥५॥
 त्वं ह्यग्ने दिव्यस्य राजसि त्वं पार्थिवस्य पशुपा इव त्मना ।
 एनी त एते बृहती अभिश्रिया हिरण्यया वक्त्रे बृहिंग्रान्ते ॥६॥
 अग्ने जुषस्व प्रति हर्य तद्वचो मन्द्र स्वधाव ऋतजात मुक्तो ।
 यो विश्वतः प्रत्यङ्मि दर्शतो रण्वः संदृष्टौ पितुमां इव ध्रयः ॥७॥

tām im hinvanti dhitāyo dāṣa vriṣo de-
 vām mātāsa ūtāye havāmahe | dhānor ādhi pravāta ā sā
 ṛiṇvaty abhivrájadbhir vayúnā nāvādhita || 5 || tvām hy āgne
 divyāsya rájasi tvām párthivasya paṣupá iva tmánā | éni ta
 eté bṛihatī abhisrīyā hiraṇyáyī vākvari barhír āsāte || 6 ||
 āgne jushásva prāti harya tád váco mán dra svādhāva ri-
 tajāta súkrato | yó viśvátah partyānñ āsi darsató ranvāh
 sām̐drisṭau pitumāñ iva ksháyah || 7 ||

(१४५) पञ्चत्वारिंशदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चम्यास्य सूक्तस्योच्यो दीर्घतमा ऋषिः । अभिश्रियता । (१-६) प्रथमादि-
 चतुर्केषां जगती, (५) पञ्चम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसा ॥

॥१४॥

तं पृच्छता स जगामा स वेद स चिकित्वा ईयते सा न्वीयते ।
 तस्मिन्त्सन्ति प्रशिष्टस्मिन्निष्टयः स वाजस्य शवसः शुष्मिणस्पतिः ॥५॥

145.

Tām prichatā sā jagāmā sā veda sā cikitvāñ īyate sā
 nv īyate | tāsmin santi praśishas tāsminn ishṭāyah sā vā-
 jasya śāvasah ṣuśmīnaś pātiḥ || 1 ||

The ten fingers intertwined propitiate that divine-fire; we mortals invoke Him for our protection; He darts His rays like swift arrows from a bow, and assimilates the new praises uttered by those who gather round the altar. 5

O fire-divine, you, as a herdsman, reign over the dwellers in heaven and over those of the earth according to your own will. These two, (i.e. earth and heaven) vast, glorious, golden, beneficent and bright sweet-sounding, partake of the oblations. 6

O fire-divine, joy-giver, self-sustained and born of eternal law, performer of good works, may you be pleased and attend to our prayer. You are pleasant to look on when seen from every side. You are a storehouse of food, pleasant in appearance and the refuge of all. 7

145

May you submit to Him the adorable, for every place is within His reach and all things are within His knowing. He is full of wisdom. He determines what ought to be done, and is our only recourse. In Him are vested all powers to command, in Him the power of granting enjoyments. He is the giver of food and strength and He is the protector of the mighty. 1

तमितृच्छन्ति न सिमो वि पृच्छति स्वेनेव धीरो मनसा यदग्रभीत् ।
 न सृप्यते प्रथमं नापरं वचोऽस्य कृत्वा सचते अप्रदपितः ॥२॥
 तमितृच्छन्ति जुह्वस्तमर्वतीर्विश्वान्येकः शृणवद्भवांसि मे ।
 पुरप्रेषस्तनुर्गिर्गज्ञमाधुनोऽच्छिद्रोतिः शिशुगदत्त सं रभः ॥३॥
 उपस्थायं चरति यत्समारत सद्यो जातस्तेत्सार युज्येभिः ।
 अभि श्रान्तं सृशते नान्ये मुदे यदीं गच्छन्त्युशतीरपिष्ठितम् ॥४॥
 स ई मृगो अप्यो वनर्गुरुष त्वच्युपमस्यां नि धायि ।
 व्यत्रवीद्वयुना मर्त्येभ्योऽग्निर्विद्वां कृतचिद्धि सत्यः ॥५॥

tām it prīchanti ná
 simó ví prīchati svéneva dhíro manasā yád ágrabhīt | ná
 mṛishyate prathamám náparam vāco 'syá krátvā sacate
 ápradṛipitaḥ || 2 || tām íd gachanti juhvás tām árvatīr ví-
 śvāny ékaḥ śṛṇavad vácānsi me | purupraishás táturir ya-
 jñasádhanó 'chidrotiḥ śisur ádatta sám rábhah || 3 || upa-
 sthāyaṁ carati yát samárata sadyó jātás tatsāra yújyebhiḥ |
 abhí śvāntám mṛisate nāndyè mudé yád īm gáchanty ūśa-
 tīr apishthitám || 4 || sá īm mṛigó ápyo vanargúr úpa tvaey
 ūpamásyām ní dhāyi | vy ábravīd vayúnā mártymbhyo 'gnír
 vidváñ ṛitacíd dhí satyāḥ || 5 ||

(१४६) पदवत्वादिगदनाशनमं मुक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य मुक्तम्योवच्यो दीर्घतमा कृपिः । अग्निर्देवता । विष्टुप् छन्दः ॥

॥१४॥ त्रिमूर्धानं सप्तर्शमि गृणीषेऽनूनमग्निं पित्रोरुपस्य ।
 निष्पत्तमस्य चरतो ध्रुवस्य विश्वा दिवो रोचनापप्रिवांसम् ॥१॥

146.

Trimūrdhānaṁ saptāraśmim gṛṇīśhé 'nūnaṁ agnīm pi-
 trór upásthe | nishattám asya cārato dhruvásya víśvā divó
 rocanápaprivānsam || 1 ||

Only wise sages know His greatness; no one else knows His magnanimity, for a man of determination fully knows His mind and does what he chooses to do. The adorable Lord does not tolerate an interrogation nor endures a rejoinder. He who is devoid of arrogance is favoured by His grace and protection. 2

To Him alone go all the invocations and prayers that are chanted. He alone hears all my prayers, is the inspirer of all and steers us across troubles. He is the instrument of success in sacred acts and the unintermitting preserver of life. 3

When the devotee invokes Him (the adorable Lord), He makes himself manifested and goes forward with His glory. And when worshipped with devotion and sincerity, He gratifies the aspirations of the tired and perplexed devotee. All the prayers and offerings go to Him alone for the fulfilment of the desires of the worshipper. 4

This adorable Lord is worthy of quest and attainment. He is to be sought in the innermost core of the heart where lies His abode. He is all-knowing law and truth personified, and He has revealed divine knowledge for the good of mankind. 5

I glorify the adorable God, subject to no diminution, sovereign master of the three worlds (physical, mental and spiritual), further represented by seven symbolic attributes, and extending through parental time and space. We glorify the universal radiance of the divine, illuminating the entire static and dynamic existences of the universe. 1

उ॒क्षा म॒हौ अ॒भि वव॑क्ष ए॒ने अ॒जर॑स्तस्यावि॒नऊ॑तिर्ऋ॒ष्वः ।
 उ॒र्याः प॒दो नि द॑धाति सा॒नो रि॒हन्त्य॑धो अ॒रुपा॑मो अ॒म्य ॥२॥
 स॒मानं व॑त्सम॒भि संच॑रन्ती वि॒ष्वग्धे॑न् वि च॒रतः सु॑मे॒के ।
 अ॒नप॑वृ॒ज्यां अध्व॑नो मि॒मानि वि॒श्वान्के॑ताँ अ॒धि म॒हो द॑धा॒न्ति ॥३॥
 धी॒रासः प॒दं क॑वयो नयन्ति ना॒ना हृ॒दा र॑क्ष॒माणा अ॒जुर्य॑स ।
 मि॒षाम॑न्तः प॒र्यप॑श्यन्त मि॒न्धुमा॑विरे॒भ्यो अ॒भव॑त्स॒र्यो नृ॑न् ॥४॥
 दि॒दृक्षे॑ण्यः परि का॒ष्ठासु जे॑न्य ई॒लेन्यो म॒हो अ॒भीय॑ जी॒वसे॑ ।
 पु॒रुत्रा य॑द॒र्भव॑त्सूर॒हैभ्यो ग॑र्भे॒भ्यो म॒घवा॑ वि॒श्वदर्श॑तः ॥५॥

ukshā mahāñ abhī vavaksha ene
 ajāras tasthāv itāūtir ṛishvāḥ | urvyāḥ padō nī dadhāti sā-
 nau rihānty ūdho arushāso asya || 2 || samānām vatsām abhī
 samecāranti vīshvag dhenū vī carataḥ sumēke | anapavṛijyāñ
 ādhvano mīmāne vīśvān kētañ ādhi mahō dādhdhāne || 3 || dhī-
 rāsah padām kavāyo nayanti nānā hṛidā rākshamāṇā ajur-
 yām | sishāsantaḥ pāry apasyanta sīndhum āvīr ebhyo abha-
 vat sūryo nrīn || 4 || didṛikshēnyah pāri kāśhthāsu jēnya
 īlēnyo mahō ārbhāya jivāse | purutrā yād ābhavat sūr āhai-
 bhyo gārbhebhyo maghāvā vīśvādarsataḥ || 5 ||

(१४७) सप्तचत्वारिंशदुत्तरगततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वम्यास्य सूक्तस्यौच्यो दीर्घतमा कृषिः । अग्निर्देवता । विष्णु उन्मः ॥

॥१६॥ क॒था ते अ॒ग्ने शु॒चय॑न्त आ॒योर्दे॒दाशु॑र्वाजे॒भिराशु॑षाणाः ।
 उ॒भे य॑त्तो॒के त॑नये द॒धाना क॑त॒स्य सा॑म॒न्नप॑र्यन्त दे॒वाः ॥१॥

147.

Kathā te agne śucāyanta āyōr dadāśūr vājebhir āsu-
 shāṇāḥ | ubhé yāt toké tānaye dādhdhānā ṛitāśya sāmān ra-
 nāyanta devāḥ || 1 ||

Adorable and potent God pervades through two worlds—heaven and earth. He is beyond decay. He is generous in bestowing protection. His feet are on the summit of this earth and His radiance licks the udder of the entire space. 2

The two beautiful milch cows, representing two philosophies, worldly and spiritual, walk towards a common calf, i.e. lead to a common goal. They point out the obstacles to be avoided on the path, and provide all the indications of the measures to be adopted. 3

The realized and wise sages seek the Invincible (adorable Lord) in the interior of their heart, cherishing Him in manifold ways. For those people who see all around them the ocean of divine bliss, the sun of enlightenment makes its appearance. 4

In all regions, He is the one that is worth being sought, victorious, glorious, and to be adored. He is the source of life to great and small. He is opulent and His glory is manifest to all. He is the progenitor everywhere of the things of which He is the divine source. 5

O adorable God, how does your all-pervading and purifying radiance support nourishment and long life? Blessed by these both how are the virtuous worshippers with their children and grandchildren delighted in chanting sacred hymns in their worship? 1

बोधा मे अस्य वचसो यविष्ठ मंहिष्ठस्य प्रभृतस्य स्वधावः ।
 पीयति त्वो अनु त्वो गृणाति वन्दारस्ते तन्वं वन्दे अग्ने ॥२॥
 ये पायवो मामतेय ते अग्ने पश्यन्तो अन्धं दुरितादरक्षन् ।
 ररक्ष तान्सुकृतो विश्ववेदा दिप्सन्त इद्रिपवो नाहं देभुः ॥३॥
 यो नो अग्ने अररिवा अघायुरगतीवा मर्चयति द्वयेन ।
 मन्त्रो गुरुः पुनरस्तु सो अस्मा अनु मृक्षीष्ट तन्वं दुरुक्तेः ॥४॥
 उत वा यः सहस्य प्रविद्वान्मर्तो मर्तं मर्चयति द्वयेन ।
 अतः पाहि स्तवमान स्तुवन्तमग्ने मार्किनो दुरिताय धायीः ॥५॥

bódhā me asyā vācaso yavisht̥ha mán-
 hisht̥hasya prābhṛitasya svadhāvaḥ | pīyati tvo ānu tvo
 grīṇāti vandārus te tanvām vande agne || 2 || yé pāyāvo
 māmāteyām te agne pásyanto andhām duritād árakshan |
 raráksha tán sukr̥ito viṣvāvedā dípsanta íd ripāvo náha
 debhuh || 3 || yó no agne árarivāñ aghāyúr arātivā marcá-
 yati dvayéna | mántro gurúḥ púnar astu só asmā ānu mṛi-
 kshīṣhta tanvām duruktaíḥ || 4 || utá vā yáḥ sahasya pravi-
 dván máрто mártam marcáyati dvayéna | átah páhi stava-
 māna stuvántam āgne mákir no duritāya dhāyīḥ || 5 ||

(१४८) अष्टचत्वारिंशदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चम्यास्य सूक्तम्यौच्यो दीर्घतमा ऋषिः । अग्निदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१७॥ मथीद्यदीं विष्टो मातरिश्वा होतारं विश्वाप्सु विश्वदेव्यम् ।
 नि यं दधुर्मनुष्यासु विश्वे स्वर्णं चित्रं वपुषे विभावम् ॥१॥

148.

Máthid yád īm viṣṭó mātariṣvā hótāram viṣvāpsuṁ vi-
 ṣvādevyam | ní yām dadhūr manushyāsu vikshú svár ná
 citrām vāpushe vibhāvam || 1 ||

O ever-youthful and mighty adorable Lord, may you listen to my most reverential and earnestly recited hymns. Whilst some praise you and others defy you, I would continue to sing your splendid glory, since I love and revere you so much. 2

O adorable Lord, your fostering rays, perceiving the blindness of the son of a distressed mother, relieve him of his grief. Being omniscient, you offer protection to the righteous. Malevolent enemies would ever be unable to do them harm. 3

O adorable Lord, may he who does not allow homage to be offered and who does not offer homage himself and thus through ambiguity seeks to inflict injury on us, may his intentions be heavy on him and may his evil words injure him only. 4

And, O Lord, the source of might, whosoever assails another person, a worshipper of yours, with ambiguity, save him from this wicked. O adorable Lord, may you not consign us to misfortunes. 5

The cosmic wind, of the firmament has churned out the cosmic fire, the invoker of Nature's bounties, multipurposeful and multicoloured, from its sources. The cosmic fire, beautiful like the resplendent sun, has been duly established in men-folk for the sustenance of their bodies. 1

ददानमिन्न ददभन्त मन्माभिर्वरूथं मम तस्य चाकम् ।
 जुषन्त विश्वान्यस्य कर्मोपस्तुतिं भरमाणस्य कारोः ॥२॥
 नित्यं चिन्तु यं सदाने जगृभ्रे प्रशस्तिभिर्दधिरे यज्ञियामः ।
 प्र सू नयन्त गृभयन्त इष्टावश्वासो न रथ्यो रारहाणाः ॥३॥
 पुरुणि दुष्मो नि रिणाति जम्भैराद्रौचते वन आ विभावो ।
 आदस्य वातो अनु वाति शोचिरस्तुर्न शयीमसनामनु द्यन् ॥४॥
 न य रिपवो न रिषण्यवो गर्भे सन्तै रेपणा रेषयन्ति ।
 अन्धा अपश्या न दभन्नभिख्या नित्यास ई प्रेतारो अरक्षन् ॥५॥

dadānām in ná dadabhanta
 mān māgnīr vārūtham māma tāsya cākan | juṣhānta viśvāny
 asya kármopastutim bhāramāṇasya kārōḥ || 2 || nītye cin mā
 yām sādane jagribhré prāśastibhir dadhīre yajñiyāsaḥ | prā
 sū nayanta gṛibhāyanta ishtāv āśvāso ná rathyō rarahāṇāḥ
 || 3 || purūṇi dasmó ní rināti jāmdbhair ād rocate vāna ā vi-
 bhāvā | ād asya vāto ānu vāti śocīr āstur ná śāryām asa-
 nām ānu dyūn || 4 || ná yām ripāvo ná riṣhaṇyāvo gārbhe
 sántam reṣhaṇā reṣhāyanti | andhā apasyā ná dabhann abhi-
 khyā nītyāsa im pretāro arakshan || 5 ||

(१४९.) एकोनपञ्चाशदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चम्यास्य सूक्तस्योच्यो दीर्घतमा कृषिः । अभिर्देवता । विराट् वन्द्यः ॥

१६॥ महः स राय एषते पतिर्दन्निन इतस्य वसुनः पद आ ।

उप ध्रजन्तमद्रयो विधन्ति ॥१॥

Mahāḥ sā rāyā éshate pátir dānn inā ināsya vāsunah
 padā ā | ūpa dhrājantam ādrayo vidhānn it || 1 ||

So long as I enumerate the glories of the cosmic fire, none can suppress me. The cosmic fire fully appreciates my approbations; and all the rest of the Natural forces are gratified in their turn whilst the fire is being glorified by us with praises. 2

Holy worshippers carry a fragment of this cosmic fire to their sacred place of worship and enshrine him with a chant of sacred hymns. Like the swift horses yoked to a chariot, they augment this fire quickly in the ceremonial place. 3

The destructive forest fire consumes numerous trees with his jaw-like flames. Then he brilliantly shines in the forest. The blowing wind then spreads this fire onwards, step by step, like the swift arrow of an archer. 4

The blind (of eyes) who sees not, and the blind of intellect detract not from his glory, whom no enemies, no malevolent adversaries harm even whilst yet in the embryo, for he is constantly defended by his admirers. 5

The adorable Lord of great riches is coming here; the Lord of lords comes to the place of affluence. May we worship Him for granting wealth and wisdom. As He is approaching, let us be ready with sweet devotional expressions to greet Him. 1

स यो वृषा नरां न रोदस्योः श्रवोभिरस्ति जीवपीतसर्गः ।

प्र यः संस्त्राणः शिश्रीत योनौ ॥२॥

आ यः पुरं नार्मिणीमदीदित्यः कविर्नभन्योऽर्वावा ।

सूरो न रुक्काञ्छतात्मा ॥३॥

अभि द्विजन्मा त्री रेचनानि विश्वा रजांसि शुशुचानो अस्थात् ।

होता यजिष्ठो अपां सधस्थे ॥४॥

अयं स होता यो द्विजन्मा विश्वा दुधे वार्याणि श्रवस्या ।

मर्तो यो अस्मै सुतुको ददाश ॥५॥

sā yó vrī-

shā narāṃ ná ródasyoḥ śrávobhir āsti jīvápītasargāḥ | prā
yāḥ sasrāṇāḥ śiṣrītā yónau || 2 || ā yāḥ púran nármiṇīm
ádided átyāḥ kavír nabhanyò nárva | sūro ná rurukvāñ cha-
tātāmā || 3 || abhí dvijánma trī rocanāni víśva rájāñsi śuṣu-
canó asthāt | hótā yājishtho apām sadhāsthe || 4 || ayām sā
hótā yó dvijánmā víśvā dadhé váryāni śravasyā | mārto yó
asmai sutúko dadāsa || 5 ||

(१५०) पञ्चाशदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-३) वृचस्यास्य सूक्तस्योच्यते दीर्घतमा ऋषिः । अग्निदेवता । उष्णिक् छन्दः ॥

॥१९॥ पुरु त्वा दाश्वान्वोचेऽरिर्भे तव स्विदा । तोदस्येव शरण आ महस्य ॥१॥
व्यनिनस्य धनिनः प्रहोषे चिदरुषः । कदा चन प्रजिगतो अदेवयोः ॥२॥
स चन्द्रो विप्रमर्त्यो महो ब्राधन्तमो दिवि । प्रप्रेते अभे वनुषः स्याम ॥३॥

150.

Purú tvā dāśvān voce 'rír agne tāva svid ā | todāsyeva
śaranā ā mahāsya || 1 || vy ānimāsya dhanínāḥ prahoshé cid
āraruṣaḥ | kadā canā prajigato ádevayoḥ || 2 || sā candró
vipra mārtyo mahó vrādhantamo divi | prá-prét te agne
vanúshaḥ syāma || 3 ||

Great is the glory of the adorable Lord who rules over earth and heaven, and who, as well, guides the valour of men. It is He out of whom the creation has imbibed life, and who, entering into the womb, procreates (all living creatures). 2

He, who is wise and goes fast like the space wind, has lighted up the invincible city (the innermost cavity of the human body) and possessed of hundreds of forms is effulgent like a sun. 3

He, with his manifestation in the two realms, physical and spiritual, illuminates the three bright regions (terrestrial, interstitial and celestial) and shines over all the lustrous spheres. He is the invoker of all the cosmic forces and is present in the plasma of cosmic consciousness. 4

He, the invoker of divines (Nature's bounties), is manifested in the two realms (physical and spiritual). He bestows all excellent riches on that mortal who, with all his sincerity, surrenders completely to Him. Such a man is blessed with excellent progeny. 5

150

Whilst offering homage to you with reverence I, the humble one, implore you in many ways, O adorable. I come to your most honoured presence, as if (like a servant) in the house of a great master. 1

I ask you also to withhold your favour from those types of rebels who though rich, do not acknowledge you as their Lord, do not offer their riches for a noble cause and who disregard your authority. 2

O, wise adorable God, assuredly that mortal who worships you becomes a celestial moon, the beauty and happiness personified, and further becomes the most eminent of the divines. May we, therefore, ever be your most enthusiastic worshippers. 3

(१.५१) एकपञ्चाशदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-९) नवचम्याम्य सूक्तस्योच्यो दीर्घतमा ऋषिः । (१) प्रथमर्चो मित्रः, (२-९) द्वितीयाद्यष्टानाञ्च
मित्रवरुणो देवताः । जगती छन्दः ॥

॥२०॥ मित्रं न यं शिष्या गोपु गव्यवः स्वाध्यो विदथे अप्सु जीजनन् ।
 अरेजेतां रोदसी पाजसा गिरा प्रति प्रियं यजतं जनुषामवः ॥१॥
 यद्ध त्यद्वा पुरुमीळ्हस्य सोमिनः प्र मित्रासो न दधिरे स्वाभुवः ।
 अध कर्तुं विदतं गातुमर्चत उत श्रुतं वृषणा पस्त्यावतः ॥२॥
 आ वा भूषन्क्षितयो जन्म रोदस्योः प्रवाच्यं वृषणा दक्षसे महे ।
 यदीमृताय भरथो यदर्वते प्र होत्र्या शिष्या वीथो अध्वरम् ॥३॥

151.

Mitrām ná yām śīnyā gōṣhu gayyāvaḥ svādhyò vidā-
 the apsū jījanan | ārejetām rōdasi pājasā girā prāti priyām
 yajatām janūshām āvaḥ || 1 || yād dha tyād vām purumīḥā-
 sya somīnaḥ prā mitraso ná dadhiré svābhūvaḥ | ādha krā-
 tum vidatam gātum ārcata utā śrutam vṛṣaṇā pastyāva-
 taḥ || 2 || ā vām bhūshan kshitāyo jānma rōdasyoḥ pravā-
 cyam vṛṣaṇā dākshase mahé | yād īm ṛitāya bhāratho yād
 ārvate prā hōtrayā śīnyā vītho adhvarām || 3 ||

प्र सा क्षितिरसुर या माहिं प्रिय ऋतावानावृतमा घोषथो बृहत् ।
 युवं दिवा बृहतो दक्षमाभुवं गां न धुर्युषं युञ्जथे अपः ॥४॥
 मही अत्र महिना वारमृष्वथोऽरेणवस्तुज आ सन्नन्वेनवः ।
 स्वरेन्ति ना उपगताति सूर्यमा निम्रुच उपसंस्तक्रवीरिव ॥५॥

prā sá kshi-
 tīr asura yā māhi priyā ṛitāvānāv ṛitām ā ghoshatho bṛi-
 hāt | yuvām divó bṛiható dāksham ābhūvam gām ná dhury
 ūpa yuñjāthe apāḥ || 4 || mahī ātra mahinā vāram ṛinvatho
 'reṇāvas tūja ā sādman dhenāvaḥ | svāranti tā uparātāti
 sūryam ā nimrūca ushāsas takvavir iva || 5 ||

Heaven and earth have been very much agitated by the force and energy of the cosmic fire, who is like a friend and benefactor of mankind and who deserves our adoration. It is he whom pious devotees, aspiring to obtain wealth and wisdom have generated by their sacred acts in the vital life-force of the human mind and body. ¹

They, the poets, your admirers, offer to you both cosmic lights and cosmic plasma, the abundantly flowing and spontaneous melodious praises. Therefore, may you both consent to contribute to the wisdom of the poets and their ability to sing and listen, O bestowers of bliss, to the prayer of the family. ²

People glorify, O cosmic light and cosmic plasma, your manifestation in celestial space and earth to attain great strength. May you assuredly grant the desires of righteous men as the reward of their selfless works, and go to the place of worship to accept the offering that is solemnized with praise and oblation. ³

O mighty gracious divines (the cosmic light and cosmic plasma), we have carefully made that place a spot of worship which is most agreeable to you. O guardians of eternal laws, may you proclaim the ceremony having been duly performed. And may you harness this little ceremony with the vast operations going on in the cosmos like yoking a bull to the chariot. ⁴

Upon this vast earth you have given excellent cows, who continue to live under your care and protection. The innocent milch-kine, yielders of large quantities of milk return to their stalls at the day-end, and at the dawn, on the cloudy days, they anxiously cry for the sun, just as one cries, when sees thieves having entered in the house. ⁵

॥२१॥ आ वामृताय केशिनीरनूषत् मित्र यत्र वरुण गातुमर्चयः ।
 अव त्मना सृजतं पिब्वतं धियो युवं विप्रस्य मन्मनामिरज्यथः ॥६॥
 यो वां यज्ञैः शशमानो ह दाशति कविर्होता यजेति मन्मसाधनः ।
 उपाह तं गच्छथो वीथो अध्वरमच्छा गिरः सुमतिं गन्तमस्मय ॥७॥
 युवां यज्ञैः प्रथमा गोभिरञ्जत ऋतावाना मनसो न प्रयुक्तिषु ।
 भरन्ति वां मन्मना संयता गिरोऽदृप्यता मनसा रेवदाशाथे ॥८॥
 रेवद्वयो दधाथे रेवदाशाथे नरा मायाभिर्गितुति माहिनम् ।
 न वां द्यावोऽहर्भिर्नोत सिन्धवो न देवत्वं पणयो नानशुर्मघम् ॥९॥

ā vām ṛitāya keśinīr anūshata mītra yātra vāruṇa gā-
 tām ārcathah | āva tmāna sṛijātam pīvatam dhīyo yuvām
 viprasya mānmanau irajyathah || 6 || yō vām yajñāih saṣa-
 mānō ha dāśati kavīr hōtā yājati manmasādhanah | ūpāha
 tam gācatho vītho adhvarām āchā girah sumatīm gantam
 asmayū || 7 || yuvām yajñāih prathamā gōbhir añjata ṛitā-
 vanā mānaso nā prāyuktishu | bhāranti vām mānmanā sam-
 yātā girō 'dṛipyatā mānasā revād āśāthe || 8 || revād vāyo
 dadhāthe revād āśathe nārā mayābhir itānti māhinam | nā
 vām dyāvō 'habhir nōtā sīndhavo nā devatvām paṇāyo nā-
 naśur maghām || 9 ||

(१५२) द्विपञ्चाशदुत्तमोऽङ्कः सूक्तम्

(१-७) मन्मन्मनास्य सूक्तस्योक्तयो दीर्घतमा ऋषिः । मित्रावरुणौ देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२०॥ युवं वस्त्राणि पीवसा वसाथे युवोर्गच्छद्वा मन्तवो ह सर्गाः ।
 अवातिरन्मन्तानि विश्वं ऋतेन मित्रावरुणा सचेथे ॥१॥

Yuvām vāstrāṇi pīvasā vasāthe yuvor āchidrā māntavo
 ha sārgāh | āvātiratam ānṛitāni viśva ṛitēna mītrāvaruṇā
 sacethe || 1 ||

O cosmic light and cosmic waters, wherever people acknowledge your existence, the lofty flames of cosmic (as well as of ceremonial) fire greet you; may you both bless us of your own accord with a discriminating matured intellect, since both of you are inspirers of poetic thoughts of the seer. 6

May both of you go to him and love his noble performance, who endowed with intelligence invokes you with his prayers, praises you, and worships you. Come, therefore, lovingly to respond to our worship, and be favourably disposed towards us. 7

O both of you, abiding by the eternal laws, the devotees honour you first with selfless work, discriminative intellect and disciplined mind, and trained senses. They offer to you praises and you then generously bestow wealth and wisdom on them. 8

O leaders, you graciously give food along with wealth, to all of us with your wide and ample provisions. Neither the heaven, nor the firmament, neither days nor nights, nor the oceans and nor the greedy wickeds attain your divinity or your grandeur. 9

O cosmic light and cosmic plasma, you decorate yourself with uninterrupted vestments (of radiance). Your plans and activities are free from faults. You conquer all falsehood and closely cleave unto the eternal law. 1

एतच्चन त्वो वि चिकेतदेषां सत्यो मन्त्रः कविशस्त ऋषावान् ।
 त्रिरश्रिं हन्ति चतुरश्रिरुग्रो देवनिदो ह प्रथमा अजूर्यन् ॥२॥
 अपादेति प्रथमा पद्वतीनां कस्तद्वै मित्रावरुणा चिकेत ।
 गर्भो भारं भरत्या चिदस्य ऋतं पिपत्यनृतं नि तारीत् ॥३॥
 प्रयन्तमित्परिं जारं कनीनां पश्यामसि नोपनिषद्यमानम् ।
 अनेवपृग्णा वितता वसानं प्रियं मित्रस्य वरुणस्य धाम ॥४॥

etác caná tvo ví ciketad eshām satyó mántrah
 kaviṣastá rīghāvān | trirāṣṛim hanti cāturaṣṛir ugró deva-
 nído há prathamā ajūryan || 2 || apād eti prathamā padvāti-
 nām kás tád vām mitrāvaruṇā ciketa | gárbbho bhārām bha-
 raty á cid asya rítam píparty ánṛitam ní tārit || 3 || pra-
 yántam ít pári jārām kanínām páśyāmasi nópanipádyamānam |
 ánavapriṅṇā vítatā vāsānam priyām mitráśya vāruṇasya
 dhāma || 4 ||

अनश्चो जातो अनभीशुरवा कनिकदत्पनयदूर्ध्वसानुः ।
 अचित्तं ब्रह्म जुजुषुर्युवानः प्र मित्रे धाम वरुणे गुणन्तः ॥५॥
 आ धेनवो मामतेयमवन्तीर्ब्रह्मप्रियं पीपयन्त्स्मिन्नधनं ।
 पित्वो भिक्षेत वयुनानि विद्वानासाविमन्त्रदिनिमुरुष्येत् ॥६॥
 आ वो मित्रावरुणा हव्यजुष्टिं नमसा देवावसेमा ववृत्याम ।
 अस्माकं ब्रह्म पृतनासु सद्या अस्माकं वृष्टिर्दिव्या सुपारा ॥७॥

anaṣvó jātó anablīṣúr árvā kánikradat patayad
 ūrdhvāsānuḥ | acittam bráhma jujushur yúvānaḥ prá mitré
 dhāma vāruṇe grīṇántaḥ || 5 || á dhenávo māmatelyām ávan-
 tīr brahmapríyam pípayan sásminn údhn | pitvó bhiksheta
 vayúnāni vidván āsāvívāsann áditim urushyet || 6 || á vām
 mitrāvaruṇā havyájusṭim námasā devāv ávasā vavṛityām |
 asmākam bráhma prítanāsu sahyā asmākam vṛiṣṭīr divyā
 supārā || 7 ||

Each one of you (cosmic light and cosmic plasma) is competent to discern the truth, is wise, commended by the learned and intelligent. The sharp four-edged weapon defeats the three-edged one (the well-armed slays the less efficiently accoutred one). The antagonists of divine forces, assuredly, are bound to perish ultimately. 2

O cosmic light and cosmic plasma, who could have thought that, assisted by you, dawn, devoid of foot, would march ahead of creatures possessing feet; and that your infant (the sun) would sustain the burden of this world. He diffuses the light of truth and dispels the darkness of falsehood. 3

We only behold the sun, the lover of the maiden dawns, ever in movement, never stopping for an instant, clad in inseparable radiance, and spreading far and wide its glory in the beloved abode of cosmic light and cosmic plasma. 4

Though without a horse and without reins, he moves with swiftness and then with its roaring grandeur ascends to higher and higher summits. The ever-youthful sun passes through the realms of cosmic light and cosmic plasma. May we praise and glorify him with hymns of deep meaning. 5

May the cows serve the attached loving devotee with their well-filled udders. May the invoker, fully conversant with the details of worship, pray for nourishing food. May the dedicated devotee attain spotless fame. 6

O cosmic light and cosmic plasma, may I offer oblation to you with all due reverence. May our dedication and offerings lead us to victory in our struggles. May we have showers of rain from space to make us prosperous. 7

(१५३) त्रिषञ्जाशदुत्तरगततमं सूक्तम्

(१-४) चतुर्केचस्यास्य सूक्तस्यौच्यो दीर्घतमा ऋषिः । मित्रावरुणौ देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ २ ॥

यजामहे वां महः सजोषा हव्येभिर्मित्रावरुणा नमोभिः ।
 घृतेघृतसू अथ यद्वामस्मे अध्वर्यवो न धीतिभिर्भरन्ति ॥१॥
 प्रस्तुतिर्वा धाम न प्रयुक्तिर्यामि मित्रावरुणा सुवृक्तिः ।
 अनक्ति यद्वा विदथेषु होता सुमं वा सृग्विषणाविर्यक्षन् ॥२॥

153.

Yájāmahe vām maháh sajóshā havyébbhir mitrāvaruṇā
 námobhiḥ | ghṛitaír ghṛitasnū ádha yád vām asmé adhvar-
 yávo ná dhītíbbhir bhárantī || 1 || prástutir vām dhāma ná
 práyuktir áyāmi mitrāvaruṇā suvṛiktīḥ | anákti yád vām
 vidátheshu hótā sumnám vām sūrír vṛishaṇāv íyakshan || 2 ||

पीपाय धेनुरदितिर्ऋताय जनाय मित्रावरुणा हविर्दे ।
 हिनोति यद्वा विदथे सपर्यन्त्स रातहव्यो मानुषो न होता ॥३॥
 उत वां विशु मद्यास्वन्धो गाव आपश्च पीपयन्त देवीः ।
 उतो नो अस्य पूर्यः पतिर्दन्वीते पातं पर्यम उन्मियायाः ॥४॥

pīpāya dhenúr áditir ṛitāya jánāya mitrāvaruṇā havirdé | hi-
 nóti yád vām vidáthe saparyán sá rātáhavyo mánusho ná
 hótā || 3 || utá vām vikshú mádyāsv ándho gāva āpaṣ ca
 pīpayanta devīḥ | utó no asyá pūrvyāḥ pátir dán vītām pā-
 tām páyasa usríyāyāḥ || 4 ||

153

O cosmic light and cosmic plasma, highly energetic and endowed with mutual affinities, our ministerial chiefs have been speaking of you both in the highest terms and therefore, all of us are also adoring you reverentially with our offerings. 1

O cosmic light and cosmic plasma, here is offered to you our devotional prayer. Here we think of you with affection as if belonging to one's own home. O mighty showerer of bliss, our learned invoker solicits happiness by performing fire-ceremony, offers his homage to both of you in these operations. 2

O cosmic light and cosmic plasma, may the productive milch-cow furnish abundant milk for the dedicated virtuous man, as when the ministrant priest glorifying you propitiates in the solemnity while performing the fire-ceremony. 3

May you both (cosmic light and cosmic plasma) make all deserving people prosperous with the supply of food, cows and water. And may the cosmic fire, the old patron, enrich us. May you both accept the sacrificial food and the milk of the milch-cow. 4

(१५४) वनस्पत्याशदुत्तरगततमं सूक्तम्

(१-६) पङ्चस्यास्य सूक्तस्यौच्यो दीर्घतमा ऋषिः । विष्णुर्वेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२४॥

विष्णोर्नु कं वीर्योणि प्र वोचं यः पार्थिवानि विममे रजांसि ।
 यो अस्कभायदुत्तरं सधस्थं विचक्रमाणत्वेधोरुगायः ॥१॥
 प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्येण मृगो न भीमः कुचगे गिरिष्ठाः ।
 यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेष्वाधिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा ॥२॥
 प्र विष्णवे शूषमेतु मन्म गिरिश्रितं उरुगायाय वृष्णे ।
 य इदं दीर्घं प्रयतं सधस्थमेको विममे त्रिभिरित्पदेभिः ॥३॥

154.

Vishnor nú kaṁ vīryāṇi prā vocaṁ yāḥ pāṛthivāni vi-
 mamé rājānsi | yó āskabhayaḍ úttaraṁ sadhāsthāṁ vicakra-
 māṇās tredhórugāyāḥ || 1 || prā tát vīshṇu stavate vīryēṇa
 mṛigó ná bhīmāḥ kucaró girishṭhāḥ | yāsyorúshu trishú vi-
 krāmaṇeshv adhikshiyānti bhúvanāni vísvā || 2 || prā ví-
 shṇave śūshām etu mánma girikshíta urugāyāya vṛishṇe |
 yá idāṁ dīrghām práyataṁ sadhāsthāṁ éko vimamé tribhír
 ít padēbhiḥ || 3 ||

यस्य त्री पूर्णा मधुना पदान्यक्षीयमाणा स्वध्या मदन्ति ।
 य उ त्रिधातु पृथिवीमुत यामेको दाधार भुवनानि विश्वा ॥४॥
 तदस्य प्रियमभि पाथौ अड्यां नरे यत्र देवयत्रो मदन्ति ।
 उरुक्रमस्य स हि बन्धुरित्था विष्णोः पदे परमे मध्व उत्सः ॥५॥

yāśya trí pūrṇā mādhunā padāny ākshī-
 yamāṇā svadhāyā mādanti | yá u tridhātu pṛithivīm utá
 dyām éko dādhāra bhúvanāni vísvā || 4 || tát asya priyām
 abhí pátho aśyaṁ náro yātra devayāvo mādanti | urukra-
 māśya sá hí bāndhur itthā vīshṇoḥ padé paramé mādḥva
 útsaḥ || 5 ||

Earnestly I glorify the mighty deeds of the all-pervading God, who has made the terrestrial bodies, who is highly glorified and who upholds the extensive cosmos, possessed of three types of motions of translation, of rotation and of vibration. 1

The all-pervading God has been dominating by His prowess like a sturdy wild mountain lion. Within His three-extended paces, He covers the entire creation. 2

To Him alone, who has created the entire extensive universe with three components (macro, micro, and ultra-micro), and who is the showerer of bliss, the upholder of clouds, and the one glorified by all, are dedicated our learning and endeavours; 3

and to the one in whose imperishable, delightful and self-ordained three regions lives and rejoices the world, and who, verily, alone upholds the terrestrial and celestial regions with the three-fold elements (tranquil, active and inert). 4

May I occupy that enviable position of His in which the godly virtuous people find delight. In the exalted station of this all-pervading God, there is a (perpetual) fountain of felicity and He is ever a friend of the earnestly active. 5

ता वां वास्तून्युष्मसि गमध्वे यत्र गावो भूरिशृङ्गा अयामः ।
अत्राह तदुरुगायस्य वृष्णः परमं पदमव भाति भूरी ॥६॥

tā vāṃ vāstuny uṣmasi gāmadhyai yātra gāvo
bhūriṣṛiṅgā ayāsaḥ | ātrāha tād urugāyāsyā vṛiṣṇaḥ para-
mām padām āva bhati bhūri ॥ 6 ॥

(१-५) पञ्चषष्ठादिदुत्तमगतनमं सूक्तम्

(१-६) पद्वचस्यास्य सूक्तस्योच्यते दीर्घतमा ऋषिः । (१-३) प्रथमपद्वचस्येन्द्राविष्णुः ।

(५-६) द्वितीयपद्वचस्य च विष्णुर्देवताः । जगती छन्दः ॥

॥२५॥

प्र वः पान्तमन्धसो धियायते महे शूराय विष्णवे चार्चत ।
या सानुनि पर्वतानामदाभ्या महस्तस्थतुर्वतेव साधुना ॥१॥
त्वेषमित्था समरणं शिमीवतेन्द्राविष्णु सुतपा वामुरुष्यति ।
या मर्त्याय प्रतिधीयमानमित्कुशानोरस्तुर्गमनामुरुष्यथः ॥२॥
ता ई वर्धन्ति मह्यस्य पौंस्यं नि मातरं नयति रेतमे भुजे ।
दधाति पुत्रोऽवरं परं पितुर्नाम तृतीयमधि रोचने दिवः ॥३॥

155.

Prā vaḥ pāntam āndhaso dhiyāyaté mahé śūrāya ví-
śhṇave cārcata | yā sānuni párvatānām ādābhyā mahás ta-
sthātúr ārvateva sādhnā ॥ 1 ॥ tveshám itthá samāraṇam
śīmīvator īndrāvishṇū sutapā vām urushyati | yā mārtyāya
pratidhīyāmānam ít kṛiṣānor āstur asanām urushyáthaḥ ॥ 2 ॥
tā īṃ vardhanti máhy asya paúṃsyam ní mātārā nayati
rétase bhujé | dādhati putró 'varam páram pitúr náma tri-
tīyam ādhi rocané divāḥ ॥ 3 ॥

We pray that both of you may go to those regions of enlightenment where the penetrating and wide-spreading rays get free admittance. Here exists the effulgent supreme abode of the highly-praised and all pervading God, the showerer of benefits. 6

155

May you respectfully offer wholesome drinks to both the invincible great sun and to the thunder-clouds who have ascended on the hill-tops with the speed of a fast moving horse. 1

O sun and thunder-clouds, the extensive and blinding effulgence of both of you has been very much augmented by the devotee by his exhilarating offerings. Both of you have given extensive support to the fire-projectile for the protection of men. 2

These offerings increase the virility of this sun, which He then establishes between the two mothers (earth and heaven) for generation and gratification. Just as the son has the inferior and superior, and a third (middle) appellations of the father, similarly the sun establishes its effulgence in the celestial space. 3

तत्तदिदस्य पौंस्यं गृणीमसीनस्य त्रातुर्गृह्यकस्य मीळहुषः ।
 यः पार्थिवानि त्रिभिर्गिद्विगामभिरु क्रमिष्टारुगायाय जीवसे ॥४॥
 द्वे इदस्य क्रमेणे स्वर्दशोऽभिरुयाय मर्त्यो भुरण्यति ।
 तृतीयमस्य नकिरा दधर्षति वयश्चन पतयन्तः पतत्रिणः ॥५॥
 चतुर्भिः सकं नवतिं च नामभिश्चक्रं न वृत्तं व्यतीरवीविपत् ।
 बृहच्छरीरो विभिमानः क्रकभिर्युवाकुमारः प्रत्येत्याहवम् ॥६॥

tāt-tad id asya paūnsyam
 grīṇīmaśīnāsya trātūr avṛikāśya mīḷhūśhaḥ | yāḥ pārthivāni
 tribhīr id vīgāmabhir urū krāmishṭarugāyāya jīvāse || 4 ||
 dvē id asya krāmaṇe swardṛiṣo 'bhikhyāya mārtyo bhuṛaṇ-
 yati | tṛitīyam asya nākīr ā dadharshati vāyaś canā patā-
 yantaḥ patatrīṇaḥ || 5 || catūrbhiḥ sākām navatīm ca nāma-
 bhiḥ cakrām nā vṛittām vyātīr avivipat | bṛihāccharīro
 vimīmāna rīkvabhir yūvākumāraḥ prāty ety āhavām || 6 ||

(१.५६) पदपञ्चाशदुत्तरगततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चचम्यास्य सूक्तस्योच्यो दीपतमाः कृपिः । विष्णुर्देवता । जगती छन्दः ॥

॥२६॥ भवो मित्रो न शेव्यो घृतासुतिर्विभृतद्युम्न एवया उ सप्रथाः ।
 अधो ते विष्णो विदुषो चिदभ्यः स्तोमो यज्ञश्च गध्यो हविष्मता ॥१॥
 यः पुर्याय वेधसे नवीयसे मुमज्जानये विष्णवे ददाशति ।
 यो जातमस्य महतो महि ब्रवत्सदु श्रवोभिर्युज्यं चिदभ्यसत् ॥२॥

156.

Bhāvā mitrō nā śevyo ghṛitāsutir vibhūtadyumna evayā
 u saprāthāḥ | ādhā te viṣṇo vidūśhā cid ārdhya stōmo
 yajñāś ca rādhyo havishmatā || 1 || yāḥ pūrvyāya vedhāse
 nāvīyase sumājjanaye viṣṇave dādāśati | yō jātām asya
 mahatō māhi brāvat sēd u śrāvobhir yūjyam cid abhy āsat
 || 2 ||

Therefore we celebrate the virility of this (sun) who is powerful and foe-less, and who is a gracious saviour and who traverses widely the interspace above the earth in three consecutive paces so that the world may live with its full existence. 4

The mortal man is able to track two steps of this effulgent sun, traversing in celestial space, but he comprehends not the third one; in fact, no bird soaring in the interspace can trace it. 5

He (the sun) by his gyrations, causes ninety into four (360) rotations (of the earth, 360 days in a year), like a circular wheel, moving on its axis,—the massive body of the sun again and again appears daily in many forms, ever-matured young, not immature, he comes as if to participate in our morning invocations. 6

156

O sun, producer of sap, resplendent, and accessible everywhere, may you be helpful like a friend to us. And, as, such, compliments are repeatedly paid to you by the wise and sacred fire-rituals solemnized by the offerer of oblations. 1

He who presents offerings to the Lord, the Self in the sun, the most ancient, yet also the recent, the self-born, and the one who describes the great birth of this mighty sun, that devotee alone verily attains prosperity and high status. 2

तमु स्तोतारः पूर्य यथा विद क्रतस्य गर्भं जनुषां पिपर्तन ।
 आस्यं जानन्तो नाम चिद्विवक्तन महस्ते विष्णो सुमतिं भजामहे ॥३॥
 तमस्य राजा वरुणस्तमश्विना क्रतुं सचन्त मारुतस्य वेधसः ।
 दाधार दक्षमुत्तममहर्विदं ब्रजं च विष्णुः सखिवां अपोर्णुते ॥४॥
 आ यो विवायं सचथाय दैव्य इन्द्राय विष्णुः सुकृते सुकृत्तरः ।
 वेधा अजिन्वत्त्रिषधस्थ आर्यमृतस्य भागे यजमानमाभजत् ॥५॥

tām u stotārah pūrvyām yāthā vidā ṛitāsya gārbham
 janúshā pipartana | āsya jānānto nāma cid vivaktana ma-
 hās te vishṇo sumatīm bhajāmahe || 3 || tām asya rājā vā-
 ruṇaś tām aśvínā krātuṃ sacanta mārutasya vedhāsah
 dādharma dāksham uttamām aharvīdam vrajām ca vishṇuḥ
 sakhivāñ apornūtē || 4 || ā yó vivāya sacāthāya daīvyā ín-
 drāya vishṇuḥ sukṛite sukṛittarah | vedhā ajinvat trishadha-
 sthā áryam ṛitāsya bhāgé yájamānam ábhajat || 5 ||

(१५७) सप्तपञ्चाशदुत्तरगततमं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्यौच्यो दीर्घतमा ऋषिः । अश्विनौ देवते । (१-४) प्रथमादि-
 चतुर्केषां जगती, (५-६) पञ्चमीषष्ठयोश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥२७॥

अबोध्यग्निर्म उदेति सूर्यो व्युषाश्चन्द्रा मह्यौ अर्चिषा ।
 आयुक्षातामश्विना यातवे रथं प्रासावीदेवः संविता जगत्पृथक् ॥१॥

157.

Abodhy agnir jma úd eti sūryo vy ūshāś candrā mahy
 āvo arcishā | āyukshātām aśvínā yātave rātham prāsāvīd
 devāḥ savitā jagat prīthak || 1 ||

O singers, may you propitiate of your own accord that Self in the sun, who is existent from very old times and is the centre of all orderly creation. O sun, aware of your greatness, may we celebrate your name and enjoy your favour. 3

The royal sun works in perfect unison with space-winds, and Nature's forces and around him move the twins, the earth and the moon. The sun with his associates has the supreme control on the light that causes the day and he breaks open the cluster of clouds . 4

The celestial sun, the prime mover of cosmic activity, comes to assist the lower self (the soul), the accomplisher of noble deeds. He (the sun) being present in all the three regions, shows favour to the virtuous people and admits the performers of dedicated acts to their appropriate shares. 5

157

Fire is awakened on the earth ; the sun rises ; the refulgent dawn, exhilarating by her radiance, has adorned the horizon. The twins (the physicians and surgeons) have yoked their car and put it on road to help the sick and wounded. The divine sun has put the world on different routines. 1

यद्युज्जाथे वृषेणमश्विना रथं घृतेन नो मधुना क्षत्रमुक्षतम् ।
 अस्माकं ब्रह्म पृतनासु जिवन्तं वयं धना शूरमाता भजेमहि ॥२॥
 अर्वाङ् त्रिचक्रो मधुवाहनो रथो जीराश्वो अश्विनोर्यातु मुष्टुतः ।
 त्रिवन्धुरो मधवा विश्वसौभगः शं न आ वक्षद्विपदे चतुष्पदे ॥३॥
 आ न ऊर्जे वहतमश्विना युवं मधुमत्या नः कशया मिमिक्षतम् ।
 प्रायुस्तारिष्टं नी रपांसि मुक्षतं मेधतं द्वेषा भवतं सचाभुवा ॥४॥

yád yuñjāthe vṛiṣhaṇani
 aṣvinā ráthaṃ ghrítēna no mádhunā kshatrám ukshatam
 asmákam bráhma prítanāsu jinvatam vayám dhánā śūrasātā
 bhajemahi ॥ 2 ॥ arvāñ tricakró madhuvāhano rátho jírāśvo
 aṣvínor yātu súshtutah | trivandhuró maghávā viśvásaubha-
 gaḥ śám na á vakshad dvipáde cátushpade ॥ 3 ॥ á na úr-
 jam vahatam aṣvinā yuvám mádhumatyā naḥ káṣayā mi-
 mikshatam | práyus tárishṭam ní rāpānsi mṛikshatam sé-
 dhatam dvésho bhávatam sacābhúvā ॥4॥

युवं ह गर्भं जगतीषु धत्थो युवं विश्वेषु भुवनेष्वन्तः ।
 युवमग्निं च वृषणावपश्च वनस्पतीरश्वनावैरयेथाम् ॥५॥
 युवं ह स्यो भिषजा भेषजेभिरथो ह स्यो रथ्याश्च गथ्येभिः ।
 अथो ह क्षत्रमग्निं धत्थ उग्रा यो वा हविष्मान्मनेसा ददाश ॥६॥

yuvám ha gárbhaṃ
 jágatishu dhattho yuvám viśveshu bhúvaneshv antáh | yu-
 vām agníṃ ca vṛiṣhaṇāv apāś ca vānaspátīñr aṣvināv aīraye-
 thām ॥ 5 ॥ yuvám ha stho bhishájā bleshajébhir átho ha
 stho rathyā ráthyebhiḥ | átho ha kshatrám ádhi dhattha
 ugrā yó vām havishmān mánasā dadāśa ॥ 6 ॥

O twins (physicians and surgeons), as you are harnessing your mighty bounteous chariot, we pray to you that with your car and treatment, may you refresh our brave soldiers engaged in war with honey and butter. May you also provide wisdom to our learned men in their endeavours. May our heroes obtain riches in their ventures. 2

May the three-wheeler chariot of the twins (physician and surgeon) drawn by swift horses (engines) laden with sweet nourishments, moving on three axles (to enable the chariot to move in three dimensions) all round well-set up bring prosperity to our men and cattle. 3

Bring us, O twins, vigour, animate us with your honeyed-sprays, prolong our lives, wipe away our pains, and ward off our enemies and be our associates. 4

Both of you, O twins, the showerer of benefits, are able to inseminate the germ of life in cows and other female cattle, within all living beings, and you supervise the supply of healthy fuel, water and plant materials (for our prosperity). 5

Both of you, physician and surgeon, are conversant with remedies, medicines and treatment. You ride in a quick vehicle drawn by well-trained steeds, and therefore, you, mighty divines, resolutely provide valour to the person, who with his intent devotion, offers his regards to you and seeks your help. 6.

(१५८) अष्टपञ्चागदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-६) षडृचम्याम्य मृक्तम्यौचथ्यो दीर्घतमा ऋषिः । अश्विनौ देवते । (१-५) प्रथमादिपञ्चर्चा त्रिष्टुप् ,

(६) षष्ठयाश्चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥१॥

वसू रुद्रा पुरुमन्तू वृधन्ता दशस्यतै नो वृषणावभिष्टौ ।
 दसा ह यद्रेक्षण औचथ्यो वां प्र यत्सस्त्राथे अकवाभिरूती ॥१॥
 को वा दाशत्सुमतये चिदस्यै वसू यद्धेथे नमसा पदे गोः ।
 जिगृतमस्मे रेवतीः पुरंधीः कामप्रेणेव मनसा चरन्ता ॥२॥
 युक्तो ह यद्वा तौध्याय परुर्वि मध्ये अर्णसो धायि पत्रः ।
 उप वामवः शरणं गमियं शूरो नाज्म पनयद्विरेवैः ॥३॥

158.

Vāsū rudrá purumántū vṛidhántā daśasyátam no vṛi-
 shaṇāv abhíṣhtau | dásrā ha yád rékṇa aucathyó vām prá
 yát sasráthe ákavābhir ūtí || 1 || kó vām dāṣat sumatāye
 cid asyaí vāsū yád dhéthe námasā padé góḥ | jigṛitám asmé
 revátīḥ púramdhīḥ kāmaprēneva mánasā cārantā || 2 || yuktó
 ha yád vām taugryāya perúr ví mádhye árṇaso dhāyi pa-
 jrāḥ | úpa vām ávalḥ śaraṇám gameyam śūro nájma patá-
 yadbhir évaiḥ || 3 ||

उपस्तुतिरौचथ्यमुरुष्येन्मा मामिमे पतत्रिणी वि दुग्धाम् ।
 मा मामेधो दशतयश्चितो धाक् प्र यद्वा वदस्मन्नि खादन्ति क्षाम् ॥१॥
 न मा गरज्ज्यो मातृतमा दासा यदीं सुसमुब्धमवाधुः ।
 शिरो यदस्य त्रैतनो वितर्क्षस्वयं दास उरो अंसावपि ग्ध ॥२॥

úpastutir aucathyám urushyen má mām
 imé patatrīṇī ví dugdhām | má mām édho dáṣatayaṣ citó dhāk
 prá yád vām baddhás tmāni khādati kshām || 4 || ná mā
 garan nadyò mātṛitamá dāsā yád īm súsamubdham avā-
 dhuh | śīro yád asya traitanó vitákshat svayám dāsá úro
 ánsāv ápi gdha || 5 ||

O (twins) the possessors of wealth and defenders, both of you are exceedingly wise, great, full of virility, fulfillers of desires, and destroyers of adversaries, when the deserving devotee approaches you for assistance. May you come quickly forward with liberal help. 1

O twins, the possessors of wealth, who could have given us so liberally, as you have on our mere obeisance at the altar. May you grant us cows, rich in milk, since you have always the intention of granting the requests of others. 2

O twin divines, as your swift and mighty chariot, able to cross the sea, was harnessed and placed in the middle of the surging ocean for the rescue of the benevolent saviour, so may I swiftly reach your preserving protection as a victorious hero who returns home quickly as if by riding flying horses. 3

May the praise addressed to you, O twin divines, preserve the son of the righteous man. Let not these fast revolving days and nights exhaust me ; let not the tenfold pile of wood burn me : let it not be that the devotee of yours, now bound as slave himself, bite the earth. 4

The infidel adversaries (in wars and battles) so often hurl me down, even the old and decrepit, and yet the rivers, becoming kind to me as mothers, do not swallow me. Another heathen with tridentate spears inflicts injuries on my head, breast and shoulders. [Yet you could save me.] 5

दीर्घतमा मामतेयो जुजुर्वान्दशमे युगे ।
अपामर्थं यतीनां ब्रह्मा भवति सारथिः ॥६॥

dīrghātamā māmateyó jujurvān da-
śamé yugé | apām ártham yatínām brahmá bhavati sárathih
॥ 6 ॥

(१.५९.) एकोनपष्टयुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-५९) पञ्चर्चम्यास्य सूक्तस्यौचस्थो दीर्घतमा ऋषिः । द्यावापृथिव्यो देवते । जगतां छन्दः ॥

॥२॥

प्र द्यावा युज्ञैः पृथिवी ऋतावृधा मही स्तुपे विदथेषु प्रचेतमा ।
देवेभिर्ये देवपुत्रे सुदंससेत्था धिया वार्याणि प्रभूषतः ॥१॥
उत मन्ये पितुरद्रुहो मनो मातुर्महि स्वतवस्तद्धवीमभिः ।
सुतेमा पितरा भूमं चक्रनुरु प्रजाया अमृतं वरीमभिः ॥२॥
ते सूनवः स्वपसः सुदंससो मही जंजुर्मातरा पूर्वचित्तये ।
स्थानुश्च सत्यं जगतश्च धर्मणि पुत्रस्य पाथः पदमद्वयाविनः ॥३॥

159.

Prá dyāva yajñasṭh prithivī ṛitāvṛidhā mahī stushe vi-
dātheshu pracetasā | devēbhir yé deváputre sudānsasetthā
dhiyā vāryāṇi prabhūshataḥ || 1 || utá manye pitúr adrúho
māno mātúr máhi svátavas tát dhāvīmabhiḥ | surétasā pi-
tārā bhūma cakratur urú prajāyā amṛitam vārimabhiḥ || 2 ||
té sūnávaḥ svápasas sudānsaso mahī jajñur mātārā pūrvá-
cittaye | sthātūṣ ca satyām jāgatas ca dhármaṇi putrásya
pāthaḥ padām ádvayāvinah || 3 ||

This long-tortured son of an affectionate mother thus might remain for ten long years in terrible state, and become decrepit. He, however, under the protection and care (of the physicians and surgeons) could live a long and dedicated life, and become a leader amongst learned. 6

159

I glorify with sacred ceremonies the vast heaven and earth of divine origin, augmenters of worship, and intelligent in regard to operations of public use and who bring forth the choicest blessings through wonder-working wisdom. 1

And by invocations I propitiate the benevolent attitude of my affectionate father (heaven) and mother (earth) who with their virility and protective measures made this far-flung world immortal for their children. 2

These charming children of yours, the performer of deeds, recognize you as their great parent for having received from you the first instructions. For the welfare of inanimate and animate creation, they preserve the status of their guileless son (the fire). 3

ते मा॒यिनो॑ ममिरे सु॒प्रचेत॑सो जा॒मी स॒योनी॑ मिथुना स॒मो॒कसा॑ ।
 नव्य॑नव्यं तन्तु॒मा त॑न्वते दि॒वि संमु॒द्रे अ॒न्तः क॒वयः॑ सु॒दी॒तयः॑ ॥४॥
 तद्रा॒धो अ॒द्य स॒वितु॑र्वरेण्यं व॒यं दे॒वस्य॑ प्र॒सवे॑ म॒नामहे॑ ।
 अ॒स्मभ्य॑ द्यावापृथि॒वी सु॒चेतु॑ना र॒यिं ध॑त्तं वसु॒मन्तं॑ शत॒ग्वि॒नम् ॥५॥

té māyīno mamire suprá-
 cetaso jāmī sáyoni mithunā sāmokasā | nāvyaṁ-navyaṁ
 tāntum ā tanvate divi sāmudrē antāḥ kavāyaḥ sudītāyaḥ
 ||4|| tād rādho adyā savitūr vāreṇyaṁ vayāṁ devāsya pra-
 savé manāmahe | asmābhyaṁ dyāvāpṛithivī sucetúnā rayīm
 dhattam vāsumantaṁ śatagvīnam ||5||

(१६०) पृष्ठयुक्तशततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चवेम्यास्य सूक्तस्योच्यो दीघतमा ऋषिः । द्यावापृथिव्यो देवते । जगती छन्दः ॥

ते हि द्यावापृथि॒वी वि॒श्वञ्मो॑भुव कृ॒ताव॑री रज॒सो धा॒रय॑त्कवी ।
 सु॒जन्म॑नी धि॒षणे॑ अ॒न्तरी॑यते दे॒वो दे॒वी ध॑र्म॒णा सूर्यः॑ शु॒चिः ॥१॥
 उ॒रुव्य॑च॒सा म॒हिनी॑ अ॒सृश्व॑ता पि॒ता मा॒ता च॑ भुव॒नानि॑ रक्षतः ।
 सु॒धृष्ट॑मे वपु॒ष्ट्ये न॑ रोद॒सी पि॒ता य॑त्सी॒मभि॑ रू॒पैर॑वा॒मय॑त् ॥२॥
 स ब॑ह्विः पु॒त्रः पि॒त्रोः प॒वित्र॑वान्पु॒नानि॑ धी॒रो भुव॑नानि मा॒यया॑ ।
 धे॒नुं च॑ पृ॒श्नि वृ॒षभं॑ सु॒रेत॑सं वि॒श्वाहा॑ शु॒क्रं प॑यो॒ अस्य॑ दु॒श्नत॑ ॥३॥

160.

Té hí dyāvāpṛithivī viśvāśambhuva ṛitāvarī rājaso dhā-
 rayātkavī | sujānmanī dhishāṇe antār iyate devó devī dhār-
 manā sūryaḥ śuciḥ || 1 || uruvyācasā mahīnī asaścatā pitā
 mātā ca bhūvanāni rakshataḥ | sudhrīśhtame vapuṣhyē ná
 ródasī pitā yāt sīm abhī rūpaír āvāsayat ||2|| sá válniḥ putráḥ
 pitróḥ pavítravān punāti dhíro bhūvanāni māyáyā | dhenúm
 ca pṛīṣṇim vṛishabhām surétaṣam viśvāhā śukrām páyo
 asya dukshata || 3 ||

Those provident and wise divines, all of the same source, coupled to each other, living in the same place, knowing (their functions) and bright shining, they spread new, and ever-new warp and woof throughout the radiant cosmos. 4

So may we beg today for our growth the choicest wealth of the resplendent creator, our Lord, and through Him, may this benign heaven and earth bestow upon us riches of habitation and hundreds of things of value. 5

160

These two divines, heaven and earth, bestow happiness on all. They are bound by the universal law and sustain water (of rains in space) and are full of splendour. The resplendent sun proceeds in the inter-space for the discharge of his assigned duty. 1

Widely expanded, vast, not joined to each other, the celestial father and the terrestrial mother of all beings preserve the world. They are resolute on their paths and work for the good of all creatures. The father clothes everything with colourfully attractive forms. 2

Fire, the pure and the resolute son of these parents, sanctifies the worlds by his intelligence, and also sanctifies the milch-cow (the earth) and the vigorous bull (the heaven). He further daily milks the pellucid milk (of the heaven). 3

अयं देवानामपसामपस्तमो यो जजान रोदसी विश्वशंसुवा ।
 वि यो ममे रजसी सुकृतययाजरेभिः स्कम्भनेभिः समानृचे ॥४॥
 ते नो गृणाने महिनी महि श्रवः क्षत्रं यावापृथिवी धासथो बृहत् ।
 येनाभि कृष्टीस्ततनाम विश्वहा पनाय्यमोजो अस्मे सभिन्वतम् ॥५॥

ayám devānām apāsām apástamo yó
 jajāna ródasī viśváṣambhuvā | ví yó mamé rájasī sukratū-
 yáyājārebhi skāmbhanebhiḥ sām ānṛice ॥ 4 ॥ té no gṛiṇāné
 mahinī máhi śrávaḥ kshatrām dyāvāpṛithivī dhāsatho bṛi-
 hāt | yénābhī kṛīṣṭīṣ tatánāma viśváhá panáyyam ójo asmé
 sām invatam ॥ 5 ॥

(१६१) एकपद्युत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१४) चतुर्दशर्चस्यास्य सूक्तस्योच्यते दीर्घतमा ऋषिः । क्रभवो देवताः । (१-१३) प्रथमादिवयोदशर्चा
 जगती, (१४) चतुर्दश्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

१८॥ किमु श्रेष्ठः किं यविष्ठो न आजगन्किमीयते दूत्यं कयदूचिम ।
 न निन्दिम चमसं यो महाकुलोऽग्ने भ्रातृद्वेण इहृतिमूदिम ॥१॥
 एकं चमसं चतुरः कृणोतन तद्वो देवा अब्रुवन्तह आगमम् ।
 सौधन्वना यद्येवा करिष्यथ साकं देवैर्यज्ञियांसो भविष्यथ ॥२॥
 अग्निं दूतं प्रति यदब्रवीतनाश्वः कर्त्वो रथ उतेह कर्त्वे ।
 धेनुः कर्त्वा युवशा कर्त्वा द्वा तानि भ्रातरनु वः कृत्व्येमसि ॥३॥

161.

Kím u śrēṣṭhaḥ kím yáviṣṭho na ájagan kím iyatē
 dūtyām kád yád ūcimá | ná nindimā camasām yó mahā-
 kuló 'gne bhrātar drūṇa íd bhūtīm ūdima ॥ 1 ॥ ékaṃ ca-
 masām catúraḥ kṛiṇotana tát vo devā abruvan tát va ága-
 mam | saúdhanvanā yády evá karishyátha sākām devaíṣṭ
 yajñíyāso bhavishyatha ॥ 2 ॥ agnīm dūtám práti yád ábra-
 vītanāśyaḥ kártvo rátha utéhá kártvaḥ | dhenúḥ kártvā yu-
 vaśá kártvā dvā táni bhrātar ánu vaḥ kṛitvy émasi ॥ 3 ॥

Uppermost are the actions of this (supreme Lord) amongst the actions of other divinities (natural forces); He has given birth to the all-delighting heaven and earth, and has measured them both, and for the sake of holy rites He has propped them up with pillars which shall never decay. 4

May the Lord of these far-flung heaven and earth, glorified by us, grant us abundant food and praiseworthy strength; whereby we may ever perpetuate our race everywhere. And may He bestow upon us commendable vigour. 5

161

Is this one who has come to us the most honoured, or just an ordinary ? Whose messenger is he ? What is it we should say ? O brother, the divine fire, we do not revile the one bowl of noble family. We describe only the attainments of the destroyer of adversaries. [The bowl is the unmanifested primordial *matter*], 1

Divide the one lot into four. That has been told by the enlightened ones. That I have come to tell you. If you accomplish this, you will be entitled to perform sacred worship along with the enlightened ones. [The four transformations of the primordial matter are : air, fire, water and earth]. 2

Then they say to the fire, the messenger of divines : "The horse (physical force) is to be kept ready ; a chariot (mechanical force) is to be on road ; the cow (the intellectual force) is to be taken care of ; the two olds (traditions and rituals) have to be rejuvenated. Having accomplished these things first, brother divine fire, we are prepared to follow you." 3

चक्रवांसं ऋभवस्तदपृच्छत केदभूद्यः स्य दूतो न आजगन् ।
 यदावाख्यच्चमसाञ्चतुरः कृतानादित्वष्टा मास्वन्तन्यानिजे ॥४॥
 हनमैनाँ इति त्वष्टा यदब्रवीच्चमसं ये देवपानमनिन्दिषुः ।
 अन्या नामानि कृष्वते सुते सचौ अन्यैरेनान्कन्या ३ नामभिः स्परत् ॥५॥

cakrivāṁsa ṛibhavas tād aprichata kvéd abhūd yáḥ syá
 dūtó na ájagan | yadávákhyac camasāñ caturah kritān ád
 ít tváshtā gnāsv antár ny ānaje || 4 || hánāmāinañ íti tvá-
 shtā yád ábravīc camasám yé devapānam ánindishuḥ | anyā
 nāmāni kṛiṇyate suté sácāñ anyair enān kanyā nāmabhi
 sparat || 5 ||

॥५॥ इन्द्रो हरीं युयुजे अश्विना रथं बृहस्पतिर्विश्वरूपामुपाजत ।
 ऋभुर्विभ्वा वाजो देवाँ अगच्छत स्वपसो यज्ञियं भागमैतन ॥६॥
 निश्वर्मणो गामरिणीत धीतिभिर्या जरन्ता युवशा ताकृणोतन ।
 सौधन्वना अश्वादश्वमतक्षत युक्त्वा रथमुप देवाँ अयातन ॥७॥
 इदमुदकं पिबतेत्यब्रवीतनेदं वा घा पिबता मुञ्जनेजनम् ।
 सौधन्वना यदि तन्नेव हर्यथ तृतीये घा सवने मादयाध्वै ॥८॥

indro hārī yuyujé aśvínā rátham bṛhaspátir viśvárū-
 pām úpājata | ṛibhúr vibhvā vājo devāñ agachata svápaso
 yajñíyam bhāgām aitana || 6 || nīṣ cārmaṇo gām ariṇīta dhī-
 tībhir yá jarantā yuvaśá tákṛiṇotana | saúdhanvanā áśvād
 áśvam atakshata yuktvá rátham úpa devāñ ayātana || 7 ||
 idām udakām pibatéty abravítanedaṁ vā ghā pibata muñ-
 janéjanam | saúdhanvanā yádi tán néva háryatha tṛitiye gha
 sāvane mādayādhvai || 8 ||

Having heard all this, the wise men, the men of actions, may so inquire, "Where was the messenger born, the one who has come to us?" and the reply would be, "When the great architect had divided the entire bowl (the matter) into four transformations, this messenger (fire) was found moving amongst the cosmic regions." 4

The great architect may further instruct us, "They are worthy of being destroyed who despise the contents of the divine bowl, worthy of enjoyment by enlightened ones, when the divine exhilarating nectar is pressed out ; this is also known by other names ; the young maidens give it several other names." 5

The resplendent sun has yoked the rays as if on a pair of horses ; the twin-divines have harnessed their chariot ; the great preceptor has started using speech of multiforms ; therefore, O wise vigorous and strong men, go to the enlightened men, accomplishers of good deeds, and enjoy your sacrificial offerings. 6

O brave sons, by your efforts, you have nourished the cow who had been without skin (i.e. to the immature persons, you have given intellect) ; by your marvellous acts you have made your aged parents young ; from one energy (horse) you have harnessed energy in other forms, and used it in your chariot, and thus equipped you have gone to the enlightened men. 7

O sons of the wise men, the enlightened men have said, "Drink of this water of divine origin (morning sacrificial drink) or enjoy that herbal drink which has been filtered out through the acts of austerity (the midday-sacrificial drink) ; or if you are not pleased with either of these, be inspired by that exhilarating elixir which is taken at the third sacrificial acts of the evenings." 8

आपो भूयिष्ठा इत्येको अब्रवीदभिर्भूयिष्ठ इत्यन्यो अब्रवीत् ।
 वधर्यन्ती बहुभ्यः प्रैको अब्रवीदृता वदन्तश्चमसाँ अपिंशति ॥९॥
 श्रोणामेकं उदकं गामवाजति मांसमेकः पिंशति सुनयाभृतम् ।
 आ निम्नुचः शकृदेको अपाभरत्किं स्विपुत्रेभ्यः पितरा उपावतुः ॥१०॥

ápo bhúyishṭha íty éko abravīd
 agnīr bhúyishṭha íty anyó abravīt | vadharyāntīm bahū-
 bhyah praiko abravīd rītā vadantaś camasāñ apiṁśata || 9 ||
 śroṇām éka udakāṁ gām ávajati mānsām ékaḥ piṁśati sū-
 náyābhṛitam | á nimnúcaḥ śakṛid éko ápabharat kíṁ svit
 putrébhyah pitārā úpāvatuh || 10 ||

॥६॥ उद्वत्स्वस्मा अकृणोतना तृणं निवत्स्वपः स्वपस्यया नरः ।
 अगोह्यस्य यदसस्तना गृहे तद्येदमृभवो नानु गच्छथ ॥११॥
 संमील्य यद्भुवना पर्यसर्पत कं स्वित्तात्या पितरो व आसतुः ।
 अशपत यः करस्त्रं व आददे यः प्राब्रवीत्प्रो तस्मा अब्रवीतन ॥१२॥
 सुषुप्वांसं ऋभवस्तदपृच्छतागोह्य क इदं नो अब्रूधत् ।
 श्वानं वस्तो बोधयितारमब्रवीत्संवत्सर इदमुद्या व्यख्यत ॥१३॥

udvátstv asmā akrīṇotana trīṇaṁ nivátstv apāḥ svapa-
 syáyā narah | ágohyasya yád ásastanā grīhē tād adyédām
 řibhavo nānu gachatha || 11 || sammīlya yád bhúvanā pary-
 ásarpaṭa kvā svit tātyā pitāra va asatuh | áśapata yāḥ
 karāśnam va ādadé yāḥ prābravīt pró tāsmā abravítana
 || 12 || sushupvānsa řibhavas tād aprichatāgohya ká idām
 no abūbudhat | śvánam bastó bodhayítāraṁ abravīt sam-
 vatsarā idām adyā vy ākhyata || 13 ||

The divine waters are the most excellent, so says one ; the divine fire is the most excellent, says the other ; the third declares the divine earth to be the most excellent and thus speaking, each of the wise men speaks the truth ; they refer to the *bowl* in different ways. 9

The one takes the healthy cow (of knowledge) to a water reservior ; the second one takes the cow to nourishing fodder for the growth of flesh ; and the third at the sunset cleans the cowdung. The three sons thus by their service please their parents. (For the attainment of knowledge, one needs observation, thinking, and discrimination). 10

O realized wise ones, may you through your sincere efforts establish grass farms on high lands for your cattle and arrange for drinking water at the low lands. So long as you stay in houses, where you cannot keep comfortably your cows, you cannot prosper. [One should create healthy environments for acquiring knowledge]. 11

O wise divine radiations, as you glide along enveloping the regions in clouds, where do your parents live ? May you curse him who holds your hands ; may you bless him who favours you. 12

O divine radiations, reposing during the rainy season in the solar orb, have you ever inquired from the never-setting sun, as to who awakens us. The sun, the sustainer of all the world, on this replies that the awakener has been the wind divine. After a very long time in the year, there is again a sunshine. (The wind drives away the clouds). 13

दिवा यान्ति मरुतो भूम्याग्निरयं वातो अन्तरिक्षेण याति ।
अद्विर्याति वरुणः समुद्रेर्युष्मौ इच्छन्तः शवसो नपातः ॥१४॥

divā yānti marúto
bhūmyāgnír ayám váto antárikshena yati | adbhír yāti vá-
runaḥ samudraír yushmāñ ichántaḥ šavaso napātaḥ ॥ 14 ॥

(१६२) द्विषष्ट्युत्पत्ततमं सूक्तम्

(१-२२) द्वाविंशत्युचस्यास्य सूक्तस्यौच्यो दीर्घतमा ऋषिः । अश्वो देवता । (१-२, ४-५, ७-२२)

प्रथमाद्वितीययोश्चतुर्थीपञ्चम्योस्तप्तम्यादिषोडशर्चाश्च त्रिष्टुप्, (३, ६) तृतीयापञ्चम्योश्च
जगती छन्दसी ॥

॥७॥ मा नो मित्रो वरुणो अर्यमायुरिन्द्रं ऋभुक्षा मरुतः परि ख्यन् ।
यद्वाजिनो देवजातस्य सप्तैः प्रवक्ष्यामो विदथे वीर्याणि ॥१॥
यन्निर्णिजा रेक्णसा प्रावृतस्य रतिं गृभीतां सुखतो नयन्ति ।
सुप्राङ्जो मेर्म्यद्विश्वरूप इन्द्रापूष्णोः प्रियमर्प्येति पार्थः ॥२॥
एष च्छागः पुरो अश्वेन वाजिनो पूष्णो भागो नीयते विश्वदेव्यः ।
अभिप्रियं यत्पुरोलाशमर्वता त्वष्टेदेन सौश्रवसाय जिन्वति ॥३॥

162.

Mā no mitró váruṇo ayanáyūr índra ṛibhukshá ma-
rútaḥ pári khyan | yád vajíno devájātasya sáptcḥ prava-
kshyámo vidátḥe víryāṇi ॥ 1 ॥ yán nirñijā rékṇasā prāvri-
tasya rāṭim grībhītām mukható náyanti | súpran ajó mē-
myad viṣvārūpa indrapūshnóḥ priyám ápy eti páthaḥ ॥ 2 ॥
eshá chágah puró áshvena vājínā pūshnó bhāgó nīyate vi-
ṣvādevyah | abhipriyam yát purolāśam árvatā tváshtéd enam
sauśravasāya jinvasi ॥ 3 ॥

O radiations of infallible strength, the rain-bearing thunder clouds wishing to meet you, advance from the heaven; the divine fire rises to meet you from the earth; the wind divine traverses the firmament for the same purpose; and the divine ocean with singing waves approaches you. 14

162

Here we shall be narrating the attainments of a swift horse possessing exceptionally supreme qualities exhibited during battles. These attributes are to be appreciated by all classes of people—friends, learneds, men of judiciary, the wise, the illustrious and the intellectuals and by the people serving in defence departments. 1

Due care is taken of this royal horse, who should be cleaned and decorated with rich trappings, and whilst it fights bravely against the enemies, it gets laudations and favours from the king and commanders. 2

A charming novice horse, representing the commander, moves in the frontline, and it is followed by the royal horse. The novice horse is put under the care of a skilled trainer, and provided with all facilities for receiving honours and glory in future. 3

यद्दविष्येऽमृतुशो देवयानं त्रिर्मानुषाः पर्यश्वं नयन्ति ।
 अत्रा पुष्पः प्रथमो भाग एति यज्ञं देवेभ्यः प्रतिवेदयन्नजः ॥४॥
 होताध्वर्युरावया अग्निमिन्धो ग्रावग्राभ उत शस्ता सुविप्रः ।
 तेन यज्ञेन स्वरंकृतेन स्विष्टेन वक्षणा आ पृणध्वम् ॥५॥

yád dhavishyàm řitusó devayā-
 nam trír mánushāḥ páry áśvam náyanti | átrā pūshnāḥ pra-
 thamó bhāgá eti. yajñām devébhyaḥ prativedáyann ajāḥ
 ॥ 4 ॥ hótādhvaryúr ávayā agnimindhó grāvagrābhá utá śān-
 stā súviprah | téna yajñéna svāramkṛitena svishṭena va-
 kshāṇā á pṛiṇadhvam ॥ 5 ॥

॥८॥ यूपवस्का उत ये यूपवाहाश्चषालं ये अश्वयूपाय तक्षति ।
 ये चार्वते पचनं संभरन्त्युतो तेषामभिगूर्तिर्न इन्वतु ॥६॥
 उप प्रागात्सुमन्मेऽधायि मन्म देवानामाशा उप वीतपृष्ठः ।
 अन्वेते विप्रा ऋषयो मदन्ति देवानां पुष्टे चक्रमा सुबन्धुम् ॥७॥
 यद्वाजिनो दामं संदानमर्वतो या शीर्षण्या रशना रजुरस्य ।
 यद्वा घास्य प्रभृतमास्येऽ तृणं सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु ॥८॥

yūpavraskā utá yé yūpavāhāś cashālam yé aśvayūpāya
 tákshati | yé cārvate pácanam sambháranty utó tēshām
 abhígūrtir na invatu ॥ 6 ॥ úpa prágāt sumán me 'dhāyi
 mánma devānām āsā úpa vitáprishṭhah | ánv enam víprā
 řishayo madanti devānām pushté cakṛimā subándhum ॥ 7 ॥
 yád vājino dāma sandānam árvato yā řīrshanyā raśanā
 rájjur asya | yád vā ghāsyā prābhṛitam āsyé trīṇam sárva
 tā te ápi devéshv astu ॥ 8 ॥

The persons, in-charge of the honour-awarding ceremony, conducted at the proper season, send forth the royal horse, who is taken thrice round the arena and whilst the royal horse moves, the novice horse representing the commander, marches on in the front, as if he is being trained for leadership. He moves in the first line, and as he moves, he as if goes on announcing to the learned audience the commencement of the royal sacrifice.⁴

At the ceremony are also present the priest, the minister of rites, the offerer of oblation, the kindler of fires, caretaker of medicinal plants, the directors of ceremonies, and the stage supervisors under their direction. The impressive ceremony continues in an orderly manner. Proper arrangements of water channels are also made. ⁵

Attention is paid even to all minor details in the arena. Care is taken of the post to which the horse is roped and special attendants are keen to take care of the horse. Rings are fastened on the top of the posts and in close vicinity are vessels in which the food and fodder of the horse are dressed. ⁶

Whilst the horse arrives at the place of honour, the chanting of the Vedic hymns begins. And there is rejoicing by singers and sages alike. The horse roped to the post is admired by the distinguished elites. ⁷

The distinguished visitors are delighted to see the halter and the heel-ropes of the fleet-courser and the head-ropes, the girths, and other parts of the harness. The horse looks noble as he shoves the grass into his mouth. ⁸

यदश्वस्य ऋविषो मक्षिकाश्च यद्वा स्वरो स्वर्धितौ रिप्तमस्ति ।
 यद्वस्तयोः शमितुर्यन्नेषु सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु ॥९॥
 यद्वध्वमुदरस्यापवाति य आमस्य ऋविषो गन्धो अस्ति ।
 सुकृता तच्छमितारः कृष्वन्तु मेधं शृतपाकं पचन्तु ॥१०॥

yád áshvasya kravísho mákshi-
 kásha yád vā sváran svádhitau riptám ásti | yád dhástayoh
 samitúr yán nakhēshu sárvā tá te ápi devēshv astu || 9 ||
 yád ūvadhyam udárasyāpavāti yá āmasya kravísho gandhó
 ásti | sukrítā tác chamitārah kṛiṇvantūtá médham śritapá-
 kam pacantu || 10 ||

॥९॥ यस्ते गात्रादग्निना पच्यमानादभि शूलं निहतस्यावधावति ।
 मा तद्भूम्यामा श्रिषन्मा तृणेषु देवेभ्यस्तदुशस्यो रातमस्तु ॥११॥
 ये वाजिनं परिपश्यन्ति पक्वं य ईमाहुः सुरभिर्निहरेति ।
 ये चर्धितो मांसमिक्षामुपासत उतो तेषामभिर्गूर्तिर्न इन्वतु ॥१२॥
 यन्नीक्ष्णं माँस्पचन्या उखाया या पात्राणि यूष्ण आसेचनानि ।
 ऊष्मण्यापिधाना चरूणामङ्गाः सूनाः परि भूषन्त्यश्वम् ॥१३॥

yát te gátrād agnínā pacyámānād abhí śúlam níhata-
 syāvadhāvati | má tád bhúmyām ā śrishan má trīṇeshu de-
 vēbhyas tád uśádbhyo rātám astu || 11 || yé vājínam pari-
 pásyanti pakvám yá īm āhúḥ śurabhír nír haréti | yé
 cārvato mānsabhiḥśām upásata utó tēshām abbígūrtir na
 invatu || 12 || yán níkshaṇam mānspácanyā ukháya yá pá-
 trāṇi yūshṇā āsécānāni | ūshmanyāpidhānā carūṇām āṅkáḥ
 sūnáḥ pári bhūshanty áshvam || 13 ||

The horse is bathed clean so that the flies do not sit on the wounds. The filth from the horse is removed. Hands and finger nails of the attending physicans are cleaned. And thus all care is taken of the royal ceremony. 9

It is the duty of the caretakers of surgical operations to ensure that whatever undigested grass falls from his belly or whatever particles of raw flesh might have remained, everything is made perfectly clean and free from defect and the wounds are perfectly dressed with the help of hot and boiled lotions. 10

Any portions of the operated body which drops to the ground during the surgical operation are carefully picked up and consigned to fire and dispersed in atmosphere. 11

The horse is fed with a well-cooked meal of cereals of several kinds giving out such odours, so fragrant, that even the passers-by are tempted to say, "It is fragrant, therefore give us some". 12

The stick that is dipped into the cauldron in which the meal is boiled, the vessels that distribute the broth, the covers of the dishes, the skewers, the knives, all do honour (to the horse). 13

नि॒क्रम॑णं नि॒षदे॑नं वि॒वर्ते॑नं यच्च॒ पड्डी॑श्मर्व॑तः ।
यच्च॒ प॒पौ यच्च॒ घ्रा॑मिं ज॒घ्रास॑ सर्वा॒ ता ते॒ अपि॑ दे॒वेष्व॑स्तु ॥१४॥
मा त्वा॒ग्नि॒ध्वेन॑यीद्ध॒मर्ग॑न्धि॒र्मोखा॑ भ्राज॑न्त्य॒भि वि॑क्तु॒ जघ्निः॑ ।
इष्टं॒ वी॒तम॑भि॒गूर्ते॑ वर्ष॑टुतं॒ तं दे॒वासः॑ प्र॒ति गृ॑भ्णन्त्य॒श्वम् ॥१५॥

nikrámanam nishádanam

vivártanam yác ça pádhiṣam árvataḥ | yác ca papau yác
ca ghāsim jaghāsa sárvā tá te ápi devéshv astu ॥ 14 ॥ má
tvāgnír dhvanayíd dhūmāgandhir mókhā bhrájanty abhí
vikta jágghriḥ | ishtām vitān abhígūrtam vāshatkṛitam tām
devāsah prāti grībhṇanty áśvam ॥ 15

॥१०॥

यद॒श्वा॒य वा॑स॒ उप॑स्तृणन्त्य॒धीवा॑सं या॒ हिर॑ण्यान्य॒स्मै ।
सं॒दान॑मर्व॑न्तं पड्डी॑शं प्रि॒या दे॒वेष्व॑ या॒मय॑न्ति ॥१६॥
यते॑ सा॒दे म॒हसा॑ शू॒कृत॑स्य पा॒ण्यी वा॒ क॒श्या वा॒ तुतो॑द ।
सु॒चेव॑ ता ह॒विषो॑ अ॒ध्वरे॑षु सर्वा॒ ता ते॒ ब्रह्म॑णा सु॒दयामि॑ ॥१७॥
चतु॑स्त्रिंशद्वा॒जिनो॑ दे॒वब॑न्धोर्व॒ङ्कीर॑श्च॒स्य स्व॑धितिः॒ समे॑ति ।
अ॒च्छि॒द्रा गा॒त्रा व॒युना॑ कृ॒णोत॑ परु॒ष्परु॑नु॒द्युष्या॑ वि श॑स्त ॥१८॥

yád áśvāya vāsa upastrīṇanty adhīvāsam yá hīraṇyāny
asmai | samdānam árvantam pádhiṣam priyá devéshv á yā-
mayanti ॥ 16 ॥ yát te sādé máhasā śúkṛitasya párshnyā vā
káśayā vā tutóda | srucéva tá havísho adhvaréshu sárvā tá
te bráhmaṇā sūdayāmi ॥ 17 ॥ cātustrīṇśad vajīno devāban-
dhor vāṅkrīr áśvasya svádhitih sám eti | áchidrá gátrā va-
yúnā kṛiṇota párush-parur anughúshya ví śasta ॥ 18 ॥

O victory horse, the way you trot, the way you sit, you roll on the ground, the actions of your nimble foot, and also all that you drink and the grass that you eat—all these sights are enchanting to the distinguished visitors. 14

O victory horse, the smoke coming out of the kitchen may not cause irritation to you. The heat of the glowing cauldron with its fragrant contents may not terrify you. O horse, you have been declared victorious and the ceremony is in your honour and every one present in the distinguished gallery is honouring you with slogans of loud praise. 15

The victory horse is covered with highly attractive cloth, worthy of appreciation; with golden trappings and decorations. And the horse is provided with special head-ropes and foot-ropes. No wonder the distinguished visitors are impressed. 16

O victory horse, whilst on the battlefield you have been goaded forward, either with heels or with whips, and you have borne a good deal of hardship all through. Now you will enjoy rest and relax at this ceremony of welcome. For bringing you relief, the priests are offering oblation to the fire with prayers to the divine. 17

The victory horse has thirty-four ribs on both the sides which are exposed to attack during battle. O surgeons, dress up all these wounds with skill, so that the limbs may regain their vigour and dress up every joint, one by one, with care. 18

एकस्त्वष्टुरश्वस्या विशस्ता द्वा यन्तारा भवतस्तथ ऋतुः ।
 या ते गात्राणामृतुथा कृणोमि ताता पिण्डानां प्र जुहोम्यग्मौ ॥१९॥
 मा त्वा तपत्प्रिय आत्मापियन्तं मा स्वधितिस्तन्व आ तिष्ठिपत्ते ।
 मा ते गृध्ररविशस्तातिहाय छिद्रा गात्राण्यसिना मिथू कः ॥२०॥
 न वा उ एतन्म्रियसे न रिष्यसि देवा इदैषि पृथिभिः सुगेभिः ।
 हरी ते युञ्जा पृषती अभूतामुपास्थाद्वाजी धुरि रासंभस्य ॥२१॥
 सुगव्यं नो वाजी स्वश्व्यं पुंसः पुत्रौ उत विश्वापुषं रयिम ।
 अनागास्त्वं नो अदितिः कृणोतु क्षत्रं नो अश्वो वनतां हविष्मान् ॥२२॥

ekas

tváshtur áśvasyā viṣastā dvā yantārā bhavatas tātha ṛitūḥ |
 yā te gātrāṇām ṛituthā kṛiṇómi tá-tā píṇḍanām prá juhomy
 agnaú || 19 || má tvā tapat priyá ātmápiyántam má svádhi-
 tis tanvā á tishṭhipat te | má te grīdhmúr aviṣastātilāya
 chidrá gātrāny asínā mīthū kaḥ || 20 || ná vá a etán mri-
 yase ná rishyasi devāñ íd eshi pathībhiḥ sugēbhiḥ | hāri
 te yūñjā prīshatī abhūtām úpāsthād vājí dhurí rāsabhasya
 || 21 || sugávyam no vājī sváśvyam puñsáḥ putráñ utá vi-
 śvápúsham rayīm | anágāstváṃ no áditih kṛiṇotu kshatrām
 no áśvo vanatām havishman || 22 ||

(१६३) त्रिषष्ट्युत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१३) त्रयोदशर्चस्यास्य सूक्तस्योच्यो दीर्घतमा ऋषिः । अश्वो देवता । त्रिष्टुप छन्दः ॥

॥११॥ यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्तसमुद्रादुत वा पुरीषात् ।
 श्येनस्य पक्षा हरिणस्य बाहू उपस्तुत्यं महि जातं ते अर्वन् ॥१॥

163.

Yád ákrandah prathamám jáyamāna udyán samudrád
 ntá vā púrishāt | syenásya pakshá harinásya bāhú upastú-
 tyam máhi jātám te arvan || 1 ||

There is only one immolator which can kill the radiant horse, that is the time—killer of all. Whilst there are two to take care of him (the horse himself and his master rider), such of the limbs of the horse I take care of according to the seasons, (to give protection from heat and cold) and to heal up its wounds, hot fomentations are given to the swollen tumours. 19

Let not your precious body grieve you, O victory horse, for you will be healthy very soon. Let not the fear of surgical knives linger in your body. May you not be treated by greedy and unskilful surgeons giving undue pain to your limbs with their knives. 20

O horse, injured may you be, but we will not allow you to die. No more tortures for you, for you have served us nobly in an auspicious cause. You will be fit again to join the battles with redoubled valour, speed of the deer and the roar of the horse-chariot wheels. 21

May this victory horse bring to us all-sustaining wealth, cows, excellent horses of male offspring. May the spirited steed cure us of wickedness. May this horse, honoured in ceremony, procure for us bodily vigour. 22

O sun, we glorify your rising. At times you appear to be springing from the firmament or from the ocean with the roar of sea-waves. You rise higher and higher as if possessed with the wings of a falcon and the limbs of a deer. 1

यमेनं दत्तं त्रित एनमायुनगिन्द्र एणं प्रथमो अध्यतिष्ठत् ।
 गन्धर्वो अस्य रशनामगृभ्णात्सूरादश्चै वसवो निरतष्ठ ॥२॥
 असि यमो अस्यादित्यो अर्वन्नसि त्रितो गुह्येन वनेन ।
 असि सोमेन समया विपृक्त आहुस्ते त्रीणि दिवि बन्धनानि ॥३॥
 त्रीणि न आहुर्दिवि बन्धनानि त्रीण्यप्सु त्रीण्यन्तः समुद्रे ।
 उतेव मे वरुणश्छन्त्यर्वन्यत्रा न आहुः परमं जनित्रम् ॥४॥

yaména dattám tritá enam
 āyunag índra eṇam prathamó ádhy atishṭhat | gandharvó
 asya raṣanám agribhṇāt sūrād áśvam vasavo nír atasṭha
 || 2 || ási yamó ásy ādityó arvann ási tritó gúhyena vra-
 téna | ási sómena samáyā víprikta āhús te tríṇi diví bān-
 dhanāni || 3 || tríṇi ta āhur diví bāndhanāni tríṇy apsú tríṇy
 antáh samudré | utéva me várunaṣ chantsy arvan yátrā ta
 āhúḥ paramám janítram || 4 ||

इमा ते वाजिन्नवमार्जनानीमा शफानी सन्तिनुर्निधाना ।
 अत्रा ते भद्रा रशना अपश्यन्तस्य या अभिरक्षन्ति गोपाः ॥५॥
 आत्मानं ते मनसागदजानामवो दिवा पतयन्तं पतङ्गम् ।
 शिरो अपश्यं पृथिविः सुगेभिरेणुभिर्जहमानं पतन्त्रि ॥६॥
 अत्रा ते रूपमुत्तममपश्यं जिगीषमाणमिष आ पदे गोः ।
 यदा ते मर्तो अनु भोगमान्छादिद्वमिष्ट ओपधीर्जीगः ॥७॥

imá te vājinn avamárjanānīmá
 ṣaphánām sanitúr nidhánā | átrā te bhadrá raṣaná apaśyam
 ritásya yá abhirákshanti gopáh || 5 ||

ātmanám te manasārād ajānām avó divá patáyantam
 patamgám | śīro apaśyam pathíbhiḥ sugébbhir arenúbhir
 jéhamānam patatrí || 6 || átrā te rūpám uttamám apaśyam
 jigishamānam ishá á padé góḥ | yadá te máрто ánu bhó-
 gam ānaḥ ád íd grásishṭha óshadbhir ajigah || 7 ||

The rising sun resembles a horse with a rider on. It looks like a gift from the supreme law-giver and harnessed by the divine floater. The resplendent Lord appears to be riding on him and the cosmic wind holds its reins. O cosmic architect, you have fabricated this horse from that luminous giant body. 2

O sun, you are the law-giver; you are the luminous giant and you float as if by a mysterious act. You are associated with the moon also. The sages say that you have three stations in the luminous space. 3

They also say that you have three stations in heaven and three on the earth and three in the interspace. You also seem to be one with the ocean and your form is most charming while arising out of waters. 4

O sun, you are the victory horse of the cosmic ceremonial. I have beheld your purifying regions, these impressions of your hoofs, participating in the ceremony. Here are your auspicious reins, which are the protectors of the rites that preserve it. 5

I recognize in my mind your form afar off, going from the earth below, by way of heaven to the midday sun. I behold your head soaring aloft and mounting quickly by unobstructed paths, unsullied by dust. 6

I behold most your excellent form as if anxiously looking round for food on this earth, whilst you come up. It appears as if your attendant brings you near your provender, which you start consuming with immense pleasure. 7

अनु त्वा रथो अनु मर्यो अर्वन्ननु गावोऽनु भगः कनीनाम् ।
 अनु व्रातामुस्तवे मुख्यमीयुरनु देवा ममिरे वीर्यं ते ॥८॥
 हिरण्यशृङ्गोऽयौ अस्य पादा मनोजवा अवर् इन्द्र आसीत् ।
 देवा इदम्य हविरद्यमायन्यो अर्वन्ते प्रथमो अध्यतिष्ठत् ॥९॥
 ईर्मांतासः सिलिकमध्यमासः सं शूरणासो दिव्यामो अत्याः ।
 हुंसा इव श्रेणिशो यतन्ते यदाक्षिपुर्दिव्यमजमश्वाः ॥१०॥

ānu tvā

rātho ānu māryo arvann ānu gāvó 'nu bhágah kanínām |
 ānu vrátāsas tāva sakhyām īyur ānu devā mamire vīryām
 te || 8 || hīraṇyaśṛṅgó 'yo asya pādā mánojavā ávara ín-
 dra āsīt | devā íd asya havirádyam āyan yó árvantam pra-
 thamó adhyátishṭhat || 9 || írmāntāsaḥ sílikamadhyamāsaḥ
 sām śūraṇāso divyāso átyāḥ | haṁsā iva śreṇiśo yatante
 yád ākshishur divyām ájman āśvāḥ || 10 ||

तव शरीरं पतयिष्वर्वन्तव चित्तं वात इव धर्जीमान् ।
 तव शृङ्गाणि विष्टिता पुरुत्रारण्येषु जर्भुराणा चरन्ति ॥११॥
 उप प्रागाच्छमेन वाज्यवी देवद्रीचा मनसा दीध्यानः ।
 अजः पुरो नीयते नाभिरम्यानु पश्चात्कुवयो यन्ति रेभाः ॥१२॥
 उप प्रागात्परमं यत्सधस्थमवो अच्छा पितरं मातरं च ।
 अद्या देवाङ्गुष्ठतमो हि गम्या अथा शस्ते दाशुषे वार्याणि ॥१३॥

tāva śārīram patayishṇv ārvan tāva cittām vāta iva
 dhrājīmān | tāva śṛṅgāṇi viśṭhītā purutrāranyeshu jārbbhu-
 rāṇā caranti || 11 || ūpa prāgāc chāsanaṁ vājy ārvā deva-
 drīcā mánasā dídhyaṇaḥ | ajāḥ puró nīyate nābhīr asyānu
 paścāt kavāyo yanti rebhāḥ || 12 || ūpa prāgāt paramām
 yāt sadhāstham ārvāñ áchā pitāram mātāram ca | adyā
 devāñ jūśṭtataṁo hí gamyā áthā śāste daśuśhe vāryāṇi
 || 13 ||

O sun, you look like a chariot with horses attached to it, and there are men to attend on you and cattle to follow you. It looks as if lovely maidens wait upon you; troops and demi-gods follow you; they have sought your friendship. O sun, the Nature's bounties themselves admire your vigour. 8

His mien is of gold; his feet are of iron and fleet as thought. The supreme self seems inferior to him, in speed. All the beauties of Nature come to participate in the glory of the sun. And it appears as if the resplendent Lord himself first used this horse for his mount. 9

The full haunched, slender-waisted, high-spirited and celestial coursers (of the sun), may you gallop along like swans in rows, while the rays of the sun spread along the heavenly path. 10

Your body, O solar horse, is made for motion. Your mind is as rapid as the wind; the hair of your mien tossed in manifold directions and spread beautifully in the forest. 11

The swift sun-horse approaches the place of rest, meditating with mind intent upon Nature's glories. The setting sun is preceded by an evening dusk as if bound to him. The priests and singers chant their parting hymns at this hour. 12

The sun-horse reaches the loftiest place, the source of its origin. May he approach Nature's bounties and cause to bestow prosperity to the dedicated worshipper. 13

(१६४) चतुःपद्युत्तरगततमं सूक्तम्

(१-५०) द्विपञ्चाशद्वचस्यास्य सूक्तस्यौच्यो दीर्घनेमा ऋषिः । (१-५१) प्रथमाद्येकचत्वारिंशद्वां विश्वे देवाः, (५२) द्विचत्वारिंश्याः पूर्वार्धस्य वाक्, उत्तरार्धस्य चापः, (५३) त्रिचत्वारिंश्याः पूर्वार्धस्य शक्रयुग्मः, उत्तरार्धस्य च सोमः, (५४) चतुश्चत्वारिंश्याः केयिनः (अग्निः सूर्यो वायुश्च), (५५) पञ्चचत्वारिंश्या वाक्, (५६-५७) षट्चत्वारिंशीमसचत्वारिंश्याः सूर्यः, (५८) अष्टचत्वारिंश्याः संवत्सरकालचक्रम्, (५९) एकौनपञ्चाश्याः सारस्वती, (५०) पञ्चाश्याः साध्याः, (५१) एकपञ्चाश्याः सूर्यः पत्न्याग्नी वा, (५२) द्विपञ्चाश्याश्च सारस्वान् सूर्यो वा देवताः । (१-६१, ६३-६४, ६६-६७, ६८-६९, ७०-७१, ७३-७४, ७६-७७, ७८) प्रथमाद्येकौनपञ्चाश्याः, त्रयोदशीचतुष्टयोः, षोडश्यादिसप्तानां, चतुर्विंश्याद्विपञ्चानां, विष्ट्यादिपुष्पाणां, सप्तविंश्यादिचतसृणां, त्रिचत्वारिंश्याद्यष्टानां, द्विपञ्चाश्याश्च त्रिष्टुप्, (१२, १५, २३, २९, ३६, ४१) द्वादशीपञ्चदशी-त्रयोविंश्याः कोनविंशीषट्त्रिंश्याश्चत्वारिंशीनां जगती, (४२) द्विचत्वारिंश्याः प्रत्या-पङ्क्तिः, (५१) एकपञ्चाश्याश्चानुष्टुप् छन्दोभिः ॥

॥ १६४ ॥

अस्य वामस्य पलितस्य होतुस्तस्य भ्राता मध्यमो अस्यश्वः ।
तृतीयो भ्राता घृतपृष्ठो अस्यात्रापदं विस्पतिं सप्तपुत्रम् ॥ १ ॥
सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रमेको अश्वो वहति सप्तनामा ।
त्रिनाभिः चक्रमजरमनूर्ध्वं यत्रेमा विश्वा भुवनाधि तम्भुः ॥ २ ॥

164.

Asyā vāmasya palitasya hōtus tāsyā bhrātā madhyamō
asty āśnah | tṛtīyo bhrātā ghṛitāpṛiṣṭho asyātrāpasyam
viṣpātim saptāputram || 1 || saptā yuñjanti rātham ēkaca-
kram ēko āśvo vahati saptānāmā | trinābhi cakram ajāram
anarvām yātremā vīsvā bhūvanādhi tasthūḥ || 2 ||

इमं रथमधि ये सप्त तम्भुः सप्तचक्रं सप्त वहन्त्यश्वः ।
सप्त स्वमारो अभि सं नवन्ते यत्र गवां निहिता सप्त नाम ॥ ३ ॥
को दैदर्शं प्रथमं जायमानमस्थन्वन्तं यदेनस्था विभर्ति ।
भूम्या असुरसृगात्मा कं स्वित्को विद्वांसमुप गात्रष्टुमेतत ॥ ४ ॥

imām rā-
tham ādhi ye saptā tasthūḥ saptācakram saptā vahanty
āśvāḥ | saptā svāsāro abhi saṁ navante yātra gāvām nīhita
saptā nāmā || 3 || kō dadarṣa prathamām jāyamānam asthan-
vāntaṁ yād anasthā bibharti | bhūmyā āsur āsṛig ātmā kvā
svit kō vidvānsam ūpa gāt prāśṭum etāt || 4 ||

The all-pervading air is the middle brother of this sun, the benign priest, who is worthy of being propitiated and who is the protector of all and the butter-fed fire is his third brother. Of them, I behold the sun who has seven sons and is the lord of all subjects. 1

They yoke the seven to the one-wheeled car. One horse named *sapta* bears it along : the three-axled wheel (or the wheel with three hubs) is undecaying; it is always firm in its grip ; and in it all these regions of the universe abide. 2

The seven who preside over the seven-wheeled chariot are the seven horses who draw it; seven sisters ride it together, and in it are deposited the seven forms of sacrifices or utterances. 3

Who was the one, who could see the first born ? Who was that boneless from which the long-ones were produced ? Where were the breath, blood and the soul of this earth ? Who was the first to raise these questions to the sage ? 4

पाकः पृच्छामि मनसाविजानन्देवानामेना निहिता पदानि ।
वत्से वृष्कयेऽधि सप्त तन्तुन्वि तन्निरे कवय ओतवा उ ॥५॥

pākaḥ pri-

chāmi mānasāvijānan devānām enā nīhitā padāni | vatsē
bashkāyé 'dhi saptā tāntūn ví tatnīre kavāya ótavā u
॥ 5 ॥

॥५॥ अचिकित्वाञ्चिकितुषश्चिदत्र कवीन्पृच्छामि विद्वाने न विद्वान् ।
वि यस्तस्तम्भ षष्ठिमा रजांस्यजस्य रूपे किमपि म्निदेकम् ॥६॥
इह ब्रवीतु य ईमङ्ग वेदास्य वामस्य निहितं पदं वेः ।
शीर्ष्णः क्षीरं दुहते गावो अस्य वृत्रिं वसाना उदकं पदापुः ॥७॥
माता पितरमृत आ बभाज धीत्यग्रे मनसा सं हि जग्मे ।
सा बीभत्सुर्गर्भरसा निविद्धा नमस्वन्त इदुपवाकमीयुः ॥८॥
युक्ता मातासीद्दुरि दक्षिणाया अतिष्ठद्गर्भो वृजनीष्यन्तः ।
अमीमेद्वत्सो अनु गामपश्यद्विश्वरूप्यं त्रिषु योजनेषु ॥९॥
तिस्रो मातृस्त्रीन्पितृन्विभ्रदेक ऊर्ध्वस्तस्थो नेमयं ग्लापयन्ति ।
मन्त्रयन्ते दिवो अमुष्यं पृष्ठे विश्वविदं वाचमविश्वमिन्वाम ॥१०॥

ācikitvāñ cikitūṣaḥ cid ātra kavīm prichāmi vidvāne
nā vidvān | ví yās tastāmbha śhāl imā rājānsy ajāsyā rūpē
kīm āpi svid ékam ॥ 6 ॥ ihā bravītu yā im angā védasyā
vāmāsyā nīhitam padām vēḥ | śīrśhñāḥ kshīrām duhrate
gāvo asya vavṛīm vāsana udakām padāpuḥ ॥ 7 ॥ mātā pi-
tāram rītā ā babhāja dhīty āgre mānasā sām hí jagmē | sā
bībhatsūr gārbharasā nīvidbhā nāmasvanta id upavākām
iyuḥ ॥ 8 ॥ yuktā mātāsīd dhurī dākshīṇāyā ātishṭhad gārbho
vṛijānīshv antāḥ | āmīmed vatsó ānu gām apasyad viṣvarū-
pyām trishū yojaneshu ॥ 9 ॥ tistró mātṛīs trīm pitṛīm bībhrad
éka ūrdhvās tasthau nēm āva glāpayanti | mantrāyante
divó amūshya prishṭhē viṣvavidām vācam āviṣvaminvām
॥ 10 ॥

Immature. (in understanding), undiscerning in mind, as I am, I inquire about those things (of those strides) which are hidden (even) from the super-powers. What are the seven threads in whom all abide, and which the sages have spread to envelop the sun ? 5

Ignorant, I inquire of the sages who know (the truth); not as one knowing (do I inquire), for the sake of (gaining) knowledge : What is that one supreme, who has upheld these six spheres in the form of the unborn? 6

Let him who knows this (truth) quickly declare it : The stride of the sun turning to the left (i. e. the divine half) is hidden. His rays pour down water from aloft. Putting on a visible form, they suck water with their feet. 7

The mother (earth) worships the father (the sun) with holy rites for the sake of water, but he has anticipated (her desires) in his mind; whereupon, desirous of progeny, she is penetrated by the dews of impregnation, and, (all) expectant of abundance, exchange words (of felicitations). 8

The mother (i.e., space) comes in contact with the southern yoke (southern hemisphere). Her embryo (water vapour) stood in the clouds. The calf (i.e., year) lowed (or desired to follow) the rays and saw the sun in all the three zones of the heavens. 9

The one alone (sun), having three mothers and three fathers, stood on high ; none ever over-weary him ; the (gods) on the summit of the sky take counsel, respecting him in a language all-comprehending, (but) not extending to all. 10

॥१६॥

द्वादशारं नहि तज्जराय वर्वर्ति चक्रं परि द्यामृतस्य ।
 आ पुत्रा अग्ने मिथुनासो अत्र सप्त शतानि विंशतिश्च तस्थुः ॥११॥
 पञ्चपादं पितरं द्वादशाकृतिं दिव आहुः परे अर्धे पुरिषिणम् ।
 अथेमे अन्य उपरे विचक्षणं सप्तचक्रे पल्लर आहुरर्पितम् ॥१२॥
 पञ्चारे चक्रे परिवर्तमाने तस्मिन्ना तस्थुर्भुवनानि विश्वा ।
 तस्य नाक्षस्तप्यते भूरिभारः सनादेव न शीर्यते सनाभिः ॥१३॥

dvādaśāraṁ nahī tāj jārāya vārvarti cakrāṁ pāri dyām
 ritāsya | ā putrā agne mithunāso ātra sapta śatāni viṁśatis
 ca tasthuh || 11 || pāñcapādam pitāraṁ dvādaśākṛitiṁ divā
 āhuh pāre ārdhe puriṣiṇam | āthemé anyā ūpare vicaksha-
 nām saptācakre śālāra ahur ārpitam || 12 || pāñcāre cakre
 parivārtamāne tāsminn ā tasthur bhūvanāni vīsvā | tāsya
 nākshas tapyate bhūribhārah sanād evā nā sīryate sánā-
 bhiḥ || 13 ||

सनेमि चक्रमजरं वि वावृत उत्तानायां दश युक्ता वहन्ति ।
 सूर्यस्य चक्षु रजसैत्यावृतं तस्मिन्नार्पिता भुवनानि विश्वा ॥१४॥
 साकंजानां सप्तथमाहुरेकजं पल्लियमा ऋषयो देवजा इति ।
 तेषामिष्टानि विहितानि धामशः स्थात्रे रेजन्ते विकृतानि रूपशः ॥१५॥

sānemi cakrāṁ ajāraṁ vī vāvṛita uttānāyām
 dāśa yukta vahanti | sūryasya cākshū rajasaity āvṛitaṁ tā-
 sminn ārita bhūvanāni vīsvā || 14 || sākamjānām saptātham
 ahur ekajām śāl īd yamā rīshayo devajā iti | tēshām
 iṣṭāni vihitāni dhāmaśā sthātré rejante vikṛitāni rūpaśaḥ
 || 15 ||

The twelve-spoked wheel of the true (sun) revolves round the heavens, and never (tends) to decay : seven hundred and twenty children in pairs, O sun, abide in it. 11

They call (him, i.e., the sun) a father having five feet and twelve forms and one possessed of rain-water in the upper half of the heavens. And these and some others call (the sun) as fixed in the chariot, having seven wheels and six spokes. 12

All beings abide in this five-spoked revolving wheel; the heavy loaded axle gets never heated; though in motion since eternal time, it knows no wear or tear (it does not give way from its hub). 13

The seven-fellied, undecaying wheel repeatedly revolves, yoked on the extended side with ten (horses) and it bears (the entire world); the orb of the sun proceeds, invested with water, and in it are all beings deposited. 14

Of these (seasons) born together, the seventh is called as born of one. The six alone are born in pairs; they move on and are born of god (the sun). Sacrifices pertaining to them are performed at proper periods, and for him who presides, the auxiliary sacrifices continue in various forms. 15

॥२.७॥

स्त्रियः सतीस्ताँ उ मे पुंस आहुः पश्यदक्षण्यान्न वि चेतदन्धः ।
 कविर्यः पुत्रः स ईमा चिकेत यन्ता विजानात्स पितुष्पितामत् ॥१६॥
 अवः परेण पर एनावरेण पदा वत्सं विश्रंती गौरुदस्थात् ।
 सा कद्रीची कं म्विदधं परागात्कं स्वित्सूते नहि यूथे अन्नः ॥१७॥
 अवः परेण पितरं यो अस्यानुवेद पर एनावरेण ।
 कवीयमानः क इह प्र वोचदेवं मनः कुतो अधि प्रजातम् ॥१८॥

strīyaḥ satīś tāñ u me puṁsā āhuḥ pāśyad akṣhaṇvān
 nā vi cetad andhāḥ | kavir yāḥ putrāḥ sá īm ā ciketa yās
 tā vijānāt sá pitūś pitāsat || 16 || avāḥ pāreṇa parā enā-
 vareṇa padā vatsām bibhratī gaur úd asthāt | sá kadricī
 kām svid ārdham pārāgāt kvā svit sūte nahī yūthē antāḥ
 || 17 || avāḥ pāreṇa pitāram yó asyānuvéda parā enāvareṇa |
 kavīyāmānaḥ ká ihā prā vocad devām mānaḥ kúto ādhi
 prājātam || 18 ||

ये अर्वाञ्चस्ताँ उ पराच आहुये पराञ्चस्ताँ उ अर्वाच आहुः ।
 इन्द्रश्च या चक्रथुः सोम तानि धुरा न युक्ता रजसो वहन्ति ॥१९॥
 द्वा सुपर्णा सयुजा सखाया समानं वृक्षं परि षस्वजाते ।
 तयोरन्यः पिप्पलं स्वाह्न्यनश्नन्नन्यो अभि चाकशीति ॥२०॥

yé arváñcas tāñ u pārāca āhur yé pārāñcas
 tāñ u arvāca āhuḥ | indraś ca yā cakráthuḥ soma tāni
 dhurá ná yuktá rájaso vahanti || 19 || dvā suparṇā sayújā
 sákhāyā samānām vṛikṣhām pári shasvajāte | tāyor anyāḥ
 pippalaṁ svādv átty ánaṣnann anyó abhi cākaśīti || 20 ||

They, though females, have been called males, so we hear. He who has eyes beholds; the blind man does not see; he who is a sage-son understands this; and he who so discriminates is the father of the father. 16

The cow gets up, bearing the calf (which holds) the hind leg with the front and the front leg with the hind one. Whither does she go ? To which half does she go ? She delivers the young calf somewhere and not amidst the herd. 17

Where is such a wise man who knows its (calf's) father (the sun) as one traversing the lower from the upper half (in respect to the celestial region) and the upper from the lower half (in respect to the terrestrial region) ? Where is such a person who knows from whence the shining mind (moon)-has been born ? Let him come and tell us if he knows. 18

Those which (the sages) have termed descending (or moving in the lower half), they have also termed ascending (or moving in the upper half) ; and those they have termed ascending, they have also called descending ; and those orbits which you, the moon and the sun, have made, bear along the worlds like (oxen) yoked to a chariot. 19

Two birds which are closely associated and intimate friends perch on the same tree. Of them one (the lower soul) tastes of its fruits ; the other (the supreme Lord) shines resplendently without tasting. 20

॥२८॥

यत्रा सुपर्णा अमृतस्य भगमनिमेषं विदथाभिस्वरन्ति ।
 इतो विश्वस्य भुवनस्य गोपाः स मा धीरः पाकमत्रा विवेश ॥२१॥
 यस्मिन्वृक्षे मध्वदः सुपर्णा निविशन्ते सुवते चाधि विश्वे ।
 तस्येदाहुः पिप्पलं स्वाद्वये तन्नोन्नशयः पितरं न वेद ॥२२॥

yātrā suparnā amṛtasya bhāgām ānimeshaṃ vidāthā-
 bhisváranti | inó víśvasya bhúvanasya gopāḥ sá mā dhírah
 pákam átrā viveṣa || 21 || yásmin vṛikshé madhvádaḥ su-
 parnā niviśānte súvate cádhi víśve | tásyéd āhuḥ píppalam
 svādv ágre tán nón naṣad yāḥ pitáram ná véda || 22 ||

यदायत्रे अधि गायत्रमाहितं त्रैष्टुभाद्वा त्रैष्टुभं निरतक्षत ।
 यद्वा जगज्जगत्याहितं पदं य इत्तद्विदुस्ते अमृतत्वमानशुः ॥२३॥
 गायत्रेण प्रति मिमीते अर्कमर्केण साम त्रैष्टुभेन वाकम् ।
 वाकेन वाकं द्विपदा चतुष्पदाक्षरेण मिमते सप्त वाणीः ॥२४॥
 जगता सिन्धुं दिव्यस्तभायद्रथन्तरे सूर्यं पर्यपश्यत् ।
 गायत्रस्य समिधस्तिष्ठ आहुस्ततो मक्त्वा प्र रिरिचे महित्वा ॥२५॥

yád

gāyatré ádhi gāyatrām āhitam traíshtubhād vā traíshtu-
 bham nirátakshata | yád vā jágaj jágaty āhitam padám yá
 ít tád vidús té amṛitatvám ānaṣuḥ || 23 || gāyatrēṇa prāti
 mimīte arkám arkēṇa sāma traíshtubhena vākám | vākēṇa
 vākám dvipádā cátushpadākshāreṇa mimate saptá vāṇiḥ
 || 24 || jágatā síndhum divy āstabhāyad rathamtaré sūryam
 páry apaśyat | gāyatrāsya samídhas tistrá āhus táto mahná
 prá ririce mahitvá || 25 ||

Where the beautiful birds (rays) cognizant (of their functions), constantly sing the glory of eternal ambrosia ; there has the Lord and steadfast protector of all beings consigned me, (though) immature in wisdom. 21

On the tree, whereon the beautiful birds taste the sweetness, where they all rest and again bring forth their offerings,—on its top, they say, the fruits are sweet, but the one who knows not the father (of the universe) has no privilege to enjoy them. [Tree=sun or the supreme Lord ; beautiful birds=rays of the sun, or lower selves]. 22

They, who know the support of *gayatri* on *gayatri*, the support of *tristubh* on *tristubh*, and the support of *jagati* on *jagati*, know the eternal. [*Gayatri* is a metre of 24 syllables, *tristubh* of 44 syllables and *jagati* of 48 syllables. Figuratively they represent fire, air and the sun of the terrestrial, interspatial and celestial regions]. 23

He, the Lord, constructs the Ṛks with *gayatri* prayers (of 24 syllables) ; with the ṛks he constructs the Saman ; and with the *tristubh* (of 44 syllables) the Yajuh couplet (or triplet) ; with the couplet (or triplet), he constructs the Atharvan hymns with (verses of) two or four distichs and subsequently with the syllable, they (the poets) construe the seven metres. 24

With the stanzas in the *jagati* metre (of 48 syllables), he fixed the milky way (or rain) in the heaven, and surveyed the sun in the interspace (or *rathantara* psalm). They have declared three divisions of the *gayatri* metre (divisions of time: past, present and future) whence the creator or Lord surpasses (all the rest) in authority and grandeur. 25

॥ २७ ॥

उप ह्वये सुदुघां धेनुमेतां सुहस्तो गोधुगुत दोहदेनाम् ।
 श्रेष्ठं सवं सविता साविषन्नोऽभीद्धो घर्मस्तदु पु प्र वोचम् ॥२६॥
 हिङ्क्ष्वती वसुपत्नी वसूनां वत्समिच्छन्ती मनसाभ्यागात् ।
 दुहामश्विभ्यां पयो अघ्नयेय सा वर्धतां महते सौभगाय ॥२७॥

úpa hvaye sudúghām dhenúm etām suhásto godhúg utá
 dohad enām | śrēshṭham savām savitā sāvishan no 'bhīddho
 gharmās tād u shú prá vocam || 26 || hinkṣvātī vasupātñī
 vāsūnām vatsām ichāntī mānasābhy āgāt | duhām aśvī-
 bhyām páyo aghnyéyām sá vardhatām mahaté saubhagāya
 || 27 ||

गौर्गमीमेदनु वत्सं मिषन्तं मूर्धानं हिङ्क्ष्वणोन्मातवा उ ।
 मृक्काणं घर्ममभि वोवशाना मिमाति मायुं पर्यते पर्योभिः ॥२८॥
 अयं स शिङ्गे येन गौर्भीवृता मिमाति मायुं ध्वसनावधि श्रिता ।
 सा चित्तिभिनि हि चकार मर्त्यं विद्युद्भवन्ती प्रति वब्रिमौहत ॥२९॥
 अनच्छये तुरगातु जीवमेजद्भुवं मध्य आ पस्त्यानाम् ।
 जीवो मृतस्य चरति स्वधाभिरमर्त्यो मर्त्येना सयोनिः ॥३०॥

gaúr amīmed ānu vatsām miśhāntam mūrdhānaṃ
 hīn ākrīṇon mātavā u | śrīkvāṇam gharmām abhī vāva-
 śānā mīmāti māyúm páyate páyobhiḥ || 28 || ayām sá śīn-
 kte yēna gaúr abhīvṛita mīmāti māyúm dhvasānav ādhi
 śritā | sá cittībhīr ní hí cakāra mārtyam vidyūd bhāvanti
 prāti vavīm auhata || 29 || anác chaye turágātu jīvám éjad
 dhruvām mādhyā á pastyānām | jívó mṛitāsya carati sva-
 dhābhir āmartyo mārtyenā sáyoniḥ || 30 || 19 ||

I invoke the milch cow (the cloud) that is easily milked, that the handy milker may milk her; may the creator accept our excellent libation, that His cosmic energy (heat) may (thereby) increase ; it is for this, verily, that I earnestly invoke Him. [Cow=cloud, milk=rain, milker=wind; and again, cow=divine speech, milk=knowledge, milker=preceptor]. 26

She comes lowing, abounding in riches (products); desiring her calf in her mind ; may this cow grant her milk to the cosmic twins; may she thrive for our great advantage. [Calf=world or mankind; cow=cloud, milk=rain; and again calf=the seeker, or self ; cow=divine speech; milk=knowledge]. 27

The cow lows standing by calf with eyes half-closed, and caresses the calf with affection, licking the forehead ; she conveys her warm udders to the mouth of the calf; she bellows and feeds the calf with her milk. 28

He, (the calf), too, bellows, and encompassed by him is the cow uttering inarticulate sounds, as she repairs to her stall; (influenced) by her instincts, she behaves like a human being, and radiant as lightning, manifests her beautiful form. [Calf=cloud ; cow=earth ; refers to the thunder-clouds encompassing the earth, with occasional flashes of lightning]. 29

The soul, endowed with life-breath and fast speed, goes out and the dead body is left behind in the house. The immortal soul, hitherto living in the mortal body, keeps, on moving from life to life by its own nature. 30

॥२०॥

अपश्यं गोपामनिपद्यमानमा च परा च पथिभिश्चरन्तम् ।
 स सग्रीचीः स विपूचीर्वसान आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः ॥३१॥
 य ई चकार न सो अस्य वेदु य ई ददर्श हिरुगिन्नु तस्मात् ।
 स मातुर्योना परिवीतो अन्तर्बहुप्रजा निर्रतिमा विवेश ॥३२॥
 द्यौर्मै पिता जनिता नाभिरत्र बन्धुर्मै माता पृथिवी महीयम् ।
 उत्तानयोश्चम्योऽर्योर्निरन्तरत्रा पिता दुहितुर्गर्भमाधात् ॥३३॥

ápasyaṃ gopām ánipadyamānam á ca parā ca pathi-
 bhiḥ cárantam | sá sadhríciḥ sá víshūcír vásāna á varivarti
 bhúvaneshv antáh || 31 || yá im cakára ná só asyá veda yá
 im dadársha hírug ín nú tásmāt | sá mātúr yonā párivīto
 antár bahuprajá nírritim á vivesa || 32 || dyaúr me pitá ja-
 nitá nábhír átra bándhur me mātá prithiví mahíyám | uttā-
 náyoḥ camvòr yónir antár átra pitá duhitúr gárbham ádhāt
 || 33 ||

पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्याः पृच्छामि यत्र भुवनस्य नाभिः ।
 पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेतः पृच्छामि वाचः परमं व्योम ॥३४॥
 इयं वेदिः परो अन्तः पृथिव्या अयं यज्ञो भुवनस्य नाभिः ।
 अयं सोमो वृष्णो अश्वस्य रेतो ब्रह्मायं वाचः परमं व्योम ॥३५॥

prichāmi tvā páram ántam prithivyāḥ prichāmi yatra
 bhúvanasya nábbhiḥ | prichāmi tvā vṛshṇo áshvasya rétāḥ
 prichāmi vācāḥ paramām vyòma || 34 || iyám védíḥ páro
 ántaḥ prithivyá ayám yajñó bhúvanasya nábbhiḥ | ayám
 sómo vṛshṇo áshvasya réto brahmāyám vācāḥ paramām
 vyòma || 35 ||

I have beheld the unwearied protector of the universe, the sun, travelling (spirally) upwards and downwards by various orbits ; invested with aggregative and diffusive radiance, he revolves in the midst of the regions. 31

He who was brought to life in body does not know of it. He who sees it, is (now) concealed from it. It is hemmed in the womb of the mother, is subject to many births and finally merges into the eternity. [He=Brahman and also Eternal Time; it=lower self and also day]. 32

The heaven (or the sun) is my parent and progenitor; the navel (of the earth) is my kinsman; the spacious earth is my mother. In between the two extended flaps lies the uterus. Herein the father has deposited the germs (of the fruitfulness) of the daughter, dawn. [Father=sun, mother=earth, kinsman=earth's navel, daughter=dawn, germ=rain]. 33

I ask you, what is the uttermost end of the earth; I ask you, what is the navel of the world; I ask you, what is the fecundating power of the rain-shedding steed; I ask you, what is the supreme space of (holy) speech? 34

The altar is the uttermost end of the earth; this sacrifice is the navel of the world. The herb offering is the fecundating power (semen) of this rain-shedding steed. This Lord is the supreme space of (holy) speech. 35

सप्तार्धगर्भा भुवनस्य रेतो विष्णोस्तिष्ठन्ति प्रदिशा विधर्मणि ।
 ते धीतिभिर्मनसा ते विपश्चितः परिभुवः परि भवन्ति विश्वतः ॥३६॥
 न वि जानामि यदिवेदमस्मि निण्यः संनद्धो मनसा चरामि ।
 यदा मागन्प्रथमजा ऋतस्यादिद्वाचो अश्रुवे भगमस्याः ॥३७॥

saptardhagarbhā bhūvanasya réto víṣṇos tishṭhanti pra-
 díṣa vídharmaṇi | té dhítibhir mánasā té vipaścítaḥ pari-
 bhúvaḥ pári bhavanti viśvátaḥ || 36 || ná ví jānāmi yád ive-
 dām āsmi niṇyāḥ sāmnaddho mánasā carāmi | yadā māgan
 prathamajā řitāsyaád íd vācō aśnuve bhāgām asyāḥ || 37 ||

अपाङ् प्राङेति स्वधया गृभीतोऽमर्त्यो मर्त्येना सयोनिः ।
 ताशश्चन्ता विषूचीना वियन्ता न्योन्यं चिक्व्युर्न नि चिक्व्युरन्यम् ॥३८॥
 ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः ।
 यस्तन्न वेद किमुचा करिष्यति य इत्तद्विदुस्त इमे समासते ॥३९॥
 सूयवसाद्भगवती हि भूया अथो वयं भगवन्तः स्याम ।
 अद्धि तृणमघ्न्ये विश्वदानीं पिव शुद्धमुदकमाचरन्ती ॥४०॥

ápan prān eti svadhāyā grībhítō 'martyo mártynā sáyo-
 niḥ | tá śaśvanta vishūcīnā viyāntā ny ānyām cikyúr ná
 ní cikyur anyām || 38 || řicō akshāre paramé vyōman yá-
 smin devā ádhi víṣve nisheduh | yás tán ná vēda kím řicā
 karishyati yā ít tád vidús tā imé sám āsate || 39 || sūyavasād
 bhāgavatī hí bhūyā átho vayām bhāgavantaḥ syāma | ad-
 dhí trīṇam aghnye viśvadānīm píva śuddhām udakām ācā-
 ranti || 40 || 21 ||

The seven half-embryos (the semen of the universe) are employed in the work of supporting (the universe) by the Lord's orders. Those wise ones consciously whirl round and round the earth. [Cosmic intelligence, ego and five abstracts—colour, taste, sound, touch and smell—as the seven.] 36

I distinguish not if I am this all, for I go perplexed and bound in mind ; when the first-born (perceptions) of the Holy Law reached me, then of this speech I first obtained a portion (of the meaning). 37

The immortal soul associated with the mortal body ceaselessly moves the lower (inferior) or the upper (superior) bodies according to its own actions. They both go always together and everywhere together ; (we, the men) have comprehended the one (whilst in the physical body) but have not comprehended the other (the soul free from body). 38

The supreme Lord is omnipresent like space and eternal like his word and all Nature's bounties have their repose in Him. What will he, who knows not this (divine principle), do with the Veda ? But they who know it, they come close to Him. 39

Come, may you be rich in milk through abundant fodder, that we may also be rich (in abundance) ; eat grass at all seasons, and roaming (at will), drink pure water. 40

॥२२॥

गौरीमिमाय सलिलानि तक्षत्येकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी ।
 अष्टापदी नवपदी बभ्रुवुषी सहस्राक्षग परमे व्योमन् ॥२१॥
 तस्याः समुद्रा अधि वि क्षरन्ति तेन जीवन्ति प्रदिशश्चतस्रः ।
 ततः क्षरत्यक्षरं तद्विश्वमुप जीवति ॥२२॥
 शकमयं धूममागदपदयं विपृवता पर गुनावरेण ।
 उक्षाणं पृश्निमपचन्त वीरास्तानि धर्माणि प्रथमान्यामन् ॥२३॥

gaurīr mimāya salilāni tākshaty ékapadī dvipādī sā cā-
 tushpadi | ashtāpadi nāvapadi babhūvūshī sahasrākshara
 paramé vyòman || 41 || tāsyaḥ samudrā ādhi ví ksharanti
 téna jīvanti pradīṣaṣ cātasraḥ | tātaḥ ksharaty akshāram
 tād viṣyam úpa jivati || 42 || śakamāyaṁ dhūmām ārad apa-
 syaṁ vishūvātā parā enāvareṇa | ukshāṇam pṛśnīm apa-
 canta vīrās tāni dhārmāṇi prathamāny āsan || 43 ||

त्रयः केशिनं ऋतुथा वि चक्षते संवत्सरे वपन् एकं पशाम् ।
 विश्वमेको अभि चष्टे शचीभिर्घ्राजिरेकस्य ददृशे न रूपम् ॥२४॥
 चत्वारि वाक्परिमिता पदानि तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः ।
 गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति तुरीयं वाचो मनुष्या वदन्ति ॥२५॥
 इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निमाहुर्ध्रुवो दिव्यः स सुपर्णो गरुत्मान् ।
 एकं सहिष्रो बहुधा वदन्त्यग्निं यमं मातरिश्वानमाहुः ॥२६॥

trāyaḥ

keśīna rituthā ví cakshate samvatsarē vapata éka eśhām |
 viṣyam éko abhī cashte śacībhir dhrājir ékasya dadriṣe ná
 rūpām || 44 || catvāri vāk pārimitā padāni tāni vidur brāh-
 maṇā yé manīṣiṇaḥ | gūhā trīṇi nīhita néṅgayanti turīyaṁ
 vācō manushyā vādanti || 45 || índram mītrām varuṇam
 agnīm āhur átho divyāḥ sā suparṇō garútmān | ékaṁ sād
 víprā babudhā vadanty agnīm yamām matariśvānam āhuḥ
 || 46 ||

The divine speech has been uttered enabling the thoughts to flow, and is one-footed, two-footed, four-footed, eight-footed, nine-footed or infinite in the innermost region of heart. 41

From her (i.e. from the divine speech) the clouds (or words) shed abundant rain, and thence (the people of) the four quarters live : thence the glory of the imperishable spreads and the universe is sustained. 42

I behold near (me) the smoky clouds ; and by that one arrives at the universal concept of inference of cause (the cosmic heat) from the effect. The priests have glorified with affectionate laurels that causal fire in the fire-rituals for such are their first duties. 43

The three, with beautiful tresses, look down in their several seasons upon the earth; one of them (fire) comes forth only once in a year (the ritual fire is established once in a year) ; the second one (the sun), by his acts, brightens the universe ; the course of the third one (air) is visible though not his form. 44

Four are the definite grades of speech ; those learned who are wise know them ; three deposited in secret, indicate no meaning ; men speak the fourth grade of speech. [Four grades of speech ; Om, Bhuh, Bhuvah, and Svah, also known as Para, Pasyanti, Madhyama and Vaikhari ; Para is the innermost at the origin ; pasyanti, pertains to heart, Madhyama to intellect, and Vaikhari, the phonetically expressed through the organs of speech.]. 45

They have styled (Him, God or the sun) *indra* (the resplendent), *mitra* (the surveyor), *varuna* (the venerable), *agni* (the adorable), and he is the celestial, well-winged *garutmat* (the great), for learned priests call one by many names as they speak of the adorable as *yama* (ordainer) and *matarisvan* (cosmic breath). 46

॥२३॥

कृष्णं नित्यान् हरयः सुपर्णा अपो वसाना दिवमुत्पतन्ति ।
 त आववृत्रन्तसर्दनादृतस्यादिद्धनेन पृथिवी व्युद्यते ॥४७॥
 द्वादश प्रथयश्चक्रमेकं त्रीणि नभ्यानि क उ तर्चिकेत ।
 तस्मिन्त्साकं त्रिंशता न शङ्कवोऽर्पिताः षष्टिर्न चलाचलासः ॥४८॥
 यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूर्येन विश्वा पुष्यसि वार्याणि ।
 यो रत्नधा वसुविद्यः सुदत्रः सरस्वति तमिह धातवे कः ॥४९॥

krishnām niyānam hārayaḥ suparnā apó vāsānā divam
 út patanti | tá āvavṛitran sādānād ṛitāsyaād íd ghṛitēna pri-
 thiví vy údyate || 47 || dvādaśa pradhāyaś cakrām ékaṁ
 trīṇi nábhyāni ká u tác ciketa | tásmin sākām triṣatā ná
 ṣaṅkávo 'rpitāḥ shashtír ná calācalāsaḥ || 48 || yás te stānaḥ
 ṣaṣayó yó mayobhúr yēna vísvā púshyasi vāryāni | yó ra-
 tnadhā vasuvíd yāḥ sudátraḥ sárasvati tám ihā dhātave
 kaḥ || 49 ||

यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ।
 ते ह नाकं महिमानः सचन्त यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः ॥५०॥
 समानमेतदुदकमुच्चैत्यव चाहभिः ।
 भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति दिवं जिन्वन्त्यग्नयः ॥५१॥
 दिव्यं सुपर्णं वायसं बृहन्तमपां गर्भं दर्शतमोषधीनाम् ।
 अभीपतो वृष्टिभिस्तर्पयन्तं सरस्वन्तमवसे जोहवीमि ॥५२॥

yajñēna yajñām ayajanta devās tāni dhārmāni
 prathamāny āsan | té ha nākam mahimānaḥ sacanta yātra
 pūrve sādhyāḥ sánti devāḥ || 50 || samānām etād udakām
 úc caity āva cáhabliḥ | bhúmim parjanyā jínvanti divam
 jinvanty agnāyaḥ || 51 || divyām suparnām vāyasām brīhān-
 tam apām gārbhaṁ darṣatām óshadhīnām | abhīpató vṛi-
 śtībhis tarpáyantam sárasvantam āvase johavīmi || 52 || 23

The smooth-gliding waters (of the rain, the solar rays) clothing the waters with a dark cloud, ascend to heaven. They come down again from the dwelling of the rain, and immediately the earth is moistened with water. 47

The fellies (or arcs) are twelve; the wheel is one ; three are the axles (or hubs) ; but who knows it ? Within it are collected 360 (spokes), which are as it were, moveable and immovable. [Wheel=year ; fellies=12 months ; axles=3 double seasons, summer, rains and winter ; spokes=360 days of luni-solar year]. 48

O divine mother (speech), that ever-full breast (with inexhaustive vocabulary), which is the source of delight, with which you bestow all good things, which is the container of wealth, the distributor of riches, the giver of good (fortune) ; that bosom do thou lay open at this moment for our sustenance. 49

The Nature's bounties (gods) glorify the sacrifice with sacrifice, for such are their duties ; those righteous ones, verily, attain the highest glory attained by the wise persons of yore. 50

The homogeneous water passes upwards (evaporates as vapours) and downwards (in the form of rains) in the course of days ; clouds give joy to the earth ; the sacrificial fires (rays) bring joy to the heaven (the sky). 51

I invoke for our protection the celestial, well-winged, swift moving, majestic (God or the sun or speech) who is the germ of the waters, the displayer of herbs, the cherisher of lakes, replenishing the ponds with rain. 52

(१.६५) पञ्चपष्ठयुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशचेत्यास्य सूक्तस्य (१-२, ४, ६, ८, १०-१२) प्रथमाद्वितीययोः क्रोचोऽथतृतीयपष्ठयष्टमीनां दशम्यादिनृचस्य चेन्द्रः, (३, ५, ७, ९) तृतीयापञ्चमीस्वर्गमीनवर्गमीनां मरुतः, (१३-१५) त्रयोदश्यादि-

तृचस्य च मैत्रावरुणिरागम्य क्रपयः । मरुत्वानिन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२४॥

कया शुभा सर्वयसः सनीलाः समान्या मरुतः सं मिमिक्षुः ।
 कया मती कुत एतास एतेऽर्चन्ति शुष्मं वृषणो वसूया ॥१॥
 कस्य ब्रह्माणि जुजुषुर्यवानः को अध्वरे मरुत आ वर्तत ।
 श्येनो इव ध्रजतो अन्तरिक्षे केन महा मनसा रीरमाम ॥२॥

165.

Kāya śubhā sāvayasah sánílāḥ samānyā marútaḥ sáni
 mimikshuh | kāya matí kúta étāsa eté 'reanti śúshmaṁ vṛ-
 shaṇo vasūyā || 1 || kāsya bráhmāṇi jujushur yúvānaḥ kó
 adhvaré marúta á vavarta | syenān iva dhrájjato antáriksho
 kēna mahá mánasā rīramāma || 2 ||

कुतस्त्वमिन्द्र माहितः सन्नेको यासि सत्यते किं त इत्था ।
 सं पृच्छसे समरणः शुभानैर्वोचेस्तन्नो हरिवो यत्ते अस्मे ॥३॥
 ब्रह्माणि मे मतयः शं सुतासः शुष्मं इयति प्रभृतो मे अद्रिः ।
 आ शांसते प्रति हर्यन्त्युक्थेमा हरीं वहतस्ता नो अच्छे ॥४॥
 अतो वयमन्तमेभिर्युजानाः स्वक्षत्रेभिस्तन्वः शुभमानाः ।
 महोभिरेता उप युज्महे न्विन्द्र स्वधामनु हि नो वमृथ ॥५॥

kútas tvám indra máhi-
 naḥ sánn éko yāsi satpate kíṃ ta itthá | sáni prichase sa-
 marāṇāḥ śubhānaír vocés tán no harivo yát te asmé || 3 ||
 bráhmāṇi me matáyah śam sutásah śúshma iyarti prábhr̥ito
 me ádriḥ | á śāsate práti baryanty ukthémá hári vahatas
 tá no ácha || 4 || áto vayám antamébhīr yujānāḥ sváksha-
 trebhis tanvāḥ śumbhamānāḥ | máhobhir étān úpa yujmahe
 nv indra svadhām ānu hí no babhútha || 5 ||

The self :

With what kind of high aspirations are these vital senses invested, who are of the same age and dwell in the same place? From where having come, and with what kind of wisdom do these mighty ones pray to obtain strength ?

The self :

Whose hymns do these ever-youthful ones enjoy? Who turns these vital senses to the place of work and worship. By what great hymns shall these vital senses who fly in the vast expanse of thought and action like eagles be pleased? 2

Vital senses :

Whither O mighty self, are you going alone? What has happened to you, O protector of the pious men? We speak to you whilst accompanying you. O brilliant one, speak to us ; O possessor of radiant thoughts, say to us in sweet voice all that which you have to say to us. 3

The self :

May the sacred rites be mine ; may the sacred songs be pleasing to me, and may the offering be delightful. May my adamantine will be hurled against evils. These hymns are for me and my praise. May these twin forces, vital and mental, carry us towards our destination. 4

Vital senses :

Therefore we, having joined with extremely swift mind and having adorned with brilliant radiance, use these variegated powers (to destroy obstructing adversaries). O self, you understand our nature. 5

॥२५॥

क^१ स्या वो^१ मरुतः स्वधासीद्यन्मामेकं समधत्ताहिहत्ये ।
 अहं ह्यु^१ग्रस्तविपस्तुविष्मान्विश्वस्य शत्रोरनमं वधस्त्रे ॥६॥
 भूर्नि चकर्थ युज्येभिस्मे समानेभिर्वृषभ पौंस्येभिः ।
 भूर्नीणि हि कृणवामा शविष्ठेन्द्र कृत्वा मरुतो यद्वशाम ॥७॥
 वर्धो वृत्रं मरुत इन्द्रियेण स्वेन भामेन तविषो वभूवान् ।
 अहमेता मनेवे विश्वश्चेन्द्राः सुगा अपश्वकर वज्रबाहुः ॥८॥

kvā syā vo marutaḥ svadhāsīd yān mām ékaṁ samā-
 dhattāhīhātye | ahām hy ūgrās tavishās tūvishmān viśvasya
 śātror ānamam vadhasnāḥ || 6 || bhūri cakartha yūjyebhir
 asmé samānēbhīr vṛishabha paūnsyebhiḥ | bhūrīṇi hí kṛiṇā-
 vāmā śavishthēndra krātvā maruto yād vāśāmā || 7 || vā-
 dhīm vṛitrām maruta indriyēṇa svēna bhāmena tavishó ba-
 bhūvān | ahām etā mánave viśváścandrāḥ sugā apāś cakara
 vājrabāhuḥ || 8 ||

अनुत्तमा ते मघवन्नकिर्नु न त्वावां अस्ति देवता विदानः ।
 न जायमानो नशति न जानो यानि कर्ष्या कृणुहि प्रवृद्ध ॥९॥
 एकस्य चिन्मे विश्वोऽस्वोऽजो या नु दधृष्वान्कृण्वे मनीषा ।
 अहं ह्युग्रो मरुतो विदानो यानि च्यवमिन्द्र इदीश एषाम ॥१०॥

ánuttam ā te maghavan nákir nú ná tvā-
 vān āsti devātā vídānaḥ | ná jāyamāno náśate ná jātó yāni
 karishyā kṛiṇuhí pravṛiddha || 9 || ékasya cin me vibhṛv āstv
 ójo yā nú dadhṛishván kṛiṇāvai manishā | ahām hy ūgró
 maruto vídāno yāni cyāvam índra íd īśa eṣam || 10 || २५ ||

The self :

Where then does that nature of yours go away, O vital senses, when you charge me alone to put an end to the evil forces? I myself am formidable, strong and mighty. I am able to bring down the arms of all my adversaries with death-dealing weapons. 6

Vital senses :

O mighty showerer, the self, much have you achieved but it has been with our concerted efforts for we too have done many things. Whenever we determine to do something, we also achieve it without fail ; whatsoever, we, the vital senses, intend to do, we do it with our own efforts. 7

The self :

O vital senses, I destroy evils with my own strength, and through my own determination, I became a superior power. I, with adamant will-power at my command, can make these lucid softly-flowing pious thoughts accessible to everyone. 8

Vital senses :

O bounteous self, nothing done by you is unavailing. No nature's force could be as effective as you. No one that is to be born, nor any one that has been born could surpass you in these deeds which you have achieved, O exceedingly mighty self. 9

The self :

May the prowess of me alone spread all over, and may I accomplish whatever I contemplate in my mind. For, verily, O vital senses, I am formidable and conscious of my duties and to whatever I direct my thoughts. I am the expeller of pains and I rule over them. 10

॥२६॥

अम॑न्द॒न्मा मरु॑तः स्तोमो॑ अत्र॒ यन्मे॑ नरः श्रु॒त्यं ब्रह्म॑ च॒क्र ।
 इन्द्रा॑य वृ॒ष्णे सुम॑ग्वाय॒ मह्यं॑ सख्ये॒ सखा॑यस्त॒न्वे तनु॑भिः ॥११॥
 एवे॑दे॒ते प्रति॑ मा रोच॑माना॒ अने॑द्युः श्रव॑ एषा॒ दधानाः॑ ।
 संच॑क्ष्या॒ मरु॑तश्चन्द्र॒वर्णा॑ अ॒च्छान्त॑ मे छु॒द्याथा॑ च नून॑म् ॥१२॥
 को न्व॒त्र मरु॑तो माम॒हे वः प्र॑ या॒तन॑ सखी॒रच्छा॑ सखायः ।
 मन्मा॑नि चि॒त्रा अपि॑वा॒तय॑न्त एषां॑ भू॒त नवे॑दा म ऋ॒ताना॑म् ॥१३॥

ámandan mā maruta stómo átra yán me narah śrú-
 tyam bráhma cakrá | índraya vṛishṇe súmakhāya máhyam
 sákhye sákhāyas tanvé tanúbhiḥ || 11 || evéd eté prāti mā
 rócamānā ánedyaḥ śráva ésho dáadhanah | saṇcákshya ma-
 rutaḥ candrávarṇā áchānta me chadáyāthā ca nūnám || 12 ||
 kó nv átra maruto māmaha vah prá yātana sákhīr áchā
 sakhāyah | mánmāni citrā apivātáyanta eshám bhūta ná-
 vedā ma ṛitánām || 13 ||

आ यदु॑व॒स्यादुव॑से॒ न का॒रु॒स्माञ्च॑के॒ मान्य॑स्य॒ मेधा॑ ।
 ओ पु॒ व॑र्ते॒ मरु॑तो विप्र॒मच्छे॑मा ब्रह्मा॑णि ज॒रिता॑ वो अ॒र्चत् ॥१४॥
 एष॒ वः स्तोमो॑ मरु॒त इ॒यं गी॑र्मा॒न्दार्य॑स्य॒ मान्य॑स्य॒ का॒रोः ।
 एषा॒ यामी॑ष्ट॒ तन्वे॑ व॒यां वि॒द्यामे॑षं वृ॒जने॑ जी॒रदानु॑म् ॥१५॥

á yád duvasyád duváse ná kārúr
 asmāñ cakre mānyásya medhá | ó shú varitta maruto vípram
 áchemā bráhmāṇi jaritá vo areat || 14 || eshá va stómo
 maruta iyām gír mândāryásya manyásya karóḥ | éshá
 yāsishṭa tanvé vayām vidyámeshám vṛijānam jirádānum
 || 15 ||

The self :

O vital senses, my friends and leaders, the praises and the glorious hymns that you have offered on this occasion to glorify have gratified me considerably. May your invocations to me, the resplendent and showerer of benefits, be blessings to me for the enhancement of my personality, since they have been addressed from a friend to a friend. 11

The self :

O vital senses, you have affectionate regards towards me, and you provide me with proper nourishment and strength. May you, with your wonderful characteristics invest me with all-round splendour. 12

O vital senses, who has magnified you in this universe? May you go to the company of your friends. O wonderful ones, may you not be uncognizant of my merits. May you be grateful of my virtuous actions. 13

O vital senses, may we obtain that wisdom which assists the worshipper to perform the sacred ceremony with devotional hymns. The devotee sings these praises for you, and therefore, may you quickly turn towards him. 14

O vital senses, this praise is for you ; this sacred hymn sung by the venerable poet is for you. May you confer delight on the singer ; may this praise reach you, for the good of your persons; may we thence obtain food, strength and long life. 15

(१६६) षट्षष्ट्युत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१०) पञ्चदशर्वस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिरगम्य ऋषिः । मरुतो देवताः । (१-१३) प्रयमादि-
त्रयोदशर्चा जगती, (१४-१०) चतुर्दशीपञ्चदश्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥ १ ॥

तन्न वोचाम रभसाय जन्मने पूर्वं महित्वं वृषभस्य केतवे ।
 ऐधेव यामन्मरुतस्तुविष्वणो युधेव शक्रास्तविषाणि कर्तन ॥१॥
 नित्यं न सृनुं मधु विभ्रत उप क्रीळन्ति क्रीळा विदधेषु घृष्वयः ।
 नक्षन्ति रुद्रा अवेसा नमस्विनं न मर्धन्ति स्वतवसो हविष्कृतम् ॥२॥
 यस्मा ऊमासो अमृता अरांसत रायस्पोषं च हविषा ददाशुषं ।
 उक्षन्त्यस्मै मरुतो हिता इव पुरु रजांसि पयसा मयोभुवः ॥३॥

166.

Tān nú vocāma rabhasāya jānmane pūrvam mahitvām
 vrishabhāsya ketāve | aidhēva yāman marutas tuvishvaṇo
 yudhēva śakrās tavishāṇi kartana || 1 || nityam nā sunūm
 mādhu bībhṛata ūpa kṛiṇanti kṛiṇā vidātheshu ghṛiśhvayaḥ |
 nākshanti rudrā āvasā namasvīnaṁ nā mardhanti svātavaso
 havishkrītaṁ || 2 || yāsmā ūmāso amṛitā ārāsata rāyās po-
 shaṁ ca havishā dadāśushe | ukshānty asmai marúto hitā
 iva purú rájānsi páyasā mayobhúvaḥ || 3 ||

आ ये रजांसि तविषीभिरव्यत प्र व एवासः स्वयतासो अघ्नजन् ।
 भयन्ते विश्वा भुवनानि हर्म्या चित्रो वो यामः प्रयतासृष्टिपु ॥१॥
 यत्त्वेषयामा नदयन्त पर्वतान्दिवो वा पृष्ठं नर्या अचुच्यवुः ।
 विश्वो वो अजमन्भयते वनस्पती रथीयन्तीव प्र जिहीत ओषधिः ॥२॥

ā ye rájānsi tá-
 vishībhīr ávyata prā va évāsaḥ svāyatāso adhrājan | bhā-
 yante vīśvā bhūvanāni harmyā citró vo yāmaḥ prāyatāsv
 riśtīśhu || 4 || yāt tveshāyāmā nadāyanta párvatān divó vā
 priśthāni nāryā ācucyavuh | vīśvo vo ājman bhayate vá-
 naspātī rathīyāntīva prā jihīta óshadhiḥ || 5 ||

166

O brave soldiers, may we say that you have from your previous life inherited the germ of heroism and become leader of strong men. O loud roaring and mighty heroes, (perform your deeds of valour) advancing on the way to the battlefield to destroy enemies like the blazing fire. 1

Just as father provides nourishment to son, in the same way, O heroes, bearing goodwill towards all, skilful in warfare, in battles you playfully exhibit your brave actions. These vanquishers of enemies come to the god-loving persons for their protection, and as they are self-made they suffer no harm. 2

To that devotee, who presents offerings, these protecting and immortal heroes, gratified by dedication give abundant riches. On him, like loving friends, the heroes bestow happiness and supply plentiful water to the regions (i.e. to their agricultural land). 3

When your vehicles, which move speedily through the regions and proceed self-directed, people are alarmed and damage is done to buildings ; for so swift are your advances and so great is the dread of the thrust of your spears. 4

When these heroes advance with vigour, their dazzling rush makes the mountains echo and though friendly to men, they shake the clouds of the firmament. Even the forest lords get alarmed at your approach and the shrubs wave to and fro, as a damsel in a fast-running chariot. 5

॥२॥

यूयं न उग्रा मरुतः सुचेतुनारिष्टग्रामाः सुमतिं पिपर्तन ।
 यत्रा वो दियुद्रदतिं क्रिविर्दती रिणाति पृथ्वः सुधितेव बर्हणा ॥६॥
 प्र स्कम्भदेश्णा अनवभ्रराधसोऽलातृणामो विदथेषु सुष्टुताः ।
 अर्चन्त्यर्कं मन्दिरस्य पीतये विदुर्वीरस्य प्रथमानि पौंस्या ॥७॥
 शतभुजिभिस्तमभिहुतेरघात्पृभी रक्षता मरुतो यमावन्त ।
 जनं यमुग्रास्तवसो विरप्शिनः पाथना शंसान्तनयस्य पुष्टिषु ॥८॥

yūyām na ugrā marutaḥ sucetúnārishtagrāmāḥ sumatīm
 pipartana | yātrā vo didyúd rádati krivirdati rināti paṣvāḥ
 súdHITEVA barhánā || 6 || prā skambhādeshnā anavabhrārā-
 dhaso 'lātrīṇāso vidātheshu súshtutāḥ | ārcanty arkām ma-
 dirāsya pitāye vidúr vīrāsya prathamāni paúnśyā || 7 || ṣa-
 tābhujibhis tām abbhīruter aghāt pūrbhī rakshatā maruto
 yām āvata | jānaṃ yaṃ ugrās tavaso virapṣinaḥ pāthānā
 śānsāt tānayasya pushtīṣhu || 8 ||

विश्वानि भद्रा मरुतो रथेषु वो मिथस्पृध्येव नविषाण्याहिता ।
 अंसेष्वा वः प्रपथेषु खादयोऽक्षो वश्चका समया वि वावृते ॥९॥
 भूर्गीणि भद्रा नर्येषु बाहुषु वक्षःसु रुक्मा रभसामो अञ्जयः ।
 अंसेष्वेताः पविषु क्षुरा अधि वयो न पक्षान्व्यनु श्रियो धिरे ॥१०॥

vīśvāni bhadrá maruto rá-
 theshu vo mithasprīdhyeva tavishāṇy āhitā | ānseshv ā vaḥ
 prāpatheshu khādáyó 'ksho vaṣ cakrá samáyā ví vāvṛite
 || 9 || bhúrīṇi bhadrá nāryeshu bāhúshu vākshassu rukmā
 rabhasāso añjāyah | ānseshv étāḥ pavīshu kshurā ādhi váyo
 ná pakshān vy ānu śrīyo dhire || 10 ||

O brave and terrible heroes, free from malice in your kindly thoughts, you fulfil our aspirations with your benevolence. Wherever your lightning missile strikes, it crunches up the enemy, as a well-hurled weapon wounds a cattle. 6

These heroes are liberal in giving shelter, possessors of inexhaustible riches, devoid of malevolence and are glorified in self-sacrifice. They go to the battlefield and dedicate themselves to the service of men for enjoying exhilarating rewards ; for they know the exact responsibilities of an ideal hero. 7

O brave, mighty and glorified heroes, may you give the person, whom you have loved, forts with all the myriad provisions for his protection. May you guard him from ruin as well as from sin. Further, may you defend him from calumny and provide amply for the nourishment of his children. 8

O brave heroes, all benevolent things are stored in your vehicles. From your shoulders hang innumerable weapons. At your resting places, when you take a long journey, ample refreshments have been provided to feed you. The axle of the chariot holds the wheels firmly together. 9

O brave heroes, in your manly arms are many good things; on your chests are golden plates; on your shoulders are brilliant ornaments; sharp are the edges of your weapons. These heroes wear various decorations, as birds with multi-coloured wings. 10

॥३॥

महान्तो मह्ना विभ्वो विभूतयो दूरेदृशो ये दिव्या इव स्तुभिः ।
 मन्द्राः सुजिह्वाः स्वरितार आसभिः संमिश्रा इन्द्रे मरुतः परिष्टुभिः ॥११॥
 तद्वः सुजाता मरुतो महित्वनं दीर्घं वा दात्रमदितेगिव व्रतम् ।
 इन्द्रश्चैनं त्यजसा वि हुणाति तज्जनाय यस्मै सुकृते अर्गध्वम् ॥१२॥
 तद्वो जामित्वं भरुतः परं युगे पुरु यच्छंसममृताम् आवत ।
 अया धिया मनवे श्रुष्टिमाव्या साकं नरो दंसनेग चिकित्रे ॥१३॥

mahānto mahnā vibhvò vibhūtayō dūredrīṣo yé divyā
 iva strībhiḥ | mandrāḥ sujihvāḥ svāritara āsābhiḥ sāmmiṣṭlā
 indre marūtaḥ parīṣṭūbhāḥ || 11 || tād vaḥ sujātā maruto
 mahitvanām dīrghām vo dātrām āditer iva vratām | indraṣ
 caṇā tyājasā ví hruṇāti táj jānāya yāsmāi sukṛite āradhvaṁ
 || 12 || tād vo jāmitvām marutaḥ pāre yugē purī yāc chān-
 sam amṛitasa āvata | ayā dhiyā mánave ṣṛuṣṭīm āvya sa-
 kām náro daṇsānair ā cikitrīre || 13 ||

येन दीर्घं भरुतः शृगवाम युष्माकेन परिणसा तुरगसः ।
 आ यत्ततनन्वृजने जनांस एभिर्यज्ञेभिस्तदुभीष्टिमश्याम् ॥१४॥
 एष वः स्तोमो भरुत इयं गीमीन्दुर्यस्य मान्यस्य कारेः ।
 एषा यामीष्ट तन्वे वयां विद्यामेष वृजनं जिरदानुम् ॥१५॥

yēna dīrghām maru-
 taḥ ṣūśāvāma yushmākena pārīṇasa turasaḥ | ā yāt tatānan
 vṛijāne jānāsa ebhīr yajñēbhis tād abhīṣṭīm aśyam || 14 ||
 eṣā va stómo — || 15 ||

These heroes are strong with their mighty power, full of grandeur, full of splendour like the stars (or constellations) of heaven, prudent, joyful, sweet-tongued and eloquent. They are helpful to the state and deserve to be glorified in all respects. 11

O brave well-born heroes, that is your greatness. Your munificence is as extensive as the firmament. Even the head of a state favours the one who receives assistance from you. 12

O brave heroes, your alliance with us is of a long duration. O immortals, you have always listened to our invocation, and protected us. And having accepted our laudation, you have become leaders of people through your dedicated services. You are so well-known because of your favourable disposition towards mankind. 13

O quick-moving heroes, may we flourish for a long time through your greatness and through your help. May we triumph in combats. May we by these sacred acts fulfil your high expectations. 14

O brave heroes, this praise is for you ; this sacred hymn is for you, which is sung by the venerable poet, capable of conferring delight by his laudations. May this praise reach you for (the good of your) persons, so that we may thence obtain food, strength and long life. 15

(१६७) समयप्रयुत्तरगततमं सूक्तम्

(१-११) एकादशचस्यास्य सूक्तस्य सैवावरुणिष्याम्य ऋषिः । (१२) प्रथमच उच्छः ।

(२-११) द्वितीयादिदद्याताञ्च मरुतो देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥४॥

सहस्रं न इन्द्रोतयो नः सहस्रमिषो हरिवो गूर्ततमाः ।
 सहस्रं गयो मादयध्वै सहस्रिण उप नो यन्तु वाजाः ॥१॥
 आ नोऽवोभिर्मरुतो यान्वच्छा ज्येष्ठमिवा बृहद्विवः सुमायाः ।
 अध यदेषां नियुतः परमाः समुद्रस्य चिह्नयन्त पांर ॥२॥

167.

Sahásraṃ ta indrotáyo naḥ sahasraṃ iśho harivo gūr-
 tátamāḥ | sahasraṃ ráyo madayádhiyai sahasrína úpa no
 yantu vájaḥ || 1 || á nó 'vobhir marúto yāntv ácha jyéshthe-
 bhir vā bṛiháddivaiḥ sunāyāḥ | ádha yád eshaṃ niyútaḥ
 paramāḥ samudrásyā cid dhanáyanta pāre || 2 ||

मिम्यञ्च येषु सुधिता घृताची हिंष्यनिर्णिगुपरा न ऋषिः ।
 गुहा चरन्ती मनुषो न येषां सभावती विद्वध्वेव सं वाक् ॥३॥
 परा शुभ्रा अयासो यव्या साधारण्येव मरुतो मिमिक्षुः ।
 न गेदसी अप नुदन्त घोरा जुषन्त वृधै मरुयाय देवाः ॥४॥
 जोष्यदीमसुर्या मचध्वै विषितस्तुका गेदसी नृमणाः ।
 आ सूर्येव विधतो रथं गात्वेषप्रतीका नभसो नेत्या ॥५॥

mimyaáksha

yéshu súdhitā ghrítāci híraṇyanirṇig úparā ná řiřtīḥ | gúbā
 éaranti mánusho ná yósha sabhávati vidathyéva sám vāk
 || 3 || pára řubhrā ayáso yavyā sādharanyéva marúto mimi-
 kshuḥ | ná rodasi ápa nudanta ghorā řushanta vṛidhaṃ sa-
 khyáya devāḥ || 4 || jóshad yád im asuryā sacádhiyai vířhi-
 tastukā rodasi nṛimāṇāḥ | á sūryéva vidható ráthaṃ gat
 tveshápratikā nábhaso nétyā || 5 ||

O resplendent Lord, the source of gravitational forces, you know a thousand ways of protecting us ; you have a thousand types of most nutritive nourishment ; may all these be ours. You have, besides these, a thousand varieties of exhilarating wealth, and thousands of cattle ; may all these be given to us. 1

May the most sapient cloud-bearing winds come to our presence with benefactions ; may they come to us with choicest celestial blessings. May they come to us with treasures alongwith the glorious lightning from the sea's farthest limits. 2

(The cloud-bearing winds are such) in whom the water-shedding, well-grasped golden coloured lightning clings in the firmament, like the wife of a man moving in seclusion under a cover, or like a spear carried rearward, or like divine speech in an assembly of the learned. 3

These brilliant, fast-moving cloud-bearing winds cling to the lightning, and drench forth the interspace and earth with rains, and yet do not upset them with their overwhelming roars. May, in the same way, the learned wish the general prosperity of all through friendly regards. 4

This lightning, with dishevelled tresses and mind devoted to her lords, wooes the cloud-bearing winds to associate with her. She, radiant in form, ascends the chariot of the restless (the cloud-bearing winds) as dawn, the daughter of the sun, on the chariot of twin-divines, and comes here with (the speed of) the sun. 5

॥९॥ आस्थापयन्त युवतिं युवानः शुभे निमिष्ठां विदथेपु पञ्जाम् ।
 अर्को यद्वो मरुतो हविष्मान्गार्ग्यद्वाथं सुतसोमो दुवस्यन् ॥८॥
 प्र तं विवक्स्मि वक्म्यो य एषां मरुता महिमा सत्यो अस्ति ।
 सचा यदीं वृषमणा अहंयुः स्थिरा चिज्जनीर्वहते सुभागाः ॥७॥
 पान्ति मित्रावरुणाववद्याच्चयन् ईमर्यमो अप्रशस्तान् ।
 उत च्यवन्ते अच्युता ध्रुवाणि वावृध ई मरुतो दातिवारः ॥८॥

āsthāpayanta yuvatīm yūvānaḥ śubhē nimīṣṭhāṃ vidā-
 theshu pajrām : arkó yád vo maruto havishmān gāryad gā-
 thām sutāsomo duvasyañ : 6 | prā tāṃ vivakmi vākmyo
 yā eshām marūtam mahima satyó āsti | sāca yád īm vṛisha-
 maṇa ahamyú sthirā cij jānir vāhate subhagāḥ | 7 | pānti
 mitrávaruṇav avadyāc cāyata īm aryamó āprasastan | utá
 cyavante ācyutā dhruvāṇi vavṛidhā īm maruto dātivarah
 || 8 ||

नही नु वो मरुतो अन्त्यस्मे आगताश्चिच्छवसो अन्तमापुः ।
 ते धृष्णुना शर्वसा शशुवांसोऽर्णो न द्वेषो धृषता परि धुः ॥९॥
 वयमद्येन्द्रस्य प्रेष्टा वयं श्वो वैचिमहि समर्ये ।
 वयं पुग महि च नो अनु द्यन्तन्न क्रभुक्षा नृगमनु प्यात् ॥१०॥
 एष वः स्तोमो मरुत इयं गीमीन्द्रार्यस्य मान्यस्य कृगोः ।
 एषा यामीष्ट तन्वे वयां विद्यामेषे वृजनं जीरदानुम ॥११॥

nahí ná vo maruto ánty asmé āráttāc cic chávaso
 ántam āpūh | té dhṛishṇúnā śávasā śūsuvánsó 'rṇo ná dvē-
 sho dhṛishatá pári śhthuh || 9 || vayám adyēndrasya prēshthā
 vayám śvó vocemahi samaryé | vayám purá máhi ca no
 ánu dyún tán na ṛibhukshá narām ánu shyāt || 10 || eshá
 va stómo — || 11 ||

O youthful cloud-bearing winds, when you get this ever-young lightning, who is full of life, highly accomplished and social, seated (on your chariot) for glory, then the revered worshipper, presenter of oblations, singer of devotional prayers chants melodious songs in social gatherings. 6

I celebrate the greatness of the cloud-bearing winds which is true and worthy of laudation, inasmuch as their firm-minded, benevolent, highly-respectable and fortuitous maiden bears and supports a flourishing family. [Maiden= lightning ; family=rains]. 7

O cloud-bearing winds, Nature's bounties such as the sun, oceans and rains, defend our cosmic creation from all that is reprehensible, and destroy all that is unworthy. They cause the yet unfallen and showering rains to descend, and then the rainy season brings prosperity to this world. 8

None of us, O cloud-bearing winds, have attained, either nearly or remotely, the limit of your vigour. These cloudy winds, increasing in energy and vigour, overwhelm their enemies—obstructing forces—like waters (or ocean). 9

Let us, who are the dearest friends of resplendent Lord, glorify Him today ; let us glorify Him tomorrow in our struggles of life ; let us praise Him for our good in future days as of old, so that the supreme Lord may ever be favourable to us among men. 10

O vital principles, this praise is for you, this sacred hymn is sung for you by the venerable poet capable of conferring delight by his laudations. May this praise reach you for the good of your persons, so that we may thence obtain food, strength and long life. 11

(१६८) अष्टपद्युत्तम्यतमं मृतम

(१-२) दशचम्यस्य मृतस्य सैत्रावरुणिगस्य ऋषिः । मृतो देवता । (१-३) प्रथमादि-
ममचा जगती. (८-१०) अष्टस्याऽद्वित्यस्य च त्रिष्टुप छन्दसा ॥

॥६॥

यज्ञायज्ञा वः समना तनुर्वणिधिर्यैधियं वो देव्या उ दधिध्वे ।
आ वोऽर्वाचः सुविताय रोदस्योर्महे ववृत्यामवसे सुवृक्तिभिः ॥१॥
वव्रासो न ये स्वजाः स्वतवस इषं स्वरभिजायन्त धृतयः ।
महस्त्रियासो अपां नोर्मय आसा गावो वन्द्यासो नोऽन्नणः ॥२॥

168.

Yajñā-yajñā vah samanā tuturvāṇir dhīyaṃ-dhīyaṃ vo
devayā u dadhidhve | ā vo 'rvācaḥ suvitāya rōdasyor mahé
vavṛityāṃ āvase suvṛiktībhiḥ || 1 || vavrāso nā yé svajāḥ
svātavasa īśhaṃ svār abhijāyanta dhūtayaḥ | sahasṛīyāso
apām nōrmāya āsā gāvo vāndyāso nōkslāṇaḥ || 2 ||

सोमसो न ये सुतास्तृप्तांशवो हृत्सु पीतासो दुवसो नार्मते ।
पेषामंसेषु रम्भिणीव गरभे हस्तेषु स्वादिश्च कृतिश्च सं दधे ॥३॥
अव स्वयुक्ता दिव आ वृथा ययुरमर्त्याः कश्या चोदत त्मना ।
अरेणवस्तुविजाता अचुच्यवुर्दृळ्हानि चिन्मृतो भ्राजदप्रयः ॥४॥
को वोऽन्तर्मृत ऋष्टिविद्युतो रेजति त्मना हन्वेव जिह्वया ।
धुन्वच्युते इषां न यार्मते पुरुषेषां अहन्योऽ नैतशः ॥५॥

sōmāso

nā yé sutās triptāṅśavo hṛitsú pītāso duváso nāsate | af-
sham ānseshu rambhīṇīva garabhe hāsteshu khādīḥ ca kṛi-
tīḥ ca sām dadhe || 3 || āva svāyuktā divā ā vrīthā yayur
āmartyaḥ kāśayā codata tmānā | areṇāvas tuvijātā acueya-
vur dṛīḥhāni cin marūto bhrājadṛisṭayaḥ || 4 || kó vo 'ntār
maruta ṛisṭividyuto réjati tmānā hānveva jīhvāyā | dhan-
vacyūta īśhaṃ nā yāmāni puruprāīshā ahanyō nātaṣaḥ
|| 5 ||

O cloud-bearing winds, dedicated action brings forth a swift and uniform response. Verily, your intention is to discharge your duties for the benefit of mankind. So may I invite you through these glorious hymns to come down here for the protection and sustenance of inter-space and earth (by your rains). 1

These cloud-bearing winds, who are self-born, self-invigorating, and ever-moving, have been in existence to confer abundance of food and happiness. They are like thousands of undulations of the waters in a state of turmoil. They are to be admired so that they may remain near us for shedding water like cows (yielding milk). 2

They are like persons who have taken pressed out medicinal elixirs to their satisfaction; they abide like devoted adherents, in the hearts of men. Upon their shoulders rests a warrior's spear, like a youthful maiden, and in their hands they hold a sword and iron gloves. 3

Mutually supported, they descend readily from the sky. O immortal cloud-bearing winds, you animate us by your own whip. These cloudy winds, who are pure, renowned for strength and armed with their shining spears (lightnings) have shaken even the firmest rocks. 4

O cloud-bearing winds, armed with lightning spears, you drive the people to cultivate fields. Who is the being who, standing amongst you, sets you in motion, as the jaws are set in motion by the tongue ? As falling rains are essential for obtaining food so (persons' desirous of sustenance) excite you in various ways like a horse undergoing daily training. 5

॥७॥

क्व स्विदस्य रजसो महस्परं क्वावरं मरुतो यस्मिन्नायय ।
 यच्च्यवयथ विथुरेव संहितं व्यद्विणा पतथ त्वेषमर्णवम् ॥६॥
 सातिर्न वोऽमवती स्वरवती त्वेषा विपाका मरुतः पिपिष्वती ।
 भद्रा वो रतिः पृणतो न दक्षिणा पृथुजयी असुर्येव जञ्जती ॥७॥
 प्रति शोभन्ति सिन्धवः पविभ्यो यदभ्रियां वाचमुदीरयन्ति ।
 अव स्मयन्त विद्युतः पृथिव्यां यदी घृतं मरुतः प्रुष्णुवन्ति ॥८॥

kvā svīd asyā rājaso mahās páram kvávaram maruto
 yásmim āyayá | yāc cyāváyatha vithuréva sāmhitam vy
 ádrinā patatha tveshām arṇávām || 6 || sātīr ná vo 'mavati
 svārvati tveshā vípaka marutaḥ pípishvati | bhadrá vo rā-
 tīḥ pṛiṇatō ná dākshinā pṛithujāyī asuryēva jāñjati || 7 ||
 prāti śhōbhanti sīndhavaḥ pavibhyo yād abhriyām vācam
 udīráyanti | āva smayanta vidyútaḥ pṛithivyām yādī ghṛi-
 tāṁ marútāḥ prushṇuvānti || 8 ||

असूत पृश्निर्महते रणाय त्वेषमयासौ मरुतामनीकम् ।
 ते सप्सरसोऽजनयन्ताभ्रमादित्सुधामिषिरां पर्यपश्यन् ॥९॥
 एष वः स्तोमो मरुत इयं गीर्मान्दुर्यस्य मान्यस्य कारोः ।
 एषा यासीष्ट तन्वे वयां विद्यामेष वृजनं जीरदानुम् ॥१०॥

āsūta pṛiṣṇir mahatē rāṇāya
 tveshām ayāsām marútām ānikam | té sapsarāso 'janayantā-
 bhvam ād īt svadhām ishirām páry apaśyan || 9 || eśhā va
 stómo — || 10 ||

O cloud-bearing winds, where is that limit of the vast region (whence you come) ? Where is the other end ? When do you scatter the dense vapour like light grass ? And when do you hurl down the brilliant rain-cloud by the bolt of lightning ? 6

Like your bounty, O cloud-bearing winds, is your liberality : you are bliss-bestowing, brilliant, fruitful, full of plenteousness and benevolent. It is like the donation of a wealthy donor prompt of distribution and like the all actively-engaged subduing forces of Nature. 7

The rivers cry aloud like thunderbolts in tune with the roar of clouds. But the lightning smiles upon the earth beneath them, when the cloud-bearing rains sprinkle water on the earth. 8

The Lord of cosmos brings forth the glittering army of the quick-moving, cloud-bearing winds to fight out the mighty battle. The joint efforts of these cloud-winds soon made them realize that the desired food could be produced. 9

O cloud-bearing winds, this praise is for you; this sacred hymn is for you, which is sung by the venerable poet, capable of conferring delight by his laudations. May this praise reach you for the good of your people, so that, we may thence obtain food, strength and long life. 10

(१६९) एकोनपष्ठयुनरशततमं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्वस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिगमस्य ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१, ३-८) प्रथमर्चः कृतीयादि-
पण्णाञ्च त्रिष्टुप्, (२) द्वितीयायाश्च चतुष्पदा विराट् छन्दसा ॥

॥८॥

म॒हश्चि॒त्त्वमि॒न्द्र य॒त ए॒तान्म॒हश्चि॒दसि॒ त्यज॑सो वरु॒ता ।
 स नो॑ वेधो मरु॒तां चि॒कित्वा॑न्सु॒म्ना व॑नुष्व॒ तव॒ हि प्रे॑ष्ठा ॥१॥
 अयु॑ज्रन्त इन्द्र॒ विश्व॑कृ॒ष्टीर्वि॒द्वाना॑सो नि॒ष्विधो॑ मर्त्य॒त्रा ।
 मरु॒तां पृ॒त्सुति॑र्हास॒माना स्व॑र्मी॒ळ्हस्य॑ प्र॒धन॑स्य मा॒तौ ॥२॥
 अम्य॑क्सा त इन्द्र॒ ऋ॒ष्टि॒रस्ये॑ मने॒म्यभ्य॑ मरु॒तो जु॑नन्ति ।
 अ॒ग्निश्चि॒द्धि॒ष्मात॑मे शु॒शु॒क्राना॑पो न द्वी॒पं द॑धति प्रया॑मि ॥३॥

169.

Mahāś cit tvām indra yatā etān mahāś cid asi tyājaso
 varūtā | sā no vedho marūtām cikitvān sunnā vanushva
 tāva hī prēsthā || 1 || āyujran ta indra viśvākṛiṣṭīr vidā-
 nāso nishshīdho martyatrá | marūtām pṛitsutīr hāsamānā
 svārmīḷhasya pradhānasya sātaú || 2 || āmyak sá ta indra
 riṣṭīr asmé sánemy ābhvam marúto junanti | agniś cid dhí
 shmātasé śuśukvān āpo ná dvīpām dádhati prayānsi || 3 ||

त्वं तू न इन्द्र तं रायिं दा औजिष्ठया दक्षिणयेव रातिम् ।
 स्तुतश्च यास्तं चकनन्त वायोः स्तनं न मध्वः पीपयन्त वाजैः ॥४॥
 त्वे राय इन्द्र तोशतमाः प्रणतारः कस्य चिद्वतायोः ।
 ते पु णो मरुतो मृलयन्तु ये स्मा पुरा गतूयन्तीव देवाः ॥५॥

tvām tú na indra tān rayīm dā ōjishṭhayā dākṣiṇayeva
 rātīm | stūtaś ca yās te cakānanta vāyó stānaṁ ná má-
 dhvaḥ pīpayanta vājaiḥ || 4 || tvé ráya indra tośatamāḥ pra-
 netāraḥ kāsya cid rītāyōḥ | té shú ṇo marúto mṛīlayantu
 yé smā purá gātūyántiva devāḥ || 5 ||

169

O supreme sun, yours is the greatness, since you take under your protection, with an unattached attitude, those who are also great. Therefore, O all-wise, controller of the cloud-bearing winds, grant us those blessings which are dearest to you. 1

O resplendent sun, these cloud-bearing winds which favour agriculture, and which impel the rains towards men, they all are working in co-ordination with you. The host of cloud-bearing winds is proceeding forward to win the bliss-bestowing wealth with delight. 2

O resplendent sun, your protective weapon is available to us for our aid. These cloud-bearing winds always send down the long accumulated rain. The sacred fire-divine is set ablaze for the ceremony. The oblations encompass him as the waters surround an island. 3

O resplendent sun, may you grant us quickly that wealth (which you possess), for which we would be bestowing on the donor the most worthy present. Devotees offer you, the giver of boons, their respectful prayers; and they cherish your blessings as a child cherishes nourishment and sweet milk from the bosom of its mother. 4

O resplendent sun, you possess most bounteous riches that inspire everyone who lives a dedicated life. May these vital principles show us loving kindness. These Nature's forces have always gone out to assist sacred projects. 5

॥९॥

प्रति प्र याहीन्द्र मीळहुषो नृन्महः पार्थिवे मदेन यतस्व ।
 अध यदेषां पृथुबुध्नास एतास्तीर्थे नार्यः पौंस्यानि तस्थुः ॥६॥
 प्रति घोराणामेतानामयासां मरुतां शृण्व आयतामुपदिः ।
 ये मर्त्ये पृतनायन्तमूर्मेर्कणावानं न पतयेन्त मर्गेः ॥७॥
 त्वं मानेभ्य इन्द्र विश्वजन्या रदा मरुद्भिः शुरुधो गोअग्राः ।
 स्तवनिभिः स्तवसे देव देवैर्विद्यामेषं वृजनं जीरदानुमं ॥८॥

prāti prā yāhindra mīḷhúsho nṛīm mahāḥ pāṛthive sā-
 dane yatasva | ádha yád eshām prithubudhnāsa étas tīrthē
 nāryāḥ paúnsyāni tasthúḥ || 6 || prāti ghorāṇām étānām ayā-
 sām marútām śṛiṇva āyatām upadīḥ | yē mārtyam prita-
 nāyāntam ūmair ṛiṇāvānam ná patáyanta sárgaiḥ || 7 || tvám
 mánebhya indra viśvājanyā rádā marúdbhiḥ śurúdhō gōa-
 grāḥ | stāvānebhi stavase deva devaír vidyāmeshām vṛijā-
 nam jirádānum || 8 ||

(१.७०) सप्तयुत्तगतमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चम्यास्य सूक्तस्य (१, ३, ५) प्रथमावर्तायाचतुर्थानामृचामिन्द्रायुषां अगम्या वा.
 (२-५) द्वितीयापञ्चम्योश्च मेधावरुणिरगम्य कृषी । इन्द्रो देवता । (१) प्रथमचो वृहती.
 (२-५) द्वितीयात्रितुचम्यानुष्टुप . (५) पञ्चम्याश्च त्रिष्टुप छन्दांसि ॥

॥१०॥

न नूनमस्ति नो श्वः कस्तेदं यदद्भुतम् ।
 अन्यस्य चित्तमभि संचरेष्यमुनाधीतं वि नश्यति ॥१॥
 किं न इन्द्र जिघांससि भ्रातरो मरुतस्तव ।
 तेभिः कल्पस्व माधुया मा नः सुमरणे वधीः ॥२॥

170.

Ná nūnám ásti nó śvāḥ kás tād veda yád ádbhutam |
 anyásya cittām abhí samcarēnyam utádbhitam ví nasyati
 || 1 || kíṃ na indra jighāṁsasi bhrátaro marútas táva | té-
 bhiḥ kalpasva sādhuayá má naḥ samáraṇe vadbiḥ || 2 ||

O resplendent sun, may you extend your assistance to the mighty rain-shedding leaders (of clouds) and exert yourself in the interspatial struggle. There the broad-footed horses (i.e. dark-coloured clouds) still stand firm in need of your help like robust enemies on water-ways. 6

The roar of the formidable dark coloured, swift-moving and advancing cloud-bearing winds is every-where echoed. They strike down the mortal opponent by their self-defending blows and throw down like a debtor who borrows money. 7

Associated with the cloud-bearing winds; O resplendent sun, may you, for your own honour and the good of all, pierce the exhilarating containers of waters (who obstruct the shedding of rain). You are glorified by all the cosmic powers. May you help us in obtaining food, strength and long life. 8

170

[A dialogue between the Frustrated Self and the Inner Conscience]

Self : There is neither a certainty of today, nor of tomorrow. Who knows what a mystery it is ! Whatsoever we have accomplished through other's thinking, or whatever has been profoundly studied by us is all vanishing !! 1

Conscience : Why do you want to injure us, O resplendent self? The vital airs are your bretheren; treat them with kindness. Do not kill us in internal conflicts. 2

किं नो भ्रातरगम्य सखा सन्नतिं मन्यसे ।
 विद्वा हि ते यथा मनोऽस्मभ्यमिन्न दित्ससि ॥३॥
 अरं कृष्वन्तु वेदिं समग्निमिन्धतां पुरः ।
 तत्रासृतस्य चेतनं यज्ञं ते तनवावह ॥४॥
 त्वमीशिषे वसुपते वसुनां त्वं मित्राणां मित्रपते धेष्टुः ।
 इन्द्र त्वं मरुद्भिः सं वदस्वाध्र प्राशान क्रतुथा हवींषि ॥५॥

kim

no bhrātar agastya sākṣhā sām āti manyase | vidmā hi te
 yāthā māno 'smābhyam in nā ditsasi || 3 || āraṁ kṛiṇvantu
 vēdiṁ sām agnīm indhatām purāḥ | tātrāmṛitasya cētanam
 yajñam te tanavāvahai || 4 || tvām īśiṣhe vasupate vāsūnām
 tvām mitrāṇām mitrapate dhēṣṭhaḥ | indra tvām marūḍ-
 bhiḥ sām vadāsvādha prāśana rituthā havīṁshi || 5 ||

(१.७१) एकमप्यनुगणनमं सूक्तम्

(१-६) पद्वचस्यस्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिगणस्य ऋषिः ; (१-२) प्रथमाद्वितीययोः क्रोडोर्मरुतः,

(३-६) तृतीयोऽदितमृणाञ्च मरुत्वाऽनिन्द्रो देवताः ; त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥३॥

प्रति व एता नमसाहमेमि सूक्तं भिक्षे सुमतिं तुराणाम् ।
 गणता मरुतो वेद्याभिर्नि हव्यो धत्त वि मुचध्वमश्चान् ॥३॥
 एष वः स्तोमो मरुतो नमस्वान्हृदा तष्टो मनसा धायि देवाः ।
 उपेमा यात मनसा जुषाणा यूयं हि ष्ठा नमस इदृशामः ॥४॥

171.

Prāti va enā nāmasāhām emi sūktēna bhikṣhe sumatīm
 turāṇām | rariṇātā maruto vedyābhir ni hēḷo dhattā vi mu-
 cadhvam āśvan || 1 || eṣā va stōmo maruto nāmasvān
 hṛidā taṣṭō mānasa dhāyi devaḥ | ūpem ā yāta mānasa
 juṣhaṇā yūyām hi ṣṭhā nāmasa id vṛidhāsaḥ || 2 ||

Self : Wherefore, O brother, with steady mind, do you, who are my friend, treat me with disregard? We, verily, know what is in your mind. You do not intend to give us anything. 3

Conscience : Let the priest decorate the spiritual altar and kindle the inner fire as a first step. Both of us then shall nourish and enlighten for your sake the inner fire, the inspirer of immortal wisdom. 4

Conscience : O Lord of wealth, you are the custodian of treasures; O protector of friends, you are the supporter of friends. O resplendent self, may you treat the vital airs with affection, and partake with them in the seasonal offerings of the inner sacrifice. 5

171

I (the flickering mind) come to you, O vital airs, with this reverential homage, and with this hymn, I implore your favour against the approaching impediments. Having been pacified by our praises, may you suppress your anger and send out your horses in action. 1

[This refers to the control of mind to be achieved through breathing exercises.]

O vital airs, this praise, along with proper offering is for you, and it comes out of the sincere heart; O divines, may you, accept it with favour. Since you are the augmenters of the sacrificial food, may you come with willing intentions to receive these laudations. 2

स्तुतासो नो मरुतो मृळयन्तुत स्तुतो मघवा शंभविष्ठः ।
 ऊर्ध्वा नः सन्तु कोम्या वनान्यहानि विश्वा मरुतो जिगीषा ॥३॥
 अस्मादहं तविषादीषमाण इन्द्राद्विया मरुतो रेजमानः ।
 युष्मभ्यै हव्या निशितान्यासन्तान्यारे चक्रमा मृळता नः ॥४॥
 येन मानासश्चितयन्त उस्त्रा व्युष्टिषु शवसा शश्वतीनाम् ।
 स नो मरुद्विर्वृषभ श्रवो धा उग्र उग्रेभिः स्थविरः सहोदाः ॥५॥
 त्वं पाहीन्द्र सहीयसो नृन्भवा मरुद्विरवयातहेळाः ।
 सुप्रक्तेभिः सासहिर्दधानो विद्यामेष वृजनं जीरदानुम् ॥६॥

stutāso

no marūto mṛṇāyantūtā stutó maghāva śāmbhaviṣṭbah |
 ūrdhvā naḥ santu komyā vānāny āhāni viśvā maruto jigī-
 śhā || 3 || asmād ahātṁ tavishād īśhamāṇa īndrād bhiyā ma-
 ruto rējamānaḥ | yushmābhyaṁ havyā nīśitāny āsan tāny
 āre cakṛima mṛṇāta naḥ || 4 || yēna mánāsaḥ citāyanta usrā
 vyūṣṭiṣhu śāvāsā śāśvatinām | sá no marúdbhir vṛishabha
 śrávo dha ugrā ugrēbhi sthāviraḥ sahodāḥ || 5 || tvām pā-
 hīndra sáhiyaso nṛīn bhāva marúdbhir āvayātaheḷāḥ | su-
 prakatēbhiḥ sāsaḥir dādhanāno vidyāmeshām v. j. || 6 ||

(१७२) द्विसप्तन्युत्तरशततमं सूक्तम्

(१-३) तृचम्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिगस्त्य ऋषिः । मरुतो देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥१२॥

चित्रो वोऽस्तु यामश्चित्र ऊनी सुदानवः । मरुतो अहिमानवः ॥१॥
 आरे सा वः सुदानवो मरुत ऋञ्जती शरुः । आरे अश्मा यमस्यथ ॥२॥
 तृणस्कन्दस्यनु विशः परि वृङ्क्त सुदानवः । ऊर्ध्वान्नः कर्त जीवसे ॥३॥

172.

Citró vo 'stu yāmaś citrá ūtī sudānavaḥ | māruto āhi-
 bhānavaḥ || 1 || āre sá vaḥ sudānavo māruta ṛiñjatī śāruḥ |
 āre āśmā yām āsyatha || 2 || ṛiṇaskandāsya nū viśaḥ pári
 vṛiṅkta sudānavaḥ | ūrdhván naḥ karta jīvase || 3 ||

May the vital airs, now invoked, come to bestow happiness on us. May the inner self, now glorified, be propitious to us. O vital airs, may all the days of our life, yet to come, prove gratifying and be full of enjoyment. 3

O vital airs, through the fear of that vital inner self, I (the flickering mind) fly trembling. These oblations had been prepared for you, but have not been offered for this reason. Nevertheless, may you make us happy. 4

The rays of divine enlightenment in the inner realm are favoured, O inner self, by your vigour; and as they shine, they confer a spiritual consciousness. May, you, the showerer of benefits and bestower of strength, along with the highly active vital airs, grant us spiritual food and nourishments. 5

May you, inner self, protect the sense-organs, leaders to the sensualities, and be free from displeasure against vital airs. Let us gain victory over obstacles, and may we have your support in obtaining food, strength and long life. 6

172

O bounteous vital principles, with splendour never diminishing, may your approach be marvellous and equally marvellous be your extensive protection. 1

O vital principles and liberal benefactors, far be from us your bright and destructive shaft; and far be from us your powerful bolt which you hurl on evil forces. 2

O vital airs, our liberal benefactors, save my people, the sense organs, though I may be as insignificant as a blade of grass. Lift us up that we may live. 3

(१७३) त्रिसप्तत्युत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१३) त्रयोदशर्चस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिगन्त्य ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१३॥

गायत्सामं नभन्यं॑ यथा वेरर्चाम॑ तद्वावृधानं॑ स्वर्वत् ।
 गावो धेनवो ब॑र्हिष्यद॒ब्धा आ यत्स॒द्धानं॑ दि॒व्यं वि॒वासान् ॥१॥
 अच॑द॒ष्टा वृ॒षभिः॑ स्वेदु॒हव्यैर्मृ॒गो नाश्नो॑ अति यजु॒गुर्यात् ।
 प्र म॑न्द्यु॒र्मनां गूर्त॑ होता॒ भरते॑ म॒र्यो मिथु॑ना यज॒त्रः ॥२॥
 नक्ष॑द्दोता परि स॒द्म मि॒ता यन्भ॑रद्भ॒र्मा श॒रदः॑ पृथि॒व्याः ।
 क॒न्दुद॒श्चो न॒यमानो॑ रु॒द्रैरन्त॑र्दूतो न रो॒दसी च॒रद्वाक् ॥३॥

173.

Gáyat sáma nabhanyām yáthā vér árcāma tát vāvri-
 dhānām svārvat | gávo dhenávo barhishy ádabdhā á yát
 sadmānam divyām vívasān || 1 || árcad vṛishā vṛishabhiḥ
 svéduhavyair mṛigó náśno áti yáj juguryát | prá mandayúr
 manām gūrta hótā bhárate máryo mithuná yájatraḥ || 2 ||
 nákshad dhótā pári sádma mitá yán bhárad gárbham á
 śaradah prithivyāḥ | krándad áśvo máyamāno ruvād gaúr
 antár dūtó ná ródasī carad vāk || 3 ||

ता क॒र्माष॑तरा॒स्मै प्र च्यौ॒त्रानि॑ दे॒वय॑न्तो॒ भर॑न्ते ।
 जुजो॑ष॒दिन्द्रो॑ द॒स्मव॑र्चा नास॒त्येव॑ सु॒गम्यो॑ रथे॒ष्टाः ॥४॥
 तमु॑ षु॒हीन्द्रं॑ यो ह॒ मत्वा॑ यः शू॒रो म॒घवा॑ यो रथे॒ष्टाः ।
 प्रती॑चि॒श्चिद्यो॑धी॒यान् वृष॑ण्वान्व॒ववृ॑षश्चि॒त्तम॑सो वि॒हन्ता ॥५॥

tá karmāshatarāsmāi
 prá cyautnāni devayānto bharante | jújoshad índro dasmā-
 varcā násatyeva súgmyo ratheshthāḥ || 4 || tám a shtuhin-
 dram yó ha sátvā yāḥ śúro magháva yó ratheshthāḥ | pra-
 ticāś cid yódhiyān vṛishañvān vavavrúshaḥ cit támaso vi-
 hantá || 5 ||

173

When the learned wise men speak highly and unreservedly of the most illustrious dedicated man, holding a post of honour, let us greet him with sacred Vedic lores. May we extend our devotion to him by singing blissful and inspiring hymns. 1

When that dedicated man expresses his force of vigour like a lion impelled by hunger, then other strong persons also follow him and offer their assistance for the accomplishment of the desired objective. O mighty, only then assiduous and devoted men co-operate to accomplish the benevolent act initiated by you. 2

Assuredly the dedicated person achieves his objective of the sacred act, and his fame acquired thereby extends across the dimensions of time (year) and space (earth). Being brave whilst he approaches, and moves, he gathers the vitality of a horse and the benevolence of a cow, and his voice becomes effective in both the worlds. 3

We offer (to this dedicated person) the highest laurels ; the admirers of the learned and wise also present to him their homage. May he, of conspicuous lustre, occupying an eminent position, be pleased with our adorations like the immortal ones. 4

May we glorify that dedicated illustrious man who is mighty, brave and bounteous. When he proceeds speedily on a mission he becomes intensely involved in it and overcomes all difficulties. His strength is boundless and all-sided. He drives away all kinds of gloomy influences. 5

॥१४॥

प्र यदित्था महिना नृभ्यो अस्त्यरं रोदसी कक्ष्येऽ न्नास्मै ।
 सं विव्य इन्द्रो वृजनं न भूमा भर्ति स्वधावी ओपशमिव द्याम् ॥६॥
 समत्सु त्वा शूर सतासुराणं प्रपथिन्तमं परितंसयध्वै ।
 सजोषस इन्द्रं मदं क्षोणीः सूरिं चिये अनुमदन्ति वाजैः ॥७॥
 एवा हि ते शं सर्वना समुद्र आपो यत्त आमु मदन्ति देवीः ।
 विश्वा ते अनु जोष्या भूद्गौः सूरिश्चिद्यदि धिषा वेषि जनान् ॥८॥

prá yád itthá mahinā nṛibhyo ásty áram ródasī ka-
 kshyē násmāi | sám vivya índro vṛijānam ná bhúmā bhárti
 svadhāvañ opaśám iva dyām || 6 || samátsu tvā śūra satām
 urāṇām prapathíntamam paritānsayádhyai | sajóshasa ín-
 dram máde kshonīḥ sūrīm cid yé anumádanti vājaiḥ || 7 ||
 evá lí te śam sávanā samudrá ápo yát ta āsú mádanti
 devīḥ | víšvā te ánu jóshyā bhūd gauḥ sūrīṣ cid yádi
 dhishá veshi jānān || 8 ||

असाम यथा सुषखाय एन स्वभिष्टयो नरां न शंसैः ।
 असद्यथा न इन्द्रो वन्देतेष्टास्तुरो न कर्म नयमान उक्था ॥९॥
 विष्वर्धसो नरां न शंसैस्माकासुदिन्द्रो वज्रहस्तः ।
 मित्रायुवो न पूर्पति मुशिष्टो मध्यायुव उप शिक्षन्ति यज्ञैः ॥१०॥

ásāma yáthā sushakhāya ena sva-
 bhishtāyo narām ná śānsaiḥ | ásad yáthā na índro vanda-
 neshthās turó ná kárma náyamāna ukthá || 9 || víshpardhaso
 narām ná śānsair asmákāsad índro vājrahastah | mitráyúvo
 ná púrpatim súsishṭau madhyayúva úpa śikshanti yajñaiḥ
 || 10 ||

Thus he is truly superior to all others through his majesty. The vast heaven and earth are not sufficient to hold his extensive glory. This mighty resplendent soul encompasses the earth as if it is his garment and with his superior power he wears the heaven as if it were a frontlet. 6

O brave dedicated leader, the head of a state, to you alone people look for guidance during wartime just as they pay you homage with determination and assurance. At all other times, warriors and soldiers look upon you as their supreme commander. 7

When the sparkling waters of oceans rise up to form clouds for the benefit of mankind, and when fire-ceremonies are performed to bring down rain, O illustrious brave one, you express your supreme satisfaction and joy. All praise is acceptable to you and you reward with understanding, those who speak highly of you. 8

So may we be blessed by you and through your blessings achieve our higher aspirations and the friendship of honest men. May the resplendent leader of ours carrying our adorations be with us in all our benevolent deeds and thus may our worship attain its objective. 9

The followers contending for the favour of the illustrious leader vie with each other in propitiating him with devotion. Like those, who desirous of his friendship, conciliate the head of a state, with good government, so do our representatives propitiate (the leader) with benevolent activities and participations. 10

॥१५॥

यज्ञो हि प्मेन्द्रं कश्चिदुन्धुर्बुधुराणश्चिन्मनेसा परियन् ।
 तीर्थे नाच्छा तातृषाणमोको दीर्घो न सिध्रमा कृणोत्यध्वा ॥११॥
 मो पू ण इन्द्रात्र पृतु देवैरस्ति हि प्मा ते शुष्मिन्नव्याः ।
 महश्चिद्यस्य मीळहुषो युव्या हविष्मतो मरुतो वन्दते गीः ॥१२॥
 एष स्तोम इन्द्र तुभ्यमस्मे एतेन गातुं हरिवो विदो नः ।
 आ नो ववृत्याः सुविताय देव विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम् ॥१३॥

yajñó hí shméndraṃ káś cid řindhāñ juhurāṇāś cin má-
 nasā pariyañ | tīrthē náchā tātřishāṇām óko dirghó ná si-
 dhrām á křipotý ádhvā || 11 || mó shú ṇa indrátra přtsú
 devaír ásti hí shma te řushmim avayāḥ | maháś cid yásya
 mlhúsho yavyá havíshmato marúto vándate gīḥ || 12 || eshá
 stóma indra túbhyam asmé eténa gātūṃ harivo vido naḥ |
 á no vavřityāḥ suvitáya deva vidyámeshām v. j. || 13 ||

(१७४) चतुःसप्तयुत्तराततमं सूक्तम्

(१-१०) दशचेत्यास्य सूक्तस्य देव(वरुणिरागन्त्य ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप छन्दः ॥

॥१६॥

त्वं राजेन्द्र ये च देवा रक्षा नृन्प्राह्यसुर त्वमस्मान् ।
 त्वं सत्पतिर्मघवा नस्तरेवस्त्वं सत्यो वसवानः सहोदाः ॥१॥
 दनो विश इन्द्र मध्रवाचः सप्त यत्पुरः शर्म शारदीर्दत् ।
 ऋणोरपो अनवद्यार्णा यूने वृत्रं पुरुकुत्साय रन्धीः ॥२॥

174.

Tvaṃ rájendra ye ca devá rákshā nřm páhy ásura tvám
 asmāñ | 'tvām sátpatir maghávā naś tárutras tvám satyó
 vásavanaḥ sahodāḥ || 1 || dāno víśa indra mřidhrávācaḥ sa-
 ptá yát púrah śarma śaradír dārt | řiñór apó anavadyārṇa
 yúne vřitrām purukútsāya randhīḥ || 2 ||

Of the two types of followers, one propitiates the illustrious leader, augmenting him by selfless unmotivated action ; another is the group of insincere ones, praising him with mind averted (with selfish motives). To the first type of group, he is like a lake to a thirsty pilgrim near a sacred spot. To the other, he is like a long road, which retards the end (of the journey). 11

O resplendent illustrious leader, associated with your brave comrades, abandon us not in the grim struggle of life which confronts us at every step. For O mighty one, the bestower of blessings and kind acceptor of our oblations, whilst we have the greatest regard for you, we have no less regard for your brave associates also, and we have all praise for them too. 12

O resplendent illustrious leader, this hymn is addressed to your honour, reflecting the deep yearning of our heart towards you. May you respond to our love and be our guide. May you bless us with food, strength and long life. 13

174

O resplendent Lord, you are our sovereign king. All the Nature's forces are under your aegis. O the vital source, may you protect and foster us. You are the defender of all righteous men, the possessor of wealth, and extricator of us from sin. You are the embodiment of truth, giver of shelter and strength. 1

Resplendent Lord, you help us to subdue our sins arising from all the seven (five sense organs, vital breath, and mind). You subjugate violent people speaking offensive language. O irreproachable Lord, you let the thoughts flow freely and destroy darkness to help men of discretion. 2

अजा वृते इन्द्र शूरपत्नीर्द्या च येभिः पुरुहूत नूनम् ।
 रक्षो अग्निमशुपं तूर्वयाणं सिंहो न दमे अपांसि वस्तोः ॥३॥
 शेषन्नु न इन्द्र मस्मिन्योनो प्रशस्तये पवीरवस्य मुक्ता ।
 मृजदर्णास्यव यद्युधा गास्तिष्ठदरी धृपता मृष्ट वाजान् ॥४॥
 वह कुत्समिन्द्र यस्मिन्नाकन्त्यमन्य ऋज्रा वातस्याश्वा ।
 प्र मृश्वक्रं वृहतादभीकेऽभि स्पृधो यासिषद्वज्रवाहुः ॥५॥

āja vṛita indra śū-
 rapatnīr dyām ca yēbhiḥ puruhuta nūnām | rāksho agnīm
 aśuṣhaṁ tūrvayaṇaṁ siṅhó ná dāme āpānsi vāstoḥ || 3 ||
 śēshaṇ nu tá indra sāsmin yónau prāśastaye pāvīravasya
 mukta | śṛijād ārṇānsy āva yād yudhā gās tīṣṭhad dhārī
 dhṛishatā mṛishṭa vājān || 4 || vāha kútsam indra yāsmiṁ
 cakān syumanyū rījrá vātasyāśva | prā sūraṣ cakrām vṛi-
 batad abhīke 'bhī spṛidho yasishad vājrabāhuḥ || 5 || ॥ ॥

॥३॥

जघन्या इन्द्र मित्रेऋदप्रवृद्धो हरिवो अदाशन् ।
 प्र ये पश्यन्नर्यमणं मचायोस्त्वयो शूर्ता वहमाना अपत्यम् ॥६॥
 रपत्कविन्द्राकमातो क्षां दामायोपवहणीं कः ।
 कर्त्तुमो मघवा दानुचित्रा नि दुर्योणं कुर्यावाचं मुधि श्रेत ॥७॥

jaghanyā indra mitrérūṁ codāpravṛiddho harivo āda-
 śūn | prā yé páśyann aryamāṇaṁ śácāyós tvāya śurtā vá-
 hamāna āpatyam || 6 || rápat kavír indrārkaśātan kshām dā-
 śáyopabārhaṇṇa kaḥ | kárat tisró maghāvā dánucitrā ní
 duryoné kúryavacam mṛidhí śret || 7 ||

Resplendent Lord, invoked by all and aided by brave warriors, you reveal your glory and drive away the evil forces. May you preserve the blazing and ever-surging flames of the spiritual fire which always burns in men like the fury of a lion. 3

Let the evil forces be humbled by the might of your firm and unyielding determination and let adversaries be made inactive in their own places. When you, armed with your will power, come to force, you make virtuous thoughts flow freely. You rejuvenate the pious wise men, and brighten up their spiritual radiance. May you by your enhanced power grant purity of thought to your followers. 4

Resplendent Lord, may you turn your radiant spiritual beams, swift as the wind, to that aspirant and earnest man of discretion who is completely dedicated to your service. May the sun bring near the wheel of his chariot and may he as the lord of punitive justice subjugate our adversaries. 5

O resplendent Lord, master of strong spiritual power, invigorated by our animating praises, may you destroy unbelievers and misers. But may you bless those who are law-abiding and dedicated to you; may they lead a courageous life of bravery and obtain from you food and progeny. 6

O resplendent Lord, the sages glorify you to obtain blessings. You throw the evil forces obstructing the path of their progress and crush the evils once for all. O bounteous Lord, you set open the doors of the three-fold progress—physical, mental and spiritual, and annihilate demoniac forces which put obstacles in our progress. 7

सना ता ते इन्द्र नव्या आगुः सहो नभोऽविरणाय पूर्वीः ।
 भिनत्पुगे न भिदो अदेवीर्ननमो वध्रदेवस्य पीयोः ॥८॥
 त्वं धुनिगिन्द्र धुनिमनीर्ऋणोरपः सीग न स्ववन्तीः ।
 प्र यत्समुद्रमति शूर पषि पाय्या तुर्वशं यदुं स्वस्ति ॥९॥
 त्वमस्माकमिन्द्र विश्वथं स्या अवृकतेमो नरां नृपाता ।
 स नो विश्वासां स्पृथां सहोदा विद्यामेष वृजनं जीरदानुम् ॥१०॥

sānā tā ta indra nā-
 vya āguḥ sāho nābhō 'viranāya purvīḥ | bhināt pūro nā
 bhīdo ādevīr nanāmo vādhar ādevasya pīyōḥ || 8 || tvam
 dhūnir indra dhūnimatir ṛṇōr apāḥ sīrā nā svāvantīḥ | prā
 yāt samudrām āti śura pāṣhi parāya turvāṣaṃ yādum sva-
 stī || 9 || tvām asnākam indra viśvādha sya avṛikātamo na-
 rām nṛipatā | sā no viśvāsaṃ spṛdhām sahodā vi⁹ || 10 ||

(१-५) पञ्चममन्युत्तरदानमं मुक्तम्

(१-८) षडुच्ययास्य मत्स्यस्य मैत्रवर्णिगम्य ऋषि । इन्द्रो देवता । (९) प्रथमेषः यत्समुद्रोऽतीति बृहती.

(१०-११) दितीयादिचतसृणांमनुष्य . (१२) वृजनाश्च विष्णुषः कन्दर्वाणि ॥

॥८॥

मत्स्यपायि ते महः पात्रस्येव हरिवो मत्सरो मदः ।

वृषां ते वृष्ण इन्दुर्वाजी महसुमानसः ॥९॥

आ तस्ते गन्तु मत्सरो वृषां मद्रो वरेण्यः । सहावीं इन्द्र सानसिः प्रतनापाळमर्त्यः ॥१०॥

175.

Mātsy āpayi te mādhaḥ pātrasyeva harivo matsarō mā-
 dah | vṛishā te vṛiṣṇa indur vajī sahasrasātamaḥ | 1 || ā
 nas te gantu matsarō vṛishā mādō vāreṇyah | sahāvān in-
 dra sānasīḥ pritanashāl āmartyah | 2 "

O resplendent Lord, the sages celebrate your everlasting glory both past and present. You subdue all violent forces to make the world a safe place for peace-loving people. You demolish the strongholds of enmities and humble the Godless people's deadly weapon. 8

O resplendent Lord, you are the terrifier of evil forces. You set the stream of pious thoughts to flow in torrents. And when the earth is filled with water and takes the form of the deep ocean, you take the glorious and assiduous people across it. 9

O resplendent Lord, you have been our benign protector and preserver of all. You furnish strength to all our dedicated and noble works. May we have your support in obtaining food, strength and long life. 10

175

O resplendent Lord with brilliant radiance, may you be delighted. May your own bliss be consummated. Your delightful creation, the holder of your bliss, is as exhilarating as the bliss itself. For you, the vigour, equally invigorating is the bliss, O mighty, the giver of thousand pleasures. 1

O resplendent Lord, may our offering of the spiritual delight be acceptable to you ; for (it is) invigorating, inspiring, strength-giving and most precious to us ; it is the vanquisher of adverse tendencies and is immortal. 2

त्वं हि शूरः मनिता चोदयो मनुषो रथम् । सहावान्दस्युमव्रतमोषः पात्रं न शोचिषा ॥३॥
 मुपाय सूर्य कवे चक्रमीशान् ओजसा । वह शुष्णाय वधं कुत्सं वातस्याश्वैः ॥४॥
 शुष्मिन्तमो हि ते मदो द्युस्मिन्तम उत क्रतुः ।
 वृत्रघ्ना वरिवोविदा मंसिष्ठा अश्वमातमः ॥५॥
 यथा पूर्वैभ्यो जरितृभ्य इन्द्र मय इवापो न तृप्यते वभृथ ।
 तामनु त्वा निविदं जोहवीमि विद्यामेपं वृजतं जीरदानुम् ॥६॥

tvām hí śúrah sā-
 nitā codāyo mánusho rátham | sahāvān dāsyaum avratām
 ōśhaḥ pátram ná śocishā || 3 || mushayá sūryam kave ca-
 krām íśāna ójasā | váha śuśhṇaya vadhām kútsam vátasya-
 śvaiḥ || 4 || śuśhmíntama hí te mádo dyumníntama utá krá-
 tuḥ | vṛitraghnā varivováda maṁsishthā aśvasátamaḥ || 5 ||
 yáthā púrvebhyo jaritṛibhya indra máya ivápo ná trishyate
 babhútha | tām ánu tva nivídam johavīmi ví^o || 6 ||

(१७६) पटसप्तपुनरुक्तमं सूक्तम्

(१-६) पटुवस्यास्य सूक्तस्य मंत्रावरुणिरास्य कविः । इन्द्रो देवता । (१-५) प्रथमादिपञ्चमिनुष्टुपः ।

(६) पटुयाश्च त्रिष्टुप उन्धमी ॥

॥१७॥

मत्सि नो वस्येदृष्टय इन्द्रमिन्द्रो वृषा विश ।
 क्रुधायमाण इन्वमि शत्रुमन्ति न विन्दमि ॥३॥
 तस्मिन्ना वेशया गिरो य एकश्चर्यणीनाम् ।
 अनु स्वधा यमुप्यते यवं न चर्कपटुषा ॥४॥

176.

Mātsi no vāsyaishṭaya indram indo vṛishā viṣa | ṛigha-
 yāmaṇa invasi śātrum ānti ná vindasi || 1 || tāsmin ā ve-
 śayā gīro ya ékaś carshaṇīnām | ānu svadhā yām upyāte
 yāvaṁ ná cārkrishad vṛishā || 2 ||

O resplendent Lord, you are indeed brave, bounteous and a benefactor. You have been accelerating the speedy chariot of human endeavours. O mighty one, may you consume the unruly and indisciplined elements of human society like the blazing fire which consumes the wooden vessel. 3

O poet of wisdom, our Lord, you have carried off by your strength one wheel of the chariot of the mighty sun. May you wield your wheel of punitive justice and put an end to the greedy exploiters. And may you proceed with the swiftness of the wind to provide aid to men of discretion. 4

Your triumphant delight is most intense and your benevolent acts are exceedingly bright. You are the supreme giver of vital vigours. May your bounteous nature and beneficence destroy our enemies and distribute riches to us. 5

O resplendent Lord, you have been providing happiness from eternity to your devotees; your blessings are as satisfying as water to a thirsty man. Therefore, I have been unceasingly repeating my invocations so that we may have your support in obtaining from you food, strength and long life. 6

176

O resplendent Lord, through your ecstasy of love you inspire us to acquire prosperity. May our love reach you. Verily, only you can drive away adversaries. No evil can approach us in your presence. 1

May our songs reach the resplendent Lord who is the only protector of men. The sacred food is offered to Him as the steer ploughs the barley in. 2

यस्य विश्वानि हस्तयोः पञ्च क्षितीनां वसु ।
 स्याद्यस्य यो अस्मद्भुग्दिव्येवाशनिर्जहि ॥३॥
 अमुन्वन्ते समं जहि दुणाशं यो न ते मयः ।
 अस्मभ्यमस्य वेदानं बुद्धिं सृगिश्चिदोहते ॥४॥
 आवो यस्य द्विवर्हसोऽकेंपु मानुषगमन् ।
 आजविन्द्रस्येन्द्रो प्रावो वाजेषु याजिनम् ॥५॥
 यथा पूर्वैभ्यो जरितृभ्य इन्द्र मय इवापो न तृप्यते वृभृथ ।
 तामनु त्वानिविदं जोहवीमि विद्यामेघं वृजनं जीरदानुम् ॥६॥

yāsya vīśvāni hāstayoh
 pāñca kṣhitinām vāsu | spāśāyasva yó asmadrūg divyēvā-
 śānir jahi || 3 || āsunvantam samam jahi dūnāśam yó ná te
 mayah | asmābhyam asya védanam daddhī sūrīṣ cid ohate
 || 4 || āvo yāsya dvivārhaso 'rkēshu sānushág āsat | ājāv ín-
 drasyendo právo vājeshu vājīnam || 5 || yāthā pūrvebhyo —
 || 6 ||

(१.७७) सप्तमपन्वुनरशनतमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चम्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिगमन्य क्रोचः । इन्द्रो देवता । विष्टुष इन्द्रः ॥

॥२८॥ आ चर्षणिप्रा वृषभो जनानां गत्रा कृष्टीनां पुरुहूत इन्द्रः ।
 स्तुतः श्रवस्यन्नवमोप मदिर्युक्ता हरी वृषणा याह्यर्वाङ् ॥३॥
 ये ते वृषणो वृषभामे इन्द्र ब्रह्मयुजो वृषधामो अत्याः ।
 तौ आ तिष्ठ तेभिग याह्यर्वाङ् हवामहे त्वा सुत इन्द्र सोमे ॥४॥

177.

Ā carshaṇiprá vṛishabhó jānānām rājā kṛiṣṭīnām puru-
 hūtá indrah | stutáḥ śravasyānm āvasópa madríg yuktvá hārī
 vṛishanā yāhy arvān || 1 || yé te vṛiṣaṇo vṛishabhāsa indra
 brahmayújo vṛisharathāso átyah | táu á tishṭha tébbhir á
 yāhy arvān hāvāmahe tvā sutá indra sóme || 2 ||

In whose hands are vested all the treasures of the five classes of people (learneds, administrators, businessmen, labour, and the fifth uncovered by the classification). May He mark out the man who oppresses us and destroy him like the lightning falling from the sky and burning up the trees. 3

May such a person be deprived of all privileges, as does not serve you as a law-abider, and works contrary to the general interests. Let his share of benefits be given to your faithful devotees because only wise people deserve your favour and protection. 4

O joy of ecstasy, you favour those who are doubly devout and serve you with body and mind. May the songs of our joyous expressions reach the resplendent Lord, so that He helps us in our struggles and vigorously assists in our battles. 5

O resplendent Lord, as you have been providing happiness from eternity to your devotees, your blessings are as satisfying as water to a thirsty man. Therefore, I have been unceasingly repeating my invocations that I may obtain food, strength and long life. 6

177

The resplendent Lord is a real wellwisher of humanity. He is the source of strength for mankind and the sovereign benefactor of all people. When He is invoked and praised by His followers, He is pleased and comes speedily to help, as if mounted on a vigorous steed. 1

O resplendent Lord, may the beams of your spiritual radiance which are bliss-bestowing, inspiring, invocable by prayers, reach us speedily as if mounted on a chariot. O Lord, we invoke you with full awareness of the spiritual experience of our heart. 2

आ तिष्ठ रथं वृषणं वृषा ते सुतः सोमः परिषिक्ता मधूनि ।
 युक्ता वृषभ्यां वृषभ क्षितीनां हरिभ्यां याहि प्रवतोप मदिक ॥३॥
 अयं यज्ञो देवया अयं मियेध इमा ब्रह्माण्ययमिन्द्र सोमः ।
 स्तीर्णं बर्हिग तु शक्र प्र याहि पिवा निषद्य वि मुचा हरि इह ॥४॥
 ओ सुष्टुत इन्द्र याद्वर्वाहुष ब्रह्माणि मान्यस्य कारेः ।
 विद्याम वस्तेर्यवसा गृणन्तो विद्यामेपं वृजनं जीग्दानुम ॥५॥

ā tishṭha

rātham vṛṣhaṇam vṛṣā te sutāḥ sōmaḥ pāriśiktā mā-
 dhūni yuktvā vṛṣabhyām vṛṣabha kṣitīnām hāribhyām
 yahi pravātōpa madrik ॥ 3 ॥ ayam yaज्ञō devayā ayam mi-
 yēdha imā brāhmaṇy ayam indra sōmaḥ | stīrṇām bārhir ā
 tū śakra prā yahi pīva nishādya vi naucha hārī ihā ॥ 4 ॥ ó
 sūṣṭhuta indra yaby arvān ūpa brāhmaṇi mānyāsya kārōḥ |
 vidyama vaster āvasa grīṇānto vi ॥ 5 ॥

(१.७८) अष्टममनुत्तरान्तम सूक्तम्

(१-५) पञ्चवस्यास्य सूक्तस्य मैत्रवरुणिरयस्य कपि । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप छन्दः ॥

॥२७॥

यद्द स्या तं इन्द्र श्रुष्टिरस्ति यया बभूव जग्नुभ्य ऊती ।
 मा तः कामं महयेन्तमा ध्रुग्विश्वा ते अश्या पर्याप आयोः ॥३॥
 न घा गजेन्द्र आ दम्भो या नु स्वमांग कृणवन्त योनौ ।
 आपश्चिदस्मै सुतुका अवेपन्ममन्न इन्द्रः सख्या वयश्च ॥४॥

178.

Yad dha sya ta indra śṛuṣṭīr āsti yaya babhūtha ja-
 ritribhya uti mā naḥ kamam mahāyantam ā dhag viṣyā
 te āsyam pāry āpa ayōḥ 1 mā gha rājendra a dabhan
 no yā nū svāsārā kṛiṇāvanta yōnau | āpaś cid asmai su-
 tūka aveshan grāman na indrah sakhyā vāyaś ca ॥ 2 ॥

Ascend your bounty-shedding chariot. We are inviting you to greet you with our sweet emotional expressions. O resplendent Lord, may you harness your vigorous bounty-shedding chariot and come to us for our preservation; come with utmost haste to your own people. 3

O resplendent Lord, this is a benevolent selfless act dedicated to Nature's bounties; this is an oblation for sacred dedication; these are divine hymns and this is an emotional expression of devotion,—all these are to be dedicated to you. O Lord, come close and accept our loving devotion; come to stay with us for all times. 4

O illustrious divine leader, glorified by the sacred hymns of revered preceptors, come to bless our noble acts, so that we may enjoy prosperity through your protection. May we have support in obtaining food, strength and long life. 5

178

O resplendent Lord, may you bless us with those beneficent qualities wherewith you help and protect your dedicated devotees. May you please not allow our lofty aspirations to die unfulfilled. May we through your favour obtain every thing that is obtainable by men. 1

May our Lord not allow any one to diminish the valour of that labour, which our sisters (either day and night, or fingers of a hand) have directed us to do. May all our invigorating offerings propitiate Him so that He continues to be friendly to us and provide adequate nourishment. 2

जेता नृभिर्इन्द्रः पृत्सु शूरः श्रोता हवं नार्धमानस्य कर्गः ।
 प्रभर्ता रथं दाशुषे उपाक उद्यन्ता गिरो यदि च त्मना भूत् ॥३॥
 एवा नृभिर्इन्द्रः सुश्रवस्या प्रवादः पृक्षो अभि मित्रिणो भूत् ।
 समस्य इषः स्तवते विवाचि सत्राकरो यजमानस्य शंसः ॥४॥
 त्वया वयं मघवन्निन्द्र शत्रून्भि प्याम महतो मन्यमानान् ।
 त्वं त्राता त्वमु नो वृधे भूर्विद्यामेपं वृजनं जीरदानुम् ॥५॥

jēta

nṛbhir indrah pṛitsú śūrah śrōta hāvaṃ nārdhamānasya kā-
 rōḥ | prābharta rāthaṃ daśuṣha upakā ūdyanta gīro yādi
 ca tmāna bhūt || 3 || evā nṛbhir indrah suśravasyā prakha-
 dāḥ priksṥo abhi mitrīṇo bhūt | samasyā ishā stavate ví-
 vāci satrakaró yajamanasya śānsaḥ || 4 || tvāyā vayāṃ ma-
 ghavam indra śātrun abhi shyama maható mānyamanan |
 tvām trātā tvām u no vṛidhe bhur vi⁹ || 5 ||

(१.७५) एकोनार्धान्युत्तरगततमं सूक्तम्

(१-६) पट्वत्स्यास्य सूक्तस्य (१-२) प्रथमादिनीययोः क्रिचोर्लोपामुद्रा कृषिका, (३-४) तृतीयाचतुर्थयोः
 मंत्रावरुणस्यस्यः, (५-६) पञ्चमीषष्ठयोश्चागस्यान्नेवामो ब्रह्मचारी कर्षी । रतिर्देवता ।

(१-४. ६) प्रथमादिचतुर्केषां षष्ठ्याश्च त्रिष्टुपः, (५) पञ्चम्याश्च बृहती छन्दसी ॥

॥७०॥

पूर्वाहं शरदः शश्रमाणा दोषा वस्तेरुषसो जरयन्तीः ।
 मितानि श्रियं जरिभा तन्नुनामप्य नु पत्नीर्वृषणो जगम्युः ॥१॥
 ये चिद्धि पृथं कृतमापु आसन्त्माकं देवेभिर्गवदन्नतानि ।
 ते चिदवामुर्नद्यन्तेमापुः समु न पत्नीर्वृषभिर्जगम्युः ॥२॥

179.

Purvīr ahām śarādah śaśramaṇā doṣhā vāstor ushāso
 jarāyantiḥ | mināti śriyaṃ jarimā tanūnam āpy u nū pātur
 vṛiṣhaṇo jagamyuḥ || 1 || yē cid dhi pūrva rītasāpa āsan
 sākām devēbhir āvadann rītāni | tē cid āvasur mahy āntam
 apūḥ sām ū nū pātur vṛiṣhabhir jagamyuḥ || 2 ||

Resplendent Lord, with his valorous colleagues wins battles, carefully listens to the invocations of His subjects, speedily goes to the dedicated followers and when glorified by honest devotees comes, of His own accord, quite close to them. 3

Verily, the resplendent Lord accepts all the offerings made by his friendly people and in response helps them to overcome their difficulties, and achieve their aspirations. He is faithful in his assurance, and commending the piety of His men, He approves of the offered homage. 4

Through your alliance, O bounteous resplendent Lord, may we defeat our formidable enemies who think themselves unconquerable. Verily you are our protector and promoter of our prosperity. May we have your support in obtaining food, strength and long life. 5

179

Ascetic's wife :

Many years, many days and nights have passed. Dawns have come and gone. I have been intelligently working all this time. Now old age impairs the beauty of my youth. Better only strong men should approach their wives and make life fruitful. 1

The ancient sages truly obeyed the eternal laws of Nature and were honest to express their heartfelt feelings and respond to the natural urges. They did not keep the vow of absolute continence. Therefore, it is advisable that wives should be approached by strong men, and life be made fruitful. 2

न सृषां श्रान्तं यदवन्ति देवा विश्वा इत्स्पृधो अभ्यश्नवाव ।
 जयावेदत्र शतनीथमाजिं यत्सम्यञ्चा मिथुनावभ्यजाव ॥३॥
 नदस्य मा रुधतः काम अगन्निता आजातो अमुतः कुतश्चित् ।
 लोपामुद्रा वृषेण नी रिणाति धीरमधीरा धयति श्वसन्तम् ॥४॥
 इमं नु सोममन्तितो ह्रत्सु पीनमुप ब्रुवे ।
 यत्सीमागंश्चक्रमा तत्सु मृळतु पुलुकामो हि मर्त्यैः ॥५॥
 अगस्त्यः खनमानः खनित्रैः प्रजामपत्यं बलमिच्छमानः ।
 उभौ वर्णावृषिरुग्रः पुषोष सत्या देवेष्वाशिषो जगाम ॥६॥

nā nrīsha

śrantām yād āvanti devā viśva it spṛidhe abhy āśnavava |
 jāyavéd ātra śatāntham ajīṇ yāt samyāñca mithunāv abhy
 ājava || 3 || nadāsya mā rudhatāḥ kāmā āgann itā ājato amū-
 taḥ kútaḥ cit | lópanudra vṛṣhaṇaṁ ní riṇati dhīram ādhura
 dhayati śvasāntam || 4 || imāṁ nū sōmam āntito hr̥tsú pi-
 tāṁ ūpa bruve | yāt sīm āgaḥ cakṛimā tāt sū mṛṇatu pu-
 lukāmo hí mārtyaḥ || 5 || agāstyah kṣānamānaḥ kṣanītraih
 prajāṁ āpatyam bālam ichāmanāḥ | ubhau vāṇav r̥ṣir
 ugrāḥ pupoṣha satyā devēshy aśiṣho jagama || 6 ||

(१८०) अर्शित्युत्तरगततमं सूक्तम्

(१-१०) दशवेद्यास्य सूक्तस्य मंत्रावरुणिगस्य ऋषिः । अश्विनौ देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥०३॥ युवो रजांसि सुयमामो अश्वा रथो यद्वा पर्यणीमि दीयन् ।
 हिरण्ययो वा पवयः प्रुषायन्मध्वः पिबन्ता उपमः सचेधे ॥१॥
 युवमन्यस्याव नक्षथो यद्विपत्तमनो नर्यस्य प्रयज्योः ।
 म्मस्मा यद्वा विश्वगृन्ती भगति वाजायेद्रे मधुपात्रिषे च ॥२॥

180.

Yuvó rájāṁsi suyámāso āśvā rātho yād vām páry ár-
 naṁsi díyat | hiraṇyāyā vām pavāyah prushāyan mādhvah
 píbanta ushásah sacethe || 1 || yuvām átyasyāva nakshatho
 yād vípatmano nāryasya prāyajyoh | svāsā yād vām viśva-
 gurti bhārāti vājāyētte madhupāv ishé ca || 2 ||

Ascetic :

No penance is practised in vain since the divine powers protect all. Ultimately natural forces prevail and win over unnatural restraints. If we exert ourselves together, we can triumph over hundreds of adversities. 3

Suppressed desires overwhelm the mind arising either from this cause or from that like an obstructed stream. Then the young impatient maiden, passions suppressed, approaches her husband under deep emotional stress. She approaches her ascetic husband, snoring in deep slumber. 4

I beseech the loving God seated in my heart, that He may fully expiate the sin, which might have been committed. After all, man is subject to many desires and natural urges. 5

The ascetic, a venerable sage, following the rightful course, works as if a farmer with implements in a field desiring progeny, offspring and strength, and practises both types of obligations (the one of household life and the other of austerity) and receives true benedictions from God and elders. 6

180

O twin lords of cosmic vitality and consciousness, when, round the cosmic sea of space your cosmic chariot proceeds to its desired quarters, your golden fellies scatter drops of moisture. May you, accepting our sweet devotional prayers participate in our sacred morning ceremonies. 1

Direct downwards the course of your cosmic chariot which is holy, swift-moving, multi-directional and friendly to men. May the adorable sister, the dawn, prepare for your welcome, and the institutor of the ceremony worship you for the sake of obtaining strength and food. 2

युवं पयं उस्त्रियायामधत्तं पक्वमायायामव पृथ्व्यं गोः ।
 अन्तर्यद्वनितो वामृतप्स्व ह्वारो न शुचिर्यजेते हविष्मान् ॥३॥
 युवं हे घर्म मधुमन्तमत्रेऽपो न श्रोदोऽवृणीतमेषे ।
 तद्वा नगवश्चिना पश्वेऽष्टी रथ्येव चक्रा प्रति यन्ति मध्वः ॥४॥
 आ वा दानाय ववृतीय दस्त्रा गोगेहेण तौथ्यो न जित्रिः ।
 अपः श्रेणी संचते माहिना वां जृणो वामक्षुरंहसो यजत्रा ॥५॥

yuvām páya

usríyāyām adhattam pakvām āmāyām āva púrvyam góh |
 antár yád vaníno vām řitapsū hváro ná śúcír yájate haví-
 shmán || 3 || yuvām ha għarmām mādhumantam ātraye 'pó
 ná kshódo 'vrīñitam eshé | tād vām narāv ařvinā pářva-
 řiřtī ráthyeva cakrá prāti yanti mādhvah || 4 || á vām dā-
 náya vavřitiya dasrā góř óheṇa taugryó ná jívriḥ | apáh
 kshoní sacate máhinā vām jūrñó vām ákshur áñhaso yaja-
 trā || 5 ||

॥२४॥

नि ययुवेथे नियुतः सुदानु उपे स्वध्राभिः सृजथः पुरंधिम् ।
 प्रेषहेषद्वातो न मृगि महे ददे सुव्रतो न वाजस ॥६॥
 वयं चिद्धि वां जरितारः सत्या विपन्यामहे वि पणिर्हितावान् ।
 अथो चिद्धि प्माश्विनावनिन्द्या पाथो हि प्मा वृषणावन्तिदेवम् ॥७॥
 युवां चिद्धि प्माश्विनावनु द्युन्विरुद्रस्य प्रस्रवणस्य मातो ।
 अगस्त्यो नरां नृषु प्रशस्तः काराधुनीव चितयत्सहस्रैः ॥८॥

ní yád yuvéthe niyútaḥ sudānū ūpa svadhābhiḥ sřija-
 thaḥ púranḍhim | prēřhad vēřhad vátó ná sūrír á mahé
 dade suvrató ná vájam || 6 || vayām eid dhí vām jaritārah
 satyá vipanyāmahe ví pañír hitāvān | ádhā eid dhí řhmā-
 řvināv anindyā pāthó lí řhmā vřiřaṇāv ántidevam || 7 ||
 yuvām eid dhí řhmāřvināv ānu dyūn vírudrasya prasrāva-
 nasya sātaú | agástyo narām nřiřu prāřastah kārādhunīva
 čitayat sahářraiḥ || 8 ||

You have restored milk to the cow. You have matured the first raw milk in the udders of the milch cow. The devout and earnest devotee worships you, truth personified, with dedication. He is as vigilant in the midst of the ceremony, as a snake in the midst of a thicket. 3

You render the fierce heat soothing as sweet butter to the really detached person ; for the sake of relief, you invest it with the coolness of water, therefore, for you, O cosmic twins, inspirers of the sacred works, the fire-offering is made. The sweet expressions flow towards you like chariot-wheels (down a slope). 4

O destroyer of enemies, may I by means of my prayers bring you hither, to bestow upon me that aid, which you could give to the infirm son of the saviour. Your greatness compasses earth, heaven and ocean. May this, your aged worshipper, enjoy long sinless life. 5

O bounteous ones, when you come speedily with your yoked cosmic chariot, you replenish the earth with food. May this, your worshipper, be swift as the wind to propitiate and please you. Through your great favour may he, like a pious man, obtain plenty of food and become great. 6

We, your sincere adorers, verily praise you in various ways. Our heart, the container, is full with your devotion. O blameless cosmic twin powers, showerers of benefits, may you both freely participate in the sparkling glory of God. 7

O pair of cosmic vitality and consciousness, the steady-minded sage, eminent amongst the leaders of men, arouses you daily with numerous invocations, like a musical instrument with thousands of notes so that torrents of blessings may flow from you to him. 8

प्र यद्देहे महिना रथस्य प्र स्पन्द्रा यथो मनुषो न होता ।
 धत्तं सृग्भिर्वा उत वा स्वस्य नामत्या रयिषाचः स्याम ॥९॥
 तं वां रथं वयमद्या हुवेम स्तोमैरश्विना सुविताय नव्यम् ।
 अरिष्टनेमिं परि द्यामियानं विद्यामेघं वृजनं जीरदानुम् ॥१०॥

prā yād váhetho mahinā ráthasya
 prā syandra yatho manusho ná hótā | dhattām sūribhya
 utā va svāsyaṁ nāsatya rayishācaḥ syama || 9 || tām vām
 rātham vayām adyā havema stómair aśvina suvitāya ná-
 vyam | áriṣṭhanemim pári dyām iyānām vi° || 10 ||

(१८१) . कार्वाण्युत्तरगतनमं मुक्तम्

(१-९) नवचस्यास्य मुक्तस्य मेत्रावर्णिगस्य कृषिः । अश्विनो देवते । त्रिष्टुप छन्दः ॥

॥२५॥ कदु प्रेष्टविषां रेयीणामध्वर्यन्ता यदुन्निनीथो अपाम् ।
 अये वां यज्ञो अकृत प्रशस्तिं वसुधिनी अविताग जनानाम् ॥१॥
 आ वामश्वासः शुचयः पयस्पा वानरंहसो दिव्यामो अत्याः ।
 मनोजुवो वृषणां वीतप्रष्टा एह सृगजो अश्विना वहन्तु ॥२॥
 आ वां रथोऽवन्ति प्रवत्यान्मृगवन्धुरः सुविताय गम्याः ।
 वृष्णः स्थानाग मनसो जयीयानहंपूर्वो यजतो धिष्ण्या यः ॥३॥

181.

Kād u prēshtāv ishām rayiṇām adhvaryānta yād un-
 ninithó apām | ayām vām yajñó akṛita prāśastiṁ vāsadhiti
 ávitārā janānām || 1 || ā vām āśvāsaḥ śucayaḥ payaspa vá-
 taraṇhaso divyāso átyāḥ | manojúvo vṛishāṇo vītāprishṭhā
 éhā svarájo aśvínā vahantu || 2 || ā vām rátho 'vānir ná
 pravátvān śrīprāvandhuraḥ suvitāya gamyāḥ | vṛishṇa
 sthātārā mánaso jávyiān ahampūrvó yajató dhishṇyā yāḥ
 || 3 ||

When, by virtue of your cosmic chariot, you come quick to the place of worship and when, like the ministering priest, after discharging his function, you depart, gliding away, you give to the devout worshippers a reward, say, of vehicles or good horses. May we be rich, O ever-true cosmic twins, through your grace. 9

We invoke today, O pair of cosmic twin powers, with hymns for our welfare and invoke your praiseworthy cosmic chariot of undamaged wheels, while traversing the sky. May we obtain through you food, strength and long life. 10

181

O cosmic twin forces, bestower of protection and prosperity, we glorify you with our dedicated actions. O dearest twins, while coming to our place of worship when will you bring from the cosmic ocean, riches and nourishment? 1

O cosmic twin forces, may your celestial waves, pure, rain-drinking, swift as the tempest, heaven-born, quick-moving, rapid as thought, vigorous, well-backed and resplendent in its own light bring you hither. 2

O cosmic twin forces, firmly founded in your own station, may your cosmic chariot, which is strong, swift as mind, venerable, equipped with charming face, vast like earth, extensive, speedy, come near us for our welfare. 3

इहेह॑ जाता॒ सम॑वावशीतामे॒रप॑सा॒ तन्वा॑श्च॒ नाम॑भिः स्वैः ।
 जि॒ष्णुर्वी॒मन्यः॑ सु॒मन्व॑स्य सृ॒ग्दि॒वो अ॒न्यः सु॒भगः॑ पु॒त्र ऊ॒हे ॥४॥
 प्र वा॑ नि॒चेरुः॑ ककु॒हो व॒शो॑ अनु॒ पि॒शङ्ग॑रूपः स॒दनानि॑ गम्याः ।
 ह॒रि॑ अ॒न्यस्य॑ पी॒पय॑न्त॒ वाज॑र्म॒थ्रा र॒जांस्य॑श्चि॒न्ना वि॒ चोषेः॑ ॥५॥

ihéha jātā sām avāvasītām arepāsā tanvā nāmabhiḥ
 svaḥ | jishnúr vām anyāḥ sūmakhasya sūrīr divó anyāḥ
 subhágah putrá ūhe || 4 || prā vām niceerūḥ kakuhó váśān
 ānu piśāṅgarūpaḥ sádanāni gamyāḥ | hārī anyāsya pīpā-
 yanta vājair mathrá rájānsy aśvinā ví ghóshaiḥ || 5 ||

॥५॥

प्र वा॑ श॒रद्वान्वृ॒षभो॑ न नि॒ष्पाट् पृ॒र्वीरि॑षश्चरति म॒ध्यं दृ॒णन् ।
 प॒र्वैर॑न्वस्य पी॒पय॑न्त॒ वाज॑र्म॒न्तीरु॒ध्वा न॒द्यो न॒ आ॒गुः ॥६॥
 अम॑जि वा॒ स्यवि॑र वेध॒सा गी॒र्वाळ॑हे अ॒श्विना॒ त्रेधा॑ क्षर॒न्ती ।
 उ॒प॒स्तुता॑वव॒तं ना॒श्रमा॑न् या॒मुन्न॑योम॒ञ्जृणु॑न्त॒ हव॑ मे ॥७॥
 उ॒त स्या॑ वा॒ र॒जानो॑ व॒प्स॒मो गी॒स्त्रि॒वर्हि॑षि स॒द॒मि पि॒न्वते॑ नृ॒न ।
 वृ॒षा वा॑ मे॒घो वृ॒षणा॑ पी॒पाय॑ गो॒र्त॒ मेक॑ म॒नुषो॑ द॒श॒स्यन् ॥८॥
 यु॒वां पृ॒षवा॑श्चि॒न्ना पु॒रि॒त्रि॒भि॒मुषा॑ न ज॒रते॑ ह॒विष्मा॑न् ।
 हु॒वे यद्वो॑ व॒रि॒व॒स्या गृ॒णानो॑ वि॒द्यामे॑ष वृ॒जन॑ जी॒रदा॑नुम ॥९॥

prā vām śarādvān vṛṣabho ná nishshāt pūrvīr īshaḥ
 carati mādḥva ishṇān | évair anyāsya pīpáyanta vājair vé-
 shantir ūrdhvā nadyò na āguḥ || 6 || āsarji vām sthāvirá
 vedhasā gír bālḥé aśvinā tredhā kshárantī | úpastutāv ava-
 tam nádbamānam yāmanu áyāmañ chṛiṇutam hávanu me
 || 7 || utá syā vām rīṣato vápsaso gís tribarhīshi sádasi pin-
 vate nrīn | vṛishā vām meghó vṛishanā pīpāya góṛ ná séke
 mánusho daśasyān || 8 || yuvām pūshévāśvinā púramdhir
 agníṁ nshám ná jarate havishmān | huvé yád vaṁ variva-
 syā grīṇānó vi° || 9 ||

You have been glorified together, as faultless by your many famous names. One of you is victorious son of inter-space and promoter of dedicated sacred actions; the other, the auspicious offspring of cosmic stellar regions. Both of you thus uphold the entire cosmos. 4

O twin forces, may down-gliding, exalted golden coloured space-chariot of one of you, traversing at will the quarters of space, come to promote our dedicated actions; and may our men supply to the motor engines of the other the fuel and the twins shall stir the regions with roars. 5

One of you is eternal disperser of the clouds like the sun, the annihilator of foes, acceptor of devotion and bearer of numerous nourishments. The other controls the vigorous, extensive and upward going streams, capable of providing nourishments. Let these streams of favour come swelling to us. 6

O cosmic twins, hymns of devotional songs flow across three paths to secure your steady favour. May you protect him, whosoever solicits your favour and whether moving or stationary. May you hear his invocation. 7

This praise of your resplendent forms is uttered in the hall of worship, where three-fold dedication is offered. O mighty showerers of benefits, may the swollen rain-cloud, proceeding to man, nourish him like a sprinkling of cow's milk. 8

Like nourisher, the wise offerer of oblations praises you, O cosmic twin divines, as he would praise supreme God and the dawn. I am invoking you with devotion. May you help us in obtaining food, strength and long life. 9

(१८२) द्रव्यार्थान्वयगतमम् सूक्तम्

(१-६) अष्टवर्गपात्य सूक्तस्य मेवावर्णिगम्य. ऋषिः । अश्विनो देवते । (१-२. ५) प्रथमादि-
पञ्चर्चा समस्याश्च जगती. (२. ८) पष्ठपद्योश्च विष्टप इन्द्रमी ॥

1.2.51

अर्भुदितं वयुनमो पु भूपता रथो वृषण्वान्मदेता मनीषिणः ।
 धियंजिन्वा धिष्ण्या विष्पलावम् दिवो नपता सुकृते शुचिव्रता ॥१॥
 इन्द्रतमा हि धिष्ण्या मरुतमा दस्वा दंसिष्टा रथ्या रथीतमा ।
 पूर्णं रथं वहथे मध्व आचितं तेन द्वाश्वान्समुप याथो अश्विना ॥२॥
 किमत्र दस्वा कृणुथः किमासाथे जनो यः कश्चिदहविर्महीयते ।
 अतिं क्रमिष्टे जुरते पुणरमुं ज्योतिर्विप्राय कृणुते वदस्ये ॥३॥

182.

Abhūd idāṃ vayūnam ó shū bhūshatā rātho vṛṣhaṇ-
 vān mādatā manishīṇaḥ | dhiyaṃjinvā dhīshnyā viṣpālāvasū
 divó nāpata sukrīte śūcivrata || 1 || indratama hī dhīshnyā
 marúttamā dasrá dānsishṭhā rathyā rathítamā | pūrṇāṃ rā-
 thaṃ vahethe mādhyā acitaṃ tēna dāśvānsam ūpa yātho
 aśvinā || 2 || kīm ātra dasrá kṛiṇuthaḥ kīm āsāthe jāno yāḥ
 kās cid āhavir mahīyāte | āti kramishṭam jurātam paṇēr
 āsum jyótir víprāya kṛiṇutam vacasyāve || 3 ||

जम्भयन्तमभितो रायतः शुनो हतं मृधो विदथुस्मान्वश्विना ।
 वाचैवाचं जरितुं रत्निनीं कृतमुभा शंसं नामत्यावन्तं मम ॥१॥
 युवमेतं चक्रथुः सिन्धुषु प्लवसात्मन्वन्तं पक्षिणीं तौ यायुः कम ।
 येन देवत्रा मनसा निरूहथुः सुपसती पतथुः ओदसो महः ॥२॥

jambháyatam
 abhíto ráyataḥ śūno hatām mṛidho vidáthus tány aśvinā |
 vācam-vācam jaritú ratnínīm kṛitam ubhá śānsam nāsa-
 tyavataṃ māma || 4 || yuvām etāṃ cakrathuḥ síndhushu pla-
 vām atmanvāntam pakshīṇaṃ taugryāya kām | yēna deva-
 trā mānasā nirūhāthuḥ supaptāni patathuḥ kshódaso ma-
 hāḥ || 5 ||

O wise learned men, the information has been received ; be ready with your praises, for the benefit-showering cosmic chariot of the twin divines has appeared. Rejoice and be ready to welcome them, For they are abiders of benevolent laws. They are sustainers of the cosmos, beneficent to mankind and giver of wisdom to the performer of noble deeds. 1

O foe-destroyer twin divines, in truth you are most imperial like resplendent Lord, and vital like wind. You are most active; you are indeed eminent riders and most distinguished charioteers. You drive a cosmic chariot, fully heaped up with ambrosia. May you come with that chariot to the dedicated worshipper. 2

O destroyer of evils, mighty cosmic twin divines, what do you do here ? Why do you linger for a man who makes no oblation, still honoured ? Pass over him; take away the life of the miser; grant light to the pious man who is eloquent in your praises. 3

O holder of eternal seed of life, annihilate them on every side who bark at us like dogs ; slay our enemies ; you know them well. Give reward and excellent wealth to the poet for the praises he offers you. Accept, O truth-abiding twins, my devotional praises. 4

You construct, amid the flood water, that animated ship with wings to fly for the saviour of the pious, whereupon, with God-devoted mind, you bear him up and quickly descending from the cosmos, you make a path for him out of the mighty surge. 5

॥२८॥

अत्रविद्धं तौध्यमुप्स्वन्तरनारम्भणे तममि प्रविद्धम् ।
 चतस्रो नावो जठलस्य जुष्टा उदश्विभ्यामिषिताः पारयन्ति ॥६॥
 कः स्विद्वृक्षो निष्ठितो मध्ये अर्णमो यं तौध्यो नाधितः पर्यपस्वजत ।
 पूर्णा मृगस्य पतरोग्वारम्भ उदश्विना ऊहथुः श्रोमताय कम् ॥७॥
 तद्वा नरा नामत्यावनु प्याद्यद्वा मानास उचथमवोचन् ।
 अस्मादद्य मदसः सोम्यादा विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम् ॥८॥

āvaviddham taugryām apsv āntār anārambhanē tāmasi
 prāviddham | cātasro nāvo jāthalasya jūṣṭā úd aśvībhyām
 ishītāḥ pārayanti || 6 || kāḥ svid vṛikshó nīṣṭhīto mādhye
 urnaso yām taugryó nādhitāḥ paryāshasvajat | parṇā mṛi-
 gāsya patārora ivārābha úd aśvinā ūhathuḥ śrōmatāya kām
 || 7 || tād vān nara nāsatyāv ānu shyād yād vām mánāsa
 ucātham āvocan | asmād adyā sādasaḥ somyād ā vi^o || 8 ||

(१८३) त्र्यशीत्युत्तरशततमं सूक्तम्

(१-६) पद्वस्यस्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिरगम्य क्रपि । अश्विनो देवते । त्रिष्टुप छन्दः ॥

॥२९॥

तं युञ्जाथो मनसो यो जवीयान त्रिवन्धुरे वृषणा यन्त्रिचक्रः ।
 येनोपयाथः सुकृतो दुरोणे त्रिधातुना पतथो विर्त पर्णे ॥१॥
 सुवृद्धो वर्तते यज्ञमि श्रां यत्तिष्ठथः कर्तुमन्तानु पृक्षे ।
 वपुर्वपुष्या संचतामियं गीद्विषो दृहित्रोपमा सचेथ ॥२॥
 आ तिष्ठते सुवृत्तं यो रथो वामनु व्रतानि वर्तते हविष्मान् ।
 येन नरा नामत्येषय्यै वृत्तिर्याथस्तनेयाथ त्मने च ॥३॥

183.

Tām yuñjatham mánaso yó jāvíyān trivandhuró vṛi-
 shana yās tricakrah | yēnopayāthāḥ sukrīto duroṇām tri-
 dhātuma patatho vír ná parṇāḥ || 1 || suvṛīd rātho vartate
 yānn abhī kshām yāt tīṣṭhathathāḥ krātumantānu pṛikshé |
 vāpur vapushyā sacatam iyām gír divo dubitróshāsā sace-
 the || 2 || ā tīṣṭhatam suvṛitam yó rātho vām ānu vratāni
 vārtate havīshmān | yēna narā nāsatyeshayādhyai vartir yā-
 thās tānayāya tmāne ca || 3 ||

Four ships move into the midst of the floods, sent by the cosmic twin divines. They bring safe to shore the son of the saviour. He is cast headlong into the flood by his foes, and plunges into the thick inevitable darkness. 6

What tree or cosmic chariot is that which stands fixed in the surrounding cosmic ocean, and to which the supplicating son of saviour clings? O cosmic twin-divines, as twigs are caught hold of for support by a falling creature, you bear him up to safety. 7

May this hymn, which your devout adorers utter, be acceptable to you, O ever-true cosmic twin divines. May you today, in this sacred place of worship help in obtaining food, strength and long life. 8

183

O showerers of benefits, make ready that cosmic vehicle which has triple seat, three wheels and is as quick as thought. With this vehicle, embellished with three elements, you come to the dwelling of the pious worshipper. With this you fly like a bird with wings. 1

Full of action, you mount this easy-rolling cosmic vehicle alighting upon the earth for the sake of sacrificial food. May this melodious hymn delight you and promote your well-being; and as you travel, may you unite with the dawn, the damsel of the cosmic region. 2

O ever-true cosmic leaders, ascend your easy-rolling cosmic chariot, filled with sacred offerings. This vehicle takes you both, to carry out your assigned work. Mounted on this you come into the house of the worshipper, to encourage him and his children to proceed to the place of worship. 3

मा वां वृक्ते मा वृकीर्ण दधर्षिन्मा परि वक्तेमुत माति धक्तम् ।
 अये वां भगो निहित इयं गीर्दस्त्राविमे वां निधयो मधूनाम् ॥४॥
 युवां गोतमः पुरुमीळ्हो अत्रिर्दस्त्रा हवतेऽवमे हविष्मान् ।
 दिशं न दिष्टासृज्येव यन्ता मे हव नामस्योप यातम् ॥५॥
 अताग्मि तमसस्याग्मस्य प्रति वां स्तोमो अश्विनावधायि ।
 एह यातं पथिभिर्देवयानैर्विद्यामेपं वृजनं जीरदानीम् ॥६॥

mā vāṃ vṛiko mā vṛikīr ā
 dadharshīm mā pāri varktam utā māti dhaktam | ayām vām
 bhāgō nīhita iyām gir dāsrāv imé vām nidhāyo mādhdū-
 nām || 4 || yuvām gótamaḥ puramīḷhó ātrir dāsrā hāvaté
 'vase havishmān | diṣaṃ nā diṣṭām ṛijūyēva yāntā me hā-
 vaṃ nāsatyópa yatam || 5 || átārishma tāmasas pāram asyā
 prāti vām stómo aśvināv adhāyi | éhā yātam pathībhir de-
 vayānair vi^o || 6 ||

(१८४) चतुर्गोन्युत्तमगतमं मुक्तम्

(१-६) पदचर्यास्य मुक्तस्य मंत्रावर्णनस्य क्रयिः । अश्विनो देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥ ता वांमद्य नावपं हवेमोच्छन्त्यामुपमि वह्निर्कथेः ।
 नामेत्या कुहं चित्मन्तावयो दिवो नपाता मुदास्तंराय ॥३॥
 अस्मे ऊ पु वृषणा मादयेथामुत्पणीर्हितमृम्या मदन्ता ।
 श्रुतं मे अच्छोक्तिभिर्मतीनामेष्टा नरा निचेतारा च कर्णेः ॥२॥
 श्रिये पृषन्निपुक्तेव देवा नामेत्या वहतुं सूर्यायाः ।
 वच्यन्ते वां ककुहा अप्सु जाता युगा जूर्णेव वरुणस्य भूरः ॥३॥

184.

Tā vām adyā tāv aparām huvemochāntyām ushāsi vāh-
 nir ukthaiḥ | nāsatyā kūha cit sántāv aryó divó nāpātā su-
 dāstarāya || 1 || asmé ū shū vṛiṣṇā mādayethām ūt pañūr
 hatam ūrmyā mādanta | śrutām me āchoktibhir matinām
 éṣṭā nara nīcetāra ca kārṇaiḥ || 2 || śriyé pūṣham ishukṛi-
 teva devā nāsatyā vahatūm sūryāyāḥ | vacyānte vām ka-
 kubā apsú jātā yugā jūrṇēva varuṇasya bhūrç || 3 ||

May I be safe in your protection; may you not torment me, nor deliver me to some one else. O destroyer of evils, here is your share of offering; here is a praise for you. The treasure of sweet devotional prayers is for you alone. 4

O true and sweet cosmic forces, persons of eminent intelligence, full of bliss and ever moving, invoke both of you with offerings for protection. May you come to them like one who goes straight by an easy path to the assigned destination. 5

O ever-true cosmic twin-divines, we have crossed the region of this darkness. Our praises have been addressed to you. Come hither by the paths which other divine forces have travelled. May you help us in obtaining food, strength and long life. 6

184

O ever-true cosmic twin-divines, we invoke you both this day as on any other day, when the priest has kindled the fire and is singing hymns at the break of dawn, the dispeller of darkness. O twin-divines wheresoever you be, come here for the benefit of the benevolent worshipper. 1

O brave cosmic twin-divines, may you be delighted by our constant chant of sweet expressions of devotion and destroy the unfaithful misers who do not offer homage. May you graciously hear with your own ears, my pious praises, as you favour the true devotee and retain his prayers. 2

O bounteous nourisher, cosmic twin-divines, in whom is no untruth, you carry dawn, an offspring of the sun, for glory and go straight like an arrow. Your giant steeds move on, today as in the ages past, sprung from the cosmic ocean of the mighty venerable Lord. 3

अस्मे सा वा माध्वी रतिरस्तु स्तोमं हिनोतं मान्यस्य कारः ।
 अनु यद्वा श्रवस्या सुदान् सुवीर्याय चर्षणयो मदन्ति ॥१॥
 एष वां स्तोमो अश्विनावकारि मानेभिर्मघवाना सुवृक्ति ।
 यातं वर्तिस्तनयाय त्मने चागस्त्ये नामत्या मदन्ता ॥२॥
 अतारिष्म तममस्याग्मस्य प्रति वां स्तोमो अश्विनावधायि ।
 एह यातं पथिभिर्देवयानैर्वियामेधं वृजनं जीरदानुम ॥३॥

asmé

sá vām mādhyī rātīr astu stómaṁ hinotam mānyasya ka-
 rōḥ | ānu yād vām śravasyā sudanū suvīryāya carṣaṇāyo
 mādanti || 4 || eshá vām stómo aśvinav akarī mānebhīr ma-
 ghavāna suvṛiktī | yātām vartīs tānayaya tmāne cāgāstye
 nāsatya mādantā || 5 || ātarishma — || 6 || ||

(१८५) पञ्चाशीत्युत्तराशततमं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य मैत्रवरुणिरगमस्य क्रपिः । द्यावापृथिव्यौ देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२॥ कतरा पूर्वा कतरापरायोः कथा जाते कवयः को वि वेद ।
 विश्वं तमना विभृतो यद् नाम वि वर्तते अहनी चक्रियेव ॥१॥
 भृङि द्वे अचरन्ती चरन्ते पद्वन्ते गर्भमपदी दधते ।
 नित्यं न मृतुं पित्रोरुपस्थे द्यावा रक्षन्ते पृथिवी नो अभ्यात ॥२॥
 अनेहो दात्रमदितेर्गन्तुर्व हवे सर्वददधं नमस्वत् ।
 तदोदसी जनयते जरित्रे द्यावा रक्षन्ते पृथिवी नो अभ्यात ॥३॥

185.

Katarā pūrva katarāparayōḥ kathā jāte kavayaḥ kó ví
 veda | víśvaṁ tmānā bibhṛito yād dha nāma ví vartete
 āhanī cakriyeva || 1 || bhūṛim dvé ácarantī cārantam pad-
 vāntaṁ gārbham apādī dadhāte | nītyaṁ ná sūnám pitrór
 upāsthe dyāvā rākshatam pṛithivī no ábhvāt || 2 || anehó
 dātrām áditer anarvām huvé svārvad avadhām nāmasvat |
 tād rodasī janayataṁ jaritré dyāvā — || 3 ||

O cherishers of sweet devotions and bounteous cosmic twin forces, may your grace be with us. May you be pleased with the hymns sung by earnest and active devotees. May we all be joyful in your glorious realm and obey your commands to secure fame and renown. 4

O bounteous ever-true lords of cosmic vitality and consciousness, this hymn is recited with respect and regards. Therefore, please do come to our house and be favourable to the sages of mature wisdom and bless them and their children. 5

We have crossed the sea of this darkness, O lords of cosmic light and vitality. This hymn is addressed to you; come hither along the paths by which all the Nature's forces have travelled. May we find strengthening food in abundance. 6

185

Which of these two (heaven and earth) is elder and which is younger, and how are they born, who knows, O sages ? Both of you independently support the entire universe, and day and night revolve very much like wheels. 1

These two heaven and earth, though apparently motionless and footless, sustain creatures moving and footed. As a son is nursed on the lap of his parents, similarly, O heaven and earth, defend us from perils and miseries. 2

I solicit the unrivalled bounty of the sun which is perfect, celestial, deathless and exempt from any kind of harm. May heaven and earth produce this wealth for him who adores them. O heaven and earth, defend us from perils and miseries. 3

अ॒न॒प्य॒मा॒ने॒ अ॒व॒मा॒व॒न्ती॒ अनु॑ प्या॒म रो॒द॒सी दे॒व॒पु॒त्रे ।
 उ॒भे दे॒वा॒ना॒मु॒भये॑भि॒र॒ह्ना॑ या॒वा र॒क्ष॒तं पृ॒थि॒वी नो॒ अ॒भ्या॒त् ॥४॥
 सं॒ग॒च्छ॒मा॒ने यु॒व॒ती स॒म॒न्ते॒ स्व॒मा॒ग जा॒मी पि॒त्रो॒रु॒प॒स्थे ।
 अ॒भि॒जि॒घ्र॒न्ती॒ भु॒व॒न॒स्य॒ नाभिं॑ या॒वा र॒क्ष॒तं पृ॒थि॒वी नो॒ अ॒भ्या॒त् ॥५॥

átapyamāne áva-
 sāvanti ánu shyāma ródasī deváputre | ubhé devánām ubhá-
 yebhir áhnām dyāvā — || 4 || saṁgáchamāne yuvatī sám-
 ante svásārā jāmī pitrór upásthe | abhijighranti bhúvanasya
 nábhim dyāvā — || 5 ||

॥३॥

उ॒र्वी स॒द॒म॒नी बृ॒ह॒ती कृ॒तेन॑ हु॒वे दे॒वा॒ना॒म॒व॒सा॒ जनि॑त्री ।
 द॒धा॒ते ये अ॒मृ॒ते सु॒प्र॒ती॒के या॒वा र॒क्ष॒तं पृ॒थि॒वी नो॒ अ॒भ्या॒त् ॥६॥
 उ॒र्वी पृ॒थ्वी ब॒हु॒ले दू॒रे॒अ॒न्ते उ॒पा ब्रु॒वे ना॒मा॒सा य॒ज्ञे अ॒स्मिन् ।
 द॒धा॒ते ये सु॒भगे॑ सु॒प्र॒तृ॒ती या॒वा र॒क्ष॒तं पृ॒थि॒वी नो॒ अ॒भ्या॒त् ॥७॥
 दे॒वा॒न्या य॒च्चै॒क॒मा क॒ञ्चि॒दा॒गः स॒खायं॑ वा स॒द॒मि॒त्रा॒स्पतिं॑ वा ।
 इ॒यं धी॒र्भू॒या अ॒व॒या॒न॒मे॒षां या॒वा र॒क्ष॒तं पृ॒थि॒वी नो॒ अ॒भ्या॒त् ॥८॥
 उ॒भा शं॒सा न॒र्या मा॒म॒वि॒ष्टा॒मु॒भे मा॒मृ॒ती अ॒व॒सा स॒चे॒ताम् ।
 भृ॒गि चि॒द॒र्यः सु॒दा॒स्त॒ग॒ये॒षा म॒द॒न्त इ॒ष॒येम॑ दे॒वाः ॥९॥

urvī sádmanī bṛihatī ṛitēna huvé devánām ávasā já-
 nitri | dadháte yé amṛitam suprálike dyāvā — || 6 || urvī
 prithvī bahulé dūrēante úpa bruve námasā yajñé asmín |
 dadháte yé subhāge suprátūrti dyāvā — || 7 || deván vā yác
 cakṛimá kác cid ágaḥ sákhāyam vā sádam íj jáspatiṁ vā |
 iyám dhír bhūyā avayānam eshām dyāvā — || 8 || ubhá
 śáṁsā náryā mām avishtām ubhé mām ūtí ávasā sacetām |
 bhūri cid aryáh sudástarāyeshá mádanta ishayema devāḥ
 || 9 ||

The heaven and earth are the source of natural forces, are not subject to annoyance, and satisfy all beings with food. May we live in harmony with them all the days and nights. O heaven and earth, defend us from perils and miseries. 4

Going always together, young and of the same limits, these twin sisters exist as if lying in their parents' bosom, kissing the navel of the world together. O heaven and earth, defend us from perils and miseries. 5

I invoke these two, heaven and earth, who are beautiful to look on, who sustain ambrosial showers, who are vast and mighty and the progenitor (of rain and corn), for the protection of enlightened devotees. O heaven and earth, defend us from peril and miseries. 6

O heaven and earth, splendid, extensive of varied forms, bounteous, all-sustaining, and of limitless bounds, I address you with this hymn of praise; O heaven and earth defend us from perils and miseries. 7

Whatever sin or offence we may have at any time committed against Nature's forces, against our friends, or against the Lord of the universe, thereof may this hymn be expiation. O heaven and earth, defend us from perils and miseries. 8

May both these blessed benefactors of mankind preserve me. May heaven and earth equip me with all the means of protection. O divine forces, may we, while enjoying plenty of food, be blessed with wealth for liberal charity. 9

ऋतं दिवे तदवोचं पृथिव्या अभिश्रावाय प्रथमं सुमेधाः ।
 पातामवद्यादुग्नितादभीके पिता माता च रक्षतामवोभिः ॥१०॥
 इदं द्यावापृथिवी सत्यमेस्तु पितृमार्तर्यद्विहोषद्वे वाम ।
 भूतं देवानामवमे अवोभिर्विद्यामेष वृजनं जीरदानुम् ॥११॥

ritām divé tād avocam prithivyā abhisrāvāya pratha-
 mām sumedhāḥ | pātām avadyād duritād abhīke pitā mātā
 ca rakshatām āvobhiḥ || 10 || idām dyāvāprithivī satyām
 astu pītar mātār yād ihópabruvé vām | bhūtām devānām
 avamé āvobhir vidyā° || 11 ||

(१८६) पङ्क्तिन्युत्तरगततमं सूक्तम्

(१-११) एकादशचेत्यास्य सूक्तस्य सैत्रवरुणिरगमन्य ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । विष्णु छन्दः ॥

॥४॥

आ न इळाभिर्विदथे सुशस्ति विश्वानरः सविता देव एतु ।
 अपि यथा युवानो मत्सथा नो विश्वं जगदभिपित्वे मनीषा ॥१॥
 आ नो विश्व आस्क्रा गमन्तु देवा मित्रो अर्यमा वरुणः सजोषाः ।
 भुवन्यथा नो विश्वं वृधासः कर्न्तुमुषाहा विथुरं न शवः ॥२॥
 प्रेष्ठे यो अतिथिं गृणीषुमिं शस्तिभिस्तुर्वणिः सजोषाः ।
 अस्यथा नो वरुणः सुकीर्तिरिषश्च पर्यदग्निर्तः सूरिः ॥३॥

186.

Ā na īlabhir vidátthe suṣastí viśvānarah savitā devā
 etu | āpi yāthā yuvāno māt̥sathā no viśvaṃ jāgad abhipitvė
 manīṣā || 1 || ā no viśva āskrā gamantu devā mitró ar-
 yamā vāruṇaḥ sajōśah | bhūvan yāthā no viśve vṛdhāsaḥ
 kāran sushālā vithurām ná śavaḥ || 2 || prēsth̥tam vo āti-
 thim gr̥nīṣhe 'gnīm śastibhis turvāṇiḥ sajōśah | āsad yā-
 thā no vāruṇaḥ sukīrtīr īshaḥ ca parshad arigūrtāḥ suriḥ
 || 3 ||

Endowed with understanding, I have recited this excellent hymn to you, O heaven and earth, to be heard around. May father, the heaven and mother, the earth, preserve us from reprehensible iniquity and be always close to us to offer protection. 10

May this my prayer, which I address to you, be fulfilled, O earth and heaven—father and mother. May you always be ready with your protection in the proximity of those who praise you. May you help us in obtaining food, strength and long life. 11

186

May the divine sun, the benefactor of all men, come benignly to our cosmic sacrifice together with Nature's other divinities. May you, ever young, gladden all our people by your participation. 1

May all the bounties of triumphant Nature, such as cosmic light, cosmic order and cosmic plasma, come here in unison for participation in the sacrifice of creation. May they all be promoters of our welfare, and with great might may they preserve our strength from slackness. 2

I praise with hymns, O Nature's bounties, your best beloved participant, the cosmic fire, who is prompt to partake of the oblation, and who is well-pleased along with you ; so that thereby the cosmic plasma, the possessor of renown, the subduer of foes, the animator of men, may provide us with the power of creativity. 3

उप॑ व॒ एषे॑ नम॑सा जिगी॒षोषामा॑नक्ता॒ सुदु॒ग्धेव॑ ध्रेनुः ।
 समाने॑ अह॑न्विमिमानो॒ अर्कं॑ विपु॒रूपे॑ पय॑सि मस्मिन्न॒धन् ॥४॥
 उ॒त नोऽहि॑र्बुध्न्योऽ॑ मय॑स्कः शिशुं॑ न पिप्यु॒षीव॑ वेति॒ सिन्धुः॑ ।
 येन॑ नपा॒तमपा॑ जुताम॑ मना॒जुवो॑ वृष॑णो यं वह॑न्ति ॥५॥

upa va éshe námasā jigīśhóshāsānāktā sudúgheva dhe-
 nūḥ | samāné áhan vimínāno arkām víshurūpe páyasi sá-
 sminn údhan || 4 || utá nó 'hir budhnyò máyas kaḥ śīṣuṇi
 ná pipyúshīva veti síndhuḥ | yéna nápatam apāṇ júnāma
 manojúvo vṛishaṇo yām váhanti || 5 ||

॥४॥

उ॒त न॑ ई॒ त्वष्टा॑ ग॒न्त्वच्छा॑ स्मत्सु॒रिभिर्गभि॑पित्वे स॒जोषाः॑ ।
 आ॒ वृ॒त्रहे॒न्द्रश्च॑र्षि॒णप्रा॑स्तुविष्ट॒मो न॒गं न॑ इह॒ गम्याः॑ ॥६॥
 उ॒त न॑ ई॒ मत॑योऽश्व॒योगाः॑ शिशुं॑ न गाव॑स्तरु॒णं रि॑हन्ति ।
 तमी॑ गि॒रो ज॑न॒यो न॑ प॒र्वीः सु॒रभि॑ष्ट॒मं न॒गं न॑मन्त ॥७॥
 उ॒त न॑ ई॒ मरु॑ते॒ वृ॒द्धमे॑नाः स्मद्रो॒दसी॑ सम॑नसः स॒दन्तु॑ ।
 पृष॑दश्चामोऽव॒नयो॑ न रथा॑ रि॒शाद॑सो मि॒त्रयु॑जो न दे॒वाः ॥८॥
 प्र नु॑ यदे॒षां महि॑ता चि॒कित्रे॑ प्र यु॒ञ्जते॑ प्रयु॒जस्ते सु॑वृ॒क्तिः ।
 अध॑ यदे॒षां सु॒दिने॑ न शर॑वि॒श्वमे॑रि॒णं प्रु॑ष॒यन्त॑ मे॒नाः ॥९॥

utá na ím tváshtā gantv ácha smát suribhir abhipítvé
 sajóshāḥ | á vṛtrahéन्द्रaś carshaniprás tavíshṭamo narāṇi
 na ihá gamyāḥ || 6 || utá na ím matáyó 'śvayogāḥ śīṣuṇi
 ná gávas tárūṇaṁ rihanti | tām ím gíro jānayo ná pátniḥ
 surabhíshṭamaṁ narāṁ nasanta || 7 || utá na ím marúto vṛid-
 dhāsenāḥ smád ródasī sámanasaḥ sadantu | prīshadaśvāso
 'vánayaḥ ná rúthā riśádaso mitrayújo ná devāḥ || 8 || prá
 nú yád eshām mahiná cikitré prá yuñjate prayújas té su-
 vṛiktí | ádha yád eshām sudíne ná śarur víśvato ériṇam
 prushayánta sēnaḥ || 9 ||

I approach you, night and dawn, with reverence as willingly as a gentle cow comes to be milked, mixing for you on the appropriate day the sacrificial food, consisting of the many preparations of milk within the same udder. 4

May lightning grant us happiness. May river nourish us as a cow does her calf, whereby we may propitiate the grandson of the waters, the fire divine, whom the clouds, swift as thought, convey. 5

Moreover, may the architect of creation come to this sacrifice, equally well-pleased with those who praise Him at the excellent rite at which He is present ; may the most potent resplendent Lord, the protector of man, the destroyer of darkness, come to bless the benevolent actions of men. 6

May our minds too, yoked together like horses, tend to the ever-youthful resplendent Lord, as cows to their calves and may our songs yield to Him, the most delightful Lord, as husbands embrace their wives. 7

May the vital principles too, all of one nature, come from heaven and earth to the sacrifice ; may they who are a mighty host, who have many-coloured steeds, who are like protecting chariots, and who are devourers of foes, come like friendly deities. 8

For, verily, their greatness is well known, as they diligently discharge their functions ; by which their spout pours rain upon every arid soil, as light spreads universally on a fine day. 9

प्रो अश्विनाववसे कृणुध्वं प्र पूषणं स्वतवसो हि सन्ति ।
 अद्वेषो विष्णुर्वाने ऋभुक्षा अच्छा मुन्नाय ववृतीय देवान् ॥१०॥
 इयं सा वो अस्मे दीधितिर्यजत्रा अपिप्राणी च मदनी च भूयाः ।
 नि या देवेषु यतते वसूद्युद्धियामेष वृजनं जरदानुम् ॥११॥

pró asvínāv ávase kṛiṇudhvaṁ prá
 pūshāṇaṁ svátavaso hí sánti | adveshó víshṇur váta ribhu-
 kshá ácha sunnáya vavṛitiya devān || 10 || iyāṁ sá vo asmé
 dídhitir yajatra apipráṇī ca sádani ca bhuyah | ní yá de-
 véshu yátate vasūyúr vi° || 11 || 5 ||

(१८७) समशीत्युत्तरगततमं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिगस्य ऋषिः । अन्नं देवता । (१) प्रथमर्चोऽनुष्टुप्-
 भौषिण्यः । (२. ५-७. ११) तृतीयायाः षष्ठस्यादिनुचस्यैकादश्याश्चानुष्टुप् । (११) एकादश्या
 ब्रह्मती वा । (२. ४. ८-१०) द्वितीयाचतुर्थ्यैरष्टम्यादिनुचस्य च गायत्री छन्दांसि ॥

॥६॥ पितुं नु स्तोषं महो धर्माणं तविषीम । यस्य त्रितो व्योजन्मा वृत्रं विपर्वमर्दयत् ॥१॥
 स्वादो पितो मधो पितो वयं त्वा ववृमहे । अस्माकमविता भव ॥२॥
 उपेनः पितृवा चर शिवः शिवाभिरूतिभिः । मयोभुर्द्विषेण्यः सर्वा मुशेवो अद्वयाः ॥३॥
 तव त्ये पितो रमा रजांस्यनु विष्टिताः । दिवि वाता इव श्रिताः ॥४॥
 तव त्ये पितो ददन्तस्तव स्वादिष्टुते पितो । प्र म्याद्भानो रमानां तुविद्यीवा इवेरते ॥५॥

187.

Pitūṁ nū stosham mahó dharmāṇaṁ távishim | yásya
 tritó vy ójasa vṛitrām víparvam ardáyat || 1 || svádo pito
 mádho pito vayāṁ tvā vavṛimahe | asmákam avitá bhava
 || 2 || úpa naḥ pitav á cara śivāḥ śivábhīr ūtibhiḥ | mayo-
 bhūr advishenyaḥ sákhā suśévo ádvayaḥ || 3 || táva tyé pito
 rása rájaṁsy ánu víshṭhitāḥ | diví vātā iva śritāḥ || 4 || táva
 tyé pito dádatas táva svādishṭha té pito | prá svādmāno
 rásanām tuvigṛivā iverate || 5 ||

Propitiate for protection the pair of twin powers and the provider of nourishment, independent and perfect in their own spheres. Friendly may be to us the omnipresent, omnipotent and omniscient God. I express my regards to all of them for my happiness. 10

O reverent devotees, may that wealth-abounding effulgence which manifests itself amongst the Nature's bounties and gives animation to their perpetual existence help us to obtain food, strength and long life. 11

187

Now I will glorify food that bestows great strength and by whose vigour creatures in all the three regions (water, earth and air) are able to overcome obstacles and acquire wealth. 1

O delicious drinks and sweet food, we adore you; may you be our protection. 2

Come hither to us, O nutritious food, benevolent with favourable aids, source of happiness, unkind to none, friendly, benign and indiscriminatingly one to all. 3

These saps which, O food, are yours, are diffused in space throughout the regions like vapours. 4

O nutritious delicious food, those who enjoy you sharing you with others are dear to you. Those, on the contrary, who relish your flavours alone are vain ones. 5

॥७॥ त्वे पितो महानां देवानां मनो हितम् । अकारि चारुकेतुना तवाहिमवसावधीत् ॥६॥
 यदुदो पितो अजगन्विषम् पर्वतानाम् । अत्राचित्रो मधो पितोऽभ्राय गम्याः ॥७॥
 यदुपामोषधीनां परिंशमांशिमहे । वातापे पीव इद्व ॥८॥
 यते सोम गवांशिरो यवांशिरो भजामहे । वातापे पीव इद्व ॥९॥
 कर्मभ ओषधे भव पीवो वृक् उदारधिः । वातापे पीव इद्व ॥१०॥
 तं त्वा वयं पितो वचाभिर्गायो न हव्या सुपृदिम ।
 देवेभ्यस्त्वा सधुमादमुस्मभ्य त्वा सधुमादम् ॥११॥

tvē pito mahānām devānām mano hitām | ākāri cāru
ketunā tāvāhim āvasāvadhīt || 6 || yād adó pito ajagan vi-
vāsya párvatānām | ātrā cin no madho pitó 'ram bhaksháya
gamyāḥ || 7 || yād apām óshadhīnām pariṁśām āriśāmahe |
vātape píva íd bhava || 8 || yāt te soma gāvāsiro yāvāsiro
bhājāmahe | vātape — || 9 || karmabhā oshadhe bhava pívo
vrikkā udārathīḥ | vātape — || 10 || tām tvā vayām pito
vácobhir gāvo ná havyā sushūdima | devébhyas tvā sadha-
mādam asmābhyam tva sadhamādam || 11 ||

(१८८) अष्टाशीत्युत्तमस्तमं सूक्तम्

(१-११) एकादशचर्म्यस्य सूक्तस्य मैत्रवरुणिरगम्य क्रविः । (१) प्रथमचे इयः समिद्धो वाग्निः ।

(२) द्वितीयायामनुत्तपान । (३) तृतीयाया इयः । (४) चतुर्थ्या वहिः । (५) पञ्चम्या देवीद्वारः ।

(६) षष्ठ्या उपामानता । (७) सप्तम्या देव्यो होतारो प्रचेतसा । (८) अष्टम्यास्मिन्त्रो

देव्यः सस्वतीष्टाभिरगम्यः । (९) दशम्यास्मिन्ष्टा । (१०) इत्यस्या वनस्पतिः ।

(११) एकादश्याश्च स्वाहाकृतयो देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥८॥ समिद्धो अद्य राजसि देवो देवैः सहस्रजित् । दूतो हव्या कविर्वह ॥१॥
 तनुत्तपादृतं यते मध्वा यज्ञः समज्यते । दधत्सहस्त्रिणीर्गिषः ॥२॥

188.

Sāmiddho adyā rājasi devó devaiḥ sahasrajit | dūtó ha-
vyā kavir vaha || 1 || tánunapād rítāni yaté mádhvā yajñāḥ
sām ajyate | dādhat sahasrīṇīr īśah || 2 ||

O nutritious food, even the mind along with the sense-organs depends on you (for their vigour). Under your banner and protective help, the intellect is helped to get over the evil thoughts. 6

O nourishing food, when water-laden clouds arrive in plenty then, O sweet food, may you be available to us at hand in abundance for eating. 7

May we enjoy in abundance the food, milk, butter and condiments, and may thereby our body grow healthy and strong. 8

O gracious food, we enjoy you, combining milk products along with barley preparations ; may thereby our body grow healthy and strong. 9

O cake of fried meal, may you be wholesome, substantial and strengthening. May thereby, our body grow healthy and strong. 10

We draw from you, O nourishing food, by our prayers, the sacrificial gifts for offerings as we draw milk from cows for oblation. You are as delightful to the elite as to us. 11

188

O divine conqueror of thousands, kindled by the dedicated worshippers you are shining brilliantly today. You are the prudent messenger of cosmic forces. May you convey our oblations to them. 1

The sacred metabolic fire proceeds to react with the nutritious food and produces thousands of types of body-building units. 2

आजुह्वानो न ईड्यो देवाँ आ वक्षि यज्ञियान् । अग्ने महस्रमा आस ॥३॥
 प्राचीनं वहिरोजसा महस्ववीरममृणन् । यत्रादित्या विगजथ ॥४॥
 विगट् सम्राड्विभ्वीः प्रभ्वीर्विह्वीश्च भयसीश्च याः । दुरो घृतान्यक्षगन् ॥५॥

ājúhvāno na ídya

devān ā vakshi yajñīyan | āgne sahasrasā asi || 3 || prācī-
 nam barhīr ójasā sahasravīram astringan | yātrāditya virā-
 jatha || 4 || virāt samrād vibhuvīḥ prabhvīr bahvīḥ ca bhā-
 yasiḥ ca yāḥ | dūro ghṛitāny aksharan || 5 ||

॥१॥ सुरुक्मे हि सुपेशमाधि श्रिया विगजतः । उषामावेह मीदताम् ॥६॥
 प्रथमा हि सुवाचमा होतारो देव्यो कवी । यज्ञं नो यक्षतामिमम् ॥७॥
 भारतीले सरस्वति या वः सर्वा उपब्रुवे । ता नश्चोदयत श्रिये ॥८॥
 त्वष्टा रूपाणि हि प्रभुः पृथग्विश्वाँन्त्समानजे । तेषां नः स्फुटिता यज ॥९॥
 उप त्मन्या वनस्पते पाथो देवेभ्यः सृज । अग्निर्देव्यानि सिष्वदत ॥१०॥
 पुरोगा अग्निर्देवानां गायत्रेण समज्यते । स्वाहाकृतापु गंचते ॥११॥

surukmé hí supéśasādhi śriyā virājataḥ | ushāsāv éhā
 sīdatām || 6 || prathamā hí suvācasā hótārā datvya kavī |
 yajñām no yakshatām imām || 7 || bhāratīle sārvasvati yā vaḥ
 sārva upabruvé | tā naḥ codayata śriyē || 8 || tvāṣṭā rū-
 pāni hí prabhūḥ paśūn vīśvān samānaje | tēśhām naḥ
 sphātīm ā yaja || 9 || ūpa tmānyā vanaspate pātho devē-
 bhyah śrija | agnīr havyāni sishvadat || 10 || purogā agnīr
 devānām gāyatrēṇa sām aiyate | svāhākṛitīḥ rocate
 || 11 ||

O metabolic fire, you are adorable and endowed with thousands of glories. Invoked by us, may you bring hither such Nature's bounties as are benevolent. 3

Devotees, with their prayers, prepare facing to the east, such sacred seats, on which countless dedicated worshippers take their place. O suns, may you also grace this place with your presence. 4

They have sprinkled water (and oil) on the doors of the fire-place variously and perfectly radiant, manifold, excellent, many and numerous. 5

May the brilliant and beautiful day and night, shining with surpassing lustre, participate in the sparkling glory of God. 6

Let these two chief, eloquent, divine sages who are invokers of Nature's bounties help us in performing all dedicated actions. 7

O divine mother of culture, wisdom and speech, I invoke you all that you may guide us on the path of prosperity. 8

The supreme author of this universe has fashioned all forms of beings and has given distinct shapes to all animals. 9

O forests, create nutritious food on your own, for all living beings, for the consummation of the metabolic fire. 10

The fire divine, preceder of cosmic bounties, is honoured with the sacred metre of Gayatri. He glows when oblations are offered commencing with the word Svaha. 11

(१८९.) एकौनतवव्युत्तरगततमं सूक्तम्

(१-८) अष्टचेत्यास्य सूक्तस्य मंत्रावरणिर्गम्य क्रविः । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१०॥

अग्ने नय सुपथा गये अस्मान् विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् ।
 युयोध्यस्मर्जुदुर्गणमेते भूयिष्ठां ते नमस्कृतिं विधेम ॥१॥
 अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्स्वस्तिभिर्गतिं दुर्गाणि विश्वा ।
 पृथ्वं पृथ्वी बहुला न उर्वी भवा तोकाय तनयाय शं योः ॥२॥
 अग्ने त्वेमस्मद्युयोध्यमीवा अनेसित्रा अभ्यमेन्त कृष्टीः ।
 पुनरस्मभ्यं सुविताय देव आं विश्वेभिरमृतेभिर्यजत्र ॥३॥

189.

Āgne nāya supāthā rāyē asmān vīśvāni deva vayúnāni
 vidvān | yuyodhy āsmāj juhuraṇām éno bhūyishṭhām te ná-
 matīktim vidhema || 1 || āgne tvām pāraya nāvyo asmān
 svastībhīr āti durgāni vīśvā | pūś ca pṛithvī bahulā na urvī
 bhāvā tokāya tānayāya śam yōh || 2 || āgne tvām asmād
 yuyodhy āmivā ānagnitrā abhy āmanta kṛishṭīh | pūnar
 asmābhyam suvitāya deva kshām vīśvebhīr amṛitebhīr
 yajatra || 3 ||

पाहि नो अग्ने पायुभिर्जस्मैरुत प्रिये सदन्तु आ शुशुक्रान् ।
 मा ते भयं जग्नितायै यविष्ठ नूनं विदुस्मापुं महस्वः ॥४॥
 मा नो अग्नेऽयं सृजो अवायाविष्येवं रिपवे दुच्छुनयै ।
 मा दुव्यते दग्ने मादते नो मा रीपते महसावन्परा दाः ॥५॥

pāhī no agne pāyūbhīr ājasrair utā priyē sā-
 dana ā śuśukvān | mā te bhayām jaritāram yavishṭha nū-
 nām vidan māparām sahasvah || 4 || mā no agnē 'va sṛijo
 aghāyāvishyāve ripāve duchūnāyai | mā datvāte dāśate mā-
 dāte no mā rīshate sahasāvan pārā dāh || 5 ||

O adorable God, may you lead us along the wholesome path for our prosperity, since O Lord, you are in knowledge of all our actions. May you cleanse us of the sin that forces us astray. With humility, we offer you our most reverential homage. 1

O reverential adorable God, lead us beyond all danger and affliction. May our city be spacious and land extensive. May you bless our children and offspring with prosperity and happiness. 2

O adorable God, keep us away from disease and from those men who are non-believers and adverse to us. O protector of noble deeds, may you ordain all immortal cosmic bounties to work for our welfare. 3

O adorable God, cherish us with incessant protective bounties; shine always in our hearts with your divine consciousness. O ever-youthful adorable God, let no danger touch him who praises you. O mighty one, let no danger touch any one else too. 4

O mighty adorable God, keep us away from the wicked, voracious and malevolent enemy that brings us trouble. Abandon us not to one who has fangs and who bites, nor to one without teeth, nor to the one malignant ; O powerful one, nor may you give us up to disgrace. 5

॥१॥

वि घृ त्वावीं ऋतजान यंसद्गणानो अग्ने तन्वे३ वरूथम् ।
 विश्वाद्रिश्नोरुत वा नितित्सोरभिहृतामसि हि देव विष्पत् ॥६॥
 त्वं तां अग्न उभयान्वि विद्वान्वेषि प्रपित्वे मनुषो यजत्र ।
 अभिपित्वे मनवे शास्यो भूर्मर्मृजेन्य उशिग्भिर्नाकः ॥७॥
 अवोचाम निवर्चनान्यस्मिन्मानस्य सृनुः सहसाने अग्नौ ।
 वयं सहस्रमृषिभिः सनेम विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम् ॥८॥

ví gha tvāvāñ ṛitajāta yañsad gr̥ṇānó agne tanvè vá-
 rūtham | víśvād ririkshór utá vā ninitśór abhihrítam ási
 hí deva vishpát || 6 || tvám táñ agna ubháyāñ ví vidvāñ
 vėshi prapitvė mánusho yajatra | abhipitvė mánave śásyo
 bhūr marmṛijénya usígbbhir nákráh || 7 || ávocāma nivāca-
 nāny asmin mánasya sūnúḥ sahasānė agnaú | vayám sa-
 háśram r̥ishibhiḥ sanema ví^o || 8 ||

(१९०) नवव्युत्तरगतनमं सूक्तम्

(१-८) अष्टवस्यास्य सूक्तस्य सैवावर्णनस्य ऋषिः । बृहस्पतिर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

१२॥

अनर्वाणं वृषभं मन्द्रजिह्वं बृहस्पतिं वर्धया नटयमर्कः ।
 गाथान्यः सुरुचो यस्य देवा आशृण्वन्ति नवमानस्य मर्ताः ॥१॥
 तमृत्विया उप वाचः सचन्ते सर्गो न यो देवयतामसजि ।
 बृहस्पतिः स ह्यञ्जो वरीमि विभ्वाभंवत्समृते मातरिश्वा ॥२॥

190.

Anarvāṇam vṛishabhām mandrájihvam br̥haspátim var-
 dhayā návyam arkaḥ | gāthānyāḥ surūco yásya devá āṣṛiṇy-
 ānti návamānasya mártāḥ || 1 || tám ṛitvīyā úpa vācaḥ sa-
 cante sárgo ná yó devayatām ásarji | br̥haspátīḥ sá h-
 yāñjo várāñsi víbhvābhavat sám ṛitė mātarīśvā || 2 ||

O adorable God, sustainer of eternal laws, your honest worshipper glorifies you to seek protection for his physical body. May you guard him from all who are inclined to harm or revile him. O divine God, surely you are the adversary of those who are oppressive. 6

O all-wise adorable God, you discriminate between both of them (godly and godless). May you bless the worshipper at the appropriate time and be the bestower of his wishes. May you instruct men, like the priest, who directs the institutor of the sacred ceremony. 7

We address our pious compliments to the terrestrial fire, born of mechanical attrition, and which is the subduer of foul odours. May we, by these sacred invocations, obtain food, strength and long life. 8

190

Glorify with hymns the universal preceptor who is blameless, worthy of adoration, showerer of benefits, sweet-tongued and mighty. He is the one to whose sermons the enlightened and pious devotees listen with respect. 1

To Him are addressed the hymns appropriate to the occasion and they serve Him well. Verily He is the creator of those worshippers who aspire to be enlightened. He, the universal preceptor like the cosmic wind, manifests His extensive power in the vast jurisdiction of the universe. 2

उपेस्तुतिं नमस् उद्यतिं च श्लोकं यंसत्सवितेव प्र बाह ।
 अस्य कर्त्वाहन्योऽ यो अस्ति मृगो न भीमो अरक्षस्तुविष्मान् ॥३॥
 अस्य श्लोकं दिवीर्यते पृथिव्यामत्यो न यस्यक्षभृद्विचैताः ।
 मृगाणां न हेतयो यन्ति चेमा बृहस्पतेरहिमायौ अभि द्यून् ॥४॥
 ये त्वा देवोस्त्रिकं मन्यमानाः पापा भद्रमुपजीवन्ति पज्राः ।
 न दूढ्येऽ अनु ददासि वामे बृहस्पते चयंस इत्पियारुम् ॥५॥

úpastu

tiṃ námasa údyatiṃ ca ślókaṃ yaṁsat savitéva prá bāhú |
 asyá krátvāhanyo yó ásti mṛigó ná bhīmó arakshásas tú-
 vishmān || 3 || asyá ślóko divíyate pṛithivyám átyo ná yaṁ-
 sad yakshabhṛd vícetāḥ | mṛigánām ná hetáyo yánti cemá
 brīhaspáter áhimāyaṁ abhí dyūn || 4 || yé tvā devosrikám
 mányamanāḥ pāpá bhadrām upajívanti pajráḥ | ná dūḍhye
 ánu dadāsi vāmām brīhaspate cáyasa ít pīyārum || 5 ||

॥३॥

मुप्रेतुः सृयवसो न पन्था दुर्नियन्तुः परिप्रीतो न मित्रः ।
 अनर्वाणो अभि ये चक्षते नोऽपीवृता अपोर्णुवन्तो अस्थुः ॥६॥
 सं ये स्तुभोऽवनयो न यन्ति समुद्रं न स्रवतो रोधचक्राः ।
 स विद्वां उभयं चष्टे अन्तर्वृहस्पतिस्त्र आपश्च गृध्रः ॥७॥
 एवा महस्तुविज्ञानस्तुविष्मान्वृहस्पतिर्वृषभो धायि देवः ।
 स नः स्तुतो योग्वद्भानु गोमद्विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम् ॥८॥

supraítuḥ sūyávaso ná pánthā durniyántuḥ páripṛito ná
 mitráḥ | anarváṇo abhí yé cākshate nó 'pīvṛitā apornuvánto
 asthuḥ || 6 || sām yām stúbho 'vánayo ná yánti samudráṃ
 ná sraváto ródhacakraḥ | sá vidvān ubháyaṃ caṣṭe antár
 brīhaspátis tūra ápaṣ ca grídhraḥ || 7 || evá mahás tuvijátás
 tūvishman brīhaspátir vṛishabhó dhāyi devāḥ | sá na stutó
 vīrávad dhatu gómad vi^o || 8 ||

May He accept the compliments, the verses which narrate His details. May He bring forth His light, like the outstretched arms of the sun. Opposed by none, He maintains His daylike glory and he is mighty in vigour like a terrible wild beast. 3

His glory spreads through heaven and earth like the sun; He is remarkable, worthy of adoration, source of wisdom and bestower of happiness. Like hunter's weapons the justice of the universal preceptor chases daily the wicked. 4

O universal preceptor, you do not bestow wealth upon those stupid men who are sinful and mean and live merely on your bounty, considering you as an old ox. But you favour him who is dedicated to you. 5

He is like a fair path where grass is pleasant and like a friend who is, though hard to win, yet very affectionate. May those sinless men who instruct us, though enveloped by ignorance, come out of their covering (from their stupidity). 6

To whom hymns of praise go forth as men assemble round a master; and as rivers rolling between their banks flow to the ocean, in the same way the universal preceptor, the wise, eagerly looks at the rivers and the boats going across. 7

So, the universal preceptor the mighty, the beneficent, the powerful, the showerer of benefits has been glorified. May He thus lauded give us vigour, wisdom and wealth. May we find strengthening food in full abundance. 8

(१०१) एकनवयुत्तगणनम् सूक्तम्

(१-१६) षोडशर्वस्यास्य सूक्तस्य मेधावरुणिगस्य ऋषिः । अपृणसूर्या देवताः । (१-०. १४-१६) प्रथमादि-
नवर्चा चतुर्दश्यादिनृचस्य चानुष्टुपः, (१०-१२) दशम्यादिनृचस्य महापङ्क्तिः,

(१३) वयोदश्याश्च महाबृहती छन्दसि ॥

॥१४॥

कङ्कतो न कङ्कतोऽथो सतीनकङ्कतः ।
 द्वाविति प्लुषा इति न्यदृष्टा अलिप्सत ॥१॥
 अदृष्टान्हन्त्यायन्यथो हन्ति परायती ।
 अथो अवघ्नती हन्त्याथो पितृष्टि पिषती ॥२॥
 शरामः कुशरामो दुर्भामः मेर्या उत ।
 मौञ्जा अदृष्टा वैरिणाः सर्वे साकं न्यलिप्सत ॥३॥

191.

Kānkato ná káunkató 'tho satinákankataḥ | dvāv íti plú-
 shu íti ny ādrīshṭā alipsata || 1 || ādrīshṭan hanty āyaty átho
 hantī parāyatī | átho avaghnatī hanty átho pinashtī piñ-
 shatī || 2 || śarāsaḥ kūśarāso darbhāsaḥ sairyā utā | mauñjā
 ādrīshṭā vairināḥ sārve sākām ny ālipsata || 3 ||

नि गावो गोष्ठे अमदृष्टि मृगामो अविशत ।
 नि केतवो जनानां न्यदृष्टा अलिप्सत ॥१॥
 एत उ त्वे प्रत्यदृष्ट्रप्रदोषं तस्करा इव ।
 अदृष्टा विश्वदृष्टाः प्रतिबुद्धा अभूतन् ॥२॥

ní gāvo go-
 shṭhé asadan ní mṛigāso avikshata | ní ketāvo jānānām ny
 ādrīshṭā alipsata || 4 || etā u tyé prāty ādrīshṭan prado-
 shām tāsakarā iva | ādrīshṭā vīśvadīshṭāḥ prātibuddhā abhū-
 tana || 5 ||

Creatures, poor or rich in venom or some venomous aquatic reptiles; creatures of two kinds stinging and unobserved, both infect me with poison. 1

This (antidote herb) destroys the unseen venomous creature, destroys the seen and departing creature. It destroys them even (by its odour) and while being ground, crushes these venomous creatures. 2

Some reptiles live in small grass (*Saccharum Sara*), some behind long grass (*Poa Cyanosuroides*), some in soft grass (*Saccharum spontaneous*), some in the meadow grass (*saccharum munja*, *Andropogon muricatum* etc.) adjacent to the rivers, some in the jute grass. All these unobserved reptiles have infected me with poison. 3

When cows settle down in their stalls, the wild beasts retreat to their lairs, the senses of men go to rest, then the unseen reptiles infect me with their poison. 4

These reptiles are like lurking thieves at an evening time. They appear to see everyone but remain unseen themselves. Therefore, O men, be vigilant. 5

॥१५॥

द्यौर्वः पिता पृथिवी माता सोमो भ्रातादितिः स्वसा ।
 अदृष्टा विश्वदृष्टास्तिष्ठतेत्यता सु कम् ॥६॥
 ये अंस्या ये अङ्ग्याः सूचीका ये प्रकङ्गताः ।
 अदृष्टाः किं चनेह वः सर्वे माके नि जस्यत ॥७॥
 उत्पुग्स्तात्सूर्य एति विश्वदृष्टो अदृष्टहा ।
 अदृष्टान्तसर्वाञ्जम्भयन्तसर्वाश्च यातुधान्यः ॥८॥

dyaúr vah pitá prithiví mātá sómo bhrátáditih svásā |
 ádrishṭā viśvadrishṭās tīsthateláyatā sú kam || 6 || yé ánsyā
 yé āngyāḥ sūcīkā yé prakaṅkatāḥ | ádrishṭāḥ kíṃ canéhā
 vah sárve sākām ní jasyata || 7 || út purústat sūrya eti vi-
 śvadrishṭo ádrishṭahā | ádrishṭān sárvañ jambhāyan sár-
 vāḥ ca yātudhānyāḥ || 8 ||

उदपसदुमौ सूर्यः पुरु विश्वान्ति जूवेन् ।
 आदित्यः पर्वतेभ्यो विश्वदृष्टो अदृष्टहा ॥९॥
 सूर्ये विषमा संजामि दृतिं सुगवतो गुहे ।
 सो चिन्नु न मंगति नो वयं मंगमोरे अस्य योजने हरिष्ठा मधु त्वामधुला चकार ॥१०॥

úd apaptad asaú sūryaḥ purú
 vīśvāni jūrvan | ādityāḥ párvatebhyo viśvadrishṭo ádrishṭahā
 || 9 || sūrye viśhām ā sajāmi drītiṃ sūrávato grīhé | só cin
 nú ná marāti nó vayām marāmāré asya yōjanam harishṭhā
 mādhu tvā madhulā cakāra || 10 ||

Heaven is your father, earth your mother, moon is your brother, sunshine your sister. Live in your own holes, unseen and yet seeing all; enjoy your own pleasure. 6

Those who move with their shoulders, those who move with their bodies, those who sting with sharp fangs, those who are virulently venomous, why are you here, ye unseen? Depart together away from us. 7

The all-seeing sun rises in the east, the destroyer of the unseen, driving away all the unseen (venomous creatures) and all evil insects of the night. 8

The sun has risen on high destroying all poisons. The sun, the all-seeing, the destroyer of all-unseen things, rises behind the top of the hills for the good of living beings. 9

I deposit the poison in the solar orb, like a leather bottle in the house of a vendor of spirits. Verily, the sun will not die, nor shall we die ; for though afar, yet with all his powerful beams he will overtake the poison. The science of antidotes shall convert the poison into sweet ambrosia. 10

॥१६॥

इयत्तिका शकुन्तिका सका जघाम ते विषम् ।

सो चिन्नु न मरन्ति नो वयं मरमारे अस्य योजनं हरिष्ठा मधु त्वा मधुला चकार ॥११॥

त्रिः सप्त विष्पुलिङ्गका विषस्य पुष्पमध्नः ।

ताश्चिन्नु न मरन्ति नो वयं मरमारे अस्य योजनं हरिष्ठा मधु त्वा मधुला चकार ॥१२॥

नवानां नवनीनां विषस्य गेषुपीणाम् ।

सर्वीसामग्रभं नामारे अस्य योजनं हरिष्ठा मधु त्वा मधुला चकार ॥१३॥

iyattikā śakuntikā sakā jaghāsa te vishām | só cin nú
— || 11 || triḥ saptā vishpuliṅgakā vishāsya púshyam akshan |
tās cin nú ná maranti nó vayám ma° || 12 || navānām na-
vatīnām vishāsya rópushīṇām | sárvasām agrabham námāré
asya yó° || 13 ||

त्रिः सप्त मयूर्यः सप्त स्वसारे अग्रवः ।

तास्ते विषं वि जभ्रिर उदकं कुम्भिनीरिव ॥१४॥

इयत्तकः कुपुम्भकस्तकं भिन्नद्वयशमेना ।

ततो विषं प्र वावृते पराचीरनु संवतः ॥१५॥

कुपुम्भकस्तदब्रवीद्दिग्ः प्रवर्तमानकः ।

वृश्चिकम्याग्मं विषमग्मं वृश्चिक ते विषम् ॥१६॥

triḥ saptā mayūryāḥ saptā svāsāro agrávaḥ |
tās te vishām ví jabhrira udakām kumbhīnīr iva || 14 || iyat-
takāḥ kushumbhakās takām bhinadmy āṣmanā | tāto vi-
shām prā vāvṛite pārācīr ānu samvātaḥ || 15 || kushumbha-
kās tād abravīd girēḥ pravartamānakāḥ | vṛīṣcikasyārasām
vishām arasām vṛīṣcika te vishām || 16 ||

This little insignificant bird has swallowed your venom; she does not die; nor shall we die; for, although afar, yet with all his beams of rays, he, the sun, will overtake the poison and the science of antidotes shall convert the poison into sweet ambrosia. 11

May the thrice-seven sparks of fire consume the influence of the venom; they verily do not perish; nor shall we die; for, although afar, yet with all his beams of rays, he, the sun, will overtake the poison and the science of antidotes shall convert poison into sweet ambrosia. 12

I recite the names of ninety and nine rivers, the destroyers of poison; although afar, the sun with his beams, will overtake the poison; the science of antidotes has converted you, *poison*, into sweet ambrosia. 13

May the thrice-seven peahens, the seven-sister rivers, carry off, O body, your poison, as maidens with pitchers carry away water. 14

May the insignificant mongoose carry off your venom, *poison*; if not, I will crush the vile creature with a stone; so may the poison depart from my body, and go to distant regions. 15

Hastening forth at the command, thus spoke the mungoose, (who was familiar with an antidote herb): the venom of the scorpion is innocuous; scorpion, your venom is innocuous. 16

NOTES

Book I

Hymns 122-191

प्रथमं मंडलम्

सूक्तानि १२२-१९१

Hymn-122

For verse 4 see Nir. VI. 21.

1. **Raghumanyavah**, mild tempered (लघुक्रोधः) —*Daya.*; little wrath (*raghu*=*laghu*).

2. **Starīh na**, from *stara*, cover, the boat covered with mechanical devices; like the boat —*Daya.*, like the sun invested or clothed with light (*Sayana*); also destructive of foes (स्तरीः शत्रूणां हिमकः तेजसाच्छन्नः वा आदित्यः —*Sayana*).

3. **Vasarha**, one capable of providing residence, or comfortable (वासनां वासहेतूनामर्हकः —*Daya.*). Also means Agni or fire, as assuming various vestures (*vasa*) or forms in the Garhapatya and other fires; or as destroying the vesture of the earth, the trees; or as causing the revolutions of day and night.

Indra-parvata, like the sun and clouds; another name of Indra, as regulating the *parvas*, the joints or periods of the day or year (*Sayana*).

4. **Napatam-apam**, the grandson of water (Agni is regarded so. From water or moisture, trees and shrubs come out, and the fire proceeds from timber and hence fire is the grandson of water)—*Sayana* and *Wilson*; cf. Manu IX. 321. According to Dayananda, *Na-pata* is not falling (of rains); it means also the ever continuing path; never coming to an end.

Matara, the one loving as mother; also day and night; a pair of measurers or surveyors, (मानकारको;—*Daya.*).

5. **Ausijas**, see I.18.1; 112.11; 119.9; 122.4; 5; IV.21.6; V. 41.5; VI. 4.6; X.99.11; the son of Usij, the son of a lover of knowledge.

6. **Sindhuh**, a river; Sayana regards it as a deity presiding over waters (जलाभिमानो देवः).

7. **Pare**, in the conveyer (गमके, *Daya.*). See I.116.7; 117.6; 122.7.

Srutarathe and **Priyarathe**, in the enjoyable or famous chariot; in the charming or favourite chariot (*Daya.*); Sayana refers the two

terms to *mayi* (मयि), “on me possessing a famous car, a favourite car.”

8. **Mahimaghasya radhah**, the wealth of an honest and respectable dealer or a business magnate. Also company or assembly of the gods.

Nahusa, a man, bound by the cycle of his actions, good or vicious (*Daya.*), (Nigh. 11.3).

9. **Abhidhruk**, one offending or opposing from the front (*Daya.*).

Aksnayadhruk, one offending or opposing in a crooked manner (*Daya.*). Offends by a wheel (चक्रेण) or a way (मार्गेण); or in other manner (अन्यथा प्रकारेण)—*Sayana*.

Yaksmam hṛdaye nidhatte, he places or deposits consumption (a disease) in the heart. *Yaksmā* may also be regarded a sickness in general.

11. **Amṛtasya nahusah havam sureh**—*nahusa*=a learned person, *havam* = a word of sincere advice (*Daya.*); *sureh*=person adept in knowledge, well-versed man. “The invocation of the immortal deity by me a mortal worshipper.” (*Wilson*).

12. **Dasatayasya**, one well versed in ten disciplines of knowledge (*Daya.*); a decade; *Sayana* renders it as food, by which the vigour of the ten senses is augmented; also Soma juice offered in ten ladles (*Sayana*).

13. **Dasatayasya**, of ten sorts; of the ten *indriyas* (organs of sense).

Dvi-panca, two times five : by *five*, we have teacher, preceptor, student, disciple and general people (*Daya.*); *Sayana* interprets it as ten ladles for some oblations.

Istasvah, the one who gets the horses.

14. **Arnah**, purified water; also a synonym of form or *rupa*; a son (*Sayana*).

Hiranyakarna, one with rings or *kundala* in ears; *manigriva*, with a necklace of precious stones in neck (*Daya.*).

15. **Sisvah**, the one worthy of being instructed or trained

(*Daya.*); infants; childish.

Hymn-123

1. **Daksinayah**, from the south side (*Daya.*); or the clever one; one who is skilled in her own function (*Sayana*).

Cikitsant, healing, remedying the malady of darkness or ignorance; bringing health.

2. **Vajam**, moving, motive; *vijnanam* or knowledge (*Daya.*); *jayanti vajam*, victoriously gathering divine knowledge (*Daya.*); the darkness, that goes away with the dawn (*Sayana*); also producing food as the reward of morning sacrifice.

3. **Bhagam**, share, participation.

Suryaya for the enlightenment from God (*Daya.*). (So that the sun or enlightenment may come).

4. **Ahana**, by the day; by the dawn; *Ahana* may be synonymous with dawn (*Yaska*, Nir. XI. 6).

7. **Ahani**, day and night (*aho-ratri*).

8. **Varunasya**, of the sun (*Sayana*); of the wind (*Daya.*).

Trimsatam yojanani, 30 yojanas = 120 *krōshas*.

Varuna may be identified with the sun as the remover of darkness, who according to *Sayana*, revolves daily round Mount Meru, the centre of the earth, performing diurnal circuit of 5059 *yojanas*; the dawn being always 30 *yojanas* in advance of his rising; or first appearance from behind the mountain in the east (the period called dawn is reckoned from the disappearance of the stars to the appearance of the sun, and is measured as to the duration by 21 *ghatikas* and 26 *palas* or *paras*. Taking the *ghatika* at its lowest valuation = $\frac{1}{2}$ of a *muhurta* = 24 minutes; and a *pala* or *para* = $\frac{1}{30}$ th of a *ghatika*, we should have in a day or 60 *ghatikas* more than one third allotted to the dawn, which is definitely an error. Again if the sun travels 5059 *yojanas* in 24 hours, he travels at the rate of about 84 *yojanas* in one *ghatika*; and as the dawn is in advance only 30 *yojanas*, it is in time less than half a *ghatika* before the sun; a more correct estimate than the 22 *ghatikas* of *Sayana's* commentary (*Wilson*).

12. **Gomatih**, one possessing earth; or rays (*Daya*).

Hymn-124

For verses 4 and 7 see Nir.IV. 16 and III.5 respectively.

1. **Ityai**, for going; for getting or acquiring (प्रापयितुं, *Daya*.); for our use (*Wilson*); for carrying on our own affairs (*Sayana*).

2. **Aminati**, not leaving, not injuring (अहिंसन्ती—*Daya*.); not opposing, not unsuited to.

Praminati, particularly injuring (प्रकृष्टतया हिंसन्ती—*Daya*.).

4. **Sundhyuvah**, the solar rays (आदित्यकिरणाः —*Daya*.).

Vaksah, the achieved thing (Nigh. IV. 2); according to Sayana, *sundhyuh* is the name of the sun; also a water bird of white colour, to whose white plumage the morning light may be compared (*Wilson*). Also when used in plural, it means waters (शुन्ध्युरादित्यो भवति शोधनात्). (शकुनिरपि शुन्ध्युरुच्यते शोधनादेव आपोपि शुन्ध्युव उच्यन्ते शोधनादेव—Nir. IV.16).

Nodhas, a learned person, well-versed in different disciplines of study; a seer, composer or interpreter of a new hymn. (Nir. IV. 16). As he makes his desires apparent in his songs of praise, so dawn manifests her beauteous forms.

Admasat, of the one that evokes the food (*adma*=food or dwelling); *sad*=who goes or abides; the mistress of the house, that rises with the dawn and wakes up the sleepers of the household.

5. **Aptyasya**, of the extensive world.

6. **Ajamim**, one that is not one's wife (*Daya*).

Jamim, belonging to one's own species (सजातीय—*Sayana*); one's own wife.

Also **jamim**, gods or divine beings (of same species); *ajamim*, human beings or विजातीय, or of different species.

7. **Abhrateva**, like the daughter, who has no brother.

Pumsah, of the person, or for the support.

Pratici, looking or going to the West (Usa's face towards the West),

Garta-arugiva, like the one lying in the pit of poverty and trouble.

Sanaye dhananam, for the division of property.

Like the one who ascends (*aruh*, to mount) a house (*garta-grha*) for the gift or receipt of riches; (applicable to the dawn and to the girl who has no brother).

We have in the Nirukta (III. 5) : Like a brotherless maiden, who goes towards men, i.e. parental ancestors to render the duties of offspring and to offer the funeral cake, but not to her husband. Like one who ascends the pillar of the assembly room* in order to obtain wealth, i.e. a woman from the south. *Garta* signifies the pillar of the assembly room (गर्तः सभास्थानं गृणातेः सत्यसंगरो भवति, Nir. III. 5); it is derived from the $\sqrt{\text{g}}$, to invoke (गृ निगरणे); transactions made under it are true. There she, who has neither son nor husband, ascends. There they strike her with dice; she obtains wealth. The cemetery heap is also called *garta* being derived from $\sqrt{\text{g}}$ र, to raise; it is raised up (श्मशानं संचयोऽपि प्रगतं उच्यते, गृह्तेरप-गूर्णो भवति, Nir. III. 5).

Jaya-via patye etc. Like a well-dressed wife, eager for the husband at the proper seasons, dawn displays her beauty as a smiling damsel her teeth (or her form). According to Yaska, there are four similes: one should not marry a brotherless maiden, for his (the husband's) son belongs to him (to the father of the girl). From this the prohibition of marrying a brotherless maiden and the father's right to appoint his daughter as a son are evident. When a father selects a husband for his unmarried daughter, he unites himself with a tranquil mind. Now, some law-givers cite the following stanza in support of the denial of a daughter's right to inheritance (Manu IX. 134). Some are of opinion that the major share belongs to the appointed daughter (cf. R̥v. III. 3.2. See also the Atharva, 1.17.1).

Hymn-125

For verse 2 see Nir. V. 19.

*Durga remarks that the custom of the South Indian people is that a woman who has lost her son and husband approaches the dice-board, and the gamblers make a collection for her.

2. **Muksijayeve padim ut-sinati**—A net is so called from being let loose on the ground (मोचनाच्च), or from lying on the ground (शयनाच्च) or from being spread on the ground (ततनाच्च, Nir. V. 19).

3. **Isteh putram**, son of the householder's position (इष्टस्य गृहाश्रमस्य स्थानात्—*Daya.*); son of sacrifice. Sayana explains *putra* as पुरु त्रातारम्, much-protecting, or कर्त्तारम्, performer. Dayananda renders *putra* as one pure, or the son (पवित्र तनयम्).

4. **Prnantam ca papurim ca**, one who gives pleasure, repletion or satisfaction (पूणन्तं, पुष्यन्तं, पपुरि, पुष्टम् —*Daya.*). Sayana associates *prnantam* to progenitors (*pitṛ*)—पूणन्तं पितृन् प्रीणयन्तम्, and *papurim*, to all living beings (प्राणिनः पूणयन्तं पुरुषम्) (पपुरि प्रीणनशीलमिष्टदातारम्).

5. **Iyam daksina**, the fee or gifts obtained from teaching (*Daya.*); Sayana interprets *daksina* as earth or *bhumi*, that is able (*daksa*) to bear crops.

6. **Daksinavatam**, the givers of gifts, as well as the acceptor of gifts.

Imani citra, these wonders, these variegated things (चिन्नाप्यद्भुतानि); also personal decorations, as garlands, sandals, jewels and pearls.

7. **Anyas tesam paridhir astu**, may some other one be their surrounding defence (*Wilson*); or be their *kavacasthaniya* (कवचस्थानीय, in the place of armour)—*Sayana*. Sayana is not clear about the sense of *anyas* (may be any person—तेभ्योऽन्यो यः कोऽपि पुरुषः).

Hymn-126

2. **Satam niskan**, hundred gold coins (*niskan sauvarnan*—*Daya.*); one niska=4 *suvarnas* (another gold coin)—*Manu*. (VIII. 134); but according to the *Amarakosa*, it is rated at 108 *suvarnas*; Panini also refers to *niska*.

4 -5. **Pajrah**, available to others प्रपन्नाः पद्यन्ते गच्छन्ति मार्गान् येऽस्ते—*Daya.*).

See also I. 51. 14; 116. 7; 117. 6; 10; 126. 5; 167. 6; 190. 5; VI. 59. 4; VIII. 4. 17; 6. 47; 63. 12; IX. 82. 4; X. 106. 7.

Vah, those who proceed or accompany, ये व्रजन्ति,—*Daya.Nigh.* IV. 2.

Aridhayaso gah, to be held or attained by rich man (*Sayana*); by

braves dealing with enemies (*Daya.*).

5. **Visya iva vrah**, by troops of people having mutual affection (*Sayana*); like the business people or like the one prominent amongst common men (*Daya.*).

Anasvantah, the one possessing numerous carts (*Daya.*); having carts or barrows (*Sayana*). (Small carts are used to carry Soma plant in Soma sacrifices).

6. **Parigadhita**, mixed all around; the well-meant policy from all sides (for *gadhyati*, see Nir. V. 15). *Gadhyam* is derived from $\sqrt{\text{गृह्}}$, to seize. Like food which is to be seized, they desire to unite themselves with the straightforward (IV. 16.11). The verb $\sqrt{\text{गृह्}}$ means to mix; mixed on all sides, mixed all around (आगधिता परिगधिता, I. 126.6).

7. **Romasa**, the one with profuse hair on body.

Gandhari, the queen-empress (पृथिवी-राजघट्टं, *Daya.*).

Hymn-127

The hymn consists of 11 verses in *asti* (verses I-3, 8, 9); *bhurig-asti* (verses 4, 7 and 11) *atyasti* (verses 5 and 6), and *bhurig-atisakvari* (verse 10) metres.

In this hymn and the twelve following, the verse is arranged in three lines and the number of syllables varies from 57 to 79, being in most of the lines 65, 66, 67; the distribution of the feet does not seem to follow any definite rule.

It is a peculiar feature of this and other twelve hymns, to reiterate a leading word which occurs the third or fourth from the end of the first line, and sometimes also of the third, and to repeat it as the last word of the line, (सूनुं सहसो जातवेदसं विप्रं न जातवेदसम्; and so on). This is for verbal beauty of the lines, alliterative and musical. It is in no way easy to retain the beauty of the original *parucchepa* hymns in translations.

4. **Vaneva**, like rays (*vana*=rays —Nigh I. V).

5. **Uparasu**, in the cardinal directions (*upara*=directions, दिग्; Nigh. I. 6).

7. **Kistasah**, men of wisdom (Nigh. III. 15).

Bṛgavah, the destroyer of pains (*Daya*).

10. **Ksasu**, on the earth (Nigh. I. 1).

Jurnih, suffering from fever etc. (*Daya*).

Hymn-128

1. **Ila**, or **Ida**—Reverence.

पददिडस्पदे परिवीत इडस्पदे—On a spot or site of ground, on the earth i.e. the altar; they call the altar the utmost end of the earth; so much, verily, as is the earth as much as is the altar.

According to Sayana, *Ida* (*Ila*) is the daughter of Manu, and *pada* refers to the spot where in the form of a cow, *go-rupa*, she placed her feet, alluding to the legend of Manu's daughter being the first institutor of sacrificial rites (*Wilson*). *Ida*, the daughter of Manu, was the institutor of sacrifice; glory to the butter-charged footmark of *Ida*.

6. **Aratih**, one who is not easily pleased; a sovereign; one who helps in attaining right conduct (*Daya*).

Taranih, one that helps in conveying across (*Daya*); one who conveys across the sea of life; also an epithet of the Sun or Agni.

Na may mean *iva* or like and *not* (negative) both. In the negative sense, it is attached to *sisrathat*, loosened, let go.

7. **Trasate varunasya dhurtemaho devasya dhurteh**, preserves us from the malevolence of the obstructor of religious rites (*Sayana*); *varuna*=*varaka*, the impeder.

Hymn-129

For verses 6 and 8, see Nir.X. 42 and VI. 4 respectively.

2. **Nṛbhīh**, by leaders, officers (*Daya*); by men (i.e. by *maruts*)—*Sayana*; also by worshippers.

3. **Yavin ararum sura martyam pari-vṛnakṣi martyam**—Thou mixest with the departing mortal, thou abandonest the mortal (*Wilson*). *Sayana* interprets the first *martyam* as cloud, the skin that contains the

rain; *vṛsanam*, *tvacam*, trying to escape; like an enemy, from the hero, *sura*; the second *martyam* is also cloud, but it is after it has parted with its waters, like an enemy who has been killed and whom then victor abandons (*Wilson*).

4. **Pr̥tsusu**, in the battle (संग्राम)—Nigh. II. 17.

9. **parake**, in the distant land (Nigh. III. 26).

10. **Tva mahima saksat avase mahe mitram**, great is present to thee for protection, as to *mitra* for great protection (*Wilson*).

Mitra, the friend (*Daya*.)—as praise animates a friend, with great attachment.

Adrivah, from \sqrt{ad} to eat : devourer of foes. (Nir. IV. 4); *adrih*, thunderbolt, is so called because with it he splits (mountains), or it may be derived from \sqrt{ad} to eat.

11. **Tva janita jijanad vaso**—Here *vasa* is an abode of all; one who resides in the hearts of good people (*Daya*.). यः सज्जनेषु वसति तत्सम्बुद्धो (*Daya*.). Asylum of all men (*Wilson*).

Janita, genitor, the first maker of the universe (*Sayana*).

Hymn-130

1. **Vidathaniva satpatir astam rajeva satpatih**—Here *vidatha*=a battle or *samgrama* (*Daya*.); *sat patih*, lord of virtuous people, (*Daya*.); cherisher of the good (*Sayana*); *rajeva*, like the one shining, (*Daya*.).

Vidatha, is also an apartment of sacrifice.

2. **Avatam na vansagah, tatṛsano na vansagh—Tatṛsanah**, very thirsty (*Daya*.); *vansagah*, first, the good distributor; the second, an ox (*vṛsabhaḥ*)—*Daya*.; man going swiftly (*Sayana*),—like a thirsty ox to a well; like an ox.

3. **Nihitam guham nidhim**, the hidden treasure. According to a legend, this refers to the soma plant, brought from heaven by Gayatri, (Taittiriya School legend).

Isah parivṛtah—According to Sayana, it refers to the rains shut up in the clouds. In the second reiterated phrase, the same may mean the seeds shut up in the earth, germinating on the fall of the rain, and affording in either case food (*tsah*=food).

4. **Gabhastyoh**, of the arms (गृह, Nigh. II. 4).

Ksadmeva, like the water; *ahi-hatyaya*, for the destruction of cloud (*Daya*).

5. **Vṛtha**, without a purpose (*Daya*.); without an effort (*Sayana*); fruitlessly or in vain.

7. **Nṛto**, of a twister of the body parts for acquiring knowledge (*Daya*.); of a dance; of one dancing in war.

For **Divodasa**, **atithigvaya** and **Sambaram**, see earlier notes.

Atithigva : I. 51.6; 53.8; 10; 112.14; 130.7; II. 14.7; IV. 26.3; VI. 18.13; 26.3; 47.22; VIII. 53.2; X. 48.8.

Divodasa : I. 112.14; 116.18; 119.4; 130.7; 10; and other references.

Sambaram : I. 51.6; 54.6; 59.6; 101.2; 103.8; 112.14; 130.7; II. 12.11; 14.6; 19.6; 24.2; IV. 30.14; 26.3; VI. 18.8; 26.5; 31.4; 43.1; 47.2; 21; VII. 18.20; 99.5; IX. 61.2.

8. **Tvacam kṛsnaṃ**, black skin; stripped of skin, (√कृष्, to draw); attractive skin. There is a legend also. An *asura*, named *kṛsna* or 'black' advanced with ten thousand followers to the bank of the *ansumati* river, where he committed fearful devastation, until Indra with the Maruts, was sent against him, by Bṛhaspati, when he was defeated by Indra and stripped of his skin.

9. **Surascakram pra bṛhat**, he threw the sun's wheel (*Sayana*), or the wheel of the chariot of the sun. There is a mythological legend in this respect :

The *asuras* obtained a boon from Brahma that they should not be destroyed by the thunderbolt of Indra, and having in consequence defied him, he cast at them the wheel of the sun's car, which was equally fatal. This is a baseless legend, more of a Pauranic character than the Vedic. (*Sayana* as quoted by *Wilson*).

Vacam musayati, deprives them of speech or existence, steals or takes away speech. (*Wilson*).

Musayati, behaves like a cutter (खंडक इवाचरति—*Daya*.).

10. **Divodasebhih**, by the giver of enlightenment (*Daya*.).

Hymn- 131

3. **Mithuna**, a pair of man and woman (*Daya*.); couples consisting of husband and wife; this verse gives wife a right for full participation in sacred duties of life, like *agnihotra* etc. Sayana discusses this verse with his conservatism and reconciles only to the extent that whilst a wife cannot independently study the Vedas, and cannot alone perform the sacred rites of *agnihotra*, she would do all these with her husband and recite the Vedic *mantras* too. See Purva Mimansa, for sanctioning right to women in *yajnas* (Chapter VI, adhikarana 3-4.). *Mithuna tatasre*, husband and wife (the *yajamana* and his *patni*) perform *yajna* together.

4. **Purah saradih**—As defended for a year by walls and ditches (*Sayana*).

5. **Pr̥tanasu**, amongst men (Nigh. II. 3)—*Daya*.

Cakartha karam, uttered a shout; *karasabda*, a noise or sound (*Sayana*). This may be a war cry or an exclamatory slogan.

7. **Ristam na yaman**, like one wearied on the road; towards whom evil|design may be entertained by robbers (*Sayana*); to punish as deserved (हिसितं इव यामति —*Daya*.).

Hymn-132

For verse 1 see Nir. V. 2.

1. **Vanuyama vanusyatah** : *vanusyati* means the action of slaying; its grammatical form is not known. “May we slay those who seek to injure us”. This is a Vedic quotation. “May we, in battle, conquer those the perverse and him who seeks to injure the long-spread (*dirgha-prayajyum*) (sacrifice)”. May we, in battle, conquer the perverse (*dr̥dh-yam*. दृढ्यम्), i.e. the pernicious, the sinful person (पापघ्न्यम्) who desires to spoil our long-spread (*dirgha-pratata*) sacrifice. (दीर्घप्रततयज्ञम्, Nir. V. 2).

Bhare kṛtam, pious rites concerning sustenance; also concerning war (Nir. IV. 24, भर इति संग्रामनाम)—*Daya*. May our pious rites attain the gods; attain the presence of gods (*Wilson*).

2. **Svasminnanjasi**, in both places, epithets of *vakmani*, which according to Dayananda, means *upadese* (in the teachings), otherwise *marge*, on the road or path. The first is as usual, peculiar, the latter is explained by Sayana as honest, straight, free from fraud, etc.

To Dayananda, the first *anjasi* is *prakata*. (प्रकट) i.e. in the open, and the second *kamayamane* (कामयमाने) in the desired or aspired manner. In fact, it is always difficult to expound the puns or double meanings of the reiterated terms.

3. **Rtasya varasi ksayam**, thou art possessed of the place of the abode of the sacrifice, termed *ṛta*, or the true, as giving unfailing reward, or *ṛta* means water, and then, we have: "Thou abided in the dwelling of water", equivalent to the sender of rain. *Rta* also means the sun, and then we have: "Thou caused (the sacrificer) to go to the region of the sun".

According to Dayananda: *Rtasya var asi* (=वाः+असि) *ksayam*= सत्यस्य जलमिव असि प्राप्तव्यम् ।

Varam akrnvata ksayam= वर्तुं कुर्वन्तु निवासम् ।

Gavesanah—(i) यो गां वाणीमिच्छति सः, here *go*=speech; (ii) गवां किरणानां इष्टः सूर्य इव; here *go*=rays.--*Daya*.

Gavesanah, (i) possessed of, or practising the seeking after water; the sender of rain; (ii) maker of search after the cows; or the seeker for the reward of the worshipper (*Sayana*).

4. **Vrajam**—This occurs twice; Dayananda gives two meanings: (i) ज्ञातव्यम्, worth knowing and अघर्ममार्गम्, the non-virtuous or vicious path. According to Sayana, the two meanings are (i) a cloud, and (ii) the cattle of the *angirases* stolen by Pani. The word *gavesanah*=cow-pen or pasture.

5. **Sravyavan**—This occurs twice, with meanings: (i) आत्मनः श्रवः श्रवणमिच्छवः (the desire to hear own self) (ii) आत्मनः श्रवमिच्छव इव वर्त्तमानः (like the one who desires to hear oneself),—*Daya*. According to Sayana, (i) from *sravas*, food or fame, implying a wish or desire for either. They desirous of food and (ii) desirous of offering of food—oblations to Indra.

Indre okyam, in the magnificent beautiful dwellings (*Daya.*); In the heaven of Indra (*Sayana*).

6. **Indraparvata**, one like the sun and clouds; cloud and the deity presiding over clouds (*Sayana*).

Hymn-133

1. **Vailasthanam**: *Vaila* from *vila*, a hole, a cavern, a pit; one pertaining to *vila* is *vaila*. According to *Sayana*, in this verse and in the third verse, this represents *smasana* or a place where dead bodies are burnt (or buried-*Wilson*). *Sayana* suggests another meaning: The Naga-loka, the Serpent World, or the regions below the earth—which is rather Pauranika than Vedic (*Wilson*).

2. **Yatuminam**, of the army where we have a host of killers (*Daya*); of injury-inflicting armies, or those possessing weapons; or of hosts composed of Raksasas (*Sayana*).

3. **Vailasthanaka**, *vailastha*, from *vila*, hole, pit or cavern; as in verse 1.

4. **Pisacim**, one who creates trouble (*Daya.*); a malicious being; also it means “decay”.

5. **Adrivah**, twice occurring: (i) one spreading like a cloud, or like the sun; (ii) one pertaining to vast stretch of hills and mountain. (*Daya.*).

Susmi, strength, power or valour.

6. **Ghr̥nanna bhisam**, of blazing fire personified, like the one blazing in terror.

Tri-saptaih, i.e. $3 \times 7 = \text{twentyone}$. In rituals, an allusion to seven platters, offered to the Maruts, repeated at the three daily rites; or attended by Maruts, to whom thrice seven offerings are presented (cf. I. 72.3).

Hymn-134

For verse 2, see Nir. IV. 19.

1. **Purvapitaye**—First drinking; (i) of the earlier drinkers; (ii) of

the early drinkings (*Daya*).

Sayana for the second gives 'before other gods'.

Niyutvata, the one in which a large number of horses are yoked (*Daya*.); with the car having the *niyuts* (*Sayana*), i.e. horses of Vayu.

Davane, to the giver; Sayana gives two meanings: (i) Come for that which is to be given by us; (ii) for giving to us that which we solicit.

3. **Rohita**, pink or red like blood; *aruna*, substances (like smoke or water) capable of conveying or transporting things (from √रुह् to carry or convey. (Also river and finger, Nigh. I. 13; II. 5)

4. **Dansu**, the process in which people acquire control over mind. (*Daya*.). According to Sayana, *dansesu karmavatsu*, doing their work. *Dansa* may mean a house and hence, in rays investing or covering the world like a house; or it may mean the chamber of sacrifice.

Bhadravastra, fine or excellent or auspicious clothes.

Sabardugha, fulfilling all desires (*Daya*.)(*Sabar—amṛta* or ambrosia); the one that yields ambrosia.

5. **Bhurvani**, twice repeated with two senses :

(i) धारणवति, the one upholding, (ii) पोषणवति, the one sustaining. (*Daya*.).

Sayana also gives two meanings ; (i) sacrifice or *yaga*, (ii) a cloud.

Takva-viye, the path where we have no robbers or thieves (for causing to go elsewhere thieves—*Sayana*).

6. **Asiram**, repeated twice with two meanings :

(i) the nourishing milk etc. भोगम्. (ii) the wholesome and nourishing—समन्तात् भोग्यम्—*Daya*. Sayana gives two meanings: (i) milk, (ii) *ghṛta* or clarified butter, both being material of oblations and the like.

Hymn-135

Satinibhih, an army with hundreds of brave soldiers (*Daya*.); *sahasrena niyuta* etc., the army with thousands of horses and hundreds of soldiers. Numerical figures represent indefinite large numbers.

2. **Pariputo adribhih**, purified by effusion. (Soma is purified by straining through Kusa grass).

Pari kosam arsatī, it goes to the ladle, as it were, in place of a receptacle (*Sayana*).

3. **Sarasmin surye saca**, the offering is simultaneous with sunrise (*Sayana* and *Wilson*).

4. **Candrena**, by gold (Nigh. 1.2).

Vayava radhasa agatam, indrasca radhasa a gatam—Dayananda interprets *vayu* as the killer of vicious people; and *indra* as electricity. *Radhasa*, means to attain the objective. The repetition indicates the pairing in two ways; (i) Indra and Vayu; and (ii) Vayu and Indra.

5. **Marmrjanta**, intensely cleaned with care (अत्यन्तं मार्जयन्तु शोधयन्तु—*Daya.*); as the groom rubs down; have strained, cleaned and rubbed. (*Sayana*).

Vajinam, one with good speed (*Daya.*); *asumatyam*, going quick; like a quick horse going quick (*Sayana*).

Second *vajinam* has been interpreted by Dayananda as बहुशुभलक्षणान्वितम् i.e. one possessing numerous good qualities.

6. **Ayansata**, (i) should give. (ii) should receive—(*Daya.*).

Pavitram, the filter, the purifier; usually applied for *kusa* grass, which is used for filtering the Soma juice.

Ati romanyavyaya somaso atyavyaya, romani,, hairs; *avyaye*, unexhausted, not subject to deterioration or destruction; *somasah* owes prosperity; second *avyaya* such pleasures which are lasting (*Daya.*).

According to *Sayana*, in the first place, the Soma juices having gone through the unclipped hairs, or (अव्यया = अवि + मयानि, made from the sheep). Sheeps' wool; fall into the vessel that receives them; (ii) in the second place, अव्यया is said to bear its ordinary meaning, unexpended, unexhausted.

7. **Gacchatam**, in both places (*Daya.*).

Adhvaram, (i) virtuous characters like non-violence etc., (ii) noble deeds and sacrifices, *yajna* (*Daya.*).

8. **Asvattham**, religious fig tree, like the *pippala*, (*Daya.*); but Sayana translated it as पर्वतादि व्याप्ति प्रदेशे स्थितम्; one found spread through mountains etc.

Na upa dasyanti dhenavah—na apadasyanti; *upadas*=infirm or wasted (*Sayana*) by sickness (अस्यन्ति-*Daya.*); *apadas*, to be carried by thieves.

Dayananda gives two meanings of *dhenavah*: (i) cows, (ii) speech or *vani* in plural (वाण्यः).

9. **Agiraukasah**=agira+okasah, अगिराऽओकसः, the place of stay of the non-manifested speech; having no dwelling by speech. They are not brought to a stop by abusive speech (*Sayana*).

Hastayor durniyantavah, difficult to be checked by both hands (by physical forces); they are not to be deterred by words, or by pulling up the reins from coming to the sacrifice (*Sayana*).

Hymn-136

For the verse 3, see Nir. II. 13.

1. **Ta Samraja**, the two (ते) shining with great lustre (सम्यग्भाजेते) *Daya*; thoroughly shining (*Sayana*).

Mṛl-yat'bhyam, (i) like those who give happiness. (*Daya.*); (ii) along with such parents who bestow happiness.

2. **Rasmibhih caksur bhagasya rasmibhih—Rashmibhih** (i) by the rays at both places (*Daya.*).

Bhagasya, of the wealth; or of the sun. (*Daya*).

3. **Dive dive**, every day (at both the places).

Yatnvat' janah, (i) the one with a hand of diligent workers, (ii) daring persons and the like (*Daya*). Also animator of mankind, by whom man are being impelled to exertion or incited to the discharge of their respective functions (*Wilson*).

Aryaman, judicial head (*Daya.*). According to Sayana, it may imply one by whom the irreligious, or those not performing worship may be cast into the infernal regions (*naraka*).

4. **Abhagah**, (i) with entire resplendence (ii) with entire prosperity and good fortune (*Daya.*).

5. **Anhasah**: (i) from vicious acts, (ii) from sins. (*Daya.*).

Vratam, (i) noble virtues (ii) noble determinations.

6. **Varunaya midhuse sumrlikaya midhuse varunaya**—For the one with superb virtues.

Midhuse, (i) for the one who impregnates with noble qualities, (ii) for the one who provides happiness to others (*Daya.*).

Sayana separates the first attributive form from Varuna, and applies it to Rudra, the showerer of desired benefits; the two next words he applies equally to Mitra, Varuna and Rudra.

Hymn-137

1. **Matsarah**—Repeated twice meaning (i) exhilarating, and (ii) envious.

Gavasirah=*go*+*asirah*=surrounded by (i) sense-organs like, (ii) rays (*go*=cow, sense organs and rays, —*Daya.*) and also food mixed with milk.

2. **Dadhyasirah**—(i) Foods mixed with curd and (ii) like foods containing curd.

Mitraya, for the friendly; *varunaya*, for the venerable and *ṛtaya*, for the truthful behaviour (*Daya.*).

3. **Duhanti adribhih**: (i) Milking out with stones (expressing the Soma juice with pressing stones), (ii) milking out along with clouds.

Sutah, effused out, pressed out, refined.

Hymn-138

For verse 4, see Nir. IV. 25.

1. **Tavaso na tandate**: *Tavasah*, of the strength; *tandate*, destroy or leave.

Makhah—(i) Those who have acquired knowledge, (ii) those living like *yajna*, or sacrifice. (*Daya.*). According to Sayana, (i) *makha* = Yajnavan, having or receiving sacrifice, who thereupon confers the boon the sacrificer solicits. Thus *manah ayuyuve*, ‘mixing with’ or assenting to his thoughts or mind. In the reiteration, *makha* is considered to be put for *makham*, objective case, the sacrifice, with which Pusan mixes, or is present at, until completed.

2. **Ustro na**, like a camel; as a camel bears a burden.

Dyumninah kṛdhi, make them possessed of wealth, approbation, or reputation (यशस्विनः प्रशस्तकीर्तिमतः—*Daya.*).

3. **Bubhujire**, enjoy.

Sari bhava, be famous and well known, be our leader; be ever accessible to us.

4. **Ajasva**, pertaining to one where we have goats and horses both (*Daya.*); he who is drawn by goats or has goats for horses. “Be near us, O goat-teamed one, gracious and bounteous”. (Nir. IV. 25).

Hymn-139

1. **Srausat**—Dayananda translates it as the offerer of the substances constituting oblations (हविर्दत्तम्). The word does not occur anywhere else in the *R̥gveda*. In ordinary use, this word is an exclamation uttered when the butter is poured upon the fire, on the altar, as an offering to the gods. Sayana translates *astu srausat*, as “may there be a hearing of this hymn”, or “may Agni or other deity be a hearer”.

Dhitayah, occurs twice: (i) fingers; (ii) the upholder (*Daya.*).

Nabha, the navel; the centre of attraction (मध्यभागः अङ्गवर्णे—*Daya.*). Sometimes, the *yajna* or sacrifice is called the navel of the world (यज्ञमाहुर्भुवनस्य नाभिः).

Vivasvati, shining; in the solar corona (*Daya.*); in the sun.

2. **Svena manyuna**, by one’s own wrath or anger (*Daya.*).

Svebhīraksabhih, by one’s own (i) sense organs. or (ii) conscious-

ness. (स्वकीयेरिन्द्रियैः or स्वकीयैः प्रज्ञानैः—*Daya*.).

3. **Hiranyaye rathe dasra hiranyaye**, *hiranyaye rathe* is golden chariot; *dasra*, the dispeller of pain. Sayana gives two interpretations of *hiranya*—(i) *madhu--purna* or rich in sweetness, and in consistence with it, he translates *prusayante pavayah*, as “the circumferences of the wheels distil (सरन्ति स्रवन्ति), or scatter honey as they revolve”. In the reiteration, he proposes to render it by “pleasing, heart delighting.” *Prusayante*=मधूनि स्रवन्ति, or scatter honey; *pavayah*, चक्राणि or wheels (*Daya*.).

4. **Divistisu**, twice repeated in the sense (i) in the space; in the space routes, (ii) in the heavenly behaviours (*Daya*.).

Anjasa sasata rajah; *rajas*=water (Udaka) metonymy for rain (*Sayana*). Dayananda gives two meanings: (i) world, लोकम् (ii) dignity or ऐश्वर्यम्.

6. **Sutasah udbhidah**—*Sutah*, composed (निर्णीत), effused; *udbhidah*, coming out of the earth, breaking forth. (*Daya*.).

Agahi, do come.

7. **Yajniyebhyah**, (i) by persons adept in the technique of *yajna*, (ii) worthy of the *yajna karma* (both almost the same)—*Daya*.

Saca, the helper or sympathizer.

Angirobhyah, to those who are adept in the vital sciences; *dhenuh*, cow and speech. Sayana quotes a legend in this connection: The Angirasas having propitiated the gods, solicited the gift of a cow; the gods gave them the cow of plenty, but they were unable to milk her, and applied to Aryaman, who drew from the cow milk convertible to butter for oblations to fire (*Wilson*).

Esa tam veda me saca—He knows her along with me, and Sayana adds to it “either I, Aryama, or I and Aryama know her.” (Why?—not known; it is conjectural as Wilson remarks).

8. **Uta jarisuh, ma uta jarisuh**, twice repeated. *Jarisuh*—(i) the spoiled ones, (ii) may not be spoiled.

Yat ca dustaram—Here *dustaram* is the strength to get over

troubles and pains.

Ghosat, from the sound; from speech (Nigh. I. 11); also sounds, noises (*ghosah*); and by metonymy, those who utter them, men or cattle.

9. **Dadhyān**, see I. 80.16; 116.12.

For Priyamedha, Kanva, Atri and Manu, see earlier notes.

Priyamedha : I. 45.3; 4; 139.9; VIII. 2.37; 3.16; 4.20; 5.25; 6.45; 8.18; 32.30; 69.8; 87.3; X. 73.11.

Kanva : I. 36.10; 11; 48.4; 112.5 and others.

Atri : I. 112.7; 116.8; 117.3; 118.7 and others.

Manu : I. 36.19; 80.16; 114.2 and others.

A person with loving intellect is *priya-medhah* प्रिया मेधा प्रज्ञा, यस्य सः—*Daya*.)—a common name, not a proper noun. A man of wisdom is Kanva (मेधाविन्); the enjoyer of pleasure or happiness is Atri (सुखानामत्ता); a rational or thinking beings is Manuh (मननशीलः). *Name gira*, homage to speech (वाणी).

10. **Venah**, the person with aspirations (कामयमानः); *uksabhih*, in the company of great persons (*Uksa*=great, Nigh. III. 3).

Puruwarebhih, by the person having many excellent qualities (पुरुवो बहुवो वारा वरित्तव्या गुणाः येषां तैः—*Daya*.); *aravinda*=water (उदक, Nigh. I. 12).

11. **Ekadasa**, eleven i.e. (i) ten *pranas* and the eleventh, the soul or *jivatman*, and again (ii) ten organs and mind (*Daya*). Also eleven in heaven, eleven on the earth, and eleven in the mid-air.

Hymn-140

1. **Dhasim**, food, the supporter of life, (Nigh. II. 7, *anna*).

2. **Dvijanma**, two-fold generated, a *dvija* or twice-born (Brahmana, Ksatriya and Vaisya), the first birth from mother's womb and the other from the preceptor after the sacred thread ceremony. Also it refers to fire, either as produced by attrition from the two sticks, or in the first instance by attrition and in the second from consecration for sacrificial use. (मयनेन and आधानसंस्कारेण—*Sayana*).

Trivṛdānnaṃ, triple food: clarified butter, *puroḍasa* (cakes fried in butter), and Soma juice (*Sayana*); the food, inspiring for acquiring knowledge; noble selfless actions, and love and dedication towards God; i.e. *jñāna*, *karma*, and *upāsana*—*Daya*.

Jagdhām im punah, the same stuff (or type of food) eaten repeatedly, or renews what has been eaten (i.e. the same articles offered annually—*Sayana*).

Vaninah, forest trees or waters (*vana*—water or *udaka*, Nigh. I. 12).

Ava—*asyena*, by mouth (*Daya*. and *Sayana*).

Anyasya, of the other (*Daya*.); of the oblation (*Sayana*); or with the mouth in one form (or sacrificial fire), he receives the oblation through tongue of another; that is, the ladle of the ministering priests; in another form, that is, the fire that burns forests (*davagni*), he consumes the trees.

3. **Trisu cyutam**, readily fallen down (क्षिप्रं पतितं, *trisu*=*ksipra*, readily, with speed, Nigh. II. 15).

4. **Raghu-druvāḥ**, going lightly (*Sayana*); the procurers of sweet and tasty foods (ये रघून्यास्वादनीयान्यन्नानि द्रवन्ति—*Daya*.).

Kṛsna-sitasah, black-pathed or dark-tracked (*Sayana*); agricultural track of ploughshare (*Kṛsna*—*kṛṣi-sadhini*, pertaining to agriculture, *sita*=furrow or track of ploughshare—*Daya*.).

Juvah, quick, speedy (जववन्तः—*Daya*.).

Asamanah, not with one mind (*Daya*.), not same-minded, some going east, some west; or it may mean of different colours.

Ajirasah, graceful, one with refined manners (*Daya*.), moving (*Sayana*).

Raghusyadah, light-gliding.

Vatajutah, wind-impelled; those who move with speed like wind.

Asavah, pervading; pervading in good characteristics (*Daya*.).

Mumuksvah, aspirers of liberation (*Daya.*); giving liberation (*Sayana*).

6. **Patnih**, the one that sustains (पालयित्री:—*Sayana*); the ladies participating in the *yajna-karma* (*Daya.*). *Sayana* conjectures that here *patnih* represents bushes, timber, who cherish Agni (the fire); or even cows

8. **Agruvah**, the foremost in category (अग्रगण्या:—*Daya.*); also fingers; (*agruvah kesinih*) those that are in forefront; or crooked or curved like fingers. *Kesinih*, young girl with charming hair (*Daya.*).

9. **Tuvigrebhih satvabhir viyati**, proceeds with resounding existences; he goes variously with living beings, sounding loudly, or going quickly; accompanied by the cries or the flight of animals when he sets fire to forests.

Tuvigrebhih, with loud sounds (*Daya.*).

Satvabhih, with animals (*Daya.*).

Syeni, the female eagle or hawk.

Padvate, bi-peds and quadrupeds; that which has feet (*Daya.*).

12. **Rathaya navam nah grhaya**, *rathaya*, means of transport on rivers and seas (*Daya.*); *navam*, large boats (*Daya.*); or to our carriage-house; *grha* is an asylum of the needy or of the priests (*Sayana*).

Navam nityaritam padvatim, boat ever fitted with oars; boat is the *yajna* or sacrifice; the oars etc. are the priests; materials are the fuel and apparatus, and the feet are the divinities, the prayers and offerings.

Ratha, a means of transport, here a boat.

Aritra, apparatus for measuring the depth of the sea (स्तोतम्भनानि जलगाम्भीर्यपरीक्षकाणि यस्यां ताम्—*Daya.*).

13. **Dyava-ksama**, heaven and earth; *yavyam*, barley-fields; *isam*, grain, food; *varam*, jewels etc.;, *arunyah*, dawns (*Daya.*).

Hymn-141

1. **Balittha**, *bal*+*ittha*, enlightenment or truth, its halo.

2. **Pr̥ksah**, worth of inquiry (*Daya.*); अन्न-साधक or the perfecter or digester of food (*Sayana*).

Vapuh, handsome appearance; having body; the cause of the growth of body (*Sayana*).

Sapta-sivasu, pertaining to seven processes or factors of advantage; with *mat̥rsu*, seven auspicious mothers or the rains fertilizing the seven *lokas* or worlds (*Sayana*).

Vṛṣabhasya, pertaining to the cosmic *yajnas* which bring rainfall (*Daya.*); pertaining to the showerers. *Asya vṛṣabhasya dohase*, *Sayana* refers to an allusion intended to the rays of the sun. Earlier, we have referred to the three forms of Agni; terrestrial, maturative or digestive fire, or as the electrical or ethereal element, or lightning in the *antariksa* or firmament. Here he is identified with solar fire, or the sun in heaven or as the solar rays, which in the hot season milk, as it were, the earth by the evaporation of its moisture, which is thus conveyed to the solar region, where it is transferred to the clouds, and in due season descends again in rain (*Wilson*).

3. **Budhna**, *antariksa* or inter-space.

Mahisa, great or big (*Nigh. III. 7*).

Savasa, by force ((बलवान्,—*Daya.*), or by bodily strength applied to attrition as producing fire.

Matarisva, breaths or vital forces.

4. **Pr̥ksudhah**, exceedingly hungry for enjoyment (*Daya.*); expects or desires to be consumed (*Sayana*).

Damsu, in control (दम् ५ सु), or in teeth.

Yavisthah, the youngest; young in all respects.

Pituh paramat, from the excellence of the sacrificial or the other nutriment.

Pituh from *pit̥r*, which is figuratively the *garhapatya agni* from which the fire is taken, *niyute*, to the *ahavaniya* (*Sayana*). Flames of fire are its teeth (*damsa*).

6. **Bhagam iva**, like the prosperity (*Daya*.); according to Sayana, a great prince; may also be the sun (*aditya*) (*Wilson*).

7. **Hvarah**, crooked, crookedly behaving.

Vakva, the speaker, very much-talkative (बहु वक्ता).

Anakṛtah, unrestrained, not obstructed (न निवारितः—*Daya*).

Jaranah, praises (स्तुतिः).

8. **Angebhir arusebhir iyate**, by limbs, or flames, having motion (*arusebhih*, by the red ones, i.e. by flames).

Vayah, normally birds; all creatures having mobility, beasts, birds and the like.

9. **Agne**, vocative of Agni, venerable, learned; *varunah*, best, most venerable.

Dhṛtavratah, pledged to accept, and adopt truth; *mitrah*, friend, kind to everyone; *aryaman*, law-abiding, and law-dispensing, a judge; *sudana-vah* generous in giving; *nemih*, the circumference of a wheel; *aran*, spokes.

10. **Devatatim**, God, the highest deity.

Mahiratna, most valuable and attractive in noble qualities; *ratnam*, attractive, means for acquiring knowledge (*Daya*).

11. **Rayim**, riches; *svartham*, capable of yielding good fruit; *damunasam*, capable of maintaining control; *bhagam*, prosperity; *daksam*, clever and skilful; *dharnasam*, clever in acquiring and possessing knowledge etc; *rte*, in truth.

Ubhe janmani, in the two lives, the present one and the preceding (*Daya*).

Hymn-142

For verse 10, see Nir. VI.21.

Like the hymn 13 of book I, this hymn 142 is also called the **Apri Sukta**, being addressed to a variety of *devatas*, or divinities, called

apris or Agni in personification. (Dayananda does not call them Apri hymns). Many of the expressions of the two hymns, 13, and 142 are identical, and the difference arises chiefly from the difference of metre, which in hymn 13 is *gayatri* but in the present one *anustubh*. There are 12 verses in the earlier hymn, and 13 in the present one.

3. **Trira** (त्रिः+आ), three times; he comes thrice, or he thrice bestows rewards, (or it refers to three daily sacrifices); *madhva*, with honey or sugar.

6. **Mahi**, earth (Nigh. I. 1), or speech (Nigh. I.11).

7. **Yahvi**, born of the causal form. (कारण-सूत्र, *Daya.*).

Matara, the measurer; one who plans and draws out the project.

8. **Mandra-jihva**, the one with notable tongues; the two flames that give delight.

9. **Ila, Saravati and Mahi**, see earlier references.

Ila—I. 13.9; 31.11; 40.4; 48.16; 128.7; 142.9; 186.1; 188.8; II. 1.11; 3.8; 31.4; III. 1.23; 4.8; 5.11; 6.11; 7.5; 11; 15.7; 22.5; 23.4; 5; 24.2; 27.10; 29.3; 4; 53.1; 54.20; 55.13; 59.3; IV. 2.5; 50.8; V. 4.4; 5.8; 41.19; 53.2; 62.5; 6; VI. 10.7; 52.16; VII. 2.8; 3.7; 16.8; 44.2; 64.2; 65.4; 102.3; VIII. 31.4; 32.9; IX. 5.8; 62.3; 108.13; X. 1.6; 36.5; 70.8; 91.4; 94.10; 110.8.

Sarasvati—I.3.10-12; 13.9; 89.3; 142.9; 164.49; 188.2; II. 1.11; 3.8; 30.8; 32.8; 41.16; III. 4.8; 23.4; 54.13; V. 5.8.; 42.12; 43.11; 46.2; VI. 49.7; 50.12; 52.6; 61.1-7; 10; 11; 13; 14; VII. 2.8; 9.5; 35.11; 36.6; 39.5; 40.3; 95.1; 2; 4; 5; 96.1; 3; VIII. 21.17; 18; 38.10; 54.4; IX. 5.8; 67.32; 81.4; X. 17.7; 8.9; 30.12; 64.9; 65.1; 13; 75.5; 110.8; 131.5; 141.5; 184.2.

Mahi—I. 8.8; 13.9; 22.13; 102.7; 117.19; 131.1; 142.9; 157.1; 164.33; II. 33.14; III. 31.3; 13; 61.7; IV. 14.3; 41.5; V. 5.8; 41.15; 43.8; 47.1; 81.1; VI. 45.4; 66.3; VII. 15.14; 56.4; VIII. 25.3; 40.4; 46.33; IX. 5.8; 86.44; X.60.9; 77.4; 85.2; 92.4; 96.10; 101.9; 133.7.

10. **Nabha**—*nabhau*, in the centre; it refers to rain; Sayana regards *Tvastṛ* as personified electric fire or lightning, in which capacity, he is the sender of rain.

11. **Vanaspati**, the fire or Agni or the sacrificial post, *yupa*, from

its being of timber (*Sayana*).

12. **Gayatra vepase**, in the form of *gayatra*, according to *Sayana*, a name of Indra. *Gayatram* is the protection of one that sings. *Gayatra vepase* is “गायत्रं गायन्तं त्रायमाणं वेपो रूपं यस्मात्, तस्मै”—*Daya*.

13. **Savaha-kṛtani**, with the utterance of the syllable *SVAHA*, also the performance of a rightful action (*Daya*). The personification of *agni* is, however, *syaha*, as one of the *Apris* (*Wilson*).

Hymn-143

For verse 4, see Nir. IV.23.

1. **Apam napat**, grandson of water. For this, a few of the references are I. 23.6; 122.4; 143.1; 186.5; II. 31.6; 35.1-3; 7; 9; 10; 13; III. 9.1; VI. 50.13; 52.14; VII. 34.15; 35.13; 47.2; VIII. 19.4; X. 8.5; 92.13.

Dayananda translates “*napat*” as the one not falling, not getting degraded (यो न पतति स:); *apam* is, of course, of waters.

How *Agni* is the grandson of waters (*apam napat*) has been thus explained: vegetable substance are the progeny of rain; and fire is the progeny of vegetation like timber or fuel.

2. **Matarisvane**, for the wind in the mid-space; this has to be fanned into flame; of. त्वमग्ने प्रथमो मातरिश्वन आविर्भव (I.31.3) be first manifest, *Agni*, to the wind.

3. **Na rejante**, desist not, flicker not (कम्पन्ते,—*Daya*). They do not move, or are-moved in burning, maturing and the like.

Bhatvaksasah, persons possessing the strength of enlightenment. (*Daya*). *Tvaksa* is strength or force (Nigh. II. 9).

4. **Bhrgavas**, those who dispel ignorance with knowledge, such learned persons (विद्ययाऽविद्याया भर्जका निवारका विद्वांसः—*Daya*.)

7. **Akrah**, that one which could not be dominated by others (derived from \sqrt{kram} , to go, and hence *akranta* or *anukranta*, not surpassed or exceeded by—*Sayana*).

Hymn-144

1. **Ninsate**, kisses, *dhama prathamam hi*, which first kisses his

dwelling; which are the first to present oblations.

2. **Svadha**, water (Nigh. 1.12).

3. **Savayasa**, two of the same age (also in the verse 4—*dva sava-yasa*). The two refers to husband and wife, associated in the performance of *yajna*; (or two pupils of the same age,—*Daya*.).

Samayansta sarathih, as a charioteer gathers; *rasmin*, reins (of a horse). (Streams of butter, spreading like rays—*Sayana*).

5. **Vrisah**, by transposition of letters *vasya* (वस्य) became *vrah* (वः) (*varna-vyatyaya*) *Daya*.; *prajah* or progeny.

Hymn-145

1. **Iyate**, and *nu-iyate*, he proceeds; he goes, (प्राप्नोति, and goes or attains quickly—सद्यः प्राप्नोति—*Daya*.); or is gone to or worshipped (सेव्यते—*Sayana*).

Tasmin santi pra' sisah tasmin istayah, in him is the power of re-training or controlling; he is able to accomplish what may be affected (*isti*, sacrifice or enjoyment—*Sayana*; good company—*Daya*.).

2. **Na mṛsyate prathamam na aparam vacah**, nor endures a rejoinder; he is never vague or indefinite regarding the first, nor the subsequent one—*Daya*.).

3. **Vacansi**, words (speech) in the question form (*Daya*.); *rabhah*, great; a great person (*Daya*.).

4. **Svantam**, one with matured experience (श्वान्तं-श्रान्तं, परिपक्वज्ञानम्, a case of transposition of *ra* and *va*—*Daya*.).

Tatsara, approach in a crooked way (*Daya*.), from सर, to go; *yujyebhih* is that as may be joined with. (*Sayana* provides several interpretations: as being joined with abilities; that may be associated with their objects; also Wilson; or with energies fit to be connected with their consequences; or with his horses to his car).

5. **Vanarguh mṛgah**, moving or staying in a forest, the wild animals.

Hymn-146

1. **Trimurdhanam**, the three-headed; with the heads capable of dealing in the best, ordinary, and worst circumstances (*Daya.*).

Saptarasmin, seven-rayed, with rays of enlightenment pertaining to seven metres (Gayatri etc.), or the seven worlds (*bhuh*, etc.) *Daya.*; seven colours of solar spectrum.

According to Sayana, three heads are the daily sacrifices or three household fires (*garhapatya*, *ahavaniya* and *daksina*), or the three regions, heaven, earth and mid-air. The seven rays are seven flames of fire (Kali, Karali, Manojava, Lohita, Dhumravarna, Visvarupi, Visvaruci), or *rasmi*, ordinarily a ray, may be used in the sense of rein or measure, when it may allude to the seven Vedic metres.

3. **Samanam vatsam**, two calf-like day and night; or heaven and earth (*Daya.*); *abhi sancarati*, both cordially moving together; two well-disposed milk-cows (either the institutor of the rite and the priest; *yajamana* and *purohita*; or *yajamana* and his wife). The calf or offspring is *agni*.—*Sayana*.

Ketan, impressions or knowledge (बोधान्—*Daya.*).

Hymn-147

For verse 2, see Nir. III. 20.

Yavistha, most prominent amongst youngs; *mamhisthasya*, of the most intelligent. For this also see Yv. XII. 42.

Piyati tvo anu tvo grnati, one half reviles (demons) one half praises (gods); *tvah* and *nemah* are synonyms of half (नेमे देव नेमेऽनुरः; here *neme* means half; Maitr. Samhita II. 9). Also त्वो नेम इत्यर्धस्य—Nir. III. 20.

Tvah, the other one (द्वितीयः, *Daya.*). The verse also occurs in Yajurveda, XII. 42.

3. **Andham mamateyam**, the blind sons of Mamata. Sayana refers in this connection the Pauranik legend of the birth of Dirghatamas from Mamata, the wife of Utatthya; the persons are obviously allegorical and in the text, there is no hint to the legend. According to Dayananda, *mamata* is *praja*, the people or progeny; *andham*, the ignorant one; blindness is of nescience.

Dirghatamas, means long darkness: *mamata* is mine-ness or selfishness also.

Aghayuh, one desirous of vicious or sinful acts—*Daya.*; *dwayena*, by the two sorts of actions (*Daya.*). Wilson regards in this verse a reference to an allusion to the use of maledictory prayers or imprecations.

5. **Dwayena**, by the types of actions, teaching and preaching (or instructing)—*Daya.*

Hymn-148

1. **Vapuse**, for the form (*Daya.*); for the accomplishment of sacrifice or of its object (*Sayana*).

2. **Karoh**, of the one adept in technology.

3. **Su=***su* (सू=सु) (*Panini* VI. 1. 70); *rarahanah*=*rarahanah* (रर-हाणाः=ररहाणाः) (*Panini* V. 1. 7). *Pranayanta*, this alludes, according to *Sayana*, to a especial part of ceremony; the solemn conveyance of fire from the *garhapatya* (or household), to the *ahavaniya* or sacrificial fire.

Hymn-149

1. **Dan**, दाता, the donor (the Vedic exception).

2. **Nabhanyah**, नभन्यो वायुः one that exists in space, i.e. wind (*n* on account of the transposition of letters, *varna-vyatyaya*). See *Nigh.* I. 4.

4, 5. **Dvijanma**, the one born of the two (space and air—*Daya.*); from the two pieces of stick, from attrition; or from the two (earth and heaven); this refers to the terrestrial fire or *agni*.

Hymn-150

For verse 1, see *Nir.* V. 7.

1. **Simya**, by actions (*Nigh.* II. 1). I, who am a liberal giver, invoke thee along. *Arih* means an unfriendly person (*amitra*); it is derived from $\sqrt{\text{ऀ}}$, to injure. The master, i.e. *isvara*, is called *arih*, also from the same root. Having seen that oblations offered to other deities are sacrificed in fire, the seer declared, “as in the cavity of some great well,” i.e. as in the opening of some great chasm, *Nir.* V. 7.

Todasya, the teaser; a tormentor; one who creates trouble; a tyrant, (अयकस्य,—*Daya*.).

Dasvan, the liberal giver (दाता); *arih*=master; *mahatah todasya*, of great well; also of a great teacher or a mighty master. *Sarane*, in the cavity; in the dwelling (शरणे, गृहे, in the house—*Daya*.).

The verse occurs in the Samaveda (verse 97) also.

Arih is also *arta* (a servant) according to Sayana: 'since I, *agni*, going verily into thy presence for the purpose of conveying oblations, I am a servant'. We can render it as; "I take shelter in thee, as a servant does in his chief master's house (or a pupil in his preceptor's abode)."

3. **Candrah**, the rejoicer of all, आह्लादकारकः, (*Daya*.), or the moon. See the Chandogya Up: 'from *pitrs* to the *akasa*, from the *akasa* to the moon; this is Soma the king' (V. 10.4). See also Prasna Up. V. 4; Mundaka I. 2. 5. 6.

Hymn-151

For verse 7, see Nir. VI. 8.

1. **Mitrasah na**, as a friend (*Daya*.). *Simya*, by action (Nigh. II. 1). *Mitra* may refer to the fire of firmament, i.e., lightning also.

2. **Purumidhasya**, of the one, consecrated with many noble virtues. *Sominah*, of the one possessing abundance and prosperity (*Daya*.); abundantly flowing. The traditionalists erroneously regard Purumidha a prince.

3. **Janma rodasyoh**, your (of you two) birth from heaven and earth. *Vam*=*yuvam*, you two; *vṛsana*, showerer of knowledge (or benefits)—*Daya*..

4. **Divo brhato daksam a bhuvam gam na dhuri upayunjathe apah**: you to join the work (*apah*, Nigh II. 1), able (to support the burthen) of heaven, and applying to all creatures, as a cow to a load (*Wilson*), or in other words, as the cow is able to bear a burthen suited to her bodily strength, or it may allude to her ability to give milk. etc. (*Sayana*).

7. **Accha**, in the best manner (*nipatasya ceti dirghah*—*Panini* VI. 3. 135), *accha* (अच्छ) has become *accha* (अच्छा).

9. **Mahinam**, most venerable, अत्यन्तपूज्यम्; (*Daya.*); great (Nigh. III. 3).

Panayah, the traders (व्यवहारमाणाः); businessmen; *asuras* (*Sayana*).

Hymn-152

1. **Pivasa**, robust, stout, fat, (स्थूलानि—*Daya.*); (as an epithet of *matarisvan*—*Wilson*), or untorn (as an epithet of *vastrani*); also intense radiance.

2. **Etaccana tvo esam**=एतयोर्मध्येत्वश्चन एक एव=one of you two (*Sayana*); any of you (*Daya.*). **Trih-asrim**, (i) acquired through the three agencies of speech, thought and actions (*Daya.*); triangular one (*Sayana*); (ii) **Catuh—asrih**, acquired through four Vedas (*Daya.*); quadrangular one (*Sayana*). According to *Sayana*, he who has a quadrangular weapon kills him who has a triangular weapon; i.e. the one with a superior weapon (अधिकायुधवान्) gains victory over the one possessing an inferior weapon.

3. **Apad**, the dawn, the one without a foot, footless; the integrated knowledge, the knowledge without divisions (*Daya.*). Dawn is so called as it does not move by its own feet or steps, but as depending upon the motion of the Sun.

4. **Jaram kaninam**, the lover of the maiden (कामयमानानां वयोहानिकारकम्, —the age depriver of the loving one—*Daya.*).

5. **Acittam brahma yuvanah**, Brahma=food and wealth (*Daya.*), *yuvanah*, young; *acittam*, without life (*Daya.*); connecting the inconceivable mystery (*Wilson*); *acittam*, not an object of mind or thought (*Sayana*); *brahma*, the act of which the nature is declared very great (*Sayana*).

6. **Sasmin**=*svasmin*; in the Vedic usage, there is a disappearance of *va*=well-filled.

Udhan=*udhani*=in the udders (दुग्धघरे—*Daya.*).

Pitvo bhikseta, let him beg of food (*pitvo*=of food).

Vayunani, actions, to wisdom or learning.

Mamateyam, the son of Mamata, or attachment (self-possession).

7. **Vavṛtyam**=*varttayeyam* (Vedic exception षपः ष्लुः). *Supara*, well across, let the rain be carrying us well across, or to the completion of our duties by causing the growth of grain, to be used in *yajnas*.

Hymn-153

For verse 4, see (Nir. IV. 19).

2. **Prastutir vam dhama na prayuktiḥ ayami**—the previous purpose of praising you is not the fulfilment, but I come to your abode well attached (*Wilson*—literal).

Mitra-varuna, two friends; teachers and preceptors (*Daya*).

Vidathesu, in the disciplines of knowledge. *Surih*, learned.

4. **Dan**=*dadan*=giving (vedic exceptional usage—दणो लुक्).

Vitam patam payasah usriyayah—eat, drink of the milk of the cow; eating refers to curds and butter. (*vitam*=eat; to pervade, व्याप्नुतम्, —*Daya*).

Hymn-154

For verses 2 and 6, see Nir. I.20 and II. 7 respectively.

1. **Parthivani**, belonging to earth; Sayana includes all the three worlds in the word *pṛthivi* (lower middle and upper)—See Yv. V. 18.

Parthivani rajamsi, particles of earth; *rajamsi*=worlds, लोकान्; also dust.

Visnoh, of all pervading Lord.

Vicakramanah tredha, thrice (or in three ways) traversing; going in the three regions, as Agni (on the earth), Vayu (in the midspace) and Aditya (or sun, in heaven).

2. **Mrgah**—wild beast. गिरिष्ठाः=गिरिज्वाः, residing in hilly regions; *bhimah kucarah*, wild and fierce, roaming everywhere. This refers to a lion; *giristhah* also means one dwelling in prayers.

As a fierce animal roaming everywhere, haunting the mountains. *Mrgah* is derived from $\sqrt{\text{मृज्}}$, to go. *Bhimah*, fierce: of whom all are afraid (विष्मत्य). (*Bhismah* or *dreadful* is derived from the same root also). *Kucarah* means 'one who moves in a crooked manner'. When it is an epithet of a deity, it means, "where does he not go?" *Giristhah*, haunting the mountains, living in mountains. *Girih* means a mountain; it is raised (Nir. I. 20).

3. **Giri-ksite**, here *giri*, is mountain or cloud; one who dwells in a mountain is *giriksit*; one who abides in high places.

Tribhiih, the aggregate of three, *pṛthivi*, *jala* and *tejas* (earth, water and light) or three periods of time (past, present and future) or three qualities (*sat*, *rajas* and *tamas*—*Daya*).

5. **Priyam abhi pathah**, his favourite path, the firmament (Nir. VI. 7).

Visnoh parama pade, also *vṛśnah paramam padam* (वृष्णः परमं पदम्)—(verse 6)—The highest step of the wide striding Visnu.

6. See Nir. II. 7.—We long to go to those regions of you two, where are rays (many-horned) having a large number of horns. The word *bhuri* is a synonym of *bahu* or many, so called because it produces much. *Synge* (horn) is derived from $\sqrt{\text{सिञ्}}$, to rest, on, or from $\sqrt{\text{सृ}}$ (to stay), or from $\sqrt{\text{शम्}}$ to destroy; or it is so called because it grows up to protect, or it comes out of the head. *Ayasah* means nimble. There shines forth brightly the highest step, i.e. the loftiest step, of the wide-striding, i.e. of the great-paced *visnu*. *Padah* (foot) is derived from $\sqrt{\text{पद्}}$, to go, when it is placed down, (the same word in the neuter gender) means a foot-step. The word also signifies a quarter of division from the analogy of a quadruped; and other quarters from the analogy of the *pada* (पाद) of division (Nir. II. 7).

The verse occurs in Yv. VI. 3 also with some difference of reading; and for *avabhati* (अवभाति), we have in the Yajurveda *avabhari* (अवभारि) (an interchange of *r* and *t* which is permissible in the Veda).

Hymn-155

2. **Kṛsanoh astuh**, on fire, the scatterer (of good things), or the disperser of enemies. *Astuh*, अस्तेजुः, scatterer, *Daya*.

Indra-visnu, a pair of lightning (or electricity) and the sun, or teacher and preceptor. (*Daya*).

3. **Dadhati putro varam param pituh nama tṛtiyam**: The son of the father has an inferior name or that of grandson; a superior or that of son; and a third, which with respect to them is that of father. The ecclesiastical meaning is, that oblations, ascending to the solar region, nourish Indra and Vishnu, as the two of the Adityas, or forms of the sun, who thereupon sends down the rain, whereby the earth is rendered fruitful, and the generations of man are sustained, whence fathers, and sons and grandsons, are successively engendered (*Wilson*).

5. **Tṛtiyam asya nakih**, but he apprehends not the third; his path on earth and in the midspace is visible, not so in the heaven.

Vayascana patayantah patatrinah, *vayah*, birds, *patayantah*, those who fly up and down; these two may be maruts; *patatrinah*, again birds, like *garuda*; may also mean winds.

Caturbhih sakam navatim, $90 + 4 = 94$ periodical motions; the year, two solstices, 5 seasons, 12 months, 24 half-months, 30 days, 8 *ghatikas*, and 12 zodiacal signs ($1 + 2 + 5 + 12 + 24 + 30 + 8 + 12 = 94$).

Yuva akumarah, not infantine; young, not a boy. (One of beyond 65 years of age—*Daya*).

Hymn-156

1. **Bhava**=(भव) *bhava* (भव), short *a* (अ) has become long *a* (आ) according to द्रव्यचोऽस्तिङ् (*Panini*, VI. 3. 134); and *adha* (अघा)=*adha* (अघ), according to निपातस्य च (VI. 3. 135).

2. **Sravobhir yujyam cidabhyasat Sravobhih**, by hearing, thinking and realizing (*Daya*), or by food, or by fame, he attains what is to be joined with (*Sayana*).

3. **Janusa pipartana**, attain through birth (of enlightenment) or propitiate of your own accord (*Wilson*), or pleasure, or propitiate him by your birth, or *svata eva*, of yourself, or spontaneously without any motive or self-interests.

Rtasya garbham, the germ of sacrifice (*Sayana*); *rtasya*=of truth;

garbham, the germ, the initiation of enlightenment (*Daya*).

Kratum sacanta marutasya vedhasah, assisted by the company of priests (*Wilson*); *vedhas*, creator (विद्यतुः, *Daya*),=Visnu attended by Maruts.

Dadhara daksam uttamam aharvidam, possesses heaven-conferring power; or superb power (प्रशस्तं बलम्, *Daya*.); *aharvidam*, cognizant of day (योऽह्नि विन्दति तम्, *Daya*.); also स्वर्गोत्पादकम् (generative of *svarga*, *Sayana*).

Vrajam, cloud; *apornute*, removes the shrouds; brings to light out of the darkness (*Daya*.); sits upon the clouds or sends down rain (*Sayana*).

5. **Trisadhasthah**, knowledge, action and worship (*Daya*.); or three daily celebrations of worship; or three worlds.

R̥tasya bhage, blessings of truth (*Daya*.); share of the sacrifice or the share that follows the rite; the blessings granted as a reward.

Hymn-157

1. **Asvina**, a pair of learneds, teachers and preceptors (*Daya*).

Jmah, out of earth or ground.

2. **Gh̥r̥tena**, by water (*Daya*); *p̥rtanasu*, in the armies. (P̥rtana=man, Nigh. II. 3), children and dependents (*Sayana*).

Madhuna gh̥r̥tena, with trickling honey, or with sweet water; ambrosia with trickling nectar. (See verse 3 also where the chariot of Asvins is *madhuvahanah*, honey bearing).

3. **Dvipade-catuspade**, our people (bipeds) and our cattle (quadrupeds).

4. **Madhumatya nah kasaya**, with your honeyed speech. *Madhumatya*, associated with a large quantity of water—vapour, or speed—*Daya*. *Kasaya*, by motion; by education mix us with your honeyed whip (literal); but *kasa* is also speech, *vac*.

Hymn-158

1. **Rekna**=wealth (*dhana*, Nigh. II. 10).

Vasu, granters of dwellings (वासयितारौ —*Daya.*), or possessors of wealth.

Rudra, dispellers of sin; from √रुह्, to cause pain, or sin; *dru*, what drives away.

Rudra is the name of that Brahmacerin, who has led a disciplined life of celibacy up to 36 to 44 years of age (*Daya.*); the *vasu*, the one who leads such life up to an age of 24; the *aditya* the one who continues up to 48 years.

2. **Pade goh**, to the desired place of the earth (*Daya.*); to the site of the altar (*Sayana*), or *vedi*.

Revathi purandhih, wealth-possessing, sustainers of the body, or cows abounding in milk (*Sayana*). *Purandhih*, also sustainer of the city; *revathi*, rich towns (*Daya.*).

5. **Taugryeya**, superb in strength (*Daya.*) (For *tugra* see I. 116. 3)

Arnaso madhye, in the midst of the water.

Pajras, strong and mighty (*Daya.*). See I. 116. 7; 117. 6; 10; 120.5; 126. 4; 5 and others.

4. **Tmani khadati ksam**, may he eat up the earth in the self; should of himself bite the earth (Dayananda takes up *ma* (म) also in its connection, and then he negates the idea). According to Sayana, being unable from age and infirmity, to walk, he crawls or rolls on the ground.

5. This verse has been very popular, cf. Nitimanjari, vol. I p. 267; see our note on *dvita* and *trita* (I. 52. 5).

Siro yadasya traitano vitaksat—There is a superstitious usage of this verse. The silent repetition of this verse is said to be a sure protection against a murderer, a wolf or a tiger; and a traveller who repeats it for three nights, each time until sunrise, becomes invisible to robbers, and is able to screen others from their attack (*Wilson*).

Traitanah, the provider of three types of comforts, physical, mental and spiritual (*Daya.*).

6. See our previous notes on *Dirghatamas mamateya* (I. 147.3; 152. 6; IV. 4. 13). For *Dirghatama*, also see VIII. 9. 10. The *Mamateya Dirghatamas* (one who stays long in darkness) becomes ill in the 10th *yuga* (a *yuga*=5 years), and leads the life of dedication (*yati*) after this period (*Daya.*). This is not the historical description of a particular person. *Dirghatama* is a historical person also (*aṛṣi*), who meditated on this and several other hymns of the R̥gveda, and made visual observations in the long nights, and laid the foundation of the science of astronomy.

Hymn-159

1. **Devebhir ye devaput্রে sudansasa**, cherishing their worshippers as children, or who having the gods for children are revered by the gods. (*Wilson*). To Sayana, *deva* is *yajamana*. Dayananda renders *devebhīh*, by the divine substances like water etc., and *deveputra* as born of the divine Nature like sons.

2. Heaven (*dyuloka*) is said here to be the father, and Earth, *pṛthivi*, the mother (श्रीर्षः पिता पृथिवी माता, I. 191. 6; see also Nir. II. 8 *Mata*=*antariksa*, inter-space; मातान्तरिक्षम् । निर्मीयन्तेऽस्मिन् भूतानि । योनिरन्तरिक्षम्।).

3. **Advayavinah**, having no second parent, or protector; no other to depend upon for subsistence (*Wilson*); the only one, of which there is no second (न विद्यते द्वितीयो यस्मिंस्तस्य—*Daya.*).

4. **Mayinah**, the possessor of divine knowledge or *prajna*. *Ditih* = *diptih* (The Vedic exception, allowing the disappearance of a letter).

5. **Satagvinam**, the one in whose possession are hundreds of cows.

Hymn-160

3. **Vahnih**=वोह, bearer; bearer of rewards of pious rites (*Sayana*); *pitroh*, of father, i.e. of wind and sky (*Daya.*); *pr̥sni*=the sun.

Duksata=*dhuksata*, milk out (प्रवृहन्ति—*Daya*; *d* is used for *dh*, as a Vedic usage; वाचन्वसीति मन्वावः, *Panini*, VI.1.102; also III 4.88).

Hymn-161

1. Wilson quotes a legend from Sayana regarding this verse; of course, it is not to be taken up seriously. The three Ṛbhus being engaged in a sacrifice, and about to drink the Soma juice, the gods sent Agni to see what they were doing. Observing that they exactly resembled each other, Agni assumed the like form; and it is to this that the verse refers in calling him brother, and questioning his comparative age. One purpose of Agni's visit is stated in the next verse to be the order to convert the one spoon or ladle, *camasa*, used for drinking the Soma juice, or for libations into four. For Ṛbhus see hymn I.20; I.110 and I.111.

Ajagan (आजगन्) = *ajagan* (अजगन्), (यङि लङि बहुलं छन्दसीति शपो लुक्) (a vedic exception).

Nindima = *nindema* (a Vedic exception).

2. **Camasam**, cloud (*Daya.*).

3. **Saudhanvana**, sons of *sudhanvan*, well adept in handling excellent bows or defence weapons (*Daya.*).

4. **Cakṛvamsah**, the creator; *ṛbhavah*, men of wisdom (Nigh. III. 15).

Camasam, to cloud.

5. **Tvasta**, the penetrating like the sun; a learned; a sculptor.

Devapanam, drinkable through sense organs or rays (*Daya.*).

6. **Indrah**, the sun; *hari*, forces of attraction and gravitation etc.

7. **Yuvasa**—(युवशा) *yuvasa* (युवस) (see Panini, लोमादिपामादिपिच्छादिभ्यः ञनेलच्, V.2.100) a change of श for स.

8. **Saudhanvana**, see our note on verse 3. Some of the references on this are I. 161.2; 7; 8; III. 60.1; 40; IV. 35.1; 8; and also for the differently accented word I. 110.2; 4; 8; III. 60.3; 5. The word means archers and also surgeons.

For Ṛbhus getting share in the oblations, see I. 20.8 also.

They may be the participants of the libations offered at dawn or at noon, or in an evening sacrifice. According to the mythology, R̥bhus were three sons of Sudhanvan, a descendent of Angiras—R̥bhu, Vibhu and Vaja, and styled collectively as R̥bhus from the name of the elder. (Nir. XI. 162 and Nitimanjari for the legend, which has no basis). R̥bhus are men of wisdom, employed in Yajnas also. R̥bhu, Vibhu and Vaja are the architects of transport vehicles moving in space, on sea and on land respectively. (IV.33. 9).

9. **Vardhayantim**, a line of clouds or the earth (*Sayana*); earth (*Daya*). It is an assignment of super importance. Some assign it to water, some to fire and some to earth.

Camasan, clouds.

10. **R̥bhus** as three priests in the last rites of the dead body, offered to fire: one represents red water or blood, the other flesh; and the third excreta (शकृत्). Dayananda translates *sronam* (श्रोणं), as *srotavyam*; *man-sam*, (मांस), the parts of the dead body, and *sakṛta* (शकृत्) as excreta; *pitarah* as parents.

11. In this and the subsequent stanzas, *r̥bhus* are identified as the rays of the sun, as the instruments of rain and the causes of fertility—Nir.XI.16. (The rays of the sun are called *r̥bhus* also).

Agohyasya gr̥he, in the abode of the sun. *Agohya* is another name of the sun, which is not to be hidden (गोहितुं रक्षितुमनर्हस्य—*Daya*). The Nirukta says: when you slept in the house of the unconcealable one, because (you were there); hence, O R̥bhus, you did not come here today (so long as you were there, you were not here). As long as you are there, you are not here, यावत् तत्र भवथ न तावदिह भवथ—Nir. XI. 16.

Adya i dam anugacchatha, *Anugacchatha* = अनुसृत्य न गच्छथ, having come forth, go not away without doing this; *idam*, your office of sending down rain for so long a period as you repose in the solar orb. (*Sayana*).

12. **Tatya pitara**, parents of that occasion (*Daya*). It refers to the sun and the moon, the protectors of the world, which during the rains are hidden in the clouds.

Prabavita, to speak harshly or kindly both; with affection or without respect; to instruct without a reservation (*Daya*).

13. **Svanam bodhayitaram**, *bodhayitaram* the awakener; *svanam*, अन्तरिक्षे स्वपन्तं वायुं the wind, the reposer in the mid-space, (*Sayana*). *Svanam* प्रेरकम्, the inspirer (*Daya*).

Samvatsare idam adya vi akhyata—You have made this world today luminous, (i.e. after the close of the rainy season, when the sun and the moon are both visible since there are no clouds to hide them).

Hymn-162

For verses 1, 2, and 7, refer to Nir. IX. 3; IX. 2 and VI. 22 respectively. The whole of the hymn is given in the Yajurveda, XXV. 24-45.

Rbhuksah, the same as *rbhavah*, men of wisdom (वेद्यावी), *Daya*.; also a synonym of Indra, and also Prajapati.

Vajinah, one moving with speed; horses (वेगवतः—*Daya*).

Ayuh, the knower (ज्ञात—*Daya*), a synonym of Vayu. For Mitra. Varuna, Aryaman, Indra and Maruts, see earlier notes.

Devajatasya, sprung from Devas, the one possessing illuminating character—*Daya*; also born as the type of various divinities—*Sayana*.

2. **Nirniija**, ever pure, Nigh. III. 7 (स्वनाम).

Indrapusnoh, the one with prosperity, and sustenance.

Ratigrbhitam, the prepared offerings; the procured gifts (*Daya*); the ritualists like Katyayana and Mahidhara refer to the offerings to be made for the horse (the remains of the burnt-offering made the night before one to be given to the horse.)

Supran-ajah, goat going before him (*Sayana*). The ritualists refer such passage to *pusan*, synonymous with Agni, and the instruction that enjoins the goat being tied to the front of the horse at the sacrificial post. Such a goat, black-necked, Kṛsnagriva, being always regarded as an *agneya pasu* or a victim (Katyayana Sutra 98 etc.). See also

Yv. XXIX. 58, for black-necked goat. Such interpretations are derogatory, and refer to latter practices of a dark period of the Vedic Age.

3. **Esah Chagah**, goat going before the horse; *purodasam*, or preliminary offering, of well-cooked foodstuff; an offering or cake and butter; (lit. that which is to be first offered).

4. **Atra** (अत्रा) *atra* (अत्र) (ऋचि तनुषेति दीर्घः—*Panini*, VI. 3. 132). *Ajah* refers to the same goat. It refers to the immolation of moon as it goes round the earth.

5. This refers to certain terms, which in the usual sacrificial rites became indicative of different types of priests; *hotṛ* (होतृ), *adhvaryu* (अध्वर्युः), (familiar ones), *avayah* (आवयाः) (*pratiprashatr* प्रतिप्रश्नात्)—who brings and places the offerings; *agnim-indhah* (*agnidh*, अग्निमिन्धः अग्नीध्रः), the kindler of the fire; *grava-grabhah* (ग्रावग्राभः), the praiser of the stones that bruise the Soma plant; *sanstr* (शंस्तृ), *prasastr* (प्रशस्तृ), and the last *suviprah* (सुविप्रः), which may be the *Brahma* (ब्रह्मा).

Dayananda gives *hota* (होता), the executor of the sacrifice (यज्ञस्याध्यक्षः), *adhvaryu* (अध्वर्युः), the one who aspires to save himself from immolation; *avayah* (आवयाः), the one who associates himself with a noble act; *agnim-indhah* (अग्निमिन्धः), the kindler of fire; *grava-grabhah* (ग्रावग्राभः), one who receives invocations; *samsta* (शंस्ता), the one who utters the praises; and *suviprah* (सुविप्रः), the intelligent and learned.

Vaksanah, the rivers; *a prnadhvam*, replenish; fill the rivers, or offer rivers of butter, milk etc.

6. **Yupavraskah**, the cutters of wood for the wooden post; *yupavahah*, those who carry the wooden posts; *casalam*, a specific tree; *asvayupaya*, a post for binding the horse; *taksati*, it should be in plural, they cut (*vacana-vyatyaya*) i.e. singular for plural.

Katyayana and others give the description of the sacrificial posts which are said to be twenty-one in number, made of different kinds of wood, each 21 cubits long, and 349 ordinary+260 wild animals (609) in all are fastened to these posts. Our R̥gvedic text refers to only one post. This is not a long sacrificial post; only domestic short posts (or pegs) to which the horse is fastened.

8. **Damā** is a rope fastened round the horse's neck (for controlling or restraining, (दमन-साधनम्—*Daya*). *Sandana*, a rope that fastens the feet. *Rasana-rajjuh*, the head fastening rope (खलीन-रज्जुः).

9. **Kravisah**, one who moves with measured foot (क्रमणशीलस्य).

Svarau svadhitau riptam, *riptom=liptom*=smeared, or anointed; *svarau* is the instrument (or substances) with which the animal is anointed (or grease or fat); *svadhitau* is usually axe, or self-possessed (स्वेन घृतौ) (an instrument for dissecting).

10. **Sṛtapakam**, ripened by boiling.

11. **Gatrat agnina pacyamanad**, by the hand warmed or ripened with the heat of anger (*Daya.*).

Sṛta-pakam of the previous verse implies boiling; we have a reference to a pot or caldron, *ukha*, in verse 13.

Sulam, spit (Wilson concludes that a part was boiled and a part roasted). Dayananda interprets *sulam* as the pain-inflicting enemy.

Ma Srisat=*ma slisat*, may not fall upon.

12. **Im**=*jalam*, water (Nigh. I. 12).

Mansa-bhiksam, the non-availability of flesh (मांसस्य भिक्षामलाभम्—*Daya.*).

Ya imahuh surabhir nirhareti, who say of it, it is fragrant, therefore, give us some; *nirhara*, take off or give.

13. **Yanniksanam manspacanya ukhayah**: *niksanam* is the wooden stick for trying if the cooking is complete. (मास्=मास)

Patrani yusna asecanani, the vessels that are the sprinklers of the boiled juice or broth (*Sayana*).

Carunam, cooking utensils (*Daya.*).

Apidhana, covers for cooking vessels.

Ankah, slips of cane (वेतस-शाखा).

Sunah, implements of dissection, the knives.

14. The verse indicates the details of horse-training, grass, the fodder.

15. **Jaghrih**, smelling with heat, odoriferous.

16. **Vasah**, a cover, a cloth for cover; *adhivasam*, the upper cloth; a screen (Katyayana refers to the obscene practice, implying the lying down of the queen during the night by the side of the horse behind this screen!).

18. **Catus-trimsat**, thirty-four, perhaps ribs (other animals have 26 ribs—Mahidhara and others). Dayananda refers to a dynamo or electricity generating machine with 24 interceptors.

Achidra gatra, dissectors to name the parts, as heart, tongue, breast, as they divide them (earlier commentators); द्विधा भावरहितानि गत्राण्यङ्गानि— *Daya*.

19. **Rtuh**, season, time, one with time.

Dva yantara, they are two, day and night, to regulate; *rtutha*, in the season and season; according to season.

21. The first half of the verse occurs in Yv. XXIII. 26; and the whole as in XXV. 44.

Hari, the one with the character of attraction and sustenance.

22. **Aditi**, explained by the commentators, as 'not poor or mean', *adina* as an epithet of *asva*; Dayananda explains the term as 'indivisible', or undivided, not prone to destruction.

The horse of this entire hymn is not a horse of sacrifice as is normally supposed. Dayananda sees in it the science of harnessing energy. The allegory of horse, at places, has been utilized to explain astronomical phenomena too, and as Wilson also says, "there is no obvious indication however, of the same ceremonial that, is described in the text of the Yajuh, (as understood by Mahidhara etc.), or the Sutras of Katyayana or even in the Ramayana, and which evidently belongs to a later and more corrupt state of manners".

Hymn-163

For verses 2, 7 and 10 refer to Nir. IV. 13; VI. 8 and IV. 13

respectively.

The hymn occurs in the Yajuh, XXIX 12-24.

1. **Prathamam jayamanah ut-yan samudrat ut va purisat**, first born out of *samudra* or of *purisa*. *Samudra* is inter-space or *antariksa*, *Daya*. *Purisa*, the full-cause, *purna-karana*, the material cause. It refers to the birth of the sun. *Syenasya paksa*, wings of a falcon. *Harinasya bahu*, limbs of a deer.

2. **Tritah**, a synonym of Vayu; the float (संप्लावकः—*Daya*). *Yama*, the ordainer (नियामकः—*Daya*.); name of Agni (*Sayana*).

Gandharva=Soma (*Sayana*); one which sustains the earth (*gam*=*prthivim*), the Vayu. (*Daya*.).

Surat=सूर्यात्, from the sun.

Vasavah, personified solar rays; the Brahmacarins who have lived with discipline up to an age of 24.

3. **Guhyena vratena**, by a secret or mysterious act; by an act of universal character (गोप्येन शीलेन—*Daya*.).

Trini bandhanani, three bindings (उत्पत्तिकारणानि, media of origin): Vasu, Aditya, and Dyau. It may even refer to the sun who diffuses his warmth to the three regions.

4. **Trini bandhanani**, three bindings in the heaven (दिवि), three in waters or earth (अप्सु) and three in mid-space (समुद्रे=अन्तरिक्षे—*Daya*.). These are the bindings of the Sun or of horse. The three are food, site and seed (अन्न, स्थान and बीज) on the earth (अप्सु); the three in the inter-space (समुद्रे) are clouds, electricity (lightning) and thunder (*megha*, *vidyut* and *stanitam*), and in the heaven are Vasu, Aditya and Dyusthana (*Sayana*); भूलोकोऽपि अप् (दिवि) शब्देनाभिधीयते; *ap*=the earth.

5. **Sapha**, the one that gives comfort, (शं कणन्ति तेषाम्—*Daya*.).

Rasanah, tasty (आस्वादनीयाः—*Daya*.); *saphanam nidhane*, the place of sacrifice; the field in which he is pastured.

Rasana rtasya gopah, the guards attending on the horse or the priests (*Sayana*).

7. **Anat**, attains (*naksati*, to go, गतिकर्मा, Nigh. II. 14).

8. **Bhagah kaninam**, loveliness or prosperity or good fortune of the maiden (or the dear one).

9. **Hiranya-sṛṅgah**, golden-horned; his mane is of gold (*Wilson*); golden halos like the horns of a moon.

10. **Irmantasah silika madhyamasah**, thin-ended (thin-pointed) and plump-waisted; an allusion to a troop or head of horses (*Sayana*); this may refer to the horses of the suns' car. Yaska identifies the horses with the Adityas, Nir. IV. 13. With well-formed haunches, symmetrical flanks, together the spirited, divine coursers make efforts like swans in rows, when they, the steeds, have reached the celestial path (the text). On this, the Nirukta comments thus: With well-formed haunches, with protruding or broad haunches, with symmetrical flanks, i.e. whose flanks are compact, or whose head is in the middle (सिलिक मध्यमासः). Or else, *siras* refers to the sun, i.e. it follows all created things to rest and stands in their midst. This other meaning of *siras* (i.e. the human head) is derived from the same root also; the senses depend on it. Together, the spirited (divine coursers).

Sarah (spirited) is derived from √शृ, to go. Divine, born in heaven. Coursers, racers. They make efforts like swans in rows.

Hansah, (swans) is derived from √हन्, to smite; they tread the way in lines.

Srenih, (row) is derived from √स्रि, to combine, they are combined.

When the steeds have reached, i.e. arrived at, the celestial path, track, course. The panegyric of the sun is—the panegyric of the horse, for the horse was fashioned from the sun. O Vasus, ye fashioned forth the horse from the sun. (I. 163. 2)—Nirukta IV. 13.

11. The horse is identified with Agni, whose flames consume the forest.

12. **Ajah purah niyate nabhirasyanu pascat kavayo yanti rebbah**, goat bound to him etc. Dayananda translates *ajah*, as not born, causal in form; *arva*, horse or horse-like. The goat that is fastened to horse's head is led first; next, the goat fastened to his waist or the navel (*nabhirasyanu*) afterwards (*pascat*) got to the priests,

kavayah, men of wisdom and the singers, *rebhah*, or praisers, (*Wilson*). This hymn indicates the identity of the horse with the Sun.

13. **Adya** (अद्य) = *adya* (अद्य), today (*Panini*, VI. 3.135) for *a* (अ) becoming *a* (आ).

Hymn-164

A hymn of 52 verses of which 23 have been referred to in the *Nirukta* as follows.

Verse	Nir.	Verse	Nir.	Verse	Nir.
1	IV.26	27	XI.45	42	XI.41
2	IV.27	28	XI.42	44	XII.27
11	IV.27	29	II.9	46	VII.18
12	IV.27	32	II.8	47	VII.24
13	IV.27	33	IV.21	48	IV.27
16	V.1	37	VII.3	50	XII.41
21	III.12	40	XI.44	51	VII.23
26	XI.43	41	XI.40		

This hymn is commonly known as the *asya vamasya*, or even *asya vamiya sukta*, since its first two words of the first verse are *asya vama-sya*. The hymns 140-164 (25 in all) are associated in history with the name of *ṛsi* Dirghatama Aucatthya who interpreted the revealed hymns (140-164) to us. His son Kaksivan Dairghtamasa has also been the interpreter of certain hymns of the First Mandala (116-125); and also of the first five verses of hymn 126. There are certain stories about the *ṛsi* Dirghatamas himself (narrated by Atmananda at the end of his comment). There were two brothers, both of them men of great wisdom, named Ucathya and Br̥haspati. Ucathya had a wife Mamata and she was pregnant. At that time the younger brother, Br̥haspati desired to have illicit union with his elder brother's wife. The son in the womb objected to this new admixture of the seed of another child with himself who had been already there; and further, she was like a mother to him. When this objection was raised, Br̥haspati cursed him that he would be born blind, and would remain blind throughout his life. The son born became Dirghatamas. He was very much afflicted by his blindness and he prayed to the various gods like Agni, and subsequently, he was relieved of his defect. This legend was concocted by someone to explain or interpret his name *dirghatamas*; to me it appears, he was not born blind. He is one of our foremost astronomers, and he continuously

gazed at the motion of stars and planets unaided by anything like telescope, and hence after long long years, he became old, weak and with eyesight almost lost. It is also so said that his wife's servants tried to kill him by throwing him into fire or into the floods of a river, but was providentially saved by someone. His son Kaksivan was also a reputed scholar, and we have a few legends about the name of this scholar too. There are several verses of this hymn 164, which have become proverbial in connection with some of the highest thoughts of human possession. Such as "*ekam sad vipra bahudha vadanti*" (42), there is one Supreme Personality but known by various names.

The great hymn starts with a mystic verse, and a mention of "a beloved invoker grown grey, with his two brothers, who is the Lord and father of seven children". There is a beloved invoker and there is a beloved bird and finally, an invocation to the bird (verses 1, 7, 52).

1. Dayananda refers to the three fires, electricity (mid-space), fire of wood (terrestrial), and the fire of the sun (celestial).

Saptaputram, born of seven elements (*Daya.*); seven solar rays, or it refers to the seventh son, Aditya being the seventh son of Aditi.

Tṛtiyo bhrata, third brother; or the third like the brother. The three brothers are Vayu, Agni and Aditya. This refers to the consciousness of a type of identity or similarity of the individual with the Supreme Spirit.

2. **Ratham eka cakram**, one wheeled chariot or car; the orb of the sun, or time or a year.

Sapta yunjante, ekah asvah, saptanama—Seven horses yoked are seven solar rays (with seven ranges of visible spectrum), or the six seasons with their aggregation and year, or the six double months and one intercalary month. The wheels of the car are, as typical of time, the past, present and future, should be three but all of them are essentially identical, and are said to be but one.

Eko asvah, one horse, *saptanama*, with seven names. This refers to the Sun, who is essentially one, but known under different names Surya, Savitṛ, Mitra, Visnu, Pusan, Vivasvat, and Aditya. The sun is also regarded as the absorber of seven *rasas* or flavours and hence the *saptanama*. To these seven, we may also add Bhaga and Tvastṛ. The word *sapta* may have a pun also; the word means *horse* and *seven* both.

Trinabhih, three navels; may be three holes of the wheels; or the day and its three *sandhyas*; or the year with three seasons, summer, rains and winter; or three parts of time, past, present and future.

3. **Sapta cakram**, seven wheeled.

Sapta vahanti asvah, drawn by seven horses.

Sapta Svasarah, seven sistets (Six double and one intercalary month).

Gavam nihita, of the cows concealed (voice, notes or utterances).

Sapta nama, seven names.

Sapta-tasthuh, seven portions, year (*varsa*), solstice (*ayana*), season (*rtu*), month (*masa*), fortnight (*ardha-masa*) day (*dina*, *ahar*), night (*ratri*).

Seven musical notes are the seven utterances. If *gavam* is used in the sense of waters, then seven rivers.

4. Who has been seeing the first-born possessing bones, which what has no bones been bearing? Where then is the life, the blood, the self of the earth? Who went near the wise to ask this?.

Asthanvantam, having bones, corporeal (अस्थियुक्तं देहम्—*Daya*). The boneless is Prakṛti of the Samkhya, sustaining the bony structures.

Bhumi, implies *sthula sarira*, gross body; *asuh*, breath; or the *pranamaya* body; the *suksma sarira*, or subtile body; *asṛk*, blood, the circulatory system; *atman*, the *cetana*, or thinking principle (the mental or *manomaya* sheath).

5. **Pakah**, matured; but here in the sense of 'what is to be matured, i.e. immature). (तपसा परिपक्वनीय—*Daya*).

Sapta tantu, seven threads; seven forms of some sacrifice, or seven metres of the Veda.

Vatse; baskaye; adhi, on the child; young; on or upon. Dayananda translates *baskaye* as "worth being seen"; the word occurs nowhere else in the R̥gveda.

6. **Kim api svid ekam**—What is that one alone? This 'one', according to Sayana, is the orb of the ungenerated sun, on which the six seasons depend.

Rajamsi, regions; *ajasya*, of the unborn. This is in continuation of the question in verse 5, in the form of the unborn, someone has made the six regions firm. According to Dayananda, *rajamsi* are the gross elements, like earth etc.

7. Let him declare here who surely knows this—the concealed position of the lovable bird. From his head the cows draw milk; they have been drinking water with their foot, wearing the vesture (*vavrim*, from \sqrt{v} , to cover).

Vamasya, lovable; the extensive world (*Daya*). *Veh* (वे), of the bird. *Anga*, O dear.

The trees drink water from their foot (the roots); several allegories are combined in this verse. Just as birds fly in the air, similarly, all the stars and other heavenly bodies are moving in space: cows sustain their calves with milk, similarly, the universe is being sustained by the Creator.

The verses 4-7 are to be read as constituting one unit. After describing the chariot and the wheel and the things concealed in the chariot (verses 2 and 3), the apt questions put are : who has seen this mystery of the first formation of the universe? Who can go and ask about this? And where is the location of that mystery? (Verse 4). The question is repeated in the verse 5, of course, now using the first person. He asks about the concealed position of the gods. The poets have woven some mystery (Verse 5). The poets know who gave form to the universe, the milk drawn from the head, and drinking water from the foot are puzzles (Verse 7); here is mentioned the concealed position of this lovable bird. There is evidently some relation between *vamasya bhrata* (brother of the lovable) and *vamasya* of the lovable bird whose position is concealed. (Verse 7).

8. **R̥te**, in the eternal law.

Babhaje, to apportion; to give the share.

Bibhatsuh, timid, the terror giving (*Daya*).

Garbharasa, having the juice within (*garbhe*).

Upavakam, to address nearby (उपगता वाक् यस्मिंस्तम्—*Daya.*); *iyuh*, went.

The mother has been giving the father the share in the *rta*; indeed she has been coming together with thought and with mind, in the beginning. She is timid, having the juice within, being hit into. There they came bearing adorations to address nearby. (Here we have a metaphorical description of the agency of the sun in sending rain upon the earth, and its consequent fertility—(*Wilson*).

9. **Visvarupyam gam**, the omniform cow. *Amimat vatsah*, the calf bellowed. *Mata*, mother, the earth (*Daya.*).

Dhuri, yoke; *daksinayah*, on (of) the right side.

Vrjanisu, in the water-clouds; in the prohibited orbs (*Daya.*).

Trisu yojanesu, in the three bindings (*Daya.*); in the three expanses of the space.

10. **Tisrah matr̥h**, (मातृः), the three mothers (best, medium and worst positions of the earth—*Daya.*); earth, sky and heaven (*Sayana*).

Trin pitṛn, (पितृन्), three fathers, three forms of Agni, the fire in the sun, fire in the lightning and the terrestrial fire (*Daya.*); the three deities, Agni, Vayu and Aditya (*Sayana*).

Glapyanti, make fatigued.

Mantrayanta, utter in a low or silent voice (मुप्तं भाषयन्ते—*Daya.*).

Behind of that heaven, they utter in a low voice, the word that comprehends all (*visvavidam vacam*), that does not move all (*avisvamin-vam*).

The three veress (8-10) form another group of this hymn. This refers to the father and the mother and the womb and the calf. Some of the ideas are continued in the subsequent verses too.

11. **Dvadasaram**, twelve spokes; the year with twelve months (*Daya.*); *jaraya*, for decay; *varvarti*, to go round (वृषं वर्तते, exists all round, *Daya.*).

Mithunasah, pairs; *putrah*, sons.

Sapta-satani vimsatih, seven hundred and twenty (360 days and 360 nights together make 720 in a year). Day and night form a pair. The wheel of Law, with twelve spokes goes round and round the heaven; it is not indeed to be decayed. Here stand, O Agni, the seven hundred and twenty sons in pairs.

12. **Panca padam**, having five feet (*ksana*, *muhurta*, *prahara*, *divasa* and *paksa*—*Daya*.).

Dvadasakṛtim, having twelve forms, i.e. having twelve months.

Purisinam, having *purisa*; a synonym of water (Nigh. I. 12). *Purisin* may be the name of the sun, as the source of rain. The first five feet are the five seasons (spring, summer, rains, autumn, and winter), *hamant*+*sisira* form one winter season. *Purisa* may mean first cause also. It in Nighantu I. 12. is a synonym of water.

Sapta cakre, having seven wheels, i.e. seven rays.

Sad-are, having six spokes; the six seasons.

Athame anya upare, then these others in the high, i.e. then, these others say (of him) as the clear-seeing, placed in the high chariot with seven wheels and six spokes.

13. **Panca-are**, having five spokes; *cakre*, in the wheel, *parivartta-mana*, rolling, or which rolls; *tasmin-a-tasthuh*, that stand out.

Aksah, axle; *sanat*, from the beginning.

Sanabhih, having navel.

In that wheel, having five spokes, which rolls on, all the beings stand out. Its axle, bearing immense load, does not break, from the beginning itself.

The beautiful poetic fancy of a chariot not breaking down even with immense load and not decaying in course of time, is worth taking notice.

14. The wheels with the felly (*sanemi*) roll on without decaying (*ajaram*). The ten, yoked (*dasayuktah*) draw it on the upward (*region*). Like the sun's eye (*suryasya caksuh*), it goes along, shrouded with its space. In it are all beings placed.

Dasa, ten, sense organs (or five *lokapalas*, and five classes of human beings (*Sayana*); ten regions of space (or ten vital breaths—*Daya*).

Sat it yamah, the six are twins (six seasons of two months duration each are the six twins).

They say of the seventh among what are born together, that he is born as one, that the six verily are twins, the wise, born of gods. What are coveted by them, placed according to their proper position, move, changing in form, for the sake of him who stands by.

16. Them, being women, (*striyah satistan*), they verily declared to me as men (*u me pumsa ahuh*). One with eyes sees; the blind knows not (*pasyet aksanvan; na vi cetet andhah*).

Sah pituh pita asat—They of the father father became, i.e. he who knows them well became the father of father. A new topic now starts in the hymn. There is obviously a glorification of wisdom, enabling one to see and know. One is not sure what they are; who, though women, are declared to be man.

17. **Avah parena, ena avarena**, etc. Beneath of what is above, above of this that is beneath, the cow has stood up, bearing the calf with the foot.

Sa kadrīci, she (the cow) whither going?

Kam svid ardhm para agat, to what half is she going away?

Kva svit sute, where gives the birth (to the calf)?

Na hi yuthe antah, it is not within the herd.

18. Who recognizes the father (*pitaram anuveda*) as beneath of what is above (*avah parena*); as above of this that is beneath (*parah enat avarena*)—who behaving like a poet (*kaviyamanah kah iha*), has explained this here? Whence has sprung up the god-mind (*devam manah*).

19. **Ye arvancāh tan un paracāh ahuh**—They, who are recent, them they call ancient.

Ye parancas tam un arvacāh ahuh—They, who are ancient, them

call recent (*u—उ—* a particle to indicate emphasis. This is always given as unnasalized *उ=ऊ*): O Soma, them which Indra and thou have done, them carry they that look like being yoked to the pole of space. (*Dhura na yukta rajaso vahanti*).

Rajasah, of the space.

20. **Dva suparna sayuja sakhaya** etc. Two birds, comrades, united (or associated) to each other, resort to a common tree. Of the two, one eats the tasty berry (*pippalam*) the other without eating, looks on.

The two birds are (i) the infinitesimal soul (*jivatman*) who eats the tasty berry (i.e. along the cycles of birth and death enjoys the fruits of its good and vicious actions); (ii) the Infinite Supreme (*paramatman*) who merely looks on; He is unattached, and provides the inferior bird the opportunities of *jnana*, *karma*, and *bhoga*, (knowledge, actions and the enjoyments). The lower soul enjoys the rewards of its deeds.

The verse refers to the eternal realities of the three categories, two of which are the *cetana*, and third one the inert matter. *Brahman*, the Supreme, the first cause of the universe and Infinite; *prakṛti*, the material casue, and simultaneously existing since eternity along with the Brahman, and the third one innumerable number of eternally existing infinitesimal souls or the *jivas*. The relation between the Supreme Self and individual souls is also clear in this verse, where the universe made out of *Prakṛti* is regarded as a tree, the individual souls eat (enjoy and suffer) whilst the Supreme Self without tasting, merely shines of His own glory and merely looks on (*cakasiti*=अभिपश्यति, looks on —*Daya*).

Geldner in this verse sees a reference to the two sets of people resorting to the tree of wisdom (*वृक्ष*); one of them realize it and enjoy, whilst the other does not realize or enjoy and simply stares.

21. Where the birds (*suparna*) ceaselessly sing forth (*abhisvaranti*) about their share of immortality (*amṛtasya bhagam*), before the learned assembly (*vidatha*), there the lord of all (*visvasya*), (*bhuvanasya gopah*), the protector of the world; he, the wise entered me the unripe (*sah ma dhirah pakam atra avivesa*).

Suparnah, or birds, are the lower souls (*jivah*). In verse 19, there is a reference to knowing the father; here in this, a reference to the knowledge of the father (*ma dhirah a vivesa*, or the wise entering me). The share of immortality (*amṛtasya bhagam*) is what knowledge of

immortality, they have realized. In the assembly of the learned where the wise people sing of that immortality, there I had the vision of that knowledge of father (mentioned in verse 19). The wise devotee had the wisdom from their discourse.

Same commentators regard the sun as the Suparna in this verse.

22. Again a reference to the tree (*vrksa*); eating and drinking of honey (*madhvadah*), the honey of transcendental knowledge, the birds (*suparnah*), the berry (*pippalam*), sweet and tasty (*svadu*) and the father (*pitaram*).

Upon which tree, honey drinkers, the birds rest in peace, and all inspire themselves; on the top of it, they say, is verily, the sweet berry. One does not reach up to it, who does not know the father. (Geldner's classification into two sorts of people is more relevant in this verse, rather than in verse 20). Only the God-abiding and God-loving people can enjoy the sweetness of the berries hanging on the top of the tree.

23. Only those persons are entitled to attain immortality, who have known the mystery that the Gayatra is placed upon the Gayatra, or who has constructed a *tristup* from what is in *tristup*; or who has known that the *jagat* quarter (*padam*) is placed in the *jagat*.

Gayatra metre with 8+8+8+syllables. *Tristup* with 11+11+11+11, four quarters. *Jagat* जागत् metres with four quarters of 12+12+12+12 syllables.

From the verse begins the liturgical teaching of the spiritual science, with a reference to divine speech and its revelation. The Supreme Self not only created the universe for the enjoyment of lower self, He also gave the Divine Speech and through it the Divine Enlightenment.

24. With the Gayatra, one fashions the praise (*arkam*, pertain to Rk, the Rgveda), and with the Rgvedic hymns, he constructs the *mantra* of the Sama or the Book of Songs (Samaveda) and with *traistubha*, one constructs *vak*, (or address or speech) or the prose of the Yajurveda, and with the *vak* or *yajuh*, he constructs the *dvipada* (of two quarters) and *catuspada* (of four quarters) metres of the Atharvaveda; and thus in all the entire divine literature of the seven metres (*sapta vanih*), out of the syllables (*aksarena*).

25. Now in this verse, we have a mystic parallelism and concordance in what we have in the cosmic creation and the Divine Speech :

With the *jagat*, one established the river (*sindhum*), in the heaven (*divi*), in the *rathantara*, one saw the sun (*suryam*) again and again. They speak (*ahus*) of three fuels (*tisrah samidhas*) of Gayatra. Therefore, it excels far (*pra ririce*) with its immense (*mahna*) grandeur (*mahitva*).

26. I call here (*upahvaye*) the cow (*dhenu*) easy to milk (*sudugham*). And the one who can milk a cow (*godhuk*) with a dexterous hand (*sahestah*) has milked her (*dohat enam*). May the Savita (the sun or the Creator) inspire us (*savisat*) with the noblest inspiration (*srestham savam*). The oven (*gharmah*) is kindled (*abhiddhah*). This, verily, I speak out (*tat um iti su pra vocam*).

27. Making a bellowing sound (*hinkrnavati*) she has come here (ममि+आ+प्रगात्), the mistress of wealth and plenty (*vasupatni*), yearning for her calf (*vatsamicchanti*) in heart (*manasa*). May this cow (*aghyas*, not to be hurt or killed) yield milk (*duham*) for the Asvins (*asvibhyam*); may she prosper (*sa varddhatam*) for the sake of immense happiness (*mahate saubhagaya*). The cow is the cattle; it is the divine speech and it is the mother earth (दृषिषी घेनुर्वा—*Daya*). The allegory applies to all the three. The description continues in the next verse.

28. The cow lowed towards her calf (*gauh amimet anu vatsam*), that was keeping the eyes open (*misantam*); she made the bellowing sounds, (*hin akryot*), verily, to measure (or to smell, to lick) (*matavai hin iti*) the face or forehead (*murdhanam*). Fondly inviting (*vavasana*) its mouth (*srkvanam*) towards her warm udder (*gharmam*, Nir. XI. 42), she produces a bellowing sound (*mimati mayum*), makes it drink (*payate*) with her profuse milk (*payobhih*). The ritualists utilize this verse in the ritual when the calf is moved off from the cow for milking. Again this verse refers to cow and the earth both.

29. This he (*ayam sah*), by whom the cow is encompassed (*yena gauh abhivṛta*), makes a bellowing sound (*mimati-mayum*). She remaining upon the height (*dhvasanau adhisrita*), makes a bellowing sound. With her thoughts (*sa cittibhir*) she keeps down the mortal (*ni hi cakara martyam*) becoming the lightning (*vidyud bhavanti*), she has thrown back (*prati auhata*) the garment (*vavrim*).

Perhaps here the reference is to the rising of the sun from the dawn; *vidyut* may not be lightning, merely 'shining'.

The general idea is that though the calf (even moon) waxed, and superseded the mother cow, the mother stood on the heights and she

along with the calf made a bellowing sound. She remained above the mortals, and becoming the lightning, she threw back the garments of darkness.

30. Now begins another theme in the hymn, pertaining to the mysteries of life and death.

The life (*jivam*), breathing (*anat*), moving fast (*turagatu*), is at rest (*saye*); rushing (*ejat*), it is firm (*dhruvam*) in the middle of habitations (*madhya a pastyanam*). The immortal self of the Dead (*jivah mṛtasya*), having the same birth-place with the mortal (*amartyo mart-yena sayonih*), wanders about (*carati*) at his own will (*svadhabhih*). The body is mortal and the self is immortal. Both are united like brothers having a common origin. Again, in a very abstract form there is a reference to the difference, when the soul is confined in the body and when it comes out of it as a free entity.

31. Now we have a reference to the cosmic creator and protector (*gopam*), and the same cycle of birth and death, bondage and freedom.

I have seen the protector (*apasyam gopam*) who does not stumble down (*anipadyamanam*), who wanders (*carantam sah*) hither and away (*a ca para ca*) along the paths (*pathibhih*); going together (*sadhrichih*), going all round (*visucih*), hidden (*vasanah*, covered or wearing robes), he moves about (*a varivartti*) within the world (*bhuvanesu antah*).

God and the souls are both invisible, the soul is not always cognizant of God's existence, whilst God is always cognizant of the existence of souls. According to the eternal law of God, the souls move about in the cycle of life and death, according to their own actions, good, bad or indifferent (the Law of Karma) throughout the universe, and the Supreme God is the ordainer.

The poetic imagery of the cowherd is beautiful. He never falters in his steps. This way or that way, he is always seen moving with the flock, and all round the flock. So often he gets hidden, moving about within the fields. *Gopa*, in this sense is the ordainer.

32. He who created this (*yah im cakara*) does not know this (*na so asya veda*); from him who saw this (*ya im dadarsa, tasmāt*), verily this is indeed hidden (*hiruk it nu*). He is shrouded (*parivīṭah*) within the womb (*antah yona*) of the mother (*matuh*); he who has many off-springs or many births (*bahu-praja*) enters suffering (*nihṛtim a vivesa*).

Bahu prajah, may also mean 'one who has gone through many births' (*Sayana*); also the same, *bahujanma* (*Daya*.) *Nir-ṛti* is the earth

or the place of bondage and suffering.

33. Now we take up the theme of cosmic creation. The sky or celestial space is my father (*dyauh me pita*), the progenitor (*janita*); here is my navel (*nabhih atra*). This vast earth is my mother, the friend (*bandhuh me mata pr̥thivi mahi iyam*). Within the two vessels (*camvoh*) held upside above (*uttanayoh*) is my place of birth (*yonih antah*). Here the father produced the pregnancy of the daughter (*atra pita duhituh garbham a adhat*).

34. I ask thee (*pr̥cchami tva*) of the ultimate limit of the earth (*param antam pr̥thivyah*); I ask of (*pr̥cchami*) that where (*yatra*) is navel of the world (*bhuvanasya nabhih*). I ask thee (*pr̥cchami tva*) of the semen of the strong horse (*vṛsno asvasya retah*); I ask of the ultimate abode of speech (*pr̥cchami vacah paramam vyoma*).

35. The answers of the above questions follow in this verse :

This altar (*iyam vedih*) is the ultimate limit of the earth (*paro antah pr̥thivya*); this sacrifice (*ayam yajnah*) is the navel of the world (*bhuvanasya nabhih*). This Soma (*ayam somah*) is the semen of the strong horse (*vṛsno asvasya retah*); this Brahman (*brahmayam*) is the ultimate abode (*paramam vyoma*) of speech (*vacah*). Speech (*vac*) is not the ordinary spoken word; it is the transcendental inspired knowledge, the source of which is the Supreme Reality. There is the *sapta-nama* or seven names mentioned elsewhere also.

36. The seven embryos (*sapta ardhagarbhah*), the semen of the world (*bhuvanasya retah*), stand up for their separate functions (*tisthanti vidharmanti*) through the ordinance of Visnu (*visnoh pradisa*). They with their thoughts (*te dhitibhih*), they, wise, with their mind (*manasa te vipascitah*), encompassing (*paribhuvah*) remain encircling all (*paribhavantī visvatah*).

37. I do not understand this (*na vi janami idam*), like which I am (*yadiva asmi*); I roam about in hiding (*ninyah*), enwrapped in thought (*sam naddho manasa carami*). When there came to me (*yada magan*) the first—born off-springs of the R̥ta (*prathamaja ṛtasyad*) immediately after that (*at it*). I enjoy a portion of this speech (*vaco asmuve bhagam asyah*).

38. Here is a verse which supports the doctrine of the cycle of births and deaths, enjoined by the Veda. Rearwards (*apah*) and for-

wards (*prañ*) goes one held by *svadha* (*eti svadhaya grbhito*), becoming immortal, having the same origin as the mortal (*amartyah martyena sayonih*). These two (*ta*), eternal (*sasvanta*), moving around (*visucina*), go in different directions (*viyanta*). They understand the one (*ni anyam cikyuh*); they do not understand the other (*na ni cikyuh anyam*).

There are two sorts of people; people of one group who have seen the truth; and of the other who have not. One group of people always move forward, from lower life to the higher one, the other go round without an escape from the bondage.

39. Upon which *aksara* (song—syllable, or indestructible) the supreme position (*parame vyoman*), all the gods (*visvedevah*) have been taking their seats (*adhi niseduh*); what can he do with the knowledge of *ṛca* (*kim ṛca karisyati*) who does not know that (*yas tanna veda*)? They who know this (*ya it tad viduh*), verily, they sit together (*ta ime sam asate*).

40. This is a verse, dedicated to cow (earth and speech); love and regards to cow.

Eating good barely grass (*su-yavas-at*) may you be indeed happy (*bhagavati hi bhuyah*); then may we be happy (*atho vayam bhagavanto syama*). O, cow, thou shall not be hurt (*aghnye*)! always (*visadanim*) eat grass (*addhi tṛnam*), drink clear water (*piba suddham udakam*), wandering about (*acaranti*).

41. The pink cow (*gaurih*) has made a bellowing sound producing waters (*mimaya salilani taksati*); she (*sa*) becoming one footed (*ekapadi*), two-footed (*dvipadi*), four-footed (*catuspadi*) eight footed (*astapadi*), nine-footed (*navapadi*), is with a thousand syllables (*babhuvasi sahasrak-sara*) in the supreme heaven (*parame vyoman*).

Here cow is speech; the waters produced are some kind of transcendental happiness (referred earlier). In the lower world, the speech is one-footed etc., but in the transcendental realm (which is its natural position), it has thousands of syllables (so much so that it is soundless integrated whole).

42. From her the oceans flow out here and there (*tasyah samudra adhi vi ksaranti*); thereby are alive the four directions (*tena jivanti pradis-sas catasrah*); thence flow the syllable (*tatah ksarate aksaram*); all live upon that (*tad visvam upajivati*).

The life is poetry; the entire vocabulary is the *sindhu* or ocean. The syllables first appeared as ocean; the ocean is the language that

one speaks, the total vocabulary.

43. I see the smoke of the cowdung at a distance (*sakamayam dhumam arat apasyam*), above of this that is all around and that is below (*visuvata parah ena avarena*). The horses (*virah*) have cooked (*apacanta*) the spotted bull (*uksanam prsnim*). They became the first *dharmas* (*tani dharmani prathamani asan*).

Dayananda translates *uksanam* as *secakam* (सेचकम्), the cloud that impregnates with water; *prsnim* is *akasa* or space; and *virah* are people well-versed in knowledge; *apacanta* is the practice of austerity by leading a disciplined life. "The horses have cooked the spotted bull" carries no sense. The smoke from cow-dung has also no direct relevancy here. It is rhetoric; the fire is the fire of austerity, and it produces the virile smoke (शक्तिमयं ब्रह्मचर्यकमनुष्ठानाग्निधूमम्—*Daya*).

44. Three steeds with manes (*trayah kesinah*) look on from time to time (*rtutha vi caksate*). One among them effects a share during the year (*samvatsare vapate ekah esam*). One grazes on the entire world (*visvam ekah abhi-caste*) with its powers (*sacibhih*). Of one, the flight is seen (*dhrajih ekasya dadṛse*), not the form (*na-rupam*).

Saci=*karma* (Nigh. II. 1), power.

By *trayah kesinah* (three steeds), Dayananda interprets Vayu (air), Vidyut (lightning) and Surya (the sun); *kesinah*=shining.

45. Speech (*vak*) is divided as four quarters (*catvari parimita padani*); the poets who have intuition know them (*tam viduh brahmanah ye manisinah*). Three of them, concealed in the cave, do not move (*guha trini nihita nengayanti*), the fourth of the speech, men speak (*turiyam vacah manusyah vadanti*).

Commentators have given an extensive thought to the four divisions of speech: the four Vedas; the four kinds of words,—noun, verb, preposition and indeclinables (particles); or the language of the *mantras*, the *kalpa*, the *brahmana*, and *laukika* or current speech; or the languages of serpents, birds, insects and man; or they may be *para*, audible; *pasyanii*, visible; audible only to sages and saints; *madhyama*, intelligible or expressive, proceeding from the heart; and *vaikhari*, articulate, as residing in the mouth, and enunciated by the palate, lips, tongue etc; or again, they may be of the three upper worlds and of the world of man.

46. They speak of Indra, Mitra, Varuna, Agni, then he is the *suparna garutman*. What is one, poets speak in many ways (*ekam sad*

vipra bahudha vadanti); they speak of Agni, Yama, Matarisvan.

47. The ruddy birds rise up to the heaven (*harayah suparnah ut patanti divam*), to the dark path (*kṛṣṇam niyanam*) robed in waters (*apo vasanah*). They have come back hither from the abode of *ṛta* (*te a vavṛtran sadanat ṛtasya*). Immediately after that the earth is soaked with ghee (*at it ghṛtena pṛthivi vi udyate*).

48. Twelve spokes (*pradhayah*); one wheel (*ekam cakram*); three navel-nails (*nabhi*); who, indeed, has known this? Therein together (*tasmīn sakam*), like poles (*sankavah*)—three hundred and sixty have been placed, not in the least shaking (*calacalasah*).

49. **Stanah**, breast; *sasayah*, lasting; *mayobhuh*, producing vitality; *varyani* (covetable, worthy of being accepted); *ratnadhah*, bringing gems; *sudatrah*, well-giving, freely giving; *kah*, maketh. What lasting breast you have, producing vitality, with which you nourish all that is covetable, which brings gems, which possesses prosperity, and which is freely giving, O Sarasvati, may you make that here for us to drink.

Sarasvati is here invoked as mother.

50. The *devas* performed a sacrifice with sacrifice (*yajna*); they became the first *dharma*s. Lo, these greatnesses resorted to the heaven, where the ancient Sadhyas, the gods, the *devas* are.

51. This water comes up and down alike day by day. They, the *parjanya*s, enliven the earth; Agnis, the fires, enliven the heaven.

Agni=*Vidyut* (lightning); *parjanya* clouds; *udaka*=water—*Daya*.

Water goes up and down day by day alike. This water in the mystic sense, is only some kind of transcendental joy, which migrates from the earth, the *annamaya kosha*, to the innermost realm, *vijnana-maya* and *anandamaya koshas*, the heaven, and then from the innermost realm comes back to the outermost.

52. The divine bird, the great bird, the child of waters, of herbs, worthy to be seen, who brings satisfaction with rains, in the rainy season, that Sarasvat, I invoke again and again.

Sarasvat, is one in which many currents meet; in this sense, a great person of repute and scholarship (*Daya*).

Apam=of the *antariksa*, midspace.

The Atharva-veda reproduces almost the whole of this *asya vama-sya* hymn in two smaller hymns (IX. 9 and IX. 10) of 22 and 28 verses respectively.

We have already said that there is a reference to 23 verses of this hymn in the Nirukta; some of the important derivations of Yaska are as follows :—

1. **Bhrata**, brother, is derived from √भृ to take; he takes a share of patrimony, or he is to be brought up. His third brother is butter-backed (i.e. Agni).

Seven is an extended (सृप्ता) number. There are seven rays of the sun (IV. 26).

2, 11, 12, 13, 48. Seven yoke the one-wheeled car, i.e. the car which moves on a single wheel. *Cakram*, wheel is derived from √चक्र, to repel or √चर, to move; √क्रम्, to go. The word *nama*, (नाम) name, is derived from √नम्, from being drawn up; the seven rays draw up the juices for him.

The three-navelled wheel (*trinabhi cakram*) is the year with its three seasons, summer (*grisma*) rainy (*varsa*) and winter (*hemanta*); a year is called *samvatsara*, because people live together by them. *Grisma*, is summer, because juices are swallowed during this period, and; rainy season is *varsa*, because during this time it rains. Winter is *hemanta*, because it is full of snow. Again *himam*, snow, is derived from √हन्, to injure, or from √ह्, to hasten.

Five spoked (I. 164. 13) are five seasons of the year, taking the winter and the dewy season together. Six *aras* are said to be inserted (I. 164.13). This is with reference to the six seasons, which are inserted in the navel as spokes. Again *sat*, six is derived from √सह्, *sah* to bear.

One wheel and twelve fellies (*pradhayah*) (I. 164. 48), and *twelve spoked one* (I. 164. 11). These are with reference to months, A month is called *masa*, from measuring; *pradhi* is feily, since it is well-secured.

The reference to the fact that in it are placed together 360 (I. 164. 48) *sanikas* or spokes, this is in reference to 360 days (day+night) in a year. Then we have 720 figure (I. 164.11), this is when days and nights are counted separately (Nir. IV. 27).

16. The word *andhas* (I. 164. 16), blind, is so called, because no attention can be fixed in it, or because nothing is visible. The word *andhas* elsewhere is a synonym of food also; because it is to be sought (*adhyaniyam bhavati*) (Nir. V. 1).

21. **Suparna**, for birds is *supatana*, i.e. rays of sun falling in a beautiful manner, invoke or move towards the portion of immortality (*amṛta*=water), i.e. of water, with consciousness. The lord, guardian of all created beings, is the sun. The lord, guardian of all the senses, is the soul. (This is the *adhyatma* explanation). The birds, *suparna*, are the senses; easily going astray, vigilantly invoke, i.e. move towards the portion of immortality (*amṛtasya bhagam*). He, the wise one, approached me, the immature (*pakam*); *pakam* is immature, i.e. one who is to be matured. The soul is such (Nir. III. 12).

26. Cow is called *aghnya* because she is not to be killed (अ+हन्), or she is the destroyer of sin (Nir. XI. 43).

27. This is self-explained, by the mere reading of it. (Nir. XI. 45).

28. The cow lowed after the calf, who blinks, or who does not blink, i.e. the sun. On its forehead, she made the *hin* sound for recognition. She lows like *mayu*, i.e. the sun. This is the atmospheric speech. This is the giver of warm milk, say the ritualists. *Dhenu* is derived from √धे, to suck, or from √धि, to nourish (Nir. XI. 42).

29. Here he thunders, surrounded by whom the speech utters a lowing sound, i.e. makes a noise, or like *mayu*, i.e. the sun. This is the atmospheric speech. The word *vavrih* is a synonym of form, because it covers; √वृ to cover. Having overspread the earth with rain, it draws it back again (Nir. II. 9).

32. Yaska refers to the ascetics who say that "people having many children fall into calamity (बहुप्रजा निष्कृतिमाविवेश), but according to the etymologists, it refers to the phenomenon of rain. He who made it (य ई चकार); the verbs to make (करोति), to scatter (किरति) are used in connection with the phenomenon of rain. "न सो अस्य वेद", i.e. he did not know of it, i.e. the middle one (or to *cloud* even). He the middle one who saw it concealed by the sun alone knew of it. *Maturyonau*, मातुर्योनौ, or in the womb of the mother; mother (*mata*) means atmosphere, in it the beings are measured out (निर्+√मा); womb means atmosphere. This is a vast region encompassed by air. This other meaning, i.e. a woman's womb (*yonī*), is derived from the same root also; it is surrounded (by sinews and flesh perhaps). Multiplying greatly, he reaches earth through the phenomenon of rain (Nir. II. 8).

33. **Bandhu** or relative. Here is my uterine relative. Relative (*bandhu*) is so called from being connected together (सम्बन्धनात्). Uterine or *nabhih* is so called from being fastened together (संनहनात्). It is said, children are born fastened to the ambitions, thence the near relatives are called as having a common ambition, or a common tie. A near relative (जातिः) is so called from being well-known (संज्ञानात्). The womb (योनिः) is within the two wide spread world-halves. Widespread (*uttana*)

i.e. spread very wide, or spread very high. There father bestows the life germ on the daughter, i.e. the rain cloud on the earth (Nir. IV. 21).

37. **Na vijanami yadi vedamasmī**, quoted as an illustration of apprehension arising from a particular state (*paridevana*) in the context of a description of *parokṣakṛta*, *pratyakṣakṛta* and *adhyātmik* (indirectly addressed, directly addressed and self-invocations, Nir. VII. 3).

40. Nothing very particular, Nir. XI. 44—A section dealing with cow.

41. Fashioning waters, *gauri* lowed one-footed (*ekapadi*) with the middle (*madhyamī*, air); two-footed (*dvipadi*), with middle air and the sun; four-footed (*catuspadi*), with the quarters (*dik*); eight-footed (*astapadi*), with the quarters and intermediate quarters (*dik and avantara dik*); nine-footed (*navapadi*), with the quarters, intermediate quarters and the Sun. Thousand syllabled (*sahasra aksara*), i.e. having much water in the highest heaven (Nir. XI. 44).

42. **Tasyah samudra adhi vi ksaranti**, i.e. oceans flow down from her, i.e. the clouds pour rain, and all the created beings, dependent on the quarters, live thereby. Thence flows the imperishable water; on that all created beings live (Nir. XI. 41).

44. **Trayah kesinah**, three lights (having long hairs) perceive at the proper season, i.e., they behold at the right time. One of them strews in the year (*samvatsare vapata eka esam*), i.e. fire burns the earth. One beholds everything with its actions (*visvam ekah abhicaste sacibhih*); i.e. the sun. Of one the motion is seen, but not its shape, i.e., the middle one (Nir. XII. 27).

46. **Garutman**, is so called because he is praised (गुरुमान् गरणवान् गुर्वत्मा महात्मेति वा), or whose soul is mighty or whose soul is great. He to whom the hymn is addressed and the oblation is offered is this very terrestrial Agni. These two higher luminaries receive praise and oblations under this appellation incidentally only (Nir. VII. 18).

47. **Kṛsnam niyanam**, (*nirayanam*), the dark egression, i.e. the night of the sun. Bay steeds having beautiful wings (*harayah suparna*) are the draught-animals, i.e., the rays of the sun. When from heaven, from the common dwelling place of waters, i.e. the sun, they turn towards the earth, the latter is made wet with clarified butter, i.e. water, *ghṛta*=water, since it is derived from $\sqrt{\text{घृ}}$, to besprinkle (Nir. VII. 24).

50. Yaska refers to a Brahmana passage in connection with this verse (Ait. Br. I. 16); Agni was the victim. They immolated him; with him they made sacrifice, *yajna*. Those were the first ordinances (*dharmani prathamani*).

51. The verse is explained by mere reading of it. Uniform with

days, this water goes up and falls down again. Clouds bring new life to earth; fires animate heaven (Nir. VII. 23). See for Asya Vamasya Hymn, the work of C. Kunhan Raja, Madras, 1956, with Bhasyas of Sayana and Atmananda; and R. V. Vaidya's astronomical interpretation).

Hymn-165

For the verse 7, see Nir. VI. 7.

2. **Brahmani**, the increasing or extending wealth (Nigh. II. 10), or food (Nigh. II. 7)—*Daya*.

Syana=*asva* or horse (Nigh. I. 14).

3. **Mahinah**=महिमायुक्तः, man of repute, respectable—one with reputations—*Daya*. (महति मह्यते पूज्यते वा तत् माहिनम्, Unadi, II. 57).

Sampṛcchase, you require what is right, समीचीनं पृच्छसि—*Sayana*.

Subhanair voceh, you ask of the people with kind words, which is the way? See Yv. XXXIII. 27 also.

4. See Yv. XXXIII. 78.

5. **Antamebbih**, near, close at hand (Nigh. II. 16).

6. **Tuvisman**, strong (Nigh. III. 1).

9. **Maghavan**, the one with huge wealth and prosperity (*Daya*).

Anuttama te maghavan nakirnu na, there is nothing which has not been inspired by you (*Daya*.); whatever is said by thee, Indra, is true (*Sayana*). **Anuttam**, which is not sent or driven away (*Sayana*); अन्तरे स्तितम् or not inspired—*Daya*.

12. **Anedyah**, worthy of praise, प्रशस्य (Nigh. III. 8) *Daya*.

13. **Esam bhuta naveda ma rtanam**—Be not uncognizant of my merits. **Navedah**, the one free from pains (*Daya*.).

15. **A yasista**, come and be accessible; *mandaryasya karoh*,

capable of conferring delight; capable of having good qualities, actions, and behaviours (*Daya.*).

Isam, vr̥janam, jiradanum, food, strength and long life. *Daya.* (अन्नं, बलम्, जीवनम्).

Hymn-166

For verse 6, see Nir. VI. 30.

3. **Umasah**, the one offering protection. (अवितारः—*Sayana*; रक्षणा-दिकर्तारः—*Daya.*).

4. **Tavisibhih**, by strength, (बलैः, *Daya.*).

Harmya, beautiful houses.

6. **Pasvah, sudhiteva barhana**, as a well-hurled weapon wounds the animal (deer). *Krivih-dati*, having sharp teeth (Nir. VI. 30), the one with biting or violent teeth—*Daya.*; missile teathed (द्विक्षेपणशील दन्ती—क्रिविर्हिंसनमेव दन्ता यस्याः सा—*Sayana*).

Sayana connects *pasun* with *krivirdati*, the missile of the winds; because he says when the wind blows, animals are withered or chilled.

Arista-gramah—Since when the wind blows the animals are withered or chilled, such villages where needs no violence; peaceful villages, free from danger.

8. **Tanayasya pustisu**, in the interests of the children, for the well-being of children, (children or descendents).

9. **Vavrte** (वावृते)=*vavrte*, ववृते (*Panini* VI. 1. 7).

Prapathesu khadayah, prapatha is a rest-house for the travellers on high ways, for lodging and boarding (meals, *khadayah*).

10. **Sam-mistah**, well mixed (सम्यक् मिश्रिताः—*Daya.*).

11. **Sujihvah**, with fine speech, truthful in words, sweet-tongued.

12. **Aditeriva vratam**, act or obligations of Aditi (the fine attitude of mid-space); *aditi*=*antariksa*; *hrunati*, goes in a crooked manner.

13. **Jamitvam**, the enjoyments of pleasure and pain (*Daya*).
14. **Parinasa**=by many (Nigh. III.1).
15. वयं=वयं=we.

Hymn-167

2. **Samudrasya cit dhanayanta pare**, bearing or collecting wealth, even on the farther shore of the sea (or on the other bank); a metaphorical usage for the winds bearing wealth (i.e. rain) from long distance beyond the skirts of horizon.

3. **Ghṛtaci**, night (Nigh. I. 7).

Upara, the upper direction (Nigh. I. 6).

Guha caranti manuso na yosa, going in the darkness of the sky, as if it was in privacy or in secret, like the wife of a man, who is brilliantly attired, remains in the privacy of female apartments (*Sayana*).

Sabhavati vidathyeva samvak, distinguished in learned assemblies; this may refer to lightning also which at times shows itself as if in an assembly, *sabha*. In the Vedic days, ladies also used to participate in the learned assemblies of scholars in public on equal basis.

4. **Sadharanyeva**, with a common woman, woman in general; like young people in company of ordinary woman. (This refers to lightning, and winds).

Rodasi, sky and earth.

5. **Rodasi**, in this verse has also been taken as lightning by certain commentators or the wife of Maruts—रोदसी मरुत्पत्नी विद्युत् वा एतन्नामिकेयमपि—*Sayana*).

Asurye, in the clouds.

Asurya-iva, like a Surya (सूर्या), the wife or daughter of Surya. Solar light (*Daya*).

7. **Vṛsamana ahamyuh sthira. ahamyuh**, high-minded, (*Sayana*);

vṛsamana, one who is inclined to impregnate (*Daya.*); one inclined to rain (वृष्ट्यादि वर्षणमनस्का—*Sayana*); with *ahamkara* or self-mindedness and stationary.

8. **Vayṛdhe im maruto dativarah**, *im*, ई, from all sides, *pratyaksam*; when the offering is presented (*dativarah*)—promotes this your increase.

Dativarah-(यो दाति दानं वृणोति सः—*Daya.*) the one who is liberal in giving; the one who of his own will gives liberally.

Hymn-168

1. **Yajna – yajna**, in all *yajnas*. *Tuturvanih*, with a speedy movement.

2. **Vabrasah**, one who goes with speed—*Daya.*

Svatavasah, one who goes with his own strength and initiative.

3. **Tr̥pta-ansavah**, with well-nourished branches, or well-nourished limbs, or highly potent (or activated) solar rays (*Daya.*). The term has been also used in connection with Soma creeper.

Duvasah, maid-servants—*Daya.*

Rambhini, a lady well-versed in house-hold duties—*Daya.*

Amsesu, on shoulders, perhaps lances suspended on shoulders of Maruts.

5. **R̥sti-vidyutah**, possessors of double-edged sword, shining like lightning.

Hanu, chin; *jihvaya*, by tongue or speech.

Etasah, horses; *yamani*, on the paths.

6. **Rajaso mahasparam**, light of the vast region; the great cause of the geo-sphere—*Daya.* This may indicate the limits of rains.

Rajas, regions, also water.

7. **Amavati**, the one full of knowledge.

Svarvati, the one full of happiness.

Ratih, liberal gifts (*danam*)—*Daya*.

Asurya iva janjati, like all-subduing force of the Asuras. Just as *asuras* plunder and give to others, so the winds plunder the clouds to enrich the earth.

8. **Yadi** (यदि) = *yadi* (यदि). (*Panini* VI. 3.135).

Ghṛtam = water.

Pavibhyah, solar rays like a thunderbolt.

9. **Pr̥sni**, the sun.

Sapsarasah, those who are in moving (*Nigh.* III. 14).

Stomah, a dialogue in questions and answers. *Mandaryasya*, of him who gives happiness to all.

This verse occurs at I. 165. 15; 166.15; 167. 11; and 168.10.

Hymm-169

For verse 3, see *Nir.* VI. 15.

1. **Varuta**, = *varita*, the one who accepts or agrees.

Sumna, happiness, pleasures.

2. **Visvakṛstih**, all men; people in general—*Daya*.

3. **Rstih**, availability; attainment.

Sanemi, old (*Nigh.* III. 27).

Junanti, attain.

Susukvan, the purifiers (शुचिकः)—*Daya*.

4. **Rayim**, wealth including milk and dairy products.

Daksinaya-iva, like the one given as *daksina*, a fee liberally given.

Ratim, दानम्, a gift, a present.

Vajaih, with food etc.

5. **Tve rayah indra tosata mah**, here *rayah* may mean riches, wealth or even friends or kinsmen (then Maruts here).

6. **Tirthe naryah paunsyani tasthuh**, like the manly energy of an enemy in the field of battle; *tirthe*, battle; Dayananda interprets *tirthe* as a boat to carry across and *na aryah*, like a rich businessman (*vaisya*); *naryah* may mean enemies too.

7. **Rnavanam**, one in debt, debtor (*Daya*.); a contemptible enemy (*Sayana*). The cloud is a debtor to the winds for its water content.

8. **Visvajanya**, for the creator of universe.

Surudhah, one who contains in himself the penetrating (causing injury) solar rays.

Go-agrah, (*gavah*, गावः=solar rays), the one who has rays in the fore-front.

Hymn-170

For verse 1, see Nir. I. 6.

1. There it seems, it does not exist; i.e. there is no today (*nunam*) nor indeed tomorrow. Today (*adya*), on this day (*asmin dyavi*). *Dyuh*, is a synonym of day because it is bright (*dyut*). Tomorrow (*svah*) the time that is still expected. Yesterday (*hyah*), the time that is expired. "Who knows that which is yet to come (i.e. the future? This other word, *adbhutam* (wonderful)=*abhutam*, i.e. something, which, as it were, is unprecedented. "The mind of another is apt to waver" (*anyasya cittam abhisancarenyam*), i.e. fickle. Another, a person not to be introduced (*anyasya*), to good people. *Cittam*, mind is derived from *cit*, to know. *Utadhitam vinasyati* (lo! the expected is lost), assigned, i.e. a thing intended (for offering) Nir. I. 6.

2. **Samarane**, in battle (Nigh. II. 17).

Bhratah agastya, friend *agastya*. Agastya, the person full of enlightenment—*Daya*. (An interchange of benefits; presentation of oblations by one; the reward given by the other—*Wilson*).

4. This refers to Indra or Agastya (*Wilson*).

Amṛtasya, never - dying immortal soul, with consciousness (*cetanam*).

5. **Vasupati**, the lord of riches.

Mitrapati, the sustainer of friends.

Marudbhih, by the learned people—*Daya*.

Hymn-171

1. **Mucadhvam asvan**, let loose your horses; take the horses out of car that you may not come back to the sacrifice in anger. *Wilson* thinks that this hymn indicates a trimming between the worships of Indra and the Maruts.

Maruts, learned ones: brave persons, vital breaths.

Namasa, with salutation or with food (*Daya*). (Nigh. II. 7). *Turanam*, those moving with speed. *Helah*—disrespect.

2. **Stha** = (स्था) *stha* (स्थ).

Vṛdhasah, the prospering ones.

3. **Maghava**, worthy of reverence—*Daya*.

Vanani, वननीयानि, worthy of possession and enjoyment.

5. **Sthavirah**, an experienced old person; the grateful one. (कृतज्ञो वृद्धः—*Daya*).

6. **Avayata-helah**, one free from disrespect and disrepute.

Hymn-172

1. **Yamah** (यामः)—Movement.

Abibhanavah, the illuminator of clouds—*Daya*. = ग्रहीयमान-प्रकाशः
=lights never diminishing (*Sayana*).

Sudanavah, the liberal givers, सुष्टु दातारः—*Daya*. शोभनदानाः—*Sayana*.

2. **Saruh**, the double edged sword which is the killer of evil ones.

3. **Tṛnaskandasya**, of the one with a blade of greed; of the one who is encouraging greed.

Hymn-173

1. **Gayat sama nabhanyam**, sing the heaven-ascending **Samas**. **Samas** are the hymns which the *udgatr* chants: *nabhanyam* नभसि साधु (वर्णव्यत्ययेन सस्य नः, a transposition of letters), pervading throughout the space—*Daya*.

Gavah, cows; as if, rays (किरणा इव); **dhenavah**, cows giving milk; **adabdhah**, unimpeded; not permitted to be killed (हितितुमयोग्याः—*Daya*).

2. **Maryah**, the mortal; **yajatrah**, invoker; **mithuna**, pair of man and woman.

Vṛsa, showerer of true knowledge; **vṛsabhih**, by them who enlighten—*Daya*.

3. **Krandat asvah**, as a horse neighs; **naya-manah**, the one carrying things; this perhaps refers to the roaring sound of the fire (*Wilson*). **Saradah**—autumn.

4. **Cyautnani**, the Stotras or praises—*Daya*. It is, properly, causing to fall down; firm, hard (न्यावयितुं दृढानि स्तोत्राणि कर्माणि स्वकीयानि सामर्थ्यानि वा—*Sayana*).

Dasma-varcah, with valour dominating over enemies.

5. **Vavabrusah**, good-looking, charming.

6. **Opasamiva dyam bhartti**, he upholds the sky; *opasam*, near to, i.e. earth and sky as contiguous to heaven,—*iva*, अत्यन्तं सम्बद्धम्, quite close and contiguous—*Daya*.; also a horn—*Sayana*. He upholds the sky as easily as a bull bears his horns.

7. **Samatsu**, in the battles (*Daya*).

8. **Samudra**, in the midspace or *antariksa*—*Daya*.

Gauh, speech.

Eva एवा = *eva* (एव).

10. **Vispardhasah**, envious in particular (परस्परं विशेषतः स्पर्धमानाः—*Daya*).

Mitrayuvah, friend to the allies; *madhyayuvah*, learned ones maintaining neutrality.

Purpatim, master or mayor of a city.

11. **Juhuranah**, with mind averted, with a crooked mind (दुष्टेष्ट कृटिलः—*Daya*).

Tirthe na tatṛsanam, like a lake to a thirsty.

12. See also Yv. III. 46.

Yavya, as if river (Nigh I. 13).

Gih, truthful speech.

13. **Harivah**, possessors of horses—*Daya*.

Gatum, to the earth.

Isam vṛjanam jiradanum, food, strength and long life.

Hymn-174

For verse 2, see Nir. VI. 31.

1. **Tarutrah**, one who takes us across the ocean of miseries —*Daya*.

Asura, one like a cloud —*Daya*.

2. **Mṛdhra-vachah**—*mṛdu-vacah*, one with soft, sweet and refined speech.

Saradih, pertaining to autumn.

Dano visa indra mṛdhravacah—Indra, make the tribes liberal and sweet in speech (Nir. VI. 31).

Purukutsa, the one having numerous rays potent like thunderbolt—*Daya*.

You have made the subject (rain), soliciting forbearance, descend (in showers); when you had rent as under the gliding, world filling (clouds), then, irreproachable one, you did make the waters flow in channels and did open the chief cloud for young *purukutsa* —(*Sayana*).

3. **Vṛtah Indra**, O the accepted and acknowledged Indra (the head of a state).

Surapatnih, the wives of the brave.

Asusam agnim, fire strong enough for smelting.

Puruhuta, respected by many—*Daya*.

Vṛtah surapatnih, to the cities inhabited by *raksasas*.

Raksah simhah na etc . protect or defend like a lion. As a lion protects the forest, in which his lair (*dame*) is, from the depredations of other animals.

4. **Arnansi**, waters.

Gah, earth; *hari*, two horses driving the chariot.

5. **Kutsam**, the thunderbolt (वज्रम्).

Rjra, straight and direct moving.

Asva, (अश्वा), two horses.

6. **Mitrerun**, enemies of friends.

Aryamanam, the judicial officer.

7. **Arka satau**, in the distribution of food.

Dasaya, for the Sudras.

Danucitrah, actions pertaining to unusual liberal gifts.

Tisrah, three regions, or the best, ordinary and the worst. Sayana refers this to three states of the earth, identical with three rituals of *darsa* or lunar periods, the *pasu* or victim, and *soma* or libation, or as implying earth, firmament, and heaven.

Kuyavacam, those who speak in favour.

Ku-yava, rotten barley (cf. I. 104.4 for Kuyava, vagrant, or दुर्गोनि).

Sirah, nerves or veins.

Na sravantih, like flowing rivers.

Paraya turvasam yadum svasti, you have protected; *svasti*, without loss or detriment; *paraya* पराय may mean, bear across, convey over in safety.

Hymn-175

1. **Harivah**, O, the one possessing excellent horses.

2. **Matsarah**, pleasure giving.

Sahavan (सहावां)—*saha-van* (सहऽवान्).

Pr̥tanasat, overthrower of hosts—or armies. (पृतनां नृसेनां सहते येन सः—*Daya*.).

3. **Dasyum osah**, burn the evil mischievous person.
4. **Susnaya**, the one who harms others and exploits.
5. **Vṛtraghna**, the killer of Vṛtra; the sun who disperses the clouds.

Madah, intoxication; pleasure (हर्षः—*Daya*). **Kratuh**, big achievements.

Hymn-176

2. **Vesaya** (वेणया)—*vesaya* (वेणय), food (*Daya*).
- Girah**, speech; *vr̥sa*, adept in agricultural operations.
3. **Panca**, five; five classes in society;—**Brahmana**, **Ksattriya**, **Vaisya**, **Sudra**, and **Nisada** (cf. I. 7.9).
4. **Surih**, a learned person.
- Dunasam**, one destroyed with difficulty.
5. **Dvibarhasah**, one who succeeds on account of his two attributes, learning and efforts (*Daya*.); doubly devout.
- Arkesu**, in prayers; in well-cooked food.
- Sanusak**, combination or co-ordination.
6. **Purvebhyah**, *jaritṛbhyah*, the earlier seekers of the science of yoga, or ancient encomiasts.

Hymn-177

1. **Kṛstinam**, cultured persons.
 - Puruhutah**, respected by all.
 - Madrik**, desirous of fulfilment of passions (or desirous of the oblations).
- In this and subsequent verses, we have terms of alike nature;

वृषभः, वृषणा, वृषभसः, वृषरथासः, वृषभ्यां वृषभ, *varsa* (वर्ष) and (वर्षाणम्) *varsanam* are showering; shedding; effusing; *vr̥sana* (वृषण) may be horses; the car is *varsana* (वर्षण); Indra is *vr̥sabha* (वृषभ); the Soma is *vr̥san* (वृषन्), and so on.

Dayananda translates *vr̥sabhah*, as exceedingly strong (अतीव बलवान्), *vr̥sana*, as strong horses (बलिष्ठवश्वौ); *vr̥sanah*, as strong youths; *vr̥sabhasah* as bulls or creatures with all round strength and vigour (परिशक्तिबन्धकः); *vr̥sarathasah*, as strong cars; mighty carriers; *vr̥sanam* as strong (वृद्धम्), *vr̥sabhyam*, the two strongs; and so on.

4. *Brahmani*, riches, wealth (Nigh. II. 10).

Hari (हरी) (dual), two horses; two powers, electrical and gravitational attractions.

Miyedha, from *medha*; Sayana interprets it as a victim of sacrifices; one which is further enlightened, when something is thrown in it. (मियेन प्रक्षेपेणेनैवः प्रदीपनं यस्य सः—*Daya*.).

Hymn-178

1. *Srustih*, knowledge acquired by hearing (श्रोतव्या विद्या)—*Daya*.

Uti, protection; *jaritṛbhyah*, for adorers.

2. *Svasara*, the sisters (day and night).

Gha (घा)=gha (घ)=*eva*.

Yonau, गृहे, in the house (*Daya*).

Sutukah, such ladies as are always prepared to accept the best.

3. *Pr̥tsu*, in the battles (*Daya*).

4. *Prakhadah*, good eater.

Pr̥ksah, the enquired one; the desired food.

5. Dayananda translates *isam* as the inspiration for work प्रेरणम्, *vr̥janam* as strength, and *jiradanum* as the consciousness (cf. I.177.5); otherwise the terms also mean food, strength and long life.

Hymn-179

For verses 4 and 5, see Nir. V.2 and VI.4 respectively.

1. **Dosah**, nights; **vastoh**, days; **usasah**, dawn.

Vṛsanah patnih jagamyuh, let husbands approach their wives.

2. **R̥tasapah**, disseminators of truth.

Patnih vṛsabhih jagamyuh, let wives be approached by their husbands.

Ajim, battle.

Mithunam, pairs of husband and wife.

4. **Lopamudra**, hiding in shyness is the characteristic of whom, such a lady (लोप एव आमुद्रा समन्तात् प्रत्ययकारिणी यस्याः सा—*Daya*.). The verse refers to the sexual coitus during the climax of passions.

Nadasya ma rudhatah kama agan—Here *nadah* means a seer, *rsi*; it is derived from *nad*, नद्, meaning to praise. “The love of the self-controlled seer has come to me”—self controlled (*rudhatah kamah*) i.e. of one who is celibate and who has controlled himself with regard to procreation, has come to me. It is said that with these words, the seer’s daughter wailed (a legend says that seer’s daughter is Lopamudra, wife of Agastya).

5. **Pulukamah**, exceedingly sexy; with many desires.

6. **Agastyah**, those who tread on the path of righteousness alone and not drifted to any other course—*Daya*.

Khanitraih, with implements (of digging etc.). **Khanamanah**, one who carries the digging or ploughing operations.

Asisah, the fulfilled desires.

Hymn-180

1. **Diyat**, may go (Nigh. I. 14).

Pavayah, wheels as of a potter.

2. **Visvagurtti**, workers of all crafts—*Daya*; variously going (in relation to car).

3. **Vaninah**, corona of the sun with rays; of a thicket.

R̥tapsu, the drinkers of water (*R̥ta*—water) Nigh. I. 12; one whose forms are truth.

Hvarah na, like a thief (*Sayana*); *hvarah*, the one who dispels anger (ह्वरस्य क्रोधस्यायं निवारकः—*Daya*).

4. **Gharmam madhumantam**, heat as soothing as sweet (butter or honey); *gharmam*, दिनम्, day (*Daya*).

Pasvah-isti, the concordance (*sangati*) of the family of cattle (*Daya*); *Sayana* interprets *pasu* as fire; (अग्निः पशुरासीत् Tait. S. V. 7.26)

5. **Dasras**, see earlier references I. 117.5; dispeller of pain (*Daya*).

Taugrya, belonging to Tugra (see earlier references I. 117.14); belonging to the strongest amongst strongs (*Daya*).

Yajatra, the co-ordinators (संगमयितारी—*Daya*).

7. **Panih**, tradesman—*Daya*.

Vipanirhitavan, according to *Sayana*, *panih* is पणायारः, or the pitcher in which the commodities for sale are placed; or the jar or vessel for storing the Soma juice after filtration. (*Hitavan*, being placed). He further suggests that *pani* may mean a trader, and *hitavan* would mean opulent—हितं विद्यते यस्य सः, the one whose advantage is involved—*Daya*).

8. **Karadhuniya**, *kara* is sound and hence like an instrument of sound—कारान् शब्दान् धूनयतीव—*Daya*).

10. **Isam**, something worth having, a pleasure.

Vrjanam, movement; *jiradanum*, to the soul (*Daya*).

Hymn-181

For verse 4, see Nir. XII. 3.

2. **Manojuvah**, those possessing the speed of mind—*Daya*; *vataranhasah*, those who have speeds of winds.

3. **Ahampurvah**, emulative, very generous—*Sayana*; “this is me”, one who has such a knowledge—*Daya*.

4. **Iheha jata**, born in this world; got recognition in this world—*Daya*; the two *asvins* or moon and the sun (here and there born a pair).

Subhagah putrah, auspicious son (moon and the sun).

Arepassa tanva namabhih svaih: *Arepassa* one free from sin (*repah*, sin). (*Sayana* recalls the legends of Dadhyanc—I. 84.13)—as faultless in your forms and (perfect in) your many excellences—*Wilson*.

Born here and there, they two are praised together with reference to a body unstained by sin and to their own names. One of you two is the victor, the promoter of noble sacrifice; the other is regarded as the blessed son of heaven—Nir.XII.3.

5. **Kakubhah**, all directions—*Daya*.; points of horizon (*Wilson*); the best—*Sayana*.

Asvin, a pair of air and the sun—*Daya*.

Hari, two horses; the electrical and gravitational forces—*Daya*. *Rajansi*, regions.

6. **Saradvan**, pertaining to autumn and other seasons—*Daya*; also *saranavan*, the disperser of clouds and leaves of trees, or very old and withered.

Evaih anyasya, the faculties of the other. (एवैः प्रायकैः—*Daya*.; कार्यैः गमनैः वा—*Sayana*).

9. **Purandhih**, one who sustains the world—*Daya*; one who sustains all, the earth or Pusan—*Sayana*.

Hymn-182

1. **Vispalavasu**, the two who protect the entire community, and provide accomodation; rich in benevolence to mankind. (Sayana refers to the legend of the iron or golden leg given to Vispala).

2. **Indratama, maruttama**, the superlatives of Indra and Marut (excessively prosperous, or most imperial and exceedingly vital).

Rathitama, excellent possessor of cars.

4. **Ratninim**, attractive, charming—*Daya*.; effluent in precious rewards.

Vacam-vacam, every word.

Rayatah sunah, barking dogs.

5. **Plavam paksinam**, winged bark; *plava*—a raft or float; a boat.

Taugryaya, for the one related to Tugra, strongest amongst strongs.

6. **Catasro-navah**, four boats. This refers to a legend, about which Professor Roth presented genuine difficulties. *Samudra* means mid-space or *antariksa*; How Bhujyu should have fallen into jeopardy in the sky, how he should have got there at all? Here the occurrence of the term *navah*, clearly indicates a reference to boat and sea and not the mid-space (*Wilson*).

7. **Parna mṛgasya pataroh-iva arabhe**—As the leaves for the support of a falling animal. Sayana translates *mṛgasya* as of the cleaner scavenger, a sweeper. Dayananda also translates as मार्जयितु योग्यः.

Hymn-183

1. **Tribandhurah**, see I.34.2; three bindings; *tricakrah*, three wheels, and *tridhatuh*, three metals (gold, silver and copper); *bandhur* is the charioteer's place, सारथि स्थान; see III.43.1 also बन्धुरेष्ठाः.

Vih na parnaih, just as a bird (*vih*) with wings.

2. **Kratumanta**, highly mechanized. In this verse we have a reference to the mechanized space-vehicle. On the spiritual side, this vehicle would take one to the inner world sojourn from the *annamaya kosa*, to the innermost cavity of self-realization.

3. **Suvrtam rathah**, rolling car, the car, whose every part is functioning satisfactorily and nicely (यः सुवृत्तः सर्वाङ्गीः शोभनस्तम्).

Nasatya=*na*+*asatya*=truth, person with true knowledge and true action.

4. **Vrkah**, wolf, a thief (*Daya.*); a crooked person; *vrki*, she-wolf; wife of a crooked person—*Daya*.

Gih, speech.

5. **Gotamah**, intellectual person.

Purumidhah, impregnated with various substances (*Daya.*).

Atrih, ever-moving; one free from three categories of pains.

Dasra, the dispeller of poverty and miseries—*Daya*.

6. **Ratreh**, of the night; of the sea of darkness.

Devayanaih, paths of superior ones; or the paths of learned people.

Hymn-184

1. **Ukthaih**, with laudatory verses or praises.

Divah napata, grandsons of heaven (*Sayana*); one who has no failure in enterprises (*divah*=व्यवहारस्य; *napatah*=न विद्यते पातो यद्योस्तौ).

2. **Panin**, to traders (प्रसस्तव्यवहारकर्त्तृन्—*Daya*).

Urmya, with night (Nigh. I. 7).

3. **Isu kṛta-iva**, the two, established by speech (वाणीकृताविद—*Daya.*). **Pusan**, पोषकः, the sustainer, perhaps the sun. According to

Sayana, it indicates the pair of Asvins, i.e. the sun and the moon.

Surya, सूर्य the beloved of Surya (सूर्यस्य कान्ता—*Daya*). See I. 116.17. There is a legend associated with Surya. The Surya (सूर्य) was desirous of giving his daughter, Surya (सूर्या), to Soma, but the gods desired her as a wife; they agreed that he who should first reach the sun as a goal, should wed the damsel. The Asvins were victorious, and Surya, well pleased by their success, rushed immediately to their chariot. Sayana, commenting on the present verse, adds to the legend, that besides Surya, a prize was offered of a hymn of a thousand verses, which the Asvins also won; but at the request of Agni and other competitors, they gave up to them portions of the hymn.

Varunasya bhureh, of the interrupted sacrifice, which is obstructive of the sin that intercepts the reward (*Sayana*); sin-removing sacrifice (*Wilson*); the abundance of the best (or of water)—*Daya*.

4. **Madhvi**, one associated with sweetness; *karoh*, of the worker.

5. **Stomam**, praise.

Maghavana, the prosperous two.

Varttih, right path.

6. The same as I. 163. 6.

Hymn-185

For verse 1, see Nir. III. 22.

1. Of these two, which is prior, which posterior? How were they born? O sages, who know them thoroughly? They themselves support all their functions, whatever, they are. And their two days, i.e. day and night, roll on as if placed on chariot wheels. With these words, the seer describes the greatness of heaven and earth. Nir. III. 22.

Ahani cakriya iva, two days, as if, wheeled (i.e. day and night in succession like rotations of a wheel).

2. **Raksatam no abhvat**, defend us from the great danger

(Wilson). *Abhvat*, from the great (i.e. the great pain arising out of pernicious actions like untruth etc.—*Daya.*); from the terrible sins, महतो भयहेतोः पापात्—*Sayana*.

3. **Aditeh**, of the indivisible; of the earth, or of the sun—*Daya.*; of the mid-space, since that is also indivisible like the earth—*Sayana*.

4. **Devanam ahnam**, divine days, i.e. days and nights; Dayananda translates *devanam* as waters etc.

Devaputre, sons of God; *ahnam*, in the midst of days; *ubhaye-bhih*, alongwith the two, the stationary and moving (स्थावरजङ्गमैः सह—*Daya.*).

5. **Svasara jami pitroh upasthe**, sisters and kindred, placed on their lap as its parents; *abhi jighranti bhuvanasya nabhim*, scenting the navel of the world.

Nabhim, centre of gravity (नहनं मध्यस्थमाकर्षणाख्यं बन्धनम्—*Daya.*).

6. **Amṛtam**=water (Nigh. I. 12).

7. **Pṛthvi**, extensive; *urvi*, the one possessing innumerable substances.

8. **Jah patim**, the protector or sustainer of the wife, the husband; or *jah*=daughter, and hence *jah-patim* is son-in-law (*Sayana*).

Cakṛma (चकृमा)=*cakṛma* (चकृम). *Agah*, crime, fault.

9. **Sudastaraya**, for the one who gives extensively and liberally.

10. **Avadyat**, from abuse (निन्द्यात्); *duritat*, from vicious actions (*Daya.*). *Mata*, lady architect (मान्यकर्त्री—*Daya.*) i.e. mother.

11. **Bhutam devanamavame avobhih**, be ever with your protection in the proximity of those who praise you.

Avame, in the proximity of.

Avobhih, with your protection.

Devanam, the praisers.

Hymn-186

1. Also see Yv. XXXIII. 34.

Visvanarah, leader of every one—*Daya*; does good to all men.

Ilabhih, with food etc.; *vidathe*, in all acts pertaining to enlightenment (यज्ञे)—*Daya*.

Matsatha (मत्तथा) = *matsatha* (मत्तथ).

3. **Atithim**, like the guest, like a *sanyasin*.

Agnim, man of enlightenment.

Varunah, respectable learned person.

Surih, highly intellectual.

4. **Namasa**, with food etc.

Usasanakta—Day and night.

Dhenuh, speech.

Ahan = *ahani*, in the day.

Payasi, in water.

5. **Ahribudhnyah**, a cloud in the midspace (*ahih*—cloud, *budhnyah*—one in *antariksa* or inter-space). (See Nir. V. 4; *ahih* and *budhna* both synonyms of *antariksa*.).

Napatam apam, see previous notes.

Sindhuh, a river in general.

6. **Tuvih-tamah**, superb in strength.

7. **Surabhistamam** = *surabhih-tamam*, superb in fragrance; most

fragrant fruit.

8. **Avanayo na rathah risadasah**, like the protecting vehicles or defence cars (*Wilson*); *avanayah*, pertaining to earth (*Daya.*); *risadasah*, the destroyer of enemies.

Mitrayujah, the group of allies.

9. **Saruh**, darkness; i.e. light destroyer.

Irinam, oscillating world; the arid land (ऊपर प्रदेश—*Sayana*).

Sudine, cloudless day; a fine day.

Senah, as if army (*Daya.*); the army of clouds; rain-bearing clouds; the army of Maruts.

10. **Rbhuksah**, men of wisdom. *Pusanam*, sustainer.

Svatavaso hi santi, who are of independent powers. (*Svatavasah*—स्वकीयं तवो बलं येषान्ते—*Daya.*); the possessors of their own strength.

Hymn-187

For verse 1, see Nir. IX. 25.

This hymn has also been known traditionally as one pertaining to food or nourishment.

1. **Pitu**=*palakam*, that which nourishes (*pitu*, पालकं अन्नम्—*Daya.*). *Tritah*, mind, speech and action—a triad—*Daya.* (Name of Indra also, whose fame spreads over three regions—*Sayana*); three statures Indra—Yv. XXXIV. 7.

Tavisim—This is a synonym of strength, from √वृ, to increase, with whose vigour, *Trita*, i.e. Indra who abides in three regions rends Vṛtra limb by limb. (Nir. XI. 25).

3. **Sivah**, *sivabhih utibhih*, *mayobhih* all of them mean pleasure-giving; source of delight or auspicious.

Advayah, not being two-fold; having none but agreeable properties (सुशेवः सुदुसुखः—*Daya.*).

4. **Rasah**, juices, tastes, tasty food; food with six sorts of tastes.

Rajansi, regions of space; *vatah-iva*, like winds.

5. **Tuigrivah iva irate**, those with strong or stiff necks. Usually *tuvi* means many or much, बहु. Sayana interprets तुविग्रीवा as प्रवृद्धग्रीवा enlarged necks (people when eat sit erect, दृढांग, and firm; and when they are without food, the neck is bent). If we consider the case of great eaters, then *tuigrivah* would mean, as if, they have many throats.

8. **Vatape pivah it bhava**, body, do you grow fat or strong (पीवः वृद्धिकरः—*Daya*). Body is *vatapa* (वाताप), since it is sustained by vital air (*vata*).

9. **Gavasirah**, foods prepared from milk.

Yava-asirah, (यवआशिरः), prepared from barley or flour.

10. **Vṛkkah**, curative in respect to diseases.

Karambha, a cake of parched meal, prepared from *saktu* (सक्तु); this is the name of a medicinal herb also.

Udarathih, carminative, appetizer.

Hymn-188

The hymn is addressed to the various forms of Agni, referred to earlier as *apris*, (आग्नी), (*apriyah*). (For *apri* hymns, see Nir. VIII. 21).

1. **Samiddha**, glowing like fire; or well-kindled (cf. सुसमिद्ध).

3. **Idyah**, praised.

4. **Barhih**, sacred grass (I.13.5); enlightenment (संवर्द्धितं तेज इव विज्ञानम्—*Daya*).

5. **Durah**, doors (द्वाराणि).

Virat, and *samrat* are similar terms, from *rat*, राजते, shining;

यो विविधेषु गुणेषु कर्मसु वा राजते—*Daya*.

Vibhviḥ and **prabhviḥ** are also similar terms. (One is व्यापिकाः, pervading, *vibhviḥ*; the other is समर्थ or potent—*prabhviḥ*)—*Daya*.

8. For **Bharati**, **ida** and **Sarasvati**, see earlier notes.

Bharati, the possessor of entire knowledge (सकल विद्याधारिका).

Ila, worthy of adoration (प्रशस्ता).

Sarasvati, the possessor of enlightenment, movements (सरः) etc. (प्रशस्तं सरो विज्ञानं गमनं वा विद्यते यस्यां तत्सम्बुद्धौ—*Daya*.).

9. **Tvasta**, creator, architect.

10. **Svahakṛtisu**, in the duties performed with endings of *svaha* (स्वाहया कृतयः क्रिया येषु व्यवहारेषु तेषु—*Dayā*.).

Hymn-189

1. For this see also Yv. V. 36; VII. 43 and XL.16. It also occurs in the Isa Upanisad as the concluding verse, and according to some commentators, it has been put in the mouth of a person, almost now departing from this world.

Vayunani, intentions, *prajnanani*—*Daya*. and *Sayana*; also virtuous and non-virtuous actions.

Juhuranam, born out of the crooked ways, (कुटिलगतिजन्यम्—*Daya*; कुटिलकारी, crooked, *Sayana*); that would force us astray.

Enah, sin.

2. **Tvam paraya navyah asman svastibhiḥ**, (*paraya*) convey us, (*svastibhiḥ*) beyond all evil ways by the sacred acts.

Navyah, adorable in the newer ways; *durgani*, the evil acts, difficult to be overcome, दुर्गमनानि पापानि—*Sayana*; दुःखेन गन्तुं योग्यानि—*Daya*; *prthvi*, extensive earth; *puh ca*, the city also.

Urvi bhava, may become spacious; *tokaya*, to offspring or children

and *tanayaya*, sons; *sam yoh*, bestower of happiness.

3. **Amivah**, diseases; *anagnitrah*, unprotected by heat (fire, here fever) अविद्यमानज्वरेण रक्षकाः, protector from the non-existing fever—*Daya*. *Kṛstih*, cultured person; *yajatra*, adorable divinity the one always in accompaniment, संगच्छमान—*Daya*.

4. **Payubhih**, by the means of protection, रक्षणोपायैः—*Daya*.

5. **Duchunayai**, to the crooked ones, to the malevolent; *aghaya*, sinful or wicked; *avisyave*, vicious, righteous, voracious.

Dasate, to the one who bites.

Datvate, to the one with teeth or fangs.

6. **Rtajata**, born for noble acts or sacrifice.

Yansat, may give, यच्छेत्—*Daya*; विमुञ्चति खलु प्रात्मानम्, may except or release himself—*Sayana*.

Ririksoh, from those who are inclined to harm him.

Vispat, those who obstruct in particular; those who do wrong.

8. **Avocama nivacanani**, we address our pious prayers, (or our words which are definitely pious or righteous—*Daya*).

Manasya sunuh, son of mantras (or prayers)—(नियत इति मनो मन्त्राः—*Sayana*); or son of enlightened persons—*Daya*.

Hymn-190

For verses 1 and 5, see Nir. VI.23 and IV.25

1. **Anarva** means one who is not dependent on others. Increase the independent, mighty (*vṛsabham*) sweet tongued (*mandrajihvam*) and praiseworthy lord of prayer (*brhaspatim*) with hymns (*arkaih*). Increase (*vardhaya*) the lord of prayer, who is independent, who does not depend on others, the mighty, sweet-tongued (whose speech is delightful), or whose tongue is fascinating, the praiseworthy with hymn; i.e. stanzas of praise (*arkaih*), which are means of worship (Nir. VI. 23).

Bṛhaspati in this hymn is the protector or cherisher (पालयितारम्) of the prayer.

2. **R̥tviyah**, the hymns of seasons (particularly of rains).

R̥te, in truth .

Matarisva, like air or wind.

3. **Namasah**, respectful.

Slokaṃ, the true speech.

Saviteva, like the sun.

Ahanyah, pertaining to day, or daily (revolving sun).

4. **Vicetaḥ**, persons with keen intuitions (विविधाश्चेताः प्रज्ञा यस्य—*Daya.*).

5. **Bṛhaspate cayase it piyarum**, O Bṛhaspati, may you destroy the derider. Here *piy* means to deride (Nir. IV.25); *piyarum*, those who wish to enjoy the drinks (पानेच्छकम्)—*Daya.*; lover of Soma drinks (*Sayana*).

Vamam, reputed, a synonym of प्रशस्य (Nigh. III. 8).

Manyamanah, stupid; *papah*, sinful; *pajrah*, mean.

Dudhye, दूढ्ये=दुःश्रुत्ये, one who thinks viciously in respect of others (*Daya.*).

Usrikam=*usriya*, an old cow who has stopped giving milk; also old bullock; उन्निकम् उन्नियेति गोनाम् कुत्सितामल्पशीरोत्स्राविणी गां जीर्णमनड्वाहं वा—*Sayana*.

6. **Suyavasah**=*suyavasah* (सुयवसः), one rich in food grains.

Apivṛtha ap urnuvantah asthuh, enveloped in ignorance, stand extricated from that covering.

7. **Rodhacakra**, river with whirls (Nigh. I. 13).

8. **Tuvijatah**, beneficent.

Tuvisman, the powerful.

Hymn-191

This is the concluding hymn of Mandala—I of the R̥gveda with a reference to poisons and poisonous creatures. The deities are water, grass and the sun, (अबोषधिसूर्या देवता) and has 16 verses. It starts with words *kankatona* and therefore, it is known as the *kankatona sukta*. In respect to this, Saunaka says: 'let anyone who is afflicted by poison diligently repeat the hymn' and as the traditional superstition says, that if so repeated, the person would not suffer, though inflicted by a serpent or an envenomed spear. Of course, the hymn is an instructive one with no superstitions associated with it. The superstition that mere repetition of the verses would remove the malady is a much later innovation in the degraded society.

1. **Kankatah, na kankatah, satina, kankatah**—*Kankatah* is something with very little of venom; *nakankata* is opposite to little, i.e. exceedingly poisonous (snakes); *satina* is synonymous of water in the Nirukta.

Dvaviti, of two types, one with a little venom, and exceedingly venomous.

Adṛstah, the invisible poisonous creatures.

Alipsata, have smeared; always get stick (*Daya*).

2. **Avaghnati**, a strong antidote, अत्यन्तं दुःखयन्ती (*Daya*); a drug or antidote being destroyed (literal translation—*Wilson*), or a certain drug, understood, destructive of poisonous creatures.

Ayati, coming; *parayati*, departing.

3. **Sarasah**, like blades of grass; *kusarasah*, like blades of thorny grass; *darbhasah*, soft *kusa* grass called *darbha*; *maunjah*, munja grass: *Poa cynosuroides*, *Saccharum spontaneum*, *saccharum Munja*, *Andropogon muricatum*. (*Wilson*).

4. For this see, Av. VI. 52.2 (slight variation).

5. **Prati adṛsran**, discovered in the dark, (not by actual seeing); as snakes by their breathing (*Sayana*).

Visvadr̥stah, seen by all, such poisonous ones.

6. **Ilayata**, go to your respective places; *soma*, moon.

7. **Ye ansyah ye angyah**, those who move by their shoulders, and the others moving by their body.

Ansyah, अंसेषु स्कन्धेषु भवाः, born in (or on) shoulders—*Daya*. *Sayana* gives other renderings also; *ansarhah* (अंसार्हाः), being suited to the shoulders; *ansagah* (अंसगाः), moving by the shoulders; *ansabhyam khadanto va*, (अंसभ्यां खादन्तो वा), biting with their shoulders. We have similar interpretations of *angyah* also. (अङ्गगा अङ्गेन शरीरेण हन्तारो वा लूतिकादयः)—*Sayana*.

Sucikah, having sharp needle-like stings (like scorpions)—*Daya*.

8. **Adṛstaha**, अदृष्टहा, destroyer of the unseen; dissipator of darkness (*Daya*). (See Av. V. 23. 6 also).

9. See Av. VI. 52. 1 with some variations.

10. **Dṛtim**, leather bag for holding liquor.

The verses 10 to 13 deal with the science of poisons or *visa vidya* also known as *madhu-vidya* or science of ambrosia. "Having taken the poison in the solar orb (*surye*) with the fourth finger, having made it ambrosia, and caused them to blend together, may it become poisonless." (Sunlight with its actinic rays is considered as instrumental in counteracting, the effect of poison.) The science of antidotes is known as *madhula*, or *madhuvidya* (verse 1).

11. **Iyattika**, insignificant bird.

Sakuntika, *kapinjala* bird; francoline partridge.

12. **Trih-sapta vispulingakah**, $3 \times 7 = 21$ kinds of small birds; *vispulingakah*, a small bird; *catika*, female sparrow. [Seven tongues, with three variations (red, white and black) of each also gives the number 21.].

13. **Navanam navatinam**, 99 (innumerable) types of waves of pain.

14. **Trih sapta mayuryah**—21 types of pea-hens.

• **Agruvah**, rivers (Nigh. I.13).

15. **Kusumbhakah**, *nakulah* or mongoose (*Viveta Mongoose*), whose hostility to the snake is so well known.

16. **Vṛscika**, scorpion.

According to M. Langlois, this hymn alludes to the state of sky before the commencement of a sacrifice. According to him *visa* is darkness which is dispersed by the morning light, or by the rays of the sun.

67563

67563

Central Archaeological Library,

NEW DELHI.

67563

Call No. Sa 2V1/sar/Vid

**Author—Sarasvati, Satya
Prakash Tr.**

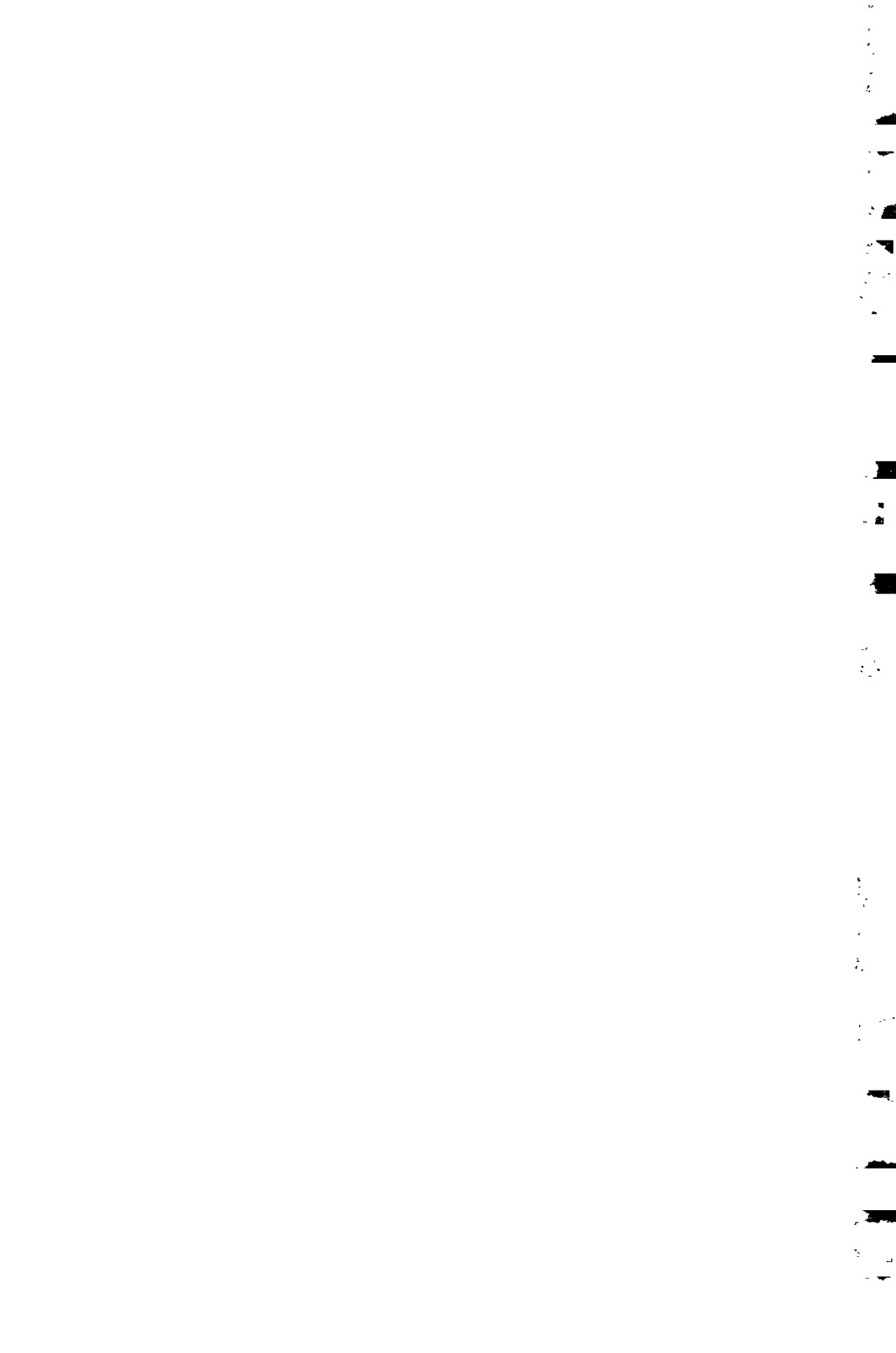
Raveda Samhita

GOVERNMENT OF INDIA
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY
CENTRAL ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

CALL No. *Sa 2v1 / Sar / Vid*
ACC. No. *67564*

D.G.A. 79.

GIPN—S1—2E. G. Arch.N. D./57—27-9-58—1,00,000

RGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

ṚGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

with

English Translation

by

Svami Satya Prakash Sarasvati

and

Satyakam Vidyānkar

Volume IV

Book II, Hymns [1—43]

Book III, Hymns [1—62]

चतुर्थो भागः

द्वितीयं मण्डलम्, सूक्तानि [१—४३]

तृतीयं मण्डलम्, सूक्तानि [१—६२]

Sa 2 VI
Sar/Vid

Veda Pratishthana

New Delhi

RGVEDA, Vol. IV

© Veda Pratishthana, 1977

Published by the Veda Pratishthana, New Delhi
on behalf of the Narendra Mohan Foundation,
Pusa Road, New Delhi (India)

Transliteration based on the text of Theodor Aufrecht.

प्रकाशित संख्या 6756 दिनांक 25-7-81
निर्देश संख्या Sa2VI / Sar/Vid
नई दिल्ली
केन्द्रीय पुरातत्व प्रस्तावना

Sole Distributors :

S. Chand & Company Ltd

Ram Nagar, New Delhi-110055

JULLUNDUR : LUCKNOW : BOMBAY : CALCUTTA : MADRAS
HYDERABAD : PATNA : NAGPUR : BANGALOR : COCHIN

Printed at :

Shiksha Bharati Press, G. T. Road, Shahdara, Delhi

Rec. from Munshiram Manoharlal, New Delhi, vide Bill No. 58371
dated 16.7.81 price Rs. 50.00/-

CONTENTS

Foreword by Dr. L.M. Singhvi	ix—xii
Preface by Prakash Vir Shastri	xiii—xiv
English Translation Book II	
Hymns 1 to 43	899—1059
English Translation Book III	
Hymns 1 to 62	1060-1275
Notes	
Book II	1279—1308
Book III	1309—1357

IN MEMORY OF
VED RATAN MOHAN

Col. Ved Ratan Mohan, M.P. was born at Rawalpindi on July 30, 1920. He graduated from the Punjab University and later took his Master of Commerce Degree from Delhi University.

Shri Ved Ratan Mohan's father Shri N.N. Mohan was a prominent industrialist and a generous philanthropist. Shri Ved Ratan Mohan made his own memorable contribution to the success of the enterprises in which his family was interested. He also took active interest in public life and supported many worthwhile causes.

In 1961, the honorary rank of Captain was conferred on Shri Ved Ratan Mohan; in 1966, he became a Lieutenant Colonel in the Territorial Army; in 1972, the honorary rank of Colonel in the Territorial Army was conferred on him.

He was elected as Deputy Mayor of the Municipal Corporation, in Lucknow. Later he was elected to the office of the Mayor. In 1964, he was nominated as a Member of the Uttar Pradesh Legislative Council. In 1967, he was awarded Padama Shri. In 1971, he became the recipient of the Padma Bhushan Award. In 1972, he was elected to Rajya Sabha, the Upper House of Indian Parliament, from Uttar Pradesh.

He died on July 28, 1973, deeply mourned and widely lamented.

He had travelled extensively and had a wide range of interests and accomplishments. Photography, painting, music and poetry had a claim on him. Equally, he gave generously of himself to the solution of public problems and to personal hardships of individuals in distress. He was deeply interested in Indian culture and in educational institutions as vehicles of India's cultural renaissance and socio-economic reconstruction. The Vedas and their message energised his inspiration and impelled him to consecrated action for human welfare.

Ved Ratan Mohan

Foreword

by

Dr. L.M. Singhvi

Executive Chairman, Veda Pratisthana:

The Vedas enshrine the cosmic vision and vitality of our ancestors and epitomise a living legacy of divine inspiration, intuition and insight.

The glory of the Vedas is their universal and timeless quality.

The subtle and symbolic invocations of the *Sruti* and the mystic and melodic music of the celestial hymns have hallowed human consciousness through trackless centuries with a sublime glow.

The Vedas exemplify a carefully nurtured and elaborately systematized oral tradition which is unrivalled in the annals of civilization.

The evocative poetry of joyous and spontaneous affirmation of life and nature, the unravelling explorations of the seers into the terrestrial and transcendental destiny of mankind, the pervasive immanence and the pristine omnipresence of primeval reality and primordial matter, and the wisdom and philosophy of Moral and Social Order in an harmonious equilibrium unfold the luminous realm of the spirit of the Vedas.

The Vedas are unique in their perspective of time and space.

Early in the history of human civilization, the Vedas proclaimed the essential unity of mankind, untrammelled by geographical barriers and tribal parochialism.

The Vedas declared the enduring filial allegiance of Man to Mother Earth: माता भूमिः पुत्रोऽहं पृथिव्याः.....अथर्व. 12.1.12.

The Vedas articulated the essential equality and intrinsically equal dignity of men and nations and the need for cooperative effort for common benefit: अज्येष्ठासो अकनिष्ठास एते, संप्रातरो वावृधुः सोभगाय । ऋक्. 5.60.5.

The Vedas cautioned against recrimination, jealousy and ill-will among the human kindred: मा भ्राता भ्रातरं द्विषन् मा स्वसारमुत् स्वसा.....अथर्व. 3.30.3.

The Vedas aimed and aspired for an ambiance of unfailing and ubiquitous friendship:

मित्रस्थाहं चक्षुषा सर्वाणि भूतानि समीक्षे ।

मित्रस्य चक्षुषा समीक्षामहे । यजु. 36.18.

The Vedas celebrate the *vac* whose array of thousand syllables and thousand postures of consciousness manifested in a thousand ways appear as flame-songs of the earth and the empyrean. In their innermost recesses are embedded the eternal and cosmic powers of illumination. The Vedic words rising from the oceanic depths of creative consciousness provide a panoramic vision and a thousand vignettes of that real inner illumination, *sva*, reached by *dhi*, the two facets of which are *karma* (action) and *prajna* (knowledge). In that realm of invocation and sacrifice, faith (*sraddha*) converges with reason (*tarka*); intuition assimilates perception; light combines with vigour; wisdom coalesces with valour; speech and action become one. The science of Vedas seeks that true synthesis of faith and reason, and in that pursuit, its prayer is that we may be blessed with “faith” that has not degenerated into the somnolence of the spirit and that we may be endowed with “reason” that has not, in the words of Gurudeva Tagore, lost “its way into the dreary desert sand of dead habit” and which has its habitation in the meandering maze of pointless prolixity:

त्रातारो देवा अधिवोचता नो मा नो निद्रा ईशत मोत जल्पिः ।

वयं सोमस्य विश्वह प्रियास सुवीरासो विदथमावदेम ॥ ऋक्. 8.48.14.

The true Vedic faith does not countenance dogma; the Vedic reason is not a euphemism for sophistry; the Vedic word is not a victim of verbiage. The essential perception of the Vedas is not a prisoner of perversions. The humanism of Vedas is not a hypocrisy and the Vedic teaching of tolerance is not a transient contrivance. The core commitment of Vedas is to truth and *dharma*, to harmony and happiness, to freedom and justice. The soulful Vedic voyage in ceaseless quest of the experience of inner illumination and with its rich symbolism and manifold meanings is perhaps the oldest and the most magnificent and many-splendoured pilgrimage of the human spirit.

The Vedas gave the *Magna Carta* of Human Brotherhood and Universal Goodwill and proclaimed a noble prayerful Preamble to the humanitarian Constitution of One World based on friendship, fellow-feeling, freedom and fearlessness in words which are immortal and ever inspiring and which are central to the basic teleology and technology of building impregnable defences of peace in the minds of men. The Vedic seers who viewed the world of perception and the world of thought as a continuum prayed for the composite benediction of hearing noble thoughts and seeing noble deeds: भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षिभिर्यजत्राः । यजु. 25.21

In that endeavour of building a universe of noble thoughts and noble deeds, the Vedic seers convened a cosmic convocation based

on the fundamental human quest for truth and the acceptance of its many facets (एकं सद् विप्राः बहुधा वदन्ति):

आ नो भद्राः क्रतवो यन्तु विश्वतोऽदध्यासो अपरीतास उदिभदः ।

देवा नो यथा सदमिद् बृधे असन्नप्रायवो रक्षितारो दिवे दिवे ॥ ऋक्. 1.89.1.

In the Vedic vision of human society, man in his relation to man was not predatory, aggressive and oppressive as in the Hobbesian nightmare which conjured up *homo homini lupus*. The Vedic ideal was that Man was under an obligation to protect and preserve and to aid and comfort mankind everywhere: पुमान् पुमांसं परिषातु विश्वतः । ऋक्. 6.75.14.

The Vedic philosophy of freedom and fearlessness reached a credal and climactic crescendo in the earthy yet ethereal invocations:

अभय मित्रादभयमित्रादभयं ज्ञातादभयं परोक्षात् ।

अभयं नक्तमभयं दिवा नः सर्वा आशा मम मित्र भवन्तु ॥ अथर्व. 19.15.7

Equally, the Vedic hymn of *togetherness* remains a refreshing reminder and a beacon light to the fractured and fragmented world out of whose womb the new world order is struggling to be born:

सङ्गच्छध्वं संवदध्वं सं वो मनांसि जानताम् ।

देवा भागं यथा पूर्वं सञ्जानाना उपासते ॥ ऋक्. 10.191.2.

These noble thoughts made the culture of the Vedas the first and foremost foundation of the edifice of universal values: सा प्रथमा संस्कृतिविश्ववाराः । यजु. 7.14.

These enduring verities of the Vedas are not a relic of the past, nor are they the exclusive preserve or the sole inheritance of Indians and Indo-Aryans. They belong to the common heritage of humanity and are relevant in our contemporary world and in our age. We owe it to ourselves and to the peoples and the nations of the world to share this precious heritage and to disseminate its message and meaning.

It is the proud privilege of Veda Pratisthana to be the chosen instrument of the monumental project for preparing and presenting a readable and systematic modern translation of all the four Vedas. The Veda Pratisthana has had the credentials and the capacity to attempt this ambitious task because it was founded on the deep understanding and encyclopaedic erudition of Swami Satya Prakashji, an eminent scientist and a distinguished professor before he became a *parivrajaka*, the firm financial support and the bounteous benefaction of Narendra Mohan Foundation, an eloquent and tangible testament of the Mohan family's liberal and public-spirited disposition, and of the intrepid faith, fortitude, vision and dedication of the late Shri Prakash Vir Shastri.

The munificence of Major Kapil Mohan and his family and their deep devotion to the cause of Vedic learning enabled the Veda Pratisthana to embark on this noble enterprise. It was Major Kapil Mohan's resolve to raise a truly meaningful memorial in the form of a new edition of the Vedas in remembrance of his elder brother, the late Col. Ved Ratan Mohan that led the Narendra Mohan Foundation to offer its generous and unsparing financial assistance for this project. We acknowledge our debt of gratitude to Major Kapil Mohan and to Narendra Mohan Foundation. We also take this opportunity to pay our tribute to the memory of Col. Ved Ratan Mohan whose life was a superb saga of service and an inexhaustible treasury of goodwill.

The late Shri Prakash Vir Shastri was the main architect of Veda Pratisthana. It was to him that we owed the initial organization, the basic conception and the purposeful momentum of the project. Indeed, we are only trying to translate his dream into a reality. An eminent and gifted parliamentarian, whose cascading eloquence, sparkling wit, mature wisdom and intrinsic goodness had a singular charm, Parkash Vir Shastri was an articulate exponent and a selfless missionary of the fundamental values of India's creative and spiritual culture. Spun and woven with the warp and woof of Indian sensitivity and perception, the tapestry of his life and work was as authentic as it was inspiring. He shunned the pettiness and parochialism of politics and strove to reinforce our national life with the tensile strength of our quintessential heritage. He lived and worked for national goals. In national politics he was the ambassador of the larger cultural claims on life. In his tragic and untimely death, Mother India lost an illustrious son who distinguished himself not by the office he held, nor by his wealth or material acquisitions, but by his dedicated and singleminded service to the cause of the nation. In his death, Veda Pratisthana lost its moving spirit, regained mainly because his memory is a motive force. We savour the exhilarating fragrance and see the inspiring and exhorting presence of his personality, pervasive, permeating and perdurable, in the fruition of this project and pay our affectionate homage to his everlasting memory.

Deepavali, 1978.

Preface

The Vedas are the Word of God. At the very beginning of the Creation, man received knowledge of the Vedas. The Rgveda is the most ancient of all the holy scriptures in the world.

Knowledge of the Vedas is not intended for a particular race or country. God revealed this knowledge for the greatest good of mankind. This noble objective is reflected in the following words of the Vedic sages :

May all be happy and rid of diseases,
May all have a happy and harmonious life,
May nobody ever be afflicted with suffering.

The Vedas have been translated into several languages. Scholars like Griffith, Wilson and Max Müller have written commentaries on the Vedas in English. But the need for bringing out an unconventional and standard translation of the Vedas has been felt for quite sometime. The task, however, involved dedication, hard work and considerable financial resources.

Col. Ved Ratna Mohan, ex-M.P., was a promising youngman, the scion of a family which had implicit faith in the Vedas. His brilliant career was cut short by untimely death in 1973. His father, late Shri Narendra Mohan, was a leading industrialist of India. Devoted to social service, he took keen interest in the dissemination and distribution of religious literature. He had unshakable faith in God. Daily he would perform *yajna* and once in a year he would perform this on a big scale when all the *mantras* of one of the four Vedas would be recited. He had named his eldest son Ved Ratna (Jewel of the Vedas). He had desired the late Ved Ratna to do some service to

the Vedas. But fate had willed otherwise. Col. Ved Ratna died before he could fulfil his father's wish.

His younger brother Major Kapil Mohan, who has great reverence for the Vedas like his father, made the noble resolve to get all the four Vedas translated into English and publish them on behalf of the Narendra Mohan Foundation in the sacred memory of his elder brother. This Foundation was endowed by the sons of the late Shri Narendra Mohan, the founder of the Mohan Industries, in accordance with the wishes of their father. A hospital, a college, and several other charitable institutions devoted to public service are being run by the Foundation.

The task of rendering the four Vedas into English was entrusted to the Veda Pratishthana by the Foundation. Dr. Govardhan Lal Dutta, a famous educationist and Head of the Pratishthana, requested the Vedic scholar Svami Satya Prakash Sarasvati to undertake the highly onerous responsibility. Indeed one could think of no other scholar better qualified than Svami Satya Prakashji to accomplish this task. I am happy that Svamiji was kind enough to accede to the request. He is devoting most of his time to the translation work though he is a *parivrajaka*, a peripatetic monk. In this task, he is collaborating with Pandit Satyakam Vidyalkar.

Thanks are particularly due to Shri Vishwanath for his unstinted cooperation in the excellent printing of this work. No words would be adequate to express my warm appreciation and grateful thanks to Major Kapil Mohan, Svami Satya Prakashji and other colleagues and co-workers of the Veda Pratishthana who have generally helped in the accomplishment of this sacred task.

Our labours would be fully rewarded if through this English translation of the four Vedas, attempted for the first time in India, the divine message enshrined in the Vedas impregnates human consciousness everywhere.

Shravani Poornima,
Vikramiya Samvat 2034,
August 28, 1977.

Prakash Vir Shastri
Secretary, Veda Pratishthana
New Delhi

ऋग्वेद संहिता

RGVEDA SAMHITA

ऋग्वेद संहिता

द्वितीयं मण्डलम्

(१) प्रथमं सूक्तम्

(१-१६) षोडशर्चम्यास्य सूक्तस्य गौतमो गृत्समद ऋषिः । आग्नेदेवता । जगती छन्दः ॥

॥१७॥ त्वमग्ने द्युभिस्त्वमाशुशुभ्रणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमग्नेनस्पृशि ।
त्वं वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः ॥१॥
तवाग्ने होत्रं तव पोत्रमृत्वियं तव नेष्ट्रं त्वमग्निदेतायतः ।
तव प्रशास्त्रं त्वमध्वरीयसि ब्रह्मा चासि गृहपतिश्च नो दमे ॥२॥

1.

Tvám agne dyúbhis tvám āṣuṣukshāṇis tvám adbhyās
tvám āsmanas pári | tvám vānebhyaś tvám óshadbībhyaś
tvám nṛiṇām nṛipate jāyase śúciḥ || 1 || távāgne hotrām
táva potrām ṛitvīyaṁ táva neshṭrām tvám agníd ṛitāyatāḥ |
táva prasāstrām tvám adhvarīyasi brahmā cāsi gṛhāpatiḥ
ca no dāme || 2 ||

ṚGVEDA SAMHITA

BOOK TWO

1

O self-effulgent, the sovereign Lord of men, ever eager to flare up around, your glory is manifested in firmament waters, around rocks, in forests and in plants of the earth. 1

O foremost adorable, yours is the function of invoker, of purifier, of preceptor, and of initiator; you are the bearer of lustre. When you inspire us for selfless actions, you become the promoter, the priest and the master of the ceremonies in our homes. 2

त्वमग्ने इन्द्रो वृषभः सुतामसि त्वं विष्णुरुक्मगायो नमस्यः ।
 त्वं ब्रह्मा रयिविद्वद्ब्रह्मणस्पते त्वं विधत्तः सचमे पुरन्द्या ॥३॥
 त्वमग्ने राजा वरुणो धृतव्रतस्त्वं मित्रो भवसि दुस्म ईड्यः ।
 त्वमर्यमा मत्पतिर्यस्य संभुजं त्वमंशो विदथे देव भाजयुः ॥४॥

tvām agna índro vṛishabhāḥ satām asi
 tvām víshṇur urugāyó namasyāḥ | tvām brahmá rayivíd
 brahmanas pate tvām vidhartāḥ sacase pūrandhyā || 3 ||
 tvām agne rája varuṇo dhritávratas tvām mitró bhavasi da-
 smá ídyaḥ | tvām aryamá sátpatir yasya sambhūjaṁ tvām
 áṁšo vidátthe deva bhājayúḥ || 4 ||

त्वमग्ने त्वष्टा विधत्ते सुवीर्यं तव भवो मित्रमहः सजात्यम् ।
 त्वमाशुहेमा रयिष्वध्वं त्वं नरां शर्धो अमि पुरुवसुः ॥५॥

tvām agne tváshtā vidha-
 té suvīryaṁ táva gnávo mitramahaḥ sajatyaṁ | tvām āṣu-
 hēma rarishe svásyvaṁ tvām narāṁ śárdho asi purúvasuḥ || 5 ||

॥१.८॥ त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवस्त्वं शर्धो मारुतं पृथ ईशिषे ।
 त्वं वतिररुणेयीमि शंगयस्त्वं पृषा विधत्तः पामि नु त्मना ॥६॥
 त्वमग्ने द्रविणोदा अरुक्ते त्वं दुवः सविता रत्नधा अमि ।
 त्वं भगो नृपते वस्व ईशिषे त्वं पायुर्दमे यस्तेऽविधत् ॥७॥

tvām agne rudró ásuro mahó divás tvām śárdho má-
 rutam pṛikshá īṣishe | tvām vátair aruṇaír yāsi śaṁgayás
 tvām pushá vidhatāḥ pāsi nú tmāna || 6 || tvām agne dra-
 viṇodá aramkrīte tvām devāḥ savitá ratnadhā asi | tvām
 bhágo nṛipate vásva īṣishe tvām pāyúr dāme yás té 'vi-
 dhat || 7 ||

O foremost adorable, you are our resplendent Lord, the most powerful. You are all-pervading to be worshipped with obeisance. O master of the sacred hymns, you are the high priest, the source of wisdom, and the sustainer of each and all; you are the embodiment of wisdom, the fountain-head of intellect. 3

You, the adorable Lord, are venerable and thus upholder of truth; you, O the destroyer of evils, are our praise-worthy source of light. You are Lord of justice, generous and liberal to all men, you are self-radiant, and so may you give us reward of our virtuous endeavours. 4

O Lord, you are the architect of universe, and bestower of strength to your dedicated worshipper. All our prayers are for you only. O benevolent source of light, you are our brother; you swiftly inspire us for noble deeds and amply reward us with productive wealth. O the possessor of all treasures, verily you are the real source of vitality for mankind. 5

O adorable, you are the lord of the vital power of cosmos; you are the inspirer of vital winds, the provider of nourishment. You travel as if, with ruddy winds and go to the house of benevolent man. You are the granter of food. Thus you speedily guard your worshipper in every way. 6

O adorable Lord, you are the giver of wealth to him who worships you. You are divine source of enlightenment, the bearer of all precious treasures. O protector of men, you are the gracious ruler of all riches. You are the guardian of the worshipper who serves you with dedication. 7

त्वामग्ने दम् आ विष्पतिं विशस्त्वां गजानं सुविदत्रमृज्जते ।
 त्वं विश्वानि स्वनीक पत्यमे त्वं सहस्राणि शता दश प्रति ॥८॥
 त्वामग्ने पितरमिष्टिभिर्नस्त्वां भ्रात्राय शम्यां ननुरुचम् ।
 त्वं पुत्रो भवसि यस्तेऽविश्वत्वं सर्वा सुशेवः पाम्याधृषः ॥९॥

tvām agne dáma á viṣpātiṃ víśas tvām rájānaṃ
 suvidātram riñjate | tvām víśvāni svanīka patyase tvām sa-
 hásrāṇi śatá dáśa prāti || 8 || tvām agne pitāram ishtībhīr
 náras tvām bhrātrāya śamyā tanūrūcam | tvām putró bha-
 vasi yás té 'vidhat tvām sákhā suśévaḥ pāsy ādhrīśah
 || 9 ||

त्वमग्ने ऋभुगके नमस्यस्त्वं वाजस्य क्षुमतो गय ईशिषे ।
 त्वं वि भाम्यनु दक्षि दावने त्वं विशिक्षुर्गम यज्ञमातनिः ॥१०॥

tvām agna ṛibhūr ākē namasyās tvām vājasya kshu-
 mato rāyá īśiṣhe | tvām ví bhāsy ānu dakshi dāvāne tvām
 viṣikshur asi yajñām ātāniḥ || 10 ||

॥११॥ त्वमग्ने अदितिर्देव इशुषे त्वं होत्रा भारती वर्धमे गिरा ।
 त्वमिच्छा शतहिमामि दक्षमे त्वं वृत्रहा वसुपते सरस्वती ॥११॥
 त्वमग्ने मुधेत उत्तमं वयस्त्व वपाहे वर्ण आ संदशि श्रियः ।
 त्वं वाजः प्रतर्णो बृहन्नमि त्वं रयिर्वहुलो विश्वतस्पृधुः ॥१२॥

tvām agne áditir deva dāśúshe tvām hótrā bhāratī var-
 dhase girá | tvām ilā śatāhimāsi dākshase tvām vṛitrahā
 vasupate sárasvatī || 11 || tvām agne súbhṛita uttamām vá-
 yas táva spārhé várṇa á sandrīṣi śríyah | tvām vājah pra-
 tāraṇo bṛihānn asi tvām rayír bahuló víśvātas prīthūḥ
 || 12 ||

O adorable, protector of mankind, the devotees enshrine you in their own homes and hearts and thus they propitiate you as a benevolent sovereign. O the embodiment of perfect knowledge and divine light, you are the sovereign lord of universe and the granter of tens, hundreds and thousands of rewards. 8

O self-radiant Lord, men approach you as their guardian with their impelling prayers and with their pious work for the sake of winning your brotherhood. You become protector from evils to them who worship you and as a very kind friend guard them from the violence of adversaries. 9

O adorable, you are all-wise, and even from the nearest approach, worthy of worship with obeisance. You have mastery over the store of the plenitude and the riches. You shine and enlighten favourably for the sake of granting benefits. You are our careful instructor and giver of rewards to our work and worship. 10

O adorable, you are the source of enlightenment to the dedicated devotee. You are an inspirer and embodiment of culture, glorified by hymns. You are a living symbol of divine wisdom, helping us to live vigorously for hundred winters. You are master of treasure, an incarnation of divine speech and dispeller of darkness. 11

When well-pleased, O adorable Lord, you become the highest vigour incarnate for your worshipper. All glories abide in your enviable lustre and appearance. You are the plenitude that carries up to the end of our journey; you are a multitude of riches spread out on every side. 12

त्वामग्ने आदित्याम आस्यं । त्वां जिह्वां शुचयश्चक्रिरे कवे ।
 त्वां गतिपाचो अध्वर्यु सश्चिरे त्वे देवा हविरेदुन्याहुतम ॥१३॥
 त्वे अग्ने विश्वे अमृतांसो अद्रुह आमा देवा हविरेदुन्याहुतम ।
 त्वया मनीमः स्वदन्त आमुनिः वे गर्भो वीर्यो जज्ञिरे शुचिः ॥१४॥
 त्वं तान्त्सं च प्रति चामि मज्जनाग्ने मुजातु प्र च देव रिच्यसे ।
 पृथो यदत्र महिना वि ते भुवदनु द्यावापृथिवी रोदसी उभे ॥१५॥
 ये स्तोत्रभ्यो गोअग्रामश्चपेग्रामग्ने गतिमुपमृजन्ति सृग्यः ।
 अस्माञ्च तांश्च प्र हि नेपि वस्य आ बृहददेम विदथे सुवीराः ॥१६॥

tvām agna ādityāsa āsyām tvām jihvām śucayaṣ ca-
 krire kave | tvām rātishāco adhvareṣhu saścire tvé devā
 havír adanty áhutam || 13 || tvé agne víṣve amarítāso adrúha
 āsā devā havír adanty áhutam | tvāya mártasaḥ svadanta
 āśutīm tvām gárbho virúdhām jajñishe śúciḥ || 14 || tvām
 tán sám ca prāti cāsi majmánāgne sujāta prá ca deva ri-
 cyase | priḁshó yád átra mahiná ví te bhúvad ānu dyāvā-
 pṛithiví ródasī ubhé || 15 || yé stotrībhyo góagrām āśvape-
 ṣasam ágne rātīm upasṛijānti suráyaḥ | asmāñ ca táñś ca
 prá hí nēshi vásya ā bṛihád vadema vidáthe suvírāḥ
 || 16 ||

(२) द्वितीयो सूक्तम्

(१-१३) ययोऽश्वर्यस्य सूक्तस्य शीतको गुणमयः कविः । अग्निदेवता । जगती छन्दः ॥

॥२॥

यज्ञेन वर्धत जातवेदसमग्निं यजध्वं हविषा तनां गिरा ।
 समिधानं सुप्रयसं स्वर्णं युधे होतां वृजनेषु धृषदेम ॥१॥

2.

Yajñéna vardhata jātávedasam agnīm yajadhvam haví-
 shā tána girá | samidhanām suprayāsam svāṇṇaram dyu-
 kshām hótāram vṛjāneshu dhūrshádām || 1 ||

O adorable Lord, the suns of the universe are just like your mouth. O poet of penetrating vision, the pious people have made you their tongue. Nature's bounties accompany you to the place of worship, and partake and enjoy the offerings which are presented to you. 13

O adorable Lord, all the faithful and immortal Nature's bounties enjoy the oblation offered to you, with you as their mouth. Through you do the mortals tastefully enjoy their food and drink. You are manifested with lustre, as if, of a freshly born plant. 14

O adorable Lord, perfectly manifested in Nature's bounties, you on your own accord are equal to them and by your greatness superior to them. Whatsoever is offered to you here in dedication spreads out itself over the two worlds, heaven and earth. 15

May you, O adorable Lord, lead us and those wise men to fortune who liberally give away fine cows and good horses to the chanters of hymns. May we along with our descendents ever repeat our solemn prayers to you at our congregations. 16

2

Glorify the adorable, the fire-divine, cognizant of all, by work and worship. May you worship Him with intense love and extensive hymns, Him who is well kindled, and who receives rich offerings, much lauded, resplendent, the conveyor of oblations, the giver of strength, and a prominent leader in struggles. 1

अभि त्वा नक्तीरुषमो ववाशिरेऽग्ने वत्सं न स्वमरेषु धेनवः ।
 दिव इवेदंरतिर्मानुषा युगा क्षपो भामि पुस्वार संयतः ॥२॥
 तं देवा बुध्रे रजसः सुदंसं दिवस्पृथिव्योरगतिं न्येगि ।
 रथमिव वेद्यं शुक्रशोचिषमग्निं मित्रं न अतिपु प्रशंस्यम् ॥३॥

abhi tvā náktīr

usháso vavāširé 'gne vatsám ná svásareshu dhenávah | divá
 ivéd aratír mánushā yugā kshápo bhāsi puruvāra samyātaḥ
 || 2 || tām devā budhné rájasah sudānsasam divásprithivyór
 aratīm ny ēgire | rātham iva védyam śukráśocisham agním
 nitrām ná kshitīshu praśānsyam || 3 ||

तमुध्रमाणं रजसि स्व आ दमे चन्द्रमिव सुरुचं ह्यार आ दधुः ।
 पृथ्व्याः पतरं चितयेन्तमुध्रभिः पाथो न पायुं जर्नमी उभे अनु ॥४॥
 स होता विश्वं परि भूत्वध्वरं तमु हव्यैर्मनुषं क्रञ्जते गिरा ।
 हिरिशिप्रो वृधमानासु जर्भुरद्वयान् स्तृभिश्चितयद्रोदसी अनु ॥५॥

tām ukshámāṇam rá-

jasi svá á dāme candrām iva surúcam hvārā á dadhuḥ |
 prīṣnyāḥ patarām citáyantam akshábhiḥ pāthó ná pāyúm
 jānasī ubhé ánu || 4 || sá hótā víśvam pári bhūtv adhvarám
 tām u havyaír mánusha riñjate girá | hiriṣipró vṛidhasānāsu
 jārblhurad dyaúr ná strībhiḥ citayad ródasī ánu || 5 ||

॥२१॥

स नो रेवत्समिधानः स्वस्तये मंददुस्वात्रयिमस्मासु दीदिहि ।
 आ नः कृणुष्व सुविताय रोदसी अग्ने हव्या मनुषो देव वीतये ॥६॥

sá no revát samidhānāḥ svastáye saṃdadasván rayím
 asmāsu dīdihi | á naḥ kṛiṇushva suvitāya ródasī āgne ha-
 vyā mánusho deva vītaye || 6 ||

The nights and dawns bow to you as the milch-cows do towards a calf in their lairs of rest. O fire-divine, adored by all, you, self-controlled, are verily spread through the space, and you brightly shine on human generations of all ages through successive days and nights. 2

Nature's bounties have established the fire-divine at the roots of the world; this adorable fire pervades all through heaven and earth. worthy to be adored like a well-fashioned chariot, possessed of bright flame and deserving to be appreciated by all men like a friend. 3

Men establish the fire-divine in an isolated place in their own hearts, which illuminates like the brightly shining gold in the heaven's vault, and is delightful like moon. Its glory pervades the whole earth and is recognized by the characteristic flames, providing protection on our path in both the realms, heaven and earth. 4

He, the universal fire, the invoker, encompasses the entire cosmic sacrificial creation for providing protection. Men crown Him alone with their offerings and hymns. Possessed of golden flames, He distinguishes Himself alone both the regions of the universe like the sky with stars, while hastily rustling through the growing herbs. 5

O universal fire, opulently kindling for our peace, may you bestow wealth on us by your light. May you make our paths easy in heaven and earth for happy journeying, and may you invoke Nature's bounties to accept the offerings of devotees. 6

दा नो अग्ने बृहतो दाः सहस्रिणो दुरो न वाजं श्रुत्या अपा वृधि ।
 प्राची द्यावापृथिवी ब्रह्मणा कृधि स्वर्गं शुक्रमुषसो वि दिद्युतुः ॥७॥
 स ईधान उपसो गम्या अनु स्वर्गं दीदिरुषेण भानुना ।
 होत्राभिरग्निर्मनुषः स्वध्वरो राजा विशामतिथिश्चास्त्रायवे ॥८॥
 एवा नो अग्ने अमृतेषु पृथ्य धीप्पीपाय बृहद्वेषु मानुषा ।
 दुहाना धेनुर्वृजनेषु कास्वे त्मना शनिं पुरुरूपमिषणि ॥९॥

dā no agne bṛható dāḥ sa-
 hasrīṇo duró ná vájaṃ śrútyā ápā vṛidhi | prācī dyāvā-
 prithivī brāhmaṇā kṛidhi svār ná śukráṃ ushāso ví didyu-
 taḥ || 7 || sá idhāná ushāso rámyā ánu svār ná dided aru-
 shéna bhānúnā | hótrābhir agnír mánushaḥ svadhvaró rájā
 viśám átithiḥ cārur āyāve || 8 || evá no agne amṛiteshu pūr-
 vya dhīsh pīpāya bṛihāddiveshu mánushā | dúhānā dhenúr
 vṛijāneshu kārāve tmāná śatīnam pururūpam ishāni || 9 ||

व्यमग्ने अर्वता वा सुवीर्यं ब्रह्मणा वा चितयेमा जनां अति ।
 अस्माकं द्युम्नस्यि पञ्च कृष्टिपृच्चा स्वर्गं शुशुचीत दुष्टरम् ॥१०॥
 स नो बोधि सहस्य प्रशंस्यो यस्मिन्त्सुजाता इषयन्त सूरयः ।
 यमग्ने यज्ञमुपयन्ति वाजिनो नित्ये तोकं दीदिवान्सं स्वे दमे ॥११॥
 उभयांसो जातवेदः स्याम ते स्तोतारो अग्ने सूरयश्च शर्मणि ।
 वस्वो रायः पुरुश्चन्द्रस्य भूयसः प्रजावतः स्वपत्यस्य शग्धि नः ॥१२॥

vayāṃ agne árvatā vā suvīryam brāhmaṇā vā citayemā jā
 nah áti | asmākaṃ dyumnām ádhi páñca kṛiṣṭiṣṭhuccā svār
 ná śuśucita duṣṭāram || 10 || sá no bodhi sahasya praśān-
 syo yāsmiṃ sujatā isháyanta sūráyaḥ | yāṃ agne yajñām
 upayānti vajīno nitye toké dīdivānsaṃ své dāme || 11 || ubhā-
 yāso jātavedaḥ syāma te stotáro agne sūráyaḥ ca śārmani |
 vásvo rāyāḥ puruṣcandrāsya bhūyasasḥ prajāvataḥ svapatyā-
 sya śagdhi nah || 12 ||

O universal fire, may you give us vast possessions, the thousand-fold riches. May you open to us the gates of abundance, so that we may be glorious. May you make heaven and earth favourable to us. The dawns have broken up into splendour and yonder shines the brilliant sun. 7

Kindled at the beautiful dawns, it breaks up into roseate splendour like solar rays. O fire-divine, may you, exhilarated by our offerings, help us in instituting the worship. You are the king of people and our benign guest. 8

O fire-divine, most brilliant of all divine immortals, may our prayers, offered to you in the congregation of men, please you. May you spontaneously bestow hundred-fold wealth of various forms to the chanter of hymns just like a milch-cow yielding milk for nourishment. 9

May we, O fire-divine, gain good vitality and intellectual vigour. And may we distinguish ourselves far above other people through our devotion. May our sun-like glory shine perpetually far above in the midst of all the five classes of men. 10

O mighty fire-divine, may you listen to our aspirations. It is to you that our noble-born priests address their prayers to obtain nourishment. O revered and illustrious one, our opulent devotees enshrine you in their hearts, and kindle you in their homes, for the sake of never-failing posterity. 11

O universal fire, knowing all that is born, may both of us, sages and poets, be blessed with your protection. Bestow on us fine dwellings and rich treasure consisting of abundant wealth and wisdom accompanied by a host of family members and virtuous offspring. 12

ये स्तोतृभ्यो गोअग्रामश्चपेशसमंने गतिमुपमृजन्ति मृत्यः ।
अस्माञ्च तांश्च प्र हि नेषि वस्य आ बृहददेम विदथे सुवीराः ॥१३॥

yé stotṛibhyo — ॥ 13 ॥

(३) तृतीयं मृतम्.

(१-११) एकादशवेद्यास्य मृतस्य शोनको गुन्मस इति ऋषिः । (१) प्रथमचे इत्यः समिद्धो वाग्निः, (२) द्वितीयाया नराशंसः, (३) तृतीयाया इन्द्रः, (४) चतुर्थ्या बर्हिः, (५) पञ्चम्या देवीन्द्रिः, (६) षष्ठ्या उपामानका, (७) सप्तम्या देव्यो होतारो प्रचेनसो, (८) अष्टम्यास्तिस्रो देव्यः सग्वर्ताक्रामारत्यः, (९) नवम्याम्वष्टा, (१०) दशम्या वनस्पतिः, (११) एकादस्याथ स्वाहाकृतयो देवताः । (१-१०, ८-११) प्रथमादिचतुष्टयस्य अष्टम्यादिचतुष्टयाच्च त्रिष्टुपः, (९) सप्तम्याश्च त्रगती इन्द्रस्य ॥

॥२०॥

समिद्धो अग्निर्निहितः पृथिव्यां प्रत्यङ्निश्चान्तिं भुवनान्यम्यात् ।
होता पावकः प्रदिवः सुमेधा देवो देवान्यजन्वग्निर्गृह्ण ॥१॥
नराशंसः प्रति धामान्यजन्तिस्त्रो दिवः प्रति मङ्गा स्वर्चिः ।
घृतप्रुषा मनसा हव्यमुन्दन्मृध्न्यजस्य समनक्तु देवान् ॥२॥
इल्लिता अग्ने मनसा नो अहन्देवान्यश्च मानुषान्पूवीं अद्य ।
म आ बृह मृतां शर्थो अच्युतमिन्द्रं नरो बर्हिषदं यजध्वम् ॥३॥

3.

Sámiddho agnir níhitah prithivyām pratyān viśvāni bhū-
vanāny asthāt | hótā pāvakah pradivah sumedhā devó de-
vān yajatv agnir árhan ॥ 1 ॥ nārāṣānsah prāti dhāmāny añ-
ján tisoró divah prāti mahnā svareṇ | ghṛitaprúshā mánasā
havyām undán mūrdhán yajñāsya sám anaktu deván ॥ 2 ॥
īlitó agne mánasā no árhan devān yakshi mánushāt pūrho
adyá | sá á vaha marútām śardho ácyutam índram naro
barhishádām yajadhvam ॥ 3 ॥

O adorable, may our men of devotion and intellect who profusely give horses and cows in gifts, and thus immensely contribute to the vitality and intellectual growth be led on the path of wisdom and affluence. May we, accompanied with our offsprings glorify you with praises in our work and worship. 13

3

The universal fire, being kindled and established on the earth, rises up and spreads over all the created worlds. May the fire-divine, the invoker and purifier, the ancient, the all-wise and adorable establish our relations with Nature's forces. 1

May the fire-divine, adored by all men and possessed of brilliant flames, shine revealing the triple heavens by his greatness. May our offerings moistened with butter (i.e. dedicated services sweetened with love) invoke Nature's bounties at the place of our worship. 2

O fire-divine, men may or may not, but you please invoke Nature's bounties while being praised by us. May we procure, through you, the co-operation of vital principles and the benevolence of the resplendent Lord. O devotees, may you worship the Lord, enshrined in your hearts. 3

देवो बर्हिर्वर्धमानं सुवीरं स्तीर्णं राये सुभरं वेद्यम्याम ।
घृतेनाक्तं वसवः सीदतेदं विश्वे देवा आदित्या यज्ञियासः ॥४॥
वि श्रयन्तामुर्विया हृयमाना द्वागे देवीः मुप्रायणा नमोभिः ।
व्यचस्वतीवि प्रथन्तामजुर्या वर्णं पुनाना यशसं सुवीरम् ॥५॥

dēva barhīr vārdhamānam su-
vīram stīrṇām rāyē subhāram vēdy asyām | ghṛitēnāktam
vasavaḥ sīdatedam viṣve devā ādityā yajñiyāsaḥ ॥ 4 ॥ vī
śrayantām urviyā hūyāmānā dvāro devīḥ suprayanā nāmo-
bhiḥ | vyācasvatīr vī prathantām ajuryā vārṇam punānā
yaśāsam suvīram ॥ 5 ॥

॥२३॥

साध्वर्षामि सनतां न उक्षिते उषामानक्ता वय्येव रण्विते ।
तन्तुं ततं संवयन्ती समीचीं यज्ञस्य पेशः सुदुग्धे पयस्वती ॥६॥
देव्या होतारा प्रथमा विदुष्टरा ऋजु यक्षतः समीचा वपुष्टरा ।
देवान्यजेन्तावृतुथा समञ्जतो नामा पृथिव्या अधिमानुषु त्रिषु ॥७॥
संस्वती साध्वयन्ती ध्रियं न इळा देवी भारती विश्वतृतिः ।
तिस्रो देवीः स्वध्या बर्हिर्दमच्छिद्रं पान्तु शरणं निषय ॥८॥
पिशङ्गरूपः सुभरो वयोधाः श्रुष्टा वीर्ये जायते देवकामः ।
प्रजां त्वष्टा वि प्येतु नाभिसृग्म अथा देवानामप्येतु पार्थः ॥९॥

sādhv āpānsi sanātā na ukṣhitē uśhāsānāktā vayyēva
raṇvitē | tāntum tatam samvāyantī samīcī yajñāsya pēṣaḥ
sudūghe pāyasvatī ॥ 6 ॥ daīvyā hōtārā prathamā viduṣhṭara
ṛijū yakshataḥ sām ṛicā vapuṣhṭarā | devān yājantav ṛitu-
thā sām añjato nābhā prithivyā ādhi sānushu trishū ॥ 7 ॥
sārasvatī sādhyantī dhīyam na iḷā devī bhārati viśvātūr-
tiḥ | tisrō devīḥ svadhāyā barhīr édām āchidram pāntu ṣa-
raṇām nishādyā ॥ 8 ॥ piśāṅgarūpaḥ subhāro vayodhāḥ ṣru-
shṭī virō jāyate devākāmāḥ | prajām tvāshṭā vī shyatu nā-
bhīm asme āthā devānām āpy etu pāthaḥ ॥ 9 ॥

O cosmic altar, the universal sacrifice, may you be the cause of our prosperity; may you furnish us with good progeny. May you extend your affection all around us for our sustenance. May all the vital forces and Nature's bounties, all the divine suns, and all the participants in the cosmic sacrifice play their respective roles with harmony and loving regards. 4

May the divine doors of the universal sacrifice, affording easy approach, be thrown open when invoked with our prayers. May they, the spacious and the ageless ones, stretch themselves far and wide, conferring sanctity upon the illustrious devotees possessed of virtuous progeny. 5

May dawn and night, ever growing in strength, interweaving in concert, full of milk which they easily yield, and beautiful participants in the universal sacrifice, extend the thread to complete the web of creation like a pair of female weavers and impel us for noble actions. 6

May the two divine invokers (dawn and night) full in wisdom and stature, properly pay tributes together with illumining sacred verses of R̥k. May they invoke Nature's bounties in due season on the navel of the earth (home) and at the three high dimensions of space. 7

May the divine speech perfecting our understanding and divine knowledge and all-satisfying divine culture be with us at our faultless altar of work and worship and protect us for our welfare. 8

May a brave, strong and wise son be born in the house of the worshipper. May he, with a golden halo around him, be well-nourished and healthy, and favourite of the learned. May our sculptor, the Creator, give us progeny to continue our line of succession. May we have ample food to tread along the path of divine wisdom. 9

वन्स्पतिर्वसृजन्नुपं म्थादग्निर्हविः सृदयाति प्र धीभिः ।
 त्रिधा समंक्तं नयतु प्रजानन्देवेभ्यो देव्यः शमितोप हव्यम ॥१०॥
 घृतं मिमिक्षे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतमस्य धाम ।
 अनुप्वधमा वह मादयेम्य स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम ॥११॥

vānaspátir

avasṛijān upa sthād agnir havīḥ sūdayāti prā dhībhiḥ |
 tridhā sāmaktam nayatu prajānān devēbhyo daivyaḥ śami-
 tōpa havyām || 10 || ghṛitām mimikshe ghṛitām asya yōnir
 ghṛitē śritō ghṛitām v asya dhāma | anushvadhām ā vaha
 mādāyasva svāhākṛitam vṛishabha vakshi havyām || 11 ||

(३) चतुर्थं सूक्तम्

(१-२) नवचरस्यस्य सूक्तस्य भगवः सोमाहृतिर्क्रियः । अग्निर्देवता । विष्णु उच्यते ॥

॥२४॥

हुवे वः सृद्योत्मानं सुवृक्तिं विशामग्निमतिथिं सुप्रयसम् ।
 मित्र इव यो दिधिषाय्यो भृद्वेव ओदेव जने ज्ञानवेदाः ॥१॥
 इमे विधन्तो अपां सधस्थे द्वितादधुभृगवो विक्ष्वाद्योः ।
 एष विश्वान्वस्यन्तु भूमा देवानामग्निर्गतिर्जीगश्च ॥२॥
 अग्नि देवांसो मानुषाणु विशु प्रियं धुः क्षेप्यन्तो न मित्रम् ।
 स दीदयदुशतीरुम्या आ दक्षाय्यो यो दास्यते दम् आ ॥३॥

4.

Huvé vah sudyótmānam suvṛiktīm viśām agnīm átithim
 suprayásam | mitrá iva yó didhisháyyo bhūd devá ádeve
 jáne jātāvedāḥ || 1 || inām vidhānto apām sadhásthe dvitá-
 dadhur bhrīgavo vikshv āyóḥ | eshā víśvāny abhy āstu
 bhūmā devānām agnir aratir jirāṣvaḥ || 2 || agnīm devāso
 mánushīshu viksbú priyām dhuḥ ksheshyānto ná mitráam |
 sá didayad uṣatir ūrmyā ā daksháyyo yó dāsvate dáma ā
 || 3 ||

May the universal fire, preserver of plants, be with us spreading out his light on all sides. May it by its special potentialities help us in preparing proper oblations. May the friendly fire-divine carry the offerings to Nature's bounties, the offerings which have been triply anointed and presented by the devotees. 10

We pour out our constant love, for it is born of love. It is lodged in love and verily, love is its source of strength. O mighty Lord, may you convey to Nature's bounties our offerings, blessed with auspicious word SVĀHĀ, and fill them with rapture. 11

4

I invoke fire-divine who is refulgent and cognizant of all things. It is sustainer of all including the sun in the sky and men on the earth. It strips, as if, all sins from us, and is friendly like the well-entertained guest of the people. 1

The wise men worshipping it in the cosmic ocean of the firmament establish its two-fold light among the people of universe. May it, the messenger of Nature's bounties, possessed of swift flames, be superior to creatures of all regions. 2

As men, settled in a home bring therein a beloved friend, the divine powers establish the fire-divine amidst human races. It illumines the eagerly loving nights, and deserves full reverence in the home of liberal worshippers. 3

अस्य र॒प्त्वा स्व॒स्येव पु॒ष्टिः सं॒दृष्टि॒रस्य हि॒यानस्य॑ द॒क्षोः ।
 वि॒ यो भ॒ग्नि॒दोषधी॑षु जि॒ह्वा॒मत्यो॑ न र॒थ्यो द॑ोध॒वीति॑ वा॒र्गन् ॥४॥
 आ यन्मे॑ अ॒भ्यै व॒नदः॑ प॒नन्तो॒ऽगि॒भ्यो ना॒मिमी॑त् व॒र्णम् ।
 स चि॒त्रेण॑ चि॒किते॑ र॒मु भ॒ामा जु॒जुवा॑ यो मुहु॒ग युवा॑ भू॒त् ॥५॥

asyā raṇvā svāsyeva puṣṭiḥ sāmdṛiṣṭir asya hiyā-
 nāsya dākshoḥ | ví yó bhāribhṛad óshadlīshu jihvām átyo
 ná ráthyo dodhavīti várān || 4 || á yān me ábhvaṁ vanādah
 pánantogībhyo nāmimīta vārṇam | sá citreṇa cikite rāmsu
 bhāsá jujurvān yó mūhur á yúvā bhūt || 5 ||

॥२५॥ अ॒ यो व॒नो ता॒तृषा॑णो न भ॒ति वा॒र्ण प॒था र॒थ्येव॑ स्वा॒नात् ।
 कृ॒ष्णाध्वा॑ तपू॒ र॒प्त्व॒श्चि॒केत् यो॒गि॒व स्म॒य॒मानो॑ नभो॒भिः ॥६॥
 स यो व्य॒स्था॒र्धमि॑ द॒ध्रदु॒र्वी प॒शुने॑ति स्व॒युग्गो॑पाः ।
 अ॒ग्निः शो॒चि॒ष्मो॑ अ॒त॒मान्यु॒ष्णन्कृ॒ष्णव्य॒थि॒रग्न॒वद॒ग्न॒भ॒म ॥७॥

á yó vānā tāṭṛishāṇó ná bhāti vár ná pathā ráthyeva
 svānīt | kṛiṣṇādhvā tāpū raṇvaś ciketa dyaúr iva smāya-
 māno nábhobhiḥ || 6 || sá yó vy ásthād abhí dākshad ur-
 vīm paśúr naīti svayúr ágopāḥ | agniḥ śocīshmān atasāny
 uśmān kṛiṣṇāvvyathir asvadayan ná bhūma || 7 ||

न॒ ते पृ॒र्व॒म्याव॑सो अ॒र्थीनो॑ तृ॒तीये॑ वि॒दथे॑ म॒न्मं अ॑ंसि ।
 अ॒स्मे अ॒ग्ने सं॒यद्दी॑रि वृ॒हन्ते॑ क्षु॒मन्ते॑ वा॒जं स्व॒पत्ये॑ र॒यिं दा॑ः ॥८॥
 त्व॒या यथा॑ गृ॒त्सम॑दासो॒ अग्ने॑ गु॒हा वृ॒न्वन्त॑ उ॒पगँ॑ अ॒भि ष्युः॑ ।
 सु॒वी॒र॒ग॒मो अ॒भिमा॑ति॒पा॒हुः स्म॒त्सृ॒ग्भ्यो॑ गृ॒णते॑ तद्वा॒यो धाः॑ ॥९॥

nú te pūr-
 vasyávaso ádhītau trītiye vidáthe mánma śaṁsi | asmé agne
 samyádvīram bṛihántam kshumántam vájam svapatyām ra-
 yīm dāḥ || 8 || tváyā yáthā grītsamadáso agne gúhā van-
 vánta úparāñ abhí shyúḥ | suvírāso abhimātisháhah smát
 sūrībhyo grīnaté tád váyo dhāḥ || 9 ||

The growth of fire-divine is as delightful as the growth of one's own possessions. Rapturous are its looks as it bursts into flames on its way. It brandishes its tongue-like flames amongst plantations, as a chariot-horse lashes with tails. 4

When my thoughts enjoy its glory, sing its praises, it lends its choicest variegated colours to us. Though it seems growing old and out-worn, it becomes young again and again. 5

Like a thirsty man, it lifts its flames to the forests, and roars like a flood advancing on a road. It neighs like a chariot war-horse leaving black trail of the blazing fire. It distinguishes itself like a well-lit sky full of smiling stars. 6

It, the fire-divine, difuses its light far and wide along the vast earth while burning and moves like a beast that wanders asunder, and has no herdsman to keep in control. It with its blazing flames and its black affliction assails the dry plantations with its heat as it completely consumes the moisture out of them. 7

Now a hymn is being sung to you at the third session of the ceremonial worship, while your earlier favour is gratefully appreciated. May you grant us vast treasures and continuous succession of brave followers, and also wealth of wisdom along with brave and disciplined progeny. 8

O fire-divine, may you bestow such vigour on your singer as well as on his patrons, as may enable the exalted devotees, strong and heroic, and over-throwers of insolent foes, to overpower and finally conquer their superior rivals working against them in secret. 9

(५) पञ्चमं सूक्तम्

(१-८) अष्टवस्यास्य सूक्तस्य भार्गवः सोमाहुर्तिक्रिपिः । अग्निर्देवता । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥२५॥

होताजनिष्ट॒ चेतनः पि॒ता पि॒तृभ्य॑ ऊ॒तये॑ ।
 प्रयक्ष॑ञ्चन्यं वसु॑ शक॑म वा॒जिनो॑ यम॑म ॥१॥
 आ यस्मिन्सप्त॑ रश्मय॑स्त॒ता यज्ञस्य॑ ने॒तरि॑ ।
 मनु॑ष्वद्वैत्यम॒ष्टमं पो॒ता विश्वं॑ तदि॒न्वति॑ ॥२॥

5.

Hótajanishta cétanaḥ pitá pitṛibhya ūtáye | prayákshañ
 jényam vásu śakéma vājino yámam || 1 || á yásmīn saptá
 rasmayas tatá yajñāsya netári | maṇushvād daívyam ashta-
 mām pótā víśvam tát invati || 2 ||

दुश्च॑न्ये वा यदी॑मनु वोच॒द्रव्याणि॑ वे॒रु तत् ।
 परि॑ विश्वानि॒ काव्या॑ नेमिश्च॒क्रमि॑वाभवत् ॥३॥
 मा॒कं हि शु॒चिना॒ शुचिः॑ प्र॒शास्ता॑ क्रतु॒नाज॑नि ।
 वि॒द्वाँ अ॒स्य व्र॒ता ध्रु॒वा व॒या इ॒वानु॑ रो॒हते॑ ॥४॥

dadhanvé vā yád īm ánu
 vócad bráhmāṇi vér u tát | pári víśvāni kávyā nemiş ca-
 krām ivābhavat || 3 || sākām hí śúcina śúciḥ praśāstá krá-
 tunájani | vidvāñ asya vratá dhruvá vayá ivānu rohate || 4 ||

ता अस्य॑ वर्णमा॒युवो॑ नेष्टुः सच॑न्त धे॒नवः॑ ।
 कु॒र्वित्सि॑स॒भ्य आ वरं॑ स्व॒सागे॑ या इ॒दं य॒युः ॥५॥
 यदी॑ मा॒नुरु॑प॒ स्वसा॑ वृ॒तं भ॒ग्न्यस्थि॑त ।
 तासा॑मध्व॒र्युरा॑ग॒तौ यवो॑ वृ॒ष्टीव॑ मो॒दते॑ ॥६॥

tá asya váṇam āyúvo néshtuḥ sacanta dhenávaḥ | kuvít
 tisṛibhya á váraṁ svásāro yá idám yayúḥ || 5 || yádī mātúr
 úpa svásā ghrítam bháranty ásthita | tāsām adhvaryúr āga-
 tau yávo vṛishṭíva modate || 6 ||

The distinguished invoker (fire divine), giver of consciousness, the protector, reveals itself for the protection of men during all ages, offering them its covetable wealth. May we be able to achieve that wealth of wisdom which becomes the means of our preservation. 1

The seven rays are extended in this leader of worship. There is a divine eighth that manifests itself in the mankind, and as protector of all beings, it, as if, the priest of purification, sets everything else in motion. 2

When devotee firmly establishes the sacred fire and sings the devotional prayers with a definite objective to glorify it, then all the hymns, as if, embrace this fire from all sides as the rim surrounds the spokes of a wheel. 3

The pure universal fire, born out of pure wisdom, manifests itself as the prime element of creation. The person, who knows the eternal laws of this fire, successively grows like branches of a tree. 4

These sister-like fingers, in action resembling the ever approaching waters, enhance the triple brilliant glory of the leading fire-divine. 5

When the sister vessel comes near the maternal fire-altar bringing with it the purified butter, the fire-divine, the invoker priest, rejoices at its approach just as a field of barley revelling in the rain. 6

स्वः स्वाय धायसे कृणुतामृत्वित्विजम् ।
 स्तोमं यज्ञं चादं वनेमा रग्मा वयम् ॥७॥
 यथा विद्वाँ अरं करद्विश्वेभ्यो यजतेभ्यः ।
 अयमेमे ते अपि ये यज्ञं चकृमा वयम् ॥८॥

svāḥ svāya dhāyase kṛiṇu-
 tāṁ ritvīg ritvijam | stōmaṁ yajñāṁ cād āraṁ vanēmā ra-
 rimā vayām || 7 || yāthā vidvān āraṁ kārad viśvebhyo ya-
 jatēbhyaḥ | ayām agne tvé āpi yām yajñāṁ cakṛimā vayām
 || 8 ||

(६) षष्ठं सूक्तम्

(१-८) अष्टकेत्यास्य सूक्तस्य भार्गवः सोमहृतिक्रियः । अग्निदेवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२७॥ इमां मे अग्ने समिधमिमामुपसदं वनेः । इमा उ पु श्रुधी गिरः ॥१॥
 अया ते अग्ने विधेमोर्जो नपादश्चमिष्टे । एता सूक्तेन सुजात ॥२॥
 ते त्वां गीर्भिर्गिरिणामं द्रविणस्युं द्रविणोदः । सपय्येमं सपय्यवः ॥३॥
 स बोधि सृग्मिधवा वसुपते वसुदावन । युयोध्यः स्मद्वेषामि ॥४॥
 स नो वृष्टिं दिवस्परि स नो वाजमनर्वाणाम । स नः सदस्त्रिणीरिषः ॥५॥
 ईळानायावस्यवे यविष्ट दूत नो गिरा । यजिष्ठ होतरा गहि ॥६॥

6.

Imām me agne samídham imām upasādaṁ vaneḥ | imā
 u shú śrudhī girāḥ || 1 || ayā te agne vidhemórjo napād
 áśvamishte | enā sūkténa sujāta || 2 || tāṁ tvā gīrbhír gír-
 vanasaṁ draviṇasyūṁ draviṇodaḥ | saparyéna saparyávaḥ
 || 3 || sá bodhi sūrír maghāvā vásupate vásudāvan | yuyo-
 dhy ásmád dvéshānsi || 4 || sá no vṛištīm divás pári sá no
 vájam anarváṇam | sá naḥ sahasrínir íshaḥ || 5 || ílanāyāva-
 syāve yávishta dūta no girá | yájishtha hotar ā gahi || 6 ||

May the fire-divine itself assume the role of the priest and carry on work for its own firm establishment. May we worthily repeat its praise and through it offer to the Lord our homage. 7

May we offer our worship to you, O fire-divine, in the manner wise men pay reverence to all the adorable Nature's bounties, and may this sacred act of ours also be perfected in you. 8

6

O adorable Lord, accept my prayers and the offerings which I make to you; and also hear graciously these songs of praise that I sing. 1

O adorable, the Lord of vitality, nobly born, let us honour you with prayers and songs of praise. 2

O bounteous, worthy of our worship and wealthy offerings, let us as devotees propitiate you with our songs. 3

O Lord of riches and bestower of prosperity, may you, the bounteous and inspirer, drive away our hatred towards adversaries. 4

May He give us rain from the skies, strength which no man may resist, and hundred-fold nourishment. 5

O herald, ever young, most adorable, the one invoked by us all, may you come near him who worships you with his song and seeks your favour. 6

अ॒न्तर्ही॒म इ॒यसे॒ वि॒द्वाञ्छ॒न्मे॒भया॑ कवे । द॒तो ज॒न्ये॒व मि॒त्र्यः ॥७॥
 स वि॒हो॑ आ च॒ पिप्र॒यो या॒क्षि चि॒कित्वा॑ आनु॒षक् । आ चा॒स्मिन्त्स॑न्मि॒ ब॒र्हिषि॑ ॥८॥

antār hy āgna īyase vidvāñ jānmobhāyā kave | dūtó
 jānyeva mītryah ॥ 7 ॥ sá vidvāñ á ca piprayo yákshi ciki-
 tva ānushák | á cāsmín satsi barhishi ॥ 8 ॥

(७) सममं सूक्तम्

(२-६) पटुचस्यास्य सूक्तस्य भार्गवः सोमाहृतिक्रपिः । अग्निदेवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२८॥ श्रेष्ठं॑ यविष्ठ॑ भार॒ताग्ने॑ द्युम॒न्त॒मा भ॑र । व॒मो पु॒रु॒ष्पृ॒हं र॒यिम् ॥१॥
 मा नो॑ अ॒गति॑गी॒शत॑ दे॒वस्य॑ म॒र्त्यस्य॑ च । प॒षि त॒स्या उ॒त द्विषः॑ ॥२॥
 वि॒श्वा उ॒त त्वया॑ व॒यं धा॒रा उ॒द॒न्या इ॒व । अ॒ति गा॒हेम॒हि द्विषः॑ ॥३॥
 शुचिः॑ पा॒वक॑ व॒न्द्याऽग्ने॑ वृ॒हद्भि॑ र॒ञ्चमे॑ । त्वं घृ॒तेभि॑र॒हुतः॑ ॥४॥
 त्वं नो॑ अ॒मि भार॒ताग्ने॑ व॒शाभि॑श्च॒भिः । अ॒ष्टा॒प॒दीभि॑र॒हुतः॑ ॥५॥
 द्र॒व॒न्नः स॒पि॒रा॒मुतिः॑ प्र॒लो हो॒ता व॑रे॒ण्यः । स॒ह॒म॒स्पृ॒त्रो अ॒द्भुतः॑ ॥६॥

7.

Śrēṣṭhaṃ yaviṣṭha bhāratāgne dyumāntam ā bhara |
 vāso purusprīhaṃ rayīm ॥ 1 ॥ mā no ārātir īṣata devāsya
 mārtyasya ca | pārshi tāsyā utā dvishah ॥ 2 ॥ viśvā utā
 tvāyā vayam dhārā udanyā iva | āti gāhemahi dvishah
 ॥ 3 ॥ śuciḥ pāvaka vāndyó 'gne bṛihád ví rocase | tvam
 ghrītébhir āhutaḥ ॥ 4 ॥ tvam no asi bhāratāgne vaśābhir
 ukshābhiḥ | aṣṭāpadibhir āhutaḥ ॥ 5 ॥ drvānnaḥ sarpīrāsu-
 tiḥ pratnó hótā váreṇyah | sāhasas putró ádbhutaḥ ॥ 6 ॥

O all-wise, and adorable, you dwell in the inner-most (hearts), and are aware of both, our past births and past deeds. You are friendly to mankind like an envoy. 7

May you, who is all-knowing, fulfil our aspirations; may you, who is intelligent, convey to Nature's bounties our offerings in due order; and may you grace this place of worship with your blessings. 8

7

O Lord of supreme strength, our guardian and preserver, and Lord of wealth, may you grant us splendid and coveted riches. 1

O Lord, let no enemy of men, learned or otherwise, prevail against us; may you save us from all adversaries. 2

Thus protected by you, may we force a way through our enemies, like torrents of water. 3

O adorable and purifier, you are venerable and holy and you shine forth bright when adored with loving devotion. 4

O adorable Lord, our sustainer, you are entirely ours when we rear and take care of pregnant cows, castrated, bullocks and octapeds. 5

How beautiful is this sacred fire of which wood fuel is the food, and butter is the drink, and which is the ancient one, the giver of gifts and is venerable. 6

(८) अष्टम सूक्तम्

(१-६) षट्चत्वारिंशस्य सूक्तस्य शौनको गुत्समद ऋषिः । अग्निर्वेत्ता । (१-५) प्रथमादि-
पञ्चर्चा गायत्री, (६) षष्ठ्याश्चातुष्टुप् छन्दसा ॥

॥२९॥ वाजयन्ति नृ रथान्योगाँ अग्निरुप स्तुहि । यशस्तमस्य मीळहुषः ॥१॥
यः सुनीथो ददाशुषेऽजुर्या जस्यन्नरि । चारुप्रतीक आहुतः ॥२॥
य उ श्रिया दमेष्वा दोषोपमि प्रशस्यते । यस्य व्रतं न मीर्यते ॥३॥
आ यः स्वर्ण भानुना चित्रो विभात्यर्चिषा । अन्नानो अजगैर्गभि ॥४॥
अत्रिमनु स्वराज्यमग्निमुक्थानि वावृधुः । विश्वा अग्नि श्रियो दधे ॥५॥
अग्नेरिन्द्रस्य सोमस्य देवानामृतिभिर्वयम् ।
अरिष्यन्तः सचेमह्यभि ष्याम पृतन्यतः ॥६॥

8.

Vājayañn iva nū rāthān yōgāñ agnér úpa stuhi | yaśás-
tamasya mīl̥húshah || 1 || yāḥ sunithó dadāśushe 'juryó ja-
ráyann arím | cārupratika áhutaḥ || 2 || yá u śriyá dāmeshv
á doshóshási prasasyáte | yásya vratām ná míryate || 3 || á
yāḥ svār ṇā bhānúnā citró vibháty arcishā | añjānó ajárait
abhí || 4 || átrim ánu svarájyam agním uktháni vāvṛidhuḥ |
vísva ádhi śríyo dadhe || 5 || agnér índrasya sómasya de-
vānām ūtibhir vayām | árishyantaḥ sacemahy abhí shyāma
pṛitanyatáḥ || 6 ||

(९) नवमं सूक्तम्

(१-६) षट्चत्वारिंशस्य सूक्तस्य शौनको गुत्समद ऋषिः । अग्निर्वेत्ता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥ नि होता होतृषदने विदानस्त्वेषो दीदिव्यौ अमदत्सुदक्षः ।
अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रभरः शुचिजिह्वो अग्निः ॥१॥

9.

Ní hótā hotṛishádane vídānas tveshó dīdivāñ asadat su-
dákshah | ádabdhavratapramatir vásishṭhah sahasrambharāḥ
śúcijihvo agníḥ || 1 ||

8

May you praise the adorable Lord, seated, as if, in a harnessed chariot, glorious and bestower of happiness, as you who strive for material wealth. 1

May we invoke Him, who offers good guidance to His worshipper, who is ageless and invulnerable and wears out inimical thoughts of the one who propitiates. 2

May we invoke Him, who has lustrous glory, and who is loudly praised at dusk and dawn in our homes, and whose law is never violated. 3

(May we invoke Him) who indeed is a lovely one, decorated by his imperishable lights, and shines with His lustre, as the heaven with the light of the sun. 4

Our hymns glorify the adorable Lord, who is also the destroyer of evils according to His set laws. He is possessed of all glory. 5

May we ever remain under the protection of the adorable Lord, all-blissful and resplendent, and also under the care of Nature's bounties. May we over-power all the evil forces battling against us. 6

9

The adorable Lord is seated, as if, on the highest throne as invoker. He is ablaze with light and vivid in radiance. He is full of knowledge and perfect in judgement. He is most wise, and his laws are inviolable. He is exceedingly rich in treasures. The most adorable Lord, with brilliant radiance is the sustainer of thousands of luminaries. 1

त्वं दूतस्त्वमु नः परम्पास्त्वं वस्य आ वृषभ प्रणेता ।
 अग्ने तोकस्य नस्तने तनूनामप्रयुच्छन्दीद्यद्गोधि गोपाः ॥२॥
 विधेम ते परमे जन्मन्नेमे विधेम स्तोमेर्गवे सधस्ये ।
 यस्माद्योनेरुदारिथा यजे तं प्र ते हवींषि जुहुरे ममिदे ॥३॥

tvām dūtás tvám u nah paraspás tvám
 váśya á vṛishabha pranetá | ágne tokásya nas táne tanū-
 nām áprayuchan dídyad bodhi gopáh || 2 || vidhéma te pa-
 ramé jánmann agne vidhéma stómair ávare sadhásthe | yá-
 smād yóner udáritthā yáje tám prá tvé havīnshi juhure sám-
 iddhe || 3 ||

अग्ने यजस्व हविषा यजीयाञ्छुष्टी दृष्णमभि गृणीहि गधः ।
 त्वं ह्यमि रयिपती रयीणां त्वं शुक्रस्य वचसो मनोतां ॥४॥
 उभयं ते न क्षीयते वसव्यं दिवेदिवे जायमानस्य दसम् ।
 कृधि क्षुमन्तं जरितारमग्ने कृधि पतिं स्वपत्यस्य रायः ॥५॥
 सैनानीकिन मुविदत्रो अस्मे यष्टा देवां आयजिष्टः स्वस्ति ।
 अदव्यो गोपा उत नः परम्पा अग्ने द्युमदुत रेवदिदीहि ॥६॥

ágne yájasva havishā yájīyañ chrushtí deshñám
 abhí grīṇīhi rádhaḥ | tvām hy ási rayipatī rayīñām tvām
 śukrāsya vácaso manótā || 4 || ubháyam te ná kshiyate va-
 savyām divé-dive jáyamānasya dasma | kṛidhí kshumántam
 jaritáram agne kṛidhí pátim svapatyásya rāyáh || 5 || sainá-
 nīkena suvidátro asmé yáshṭā devāñ áyajishṭhaḥ svastí |
 ádabdhō gopá utá nah paraspá ágne dyumád utá revád
 didīhi || 6 ||

O adorable Lord, you are our envoy; you are indeed our protector here and far beyond. You are our guide for a prosperous life, O mighty God. May you be our unfailing and refulgent defender, O adorable, of our people and posterity. 2

O supreme Lord, may we worship your glory manifested in the suns and stars of the highest celestial regions, and may we also worship you with our chants for your glory pervading in the middle region. I adore again the same glory of yours which is manifested in the fire on the earth, to which our offerings are poured when kindled and ablaze. 3

O adorable Lord, you are the supreme performer of the unending cosmic sacrifice. You are the sovereign Lord of all riches, and inspirer in us of the divine speech. May you bless us with all that is our due. 4

O splendid adorable Lord, your both kinds of wealth, material and spiritual, neither decay or diminish and are replenished day to day. May you grant nourishment to your worshipper and make him the master of riches in addition to good progeny. 5

O adorable Lord, may you grant us prosperity through your brilliant glory as you are the best invoker of Nature's bounties. May you be our indomitable defender and our protector even in the far off places. May you shine in us with your light; shine in us with your opulence. 6

(१०) दशमं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य शौनको गुप्तमद ऋषिः । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२॥

जोहूत्रो अग्निः प्रथमः पितेवेलस्पदे मनुषा यत्समिद्धः ।
 श्रियं वसानो अमृतो विचेता मर्मजेन्यः श्रवस्यः स वाजी ॥१॥
 श्रूया अग्निश्चित्रमानुर्हव मे विश्वाभिर्गीभिर्मृतो विचेताः ।
 श्यावा रथं वहतो रोहिता वोतारुषाह चक्रे विभृत्रः ॥२॥

10.

Johútro agníḥ prathamāḥ pitévelás padé mánushā yát
 sámiddhaḥ | śríyam vásāno amṛito vícetā marmrijényaḥ
 śravasyāḥ sá vājī || 1 || śrūyā agniḥ citrábhānur hāvam me
 víṣvābhír gīrbhír amṛito vícetāḥ | śyāvā rátham vahato ró-
 hitā votārushāha cakre víbhṛitraḥ || 2 ||

उत्तानायामजनयन्त्सुषृतं भुवदग्निः पुरुपेशासु गर्भैः ।
 शिरिणायां चिदकुता महोभिर्गरीवृतो वसति प्रचेताः ॥३॥
 जिघर्म्यग्निं हविषा घृतेन प्रतिश्रियन्तं भुवनानि विश्वा ।
 पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्तं व्यचिष्टमन्त्रे रभसं दृशानम् ॥४॥
 आ विश्वतः प्रत्यञ्चं जिघर्म्यरक्षसा मनसा तज्जुषेत ।
 मर्यश्रीः स्पृहयद्गणो अग्निर्नाभिमृशे तन्वांश्च जर्भुराणः ॥५॥

uttānāyām ajanayan

súshūtam bhúvad agníḥ purupéśāsu gārbhaḥ | śirināyām
 cid aktinā máhobhír áparivṛito vasatí prácetāḥ || 3 || jí-
 gharṇy agníṃ havíshā ghṛiténa pratikshiyántam bhúvanāni
 víṣvā | prīthúm tiraścā váyasā bṛihántam vyáeishṭham án-
 nai rabhasám dṛiṣānam || 4 || á viṣvátāḥ pratyāñcam jí-
 gharṇy arakshāsā mánasā táj jusheta | máryaśrī sprīha-
 yádvarṇo agnir nábhirmṛiṣe tanvā jārbhuraṇaḥ || 5 ||

The adorable Lord is the foremost, and frequent inspirer of Nature's bounties. He is kind like a father when kindled by man at the performance of sacred selfless acts. He is clothed in radiance, immortal, perfect in knowledge, bestower of food, powerful, and He is to be worshipped. 1

May the adorable Lord (in the sun), diversely rich in lustre, the immortal and all-wise, listen to my invocations accompanied by sacred hymns. The brown, red and ruddy horses (rays of the sun at dusk, morn and during the day) draw His chariot of creation. Then His glory is diffused in all regions. 2

Men kindle this universal, hidden, asleep fire in sacred wood. May the fire divine rest in the embryo of the herbs of varied colours. Even during nights, this kindled fire, fed with oblations, abides conscious in the night, unenveloped by darkness. 3

I anoint the fire-divine with my oblation of butter where-upon it brightens, all the regions, wide in its all comprehending vast expansion. It is most spacious owing to its glory, exalted by rich offerings, seen in the impetuosity of its flames. 4

I kindle all-pervading fire-divine with my loving devotion. May it gladly accept my regards, when offered with unhesitating mind. When this venerable fire divine assumes any form, that may be whichever desired, and whilst blazing with radiance, it cannot be endured and touched. 5

ज्ञेया भागं सहस्रानो वरेण त्वादूतासो मनुवद्देम ।
अनूनमग्निं जुह्वा वचस्या मधुपृचं धनसा जोहवीमि ॥६॥

jñeyā

bhāgām sahasānó vareṇa tvādūtāso manuvād vadema | ānū-
nam agniṇi juhvā vacasyā madhupṛicam dhanasā johavīmi
॥ 6 ॥

(११) एकादशं सूक्तम्

(१-२१) एकविंशत्युचस्यास्य सूक्तस्य शौनको गुन्समद ऋषि । इन्द्रो देवता । (१-२०) प्रथमादि-
विंशत्युचं विराटस्थाना. (२१) एकविंशत्युचं त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥३॥

श्रुधी हवमिन्द्र मा रिषण्यः स्याम ते दावने वसूनाम् ।
इमा हि त्वामूर्जो वर्धयन्ति वसूयवः सिन्धवो न शरन्तः ॥१॥
सृजो महीरिन्द्र या अपिन्वः परिष्ठिता अहिना शूरा पूर्वीः ।
अमर्त्यं चिदासं मन्यमानमवाभिनदुक्थैर्वीवृधानः ॥२॥
उक्थेष्विन्द्र शूरा येषु चाकन्तस्तोमेष्विन्द्र रुद्रीयेषु च ।
तुभ्येदेता यासु मन्दसानः प्र वायवे सिस्वते न शुभ्राः ॥३॥
शुभ्रं नु ते शुष्मं वर्धयन्तः शुभ्रं वज्रं बाह्वोर्दधानाः ।
शुभ्रस्त्वमिन्द्र वावृधानो अस्मे दासीर्विशः सूर्येण सहाः ॥४॥

11.

Śrudhī hāvam indra mā rishanyaḥ syāma te dāvāne
vāsūnām | imā hi tvām ūrjo vardhāyanti vasūyāvaḥ sīn-
dhavo nā kshārantah || 1 || sṛjō mahīr indra yā āpinvaḥ
pārishtṭhitā āhinā śūra pūrvīḥ | āmartyaṁ cid dāsām mān-
yamānam āvābhinaḍ ukthair vāvṛidhānāḥ || 2 || ukthēshv in
nū śūra yēshu cākān stōmeshv indra rudriyeshu ca | tū-
bhyéd etā yāsu mandasānāḥ prā vāyāve sisrate nā śu-
bhrah || 3 || śubhrām nū te śūshmaṁ vardhāyantaḥ śubhrām
vājram bāhvōr dādhanāḥ | śubhrās tvām indra vāvṛidhānō
asmé dāsīr viṣaḥ sūryeṇa sahyāḥ || 4 ||

May you, O fire-divine, the destroyer of evils by your strength, listen to our invocations. May we speak out to you, our messenger, like our wise ancestors. I repeatedly, with eloquence, invoke fire-divine who is sweet and perfect in all aspects whilst offering oblations to it for procuring wealth of wisdom. 6

11

Listen to our call, O resplendent; do not harm us. May we get your gift of spiritual treasure. May these thoughts like the streaming rivers, designed to obtain divine light invigorate you. 1

You set free the many streams of virtuous thought, formerly arrested by vicious tendencies, and make them dynamic. Glorified by our hymns, you crush the pretentious devil of ignorance, who feigns to be deathless. 2

O resplendent mighty self, these hymns and prayers in which you take delight, and the laudations which you greatly relish, are, in fact, addressed to you. 3

We are now invigorating your brilliant strength and placing the adamant power of will in your hands by our prayers and thoughts. Growing powerful for our sake and being effective, O resplendent Self, you should overpower the servile elements with the help of spiritual illumination. 4

गुहा हितं गुह्यं गूळहमप्स्वर्षीवृतं मायिनं क्षियन्तम् ।
 उतो अपो यां तस्तभ्वासमहन्नहिं शूरा वीर्येण ॥५॥
 ॥४॥ स्तवा नु ते इन्द्र पूर्या महान्युत स्तवाम नृतना कृतानि ।
 स्तवा वज्रं बाह्वोरुशन्तं स्तवा हरी सूर्यस्य केतू ॥६॥
 हरी नु ते इन्द्र वाजयन्ता घृतश्रुतं स्वाग्मस्वार्ष्टाम् ।
 वि समना भूमिर्प्रथिष्टारगन्तं पर्वताश्चत्सरिष्यन् ॥७॥

gúhā hitam gúhyam
 gūlbām apsv ápīvṛitam māyīnam kshiyāntam | utó apó
 dyām tastabhvānsam áhann áhim śūra vīryeṇa || 5 || ॥

stávā nú ta indra pūrvyā mahāny utá stavāma nūtanā
 kṛitāni | stávā vājram bāhvór uśāntam stávā hārī sūryasya
 ketú || 6 || hārī nú ta indra vājáyantā ghṛitaścútam svārām
 asvārshṭām | ví samanā bhūmir aprathishṭāraṇsta párvataḥ
 eit sarishyān || 7 ||

नि पर्वतः माद्यप्रयुच्छन्तं मातृभिर्वावशानो अक्रान् ।
 दूरे पारे वाणीं वर्धयन्त इन्द्रैषितां धमनिं पप्रथन्नि ॥८॥
 इन्द्रो महान् मिन्धुमाशयानं मायाविनं वृत्रमम्फुरन्निः ।
 अरेजेतां रोदसी भियाने कनिकदतो वृष्णो अस्य वज्रात् ॥९॥
 अरौरवीवृष्णो अस्य वज्रोऽमानुषं यन्मानुषे निजृवात् ।
 नि मायिनो दानवस्य माया अपादयत्पपिवान्सुतस्य ॥१०॥

ní párvataḥ sādya áprayuchan sám mā-
 trībhir vāvaśānó akrān | dūré pāré vāṇīm vardháyanta ín-
 dreshitām dhamānim paprathan ní || 8 || índro mahām sín-
 dhum āśáyānam māyāvinam vṛitrām asphuran niḥ | áreje-
 tāṃ ródasī bhiyāné kánikradato vṛishṇo asya vājrat || 9 ||
 ároravid vṛishṇo asya vājro 'mānusham yān mānusho ní-
 jūrvāt | ní māyíno dānavasya māyá āpādayat papivān su-
 tāsya || 10 ||

By your mighty strength, O brave self, you destroy the serpentine devil who lies secretly concealed in evil thoughts, the crafty, blocking the flow of virtues and arresting the rains in the sky of mental regions. 5

Let me praise your earlier great deeds, O resplendent self, and also praise those that are newly performed : let me praise your adamantine will power which is inherent in you, and let me praise the vital beams which are the heralds of spiritual illumination. 6

Your two horses (yoked to the sun)—mental and vital faculties in the body complex—with all their vigour have announced the rain of forth-coming virtuous thoughts. The level earth,—physical personality— anxiously expects the fall of the rain, as the gathering cloud passes by. 7

The rain cloud, over conscious of its functions is settled down, resonating with the maternal waters, it has spread wide. The winds augmenting the sound in distant horizon, have promulgated the inner voice of the resplendent self. 8

The powerful resplendent self strikes down the dark evil forces who lay across the river of virtuous thoughts. At that time vital and mental faculties of the human body tremble through fear of the roaring adamantine will power of the soul. 9

The adamantine will of the benevolent resplendent soul voices its strength to strike down the hostile forces of evil, concealed in the sense organs. Having realized the spiritual bliss, the soul overthrows the wickedness of the dark forces of evil. 10

॥५॥ पिबोपिबेदिन्द्र शूर सोमं मन्दन्तु त्वा मन्दिनः सुतासः ।
 पूणन्तस्ते कुक्षी वर्धयन्त्वित्था सुतः पौर इन्द्रमाव ॥११॥
 त्वे इन्द्राप्यभूम विप्रा धियं वनेम ऋतया मपन्तः ।
 अवस्यवो धीमहि प्रशस्ति सद्यस्ते रायो दावने स्याम ॥१२॥
 स्याम ते ते इन्द्र ये ते ऊनी अवस्यव ऊर्जे वर्धयन्तः ।
 शुष्मिन्तमं यं चाकनाम देवास्मे गयिं गमि वीरवन्तम् ॥१३॥

pibā-pibéd indra śūra sómam mándantu tvā mandínah
 • sutásah | prīnántas te kukshí vardhayantv itthá sutāḥ paurā
 índram āva || 11 || tvé indrápy abhūma víprā dhíyaṃ va-
 nema ṛitayā śāpantaḥ | avasyávo dhīmahi práśastim sadyás
 te rāyó dāvāne syāma || 12 || syāma té ta indra yé ta ūti
 avasyáva ūrjam vardháyantaḥ | śushmíntamaṃ yám cāká-
 nāma devāsmé rayīm rāsi virávantam || 13 ||

रासि क्षयं गमि मित्रमस्मे गमि शयं इन्द्र मारुतं नः ।
 सजोषमो ये च मन्दमानाः प्र वायवः पान्यग्रणीनिम् ॥१४॥
 व्यन्त्वित्नु येषु मन्दसानस्तृप्तसोमं पाहि द्रव्यदिन्द्र ।
 अस्मान्त्सु पृत्स्वा तरुत्रावर्धयो द्यां बृहद्विरर्केः ॥१५॥
 ॥५॥ बृहन्त इन्नु ये ते तरुत्रोक्थेभिर्वा सुम्नमाविवासान् ।
 स्तृणानासो बर्हिः पस्त्यावृत्वोता इदिन्द्र वाजमग्मन् ॥१६॥

rāsi ksháyam
 rāsi mitráṃ asmé rāsi śárdha indra mārutam naḥ | sajó-
 shaso yé ca mandasānāḥ prá vāyávaḥ pānty ágranītim
 || 14 || vyántv ín nú yéshu mandasānás tripát sómam pahi
 drahyád indra | asmán sú prītsv á tarutrāvardhayo dyām
 bṛihádbhīr arkaiḥ || 15 ||

bṛihánta ín nú yé te tarutrokthébhīr vā sumnām āvi-
 vāsān | strīnānāso barhiḥ pastyāvat tvótā íd indra vājam
 agman || 16 ||

O resplendent self, may you drink and drink again the consummate spiritual bliss and may this joy invigorate you by inspiring the entire physical personality. Verily this consummate bliss would give full satisfaction of self-realization to the soul. 11

We the devotees fully belong to you, O resplendent soul. May we be able to receive your wisdom while engaged in performing noble deeds. Seeking your favour, may we be able to adopt your divine virtues. May we ever become worthy of the gift of your riches. 12

O resplendent self, may we, your faithful devotees, continue to appreciate more and more your glory. We are ever eager to have your protection; may you give us, O self, the coveted, most inspiring wisdom and brave sons. 13

May you give us comfortable homes and sincere friends. Grant us the assertive strong vitality to share your spiritual joy, and may the vital breaths experience the benign bliss. 14

O resplendent self, on the occasions of such sacred acts as you have most appreciated and on the occasions of struggle of life, may you enjoy the satiating nectar. Also may your devotees and prayers associate themselves in this enjoyment. O liberator, may you in association with other vital elements augment our prosperity and make us worthy of your enlightenment. 15

Great indeed become they who seek to win your favour through holy hymns, O liberator from evils. They open out their affectionate hearts in your devotion, and are blessed by your protection. They verily acquire special benefits of home and sustenance from you. 16

उ॒ग्रै॒ष्वि॒ष्टु शू॒र म॒न्द॒सान॒स्त्रिक॑द्रुकेषु पाहि सोममिन्द्र ।
प्र॒दो॒धुव॑च्छ्रुषु प्री॒णानो॑ या॒हि हरि॑भ्यां सु॒तस्य॑ प्री॒तिम् ॥१७॥

ugrēshv ín nú śūra mandasānās trikadrūke-
shu pāhi sómam indra | pradódhuvac chmáśrushu prīṇānó
yāhí hárībhyām sutásya pītīm || 17 ||

धि॒ष्वा शवः॑ शू॒र येन॑ वृ॒त्रम॒वाभि॑न॒दानु॑मौर्णवा॒भम् ।
अपा॑वृ॒णो॒ज्योति॑र्गयी॒य नि संव॑यतः सा॒दि दस्यु॑रिन्द्र ॥१८॥

dhishvá śavaḥ śūra
yéna vṛitrám avábbhinad dánum aurnavābhám | ápāvṛiṇor
jyótir áryāya ní savyatáh sādi dásyur indra || 18 ||

सने॑म॒ ये ते॒ ऊ॒तिभि॑स्तर॒न्तो वि॒श्वाः स्पृ॒ध आ॒र्येण॑ दस्यून् ।
अ॒स्मभ्यं॑ तत्त्वा॒ष्ट्रं वि॒श्वरू॑पम॒रन्ध॑यः सा॒ख्यस्य॑ त्रि॒ताय॑ ॥१९॥

sānema
yé ta ūtibhis táranto víšvā sprídha áryeṇa dásyūn | asmá-
bhyam tát tvāshṭráṁ viśvárūpam árandhayaḥ sākhyásya
tritāya || 19 ||

अ॒स्य सु॒वान॑स्य॒ म॒न्दिन॑स्त्रि॒तस्य॑ न्यवु॒दं वावृ॑धानो अस्तः ।
अ॒वर्त॑य॒त्सू॒र्यो न च॒क्रं भि॑न॒द्रुमि॑न्द्रो अङ्गि॒रस्वान् ॥२०॥
नूनं॑ सा ते॒ प्रति॑ वरं॒ जरि॑त्रे दु॒हीय॑दिन्द्र दक्षिणा म॒घोनी॑ ।
शि॒क्षा स्तो॒तृभ्यो॑ मा॒ति ध॒ग्भगो॑ नो बृ॒हद्वे॑दम॒ विदथे॑ सु॒वीराः ॥२१॥

asya suvānasya mandīnas tritāsya ny árbu-
dam vāvṛidhānó astah | ávartayat sūryo ná cakráṁ bhi-
nád valám índro āṅgirasvān || 20 || nūnám sã te práti váram
jaritré duhīyád indra dákshinā maghóni | śíkshā stotṛibhyo
māti dhag bhágo no bṛihád vadema v. s. || 21 ||

Exulted by the spell of spiritual ecstasy, may you, O resplendent self, further relish the nectar through three realms—physical, mental, and spiritual. May you enjoy the bliss with the satisfaction of smiles on your face, and with your vigour in vital organs and be delighted. 17

May you put in yourself once more, O resplendent self, the same strength by which you strike down the devilish evil, the coverer of enlightenment, who extends its web of influence like a spider. May you restore the light of wisdom to the men of truth and faith, so that the infidel is finally crushed by you. 18

May we honour those men who, through your help, surpass all their rivals, as the infidels surpassed by men of truth and faith. This you have done for us. You have subdued the variegated types of passions, born out of the creative mind, through the friendship and control of the triple realm (physical, vital and mental). 19

The divine soul, has cast down the demon of ego, the enemy of the triple realm (physical, vital and mental) having realized the spiritual bliss. In order to kill the devil of pride, it aided with the life-essence, wields his adamant determination as the sun whirls round his wheels. 20

May your liberality in granting wisdom be shown to your singer. May you bestow vitality to your worshippers. May you not keep us out of reward. May we sing your glory loudly at this sacred assembly and be blessed with worthy descendants. 21

[अथ द्वितीयोऽनुवाकः ॥]

(१२) द्वादशं मूलम्

(१-१५) पञ्चदशवेत्यास्य सूक्तस्य शौनको गृत्समद ऋषिः । इन्द्रो देवता । विष्टुप् छन्दः ॥

॥७॥

यो जात एव प्रथमो मनस्वान्दुवो देवान्कर्तुना पर्यभूषत् ।
 यस्य शुष्माद्रोदसी अभ्यसेतां नृमणस्य मङ्ग्ला स जनास इन्द्रः ॥१॥
 यः पृथिवीं व्यथमानामदह्यः पर्वतान्प्रकुपितां अरम्भात् ।
 यो अन्तरिक्षं विममे वर्गीयो यो द्यामस्तम्नात्स जनास इन्द्रः ॥२॥

12.

Yó jātá evá prathamó mánasvān devó devān krátunā
 paryābhūṣhat | yāsya śuśhmād ródasī ábhyasetām nṛimṇásya
 mahnā sá janāsa índrah ॥ 1 ॥ yāḥ pṛithivīm vyáthamānām
 ádriṇhad yāḥ párvatān prákupitāñ áramṇāt | yó antári-
 ksham vimamé várīyo yó dyām ástabhnāt sá janāsa índrah
 ॥ 2 ॥

यो हत्वाहिमरिणात्स सिन्धून्यो गा उदाजदपथा वलस्य ।
 यो अश्मनोरन्तरग्निं जजान संवृक्ममत्सु स जनास इन्द्रः ॥३॥
 येनेमा विश्वा च्यवना कृतानि यो दासं वर्णमथरं गुहाकः ।
 श्रग्नीव यो जिगीवाँ लक्षमाददुर्यः पुष्टानि स जनास इन्द्रः ॥४॥

yó hatvāhim áriṇāt saptá síndhūn yó gā udājad apa-
 dhā valásya | yó áṣmanor antár agníṁ jajāna samvṛík sa-
 mátsu s. j. í. ॥ 3 ॥ yénemā víṣvā cyávanā kṛitāni yó dāsam
 várṇam ádharam gúhākah | ṣvaghníva yó jigivāñ lakshám
 ádad aryāḥ pushtāni s. j. í. ॥ 4 ॥

यं स्मा पृच्छन्ति कुह सेति घोरमुतेमाहुर्नेषो अस्तीत्येनम् ।
 सो अर्यः पुष्टीर्विज इवा मिनाति श्रदस्मै धत्त स जनास इन्द्रः ॥५॥

yām smā pṛichānti kúha
 séti ghorām utém āhur naishó astíty enam | só aryāḥ pu-
 shtír víja ivā mināti śrād asmai dhatta s. j. í. ॥ 5 ॥

O men, it is the resplendent self, the foremost, who, as soon as it is born excels other divine faculties with its power and under its submission, the dual complex of body and mind functions, owing to the supremacy of its strength. 1

O men, it is the resplendent self who makes the trembling earth, i.e. the body physique, firm; who tranquillizes the agitated senses, who measures out the mid vital region and keeps the celestial mental realm upright. 2

O men, there is another, the supreme resplendent Lord who having destroyed the evil forces, has set free the seven channels of virtues, who has restored wisdom concealed in dark caves of ignorance, who manifests the fire-energy hidden between the rocks and who is invincible in battle. 3

O men, He is the resplendent Lord by whom all this fast revolving universe has been created, who drives away to oblivion the dark devil forces and who snatches off the riches of the malicious like a hunter striking his prey. 4

O men, He is the resplendent Lord, the one whom all fear. They inquire "Where is he?" They say "He is not (at any one particular place.)" He takes away the inimical tendencies of the senses like a hunting bird. O men, have faith in Him. 5

॥८॥

यो रध्रस्य चोदिता यः कृशस्य यो ब्रह्मणो नार्धमानस्य कीरेः ।
 युक्तग्राव्णो योऽविता सुशिप्रः सुतसोमस्य स जनास इन्द्रः ॥६॥
 यस्याश्वासः प्रदिशि यस्य गावो यस्य ग्रामा यस्य विश्वे रथासः ।
 यः सूर्यं य उषसे जजान यो अपां नेता स जनास इन्द्रः ॥७॥
 यं क्रन्दसी संयती विह्वयेते परेऽवर उभया अमित्राः ।
 समानं चिद्रथमातस्थिवांसा नाना हवेते स जनास इन्द्रः ॥८॥
 यस्मान्न ऋते विजयन्ते जनासो यं युध्यमाना अवसे हवन्ते ।
 यो विश्वस्य प्रतिमानं बभूव यो अच्युतच्युत्स जनास इन्द्रः ॥९॥
 यः शश्वेनो महेनो दधानानमन्यमानाञ्छवीं जघान ।
 यः शर्धते नानुददाति श्रृध्यां यो दस्योर्हन्ता स जनास इन्द्रः ॥१०॥

yó radhrásya coditá yáḥ kṛiṣásya yó brahmāṇo nādha-
 mānasya kīreḥ | yuktágrāvṇo yó 'vitá suṣipráḥ sutásoma-
 sya s. j. í. || 6 || yásyāṣvāsaḥ pradīṣi yásya gávo yásya
 grāmā.yásya víṣve ráthāsaḥ | yáḥ sūryam yá ushāsaṁ ja-
 jāna yó apām netá s. j. í. || 7 || yām krāndasī samyatī vi-
 hváyete páre 'vara ubháyā amítrāḥ | samānām cid ráthan
 ātasthivānsā nānā havete s. j. í. || 8 || yásmān ná řitē vijā-
 yante jánāso yām yúdhyaṁānā ávase hávante | yó víṣvasya
 pratimānam babhūva yó aeyutaeyút s. j. í. || 9 || yáḥ śa-
 ṣvato máhy éno dádhanān amanyamānāñ chárva jaghána |
 yáḥ śardhate nānudádāti řidhyām yó dásyor hantá s. j. í.
 || 10 ||

॥९॥

यः शम्बरं पर्वतेषु क्षियन्तं चत्वारिंश्यां शरयन्वविन्दत् ।
 ओजायमानं यो अहिं जघान दानुं शयानं स जनास इन्द्रः ॥११॥

yáḥ śambaram párvateshu kshiyántaṁ catvāriṁśyām śa-
 rády anvávindat | oajāyāmanam yó áhiṁ jaghána dánuṁ śa-
 yānam s. j. í. || 11 ||

O men, He is the resplendent Lord, who is the inspirer of the rich and poor, and of the priest who recites His praise and is a suppliant. He is charming, and defender of him who initiates worships and constantly sings devotional songs for Him. 6

O men, He is the resplendent Lord who has a control over horses and cows, villages and all chariots, brings forth the sun and the dawn, and who orders the waters to flow. 7

O men, He is the resplendent Lord who is invoked both by heaven and earth, both by enemies and friends even whilst encountering with each other, and also by two persons, sitting on the same chariot. 8

O men, He is the resplendent Lord, without whose blessings no man can conquer, and whom the fighters invoke for protection. He is more than a match, or prototype for everyone and He moves even the immovable. 9

O men, He is the resplendent Lord, who destroys with His punitive justice the infidels and who pays Him no homage, and is cruel towards innocent, and virtuous. He does not grant success to the arrogant and is the slayer of the vicious persons. 10

O men, He is the resplendent, who finds out the arrogant clouds of devilish tendencies concealed in the dark rocks of sin for long forty autumns. He destroys the sleeping venomous serpent born of evils, growing in strength and blocking the way of the flow of divine light. (The *resplendent* here in this verse may also be the sun who ultimately wins over the clouds, thickly wide-spread for forty days). 11

यः सप्त॑र॒श्मिर्वृष॑भ॒न्तुर्विष्म॑न्वास्त्र॒जत्सर्त॑वे स॒प्त सिन्धू॑न् ।
 यो रौ॒हिण॑मस्फु॒रद्बज्र॑वाहु॒र्यामा॑रोह॒न्ते स ज॑नास॒ इन्द्रः ॥१२॥
 द्यावा॑ चिदस्मै पृथि॒वी न॑मेते शुष्म॑च्चिदस्य पर्व॒ता भय॑न्ते ।
 यः सोम॑पा नि॒चितो वज्र॑वाहु॒र्यो वज्र॑हस्तः स ज॑नास॒ इन्द्रः ॥१३॥
 यः सु॒न्वन्त॑मव॒ति यः प॑च॒न्त यः शंस॑न्तं यः श॑शमान॒मूती ।
 यस्य॑ ब्रह्म॒ वर्ध॑न्तं यस्य॒ सोमो॑ यस्येदं राधः॒ स ज॑नास॒ इन्द्रः ॥१४॥
 यः सु॒न्वते प॑चते दु॒ध आ चि॒द्वाजं॑ दद॒र्षि स किल॑सि सत्यः ।
 वयं॑ तं इन्द्र॒ विश्व॑हं प्रि॒यासः॑ सु॒वीरा॑सो वि॒दध॑मा व॒देम ॥१५॥

yāḥ saptaṛasṃir vṛishabhlās tūvishmān
 avāśrijat sártave saptá síndhūn | yó rauhiṇām āsphurad vá-
 jrabāhur dyām āróhantam s. j. í. || 12 || dyāvā cid asmai
 prithiví namete śúshmac cid asya párvatā bhayante | yāḥ
 somapā nicító vájrabāhur yó vájrahastah s. j. í. || 13 || yāḥ
 sunvántam ávati yāḥ pácantam yāḥ śánsantam yāḥ śaśa-
 mánām ūtí | yásya bráhma várdhanam yásya sómo yásye-
 dām rádhaḥ s. j. í. || 14 || yāḥ sunvaté pácate dudhrá á cid
 vájam dárdarshi sá kílāsi satyāḥ | vayām ta indra viśváha
 priyāsaḥ suvīrāso vidátham á vadema || 15 ||

(१३) त्रयोदशं सूक्तम्

(१-१३) त्रयोदशर्चस्यास्य सूक्तस्य शौनको यत्समद ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-१२) प्रथमादि-
 द्वादशार्चा जगती. (१३) त्रयोदश्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

१०० ऋतु॑र्जनि॒त्री तस्यो॑ अ॒पस्प॑र्षि म॒धू जा॑त आ॒विश्या॑सु वर्ध॑ते ।
 तदा॑ह॒ता अ॑भवत्पि॒प्युषी॑ पयो॑ऽशोः पी॒यूषं प्रथ॑मं तदु॒क्त्यम् ॥१॥

13.

Ritúr jānitṛī tāsyā apās pāri makshū jātā āviṣad yāsu
 vārdhate | tād āhanā abhavat pipyūshī pāyo 'nśoh pīyū-
 sham prathamām tād ukthyām || 1 ||

O men, He is the resplendent, who with His majestic strength controls with seven reins and sends down the seven streams of light to flow forth. He with the bolt in His arms invigorates the ascending clouds. 12

O men, He is the resplendent Lord, before whom bend all the powers of celestial and terrestrial regions. He is widely known as the cherisher of all benevolent thoughts and deeds bearing the bolt of punitive justice in His hands. 13

O men, He is the resplendent Lord, who with His help favours a devotee who repeatedly sings devotional prayers, performs benevolent acts, and verily toils for the Lord. He is the one whom the devotional prayers and our benevolent deeds exhilarate. 14

O resplendent Lord, you indeed are difficult to approach, and a true benefactor, and bestower of sustenance on him who offers the libations of selfless acts in life, and who ripens his devotion to you. May we always be dear to you and sing a hymn in the congregational hall of worship and be endowed with brave posterity. 15

13

The rainy season is the mother of nectar, which as soon as born of her, enters into the waters. The mother cherishes this nectar, the first essence of it, and hence all praises to it. 1

सु॒ग्री॒मा य॑न्ति॒ परि॒ विभ्र॑र्ताः॒ पयो॑ वि॒श्वप्स॑न्याय॒ प्र भ॑रन्त॒ भोज॑नम् ।
 स॒मानो॒ अध्वा॑ प्र॒वता॑मनु॒प्यदे॒ यस्ता॑कृ॒णोः प्र॑थ॒मं सा॑स्यु॒क्थ्यः ॥२॥
 अन्वे॑को॒ वद॑ति॒ यद्दा॑ति॒ तद्रू॑पा॒ मिन॑न्त॒दपा॒ एक॑ ई॒यते॒ ।
 विश्वा॑ एक॑स्य॒ वि॒नुद॑स्ति॒तिक्ष॑ते॒ यस्ता॑कृ॒णोः प्र॑थ॒मं सा॑स्यु॒क्थ्यः ॥३॥

sadhrīm ā yanti pári
 bíbhratiḥ páyo viśvápsnyāya prá bharanta bhójanam | sa-
 mánó ádlivā pravátām anushyāde yás tákṛiṇoḥ prathamám
 sásy ukthyāḥ || 2 || ánv éko vadati yád dádati tád rūpá
 minán tádapā éka iyate | viśvā ékasya vinúdas titikshate
 yás tákri° || 3 ||

प्र॒जाभ्यः॑ पु॒ष्टिं वि॒भ्रज॑न्त॒ आ॒मते॒ र॒यि॒मिव॑ पृ॒ष्ठं प्र॑भ॒र्वन्त॑मायुते ।
 अ॒सिन्व॑न्दंष्ट्रैः॒ पितु॑र॒न्ति भो॑ज॒नं यस्ता॑कृ॒णोः प्र॑थ॒मं सा॑स्यु॒क्थ्यः ॥४॥
 अ॒धा॒कृ॒णोः पृ॒थि॒र्वी सं॒ददौ॑ दि॒वे यो ध्यौ॑ती॒नाम॑हि॒हृन्ना॑रि॒णक्प॑थः ।
 तं त्वा॒ स्तोमे॑भि॒रुद॑भिर्न॒ वा॒जिनं॑ दे॒वं दे॒वा अ॑ज॒नन्त्सा॑म्यु॒क्थ्यः ॥५॥

prajābhyah pushtīm vibhājanta āsate ra-
 yīm iva prishthām prabhāvanta āyaté | ásinvan dānshtraiḥ
 pitúr atti bhójanam yás tákri° || 4 || ádhākṛiṇoḥ prithivīm
 samdrīṣe divé yó dhauntinām ahiham āriṇak pathāḥ | tān
 tvā stómebhir udābhir ná vājīnam devām devā ajanan sásy
 ukthyāḥ || 5 ||

॥१॥ यो भोजनं च दयसे च वर्धनमा॒र्द्रादा॑ शु॒क्लं मधु॑म॒द्दुदो॑हि॒थ ।
 स ओ॒वधि॑ नि॒ दधि॑षे वि॒वस्व॑न्ति॒ विश्व॑स्ये॒क ई॒ति॒षे मा॑म्यु॒क्थ्यः ॥६॥

yó bhójanam ca dáyase ca várdhanam ārdrád ā sú-
 shkam mádhumad dudóhitha | sá sevadhīm ní dadhishe vi-
 vásvati viśvasyaika īṣishe sásy u. || 6 ||

The rivers flowing together bearing this nectar come from all around, and offer their waters to the sea, which are its food. The flow of all these channels is directed towards the same sea. O resplendent Lord, all this goes on according to your first assignment and hence all praises to you. 2

One worshipper speaks about that which he offers; another moves about, supervising the forms of oblations, the third one removes all the deficiencies of the two. O resplendent Lord, this goes on according to your first assignment and hence all praises to you. 3

They (the house-holders) continue distributing nourishment to the people, whilst (the priests) offer ample and sustaining presents to the guest, the sacred fire, who relishingly masticates (and thus consumes) the food offered by the patron. O resplendent Lord, this goes on according to your first assignment and hence all praises to you. 4

Indeed you make the earth visible in the celestial region, you set open the paths of the on-rushing streams of virtues. O destroyer of the dragon of evils, the learned priests exalt you with sacred hymns as people offer water to a thirsty horse. O resplendent Lord, this goes on according to your first assignment and hence all praises to you. 5

You give food and prosperity to the worshipper and you milk out dry and sweet corn from the wet plants. You grant riches to the priest. You are the sole sovereign of the whole world. O resplendent Lord, this goes on according to your first assignment and hence all praises to you. 6

यः पुष्पिणींश्च प्रस्वश्च धर्मणाधि दाने व्यवनीग्धारयः ।
 यश्चासमा अजनो दिव्युतो दिव उरूर्वो अभितः सास्युक्थ्यः ॥७॥
 यो नार्मरं सहवसुं निहन्नेव पृश्नाय च दासवशाय चावहः ।
 ऊर्जयन्त्या अपरिविष्टमास्यमुतैवाय पुरुकृत्सास्युक्थ्यः ॥८॥

yāḥ pushpīṇīś ca pra-
 svāś ca dhārmañādhi dāne vy āvānīr ādhārayaḥ | yāś cā-
 samā ājano didyūto divā urūr ūrvāñ abhītaḥ s. u. || 7 || yō
 nārmaraṁ sahāvasuṁ nīhantave pṛikshāya ca dāsāveśāya
 cāvahaḥ | ūrjāyantyā āparivīṣṭam āsyām utaivādyā purukṛit
 s. u. || 8 ||

शते वा यस्य दश साकमाद्य एकस्य श्रुष्टौ यद चोदमाविथ ।
 अरज्जो दस्युन्तसमुनब्दभीतये सुप्राव्यो अभवः सास्युक्थ्यः ॥९॥
 विश्वेदनु रोधना अस्य पौंस्यं ददुरस्मै दधिरे कृलवे धनम् ।
 षष्ठस्तन्ना विश्रिरः पञ्च संहशः परि परो अभवः सास्युक्थ्यः ॥१०॥

śatām vā yāsya daśa sākām ādya ékasya śm-
 shṭau yād dha codām āvitha | arajjau dāsyūn sām unah
 dabhītaye suprāvyō abhavaḥ s. u. || 9 || viśvéd ānu rodhanā
 asya paūnsyaṁ dadūr asmai dadhiré kṛitnāve dhānam |
 śhāl astabhnā vishṭīraḥ pāñca saṁdṛīṣaḥ pāri parō abha-
 vaḥ s. u. || 10 ||

॥१२॥ सुप्रवाचनं तव वीर वीर्यं यदेकेन क्रतुना विन्दसे वसु ।
 जातूष्थिरस्य प्र वयः सहस्वतो या चकर्थ सेन्द्र विश्वास्युक्थ्यः ॥११॥

supravācanām tāva vīra vīryam yād ékena krátunā vin-
 dāse vāsu | jātūsthīrasya prā vāyaḥ sāhasvato yā cakārtha
 séndra viśvāsy ukthyāḥ || 11 ||

You are the Lord who has by culture caused the flower and fruit plants to spread over the fields and also generated the various luminaries of the celestial region, and who has created the wide-stretched mountains; and hence all praises to you. 7

You are the one who without hesitation has violently crushed cruel men and along with them their rich treasures, with your sharpened thunder-bolt (the clear out punitive laws) for purposes of the defence of sacred possessions of the virtuous and for the destruction of evil forces, and hence all praises to you. 8

O resplendent Lord, you bind the undisciplined in a bond. You have the pleasure of being assisted by ten-hundred (1000) natural forces for the protection of the helpless one. You are the one by whom all are to be fed, and you are the protector of the worshipper. For the sake of your devotee, you have cast the evil forces into unfettered captivity. You alone are to be approached by all and hence all praises to you. 9

All obstacles yield to your manly strength, and all the virtuous lay before you, the victor, all their possessions. You are the door of mighty deeds and uphold the regions of the six extensions or cardinal points and offer protection to the five classes of men who look up to you and hence all praises to you. 10

The valour of yours is laudable, O hero, with your single effort you acquire all the wealth that you wish. You are powerful, and you accept the offerings of one who is firm in his devotion. Such are your multifarious performances, and as such, all praises to you. 11

अरमयः सरपसस्तरोय कं तुर्वीतये च वय्याय च स्तुतिम् ।
नीचा सन्तमुदनयः परावृजं प्रान्धं श्रोणं श्रवयन्त्मास्युक्थ्यः ॥१२॥
अस्मभ्यं तद्वसो दानाय गधुः समर्थयस्व बृहु ते वसन्त्यम् ।
इन्द्र यच्चित्रं श्रवम्या अनु द्यून्वृहद्देम विदथे सुवीरिः ॥१३॥

áramayah sárapasas tárāya
kām turvítaye ca vavyāya ca srutīm | nicā sántam úd ana-
yah parāvṛjāṁ prāndhām śroṇām śravāyan s. u. || 12 ||
asmābhyam tād vaso dānāya rādhaḥ sām arthayasva bahú
te vasavyām | indra yāc citrām śravasyā ānu dyūn bṛi-
hād vadema v. s. || 13 ||

(१४) चतुर्दशं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्वेद्यास्य सूक्तस्य शौक्लो गृत्समद ऋषि । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१३॥ अध्वर्यवो भरतेन्द्राय सोममामत्रेभिः सिञ्जता मद्यमन्त्रः ।
कामी हि वीरः सदमस्य पीतिं जुहोत वृष्णे तदिदेष वष्टि ॥१॥
अध्वर्यवो यो अपो वत्रिवांसं वृत्रं जघानाशन्येव वृक्षम् ।
तस्मा एतं भरत तद्वशाये एष इन्द्रो अर्हति पीतिमस्य ॥२॥

14.

Ádhvaryavo bháraténdrāya sōnam āmatrebhiḥ siñcatā
mādyam āndhaḥ | kāmī hí virāḥ sādām asya pītīm juhóta
vṛishṇe tād íd eshā vasṭi || 1 || ádhvaryavo yó apó vavri-
vānsam vṛitrām jaghānāśānyeva vṛikshām | tāsmā etām
bharata tadvaśāyaṁ eshā índro arhati pītīm asya || 2 ||

You are the one who regulates the flowing waters for an easy crossing for the benefit of courageous and benevolent persons. You are also well-known for bringing up the forlorn or destitute who has been blind and crippled and cast down under the burden of miseries and lowlines of affliction; you are such, and hence all praises to you. 12

O resplendent Lord, may you set aside that treasure for a gift to us. Ample is your wealth. May you willingly and kindly grant us that wealth day by day. May we be endowed with brave sons and in your praise, sing out brilliant hymns in the congregation. 13

14

- O presenters of offerings, sing your devotional songs to the resplendent Lord. Pour out the intense love of your heart before the Lord, for the sovereign Lord is always pleased to entertain your love. Offer Him with dedication as He always prefers you to do it. 1

O worshippers, sing your devotional songs to the resplendent Lord, who loves to hear them. He destroys the devil of ignorance which obstructs the path of virtuous thoughts as the lightning burns a tree. The resplendent Lord is worthy of the enjoyment of these laudations. 2

67561

अध्वर्यवो यो दधीकं जघान यो गा उदाजुदप हि वल वः ।
 तस्मा एतमन्तरिक्षे न वातमिन्द्रं सोमैर्गणुन जूर्न वलैः ॥३॥
 अध्वर्यवो य उरणं जघान नवं चर्यांसं नवतिं च बाहून् ।
 यो अवुदमवं नीचा ववाधे तमिन्द्रं सोमस्य भूधे हिनोत ॥४॥

ádhvaryavo yó dṛibhīkaṃ jaghána yó gā udájad ápa hí va-
 lám váh | tásmā etám antárikṣhe ná vátaṃ índraṃ sómair
 óṛṇuta jūr ná vástraiḥ || 3 || ádhvaryavo yá úraṇaṃ jaghána
 náva cakhvānsaṃ navatīm ea bāhūn | yó árbudam áva
 nīcā babādhé tām índraṃ sómasya bhrithé hinota || 4 ||

अध्वर्यवो यः स्वधै जघान यः शुष्णमशुषं यो व्यसम ।
 यः पिप्रे नमुचिं यो रुधिका तस्मा इन्द्रायान्वसो जुहोत ॥५॥
 अध्वर्यवो यः शतं शम्बरस्य पुगे विभेदाश्मनेव पूर्वीः ।
 यो वचिनः शनमिन्द्रः महस्मपावपद्भरता सोममस्मै ॥६॥

ádhvaryavo yáh sv áṣṇaṃ jaghána yáh ṣúshṇaṃ aṣúshaṃ
 yó vyānsaṃ | yáh pípruṃ námuciṃ yó rudhikráṃ tásmā
 índrāyāndhaso juhota || 5 || ádhvaryavo yáh ṣatám śambara-
 sya púro bibhédāśmaneṃa pūrvīḥ | yó varcīnaḥ ṣatám ín-
 draḥ saháśraṃ apāvapad bhárata sómam asmai || 6 ||

॥१४॥ अध्वर्यवो यः शतमा महस्मं भूम्या उपस्थेऽवपज्जघन्वान् ।
 कुत्सम्यायोरतिथिग्वस्य वीगरुयावृणग्भरता सोममस्मै ॥७॥
 अध्वर्यवो यन्नरः कामयाध्वे श्रुष्टी वहन्तो नशथा तदिन्द्रे ।
 गर्भस्तिपूतं भरत श्रुतायेन्द्राय सोमं यज्यवो जुहोत ॥८॥

ádhvaryavo yáh ṣatám á saháśraṃ bhūmyā upásthé 'va-
 paj jaghanván | kútsasyāyór atithigvāsya vīrán ny ávṛiṇag
 bhárata sómam asmai || 7 || ádhvaryavo yán naraḥ kāmāyā-
 dhve ṣrushiḥ váhanto naśathā tād índre | gábhastipūtaṃ
 bhārata śrutāyéन्द्रāya sómam yajyavo juhota || 8 ||

O worshippers, sing your devotional songs to the resplendent Lord, who destroys wild tendencies and who restores to us the lost wisdom and subdues passions. Sing profusely His praises and fill His heart with your love like the wind filling the firmament. Pour out your love and cover the Lord with it as a disabled and sick person covers himself with garments. 3

O worshippers, when our devotional songs are sung, may you invoke the resplendent Lord, who destroys the obstructive forces possessing ninety-nine arms, and cast the serpent-like dark forces down head-long. 4

O worshippers, pour out the delightful devotional songs to that resplendent Lord, who easily dispels obstinacy and exploitation; who subdues violence, ego, everclinging evils and obstacles. 5

O worshippers, sing your devotional songs to the resplendent Lord who, as if, with a stone batters hundreds of strong holds of law-breaking tendencies and who humbles down a hundred-thousand forces of blazing evils. 6

O worshippers, sing your devotional songs to that victorious Lord, who dispels and destroys and thus uproots hundreds and thousands of aggressors, and who humbles down the forces opposing the virtues of generosity, liveliness and hospitality. 7

O the leading worshippers, you obtain from the resplendent Lord whatever you desire when you bring your offerings willingly to Him. Sing the devotional songs and dedicate your sanctified actions and offer them to the adorable Lord, O priests. 8

अध्वर्यवः कर्त॑ना श्रुष्टि॑मस्मै॒ वने॒ निपू॑तं व॒न उन्न॑यध्वम् ।
 जुषा॑णो ह॒स्त्यम॑भि वा॒वशे॒ व इन्द्रा॑य सोमै॒ मदिरं॑ जुहोत ॥९॥
 अध्वर्यवः पय॑सोध्व॒र्या गोः सोमे॑भिरीं पृ॒णता भो॑जमिन्द्रम् ।
 वेदा॑हमस्य॒ निभृ॑तं म ए॒तद्वि॒त्सन्तं॒ भूयो॑ यज॒तश्चि॒केत ॥१०॥

ádhar-

yavaḥ kártanā śrushtīm asmai vāne nípūtaṁ vāna ún na-
 yadhvam | jushāṇo hástyam abhí vāvaṣe va índrāya sómam
 madiráṁ juhota || 9 || ádhvaryavaḥ páyasódhar yáthā góḥ
 sómebhir im priṇatā bhojām índram | védāhām asya ní-
 bhrītaṁ ma etád dītsantam bhūyo yajatāś ciketa || 10 ||

अध्वर्यवो॒ यो दि॒व्यस्य॒ वस्यो॒ यः पार्थि॒वस्य॒ क्षम्य॑स्य॒ राजा॑ ।
 तम॒र्दं न॑ पृ॒णता॒ यत्रे॑नेन्द्रं॒ सोमे॑भिस्तदपो॒ वो अस्तु॑ ॥११॥
 अ॒स्मभ्य॑ तद॒सो दाना॑य रा॒धः सम॑र्थयस्व बहु॒ ते वस्य॑स्वम् ।
 इन्द्र॒ यच्चि॑त्रं श्र॒वम्या॒ अनु द्यू॑न्बृ॒हद॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑ ॥१२॥

ádhvaryavo yó divyásya vásvo yáḥ párthivasya kshámya-
 sya rájā | tām úrdaraṁ ná priṇatā yáveúndraṁ sómebhis
 tád ápo vo astu || 11 || asmábhyam tád — || 12 ||

(१.५) पञ्चदशं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य शौनको गुत्समः ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१.५॥ प्र घ्रा न्वस्य महतो महानि सत्या सत्यस्य करणानि वोचम् ।
 त्रिकद्वकेष्वपि वत्सुतम्यास्य मदे अहिमिन्द्रो जघान ॥१॥

15.

Prá ghā nv ása maható maháni satyá satyásya kára-
 nāni vocam | trīkadrukeshv apibat sutásyāsya máde áhim
 índro jaghāna || 1 ||

O worshippers, just as medicinal offerings to a fire are crushed, washed with water and purified and lifted up in ladles, so may your devotional songs, free from malice and hatred, be offered to the resplendent Lord, who when well-pleased, gladly accepts it from your hands. 9

O worshippers, may you offer to the bountiful resplendent Lord your sweet devotional songs, like the udder of a cow getting filled with milk. May He liberally accept our devotions, so affectionately offered to Him, and may He say in acknowledgement, "I know him, I am sure of this, and I would surely give him more". 10

O worshippers, may you offer to the bountiful resplendent Lord, who is master of the treasures of heaven, mid-heaven and also of the earth. May you offer your songs so profusely as people fill the granary with corn. May such (pious) act be for your good. 11

O resplendent Lord, may you set aside that treasure for a gift to us. Ample is your wealth. May you willingly and kindly grant us that wealth day by day. May we be endowed with brave sons and in your praise sing out brilliant hymns in the congregation. 12

15

I proclaim the praise of the great and authentic deeds of the resplendent Lord, who is an embodiment of truth. In three regions He partakes of the divine bliss, and exhilarated by it, He destroys the serpentine devil of evils. 1

अ॒व॒शे॒ द्याम॑स्तभाय॒द्रुह॑न्त॒मा रोद॑मी॒ अपृ॑णदन्तरि॒क्षम् ।
 स धा॑रयत्पृथि॒र्वीं प॒प्रथ॑च्च सोम॒स्य ता म॑दु॒ इन्द्र॑श्चकार ॥२॥
 सदे॒व प्रा॒चो वि मि॑माय॒ मानै॑र्वज्रेण॒ खान्य॑तृण॒न्नदीना॑म् ।
 वृथा॑सृजत्पथिभिर्दी॒र्घया॑थैः सोम॒स्य ता म॑दु॒ इन्द्र॑श्चकार ॥३॥
 स प्र॒वो॒ळ॒ह॒न्प॒रि॒गत्या॑ दु॒र्भीते॑र्विश्वम॒ध्रागा॑युधमि॒द्वे अ॒मौ ।
 सं गो॒भिर्श्चै॒रमृ॑ज॒द्रथै॑भिः सोम॒स्य ता म॑दु॒ इन्द्र॑श्चकार ॥४॥
 स ई॒ महीं॑ धु॒निमे॒तो॒ग्ग॒म्णा॒त्सो अ॑स्ना॒तृन॑पा॒रय॑त्स्व॒स्ति ।
 त उत्॒त्त्राय॑ ग॒यिम॑भि प्र त॑म्युः सोम॒स्य ता म॑दु॒ इन्द्र॑श्चकार ॥५॥

avañsé dyām astabhāyad brīhāntam
 á ródasī aprīṇad antáriksham | sá dhārayad prithivīm pa-
 práthac ca sómasya tá máda índraṣ cakāra || 2 || sádmeva
 práco ví mimāya mánair vājrenā khāny atṛiṇan nadínām |
 vrīthāsrijat pathibhir dirghayāthaiḥ sómasya tá — || 3 || sá
 pravolhṛín parigátyā dabhīter víśvam adhāg áyudham iddhé
 agnau | sám góbhīr āṣvair asrijad ráthebhiḥ só° || 4 || sá im
 mahīm dhúnim étor aramṇāt só asnātrín apārayat svastí |
 tá utsnáya rayīm abhí prá tasthuh só° || 5 ||

॥२६॥ सोद॑श्च॒ सिन्धु॑म॒रिणा॑न्म॒हित्वा॑ वज्रेणानं॒ उष॑सः सं पिपे॑ष ।
 अ॒ज॒व॒सो ज॒विनी॑भिर्वि॒वृश्च॑न्त्सोम॒स्य ता म॑दु॒ इन्द्र॑श्चकार ॥६॥
 स वि॒द्वौ अप॑गो॒हं क॒नीना॑म॒विर्भव॑द्द॒तिष्ठ॑त्प॒गवृ॑क् ।
 प्रति॑ श्रोणः॒ म्था॒द्रव॑न॒गच॑ष्ट॒ सोम॒स्य ता म॑दु॒ इन्द्र॑श्चकार ॥७॥

sódañcam síndhum arīṇān mahitvá vājrenāna ushásah
 sám pipesha | ajaváso javínibhir vivṛiścán só° || 6 || sá vid-
 váñ apagohám kanínām āvir bhāvann úd atishṭhat parā-
 vṛik | práti śroná sthād vy ānág acasṭha só° || 7 ||

He establishes heaven in the supportless space. With His power, He fills the inter-space, heaven and earth (with His light). He has upheld and extended the wide earth. All this He does in the ecstasy of His benign bliss. 2

Like buildings He has measured out the space (eastern and other quarters), and He has dug the beds of rivers with His adamantine bull-dozer, and has sent them forth by the long-continued paths. All this He does in the ecstasy of His benign bliss. 3

Surrounding the malicious forces, which suppress the faculty of right discretion, He burns all the demonic weapons in the kindled fire and restores (the faculty), and enriches it with all its zeal, sustenance and motive power (cows, horses, and chariots). All this He does in the ecstasy of His benign bliss. 4

The resplendent sun slows the velocity. He tranquillizes this great river of toil and turbulence, so that it might be crossed. He conveys across it in safety, those righteous persons who are unable to pass over it and who having crossed it proceed to realize the wealth they have been seeking. All this He does in the ecstasy of His benign bliss. 5

With His strength, the resplendent Lord makes the rivers flow towards the north. He crushes the cart of the dawn with His adamantine radiance, scattering the tardy enemy of darkness with His swift forces. All this He does in the ecstasy of His benign bliss. 6

The eclipsed sun of the divine enlightenment manifests himself and stands up high for revelling with the maiden glories. The crippled lame is enabled to stand upon his legs and the blind now begins to see. All this, He (the resplendent Lord) does in the ecstasy of His benign bliss. 7

भिन्नद्वलमद्भिरोभिर्गृणानो वि पर्वतस्य दंहितान्यैरत् ।
 रिणग्रोधांसि कृत्रिमाणेषां सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥८॥
 स्वप्नेनाभ्युप्या चुमुरिं धुनिं च जघन्थ दस्युं प्र दुभीतिमावः ।
 रम्भी चिदत्र विविदे हिरण्यं सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥९॥
 नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा मघोनी ।
 शिक्षा स्तोतृभ्यो माति धग्भगो नो बृहद्वेदेम विदधे सुवीराः ॥१०॥

bhinād

valām āngirobbhir grīṇānó ví párvatasya dṛṇhitāny airat |
 riṇāg ródhānsi kṛitrīmāny eshām só° ॥ 8 ॥ svāpnēnābhyú-
 pyā cúmurim dbúniṃ ca jaghānthā dásyūm prá dabhítim
 āvalḥ | rambhí cid átra vivide hīraṇyaṃ só° ॥ 9 ॥ nūnám sá
 te práti — ॥ 10 ॥

(१६) षोडशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य शौनको गुत्तमद कषिः । इन्द्रो देवता । (१-८) प्रथमाष्टकां जगती,

(९) नवम्याश्च त्रिष्टुप छन्दसी ॥

॥१७॥

प्र वः सुतां ज्येष्ठतमाय सुष्टुतिमग्नाविव समिधाने हुविर्भरे ।
 इन्द्रमजुर्यं जरयेन्तमुक्षितं सुनायुवानमवसे हवामहे ॥१॥
 यस्मादिन्द्राद्ब्रह्मतः किं चुनेमृते विश्वान्यस्मिन्त्संभृताधि वीर्या ।
 जठरे सोमं तन्वी३ महो महो हस्ते वज्रं भर्गति शीर्षणि क्रतुम् ॥२॥

16.

Prá vaḥ satām jyéshṭhatamāya sushṭutīm agnāv iva sam-
 idhāné havír bhare | índram ajuryām jaráyantam ukshi-
 tāṃ sanád yúvānam ávase havāmahe ॥ 1 ॥ yásmād índrād
 bṛihatāḥ kíṃ caném řité víśvāny asmin sámbrhitádhi vír-
 yā | jaṭhāre sómaṃ tanvi sāho máho háste vājram bháрати
 śirshāni krátum ॥ 2 ॥

Well pleased with the fire-priests, the resplendent Lord dispels dismal darkness. He breaks open the strong gates of the mountain. He casts away the artificial walls of the dark fortresses of evil. All this, He does in the ecstasy of His benign bliss. 8

Having laid laziness and timidity low through sleep, the resplendent Self slays them and preserves the faculty of discretion. His chamberlain, the mind, in this contest finds the golden treasure. All this He does in the ecstasy of His benign bliss. 9

May your liberality in granting wisdom be shown to your singer. May you bestow vitality to your worshippers. May not your grace keep us out of reward. May we sing your glory loudly at this sacred assembly and be blessed with worthy descendents. 10

16

For your protection, O worshippers, I offer an excellent hymn to the resplendent Lord, the best amongst holies, in the same way as an oblation is offered to the kindled ceremonial fire. We invoke, for our protection, that Lord who is ever-youthful, eternal, invincible and powerful destroyer of the evil. 1

All prowess is centred within that mighty resplendent Lord, without whom this world were nothing. He is the embodiment of the benign bliss, carries great strength and energy in His body, bears adamantine forces in His hands and wisdom in His head. 2

न क्षोणीभ्यां परिभ्वे त इन्द्रियं न समुद्रेः पर्वतैरिन्द्र ते रथः ।
 न ते वज्रमन्त्रश्चाति कश्चन यदाशुभिः पतसि योजना पुरु ॥३॥
 विश्वे ह्यस्मै यजताय धृष्णवे कर्तुं भर्गन्ति वृषभाय सश्वेति ।
 वृषा यजस्व हविषा विदुष्टरः पिबेन्द्र सोमं वृषभेण भानुना ॥४॥

ná kshonībhyām paribhvè ta indriyām
 ná samudraih párvatair indra te ráthah | ná te váiram ánv
 asnoti kás caná yád āśublih pátasi yójanā purú || 3 ||
 víṣve hy āsmai yajatāya dhrishṇāve krátum bháranti vṛisha-
 bhāya sāsate | vṛishā yajasva havishā vidúṣṭarah píben-
 dra sómam vṛishabhéna bhānúnā || 4 ||

वृष्णः कोशः पवते मध्व उर्मिवृषभान्नाय वृषभाय पातवे ।
 वृषणाध्वर्यु वृषभासो अद्रयो वृषणं सोमं वृषभाय सुष्वति ॥५॥

vṛishṇah kōṣah pa-
 vate mādharma ūrmír vṛishabhānnāya vṛishabhāya pátave |
 vṛishanādhvaryú vṛishabhāso ādrayo vṛishanam sómam vṛi-
 shabhāya sushvati || 5 ||

॥१८॥ वृषा ते वज्र उत ते वृषा रथो वृषणा हरी वृषभाण्यायुधा ।
 वृष्णो मदम्य वृषभ त्वर्मीशिष इन्द्र सोमस्य वृषभस्य तृष्णुहि ॥६॥
 प्र ते नावं न समने वचस्युवं ब्रह्मणा यामि सर्वनेषु दाष्टृषिः ।
 कुविन्नो अम्य वचसो निबोधिपदिन्द्रमुत्सं न वसुनः सिचामहे ॥७॥

vṛishā te vājra utá te vṛishā rátho vṛishanā hārī vṛisha-
 bhāny áyudhā | vṛishṇo mādasya vṛishabha tvám īṣisha ín-
 dra sómasya vṛishabhāsyā tṛipṇuhi || 6 || prá te nāvam ná
 sāmāne vacasyúvam bráhmaṇā yāmi sávaneshu dādhrishih |
 kuvín no asyá vácaso nibódhishad índram útsam ná vásu-
 nah sicāmahe || 7 ||

O resplendent Lord, your might is not over-come by heaven and earth and when you traverse many leagues with speed, your chariot is not stopped by oceans and mountains, and nobody can escape from your laws of punitive justice. 3

All devotees offer worship to this hero, the resplendent Lord, who is adorable, powerful, munificent and ready to help. You, wise and liberal, are expected to worship this Lord with oblations. May you, resplendent Lord, showerer of blessings, accept our devotional songs with compassion and affection. 4

(From the heart of the devotees) the stream of devotional emotions, strength-giving and sweet, is flowing towards the resplendent Lord, who would gladly accept it with his affectionate response. May these emotions be expressed out of our heart in the same way as the two priests (a priest with his assistant) express the juice out of the invigorating medicinal herbs with the help of strong pressing stones. 5

Shower of bounties is your adamant weapon and shower of blessings is your chariot; and so are your horses and armoury. You are the Lord of the spiritual happiness. May you enjoy to your satisfaction your own benign bliss. 6

I sing forth to you an eloquent hymn on my success in this struggle of life carrying me across like a boat. I approach you being bold, with a hymn of prayers for your acceptance and appreciation. We pour out libations to the resplendent Lord, who is a receptacle of treasure as a well is of water. 7

पुरा सँवाधादभ्या ववृत्स्व नो धेनुर्न वत्सं यवमस्य पिप्युषी ।
 सकृत्सु ते सुमतिभिः शतक्रतो सं पत्नीभिर्न वृषणो नमीमहि ॥८॥
 नूनं मा ते प्रति वरं जग्निं दृहीयदिन्द्र दक्षिणा मघोनी ।
 शिखां स्तोतृभ्यो माति धग्भगो नो बृहद्वेदेम विदथे सुवीराः ॥९॥

purā sambādhād abhy ā vavṛitsva no
 dhenúr ná vatsám yávasasya pipyúshī | sakṛít sú te suma-
 tībhiḥ śatakrato sām pátnībhir ná vṛiṣhaṇo nasīmahī || 8 ||
 nūnám sá — || 9 ||

(१७) समदशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य शौनको श्रुत्समदः ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-७) प्रथमादिसप्तर्चां जगती,
 (८-९) अष्टमीनवम्योश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१९॥ तदस्मै नव्यमङ्गिरस्वदर्चत शुष्मा यदस्य प्रबोधदीरते ।
 विश्वा यद्गोत्रा सहसा परीवृता मदे सोमस्य दंहितान्यैरयत् ॥१॥
 स भूतु यो ह प्रथमाय धायस् ओजो मिमानो महिमानमातिरत् ।
 शूरो यो युत्सु तन्व्यं परिव्यत शीर्षणि द्यां महिना प्रत्यमुञ्चत ॥२॥
 अर्धाकृणोः प्रथमं वीर्यं महद्यदस्याग्रे ब्रह्मणा शुष्ममैरयः ।
 रथेष्टेन हर्यश्वेन विच्युताः प्र जीरयः मिस्रते सध्र्याक् पृथक् ॥३॥

17.

Tād asmai nāvyaṁ āṅgirasvād arcata śuśhmā yád asya
 pratnáthodírate | víṣvā yád gotrá sáhasā párivṛitā máde
 sómasya dṛiṇhitány áirayat || 1 || sá bhūtu yó ha pratha-
 máya dháyasa ójo mínāno mahimānam átirat|śúro yó yutsú
 tanvām parivyáta śirshāṇi dyām mahinā práty amuñ-
 cata || 2 || ádhākṛiṇoḥ prathamām víryām mahád yád asyágre
 bráhmaṇā śuśhman áirayaḥ | ratheshthéna háryasvena ví-
 cyutāḥ prá jírayaḥ sisrate sadhryāk príthak || 3 ||

May you conduct us to safety before the calamity comes, as a cow grazing in a meadow leads her calf (out of peril). O performer of hundreds of selfless actions, may we well receive your favours, as wives receive their loving husbands. 8

May your liberality in granting wisdom be shown to your singer. May you bestow vitality to your worshippers. May not your grace keep us out of reward. May we sing your glory loudly at this sacred assembly and be blessed with worthy descendents. 9

17

Like the fire-priests, sing a new hymn in honour of Him who has been maintaining His energies as such from immemorial times, and who breaks open with His strength all the hurdles and obstacles under the ecstasy of His divine bliss. 1

May that resplendent Lord be exalted, who manifesting His glory exhibits His might in His ecstasy of divine bliss and who stands self-defended in combats, and who by His greatness sustains the heaven, as if, on His head. 2

That great prowess you have displayed first to the worshipper in his presence, and when he sees you approaching, seated, as if, on a solar chariot, his evil thoughts of once are hurled down, get scattered and finally disappear by the spell of the prayerful hymns. 3

अधा यो विश्वा भुवनाभि मज्मनेशानकृत्प्रवया अभ्यवर्धत ।
 आद्रोदसी ज्योतिषा वह्निगतनोत्सीव्यन्तमौसि दुधिता समव्ययत् ॥४॥
 स प्राचीनान्पर्वतान्दहदोजमाधराचीनमकृणोदपामपः ।
 अधारयत्पृथिवीं विश्वधायममस्तभान्मायया द्यामवस्तसः ॥५॥

ádhā yó

viṣvā bhúvanābhi majmáneshānakṛt prāvayā abhy ávar-
 dhata | ád ródasī jyótishā váhnir átanot sívyan támānsi dú-
 dhitā sám avyayat || 4 || sá prācīnān párvatān dṛiṇhad ója-
 sādharācīnam akrīṇod apām āpah | ádhārayat pṛithivīm
 viṣvādhyāsam āstabhnān māyāyā dyām avasṛāsah || 5 ||

॥२०॥

सास्मा अरं बाहुभ्यां ये पिताकृणोद्विश्वस्मादा जनुषो वेदसम्परि ।
 येना पृथिव्यां नि क्रिवं शयभ्ये वज्रेण हव्यवृणक्तुविष्वणिः ॥६॥
 अमाजूरिव पित्रोः सचा मनी समानादा सदसस्त्वामिये भगम् ।
 कृधि प्रकृतमुप मास्या भग दद्धि भागं तन्वोऽ येन मामहः ॥७॥

sāsmā āram bāhūbhyām yām pitākṛiṇod viṣvasmād ā
 januṣho védasas pári | yēnā pṛithivyām ní krivīm ṣayā-
 dhyai vājreṇa hatvy āvṛiṇak tuvishváṇiḥ || 6 || amājūr iva
 pitróḥ sácā satī samānād ā sādhasas tvām iye bhāgam | kṛi-
 dhī praketaṁ ūpa masy ā bhara dadhī bhāgām tanvò
 yēna māmāhah || 7 ||

भोजं त्वामिन्द्र वयं हुवेम इन्द्रिमिन्द्रापामि वाजान् ।
 अविद्धीन्द्र चित्रया न ऊनी कृधि वृषन्निन्द्र वस्यसो नः ॥८॥
 नूनं मा ते प्रति वरं जरित्रे दृहीयद्विन्द्र दक्षिणा मघोनी ।
 शिश्रा स्तोतृभ्यो माति भृग्भगो नो बृहद्वेदम विदधे सुवीरः ॥९॥

bhojām tvām indra vayām huvema da-
 dīṣi tvām indrāpānsi vājan | aviddhīndra citrāyā na ūtī
 kṛidhī vṛishann indra vāsyaśo naḥ || 8 || nūnām sá —
 || 9 ||

He (the resplendent) with His prowess, supremacy and sovereignty maintains a control over all the worlds. He sustains earth and heaven with His effulgent light, and scattering the malignant gloom and darkness, He pervades the entirety. 4

He with His might makes firm the shaky and unstable mountains. He channels downwards the course of the waters. He controls the earth that nourishes us all, and with His skill, stays the heaven from falling. 5

Quite powerful is He for the protection of this world, of which He is the sole defender, and which He has fabricated with His own prowess for the sake of mankind, and over whom He is supreme by His wisdom. He also with His thunder, strikes the malicious with His adamantine forces, and consigns them to eternal sleep on the earth. 6

I pray you for good fortune, as a maiden that remains unmarried and grows old in the house of her parents and prays to get a husband. May you give us the inner vision by which we become prosperous and bodily strong. By these blessings, you have been honouring your worshippers. 7

Let us invoke you, O bounteous resplendent Leader. You are the giver of works (opportunities) and foods. May you help us, O leader, with manifold assistance, affluence, and happiness. 8

May your liberality in granting wisdom be shown to your singer. May you bestow vitality to your worshipper. May not your grace keep us out of reward. May we sing your glory loudly at the sacred assembly and be blessed with worthy descendents. 9

(१८) अष्टादशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य शौनको गृत्समश् ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२१॥ प्रा॒ता रथो॑ नवो॑ योजि॑ सस्त्रि॒श्वतुर्यु॑गस्त्रि॒कशः॑ स॒प्तरे॑श्मिः ।
 दश॑रि॒त्रो मनु॑ष्यः स्व॒र्षाः स इ॒ष्टिभिर्म॑तिभी॒ रंह्यो॑ भूत् ॥१॥
 सास्मा॑ अ॒रं प्रथ॑मं स द्वितीय॑मुतो तृतीयं॑ मनु॒षः स होता॑ ।
 अ॒न्यस्या॑ गर्भ॑मन्य ऊ॒ जनन्त॑ सो अ॒न्येभिः॑ स॒चते॑ जे॒न्यो वृषा॑ ॥२॥

18.

Prātā rātho nāvo yoji sāśniṣ cāturyugas trikaśaḥ sap-
 tāraṣmiḥ | daśāritro manushyaḥ svarshāḥ sā iṣṭībhir ma-
 tībhi rānhyo bhūt || 1 || sāsmā āram prathamam sā dvitīyam
 utō tritīyam mānushaḥ sā hōtā | anyāsyā gārbham anyā ū
 jananta sō anyēbhiḥ sacate jēnyo vṛishā || 2 ||

हरी॑ नु कं॒ रथ॑ इन्द्र॒स्य योज॑मा॒यै सू॒क्तेन॑ वच॑मा नवे॑न ।
 सो पु॒ त्वामत्र॑ ब॒हवो॑ हि वि॒प्रा नि री॑म॒न्यज॑मानासो अ॒न्ये ॥३॥

hārī nū kaṁ
 rātha indrasya yojam āyāi sūktēna vācasā nāvena | mō shū
 tvām ātra bahāvo hī viprā nī rīman yājamānāso anyē
 || 3 ||

आ द्वाभ्यां॑ हरि॒भ्यामिन्द्र॑ या॒ह्या चतु॑र्भि॒रा षड्वि॑र्ह्यमा॒नः ।
 आष्टा॑भिर्दश॒भिः सोम॑पेय॒मयं सु॒तः सु॑म॒ख मा मृ॒धन्कः॑ ॥४॥
 आ विंशत्या॑ त्रिंशता॑ या॒ह्यर्वा॑डा च॒त्वारिंश॑ता हरि॒भिर्यु॑जानः ।
 आ पञ्चा॑शता॑ सु॒गर्थे॑भिर्गिन्द्रा॑ ष॒ष्ट्या सप्त॑त्या सोम॑पेयम् ॥५॥

a dvābhyām hāribhyām indra yāhy ā catūrbhir ā shad-
 bhīr hūyāmānaḥ | āṣṭābhīr daśābhiḥ somapēyam ayām
 sutāḥ sumakha mā mṛidhas kaḥ || 4 || ā viṁsatyā triṁśatā
 yāhy arvān ā catvāriṁśatā hāribhir yujānāḥ | ā pañcāśatā
 surāthebhir indrā shashtyā saptatyā somapēyam || 5 ||

In the morning the new and splendid chariot is harnessed, furnished with four yokes, three whips, seven reins, ten wheels, beneficial to mankind'. May it confer happiness and be sanctified with solemn ceremonies and praises. (The verse indicates the chariot of the sun, the chariot of human body and the sacrifice). 1

That (chariot) is worthy of the resplendent sun, the great beneficiaries of mankind, to carry him through the first, the second, and even the third. The embryo of one is hatched by someone else. He goes as a noble bull. The victorious (chariot of the sun) the showerer of benefits, coordinates with the movements of other heavenly bodies. (The sun measures the universe in three steps; first step, at the morning rise, the second at the midnoon, zenith, and third at the evening setting). 2

May I now harness by means of a well-chanted new hymn the tawny horses of the sun's brilliant chariot, so that he (the resplendent sun) continues to proceed on his journey. Amongst us here are many worthy poets and priests. Beware of other institutors of sacred rites, lest they tempt you away. 3

O resplendent sun, the performer of the cosmic sacrifice, may you being invoked, come on a chariot driven by two, by four, by six, by eight or ten horses; may you come to accept precious offerings of cosmic saps, but do not scorch us to the extreme. 4

Come hither yoking your chariot with twenty, thirty, forty, fifty, sixty or seventy horses, O resplendent sun, to accept the cosmic saps. 5

॥२२॥

आशीत्या नवत्या याह्यर्वाडा शतेन हरिभिरुह्यमानः ।
 अयं हि ते शुनहोत्रेषु सोम इन्द्रं त्वाया परिषिक्तो मदाय ॥६॥
 मम ब्रह्मेन्द्र याह्यच्छा विश्वा हर्गं धुरि धिष्या रथस्य ।
 पुरुत्रा हि विहव्यो वभूथाम्मिच्छर सवने मादयस्व ॥७॥
 न म् इन्द्रेण मुख्यं वि योषदस्मभ्यमस्य दक्षिणा दुहीत ।
 उप ज्येष्ठे वरुथे गभस्तो प्रायेप्रायि जिगीवांसः स्याम ॥८॥
 नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा मघोर्ता ।
 शिक्षा स्तोतृभ्यो माति धग्भगो नो बृहद्वदेम विदथे सुवीरः ॥९॥

āṣītyā navatyā yāhy arvāṇ ā śatēna hāribhir uhyāmā-
 naḥ | ayam hī te ṣunāhotreshu sōma īndra tvāyā pāri-
 shlikto mādāya || 6 || māma brāhmendra yāhy āchā vīṣvā hārī
 dhurī dhishvā rāthasya | purutrā hī vibhavyo babhūthāsmiṁ
 chūra sāvane mādayasva || 7 || nā ma īndreṇa sakhyām vī
 yoshad asmābhyam asya dākṣhiṇā duhīta | ūpa jyēṣṭhe
 vārūthe gābhastau prāyē-prāye jigivānsaḥ syāma || 8 || nū-
 nām sā — || 9 ||

(१९.) एकोनविंशं सूक्तम्

(१-९) नवचस्यास्य सूक्तस्य गौतमो गृत्समद ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिवृष् इन्द्रः ॥

॥२३॥

अपाय्यस्यान्धमो मदाय मनीषिणः सुवानस्य प्रयमः ।
 यस्मिन्निन्द्रः प्रदिवि वावृधान ओको दुधे ब्रह्मण्यन्तश्च नरः ॥१॥
 अस्य मन्दानो मघो वज्रहस्तोऽहिमिन्द्रो अणोवृत्तं वि वृश्नत ।
 प्र यद्व्यो न स्वमराण्यच्छा प्रयामि च नदीनां चक्रमन्त ॥२॥

19.

Āpāyy asyāndhaso mādāya mānīṣiṇaḥ suvānāsya prā-
 yasāḥ | yāsmim īndraḥ pradivi vāvṛdhanā ōko dadhē brah-
 manyāntaḥ ca nārāḥ || 1 || asyā mandāno mādhyo vajrahastō
 'him īndro aṇovṛitaṁ vī vṛiṣcat | prā yād vāyo nā svāsa-
 rāṇy āchā prāyānsi ca nadīnām cakramanta || 2 ||

Come hither, O resplendent sun, yoking your chariot with eighty, ninety or even a hundred horses. The cosmic sap has been poured out to you in delightful containers (that is, in Nature's wide spread beauty) for your exultation. 6

Come towards my prayer, O resplendent sun, may you yoke both your horses to the pole of your chariot. You have indeed been the object of glorification by many, but may you rejoice yourself in these celebrations. 7

Never may our appreciation of the resplendent sun be diminished. May his bounties continue to flow towards us. May we, under the excellent protection of his arm, be victorious in every struggle. 8

May your liberality in granting wisdom be shown to your singer. May you bestow vitality to your worshippers. May not your grace keep us out of reward. May we sing your glory loudly and be blessed with worthy descendents. 9

19

O wise men of learning, the worshipper has offered the libation of exhilarating spiritual bliss to the growing resplendent self (the soul), dwelling in the abode of enlightenment, which he relishes. 1

Exhilarated by this sweet spiritual bliss, the resplendent self, arming himself with the adamant determination, controls the venomous evil tendencies, and the delicious streams of river of this bliss begin to flow as birds towards their nests. 2

स माहि॒न् इन्द्रो॑ अ॒र्णो॑ अ॒पां प्रैर॑यदहिहाच्छा॒ समु॒द्रम् ।
 अ॒ज॒नय॑त्सूर्यं॒ विद॑द्वा अ॒क्तुना॑ह्णा व॒युना॑नि साधत् ॥३॥
 सो अ॒प्रती॑नि॒ मन॑वे पु॒रूणीन्द्रो॑ दाशदा॒शुषे॑ ह॒न्ति वृ॒त्रम् ।
 सद्यो॑ यो नृ॒भ्यो अत॑सा॒र्यो भू॒त्प॑स्पृ॒धाने॒भ्यः सूर्य॑स्य सा॒तौ ॥४॥
 स सु॒न्वत॑ इन्द्रः॒ सूर्य॑मा दे॒वो रि॒णञ्च॑र्त्याय स्त॒वान् ।
 आ यद्र॑यि॒ गुह॑दवद्यमस्मै॒ भर॑दंशं नैत॒शो द॑शस्यन् ॥५॥

sá málhina

índro árṇo apām prairayad ahibhāchā samudrām | ājanayat
 sūryam vidád gá aktúnālmām vayúnāni sādhat ॥ 3 ॥ só
 apratīni mánave purúníndro dāśad dāśuṣhe hānti vṛitrām |
 sadyó yó nṛibhyo atasāryyo bhūt paspṛidhāncbhyah sūrya-
 sya sātau ॥ 4 ॥ sá sunvatá índrah sūryam á devó riṇaṇ
 mártyaaya stavān | á yád rayim guhádavadyam asmai bhá-
 rad ānśam naītaśo daśasyān ॥ 5 ॥

१२५१ स र॑न्धयत्सदिवः सार॑थये शु॒ष्णम॑शु॒षं कुर्य॑वं कुत्सा॑य ।
 दि॒वोदा॑साय न॒वतिं॑ च॒ नवेन्द्रः॑ पु॒रो व्यैर॑च्छम्बरस्य ॥६॥
 ए॒वा ते॑ इन्द्रोच॑थमहेम श्रव॑स्या न त्मना॑ वाज॑यन्तः ।
 अ॒श्याम् तत्सा॑प्तमाशुषा॒णा न॒नमो॑ वध॒र्दे॒वस्य॑ पी॒योः ॥७॥
 ए॒वा ते॑ गृत्सम॑दाः शृ॒ग् मन्मा॑व॒स्यवो॑ न व॒युना॑नि तशुः ।
 ब्र॒ह्मण्य॑न्ते इन्द्र॒ ते नवी॑य इष॒मज्ञं॑ सु॒क्षितिं॑ सु॒न्नम॑श्युः ॥८॥
 नूनं॑ सा ते॒ प्रति॑ वरं॒ जरि॑त्रे दु॒हीय॑दिन्द्र दक्षि॒णा म॒घोनी॑ ।
 शि॒क्षा स्तो॒तृभ्यो॑ मा॒ति ध॒ग्मगो॑ नो बृ॒हद॑देम वि॒दथे॑ सुवी॒राः ॥९॥

sá randhayat sadívaḥ sáráthaye śúshnam aśúsham kú-
 yavam kútsāya | dívodāsāya navatīm ca nāvéndrah pūro vy
 airac chānbarasya ॥ 6 ॥ evā ta indrocātham ahema śrava-
 syā ná tmānā vājáyantaḥ | aśyāma tát sáptam āśushānā
 nanāmo vādhar ádevasya pīyoh ॥ 7 ॥ evā te grītsamadāḥ
 sūra mánināvasyávo ná vayúnāni takshuh | brahmanyānta
 indra te náviya ísham ūrjam sukshhitīm sumnām aśyuh ॥ 8 ॥
 nūnām sá — ॥ 9 ॥

That mighty resplendent self, the destroyer of the demon of evils, sends forth the stream of thoughts towards God; thereon he illumines the intellect, and discovers the cows of wisdom, and further accomplishes the day to day duties of life. 3

That resplendent self gives many matchless rewards to the presentor of libations and destroys the nescience for all of them, who vie with each other for the attainment of the sun of enlightenment. 4

The praiseworthy resplendent self unveils the sun of spiritual radiance for the benefit of the mortal, and provides to the munificent learned seer, mysterious and inestimable riches, as (a father gives to his son his) due share. 5

He, the resplendent self, for the benefit of the mind, the charioteer, destroys the demons of pettiness, greed, and malice; and for the devotees of the enlightened, demolishes the ninety-nine cities of the demon of violence. 6

Thus, O resplendent Lord, we address you our praise with a desire of procuring sustenance and vigour from you; may we have the privilege of your friendship. You always make the violent weapons of the infidel adversary ineffective. 7

O brave resplendent Lord, the blissful sages, seeking your favour, worship you, and sing your glory, May they, the pious, obtain food, strength, habitations, and felicity, from you. 8

May your liberality in granting wisdom be shown to your singer. May you bestow vitality to your worshippers. May not your grace keep us out of reward. May we sing your glory loudly and be blessed with worthy descendants. 9

(२०) विंशं सूक्तम्

(१-०) नवचंस्यात्य सूक्तस्य शौनको गुन्समद ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-२, ४-९) प्रथमाद्विती-
ययोर्ऋचोश्चतुर्थ्यादितृचद्वयस्य च त्रिष्टुप्, (३) तृतीयायाश्च विराड्रूपा उन्द्सी ॥

॥२५॥

वयं ते वयं इन्द्र विद्धि पु णः प्र भंगमहे वाजयुर्न रथम् ।
 विपन्यवो दीध्यतो मनीषा मुन्ममिष्यन्तस्त्वावतो नन् ॥१॥
 त्वं न इन्द्र त्वाभिरुती त्वायतो अभिप्रियामि जनान् ।
 त्वमिनो दाशुषो वरुतेत्थार्धरभि यो नक्षति त्वा ॥२॥

20.

Vayāṃ te vāya indra viddhī shū ṇaḥ prā bharāmahe
 vājayūr nā rātham | vipanyāvo dīdhyato manīṣā sumnām
 iyakshantas tvāvato nṛṇ ॥ 1 ॥ tvām na indra tvābhir ūtī
 tvāyatō abhisṭipāsi jānān | tvām inō dāśuṣho varūtēthā-
 dhīr abhī yō nākshati tvā ॥ 2 ॥

स नो युवेन्द्रो जोहूत्रः सर्वा शिवो नरामस्तु पाता ।
 यः शंसन्तं यः शशमानमृती पचन्तं च स्तुवन्तं च प्रणेषत ॥३॥
 तमु स्तुष इन्द्रं तं गृणीषे यस्मिन्पुग वावृधुः शशदुश्च ।
 स वस्वः कामं पीपरदियानो ब्रह्मण्यतो नूतनस्यायोः ॥४॥
 सो अङ्गिरसामुचथा जुजुष्वान्ब्रह्मा तूतोदिन्द्रो गातुमिप्पन् ।
 मुष्णन्नृषसः सूर्येण स्तवानश्रस्य चिच्छिश्नथत्पूर्व्याणि ॥५॥

sā no yuvēndro johūtraḥ
 sākḥā śivo narām astu pātā | yāḥ śānsantam yāḥ ṣaṣamā-
 nām ūtī pācantam ca stuvāntam ca praṇeṣat ॥ 3 ॥ tām u
 stusha indram tām grīṇīṣhe yāsmiṇ purā vāvṛidhūḥ śāṣa-
 dūṣ ca | sā vāsvaḥ kāmam pīparad iyānō brahmanyatō nū-
 tanasyāyōḥ ॥ 4 ॥ sō āṅgirasam ucāthā jujushvān brāhmā tū-
 toḍ indro gātūm ishṇān | mushmānm ushāsah sūryeṇa sta-
 vān āśnasya cic chisṇathat pūrvyāṇi ॥ 5 ॥

We bring, O resplendent Lord, this offering to you, as one desirous of obtaining food brings his waggon. We are well-skilled in devotional song, and enlightened with wisdom, and we seek great bliss from you, the benefactor of people. ¹

You are our own with all your aids, and a guardian to our men, who are loyal to you, O resplendent Lord. You are rich in affluence and the protector of your devotees, who approach you with sincerity. ²

May that resplendent Lord be the saviour of our people. He is ever-young and a beneficent friend deserving to be invoked. He offers his protection to that admirer who implores, toils, collects offerings, and Him who praises. ³

May I praise our resplendent Lord; I indeed admire him, from whom since ancient days, the priests have been deriving their strength and amazing power. May He, being approached, fulfil the desire for wealth of this present day young person who is composing hymns for Him. ⁴

That resplendent Lord, gladly accepting the songs of energetic pious men, makes their prayers effectual and effective, forging out a way for them. He batters down the strongholds of malicious enemies as the sun snatches away the light from dawns. ⁵

॥२६॥ म ह श्रुत इन्द्रो नाम देव ऊर्ध्वो भुवन्मनुषे दस्मत्तमः ।
 अव प्रियमर्शसानस्य साह्वान्छिरो भरद्वास्य स्वधावान् ॥६॥
 स वृत्रहेन्द्रः कृष्णयोनीः पुरन्दरो दासीरैरयुद्धि ।
 अजनयन्मनवे क्षामपश्च सत्रा शंसं यजमानस्य तूतोत् ॥७॥

sā ha śrutā indro nāma devā ūrdhvō bhuvan mānushe
 dasmātamaḥ | āva priyām arśasanāsya sāhvāñ cchiro bharad
 dāsasya svadhāvān || 6 || sā vṛtrahēndraḥ kṛṣṇāyonīḥ pu-
 raṁdarō dāsir airayad vi | ājanayan mánave kshām apāṣ
 ca satrā śānsaṁ yājamānasya tutot || 7 ||

तस्मै तवस्यभनुं दायि सत्रेन्द्राय देवेभिरर्णसातो ।
 प्रति यदस्य वज्रं बाह्वोर्युहृत्वी दस्युन्पुर आर्यसीर्नि तारीत् ॥८॥
 नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा मघोनी ।
 शिक्षा स्तोतृभ्यो माति धग्भगो नो बृहददेम विदथे सुवीरो ॥९॥

tāsmāi tavasyām
 ānu dāyi satréndrāya devébhīr ārṇasātau | prāti yād' asya
 vājram bāhvōr dhūr hatvī dāsyūn pūra āyasir ní tārīt || 8 ||
 nūnām sā — || 9 ||

(२१) एकविंशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य शोनको श्रुत्समद् ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-५) प्रथमादि-
 पञ्चर्चा जगती, (६) षष्ठ्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥२७॥ विश्वजिते धनजिते स्वर्जिते सत्रजिते नृजिते उर्वरजिते ।
 अश्वजिते गोजिते अज्जिते भरेन्द्राय सोमं यजताय हर्यतम् ॥१॥

21.

Viśvajīte dhanajīte svarjīte satrajīte nṛjīta urvarājīte |
 asvajīte gojīte abjīte bharēndrāya sōmaṁ yajatāya harya-
 tām || 1 ||

May that resplendent and victorious Lord stand up ready to act as the greatest wonder-worker for man. May the self-reliant mighty leader cast down the head of the mischievous disloyal man after overpowering him. 6

May that resplendent Lord, the killer of the enemies, the scatterer of dark clouds of evils, and the breaker of strongholds of foes batters the cities of infidels. He makes land fertile and provides irrigation to the fields. He surely makes the efforts of the worshippers effectual. 7

In the tumult of the conflict, all Nature's forces concede every bit of theirs to the supreme power of the resplendent Lord for the shower of happiness and prosperity. When they place the best of the adamantine weapons in His command, He smashes down the iron forts of the malacious, and kills them. 8

May your liberality in granting wisdom be shown to your singer. May you bestow vitality to your worshippers. May not your grace keep us out of reward. May we sing your glory loudly and be blessed with worthy descendents. 9

21

May you express sweet devotional prayers to the resplendent Lord who conquers all, who is the Lord of wealth and happiness, and Lord of time and space. He is the Lord of men and Lord of earth, Lord of horses, Lord of cattle and the Lord of waters. 1

अभिभुवैऽभिभङ्गाय वन्वतेऽषाळ्हाय सहमानाय वेधसे ।
तुविग्रये वङ्गये दुष्टरीतवे सत्रासाहे नम इन्द्राय वोचत ॥२॥

abhibhuvé 'bhibhaṅgāya vanvaté 'shālāya sāha-
mānāya vedhāse | tuvigrāye vālmaye duṣṭārītave satrāsāhe
nāma indrāya vocata || 2 ||

सत्रासाहो जनभक्षो जनसहृद्यवनो युध्मो अनु जोषमुक्षितः ।
वृत्तचयः सहृगिर्विक्षारित इन्द्रस्य वाचं प्र कृतानि वीर्यो ॥३॥

satrāsāho janabhakṣhō janamsa-
hāṣ cyāvano yudhmō ānu jōsham ukshitāḥ | vṛitamcyāḥ
sāhurir vikshv āritā indrasya voeam prā kṛitāni vīryā || 3 ||

अनानुदो वृषभो दोधतो वधो गम्भीर ऋष्यो असंसप्तकाव्यः ।
रघ्रचोदः श्रथनो वीळितस्पृथुरिन्द्रः मुयज्ञ उषसः स्वर्जनत ॥४॥

anānudó vrishabhó dódhato vadhó gambhīrā ṛishvó āsam-
asṣṭakāvyaḥ | radhracodāḥ śnāthano vīlītās prīthūr indrah
suyajñā ushāsah svār janat || 4 ||

यज्ञेन गानुसमुरो विविद्रे धियो हिन्याना उशिजो मनीषिणः ।
अभिस्वरो निषदा गा अवस्यव इन्द्रे हिन्याना द्रविणान्याशत ॥५॥
इन्द्र श्रेष्ठानि द्रविणानि धेहि चित्तिं दक्षस्य मुभगत्वमस्मे ।
पोष रयीणामरिष्टिं तनूनां स्वाद्यानं वाचः सुदिनत्वमह्नाम् ॥६॥

yajñēna gātūm aptūro vi-
vidrire dhīyo hinvānā ūśijo manīṣīṇaḥ | abhiṣvārā niṣādā
gā avasyāva indre hinvānā draviṇāny āṣata || 5 || indra śrē-
shṭhāni draviṇāni dhehi cīttim dākṣhasya subhagatvām
asmé | pōsham rayīṇām āriṣṭīm tanūnām svādmānam vā-
cāḥ sudinatvām āhnām || 6 ||

May you offer your reverential prayers to the resplendent Lord, who is overpowering, ever-conquering, the munificent, the invincible, the all-enduring, all-wise, all-adorable, the sustainer, the unassailable, and the ever-victorious. 2

He is ever victorious and supreme benefactor of man. He overthrows the braggart, and casts down the foes; He is a fighter. He is praised amongst men as a victorious scatterer of enemy, and is gratified by our devotions. May I proclaim the achievements and the mighty accomplishments of the resplendent Lord. 3

The resplendent Lord is unequalled in liberality, the showerer of benefits, the irresistible hero, the destroyer of the mischievous, profound and endowed with imperetrable sagacity, an inspirer of the timid, a powerful and all-round smasher of foes. He, with his benevolent nobility, is the primal source of the pleasing light of the dawn. 4

The aspirants of gratifications, sending their prayers to Him, the thought provoker, are led to the right path by worship, and thence they conquer calamities. Seeking His favour and sending their invocations and prayers to the resplendent Lord, they enjoy riches. 5

O resplendent Lord, bless us with the best of treasures, the spirit of ability and fortune. May we obtain from you an abundance of wealth, security of person, sweetness of speech and auspiciousness of days. 6

(२२) द्वाविंशं सूक्तम्

(१-४) चतुर्विंशत्याय सूक्तस्य शौनको गृन्मसद् ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१) प्रथमर्चे अष्टिः, (२-४)

द्वितीयादित्रयस्य चानिशकवरी, (४) चतुर्थ्या अष्टिर्वा छन्दसी ॥

॥२८॥ त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरं तुविशुष्मस्तृप्तोर्मपिवद्दिष्णुना मुतं यथावशत् ।
स ई ममाद् महि कर्म कर्तवे महामुरुं मेनै सश्वेवो देवं सत्यमिन्द्रं सत्य इन्दुः ॥१॥

22.

Tríkadrakeshu mahishó yavāshiram tuviśuśhmas tripāt
sómam apibad vishmuna sutām yāthāvasat | sá im mamāda
māhi kárma kártave mahām uram saínam sasçad devó de-
vām satyām índram satyá induh || 1 ||

अध त्विषीमाँ अभ्योजेमा क्रिवि युधाभवदा रोदसी अपृणदस्य मज्मना प्र वावृधे ।
अधत्तान्यं जठरे प्रेमरिच्यत् मेनै सश्वेवो देवं सत्यमिन्द्रं सत्य इन्दुः ॥२॥

ádha tvishmāñ abhy
ójasā krívim yudhābhavad á ródasī aprīnad asya majmánā
prá vāvṛidhe | ádhattānyām jathāre prém aricyata saínam
— || 2 ||

साकं जातः क्रतुना साकमोजेमा ववक्षिथ साकं वृद्धो वीर्यैः सामहिर्मृधो विचर्षणिः ।
दाता राघः स्तुवते काम्यं वसु मेनै सश्वेवो देवं सत्यमिन्द्रं सत्य इन्दुः ॥३॥

sākām jātaḥ krátunā sākām ójasā vavakshitha sā-
kām vṛiddhó vīryaīḥ sāsalhīr mṛīdho vícarsaṇiḥ | dātā rá-
dha stuvaté kámyam vásu saínam — || 3 ||

Just as in sacred rituals, the offerings of the medicinal herbs are mixed up with barley and milk and the libations given thrice a day (morning, mid-day, and evening), similarly the resplendent self enjoys in participation with the all-pervading vital complex, the enjoyments of the divine sap of the spiritual realm during the three periods of life (youth, adult and old age). The draught of the divine sap considerably inspires the great and mighty resplendent self to perform exceedingly supreme actions. May that divine sap (of the spiritual realm) pervade the divine self. True is the self and true is the divine sap. 1

And mighty resplendent self dispels nescience with His radiance in the conflict. He fills up the earth and heaven as He grows with His prowess, after invigoration with the divine elixir. He holds a part of this, and the rest He distributes over to the gods (the sense organs). May the divine sap pervade the divine self. True is the self and true is the divine sap. 2

O Self, cognate with wisdom, and cognate with vigour, you have risen and with that you support the universe. Mighty with your heroic energies, you are the subduer of the malevolent; you are the distinguisher (between good and evil), and the giver of substantial wealth to the chosen devotee. May the divine sap (of the spiritual realm) pervade the divine self. True is the self and true is the divine sap. 3

तव त्यज्यं नृतोऽप इन्द्र प्रथमं पूर्यं दिवि प्रवाच्यं कृतम् ।
 यदेवस्य शर्वसा प्रारिणा अमुं रिणन्नपः ।
 भुवद्विश्वमभ्यादेवमोजसा विदादूर्जं शतक्रतुर्विदादिषम् ॥४॥

tāva tyān nár-
 yam nṛitó 'pa indra prathamám pūrvyám diví pravácyam
 kṛitám | yád devásya śavasā prárinā ásum rinānn apáh |
 bhúvad víśvam abhy ádevam ójasā vidád ūrjam śatákratur
 vidád ísham || 4 ||

(२३) त्रयोविंशं सूक्तम्

(१-१९) एकानविंशत्युच्यते सूत्रस्य शौनको गुत्समद कृषिः । (१-५, ९, ११, १७, १९)

प्रथमगर्जमानवस्यकादशीसप्तदश्येकानविंश्यां ब्रह्मणस्पतिः, (२-४, ६-८, १०,

१५-१६, १८) द्वितीयादिपष्ठ्यादितृचयोदशस्या द्वादश्यादिपञ्चानामष्टादश्याश्च

बृहस्पतिदेवते । (१-१४, १६-१८) प्रथमादितृचत्वारिंशो पोष्ट्यादितृचस्य च

जगती, (१५, १९) पञ्चदश्येकानविंश्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥२९॥

गुणानां त्वा गुणपतिं हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवन्तमम् ।
 ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नूतिभिः सीदु मादनम् ॥१॥
 देवाश्चिन्ते अमुयं प्रचेतसो बृहस्पते यज्ञियं भागमानशुः ।
 उक्ता इव सूर्यो ज्योतिषा महो विश्वेषामिज्जनिता ब्रह्मणामसि ॥२॥
 आ विबाध्या परिराप्सन्तममि च ज्योतिष्मन्तं ग्यमृतस्य तिष्ठसि ।
 बृहस्पते भीममसिब्रह्मन्तं रक्षोहणं गोत्रभिदै स्वविदम् ॥३॥

23.

Gaṇānām tvā gaṇāpatim havāmahe kavīm kavīnām upa-
 māśravastamam | jyeshṭharājam brāhmaṇām brahmanas pata
 ā naḥ śṛiṇvānn ūtibhiḥ sīda sādhanam || 1 || devāś cit te
 asurya prācetaso bṛhaspate yajñīyam bhāgām ānaśuḥ |
 ukṛā iva sūryo jyōtishā mahó víśveshām ij janitā brāhma-
 ṇām asi || 2 || ā vibādhyā parirāpas tāmañsi ca jyōtishman-
 tam rātham ṛitāsya tiṣṭhasi | bṛhaspate bhīmām amitra-
 dāmbhanam rakshohāṇam gotrabhīdam svarvidam || 3 ||

That foremost accomplishment of yours, O Self, the delighter of all, deserves renown in heaven, when for the good of man, you arrest by force the breath of evil forces (the dark clouds), thereby sending down the rain of virtues. May the resplendent self overpower darkness of every corner with His radiance. May He, the accomplisher of hundred-fold selfless actions, procure vigour and procure food for us. 4

23

We invite you, supreme Lord, suprascient amongst preceptors, who is the head of the common folk, a supreme seer amongst seers, superb in glory, and the supreme Lord of the hymns. Listening to us may you occupy this seat at this place of worship, coming with all your protections. 1

Through your favours, even the benevolent Nature's bounties enjoy their share of worship, O mighty Lord supreme. As the sun generates dawns with his light, so you are the source of divine knowledge. 2

Having repelled the revilers and darkness out of our hearts, you, the Lord supreme, mount upon the chariot of eternal truth that is lustrous, formidable, humiliator of enemies, slayer of the evil forces, the cleaver of the clouds (of nescience) and the bestower of bliss. 3

सुनीतिभिर्नयसि त्रायसे जनं यस्तुभ्यं दाशान्न तमंहो अश्ववत् ।
 ब्रह्मद्विषस्तपनो मन्युमीरसि बृहस्पते महि तत् महित्वनम् ॥४॥
 न तमंहो न दुरितं कुतश्चन नारातयस्तितिरुर्न द्वयविनः ।
 विश्वा इदस्माद्धरसो वि ब्रधसे यं सुगोपा रक्षसि ब्रह्मणस्पते ॥५॥

sunī-

tībhir nayasi trāyase jānaṃ yāś tūbhyam dāśān ná tām āṅho
 aṣnavat | brahmadvīshas tāpano manyumír asi brīhaspate
 máhi tát te mahitvanám || 4 || ná tām āṅho ná duritām kútaś
 caná nārātayas titirur ná dvayāvínaḥ | víśvā íd asmād dhva-
 ráso ví bādhase yām sugopā rākshasi brahmaṇas pate
 || 5 ||

॥३०॥ त्वं नो गोपाः पथिकृद्दिवक्षणस्तव व्रताय मतिभिर्जरामहे ।
 बृहस्पते यो नो अभि ह्वरो दुधे स्वा तं मर्मर्तु दुच्छुना हरस्वती ॥६॥
 उत वा यो नो मर्चयादनागसोऽरातीवा मर्तः सानुको वृकः ।
 बृहस्पते अप तं वर्तया पथः सुगं नो अस्यै देववीतये कृधि ॥७॥
 ज्ञातारं त्वा तनूनां हवामहेऽवस्पतरधिवक्तारमस्मयुम् ।
 बृहस्पते देवनिदो नि बर्हय मा दुरेवा उत्तरं सुभ्रमुब्रशत् ॥८॥
 त्वया वयं सुवृधा ब्रह्मणस्पते स्पार्हा वसु मनुष्या ददीमहि ।
 या नो दूरे तलितो या अरातयोऽभि सन्ति जम्भया ता अनप्रसः ॥९॥

tvām no gopāḥ pathikṛīd vicakṣhaṇās tāva vratāya
 matībhir jarāmahe | brīhaspate yó no abbí hváro dadhé
 svá tām marmartu duchúna hárasvati || 6 || utá vā yó no
 marcáyād ánāgaso 'rātīvā mārtaḥ sānuśó vṛikaḥ | brīhas-
 pate ápa tām vartayā pathāḥ sugām no asyaí devāvītaye
 kṛīdhi || 7 || trātāraṃ tvā tanūnām havāmahé 'vaspartar
 adhivaktāraṃ asmayūm | brīhaspate devanído ní barhaya
 má durévā úttaraṃ sumnām ún naśan || 8 || tváyā vayām
 suvrīdhā brahmaṇas pate spārḥá vásu manushyá dadīmahi |
 yá no dūré talíto yá árātayo 'bhí sánti jambháyā tá anap-
 nāsah || 9 ||

With your excellent guidance you properly lead a person and protect him; no danger would overtake him who brings you his offerings. You punish the one who despises knowledge and humble the wrath of a wicked. Supreme is this greatness of yours, O Lord-supreme. 4

Neither sin nor sorrow from any quarter, neither enemies nor hypocrites and double-dealers ever harm the person, whom, you, the Lord suprascent defend and protect, for you drive away from him all that is treacherous and injurious. 5

You are our careful defender and guide on our path; with our hymns of adoration we sing in your honour, abiding by the holy laws. Whoever lays snare for us, may his own wickedness precipitate and destroy him, O Lord-supreme. 6

And also drive away from our path that hostile mortal, that greedy wolf, who harms us, the innocent, O Lord supreme. Give us fair access to the divine enlightenment. 7

We invoke you, O saviour, the preserver of our persons, our champion, our friend. Strike down, O Lord-supreme, the revilers of the divines. May not the malevolent enjoy a high favour from you. 8

May we obtain enviable riches worthy of men through you, O Lord-supreme, a great promoter; kill all those enemies of ours who attack us whether from far or near, and deprive them of all their possessions. 9

त्वया वयमुत्तमं धीमहे वयो बृहस्पते पप्रिणा सन्निना युजा ।
मा नो दुःशंसो अभिदिप्सुरीशत प्र सुशंसा मतिभिस्तारिषीमहि ॥१०॥

॥३१॥ अनानुदो वृषभो जग्मिराहुव निष्टमा शत्रुं पृतनासु सासहिः ।
असि सत्य ऋण्या ब्रह्मणस्पत उग्रस्य चिदमिता वीढुर्हृषिणः ॥११॥
अदेवेन मनसा यो रिष्यति शासामुग्रो मन्यमानो जिघांसति ।
बृहस्पते मा प्रणक्तस्य नो वधो नि कर्म मन्युं दुरेवस्य शर्धतः ॥१२॥

tvāyā vayām uttamām dhīmahe vāyo brīhas-
pate pāpriṇā sāsninā yujā | mā no duḥśānsō abhidipsūr
īṣata prā suśānsā matibhis tārishmahī || 10 ||

anānudó vṛishabhó jāgmir āhavam nīṣṭaptā śātrum
pṛitanāsu sāsalūḥ | āsi satyā ṛiṇayā brahmanas pata ugrā-
sya cid damitā viḍuharśiṇaḥ || 11 || ādevena mānasā yó ri-
shanyāti śāsām ugró mānyamāno jīghānsati | brīhaspate
mā prānak tāsya no vadhó ní karma manyūṁ durévasya
śārdhataḥ || 12 ||

भरेषु हव्यो नमसोपसद्यो गन्ता वाजेषु सनिता धनैधनम् ।
विश्वा इदुर्यो अभिदिप्स्योऽ सृधो बृहस्पतिर्वि ववर्हा रथौ इव ॥१३॥
तेजिष्ठया तपनी रक्षसस्तप ये त्वा निदे दधिरे दृष्टवीर्यम् ।
आविस्तकृष्व यदसत् उक्थ्यं बृहस्पते वि परिगपो अर्दय ॥१४॥
बृहस्पते अति यदुर्यो अहीदयुमद्विभाति क्रतुमज्जनेषु ।
यदीदयच्छवस क्रतुप्रजात तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम् ॥१५॥

bhāreshu hāvyo nāmasopasādya gānta vā-
jeshu sānitā dhānam-dhanam | vīśvā īd aryó abhidipsvō
mṛdho brīhaspātir ví vavarha rāthan īva || 13 || tejishthayā
tapanī rakshāsas tapa yó tva nidé dadhiré dṛishṭāvīryam |
āvis tāt kṛishva yād āsat ta ukthyām brīhaspate ví pari-
rápo ardaya || 14 || brīhaspate āti yād aryó ārhād dyumād
vibhāti krátumaj jāneshu | yād dīdāyae chāvasa ṛitaprajāta
tād asmāsu drāviṇam dhehi citrām || 15 ||

May we gain highest vigour of life through you, as you are our rich and liberal associate, O Lord-supreme; may not the reproachful and deceitful person be our master. May we, with our devotion and wisdom cross over the hurdles of life. 10

You are, O Lord-suprascient, never yielding, a warrior and a showerer of benefits, ever-ready to proceed to the battlefield, a destroyer of the enemy and a victor. You are true, the discharger of debts, the humiliator of the fierce and of the boastful exultant. 11

May not the weapon of him reach us, who with a godless mind seeks to harm us and designs to kill the devotees, and who is fierce and arrogant, O Lord-supreme, may we on the other hand humble the pride of that wicked and defiant foe. 12

Fit to be invoked in battles, fit to be adored with worship, going into fights, giver of wealth and its dividend, may you, O Lord-supreme, overthrow like an armoured car, all the assailing malignant enemies. 13

Burn up with your fiery wrath the evil forces, which try to look to you with contempt. O Lord-supreme, may you manifest that valour of yours which is worthy of praises, and destroy the revilers. 14

May you bestow on us that wonderful treasure, which is worthy of the pious and righteous, is endowed by its lustre, and which may be effectively utilized for public purposes, O Lord-supreme, born of truth. 15

॥३२॥

मा नः स्तेनेभ्यो ये अभि द्रुहस्पदे निरामिणो रिपवोऽन्नेषु जागृधुः ।
आ देवानामोहते वि व्रयो हृदि बृहस्पते न परः साम्नो विदुः ॥१६॥

mā na stenébhyo yé abhí druhas padé nirāmīṇo ripávo
'nneshu jāgridhūḥ | á devānām óhate ví vrāyo hṛidī brí-
haspate ná parāḥ sāmno viduḥ ॥ 16 ॥

विश्वेभ्यो हि त्वा भुवनेभ्यस्परि त्वष्टाजनत्साम्नःसाम्नः कविः ।
स ऋणचिदृण्या ब्रह्मणस्पतिर्द्रुहो हन्ता मह ऋतस्य धर्नरि ॥१७॥

vísvebhyo hí tvā
bhúvanebhyas pári tváshtājanat sāmnaḥ-sāmnaḥ kavīḥ | sá
ṛiṇacíd ṛiṇayā bráhmaṇas pátir druho hantā mahá ṛitasya
dhartári ॥ 17 ॥

तव श्रिये व्यजिहीत पर्वतो गवां गोत्रमुदसृजो यदङ्गिरः ।
इन्द्रेण युजा तमसा परीवृतं बृहस्पते निरपामौञ्जो अर्णवम् ॥१८॥

táva śriyé vy ājilhīta párvato gāvāṃ gotráṃ
udásṛijo yád āṅgiraḥ | índreṇa yujá támasā páriṇvṛitam brí-
haspate nír apām aubho arṇavām ॥ 18 ॥

ब्रह्मणस्पते त्वमस्य यन्ता सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्व ।
विश्वं तद्भद्रं यदवन्ति देवा बृहद्देम विदथे सुवीर्यः ॥१९॥

bráhmaṇas pate
tvām asyá yantá sūktasya bodhi tánayaṃ ca jinva | víṣvaṃ
tád bhadram yád ávanti devā bríhád vadeṃ — ॥ 19 ॥

O Lord-supreme, deliver us not to the thieves, the enemies, who delight in violence, ever seize upon the food of others and who in their hearts bear a contempt towards righteous, and do not know the extent of your power (against evil). 16

Our Lord-architect, has created you a gem amongst the entire creation, you are a poet singer of every divine hymn. The Lord-suprascient acknowledge the debt of every performer of a great noble selfless act, and He is the acquitter of the debt and a destroyer of the oppressor. 17

The mountain, who conceals the cows (the intellects), goes asunder at your approach and thus you set free the cattle. O resplendent Lord-supreme, you force down the ocean of waters which gets enveloped by darkness. 18

The Lord-suprascient, who is the controller of this world, understands and appreciates this hymn of ours and grants us posterity. All that which the divines regard with love is blessed. May we and our family loudly praise you in these sacrificial assemblies. 19

(२४) चतुर्विंशं सूक्तम्

(१-१६) षोडशर्चस्यास्य सूक्तस्य शौनको गृत्समद ऋषिः । (१-१०) प्रथमर्चो दशम्याश्च बृहस्पतिः,
 (२-९, ११, १३-१६) द्वितीयाष्टानामेकादश्यास्तयोदश्यादितृचतसृणाञ्च ब्रह्मणस्पतिः, (१२) द्वाद-
 श्याश्चेन्द्राब्रह्मणस्पती देवताः । (१-११, १३-१५) प्रथमाष्टेकादशर्चा त्रयोदश्यादितृचस्य
 च जगती. (१२, १६) द्वादशीषोडशयोश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१॥ सेमामविद्धि प्रभृतिं य ईशिषेऽया विधेम नवया महा गिरा ।
 यथा नो मीढ्वान्तस्तवते सखा तव बृहस्पते सीषधः सोत नो मतिम् ॥१॥
 यो नन्त्वान्यनमभ्योजसोतादर्दर्मन्युना शम्बराणि वि ।
 प्राच्यावयदच्युता ब्रह्मणस्पतिरा चाविशदसुमन्तं वि पर्वतम् ॥२॥

24.

Sémām aviddhi prābhṛtiṃ yā īśiṣhe 'yā vidhema ná-
 vaya mahā girā | yāthā no mīdhvān stāvate sākḥā tāva
 brīhaspate śīśadhah sōtā no matim || 1 || yó nāntvāny āna-
 man ny ōjasotāḍardar manyūnā śāmbaraṇi ví | prācyāva-
 yad ācayūtā brāhmaṇas pātir ā cāviśad vāsumantaṃ ví pār-
 vataṃ || 2 ||

तद्देवानां देयतमाय कर्त्तव्यमश्रद्भन्द्वाद्दन्त वीळिता ।
 उद्गा आजदभिन्द्ब्रह्मणा बलमगूहत्तमो व्यचक्षयत्स्वः ॥३॥
 अश्मास्यमवतं ब्रह्मणस्पतिर्मधुधारमभि यमोजसातृणत् ।
 तमेव विश्वे पपिरे स्वर्दृशौ बहु साकं सिसिचुरुत्समुद्रिणम् ॥४॥

tād devānām devātamāya kārtvam āśrathman
 dṛiḥhāvradanta vīṭitā | ūl gā ājad ābhinaḍ brāhmaṇā valāni
 āgūhat tāno vy ācakshayat svāḥ || 3 || āsmāsyam avatāni
 brāhmaṇas pātir mādhdhāram abhi yām ōjasātrīṇat | tāni
 evā vīśve papire svardṛiṣo bahū sākāni sisicuru ūtsam udri-
 ṇam || 4 ||

Would you, the one who superintends over all, be pleased with this proffered oblation. May we worship Him with this new and great poem. You are the only Lord to be invoked and are our closest friend; may you, O Lord-preceptor, such as you are, favour us with pure wisdom. 1

You are that Lord-suprascient who, by His might, bends down things which deserve to be bent, rends asunder the disrespecting infidels with His wrath, moves those who are apparently immovables and enters into the depth of knowledge which is full of wisdom. 2

That is the characterising feature of our Lord-protector, the most godly among the divines, that in His presence, the firm (closed gates of knowledge) are thrown open, and the strong (barriers) become relaxed. He sets the cows of wisdom at liberty, breaks the wall of darkness with our sacred prayers, dispels ignorance and causes the spiritual radiance to shine. 3

The Lord-suprascient breaks open with His powerful will the heavy rocky lid, covering the stores of the sweet-streaming knowledge, and thereon all they, who see the light start drinking their fill. They abundantly empty out together the fountain of blissful nectar. 4

सना ता का चिद्भवेना भवीत्वा माद्भिः शरद्भिर्दुरो वरन्त वः ।
अयंतन्ता चरतो अन्यदन्यदिद्या चकार वयुना ब्रह्मणस्पतिः ॥५॥

sānā tā kā cid bhūvanā bhāvītvā mādbhiḥ śarād-
bhir dūro varanta vaḥ | āyatantā carato anyād-anyad id
yā cakāra vayūnā brāhmaṇas pātiḥ || 5 ||

१२॥ अभिनक्षन्तो अभि ये तमानशुनिधिं पर्णानां परमं गुहां हितम् ।
ते विद्वांसः प्रतिचक्ष्यान्ता पुनर्यत उ आयन्तदुर्दियुराविशम् ॥६॥
ऋतावानः प्रतिचक्ष्यान्ता पुनर्यत आ तस्थुः कवयो महस्पथः ।
ते बाहुभ्यां धमितमग्निमग्निं नक्तिः पो अस्त्यरणो जहुर्हि तम् ॥७॥

abhinākshanto abhi yé tām ānaśūr nidhīm paṇīmām pa-
ramām gūha hitām | té vidvānsaḥ praticākshyāñṛitā pūnar
yāta u āyan tād úd īyur aviśam || 6 || ṛitāvānaḥ praticā-
kshyāñṛitā pūnar āta ā tasthuḥ kavāyo mahās pathāḥ | té
bāhūbhyām dhamitām agnīm āṣmani nākiḥ śhó asty āraṇo
jahūr hi tām || 7 ||

ऋतज्येन क्षिप्रेण ब्रह्मणस्पतिर्यत्र वष्टि प्र तदश्नोति धन्वेना ।
तस्य माध्वीरिषयो याभिरम्यति नृचक्षसो दृशये कर्णयानयः ॥८॥
स सैनयः स विनयः पुगेहितः स सुष्टुतः स युधि ब्रह्मणस्पतिः ।
चाक्ष्मो यद्वाजं भरते मनी धनादि त्मर्यस्तपति तप्यनुवृथा ॥९॥

ṛitājyena kshiprēna brāhmaṇas pātiḥ
yātra vāshti prā tād aṣnoti dhānvanā | tāsyā sādhwīr īshavo
yābhir āsyati nṛicākshaso dṛiśāye kārṇayonayah || 8 || sā
samnayāḥ sā vinayāḥ puróhitāḥ sā sūstutāḥ sā yudhī
brāhmaṇas pātiḥ | cākshmó yād vājam bhārāte matī dhā-
nād ít sūryas tapati tapyatūr vrīthā || 9 ||

For you (O devotees), the constant and manifold bounties of the Lord-suprascient, through months and through years, set open the gates of future rains (of divine knowledge). As a result of this, the two regions (the earth and space, or the physical and mental realms), mutually and without effort, have their shares of joy. 5

Those learned sages, searching on every side, discover the highly precious treasure (of divine wisdom), hidden wrapped in the cave of greed and malice. When they perceive the falsehood, they go back, only to come again by the same route to force an entrance. 6

The holy sages, lovers of truth, having observed the falsehood, once more pursue the main road thither, and with their hand, they set the rock cave (of ignorance) to destructive fire and keep it burning till they are sure that no evil continues to persist there. 7

With His swift-shooting bow furnished with the string of truth, stretching to the ear of the marksman, the Lord-suprascient surely accomplishes whatever He aims at. Holy are the arrows with which He shoots; human eyes being the target, thus receive His enlightenment. 8

The Lord-suprascient, with the honoured place in the first rank, adopts the doctrine of alliance and non-alliance in the conflicts. He is the minute observer, and the bestower of food and riches with proper discrimination, and like the glowing sun, He scorches the oppressor, who harms others on no fault of theirs. 9

विभु प्रभु प्रथमं मेहनावतो बृहस्पतेः सुविदत्राणि राध्या ।
इमा सातानि वेन्यस्य वाजिनो येन जना उभये भुञ्जते विशः ॥१०॥

vibhú prabhú

prathamám mehánāvato brīhaspáteḥ suvidātrāṇi rādhyā |
imā sātāni venyāsyā vājīno yéna jānā ubhāye bhuñjāté
vīśaḥ ॥ 10 ॥

॥३॥ योऽवरे वृजने विश्वथा विभुर्महामु रण्वः शर्वसा ववक्षिथ ।
स देवो देवान्प्रति पप्रथे पृथु विश्वेदु ता परिभूर्ब्रह्मणस्पतिः ॥११॥
विश्वं सत्यं मघवाना युवोरिदामश्नन् प्रमिनन्ति व्रतं वाम् ।
अच्छेन्द्राब्रह्मणस्पती हविर्नोऽन्नं युजेव वाजिना जिगातम् ॥१२॥

yó 'vare vṛijāne viśvāthā vibhúr mahām u ranvāḥ śā-
vasā vavákshitha | śá devó devān prāti paprathe prithú
viśvéd u tá paribhúr bráhmaṇas pátiḥ ॥ 11 ॥ viśvam sa-
tyám maghavānā yuvór id āpaś caná prā minanti vratām
vām | áchendraḥbrahmaṇaspatī havír nó 'nnaṃ yújeva vā-
jīnā jigātam ॥ 12 ॥

उताशिष्टा अनु शृण्वन्ति वक्त्र्यः सभेयो विप्रो भरते मती धना ।
वीळुङ्घेष्वा अनु वशं ऋणमादुदिः स ह वाजी समिथे ब्रह्मणस्पतिः ॥१३॥
ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथावशं सत्यो मन्युर्महि कर्मा करिष्यतः ।
यो गा उदाजत्स दिवे वि चाभजन्महीव रीतिः शर्वसासरत्पृथक् ॥१४॥

utāśishthā ānu śṛiṇvanti vāhnayah sa-
bhéyo vípro bharate matí dhānā | vīḷudvéshā ānu vāśa ri-
nām ādadīḥ śá ha vājī samithé bráhmaṇas pátiḥ ॥ 13 ॥
bráhmaṇas páter abhavat yathāvasāṃ satyó manyúr máhi
kārmā karishyatāḥ | yó gā udājat śá divé ví cābhajan ma-
hīva rītiḥ śāvasāśarat prīthak ॥ 14 ॥

The gifts of the bounteous Lord-supreme are vast, abundant, of first grade and easily obtainable. These well-given benevolent acquisitions are from the lovable mighty Lord-supreme, whereby both classes of people, high and low, are able to enjoy. 10

He, the Lord-suprascient, is in everyway, supreme and blissful, and sustains by His strength the noble worshipper as well as one who is in true distress. He is greatly renowned amongst the divine forces, and therefore, He encompasses this entirely. 11

O Lord-suprascient, from you and from the resplendent lower self, proceed all eternal laws of Nature. Even the waters serve you and do not violate the order established by you, may both of you come to these offerings as the pair of horses go to their fodder. 12

The swift bearers of our invocations listen, whilst the priest of the assembly offers wealth along with devotional praises. May the Lord, the despiser of oppression, accept (the payment of) the debt, remitted willingly. May He be the acceptor of our food and other presents at this sacrifice. 13

The fury of the Lord-suprascient becomes effective according to His wishes when He engages Himself to perform a great deed. He restores (the stolen) wisdom-cows concealed in the dark caves of malice for the sake of enlightened ones, and divides them amongst them. Then like the channels of a big river, they, with the treasured wisdom, move away in different directions. (The wisdom flows through the channels of sense organs). 14

ब्रह्मणस्पते सुयमस्य विश्वहा रायः स्याम रथ्योऽवयस्वतः ।
 वीरेषु वीराँ उप पृङ्क्षि नस्मके यदीशानो ब्रह्मणा वेषि मे हवम ॥१५॥
 ब्रह्मणस्पते त्वमस्य युन्ता मृक्तस्य बोधि तनयं च जिव ।
 विश्वं तद्भद्रं यदवन्ति देवा बृहद्वदम विदधे सुवीराः ॥१६॥

bráhmaṇas pate suyá-
 masya viśvāhā rāvāḥ syāma rathyo váyasvataḥ | vīreṣu
 vīrāñ úpa pṛiṇdhi nas tvām yád īśāno bráhmaṇā vēshi me
 hávam || 15 || bráhmaṇas pate tvām asya — || 16 ||

(२५) पञ्चविंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य मृक्तस्य गौतमो गृन्ममद क्रषिः । ब्रह्मणस्पतिदेवता । जगती छन्दः ॥

॥५॥

इन्धानो अग्निं वनवद्वनुष्यतः कृतब्रह्मा शशुवद्रातहव्य इत् ।
 जातेन जातमति स प्र संसृते ययं युजं कृणुत ब्रह्मणस्पतिः ॥१॥
 वीरिभिर्वीगन्धनवद्वनुष्यतो गोभीं रयिं पप्रथद्वोधति त्मना ।
 तोकं च तस्य तनयं च वर्धते ययं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥२॥
 सिन्धुर्न क्षादुः शिमीवौ ऋघ्रायतो वृषेव वध्रीग्भि वृष्ट्योजसा ।
 अग्नेरग्न्यि प्रसितिर्नाह वर्तेये ययं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥३॥

25.

Indhāno agnīm vanavad vanushyataḥ kṛitābrahmā śu-
 suvad rātāhavya it | jātēna jātām āti sā prā sarsṛite yām-
 yaṁ yūjaṁ kṛiṇutē bráhmaṇas pátiḥ || 1 || vīrébhir vīrāñ
 vanavad vanushyató góbhī rayīm paprathad bódhati tmānā |
 tokāṁ ca tāśya tānayaṁ ca vardhate yām-yaṁ — || 2 ||
 síndhur ná kshódah śímivāñ ṛighāyató vṛisheva vādhrīñ
 abhī vashṭy ójasā | agnér iva prásitir náha vārtave yām-
 yaṁ — || 3 ||

O Lord-suprascient, may we be the masters of the well-disciplined wealth of wisdom and vigour. Bestow on us waves after waves (posterity to posterity). May you, the Lord of all, listen to our invocations addressed through your divine word. 15

The Lord-suprascient, who is the controller of this (world) understands and appreciates this hymn of ours and grants us posterity. All that which divines regard with love is blessed. May we and our family loudly praise you in these sacrificial assemblies. 16

25

The one, whomsoever the Lord-suprascient takes for his friend, would surely overpower his adversaries and grow strong as he kindles the fire, repeats the hymns and offers oblations to the supreme power. He lives to behold the child of his child, and thus prospers. 1

The one, whomsoever the Lord-suprascient takes for his friend, would verily conquer his enemy's warriors with his own, increase his wealth with cows, would grow wise by himself, and his children and their children would prosper. 2

The one, whomsoever the Lord-suprascient takes for His friend, would rule over his infuriated foes with his might, like a bull over oxen and would grow impetuous like an on-rushing stream; and further, like the spreading flame of fire, it would be impossible to stop his progress. 3

तस्मा अर्षन्ति दिव्या असञ्चतः स सत्वभिः प्रथमो गोषु गच्छति ।
 अनिभृष्टतविषिर्हन्त्योजमा ययं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥४॥
 तस्मा इद्विश्वे धुनयन्त सिन्धवोऽच्छिद्रा शर्म दधिरे पुरुषि ।
 देवानां मुन्ने मुभगः स एधते ययं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥५॥

tásmā arshanti divyā asaṣcātaḥ sā sátvabhiḥ
 prathamó góshu gachati | ánibhrishta-tavishir hantya ójaśā
 yám-yam — || 4 || tásmā íd víṣve dhunayanta síndhavó 'chi-
 drā śárma dadhire purúṇi | devánām sumné subhágaḥ sā
 edhate yám-yam — || 5 ||

(२६) षड्विंशं सूक्तम्

(२-४) चतुर्ऋचस्यास्य सूक्तस्य शौनको गुत्समद ऋषिः । ब्रह्मणस्पतिर्देवता । जगती छन्दः ॥

॥५॥ ऋजुर्गिच्छंमो वनवद्भुष्यतो देवयन्निददेवयन्तमुभ्यसत् ।
 सुप्रार्वारिह्ननवत्पुत्सु दुष्टं यज्वेदयज्योवि भजति भोजनम् ॥१॥
 यजस्व वीर प्रविहि मनायतो भद्रं मनः कृणुष्व वृत्रतूर्ये ।
 हविष्कृणुष्व मुभगो यथामसि ब्रह्मणस्पतेरव आ वृणीमहे ॥२॥
 स इज्जनेन ग विशा स जन्मना स पुत्रैर्वाजं भरते धना नृभिः ।
 देवानां यः पितॄमविवांसति श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम् ॥३॥

26.

Rijúr íc cháńso vanavad vanushyató devayánn íd áde-
 vayantam· abhy ásat | suprávir íd vanavat prítśú dushtá-
 ram yájvéd áyajyor ví bhajāti bhójanam || 1 || yájasva víra
 prá vihi manāyató bhadram mánah kṛiṇushva vṛitratúrye |
 havish kṛiṇushva subhágo yáthásasi bráhmaṇas páter áva
 á vṛiṇīmahe || 2 || sá íj jánena sá viśá sá jánmanā sá pu-
 traír vájam bharate dhánā nṛibhiḥ | devánām yáh pitáram
 ávivāsati śraddhāmanā havishā bráhmaṇas pátim || 3 ||

Any one, whomsoever the Lord-suprascient takes for His friends, the blessings of Nature's bounties descend unimpeded for his sake, goes foremost amongst the devout, he acquires wisdom—cattle, and further, of unimpaired vigour, he kills the enemies with his might. 4

Whomsoever the Lord-suprascient takes for His friend, for him all rivers of bliss flow; him do uninterrupted and numerous pleasures await, and blessed with the felicity of Nature's bounties, he ever progresses. 5

26

The honest praiser alone conquers violent enemies; the god-loving man alone overpowers the infidel. The earnest worshipper alone defeats a formidable opponent in conflicts; the selfless sacrificer alone appropriates for the common good the possessions of the faithless. 1

May you perform selfless acts, O brave devotee, and proceed resolutely against those who are provoking hostility. May your mind be of firm and best intents in the conflicts against vices and prepare the offerings so that you may be prosperous. We also solicit the favour of the Lord-suprascient. 2

That man alone who with a dedicated mind worships and offers to the Lord-suprascient, the protector of enlightened ones, acquires riches sustenance and his posterity through his people, his folk, his inheritance, his sons and leading persons. 3

यो अस्मै हव्यैर्घृतवद्विरविधृत्य तं प्राचा नयति ब्रह्मणस्पतिः ।
उरुप्यतीमहमो रक्षती रिषोऽहोश्चिदस्मा उरुचक्रिर्दुतः ॥४॥

yó

asmai havyaír ghṛitāvadbhir ávidhat prá tám prācā nayati
brāhmaṇas pātiḥ | uruśhyátim áñhaso rākshatī risho 'ñhós
cid asmā urucákrir ádbhutaḥ || 4 ||

(२७) सप्तविंशं सूक्तम्

(१-१५) सप्तदशर्चस्यास्य सूक्तस्य युत्समदो गार्त्समदः कूर्मो वा कृषिः । आदित्या देवताः । विष्णु उन्मः ॥

॥६॥

इमा गिर आदित्येभ्यो घृतस्त्रः मनाद्राजभ्यो जुह्वा जुहोमि ।
भृणोतु मित्रो अर्यमा भगो नस्तुविजानो वरुणो दक्षो अंशः ॥१॥
इमं स्तोमं सक्रतवो मे अद्य मित्रो अर्यमा वरुणो जुपन्त ।
आदित्यामः शुच्यो धारपृता अवृजिना अनवद्या अरिष्ठाः ॥२॥
त आदित्याम उरवो गभीरा अदब्धासो दिप्सन्तो भूर्यक्षाः ।
अन्तः पश्यन्ति वृजिनोत साधु सर्वं गजभ्यः परमा चिदन्ति ॥३॥
धारयन्त आदित्यामो जगत्स्था देवा विश्वस्य भुवनस्य गोपाः ।
दीर्घाधिyo रक्षमाणा असुर्यमृतावानश्चयमाना क्रुणानि ॥४॥

27.

Ima gīra ādityēbhyo ghṛitāsnūḥ sanād rājabhyo juhva
juhomi | śṛiṇótu mitró aryamā bhāgo nas tuvijātó váruṇo
dáksho áñśaḥ || 1 || imām stōmaṁ sákratavo me adyā mitró
aryamā váruṇo jushanta | ādityāsaḥ śúcayo dhārapūtā avṛi-
jinā anavadyā áriṣṭāḥ || 2 || tá ādityāsa urávo gabhīrá ádab-
dhāso dípsanto bhūryakshāḥ | antāḥ paśyanti vṛijinótā
sādhú sārvaṁ rājabhyaḥ paramā cid ánti || 3 || dhārayanta
ādityāso jāgat sthā devā víśvasya bhúvanasya gopāḥ | dīr-
ghādhiyo rākshamāṇā asuryām ṛitāvānaś cáyamānā ṛiṇāni
|| 4 ||

The Lord-suprascient leads him forward to success, who honours him with love and precious presents. That munificent and wonderful (Lord) saves him from sins and sorrows, protects him from distress and raises him to greatness. 4

27

I offer my invocations with words of sacred hymns and intense love to sons of Mother Infinity, the cosmic stars of self-effulgence. May the sun, the dwarf-stars, cold-stars, giant-stars, and other twinkling ones, listen to us. 1

May those of equal splendour, the sun, the dwarf-stars, and the giant-stars be pleased today by our invocations,—they who are sons of Mother Infinity, luminous, purified by showers of effulgence, who abandon none and are irreproachable and unassailable. 2

These stars, sons of Mother Infinity are of huge dimensions, unparallel, provided with super brilliance, radiating out, as if, from innumerable eyes. Whether far from or near to the royal celestial bodies, they appear, as if, beholding from their innermost our vices and virtues both. 3

The brilliant stars (sons of Mother Infinity) are the upholders (of all gravitational bodies), movable or apparently stationary. They are the protectors of the universe (by balancing the equilibrium), are provident in acts, dispellers of darkness, true to eternal law, and the acquitters of Nature's debts. 4

विद्यामादित्या अवमो वो अस्य यदर्यमन्भय आ चिन्मयोभु ।
युष्माकं मित्रावरुणा प्रणीतो परि श्वश्रेव दुरितानि वृज्याम् ॥५॥

vidyām ādityā ávaso vo asyá yād aryaman bhayá ā
cin mayobhú | yushmākam mitrāvaruṇā prāṇitau pári śvá-
bhreva duritāni vṛijyām || 5 ||

॥७॥ सुगो हि वो अर्यमन्मित्र पन्था अनृश्रगे वरुण साधुगमि ।
तेनादित्या अधि वोचना नो यच्छेता नो दुष्परिहन्तु शर्म ॥६॥
पिपेतु नो अदिती राजपुत्राति द्वेषाम्यर्यमा सुगोभिः ।
ब्रह्मन्मित्रस्य वरुणस्य शर्मोप स्याम पुरुर्वीर अरिष्टाः ॥७॥

sugó hí vo aryaman mitra pánthā anṛiksharo varuṇa
sādhúr āsti | ténādityā ádhi vocatā no yáchatā no dushpa-
rihāntu śarma || 6 || pípartu no áditī rájaputrāti dvéshānsy
aryamā sugébbhiḥ | bṛihán mitrásya varuṇasya śarmópa
syāma puruvīrā árishtāḥ || 7 ||

तिस्रो भूमीर्धारयन्त्रिरुत द्यून्त्रीणि व्रता विदथे अन्तरेषाम ।
ऋतेनादित्या महि वो महित्वं तदर्यमन्वरुण मित्र चारु ॥८॥
त्री रोचना दिव्या धारयन्त हिरण्ययाः शुचयो धारपृताः ।
अम्बप्लजो अनिमिषा अदव्या उरुशंसो ऋजवे मर्त्याय ॥९॥

tisró bhúmīr dhārayan trīṇir
utá dyūṇ trīṇi vratā vidáthe antár eshām | ṛiténādityā
mahī vo mahitvām tād aryaman varuṇa mitra cāru || 8 ||
trī rocanā divyā dhārayanta hiraṇyáyāḥ śucayo dhārapū-
tāḥ | ásvapnajo animishā ádabdhā uruśānsā ṛijāve mártvyāya
|| 9 ||

May I be conscious, O suns (sons of Mother Infinity) of this protection of yours, the cause of happiness and (security) in danger. O Dwarf-stars, the sun, and the giant stars, so long as all of you stay on, may I (by Lord's grace) get over sins and sorrows, which are like pitfalls (in my path). 5

O Dwarf stars, the sun and the giant stars, (by God's grace) so long as you are, may we be led on easy path, pleasant and free from thorns. May you speak to us favourably and grant us unobstructed happiness. 6

May Goddess Infinity, the mother of royal sons carry us beyond malice by easy paths. May we, unharmed and endowed with many descendents be blessed with the motherly protection and happiness which is enjoyed by the dwarf-stars, the sun, and the giant-stars. 7

In this creation are held in balance the three regions, terrestrial, interspatial, and celestial, and the three divine realms, pertaining to body, mind, and spirit, provided with three eternal functions—physical, mental, and transcendental. O sons of Mother Infinity, the dwarf-stars, the sun and the giant-stars, you are excellent and great since you further the eternal law (of our Lord). 8

The brilliant sons of Mother Infinity, shining like golden ornaments, purified by the shower of effulgent pleasure never sleep, never close their eyelids, are unassailable and uphold the three bright celestial regions and admired by such persons as repose full confidence in eternal laws. 9

त्वं विश्वेषां वरुणासि गजा ये च देवा असुर ये च मर्ताः ।
शतं नो रास्य शरदो विश्वेऽश्यामायूषि सुधितानि पूर्वा ॥१०॥

tvām viśveshām varuṇāsi rājā yé ca devā asura yé
ca mārtaḥ | śatām no rāsva śarādo vicākshe 'cyāmāyūṁshi
súdhitāni pūrvā || 10 ||

॥८॥ न दक्षिणा वि चिकिते न सव्या न प्राचीनमादित्या नान पश्चा ।
पाक्या चिद्वसवो धीर्या चिद्युष्मानीतो अभयं ज्योतिरश्याम् ॥११॥
यो राजभ्य ऋतुभिर्भ्यो ददाश यं वर्धयन्ति पुष्टयश्च नित्याः ।
स रेवान्याति प्रथमो रथेन वसुदावा विदथेषु प्रशस्तः ॥१२॥

nā dakṣhiṇā vi cikite nā savyā nā prācīnam ādityā
nótā paścā | pākya cid vasavo dhīryā cid yushmānīto ābha-
yam jyótir aśyām || 11 || yó rájabhya ṛitanibhyo dadāṣa
yām vardháyanti puṣṭáyaś ca nítyaḥ | sá revān yāti pra-
thamó ráthena vasudāvá vidátheshu praśastāḥ || 12 ||

शुचिरपः स्यूवसा अदब्ध उपे क्षेति वृद्धवयाः सुवीरः ।
नकिष्टं घ्नन्त्यन्तिनो न दूगद्य आदित्यानां भवति प्रणीतो ॥१३॥
अदिते मित्र वरुणात मृळ यदो वयं चक्रुमा कच्चिदागः ।
उर्वश्यामभयं ज्योतिरिन्द्र मा नो दीर्घा अभि नशन्तमिस्त्राः ॥१४॥

súcir
apāḥ sūyávaśā ádabdhā úpa ksheti vṛiddhāvayāḥ suvīrah |
nákish tām ghnanty ántito ná dūrād yá ādityānām bhá-
vati prāṇītau || 13 || ádite mītra varuṇotā mṛṇa yád vo va-
vām cakṛimā kác cid āgaḥ | urv aśyām ābhayam jyótir in-
dra mā no dīrghā abhī naśan tāmistrāḥ || 14 ||

O giant star (one of the sons of Mother-Infinity), the destroyer of foes, you are the sovereign over all heavenly bodies, whether they be self-luminous or terrestrial-like, (with no light of their own). May you grant unto us a long life to behold for hundred autumns, and may we enjoy blessed lives of our forefathers. 10

Neither is the right (i.e. south) nor the left (i.e. the north) do I distinguish; neither that which is in front (i.e. the east), nor the one on our back (i.e. the west). O giver of dwellings, may I, who are immature in knowledge, and timid in spirit, obtain, when guided by you, the light that is free from fear. 11

He who presents offerings to the royal and eternally true—Mother Infinity, and recognises her glory working behind her sons (the suns and celestial stars), and he whom her favours exalt, becomes wealthy, renowned, munificent and honoured, and is encouraged to perform noble acts as one proceeding to sacrifices in his chariot. 12

Those devotees who are safe in the good guidance of the Mother Infinity and her sons, become pure, live long, remain unmolested and acquire abundant food and virtuous sons, and further, enjoy sweet fruits of their noble actions. No one, whether near or far, would harm such a man. 13

O Mother Infinity, and her sons—the sun and the giant stars, may you have pity on us, even although we may have committed some offence against you (and your laws). May I obtain, O resplendent Lord, that great light which is free from peril. Let not the protracted glooms (of night and nescience) envelope us. 14

उ॒भे अ॒स्मै पी॒पयतः॑ समी॒ची दि॒वो वृ॒ष्टिं सु॒भगो॑ नाम॒ पु॒ष्यन् ।
 उ॒भा क्षय॑वाज॒र्य॒न्याति॑ पृ॒त्सू॒भाव॒र्धौ भवतः॑ सा॒धू अ॒स्मै ॥१५॥
 या वो मा॒या अ॒भि॒द्रु॒हे यज॑त्राः पा॒शा आ॒दि॒त्या रि॒पवे॑ वि॒वृ॒त्ताः ।
 अ॒श्वी॒व ताँ अ॒ति येष॑ रथे॒नारि॑ष्टा उ॒गवा॑ शर्म॒न्त्स्याम॑ ॥१६॥
 माहं म॒घो॒नो वरु॑ण प्रियस्य॒ भूरि॑दान्न आ वि॒दुं शू॒नमा॑पेः ।
 मा रा॒यो राज॑न्त्सुयमा॒दव॑ स्थां बृ॒हद्दे॒म वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑ ॥१७॥

ubhé asmai

pīpayataḥ samīcī divó vṛiṣṭīm subhāgo nāma pūshyan |
 ubhā ksháyāv ājāyan yāti pṛitsúbhāv ārdhau bhavataḥ
 sādhú asmai || 15 || yā vo māyā abhidrúhe yajatrāḥ pásā
 ādityā ripāve vícittāḥ | aśvíva táñ áti yeshaṁ ráthenári-
 shṭā urāv ā śárman syāma || 16 || málhām maghóno varuṇa
 priyāsya bhūridāvna ā vidam śūnam āpéḥ | mā rāyó rājan
 suyāmāḍ āva sthām bṛihād vadema — || 17 ||

(२८) अष्टाविंशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य श्रुतमदो गान्ममदः कुर्मो वा ऋषिः । वरुणो देवता । त्रिष्टुप छन्दः ॥

॥१५॥

इ॒दं क॒वे॒रा॒दि॒त्यस्य॑ स्व॒राजो॑ वि॒श्वानि॑ सा॒न्त्यभ्य॑स्तु म॒ह्ना ।
 अ॒ति यो म॒न्द्रो य॒जथा॑य दे॒वः सु॒की॒र्तिं भि॒क्षे वरु॑णस्य॒ भूरैः॑ ॥१॥
 तव॑ व्र॒ते सु॒भगा॑सः स्याम स्वा॒ध्यो वरु॑ण तुष्टु॒वांसः॑ ।
 उ॒पा॒र्यन् उ॒षसां॑ गोम॒तीनाम॒ग्नयो॑ न ज॒रमा॑णा अनु द्यून् ॥२॥

28.

Idāṁ kavér ādityāsya svarājo viśvāni śānty abhy āstu
 mahnā | āti yó mandró yajāthāya devāḥ sukīrtīm bhikshe
 varuṇasya bhūrēḥ || 1 || tāva vrate subhāgāsah syāma svā-
 dhyò varuṇa tnsṭuvāṁsah | upāyana ushāsāṁ gómatinām
 agnāyo ná jaramāṇā ānu dyūn || 2 ||

Both, the loving wife and her blessed husband flourish when Mother Infinity offers them protection. Verily prosperous, the family thrives with the heavenly rain of blessings. Victorious in life's conflicts, it defends its possessions and assails that of its adversaries. To him and the family, both portions of material and spiritual realms become propitious. 15

O adorable sons of Mother-Infinity (the celestial suns), may I pass safe in your chariot over the deluding obstacles which you devise for the malignant, the snares which are spread for the enemy, in like manner as a horseman passes over a difficult stretch of road. Thus may we abide secure in infinite felicity. 16

May I never be worried, O Lord of giant stars, at the elevation of a wealthy charitable man who does good (and leads a prosperous life). May I never, O radiant one, lack in your well-awarded riches. May we, blessed with excellent descendants, worthily glorify Nature's bounties at this worship. 17

This is the praise of the self-radiant farseeing enlightened one. May He excell all the existing ones by His greatness. I beg for glory of this sovereign venerable one, a divine, who, when much pleased is propitious to His adorer. 1

May we, O venerable one, deeply meditating on you, earnestly praising you every day at dawn and abiding by your discipline, be prosperous; and may we shine like fires. 2

तव स्याम पुरुवीरस्य शर्मन्नुशंसस्य वरुण प्रणेतः ।
 युयं नः पुत्रा अदितेरदब्धा अभि क्षमध्वं युज्याय देवाः ॥३॥
 प्र सीमादित्यो असृजद्विधत्तौ ऋतं सिन्धवो वरुणस्य यन्ति ।
 न श्राम्यन्ति न वि मुचन्त्येते वयो न पमू रघुया परिष्मन् ॥४॥
 वि मच्छ्रथाय रशनामिवागं ऋध्याम ते वरुण खामृतस्य ।
 मा तन्तुश्छेदि वयतो धियं मे मा मात्रा शार्यपसः पुर ऋतोः ॥५॥

táva syāma puruvīra-
 sya śarmann uruśānsasya varuṇa praṇetaḥ | yūyām naḥ
 putrā aditer adabdhā abhī kshamadhvam yūjyāya devāḥ
 || 3 || prā sim ādityo asṛjad vidhartāñ ṛitām sīndhavo vā-
 ruṇasya yanti | ná śramyanti ná ví mucanty eté váyo ná
 paptū raghuyā párijīman || 4 || ví mác chrathāya raṣanām
 ivāga ṛidhyāma te varuṇa khām ṛitāsya | má tāntuṣ chedi
 váyato dhíyam me má mátrā śāry apásah purá ṛitoh
 || 5 ||

॥२०॥ अपो सु म्यक्ष वरुण भियसं मत्सम्राट्तावोऽनु मा गृभाय ।
 दामैव वत्साहि मुमुग्ध्यहो नहि त्वदारे निमिषश्चनेशे ॥६॥
 मा नो वधैर्वरुण ये त इष्टावेनः कृष्वन्तमसुर भ्रीणन्ति ।
 मा ज्योतिषः प्रवसथानि गन्म वि पू मृधः शिश्रथो जीवसे नः ॥७॥
 नमः पुरा ते वरुणोत नूनमुतापरं तुविजात ब्रवाम ।
 त्वे हि कं पर्वते न श्रितान्यप्रच्युतानि दूळभ व्रतानि ॥८॥

ápo sú myaksha varuṇa bhiyásam mát sámraṭ! ṛitāvó
 'nu mā gṛibhāya | dāmeva vatsād ví mumugdhy áñho nahí
 tvád āré nimíshaṣ canéše || 6 || má no vadhaír varuṇa yé
 ta ishtāv énaḥ kṛiṇvāntam asura bhrīṇānti | má jyótishah
 pravasathāni ganma ví shū mṛidhaḥ śiṣratho jīvāse naḥ
 || 7 || námaḥ purá te varuṇotá nūnám utáparām tuvijāta
 bravāma | tvé hí kam párvate ná śritāny ápracyutāni dū-
 labha vratāni || 8 ||

O venerable one, chief guide of men, may we abide in the felicity of yours, who is endowed with great prowess and glorified by many. O invincible divine sons of Mother Infinity, may you have compassion, and admit us to your friendship. 3

The enlightened one, the upholder, creates the cosmic waters, and the same venerable Lord inspires the rivers to flow, which never get weary, and never stop. They have descended with swiftness, like birds upon the circumvient earth. 4

Cast off sin from me, O venerable one, as if it were a rope. May we obtain from you a channel of cosmic waters (divine cosmic intelligence). Cut not the thread of my life engaged in weaving pious works, and may not the total awards of my action be shattered before time. 5

Keep off all danger from me, O venerable one. O supreme sovereign, the sustainer of eternal laws, may you bestow your favour upon me. Cast off sin from me, like a tether from a calf. I am not even my leyliḍ's lord without you. 6

Do not harm us, O venerable God, repeller of foes, with those destructive weapons which are meant to demolish the person who commits sins on sacred occasions. Let us not depart (before our time) from the region of light. Destroy the malevolent that we may live. 7

As we have been offering adoration to you, O venerable Lord, in the past, so we offer it now; so may we offer it in future too, to you, the invincible. In you, as on an immovable mountain, all statutes are firmly established, and are not to be disregarded. 8

परं ऋणा सावीर्यं मत्कृतानि माहं राजन्नन्यकृतेन भोजम् ।
 अव्युष्टा इक्षु भूयसीर्यास आ नो जीवान्वरुण तामु शाधि ॥९॥
 यो मे राजन्युज्यो वा सखा वा स्वप्ने भयं भीरवे मह्यमाह ।
 स्तेनो वा यो दिप्सति नो वृको वा त्वं तस्माद्वरुण पाह्यस्मान् ॥१०॥
 माहं मघो नो वरुण प्रियस्य भृदिदात्र आ विदुं गृनमापेः ।
 मा गयो राजन्त्सुयमादये स्यां बृहद्वेदम विदथे सुवीरीः ॥११॥

pāra riṇā sāvir ādha mātṛkṛitāni māhām
 rājann anyākṛitena bhojam | āvyuṣṭā in nū bhūyasir ushāsa
 ā no jīvān varuṇa tāsu śādhi || 9 || yó me rājan yújyo vā
 sákhā vā svāpne bhayām bhīrāve māhyam āha | stenó vā
 yó dípsati no vṛiko vā tvām tasmād varuṇa pāhy asmān
 || 10 || māhām maghóno — || 11 ||

(२९.) एकान्विसं सूक्तम्

(१-५) सप्तचर्यस्य सकृद्य गन्समदो गान्समदः कुमो वा ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । विष्टुष छन्दः ॥

॥११॥

धृतव्रता- आदित्या इषिग आर मत्कर्त रहमृगिवागः ।
 शृण्वतो वो वरुण मित्र देवा भद्रस्य विद्वां अयमे हवे वः ॥१॥
 यूयं देवाः प्रमतिर्यूयमोजो यूयं द्वेषामि मनुतयुयोत ।
 अभिक्षत्तारो अभि च क्षमध्वमद्या च नो मृळयतापरं च ॥२॥

29.

Dhṛitavratā ādityā īshirā āre māt karta rahasūr ivā-
 gaḥ | śṛiṇvató vo vāruṇa mītra dévā bhadrásya vidvāñ
 āvase huve vaḥ || 1 || yūyām devāḥ prāmatir yūyām ójo
 yūyām dvēshānsi sanutār yuyota | abhikshattāro abhi ca
 kshāmadvham adyā ca no mṛilāyatāparām ca || 2 ||

O venerable God, may you discharge me from the debts incurred by me, or for my sake by others. May I not, O illustrious God, be dependant on the wealth earned by others. Many are the mornings that have, as it were, indeed not dawned; make us, O venerable one, alive in them. 9

Protect us, O venerable one, against every peril with which a kinsman or a friend threatens in my slumber, or from a thief or wolf or a crooked man who attempts to destroy us. 10

May I never be worried, O venerable one, the elevation of a wealthy charitable man who does good and leads a prosperous life. May I never, O radiant one, lack in your well-awarded riches. May we, blessed with excellent descendents, worthily glorify Nature's bounties at this worship. 11

29

O wise men, enlightened as suns, and upholders of law, may you remove sin far from me, as a woman who secretly delivers does hers. O divine and vital, as inbreath and outbreath, knowing your benevolent spirit, I invoke you, the listener of prayers, for my protection. 1

O illustrious ones, you are superior intelligence. You are inspiring vigour. May you drive away malevolent subduing instincts, and overcome them entirely and grant us felicity both now and in future. 2

किम् नु वः कृणवामापरेण किं सनेन वसव आप्येन ।
यूयं नो मित्रावरुणादिते च स्वस्तिमिन्द्रामरुतो दधान ॥३॥
हृये देवा यूयमिदापर्यः स्थ ते मृळत नाश्रमानाय मह्यम् ।
मा वो रथो मध्यमवाळुने भृन्मा युष्मावत्स्वापिषु श्रमिष्म ॥४॥

kīm ũ

nū vaḥ kṛiṇavāmāpareṇa kīm sānena vasava āpyena | yū-
yām no mitrāvaruṇādite ca svastīm indrāmaruto dadhāta
॥ 3 ॥ hayé devā yūyām id āpāya stha té mṛiḷata nādha-
mānāya māhyam | mā vo rātho madhyamavāl rite bhūn
mā yushmāvatsv āpiṣhu śramishma + 4 + prā va éko mi-
maya bhūry āgo yān mā pitēva kitavām śaśāsā | āré pāśā
āré aghāni devā mā mādhi putré vim iva grabhīṣṭa ॥ 5 ॥

प्र व एको मिमय भूर्यागो यन्मा पितेव कितव शशाम ।
आरे पाशा आरे अघानि देवा मा माधि पुत्र विमिव ग्रभीष्ट ॥५॥
अर्वाञ्चो अद्या भवता यजत्रा आ वो हार्दि भयमानो व्ययेयम् ।
त्राध्वं नो देवा निजुगे वृकस्य त्राध्वं कर्तव्यपदो यजत्राः ॥६॥
माहं मघोनो वरुण प्रियस्य भूरिदात्र आ विदु श्रतमापेः ।
मा रायो रजन्तसुयमादव स्यां बृहद्देम विदथे सुवीरः ॥७॥

arvāñco adyā bhavatā yajatrā ā vo hārdi bhāyamāno vya-
yeyam | trādhyam no devā nijūro vṛikasya trādhyam kar
tād avapādo yajatrāḥ ॥ 6 ॥ mājāni maghōno — ॥ 7 ॥

What may we do for you, O learned upholders, either now or in future; what may we do, O life-bearing planets, by perpetual and practicable acts of devotion? May you yourself make us comfortable and happy. May you assist, O friendly and virtuous, benevolent as Mother Infinity, resplendent and vital as inbreaths and outbreaths, in maintaining our well-being. 3

O illustrious ones, you are our friends and well-wishers. Being so, grant felicity to us, who now implore you. Let not your moving car be slow in coming to our aid in our noble actions. Such as you are, never let us be weary of relatives. 4

You are to me as a father to his son, and therefore, alone in you I have confided my evils and offences. May all the bonding forces stay away from me; may all sins be far from me. A son, as I am of yours, do not seize me, as a fowler catches a bird. 5

O adorable illustrious ones, abide by me today, so that I cast off fear and gain your affectionate love. May you protect us from the rapacity of the wolf and wicked. May you protect us from him who works us misfortune. 6

May I never witness, O venerable one, distress or destitution of my kinsman, who is opulent and good. May I never, O royal and radiant One, be lacking in well-earned riches. May we, be blessed with excellent descendants, and may we worthily glorify Nature's bounties at this worship. 7

(३०) त्रिंशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य योनिको गृन्ममदः क्रषिः । (१-५, ७, ८, १०) प्रथमादिपञ्चर्चा समस्या अष्टस्या उत्तरार्धेचस्य दशस्याश्चेन्द्रः, (६) षष्ठ्या इन्द्रासोमो, (८) अष्टस्या पूर्वार्धेचस्य सप्तस्यनी, (९) नवस्या बृहस्पतिः, (११) एकादश्याश्च मरुतो देवताः । (१-१०) प्रथमादि-दशर्चा त्रिषुषु, (११) एकादश्याश्च जगती छन्दसी ॥

॥१२॥ ऋतं देवाय कृण्वते सवित्र इन्द्रायाहिष्ने न रमन्त आपः ।
अहर्हर्यात्यक्तुर्पां कियत्या प्रथमः सर्ग आसाम् ॥१॥
यो वृत्राय मिनमत्राभेग्यत्प्र तं जनित्री विदुष उवाच ।
पथो रदन्तीगनु जोषमस्मै दिवेदिवे धुनयो यन्त्यर्थम् ॥२॥
ऊर्ध्वो ह्यस्थादध्यन्तरिक्षेऽथा वृत्राय प्र वधं जेभार ।
मिहं वसान उप हीमदुद्रोत्तिस्मायुधो अजयच्छत्रुमिन्द्रः ॥३॥

30.

Ritām devāya kṛiṇvaté savitrā indrayāhighné ná ra-
manta āpah | āhar-ahar yāty aktūr apām kiyāty ā pratha-
mah sārga āsām || 1 || yó vṛitrāya sinam ātrābharishyat prā
tām jānitri vidúsha uvāca | pathó rādantīr ānu jōsham
asmai divé-dive dhūnayo yanty ārtham || 2 || ūrdhvó hy
āsthād ādhy antārikshé 'dhā vṛitrāya prā vadhām jabhāra |
mīham vāsāna ūpa hīm ādudrot tigmāyudho ajayae chā-
trum indrah || 3 ||

बृहस्पते तपुषाश्चैव विध्य वृकहर्मो अमुग्म्य वीगन् ।
यथा जघन्थ धृपता पुरा चिदेवा जेहि अत्रुमुष्माकमिन्द्र ॥४॥
अथ क्षिप दिवो अश्मानमुच्चा येन अत्रु मन्दमानो निजृवीः ।
तोकस्य मानो तनयस्य भृगेस्सो अथ कृणुतादिन्द्र गोनाम ॥५॥

bṛihaspate tāpuśhaśneva vidhya vṛika-
dvaraso āsurasya vīrān ' yāthā jaghānta dhṛishatā purā
cid evā jahi śatrum asmākam indra || 4 || āva kshipa divo
āśmānam uccā véna śatrum mandasāno nijúrvāh | tokāsya
sātau tānayasya bhūrer asmāñ ardhām kṛiṇutād indra gō-
nām || 5 ||

The deeds, sacred or otherwise, dedicated to the supreme creator, the resplendent Lord, executor of laws, and the dispeller of serpentine darkness incessantly continue to flow day by day; who knows at what period of time does their first dedication take place ? 1

The Mother Infinity discloses to the resplendent soul name of the evil one who offers oblations to the dark forces. Obedient to the will, the stream of illustrious actions flows, day by day, to their objective goal, tracing out their assigned paths like roaring rivers. 2

As soon as the evil stands upright in the mind, the resplendent soul equips itself with adamantine will power to destroy the devil of ignorance enveloped by delusions. The soul conquers the hostile dark forces with its sharp intellect and will. 3

O the Lord supreme, strike with your blazing will power as with a bolt, the children of nesciences. You are known to destroy our sins; may you destroy them today as ever. 4

In the ecstasy of your spiritual bliss, may you hurl down the heavenly bolt of your adamantine will power, to destroy the sinful tendencies. Make us your copartners, O resplendent soul, for the acquisition of cows, children and progeny in abundance. 5

॥१३॥

प्र हि कर्तुं वृहथो यं वनुथो रध्रस्य स्थो यजमानस्य चोदौ ।
 इन्द्रासोमा युवमस्माँ अविष्टमस्मिन्भयस्थे कृणुतमु लोकम् ॥६॥
 न मा तमन्न श्रमन्नोत तन्दन्न वोचाम मा सुनोतेति सोमम् ।
 यो मे पृणाद्यो ददुयो निबोधाद्यो मा सुन्वन्तमुप गोभिरायत् ॥७॥
 सरस्वति त्वमस्माँ अविद्धि मरुत्वती धृषती जेषि शत्रुम् ।
 त्यं चिच्छर्धन्ते तविषीयमाणमिन्द्रो हन्ति वृषभं शण्डिकानाम् ॥८॥

prá hí krátum vṛihátho yám vanuthó radhrásya stho
 yájamānasya codaú | índrāsomā yuvám asmāñ avishtam
 asmín bhayásthe kṛiṇutam u lokám || 6 || ná mā taman ná
 śraman nótá tandran ná vocāma mā sunotéti sómam | yó
 me pṛiṇád yó dádad yó nibódhād yó mā sunvántam úpa
 góbhīr áyat || 7 || sárasvati tvám asmāñ aviddhi marútvatī
 dhrishatī jeshi śātrūn | tyám cie chárdhantam tavishiyāmā-
 nam índro hanti vṛishabhám śaṇḍikānām || 8 ||

यो नः मनुत्य उत वा जिघ्रतुर्भिख्याय तं तिगितेन विध्य ।
 बृहस्पत आयुधैर्जेषि शत्रुन्द्रुहे रीषन्ते परि धेहि राजन् ॥९॥
 अस्माकेभिः मत्त्वभिः शूर शूर्वीर्या कृधि यानि ते कर्त्तव्यानि ।
 ज्योगभूवन्ननुधृषितासो हृत्वी तेषामा भग नो वसन्ति ॥१०॥
 तं वः शर्धं मारुतं सुन्नयुर्गिराप ब्रुवे नमसा दैव्यं जनेम् ।
 यथा रयिं सर्ववीरं नशामहा अपत्यसाचं श्रुत्यं दिवेदिवे ॥११॥

yó naḥ sā-
 nutya utá vā jighatnúr abhikhyáya táṃ tigiténa vidhya |
 brīhaspata áyudhair jeshi śātrūn druhé rīshantam pári
 dheli rájan || 9 || asmákebhiḥ sátvabhiḥ śūra śúrain víryā
 kṛidhi yáni te kártvāni | jyóg abhūvann ánudhūpitāso hatvī
 téshām á bhara no vásūni || 10 || táṃ vaḥ śardham máru-
 tam sumnayúr girópa bruve námasā daívyam jánam | yá-
 thā rayīm sárvavīram náśāmahā apatyasācam śrútyam divé
 -dive || 11 ||

O resplendent soul and blissful divine power, eradicate the effect of the painful evil. You are the inspirer of devoted worshipper. May you protect us on all occasions of peril and make the world free from fear. 6

Let it not vex me, tire me and make me slothful, and may we never say, "do not offer devotion and dedication"; for it is the resplendent one that fulfils my wishes, gives me prosperity, hears my prayers and rewards me fully. 7

May you protect us, O divine speech. May you suppress the devil of ignorance in alliance with the vital principles, and mean' while, may the resplendent soul destroy even the foremost formidable ferocity. 8

May you find out the one who is in hiding and planning to injure us, and then pierce him with sharpened weapons. May you conquer with your ingenuity, O supreme intellect. May you destroy the offending evil spirits by your sharp adamantine will, O resplendent soul. 9

May you achieve all, that you ought to, O the supreme hero, the resplendent self, in alliance with your associates, i.e. your vital organs. Our evil forces have long been inflated with pride. Destroy them and may we get the reward which was so far withheld due to obstructions. 10

Desirous of happiness and comfort, O vital principles, I glorify with prayers and offerings your divine, manifest, and congregated strength so that we may thereby daily enjoy distinguishable affluence, accompanied by valiant family members including children. 11

(३१) एकविंशं सूक्तम्

(१-७) सप्तचोस्यास्य सूक्तस्य शौनको गुत्समद ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । (१-६) प्रथमादिषड्विंशं जगती, (७) सप्तम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१४॥

अस्माकं मित्रावरुणावतं गृथमादित्यै रुद्रैर्वसुभिः सचाभुवा ।
 प्र यद्वयो न पतन्वस्मन्त्सपरि श्रवस्यवो हर्षावन्तो वनर्षदः ॥१॥
 अथे स्मा न उदवता सजोषमो गृथं देवामो अभि विश्वु वोजयुम् ।
 यदाशवः पद्याभिस्तिव्रतो रजः पृथिव्याः सानो जङ्घनन्त पाणिभिः ॥२॥
 उत स्य न इन्द्रो विश्वचर्पणिर्दिवः शर्थेन मारुतेन मुकतुः ।
 अनु नु स्थोत्यवृकाभिरुतिभी गृथं महे मनये वाजसमानये ॥३॥

31.

Asmākam mitrāvaruṇāvataṁ rātham ādityai rudrair vā-
 subhiḥ sacābhuvā | prā yād vāyo nā pāptan vāsmanas pāri
 śravasyāvo hrīshivanto vanarshādaḥ || 1 || ādha smā na ud
 avatā sajoshaso rātham devāso abhi vikshū vājayum | yād
 āśavaḥ pādyābhis tītrato rājāḥ pṛithivyāḥ sānu jāṅghananta
 pāṇibhiḥ || 2 || utā syā na īndro viśvācarshaṇir divaḥ śar-
 dhena mārutena sukrātuh | anna nū sthāty avṛikābhir ūtibhi
 rātham mahé sanāyo vājasātaye || 3 ||

उत स्य देवो भुवनस्य सक्षणिस्त्वष्टा माभिः सजोषा जृजुवद्रथम् ।
 इच्छा भगो बृहद्विवोत गेदसी पूषा पुरैथिरश्विनावथा पती ॥१॥
 उत त्ये देवी सुभगे मिथृदृशोषामानक्ता जगतामपीजुवा ।
 स्तुपे यज्ञो पृथिवि नव्येसा वचः स्थानुश्च वयश्चित्रया उपगिर्ते ॥२॥

utā syā devó bhūvana-
 sya sakshāṇis tvāshṭa gnābhiḥ sajōshā jūjavad rātham | līlā
 bhāgo bṛihaddivótā ródasī pūshā pūraṇdhir aśvínāv ādhā
 pātī || 4 || utā tyé devī subhāge mithudrīśoshāsmākta jāga-
 tāṁ apījīvā | stushé yād vām pṛithivī nāvvasā vāca stha-
 tūḥ ca vāyas trivayā upastīre || 5 ||

O cosmic light and cosmic plasma, may you accompanied by self luminous-suns, the cosmic vital principles and powers conferring prosperity preserve our chariot of human body when our restless mind and senses fly away like cheerful birds from their nest in search of food, perching on trees of the woods. 1

When our senses traversing the space and raising the dust with their paces, trample with their feet upon high mental level of human earthly body, O divine power, of one accord, may you protect our ever-moving chariot gone forth in quest of food, to live in harmony with the people. 2

And may our all-beholding and powerful soul associated with the vital energies of the body support us with beneficent helps so that we may obtain ample wealth and abundant food (great wisdom and prosperity). 3

And may that glorious architect of universe, the sovereign Lord of the world, associated with the divine powers, well-disposed, guide us on the chariot of life. May He the embodiment of culture, may He, the resplendent gracious Lord, the master of the mental and physical faculties, sagacious nourisher and the divine twin-powers the protectors, guide and conduct the chariot of our activity. 4

And may those brilliant, blessed dawns and night, that appear by turns and are the inspirers of all creatures show us our true path. And may you, O cosmic powers of earth and heaven, carry our chariot of human body on the path of progress. I praise you with a fresh hymn and offer homage of three types (praise, prayer, and meditation). 5

उ॒त वः शंस॑मु॒शिर्जामि॒व ऽस्य॑हि॒बुध्न्यो॑ऽज ए॒कपा॑दु॒त ।
 त्रि॒त क॑मु॒श्वाः स॒वि॒ता च॑नो द॒धेऽपां॑ न॒पादा॑शु॒हेमा॑ धि॒या श॑मि ॥६॥
 ए॒ता वो व॑स्यु॒द्यता॑ यज॒त्रा अ॒तक्ष॑न्ना॒यवो॑ न॒व्यमे॑ स॒म् ।
 श्र॒व॒स्यवो॑ वाजं॑ च॒कानाः॑ स॒प्तिर्न॑ ग॒थ्यो अ॒हं श्री॑ति॒मेश्याः॑ ॥७॥

utā vaḥ śānsam uśijām
 iva śmasy āhir budhnyō 'jā ékapād uta | tritā ṛibhukshāḥ
 savitā cāno dadhe 'pām nāpād āśuhēmā dhiyā śāmi || 6 ||
 etā vo vasmy údyatā yajatrā átakshann āyāvo nāvyaśe
 sām | śravasyāvo vājaṁ cakānāḥ śáptir ná ráthyō áha dhi-
 tīm aśyāḥ || 7 ||

(६०) द्वाविंशं सूक्तम्

(१-८) अष्टवेम्यस्य सन्तस्य शीतको गन्मसद ऋषिः । (१) प्रथमचो व्यावापृथिव्यो, (२-३) द्वितीया-
 न्वीययोस्त्रिदस्त्वष्टा वा, (४-५) चतुर्थपिञ्चस्यो राका, (६-७) षष्ठसमस्योः मिनीवानी,

(८) अष्टम्याश्च लिङ्गाक्ता देवताः । (१-५) प्रथमादिपञ्चर्चा जगती.

(६-८) षष्ठ्यादित्रयस्य चातुष्टुप् छन्दसी ॥

॥१॥

अ॒स्य मे॑ व्या॒वापृ॑थि॒वी क॑नाय॒तो भू॒तम॑वि॒त्री वच॑सः॒ मि॒पास॑तः ।
 ययो॑रायुः॒ प्र॒तरं॑ ते इ॒दं पु॒र उ॒पे॒स्तुते॑ वस्यु॒र्वी म॒हो द॑धे ॥१॥
 मा नो॑ गु॒ह्या रि॒पे आ॒यो॒रह॑न्द॒भन्मा॑ न॒ आ॒भ्यो री॑र॒धो दु॑च्छु॒नाभ्यः॑ ।
 मा नो॑ वि॒ यौः स॒ख्या वि॒द्धि तस्य॑ नः सु॒न्नाय॑ता म॒नसा॑ तत्त्वे॒महे ॥२॥
 अ॒हे॒ळता॑ म॒नसा॑ श्रु॒ष्टिमा॑ वह॒ दु॒हानां॑ धे॒नुं पि॒प्यु॒षीम॑स॒श्चन॑म् ।
 प॒द्याभि॑रा॒शुं वच॑सा च त्राजि॒नं त्वां हि॑नोमि पु॒रु॒हूत॑ वि॒श्वहा॑ ॥३॥

32.

Asyā me dyāvāpṛithivī ṛitāyatō bhūtām avitrī vācasah
 śishāsataḥ | yāyor āyuh pratarām té idām purā ūpastute
 vasūyūr vām mahó dadhe || 1 || mā no gūhyā rīpa āyór
 āhan dabhān mā na ābhyó rīradho duchúnābhyah | mā, no
 ví yanḥ sakhyā viddhī tāsya naḥ sunnāyatā mánasā tát
 tvemahe || 2 || áheḷatā mánasā śrushtīm ā vaha dúhānām
 dhenúm pipyūshīm asaśātām | pádyābhir āśūm vācasā ca
 vājīnam tvām hinomi puruhūta viśvāhā || 3 ||

We love to praise you, O divine powers, like those men who love to propitiate. May the divine sun, the sustaining power behind the interspersed clouds, the un-born, one-footed, and possessing three-fold attributes and endowed with cosmic eternal light and the lightning residing in water-clouds be a blessing to us. 6

I love to appreciate, O adorable ones, your benevolent services. The worshippers have composed these appreciations for your services with earnestness. May you, who are desirous of food (applause) and vigour (love of service) continue to serve like a chariot-horse. 7

32

May you, O heaven and earth, possessor of exceedingly great might and praised by all, be champion of my sacred hymns. Full of intense devotion and coming out of a worshipful heart, I glorify you. I honour you both for blessings and my prosperity. 1

May the secret intrigues of the hostile men never hurt us any day. Do not subject us to the inflictions of such evil-doers. Do not deprive us of our friendships. Grant us the prayer which we are advancing with earnestness, and with a crave for your blessings. 2

May you grant us the well-nourished, and compact divine speech, yielding milk of devotion and conferring happiness. Daily I propitiate you, with earnestness in my deeds and words, O Lord, the one praised by all. 3

रा॒काम॒हं सु॒हवां॑ सु॒ष्टुती॑ ह॒वे शृ॒णोतु॑ नः सु॒भगा॑ बो॒धतु॑ त्मना॑ ।
 मी॒व्य॒त्वपः॑ मृ॒च्याच्छि॒द्यमा॑नया॒ ददा॑तु वी॒रं श॑नदा॒यमु॒क्थ्यम् ॥४॥
 या॒स्ते रा॒के सु॒मतयः॑ सु॒पे॒शोमो॑ याभि॒र्ददामि॑ दा॒शुषे॑ वसू॒नि ।
 ताभि॑नो॒ अद्य॑ सु॒मना॑ उ॒पाग॑हि म॒हस्व॒पोषं॑ सु॒भगे॑ ररा॒णा ॥५॥
 मि॒नीवा॒लि पृ॒थु॒ष्टुके॑ या दे॒वाना॑म॒मि स्व॒मा ।
 जु॒षस्य॑ ह॒व्यमा॑हु॒तं प्र॒जां दे॒वि दि॒दि॒द्धि नः॑ ॥६॥
 या सु॒वा॒हुः स्व॒हुरिः॑ सु॒पु॒मा बहु॑स्व॒री ।
 तस्य॑ वि॒उप॒त्यै ह॒विः मि॒नीवा॒त्यै जु॒होत॑न ॥७॥
 या गु॒ह्या मि॒नीवा॒ली या रा॒का या स॒र॒स्वती॑ ।
 इ॒न्द्रा॒णीम॑ह्म ऊ॒तये॑ व॒रु॒णा॒नी स्व॒स्तये॑ ॥८॥

rākām ahām
 suhāvām susṣṭutī huve śṛiṇōtu naḥ subhāgā bódhatu
 tmānā | sīvyatv āpaḥ sūcyāchidyamānaya dādātu vīrām sa-
 tādāyam ukthyām || 4 || yās te rāke sumatāyaḥ supēśaso
 yābhir dādāsi dāśūshe vāsūni | tābhir no adyā sumānā
 upāgahi sahasraposhām subhage rārāṇā || 5 || sīnīvālī prī-
 thusṣṭuke yā devānām āsi svāsa | jushāsya havyām āhutam
 prajāṃ devi dididdhi naḥ || 6 || yā subāhuh̐ svaṅguriḥ su-
 shūmā bahusūvarī | tāsyaī viṣpātnyaī haviḥ sinīvālyai juho-
 tana || 7 || yā guṅgūr̐ yā sinīvālī yā rākā yā sārāsvatī | in-
 drāṇīm ahva ūtāye varuṇānīm svastāye || 8 ||

[अय चतुर्थोऽनुवाकः ॥]

(३३) अयस्यो सुक्तम्

(१-२५) पञ्चदशवर्ण्यारय सुक्तरय सोमको गुत्समद ऋषिः । ह्यो देवता । विष्टुष उच्यते ॥

॥२६॥ आ ते॒ पित॑र्म॒रुतां॑ सु॒ममे॑तु मा तः सूर्य॑स्य सु॒हो॒शो यु॒योथाः॑ ।
 अ॒भि नो॑ वी॒रो अ॒र्वति॑ श्रमे॒त प्र जा॑येमहि रु॒द्र प्र॒जाभिः॑ ॥३॥

33.

Ā te pitar marutām sumnām etu mā naḥ sūryasya
 sandrīṣo yuyothāḥ | abhī no vīro ārvati kshameta prā jā-
 yemahi rudra prajābhiḥ || 1 ||

I invoke the praiseworthy full-moon night with my nicely-composed hymns. May she who holds great wealth listen to our prayer and appreciate it. May she stitch our fabric of actions with unbreakable needle. May she grant us brave and praiseworthy opulent children. 4

O bounteous full-moon night, possessing graceful form and excellent wisdom, may you grant prosperity to the faithful devotees. May you favourably be with us, bestowing thousandfold blessings. 5

O night of extensive and deep darkness, (the new moon night), dear as sister to Nature's bounties, may you enjoy the homage offered to you. May you bless us with prosperous children, O divine night. 6

Offer homage to that divine night of extensive and deep darkness (night of new moon), who has lovely arms, loving fingers and who gives new life to all men. 7

I solicit my well-being and protection from my Lord, the Creator of the divine speech, as also of the first night of the waxing moon, the no-moon night, and the night of the full-moon, the speech which is an embodiment of divine knowledge, the divine glory and the divine excellence. 8

May your favour come to us, O the sustainer of cosmic vital principles. Do not deprive us from the sight of the sun. May our brave sons, O cosmic vital physician, subdue the adversaries. May we be multiplied with continued progeny. 1

त्वादत्तेभी रुद्र शंतमेभिः शतं हिमा अशीय भेषजेभिः ।
 व्यस्मद्वेषो वितरं व्यंहो व्यमीवाश्रानयन्वा विपूचीः ॥२॥
 श्रेष्ठो जातस्य रुद्र श्रियामि तवस्तमस्तयमां वज्रवाहो ।
 पषि णः पारमहंसः स्वस्ति विश्वा अर्भान्ती रपमो युयोधि ॥३॥
 मा त्वा रुद्र चुक्रुधामा नमोभिर्मा दृष्टुनी वृषभ मा सहती ।
 उन्नो वीरं अर्पय भेषजेभिर्भिपक्तमं त्वा भिषजां शृणोमि ॥४॥
 हवीमभिर्हवते यो हविर्भिरव स्तोमेभी रुद्रं दिपीय ।
 ऋदृदरः सुहवो मा नो अम्ये वभ्रुः मुशिप्रो रीरधन्मनायै ॥५॥

tvādattebhī rudra śāntame-
 bhiḥ śatam hīmā aśīya bheshajébhiḥ | vy āsmād dvēsho
 vitarām vy āṅho vy āmivāṣ cātayasvā vīshūcīḥ || 2 || śré-
 shtho jātāsya rudra śriyāsi tavāstamas tavāsām vajrabāho |
 pārshi ṇaḥ pāram ānhasaḥ svastī viśvā abhīti rāpaso yu-
 yodhi || 3 || mā tvā rudra cukrudhāmā nāmobhir mā dú-
 shṭutī vṛishabha mā sáhūtī | ún no vīrān arpaya bheshajé-
 bhir bhisháktamam tvā bhishájām śṛiṇomi || 4 || hāvīmabhir
 hāvate yó havírbhir áva stómebhi rudráṃ dishīya | řidūdā-
 raḥ suhávo má no asyaí babhrūḥ suśipro řiradhañ manāyai
 || 5 ||

॥२॥ उन्मां ममन्द वृषभो मरुत्वान्वक्षीयमा वयमा नार्धमानम् ।
 वृणीव च्छायामरपा अशीया विवामेयं रुद्रस्य सुन्नम् ॥६॥
 क्व स ते रुद्र मृळयाकुर्हस्तो यो अस्ति भेषजो जलाषः ।
 अपभर्ता रपमो दैव्यस्याभी नु मा वृषभ चक्षमीथाः ॥७॥

ún mā mamanda vṛishabhó marútvān tvákshiyasā vá-
 yasā nādhamānam | ghṛiṇīva chāyām arapā aśīyā vivāse-
 yaṃ rudrásya sumnām || 6 || kvā syā te rudra mṛīlayákur
 hásto yó ásti bheshajó jalāshaḥ | apabhartā rāpaso daivya-
 syābhi nú mā vṛishabha cakshamīthāḥ || 7 ||

May I enjoy a hundred winters with the help of the most blissful medicinal cures given by you, O cosmic vital physician. Drive away enmity and hatred from us, drive sin far away, and drive away melodies and troubles to distant quarters. 2

O cosmic vital physician, in glory greatest amongst all born, the mightiest of the mighty, wielder of the adamantine justice, may you carry us safely beyond danger; chase away from us all assaults of physical injury. 3

May we never provoke you, O cosmic vital physician, the showerer of benefits, with our ill-addressed prayers, never with a badly composed joint invocation. May you tone up our sons and heroes with your medicinal cures; I hear you to be the most competent one among physicians. 4

With my hymns may I pacify cosmic vital physician, who is invoked with calls and offerings. May he, the one easily accessible, and of beautiful form, pleasing manners, and a soft heart, never subject us to malevolent disposition. 5

The showerer of benefits, by the vital principles has filled me, His grace-seeker, with joy by giving me invigorating nourishment. Having become free from injury, may I so propitiate the cosmic vital physician, that I enjoy it as one distressed by scorching heat gets relief in shade. 6

O cosmic vital physician, where is that kind hand of yours, which heals, cures, and gives comfort? O showerer of benefits, may you be gracious to us. 7

प्र बभ्रवे वृषभाय श्वितीचे महो महीं सुष्टुतिमीरयामि ।
 नमस्या कल्मलीकिनं नमोभिर्गृणीमसि त्वेष रुद्रस्य नाम ॥८॥
 स्थिरेभिरङ्गैः पुरुरूप उग्रो बभ्रुः शुक्रेभिः पिपिशे हिरण्यैः ।
 ईशानादस्य भुवनस्य भूरेर्न वा उ योषद्रुद्रादसुर्यम् ॥९॥
 अहन्विभर्षि सार्यकानि धन्यार्हन्निष्कं यजतं विश्वरूपम् ।
 अर्हन्निदं दयसे विश्वमभ्यं न वा ओजीया रुद्र त्वदस्ति ॥१०॥

prá babhráve

vṛishabháya śvitíe mahó mahīm susṣṭutīm īrayāmi | na-
 masyá kalmalīkinam námobhir grīṇīmāsi tveshām rudráya
 náma || 8 || sthírebhir āṅgaiḥ pururúpa ugró babhrūḥ śu-
 krébhiḥ pipiṣe hīranyaiḥ | īśanād asyá bhūvanasya bhúrer
 ná vá u yoshad rudrád asuryām || 9 || árhan bibharshi sá-
 yakāni dhánvārhan nishkām yajatām viśvárūpam | árhann
 idām dayase viśvam ábhvaṃ ná vá ójiyo rudra tvád asti
 || 10 ||

॥१८॥ स्तुहि श्रुतं गर्तमदं युवानं मृगं न भीममुपहतमुग्रम् ।
 मृग्या जरित्रे रुद्र स्तवानोऽन्यं ते अस्मान्नि वपन्तु मनाः ॥११॥
 कुमारश्चित्पितरं वन्दमानं प्रति नानाम रुद्रोपयन्तम् ।
 भूरेर्दुतारं सत्पतिं गृणीषे स्तुतस्त्वं भेषजा रम्यस्मे ॥१२॥
 या वो भेषजा मरुतः शुचीनि या शन्तेमा वृषणो या मयोभु ।
 यानि मनुरवृणीता पिता नस्ता अं च योश्च रुद्रस्य वशिम् ॥१३॥

stuhí śrutām gratasādam yūvānam mṛigām ná bhīmām
 upahatnūm ugrām | mṛilá jaritré rudra stāvāno 'nyām te
 asmán ní vapantu sēnāḥ || 11 || kumārāḥ cit pitāram vān-
 damānam prāti nānāma rudropayāntam | bhúrer dātāram
 sátpatim grīṇiṣhe stutás tvām bheshajá rāsy asmé || 12 ||
 yá vo bheshajá marutaḥ śúcīni yá śāntamā vṛiṣhaṇo yá
 mayobhú | yāni mánur ávṛiṇitā pitá nas tá śām ca yós ca
 rudráya vaśmi || 13 ||

I send forth a big hymn of earnest praises to the showerer of benefits, the one of pleasing manners, with spotless garments; may we bow down to Him; my homage to the brilliant one. We glorify the splendid name of the cosmic vital physician. 8

The cosmic vital physician with His sturdy and steady constitution, multi-forms and pleasing manners, is bedecked like sun with brilliant golden ornaments. The supreme vigour never goes away from Him who is the supreme ruler of this universal order. 9

Deservingly you, like the solar orb, hold the arrows and the bow, deservingly you wear the necklace of gold showing all its beautiful forms; deservingly you distribute among your worshippers all this wonderful power of yours. Nothing is mightier than you, O cosmic vital physician, Lord in the sun. 10

Glorify the cosmic vital physician (Lord in the sun), sitting high in his cosmic chariot. He is dreadful, deadly and fierce like a wild beast. Propitiated by praises, O Lord, grant happiness to him who praises you, and may your hosts overpower others who are our adversary. 11

I bow down to you, O cosmic vital power, just like a son bows to his greeting father. I praise the benevolent leader who gives much. On being praised may you grant your healing cures to us. 12

I long for those of your medicaments, O mighty vital principles, which are pure, most healing and a source of happiness. I long for those which our elders have found efficacious in their experience and also for those obtained from cosmic vital physicians for my cure and prevention. 13

परि णो हेती रुद्रस्य वृज्याः परि त्वेषस्य दुर्मतिर्मही गान ।
 अव स्थिरा मघवद्भ्यस्तनुष्व मीढ्वस्तोकाय तनयाय मृळ ॥१४॥
 एवा बभ्रो वृषभ चेकितान यथा देव न हृणीषे न हंसि ।
 हवनश्रुन्नो रुद्रेह बोधि बृहद्देम विदधे सुवीगः ॥१५॥

pāri no hetī rudrāsya vṛijyāḥ pāri
 tveshāsya durmatīr mahī gāt | áva sthirā maghávadbhyas
 tanushva mīdhvas tokāya tánayāya mṛṇa || 14 || evā ba-
 bhro vṛishabha cekitāna yāthā deva ná hṛiṇīshé ná hānsi |
 havanaśrūn no rudrehā bodhi brīhād v. v. s. || 15 ||

(३४) चतुर्विंशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशार्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो गुत्तमद ऋषिः । मरुतो देवताः । (१-१४) प्रथमादि-
 चतुर्दशानां जगती, (१५) पञ्चदश्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१५॥ धारावरा मरुतो धृष्ण्वोजसो मृगा न भीमास्तविषीभिर्गर्चिनः ।
 अग्नयो न शुशुचाना ऋजीषिणो भूमिं धमन्तो अप गा अत्रृष्वत ॥१॥
 द्यावो न स्तृभिश्चितयन्त खादिनो व्यभिष्या न द्युतयन्त वृष्टयः ।
 रुद्रो यदो मरुतो रुक्मवक्षसो वृषाजनि पृश्न्याः शुक्र ऊर्ध्वनि ॥२॥
 उक्षन्ते अश्वीं अर्यां इवाजिपु नदम्य कणैस्तुग्यन्त आशुभिः ।
 हिरण्यशिप्रा मरुतो दविध्वनः पृक्षं याथ पृषतीभिः समन्यवः ॥३॥

34.

Dhārāvarā marúto dhṛishnvójaso mṛigā ná bhīmás tá-
 vishībhir arcínah | agnáyo ná śusuecānā ṛijīshīno bhrīmim
 dhāmanto ápa gá avṛiṇvata || 1 || dyávo ná strībhiḥ cita-
 yanta khādīno vy ābhṛiyā ná dyutayanta vṛishṭáyah | ru-
 dró yád vo maruto rukmavakshaso vṛishájani prīṣnyāḥ śu-
 krá ūdhanī || 2 || ukshánte áśvān átyān ivājīshu nadásya
 kárṇais turayanta āśúbhiḥ | hīraṇyaṣiprā maruto dávidhva-
 taḥ pṛikshām yātha pṛishatībhiḥ samanyavaḥ || 3 ||

May the missiles of cosmic vital physician, Lord in the sun, avoid us. May the great wrath of the impetuous Lord go away from us. May you turn away your strong bow of destruction from our wealthy friends and bestow happiness upon our sons and grandsons. 14

O, one of pleasing manners and showerer of benefits, omniscient and divine, bearer of our invocation, may you not show your wrath on us, nor kill us. May you now hear our invocations, O cosmic vital physician, Lord in the sun. May we loudly sing your praises in the sacred public worship and be gifted with brave sons. 15

34

O dynamic mortals (verily mortals are vitals), possessed of bold spirit, formidable like wild beasts, reverencing the world by their energies. Brightly shining like fires and soft in temperament, restore the wealth of the earth by blowing up whirlwinds of doubts and superstitions. 1

Since the mighty cosmic vital power procreate you in the womb of firmament, O cloud-bearing thunder winds (verily, these winds are vitals) you shine like starry heavens. You, the showerer of rain, illuminate the world like flash of lightnings. 2

The winds charge the clouds to move with speed like the racings of swift steeds, or like the boatmen rushing through water channels with their oars. O winds, with golden forms, may you go ahead one-minded badly shaking the trees, with your multicoloured clouds to receive your sustenance. 3

पृक्षे ता विश्वा भुवना ववक्षिरे मित्राय वा सदमा जीरदानवः ।
 पृषदश्वासो अनवभ्रराधस ऋजिप्यासो न वयुनेषु धूर्षदः ॥४॥
 इन्धन्वभिर्धेनुभी रप्सादृधभिरध्वस्सभिः पथिभिर्भ्राजिहृष्टयः ।
 आ हंसासो न स्वसराणि गन्तन् मधोर्मदाय मरुतः समन्यवः ॥५॥

prikshé

tā vīśvā bhūvanā vavakshire mitrāya vā sādama ā jīrādā-
 navah | priśhadasyāso anavabhra'rādhasa rjipyāso nā vayu-
 neshu dhūrshādaḥ || 4 || indhanvabhir dhenūbhī rapsādūdha-
 bhir adhvasmābhiḥ pathibhir bhrājadṛiṣṭayah | ā haṁsāso
 nā svāsaraṇi gantana mādhor mādāya marutaḥ samanya-
 vah || 5 ||

॥२०॥

आ नो ब्रह्माणि मरुतः समन्यवो नृगं न शंसः सर्वतानि गन्तन् ।
 अश्वमिव पिप्यत धेनुमृधनि कर्ता ध्रियं जरित्रे वाजपेशमम् ॥६॥
 तं नो दात मरुतो वाजिनं रथं आपानं ब्रह्म चितयद्विवेदिवे ।
 इषं स्तोतृभ्यो वृजनेषु कारवे सनि मेधामरिष्टं दुष्टं सहः ॥७॥
 यद्युञ्जते मरुतो रुक्मवध्र्मोऽश्वात्रथेषु भग आ सुदानवः ।
 धेनुर्न शिश्वे स्वसरेषु पिवते जनाय रातहविषे महीमिषम् ॥८॥
 यो नो मरुतो वृकताति मर्त्यो रिपुर्दधे वसवो रक्षता रिषः ।
 वर्तयत तपुषा चक्रियाभि तमव रुद्रा अशमो हन्तना वधः ॥९॥

ā no brāhmāṇi marutaḥ samanyavo narāṁ nā śāṁsaḥ
 sāvanāni gantana | āśvām iva pipyata dhenūm ūdhanī kártā
 dhīyaṁ jaritré vājapeśasam || 6 || tāṁ no dāta maruto vā-
 jīnam rātha āpānām brāhma citāyad divé-dive | iśam sto-
 trībhyo vṛijāneshu kārāve sanīm medhām āriṣṭaṁ duṣṭā-
 raṁ sāhaḥ || 7 || yād yuñjāte marūto rukmāvakshasó 'śvān
 rātheshu bhāga ā sudānavah | dhenūr nā śisve svāsareshu
 pinvate jānāya rātāhavishe mahīm iśam || 8 || yó no ma-
 ruto vṛikátāti mārtyo ripúr dadhé vasavo rákshata risháh |
 vartáyata tāpushā cakrīyābhi tám āva rudrā āśāso han-
 tanā vādhaḥ || 9 ||

They, the cloud-bearing winds, are quick in giving waters to all places, as friends offer help to their friends. They bear dappled clouds as their steeds; their gifts are never small; seated in their chariots, they go straight ahead. 4

O learned mortals (for they are verily vitals) of one mind, may you come like full-uddered cow, with enlightenment like shining lances. May you come for the divine enjoyment, just as swans fly to their nests. 5

O learned mortals, moving with one common directive, may you come to the place of learning and worship, adored by all. May you be enriched with benevolence, like the udders of milch cow or a mare, and for the singer grace the songs with rich rewards. 6

Grant us, O benevolent mortals, the vigour which may lead our toil to success and that hymn which daily reaches and glorifies supreme God. May you grant food for the singers in the midst of their followers, and also liberality, wisdom, unimpaired invincible vigour. 7

When the golden-breasted learned mortals (verily they are vitals) yoke their horses to their chariots to participate in the auspicious occasions of providing learning, they promise to procure rich nourishment to the offerer of devotional homage, as the milch cow does to her young calf. 8

O mortals, the granter of shelter, (for they are vitals), may you, protect us from the malignity of the man who cherishes wolf-like enmity against us; encompass him with your burning diseases; may you save us from injury and strike down the weapon of the cursing enemy. 9

चित्रं तद्दो मरुतो यामं चेकिते पृश्न्या यदधरप्यापयो दुहुः ।
यद्वा निदे नवमानस्य रुद्रियास्त्रितं जगय जुगतामदाभ्याः ॥१०॥

citrām tād vo maruto yāma cekite prī-
nyā yād ūdhar āpy āpāyo duhūḥ | yād vā nidé nāvamā-
nasya rudriyās tritām jāraya juratām adābhyāḥ ॥ 10 ॥

॥२२॥ तान्वा म॒हो म॒रुत॑ ए॒वयान्नो॑ वि॒ष्णोरे॒षस्य॑ प्रभृ॒थे ह॑वामह ।
हि॒र॒ण्यव॑र्णान्क॒कुहान्य॑त॒स्तुचो॑ ब्रह्म॒ण्यन्तः॑ शंस्यं ग॒ध ई॒महे ॥११॥
ते द॒श॒ग॒वाः प्र॒थ॒मा य॒ज्ञम॑हिरे ते नो हि॒न्वन्त॑प॒मो व्यु॑ष्टिषु ।
उ॒पा न ग॑र्मीरु॒णेर॑पो॒णुते॑ म॒हो ज्योति॑षा शु॒च॒ना गो॑अर्णसा ॥१२॥
ते श्रो॒णीभि॑रु॒णेभि॑र्नाञ्जि॒भी रु॒द्रा ऋ॒तस्य॑ स॒दने॑षु वावृ॒धुः ।
नि॒मेघ॑माना अत्ये॒न पा॑ज॒सा मु॒श्र॒न्द्रे वर्णं॑ दधिरे सु॒पे॒शस॑म् ॥१३॥
तौ ई॒यानो॑ म॒हि वरू॑थ॒स्तय॑ उप॒ घेदे॑ना नम॒सा गृ॑णीममि ।
त्रि॒तो न या॒न्पञ्च॑ ह॒न्तेन॑भि॒ष्टय॑ आव॒वर्त॑द॒वरा॑ञ्चक्रि॒याव॑से ॥१४॥
यया॑ र॒ध्रं पा॑र॒ग्यथा॑त्य॒हो यया॑ नि॒दो मु॒ञ्चथ॑ वन्दि॒तार॑म् ।
अ॒र्वाची॑ सा म॒रुतो॑ या व॒ ऊ॒तिरो॑ पु वा॒श्रेव॑ सु॒मति॑जिगानु ॥१५॥

tān vo mahó marúta evayāvno víshṇor eśhāsya pra-
bhṛithé havāmahe | hīraṇyavarṇān kakuhān yatāsruco brah-
maṇyāntaḥ śaṁsyaṁ rādha īmahe ॥ 11 ॥ té daśagvāḥ pra-
thamā yajñām ūhire té no hinvantūśhāso vyūṣṭiṣhu | uśhā
nā rāmīr arunaír āporṇute mahó jyótishā śucatā góarṇasā
॥ 12 ॥ te kṣhonībhir aruṇébhīr nāñjībhī rudrá ṛitāsya sáda-
neshu vāvṛidhuh | niméghamānā átyena pájasā suṣcandram
várṇam dadhire supéśasam ॥ 13 ॥ tān iyānó máhi várūtham
ūtáya úpa ghéd enā námasā grīṇīmasi | tritó ná yān páñca
hótrīm abhīṣṭaya āvavārtad āvarāñ cakriyāvase ॥ 14 ॥ yáyā
radhīram pārāyatháty ánho yáyā nidó muñcátha vanditá-
ram | arvácī sá maruto yá va útír ó.shú vāśréva sumatír
jigātu ॥ 15 ॥

O mortals, brave and gallant, your marvellous energy is well-known, whereby seizing the udder of interspace, you milk it for your friends, and destroy your revilers of faithful adorables. 10

We call upon those learned dedicated mortals (for they are vitals) who willingly attend the worship offered to the all-pervading Lord. May we, singing our hymns and raising our well-kept, golden-hued pre-eminent ladles of the fire-ritual, invoke them for the wealth which all extol. 11

The master minds controlling ten sense organs are the first who bring offerings to the divine powers. May they inspire us at the breaking of dawn. With the blazing light of their hymns, surging with wisdom, they uncover the truth concealed under the dark covers of evil, obstructing the light of truth, as the dawns uncover the dark shadow of night by her ruddy rays. 12

Those cosmic vital powers have grown powerful, abiding by the eternal laws of nature, roaring in rhythmic tunes and decorating clouds with golden colour. Showering rains with vigour, they assume a lovely and well-decorated complexion. 13

We praise with reverence and humility those five excellent invokers (five vital breaths) for great protection and praise them with this hymn for support. May the seer of three comforts (physical, mental and spiritual) bring them here with him in the chariot (of vital complex) for superior help and favour. 14

May your favour, O vital mortals, with which you help the meek during a calamity and with which you liberate your admirers from reproach, be turned hereward. May your grace come to us well like a lowing cow (towards her calf). 15

(३५) पञ्चविंशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशचम्यास्य सूक्तस्य योनको गुत्तमदः कृषिः । अपां नपात् देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२२॥

उपे॒मसृ॒क्षि वा॒जयु॒र्वच॒स्यां च॒नो द॒धीत॒ नाद्यो गि॒रो मे ।
 अ॒पां न॒पादा॒शुहे॒मां कु॒वि॒त्स्य सु॒पे॒शम॒स्कर॒ति जोषि॑प॒द्भि ॥१॥
 इ॒मं स्व॒स्मै हृ॒द् आ सु॒तष्टु॒ मन्त्रं॒ वो॒चे॒म कु॒वि॒दस्य॒ वेद॑त् ।
 अ॒पां न॒पाद॒सुय॑स्य॒ म॒ह्ना वि॒श्वान्य॑र्यो भु॒वना॒ ज॒जान॑ ॥२॥
 स॒म॒न्या य॒न्त्यु॒प य॒न्त्य॒न्याः स॒मा॒नमृ॑र्व न॒द्यः पृ॑णन्ति ।
 त॒म् शु॒चि शु॒चयो दी॒दि॒वांस॑म॒पां न॒पात् परि॑ त॒स्थुरा॑पः ॥३॥

35.

Ūpem asrikshi vājayūr vacasyām cáno dadhita nādyó
 gíro me | apām nāpād āśuhémā kuvít sá supéśasas karati
 jóshishad dhí || 1 || imám sv āsmai bṛidá á sūtashtam
 mántram vocema kuvíd asya védat | apām nāpād asurya-
 sya mahná víṣvāny aryó bhúvanā jajāna || 2 || sám anyá
 yánty úpa yanty anyáh samānám ūrvām nadyāḥ pṛinanti |
 tám ū śúcim śúcayo dīdivānsam apām nāpātam pári ta-
 sthur āpah || 3 ||

त॒मस्मै॑रा यु॒वत॒यो यु॒वानं॑ म॒र्मृज्य॑मानाः परि॑ य॒न्त्यापः॑ ।
 स शु॒क्रेभिः॑ शि॒क्रभी रे॒वद॒स्मे दी॒दाया॑नि॒ध्मो घृ॒तनि॑र्णिग॒प्सु ॥४॥
 अ॒स्मै ति॒स्रो अ॒व्य॒थ्याय॒ नारी॑र्दे॒वाय॒ दे॒वीदि॒धिष॑न्त्य॒न्नम् ।
 कृ॒ता इ॒वोप॑ हि प्र॒स॒स्ये अ॒प्सु स पी॒यूषं॑ ध॒यति॑ पृ॒र्वमृ॑न्ताम् ॥५॥

tám ásmerā yuvatáyo yúvānam marmri-
 jyāmānāḥ pári yanty āpah | sá śukrébbhiḥ śikvabhī revád
 asmé didāyānidhmó ghrítānirṇig apsú || 4 || asmaí tísro
 avyathyāya nārīr devāya devír didhishanty ánnam | kṛitā
 ivópa hí prasarsré apsú sá pīyúṣham dhayati pūrvasūnām
 || 5 ||

I recite this poem for obtaining prosperity. May the hydrodynamic power lying latent in the flowing stream, be wealth-giver, to me, the reciter. May this impetuous electric power so utilized be decoratively useful to me. 1

Let us sing well, in its appreciation this poem which has been well-fashioned out from the heart; who can say whether it would be appreciated ! The hydrodynamic power, the noble Nature's force, has generated good many things existing by its supreme might. 2

Some waters collect together, other's join them. As rivers they flow together to a common reservoir (ocean). The pure waters have gathered round the hydrodynamic power, pure and shining. 3

The young and modest waters, the bashful maidens, wait upon that youthful hydrodynamically produced fire repeatedly decorating him. He (the fire) has richly shone for us with his brilliant and powerful limbs in the midst of waters, unfed with fuel and yet shining as if nourished by butter. May all this bring abundance to us. 4

To this unshakable divine power (hydrodynamic), the three divine females (wisdom, speech and culture) personified, supply the sustaining elements. This power is formed, as if, in waters, but is utilized far and wide. He (the personified hydrodynamic power) enjoys the ambrosia of gravitational energy, already acting thereupon from before hand. 5

॥२३॥

अश्वस्यात्र जनिमास्य च स्वर्द्धुहो रिषः संपृचः पाहि सूरिन् ।
 आमासु पृषु परे अप्रमृष्यं नारातयो वि नशन्नानृतानि ॥६॥
 स्व आ दमे सुदुघा यस्य धेनुः स्वधां पीपाय सुभ्वन्नमन्ति ।
 सो अपां नपादूर्जयन्नप्स्वन्तर्वसुदेयाय विधत्ते वि भान्ति ॥७॥
 यो अप्स्वा शुचिना देव्येन कृतावाजस उर्विया विभान्ति ।
 वया इदुन्या भुवनान्यस्य प्र जायन्ते वीरुधश्च प्रजाभिः ॥८॥
 अपां नपादा ह्यस्यादुपस्थं जिह्वानामृध्वो विद्युत् वसानः ।
 तस्य ज्येष्ठं महिमानं वहन्तीर्हिरण्यवर्णाः परि यन्ति युद्धीः ॥९॥
 हिरण्यरूपः स हिरण्यसंदग्पां नपात्सेदु हिरण्यवर्णः ।
 हिरण्ययात्परि योनेर्निषद्या हिरण्यदा ददत्यन्नमस्मै ॥१०॥

ásvasyátra jánimāsyá ca svār druho risháh samprícah
 páhi sūrín | āmāsu pūrshú paró apramrīshyām nárātayo ví
 naṣan nánritāni || 6 || svá á dāme sudúghā yásya dhenúh
 svadhām pīpāya subhiv ánnam atti | só apām nāpād ūrjā-
 yann apsv āntár vasudéyāya vidhaté ví bhāti || 7 || yó apsv
 á śúcina daívyena ritávájasra urviyá vibhāti | vayá íd anyá
 bhúvanāny asya prá jāyante vīrúdhaṣ ca prajābhiḥ || 8 ||
 apām nāpād á hy ásthād upásthām jibmānām ūrdhvó vi-
 dyútam vásānah | tāsya jyésthām mahimānam váhantīr hí-
 ran̄yavarṇāḥ pári yanti yahvíḥ || 9 || híran̄yarūpaḥ sá hí-
 ran̄yasamdrig apām nāpāt séd u híran̄yavarṇah | hiranyá-
 yāt pári yóner nishádyā hiranyadā dadaty ánnam asmai
 || 10 ||

॥२४॥

तदस्यानीकमुत चारु नामापीच्यं वर्धते नमुरपाम् ।
 यमिन्धते युवतयः समित्था हिरण्यवर्णं घृतमन्नमस्य ॥११॥

tád asyānīkam utá cāru nāmāpīcyam vardhate náptur
 apām | yām indhāte yuvatīyaḥ sam itthā híran̄yavarṇam
 ghrítam ānuam asya || 11 ||

In him (the hydrodynamic power) lies the source of mechanical horse-power, and also of other advantages. May you defend the pious patrons against malice and oppression (utilization for defence purpose). Neither the enemies nor the untruthful villains would be blessed by this energy, whether abiding in the immature or mature waters. 6

He, the hydrodynamic power personified, abides in his own dwelling; he is a cow which can be easily milked; he augments the nectar, and eats the sacrificial food. He gathering strength (high driving or propelling forces) in the midst of waters, shines for the sake of conferring wealth upon the worshipper (the person or the organization harnessing the energy). 7

All other creatures and the creepers with their offspring are indeed born forth as the branches of this hydrodynamic energy, who, untired and holy, shines abundantly in the midst of waters and vegetation with his pure and divine lustre. 8

The hydrodynamic energy, arrayed in lightning, ascends in the midst of curled clouds. The flowing clouds of golden colour surround him, carrying with them his exceeding glory. 9

The hydrodynamic energy in the form of fire and lightning has a golden form and a golden appearance; he (personified) indeed has the same golden complexion even when he is enshrined on the altar away from his golden home. The givers of gold offer him his sacrificial food. 10

The hidden face and lovely name of this eternal fluid-dynamic energy grow powerful. Golden-coloured water (or butter) is the food of this fire divine and as such, the youthful waters of the aerial ocean enkindle him well here. 11

अस्मै बहुनामवमाय सरल्ये यज्ञैर्विधेम नमसा हविर्भिः ।
 सं सानु मार्ज्म दिधिषामि विल्मेर्दधाम्यन्नेः परि वन्द ऋग्भिः ॥१२॥
 स ई वृषाजनयत्तासु गर्भं स ई शिशुर्धयति तं रिहन्ति ।
 सो अपां नपादनभिम्लातवर्णाऽन्यस्येवेह तन्वा विवेष ॥१३॥
 अस्मिन्पदे परमे तस्थिवांसमध्वस्मभिर्विश्वहा दीदिवांसम् ।
 आपो नप्त्रे घृतमन्नं वहन्तीः स्वयमत्कैः परि दीयन्ति युक्तीः ॥१४॥
 अयांसमग्ने सुभिति जनायायांससु मघवद्भ्यः सुवृक्तिम् ।
 विश्वं तद्भद्रं यद्वन्ति देवा बृहद्भदेम विदथे सुवीराः ॥१५॥

asmai bahūnām avamāya sākhye
 yajñair vidhema nāmasā havīrbhiḥ | sām sānu mārjmi dī-
 dhishāmi bīlmair dādhamy ānnaiḥ pari vanda ṛighbhiḥ
 || 12 || sā im vṛishājanayat tāsu gārbham sā im śiṣur dha-
 yati tām rihanti | só apām nāpād ānabhimlātavarṇo nyā-
 syevehā tanvā vivesha || 13 || asmīn padé paramé tasthi-
 vāṅsam adhvasmābbir viśvāhā dīdivāṅsām | āpo nāptre
 ghṛitām ānnam vāhantiḥ svayām ātkaiḥ pari dīyanti yah-
 vīḥ || 14 || āyāṅsam agne sukshītīm jānāyāyāṅsam u maghā-
 vadbhyaḥ suvṛiktīm | viśvam tād — || 15 ||

(३६) षड्विजं मूलम्

(१-६) षड्विजं मूलम् शीतको गृन्मसः ऋषिः । (१) प्रथमर्च इन्द्रो मधुश्च, (२) द्वितीयाया
 मरुतो माधवश्च, (३) तृतीयायास्त्वष्टा शुक्रश्च, (४) चतुर्थ्या अग्निः शुचिश्च, (५) पञ्चम्या इन्द्रो
 नमश्च, (६) षष्ठ्या मित्रावरुणौ तमस्यश्च देवताः । जगती छन्दः ॥

॥२५॥ तुभ्यै हिन्यानो वसिष्ठ गा अपोऽधुक्षन्त्सीमविभिरद्रिभिर्नरैः ।
 पिबेन्द्र स्वाहा प्रहुतं वषट्कृतं होत्रादा सोमं प्रथमो य ईशिषे ॥१॥

36.

Túbhyam hinvāno vasishṭa gā apó 'dhukshan sīm
 āvibhir ādribhir nārah | pībendra svāhā prāhutaṁ vāshaṭ-
 kṛitaṁ hotṛád ā sōmam prathamó yā īśiṣhe || 1 ||

Let us wait upon this nearest friend among the many with the sacrifices, a prayer and offerings. I decorate his high place (the establishment), feed him with chips of wood, support him with food and exalt him with songs. 12

He is his own revealer and sows the seed of plasma in the vast expanse of universe. He indeed draws life-giving element from them and they lick him. That fluid-dynamic energy with unfaded effulgence, here unites as it were with other manifested forms of divine powers (energies). 13

The great waters bearing rich nourishment to feed their offspring flow and surround him who in his supreme position is resplendent with the rays that never perish. 14

O most adorable and effulgent Lord, the giver of good homes, I have come to you for the prosperity of my people; I have come with a good hymn for the sake of procuring opulence from you. May all auspicious gifts which Nature's bounties can give to others be ours. May we, surrounded by brave followers, loudly praise you, O Divine, in this sacrificial assembly. 15

36

O resplendent Lord, the first and foremost to rule, we invoke you by presenting these sweet songs which the poets have composed, just as a herbal oblation is pressed with stone and filtered through wool with great effort. Accept these sweet emotional expressions of homage presented by the priests with the exclamation SVAHA and VASAT (two forms of HAILS). 1

यज्ञैः संमिष्टाः पृषतीभिर्ऋष्टिभिर्यामञ्जुभ्रासो अञ्जिषु प्रिया उत ।
 आसद्या बर्हिर्भरतस्य सूनवः पेत्रादा सोमं पिबता दिवो नरः ॥२॥
 अमेव नः सुहवा आ हि गन्तन् नि बर्हिषि सदतना रणिष्टन ।
 अथा मन्दस्व जुजुषाणो अन्धसस्त्वष्ट्रदेवेभिर्जनिभिः सुमद्रणः ॥३॥
 आ वक्षि देवां इह विप्र यक्षि चोग्रन्होतर्नि षदा योनिषु त्रिषु ।
 प्रति वीहि प्रस्थितं सोम्यं मधु पिवाग्नीध्रात्तव भागस्य तृष्णुहि ॥४॥

yajñāḥ

sāmmiṣṭāḥ pṛiṣhatibhir isṛiṣṭibhir yāmañ chubhrāso añjishu
 priyā utā | āsādyā barhīr bharatasya sūnavāḥ potrād ā só-
 mam pibatā divo narah || 2 || amēva naḥ suhavā ā hī gāu-
 tana nī barhīshi sadatanā rāṇiṣṭana | ātha mandasva juju-
 shāṇó āndhasas tvāshtar devébhir jānibhiḥ sumādganaḥ
 || 3 || ā vaksbi devān ihā vipra yākshi cośān hotar nī shadā
 yónishu trishú | prāti vihi prāsthitam somyām mādhu pi-
 bāgnīdhrāt tāva bhāgāsya triṇuḥ || 4 ||

एष स्य ते तन्वो नृमणवर्धनः मह ओजः प्रदिवि बाह्वोर्हितः ।
 तुभ्यं सुतो मघवन्तुभ्यमाभृतस्त्वमस्य ब्राह्मणादा तृपतिष्व ॥५॥
 जुषेथा यज्ञं बोधतं हवस्य मे सुतो होता निविदः पूर्या अनु ।
 अच्छा राजाना नम एत्यावृतं प्रशास्त्रादा पिबतं सोम्यं मधु ॥६॥

eshā syā te tanvō

nṛimṇavārdhanah sāha ójah pradīvi bāhvōr hitah | túbhyam
 sūtō maghavan túbhyam ābhritas tvām asya brāhmaṇād ā
 tripāt piba || 5 || jushétham yajñām bódhatam hāvasya me
 sattó hótā nivīdah pūrvyā ānu | áchā rájānā náma ety
 āvritam praśāstrād ā pibatam somyām mādhu || 6 ||

O cloud bearing winds, engaged in sacred dedications, while on march, you appear as if adorned with spears and riding on spotted (mares or deers), and wearing attractive ornaments; you are offsprings of the luminous heaven, leaders in the firmament. May you be enshrined in the firmament and accept sweet songs from the pious priests. 2

O Nature's forces, easy to be invoked, may you all come to us together; and the supreme Lord, architect of the universe also come to bless us, along with the brilliant consorts in this creation, with Nature's bounties and their divine counterparts and may you accept our loving prayers and be delighted. 3

Bring Nature's bounties here and worship them, O poet sage, and ardently longing for them please be seated in the three spheres (knowledge, words and action). O inviting priest, cherish the sweetness of the blissful elixir—spiritual experience—realized by you through the aid of the preceptor and be satisfied with your share. 4

O bounteous person, here is the augments of vigour of your body, and the strength of your arms. It has been specially prepared and dedicated to you. May you accept it, as offered to you by the high priest, and rejoice. 5

O persons incharge of the departments of welfare and benevolence, may both of you be gratified with this public functions of service, and hear our invocations. Our priest, sitting on the dias, is repeatedly reciting the traditional benedictions. May you come to accept our greetings offered to you by our director. 6

(३७) समविशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य शौनको युत्समद ऋषिः । (१-४) प्रथमादिचतुर्कचां द्रविणोदाः,

(५) पञ्चम्या अभिनौ, (६) षष्ठ्याश्वाग्निदेवताः । जगती छन्दः ॥

॥१॥ मन्दस्व होत्रादनु जोषमन्धसोऽध्वर्यवः स पूर्णा वष्टयासिचम् ।
 तस्मा एतं भरत तद्वशो दुदिर्होत्रात्सोमं द्रविणोदः पिबं ऋतुभिः ॥१॥
 यमु पूर्वमहुवे तमिदं हुवे सेदु हव्यो दुदियो नाम पत्यते ।
 अध्वर्युभिः प्रस्थितं सोम्यं मधु पोत्रात्सोमं द्रविणोदः पिबं ऋतुभिः ॥२॥

37.

Māndasva hotrād ānu jósham ándhasó 'dhvaryavaḥ sá
 pūrṇām vashty āsīcam | tasmā etām bharata tadvaśo da-
 dír hotrād sómam draviṇodaḥ píba ṛitúbhiḥ || 1 || yám u
 pūrvam áhuve tām idám huve séd u hávyo dadír yó náma
 pátyate | adhvaryúbhiḥ prástṥitām somyám mádhu potráat
 sómam d. p. ṛi. || 2 ||

मेद्यन्तु ते वक्त्रयो येभिरीयसेऽग्निपण्यन्वीलयस्वा वनस्पते ।
 आयूयो ऋणो अभिगूर्या त्वं नेष्ट्रात्सोमं द्रविणोदः पिबं ऋतुभिः ॥३॥
 अपादोत्रादनु पोत्रादमत्तोत नेष्ट्रादजुपत प्रयो हितम् ।
 तुरीयं पात्रममृतममर्त्यं द्रविणोदाः पिबन्तु द्राविणोदासः ॥४॥

médyantu te váhnayo yébhír íyasé
 'rishanyan vilayasvā vanaspate | āyúyā dhrishṇo abhigúryā
 tvām neshtrát sómam — || 3 || ápād dhotrād utá potrád
 amattotá neshtrád ajushata práyo hitám | turíyam pátram
 ámṛiktam ámartyam draviṇodáh píbatu drāviṇodasáh || 4 ||

O Lord, bestower of gifts, may you be gratified by the dedicated service offered by your devotee (food-liberations offered by the priest). O priests, He loves homage in abundance. Offer this to Him; in consequence He would be your benefactor. May you, O Lord, accept the elixir of sweet devotional prayers (as if, the herbal juice) from the cup of invoking priest, appropriate to the seasons. 1

I invite Him today, whom indeed I have invited before; He indeed deserves invocation who is renowned as a benefactor. The sweet expressions of devotion have been presented to you, by the priests. O Lord, the donor of gifts, may you accept the elixir of sweet devotional prayers from the cup of purifying priest who present it, appropriate to the seasons. 2

O donor of gifts and the Lord of vegetation, may these bearers, by whom you are borne along, be gratified. You are always firm, do no injury and are strong, steadfast in your resolves. O showerer of gifts, may you accept the elixir of sweet devotional prayers from the cup of the leading priest, who, uttering the words, presents the spiritual elixir, appropriate to the seasons. 3

Lord, the bestower of gifts, has accepted the sweet devotional elixir from the cup of the invoking priest, from the cup of the purifying priest and as well from the cup of the leading priest. He also equally enjoys the fourth one, undisturbed and immortal from the offerer of gifts (the presiding priest). 4

अर्वाञ्चमय यय्यं नृवाहणं रथं युञ्जाथामिह वा विमोचनम् ।
 पूङ्कं हवींषि मधुना हि कं गतमथा सोमं पिबतं वाजिनीवम् ॥५॥
 जोष्यसे समिधं जोष्याहुतिं जोषि ब्रह्म जन्यं जोषि सुष्टुतिम् ।
 विश्वेभिर्विश्वाँ ऋनुना वसो मह उग्रन्देवाँ उग्रतः पायया हविः ॥६॥

arvāñcam adyā yayyāṃ nṛivāhaṇaṃ rāthaṃ yuñjāthām ihā
 vāṃ vimócanam | pṛiṅktāṃ havīṃshi mādhunā hí kaṃ ga-
 tāṃ áthā sómam pibatam vājinīvasū || 5 || jóshy agne samí-
 dham jóshy ábutim jóshi bráhma jányam jóshi sushtútīm |
 víṣvebhir víṣvāṃ rítunā vaso mahá uṣān devāṃ uṣatāḥ pā-
 yayā havīḥ || 6 ||

(३८) अष्टाविंशं सूक्तम्

(१-११) एकादशवेत्यास्य सूक्तस्य गौतमीय गृत्तमद ऋषिः । सविता देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२॥

उदु प्य देवः सविता सवाय शश्वत्तमं तदपा वल्लिगृह्यात् ।
 नूनं देवेभ्यो वि हि धाति रत्नमथाभेजहीनिहोत्रं स्वस्तो ॥१॥
 विश्वम्य हि श्रुष्टये देव ऊर्ध्वः प्र बाहवा पृथुपाणिः मिसंति ।
 आपाश्चिदस्य व्रत आ निमृग्रा अयं चिद्वातो रमते परिमन् ॥२॥
 आशुभिश्चिद्यान्वि मुचाति नूनमरीरमदनेमानं चिदेतोः ।
 अह्यपृणा चिद्वययाँ अविप्यामनु व्रतं सविनुर्मोक्ष्यागात् ॥३॥

38.

Úd u shyá deváh savitá saváya śaṣvattamāṃ tādapā
 válmir asthāt | nūnāṃ devébhyo ví hí dhāti rátnam áthā-
 bhajad vītíhotraṃ svastāu || 1 || víṣvasya hí ṣṛushtāye devá
 ūrdhvāḥ prá bāhāvā prithúpaṇiḥ śisarti | āpaṣ cid asya
 vratá á nímṛigrā ayāṃ cid váto ramate párijman || 2 || āśú-
 bhiḥ cid yán ví mucāti nūnām áriramad átamānaṃ cid
 étoḥ | ahyárshūṇāṃ ein ny áyāṃ avishyām ánu vratām sa-
 vitúr móky ágat || 3 ||

May you two yoke your hero-bearing and swift-moving chariot, pilot it to this direction and come hitherwards. Your landing place is here. May you moisten the offerings with your sweetness. Do indeed come here. Then O twin-divines, showerers of gifts, partake in the beauties of creation. 5

May you be pleased with the fuel of dedication, O adorable God; accept our offerings of prayers; accept the hymn beneficial to the people; accept our earnest praises. May you, O loving divine, let all the sweet Nature's bounties and divine powers accept the sweet elixir, appropriate to the seasons. 6

38

The divine creator, the bearer of life, has been perpetually creating, for such is His function. Verily he bestows lovely gifts on Nature's bounties. May he give prosperity to the devout worshippers. 1

The resplendent sun with his arms stretching extensively, rises for the good of the world. It is in accordance to the eternal ordinance that the waters (in oceans) purify and the wind (in the interspace) sports in its circling region. 2

Having gone speedily, no sooner he (the sun) winds up his rays and stops the traveller from his onward journey. He restrains the activity of those (i.e. the rays) that have been attacking the serpentine clouds. It is in accordance with the creator's eternal laws, (that as the sun sets), night approaches. 3

पुनः समव्यद्वितते बयन्ती मध्या कर्तोऽन्यथाच्छक्म धीरः ।
 उत्संहायाम्थाद्व्युत्तैर्दधरमतिः सविता देव आगात् ॥४॥
 नानौकौसि दुर्यो विश्वमायुर्वि तिष्ठते प्रभवः शोको अग्नेः ।
 ज्येष्ठे माता सूनवे भागमाध्रादन्वस्य केतमिषितं सवित्रा ॥५॥

pūnaḥ sām avyad vītatam vāyanti
 madhyā kārto ny ādhāc chākma dhīraḥ | ūt saṁbhāyāsthād
 vy ritūñr adardhar arāmatih savitā devā āgāt || 4 || nānau-
 kānsi dūryo viśvam āyur vī tiṣṭhate prabhavāḥ śoko
 agnēḥ | jyēsthām mātā sūnāve bhāgām ādhād ānv asya
 kētam iṣhitam savitrā || 5 ||

॥३॥ समाववर्ति विष्टितो जिगीषुर्विश्वेषां कामश्चरताममाभूत् ।
 शश्रौ अपो विकृतं हित्वयागादनु व्रतं सविनुर्देव्यस्य ॥६॥
 त्वया हितमप्यमप्सु भागं धन्वान्वा मृगयामो वि तस्थुः ।
 वनानि विभ्यो नकिरस्य तानि व्रता देवस्य सविनुर्मिनन्ति ॥७॥
 याद्राध्यं वरुणो योनिमप्यमनिशितं निमिषि जभुराणः ।
 विश्वो मार्ताण्डो ब्रजमा पशुर्गीत्स्थशो जन्मानि सविता व्याकः ॥८॥
 न यस्येन्द्रो वरुणो न मित्रो व्रतमर्यमा न मिनन्ति रुद्रः ।
 नारातयस्तमिदं स्वस्ति हुवे देवं सवितारं नमोभिः ॥९॥

samāvavarti viśṭhito jigishūr viśveshām kāmaś cāra-
 tāṁ amābhūt | śaśvāñ āpo vīkṛitaṁ hitvy āgād ānu vra-
 tāṁ savitūr daīvyasya || 6 || tvāyā hitam āpyam apsū bhā-
 gām dhānvānv ā mṛigayaśo vī tasthuḥ | vānāni vībhyo nā-
 kir asya tāni vratā devāsyā savitūr minanti || 7 || yādrā-
 dhyam vāruṇo yōnim āpyam āniṣitaṁ nimīshi jārbhura-
 naḥ | viśvo mārtaṇḍo vrajām ā paśūr gāt sthaśo jānmāni
 savitā vy ākah || 8 || nā yasyēndro vāruṇo nā mitrō vratām
 ariyamā nā minānti rudrāḥ | nārātayas tāṁ idām svastī
 huvē devām savitāraṁ nāmobhiḥ || 9 ||

Once more has she (the night) spread it out, weaving her extended web over the world. The prudent person lays down his work incomplete. But every one springs up when the unwearied divine sun, having rested for a while, rises and well defines the seasons. 4

Now the powerful glow of the household fire is lit, door to door, in a number of homes throughout the world. The mother (dawn) lays down the full share for her son (the fire), sent to him according to the wishes of the creator. 5

Everyone who goes out to various places for earning, returns, for home is the desire of all moving beings. A labourer returns home leaving his work half-done, according to the indications of the divine sun (now set). 6

The animals of forests, in arid places, go in search of water which has been collected in the firmament. The wild beasts spread themselves over the dry land. The trees of forest are assigned to the birds; no one ever disregards these laws of the divine sun. 7

On the closing of the eyes of the sun (i.e. sunset), the venerable God, provides agreeable places of rest to all movable creatures. The birds go to their nests on trees and the cattle go to their lair. The sun disperses creatives in various directions to their respective places of rest. 8

Here I implore with obeisances prosperity from that resplendent creator of universe whose law neither divine powers of heaven and earth such as sun, ocean, cosmic light, cosmic law giver, vital principles nor even their opponents violate. 9

भगं धियै वाजयन्तः पुग्न्धि नगशंसो ग्राम्पतिर्नो अद्याः ।
 आये वामस्य सङ्गथे रयीणां प्रिया देवस्य सवितुः स्याम ॥१०॥
 अस्मभ्यं तद्विवो अद्भ्यः पृथिव्यास्त्वया दत्तं काम्यं गध आ गात ।
 शं यत्स्तोतृभ्य आपये भवात्युशंसाय सवितर्जग्नि ॥११॥

bhāgam dhīyaṃ vā-
 jāyantaḥ pūraṃdhiṃ nārāśaṃso grāspātir no avyāḥ | āyé
 vāmāśya saṃgathé rayīṇāṃ priyā devāśya savitūḥ syāma
 || 10 || asmābhyam tād divó adbhyāḥ pṛthivyās tváyā dat-
 tāṃ kāmyaṃ rādha á gāt | śam yāt stotṛibhya āpāye bhā-
 vāty uruśaṃsāya savitar jaritré || 11 ||

(३९.) एकोनवत्वारिंशं सूक्तम्

(१-८) अष्टव्यास्य सूक्तस्य शीनको गुन्मसद क्रयिः । अश्विनो देवते । विष्णुप हस्तः ॥

॥४॥ ग्रावाणेव तदिदर्थं जग्ने गृध्रेव वृक्षं निधिमन्तमच्छ ।
 ब्रह्माणेव विदथ उक्थशामो दूतेव हव्या जन्या पुरुत्रा ॥१॥
 प्रातर्यावाणा रथ्येव वीराजेव यमा वरमा मंचेथे ।
 मेने इव तन्वा३ शुम्भमाने दम्पतीव क्रतुविदा जनेषु ॥२॥
 शृङ्गेव नः प्रथमा गन्तमर्वाक्छफाविव जर्भुगणा तरोभिः ।
 चक्रवाकेव प्रति वस्तोरुस्त्रावाञ्चो यानं रथ्येव शक्रा ॥३॥

39.

Grāvāneva tād īl ārtham jarethe grīdhreva vṛikshāṃ
 nidhimāntam ācha | brahmāneva vidātha ukthaśāśā dūtéva
 hāvya jānyā purutrā || 1 || prātaryāvāṇā rathyeva vīrājéva
 yamā váram á sacethe | méne iva tanvā śumbhamāne dām-
 patīva kratuvīdā jāneshu || 2 || śrīṅgeva naḥ prathamā
 gantam arvāk chaphāv iva jārbbhurāṇā tárobhiḥ | cakravā-
 kéva prāti vāstor usrārvāñcā yātam rathyēva śakrā || 3 ||

May the lord of creation, the one adored by men, the Lord of speech, preserve us. He is the one, all-wise, worshipped by all, auspicious, and the sole object of meditation. May we be dear to resplendent Lord of creation in the acquisition of wealth and prosperity. 10

May that desirable wealth given by you come to us from heaven, from the waters and from the earth, which, O creator, shall continue to be a source of happiness to friends and to those who praise you. 11

39

Move quickly to the goal like a pair of clouds purposefully descending. Fly like eagles to a tree of treasures, or like two venerable priests to chant the hymns in the assembly of learned seers or like two royal messengers invited with honour in a land of many people. 1

You go forth in the morning like heroes mounted on chariots. You are like a pair of goats clinging to each other by their own choice. You are similar to two birds shining with their brilliant body. You are like a married couple conscious of their obligations in society. 2

Come foremost to us (like a bull) with two horns, or like (a horse) with two hoofs stamping with speed. O twins, may you come here every morning like two loving birds (cakra-vaka, Anas Casarca), awaiting the morning or like two heroes, over-throwers of foes, mounted on chariots. 3

नावेव नः पारयतं युगेव नभ्येव न उपर्धिव प्रर्धिव ।
 श्वन्निव नो अरिषण्या तनूनां खगलेव विस्वमः पातमुस्मान् ॥४॥
 वातेवाजुर्या नद्येव रितिर्क्षी इव चक्षुषा यातमर्वाक ।
 हस्ताविव तन्वेऽशंभविष्ठा पादेव नो नयतं वस्यो अच्छे ॥५॥
 ॥६॥ ओंष्ट्राविव मध्यास्ने वदन्ता स्तनाविव पिप्यतं जीवसे नः ।
 नामेव नस्तन्वो रक्षितारा कर्णाविव सुश्रुता भूतमुस्मे ॥६॥
 हस्तेव शक्तिमूभि सैददी नः श्रामेव नः समजतं रजांसि ।
 इमा गिरे अश्विना युष्मयन्तीः क्ष्णोत्रेणेव स्वधितिं सं शिशीतम ॥७॥
 एतानि वामश्विना वर्धनानि ब्रह्म स्तोमं गुत्समदामो अकन ।
 तानि नरा जुजुषाणोप यातं बृहद्देम विदधे सुवीगः ॥८॥

nāvéva naḥ pārayataṁ yugéva nábhyeva na upadhíva pra-
 dhíva | sváneva no árishanyā tanúnāṁ khrigaleva visrásah
 pātam asmān ॥ 4 ॥ vātevajuryā nadyéva ritír akshí iva cá-
 kshushā yātam arvāk | hástāv iva tanvè śambhavishṭhā pá-
 deva no nayatam vásyo ácha ॥ 5 ॥

ósthāv iva mádhv āsné vādantā stánāv iva pipyataṁ
 jīvāse naḥ | náseva nas tanvò rakshitārá kárṇāv iva su-
 śrútā bhūtam asmé ॥ 6 ॥ hásteva śaktim abhí samdadí naḥ
 kshámeva naḥ sám ajatam rájāñsi | imā gíro aṣvinā yu-
 ślmayántiḥ kshñótreneva svádhitim sám śiṣītam ॥ 7 ॥ etáni
 vām aṣvinā vārdhanāni bráhma stómaṁ gr̥tsamadāso akran |
 táni narā jujushāṇópa yātam bṛihád — ॥ 8 ॥

(४०) चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-६) षड्वत्स्यास्य सूक्तस्य गौतमो गुत्समश्च ऋषिः । (१-५, ६) प्रथमादिपञ्चर्चा षष्ठ्याः प्रवाचस्य
 च सोमापूषणो, (६) षष्ठ्या उत्तराचस्य चादिनिर्देवताः । विष्टुर् छन्दः ॥

॥६॥ सोमापूषणा जनना रयीणां जनना दिवो जनना पृथिव्याः ।
 जातो विश्वस्य भुवनस्य गोपो देवा अकृष्वन्नसूतस्य नाभिम् ॥१॥

40.

Sómāpūshaṇā jānanā rayīṇāṁ jānana divó jānanā pri-
 thivyāḥ | jātaú víśvasya bhuvanasya gopau devá akṛiṣṭvann
 amṛítasya nábhim ॥ 1 ॥

Carry us safely across the danger as if in a boat; guarding our bodies against injuries like hounds, save us from a breakdown, like two armours, like yokes, like axles, like spokes, and like fellies. 4

Indestructible like two winds, moving rapidly like two rivers, seeing like two eyes, may you come here, O twin divines. Like two hands and like two feet most serviceable to the body, lead us towards excellent wealth. 5

Speak like the two lips uttering sweet words, feed us like the two breasts yielding nourishment, that we may live. Be the protectors of our person like the two nostrils and be like the two ears, for the hearing of agreeables. 6

Be the givers of strength to us like two hands. May you give us extensive space like the earth. Sharpen, O twin divines, these hymns which are addressed to you, like a hatchet sharpened on a grindstone. 7

The cheerful sages have composed these hymns which glorify you, as also the prayer for you, O twin divines. O brave warriors, come to us accepting them. Being endowed with brave sons may we sing aloud in the sacrificial assembly. 8

O divine bliss and sustenance, both of you are the generators of riches, heavenly and terrestrial; as soon as born, you are guardians of the entire world. Nature's bounties have made you, as if, the source of immortality. 1

इमौ देवौ जायमानौ जुषन्तेमौ तमौसि गूहतामजुष्टा ।
 आभ्यामिन्द्रः पृक्मामास्वन्तः सोमापूषभ्यां जनदुस्त्रियासु ॥२॥
 सोमापृषणा रजसो विमानं सप्तचक्रं रथमविश्वमिन्वम् ।
 विप्रवृत्तं मनसा युज्यमानं तं जिन्वथो वृषणा पञ्चरश्मिम् ॥३॥

imaú devaú jāyamānan jushante-
 maú támānsi gūhatām ājushṭā | ābhyām índraḥ pakvām
 āmāsv antāḥ somāpūśhābhyām janad usrīyāsu || 2 || sōmā-
 pūshaṇa rājaso vinānaṁ saptācakraṁ rātham āviṣvanin-
 vam | vishūvrītam mānasā yujyāmānaṁ tāṁ jinvatho vṛi-
 shaṇā pāñcaraśmini || 3 ||

द्विच्यन्यः सदनं चक्र उच्चा पृथिव्यामन्यो अध्यन्तर्गिश्चे ।
 तावस्मभ्यं पुरुषां पुरुक्षुं रायस्पोषं वि प्यतां नाभिमस्मे ॥४॥
 विश्वान्यन्यो भुवना जजान विश्वमन्यो अभिचक्षाण एति ।
 सोमापृषणाववन्ते धियं मे युवाभ्यां विश्वाः पृतना जयेम ॥५॥
 धियं पृषा जिन्वतु विश्वमिन्द्रो रथि सोमो रथिपतिर्दधातु ।
 अवन्तु देव्यदितिर्नर्वा बृहद्देस विदथे सुवीरः ॥६॥

līvy ānyāḥ sādanaṁ cakrā uccā
 prithivyām anyó ādhy antárikṣhe | táv asmābhyam puru-
 vāram purukshúm rāyās póshaṁ ví shyatām nábhīm asmé
 || 4 || víṣvāny anyó bhúvanā jajāna víṣvam anyó abhicá-
 kshāṇa eti | sōmāpūshaṇāv ávataṁ dhīyam me yuvābhyām
 víṣvāḥ prītanā jayema || 5 || dhīyam pūshā jinvatu víṣvam-
 invó rayīm sómo rayipátir dadhātu | ávatu devy áditir
 anarvá brī^o || 6 ||

Nature's bounties have been propitiating these two divinities (bliss and sustenance) from the earliest times of creation, thereby driving away the disagreeable glooms. With these two, bliss and sustenance, the resplendent Lord generates the mature milk in the immature heifers. 2

O bliss and sustenance, showerer of benefits, may you set in motion that cosmic chariot which measures out the space, and which has seven wheels (the seven: two eyes, two ears, two nostrils and a tongue), quite unique in the universe, and which turns in all directions, which is harnessed by mind and which has reins (of five breaths). 3

One of them (bliss) has taken his seat high in the heaven, while the other (sustenance) has done so on the earth and in the mid-air. May the two grant us much desired abundance of riches, the great source of enjoyment to us. 4

One of you (the bliss) created all beings, the other (sustenance) goes onward all beholding. O bliss and sustenance, enlighten my intellect for protection, so that we conquer all hosts of adversaries through your grace. 5

May all-pervading sustenance grant us happiness through intellect, and in the same way, may the bliss, lord of prosperity, grant us riches. May the resistless divine eternity preserve us. May the Mother Infinity who is without an adversary, protect us so that we, accompanied by brave progeny, worthily glorify you, our Lord, in this assembly. 6

(४१) एकचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-२१) एकविंशत्युच्यमानस्य सूक्तस्य योनिको गुणममद ऋषिः । (३-२) प्रथमाद्वितीययोः क्रोचोर्वायुः ।

(३) तृतीयाया इन्द्रवायुः । (४-६) चतुर्थ्यादित्युच्यमानस्य मित्रावरुणोः । (७-९) सप्तम्यादित्युच्यमानस्य नोः ।

(१०-१२) दशम्यादित्युच्यमानस्यः । (१३-१५) त्रयोदश्यादित्युच्यमानस्य विश्वे देवाः । (१६-१८)

षोडश्यादित्युच्यमानस्य सगन्वती, (१९-२१) एकोनविंश्यादित्युच्यमानस्य यावापृथिव्यो हविषोने

वा, (१९) एकोनविंश्यामन्तृतीयपादस्य चाग्निर्वा देवताः । (१-१५, १९-२१) प्रथमा-

दिपञ्चदशचामिकोनविंश्यादित्युच्यमानस्य च गायत्री, (१६-१७) षोडशीममदयो-

ग्न्युप, (१८) अष्टादश्याश्च बृहती छन्दसि ॥

- ॥३॥ वायो॒ ये ते॒ मह॒स्वि॒णो॒ ग्धा॒म॒स्तेभि॒र्ग ग॒हि । नि॒यु॒त्वा॒न्त्सोम॑पीतये ॥१॥
 नि॒यु॒त्वा॒न्वाय॑वा ग॒ह्यये॒ शुक्रो॑ अ॒यामि॑ ते । ग॒न्ता॑सि मु॒न्वता॑ गृहम् ॥२॥
 शु॒क्रस्या॒द्य गवा॑शिर॒ इन्द्र॑वायु नि॒यु॒त्वंतः॑ । आ या॑तं पि॒बन्त॑ नग ॥३॥
 अ॒यं वा॑ मि॒त्रावरु॑णा सु॒तः सोम॑ ऋ॒तावृ॑धा । ममे॒दिह॑ श्रु॒तं हव॑म् ॥४॥
 राजा॑ना॒वनभि॑द्रु॒हा ध्रु॒वे स॑द॒स्युत्त॑मे । स॒हस्र॑स्थू॒ण आ॑माते ॥५॥
- ॥८॥ ना॒म॒स्राजा॑ घृ॒तामु॑ती आ॒दित्या॑ दा॒नुन॑स्पती । स॒चे॒ते अ॒न॒व॒ह्वर॑म् ॥६॥
 गोम॑दु॒ पु ना॑स॒त्याश्चा॒वद्या॑तमश्वि॒ना । वृ॒ती रु॒द्रा नृ॒पाय्य॑म् ॥७॥

41.

Váyo yé te sahasríṇo rāthāśas tébhir á gahi | niyútván
 sómapītaye || 1 || niyútván vāyav á gahy ayāṃ śukró ayāmi
 te | gántāsi sunvató grīhām || 2 || śukrásyādyá gāvāṣira ín-
 dravāyū niyútvaṭaḥ | á yātam pībataṃ narā || 3 || ayāṃ vau
 mitrāvaruṇā sutāḥ sóma řitāvṛidhā | māméd ihá řrutam há-
 vam || 4 || rájānāv ánabhidruhá dhruvé sádasy uttamé | sa-
 háśrasthūṇa āsāte || 5 ||

tā samrájā ghṛitāsutī ādityá dánunas páti | sáccete ánavā-
 hvaram || 6 || gómad ū shú nāsatyáśvāvad yātam aśvinā |
 vartí rudrā nṛipáyyam || 7 ||

You are most welcome, O sense of touch, to come with your entire awareness in thousand-fold chariots which you possess, to participate in enjoying the glory of creation. 1

May you, O sense of touch, with all your awareness come. This graceful sensitivity of sweet taste is offered to you. You are fond of visiting those houses, where you get it. 2

O self and the sense of touch, with mind and horses, yoked together, may you come to participate today in the enjoyment of the bright juice blent with milk and herbal extracts. 3

This offering is made to you, O instinct of affection and benevolence, cherishers of truth; please do come and enjoy the drink. 4

O both of you, the sovereigns, free from prejudices, please be seated in the most elegant, firmly-based hall of thousand pillars. 5

These two sovereigns (instincts of affection and benevolence), sweetly nourished with tender feelings, the inseparables, and lords of liberty, show favour to them who are sincere. 6

O in-breaths and out-breaths, of breaths of vital complex, in whom there is no untruth, may you go with your wisdom and vigour by the direct road to the place where sense-organs are getting their enjoyments directly from natural sources. 7

न यत्परो नान्तर आदधर्षदृषण्वसू । दुःशंसो मर्त्यो रिपुः ॥८॥
 तान आ वोळ्हमश्विना रयिं पिशङ्गसंहशम् । धिष्ण्या वरिवोविदम् ॥९॥
 इन्द्रो अङ्ग महङ्गयमभी षदप चुच्यवत् । स हि स्थिरो विचर्षणिः ॥१०॥

ná yát páro nāntara ādadhār-
 shad vṛishanvasū | duḥśāṁso mārtyo ripūḥ || 8 || tā na ā
 volham aṣvīnā rayīm piśaṅgasamdrīṣam | dhīshṇyā varivo-
 vidam || 9 || índro aṅgā mahād bhayām abhī śhād āpa cu-
 cyavat | sá hí sthīró vícarshaṇiḥ || 10 ||

॥९॥ इन्द्रश्च मृळयाति नो न नः पश्चादघं नशत् । भद्रं भवति नः पुरः ॥११॥
 इन्द्र आशाभ्यस्परि सर्वाभ्यो अभयं करत् । जेता शत्रून्विचर्षणिः ॥१२॥
 विश्वे देवासु आ गतं शृणुता म इमं हवम् । एदं बर्हिर्नि षीदत ॥१३॥
 तीव्रो वो मधुमाँ अयं शुनहोत्रेषु मत्सरः । एतं पिबत् काम्यम् ॥१४॥
 इन्द्रज्येष्ठो मरुद्गो देवासुः पृषगतयः । विश्वे मम श्रुता हवम् ॥१५॥

॥१०॥ अम्बितमे नदीतमे देवितमे सरस्वति ।
 अप्रशस्ता इव स्मस्मि प्रशस्तिमस्य नमस्कृधि ॥१६॥

indras ca mṛiláyati no ná naḥ paścād aghāṁ naśat |
 bhadrām bhavāti naḥ purāḥ || 11 || índra āśābhyas pári sár-
 vābhyo ábhayaṁ karat | jétā śátrūn vícarshaṇiḥ || 12 ||
 vīṣve devāsa ā gata śṛiṇutā ma imāṁ hāvam | édām bar-
 hīr ní śhidata || 13 || tivró vo mādhumāñ ayāṁ ṣunáhotre-
 shu matsaráḥ | etām pibata kāmyaṁ || 14 || índrajyeshthā
 — || 15 ||

āmbitame nādītame dévitame sárasvati | aprasastā iva
 smasi práśastim amba nas kṛidhi || 16 ||

O showerer of wealth, grant us those riches which neither distant nor near malevolent man or foe shall rob. 8

May you, resolute twin-divines, bring to us riches of various sorts, and wealth begetting wealth. 9

May resplendent Lord drive away all great and overpowering danger, for He is firm and active; and beholder of all. 10

In case the resplendent Lord is gracious to us, no vice would reach us from behind, and virtue auspiciousness would be ever in front of us. 11

May the resplendent Lord, the conqueror of adversaries and all-wise, provide us security from fear from all quarters. 12

O Nature's bounties, may all of you come and listen to my invocation. May you be with us in our hearts. 13

This fresh, sweet and exhilarating nectar of devotional prayers is for you, presented in the house of the learned and dedicated devotees. May you accept them at your pleasure. 14

May you all vital breaths, of whom the self is supreme and the divinities of whom Lord the nourisher, is the benefactor, hear my invocation. 15

O best of mothers, O best of rivers, O best of godly powers, O divine speech, we are, as if, unworthy of repute; please favour as with renown, O mother. 16

त्वे विश्वा सग्म्वन्ति श्रितावृषि देव्याम ।

शुनहोत्रेषु मत्स्य प्रजां देवि दिदिद्भि नः ॥१७॥

इमा ब्रह्म सग्म्वन्ति जुषम्वं वाजिनीवति ।

या ते मन्म गृत्समदा ऋतावृषि प्रिया देवेषु जुह्वति ॥१८॥

प्रेतां यज्ञस्य शंभुवा युवामिदा वृणीमहे । अग्निं च हव्यवाहनम् ॥१९॥

द्यावां नः पृथिवी इमं मिथ्रमय दिविस्पृशाम । यज्ञं देवेषु यच्छताम् ॥२०॥

आ वामुपस्थमद्रुहा देवाः सीदन्तु यज्ञियाः । इहाय सोमपीतये ॥२१॥

tvé víśvā sarasvati

ṣṛitāyūnshi devyām | śunāhotreshu matsva prajāṁ devi di-

didḍhi naḥ ॥ 17 ॥ imā brāhma sarasvati jushāsva vājīnīvati |

yā te mānma gṛitsamadā ritāvari priyā devéshu jūhvati

॥ 18 ॥ prētāṁ yajñāsya śambhūvā yuvām id ā vṛṇīmahe |

agnīm ca havyavāhanam ॥ 19 ॥ dyāvā naḥ pṛithivī imāṁ

sīdhrām adyā diviṣpṛīṣan | yajñāṁ devéshu yachatām

॥ 20 ॥ ā vām upāsthān a-drūhā devāḥ sīdantu yajñīyāḥ |

ihādyā sōmapītaye ॥ 21 ॥

(४२) द्विचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-३) वृचस्यास्य सूक्तस्य शीतको गुन्मसद ऋषिः । शकुन्तो (कपिभ्रतर्षीण्ड) देवता । विष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥ कन्तिकदञ्जनुषं प्रब्रुवाण इयन्ति वाचमग्निव नावम ।

सुमङ्गलेश्च शकुने भवामि मा त्वा का चिदभिभा विश्व्यां विदत् ॥१॥

मा त्वा श्येन उद्वेधीन्मा सुपर्णो मा त्वा विदुदिपुमान्वीरे अस्ता ।

पित्र्यामनु प्रदिश कन्तिकदत्सुमङ्गलो भद्रवादी वदेह ॥२॥

42.

Kānikradaj janūśham prabruvānā iyarti vācam aritéva

nāvam | sumāṅgālaṣ ca śakune bhāvāsi mā tvā kā cid

abhibhā vīśvyā vidat ॥ 1 ॥ mā tvā śyenā úd vadbīn mā

suparṇó mā tvā vidad īshumān vīró āstā | pītryām ānu pra-

diṣaṁ kānikradat sumāṅgālo bhadravādī vadehā ॥ 2 ॥

All life-vigours are vested in you, O godly divine speech. May you, O goddess, delight in the company of men of enlightenment. 17

O divine speech, full of bounties, accept these sacred hymns, dear to the divine powers, which the blissful poets offer as acceptable to you. 18

May you both make our worship fruitful. We seek you alone and the fire-divine, the carrier of oblations. 19

May heaven and earth (the innermost and outermost sheath of body-complex) carry our noble efforts to the highest region of illumination. 20

May the adorable divine powers devoid of malice, come today and join with you both to cherish the elixir of life. 21

42

You, crying aloud and announcing your arrival, send forth your note as a boatsman guides his boat. And since you are very auspicious, O inner conscience, may no calamity, whatever befall on us from any quarter. 1

May the hawk not kill you (O inner conscience), nor the eagle. May not a fighting Bowman with arrows catch you. The sun has gone to the southern solstice; may this, speak season be also benign and benevolent to you. O Lord, speak out kindly and bless us on this occasion. 2

अव॑ क्रन्द॑ दक्षिणतो॑ गृहाणां॑ सुमङ्गलो॑ भद्रवादी॑ शकुन्ते ।
मा नः॑ स्तेन॑ ईशत॑ माघशोमो॑ बृहद्वदेम॑ विदथे॑ सुवीरः॑ ॥३॥

áva

kranda dakshinató grīhāṇām sumāṅgalo bhadravādī śa-
kunte | mā na stenā īṣata māghāśaṁso bṛihād — || 3 ||

(४३) त्रिचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-३) तृचम्यस्य सूक्तस्य शौनको गृन्ममद ऋषिः । शकुन्तो (कपिञ्जलरूपीन्द्रः) देवता ।

(१. ३) प्रथमातृतीययोः क्रचोऽनेगी, (२) द्वितीयायाश्चातिशक्येष्टिवा छन्दसी ॥

॥१२॥

प्रदक्षि॑णिदुभि॑ गृणन्ति॑ कार॒वो वयो॑ वदन्त॑ ऋतु॒था शकु॑न्तयः ।
उ॒भे वाचो॑ वदति॑ साम॒गा इव॑ गाय॒त्रं च॒ त्रैष्टु॑भं॒ चानु॑ राजति ॥१॥
उ॒द्गाते॑व॒ शकु॑ने॒ साम॑ गायसि॒ ब्रह्म॑पुत्र॒ इव॑ सर्व॒नेषु॑ शंससि ।
वृ॒षेव॑ वा॒जी शिशु॑मनीर॒पीत्या॑ सर्व॒तो नः॑ शकुने॒ भद्र॑मा वद
वि॒श्वतो॑ नः॑ शकुने॒ पुण्य॑मा वद ॥२॥

आ॒वद॑न्स्त्वं शकुने॒ भद्र॑मा वद॒ तूष्णी॑मासीनः॒ सुम॑तिं चि॒किद्धि॑ नः ।
यदु॒त्पत॑न्वद॒सि कर्क॑रि॒र्यथा॑ बृहद्वदेम॑ विदथे॑ सुवीरः॑ ॥३॥

43.

Pradakshiníd abhī grīṇanti kārāvo vāyo vādanta ṛituthā
śakūntayaḥ | ubhé vācau vadati sāmāgā iva gāyatrām ca
traisṭubham cānu rājati || 1 || udgāteva śakune sāma gā-
yasi brahmaputrā iva sāvaneshu śaṁsasi | vṛisheva vājī śi-
ṣumatīr apītyā sarvāto naḥ śakune bhadram ā vada vi-
śvāto naḥ śakune pūṇyam ā vada || 2 || āvadaṁś tvam śa-
kune bhadram ā vada tūshṇīm āsinaḥ sumatīm cikiddhi
naḥ | yād utpātan vādasi karkarīr yathā bṛihād — || 3 ||

O bird (the voice of inner conscience), the proclaimer of all that is good, benign, and benevolent, may you cry from the right (or south) of our dwellings (or hearts). May no thief, no evil doer, prevail against us. May we, blessed with excellent descendents, worthily praise you in this assembly of devotees. 3

43

May the bird of inner conscience guide us from time to time proclaiming the circumambulations, according to circumstances, like the chanters of hymns. The conscience speaks out both the types of hymns like a Sama-singer, having a mastery over the Gayatri, the Usnik, the Tristubha and the Jagati songs. 1

Like the master-singer, you sing the songs of Saman, O the bird of inner conscience. You praise at the libations like a preceptor. Like a powerful male mating with a female beloved, may you speak out benevolent and auspicious words to us from every quarter; may you proclaim aloud prosperity to us from every side. 2

When you speak out, speak out auspicious things, O bird of inner conscience; when you remain silent, be pleased to cherish kind thoughts towards us. When you speak out flying upwards, your voice is like sweet musical notes of a lute. May we, blessed with excellent descendents, sing aloud your praises in the sacrificial assembly. 3

ऋग्वेद संहिता

तृतीयं मण्डलम्

[अथ प्रथमोऽनुवाकः ॥]

(१) प्रथमं सूक्तम्

(१-२३) त्रयोविशत्युच्यमान्य सूक्तस्य गार्थिनो विश्वामित्र ऋषिः । अग्निर्देवता । विष्णुष छन्दः ॥

॥ विश्वेभ्यो नमः ॐ ॥

॥१३॥ सोमस्य मा तवसं वक्ष्यमे वाह्निं चकर्थ विदथे यजभ्ये ।
देवाँ अच्छा दीद्यद्युञ्जे अद्रिं शनाये अग्ने तन्वै जुषस्व ॥१॥
प्राञ्चै यज्ञं चकृम वर्धतां गीः समिद्धिर्गग्निं नमसा दुवस्यन् ।
दिवः शशासुर्विदथा कवीनां गृन्साय चित्तवसे गानुमीषुः ॥२॥

1.

Sómasya mā tavasam vākshy agne vāhniṃ cakartha
vidátthe yājadhyaī | devāñ áchā dídyad yuñjé ádriṃ śa-
māyé aḡne tanvām jushasva || 1 || prāñcam yajñām cakṛima
vārdhatām gīḥ samídbhīr agnīm námasā duvasyan | divaḥ
śaśāsūr vidáthā kavīnām grītsāya cit tavāse gātum ishuh
|| 2 ||

ṚGVEDA SAMHITA

BOOK THREE

1.

O Supreme fire-divine, render me vigorous, since you wish me to be the bearer of spiritual bliss for offering worship at the congregation. O fire-divine, while I toil and make preparations for conducting worship, may you shining brightly assume your brilliant form and invoke Nature's bounties for the protection of my person. 1

We, the devotees, have made the performance of worship progressively enhancing by serving fire-divine with offerings of fuel-wood and reverence. Let our hymns glorify this fire. May the poet sages of divine virtue guide the sacred rites of our singers for proper worship of this mighty and glorious fire-divine. 2

मयो दधे मेधिरः पूतदक्षो दिवः सुबन्धुर्जनुषा पृथिव्याः ।
 अविन्दन्नु दर्शतमप्स्वन्तर्देवासो अग्निमपसि स्वसृणाम् ॥३॥
 अवर्धयन्त्सुभगं सप्त यक्षीः श्वेतं जज्ञानमरुषं महित्वा ।
 शिशुं न जातमभ्यारुरश्वा देवासो अग्निं जनिमन्वपुष्यन् ॥४॥
 शुक्रेभिरङ्गे रजं आतन्वान्कृतुं पुनानः कविभिः पवित्रैः ।
 शौचिर्वसानः पर्यायुरपां श्रियो मिमीते बृहतीरनूनाः ॥५॥

máyo dadhe médhiraḥ pūtadakṣho divāḥ subāndhur
 janúshā prithivyāḥ | ávindann u darśatām apsv āntār de-
 vāso agnīm apási svāsṛiṇām || 3 || ávardhayan subhāgaṃ
 saptá yahvíḥ śvetám jajñānám arushám mahitvá | śiṣum
 ná jātám abhy ārur āsvā devāso agnīm jāniman vapuṣhyan
 || 4 || śukrēbhir āṅgai rája ātatanván krátum punānāḥ ka-
 víbhiḥ pavitraiḥ | ṣocír vásānaḥ páry áyur apām śríyo mi-
 mīte bṛihatír ánūnāḥ || 5 ||

॥३॥ वव्राजा सीमनेदतीरदध्या दिवो यक्षीरवसाना अनग्नाः ।
 सना अत्र युवतयः सयोनीरेकं गर्भं दधिरे सप्त वाणीः ॥६॥
 स्तीर्णा अस्य मंहतो विश्वरूपा घृतस्य योनौ सुवधे मधूनाम् ।
 अस्थुग्रं धेनवः पिबमाना मही दुस्सस्य मानरा समीची ॥७॥
 वभ्राणः सूनो सहसो व्यद्योदधानः शुक्रा रभसा वपूषि ।
 श्रान्तान्ति धारा मधुनो घृतस्य वृषा यत्र वावृधे काव्येन ॥८॥

vavrājā sīm ānadatīr ādabdhā divó yahvīr ávasanā āna-
 gnāḥ | sánā átra yuvatáyāḥ sáyonīr ékaṃ gárbhaṃ dadhire
 saptá vāṇiḥ || 6 || stīrṇā asya samhátō viṣvárūpā ghṛitásya
 yónau sraváthe mádhdhūnām | ásthur átra dhenávāḥ pínva-
 mánā mahí dasmāsya mātārā samīcī || 7 || babhrāṇāḥ sūno
 sahaso vy ádyaud dádhdhānaḥ śukrá rabhasá vápūnshi | ṣcó-
 tanti dhārā mádhdhuno ghṛitásya vṛishā yátra vāvṛidhé ká-
 vyena || 8 ||

The fire-divine, the one, full of understanding, pure in discernment, closely associated with celestial and terrestrial regions, bestows bliss upon us. Nature's forces have found the fire-divine in the midst of ethereal vapours of the cosmos and also right in the movements of waters. 3

The seven great attributes glorify the blessed fire-divine, white (pure) at birth, and red (radiant), when waxen. Nature's bounty approaches him, and cherish with affection as mares approach a new-born youngling 4

Overspreading himself through the mid-region with his radiant flames, purging his power with wise purifications, clothed in radiance, this cosmic fire-divine, spreads abroad his own unmitigated and extensive grandeurs. 5

The fire-divine seeks heaven's mighty glories. He is unconsuming, unimpaired, not clothed and yet not naked. These seven channels of radiance (as of a speech), eternally young, sprung from the same source, receive him as their one common embryo. 6

After the sweet rains in the inter-space which is the source of waters, the compact rays of omni-form scatter in all directions as milk coming from the full-uddered cows. The mighty (heaven and earth) are the fitting parents of this graceful fire-divine. 7

O source of strength, carefully cherished, you shine brightly, assuming refulgent and lasting beauties. The streams of love and sweetness flow forth where the mighty fire-divine grows strong by his praise. 8

पितुश्चिदूधर्जनुषां विवेद व्यस्य धारा असृजद्भि धेनाः ।
 गुहा चरन्तं सखिभिः शिवेभिर्दिवो यक्षीभिर्न गुहा बभूव ॥९॥
 पितुश्च गर्भं जनिनुश्च वभ्रे पूर्वीरेको अधयत्पीप्यानाः ।
 वृष्णे सपत्नी शुचये सवन्धू उभे अस्मै मनुष्येऽ नि पाहि ॥१०॥

pitús cid ūdhar janúshā viveda vy ásyā dhārā
 asṛijad ví dhénāḥ | gúhā cārantam sākhibhiḥ śivébhir divó
 yahvíbhir ná gúhā babhūva || 9 || pitús ca gárbbham janitús
 ca babhre pūrvír éko adhayat pípyānāḥ | vṛṣṇe sapátnī
 śúcaye sábandhū ubhé asmai manushyē ní páhi || 10 ||

॥९॥ उरौ महौ अनिवाधे ववर्धापो अग्निं यशसः सं हि पूर्वीः ।
 ऋतस्य योनावशयद्मृना जामीनामग्निरपमि स्वसृणाम् ॥११॥
 अक्रो न वभ्रिः समिथे महीनां दिदृक्षेयः सूनवे भाकृजीकः ।
 उदुस्त्रिया जनिता यो जजानापां गर्भो नृतमो यक्षो अग्निः ॥१२॥
 अपां गर्भं दर्शतमोषधीनां वना जजान सुभगा विरूपम् ।
 देवासश्चिन्मनस्मा सं हि जग्मुः पनिष्ठं जातं तवमं दुवस्यन् ॥१३॥
 बृहन्त इन्द्रानवो भाकृजीकमग्निं सचन्त विद्युतो न शुक्राः ।
 गुहेव वृद्धं मदमि स्वे अन्तरपार ऊर्वे अमृतं दुहानाः ॥१४॥

uraú mahāū anibādhé vavardhāpo agnīm yaśásah sám
 hí pūrvīḥ | ṛitásya yónāv aṣayad dāmūnā jāminām agnir
 apási svāsṛiṇām || 11 || akró ná babhrīḥ samithé mahīnām
 didrikshéyah sūnāve bhāṛijikah | ūd usríyā jānitā yó jajā-
 nāpām gárbbho nrítamo yahvó agnīḥ || 12 || apām gárbbham
 darśatām óshadhīnām vānā jajāna subhágā virūpan | de-
 vāsaḥ cin mānasā sám hí jagmúḥ pānishṭham jātām tavā-
 sam duvasyan || 13 || bṛhānta íd bhānāvo bhāṛijikam agnīm
 sacanta vidyúto ná śukráḥ | gúheva vṛiddhām sádasi své
 antár apārā ūrvé amṛitam dūhānāḥ || 14 ||

From his first manifestation, he (the fire-divine) is conversant with the secret knowledge of the cosmos. He sets his voices and his streams in motion. Even though he is moving invisible with his young dames of heaven—Nature's bounties—he himself does not stay hidden. 9

He (the fire-divine) nurses the embryo of his sire (firmament) and generator (this world). He alone sucks many a swelling bosom—by their over-flowing love. Both, these fellow-spouses are bright and strong, and are friendly to men. May you, O fire, preserve them. 10

The mighty fire-divine grows in space unbounded; many cosmic vapours give strength to him. He, the friend of mankind lies there within the lap of nature's laws, enjoying the affection of sisterly cosmic rivers. 11

This cosmic fire is the generator of universe, the embryo of waters, the leader of men, most manly, defender in struggles, and is illumined by his own radiance. He himself produces water for his loving children. 12

The auspicious wood genders this fire divine, who is varied in his graceful forms and is present in all the vapours of the cosmos and plants. All the bounties of Nature approach with reverence this newly revealed, strong and resplendent fire-divine which is mighty and worthy of praise. 13

Like brilliant lightnings, mighty luminaries accompany the light-diffusing divine fire (the fire of conscience). Then he grows powerful, and imperishable in his boundless dwelling, as if in a deep cavern, whence they milk out immortal light. 14

ईळे च त्वा यजमानो हविर्भिर्गीळे सखित्वं सुमतिं नि कामः ।
देवैर्यो मिमीहि सं जग्निं रक्षां च नो दम्येभिरनीकैः ॥१५॥

īle ca tvā yāja-
māno havirbhir īle sakhitvām sumatīm nīkāmah | devaīr
āvo mimīhi saṁ jaritrē rākṣhā ca no dāmyebhir ānikaiḥ
॥ 15 ॥

॥१६॥ उपक्षेतास्तव सुप्रणीतज्ञे विश्वानि धन्या दधानाः ।
सुरेतसा श्रवेसा तुङ्गमाना अभि प्याम पृतनार्यैरेदेवान् ॥१६॥
आ देवानामभवः केतुरग्ने मन्द्रो विश्वानि काव्यानि विद्वान् ।
प्रति मर्तो अवासयो दमना अनु देवात्रथिरो यासि साधन् ॥१७॥
नि दुरोणे अमृतो मर्त्यानां राजा ससाद विदधानि साधन् ।
घृतप्रतीक उर्विया व्ययौदग्निर्विश्वानि काव्यानि विद्वान् ॥१८॥
आ नो गहि सख्येभिः शिवेभिर्महान्महीभिरूतिभिः सरण्यन् ।
अस्मे रयि बहुलं संतरुत्रं सुवाचं भागं यशसं कृधी नः ॥१९॥
एता ते अग्ने जनिमा मनानि प्र पूर्याय नूतनानि वोचम् ।
महान्ति वृष्णे सवनं कृतेमा जन्मजन्मनिहितो जातवेदाः ॥२०॥

upakshetāras tāva supraṇītē 'gne viśvāni dhānyā dā-
dhānāḥ | surétasā śrávasā tūṅjamānā abhī shyāma prītanā-
yūñr ādevān || 16 || ā devānām abhavaḥ ketūr agne mandró
viśvāni kāvyāni vidvān | prāti mārtañ avāsayo dāmūnā ānu
devān rathiró yāsi sādhan || 17 || ní duroné amṛito mārtyā-
nām rájā sasāda vidáthāni sādhan | ghṛitāpratīka urviyā vy
ādyaud agnīr viśvāni kāvyāni vidvān || 18 || ā no gahi sa-
khyébhiḥ śivébhir mahān mahībhir ūtibhiḥ saranyān | asme
rayīm bahulām sāmtarutram suvācam bhāgām yaśasam
kṛidhī naḥ || 19 || etā te agne jānimā sánāni prā pūrvyāyā
nūtanāni vocam | mahānti vṛiṣṇe sávanā kṛitémā jānmañ
-janman níhito jātāvedāḥ || 20 ||

I worship you with dedication, and crave for your goodwill and friendship. May you along with Nature's bounties bestow grace upon the chanters of hymns, and protect us with your benign radiance. 15

O fire-divine, the illustrious leader of all, may we, your followers, masters of all treasures become strong by honest and earnest action and good reputation, so that we may overpower the godless opponents (i.e. evil desires), when they come in conflict with us. 16

You are the banner of Nature's bounties, O fire-divine; you are the bestower of bliss and knower of all secret wisdom. You provide dwelling places to the mortals, and enlighten them. With great speed, like a charioteer, you march towards godly men and fulfil their aspirations. 17

The immortal king of universe takes his place in the heart of mortal men, and blesses them in all their sacred aspirations. The divine-fire, with his spiritual radiance reflecting intense love and knowing all secret wisdom shines extensively, as fire fed with butter. 18

O Lord of creations, come unto us with your auspicious friendship; come speedily with your mighty strength to protect us. Bestow upon us abundant wealth, safe from dangers, well-spoken of, desirable and renowned. 19

O fire-omniscience, I address you, who are ancient, these old and new adorations. These invocations are offered to you, O showerer of benefits. You are the cognizant of all that exists and you are established in this life and all the lives to come. 20

जन्मैजन्मन्निहितो जातवेदा विश्वामित्रेभिरिध्यते अजस्रः ।
 तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ॥२१॥
 इमं यज्ञं महमावन्त्वं नो देवत्रा धेहि मुक्तो रराणः ।
 प्र यंसि होतवृहतीरिषो नोऽग्ने महि द्रविणमा यजस्व ॥२२॥
 इळामग्ने पुरुदंसै सनि गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध ।
 स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाम्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥२३॥

jánmañ-janman níhito jātá-
 vedā viśvāmitrebhir idhyate ájasraḥ | tāsya vayám suma-
 tāu yajñíyasyápi bhadre saumanasé syāma || 21 || imám ya-
 jñām sahasāvan tvām no devatrā dhehi sukrato rārāṇaḥ |
 prá yaṁsi hotar bṛihatír ísho nó 'gne máhi drávinam á
 yajasva || 22 || ilām agne purudānsam sanīm góḥ śaṣvatta-
 mām hávamānāya sādha | syān naḥ sūnús tánayo vijávāgne
 sá te sumatír bhūtv asmé || 23 ||

(२) द्वितीय सूक्तम्

(१-१०) पञ्चदशचम्यास्य सूक्तस्य गायितो विश्वामित्र ऋषिः । वैश्वानरोऽग्निर्देवता । जगती छन्दः ॥

॥१७॥ वैश्वानराय धिपणासृतावृधे घृतं न पूतमग्नये जनामसि ।
 द्विता होतरं मनुषश्च वाघतो धिया रथं न कुलिशः समृण्वति ॥१॥
 स गेचयञ्जनुषा रोदसी उभे स मात्रोरभवत्पुत्र ईड्यः ।
 हव्यवाळग्निरजरश्चनोहितो दूळभो विशामतिथिर्विभावसुः ॥२॥

2.

Vaiśvānarāya dhishāṇām ṛitāvṛīdhe ghṛitām ná pūtām
 agnāye janāmasi | dvitā hótāram mānushaḥ ca vāghāto
 dhiyā rātham ná kuliṣaḥ sām ṛiṇvati || 1 || sá rocayaj ja-
 nūshā ródasī ubhé sá mātṛór abhavat putrá ídyaḥ | havya-
 vāḥ agnir ajāraḥ cānohito dūlābho viśām átithir vibháva-
 suḥ || 2 ||

The omniscient fire-divine (the fire of conscience) is established in every person in his every birth. This perpetual fire-divine is kindled by devotees who are friendly to all. May we ever be held in the good grace and favour of that supreme creator, worthy of our adoration. 21

O mighty fire-divine, the performer of good deeds, may you rejoicingly convey our noble acts to the bounties of Nature. O invoker of Nature's bounties, bestow on us abundant food and grant us great wealth. 22

O fire of inner conscience, may you acquire for your most devoted worshipper nourishing food which enables him to obtain wisdom and which works wonders. May we have children, to multiply our race; may that gracious will of yours be ever upon us. 23

2

We present our praises, pure as butter, to fire-divine, illustrious leader of the universe, who promotes eternal law. With thoughtful insight, worshipper and priests bring this eternal invoker anear to the two-fold functions as an axe of carpenter fabricates a chariot. 1

By his first manifestation he (the terrestrial fire) makes both the worlds (heaven and earth) resplendent. He, the praise-worthy offspring of his parents, becomes ageless, gracious, infallible carrier of oblations, rich in radiant light and inviolable guest of the people. 2

कृत्वा दक्षस्य तरुषो विधर्मणि देवासो अग्निं जनयन्त चित्तिभिः ।
 रुरुचानं भानुना ज्योतिषा महामत्यं न वाजं सनिष्यन्नुप ब्रुवे ॥३॥
 आ मन्द्रस्य सनिष्यन्तो वरेण्यं वृणीमहे अहंयं वाजमुग्मियम् ।
 रतिं भृगूणामुशिजं कविक्रतुमग्निं राजन्तं दिव्येन शोचिषा ॥४॥
 अग्निं सुन्नायं दधिरे पुरो जना वाजश्रवसमिह वृक्तवर्हिषः ।
 यतस्तुचः सुरुचै विश्वदेव्यं रुद्रं यज्ञानां साधदिष्टिमपसाम् ॥५॥

krátvā dākshasya tárusho vídharmaṇi devāso
 agnīm janayanta cīttibhiḥ | rurucānām bhānúnā jyótishā
 mahām ātyam ná vājam sanishyānn úpa bruve || 3 || á
 mandrásyā sanishyānto váreṇyam vṛṇīmáhe áhrayam vā-
 jam ṛigmiyam | rātim bhrīgūṇām usījam kavíkratum agnīm
 rájantaṁ divyēna śocīshā || 4 || agnīm sumnáya dadhire puró
 jānā vājaśravasam ihá vṛiktábarhishah | yatásrucaḥ surú-
 cam viśvādevyam rudrām yajñānām sādhadisṭim apāsām
 || 5 ||

॥८॥ पावकशोचे तव हि क्षयं परि होतयज्ञेषु वृक्तवर्हिषो नरः ।
 अग्ने दुव इच्छमानाम् आप्यमुपासते द्रविणं धेहि तेभ्यः ॥६॥
 आ रोदसी अपृणदा स्वर्महज्जानं यदेनमपमो अधारयन् ।
 सो अध्वराय परि णीयते कविरत्यो न वाजसातये चनोहितः ॥७॥
 नमस्यते हव्यदातिं स्वध्वरं दुवस्यत दम्यै जातवेदसम् ।
 रथीर्कृतस्य बृहतो विचर्षणिर्गग्निर्देवानामभवत्पुरोहितः ॥८॥

pávakaśoce táva hí ksháyam pári hótar yajñéshu vṛi-
 ktábarhisho nárah | ágne dúva ichámānāsa ápyam úpāsate
 dráviṇam dhebi tébhyah || 6 || á ródasī aprīṇad á svār ma-
 háj jātām yád enam apāso ádhārayan | só adhvarāya pári
 ṇīyate kavír átyo ná vājasātaye cánohitah || 7 || namasyáta
 havyádātim svadhvarām duvasyáta dāmyam jātāvedasam |
 rathír ṛitāsya bṛiható vícarshanir agnir devānām abhavat
 puróhitah || 8 ||

The enlightened priests generate the fire-divine in multi-form by their surpassing strength of power, and with their inventive thoughts. I, eager to win a reward, address him who is speedy like a horse and resplendent with his solar brilliance. 3

Eager to obtain the enviable, ample, and praise-worthy reward, we choose out fire-divine, who is the giver of gifts to the enlightened ancient seers, with poet's wisdom, and shines forth with a heavenly lustre. 4

For happiness, men, having practised austerity, and uplifted ladies set the sacrificial fire glorious, before performing any noble act. This fire is renowned for giving benefits, is extremely brilliant, is dear to all divine powers, inflictor of punishments, and he enables men to accomplish good and benevolent deeds. 5

O invoking priest, the fire-divine of purifying flame, men spread out their loving devotion at the place of worship, and enshrine you in their hearts. They wait on you, O fire-divine, for your service and friendship. May you bestow wealth and wisdom on them. 6

The fire-divine fills heaven and earth and also the great realm of light, as soon as manifest. The wise men glorify him by their noble deeds. He, the giver of food, is led forth to the place of worship like a steed, so that he may grant us wealth and wisdom. 7

He is oblation-bearer and knower of all laws and regulations; he serves all household friends and knows everything. May you honour and revere fire-divine, who drives the chariot of imperishable laws. He is most active and foremost among the divine powers. 8

ति॒स्रो य॒क्षस्य॑ स॒मिधुः॑ परि॒ज्मनोऽग्ने॑र॒पुन॒नुशि॒जो अमृत्य॑वः ।
 तासा॒मेका॒मद॑धुर्म॒त्यं भुज॑सु लो॒कमु॒ द्वे उप॑ जा॒मिर्मा॑यतुः ॥९॥
 विशां॑ क॒विं वि॒श॒पतिं॑ मानु॒षीरि॑षः स॒ं सीम॑कृ॒ष्वन्त्स्वधि॑तिं न तेज॑से ।
 स उ॒द्वतो॑ नि॒वतो॑ याति॒ वेवि॑ष॒त्स गर्भ॑मे॒षु भुव॑नेषु दी॒धरत् ॥१०॥

tisró yahváśya samídhaḥ párijmano 'gnér
 apunann usíjo ámrityavaḥ | tāsām ékām ádadhur mártye
 bhújam u lokám u dvé úpa jāmím iyatuh || 9 || viśám ka-
 vīm viśpátim mánushīr íśhaḥ sām sīm akṛiṣvan svádhitim
 ná téjase | sá udváto niváto yāti vévishat sá gárbham eshú
 bhúvaneshu dīdharat || 10 ||

॥९॥ स जिन्वते ज॒ठरे॑षु प्रज॒ज्ञि॒वान्वृ॑षा चि॒त्रेषु॑ नान॒दन्न॑ सि॒ंहः ।
 वैश्वा॒नरः॑ पृथु॒पाजा॑ अम॒र्त्यो वसु॑ रत्ना द॒यमानो॑ वि द॒शुषे॑ ॥११॥
 वैश्वा॒नरः॑ प्र॒लथा॑ नाक॒मारु॑ह॒द्वि॒वस्पृ॑ष्टं भ॒न्द॒मानः॑ सु॒मन्म॑भिः ।
 स पू॒र्वव॒ज्जनय॑ज्ज॒न्तवे॑ धनं॒ समा॑नम॒ज्मं प॑र्य॒ति जा॑गृ॒विः ॥१२॥
 ऋ॒तावा॑नं य॒ज्ञियं॑ वि॒प्रमु॑कथ्य॒मा यं द॒धे मा॑तरि॒श्वा दि॒वि क्ष॑यम् ।
 तं चि॒त्रया॑मं ह॒रिके॑शमी॒महे सु॒वीति॑म॒ग्निं सु॒विता॑य॒ नव्य॑से ॥१३॥
 शु॒चिं न या॑म॒न्नि॒षिग्ं॑ स॒वर्द्ध॑तां के॒तुं दि॒वो रो॑च॒नस्या॑मु॒पबु॑ध॒म ।
 अ॒ग्निं मूर्धा॑नं दि॒वो अ॒प्राति॑ष्कु॒तं न॑र्मा॒महे न॑म॒सा वा॒जिनै॑ बृ॒हत् ॥१४॥

sá jinvate jatháreshu prajajñivān vṛiśhā citréshu nána-
 dan ná siñháḥ | vaiśvānarāḥ prithupájā ámartyo vásu rātnā
 dáyamāno ví dāśúshe || 11 || vaiśvānarāḥ pratnáthā nákam
 áruhad divás priśthám bhándamānaḥ sumánmabhiḥ | sá
 pūrvaváj janáyañ jantáve dhānam samānám ájmam páry
 eti jágriviḥ || 12 || řitāvānaṁ yajñíyaṁ vípram ukthyām á
 yām dadhé mātariśvā divi ksháyam | tám citráyāmaṁ há-
 rikeṣam imahe sudítim agním suvitáya návyase || 13 || śu-
 ciṁ ná yámann ishirām swardriṣaṁ ketúm divó rocana-
 sthám usharbúdham | agním mūrdhānaṁ divó ápratishku-
 taṁ tám imahe námasā vājinaṁ bṛihát || 14 ||

The immortal priests consecrated three splendours of the great and all-pervading divine fire; one of them, they placed in the world of mortals as the nourisher; while the other two (lightning and the sun) have passed into the sisterly worlds of space. 9

The sacrificial offerings presented by men brighten the fire-divine, wise and protector of men, just as they sharpen and polish the axe. Repeatedly he goes to high and low places; and lays down his vital seed of life within these worlds. 10

While manifest in multicoloured receptacles of cosmos, the mighty fire-divine, the immortal illustrious leader of the universe, a divinity or profound lustre, grows roaring like a lion, and bestows wealth and wisdom on dedicated worshippers. 11

The illustrious leader of the universe, ascends as ever the heaven above the summit of firmament, well greeted by the singers of brilliant hymns. He, as in old times, producing riches for the folk, and ever vigilant, traverses the common way again. 12

We invoke the fire-divine for new prosperity, him who goes high in a splendid way, whose flames are golden and excellently bright. The cosmic wind brings and establishes on earth, this holy fire, adorable, true to law, wise and originally a dweller in high heaven. 13

We with mighty prayers implore him, who is pure, swift, giver of food, beholder of light, and who strides in heaven's bright sphere like banner, whom none may turn aside and who is awakened at dawn. 14

मन्द्रं होतारं शुचिमद्वयाविनं दमूनसमुक्थ्य विश्वचर्षणिम् ।
रथं न चित्र वपुषाय दर्शते मनुहितं सदमित्राय ईमहे ॥१५॥

mandrām

hótāraṃ śucim ādvayāvinam dāmūnasam ukthyam viśvā-
carshaṇim | rātham ná citrām vāpushāya darśatām mānur-
hitam sādām id rāyā īmahe || 15 ||

(३) तृतीयं सूक्तम्

(१-११) एकादशवेत्यास्य सूक्तस्य गायितो विश्वामित्र ऋषिः । वैश्वानरोऽग्निदेवता । जगती छन्दः ॥

॥२०॥

वैश्वानराय पृथुपाजसे विषो रत्ना विधन्त धरणेषु गातवे ।
अग्निर्हि देवां अमृतो दुवस्यत्यथा धर्माणि मनता न दृदुषत् ॥१॥
अन्तर्दुतो रोदसी दुस्म ईयते होता निषत्तो मनुषः पुरोहितः ।
अयं बृहन्तं परि भूषति शुभिर्देवेभिर्गग्निर्गिषितो धियावसुः ॥२॥
केतुं यज्ञानां विदथस्य साधनं विप्रसो अग्निं महयन्त चित्तिभिः ।
अपानि यस्मिन्नधि संधुर्गिरस्तस्मिन्सुभ्रानि यजमान आ चके ॥३॥
पिता यज्ञानामसुरो विप्रश्चिता विमानमग्निर्वयुनं च वाघनाम ।
आ विवेश रोदसी भूरिवर्षसा पुरुप्रियो भन्दते धामभिः कविः ॥४॥

3.

Vaiṣvānarāya prithupājase vípo rātnā vidhanta dharu-
neshu gátave | agnir hí devān amṛito duvasyāty áthā dhār-
māni sanātā ná dūdushat || 1 || antár dūtó ródasī dasmā
iyate hótā nishatto mānushah puróhitah | kshāyam brīhān-
tam pári bhūshati dyúbhir devébhīr agnir ishito dhiyāva-
suh || 2 || ketum yajñānām vidāthasya sādhanam viprāso
agnīm mahayanta cittibhiḥ | āpānsi yāsmim ādhi samda-
dhūr gīras tāsmin sumnāni yājanāna ā cake || 3 || pitā ya-
jñānām āsuro vipaścitam vimānam agnir vayanam ea vā-
ghātām | ā viveṣa ródasī bhūrivarpasa purupriyó bhandate
dhāmabhiḥ kavīḥ || 4 ||

We solicit wealth and wisdom of the adorable fire-divine (or the fire of inner conscience), who is cheerful, invoker of bounties of nature, pure, the suppressor of enemies, praise-worthy and dear to all mankind. He is beautiful to behold like a splendid chariot, benefactor of men. 15

3

They, the intelligent priests, offer precious things to the immensely powerful fire-divine, the leader of mankind, during the firmly-founded (holy rites) so that they may go (on the right path). The immortal fire-divine honours Nature's bounties, and therefore, let no one violate the eternal laws. 1

The splendorous fire-divine goes between heaven and earth, as the messenger of Nature's bounties, having taken his seat as man's invoking foremost priest. The fire-divine urged by powers, prays with hymns, and diligently adorns great heights in the celestial region. 2

By their earnest thoughts, the sages glorify the fire-divine, the ensign of their faith, the one who fulfils their sacred aspirations. To him the sages dedicate their benevolent actions, and the worshipper looks for joy and happiness. 3

The fire-divine is a preserver of faith, the invigorator of learned, the measure and the symbol of the sages. He in many different forms pervades heaven and earth. He is the popular sage, who is glorified on account of his great might and splendour. 4

चन्द्रमग्निं चन्द्ररथं हरिव्रतं वैश्वानरमप्सुषदं स्वविदम् ।
विगाहं तूर्णिं तविषीभिर्गवृतं भूर्णिं देवाम इह सुश्रियं दधुः ॥५॥

candram agniṃ candraratham hāri-
vratam vaiṣvanarām apsushādam svarvidam | vigāhām tūr-
ṇiṃ tāviśībhir āvṛitam bhūrṇiṃ devāsa iḥā suśriyam da-
dhuh ॥ 5 ॥

॥२१॥ अग्निर्देवेभिर्मनुषश्च जन्तुभिस्तन्वानो यज्ञं पुरुषेशमं धिया ।
रथीरन्तर्गीयते सार्धं दिष्टिभिर्जीरा दमृता अभिशस्तिचातनः ॥६॥
अग्ने जरस्व स्वपत्य आयुन्यूजां पिन्वन्तु समिपो दिदीहि नः ।
वयांसि जिन्य बृहतश्च जाग्रव उशिग्देवानामसि सुक्रतुर्विषाम् ॥७॥
विशपतिं युक्त्वमतिथिं नरः सदा यन्तारं धानामुशिजं च वाघताम ।
अध्वराणां चेतनं जातवेदसं प्र शैसन्ति नमसा जृतिभिर्वृधे ॥८॥
विभावा देवः सुरणः परि क्षितीरग्निर्वैभूव शवसा सुमद्रथः ।
तस्य व्रतानि भूरिपोषिणो वयमुप भूषेम दम आ सुवृक्तिभिः ॥९॥

agnīr devēbhir mānushaḥ ca jantūbhis tanyānó yajñām
purupēśasaṃ dhiyā | rathīr antār īyate sādhadisṭībhir jīró
dāmūnā abhiṣasticātanaḥ ॥ 6 ॥ āgne jarasva svapatyā āyuny
ūrjā pinvasva sām īsho didihi naḥ | vāyaṃsi jinva bṛihatāḥ
ca jagṛiva uśig devānām āsi sukrātur vipām ॥ 7 ॥ viśpātiṃ
yahvām ātithiṃ nāraḥ sādā yantāraṃ dhīmām uśijam ca
vāghātām | adhvarāṇām cētanam jatāvedasam prā śaṃsanti
nāmasā jūtībhir vṛidhē ॥ 8 ॥ vibhāva devaḥ surāṇaḥ pari
kshitīr agnīr babhūva śāvasā sumādrathaḥ | tāsyā vratāni
bhuriposhīṇo vayām ūpa bhūshema dāma ā suvṛiktībhiḥ
॥ 9 ॥

The divine men have established here the lovely fire-divine, the illustrious leader of the universe, whose chariot is charming, whose actions are golden, who dwells in cosmic vapours, and is full of bliss. Pervading swiftly and wildly he is surrounded by powers. He is vivacious and very glorious. 5

Perfect in performance the multiform sacrifice, the fire-divine (the universal fire), the subduer of evils, the charioteer, swift-moving, goes to and forth along with Nature's bounties in his cosmic chariot, in the space between heaven and earth. 6

O fire-divine, may you bless us in order that we be gifted with good progeny and long life; may your radiance increase in brilliance and may you invigorate us with energy, and provide us with food, ever vigilant, may you bestow upon us plentiful crops. You are active envoy of nature's bounties, and lord of our inspired songs. 7

The leaders always praise with their salutation and extensive devotion, the fire-divine who is ever young and mighty lord of people and their guest and the inspirer of pious thoughts. He is the eternal priest of eloquent poets and the omniscient enlivener of worshippers for their prosperity. 8

The fire-divine, the resplendent, the giver of great joy, accompanied by his lovely cosmic chariot, encompasses the whole earth by his might for protection. Let us, with excellent laudations, place ourselves under the laws of that supreme who nourishes multitudes in his own abode. 9

वैश्वानरं तव धामान्या चक्रे यैभिः स्वविदभवो विचक्षण ।
 जात आपृणो भुवनानि रोदसी अग्ने ता विश्वा परिभूरसि त्वना ॥१०॥
 वैश्वानरस्य दंसनाभ्यो बृहदग्निदेकः स्वपस्यया कविः ।
 उभा पितरो महयन्नजायतामिर्यावापृथिवी भूरिरेतमा ॥११॥

vaiṣvānara tāva dhāmāny ā cake yébbhiḥ svarvíd
 ābhavo vicakshana | jāta āpriṇo bhúvanāni ródasī āgne tā
 vīṣvā paribhūr asi tmānā || 10 || vaiṣvānarasya daṁsānābhyo
 bṛihād āriṇād ékaḥ svapasyāyā kavīḥ | ubhā pitārā mahā-
 yam ajāyatāgnīr dyāvāpṛithivī bhúriretasā || 11 ||

(४) चतुर्थं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्वस्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । (१) प्रथमर्च इध्मः समिद्धो वाग्निः,
 (२) द्वितीयायाम्ननृत्तपात्, (३) तृतीयाया इळः, (४) चतुर्थ्या बर्हिः, (५) पञ्चम्या देवीद्वारिः, (६) षष्ठ्या
 उषासानक्ता, (७) सप्तम्या देव्यो होतागौ प्रचेतमौ, (८) अष्टम्यामित्रो देव्यः सरस्वतीळा-
 भाग्न्यः, (९) नवम्याम्वष्टा, (१०) दशम्या वनस्पतिः, (११) एकादश्याश्च स्वाहाकृतयो
 देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२२॥

समित्समित्सुमना बोध्यस्मे शुचाशुचा सुमतिं रासि वस्वः ।
 आ देव देवान्यजथाय वक्षि सखा सखीन्त्सुमना यक्ष्यमे ॥१॥
 यं देवासस्त्रिरहन्नायजन्ते दिवेदिवे वरुणो मित्रो अग्निः ।
 सेमं यज्ञं मधुमन्तं कृधी नस्तनूनपाद्भृतयोनिं विधन्तम् ॥२॥

4.

Samít-samít sumánā bodhy asmé śucā-śucā sumatīm
 rāsi vāsvaḥ | ā deva devān yajāthāya vakshi sakhā sakhīm
 sumánā yakshy agne || 1 || yām devāsas trīr āham āyājante
 divé-dive vāruṇo mitró agnīḥ | sémām yajñām mádhuman-
 taṁ kṛidhi nas tánūnapad glhritāyonim vidhāntam || 2 ||

O illustrious leader of the universe, the seer of all, I celebrate your glories wherewith you become blissfull. You fill the entire creation down from heaven to earth as soon as you get manifested. O fire-divine, you yourself surround all the creatures of the universe and thus provide them protection. 10

Following the deeds of the universally devoted person, one attains greatness (or prosperity). Such a sage alone bestows rewards of noble actions. This fire-divine, adoring both the parents, (heaven and earth), has become manifest, by his own supremacy. 11

4

May you be gracious to us with each kindled wood of fuel, and with every flash grant the boon of prosperity. O fire-divine, may you bring divine powers to help us in our benevolent actions. May you favour your devotees, as friends favour friends. 1

May the fire-divine, the universal protector of bodies, who is devotionally sustained thrice a day, every day, by Nature's bounties like the sun the surveyor during the morning, by terrestrial fire— the adorable, the venerable, during the day and by moon and stars, during the night, enrich the source of our devotional enlightenment with his sweetness and love. 2

प्र दीधितिर्विश्ववारा जिगाति होतारमिच्छः प्रथमं यजध्ये ।
 अच्छा नमोभिर्वृषभं वन्दध्ये स देवान्यक्षदिषितो यजीयान् ॥३॥
 ऊर्ध्वो वा गातुरध्वरे अकार्यूर्ध्वा शोचींषि प्रस्थिता रजांसि ।
 दिवो वा नाभा न्यसादि होता स्तृणीमहि देवव्यचा वि बर्हिः ॥४॥
 सप्त होत्राणि मनसा वृणाना इन्वन्तो विश्वं प्रति यन्नृतेन ।
 नृपेशसो विदथेषु प्र जाता अभीक्ष्मं यज्ञं वि चरन्त पूर्वीः ॥५॥

dīdhitir viśvāvārā jigāti hōtāram ilāḥ prathamam yāja-
 dhyai | āchā nāmobhir vṛishabhām vandādhyai sá devān
 yakshad ishitō yājīyān || 3 || ūrdhvō vām gātūr adhvare
 akāry ūrdhvā śocīnshi prāsthitā rājānsi | divō va nābhā ny
 āsādi hōtā strīṇīmāhi devavyacā ví barhiḥ || 4 || saptā ho-
 trāṇi mānasā vṛiṇānā invanto viśvam prāti yann nṛitēna |
 nṛipēśaso vidātheshu prā jāta abhīkṣm yajñam ví caranta
 pūrvīḥ || 5 ||

॥३॥ आ भन्दमाने उषसा उपार्के उत स्मयेते तन्वा३ विरूपे ।
 यथो नो मित्रो वरुणो जुजोषदिन्द्रो मरुत्वो उत वा महोभिः ॥६॥
 देव्या होतारा प्रथमा न्यृञ्जे सप्त पृक्षासः स्वधया मदन्ति ।
 ऋतं शंसन्त ऋतमिच्छ आहुरन्तु व्रतं व्रतपा दीध्यानाः ॥७॥
 आ भारती भारतीभिः सजोषा इळा देवैर्मनुष्येभिरग्निः ।
 सरस्वती सारस्वतेभिरर्वाकित्सो देवीर्बर्हिरेदं सदन्तु ॥८॥

ā bhāndamane uśhāsa upāke utā smayete tanvā vīrupe |
 yāthā no mitrō varuṇo jūjoshad īndro marútvān utā vā
 māvobhiḥ || 6 || daīvyā hōtārā prathamā ny riñje saptā pṛi-
 kshāsah svadhayā madanti | ṛitām śānsanta ṛitām ít tā
 āhur ānu vratām vratapā dīdhyānāḥ || 7 || ā bhārati bhāra-
 tibhiḥ sajōsha ilā devair manushyēbhir agniḥ | sārasyatī
 sārasyatēbhir arvāk tisrō devir barhir edām sadantu || 8 ||

May the universally recognized divine wisdom proceed to adore the first invoker of our sacred worship. May we honour the mighty Lord, the showerer of benefits, with our homage. Being urged may He invite the worshipful Nature's bounties to our assistance. 3

The fire is enkindled for both (the householder and the priest) to carry you upwards, in the sacred ritual. Its radiant flames soar aloft to celestial regions. The invoker has his firm seat in the midst of the navel, and the proper cushion mirth have been assigned to the learned participants. 4

Nature's bounties which gratify the universe with rain are invoked during the seven processes of the fire-ritual, when solicited with all sincerety of mind. May the personified Nature's bounties be with us for bringing prosperity in our fire-ritual. 5

Night and dawn, both being praised come here together, smiling in different forms and colours. May divine powers, such as the wind, the ocean, and the lightning (fire from electric and other sources), associated with vital principles, serve us with their glories. 6

Of all the invokers, I propitiate the two foremost celestial ones, fire and the sun. The seven ministering priests also please them by the offerings of milk, butter and food. Honouring the eternal truths and meditating on these laws, they always abide by them. 7

May the divine culture together with the masters of cultural studies, the divine wisdom, together with wise, and the divine speech, together with eloquent speakers come to us and all these three divine virtues be enshrined in our hearts. 8

तन्नस्तुरीपमधं पोषयितुं देवं त्वष्टृर्वि रराणः स्यस्व ।
यतो वीरः कर्मण्यः सुदक्षो युक्तग्रावा जायते देवकामः ॥९॥
वनस्पतेऽवं सृजोप देवान्भिर्हविः शमिता सूदयाति ।
सेदु होता सत्यतरो यजाति यथा देवानां जनिमानि वेद ॥१०॥
आ याह्यग्ने समिधानो अर्वाङिन्द्रेण देवैः सरथं तुरेभिः ।
बर्हिर्न आस्तामदितिः सुपुत्रा स्वाहा देवा अमृता मादयन्ताम् ॥११॥

tān nas turīpaṃ ādha poshayitū́ deva tvashtar ví raráṇāḥ
syasva | yāto vīraḥ karmāṇyaḥ sudáksho yuktágrāvā jáyate
devákāmaḥ ॥ 9 ॥ vānaspaté 'va srijópa devān agnir havīḥ
ṣamitā sūdayāti | séd u hótā satyátaro yajāti yáthā devānām
jánimāni véda ॥ 10 ॥ ā yāhy agne samidhānó arvā́n índreṇa
devaīḥ sarátham turebhiḥ | barhír na āstām áditiḥ suputrā
svāhā devā́ amritā mādayantām ॥ 11 ॥

(५) पञ्चमं सूक्तम्

(११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । अग्निदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२४॥ प्रत्यग्निरुषसश्चेकितानोऽबोधि विप्रः पदवीः कवीनाम् ।
पृथुपाजा देवयज्ञिः समिद्धोऽप हारा तमसो वह्निरावः ॥१॥
प्रेद्वभिर्वावृधे स्तोमैर्भिर्गीभिः स्तोतॄणां नमस्य उक्थैः ।
पूर्वीर्कृतस्य संदशश्चकानः सं दूतो अद्यौदुषसो विरोके ॥२॥

5.

Praty agnir ushāsaḥ cékitānó 'bodhi vípraḥ padavīḥ
kavīnām | prīthupājā devayádbhiḥ sámiddhó 'pa dvārā tá-
maso váhnir āvaḥ ॥ 1 ॥ préd v agnir vāvridhe stómebhir
gīrbhī stotrīṇām namasya ūkthaīḥ | pūrvīr ṛitasya saṃ-
driṣaḥ cakānāḥ sám dūtó adyaud ushāso viroké ॥ 2 ॥

O supreme architect of creation, may you be generous to grant us strength and vigour so that we give birth to such a child who is intelligent, ever-active, proficient in sculpture and beloved amongst enlightened persons. 9

O master of forests, may you send forth Nature's bounties to help us. May the sustaining fire-divine ripen our corn for offerings. May He, the embodiment of great truths be our invoker, since He alone knows the divine secrets. 10

O fire-divine, kindled into flames, may you, associated with the rays of the sun and other divine powers, come here speedily as if mounted on the fast-running chariot. May the mother earth cherish us in our sacred works. May the immortal environmental divine powers appreciate our devotional exclamation 'Svaha'. 11

5

The fire-divine, the eloquent leader of the wise and the enlightened sages is awakened to greet the dawns. He, kindled by the pious priests, throws open the gates of darkness with his far-spread lustre. 1

The adorable fire-divine is magnified by laudations, sacred hymns, and praises sung by the chanters. Like eternal truths, the messenger, particularly shines forth at the first flash of dawn. 2

अधाव्यग्निर्मानुषीषु विक्ष्वपां गर्भो मित्र ऋतेन साधन ।
 आ हर्यतो यजतः सान्वस्थादभूदु विप्रो हव्यो मतीनाम् ॥३॥
 मित्रो अग्निर्भवति यत्समिद्धो मित्रो होता वरुणो जातवेदाः ।
 मित्रो अध्वर्युरिषिरो दमूना मित्रः सिन्धूनामुत पर्वतानाम् ॥४॥
 पाति प्रियं रिपो अग्रं पुदं वेः पाति यङ्क्ष्वरं सूर्यस्य ।
 पाति नाभो सप्तशीर्षाणमग्निः पाति देवानासुपमादमुष्वः ॥५॥

ádihāy agnir mānushīshu vikshv āpām gārbho mitrá ri-
 téna sādhan : | ā haryatō yajatāḥ sānv asthād ābhūd u ví-
 pro hávyo matīnām || 3 || mitró agnir bhavati yāt sámiddho
 mitró hótā varuṇo jātávedāḥ | mitró adhvaryúr ishíró dá-
 mūnā mitráḥ síndhūnām utá párvatānām || 4 || páti priyām
 ripó ágram padām velḥ páti yahvāṣ cāraṇam sūryasya |
 páti nábhā saptāśirshāṇam agnīḥ páti devānām upamādam
 řishvāḥ || 5 ||

॥३५॥ ऋभुश्चक्र ईड्यं चारु नाम विश्वानि देवो वयुनानि विद्वान् ।
 ससस्य चर्म घृतवत्पदं वेस्तदिदमी रक्षत्यप्रयुच्छन् ॥६॥
 आ योनिमग्निर्घृतवन्तमस्थायुधुप्रगाणमुशन्तमुशानः ।
 दीद्यानः शुचिर्ऋष्यः पावकः पुनःपुनर्मातरा नव्यसी कः ॥७॥
 सद्यो जात ओषधीभिर्ववक्षे यदी वर्धन्ति प्रस्वो घृतेन ।
 आपे इव प्रवता शुम्भमाना उरुष्यदग्निः पित्रोरुपस्थे ॥८॥

řibhūṣ cakra ídyam cāru nāma viśvāni devó vayúnāni
 vidván | sasāsya cārma ghrítāvat padām vés tād íd agnir
 rakshaty áprayuchan || 6 || ā yónim agnir ghrítāvantam
 asthāt prithúpragāṇam uśāntam uśānāḥ | dídyānaḥ řúcir
 řishvāḥ pávakāḥ pūnaḥ-punar mātāra nāvyaśi kaḥ || 7 || sa-
 dyó jātá őshadlibhir vavakshe yádī vārdhanti prasyò ghri-
 téna | ápa iva pravātā řumbhamānā urushyád agnīḥ pitrór
 upásthe || 8 ||

The fire-divine is generated amidst cosmic waters through eternal truths. He is the friend of the pious and is enshrined in the homes of men. Loved and adored he mounts upon the summit (the altar) and becomes worthy of our invocations. 3

The fire-divine when duly enkindled becomes friend; and as friend, he becomes invoker, venerable, and knows of all that exists. And again as friend, he functions as an active priest, an inspirer and disciplined. Verily he is benefactor of flowing rivers and moving clouds. 4

The graceful fire-divine guards the lovely extensive summit of the moving earth. Mighty, he guards the daily course of the sun. At the navel of the earth, (i.e. between heaven and earth) he guards the seven-fold vital principles and sublime deeds of pious devotees. 5

The wise fire-divine knows all that is to be known; he shines both in his latent and manifest forms, and assumes a fair name for adoration. The fire-divine guards with care that spiritual bliss which flows unceasingly. 6

The blazing fire-divine, which is refulgent, pure, sublime, and purifier, enters his bright sweet extensive chamber and provides fresh life to his parents, i.e. earth and heaven. 7

As soon as generated he ascends to heights and the tender shoots of plants flourish along with descending waters. May this fire-divine protect us while he grows in the bosom of his parents (heaven and earth). 8

उदुं ष्टुतः समिधा यद्धो अद्यौद्वर्षमन्दिवो अधि नाभा पृथिव्याः ।
 मित्रो अग्निरीड्यो मातरिश्वा दूतो वक्ष्यजथाय देवान् ॥९॥
 उदस्तम्भीत्समिधा नाकमृष्वोऽग्निर्भवन्नुत्तमो रौचनानाम् ।
 यदी भृगुभ्यः परि मातरिश्वा गुहा सन्तै हव्यवाहं समीधे ॥१०॥
 इळांमग्ने पुरुदंसं सति गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध ।
 स्वान्नः सूनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमनिर्भूत्वस्मे ॥११॥

úd u śtutáh samídhā yahvó adyaud várshman
 divó ádhi nábhā prithivyáh | mitró agnir ídyo mātariśvā
 dūtó vakshad yajáthāya deván || 9 || úd astambhit samídhā
 nākam řishvó 'gnir bhávann uttamó rocanánām | yádī bhṛi-
 gubhyaḥ pári mātariśvā gúhā sántaṃ havyaváham samídhé
 || 10 || ílām agne — || 11 ||

(६) ऋं सूक्तम्

(१-११) एकादशचम्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । अग्निदेवता । त्रिष्टुप छन्दः ॥

॥२६॥

प्र कारवो मनना वच्यमाना देवद्रीचीं नयत देवयन्तः ।
 दक्षिणावाङ्गाजिनी प्राच्येति हविर्भरन्त्यमये घृताची ॥१॥
 आ रोदसी अपृणा जायमान उत प्र रिक्था अध नु प्रयज्यो ।
 दिवश्चिदग्ने महिना पृथिव्या वच्यन्तां ते वह्नयः सप्तजिह्वाः ॥२॥
 यौश्च त्वा पृथिवी यज्ञियांसो नि होतारं सादयन्ते दमाय ।
 यदी विशो मानुषीर्देवयन्तीः प्रयस्वतीरीरते शुक्रमर्चिः ॥३॥

6.

Prá kāravo mananá vacyámānā devadrīciṃ nayata de-
 vayántaḥ | dakṣhiṇāvād vājīnī prācy eti havir bhāranty
 agnáye ghrítāci || 1 || á ródasī aprīṇā jāyamāna utá prá
 rikthā ádha nú prayajyo | divás cid agne mahiná prithi-
 vyá vacyántām te váhnayaḥ saptájihvāḥ || 2 || dyaús ca tvā
 prithiví yajñiyāso ní hótāraṃ sādāyante dāmāya | yádī
 víšo mánushīr devayántiḥ prāyasvatīr ílate śukráṃ arcīḥ
 || 3 ||

Being extolled, the youthful fire-divine shines with kindled fuel to the summit of the celestial region and to the navel of the earth. May he, the benefactor, the adorable, the cosmic breath, bring here Nature's bounties to help us in the accomplishment of our selfless noble deeds. 9

For the sake of enlightened sages, the cosmic wind generates the fire-divine, the bearer of oblations, so far concealed in the caves. Now himself having become the best of all luminaries, and rising aloft he supports the firmament with his radiance. 10

O fire-divine, may you grant wisdom to your most devoted worshipper and may we have sons and grandsons to perpetuate our race. May your gracious favour ever remain with us. 11

6

Inspired with the divine urge, O devout singers, bring forward the divinity-approaching ladle directed towards the ritual fire. Charged with sacrificial food and brought to the forefront (east), from the south and filled with butter, it goes forth presenting an offering to the fire. 1

From your manifestation, O cosmic fire, you fill both heaven and earth, O most adorable, you excell them. May your seven-coloured flames roll on, far and wide, beyond the expanses of heaven and earth. 2

Whenever human race, aspiring to be divine and bringing offerings, praises your splendid lustre, heaven and earth, and adorable Nature's bounties, accept you as their prime invoker in the cosmic sacrifice. 3

म॒हान्त॑स॒धस्थे॑ ध्रु॒व आ नि॑षत्तोऽन्तर्या॒वा माहि॑ने ह॒र्यमा॑णः ।
 आ॒स्क्रे स॒पत्नी॑ अ॒जरे॑ अ॒मृक्ते॑ स॒वर्दु॑घे उ॒रुगा॑य॒स्य धे॒नू ॥४॥
 व्र॒ता ते॑ अ॒ग्ने म॒हता॑ म॒हानि॑ त॒व क॒त्वा रो॑द॒सी आ ते॑तन्थ ।
 त्वं दू॒तो अ॒भयो॑ जा॒यमा॑न॒स्त्वं ने॒ता वृ॑षभ च॒र्षणी॑नाम् ॥५॥

mahán sadhásthe dhruvá á nishatto 'ntár dyáuvā mähine háryamāṇaḥ | áskre sapátnī ajāre amṛikte sabardúghe urugāyasya dhenú || 4 || vratā te agne mahatō mahāni tāva krátvā ródasi á tatantha | tvám dūtō abhavo jáyamānas tvám netā vṛishabha carshaṇīnām || 5 ||

॥२७॥

ऋत॑स्य वा के॒शिनो॑ योग्याभि॒र्घृत॑स्त्रु॒वा रोहि॑ता धुरि धि॒प्त्व ।
 अथा॑ वह॒ दे॒वान्दे॒व विश्वा॑न्त॒स्वध्व॑ग कृ॒णुहि॑ जा॒तवे॑दः ॥६॥
 दि॒वाश्चि॒दा ते॑ रुच॒यन्त॑ रो॒का उ॒पो वि॒भ्राती॑गु॒ भामि॑ पूर्॒वीः ।
 अ॒पो यद॑ग्न उ॒शध॑ग्व॒नेषु॑ हो॒तुर्म॑न्द्रस्य॒ पुन॑र्यन्त॒ दे॒वाः ॥७॥
 उ॒रौ वा॒ ये अ॒न्तरि॑क्षे म॒दन्ति॑ दि॒वा वा॒ ये रो॑च॒ने स॑न्ति दे॒वाः ।
 उ॒मा वा॒ ये सु॒हवा॑सो य॒जत्रा॑ आ॒येमि॑रे र॒थ्यो अ॒ग्ने अ॒श्वाः ॥८॥
 ऐ॒भिरे॒ग्ने स॒रथं॑ या॒ह्यवा॑ङ् ना॒नार॑थं वा॒ वि॒भवो॑ ह्य॒श्वाः ।
 प॒त्नीव॑त॒स्त्रि॒शतं॑ त्री॒ंश्च दे॒वाने॑नु॒ष्वध॑मा वह॒ मा॒दय॑स्व ॥९॥

ritásya vā keśinā योग्याbhir ghṛitasnúvā rōhitā dhurí dhishva | áthá vaha deván deva víṣvān svadhvarā kṛiṇuhi jātavedaḥ || 6 || divāṣ cid á te rucayanta rokā ushó vibhātír ánu bhāsi pūrvīḥ | apó yád agna usádhag vāneshu hótur mandráśya panáyanta devāḥ || 7 || uraú vā yé antárikṣhe mādanti divó vā yé rocané sánti devāḥ | úmā vā yé suhávāso yájatrā āyemiré rathyo agne áṣvāḥ || 8 || aḥbhir agne sarátham yāhy arvān nānārathám vā vibhávo hy áṣvāḥ | pátnīvatas triṇśatam tríṇś ca deván anushvadhám á vaha mādáyasva || 9 ||

The great and beloved cosmic fire is surely established between heaven and earth. They (heaven and earth) may be regarded as powerful fellow brides (of the sun), or they may be compared with the two milch cows of the wide extending cosmic fire, furnishing their uninjuring nectar. 4

Great are your deeds, O great cosmic fire; you have fully spread abroad heaven and earth by your supremacy, as soon as you get manifest. You become a messenger between the two worlds and mighty leader of men. 5

May you harness with traces to your cosmic car, your long-maned ruddy steeds (solar rays) to proceed to participate in the cosmic sacrifice. O divine knower of all that is born, may you take along with you Nature's bounties and make them propitious to the divine oblation. 6

O blissful fire, when you abide in the forests and with your blazes, you dry up water at your pleasure, your brilliant lights shine right down from sky, and you beam through many a shining dawn. The learned devotees command your performance whilst you burn these forests. 7

(Along with) the divine powers who rejoice in the vast mid-region or dwell in the heaven's realm of brightness, or those, who are holy helpers and prompt to hear our calls, or who, whilst on their chariots turn their horses towards us; O cosmic fire, (may you approach us). 8

May you approach us with these, borne on one car, or on many, for your steeds (beams) are very powerful. May you then bring thirty and three divines together with their consorts (i.e. their virtues, attributes), according to your sweet will, and rejoice. 9

म होता यस्य रोदसी चिदुर्वी यज्ञयज्ञमभि वृधे गृणीतः ।
 प्रचीं अध्वरेव तस्थतुः मुमेके ऋतावरी ऋतजातस्य सत्ये ॥१०॥
 इत्थामग्रे पुरुदसं मुनिं गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध ।
 स्यान्नः मनुस्तनयो विजावाग्रे सा ते मुनिभूत्वस्मे ॥११॥

sá hótā yásya ródasī cid urvī ya-
 jñām-yajñam abhī vṛidhē grīṇītāḥ | prāci adhvaréva tastha-
 tuḥ suméke ṛitāvarī ṛitājātasya satyē || 10 || īlām agne
 — || 11 ||

(७) सप्तमं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चन्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥

प्र य आरुः शितिपृष्ठस्य धासेरा मातरां विविशुः सप्त वार्षीः ।
 परिक्षिता पितरां सं चरेते प्र सस्राति दीर्घमायुः प्रयक्षे ॥१॥
 दिवक्षसो धेनवो वृष्णो अश्वा देवीरा तस्थौ मधुमद्वहन्तीः ।
 ऋतस्य त्वा सदसि क्षेमयन्तं पर्येका चरति वर्तनिं गौः ॥२॥
 आ सीमरोहत्सुयमा भवन्तीः पतिश्चिकित्वात्रयिविद्रेयीणाम् ।
 प्र नीलपृष्ठो अतसस्य धासेस्ता अवासयत्पुरुधप्रतीकः ॥३॥

7.

Prá yá ārūḥ ṣitipriṣṭhāsya dhāsér ā mātārā vivīṣuḥ
 saptā vāṇīḥ | parikṣhitā pitārā sām carete prá sarsrāte dīr-
 ghām āyūḥ prayákṣhe || 1 || divákshaso dhenávo vṛiṣṇo
 áśvā devír ā tasthau mádhmad váhantiḥ | ṛitāsya tvā sá-
 dasi kshemayántam páry ékā carati vartanīm gauḥ || 2 || á
 sīm arohat snyāmā bhávantiḥ pátiḥ cikitván rayivíd rayī-
 nām | prá nīlapriṣṭho atasāsya dhāsés tá avāsayat puru-
 dhápratīkaḥ || 3 ||

He is the priest at whose repeated worship, even the vast heaven and earth sign out for the sake of expansion and evolution in the cosmic sacrifice. They, fair holy and true, stand to offer worship to Him who is born of truth, and is truth personified. 10

O fire-divine, may you grant wealth and wisdom to your most devoted worshipper; and may we have sons and grandsons who perpetuate our race. May your gracious favour ever remain with us. 11

7

The radiations of the white-backed, all-sustaining cosmic fire, have arisen and pervaded the spacious heaven and earth, and seven channels of speeches. The encompassing parents—heaven and earth—co-operate with him, and bestow long life for the sake of assiduous worship. 1

The sky-traversing beams of the showerer of benefits are the milch kine of the cosmic fire. They dwell in sweet streams of rivers. O fire, desirous of response, one of your divine attributes—the speech, always glorifies you pacifying your flames in the abode of everlasting truth. 2

The solar fire, the careful selector of treasures, mounts upon the well-trained mares (beams). The blue-backed and multi-faced solar corona grants them a good place of rest for cherishing of their rapid speed. 3

महि त्वाष्ट्रमूर्जयन्तीरजुर्यं स्तभूयमानं वहतो वहन्ति ।
 व्यङ्गेभिर्दिद्युतानः सधस्थ एकांमिव रोदसी आ विवेश ॥४॥
 जानन्ति वृष्णो अरुषस्य शेवमुत ब्रध्नस्य शासने रणन्ति ।
 दिवोरुचः सुरुचो रोचमाना इच्छा येषां गण्या माहिना गीः ॥५॥

māhi tvāshtrām ūrjāyanti ajuryām sta-
 bhūyāmānam vahāto vahanti | vy āṅgebhir didyutānāḥ sa-
 dhāstha ēkāṁ iva ródasī á viveṣa || 4 || jānānti vṛṣṇo
 aruśāsya śevam utá bradhnāsya śāsane raṇanti | divorúcaḥ
 surúco rócamānā ilā yēśam gāṇyā māhinā gīḥ || 5 ||

॥२॥ उतो पितृभ्यां प्रविदन्तु घोषं महो महद्भयमनयन्त शूषम् ।
 उक्षा ह यत्र परि धानमक्तोरनु स्वं धाम जरितुर्ववक्ष ॥६॥
 अध्वर्युभिः पञ्चभिः सप्त विप्राः प्रियं रक्षन्ते निहितं पदं वेः ।
 प्राञ्चो मदन्त्युक्ष्णो अजुर्या देवा देवानामनु हि व्रता गुः ॥७॥
 दैव्या होतारा प्रथमा न्यूञ्जे सप्त पृक्षासः स्वधया मदन्ति ।
 ऋतं शंसन्त ऋतमित्त आहुरनु व्रतं व्रतपा दीध्यानाः ॥८॥
 वृषायन्ते भुहे अत्याय पूर्वीवृष्णे चित्राय रश्मयः सुयामाः ।
 देव होतर्मुन्द्रतरश्चकित्वान्महो देवान्रोदसी एह वक्षि ॥९॥

utó pitṛibhyām pravídāntu ghóṣham mahó mahádbhyām
 anayanta śūśhām | ukshá ha yātra pári dhānam aktór ānu
 svām dhāma jaritúr vaváksha || 6 || adhvaryúbhiḥ pañcá-
 bhiḥ saptá víprāḥ priyām rakshante níhitam padām véḥ |
 prāñco madanty ukshāṇo ajuryá devá devānām ānu hí
 vratá gúḥ || 7 || daívyā hótārā prathamá — || 8 || vṛishāyānte
 mahé átyāya pūrvír vṛishṇe citráya raśmāyaḥ suyāmāḥ |
 déva hotar mandrátaraṣ cikitván mahó devān ródasī éhá
 vakshi || 9 ||

Invigorating him, who is mighty and immortal source of creation, the radiant waves carry him forward. The fire-divine, radiant with his various forms in celestial region, enters both the worlds as if they were one. 4

Men comprehend the blessings of the imperishable showerer of benefits, and exult in the command of the powerful fire-divine; their frequent, earnest, bright and radiant hymns are illuminating heaven. 5

Verily the devotees get knowledge of two mighty parents, heaven and earth, and by glorifying them aloud bring strength to the fire-divine. Then the fire-divine, the bestower of bliss, radiates his own light to the worshipper to dispel the darkness of night. 6

Seven sages with five priests guard the firmly settled place which is prepared for the fast moving sacrificial fire. The undecaying divine sages with their faces turned to the east, sprinkling the libations-rejoice as they themselves follow the path of godly sages. 7

I propitiate the two first divine offerers of worship; the seven priests rejoice in their own ecstasy. The illustrious celebrators of holy worship reciting the praises call him the true protector of eternal law. They speak of truth praising the *truth-eternal*, and declaring that living unto the truth is accepting the truth. 8

O divine invoker of Nature's bounties, the vast and wide spreading beams shed moisture for you, the powerful, the victorious, the splendourous and the showerer of benefits. May you, the omniscient and bliss-bestowing lord, bring here nature's bounties, heaven and earth. 9

पृक्षप्रयजो द्रविणः सुवाचः सुकेतव उषसो रेवदृषुः ।
 उतो चिदग्ने महिना पृथिव्याः कृतं चिदेनः सं महे दशस्य ॥१०॥
 इळामग्ने पुरुदंसं सनि गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध ।
 स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥११॥

priksháprayajo draviṇaḥ suvācaḥ suketáva
 ushásō revád ūshuḥ | utó cid agne mahinā prithivyāḥ kṛi-
 tāṃ cid énaḥ sām mahé daśasya || 10 || ilām agne —
 || 11 ||

(८) अष्टमं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चम्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । (१-५) प्रथमादिपञ्चर्चा यूषः,
 (६-१०) षष्ठ्यादिषष्ठानां यूषाः, (८) अष्टम्या विश्वे देवा वा, (११) एकादश्याश्च वध्नो देवताः ।
 (१-२, ४-६, ८-११) प्रथमाद्वितीययोर्ऋचोऽध्वतुर्ध्यादितृचम्याष्टम्यादिवनमृणाञ्च विष्टुप्,
 (३, ७) तृतीयासप्तम्योश्चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥३॥ अ॒ज्जन्ति॒ त्वाम॑ध्व॒रे दे॒व्यन्तो॒ वन॑स्पते॒ मधु॑ना॒ दैव्ये॑न ।
 यदूर्ध्व॑स्तिष्ठा द्रवि॑णेह ध॒त्ताद्य॑द्वा क्षयो॒ मात॑र॒स्या उप॑स्थे ॥१॥
 समि॑द्वस्य श्रय॑माणः पुर॑स्ताद्ब्रह्म॒ वन्वा॑नो अ॒जरै॑ सुवी॒रम् ।
 आ॒रे अ॒स्मद॑म॒तिं बा॑र्धमान॒ उच्छ्र॑यस्व॒ मह॑ते सौ॒भगा॑य ॥२॥
 उच्छ्र॑यस्व॒ वन॑स्पते॒ वर्ष्म॑न्पृथि॒व्या अ॑धि ।
 सुमि॑ती मी॒यमा॑नो॒ वचो॑ धा य॒ज्ञवा॑हसे ॥३॥

8

Añjānti tvām adhvaré devayānto vānaspate mādhunā
 daívyena | yád ūrdhvás tíshtā draviṇebā dhattād yád vā
 ksháyo mātúr asyá upásthe || 1 || sámiddhasya śráyamāṇaḥ
 purástād bráhma vanvānó ajāraṃ suvíram | āré asmád āma-
 tim bádhamāna úc chrayasva mahaté saubhagāya || 2 || úc
 chrayasva vanaspate vārshman prithivyā ádhi | súmiti mī-
 yāmāno váreco dhā yajñāvāhase || 3 ||

O ever-moving lord, may the dawns gleam forth in splendour for us; these are full of oblations, full of pious prayers and full of auspicious signs that confer wealth. O fire-divine, may you with the might of your diffusive flame consume all our sins committed. 10

O fire-divine, may you grant wealth and wisdom to your most devoted worshipper; and may we have sons and grandsons who perpetuate our race. May your gracious favour ever remain with us. 11

8

O Sun, the lord of beams, the faithful devotees aspiring to be divine annoint you with divine sweet melodies at the worship; whether you are at a lofty place (at the zenith) or on the lap of your mother earth (i.e. at the horizon), grant us riches. 1

May you rising on the east go up further high for the sake of our great fortune, dispensing food as the source of undecaying health and excellent progeny. May you keep off our enemy at a distance and go up high for great auspiciousness. 2

O Sun, the lord of radiance, be exalted on the loftiest spot of the earth, and may you give splendour, fixed and measured well, to him who toils on the soil. 3

युवा सुवासाः परिवीत आगात्स उ श्रेयान्भवति जायमानः ।
 तं धीरासः कवय उन्नयन्ति स्वाध्योऽ मर्नसा देवयन्तः ॥४॥
 जातो जायते सुदिनत्वे अह्ना समर्य आ विदथे वर्धमानः ।
 पुनन्ति धीरा अपसो मनीषा देव्या विप्र उदियति वाचम् ॥५॥

yúvā suvāsāḥ párivīta
 āgāt sá u śréyān bhavati jáyamānaḥ | tāṃ dhīrāsaḥ ka-
 váya ún nayanti svādhyò mánasā devayāntaḥ || 4 || jātó
 jāyate sudinatvé áhnām samaryá á vidáthe vārdhamānaḥ |
 punānti dhīrā apáso manīshā devayā vípra úd iyarti vā-
 cam || 5 ||

॥४॥ यान्वो नरो देवयन्तो निमिष्युर्वनस्पते स्वधितिर्वा ततक्ष ।
 ते देवासः स्वरवस्तस्थिवांसः प्रजावदुस्ते दिधिषन्तु रत्नम् ॥६॥
 ये वृक्णासो अधि क्षमि निमितासो यतस्तुचः ।
 ते नो व्यन्तु वार्य देवत्रा क्षेत्रसाधंसः ॥७॥
 आदित्या रुद्रा वसवः सुनीथा द्यावाक्षामा पृथिवी अन्तरिक्षम् ।
 सजोषसो यज्ञमवन्तु देवा ऊर्ध्व कृष्वन्त्वध्वरस्य केतुम् ॥८॥
 हंसा इव श्रेणिशो यतानाः शुक्रा वसानाः स्वरवो न आगुः ।
 उन्नीयमानाः कविभिः पुरस्ताद्देवा देवानामपि यन्ति पथः ॥९॥

yān vo náro devayānto nimimyúr vānaspate svādhitir
 vā tatáksha | té devāsaḥ sváravas tasthivānsaḥ prajāvad
 asné didhishantu rātnam || 6 || yé vṛikṇāso ādhi kshāmi
 nimitaso yatāsrueḥ | té no vyantu vāryam devatrā kshe-
 trasādhasaḥ || 7 || ādityā rudrá vāsavaḥ sunīthā dyāvā-
 kshāmā pṛithiví antáriksham | sajóshaso yajñām avantu
 devā ūrdhvām kṛiṇvantv adhvarásya ketúm || 8 || haṁsā iva
 śreniśó yātānaḥ śukrá vāsānāḥ sváravo na āguḥ | unnīyā-
 mānaḥ kavibhiḥ purástād devā devānām āpi yanti páthaḥ
 || 9 ||

Well-robed and beautifully covered and the young (Sun) comes and grows glorious as soon as it springs to life. Steadfast and God-blessed forces, in a most meditating thoughtful manner, upraise him. 4

Born on the horizon of the cosmic sacrifice, it (sun) creates days, so auspicious: steadfast, active, and intelligent devotees consecrate him with wisdom, and the devout worshipper recites praises in his honour. 5

May those splendid timber trees which the God-loving forest-dwellers have firmly planted on the standing posts which their axe have trimmed, bestow upon us wealth and progeny. 6

May those timber posts which have been cut down upon the earth, and which have been fabricated by the craftsmen be helpful in accomplishing benevolent works, and bear our precious gifts to divine powers. 7

May the cosmic divine powers such as sun, wind and life-giving breath afford protection and may heaven and earth and other divine powers cherish our worshipful acts with a common consent. May they raise aloft the banner of our dedicated action of public good. 8

Arrayed in bright garments these timber posts ranging in rows erected by devoted craftsmen on our front, are seen like the row of swans. They being bright proceed, as if, on the path of divine radiance. 9

शृङ्गाणिवेच्छृङ्गिणां सं दृष्ट्रे चषालवन्तः स्वरवः पृथिव्याम् ।
 वाघद्विर्वा विहवे श्रोषमाणा अस्माँ अवन्तु पृतनाज्येषु ॥१०॥
 वनस्पते शतवल्शो वि रोह सहस्रवल्शा वि वयं रुहेम ।
 यं त्वामयं स्वधितिस्तेजमानः प्रणिनायं महते सौभगाय ॥११॥

śrīṅgānīvēc chṛīṅgīṇāṃ sām dadṛisre cashālavantaḥ
 svāraṇaḥ pṛithivyām | vāghādbhir vā vihavé śróshamānā
 asmāñ avantu pṛitanājyeshu ॥ 10 ॥ vānaspate śatávaḷṣo ví
 roha sahásravaḷṣā ví vayām ruhema | yām tvām ayām svá-
 dhitis téjamānaḥ praṇināya mahaté saúbhagāya ॥ 11 ॥

(९) नवमं सूक्तम्

(१-९) नवचम्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । अग्निदेवता । (१-८) प्रथमाष्टकं बृहती,

(९) नवम्याश्च विष्टुप् छन्दसी ॥

॥९॥

सखायस्त्वा ववृमहे देवं मर्तांस ऊतये ।
 अपां नपातं सुभगं सुदीदिति सुप्रतूर्तिमनेहसम् ॥१॥
 कार्यमानो वना त्वं यन्मातृरजगन्नपः ।
 न तत्तै अग्ने प्रमृषे निवर्तनं यदूरे सन्निहाभवः ॥२॥
 अति तृष्टं ववस्त्रिथार्धैव सुमना असि ।
 प्रप्रान्ये यन्ति पर्यन्य आसते येषां सख्ये असि श्रितः ॥३॥

9.

Sákhāyas tvā vavṛimahe devām mártāsa ūtāye | apām
 nāpātam subhāgam sudīditim supratūrtim anehāsam ॥ 1 ॥
 kāyamāno vanā tvām yān mātrír ājagann apāḥ | ná tát te
 agne pramṛishe nivārtanam yád dūré sánn ihābhavaḥ ॥ 2 ॥
 āti trishtām vavakshithāthaivā sumānā asi | prá-prānyé
 yānti páry anyā āsate yéshām sakhyé ási śritāḥ ॥ 3 ॥

Entire in all parts and girded with iron chains, they appear upon the earth like the horns of horned cattle. Having received laudations from expert craftsmen, may they protect us in the days of our conflicts. 10

O Lord of the wood, may you whom the sharpened hatchet has brought for great auspiciousness, mount up with hundred branches, so that with thousand branches, we may rise to greatness. 11

9

We as your mortal friends choose you, the divine, for our protection. You are imperishable life—force auspicious, resplendent, the best guide and sinless and as such take us across the miseries. 1

You go up to the motherly cosmic ocean through your love to stay in the woods, O cosmic fire, your tarrying away so far has now become unbearable. So, in a moment, may you come to be with us from afar. 2

O God, you exceedingly wish to provide the satisfaction to your worshippers and are well-disposed to them; of those in whose friendship you are cherished, some show steady progress, while others sit around without any. 3

ईयिवांसमति स्विधः शश्वतीरति सश्वतः ।
 अन्वीमविन्दन्निचिरासो अद्रुहोऽप्सु सिंहमिव श्रितम् ॥४॥
 ससृवांसमिव त्मनाभिमित्या तिरोहितम् ।
 ऐनं नयन्मातरिश्वा परावतो देवेभ्यो मथितं परि ॥५॥

vānsam āti sridhaḥ śaśvatir āti saścātaḥ | ānv im avindan
 nicirāso adrúho 'psú sinhām iva śritām || 4 || sasṛivānsam
 iva tmānāgnīm itthā tiróhitam | aīnam nayan mātāriṣvā
 parāvāto devébhyo mathitām pári || 5 ||

॥६॥

तं त्वा मर्ता अगृभ्णत देवेभ्यो हव्यवाहन ।
 विश्वान्यद्यज्ञौ अभिपासि मानुष तव कृत्वा यविष्ठ ॥६॥
 तद्भद्रं तव दंसना पाकाय चिच्छदयति ।
 त्वां यदग्ने पशवः समासते समिद्धमपिशर्वरे ॥७॥
 आ जुहोता स्वध्वरं शीरं पावकशोचिषम् ।
 आशु दुतमजिरं प्रत्नमीड्यै श्रुष्टी देवं संपर्यत ॥८॥
 त्रीणि शता त्री सहस्राण्यग्निं त्रिंशच्च देवा नव चासपर्यन् ।
 औक्षन्धृतैरस्तृणन्बर्हिरेस्मा आदिद्धोतारं न्यसादयन्त ॥९॥

tām tvā mártā agribhṇata devébhyo havyavāhana |
 vīśvān yād yajñāñ abhipāsi mānusha téva krátvā yavi-
 shṭhya || 6 || tād bhadram táva daṁsánā pákāya cic chada-
 yati | tvām yād agne paśávaḥ samāsate sámiddham api-
 sarvaré || 7 || ā juhotā svadhvaram śīram pāvakaśocisham |
 āśum dūtām ajirām pratnām idyam śrusṭī devam sapar-
 yata || 8 || trīni śatā trī sahasrāṇy agnīm triṁśac ca devā
 náva cāsaparyan | aukshan ghṛitair āstrīṇan barhír asma
 ād id dhótāram ny āsādayanta || 9 ||

The benignant and long lived enlightened ones discover the inner fire hidden in vital regions like a lion in a cave, at the time of their conflict with constantly ravaging internal conflicts. 4

The cosmic wind brings from afar the fire-divine, hidden so far, for the sake of enlightened devotees, by a process of attrition like a father reclaiming his fugitive son. 5

O fire-divine, the bearer of oblations, benefactor of men, most youthful, since you guard all benevolent devotees by your selfless deeds, they accept you as their invoker. 6

O fire-divine, auspicious is your worship, for it inspires faith even in the ignorant person. The herds of cattle gather around you when kindled at the dead of night. 7

May you offer obeisance to that fire-divine who burns with purifying glow, who is dormant in every fuel, who is a swift messenger, active, immortal and adorable. May you serve him with quiet devotion. 8

Three thousand, three hundred and thirty-nine. countless enlightened men pay homage to the fire-divine. They profusely present loving devotion to Him and enshrine Him in their worshipful hearts and make Him their invoking priest. 9

(१०) दशमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य गाथिनो विश्वामित्र ऋषिः । अग्निर्देवता । उष्णिक् छन्दः ॥

॥७॥ त्वामग्ने मनीषिणः सम्राजं चर्षणीनाम् । देवं मतींस इन्धते समध्वरे ॥१॥
 त्वां यज्ञेष्वृत्विजमग्ने होतारमीलते । गोपा ऋतस्य दीदिहि स्वे दमे ॥२॥
 स घा यस्ते ददाशति समिधा जातवेदसे । सो अग्ने धत्ते सुवीर्यं स पुष्यति ॥३॥
 स केतुरध्वराणामग्निर्देवेभिरा गमत् । अञ्जानः सप्त होतृभिर्हविष्मते ॥४॥
 प्र होत्रे पूर्य वचोऽभ्यै भरता बृहत् । विषां ज्योतींषि बिभ्रते न वेधसे ॥५॥

10.

Tvām agne manīṣiṇaḥ samrājam carṣaṇīnām | devām
 mātāsa indhate sām adhvare || 1 || tvām yajñēshv ṛitvījam
 āgne hótāram ilate | gopā ṛitāsya didihi své dāme || 2 || sá
 ghā yás te dádāṣati samídhā jātávedase | só agne dhatte
 suvīryam sá pushyati || 3 || sá ketúr adhvarāṇām agnír de-
 vébhir á gamat | añjānāḥ saptá hótṛibhir havīshmāte || 4 ||
 prá hótṛe pūrvyam vāco 'gnāye bharatā bṛihát | vipāṃ
 jyótīnshi bíbhrate ná vedhāse || 5 ||

॥८॥ अग्निं वर्धन्तु नो गिरो यतो जायत उक्थ्यः । महे वाजाय द्रविणाय दर्शतः ॥६॥
 अग्ने यजिष्ठो अध्वरे देवान्देवयते यज । होता मन्द्रो वि राजस्यति स्विधः ॥७॥
 स नः पावक दीदिहि द्युमदस्से सुवीर्यम् । भवा स्तोतृभ्यो अन्तमः स्वस्त्यै ॥८॥

agnīm vardhantu no gíro yáto jáyata ukthyāḥ | mahé
 vājāya dráviṇāya darṣatāḥ || 6 || āgne yájishṭho adhvare de-
 vān devayaté yaja | hótā mandró ví rājasy áti srídhaḥ
 || 7 || sá naḥ pāvaka didihi dyumád asmé suvīryam | bhávā
 stotṛibhyo ántamaḥ svastāye || 8 ||

The wise sages, the mortals, enshrine you in their loving hearts, O adorable Lord, resplendent like fire, and the sovereign king of people. 1

They glorify you as the priest, the invoker of Nature's bounties to help in the performance of the sacred acts. May you shine, in your own way, O Lord, the destroyer of nescience, the preserver of all noble deeds. 2

Verily he acquires good virility and prospers, who dedicates all his wealth and offers devotion to you, O omniscient Lord. 3

May our Lord, resplendent like fire, and the banner of all benevolent deeds, come along with Nature's bounties. He is honoured with love and devotion by the seven officiating priests of the universe for the benefit of the worshipper. 4

To the adorable Lord, may you offer your highest and foremost regards, for He enlightens the intellectual genius, the men of wisdom. 5

May our hymns exalt the divine fire so that his glory may be magnified and become manifest for the purpose of bestowing abundant food and riches. 6

O fire-divine, you are profoundly expected at the performance of the dedicated sacred acts. May you honour Nature's bounties on behalf of the devotees aspiring to be divine. We are under your supreme sovereignty, since you are the invoker, blissful and giver of protection against calamities. 7

May you, O purifier, bestow on us your shining, glorious virility. May you be very much close to your devoted chanters for their well-being. 8

तं त्वा विप्रां विपन्यवो जागृवांसः समिन्धते । हव्यवाहममर्त्यं सहोवृधम् ॥९॥

tām tvā viprā vipanyāvo
jāgrivānsaḥ sām indbate | havyavāham amartyam sahovri-
dham ॥ 9 ॥

(११) एकादशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । अग्निदवता । गायत्री छन्दः ॥

॥९॥ अग्निर्होता पुरोहितोऽध्वरस्य विचर्षणिः । स वेदं यज्ञमानुषकं ॥१॥
स हव्यवाहमर्त्यं उशिग्दूतश्चनोहितः । अग्निर्धिया समृण्वति ॥२॥
अग्निर्धिया स चेतति केतुर्यज्ञस्य पुर्यः । अर्थं ह्यस्य तुरणि ॥३॥
अग्निं सृनुं सनश्नुतं सहसो जातवेदसम् । वह्निं देवा अकृण्वत ॥४॥
अदाभ्यः पुरेता विशामग्निर्मानुषीणाम् । तूर्णी रथः सदा नवः ॥५॥

11.

Agnīr hótā puróhito dhvarásya vícarshaṇiḥ | sá veda
yajñám ānushák ॥ 1 ॥ sá havyavāḥ amartya usīg dūtāḥ cá-
nohitah | agnīr dhiyá sām ṛiṇvati ॥ 2 ॥ agnīr dhiyá sá cetati
ketúr yajñásya pūrvyāḥ | ártham hy āsya tarāṇi ॥ 3 ॥
agnīm sūnúṃ sánaṣrutam sáhaso jātávedasam | váhniṃ
devá akrīṇvata ॥ 4 ॥ ádābhyaḥ puraetá viśám agnīr mānu-
shīṇām | túrnī ráthah sádā návah ॥ 5 ॥

॥१०॥ साह्वान्विश्वा अभियुजः क्रतुर्देवानाममृक्तः । अग्निस्तुविश्रवस्तमः ॥६॥

sāhvān viśvā abhiyújah krátur devānām amṛiktaḥ |
agnis tuviśravastamaḥ ॥ 6 ॥

The wise, intelligent and vigilant priest kindle the divine light such as is yours (in their hearts). You are the conveyer of offerings, immortal and augments of strength. 9

11

The adorable God is our medium of devotion and is the supreme guide of our sacred deeds. He knows the course of all events as they proceed. 1

The adorable Lord, medium of devotion, immortal, divine carrier of enlightenment and the cherisher of our dedicated actions, inspires the devotees with divine wisdom. 2

The adorable Lord, the earliest banner of virtuous actions, knows all objectiveness through his wisdom; His radiance carries us across the darkness. 3

The enlightened ones are privileged to recognize the adorable Lord, as the source of strength; the Lord who is eternally renowned, the knower of all that is born, and carrier of divinities. 4

The adorable Lord, the precursor of human race, the speedy carrier of virtues is ever new and unsusceptible of any harm. 5

The adorable Lord is the most liberal contributor of food and is able to resist all assailants when confronted. He is the inspirer and nourisher of Nature's bounties. 6

अभि प्रयांसि वाहसा दाश्रौ अश्नोति मर्त्यः । क्षयं पावकशोचिषः ॥७॥
 परि विश्वानि सुधिताग्नेरश्याम मन्मभिः । विप्रासो जातवेदसः ॥८॥
 अग्ने विश्वानि वार्या वाजेषु सनिषामहे । त्वे देवास एरिरे ॥९॥

abhí práyānsi vāhasā dāṣvāñ
 aṣnoti mārtyah | ksháyam pāvakāśocishah ॥ 7 ॥ pári víśvāni
 súdhitāgnér aśyāma mánmabhiḥ | víprāso jātávedasah ॥ 8 ॥
 ágne víśvāni vāryā vājeshu sanishāmahe | tvé devāsa érire
 ॥ 9 ॥

(१२) द्वादशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्याग्न्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्राग्नी देवते । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ इन्द्राग्नी आ गतं सुतं गीर्भिर्नभो वरेण्यम् । अस्य पातं धियोषिता ॥१॥
 इन्द्राग्नी जरितुः सचा युज्ञो जिगाति चेतेन । अया पातमिमं सुतम् ॥२॥

12.

Índrāgnī á gataṃ sutāṃ gīrbhír nábho vāreṇyam | asya
 pātaṃ dhiyēshitā ॥ 1 ॥ índrāgnī jaritúḥ sácā yajñó jigāti
 cétanaḥ | ayā pātam imāṃ sutāṃ ॥ 2 ॥

इन्द्रमग्निं कविच्छदा युज्ञस्य जुत्या वृणे । ता सोमस्येह तृम्पताम् ॥३॥
 तोषा वृत्रहणा हुवे सजित्वानांपराजिता । इन्द्राग्नी वाजसातमा ॥४॥

índram agnīm kavi-
 chādā yajñāsya jūtyā vṛṇe | tā sómasyehā tṛimpatām ॥ 3 ॥
 toṣā vṛitrahāṇā huve sajítvānāparājitā | índrāgnī vājasā-
 tamā ॥ 4 ॥

From the adorable Lord of purifying radiance, the liberal mortal worshipper receives from all sides abundant food and prosperity. 7

May we, endowed with intelligence obtain precious rewards through our adoration to the omniscient adorable Lord. 8

O adorable Lord, may we win all precious gifts in our struggles of life, since all Nature's forces derive inspirations from you only. 9

12

O radiation from the cosmic sun and lightning within our inner conscience may you come to our acceptable libations, presented in the form of sweet hymns full of heavenly bliss; may you please enjoy them to your satisfaction. 1

O radiations from inner cosmic sun and lightning, the conscious worship of the devotee proceeds to you. May you, when invoked come to us to enjoy the devotional bliss to your satisfaction. 2

Urged by the force of faith, I implore cosmic rays of the inner sun and lightning, the protectors of the pious sages. May they be satisfied with the sweet nector of joy, here presented. 3

I invoke the rays of the inner cosmic sun and lightning, the destroyers of the foes, the removers of the darkness, the victorious, the invincible and the bestowers of abundant nourishment. 4

प्र वामर्चन्त्युक्थिनो नीथाविदो जरितारः । इन्द्राग्नी इष आ वृणे ॥५॥

prā vām arcanty ukthīno nīthāvido jaritārah |
īndrāgnī īsha ā vṛiṇe || 5 ||

॥१२॥ इन्द्राग्नी नवतिं पुरो दासपत्नीरधूनुतम् । साकमेकेन कर्मणा ॥६॥
इन्द्राग्नी अपसस्पर्युप प्र यन्ति धीतयः । ऋतस्य पथ्याऽनु ॥७॥
इन्द्राग्नी तविषाणि वां सधस्थानि प्रयांसि च । युवोरमूर्यं हितम् ॥८॥
इन्द्राग्नी रोचना दिवः परि वाजेषु भूपथः । तदां चानि प्र वीर्यम् ॥९॥

īndrāgnī navatīm puro dāsāpatnīr adhūnutam | sākām
ēkena kārmanā || 6 || īndrāgnī āpasas pāry ūpa prā yanti
dhītāyah | ṛitāsya pathyā ānu || 7 || īndrāgnī tavishāṇi vām
sadhāsthāni prāyaṁsi ca | yuvōr aptūryam hitām || 8 || īn-
drāgnī rocanā divāḥ pāri vājeshu bhūshathah | tād vām
ceti prā vīryām || 9 ||

[अथ द्वितीयोऽनुवाकः ॥]

(१३) वयोदशं सूक्तम्

(१-५) सप्तर्चस्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्र रूपम् ऋषिः । अग्निदेवता । अनुष्टुप छन्दः ॥

॥१३॥

प्र वो देवायाम्नये वहिष्ठमर्चास्मे ।
गमदेवेभिर्गम नो यजिष्ठो वहिर्गम सदत ॥१॥
ऋतावा यस्य रोदसी दक्षं मचन्त ऊतयः ।
हविष्मन्तस्तमीळते तं सन्निप्यन्तोऽवसे ॥२॥

13.

Prā vo devāyāgnāye bārhishttham arcāsmāi | gāmad
devēbbir ā sá no yājishtho barhír ā sadat || 1 || ṛitāvā yā-
sya ródasī dāksham sácanta ūtāyah | havishmantas tām
īlate tām sanishyántó 'vase || 2 ||

O rays of the inner cosmic sun and lightning, the devotees who know the right path and are well-versed in the melody of divine symphony, invoke both of you. So I too beseech you for getting super nourishment. 5

O rays of the inner cosmic sun and lightning, with one united effort you overthrow ninety strong holds possessed by evil forces. 6

O rays of the inner cosmic sun and lightning, the enlightened persons always tread the paths of truth. 7

O rays of the inner cosmic sun and lightning, in you vigour and food are abiding together; your readiness for dispensing justice is highly commendable. 8

O rays of the inner cosmic sun and lightning, you illuminate the lucid realms of heaven with victory in inner conflicts. So well-known is the prowess of both of you. 9

13

I loudly sign with utmost power the glory of adorable Lord, so that He, the best offerer, may come to us with the bounties of Nature and be seated in our hearts. 1

The adorable God is the observer of truth and the Lord of the inner conscience celestial and cosmic regions. The protective nature's bounties wait on Him for strength. He is adored by dedicated devotees and those who seek wealth approach Him for protection. 2

स यन्ता विप्र एषां स यज्ञानामथा हि पः ।
 अग्निं ते वो दुवस्यत दाता यो वनिता मघम् ॥३॥
 स नः शर्माणि वीत्येऽग्निर्यच्छतु शतमा ।
 यतो नः प्रुष्णवद्वसु दिवि क्षितिभ्यो अप्स्वा ॥४॥
 दीदिवाममपूर्य वसवीभिरस्य धीतिभिः ।
 ऋक्वाणो अग्निमिन्धते होतारं विष्पतिं विशाम ॥५॥
 उत नो ब्रह्मन्नविष उक्थेषु देवहूतमः ।
 शं नः शोचा मरुद्धोऽग्ने महस्मान्तमः ॥६॥
 नू नो गम्व महस्वतोक्वत्पुष्टिमद्वसु ।
 द्युमदग्ने सुवीर्यं वरिष्ठमनुपक्षितम् ॥७॥

sá yantā vipra eshām sá
 yajñānām áthā hí sháh | agním tám vo duvasyata dátā
 yó vānitā maghām || 3 || sá naḥ śarmāṇi vītāye 'gnír ya-
 chatu śamtamā | yáto naḥ prushṇávad vásu diví kshítibhyo
 apsv á || 4 || dídivāṁsam ápūrvyam vásvibhir asya dhítibhiḥ |
 ríkvāṇo agním indhate hótāraṁ viṣpátim viśām || 5 || utá
 no bráhmān avisha ukthéshu devahútamah | śám naḥ śocā
 marúdvṛidhó 'gne sahasrasátamah || 6 || nú no rāsva sahā-
 sravat tokávat pushtimád vásu | dyumád agne suvīryam
 vārshishtham ánupakshitam || 7 ||

(१४) चतुर्थो मन्त्रः

(१-३) सप्तचोम्याग्नय मन्त्रस्य वैश्वामित्र ऋषेः कृषिः । अग्निदेवता । विष्णुपु रुद्रः ॥

॥१४॥

आ होता मन्द्रो विदथान्यस्थान्मृत्यो यज्वा क्वित्तमः स वेधाः ।
 विद्युद्रेथः महस्मपुत्रो अग्निः शोचिष्केशः पृथिव्यां पाजो अश्रेत् ॥१॥

14.

Á hótā mandró vidáthāny asthāt satyó yájvā kavita-
 mah sá vedháh | vidyúdrathah sáhasas putró agníḥ ṣo-
 cishkeṣah prithivyām pájo aśret || 1 ||

He, the sage, is the guide of those who worship; He is the regulator of sacred dedicated acts. May you pay homage to Him as He is the benefactor and the bestower of great wealth. 3

May the adorable Lord, grant us more prosperous dwellings and beneficial comforts for our maintenance. So that from Him infinite wealth, whether it is derived from heaven or from earth, or from waters, may come to us. 4

The devotees kindle love for the adorable Lord, who is self-radiant, the unprecedented invoker and the protector of people through His own excellent designs. 5

May you, O adorable Lord, the most competent of Nature's bounties perfect our prayers, as well as songs. You are glorified by mortals, and are the showerer of thousands of blessings; may you augment our felicity. 6

May you now grant us wealth by thousands along with progeny, nourishment, brilliant treasure, and exalted vigour, and may you be infinite and inexhaustible in your blessings to us. 7

May the adorable Lord, the invoker, the exhilarator, ever-true, most-wise, and ordainer be in our thoughts whilst we are in this synod. He, the source of strength, with lightning as His chariot and with lustrous flames as his hair manifests His glory on the earth. 1

अयामि ते नमःउक्तिं जुषस्व कतावस्तुभ्यं चेतेते सहस्वः ।
 विद्वाँ आ वक्षि विदुषो नि पत्सि मध्य आ बर्हिर्ऋतेयं यजत्र ॥२॥
 द्रवतां त उषसा वाजयन्ती अग्ने वातस्य पथ्याभिरच्छे ।
 यत्प्रीमन्नन्ति पृथ्व्यं हविर्भिरा वन्धुरेव तस्थतुर्दुग्णे ॥३॥
 मित्रश्च तुभ्यं वरुणः सहस्वाग्ने विश्वे मरुतः सुम्नमर्चन् ।
 यच्छ्रोचिषा सहसस्पुत्र तिष्ठा अभि क्षितीः प्रथयन्त्यो नृन् ॥४॥
 वयं ते अद्य गरिमा हि काममुत्तानहस्ता नमसोपमय ।
 यजिषेत् मनसा यक्षि देवानम्रेधता मन्मना विप्रो अग्ने ॥५॥

áyāmi te námatūktim

jushasva rítāvas túbhyaṃ cétate sahasvaḥ | vidvāñ á vakshi
 vidúsho ní shatsi- mādhyā á barhír ūtāye yajatra ॥ 2 ॥ drá-
 vatām ta ushāsā vājáyanti ágne vátasya pathyābhir ácha |
 yát sīm añjānti pūrvyām havírbhir á vandhúreva tasthatur
 duroné ॥ 3 ॥ mitráṣ ca túbhyaṃ vāruṇaḥ sahasvó 'gne
 víṣve marútaḥ sunnám arcan | yáe choeishā sahasas putra
 tishthā abhí kshitíḥ pratháyan sūryo nṛīn ॥ 4 ॥ vayām te
 adyá rarimā hí kāmam uttānāhastā námasopasādya | yáji-
 shthēna mánasā yakshi devān áśredhatā mánmanā vípro
 agne ॥ 5 ॥

त्वद्वि पुत्र सहस्रो वि पृथ्वीर्दिवस्य यन्त्यृतयो वि वाजाः ।
 त्वं देहि सहस्रिणं रयिं नोऽद्रोघेण वचसा सत्यमग्ने ॥६॥
 तुभ्यं दक्ष कविक्रतो यानीमा देव मनीषा अध्वरे अकर्म ।
 त्वं विश्वस्य सुगन्धस्य बोधि सर्वं तदग्ने अमृतं स्वदेह ॥७॥

tvád dhí putra sahaso ví pūrvír devásya yánty
 ūtāyo ví vājāḥ | tvām dehi sahasrīṇaṃ rayīm no 'droghēṇa
 vācasā satyām agne ॥ 6 ॥ túbhyaṃ daksha kavikrato yá-
 nīmā déva mártāso adhvaré ákarma | tvām víṣvasya surá-
 thasya bodhi sárvam tād agne amṛita svadehá ॥ 7 ॥

To you, O adorable Lord, the sustainer of eternal laws, I offer my reverential salutations. O possessor of strength, expounder of ceremony, may you accept them; and wise as you are, may you bring men of wisdom here. O pious one, may you enshrine hearts of devotees for protection. 2

May the food-bestowing evenings and dawns hasten towards you, O adorable Lord, come on a chariot moving as if on the paths of wind. The priests worship you at these hours as usual with offerings. May the evenings and dawns come united like a yoke to stay in our dwellings. 3

O vigorous adorable Lord, all Nature's bounties, such as the sun, ocean and space-winds offer their praises to you, O the source of strength, you stand like the sun shedding lustre on man-kind. 4

With uplifted hands, approaching you with reverence, we present to you today our deep devotion. May you, O wise lord, honour Nature's bounties with great affection and unwearied appreciation. 5

From you, verily, O source of strength, many and various benefactions and various kinds of food devolve upon the devout worshipper. May you grant us, O adorable Lord, infinite wealth and a children observant of truth and with speech devoid of guile. 6

O mighty, omniscient, radiant adorable Lord, these offerings, which we mortals present to you in our worship are for you. May you, O immortal Lord, cherish and bless everyone who is worthily virtuous. 7

(१५) पञ्चदशं सूक्तम्

(१-७) समवर्ग्यास्य सूक्तस्य काव्य उन्कील ऋषिः । अग्निदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१५॥

वि पाजसा पृथुना शोशुचानो वाधस्व द्विषो रक्ष्मो अर्मीवाः ।
 मुशर्मणो बृहतः शर्मणि स्यामग्नेरहं मुहवस्य प्रणीतो ॥१॥
 त्वं नो अस्या उषमो व्युष्टो त्वं सृ उदिते बोधि गोपाः ।
 जन्मेव नित्यं तनयं जुषस्व स्तोमं मे अग्ने तन्वा सुजात ॥२॥
 त्वं नृचक्षा वृषभानु पूर्वीः कृष्णास्वमे अरुषो वि भोहि ।
 वमो नेषि च पषि चात्यहः कृधी नो गय उशिजो यविष्ठ ॥३॥

15.

Ví pájasā prithúnā śośucāno bādhasva dvishó raksháso
 ámivāḥ | suśarmano bṛihatāḥ śarmani syām agnér ahám
 suhávasya pránītau || 1 || tvám no asyá ushásó vyūshṭau
 tvám sūra údite bodhi gopāḥ | jánmeva nítīyam tánayam
 jushasva stómam me agne tanvā sujāta || 2 || tvám nṛicá-
 kshā vṛishabhānu pūrvīḥ kṛiṣṇāśv agne arushó ví bhāhi |
 vásó néshi ca párshi cáty áṇhaḥ kṛidhí no rāyá us̥tjo
 yavishṭha || 3 ||

अषाब्धो अग्ने वृषभो दिदीहि पुरे विश्वाः सौभगा संजिगीवान् ।
 यज्ञस्य नेता प्रथमस्य पायोजानवेदो बृहतः सुप्रणीतो ॥१॥
 अच्छिद्रा शर्म जगितः पुरुणि देवाँ अच्छा दीद्यातः सुमेधाः ।
 रथो न सस्त्रिभि बधि वाजमग्ने त्वं रोदमी नः सुमेके ॥५॥

áshālho agne vṛishabhó didīhi puro víśvāḥ
 saubhagā samjigivān | yajñásya netá prathamásya pāyór
 jātavedo bṛihatāḥ supranīte || 4 || áchidrā śarma jaritaḥ pu-
 rūṇi devāñ áchā dídyānaḥ sumedhāḥ | rátho ná sásnir abhí
 vakshi vājam ágne tvám ródasī naḥ suméke || 5 ||

Resplendent with your wide extending lustre (as exhibited in solar rays), may you drive away the infections and the diseases. May the supreme adorable Lord be guide and shelter to me and may I continue to be with the Lord, easily invoked. 1

May you become our protector whilst now the morn is breaking and may you be a guardian when the sun has mounted high up. O Lord, manifested by your radiance, may you be pleased with my constant prayer as a father with his son. 2

O adorable Lord, the showerer of benefits, beholder of men, radiant even amidst darkness, may you shine with abundant glow as usual. O bestowerer of comforts, lead us on righteous paths and keep us away from evils. May you, ever-young, fulfil our aspirations for prosperity. 3

O adorable Lord, mighty and showerer of benefits, may you brighten all the strongholds of the virtuous and their fortunes. O omniscient Lord, you are the foremost guide of the benevolent noble deeds. 4

You are endowed with sharp intelligence and radiance, and are the invoker of Nature's bounties. May you bring many faultless shelters and convey to them our homage as a chariot carries the food. May you illuminate the beautiful heaven and earth. 5

प्र पीपय वृषभ जिन्व वाजानभ्रे त्वं रोदसी नः सुदोघे ।
 देवेभिर्देव सुरुचा रुचानो मा नो मर्तस्य दुर्मतिः परि घात ॥६॥
 इलामभ्रे पुरुदंसं सुनि गोः शश्चत्तमं हवमानाय माध ।
 स्यान्नः सृनुस्तनयो विजावाभ्रे मा ते मुमनिर्भृत्वस्मे ॥७॥

prá pī-

paya vṛishabha jínva vājān ágne tvám ródasī naḥ sudóghē |
 devébhir deva surúcā rucānó mǎ no mártasya durmatīḥ
 pári shthāt || 6 || ilām agne — || 7 ||

(१६) षोडशं सूक्तम्

(१-६) पट्टचम्यास्य सूक्तस्य कान्य उक्ताः कृषिः । अग्निर्देवता । प्रगाथः । विषमचा बृहती
 समचा मनोबृहती) छन्दः ॥

॥१६॥ अयमग्निः सुवीर्यस्येऽग्रे महः सौभगस्य ।
 गय ईशे स्वपत्यस्य गोमते ईशे वृत्रहथानाम ॥१॥
 इमं नरो मरुतः सश्चता वृधं यस्मिन्नायः श्रेष्ठधामः ।
 अभि ये सन्ति पृतनासु दृष्ट्वो विश्वाहा शत्रुमादुभुः ॥२॥
 स त्वं नो गयः शिशिहि मीढ्वो अग्ने सुवीर्यस्य ।
 तुविद्युन्त वषिष्ठस्य प्रजावतोऽनमीवस्य शुष्मिणः ॥३॥

16.

Ayám agníḥ suvīryasyēṣe mahāḥ saúbhagasya | rāyá
 iṣe svapatyáśya gómata iṣe vṛitraháthānām || 1 || imám
 naro marutaḥ saṣcatā vṛidham yásmin ráyah śévṛidhāsaḥ |
 abhí yé sánti prítanāsu dūḍhyò viśvāhā śátrum ādabhúḥ
 || 2 || sá tvám no ráyah śiṣīhi mīḍhvo agne suvīryasya |
 túvidyunma vārshishṭhasya prajāvato 'namivásya śushmí-
 naḥ || 3 ||

O mighty fire-divine, be propitious and grant us food full of nutrition and make heaven and earth yield milk for us. May you, O Lord, shine with divine radiance. Let not the ill will of any mortal prevail against us. 6

O adorable Lord, may you grant to the offerer of oblations, such earth as is the giver of cattle and is useful in our sacred ceremonies and is of long endure. May you bless us with sons and grandsons and may your favour be productive of good unto us. 7

16

This adorable God is the lord of heroic strength and of great good fortune. He is the lord of wealth, comprising progeny and cattle; he commands the forces which repel evils. 1

O vital principles, you always associate with the adorable Lord for glory, in whom is stored wisdom contributing to bliss. You always overpower the wickedness in struggles and everyday humble evil-hearted adversaries. 2

O opulent glorious adorable Lord, showerer of benefits, may you enrich us with riches, comprising vigour, numerous progeny, health and happiness. 3

चक्रि॒र्यो विश्वा भुव॑ना॒भि सा॒सहि॒श्चक्रि॑द्वे॒ष्व आ दु॒वः ।
 आ दे॒वेषु॑ य॒तत॑ आ सु॒वीर्य॑ आ शंस॑ उ॒त नृ॒णाम् ॥४॥
 मा नो॑ अ॒ग्नेऽम॑तये॒ मावी॑र॒तायै री॒रधः॑ ।
 मागो॑तायै॒ सह॑स॒स्पुत्र॑ मा नि॒देऽप॒ द्वेषा॑स्या कृ॒धि ॥५॥
 श॒ग्धि वा॑ज॒स्य सु॑भग॒ प्रजा॑व॒तोऽग्ने॑ बृ॒हतो॑ अ॒ध्वरे॑ ।
 सं रा॒या भू॑यसा सृ॒ज म॒योभु॒ना तुवि॑द्यु॒मन् यश॑स्व॒ता ॥६॥

cákrir yó víṣvā bhūvanabhi sāsaḥiś cákrir de-
 vēshv ā dúvaḥ | ā devēshu yātata ā suvīrya ā śaṁsa utá
 nṛṇām || 4 || má no agnē 'mataye māvīratāyai rīradhaḥ |
 mágotāyai sahasas putra má nidé 'pa dvēshāṁsy ā kṛidhi
 || 5 || ṣagdhī vājasya subhaga prajāvató 'gne bṛiható
 adhvaré | sám rāyā bhūyasā sṛija mayobhāna tividymna
 yāśasvatā || 6 ||

(१.७) समदर्शं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रः कृत ऋषिः । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप छन्दः ॥

॥१.७॥

स॒मि॒ध्यमा॑नः प्रथ॒मानु॑ ध॒र्मा सम॑क्तु॒भिर॑ज्यते वि॒श्ववा॑रः ।
 शोचि॑ष्केशो घृतनि॒र्णिक॑पाव॒कः सु॒यज्ञो॑ अ॒भिर्य॑ज॒थाय॑ दे॒वान् ॥१॥
 यथा॑य॒जो हो॒त्रम॑ग्ने पृथि॒व्या यथा॑ दि॒वो जा॑तवेदश्चि॒कित्वा॑न् ।
 ए॒वाने॑न॒ हवि॑षा यक्षि दे॒वान्मनु॑ष्व॒द्यज्ञं॑ प्र ति॒रेम॑म॒द्य ॥२॥

17.

Samidhyāmānaḥ prathamāna dhārmā sám aktūbhir
 ajyate viśvāvāraḥ | śociṣkeṣo ghṛitānirṇik pāvakāḥ suyajñó
 agnir yajāthāya devān || 1 || yāthāyajo hotrām agne pṛithivyā
 yāthā divó jātavedaṣ cikitvān | evānēna havīshā yakshi de-
 vān manushvād yajñām prā tiremām adyā || 2 ||

He, who is the creator, pervades all worlds; He the enduring maker, conveys our offerings to Nature's bounties. He is present with the devout worshippers and amidst the heroism and devotion of men. 4

May you not consign us, O adorable Lord, to malignity or to the absence of posterity; nor, O source of strength, to the sensuousness nor to slander. May you drive away all animosities. 5

O auspicious adorable Lord, bestow upon us at the time of our ceremony, food or any enjoyment which may lead to happiness and glory. 6

17

The sacrificial fire, the purifier, the one whose hair is flame, when duly first kindled and worshipped at the altar becomes the object of adoration by all. He is sprinkled with butter, so that He may convey our oblations to Nature's bounties. 1

O omnipresent fire, just as you have been providing nutrient offerings to the earth and just as you have been doing it from time immemorial, in the same manner provide these to Nature's bounties. May you lead our sacred ceremonies to success today as you have been doing all the years. 2

त्रीण्यायूषि तव जातवेदस्तिस्त्र आजानीरुषसंस्ते अग्ने ।
 ताभिर्देवानामवो यक्षि विद्वानथा भव यजमानाय शं योः ॥३॥
 अग्निं सुदीतिं सुहृशं गृणन्तो नमस्यामस्वेड्यै जातवेदः ।
 त्वां द्रुतमरुतिं हव्यवाहं देवा अकृष्वन्नमृतस्य नाभिम् ॥४॥
 यस्त्वद्वाता पूर्वी अग्ने यजीयान्द्रिता च सत्ता स्वधया च शंभुः ।
 तस्यानु धर्मं प्र यजा चिकित्वोऽथा नो धा अध्वरं देववीतौ ॥५॥

trīṇy

āyūnshi tāva jātavedas tistrā ajānīr uśhāsas te agne | tā-
 bhir devānām āvo yakshi vidvān āthā bhava yajamānaya
 śam yōh || 3 || agnīm suditīm suhrīśam grīṇānto namasyā-
 mas tvēdyam jātavedaḥ | tvām drūtam aratīm havyavāham
 devā akṛiṇvann amṛitasya nābhīm || 4 || yās tvād dhōta
 pūrvo agne yājīyān dvitā ca sātta svadhāya ca śambhūḥ
 tāsyānu dhārma prā yaja cikitrō 'tha no dha adhvarām
 devāvītan || 5 ||

(१८) अष्टादशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रः कृत ऋषिः । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१८॥ भवा नो अग्ने सुमना उपेतौ सखेव सख्ये पितरैव साधुः ।
 पुरुद्रुहो हि क्षितयो जनानां प्रति प्रतीचीर्देहतादरातीः ॥१॥
 तपो ऋग्ने अन्तरां अमित्रान्तपा शंसमररुषः परस्य ।
 तपो वसो चिकितानो अचित्तान्वि ते तिष्ठन्तामजरा अयासः ॥२॥

18.

Bhāva no agne sumāna ūpetau sākheva sākhye pitāreva
 sādhrūḥ | purudrūho hī kshītāyo jānānām prāti pratīcīr da-
 hatād ārātib || 1 || tāpo shv agne āntarāñ amītrān tāpā
 śānsam ārarushaḥ pārasya | tāpo vaso cikitānō acittān vī
 te tishthāntām ajārā ayāsah || 2 ||

O omnipresent fire, yours are three forms of manifestation; and three are your forms born of (seasonal) dawns. May you in these various forms convey our homage to Nature's bounties and willingly be the bestower of happiness on the institutor of this worship. 3

O omnipresent fire, the centre of ambrosia, we venerate you; you are glorified with brilliance and beauty and are worthy of adoration. Nature's bounties have made you their messenger, the disinterested leader of oblations for the environments. 4

That priest who is the presenter of oblations is most diligent offerer of worship. He is seated with sacrificial food in two places (at the altar) and is the source of happiness. May you, O fire, cognizant of our devotion, officiate in accordance with tradition and thus render our rituals acceptable to Nature's bounties. 5

18

Be kind to us when we approach you, O adorable God. May you be the fulfiller of our aspirations like a friend to a friend, or like parents to their child. Since men are great oppressors of men, may you consume the adversaries who are against us. 1

Burn up thoroughly, O adorable God, our assailing enemies who are near us. Reject the course of infidels, who do not worship. May you, O granter of comforts, cognizant of sacred works, destroy the foolish, so that your undecaying, all-pervading virtues may ever prevail. 2

इध्मेनाग्निं इच्छमानो घृतेन जुहोमि हव्यं तरसे बलाय ।
 यावदीशे ब्रह्मणा वन्दमान इमां धियं शतसेयाय देवीम् ॥३॥
 उच्छोचिषा सहसस्पुत्र स्तुतो बृहद्वयः शशमानेषु धेहि ।
 रेवदग्ने विश्वामित्रेषु शं योमैर्मृज्मा ते तन्वं भूरि कृत्वः ॥४॥
 कृधि रत्नं सुसनितुर्धनानां स घेदग्ने भवसि यत्नमिद्वः ।
 स्तोतुर्दुरोणे सुभगस्व रेवत्सूत्रा करस्त्रा दधिषे वर्षषि ॥५॥

idhménāgna ichámāno
 ghṛitēna juhōmi havyām tārase bālāya | yāvad īśe brāh-
 maṇā vāndaṃana imām dhīyaṃ śatasēyāya devīm || 3 || ūc
 chośiṣa sahasas putra stutó bṛihád váyaḥ śaśamānēshu
 dhēhi | revád agne viśvāmitresu śaṃ yór marmṛijmā te
 tanvām bhūri kṛitvaḥ || 4 || kṛidhī rātnaṃ susanitar dhānā-
 nām sá ghéd agne bhavasi yāt sāmiddhaḥ | stotúr duronē
 subhāgasya revát śriprā karāsnā dadhishe vāpūnshi || 5 ||

(१९) एकोनविंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चव्यास्यं सूक्तम् कौशिको गायत्री ऋषिः । अग्निदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१९॥ अग्निं होतारं प्र वृणे मियेधे गृत्सं कविं विश्वविदुममूरम् ।
 स नो यक्षदेवताता यजीयान्राये वाजाय वनते मघानि ॥१॥
 प्र ते अग्ने हविष्मतीमियम्यच्छा मुद्युम्नां रतिनीं घृताचीम् ।
 प्रदक्षिणिदेवतातिमुराणः सं रतिभिर्वसुभिर्यज्ञमश्नेत् ॥२॥

19.

Agniṃ hótaram prā vṛiṇe miyédhe gr̥tsam̐ kavīm̐ vi-
 śvavidam̐ āmūram̐ | sá no yakṣad̐ devátāta yājīyān̐ rāyē
 vājāya vanate maghāni || 1 || prā te agne havishmatim̐
 iyarniy̐ āchā sudyumnām̐ rātīnīm̐ ghṛitācīm̐ | pradakṣhiṇīd̐
 devátātim̐ uraṇāḥ sām̐ rātībhir̐ vāsūbhir̐ yajñām̐ aśret || 2 ||

Desirous of wealth and overwhelming might, I offer you, O adorable Lord, my dedicated actions further enlivened by devotion, and supported by knowledge. Praising you with sacred hymns, as much as I can, I propitiate you, that you may render this praise resplendent with infinite treasure. 3

Rise up with your glow, O adorable Lord, the source of strength, when praised in hymns, and give abundant vitality, in rest and stir; to them who belong to the universal kinships, and who toil to serve you. May you grant them exemption from sickness and danger. 4

O adorable God, liberal donor of riches, bestow upon us the most precious of treasures, for such you do when served well. You promptly bestow riches on your fortunate devotees, with your arms extended to them. 5

19

I have the honour to invoke the adorable Lord to be our guide in the fire-ceremony. He is most wise, all-knowing and infallible. In our worship, may He, the adorable one, transfer our homage to divine powers, and accept our precious offerings for wealth and nourishment. 1

O adorable Lord, in your honour in this fire ritual, I lift the ladle, full of offerings, shining with brilliance and food. May you, propitiated by the presented offerings, sanctify this sacrificial ritual by your circumambulation. 2

स तेजीयसा मनसा त्वोत उत शिक्ष स्वपत्यस्य शिक्षोः ।
 अग्ने रायो नृतमस्य प्रभृतौ भुयाम ते सुष्टुतयश्च वस्वः ॥३॥
 भूरीणि हि त्वे दधिरे अनीकाग्ने देवस्य यज्यवो जनांसः ।
 स आ वह देवतातिं यविष्ठ शर्धो यदद्य दिव्यं यजांसि ॥४॥
 यत्वा होतारमनजन्मियेधे निषादयन्तो यजथाय देवाः ।
 स त्वं नो अग्नेऽविनेह बोध्यधि श्रवांसि धेहि नस्तनूषु ॥५॥

sá téjīyasaś mānasaś tvóta uta śiksha svapatyāsya śikshóh
 āgne rāyo nṛitamasya prābhūtau bhūyāma te suṣṭutāyaś
 ca vāsavaḥ ॥ 3 ॥ bhūriṇi hí tvé dadhiré ānikāgne devāsya
 yājyavo jānasaḥ | sá ā vaha devātatiṃ yavishṭha śārdho
 yád adyá divyám yajasi ॥ 4 ॥ yát tvā hótāram anājan mi-
 yédhe nishadāyanto yajáthāya devāḥ | sá tvām no agne
 'vitéha bodhy ádhi śrávaṃsi dhehi nas tanúshu ॥ 5 ॥

(२०) विशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चमस्यास्य सूक्तस्य कौशिको गायत्री कृपिः । (१, ५) प्रथमापञ्चम्योक्तौ बोधिश्च देवाः ।

(२-४) द्वितीयादितृचस्य चाग्निर्देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२०॥ अग्निमुषसमश्विना दधिकां व्युष्टिषु हवते वह्निरुक्थेः ।
 सुज्योतिषो नः शृण्वन्तु देवाः सजोषसो अध्वरं वावशानाः ॥१॥
 अग्ने त्री ते वाजिना त्री षधस्था तिस्रस्ते जिह्वा ऋतजान पूर्वीः ।
 तिस्र उ ते तन्वो देववातास्ताभिर्नः पाहि गिगे अप्रयुच्छन् ॥२॥

20.

Agnīm ushāsam aśvīna dadhikrām vyūṣṭiṣhu havate
 vāhnir ukthaiḥ | sujyótisho naḥ śṛiṇvantu devāḥ sajóshaso
 adhvarām vāvaśānāḥ ॥ 1 ॥ āgne trī te vājīnā trī shadhāsthā
 tistrās te jihvā ṛitajāta pūrvīḥ | tistrá u te tanvò devāvātās
 tābhīr naḥ pāhi gīro āprayuchan ॥ 2 ॥

O adorable Lord, the person who has the privilege of your protection becomes endowed with a most luminous mind; may you bestow upon him excellent progeny. As you are a very liberal dispenser of riches and a superb leader, may we ever remain under your guidance and glorify you for wealth and prosperity. 3

O resplendent fire-divine, the worshippers have set on you full many a brilliant flame. O ever-young Lord, may you invoke all Nature's bounties here today, and inspire them for effulgence. 4

O fire-divine, in as much as enlightened devotees, attending the ceremony, annoint you as their invoking priest, may you be our protector on this occasion and grant abundant food to our descendants. 5

20

The leading priest invokes with praises at the break of morn, the divine fire, the dawn, the twin pair of divine powers, and the divine gravitational forces. May the resplendent divinities, cherisher of sacred works, hear our invocation with common consent. 1

O divine fire, enkindled through eternal laws, three are your viands and three are the abiding places, three are your tongues, three are your forms, which the divine powers delight in. May you with unceasing care be propitious to our praise. 2

अग्ने भूरीणि तव जातवेदो देव स्वधावोऽमृतस्य नाम ।
 याश्च माया मायिना विश्वमिन् त्वे पूर्वीः संधुः पृष्ठबन्धो ॥३॥
 अग्निर्नेता भग इव क्षितीनां दैवीनां देव ऋतुपा ऋतावा ।
 स वृत्रहा सनयो विश्ववेदाः पर्षद्विश्वाति दुरिता गृणन्तम् ॥४॥
 दधिक्रामभिमुषसं च देवीं बृहस्पतिं सवितारं च देवम् ।
 अश्विना मित्रावरुणा भगं च वसूद्रौ आदित्यौ इह हुवे ॥५॥

āgne bhūrīṇi tāva

jātavedo déva svadhāvo 'mṛitasya nāma | yāś ca māyā mā-
 yīnām viśvaminva tvé pūrvīḥ sandadhūḥ priṣṭabandho
 || 3 || agnīr netā bhāga iva kṣhitīnām daivīnām devā ritupā
 ritāvā | sā vritrahā sanāyo viśvāvedāḥ pārśhad viśvāti du-
 ritā gṛṇāntam || 4 || dadhikrām agnīm ushāsam ca devīm
 brīhaspātim savitāram ca devām | aśvīnā mitrāvāruṇā bhā-
 gam ca vāsūn rudrāñ ādityāñ ihā huve || 5 ||

(२१) एकविंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चम्यास्य सूक्तस्य कौशिको गायत्री ऋषिः । अग्निर्देवता । (१) प्रथमर्चस्त्रिष्टुप्, (२-३) द्वितीया-
 तृतीययोरनुष्टुप्, (४) चतुर्थ्यां विराड्छप्, (५) पञ्चम्याश्च मनोबृहती छन्दसि ॥

॥२१॥

इमं नो यज्ञममृतेषु धेहीमा हुव्या जातवेदो जुषस्व ।
 स्तोक्रानामग्ने मेदसो घृतस्य होतः प्राशान प्रथमो निषद्य ॥१॥
 घृतवन्तः पावक ते स्तोकाः श्रोतन्ति मेदसः ।
 स्वधर्मन्देववीतये श्रेष्ठं नो धेहि वार्यम् ॥२॥

21.

Imām no yajñām amṛiteshu dhehīmā havyā jātavedo
 jushasva | stokānām agne médaso ghṛitāsya hótah práśāna
 prathamó nishádyā || 1 || ghritāvantaḥ pāvaka te stokā
 ṣcotanti médasah | svádharman devāvītaye śrēśṭham no
 dhehi váryam || 2 ||

O adorable Lord, omniscient and divine, many are the names you bear. O fulfiller of all aspirations, accomplisher of prayers, you are very well acquainted with the delusive practices of charmers, used against the enlightened ones. 3

The fire-divine is the guide of devout men, as the sun is the regulator of seasons. May He, the observer of truth, the destroyer of evil forces, the ancient, and the omniscient, convey His devotees safe over all troubles. 4

I invoke here the divine gravitational forces, the fire-divine, the dawn, the lord of vast universe, the divine creator, the twin faculties of mind and body, the lord of the luminous world and the cosmic ocean, and the master of riches and comforts, as also the provider of all dwellings, the cosmic vital principles and radiant rays of the sun to help us in our sacred works. 5

21

May you convey our devotional worship, O omniscient Lord, to the immortals and be pleased with our offerings. O adorable Lord, ever-enshrined in our hearts, may you gladly accept our humble homage of love and devotion. 1

The dedication full of love is offered to you, O adorable Lord, the purifier, and the ordainer for the enlightenment of pious devotees. May you grant us excellent affluence. 2

तुभ्यं स्तोका घृतश्चुतोऽग्ने विप्राय सन्त्य ।
 ऋषिः श्रेष्ठः समिध्यसे यज्ञस्य प्राविता भव ॥३॥
 तुभ्यं श्रोतन्त्यग्निगो शचीवः स्तोकासो अग्ने मेदमो घृतस्य ।
 कविशस्तो बृहता भानुनागा हव्या जुपस्य मेधिर ॥४॥
 ओजिष्ठं ते मध्यतो मेदु उद्धृतं प्र ते वयं ददामहे ।
 श्रोतन्ति ते वसो स्तोका अधि त्वचि प्रति तान्देवशो विहि ॥५॥

túbhyam stokā ghṛitaścútó 'gne víprāya
 santya | rīshiḥ śrēsthah sām idhyase yajñāsya prāvitā
 bhava || 3 || túbhyam ścotanty adhrigo śacīva stokāso agne
 médaso ghṛitāsya | kaviśastó bṛihatā bhānúnāgā havyā ju-
 shasva modhira || 4 || ójishtham te madhyató méda údbhri-
 tam prá te vayam dadāmahe | ścótanti te vaso stokā ádhi
 tvaci prāti tán devaśó vihi || 5 ||

(२२) द्वाविंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चवस्यास्य सूक्तस्य कौशिको गायी ऋषिः । (१-३, ५) प्रथमादितृचम्य पञ्चम्या ऋचश्चाग्निः.

(४) चतुर्थ्याश्च पुरीष्या अग्नयो देवताः । (१-३, ५) प्रथमादितृचम्य पञ्चम्या ऋचश्च

त्रिष्टुप्, (४) चतुर्थ्याश्चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥२२॥ अयं सो अग्निर्यस्मिन्त्सोममिन्द्रः सुतं दुधे जठरे वावशानः ।
 सहस्रिणं वाज्रमत्यं न ससिं सस्रवान्त्सन्त्सूयमे जातवेदः ॥१॥
 अग्ने यत्ते दिवि वर्चः पृथिव्यां यदोषधीष्वप्स्या यजत्र ।
 येनान्तरिक्षमुर्वीतन्त्यं त्वेषः स भानुरर्णयो नृचक्षाः ॥२॥

22.

Áyam só agnir yásmín sómam índrah sutám dadhé
 jāthāre vāvaśānāḥ | sahasrīṇam vājam átyam ná sáptim sa-
 savān sán stūyase jātavedaḥ || 1 || ágne yát te diví vāreḥ
 prithivyām yád óshadhīshv apsv á yajatra | yēnāntáriksham
 urv ātatántha tveshāḥ sá bhānúr arṇavó nṛicákshāḥ || 2 ||

The humble homage, full of love and dedication, is offered to you, O all-wise adorable Lord. You are kindled like sacred fire, as you are the best of seers. May you be the protector of our sacred acts. 3

The humble offerings full of love and dedication are presented to you, O irrepressible and powerful Lord. Therefore, praised by sages, come with great splendour, O all-wise Lord, and be pleased with our offerings. 4

We present to you the most intense love from the deepest core of our heart. O bestower of comforts, may our love touch your compassion and may you convey our devotion to your Nature's bounties in appropriate manner. 5

22

This is that universal fire-divine in whom the resplendent sun pours out its loving homage for its own benefit. You are praised by us, O omnipresent divine fire, enjoying the oblation of many sorts like a rapid courser (enjoying many pleasures in battle). 1

O adorable universal fire-divine, your splendour is visible in heaven and earth, in the plants and in water; your glory over-spreads the vast mid region, with shine and effulgence of an ocean overlooking men. 2

अग्ने दिवो अर्णमच्छा जिगास्यच्छा देवाँ ऊचिषे धिष्ण्या ये ।
 या रोचने परस्तात्सूर्यस्य याश्चावस्तादुपतिष्ठन्त आपः ॥३॥
 पुरीष्यांसो अग्नयः प्रावृणेभिः सजोषसः ।
 जुषन्तां यज्ञमद्रुहोऽनमीवा इषो महीः ॥४॥
 इळाग्ने पुद्दंसं सनिं गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध ।
 स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥५॥

agne divó arṇam áchā jigāsy áchā devāñ ūcishe dhíshnyā
 yé | yá rocané parástāt sūryasya yās cāvástād upatísthanta
 āpah ॥ 3 ॥ purīshyāso agnāyaḥ prāvṛṇēbhiḥ sajóshasaḥ | ju-
 shántām yajñām adruho 'namivā ísho mahīḥ ॥ 4 ॥ flām
 agne — ॥ 5 ॥

(२३) त्रयोविंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तं य भारता देवश्रवादेववातावृषी । अग्निदेवता । (१-२, ४-५) प्रथमा-
 द्वितीययोर्ऋचांश्चतुर्थं पञ्चम्योश्च त्रिष्टुप्, (३) तृतीयायाश्च सतोवृहती छन्दसी ॥

॥२३॥

निर्मथितः सुधित आ सधस्थे युवा कविरध्वरस्य प्रणेता ।
 जूर्यत्स्वग्निरजरो वनेष्वत्रा दधे अमृतं जातवेदाः ॥१॥
 अमन्थिष्ठां भारता रेवदग्निं देवश्रवा देववातः सुदक्षम् ।
 अग्ने वि पश्य बृहताभि रायेषां नो नेता भवतादनु द्युम् ॥२॥

23.

Nirmathitaḥ súdhita ā sadhásthe yúvā kavír adhvará-
 sya pranetá | jūryatsv agnír ajáro vāneshv átrā dadhe
 amṛitaṁ jātavedāḥ ॥ 1 ॥ ámanthishṭām bháratā revád agním
 deváshravā devávātaḥ sudáksham | ágne ví paśya bṛihatābhlí
 rāyéshām no netá bhavatād ánu dyūm ॥ 2 ॥

You move, O universal fire, to the vapour in heaven. You integrate the activities who are the vital airs of the body. You animate the waters in the bright region above the sun, as well as those that are in the firmament beneath. 3

May the universal fire-divine, benign and protective, variously manifested in combinations, cherish our noble benevolent deeds and grant us abundant food, free from disease and malice. 4

O adorable Lord, may you grant to the offerer of oblation, such earth as is the giver of cattle and is of long endure. May you bless us with sons and grandsons and may your favour be productive of good unto us. 5

23

Properly kindled and established in the altar (of hearts), this youthful, ageless, divine fire, becomes promotor of beneficial sacred deeds. May this imperishable divine light, blaring amidst consuming forests of delusions grant us here immortalizing elixir. 1

The enlightened sages, gifted to hear divine message, and divinely inspired, churn the powerful and bliss-bestowing divine fire. May you, O adorable Lord, lead us to the vast riches and nourishment day after day. 2

दश क्षिपः पूर्य सीमजीजनन्सुजातं मातृषु प्रियम् ।
 अग्निं स्तुहि दैववातं देवश्रवो यो जनानामसद्गुशी ॥३॥
 नि त्वा दधे वर आ पृथिव्या इळायास्पदे सुदिनत्वे अह्नाम् ।
 हृषद्वत्यां मातृष आपयायां सरस्वत्यां रेवदग्ने दिदीहि ॥४॥
 इळामग्ने पुरुदंसं सनिं गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध ।
 स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वरमे ॥५॥

dāśa kshīpah

pūrvyām sīm ajījanan sūjātam mātṛīshu priyām | agniṁ
 stuhi daiyavātām devaśravo yó jánānām āsad vaśī || 3 || ní
 tvā dadhe vāra ā pṛithivyā īlāyās padé sudinatvé áhnām |
 dṛishádvytām mánusha āpayāyām sárasvatyām revád agne
 didihi || 4 || īlām agne — || 5 ||

(२४) चतुर्विंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य गाथिनो विश्वामित्र ऋषिः । अग्निर्देवता । (१) प्रथमर्चोऽनुष्टुप्,

(२-५) द्वितीयाद्विचतसृणाञ्च गायत्री छन्दसी ॥

॥२४॥ अग्ने सहस्व पृतना अभिमातीरपास्य । दुष्टरस्तरन्नरातीर्वर्चो धा यज्ञवाहसे ॥१॥
 अग्ने इळा समिध्यसे वीतिहोत्रो अमर्त्यः । जुषस्व सू नो अध्वरम् ॥२॥
 अग्ने द्युम्नेन जागृवे सहसः सूनवाहुत । एदं बर्हिः सदो मम ॥३॥

24.

Ágne sáhasva prítanā abhímātīr ápāsyā | dushtáras tá-
 rann árātīr várco dhā yajñāvāhase || 1 || ágna īlā sám
 idhyase vītīhotro ámartyaḥ | jushásva sū no adhvarám
 || 2 || ágne dyumnéna jāgrīve sáhasaḥ sūnav āhuta | édám
 barhīḥ sado máma || 3 ||

Ten fingers (ten senses) generate this inner fire. O sages gifted to hear divine message, may you adore this divinely inspired fire, which is the benefactor of mankind. 3

I establish you, O divine inner fire, on the excellent altar of the earth, on an auspicious day of days; may you, O inner fire, shine gloriously in the voice of such men as speak with hard conviction and are possessed of life-giving message and as are endowed with the words of wisdom. 4

O adorable Lord, may you grant to the offerer of oblation, such earth as is the giver of cattle and is useful in our sacred ceremonies and is of long endure. May you bless us with sons and grandsons and may your favour be productive of good unto us. 5

24

Repel, O adorable Lord, hostile evil forces; drive away adversaries. O invincible, foe-surpassing, conquer formidable forces and give splendour to the institutor of worship. 1

O adorable Lord, you are immortal and lover of devotional offerings, and kindled by divine wisdom. May you accept our homage with joy. 2

O ever-vigilant, source of strength, adorable Lord, may you be with us when invoked and dwell in our heart with your full glory. 3

अग्ने विश्वेभिरग्निभिर्देवेभिर्महया गिरः । यज्ञेषु य उ चायवः ॥४॥
अग्ने दा दाशुषे रयिं वीरवन्तं परीणसम् । शिशीहि नः सूनुमतः ॥५॥

ágne víśvebhir agníbhir devébhīr
mahayā girāḥ | yajñéshu yá u cāyāvah || 4 || ágne dá dā-
śúshe rayīm vīrāvāntam pāriṇasam | śiśihī naḥ sūnumātah
|| 5 ||

(२५) पञ्चविंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चन्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । (१-३, ५) प्रथमादितुल्यस्य पञ्चम्या ऋचश्चाग्निः,

(५) चतुर्थ्याश्चेन्द्राग्नी देवते । विराट् छन्दः ॥

॥२५॥

अग्ने दिवः सूनुरसि प्रचेतास्तना पृथिव्या उत विश्ववेदाः ।
ऋधग्देवाँ इह यजा चिकित्वः ॥१॥
अग्निः संनोति वीर्याणि विद्वान्सनोति वाजममृताय भूषन् ।
स नो देवाँ एह वहा पुरुक्षो ॥२॥
अग्निर्यावापृथिवी विश्वजन्ये आ भाति देवी अमृते अमूरः ।
क्षयन्वाजैः पुरुश्चन्द्रो नमोभिः ॥३॥
अम् इन्द्रश्च दाशुषो दुरोणे सुतावतो यज्ञमिहोप यातम् ।
अमर्धन्ता सोमपेयाय देवा ॥४॥

25.

Ágne diváh sūnúr asi prācetās tānā prithivyā utá vi-
śvāvedāḥ | řidhag devāñ ihá yajā eikitvah || 1 || agníḥ sa-
noti vīryāñi vidván sanóti vājam amṛitāya bhúshan | sá
no devāñ éhá vahā puruksho || 2 || agnúr dyāvāprithiví vi-
śvājanye á bhāti deví amṛíte amūrah | ksháyan vājaiḥ pu-
ruścandró námobhiḥ || 3 || ágna índraṣ ca dāśúsho duroṇé
sutāvato yajñám ihópa yātam | ámardhantā somapéyāya
devā || 4 ||

O adorable God, may you with all the divine fires, energy in various forms exalt the praises of those who worship you with full dedication. 4

O adorable Lord, grant abundant wealth and brave children to the dedicated brave devotee. Make us prosperous and father of brave progeny. 5

25

O adorable God, you are omniscient, discriminator of actions and the source of all divine as well as earthly treasures. May you, who knows everything, inspire Nature's bounties particularly on this occasion. 1

The all-wise adorable Lord, bestows faculties (securing prosperity and descendents), adorning (the world with lustre) he provides strength for immortality, may he, the Lord of all nourishment inspire Nature's bounties to come hither. 2

The adorable Lord, the infallible, is the granter of dwelling; He is brilliant and illuminates the divine immortal sources of everything,—the heaven and earth—through his vigour and wisdom. 3

O adorable Lord, may you and the resplendent sun, while protecting our noble deeds, come to the place of worship in the dwelling of the offerer of homage to share the spiritual joy. 4

अग्ने॑ अ॒पां स॒मि॒ध्यसे॑ दुरो॒णे नित्यः॑ सू॒नो स॒हसो॑ जा॒तवे॒दः ।
स॒ध॒स्थानि॑ म॒हय॑मान ऊ॒ती ॥५॥

āgne apām sām idhyase duroné nityaḥ sūno sa-
haso jātavedaḥ | sadhāsthāni mahāyamāna ūtī || 5 ||

(२६) षड्विंशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य (१-६, ८-९) प्रथमतृचद्वयस्याष्टमीनवम्योर्ऋचोश्च गायिनो विश्वामित्रः,

(७) सप्तम्याश्च ब्रह्म ऋषी । (१-३) प्रथमादितृचस्य वैश्वानरोऽग्निः, (४-६) चतुर्थ्यादितृचस्य मातृतोऽग्निः,

(७-८) सप्तम्यष्टम्योर्ऋचोर्गभिः परं ब्रह्म वा, (९) नवम्याश्च विश्वामित्रोपाध्यायो देवताः ।

(१-६) प्रथमतृचद्वयस्य जगती, (७-९) तृतीयतृचस्य च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥२६॥ वै॒श्वान॒रं म॒न॒साग्निं॑ नि॒चाय्या॑ ह॒विष्म॑न्तो अ॒नुष॑त्य॒ स्वर्वि॑दम् ।
सु॒दानु॑ दे॒वं र॑थि॒रं व॑सू॒यवो॑ गी॒र्भी र॑ष्वं कु॒शिका॑सो ह॒वाम॑हे ॥१॥
तं शु॒भ्रम॑ग्निमव॑से ह॒वाम॑हे वै॒श्वान॒रं मा॑तरि॒श्वान॑मु॒क्थ्यम् ।
बृ॒हस्प॑तिं म॒नुषो॑ दे॒वता॑तये॒ विप्रं॑ श्रो॒ताग्नि॑तिथिं॒ रघु॑प्य॒दम् ॥२॥
अ॒श्वो न॑ क॒न्दुञ्ज॑निभिः स॒मि॒ध्यते॑ वै॒श्वान॒रः कु॒शिके॑भि॒र्युगे॑युगे ।
स नो॑ अ॒ग्निः सु॒वीर्यं॑ स्व॒श्व्यं द॑धातु रत्न॑म॒मृते॑षु जा॒गृविः॑ ॥३॥

26.

Vaiṣvānarām mānasāgnīm nicāyyā havīṣhmanto anu-
shatyām svarvīdam | sudānum devām rathirām vasūyāvo
gīrbhī raṇvām kuṣikāso havāmahe || 1 || tām śubhrām agnīm
āvase havāmahe vaiṣvānarām mātariṣvānam ukthyām | brī-
haspātim mānuṣho devātātaye vipraṁ śrōtāram ātithim ra-
ghuśhyādam || 2 || āśvo nā krāndañ jānibhiḥ sām idhyate
vaiṣvānaraḥ kuṣikēbhir yugé-yuge | sá no agniḥ suvīryaṁ
svāśvyam dádhātu rātnam amṛiteshu jāgrivīḥ || 3 ||

O source of all powers, the eternal and omniscient adorable Lord, your protective radiance is exalted and illumined in all the inhabited regions and in the vast cosmic ocean. 5

26

Revering in our heart, we of the race of preceptors, seekers of wealth, offering devotion, invoke with sons the supreme leaders of the universe, who is the observer of truth, the bestower of happiness, bountiful, the fast moving and the beautiful. 1

We invoke you, for our own protection and for the devotion of mankind, the radiant supreme leader of the universe, the permeator of the firmament, the adorable Lord of ceremonies, the wise, the one prompt to hear supplications, the swiftly-moving, and the guest of man. 2

Age after age, the supreme fire-divine, neighing like a foal, nourished by mother, is kindled by the preceptors. May that fire-divine, vigilant among the immortals, grant us wealth and precious stones, along with heroic and noble deeds. 3

प्र यन्तु वाजास्तविषीभिरग्नयः शुभे संमिश्राः पृषतीरयुक्षत ।
 बृहदुक्षो मरुतो विश्ववेदसः प्र वेपयन्ति पर्वताँ अदाभ्याः ॥४॥
 अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्ट्य आ त्वेषमुग्रमव ईमहे वयम् ।
 ते स्वानिनो रुद्रिया वर्षनिर्णिजः सिंहा न हेषकतवः सुदानवः ॥५॥

prá

yantu vājās távishibhir agnáyah śubhé sámmiślāḥ prīṣhatīr
 ayukshata | bṛihadúksho marúto viśvávedasaḥ prá vepa-
 yanti párvatāñ ádābhyāḥ ॥ 4 ॥ agniśrīyo marúto viśvákrī-
 śhtaya á tveshām ugrām áva īmahe vayām | té svānīno
 rudriyā varshānirñijāḥ siṃhā ná beshákratavaḥ sudānavah
 ॥ 5 ॥

॥२७॥ व्रातंव्रातं गुणंगणं सुशस्तिभिरग्नेर्भामं मरुतामोज ईमहे ।
 पृषदश्वासो अनवभ्रराधसो गन्तारो यज्ञं विदथेषु धीराः ॥६॥
 अग्निरस्मि जन्मना जातवेदा घृतं मे चक्षुरमृतं म आसन् ।
 अर्कस्त्रिधातू रजसो विमानोऽजस्रो घर्मो हविरस्मि नाम ॥७॥
 त्रिभिः पवित्रैरपुपोद्धयार्कं हृदा मतिं ज्योतिरनुं प्रजानन् ।
 वर्षिष्ठं रत्नमकृत स्वधाभिरादिदद्यावापृथिवी पर्यपश्यत् ॥८॥
 शतधारमुत्समर्क्षीयमाणं विपश्चितं पितरं वक्त्रानाम् ।
 मेळिं मदन्तं पित्रोरुपस्थे तं रोदसी पिपृतं सत्यवाचम् ॥९॥

vrātam-vrātam gaṇām-gaṇam suśastibhir agnér bhāmam
 marútām ója īmahe | prīṣhadasvāso anavabhrārādhaso gān-
 tāro yajñām vidātheshu dhīrāḥ ॥ 6 ॥ agnir asmi jānmanā
 jātāvedā ghrītām me cākshur anrītām ma āsān | arkās tri-
 dhātū rājaso vimāno 'jasro gharinó havir asmi nāma ॥ 7 ॥
 tribhiḥ pavitrair apupod dhy ārkām hrīdā matīm jyótir
 ānu prajānān | vārshishtham rātnam akṛita svadhābhir ād
 íd dyāvāprithiví páry apasyat ॥ 8 ॥ satádghāram útsam
 ákshīyamāṇam vipaścitam pitāram vāktvānām | melīm má-
 dantam pitrór upásthe tāṃ rodasī pipṛitam satyavācam
 ॥ 9 ॥

May the swift flames of fire, combined with the vigorous wind, proceed to the pure cosmos, condensing the rain drops. And may we have such cloud-bearing winds, as are irresistible, and present everywhere, and make the mountains shake. 4

These cloud-bearing winds are friends of men, glorious as fire. We implore their fierce radiance for our protection. These storming offsprings of vital powers, clothed in robes of rain are givers of good gifts, and loud like roaring lions. 5

These cloud-bearing winds are like partly-coloured steeds, dispensers of unfailing wealth, firm and frequenters to the congregation. We solicit the might of these cloud-bearing winds and the radiance of fire-divine with solemn prayers in every assembly, band in band and troop following troop. 6

I, the fire-divine, have since my first manifestation, been endowed with the knowledge of all that exists. The butter is my eye and the ambrosia my mouth. I am the living breath of three-fold universe. The measurer of the firmament, and the exhaustless warmth. I am also the burnt oblation. 7

The wise man first comprehends the light of God in his heart, then with three—the minds, the speech, and the deeds—purifies the soul. By his own nature he further makes himself most excellent and contemplates on earth and heaven. 8

O heaven and earth, may you fulfil the aspirations of that sage, who is many-chanelled, and inexhaustible stream of knowledge, the collector of holy texts, rejoicing in his parent's bosom and whose words are truth. 9

(२७) सप्तविंशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चस्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । (१-१५) पञ्चदशर्चामग्निः,

(१) प्रथमाया ऋतवो वा देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥२८॥

प्र वो वाजा अभिद्यवो हविष्मन्तो घृताच्या । देवाञ्जिगाति सुमन्युः ॥१॥
 ईळे अग्निं विपश्चितै गिरा यज्ञस्य सार्धनम् । श्रुष्टीवानं धितावानम् ॥२॥
 अग्ने शक्रेम ते वयं यमं देवस्य वाजिनः । अति द्वेषांसि तरेम ॥३॥
 समिध्यमानो अध्वरेऽग्निः पावक ईड्यः । शोचिष्केशस्तमीमहे ॥४॥
 पृथुपाजा अमर्त्यो घृतनिर्णिकस्वाहुतः । अमिर्यज्ञस्य हव्यवाद् ॥५॥

27.

Prá vo vājā abhidyavo havishmanto ghṛitācyā | devāñ
 jigāti sumnayūḥ || 1 || īle agnīm vipaścitam girā yajñāsya
 sādhanam | śrutiśtīvānam dhitāvānam || 2 || āgne śakéma te
 vayam yamam devāsya vājinaḥ | āti dvēṣhānsi tarema
 || 3 || samidhyāmāno adhvare 'gnīḥ pāvakā īḍyaḥ | śociśhke-
 śas tām īmahe || 4 || pṛithupāja āmartyo ghṛitānirṇik svā-
 hutah | agnir yajñāsya havyavāt || 5 ||

॥२९॥

तं सबार्धो यतस्वुच इत्या धिया यज्ञवन्तः । आ चक्रुरग्निभूतये ॥६॥
 होता देवो अमर्त्यः पुरस्तादिति मायया । विदथानि प्रचोदयन् ॥७॥
 वाजी वाजेषु धीयतेऽध्वरेषु प्र णीयते । विप्रो यज्ञस्य सार्धनः ॥८॥
 धिया चक्रे वरेण्यो भूतानां गर्भमा दधे । दक्षस्य पितरं तना ॥९॥

tām sabārdho yatāsruc itthā dhiyā yajñāvantah | ā ca-
 krur agnīm ūtāye || 6 || hōta devō āmartyaḥ purastād eti
 māyāya | vidāthani pracodāyan || 7 || vājī vājeshu dhīyate
 'dhvarēshu prā ṇīyate | vipro yajñāsya sādhanah || 8 || dhiyā
 cakre vāreṇyo bhūtānām gārbham ā dadhe | dakshasya pi-
 tāram tānā || 9 ||

With the powerful and brilliant food and with butter-yeilding cows and other things worthy of oblations, the worshipper in search of happiness goes to the enlightened teachers. 1

I glorify adorable God, with excellent songs who is inspirer of sages, accomplisher of all dedicated deeds, bestower of bliss and prosperity. 2

O powerful and divine, may we, offering homage, be able to keep you enshrined in our hearts, and overcome all our animosities. 3

We glorify that adorable fire-divine who is kindled by our worship, who purifies, and whose flame is like a bunch of hairs. 4

The fire-divine, who shines bright, is immortal, enrobed with butter, well-worshipped, and is a carrier of the offerings of worship. 5

The priests, imbibed with pious thoughts, and with lifted-up ladles, bring here this fire-divine for their protection. 6

He, the invoker, the immortal fire-divine comes first directing solemnities by his wondrous wisdom. 7

Both in battle and worship, the valerous fire-divine is brought forward reverently at the holy worship, for, he is the sage who accomplishes noble acts. 8

He, the chosen one, is revealed through noble deeds. He comprehends the germ of all creatures. He has been received by the children of wise as the parents of the world. 9

नि त्वा दधे वरेण्यं दक्षस्येळा सहस्कृत । अग्ने सुदीतिमुशिजम् ॥१०॥
 ॥३०॥ अग्निं यन्तुरममुरमृतस्य योगे वनुषः । विप्रा वाजैः समिन्धते ॥११॥
 ऊर्जो नपातमध्वरे दीद्वांसमुप द्यवि । अग्निमीळे कविकेतुम् ॥१२॥
 ईलेन्यो नमस्यस्तिरस्तमांसि दर्शतः । समग्निरिध्यते वृषा ॥१३॥
 वृषो अग्निः समिध्यतेऽश्वो न देववाहनः । तं हविष्मन्त ईळते ॥१४॥
 वृषणं त्वा वयं वृषन्वृषणः समिधीमहि । अग्ने दीद्यतं बृहत् ॥१५॥

ni tvā dadhe vārenyaṃ dākshasyelā sa-
 haskṛita | āgne suditīm uśijam || 10 ||

agnīm yantūram aptūram ṛitāsya yoge vanuṣaḥ | ví-
 prā vājaiḥ sām indhate || 11 || ūrjō nāpātam adhvaré didi-
 vānsam ūpa dyāvi | agnīm ile kavikratum || 12 || ilényo
 namasyās tirās tāmānsi darṣatāḥ | sām agnir idhyate vṛishā
 || 13 || vṛisho agniḥ sām idhyatē 'śvo ná devavāhanaḥ |
 tām havīshmanta ilate || 14 || vṛishanaṃ tvā vayāṃ vṛishan
 vṛishanaḥ sām idlīmahi | āgne dīdyatam bṛihāt || 15 ||

(२८) अष्टविंशं सूक्तम्

(१-६) पटुचम्याभ्य सृक्तस्य गार्धिनो विश्वामित्र ऋषिः । अग्निर्देवता । (१-२, ६) प्रथमाद्वितीययोः क्रोचोः
 षष्ठ्याश्च गायत्री, (३) तृतीयाया उष्णिक्, (४) चतुर्थ्याश्चिष्टुप्, (५) पञ्चम्याश्च जगती ऊर्द्धांसि ॥

॥३१॥ अग्ने जुषस्व नो हविः पुरोळाशौ जातवेदः । प्रातःसावे धियावसो ॥१॥
 पुरोळा अग्ने पचतस्तुभ्यं वा घ्रा परिष्कृतः । तं जुषस्व यविष्ठ्य ॥२॥

28.

Āgne jushāsva no havīḥ puroḷāṣaṃ jātavedaḥ | prā-
 taḥsāvé dhiyāvaso || 1 || puroḷā āgne pacatās tūbhyam vā
 ghā pāriṣhkṛitaḥ | tāṃ jushasva yavishṭhya || 2 ||

O strength engendered fire-divine, you are sustained by wisdom of the wise. You are the resplendent, the desirable and you love to be offered homage. 10

The wise devotees kindle with dedication, the fire-divine regulator of the world and the prompter of rain. 11

I adore in this worship the fire-divine, the prime source of strength, dynamic in action. His radiance reaches beyond the firmament. 12

The revered, adorable, splendid, showerer of benefits, and dispeller of darkness, such fire-divine, is to be kindled. 13

The dedicated devotees glorify that fire-divine, who is the showerer of blessings, the bearer of homage to divine powers, just as a horse bears the rider to his home. 14

Profusely offering homage, we kindle the mightily shining fire-divine, who showers benefits on his devotees. 15

28

O omniscient, adorable God, who rewards pious acts with wealth, may you accept our cakes offered with butter. 1

O most useful fire-divine, accept these offerings of cakes, dressed in butter (prayers poured out of devotion), prepared particularly for you. 2

अग्ने वीहि पुरोळाशमाहुतं तिरोअह्वयम् । सहसः सुनुरस्यध्वरे हितः ॥३॥
 मार्यदिने सर्वने जातवेदः पुरोळाशमिह कवे जुषस्व ।
 अग्ने यह्वस्य तव भागधेयं न प्र मिनन्ति विदथेषु धीराः ॥४॥
 अग्ने तृतीये सर्वने हि कानिषः पुरोळाशं सहसः सत्वाहुतम् ।
 अथा देवेष्वध्वरं विपन्यया धा रत्नवन्तममृतेषु जाग्रविम् ॥५॥
 अग्ने वृधान आहुतिं पुरोळाशं जातवेदः । जुषस्व तिरोअह्वयम् ॥६॥

ágne víhí

purolāṣam ābutam tirōahnyam | sāhasaḥ sūnúr asy adhvare
 hitaḥ || 3 || mādhyamdine sāvane jātavedaḥ purolāṣam iḥá
 kave jushasva | ágne yahváśya táva bhāgadhéyaṁ ná prá
 minanti vidátheshu dhírāḥ || 4 || ágne tṛitíye sāvane hí ká-
 nishaḥ purolāṣam sahasaḥ sūnav āhutam | áthā devéshv
 adhvarám vipanyáyā dhā rātnavantam amṛiteshu jāgrivim
 || 5 || ágne vṛidhāná āhutim purolāṣam jātavedaḥ | jushásva
 tirōahnyam || 6 ||

(२९) एकोनविंशं सूक्तम्

(१-१६) षोडशर्चम्यास्य सूक्तस्य गायितो विश्वामित्र ऋषिः । (१-४, ६-१६) प्रथमादितृक्रवां षष्ठ्या-
 यकादशानाञ्चामिः, (१) पञ्चम्याश्च अग्निर्कन्विजो वा देवताः । (१, ४, १०, १२) प्रथमाचतुर्थीदशर्मा-
 द्वादशीनामनुष्टुप्, (२, ३, ५, ७-९, १३, १६) द्वितीयातृतीययोः पञ्चम्याः सप्तम्यादितृचस्य
 त्रयोदशीषोडशयोश्च त्रिष्टुप्, (६, ११, १४, १५) षष्ठ्येकादशीचतुर्दशी-
 पञ्चदशीनाञ्च जगती छन्दांसि ॥

॥३२॥

अस्तीदमधिमन्थनमस्ति प्रजननं कृतम् ।
 एतां विश्वन्त्रिमा भर्गमिं सन्ध्याम पूर्वथा ॥१॥

29.

Āstidām adhimánthanam ásti prajānanam kṛitām | etāṁ
 viṣpātnīm á bharāgnīm manthāma pūrvāthā || 1 ||

O fire-divine, enjoy these specially prepared oblations that are presented to you as the day passes. You are the source of strength. We enshrine you at our place of worship for our benefit. 3

O omniscient fire-divine, enjoy our specially prepared offerings presented to you at the mid-day worship. O mighty one, the prudent sages in the solemn assemblies do not reject your portion of offerings. 4

Be pleased, O fire-divine, the source of strength. With our oblations, offered at the third daily worship (evening). And through skill and may you, propitiated with praise convey these precious imperishable and refreshing offerings to immortal divine powers. 5

O wise omniscient fire-divine, elevator of the devotee, accept our invigorating oblations offered further as the day disappears. 6

This, the apparatus of attrition for the first generation of fire is ready; the generation of the flame is ready; may you hold it (the wooden stick) the matron of mankind. Let us churn the fire as has been done since earliest times. 1

अरण्योर्निहितो जातवेदा गर्भे इव सुधितो गर्भिणीषु ।
 दिवेदिव ईड्यो जागृवद्भिर्हविष्मद्भिर्मनुष्यैर्भिरग्निः ॥२॥
 उत्तानायामव भरा चिकित्वान्त्स्यः प्रवीता वृषणं जजान ।
 अरुषस्तूपो रुशदस्य पाज इलायास्पुत्रो वयुनेऽजनिष्ट ॥३॥
 इलायास्त्वा पदे वयं नाभा पृथिव्या अधि ।
 जातवेदो नि धीमह्यग्ने हव्याय वोळहवे ॥४॥
 मन्थता नरः कविमद्वयन्तं प्रचेतसममृतं सुप्रतीकम् ।
 यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरस्तादग्निं नरो जनयता सुशेवम् ॥५॥

arānyor

nīhito jātavedā gārbha iva sūdhito garbhīṇīṣhu | divé-diva
 idyo jāgrivādbhir havishmadbhir manushyèbhir agnīḥ || 2 ||
 uttānāyām āva bharā cikitvān sadyāḥ prāvītā vṛṣhaṇam
 jajāna | arushāstūpo rūṣad asya pāja ilāyās putrō vayūne
 'janishṭa || 3 || ilāyās tvā padé vayām nābhā pṛithivyā ādhi |
 jātavedo ní dhimahy āgne havyāya vólhave || 4 || mánthatā
 naraḥ kavīm ádvayantam prācetasam amṛitam suprátikam |
 yajñāsya ketúm prathamām purāstād agnīm naro janayatā
 suśévam || 5 ||

॥३३॥

यदी मन्थन्ति बाहुभिर्वि रोचतेऽश्वो न वाज्यरुषो वनेष्वा ।
 चित्रो न यामन्नश्विनोरनिवृतः परि वृणक्त्यश्मनस्तृणा दहन ॥६॥
 जातो अग्नी रोचते चेकितानो वाजी विप्रः कविशस्तः सुदानुः ।
 य देवास ईड्यै विश्वविदं हव्यवाहमदधुरध्वरेषु ॥७॥

yádi mánthanti bāhúbhir ví rocaté 'śvo ná vājy ārusho
 vāneshv á | citró ná yāmann aśvīnor ānivrītaḥ pári vṛi-
 ṇakty āśmanas trīṇā dáhan || 6 || jātó agnī rocate cékitāno
 vājī vípraḥ kaviśastāḥ sudānuḥ | yām devāsa idyam viśva-
 vīdam havyavāham ádadhur adhvaréṣhu || 7 ||

This omnipresent fire lies in the two fire-sticks as the embryo is well-set in pregnant woman. This fire-divine must be exalted day by day by vigilant men laden with devotional offerings. 2

Let the intelligent priest place the lower side of the sticks with the face upwards, and the upper with the surface downward, so that, quickly impregnated it generates the flame, the showerer of benefits. With his red pillar,—radiant in splendour, the flame, produced by the process (of attrition) be regenerated as the son of the goddess of wisdom. 3

We set this omnipresent fire-divine upon the central point of the earth—which is the seat of knowledge—for the purpose of receiving the oblation. 4

Institutors of the ceremony produced by attrition this fire-divine who is the sage, the guileless, intelligent, immortal, very wise and splendid to look on. O leaders, bring forth this most propitious fire which is the first ensign of worship and the source of felicity. 5

When with their arms they rub him, this radiant fire bursts forth like a fleet courser and like multi-coloured-chariot of twin-divines, unresisted in its course, this fire spreads wide around consuming stones and burning up vegetation. 6

As soon as manifested one sees the glow of this fire-divine shines who is observant, mighty, swift moving, praised by the wise and liberal in giving rewards. It is he whom divine powers hold as the bearer of oblations at worship and who is adorable and all-knowing. 7

सीद॑ होतः स्व उ॑ लोके चिकित्वा॑न्त्साद॒या यज्ञं॑ सु॒कृतस्य॑ योनौ ।
 दे॒वावी॒र्दे॒वान्ह॒विषा॑ यजा॒स्यग्ने॑ बृ॒हद्य॑ज॒माने॒ वयो॑ धाः ॥८॥
 कृ॒णोत॑ धूमं॒ वृष॑णं सखा॒योऽस्त्रे॑धन्त इत॒न वाज॑मच्छ ।
 अय॑म॒ग्निः पृ॑त॒नाषा॑ट् सु॒वीरो॒ येन॑ दे॒वासो॒ अस॑हन्त दस्यून् ॥९॥
 अ॒यं ते॒ योनि॑र्ऋ॒त्वियो॒ यतो॑ जा॒तो अ॒रोच॑थाः ।
 तं जा॒नन्न॑ग्ने॒ आ सी॒दाथा॑ नो वर्ध॒या गि॑रः ॥१०॥

sīda hotaḥ
 svā u loké cikitvān sādāyā yajñāṁ sukṛitāsya yónau | de-
 vāvīr devān havishā yajāsy āgne bṛihād yajamāne váyo
 dhāḥ || 8 || 'kṛiṇóta dhūmāṁ vṛiṣhaṇaṁ sakhiāyó 'sredhanta
 itana vājam ácha | ayām agniḥ pṛitanāshāt suvíro yéna de-
 vāso áсахanta dāsýūn || 9 || ayāṁ te yónir ṛitvīyo yáto
 jātó árocathāḥ | táṁ jānānn agna ā sīdāthā no vardhayā
 gírah || 10 ||

॥३४॥ त॒नून॑पादुच्यते॒ गर्भं॑ आसुरो नरा॒शंसो॑ भवति॒ यद्विजा॑यते ।
 मा॒तरि॑श्चा॒ यद॑र्मिमीत मा॒तरि॑ वा॒तस्य॑ सर्गो॑ अ॒भवत्सरी॑मणि ॥११॥
 सु॒निर्म॑था निर्मथितः सु॒निधा॑ नि॒हितः॑ क॒विः ।
 अ॒ग्ने स्व॑ध्व॒रा कृ॑णु दे॒वान्दे॒वय॑ते यज ॥१२॥
 अ॒र्जी॒जन॑न्नमृतं म॒र्त्यामोऽस्त्रे॑माणं त॒राणि॑ वी॒द्युज॑म्भम् ।
 द॒श स्व॑स॒रो अ॒ग्रुवः॑ स॒मीचीः॑ पु॒मोसं॑ जा॒तम॒भि सं र॑भन्ते ॥१३॥

tānūnāpād ucyate gārbha āsuró nārāśāṁso bhavati yád
 vijāyate | mātariśvā yád āminīta mātari vātasya sārgo
 abhavat sārīmaṇi || 11 || sunirmāthā nīrmathitaḥ sunidhā ní-
 hitaḥ kavīḥ | āgne svadhvarā kṛiṇu devān devayaté yaja
 || 12 || ājijanaṁ amṛitam mārtyāso 'sremāṇaṁ tarāṇiṁ vīdū-
 jambham | dāśa svāsāro agrúvaḥ samīcīḥ pūmāṁsaṁ jātām
 abhī sám rabhante || 13 ||

O priest, may you sit down in your own place; you are cognizant of holy acts; may you initiate the ceremony at the chief place of sacred worship. O fire-divine, you are dear to divine powers and carry oblations to them; may you bestow abundant food on the host-worshipper. 8

My friends, may you raise smoke, the showerer of benefits, and attain wealth indefatigably. This heroic fire-divine is able to encounter adversaries and through him divine powers overcome animosities. 9

O fire-divine, this is your right place of birth, in all seasons, whence as soon as you spring to life you ever shine. Knowing this, may you stay here and thrive by our praises. 10

When he exists in the form of embryo, he is called imperishable; and when he is born he is known as one strong and popular with people. When he displays his splendour in the firmament he is called cosmic force; and in due course he becomes the rapid flight of mind. 11

O fire-divine, you are rubbed to life, with reverential attrition and deposited with respectful care. May you render our ceremonies faultless and bring Nature's bounties for the benefit of devout worshippers. 12

Mortals have brought to life this immortal unconquerable, unfailing fire-divine possessing mighty jaws to consume the oblation. All the sisters, the ten fingers, jointly rejoice at the birth of their infant brother. 13

प्र सप्तहोता सनकादरोचत मातुरुपस्थे यदशोचदूधनि ।
 न नि मिषति सुरणो दिवेदिवे यदसुरस्य जठरादजायत ॥१४॥
 अमित्रायुधो मरुतामिव प्रयाः प्रथमजा ब्रह्मणो विश्वमिद्विदुः ।
 युष्मवद्ब्रह्म कुशिकास एरिर एकएको दमे अग्निं समीधिरे ॥१५॥
 यद्य त्वा प्रयति यज्ञे अस्मिन्होतश्चक्रित्वोऽवृणीमहीह ।
 ध्रुवमया ध्रुवमुताशमिष्ठाः प्रजानन्विद्वाँ उप याहि सोमम् ॥१६॥

prá saptábotā sanakād arocata
 mātúr upásthe yád ásocad ūdhani | ná ná mishati surāṇo
 divé-dive yád ásurasya jathárād ájāyata || 14 || amitrāyúdhō
 marútām iva prayāḥ prathamajā bráhmaṇo víśvam íd vi-
 duḥ | dyumnávad bráhma kuṣikāsa érira éka-eko dāme
 agnīm sám ídhire || 15 || yád adyā tvā prayatí yajñé asmín
 hótas cikítvó 'vṛiṇīmahīhá | dhruvām ayā dhruvām utāṣa-
 mishthāḥ prajānān vidvāṁ ūpa yāhi sómam || 16 ||

(३०) त्रिंशं सूक्तम्

(१-२२) द्वाविंशत्युच्यमान्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥ इच्छन्ति त्वा सोम्यासः सखायः सुन्वन्ति सोमं दधति प्रयांसि ।
 तितिश्रन्ते अभिशस्ति जनानामिन्द्र त्वदा कश्चन हि प्रकेतः ॥१॥

30.

Ichánti tvā somyāsah sakhāyah sunvánti sómam dá-
 dhati prayānsi | títikshante abhīśastim jānānām índra tvád
 á kās caná hí praketaḥ || 1 ||

Served by the seven priests (the vital breaths), he (the life-fire) shines eternally; when he blames the lives with upon the bosom and lap of his mother (earth), he delight. Day by day, he never closes his eyes since his first manifestation from the interior of the spark-emitting wood. 14

The highly enlightened sages, the first born of Lord, the creator, armed against evil forces, possessing the energies of the vital principles, comprehend the universe and each one singly kindles fire and singing prayer in his home offer homage to this divine fire. 15

O omniscient fire-divine, cognizant of all ceremonies as we today approach you in the course of our progressive worship, may you steadily convey our offerings to Nature's bounties or tranquilly be at rest. May you, O enlightened and all-knowing one, approach and cherish the libations of medicinal herbs. 16

O resplendent Lord, your loving friends wish to commune with you. They sing sweet melodies and offer you their homage. Supported by you, they endure patiently the calumny of men; for who is wiser than you. 1

न ते दूरे परमा चिद्राजांस्या तु प्र याहि हरिवो हरिभ्याम् ।
 स्थिराय वृष्णे सर्वना कृतेमा युक्ता प्रावाणः समिधाने अग्नौ ॥२॥
 इन्द्रः सुशिप्रो मघवा तरुत्रो महाव्रातस्तुविकुर्मिर्क्रधावान् ।
 यदुग्रो धा बाधितो मर्त्येषु क्व त्या ते वृषभ वीर्याणि ॥३॥
 त्वं हि प्मा च्यावयन्नच्युतान्येको वृत्रा चरसि जिघ्रमानः ।
 तव द्यावापृथिवी पर्वतासोऽनु व्रताय निमितेव तस्युः ॥४॥
 उताभये पुरुहूत श्रवोभिरेको दृळ्हमवदो वृत्रहा सन् ।
 इमे चिदिन्द्र रोदसी अपारे यत्संगृभ्णा मघवन्काशिरिते ॥५॥

ná te dūré paramá cid rá-
 jānsy á tú prá yāhi harivo háribhyām | sthiráya vṛṣṇe
 sávanā kṛitémā yuktá grāvāṇaḥ samidhānē agnaú || 2 || ín-
 draḥ suśipro maghávā tárutro mahávrātas tuvikūrmír ṛīghā-
 vān | yád ugró dhā bādhitó mártyeshu kvā tyā te vṛisha-
 bha víryāṇi || 3 || tvām hí śhmā cyāváyann ácyutāny éko
 vṛitrá cārasi jīghnamānaḥ | táva dyāvāpṛithiví párvataśó
 'nu vratāya nímiteva tasthuḥ || 4 || utábhaye puruhūta śrá-
 vobhir éko dṛilhām avado vṛitrahá sán | imé cid indra ró-
 dasi apārē yát saṁgṛibhṇā maghavan kāśir ít te || 5 ||

॥२॥

प्र सू त इन्द्र प्रवता हरिभ्यां प्र ते वज्रः प्रमृणन्नेतु शत्रून् ।
 जहि प्रतीचो अनुचः पराचो विश्वं सत्यं कृणुहि विष्टमस्तु ॥६॥
 यस्मै धायुरदधा मर्त्यायामक्तं चिद्रजते गेह्यं सः ।
 भद्रा ते इन्द्र सुमतिर्घृताची सहस्रदाना पुरुहूत गतिः ॥७॥

prá sū ta indra pravatā háribhyām prá te vājraḥ pra-
 mṛiṇānn etu śātrūn | jahí pratícō anūcāḥ páraçō víśvam
 satyām kṛiṇuhi viśhṭām astu || 6 || yásmai dhāyur ádadbhā
 mártiāyābhaktaṁ cid bhajate gebyām sáh | bhadrá ta in-
 dra sumatír ghṛitācī sahásradānā puruhūta rátih || 7 ||

O lord of sun-rays, the remotest regions are not remote for you; please do come speedily with your radiance. O steady showerer of benefits, these offerings are for your presentation. While inner fire is being kindled, we are pouring forth the expressions of devotion, as juice from herbs flows out when pressed between stones. 2

O bounteous resplendent Lord, you are showerer of benefits, of loving countenance, conveyer of men beyond troubles, the supreme-willed, the accomplisher of many great deeds, the devastator of hostile regions, the terror of foes. Where are those heroic deeds which you performed against sinful mortals, when opposed. 3

You alone cast down the firmly footed evil-doers; you alone proceed destroying the evil forces. The heaven and earth and the mountains under your command stand still as if immovable. 4

O bounteous resplendent Lord, destroyer of evils by your prowess, when invoked by many, you come alone and proclaim to Nature's bounties, "fear not". O opulent Lord, vast is your grasp, wherewith you over-power these boundless worlds, heaven and earth. 5

O resplendent Lord, let your radiance come from all sides; let your bolt of punitive justice destroy evils. May you slay those who assail you in front or in rear or those who fly from the combat. Make the universe (an abode of) truth. May all powers be concentrated in you. 6

O resplendent Lord, invoked by all, Lord of all treasures, the man, to whom you give blessings, enjoys unprecedented domestic prosperity. Your auspicious favour, loving and soothing, brings unbounded wealth. 7

सहदानुं पुरुहूत क्षियन्तमहुस्तमिन्द्र सं पिणक्कुणारुम् ।
 अभि वृत्रं वर्धमानं पियारुमपादमिन्द्र तवसा जघन्थ ॥८॥
 नि सामनामिषिरामिन्द्र भूमिं महीमपारां सदने ससत्थ ।
 अस्तंभ्नाद्व्यां वृषभो अन्तरिक्षमर्षन्त्वापुस्त्वयेह प्रसूताः ॥९॥
 अलानृणो वल इन्द्र व्रजो गोः पुरा हन्तोर्भयमानो व्यार ।
 सुगान्पथो अकृणोन्निरजे गाः प्रावन्वाणीः पुरुहूतं धमन्तीः ॥१०॥

sahá-

dānum puruhūta kshiyántam ahastám indra sám piṇak kú-
 ṇārūm | abhí vṛitrām vārdhamānam piyārum apādam indra
 tavāsā jaghantha || 8 || ní sāmanām ishirām indra bhūmim
 mahīm apārām sādane sasattha | ástabhnād dyām vṛisha-
 bhó antáriksham árshantv āpas tvāyehá prásūtāḥ || 9 || alā-
 trīṇó valá indra vrajó góḥ purá hāntor bháyamāno vy
 āra | sugān pathó akṛiṇon niráje gāḥ právan vāṇīḥ puru-
 hūtām dhāmantiḥ || 10 ||

॥३॥

एको द्वे वसुमती समीची इन्द्र आ पप्रौ पृथिवीमुत द्याम् ।
 उतान्तरिक्षादभि नः समीक इषो रथीः सयुजः शूर वाजान् ॥११॥
 दिशः सूर्यो न मिनाति प्रदिष्टा दिवेदिवि हर्यश्चप्रसूताः ।
 सं यदानुलब्ध्वन् आदिदृश्चैर्विमोचनं कृणुते तत्त्वस्य ॥१२॥
 दिदृक्षन्त उषसो यामन्नक्तोर्विवस्वत्या महि चित्रमनीकम् ।
 विश्वे जानन्ति महिना यदागादिन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरुणि ॥१३॥

éko dvé vásumatī samīcī indra á paprau prithivím utá
 dyām | utántárikshād abhí naḥ samíká ishó rathīḥ sayújāḥ
 śūra vājān || 11 || díṣaḥ sūryo ná mināti prádishtā divé-dive
 háryasvaprasūtāḥ | sám yád ānaḥ ádhvana ād íd áṣvair vi-
 mócanam kṛiṇute tát tv āsya || 12 || dídrīkshanta ushāso yá-
 mann aktór vivásvatyā máhi citrām ánikam | víṣve jānanti
 mahiná yád ágād índrasya kárma súkrītā purūṇi || 13 ||

O resplendent Lord, invoked by all, may you grind to dust the reviling evil force, associated with demonic tendencies, and increasing in might, may you deprive it of its hands and also its feet, and destroy him completely by your strength. 8

O resplendent Lord, you have established in its position the silent earth, the vast, unbounded and fertile. You are the showerer of benefits and sustain the heaven and earth; let the rain waters engendered by you flow hither. 9

O resplendent Lord, the heavy cloud, the receptacle of water, in silence has dreadfully opened itself (i.e. rained) before you could cast your blow on him with your bolt. Then you make the path for waters to issue easy. Loud-sounding they proceed to meet the waters of the earth, invoked by many. 10

The resplendent Lord alone fills up with His magnanimity the two, earth and heaven, mutually associated and rich in treasures. May you, O hero, come with your aurora of glory as if mounted in a chariot and bring wholesome food and vigour from the firmament. 11

The resplendent sun does not transgress the ordered limits already set, days in and days out, by the Lord of radiant universe. When he approaches the terminus, his journey comes to an end; he sets free the horses of his chariot for such is his assignment. 12

All men are eager to behold the broad, bright phase of the refulgent dawn after whilst the night has disappeared. And when dawn comes in glory, all people acknowledge the manifold and glorious deeds of the resplendent Lord. 13

महि ज्योतिर्निहितं वक्षणास्वामा पक्वं चरति बिभ्रती गौः ।
 विश्वं स्वाम् संभृतमुस्त्रियायां यत्सीमिन्द्रो अदधाद्भोजनाय ॥१४॥
 इन्द्र दह्यं यामकोशा अभूवन्यज्ञाय शिक्ष गृणते सखिभ्यः ।
 दुर्मायवो दुरेवा मर्त्यामो निषङ्गिणो रिपवो हन्त्यामः ॥१५॥

māhi jyótir níhitam vakshāṇāsv āmā pakvaṃ carati bí-
 bhratī gauḥ | viśvaṃ svādma sāmblhṛitam usríyāyām yát
 sīm índro ádadhād bhójanāya || 14 || índra dr̥ihya yā-
 makōṣā abhūvan yajñāya śiksha gr̥ṇatē sākhibhyaḥ |
 durmāyāvo durévā mārtyāso nishaṅgīṇo ripāvo hāntvāsaḥ
 || 15 ||

॥५॥

सं घोषः शृण्वेऽवमैरमित्रैर्जही न्येष्वशनिं तपिष्ठाम् ।
 वृश्चेमधस्ताद्भि रुजा सहस्व जहि रक्षो मघवन्नन्धयस्व ॥१६॥
 उद्दह रक्षः सहमूलमिन्द्र वृश्वा मध्यं प्रत्यग्रं शृणीहि ।
 आ कीवतः सललुकं चकर्थ ब्रह्मद्विषे तपुषि हेनिमंस्य ॥१७॥
 स्वस्तये वाजिभिश्च प्रणेतः सं यन्महीरिषे आसत्सि पूर्वीः ।
 रायो वन्तारो बृहतः स्यामस्मे अस्तु भग इन्द्र प्रजावान् ॥१८॥
 आ नो भग् भगमिन्द्र द्युमन्तं नि ते देश्णस्या धीमहि प्ररेके ।
 ऊर्व इव पप्रथे कामो अस्मे तमा पृण वसुपते वसूनाम् ॥१९॥

sām ghóśaḥ ṣṛiṇve 'vamaír amítair jahí ny èshv aśá-
 nim tápishṭhām | vṛiṣcém adhástād ví rujā sáhāsva jahí
 ráksho maghavan randháyasva || 16 || úd vriha rákshaḥ sa-
 hámūlam índra vṛiṣcā mādhyam prátý ágram ṣṛiṇiḥi | á
 kívataḥ salalúkaṃ cakartha brahmadviṣhe tápushim hetim
 asya || 17 || svastáye vājibhiḥ ca pranetaḥ sām yán mahír
 ísha āsátsi pūrvīḥ | rāyó vantáro bṛibatāḥ syāmāsmé astu
 bhága índra prajāván || 18 || á no bhara bhágam índra dyu-
 mántam ní te deshṇásya dhīmahi prareké | ūrvá iva pa-
 prathe kámo asmé tám á pṛiṇa vasupate vāsūnām || 19 ||

A mighty splendour rests upon the bosom of the rivers. The cow yet immature grazes in the fields bearing the ripe milk in her udders, for resplendent Lord has placed in the cow all this integrated sweetness for our nourishment. 14

O resplendent Lord, may you be firm for there are obstructors on the path of righteousness. May you secure to the worshipper and his friends, the means of completing the dedicated service. These mortal malignant enemies armed with malicious weapons and approaching with evil intentions must be destroyed. 15

The effect of your punitive justice has been heard by the foes approaching near us. May you hurl against them your fierce and blazing bolt and cut them up by the root. O bounteous Lord, may you subdue them and crush these cruel infidels completely. 16

O resplendent Lord, may you pluck up the race of these infidels by the root; cut asunder the middle and blight the summit. May you drive away the greedy people to remote regions and cast your fierce bolt of punitive justice upon those who are opposed to the Lord and the divine knowledge. 17

O resplendent Lord, supreme regulator of the universe, may you provide us with vitality for our welfare. May we become strong in your proximity, and be the winners of abundant food and riches, and may there be to us wealth accompanied by progeny. 18

O resplendent Lord, bring to us splendid affluence; we rely on the over-flow of bounties from your side. Our desire is as insatiable as the fire of the ocean. May you appease it, O Lord of infinite riches. 19

इमं कामं मन्दया गोभिरश्वैश्चन्द्रवता राधसा पप्रथश्च ।
 स्वर्यवो मतिभिस्तुभ्यं विप्रा इन्द्राय वाहः कुशिकासो अक्रन् ॥२०॥
 आ नो गोत्रा ददृहि गोपते गाः समस्मभ्यै सनयो यन्तु वाजाः ।
 दिवक्षा असि वृषभ सत्यशुष्मोऽस्मभ्यं सु मघवन्वोधि गोदाः ॥२१॥
 शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतेमं वाजसातौ ।
 शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तै वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥२२॥

imāṃ kāmam mandayā góbbhir áṣvaiṣ candrávatā rádhasā
 papráthaṣ ca | svaryávo matíbbhis túbhyam víprā índrāya
 váhaḥ kuṣikáso akran || 20 || á no gotrá dardṛihi gopate
 gāḥ sām asmábhyam sanáyo yantu vājāḥ | divákshā asi
 vṛishabha satyásushmo 'smábhyam sú maghavan bodhi go-
 dáḥ || 21 || ṣunám huvema maghávānam índram asmín bhāre
 nṛítamam vājasātau | ṣṛiṇvántam ugrām ūtāye samātsu
 ghnántam vṛitrāṇi samjítam dhánānām || 22 ||

(३१) एकविंश सूक्तम्

(१-२२) द्राविण्यवृचस्यास्य सूक्तस्य गार्धनो विश्वामित्र ऐरीग्यः कुशिको वा कृषिः ।

इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२०॥ शासद्दह्निर्दुहितुर्नप्यं गाद्विद्रौ कृतस्य दीधितिं सपर्यन् ।
 पिता यत्र दुहितुः सेकमुञ्जन्तं शग्म्येन मनसा दधन्वे ॥१॥
 न जामये तान्वो रिक्थमारैक्चकार गर्भं मनिर्तुनिधानम् ।
 यदी मातरो जनयन्त वल्लिमन्यः कर्ता सुकृतोरन्य क्रन्धन् ॥२॥

31.

Sāsad váhnir duhitúr napytām gād vidvāñ rítasya dí-
 dhitim saparyán | pitá yātra duhitúḥ sékam riñján sám
 ṣagmyèna mánasā dadhanvé || 1 || ná jāmāye tánvo rikthām
 āraik cakāra gārbham sanitúr nidhānam | yādī mātāro ja-
 náyanta vábhnim anyāḥ kartā sukrítor anyá riñdhān || 2 ||

O resplendent Lord, with cows and horses, and with shining treasures, gratify our longings, and may you please make us renowned. The wise preceptors, desirous of heaven offer praise to you with pious prayers. 20

O Lord of earth, divide the clouds and send us rain, whence nutritious food may come to us. O showerer of benefits, you pervade the sky and your might is truth. O bounteous Lord, please consider yourself as our protector. 21

We call on our bounteous Lord for our protection. He is a distinguished guide in our struggles, and the supreme provider of food. He is terrible in battles, the destroyer of evil forces and the conqueror of wealth. 22

31

The disciplined and wise father, relying on the sanction of natural rights, honours his grandson, the son of his daughter, with valuable gifts. The father trusting to the impregnation of the daughter consoles himself with cheerful mind. 1

The son does not transfer paternal wealth to his sister. He makes her receptacle of the embryo of her husband. When parents procreate children of either sex, one (the male) becomes the performer of holy rites (he is the legal inheritor), the other (the female) is to be enriched with gifts. 2

अभिर्जज्ञे जुह्वां रेजमानो महस्पुत्रां अरुषस्य प्रयशे ।
 महानाभो मह्या जातमेषां मही प्रवृद्धयश्चस्य यज्ञे ॥३॥
 अभि जैत्रीरसचन्त स्पृधानं महि ज्योतिस्तमसो निरजानन् ।
 तं जानतीः प्रत्युदायन्नुषामः पतिर्गवामभवदेक इन्द्रः ॥४॥
 वीळो सतीरुभि धीरा अतृन्दन्प्राचाहिन्यन्मनसा सप्त विप्राः ।
 विश्वामविन्दन्पृथ्यामृतस्य प्रजानन्नित्ता नमसा विवेश ॥५॥

agnír jajñe juhvā réjamāno mahás putráñ arushásya pra-
 yákshe | mahán gárbbho máhy á jātām eshām mahí pravṛ́d
 dháryasvasya yajñāñh ॥ 3 ॥ abhí jaítrīr asacanta sprīdhānām
 máhi jyótiś tāmaso nír ajānan | tāṃ jānatīḥ práty úd āyann
 ushásah pátir gávām abhavad éka índrah ॥ 4 ॥ vīḷau satír
 abhí dhīrā atrīndan prācāhinvan mānasā saptá víprāḥ |
 víśvām avindan pathyām rítasya prajānānn ít tá námasā
 viveṣa ॥ 5 ॥

॥६॥

विदद्यदी सरमा रुग्णमद्रेर्महि पाथः पृथ्यं सध्यैकः ।
 अग्रं नयत्सुपद्यश्रगणामच्छा रवं प्रथमा जानती गात ॥६॥
 अगच्छदु विप्रतमः सखीयन्नमृदयत्सुकृते गर्भमद्रिः ।
 समान मयो युवभिर्मखस्यन्नथाभवदङ्गिरः सद्यो अचन ॥७॥

vidád yádī sarāmā rugṇām ádrer máhi páthah pūrvyám
 sadhryāk kah | ágraṃ nayat supády áksharāṇām áchá rá-
 vam prathamā jānatī gāt ॥ 6 ॥ ágachad u vípratamah sa-
 khīyānn ásūdayat sukríte gárbbham ádriḥ | sasāna máryo
 yúvabhir makhasyāna áthābhavad āngirāḥ sadyó árcan
 ॥ 7 ॥

For the worship of the resplendent Lord, the fire-divine with its glowing flames, has begotten its mighty sons (that is, rays). Great is that germ, and great is their birth, and great is their efficacy for the worship of the resplendent Lord, the source of radiant emanations. 3

The victorious vital principles of body and mind join with the soul while it contends with dark evil forces. The dawns of spiritual light issues forth from darkness. At last the soul becomes the sole sovereign of the realm of the spiritual world. 4

The seven dedicated and intelligent seekers, the seven senses having ascertained that wisdom is concealed in the strong cavern of the physical body propitiate the soul through concentrated efforts of mental devotion. They recover the lost wisdom by the path of dedicated actions. For the soul, having realized their pious acts and offerings, enters the cave of ignorance to recover wisdom. 5

When the sanctified mind discovers the broken entrance of the mountain of dark forces, then the soul first makes a straight and broad path as previously promised. Then the sure-footed mind, recognizing as if by lowing, proceeds and comes close to the imperishable cows of spirituality. 6

When the most virtuous and realized soul prompted by the friendship of the true seekers proceeds to the cave of ignorance, then the big cave hiding the wisdom behind its dark walls of embryo gives way, and yields its contents to the valiant soul. Ultimately the soul, the destroyer of the evils, recovers the cattle, and immediately, afterwards the sages become devout worshippers. 7

सतःसतः प्रतिमानं पुरोभूर्विश्वा वेद जनिमा हन्ति शुष्णम् ।
 प्र णो दिवः पदवीर्गव्युर्चन्त्सखा सखीरमुञ्चन्निरवद्यात् ॥८॥
 नि गव्यता मनसा सेदुरकैः कृष्णानासो अमृतत्वाय गातुम् ।
 इदं चिन्नु सदनं भूर्येषां येन मासौ असिषासन्नृतेन ॥९॥
 संपश्यमाना अमदन्नभि स्वं पयः प्रलस्य रेतसो दुर्घानाः ।
 वि रोदसी अतपद्भोष एषां जाते निःष्ठामदधुर्गोषु वीरान् ॥१०॥

satāḥ-satāḥ pratimānam purobhūr vīśvā veda jānimā
 hānti śuṣṇam | prā ṇo divāḥ padavīr gavyūr ārcan sā-
 khā sākhiṁr amuñcan nīr avadyāt || 8 || nī gavyatā mānasā
 sedur arkaiḥ kṛiṇvānāso amṛitatvāya gātum | idam cin nū
 sādānam bhūry eshām yēna māsāñ āsishāsann ṛitēna || 9 ||
 sampāśyamānā amadann abhī svām pāyaḥ pratnāsya rētasō
 dūghānāḥ | vī rōdasī atapad ghōsha eshām jātē nishṭhām
 ādadhur gōshu vīrān || 10 ||

॥३॥

स जातेभिर्वृत्रहा सेदु हव्यैरुदुस्त्रिया अमृतदिन्द्रो अकैः ।
 उरूच्यस्मै घृतवद्भरन्ती मधु स्वाद्य दुदुहे जेन्या गौः ॥११॥
 पित्रे चिच्चक्रुः सदनं समस्मै महि त्विषीमत्सुकृतो वि हि ख्यन् ।
 विष्कभन्तः स्कम्भनेना जनित्री आसीना ऊर्ध्व रभसं वि मिन्वन् ॥१२॥

sā jātēbhīr vṛitrahā sēd u havyaīr ūd usrīyā asṛijad
 indro arkaiḥ | urūcy āsmai ghṛitāvad bhārantī mādhu
 svādma duduhe jēnyā gauḥ || 11 || pitrē cie cakruḥ sādānam
 sām asmai māhi tvīshīmat sukrīto vī hī khyān | vishkabhi-
 nānta skāmbhanenā jānitṛī āsīnā ūrdhvām rabhasām vī
 minvan || 12 ||

May he be free from all reproach, who is the representative of all that is excellent, who is the anticipator of evil forces, who knows all that is born, who destroys petty-mindedness and has wide vision. He restores the lost wisdom, and there by becomes our friend as if having come from heaven honours us as his friend. 8

The sages, with minds intent on receiving wisdom, proceed to propitiate soul with devotional hymns, leading along the road to immortality. Great has been their perseverance, by which they seek for months to accomplish their final objective. 9

Meditating on their own recovered cows of wisdom and bestowing the milk of prolific knowledge to their progeny, the sages feel highly delighted; their shouts of joy spread through heaven and earth,—body and mind. They put their faith on the recovery of the lost wisdom and keep constant vigilance to sustain it. 10

The soul, assisted by vital organs, provided born for its aid, becomes the destroyer of evils, and thus it receives praises and oblations. The excellent cows of wisdom contribute abundantly to sacred offerings and yield butter of devotion, and the spiritual sweet nourishing milk. 11

These sages while performing pious acts make an auspicious and splendid abode for their protector soul and engage themselves in its worship. Then they establish the soul in commune with the universal soul, sustaining heaven and earth—body and mind, and upholds it providing the pillar of the firmament, the central spine of the human body. 12

मही यदि धिषणां शिश्ने धात्सद्योवृधं विभ्वं॑ रोदस्योः ।
 गिरो यस्मिन्ननवद्याः समीचीविश्वा इन्द्राय तविषीरनुत्ताः ॥१३॥
 मद्या ते सख्यं वशिम् शक्तीरा वृत्रघ्ने नियुतो यन्ति पूर्वीः ।
 महि स्तोत्रमव आगन्म सूरस्माकं सु मघवन्नोधि गोपाः ॥१४॥
 महि क्षेत्रं पुरुश्चन्द्रं विविद्वानादित्सखिभ्यश्चरथं समैरत् ।
 इन्द्रो नृभिरजनदीद्यानः साकं सूर्यमुषसं गानुमग्निम् ॥१५॥

māhī yādi dhishānā ṣiṣnāthe dhāt sadyovrī-
 dham vibhvam rōdasyoh | gīro yāsminn anavadyāḥ samīcīr
 viśvā indrāya tāvishīr ānuttāḥ || 13 || māhy ā te sakhyām
 vaśmi śaktīr ā vṛitraghné niyūto yanti pūrvīḥ | māhi sto-
 trām āva āganna sūrér asmākaṁ sū maghavan bodhi go-
 pāḥ || 14 || māhi kshétram purú ścandraṁ vividván ād ít
 sākhibhyaṣ carātham sám airat | índro nṛíbhīr ajanad dí-
 dyānaḥ sākām sūryam ushásam gātúm agním || 15 ||

॥८॥ अपश्चिदेष विभ्वो३ दमूनाः प्र सध्रीचीरसृजद्विश्वश्चन्द्राः ।
 मध्वः पुनानाः कविभिः पवित्रैर्युभिर्हिन्यन्त्यकुभिर्धनुत्रीः ॥१६॥
 अनु कृष्णे वसुधितौ जिहते उभे सूर्यस्य मंहना यजत्रे ।
 परि यत्ते महिमानं वृजध्यै सखाय इन्द्र काम्या ऋजिप्याः ॥१७॥
 पतिर्भव वृत्रहन्त्सूनृतानां गिरां विश्वायुर्वृषभो वयोधाः ।
 आ नो गहि सख्येभिः शिवेभिर्महान्महीभिरूतिभिः सरण्यन् ॥१८॥

apāṣ cid eshā vibhvō dāmūnāḥ prā sadhrīcīr asṛijad
 viśvāścandraḥ | mād bhvaḥ punānāḥ kavībhiḥ pavitrair dyū-
 bhir hinvanty aktūbhir dhānutriḥ || 16 || ānu kṛiṣṇé vāsu-
 dhitī jihāte ubhé sūryasya maṁhānā yājatre | pāri yāt te
 mahimānam vṛijādhyai sākḥāya indra kāmā rījipyāḥ
 || 17 || pātīr bhava vṛitrahān sūnṛītānām girām viśvāyur
 vṛiṣabhó vayodhāḥ | ā no gahi sakhyébhiḥ ṣivébhir ma-
 hān mahībhir ūtībhiḥ saranyān || 18 ||

Inasmuch as the soul, swiftly waxing, the sustainer of all senses, coordinates the activities of body and mind (earth and heaven), to it, our faultless and extensive commendations are due. And therefore, all the invincible powers belong to the soul. 13

I wish to gain your friendship and extensive powers; many energies come to you. O the destroyer of evils, O wise soul, we offer to you glorious praise and dedication. May you be, O bounteous Lord, our God and protector. 14

He (the resplendent Lord) having found vast, splendid and rich tracts of land, sends life and motion to his friends and lovers. The radiant resplendent Lord in association with the leading vital principles animantes the sun, dawn, the earth and fire with activity. 15

Resplendent Lord, the destroyer of evil forces, manifests the widespread, commingled, all-delighting cosmic vapours. These watery elements are the producers of food and they generate swift flowing streams of blissful elixir, incessantly flowing have been day and night. These waters benevolent to all sanctified by sages. 16

O resplendent Lord, to you proceed the two alternations of successively revolving day and night; both of them sanctified by the might of the sun, while your sincere and acceptable friends, the cosmic vital principles, are ready to encounter your adversaries and maintain your greatness. 17

O immortal resplendent Lord, destroyer of evils, the showerer of benefits, the giver of food, may you be the lord of our true and delightful expressions; may you, O great divine leader while intending to cherish our noble deeds, come to us with loving affection and preserve us with your auspicious protection. 18

तमङ्गिरस्वन्नमसा सपर्यन्नचयै कृणोमि सन्यसे पुराजाम् ।
 द्रुहो वि याहि बहुला अदेवीः स्वश्च नो मघवन्त्सातये धाः ॥१९॥
 मिहः पावकाः प्रतता अभूवन्त्स्वस्ति नः पिपृहि पारमासाम् ।
 इन्द्र त्वं रथिरः पाहि नो रिषो मक्षूमक्षू कृणुहि गोजितो नः ॥२०॥
 अदेदिष्ट वृत्रहा गोपतिर्गा अन्तः कृष्णौ अरुषैर्धामभिर्गात् ।
 प्र सुनृता दिशमान ऋतेन दुरश्च विश्वा अवृणोदप स्वाः ॥२१॥
 शुनं हुवेम मघवानिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
 शृण्वन्तमुग्रमुतये समत्सु घन्तै वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥२२॥

tām aṅgirasván ná-
 masā saparyán návyam kṛiṇomi sányase purājām | drúho
 ví yāhi bahulá ádeviḥ svāṣ ca no maghavan sātāye dhāḥ
 || 19 || mīhaḥ pāvakāḥ prátatā abhūvan svastí naḥ piprihi
 pārám āsām | índra tvám rathiráḥ pāhi no rishó makshū
 -makshū kṛiṇuhi gojító naḥ || 20 || ádedishta vritrahá gó-
 patir gá antáḥ kṛishnáñ arushaír dhāmabhir gāt | prá sū-
 nrítā diśámāna ríténa dúraṣ ca víśvā avṛiṇod ápa sváh
 || 21 || ṣunám huvema — || 22 ||

(३२) द्वात्रिंशं सूक्तम्

(१-१७) समदशर्वस्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१९॥ इन्द्र सोमं सोमपते पिबेमं माध्यंदिनं सर्वतं चारु यत्ते ।
 प्रप्रुथ्या शिप्रे मघवन्नृजीषिन्विमुच्या हरी इह मादयस्व ॥१॥

32.

Índra sómam somapate píbemám mádhyam̐dinam sáva-
 nam cáru yát te | praprúthyā śipre maghavann řijishin vi-
 múcyā hárī ihá mādayasva || 1 ||

I worship you with deep reverence, as realized sages do. O eternal Lord, I glorify you with new compositions. May you destroy the many impious oppressors of your worshippers and bestow upon us, O bounteous Lord, your own wealth for our benediction. 19

O resplendent Lord, your purifying and bless-bestowing streams of water are spread on all sides. Make us worthy to swim across it with safety. May you defend us from the malevolent, and make us strong to quickly conquer the cows of wisdom. 20

The slayer of evil forces discovers the cows of wisdom and by his radiant effulgence drives away the black devils. May he, importing us eternal truth throw, open all portals of knowledge for us. 21

We invoke you for our protection the opulent Lord, who is purifier, brave, the best guide in all the combats of life, the terrible fighter in his battles, the destroyer of foes and the conqueror of wealth. 22

O resplendent the lower self, fountain of bliss, accept our devotion which is dedicated to you at noon-day worship. O bounteous, bliss lover, loosen your strenuous actions, relax mentally and physically, and rejoice to the fullest extent. 1

गवा॒शि॒रं म॒न्थि॒नमिन्द्र शु॒क्रं पि॒बा सोमं॑ र॒रि॒मा ते म॒दा॒य ।
 ब्र॒ह्म॒कृ॒ता मा॒रुते॒ना ग॒णेन॑ स॒जोषा॑ रु॒द्रैस्तृ॒पदा वृ॑ष॒स्व ॥२॥
 ये ते शु॒ष्मं ये तवि॑षी॒मव॑र्ध॒न्नर्च॑न्त इन्द्र म॒रुत॑स्त॒ ओजः॑ ।
 मा॒ध्वदि॒ने स॒र्वेने व॒ज्रह॑स्त॒ पिबा॑ रु॒द्रेभिः॑ स॒गणः॑ सु॒शि॒प्र ॥३॥
 त इ॒ह्वस्य॑ म॒धुम॑द्वि॒विप्र इन्द्र॑स्य श॒र्धो म॒रुतो॑ य आ॒सन् ।
 येभि॑र्वृ॒त्रस्ये॑षि॒तो वि॒वेदा॑म॒र्मणो॑ म॒न्यमा॑नस्य॒ मर्म॑ ॥४॥
 म॒नुष्व॑दिन्द्र स॒र्वेन॑ जुषा॒णः पि॒बा सोमं॑ श॒श्वते॑ वी॒र्यी॑य ।
 स आ व॑वृ॒त्स्व ह॒र्यश्च॑ य॒ज्ञैः स॑र॒ण्युभि॑र॒पो अ॒र्णा॑ सि॒सर्षि॑ ॥५॥

gávāṣīram manthínam in-
 dra ṣukráṁ píbā sómam rarimā te mādāya | brahmakṛitā
 mārutenā gaṇēna sajōshā rudraís tṛipád ā vṛishasva || 2 ||
 yé te ṣúshmam yé távishīm ávardhann árcanta indra ma-
 rútas ta ójah | mādhyamdine sávane vajrahasta píbā rudré-
 bhiḥ ságaṇaḥ suṣipra || 3 || tá ín nv āsya mādhumad vivi-
 pra índrasya śárdho marúto yá āsan | yébbhir vṛitrásyeshitó
 vivédāmarmāṇo mánymānasya mārma ||4|| manushvād indra
 sávanam jushāṇaḥ píbā sómam śasvate víryāya | sá ā vavṛit-
 sva haryaṣva yajñāḥ saranyúbbhir apó ārnā sisarshi ||5||

॥१०॥ त्वम॒पो यद्ध॑ वृ॒त्रं जघ॑न्वाँ अत्यैँ इ॒व प्रा॑मृ॒जः स॑र्त॒वाजो॑ ।
 श॒यानमिन्द्र॑ च॒रता॑ वृ॒धेन॑ व॒त्रिवांसं॑ प॒रि दे॒वीरदे॑वम् ॥६॥
 य॒जाम॑ इ॒क्षम॑सा वृ॒द्धमिन्द्र॑ बृ॒हन्त॑मृष्व॒मज॑रं यु॒वान॑म् ।
 यस्य॑ प्रि॒ये म॒मर्तु॑र्य॒ज्ञिय॑स्य॒ न रो॑दसी॒ महि॑मानं॒ ममा॑ते ॥७॥

tvām apó yád dha vṛitrám jaghanvān átyāñ iva prá-
 srijah sártavájau | śáyānam indra cárata vadhéna vavrivān-
 sam pári devír ádevam || 6 || yājāma ín námasā vṛiddhám
 índram bṛihántam ṛishvám ajāram yúvanam | yásya priyé
 mamátur yajñíyasya ná ródasī mahimānam mamáte || 7 ||

O resplendent self, accept our devotional love, mixed with milk or butter, milk-like purity of heart and mind; we offer it for your exhilaration. May you, along with the company of devout organs and vital breath, enjoy it to your full satisfaction. 2

These are the vital organs, O resplendent self, who, worshipping your prowess, augment your strength and vigour. O possessor of the adamantine determination and splendid form, may you along with the vital breath cherish our devotion at the noon-day worship. 3

These are the vital organs who are the strength of soul and who gently encourage it. Animated by them it pierces the vital part of evil which imagines itself invulnerable. 4

O resplendent self, like an intelligent being, pleased with our homage, may you cherish our devotion for the sake of perpetual vigour. O lord of sturdy organs may you come along with adorable (vital organs), and traversers (of the cosmos) and send down the nectar of spiritual joy to blend with the joys of body. 5

O resplendent self, inasmuch as you destroy the slumbering and darkling thought, obstructing evil forces, you let forth the pure thoughts like horses rushing into battle. 6

Therefore, we worship with reverence the resplendent self, who is great and sublime, eternal and ever youthful, and whose magnitude the great heaven and earth could never measure nor can, conceive to measure in future. 7

इन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरुणि व्रतानि देवा न मिनन्ति विश्वे ।
 दाधार यः पृथिवीं द्यामुतेमां जजान सूर्यमुषसं सुदंसाः ॥८॥
 अद्रोघ सत्यं तव तन्महित्वं सद्यो यज्ञातो अपिबो ह सोमम् ।
 न द्यावं इन्द्र तवसेस्त ओजो नाहा न मामाः शरदो वरन्त ॥९॥
 त्वं सद्यो अपिबो जात इन्द्र मदाय सोमं परमे व्योमन् ।
 यद् द्यावापृथिवी आविवेशीरथाभवः पूर्यः कारुधायाः ॥१०॥

indrasya kárma súkritā purūṇi vratāni devā ná minanti
 víšve | dādhāra yāḥ prithivīm dyām utémām jajāna sūryam
 ushāsam sūdānsāḥ ॥ 8 ॥ ádrogha satyām tāva tán mahitvām
 sadyó yāj jātó ápiḥo ha sómam | ná dyāva indra tavāsas
 ta ójo náhā ná māsāḥ śarādo varanta ॥ 9 ॥ tvām sadyó
 apiḥo jātá indra mādāya sómam paramé vyòman | yád dha
 dyāvāprithiví áviveśir áthābhavaḥ pūrvyāḥ kārúdhāyāḥ
 ॥ 10 ॥

॥११॥ अहन्नहिं परिशयानमर्णं ओजायमानं तुविजात तव्यान् ।
 न ते महित्वमनु भूदध द्यौर्यदन्यया स्फिग्याश्च क्षामवस्थाः ॥११॥
 यज्ञो हि ते इन्द्र वर्धनो भूदुत प्रियः सुतसोमो मियेधः ।
 यज्ञेन यज्ञमय यज्ञियः सन्यज्ञस्ते वज्रमहिहत्य आवत् ॥१२॥
 यज्ञेनेन्द्रमवसा चक्रे अर्वागैर्न सुम्नाय नव्यसे ववृत्त्याम् ।
 यः स्तोमेभिर्वावृधे पूर्येभिर्यो मध्यमेभिरुत नूतनेभिः ॥१३॥

áhann áhim parisáyānam árṇa ojāyámānam tuvijāta tá-
 vyān | ná te mahitvām ánu bhūd ádha dyaúr yád anyáya
 sphigyā kshām ávasthaḥ ॥ 11 ॥ yajñó hí ta indra várdhano
 bhūd utá priyāḥ sutásomo miyédhaḥ | yajñéna yajñām ava
 yajñíyah sán yajñás te vájram abihátya āvat ॥ 12 ॥ yajñé-
 néndram ávasā cakre arvág aínam sumnáya návyase va-
 vṛityām | yá stómebhir vāvṛidhé pūrvyébhir yó madhya-
 nebhir utá nūtanebhiḥ ॥ 13 ॥

Even all Nature's forces cannot belittle the greatness of the glorious exploits, and pious works of this resplendent self, of one who sustains the earth (body) and heaven (mind), and who is performer of marvels. The same self instigates the sun and dawn, source of intelligence and divine inspirations. 8

O guileless soul, this is your true greatness, that as soon as you take birth in the human form, you taste the elixir of spiritual bliss. Neither the heavens, nor days, nor nights, nor months, nor years can check your mighty powers. 9

As soon as you take birth in the highest realm of divine world, O resplendent self, you taste the elixir of spiritual bliss for your exhilaration. Thereby you command the sphere of mind and body and become the prime artificer of all activities. 10

O resplendent self, inspirer of all creative works, you with your vigorous action dispel all serpentine instincts, which envelop the dormant mind. Yet the mental complex does not apprehend your greatness, as with one of your arms, you keep the physical body concealed. 11

O soul, our devotional worship is the augmentation of your glory, for the ritual, in which we offer our regards, is acceptable to you. O most worshipful, may you protect the solemn worshippers with determination and may this sacred worship strengthen your adamant will-power for the destruction of our demoniac impulses. 12

The worshipper by his traditional rituals establishes close proximity with the self which has always been exalted by praises of sages whether ancient, medieval or recent; may I further invoke him for new blessings. 13

विवेष यन्मां ध्रियणा जजान स्तवै पुरा पार्यादिन्द्रमहः ।
 अंहसो यत्र पीपद्यथा नो नावेव यान्तमुभये हवन्ते ॥१४॥
 आपूर्णो अस्य कलशः स्वाहा सेक्तेव कोशौ सिसिचे पिबध्यै ।
 समु प्रिया आववृत्रन्मदाय प्रदक्षिणिदभि सोमाम् इन्द्रम् ॥१५॥
 न त्वा गभीरः पुरुहूत सिन्धुनाद्रेयः परि षन्तो वरन्त ।
 इत्था सखिभ्य इषितो यदिन्द्रा दृळ्हं चिदरुजो गव्यमूर्वम् ॥१६॥
 शुनं हुवेम मध्वानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृत्तमं वाजसातौ ।
 शृण्वन्तमुग्रमृतये समत्सु घन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥१७॥

vivésha yán mā dhishānā

jajāna stāvai purā pāryād indram āhnaḥ | ānhaso yātra pī-
 párad yāthā no nāvéva yāntam ubhāye havante || 14 ||
 āpūrṇo asya kalāsaḥ svāhā sékteva kōṣaṁ sisice pība-
 dhyai | sām u priyā āvavṛitran mādāya pradakṣhiṇīd abhī
 sōmāsa indram || 15 || ná tva gabhīraḥ puruhūta sīndhur
 nādrayaḥ pāri shānto varanta | itthā sākhibhya ishito yād
 indrā dṛilhām cid ārujo gāvyaṁ ūrvām || 16 || ṣunām hu-
 vema — || 17 ||

(३३) त्रयस्त्रिंशो मूलम्

(१-१३) त्रयोदशचस्यास्य मूलस्य (१-३, ५, ७, ९, ११-१३) प्रथमादितृचस्य पञ्चमीसप्तमी-
 नवम्युक्तमैकादश्यादितृचस्य च गाथिनो विश्वामित्र ऋषिः (४, ६, ८, १०) चतुर्थो-
 पष्टयष्टमीदशमीनाञ्च नद्य ऋषिकाः । (१-३, ५, ७, ९, ११-१३) प्रथमादितृचस्य पञ्चमी-
 नवम्योक्तमैकादश्यादितृचस्य च नद्य (४, ६, ८, १०) चतुर्थ्यष्टमीदशमीनां
 विश्वामित्रः (६, ७) पष्टीसप्तम्योश्चन्द्रो देवताः । (१-१२) प्रथमादि-
 द्वादशर्चा विष्टुष, (१३) त्रयोदश्याश्चातृष्टुष उन्द्रसी ॥

॥१२॥ प्र पर्वतानामुशती उपस्थादश्वे इव विषिते हासमाने ।
 गोवेव शुभ्रे मात्रा रिहाणे विपादछुतुद्री पर्यसा जवेते ॥१॥

33.

Prá párvatanām uṣatī upāsthād āṣye iva víshite hása-
 māne | gāveva śubhré mātārā rihāṇé vípāt chutudrī páyasā
 javete || 1 ||

When the idea of glorifying the self enters my mind, I sing praises. May I laud him before encountering distant (evil days), whereby he may lead us beyond troubles; and both of us mind and the self, as if existing in Two opposite sides invoke him (the soul), just as those on either bank of a river hail a passenger in a boat. 14

The vase is filled with elixir homage for his acceptance. I pour it out for your acceptance, O soul, as water carrier pours out water from his bag. May the sweet streams of devotional elixir flow in reverence round the soul for his exhilaration. 15

O self, the soul, summoned by all, when you break through even the firmly built stalls of dark impulses neither the deep flowing flood of waters nor the accompanying hills can arrest your movement. 16

We call on our bounteous Lord for our protection. He is a distinguished guide in our struggle and the supreme provider of food. He is terrible in battles, the destroyer of evil forces and the conqueror of wealth. 17

33

Two rivers are flowing with a variety of movements, the one is slow getting readily whilst the other flooded, both flowing from the flanks of the mountains, eager (to reach the sea) like two mares with loosened reins, contending with each other in speed, or like two fair mother-cows hastening to lick their calves, subsequently they flow rapidly beyond their confluence in one stream with united waters. 1

इन्द्रेषिते प्रसवं भिक्षमाणे अच्छा समुद्रं रथ्येव याथः ।
 समागणे ऊर्मिभिः पिवन्माने अन्या वामन्यामप्येति शुभ्रे ॥२॥
 अच्छा सिन्धुं मातृतमामयासं विपाशमुर्वीं सुभगागगन्म ।
 वत्समिव मातरो संरिहाणे समानं योनिमनु संचरन्ती ॥३॥
 एना वयं पयसा पिवन्माना अनु योनिं देवकृतं चरन्तीः ।
 न वर्तवि प्रसवः सर्गतक्तः किंयुर्विप्रो नद्यो जोहवीति ॥४॥
 रमध्वं मे वचसे सोम्याय ऋतावरीरूपं मुहूर्तमेवैः ।
 प्र सिन्धुमच्छा बृहती मनीषावस्युरङ्गे कुशिकस्य सूनुः ॥५॥

īndreshite prasavāni bhīkshamaṇe āchā samu-
 drāṃ rathyēva yāthah | samārāṇé ūrmībhiḥ pīnvamāne anyā
 vām anyām āpy eti śubhre || 2 || āchā sīndhum mātṛītamām
 ayāsaṃ vipāśaṃ urvīm subhāgām aganma | vatsām iva mā-
 tāra samrihāṇé samānām yōnim ānu saṃcārantī || 3 || enā
 vayām pāyasā pīnvamānā ānu yōnim devākṛitaṃ cārantīḥ |
 nā vārtave prasavāḥ sārgataктаḥ kiṃyūr vipro nadyo jo-
 havīti || 4 || rāmadhvaṃ me vācase somyāya ṛitāvarīr ūpa
 muhūrtām ēvaiḥ | prā sīndhum āchā bṛihatī mānīṣāvasyūr
 ahve kuśikāsyā sūnūḥ || 5 ||

॥२३॥

इन्द्रो अस्माँ अरदुह्रज्जवाहुरपोहन्वृत्रं परिधिं नदीनाम् ।
 देवोऽनयत्सविता सुपाणिस्तस्य वयं प्रसवे याम उर्वीः ॥६॥
 प्रवाच्यै शश्वधा वीर्यं तदिन्द्रस्य कर्म यदहिं विवृश्चत् ।
 वि वज्रेण परिषदौ जघानायन्नापोऽयनमिच्छमानाः ॥७॥

īndro asmān aradad vājrabāhur āpāban vṛitraṃ pari-
 dhīm nadīmām | devò 'nayat savitā supaṇis tāsya vayām
 prasavé yāma urvīḥ || 6 || pravācyam śaśvadhā vīryam tād
 īndrasya karma yād āhiṃ vivṛiśāt | ví vājreṇa pariśhādo
 jaghānāyann āpó 'yanam icchāmānāḥ || 7 ||

Impelled by the sun, soliciting his commands, both of you go to the ocean like charioteers to their goal: flowing together, and swelling with your waves, bright rivers, each one of you proceeds to meet the other. 2

I go to the most resourceful rivers; I go to the one, with variety of movements flowing together to a common receptacle, like parent cows hastening to caress the calf. 3

[The rivers speak] Fertilizing the land with our current, we are flowing to the receptacle which has been appointed by the divine Lord, the course appointed for our journey permits no delay. Of what is the sage desirous, that he addresses the rivers ? 4

[The sage speaks] I, the disciple of an enlightened teacher, having acquired necessary knowledge, now desirous of protection, solicit your favour and address with earnest prayer to you the rivers before me. O rivers, charged with water, rest a moment from your course at my request. 5

[The rivers speak] The resplendent sun, wielder of the sharp rays, defines our course when he slashes obstructive forces blocking the path of waters. The sun leads us on our path, and obedient to his commands we flow as ample streams. 6

[The sage speaks] The heroic endeavours of resplendent sun are ever to be celebrated as he sets asunder the dark venomous obstructive forces and with his sharp lightning destroys the surrounding obstructors of rains. Then the waters proceed in the desired direction. 7

एतद्दत्तौ जरितुर्मापि मृष्टा आ यत्ते घोषानुत्तरा युगानि ।
 उक्थेषु कारो प्रति नो जुषस्व मा नो नि कः पुरुषत्रा नमस्ते ॥८॥
 ओ पु स्वसारः कारवे शृणोत ययौ वो दूरादनसा रथेन ।
 नि पू नमध्वं भवता सुपारा अधोअक्षाः सिन्धवः स्रोत्यामिः ॥९॥
 आ ते कारो शृणवामा वचींसि ययाथ दूरादनसा रथेन ।
 नि ते नंसै पीप्यानेव योषा मर्यायेव कन्या शश्वचै ते ॥१०॥

etād váco jaritar

māpi mṛishthā ā yāt te ghóshān úttarā yugāni | ukthéshu
 kāro prāti no jushasva mā no ní kaḥ purushatrā nāmas te
 || 8 || ó shú śvasāraḥ kārave śṛiṇota yayaú vo dūrād ānasā
 ráthena | ní shú namadvham bhávata supārā adhoaksháh
 sindhavaḥ srotyābhiḥ || 9 || á te kāro śṛiṇavāmā vácānsi ya-
 yátha dūrād ānasā ráthena | ní te naṁsai pīpyānéva yóshā
 máryāyeva kanyā śasvacaí te || 10 ||

॥१४॥ यदुङ्क्त्वा त्वा भरताः संतरेयुर्गव्यन्ग्राम इषित इन्द्रजूतः ।
 अर्षादहं प्रसवः सर्गतक्त आ वो वृणे सुमतिं यज्ञियानाम् ॥११॥
 अतारिषुर्भरता गव्यवः समभक्त विप्रः सुमतिं नदीनाम् ।
 प्र पिन्वध्वमिषयन्तीः सुराधा आ वक्षणाः पूणध्वं यात शीभम् ॥१२॥
 उहं ऊर्मिः शम्या हन्त्वापो योक्त्राणि मुञ्चत ।
 मादुष्कृतौ व्यैनसाघ्न्यौ शूनमारताम् ॥१३॥

yád aṅgá tvā bharatāḥ saṁtāreyur gavyān grāma ishítā
 indrajūtaḥ | ārshād āha prasavāḥ sárgataкта ā vo vṛiṇe su-
 matīm yajñīyānam || 11 || átārishur bharatā gavyávaḥ sám
 ābhakta vípraḥ sumatīm nadínām | prá pinvadvham ishā-
 yantiḥ surádthā ā vakshānāḥ pīṇādhvam yātá śībham || 12 ||
 úd va ūrmīḥ śānyā hantv āpo yókrāṇi muñcata | mádu-
 shkṛitau vyēnasāghnyaú śūnam áratām || 13 ||

[The rivers speak] O praiser of the resplendent sun, forget not this praise, nor the words of reverence that you have addressed to us for these words will be remembered in future too. O celebrator of holy rites, be favourable to us in solemn prayers. Treat us not in the arrogant manner as usually men do. May you accept our salutation. 8

[The sage speaks] O sister streams, kindly listen to him who praises you, who has come from afar with a chariot (cart). May you bow down lowly; become easily fordable; remain, rivers, lower than the axle of the wheel with your currents. 9

[The rivers speak] O singer of the hymn, we hear your words, that you have come from afar with a cart and a chariot. We bow down before you like a woman nursing her child and like a maiden bending to embrace a man, so will we do for you. 10

[The sage speaks] Since, rivers, you have allowed me to cross, so may the people of this land pass over your united stream. May the people desiring to cross the streams, permitted by you and impelled by the sun, pass. Then let the course appointed for your going be resumed. I appreciate and admire the wisdom of the holy ones like you. 11

Illustrious people of the land, seeking wealth, pass over; the sage enjoys the favour of the rivers. May the streams irrigate the fields to make them fertile and produce wealth and abundance. May rivers fill the fields in full. 12

Let your waves (rivers) so flow that the pin of the yoke remains above the waters. And may the two streams, exempt from misfortune or defect, and unrestrained, stay within limits for our abundance. 13

(३४) चतुस्त्रिंशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चन्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१५॥

इन्द्रः पूर्भिदातिरद्दासमर्केर्विदद्वसुर्दयमानो वि शत्रून् ।
 ब्रह्मजूतस्तन्वा वावृधानो भूरिदात्र आपृणद्वोदसी उभे ॥१॥
 मुखस्य ते तविषस्य प्र जुतिमिर्यमि वाचममृताय भूषन् ।
 इन्द्रे क्षितीनामसि मानुषीणां विशां दैवीनामुत पूर्वयावा ॥२॥

34.

Índraḥ pūrbhíd átirad dásam arkaír vidádvasur dáya-
 māno ví śátrūn | bráhmajūtas tanvā vāvṛidhānó bhúridātra
 āpṛiṇad ródasī ubhé || 1 || makhásya te tavishásya prá jū-
 tím íyarmi vācam amṛitāya bhúshan | índra kshītīnām asi
 mánushīnām viśām daivīnām utá pūrvayāvá || 2 ||

इन्द्रो वृत्रमवृणोच्छर्धनीतिः प्र मायिनाममिनाद्वर्षणीतिः ।
 अहन्त्यैसमुशध्रग्वनेष्वाविर्धेना अकृणोद्राम्याणाम् ॥३॥
 इन्द्रः स्वर्षा जनयन्नहानि जिगायोशिग्भिः पृतना अभिष्टिः ।
 प्रारोचयन्मनवे केतुमल्लामविन्दुज्योतिर्बृहते रणाय ॥४॥
 इन्द्रस्तुजो बर्हणा आ विवेश नृवद्धानो नयां पुरुणि ।
 अचेतयदिय इमा जरित्रे प्रेमं वर्णमतिरच्छुक्रमासाम् ॥५॥

índro vṛi-
 trám avṛiṇoc chárdhanitih prá māyínām aminād vārpanitih |
 áhan vyāṁsam uśádhag vāneshv āvír dhénā akrīṇod rāmyā-
 nām || 3 || índraḥ svarshá janáyann áhāni jigáyosīgbbhiḥ pṛi-
 tanā abhishtih | prárocayan mánave ketúm áhnām ávindaj
 jyótir bṛihaté ráṇāya || 4 || índras tújo barhánā á vivesha
 nṛivád dádghāno narya purūṇi | ácetayad dhíya imá jarित्रे
 prémām vārṇam atirac chukráṁ āsām || 5 ||

The resplendent self, dispeller of the strongholds of evils, manifesting his greatness, mercilessly destroys his adversaries and overwhelms the wicked impulses with his radiant wisdom. Inspired by prayers, he expands his stature and armed in many ways he imparts spiritual joy to both the realms of body and mind. 1

O resplendent self, adorable and mighty, decorating you, I address sincere prayers to you for the sake of obtaining immortality. You are the leader of human generations as well of Nature's heavenly bounties. 2

The resplendent self, the inspirer of glorious deeds, destroys evils; resistless in combats, he overcomes deceivers who resolve to consume him. He completely annihilates the mutilated demoniac ideas lurking in the confused human brain and recovers the stolen wisdom, hidden in the dark caves of ignorance. 3

The bliss-bestower soul, as if like the sun, brightens the days, and helping brilliant sages subdues the gloom of evil impulses. He then illumines the banner of divine consciousness for the benefit of mankind and provides divine wisdom to win over conflicts of life. 4

The powerful soul breaks through all adversities like a leader piercing through the army of wicked enemies. It radiates wisdom in the minds of devotees and widely spreads out splendour by his own radiance. 5

॥१६॥

महो महानि पनयन्त्यस्येन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरुणि ।
 वृजनेन वृजिनान्तं पिपेष मायाभिर्दस्यूरभिर्मृत्योजाः ॥६॥
 युधेन्द्रो मक्त्वा वरिवश्चकार देवेभ्यः सत्पतिश्चर्षणिप्राः ।
 विवस्वतः सदाने अस्य तानि विप्रा उक्थेभिः कवयो गृणन्ति ॥७॥

mahó mahāni panayanty asyéndrasya kárma súkṛitā pu-
 rūṇi | vṛijánena vṛijinān sám pipesha māyābhir dásyūñr
 abhíbhūtyojāḥ || 6 || yudhéndro mahnā várivaṣ cakāra devé-
 bhyaḥ sátpatiṣ carshaṇiprah | vivásvataḥ sādane asya táni
 viprā ukthébhiḥ kaváyo gṛṇanti || 7 ||

सत्रासाहं वरेण्यं सहोदां ससवांसं स्वरपश्च देवीः ।
 ससान यः पृथिवीं द्यामुतेमामिन्द्रं मदन्त्यनु धीरेणासः ॥८॥
 ससानात्यौ उत सूर्यं ससानेन्द्रः ससान पुरुभोजसं गाम् ।
 हिरण्ययमुत भोगं ससान हत्वी दस्यूनप्रार्यं वर्णमावत् ॥९॥
 इन्द्र औषधीरसनोदहानि वनस्पतीरसनोदन्तरिक्षम् ।
 त्रिभेदं वलं नुनुदे विवाचोऽथाभवद्दमिताभिर्क्रतूनाम् ॥१०॥
 शुनं हुवेम मघवान्मिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
 शृण्वन्तमुग्रगूतये समत्सु घनं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥११॥

satrásāham vāreṇyam
 sahodām sasavānsam svār apāṣ ca devīḥ | sasāna yāḥ pṛi-
 thivīm dyām utémām índram madanty ānu dhíraṇāsaḥ
 || 8 || sasánátyāñ utá sūryam sasānéndrah sasāna purubhó-
 jasaṁ gām | hiraṇyāyam utá bhógam sasāna hatvī dásyūn
 práryam vārṇam āvat || 9 || índra óshadbīr asanod áhāni vá-
 naspátīñr asanod antáriksham | bibhédā valām nunudé ví-
 vācó 'thābhavad damitābhíkratūnām || 10 || ṣunám huvenmā
 — || 11 ||

Many great and glorious achievements of this mighty soul are universally celebrated. It crushes the strong by its own strength, and through its overpowering prowess, it overcomes the malignant by its wondrous art and wisdom. 6

The resplendent self, the protector of the virtuous and fulfiller of the aspirations of men gives opulent rewards to the sense-organs in the fierce struggle. Therefore, prudent sages praise his achievements with sacred hymns in the sacrificial chamber of the worshipper. 7

Devout and wise worshippers propitiate resplendent self, the subduer of evils, superb, the giver of strength, the enjoyer of bliss and fruits of divine actions, and granter of consciousness to the terrestrial and cosmic realms (of body and mind). 8

The soul gives vitality and divine consciousness. He gives speech which like a cow nourishes all. He enriches men with golden wisdom. Verily, he destroys the wicked ones and protects the group of virtuous people. 9

May the resplendent Lord, day by day, give us medicinal herbs, and plants and trees, and the water-laden clouds in the mid-space. He cleaves the clouds of ignorance, scatters opponents, and subdues proud adversaries. 10

We call on our bounteous Lord for our protection. He is a distinguished guide in our struggle and the supreme provider of food. He is terrible in battles, the destroyer of evil forces and the conqueror of wealth. 11

(३५) पञ्चविंशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१७॥

तिष्ठा हरी रथ आ युज्यमाना याहि वायुर्न नियुतो नो अच्छ ।
 पिबास्यन्धो अभिसृष्टो अस्मे इन्द्र स्वाहा ररिमा ते मदाय ॥१॥
 उपाजिरा पुरुहुताय सप्ती हरी रथस्य धूर्वा युनज्मि ।
 द्रवयथा संभृतं विश्वतश्चिदुपेमं यज्ञमा वहात इन्द्रम् ॥२॥

35.

Tīsthā hārī rātha ā yujyāmānā yāhī vāyúr ná niyúto
 no ácha | pībāsy ándho abhísṛishto asmé índra svāhā ra-
 rimā te mādāya || 1 || upājirā puruhūtāya sāptī hārī rātha-
 sya dhūrshv ā yunajmi | dravād yāthā sámbhṛitam viśvá-
 taṣ cid upemām yajñām ā vahāta índram || 2 ||

उपो नयस्व वृषणा तपुष्पोतेमव त्वं वृषभ स्वधावः ।
 ग्रमेतामश्वा वि सुचेह शोणा दिवदिवे सदृशीरद्धि धानाः ॥३॥
 ब्रह्मणा ते ब्रह्मयुजा युनज्मि हरी सखाया सधमाद आशू ।
 स्थिरं रथं सुखमिन्द्राधितिष्ठन्प्रजानन्विद्वाँ उप याहि सोमम् ॥४॥
 मा ते हरी वृषणा वीतपृष्ठा नि रीरमन्यजमानासो अन्ये ।
 अत्यायाहि शश्वतो वयं तेऽरं सुतेभिः कृणवाम सोमैः ॥५॥

úpo nayasva

vṛiṣhaṇā tapushpótém ava tvám vṛiṣabha svadhāvaḥ | grā-
 setām áṣvā ví mucehá ṣoṇā divé-dive sadṛíṣir addhi dhā-
 nāḥ || 3 || bráhmanā te brahmayújā yunajmi hārī sákhāyā
 sadhamāda āśú | sthirám rátham sukhám indṛādhitiṣṭhan
 prajānán vidvāñ úpa yāhi sómam || 4 || mā te hārī vṛiṣhaṇā
 vitáprishthā ní rīraman yájamānāso anyé | atyāyāhi śáṣvato
 vayám té 'raṁ sutébhiḥ kṛiṇavāma sómaih || 5 ||

O resplendent self, having yoked the two faculties—mental and intellectual—in the chariot of human body, come to us, as the cosmic wind rushing towards us. We offer to you with reverence our loving devotion for your exaltation. 1

I harness for you, O resplendent self, invoked by all, the swift-gliding pair of mental and physical energies—to the chariot like human form, so that they may bring you to my well-set place of sacred work. 2

O showerer of benefits and giver of nourishment, may you bring your vigorous and protective steed-like faculties here and protect your worshippers. Let your sturdy senses relax here and enjoy nourishing food. May you also find the same nourishment day by day. 3

Reciting sacred prayers I harness these faculties which are your allies and swift-paced in the struggle of life and which are to be yoked with prayerful mind. O resplendent self, may you mounting on your firm and comfortable chariot, come to our devotional worship to participate in our spiritual joy. 4

Let not your vigorous and charming faculties be attracted by other host-worshippers. May you pass by them all and hasten onward hither. With loving devotion, we shall propitiate you to your full satisfaction. 5

॥१८॥

तवायं सोमस्त्वमेह्यर्वाङ् शश्वत्तमं सुमना अस्य पाहि ।
 अस्मिन्यज्ञे वर्हिष्या निषद्या दधिष्वेमं जठर इन्दुमिन्द्र ॥६॥
 स्तीर्णं ते बर्हिः सुत इन्द्र सोमः कृता धाना अत्तवे ते हरिभ्याम् ।
 तदौकसे पुरुषाकाय वृष्णे मरुत्वते तुभ्यै राता हवींषि ॥७॥

tāvāyāṃ sōmas tvām éhy arvāñ chaṣvattamāṃ sumānā
 asyā pāhi | asmín yajñē barhiṣhy ā nishádyā dadhishvé-
 mām jathára índum indra || 6 || stīrṇām te barhīḥ sutá in-
 dra sōmaḥ kṛitā dhānā áttave te hárībhyām | tátokase pu-
 ruṣákāya vṛiṣṇe marútvate túbhyam rātā havínshi || 7 ||

इमं नरः पर्वतास्तुभ्यमापः समिन्द्र गोभिर्मधुमन्तमकन् ।
 तस्यागत्या सुमना ऋष्व पाहि प्रजानन्विद्वान्प्रथ्यानु अनु स्वाः ॥८॥
 यौ आभजो मरुत इन्द्र सोमे ये त्वामवर्धन्नभवन्गणस्तै ।
 तेभिरेतं सजोषा वावशानोऽग्नेः पिब जिह्वया सोममिन्द्र ॥९॥
 इन्द्र पिब स्वधया चित्सुतस्याग्नेर्वी पाहि जिह्वया यजत्र ।
 अध्वर्योर्वा प्रयतं शक्र हस्ताद्धोतुर्वा यज्ञं हविषो जुषस्व ॥१०॥
 शुनं हुवेम मघवान्मिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
 श्रुष्वन्तमुग्रमृतये समत्सु घन्तै वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥११॥

imāṃ nāraḥ párvatās túbhyam āpaḥ sām indra góbhīr má-
 dhumantam akran | tásyāgátyā sumānā ṛiṣhva pāhi prajā-
 nān vidvān pathyā ānu svāḥ || 8 || yāñ ábhajo marúta indra
 sōme yé tvām ávardhann ábhavan gaṇás te | tébhīr etām
 sajóshā vāvaśānò 'gnéḥ piba jihváyā sómam indra || 9 || ín-
 dra piba svadháyā cit sutásyāgnér vā pāhi jihváyā yaja-
 tra | adhvaryór vā práyataṃ ṣakra hástād dhótur vā ya-
 jñām havisho jushasva || 10 || ṣunām huvema — || 11 ||

O resplendent self, this loving devotion is for you; hasten to approach it, and well-disposed, taste it unceasingly. May you be enshrined in our prayerful heart and accept our humble love in full. 6

O resplendent self, our hearts are opened for you; our emotional affection is poured forth. The nourishing food for the physical and mental faculties has been made available. O showerer of benefits, may you dwell in our heart, girt with vital breaths. For you, these dedications are offered. 7

The leaders of the ceremony have prepared for you, O resplendent self, this elixir which has been sweetened with intellect, austerity and pure thoughts; O beautiful self, may you be favourably disposed to accept this elixir which suits well to your characteristic aptitude. 8

O resplendent self, may you drink this divine elixir, in the company of those vital breaths who share in this libation, who encourage you and are your associates. May you with your eagerness relish it with burning enthusiasm. 9

O resplendent self, may you drink of this effused spiritual nectar either your own by relish O adorable, or by burning compulsion. Drink it, O strong and potent, offered by the hands of presenters or accept it from the hands of the pious devotees. 10

We call on our bounteous Lord for our protection. He is a distinguished guide in our struggles and the supreme provider of food. He is terrible in battles, the destroyer of evil forces and the conqueror of wealth. 11

(३६) पट्विंशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चेत्यास्य सूक्तस्य (१-९. ११) प्रथमादिनवर्चमिकादस्याश्च गायिनो विश्वामित्रः,

(१०) दशम्याश्वाङ्गिरसो योगं कृषी । इन्द्रो देवता । विष्टुष् छन्दः ॥

॥१९॥

इमामू पु प्रभृतिं सानये धाः शश्वच्छश्वदूतिभिर्यादमानः ।
 सुतेसुते वावृधे वर्धनेभिर्यः कर्मभिर्महद्भिः सुश्रुतो भूत् ॥१॥
 इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदाना ऋभुर्येभिवृषपर्वा विहायाः ।
 प्रयम्यमानान्प्रति पू गृभायेन्द्र पिव वृषधृतस्य वृष्णः ॥२॥

36.

Imām ū shú prábhṛitiṁ sātāye dhāḥ śasvach-chaṣvad
 ūtibhir yādamānaḥ | suté-sute vāvṛidhe vārdhanebhir yāḥ
 kármabhir mahádbhiḥ súsruto bhút || 1 || índrāya sómāḥ
 pradīvo vídānā ṛibhúr yébbhir vṛishaparvā víhāyāḥ | pra-
 yamyāmanān prāti shú gṛibhāyéndra píba vṛishadhūtasya
 vṛishnaḥ || 2 ||

पिवा वर्धस्य तव घा सुतास इन्द्र सोमासः प्रथमा उतेमे ।
 यथापिवः पृथ्यां इन्द्र सोमो एवा पाहि पन्यो अद्या नवीयान् ॥३॥
 महौ अमत्रो वृजने विष्टुषुग्रं शवः पत्यते धृष्ण्वोजः ।
 नाह विव्याच पृथिवी चनेन यत्सोमासो हर्यश्वममन्दन् ॥४॥
 महौ उग्रो वावृधे वीर्याय समाचके वृषभः काव्येन ।
 इन्द्रो भगो वाजदा अस्य गावः प्र जायन्ते दक्षिणा अस्य पूर्वीः ॥५॥

píba vārdhesya táva ghā sutāsa índra sómā-
 saḥ prathamā utémé | yāthāpibaḥ pūrvyāñ índra sómāñ
 evā pāhi pányo adyā náviyān || 3 || mahāñ ámatro vṛijāne
 virapṣy ūgrām śavaḥ patyate dhṛishṇv ójaḥ | nāha vivyāca
 prithivī canāinaṁ yāt sómāso háryaṣyam ámandan || 4 ||
 mahāñ ugró vāvṛidhe vīryāya samācakre vṛishabháḥ ká-
 vyena índro bhago vājadā asya gāvaḥ prá jayante dá-
 kṣhiṇa asya pūrvīḥ || 5 ||

O resplendent self, ever-ready to help your associates with protective measures, accept our offerings for the grant of wealth. You are the one who grows with augmenting energies through reiterated libations and are renowned for glorious deeds. 1

For the resplendent self, the divine happiness is derived from the innermost celestial region, and thereby it becomes strong-jointed, vast and wise. O resplendent self, may you drink in full this divine happiness a juice, as if churned out and effused, capable of exhilarating and invigorating you, and providing you control over evil tendencies. 2

O resplendent self, accept the divine happiness and thrive. These blessings are offered to you from ancient times. O self, the adorable, cherish today the recent dedications as you have been enjoying in the past (previous lives). 3

The great illustrious self is invincible in battles and he is the defier of foes. His fierce strength and resistless vigour are exerted everywhere. When verily the divine happiness exhilarates this master of vigorous strength, his glory, neither the earth could comprehend nor the other one (heaven). 4

The mighty, fierce, auspicious and illustrious self, the showerer of benefits, augments in power as he is animated for heroic acts by praises. His senses of wisdom provide prosperity, and thus his contributions are manifold. 5

॥२०॥

प्र यत्सिन्धवः प्रसवं यथायन्नापः समुद्रं रथ्येव जग्मुः ।
 अतश्चिदिन्द्रः सदसो वर्गयान्यदीं सोमः पूणति दुग्धो अंशुः ॥६॥
 समुद्रेण सिन्धवो यादमाना इन्द्राय सोमं सुपुते भरन्तः ।
 अंशुं दुहन्ति हस्तिनो भरित्रैर्मध्वः पुनन्ति धारया पवित्रैः ॥७॥

prā yāt sīndhavaḥ prasavāṃ yáthāyann āpaḥ samudrām
 rathyēva jagmuḥ | ātaḥ ciḍ īndraḥ sādaso vāriyān yād m
 sōmaḥ prīṇāti dugdhó aṅśūḥ || 6 || samudrēṇa sīndhavo yá-
 damānā índrāya sōmam sūshutam bhārantah | aṅśūm du-
 hanti hastīno bharītrair mādghvaḥ punanti dhārayā pavī-
 traiḥ || 7 ||

हृदा इव कुक्षयः सोमधानाः समी विव्याच सर्वना पुरुणि ।
 अन्ना यदिन्द्रः प्रथमा व्याश वृत्रं जघन्वाँ अवृणीत सोमम् ॥८॥
 आ तू भर माकिरेतपरिष्ठाद्विद्वा हि त्वा वसुपतिं वसूनाम् ।
 इन्द्र यत्ते माहितं दत्रमस्त्यस्मभ्यं तद्वर्यश्च प्र यन्धि ॥९॥
 अस्मे प्र यन्धि मघवन्नृजीषिन्निन्द्र रायो विश्ववारस्य भूरैः ।
 अस्मे शनं शरदो जीवसे धा अस्मे वीरञ्छश्नन् इन्द्र शिप्रिन् ॥१०॥
 शुनं हुवेम मघवानिन्द्रमस्मिन्भरे नृतेमं वाजसानौ ।
 शृण्वन्तमुग्रमृतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥११॥

hradā iva kukshāyaḥ somadhānāḥ sām ī vivyāca
 sāvānā purīṇi | ānnā yād īndraḥ prathamā vy āsa vṛitrām
 jaghanvāñ avīṇīta sōmam || 8 || ā tū bhara mākīr etāt pāri
 shthād vidmā hī tvā vāsupatim vāsūnām | īndra yāt te
 mālhinam dātram āsty asmābhyam tād dharyaṣva prā yan-
 dhi || 9 || asmé prā yandhi maghavann ṛijīshinn īndra rāyó
 viśvāvārasya bhūreḥ | asmé śatām śarādo jivāse dhā asmé
 vīrāñ cháśvata īndra śiprin || 10 || ṣunām huvema —
 || 11 ||

As the rivers pursue their course, or as the rain-waters rush to the ocean, or chariots march to a goal, in the same manner, the milk of divine happiness rushingly fills the soul in full, and in this sense, the self becomes superb in his realm. 6

As the rivers are solicitous to fill up the ocean in the same way, the sense organs milk out the divine happiness, remove the evil impurities from it through proper filters, and carry it as an offering to the resplendent self. 7

The capacity of the resplendent self (the soul) for holding and enjoying the divine happiness is immense as that of a lake, for he has been receiving it and accumulating at numerous selfless sacrifices through the series of life. Inasmuch as he has enjoyed it at the first occasion, he has been simultaneously slaying the demon nescience, and then further enjoying the divine happiness, sharing it with other faculties. 8

O resplendent self, bestow prosperity, without delay; let no one impede you, for we know you to be the Lord of wealth of abundant treasures. And since your greatness is munificence, therefore, O Lord of speedy vitality, grant us ample riches. 9

O oppulent resplendent Lord, you are our guide on a straight path, charming and handsome; may you give us riches in ample quantity; bless us to live for hundred years and bestow upon us continued prosperity. 10

We call on our bounteous Lord for protection. He is a distinguished guide in our struggles and the supreme provider of foods. He is terrible in battles, the destroyer of evil forces and the conqueror of wealth. 11

(३७) सप्तत्रिंशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चन्यास्य सूक्तस्य गायित्रो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-१७) प्रथमादिदशर्चा गायत्री, (११) एकादश्या धानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥२१॥ वार्त्रहत्याय शवसे पृतनाषाह्याय च । इन्द्र त्वा वर्तयामसि ॥१॥
 अर्वाचीनं सु ते मन उत चक्षुः शतक्रतो । इन्द्र कृष्वन्तु वाघतः ॥२॥
 नामानि ते शतक्रतो विश्वाभिर्गीर्भिर्मीमहे । इन्द्राभिमातिषाह्ये ॥३॥
 पुरुष्टुतस्य धामभिः शतेन महयामसि । इन्द्रस्य चर्षणीधृतः ॥४॥
 इन्द्र वृत्राय हन्तवे पुरुहूतमुप ब्रुवे । भरेषु वाजसातये ॥५॥

37.

Vātrahatyāya śavase pritanāśhāhyāya ca | indra tvā
 vartayāmasi || 1 || arvācīnam sū te māna utā cākshuḥ śata-
 krato | indra kṛiṇvāntu vāghātaḥ || 2 || nāmāni te śatakrato
 viśvābhir gīrbhīr īmahe | indrābhimātishāhye || 3 || puru-
 shṭutāsyā dhāmabhiḥ śatēna mahayāmasi | indrasya carsha-
 nīdhṛitah || 4 || indram vṛitrāya hāntave puruhūtām ūpa
 bruve | bhāreshu vājasātaye || 5 ||

॥२२॥ वाजेषु सामहिर्भवे त्वामीमहे शतक्रतो । इन्द्र वृत्राय हन्तवे ॥६॥
 युष्मेषु पृतनाज्ये पृत्सुतर्षु श्रवःसु च । इन्द्र साक्ष्वाभिमातिषु ॥७॥
 शुष्मिन्तमं न ऊतये युष्मिन्पाहि जागृविम् । इन्द्र सोमं शतक्रतो ॥८॥
 इन्द्रियाणि शतक्रतो या ते जनेषु पञ्चसु । इन्द्र तानि त आ वृणे ॥९॥

vājesnu sāśahīr bhava tvām īmahe śatakrato | indra
 vṛitrāya hāntave || 6 || dyumnēshu pritanājye pritsutārshu
 śrāvassu ca | indra sākshvābhīmātishu || 7 || śashmīntamaṁ
 na ūtāye dyumnīnam pāhi jāgrīvim | indra sōmaṁ śata-
 krato || 8 || indriyāṇi śatakrato yā te jāneshu pañcāsu | in-
 dra tāni ta ā vṛiṇe || 9 ||

We invoke you, O resplendent Lord, to exert the strength that destroys evil nescience and over-power forces of hostility. 1

O Lord, the performer of hundred selfless deeds, may our praises direct your spirit and eyes hitherward. 2

O performer of hundred selfless deeds, we recite your many names in all our hymns for strength and for the triumph over evils. 3

We repeat the praise of universally lauded resplendent Lord, the supporter of man, invested with a hundred glories. 4

I address you, O resplendent Lord, invoked by all for destroying evils by nescience and granting us food as a reward of battle. 5

The victorious in struggles, O resplendent self, performer of hundred brave deeds in battles; we solicit you to destroy nescience. 6

Overcome, O resplendent self, those who are adverse to us in riches, in battles, in wars, in glories, and in martial strength. 7

O resplendent self, performer of hundred selfless deeds, for our preservation, accept our loving devotion which is superb in excellence, glory and exhilaration. 8

O illustrious self, performer of hundred selfless deeds, I regard the five organs of senses, provided to the five classes of people in society, as dependent on you. 9

अगन्निन्द्र श्रवो बृहद्भुञ्जं दधिष्व दुष्टरम् । उते शुष्मं तिरामसि ॥१०॥
 अर्वावतो न आ गह्यथो शक्र परावतः ।
 उ लोको यस्ते अद्रिव इन्द्रेह तत आ गहि ॥११॥

ágann indra śrávo bṛihád dyu-
 mnám dadhishva dushtáram | út te śúshmaṁ tirāmasi
 || 10 || arvāváto na á gahy átho śakra parāvataḥ | u lokó
 yás te adriva índrehá táta á gahi || 11 ||

(३८) अष्टाविंशं सूक्तम्

(१-१०) दशरन्त्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो वाच्यो वा प्रजापतिः, तावुभौ वा, गायित्रो
 विश्वामित्रो वा ऋषिः । इन्द्रो देवता । विष्टुप् छन्दः ॥

॥२३॥

अभि तष्टेव दीधया मनीषामत्यो न वाजी सुधुरो जिहानः ।
 अभि प्रियाणि मर्मशुत्पराणि कवीरिच्छामि संदशे सुमेधाः ॥१॥
 इनोत पृच्छ जनिमा कवीनां मनोधृतः सुकृतस्तक्षत द्याम् ।
 इमा उ ते प्रण्योर्ध्वमाना मनोवाता अध नु धर्मेणि ग्मन् ॥२॥
 नि धीमिदत्र गुह्या दधाना उत क्षत्राय रोदसी समञ्जन् ।
 सं मात्राभिर्ममिरे येमुरुर्वी अन्तर्मही समृते धायसे धुः ॥३॥

38.

Abhi táshṭeva dīdhayā manīshām átyo ná vājí sudhúro
 jīhānaḥ | abhi priyāṇi marmśuṭpaṇi kavīr ichāmi sam-
 dṛiṣe sumedhāḥ || 1 || inótá prīcha jānimā kavīnām mano-
 dhṛitaḥ sukṛitas takshata dyām | imā u te pranyò vārdha-
 mānā mānovātā ádha ná dhármaṇi gman || 2 || ní shīm íd
 átra gúhya dādhanā utá kshatrāya ródasī sám añjan | sám
 mātṛābhir maniré yemúr urví antár mahí sámṛite dháyase
 dhuḥ || 3 ||

O illustrious self, may you receive from us the offerings;
may you grant us such wealth as may not be easily
surpassed. We shall acclaim and applaud your vigour. 10

O radiant illustrious self, come to us from far and nigh.
May you, from any region whatsoever come to us, O
thunderarmed. 11

38

Compose a pious praise, as a carpenter carves the wood
zealously or as a quick horse comfortably carries his
load, pondering upon what is dearest and noble, I
with clear vision aspire to understand the teachings of
our sages. 1

Ask of the holy teachers, the origin of these poet sages,
who with well-disciplined minds and virtuous deeds
achieved the heavenly bliss. May these expeditory
praises, rapid as the mind, augment your power and
reach you. 2

Comprehending hidden mysteries here on this earth, they,
through their power, measure the secrets of the realm of
mind and body. They set limits to their elements connect
both of them mutually together wide spread and vast
and fix the intermediate realm of vital breath to sustain
them. 3

आतिष्ठन्तं परि विश्वे अभूषञ्छ्रियो वसानश्चरति स्वरोचिः ।
 महत्तद्वृणो असुरस्य नामा विश्वरूपो अमृतानि तस्थौ ॥४॥
 अस्मूत पूर्वो वृषभो ज्यायानिमा अस्य शुरुधः सन्ति पूर्वीः ।
 दिवो नपाता विदथेस्य धीभिः क्षत्रं राजाना प्रदिवो दधाथे ॥५॥

ātishṭhantam pári víṣve abhūshañ chriyo vāsā-
 naṣ carati svárociḥ | mahát tád vṛiṣṇo ásurasya nāmá vi-
 śvárūpo amṛítāni tasthau || 4 || ásūta púrvo vṛishabhó jyá-
 yān imá asya śurúdhah santi pūrvīḥ | dívo napātā vidá-
 thasya dhībhiḥ kshatrám rājānā pradívo dadhāthe || 5 ||

॥२४॥

त्रीणि राजाना विदथे पुरुणि परि विश्वानि भूषधः सदांसि ।
 अपश्यमत्र मनसा जगन्वान्ब्रते गन्धुर्वो अपि वायुकैशान् ॥६॥
 तदिन्द्रस्य वृषभस्य धेनोरा नामभिर्ममिरे सक्म्यं गोः ।
 अन्यदन्यदसुर्यं वसाना नि मायिनो ममिरे रूपमस्मिन् ॥७॥
 तदिन्द्रस्य सवितुर्नकिमे हिरण्ययीममतिं यामशिश्नेत् ।
 आ सुष्टुती रोदसी विश्वमिन्वे अपीव योषा जनिमानि वव्रे ॥८॥
 युवं प्रलस्य साधथो महो यद्वीं स्वस्तिः परि णः स्यातम् ।
 गोपाजिह्वस्य तस्थुषो विरूपा विश्वे पश्यन्ति मायिनः कृतानि ॥९॥

trīṇi rājānā vidáthe purúṇi pári víṣvāni bhūshathah sá-
 dañsi | ápaśyam átra mánasā jaganvān vraté gandharvāñ
 ápi váyúkeśān || 6 || tád ín nv áśya vṛishabhásya dhenór á
 nāmabhir mamire sákmyaṇi góḥ | anyád-anyad asuryam
 vāsānā ní māyíno mamire rūpām asmin || 7 || tád ín nv
 áśya savitúr nákir mc hiraṇyáyīm amátim yám áśiṣret | á
 susṭutí ródasi viṣvaminvé ápiṇa yóshā jānimāni vavre
 || 8 || yuvám pratnásya sādhathe mahó yád daívi svastīḥ
 pári ṇaḥ syátam | gopájihvasya tasthúsho vírūpā víṣve pa-
 śyanti māyínaḥ kṛitáni || 9 ||

They all adorn him, who is riding in his chariot of human form; self luminous, he travels clothed in splendour. Wonderful are the acts of this showerer of benefits, the influencer of universal conscience, who being omniform stays in the domain of immortality. 4

The eternal showerer of benefits, the preceder and elders generate thoughts; these are his many alleys of thirst. These sovereign divines, sustainers of firmament, possess that wealth which is acquired by the splendid worship of holy synod. 5

These royal divines embellish the three universal sacrificial acts and make them full of requisites of the celebrations. With my mental perception I behold you at the place of worship. I see your steeds in the activity of sense-organs with their hairs waving in the wind. 6

The sages, for the realization of the Lord, the showerer of benefits, milk the milch-cow of knowledge, that is known by many names. They further invest it with the diversified strength of the vital force and become adept in the mystic art and then they realize the existence of God within themselves. 7

No one distinguishes my golden lustre from that of universal creator, in which the inner self has taken refuge. Gratified by pious praises, the soul cherishes the all-fostering mind and body as a mother cherishes her children. 8

You two secure the great felicity of the ancient worshipper and provide heavenly bliss. May you ever stay with us. All those wise sages, who perform wonderful acts, perceive manifold forms of this resplendent lord. 9

शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमृतये समस्तु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥१०॥

ṣunām huvema — ॥ 10 ॥

(३९) एकोनचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-९) नवर्वस्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२५॥

इन्द्रं मतिर्हृद आ वच्यमानाच्छा पतिं स्तोमतष्टा जिगाति ।
या जागृविर्विदथे शस्यमानेन्द्र यत्ते जायते विद्धि तस्य ॥१॥
दिवश्चिदा पूर्वा जायमाना वि जागृविर्विदथे शस्यमाना ।
भद्रा वस्त्राण्यर्जुना वसाना सेयमस्मे संनजा पित्र्या धीः ॥२॥
यमा चिदत्र यमसूरसूत जिह्वाया अग्रं पतदा ह्यस्थीत् ।
वपूंषि जाता मिथुना संचेते तमोहना तपुषो बुध्न एता ॥३॥
नकिरेषां निन्दिता मर्त्येषु ये अस्माकं पितरो गोषु योधाः ।
इन्द्र एषां दंहिता माहिनावानुद्रोत्राणि ससृजे दंसनावान् ॥४॥

39.

Índram matír hṛidá á vacyámānāchā pátim stómatashtā
jigāti | yá jágrivir vidáthe śasyámānéndra yát te jáyate
viddhí táśya || 1 || divaṣ cid á pūrvyā jáyamānā ví jágrivir
vidáthe śasyámānā | bhadrá vástrāṇy áṛjunā vāsānā séyám
asmé sanajā pítryā dhīḥ || 2 || yamā cid átra yamasúr asūta
jihvāyā ágram pátad á hy ásthāt | vápūnshi jātá mithunā
sacete tamohánā tápusho budhná étā || 3 || nákir eshām
ninditá mártyeshu yé asmákam pitáro góshu yodháh | ín-
dra eshām dṛiṇhūtá máhināvān úd gotráṇi sasṛije daṇsānā-
vān || 4 ||

We call on our bounteous Lord for protection. He is a distinguished guide in our struggles and the supreme provider of food. He is terrible in battles, the destroyer of evil forces and the conqueror of wealth. 10

39

The praise that is prompted by heart, and uttered by the reciters of sacred hymns, proceeds to the resplendent Lord and arouses His compassion. When sung forth in holy synod. O Lord please be cognizant of this praise, composed for you. 1

The hymn, revealed before the dawn of day, is the awakener of Lord's compassion when recited aloud in holy synod. It is ancient, auspicious and decked with shining melody. It is our perennial heritage. 2

The mother inspirer of the twins has brought forth the twin faculties on this occasion. The tip of my tongue gets eager to praise them. They too, born at the end of night, combine to dispel darkness and thus attain their beauty. 3

There are no revilers amongst men of our progenitors and fighters for the recovery of lost wisdom. The mighty resplendent Lord, the accomplisher of great deeds restores vast knowledge for the benefit of these sages. 4

सखा ह यत्र सखिभिर्नवग्वैरभिज्ञा सत्वभिर्गा अनुग्नम् ।
सत्यं तदिन्द्रो दशभिर्दशग्वैः सूर्यं विवेद तमसि क्षियन्तम् ॥५॥

sákhā ha yātra sákhibhir nāvagvair abhijñv ā sá-
tvabhir gā anugmān | satyām tād índro daśábhīr dāśagvaiḥ
sūryam viveda tāmasi kshiyántam || 5 ||

॥२६॥

इन्द्रो मधु संभृतमुखियायां पद्वद्वेद शफवन्नमे गोः ।
गुहा हितं गुह्यं गूळहमप्सु हस्ते दधे दक्षिणे दक्षिणावान् ॥६॥
ज्योतिर्वृणीत तमसो विजानन्नारे स्याम दुरितादभीके ।
इमा गिरः सोमपाः सोमवृद्ध जुषस्वेन्द्र पुरुतमस्य कारोः ॥७॥
ज्योतिर्यज्ञाय रोदसी अनु प्यादारे स्याम दुरितस्य भूरैः ।
भूरि चिद्धि तुजतो मर्त्यस्य सुपारासो वसवो बर्हणावत् ॥८॥
शुनं हुवेम मधवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमृतये समत्सु घ्नन्तै वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥९॥

índro mádhu sámhbṛitam usríyāyām padvád viveda ṣa-
phávan náme góḥ | gúhā hitām gúhyam gūḷhām apsú háste
dadhe dákshine dákshināvān || 6 || jyótir vṛñita tāmaso vi-
jānān āré syāma duritād abhīke | imá girāḥ somapāḥ so-
mavṛiddha jushásvendra purutámasya kāróḥ || 7 || jyótir
yajñāya ródasī ánu shyād āré syāma duritāsya bhúreḥ |
bhúri cid dhí tujató mártasya supārāso vasavo barhánāyat
|| 8 || ṣunám huvema — || 9 ||

The resplendent self plans to trace out the missing cow (the inner light) with the assistance of nine faithful friends (the five vital breaths+the four inner behaviours, mind, conscience, intelligence and ego), and the other ten friends (five organs of senses, with their five cognitions, colour, taste, smell, touch and sound). Ultimately, he attains success in discovering the true light of the sun, lying so far concealed in the darkness of the innermost cavity. 5

The resplendent self discovers the sweet milk of wisdom secreted in the milch-cow and thereupon brings forth from its concealment, the herd of cattle (feet and hoof) theory and practice. He holds in his right hand such gifts as had been hidden in the obscure corners and was confused in the waves of illusive intellect. 6

The discriminating intellect separates the light from the darkness. May we be removed afar from all evils. O soul, may you accept our highest regards nourished with devotion and be pleased with the tributes paid by most zealous worshipper. 7

Let there be light through both the realms of body and mind for worshipful acts. May we be far removed from overwhelming evils. May the grantor of prosperity on the receipt of presents bestow increasing affluence upon the benevolent man. 8

We call on our bounteous Lord for protection. He is a distinguished guide in our struggles and the supreme provider of food. He is terrible in battles, the destroyer of evil forces and the conqueror of wealth. 9

(४०) चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ इन्द्रं त्वा वृषभं वयं सुते सोमे हवामहे । स पाहि मध्वो अन्धसः ॥१॥
 इन्द्रं क्रतुविदं सुतं सोमं हर्यं पुरुष्टुत । पिबा वृषस्व तातृपिम ॥२॥
 इन्द्र प्र णो धितावानं यज्ञं विश्वेभिर्देवेभिः । तिरः स्तवानं विशपते ॥३॥
 इन्द्र सोमाः सुता इमे तव प्र यन्ति सत्पते । क्षयं चन्द्रासु इन्द्रवः ॥४॥
 दधिप्या जठरं सुतं सोममिन्द्र वरेण्यम् । तव द्युक्षासु इन्द्रवः ॥५॥

40

Índra tvā vṛishabhāṃ vayāṃ suté sóme havāmahe | sá
 pāhi mádhvo ándhasaḥ || 1 || índra kratuvídam sutāṃ só-
 maṃ harya puruṣtūta | píba vṛishasva tátṛipim || 2 || índra
 prá ṇo dhitāvānaṃ yajñāṃ víṣvebhir devébhiḥ | tirá sta-
 vāna víṣpate || 3 || índra sómāḥ sutá imé táva prá yanti
 satpate | ksháyam candrása índavaḥ || 4 || dadhishvá jatháre
 sutāṃ sómam índra váreṇyam | táva dyukshása índavaḥ
 || 5 ||

॥६॥ गिर्वेणः पाहि नः सुतं मधोर्धाराभिरज्यसे । इन्द्र त्वादातमिद्यज्ञः ॥६॥
 अभि द्युम्नानि वनिन् इन्द्रं सचन्ते अक्षिता । पीत्वी सोमस्य वावृधे ॥७॥
 अर्वावतो न आ गहि परावतंश्च वृत्रहन् । इमा जुषस्व नो गिरः ॥८॥
 यदन्तरा परावतमर्वावतं च हूयसे । इन्द्रेह तन् आ गहि ॥९॥

gírvaṇaḥ pāhí naḥ sutāṃ mádhora dhārābhir ajoyase |
 índra tvádātama íd yāṣaḥ || 6 || abhí dyumnāni vanína ín-
 draṃ sacante ákshitā | pítvī sómasya vāvṛidhe || 7 || arvā-
 vāto na á gahi parāvātaḥ ca vṛitrahan | imá jushasva no
 gírah || 8 || yád antará parāvātama arvāvātama ca hūyāse |
 índrehá táta á gahi || 9 ||

We invoke you, O resplendent Lord, the showerer of benefits for coming to the place where offerings are presented. May you relish our exhilarating devotional love. 1

O swift moving powerful resplendent Lord, accept our hearty compliments revered by all which are exhilarating and inspiring for noble deeds. 2

O resplendent Lord, protector of people, highly admired by all and associated by Nature's bounties, may you promote our wealth-bestowing actions. 3

O resplendent Lord, protector of the virtuous, our brilliantly expressed loving greetings flow towards you only. 4

O resplendent Lord, your celestial luminaries are blissful. May you accept our devotional love and keep it in your heart. 5

O widely praised resplendent Lord, accept our loving homage. These exhilarating streams of love flow to you. May we obtain food sanctified by you. 6

The brilliant and undiminished devotional love offered by His loyal subject overwhelms the resplendent Lord Through these loving regards His glory increases vigour. 7

O destroyer of enemies, whether from near or afar, come to us and accept our devotion expressed through words. 8

Whether called from near or afar, or from midspace may you come hitherward, O illustrious Lord. 9

(५१) एकवत्वारिणं सूक्तम्

(१-०.) नवर्चस्याग्न्य सूक्तस्य गार्धिनो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३॥ आ नू न इन्द्र मद्र्यग्धुवानः सोमपीतये । हरिभ्यां याह्यद्रिवः ॥१॥
 सूतो होता न ऋत्विर्वास्तिस्तिरे बर्हिर्गनुषक् । अयुज्रन्प्रातरद्रयः ॥२॥
 इमा ब्रह्म ब्रह्मवाहः क्रियन्त आ बर्हिः सीद । वीहि शूर पुरोळाशाम् ॥३॥
 गरन्धि सर्वनेषु ण एषु स्तोमेषु वृत्रहन् । उक्थेष्विन्द्र गिर्वणः ॥४॥
 मतयः सोमपामुरुं रिहन्ति शर्वसस्पतिम् । इन्द्र वृत्सं न मातरः ॥५॥

41.

Ā tú na indra madryāg ghuvānāḥ sōmapīṭaye | hāri-
 bhyāṃ yāhy adrivaḥ || 1 || sattó hótā na ṛitvīyas tistiré
 barhír ānushák | áyujran prātár ádrayaḥ || 2 || imá bráhma
 brahmavāhaḥ kriyānta ā barhiḥ sīda | vīhī śūra puroḷāśam
 || 3 || rārandhī sávaneshu ṇa eshú stómeshu vṛitrahan |
 ukthéshv indra girvaṇaḥ || 4 || matáyāḥ somapām urúm ri-
 hānti śávasas pátim | índraṃ vatsám ná mātáraḥ || 5 ||

॥४॥ स मन्दस्वा ह्यन्धसो गधसे तन्वा महे । न स्तोतारं निदे करः ॥६॥
 वयमिन्द्र त्वायवो हविष्मन्तो जगामहे । उत त्वमस्मयुर्वसो ॥७॥
 मारे अस्मद्वि मुमुचो हरिप्रियार्वीड्याहि । इन्द्र स्वधावो मत्स्वेह ॥८॥
 अर्वाञ्च त्वा सुखे रथे वहतामिन्द्र केशिना । घृतसू बर्हिर्गमदे ॥९॥

sá mandasvā hy ándhaso rádhase tanvā mahé | ná stotā-
 raṃ nidé karaḥ || 6 || vayám indra tvāyāvo havishmanto jarā-
 mahe | utá tvám asmayúr vaso || 7 || mārē asmád ví mu-
 mucó hāripriyārvān yāhi | indra svadhāvo mátsvehá || 8 ||
 arvāñcam tvā sukhé ráthe váhatām indra keśinā | ghṛitā-
 snū barhír āsāde || 9 ||

O resplendent Lord, wielder of the punitive justice, when invoked may you accept our devotional love at the place of our work and worship, come to me with a speed and with vital aura of glory. 1

The invoking priest is seated at the proper place and season. The cushion mat is spread, and the stones have been placed for preparing morning libations. 2

O mighty bearer of wisdom, these prayers are offered by us: be enshined in our hearts and cherish our dedicated noble deeds. 3

Destroyer of evil, O resplendent Lord, relish our adorations and hymns offered at the daily worship. 4

Our praises caress the mighty lord, the cherisher of the devotional love, as cows lick their calves. 5

May you be delighted with our loving devotion, we offer for your own great munificence, may you not put your adorer the reproach. 6

O resplendent Lord, bestower of habitation, offering oblations, we dearly love you. May you also draw us to your love. 7

Lover of your radiating vitality and enjoyer of the offerings, O resplendent Lord, loosen not the horses of your car whilst far from us, but come with them to us, whenever invoked and be delighted. 8

Whilst we think of you O Lord, may you speedily come in your chariot as if, drawn by long-maned and sleek-coated steeds, and be seated on the matty cushions of our heart. 9

(४२) द्विचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य गार्गिनो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ उप नः सुतमा गंहि सोममिन्द्र गवांशिरम् । हरिभ्यां यस्ते अस्मयुः ॥१॥
 तमिन्द्र मदुमा गंहि बर्हिःष्ठां ग्रावभिः सुतम् । कुविन्वस्य तृष्णवः ॥२॥
 इन्द्रमित्था गिरो ममाच्छागुरिषिता इतः । आवृते सोमपीतये ॥३॥
 इन्द्रं सोमस्य पीतये स्तोमैरिह हवामहे । उक्थेभिः कुविदागमत् ॥४॥
 इन्द्र सोमाः सुता इमे तान्दधिष्व शतक्रतो । जठरे वाजिनीवसो ॥५॥

42.

Úpa naḥ sutám á gahi sómam indra gávāṣiram | hári-
 bhyām yás te asmayúḥ || 1 || tām indra mādām á gahi bar-
 hishtbām grāvabhiḥ sutám | kuvín nv àsya tṛipnávaḥ
 || 2 || índram itthá gíro māmáchāgur ishítá itāḥ | āvṛite só-
 mapītaye || 3 || índram sómasya pītaye stómair ihá havā-
 mabe | ukthébhiḥ kuvíd āgāmat || 4 || índra sómāḥ sutá imé
 tān dadhiśva ṣatakrato | jathāre vājīnīvaso || 5 ||

॥६॥ विद्महि त्वां धनञ्जयं वाजेषु दधृषं कवे । अथा ते सुम्नमीमहे ॥६॥
 इममिन्द्र गवांशिरं यवांशिरं च नः पिब । आगत्या वृषभिः सुतम् ॥७॥
 तुभ्येदिन्द्र स्व ओक्ये सोमं चोदामि पीतये । एष गरन्तु ते हृदि ॥८॥

vidmá hí tvā dhanamjayám vājeshu dadhrishám kave |
 ádhā te sumnám īmahe || 6 || imám indra gávāṣiram yāvāṣiram
 ca naḥ piba | āgátyā vṛishabhiḥ sutám || 7 || túbhyéd indra
 svá okyè sómam codāmi pītaye | eshá rārantu te hṛidí || 8 ||

Come resplendent Lord, to cherish devotional love, blent with thoughts and deeds as if the herbal juice mixed with milk and curd. Favourably disposed may you come speedily, as if on a car drawn by horses. 1

Come, O resplendent Lord, to cherish the exhilarating devotional love expressed by the stones of our holy endeavours and as if placed upon the matty cushions of our pious heart; drink of it to your satisfaction for there is plenty. 2

May my praises, addressed from hence and in this manner, reach resplendent Lord, to bring his mercy here to inspire our dedicated deeds. 3

We invoke resplendent Lord here with sacred hymns and prayers to accept our loving devotion; may He, repeatedly invoked, come here. 4

O resplendent Lord, embodiment of hundreds of selfless noble deeds, rich in wealth and wisdom, these are the deeds dedicated to you as if poured out with love. May you accept them with full satisfaction. 5

Far-seeing resplendent Lord, we know you to be victorious and winner of wealth and battles, therefore, we ask of you to grant us riches. 6

Being present, O resplendent Lord, be delighted to cherish our holy love as one accepts herbal juice expressed by stones and mixed with curd and barley. 7

O resplendent Lord, I offer my devotional love to you, who are seated in the heaven of innermost cavity, for your kind acceptance. May you in your heart enjoy its ecstasy. 8

त्वां सुतस्य पीतये प्रत्नमिन्द्र हवामहे । कुशिकासो अवस्यवः ॥९॥

tvām sutásya pītāye pratnām indra havāmahe | kuśikāso
avasyávaḥ || 9 ||

(४३) त्रिचन्वाग्निं मृतम्

(१-८) अष्टर्चस्यास्य मृतस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥७॥

आ याह्यर्वाडुपं बन्धुरेष्टास्तवेदनुं प्रदिवः सोमपेयम् ।
प्रिया सखाया वि मुचोषं बर्हिस्त्वामिमे हव्यवाहो हवन्ते ॥१॥
आ याहि पूर्विरिति चर्षणीगं अर्य आशिष उप नो हरिभ्याम् ।
इमा हि त्वां मतयः स्तोमतष्टा इन्द्र हवन्ते सख्यं जुषाणाः ॥२॥
आ नो यज्ञं नमोवृद्धं सजोषा इन्द्र देव हरिभिर्याहि तूयम् ।
अहं हि त्वां मतिभिर्जोहवीमि घृतप्रयाः मधमादु मधूनाम् ॥३॥
आ च त्वामेता वृषणा वहतो हरी सखाया मुधुरा स्वङ्गा ।
धानावदिन्द्रः सर्वान् जुषाणः सखा सख्युः शृणुवद्वन्दनानि ॥४॥
कुविन्मा गोपां करसे जनस्य कुविद्राजानं मघवन्नृजीषिन् ।
कुविन्म ऋषिं पपिवांसं सुतस्य कुविन्मे वस्वो अमृतस्य शिखाः ॥५॥

43.

Ā yāhy arvān ūpa vandhureshthās tāvéd ānu pradīvaḥ
somapéyam | priyā sákhāyā ví mucópa barhís tvām imé
havyaváho havante || 1 || ā yāhi pūrvír āti carshanír ān
aryā āśisha ūpa no hāribhyām | imā hí tvā matāya stó-
matashtā indra hāvante sakhyām jushāṇāḥ || 2 || ā no ya-
jñām namovṛídhām sajóshā indra deva hāribhir yāhi tū-
yam | ahām hí tvā matíbhír jóhavīmi ghṛitāprayāḥ sadha-
māde mádhūnām || 3 || ā ca tvām etā vṛíshanā váhāto hārī
sákhāyā sudhūrā svāṅgā | dhānāvad índraḥ sávanam jushā-
ṇāḥ sákhā sákhyuḥ śṛiṇavad vāndanāni || 4 || kuvín mā go-
pām kārāse jánasya kuvíd rájānam maghavann ṛijīshin |
kuvín ma ṛíshim papivānsam sutásya kuvín me vásvo amṛi-
tasya śíkshāḥ || 5 ||

We, the descendents of austere sages, and desirous of protection invoke you, O eternal Lord, so that you relish our devotional love. 9

43

Descend to us, riding as if in your cosmic chariot, for verily this celestial elixir devotional love is for you. May you unyoke your dear horses near the place of worship for the worshippers solicit your presence here. 1

Passing by multitudes, come here, Lord of celestial world, with your radiance, to receive our benedictions; for these praises, composed by the devout, invoke you, soliciting your friendship. 2

O resplendent Lord, come speedily with your heavenly radiance and be pleased to bless our food-augmenting worship. With the food of my thoughts and butter of love, I invoke you in my heart, the chamber of sweet libations. 3

May these two vigorous friendly burthen-bearing and well-limbed steeds of radiant faculties bring you here. May the resplendent Lord approve of the ceremony offering grains. May He as a friend hear the praises of His friend. 4

O bounteous Lord, a guide to the righteous path, make me the guardian of the people, a monarch of men. Make me a holy sage, the lover of spiritual bliss, and grant me the wealth that lasts for long. 5

आ त्वा बृहन्तो हरयो युजाना अर्वाग्निं सधमादो वहन्तु ।
 प्र ये द्विता दिव ऋञ्जन्त्यान्तः सुसैमृष्टासो वृषभस्य मूराः ॥६॥
 इन्द्र पिव वृषधूतस्य वृष्ण आ ये ते श्येन उशते जभारं ।
 यस्य मदे च्यावर्यसि प्र कृष्टीर्यस्य मदे अप गोत्रा ववर्थं ॥७॥
 शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
 शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्त वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥८॥

á tvā bṛhānto hārayo yujānā arvāg in-
 dra sadhamādo vahantu | prā yé dvitā divā riñjānty átāḥ
 súsammṛiṣṭāso vṛishabhāsya mūrāḥ || 6 || índra píba vṛi-
 shadhūtasya vṛiṣṇa á yām te syenā uṣaté jabhāra | yāsya
 máde cyāvāyasi prā kṛiṣṭīr yāsya máde āpa gotrā va-
 vārtha || 7 || ṣunām huvema — || 8 ||

(४४) चतुश्चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चम्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । बृहती छन्दः ॥

॥८॥

अयं ते अस्तु हर्यतः सोम आ हरिभिः सुतः ।
 जुषाण इन्द्र हरिभिर्न आ गृह्या तिष्ठ हरितं रथम् ॥१॥
 हर्यज्ञपसमर्चयः सूर्य हर्यज्ञरोचयः ।
 विद्वांश्चिकित्वान्हर्यश्च वर्धस इन्द्र विश्वा अभि श्रियः ॥२॥

44.

Áyām te astu haryatāḥ sóma á háribliḥ sutāḥ | jushānā
 indra háribliḥ na á gahy á tishṭha háritam rátham || 1 ||
 haryānn ushásam arcayah sūryam haryānn arocayah | vid-
 vāṅs cikitván haryasva vardhasa índra víṣvā abhí śríyah
 || 2 ||

May your mighty horses harnessed and exhilarated, bring you to the car as if O resplendent Lord to our presence. They, are the destroyers of your foes, O showerer of benefits, and when well-groomed, they traverse swiftly to the furthest limits of heaven demarcating it into two. 6

O resplendent self, cherish devotional sap of love offered and expressed as if by the beneficent stones of thoughts and deeds. It is that which the falcon of the intuitive mind brings you. Exhilarated by this you cast down opposing men and set asunder the dark clouds of ignorance. 7

We invoke the bounteous resplendent Lord for our protection, who is distinguished in these combats, the leader in the food-bestowing strife, hearer of our praises, terrible in battles, the destroyer of foes, and the conqueror of wealth. 8

44

O resplendent Lord, may this delightful sweet sap of love expressed as if by the stones of vital and mental faculties be offered to you. Ascend the cosmic verdant chariot, and with your spiritual radiance come and stay with us. 1

O Lord of vital radiance, relishing the sap of love. You make the dawn glow; relishing the same you make the sun shine. Knowing and discriminating all our wishes you increase glory of joy. 2

द्यामिन्द्रो हरिधायसं पृथिवीं हरिवर्षसम् ।
 अधारयद्धरितोर्भूरि भोजनं ययोरन्तर्हरिश्चरत् ॥३॥
 जज्ञानो हरितो वृषा विश्वमा भाति रोचनम् ।
 हर्यश्चो हरितं धत्त आयुधमा वज्रं बाह्वोर्हरिम् ॥४॥
 इन्द्रो हर्यन्तमर्जुनं वज्रं शुक्रैर्भीवृत्तम् ।
 अपावृणोद्धरिभिरद्रिभिः सुतमुद्रा हरिभिराजत ॥५॥

dyām índro háriddhāyasam pr̥thivīm hárivarpasam |
 ádhārayad dharitor bhūri bhójanam yáyor antár hárish cá-
 rat || 3 || jajñānó háritya vṛishā víśvam á bhāti rocanām |
 hāryasvo háritya dhatta áyudham á vājram bāhvór hárim
 || 4 || índro haryántam árjunam vājram śukraír abhívṛitam |
 ápāvṛiṇod dháribhir ádribhiḥ sutám úd gá háribhir ājata
 || 5 ||

(४५) पञ्चचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । इहती छन्दः ॥

॥९॥

आ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिर्याहि मयूररोमभिः ।
 मा त्वा के चिन्नि यमन्वि न पाशिनोऽति धन्वेव तौ इहि ॥१॥
 वृत्रखादो वलंरुजः पुरां दुर्मो अपामजः ।
 स्थाता रथस्य हयैरभिस्वर इन्द्रो दृढहा चिदारुजः ॥२॥

45.

Ā mandraír indra háribhir yābī mayúraromabhiḥ | mā
 tvā ké cin ní yaman vim ná pāśínó 'ti dhánveva táñ ihi
 || 1 || vṛitrakhádó valamrujáh purám darmó apám ajáh |
 sthātā ráthasya haryor abhisvará índro dṛiḥá cid ārujáh
 || 2 ||

The resplendent Lord upholds the heaven with streams of golden hue and the earth with her green and gold. The green golden pair of heaven and earth yields plenteous nourishing material for Him. Between the pair moves the cosmic wind. 3

As soon as resplendent Lord gets revealed, He illuminates all the realms of celestial regions. He holds the radiant weapon, the thunder bolt of punitive justice, in his hands. 4

The resplendent sun with his shining lustre and alround holo rises up on the horizon. His rejoicing rays beam out through the clouds and uncover the darkness; there by, he throws out the gloom with the help of his rays from the surface of earth. 5

45

Come, resplendent Lord, with your beautiful multicolour radiant rays like that of a peacock. Let no obstruction detain you and catch you as the fowlers catch a bird, by throwing snares: pass them by quickly as travellers cross a desert. 1

The resplendent Lord is the devourer of evils, destroyer of the clouds of ignorance, He is the demolisher of strongholds of evil tendencies and inspirer of virtuous acts. He comes speedily, as if, mounted on his cosmic chariot urging his horses to move towards us. 2

गम्भीराँ उदधीरिव क्रतुं पुष्यसि गा इव ।
 प्र सुगोपा यवसं धेनवो यथा हृदं कल्या इवाशत ॥३॥
 आ नस्तुजै रयिं भरांशं न प्रतिजानते ।
 वृक्षं पक्वं फलमङ्गीव धूनुहीन्द्रं संपारणं वसु ॥४॥
 स्वयुरिन्द्र स्वराळसि सदिष्टिः स्वयशस्तरः ।
 स वावृधान ओजसा पुरुषुत भवा नः सुश्रवस्तमः ॥५॥

gambhīrāṁ udadhīr iva krátum pushyasi gā iva | prā
 sugopā yávasaṁ dhenávo yathā hradám kulyā ivāśata || 3 ||
 ā nas tūjaṁ rayīm bharāṁśaṁ ná pratijānaté | vṛikshám
 pakvám phálam aṅkíva dhūnuhíndra sampāraṇaṁ vāsu
 || 4 || svayúr indra svaráḥ asi smáddishtiḥ sváyaśastaraḥ |
 sá vāvṛidhāná ójasā puruṣtuta bhāvā naḥ suśrávastamaḥ
 || 5 ||

(४६) षट्चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१०॥

युध्मस्य ते वृषभस्य स्वराज उग्रस्य यूनः स्थविरस्य वृष्वेः ।
 अजूर्यतो वज्रिणो वीर्याङ्गीन्द्रं श्रुतस्य महतो महानि ॥१॥
 महौ असि महिष वृष्ण्येभिर्धनस्पृदुग्र सहमानो अन्यान् ।
 एको विश्वस्य भुवनस्य राजा स योधया च क्षयया च जनान् ॥२॥

46.

Yudhmásya te vṛishabhásya svarāja ugrásya yūna
 sthāvirasya ghrīshveḥ | ájūryato vajríṇo vīryāṅgíndra śrutá-
 sya maható maháni || 1 || mahān asi mahisha vṛishṇyebhir
 dhanaspríd ugra sáhamāno anyān | éko víśvasya bhúvana-
 sya rájā sá yodháyā ca kshayáyā 'ca jánān || 2 ||

You cherish the performer of the sacred deeds like pools of water, deep and full; or like a careful herdsman who cherishes the cows, or like milch-cows that go well-guarded to the mead, or like water brooks that reach the lake. 3

Grant us riches, securing us against adversaries, as a father bestows his portion on a son arrived at maturity. O resplendent Lord, shake the tree of wealth to fulfil our aspirations as with hooks one brings down ripened fruit. 4

O resplendent Lord, you are self-opulent, the sole sovereign, Lord, good leader and of most glorious fame. Increasing in vigour and glory may you be a most bountiful bestower of food and fame to us. 5

46

Vast are the energies of yours, O resplendent Lord, the warrior, the showerer of benefits, the sovereign ruler, fierce, ever-youthful and eternal, the overcomer of foes, the undecaying and the wielder of punitive justice. You are great and great are your heroic achievements. 1

Adorable and powerful resplendent Lord, you are great and magnificent, overcoming adversaries by your prowess: you alone are the ruler of all the world: may you help us in fighting against our adversaries and give safety to the inhabitants of the world. 2

प्र मात्राभी रिरिचे रोचमानः प्र देवेभिर्विश्वतो अप्रतीतः ।
 प्र मज्मना दिव इन्द्रः पृथिव्याः प्रोरोर्महो अन्तरिक्षादजीषी ॥३॥
 उरुं गभीरं जनुषाभ्युग्रं विश्वव्यचसमवतं मतीनाम् ।
 इन्द्र सोमासः प्रदिवि सुतासः समुद्रं न खवत आ विशन्ति ॥४॥
 यं सोममिन्द्र पृथिवीद्यावा गर्भं न माता बिभृतस्त्वाया ।
 तं ते हिन्वन्ति तमु ते मृजन्त्यध्वर्यवो वृषभ पातवा उ ॥५॥

prá má-
 trābhī ririce rócamānaḥ prá devébhir viṣváto ápratītaḥ | prá
 majmánā divá índraḥ pṛithivyāḥ prórór mahó antárikshād
 rijīshī || 3 || urúm gābhīrām janúshābhy ūgrām viṣvāvyaca-
 sam avatám matīnām | índram sómāsaḥ pradīvi sutāsaḥ
 samudrām ná sraváta á viṣanti || 4 || yám sómam indra pṛi-
 thivídyāvā gārbham ná mātá bibhṛitás tvāyā | tám te hi-
 nvanti tám u te mṛijanty adhvaryávo vṛishabha pátavā u
 || 5 ||

(४७) सप्तचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चत्याय सूक्तस्य गार्ग्यनो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥११॥ मरुत्वौ इन्द्र वृषभो रणाय पिव सोममनुष्वधं मदाय ।
 आ सिञ्चस्व जठरे मध्वं ऊर्मिं त्वं राजासि प्रदिवः सुतानाम् ॥१॥
 सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिव वृत्रहा शूर विद्वान् ।
 जहि शत्रूरप मृधो नुदस्वाथामयं कृणुहि विश्वतो नः ॥२॥

47.

Marútvān indra vṛishabhó ráṇāya píbā sómam anushva-
 dhám mádāya | á siñcasva jathāre mādḥva ūrmīm tvám
 rájasi pradīvaḥ sutánām || 1 || sajóshā indra ságano marúd-
 bhiḥ sómam piba vṛitraká śūra vidván | jahí śátrūñr ápa
 mṛídho nudasvāthābhayam kṛiṇuhi viṣváto naḥ || 2 ||

He surpasses all measures in His brightness, and far exceeds Nature's forces; for none may be His equal. He is more vast than heaven and earth together, or the widespread spacious firmament. 3

The ambrosial streams of devotion, daily poured out, enter into the vast and profound resplendent Lord, as rivers flow into the ocean. He is mighty deep and fierce from his inception, and is the protector of the pious worshippers. 4

O resplendent Lord, the heaven and earth bear divine nectar for you, as a mother bears the embryo. O showerer of benefits, the priests pour it out for you and purify it for your acceptance. 5

47

O resplendent self, the showerer of benefits, may you associated with vital breath cherish the spiritual joy offered to you for exhilaration during battles with evil forces. May you be delighted to take in full the wave of this inebriating elixir, for you are lord of spiritual experiences. 1

O brave resplendent self, rejoicing with and accompanied by the group of vital breaths, cherish the spiritual joy, for you are the annihilator of evil forces, and you are the sage. May you subdue our adverse impulses, drive away the malevolent and make us safe on every side from peril. 2

उ॒त ऋ॒तुभिर्ऋ॒तुपाः पा॒हि सोम॒मिन्द्र॒ देवे॒भिः सखि॒भिः सु॒तं नः ।
 याँ आ॒भजो म॒रुतो॒ ये त्वान्व॑हन्वृ॒त्रमद॑धु॒स्तुभ्य॑मोजः ॥३॥
 ये त्वा॒हिह॒त्ये मघ॑व॒न्नव॑र्ध॒न्ये शा॒म्बरे॒ हरि॑वो॒ ये गवि॑ष्ठौ ।
 ये त्वा॒ नून॑म॒नुम॑द॒न्ति वि॒प्राः पिबे॑न्द्र॒ सोमं॒ सग॑णो म॒रुद्भिः ॥४॥
 म॒रुत्वं॒न्तं वृ॒षभं॒ वावृ॑धानम॒कवारि॑ दि॒व्यं शा॒समिन्द्र॑म् ।
 वि॒श्वासा॑हुम॒वसे॒ नूत॑नायो॒ग्रं स॒होदा॑मि॒ह तं हु॑वेम ॥५॥

utá ri-

túbhir řitupāḥ pāhi sómam índra devébhiḥ sákhibhiḥ su-
 tām naḥ | yāñ ábhajo marúto yé tvānv áhan vřitrām áda-
 dhus túbhyam ójah || 3 || yé tvāhíhátye maghavann ávar-
 dhan yé śāmbaré harivo yé gávishtān | yé tvā nūnām anu-
 mādanti víprāḥ píbendra sómam ságaṇo marúdbhiḥ || 4 ||
 marútvantam vřishabham vāvřidhānām ákavāriṁ divyām
 śāsām índram | viśvasāham ávase nūtanāyográṁ sahodām
 ihā tām huvema || 5 ||

(४८) अष्टवत्वारिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१२॥ सद्यो ह जातो वृषभः कनीनः प्रभर्तुमावदन्धसः सुतस्य ।
 साधोः पिब प्रतिक्रामं यथा ते रसाशिरः प्रथमं सोम्यस्य ॥१॥
 यज्ञायथास्तदहरस्य कामेशोः पीयूषमपिबो गिरिष्ठाम् ।
 तं ते माता परि योषा जनित्री महः पितुर्दम आसिञ्चदग्रे ॥२॥

48.

Sadyó ha jātó vřishabhāḥ kanínah prábhartum ávad
 ándhasaḥ sutásya | sādhoḥ piba pratikāmam yáthā te rāsā-
 śirah prathamam somyásya || 1 || yáj jáyathās tát áhar asya
 kāmē 'ñśōḥ pīyúṣham apibo girishṭhām | tām te mātā pári
 yóshā jānitřī mahāḥ pitúr dáma āsiñcad ágre || 2 ||

Cherisher of the spiritual bliss on all appropriate occasions, may you, associated with your divine friend, the vital breath accept our devotional love presented by us. These vital principles whose aid you have enjoyed follow you and give you the strength whereby you overcome evil forces. 3

O bounteous resplendent self, may you associated with those vital faculties who assist you to subdue serpentine impulses and help you in the conflict with destructive elements and in the recovery of wisdom, and who, possessed of wisdom contribute verily to your exhilaration, accept our loving devotion. 4

We invoke the resplendent self, the lord of vital elements, the showerer of benefits, to grant us protection. He augmenting in glory overcomes all adversities. He is the celestial ruler and subduer of all evil forces. He is fierce in struggles and bestower of strength. 5

48

May the showerer of rains, who from the very inception becomes the object of affection and protects the offerer of the devotional love. May you, O radiant sun, drink before others at will to your full satisfaction the essence of sweet herbal juices. 1

On the day on which you come to existence, you drink at will the juice of herbal plants growing on mountains,—that juice which your ever-young mother (nature) who bears you, had poured for you in your father's dwelling (in firmament). 2

उपस्थाय मातरमन्नमैदृ तिग्ममपश्यदभि सोममूर्धः ।
 प्रयावयन्नचरद्दत्सो अन्यान्महानि चक्रे पुरुधप्रतीकः ॥३॥
 उग्रस्तुराषाळभिभूत्योजा यथावशं तन्वै चक्र एषः ।
 त्वष्टारमिन्द्रो जनुषाभिभूयामुप्या सोममपिबच्चमूषु ॥४॥
 शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातो ।
 शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्त वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥५॥

upa-

sthāya mātaram ānnam aitta tigmam apasyad abhi sōmam
 ūdhaḥ | prayāvayann acarad grīṭso anyān mahāni cakre
 purudhāpratikaḥ ॥ 3 ॥ ugrās turāśhāḥ abhibhūtyojā yathāva-
 śam tanvaṁ cakra eshaḥ | tvāshtāram indro janūśābhibhū-
 yāmūshyā sōmam apibac camūshu ॥ 4 ॥ śunam huvema —
 ॥ 5 ॥

(४९) एकोनपञ्चाशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वेद्याभ्यः सूक्तभ्यः गायित्रो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १३ ॥

शंसा महामिन्द्रं यस्मिन्विश्वा आ कृष्टयः सोमपाः काममव्ययं ।
 यं सुक्रतुं धिषणे विभवतष्टं घ्नं वृत्राणां जनयन्त देवाः ॥१॥
 यं नु नकिः पृतनासु स्वराजं द्विता तरति नृतमं हरिष्ठाम् ।
 इनतमः सत्त्वभिर्यो ह शूषेः पृथुजया अमिनादायुर्दस्योः ॥२॥

49.

Śānsā mahām indram yāsmiṁ vīśvā ā kṛiṣṭāyaḥ so-
 mapāḥ kāmam āvyan | yam sukratum dhishāṇe vibhvata-
 śṭam ghanam vṛitṛāṇām janāyanta devāḥ ॥ 1 ॥ yam nū nā-
 kiḥ pṛitanāsu svarājam dvitā tārati nṛitamam harisṭhām |
 inātamah sātvaḥir yō ha śūṣaḥ pṛithujayā aminād āyur
 dāsyoh ॥ 2 ॥

Approaching his mother earth, he asked for food and behold the pungent essence of herbal juice upon her bosom (mountains). Wisely he proceeds further dislodging the adversaries of light; and putting forth manifold energies, he performed great deeds. 3

Fierce, rapid in assault and of over-powering strength, he frames his form as he likes. From his very inception he conquers obstructions, by his inmate vigour and carries off the divine essence and deposited in ladles he drinks it. 4

We call on our bounteous Lord for our protection. He is a distinguished guide in our struggles, and the supreme provider of food. He is terrible in battles, the destroyer of evil forces and the conqueror of wealth. 5

49

I glorify the mighty resplendent Lord, in whom all men drinking the essence of bliss, obtain their wishes and whom the powerful heaven and earth delight. He is the doer of great deeds, the dispeller of dark forces fashioned by the all-pervading ignorance. 1

Whom when manifested by His own beams, foremost, and eminent in struggles of life, no one ever surpasses. He breaks evil tendencies in two parts, He is supreme in His own sway, associated by His faithful ones, hastening to fight His foe-withering energies. He destroys the existence of wickedness. 2

सहावा पृत्सु तरणिर्नार्वी व्यानशी रोदसी मेहनावान् ।
 भगो न कोरे हव्यो मतीनां पितेव चारुः सुहवो वयोधाः ॥३॥
 धर्ता दिवो रजसस्पृष्ट ऊर्ध्वो रथो न वायुर्वसुभिर्नियुत्वान् ।
 क्षपां वस्ता जनिता सूर्यस्य विभक्ता भागं धिषणेव वाजम् ॥४॥
 शुनं हुवेम मघवान्मिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
 शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥५॥

sahāvā pr̥tsú tarāṇir nārvā vyānaśī .ródasī
 mehánāvān | bhágo ná kārē hávyo matīnām pitéva cāruh
 suhávo vayodhāḥ || 3 || dhartā divó rájasas pr̥sh̥tā ūrdhvó
 rátho ná vāyúr vásubhir̥ niyútvan | kshapām vastā janitā
 sūryasya víbhaktā bhāgām dhishāneva vājam || 4 || śunām
 huvema — || 5 ||

(५०) पञ्चाशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चम्याम्य सूक्तम्य गाथिनो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१५॥

इन्द्रः स्वाहा पिवतु यस्य सोमं आगत्या तुम्रो वृषभो मृत्त्वान् ।
 ओरुव्यचाः पृणतामेभिरक्षैरास्य हविस्तन्वः काममृध्याः ॥१॥
 आ ते सपर्यु जवसे युनज्मि ययोरनु प्रदिवः श्रुष्टिमावः ।
 इह त्वा धेयुर्हरयः सुशिप्र पिबा त्वस्य सुपुतस्य चारोः ॥२॥

50.

Índrah sváhā pibatú yásya sóma āgátyā tūmro vṛisha-
 bhó marútvān | óruvyácāḥ pr̥ṇatām ebhir̥ ānnair̥ áśya ha-
 vís tanvāḥ kāmam ṛidhyāḥ || 1 || á te saparyú javāse yu-
 najmi yáyor ānu pradivāḥ śṛuṣṭīm āvaḥ | ihā tvā dheyur
 hárayaḥ suṣipra píbā tv áśyá súśhutasya cároḥ || 2 ||

Vigorous, rushing through like a war horse, he encompasses heaven and earth. Whilst He showers blessings in tribulations He is to be invoked at the solemn rites. He is a father to those who adore him; He is handsome, worthy and giver of food. 3

The upholder of heaven and of the firmament, the wind; he is like a chariot ascending the celestial region accompanied by the vital breath. Illumining the nights the preceder of the day, He distributes nourishment and strength. 4

We invoke for our protection the opulent soul who is distinguished guide in our struggles for obtaining material and spiritual wealth. He listens to our praises. He is effective in all our struggles and invincible. 5

50

May the resplendent Lord having come to us accept our auspicious dedication. He is the repeller of adversaries, the showerer of benefits and the Lord of vital principles. May he, the widely pervading one, be pleased with these oblations. May our devotions be adequate to the glory of His cosmic body. 1

I yoke docile horses to your (cosmic) vehicle to bring you here immediately for our quick protection. O handsome Lord, may your energies bring you here and accept these well-prepared devotional melodious prayers. 2

गोभिर्मिमिक्षुं दधिरे सुपारमिन्द्रं ज्यैष्ठ्याय धायसे गृणानाः ।
 मन्दानः सोमं पपिवौ ऋजीषिन्त्समस्मभ्यं पुरुधा गा इष्य ॥३॥
 इमं कामं मन्दया गोभिरश्वैश्चन्द्रवता राधसा पप्रथश्च ।
 स्वर्यवो मतिभिस्तुभ्यं विप्रा इन्द्राय वाहः कुशिकासौ अकन् ॥४॥
 शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
 शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥५॥

góbhīr

mimiksbūm dadhire supārām indram jyāishṭhyāya dhāyase
 grīnānāḥ | mandānāḥ sōmam papivāu ṛjīṣīm sām asmā-
 bhyam purudhā gā ishanya || 3 || imāṁ kāmam — || 4 || ṣu-
 nām huvema — || 5 ||

(५१) एकपञ्चाशं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चस्यास्य सूक्तस्य गायत्री विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-३) प्रथमादि-
 नृचस्य जगती, (४-९) चतुर्थ्यादिनृचद्वयस्य त्रिष्टुप् . (१०-१२) दशम्यादितृचस्य
 च गायत्री छन्दांसि ॥

॥१५॥ चर्षणीधृतं मघवानमुक्थ्यमिन्द्रं गिरौ बृहतीरभ्यनूषत ।
 वावृधानं पुरुहूतं सुवृक्तिभिरमर्त्यं जरमाणं द्विवेदिवे ॥१॥
 शतक्रतुमर्णवं शाकिनं नरं गिरौ म इन्द्रमुप यन्ति विश्वतः ।
 वाजसनिं पूभिदं तूर्णिमसुरं धामसाचमभिषाचै स्वर्विदम् ॥२॥

51.

Carshanīdhṛitam maghāvānam ukthyām indram gīro
 bṛihatīr abhy ānūshata | vāyridhānām purubhūtām suvṛiktī-
 bhir āmartyam jāramānam divé-dive || 1 || śatākratum arṇa-
 vām śākinam nāram gīro ma indram ūpa yanti viśvataḥ |
 vājasānim pūrbhidam tūrṇim aptūram dhāmasācam abhi-
 shācam svarvidam || 2 ||

His adorers support the resplendent Lord with wisdom since He is willing to fulfil their aspirations and ready to come to the place of worship for granting wealth and prolonged life. O the best guide, acceptor of devotional love, may you be exhilarated with our devotion and grant us wealth and wisdom in abundance. 3

May you fulfil our desire of wealth with cows, with horses, with shining treasure, and make us renowned. The wise sages offer praise to you, O resplendent Lord, with pious prayers obtaining happiness. 4

We call on our bounteous Lord for our protection. He is a distinguished guide in our struggles, and the supreme provider of food. He is terrible in battles, the destroyer of evil forces and the conqueror of wealth. 5

51

Let abundant praises celebrate resplendent Lord, the sustainer of mankind, the possessor of opulence, the adorable, increasingly prosperous, invoked by all, the immortal, who is daily to be propitiated with sacred hymns. 1

My praises constantly propitiate resplendent Lord, who, associated with vital energies is the object of all our sacred actions, the showerer of blessings, the leader of all, the giver of food, the destroyer of strongholds of evils, the swift, the prompt deliverer of benefits, the distributor of riches, the subduer of wickeds, and the conferrer of bliss. 2

आकरे वसोर्जरिता पनस्यतेऽनेहसः स्तुभ इन्द्रो दुवस्यति ।
 विवस्वतः सदन आ हि पिप्रिये सत्रासाहमभिमातिहनै स्तुहि ॥३॥
 नृणामु त्वा नृतमं गीर्भिरुक्थैरभि प्र वीरमर्चता सबाधः ।
 सं महसे पुरुमायो जिहीते नमो अस्य प्रदिव एक ईशे ॥४॥
 पूर्वोरस्य निष्विधो मर्त्येषु पुरु वसूनि पृथिवी बिभर्ति ।
 इन्द्राय चाव ओषधीरुतापो रयिं रक्षन्ति जीरयो वनानि ॥५॥

ākare vāsoṛ jaritā panasyate 'nehā-
 sa stūbha índro duvasyati | vivāsvataḥ sādana ā hí pi-
 priyé satrásāham abhimātibānaṃ stubi || 3 || nṛiṇām u tvā
 nṛitamam gīrbhīr ukthair abhī prā vīrām arcatā sabādhah |
 sām sáhase purumāyó jihīte námo asya pradīva éka īse
 || 4 || pūrvīr asya nishshídho mārtyeshu purú vāsūni pṛi-
 thiví bibharti | índrāya dyāva óshadhīr utāpo rayīm ra-
 kshanti jīráyo vānāni || 5 ||

॥३॥ तुभ्यं ब्रह्माणि गिर इन्द्र तुभ्यं सत्रा दधिरे हरिवो जुषस्व ।
 बोध्याऽपिरवसो नृतनस्य सखे वसो जरितुभ्यो वयो धाः ॥६॥
 इन्द्र मरुत्व इह पाहि सोमं यथा शर्याते अपिवः सुतस्य ।
 तव प्रणीती तव शूर शर्मन्ना विवासन्ति कवयः सुयज्ञाः ॥७॥
 स वावशान इह पाहि सोमं मरुद्भिरिन्द्र सखिभिः सुतं नः ।
 जातं यत्त्वा परि देवा अभूषन्महे भराय पुरुहूत विश्वे ॥८॥

túbhyam bráhmāṇi gíra indra túbhyam satrá dadhire
 harivo jushásva | bodhy āpír ávaso nūtanasya sákhe vaso
 jaritrībhyo váyo dhāḥ || 6 || indra marutva ihá pāhi sómam
 yáthā śaryáté āpibah sutásya | táva prāṇīti táva śūra śar-
 mann ā vivāsanti kavayah suyajñāḥ || 7 || sá vāvaśāná ihá
 pāhi sómam marúdbhir indra sákhibhiḥ sutām naḥ | jātām
 yát tvā pári devá ábhūshan mahé bhārāya puruhūta víṣve
 || 8 ||

The resplendent Lord, the dispeller of adversaries, is praised as a mine of wealth. He is propitiated by righteous commendations and is glorified in the homes of dedicated devotees. May you glorify Him who is the conqueror and dispenser of enmities. 3

The priests glorify you, heroic leader of men, with praises and with prayers. The resplendent Lord who is the author of all wonders, exerts himself for manifesting his prowess. Since eternity, He alone is the Lord deserving this worship. 4

Innumerable are His blessings for the benefit of mankind. Many are the treasures that the earth enshrines. Verily with the support of the resplendent Lord, the firmament, the plants, the rivers, men and priests preserve their rich treasures. 5

To you, O resplendent Lord, the pious sages address prayers and praises, and offer worship. Accept them, O Lord of all vital energies. You are bestower of dwellings, friend of men and pervader of the whole universe. May you partake of this new homage and grant abundant wealth to your faithful devotees. 6

Resplendent Lord, associated with vital cosmic principles, accept our devotional love as you always accept the homage of proficient people. Your far-seeing and devout worshippers adore you through their offerings for security. 7

O resplendent Lord, may you, together with your associates, the cosmic vital principles, come to our place of worship and be gratified by the elixir and accept our devotional love offered by us. You are invoked by all and whom all the divine powers adorn as soon as revealed for the great struggle of existence. 8

अमूर्त्यै मरुत आपिरेषोऽमन्दुभिन्द्रमनु दातिवाराः ।
 तेभिः साकं पिबतु वृत्रखादः सुतं सोमं दाशुषः स्वे सधस्थे ॥९॥
 इदं ह्यन्वोजसा सुतं राधानां पते । पिबा त्वस्य गिर्वणः ॥१०॥
 यस्ते अनु स्वधामसत्सुते नि यच्छ तन्वम् । स त्वा ममत्तु सोम्यम् ॥११॥
 प्र ते अश्नोतु कुक्ष्योः प्रेन्द्र ब्रह्मणा शिरः । प्र बाहू शूर राधसे ॥१२॥

aptūrye maruta āpīr eshó 'mandann indram ānu dāti-
 vārāḥ | tébhīḥ sākām pibatu vṛitrakhādāḥ sutām sōman
 dāśuṣaḥ své sadhāsthe || 9 || idām hy ānv ójasā sutām rā-
 dhānām pate | pibā tv āsyā girvaṇaḥ || 10 || yās te ānu
 svadhām āsat suté ní yacha tanvām | sá tvā mamattu so-
 myām || 11 || prā te aśnotu kukshyóḥ prēndra brāhmaṇā
 śiraḥ | prā bāhū śūra rādhasē || 12 ||

(५२) द्विपञ्चाशं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्वेद्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-५) प्रथमादितुर्ऋचां
 गायत्री, (५, ७-८) पञ्चम्याः सप्तम्यष्टम्योश्च त्रिष्टुप्, (९) षष्ठ्याश्च जगती छन्दांसि ॥

॥१७॥ धानावन्तं करम्भिणमपूपवन्तमुक्थिनम् । इन्द्रं प्रातर्जुषस्व नः ॥१॥
 पुरोळाशै पचत्यं जुषस्वेन्द्रा गुरस्व च । तुभ्यै हव्यानि सिस्वते ॥२॥
 पुरोळाशै च नो घसो जोषयासे गिरश्च नः । वधूयुरिव योषणाम् ॥३॥

52.

Dhānāvantaṁ karambhīṇam apūpāvantaṁ ukthīnam |
 indra prātār jushasva naḥ || 1 || puroḷāsam pacatyāṁ jushā-
 svendrā gurasva ca | tūbhyam havyāni sisrate || 2 || puroḷā-
 ṣam ca no ghāso joshāyāse giras ca naḥ | vadhūyūr iva
 yóshanām || 3 ||

O vital principles, this resplendent sun is your comrade for sending of the waters. These cloud-bearing winds, the givers of strength, have yielded full co-operation to the sun. May the dispeller of darkness, accept devotional love offered by the worshippers in his own abode. 9

Lord of riches, deserving our praise, this nectar of sweet devotions is prepared for you with deep emotion; may you come to cherish it quickly. 10

May you be exhilarated by this devotional love, that has been poured out as food for you. May it cheer you who loves it. 11

O resplendent Lord, may our devotional love aided by prayer work through both your flanks, and through your arms, So that they distribute wealth. 12

52

Accept, O resplendent Lord, at our morning fire-ritual, this homage of worldly gains consisting of fresh barley, roasted corn, curds, and bread, sanctified by holy prayer. 1

Accept, O Lord, the libations of processed bread and butter; relish them eagerly; these oblations flow freely for you. 2

Relish, O illustrious Lord, our delicious roasted corn and butter. Derive enjoyment from our praises, as a lover from his beloved. 3

पुरोळाशं सनश्नुत प्रातःसावे जुषस्व नः । इन्द्र क्रतुर्हि ते बृहन् ॥४॥
 माध्यन्दिनस्य सर्वनस्य धानाः पुरोळाशमिन्द्र कृष्वेह चारुम् ।
 प्र यत्स्तोता जरिता तूष्यर्थो वृषायमाण उप गीर्भिरीद्वे ॥५॥

purolāṣaṃ sanaśruta prātaḥsāvé jushasva
 naḥ | indra krátur hí te bṛibán || 4 || mādhyam̐dinasya sáva-
 nasya dhānāḥ purolāṣaṃ indra kṛishvehá cárum | prá yát
 stotá jaritá túrnyartho vṛishāyāmāṇa úpa gīrbhír itte
 || 5 ||

॥१८॥ तृतीयै धानाः सर्वान् पुरुष्टुत पुरोळाशमाहुतं मामहस्व नः ।
 ऋभुमन्तं वाजवन्तं त्वा कवे प्रयस्वन्त उप शिक्षेम धीतिभिः ॥६॥
 पूष्वते ते चक्रमा कर्मभं हरिवते हर्यश्वाय धानाः ।
 अपूपमद्धि सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहा शूर विद्वान् ॥७॥
 प्रति धाना भरत तूयमस्मै पुरोळाशं वीरतमाय नृणाम् ।
 दिवेदिवे सदृशीरिन्द्र तुभ्यं वर्धन्तु त्वा सोमपेयाय धृष्णो ॥८॥

trītiye dhānāḥ sāvane puruṣṭuta purolāṣaṃ āhutam
 māmahasva naḥ | ṛibhumāntaṃ vājavantaṃ tvā kave prā-
 yasvanta úpa śikshema dhītībhiḥ || 6 || pūshaṇvāte te ca-
 kṛimā karambhāṃ hārivate hāryaśvāya dhānāḥ | apūpām
 addhi sāgaṇo marúdbhiḥ sómam piba vṛitrahá śūra vidván
 || 7 || prāti dhānā bharata túyam asmai purolāṣaṃ virāta-
 māya nṛiṇām | divé-dive sadṛśīr indra túbhyaṃ vārdhantu
 tvā somapéyāya dhṛishṇo || 8 ||

O illustrious Lord, renowned eternally, accept our delicious offering, presented at the morning fire-ritual, for great are your deeds. 4

May you partake, O illustrious leader, of the roasted corn and other delicious bread and butter of the mid-day fire-ritual, when your zealous and strong worshipper, hastens to adore you, and celebrates you with hymns. 5

O illustrious leader, glorified by many, accept readily the roasted delicious bread and butter, offered at the third or evening fire-ritual: laden with sanctified viands, we approach with praises to you, O sage Lord, accompanied by the wise and opulent. 6

O Lord, provider of nourishment and possessor of speed, we have prepared for you, the parched grain and curd. O brave, wise and dispeller of evil forces, may you, attended by the group of vital elements, relish our bread and butter, and accept our devotional love. 7

Offer to him quickly priests the fried barley. Offer to the most brave formidable vital elements the bread and butter. May similar offerings, O victorious Lord, presented to you daily, augment your vigour for cherishing the herbal extracts. 8

(५३) त्रिपञ्चाशं सूक्तम्

(१-२४) ऋतुर्विशतृचस्यास्य सूक्तस्य गायत्रिं विश्वामित्र ऋषिः । (१) प्रथमर्धे इन्द्रापर्वतौ, (२-१४) द्वितीयादित्रयोदशानामिन्द्रः, (१५-१६) पञ्चदशीषोडशयोः ससर्परी बाहू, (१७-२०) सप्तदश्या-
दिषतसृणां रथाङ्गानि, (२१-२४) एकविंश्यादिषतसृणाञ्चाभिषापो देवताः । (१-९, ११,
१४-१५, १७, १९, २१, २३-२४) प्रथमादिनवर्चामेकादशीचतुर्वशीपञ्चदशी-
सप्तदश्येकोनविंशयेकविंशित्रयोविंशीचतुर्विंशीनाञ्च त्रिष्टुप्, (१०, १६)
दशमीषोडशयोर्जगती, (१२, २०, २२) द्वादशीविंशीद्वाविंशीनामनु-
ष्टुप्, (१३) त्रयोदश्या गायत्री, (१८) अष्टादश्याश्च
बृहती छन्दांसि ॥

॥१९॥ इन्द्रोपर्वता बृहता रथेन वामीरिष आ वहतं सुवीराः ।
वीतं हव्यान्यध्वरेषु देवा वर्धेथां गीर्भिरिच्छया मदन्ता ॥१॥
तिष्ठा सु कै मघवन्मा परा गाः सोमस्य तु त्वा सुषुतस्य यक्षि ।
पितुर्न पुत्रः सिचमा रभे त इन्द्र स्वादिष्ठया गिरा शचीवः ॥२॥
शंसावाध्वर्यो प्रति मे गृणीहीन्द्राय वाहः कृणवाव जुष्टम् ।
एदं बहिर्यजमानस्य सीदाथा च भूदुक्थमिन्द्राय शस्तम् ॥३॥
जायेदस्तं मघवन्त्सेदु योनिस्तदित्वा युक्ता हरयो वहन्तु ।
यदा कदा च सुनवाम सोममग्निष्ठां द्रुतो धन्वात्यच्छ ॥४॥
परा याहि मघवन्ना च याहीन्द्र भ्रातरुभयत्रा ते अर्थम् ।
यत्रा रथस्य बृहतो निधानं विमोचनं वाजिनो रासभस्य ॥५॥

53.

Índrāparvatā bṛihatā rāthēna vāmīr īsha ā vahatam
suvīrāḥ | vītām havyāny adhvarēshu devā vārdhethām gīr-
bhīr īlayā mādantā || 1 || tīshṭhā sū kam maghavan mā pārā
gāḥ sōmasya nū tvā sūshutasya yakshi | pitūr nā putrāḥ
śīcam ā rabhe ta índra svādishṭhayā girā śacīvaḥ || 2 || śān-
sāvādhvaryo prāti me gṛṇīhīndrāya vāhaḥ kṛṇavāva jū-
shṭam | édām barhīr yājamānasya sīdāthā ca bhūd ukthām
índrāya śastām || 3 || jāyéd āstam maghavan sēd u yōnis
tād ít tvā yuktā hārayo vahantu | yadā kadā ca sunāvāma
sōmam agnīsh tvā dūtó dhanvāty ácha || 4 || pārā yāhi ma-
ghavann ā ca yāhíndra bhrātar ubhayātrā te ártham | yā-
trā rāthasya bṛiható nidhānam vimócanam vājīno rāsabha-
sya || 5 ||

May the Lord of sun and clouds bring here, in a spacious vehicle, delightful food, generative of good progeny. May you, partake of the offerings presented at our sacred worship, and gratified by the sacrificial homage, be elevated by our praises. 1

Stay with us at ease, O bounteous Lord; go not away, for I offer to you the brilliantly composed prayers. O resplendent Lord, I take your refuge singing sweet melodious songs, as the son clinging to his father. 2

O priest, let both of us agree to offer praise; let us address pleasing invocations to the radiant Lord. May you occupy, O Lord, the cushion mat prepared by the institutor of the ceremony; and may our commendations be acceptable to the most honoured one. 3

May man's wife, O bounteous sun be provided with a dwelling, so that she gives birth to your child. Let the horses be harnessed to your car and convey you there. We prepare the herbal juices proper to the season. May the fire-divine come as our messenger before you. 4

O bounteous rays of the sun, may you go away from us or come close to. Both-ways, O protector, there is a benign motive whether you tighten the reigns of the neighing horses yoked to the chariot, or loosen. 5

॥२०॥

अपाः सोममस्तमिन्द्र प्र याहि कल्याणीर्जाया सुरणं गृहे ते ।
 यत्रा रथस्य बृहतो निधानं विमोचनं वाजिनो दक्षिणावत् ॥६॥
 इमे भोजा अङ्गिरसो विरूपा दिवस्पुत्रासो असुरस्य वीराः ।
 विश्वामित्राय ददतो मघानि सहस्रसावे प्र तिरन्त आयुः ॥७॥

ápāḥ sómam ástam indra prá yāhi kalyāṇīr jāyá surá-
 ṇaṃ grihé te | yātrā ráthasya bṛiható nidhānam vimóca-
 nam vājino dákshināvat || 6 || imé bhojá āṅgirasó vírūpā di-
 vās putrásó ásurasya vírāḥ | viśvāmitrāya dádato maghāni
 sahasrasāvé prá tiranta áyuh || 7 ||

रूपं रूपं मघवा बोभवीति मायाः कृष्वानस्तन्वं परि स्वाम् ।
 त्रिर्यद्विः परि मुहूर्तमागात्स्वैर्मन्त्रैरनृतुपा क्रतावा ॥८॥
 महौ ऋषिर्देवजा देवजूतोऽस्तन्नात्सिन्धुमर्णवं नृचक्षाः ।
 विश्वामित्रो यद्वहत्सुदामप्रियायत कुशिकेभिरिन्द्रः ॥९॥
 हंसा इव कृणु श्लोकमद्रिभिर्मदन्तो गीर्भिरध्वरे सुते सचा ।
 देवेभिर्विप्रा ऋषयो नृचक्षसो वि पिबध्वं कुशिकाः सोम्यं मधु ॥१०॥

rūpām-rūpam maghāvā
 bobhaviti māyāḥ kṛiṇvānās tanvām pári svām | trír yád
 divāḥ pári muhūrtām āgāt svaír mántrair ánṛitupā ṛitāvā
 || 8 || mahāñ ṛishir devajā devájūtó 'stabhnāt síndhum ar-
 ṇavām ṛicákshāḥ | viśvāmitro yád ávabat sudásam ápri-
 yayata kuṣikébhīr índraḥ || 9 || haṁsá iva kṛiṇutha ślókam
 ādrihbhir mādanto gīrbhīr adhvaré suté sácā | devébhīr vi-
 prā ṛishayo ṛicakshaso ví pibadhvam kuṣikāḥ somyám
 mādhu || 10 ||

Having enjoyed the elixir, O Solar rays, turn to your home; an auspicious life abides pleasantly in your dwelling. There if you so choose, you may tighten the reigns of the horses yoked to the chariot or loosen them for refreshment. 6

Bounteous are these rays like fire—priests, multicoloured and offsprings of cosmic vital energies. They provide hundredfold treasures to the friends of mankind and prolong their life through countless precious rewards. 7

Bounteous sun becomes repeatedly manifest in various forms, creating wonders characteristic to his own and spontaneously accord. He comes in a moment from celestial region to the three daily worships and is the drinker of herbal juices, irrespective of seasons in observance of external laws. 8

The radiant sun is a great sage, generator of all Nature's forces, and associated by them the supervisor of the works of men, and the friend of all. He regulates the flowing rivers, performs sacrificial works for dedicated devotees and favours holy preceptors. 9

O sages and saints, supervisors of the leaders of sacred rites, O the preceptors, when the prayers are recited with intense devotion, like the pressing stone expressing out the sap at the place of worship, then exhilarating Nature's bounties with praises, may you sing sacred hymns aloud like singing swans and together with Nature's bounties, partake in the sparkling glory of lord. 10

॥२१॥

उप॒ प्रेतं॑ कुशिकाश्चेतयध्वमश्वं रा॒ये प्र मुञ्च॑ता सु॒दासः॑ ।
 राजा॑ वृ॒त्रं जङ्घ॑नत्प्रागपागुदु॒गथा॑ यज॒ते वर॑ आ पृथि॒व्याः ॥११॥
 य इ॒मे रोद॑सी उ॒भे अ॒हमिन्द्र॑मतुष्ट॒वम् ।
 विश्वा॑मित्रस्य रक्ष॒ति ब्रह्मे॑दं भा॒रतं॑ ज॒नम् ॥१२॥
 विश्वा॑मित्रा अरास॒त ब्रह्मेन्द्रा॑य वज्रि॒णे । क॒रदि॑न्नैः सुरा॒धसः॑ ॥१३॥
 किं ते॑ कृ॒ष्वन्ति॒ कीर्के॑षु गा॒वो नाशि॑रं दु॒हे न तप॑न्ति घ॒र्मम् ।
 आ नो॑ भर॒ प्रम॑गन्दस्य वेदो॑ नै॒चाशा॑खे म॒घव॑न्नन्धया नः ॥१४॥
 स॒सर्प॑रीरम॒तिं बा॑ध॒माना॑ बृ॒हन्मि॑माय ज॒मदे॑मिद॒त्ता ।
 आ सूर्य॑स्य दुहि॒ता त॑तान॒ श्रवो॑ दे॒वेष्व॑मृत॑तमजु॒र्यम् ॥१५॥

úpa préta kuṣikāṣ cetáyadhvam āśvaṃ rāyé prá muñ-
 catā sudāsaḥ | rājā vṛitrām jaṅghanat prāg āpāg údag áthā
 yajāte vára á prithivyāḥ || 11 || yá imé ródasī ubhé ahám
 índram átusṭavam | viṣvāmitrasya rakshati bráhmedám
 bháratam jānam || 12 || viṣvāmitrā arāsata bráhméन्द्रāya
 vajrine | kárad ín naḥ surádhasaḥ || 13 || kíṃ te kṛiṇvanti
 kíkaṭeshu gávo náśíraṃ duhré ná tapanti gharmám | á no
 bhara prámagandasya védo naicāśākhám maghavan ran-
 dhayā naḥ || 14 || sasarparír ámatim bádhamānā bṛihán mi-
 māya jamádagnidattā | á sūryasya duhitā tatāna śrávo de-
 véshv amrítam ajuryám || 15 ||

॥२२॥

स॒सर्प॑रीर॒भर॑त्तूयमे॒भ्योऽधि॑ श्रवः॒ पाञ्च॑जन्यासु कृष्टिषु ।
 सा प॒क्ष्या॑ ई॒ नव्य॑मायुर्दे॒धाना॑ यां मे॒ पल॑स्तिजमदु॒मयो॑ ददुः ॥१६॥

sasarparír abharat túyam ebhyó 'dhi śrávaḥ pāñcajan-
 yāsu kṛiṣṭīṣhu | sá pakshyā návyam áyur dádhanā yám
 me palastijamadagnáyo dadūḥ || 16 ||

O preceptors, go close to the steed-like vigorous virtuous man, animate him and provoke him to win rich oblation for the illustrious Lord; for the Lord dispels darkness in the east, in the west and in the north. Therefore, let the faithful devotee worship him in choicest places on the earth. 11

I glorify the resplendent Lord by these two,—heaven and earth, and this prayer of one; who is the friend of all, protects the race of illustrious people. Friends of universe sing the glory of the resplendent Lord, the wielder of punitive justice. May he therefore bestow prosperity upon us. 12

O friends of universe, may you favour us with excellent wealth and may our indomitable soul be endowed with divine wisdom. 13

O bounteous Lord, of what avail are the cattle of infidels to you. Neither they yield milk nor do these faithless persons kindle sacred fire. May you bring wealth of these unbelievers to us and give us possessions of people of low mortality and crush them. 14

The first-born rays of divine light, manifested by the prime source of universal illumination gliding everywhere and dissipating ignorance issue forth like the Dawn, daughter of the sun, and diffuse ambrosial imperishable food amongst Nature's bounties. 15

May she, gliding everywhere, quickly bring us food suited to all the five classes of men; may she, the daughter of the sun appraised by the grey haired men of experience be the bestower of new life. 16

स्थिरौ गावो भवतां वी॒नुरक्षो॑ मेषा वि वर्हि॑ मा युगं वि शारि॑ ।
 इन्द्रः॑ पा॒तल्यै॑ द॒दतां॑ शरी॒तोरिष्ट॑नेमे अ॒भि नः॑ सच॒स्व ॥१७॥
 बलै॑ धेहि॒ तनृ॑षु नो बल॑मिन्द्रा॒नकु॑लु नः ।
 बलै॑ तोका॒य तन॑याय जी॒वसे॑ त्वं हि बल॑दा अ॒सि ॥१८॥
 अ॒भि व्य॑यस्व ख॒दिर॑स्य सार॒मोजो॑ धेहि स्पन्द॑ने शि॒शपा॑याम् ।
 अ॒श्रं वी॒ळो वी॒ळित॑ वी॒ळय॑स्व मा या॒माद॑स्माद॒व जी॑हिपो नः ॥१९॥
 अ॒यम॑स्मान्वनस्पति॒र्मा च॑ हा मा च॑ री॒रिषत् ।
 स्व॒स्त्या गृ॑हेभ्य आव॒मा आ वि॒मोच॑नात् ॥२०॥

sthiraú gāvau bhava-
 tāṃ vīlūr áksho mēshā ví varhi má yugām ví śāri | índrah
 pātalyè dadatām śarītor árishtaneme abhi naḥ sacasva
 || 17 || bālam dhehi tanūshu no bālam indrānalūtsu naḥ |
 bālam tokāya tánayāya jīvase tvám hí baladā ási || 18 ||
 abhi vyayasva khadirāsyā saram ójo dhehi spandané śin-
 śāpāyām | áksha viḷo viḷita viḷayasva má yāmād asmād áva
 jihipo naḥ || 19 || ayám asmān vānaspátir má ca há má ca
 rīrishat | svasty á grīhébhya ávasā á vimócanāt || 20 ||

॥२३॥ इन्द्रोतिभिर्वहु॒लाभिर्नो॑ अ॒द्य या॑च्छेष्टाभिर्मघवज्छर॑ जिन्व ।
 यो नो द्वेष्ट्यध॑रः सस्प॑दीष्ट॒ यमु द्वि॑प्सस्तमु प्रा॒णो ज॑हातु ॥२१॥
 प॒रशु॑ चि॒द्धि त॑पति शि॒म्बलं॑ चि॒द्धि वृ॑श्चति ।
 उ॒खा चि॑दिन्द्र॒ येप॑न्ती प्रय॑स्ता फे॒नम॑स्यति ॥२२॥

indrotibhir bahulābhir no adyā yācchreshthābhir ma-
 ghavañ chūra jinva | yó no dvēshty ádharah sās padishta
 yám u dvishmās tám u prāṇó jalātu || 21 || paraśum cid ví
 tapati śimbalām cid ví vṛścati | ukhā cid indra yēshanti
 prāyastā phénam asyati || 22 ||

May the horse-like rays be steady, the axle strong, the pole faultless, the yoke not rotten; may the resplendent sun preserve the two yoke-pins from decay. May the cosmic chariot of the sun with uninjured fellies, be ready for us. 17

Give strength, O radiant sun, to our bodies; give strength to our sons and grandsons; that they may live long; for you are giver of strength. 18

May you fix firmly the hard position of the *Khadir* timber, and give solidity to the floor of the car with the teak wood. May the strong axle, fixed by us, be strong. May you throw us not from the chariot of universe whereon we travel. 19

May this Lord of the universe never desert us, nor do us harm. May we travel prosperously towards home till the end of our journey, and then alone the horses be unharnessed. 20

O resplendent Lord, brave and opulent, protect us this day against our foes with many and excellent defences; may the vile wretch who hates us fall before us; may the breath of life depart from him whom we hate. 21

As the tree suffers pain from the axe, as the *Simbala* flower is easily cut off, as the damaged large boiling vessel leaking scatters foam, so may my enemy perish. 22

न सार्यकस्य चिकिते जनासो लोधं नेयन्ति पशु मन्यमानाः ।
 नावाजिनं वाजिनां हासयन्ति न गर्दभं पुरो अश्वान्नयन्ति ॥२३॥
 इम इन्द्र भरतस्य पुत्रा अपपित्वं चिकितुर्न प्रपित्वम् ।
 हिन्वन्त्यश्चमरणं न नित्यं ज्यावाजं परि णयन्त्याजौ ॥२४॥

ná sáyakasya cikite janāso
 lodhām nayanti páṣu manyamānāḥ | nāvājinam vājīnā hā-
 sayanti ná gardabhām puró áṣvān nayanti || 23 || imá indra
 bharatásya putrá apapitvām cikitur ná prapitvām | hinvānty
 áṣvam áraṇam ná nítyaṁ jyāvājam pári ṇayanty ājaú
 || 24 ||

(५४) चतुष्पञ्चांगं सूक्तम्

(१-२२) द्वाविंशत्युच्यमान्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो वाच्यो वा प्रजापतिर्ऋषिः । विश्वे देवा
 देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२४॥ इमं महे विदुथ्याय शूषं शश्वत्कृत्व ईडयाय प्र जंभुः ।
 शृणोतु नो दम्येभिरनीकैः शृणोत्वग्निर्दिव्यैरजस्रः ॥१॥
 महि महे दिवे अर्चा पृथिव्यै कामो म इच्छन्नरति प्रजानन् ।
 ययोर्ह स्तोमे विदथेषु देवाः संपर्यवो मादयन्ते सचायोः ॥२॥

54.

Imám mahé vidathyāya śūṣhām śaśvat krítva ídyaya
 prá jabhruḥ | śṛiṇótu no dámyebhir ánikaiḥ śṛiṇótv agnir
 divyaír ájasrah || 1 || máhi mahé divé arcā prithivyai kámo
 ma ichān carati prajānán | yáyor ha stóme vidátheshu de-
 vāḥ saparyávo madáyante sácāyóḥ || 2 ||

Brave men do not care for the arrow. They carry away the greedy enemy regarding him to be a mere animal. The wise condescend not to turn the foolish into ridicule; they do not lead the ass before the horse. 23

O resplendent Lord, these sons of the patrons understand severance and not the alliance with the enemies. They urge their horses against them as against a constant foe; they bear a stout bow for their destruction in battle. 24

54

They recite repeatedly the gratifying praise to the great fire-divine manifested during the cosmic sacrifice. May he, who is endowed with his own radiance, hear us. May the imperishable fire-divine, endowed with divine radiance, hear us. 1

Knowing their greatness, offer compliments to the vast heaven and to the earth. May my eagerness to felicitate heaven and earth reach them, in whose praise the revered learned people along with their associates in the assemblies, rejoice with a desire of adoration. 2

युवोर्कृतं रोदसी सत्यमस्तु मुहे षु णः सुविनाय प्र भूतम् ।
 इदं दिवे नमो अग्ने पृथिव्यै सपर्यामि प्रयसा यामि रत्नम् ॥३॥
 उतो हि वाँ पुर्व्या ओविविद्र ऋतावरी रोदसी सत्यवाचः ।
 नरश्चिद्वाँ समिथे शूरसातौ ववन्दिरे पृथिवि वेविदानाः ॥४॥
 को अद्वा वेदु क इह प्र वोचहेवाँ अच्छा पथ्याद् का समेति ।
 ददृश्च एषामवमा सदांसि परेषु या गुह्येषु व्रतेषु ॥५॥

yuvór ṛitām rodasi

satyām astu mahé shú ṇaḥ suvitāya prā bhūtam | idām
 divé námo agne pṛithivyaí saparyāmi prayasā yāmi rātnam
 || 3 || utó hí vām pūrvyā āvividrá ṛitavarī rodasī satyavā-
 caḥ | náraṣ cid vām sanithé śūrasātau vavandiré pṛithivi
 vévidānaḥ || 4 || kó addhá veda ká ihá prā vocad devāñ
 āchā pathyā kā sām eti | dādṛiṣra eshām avamā sādānsi
 páreshu yā gúhyeshu vratéshu || 5 ||

॥३५॥

कविर्नृचक्षा अभि पीमचष्ट ऋतस्य योना विघ्रिते मदन्ती ।
 नाना चक्राते सदन् यथा वेः समानेन कनुना संविदाने ॥६॥
 समान्या वियुते दूरेअन्ते ध्रुवे पदे संस्थनुर्जागरुके ।
 उत स्वसारा युवती भवन्ती आदु ब्रुवाते मिथुनानि नाम ॥७॥
 विश्वेदेने जनिमा सं विविक्तो महो देवान्विभ्रती न व्यथेते ।
 एजङ्कुवं पत्यते विश्वमेकं चरत्पतत्रि विपुणं वि जानम ॥८॥

kavir nṛicákshā abhí śhim acashta ṛitāsya yonā vighṛite
 mādanti | nānā cakrāte sādanaṁ yātha veḥ samanēna krā-
 tunā samvidané || 6 || samānyā víyute dūréante dhruvé padé
 tasthatur jāgarūke | utá svásarā yuvatī bhavantī ād u bru-
 vāte mithunāni náma || 7 || víśvéd eté jānima sām vivikto
 mahó devān bíbhṛati ná vyathete | éjad dhruvām patyate
 viṣvam ékaṁ carat patatṛi víśhuṇaṁ ví jātām || 8 ||

Heaven and earth, your laws are ever inviolable. Be propitious to us for the due completion of our benevolent deeds. This adoration is offered to heaven and earth. I adore them with complete dedication. I solicit of them all kinds of precious wealth. 3

O earth and heaven, the sustainer of truth, the ancient preceptors declares of truth have always obtained from them whatever worldly riches they wanted from you. And O earth, men, cognizant of your greatness, pay tributes to you for the sake of gaining victory over the hostile people in the battle. 4

We know what is the truth or who may here declare it? What is the proper path that leads to the divine forces? Only their inferior abiding places are perceived, not those which are situated in superior mysterious locations. 5

The far-seeing beholder of mankind (the sun or the Supreme Self), surveys this heaven and earth, rejoicing when deficient in moisture in the womb of the eternal orderliness both concurring in community of function, although they occupy different dwellings like the diversified nests of a bird. 6

Common in function, disjoined, of distant termination, they both remain vigilant in a permanent station; being, as it were, a pair of sisters, and ever young, they therefore address each other by twin appellations. [Dual appellations like *urvi* and *rodasi* meaning heaven and earth]. 7

These two keep all born things discrete, and, although comprehending Nature's great bounties, are not distressed: all moving and stationary beings rest upon one base, whether animals, or birds, or creatures of various kinds. 8

सना पुराणमध्येम्यारान्महः पितुर्जनिर्तुर्जामि तन्नः ।
 देवासो यत्र पनितार एवैरुरौ पथि व्युते तस्थुरन्तः ॥९॥
 इमं स्तोमं रोदसीं प्र ब्रवीम्यृदुदराः शृणवन्नभिजिह्वाः ।
 मित्रः सम्राजो वरुणो युवान आदित्यासः कवयः पप्रथानाः ॥१०॥

sānā

purāṇām ādhy emy āraṇ mahāḥ pitūr janitūr jāmi tān
 naḥ | devāso yātra panitāra évair uraú pathi vyūte tasthūr
 antāḥ || 9 || imām stōmaṁ rodasī prā bravīmy ṛidūdārāḥ
 śṛiṇavann agniḥjihvāḥ | mitrāḥ samrājō vāruṇo yūvāna ādi-
 tyāsaḥ kavāyaḥ paprathānāḥ || 10 ||

॥२६॥

हिरण्यपाणिः सविता सुजिह्वस्त्रिरा दिवो विदथे पत्यमानः ।
 देवेषु च सवितः श्लोकमश्रेरादस्मभ्यमा सुव सर्वतातिम् ॥११॥
 सुकृत्सुपाणिः स्वर्वां क्रतावा देवस्त्वष्टावसे तानि नो धात् ।
 पूषण्वन्तं ऋभवो मादयध्वमूर्ध्वग्रावाणो अध्वरमेतष्ट ॥१२॥
 विद्युद्रथा मरुतं ऋष्टिमन्तो दिवो मर्यां क्रतुजाता अयासः ।
 सरस्वती शृणवन्त्यज्ञियासो धाता रयिं सहवीरं तुरासः ॥१३॥
 विष्णुं स्तोमासः पुरुदस्मर्का भगस्येव कारिणो यामेनि गमन् ।
 उरुक्रमः कंकुहो यस्य पूर्वीर्न मर्धन्ति युवतयो जनित्रीः ॥१४॥

híraṇyapāṇiḥ savitā sujihvās trír ā divó vidáthe pátya-
 mānaḥ | devēshu ca savitaḥ ślókam āśrer ād asmábhyam
 ā suva sarvātātim || 11 || sukrít supāṇiḥ svávāñ ṛitāvā de-
 vās tváshtāvase tāni no dhāt | pūshaṇvānta ṛibhavo mādaya-
 dhvam ūrdhvägrāvāṇo adhvaram atashta || 12 || vidyúdrathā
 marúta ṛishtimānto divó maryaḥ ṛitājātā ayasaḥ | sárasvatī
 śṛiṇavan yajñiḥyaso dhātā rayīm sahāvīram turāsaḥ || 13 ||
 víshṇum stōmāsaḥ purudasmaṁ arkā bhāgasyeva kārīṇo
 yāmani gman | urukramāḥ kakuhó yasya purvīr nā mar-
 dhanti yuvatāyo jānitriḥ || 14 ||

I consider at present the eternal and ancient sisterhood to us of yours, our great protectress and progenitrix, within whose vast and separated path your eulogists, the natural forces, travel in their chariots. 9

I repeat this hymn, heaven and earth, to you; and may the disheated and brilliantly eloquent friends, royal and virtuous people dealing with law and order, and enlightened learned youths, most wise and renowned, hear it. 10

The divine light of cosmic intelligence, which has golden radiance and sweet voice, descends from heaven to inspirers thrice at our assemblies. May you accept, O divine light, the praise recited by the eulogers and thereupon fulfil all our aspirations. 11

May the divine architect of creation, the able artificer, the dextrous handed, the possessor of wisdom, the observer of truth, bestow upon us those things which are necessary for our preservation: wise sages, associated with vital elements, make us joyful, as the priests, with their recitations at high pitch, offer devotion. 12

May the cloud-bearing, rapidly-moving winds armed with spear-like lightning, dispellers of obstructive forces, showerers of rain, restless and praiseworthy and accompanied by the divine speech, hear my praise. May you, swift and liberal divine winds bestow upon us prosperity and long life. 13

May our praises and prayers, the causes of good fortune, attain at this worship all-pervading God whose love is the target of all sorts of work and worship: He traverses all regions as if with His big strides. The many blended regions of space, the twin mother of all beings, never disobey His commands. 14

इन्द्रो विश्वेर्वीर्यैर्दुः पत्यमान उभे आ पप्रौ रोदसी महित्वा ।
पुरंदरो वृत्रहा धृष्णुषेणः संगृभ्या न आ भरा भूरि पश्वः ॥१५॥

índro vísvair víryaih pátya-
māna ubhé á paprau ródasī mahitvá | puramdaró vṛitrahā
dhṛishnúshenah saṁgrībhya na á bhara bhūri paśvāḥ
॥ 15 ॥

॥२७॥ नासत्या मे पितरा बन्धुपृच्छा सजात्यमश्विनोश्चारु नाम ।
युवं हि स्थो रयिदौ नो रयीणां दात्रं रक्षेथे अकवैरदब्धा ॥१६॥
महत्तद्वः कवयश्चारु नाम यद्व देवा भवथ विश्व इन्द्रे ।
सखं ऋभुभिः पुरुहूत प्रियेभिरिमां धियं सातये तक्षता नः ॥१७॥
अर्यमा णो अदितिर्यज्ञियासोऽदब्धानि वरुणस्य व्रतानि ।
युयोत नो अनपत्यानि गन्तोः प्रजावान्नः पशुमाँ अस्तु गातुः ॥१८॥
देवानां दूतः पुरुध प्रसूतोऽनागान्नो वोचतु सर्वताता ।
शृणोतु नः पृथिवी द्यौरुतापः सूर्यो नक्षत्रैर्वृन्तरिक्षम् ॥१९॥
शृण्वन्तु नो वृषणः पर्वतासो ध्रुवक्षेमास इळया मदन्तः ।
आदित्येर्नो अदितिः शृणोतु यच्छन्तु नो मरुतः शर्म भद्रम् ॥२०॥

násatyā me pitārā bandhuprīchā sajatyaṁ aśvīnoḥ cāru
nāma | yuvāṁ hí sthó rayidaú no rayīnāṁ dātrāṁ rakshe-
the ákavair ádabdhā || 16 || mahāt tád vaḥ kavayaḥ cāru
nāma yád dha devā bhāvatha víśva índre | sákha rībhū-
bhiḥ puruhūta priyēbhir imāṁ dhīyaṁ sātāye takshata naḥ
|| 17 || aryamā ṇo áditir yajñīyasó 'dabdhāni varuṇasya vra-
tāni | yuyóta no anapatyāni gāntoḥ prajāvan naḥ paśumāñ
astu gātūḥ || 18 || devānaṁ dūtāḥ purudhā prāsūtó 'nāgan
no vocatu sarvātātā | śṛiṇótu naḥ pṛithivī dyaúr utāpaḥ
sūryo nákshatrair urv āntāriksham || 19 || śṛiṇvāntu no vṛi-
shaṇaḥ pārvatāso dhruvākshemāsa ilayā mādantaḥ | ādityair
no áditiḥ śṛiṇotu yāchantu no marútaḥ śarma bhadraṁ
|| 20 ||

Resplendent sun, invested with all energies, fills both heaven and earth with his greatness: may he, the destroyer of all strongholds of darkness, the dispeller of evils, the leader of victorious forces, gather cattle and bestow them abundantly upon us. 15

O divine pair of twin powers, you are our protectors, vigilant well-wishers of your dear devotees, possessor of your beautiful well-known forms. May you be the liberal donor of riches to us. May you, O irresistible pair of twin divines, protect the presenter of the offerings, with unfailing means. 16

O wise twin divines, great and glorious is your fame which you acquire working under the command of our resplendent Lord. May you; loving Lord, invoked by us, accompanied by wise sages, help us in shaping this euloger for our benefit. 17

May the ordainer, indivisible and adorable God and the unimpeded function of cosmic order protect us. Keep us away from following the path which may be unpropitious to children and may our homes have abundance of progeny and cattle. 18

May the fire divine, the messenger of Nature's bounties manifested in various forms, guide us everywhere along sinless paths. May the Lord of earth and heaven, the cosmic watery space, the sun and the vast firmament with constellations, listen to our prayers. 19

May the divine showerers of benefits, the divine clouds moving in vast firmament, propitiated by our reverential homage, hear us: may the Lord of eternal luminous regions hear us: may the cloud bearing winds grant us prosperity in abundance. 20

सदा सुगः पितुमाँ अस्तु पन्था मध्वा देवा ओषधीः सं पिपृक्त ।
 भगौ मे अग्ने सख्ये न मृध्या उद्रायो अश्यां सदनं पुरुक्षोः ॥२१॥
 स्वदस्व हव्या समिषो दिदीह्यस्मद्रथक्स्सं मिमीहि श्रवांसि ।
 विश्वाँ अग्ने पृत्सु ताज्जेषि शत्रूनहा विश्वा सुमना दीदिही नः ॥२२॥

sáda sugāḥ pitumāni astu pānthā mādhyā deva ósha-
 dhiḥ sām pipṛikta | bhāgo me agne sakhyé ná mṛidhya
 úd rāyó aśyam sádanam purukshóḥ || 21 || svádasva havyá
 sām ísho didihy asmadryāk sām mīmīhi śrávaṁsi | víśvan
 agne pṛitsú tāñ jeshi śātrūn áhā víśva sumāna dīdihī naḥ
 || 22 ||

(५५) पञ्चपञ्चाशं सूक्तम्

(१-२२) द्वाविंशत्युच्यते सूक्तस्य वैश्वामित्रो वाच्यो वा प्रजापतिक्रिषिः ।

विश्वे देवा देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२८॥

उषसः पूर्वा अध यद्वयुर्मुहद्वि जज्ञे अक्षरं पदे गोः ।
 व्रता देवानामुप नु प्रभूषन्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥१॥
 मो पू णो अत्र जुहुरन्त देवा मा पूर्वे अग्ने पितरः पदज्ञाः ।
 पुराण्योः सन्ननोः केतुरन्तर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥२॥
 वि मे पुरुत्रा पतयन्ति कामाः शम्यच्छा दीद्ये पुर्व्याणि ।
 समिद्धे अमावृतमिद्धदेम महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥३॥

55.

Ushásah pūrvā ádha yád vyūshúr mahád ví jajñe akshá-
 ram padé góḥ | vratá devánām úpa nú prabhūshan mahád
 devánām asúratvām ékam || 1 || mó shú no átra juhuranta
 devá má pūrve agne pitáraḥ padajñāḥ | purānyóḥ sádma-
 noḥ ketúr antár ma° || 2 || ví me purutrā patayanti kāmāḥ
 śamy áhā didye pūrvyāni | sāmiddhe agnāv ṛitām íd va-
 dema ma° || 3 ||

May our path ever be easy to tread and comfortable. May Nature's bounties sprinkle the plants with sweet water. Safe is your friendship, O adorable God, may prosperity never diminish and may I live in a luxurious home with riches and ample food. 21

O divine leader, accept our reverential homage and provide for us adequate food. May you measure out the viands before us. May you guide us to overcome all those who are our enemies in conflict. Favourably inclined towards us, may you lighten up our life, day by day, with loving kindness. 22

55

When the preceding dawns appear, the great imperishable light is engendered in the firmament, in the vast expanse of cosmic ocean. Then the worshipper starts his ceremony of presenting homage to Lord through Nature's bounties. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 1

O adorable god, let not the natural forces, at any time do harm to us. Neither the forces responsible for continuation of progeny nor the sun, the manifestor of light existing between two eternal regions of the earth and heaven, do any harm to us. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 2

My desires fly across to many places. And hence, may I at the solemn place recite ancient hymns: when the fire is kindled, verily, we speak the truth. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 3

स॒मा॒नो राजा॒ विभृ॑तः पु॒त्रा शये॑ शयासु प्रयु॒तो वना॑नु ।
 अ॒न्या व॒त्सं भ॑र॒न्ति क्षेति॑ मा॒ता म॒हद्दे॒वाना॑मसुर॒त्वमे॑कम् ॥४॥
 आ॒क्षि॒त्पूर्वा॑स्व॒परा अनु॑रु॒त्सद्यो जा॒तासु त॑रु॒णीष्व॑न्तः ।
 अ॒न्तर्वे॑तीः सुव॒ते अ॒प्रवी॑ता म॒हद्दे॒वाना॑मसुर॒त्वमे॑कम् ॥५॥

samānó rājā víbhṛitaḥ purutrā śāye śayaśu
 práyuto vānānu | anyā vatsām bhárati kshéti mātā ma^o
 || 4 || ākshít púrvāsv áparā anūrút sadyó jātāsu tárunīshv
 antāḥ | antārvatīḥ suvate ápravītā ma^o || 5 ||

॥२९॥

शयुः प॒रस्ता॑दध नु द्वि॒मा॒ताव॑न्ध॒नश्च॑रति व॒त्स एकः॑ ।
 मि॒त्रस्य॑ ता व॒रुण॑स्य व्र॒तानि॑ म॒हद्दे॒वाना॑मसुर॒त्वमे॑कम् ॥६॥
 द्वि॒मा॒ता होता॑ वि॒दथे॑षु स॒म्रा॒जन्व॑ग्रं च॒रति॑ क्षेति॒ बुध्नः॑ ।
 प्र र॒ण्यानि॑ र॒ण्यवा॑चो भ॒रन्ते॑ म॒हद्दे॒वाना॑मसुर॒त्वमे॑कम् ॥७॥
 शू॒रस्ये॒व यु॒ध्यन्तो॑ अ॒न्तम॑स्य प्र॒तीची॑नं दद॒शे वि॒श्वमा॑यत् ।
 अ॒न्तर्म॑तिश्च॒रति नि॒ष्पि॒धं गो॑र्म॒हद्दे॒वाना॑मसुर॒त्वमे॑कम् ॥८॥

śayūḥ parāstād ādha nū dvimātābandhanāś carati vatsā
 ékaḥ | mitrásya tá varuṇasya vratāni ma^o || 6 || dvimātā hótā
 vidātheshu samrājānv āgrāṇi carati kshéti budhnāḥ | prá
 rānyāni raṇyavāco bharante ma^o || 7 || śīrasyeva yúdhya
 antamāsya pratīcīnam dadṛṣe víśvam āyát | antár matīś
 carati nishshídham górm ma^o || 8 ||

The glory of the universal sovereign is manifest in many directions. It is dormant in the places of repose and extended to the forests. One mother (heaven) nourishes the child; the other earth, gives him a dwelling. For the God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 4

The divine fire existing in the earliest biokingdom and abiding afterwards in the newer ones, enters into the young maiden groups, as soon as they are produced. Unimpregnated they become pregnant and bear fruit. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 5

The child of two mothers lies far away, but in the morning the single infant proceeds unobstructed through the sky; these are the functions of cosmic light and cosmic plasma. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 6

The child of the two mothers, the invoker of Nature's bounties at the places of work and worship, the universal sovereign, proceeds thenceforward in the sky. He is the root of all, and abides in the houses of the pious. The reciters of pleasant words offer him agreeable praises. For God's glory in nature's bounties is great and unequalled. 7

All creatures, approaching too close to his confines, are beheld with their faces turned away, as an enemy flies from a combatant; obvious to all, he penetrates the obstructing clouds for its disbursement. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 8

नि वेवेति पलितो दूत आस्वन्तर्महांश्चरति रोचनेन ।
 वपूंषि विभ्रदुभि नो वि चष्टे महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥९॥
 विष्णुर्गोपाः परं पति पाथः प्रिया धामान्यमृता दधानः ।
 अग्निष्टा विश्वा भुवनानि वेद महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥१०॥

veveti palitó dūtá āsv

antár mahāñś carati rocanéna | vāpūnshi bībhrad abhī no
 ví cashṭe ma⁰ ॥ 9 ॥ viṣṇur gopāḥ paramám pāti pāthah
 priyā dhāmāny amṛitā dādhanah | agnīś tā vīṣvā bhūva-
 nāni veda ma⁰ ॥ 10 ॥

॥३०॥

नाना चक्रते यम्यांश्च वपूंषि तयोरन्यद्रोचते कृष्णमन्यत् ।
 श्यावी च यदरुषी च स्वसारौ महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥११॥
 माता च यत्र दुहिता च धेनू संबर्दुधे धापयेते समीची ।
 ऋतस्य ते सदसीले अन्तर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥१२॥
 अन्यस्या वत्सं रिहती मिमाय कया भुवा नि दधे धेनुरुधः ।
 ऋतस्य सा पर्यसापिन्वतेळा महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥१३॥
 पद्या वस्ते पुरुरूपा वपूंष्यूर्धा तस्थौ त्र्यवि रेरिहाणा ।
 ऋतस्य सद्य वि चरामि विद्वान्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥१४॥

nānā cakrāte yamyā vāpūnshi tāyor anyād rōcate kṛi-
 shṇām anyāt | śyāvi ca yād ārushī ca svāsārau ma⁰ ॥ 11 ॥
 matā ca yātra duhitā ca dhenū sabardūghe dhāpāyete samīcī |
 ṛitāsyā té sādasiḷe antār ma⁰ ॥ 12 ॥ anyāsyā vatsām rihatī mi-
 māya kāyā bhuvā ní dadhe dhenúr ūdhaḥ | ṛitāsyā sá páya-
 sāpinvatēlā ma⁰ ॥ 13 ॥ pādyaḥ vāste pururūpā vāpūnshy ūr-
 dhvā tasthau tryāvim rērihānā | ṛitāsyā sādma ví carāmi
 vidvān ma⁰ ॥ 14 ॥

In the biokingdom the eternal messenger of Nature's bounties constantly abides. He is majestic and travels with the radiant sun, through the regions of space. Assuming various forms, he looks complacently upon us. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 9

Pervading and protecting all, possessing grateful and immortal radiance, he preserves the supreme path of the rains, for the divine fire is conscious of all these worlds. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 10

The twin pair of day and night adopts various forms: one of them shines brightly, the other is black; twin sisters are they, one black and the other white. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 11

Where the mother and the daughter, two productive milch-kine, unite, they nourish each other. I worship them both in the firmament, the living place of the clouds. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 12

Licking the calf of the other, one of them lewls aloud: the milch-cow offers her udder for the one that is without moisture (the earth), and she, the earth, is refreshed by the milk of the rain. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 13

The earth wears bodies of many forms. Cherishing the sun, the sustainer of all the three regions, the status of earth goes up very high. Having known the abode of truth (the sun), I offer homage to him. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 14

पदे इव निहिते दुस्मे अन्तस्तयोरन्यद्गुह्यमाविरन्यत् ।
सध्रीचीना पथ्या३ सा विष्णुची महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥१५॥

padé iva níhite dasmé antás táyor anyád
gúhyam āvīr anyāt | sadhricīnā pathyā sā víshūcī ma^o || 15 ||

॥३१॥ आ धेनवो धुनयन्तामशिश्नीः सवर्द्धाः शशया अप्रदुग्धाः ।
नव्यानव्या युवतयो भवन्तीमहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥१६॥
यदन्यासु वृषभो रोरवीति सो अन्यस्मिन्बुधे नि दधानि रेतः ।
स हि क्षपावान्त्स भगः स राजा महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥१७॥
वीरस्य नु स्वश्व्यै जनासुः प्र नु वोचाम विदुरस्य देवाः ।
षोळ्हा युक्ताः पञ्चपञ्चा वहन्ति महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥१८॥
देवस्त्वष्टा सविता विश्वरूपः पुषोष प्रजाः पुरुधा जजान ।
इमा च विश्वा भुवनान्यस्य महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥१९॥
मही समैरश्वा समीची उभे ते अस्य वसुना न्यष्टे ।
भृष्ये वीरो विन्दमानो वसुनि महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥२०॥

ā dhenāvo dhunayantām āśiṣvīḥ sabardūghāḥ śaśayā
āpradugdhāḥ | nāvya-navyā yuvatāyo bhāvantiṣ ma^o || 16 ||
yād anyāsu vṛishabhó rōravīti só anyāsmīn yūthé ní da-
dhāti rétaḥ | sā hí kshápāvan sā bhāgaḥ sā rājā ma^o || 17 ||
virāsyā nū svāśvyam janasaḥ prā nū vocāma vidūr asya
devāḥ | shoḷhā yuktāḥ pañca-pañcā vahanti ma^o || 18 || de-
vās tvāśtā savitā viśvarūpaḥ puṣosha prajāḥ purudhā ja-
jāna | imā ca vísvā bhūvanāny asya ma^o || 19 || mahī sām
airac camvā samīcī ubhé té asya vāsuna nyīṣṭe | śṛīṇvé
vīró vindāmāno vāsuni ma^o || 20 ||

As if in two steps, day and night, descend and are placed in the midst between heaven and earth, one hidden, one manifest: the path of both is common and get leads in two directions. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 15

May the milch-kine without their young abiding in the heaven and though unmilked, yet yielding stream of nectar and ever fresh and youthful, be awakened to perform their functions. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 16

When the showerer roars in other regions, he sends down the rain upon different fields, for he is the victor, the auspicious, the sovereign. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 17

May we, devotees proclaim the might of the powerful soul. The learned men know his prowess. Six and five (sense and action organs inclusive of mind) and another five (vital principles) harnessed in his car, convey him. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 18

The divine architect, the impellar of all, the multiform, has begotten and nourished a numerous progeny, since all these worlds belong to Him. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 19

The resplendent Lord has filled the two regions, heaven and earth, united with life force. They both are penetrated by his lustre. May I, the hero procuring riches listen to the divine voice. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 20

इमां च नः पृथिवीं विश्वधाया उपे क्षेति हितमित्रो न राजा ।
 पुरःसदः शर्मसदो न वीरा महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥२१॥
 निष्विध्वरीस्त ओषधीरूतापो रयिं ते इन्द्र पृथिवी बिभर्ति ।
 सखायस्ते वामभाजः स्याम महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥२२॥

imām ca naḥ prithivīm
 viṣvādhāyā ūpa ksheti hitāmitro ná rājā | purahśadaḥ sar-
 masādo ná vīrā ma⁰ || 21 || nishshídhvarīs ta óshadhīr utāpo
 rayīm ta indra prithivī bibharti | sākḥāyas te vāmabhājāḥ
 syāma ma⁰ || 22 ||

(५६) पट्पञ्चाशं सूक्तम्

(१-८) अष्टचस्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो वाच्यो वा प्रजापतिकर्षिः । विश्वे देवा देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२॥

न ता मिनन्ति मायिनो न धीरा व्रता देवानां प्रथमा ध्रुवाणि ।
 न रोदसी अद्रुहा वेद्याभिर्न पर्वता निनमे तस्थिवांसः ॥१॥
 षड् भारौ एको अचरन्विभर्त्युतं वर्षिष्ठमुप गाव आगुः ।
 तिस्रो महीरुपरास्तस्थुरत्या गुहा द्वे निहिते दश्येका ॥२॥
 त्रिपाजस्यो वृषभो विश्वरूप उत त्र्युधा पुरुध प्रजावान् ।
 त्र्यनीकः पत्यते माहिनावान्त्स रेतोधा वृषभः शश्वतीनाम् ॥३॥

56.

Ná tá minanti māyīno ná dhīrā vratā devānām pra-
 thamā dhruvāṇi | ná ródasī adruhā vedyābhir ná párvatā
 nināme tasthivānsaḥ || 1 || śhād bhārāñ éko ácaran bibharty
 ṛitām vārshishṭham ūpa gāva āguḥ | tistró mahīr úparās ta-
 sthur átyā gūhā dvé níhite dārsy éka || 2 || tripājasyó vṛi-
 shabbó viṣvárūpa utá tryudhā purudhā prajāvān | tryanī-
 káḥ patyate māhināvān sá retodhā vṛishabhaḥ śaśvatīnām || 3 ||

The resplendent Lord, the sovereign king, the nourisher of all, abides in the firmament, and yet nearest to this earth like a benevolent friend. In His protection heroes rest in safety. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 21

The plants flourish through your blessing; by your order the waters flow; earth bears her treasures for you. May we, your friends, share these blessings. For God's glory in Nature's bounties is great and unequalled. 22

56

Neither men of worldly wisdom nor men of supreme divine intellect can interrupt our Lord's eternal perpetual laws, nor do the heaven and earth, nor anything innocuous interrupt them, nor the mountains standing on the earth with all their propensities can overrule Nature's laws. 1

One stationary sustains six burthens; the radiations proceed through what is ever true and superb. Three revolving spheres travel swiftly, two are concealed from sight and one is apparent. 2

The triple-breasted, the omniform, the three-uddered, the generator of multiform creation, the possessor of magnitude, followed by three hosts, such a bull advances—vigorous impregnator of the perpetual life. 3

अभीक आसां पदवीरबोध्यादित्यानामङ्गे चारु नाम ।
 आपश्चिदस्मा अरमन्त देवीः पृथग्ब्रजन्तीः परि षीमवृञ्जन् ॥४॥
 त्री षधस्था सिन्धवस्त्रिः कवीनामुत त्रिमाता विदथेषु सम्राट् ।
 ऋतावरीर्योषणास्त्रिस्त्रो अप्यास्त्रिरा दिवो विदथे पत्यमानाः ॥५॥

abhika āsām padavīr abodhy ādityānām ahve cāru
 nāma | āpaṣ cid asmā aramanta devīḥ prīthag vrājantīḥ
 pāri śhīm avriñjan || 4 || trī shadhāsthā sindhavas trīḥ kavī-
 nām utā trimātā vidātheshu samrāt | ṛitāvarīr yōshaṇās
 tistró āpyās trīr ā divó vidāthe pātyamānāḥ || 5 ||

त्रिरा दिवः सवितर्यार्याणि दिवेदिव आ सुव त्रिर्नो अह्नः ।
 त्रिधातु राय आ सुवा वसूनि भग त्रातर्ध्रिषणे सातये धाः ॥६॥
 त्रिरा दिवः सविता सौषवीति राजाना मित्रावरुणा सुपाणी ।
 आपश्चिदस्य रोदसी चिदुर्वी रत्नं भिक्षन्त सवितुः सवाय ॥७॥
 त्रिरुत्तमा दूणशा रोचनानि त्रयो राजन्त्यसुरस्य वीराः ।
 ऋतावान इषिरा दुलभास्त्रिरा दिवो विदथे सन्तु देवाः ॥८॥

trīr ā di-
 vah savitar vāryāni divé-diva ā suva trīr no āhnaḥ | tri-
 dhātu rāyā ā suvā vāsūni bhāga trātar dhishane sātāye
 dhāḥ || 6 || trīr ā divāḥ savitā soshaviti rājānā mitrāvāruṇā
 supāṇī | āpaṣ cid asya ródasī cid urvī rātnam bhikshanta
 savitūḥ savāya || 7 || trīr uttamā dūṇāṣā rocanāni tráyo rā-
 janty āsurasya vīrāḥ | ṛitāvāna ishirā dulābhāṣas trīr ā divó
 vidāthe santu devāḥ || 8 ||

The (year, the bull) is awake, with a path in the vicinity of those. I invoke the suns with various beautiful names. The divine waters wandering severally sometimes enclose the solar rays with delightful effects and sometimes they move away from it. 4

O flowing waters, you dwell in three places and three types of Nature's bounties are associated with you. The mother of the three worlds is the sovereign force in cosmic creation. Three females of water, charged with rains, descend from heaven thrice to partake in the solemnity. 5

O divine conscious light, descend from celestial region, may you bestow upon us blessings thrice every day. The gracious sun, the saviour, may you grant us, thrice a day, riches of three elements. May heaven and earth enable us to acquire spiritual and material wealth. 6

May divine conscious light bestow upon us wealth at the three periods of the day, and may cosmic light and cosmic plasma, possessor of glorious and benevolent attributes and may the waters, the vast heaven and earth, solicit precious things from the bounteous, divine light. 7

Three are the excellent impregnable bright realms, three scions of the powerful (sun or year) are shining which are ever true, quick moving, of rare radiance: may the divine powers be present thrice to contribute to the performance of our sacred duties. 8

(५७) सप्तपञ्चाशं सूक्तम्

(१-६) षड्विचस्यास्य सूक्तस्य गाथिनो विश्वामित्र ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२॥

प्र मे विविक्वाँ अविदन्मनीषां धेनुं चरन्तीं प्रयुतामगोपाम् ।
 सद्यश्चिद्या दुदुहे भूरि धासेरिन्द्रस्तदग्निः पनितारो अस्याः ॥१॥
 इन्द्रः सु पूषा वृषणा सुहस्ता दिवो न प्रीताः शशयं दुदुहे ।
 विश्वे यदस्यां रणयन्त देवाः प्र वोऽत्र वसवः सुन्नमश्याम् ॥२॥
 या जामयो वृष्ण इच्छन्ति शक्तिं नमस्यन्तीर्जानते गर्भमस्मिन् ।
 अच्छा पुत्रं धेनवो वावशाना महश्चरन्ति बिभ्रतं वपूषि ॥३॥

57.

Prá me vivikváñ avidan manīshām dhenúm carantīm prā-
 yutam ágopām | sadyas cid yá duduhé bhúri dhāsér ín-
 dras tát agnīḥ panitáro asyāḥ || 1 || índraḥ sú pūshā vṛī-
 shanā suhástā divó ná prītāḥ śasayām duduhre | víṣve yád
 asyām ranáyanta devāḥ prá vó 'tra vasavaḥ sumnám asyām
 || 2 || yá jāmáyo vṛīshṇa ichánti śaktīm namasyántir jānate
 gárbham asmin | áchā putráṁ dhenávo vāvaśānā mahás
 caranti bíbhratam vápūnshi || 3 ||

अच्छा विविक्मि रोदसी सुमेके ग्रावणो युजानो अध्वरे मनीषा ।
 इमा उ ते मन्त्रे भूरिवारा ऊर्ध्वा भवन्ति दर्शता यजत्राः ॥४॥
 या ते जिह्वा मधुमती सुमेधा अग्ने देवेषूच्यते उरूची ।
 तयेह विश्वाँ अवसे यजत्राना सादय पायया चा मधूनि ॥५॥

áchā vivakmi ródasī su-
 méke grāvṇo yujāno adhvaré manīshā | imā u te mánave
 bhúrivārā ūrdhvā bhavanti darsatā yájatrāḥ || 4 || yá te
 jihvá mádhumatī sumedbhā ágne devéshūcyáta urūcí | tá-
 yehá víṣvañ ávase yájatrān á sādaya pāyáyā cā mádhūni
 || 5 ||

My thought with fine discernment has discovered the milch-cow, who wanders free without a herdsman and straightway pours me food in plenty. And hence celestial and terrestrial bounties are her praisers. 1

Cosmic powers of celestial region and cosmic nourisher, the showerers of benefits, and the delightful pair of twin divines, well-disposed towards us, have milked the clouds reposing in heaven. Wherefore, O universal wealthbestowing divine powers existing close to the place of work and worship, may I derive loving kindness from you. 2

The maidens anxious to lend vigour to the partner, go to him with reverence and recognize the germ within him. The cows desirous to reward come to the presence of the calf, invested with many forms. 3

I glorify with praise the beautiful heaven and earth, making all efforts—physical and mental—to express my devotion at the place of worship and work whilst your graceful, adorable and bliss-bestowing glories mount up for the well-being of mankind. 4

O adorable God, with your spreading flames of glory, sweet, intelligent, renowned among Nature's bounties, may you command all physical forces for our protection and let them partake in the sparkling glory of your creation. 5

या ते अग्ने पर्वतस्येव धारासंश्रन्ती पीपयद्देव चित्रा ।
तामस्मभ्यं प्रमतिं जातवेदो वसो रास्व सुमतिं विश्वजन्त्याम् ॥६॥

yā te agne párvatasyeva dhārāsasāntī pipáyad deva
citrá | tām asmábhyam prámatim jātavedo váso rāsva su-
matim viśvájanyām ॥ 6 ॥

(५८) अष्टपञ्चाशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । अश्विनौ देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥३॥ धेनुः प्रतस्य काम्यं दुहानान्तः पुत्रश्चरति दक्षिणायाः ।
आ द्योतनिं वहति शुभ्रयामोषसः स्तोमो अश्विनावजीगः ॥१॥
सुयुग्वहन्ति प्रति वामूतेनोर्ध्वा भवन्ति पितरेव मेधाः ।
जरैथामस्मद्वि पणेर्मनीषां युवोरवश्चकृमा यातमर्वाक् ॥२॥
सुयुग्भिरश्वैः सुवृता रथेन दस्त्राविमं शृणुतं श्लोकमद्रेः ।
किमङ्ग वां प्रत्यवर्ति गमिष्ठाहुर्विप्रासो अश्विना पुराजाः ॥३॥
आ मन्येथामा गतं कश्चिदेवैर्विश्वे जनासो अश्विना हवन्ते ।
इमा हि वां गोरुज्जीका मधूनि प्र मित्रासो न ददुरुखो अग्रे ॥४॥

58.

Dhenūḥ pratnāsya kāmyaṁ dūhānāntāḥ putraś carati
dākshināyāḥ | ā dyotanīm vahati śubhrāyāmoshāsa stómo
aśvināv ajīgaḥ ॥ 1 ॥ suyúg vahanti prāti vām řiténordhvā
bhavanti pitāreva médhāḥ | járethām asmád ví paṇér ma-
nīshām yuvór ávaṣ cakṛimá yātam arvāk ॥ 2 ॥ suyúgbhir
áśvaih suvrítā ráthena dásrāv imāṁ řiṇutam ślókam ádreḥ |
kím aṅgá vām práty ávartim gámishṭhāhúr víprāso aśvinā
purājāḥ ॥ 3 ॥ ā manyethām ā gatam kác cid évair viśve
jánāso aśvinā havante | imá hí vām górijikā mádhūni prá
mitrásō ná dadúr usró ágre ॥ 4 ॥

O all-knowing adorable God, bestower of comforts, may you extend to us that unmatched benevolence which cherishes us like the showers of rain-cloud;—that kindness which is beneficent for all mankind. 6

58

Bounteous dawn, the milch-cow of eternal times, yields the desired milk, and the son of this dawn (the sun) travels within the firmament, she with the cosmic chariot brings refulgence. The praise of dawns awakens the twin divines (cosmic light and life). 1

(O twin-divines)—the well-yoked horses bear you both in your truth-preserving cosmic chariot; the offerings proceed towards you (as children to their parents): discard from us the disposition of the greedy businessman: we have made ready for you our offering: come to our presence. 2

O twin-divines, light and life, the destroyer of darkness, hear the praise of the worshipper while coming to us, as if, mounted on your well-yoked and well-constructed chariot for have not the sages since eternal times declared you to be most ready to come to the aid of the destitute? 3

O twins, light and life, if you regard my prayer, come with your swift beams. All men invoke you. To you they offer the sweet loving expressions (milk with sweets) of devotional prayers, as friends offer to friends. The sun has risen high. 4

तिरः पुरु चिदश्विना रजास्याङ्गुषो वाँ मघवाना जनैषु ।
एह यातं पृथिभिर्देवयानैर्दस्त्राविमे वाँ निधयो मधूनाम् ॥५॥

tiráḥ purú cid aśvinā rá-
jānsy āngūshó vām maghavānā jáneshu | éhá yātam pa-
thíbhīr devayānair dásrāv imé vām nidháyo mádhubnām
॥ 5 ॥

५५॥ पुराणमोकः सख्यं शिवं वाँ युवोर्नरा द्रविणं जह्नाव्याम् ।
पुनः कृष्वाऽनाः सख्या शिवानि मध्वा मदेम सह नू समानाः ॥६॥
अश्विना वायुना युवं सुदक्षा नियुद्धिश्च सजोषसा युवाना ।
नासत्या तिरोअङ्गयं जुषाणा सोमै पिबतमस्त्रिधा सुदानू ॥७॥
अश्विना परि वामिषः पुरुचीरीयुर्गीर्भिर्यतमाना अमृधाः ।
रथो ह वासुतजा अद्रिजूतः परि द्यावापृथिवी याति सद्यः ॥८॥
अश्विना मधुपुत्तमो युवाकुः सोमस्तं पातमा गतं दुरोणे ।
रथो ह वां भूरि वपुः करिक्तसुतावतो निष्कृतमार्गमिष्ठः ॥९॥

purāṇām ókaḥ sakhyām śivām vām yuvór narā drávi-
nam jahnávyām | púnāḥ kṛṣṇvānāḥ sakhyá siyāni mádhvā
madema sahá nú samānāḥ ॥ 6 ॥ aśvinā vāyúnā yuvām su-
dakshā niyúdbhiḥ ca sajóshasā yuvānā | násatyā tiróah-
nyam jushāṇá sómam pibatam asrídha sudānū ॥ 7 ॥ aśvinā
pári vām íshaḥ purūcír iyúr gīrbhír yátamānā ámrīdhrāḥ |
rátho ha vām řitajá ádrijūtaḥ pári dyāvāpṛithiví yāti sa-
dyáh ॥ 8 ॥ aśvinā madhushúttamo yuvákuḥ sómas tám pā-
tam á gatam duroné | rátho ha vām bhúri vārpaḥ kárikrat
sutávato nishkrítām ágamishṭhaḥ ॥ 9 ॥

Eclipsing by your splendour many regions, O opulent twin-divines, come here. Sincere devotion awaits you amongst men. Come to the place of worship by the paths traversed by Nature's bounties. O destroyers of darkness, you will find ample nectar of spiritual bliss to greet you here. 5

O leaders of sacred ceremonies, your eternal friendship is desirable and auspicious, your treasure is with austere sages. Renewing that auspicious friendship, may we, your associates, delight you with sweet expressions of devotional prayers. 6

O twin-divines, light and life, endowed with strength, ever young, ever true, munificent, acceptors of homage, may you associated with the divine wind and its waves enjoy the nectar of bliss, together with them, offered at the close of day. 7

O twin-divines, light and life, abundant sacred offerings are presented to you, and blameless worshippers salute you with praises. Your water-shedding cosmic chariot, attracted by the virtuous devotees, in a moment compasses earth and heaven. 8

O twin-divines, the most enjoyable sweet expressions of devotional prayers are composed. Come to our homes to cherish. Your cosmic chariot, repeatedly bestowing wealth, is coming to the appointed place of the offerer of homage. 9

(१९) एकोनषष्टितमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चन्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्र ऋषिः । मित्रो देवता । (१-५) प्रथमादिषड्वर्चा
त्रिष्टुप्, (६-९) षष्ठ्यादिचतसृणाञ्च गायत्री छन्दसी ॥

॥१॥

मित्रो जनान्यातयति ब्रुवाणो मित्रो दाधार पृथिवीमुत धाम् ।
मित्रः कृष्टीरनिमिषाभि चष्टे मित्राय हव्यं घृतवज्जुहोत ॥१॥
प्र स मित्र मर्तो अस्तु प्रयस्वान्यस्त आदित्य शिक्षति व्रतेन ।
न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनमंहो अश्नोत्यन्तितो न दुरात् ॥२॥
अनमीवास इळ्या मदन्तो मितज्ञवो वरिमन्ना पृथिव्याः ।
आदित्यस्य व्रतमुपक्षियन्तो वयं मित्रस्य सुमतौ स्याम ॥३॥
अयं मित्रो नमस्यः सुशेवो राजा सुक्षत्रो अजनिष्ट वेधाः ।
तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ॥४॥
महौ आदित्यो नमसोपसद्यो यातयज्ञनो गृणते सुशेवः ।
तस्मा एतत्पन्यतमाय जुष्टमग्नौ मित्राय हविरा जुहोत ॥५॥

59.

Mitró jánān yātayati bruvāṇó mitró dādhāra prithivīm
utá dyām | mitráḥ kṛiṣṭīr ānimishābhí casṭe mitráya ha-
vyām ghrítavaj juhota || 1 || prá sá mitra máрто astu prá-
yasvān yās ta āditya śikṣhati vraténa | ná hanyate ná jī-
yate tvóto nánam ānho aṣnoty ántito ná dūrát || 2 || ana-
mīvása ilayā mādanto mitájñavo várimann á prithivyāḥ |
ādityásya vratām upakshiyánto vayām mitrásya sumataú
syāma || 3 || ayām mitró namasyāḥ suśévo rájā sukshatró
ajanishṭa vedhāḥ | tásya vayām — || 4 || mahāñ ādityó ná-
masopasádyo yātayájñano gṛiṇaté suśévaḥ | tásma etát pán-
yatamāya júshtam agnaú mitráya havir á juhota || 5 ||

॥६॥

मित्रस्य चर्षणीधृतोऽवो देवस्य सानसि । द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम् ॥६॥
अभि यो महिना दिवं मित्रो बभूव सप्रथाः । अभि श्रवोभिः पृथिवीम् ॥७॥

mitrásya carshaṇīdhṛitó 'vo devásya sāsasí | dyumnám
citráśravastamam || 6 || abhí yó mahiná dívam mitró ba-
bhúva sapráthāḥ | abhí śrávobhiḥ prithivīm || 7 ||

The self-radiant of Lord illumination when worshipped invigorates men to exertion. He sustain both terrestrial and celestial regions. He looks upon men with ever vigilant eyes. May you offer to Him your devotion extremely loving like butter. 1

O self-radiant Lord of illumination, O eternally infinite, may that man enjoy abundance who abides by your sacred law. Protected by you, he never dies nor decays; he never falls, from near or far, into the pit of sin. 2

May we be exempt from disease and relish abundant food, rambling free over the wide expanse of the earth. May we ever dwell in the sacred law of the eternal infinite and remain in gracious favour of our radiant Lord. 3

The adorable self-radiant Lord of illumination, the benign creator of the universe, has come with sovereignty over all, and with vigour. May we enjoy the grace of Him, the holy, and rest in His propitious loving kindness. 4

The great Lord, eternal and infinite, the inspirer of men to action, is to be approached with reverence. He is the giver of happiness to him who honours this Lord of illumination and offers homage with zeal and reverence. 5

Glorious wealth and enlightenment and splendour of fame and food are the gifts of the eternally divine radiant Lord of illumination, the sustainer of mankind. 6

The glory of radiant Lord of illumination, spreads far and wide. He pervades vast expanse of firmament by His magnitude as well as surpasses the limits of this vast earth by His gifts of food. 7

मित्राय पञ्च येमिरे जना अभिष्टिशवसे । स देवान्विश्वान्विभर्ति ॥८॥
मित्रो देवेष्वायुषु जनाय वृक्तबर्हिषे । इष इष्टव्रता अकः ॥९॥

mitráya

páñca yemire jánā abhíṣtiṣavase | sá devān víṣvān bibharti
॥ 8 ॥ mitró devéshv āyúṣhu jánāya vṛiktábarhishe | ísha
ishtávrata ākah ॥ 9 ॥

(६०) षष्ठितमं सूक्तम्

(१-७) समवस्याम्य मुक्तम्य गाथिनो विश्वामित्र ऋषिः । (१-४) प्रथमादिचतुर्केषामृभवः,

(५-७) पञ्चम्यादितृचम्य च ऋभव इन्द्रश्च देवताः । जगती छन्दः ॥

॥७॥

इहेह वो मनसा बन्धुता नर उशिजो जग्मुरभि तानि वेदसा ।
याभिर्मायाभिः प्रतिजूतिवर्षसः सौधन्वना यज्ञियं भागमानश ॥१॥
याभिः शचीभिश्चमसाँ अपिशत यया धिया गामरिणीत चर्मणः ।
येन हरी मनसा निरतक्षत तेन देवत्वमृभवः समानश ॥२॥
इन्द्रस्य सख्यमृभवः समानशुर्मनोर्नपातो अपसो दधन्विरे ।
सौधन्वनासो अमृतत्वमेरिरे विष्टी शमीभिः सुकृतः सुकृत्या ॥३॥

60.

Ihéha vo mánasā bandhútā nara uṣījo jagmur abhí tāni
védasā | yábhīr māyábbhiḥ prátijūtivarpasah saúdhanvanā
yajñīyam bhāgām ānaśa ॥ 1 ॥ yábbhiḥ śacībhiḥ camasāñ āpiñ-
ṣata yáyā dhiyā gām āriṇīta cārmanah | yéna hārī má-
nasā nirátakshata téna devatvām ṛibhavaḥ sām ānaśa ॥ 2 ॥
índrasya sakhyām ṛibhávaḥ sām ānaśur mánor nápāto
apáso dadhanvire | saudhanvanáso amṛitatvām érire viṣṭvī
śámibhiḥ sukrítah sukrityáyā ॥ 3 ॥

All the five classes of men solicit favour of the radiant Lord of illumination, for He sustains all Nature's bounties. 8

The radiant Lord of illumination is He who amongst Nature's bounties and men bestows food and other blessings as the rewards of their pious acts on men who make the void of their hearts receptive of the divine life. 9

60

O brave wise men, possessor of effective weapons, manifesters of glory by attacking wicked, here is your hearty and sincere comradeship with commonfolk when by skilful means he obtains the deserving rewards of his noble deeds. 1

With those faculties by which you have broken up the clouds of ignorance, with that intelligence with which you have taken the cow out of her skin (i. e. have decorated the past knowledge with the fresh one), with that will by which you have fabricated the two energies—potential and kinetic, with those means, O wise sages, you have attained divinity. 2

The wise sages, the performers of good works, the descendants of the ancestral man, have attained and sustained love of the resplendent Lord. They, the possessors of effective weapons, and credited for noble works, win immortality. 3

इन्द्रेण याथ सरथं सुते सचाँ अथो वशानां भवथा सह श्रिया ।
 न वः प्रतिमै सुकृतानि वाघतः सौधन्वना ऋभवो वीर्योणि च ॥४॥
 इन्द्रं ऋभुभिर्वाजवद्भिः समुक्षितं सुतं सोममा वृषस्वा गभस्त्वोः ।
 धियेषितो मघवन्दाशुषो गृहे सौधन्वनेभिः सह मत्स्वा नृभिः ॥५॥
 इन्द्रं ऋभुमान्वाजवान्मत्स्वेह नोऽस्मिन्सर्वने शच्या पुरुष्टुत ।
 इमानि तुभ्यं स्वसराणि येमिरे व्रता देवानां मनुषश्च धर्मभिः ॥६॥
 इन्द्रं ऋभुभिर्वाजिभिर्वाजयन्निह स्तोमं जरितुरुप याहि यज्ञिर्यम् ।
 शतं केनेभिरिषिरेभिरायवे सहस्रणीथो अध्वरस्य होमनि ॥७॥

īndreṇa yātha sarātham

suté sácāñ átho vāśānām bhavathā sabā śriyā | ná vaḥ pra-
 timai sukṛitāni vāghataḥ saúdhanvanā ṛibhavo vīryāṇi ca
 || 4 || índra ṛibhúbhir vājavadbhiḥ sāmukshitam sutām só-
 mam á vṛishasvā gábhastyoh | dhiyéshító maghavan dāśú-
 sho grīhé saudhanvanébhiḥ sahā matsvā nṛibhiḥ || 5 || índra
 ṛibhumán vājavān matsvehá no 'smín sāvane śácyā puru-
 shṭuta | imáni túbhyam sváśarāṇi yemire vratá devānām
 mánushaḥ ca dhármabhiḥ || 6 || índra ṛibhúbhir vājibhir vā-
 jáyann ihá stómaḥ jaritúr úpa yāhi yajñīyam | śatām ké-
 tebhir ishirébhir āyáve sahasraṇītho adhvarásya hómani
 || 7 ||

(६१) एकषष्टिनमं सूक्तम्

(१-७) सप्तवेत्यान्य सूक्तस्य गाथिनो विश्वामित्र ऋषिः । उषा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥८॥

उषो वाजेन वाजिनि प्रचेताः स्तोमं जुषस्व गृणतो भगोनि ।
 पुराणी देवि युवतिः पुरंधिरनु व्रतं चरसि विश्ववारे ॥१॥

61.

Úsho vājena vājini prācetā stómaḥ jushasva grīnató
 maghoni | purāñí devi yuvatíḥ púramdhir ánu vratām ca-
 rasi viśvavāre || 1 ||

O wise sages, sons of glorious ancestors, bestowers of rewards of pious acts, your good deeds and heroic acts are unparalleled. May you come in the company of the resplendent one to the place of work and worship where the sweet expressions of devotional prayers are being offered. Then gloriously your wishes shall be fulfilled. 4

O resplendent leader, along with the resourceful men of wisdom, accept with both hands our loving devotion. Being exhilarated, O bounteous leader, rejoice with the descendents of possessors of effective weapons in the homes of dedicated devotees. 5

O resplendent leader, adored by all, associated with wise sages and strong men, exult, with brilliance at this place of work and worship. These self-revolving days, as well as eternal laws of Nature and human code of conduct look to your guidance. 6

O resplendent leader come here with resourceful men of wisdom, rewarding the singer's holy praise with prosperity. May you with hundreds of prompt responses come to the sacred place of performances, free from violence, and meant for the welfare of mankind, yielding thousands of blessings. 7

Affluent dawns—first rays of divine consciousness, giver of sustenance, possessed of intelligence, be propitiated by the praise of him who lauds and worships you with intense devotion. O divine dawns, you are cherished by all, aged, and still young, are the object of manifold worship; and you move as the law ordains. 1

उषो देव्यमर्त्या वि भाहि चन्द्ररथा सूनृता ईरयन्ती ।
 आ त्वा वहन्तु सुयमांसो अश्वा हिरण्यवर्णा पृथुपाजसो ये ॥२॥
 उषः प्रतीची भुवनानि विश्वोर्ध्वा तिष्ठस्यमृतस्य केतुः ।
 समानमर्थं चरणीयमाना चक्रमिव नव्यस्या ववृत्स्व ॥३॥
 अव स्यूमेव चिन्वती मघोन्युषा याति स्वसरस्य पत्नी ।
 स्वर्जनन्ती सुभगा सुदंसा आन्तादिवः पप्रथ आ पृथिव्याः ॥४॥

úsho devy ámartyā ví bhāhi candrára-
 thā sūnṛitā iráyanti | á tvā vahantu suyámāso áṣvā hiraṇ-
 yavarṇām prithupájaso yé || 2 || úshaḥ pratīcí bhúvanāni
 víṣvordhvā tiṣṭhasy amṛitasya ketuḥ | samānām ártham
 carañiyámānā cakráṁ iva navyasy á vavṛitsva || 3 || áva
 syúmeva cinvatí maghóny ushā yāti svásarasya pátnī | svār
 jánanti subhágā sudánsā ántād divāḥ papratha á prithi-
 vyāḥ || 4 ||

अच्छा वो देवीमुषसं विभातीं प्र वो भग्ध्वं नमसा मुवृक्तिम् ।
 ऊर्ध्वं मधुधा दिवि पाजो अश्वेत्प्र गेचना रुरुवे रण्यमैदृक् ॥५॥
 ऋतावरी दिवो अर्केरवोर्ध्वा रेवती रोदसी चित्रमस्यात् ।
 आयतीमग्न उषसं विभातीं ग्राममेषि द्रविणं मिश्रमाणः ॥६॥
 ऋतस्य बुध्न उपसामिषण्यन्वृषा मही रोदसी आ विवेश ।
 मही मित्रस्य वरेणस्य माया चन्द्रेव भानुं वि दधे पुरुत्रा ॥७॥

áchā vo devīm ushásam vibhātīm prá vo bha-
 radhvam námasā suvṛiktīm | ūrdhvām madhudhā diví pájo
 aṣret prá rocaná ruruce raṇvásaṁdṛik || 5 || ṛitāvarī divó
 arkaír abodhy á revāti ródasī citráṁ asthāt | āyatīm agna
 ushásam vibhātīm vāmām eshi dráviṇam bhíkshamāṇaḥ
 || 6 || ṛitásya budhná ushásām ishanyán vrishā mahí ródasī
 á viveṣa | mahí mitrásya várūṇasya māyá candréva bhā-
 nūm ví dadhe purutrā || 7 ||

Dawns, you are divine and immortal. May you, mounted on a glowing chariot, shine with radiance, with the eternal laws functioning effectively. May your golden-coloured, well-disciplined steeds, rays of light, spreading radiance on all sides bring you here. 2

O dawns, with your rays spreading over all the regions; you stay on high, as if, the ensign of the immortal sun, ever rolling round and round along the same road and repeatedly coming back ever-new. 3

The auspicious opulent dawns, as if, the bride of the far-penetrating sun, throws away the darkness behind like a garment and proceeds. Diffusing her own lustre and promoting the sacred acts, she spreads out her light from the bounds of earth and heaven. 4

Offer with prostrations, due praise to the divine dawns, shining upon you. Bearing sweetness, she manifests her brightness aloft in the sky. Radiant and lovely, she illuminates the regions. 5

The upholder of eternal order, the dawn, is recognized in the sky by her radiance : bearing the richness of light she has taken a marvellous station in earth and heaven. O enlightened worshipper, soliciting splendid riches, may you proceed to the radiant advancing dawns. 6

The showerer (of rain, the sun), urging on the dawn, at the break of the truthful (day) has pervaded the vast heaven and earth; the mighty dawn reflecting the radiance of cosmic light and cosmic plasma spreads her splendour everywhere in different direction. 7

(६२) द्विषष्टितमं सूक्तम्

(१-१८) अष्टादशर्चस्यास्य सूक्तस्य गायिनो विश्वामित्रः, (१६-१८) षोडश्यादितृचस्य च जमदग्निर्वा ऋषिः ।

(१-३) प्रथमादितृचस्येन्द्रावरुणौ, (४-६) चतुर्थ्यादितृचस्य बृहस्पतिः, (७-९) सप्तम्यादितृचस्य पूषा,

(१०-१२) दशम्यादितृचस्य सविता, (१३-१५) त्रयोदश्यादितृचस्य सोमः, (१६-१८)

षोडश्यादितृचस्य च मित्रावरुणौ देवताः । (१-३) प्रथमादितृचस्य त्रिष्टुप्,

(४-१८) चतुर्थ्यादिषष्ठदशर्चाञ्च गायत्री छन्दसी ॥

॥९॥

इ॒मा उ॑ वां भूम॒यो मन्य॑माना यु॒वाव॑ते न तु॒ज्या॑ अभूवन् ।

क॑ । त्यदिन्द्रावरुणा॒ यशो॑ वां येन॒ स्मा सि॒न् भर॑थः सखिभ्यः ॥१॥

अ॒यसु॑ वां पु॒रुत॑मो रयी॒यज्छ॑श्चत्त॒मम॑व॒से जो॑हवीति ।

स॒जोषा॑विन्द्रावरुणा मरु॒द्भिर्दि॒वा पृ॑थि॒व्या शृ॑णु॒तं ह॒व मे ॥२॥

अ॒स्मे तदिन्द्रावरुणा॒ वसु॑ प्यादु॒स्मे र॒यिर्म॑रुतः सर्ववीरः ।

अ॒स्मान्व॑रू॒त्रीः शर॑णैर॒वन्व॑स्मान्हो॒त्रा भार॑न्ती दक्षिणाभिः ॥३॥

बृ॒हस्प॑ते जुषस्व॒ नो ह॒व्यानि॑ विश्वदे॒व्य । रा॒स्व र॒त्नानि॑ दा॒शुषे॑ ॥४॥

शु॒चिर्म॑र्कैर्वृ॒हस्प॑तिम॒ध्वरे॑षु नमस्यत । अना॒म्यो ज॒ आ च॑र्के ॥५॥

62.

Imā u vām bhrimāyo mānyamānā yuvāvate ná tújyā
 abhūvan | kvā tyād indrāvaruṇā yaśo vām yēna smā śi-
 nam bhārathah sākhibhyaḥ || 1 || ayām u vām purutāmo ra-
 yiyāñ chaṣvattamām āvase johavīti | sajōshāv indrāvaruṇā
 marūdbhir divā pṛithivyā śṛiṇutam hāvam me || 2 || asmé
 tād indrāvaruṇā vāsu shyād asmé rayír marutah sārva-
 vi-rah | asmān várūtrīḥ śaraṇaír avantv asmān hótrā bhārati
 dākshinābhiḥ || 3 || bṛihaspate jushāsva no havyāni viṣyade-
 vya | rāsva rātnāni dāśuṣhe || 4 || śúcim arkaír bṛihaspátim
 adhvaréshu namasyata | ánāmy ója á cake || 5 ||

॥२०॥

वृ॒षभं॑ च॒र्षणी॑नां वि॒श्वरू॑पमदा॒भ्यम् । बृ॒हस्प॑तिं वरे॒ण्यम् ॥६॥

इ॒यं ते॑ पृष॒न्नावृ॑णे सु॒ष्टुति॑दै॒व न॒व्यसी॑ । अ॒स्माभि॑न्तुभ्यं शस्यते ॥७॥

vṛishabhām carshaṇinām viṣvārūpam ādābhyam | bṛihas-
 pátim váreṇyam || 6 || iyām te pūshann āghṛiṇe susṣṭutír
 deva návyasī | asmābhis túbhyam śasyate || 7 ||

O Lord of the two realms of enlightenment and bliss, may these people who are relying upon you, and wandering about in alarm, sustain no injury from a youthful adversary; for where is that reputation you enjoy on account that you bestow sustenance on your friends ? 1

O Lord of the two realms of enlightenment and bliss, the devotee most diligent in pious rites and desirous of wealth, incessantly invokes you for protection. May you hear my invocation and come accompanied by vital principles along with the bounties on earth and sky. 2

May you grant us, O lord of the two realms of enlightenment and bliss, such wealth as we covet. May you grant us, O vital principles, prosperity and progeny. May Nature's delightful bounties give us comfortable homes. May the faculties of art and culture enrich us with gifts. 3

O Supreme Lord, full of all divine virtues, accept our homage and grant precious treasures to the offerer. 4.

May you pay your respectful regards to the pious and supreme Lord with hymns at the sacred gatherings, I solicit of him that power that none may bend. 5

Honour to the supreme Lord, the showerer of benefits on men, possessor of many forms, irreproachable and most excellent. 6

O Lord-nourisher, the resplendent, we recite this fresh and new laudation to you. 7

तां जुषस्व गिरं मम वाजयन्तीमवा धियम् । वधूयुरिव योषणाम् ॥८॥
 यो विश्वाभि विपश्यति भुवनां सं च पश्यति । स नः पूषाविता भुवत् ॥९॥
 तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॥१०॥

tām jusha-
 sva gíram máma vājayāntīm avā dhíyam | vadhūyúr iva
 yóshaṇām || 8 || yó vísvābhí vipáśyati bhúvanā sām ca pá-
 śyati | sá naḥ pūshávitá bhuvat || 9 || tát savitúr váreṇyam
 bhárgo devásya dhīmahi | dhíyo yó naḥ pracodáyāt
 || 10 ||

॥११॥ देवस्य सवितुर्वयं वाजयन्तः पुरंध्या । भर्गस्य गतिमीमहे ॥११॥
 देवं नरः सवितारं विप्रां यज्ञैः सुवृक्तिभिः । नमस्यन्ति धियेषिताः ॥१२॥
 सोमो जिगाति गातुविदेवानां मेति निष्कृतम् । ऋतस्य योनिमासदम् ॥१३॥
 सोमो अस्मभ्यं द्विपदे चतुष्पदे च पशवे । अनुमीवा इषस्कृत् ॥१४॥
 अस्माकमायुर्वर्धयन्नभिमातीः सहमानः । सोमः सधस्थमासदत् ॥१५॥
 आ नो मित्रावरुणा घृतेर्गव्यंतिमुक्षतम् । मध्वा रजामि सुकृतु ॥१६॥
 उरुशंसामो वृधा मल्ला दक्षस्य राजथः । द्राघिष्ठभिः शुचिव्रता ॥१७॥
 गृणाना जमदग्निना योनावृतस्य सीदतम् । पातं सोममृतावृधा ॥१८॥

devásya savitúr vayám vājayāntaḥ púramdhyā | bhága-
 sya rātīm imāhe || 11 || devám náraḥ savitāraṁ viprā ya-
 jñaiḥ suvṛiktībhiḥ | namasyānti dhiyēshitāḥ || 12 || sómo ji-
 gāti gātuvíd devānām eti nishkrítam | rítasya yónim āsa-
 dam || 13 || sómo asmábhyam dvipáde cátushpade ca pa-
 śave | anamīvā íshas karat || 14 || asmákam áyur vardháyann
 abhímātīḥ sáhamānaḥ | sómaḥ sadhásthām āsadat || 15 || á
 no mitrávaruṇā ghṛitaír gávyūtim ukshatam | mádhvā rá-
 jānsi sukratū || 16 || uruśánsā namovṛidhā mahná dáksasya
 rājathaḥ | drághishṭhābhiḥ śucivratā || 17 || gṛiṇāná jamád-
 agninā yónāv rítasya sīdatam | pātām sómam rítavṛidhā
 || 18 ||

May you be pleased with this praise and be gracious to the earnest thoughts as a devoted bridegroom to his bride. 8

May that provider of food, who sees all the worlds and sees them together at a glance, be our protector. 9

May we imbibe in ourselves the choicest effulgence, of the divine Creator, that he evokes our intellects. 10

Desirous of wealth and wisdom, with earnest understanding, we solicit of the divine creator the gift of affluence. 11

Devout and wise men, urged by the impulses of thoughts, adore the divine creator with dedicated actions and devotional songs. 12

The stream of bliss knowing the right path proceeds to the central seat of divine faculties, the source of truth. 13

May that stream of bliss grant to us and to our biped and quadruped animals, wholesome food. 14

May that stream of bliss, prolonging our lives and overcoming our adversaries, stay at our place of worship. 15

May our Lord, friend and venerable, the performer of good works furnish our cow-stalls with butter and sprinkle worlds with sweetness. 16

The performer of benevolent works, glorified by all, exalted by adoration and celebrated by prolonged praises, may you reign through your majestic might. 17

O the one, exalted by truth, glorified by praises, may you be seated at the altar of truth and enjoy elixir of bliss. 18

NOTES

Book II : Hymns 1—43

Book III : Hymns 1—62

द्वितीयं मण्डलम् : सूक्तानि १—४३

तृतीयं मण्डलम् : सूक्तानि १—६२

NOTES ON BOOK II

Hymn-1

For verse 1, see Nir. VI.1

1. The Nirukta explains the passages thus : O Agni, burning quickly with thy flames, thou art born with bright days. The words *asu* (आशु) and *su* (शु) are two synonyms of quick (क्षिप्रनामनी). *Ksani* (क्षणि), the latter part of (आशु-शु-क्षणि) is derived from √क्ष्ण्, to injure : it quickly injures (or flares up), or procures (सन्नेति) with its flames *Suk* (शुक्) is derived from √शुच्, to shine. Or the nominative has been used for the oblique ; this is shown by the context. The former part of आ-शुशुक्षणि, i.e., the letter आ is a preposition, the latter is formed from the desiderative of the causative of √शुच् ; i.e., desirous of kindling quickly. *suci* (शुचि), glowing, is derived from √शुच्, meaning to glow. The other meaning of *suci* (pure) is derived from the same root also. "Sin is removed from him",—say the etymologists.

The verse, when applied to the man-discovered fire (*agni*) means : thou art born, glowing with bright days, from the waters, from within the flintstones (अग्निमन्), from the forest trees and the herbs; when spoken of our creator, the Lord, it speaks of the divine glory in mountains, oceans, and forests.

2. The eight words used in this verse *hotaram*, *potaram*, *rtvijam*, *nestram*, *prasastram*, *adhvaryasi*, *brahma*, and *grhapati*, in the ecclesiastical period became eight out of the sixteen priests involved at solemn ceremonies. The sixteen priests enumerated by Kulluka Bhatta in his commentary on Manu VIII.210 are : Group I—*hotr*, *adhvaryu*, *udgatr* and *brahman*,—each getting a *daksina* of twelve cows; Group II—*maitravaruna*, *pratistotr*, *brahmanacchamsi* and *prastotr*, each getting a *daksina* of six cows each; Group III—*acchavaka*, *nestr*, *agnidhra*, and *pratihatr*, each getting four cows; Group IV—*gravastut*, *netr*, *potr* and *subrahmanya*, each getting three cows; thus in all, sharing one hundred cows.

Hotaram—हूयते दीयते यस्मिंस्तत् (*Daya.*); होतुः कर्म शस्त्रयाज्यादि लक्षणं यदस्ति तदपि (*Sayana*).

Rtvijam—the karma or duty of a *rtvik* (*Daya.*), प्राप्तकालमार्त्विज्यं तदैव (*Sayana*).

Potaram—the sacred, पवित्रम् (*Daya.*) ; the duty of pota (*Sayana*).

Nestram—the act of conveying, नयनम् (*Daya.*) ; the duty of a nestā.

Agnit, the agnidhra (आग्नीध्रश्च—*Sayana*) ; the one who arouses fire (पावक प्रदीप्तकरः—*Daya.*).

Prasastram, the duty of *maitravaruna* (*Sayana*) ; the general management (प्रशासनम्—*Daya.*).

Adhvaryasi, the function of one who takes care that injury is done to none (आत्मनोऽध्वरमहिंसामिच्छसि—*Daya.*, also see Nir. I.8 for *adhvara*—अध्वर्युरध्वरयुः । अध्वरं युनक्ति । ... अध्वर इति यज्ञनाम । ध्वरतिहिंसाकर्म । तत्प्रतिषेधः ।)

Adhvara is a sacrifice, unstinted by an act of injury or violence.

Brahma, also brahmanacchamsi (ब्राह्मणागच्छसि)—*Sayana* ; the knower of all the four Vedas (*Daya.*).

Gṛhapati—the one who performs the duties of a householder (*Daya.*).

According to Kumarila Bhatta, the sixteen priests are :

- (1) अध्वर्युः, प्रतिप्रस्थाता, नेष्टा, उन्नेता ;
- (2) ब्रह्मा, ब्राह्मणागच्छसि, अग्नीध्र, पोता ;
- (3) उद्गाता, प्रस्तोता, प्रतिहर्ता, सुब्रह्मण्या ;
- (4) होता, मैत्रावरुण, अच्छावाक्, श्रावष्टुत् ।

6. **Asurah**, like a cloud (*Daya.*) ; the expeller of enemies, शत्रूणां निरसिता—*Sayana*. We have rendered it as inspirer of vital winds (asura=prana); *asuh* (अशुः) is strength also.

11. **Ilā satahima**—Ila of one hundred winters ; *ilā* is one worthy of adoration (स्तोतुमर्हा—*Daya.*) ; *ilā*=earth (*Sayana*).

Vṛtraha, destroyer of sins (*Sayana*); destroyer of clouds, i.e. the sun (*Daya*).

14. Corn and grain ripen through the heat of the sun or the fire, and in this sense, the terrestrial fire is also simultaneously invoked in this verse.

Hymn-2

The hymn describes fire or energy as is terrestrially present, and by and by, the description merges into the one, which we may aptly call the cosmic energy, or the Fire-Divine, which more or less is the manifestation of our adorable Lord's *tapas*, fervour or austerity. The hymn raises the level of the household fire to the ceremonial fire, and thence to the terrestrial and cosmic fires, to the lustre in dawns and in the sun and finally it takes us to Agni, the adorable Lord. This trend of description is universally found in the R̥gvedic verses.

3. **Budhne rajasah**, at the root of the world—रजसः रंजनात्मकस्य लोकस्य, बुद्धने मूले—*Sayana*; Dayananda translates *budhne* as 'in the mid-space', अन्तरिक्षे and *rajasah* as in the middle of the world (लोकस्य मध्ये).

4. **Candram-iva**, like gold; when in neuter, the word *candram* in Veda means gold (not the moon)—*Daya*. and *Sayana* (Nigh. I.2).

8. **Raja visam**, king of the peoples; master of the visas or people.

10. **Panca Kṛstisu**, five types of men; *kṛsti*=culture; according to Aupamanyava and Sayana, people of four varnas and the Nisadas (निषाद).

The Nirukta (III.8) refers to पंचजना मम ह्येवं जुषस्वम् (R̥v. X.53.4); the five tribes are Gandharvas, Pitarah, Devah, Asurah and Raksasas; also R̥v. VIII. 63.7.

Hymn-3

According to tradition, the *devata* of the hymn are the *Apris*, but Dayananda gives *Agni* as the *devata*. For the Apri Sukta (आप्रीसूक्त), see I.13; I.142 and I.188.

Agni as personified is described as the *Apris*. The hymn I.142 is somewhat identical with I.43, with a difference due to change in metre (Gayatri to Anustup) ; the metre of the present hymn is Tristup (and in one verse Jagati).

2. **Narasamsah**, नराशंसः, worthy of adoration by men; another personification of Agni, the adorable. Tanunpat, the second personification of Agni is omitted in this hymn. The twelve personifications of Agni are, as in I.13—(1) समिद्धः अग्निः, (2) तनूनपात (3) नराशंसः (4) इळः (5) बर्हिः, (6) देवीः द्वारः (7) उषामानक्ता (8) दैव्यो होतारी, (9) तिस्रो देव्यः, सरस्वती, इळा and भारती (10) त्वष्टा, (11) वनस्पतिः and (12) स्वाहाकृत्यः

All but tanunpat are represented in the present hymn also, which is of eleven verses (not twelve). For the details of the twelve *Apris*, see Nir. VIII. 5-21 (इतीमा आप्रो देवता अनुक्रान्ताः । आग्नेया इत्येके).

6. **Vavya-iva**, like a female weaver (or two female weavers); Dayananda translates as परसार्धका नलिकेव, like a weaving tube or shuttle.

7. **Daivya hotara**, two divine invokers, i.e. the personified fires of earth and the firmament (under the charge of two ministering priests—*Sayana*). Two adepts, amongst learned. The pair of acceptor and donor (*Daya*).

Sanusu trisu, on three auspicious occasions of worship (morn; midday and evening); or on three high places, bad, medium and good, the three sacred fires—garhapatya, ahavaniya and daksina.

Prthivya nabha, navel of the earth ; may be also the fire-altar, or the householder's home of worship.

10. **Havih tridha samaktam**—offerings triply anointed : that is with butter, with cooked food, and with medicinal herbal extracts like the Soma juice. The traditionalists refer to three rites, उपस्तरण, अवदान and अभिघारण.

11. Refer to Yv. XVII.88.

Hymn-4

For verse 5, see Nir. VI.17.

2. **Dvita adadhuh**, two-fold light, i.e. light from two sources, one from lightning in the firmament, and the other from culinary fire on earth. Dayananda refers to two types of bhavas : शरान्निभाव and पंचाकलान्निभाव (only in Hindi commentary, not in the Sanskrit one).

3. **Urmyah**, nights (Nigh. I.7) either all nights, or even the whole night; *usatih*, loving or कामयमानाः or कमनीयाः, being to be desired.

5. **Ramsu**, delightful; choicest (रमणीय—*Daya.*) from √रम्, giving delight (रंसु रमणात्—Nir.VI.17)

Hymn-5

1. **Pitr̥bhyah utaye**, for the protection of men of all ages, particularly elderly persons ; for the preservation of our patrons (Wilson); (पितृभ्यः पालकेभ्यः यजमानेभ्यः—*Sayana*—patron or the institutor of sacrifice; पालकेभ्यः or patron—*Daya.*).

Hota, होता invoker.

2. **Netari**, नेतरि the leader; Netṛ is one of the sixteen priests; and so is *pota* (शोधकः or purifier—*Daya.*).

Sapta rasmayah, seven rays ; also in rituals, the seven priests engaged in their respective functions.

3. **Brahmani**, ब्रह्मणि, of the one, well-versed in divine knowledge.

4. **Prasasta**, प्रशास्ता, the regulator of the sacrifice ; the one who obviate all obstructions to sacrifice.

5. **Nestuh**, नेष्टुः of a leader (नायकस्य—*Daya.*) ; the leading fire-divine.

6. **Adhvaryuh**, अध्वर्युः, the sacrificer (यज्ञकर्ता—*Daya.*).

7. **Ṛtvijam**, ऋत्विजं, a priest in general, working in accordance

to seasons or times (See I.1.1). Agni himself is invited, as if, to officiate for himself as the ministering priest.

(In the first seven verses, we have respectively the terms hotṛ, netṛ, brahma, prasastṛ, nestṛ, adhvaryā, and ṛtvik—also the names of seven priests (*sapta rasmayah* of verse 2; or *visvebhyaḥ yajatebhyah* of verse 8).

Hymn-6

2. **Urjah napat**, the grandson of vitality or energy; in fact, the lord of vitality (नपात्, यो न पातयति तत् सम्बुद्धौ ; the one who prevents from a decline or fall—*Daya.*; ऊर्जो नपात्, बलस्य नप्तः तस्य नपातयितर्वा—*Sayana*).

4. See Yv. XII.43; yuyodhi, drive away (वियोज्य—*Daya.*, पृथक् कुरु—*Sayana*).

6. **Itanaya**, to the worshipper ; to the one who worships.

Avasyave, to him who wishes his own protection (आत्मनो वो रक्षणमिच्छते—*Daya.*), to the one who seeks favour.

Hymn-7

1. **Bharata** (भारत)—descendent of Bharata; (भारता ऋत्विजः, तेषां सम्बन्धी भारतः ;—*Sayana*) ; guardian or preserver (or custodian of all knowledge—*Daya.*). It may refer to *agni*, which is produced by priests by rubbing sticks together—*Sayana*.

5. **Vasabhih** (वशाभिः)—barren cows (*Sayana*) but excellent cows (कमनीयाभिर्गोभिः—*Daya.*).

Astapadibhih—by octapeds, or eight-footed animals, i.e., cow along with a calf in the womb (*Sayana*) ; by speech or poem of eight feet; or with eight steps of argument or proof for the ascertainment of truth—*Daya.*).

Ahutah, invoked (not offered as burnt)—offerings.

Hymn-9

3. उदारिथा=उत्प्रारिथ (य has become था).

Hymn-10

4. See Yv. XI.33 with slight variations.

5. See Yv. XI.24. In rituals, the verses 4 and 5 are to be repeated together, but the first half/of the verse 4 is to be repeated with the second half/of the verse 5; and the first half of the verse 5 with the second half of the verse 4. (*Katyayana*).

Hymn-11

For verse 21, see Nir. I.7

1. श्रुधी=श्रुधि ;	6. स्त वा=स्तव ;
11. पिबापिब=पिबऽपिब ;	18. धिष्वा=धिष्व

3. **Rudriyesu stomesu**, hymns and prayers commending the vital powers ; also in the praises uttered by the praisers (Wilson). Sayana interprets *rudriyam* as pleasure (सुखम्) ; *rudrah* as worshippers (स्तीतारः) ; रुद्रियं रुद्राणां प्राणानां प्रतिपादनेषु—*Daya*.

4. **Suryena**,—We have in verse 6, हरी सूर्यस्य केतू the two horses the signs of the sun; on this basis, Wilson gives the rendering as “the signs (of Indra as) the sun”.

Sayana translates : सूर्येण सुष्ठु प्रेरकेण, i.e. by the instigator. *Suryana sahyah*, with the help of spiritual illumination.

17. **Trikadrukesu**, through three realms, physical, mental and spiritual (शरीर, मनस् and आत्मा)—*Daya*. According to Sayana, this denotes three days, or three celebrations of the ceremonial *abhiplava*, called severally *gyotih*, *gauh* and *ayuh* (त्रिकद्रुकेषु ज्योतिर्गौरागुरित्येतन्नामकेष्वर्चमन्त्रविकेष्वहःसु).

18. **Danum aurnavabham**, spider-like son of Danu (aurna=spider, abha=resembling) ; spreads web of influence like a spider.

19. **Trita**, the triple realm,—mental, vital and physical. (To Sayana, it is the name of a Maharsi).

21. See Nir. I.7—May that reward of thine milk every boon to the singer. Boon (वरः), what is to be chosen, वरिता or singer is praiser. Rich reward (दक्षिणा मघोनी), i.e., abounding in wealth. The word *magham* is a synonym of wealth ; it is derived from √ मंह् meaning to give. *Daksina* is derived from √ दक्ष् meaning to cause to accomplish; it causes the imperfect to be accomplished, or else, it may be so called from circumambulating. With reference to the quarter, it means the quarter natural to the hand, i.e. the right hand. *Daksinah* (right) is derived from √ दक्ष्, meaning to work strenuously, or from meaning to give. *Hastah* (hand) is derived from √ दाश् to strike; it is quick to strike. Fulfil the desires of the worshippers. Do not pass us over; do not give, leaving us aside. Let good fortune be for us. May we speak loudly in our own assembly. *Bhaga* (good fortune) is derived from √ भज्, to distribute. The word *brhat* is a synonym of 'great'; it is grown all round. Having heroes, or having blessed heroes. A hero, he disperses (वि+ईरयति) the enemies or it (वी—र) may be derived from √ वी meaning to go, or from √ वीर्, to be powerful, (Nir. I.7).

Hymn-12

For verses 1 and 3, see Nir. X.10 and VIII.2 respectively. See also Av. XX.34 for the whole hymn with an additional verse.

1. We have in Nir. X.10 : Who as soon as he was born became foremost, the wise good, who with his strength, i.e., strong action, subdued, i.e. seized all around ; protected all around, or surpassed (other) gods; at whose power, even heaven and earth trembled on account of the greatness of his might i.e. on account of the mightiness of his power. He, O men, is Indra. Thus the gratification of the seer who had an intuitive insight into reality expresses itself conjoined with a narrative.

There are several legends attached to this hymn. Wilson in his note has narrated three. One of them runs thus : Gr̥tsamada, by his devotions, acquired a form as vast as that of Indra, visible at once in heaven, in the firmament and on earth, the two asuras, Dhuni and Chumuri, taking him, therefore, for Indra, were proceeding to attack him, when he arrested their advance by repeating this hymn, intimating

that he was not Indra.

The legend thus is based erroneously on basis of the repetition in all verses of this hymn of the ending words (स जनास इन्द्रः, he, men, is Indra).

2. **Parvatan prakupitan a ramnat**, who tranquilized the incensed mountains, (or agitated senses). According to Sayana, the mountains had wings originally, and hence they used to go hither and thither; Indra cut these wings off, and thus they are now stationery. Pervata= clouds also (Nigh. I.10).

12. **Saptarasmih**, the seven-rayed, the seven forms of parjanya, rain-cloud (named in the Taittiriya Aranyaka I. 9.4-5).

वराहवः स्वतपसो विदुन्महसो धूपयः श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते
ये चेमेऽशिमिजिद्विषः पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभि वर्षन्ति वृष्टिभिः ।

Sapta-sindhun—Seven rivers; according to *Sayana*, *Ganga* and others.

Hymn-13

3. The hymn refers to three wise men, with their respectively assigned functions. According to *Sayana*, these are the three priests, *hotṛ*, *adhvaryu* and *brahman*.

4. **Asinvan danstraih pitur atti bhojanam**—here asinvan is बध्नन्ति bind (*Daya*.); *Sayana* explains it as अग्निवन् सेतु बन्धनादिकं कर्म कुर्वन् लोकः, doing acts, such as building bridges. Literally the phrase means constructing, eats with his teeth. This may equally refer to fire or to a guest of honour, who relishingly masticates the food offered by the patron (*pituh*, पालयित्वा).

8. **Narmaram Sahavasum**, cruel man along with his treasure ; नार्मरम्, नृन् मनुष्याम् मारयतीति, the one who kills people, सह=with, वसु=wealth or treasure (वसुना सह वर्तते इति सहवस्:). *Sayana* regards them as two *asuras*, about whom nothing further is known.

9. **Dabhitaye**—for killing (मारणाय—*Daya*.); for Dabhiti, a Ṛṣi (*Sayana*).

10. **Sad-vistirah**—Six expansive objects, heaven, earth, day, night, waters and annuals (plants). ताश्च द्यौश्च पृथिव्या चाहश्च रात्रिश्चापश्चोषधय इत्येवं रूपाः (*Sayana*).

They may equally be six cardinal points or quarters of space—प्राची, दक्षिण, प्रतीची, उदीची, ध्रुव and अर्ध्व.

Panca Sandrsah, five classes of people, of four *varnas* and fifth, the *nisad*; or the five organs of Cognition (ये सम्यक् पश्यन्ति ते—*Daya*.).

11. **Jatusthirasya pra vayah sahasvatah**—जातु कदाचित् सर्वदा स्थिरस्य सहस्वतः बलवतो यज्ञादेः कर्मणः सम्बन्धि वयः हविलक्षणमन्नं प्र विन्दते इति समन्वयः (*Sayana*) i.e. thou hast given (प्र for प्रदः) food to the vigorous Jatusthira; and also Indra's being the occasional (*jatu*) agent in sacrificial offerings (वयः) in relation to constant and essential ceremonies.

12. **Paravṛjam prandham sronam**—blind and lame, Paravṛja (See Rv. I.112.8) in connection with Rjrasva and Asvins. *Paravṛjam*, परागता वृजस्य त्यागकारा यस्मात्तम्—the person who has been deserted—*Daya*.

Turvitaye—साधनैर्व्याप्तये—or for the one accomplished with measures and assistance—*Daya*.; see notes on I.36.28; 54.6; 61.11.

Vayyaya—तन्तुसन्तान काय, for the weaver (*Daya*.). See notes on I.54.6.

Hymn-14

For verses 1 and 11, See Nir. V.I. and III.20 respectively.

1. **Amatrebbih sincita madyamandhah**—Pour out the intense love of your heart before the Lord. The word *andhas* is a synonym of food (Nigh.II.7), because it is to be sought. With drinking vessels pour down the exhilarating food. *Amatram* means a vessel, so called because the householders eat from it (अमजं पात्रम् । अमा अस्मिन्मदन्ति । अमा पुनर्निमित्तं भवति । पात्रं पानात् । The householders are called अमा, since they are innumerable. A drinking vessel is called पात्र because people drink from it. Darkness is called अन्धस् also, because no attention can be fixed in it or because nothing is visible. (Nir. V.I).

3. **Dṛbhikam**, terrible (अयकरं—*Daya*.; सर्वान् विदारयति मियं करोतीति दृभीको

नामासुरः—*Sayana*; an *asura*).

Balam, strength; an *asura*—*Sayana*; the one mighty.

4. **Uranam**, the one enveloping, आच्छादकम्—*Daya*.; the name of an *asura*, *Sayana*.

Arbudam, a numeral, one hundred million (*Daya*.); an *asura*, *Sayana* (See I.51.6),

5. **Svasnam**=Su+asnam; good cloud (सुष्ठुमेघं—*Daya*.; Nigh.I.10); one who eats animals, or one who is all-pervading; an *asura*—अशनम् । अश्नाति भक्षयति प्राणिजातमिति । यद् वा अश्नुते स्वतेजसा सर्वं व्याप्नोतीत्यशनः कश्चिदसुरः । —*Sayana*.

5-7. For *Susnam*, see I.54.6; for *Pipru*, I.51.5; for *Namuci*, I.53.7; for *Sambara* I.54.4; for *Kutsa*, I.33.14; 51.6; 53.10; for *Ayu*, I.53.10.

5. **Rudhikram**, one who opposes law and order—यो रुधीनावरकान् क्रामति तम्—*Daya*.; an *asura*, *Sayana*.

6. **Varcinah**, of the enlightened (प्रदीप्तस्य—*Daya*.; वर्चं दीप्तौ—*Sayana*; वर्चंते दीप्यन्तेसो वर्चः तेजः पुरीष वा—Unadi IV.190).

Name of an *asura* also—*Sayana*, the name derived according to Unadi IV.6—गमेरिनि).

7. **Atithigvasya**, of those who receive *atithis*—*Daya*. It refers to Divodasa according to *Sayana*.

Viran, the assailants.

Indra is supposed to have destroyed the assailants of *Kutsa*, *Ayu* and *Atithigva*. As three virtues, we have *kutsa*, generosity; *ayu*, liveliness and *atithigva*, hospitality.

Hymn-15

1. **Trikadrakesu**, see II.11.17 (त्रिभिः कद्रुर्कैः विकलनैर् युक्तेषु कर्मषु—*Daya*.)

2. On the basis of this verse, Dayananda concludes that behind the gravitational attraction of heavenly bodies, works the supreme Force of the Creator.

4. There is a legend also, based on this verse. The *asuras* had besieged and taken the city of a royal sage Dabhiti, but on their retreat they were intercepted and defeated by Indra, who recovered the booty and returned it to the prince.

5. **Dhunim**, according to Sayana, *dhuni* is a synonym of *Parusni* or Iravati river; it shakes or dissipates the sins of worshippers. धुनोति स्तोत्राणां पापानीति धुनिः परुष्णी नदी—*Sayana*; according to Dayananda, it means चालिताम्, the one moving.

6. **Sindhun**, sea or mighty river, not necessarily Indus (the one moving to the east—प्राञ्चंसन्तं; it was turned to north—उदङ्मुखं अकरोत्—*Sayana*; or to upward direction, ऊर्ध्वं प्राप्नुवन्तं—*Daya*).

7. The legend says that certain girls made sport of the blind and lame R̥ṣi, who thereupon prayed to Indra, and recovered his sight and the use of his legs. (See II.13.12).

9. **Cumurim**, the one who makes the face of a thief वक्त्र संयुक्तम्—*Daya*).

Dhunim, the one trembling or wavering—(कम्पन्तम्—*Daya*.). According to *Sayana*, *Cumuri* and *Dhuni* are two *asuras*. (See also Rv. VII.19.4).

Rambhi, one who starts the work (=प्रारम्भी—*Daya*.); chamberlain Cit, चित्—*Sayana* interprets as वेत्रधारी or staffbearer or दौवारिकः, a porter or door keeper.

Hymn-16

For verse 9, see Nir. I.7

4. **Vṛsbhana Bhanura**, together with the sun; but here in this verse, with compassion and effulgence by the showerer of blessings; *vṛsbhena*—वर्षकेण, by the showerer; *bhanuna*, प्रदीप्या—*Daya*., *Sayana* translates *bhanuna* as by effulgent fire (दीप्यमानेनाग्निना सह).

5. This verse exemplifies various modifications of meaning, of which the words *vrsan* and *vrsabha* are susceptible.

(i) वृष्णः=वर्षकात् सूर्यात्, from the showerer sun, फलस्य वर्षितुः, of the one showerer of fruits of action (*Sayana*).

(ii) वृषभान्नाय=वृषभमन्नं यस्मात् तस्मै, for the one, source of healthy food —*Daya*.; बलवर्षकाणि अन्नानि यस्य तथोक्तः, for the one to whom the strength-showering foods belong—*Sayana*.

(iii) वृषभाय=श्रेष्ठाय, to the most benevolent (*Daya*.); कामाना वर्षित्र इन्द्राय, to Indra, the showerer of benefits.

(iv) वृषणा=वरो superior (*Daya*.); सोमरस सेचन समर्थो, the two priests, capable of extracting out (or sprinkling) Soma juice (*Sayana*).

(v) वृषभासः=वर्षकाः, the showerers (*Daya*.; *Sayana*).

(vi) वृष्णं=बलकरं, to the strength-giving (*Daya*.); स्वर्गादि फलस्य सेक्तारं, the sprinkler of fruits as *svarga* and the like. (These terms carry more or less the sense of raining, shedding, showering, sprinkling, or figuratively, bestowing freely or liberally (*Wilson*).

9. The same as II.12.21 and II.15.10 and as the last verse of several other hymns also, as II.17.9; II.18.9, II.19.9; and II.20.9 (as a sort of burthen of the hymn)

Hymn-17

For verse 9, see Nir. I.7

1. **Yad-gotra-gotra** for *gotrani*. meaning clouds, from *go*=water, and *tra*, to preserve or contain (गोत्रा मेघान् । गा उदकानि त्रायन्ते रक्षन्तीति गोत्रा मेघाः —*Sayana*) *gotra*=मेघ (Night.I.10).

7. **Amajuh**, living at home (योऽस्मा गृहे जूयति तद्वत्—*Daya*.; यावज्जीवं गृह एव जीर्यन्ती, one who lives at home for the whole life; i.e. a virtuous maiden—*Sayana*.

Sati, सती, वर्त्तमाना, existing—*Daya*.; दुहिता daughter,—*Sayana*. Such a maiden has a claim in father's property. (भाग भजनीयं धनं —claiming of

her portion).

Hymn-18

For verse 9, see Nir. 1.7

1. **Rathah**, a sacrifice (besides a chariot or car), derived from $\sqrt{\text{रह्}}$, to go; and hence also *to worship*, रथः रंहणाद्रथो यज्ञः (*Sayana*). Chariot is a *vajna* figuratively, since in this verse, we have such terms as: योजि (chariot has been harnessed; अयोज्यस्पाभिः = *Sayana*), चतुर्युगः (provided with four yoke, अध्वर्यावृत्तिगभिप्रायं वा, four priests, adhvaryu etc. engaged—*Sayana*); त्रिकशः, three whips (तिस्रः कशावाचो मन्द्रमध्यमोत्कृष्टरूपा यस्य तथोक्तः, three types of speech or tones, low, middle and high—*Sayana*); सप्तरश्मिः, (with seven reins), अशनुवते व्याप्नुवन्ति कर्माणीति रश्मयवश्छन्दांसि, the seven metres, Gayatri to Jagati—*Sayana*); दशरित्रः (with ten sides or faces—दश अरित्राणि स्तम्भन साधनानि यस्मिन् सः—*Daya.*); (अरिभ्यः पापेभ्यस्त्रायन्त इत्यरित्रा ग्रहाः । दश संख्याका ग्रहा यस्य सा तादृशः । चमसाध्वर्यभिप्रायं वा, the ten grahas, the eradicator of sins, or *camasa-adhvaryu*—*Sayana*).

2. Prathamam, dvitiyam, trtiyam—first, second and third, Dayananda refers to three types of vehicles, serving on roads, on the surface of water and in space, i. e. chariots, boats and aeroplanes. *Sayana* refers to morning rites (प्रातः सवने), midday rites (माध्यं दिने सवने) and evening rites (तृतीय सवने).

4. Indra has two horses in particular, but may have four, six, eight or ten even; from their supernatural faculties, they may multiply themselves without limit (विभूति भेदान्नातात्वम् । अतोऽश्ववहुत्वमविरुद्धम्—*Sayana*). The number goes to thirty, forty, fifty, sixty and seventy in verse 5, eighty, ninety and hundred in verse 6. According to Dayananda, *haribhyam* means हरणशीलाभ्यां पदार्थाभ्याम् (conveyable commodities), which in a means of transport could, of course, be of any large number. In an army, we can have any number of horses or horse vehicles (even motor-driven transports—see verse 8, which refers to victory—प्राये-प्राये जिगीवांसः स्याम—may we be victorious in every struggle).

8. प्रायेप्राये—in every struggle or battle, प्रकर्षणेयते गम्यते योद्धृभिरिति प्राय युद्धम्—*Sayana*). Dayananda translates as कमनीये कमनीये, in attractive.

Hymn-19

For verse 9, see Nir. I.7

7. **Asyama tat saptam**—may we obtain the seven-type one; or may we have the privilege of your friendship (सह्यम्) : साप्तं सप्तपुष्प संबन्धि साप्तपदीनं सह्यम्—, *Sayana* (This refers to the *Saptapadi* ritual of marriage).

Hymn-20

For verse 9, see Nir. I.7

1. **Vajayuh**, one desirous of carrying food; or one desirous of good speed (यो वाजं वेगं कामयते सः—*Daya*.).

6. **Dasasya**, of the servant (सेवकस्य—*Daya*.) To *Sayana*, *Dasa* is the name of an *asura*.

7. **Kṛṣṇayoniḥ dasiḥ**—dark clouds of evils. Some render the words as the pregnant wife of the *asura* *Kṛṣṇa* (कृष्णयोनीः निकृष्ट जातीः—the one of low caste; दाम्नीः उपक्षिपयित्रीरासुरीः सेना, servile host or army of *asuras*); alternatively—कृष्णाव्येनासुरेण निषिक्तरेतस्का दासीर्भार्या=*Sayana*.

For कृष्णगर्भा also see Rv. I.10.1 (यः कृष्णगर्भा निरहन् ऋजिश्चिना).

Hymn-21

1. Several compounds with *jit*, literally, conquerer; but the sense of *adhipati* or *lord of* or *lord over* is equally applicable.

विश्वजित्—यो विश्वं जयति ;	धनजित्—यो धनेन जयति ;
स्वर्जित्—यः सुखेन जयति ;	मन्त्राजित्—यः मन्त्रेणोत्कर्षति ;
नृजित्—यो नृभिर्जयति ;	उर्वराजित्—य उर्वरा सर्वफलपुष्पशस्यादि प्रापिकां जयति ;
अश्वजित्—योऽश्वैर्जयति ;	गाजित्—यो गा जयति ;
अग्निजित्—योऽप्सु जयति— <i>Daya</i> .	

Hymn-22

Three out of the four verses have a common burthen; the verses occur in the Samaveda also, though scattered.

1. **Mahisah**=great or worshipful. Wilson suggests buffalo also.

Trikadrukesu, Dayananda translates as त्रीणि कद्रुकान्यद्वा नानि येषु तेषु or in the one, who has three ways of expressions. Sayana as the three days rites with the *abhiplava* ceremony (ज्योतिर्गौरापुरित्येतः नामकेष्वभिप्लविकेष्वहःसु) See II.11.17.

2. **Krivim**, nescience; well (कूपं—*Daya*.); name of an *asura* —*Sayana*.

4. **Nṛto**—One that delights or exults; who causes everyone to dance (सर्वेषां नर्तयितः—*Daya*. also *Sayana*); literally a dancer, or one who exults in battle.

Hymn-23

Bṛahmanaspati, Lord Supreme ;=ब्रह्मणः+पति, Lord of wealth; the great or supreme protector; the protector of the entire world (ब्रह्माण्ड) or of a country or nation; the protector of the Veda or knowledge—*Daya*. ब्रह्मणस्पते ब्रह्मणोऽन्नस्य परिवृद्धस्य कर्मणो वा पते पालयितः—the protector of cherisher of food, or of any great or solemn acts of devotion—*Sayana*.

Bṛhaspati, the great protector; protector of great ones, the preceptor of truth, the great saviour from sins, the learned, the ruler over a big state, dispeller of thieves and other wicked—*Daya*. Usually, there is no essential difference between *brahmanaspati* and *bṛhaspati*.

4. **Brahmadvisah**, those who hate the Veda or God (वेदेश्वर विरोधिः—*Daya*.), or those who hate Brahmanas and the Vedic mantras or prayers, ब्राह्मणां मन्त्राणां वा द्वेष्टः—*Sayana*.

17. **Rṇa-cit**, the one who acknowledges a debt; the one who collects debts, य ऋणं चिन्तेति सः—*Daya*.

Rṇyat, acquitter of a debt; the one who receives debts—य ऋणं याति प्राप्नोति सः—*Daya*.; the discharger or remover of the debt which is of the nature of sin, पापरूपस्य ऋणस्य यावयिता पृथक्कर्ता—*Sayana*.

19. See Yv. XXXIV.58.

Hymn-24

For verses 3 and 4, see Nir. V.16 and X.13 respectively.

3. **Vilita**—प्रशस्त—*Daya.*; अवदन्त वीरिता, the hard becomes soft ; the words वीर and वीर meaning to be hard are joined together with the former (Nir. V.16).

4. All the rays of the sun drank that very stream of water, pervading and flowing downwards, which Brahmanaspati pierced with his might and together they poured an abundant spring rich in water. (Nir. X.13).

5. **Bhuvana bhavitva**, beautiful regions, भुवनानि भव्यानि (*Daya.*), of the future waters or rains; भुवनाना भाव्यानां; भुवनानामुदकानां (*Sayana*) ; भुवनम्=उदकम् (Nigh. I.12, भूतं, भुवनं and भविष्यत्, all the three are synonyms of water).

Vayuna, knowledge (प्रज्ञानानि, *Daya.*) ; object of prayer (वयुना । ज्ञाननामैतत् । ज्ञानानि मन्त्रविषयाणि—*Sayana*).

Anyad-anyad caratah—On this, Wilson says: The phraseology is rather obscure, but the meaning is, that, by virtue of prayer and sacrifice, rain is engendered in the sky, which coming down upon the earth, causes fertility, whence food for men or for the sacrifice is provided; which being offered, is again productive of rain, and thus, as the result of prayer, a mutual and spontaneous interchange of benefits between heaven and earth is perpetuated.

6. The whole of this is allegorical, as in similar other places. The cows hidden in the caves are the rains accumulated in the clouds (or the divine wisdom hidden under nescience), which are set free by the oblations in fire (or by the inspired experiences) of which the *Angirasas* are the first expounders.

7. **Nakih so sati**—that is not; that fire formerly is not there, but they of their own power, having produced the fire that was not known, threw it there. (स अग्निः पूर्वं तत्र नकिः अस्ति न विद्यते—*Sayana*. For *Angirasas* relation with fire, see I.1.6 and I 83.4).

8. **Nṛcaksasah karnayonayah**—the arrows are oblations and

mantras; the first obvious to the sight and the second addressed to the ears of man. Whilst shooting the arrows the string is stretched up to the ears—श्रोत्रेन्द्रियेण ग्राह्या मंत्रभूताः आकर्ष कृष्टा वा बाणाः—*Sayana*.

Nrcaksasah, worth being seen by human eye, नृभिर्द्रष्टव्याः *karnayo-nayah*—कर्णं श्रोत्रं योनिर्येषान्ते—*Daya*.

12. **Apah**, the vital breaths; all the breathing persons, एतदुपलक्षितानि सर्वाण्यपि भूतानि—*Sayana*.

Hymn-26

3. **Devanam pitaram**, the father of the gods (Nature's bounties), the father or teacher of the learned—*Daya*.; पितरं पालयितारं, protector or cherisher—*Sayana*.

Hymn-27

For verse 1, see Nir. XII.36

1. **Ghrtasnuh**, whose surface is brilliant with clarified butter, i.e. emitting butter, or distilling butter (or distributing butter, or dripping butter). I sacrifice oblation with ladle to the Adityas for a long time (in order to live long), or who are kings for a long time. May Mitra, and Aryaman, and Bhaga, and the creator of many births, Daksa, Varuna and Amsa, hear these hymns of ours. *Amsa* (अंश) is explained by *Amsu* (अंशु).

The Adityas enumerated in this verse are only five : Mitra, Aryaman, Bhaga, Varuna, and Amsa. The Taittiriya Aranyaka (I.13.3) describes eight : (the three extras are Dhatṛ, Indra and Vivasvat).

3. **Bhuri-aksah**, many-eyed ; i.e. the universal penetration of the rays of light; also capable of being seen in many ways, भूरि बहुव्यक्तीणि दर्शनानि येषान्ते—*Daya*.; also very brilliant, बहुतेजसः—*Sayana*.

Antah pasyanti, behold the innermost; seeing in the innermost conscience आभ्यन्तरे प्रेक्षन्ते—*Daya*. or behold in the hearts of living beings, अन्तः मध्ये प्राणिनां हृदि प्रेरकतया वर्तमानाः सन्तः—*Sayana*.

4. **Cayamana ṛnani**, the acquitters of our debts; the enhancers

of others due enlightenment, (चयमानाः) वडं मानाः (ऋणानि) ग्रन्थेभ्यो देयानि विज्ञानानि —*Daya*.

8. **Tisrobhumih**, three regions, terrestrial, interspatial, and celestial (तीन् लोकान्-भूम्यन्तरिक्षस्वर्गः—*Sayana*).

Trin dyun, three luminous or divine ones, body, mind and spirit; or *bhuh*, *bhuvah* and *svah*; or the tripe: fire on the earth, air in space and the sun in heaven.

Trini vratah—the three eternal functions—physical, mental and transcendental; or the morning, midday and evening rites, (त्रीणि व्रता सवनत्रयं निष्पाद्यानि; प्रातःसवनं, माध्यन्दिनं सवनं and तृतीयं सवनं आदित्यानां त्रीणि कर्माणि रसादान-धारणविमर्जनं लक्षणानि, i.e. absorption, retention and redistribution of dew and rain as the acts of the Adityas—*Sayana*):

Adityah, sons of Mother Infinity

Aryaman, dwarf stars

Varuna, the sun

Mitra, the giant stars

Rta, the Eternal Law

Mahi-mahitvam, excellent and great (महि, महत् प्रभूतम् । महित्वं महत्त्वं यन्महाभादम्—*Sayana*).

11. **Abhayam jyotih**, light free from fear, i.e. light of day or the light of knowledge.

15. **Ubhau ardhaus**, both portions of creation, two parts of the world, moveable or immoveable or mortals and immortals (चराचरात्मकौ मर्त्यामर्त्यात्मकौ—*Sayana*).

Ubha ksayau, two habitations, one's own and the other of the foe (तौ परैरनाक्रान्तं स्वकीयं निवासस्थानं, आत्मनापहृतं परकीयं निवासस्थानं च—*Sayana*).

Hymn-28

For verse 4, see Nir. I.7

4. **Rtam**—The word carries several senses—truth or eternal law, sacrifice or water; here it means *water*, rivers go of *Varuna*.

Parijman, circum-ambient earth. (परिजमनि भूम्यां—*Sayana*; परितः सर्वतो वर्तमानायां भूमौ—*Daya*.).

9. **Maham rajan anyakrtena bhojam**—O God, may I not be dependent (or enjoying) on the wealth earned by others.

Avyusta innu bhuyasirusas—The persons involved in debt are so overcome with anxiety that they are not conscious of the dawn of day, to them the morning has not dawned, they are dead to the light of day.

10. According to *Sayana* this entire hymn of eleven verses removes sin and danger, debt and poverty and counteract bad dreams, (ऋणदारिद्र्य दुःस्वप्न नाशनं चेति शुश्रूम्).

Hymn-29

6. See Yv. XXXIII.51

Hymn-30

4. **Bṛhaspati**, is identified with *Indra* he uses thunderbolt and slays *Vṛtra*.

6. **Kṛnutam-u lokam**, literally make the world (i.e. make it free from fear, लोक भयरहितं स्यात् कुन्तम्—*Sayana*) make the world worth seeing —द्रष्टुं योग्यम्—*Daya*.

8. **Sandikanam**, of *Sandika*; according to *Sayana*, they are descendents of *Sanda* (शण्ड), who with *Amarka* is the priest of the *asuras* (Tait.S.VI.4.10.1)—शण्डामर्कविमुर पुरोहितौ. We have translated it as ferocity (वृषभ बलिष्ठम् । शार्ङ्गहकानां शत्रूणां तस्याऽवदत्तं सूतानां मध्ये वर्तमानम्—*Daya*.)

Hymn-31

For verse 1, see Nir. V.5

1. **Saca**=Saha (together)—Nir. V.5

4. **Gnabhih**, with the wives, perhaps *devapatnis*, wives of gods, the personified metres of the Veda—छन्दांसि वयंताः (Taittiriye).

5. **Vayah**, food (*Sayana*) ; charming (कमनीयम्—*Daya*.).

Trivayah, the one with stages of life, त्रीणि वयसि यस्य सः—*Daya*. Three types of offerings to sacrifice—butter, food and herbal extracts (ओषधिपशु सोमात्मकानि—*Sayana*).

6. **Ahribudhnya**, cloud in midspace. (अहिः । व्यापनशीलो मेघः । बुद्धयः । बुद्धेऽन्तरिक्षे व्याप्तः—*Daya*.).

Ekapad, the Sun, the unborn who goes on one foot.

Rbhuksah—men of wisdom (मेधावी—*Daya*.).

Tritah=तीर्णतमः—the most expanded (*Sayana*) accomplished in three virtues, celibacy, education, and lofty ideas—ब्रह्मचर्याध्ययन विचारेभ्यः—*Daya*.

Hymn-32

Raka, the full moon, is the *devata* of two verses, and *Sinivali*, the new moon, of the other two. The last verse to six female personifications: Gangu, Sinivali, Raka, Sarasvati, Indrani and Varunani.

For verse 4 and 6, see Nir. XI.31 and XI.32

Raka etc.—With excellent praise, I invoke Raka, to whom excellent invocations are addressed, May the blessed one hear us. May she wake up herself. With an unbreakable needle, may she sew the work together, i.e. function of procreation. *Suci* (शूची), needle, is derived from siv, (सिद्), to sew. May she give us a hero of hundred gifts, worthy of praise, i.e. whose praises should be proclaimed.

“**Sinivali** (सिनीवाली) and **Kuhu** (कुहू) are said to be two wives of gods”, say the etymologists. “They are the days on which the moon is invisible,” say the ritualists. It is known : that which is the earlier day on which the moon is invisible is Sinivali, that which is later is Kuhu (Ait.Br. VII.11.3; Gop. Br. II.1 10).

Sinivali : from *sinam* (सिनम्) which means *food* : it makes created beings strong (सिनाति) ; *valam* (वालम्) means a particular period, and is derived from √वृ, to cover—i.e., rich in food in that period or hairy. Or it is so called because the moon being very minute during this period is to be attended, as it were, with a hair. (Nir.XI.31).

6. O Sinivali, having broad thighs. **Stuka** (स्तुक), thigh or tuft of hair, is derived from √स्य, to be heaped together, means a heap, i.e., having a large tuft of hair, or praise. Thou art the sister of gods *Svasa* (स्वसा sister)=*Su+asa* (सु+असा), i.e., she who sits (सीदति) among her own people (स्वेषु). Enjoy this oblation, i.e. food, O goddess, grant us offspring.

Kuhu, (कुहू) is derived from √गुह्, to conceal. Or, it is said, where has she been ? Or at what place is she invoked ? Or where does she sacrifice the oblation ? (See Av. VII.47.1.)—Nir. XI 32.

8. **Gunguh**, the dumb and mute (अव्यक्तोच्चारणा)—*Daya*. Sayana takes it to be Kuhu (अत्र गुहू शब्देन राकासिनीवाल्याः साहचर्यात् कुहूच्यते, the day of conjunction, when the moon rises invisible; it would seem as if these phases of moon were identifiable with Indrani, or Varunani or both (*Wilson*).

To us, it appears that the six feminine terms indicate the six phases of moon: *Purnima* is *raka* (full moon), Sinivali is *amavasya* (new moon); *gungu* is two days after *amavasya*, the crescent, and *Sarasvati* is the phase of moon, two days, prior to full moon day. Indrani and Varunani as the two *astami* (अष्टमी) days one in dark half of the month and the other in bright half of the month (कृष्णपक्ष, शुक्लपक्ष).

Hymn-33

4. **Bhesajebhih bhisaktamam**, the chief physician amongst physicians; the most competent one among physicians.

5. Rdu+udar (ऋदु+उदर) — According to Nir. VI.4, the word means soma (ऋदूदरः सोमोमृदूदरो मृदुरुदरेष्विति)—its inside is soft; or it is the soft inside of men.

8. Svitice (स्वित्तीचे), for the one possessing the cover (यः स्वितिमावरण-मञ्चति तस्मै—*Daya.*); the one who goes to or obtains whiteness, one with the white complexion (श्वैत्यमञ्चते—*Sayana.*)

10. *Niska*, an ornament (may be necklace) of gold.

13. *Manur-avrnita*, selected by Manu, a physician (वैद्यक विद्यावित्—*Daya.*). Wilson says : it alludes, no doubt, to the vegetable seeds which Manu, according to the Mahabharata was directed to take with him into the vessel in which he was preserved at the time of the deluge, (this fact is not mentioned, however, in the Satapathe Brahmana).

14. Compare with Yv. XVI.50.

Hymn-34

1. *R̥jisinah*, one with tender temperament (कोमलस्वभावाः—*Daya.*) ; *Sayana* derives it from *r̥jisa*, (ऋजीषा) meaning water; or it may mean, Soma that has lost its strength (ऋजीषमुदकं तद्वन्तः । यद्वा ऋजीषोऽपगतसारः सोमः—*Sayana.*)

2. *Pr̥snyah sukra udhani*, the pure womb of *Pr̥sni* (*Wilson*) ; literally, pure udder of *Pr̥sni*, that is, on the elevated places of the earth in the mountains. *Sayana* refers to an allusion—a legend of the earth's assuming the form of a brindled cow, and *Rudra*'s begetting the *Maruts* of her in the shape of a bull (but as *Wilson* says, it is more of a Pauranik than a Vedic legend).

3. *Hiranyesipra*, the golden helmed; *sipra* is usually a nose or a lower jaw (हिरण्यमिव शिप्राणि मुखानि येषान्ते—*Daya.*).

10. *Pr̥sni*, is the firmament, and *udhah* (ऊधः) or udder is the cloud (*Sayana*). For *Trita*, see earlier notes, (I.52.5).

11. *Evayavnah*, a purely Vedic word; derived from *eva*, which is to be gone to (एवयावन्तः एवं गन्तव्य स्तोत्रं यज्ञं वा गन्तुन्, *Sayana*), that is worship or a sacrifice. Also, they who go to divine knowledge (यो एवं विज्ञानं याति,

तान्—*Daya.*).

12. **Dasagvah**, the priests belonging to the race of Angirasas, conducting the ceremonies lasting for nine or ten days. Here the office is assigned to Maruts (*Wilson*). See I.114.6. Sayana says : ते मरुतः दशगवाः । ये दशभिर्मतिः सिद्धिं गता अग्निह्रस्वस्तद्रूपा भूत्वाः आदित्यानामङ्गरिसां च स्वर्गगमनं प्रतिस्पर्धमानानां मध्ये पूर्वमेवाङ्गरिसो यागाननुष्ठाय स्वर्गं प्राप्ताः ।

According to Dayananda. Dasagvah are those who accomplish with the aid of ten indriyas (organs of perception and action).

13. **Ksonibhih**, with melodious lutes. (क्षोणीभिः शब्दकारिभिः वीणाद्यैः वीणाविशेषैः—*Sayana*). *Ksoni*=earth (Nigh. I.1).

14. **Panca hotṛn**, the five chief priests (prana, apana, vyana, samana and udana—the five vital breaths or airs—*Daya.* and *Sayana*). According to Sayana, the verse alludes to the practice of Yoga, the five hotṛs, or offerers of the Soma, being the five vital airs, whom *Trita*, as a Yogi, suppressed and compelled to concentrate themselves in the Cakra (चक्र) or umbilical region for the attainment of superhuman faculties.

Hymn-35

For the verse 10, see Nir. III.16 and X.16.

1. **Apam-napat**—अपानं जलानां । नपात्, न पतति सः—*Daya.*; see our notes on I.13.2; 14.3; 22.6; the son of the trees, i.e. fuel; the trees themselves are sons of rain or water; and hence fire is the grandson of water. This is also an epithet of the sun.

3. **Urvam**, submarine fire, समुद्रमध्ये वत्तमानं वडवानलम्—*Sayana*; the destroyer of pains and miseries, दुःखानां हिसकम्—*Daya*.

Sayana describes two types of water : one is *ekadhanah* एकघनाब्ज्या; and the other *vasativaryah* वस्तीवयव्या, which apparently is the juice of Soma. (Yv.VI.23). For its use in the later *karma-kanda*, see Katyayana VII.10 and VIII.9.

Sucayah apah, pure or shining waters; one present in clouds as lightning, and the other pertaining to submarine fire.

5. Tisro devih, three divine females, Ila, Sarasvati and Bharati.

6. **Asvasya atra janim**, in him is the birth of the horse. On this is based the much later Pauranic legend alluding to the production of *ucchaisravas* (उच्चैःश्रवस्), the horse of Indra, amongst precious things obtained by churning the ocean. *Asva*=*mahat* or great (Nigh III.3) *Svah*, pleasure or सुख (*Daya.*).

7. **Svadha**=*udaka* or water (Nigh. I.12).

12. **Bahunam avamaya**, for the first or the best of many ; for the younger of many ; for the protection of many; बहुनामवराय रक्षकाय वा—*Daya.*), i.e. of the gods (cf. अग्निर्वै देवानामवमः—Ait. Br; for the earlier अवमाय आद्याय—*Sayana*).

13. **Anyasya-iva iha tanva vivesa**, has entered here, verily, with the body of another. Fire, originally ethereal, has come upon earth as culinary and sacrificial fire.

Hymn-36

The hymn has six verses, associated with six devatas; perhaps each again associated with a month; Indra with *madhu*, Maruts with *madhava*, Tvastr with *sukra*, Agni with *suci*, Indra again with *nabha* and Mitra-Varuna with *nabhasya* (the Vedic names of the Calendar-months). This is, however, conjectural.

1. **Avibhih**, with sheep; but this indirectly means through woollen filters (अवेर्बालिमयेर्दंशापवित्रैः—with purifying filters made of the hair of the sheep—*Sayana*. Dayananda translates the word as रक्षकैः, by the protecting ones.

In this verse, we have the term *hotr*; in verse 2 *potr*, in verse 3, *tvast*; in verse 4 *agnidhra*, in verse 5 *Brahma*, or *Brahmana*; in verse 6, *Prasastr*.

2. **Bharatasya sunavah**, sons of Bharata, Rudra is Bharata, —*Sayana*, but धारकस्य पुत्राः—*Daya*.

3. See Yv.XXVI.24.

4. **Trisu yonisū**, in three types of fire altars : *garhapatya*, *ahavaniya* and *daksina*.

Hymn-37

For verse 3, see Nir. VIII.3.

1. **Dravinodah**, the giver of wealth, यो द्रविणो ददाति तत्सम्बुद्धौ—*Daya*.; see note on I.15.7. Drink *dravinodas*, according to the *R̥tu* or times. Here the months *isa*, *urja*, *sahas* and *tapasya* may be added to the list given in Hymn 36.

3. May thy draught animals, i.e. the team which draws (the chariot) with which thou drivest, without suffering any injury become fat. Be firm. Having stirred and having approved, O courageous one, (drink) thou from the *nestr* (cup), placed on the subordinate altar. *Dhisnya* (धिष्यः) = धिष्यः i.e. the subordinate altar, (so called) because it is the place of recitation. *Dhisana* (धिषणा) [means speech (वाक्)] is derived from √धिष्, used in the sense 'to hold'. Or else, it distributes or procures intelligence. He is called the lord of forests (वनस्पति), because he is protector or benefactor of forests. *Vanam* (वनं) is derived from √वन्, to win, Drink with seasons, i.e. with periods of time. (Nir. VIII.3).

4. **Patram dravinodah pibatu dravinodasah**, let *Dravinodas* drink the cup of *Dravinodas*; (the second *dravinodas*=*rtvij*, a priest).

Hymn-38

For verse 4, see Nir. IV.11.

1. The verse uses the term *Savitṛ* for the sun, and simultaneously, it gives the derivation of the term also; *Savitṛ* (सकलजगदुत्पादकः) from *savaya* (उत्पादनाय) from √सृ, to create or to bring forth (प्रसवाय लोकानाम्—*Sayana*); *tadapa* (तदपा), for such is his karma (तदपः कर्म यस्य सः—*Daya*.).

Devebhyah, to Nature's bounties; to gods; to the worshippers (स्तोतृभ्यः—*Sayana*); to the sporting souls (ऋडमानेभ्यो जीवेभ्यः—*Daya*.).

3. मुञ्चति, the Vedic usage for मुञ्चात् *Moki*, night (Nigh.I.7).

4. पुनः समव्यद्विततं वयन्ती—Weaving what was spread, she wove again, i.e. she gathered together (Nir. IV.11).

5. **Isitam savitra**, imparted by *Savitṛ*; the Agnihotra rite is to be performed at dawn, which may be considered as enjoined or instigated by the rising sun (*Wilson*) (इष्टं सूर्येण सह—*Daya.*).

10. **Gnaspatih**, lord of speech (gnah=ग्नाः=वाचः, *Daya.*, Nigh. I.11); Lord of god's wives (देवपत्नीनां पतिः—*Sayana*).

Hymn-39

1. **Brahmana iva**, ब्रह्मणा इव—like the two persons knowing the entire Veda (यथा समग्रवेदविदौ—*Daya.*). On this, *Wilson* comments : This looks very like a specific denomination, and recognizes the existences of the Brahmana, not merely as the title of an individual superintending priest, but as implying a religious or priestly order or caste.

2. The dual number is the speciality of this verse and several other such verses—वीरा=विक्रातन्कर्माणी (like two heroes); अजासु इव=ययासुजौ (like two goats); यमा=उपरतौ (or यमलौ) (two sporting or twins); मेने=पक्षिण्यौ (two birds) or नार्या इव (two ladies); दम्पती=जायापती इव संगतौ (or husband and wife), and so on.

7. (Ksama=earth, Nigh. I.1).

Ksnotra=whetstone for sharpening knife or sword (तेजस्विकारकेण साधनेन—*Daya.*).

Sisitam—तीक्ष्णो कृषाताम् (sharpen—*Daya.*).

Hymn-40

1. **Soma-Pusana**, bliss and sustenance, incoming (*prana*) and outgoing (*apana*) breath—*Daya.* The *soma* may be moon or plant (*Wilson*). See verse 4.

Amṛtasya nabhim—the source (or navel) of immortality (अमरणस्य हेतुम्, the cause or source of not dying—*Sayana*).

2. **Pakvam amasvantah janad usriyasu**—Produced the mature

milk in the immature heifers (आमासु तरुणीषु । उल्लियाषु गोषु । अन्तः मध्ये अघः प्रदेशे । पक्वं परिपक्वं पयः । जनत् जनयति—*Sayana*) i.e. produced rain in the newly-risen clouds.

3. **Vimanam saptacakram**—the seven-wheeled car, the year consisting of seven seasons; the additional thirteenth month regarded as the seven season (सप्तचक्रं सप्ततु चक्रं । त्रयोदशमासः सप्तम ऋतुः । “अस्ति त्रयोदशो मासः”—*Tait. S. VI.5.3.4*), *Sayana*.

Panca rasmim, five reins; this refers to the solar year, reduced by the amalgamation of the cold and dewy seasons into one to five seasons—*Sayana* (“द्वादशमासाः पञ्चर्तवो हेमन्तशिशिरयोः समासेन” *Ait. Br. I.1*. Five *pranas*, or vital airs (पञ्चप्राणाः पानव्यानोदानसमाना रश्मय इव यस्मिंस्तम्—*Daya.*).

4. Soma as a vegetable abides on the earth; in the second, or the firmament, he is represented by the moon.

5. **Visvani bhuvana jajana**—has generated all beings (or worlds—*Daya.*). Compare सोमः पवते जनितामतीनाम्—*Rv. IX.96.5*, Soma, the progenitor of wise or pious. Wilson thinks that allusion is intended to the effects of libations offered in sacrifice as productive of rain, and thence of nourishment, upon which existence depends.

Hymn-41

For verses 6,12,20 and 21, see III.13; VI.1; IX.38 and IX.37 respectively.

See the Yajurveda for verses 1 (*Yv. XXVII.32*), 2 (*XXVII.29*), 4 (*VII.9*), 7, 8 and 9 (*XX.80—83*), 13 (*VII. 34*)

1. **Niyuts**, the niyut steeds are the horses of the car of Vayu (*Sahasrinahs* 1000 in number); *Niyutvān*, नियम नियुक्तः—*Daya.*;

2. **Sukra**, bright or resplendent (*Sayana*); a graha, a vessel, a ladle or cup of Soma juice (*Mahidhara*).

6. **Aditya danunaspatis**—Adityas, lords of the act of bestowing, i.e. lord of gifts (दानुनस्पति=दानपति)—*Nir. II. 13*.

8. **Parah**, far off; *antarah*, nigh or near (समीपवर्ती—*Sayana*); in the

middle (मध्यस्थः—*Daya*.) (पर=असम्बद्ध, unconnected, अन्तर=सम्बद्ध, connected or related—*Mahidhara*).

12. *Asah*, means quarters, so called from being situated (*a-sad* पासदनात्); *asah* also means intermediate quarters, so called from pervading, \sqrt{as} , $\sqrt{अश्}$, अस्यशनात्—Nir. VI.I.

19. *Sambhuva*, may the two (heaven and earth)—who confer good fortune upon the sacrifice proceed to the altar—According to Sayana, the objects addressed are the two *sakatas*, carts or barrows, which are employed to bring the fuel or the *Soma* plants and are placed in front of the hall of sacrifice, north and south of an altar erected outside and which are considered here as the types of Heaven and Earth, who, properly speaking, are the deities of the trica (त्रिच, 19-21), and *sakatas* are requested, according to Sayana to proceed to the west part of the Southern Veda or altar, (हविषानि अग्नौ तद्रूपे द्यावापृथिवी वा । प्रेताम् उत्तरवेदेः पश्चिमभागं प्रतिगच्छताम्—*Sayana*).

Havirdhana, oblation containers (See Yv. V.14-21).

20. Today, may heaven and earth extend further our performance, i.e. this sky-touching sacrifice, to the gods (Nir. IX.38).

21. See Nir. IX.37—Let them (gods) sit in your lap in your bosom (or else, O ye not to be injured). Holy gods, accomplishers of sacrifice; here today, for the drinking of Soma.

Hymn-42

For verse 1, see Nir. IX.4.

1. Crying violently and proclaiming its nativity, it impels speech as a rower a boat, O bird, be highly auspicious. May no apparition whatsoever find thee anywhere.

It cries violently, proclaiming its birth, i.e., its name is onomatopoeic. It propels speech as a rower does a boat. O bird, be highly auspicious, i.e. exceedingly auspicious. *Mangalam* (auspicious) is derived from $\sqrt{गृ}$, meaning to praise. Or else, from $\sqrt{गृ}$, to swallow, i.e. it swallows evil things. Or else the word is *anga-lam*, i.e. having limbs. According to the etymologists, it is derived from $\sqrt{मज्ज्}$, i.e.

it submerges sin (मज्जयतिपापकम्). Or else, people say, "let it come to me (from root *gam* (गम्) with *mam* (माम्). May no overpowering force find thee on any side. (Nir.IX.4).

In this verse, the name *Kapinjala* does not occur, but the *Anukramanika* gives कपिञ्जलरूपीन्द्रो देवता । *Kapinjala* is ordinarily the Francoline partridge (*Wilson*).

2. In the region of the *pitrs* (पितृयामनु प्रदिशं) i.e. in the South.

Hymn-43

2. **Brahmaputra**, the same as the Brahmanacchansi (ब्राह्मणाच्छंसी), one of the sixteen priests, who recites the mantra that is not to be sung or chanted.

Sakuni, is Kapinjala bird.

3. **Karkarih-yatha**, like the lute (कर्करिखि वदसि—*Sayana*, भृशं कुर्वन्—*Daya*.).

NOTES ON BOOK III

Hymn-1

For verse 12, see Nir. VI.17.

In this hymn, Agni stands for the terrestrial fire, obtained by attrition, but by and by, as we proceed onwards, it represents the Fire Divine, the cosmic fire, and ultimately the adorable Lord.

For verse 12, see Nir. VI.17.

1. **Adrim**, a stone, also cloud (Nigh. I.10).

Adrim yunje, I take hold of the stone, or I join the stone, i.e. I toil.

Accha=accha (निपातस्य चेति दीर्घः) ।

2. **Prancam yajnam cakṛma**, made the performance of worship progressively increasing.

Yajnam, company of good people (*Daya*).

Namasa, with prayer; with respect and service.

Kavi and **grtsa**, both men of wisdom.

3. **Apsu**, in ethereal vapours, in waters, in vital airs (जलेषु प्राणेषु वा—*Daya*.); **apasi**, in actions (कर्मणि).

Svasṛnam, of sisters.

4. **Yahvih**, यह्वी from *yahu*, restless, swift or mighty, strong. In Nigh. II.2, one of the *apatya* terms, offspring, child (cf Rv. VIII.60.13, सहस्रो यहुः=सहस्रो पुत्रः, *Sayana*).

Yahvah, यह्वः—continuously moving or flowing also=*mahat* (महत्), यह्वयः महत्यो नद्यः (*Sayana*); when masculine, means also *yajamana*, a

sacrificer, Unadi I.134; feminine and dual, heaven and earth; plural, then the flowing waters, as in *sapta yahvih*, seven great rivers. The seven waters are *urjasvati*, *payasvati*, *tarasvati*, *sarasvati*, *harasvati*, *rodhasvati*, and *bhasvati* (Nigh. I.13). Dayananda translates *sapta-yahvih*, as the seven prominent or great ladies, (or a lady with seven great characteristics, indicated by the seven terms *urjasvati* etc.).

For *Yahvih*, see Rv. I.32.12 also.

Seven *Yahvih* are Nature's seven bounties (same as enumerated).

5. **Kavibhih**, by men of wisdom and art.

8. **Kavya**, the art of an artist; the creativity of a man of talents; poetry.

9. **Pituh udhah**, udders of the creator; *udhah* means clouds when used figuratively; also night (Nigh. 1.7).

Dharah, currents, flows.

Yahvibhih, by the mighty or great ones; i.e. by Nature's great bounties.

10. **Sapatni**, the wife whose husband is of similar nature; also the lady who has only one husband (सपत्नी समान एकः सूर्यः पतिर्ययोस्ते—*Sayana*).

Manusye, for the good of mankind.

Ubha, the two, a pair of husband and wife; the pair of heaven and earth; (द्यावापृथिवी).

11. **Jaminam Svasṛnam**, the sisters, the enjoying ones; the fingers of a palm.

Apah, waters, or showers of butter enkindling the fire.

12. **Yahvah**, great; an epithet of agni.

13. **Apam**, of vital breaths; of waters.

Apam garbham, embryo of waters; the one present in the core of breaths; vapours of the cosmos. (प्राणानां मध्ये व्यापनम्—*Daya.*).

15. **Damyebhih anikaih**, with the invincible valours. *Anika*=army.

17. **Damunah rathirah**, one possessing invincible chariots or war vehicles.

18. **Durone**, in the house.

Vidathani Kavyani, all sciences and techniques.

21. **Visvamitrebbih**, by those persons who are friendly and helpful to all.

23. **Puru-damsam**, to the one with a variety of actions and attainments; abounding in wonderful and mighty deeds.

Goh sanim ilam, गोः सनि इलां, the land sustaining cattle; *Sanim*—विभक्त्याम्; *goh*—वाचः (*Daya.*); the discriminating speech.

The same verse (इलामग्ने) occurs as the burden of several other hymns of Book III 1,5,6,7,15,22 and 23.

Hymn-2

1. **Dvita hotaram**, to the twofold functions; perhaps the lighting of the *Garhapatya* (domestic) and *Ahavaniya* (sacrificial) fires. (*Wilson*); *hotaram*, दत्तारं (*Daya.*).

2. **Matroh**, of mothers (here parents).

5. **Vṛkta barhisak**, with strewn holy grass, i.e. having practised austerity; by them who have covered the atmosphere with penetrating smoke of the fire sacrifice (*barhih*=interspace or atmosphere).

8. **Purah-hitah**, the first sustainer; the foremost benefactor; placed foremost or in front; charged; commissioned; one holding a charge or responsibility, पुरोहितः पुर एनं दधति, domestic chaplain is so called because they place him in front (Nir.II.12).

9. **Tisrah**, the three lights, (of interspace), terrestrial, electrical and solar—*Daya*.; or three forms, material, ethereal and celestial (मनोमय, प्राणमय, अन्नमय); the fuel fire established on the earth; the lightning in the interspace, and the solar in heaven.

10. **Visam**, people; *vispatim*, protector of the people.

13. **R̥tavanam**, the one avowed for the pursuit of truth.

14. **Namasa**, नमसा, with adoration, respect and prayer.

Hymn-3

For verse 4, see Nir. V. 2.

1. अथा = अथ

2. **Dasmah**, accomplishing wonderful deeds; the splitter of solid substances (मूर्तद्रव्याणामुपक्षयिता—*Daya*.).

3. **Vidathasya**, of the physical sciences (पदार्थविज्ञानस्य—*Daya*.). *Vidatha*, knowledge, wisdom; knowledge given to others; instruction, direction, rule command; *vidatham a-vad*, विदथम् आ—√वद् to impart knowledge; also a meeting, assembly (for the observance of festive and religious rites); a council, congregation; also host, army.

Vidatham, विज्ञानकारकमध्ययनाध्यापनं यज्ञं (*Daya*. I.117.25, the noble work of teaching and acquiring knowledge); विज्ञान स्वरूपक, God, the personified knowledge; (*Daya*. II.12.15); a war or struggle for righteousness (VI.52.17).

4. **Bhandate**, praises; applaud; *bhandana* (applause) is derived from √*bhand*, √भन्द् to praise (Nir. V. 2).

Dhamabhih, with many names.

Purupriyah kavih, the widely loved ward.

5. **Candram**, the giver of joy; shining like gold (आनन्दकर वेदीप्यमानं सुवर्णमिव वर्तमानम्, *Daya*. also Nigh. I.2).

Candraratham, the joyful chariot; *harivratam*, the chariot provided with steady horses.

6. **Jantubhih**, with creatures, including men (*jantu*=man, Nigh. II.3).

7. **Jarasva**=*jarati*, an act of worship (Nigh. III.14) *urja*=energy, *isah*=food.

8. **Namasa jutibhih**, with praises and laudations.

11. **Dansanabhyah**, by the excellent actions; by the pleasant actions (*Daya*).

Dansana, a surprising or wonderful deed, marvellous power or skill (R̥v. I.166.13).

Hymn-4

1. **Samit**—that knowledge which really illuminates in all proper aspects; the fuel as of wood (*Daya*). सम्यगिध्यते दीप्यतेऽनया सा विद्या; काष्ठादिर्वा; वेद विद्या); also *Vasanta* or spring season. The words derived from it are *Samidham*, समिधं, समिधा etc; also समिध्, to set fire to, set alight, light up, kindle or ignite; समिध्यते, to be kindled, take fire, or break out into flame; *Samidha-kastha*, log of wood, *Samit-pani*, holding fuel or fire-wood in the hands, usually pupils when they approach their preceptors; *Samidadhana*, the placing on of wood or fuel for the oblation to fire; *Samidha*, set alight or on fire, lighted, kindled; *Samiddha-homa*, a libation poured out upon lighted wood; *Sam-eddhr*, one who kindles, kindling.

Suca-suca, होमसाधनेन, by spoon or laddle for pouring oblations (*Daya*), like butter into fire, शुचाशुचा अत्यर्थं प्रसर्पकेन ज्योतिषा युक्तस्त्व—*Sayana* (from √शुच्, to shine; or from *isucir*, पूति भावे, to purify); with extreme purity and supreme enlightenment.

Note the pairs used in this verse: *Samit-Samit*, *suca-suca*, *deva-devan*, and *sakha-sakhin*.

2. **Ahan-trih**, thrice in a day.

Tanunapat, see earlier notes on it.

3. **Ilah**, the earth (Nigh. I.1).

अच्छा = अच्छ

Vṛsabham, showerer of benefits, showerer of wisdom (उपदेशवर्षकः—*Daya*. I.165.7); the excellent one (प्रशस्तम्—*Daya*.). The term is used as an epithet for the sun, for the supreme Lord; and for the foremost leader in the social structure.

4. **Barhih**, interspace (*antariksa*—*Daya*. also Nigh. I.3).

5. **Sapta-hotrani**, seven parts of the Havana or fire-ritual: *agnyadhana*, *samidadhana*, *ajyuhuti*, *jalasincana*, *svistakṛta-ahuti*, *havi-ahuti*, and *purnahuti*, i.e. (i) kindling the fire, (ii) putting the fuel sticks, (iii) oblations of butter, (iv) sprinkling of water, (v) benedictory oblation, (vi) oblations of *havih*, i.e. food, sweets, fruits, milk products, and medicinal herbs; (vii) the final and concluding oblations.

Sapta-hotrani, may also mean seven *hotṛs* or priests; Yajamana, Brahma, Udgata, Hota, Adharyu, Brahma, and the wife of the Yajamana. The *seven-hotṛs* in our physical body are two eyes, two ears, two nostrils and one mouth.

6. **Upaka**, present in close proximity (Nigh. II.16).

Mitra, wind (*Daya*.); *Varuna*, water or ocean. *Indra*, fire from friction or electricity; *Marut*, vital principles.

7. **Svadhaya**, by water, by food.

Sapta-prksasah, सप्त पृक्षासः, the seven related ones; here the seven *hotṛs* or ministering priests or the sense organs—two eyes, two ears, two nostrils and a mouth, or the five sense organs or sight, hearing, smelling, touch and taste, mind and intellect.

8. **Bharati, Sarasvati and Ila**, see earlier notes (I.3.10)—Divine culture, divine speech, and divine wisdom. According to Dayananda, *Bharati* is speech supported by knowledge and good instruction; *Ila* is *pr̥thivī*, or the mother-land; and *Sarasvati*, is the divine intellect, with extensive knowledge.

Bharati bharatibhih sajosaḥ, may in our social structure, the speech of one be in concordance with the speech of the other.

Manusyebhih devaiḥ ila, may the thinking of general masses in society be in harmony with the thinking of learneds.

Sarasvati sarasvatebhih—may the learning of one be in consonance with the learning of others.

According to Dayananda again, may the concepts of our people be based on wisdom of learned, may the reputation of people be on sound merits, and may our utterances be based on the utterances of all in one unison.

9. **Yukta-grava**, the one incorporating the clouds (*Daya.*, *grava*=cloud, Nigh. I.10); the one who performs *yajna* or sacred acts of dedication.

Deva-kamah, one cherishing to be a learned.

10. **Vanaspate**, O Lord of forests; the protector of rays (किरणानां पालकः—*Daya.*).

वनं=ray (Nigh. I.5).

11. **Suputra adītiḥ**, the mother blessed with worthy children.

Svaha, excellent food; well-meant speech; with the oblations offered with deepest regards. (शोभनान्नेन सुजिज्ञितया वाचा वा—*Daya.*); also, Hail; dedicatory syllable.

Hymn-5

1. **Prthupajah**, of mighty or extensive strengths.

Vahnih, the carrier (वोढा) or conveyor; the fire.

2. **Predvagnih**=pra+it+u+agnih (प्र+इत्+ऊँ इति । अग्निः) *u*—an interjection of calling to (*vitārke*); of compassion; a particle implying promise to protect; a particle used at the beginning of a sentence.

Namasyah, adorable; deserving or paying homage, venerable, humble; other related words are *namasah* (नमसः), favourable, kind (*Unadi* III.117); *namasana* (नमसाना), paying obeisance, worshipping (*Av.*); *namasya* (नमस्य), to pay homage or worship, be humble or deferential; *namasya* (नमस्या), reverence, adoration (*X.104.7*) cf. to Arabic *namaz*.

3. **Viksu**, in the progeny.

4. The verse relates to the qualities of a friend or *Mitra*; he is purifier like *Agni* or fire; *hota*=आदाता=an acceptor; *Varunah*, venerable or exemplary.

Jatavedah, knower of all that is born or that exists; Lord of universe; also from √विद्, to have, to possess, and thence, having whatever is born or created as his property; all-possessor; or from *vid*, to know, and hence knowing all created beings; name of fire also.

Parvatanam, of clouds (*Nir.X.9*; *Nigh.I.10*); or rocks.

5. **Sapta-sirsanam**, of the seven-headed one; the one who has seven rays, i.e. the sun. (May also mean Seven-Maruts or seven vital principles, protected by *Agni*, adorable Lord). The Lord protects all the places on the earth (*ripah*=earth; *Rv. X.79.3* also; *Nigh.I.1*); He protects the regions of the sun, of the interspace with the system of cosmic winds or *maruts*, and protects the sacrifices (*upamadam*, the rejoicing ones—*upa*+*madam*; also *upama*+*dam* (उपमा+दम्) or य उपमां ददाति तम्, one who gives the similies).

6. **Nama**, नाम, speech or water (*Nigh.I.11*).

Visvani vayunani vidvan, one who having the knowledge of all our actions (*vayuna*=action; also प्रज्ञा or प्रज्ञानं, intellect or knowledge).

In the *Nighantu*, *vayunam* (वयुन) is one of the *prasasya* (प्रशस्य) synonyms, the praiseworthy ones (*III.8*); one of the eleven synonyms of *prajna* (प्रज्ञा), or supreme understanding or intellect (*III 9*); one of the 84 padas or terms (*IV.2*).

The term *vayunani vidvan* (वयुनानि विद्वान्) is commented in the *Nirukta* (*VIII.20*) as प्रज्ञानानि प्रज्ञानं, i.e. well-versed in all branches of

knowledge. (X.70.10). *Vayunani* is also deserving or noble actions (प्रशस्तानि कर्माणि, Yv. V.56; प्रशस्यानि कमनीयानि वा कर्माणि, I.92.6.—*Daya*). Our Lord is *vayunavit*, since He alone knows all our actions of merits and demerits (Yv. XXXVII.2).

7. **Matara punah punah navyasi kah**, provides again and again new glories to both the parents, earth and heaven.

8. **Pitroh upasthe agnih urusyat**—seated in the midst of the two parents, earth and heaven, may this *agni* protect us.

Urusyat, behaves in multiple forms आत्मन उरु बहुविधाचरति (*Daya*). (Also *Panini* VI.3.133, to protect, secure or defend).

10. यदी=यदि

Nakam, where there is no pain (*Panini* VI.3.75); the non-existence of pain, i.e. pleasure or happiness (na + a + kam = not + pain); it also means the sun.

Hymn-6

1. **Karavah**=कारुकाः=शिल्पिनः, the accomplisners of arts and crafts (I.11.6; VI.46.1); similar terms are *karum* (I.102.9)—शिल्पकार्यं कर्तारम्, I.31.8; 165.14). *Karuh*, कारुः, is also the poet or bird who sings poems, I.83.6.

The Nirukta comments on IX.112.3—I am a bard (कारु); my father is a physician, my mother a stone grinder; here *karu* is a composer of hymns (Nir. VI.6, कर्त्ता स्तोमानम्), *karu*, according to Dayananda, is a technician or a technologist, a teacher in handicrafts (Yv. XXIX.32).

Ghṛtaci, pertaining to *ghṛta* or water (*ghṛta*=water, Nigh.I.12; Nir. VII.24); abounding in ghee or clarified butter; filled with ghee; sprinkling ghee, shining with ghee. *Ghṛtaci* is also a synonym of night (Nigh.I.7; Av. XIX.48.6).

2. **Sapta-jihvah**, seven-tongued one; for the seven tongues of flame, see Mundaka I.2.4—काली, कराली, मनोजवा, लोहिता, धूमवर्णा, स्फुल्लिगिनी, विश्वरुची, the colours of the flame; similarly seven rays of the sun,—seven

colours of the visible part of the spectrum—violet, indigo, blue, green, yellow, orange and red.

यदी=यदि, permissible in the Vedic metres.

3. **Manusi visah**, human races, mankind.

Devayantih, with a desire to attain divinity or nobility; the one who longs for the enlightened ones (दिव्या गुणा विदुषो वा कामयन्ती:—*Daya.*).

Prayasvatih, abounding in *prayah*, or luxuries or delicacies of various sorts (प्रियो बहुविधं तर्पणम्).

4. **Sapatni**, the lady attached and dedicated to one husband alone.

Urugayasya, praised by many, loved by all, very popular (बहुभिः स्तुतस्य—*Daya.*).

Dhenu, धेनू, cows (dual).

5. **Carsaninam neta**, leader of people, leader of masses; of people (मनुष्याणाम्—*Daya.*).

6. **Kesina**, the one with tuft of hairs; the one abounding in rays. (बहुवः केशाः किरणाः विद्यन्ते ययोस्तौ—*Daya.*).

Yogyabhih, with earth (*Daya.*), or joined with cords.

8. **Umah**, उमाः, attractive (कामनीयाः—*Daya.*).

Asvah, अशवाः, penetrating rays (व्याप्तिशीलाः किरणाः—*Daya.*). (Nigh. I.5).

9. **Saratham**, one with a chariot.

Nanaratham, one with an array of chariots.

Patnivatah-Trimsatam-trin, thirty and three (33). That is, the thirty-three devatas with their respective wives. Nature's bounties along with their beauties (beauties are their wives as if). The thirty-three *devas* enumerated are eight *vasus*, eleven *rudras*, twelve *adityas*,

Prajapati (*yajna*) and Indra (electricity)—Satapatha Brahmana, (Eight vasus are *prthivi* (*earth*); *jala* (water), *agni*, (fire), *vayu* (air), and *akasa* (ether); moon, the Sun, and stars or constellations. The eleven *rudras* are the eleven pranas or vital breaths; prana, apana, vyana, udana, samana, naga, kurma, kṛkālā, devadutta, dhananjaya and the soul. The twelve months of a year are twelve *adityas*).

10. **R̥tavari**, the spiritual currents flowing from the eternal truth (*R̥ta*); the source from which flow the currents of numerous waters (*Daya*).

R̥tajatasya, of those who are born of eternal truth.

Hymn-7

1. **Sitipr̥stha**, शितिपृष्ठ, white-backed (i.e. with whiteness background; also black-backed (*Wilson*, also *Daya*, Yv. 29.58); *dhaseh*, pertaining to one that holds; here fire.

Sapta-vanīh—seven tones; seven flowing rivers (*Wilson*); speeches coming out of seven doors (*Daya*)—guttarales, palatales, linguales, dentales, labiales, nasal, and laryngeal.

2. **R̥tasya Sadasi**, in the abode of ever-lasting truth (*Daya*); the abode of the water (the firmament—*Wilson*); *dhenavah*, speech (*Daya*); propitiators (*Sayana*).

3. **Bhavantih**, mares; the existing ones (वर्तमानाः, *Daya*).

Atasasya dhaseh, for the sake of cherishing of the perpetual going (*Sayana*); (व्याप्तस्य पोषकस्य—*Daya*).

5. **Sevam**, श्रेवम्, pleasure (Nigh.III.6).

6. **Ghosam**, speech (Nigh.I.11).

Hymn-8

For verse 1, see Nir. VIII.18.

The deity of this hymn is considered to be the *Yupa* (यूप) or the traditional sacrificial post, as single or as many (यूपाः for verses

6-10); but according to Dayananda, the deity is *visvedevah*, for the whole hymn.

1. **Vanaspate**, Lord of beams, the Sun; also the protector of forests (*Daya*. since *vana*=ray, Nigh. I.5); also Brahma, the sun etc. (*Daya*. Yv.IV.11); vegetation like *asvattha* is also *vanaspati* (*Daya*. Yv.XIII.29).

Adhvare, at the worship, or at a non-violent act of public good. (such as teaching, administration, etc. *Daya*.).

Daivyena madhuna, with divine melodies, heavenly meath (*Griffith*), sacred butter (*Wilson*); sweet temperament (*Daya*.).

For verse 1, see Nir. VIII.18.

“O Lord of herbs, lovers of the gods anoint you with divine honey in sacrifice. Whether you stand uplifted or whether your abode is in the lap of this mother, here bestow wealth on us.” On this the Nirukta comments: “Lovers of the gods anoint you, O Lord of herbs (*vanaspate*), with divine honey and clarified butter in sacrifice. Whether you stand uplifted, or whether your dwelling place is made in the lap, i.e. bosom, of this mother, you shall give us riches.

“It is Agni,” says Sakapuni.

3. **Yajnavahase**, to one who toils on the soil (toiling on the soil is a public act of selflessness for the production of food).

Hymn-9

For verses 2 and 8, see Nir. IV.14.

1. **Apam napatam**, imperishable life-force; (प्राणानां मध्ये आत्मत्वे नाशरहिते—*Daya*.); also fire, the grandson of water (fire wood is the son of water, since vegetation is born of water; fire is the child of wood, since it is obtained out of wood by attrition, and hence fire is the grand-child of waters).

2. **Apah**, vital regions; also waters.

Vana, वना, cherishable (वनानि याचनीयानि—*Daya*.).

Yat dure san iha abhavah, and hence though at a distance, is always close to us. (in the case of fire, although not yet kindled, yet as soon as attrition of the touchwood takes place, Agni, the fire, appears)

3. **Prapranye yanti paryanya asate**, some move forward, whilst the others sit close by. According to Sayana, an allusion is made to the sixteen priests, of whom the *adhvaryu* and eleven others take an active part in the ritual whilst the *udgatr* and other three are sitting by, engaged in the recital of the prayers and hymns. In fact, the theists, the believers in God, go ahead in their spiritual development, whilst the atheists, unbelievers or infidels lag behind.

5. **Sasṛvamsam iva**, like the one going; like the one approaching (प्राप्नुवन्तमिव—*Daya*.); like the fugitive or non-obedient son treated with harshness by his father.

7. **Pasavah**, cattle or animals, bipeds and quadrupeds.

Apisarvare, in the definite dim darkness of night.

9. **Trini sata tri-sahasrani agnim trisatca devah nava**—This means three thousand three hundred and thirty (plus three, *ca* standing for another three), 3330 (or 3333), and further nine (3339 or 3342).

(**Hiranyagarbha** etc.), For this enumeration, see Bṛhadaranyaka Anandagiri gives the figure 3336; but in the following verses of the Upanisad, only thirty-three have been enumerated—8 vasus+11 rudras+12 adityas+Indra+Prajapati=33. Mahidhara explains part of the increase by multiplying 33 by 10 for the *ganas* of the deities, making not very correctly 333; and repeating this number twice, once for their multiplication by Brahma, Visnu, and Rudra, again by their Saktis, but these explanations are far from satisfactory.

The Vedic verse, in fact, appears to enumerate 3339 or 3342, but nobody has been so far able to give a satisfactory elucidation of such numerals.

Hymn-10

1. **Agni**, adorable Lord, resplendent like fire (*Daya*).

Adhvare, the non-violent or peaceful *yajna*, here referring to the loving heart.

2. **Agni**, the Lord, who burns out the evils, like nescience etc. (*Daya*).

Sve dame, in your own way; of your own accord; in our or your own house.

3. **Jataveda**, the omniscient or knower of all things that are born; also the omnipresent, or the one present in everything that is born (*Daya*).

4. **Sapta-hotṛ**, seven officiating priests; on the human plane, the five vital breaths, mind and intellect (*Daya*); in the material universe, they represent the five elementary substances, time and space (*pr̥thivī, apah, tejas, vayu, akasa, kala* and *dig*).

Hymn-11

1. **Vicarsanih**, all seeing विशेषेण द्रष्टा; illuminator (प्रकाशकः,—*Daya*.);=विश्वकर्षणिः (*Sayana*); one of the पश्यति कर्माणि, the seer (Nigh. III.11); also *vi+kṛs, vi+kṛsa=vilekhane* (*Daya*).

2. **Dutah**, divine carrier of enlightenment across nescience (अविद्याया पारे विद्याया गमयिता—*Daya*).

4. **Vahnim**, carrier of virtues, सद् गुणाना बोद्धारम् (*Daya*.); also fire.

Hymn-12

1-9. **Indragni**, air and electricity (or lightning); one with resplendence and knowledge; the destroyer of evil virtues like lightning and the consumer of evil persons like fire; sun and lightning; the one similar to the sun and lightning; air and fire, army and army chief

with characteristic virtues of air and electricity; (*Daya.*). Also a pair of *vijnana* and *ananda*.

Hymn-13

1. **Barhih**, a very common term in the Vedic terminology, used in numerous connotations. It is a *pada-nama* in Nigh.V.2; the one in which objects attain growth or development, and hence interspace (*Daya.* Yv. 2.22; Nigh.I.3); also the well-acquired knowledge (संवर्धितं तेज वा विज्ञानम्; *Daya.* I.188.4); a comfortable seat, may be of grass (उत्तममासनम्, *Daya.* IV.9.1; a big house or building, *Daya* I.142.5; a bundle of grown grass, (उपवर्धकोदम्भसमूहः, *Daya.* Yv. XVIII.21); a good quality oblation (उत्तमं प्रवृद्धं हविः, *Daya.* VII.7.3); a decent place of meeting (*Daya.* Yv. 28.4).

Barhistham, the learned persons participating in *Yajna* or sacred acts (*Daya.*); it here also denotes, to the utmost power, superlative extent.

Yajistha, best offerer. (अतिशयेन यष्टा—*Daya.*).

5. **Vasyubhih dhitobhih**, through his own excellent designs (*dhitibhih*,—by the sustaining and other characteristics, *Daya.* 1.22.14); also fingers (Nigh.II.5).

6. **Sam saucab**, may you augment felicity (or peace and prosperity).

Hymn-16

1. **Vṛtrahathanam**, वृत्रहथानाम्==वृत्रहतानाम् of the slayers of *Vṛtva*, the evil forces; i.e. those who repel evils.

Hymn-17

For verse 5, see Nir.V.3.

2. **Jatavedah**, omnipresent fire or the one present in every born or created object (यो जातेषु पदार्थेष्वभिवाप्य विद्यते सोऽग्निः—*Daya.* VII.12.2); also used for one who knows all that is born, the omniscient Lord (यो जातान् सर्वान् वेत्ति, जातान् विन्दति वा—*Daya.* 1.44.1); also used for learned persons (Yv. XXVII.22).

3. **Trinyayunsi**, three existences, or three forms of manifestations, the wood-fire, the sun-fire (atomic-fuel), and the metabolic fire. In ceremonies the three existences are due respectively to the burning of wood, butter, and other offerings of cereals, medicinal herbs etc.

Tisrah usasah, the three dawns pertaining to summers, rains and winters.

Hymn-18

2. **Vaso**, O giver of comforts; giver of dwellings, वसु इति धनं नाम, Nigh. II.10, *vasu* is knowledge, wealth etc. (I.47.6), वसन्ति सुखेन यत्र, तद् विज्ञानम् i.e. *vasu* is enlightenment, the cause of happiness (*Daya*).

3. When applied to the ritual fire, *ghṛta* is butter, and *idhma* is wood fuel, and *havya* is the offerings of cereals and herbs. On the spiritual side, *ghṛta* is devotion, *bhakti* or *upasana*, *idhma* or fuel is the *karma* or dedicated actions, and *havya* is the divine knowledge or *jnana*.

4. **Te tanvam bhuri krtvah**, them, who toil to serve you, (repeatedly sprinkle thy substance—*Wilson*).

Hymn-20

1. **Dadbikra**, divine gravitational forces; a horse (यो धारकान् क्रामति, तमश्वम्—*Daya*.; also the fire or electricity or the gravitational force, पृथिव्यादि धारकाणां क्रमितारम्,—i.e. the fire, *Daya*. VII.42.2); horse, (Nigh. IV.11; Yv. IX.14, Rv. IV.40.4).

2. **Trivajina**, three viands, butter (*ajya*); fuel (*idhma*), and Soma and other medicinal herbs (*havya*); (knowing, going and attaining; ज्ञान, गमन and प्राप्ति, *Daya*).

Tri sadhastha, त्रीषधस्तथा, three abiding places; three altars (घृष्यया), आग्नीध्रीय etc. or एकाह, ग्रहीन and सत्र; or three daily sacrifices (प्रातः, माध्य and तृतीय *savanas*, morning, noon and evening); the three worlds, *prthivi*, *antariksa* and *dyau*, earth, interspace and celestial.

Tisrah jihvah, three tongues, three fires—*garhapatya*, *ahavaniya* and *daksina*.

Tisrah tanvah, three forms or three fires termed as *pavaka*, *pavamana* and *suci* (पवमानपावकशुच्यात्मकानि त्रीणि शरीराणि—*Sayana*).

Hymn-21

For verse 4, see Nir. V.11.

1. **Stokanam**, of any small portions; (अल्पानां पदार्थानाम्—*Daya*.): the word *stokah* has been interpreted by *Sayana* as बिन्दवः or drops; the hymn according to *Sayana* is proper to animal sacrifice, pasu-yagam (पशुयागम्).

Medasah, of oily, fatty, viscerus, स्निग्धस्य, स्निग्धाः—*Daya*.

Ghṛtasya, of classified butter. On the *adhyatma paksa* (mystic interpretation), the term means love, affection, or devotion.

Yajnam, devotional worship (not animal sacrifice in the traditional sense.); an act of public good (विद्वत्सत्कारसत्सङ्गशुभगुणदानाख्यम्—*Daya*.).

4. **Kavisastah**—praised by wise and learned, कविभिर्विद्वद्भिः प्रशंसितः—*Daya*.

Adriguh, lit. irresistible, means a stanza, so called from being at the head of a cow (गव्यधिकृतत्वात्, i.e. अधि-गुः); or else, it is intended to refer to an injunction, for there is a repetition of words: अधिगो शमीध्वं सुममि शमीध्वं शमीध्वमधिगविति, Toil, O irresistible one, toil well, toil, O irresistible one (Ait. Br. II.7.11).

The drops flow for thee, O irresistible and mighty one—तुभ्यं श्चोतन्त्यधिगो शचीवः, अधृतगमनकर्मवन्; i.e., one whose motion is unrestrained and who is active. Indra is also called *adhriḡu* or irresistible—अधिगव ओहमिन्द्राय (I send a gift to the irresistible Indra) Rv.I.61.1 (See Nir.V.11).

5. **Medah**, affection, स्नेहः (*Daya*.); it is *vapa* (वपा) or fatty matter that lubricates the abdomen like coagulated butter.

Hymn-22

According to the ritualists, the each verse of this hymn is to be recited separately as the Adhvaryu constructs an altar.

The hymn occurs as Yv. XII.47-51.

1. **Sahasrinam vajamatyam na saptim sasavan**—enjoying a thousand-fold food like a quick-going horse, (*Wilson*); to that wind, which moves with speed, and which possesses a force in immense measures; *saptim* is horse of the name *agni* (अग्न्याख्यमश्वम्—*Daya*). Like a horse that enjoys various properties a battle—सहस्रं नानारूपं तं युद्धं यो भजति स सहस्रितमश्वमिव—*Sayana*.

Mahidhara gives entirely a different sense.

2. This refers to several forms of existences of *agni* (i) as the sun in celestial region; (ii) as sacrificial fire on land; (iii) as fire of attrition in wood, and (iv) as submarine fire (in water), and as (v) wind in midspace.

3. **Divo arnam**, as vapour in heaven; or smoke (दिवः—सूर्यं प्रकाशात् । अर्धम्—उदकम्—*Daya*).

Dhisnya, prana or the *devas* presiding over vital airs—प्राणाभिमानिनो देवाः—*Sayana*, षष्ठितुं योग्याः—*Daya*.

Rocane, in the effulgence of the Sun (सूर्यं प्रकाशे—*Daya*). According to *Sayana*, *rocana* is said to be the region where the fiery radiance burns.

4. **Purisyasah**—the sustainer, पुरीषेषु पालकेषु पृथिव्यादिषु व्यापकत्वेन भवाः (*Daya*); *Sayana* explains the term पुरीष्य as सिकिता समिश्रः, mixed with sand; good for animals, पशुभ्योहितः (*Mahidhara*). According to Nir. II.22, पुरीषं is a synonym of water.

Pravanebhih, by the implements for digging the earth (मृत्-खनन-साधनभूतैरभ्यादिभिः,—*Sayana*, गमनादिभिः—*Daya*).

5. The verse is repeated at III.5.11; 6.11; 7.11; 15.7; 22.5; 23.5 (as the last verse of several of these hymns).

Hymn-23

2. **Devasravah**, one who listens to the words of advice of wise and learned.

Devavatah, the worthy inspirers (देवो दिव्यो वातः प्रेरको यस्य सः—*Daya*). According to traditionalists, Devasravasa and Devavata are regarded as the two sons of Bharata who churned Agni or fire out of sticks.

Bharata, भारता—धारक—पोषको—*Daya*.

3. **Dasa-ksipah**, ten fingers used in attrition process for generating fire.

Matṛsu, मातृषु, in rivers (*Daya*., मातर इति नदीनाम्—Nigh. I.13).

4. **Dṛṣadvati, Apaya and Sarasvati**, It refers to *agni* that shines on the banks of these three rivers (*Sayana*). *Dṛṣadvati*, any river which abounds in stones (बहवो दृषदो विद्यन्ते यस्याम्—*Daya*.) (not a proper noun, but a river in general).

Apayayam, आपयायाम्, प्राणिव्यापिकायाम्, pervading through vital airs—*Daya*.

Sarasvatyam, विज्ञानवत्यां वाचि, in divine speech of enlightenment—*Daya*.

Pṛthivya ilayaspade, in an excellent spot of earth (*Wilson*); in the footmark of the earth in the form of a cow, according to *Sayana*, i.e. on the northern altar (*uttaravedi*).

Manuse—मननशीले—*Daya*.; relating to man, the rational being. Perhaps also on a bank, a place frequented by men.

Hymn-24

1. See also Yv. IX.37.

3. **Dyumneva jagrve**—always endowed with his vigilance by own lustre or energy (स्वतेजसा सर्वदा जागरणोपेता—*Sayana*, यज्ञस्वना धनेन जागरूक—*Daya*.).

Sunah, son, descendent, also the sun; the destructor of evils or of evil persons (सूनया हिसया, सूनो दुष्टानां हिंसकः, पुत्रः—*Daya.*).

Hymn-25

5. **Apam durone samidhyase**, kindled in the dwelling of the waters, i.e. as lightning in the firmament; in the dwellings of vital airs (अपां प्राणानां मध्ये—*Daya.*).

Hymn-26

1. **Kusikasah**, of the family of preceptors or *kusika* (कुशिक) (उपदेशकः—*Daya.*).

Anusatyam, अनुषत्यं = अनुसृत्य, observer of truth, to the ritualists, it is not so much of the observance of truth in the abstract, as of keeping faith with the sacrificer, by giving him the desired recompense to which he is justly entitled.

निचाय्या = निचाय्य (संहितायामिति दीर्घः).

2. **Brhaspatim**, the Lord of the extensive universe (बृहतां पृथिव्यादीनां पालकम्—*Daya.*); Lord of sacred rites; the Lord of the great sacrifice (बृहतो यज्ञस्य पतिम्—*Sayana.*).

3. **Agnigasmī janmana jataveda**, I am agni or fire by birth; or else I, Agni, am by birth Jataveda. (*Jatavedah*, knower of all that is born; also जातवित्, the enlightened—*Daya.*). *Arka*=*Vajra* or lightning (Nigh. II.20).

Ghṛtam me caksuh, clarified butter is my eye. This is a mystical description of the universality of Fire-Divine in the double capacity of the enjoyer and enjoyed, the food and the feeder, and in the three forms of fire, air and the sun, presiding over earth, mid-heaven and heaven; the eye of Agni is the light of all, which light is fed by oblations of butter. *Ghṛtam*, shining (प्रदीप्तं—*Daya.*).

Amṛtam me asan, ambrosia is my mouth or the reward of pious acts or enjoyment of heaven and the like which is procurable through oblations to fire, as if through his mouth or countenance.

Arkah tri-dhatuh-Arka, is explained by Sayana as जगत्सृष्टा प्राणाः world-creating vital air, which becoming three-fold is *vayu* in the

firmament, *agni* on the earth and *aditya*, as the source of eternal warmth and life.

Sayana explains the passage in another way also: as the eye lights up the world, so *ghee* thrown upon the fire causes it to burn fiercer and dispense more light: *amṛta* is explained by *prabha*, light, light is in my countenance: *tridhatu*, Sayana refers to the three vital airs, the prana, the apana and the vyana; the identity with the air and the Sun is similarly explained. (See Yv. XVIII.66 for this verse). According to Mahidhara, it is the *yajamana*, who identifies himself with Agni, saying, I am by birth Agni or *Agni-rupa*, etc.

8. **Tribhiḥ pavitraih**, by three purified forms *agni*, *vayu* and *aditya*. To Dayananda, the three are body, speech and mind—अग्निर वाङ्मनोभिः ।

Having by self contemplation realized his identity with three manifestations, *agni*, *vayu* and *aditya*, he come to know his identity with the universe, as by the text: आत्मनि विज्ञाते सर्वमिदं विज्ञातं भवति, the self being known, all this (universe) is known.

9. The verse speaks of the great attributes of an enlightened person.

Hymn-27

For verse 7, see Nir. VI.7.

Vajah, spiritual knowledge and the things of the sort (विज्ञानादयः पदार्थाः—*Daya*.); powerful food, energy giving food; Sayana translates *vajah* as *masah* (मासाः) or months.

Abhidyavah, brilliant, अभितः प्रकाशमानाः, but also half-months, अर्धमासाः ।

Havismanta, literally, having the *havis* or the oblation of butter.

Ghṛtacya—या घृतमुदकमञ्चति प्राप्नोति तया राक्ष्या (*Daya*.); to Sayana, *ghṛtaci* is *gaw* but Vajasaneya is quoted to mean *sruk*, a ladle (Tai. Br.).

3. **Dvesansi**, animosities and hatreds; also sins (*Sayana*).

5. **Ghr̥ta-nṛnik**, enrobed with butter; the cleanser of butter and water (आज्योदकयोः शोधकः—*Daya*.).

7. **Vidathani**, means *vedanani* (वेदनानि) or knowledge; विद्यानि प्रचोदयन्, —urging forth knowledge (Nir. VI.7).

Mayaya, by wisdom or intelligence (प्रज्ञया)—*Daya*., by experiences (कर्मविषय ज्ञानं or knowledge of the objects of sacred rites—*Sayana*).

9. **Daksasya pitaram tana**, as the parent of the world, daughter or Prajapati Daksa (*Sayana*); that is, the earth, here identified with the altar, *vedirupa*: she sustains, धारयति, understood, him. (दक्षस्य=of the clever pupil, चतुरस्य विद्याशिनः, पितरं=father or father like guardian, पितृवत्पालकं; तना=by extension, विस्तृतया—*Daya*.).

Agni, the protector or father of the world, सर्वस्य जगतः पालकं धारयति ।

10. **Ila**, earth or the altar, प्रशंसितेनोपदेशेन सुसंस्कृतेनाऽन्नादिना वा—*Daya*, one honoured with food etc.

12. **Urjo-napatam**, the grandson of energy; the son of the oblation, as blazing when fed by butter and the like. Oblation preceds *aditya*, and from *aditya*, *agni*—a descent like this (बलाद् विनाशरहितम्—*Daya*.).

Kavikratum, the creation of the wise; a reference to *adhvaryu* or the priests who make fire by their rubbing the sticks to evolve flame.

15. **Vṛsanam vṛsan vṛsanah**, the sender of showers. It refers to the proper belief that the offering that is sacrificed with fire proceeds entirely to the sun, from the sun is generated rain, and from rain the food; and from thence mankind (*Manu* III.76).

Hymn-28

For verse 2, see Nir. VI.16.

The hymn, it is so said, refers to the devotional prayers offered five times a day during the ritualistic period with special offerings of *purodasa*, cakes made of cereal, dressed in butter. The five are:

pratah-savana, tiro-ahnya, madhyandina savana, tṛtiye savana or *sayam savana* and then the fifth, *tiro-ahnya*. These five terms occur in verses 1, 3-6 (प्रातः सवने, तिरःऽग्रह्न्य, माध्यन्दिने सवने; तृतीय सवने, तिरःऽग्रह्न्यम्) ।

The word तिरःऽग्रह्न्य means “as the day disappears; this occurs twice, with the rising sun and with the setting sun; i.e. between the morning and midday, and between the midday and the evening (तिरश्चीनेऽर्द्धि भव साधु वा, तिरः स्वहस्सु साधुम्: born in the first part of the day and hence nice or good.—*Daya*).

2. **Pacatah**, पचतः—Commenting on this, Yaska says: पचतिर्नामो भूतः —*pacati* is used as a noun and we have तं मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीष्टां (Maitr. S. IV.13.9; cf मेदस्तः प्रतिपचत, Yv. XXI.60; 28.23.46) meaning accept it cooked from fatty portion. The word may be used in the dual number also. It is well known when it is in the singular; for we have: पुरोला, अग्ने पचतः, which means the cooked oblation of rice, O Agni.

Hymn-29

1. **Asti idam adhimanthanam**, this, the apparatus of attrition, is ready. The Ṛsi of this verse is Visvamitra, who inspired by this verse, constructed the first attrition apparatus for generating fire. *Adhimanthana* is the stick, the string and the like placed upon the two pieces of wood to assist in their attrition. (उपरिस्थं मन्यनम्—*Daya*).

Prajananam, begetting, denotes a tuft of dry grass used to catch and communicate the flame (प्रकटनम्—*Daya*).

3. **Idayah putrah**, the son of Ida, i.e. the fire of the altar; or the son of speech, as if,—*Daya* ., (इला=वाक्; Nigh. I.11).

4. **Idayah-pade nabha pṛthivya adhi**—in the middle of the northern altar. See Yv. XXXIV.14 and 15, and also Ait. Br. 1.5 Dayananda in this verse translates *ida* as earth; and *pṛthivya*, as if the mid-space (अन्तरिक्षम्, नाभा-मध्ये) ।

8. **Sva u loke**, in thine own sphere; on the centre of the north altar (*Sayana*); on the hide of the black antelope (*Mahidhara*) स्वकीये दर्शने, in one's own appearance—*Daya* .

Yajnam—to Sayana, it means the yajamana, यज्ञस्य कर्तारम्, who is to be stationed in the best place or *uttame loke*; or that which enjoys the fruit of the holy rite; *Sukṛtasya yonau*, the place of enjoyment of good deeds, सुकृतजन्योपभोगस्य स्थाने—*Sayana*.

9. **Kṛnōta dhumam**, produce smoke, i.e. produce fire (by metonymy).

10. **Te yonih**, thy place; it alludes to the *arani*, the stick of *vetasa* or *asvattha* or some other tree (*Sayana*); household fire or the *garhapatya agni*—*Mahidhara*.

11. **Tanunapat**—He who does not consume the persons of the worshippers; or the grandson of waters, i.e., fire, see earlier notes I.13.2, यस्य तनूव्याप्तिर्न पतति—*Daya*.)

Matarisva, one who breathes, *Svasiti*, in the material atmosphere (यो वायो श्वसिति सः).

13. **Dasa svasarah**, the ten fingers. When the priests and assistants behold the flame break forth, they clap their hands and make sounds of rejoicing like the parents of a new-born son, *svasarah* = fingers (अङ्गुलि—Nigh. II.5); sister's like fingers (भगिन्य इव वर्तमाना अङ्गुलयः—*Daya*.).

14. **Saptahota**, the seven vital airs.

The verse deals with the life-fire, which once initiated continues to exist throughout the lifetime. *Asura*—the life principles.

15. **Brahmanah**, of Brahma, of the creator Lord.

Kusikasah, those who have attained high elevated positions; highly enlightened ones.

Hymn-30

For verses 5, 8, 10, 17 and 19, see Nir. VI.1. (also VII.6); 1, 2, 3 and 7 respectively.

3. **Susiprah**, the one with handsome nose or chin (*Daya*.); (Nir. VI.17); a protection for the head, or helmet (*Sayana*).

Tarutra—the one that takes across pains and troubles (*Daya*.); he by whom the gods surpass or defeat the *asuras* (*Sayana*).

5. **Ime cidindro rodasi** etc.—These two regions, i.e. heaven and earth, having a boundary, are so called from being bounded. *Rodhas* means a bank (कूल); it restrains the stream.

Kula, (bank) is derived from the root $\sqrt{\text{रूज्}}$, to break by meta-thesis. *Apare*, boundless, very extensive. These which thou hast seized are thy great fist, O Lord of Wealth. (Nir. VI.1).

7. **Ghrtaci**, the blessed night and the like.

8. **Ahastam indra sam pinak kunarum**—O Indra, crush the handless, thundering (cloud) i.e. O Indra, having made him handless, crush the cloud that thunders all around (Nir. VI.1). Crush the increasing cloud shedding water (*Sayana*) (सहदानुमुदकदानोपेतं क्षियन्तमाकाशे निवसन्तं कुणारं गर्जन्तं वृत्तम्; also सहदानु—दो प्रवखण्डने; पिणक्—पिण्लु संचूर्णने—*Sayana*).

10 **Alatṛna**, means easy to pierce, i.e. a cloud, *Vala* (cover) is derived from the root $\sqrt{\text{वृ}}$, to cover. *Vraja* (enclosure) is so called because it moves in the atmosphere, of *go*, i.e. of the atmospheric speech. Being afraid, he yielded before slaughter. He made the paths easy to tread for driving the cattle; he made the paths easy to traverse in order to drive forth the cattle. The flowing speeches well protected the widely-invoked one, i.e., waters on account of their flowing, or speeches on account of being uttered. The rainwater is invoked by a large number of people. The verb *dham* means to go (Nir. VI.2).

12. **Haryasva-prasutah**—pertaining to water-absorbing rays—हरयो हरणशीलाः, ग्रशवाः किरणा यस्य तेन प्रसूता जनिताः—*Daya*.

Sayana translates *Haryasva* as *Indra* or he with his tawny horses.

15. **Martyasah**, men (*Daya*.); mortal enemies; killers, murderers (*Sayana*).

17. O Indra, tear up the Raksas with their root, rend them in the middle, shatter them in the front. How far did you entice him ? Throw the burning weapon upon the foe of prayer.

O Indra, tear up the Raksas with their root, *Mulam* root, is so called from releasing, √मुच्, or from stealing, or from stupefying, √मुह्. Rend them in the middle, shatter them in the front. *Agram* (front) is so called because it comes nearest (आगतम्). How far, i.e. up to what country (Nir. VI.3).

Brahmadvise—Enemy of the Veda or the atheist (यो ब्रह्म परमात्मानं वेदं वा द्वेष्टि तस्मै—*Daya.*).

19. *Urva iva paprathe Kamo asme*—our desire spreads like the submarine fire (our in the genitive case—Nir. VI.7).

Hymn-31

For verses 1 and 2, see Nir. III.4 and III.6 respectively.

1. The verse refers to a case where a person has no son, but has a daughter. In a case of such expediency, the daughter's son becomes the legal heir of his grandfather's (mother's father's) property.

Sasad-vahnih, the sonless father (*Wilson*), the disciplined and wise father.

The husband admits that he (the father) shall obtain a grandson from the daughter, the wise man, honouring the process of the sacred rite. When a father arranges a husband for his daughter, he bears himself with a tranquil mind.

The husband admits the daughter's right to be appointed as a son with regard to the discharge of the duties of offspring. A daughter is so called because it is difficult to arrange for her welfare, or she fares well at a distance; or the word *duhita* is derived from √दुह्, to milk (दुहिता दुहिता । दूरे हिता । दोग्धेवा). He has obtained a grandson, i.e. the son of the daughter is the grandson. The wiseman honouring the process of the procreative sacrifice, i.e. of the diffusion of the seminal fluid, which is produced from each and every limb, which is engendered from the heart, and which is inserted in the mother, holds that both

children (i.e. son and the daughter) have the right to inheritance without any distinction whatsoever. The same view is expressed by the stanza अंगदंगत्सम्भवसि० S.Br. XIV.9.4.8; Br.Up. VI.4.8. (Nir.III.4).

2. **Na jamaye riktham araik**—If there is a son, the inheritance does not go normally to the daughter.

Yadimataro janayanta vahnim—Here *vahni* is male offspring, since he is the *vodha* or the carrier (or inheritor) of father's property.

The legitimate son did not leave wealth for his sister. He made her the place of depositing the seed of her husband. If the mothers have engendered offspring, one is the performer, and the other is the director of good deeds.

Na jamaye, means not for the sister. *Jamih* (sister) is so called because others beget, जा, i.e. offspring, on her, or the word may be derived from √जम् meaning to go; she has mostly to go to the husbands family. The legitimate, i.e. one's own son, left, i.e., gave, wealth. He made her the place of depositing the seed of her husband, i.e. the man who accepts her hand. If the mothers have engendered *vahni*, i.e., a son, and *avahni*, i.e. a daughter, one of them, i.e. the son, and the heir, becomes the procreator of children, and the other i.e., the daughter, is brought up and given away in marriage to another person. (Nir. III.6)

3. **Hari-asvasya**—an attribute for the resplendent Lord, in the sense that from Him (as if from the sun) emanate divine radiations.

6. **Sarama**, sanctified mind or divine wisdom; *Indra*, the individual soul. *Aksaranam* imperishable cows of spiritualism; *supadi*—Sure footed mind.

7. **Vipratamah**, the most virtuous.

17. **Ubhe kṛsne**, the two darks, meaning *ahoratra*, day and night.

21. **Durasca visva avṛnod apa svah**—he shut the gate upon all; having placed the cattle in the cow-pens, he covered or closed the doors (*Sayana*).

Hymn-32

1. **Indra**, throughout the hymn represents the lower self; the hymn refers to the midday worship (*madhyandina savana*); midday fire-ritual, or even midday meals (*Daya*).

2. **Gava siram manthinam, sukram**—milk or butter milk, to be mixed with Soma, or exhilarating sweet drinks; here they represent love, with purity of heart and mind.

3. **Marut**, represents vital organs in the human complex where Indra functions as the lower self. Rudra is vital breath (the entire breathing complex).

4. **Vṛtra**—is evil, the dark overpowering force.

5. **Manusvad**, like an intelligent being.

Haryasva, lord of tawny steeds, i.e. the lord of sturdy organs.

Apah arna, blending of the waters of firmament with the waters of the earth; in metaphysical sense, it is the blending of spiritual joy with the joy of body.

7. **Rodasi**, world halves (*Griffith*); the earth and heaven.

8. **Pṛthivi**, earth, the physical or corporeal complex; the body; dyau, the heaven, the mental complex; *surya*, the sun, the source of intelligence; *usa*; the dawn, the divine inspiration.

12. **Vajra**, adamant will power; *ahi*, demoniac impulse.

Hymn-33

For verses 1, 5, 6 and 10, see Nir. IX.39, II.25, II.26, and II.27 respectively.

1. **Vipat**, a river flowing with a variety of movements and covering a lot of space (या विविध पटति, गच्छति विपाटयति वा मा—*Daya*). See also Nir. IX.25; and II.24. The Nirukta refers to a legend, with a mention of Visvamitra (friend of all), the domestic priest of Sudas,

(a bountiful giver), son of Pijavana, one whose speed is enviable, or whose gait is inimitable. Having gathered his wealth, the priest came to the confluence of Sutudru (the Sutlej) and the Vipata (the Bias). Others followed him. Visvamitra implored the rivers to become fordable; he addressed them in the dual, as well as in the plural number. Then follows a dialogue (Nir. II.24).

Like two bright cows, like two licking mothers, Vipas and Sutudri hasten forth eagerly with their waters from the lap of the mountains contending like two mares let loose.

From the lap of the mountains, i.e. from their mountainous abode. Eagerly, i.e. longingly. Like two mares who are released, or who are out of temper. Contending (ह्रासमाने) the verb ह्रास् is used in the sense of emulation—or who are excited. Like two bright beautiful cows, two mothers licking together, Vipas and Sutudri hasten forth with their waters. (Nir. IX.39).

Dayananda derives the word *Sutudri* thus: शु शीघ्रं तुदति व्यथयति सा, one who gives trouble easily, that river. *payasa*, with water (Nigh I.12).

5. **Ramadhvam me vacase**—Stop your courses for a moment, ye great floods, at my friendly bidding. I, the son of Kusika, and desirous of protection, invoke the river with a sublime hymn.—This verse has been commented upon by Yask in the Nirukta (II.25) thus :

Stop from flowing at my friendly bidding, I who prepare Soma for you, Great Flood, rich in water. The word ऋतम् (*rtam*) is a synonym of water, so called because it pervades everything. For a moment, stop your courses, your journeys or your protections. A moment, a recurring unit of time.

R̥tu (ऋतु) is derived from √ऋ, meaning to go.

Muhuh (मुहुः), again, as if the time was indolent (मूढः) as long as a moment.

Abhi-ksanam (अभीक्षणं) = *abhi* + *ksanam* (अभि + क्षण) —a moment.

Ksana (क्षण, an instant) is derived from √क्षण, to injure; it is the injured time.

Kalah (कालः), time, is derived from √कल्, meaning to go.

I call upon the river with a great, mighty, sublime, profound panegyric, full of wisdom for protection, Son of Kusika. Kusika was the name of a king. The word *Kusika* is derived from √कृष्, meaning to cry, or √कृष्, meaning to cause to shine; or he is a good expounder of meaning.

Dayananda derives *kusikasya* as विद्यानिष्कर्षं प्राप्तस्य, of the one well-versed in fundamentals of knowledge.

6. **Indrah asman aradat**—For this verse, see Nir. II.26.

Indra, the wielder of the thunderbolt, dug our channels; he smote down *Vṛtra*, the enclosure of rivers. *Savitṛ*, the god of beautiful hands, led us hither, at his stimulation, we flow expanded.

Indra, the wielder of the thunderbolt, dug our channels, the verb रद् (*rad*) means to dig. He smote down *Vṛtra*, the enclosure of rivers, has been explained. *Savitṛ*, the god of beautiful hands, i.e. of auspicious hands, led us hither.

Panīh (पाणिः, hand) is derived from √पण्, meaning to worship, they worship gods, having folded their hands. At his stimulation, we flow expanded, *urvyah* (expanded) is derived from √ऊर्ण्, to cover. “It is derived from √वृ, to cover,” says Aurnavabha. Having thus answered, the rivers consented in the end.

9. **Anasa** = शकटेन, by a cart; *rathema*, by a chariot.

10. **A te karo sṛnuvama**—This verse has been commented by Yaska, Nir. II.27.

We shall listen to thy words, O bard; thou camest from afar with this chariot, bend myself down for thee, as a nursing mother (for her son), as a maiden to embrace her lover.

Hymn-34

For verse 1, see Nir. IV.I.

1. **Indra**, the lower self; the soul.

Purbhit, the destroyer of strongholds of evil.

Rodasi, earth and heaven; in human body complex, the term represents the realms of body and mind.

Vidad vasuh dayamanah vi satrun, the treasure-knower, slaying his foes. In this it means to slay (Nir. IV.17).

3. **Vanesu**, in words; in confused human brain.

Dhenah, the cows; the wisdom (both stolen, cf., the allegory of *panis* etc.).

6. **Mayabhih**, by intellect, tact or skill (प्रज्ञाभिः—*Daya*.).

8. **Satrasaham**, सत्रासाहं, the subduer of evils, or enemies, the conqueror or victorious.

Sasavamsam, svah, apasca, enjoyer of bliss and the fruits of actions.

9. **Atyan**, अत्यान्, vitality; also horses; *surya*, divine consciousness, the sun of enlightenment; *gam*, speech, cow; *aryam varnam*, the group of virtuous people; *dasyun*, wickeds.

Hymn-35

2. **Sapti**, swift-gliding; *hari*; a pair of horses.

6. **Dadhisva imam jathā indum**—lit. take this into your belly; an idiom for 'acceptance in full.'

7. **Barhih**, the sacred grass, the seat; in the present context, it means 'our hearts.'

Sutah somah, the homage, emotional affection; *Kṛtah dhanah*, the nourishing food; *haribhyam*, for the two horses, the physical and mental faculties.

8. Here is a reference for the extraction of medicinal elixir from herbs, which needs an expert (नरः), pressing stones (पर्वताः), water (आपः), and is sweetened with milk (गोभिः मधुमन्तम्). Here on the meta-physical plane, the worshipful sentiments are sweetened with intellect, austerity (stones), and pure thoughts.

9. **Agneh piba jihvaya**, drink with tongue of fire; relish it with burning enthusiasm.

10. **Sakra**, strong and potent (शक्तिमान्—*Daya*).

Adhvaryoh hastat, from the hands of the presenter or the supervisor of ceremony; *hotuh*, of the *hotr* priest, the giver, the pious devotee.

Hymn-36

For verses 4 and 10, see Nir. VI.23 and VI.7 respectively.

1. **Yadamanah**—beggars (याचमानः—*Daya*.); allies or associates; *utibhih*, protective measures.

4. **Mahan amatrah vrjane virapsi-amatrah** (अमत्रः) means अमत्रः, without measure, great, or one who is invulnerable. Great without measure, mighty in fortified place. (Nir. VI.23).

Amatrah is learned (ज्ञानवान्)—*Daya*.

5. **Daksina asya purvih**, many are his donations; *purvih*=पूर्णाः or full (*Daya*). *Daksina* is दानानि or donations, or fees or presents to priests and learned people.

10. **Asme pra yandhi maghavan rjisin**—Extend this to us, O Lord of wealth and wielder of thunderbolt, i.e. to us in the dative sense (अस्मे=अस्मभ्यं)—Nir. VI. & 7.

Siprin, handsome; with handsome nose and chin.

Hymn-37

2. **Satakratu**, an epithet of Indra; one who performs one hundred yajnas; whose actions are cent per cent selfless and unattached; by whom many great acts are performed—*Daya.*)

8. **Jagrvim**, sleep-dispelling (awakened—जाग्रन्कम्—*Daya.*; जागरण-शीलम्—*Sayana*). According to Sayana, drinking the Soma is preventive of sleep—पीतः सोमो जागृविः स्वप्ननिवारकः ।

Hymn-38

1. दीधया=दीधय (सहितायामिति दीधः)

1. **Tasta**—A carpenter, one who planes the wood.

Atyah na vaji—As a quick horse.

The institutor of the rite is supposed here to address the officiating priests, urging them to be diligent labourers, like the carpenter or the pack-horse (*Wilson*). For this verse, see Ait.Br. VI.20 also.

3. **Sam matrabbih mamire**—They have set limits; with the elements they made determinate divisions of heaven and earth by so much, that is, to a definite limit or extent (मात्राभिः रोदस्यो इयत्तया परिच्छिन्ने चक्रुः—*Sayana*; मात्राभिः मूढमाऽवयवैः ममिरे निमिमिरन्—*Daya.*).

6. **Gandharvan**, according to Sayana, they are the guardians of Soma; according to Dayananda, they are well-trained in speech, or they are the sustainers of the earth: गन्धर्वान्—ये गां सुशिक्षितां वाचं पृथिवी वा धरन्ति तान् ।

8. **Savituh**—Savitṛ is Indra according to Sayana; and the sun (*Daya.*).

9. **Visve mayinah**, विश्वे सर्वे मायिनः प्रशस्त प्रजाः (*maya*=wisdom or intelligence). Sayana renders the phrase as all the gods (all those who exercise illusion—i.e. *Asuras*—(*Wilson*)).

Hymn-39

2. **Bhadra vastrani arjuna vasana**—In Nigh. III.7, *arjuna* is the rupa-nama रूपनाम; speech, auspicious and clothed in white raiment; *tejansi*, splendours, energies. (*Sayana*).

Pitrya dhiih—our ancient and paternal hymn (पितृक्रमागता स्तुतिः—*Sayana*); dhiih=प्रज्ञा, intellect or wisdom—*Daya*.).

5. **Dasabhih dasagvaih**, ten month's rites; ten sorts of vital airs (दशभिः दशविघैर्वयुभिः, accompanied with ten sorts of movement (दशगवैः दशविधागतयो वेषान्तैः—*Daya*.). See notes on I.62.4.

6. **Haste dadhe daksine**—he held in his right hand; that is, he delivered the rains from their imprisonment in the clouds of the firmament.

Hymn-40

1. **Indra**—*Sayana* gives a number of derivations of this word, based on the Nirukta of Yaska and the Taittiriya Aranyaka: he who sports (रमते) in the Soma juice (इन्दु); or who shows this (इदम्) universe; or he who divides (दृणाति), or gives (ददाति) or takes (दधाति), or causes to worship (दारयति) or possesses (धारयति) spirituous liquor (इरे), or who runs or passes (इवति) the Soma juice (इन्दौ); or kindles or animates (इन्धे) living beings, or he who beholds the pure spirit or Brahman which is this (इदम्) universe: the grammarians derive it from इदि, to rule with the affix रन् ।

4. **Ksayam**—Abode (निवासस्थानम्—*Daya*.).

Hymn-41

For verse 3, see Nir. IV.19.

3. **Brahmavahah**, the means of attaining wealth (धनप्रापिका—*Daya*.); bearer of prayers (स्तोत्राणि वहति—*Sayana*); who bears or receives praises; or who is attained by praise or prayer.

Vihi sura purodasam—O hero, partake of the oblation; (in this) it means to eat (इति खादति कर्मा)—Nir. IV.19.

7. **Tvayavah** (त्वायवः)=त्वत्कामयमानाः—*Daya.*; devoted to thee, from त्वम् (thou) with *kyac* pratyaya, converting it to त्वयुः. Similarly, *asmayuh*, (अस्मयुः), अस्मान् कामयमानाः, devoted or inclined to us. These are the popular Vedic forms.

Hymn-43

5. **Kuvit**=*api* (कुवित्=अपि), verily, surely. Dayananda interprets it as great (महान्तम्).

6. **Dvita**, twofold; they make all the quarters of the horizon double, so that the sky becomes two-fold : (*Sayana*—it is obscure).

7. **Te syenah, usate**—The *Aitareya Brahmana* refers to a legend (III.13)—the Soma plant grew formerly only in heaven. the R̥sis and gods considered how it might be brought down to earth, and desired the *chandasa*s, छन्दस्, the metres of the Vedas to bring it (the relation सोम=चन्द्र=छन्दस्), changing themselves to birds (सुपर्णाः), they undertook the office; the only one, who succeeded, however, was *Gayatri*, in the shape of a hawk (*syena*), and she was wounded by an arrow shot by one of the *Soma-palas* (सोमपालाः) or *Gandharvas*, the guardians of the Soma, thence termed *Soma-bhraj*as, which cut off a nail of her left foot; the ichor from the wound became the *vasa* (वसा) or adeps of the burnt offering, (*Sayana*'s details as summarized by wilson).

Hymn-44

The entire hymn seems to expound the beauties of the verb *hr* (√हृ), to take with different prefixes and suffixes, forming such words as हॠयंतः, हरिभिः, हरित, हॠयन्, हॠयश्व, हरिधायसं, हरिर्वपसं, हरितो, हरिः, हरितः, हरि and हॠयन्तम् ।

Hari (हरी) and *harayuh* (हरयुः) are Indra's horses in dual or plural; *haryatah*, taking, captivating or desirable; *harit*, the stone that bruises the Soma plant; also green; *haryasva* means the one who has the horse called *hari*; *haridhayasam*, yellow-rayed; *harivarpasam*, green-coloured, and so on.

According to Dayananda, हॠयंतः—कामयमानस्य; हरिभिः—अश्वैरिवसाधनैः; हरणशीलैरश्वैः; हरितम्—अग्न्यादिभिर्वीहितम्; हॠयन्—कामयमानः; हॠयश्व—हॠया—कामयमाना, अश्वश्चाश्वगामिनोऽग्न्यादयस्तुरङ्गा वा यस्य तत्तम्बुद्धो; हरिधायस—या हरीन् किरणान् दधाति ताम्;

हरिर्वपसम्—हरयः किरणावर्पसो रूपस्य प्रकाशका यस्यास्ताम्; हरितोः—हरणशीलयोर्गुणयोः; हरिः—हरणशीलो वायुः; हरितः—हरितादिवर्णाः; हरिम्—हरणशीलम् ।

For Pusan discovering the hidden Soma instead of Indra, see I.23.14.

Hymn-45

1. **Mayura-romabhih**—peacock-haired (मयूराणां लोमानोव लोमानि येषान्ते—*Daya*.); with hair like feathers of the peacock, (See Yv. XX.53; the verse occurs twice in the Samaveda I.246; V.1068).

Hymn-47

For verse I, see Nir. IV.8.

1. See Yv. VII.38 also; and Nir. IV.8.

Indra, the *vṛsabha*, accompanied by the Maruts, is for battle. Drink Soma for rapture after food. Pour down the flood of mead into thy belly. From days of yore, thou art the king of Soma-draughts.

Indra, accompanied by the Maruts, i.e. having the Maruts as his companions. *Vṛsabha*, i.e. one who brings down rain. For battle, for a delightful battle. Drink Soma for rapture, i.e. for a maddening victory, after food, i.e. after meals. Pour down the flood of mead into thy belly, *Madhu* means Soma, is derived from √मद्, to exhilarate, and is compared with Soma (on account of the analogy of exhilaration). This other (meaning of) *madhu* (may be wine ?) is derived from the same root also. Thou art the king of Soma-draughts now, as thou went in the former days. (Nir. IV.8).

2. **Apa nudasva mṛdhah**—Drive away the malevolent; drive away all those who are engaged in battle (i.e. enemies); or keep off battles from us, शत्रुः=सन्नामान्, war. (*Daya*.). See Yv. VII.37.

Hymn-48

4. **Yatha vasam tanvam cakra**—he made his form according to his will or obedient to his will रूपं रूपं मघवा बोधवतीति—Maghavan or Indra is

repeatedly of various forms; he can take what form he wills (III.53.8).
 यथावशम्—वशमनतिक्रम्य वर्तते तत् । तन्वं—शरीरम् । चक्रे—करोति—*Daya*.

Hymn-49

For verse 2, see Nir. V.9.

1 **Vibhva-tastham**—made by Lord of the world, विष्णुना जगदीश्वरेण निमितेन—*Daya*; जगदधिपतये ब्रह्मणा स्थापितम्—*Sayana*;

2. **Prthujrayah** = पृथुञ्जयाः = agile, one whose speed is great (Nir. V.9).

4. The construction is doubtful (*Wilson*). *Indra* may be designated as *Vayu*; *Vasus* may be *Maruts*. According to *Sayana*, *Vayu*, having the *Niyuts* for his steeds, moves like a chariot on high, so does *Indra*, accompanied by the *Maruts*.

Hymn-50

1. आगत्या = आगत्य (संहितायामिति दीर्घः) ।

1. **Annaih**, by food; by oblations.

Havih, devotion; gifts; from *hu*, √हु to sacrifice, to worship, to honour; derived from *hu* are *huta*, offered in fire; burnt, sacrificed; sacrifice to, one to whom an oblation is offered; *havana*, a fire-receptacle; the sacrificial ladle (SBr.); a hole or pit made in the ground for the sacrificial fire, which is to receive an oblation; the act of offering an oblation with fire; *havaniya*, to be offered with fire, an oblation; *havih* in comp. for *havis*; *havih-sala*, a room where oblations are prepared; *havih-sesa*, the remnant of a yajna; *havis-ahuti*, offering an oblation; *havis-grha*, a house or chamber in which an oblation is offered = *yajnasala*; *havis kṛt*, preparing the oblation; *havis-patra*, a vessel for the oblations.

Indrah, the resplendent Lord; ऐश्वर्यकर्ता; one with supreme sovereignty (*Daya*). *Dayananda* interprets the entire hymn in the context of the Head of a State or king; to whom food and gifts can be offered, which would be adequate to the wants of his body (*havih tanyah kamam rddhyah*). In case of the Supreme Lord who has no needs of his own

nor a corporeal body, the offerings of love and devotion are made, which go to enhance His Glory,—an interpretation from the devotee's point of view.

2. **Saparyyu**, the serving ones, the docile (सेवको—*Daya*).

Harayab, horses.

3. **Somam**, the devotional expressions of love.

4. **Kusikasah**, the knowers of all disciplines of knowledge (सर्वशास्त्रसिद्धान्त वेत्तारः—*Daya*).

Svah-yavah, they who assist in procuring happiness; bestowers of happiness or aspirers of happiness (desirous of heaven). (ये सुखं यावयन्ति मिश्रयन्ति ते—*Daya*).

Hymn-51

1. **Carsani-dhrtam**, the stay of men (मनुष्याणां धर्तारम्—*Daya*).

Maghavanam, possessor of opulence (बहुधनयुक्तम्—*Daya*).

2. **Satakratum**, one with infinite wisdom (अमित प्रज्ञम्—*Daya*); one with cent per cent selfless actions; the object of many rites (*Wilson*).

Arnavam, the sender of rain.

Turnim-ap-turam, the prompt dispenser of waters; the inspirer of the vital system (प्राणप्रे रकम्—*Daya*).

Svar-vidam, the conferrer of happiness (सुखप्राप्तम्—*Daya*).

3. **Jarita**, enfeeblers (of adversaries); the one who praises (स्तोता—*Daya*).

Vasoh akare, mine of wealth.

Panasyate, is praised.

Vivasvatah, of the Sun.

Pipriye, is gratified (प्रीणाति—*Daya*).

4. **Purumayah**, author of numerous wonders (यः पुरुन् बहून् मिनोति—*Daya*.); author of many delusions (*Wilson*).

5. **Nissidhah**, prohibitions; generosity; helps and assistances.

7. **Saryate**, शायति—from \sqrt{Sr} , श्र to injure, to inflict injury; a fighter against evils or evil forces (यः शरीरे हिंसकान् याति प्राप्नोति तस्यास्मिन् व्यवहारे—*Daya*.) See *Saryatam*, I.112.17; also *Saryata*, a brave person (I.51.12; 112.17), *Sarya*=finger (Nigh. II.5; *Saryate*, Yv. VII.35).

The verse occurs in Yv. VII.35.

According to traditionalists, शायति is besides शायति i.e. at the sacrifice offered by Saryata, शायति, the son of Saryata शर्यात. (perhaps the same as Saryati, the son of Manu Vaivasvata).

9. The verse very well applies to the sun, (*Indra*=the sun) who destroys clouds (*vrtra*).

Vrtra-khada, devourer of *Vrtra*, or the dispeller of clouds.

In case, *Indra* is taken to be the resplendent Lord, *vrtra* would stand for dark or evil desires.

10. **Radhanampate**, lord of riches.

Girvanah, entitled to praise; the one may be invoked for the fulfilment of wants and desires (यो गीर्यते याच्यते तत्सम्बुद्धौ—*Daya*).

11. The libation or prayer of loving dedication to reach Lord from all sides (metaphorically possessing cosmic body).

Hymn-52

For this verse, see Yv. XX.29.

1. **Dhanavantam**, the one possessing rice and foodgrains in abundance (cf *yavamantam*, *kusavantam*); *dhana* (धाना) is fried barley or fried rice or any grain fried and reduced to powder.

Karambhinam, groats or coarsely ground oats; also a cake or flour or meal mixed with curds (*Daya*); a kind of gruel (generally traditionally supposed to be offered to Pusan, as having no teeth to masticate hard food; also see Rv. VI.56.1).

Apupavantam, accompanied with wheaten bread; *apupa* (अपूप) is cake prepared from flour or meal; sweetened soft cakes fried in butter.

Ukthinam, with hymns of praise or the Vedic hymns (*ukthani* = वेदस्तोत्राणि—*Daya*.).

Pratah jusasva, enjoy at the breakfast.

2. **Purodasa**, a mass of ground rice rounded into a kind of cake and offered as an oblation (See Rv. VII.78.1); (सुसंस्कारेनिष्पादितमन्न विशेषम्—*Daya*.).

3. **Vadhuyuriva yosanam**, as one fond of women, a libertine, enjoys a youthful female, (यथाऽऽत्मनो वधूमिच्छुः स्वस्त्रियम्—*Daya*.).

4. **Pratah save**, at the morning fire-ritual. (Same as *pratah-savane*).

5. **Madhyandinasya savanasya**, of the midday fire-ritual.

6. **Trtiye savane**, at the third or the evening fire-ritual.

Rbhumantam, accompanied by *rbhus*, or several men of wisdom (*Daya*.; ऋभवः=मेधाविनः).

6. **Dhitibhih**, by fingers; or expressions indicated with fingers, (अंगुलीभिर्निदिष्टैर्वचनार्थः—*Daya*.).

Vajavantam, with abundant foodgrains (वाजाः शुष्कान्नविशेषा विद्यन्ते यस्य तम्—*Daya*.).

7. **Haryyasvaya**, with fast moving horses, or automobiles.

Pusanvate, accompanied with numerous sustainers (or Pusan) (बहवः पूषणः पुष्टिकरा विद्यन्ते यस्य तस्मै—*Daya*.).

Hymn-53

For verses, see the Nirukta as indicated.

3 (IV.16); 6 (VII. 6); 8 (X. 17); 11 (VII. 2); 14 (VI. 32); and 23 (IV.14).

Dayananda interprets the hymn in reference to king and his army.

1. **Indraparvate**, head of the royal army, like lightning laden clouds.

3. **Samsava adhvaryo pratime** etc.—Let us two praise him, O priest! sing in answer to me; let us compose an agreeable hymn to Indra—Some think it to be a panegyric or invocation; others a recitation on pressing the Soma. It is, however, addressed to Indra. (Nir.IV.16).

4. **Jaya**, wife; *astam*=गृहम्, house=house wife (गृहिणी गृहमुच्यते, according to the Smṛti). We have in the Brahmana :

तस्यां पुनर्णवो भूत्वा दशमे मासि जायते ।
तज्जाया जाया भवति यदस्यां जायते पुनः ॥

(Again, in her being renewed (as a son), he is born in the tenth month; and a wife, therefore, becomes *jaya* (जाया), because he is again born in her). We have a similar quotation in Manu. IX.18).

5. **Bhratah**, O nourisher (पोषक—*Sayana*; O friend, बन्धो—*Daya*.).

6. **Kalyanih jaya suranam grhe te**—A beautiful wife and delightful things are in thy house (Nir. VII.6). Yaska quotes this line as an illustration of gods being praised as associated with anthropo-morphic objects.

7. **Ime bhoja angiraso virupa**—These sacrificers are the *bhojas* etc. Sayana unnecessarily quotes an incident in which the descendents of Sudas, instituted the sacrifice at which Medhatithi and the rest of the race of Angiras were their *yajakas* or officiating priests—According to Dayananda, भोजः—भोक्ताः प्रजापालकः (nourishers of people); अंगिरसः—प्राणा इव बलिष्ठः (strong as vital airs); विरूपाः—विविधरूपाः, विकृतरूपाः (of several forms, or of deformities).

8. **Rupam rupam maghava bobhaviti**—Maghava assumes every form. Yaska quotes several other passages in its support; विश्वारूपाय्याविशन्, सखा सुशेव, wearing all forms—VII.55.1. शैव=सुख, a synonym of happiness. The word *siva* (शिव) is also derived from the same root √शिष् (*sis*); this takes the suffix व (*va*), which replaces the letter next to the penultimate (i.e. ष) and optionally takes *guna* (गुण).

(शिष्+व=शिव+ष् with *guna* शैव). Thus *Siva* becomes the deity of all those forms that he longs for—शिवमित्यप्यस्य भवति । यद् यद् रूपं कामयते तत् तद् देवता भवति (Nir. X.17).

9. **Devaja**—one born out of learned and wise (यो देवेषु विद्वत्सु जातः—*Daya.*); generator of radiances or energies (तेजसां जनयितृ—*Sayana*). *Deva* may mean Nature's bounties.

Devajuta—inspired by Devas or learned people (देवैः प्रेरितः—*Daya.*); drawn or attracted by those energies (तैस्तेजोभिराकृष्टः—*Sayana*).

Astabhnat sindhum arnavam—arrested the watery stream (स्तब्धनाति—धरति सिन्धुम्—नदीम्; अर्णवम्—समुद्रम्—*Daya.*). Sayana alludes to the stopping the current at the confluence of the *Vipasa* and the *Satudri* rivers.

11. **Upapraita kusikah cetayadhvam**—Approach, O Kusikas, be careful—This in the Nirukta, is cited as an illustration of *direct* praises, whilst the objects of praise are indirectly addressed. (Nir. VII.2).

12. **Indram atustavam** (इन्द्रमतुष्टवम्=इन्द्रं अतुस्तवम्)—The verb is the third preterite of the causal;—I have caused to be praised; or with a Vedic license, in the present tense—I praise Indra (*Sayana*). परमात्मानं प्रशंसेयम् May I praise the Lord—*Daya*.

14. **Kim te kṛnvanti kikatesu gavah** etc.

What are the cows doing in the country of barbarians (अनायदेश-निवासिषु स्तेच्छेषु—*Daya.*)? They neither get the milk to mix with Soma, or kindle fire. Bring to us the wealth of usurer. Subdue the low-born to us, O Lord of Wealth.

Kikata (कीकटा) is the name of the country where the non-Aryans dwell (कीकटानाम देशोज्ञायं निवासः—*Nir.* VI 32). Non-Aryan tribes are so called because it is said, “What have they done?” (कीकटाः किं कृताः) or their assumption is that religious rites are useless (किं क्रियाभिरिति प्रेक्षा वा). They neither get the milk to mix with the Soma, nor kindle fire. Bring to us the wealth of the usurer; *Maganda* (मगन्दः) means a usurer (मगन्दः कुसीदी); he advances with the thought that it will come back to him (माङ्गदो मामागमिष्यतीति च ददाति); his son, i.e., born in the family of great usurers is called. *Pramaganda* (तदपत्यं प्रमगन्दः). Or it means an epicurean who assumes that this is the only world and there is no other (अत्यन्त कुसीदि कुलीनः। प्रमदको वा योऽयमेवास्ति लोको न पर इति प्रेप्सुः). Or it may mean impotent, fond of sexual inter-course; or the one who paralyses himself, i.e. his testicles. He makes his testicles firm as two pins.

Lowborn (नैचा शाखम्-नीचा शाखा शक्तिर्यस्मिंस्तम्—*Daya.*), born in a low family or whose family is low.

Sakha, (शाखा) is derived from √शक्, to be able. O Lord of Wealth, subdue him to us. The verb रघ्यति means to subdue. (*Nir.* VI. 32).

15. **Jamadagni-datta**—directly evidenced by eye (चक्षुषा प्रत्यक्षेण दत्ता—*Daya.*); given by Ṛsis, who maintain a blazing *jamat-jvalat*, fire, agni; (a plural of *jamadagni* is mentioned in the next verse).

Suryasya duhita, daughter of the sun, i.e. the dawn (दुहितेव वर्तमानोषा—*Daya.*); it may be also speech or its personification *vak-devata*.

Sravah, hearing; food (*Nigh.* II.7).

16. **Pancajanya**—in five days or five vital airs (*Daya.*).

Kṛstisu—Five classes of people in a society—four varnas and barbarians.

Paksya, daughter of the sun. The sun is known as *paksa* (पक्ष) —पक्षनिर्वाहकस्य, the distributors of the parts (of the years), i.e. *suryasya*, of the sun.

Palasti-jamadagnayah—those who have known *Agnis* like *prajapatya* (प्राजापत्य); or persons of experience and learning (प्रजमिता विदिता अग्नयः पलस्तयो वयोज्ञानं—वृद्धश्च जमदग्नयो यैस्ते—*Daya.*).

Ayuh=*anna* or food (Nigh II.7); or age or life (अन्नं जीवनं वा—*Daya.*).

17. **Gavao** (गावो), from √ गम्, to go, and hence also the horses, who go; two bulls or bullocks (*Daya.*).

19. **Khadirasya Saram**—the stiff portion of Khadira wood (*Mimosa catechu*) of which the bolt of the axle is made, whereas *Sinsapa* wood (*Dalbergiasis*) furnishes the material for the floor. Khadira and Simsapa are the well known timbers.

Vilo vilit vilayasva, O strong one, strongly fixed by us, be strong (might refer to axle of the chariot).

20. **Vanaspati**, timber of which the car is made, or Lord of the forest.

22. The elliptical construction is elucidated thus by Sayana: As the tree is cut down by the axe, so may the enemy be cut down; as one cuts off without difficulty, the flower of *Simbala*, so may he be destroyed; as the cauldron (*ukha*), when struck, and thence leaking (येषन्ती स्रवन्ती) scatters foam or breath from its mouth, so may that hater, struck by the power of my prayer, vomit foam from his mouth.

23. **Lodham nayanti pasu manyamanah**—Thinking him a beast, they drive the greedy (seer) away. (लोध लुब्धमृषिम्) (Nir. IV.14). Sayana alludes to a legend of Visvamitra, having been seized and bound by the followers of Vasistha.

Sayakasya, of a lot of weapons—शस्त्रसमूहस्य—*Daya.*; or an arrow; अयसानकारिण. of the finisher or destroyer, i.e. of Visvamitra—*Sayana*.

Lodham nayanti—they lead the sage, deriving *lodha* from *lub-dham*, desirous that his penance might not be frustrated, thinking that the *ṛṣi* silent through his desire, to be an animal, i.e. stupid.

Vajina, by a horse; but dervies the word from √वाच्, speech, with *ina* affix, and interprets it सर्वज्ञ, all-knowing; the contrary अवजिना, *avajina*, means a fool.

24. **Bharatasya, of bharata**, of the protector of army (सेनाया धत्तुरक्षकस्य).

Bharatasya putrah, sons of Bharata; who are regarded as the descendents of Visvamitra, whose enmity, according to Sayana, to the race of Vasistha is alluded here. (Raja Sudas, the disciple of Visvamitra, was the cause of this enmity).—*Sayana*. The Nirukta does not mention the animosity, which is a Pauranic conjecture.

Hymn-54

For verse 7, see Nir. IV.25.

7. **Samanya viyute dura-ante**—Viyute means heaven and earth, so called from their remaining apart from each other. “Alike heaven and earth terminating at a distance”. *Duram* (दूर) has been explained by the Nir. III.19. It is a synonym of *distant*: दूरं कस्मात् । द्रुतं भवति दुरयं वा (It is so called because it is drawn out (√द्रु, √*dru*) or it is difficult to be reached (दुर्√दृ)). Other synonyms are आके, पराके, पगचैः, आरे, परावत इति दूरस्य—Nigh. III.26.

Antah (अन्तः) is derived from √अत्, to go, (Nir. IV.25).

Adu bruvate mithunani nama—address each other by twin appellations. Heaven and earth are designated together by *urvi* and other duplicate terms.

9. **Mahah pituh janituh**, protectress and progenitrix.

Jami tan nah—जामि=जामिस्त्वं, भगिनीत्व, sisterhood, the condition of a relative or sister (पितुः पालकस्य; जनितुः—जनकस्य; जामि—जातम्—*Daya*).

Dyau, is usually called father and progenitor. (I.164.33).

10. **Papathanah**, proclaiming their own acts (स्वानि स्वानि कर्माणि प्रथयन्तः—*Sayana* प्रख्याताः or well known—*Daya*).

16, 17. **Caru nama**, that beautiful appellation; agreeable or acceptable act (सुन्दरं नाम—*Daya*). (cf. सजात्यं चारु नाम of verse 16) by which the Asvins attained deification (अश्विनौ=सूर्याचन्द्रमसौ—*Daya*).

20. **Dhruva ksemasah**, abiding in fixed habitations (निश्चल स्थानाः—*Sayana*; ध्रुवं निश्चितं i.e. definite; क्षेमं रक्षणं, i.e. protection; i.e. of definite protections.—*Daya*).

Hymn-55

For verse 19, see Nir. X.34.

1. **Mahat devanam asuratvam ekam**—This is the burthen of all the twenty-two verses of this hymn; Great and unequalled is the might of Nature's bounties (the *devas*).

Devanam, earth and the like (पृथिव्यादीनाम्—*Daya*.); *asuratvam*, the one who pervades through vital airs. (यदसुषु प्राणेषु रमते तत्—*Daya*.; it means pertaining to strong and powerful (also who or what throws or impels all beings is *asura*,—अस्यति क्षिपति सर्वान्, *Sayana*, and hence *asuratvam* is प्राबल्यम् or ऐश्वर्यम् (Also अस्यति प्रक्षिपति दूरीकरोति सर्वाणि दुःखानि तस्य भावम्—*Daya*).

4. **Samano raja**, the one enlightened (एकः प्रकाशमानः—*Daya*.; the universal sovereign (may be referring to Soma or Agni).

12. **Mata**, mother; the night; *duhita*, daughter, the dawn; *dhenu* (धेनू), the one yielding fluids as from cows.

Rtasya, of truth; also of water.

13. **Anyasya vatsam rihati mimaya**, licking the calf etc; *udhah*, dawn (उषा); udders; *ila*, earth (Nigh. I.1).

Rtasya sa payasa apinvata ila—the earth without water is sprinkled by water of the sun during rains.

14. **Tryavim**, the one who gives protection to three, the causal form, the modified form and the living (कार्यकारणजीवाख्यानि त्रीणि वस्तूनि यो रक्षति तम्—*Daya.*); also year and a half old calf (व्यविम्—सार्धं सम्बत्सद वयस्को वत्सः—*Sayana*); the sun of that period; or it may apply to the sun, as the protector (*avih*) of the three (*tri*) worlds.

16. **Dhenavah**, milch-kine; also divine speech.

17. **Anyasmin vuthe**, upon a different herd; a herd of troop of regions.

18. **Sodha**, of six forms (षट् प्रकाशः—*Daya.*) of sense organs (mind+5 sense organs); or the six seasons of a year; *panca-panca vahanti*, by combining the cold with dewy season, the seasons become five, पञ्च-पञ्च=5 vital airs—*Daya.*).

19. **Devastasta savita visvarupah**—The divine stimulator, multi-form Tvastṛ, generated and nourished manifold mankind, all these created beings and the great divinity of the gods are solely his.

On this, Yaska comments: The divine stimulator, omniform Tvasta, nourished mankind by the gift of juice. And he generated them in various ways. All these beings, i.e., waters are his. And for him is the one great divinity of the gods, i.e. the state of being endowed with wisdom or with the bread of life. The word *as-u* is a synonym of wisdom: (1) it throws out the senseless; and sense is thrown into it (√अस्, to throw); (2) or the word *asu+ratva* has its first letter (*v*) elided.

20. **Camva**=चम्बो like the army (चम्); or the vast receptacles in which gods and men eat (heaven and earth).—*Sayana*.

Hymn-56

2. **Ekah acaran**, the stationary one, the sun.

Tisrah, the three, earth (*darsi*, visible) and firmament, and heaven (*guha* or invisible, indiscernible), These are the three revolving spheres.

Sad bharan, six burthens are six seasons (five elements and *mahat*, cosmic intelligence--*Daya*.); may be the six cardinal points in space.

3. **Tripajasya**, the triple-breasted; *year personified*

		<i>Solar intensity</i>
<i>Tripaja</i> --Summer, rains and winter	physical, mental, and spiritual	Morning, mid-day and evening
<i>Tri-udha</i> --Heaven, firmament and the earth	Causal (<i>karana</i>), subtle (<i>suksma</i>) and gross (<i>sthula</i>)	—
<i>Tri-anikah</i> --the three characteristics (<i>sat</i> , <i>rajas</i> , <i>tamas</i>).	—	—

4. **Adityanam**, the twelve months are the twelve *adityas* of the year.

Asmai aramanta devih etc., Now give it delight (during the four months of rain), and now depart from it (during the other eight months, when the rains are more or less dried up).

8. **Trih uttama duh-nasa rocanani** etc.

The three bright regions are earth, firmament and heaven. The verses 5 and 8 abound with a reference to groups of three. Three regions, three worlds, three deis: *Ila*, *Sarasvati*, and *Bharati*, three elements or riches: cattle, gold and gems, three seasons of the year, *agni*, *vayu* and *surya* and so on.

Hymn-59

For verses 1 and 2, see *Nir.* X. 22 and II.13 respectively.

1. This verse has been discussed by Yaska (Nir. X.22); Proclaiming, Mitra leads men forth, Mitra supported earth and heaven. Ever watchful, Mitra beheld the tribes. To Mitra, sacrifice the fat oblations.

The word कृष्टयः (*Kṛstayah*) is a synonym of men, so called because they are active, or because their bodies are long (वि-कृष्ट देहा वा).

2. **Pra sa mitra marto** etc.—May that mortal, O Mitra, be rich in food, who, O Aditya, abides by thy ordinance. (The Nirukta describes a few of the *adityas*. Mitra, Varuna, Aryaman, Dakas Bhaga and Amsa,—Nir. II 13).

Hymn-62

For verse 1, see Nir. V.5.

1 **Yena sma sinam bharathah sakhibhyah—sinam** (सिनम्) means, food (Nigh. II.7): it binds created beings together.

The hymn is divided into six triplets with Indra-Varuna, Bṛhaspati, Pusan, Savitr, Soma and Mitra-varuna as devatas.

3. **Varutrih**—Wives of gods, to be admired by all (*Sayana*); super-excellent ones (अत्यन्त बराः—*Daya*).

10. The well known Gayatri mantra. Let us adore the supremacy of that divine sun, the god-head, who illuminates all, who recreates all, and from whom all proceed, to whom all must return, whom we invoke to direct our understandings aright in our progress (*Sir William Jones*).

We meditate on that desirable light of the divine Savitr who influences our pious rites (*Wilson*).

Dhiyah, means कर्माणि; it also means बुद्धिः (*buddhih*) or understandings.

16. **Gavyuti**, a distance covering two *krosas* (about 4 miles) गवां मार्ग, or even the cow-shed, गोनिवासस्थानम् ।

67561

Central Archaeological Library,
NEW DELHI. 67564

Call No. Sa 2V1/Sar/Vid

Author— Sarasvati, Satya
Prakash Tr.

Rigveda Samhita

GOVERNMENT OF INDIA
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY
CENTRAL ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

CALL No.

Sa²vi'sar/Vid

ACC. No.

67565

D.G.A. 79.

GIPN—S1—2D. G. Arch.N. D./57—2-9-58—1,00,000

ṚGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

ṚGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

with

English Translation
by

Svami Satya Prakash Sarasvati
and
Satyakam Vidyalankar

Volume V, VI

Book IV, Hymns [1—58]

Book V, Hymns [1—87]

पंचमः षष्ठश्च भागः

चतुर्थं मण्डलम्, सूक्तानि [१—५८]

पंचमं मण्डलम्, सूक्तानि [१—८७]

Str 2 VI
Sur 1/10

Veda Pratishthana
New Delhi

RGVEDA, Vol. V, VI

© Veda Pratishthana, 1977

Published by the Veda Pratishthana, New Delhi
on behalf of the Narendra Mohan Foundation,
Pusa Road, New Delhi (India)

Transliteration based on the text of Theodor Aufrecht.

67565
प्रकाशित संख्या दिनांक 25.7.81
निर्देश संख्या Sa 2 VI / Sarj. Vid
नई दिल्ली
केन्द्रिय पुस्तक पत्रिकालय

SOLE SELLING AGENTS

S. Chand & Company Ltd.

Head Office : Ram Nagar, New Delhi-110055

Show Room : 4/16-B, Asaf Ali Road, New Delhi-110002

Branches :

Mai Hiran Gate, Jullundur-144008

Aminabad Park, Lucknow-226001

Blackie House,

103/5, Walchand Hirachand Marg,

Opp. GPO. Bombay-400001

Khazanchi Road, Patna-800004

Sultan Bazar, Hyderabad-500001

152, Anna Salai, Madras-600002

285/J, Bipin Behari Ganguli Street,
Calcutta-700012

3, Gandhi Sagar East,

Nagpur-440002

KPCC Bldg., Race Course Road,
Bangalore-560009

8-1, Banerjee Road,

Ernakulam North, Cochin-682018

Printed at :

Shiksha Bharati Press, G. T. Road, Shahdara, Delhi

Rec. from Manshinay Manoharlal, New Delhi, vide Bill No. 58 of 71
dated 16.7.81 price Rs. 100.00/-

CONTENTS

Foreword by Dr. L. M. Singhvi	ix—xii
Preface by Prakashvir Shastri	xiii—xiv
English Translation : Book IV Hymns 1 to 58	1359—1561
English Translation : Book V Hymns 1 to 87	1562—1822
Notes	
Book IV	1823—1881
Book V	1882—1952

IN MEMORY OF
VED RATAN MOHAN

Col. Ved Ratan Mohan, M.P. was born at Rawalpindi on July 30, 1920. He graduated from the Punjab University and later took his Master of Commerce Degree from Delhi University.

Shri Ved Ratan Mohan's father Shri N.N. Mohan was a prominent industrialist and a generous philanthropist. Shri Ved Ratan Mohan made his own memorable contribution to the success of the enterprises in which his family was interested. He also took active interest in public life and supported many worthwhile causes.

In 1961, the honorary rank of Captain was conferred on Shri Ved Ratan Mohan; in 1966, he became a Lieutenant Colonel in the Territorial Army; in 1972, the honorary rank of Colonel in the Territorial Army was conferred on him.

He was elected as Deputy Mayor of the Municipal Corporation, in Lucknow. Later he was elected to the office of the Mayor. In 1964, he was nominated as a Member of the Uttar Pradesh Legislative Council. In 1967, he was awarded Padama Shri. In 1971, he became the recipient of the Padma Bhushan Award. In 1972, he was elected to Rajya Sabha, the Upper House of Indian Parliament, from Uttar Pradesh.

He died on July 28, 1973, deeply mourned and widely lamented.

He had travelled extensively and had a wide range of interests and accomplishments. Photography, painting, music and poetry had a claim on him. Equally, he gave generously of himself to the solution of public problems and to personal hardships of individuals in distress. He was deeply interested in Indian culture and in educational institutions as vehicles of India's cultural renaissance and socio-economic reconstruction. The Vedas and their message energised his inspiration and impelled him to consecrated action for human welfare.

Ved Ratan Mohan

Foreword

by

Dr. L.M. Singhvi

Executive Chairman, Veda Pratisthana.

The Vedas enshrine the cosmic vision and vitality of our ancestors and epitomise a living legacy of divine inspiration, intuition and insight.

The glory of the Vedas is their universal and timeless quality.

The subtle and symbolic invocations of the *Sruti* and the mystic and melodic music of the celestial hymns have hallowed human consciousness through trackless centuries with a sublime glow.

The Vedas exemplify a carefully nurtured and elaborately systematized oral tradition which is unrivalled in the annals of civilization.

The evocative poetry of joyous and spontaneous affirmation of life and nature, the unravelling explorations of the seers into the terrestrial and transcendental destiny of mankind, the pervasive immanence and the pristine omnipresence of primeval reality and primordial matter, and the wisdom and philosophy of Moral and Social Order in an harmonious equilibrium unfold the luminous realm of the spirit of the Vedas.

The Vedas are unique in their perspective of time and space.

Early in the history of human civilization, the Vedas proclaimed the essential unity of mankind, untrammelled by geographical barriers and tribal parochialism.

The Vedas declared the enduring filial allegiance of Man to Mother Earth: माता भूमि. पुत्रोऽहं पृथिव्याः.....अथर्व. 12.1.12.

The Vedas articulated the essential equality and intrinsically equal dignity of men and nations and the need for cooperative effort for common benefit: अज्येष्ठासौ अकनिष्ठास एते, सभ्रातरो वावृधुः सौभगाय । ऋक्. 5.60.5.

The Vedas cautioned against recrimination, jealousy and ill-will among the human kindred: मा भ्राता भ्रातर द्विषन् मा स्वसारमुत स्वसा.....अथर्व. 3.30.3.

The Vedas aimed and aspired for an ambience of unfailing and ubiquitous friendship:

मित्रस्याहं चक्षुषा सर्वाणि भूतानि समीक्षे ।

मित्रस्य चक्षुषा समीक्षामहे । यजु. 36.18.

The Vedas celebrate the *vac* whose array of thousand syllables and thousand postures of consciousness manifested in a thousand ways appear as flame-songs of the earth and the empyrean. In their innermost recesses are embedded the eternal and cosmic powers of illumination. The Vedic words rising from the oceanic depths of creative consciousness provide a panoramic vision and a thousand vignettes of that real inner illumination, *sva*, reached by *dhi*, the two facets of which are *karma* (action) and *prajna* (knowledge). In that realm of invocation and sacrifice, faith (*sraddha*) converges with reason (*tarka*); intuition assimilates perception; light combines with vigour; wisdom coalesces with valour; speech and action become one. The science of Vedas seeks that true synthesis of faith and reason, and in that pursuit, its prayer is that we may be blessed with “faith” that has not degenerated into the somnolence of the spirit and that we may be endowed with “reason” that has not, in the words of Gurudeva Tagore, lost “its way into the dreary desert sand of dead habit” and which has its habitation in the meandering maze of pointless prolixity:

व्रतारो देवा अधिवोचता नो मा नो निद्रा ईशत मोत जल्पिः ।

वयं सोमस्य विश्वह प्रियासः सुवीरासो विदयमावदेम ॥ ऋक्. 8.48.14.

The true Vedic faith does not countenance dogma; the Vedic reason is not a euphemism for sophistry; the Vedic word is not a victim of verbiage. The essential perception of the Vedas is not a prisoner of perversions. The humanism of Vedas is not a hypocrisy and the Vedic teaching of tolerance is not a transient contrivance. The core commitment of Vedas is to truth and *dharma*, to harmony and happiness, to freedom and justice. The soulful Vedic voyage in ceaseless quest of the experience of inner illumination and with its rich symbolism and manifold meanings is perhaps the oldest and the most magnificent and many-splendoured pilgrimage of the human spirit.

The Vedas gave the *Magna Carta* of Human Brotherhood and Universal Goodwill and proclaimed a noble prayerful Preamble to the humanitarian Constitution of One World based on friendship, fellow-feeling, freedom and fearlessness in words which are immortal and ever inspiring and which are central to the basic teleology and technology of building impregnable defences of peace in the minds of men. The Vedic seers who viewed the world of perception and the world of thought as a continuum prayed for the composite benediction of hearing noble thoughts and seeing noble deeds: भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षिभिर्यजत्राः । यजु. 25.21

In that endeavour of building a universe of noble thoughts and noble deeds, the Vedic seers convened a cosmic convocation based

on the fundamental human quest for truth and the acceptance of its many facets (एक सद् विप्राः बहुधा वदन्ति):

आ नो भद्राः क्रतवो यन्तु विश्वतोऽद्विधासो अपरीतास उदि भद्रः ।

देवा नो यथा सदमिद् बृधे असन्नप्रायवो रक्षितारो दिवे दिवे ॥ ऋक्. 1.89.1.

In the Vedic vision of human society, man in his relation to man was not predatory, aggressive and oppressive as in the Hobbesian nightmare which conjured up *homo homini lupus*. The Vedic ideal was that Man was under an obligation to protect and preserve and to aid and comfort mankind everywhere: पुमान् पुमांसं परिपातु विश्वतः । ऋक्. 6.75.14.

The Vedic philosophy of freedom and fearlessness reached a credal and climactic crescendo in the earthy yet ethereal invocations:

अभयं मित्रादभयमित्रादभयं ज्ञातादभयं परोक्षात् ।

अभयं नक्तमभयं दिवा नः सर्वा आशा सम मित्र भवन्तु ॥ अथर्व. 19.15.7

Equally, the Vedic hymn of *togetherness* remains a refreshing reminder and a beacon light to the fractured and fragmented world out of whose womb the new world order is struggling to be born:

सङ्गच्छध्वं संवदध्व सं वो मनांसि जानताम् ।

देवा भागं यथा पूर्वं सञ्जानाना उपामते ॥ ऋक्. 10.191.2.

These noble thoughts made the culture of the Vedas the first and foremost foundation of the edifice of universal values: सा प्रथमा संस्कृतिविश्ववाराः । यजु. 7.14.

These enduring verities of the Vedas are not a relic of the past, nor are they the exclusive preserve or the sole inheritance of Indians and Indo-Aryans. They belong to the common heritage of humanity and are relevant in our contemporary world and in our age. We owe it to ourselves and to the peoples and the nations of the world to share this precious heritage and to disseminate its message and meaning.

It is the proud privilege of Veda Pratisthana to be the chosen instrument of the monumental project for preparing and presenting a readable and systematic modern translation of all the four Vedas. The Veda Pratisthana has had the credentials and the capacity to attempt this ambitious task because it was founded on the deep understanding and encyclopaedic erudition of Swami Satya Prakashji, an eminent scientist and a distinguished professor before he became a *parivrajaka*, the firm financial support and the bounteous benefaction of Narendra Mohan Foundation, an eloquent and tangible testament of the Mohan family's liberal and public-spirited disposition, and of the intrepid faith, fortitude, vision and dedication of the late Shri Prakash Vir Shastri.

The munificence of Major Kapil Mohan and his family and their deep devotion to the cause of Vedic learning enabled the Veda Pratisthana to embark on this noble enterprise. It was Major Kapil Mohan's resolve to raise a truly meaningful memorial in the form of a new edition of the Vedas in remembrance of his elder brother, the late Col. Ved Ratan Mohan that led the Narendra Mohan Foundation to offer its generous and unsparing financial assistance for this project. We acknowledge our debt of gratitude to Major Kapil Mohan and to Narendra Mohan Foundation. We also take this opportunity to pay our tribute to the memory of Col. Ved Ratan Mohan whose life was a superb saga of service and an inexhaustible treasury of goodwill.

The late Shri Prakash Vir Shastri was the main architect of Veda Pratisthana. It was to him that we owed the initial organization, the basic conception and the purposeful momentum of the project. Indeed, we are only trying to translate his dream into a reality. An eminent and gifted parliamentarian, whose cascading eloquence, sparkling wit, mature wisdom and intrinsic goodness had a singular charm, Parkash Vir Shastri was an articulate exponent and a selfless missionary of the fundamental values of India's creative and spiritual culture. Spun and woven with the warp and woof of Indian sensitivity and perception, the tapestry of his life and work was as authentic as it was inspiring. He shunned the pettiness and parochialism of politics and strove to reinforce our national life with the tensile strength of our quintessential heritage. He lived and worked for national goals. In national politics he was the ambassador of the larger cultural claims on life. In his tragic and untimely death, Mother India lost an illustrious son who distinguished himself not by the office he held, nor by his wealth or material acquisitions, but by his dedicated and singleminded service to the cause of the nation. In his death, Veda Pratisthana lost its moving spirit, regained mainly because his memory is a motive force. We savour the exhilarating fragrance and see the inspiring and exhorting presence of his personality, pervasive, permeating and perdurable, in the fruition of this project and pay our affectionate homage to his everlasting memory.

Deepavali, 1978.

Preface

The Vedas are the Word of God. At the very beginning of the Creation, man received knowledge of the Vedas. The R̥gveda is the most ancient of all the holy scriptures in the world.

Knowledge of the Vedas is not intended for a particular race or country. God revealed this knowledge for the greatest good of mankind. This noble objective is reflected in the following words of the Vedic sages :

May all be happy and rid of diseases,
May all have a happy and harmonious life,
May nobody ever be afflicted with suffering.

The Vedas have been translated into several languages. Scholars like Griffith, Wilson and Max Müller have written commentaries on the Vedas in English. But the need for bringing out an unconventional and standard translation of the Vedas has been felt for quite sometime. The task, however, involved dedication, hard work and considerable financial resources.

Col. Ved Ratna Mohan, ex-M.P., was a promising youngman, the scion of a family which had implicit faith in the Vedas. His brilliant career was cut short by untimely death in 1973. His father, late Shri Narendra Mohan, was a leading industrialist of India. Devoted to social service, he took keen interest in the dissemination and distribution of religious literature. He had unshakable faith in God. Daily he would perform *yajna* and once in a year he would perform this on a big scale when all the *mantras* of one of the four Vedas would be recited. He had named his eldest son Ved Ratna (Jewel of the Vedas). He had desired the late Ved Ratna to do some service to

the Vedas. But fate had willed otherwise. Col. Ved Ratna died before he could fulfil his father's wish.

His younger brother Major Kapil Mohan, who has great reverence for the Vedas like his father, made the noble resolve to get all the four Vedas translated into English and publish them on behalf of the Narendra Mohan Foundation in the sacred memory of his elder brother. This Foundation was endowed by the sons of the late Shri Narendra Mohan, the founder of the Mohan Industries, in accordance with the wishes of their father. A hospital, a college, and several other charitable institutions devoted to public service are being run by the Foundation.

The task of rendering the four Vedas into English was entrusted to the Veda Pratishthana by the Foundation. Dr. Govardhan Lal Dutta, a famous educationist and Head of the Pratishthana, requested the Vedic scholar Svami Satya Prakash Sarasvati to undertake the highly onerous responsibility. Indeed one could think of no other scholar better qualified than Svami Satya Prakashji to accomplish this task. I am happy that Svamiji was kind enough to accede to the request. He is devoting most of his time to the translation work though he is a *parivrajaka*, a peripatetic monk. In this task, he is collaborating with Pandit Satyakam Vidyalkar.

Thanks are particularly due to Shri Vishwanath for his unstinted cooperation in the excellent printing of this work. No words would be adequate to express my warm appreciation and grateful thanks to Major Kapil Mohan, Svami Satya Prakashji and other colleagues and co-workers of the Veda Pratishthana who have generally helped in the accomplishment of this sacred task.

Our labours would be fully rewarded if through this English translation of the four Vedas, attempted for the first time in India, the divine message enshrined in the Vedas impregnates human consciousness everywhere.

Shravani Poornima,
Vikramiya Samvat 2034,
August 28, 1977.

Prakash Vir Shastri
Secretary, Veda Pratishthana
New Delhi

ऋग्वेद संहिता

ṚGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

चतुर्थ मण्डलम्

(१) प्रथमं सूक्तम्

(१-२०) विशन्वृचस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । (१. १-२०) प्रथमर्चः षष्ठ्यादिषड्-
दशानाञ्चाग्निः. (२-५) द्वितीयाद्विचतसृणाञ्चाग्निर्वरुणो वा देवता . (१) प्रथमर्चः अष्टिः, (२) द्विती-
याया अनिजगती, (३) तृतीयाया धृतिः, (४-२०) चतुर्थ्यादिमनस्दशानाञ्च त्रिष्टुप् छन्दांसि ॥

॥१२॥ त्वां ह्यग्ने मदमिर्त्समन्यवो देवासो देवमर्तिं न्येगि इति कृत्वा न्येगि ।
अमर्त्यं यजत मर्त्येष्व देवमादेवं जनत प्रचेतसं विश्वमादेवं जनत प्रचेतसम् ॥१॥
स भ्रातरं वरुणमग्न आ ववृत्स्व देवो अच्छां सुमती यज्ञवन्सं ज्येष्ठं यज्ञवन्सम् ।
ऋतावानमादित्यं चर्षणीधृतं राजानं चर्षणीधृतम् ॥२॥

1.

Tvām hy āgne sādāmi it samanyāvo devāso devām ara-
tīm nyerirā itī krātvā nyeriré | āmartyam yajata mārtyeshv
ā devām ādevam janata pracetasam visvam ādevam janata
pracetasam || 1 || sā bhrātaram varuṇam agna ā vavṛitsva
devāñ āchā sumatī yajñāvanasam jyēsthā yajñāvanasam |
ritāvānam ādityam carshanīdhṛitam rājānam carshanīdhṛi-
tam || 2 ||

ṚGVEDA SAMHITĀ

BOOK FOUR

i

O swift moving, radiant, universal fire, the cosmic divine powers ever excite you and urge you with their dedication for manifestation. O adorable, immortal and brilliant, they generate you as an immortal force among mortals, as the all-competent; they generate you as the all-competent and omnipresent Nature's bounty. 1

O universal fire-divine, bring your venerable brotherly associate, the *water-divine*, to the presence of the worshipper. He loves very much to participate in universal cosmic creation, he is true to the established laws, is one of the infinite creative principles, and sustainer, truly a sustainer of men; he is like the sovereign venerated by mankind. 2

सखे सखायमभ्या ववृत्स्वाशुं न चक्रं रथ्येव रंह्यास्मभ्यं दस्म रंह्या ।
 अग्ने मृळीकं वरुणे सचा विदो मरुत्सु विश्वभानुषु ।
 तोकाय तुजे शुशुचानु शं कृध्यस्मभ्यं दस्म शं कृधि ॥३॥
 त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान्देवस्य हेळोऽव यासिसीष्टाः ।
 यजिष्ठो वल्लितमः शोशुचानो विश्वा द्वेषंसि प्र मुमुग्ध्यस्मत् ॥२॥
 स त्वं नो अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उपमो व्युष्टौ ।
 अव यक्ष्व नो वरुणं रराणो वीहि मृळीकं सुहवो न एधि ॥५॥

sákhe sákhāyam abhy á vavritsvāśum ná cakráṁ
 ráthyeva ráñhyāsmābhyam dasma ráñhyā | ágne mṛīlikām
 vārune sácā vido marútsu viśvābhānushu | tokāya tujé śu-
 śucāna śām kṛidhy asmābhyam dasma śām kṛidhi || 3 ||
 tvām no agne vārūṇasya vidvān devāsya héló 'va yāsisi-
 sbthāḥ | yājishtho válmītamah śóśucāno viśvā dvéshānsi
 prá mumugdhya asmát || 4 || sá tvām no agne 'vamó bha-
 votí nédiśtho asyá ushásó vyūshtau | áva yakshva no vá-
 ruṇam rárāṇo vibí mṛīlikām suhávo na edhi || 5 ||

॥२३॥ अस्य श्रेष्ठा सुभगस्य सद्गदेवस्य चित्रतमा मर्त्येषु ।
 शुचिं घृतं न तप्तमघ्न्यायाः स्पार्हा देवस्य मंहतेव धेनोः ॥६॥
 त्रिरस्य ता परमा सन्ति सत्या स्पार्हा देवस्य जनिमान्यग्नेः ।
 अनन्ते अन्तः परिवीत आगच्छुचिः शुक्रो अर्यो रोरुचानः ॥७॥
 स दूतो विश्वेदुभि वष्टि सद्मा होता हिरण्यरथो रंसुजिह्वः ।
 गेहिदश्चो वपुष्यो विभावा सदा रण्वः पितुमतीव संमत ॥८॥

asyá śrēśthā subhágasya sandṛig devāsya citrátamā
 mártyeshu | śúci ghṛitām ná taptām ághnyāyā spārhā de-
 vāsya mañbhāneva dhenoḥ || 6 || trír asya tá paramā santi
 satyá spārhā devāsya jānimāny agnēḥ | ananté antāḥ pári-
 vīta ágāc chūciḥ śukró aryó rórucānaḥ || 7 || sá dūtó viśvéd
 abhí vashṭi sádmā hótā hiraṇyaratho rámsujihvaḥ | rohíd-
 aśvo vapushyò vibhāvá sádā raṇvāḥ pitumátiva samsát || 8 ||

O fire-divine, friendly and beautiful, bring hither your brother, water-divine (cosmic water) just as the two strong horses convey the swift chariot along the road to its goal. Along with cosmic water, receive, O universal fire, the gratifying homage, and also along with the all-illuminating divine winds, grant, O fire-divine, happiness to our aspiring children; grant, O beautiful fire-divine, happiness to ourselves. 3

O all-wise fire-divine, avert from us the wrath of the cosmic waters. You are the best invoker, and the most diligent bearer of oblations, the most resplendent; may you liberate us from all animosities. 4

May you, O light-divine, our preserver, be nearest to us with your protection at the breaking of the dawn. May you, reconcile to us the cosmic waters, and propitiated by our praise, cherish our homage, and be swift to respond to our calls. 5

The glance of this auspicious fire-divine, directed towards men, is most excellent, most wonderful, acceptable to all, as the pure warm butter from the milk of the cow acceptable to the divine powers, and as the gift of a milch-cow to a man. 6

These three (divine fire, divine waters, and divine winds) are the supreme, true, most exalted, and eagerly longed for manifestations of the fire-divine. He is revealed in the boundless region, invested with radiance, pure and bright. 7

He, the messenger, the invoker, riding in a golden chariot, with a tongue of flames, frequents all the chambers of worship, drawn by red horse, like rays; he, the resplendent, is always agreeable and is like a dwelling well-supplied with food. 8

स चैतयन्मनुषो यज्ञबन्धुः प्र तं म॒ह्या र॑क्षनया॒ नयन्ति ।
 स क्षै॒त्यस्य॒ दुर्या॑सु साध॒न्देवो॒ मर्त॑स्य सध॒नित्वमा॑प ॥९॥
 स तू नो॒ अग्नि॑र्नयतु प्र॒जान॑न्नच्छा र॒त्नं देव॑भक्तं यद॒स्य ।
 धिया॑ यद्वि॒श्वे अ॒मृता॒ अकृ॑ष्व॒न्यौष्पि॑ता ज॒निता स॒त्यमु॑क्षन् ॥१०॥

sá cetayan mánusho yajñābandhuḥ prá táṁ mahyá raṣa-
 náyā nayanti | sá kshety asya dúryāsu sáadhan devó már-
 tasya sadhanitvām āpa || 9 || sá tū no agnīr nayatu prajā-
 nānn áchā rātnaṁ devābhaktaṁ yád asya | dhiyá yád ví-
 šve amṛitā ákṛiṇvan dyaúsh pitá janitá satyám ukshan
 || 10 ||

॥१४॥

स जा॒यत प्र॒थमः॑ प॒स्त्यासु॑ म॒हो बु॒ध्ने रज॑सो अ॒स्य यो॒नौ ।
 अ॒पाद॑शीर्षा गुह॒मानो॑ अन्तायो॒युवानो॑ वृष॒भस्य॑ नी॒ले ॥११॥
 प्र श॒र्धे आ॒र्ते प्र॒थमं॑ वि॒प॒न्याँ ऋ॒तस्य॑ यो॒ना वृष॑भस्य नी॒ले ।
 स्पा॒र्हो युवा॑ वपु॒ष्यौ वि॒भावा॑ सप्त प्रि॒यासो॑ऽजनयन्त वृ॒ष्णे ॥१२॥
 अ॒स्माक॑म॒त्रं पि॒तरो॑ मनु॒ष्या अ॒भि प्र से॑दु॒र्कृत॑मा॒शुषा॑णाः ।
 अ॒श्म॒व्रजाः सु॒दुघा॑ व॒व्रे अ॒न्तरु॑दु॒स्त्रा अ॒ज॒भृष॑सो हु॒वानाः ॥१३॥
 ते म॑र्म॒जत द॒दृवा॑ंसो अ॒द्रिं तदे॑षाम॒न्ये अ॒भितो॑ वि वो॒चन् ।
 प॒श्वय॑न्त्रा॒सो अ॒भि का॒रम॑र्चन्वि॒दन्त॒ ज्योति॑श्चकृ॒पन्त॒ धी॒भिः ॥१४॥

sá jāyata prathamāḥ pastyāsu mahó budhné rájaso asyá
 yónau | apād aśirshá gulhāmāno antāyóyuvāno vṛishabhásya
 nilé || 11 || prá śárdha ārta prathamāṁ vipanyāñ rítasya yónā
 vṛishabhásya nilé | spārhó yúvā vapushyò vibhāvā saptá
 priyáso 'janayanta vṛishṇe || 12 || asmákam átra pitáro ma-
 nushyā abhí prá sedur rítām āśushbāñāḥ | áśmavrajāḥ sudú-
 ghā vavré antár úd usrá ājann ushásó huvānāḥ || 13 || té
 marmṛijata dadṛivānsó ádriṁ tád eshām anyé abhító ví vo-
 can | paśvāyantrāso abhí kārām arean vidānta jyótiṣ cakri-
 pánta dhībhīḥ || 14 ||

As a lover of worship, he knows those people, who bind and take him with the strong cord of praise. He, the divine fire, fulfilling all desires, abides in the homes of mortal devotees and wins a partnership in his possessions. 9

May that fire divine conduct us to that precious treasure, coveted by the devout worshippers. He is the one, whom all the immortals manifest for the performance of sacred rites, of whom heaven is the prime abode and revealer, and on whom the priests sprinkle loving oblations. 10

He is the first in rank and engendered in the habitations; he is revealed at great heaven's base and in this region's bosom. He is without feet, and without head, and conceals his extremities, combining in the lair of the rain-clouds. 11

Glorified by praise, he first rises aloft, defiant, in the womb of cosmic waters, in the lair of the rain-clouds. The seven dear priests (rays) engender the fire-divine, who is the showerer of benefits, desirable, ever-young, beautiful in form and resplendent. 12

In this world, our mortal forefathers, in the course of their search for eternal truth found the universal fire-divine; then calling upon the dawn of wisdom, they extricated the cows of knowledge which remained concealed among rocks in the dark caverns. 13

Rending the rocks they further cleared out the way; others around also reported their findings. Fully prepared for the extrication of the cattle, they sang their songs and found the light and with wisdom they planned out the course of action. 14

ते गव्यता मनसा हृध्रमुब्धं गा येमनं परि षन्तमद्रिम ।
हृळ्हं नरो वचसा देव्येन ब्रजं गोमन्तमुशिजो वि वव्रुः ॥१५॥

té gavyatā mānasā dṛidhrām ubdhām
gā yemānām pāri śhāntam ādrim | dṛiḥhām nāro vāeasā
daivyena vrajām gōmantam uśijo vī vavruḥ ॥ 15 ॥

॥१५॥ ते मन्वत प्रथमं नाम धेनोस्त्रिः सप्त मातुः परमाणि विन्दन् ।
तज्जानतीरभ्यनृषत वा आविर्भुवदरुणीर्यशसा गोः ॥१६॥
नेशत्तमो दुधितं रोचत यौरुद्देव्या उषसौ भानुरर्त ।
आ सूर्यो बृहत्तस्तिष्ठदज्रौ ऋजु मर्तेषु वृजिना च पश्यन् ॥१७॥
आदित्यश्चा बुबुधाना व्यख्यन्नादिद्रवै धारयन्त द्युभक्तम् ।
विश्वे विश्वासु दुर्यासु देवा मित्रे धिये वरुण सत्यमस्तु ॥१८॥
अच्छा वोचेय शुशुचानमग्निं होतारं विश्वभरसं यजिष्ठम् ।
शुच्यधो अतृणन्न गवामन्धो न पुतं परिषिक्तमंशोः ॥१९॥
विश्वेषामदिनिर्यज्ञियानां विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम् ।
अग्निदेवानामवे आवृणानः समृद्धीको भवतु जातवेदाः ॥२०॥

té manvata prathamam nāma dhenoś triḥ sapta mātūḥ
paramāṇi vindan | tāj jānatīr abhy ānūshata vrā āvīr blu-
vad aruṇīr yaśāsā gōḥ ॥ 16 ॥ nēṣat tāmo dūdhitam rōcata
dyaūr ūd devyā ushāso bhānūr arta | ā sūryo bṛihatās ti-
shṭhad ājrañ riju mārteshu vṛijina ca pāśyan ॥ 17 ॥ ād īt
paścā bubudhānā vy ākhyann ād īd rātnam dhārayanta
dyūbhaktam | viśve viśvāsu dūryāsu devā mitra dhiyé va-
ruṇa satyām astu ॥ 18 ॥ āchā voceya śuśucānām agnīm hó-
tāram viśvābharasam yājishṭham | śūcy ūdho atriṇan nā
gāvām āndho nā pūtām pāriśhikṭam anśōḥ ॥ 19 ॥ viśveshām
āditir yājñīyānām viśveshām ātithir mānushāṇām | agnīr
devānām āva āvṛiṇānāḥ sumṛiḥikó bhavatu jātāvedāḥ
॥ 20 ॥

Devoted to their leader, the fire-divine, these people, with minds intent upon restoring cattle, broke open, with divine wisdom, the enclosing obstructions, consisting of solid mountains confining cows, — the stable full of cattle. 15

They first have comprehended the name of the milch-cow (the divine speech). They found the mother's three sets of seven noblest terms (21 metres of the Vedas). Then they glorified the conscious dawns (divine light), and the purple dawn appeared with the radiance of the effulgent sun. 16

The diffused darkness receded; the firmament glowed with radiance, the lustre of the divine dawn arose and then the sun ascended above the wide expanses, beholding deeds of men, good and evil. 17

Thereupon awakening, the enlightened devotees obtain celestial treasures of knowledge, and thereon the universal godly men assemble in the congregation. O Lord of cosmic light and intelligence, may the aspirations and efforts of your worshippers be effective and fruitful. 18

May I now glorify the present radiant fire-divine, the invoker of Nature's bounties, the supporter of the universe, and most adorable, though the udder of the cow has not been milked, nor the sanctified and strained libation drawn up by the sun. 19

The universal fire-divine is the mother of all those divine powers, to whom the worship is offered. May He be dear like a guest to all men. Receiving the offered homage, may He, the knower of all that is born, be gracious to us. 20

(२) द्वितीयं सूक्तम्

(१-२०) विशन्त्यचम्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । अग्निदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१६॥

यो मर्त्येष्वमृतं कृतावा देवो देवेष्वरतिर्निधायि ।
 होता यजिष्ठो मह्ना शुचध्वै हव्यैरग्निर्मनुष ईर्यध्वै ॥१॥
 इह त्वं सूनो सहसो नो अद्य जातो जातौ उभयौ अन्तरग्ने ।
 दूत ईर्यसे युयुजान ऋष्व ऋजुमुष्कान्वृषणः शुक्रांश्च ॥२॥
 अत्या वृधस्त्वं रोहिता घृतस्त्वं ऋतस्य मन्ये मनस्मा जविष्ठा ।
 अन्तरीयसे अरुषा युजानो युष्मांश्च देवान्विश आ च मर्तान् ॥३॥

2.

Yó mārtyeshv amṛita rītāvā devó devéshv aratír ni-
 dhāyi | hótā yájishṭho mahná śucádhyai havyaír agnír má-
 nusha irayádhyai || 1 || ihā tvám sūno sahaso no adyá jātó
 jātān ubháyāñ antár agne | dūtá īyase yuyujāná rishva ri-
 jumushkán vṛishanaḥ śukráñś ca || 2 || átyā vṛidhasnū ró-
 hitā ghṛitāsnū rītāsya manye mánasā jávishṭhā | antár īyase
 arushā yujāno yushmāñś ca devān víśa á ca mártān || 3 ||

अर्यमणं वरुणं मित्रमेषामिन्द्राविष्णू मरुतो अश्विनोत ।
 स्वश्चो अग्ने सुरथः सुराधा एदु वह सुहविषे जनाय ॥४॥
 गोमौ अग्नेऽविमौ अश्वी यज्ञो नृवत्सखा सदमिदं प्रमृष्यः ।
 इळावौ एषो अंसुर प्रजावान्दीर्घो रयिः पृथुबुधः सभावान् ॥५॥

aryamāṇam vāruṇam mitráṁ eshām índrāviśṇū marúto
 aśvínotá | svāśvo agne suráthaḥ surádhā éd u vaha suba-
 viśhe jānāya || 4 || gómāñ agné 'vimāñ aśví yajñó nṛivátsa-
 khā sádām íd apramṛishyāḥ | ilāvāñ eshó asura rajāvān
 dīrghó rayíḥ prithubudhnaḥ sabhāvān || 5 ||

2

He, the fire-divine, has been installed immortal among the mortals, the observer of truth, the invoker of natural powers and triumphant among them, the most diligent. He has been placed upon the altar to brighten the ceremony by his lustre, and for the elevation of mankind through oblations in celestial regions. 1

O divine fire, embodiment of strength, kindled today at this place of worship, and invoker of Nature's bounties, may you fair as an intermediate envoy between both (Nature's forces and men), harnessing your vigorous, robust and resplendent flames. 2

I acknowledge with reverence the reddish, prosperity-bestowing, water-shedding and swifter-than-mind-moving, steeds (radiant beams), of Lord, the Truth. Yoking the brilliant pair, you pass between the celestial divine forces of yours and the human beings. 3

Possessed of brilliant flames, an excellent chariot and abundant nourishment, O fire-divine, may you bring the blessings of the cosmic all-pervading powers of light, life, waters, law and order, winds, twin-divines among these worshippers for the benefit of mankind. 4

O mighty fire-divine, may our benevolent actions, celebrated by your worshipper and instituted by the priests be productive of cows, sheep and horses and remain ever uninterrupted. May it grant wisdom, progeny, long continued and broad-based affluence, and social status. 5

॥१७॥

यस्ते इध्मं जभरत्सिष्विद्वानो मूर्धानं वा ततपते त्वाया ।
 भुवस्तस्य स्वतवौः पायुरग्ने विश्वस्मात्सीमघायत उरुष्य ॥६॥
 यस्ते भगदन्नियते चिदन्नं निशिषन्मन्द्रमतिथिमुदीरत ।
 आ देवयुरिनधते दुरोणे तस्मिन्नयिध्रुवो अस्तु दास्वान् ॥७॥
 यस्त्वा दोषा य उषसि प्रशंसतिप्रियं वा त्वा कृणवते हविष्मान् ।
 अश्वो न स्वे दम् आ हेम्यावान्तमंहसः पीपरो दाश्वान्सम् ॥८॥
 यस्तुभ्यमग्ने अमृताय दाशहवुस्त्वे कृणवते यतस्वृक् ।
 न स राया शशमानो वि योषन्नैनमंहः परि वरदघ्नयोः ॥९॥
 यस्य त्वमग्ने अध्वरं जुजोषो देवो मर्तस्य सुधितं रारणः ।
 प्रीतेदसद्भोत्रा सा यविष्ठासाम् यस्य विध्रतो वृधासः ॥१०॥

yás ta idhmám jabhárat sishvidānó mūrdhānam vā ta-
 tāpate tvāyá | bhúvas tásya svátavāñḥ pāyúr agne vísva-
 smāt sīm aghāyata urushya || 6 || yás te bhárād ánniyate
 cid ánnam nishishan mandráṁ átithim udírat | á devayúr
 inádhate duroné tásmin rayír dhruvó astu dāsvān || 7 || yás
 tvā doshá yá ushási praśánsāt priyám vā tvā kṛṇávate
 havishmán | áśvo ná své dáma á hemyávān tám áñhasaḥ
 pīparo dāshvānsam || 8 || yás túbhyam agne amṛítāya dāśad
 dúvas tvé kṛṇávate yatásruk | ná sá rāyá śaśamānó vi yo-
 shan nainam áñhaḥ pári varad aghāyóḥ || 9 || yásya tvám
 agne adhvarám jújosh devó mártasya súdhitam rārāṇaḥ |
 prítéd asad dhótrā sá yavishṭhāsāma yásya vidható vṛidhā-
 saḥ || 10 ||

॥१८॥

चित्तिमचित्तिं चिनवृद्धिं विद्वान्पृष्ठे वीता वृजिना च मर्तान् ।
 राये च नः स्वपत्याय देव दितिं च राम्वादितिमुरुष्य ॥११॥

cítitim ácittim cinavad ví vidván prishthéva vitá vṛi-
 jiná ca mártān | rāyé ca naḥ svapatyāya deva dítim ca
 rāsváditim urushya || 11 ||

O fire-divine, may you be the munificent recompenser of the person, who, sweating with toil, brings you fuel, and in your service exhausts out himself to full capacity and may you protect him from every one that seeks to do him evil. 6

May the worshipper, who, desirous of food, presents reverential homage and constantly offers sweet devotional prayers to you, and also who welcomes you as a guest and devoutly kindles you in his home, be blessed with a son, firm in devotion and liberal in offerings. 7

May you, fire-divine, as if a horse with golden caparisons rescue from evils the bounteous worshipper, who glorifies you morning and evening, and, presenting homage, does what is acceptable to you in his own home. 8

O immortal fire-divine, let not the one, who is dedicated and serves you with repeated praises and who pours out butter with uplifted ladle, be devoid of wealth and let not the wickedness of a malevolent overwhelm him. 9

O fire-divine, gracious and youngest amongst the divines, may that prayer be agreeable to you, which is uttered by the man, with whose well-conducted worships you are well-pleased, and may we be the promoters of the worshipper when he adores you. 10

The all-wise Lord discriminates between virtue and vice, straight between man and man like the groom distinguishing between sturdy and weak backs of horses. O Lord, enrich us with wealth and virtuous children; may you award us the ephemeral wealth, and also protect the non-ephemeral one. 11

कविं शशासुः कवयोऽदब्धा निधारयन्तो दुर्यास्वायोः ।
 अतस्त्वं दृश्यौ अग्न एतान्यद्भिः पश्येरद्भुताँ अर्य एवैः ॥१२॥
 त्वमग्ने वाघते सुप्रणीतिः सुतसोमाय विधुते यविष्ठ ।
 रत्नं भर शशामानाय घृष्टे पृथुश्चन्द्रमवसे चर्षणिप्राः ॥१३॥
 अघा ह यद्वयमग्ने त्वाया पद्भिर्हस्तेभिश्चकृमा तनूभिः ।
 रथं न क्रन्तो अपसा भुरिजोर्क्रन्तं येमुः सुध्य आशुषाणाः ॥१४॥
 अघा मातुरुषसः सप्त विप्रा जायेमहि प्रथमा वेधसो नृन् ।
 दिवस्पुत्रा अङ्गिरसो भवेमाद्रिं रुजेम धनिनं शुचन्तः ॥१५॥

kavīm śaśāsuḥ kavāyó 'dabdhā
 nidhārāyanto dūryāsv āyōḥ | ātas tvām drīsyāñ agna etān
 padbhīḥ paśyer ādbhutañ aryā évaiḥ || 12 || tvām agne vā-
 ghāte supranītiḥ sutāsomāya vidhaté yavisbtha | rātnam
 bhara śaśamānāya ghrishve prithu ścandram āvase earsha-
 niprāḥ || 13 || ādhā ha yād vayām agne tvāyā padbhīr hā-
 stebhiḥ cakṛimā tanūbhiḥ | rātham ná krānto āpasā bhurī-
 jor rītām yemuḥ sudhya āśushānāḥ || 14 || ādhā mātūr ushā-
 saḥ saptā viprā jāyemahi prathamā vedhāso nṛīn | divās
 putrā āṅgirasō bhavemādrim rujema dhanīnam śucāntaḥ
 || 15 ||

॥१२॥ अधा यथा नः पितरः परासः प्रत्नासो अग्न क्रतमाशुषाणाः ।
 शुचीदयन्दीधितिमुक्थशासः क्षामा भिन्दन्तो अरुणीरप वन ॥१६॥
 सुकर्माणः सुरुचो देवयन्तोऽयो न देवा जनिमा धमन्तः ।
 शुचन्तो अग्निं ववृधन्त इन्द्रमूर्ध्व गव्यं परिषदन्तो अगमन् ॥१७॥

ādhā yāthā naḥ pitāraḥ pārāsaḥ pratnāso agna rītām
 āśushānāḥ | śucīd ayan dīdhitim ukthaśāsaḥ kshāmā bhin-
 dānto aruṇīr āpa vran || 16 || sukārmaṇaḥ surūco devayānto
 'yo ná devā jānimā dhanīnantaḥ | śucānto agnīm vavri-
 dhānta indram ūrvām gāvyaṁ parishādanto agman || 17 ||

O fire-divine, the unreviled wise persons always welcome with reverence wise men in their homes. May you also proceed with rapid footsteps to meet and bless these remarkable and marvellous men of wisdom. 12

Resplendent and ever youthful fire-divine, you are the satisfier of the wishes of men, and giver of good guidance to the participants, who serve you with loving devotion. May you bestow joy-yielding and abundant wealth for the preservation of the participant, who praises and worships you with full dedication. 13

O fire-divine, we churn you, the eternal truth, out with hands and feet, and all our members, the pious experts of the technique, exercise their arms in the work of attrition just as those who fabricate laboriously a car. 14

May we, the seven divine sons, first in order, become the wise fire technicians, and engender as if from the dawn the front rank people, and being well-versed, break open rocks. 15

Thus, O adorable Lord, our virtuous and ancient forefathers, institutors of holy rites based on immortal truths, attain pure light, and reciting sacred hymns and dispersing gloom make purple dawns manifest. 16

Performers of benevolent works, brilliant and aspirants of divinity, make their life free from impurity, as a smith heats iron. Enkindling the fire-divine, and exalting the resplendent Lord, and wandering about in search, they reach the vast mystic source of wisdom and speech. 17

आ यूथेव क्षुमति पश्वो अख्यदेवानां यजनिमान्त्युग्र ।
 मतीनां चिदुर्वशीरकृप्रन्वृधे चिदुर्ग उपरस्यायोः ॥१८॥
 अकर्म ते स्वर्पसो अभूम ऋतमवस्तुषमो विभातीः ।
 अनूनमग्निं पुरुधा सुश्चन्द्रं देवस्य मर्त्यजतश्चाह चक्षुः ॥१९॥
 एता ते अग्न उचथानि वेधोऽवौचाम कवये ता जुषस्व ।
 उच्छोचस्व कृणुहि वस्यसो नो महो रायः पुरवार प्र यन्धि ॥२०॥

ā yūthéva kshumāti paśvó akhyad devānām yāj jānimānty
 ugra | mātānām cid urvāśīr akṛipran vṛidhē cid arya ūpa-
 rasyāyoh ॥ 18 ॥ ākarma te svāpaso abhūma ṛitām avasrann
 ushāso vibhātīḥ | ānūnam agnīm purudhā suścandrām de-
 vāsya mārmaryataḥ cāru cākshuḥ ॥ 19 ॥ etā te agna ucā-
 thāni vedhó 'vocāma kavāye tā jushasva | ūc chocasva kṛi-
 nuhī vāsyaso no mahó rāyāḥ puruvāra prā yandhi ॥ 20 ॥

(३) तृतीयं सूक्तम्

(१-१६) षोडशर्चस्यास्य सूक्तस्य गोनमो वामदेव ऋषिः । (१) प्रथमर्चोऽग्नी रुद्रो वा ।

(२-१६) द्वितीयादिषडशानाञ्चार्चदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२०॥

आ वो राजानमध्वरस्य रुद्रं होतारं सत्ययजं रोदस्योः ।
 अग्निं पुरा तेनयिन्नोरचित्ताद्विरण्यरूपमवसे कृणुध्वम् ॥१॥
 अयं योनिश्चकृमा यं वयं ते जायेव पत्य उशती सुवासाः ।
 अर्वाचीनः परिवीतो नि षीदेमा उ ते स्वपाक प्रतीचीः ॥२॥

3.

Ā vo rājānam adhvarāsya rudrām hótāram satyayājam
 ródasyoh | agnīm purā tanayitnór acittād dhíranyarūpam
 āvase kṛiṇudhvam ॥ 1 ॥ ayām yóniḥ cakṛimā yām vayām
 te jāyéva pátya uṣatí suvāsāḥ | arvācīmāḥ pārivīto ní shī-
 demā u te svapāka praticīḥ ॥ 2 ॥

O the powerful fire-divine, the self proclaims the near presence of the mystic source of wisdom, as the herd of cattle in a food-full pasture, and the enlightened participants then plan out the details of attaining this widely-loved wisdom, and having attained it, the master of the family is rendered competent to provide for the increase of posterity and the support of dependents. 18

We have worked for you, O fire-universal; we have nobly laboured; the bright dawns have shed their lustre upon our worship—adding the beauty to the perfect fire-divine, and God's bounteous eye, the Sun, that shines for ever. 19

O all-wise creator, fire-divine, we have repeated these praises to you; may you accept them. May you blaze aloft; make us epulent; may you, being glorified by all, bestow upon us ample wealth. 20

3

Before the thunder lightning strikes and lays you senseless, O devotees, for your protection, may you kindle fire-divine, who is presiding Lord of worship, the invoker, the afflicter of adversaries, the institutor of sacrificial cosmic order between the earth and heaven, and the one invested with golden colours. 1

This is the altar, which we have decorated for you, as a wife attached to her husband puts on elegant garments. O accomplisher of good works, may you, sit down in our presence, invested with radiance, while these flames incline towards you. 2

आशृण्वते अदृपिताय मन्म नृचक्षसे मुमृळीकाय वेधः ।
 देवाय शस्तिममृताय शंस ग्रावेव सोता मधुषुयमीळे ॥३॥
 त्वं चिन्नः शम्या अग्ने अस्या ऋतस्य बोध्यतचित्स्वाधीः ।
 कदा ते उक्था संधमाद्यानि कदा भवन्ति सख्या गृहे ते ॥४॥
 कथा ह तद्वरुणाय त्वमग्ने कथा दिवे गर्हसे कन्न आगः ।
 कथा मित्राय मीळहुषे पृथिव्यै ब्रवः कदर्यग्ने कद्ग्राय ॥५॥

āsrīṇvaté ādṛipitāya mānma
 nṛicākshase sumṛīlikāya vedhaḥ | devāya śastīm amṛi-
 tāya śansa grāveva sōtā madhuśhūd yām ilé || 3 || tvām
 cin naḥ śamyā agne asyā ṛitāsya bodhy ṛitacit svādhīḥ |
 kadā ta ukthā sadhamādyāni kadā bhavanti sakhyā grīhé
 te || 4 || kathā ha tād vāruṇāya tvām agne kathā divé gar-
 hase kán na āgah | kathā mītrāya mīlḥúshe pṛithivyai
 brávaḥ kád aryamné kád bhágāya || 5 ||

॥२१॥ कद्विष्ण्यासु वृधसानो अग्ने कद्वाताय प्रतवसे शुभ्ये ।
 परिज्मने नासत्याय क्षे ब्रवः कदग्ने रुद्राय नृमे ॥६॥
 कथा महे पुष्टिभराय पूष्णे कद्गुद्राय सुमखाय हविर्दे ।
 कद्विष्णव उरुगायाय रेतो ब्रवः कदग्ने शरवे बृहत्ये ॥७॥
 कथा शर्धाय मरुतामृताय कथा सुरे बृहते पृच्छयमानः ।
 प्रति ब्रवोऽदितये तुगाय साधो दिवो जातवेदश्चिकित्वान् ॥८॥

kád dbīshnyāsu vṛidhasānó agne kád vātāya prátavase
 śubhamyé | párijmane nāsatyāya kshé brávaḥ kád agne ru-
 drāya nṛighné || 6 || kathā mahé pusṭimbharāya pūshné
 kád rudrāya sūmakhāya havirdé | kád víshṇava urugāyāya
 réto brávaḥ kád agne śārave bṛihatyaí || 7 || kathā śārdhāya
 marútām ṛitāya kathā sūré bṛihaté pṛichyāmānaḥ | prāti
 bravó 'ditaye turāya sādḥā divó jātavedaḥ cikitván || 8 ||

Repeat, O priest, the praise, the prayer, to the attentive and affable fire-divine, to the perceiver of mankind, the giver of felicity, to the divine, the immortal; to him the worshipper, while offering homage, like the stone pressing the juice repeatedly sings in a loud voice. 3

May you, fire-divine, the cognizant of truth, the author of good works, be responsive to our adoration. When shall your exhilarating hymns be chanted? When shall our friendship with you be established in our heart and home? 4

O the glorious one like fire, why this complaint to virtuous, and why to the enlightened? What is our offence? Why repeat it to the bountiful friend, to the mother earth, to the ordainers or to the gracious? 5

Why repeat it when exalted in holy ceremonies? Why tell it to the mighty, benevolent, circumambient truthful wind? Why, O the glorious one like fire, to the earth? Why to the afflicter, destroyer of men? 6

Why to the great and nutriment-conveying sustainer? Why to the afflicter, the object of worship and the giver of oblations? Why to the many-hymned protector? Why tell our sin to the mighty destructive forces? 7

Why tell it to the veracious vital principles? Why, even when asked, to the mighty sun? Why repeat it to eternity or to the swift wind? May you, cognizant of all that exists fulfil your divine responsibility. 8

ऋतेन ऋतं निर्यतमीळ आ गोगमा सचा मधुमत्पक्रमे ।
 कृष्णा सती रुशता धासिनैषा जामर्येण पर्यसा पीपाय ॥९॥
 ऋतेन हि प्मा वृषभश्चिदुक्तः पुमौ अग्निः पर्यसा पृथ्वेन ।
 अस्पन्दमानो अचरद्वयोधा वृषा शुक्रं दुदुहे पृश्निरूधः ॥१०॥

ṛiténa ṛitām nīyatam īla ā gōr āmā sácā mādhumat pakvām
 agne | kṛishṇā satī rūṣatā dhāsínaishā jámaryeṇa páyasā
 pīpāya || 9 || ṛiténa hí śhmā vṛishabbhāṣ eid aktāḥ púmān
 agníḥ páyasā pṛishṭhyēna | āspandamāno acarad vayodhá
 vṛishā ṣukráṃ duduhe pṛiṣnir údhaḥ || 10 ||

॥२२॥ ऋतेनाष्टि व्यसन्मिदन्तः समङ्गिरसो नवन्त गोभिः ।
 शुनं नरः परि षदन्नुषासमाविः स्वरभवज्जाने अग्नौ ॥११॥
 ऋतेन देवीरमृता अमृता अणौभिगपो मधुमद्विरभे ।
 वाजी न सर्गेषु प्रस्तुमानः प्र सदमित्स्वविन्वे दध्न्युः ॥१२॥
 मा कस्य यक्षं सदमिदुरो गा मा वेशस्य प्रमिनतो मापेः ।
 मा भ्रातुरभे अत्रजोऽर्कणं वेर्मा सख्युर्दक्षं रिपोर्भुजेम ॥१३॥
 रक्षा णो अग्ने तव रक्षणेभी रारक्षणः सुमन्व प्राणानः ।
 प्रति ष्फुर वि रंज वीडुहो जहि रक्षो महि चिदावृधानम् ॥१४॥

ṛiténādrim vy āsan bhidántaḥ sām āṅgirasō navanta
 góbhiḥ | śunām nāraḥ pāri shadann ushāsam āviḥ svār
 abhavaj jāté agnaū || 11 || ṛiténa devīr amṛitā āmṛiktā ār-
 nobhir āpo mādhumadbhir agne | vājī ná sārgeshu prastu-
 bhānāḥ prā sādām ít srāvitave dadhanyuḥ || 12 || mā kāsya
 yakshām sādām id dhuró gā mā veśāsya praminatō má-
 péḥ | mā bhrátur agne ānṛijor ṛiṇām ver mā sākhyur dá-
 ksham ripór bhujema || 13 || rākshā ṇo agne tāva rākshaṇe
 bhī rārakshānāḥ sumakha pṛiṇānāḥ | prāti shphura ví ruja
 vidy āñho jahí rāksho mábi eid vāvṛidhānām || 14 ||

I solicit, O divine fire, the truth of the speech sustained by the natural law itself, though immature she possesses the sweetness of the ripe. Like a cow, black may she be, yet with her bright nutritious milk, she maintains mankind in existence. 9

The powerful fire-divine, the showerer of benefits, is kindled by the genuine sustaining milk; the giver of strength proceeds unswerving from his course, and the sun, the shedder of rain, draws the cosmic vapours from the udder of the firmament. 10

By the force of natural laws, the fire priests, rending the mountain assunder, throw it open, and restore the lost wisdom. The leaders arrive happily at the dawn and soon after the sun manifests as the fire ritual is lighted. 11

By the force of eternal truth, O fire-divine, the divine channels, immortal, unobstructed, continue to flow perpetually with sweet waters, like a horse, that is being urged in his speed. 12

Go not ever, fire-divine, to the invitation of any one who harms us, nor to that of a malevolent neighbour; nor to unworthy kinsman. Accept not the dues from an insincere brother. Let us not rely on the might of a crooked friend or a deceptive foe. 13

O earnestly honoured, fire-divine, ever-guarding, propitiated by our offerings, keep us safe with your protective power; enlighten us and entirely extirpate our sins. May you destroy the wicked when he waxes mighty. 14

एभिर्भव सुमना अग्ने अर्केरिमान्स्पृश मन्मेभिः शूर वाजान् ।
 उत ब्रह्माण्यङ्गिरो जुषस्व सं ते शस्तिर्देवाना जरेत ॥१५॥
 एता विश्वा विदुषे तुभ्यं वेधो नीथान्यग्ने निष्या वचांसि ।
 निवचना कवये काव्यान्यङ्गसिषं मतिभिर्विप्र उक्थैः ॥१६॥

ebhír

bhava sumánā agne arkaír imān sprīṣa mānmabhiḥ śūra
 vājān | utá bráhmāny āngiro jushasva sām te śastír devá-
 vātā jareta ॥ 15 ॥ etā vísvā vidúshe túbhyam vedho nīthāny
 agne ninyá vácānsi | nivācanā kavāye kāvyaṅy āsaṅsisham
 matibhir vípra ukthāḥ ॥ 16 ॥

(४) चतुर्थं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । रक्षोहामिर्देवता । विष्टुप् छन्दः ॥

॥२३॥

कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीं याहि राजेवामवाँ इमेन ।
 तृष्वीमनु प्रमितिं द्रुणानोऽस्तासि विश्वं रक्षसन्तपिष्टैः ॥१॥
 तव भ्रमाम आशुया पतन्त्यनु स्पृश धृषता शोशुचानः ।
 तपूष्यग्ने जुह्वा पतद्भानसंदितो वि सृज विष्वगुल्काः ॥२॥
 प्रति स्पशो वि सृज तूर्णितमो भवो पायुर्विङ्गो अस्या अदध्वः ।
 यो नो दूरे अघङ्गसो यो अन्त्यग्ने माकिष्टे व्यथिग दधर्षीत् ॥३॥

4.

Kṛiṇushvá pájahḥ prásitim ná prīthvīm yāhí rájevāma
 vāñ íbhena | trīshvīm ánu prásitim drūṇānó 'stāsi vídhya
 rakshásas tápishṭhaiḥ ॥ 1 ॥ táva bhramása āsuyá patanty
 ánu sprīṣa dhrīshatá śóśucānaḥ | tápūnshy agne juhvā pa
 tamgān āsamdīto ví sṛija víshvag ulkāḥ ॥ 2 ॥ prāti spaśo
 ví sṛija tūrṇitamó bhāvā payúr viśo asyá ádadbhāḥ | yó
 no dūré aghāṣaṅso yó ánty ágne mákīsh ṭe vyáthir á da-
 dharshit ॥ 3 ॥

Be propitiated fire-divine, by these hymns; accept, O brave, the sacred homage, offered with praises; be pleased, O fire flames, by our prayers; may the adoration addressed to Nature's forces exalt you. 15

O fire-divine, the all-wise, acquainted with the agreed upons, to you I address these wise meaningful hymns. I sing to you, O sage, the charming words of wisdom, these ever-to-be recited poems, composed with discretions and praises. 16

4

O adorable Lord, put forth your vigour, as a hunter speeds his capacious snare, and go like a mighty king on his elephant with his attendants. You are the scatterer of dark forces. May you swiftly follow and transfix the miscreants with your dart, that burns most fiercely. 1

O divine fire, your swift and whirling flames move quickly. Glowing in your fury, may you consume (the foe). O fire-divine, (when oblations are) offered by ladle, may you cast scorching flames, and sparks, and fire brands all around you. 2

O fire-divine, may you with your most rapid motion direct your radiant flames all around, and unresisted, become the protector of your people. Let no malevolent miscreant, whether remote or nigh, prevail against us, your worshippers. 3

उदग्ने तिष्ठ प्रत्या तनुष्व न्यमित्राँ ओषतात्तिग्महेते ।
 यो नो अगतिं समिधान चक्रे नीचा तं धक्ष्यतसं न शुष्कम् ॥४॥
 ऊर्ध्वो भव प्रति विध्यध्यस्मदाविष्कृणुष्व दैव्यान्यग्ने ।
 अव स्थिरा तनुहि यातुजूनां जामिमजामिं प्र मृणीहि शत्रून् ॥५॥

úd agne tishṭha práty á tanushva ny àmítrāñ
 oshatāt tigmahete | yó no árātim samidhāna cakré nīcā tāṃ
 dhakshy atasām ná śúshkam || 4 || ūrdhvó bhava prāti vi-
 dhyādhy asmád āviśh kṛiṇushva daívyāny agne | āva sthirā
 tanuhi yātujuṇām jāīmim ājāimim prá mṛiṇiḥi śātrūn || 5 ||

॥२४॥ स ते जानाति सुमतिं यविष्ठ य ईवते ब्रह्मणे गानुमैरत् ।
 विश्वान्यस्मै सुदिनानि गया द्युमन्युर्यो वि दुर्गे अभि द्यौत् ॥६॥
 सेदग्ने अस्तु सुभगः सुदानुर्यस्त्वा नित्येन हविषा य उक्थैः ।
 पिप्रीषति स्व आयुषि दुर्गेण विश्वेदस्मै सुदिना सासदिष्टिः ॥७॥
 अर्चामि ते सुमतिं घोष्यर्वाक्मं ते वावानां जरतामियं गीः ।
 स्वश्वास्त्वा सुरथा मर्जयेमास्मे क्षत्राणि धारयेरनु द्यून् ॥८॥
 इह त्वा भूर्या चरेदुप त्मन्दोषावस्तदीदिवान्समनु द्यून् ।
 क्रीळन्तस्त्वा सुमनसः सपेमाभि द्युम्ना तस्थिवांसो जनानाम् ॥९॥

sá te jānāti sumatīm yavisṭha yá ívate bráhmaṇe gā-
 tūm aírat | víśvāny asmai sudínāni rāyó dyumnāny aryó
 ví dúro abhí dyaut || 6 || séd agne astu subhágah sudānur
 yás tvā nítvena haviśhā yá ukthaiḥ | píprishati svá áyushi
 duroṇé víśvéd asmai sudínā sāsad isṭhīḥ || 7 || árcāmi te su-
 matīm ghóshy arvāk sām te vāvātā jaratām iyám gīḥ |
 sváśvās tvā suráthā marjayemāsmé kshatrāṇi dhārayer ānu
 dyūn || 8 || ihá tvā bhúry á cared úpa tmán dóshāvastar
 dīdivāṅsam ānu dyūn | krīḷantas tvā sumānasah sapemābhí
 dyumná tasthivāṅso jānānām || 9 ||

Rise up, O sharp weaponed divine fire! Spread wide your flames. Entirely consume the miscreants, unfriendly to us. O blazing fire-divine! Burn down that one like a piece of dry wood, who acts as an enemy towards us. 4

Rise up, O divine fire! Chastise those, who overpower us. Manifest your divine energies. Slacken the strong bow-strings (i.e. the threatening weapons) of the malignant foes. Destroy those, who are hostile, whether friend or alien. 5

O ever-young (fire-divine), the one who inspires devotion towards the other, well-versed in divine knowledge experiences your excellent favour. May you bestow upon him all happy days, and magnificence of riches, and as a Lord shine upon his dwelling. 6

O fire-divine, may he who propitiates you with constant oblations and praises be prosperous and liberal giver. May all his days and his sacred acts be blessed by you. 7

I adore your gracious favour, O fire-divine; may this reiterated and resounding hymn convey my love to you; may we be possessed of good horses and good cars, so that we may pay you homage and may you, day by day, provide us with protections. 8

O resplendent fire-divine, may every one of his own accord diligently serve you, day by day, shining evening and morning. So, may we enjoying and sporting, be blessed with your favour, keeping in consonance with the glory of common men. 9

यस्त्वा स्वश्वः सुहिरण्यो अग्न उपयाति वसुमता रथेन ।
तस्य त्राता भवसि तस्य सखा यस्त आतिथ्यमानुषगजुजोषत् ॥१०॥

yás tvā svásvaḥ suhi-
ranyó agna upayāti vāsumatā ráthena | tásya trātā bhavasi
tásya sákhā yás ta ātithyám ānushág jújoshat || 10 ||

॥२५॥ महो रुजामि बन्धुता वचोभिस्तन्सा पितुर्गोतमादन्वियाय ।
त्वं नो अस्य वचसाश्चिकिद्धि होतर्यविष्ठ सुक्रतो दमूनाः ॥११॥
अस्वप्नजस्तरणयः सुशेवा अतन्द्रासोऽवृका अश्रमिष्ठाः ।
ते पायवः सध्र्यञ्चो निषद्याग्ने तव नः पान्त्वमूर ॥१२॥
ये पायवो मामतेयं ते अग्ने पश्यन्तो अन्धं दुरितादरक्षन् ।
ररक्ष तान्सुकृतो विश्ववेदा दिप्सन्त इद्रिपवो नाहं देभुः ॥१३॥
त्वया वयं सध्र्यन्स्त्वोनास्तव प्रणीत्यश्याम वाजान् ।
उभा शंसां सुदय सत्यतातेऽनुष्ठुया कृणुह्यह्याण ॥१४॥
अया ते अग्ने समिधा विधेम प्रति स्तोमं शश्यामानं गृभाय ।
दद्वाशसो रक्षसः पाह्यस्मान्द्रुहो निदो मित्रमहो अवद्यात् ॥१५॥

mahó rujāmi bandhútā vácobhis tán mā pitúr gótamād
ānv iyāya | tvām no asyá vácasaḥ eikiddhi hótar yavishṭha
sukrato dāmūnāḥ || 11 || ásvapnajas tarānayaḥ suśévā átan-
drāso 'vrikā áśramishṭhāḥ | té pāyávaḥ sadhryañco nishá-
dyágne táva naḥ pāntv amūra || 12 || yé pāyávo māmате-
yām te agne pásyanto andhām duritād árakshan | raráksha
tán sukríto viṣvāvedā dípsanta íd ripávo náha debhuḥ
|| 13 || tváyā vayām sadhanyàs tvótās táva prāṇity asyāma
vājān | ubhá śānsā sūdaya satyatāte 'nushṭhuyá kṛiṇuhy
ahrayāṇa || 14 || ayá te agne samídhā vidhema práti stómam
śasyámānam gṛibhāya | dāhāśaso rakshāsaḥ pāhy āsmán
druhó nidó mitramaho avadyāt || 15 ||

You, O fire-divine, become the protector of him, and his friend who possesses good horse-like vigour and a golden chariot-like wisdom, and approaches you with a chariot laden with treasure of knowledge and who gratifies you by the due performance of hospitality to you. 10

O fire-divine, ever-young and invoker of Nature's bounties, possessed of excellent wisdom, through holy texts received from the ancestry of my most revered preceptor, I demolish the powerful evil forces. May you, be aware of our devotions to you, O humbler of foes. 11

O all-wise fire-divine, may your protecting radiance, unslumbering, alert, propitious, ever-friendly, benignant, unwearied, and co-operating, be enshrined in our hearts and homes, and preserve us. 12

O fire-divine, your on-looking protecting radiance, saves the ignorance born of egoism and misfortune. He, the omniscient one, rewards the righteous acts and then his foes, intending to destroy him, would wrought him no harm. 13

O fire-divine, may we, aided by you, become opulent. May we gain strength and attain abundant food, through your guidance. O ever-truthful, destroy both sorts of calumniators, those who are near, and those who are far off, and in due course fulfil our aspirations. 14

O fire-divine, may we propitiate you, with the fuel of our dedication. May you accept the praise, that is recited by us. May you consume the unfaithful wicked. O Lord, rich in friends, preserve us from the reproach of the oppressor and the reviler. 15

(५) पञ्चमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशार्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । वैश्वानरोऽग्निर्देवता । विष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥

वैश्वानराय मीळहुषे सजोषाः कथा दाशेमाग्नये बृहद्भाः ।
 अनूनेन बृहता वक्षथेनोप स्तभायदुपमिन्न रोधः ॥१॥
 मा निन्दत य इमां मह्यं रातिं देवो ददौ मर्त्याय स्वधावान् ।
 पाकाय गृत्सो अमृतो विचेना वैश्वानरो नृतमो यज्ञो अग्निः ॥२॥
 सामं द्विवर्हा महि तिमभृष्टिः सहस्रेता वृषभस्तुविष्मान् ।
 पदं न गोरपगूलहं विविद्वानभिर्मह्यं प्रेदु वोचन्मनीषाम् ॥३॥

5.

Vaiṣvānarāya mīlhushe sajóshāḥ kathā dāṣemāgnāye
 bṛihád bhāḥ | ánūnena bṛihatā vaksháthenópa stabhāyad
 upamín ná ródhaḥ || 1 || má nindata yá imām máhyam rā-
 tīm devó dadaú mártiāya svadhāvān | pákāya grítso amṛito
 vícetā vaiṣvānaró nṛitamo yahvó agníḥ || 2 || sáma dvi-
 bārḥā máhi tigmábhrisṭīḥ sahásraretā vṛishabhás távi-
 shmān | padám ná gór ápagūlham vividván agnír máhyam
 préd u vocan manīshām || 3 ||

प्र तां अग्निर्वभसन्तिग्मजम्भस्तपिष्ठेन शोचिषा यः सुराधाः ।
 प्र ये मिनन्ति वरुणस्य धाम प्रिया मित्रस्य चेततो ध्रुवाणि ॥२॥
 अभ्रातरो न योषणो व्यन्तः पतिरिपो न जनयो दुरेवाः ।
 पापासः सन्तो अनृता असत्या इदं पदमजनता गर्भारम् ॥३॥

prá táñ agnír babhasat ti-
 gmájambhas tápishṭhena ṣocíshā yāḥ surádḥāḥ | prá yé
 minánti váruṇasya dhāma priyá mitrásya cétato dhruvāṇi
 || 4 || abhrātáro ná yóshaṇo vyántaḥ patirípo ná jánayo dur-
 évāḥ | pāpāsaḥ sánto anṛitá asatyā idám padám ajanatā
 gabbhírām || 5 ||

How shall we offer, with one accord, our devotion to the bounteous, extremely radiant, supreme leader who holds the universe with His vast, self-sustained body, as a pillar bears the roof. 1

Do not reproach the fire-divine, who is self-reliant, and who accepting the offerings, bestows prosperity to his mortal worshipper of mature intellect. He is wise, immortal, discriminating, chief conductor, most powerful, and supreme leader. 2

The divine fire, spreads his flames both (in celestial and midspace) regions. He is intensely-matured, full of thousandfold vigour, and strong as bull. He comprehends, by his wisdom, the mysterious sacred hymns, concealed like the foot-steps of missing cow. May he reveal that secret knowledge to me. 3

May the bounteous fire-divine, consume them with his fiercely glowing sharp jaws-like flames, who disregard the commandments and steadfast laws of most venerable and sagacious Lord. 4

Like youthful women, who have no close relatives, or like damsels, who unaccommodating with their husbands, go astray; the wicked persons become sinful, untrue, and unfaithful;—such people give birth to the deep abysmal state of life. 5

॥२॥ इदं मे अग्ने कियते पावकामिनते गुरुं भारं न सन्म ।
 बृहद्दधाथ धृषता गभीरं यङ्क्षं पृष्ठं प्रयमा समधातु ॥६॥
 तमिच्छेद्भव समना समानमभि कत्वा पुनती धीतिरश्याः ।
 समस्य चर्मन्नधि चारु पृश्नेरग्रे रूप आरूपितं जवारु ॥७॥
 प्रवाच्यं वचसः किं मे अस्य गुहा हितमुप निणिग्वदन्ति ।
 यदुस्त्रियाणामप वारिव व्रन्पाति प्रियं रूपो अग्रं पदं वेः ॥८॥
 इदमु त्यन्महि महामनीकं यदुस्त्रिया सचत पुर्व्य गौः ।
 ऋतस्य पदे अधि दीद्यानं गुहा रघुष्यद्रघुयद्विवेद ॥९॥
 अथ द्युतानः पित्रोः सचासामनुत गुह्यं चारु पृश्नेः ।
 मातृष्पदे परमे अन्ति षड्गोवृष्णः शोचिषः प्रयनस्य जिह्वा ॥१०॥

idám me agne kiyate pāvakāminate gurúm bhārám ná
 mánma | bṛibád dadhātha dhṛishatá gābhīrám yahvám pṛi-
 shthám prāyasā saptádhātu || 6 || tám ín nv évá samanā samā-
 nām abhí krátvā punatí dhītír asyāḥ | sasāsya cārmann ádhi
 cāru pṛisner ágre rupá árupitam jābāru || 7 || pravācyam váca-
 saḥ kím me asyá gúhā hitám úpa niṇíg vadanti | yád usríyā-
 nām ápa vār iva vrán páti priyám rupó ágram padám vèḥ
 || 8 || idám u tyán máhi mahám ánikam yád usríyā sácata
 pūrvyám gauḥ | ṛitāsya padé ádhi dídyānam gúhā raghu-
 shyád raghuyád viveda || 9 || ádha dyutānāḥ pitrōḥ sácāsā-
 manuta gúhyam cāru pṛisneh | mātúsh padé paramé ánti
 shád gór vṛishṇaḥ śocíshaḥ práyatasya jihvá || 10 ||

॥३॥ ऋतं वोचे नमसा पृच्छयमानस्तवाशसा जातवेदा यदीदम ।
 त्वमस्य क्षयसि यद्द्र विश्वे दिवि यदु द्रविणं यत्पृथिव्याम् ॥११॥

ṛitám voce námasā pṛichyámānas távāśāsā jātavedo yá-
 didám | tvám asyá kshayasi yád dha víśvam diví yád u
 drávinam yát pṛithivyám || 11 ||

O purifying fire-divine, feeble and innocent as I am, you have boldly given a heavy burden to me of exceedingly profound, enjoyable, deep, mighty and tangible wealth of seven elements. 6

May our self-purifying, heartfelt praise, suited to his glory, reach rapidly and mount like the sun above the immovable heaven. This the supreme leader, the sun, treats everyone equal, and his swift-moving brilliant orb is stationed on the east of the earth. 7

What can be objectionable about my this utterance? The ancient sages also affirm that the milk which people ought to have obtained with ease like water has been hidden in secret (by the supreme leader), who protects earth's best and well-lived places. 8

I have known the great one's mighty assemblage (i.e. the solar orb) which from an old radiant milk-shedding cow (i.e. the dawn) has followed,—the one (i.e. the solar orb) shining brightly above the waters (i.e. firmament), in secret, swift gliding and swift moving. 9

The great sun, shining amidst the parents (heaven and the earth) drinks the agreeable secretion of clouds in the mid-space. In the similar way, the tongue of the assiduous resplendent and intensely dedicated devotee avails the divine milk quite close from the source. 10

Interrogated, with reverence, I declare the truth, that all this (wisdom etc.) is acquired by your praise, O omniscient Lord. You rule all-over the worldly prosperity. You are the sovereign owner of all the wealth, contained in the celestial and earthly regions. 11

किं नो अस्य द्रविणं कद्ध रत्नं वि नो वोचो जातवेदश्चिकित्वा ।
 गुहाध्वनः परमं यन्नो अस्य रेकु पदं न निदाना अगन्म ॥१२॥
 का मर्यादा वयुना कद्ध वाममच्छा गमेम रघवा न वाजम् ।
 कदा नो देवीरमृतस्य पत्नीः सूरौ वर्णेन ततनब्रुषासः ॥१३॥
 अनिरेण वचसा फल्ग्वेन प्रतीत्येन कृधुनातृपासः ।
 अधा ते अग्ने किमिहा वेदन्त्यनायुधास आसन्ता सचन्ताम् ॥१४॥
 अस्य श्रिये समिधानस्य वृष्णो वसोरनीकं दम् आ रुरोच ।
 रुशदसानः सुदृशीकरूपः क्षिनिर्न राया पुरुवारो अद्यौत् ॥१५॥

kīm no asyá dráviṇaṁ kád
 dha rátnaṁ ví no voco jātavedaṣ cikityān | gúhádhwanaḥ
 paramāṁ yān no asyá réku padāṁ ná nidānā áganma
 || 12 || ká maryádā vayúnā kád dha vāmāṁ áchā gamema
 raghāvo ná vájam | kadā no devír anarítasya pátniḥ súro
 várṇena tatanann ushásah || 13 || aniréṇa vácasā phalgvèna
 pratítyena kridhúnātripāsah | ádhā té agne kím ihā va-
 danty anāyudhāsa ásatā sacantām || 14 || asyá śriyé samidhā-
 nāsyā vṛiṣṇo vásor ánikaṁ dáma á ruoca | rúṣad vásānaḥ
 sudṛiṣīkarūpaḥ kshitír ná rāyá puruváro adyaut || 15 ||

(६) षष्ठं सूक्तम्

(१ - ११) एकादशचरयास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । अग्निदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥४॥ ऊर्ध्व ऊ पु णो अध्वरस्य होतुरग्ने तिष्ठ देवताता यजीयान ।
 त्वे हि विश्वमभ्यसि मन्म प्र वेधर्साश्चित्तरसि मनीषाम् ॥१॥

6.

Ūrdhvā ū shú ṇo adhvarasya hotar ágne tishṭha devá-
 tātā yájiyān | tvām hí víṣvam abhy ási mánma prá vedhá-
 saṣ cit tirasi manīṣhām || 1 ||

O divine fire, knower of all that is born and exists ! What is the value of this wealth to us, and what is its advantage? Tell us, O omniscient Lord, for you know what is the best secret course for us so that we may follow it unobstructed, as if, it is the direct road. 12

What is the limit ? What are the objects ? Which is the desirable end to which we rush, like swift horses to the battle ? When will the dawns-like divine wisdom, the brilliant inseparable spouse of the immortal sun-like self spread over us the divine splendour. 13

Even ordinary men are not satisfied by unproductive, frivolous, scanty and inconclusive speech. Then O divine fire, wherefore do they address you here ? Let those who have no implements suffer from poverty. 14

The splendour of this kindled one, which is mighty, and giver of dwellings, shines for glory in the hearts and abode of all beings for the prosperity of the institutor of worship. He is clothed in radiance, beautiful in semblance, glorified by all, and shines like the earth with riches. 15

O fire-divine, presenter of our worship, you are entitled to our adoration; may you adorn the highest pedestal amidst Nature's bounties. You are cognizant of all our innermost thoughts and inspire the wisdom of intellectuals. 1

अमूरो होता न्यसादि विश्वमिन्द्रो विदथेषु प्रचेताः ।
 ऊर्ध्वं भानुं सवितेवाश्रेन्मेतेव धूमं स्तभायदुप द्याम् ॥२॥
 यता सुजूर्णी रातिनी घृताचीं प्रदक्षिणिदेवतातिमुराणः ।
 उदु स्वर्त्नवजा नाक्रः पश्वो अनक्ति सुधितः सुमेकः ॥३॥
 स्तीर्णे बर्हिषि समिधाने अग्ना ऊर्ध्वो अध्वर्युर्जुषाणो अस्थात् ।
 पर्यग्निः पशुपा न होता त्रिविष्टयेति प्रदिवं उराणः ॥४॥
 परि त्मना मितद्रुरेति होताग्निर्मन्द्रो मधुवचा क्रतावा ।
 द्रवन्त्यस्य वाजिनो न शोका भयन्ते विश्वा भुवना यदभ्राट् ॥५॥

ámūro hótā ny āsādi vikshv
 àgnīr mandró vidátheshu pracetāḥ | ūrdhvām bhānūṃ savi-
 tévāshren méteva dhūmām stabháyad úpa dyām || 2 || yatā
 sujūrñī rātinī ghṛitācī pradakshinīd devātātim urāṇāḥ | úd
 u svárur navajā nákrāḥ paśvó anakti sudhitāḥ sumékaḥ || 3 ||
 stīrṇé barhīshi samidhāné agnā ūrdhvó adhvaryúr juju-
 shāṇó asthāt | páry agniḥ paśupá ná hótā trivishty éti pra-
 díva urāṇāḥ || 4 || pári tmānā mitádrur eti hótāgnīr mandró
 mādhuvacā ritāvá | drávanty asya vājīno ná śókā bháyante
 vísvā bhúvanā yád ábhrāt || 5 ||

॥५॥ भद्रा ते अग्ने स्वनीक संदग्धोरस्य सतो विपुणस्य चारुः ।
 न यत्ते शोचिस्तमसा वरन्त न ध्वस्मानस्तन्वी३ रेप आ धुः ॥६॥
 न यस्य सातुर्जनितोरवारि न मातरापितरा नृ चिदिष्टौ ।
 अग्नौ मित्रो न सुधितः पावको३ऽग्निदीदाय मानुषीषु विक्षु ॥७॥

bhadrā te agne svanika samdrīg ghorāsya sató víshu-
 nasya cāruḥ | ná yāt te śocīs tāmāsā vāranta ná dhvasmā-
 nas tanvī répa ā dhuh || 6 || ná yāsya sātur jānitor ávāri
 ná mātārāpitārā nū cid ishtaú | ádhā mitró ná súdhitāḥ
 pāvako 'gnīr dīdāya mánushīshu vikshu || 7 ||

The unerring, the sagacious, exhilarating fire-divine, the ministrant priest is enshrined amongst men and in our holy synods. Like the sun, he spreads splendour above, and like a man of authority, spirals the smoke rising up in the sky. 2

The glowing ladle, filled with the butter of devotion, is raised high for offering; invoking Nature's bounties, inspiring the worship, it circumambulates. The newly born sun of wisdom has come up. The fire-divine is shining with his apparently stationary, still moving with speed, beautifully glowing, illuminating and revealing flames. 3

As in the radiant vast firmament, the sun, with his brilliance and activity rises up and circumambulates across the sky, in the similar way, may the priest, the preserver of men and cattle, rise to his task rejoicing, when sacred grass is strewn and fire is kindled of the ritual. 4

The flames of the cosmic fire-divine, cheerful, conveyer, true to natural laws, move periodically of their own accord. The effulgent flames spread around like vigorous courser; all are frightened, when the fire blazes. 5

O bright shining cosmic fire, beautiful and auspicious is your aspect, and you are terrible and wide-spreading. Your splendour is not covered by darkness, and wicked forces leave no stain on your body. 6

The bounteous, purifying cosmic fire shines like a friend in all fields of human activities. He is the progenitor (of mankind), and his benevolence remains unimpeded. Even parents (heaven and earth) are unable to impose restrictions on his aspirations. 7

द्विर्प पञ्च जीजनन्त्संवसानाः स्वसारो अग्निं मानुषीषु विक्षु ।
 उषर्बुधमथर्योऽं न दन्तं शुक्रं स्वासं परशुं न तिममम् ॥८॥
 तव ते अग्ने हरितो घृतस्त्रा रोहितास ऋज्वञ्चः स्वञ्चः ।
 अरुषामो वृषण ऋजुमुष्का आ देवतातिमहन्त दुस्माः ॥९॥
 ये ह ते ते सहमाना अयासस्त्वेषासो अग्ने अर्चयश्चरन्ति ।
 श्येनासो न दुवसनासो अर्थं तुविष्णसो मारुतं न शर्थः ॥१०॥
 अकारि ब्रह्म समिधानं तुभ्यं शंसत्युक्थं यजते व्यधाः ।
 होताग्मग्निं मनुषो नि षेदुर्नमस्यन्त उशिजः शंसमायोः ॥११॥

dvir yām

pāñca jījanan samvāsānāḥ svāsāro agnīm mānushīshu vi-
 kshú | usharbúddham atharyò ná dāntam śukrām svāsam pa-
 raśúm ná tigmām || 8 || tāva tyé agne harító ghṛitasnā ró-
 hitāsa ṛijvāñcaḥ svāñcaḥ | arushāso vṛishana ṛijumushká á
 devátātim ahvanta dasmāḥ || 9 || yé ha tyé te sáhamānā
 ayāsas tveshāso agne arcāyaṣ cāranti | syenāso ná duvasa-
 nāso áartham tuvishvanāso mārutam ná śardhaḥ || 10 || ákāri
 bráhma samidhāna túbhyam śānsāty ukthām yájate vy ù
 dhāḥ | hótāram agnīm mānusho ní shedur namasyánta usí-
 jah śānsam āyóḥ || 11 ||

(७) सममं सूक्तम्

(१-११) एकादशवेद्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । अग्निर्देवता । (१) प्रथमर्चां जगती.

(२-६) द्वितीयादिपञ्चानामनुष्टुप्, (७-११) सप्तम्यादिपञ्चानाञ्च त्रिष्टुप् छन्दसि ॥

॥६॥

अयमिह प्रथमो धायि धातृभिर्होता यजिष्ठो अध्वरेष्वीड्यः ।
 यमज्ञानो भृगवो विरुरुचुर्वनेषु चित्रं विभ्यं विशेषे ॥१॥

7.

Ayām ihā prathamó dhāyi dhātṛibhir hótā yājishtho
 adhvaréshv ídyah | yām ápnavāno bhrígavo virurucúr vá-
 neshu citráṃ vibhvām viśé-viśe || 1 ||

The flames of the inner fire of human body are awakened at dawn and gradually fed on experiences. They are brilliant like a spear's tooth, sharp as an axe, and are engendered by two sets of five sisters (five sense organs and five vitals). 8

These experiences are of multi-forms : some sanctified by love, some straight-going, some well-motivated, others sturdy and vigorous ; some sincere and honest, others graceful; all are summoned to serve the divine complex of human system. 9

These flames of experiences of inner fire are triumphant, wide-spreading, radiant, adorable and go like falcon hastening to their goal, roaring loudly like an army of thundering clouds. 10

O well-kindled inner fire, for you, the prayer has been composed; may the priest propitiate you by his praise, the devotee offer worship, and may you bestow upon us manifold wealth. Men have established the divine fire as the invoker of Nature's bounties, to be adored by mankind. 11

7

This invoker of Nature's bounties, adored in worship, has been assigned a foremost place by the performers of noble deeds. This is the cosmic fire, marvellous in action, and sovereign over all, whom the wise sages, and their descendents harness for domestic purposes and for the benefit of mankind. 1

अग्ने कदा तं आनुषग्भुवद्देवस्य चेतनम् ।
 अधा हि त्वा जगृभ्रिरे मर्तासो विश्वीड्यम् ॥२॥
 ऋतावानं विचेतसं पश्यन्तो यामिव स्तृभिः ।
 विश्वेषामध्वराणां हस्कृतरं दमेदमे ॥३॥
 आशुं दूतं विवस्वतो विश्वा यश्र्वर्षणीरभि ।
 आ जंभुः केतुमायवो भृगवाणं विशेविशे ॥४॥
 तमीं होतारमानुषक्चिकित्वांसं नि षेदिरे ।
 रण्यं पावकशोचिषं यजिष्ठं सप्त धामभिः ॥५॥

agne kadā ta ānuṣhág
 bhúvad devásya cétanam | ádhā hí tvā jagribhriré mártāso
 vikshv ídyam || 2 || ṛitāvānam vícetasam páśyanto dyám iva
 strībhiḥ | viśveshām adhvarāṇām haskartāraṁ dāme-dame
 || 3 || āśum dūtām vivāsvato víśvā yaś carshaṇír abhi | á
 jabhruḥ ketúm āyāvo bhrīgavānaṁ viśé-viśe || 4 || tám im
 hótāraṁ ānuśák eikitvánsam ní shedire | raṇvám pāvaká-
 śocisham yájishṭham saptá dhāmabhiḥ || 5 ||

॥७॥

तं शश्वतीषु मातृषु वन आ वीतमश्रितम् ।
 चित्रं सन्तं गुहा हितं सुवेदं कूचिदर्थिनम् ॥६॥
 ससस्य यद्वियुता सस्मिन्नूधन्नृतस्य धामन्नणयन्त देवाः ।
 महौ अभिर्नमसा रातहव्यो वेरध्वराय सदमिदृतावा ॥७॥
 वेरध्वरस्य दूत्यानि विद्वानुभे अन्ता रोदसी संचिकित्वान् ।
 दूत ईयसे प्रदिवा उरणो विदुष्टरो दिवा अरोधनानि ॥८॥

tām śaśvatīshu mātṛīshu vāna á vitām āśritam | citrām
 sāntaṁ gūhā hitām suvédaṁ kūcidarthinam || 6 || śasāsya
 yád víyutā sāsminn ūdhann ṛitāsya dhāman raṇáyanta de-
 vāḥ | mahāñ agnír nāmasā rātáhavyo vér adhvarāya sádām
 íd ṛitāvā || 7 || vér adhvarāsya dūtyāni vidván ubhé antá
 ródasī saṁceikitván | dūtá iyase pradīva urāṇó vidúshṭaro
 divá āródhanāni || 8 ||

O fire-cosmic, when shall your glory, as the shining lord, be manifested, since mortal men have accepted you to be adored in their hearts and homes. 2

You are known to be true to natural laws, intelligent, most sapient like the starry heavens, illumining with cheerful rays each solemn activity in every home. 3

Wise men have enshrined you, O cosmic fire, in each and every individual. You are banner and representative of the sun, the source of universal light. 4

The worshippers enshrine him with delight who is the invoker of Nature's bounties, the intelligent, the graceful, purifying and radiant in seven regions. 5

Worshippers enshrine him as he abides in motherly cosmic elements of sky, and in the woods. He is loved, yet unapproachable, wonderful, hidden in a cave, endowed with knowledge, and accepts oblations from all quarters. 6

The enlightened devotees propitiate him every morning at his very source of cosmic water. Great cosmic fire, when served with reverence, accepts oblations readily as if by flying. 7

You, being a knower, are aware of the functions of a messenger; you are widely present in both heaven and earth, and that which lies between them. You go up the ascents of heaven, as you are one among the earliest and an envoy, amplifying and willing. 8

कृष्णं त एम रुशतः पुरो भाश्चरिष्वर्चिर्वपुषामिदेकम् ।
 यदप्रवीता दधते ह गर्भं सद्यश्चिज्जातो भवसीदु दूतः ॥९॥
 सद्यो जातस्य ददृशान्मोजो यदस्य वातो अनुवाति शोचिः ।
 वृणक्ति तिमामन्तसेषु जिह्वां स्थिरा चिदन्ना दयते वि जम्भैः ॥१०॥
 तृषु यदन्ना तृषुणा ववक्षं तृषु दूतं कृणुते यद्धो अग्निः ।
 वातस्य मेळिं संचते निजूर्वन्नाशुं न वाजयते हिन्ये अवां ॥११॥

krishnām ta éma rúsatāḥ puró bhāṣ
 carishṇv āreír vāpushām id ékam | yád āpravītā dādhatē
 ha gārbham sadyāṣ cij jātó bhávasíd u dūtāḥ || 9 || sadyó
 jātāsya dádrīṣānam ójo yád asya vāto anuvāti ṣoēḥ | vṛi-
 nákti tigmām ataséshu jihvām sthirā cid ānnā dayate ví
 jámbhaiḥ || 10 || tṛishú yád ānnā tṛishúnā vaváksha tṛishúm
 dūtām kṛiṇute yahvó agníḥ | vātasya melīm sacate nijūr-
 vān āśúm ná vājayate hinvé árvā || 11 ||

(८) अष्टमं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥८॥ दूतं वो विश्ववेदसं हव्यवाहुममर्त्यम् । यजिष्ठमृजसे गिरा ॥१॥
 स हि वेदा वसुधितिं मह्यं आरोधनं दिवः । स देवाँ एह वक्षति ॥२॥
 स वेद देव आनमं देवाँ कृतायते दमे । दाति प्रियाणि चिद्भु ॥३॥

8.

Dūtām vo viśvāvedasaṁ havyavāham āmartyam | yáji-
 shṭham riṇjase girā || 1 || sá hí védā vásudhitim mahāñ āró-
 dhanam divāḥ | sá devāñ éhā vakshati || 2 || sá veda devá
 ānāmaṁ devāñ ritāyaté dāme | dāti priyāṇi cid vāsu || 3 ||

O bright Lord, dark is your path, the light is before you, and your moving radiance is the chief of all luminous bodies. When the worshippers take up the germ, you are generated by attrition from sticks and then become indeed the messenger. 9

The light of the speedily generated is apparent, and when the wind fans the fire, he spreads his blazing tongue-like flames amongst the vegetation, and between his grinding jaws consumes at will the standing fuel as his food. 10

When quickly, with rapid radiance, he consumes all forms, the mighty sacred fire makes (himself) the speedy envoy of the worshippers; he follows the rustling of the wind, and as a horse-man drives the swift horse onwards, so the rapid-going fire-divine invigorates and urges his flames. 11

8

I propitiate with praise the omniscient, the bestower of blessings, immortal, the ordainer, the dispeller of gloom. 1

The mighty one knows how to bestow the desired wealth upon the worshipper. He knows the deep recesses of the heavenly world. May He inspire and guide Nature's bounties in this creation. 2

He, the divine, knows how Nature's bounties are to be guided to the sincere worshipper; in His dwelling, He gives them treasures that He loves. 3

स होता सेदु दूत्यं चिकित्वाँ अन्तरीयते । विद्वाँ आरोधनं दिवः ॥४॥
 ते स्याम ये अग्नये ददाशुर्व्यदातिभिः । य ई पुप्यन्त इन्धने ॥५॥
 ते राया ते सुवीर्यैः ससवांसो वि शृण्विरे । ये अग्ना दधिरे दुवः ॥६॥
 अस्मे रायो दिवेदिवे सं चरन्तु पुरुस्पृहः । अस्मे वाजांस ईरताम् ॥७॥
 स विप्रश्चर्षणीनां शवंसा मानुषाणाम् । अति क्षिप्रेव विध्यति ॥८॥

sá hótā séd u dūtyaṃ cikitvāñ antār īyate | vidvāñ āró-
 dhanam divah || 4 || té syāma yé agnáye dadāśúr havyádā-
 tibhiḥ | yá īm púshyanta indhaté || 5 || té rāyā té suvīryaiḥ
 sasavāñso ví śṛiṇvire | yé agná dadhiré dúvaḥ || 6 || asmé
 ráyo divé-dive sām carantu purusprīhaḥ | asmé vājāsa īra-
 tāṃ || 7 || sá vípraś carshaṇīnām śavasā mánushāṇām | áti
 kshipréva vidhyati || 8 ||

(९) नवमं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्वस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥९॥ अग्ने मृल मृहौ असि य ईमा देवयुं जनम् । इयेथ बर्हिरासदम् ॥१॥
 स मानुषीषु दूळभो विक्षु प्रावीरमर्त्यः । दूतो विश्वेषां भुवत ॥२॥
 स सद्य परिणीयते होता मन्द्रो दिविष्टिपु । उत पोता नि षीदति ॥३॥
 उत मा अग्निरध्वर उतो गृहर्पतिर्दमे । उत ब्रह्मा नि षीदति ॥४॥

9.

Ágne mṛilá mahāñ asi yá īm á devayúṃ jānam | iyé-
 tha barhír āśādam || 1 || sá mánushīshu dūlābho vikshú prā-
 vír āmartyah | dūtó viśveshām bhuvat || 2 || sá sādma pári
 nīyate hótā mandró dívishṭishu | utá pótā ní shīdati || 3 ||
 utá gná agnír adhvará utó gṛihápatir dāme | utá brahmá
 ní shīdati || 4 ||

He is the guide of Nature's bounties, and He knows well the art of dispelling gloom, and knows the deep recesses of heaven. 4

May we be dear to you, like those who propitiate you with devotion and cherish and enkindle you to enhance your glory. 5

They are renowned for wealth and for progeny who serve adorable Lord reverently. 6

My riches, craved by all, come to us day by day, and may abundant strengthening food spring up for us. 7

May the wise adorable Lord entirely obviate and destroy by his swift arrows the evils of farsighted men. 8

9

O adorable Lord, make us happy. Supreme is your power. May you come to the pious devotee and be enshrined in his heart. 1

May that adorable Lord, who is invincible, immortal, pre-eminent among men, become dispeller of distress. 2

His glory is established all around the works to be adored. As a sanctifier He is enshrined in the hearts of men. 3

Adorable Lord is the tune of voice of sacred worship. He is the master in our homes, and sits down as a sovereign supreme. 4

वे॒षि ह्य॑ध्व॒रीय॒तामु॒पव॒क्त॒ा ज॒ना॒नाम् । ह॒व्या च॒ मानु॑षाणाम् ॥५॥
 वे॒षी॒द्वे॒म्य दू॒त्यं॑ । यस्य॒ जुजो॑षो अध्व॒रम् । ह॒व्यं म॒र्तस्य॒ वो॒ळ॒हवे ॥६॥
 अ॒स्माकं॑ जा॒प्यध्व॒रम॒स्माकं॑ य॒ज्ञम॑द्भिः । अ॒स्माकं॑ शृ॒णु॒ध्या ह॒वम् ॥७॥
 परि॑ ते दू॒ळभो॑ रथोऽ॒स्माँ अ॑श्नोतु वि॒श्वतः॑ । येन॒ रक्ष॑सि दा॒शुषः॑ ॥८॥

véshi hy ádhvarīyatām upavaktā jānānām
 havyā ca mānushānām ॥ ५ ॥ véshīd v asya dūtyām yasya
 jūjoshō adhvarām | havyām märtasya vólhave ॥ ६ ॥ asmā-
 kam joshy adhvarām asmākam yajñām āngirah | asmākam
 śṛiṇudhī hāvam ॥ ७ ॥ pári te dūlábho rátho 'smāñ aṣnotu
 viśvataḥ | yéna rākshasi dāśúshaḥ ॥ ८ ॥

(१०) दशमं सूक्तम्

(१-८) अष्टरुग्यारय मृन्मन्य गौतमो वामदेव ऋषिः । अग्निर्वेवता । (१-३) प्रथमवृत्रय पदपर्ङ्गः ।

(४, ६, ७) चतुर्थीपद्यासमीनामृचां पदपर्ङ्गिर्होणश्वा, (५) पञ्चम्या महापदपर्ङ्गः ।

(८) अष्टम्याश्चोष्णक उन्दांसि ॥

॥१०॥ अ॒ग्ने त॒म॒द्याश्च॑ न॒ स्तोमैः॑ क॒तुं न॒ भ॒द्रं ह॑दिस्पृ॒शम् । ऋ॒ध्यामा॑ न ओ॒हैः ॥१॥
 अ॒द्या ह्य॒ग्ने क॒नो॒र्भ॒द्रम्य॑ दक्ष॒स्य सा॒धोः । र॒थी॒र्कृत॑स्य बृ॒हतो॑ ब॒भूथ॑ ॥२॥
 ए॒भिर्नो॑ अ॒र्केर्भ॒वा नो॑ अ॒र्वाङ् म्व॑र्णं ज्योतिः । अ॒ग्ने वि॒श्वेभिः॑ सु॒मना॑ अ॒नीकैः॑ ॥३॥
 आ॒भिष्टे॑ अ॒द्य गी॒भिर्गु॑णन्तोऽ॒ग्ने दा॒शेम् । प्र॒ते दि॒वो न॑ स्तनयन्ति शु॒ष्माः ॥४॥

10.

Ágne tám adyāṣvam ná stómaih krátum ná bhadráṃ
 hṛidisprīṣam | ṛidhyāmā ta óhaih ॥ १ ॥ ádhā hy āgne krátor
 bhadráśya dākshasya sādhoḥ | rathír ṛitasya bṛihatō babhū-
 tha ॥ २ ॥ ebhír no arkaír bhāvā no arvāñ svār ṇa jyótiḥ |
 ágne víśvebhiḥ sumánā ánikaih ॥ ३ ॥ ābhísh te adyá gīrbhír
 grīnántó 'gne dāśema | prá te divó ná stanayanti śúshmah ॥ ४ ॥

You cherish the oblations offered by devotees, who perform sacred benevolent deeds and you lead them on right path. 5

You bless the sacrifices of the devotee who offers you sincere devotion and you dispell his gloom. 6

Be pleased by our dedication, O supreme vital force, give ear to our invocations. 7

May your inviolable chariots, whereby you continue to guard the dedicated, be everywhere around us. 8

10

We exalt and glorify you this day, O adorable Lord, with hymns and benevolent acts. You are swift as a horse, and propitious like a benefactor and full of touching affection. 1

O adorable Lord, you are the chariot-master to guide us along our auspicious, powerful, efficacious, truthful and benevolent paths. 2

O adorable Lord, you are bright as the sun, and well disposed. May you, propitiated by these our hymns, come to meet us, with all your hosts of radiance. 3

Glorifying you, O adorable Lord, today, with these our praises, may we offer you, our dedications. You are brilliant and roaring like a celestial thunder. 4

नव स्वादिष्ठाग्ने संदृष्टिरिदा चिदहं इदा चिदक्तोः । श्रिये रुक्मो न रोचत उपाके ॥५॥
 घृतं न पूतं तनूररेपाः शुचि हिरण्यम् । तत्ते रुक्मो न रोचत स्वधावः ॥६॥
 कृतं चिद्धि प्मा सनेमि द्वेषोऽग्नं इनोषि मर्तात् । इत्या यजमानादृतावः ॥७॥
 शिवा नः सख्या सन्तु भ्रात्राग्ने देवेषु युष्मे । सानो नाभिः सदने सस्मिन्नूधन् ॥८॥

táva svādishthāgne sām̐driṣṭir idā cid āhna idā cid
 aktóḥ | śriyé rukmó ná rocata upāké || 5 || ghṛitām ná pū-
 tām tanūr arepāḥ śuci hīraṇyam | tát te rukmó ná rocata
 svadhāvaḥ || 6 || kṛitām cid dhī shmā sánemi dvéśhó 'gna
 inóshi mártāt | itthā yájamānād ṛitāvaḥ || 7 || śivā naḥ sa-
 khyā sántu bhrātrāgne devéshu yushmé | sá no nábbhiḥ sá-
 dane sásminn ūdhan || 8 ||

(११) एकादशं सूक्तम्

(१-६) षड्वस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥११॥ भद्रं ते अग्ने महमिन्नर्नीकमुपाक आ रोचते सूर्यस्य ।
 रुशद्दृशे ददृशे नक्तया चिदरूक्षितं दृश आ रूपे अन्नम् ॥१॥
 वि षोह्यग्ने गृणते मनीषां खं वेपसा तुविजात स्तवानः ।
 विश्वेभिर्यद्वावनः शुक्र देवैस्तन्नो रास्य सुमहो भूरि मन्म ॥२॥

11.

Bhadrām te agne sahasinn ānikam upākā ā rocate sūr-
 yasya | rūśad dṛiṣé dadṛiṣe naktayā cid ārūkshitam dṛiṣā
 ā rūpé ānnam || 1 || ví shāhy agne gṛiṇaté manīśhām khām
 vépasā tuvijāta stāvānaḥ | viśvebhir yād vāvānaḥ śukra de-
 vaís tán no rāsva sumaho bhūri mánma || 2 ||

O adorable Lord, whether by day or by night, your sweet radiance shines like an ornament to grant us glory. 5

O granter of sustenance, your favour is free from fault, like purified butter; your pure lustre shines like gold ornament. 6

O ever-true, adorable Lord, verily you remove from the devoted mortal, whatever hate and mischief, if committed by him in the past. 7

O adorable Lord, may our friendly and fraternal kinship to you and to Nature's bounties, be a blessing to us. May this our bond of kinship be the central focus of our benevolent deeds. 8

11

O powerful fire divine, your auspicious radiance shines upon the proximity of the sun by day; your bright and visible lustre is conspicuous even by night. The food offered to you becomes the part of you while it passes through flames. 1

O adorable, engendered repeatedly, and glorified by worship, set open heaven to him, who offers you adoration. O resplendent, may you bestow upon us that ample and acceptable wealth, which you, along with other Nature's bounties, have given to other worshippers. 2

त्वदग्ने काव्या त्वन्मनीषास्त्वदुक्था जायन्ते राध्यानि ।
 त्वदेति द्रविणं वीरपेशा इत्थाधिये दाशुषे सत्याय ॥३॥
 त्वद्वाजी वाजभरो विहाया अभिष्टिकृज्जायते सत्यशुष्मः ।
 त्वद्रयिर्देवजूतो मयोभुस्त्वदाशुजूजुवाँ अग्ने अर्वा ॥४॥
 त्वामग्ने प्रथमं देवयन्तो देवं मनी अमृत मन्द्रजिह्वम् ।
 द्वेषोयुतमा विवासन्ति धीभिर्दमूनसं गृहपतिममूरम् ॥५॥
 आरे अस्मदमतिमारे अहं आरे विश्वाँ दुर्मतिं यन्निपासि ।
 दोषा शिवः सहसः सूनो अग्ने यं देव आ चित्सचमे स्वस्ति ॥६॥

tvád agne

kávyā tván manishās tvád ukthā jāyante rādhyāni | tvád
 eti draviṇaṃ virāpeṣā itthādhiye dāśuṣhe mārtyāya || 3 ||
 tvád vājī vājambharó víhāyā abhishtīkrīj jāyate satyāsu-
 śmah | tvád rayír devājūto mayobhús tvád āśúr jūjuvāñ
 agne árvā || 4 || tvám agne prathamām devayánto devám
 mártā amṛita mandrájihvam | dveshoyútam á vivāsanti dhī-
 bhír dāmūnasaṃ gṛihápatim ámūram || 5 || āré asmád áma-
 tim āré áñha āré víśvām durmatīm yán nipási | doshā śiváh
 sahasah sūno agne yám devá á eit sácase svastí || 6 ||

(१२) द्वादश सूक्तम्

(१-६) षट्चस्यास्य सूक्तस्य गीतमो वामदेव ऋषिः । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१२॥ यस्त्वामग्न इनधते यतसुक्त्रिम्ने अन्नं कृणवत्समिन्नहन् ।
 स सु द्युन्नैरभ्यस्तु प्रसक्षतव कृत्वा जातवेदश्चिकित्वा ॥१॥

12.

Yás tvám agna inádhiate yatásruk trís te ánnam kṛiṇá-
 vat sásminn áhan | sá sú dyunnair abhy ástu prasákshat
 táva krátvā jātavedaś cikitvān || 1 ||

O adorable, from you springs poetic wisdom; from you come effective thoughts and hymns of praise, and from you flow fame and wealth to the man, who worships with sincerity and offers oblations. 3

O adorable Lord, you are vigorous, sustainer of food and power, extensive, fulfiller of aspirations, and possessor of lasting courage. From you springs wealth, which is divine, and source of happiness; also from you comes vigour which is swift and impetuous. 4

O immortal Lord, devout mortals worship you with holy actions, as you are the foremost divine. Your tongue like flames are exhilarating. You are dissipator of sin, the humiliator of evil forces and unerring. You are the Lord of their household. 5

O adorable Lord, the source of strength, since you protect your worshippers, may you remove far from us all iniquity; remove far from us sin, and remove far from us all evil thoughts. Verily blessed is he, whom you brighten even at night, and promote his well-being. 6

O omniscient Lord, just as sacrificial fire is kindled by uplifted ladle (full of butter), similarly you are invoked thrice every day by devotional prayers. May your devotee be blessed by you, so that he may excell all others in his attainments. 1

इध्मं यस्ते जभरच्छ्रमाणो महो अग्ने अनीकमा संपर्यन् ।
 स इधानः प्रति दोषामुषासं पुप्यन्नयिं सचते घ्नन्मित्रान् ॥२॥
 अग्निरीशे बृहतः क्षत्रियम्याग्निर्वाजस्य परमस्य गयः ।
 दधाति रत्नं विधत्ते यविष्ठो व्यानुषञ्जत्यय स्वधावान् ॥३॥

idhmám yás te jabhá-
 rac chaśramāṇó mahó agne ánikam á saparyán | sá idhā-
 náh prāti dośhām ushāsam púshyan rayīm sacate ghnánn
 amítrān || 2 || agnír iše bṛihatáh kshatríyasāgnír vājasya
 paramásya rāyáh | dádhāti rátnam vidhaté yávisht̥ho vy
 ànushán mártyaāya svadhāvān || 3 ||

यच्चिद्धि ते पुरुषत्रा यविष्ठाचिन्तिभिश्चकृमा कच्चिदागः ।
 कृधी प्वस्माँ अदितेरनागान्वयेनामि शिश्रथो विष्पगग्ने ॥४॥
 महश्चिदग्न एनसो अभीक उर्वादेवानामुत मर्त्यानाम् ।
 मा ते सखायः स दुमिद्रिषाम यच्छा तोकाय तनयाय शं योः ॥५॥
 यथा ह त्यद्रमवो गौर्यं चित्पदि पिताममुञ्चता यजत्राः ।
 एवो प्वस्मन्मुञ्चता व्यंहः प्र तार्यग्ने प्रतरं न आयुः ॥६॥

yác cid dhí te purusha-
 trá yavisht̥hácittibhiṣ cakṛimá kác cid ágaḥ | kṛidhí shv
 àsmāñ áditer ánāgān vy énāñsi ṣiśratho víshvag agne
 || 4 || mahás cid agna énaso abhíka ūrvád devānām utá
 mártyañām | má te sákhāyah sádām íd rishāma yáchā to-
 káya tánayāya śam yóḥ || 5 || yáthā ha tyád vasavo gau-
 ryām cit padí shitám ámuñcatā yajatrāḥ | evó shv àsmán
 muñcatā vy áñhaḥ prá tary agne pratarāṁ na áyuh ||
 6 ||

O adorable, mighty and glorious Lord, whosoever serving diligently offers you oblations and who invokes you, just as the sacrificial fire is kindled in the evening and at dawn, may he be prosperous, and may he be able to destroy his enemies, and acquire riches. 2

Adorable Lord is the possessor of sublime strength nourishing food and other riches. He is ever young, ever inspiring and self-sustained. He gives to the mortal devotee precious treasures according to his merit. 3

O adorable, ever young Lord, whatever sin through folly, we, as human beings, have committed against you, make us free from that. In sight of Mother Infinity, O Lord, may you efface entirely our offences. 4

O adorable Lord, we are your devoted friends. Let us not ever suffer harm from any great or comprehensive offence against either Nature's divinities or mankind. May you bestow health and happiness upon our sons and grandsons. 5

O adorable bounteous divines, as you have been always liberating the bonded intellects, the same way set us free entirely from affliction; may our long life be further extended. 6

(१३) त्रयोदशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । अग्निर्विद्वांता वा देवताः । विष्टुप् छन्दः ॥

॥१३॥

प्रत्यग्निरुषमामग्रमख्यद्विभातीनां सुमनां रत्नधेयम् ।
 यातमश्विना सुकृतो दुरोणमुत्सूर्यो ज्योतिषा देव एति ॥१॥
 ऊर्ध्वं भानुं सविता देवो अश्रेष्ठं दविध्वद्रविषो न सत्वा ।
 अनुं व्रतं वरुणो यन्ति मित्रो यत्सूर्यं दिव्याग्रेहयन्ति ॥२॥
 यं सीमकृष्वन्तमसे विष्टुचे ध्रुवक्षेमा अनवस्पन्तो अर्थम् ।
 तं सूर्यं हरितः सप्त यक्ष्णीः स्पशं विश्वस्य जगतो वहन्ति ॥३॥

13.

Práty agnir ushásām ágram akhyad vibhātinām sumánā
 ratnadhéyam | yātām aśvinā sukrīto duroṇām út sūryo jyó-
 tishā devá eti || 1 || ūrdhvām bhānūm savitā devó aśred
 drapsām dávidhivad gavishó ná sátvā | ánu vratām váruṇo
 yanti mitró yāt sūryam divy āroháyanti || 2 || yām sīm ákri-
 nyan támase viprīce dhruvákshemā ánavasyanto ártam |
 tám sūryam haritah saptá yabví spāśam víśvasya jágato
 vahanti || 3 ||

वहिष्ठेभिर्विहरन्यासि तन्तुमव्ययन्नसितं देव वस्म ।
 दविध्वतो रश्मयः सूर्यस्य चर्मेवावाधुस्तमो अप्सवन्तः ॥४॥
 अनायतो अनिबद्धः कथायं न्यङ्कुत्तानोऽव पद्यते न ।
 कया याति स्वधया को ददर्श दिवः स्कम्भः समृतः पाति नाकम् ॥५॥

vāhishtēbhir viháran yāsi tántum avavyáyanu
 ásitam deva vāsma | dávidhvatō rasmáyah sūryasya cárme-
 vávādhus támo apsv àntáh || 4 || ánáyato ánibaddhab kathá-
 yām nyāññ uttānó 'va padyate ná | káyā yāti svadháyā kó
 dadarśa divá skambháh sámritah pāti nákam || 5 ||

Benevolent cosmic fire manifests its radiance by bestowing its constant light to the resplendent dawns; proceed, O pair of twin divines (wind and lightning), to the homes of the pious worshippers. The divine sun is rising with his splendour. 1

Like a vigorous bull arden for the cow, the divine sun diffuses his light on high, dispersing the dew. Then cosmic forces, such as cosmic light and plasma, and other divinities hasten to perform their function while the sun is ascending in the sky. 2

Seven great coursers convey the sun, the animator of the whole world. Then cosmic forces, occupants of enduring regions, diligently perform their assigned functions, for driving away darkness from the world. 3

O radiant sun, you proceed with most powerful horses, spreading your web of rays, and cutting down the black mantle of night. The tremulous rays of the sun throw off the darkness, which is spread like a skin over the mid-region. 4

How is it that the unbound and unsupported sun does not fall, although directed downwards ? By which self-sustenance does he moves ? Who has really seen him, who guards the vault of heaven, as if a close-set pillar ? 5

(१४) चतुर्विंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चमस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । अग्निर्विद्वांता वा देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १.४ ॥

प्रत्यग्निरुषसो जातवेदा अख्यदेवो रोचमाना महोभिः ।
 आ नासत्योरुगाया रथेनेमं यज्ञमुप नो यातमच्छ ॥१॥
 ऊर्ध्वं केतुं सविता देवो अश्रेज्ज्योतिर्विश्वस्मै भुवनाय कृण्वन् ।
 आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं वि सूर्यो रश्मिभिश्चेकितानः ॥२॥

14.

Práty agnir ushásō jātāvedā ákhyad devó rócamaṇā
 máhobhiḥ | á nāsatyōrugāyā ráthenemām yajñām úpa no
 yātam ácha || 1 || ūrdhvām ketum savitā devó asrej jyótir
 viṣvasmai bhúvanāya kṛiṇvān | āprā dyāvāpṛithivī antāri-
 kṣhaṁ ví sūryo raśmibhiḥ cékitānaḥ || 2 ||

आवहन्त्यरुणीज्योतिषागान्मही चित्रा रश्मिभिश्चेकिताना ।
 प्रबोधयन्ती सुविताय देव्युषा इयते सुयुजा रथेन ॥३॥
 आ वां वहिष्ठा इह ते वहन्तु रथा अश्वास उपमा व्युष्टौ ।
 इमे हि वां मधुपेयाय सोमा अस्मिन्यज्ञे वृषणा मादयेधाम ॥४॥
 अनायतो अनिवहः कथायं न्यङ्कुतानोऽव पयते न ।
 कयो याति स्वधया को ददर्श दिवः स्क्म्भः समृतः पाति नाकम् ॥५॥

āvāhanty aru-
 nīr jyōtishāgān mahī citrā raśmibhiḥ cékitānā | prabodhā-
 yantī suvitāya devy ūshā iyate suyujā rāthena || 3 || á vām
 váhishthā ihá té vahantu ráthā āśvāsa ushásō vyūṣṭau |
 imé hí vām madhupéyāya sómā asmín yajñé vṛishanā mā-
 dayethām || 4 || ānāyato — || 5 ||

The resplendent fire-divine, by whom all is known, manifests dawns, radiant with lustre. Come with your chariot, O widely travelling non-ephimara twins, to our place of worship. 1

The divine creator displays his banner on high, illuminating the entire creation. Making his presence effective, the sun has filled the firmament, the earth and heaven with his rays. 2

The great and intelligent dawn, variegated with many coloured rays of purple tint, bringing opulence, has come with her lustre. The divine dawn, awaking men, proceeds with her well-harnessed chariot to bestow happiness. 3

May those robust and active horses and chariot bring you (O pair of divines, the morning breeze and morning light) hither, at the breaking of the dawn, and may these morning splendours delight you at our places of work and worship. 4

How is it that the unbound and unsupported sun does not fall, although directed downward ? By which self-sustenance does he move ? Who has really seen him, who guards the vault of heaven, as if a close-set pillar. 5

(१५) पञ्चदशं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । (१-६) प्रथमादिषड्व्यामङ्गिः, (७-८) सप्तस्यष्टम्योः साहदेव्यः सोमकः, (९-१०) नवमीदशम्योश्चाश्विनौ देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥१५॥ अग्निर्होता नो अध्वरे वाजी सन्परि णीयते । देवो देवेषु यज्ञियः ॥१॥
 परि त्रिविष्टपध्वरं यात्यग्नी रथीरिव । आ देवेषु प्रयो दधत् ॥२॥
 परि वाजपतिः कविर्गन्निर्हव्यान्यक्रमीत् । दधद्रत्नानि दाशुषे ॥३॥
 अयं यः सृज्ये पुरो दैववाने समिध्यते । द्युमां अमित्रदम्भनः ॥४॥
 अस्य चा वीर ईवतोऽग्नेरीशीत् मर्त्यः । त्रिगम्जम्भस्य मीळहुषः ॥५॥

15.

Agnír hótā no adhvaré vājī sán pári ṇīyate | devó de-
 véshe yajñíyah || 1 || pári trivishty ádhvarám yáty agní ra-
 thír iva | á devéshe práyo dádhāt || 2 || pári vājapatih ka-
 vír agnir havyāny akramīt | dádhāt rātnāni dāśuṣhe || 3 ||
 ayām yāḥ sṛñjaye puró daivavāté samidhyáte | dyumāñ
 anitradāmbhanah || 4 || ásyā ghā vīrá ívato 'gnér īṣita mār-
 tyah | tigmājambhasya mīlhuṣah || 5 ||

॥१६॥ तमर्वन्तं न सानसिमरुषं न दिवः शिशुम् । मर्मृज्यन्ते दिवेदिवे ॥६॥
 बोधयन्मा हरिभ्यां कुमारः साहदेव्यः । अच्छा न हुत उदरम् ॥७॥
 उत त्या यजता हरी कुमारत्साहदेव्यात् । प्रयता सद्य आ ददे ॥८॥

tām árvantam ná sānasīm aruṣhām ná divāḥ śīṣum |
 marmṛijyānte divé-dive || 6 || bódhad yān mā hāribhyām
 kumārāḥ sāhadevyāḥ | áchā ná hūtá úd aram || 7 || utā tyā
 yajatā hārī kumārāt sāhadevyāt | práyatā sadyā ā dade || 8 ||

The fire of the altar, the herald like a horse, and most illuminating amidst all luminaries is brought to our place of ceremony. 1

The fire is brought to our place of ceremonial altar; thrice a day it carries the essence of the oblation to the environmental Nature's bounties with swiftness of the charioteer. 2

This sage, fire of the altar, the source of strength, encompasses the essences of oblation, giving precious boons to the offerer. 3

This resplendent fire of the altar, the subduer of foes, is kindled in the east as has been always kindled for the victories performed by enlightened devotees. 4

That mortal becomes hero, who strenuously worships this fire of the altar, the possessor of sharp flames and bounteous. 5

They, the devotees, diligently serve him day to day, as they clean a horse. He is liberal and resplendent as the child of heaven. 6

When fire, most youthful among sub-natural forces, along with fast-moving twins (wind and light), assures me its help and summons me, I do not decline. 7

I immediately accept the favour of those two excellent and well-trained twins, the associates of the spiritual fire, most youthful among sub-natural forces. 8

एष वाँ देवावश्विना कुमारः साहदेव्यः । दीर्घायुरस्तु सोमकः ॥९॥
तं युवं देवावश्विना कुमारं साहदेव्यम् । दीर्घायुषं कृणोतन ॥१०॥

eshá vām devāv aśvinā kumārāḥ sāhadevyāḥ | dīrghā-
yur astu sōmakah || 9 || tāṃ yuvām devāv aśvinā kumārāṃ
sāhadevyām | dīrghāyusham kṛiṇotana || 10 ||

(१६) षोडशं सूक्तम्

(१-२१) एकविंशत्युच्यते सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । इन्द्रो देवता । विष्णु छन्दः ॥

॥१७॥ आ मन्यो यातु मघवाँ ऋजीषी द्रवन्त्वस्य हरय उप नः ।
तस्मा इदधः सुषुमा सुदक्षमिहाभिपित्वं कर्ते गृणानः ॥१॥
अव स्य शूराध्वनो नान्तेऽस्मिन्नो अय मवने मन्द्यै ।
शंसत्युक्थमुशनेव वेधाश्चिकितुषे अमुर्याय मन्म ॥२॥
कविर्न निण्यं विदधानि साधन्वृषा यत्मेकं विपिपानो अर्चात ।
दिव इत्था जीजनत्सप्त कारुनक्ता चिच्चक्रुर्वयुना गृणन्तः ॥३॥
स्वयेद्वेदि सुदृशीकमर्कर्महि ज्योतीं रुचुर्यद वस्तोः ।
अन्धा तमांसि दुधिता विचक्षे नृभ्यश्चकार नृनमो अभिष्टौ ॥४॥

16.

Ā satyó yātu maghávāñ řijishí drávantv asya háraya
úpa nah | tásmā id ándhah sushumā sudáksham ihábhipi-
tvám karate gṛiṇānāḥ || 1 || áva sya śūrādīvano nánte 'smín
no adyá sávane mandádhyai | śánsāty ukthām uśāneva ve-
dhás eikitúshe asuryāya mánma || 2 || kavir ná niṇyám vi-
dāthāni sādhan vṛishā yát sékaṃ vivipānó árcāt | divá itthá
jījanat saptá kārūn áhnā cie cakrur vayúnā gṛiṇántah || 3 ||
svàr yád védi sudṛíšikam arkaír máhi jyóti rurucur yád
dha vástoh | andhá támānsi dúdhitā vicákshhe nṛibhyaṣ ca-
kāra nṛítamo abhíshtau || 4 ||

O twin-divines, may this spiritual fire, most youthful among sub-natural forces be gladdening and of long durability. 9

O twin-divines, may this spiritual fire, most youthful among sub-natural forces long live. 10

16

O ever true, ever righteous, bounteous Lord, may you come to us. May your blessings hasten to us. To Him we surrender our worldly possessions. When sincerely praised, He fulfils all our aspirations. 1

O brave resplendent Lord, allow us to delight you at the end of this worship. May the worshipper repeat an agreeable prayer, to you, the all-wise, the destroyer of infidels, like the brilliant pious sage. 2

Like a sage, knowing the secret of wisdom, and who performs all sacred ceremonies, the resplendent sun drinking copiously the effused herbal essence, exults in the draughts, and thus generates the seven rays from celestial regions. Then devotees perform their duties in the light of day. 3

When the vast luminous heaven, manifested by the rays of light, is displayed, then homes of men also shine at the break of morning. He, the illustrious leader—the sun, having risen scatters thick gloom, so that men may see clearly. 4

ववक्ष इन्द्रो अमितमृजीष्युभे आ पप्रौ रोदसी महित्वा ।
अतश्चिदस्य महिमा वि रेच्यभि यो विश्वा भुवना बभूव ॥५॥

vavakshá índro ámitam řijīshy
ubhé á paprau ródasī mahitvá | átaṣ cid asya mahimá ví
recy abhí yó vísvā bhúvanā babhúva || 5 ||

॥१८॥

विश्वानि शक्रो नर्याणि विद्वानपो रिरिच सखिभिर्निकामैः ।
अश्मानं चिद्ये बिभिदुर्वचोभिर्ब्रजं गोमन्तमुशिजो वि वव्रुः ॥६॥
अपो वृत्रं वव्रिवासं पराहन्प्रावत्ते वज्रं पृथिवी सचेताः ।
प्राणींसि समुद्रियाण्येनोः पतिर्भवञ्छवसा शूर धृष्णो ॥७॥
अपो यदद्रिं पुरुहूत दर्दराविभुवत्सरमां पूर्य ते ।
स नो नेता वाजमा दर्षि भूरि गोत्रा रुजन्नङ्गिरोभिर्गृणानः ॥८॥
अच्छां कविं नृमणो गा अभिष्टौ स्वर्षाता मघवन्नार्थमानम् ।
ऊतिभिस्तमिषणो द्युन्नहंतौ नि मायावानब्रह्मा दस्युरते ॥९॥
आ दस्युन्ना मनसा याह्यस्तं भुवत्ते कुत्सः सख्ये निकामः ।
स्वे योनौ नि षदतं सरूपा वि वां चिकित्सदत्तचिद्ध नारी ॥१०॥

vīśvānī śakró nāryāṇi vidvān apó rireca sákhibhir ní-
kāmaih | áśmānam cid yé bibhidúr vácobhir vrajām gó-
mantam usījo ví vavruḥ || 6 || apó vṛitrām vavrivānsam pá-
rāhan právat te vájram pṛithiví sácetaḥ | prārṇānsi samu-
drīyāṇy ainoh pátir bhávañ chávasā śūra dhṛiṣṇo || 7 ||
apó yád ádrim puruhūta dárdar āvír bhuvat sarāmā pūr-
vyām te | sá no netá vájam á darshi bhūrim gotrá rujānn
āṅgirobhir gṛiṇānāḥ || 8 || áchā kavīm nṛmaṇo gā abhīṣṭau
svārshātā maghavan nādhamānam | ūtibhis tám ishāno dyu-
mnāhūtau ní māyāvān ábrahmā dāsyur arta || 9 || á dasyu-
ghná mánasā yāhy ástam bhúvat te kútsaḥ sakhyé níkā-
maḥ | své yónau ní shadataṁ sārūpā ví vām cikitsad řita-
cid dha nārī || 10 ||

Resplendent sun, who relishes the effused saps of plant juices, sustains infinite greatness and with his vastness fills earth and heaven. And beyond this, his majesty extends in magnitude. 5

The radiant sun, knowing all human actions, has let loose the waters, in association with his friends—the cloud bearing winds. They with their loud shouts cleave even the clouds open and desiring to fulfil their work, take over the control of pastures of cattle. 6

Your protecting thunder-bolt destroys the dark clouds, obstructing the flow of waters; the conscious earth co-operates with you. O valiant hero, preserver of the earth, may you through your power, send down the waters of the firmament. 7

Invoked by all, when you divide the obstructing clouds of ignorance sending rain water down, the dawn of wisdom makes her appearance. And you, glorified by fire-priests, the granter of abundant food, shows us favour, breaking open the cluster of clouds. 8

O bounteous Lord, friend of men, the sage, come to the devotee for bestowing wealth, who solicits your aid in contest for sun-light. May you speed him with help in his inspired invokings, and defeat the purposes of guileful wicked outlaws. 9

May you come to us resolving to destroy the outlaws. The wise sage is eager to win your friendship. Now alike in form, you both (wicked and virtuous) sit in the same dwelling. And the lady (the intellect) finds it difficult to have her choice between the two. 10

॥१९॥ यामि कुत्सेन सरथमवस्यस्तोदो वातस्य हयोरिशानः ।
 ऋज्रा वाजं न गध्यं युयूषन्कविर्यदहृन्पार्याय भूषात् ॥११॥
 कुत्साय शुष्णमशुषं नि वर्हीः प्रपित्वे अह्नः कुर्यवं सहस्रा ।
 सद्यो दस्युन्प्र मृण कुत्स्येन प्र सूरश्चक्रं बृहतादुभीके ॥१२॥
 त्वं पिप्रु मृगयं शूशुवांसमृजिश्चने वैदथिनाय रन्धीः ।
 पञ्चाशत्कृष्णा नि वपः सहस्रात्कं न पुरो जरिमा वि दर्दः ॥१३॥
 सूर उपाके तन्वं दधानो वि यत्ते चेत्यमृतस्य वर्षः ।
 मृगो न हुस्ती तविषीमुषाणः सिंहो न भीम आयुधानि विभ्रत ॥१४॥
 इन्द्रं कामा वसूयन्तो अगमुन्त्स्वर्मीळ्हे न सवने चकानाः ।
 श्रवस्यवः शशमानास उक्थैरोको न रप्वा सुदृशीव पुष्टिः ॥१५॥

yāsi kútsena sarátham avasyús todó váatasya háryor íśā-
 nah | řijrá vájam ná gádhyam yúyūshan kavír yád áhan
 páryāya bhūshāt || 11 || kútsāya śúshṇam aśúsham ní barhīḥ
 prapitvé áhnaḥ kúyavam sahásrā | sadyó dásyūn prá mṛṇa
 kutsyēna prá sūraś cakráṁ vṛihatād abhíke || 12 || tvám
 píprum mṛígayam śūsuvānsam řijíṣvane vaidathináya ran-
 dhiḥ | pañcāśát kṛishṇá ní vapaḥ sahásrátkaṁ ná púro ja-
 rimá ví dardah || 13 || súra upāké tanvām dádhdhāno ví yát
 te céty amṛítasya vārpah | mṛigó ná hastí távishīm ushāṇāḥ
 sínhó ná bhímá áyudhāni bíbhrat || 14 || índraṁ kāmā vasū-
 yānto agman svārmīḥe ná sávane cakanāḥ | śravasyá-
 vaḥ śaṣamānása ukthaír óko ná rapvā sudṛíṣiva pushtíḥ
 || 15 ||

॥२०॥ तमिद्र इन्द्रं सुहवै हुवेम यस्ता चकार नर्या पुरुणि ।
 यो मावते जरित्रे गध्यं चिन्मक्षू वाजं भरति स्पर्हाराधाः ॥१६॥

tám íd va índraṁ suhávam huvema yás tá cakára ná-
 ryā purīṇi | yó mávate jaritré gádhyam cin makshú vájam
 bháratī spārhārādhāḥ || 16 ||

On the day when discriminating mind prepares to cross over the sea of perturbation, you, the destroyer of evil forces, yoke your straight-going powerful wind-like speedy steeds (sense organs) to the chariot (of body) and take the disturbed mind along with you to defend him. 11

For the protection of disturbed discriminating mind, you destroy the powerful devil of pettiness, and in the very start of the day thousands of longings and lingerings and with your adamant determination, you instantly lay off the rest of the evil tendencies and with the solar wheel, cut them to pieces in the struggle. 12

You subjugate egoistic and extremely violent destructive forces for the sake of righteous and disciplined pious men. You destroy the fifty thousand (innumerable) other dark forces, and, as age consumes garments, you demolish the strongholds of law-breakers. 13

While you set in proximity of the sun, your form, immortal one, seems expanding and you look like a mighty wild elephant; and when you wield your weapon, you are like a terrible lion, capable of consuming the strength of strong foes. 14

In the struggle of life, as if shining in battle, relying upon resplendent Lord for protection, desirous of riches, and food, (the devoted ones) approach Him, for the Lord is the refuge of His worshippers, and is the semblance of the lovely maiden of nutrition. 15

Let us invoke that gracious resplendent Lord, who does so much for the benefit of man; who, bestowing enviable opulence, quickly grants agreeable food to a worshipper like myself. 16

तिग्मा यदन्तरशनिः पतति कस्मिञ्चिच्छर मुहुके जनानाम् ।
 घोरा यदर्यं समृतिर्भवात्यधं स्मा नस्तन्वो बोधि गोपाः ॥१७॥
 भुवोऽविता वामदेवस्य धीनां भुवः सखावृको वाजसतौ ।
 त्वामनु प्रमतिमा जगन्मोरुशंसो जरित्रे विश्वधं स्याः ॥१८॥
 अभिर्भिरिन्द्र त्वायुभिर्वा मघवद्विर्मघवन्विश्व आजौ ।
 द्यावो न द्युधैरभि सन्तो अर्यः क्षपो मदेम शरदश्च पूर्वीः ॥१९॥

tigmā yád antár aśāniḥ pātāti
 kāsmiñ cic chūra muhuké jánānām | ghorā yád arya sámṛi-
 tir bhāvāty ádha smā nas tanvò bodhi gopāḥ || 17 || bhúvo
 'vitā vāmádevasya dhīnām bhúvaḥ sakhāvṛikó vājasātau |
 tvām ánu prāmatim á jaganmoruśāṁso jaritré viśvādha syāḥ
 || 18 || eblír nṛibhir indra tvāyúbhish tvā maghāvadbhir ma-
 ghavan viśva ājaú | dyāvo ná dyumnaír abhí sánto aryāḥ
 kshapó madema śarādaṣ ca pūrvāḥ || 19 ||

पुवेदिन्द्राय वृषभाय वृष्णे ब्रह्माकर्म भृगवो न रथम् ।
 नू चिद्यथा नः सख्या वियोषदसन्न उग्रोऽविता तनूपाः ॥२०॥
 नू घृत इन्द्र नू गृणान इषं जरित्रे नद्योऽ न पीपेः ।
 अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥२१॥

evéd índrāya vṛi-
 shabhāya vṛiṣṇe bráhmākarma bhrīgavo ná rátham | nū
 cid yáthā naḥ sakhyā viyóshad ásan na ugrò 'vitā tanū-
 pāḥ || 20 || nū śṭutá indra nū gṛiṇāná íśham jaritré nadyò
 ná pípeḥ | ákāri te harivo bráhma návyam dhiyá syāma
 rathyāḥ sadāsāḥ || 21 ||

O resplendent Lord, when in any conflict of men, the calamity like a sharp pointed arrow falls in the midst of them, and when, O Lord, there is a terrible encounter among them, then, may you be the defender of our persons. 17

May you be the preserver of the pious acts of charming intellectuals; may you be an unfailing friend in the battle of their lives. O eminently wise Lord, we come to you; may you be ever benignant to your worshippers, O sustainer of the world. 18

O bounteous resplendent Lord, may we, in every conflict of life, along with those men, who trust in you and offer rich gifts, and those who are abundantly rich, triumph over our adversaries and glorify you many nights and years. 19

Now, just like a genius person constructs his car, in the same manner we fashion our prayers for the vigorous resplendent Lord, the showerer of benefits, so that He may never withdraw from us His friendly favours and may ever remain powerful protector of our persons. 20

O lauded and glorified resplendent Lord, may you grant ample food to your worshippers as rivers swell high and give water. O Lord of vital forces, we continue composing new hymns for you. May we, the car-bornes, be victors for ever. 21

तिग्मा यदन्तराशिः पतति कस्मिञ्चिच्छर मुहुके जनानाम् ।
 घोरा यदर्य समृतिर्भवात्यथ स्मा नस्तन्वो बोधि गोपाः ॥१७॥
 भुवोऽविता वामदेवस्य धीनां भुवः सखावको वाजसातो ।
 त्वामनु प्रमतिमा जगन्मोरुशंसो जरित्रे विश्वथे स्याः ॥१८॥
 एभिर्नृभिरिन्द्र त्वायुभिश्चा मघवद्भिर्मघवन्विश्व आजो ।
 द्यावो न युञ्जेरभि मन्तो अर्यः क्षपो मेदेम शरदश्च पूर्वीः ॥१९॥

tigmā yád antār aśāniḥ pātāti
 kásmiñ cie chūra muhuké jánānām | ghorā yád arya sámṛi-
 tir bhávāty ádha smā nas tanvò bodhi gopāḥ || 17 || bhúvo
 'vitá vāmádevasya dhinām bhúvaḥ sákhāvrikó vājasātau |
 tvām ánu prámatim á jaganmorusāṁso jaritré viśvádha syāḥ
 || 18 || eblír nṛíbhír indra tvāyúbbish ṭvā maghāvadbhir ma-
 ghavan víśva ājaú | dyávo ná dyumnaír abhí sánto aryāḥ
 kshapó madema śarádaḥ ca pūrvih || 19 ||

एवेदिन्द्राय वृषभाय वृष्णे ब्रह्माकर्म भृगवो न रथम् ।
 नू चिद्यथा नः सख्या वियोषदमन्न उग्रोऽविता तनूपाः ॥२०॥
 नू घृत इन्द्र नू गृणान इषे जरित्रे नद्योऽ न पीपेः ।
 अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥२१॥

evéd índrāya vṛi-
 shabhāya vṛiṣṇe bráhmākarma bhrīgavo ná rátham | nú
 cid yáthā naḥ sakhyā viyóshad ásan na ugrò 'vitá tanū-
 pāḥ || 20 || nú shṭutá indra nú gṛiṇāná ísham jaritré nadyò
 ná pípeḥ | ákāri te harivo bráhma návyam dhiyá syāma
 rathyāḥ sadāsāḥ || 21 ||

O resplendent Lord, when in any conflict of men, the calamity like a sharp pointed arrow falls in the midst of them, and when, O Lord, there is a terrible encounter among them, then, may you be the defender of our persons. 17

May you be the preserver of the pious acts of charming intellectuals; may you be an unfailing friend in the battle of their lives. O eminently wise Lord, we come to you; may you be ever benignant to your worshippers, O sustainer of the world. 18

O bounteous resplendent Lord, may we, in every conflict of life, along with those men, who trust in you and offer rich gifts, and those who are abundantly rich, triumph over our adversaries and glorify you many nights and years. 19

Now, just like a genius person constructs his car, in the same manner we fashion our prayers for the vigorous resplendent Lord, the showerer of benefits, so that He may never withdraw from us His friendly favours and may ever remain powerful protector of our persons. 20

O lauded and glorified resplendent Lord, may you grant ample food to your worshippers as rivers swell high and give water. O Lord of vital forces, we continue composing new hymns for you. May we, the car-bornes, be victors for ever. 21

(१७) सप्तदशं सूक्तम्

(१-२२) एकविंशत्युक्तस्यास्य सप्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । इन्द्रो देवता । १-१४, १६-२१ ।

प्रथमार्चिचतुर्दशको षोडश्यादिषण्णाक्ष त्रिष्टुप्, (१७) पञ्चदश्याश्चैकादश विराट् अदसी ॥

॥ १ ॥

त्वं महौ इन्द्र तुभ्यं ह आ अनु क्षत्रं महता मन्यत द्यौः ।
 त्वं वृत्रं जवेमा जघ्न्यान्ममृजः सिन्धुर्गङ्गहता जघ्रमानान् ॥ १ ॥
 तव त्विषो जनिमन्त्रेजत द्यौ रेजद्भूमिभियन्ता स्वस्य मन्योः ।
 ऋघायन्ते सुभ्यः पर्वताम् आर्दन्धन्वाति सरयन्त अपः ॥ २ ॥
 भिनद्भिर्गि जवन्त वज्रमिष्णन्नाविष्कृन्तानः सहमान ओजः ।
 वधीदुव्रं वज्रेण मन्दमानः सरज्ञायो जवेमा हतवृष्णीः ॥ ३ ॥

17.

Trám mahāñ indra tūbhyam ha kshá ānu kshatrām
 manhānā manyata dyaūḥ | Trām vṛitrām śavasā jaghaavān
 srijāḥ síndhūñr áhinā jagrasānān || 1 || tāva tvishó jāniman
 rejata dyaú réjad bhūmir bhiyāsā svāsya manyōḥ | ṛighā-
 yānta subhvāḥ párvatāsa árdan dhānvāni saráyanta āpaḥ
 || 2 || bhinád girīm śavasā vājram ishñānn āviskṛiṇvānāḥ
 sahasāná ójaḥ | vādhiḍ vṛitrām vājreṇa mandasānāḥ sarañn
 āpo jāvasā hatāvriṣṇñiḥ || 3 ||

सुवीरस्ते जनिता मन्यत द्यौरिन्द्रस्य कर्ता स्वपस्तमो भूत् ।
 य इ जजाने स्वयं सुवज्रमनपच्युतं सदसो न भूम ॥ १ ॥
 य एक इच्छ्यावयति प्र भूमा गजा कृष्टिनां पुरुहूत इन्द्रः ।
 सत्यमेतमनु विश्वे मदन्ति रातिं देवस्य गृणतो मघोनेः ॥ २ ॥

suvíras te janitá manyata
 dyaúr indrasya kartá svápastamo bhūt | yá īm jajāna svar-
 yām suvājram ānapacyutam sádaso ná bhúma || 4 || yá éka
 ic cyāváyati prá bhúmā rájā kṛishtīnām puruhūtá indraḥ |
 satyām enam ānu víṣve madanti rātīm devásya gṛinato ma-
 ghónaḥ || 5 ||

Great are you, O resplendent self, the earthly body and the illuminated mind accept your superiority. You by your vigour destroy evils and set free the streams of noble thoughts from the clutches of dragon of evil desires. 1

On your awakening, the earthly body and mind tremble through fear of your wrath; the mighty mountains of sin get shaky; the stream of free thoughts flow through the arid land (barren mind). 2

The subduer of foes, manifesting his energy and hurling his adamantine will power, shatters the mountain of darkness by his strength; he in exultation lays off evil forces with the bolt of his will, and the thoughts, whose obstructor was destroyed, rush forth with rapidity. 3

You are the progenitor of your grandeur like the sun of his own effulgence. May you, resplendent self, be the accomplisher of a most excellent work; you furnish yourself with undecaying adamantine will power for attaining happiness. Indeed you are endowed with supreme greatness. 4

He is sovereign king of men and adored by all, who alone casts down many evils. All godly men, speak high of the munificence of this divine and bounteous self. 5

२२॥

स॒त्रा सोमा॑ अभवन्नस्य॒ विश्वे॑ स॒त्रा मदा॑सो बृ॒हतो मदि॑ष्ठाः ।
 स॒त्राभ॒वो वसु॑पतिर्वसूनां॒ द॒त्रे विश्वा॑ अधि॒था इन्द्र॑ कृ॒ष्टाः ॥६॥
 त्वम॑र्धं प्रथ॒मं जाय॑मानोऽमे॒ विश्वा॑ अधि॒था इन्द्र॑ कृ॒ष्टाः ।
 त्वं प्रति॑ प्रव॒त आ॒शायान॑महि॒ वज्रेण॑ मघव॒न्वि वृ॒श्चः ॥७॥
 स॒त्रा॒हणं॑ दा॒धृषि॑ तु॒म्रमिन्द्र॑ म॒हाम॑पा॒रं वृ॒षभं॑ सुव॒ज्रम् ।
 हन्ता॑ यो वृ॒त्रं सनि॑तो॒त वाजं॑ दा॒ता स॒घ्राणि॑ स॒घवा॑ सु॒गधाः॑ ॥८॥
 अयं॑ वृ॒तश्चात॑यते स॒मीची॑र्य आ॒जिषु॑ स॒घवा॑ शृ॒ण्व एकः॑ ।
 अयं॑ वाजै॒ भगति॑ यं स॒नोत्य॑स्य प्रि॒यामः॑ स॒ख्ये स्याम॑ ॥९॥
 अयं॑ शृ॒ण्वे अ॒ध जय॑न्नु॒त घ्न॑न्नयमु॒त प्र कृ॑णुते यु॒धा गाः॑ ।
 यदा॑ स॒त्यं कृ॑णुते स॒न्युमिन्द्रो॑ विश्वे॒ दृळ्हं॑ भ॒यत॑ ए॒जद॑स्मात् ॥१०॥

satrá sómā abhavann asya víṣve satrá mādāso bṛiható
 mādishṭhāḥ | satrábhavo vásupatir vásūnām dátre víṣvā
 adhithā indra kṛishṭīḥ || 6 || tvám ádha prathamám jáya-
 mānó 'me víṣvā adhithā indra kṛishṭīḥ | tvám práti pra-
 váta āśáyānam áhim vājreṇa maghavan ví vṛiṣcaḥ || 7 || sa-
 trāhāṇam dādhrishim túmram índram mahám apārám vṛi-
 shabhám suvájram | hantā yó vṛitrám sánitotá vājam dátā
 maghāni maghávā surádhāḥ || 8 || ayám vṛitaṣ cātayate sa-
 mīcīr yá ājīshu maghávā śṛiṇvá ékaḥ | ayám vājam bharatī
 yám sanóty asyá priyāsaḥ sakhyé syama || 9 || ayám śṛiṇve
 ádha jáyann utá ghnānn ayám utá prá kṛiṇute yudhá gāḥ |
 yadá satyám kṛiṇuté manyūm índro víṣvam dṛiḥbám bha-
 yata éjad asmāt || 10 ||

११३॥

समिन्द्रो॑ गा अ॒जय॑न्मं हि॒रण्या॑ सम॒श्चि॒या स॒घवा॑ यो ह॒ पूर्वीः॑ ।
 ए॒भिर्नृ॑भिर्नृत॒मो अ॒स्य शा॒कै रा॒यो वि॒भक्ता॑ सं॒भग्श्च॒ वस्वः॑ ॥११॥

sám índro gā ajayat sám hīraṇyā sám aśviyā maghávā
 yó ha pūrvīḥ | ebhīr nṛibhīr nṛitamo asya śākai rāyo vi-
 bhaktā sambharāṣ ca vāsvah || 11 ||

Truly, he deserves all loving devotion; all these exhilarating experiences are centred in the mighty soul. Indeed you are the Lord of treasures; you support all people devoted to cultivation and reward them with riches. 6

O resplendent self, as soon as you enter body, you strike terror into all the other physical forces; you strike with your adamantine will power, the dragon of sinful mind, who obstructs the flow of divine thoughts. 7

We praise the one who is destroyer of untruth by truth, the courageous, the inspirer, the great, the unbounded, the showerer of benefits, the wielder of the adamantine will power and who is the destroyer of the devil of ignorance, the bestower of food, the giver of wealth, bounteous and the possessor of treasures. 8

This bounteous soul alone enlightens the ignorant, and sustains right type of desires; in the inner struggles he procures nourishment which he provides. May we be held dear in his friendship. 9

This soul is renowned, whether conquering or slaying evils or whether in conflicts, he recovers wisdom. When he shows his wrath, all that is stationary or movable is afraid of him. 10

The resplendent self, the Lord of opulence, completely recovers the cow of wisdom, prosperity, and vitality. With all his vigour, he is the chief leader. Praised by all his worshippers, he distributes riches, still with his treasures full. 11

कियत्स्विदिन्द्रो अध्येति मातुः कियत्पितुर्जैतिनुर्यो जजान ।
 यो अस्य शुष्मं मुहुर्कैर्यति वातो न जूतः स्तनर्यद्विरभ्रेः ॥१२॥
 क्षियन्तं त्वमक्षियन्तं कृणोतीत्यति रेणुं मघवा समोहम् ।
 विभञ्जनुर्गशनिमाँ इव द्यौरुन स्तोतारं मघवा वसौ धातु ॥१३॥
 अयं चक्रमिषणत्सूर्यस्य न्येतशं रीरुमत्समाणम् ।
 आ कृष्ण ई जुहुगुणो जिघति त्वचो बुधे रजसो अस्य योनौ ॥१४॥
 अमिकन्यां यजमानो न होता ॥१५॥

kiyat svid indro ádhy
 eti mātúḥ kiyat pitúr janitúr yó jajána | yó asya śúshnam
 mubukair íyarti váto ná jūtá stanáyadbhir abhraíḥ || 12 ||
 kshiyántam tvam ákshiyántam kṛṇotiyarti reṇúm maghávā
 samóham | vibhañjanúr aśanimāñ iva dyaúr utá stotáram
 maghávā vásau dhāt || 13 || ayám cakrám ishāṇat sūryasya
 ny étaṣam rīramat sasṛimāṇám | á kṛishṇā im juhurāṇo ji-
 gharti tvacó budhné rájaso asyá yónau || 14 || ásiknyām
 yájamāno ná hótā || 15 ||

॥२४॥ गव्यन्त इन्द्रं सख्याय विप्रा अश्वायन्तो वृषणं वाजयन्तः ।
 जनीयन्तो जनिदामक्षितोतिमा च्यावयामोऽवन्ते न कोशम् ॥१६॥
 वाता नो बोधि ददृशान आपिर्भिरुयाता मर्दिता सोम्यानाम् ।
 सर्वा पिता पितृन्तमः पितृणां कर्तेषु लोकमुशन्ते वयोधाः ॥१७॥
 सख्यायताम्विता बोधि सर्वा गृणान इन्द्रं स्तुवन्ते वयो धाः ।
 वयं ह्य ते चक्रमा स्वाधे आभिः शमीभिर्महयन्त इन्द्र ॥१८॥

gavyánta índram sakhyáya víprā aśváyānto vṛishaṇam
 vājáyantaḥ | janíyānto janidám ákshitotim á cyāvayāmo
 'vaté ná kōṣam || 16 || trātā no bodbi dādṛiṣāna āpír abhi-
 khyātā marditā somyānam | sákhā pitā pitṛítamaḥ pitṛiṇám
 kártem u lokám uṣaté vayodhāḥ || 17 || sakbhiyatām avitā
 bodhi sákhā gṛiṇāná indra stuvaté váyo dhāḥ | vayám hy
 á te cakṛimā sabádha ābhíḥ śámībhir maháyanta indra
 || 18 ||

Some portion of his strength, the self derives from mother (physical realm); and from his father (spiritual realm). He, the supreme progenitor, has created the world and animates its vigour repeatedly as the wind is animated by thundering clouds (mental realm). 12

You are the bounteous one, who makes destitute prosperous, who scatters from his worshipper the accumulated dust of sin. He is the destroyer of evils, like the lightning of cloud. He is bounteous, who enriches the devotee. 13

He urges forward the wheel of intellect—the sun, source of illumination, and stops horses of vital senses in inner conflicts. The dark undulating clouds of physical form keep the self, the root of radiance, within the inner-space (between mental and physical realms). 14

Like the worshipper, the householder, at night (rejoicing whilst performing daily duties). 15

May we who are wishing for cows, for horses, for nourishment and for women through his friendship induce the inner self, the showerer of benefits, the giver of wives (or mothers), the unwearied granter of protection, to come down, as a bucket is lowered into a well. 16

May you be our preserver, watching and blessing all and bestowing felicity on those who are worthy and offer libations. May you be a friend, a sire, most fatherly of fathers, giver of food, bestowing heavenly bliss upon him who desires it. 17

O resplendent self, may you regard yourself as a protector of those who seek your friendship. Be a friend deserving of commendation and grant food to him who praises you. Suffering difficulties, we make our supplications to you, glorifying you with these holy hymns. 18

स्तुत इन्द्रो मघवा यद्ध वृत्रा भूरीण्येको अप्रतीनि हन्ति ।
 अस्य प्रियो जग्निना यस्य शर्मन्नकिदेवा वारयन्ते न मर्ताः ॥१९॥
 एवा न इन्द्रो मघवा विरप्सी करत्सत्या चर्षणीधृदेनवा ।
 त्वं राजा जनुषी धेह्यस्मे अधि श्रवो माहिने यज्ररित्रे ॥२०॥
 नृ हृत इन्द्र नृ गृणान इषं जरित्रे नद्योऽ न पीपेः ।
 अकारि ने हरिवो ब्रह्म नद्यै धिया स्याम रथ्यः मदासाः ॥२१॥

stutá índro magháva yád dha vṛitrā bhūrīṇy éko
 apratīni hanti | asyá priyó jaritá yásya śarman nákir devā
 vāráyante na mártāḥ ॥ 19 ॥ evá na índro maghávā virapsī
 kárat satyā carshanīdhṛid anarvā | tvám rájā janúshām
 dhehy asmé ádhi śrávo máhinam yáj jaritré ॥ 20 ॥ nū shtutá
 indra — ॥ 21 ॥

(१८) अष्टादशं सूक्तम्

(१-१३) त्रयोदशर्चस्यास्य सूक्तस्य (१) प्रथमर्च इन्द्रः (२-३, ४, ८-१३) द्वितीयातृतीययोश्चतुर्थ्याः
 पूर्वार्धस्याष्टम्यादिषण्णाञ्च गौतमो वामदेव ऋषीः (४, १-३) चतुर्थ्या उत्तरार्धस्य पञ्चम्यादि-
 तृचस्य चादितिक्रषिका । (१, ४, ५-७) प्रथमर्चश्चतुर्थ्या उत्तरार्धस्य पञ्चम्यादितृचस्य
 च वामदेवः (२-३, ४, ८-१३) द्वितीयातृतीययोश्चतुर्थ्याः पूर्वार्धस्याष्टम्यादि-
 षण्णाञ्चन्द्रो देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२०॥

अयं पन्था अनुवित्तः पुराणो यतो देवा उदजायन्त विश्वे ।
 अतश्चिदा जनिषीष्ट प्रवृद्धो मा मातरममुया पत्तये कः ॥१॥
 नाहमनो निग्या दुर्गहेतत्तिरश्चता पार्श्वाग्निर्गमाणि ।
 ब्रह्मनि मे अकृता कर्त्तव्यं युध्यै त्वेन सं त्वेन पृच्छे ॥२॥

18.

Ayám pánthā ánuvittaḥ purāṇó yáto devā udájāyanta
 víṣve | átaṣ cid á janishīṣṭa prāvṛiddho má mātáram
 amuyá páttave kaḥ ॥ 1 ॥ náhám áto nír ayā durgáhaitát
 tiraścátā pārṣván nír gamāṇi | bahúni me ákritā kártvāni
 yúdhyaí tvena sám tvena prichai ॥ 2 ॥

When the opulent inner self is glorified, he singly destroys many unyielding formidable evils. That worshipper is dear to him, who relies on his protection. Neither Nature's forces nor men can molest him. 19

Only the possessor of manifold power and opulence, the sustainer of men, the irresistible self may truly fulfil our aspirations, as he is the divine ruler of our existence. May he grant abundant wealth and fame which is rightly due to a worshipper. 20

O lauded and glorified resplendent Lord, may you grant ample food to your worshipper as rivers swell high and give water. O Lord of vital forces, we continue composing new hymns for you. May we, the car-borne, be victors for ever. 21

18

This hymn deals with the first dawn of creation. Dialogue between Resplendent Lord, the creator, and the soul and the Mother Nature.

(Resplendent Lord) This is the ancient and accepted path, by which all divine luminaries come into existence. So, however mighty he be, let him (bonded individual soul) be born in the same manner; let him not injure, otherwise, the mother (the embryo of his mother). 1

(The individual self speaks) I shall not come forth by this path, for this passage is hard to break; let me come forth obliquely from the side. Many acts unperformed by others are to be accomplished by me; let me contend (in one life) with one opponent. 2

परायती मातरमन्वचष्ट न नानु गान्यनु नु गमानि ।
 त्वष्टुर्गृहे अपिवत्सोममिन्द्रः शतधन्यं चम्बोः सुतस्य ॥३॥
 किं स ऋधकृणवद्य सहस्रं मासो जभारं शरदश्च पूर्वीः ।
 नही न्वस्य प्रतिमानमस्यन्तर्जतेषूत ये जनित्वा ॥४॥
 अवद्यमिव मन्यमाना गुहाकिरिन्द्रं माता वीर्येणा न्यृष्टम् ।
 अथोदस्थान्म्वयमन्कं वसान आ रोदसी अपृणाज्जायमानः ॥५॥

parāyatīm mātāram

ánv acashta ná nānu gāny ānu nū gamāni | tvāshtur grihé
 apibat sómam índrah śatadhanyām camvèḥ sutasya || 3 ||
 kíṃ sá řidhak kṛiṇavad yām sahásram māsó jabhára śarā-
 daṣ ca pūrvīḥ | nahí nv āsya pratimānam āsty antár jāté-
 shūtá yé jānitvāḥ || 4 || avadyām iva mányamānā gúhākar
 índram mātá vīryèṇā nyrīṣṭam | áthód asthāt svayám
 átkam vásāna á ródasī aprīṇāj jáyamānaḥ || 5 ||

॥२६॥

पुता अर्षन्त्यलल्यभवंन्तीकृतावरीरिव संकोशमानाः ।
 पुता वि पृच्छ किमिदं भनन्ति कमापो अद्रिं परिधिं रुजन्ति ॥६॥
 किमु प्विदस्मै निविदो भनन्तेन्द्रस्यावद्यं दिधिपन्त आपः ।
 समैतान्पुत्रो महेता वधेन वृत्रं जघन्यां अस्त्रुहि मिन्युन् ॥७॥
 ममच्चन त्वा युवतिः पगस ममच्चन त्वा कुषवा जगार ।
 ममच्चिदापः शिशवे ममृद्युर्ममच्चिदिन्द्रः सहस्रोदतिष्ठत ॥८॥

etā arshanty alalābhāvantīr ritāvarīr iva samkrōṣamā-
 nāḥ | etā ví pṛicha kíṃ idám bhananti kām āpo ádrim pa-
 ridhīm rujanti || 6 || kíṃ u shvid asmaí nivído bhanantén-
 drasyāvadyām didhishanta āpaḥ | māmaitān putró mahatā
 vadhéna vritráṃ jaghanvāñ asṛijad ví síndhūn || 7 || mámac
 caná tvā yuvatīḥ parása mámac caná tvā kushāvā jagāra |
 mámac cid āpaḥ śīsave mamṛidyur mámac cid índrah sá-
 hasód atishṭhat || 8 ||

(Soul) It may cause the death of my mother; let me not proceed by the usual way, but proceed quickly, according to my will. In the nearness of creator, he enjoys the exhilaration of life in hundredfold ways. 3

(Mother Nature) What irregular act does he commit, whom, I, his mother, bear him (the impregnated life) for a thousand months and for many years? There is no analogy between him and those who have been or will be born hereafter. 4

Deeming it a strange act, his Mother Nature endowed him (the impregnated life) with extraordinary vigour; therefore, as soon as born, he assumes his vesture and fills both heaven and earth (physical and mental realms). 5

These rivers filled with water, flow whispering, as if, expressing the feeling of joy. Ask them to let you know what the streams of water, have been saying, what rocks they have been encircling and break through, whilst they move forward. 6

What do these playful whispers speak to us? They speak of the glory of the resplendent Lord.

Resplendent Lord speaks: My son, the sun, destroys obstructing clouds with his mighty thunderbolt and sets those rivers free. 7

Resplendent Lord to the personified new born life: Once the exulting, youthful mother eternity has brought you in existence, while the unfavourable environments have tried to swallow you, but exulting waters provided delight to the infant, and once again the resplendent life has arisen by its innate strength. 8

ममच्चन ते मघवन्वयसो निविविध्वां अप हनू जुघान ।
 अधा निविद्ध उत्तरो बभूवाञ्छिगे दासस्य मं पिणस्वधेन ॥९॥
 गृष्टिः संसूय स्थविरं तवागामनाधृष्यं वृषभं नुम्रमिन्द्रम् ।
 अरीळ्हं वत्सं चरथाय माता स्वयं गातुं तन्वं इच्छमानम् ॥१०॥
 उत माता महिषमन्ववेनदमी त्वा जहति पुत्र देवाः ।
 अथाब्रवीद्वृत्रमिन्द्रो हनिष्यन्त्समे विष्णो वितरं वि क्रमस्य ॥११॥

māmac canā te maghavan vyāṁso ni-
 vividhvāñ āpa hānū jaghāna | ādhā nīviddha úttaro babbū-
 vāñ chíro dāsasya sám piṇak vadhéna || 9 || grīṣṭīḥ sasūva
 sthāviraṃ tavāgām anādhṛishyām vṛishabhām tūmram ín-
 dram | áriḷham vatsām caráthāya mātá svayām gātúm tanvā
 ichámānam || 10 || utá mātá mahishām ánv avenad amí tvā
 jahati putra devāḥ | áthābravid vṛitraṁ índro hanishyān
 sákhe vishṇo vitarām ví kramasva || 11 ||

कस्ते मातरं विश्वामचक्रच्छ्रुयुं कस्त्यामजिघ्रांसचरन्वम् ।
 कस्ते देवो अधि मर्दीक आसीद्यत्प्राक्षिणाः पितरं पादगृह्य ॥९॥
 अवर्त्या शुनं आन्त्राणि पेचे न देवेषु विविदे मर्दितारम् ।
 अपश्यं जायाममहीयमानामथा मे श्येनो मध्वा जभार ॥१३॥

kās te mātāram
 vidhāvām acakrac chayūm kās tvām ajigbhāṁsac carantani |
 kās te devó ādhi mārḍikā āsīd yát prākshināḥ pitāram pā-
 dagrīhya || 12 || ávartyā śuna āntrāṇi pece ná devéshu vi-
 vide mardítāram | ápaśyam jāyām ámahiyamānam ádhā me
 śyenó mādhv ā jabhāra || 13 ||

O bounteous life, once the ravaging force again tries to smite upon your face, whereupon, being so smitten, you prove stronger, and crush the head of the ravaging forces, with your adamant will to survive. 9

As a heifer bears a calf, the eternal Mother Nature bears the organic life, mature (in years), strong, irresistible, vigorous, energetic, invincible, destined to follow his own course and heedful of its own person. 10

Then from the evolved organic life, the Mother enquired : My son, do Nature's forces desert you and try to harm? Then the personified life answering in affirmative further speaks to the omnipresent Father : May you exert your prowess with a desire to destroy demonic obstructing forces. 11

Who has made your Mother Nature a widow ? Who has been the person who tried to slay you whilst you were unconscious or in sleep in wakeful state ?

O Child, you have neglected your father as if having seized him by foot and not caring for him. Who could have been more gracious to you than He ? 12

Finally the self, so lamented, in extreme destitution : What a shame to me that I have committed a heinous crime as if cooking the entrails of a dog (having forgotten my Lord). I could find no comfort among Nature's material forces. Before my own eyes I have seen my wife, the beloved, disrespected. Then the enlightenment, in the form of falcon from heaven, comes down and brings the sweet water. 13

(१९) एकोनविंशं सूक्तम्

(१-२१) एकादशवेस्यास्य सुक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । इन्द्रो देवता । विश्वेषु छन्दः ॥

॥१॥ ए॒वा त्वा॒मिन्द्र॒ वज्रि॒न्नत्र॒ विश्वे॑ दे॒वामः॑ सु॒हवा॑म॒ उमाः॑ ।
 म॒हामु॑भे गे॒तसी॑ वृ॒द्धमृ॑ष्वं नि॒रेक॑मिदृ॒णते॑ वृ॒त्रह॑त्ये ॥१॥
 अ॒वा॒मृज॑न्त॒ जिब्र॑यो न दे॒वा भुवः॑ स॒म्राजि॑न्द्र स॒त्ययो॑निः ।
 अ॒ह॒न्नहि॑ परि॒श्या॒नम॑र्णः प्र॒ वर्त॑नी॒रग॑दो वि॒श्वधे॑नाः ॥२॥
 अ॒तृ॒णु॒वन्तं॑ वि॒र्य॑तमवृ॒ध्यम॑वृ॒ध्यमा॑नं सु॒षु॒पाण॑मिन्द्र ।
 स॒प्त प्र॑ति प्र॒वत॑ आ॒श्या॒नम॑हि वज्रेण वि रि॒णा अ॑प॒र्वत॑ ॥३॥

19.

Evā tvām indra vajriṇa ātra viśve devāsaḥ suhāvāsa
 ūmāḥ | mahām ubhé ródasi vṛiddhām ṛishvām nīr ékaṁ íd
 vṛiṇate vṛitrahátye || 1 || ávāsṛijanta jivrayo ná devā bhú-
 vaḥ samrāj indra satyáyonih | áhama áhim pariśáyānam
 árṇaḥ prá vartanír arado viśvádhenāḥ || 2 || átṛipṇuvantaṁ
 víyatam abudhyām ábudhyamānaṁ sushupāṇām indra | sapṭá
 práti pravāta āśáyānam áhim vājreṇa ví riṇā aparván || 3 ||

अक्षो॑दय॒च्छव॑सा श्राम॑ बु॒धं वा॑र्णं वा॒तस्त॑वि॒षीभि॑रिन्द्रः ।
 दृ॒ळ्हा॒न्यो॒भ्रादु॑श॒मानं॑ ओ॒जोऽवा॑भि॒नत्कु॑म्भः पर्व॑तानाम ॥४॥
 अ॒भि प्र॑ द॒द्रुर्जन॑यो न गर्भं रथा॑ इव प्र॒ ययुः॑ सा॒कम॑द्रयः ।
 अ॒र्त॒र्या वि॑मृ॒त उ॒ज्ज ऊ॒मीन्त्यं॑ वृ॒ताँ अ॑रि॒णा इन्द्र॑ मि॒न्ध्रं न ॥५॥

ákshodayae chāvasā kshāma budhnām vār ṇā vātas tāvi-
 shībhir índraḥ | dṛiḥhāny aubhnād usāmāna ójó 'vābhīnat
 kakúbhaḥ párvatānām || 4 || abhí prá dadrar jānayo ná gár-
 bhaṁ ráthā iva prá yayuḥ sākám ádrayaḥ | átarpayo viśṛita
 ubjá ūmīm tvām vṛitāñ ariṇā indra síndhūn || 5 ||

O resplendent self, wielder of the adamantine will-power, all the protecting Nature's forces, who are reverently invoked, and both heaven and the earth (physical and spiritual realms of body) glorify you. You are verily unparalleled, eternal and lofty capable of destroying evil forces. 1

As elders urge their young, so the sense-organs urge you to fight evil forces; then you, O inner-self, become the emblem of truth, the sovereign ruler of the human body, and you lay off the morbid impulses and mark out the courses of all delighting channels of thoughts. 2

In no time, you cut down with your adamantine will-power, the insatiable, hard to awaken, ignorant, unapprehending lazy dragon of evil impulses, who obstructs the free flow of seven prone streams of virtuous thoughts. 3

The inner-self with his strength, awakens, the exhausted nerves of body and mind, in the same manner as wind stirs the water with its fury. Striving with strength, he bursts the solid clouds of ignorance asunder and shatters the high walls of obstructing adversaries. 4

The vital principles hasten to you like mothers to their young; and like chariots who rush (in battle); you, O inner-self, refresh the flowing streams of thoughts; and shatter the clouds of ignorance. You set free the obstructed streams of virtuous thoughts. 5

॥२॥

त्वं महीमवनिं विश्वधेनां तुर्वीतये वय्याय शरन्तीम् ।
 अरमयो नमसैजदणीः सुतरणां अकृणोगिन्द्र मिन्धून् ॥६॥
 प्राग्रुवो नभन्वोऽ न वक्त्रो ध्वस्वा अपिन्वद्युवतीकृतज्ञाः ।
 धन्वान्यज्रौ अपृणकृषाणौ अधोगिन्द्रः स्तयोऽ दंसुपत्नीः ॥७॥
 पूर्वोरुषसः शरदश्च गूर्ता वृत्रं जघ्न्यां अमृजाद् मिन्धून् ।
 परिष्ठिता अतृणद्वद्धानाः सीरा इन्द्रः स्रवितवे पृथिव्या ॥८॥
 वम्नीभिः पुत्रमग्रुवो अदानं निवेशनाद्धरिव आ जम्भय ।
 व्यन्धो अख्यदहिमाददानो निर्भृदुक्खच्छित्तममरन्त परी ॥९॥

tvám mahīm avāniṃ viśvādhenām turvítaye vayyāya
 kshárantim | áramayo námasaijad árṇaḥ sutaraṇān akṛiṇor
 indra síndhūn || 6 || prāgrúvo nabhanvò ná vákvā dhvasrá
 apinvad yuvatír řitajñāḥ | dhánvāny ájrañ aprinak řiṣhā-
 nāñ ádhog indra staryò dámsupatniḥ || 7 || pūrvír ushásaḥ
 řarádaṣ ca gūrtā vṛitrām jaghanvāñ aśṛijad ví síndhūn |
 páriṣthitā aṭṛiṇad badbadhānāḥ sīrá indraḥ sṛávitave pṛi-
 thivyá || 8 || vamríbhiḥ putráṃ agrúvo adānām nivéśanād
 dhariva á jabhartha | vy àndhó akhyad áhim ādadānó nír
 bhūd ukhachít sám aranta párya || 9 ||

प्र ते पूर्वाणि करणानि विप्राविद्वाँ आह विदुषे करामि ।
 यथायथा वृष्ण्यानि स्वगूर्तापीमि राजन्नर्याविवेषीः ॥१०॥
 नू हृत इन्द्र नू गृणान इषं जरित्रे नद्योऽ न पीपिः ।
 अकाङ्गि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम रध्यः सदासाः ॥११॥

prá te pūrvāṇi ká-
 raṇāni viprāvidvāñ āha vidúshe kárāñsi | yáthā-yathā vṛi-
 shnyāni svágūrtāpāñsi rājan nāryāviveshiḥ || 10 || nū śhṛutá
 — || 11 ||

O inner-self, you, for the benefit of vigorously generous and vigilantly learned devotees, make the physical body cherishing and exuberant with abundant wisdom. You control the violent passions and thus make the rivers of life easy to be crossed. 6

Like the fierceful army marching on, the resplendent self has let youthful channels of thoughts flow forth which are law-abiding, resourceful and the corrodors (of their banks). They inundate the dry lands and the thirsty (mind), and milk out the barren intellect, whom the evil thoughts have become the lords of. 7

Through many a morn and many a lovely autumn, having dispelled dark evils of ignorance, he sets free many channels of dawn-like intuitive thoughts, which were swallowed up by dark prejudices. The inner-self releases the imprisoned rivers of thoughts, encompassed (by clouds) to come out in the world. 8

Lord of vital senses, you extricate out the creative ability of man from its source, where it has been devoured by ants of petty impulses. When extricated, though blind, it distinguishes the dragon of sin. The creative ability is fully restored to health like a creature whose broken joints in the ant-hill have been again fully united. 9

O man of wisdom, I have been knowing and praising the deeds you have been performing ever since. They are generative of rain, spontaneous and beneficial to men. 10

O lauded and glorified resplendent Lord, may you grant ample food to your worshipper and give water. O Lord of vital forces, we continue composing new hymns for you. May we, the car-borne, be victors for ever. 11

(२०) विशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य गीतमो वामदेव ऋषिः । इन्द्रो देवताः । विश्वेषु छन्दः ॥

॥३॥

आ न इन्द्रो दृगदा न आमादेभिष्टृकृदवसे यामदुग्रः ।
 ओजिष्ठेभिर्नृपतिर्वज्रबाहुः संगे समत्सु तुर्यणिः पृतन्यन् ॥१॥
 आ न इन्द्रो हरिर्निर्यात्वच्छावीचीनोऽवसे गधमे च ।
 निष्ठाति वज्री मघवा विरप्तीमं यज्ञमनु नो वाजमातो ॥२॥
 इमं यज्ञं त्वमस्माकमिन्द्र पुरो दधत्मनिष्यासि क्रतुं नः ।
 श्वघ्न्याव वज्रिन्मनये धनानां त्वया वयमयं अजिं जयेम ॥३॥

20.

Ā na indro dūrād ā na āsād abbistīkṛd āvase yāsad
 ugrāḥ | ōjishthebhir nṛpātir vājrabāhuḥ saṅgē samātsu tur-
 vāṇiḥ pṛitanyūn || 1 || ā na indro hāribhīr yātv āchārvacinō
 'vase rādhasa ca | tīsthāti vajrī maghāvā virapsīnām ya-
 jñām ānu no vājasātau || 2 || imām yajñām tvām asmākam
 indra purō dādhat sanishyasi krātum naḥ | śvaghnyā va-
 jrin sanāye dhānānām tvāyā vayam aryā ājīm jayema || 3 ||

उ॒ग्र॒भु॒षु॒ णोः॑ सु॒म॒नो॑ उ॒पा॒के सोम॑स्य नु सु॒शु॒तस्य॑ स्वधावः ।
 पा इन्द्र॑ प्र॒ति॒भृ॒तस्य॑ मध्वः॒ मम॑न्व॒सा मम॑दः पु॒पु॒षेन॑ ॥१॥
 वि॒यो र॒रप्ता॑ ऋषि॒भिर्न॑रैर्वि॒वृक्षो॑ न प॒क्वः म॒र्यो न जेता॑ ।
 म॒र्यो न योषा॑म॒नि मन्य॑मानोऽच्छा॑ वि॒वक्मि॑ पु॒रु॒हूतमिन्द्र॑म् ॥२॥

uśānn u shū naḥ sumānā upāké sōmasya nū sūshutasya
 svadhāvaḥ | pā indra prātibhṛitasya mādhvah sām āndhasā
 mamadah pṛishthyēna || 4 || vī yō rarapsā ṛishibhīr nāvobhīr
 vṛikshō nā pakvāḥ śṛiṇyo nā jētā | māryo nā yōshāra ābhī
 mānyamānō 'ebā vivakmi puruhātām indram || 5 ||

May the resplendent self, the fulfiller of aspirations, the Lord of men, equipped with adamantine forces, subduer of his adversaries, small or big, come to us for our protection whether from far or near. 1

May the resplendent self, affectionately inclined to us, equipped with its vital faculties come to us for our protection. He is the possessor of adamantine will-power bounteous and powerful. He remains always with us to help in our benevolent noble deeds. 2

O resplendent self, may you, honouring our benevolent acts, give us strength and fill us full with courage to acquire the benefits. O holder of adamantine will-power, may we remain with you, and like a hunting creature subdue our evils. May we be victorious in our conflicts. 3

O resplendent self, glorious in your own greatness, may you be favourably disposed, and gracious to us. May you relish the ecstasy of spiritual joy and be pleased to accept the sacrificial homage offered by us at the back (i.e. in silence). 4

I, like a lover boasting of his beloved, glorify that resplendent self, adored by all sages, past and present. He is praised like a tree with ripe fruit and like a victor trained and disciplined. 5

॥४॥

गिरिर्न यः स्वतवाँ ऋष्व इन्द्रः सनादेव सहसे जात उग्रः ।
 आदर्ता वज्रं स्थविरं न भीम उद्रेव कोशं वसुना न्यृष्टम् ॥६॥
 न यस्य वर्ता जनुषा न्वस्ति न राधस आमरीता मघस्य ।
 उद्वावृषाणस्तविषीव उग्रास्मभ्यं दद्धि पुरुहूत रायः ॥७॥
 ईक्षे रायः क्षयस्य चर्षणीनामुत व्रजमपवर्तामि गोनाम् ।
 शिक्षानरः समिथेषु प्रहावान्वस्वो रागिर्मभिनेतासि भूरिम् ॥८॥

girir ná yáh svátavāñ ṛishvá índrah sanād evá sáhase
 jātá ugráh | ádartā vájram stháviram ná bhīmá udnéva
 kóṣam vásunā nyṛisṭam || 6 || ná yásya vartā janúshā nv
 ásti ná rádhasa āmaritā maghásya | udvāvṛishāṇás tavishiva
 ugrāsmábhyam daddhi puruhūta rāyáh || 7 || íkshe rāyáh
 ksháyasya carshaṇīnām utá vrajám apavartási gónām | ṣi-
 kshānaráh samithéshu prahāvān vásvo rāṣim abhinetási
 bhúrim || 8 ||

कया तच्छृण्वे शच्या शचिष्ठो यया कृणाति मुहु का चिदृष्वः ।
 पुरु दाशुषे विचयिष्ठे अंहोऽथा दधाति द्रविणं जरित्रे ॥९॥
 मा नो मर्धीरा भरा दद्धि तन्नः प्र दाशुषे दातवे भूरि यत्ते ।
 नव्ये देष्णे शस्ते अस्मिन्ने उक्थे प्र ब्रवाम वयमिन्द्र स्तुवन्तः ॥१०॥
 नृ श्रुत इन्द्र नृ शृणान इषं जरित्रे नव्योऽ न पीपिः ।
 अकारि ते हग्वो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम गव्यः सदासाः ॥११॥

káyā tác chṛiṇve śácya śacishṭho yáyā kṛiṇóti
 múhu ká cid ṛishváḥ | purú dāśúshe vícayishṭho ánhó 'thā
 dadhāti dráviṇam jaritré || 9 || mǎ no mardhīr á bharā dad-
 dhí tán naḥ prá dāśúshe dātave bhúri yát te | návye
 deshṇé śasté asmín ta ukthé prá bravāma vayám indra
 stuvántaḥ || 10 || nū shtutá — || 11 ||

The vast and self-sustained like a mountain, the radiant and formidable resplendent self, ever ready for conquest, is the wielder of the adamantine will-power, and is charged with splendour, like a jar fully filled with water. 6

Whom, from ancient times there has not been one to oppose, none to curtail the riches of His bounty, and who accomplishes pious works, may that powerful resplendent self, the showerer of benefits, invoked by all, pour forth riches on us. 7

You rule over the riches and the dwellings of men; you are the rescuer of the store of wisdom; you are the giver of instructions, the winner in all conflicts; may you lead us to the heaps of riches. 8

By what great wisdom is He renowned as the wisest? Wherewith does the mighty Lord repeatedly perform great deeds? He is the best comforter of manifold sorrows of the worshipper and bestows wealth upon His adorer. 9

Harm us not, but cherish us, O Lord! May you bestow upon us that abundant wealth which you provide to the dedicated worshipper. Praising you, we extol you at this new, well-awarding and excellent ceremony. 10

O lauded and glorified resplendent Lord, may you grant ample food to your worshipper, as rivers swell high and give water O Lord of vital forces, we continue composing new hymns for you. May we, car-borne, be the victors for ever. 11

(२१) एकविंशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥५॥

आ या॒त्विन्द्रोऽव॑स॒ उप॑ न इ॒ह स्तु॑तः स॒ध॒माद॑स्तु शूरः ।
 वावृ॒धान॑स्तविषी॒र्यस्य॑ पूर्वी॒र्चोर्नि॑ भ॒त्रम॑भिभूति पु॒ण्यात् ॥१॥
 तस्ये॒दिह॑ स्त॒वध॑ वृ॒ष्ण्यानि॑ तुविद्यु॒न्नस्य॑ तुवि॒राध॑सो नृन् ।
 यस्य॑ क॒तुर्वि॒दध्यो॑ऽ न स॒म्राट् सा॒ह्यान्तर॑त्रो अ॒भ्यस्ति॑ कृ॒ष्टीः ॥२॥
 आ या॒त्विन्द्रो॑ दि॒व आ पृ॑थि॒व्या म॒क्षुः संमु॑द्रा॒दुत॑ वा पु॒रीषा॑त् ।
 स्वर्ण॑ग॒दव॑से नो म॒रुत्वान्प॑रा॒वतो॑ वा स॒द॒ना॒ह॒नस्य॑ ॥३॥

21.

Ā yātv índró 'vasa úpa na ihá stutáḥ sadhamád astu
 sūrah | vāvriḍhānās távishīr yasya pūrvīr dyaúr ná ksha-
 trām abhībhūti púshyāt || 1 || tásyéd ibá stavatha vṛishṇyāni
 tuvidyumnásya tuvirádhaso nrīn | yasya krátur vidathyò ná
 samráṭ sāhvān tárutro abhy ásti kṛishṭīḥ || 2 || ā yātv índro
 divá ā pṛithivyā makshū samudrád utá vā pūrīshāt | svār-
 narād ávase no marútvān parāváto vā sádanād ṛitasya || 3 ||

स्थूर॑स्य रा॒यो बृ॒हतो॑ य ई॒शे त॑मु॒ष्टवाम॑ वि॒दथे॒ष्विन्द्र॑म् ।
 यो वा॒युना॑ ज॒र्यति॑ गोम॒तीषु॑ प्र धृ॒ष्णुया॑ न॒र्यति॑ व॒स्यो अ॒च्छे ॥४॥
 उप॑ यो नमो नर्म॑सि स्त॒भाय॑न्निर्यति॑ वाचै॒ जन॑य॒न्यज॑ध्ये ।
 ऋ॒ज्ज॒मानः॑ पु॒रुवार॑ उ॒क्थैरे॒न्द्रैः कृ॒ष्वीत॑ स॒दने॑षु होता ॥५॥

sthūrasya rāyó bṛiható yá īše tám u shtavāma vidátheshv
 indram | yó vāyúnā jáyati gómatishu prá dhṛishṇuyá náyati
 vasyo ácha || 4 || úpa yó námo námasi stabhāyānn íyarti
 vācam janāyan yájadhyai | ṛiñjasānāḥ puruvára ukthair én-
 dram kṛiṇvīta sádaneshu hótā || 5 ||

May the resplendent self, radiant like sun, intrinsically vigorous, come to us for our protection. May he, being praised, here in this ceremony, enjoy the ecstasy of spiritual joy with us. May he, the possessor of many energies, strengthen his own overpowering force. 1

May you glorify the powerful leader of that renowned and opulent resplendent self, whose victorious and protecting forces rule over men, like a universal sovereign remarkable among mighties. 2

May the resplendent Lord, accompanied by the vital principles, come quickly for our protection, from the sky, from the earth, from the firmament, from the waters, from the blissful regions, and even from the distances far and beyond. 3

In the assembly of pious devotees, we glorify the resplendent Lord who is the sovereign of massive and extensive riches; who by His prowess is victor over hostile/hosts, and who by His munificence brings excellent wealth to the worshippers. 4

Let the priest, with many hymns, invoke that resplendent Lord, who, sustains universe, gives food in return to our offerings, and who, with divine voice, inspires men to worship. He is to be propitiated by praises, and adored by all. 5

॥६॥

धिषा यदि धिष्यन्तः सर्ण्यान्त्सदन्तो अद्रिमौशिजस्य गोहे ।
 आ दुरोषाः पास्त्यस्य होता यो नो महान्तं वरणेषु वल्लिः ॥६॥
 सत्रा यदी भार्वरस्य वृष्णः सिषक्ति शुष्मः स्तुवते भराय ।
 गुहा यदीमौशिजस्य गोहे प्र यद्विये प्रायसे मदाय ॥७॥
 वि यहगंसि पर्वतस्य वृष्णे पयोभिर्जिन्वे अपां जवांसि ।
 विदद्रौगस्य गवयस्य गोहे यदी वाजाय सुध्योऽ वहन्ति ॥८॥

dhishá yádi dhishanyántaḥ saranyān sádanto ádrim au-
 sijásya góhe | á duróshāḥ pāstyásya hótā yó no mahān
 samváraṇeshu váhniḥ || 6 || satrá yád īm bhārvarásya vṛi-
 shṇaḥ síshakti śúshma stuvaté bhárāya | gúhā yád īm au-
 sijásya góhe prá yád dhiyé práyase mādāya || 7 || ví yád
 várāṇsi párvatasya vṛiṇvé páyobhir jinvé apām jávaṇsi |
 vidád gaurásya gavayásya góhe yádi vājāya sudhyò vá-
 hanti || 8 ||

भद्रा ते हस्ता सुकृतान् पाणी प्रयन्तारा स्तुवते गधं इन्द्र ।
 का ते निषत्तिः किमु नो ममत्सि किं नोदुदु हर्षसे दातवा उ ॥९॥
 एवा वस्व इन्द्रः सत्यः सम्राड्वृन्ता वृत्रं वरिवः पुरवं कः ।
 पुरुष्टुत कत्वा नः शग्धि रायो भक्षीय तेऽवसो देव्यस्य ॥१०॥
 नू शुत इन्द्र नू गृणान इषं जरित्रे नद्योऽ न पीपिः ।
 अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यै धिया स्याम रुथ्यः सदात्माः ॥११॥

bhadrá te hástā súkṛitotá pāṇī prayantārā stu-
 vaté rādha indra | ká te níshattiḥ kíṃ u nó mamatsi kíṃ
 nód-ud u harshase dátavá u || 9 || evá vásva índraḥ satyāḥ
 samráḍ dhántā vṛitrām várivaḥ pūrāve kaḥ | pūrusṭuta
 krátvā naḥ śagdhī rāyó bhakshiyá té 'vaso daívyasya || 10 ||
 nū śhṭutá — || 11 ||

When sitting and pondering in deep devotion in the priest's abode, the grinder of juices plies with his pressing stones, may the Lord, who is superb in contests and whose wrath is formidable, come to aid as the house-lord's priest. 6

True it is, that the power of the sustainer of the world, the showerer of benefits, favourably helps the offerer of praises. It prevails upon the secret thoughts of the sincere seeker, lying hidden in the priests abode, for his accomplishments, desires and delights. 7

When he sets asunder the clouds of ignorance, and amply supplies the rapid flow of thoughts, the wise, leads him on to vigorous search of truth, and he thereupon finds in the hidden corner, the manifested intellect and its counterpart, the subconsciousness. 8

O resplendent Lord, your auspicious arms are accomplishes of noble deeds, and your two hands confer wealth to your worshippers. Why is this delay ? Why do you not invigorate us ? Why are you not delighted for granting us riches ? 9

Thus glorified, the resplendent Lord, the truthful, the master of treasures gives freedom to man by dispelling the devil of ignorance. O Lord adored by all, may you grant us strength for doing noble acts, so that we may enjoy the fruits of your protective divine favour. 10

O lauded and glorified resplendent Lord, may you grant ample food to your worshipper as rivers swell high and give water. O Lord of vital glory, we continue composing new hymns for you. May we, car-borne, be victors for ever. 11

(२२) द्वाविंश सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप छन्दः ॥

॥ ७ ॥

यन्न इन्द्रो जुजुषे यच्च वष्टि तन्नो महान्करति शुष्म्या चित् ।
 ब्रह्म स्तोमं मघवा सोममुक्था यो अश्मानं शर्वमा विश्वदेति ॥ १ ॥
 वृषा वृषन्धि चतुरश्रिमस्यन्नुग्रो बाहुभ्यां नृतमः शर्वीवान् ।
 श्रिये परुष्णीमुषमाण ऊर्णा यस्याः पर्वाणि सख्याय विव्ये ॥ २ ॥
 यो देवो देवतमो जायमानो महो वाजेभिर्महद्भिश्च शुष्मैः ।
 दधानो वज्रं बाह्वोरुशन्तं द्याममेन रेजयत्प्र भूम ॥ ३ ॥

22.

Yán na índro jujushé yác ca váshti tán no mahán ka-
 rati şushmy á cit | bráhma stóman maghávā sómam ukthá
 yó áşmānam śávasā bíbhrad éti || 1 || vṛishā vṛishandhim
 cáturaşrim ásyann ugró bāhúbhyām nṛitamah śácivān |
 śriyé párushnīm ushāmāṇa ūrṇām yásyāḥ párvāṇi sakhyáya
 vivyé || 2 || yó devó devátamo jáyamāno mahó vájebhir ma-
 hádbhis ca şúshmaiḥ | dádhdhāno vájram bāhvór uşántam
 dyām ámena rejayat prá bhūma || 3 ||

विश्वा रोधामि प्रवतश्च पूर्व्योर्ध्वान्निमन्नेजत क्षाः ।
 आ मातरा भरति शुष्म्या गोनृवत्परिज्मन्नोनुवन्त वाताः ॥ ४ ॥
 ता तू तं इन्द्र महतो महानि विश्वेष्वित्सवनेषु प्रवाच्या ।
 यच्छ्रग् धृष्णो धृषता दधृष्वानहि वज्रेण शवसाविवेषीः ॥ ५ ॥

vīṣvā ródhāṁsi pra-
 vátaṣ ca pūrvír dyaúr řishváj jániman rejata ksháh | á mā-
 tárā bhárati şushmy á gór nṛivát párijman nonuvanta vá-
 tāḥ || 4 || tá tú ta indra maható maháni vīşveshv ít sáva-
 neshu pravácyā | yác chūra dhṛishṇo dhṛishatá dadhṛishván
 áhim vájreṇa śávasāviveshiḥ || 5 ||

The personality of resplendent great and mighty Lord is manifested along with His punitive justice in His strength. He loves and welcomes our gifts, and desires them to be offered to Him by us. May He, the possessor of opulence, accept our hymns, our praises, our loving devotions and devotional songs. 1

He, the showerer of benefits, the fierce, the foremost, and the brilliant, wields with his power the four-edged justice for granting prosperity. He, dispelling the wickedness of our mind, releases virtues through channels of wisdom and thus inspires us through friendly favours for spiritual progress. 2

He, the divine, most divine as soon as manifested, endowed with glories and great energies, holding, as if, in his arms the adamant justice makes both heaven and earth oscillate with vigour. 3

As soon as He ordains, all the hills, flooded rivers, heaven and earth start oscillating with vigour. Through His firm determination, the parent-like mighty Lord sustains both heaven and earth. Cosmic winds make loud noise like a crowd of men in mid-region. 4

O resplendent Lord, great are the deeds, to be proclaimed at all our congregations. O brave Lord, the sustainer of universe bearing the adamant force, you annihilate the dragon of sinful mind. 5

॥८॥

ता नू ते सत्या तुविनृम्ण विश्वा प्र धेनवः सिस्वते वृष्ण उध्नः ।
 अथा ह त्वद्वेषमणा भियानाः प्र सिन्धवो जवसा चक्रमन्त ॥६॥
 अत्राह ते हरिवृस्ता उ देवीरवोभिरिन्द्र स्ववन्त स्वसारः ।
 यत्सीमनु प्र मुचो वद्वधाना दीर्घामनु प्रमितिं स्यन्दुयधै ॥७॥
 पिपीले अंशुर्मद्यो न सिन्धुरा त्वा शमी शशमानस्य शक्तिः ।
 अस्मद्रयक्शुशुचानस्य यम्या आशुर्न रश्मि तुव्योजसं गोः ॥८॥

tā tú te satyá tuvinṛimṇa víṣvā prā dhenávaḥ sisrate
 vṛiṣṇa ūdhnāḥ | ádhā ha tvád vṛiṣhamāṇo bhiyānāḥ prā
 síndhavo jávasā cakramanta || 6 || átrāha te harivas tā u de-
 vír ávobhir indra stavanta svásārah | yát sīm ánu prā mucó
 badbadhānā dīrghām ánu prásitiṃ syandayádhyai || 7 ||
 pipilé aṅśúr mádyo ná síndhur á tvā śāmī śaṣamanásya
 śaktiḥ | asmadryāk chusucānásya yamyā āśúr ná raśmīm
 tuvyójasam góḥ || 8 ||

अस्मे वर्षिष्ठा ऋणुहि ज्येष्ठा नृम्णानि सत्रा सहस्रे सहसिम् ।
 अस्मभ्यं वृत्रा सुहनानि रन्धि जहि वर्ध्वनुषो मर्त्यस्य ॥९॥
 अस्माकमित्सु शृणुहि त्वमिन्द्रास्मभ्यं चित्रौ उप माहि वाजान् ।
 अस्मभ्यं विश्वा इषणः पुरंधीरस्माकं सु मघवन्वोधि गोदाः ॥१०॥
 नू द्रुत इन्द्र नृ गृणान इषं जग्नि नद्योऽ न पीपिः ।
 अर्काग्नि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥११॥

asmé vārshishthā kṛiṇuhi jyésthā
 nṛimṇāni satrá sahure sáhānsi | asmábhyam vṛitrā suhánānī
 randhi jahí vādhar vanúsho mártasya || 9 || asmákam ít sú
 ṣṛiṇuhi tvám indrāsmábhyam citráñ úpa māhi vājān | asmá-
 bhyam víṣvā ishāṇaḥ púraṇdhīr asmákam sú maghavan
 bodhi godáh || 10 || nú shṭutá — || 11 ||

Most powerful Lord, all your accomplishments are verily true. O showerer of benefits, the cows give milk from their udders through your grace. And, O benevolent Lord, the rivers flow with rapidity fearing you at your command. 6

O Lord of speed and vitality, the divine sister-like streams of rivers offer reverence to you for protection, when you set them free to flow, after their having been impeded by the obstructive forces through a long confinement. 7

The exhilarating melodies of devotional songs have been repeatedly sung for you, as if a herb properly crushed beneath stones (for extraction). Now, may the streams of our love flow to you, and so let the expiatory power of the illustrious utterer of praise be directed towards us, as if a horse directed by reins. 8

O victorious Lord, bless us with excellent, superior and overpowering vigour. And may you make evil forces easy to be conquered. May you demolish the weapon of malevolent man. 9

Graciously listen to our praises, O Lord, and bestow upon us many kinds of prosperity and fulfil all our aspirations, and O bounteous, be delighted to grant us wisdom. 10

O lauded and glorified resplendent Lord, may you grant ample food to your worshipper, as rivers swell high and give water. O Lord of vital glory, we continue composing new hymns for you. 11

(२३) त्रयोविंशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । (१-७, ११) प्रथमादिसप्तर्चा-
मकादश्याभ्यन्तः (८-१०) अष्टम्यादितृचम्येन्द्र ऋते वा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥५॥

क॒था म॒हाम॑वृ॒धत्क॑स्य॒ होत॑र्यज्ञं जु॒षा॒णो अ॒भि सोम॑मू॒धः ।
 पि॒वन्न॑शानो जु॒पमा॑णो अ॒न्धो व॑व॒क्ष ऋ॒ण्यः शु॒चते॑ ध॒नो॒य ॥१॥
 को अ॒स्य वि॑रः स॒धमा॑द॒माप॑ स॒मानं॑श सु॒म॒तिभिः॑ को अ॒स्य ।
 क॒दस्य॑ चि॒त्रं चि॑किते क॒दूती वृ॒धे भु॑व॒च्छा॒मान॑स्य॒ यज्योः॑ ॥२॥
 क॒था शृ॑णोति ह॒यमा॑नमिन्द्रः क॒था शृ॑ण्वन्न॒वमा॑स्य वेद ।
 का अ॒स्य पृ॒र्वीरु॑पमा॒तयो॑ ह क॒थेन॑माहुः प॒पु॒रिं ज॑रि॒त्रे ॥३॥

23.

Kathā mahām avṛdhat kāśya hótur yajñām jushāṇó
 abhí sómam ūdhah | píbanu uṣānó jushámāṇo ándho vava-
 kshá ṛishváḥ śucaté dhánāya || 1 || kó asya vírāḥ sadhamā-
 dam āpa sám ānaṇṣa sumatíbhīḥ kó asya | kád asya citráṃ
 cikite kád ūtí vṛidhé bhuvac chaṣamānāsya yájyoh || 2 ||
 kathā śṛiṇoti hūyāmānam índrah kathā śṛiṇvān āvasām
 asya veda | ká asya pūrvír úpamātayo ha kathānam āhuḥ
 pápurim jaritré || 3 ||

क॒था स॒वाग्रः॑ श॒शमा॑नो अ॒स्य न॑श॒दुभि॑ द्रवि॒णं दी॒ध्या॒नः ।
 दे॒वो भु॑वन्न॒वे॒दा म॑ ऋ॒तानां॑ नमो॒ जगृ॑भ्यौ अ॒भि य॒जुजो॑षत् ॥१॥
 क॒था क॒दस्या॑ उ॒पस्यो॑ व्यु॒ष्टौ दे॒वो म॑र्त॒स्य स॒ख्यं जु॑जोष ।
 क॒था क॒दस्य॑ स॒ख्यं स॒खिभ्यो॑ ये अ॒स्मिन्का॑मं सु॒युजं॑ त॒त्तत्त्वे॑ ॥२॥

kathā sabādhaḥ ṣaṣamānó asya náṣad
 abhí dráviṇaṃ dídhyanah | devó bhuvan návedā ma ṛitā-
 nām námo jagṛibhväñ abhí yáj jújoshat || 4 || kathā kád
 asyá usháso vyūṣtau devó mártasya sakhyám jujosha | ka-
 thā kád asya sakhyám sákhibhyo yé asmin kāmam suyú-
 jam tatasré || 5 ||

In what manner should the devotee extol the mighty resplendent Lord and the sacrifice of which worshipper is favoured by the Lord when propitiated? Rejoicing with our devotional emotions and accepting the homage of the devotee, the mighty Lord bestows brilliant prosperity. 1

Who is that hero, who has enjoyed His fellowship? Who has been a partner in His loving kindness? What do we know of His wondrous acts? How often does He come to enhance the prosperity of the dedicated worshipper? 2

How does the resplendent Lord listen to the invocations of the worshipper? And after hearing, how does He know what one needs for help? What have been His blessings to us since ever? Why is He called the fulfiller of the wishes of His devotee? 3

Is it that in spite of adverse and opposing circumstances, he who glorifies and takes delight in the worship of resplendent Lord, obtains rewards? May the divine Lord appreciate my truthful praises, having received the homage which He loves. 4

When and in what manner, at the break of this dawn, does the divine Lord accept the friendship of a mortal? When and in what manner is His friendship extended to the friends who love Him and entwine in Him their firm affection. 5

॥१०॥ किमादमंत्रं सख्यं सखिभ्यः कदा नु ते भ्रात्रं प्र ब्रवाम ।
 श्रिये मुदशो वपुर्गम्य सर्गाः स्वर्णं चित्रतममिष आ गोः ॥६॥
 द्रुहं जिघांसन्ध्वग्ममनिन्द्रां तेतिक्ते तिग्मा तुजसे अनीका ।
 ऋणा चिद्यत्र ऋण्या न उग्रो दुरे अज्ञाता उपसो ब्रवाधे ॥७॥
 ऋतस्य हि शुरुयः सन्ति पूर्वीर्ऋतस्य धीतिर्वृजिनानि हन्ति ।
 ऋतस्य श्लोको वधिग ततर्द कणीं बुधानः शुचमान आयाः ॥८॥

kím ád ámatram sakhyám sákhibhyah kadá nú te bhrā-
 trām prá bravāma | śriyé sudrīṣo vāpur asya sárgaḥ svār
 ná citrátamam isha á góḥ || 6 || drúham jígghānsan dhvará-
 sam anindrām tétikte tigmā tujāse ánikā | riṇá eid yātra
 riṇayá na ugró dūré ájñātā ushāso babādhé || 7 || řitásya hí
 surúdhah sánti pūrvír řitásya dhítir vřijnání banti | řitá-
 sya ślóko badhirá tatarda kárṇā budhānāḥ řucāmāna āyóḥ
 || 8 ||

ऋतस्य दृक्छा ध्रुणानि सन्ति पुरुणि चन्द्रा वपुषे वपुषि ।
 ऋतेन दीर्घमिषणन्त पृक्ष ऋतेन गाव्यं ऋतमा विवशुः ॥९॥
 ऋते येमान ऋतमिदं तत्पुतस्य शुष्मस्तुग्या उ गव्युः ।
 ऋताय पृथ्वी बहूले गभीरे ऋताय धेनु परमे दुहाते ॥१०॥
 नृ द्युत इन्द्र नृ गृणान इषं जग्निं तद्योउ न पीपः ।
 अकारि ते हरियो ब्रह्म नव्यं धिया म्याम ग्य्यः सदायाः ॥११॥

řitásya řiṇhá dharúpāni santi purúṇi candrá vāpushe
 vāpūnshi | řiténa dīrghām ishananta přiksha řiténa gāva
 řitām á viveṣuḥ || 9 || řitām yemāná řitām íd vanoty řitásya
 sūshmas turayá u gavyúḥ | řitāya přithví bahulé gabhīré
 řitāya dhenú paramé duhāte || 10 || nú shtutá — || 11 ||

How and in what manner shall we proclaim your affection to your faithful devotees? When may we make known to every one your fraternal regards? The efforts of lustrous Lord are for the happiness of all. The astonishing glory of the Lord, as also of the sun, is manifest in His entire creation from earth (to the heavenly bodies). 6

Resolving to subdue the rebels and rivals, He sharpens His weapon to destroy them. The powerful Lord holds in abeyance for an indefinite period the payment of debts, till the approach of distant dawning mornings. 7

Multifold are the bounties of eternal law since ever. The real understanding of eternal law destroys all iniquities. The intelligent and glowing tribute of eternal law opens even the deaf ears of living beings. 8

Many are the stable, sustaining and delightful forms of the embodied eternal law. The expectant devotees obtain long lasting food through the eternal law. By eternal law our senses are led to eternal truth. 9

The worshipper, abiding by eternal truth, verily enjoys the fruits of truth. Swift moves the might of law and procures benefits. The law is supreme over the wide and profound, from the depth of earth to the vastness of heaven. The cow is milked for the sake of eternal truth. 10

O lauded and glorified resplendent Lord, may you grant ample food to your worshipper, as rivers swell high and give water. O Lord of vital glory, we continue composing new hymns for you. May we, car-borne, be victors for ever. 11

(२४) चतुर्विंशं सूक्तम्

(१-११) एकादशवेत्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-९, ११)

प्रथमादिनवचमिकादिद्वयाश्च विष्टुषु १-३ । इशम्याश्चानुष्टुप इन्द्रसि ॥

॥ १. १ ॥

का सुष्टुतिः शर्वसः सृनुमिन्द्रेमर्वाचीनं राधस आ ववर्तन् ।
 दृदिहि वीगे गृणते वसन्ति स गोपतिर्निष्पिथो नो जनामः ॥१॥
 स वृत्रहत्ये हव्यः स ईड्यः स सुष्टुत इन्द्रः सत्यगन्धाः ।
 स यामन्ना मघवा मर्त्याय ब्रह्मण्यते सुष्वये वरिवो धात ॥२॥
 तमिन्नगे वि ह्वयन्ते समीके गिरिक्वांसस्तन्यः कृष्यन् त्राम ।
 मिथो यत्थागमुभयामो अगमन्नरस्ताकस्य तनयस्य सातो ॥३॥

24.

Kā susṭutiḥ śarvasaḥ sūnum indram arvācīnām rādhasa
 ā vavartat | dadīr hi vīro gṛṇatē vāsūni śa gōpatir nishshī-
 dhām no janāsah || 1 || śa vṛtrahātye havyaḥ śa īḍyaḥ śa
 sūstṭuta indraḥ satyārādhāḥ | śa yāmañ ā maghāvā mār-
 tyāya brahmaṇyatē śuśhvaye vārivo dhāt || 2 || tām in nāro
 vī hvayante samīke ririkvānsas tanvāḥ kṛiṇvata trām | mi-
 thó yāt tyāgām ubhāyāso āgman nāras tokāśya tānayasya
 sātau || 3 ||

क्रतूयन्ति क्षितया योगे उग्राशुषाणामो मिथो अर्णमानो ।
 सं यद्विशोऽवेवृत्रन्त युष्मा आदिन्नेम इन्द्रयन्ते अभीके ॥१॥
 आदिह नेम इन्द्रियं यजन्त आदित्यक्तिः पुंगेच्छाशै गिरिच्यात ।
 आदिन्मोमो वि पृथ्व्यादसुष्वीनादिज्जोष वृषभं यजध्वे ॥२॥

kratūyānti kshītāyo yōga ugrāṣushāṇāso mithó
 ārṇasātau | sām yād viśó 'vavṛitranta yudhmā ād in néma
 indrayante abhīke || 4 || ād id dha néma indriyām yajanta
 ād it paktiḥ purolāṣam riricyāt | ād it sómo ví paprieyād
 āsushvīn ād īj jujosha vṛishabhām yājadhyaī || 5 ||

What worthy praise may win the favour of the resplendent Lord, the source of strength, so that He may give us riches. O men, He is the supreme hero and the Lord of wisdom. He takes away the benefits from adversaries to give them to those who glorify Him. 1

He, the resplendent Lord, is to be invoked for the destruction of the devil of ignorance. He is to be adored and worshipped. He is the donor of lasting riches. He, the bounteous Lord, gives wealth to the mortal, who offers Him sincere devotion and dedication. 2

Men verily call upon Him in the times of adversities. When the devotees, men and women both, accept Him as their sole preserver, and approach Him, the bountiful Lord, they are blessed with the gift of sons and grandsons. 3

O powerful Lord, men variously put forth their vigour, striving together in the whirl of conflicts. While struggling against each other, they call upon Him for help. 4

Thereupon the offerer verily worships the powerful resplendent Lord and prepares oblation, as if a buttered cake, to offer to Him. Thereupon, the reciter of the devotional prayers turns out the unbelievers. And finally they take delight in worshipping the Lord, showerer of benefits. 5

॥१५॥

कृणात्यग्मे वरिवो य इत्येन्द्राय सोममुशने मुनोति ।
 मध्रीचीनेन मनसाविवेनं नमित्मग्वायं कृणुते समस्तु ॥६॥
 य इन्द्राय मुनवत्सोमस्य पचात्पकीरुत भृज्जानि धानाः ।
 प्रति मनायोरुचथानि हर्यन्नस्मिन्दधुद्वषणं शुष्ममिन्द्रः ॥७॥
 यदा समर्थं व्यचेदघावा दीर्घं यदाजिमभ्यख्यदुर्यः ।
 अचिक्रदद्वषणं पत्यच्छा दुगेण आ निशितं सोममुद्रिः ॥८॥

krinóty asmai várive yá itthéndrāya sómam usaté su-
 nóti | sadhrīcīnena mānasāvivenaṁ tām it sákhāyaṁ kṛiṇat-
 samátsu || 6 || yá indrāya sunávat sómam adyá pácat paktír
 utá bhrījāti dhānāḥ | prāti manāyor ucāthāni hārvaṇ ta-
 smin dadhad vṛishṇaṁ sūshmau indrah || 7 || yadā sa-
 maryāṁ vy áced rīghāvā dīrghāṁ yád ājīm abhy ákhyad
 aryāḥ | ácikradad vṛishṇaṁ pátny áchā duroṇá á nīṣitam
 somasúdbhiḥ || 8 ||

भूयसा वृक्षमचरत्कनीयोऽधिकीना अकानिषु पुनर्यत ।
 स भूयसा कनीयो नरिचीदीना दक्ष वि दुहन्ति प्र वानस ॥९॥
 क इमे दुरभिर्मिमेन्द्रं कीशति धेनुभिः ।
 यदा वृत्राणि जह्वन्तदर्थेन मे पुनर्ददत ॥१०॥
 नू हृत इन्द्र न गृणान इषं जग्नि नृद्योऽ न पीपि ।
 अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया म्याग गुर्यः सदानाः ॥११॥

bhūyasā vṛkṣam acarat kāniyo vikṛito
 akānisham pūnar yān | sā bhūyasā kāniyo nārīcīdīnā
 dākshā ví duhanti prā vāṇām || 9 || kā īmao durabhir mā-
 mēndraṁ kṛiṇāti dhenūbhiḥ | yadā vṛitrāṇi jāghrasād ābhai-
 nam me pūnar dadat || 10 || nā shtutā — || 11 ||

Resplendent Lord awards him with blessings, who emotionally worships Him. The Lord, moved by the devotion, makes the devotee an ally in his struggles of life. 6

To one who offers to the resplendent Lord his matured emotions and dedications, just as to a guest are offered refreshing drinks and rich cooked meals along with puffed corns, He, the Lord blesses him with vigour and fulfils his aspirations. 7

When the hero warrior of the cosmic world, destroyer of evils, marks out his opposing forces and when he describes his heroic actions done in the long range planned cosmic creation, the cosmic intelligence as a bride in her own dwelling, encouraged by the tributes offered by devotees, takes delight in the praises 8

A man bids small price (his material gains) for an article of great value (spiritual). Lord, the seller, speaks to the buyer: this is still unpurchased (and you can have it). But He insists to get full price of the article. The purchaser, however, does not raise the offer. The seller sticks to his demand, and the purchaser on to his offer: both look to their own interests whilst making the udder. 9

Who can purchase the entire spirituality for the humble price of ten cows? When one has destroyed the devil of malice, through the borrowed spirituality, it has to be returned back to the resplendent Lord. 10

O lauded and glorified resplendent Lord, may you grant ample food to your worshipper, as rivers swell high and give water. O Lord of vital glory, we continue composing new hymns for you. May we, car-borne, be victors for ever. 11

(२५) पञ्चविंशं सूक्तम्

(१-८) अष्टवंश्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ ३ ॥

को अद्य नर्यो देवकाम उशन्निन्द्रस्य मुख्यं जुजोष ।
 को वा महेज्वसे पार्याय समिद्धे अग्नौ सुतसौम ईहे ॥१॥
 को नानाम वचसा सोम्याय मनायुर्वी भवति वन्त उस्त्राः ।
 क इन्द्रस्य युज्यं कः सखित्वं को भ्रात्रं वेष्टि कवये क ऊनी ॥२॥

25.

Kó adyá náryo devákāma uṣānn indrasya sakhyām ju-
 joshā | kó vā mahé 'vase páryāya sāmiddhe agnaú sutá-
 soma itte || 1 || kó nānāma vācasā somyāya manāyúr vā
 bhavati vásta usráh | ká indrasya yújyam káh sakhitvām
 kó bhrātrām vasṭhi kavāye ká ūtí || 2 ||

को देवानामवो अद्या वृणीते क आदित्यौ अदितिं ज्योतिरिहे ।
 कस्याश्चिनाविन्द्रे अग्निः सुतस्यांशोः पिबन्ति मनसाविवेनम् ॥३॥
 तस्मा अग्निर्भग्नः शर्म यंसज्ज्योत्पश्यात्सूर्यमुचरन्तम् ।
 य इन्द्राय सुनवामेत्याह नरे नर्याय नृत्तमाय नृणाम् ॥४॥
 न तं जिनन्ति बृहयो न दुभ्रा उर्वस्मा अदितिः शर्म यंसत् ।
 प्रियः सुकृत्प्रिय इन्द्रे मनायुः प्रियः सुप्रावीः प्रियो अस्य सोमी ॥५॥

kó devánām ávo

adyá vṛṇīte ká ādityāñ áditim jyótir itte | kásyāśvínāv ín-
 dro agnīḥ sutásyāñśoh pibanti mánasāvivenam || 3 || tásmā
 agnīr bhārataḥ śárma yañsaj jyók paśyāt sūryam uccáran-
 tam | yá indrāya sunāvāméty áha náre náryāya nṛítamāya
 nṛiṇām || 4 || ná tám jinanti bahávo ná dabhrá urv āsmā
 áditih śárma yañsat | priyāḥ sukṛít priyá indre manāyúḥ
 priyāḥ suprávih priyó asya somí || 5 ||

Who is he, who, aspiring to be divine, yearns to enjoy the comradeship of resplendent Lord ? Or who with the extracted medicinal herbs and with enkindled fire (intense devotion and enthusiasm) adores Him to win His great and unbounded protection ? 1

Who has with prayer bowed to the Lord, the lover of devotion ? Who is earnestly devoted to Him ? Who is the admirer of the spiritual radiation emanating out of him ? Who seeks His communion ? His friendship ? His fraternity ? Who has recourse to the sage for help ? 2

Who solicits today the protection of Nature's bounties ? Who seeks eternity and the source of eternal light for spiritual enlightenment ? Propitiated by whose praise the pair of twin-divines—mental and spiritual faculties—the soul and the fire of vital forces, willingly accept the love of devotee ? 3

Whosoever says, "let us offer devotional love to the resplendent Lord, the guide of all ceremonies, the friend of man, the chief amongst leaders," to him the radiant, adorable Lord, the bearer of oblations, grants felicity, and he is blessed with long life to behold the rising sun. 4

Neither many collectively nor few individuals can overcome Him. The eternal Lord grants him infinite happiness. Dear to Him is one with noble acts and the one with noble thoughts and dear to Him is one who is particularly enlightened and the one completely dedicated to Him. 5

॥१४॥

सुप्राव्यः प्राशुषालिष वीरः सुष्वेः पक्तिं कृणुते केवलेन्द्रः ।
 नासुष्वेरापिनं सखा न जामिद्वैप्राव्योऽवहन्तेदवाचः ॥६॥
 न रेवता पणिना सख्यमिन्द्रोऽसुन्वता सुतपाः सं गृणीते ।
 आस्य वेदः खिदति हन्ति नम्रं वि सुष्वेये पुक्तये केवलो भूत ॥७॥
 इन्द्रं पेरुवरे मध्यमासु इन्द्रं यान्तोऽवमितासु इन्द्रम ।
 इन्द्रं क्षियन्त उत युध्यमाना इन्द्रं नरो वाजयन्तो हवन्ते ॥८॥

supravyaḥ prāśushālī eshā vīrah sushveḥ paktim kṛiṇute
 kévaléndrah | nāsushver āpīr nā sakhā nā jāmir dushpr-
 vyò 'vahantéd avācaḥ ॥६॥ na revatā paṇina sakhyāni m-
 drò 'sunvatā sutapāḥ saṅ gṛiṇite tasya vīdah khidāti hanti
 nagnām ví sūshvaye paktāve kévalo bhut ॥७॥ índram paré
 'vare madhyamāsa índram yantó 'vasitāsa índram | índram
 kshiyánta utá yúdhya mānā índraṁ nāro vajayānto havante
 ॥८॥

(२६) वडाविशं सूक्तम्

(१-७) मन्त्रचोक्षस्य सूक्तस्य (१-३) प्रथमादितृचस्य गौतमो वामदेव इन्द्रो वा (४-८) चतुर्व्यादि
 चतसृणाञ्च गौतमो वामदेव कषिः । (१-३) प्रथमादितृचस्येन्द्र आत्मा वा (४-८) चतुर्व्यादि
 चतसृणाञ्च इत्येवो देवते । त्रिष्टुप छन्दः ॥

॥१५॥

अहं मनुग्भवं सूर्यश्चाहं कक्षीवाँ कपिर्गप्सु विप्रः ।
 अहं कुन्मसार्जुनयं न्यूञ्जेऽहं कविरुगना पश्यन्ता मा ॥१॥

26

Ahām mánur abhavam sūryaḥ cāhām kakshīvañ rīshir
 asmi vípraḥ | ahām kútsam ārjuneyām ny ŋiñje 'hām kavir
 uśanā páśyatā mā ॥ 1 ॥

This almighty resplendent Lord, the prompt dispeller of darkness, accessible with sincere love, grants maturity to the zealous devotee. (On the contrary) He is neither a brother, nor a kinsman, nor a friend, nor a relation of him who offers no dedication. He is beyond access, and the punisher of him, who pays no tributes. 6

The resplendent Lord, the acceptor of loving devotion, keeps no alliance with the one who, though wealthy, is a black marketeer and who shows no devotion. He forfeits his wealth and destroys him when destitute. He is particularly friendly to him, who offers devotion and homage. 7

The resplendent Lord is invoked by the most exalted, the Lord invoked by the most humble, the Lord invoked by the intermediate ones. The moving ones invoke Him and so the stationary. He is invoked by those staying at home, and by fighters in the field. 8

.

I, so speaks the Supreme Self, am the prime source of contemplation and divine light. I am the far-seeing sage and centre of cosmic orbit. I am the accomplisher of piercing intellect. I am the poet, the well-wisher of all; so may you all behold me. 1

अहं भूमिमददामार्यायाहं वृष्टिं दाशुषे मर्त्याय ।
 अहमपो अनयं वावशाना मम देवामो अनु केतमायन ॥२॥
 अहं पुरो मन्दमानो व्यैरं नव साकं नवतीः शम्बरस्य ।
 शततमं वेद्यं सर्वताता दिवोदाममतिधिग्वं यदावम् ॥३॥
 प्र सु ष विभ्यो मरुतो विरस्तु प्र इयेनः इयेनेभ्य आशुपत्वा ।
 अचक्रया यत्स्वधया सुपर्णो हव्यं भरन्मनेव देवजुष्टम् ॥४॥

ahám bhúmim adadām áryāyāhám
 vṛishtīm dāśúshe mártiāya | ahám apó anayam vāvaśānā
 máma devāso ánu kētam āyan || 2 || ahám pūro mandasānó
 vy aīram náva sākām navatīḥ śambarasya | śatatamām ve-
 syām sarvātātā dívodāsam atithigvām yád āvam || 3 || prā
 sú shā víbhyo maruto vír astu prā syenāḥ syenébhya āśu-
 pátvā | acakráya yát svadhāyā suparṇó havyām bháran
 mánave devájushtam || 4 ||

भरद्यदि विरतो वेविजानः पथोरुणा मनोजवा अमर्जि ।
 तूयं ययौ मधुना सोम्येनोत श्रवो विविदे इयेनो अत्र ॥५॥
 ऋजीपी इयेनो ददमानो अंशुं परावतः शकुनो मन्द्रं मदम् ।
 सोमं भरद्वाह्वाणो देवावांन्दिवो अमुष्मादुत्तरादादाय ॥६॥
 आदाय इयेनो अभरत्सोमं सहस्रं सवां अयुतं च साकम् ।
 अत्रा पुरंधिरजहादरातीर्मदे सोमस्य मूरा अमूरः ॥७॥

bhárad yádi vír áto vévijānaḥ
 pathórūṇā mánojavā asarji | túyam yayau mádhunā somyé-
 notá śrávo vivide syenó átra || 5 || ṛijipī syenó dādamāno
 aṅśum parāvataḥ śakunó mandrām mādām | sómam bha-
 rad dādṛihāṇó devāvān divó amúshmād úttarād ādāya || 6 ||
 ādāya syenó abharat sómam sahásram savāñ ayútaṁ ca
 sākām | átrā púramdhir ajahād árātīr máde sómasya mūrā
 ámūrah || 7 ||

I give the earth to the virtuous men. I shower rain for the benefit of dedicated mortals. I let forth the resonating waters. All Nature's bounties do move with my will. 2

In the perfection of bliss, I send forth showers of ninety and nine (unbound) blessings of rain clouds. I give all round shelter to the followers of path of light. I give hundredfold habitation to the reverential people. 3

This divine bird (the sun), O cosmic vital principles, is pre-eminent over other birds,—may this fleet-winged falcon be supreme of other falcons (ever-moving planets), since he with a wheelless car, strong-pinioned, brings godly bliss to mankind, which henceforth has been dear to Nature's bounties only. 4

When this divine bird (the sun) overpowering physical forces, carries off the divine bliss from here, it flies, swift as thought, along the vast path of the firmament ; it has flown rapidly with the sweet celestial elixir, and this falcon thence acquires glory in this world. 5

This straight-flying bird carries and brings the divine delightful elixir from afar. Having taken it from that lofty heaven, he brings this celestial blessing for humanity. 6

Having taken it, the bird brings the elixir with him to a thousand and ten-thousand sacred places of work and worship, and this being provided, the performer of many selfless deeds, the faultless Sun destroys all evil forces through the ecstasy of that divine elixir. 7

(१७) सप्तविंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चविंशत्यस्य सूक्तस्य सौतमेऽयं नामदेवः ऋषिः । (१-६) प्रथमविंशत्यस्य सौतमेऽयं नामदेवः । (१-७) पञ्चविंशत्यस्य सौतमेऽयं नामदेवः । (१-८) प्रथमविंशत्यस्य सौतमेऽयं नामदेवः । (१-९) पञ्चविंशत्यस्य सौतमेऽयं नामदेवः ॥

॥१६॥

गर्भे नु सन्नन्वेषामवेदमहं देवानां जनिमानि विश्वा ।
 शतं मा पुर आवसीररक्षन्नथ ज्येनो त्वद्भा निर्दीयम ॥१॥
 न धा स मामपु जोषं जभगर्भीभासु पक्षपा वीथेण ।
 ईर्मा पुरंधिरजह्वादरातीरुन वतनी अतरन्वृशुवासः ॥२॥
 अयं यच्छ्रयेनो अस्वनीदध क्रीर्वि यद्वदि यम उदः पुरंधिम ।
 मृजयदस्मा अव ह क्षिपज्यां कृशासुरस्तु वनसा भूरप्यन ॥३॥

२७.

Gārbhe nú sánn ány eshām avedam ahāṅ devānāṁ jā
 nimāni viśvā | śatam mā pura āyasīr arakṣhanta ādhi | 1 ||
 nā gha s mām āpa jōshata jabhagarmībha-
 sū pākṣapa vītheṇa | imā pūramdhīr ajanād āra-
 tīr uta vātān atarae chūśuvanaḥ | 2 || āya yae chyenō ās-
 vā nīd ādha dyōr ví yad yādi vāta ūhūḥ pūramdhīm | rīj-
 yād asmā āva ha kṣhipāj jyām kṛishāsur ātā mānasa bha-
 ranṇyān || 3 ||

कुजिप्य ईमिन्द्रावतो न मुच्य ज्येनो जभगः कृशो अवि जगः ।

अन्तः पतत्पतद्व्यस्य वर्णायप यामनि जनिमस्य तदः ॥ १ ॥

अथ श्वेनं कलशं गोनिरुक्तमपिप्यानें मुच्यो शुक्रवन्दः ।

अध्वर्युभिः प्रयतं मध्वो अग्रामन्दो मदाय प्रति भृषिवध्वे यरो मदाय प्रति कृषयः ॥ २ ॥

rījipyā im indrāvato nā bhujyām | 1 || āyae chyen-
 o ās vā nīd ādhi śhōḥ | antaḥ patat patatā vyas-
 yāmani prāsitasya tad vēḥ || 4 || ādha svetaṅ gōnirukta-
 m āpipyanām maghāvā śakrān madhva | adhva-
 rṇyūbhiḥ prāyatam madhvo āgram indro madāya prati dhat
 pībadhyai śūro madāya prati dhat pībadhyai || 2 ||

As I lay within the womb, I know all the births of these divinities in their order; a hundred fortresses of iron confine me, but as a falcon I come forth with rapid speed. 1

That embryo does not beguile me into perfect delight, and by the powerful vision of divine wisdom, I triumph over it. And being then the impeller of all, the sustainer of many, I destroy adversaries, and expanding, pass beyond the winds of worldly troubles. 2

When the divine falcon roars loudly with exultation, on his descent from celestial region, and the guardians of the elixir perceive that the elixir has been carried away by it, then the archer, pursuing with the speed of thought, and stringing his bow, let fly an arrow against it. 3

The straight-flying falcon carries off the vast and lofty heaven, as the pair of twin divines, carries off the rescuer from the region of Supreme Lc.d. Then a falling feather, from the body of the divine bird, drops from him, wounded in the conflict. 4

Now after damage, let the bounteous (bird, the soul) drink the pure, nutritious, sacrificial elixir, filled in a bright pitcher, full of divine knowledge and devotion, offered by the pious priests. May he, the hero, drink this sweet spiritual elixir, drink it for his spiritual bliss. 5

(२८) अष्टाविंश सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । इन्द्र इन्द्रासोमो वा देवेन । विष्टुप छन्दः ॥

॥ १७ ॥

त्वा युजा तव तत्सोम सख्य इन्द्रो अपो मनेवे सस्रुतस्कः ।
 अहन्नहिमरिणात्सप्त सिन्धूतपावृणोदपिहितेव खानि ॥ १ ॥
 त्वा युजा नि सिन्दुर्मरुस्येन्द्रश्चक्रं सहसा सय इन्द्रो ।
 अधि ण्णुना बृहता वर्तमानं महो द्रुहो अप विश्रायु धायि ॥ २ ॥
 अहन्निन्द्रो अदहदुभिर्गिन्द्रो पुरा दस्युन्मध्यन्दिनादुभीके ।
 दुर्गे दुर्गेणे क्त्वा न यातां पुरु सहस्रा श्वा नि वर्हीत् ॥ ३ ॥

28.

Tvá yujá táva tát soma sakhyá indro apó mánave sa-
 srútas kah | ábann áhim árināt saptá síndhūn ápāvṛiṇod
 ápihiteva khāni || 1 || tvá yujá ní khidat sáryasyéन्द्रaṣ ca-
 krām sáhasā sadyá indo | ádhi shṇūnā bṛihatá vártamānam
 mahó druho ápa viṣvāyu dhāyi || 2 || ábann indro ádahad
 agnir indo purá dásyūn madhyámdinad abhíke | durgé du-
 roné krátvā ná yātām purū sahásrā śārvā ní barbhit || 3 ||

विश्वस्मान्मीमध्रमाँ इन्द्र दस्युन्विशो दार्मीरकृणोरप्रशस्ताः ।
 अवाधेथाममृणतं नि शत्रून्विन्देथामपचितिं वधेवैः ॥ १ ॥
 एवा सत्यं मेघवाना युवं तदिन्द्रश्च सोमोर्वमश्व्यं गोः ।
 आददत्तमपिहितान्यश्ना रिचिचथुः आश्रिततृदाना ॥ २ ॥

viśvasmāt sīm adhamāñ indra dásyūn viśo dāsir akrīṇor
 apraṣastāḥ | ábādhethām ámṛiṇatam ní śātrūn ávindethām
 ápacitīm vádhatraiḥ || 4 || evá satyām maghavanā yuvām tad
 índraṣ ca somorvām áṣvyam góḥ | ádardṛitam ápihitāny
 ášnā riricáthuh kshás cit tatṛidāná || 5 ||

Through that friendship, O blissful elixir, which unites you with your friend—inner self, he makes the thoughts flow for men; he destroys the devil of ignorance, and sends forth the faculties—seven senses. He opens the hidden divine wisdom. 1

With your alliance, O blissful, the soul quickly takes off by force the wheel of the chariot of the sun, the great oppressor, rolling far above in the high summit of the firmament. 2

The inner self destroys evils, O Lord of bliss, and divine fire consumes them before the noon worship. He casts down many a thousand fortresses of evils, usually difficult to be detected. 3

O resplendent self, you make these devils devoid of all benefits ; you subdue the tendencies of oppression. May you, O soul and Lord of bliss, repel and destroy animosities and accept our homage for this glorious fight. 4

O soul and Lord of bliss, possessor of wealth, destroyer of evils, it is indeed true that you burst open the doors of wisdom and vitality, which lie concealed, and you restore the land, recovered by your strength. 5

(२९) एकान्विधं मृतम्

(१-५) पञ्चवर्ग्यास्य मृतरूपं गौतमो वामदेव ऋषिः । गन्तो देवताः । । त्रयसु सन्तः ।

॥१८॥

आ नः स्तुत उप वाजेभिरुती इन्द्र याहि हरिभिर्मन्दसानः ।
 तिरश्चिदुर्यः सर्वना पुरुष्याङ्गुषेभिरुणतः सुत्यगधाः ॥१॥
 आ हि प्मा याति नर्यश्चिकित्वाह्वयमानः संतृभिरुप यज्ञसः ।
 स्वश्रो यो अर्भीरुर्मन्यमानः सुष्वाणेभिर्मदति सं ह वीरैः ॥२॥
 श्रावयेदस्य कर्णो वाजयध्वे जुष्टापनु प्र दिशो मन्दयध्वैः ।
 उद्वावृषाणो राधमे तुविष्मान्करं इन्द्रः सुतीर्थभयं च ॥३॥

29.

Ā na stutá úpa vájebhir ūtí indra yāhi haribhir man-
 dasānāḥ | tirāś cid aryāḥ sāvanā purūṣy aṅgūṣebhir gri-
 ṇānāḥ satyārādhāḥ || 1 || ā hi śhva yāti nāryaṣ cikitvān
 hūyamānaḥ sotribhir úpa yajñasam | svāsvo yó ābhātor mān-
 yamānaḥ sushvāṇebhir mādati sām ha víraṭḥ || 2 || śrāvaved
 asya kárṇā vājayādhyai jūṣṭām ānu pra dīśam mandayā-
 dhyai | udvāvṛishānó rādhase tūvishtvān káran na índraḥ
 sutīrthābhayaṁ ca || 3 ||

अच्छा यो गन्तु नाधमानमृती इत्या विप्रं हवमानं गृणन्तम् ।
 उप त्सनि दधानो धुर्याङ्गुल्सहस्राणि शतानि वज्रबाहुः ॥१॥
 त्वानामो मघवन्नन्द्र विप्रो वयं ते स्याम सूरयो गृणन्तः ।
 भेजानामो बृहद्विम्य राव अकाय्यस्य दावने पुरुषोः ॥२॥

ācā yó gāntā vādhamānāno ūtí
 itthā vipraṁ hāvamānam grīṇāntam | úpa tmāni dādhanā-
 dhury āśūn sahasrāṇi śatāni vājrabāhuḥ || 4 || tvāśaso ma-
 ghavann indra viprā vayāṁ te syāma sūráyo grīṇāntaḥ |
 bhejānāso brīhāddivasya rāyā ākāyāsyā dāvane puruṣaḥ
 || 5 ||

Revered and lauded with sacred hymns, O resplendent Lord, most virtuous, and embodiment of truth, may you come with the speed of rays, through the ecstasy of your strength, to our places of work and worship, for our protection. 1

May He, the best friend of man, the omniscient, come to the place of worship, invoked by the singers of sacred hymns. He is possessed of vital energies, fearless, honoured by the seekers of spiritual joy. He rejoices the company of heroic forces. 2

May you make His ears listen, that he may be vigorous and show his delight from all sides. May He, the vigorous Lord, pouring forth his bounteous blessings, show us the right path and confer perfect safety, free from danger. 3

That resplendent Lord comes to His implorer, to the sage, who with his songs invites Him. He is armed with the bolt of punitive justice, and possesses hundreds and thousands of swift-going horse-like vital elements in the shafts of His divine chariot. 4

O glorious resplendent Lord, may we, the singers, the highly enlightened priests, protected by you, share the riches, sent from lofty heaven, which yield brilliant wealth and abundant food, cherished by all. 5

(३०) त्रिंशं सूक्तम्

(१-२४) चतुर्विंशत्युच्यमानस्य सक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । (१-८, १२-२४) प्रथमाऽष्टका

द्वादश्यादित्रयोदशानां चैन्द्रः, (९-११) नवम्यादित्रयोदशानां चैन्द्रोपमो देवतः । (१-७, ९-२३)

प्रथमादिसप्तर्चा नवम्यादिषष्ठदशानाञ्च गायत्री, (८, २४) अष्टमीचतुर्विंश्याश्चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥१९॥ नकिरिन्द्र त्वदुत्तरो न ज्यायँ अस्ति वृत्रहन् । नकिरेवा यथा त्वम् ॥१॥
 सत्रा ते अनु कृष्ट्यो विश्वा चक्रेव वावृतुः । सत्रा महँ अस्मि श्रुतः ॥२॥
 विश्वे चनेदना त्वा देवाग्ने इन्द्र युयुधुः । यदद्वा नक्तमातिरः ॥३॥
 यत्रोत बाधितेभ्यश्चक्रे कुत्साय युध्यते । मुषाय इन्द्र सूर्यम् ॥४॥
 यत्र देवाँ क्रधायतो विश्वाँ अयुध्य एक इत । त्वमिन्द्र वनूर्गहेन ॥५॥

30.

Nákir indra tvád úttaro ná jyáyāñ asti vṛtrahan | ná-
 kir evá yáthā tvám || 1 || satrá te ánu krishtáyo víšvā ca-
 kréva vāvrituḥ | satrá mahāñ asi śrutáh || 2 || víšve canéd
 aná tvā devása indra yuyudhuḥ | yad áhā náktam átirah
 || 3 || yátrotá bādhitébhyaḥ cakráṃ kútsāya yúdyate | mu-
 shāyá indra sūryam || 4 || yátra devāñ ṛghāyató víšvāñ
 áyudhya éka ít | tvám indra vanúr áhan || 5 ||

॥२०॥ यत्रोत मर्त्याय कामर्णिगा इन्द्र सूर्यम् । प्रावः शर्वाभिर्गन्तव्यम् ॥६॥
 किमादुतामि वृत्रहन्मर्त्यन्मन्युमन्त्रमः । अत्राह दानुमातिरः ॥७॥
 एतद्वेदुत वीर्यमिन्द्र चकर्थ पौंस्यम् ।
 स्त्रियं यद्वर्हणायुवं वर्धीदुहितरं दिवः ॥८॥
 दिवश्चिद्धा दुहितरं महान्महीयमानाम् । उपाममिन्द्र मे पिणक् ॥९॥

yátrotá mártiyāya kām áriṇā indra sūryam | právaḥ śa-
 cibhir étaṣam || 6 || kím ád utási vṛtrahan maghavan man-
 yumáttamah | átráha dánum átirah || 7 || etád ghéd uta vī-
 ryām indra cakártha paúnśyam | striyam yad durhanāyú-
 vam vādhīr duhitāraṃ diváh || 8 || diváḥ cid ghā duhitāram
 mahāñ mahiyámānām | ushāsam indra sám piṇak || 9 ||

There is no one, O resplendent dispeller of darkness, superior to you; no one better than you; there is no one, verily, such as you are. 1

Verily, men are attached to you, as the wheels to the chariot. In truth, you are great and renowned. 2

Verily, all Nature's forces, associated with you to obtain strength, confront with evil forces, then you destroy the opposing forces by day and by night. 3

In that contest, for the sake of wise sage, and his allies, you raise the wheel of the sun—the source of divine illumination. 4

In that contest indeed you singly fight with all those opposing forces. You strike down the malignant. 5

In that contest, O Lord, you speedily send forth the force of the sun (light-divine) for the sake of a mortal, and protect the diligent and wise man, like a skilled horse, by your divine radiance. 6

O opulent Lord, destroyer of evils, do you not thereupon become most eager, and, in consequence, strike down the evil forces. 7

Inasmuch as O Lord, you display such manly prowess, you smite down such forces, who conceive ill, like the sun wiping off the dawn — the daughter of the sky. 8

O supreme mighty Lord, you wipe off the evil, as the sun wipes off the glorious dawn, the daughter of heaven, whilst lifting herself with pride. 9

अपोषा अनमः सरत्संपिष्टादहं विभ्युषी । नि यन्मीं शिश्रथदृषी ॥१०॥

áposhā ánasah sarat sámpishtād áha bibhyúshī | ní yát sīm
ṣiṣnáthad vrīshā || 10 ||

॥११॥ एतदस्या अनः शये सुसंपिष्टं विपाड्या । ससारं मीं परावतः ॥११॥
उत मिन्धुं विबाल्यं वितस्थानामधि श्रमि । परिं ष्ठा इन्द्र मायया ॥१२॥
उत शुष्णस्य धृष्णुया प्र मृशो अभि वेदनम् । पुगे यदस्य संपिणक्त ॥१३॥
उत दासं कौलितरं बृहत्तः पर्वतादधि । अवाहन्निन्द्र शम्बरम् ॥१४॥
उत दासस्य वचिनः सहस्राणि शतावधीः । अधि पञ्च प्रधीर्ग्वि ॥१५॥

etād asyā ánaḥ ṣaye súsampishtaṁ vípāṣy á | sasāra
sīm parāvataḥ || 11 || utá síndhum vibālyāṁ vitasthānām
ádhi kshāmi | pári shtā indra māyáyā || 12 || utá ṣúshṇa-
sya dhṛishṇuyā prā mṛiksho abhī védanam | pūro yád asya
sampiṇák || 13 || utá dāsāṁ kaulitarāṁ bṛihatāḥ párvatād
ádhi | ávāham indra śambaram || 14 || utá dāsāsya vareṇaḥ
sahásraṇi ṣatāvadhīḥ | ádhi pāṇca pradhiṅr iva || 15 ||

॥१६॥ उत त्वं पुत्रसमुवः परावृक्ते शतक्रतुः । उक्थेप्विन्द्र अभजत् ॥१६॥
उत त्या तुर्वशायदू अस्त्रातारः शचीपतिः । इन्द्रो विद्वां अपारयत् ॥१७॥
उत त्या सद्य आर्यो सूर्योरिन्द्र पारतः । अणीचित्रगयावधीः ॥१८॥
अनु द्वा जहिता नयोऽन्धं श्रोणं च वृत्रहत् । न तेन मुक्षमध्वे ॥१९॥

utá tyām putrām agrúvaḥ parāvṛiktam ṣatakrataḥ |
ukthéshv indra ábhajat || 16 || utá tyā turváśāyādū asnātārā
śacīpātīḥ | índro vidvāñ apārayat || 17 || utá tyā sadyā áryā
saráyor indra pārataḥ | arṇācitrārathāvadhīḥ || 18 || ánu dvā
jahitá nayo 'ndhām śroṇām ca vṛitrahān | ná tát te su-
mnām áshṭave || 19 ||

Like the terrified dawn, the evil force descends from the broken chariot of cosmos, when the showerer of benefits smash it. 10

Then her shattered chariot starts journey on unobstructed paths, and she flies far away. 11

You sustain over-flowing stream of rivers over the land by your contrivance. 12

Valiantly you seize and carry off the wealth of exploiter, amassed by him, and then demolish his strong-holds. 13

Like the sun, may you strike down the dark clouds of evils, the source of all sins, hurling them off from the lofty mountain. 14

You annihilate the hundred, thousand and the five followers of the powerful infidels surrounding him like the fellies round the spokes of the wheel. 15

O resplendent Lord, performer of hundred noble deeds, may you make the descendants of brave leader, participants in singing sacred hymns. 16

The Lord of deeds, the all-wise, bears the stout and hard-working persons, denied of sacred rituals, across their difficulties. 17

You destroy at once those two kinds of people of status who are either money hoarders or are the power-blinds, living across the borders. 18

O destroyer of evils, you restore the two—the blind and the crippled, both abandoned. What more happiness could they have than the one given by you ! 19

शतमश्मन्मयीनां पुरामिन्द्रो व्योस्यत् । दिवोदासाय दाशुषे ॥२०॥

śatām aṣmanmāyīnam purām indro vy
āsyat | divodāsāya dāśuṣhe || 20 ||

॥२३॥ अस्वापयद्भीतये सहस्रा त्रिंशतं हथैः । दामानामिन्द्रो मायया ॥२१॥
म घेदुतासि वृत्रहन्त्समान इन्द्र गोपतिः । यस्ता विश्वानि चिच्युषे ॥२२॥
उत नूनं यदिन्द्रियं करिष्या इन्द्र पौंस्यम् । अद्या नकिष्टदा मिनत् ॥२३॥
वामं वामं त आदुरे देवो ददात्वयमा ।
वामं पूषा वामं भगो वामं देवः करुळती ॥२४॥

āsvāpayad dabhītaye sahasrā triṁśataṁ hāthaiḥ | dāsā-
nām indro māyāyā || 21 || sā ghéd utāsi vṛitrahān samānā
indra gópatih | yās tā viśvāni cicyushé || 22 || utā nūnām
yād indriyām karishyā indra pauṁsyam | adyā nākish tād
ā minat || 23 || vāmām-vāmām ta ādure devó dadātv ar-
yamā | vāmām pūshā vāmām bhāgo vāmām devāḥ kārūlati
|| 24 ||

(३१) एकविंशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशवेत्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-२, ४-१५) प्रथमाद्वितीय-
योऽर्कबोश्चतुर्थ्यादिद्वादशानाञ्च गायत्री, (३) तृतीयायाश्च पादनिबृच्छन्दसी ॥

॥२४॥ कपो नश्चित्र आ भुवदुती सदावृधः सखा । कया शचिष्ठया वृता ॥१॥
कस्त्वा सत्यो मदीनां मंहिष्ठो मत्सदन्धसः । इळ्हा चिदुरजे वसु ॥२॥

31.

Kāyā naṣ citrá ā bhuvad ūtī sadāvṛidhaḥ sakhā | kāyā
śácishṭhayā vṛitā || 1 || kās tvā satyó mādānām mánhishṭho
matsad ándhasaḥ | drīḥā cid ārúje vásu || 2 ||

O resplendent Lord, you overthrow hundred stone-built cities for the benefit of a dedicated and loyal devotee. 20

The Lord put to sleep, by device and violent forces thirty thousand of law-breakers, for the sake of law and order. 21

O destroyer of evils, you are the same to all your worshippers. You are the Lord of wisdom, who cast down all adversaries. 22

Indeed, O Lord, when you are in the best of your vigour, none be there now to resist it. 23

O destroyer of evils, may the divine ordainer, grant us more and more of precious wealth. May the Lord nourisher grant us splendid wealth. May the gracious Lord and lover of craftsmen give all charming things to us. 24

31

By what means may He, who is ever augmenting, wonderful and friendly, come to us, and by what most effective contribution ? 1

What genuine and most earnest devotional offerings—like nourishing food, would inspire you to win over evil thoughts and procure formidable treasures. 2

अभी षु णः सखीनामविता जरितृणाम् । शतं भवास्त्युतिभिः ॥३॥
 अभी न आ ववृत्स्व चक्रं न वृत्तमवतः । नियुद्धिर्ध्वर्षणीनाम् ॥४॥
 प्रवता हि कतूनामा हा पदेव गच्छमि । अर्भक्षि सूर्ये सचा ॥५॥

abhi śhú nah
 sákhinām avitá jaritrīṇām | śatám bhavāsy ūtibhiḥ || 3 ||
 abhi na á vavṛitsva cakráṁ ná vṛittám árvataḥ | nīyúdbbhiḥ
 carshaṇinām || 4 || pravátā hí krátūnām á hā padéva gá-
 chasi | ábhakshi sūrye sácā || 5 ||

॥२५॥ सं यत्त इन्द्र मन्यवः सं चक्राणि दधन्विरे । अद्य त्वे अद्य सूर्ये ॥६॥
 उत स्मा हि त्वामाहुग्निमघवानं शचीपते । दातारमविदीधयुम् ॥७॥
 उत स्मा मद्य इत्यरिं गशमानाय सुन्वते । पुरु चिन्महसे वसु ॥८॥
 नहि ष्मा ते शतं चन राधो वरन्त आमुरः । न च्यौन्नानि करिष्यतः ॥९॥
 अस्माँ अवन्तु ते शतमस्मान्महस्रमुतयः । अस्मान्विश्वा अभिष्टयः ॥१०॥

sám yát ta indra manyávaḥ sám cakráṇi dadhanviré |
 ádha tvé ádha sūrye || 6 || utá sma hí tvám áhúr in ma-
 ghávānaṁ śacīpate | dátāram ávididhayum || 7 || utá smā
 sadyá ít pári śaśamānáya sunvaté | purú cin mañhase vásu
 || 8 || nahí śhmā te śatám caná rádho váranta āmúraḥ | ná
 cyautnāni karishyatāḥ || 9 || asmāñ avantu te śatām asmān
 sahasram ūtáyaḥ | asmān viśvā abhiṣṭayaḥ || 10 ||

॥२६॥ अस्माँ इहा वृणीष्व मुख्याय स्वस्तये । महो राये दिविन्मते ॥११॥
 अस्माँ अविद्धि विश्वहेन्द्र राया परिणसा । अस्मान्विश्वाभिरुतिभिः ॥१२॥
 अस्मभ्ये ताँ अपा वृधि व्रजाँ अस्तेव गोमतः । नवाभिरिन्द्रोतिभिः ॥१३॥

asmāñ ihá vṛiṇishva sakhyáya svastáye | mahó rāyé di-
 vítmate || 11 || asmāñ aviddhi viśváhendra rāyá páriṇasā |
 asmān viśvābbhir ūtibhiḥ || 12 || asmābhyam táñ ápā vṛidhi
 vrajáñ ásteva gómataḥ | návābbhir indrotibhiḥ || 13 ||

May you, the protector of us, your friends and admirers,
come to us with a hundred protections. 3

Attracted by the praises of men, may you come speedily to
us like a horse-driven, revolving wheel. 4

You swiftly come in a downward direction to sacred places
of worship, as if to your own abode. I glorify you along
with your divine refulgence. 5

Our adorations, and these sacred ceremonies when
addressed to you, first proceed to you, and then to your
effulgence. 6

O Lord of all holy acts, men call you bounteous, munifi-
cent, and free from all blemishes. 7

And verily, you give promptly abundant wealth to him,
who praises you, and offers loving devotion. 8

Adversaries cannot deprive you of hundred-fold opulence,
nor resist your great forces when you react. 9

May your hundred and thousand protections preserve us ;
may all your desires be our blessings. 10

May you prefer to select us, on this occasion, for your
friendship, and our prosperity and for great celestial
opulence. 11

Favour us, O resplendent Lord, daily with infinite riches
and protection and bless us with all. 12

With fresh protections, O Lord supreme, like an archer,
open for us the doors of pastures with grazing cattles. 13

अस्माकं धृष्ण्या रथो द्युमाँ इन्द्रानपच्युतः । गव्युरश्वयुरीयते ॥१४॥
अस्माकमुत्तमं कृधि श्रवो देवेषु सूर्य । वर्षिष्ठं द्यामिवोपरि ॥१५॥

asmā-

kam dhrishṇuyā rātho dyumāñ indrānapacyutaḥ | gavyúr
aśvayúr iyate || 14 || asmākam uttamam kṛidhi śrávo devé-
shu sūrya | vārshishṭham dyām ivopāri || 15 ||

(३२) द्वात्रिंशं सूक्तम्

(१-२४) चतुर्विंशत्युक्त्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । (१-२२) प्रथमादिद्वाविंशत्युक्त्यामित्रः,
(२३-२४) त्रयोविंशीचतुर्विंशयोधेन्द्रस्याश्वौ देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥२७॥ आ तू ने इन्द्र वृत्रहन्नस्माकमर्धमा गहि । महान्महीभिरूतिभिः ॥१॥
भूमिश्चिद्वासि तूतुजिरा चित्रं चित्रिणीप्वा । चित्रं कृणोव्युतये ॥२॥
दुभ्रेभिश्चिच्छशीयांसं हंसि वार्धन्तमोजसा । सखिभिर्ये त्वे सचा ॥३॥
वयमिन्द्र त्वे सचा वयं त्वाभि नोनुमः । अस्माँअस्माँ इदुदव ॥४॥
स नश्चित्राभिरद्विवोऽनवद्याभिरूतिभिः । अनाष्ट्राभिरा गहि ॥५॥

32.

Ā tú na indra vṛtrahann asmākam ardhām ā gahi |
mahān mahībhir ūtībhiḥ || 1 || bhrīmiṣ cid ghāsi tātujir ā
citra citrīṇishv ā | citrām kṛiṇoshy ūtāye || 2 || dabhrébhiṣ
cic chāṣīyānsam hānsi vrādhantam ōjasā | sākhibhir yé tvé
sácā || 3 || vayām indra tvé sácā vayām tvābhī nonumaḥ |
asmāñ-asmāñ id úd ava || 4 || sá naṣ citrābhir adrivo 'na-
vadyābhir ūtībhiḥ | ánādhṛisṭābhir ā gabi || 5 ||

May our victory-chariot, the winner of cows and horses, brilliant and unfailing, O resplendent Lord, proceed everywhere unobstructed. 14

O Lord, may you make our fame exalted among the learned just as the sun places the rain—shedding celestial region over all the lower ones. 15

32

O mighty resplendent Lord, dispeller of darkness, may you come to help us with your mighty protections. 1

You the swift and ever moving, O marvellous Lord, amazing are your deeds, for the protection of those who are engaged in wondrous works. 2

You destroy, by your strength, the fierce and assailing evil forces to help faithful friends, howsoever humble. 3

O resplendent Lord, we are close friends to you, and glorify you with reverence. May you protect us from all sides. 4

O wielder of the punitive justice, may you come to us, with wondrous, irreproachable and irresistible protections. 5

॥२८॥ भूयामो षु त्वावतः सखाय इन्द्र गोमतः । युजो वाजाय घृष्वये ॥६॥
 त्वं ह्येक ईशिष इन्द्र वाजस्य गोमतः । स नो यन्धि महीमिषम् ॥७॥
 न त्वा वरन्ते अन्यथा यदित्ससि स्तुतो मघम् । स्तोत्रभ्य इन्द्र गिर्वणः ॥८॥
 अभि त्वा गोतमा गिरानूषत् प्र दावने । इन्द्र वाजाय घृष्वये ॥९॥
 प्र ते वोचाम वीर्यांशु या मन्दमान आरुजः । पुरो दासीरभीत्य ॥१०॥

bhūvāmo śhū tvāvataḥ sakhāya indra gómataḥ | yújo
 vājāya ghrishvaye || 6 || tvám hy éka íśisha indra vājasya
 gómataḥ | śa no yandhi mahīm íśham || 7 || ná tvā varante
 anyáthā yád ditsasi śtutó maghám | stotríbhya indra girva-
 naḥ || 8 || abhí tvā gótamā giránushata prá dāvāne | indra
 vājāya ghrishvaye || 9 || prá te vocāma vīryā yā mandasāná
 árujah | púro dāsir abhítva || 10 ||

॥२९॥ ता ते गृणन्ति वेधसो यानि चकर्थ पाँस्यो । सुतेष्विन्द्र गिर्वणः ॥११॥
 अवीवृधन्त गोतमा इन्द्र त्वे स्तोमवाहसः । तेषु धा वीरवृधशः ॥१२॥
 यच्चिद्धि शश्वतामसीन्द्र साधारणस्त्वम् । तं त्वा कथं हवामहे ॥१३॥
 अर्वाचीनो वसो भवास्मे सु मत्स्वान्धसः । सोमानामिन्द्र सोमपाः ॥१४॥
 अस्माकं त्वा मतीनामा स्तोम इन्द्र यच्छतु । अर्वागा वर्तया हरी ॥१५॥

tā te grīṇanti vedhaso yāni cakārtha paúnśyā | sutéshv
 indra girvanah || 11 || ávivṛidhanta gótamā indra tvé stóma-
 vāhasaḥ | aishu dhā vīrávad yāśaḥ || 12 || yāc cid dhí śa-
 śvatām ásindra sádhāraṇas tvám | tāṃ tvā vayām havā-
 mahe || 13 || arvācínó vaso bhavāsmé sū matsvāndhasaḥ |
 sómānām indra somapāḥ || 14 || asmākaṃ tvā matīmām á
 stóma indra yachatu | arvāg ā vartayā harī || 15 ||

May we be friends of one like you, O resplendent Lord, the possessor of wisdom, for the sake of abundant wealth and vigour. 6

O resplendent Lord, you alone are the master of our cattle and crop. May you grant us ample food. 7

You decide to bestow wealth to devotees, O resplendent Lord worthy of adoration; none can dare change you from your decision. 8

The most enlightened devotees glorify you with praise, that you may grant ample wealth and vigour. 9

We proclaim your prowess, whereby, through the ecstasy of joy, you proceed to attack the evil-minded and overpower their strong-holds. 10

O resplendent Lord, lauded by sacred hymns, the pious sages celebrate your heroic deeds, performed through the exhilaration of devotional love. 11

The most enlightened sages, offerers of praise, exalt you, O resplendent Lord! may you bestow upon them fame and posterity. 12

Verily your blessings are ever showered on all equally, and hence do we invoke you. 13

O resplendent Lord, the giver of all comforts, acceptor of devotional love, be present with us, and be delighted by the sweet melodies of our prayers. 14

O resplendent Lord, may these praises, which we present to you bring you to us. May you turn both of your horses (of chariot) hitherward. 15

पुरोळाशौ च नो घसो जोषयासे गिरश्च नः । वधूयुरिव योषणाम् ॥१६॥

purolā-

ṣaṁ ca no gháso josháyāse gíraṣ ca naḥ | vadhūyúr iva
yóṣhaṇām || 16 ||

॥३०॥ सहस्रं व्यतीनां युक्तानामिन्द्रमीमहे । शतं सोमस्य खार्यः ॥१७॥
सहस्रा ते शता वयं गवामा च्यावयामसि । अस्मत्त्रा राध एतु ते ॥१८॥
दश ते कलशानां हिरण्यानामधीमहि । भूरिदा असि वृत्रहन् ॥१९॥
भूरिदा भूरि देहि नो मा दभ्रं भूर्या भर । भूरि घेदिन्द्र दित्ससि ॥२०॥
भूरिदा ह्यसि श्रुतः पुरुत्रा शूर वृत्रहन् । आ नो भजस्व राधसि ॥२१॥
प्र ते बभ्रू विचक्षणं शंसामि गोषणो नपात् । माभ्यां गा अनु शिश्रथः ॥२२॥
कनीनकेव विद्रधे नवे द्रुपदे अर्भके । बभ्रू यामेषु शोभेते ॥२३॥
अरं म उस्त्रयाम्णेऽग्मनुस्त्रयाम्णे । बभ्रू यामेष्वस्त्रिधा ॥२४॥

sahásraṁ vyátīnām yuktānām indram īmahe | ṣatām só-
masya khāryāḥ || 17 || saḥśrā te ṣatā vayām gāvām ā cyā-
vayāmasi | asmatrá rādha etu te || 18 || dāṣa te kalāśānām
hīraṇyānām adhimahi | bhūridā asi vṛitrahan || 19 || bhūridā
bhūri dehi no mā dabhrām bhūry ā bhara | bhūri ghéd in-
dra ditsasi || 20 || bhūridā hy āsi śrutāḥ purutrā śūra vṛi-
trahan | ā no bhajasva rādhasi || 21 || prā te babhrū vica-
kṣhaṇa śānsāmi goṣhaṇo napāt | mābhyām gā ānu śiṣra-
thaḥ || 22 || kanīnakéva vidradhé náve drupadé arbhaké |
babhrū yāmeshu śobhete || 23 || āram ma usráyāmṇé 'ram
ānusrayāmṇe | babhrū yāmeshv asrīdhā || 24 ||

May you accept our offerings of butter and cakes and be delighted by our praises, as a libertine by the caresses of a woman. 16 .

We solicit resplendent Lord, for swift moving transport vehicles in response to our hundreds of devotional prayers. 17

We seek to bring down from you, thousands and hundreds of cattles. May your wealth flow to us freely. 18

May we obtain from you, ten pitchers of gold ; for you, O dispeller of darkness, are a bountiful giver. 19

A bountiful giver you are, O resplendent Lord ; may you give us bountifully, not little, give plenty ; for verily you desire to give more and ever more. 20

O brave dispeller of darkness, verily you are renowned among many as a bountiful giver. Make us partner of your treasures. 21

O eternal omniscient protector and sustainer of wisdom, I praise the pair of your horse-like energies. May you not let our cow of mind be frightened with them. 22

Like two puppets, on an arranged new and slender stage, your two faculties—mental and vital—are brilliant at the cosmic sacrifice. 23

Blessed are your brown steeds when they move to the upper solstice, and blessed are they when move to the opposite one ; they are innocuous at both the sacrifices. 24

(३३) वयस्त्रिंशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । क्रमवो देवताः । त्रिगुण छन्दः ॥

॥१॥

प्र ऋभुभ्यो दूतमिव वाचमिष्य उपस्तिरे श्वेतरं धेनुमीळे ।
 ये वार्तजूतास्तरणिभिरेवैः परि द्यां सद्यो अपमो बभूवुः ॥१॥
 यदारमकंभ्रुभवः पितृभ्यां परिविष्टी वेषणां दुस्मनाभिः ।
 आदिदेवानामुप सख्यमायन्धीरासः पुष्टिमवहन्मनार्यैः ॥२॥
 पुनर्यै चक्रुः पितरा युवाना सना यूपेव जरणा श्याना ।
 ते वाजो विभ्वौ ऋभुरिन्द्रवन्तो मधुप्सरसो नोऽवन्तु यज्ञसः ॥३॥

33.

Prā ṛibhúbhyo dūtām iva vācam iṣhya upastīre śvaita-
 rīm dhenūm ile | yé vātajūtas tarāṇibhir évaiḥ pári dyām
 sadyó anaso babhūvúḥ || 1 || yadāram ākrāṇ ṛibhāvāḥ pi-
 trībhyām parivishṭī veshāṇā dāśānabhiḥ | ad id devanam
 ūpa sakhyām āyan dhīrāsah paśitīm avahan manāyai || 2 ||
 pūnar yé cakrúḥ pitārā yūvanā sanā yūpeva jarāṇa śā-
 yānā | té vājo víbhvañ ṛibhūr indravanto madhupsaraso no
 'vantu yajñām || 3 ||

यत्संवत्समभयो गामरक्षन्त्यत्संवत्समभयो मा अपिंशन् ।
 यत्संवत्समभरन्भासो अस्यास्ताभिः शमीभिर्मृतत्वमाशुः ॥१॥
 ज्येष्ठ आह चमसा द्वा करेति कर्त्तव्यान्त्रीन्कृण्वामेत्याह ।
 कनिष्ठ आह चतुरम्करेति त्वष्ट ऋभवस्तत्पनयद्वचो वः ॥२॥

yāt saṁvātsam ṛibhavo gam śrakshan
 yāt saṁvātsam ṛibhavo mā āpiṇṣan | yāt saṁvātsam ābha-
 ran bhāso asyās tābhiḥ śāmibhir amṛitatvām āśuḥ || 4 || jye-
 shṭhā āha camasā dvā karēti kāmīyan trīm kṛṇavāmety
 āha | kanishṭhā āha catūras karēti tvāshṭa ṛibhavas tāt
 panayad vāco vah || 5 ||

I send my prayer as a messenger to the intellectuals; I solicit of them the words of sacred wisdom, the yielder of untinted truth. These words are swift as the wind, and the inspirers of noble deeds. These words of advice move freely across the dimension of space and time as if borne by rapid waves of the cosmic wind. 1

When the wise sages, by serving their parents with renovated youth, and by other works, achieve enough, they thereupon proceed to the society of the enlightened, and being friendly they bring nourishment to the devout worshipper. 2

May the physically, intellectually and spiritually advanced sages, always dedicated to resplendent Lord, and lovers of sweet spiritual joy, protect our noble deeds. These sages who render service to their decrepid and dropsy parents, who were laying like two dry posts, make them young again for ever. 3

When for a year, the wise sages preserve the barren land, for a year they invest it with fertility; for a year they continue effort to make it fertile; they obtain immortality by their noble deeds. 4

The eldest of the intellectuals said, "The universe is made of two hemispheres". The younger said, "There are three (the upper, the middle, the lower)." The youngest said, "It consists of four quadrants." The creator applauds this version. 5

॥२॥

मत्सृचुर्नरे एवा हि चक्रुर्नु स्वधामृभवो जग्मुरेताम् ।
 विभ्राजमानांश्चमसां अहेवावेनत्त्वष्टा चतुरो ददृश्वान् ॥६॥
 द्वादश द्यून्त्यदगौहस्यातिथ्ये रणन्नृभवः समन्तः ।
 सुक्षेत्राकृष्वन्नयन्त सिन्धून्धन्वातिष्ठन्नापधीनिन्नमार्पः ॥७॥
 रथं ये चक्रुः सुवृते नरेष्ठां ये धेनुं विश्वजुवै विश्वरूपाम् ।
 त आ तक्षन्त्वृभवो रयिं नः स्वर्षसः स्वर्षसः सुहस्ताः ॥८॥
 अपो ह्येषामजुषन्त देवा अभि कत्वा मनसा दीध्यानाः ।
 वाजो देवानामभवत्सुकर्मेन्द्रस्य ऋभुक्षा वरुणस्य विभ्वा ॥९॥

satyám ūcur nāra evā hí cakrūr ānu svadhām řibhāvo
 jagmur etām | vibhrājamānāṅś camasāñ āhevāvenat tvāshtā
 catūro dadṛiṣvān || 6 || dvādaśa dyūn yād āgohyaśyātithyē
 rānann řibhāvaḥ sasāntaḥ | sukshtëtrākṛiṣvann ānayanta sīn-
 dhūn dhānvātisthann ōshadhīr nimnām āpaḥ || 7 || rātham
 yé cakrūḥ suvrītaṁ nareshthām yé dhenūṁ viśvajūvaṁ vi-
 śvárūpām | tá ā takshantv řibhāvo rayīm naḥ svāvasaḥ
 svāpasah suhāstāḥ || 8 || āpo hy ēśhām ājushanta devā abhī
 krātvā mánasā dídhyanāḥ | vājo devānām abhavat sukār-
 méndrasya řibhukshā vāruṇasya víbhvā || 9 ||

ये हरी मेधयोक्था मदन्त इन्द्राय चक्रुः सुयुजा ये अश्वा ।
 ते रायस्पोषे द्रविणान्यस्मे धत्त ऋभवः श्रेमयन्तो न मित्रम् ॥९०॥
 इदाह्वः पीतिमुत वो मदं धुर्न ऋते श्रान्तम्यं मर्यायं देवाः ।
 ते नूनमस्मे ऋभवो वसूनि तृतीयं अस्मिन्त्वसवै दधात ॥९१॥

yé hārī me-
 dháyokthā mādanta índrāya cakrūḥ suyújā yé āśvā | té rā-
 yās pošham drāviṇāny asmé dhattā řibhavaḥ kshemayānto
 ná mitráṁ || 10 || idāhnaḥ pītīm utā vo mādama dhur ná řité
 śrāntāśya sakhyāya devāḥ | té nūnām asmé řibhavo vāsūni
 trītiye asmín sāvane dadhāta || 11 ||

The leaders of men speak truth, and so they classify the universe. Thereupon the intellectuals follow their inspired version. The supreme creator, beholding the quadrant classification, radiant as the day, expresses satisfaction. 6

When the intellectuals reposing for twelve days, remain in the close proximity of the unconcealable sun (the truth), they render the fields fertile. Let the rivers flow forth, let plants spring upon the hitherto barren land, and let waters spread over the low places. 7

These experienced intellectuals construct the firm abiding, wheel-conducting car; they rear many breads of milch-cow and are the bestowers of food, the doers of great deeds and dexterous. May they grant us riches. 8

The enlightened men are delighted by the work of sages. The mechanical technicians become favourite of the enlightened ones, electrical of the resplendent ones, and hydrodynamical of the venerable. 9

May these electrical technicians, deserving appreciation, who devise motors of vehicles, and construct for the resplendent the two docile engines (for roadways and waterways), bestow upon us satiety of riches and wealth of cattle, like those who devise prosperity for a friend. 10

The godly persons verily give you the exhilarating appreciation today. Not without toil, the divines get friendly with men. Therefore, O eminent sages, grant us wealth at this third term of worship. 11

(३४) चतुर्विधं सूक्तम्

(१-१६) एकादशचस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । ऋभवो देवताः । विष्टुप् छन्दः ॥

॥३॥

ऋभुर्विभ्या वाज इन्द्रो नो अच्छेमं यज्ञं रत्नधेयोप यात ।
 इदा हि वो ध्रिषणा देव्यह्नामधात्पीति सं मदा अग्मता वः ॥१॥
 विद्वानामो जन्मनो वाजरत्ना उत ऋतुभिर्ऋभवो मादयध्वम् ।
 सं वो मदा अग्मत सं पुरंधिः सुवीरामस्मे रयिमेरयध्वम् ॥२॥
 अयं वो यज्ञ ऋभवोऽकारि यमा मनुष्वन्प्रदिवो दधिध्वे ।
 प्र वोऽच्छा जुजुषाणासो अस्थुरभून् विश्वे अग्रियोन् वाजाः ॥३॥

34.

Ṛbhúr víbhvā vāja índro no áchemám yajñám ratna-
 dhéyopa yāta | idā hí vo dhishānā devy áhnām ádhāt pī-
 tīm sām mādā agmatā vaḥ || 1 || vidānāso jánmano vāja-
 ratnā utá rītubhir ṛbhavo mādayadhvam | sām vo mādā
 ágmata sām púramdhiḥ suvīrām asmé rayīm érayadhvam
 || 2 || ayám vo yajñá ṛbhavo 'kāri yám á manushvát pra-
 dívo dadhidhvé | prá vó 'chā jujushānāso asthur ábhūta víṣve
 agriyótá vājāḥ || 3 ||

अभूदु वो विधत्ते रत्नधेयमिदा नरो दाशुषे मर्त्याय ।
 पिबत वाजा ऋभवो ददे वो महि तृतीयं सर्वं मदाय ॥१॥
 आ वाजा यानोप न ऋभुश्चा महो नरो द्रविणसो गृणानाः ।
 आ वः पीतयोऽभिपित्वे अह्नामिमा अस्ते नवस्व इव गमन् ॥२॥

ábhūd u vo vidhaté ratnadhéyam idā
 naro dāṣushe mártiyāya | píbata vājā ṛbhavo dadé vo máhi
 tṛitíyam sávanam mādāya || 4 || á vājā yātópa na ṛbhukshā
 mahó naro dráviṇaso gṛiṇānāḥ | á vaḥ pítāyo 'bhipitvé
 áhnām imā ástam navasvā iva gman || 5 ||

The illustrious technicians, electrical, hydrodynamical and physical, may grace our work and worship, to distribute precious things. These people of genius have toiled hard in their craft, the essence. Their exhilarating experience is collected for you all. 1

O brilliant sages of spiritual and physical realms, wise from the day of birth, may you rejoice together in appropriate seasons. The exhilarating appreciation is offered to you as well as the intellectual offerings. May you confer upon us riches with excellent posterity. 2

O spiritual leaders, this benevolent work is instituted for you. Being eminently resplendent, you have been doing it, like common men. These propitiatory offerings have been placed for you. O masters of physical realm, verily you are foremost leaders of the world. 3

Now, O leaders, this precious treasure is to be granted as gift to the dedicated mortal worshipper, who serves you. O leaders of physical and spiritual realms, this elixir is to gladden you in the third-afternoon—solemn ceremony. 4

O leaders of material and spiritual realm, come to us with the delight of accepting this rich and great offering. These sacred essences proceed to you, as the day is closing, as cows whose calves are newly born, return to their cow-shed. 5

॥४॥

आ नपातः शवसो यातनोपेमं यज्ञं नमसा ह्ययमानाः ।
 सजोषसः सूरयो यस्य च मथ मध्वः पात रत्नधा इन्द्रवन्तः ॥६॥
 सजोषा इन्द्र वरुणेन सोमं सजोषाः पाहि गिर्वणो मरुद्भिः ।
 अग्रेपाभिर्ऋतुपाभिः सजोषा आस्पतीभी रत्नधाभिः सजोषाः ॥७॥
 सजोषस आदित्यैर्मादयध्वं सजोषस ऋभवः पर्वतेभिः ।
 सजोषसो दैव्येना सवित्रा सजोषसः सिन्धुभी रत्नधेभिः ॥८॥
 ये अश्विना ये पितरा य ऊती धेनुं तंतशुर्ऋभवो ये अश्वा ।
 ये अंसत्रा य ऋध्रोदसी ये विभ्यो नरः स्वपत्यानि चक्रुः ॥९॥

ā napātaḥ ṣavaso yātanópemām yajñām nāmasā hūyā-
 mānāḥ | sajóshasaḥ sūrayo yāsyā ca sthā mādhwāḥ pāta ra-
 tnadhā índravantaḥ || 6 || sajoshā indra varuṇena sōmaḥ sa-
 jóshāḥ pāhi girvaṇo marúdbhīḥ | agrepābhir ṛitupābhiḥ sa-
 jóshā gnáspátnibhī ratnadhābhiḥ sajóshāḥ || 7 || sajóshasa
 ādityaír mādayadhvaṃ sajóshasa ṛibhavaḥ párvatebhiḥ | sa-
 jóshaso daívyenā savitrā sajóshasaḥ síndhubhī ratnadhébhiḥ
 || 8 || yé aṣvínā yé pitārā yá ūtí dhenúm tatakshúr ṛibhāvo
 ye áṣvā | yé ánsatrā yá ṛidhag ródasi yé víbhvo nāraḥ sva-
 patyáni cakrúḥ || 9 ||

ये गोमन्तं वाजवन्तं सुवीरं रयिं धृत्य वसुमन्तं पुरुक्षुम् ।
 ते अग्रेपा ऋभवो मन्दमाना अस्मे धत्त ये च रतिं गृणन्ति ॥६॥
 नापाभूत न वोऽतीतृषामानिःशस्ता ऋभवो यज्ञे अस्मिन् ।
 समिन्द्रेण मदधु सं मरुद्भिः सं राजभी रत्नधेयाय देवाः ॥७॥

yé gómantaṃ vājavantaṃ savīraṃ ra-
 yīm dhatthā vāsumantaṃ purukshúm | té agrepā ṛibhavo
 mandasāná asmé dhatta yé ca rātīm grīṇānti || 10 || nāpā-
 bhūta ná vo 'tīṛishānāniḥṣastā ṛibhavo yajñé asnīm | sām
 índreṇa mādatha sām marúdbhīḥ sām rájabhī ratnadhéyaya
 devāḥ || 11 ||

O source of strength, may you come to this worship, invoked with reverence. May you, associated with resplendent self, with whom you are wisely in full accord, drink this precious sweet essence. 6

O spiritual self, may you drink and relish the essence in the company of mental ego. O praised by hymns, drink it in company with vital elements. Drink it with love in company with the fore-most guardians at the ceremonies connected with the seasons. May you drink it in company with rich guardians of wives. 7

O leaders of spiritual realms, be exhilarated, in company with the enlightened, in company with public servants controlling hilly products, ecclesiastical duties, creative arts, river projects, and, mines and minerals. 8

Spiritual leaders, by your assistance, the physicians and surgeons have been able to treat the elders, as well as cattle and kine; and technicians have been able to fabricate motors, engines and armour, and have shown skill as ground and space engineers, they have been notable for their fruitful works. 9

The technicians and architects possess wealth, comprising cattle, food, progeny, dwellings, and abundant sustenance; may you, being the first drinkers of the sacred knowledge when exhilarated grant prosperity to those, who glorify your generosity. 10

O men of experience and wisdom; go not away, let us not leave you; may you be present unrepached at this worship; rejoice along with resplendent leader and with the brave warriors, and with other brilliant dignitaries for the distribution of wealth. 11

(३५) पञ्चविंशं सूक्तम्

(१-९) नवचंस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । ऋभवो देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥५॥

इहोप॑ यात॒ शवसो॑ नपातः॒ सौध॑न्वना॒ ऋभवो॑ माप॒ भूत ।
 अ॒स्मिन्हि॒ वः॒ सर्व॑ने रत्न॒धेयं॑ गम॒न्त्विन्द्र॑मनु॒ वो मदा॑मः ॥१॥
 आ॒गन्त॑भूणामिह रत्न॒धेय॑मभू॒त्सोम॑स्य सु॒पुत॑स्य पी॒तिः ।
 सु॒कृ॒त्यया॑ यत्स्व॒प॒म्यया॑ च॒ एकं॑ वि॒च॒क्र च॑म॒सं चतु॑र्धा ॥२॥

35.

Ihópa yāta śavaso napātaḥ saúdhanvanā ṛibhavo māpa
 bhūta | asmín hí vaḥ sāvane ratnadhéyaṃ gámantv índram
 ánu vo mádāsaḥ || 1 || āgann ṛibhūṇām ihá ratnadhéyaṃ
 ábhūt sómasya súshutasya pītiḥ | sukṛityáyā yát svapasýyā
 cañ ékaṃ vicakrá camasám caturdhá || 2 ||

व्य॒कृ॒णोत॑ च॒म॒सं चतु॑र्धा म॒ग्वे वि॒ शि॒क्षे॒त्त्व॒ब्रवी॑त ।
 अथै॑त वा॒जा अ॒मृ॒तस्य॑ प॒न्थो॑ ग॒णं दे॒वाना॑मृ॒भवः सु॒ह॒स्ताः ॥३॥
 कि॒म॒यः स्व॒च॒म॒स ए॒ष आ॑म॒ यं का॒व्ये॑न च॒तु॒र्गे वि॒च॒क्र ।
 अथा॑ सु॒नु॒ध्वं स॒र्व॒तं म॒दा॒य पा॑त॒ ऋ॒भवो॑ म॒धु॒नः सो॒म्य॒स्य ॥४॥
 श॒च्या॒कर्त॑ पि॒तरा॑ यु॒वाना॑ श॒च्या॒कर्त॑ च॒म॒सं दे॒व॒पा॒न॒म ।
 श॒च्या॒ ह॒री ध॒नु॒तरा॑वत॒ष्टेन्द्र॑वाहा॒वृ॒भ॒वो वा॒ज॒ग्नाः ॥५॥

vy ākrīṇota ca-

masám caturdhá sákhe ví śikshéty abravīta | áthaita vajā
 amṛitasya pánthām gaṇám devánām ṛibhavaḥ suhastāḥ
 || 3 || kimmáyāḥ svic camasá eshá āsa yám kāv्यena catúro
 vicakrá | áthā sunudhvam sávanam mádāya pātá ṛibhavo
 mádhunāḥ somýasya || 4 || śácyākarta pitārā yúvānā śácyā-
 karta camasám devapánam | śácyā híri dhánutarāv ata-
 shtēndraváhāv ṛibhavo vajaratnāḥ || 5 ||

O men of strength, not allowing themselves to decline,
 O expert in war-weapons, and persons of experience and
 wisdom, come to us, please stay not away. May these
 exhilarating gifts proceed first to the resplendent Lord and
 then to you, at this sacred ceremony. 1

May the munificence of the men of experience and wisdom
 come to us on this occasion; they have accepted our
 well-composed devotional prayers, and they have given
 to us by their dexterous and excellent work the concept
 of dividing the globe into four quadrants. (See hymn 33,
 verse 5). 2

You have outlined the details of dividing the globe into
 four quadrants and said, O friend, teach the same to
 others. O physically strong and spiritually elevated, deft-
 handed men of wisdom, may you accept the concept of
 four and act accordingly; and thereby attain the realm of
 immortal enlightened ones. 3

What sort of global ladle was that which by your art and
 wisdom, you have made four-fold? Now pour forth the
 elixir of knowledge for exhilaration and inspiration; and,
 O leaders of experience and wisdom, may this knowledge
 be for your relish and enjoyment. 4

By your marvellous thinking, you have made the old
 young; by your marvellous deeds, you have provided
 the ladle to enlightened ones for drinking. O jewels
 among men of physical and spiritual strength: by your
 marvellous skill, may you fabricate fast moving transports
 and projects, and bring affluence and fame. 5

॥६॥

यो वः सुनोत्यभिपित्वे अह्नां तीव्रं वाजासः सर्वं मदाय ।
 तस्मै रयिमृभवः सर्ववीरमा तक्षत वृषणो मन्दसानाः ॥६॥
 प्रातः सुतमपिबो हर्यश्च माध्यन्दिनं सर्वं केवलं ते ।
 समृभुभिः पिबस्व रत्नधेभिः सखीर्यो इन्द्र चकृषे सुकृत्या ॥७॥
 ये देवासो अभवता सुकृत्या श्येना इवेदधि दिवि निषेद ।
 ते रत्नं धात शवसो नपातः सौधन्वना अभवतामृतासः ॥८॥
 यत्तृतीयं सर्वं रत्नधेयमकृणुध्वं स्वपस्या सुहस्ताः ।
 तदभवः परिषिक्तं व एतत्सं मदभिरिन्द्रियेभिः पिबध्वम् ॥९॥

yó vah sunóty abhipitvé áhnām tīvrām vājāsaḥ sāva-
 nam mādāya | tāsmāi rayīm ṛibliavaḥ sārva-vīram ā takshata
 vṛiṣhaṇo mandasānāḥ || 6 || prātāḥ sutām apibo haryaśva
 mādhyam̐dinam sávanam kévalam te | sām ṛibhúbhiḥ piba-
 sva ratnadhébhiḥ sákhīr̥ yāñ indra cakṛiṣhé sukṛityā || 7 ||
 yé devāso ábhavatā sukṛityā śyenā ivéd ádhi divi nishedá |
 té rátnam dhāta śavaso napātaḥ saúdhanvanā ábhavatā-
 mṛitāsaḥ || 8 || yát tṛitīyam sávanam ratnadhéyam ákṛiṇu-
 dhvam svapasyā suhastāḥ | tát ṛibhavaḥ páriṣhiktaṁ va
 etát sām mádebhir indriyébhiḥ pibadhvam || 9 ||

(३६) षड्विंशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । ऋभवो देवताः । (१-८) प्रथमाष्टकं
 जगती, (९) नवम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥७॥

अनश्नो जातो अनभीशुक्त्वथ्योऽथ रथस्त्रिचक्रः परि वर्तते रजः ।
 महत्तद्वो देव्यस्य प्रवाचनं द्यामृभवः पृथिवीं यच्च पुण्यं ॥७॥

36.

Anaśvo jāto anabhiśūr ukthyò ráthas tricakráḥ pári
 vartate rájah | mahát tát vo devyāsyā pravācanam dyām
 ṛibhavaḥ pṛithivīm yác ca púshyatha || 1 ||

O mighty leaders of physical and spiritual realm, exhilarated by devotional love, fabricate wealth, and bless him with brave posterity who, for your exultation, offers loving invocations at the close of day. 6

Accept, O resplendent Lord of fast-moving transports, the drinks offered of dawn. Yours and only yours are the noon-day libations. May you relish drinks with the wealth-bestowing men of experience and wisdom whom you have made your friend on their merits. 7

May you, the source of strength, who have gained divinity by good deeds, and soar aloft in the sky like falcons; bestow upon us riches. O accomplisners of the targets, you have become immortals. 8

O dexterous-handed, you have instituted, with best intentions the third evening ceremony, which is the bestower of wealth. This sweet drink is effused and blended for you; drink it with the sense of delight. 9

The glorious three-wheeled vehicle without the horse and without reins rolls round the firmament. Great has been that proclamation of your divine power, O men of experience and wisdom, that you control the roadways and space-crafts. 1

रथं ये चक्रुः सुवृता सुचेतसोऽविह्वरन्तं मनस्परि ध्याया ।
 ताँ ऊ न्वस्य सवनस्य पीतय आ वो वाजा ऋभवो वेदयामसि ॥२॥
 तद्वो वाजा ऋभवः सुप्रवाचनं देवेषु विभवो अभवन्महित्वनम् ।
 जिह्वी यत्सन्ता पितरा सनाजुरा पुनर्युवाना चरथाय तक्षथ ॥३॥
 एकं वि चक्र चमसं चतुर्वयं निश्चर्मणो गामरिणीत धीतिभिः ।
 अथा देवेष्वमृतत्वमानश श्रुष्टी वाजा ऋभवस्तद उक्थ्यम् ॥४॥
 ऋभुतो रयिः प्रथमश्रवस्तमो वाजश्रुतासो यमजीजनन्नरः ।
 विभवतष्टो विदथेषु प्रवाच्यो यं देवासोऽवथा स विचर्षणिः ॥५॥

rātham yé ca-
 krūḥ suvrītaṁ sucétaso 'vihvarantam mānasas pári dhyáyā |
 tāñ ū nv āsyá sávanasya pītāya á vo vājā řibhavo veda-
 yāmasi || 2 || tád vo vājā řibhavaḥ supravācanāṁ devéshu
 vibhvo abhavan mahitvanām | jīvri yát sántā pitārā sanā-
 jūrā púnar yúvānā caráthāya tákshatha || 3 || ékaṁ ví cakra
 camasāni caturvayaṁ nís carmaṇo gām arinīta dhītibhiḥ |
 áthā devéshv amritatvām ānaśa śrushiṭī vājā řibhavas tád
 va ukthyām || 4 || řibhutó rayiḥ prathamáśravastamo vāja-
 śrutāso yām ájijanan nāraḥ | vibhvatashṭó vidátheshu pra-
 vácyo yām devāso 'vathā sá vícarshaṇiḥ || 5 ||

॥८॥ स वाज्यर्वा स ऋषिर्वचस्यया स शूरो अस्ता पृतनासु दुष्टरः ।
 स रायस्पोषं स सुवीर्यं दधे यं वाजो विभ्वौ ऋभवो यमाविपुः ॥६॥
 श्रेष्ठं वः पेशो अधि धायि दर्शनं स्तोमो वाजा ऋभवस्तं जुजुष्टन ।
 धीरांसो हि एता कवयो विपश्चितस्तान्व एना ब्रह्मणा वेदयामसि ॥७॥

sá vājy árvā sá řishir vacasyáyā sá śūro ástā prītanāsu
 dusṭāraḥ | sá rāyás póshaṁ sá suvīryaṁ dadhe yām vājo
 vibhvāñ řibhavo yām ávishuḥ || 6 || śrēshṭhaṁ vaḥ péšo
 ádhi dhāyi darsatām stómo vājā řibhavas tām jujusṭana |
 dhīrāso hí shthá kavāyo vipaścītas tān va enā bráhmanaḥ
 vedayāmasi || 7 ||

We invoke respectfully these pioneers of roadways and space-crafts, to accept our reverential homage. O wise technicians, by your creative ability you design this never-erring, high rolling craft out of your genius workmanship. 2

O leaders of physical, mental and spiritual realms, you have been very well known among the learned, that you can make your aged infirm parents young, so that they are able to walk and work again. 3

You outline the details of the concept of dividing one globe into four quadrants, and by your toil and skill you change the barren crust of the earth to the fertile land, thereby quickly gaining immortal fame among the enlightened. Your great deeds, O leaders of physical, mental and spiritual realms, must be extolled. 4

The food and wealth which have been created by the combined efforts of the pioneers of technology of roadways, waterways and airways has to be appreciated and acknowledged at the public assemblies. 5

He becomes vigorous and skilled in war; he becomes a sage and eloquent, the brave and invincible in battles, and possessed of ample wealth, and he is blessed with excellent posterity; who has the patronage of experts in roadcraft, watercrafts and aircraft. 6

A dignified and highly important position is held by you, this we acknowledge. We know, you are master of wisdom, and therefore, O pioneers of roadways and aircraft, with his prayer, we call on you to come. 7

यूयमस्मभ्यं धिषणाभ्यस्परिं विद्वांसो विश्वा नर्याणि भोजना ।
 द्युमन्तं वाजं वृषशुष्ममुत्तममा नो रयिमृभवस्तक्षता वयः ॥८॥
 इह प्रजामिह रयिं रराणा इह श्रवो वीरवत्तक्षता नः ।
 येन वयं चितयेमात्यन्यान्तं वाजं चित्रमृभवो ददा नः ॥९॥

yūyām asmābhyam dhishāṇābhyas pári vid-
 vāṁso víśvā náryāṇi bhójanā | dyumántam vājam vṛisha-
 śushmā uttamām ā no rayīm ṛibhavas takshatā vāyaḥ
 || 8 || ihā prajāṁ ihā rayīm rārāṇā ihā śrávo vīrāvat ta-
 kshatā naḥ | yéna vayāṁ citáyemāty anyān tām vājam ci-
 trām ṛibhavo dadā naḥ || 9 ||

(३७) सप्तविंशं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्वस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । क्रमवो देवताः । (१-४) प्रथमादिवतुर्कृत्वां
 त्रिष्टुप् , (१-८) पञ्चम्यादिवतमृणाञ्जानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥९॥

उप नो वाजा अध्वरमृभुक्षा देवा यात पथिभिर्देवयानैः ।
 यथा यज्ञं मनुषो विक्ष्वाऽसु दधिध्वे रण्वाः सुदिनेष्वह्नाम् ॥१॥
 ते वो हृदे मनसे सन्तु यज्ञा जुष्टासो अद्य घृतनिर्णिजो गुः ।
 प्र वः सुतासो हरयन्त पूर्णाः कृत्वे दक्षाय हर्षयन्त पीताः ॥२॥

37.

Úpa no vājā adhvarām ṛibhukshā dévā yātā pathíbhīr
 devayānaih | yáthā yajñām mānuṣho vikshv āsú dadhidhvé
 raṇvāḥ sudíneshv áhnām || 1 || té vo hṛidé mánase santu
 yajñā júshtāso adyā ghṛitánirñijo guḥ | prā vaḥ sutāso ha-
 rayanta pūrṇāḥ krátve dākshāya harshayanta pītāḥ || 2 ||

O enlightened pioneers of technology having full knowledge of all needs and comforts that are good for men, may you, according to our wishes, fashion powerful and splendid machines, of high standard. 8

Gratified by our worship, now help us to gain heroic progeny, wealth and reputation. Vouchsafe us wealth of splendid sort, O pioneers of crafts, that we may be more renowned than others. 9

37

O pioneers of roadcraft and aircraft, come to aid our benevolent deeds by paths meant for divinities. O gracious pioneers, maintain the tradition of work and worship among mankind for securing prosperity all the days. 1

May these offerings be appealing to your intellect and satisfying to your heart. May the sincere devotion, mixed with love, flow to you; abundant appreciation and rewards may bear you onward to power, and when imbibed, delight you. 2

त्र्युदायं देवहितं यथा वः स्तोमो वाजा ऋभुक्षणो ददे वः ।
 जुह्वे मनुष्वदुपरासु विश्व युष्मे सचा बृहद्विषु सोमम् ॥३॥
 पीवोअश्वाः शुचद्रथा हि भूतायःशिप्रा वाजिनः मुनिष्काः ।
 इन्द्रस्य सूतो शवसो नपातोऽनु वक्षेत्यग्रियं मदाय ॥४॥
 ऋभुमृभुक्षणो रयिं वाजे वाजिन्तमं युजम् ।
 इन्द्रस्वन्तं हवामहे मदासानममश्चिन्तम् ॥५॥

tryudāyaṃ devāhitam yāthā va stómo vājā ṛibhukshaṇo
 dadé vah | juhvé manushvád úparāsu vikshú yushmé sácā
 bṛiháddiveshu sómam || 3 || pívoasvāḥ śucádrathā hí bhūtā-
 yaḥṣiprā vājinaḥ sunishkáḥ | índrasya sūno śavaso napátó
 'nu vaṣ cety agriyám madāya || 4 || ṛibhúm ṛibhukshaṇo ra-
 yím vāje vājintamam yújam | índrasvantam havāmahe sa-
 dāsātamam aśvínam || 5 ||

॥१०॥

सेदभवो यमवथ यूयमिन्द्रश्च मर्त्यम् ।
 स धीभिर्गन्तु सनिता मेधसाता सो अर्वता ॥६॥
 वि नो वाजा ऋभुक्षणः पथश्चिन्तन् यष्टेवे ।
 अस्मभ्यं सूरयः स्तुता विश्वा आगास्तरीषणि ॥७॥
 तं नो वाजा ऋभुक्षणेन्द्र नमत्या रयिम् ।
 समश्चै चर्षणिभ्य आ पुरु शस्त मघत्तये ॥८॥

séd ṛibhavo yām ávatha yūyam índraṣ ca mártyam |
 sá dhībhir astu sánitā medhásātā só árvatā || 6 || ví no vājā
 ṛibhukshaṇaḥ pathāṣ citana yásṭhave | asmabhyam sūraya
 stutā vísvā áśās tarīṣāṇi || 7 || táṃ no vājā ṛibhukshaṇa
 índra nāsatyā rayím | sám aśvam carshaṇíbhya ā purí sa-
 sta magháttaeye || 8 ||

O pioneers of roadways and aircraft, your threefold transport is meant for the welfare of the entire people, and hence the appreciation. Therefore, the affectionate honour is offered to you along with meritorious people of other fields, assembled at this solemn function. 3

O pioneers of roadways, possessed of treasures, you have come here on a strong transport, mounted on a brilliant carriage, and having the jaws of iron. O powerful sons of resplendent; grandsons of never-failing strength, this foremost function is organised for your felicitation. 4

O pioneers of aircrafts, we invoke you, the possessor of war vehicles, devised by you as a result of team-work, of a great utility in war time, fast moving, highly-priced, speedy and strong, complex in structure, and provided with sensitive and sensible components. 5

O pioneers of aircraft, may the person, whom you favour with your help be liberal by his acts and possessor of transport equipment, essential for public good. 6

O pioneers of the land and air transport, may you direct us on the way to the battlefield. O wise ones, being glorified by us, may you traverse all the quarters of space. 7

O pioneers of the land and air transport, ever truthful to resplendent leader of the nation, may you join us and lead with all your mobile transport for our prosperity. 8

(३८) अष्टात्रिंशं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चन्याम्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । (१) प्रथमर्चो यावापृथिव्यो.

(२-१०) द्वितीयादिनवानाञ्च दधिका देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥११॥ उतो हि वां दात्रा सन्ति पूर्वा या पुरुभ्यस्सदस्युर्नितोशे ।
 क्षेत्रासां ददधुर्वरासां घनं दस्युभ्यो अभिभूतिमुग्रम् ॥१॥
 उत वाजिनं पुरुनिष्पिध्वानं दधिकामु ददधुर्विश्वकृष्टिम् ।
 ऋजिप्यं श्येनं प्रुषितप्सुमाशुं चर्कृत्यमर्यो नृपतिं न शूरम् ॥२॥
 यं सीमनुं प्रवतेव द्रवन्तं विश्वः पूरुर्मदति हर्षमाणः ।
 पड्डिर्ध्वन्तं मेधयुं न शूरं रथतुरं वार्तमिव ध्रजन्तम् ॥३॥

38.

Uto hí vām dātrā śānti pūrvā yā pūrubhyas trasāda-
 syur nitosé | kshetrāsām dadathur urvarāsām ghanām dās-
 yubhyo abhībhūtim ugrām || 1 || utā vājīnam purunishshādh-
 vānam dadhikrām u dadathur viśvākṛiṣṭim | ṛijipyām
 syenām prushitāpsuṁ āśuṁ carkṛityam aryó nṛipātim ná
 śūram || 2 || yām sim ānu pravāteva drāvantam viśvaḥ pū-
 rūr mādāti hārśhamāṇaḥ | padbhīr grīdhyantam medhayūm
 ná śūram rathatūram vātām iva dhrājantam || 3 ||

यः स्मारुन्धानो गध्या समत्सु सनुतरश्चरन्ति गोषु गच्छन् ।
 आविर्ऋजीको विद्या निचिक्यन्तिसे अरतिं पर्याप आयोः ॥४॥
 उत स्मैनं वस्त्रमथिं न तायुमनुं क्रोशन्ति क्षितयो भरेषु ।
 नीचायमानं जसुरिं न श्येनं श्रवश्चाच्छां पशुमच्च यृथम् ॥५॥

yāḥ smā-
 rundhānó gādhyā samātsu sánutaraṣ cāraṭi góshu gáchan |
 āvīrṛijiko vidāthā nicíkyat tiró aratīm páry āpa āyóḥ || 4 ||
 utā smainām vastramāthim ná tāyūm ānu kroṣanti kshitáyo
 bhāreshu | nīcāyamānam jāsurim ná syenām śrāvaṣ cáchā
 paṣumác ca yūthām || 5 ||

O pioneer of land and air transport, powerful and munificent, terror to the enemies, you have been bestowing such rewards from earliest times, as belong to you only. You have given formidable and fierce weapons to the speedy vehicle for the destruction of infidels. 1

And you too give swift spacecraft, the repeller of rebels, the defender of all men, the straight-going like eagle, gracefully-moving, the resplendent, the rapid, the destroyer of enemies like a heroic prince. 2

All men praise this spacecraft which rushes everywhere, down a precipice, springs with his feet like a hero eager for war, and whirls like the car and flies like tempest. 3

The spacecraft gains precious gifts in the battles and rushes fast, passing through the regions, whose vigour is manifest in all directions ; and who undoubtedly as we know puts to shame the adversary of the pious man. 4

And men call for the spacecraft in battles, as they shout for thier carrying off a garment, or as a hungry falcon pounces upon his prey ; they call after him as if hastening to obtain food, or they loudly address while calling a herd of cattle. 5

॥६७॥

उत स्मासु प्रथमः सरिष्यन्नि वेवेति श्रेणिभी रथानाम् ।
 स्रजं कृष्यातो जन्यो न शुभ्वा रेणुं रेहिहत्किरणं ददुश्चान् ॥६॥
 उत स्य वाजी महुरिर्कृतावा शुश्रूपमाणस्तन्वा समर्ये ।
 तुरं यतीषु तुर्यन्नजिप्योऽधि भ्रुवोः किरते रेणुमृञ्चन् ॥७॥
 उत स्मास्य तन्यतोऽरिं द्योर्कृष्यातो अभियुजो भयन्ते ।
 यदा महस्त्रसमि पामयोर्धादुर्वर्तुः स्मा भवति भीम ऋञ्चन् ॥८॥

utā smāsu prathamāḥ sarishyān nī veveti śreṇibhī rā-
 thānām | srājaṃ kṛiṇvāno jānyo nā śubhvā reṇum rērihat
 kirāṇaṃ dadaśvān || 6 || utā syā vājī sāhurir ṛitāvā śuśrū-
 shamāṇas tanvā samaryé | tūraṃ yatīṣhu turāyann ṛijipyó
 'dhi bhruvōḥ kirate reṇum ṛiñjān || 7 || utā smāsyā tanyatōr
 iva dyōr ṛighāyatō abhiyújo bhayante | yadā sahasram abhi
 shīm āyodhīd durvārtuḥ smā bhavati bhīmā ṛiñjān || 8 ||

उत स्मास्य पनयन्ति जना जूतिं कृष्टिप्रो अभिभूतिमाशोः ।
 उतेनमाहुः समिथे वियन्तः परा दधिक्रा असगत्सहस्रैः ॥९॥
 आ दधिक्राः शर्वसा पञ्च कृष्टीः सूर्य इव ज्योतिष्पापस्ततान् ।
 सहस्रसाः शतसा वाज्यवी पृणक्तु मध्वा समिमा वचांसि ॥१०॥

utā

smāsyā panayanti jānā jūtim kṛiṣṭipró abhibhūtim āśōḥ |
 utānam āhuḥ samithé viyāntaḥ parā dadhikrá asarat sa-
 hāśraiḥ || 9 || ā dadhikráḥ śāvasā pāṇca kṛiṣṭīḥ sūrya iva
 jyōtishāpās tatāna | sahasrasāḥ śatasā vājy ārvā pṛiṇaktu
 mādhvā sām imā vācānsi || 10 ||

And the space-craft, willing to come forth first amid these encounters, rushes in various directions with other rows of space chariots ; or like an elegant courser, friendly to man, decorated with a garland, raising the dust and champing the rein that holds him. 6

And it is a mighty space fighter, who keeps enduring in battle, bestowing food, and doing service with his limbs, rushing swiftly upon the quick-moving host of the enemy, going straight onward, and tossing up the dust, throws it above his brows. 7

And at its thunder, like the roar of heaven, the assailants tremble and get alarmed ; for when it fights against embattled thousands on every side, then, rousing his spirit, it is fearful and irresistible. 8

Men praise the overpowering rapidity of this spacecraft, the accomplisher of the aspirations of mankind. Soldiers going to battle, declare that the swift spacecraft has proceeded forward against adversaries laden with thousands of firing units. 9

This speedy spacecraft serves all the five classes of men with vigour, like the sun who shines with radiance over the sky. May it smite to pieces hundreds and thousands of foes, and lead us to sweet rewards. 10

(३९) एकोनचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । दधिक्रा देवता । (१-५) प्रथमादिपञ्चर्चा विष्टुप् ,

(६) षष्ठ्याश्चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥ ३ ॥

आशुं दधिक्रां तमु नु प्रवाम दिवस्पृथिव्या उत चर्किराम ।
 उच्छन्तीर्माषुषसः सृदयन्त्वति विश्वानि दुरितानि पर्षन् ॥ १ ॥
 महश्चर्कर्म्यवतः क्रतुप्रा दधिकावणः पुरुवारस्य वृष्णः ।
 यं पुरुष्यो दीदिवांसं नाग्निं ददधुमित्रावरुणा ततुग्मि ॥ २ ॥
 यो अश्वस्य दधिकावणो अकागीत्पमिद्धे अग्ना उषमो व्युष्टौ ।
 अनागसं तमदितिः कृणोतु स मित्रेण वरुणेना सजोषाः ॥ ३ ॥
 दधिकावण इष ऊर्जो महो वदमन्महि मरुतां नाम भद्रम् ।
 स्वस्तये वरुणं मित्रमग्निं हवामह इन्द्रं वज्रवाहुम् ॥ ४ ॥
 इन्द्रमिवेदुभये दि ह्वयन्त उदीराणा यज्ञमुपप्रयन्तः ।
 दधिकासु सृदन्तं मर्त्यीय ददधुमित्रावरुणा नो अश्वम् ॥ ५ ॥
 दधिकावणो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः ।
 सुरभि नो सुखा कर्त्तव्यं न आयूषि तारिषत् ॥ ६ ॥

39.

Āśum dadhikrām tām u nū sṭavama divās prithivyā
 utā carkirāma | uchāntīr mām ushāsaḥ sūdayantv āti vī-
 śvāni duritāni parshan || 1 || mahāṣ carkarmy ārvataḥ kra-
 tuprā dadhikrāvṇaḥ puruvārasya vṛiṣṇaḥ | yām pūrūbhyo
 dīdivānsam nāgnīm dadāthur mitrāvaruṇā tāturim || 2 || yó
 āśvasya dadhikrāvṇo ākārīt sāmiddhe agnā ushāso vyū-
 sṭau | ānāgasam tām āditiḥ kṛiṇotu sá mitréna vāruṇenā
 sajōshah || 3 || dadhikrāvṇa ishā ūrjō mahó yād āmanmahi
 marútām nāma bhadram | svastāye vāruṇam mitrām agnīm
 hāvāmaha indram vajrabāhum || 4 || indram ivéd ubhāye vi
 hvayanta udīrāṇā yajñām upaprayāntaḥ | dadhikrām u sū-
 danam mārtyāya dadāthur mitravaruṇā no āśvam || 5 || da-
 dhikrāvṇo akārisham jishṇór āśvasya vājinaḥ | surabhī no
 mūkhā karat prā ṇa āyūṁshi tārishat || 6 ||

Verily we praise that swift flying spacecraft, which scatters the enemies all around on the land in the space. May the ascending dawns inspire me to active work and bear me safely across evils and distresses. 1

I reiterate the admiration of this great spacecraft, the accomplisher of all my assignments, invigorater of my spirit, the liberal, which is lauded by all, and showerer of benefits. The experts of solar and hydroelectric powers have fabricated this fast moving craft, brilliant as fire, for all and sundry. 2

May the supreme authority in association with expert technologists of thermal and hydro-dynamic energy, render it flawless. He releases this speedy craft for the fast flight at the break of dawn, when the sacred fire is kindled. 3

Whilst we glorify the auspicious name of this great spacecraft, along with vital principles, the givers of sustenance and strength, let us for our welfare invoke also the technologists of hydro-electricity, solar energy and fire, and the bearer of thunder-arms. 4

Those who prepare for battle, and those who proceed to worship, both invoke the spacecraft, as if he is the resplendent sun. The technical experts of water and electricity have given to us this spacecraft which inspires men to vigorous work. 5

I glorify the spacecraft which is rapid like victorious steed. May he give to our faces the fragrance of fame and longevity to our liver. 6

(४०) चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । (१-४) प्रथमादिचतुर्केचां दधिकाः ।

(५) पञ्चम्याश्च सूर्यो देवते । (१) प्रथमर्चस्त्रिष्टुप्, (२-५) द्वितीयादिचतुष्टुप्
जगती छन्दसी ॥

॥१४॥

दधिकाव्ण इदु नु चर्किराम विश्वा इन्मामुषसः सूदयन्तु ।
 अपामग्नेरुषसः सूर्यस्य बृहस्पतेराद्भिरसस्य जिष्णोः ॥१॥
 सत्वा भरिषो गविषो दुवन्यसच्छ्रवस्यादिष उषसस्तुरण्यसत् ।
 सत्यो द्रवो द्रवरः पतङ्गरो दधिकावेषमूर्जं स्वर्जनत् ॥२॥
 उत स्मास्य द्रवतस्तुरण्यतः पूर्णं न वेरनु वाति प्रगर्धि-
 नः । श्येनस्येव ध्रजतो अङ्कुसं परि दधिकाव्णः सहोर्जा तरित्रतः ॥३॥

40.

Dadhikrávṇa íd u nú carkirāma vísvā ín mām ushásah
 sūdayantu | apām agnér ushásah sūryasya brīhaspáter ān-
 girasásya jishnóḥ || 1 || sátvā bharishó gavishó duvanyasác
 chravasyád ishá ushásas turānyasát | satyó dravó dravaráh
 patamgaró dadhikrávésham úrjam svár janat || 2 || utá smāsyā
 drávasas turānyatáh parṇám ná vér ánu vāti pragardhí-
 nah | syenásyeva dhrájato añkasám pári dadhikrávṇah sa-
 hórjā táritrataḥ || 3 ||

उत स्य वाजी क्षिपणिं तुरण्यति ग्रीवायां बद्धा अपिकक्ष आसनि ।
 क्रतुं दधिका अनु संतवीत्वत्पथामङ्कुस्यन्वापनीफणत् ॥४॥
 हंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्वोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् ।
 नृषद्वरसद्वतसद्वयोमसद्वन्ना गोजा क्रतुजा अद्रिजा क्रतुम ॥५॥

utá syá vājí kshipañim turanyati grī-
 vāyām baddhó apikakshá āsāni | krátum dadhikrá ánu sam-
 távitvat pathám añkānsy ánv āpānīphanat || 4 || haṁsah su-
 cishád vásur antarikshasád dhótā vedishád átithir duronasát |
 nrishád varasád ritasád vyomasád abjá gojá ritajá adrijá
 ritám || 5 ||

May be repeatedly recite the praise of spacecraft. May all rising dawns inspire me. May we honour the cosmic forces of water, fire, dawn, the sun, the large planet and invincible vital powers. 1

May the spacecraft, which is active, the cherisher, swift, giver of wisdom, needing service and ease, be willing to accept the sacrificial fuel at the break of dawn. May it which is true, the fleet, and moving with fire-flames, bring for us food, strength and happiness. 2

This spacecraft is quick-moving, hastening, eager to arrive at his goal, the transporter and is as swift as hawk. Eyes of men follow it as other birds pursue the flight of a swift bird. 3

And that speedy horse-like craft, bound by his neck, his flanks, and mouth, accelerates his paces for attack. The spacecraft lends new swiftness to his speed to perform his duty and following the windings of the air-routes goes with still greater speed. 4

This spacecraft goes according to schedule, and is bright like the sun in the high effulgent region, and is like a planet in the inter space, and is like an invoker priest of the ceremonial altar, and is like a guest at home. It is like a leader among men, and the dweller in the most excellent orb, balanced in space. It moves without impediment through the clouds, on the land, and amongst the mountains, always abiding by the code of instructions. 5

(४१) एकचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-११) एकादशचस्यान्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । इन्द्रावरुणौ देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १-१ ॥

इन्द्रा को वा वरुणा सुम्नमाप स्तोमो हविष्मो अमृतो न होता ।
 यो वा हृदि क्रतुमो अस्मदुक्तः पस्पृशदिन्द्रावरुणा नमस्वान् ॥१॥
 इन्द्रा ह यो वरुणा चक्र आपी देवो मर्तः सुख्याय प्रयस्वान् ।
 स हन्ति वृत्रा समिथेषु शत्रूनवोभिर्वा महद्भिः स प्र शृण्वे ॥२॥
 इन्द्रा ह रत्ने वरुणा धेष्टेत्था नृभ्यः शशमानेभ्यस्ता ।
 यदी सखाया सुख्याय सोमैः सुतेभिः सुप्रयसा मादयेते ॥३॥

41.

Indrā kó vām varuṇa sumnām āpa stómo havishmāñ
 amṛito ná hótā | yó vām hṛidí krátumāñ asmád uktāḥ pa-
 spársad indrávaruṇa nāmasvān || 1 || indrā ha yó várūṇa
 cakrá apí devau mártāḥ sakhyāya prāyasvān | sá hanti vṛi-
 trá samithéshu śátrūn ávobhir vā mahádbhiḥ sá prá śṛiṇve
 || 2 || indrā ha rátnaṃ varuṇa dhéshthetthá nṛibhyāḥ śaśa-
 manébhyas tá | yádī sákhāyā sakhyāya sómaiḥ sutébhiḥ su-
 prayásā mādāyaite || 3 ||

इन्द्रा युवं वरुणा दिद्युमस्मिन्नोजिष्ठमुग्रा नि वधिष्ट वज्रम् ।
 यो नो दुरेवो वृकतिर्दभीतिस्तस्मिन्मिमाथामभिभूत्योजः ॥४॥
 इन्द्रा युवं वरुणा भूतमुस्या धियः प्रेतारा वृषभेवं धेनोः ।
 सा नो दुहीययवसेव गत्वी सहस्रधारा पयसा मही गोः ॥५॥

indrā yuvām varuṇa didyūm asminn
 ójishtham ugrā ní vadhishtham vājram | yó no durévo vṛi-
 kátir dabhítis tásmin mimāthām abhíbhūty ójaḥ || 4 || indrā
 yuvām varuṇa bhūtām asyá dhiyāḥ pretārā vṛishabhéva
 dhenóḥ | sá no duhīyad yāvaseva gatví saháśradhārā pá-
 yasa mahí gauḥ || 5 ||

O soul and mind, which laudation of yours may bestow felicity on us, similar to the blessings procured by the immortal invoker by offering oblation during ceremony. May that praise, which is addressed by us to you both, O soul and mind, sanctified by acts, and prompted by veneration, touch your hearts. 1

O divine soul and mind, the mortal, who is diligent in offering dedication, makes you his ally to gain your friendship, he dispels his own evils and destroys all adverse impulses in the struggle, and through your great favour, he becomes renowned. 2

When as friends, well-honoured with dedication, you are exhilarated by the devotional love expressed through friendship, O soul and mind, you become most liberal givers of treasures to men, who toil to serve you in various ways. 3

O mighty soul and mind, you hurl the strongest flashing bolt of adamantine will power against those adverse impulses, which are difficult to be resisted by us, which are rapacious and malevolent. May you measure on him your over-whelming vigour. 4

O soul and mind, be the inspirer of our faculties, as the bull is of the milch-cows; may they yield us milk, like a great cow, who pouring out her thousand channels of milk, goes forth to pastures. 5

॥१६॥

तोके हिते तनय उर्वरासु सूरौ दृशीके वृषणश्च पौंस्ये ।
 इन्द्रो नो अत्र वरुणा स्यातामवोभिर्दस्मा परितक्मयायाम् ॥६॥
 युवामिद्वयवसे पूर्याय परि प्रभूती गविषः स्वापी ।
 वृणीमहे सख्याय प्रियाय शूरा मंहिष्ठा पितरेव शंभू ॥७॥
 ता वां धियोऽवसे वाजयन्तीराजिं न जग्मुर्युवयूः सुदान् ।
 श्रिये न गाव उप सोममस्थुरिन्द्रं गिरो वरुण मे मनीषाः ॥८॥

toké hité tānaya urvárāsu sūro dṛṣike vṛṣhaṇaṣ ca
 paúnsye | indrā no átra várurā syātām ávobhir dasmā pá-
 ritakmyāyām || 6 || yuvām íd dhy ávase pūrvyāya pári prá-
 bhūti gavishah svāpi | vṛṇīmáhe sakhyāya priyāya śūrā
 mánhishthā pitáreva śambhū || 7 || tá vām dhíyó 'vase vā-
 jayántir ājīm ná jagmur yuvayúḥ sudānū | śriyé ná gāva
 ūpa sómam asthur índram gíro váruram me manisháh || 8 ||

इमा इन्द्रं वरुणं मे मनीषा अगमन्नुप द्रविणमिच्छमानाः ।
 उपेमस्थुर्जोष्टार इव वस्वो रघ्वीरिव श्रवसो भिक्षमाणाः ॥९॥
 अश्व्यस्य त्मना रथ्यस्य पुष्टेर्नित्यस्य रायः पतयः स्याम ।
 ता चक्राणा ऊतिभिर्नव्यसीभिरस्त्रा रायो नियुतः सचन्ताम् ॥१०॥
 आ नो बृहन्ता बृहतीभिरूती इन्द्रं यातं वरुणं वाजसातौ ।
 यद्विद्यवः पृतनासु प्रक्रीळान्तस्य वां स्याम सनितारं आजेः ॥११॥

imā índram váruram me manishā ágmann ūpa dráviṇam
 ichámānāḥ | ūpem asthur joshṭāra iva vásvo raghvír iva
 śrávaso bhikshamānāḥ || 9 || áshvyasya tmánā ráthyasya pu-
 shṭér nityasya rāyāḥ pátayaḥ syāma | tá cakrāṇā ūtibhir
 návyasibhir asmatrá ráyo niyútaḥ sacantām || 10 || á no bri-
 hantā bṛihatíbhir ūtí índra yātām varuṇa vājasātau | yád
 didyávaḥ prítanāsu prakrīlān tāsya vām syāma sanitāra
 ajéh || 11 ||

May the soul and mind, the overthrowers of foes, be around us with their gracious favours, so that, thereby we may have worthy newly-born children and grown up sons, fertile lands, long life and steer-like virility. 6

Desirous of possessing wisdom, we have recourse to you, O soul and mind for full protection. O adorable heroes, you are powerful and kind as kinsmen. We solicit friendship and affection from you, parents, as if, to us, the givers of happiness. 7

O liberal givers, those praises, soliciting abundant food, have proceeded to both of you for the sake of your protection, as soldiers long for battle, and as the sense organs long for their satisfaction and pleasures. May in the same way, my heartfelt hymns approach soul and mind. 8

These my thoughts proceed to soul and mind, desirous of obtaining wisdom, as treasure-lovers approach rich, or as humble maidens of hermitage go to the opulent householders for the charity of food. 9

May we, of our own right, be the masters of horses, chariots, and other vehicles, and nourishing food and fuel, lasting for long duration. May these two, soul and mind, traversing their own regions, direct their mobile faculties towards us, associating them with ever new aids and protections. 10

O mighty soul and mind, come to us in struggle, with your powerful protections, and may we be triumphant in that inner conflict, through your favour, where the flashing arrows of passions are hurled over all around. 11

(४२) द्विचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-१०) दशार्चम्यास्य सूक्तस्य पौरुकुत्त्यस्ससदस्युर्कषिः । (१-६) प्रथमादिषडुचामात्मा,
(७-१०) सप्तम्यादिचतसृणाञ्छेन्द्रावरुणौ देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १. ७ ॥

मम॑ द्वि॒ता रा॒ष्ट्रं क्ष॒त्रिय॑स्य वि॒श्वायो॑र्वि॒श्वे अ॒मृता॑ यथा॒ नः ।
 क्रतु॑ सचन्ते॒ वरु॑णस्य दे॒वा राजा॑मि कृ॒ष्टेरु॑प॒मस्य॑ व॒व्रे ॥१॥
 अहं॑ राजा॒ वरु॑णो म॒ह्यं तान्य॑सु॒र्याणि॑ प्रथ॒मा धा॑रयन्त ।
 क्रतु॑ सचन्ते॒ वरु॑णस्य दे॒वा राजा॑मि कृ॒ष्टेरु॑प॒मस्य॑ व॒व्रे ॥२॥
 अ॒हमिन्द्रो॑ वरु॒णस्ते म॑हित्वो॒र्वी ग॑भीरे रज॒सी सु॑मेकै ।
 त्वष्टे॑व वि॒श्वा भु॑वनानि वि॒द्वान्त्समै॑रयं रोद॒सी धा॑रय च ॥३॥

42.

Māma dvitā rāshṭrām kshatriyasya viśvāyor viśve
 amṛitā yāthā naḥ | krātum sacante vārunasya devā rājāmi
 kṛishṭér upamāsya vavrēḥ || 1 || ahām rājā vāruṇo māhyam
 tāny asuryāṇi prathamā dhārayanta | krātum sacante —
 || 2 || ahām indro vāruṇas té mahitvórvī gabhīré rājasī su-
 méke | tvásṣṭeva viśvā bhúvanāni vidván sám airayam
 ródasī dhārāyam ca || 3 ||

अ॒हम॑पो अ॒पिन्व॑मु॒क्षमा॑णा धा॒रयं॑ दि॒वं स॒दन॑ ऋ॒तस्य॑ ।
 ऋ॒तेन॑ पु॒त्रो अ॒दि॒तेऋ॒तावो॑त त्रि॒धातु॑ प्रथ॒यद्वि॑ भू॒मं ॥१॥
 मां नरः॑ स्व॒श्वा वा॒जय॑न्तो मां वृ॒ताः सु॑मरणे हवन्ते ।
 कृ॒णोम्या॑जिं म॒घया॑हमिन्द्र इ॒यमि॑ रे॒णुम॑भिभू॒त्योजाः॑ ॥२॥

ahām apó apinvam ukshámāṇā
 dhārāyam divam sādana ṛitāsya | ṛiténa putró áditer ṛitā-
 votá tridhātu prathayad ví bhūma || 4 || mām nárah svāsvā
 vājáyanto mām vṛitāḥ samáraṇe havante | kṛiṇómy ājím
 maghávāhām índra iyarmi reṇúm abhíbhūtyojāḥ || 5 ||

All the immortals are mine and so are the people of defence and protection. Two-fold is my empire. The divine powers abide by the order of mine, the venerable Lord; I rule over man and his kith and kin. 1

I am the king, the most venerable. On me are bestowed those principal energies that are destructive of evil forces. The divine powers abide by the order of mine, the venerable Lord. I rule over man and his kith and kin. 2

I am resplendent, I am venerable, I am in my greatness, like the vast, profound, beautiful regions. Being all wise, like supreme architect, I animate all beings. I sustain earth and heaven. 3

I uphold the moisture-shedding cosmic ocean. I uphold the effulgent region in the abode of the eternal order. Being the preserver of eternity, I create the universe according to the eternal laws. And I spread abroad the world in threefold elementary space. 4

The well-equipped and zealous fighters invoke me. Being surrounded they call on me in the conflict and endowed with victorious prowess, I smite the evils into dust in the battle. 5

॥१८॥

अ॒हं ता विश्वा॑ च॒करं॑ न॒किर्मा॑ दै॒व्यं स॒हो व॑र॒ते अ॒प्र॒ती॒तम् ।
 यन्मा॑ सोमा॒सो म॒मदु॒न्यदु॒क्थो॒भे भ॑ये॒ते रज॑सी अ॒पा॒रे ॥६॥
 वि॒दुष्टे॑ वि॒श्वा भु॑र्व॒नानि॑ तस्य॒ ता प्र॑ ब्रवी॒षि व॑रुणाय वेधः ।
 त्वं वृ॒त्राणि॑ शृ॒ण्विषे॑ जघ्र॒न्वान्तं॑ वृ॒ताँ अ॑रिणा इन्द्र॒ सिन्धू॑न् ॥७॥
 अ॒स्माक॑म॒त्र पि॒तर॑स्त आ॒सन्त्सप्त॑ ऋषयो दौर्ग॒हि ब॑ध्य॒माने॑ ।
 त आ॒य॒जन्त॑ व्र॒सद॑स्युमस्या इन्द्रं॒ न वृ॒त्रतु॑र॒मर्ध॑देवम् ॥८॥

ahám tá víṣvā cakaram nākir mā daivyaṁ sāho varate
 ápratītam | yán mā sómāso mamádan yád ukthóbhé bha-
 yete rájasi apāré || 6 || viduṣh te víṣvā bhúvanāni tāsya tá
 prá bravīshi várunāya vedhaḥ | tvám vṛitrāni śṛiṇvishe ja-
 ghanvān tvám vṛitāñ ariṇā indra síndhūn || 7 || asmákam
 átra pitáras tá āsan saptá řishayo daurgahé badhyámāne |
 tá áyajanta trasádasyum asyā indraṁ ná vṛitratúram ar-
 dhadevám || 8 ||

पु॒रु॒कु॒त्सा॒नी हि॑ वा॒मदा॑श॒द्भ्येभि॑रिन्द्रावरु॒णा नमो॑भिः ।
 अथा॑ रा॒जा॒नं व्र॑सद॒स्युम॑स्या वृ॒त्रह॑णं द॒दथु॑र॒र्धदे॑वम् ॥९॥
 रा॒या व॑यं स॒सवा॑सो म॒दम॑ हु॒व्येन॑ दे॒वा यव॑मे॒न गा॒वः ।
 तां धे॒नुभि॑न्द्रावरु॒णा यु॒वं नो॑ वि॒श्वाहा॑ ध॒त्तम॑न॒पस्फु॑रन्तीम् ॥१०॥

purukútsānī hí vām ádāśad dhavyébhir in-
 drāvaruṇā nāmobhiḥ | áthā rájānaṁ trasádasyum asyā vṛi-
 trahāṇaṁ dadathur ardhadevám || 9 || rāyā vayāṁ sasavāṅso
 madema havyéna devā yāvasena gāvaḥ | tāṁ dhenúm in-
 drāvaruṇā yuvām no viṣvāhā dhattam ānapasphurantīm
 || 10 ||

I have done all these deeds; on one resists my divine, unsurpassed vigour. And when the devotional love and sacred songs of my worshippers exhilarate me, then the unbounded heaven and earth, both, are alarmed. 6

All beings recognize your deeds, O venerable Lord. O worshipper, address these sacred hymns to the venerable Lord. O resplendent Lord, you are renowned for destroying evils; you have set the obstructed rivers free to flow. 7

The seven-fold principles were the protectors of this kingdom, when the sun was captive in deep dark clouds. They restore for her the queen, the earth and the sun, illuminator of half the earth, the terror to the dark forces. 8

The queen of virtues propitiated you two, the Lord of cosmic light and plasma with oblations and prostrations. They restore for her, the queen, the earth and the sun, the illuminator of half the earth. 9

May we, glorifying you both, be delighted by riches; may the divines be pleased by oblations and may the cows by pastures. May you, the Lord of cosmic light and plasma, daily grant us, the very same cow, free from any imperfection. 10

(४३) विचित्रारिं सृक्तम्

(१-३) सप्तर्चस्यास्य सृक्तस्य सौहोत्रौ पुरुमीन्द्राजमीन्द्रावृषी । अश्विनौ देवते । विष्टुप् छन्दः ॥

॥१.९॥

क उ श्रवत्कतमो यज्ञियानां वन्दारं देवः कतमो जुषाते ।
 कस्येमां देवीममृतेषु प्रेष्टां हृदि श्रेषाम मुष्टुतिं सुहव्याम ॥१॥
 को मृच्छति कतम आगमिष्टो देवानामु कतमः शंभविष्टः ।
 रथं कमाहुर्द्रवदंश्चमाशुं यं सूर्यस्य दुहितावृणीत ॥२॥

43.

Kā u śravat katamó yajñíyānām vandāru devāḥ ka-
 tamó jushāte | kásyemām devīm amṛíteṣhu préshthām hṛidí
 śreshāma sushṭutīm suhavyām || 1 || kó mṛilāti katamá āga-
 mishtho devānām u katamáḥ śambhaviṣṭhaḥ | rátham kām
 āhur dravádaṣvam āśún yām sūryasya duhitāvṛñīta || 2 ||

मधू हि ऽप्सा गच्छथ ईवन्तो यन्निन्द्रो न शक्तिं परितस्म्यायाम ।
 दिव आजाना दिव्या मुपुर्णा कया शर्चीनां भवथः शचिष्ठा ॥३॥
 का वा भृदुर्णमातिः कया न आश्विना गमथो हृयमाना ।
 को वा महश्चिन्त्यजसो अभीक उरुप्यन माध्वी दत्ता न ऊनी ॥४॥
 उरु वा रथः परि नक्षति यामा यन्ममुद्रादभि वर्तते वाम ।
 मध्वा माध्वी मधु वां प्रुषायन्त्यर्त्सी वां पृक्षो भुरजन्त पक्वाः ॥५॥

makshú hí śhnā gáchatha ívato dyūn índro ná śaktím pá-
 ritakmyāyām | divá ájātā divyá suparnā káyā śacīnām bha-
 vathaḥ śacishṭhā || 3 || ká vām bhūd úpamātiḥ káyā na
 āśvinā gamatho hūyāmānā | kó vām maháṣ cit tyájaso
 abhíka urushyátam mādhvī dasrā na ūtí || 4 || urú vām rá-
 thaḥ pári nakshati dyām á yát samudrád abhí vártate
 vām | mādhwā mādhvī mādhu vām prushāyan yát sīm vām
 prīksho bhurájanta pakvāḥ || 5 ||

Which of these, who deserve honour will listen to our prayers? Which of all divine forces will response to our sacred prayers? On whose heart, dearest among the immortals, may we lay this celestial, splendid, dedicated, affectionate prayer? 1

Who will make us happy? Who will, among divine powers, come promptly to us? Who will bring real joy to us? What chariot do they say is quick and drawn by rapid steeds? Verily, that, which the daughter of the sun, the dawn, selects. 2

By moving, you proceed rapidly by day and manifest your power just as the sun manifests its power at the end of night. You are, O twin-divines, descending from heaven, and possessing divine graceful motion. (May we know) by which of your functions, you are most distinguished. 3

O twin-divines, sweet-tempered and foe-destroyers, what could be the fit measure to match your merits? Invoked by what praises do you come to us? Who can bear the attack of your great wrath? O destroyers of evils, lovers of sweetness, may you defend us with your protective measures. 4

Your chariot travels in wide space and round the heaven, till it goes beyond the firmament. Singers of songs are adding sweet melodies to their words of devotional offerings, as if mixing boiled barley with other libations, and sweet herbal juices with milk. 5

सिन्धुर्ह वां रमया मिञ्चदश्वान्वृणा वयोऽरुषामः परि गमन ।
 तद् पु वामजिरं चेति याने येन पती भवथः सूर्यायाः ॥६॥
 इहेह यद्वा समना पपृक्षे सेयमस्मे सुमतिर्वाजरा ।
 उरुष्यते जरिताः युवं ह श्रितः कामो नामत्या युवद्रिक ॥७॥

sindhur ha vām rasāyā
 siñcad āśvān ghrīṇā vāyo 'ruśhāsaḥ pári gman | tād ū shū
 vām ajirāṃ ceti yānaṃ yēna pāti bhāvathaḥ sūryāyāḥ ॥ 6 ॥
 ihéha yád vām samaná paprikshé séyām asmé sumatir vā-
 jaratnā | urushyātaṃ jaritāraṃ yuvāṃ ha śritāḥ kámo nā-
 satya yuvadrík ॥ 7 ॥

(४४) चतुश्चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-७) समवेत्यास्य सूक्तस्य सौहोम्यं पुरुमीच्छाजामीच्छावृषी । अश्विनो देवते । विष्टुप उन्मः ॥

॥२०॥

तं वां रथे वयमद्या हुवेम पृथुज्रयमश्विना संगतिं गोः ।
 यः सूर्या वहति वन्धुरायुगिर्वाहमे पुरुतमे वसूयुम् ॥१॥
 युवं श्रियमश्विना देवता तां दिवो नपाता वनथः शचीभिः ।
 युवोर्वपुर्गभि पृक्षः सचन्ते वहन्ति यत्कुहामो रथे वाम ॥२॥
 को वामद्या कर्गते गनहव्य ऊतये वा सुतपेयाय वार्केः ।
 ऋतस्य वा वनुषे पृथ्याय नमो येमानो अश्विना ववर्तत ॥३॥

44.

Tām vām rāthaṃ vayām adyā huvema pṛithujrāyam
 aśvinā sāṃgatiṃ gōḥ | yāḥ sūryāṃ vāhati vandhurāyūr
 gīrvāhasam purutāmaṃ vasūyūm ॥ 1 ॥ yuvāṃ śriyam aśvinā
 devātā tāṃ divo napātā vanatbaḥ śacībhiḥ | yuvōr vāpur
 abhī pṛikshaḥ sacante vāhanti yāt kakuhāso rāthe vām
 ॥ 2 ॥ kó vām adyā karate rātāhavya ūtāye vā sutapēyāya
 vārkaīḥ | ṛitāsyā vā vanūshe pūrvyāya nāmo yemāno aśvinā
 vavartat ॥ 3 ॥

The radiant rays carry over moisture from flowing waters, just as steeds moving across the river. The radiations pass on like birds, bright with lustre. Well known is that quick-moving chariot, whereby you become lords of the dawns. 6

O twin-divines, both of you are like-minded and rich in treasures. May our earnest praise offered to you be beneficial to us. May you protect your worshipper. O ever-true divines, my aspirations are directed towards you for gratification. 7

44

O twin-divines, today we invoke your rapid chariot, which is far-spreading and the associator of the solar rays. This well-tightened chariot, which is vast, rich in treasure, and laden with praise bears the dawn. 1

O twin-divines, sustainers of heaven, you enjoy this glory by your might and power, and by the sacrificial food, which is offered to you; your stately horses (rays) draw you in your chariot. 2

Who is that offerer of oblations; that addressees you today with hymns, for the sake of obtaining protection, and for gaining spiritual joy, or for the eternal fulfilment of the aspiration of worship. Who is the offerer of adoration, that brings you. O twin-divines, to this place of worship. 3

हिरण्ययेन पुरुभू रथेनेमं यज्ञं नासत्योप यातम् ।
 पिबार्थ इन्मधुनः सोम्यस्य दधथो रत्नं विधत्ते जनाय ॥४॥
 आ नो यातं दिवो अच्छा पृथिव्या हिरण्ययेन सुवृता रथेन ।
 मा वामन्ये नि यमन्देवयन्तः सं यद्दे नाभिः पूर्व्या वाम् ॥५॥
 नू नो रयिं पुरुवीरं बृहन्तं दस्त्रा मिमाधामुभयेष्वस्मे ।
 नरो यद्वामश्चिना स्तोममावन्त्सधस्तुतिमाजमीढ्हासौ अगमन् ॥६॥
 इहेह यद्वा समुना पपृक्षे सेयमस्मे सुमतिर्वाजरा ।
 उरुप्यतै जरितारं युवं ह श्रितः कामौ नासत्या युवद्रिक् ॥७॥

hiranyáyena purubhū ráthenemám yajñám nā-
 satyópa yātam | pibātha ín mādhubnaḥ somyāsya dádatho
 rátnaṃ vidhaté jánāya || 4 || á no yātaṃ divó áchā prīthi-
 vyā hiranyáyena suvrīṭā ráthena | má vām anyé ní yaman
 devayántaḥ sām yád dadé nábhiḥ pūrvyā vām || 5 || nū
 no rayīm puruvīram bṛihántaṃ dásrā mímāthām ubháyeshv
 asmé | náro yád vām aśvinā stómam ávan sadhástutim
 ājamilhāso agman || 6 || ihéha yád vām — || 7 ||

(४५) पञ्चचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चम्यास्य सूक्तस्य गौतमो नामदेव ऋषिः । अश्विनौ देवते । (१-६) प्रथमादिषड्भुजां जगती.

(७) सप्तम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥२१॥

एष स्य भानुरुदियति युज्यते रथः परिज्मा दिवो अस्य सानवि ।
 पृश्नासो अस्मिन्मिथुना अधि त्रयो दतिस्तुरीयो मधुनो वि रप्यते ॥३॥

45.

Eshá syá bhānúr úd iyarti yujyáte rāthaḥ pariṇmā divó
 asyá sánavi | priṣhāso asmin mithuné ádhi trayo dritis tu-
 ríyo mādhubno ví rapṣate || 1 ||

O omnipresent, ever-true twin-divines, come with your golden chariot to this place of worship and participate in the sparkling glory of universe, and give precious treasures to the devotee, who adores you. 4

Come to us, whether from heaven or earth, with your well-constructed golden chariot. Let not other worshippers, aspiring to be divine, detain you. Because here you are bound by earlier bonds of friendship. 5

O destroyers of devils, may you grant us both great opulence, comprising many descendants, since the leaders of the worship have addressed many praises, and worshippers of eternal Lord have joined them in their laudations. 6

O twin-divines, both of you are like-minded and rich in treasures. May our earnest praise offered to you be beneficial to us. May you protect your worshipper. O ever-true divines, our aspirations are directed towards you for gratification. 7

Yonder goes up the sun, your chariot, O twin-divines, traversing the regions. It is associated with the divine orb on the summit of the heaven. Within it are the three analogous kinds of food : the wind, the electricity and the water ; and the leather-like vessel of the sweet clouds rustling is the fourth one. 1

उद्धाँ पृश्नासो मधुमन्त ईरते रथा अश्वांस उषसो व्युष्टिषु ।
 अपोर्णुवन्तस्तम आ परीवृतं स्वर्णं शुक्रं तन्वन्त आ रजः ॥२॥
 मध्वः पिबतं मधुपेभिगमभिरुत प्रियं मधुने युञ्जाथां रथम् ।
 आ वर्तन्ति मधुना जिन्वथस्पथो हतिं बहेथे मधुमन्तमश्विना ॥३॥
 हंसासो ये वा मधुमन्तो अस्मिधो हिरण्यपर्णा उहुव उषर्बुधः ।
 उदप्रुतो मन्दिनो मन्दिनिस्पृशो मध्वो न मक्षः सर्वानानि गच्छथः ॥४॥

ūd vām priṁshāso mādhu-
 manta īrate rāthā āśvāsa ushāso vyushṭishu | apornuvāntas
 tāma ā parīvṛitam svār nā śukrām tanvānta ā rājah || 2 ||
 mādhvah pibatam madhupébhir āsábhīr utá priyām má-
 dhune yuñjathām rātham | ā vartanīm mādhuṇā jinvathas
 pathó dṛitīm vahethe mādhumantam aśvinā || 3 || haṁsāso
 yé vām mādhumanto asrídho hīranyaparnā uhúva usharbú-
 dhah | udaprúto mandíno mandinispṛiṣo mādhvō ná má
 kshah | sávanāni gachathah || 4 ||

स्वध्वरासो मधुमन्तो अग्नये उस्वा जग्न्ते प्रति वस्तोरश्विना ।
 यन्निकृहस्तस्तर्गणिविचक्षणः सोमं सुषाव मधुमन्तमद्रिभिः ॥२॥
 आकेनिपसो अहभिर्दविध्वतः स्वर्णं शुक्रं तन्वन्त आ रजः ।
 मरश्चिदश्वान्युयुजान ईयते विश्वाँ अनु स्वधया चेतथस्पथः ॥३॥
 प्र वामवोचमश्विना धियंघा रथः स्वध्वो अजरो यो अस्ति ।
 येन सद्यः परि रजामि याथो हविष्मन्तं तर्गणिं भोजमच्छे ॥४॥

svadhvarāso mādhumanto
 agnáya usrá jarante prāti vāstor aśvinā | yān niktāhastas
 tarāṇīr vicakṣaṇāḥ sōmam sushāva mādhumantam ādri-
 bhiḥ || 5 || ākenipāso āhabhir dávidhvataḥ svār nā śukrām
 tanvānta ā rājah | sūraṣ cid āśvān yuṇyajānā īyate víśvāñ
 ānu svadhāyā cetathas pathāḥ || 6 || prā vām avocam aśvinā
 dhiyamdhā rāthah svāsvo ajāro yó āsti | yēna sadyāḥ pári
 rājāṁsi yāthó havīshmantam tarāṇīm bhojām ácha || 7 ||

Your food-bearing, cloud-laden, well-horsed chariots, appear at the flash of the dawn, scattering the surrounding gloom, like the sun, and spreading bright radiance over the firmament. 2

May you drink the heavenly sweet sap with lips accustomed to drink it; may you harness your beloved chariot for the sweet sap. May you come to the dwelling of the worshipper, and enliven the path with the sacred sap. May you bring, O twin-divines, the leather vessels, filled with the heavenly elixir. 3

May you come to our place of worship, as fleeing insects and birds to honey, with those waves that are swift of speed, gentle, persistent in action, golden-winged, bearers of burdens, early wakers at dawn, dispensers of water, exulting and sipping the heavenly elixir. 4

The foremost requisite of the holy rituals, the sacred fire, the acceptor of sweet libations, praises the associated twin-divines every day, when the prudent priest, the conductor of the ceremony, with clean hands expresses by grinding stones the sweet-flavoured juice of medicinal herbs. 5

The near-advancing rays, dispersing the darkness by the light of day, are over-spreading the firmament with lustre. The sun, harnessing as if the (horses) of his chariot, proceeds on his way. May you investigate the paths on which the sun traverses, offering food libations, as he moves. 6

Celebrating sacred rites, I glorify you, O twin-divines. Your undecaying chariot has excellent horses, wherewith you traverse swiftly through the regions of space. May you abounding in oblations promptly come to our place of worship, conferring happiness. 7

(३६) पञ्चम्वारिं सूक्तम्

(१-७) समर्चन्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । (१) प्रथमर्चो वायुः.

(२-७) द्वितीयादिषण्णाञ्जेन्द्रवायु देवते । गायत्री छन्दः ॥

२॥ अग्रं पिबामधूनां सुतं वायो दिविष्टिषु । त्वं हि पूर्वपा असि ॥१॥
 शतेना नो अभिष्टिभिर्नियुत्यं इन्द्रमारथिः । वायो सुतस्य तृप्ततम ॥२॥
 आ वां सहस्रं हर्ग्य इन्द्रवायु अभि प्रयः । वहन्तु सोमपीतये ॥३॥

46.

Āgram pibā mādhubhūnām sutām vayo divisbṛiṣhu | tvam
 hī pūrvapā āsi || 1 || śatēnā no abhisṭibhir niyūtvān indra-
 sārathih | vāyo sutāsya tṛimpatam || 2 || ā vām sahasram
 hāraya indravāyū abhi prayaḥ | vāhantu śomapītaye || 3 ||

रथं हिरण्यवन्धुरमिन्द्रवायु स्वध्वरम् । आहि म्वाथो दिविस्पृशम् ॥४॥
 रथेन पृथुपाजसा दाश्वानमुप गच्छतम् । इन्द्रवायु इहा गतम् ॥५॥
 इन्द्रवायु अयं सुतस्तं देवेभिः सजोषमा । पिबतं दाशुषो गृहे ॥६॥
 इह प्रयाणमस्तु वामिन्द्रवायु विमोचनम् । इह वां सोमपीतये ॥७॥

rātham hiraṇyavandhuram indravāyū svadhvarām | ā hī
 sthātho divisprīṣam || 4 || rāthena prithupājasā dāśvānsam
 ūpa gachhatam | indravāyū ihā gataṁ || 5 || indravāyū ayām
 sutās tām devébhiḥ saśośasā | pibatam dāśuṣho grihē || 6 ||
 ihā prayāṇam astu vām indravāyū vimōcanam | ihā vām
 śomapītaye || 7 ||

Accept first, O vital breath, the presented offering of the devotional love, at worship that secures happiness, for, you verily are the first acceptor. 1

O vital breath, associated by the subsidiaries, the sense-organs and having the soul as the charioteer, come for the fulfilment of our numerous aspirations. May you and the soul enjoy the worldly pleasures. 2

O soul and vital breath, may the thousands steeds comprising sense perceptions, eager for sustenance bring you to relish exhilarating enjoyments. 3

O soul and vital breath, may you mount the golden-seated chariot, the body, that aids our worship, soaring high to the inner most bliss. 4

O soul and vital breath, while going to the liberal devotee, come here with your very strong chariot of the body. 5

O soul and vital breath, these devotional songs are recited for you. May you, associated with Nature's bounties relish it in the home of the liberal devotee. 6

O soul and vital breath, may hither be the course of your journey. May you let your sense-organs relax here for enjoying the heavenly bliss. 7

(४७) सप्तचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-४) चतुर्कचस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । (१) प्रथमर्चो वायुः, (२-४) द्वितीयादितृचस्य चेन्द्रवायू देवते । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥२३॥

वायो शुक्रो अयामि ते मध्वो अग्रं दिविष्टिषु ।
 आ याहि सोमपीतये स्पार्हो देव नियुत्वता ॥१॥
 इन्द्रश्च वायवेषां सोमानां पीतिमर्हथः ।
 युवां हि यन्तीन्द्रवो निम्नमापो न मध्यक् ॥२॥
 वायुविन्द्रश्च शुष्मिणा सरथं शवमस्पती ।
 नियुत्वन्ता न ऊतय आ यातं सोमपीतये ॥३॥
 या वां सन्ति पुरुस्पृहो नियुतो दाशुषे नरा ।
 अस्मे ता यज्ञवाहसेन्द्रवायू नि यच्छतम् ॥४॥

47.

Vāyo śukró ayāmi te mādhyo ágram diviṣṭiṣhu | á yāhi
 sōmapitaye spārḥó deva niyútvatā || 1 || índraṣ ca vāyav
 eshām sōmānām pītīm arhathah | yuvām hí yántíndavo ni-
 mnām āpo ná sadhryāk || 2 || vāyav índraṣ ca śushmīṇā sa-
 rátham śavasas patī | niyútvantā na útāya á yātām sōma-
 pitaye || 3 || yá vām sánti purusprīho niyúto dāśúshe narā
 asmé tá yajñavāhaséndravāyū ní yachatam || 4 ||

(४८) अष्टचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । वायुर्देवता । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥२४॥

विहि होत्रा अवीता विपो न रायो अर्यः ।
 वायवा चन्द्रेण रथेन याहि सुतस्य पीतये ॥१॥

48.

Vihí hótṛā ávitā vípo ná ráyo aryáh | vāyav á candréna
 ráthena yāhi sutásya pītāye || 1 ||

O vital breath, purified by holy acts, I bring to you the loving devotion, offered first to you at all worships. O ever-loved divine, come with your susidiaries, the sense perceptions, to enjoy the exhilarating experiences. 1

O soul and vital breath, both of you deserve to relish the devotional elixir. Our devotion flows towards you as drops of water gather to move towards lower levels. 2

O soul and vital breath, lords of strength, vigorous, and drawn by the subsidiaries, the sense-perceptions, may both of you come riding in the same vehicle to accept devotional love for our protection. 3

Leaders of ceremonies, conveyors of sacred homage, O soul and vital breath, may you grant to the dedicated devotees the reputed sense-enjoying faculties, which are blessed by you. 4

O vital breath, come like an army chief, the terrifier of evil force. May you enrich the worshipper and come with your refulgent car to enjoy exhilarating experiences. 1

निर्युवा॒णो अ॒शस्ती॑निर्यु॒त्वाँ इन्द्र॑मा॒ग्धिः ।
 वा॒यवा च॒न्द्रेण॑ रथे॒न या॒हि सु॒तस्य॑ पी॒तये ॥२॥
 अनु॑ कृ॒ष्णे वसु॑धिती येमा॒ते वि॒श्वपे॑शमा ।
 वा॒यवा च॒न्द्रेण॑ रथे॒न या॒हि सु॒तस्य॑ पी॒तये ॥३॥
 वह॑न्तु त्वा म॒नोयु॒जो यु॒क्तासौ॑ नव॒तिर्नव॑ ।
 वा॒यवा च॒न्द्रेण॑ रथे॒न या॒हि सु॒तस्य॑ पी॒तये ॥४॥
 वा॒यो श॒तं ह॑रीणां यु॒वस्व॑ पो॒ष्याणाम् ।
 उ॒त वा॒ ते स॒हस्रि॑णो रथ॒ आ या॑तु पा॒जसा ॥५॥

niryuvāṇo āśastīr niyū-
 tvāñ indrasārathiḥ | vāyav — || 2 || ānu kṛṣṇe vāsudhiti
 yemāte viśvāpeśasā | vāyav — || 3 || vāhantu tvā manoyūjo
 yuktāso navatīr nāva | vāyav — || 4 || vāyo śatam hārīṇām
 yuvāsva pošhyānām | utā vā te sahasriṇo rātha ā yātu pā-
 jāsā || 5 ||

(४९) एकोनपञ्चाशं सूक्तम्

(१-२) पटुवम्याम्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । इन्द्राबृहस्पती देवते । गायत्री छन्दः ॥

॥२५॥ इ॒दं वा॑मास्ये॒ हविः॑ प्रि॒यमिन्द्रा॑बृहस्पती । उ॒क्थं म॑द॒श्च श॑स्यते ॥१॥
 अ॒यं वा॑ परि॒ षिच्ये॑ते सोम॑ इन्द्राबृहस्पती । चा॒रुर्म॑दा॒य पी॑तये ॥२॥
 आ न॑ इन्द्राबृहस्पती गृ॒हमिन्द्र॑श्च गच्छतम् । सोम॑पा सोम॑पीतये ॥३॥

49.

Idāṃ vām āsyè havīḥ priyām indrābrihaspatī | ukthām
 mādaṣ ca śasyate || 1 || ayām vām pári shicyate sóma in-
 drābrihaspatī | cārur mādāya pītāye || 2 || ā na indrābrihas-
 patī grīhām indraṣ ca gachhatam | somapā sómapītaye || 3 ||

O vital breath, the represser of calumnies, drawn by the subsidiaries, the sense perceptions, and having the soul as your charioteer, come with your refulgent car to enjoy exhilarating experiences. 2

The two attractive sources of sustenance, the universal forms (heaven and earth) wait upon you ; come, O vital breath, with your refulgent car to enjoy exhilarating experiences. 3

May the ninety-nine energies, harnessed together, swift as mind, convey you. Come, O vital breath, with your brilliant sense-perceptions to enjoy exhilarating experiences. 4

Harness, O vital breath, one hundred vital energies, or even a thousand, and let your chariot come with rapidity hither. 5

49

O resplendent self and the super-dominating wisdom, I, the ego, present a morsel of melodies into your mouth and offer loving devotion to your heart. 1

This sweet sacred hymn has been expressed, O resplendent self and supreme wisdom, for you for acceptance and exhilaration. 2

O resplendent self and supreme wisdom, relishers of divine pleasure, come to our dwelling (inner cavity) and accept our loving devotion. 3

अ॒स्मे इन्द्रा॒वृहस्पती॑ र॒यिं ध॑त्तं श॒त॒ग्वि॒नम् । अ॒श्वान्तं॑ स॒हस्रि॑णम् ॥४॥
 इन्द्रा॒वृहस्पती॑ व॒यं सु॒ते गी॒र्भिर्ह॑वामहे । अ॒स्य सोम॑स्य पि॒तये॑ ॥५॥
 सोम॑मिन्द्रा॒वृहस्पती॑ पि॒बतं॑ दा॒शुषो॑ गृ॒हे । मा॒दये॑था॒ तदो॑कसा ॥६॥

asmé indrābṛhaspatī rayīm dhattam ṣatagvīnam | āśvāvan-
 tam sahasrīnam || 4 || indrābṛhaspatī vayām suté gīrbhīr
 havāmahe | asyá sómasya pītāye || 5 || sómam indrābṛhas-
 patī píbatam dāśúsho grihé | mādayethām tádokasā ||
 6 ||

(५०) पञ्चाशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव कषिः । (१-९) प्रथमादितवर्चा बृहस्पतिः, (१०-११)
 दशम्यकादशयोश्चेन्द्रावृहस्पती देवते । (१-९, ११) प्रथमादितवर्चमेकादश्याश्च त्रिष्टुप्,
 (१०) दशम्याश्च जगती छन्दसी ॥

॥२६॥ यस्त॒स्तम्भ॑ सह॒सा वि॒ ज्मो अ॒न्तान्बृ॑हस्पतिस्त्रि॒धस्यो॑ रवे॒ण ।
 तं प्र॒त्नासु॑ ऋष॒यो दी॒ध्यानाः॑ पु॒रो वि॒प्रा दधि॑रे मु॒न्द्रजि॒ह्वम् ॥५॥
 धुने॒तेयः॑ सु॒प्रक्ते॒न म॒दन्तो॑ बृहस्पते अ॒भि ये न॑स्त॒स्त्रे ।
 पृष॑न्तं सु॒प्रम॒दध॑मुर्वं बृहस्पते रक्ष॑तादस्य योनिम् ॥२॥

50.

Yás tastāmbha sāhasā vi jmo ántān bṛhaspatīs trisha-
 dbasthó ráveṇa | tám pratnása ṛishayo dídhyanāḥ puró ví-
 prā dadhire mandrájihvam || 1 || dhunétayaḥ supraketaṁ
 mādanto bṛhaspate abhí yé nas tatasré | prīshantam śrīp-
 rām ádabdhām ūrvām bṛhaspate rākshatād asya yónim
 || 2 ||

Grant us, O resplendent self and supreme wisdom
hundreds of cows (thoughts) and thousands of horses
(vital activity). 4

O resplendent self and supreme wisdom, we invoke you
with praises to share the effused sap of devotion and
enjoy the drink. 5

Cherish, O resplendent self and supreme wisdom, cherish
the loving devotion, in the apartment of the donor, and
be exhilarated in his abode. 6

50

Amongst the very very old heavenly bodies, stars, planets,
the most prominent is the lord of the vast universe (the
sun, of the physical region), who has pleasing tongue
of flames, who sustains the ends of the earth by his
might, and who abides with sovereignty in the three
regions of the universe. 1

O Lord of vast universe (universal Lord of spiritual
region), may you protect the fruit-yielding, progressive,
invincible, great sacred works of your such worshippers,
as gladden you by their work, and who are possessed of
great wisdom, and glorify you. May you make their
adversaries tremble. 2

बृहस्पते या परमा परावदत आ त कृतस्पृशो नि षेदुः ।
 तुभ्यं खाता अवाता अद्रिदुग्धा मध्वः श्रोतन्त्यभितो विरप्शम ॥३॥
 बृहस्पतिः प्रथमं जायमानो महो ज्योतिषः परमे व्योमन् ।
 सप्तास्यन्तुविजातो रवेण वि सप्तरश्मिग्धमत्तमामि ॥४॥
 स सुष्टुभा स ऋक्ता गणेन वलं रुगेज फलिगं रवेण ।
 बृहस्पतिरुस्रिया हव्यमुदः कनिकद्वारशतीरुदाजत् ॥५॥

brīhaspate yā paramā parāvād āta ā ta ritasprīso nī
 sheduh | tūbhyam khātā avatā ādridugdhā mādхва षो-
 tanty abhīto virapśam || 3 || brīhaspātiḥ prathamam jāya-
 māno mahó jyótishah paramé vyōman | saptā-syas tuvijātó
 rávena ví saptáraşmir adhamat tāmāñsi || 4 || sá susṭúbhā
 sá řikvatā gaṇéna valām ruvoja phaligām rávena | brīhas-
 pātir usríyā havyasúdaḥ kánikradad vávaşatir úd ājat
 || ५ ||

॥३॥ एवा पित्रे विश्वेदेवाय वृष्णे यज्ञेर्विधेम नमसा हविर्भिः ।
 बृहस्पते सुप्रजा वीरवन्तो वयं स्याम पनयो न्योणाम ॥६॥
 स इद्राजा प्रतिजन्यानि विश्वा शुष्मेण नम्यन्वभि वीर्येण ।
 बृहस्पति यः सुभ्रतं विभर्ति वल्गुयति वन्दते पूर्वभाजम् ॥७॥
 स इत्सेति मुञ्चति ओकसि स्वे तस्मा इळा पिन्वते विश्वदानीम् ।
 तस्मै विशः स्वयमेवा नमन्ते यस्मिन्ब्रह्मा गजन्ति पूर्वं गति ॥८॥

evā pitré vişvādevāya vṛiṣṇe yajñair vidhema nāmasā
 havirbhiḥ | brīhaspate suprajā virāvanto vayam syāma pá-
 tayo rayiṇām || 6 || sá íd rájā prátijanyāni vişvā śúshmeṇa
 tasthāv abhí vīryēna | brīhaspātim yāḥ sábhritam bibhárti
 valgūyāti vāndate pūrvabhājam || 7 || sá ít ksheti sūdhita
 okasi své tāsmā ilā pinvate vişvadānīm | tāsmai viśaḥ eva-
 yām evā namante yāsmiñ brahmā rájani pūrva éti || 8 ||

O sun, lord of vast universe, these vital rays of yours, coming from a distant region, exist in the eternal order. May these rays relish the exhilarating moisture of all that is on this earth, just as the worshipper enjoys the herbal juice, pressed by the sounding stones during the ceremony and flowing copiously, as if from a deep well. 3

O sun, lord of vast universe, you first appear in the highest region of supreme light with your seven-fold mouth and with noise of thunder ; with seven rays, you blow and disperse the darkness. 4

Aided by the reputed and brilliant troop of the devout sages, he destroys with super-sound the crooked pollution. Then the sun, the lord of vast universe, the bestower of food with super-sound, sets free his rays for the growth of harvest, that supplies the material of oblations. 5

Thus may we offer worship with praises and dedication and with oblation to the paternal universal Lord, the showerer of benefits, and may we, O Lord of Universe, be blessed with excellent and valiant progeny and become proud possessors of rich treasures. 6

Surely that prince overcomes by his strength and prowess all hostile people, who cherishes Supreme Lord liberally by oblations and glorifies and honours him as the foremost sharer of the offering. 7

Verily he dwells in peace and comfort in his own house ; to him the earth bears fruit in all seasons ; to him his subjects willingly pay homage, the prince to whom the Lord supreme first favours with His blessings. 8

अप्रतीतो जयति सं धनानि प्रतिजन्यान्युत या सजन्या ।
 अवस्ये यो वरिवः कृणोति ब्रह्मणे राजा तमवन्ति देवाः ॥९॥
 इन्द्रश्च सोमं पिबत बृहस्पतेऽस्मिन्यज्ञे मन्दसाना वृषण्वम् ।
 आ वा विशन्तिवन्दवः स्वाभुवोऽस्मे रयि सर्ववीरं नि यच्छतम् ॥१०॥
 बृहस्पत इन्द्र वर्धत नः सचा मा वा मुमतिर्भूत्वस्मे ।
 अविष्टं धियो जिगृतं पुरंधीर्जस्तमर्यो वनुषामरातीः ॥११॥

ápratīto jayati sám dhánāni prátijanyāny utá yá sájanyā |
 avasyáve yó varivah kṛiṇóti brahmāne rájā tám avanti de-
 vāḥ || 9 || índraṣ ca sómam pibatam bṛihaspate 'smín yajñé
 mandasāná vṛishanvasū | ā vām viṣantv índavaḥ svābhúvo
 'smé rayīm sárvavīraṁ ní yachataṁ || 10 || bṛihaspata indra
 vārdhataṁ naḥ sácā sá vām sumatír bhūtv asmé | avishtám
 dhíyo jigritám púramdhír jajastám aryó vanúshām árātīḥ
 || 11 ||

(५१) एकपञ्चाशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । उषा देवता । विष्णु उन्मः ॥

॥ हरिः ५३४ ॥

॥१॥ इदमु त्यत्पुरुतमं पुरस्ताज्योतिस्तमसो वयुनावदस्थात् ।
 नूनं दिवो दुहितरो विभातीर्गानु कृणवन्नुपमो जनाय ॥१॥
 अस्थुरु चित्रा उपसः पुरस्तान्मिता इव स्वरवोऽध्वरेषु ।
 व्यं व्रजस्य तमसो द्वारोच्छन्तीर्ब्रज्जुचयः पादकाः ॥२॥

51.

Idám u tyát purutámam purástāj jyótis támaso vayú-
 nāvad asthāt | nūnám divó duhitáro vibhātír gātúm kṛiṇa-
 vann ushāso jānāya || 1 || ásthur u citrá ushāsaḥ purástān
 mitá iva svaravo 'dhvaréshu | vy ū vrajasya támaso ūvā-
 rochántir avrañ chūcayah pāvakāḥ || 2 ||

Unopposed, that prince becomes the winner of the treasures of hostile people, and of his own subjects, who bestows riches upon learned men and seeks their protection. All divine powers also offer protection to him. 9

O Supreme Lord, may you and your radiant powers, exulting and showering riches, accept our devotional love at congregation. May you be fully satisfied with our loving regards. May you bestow upon us riches and heroic descendants. 10

O Lord with resplendence and supreme wisdom, may you elevate us : may we be combinedly blessed with both of your these attributes. May you assist our holy thoughts and wake up our spirits. May you weaken the hatred of our adversaries. 11

51

Their widely-spread light is coming up in the east, from out of darkness, inspiring divine wisdom. Verily the brilliant dawn, the daughter of heaven, enlighten the path of action for men. 1

The richly-coloured dawns rise up in the east, like the pillars planted at the place of worship round the altar. Radiant, splendid and purifying are they manifested, opening the portals of the fold of gloom. 2

उच्छन्तीरय चितयन्त भोजान्राधोदेयायोषसो मघोर्नीः ।
 अचित्रे अन्तः पणयः ससन्त्वबुध्यमानास्तमसो विमध्ये ॥३॥
 कुवित्स देवीः सनयो नवो वा यामो बभूयादुषसो वो अय ।
 येना नवग्वे अङ्गिरे दशग्वे सप्तस्ये रेवती रेवदुष ॥४॥
 यूयं हि देवीर्ऋतयुग्भिरश्वैः परिप्रयाथ भुवनानि सद्यः ।
 प्रबोधयन्तीरुषसः ससन्तं द्विपाच्चतुष्पाच्चरथाय जीवम् ॥५॥

uchántir adyá cita-
 yanta bhoján rādhodéyāyosháso maghónīḥ | acitré antáh
 paṇáyāḥ sasantv ábudhyamānās tāmaso vimadhye || 3 || ku-
 vīt sá devīḥ sanáyo návo vā yāmo babhūyād ushaso vo
 adyá | yēnā nāvagve āngire dāśagve saptásye revatī revád
 ūshá || 4 || yūyám hí devīr ṛitayúgbhir áśvaiḥ pariprayāthá
 bhúvanāni sadyāḥ | prabodháyantir ushasaḥ sasántam dvi-
 pác cátusphāc caráthāya jīvám || 5 ||

॥३॥ कं स्विदामां कतमा पुगणी यया विधानां विदधुर्ऋभूणाम् ।
 शुभं यच्छुभ्रा उषसश्चरन्ति न वि ज्ञायन्ते सदशीर्जुर्याः ॥६॥
 ता घा ता भद्रा उषसः पुगमुग्भिष्टिद्युभ्रा कृतजातमत्याः ।
 यास्वीजानः शशमान उक्थेः स्तुवच्छंसन्द्रविणं सद्य आप ॥७॥
 ता आ चरन्ति समना पुगस्तात्समानतः समना पप्रथानाः ।
 कृतस्य देवीः सदसो बुधाना गवां न मर्गा उषसो जरन्ते ॥८॥

kvā svid āsam katamā purāṇī yāyā vidhānā vidadhūr
 ṛibhūṇām | śubham yāc chubhrā ushāsaḥ caranti nā ví jñā-
 yante sadṛīṣīr ajuryāḥ || 6 || tā ghā tā bhadrá ushāsaḥ pu-
 rāsūr abhishtīdyumnā ṛitājātasatyāḥ | yāsv ījānāḥ śaśamānā
 ukthaiḥ stuvāṇ chānsan drāviṇam sadyā āpa || 7 || tā ā ca-
 ranti samānā purástāt samānātaḥ samānā paprathānāḥ | ṛi-
 tāsya devīḥ sādaso budhānā gāvām na mārḡā ushāso ja-
 rante || 8 ||

The gloom-dispelling, affluent dawns animate the pious worshippers to offer sacrificial treasure. May the churlish traffickers sleep on unawakened in the gloomy depth of darkness. 3

O divine dawns, may your chariot, whether old or new, be frequent at this day's worship, wherewith, O affluent dawns, possessing riches, may you shine upon the singers reciting seven-tones of the fire-priests, presiding over the ceremony lasting nine or ten days. 4

O divine dawns, with speedy rays, harnessed by eternal order, you swiftly travel round the regions of space. May you arouse the sleeping creatures, whether biped (men) or quadraped (cattle), so that they may pursue their assigned duties. 5

Where is that ancient one of those dawns, through whom the works of men of experience and wisdom are accomplished? As the bright dawns happily proceed onward, they are not known apart, being alike and undecaying. 6

Blessed are those dawns, shining with blessings, furnished with that truth which springs from eternal holy order. With the help of these dawns, the worshipper, adoring with silent praises, and glorifying with hymns, soon obtains riches. 7

Coming from the east, from the same region alike, they spread around in a similar form. These divine dawns, springing from the seat of holy order, shine like radiant rays of the sun. 8

ता इ॒ष्ट्वे॒ऽव॒ सम॒ना सम॒नीर॒मीत॒वर्णा उ॒षस॑श्चरन्ति ।
 गू॒हन्ती॒रभ्व॑मसितं रु॒शद्भिः शु॒क्रास्त॒नूभिः शु॒चयो रु॒चानाः ॥९॥
 रयिं दि॒वो दु॒हित॒रो वि॒भातीः प्र॒जाव॑न्तं यच्छता॒स्मासु॑ दे॒वीः ।
 स्यो॒नादा वः प्र॒तिबु॑ध्यमानाः सु॒वीर्य॑स्य पत॒यः स्याम ॥१०॥
 तद्दो दि॒वो दु॒हित॒रो वि॒भाती॒रुष॑ ब्रुव उ॒षसो य॒ज्ञके॑तुः ।
 वयं स्याम य॒शसो॑ जनेषु तद्वयौश्च ध॒न्तां पृ॒थि॒वी च॑ दे॒वी ॥११॥

tā in iv évā samaná samānīr āmitavarṇā ushā-
 saṣ caranti | gūhantīr ābhvam āsitam rūṣadbhiḥ ṣukrās ta-
 nūbbhiḥ śucayo rucānāḥ || 9 || rayīm divo duhitaro vibhātīḥ
 prajāvantam yachatāsmāsu devīḥ | syonād ā vaḥ pratibū-
 dhyamānāḥ suvīryasya pātayaḥ syāma || 10 || tād vo divo
 duhitaro vibhātīr ūpa bruva ushaso yajñāketuḥ | vayām
 syāma yaśāso jānesu tād dyaus ca dhattām prithivī ca
 devī || 11 ||

(५२) द्विपञ्चाशं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चस्याख्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । उषा देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३॥ प्रति॒ प्या सु॒नरी॒ जनीं॑ व्यु॒च्छन्ती॒ परि॒ स्वसुः॑ । दि॒वो अ॑दर्शि दु॒हिता ॥१॥
 अ॒श्वेव॑ चि॒त्रारु॑षी मा॒ता गवा॑मृतावरी । सखा॑भृदु॒श्विनो॑रु॒षाः ॥२॥
 उ॒त सखा॑स्यु॒श्विनो॑रु॒त मा॒ता गवा॑मसि । उ॒तोषो॑ वस्व ई॒शिषे ॥३॥
 याव॑यद्वे॒षसं॑ त्वा चि॒कित्त्वित्सू॑ताव॒रि । प्रति॒ स्तोमै॑रभु॒त्समहि ॥४॥

52.

Prāti shyā sūnārī jānī vyuchānti pāri svāsuḥ | divo
 adarṣi duhitā || 1 || aśveva citrārushī mātā gāvām ṛitāvari |
 sākhābhūd aśvīnor ushāḥ || 2 || utā sākhāsy aśvīnor utā
 mātā gāvām asi | utōsho vāsva īśiṣhe || 3 || yāvayāddvesha-
 sam tva cikityit sūnṛitāvari | prāti stōmair abhutsamahi || 4 ||

These dawns proceed verily all alike, of similar forms, of infinite colours, pure, bright, illumining, concealing the gigantic might of darkness with the radiant rays. 9

O divine, O heaven's resplendent daughters, bestow upon us wealth, children and grand-children. Awaking us for our benefit, may you bless us to be the masters of heroic vigour. 10

O daughters of heaven, resplendent dawns, I, the institutor of worship, implore you, so that we may be glorious among people, and may heaven and earth and light sustain us. 11

52

The daughter of heaven, the giver of delight, the granter of benefits, is seen shedding radiance upon her sister, the night, ready to depart. 1

The dawn, in colour like a beautiful mare, the radiant mother of the rays of light, the object of worship, is the friend of the twin-divines,—the sun and moon. 2

O dawn, you are the friend of the twin-divines, you are the mother of the rays of light; you rule over riches. 3

With laudations we awaken you, O dawn endowed with the light of truth, driver of animosities, and restorer of consciousness. 4

प्रति भद्रा अदृक्षत गवां सर्गा न रश्मयः । ओषा अप्रा उरु जयः ॥५॥
 आपप्रुषी विभावरी व्यावर्ज्योतिषा तमः । उषो अनु स्वधामव ॥६॥
 आ द्यां तेनोषि रश्मिभिरान्तरिक्षमुरु प्रियम् । उषः शुक्रेण शोचिषा ॥७॥

prāti bhadrá adṛikshata gávāṃ sárgā ná raśmáyaḥ | óshā
 aprā urú jráyah || 5 || āpaprúshī vibhāvāri vy āvar jyótishā
 támaḥ | úsho ánu svadhām ava || 6 || ā dyām tanoshi ra-
 śmíbbhir āntáriksham urú priyām | úshaḥ śukreṇa śocíshā
 || 7 ||

(५३) त्रिपञ्चाशं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चन्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । सविता देवता । जगती छन्दः ॥

॥४॥

तद्देवस्य सवितुर्वार्यं महद्वृणीमहे असुरस्य प्रचेतसः ।
 छर्दिरेन दाशुषे यच्छति त्मना तन्नो महौ उदयान्देवो अकुभिः ॥१॥
 दिवो धर्ता भुवनस्य प्रजापतिः पिशङ्ग इापिं प्रति सुञ्जते कविः ।
 विचक्षणः प्रथयन्नापृणन्नूर्वजीजनत्सविता सुन्नमुक्थ्यम् ॥२॥
 आप्रा रजोसि दिव्यानि पार्थिवा श्लोकं देवः कृणुते स्वाय धर्मेणे ।
 प्र बाहू अस्त्राक्सविता सवीमनि निवेशयन्प्रसुवन्नकुभिर्जगत् ॥३॥

53.

Tád devásya savitúr váryam mahád vṛṇīmáhe ásurasya
 prácetasah | chardír yéna dāśúshe yáchatī tmánā tán no
 mahāñ úd ayān devó aktúbhiḥ || 1 || divó dhartā bhúvana-
 sya prajāpatih piśāṅgaṃ drāpīm prāti muñcate kavīḥ | vi-
 cakshaṇāḥ prathāyann āpṛiṇānn urv ājījanat savitā sunnām
 ukthyām || 2 || āprā rájānsi divyāni pāṛthivā ślókam devāḥ
 kṛiṇute sváya dhármaṇe | prá bāhú asrāk savitā sāvīmani
 nivesāyan prasuvānn aktúbhir jágat || 3 ||

The auspicious rays are visible, spreading like scattered cows. The dawn has filled the world with her refulgence. 5

O refulgent dawns, filling the world with light, you dispel darkness with your radiance. There after may you protect our grainaries. 6

You overspread, O dawns, the heaven with rays, as well as the vast and loving firmament with pure lustre. 7

53

We, solicit of this divine, powerful and all wise creator, who deserves adoration, and who is master of ample wealth ; wherewith He freely grants His worshipper, offerer of homage, protection of his own accord. May the great Lord grant us such blessings every day. 1

He, the all-wise creator, is the sustainer of heaven, and the protector of the world. He puts on as if an armour of spiritual halo around Him. He discriminates all objects, and filling the world with bliss, disperses great laudable benefits. 2

The divine creator fills with radiance the celestial and terrestrial regions. Shining in His own sovereignty, He puts forth His arms of help for the protection, regulates the world, and animates it with His divine light. 3

अदाभ्यो भुवनानि प्रचाकशस्तानि देवः सविताभि रक्षते ।
 प्रास्वाग्वाहू भुवनस्य प्रजाभ्यो धृतव्रतो महो अज्मस्य राजति ॥४॥
 त्रिरन्तरिक्षं सविता महित्वना त्री रजांसि परिभूस्त्रीणि रोचुना ।
 तिस्रो दिवः पृथिवीस्तिस्र इन्वति त्रिभिर्ब्रतैरभि नो रक्षति त्मना ॥५॥
 बृहत्सुन्नः प्रसवीता निवेशनो जगतः स्थातुरुभयस्य यो वशी ।
 स नो देवः सविता शर्म यच्छत्वस्मे क्षयाय त्रिवरूथमंहसः ॥६॥
 आगन्देव ऋतुभिर्वर्धतु क्षयं दधातु नः सविता सुप्रजामिषम् ।
 स नः क्षपाभिरहभिश्च जिन्वतु प्रजावन्तं रयिमस्मे समिन्वतु ॥७॥

ādābhyo bhūva-

nāni pracākaṣad vratāni devāḥ savitābhī rakshate | prāsrāg
 bāhū bhūvanasya prajābhyo dhṛitāvratō mahō ājmasya rā-
 jati || 4 || trīr antārikṣaṃ savitā mahitvanā trī rājāṃsi pari-
 bhūts trīni rocanā | tistrō dīvaḥ prithivīs tistrā invati tribhīr
 vratair abhī no rakshati tmānā || 5 || bṛihātsumnaḥ prasa-
 vitā nivēśano jāgata sthātūr ubhāyasya yō vaśī | sā no
 devāḥ savitā śarma yachatv asme kshāyāya trivārūtham
 āñhasaḥ || 6 || āgan devā ṛitūbhir vārdhatu kshāyam dā-
 dhātu naḥ savitā suprajām īśham | sā naḥ kshapābhir āha-
 bhiḥ ca jinvalu prajāvantam rayīm asme sām invatu || 7 ||

(५४) चतुष्पञ्चाशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वायदेव ऋषिः । सविता देवता । (१-५) प्रथमादि-
 पञ्चार्वा जगती, (६) षष्ठ्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥५॥

अमूदेवः सविता वन्द्यो नु न इदानीमहं उपवाच्यो नृभिः ।
 वि यो रत्ना भजति मानवेभ्यः श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा दधत् ॥१॥

54.

Ābbūd devāḥ savitā vāndyo nū na idānīm āhna upa-
 vācyo nṛībhiḥ | vī yō rātnā bhājati mānavēbhiyaḥ srēṣṭhaṃ
 no ātra draviṇam yāthā dādhat || 1 ||

The divine creator, unhampered in His activities, illumines the regions and protects the righteous men. He extends His arms of help to the people of the earth. Firm in His determinations, He shines over the wide world. 4

The creator, encompassing all the three regions by his magnitude, He pervades the three divisions of the firmament, the three worlds, the three brilliant spheres, the three heavens, and the threefold earth. May He, by His threefold measures, protect us, through His own pleasure. 5

May that divine creator, who is the source of great happiness, the engender of all, comprehender of all, regulator of both the moveable and the stationary, grant us happiness in the three worlds, and enable us to drive away the sins. 6

May the divine creator be with us along with all His seasonal blessing. May He bring prosperity to our homes, and bestow upon us food and noble sons. May He inspire us by nights and by days. May He send us opulence with progeny. 7

Now we have the realization of the divine creator. May He be glorified by us and praised by the priests at this ceremony and at the close of the day in order that He apportion precious treasures to humanity. May He bestow upon us, on this occasion, most excellent wealth. 1

देवेभ्यो हि प्रथमं यज्ञियेभ्योऽमृतत्वं सुवसि भागमुत्तमम् ।
 आदिहामानं सवितुर्व्यूणुषेऽनूचीना जीविता मानुषेभ्यः ॥२॥
 अचिन्ती यच्चक्रमा दैव्ये जने दीनेर्दक्षैः प्रभूती पुरुषत्वता ।
 देवेषु च सवितुर्मानुषेषु च त्वं नो अत्र सुवतादनागसः ॥३॥
 न प्रमिये सवितुर्दैव्यस्य तद्यथा विश्वं भुवनं धारयिष्यति ।
 यत्पृथिव्या वरिमन्ना स्वर्गुरिर्वर्ष्मन्दिवः सुवति सत्यमस्य तत् ॥४॥

devébhyo hí pratha-
 mām yajñīyebhyo 'mṛitatvām suvási bhāgām uttamām | ád
 íd dāmānam savitar vy ūṇushe 'nūcinā jīvitā mánushe-
 bhyah || 2 || ácittī yác cakṛimā daívye jáne dīnāir dákshaiḥ
 prábhūti pūrushatvātā | devéshu ca savitar mánusheshu ca
 tvām no átra suvatād ánāgasah || 3 || ná pramīye savitúr
 daívyasya tát yáthā vísvam bhúvanam dhārayishyāti | yát
 prithivyā várimann ā svaṅgurír várshman diváh suvāti sa-
 tyām asya tát || 4 ||

इन्द्रज्येष्ठान्वृहद्भ्यः पर्वतेभ्यः क्षयौ एभ्यः सुवसि पस्त्यावतः ।
 यथायथा पुनर्वन्तो वियेमिर एवैव तस्थुः सवितः सुवाय ते ॥५॥
 ये ते त्रिरहन्तसवितः सुवासो दिवेदिवे सौभगमासुवन्ति ।
 इन्द्रो द्यावापृथिवी सिन्धुरद्भिरादित्यैर्नो अदितिः शर्म यंसत् ॥६॥

indrajyeshthān bṛihadbhyah párvate-
 bhyah ksháyāñ ebhyah suvasi pastyāvataḥ | yáthā-yathā
 patáyanto viyemirá evaívā tasthuḥ savitaḥ savāya te || 5 ||
 yé te trír áhan savitaḥ savāso divé-dive saúbhagam āsu-
 vānti | índro dyāvāprithivī síndhur adbhír ādityaír no ádi-
 tiḥ śarma yaṁsat || 6 ||

O creator, you grant the best gift of immortality to the enlightened and dedicated men of the first category. To the liberal givers, you open the portals of light and to the common men, you award the continuous cycle of existence. 2

If O creator, through ignorance, infirmities or omissions on our part, we have committed offence against your divine laws, or against learned elites or common men, may you on this occasion absolve us from the guilt and be compassionate 3

None can ever obstruct the acts of the divine creator, He sustains the whole world, and the print (the divine art) of His finger is widely visible over the extent of earth ; and the magnitude of the heaven verily is the truth, that is His. 4

You raise your worshippers to the highest level, just as the sun is elevated above the vast clouds. For them you provide dwelling places, filled with habitations. And the more they rise in their levels, the more you are retained in their hearts, and the more they are in possession of your love, the more they obey your command. 5

O creator, may the sun, the heaven and earth, the ocean full of waters, and infinity (time and space) and its divisions, be the cause of happiness for such worshippers, as offer prayers and devotional homages to you day by day, thrice a day. 6

(५५) पञ्चपञ्चाशं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । (१-७) प्रथमादि-
सप्तर्चा विष्टुप्, (८-१०) अष्टम्यादितृचस्य च गायत्री छन्दसी ॥

॥६॥

को वरुता वसवः को वरुता द्यावाभूमी अदिते त्रासीथां नः ।
 सहीयसो वरुण मित्र मर्तात्को वोऽध्वरे वरिवो धाति देवाः ॥१॥
 प्र ये धामानि पुर्याण्यर्चान्वि यदुच्छ्रान्वियोतारो अमृगः ।
 विधातारो वि ते दधुर्जस्त्रा कृतधीतयो रुचन्त दुस्माः ॥२॥
 प्र पस्त्याऽमदिति सिन्धुमर्कैः स्वस्तिर्मीले सख्याय देवीम् ।
 उभे यथा नो अहनी निपाते उषामानक्ता कर्तामदब्धे ॥३॥

55.

Kó vas trātá vasavaḥ kó varūtá dyāvābhūmi adite trā-
 sīthān naḥ | sāhīyaso varuna mitra mātāt kó vo 'dhvarē
 vārivo dhāti devāḥ || 1 || prā yé dhāmāni pūrvyāṇy ārcān ví
 yád uchān viyotāro amūrāḥ | vidhātāro ví té dadhur ājasrā
 rītādhītayo rurucanta dasmāḥ || 2 || prā pastyām āditim sín-
 dhum arkaiḥ svastīm ile sakhyāya devīm | ubhé yāthā no
 áhanī nipāta ushāsānāktā karatām ādabdhe || 3 ||

व्ययमा वरुणश्चेति पन्थामिपम्पतिः सुवितं गानुमग्निः ।
 इन्द्राविष्णु नृवदु पु स्तवाना अमं नो यन्तममवद्वरुथम् ॥१॥
 आ पर्वतस्य मरुतामवांसि देवस्य त्रानुरावि भगस्य ।
 पात्यतिर्जन्यादहंसो नो मित्रो मित्रियादुत न उरुष्येत ॥२॥

vy àryamā

várunaṣ ceti pánthām ishás pátiḥ suvitam gātum agnīḥ |
 índrāviṣṇū nṛivād u shú stāvānā śarma no yantam āma-
 vad várūtham || 4 || ā párvatasya marūtām ávānsi devāsya
 trātūr avri bhágasya | pāt patir jānyād āhaso no mitró
 mitriyād utá na uruṣhyet || 5 ||

Who, of you, O providers of riches, is our saviour ? Who is our protector ? O heaven and earth, and eternity, may you preserve us. O sun and ocean, may you protect us from the strong foe. O divines, among you, who confers rewards for our sacred deeds ? 1

The divine powers grant rewards of previous lives, dispel darkness, distinguish virtue from vice, and are infallible. They are eternal distributors of rewards, granters of what is desvied, the upholders of eternal truths and they shine brilliantly. 2

I implore Nature's bounties, such as mother-infinity, and the ocean, and the divine source of bliss for friendship. I praise you, both day and night, that you may protect us unimpeded. O night and morning, may you fulfil our wishes. 3

O ordainer and most virtuous, guide us along the path of worship. May the illustrious leader, the Lord of food, show us the way to happiness. O resplendent and protector, being glorified, bestow upon us aspired prosperity comprehending descendants and household comforts. 4

I have recourse to the protection of mountains, the cloud-bearing winds, and Nature's splendour. May the oceans preserve us from human wretchedness, and may the sun save us with a friendly regard. 5

॥७॥

नृ रोदसी अहिना बुध्न्येन स्तुवीत देवी अप्येभिरिष्टैः ।
 समुद्रं न संचरणे सनिष्यवो घर्मस्वरसो नद्योऽपि व्रत ॥६॥
 देवेनो देव्यदितिर्नि पातु देवस्त्राना त्रायतामप्रयुच्छन् ।
 नहि मित्रस्य वरुणस्य धासिमहीमसि प्रमियं सान्वमेः ॥७॥
 अग्निरीशे वसव्यस्याग्निर्महः सौभगस्य । तान्यस्मभ्यं रासते ॥८॥
 उषो मघोन्या ष्ह सृते वार्यी पुरु । अस्मभ्यं वाजिनीवति ॥९॥
 तत्सु नः सविता भगो वरुणो मित्रो अर्यमा । इन्द्रो नो राधुमा गमत् ॥१०॥

nū rodasī áhinā budhnyēna stuvitá devī ápyebhir
 ishtāiḥ | samudráṁ ná saṁcárāṇe sanishyávo għarmásva-
 raso nadyò ápa vran || 6 || devāír no devy áditir ní pātu
 devás trātá trāyatām áprayuchan | nahí mitrásyā várūṇa-
 sya dhāsim árhāmasi pramíyam sānv agnēḥ || 7 || agnír īše
 vasavyāsyāgnír mahāḥ saúbhagasya | tány asmábhyam rā-
 sate || 8 || úsho maghony á vaha sūnrite váryā purú | asmá-
 bhyam vajinīvati || 9 || tát sú naḥ savitá bhāgo várūṇo mi-
 tró aryamá | índro no rádhasá gamat || 10 ||

(५६) ऋष्यञ्जलि मूलम्

(१-७) सप्तर्वन्त्याभ्य मूलस्य गीतमो वामदेव क्रयिः । द्यावापृथिव्यौ देवते । (१-४) प्रथमादिचतुर्क्रयां
 त्रिष्टुप्, (५-७) षष्ठ्यादिचतुश्च मय च गायत्री छन्दसी ॥

॥८॥

मही द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे रुचा भवतां शुचयद्विरर्कैः ।
 यत्सीं वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्नुवद्धोक्षा पप्रथानेभिरैवैः ॥१॥
 देवी देवेभिर्यजते यज्ञैरमिनती तस्थतुरुक्षमाणे ।
 ऋतावरी अद्भुता देवपुत्रे यज्ञस्य नेत्री शुचयद्विरर्कैः ॥२॥

56.

Mahí dyāvāprithivī ihā jyéshṭhe rucā bhavatām śucā-
 yadbhir arkaiḥ | yát sīm várishṭhe brīhatī viminvān ruvād
 dhokshā paprathānébhir évaiḥ || 1 || devī devébbhir yajaté
 yājatrair áminatī tasthatur ukshámāṇe | řitāvari adruhā de-
 vāputre yajñāsya netrī śucāyadbhir arkaiḥ || 2 ||

O divine heaven and earth, I praise you, together with clouds and lightning, for those things that are desired. Desirous of acquiring riches, I praise the ocean, in which the boiling cauldron-like sounding rivers whilst traversing disappear. 6

May the divine eternity, with the divine powers, preserve us ; may the saviour Lord protect us with unceasing care. We dare not withhold the lofty powers of Nature's bounties like the sun, ocean, and fire. 7

The fire-divine is sovereign lord of treasures. He is the lord of prosperity. May he bestow these gifts on us. 8

O opulent dawn, the inspirer of aesthatic truths, food-abounding, bestow upon us ample riches. 9

May Lord, the creator, gracious, most virtuous, friendly law-abiding, and resplendent come to us, and grant prosperity. 10

56

May the vast and most excellent heaven and earth, honoured by sacred hymns, become the field of dedicated work and worship. In the space between the two mighty regions, the rapid winds, loudly roaring, as if bearing the divine messages of Lord, are fast-moving. 1

May the divine, adorable, benevolent, fertilizing, truthful, unoppressive heaven and earth, the leaders of cosmic sacrifice, whose children are Nature's bounties, become the place of work and worship and associated with other adorable powers be honoured by our brilliant compositions. 2

स इत्स्वपा भुवनेष्वास य इमे द्यावापृथिवी जजान ।
 उर्वी गभीरे रजसी सुमेके अवशे धीरः शच्या समैरत् ॥३॥
 नू रोदसी बृहद्भिर्नो वरूथैः पर्त्नीवद्भिरिषयन्ती सजोषाः ।
 उरूची विश्वे यजते नि पातं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥४॥

sá ít svápā
 bhúvaneshv āsa yá imé dyāvāprithivī jajāna | urvī gabhīré
 rájasī suméké avanśé dhírah śacyā sám airat || 3 || nū ro-
 dasī bṛihádbhir no várūthaiḥ pátnīvadbhir isháyantī sajó-
 shāḥ | urūcí visve yajaté ní pātaṁ dhiyā syāma rathyāḥ
 sadāsāḥ || 4 ||

प्र वां महि द्यवी अभ्युपस्तुतिं भगमहे । शुची उप प्रशस्तये ॥५॥
 पुनाने तन्वा मिथः स्वेन दक्षेण राजथः । ऊह्याथे सनादृतम् ॥६॥
 मही मित्रस्य साधथस्तरन्ती पिप्रती कृतम् । परि यज्ञं नि वेदथुः ॥७॥

prá vām máhi dyávi abhy úpastutim bharā-
 mahe | śúcī úpa práśastaye || 5 || punāné tanvā mitháh
 svéna dākshena rājathah | ūhyáthe sanád řitám || 6 || mahí
 mitráśya sādhatas tāranti píprati řitám | pári yajñāṁ ní
 shledathuh || 7 ||

(५.७) समपञ्चाशं सूक्तम्

(१-८) अष्टवस्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । (१-३) प्रथमादितृचस्य क्षेत्रपतिः (४) चतुर्थ्यां क्रच गुनः ।

(५. ८) पञ्चम्यष्टम्योः शुनासीर्गोः । (६-७) पृष्टीसप्तम्योश्च सीता देवताः । (१, ४, ६-७) प्रथमा-

चतुर्विंशतीसप्तमीनामृचामनुष्टुप्, (२-३, ८) द्वितीयातृतीयाष्टमीनां त्रिष्टुप्,

(५) पञ्चम्याश्च पुर उष्णिक् छन्दसीति ॥

॥५॥ क्षेत्रस्य पतिना वयं हितेनैव जयामसि । गामश्चै पोषयित्वा म नो मृच्छातीदृशे ॥१॥

Kshétrasya pátinā vayāṁ hiténeva jayāmasi | gām
 āśvam poshayitnv ā sá no mṛlātidrīṣe | 1 ||

Verily He, the supreme Lord, is the master accomplisher of good work in two regions, heaven and earth, generated by him in interspace, and He with His determined purposefulness and austeric action gives an impulse to the two spacious and deep well-fashioned realms, which remain firm, apparently unsupported. 3

May heaven and earth, vast, equally respected by all, universally adorable provide us food and grant us spacious apartments, inhabited by house ladies. And may we for the performance of our noble duties be possessed of chariots and helping hands. 4

We offer earnest praise to both of you, O resplendent heaven and earth. We approach you to offer adoration with pure heart. 5

You physically sanctify each other, and shine by your own power and thus you function according to eternal laws. 6

O mighty heaven and earth, you fulfil the aspirations of your friends; distributing food and giving sustenance; may your blessing be always with us in our dedicated task. 7

May we be victorious, with the aid of the master of agricultural field, our well-wisher. May he bestow upon us cattle, horses, and nourishment, and by such gifts may he make us happy. 1

क्षेत्रस्य पते मधुमन्तमूर्मिं धेनुरिव पयो अस्मासु धुक्ष्व ।
 मधुश्चुनै घृतमिव सुपूतमृतस्य नः पतयो मृलयन्तु ॥२॥
 मधुमतीगेषधीर्याव आपो मधुमन्नो भवत्वन्तरिक्षम् ।
 क्षेत्रस्य पतिर्मधुमान्नो अस्त्वरिष्यन्तो अन्वेनं चरेम ॥३॥

kshétrasya pate

mádhumantam ūrmīm dhenúr iva páyo asmásu dhukshva |
 madhuścútam ghṛitám iva súpūtam ṛitasya naḥ pátayo
 mṛilayantu || 2 || mádhumatīr óshadhīr dyáva ápo mádhuma-
 n no bhavatv antáriksham | kshétrasya pátir mádhumān
 no astv árishyanto ánv enaṃ carema || 3 ||

शुनं वाहाः शुनं नरः शुनं कृषतु लाङ्गलम् ।
 शुनं वरत्रा बध्यन्तां शुनमष्टामुदिङ्गय ॥४॥
 शुनामीगविमां वाचं जुषेथां यद्विवि चक्रथुः पयः ।
 तेनेमामुप मिञ्चनम् ॥५॥
 अर्वाची मुभगे भव सीते वन्दामहे त्वा ।
 यथा नः सुभगामसि यथा नः मुफलाससि ॥६॥
 इन्द्रः सीतां नि गृह्णातु तां पूषानु यच्छतु ।
 सा नः पयस्वती दुहामुत्तरामुत्तरां समाम् ॥७॥

शुनं नः फाला वि कृषन्तु भूमिं शुनं कीनाशा अभि यन्तु वाहैः ।
 शुनं पर्जन्यो मधुना पयोभिः शुनामीग शुनमस्मासु धनम् ॥८॥

ṣunām vāhāḥ

ṣunām nāraḥ ṣunām kṛishatu lāṅgalam | ṣunām varatrā ba-
 dhyantām ṣunām áshtrām úd iṅgaya || 4 || ṣunāsīrāv imām
 vācam jushethām yád diví cakráthuh páyah | ténemām úpa
 siñcatam || 5 || arvācī subhage bhava síte vándāmahe tvā |
 yáthā naḥ subhágāsasi yáthā naḥ suphálāsasi || 6 || índraḥ
 sītām ní gṛihṇātu táam pūshānu yachatu | sá naḥ páyasvati
 duhām úttarām-uttarām sámām || 7 || ṣunām naḥ phálā ví
 kṛishantu bhūmim ṣunām kínáśā abhí yantu vāhaiḥ | ṣu-
 nám parjányo mádhunā páyobhiḥ ṣunāsīrā ṣunām asmásu
 dhattam || 8 ||

O landlord, bestow upon us sweet abundant water, as the milch-cow yields her milk, sweet as the drops of honey and pure as butter, and may the lords of water (irrigation chief) make us happy. 2

May the herbs of the field be sweet for us; may the heavens, the waters, the firmament be kind to us; may the landlord be gracious to us. May we be able to obey his inspiration without obstruction. 3

May the oxen draw happily; may the men labour happily; may the plough furrow happily; may the traces bind happily; and may we wield the good happily. 4

O landlords and farmers, may you be pleased by our request, and consequently, may you irrigate land with water, which has origin in the clouds of heaven. 5

O charming furrow (deeply drawn by the plough), may you be well drawn. We glorify you, so that you may be propitious to us, and yield abundant food. 6

May the sun be gracious to the ploughed furrow; may nourishing rain guide her. May, she, the furrow, well-stored with water, yield food, year after year. 7

May the ploughshares break up our land happily; may the ploughman go happily with the oxen; may the clouds water the earth with sweet showers happily. May the landlords and farmers grant prosperity to us. 8

(५८) अष्टपञ्चाशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चन्यास्य सूक्तस्य गौतमो वामदेव ऋषिः । अग्निः सूर्यो वाऽऽपो वा
गावो वा घृतं वा देवता । (१-१०) प्रथमादिदशर्चा त्रिष्टुप् ।
(११) एकादश्याश्च जगती छन्दसी ॥

॥१०॥

समुद्रादूर्मिर्मधुमाँ उदारदुपांशुना सममृतत्वमानत् ।
घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः ॥१॥
वयं नाम प्र ब्रवामा घृतस्यास्मिन्यज्ञे धारयामा नमोभिः ।
उपे ब्रह्मा शृणवच्छत्यमानं चतुःशृङ्गोऽवमीहोर एतत् ॥२॥
चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य ।
त्रिधा बद्धो वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्या आ विवेश ॥३॥

58.

Samudrād ūrmīr mādhumāṁśu ūd arad ūpāṁśunā sām
amṛitatvām ānat | ghṛitāsya nāma guhyaṁ yad āsti jihvā
devānām amṛitasya nābhiḥ || 1 || vayāṁ nāma prā bravāmā
ghṛitāsyaśmīn yajñe dhārayamā nāmobhiḥ | ūpa brahmā
śṛṇavac chasyāmānaṁ cātuḥśṛṅgo 'vamīd gaurā etāt || 2 ||
catvāri śṛṅgā trāyo asya pādā dvē śīrshē saptā hāstāso
asya | tridhā baddhō vṛishabhō roravīti mahō devō mār-
tyān ā viveṣa || 3 ||

त्रिधा हितं पुणिभिर्गुह्यमानं गवि देवामो घृतमन्वविन्दन् ।
इन्द्र एकं सूर्य एकं जजान वेनादेकं स्वध्या निष्टतशुः ॥४॥
एता अर्षन्ति हृद्यात्ममुद्राच्छतव्रजा रिपुणा नावचक्षे ।
घृतस्य धारा अभि चाकशीमि हिरण्ययो वेतमो मध्य आसाम् ॥५॥

tridhā hitām paṇībhir guhyāmānaṁ gāvi
devāso ghṛitām ānv avindan | indra ékaṁ sūrya ékaṁ ja-
jāna venād ékaṁ svadhāyā nīś tataakshuḥ || 4 || etā arshanti
hṛidyāt samudrāc chatāvraja ripūṇā nāvacākshē | ghṛitāsya
dhārā abhi cākaśīmi hiraṇyāyo vetasō mādhyā āsām
|| 5 ||

The waves of sweet water spring forth from the ocean ; by the solar rays, the water is carried to celestial region. That which is the secret name of *mystic butter* is the tongue of Nature and the navel of ambrosia. 1

We celebrate the name of this *mystic butter* at our worship ; we offer it with adoration. May the supreme preceptor, the knower of the four-horned Vedas, the Divine Word, listen to this adoration. 2

Four are his horns, three are his feet, his heads are two, his hands are seven ; this triple-bound showerer of benefits roars aloud. That mighty divine is enshrined in the hearts of all mortals. 3

The enlightened one discover the *mystic butter*, concealed by rivals in threefold forms, as if in the mystic cow. The resplendent self generates one portion out of it, radiant mental faculty sets free the second one and the vital breathing system fabricates out the third one, each with his own genius. 4

In countless channels these showers flow down from the heart of celestial interspace, unrestricted by the dark clouds. I look upon these showers of mystic spiritual rays descending, and behold the mystic golden reed in the mid of them. 5

॥११॥

सम्यक्स्त्रवन्ति सरितो न धेनो अन्तर्हृदा मनसा पूयमानाः ।
 एते अर्षन्त्यूर्मयो घृतस्य मृगा इव क्षिपणोरीषमाणाः ॥६॥
 सिन्धोरिव प्राध्वने शूघनासो वानप्रमियः पतयन्ति यक्षाः ।
 घृतस्य धारा अरुषो न वाजी काष्ठा भिन्दन्नुर्मिभिः पिन्वमानः ॥७॥
 अभि प्रवन्त समनेव योषाः कल्याण्यः स्मर्यमानासो अग्निम् ।
 घृतस्य धाराः समिधो नसन्त ता जुषाणो हर्यति जातवेदाः ॥८॥

samyák sravanti saríto ná dhénā antár hṛidā mánasā
 pūyāmānāḥ | eté arshanty ūrmāyo ghṛitāsya mṛigā iva kshi-
 paṇór īshamānāḥ || 6 || sīndhor iva prādhvané śūghanāso
 vātapramiyāḥ patayanti yahvāḥ | ghṛitāsya dhārā arushó
 ná vājī kāsthā bhindānn ūrmībhiḥ pīnvamānāḥ || 7 || abhī
 pravanta sāmancva yóshāḥ kalyāṇyāḥ smāyamānāso agnīm |
 ghṛitāsya dhārāḥ samídho nasanta tá jushāṇó haryati jātā-
 vedāḥ || 8 ||

कन्या इव वहतुमेतवा उ अञ्ज्यञ्जाना अभि चाकशीमि ।
 यत्र सोमः सूयते यत्र यज्ञो घृतस्य धारा अभि तत्पवन्ते ॥९॥
 अभ्यर्षत सुष्टुतिं गव्यमाजिमस्मासु भद्रा द्रविणानि धत्त ।
 इमं यज्ञं नेयत देवता नो घृतस्य धारा मधुमत्पवन्ते ॥१०॥
 धामन्ते विश्वं भुवनमधि श्रितमन्तः समुद्रे हृद्यन्तरायुषि ।
 अपामनीके समिधे य आभृतस्तमश्याम मधुमन्तं त ऊर्मिम् ॥११॥

kanyā iva vahatūm étavā u añjy añjānā abhī
 cākaṣīmi | yatra sōmaḥ sūyāte yātra yajñó ghṛitāsya dhārā
 abhī tát pavante || 9 || abhy arshata sushtūtim gāvyaṁ ājīm
 asmāsu bhadrā drāviṇāni dhatta | imām yajñām nayata de-
 vātā no ghṛitāsya dhārā mādhumat pavante || 10 || dhāman
 te viśvam bhūvanam ādhi śritām antāḥ samudré hṛidy
 āntár āyushi | apām ānike samithé yā ābhṛitas tām aṣyama
 mādhumantam ta ūrmīm || 11 ||

The flow uninterruptedly like pleasing rivers, purified by the mind, seated in the heart ; these streams of *mystic butter* descend upon the fire, like wild beasts that fly from the hunter. 6

The streams of this *mystic butter*, swifter than the wind, and rapid as the waters of a river, flow down a declivity. Bursting through the fences, and hurrying on with their waves, they flow-down like high-spirited steed. 7

The streams of this *mystic butter*, incline to spiritual fire, as devoted wives loving and smiling to husbands. They feed the flame of mystic fire like fuel, and the omniscient Lord joyfully receives them. 8

I contemplate these streams of *mystic butter*, as they flow from where the exhilarating experiences come forth, and where the noble works are solemnized. They flow as a bride, decorating herself with ornaments, whilst going to the bridegroom. 9

May the priests address sacred prayers in the well-known divine language. May they bestow upon us auspicious riches. May they convey our worship to the divine powers, whereat the streams of *mystic butter* descend with sweetness. 10

O adorable Lord, the whole world finds an asylum in your effulgence, whether it be in the interspace, in the emotional heart, in the vital breath, in ocean, in army or warfare. May we receive those sweetly flavoured waves of bliss which proceed from you and end in you. 11

ऋग्वेद संहिता

पञ्चम मण्डलम्

(१) प्रथमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्वस्यास्य सूक्तस्यात्रयो वृषगविष्टिगवृषी । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ विश्वेश्वराय नमः ॐ ॥

॥१२॥ अबोध्यग्निः समिधा जनानां प्रति धेनुमिवायतीमुषामम् ।
यक्ता इव प्र वयामुज्जिहानाः प्र भानवः सिखते नाकमच्छे ॥१॥
अबोधि होता यजथाय देवानृध्वो अग्निः सुमनाः प्रानरंस्थात् ।
समिद्धस्य रुशददर्शि पाजो महान्देवस्तमसो निरमोचि ॥२॥

1

Abodhy agnīḥ samīdhā jānānāṃ prāti dhenūm ivāya-
tīm ushāsam | yahvā iva prā vayām ujjiḥānāḥ prā bhānā-
vaḥ sistrate nākam ácha || 1 || ábodhi hótā yajáthaya devān
ūrdhvó agnīḥ sumánāḥ prátár asthāt | sámiddhasya rūṣad
adarsī pájo mahán devás tūmaso nír amoci || 2 ||

ṚGVEDA SAMHITĀ

BOOK FIVE

1

At the approach of dawns, who come like cows, the sacred fire is kindled by fuel offered by men. Its radiant mighty flames rise up like stately trees throwing aloft their branches towards heaven. 1

The cosmic fire, the bestower of blessings is awakened to invoke cosmic forces. Every morning the gracious fire, the sun, rises up. When kindled, his brilliant vigour is manifested, and the great enlightened one is released from the darkness. 2

यदीं गणस्य रशनामजीगः शुचिरङ्के शुचिभिर्गाभिर्गभिः ।
 आदक्षिणा युज्यते वाजयन्त्युत्तानामूर्ध्वो अधयजुर्हृभिः ॥३॥
 अग्निमच्छा देवयतां मनांसि चक्षूषीव सूर्ये सं चरन्ति ।
 यदीं सुवाति उषसा विरूपे श्वेतो वाजी जायते अग्रे अह्नाम् ॥४॥
 जनिष्ट हि जेन्यो अग्रे अह्नां हिता हितेष्वरुषो वनेषु ।
 दमेदमे सप्त रत्ना दधानोऽग्निर्होता नि षसादा यजीयान् ॥५॥
 अग्निर्होता न्यमीदृज्यजीयानुपस्थे मानुः सुरभा उ लोके ।
 युवा कविः पुरुनिष्ठ ऋतावा धर्ता कृष्टिनामुत मध्य इद्धः ॥६॥

yád im

gaṇásya raśanām ājigaḥ śúcir āṅkte śucibhir góbhir agníḥ |
 ād dákshinā yujyate vājayānty uttānām ūrdhvó adhayaj
 juhúbhiḥ || 3 || agním áchā devayatām mánānsi cákṣhūnśhīva
 sūrye sām caranti | yád im súvāte ushásā vírūpe śvetó
 vājí jāyate ágre áhnām || 4 || jánishṭa hí jényo ágre áhnām
 hitó hitéshv arushó vāneshu | dāme-dame saptá rātnā dá-
 dhāno 'gnír hótā ní shasādā yájiyān || 5 || agnír hótā ny
 àsidad yájiyān upásthe mātúḥ surabhā u loké | yúvā kavíḥ
 purunishṭhá řitāva dhartā kṛishṭinām utá mādhyā iddhāḥ
 || 6 ||

॥३॥ प्र णु त्वं विप्रमध्वरेषु साधुमग्निं होताग्मीळते नमोभिः ।
 आ यस्तुतान रोदसी ऋतेन नित्यं सृजन्ति वाजिनं घृतेन ॥७॥
 मार्जाल्यो सृज्यते स्वे दमृनाः कविप्रशस्तो अतिथिः शिवो नः ।
 सहस्रशृङ्गो वृषभस्तदोजा विश्वी अग्ने सहसा प्रास्यन्यान् ॥८॥

prá nú tyám vípram adhvaréshu sādhum agním hótā-
 ram ilate námobhiḥ | ā yás tatána ródasī řiténa nityam
 mṛijanti vājinam ghrítēna || 7 || mārjālyò mṛijyate své dá-
 mūnāḥ kaviprasastó átithiḥ śivó naḥ | sahasraṣṛiṅgo vṛi-
 shabhás tádojā víṣvāñ agne sáhasā prasy anyān || 8 ||

The radiant universal fire makes all manifest with his brilliant rays, when he seizes upon the confining girdle of the entire world. Thereupon the precious strength-giving oblation is offered to the flames, that spread out, and roaring aloft, consume it as if with tongue. 3

The spirits of the pious turn together to the fire-divine, as the eyes of men towards the Sun. When the multiform heaven and earth bring him forth along with dawn, he is born at the day break, as a strong white courser. 4

The noble one is kindled at day's beginning and deposited red in colour amid well-laid wood. And so the adorable fire, the invoker, is established in every house, displaying his seven gems-like flames. 5

The adorable fire divine, the invoker, is established in a fragrant place in the bosom of his mother earth. He is ever young, wise follower of eternal truth, pre-eminent over all, and kindled among people, whom he sustains. 6

On sacred ceremonial occasions all glorify that divine fire with hymns of reverence who is holy, intelligent, and the bestower of food and who spreads out both worlds by eternal law and charges them with rain. 7

Entitled to worship, he is worshipped in his own abode. He is humble-minded, eminent amongst sages, our auspicious guest, the thousand rayed, the showerer of benefits, of well known might, may you O fire divine, surpass all others in strength. 8

प्र सद्यो अग्ने अत्येप्यन्यानाविर्यस्मै चारुतमो बभूथ ।
 ईलेन्यो वपुष्यो विभावा प्रियो विशामतिथिर्मानुषीणाम् ॥९॥
 तुभ्य भरन्ति क्षितयो यविष्ठ बलिमग्ने अन्तित ओत दूरात् ।
 आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिकिद् बृहत्ते अग्ने महि शर्म भद्रम् ॥१०॥
 आद्य रथं भानुमो भानुमन्तमग्ने तिष्ठ यजतेभिः समन्तम् ।
 विद्वान्पथीनामुर्वान्तरिक्षमेह देवान्हविरद्याय वक्षि ॥११॥
 अवोचाम कवये मेध्याय वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णे ।
 गविष्ठिरो नमसा स्तोममग्नौ दिवीव रुक्मसुरुव्यञ्जमश्रेत ॥१२॥

prá

sadyó agne áty eshy anyán āvīr yāsmāi cārutamo babhū-
 tha | ilényo vapushyò vibhāvā priyó viṣām átithir mānu-
 shīṇām || 9 || túbhyam bharanti kshitáyo yavishṭha balīm
 agne ántita ótá dūrāt | ā bhāndishṭhasya sumatīm cikiddhi
 bṛihát te agne máhi śárma bhadrām || 10 || ádyá rátham
 bhānumo bhānumántam āgne tishṭha yajatébbhiḥ sāmāntam |
 vidvān pathinām urv āntáriksham éhá devān havirádyāya
 vakshi || 11 || ávocāma kavāye médhyaāya vāco vandāru vṛi-
 shabhāya vṛishṇe | gāvishṭhiro nāmasā stómam agnaú di-
 vīva rukmām uruvyāñcam aṣret || 12 ||

(०) द्वितीयं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चन्यास्य सूक्तस्य (१. ३-८. १०-१२) प्रथमर्चन्यायादिषणां दशम्यादितुल्यस्य चात्रेयः

कुमारो जानो वृषो वा. उर्मो वा. (२. ५) द्विर्नयानवभ्योश्च जानो वृष क्रषिः । अग्निर्देवता ।

(१-११) प्रथमार्चकादशचा त्रिष्टुप्, (१२) द्वादश्याश्च शकरी छन्दसी ॥

॥१४॥

कुमारं माता युवतिः समुब्धं गुहा विभर्ति न ददाति पित्रे ।
 अनीकमस्य न सिनजनामः पुरः पश्यन्ति निहितमरुतौ ॥१॥

2.

Kumārām mātā yuvatīḥ sāmubdham gūbā bibharti nā
 dadāti pitre | ānikam asya na mināj jānāsaḥ purāḥ paśyanti
 nīhitam arataú || 1 ||

O divine fire, you quickly pass over all others, for him, to whom you appear most lovely. You are wonderously fair, adorable, effulgent, the guest of men, and loved by all people. 9

To you, O most youthful Lord, men bring their tributes from near and far. May you accept the prayer of him, who extols you most; for, the felicity, which you confer, O divine fire, is great, vast and auspicious. 10

Ascend today, radiant divine fire, on your resplendent, well-conducted chariot, together with the adorable Nature's forces. May you, knowing the paths across spacious firmament, bring hither divine forces to enjoy and share in our offerings. 11

To him the wise, the adorable, strong, and the showerer of benefits, we sing forth our song of praise, and present homage. Steady and disciplined sages offer with reverence this praise to the fire divine, like the gold-like shining sun, raised high to the sky. 12

2

The young mother cherishes her mutilated boy in secret, and gives him not up to the father (worshipper) ; but when he gets up the people see his unfading countenance before them. (Young mother is the lower piece of wood, and the boy is latent fire). 1

कमेतं त्वं युवते कुमारं पेषीं बिभर्षी महिषी जजान ।
 पूर्वीर्हि गर्भः शरदो ववर्धापश्यं जातं यदसूत माता ॥२॥
 हिरण्यदन्तं शुचिवर्णमम्रात्क्षेत्रादपश्यमायुधा मिमानम् ।
 ददानो अस्मा अमृतं विपृक्त्किं मामनिन्द्राः कृणवन्ननुक्थाः ॥३॥
 क्षेत्रादपश्यं सनुतश्चरन्तं सुमद्युथं न पुरु शोभमानम् ।
 न ता अंगृभ्रन्नजनिष्ट हि षः पलिक्रीरियुवतयो भवन्ति ॥४॥

kām etām tvām yuvate kumārām pé-
 shī bibharshī mähishī jajāna | pūrvīr hí gārbhaḥ śarādo va-
 vārdhāpaśyaṃ jātām yād āsūta mātā || 2 || hiraṇyadantaṃ
 śucivarnaṃ ārāt kshétrād apaśyaṃ áyudhā mīmānam | da-
 dānó asmā amṛitaṃ vipṛikvat kím mām anindrāḥ kṛṇavann
 anukthāḥ || 3 || kshétrād apaśyaṃ sanutāś cārantaṃ sumád
 yūthām ná purú śóbhamānam | ná tá aḡribhrann ājanishṭa
 hí shāḥ páliknīr íd yuvatáyo bhavantí || 4 ||

के मे मर्यकं वि यवन्त गोभिर्न येषां गोपा अरुणश्चिदाम ।
 य ई जगृभुग्व ते सृजन्त्वार्जानि पृश्न उपे नश्चिकित्वा ॥५॥
 वसां राजानं वसतिं जनानामगतयो नि दधुर्मर्त्येषु ।
 ब्रह्मण्यत्रेग्य तं सृजन्तु निन्दितारो निन्द्यासो भवन्तु ॥६॥

ké me marya-
 kām ví yavanta góbbhir ná yéshām gopá áraṇaś cid āsa |
 yá īm jagṛibhūr áva té sṛijantv ājāti paśvá ūpa naś ciki-
 tvān || 5 || vasāṃ rájānam vasatīm jānānām árātayo ní da-
 dhur mártyeshu | bráhmāṇy átrér áva tám sṛijantu nindi-
 táro nindyáso bhavantu || 6 ||

O youthful one, what boy is this whom you carry ? The mighty queen has given him birth. The unborn has grown through many autumns. I see him born as the mother bears him. 2

I see him from a close distance, the golden-toothed, bright-coloured, hurling his weapons from his own place. At what time, shall I offer to him unadulterated ambrosia. How can now the Godless and hymnless people harm me ? 3

I see him (the fire) passing secretly from place to place, like a herd of cattle, and shining brightly of his own accord. The people do not arrest his growth, but again he has been born, and now the flames which had become grey-haired are once more young. 4

Who disunited my people from cattle ? Is there not for them an invincible protector ? May they free them, whosoever of having seized them upon. May he, the observant bring back the herd to us. 5

Enemies have secretly kidnapped this sovereign king of people, the refuge of men. May the prayers of the fearless sage set him free. May those who revile be reviled. 6

॥१५॥

शुनश्चिच्छेपं निदितं सहस्रायुपादमुञ्चो अशमिष्ट हि षः ।
 एवास्मदेमे वि मुमुग्धि पाशान्होतश्चिकित्व इह तृ निषद्य ॥७॥
 हर्णायमानो अप हि मदेयेः प्र मे देवानां व्रतपा उवाच ।
 इन्द्रो विद्वाननु हि त्वा चक्ष तेनाहमग्ने अनुशिष्ट आगाम ॥८॥
 वि ज्योतिषा बृहता भान्यग्निगुविर्विश्वानि कृणुते महित्वा ।
 प्रादेवीर्मयाः सहते दुरेवाः शिश्रिति शृङ्गे रक्षसे विनिक्षे ॥९॥
 उत स्वानासो दिवि षन्त्वग्नेस्तिग्मायुधा रक्षसे हन्तवा उ ।
 मदे चिदस्य प्र रुजन्ति भामा न वरन्ते परिवाधो अदेवीः ॥१०॥

śunaṣ eic chépaṃ nīditam sahasrād yūpād amuñco āṣa-
 miṣṭa hí śháh | evāsmād agne ví mumugdhi pásān hótas
 cikitva ihá tú nishádyā || 7 || hr̥ṇīyámāṇo ápa hí mād aīyeḥ
 prá me devánām vratapā uvāca | índro vidvāñ ánu hí tvā
 cacáksha ténāhām agne ánuśisṭa ágām || 8 || ví jyótishā
 brihatá bhāty agnír āvīr-vīśvāni kṛiṇute mahitvá | prāde-
 vīr māyāḥ sahate durévāḥ śisīte śṛiṅge rākshase viníkshe
 || 9 || utá svānáso diví shantv agnēs tigmāyudhā rākshase
 hāntavá u | mādē cid asya prá rujanti bhāmā ná varante
 paribádho ádevīḥ || 10 ||

एतं ते स्तोमं तुविजात विप्रो रथं न धीरः स्वपा अतक्षम ।
 यदादेमे प्रति त्वं देव हयाः स्वर्वतीरप एता जयेम ॥११॥
 तुविग्नीवो वृषभो वावृधानोऽशन्वयः समजाति वेदः ।
 इतीममग्निममृता अवोचन्वर्हिष्मन्ते मनवे गर्मे यसद्विष्मन्ते मनवे गर्मे यंसत ॥१२॥

etam te stómaṃ tuvijāta vípro rá-
 thaṃ ná dhīraḥ svápā ataksham | yádíd agne prāti tvám
 deva háryāḥ svārvatīr apā enā jayema || 11 || tuvigrīvo vṛi-
 shabhó vāvṛidhānō 'ṣatrv āryāḥ sām ajāti védaḥ | ítīmām
 agnīm amṛitā avocan barhishmate mánave śárma yaṁsad
 dhavishmate mánave śárma yaṁsat || 12 ||

O adorable God, may you liberate the most wise sage bound with his worries, for thousands of actions, he prays with fervour. So, may you, O most intelligent and invoker Lord, listen to our prayer, and free us from all bonds that bind us. 7

O adorable Lord, you have gone away from me, as if in anger. The protector of truth, the resplendent self has told me this : "Follow Truth". Having been so advised, may I follow the instruction. 8

The glory of adorable God shines with great and varied radiance, and by His greatness, He makes all things Manifest. He overcomes godless malignant delusions and sharpens His measures for the destruction of the violent infidels. 9

May you roaring flames, O adorable Lord, be manifest in the sky as sharp weapons, to destroy infidels. In His exhilaration may His shining splendour inflict destruction. The godless hands try to bind him from all sides but do not succeed. 10

As a skilled craftsman makes a car, I, a devout worshipper, have composed this hymn for you, O mighty one. If, O divine adorable Lord, ever glorious, you approve of it, then may I obtain abundant heavenly bliss. 11

May He, the strong-necked, the showerer of benefits, ever increasing, mighty Lord, gather the riches of the evil-minded men, without opposition. The immortals have spoken thus to Lord, "Be pleased to bestow happiness on the man who is dedicated ; happiness to the man who is prosperous". 12

(३) तृतीयं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चस्यास्य सूक्तस्याग्नेयो वसुश्रुत ऋषिः । (१-२, ४-१२) प्रथमाद्वितीययोऋचो-
श्चतुर्थयोऽनेनयानाञ्चाग्निः । (३) तृतीयायाश्च मरुद्भृद्विष्णवो देवताः । (१) प्रथमर्चो विराट् ।

(२-१२) द्वितीयायैकादशानाञ्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥ १ ६ ॥

त्वमग्ने वरुणो जायसे यत्त्वं मित्रो भवसि यत्समिद्धः ।
 त्वे विश्वे सहसम्पुत्र देवास्त्वमिन्द्रो दाशुषे मर्त्याय ॥१॥
 त्वमर्युमा भवसि यत्कर्त्तानां नाम स्वधावन्गुह्यं विभर्षि ।
 अञ्जन्ति मित्रं सुधितं न गोभिर्यदम्पती समनमा कृणोषि ॥२॥
 तव श्रिये मरुतो मर्जयन्त रुद्र यत्ते जनिम् चारु चित्रम् ।
 पदं यद्विष्णोरुपमं निधायि तेन पासि गुह्यं नाम गोनाम् ॥३॥
 तव श्रिया सुदृशो देव देवाः पुरु दधाना अमृतं सपन्त ।
 होतारमग्निं मनुषो नि षेदुर्दशम्यन्त उशिजः शंसमायोः ॥४॥

3.

Tvám agne várūṇo jāyase yāt tvám mitró bhavasi yāt sám-
 iddhah | tvé viṣve sahasas putra devās tvám índro dāśúshe
 mártiāya || 1 || tvám aryamā bhavasi yāt kanínām náma svā-
 dhāvan gūhyam bibharshi | añjānti mitráṃ súdhitam ná gó-
 bhir yād dāmpati sámanasā kṛiṇóshi || 2 || táva śriyé marúto
 marjayanta rúdra yāt te jānima cāru citráṃ | padám yād
 víshṇor upamáṃ nidháyi téna pāsi gūhyam náma gónām
 || 3 || táva śriyā sudṛiṣo deva devāḥ purú dādhānā amṛitam
 sapanta | hótāram agním mánusho ní shedur daśasyānta
 usijah śánsam āyóḥ || 4 ||

न त्वद्धाना पूर्वो अग्ने यजीयान्न काव्यैः परो अस्ति स्वधावः ।
 विशश्च यस्या अतिथिर्भवामि स यजेते वनवदेव मर्तान् ॥५॥

ná tvád dhótā pūrvo agne yājī-
 yān ná kāvyaiḥ paró asti svadhāvaḥ | viśaś ca yāsvo āti-
 thir bhāvāsi sá yajñéna vanavad deva mártān || 5 ||

O adorable God, when your glory is revealed, you become venerable to all, and when enkindled, your glory shines like the Sun. In you, O source of strength, all the powers of Nature's forces are centred. You are like a bounteous king to men, who offer sincere devotion to you. 1

O self-sustained fire-divine, you bear mysterious name, you become upholder of law in relation to maidens. They anoint you, like a welcomed friend, with milk and butter, when you make husband and wife of one mind. 2

For your glory, the cloudbearing winds sweep the firmament. O Lord of cosmic vitality, your manifestation is charming and wonderful. Since the pervading lord has placed cosmic waters at the high place, you uphold the mysterious name. 3

O adorable Lord, Nature's forces are lovely. Through your glory and by their liberal gifts they gain immortality. Men desirous of long life, adore the fire-divine, the conveyor of offerings by homage and prayers. 4

There has been no granter of rewards, more venerable than you, O adorable God, nor shall there be one worthier of invocations through hymns of praises. The man, within whose house you live as guest, shall surely obtain prosperity and progeny through his noble deeds. 5

वयमग्ने वनुयाम त्वोता वसूयवो हविषा बुध्यमानाः ।
वयं समर्ये विदथेष्वक्लौ वयं राया सहसस्पुत्र मर्तान् ॥६॥

vayām

agne vanuyāma tvótā vasūyāvo havīshā budyamānāḥ | va-
yām samaryé vidátheshv áhnām vayām rāyā sahasas putra
mártān || 6 ||

॥६॥

यो न आगो अभ्येनो भगव्यधीदुघमघशंसे दधात ।
जही चिकित्वा अभिशस्तिमेतामग्ने यो नो मर्चयति द्वयेन ॥७॥
त्वामस्या व्युषि देव पूर्वे दूतं कृष्णाना अयजन्त हव्यैः ।
संस्थे यदग्र ईर्यसे रयीणां देवो मर्तैर्वसुभिर्गृह्यमानः ॥८॥
अव स्पृधि पितरं योधि विद्वान्पुत्रो यस्तं सहसः सून उहे ।
कदा चिकित्वा अभि चक्षसे नोऽग्ने कदाँ ऋतचिद्यातयासे ॥९॥
भूरि नाम वन्दमानो दधाति पिता वसो यदि तज्जोषयासे ।
कुविदेवस्य सहसा चकानः सुम्नमग्निर्वनते वावृधानः ॥१०॥
त्वमङ्ग जरितारं यविष्ठ विश्वान्यग्ने दुरितानि पर्षि ।
स्तेना अदृश्रन्निपवो जनासोऽज्ञातकेना वृजिना अभूवन् ॥११॥

yó na ágo abhy éno bhárāty ádhíd aghām aghāṣaṇse
dadhāta | jāhī eikitvo abhīśastim etām āgne yó no marcā-
yati dvayéna || 7 || tvām asyā vyúshi deva pūrve dūtām
kṛiṇvānā ayajanta havyaiḥ | samsthré yád agna íyase rayi-
nām devó mártair vásubhir idhyāmānāḥ || 8 || áva spṛidhi
pitāram yódhi vidvān putró yás te sahasaḥ sūna ūhé |
kadā eikitvo abhī cakshase nó 'gne kadāñ ṛitacíd yātayāse
|| 9 || bhūri nāma vādamāno dadhāti pitā vaso yádi táj jo-
sháyāse | kuvíd devásya sáhasā cakānāḥ sumnám agnír va-
nate vāvṛidhānāḥ || 10 || tvám aṅgá jaritāram yavishṭha víś-
vāny agne dūritāti parshi | stenā adṛiṣran ripávo jānāsó
'jñātaketa vṛijinā abhūvan || 11 ||

O adorable God, may we, the aspirants of wealth, aided by you, be safe under your protection ; may we acquire riches, through our devotion, be victorious in our struggles, and be successful in our worship every day; and may we, O source of strength, obtain prosperous sons and grandsons. 6

May adorable Lord inflict evil upon the evil-plotter, who commits sin or wickedness against us. May the sagacious Lord destroy the calumniator, who injures us with double-dealing. 7

At the dawn's flushing, O adorable Lord, people from the earliest times have been serving you with offerings, accepting you as the envoy of Nature's bounties. You, O bright shining fire-divine enkindled by the mortal devotees, please go to places of worship, the places where the wealth is stored. 8

May you carry him across the troubles, O Lord, the source of strength, who offers to you reverence, like a wise son to his father. O sagacious Lord, when will you look upon us ? When will you, O Lord, ordainer of eternal law, direct us to noble path ? 9

Glorifying you, he addresses you with many a name, when you, O Lord, the bestower of dwellings, as father are pleased to accept this. Verily the Lord, proud of His strength and splendour, bestows happiness upon His true devotee. 10

Most youthful adorable God, verily you bear your adorer safely beyond all his troubles. We now know our thieves and hostile people. We have, however, to guard against those who have gone underground. 11

इमे यामासस्त्वद्विगभवन्वसवे वा तदिदगो अवाचि ।
नाहायमग्निभिर्शस्तये नो न रीषते वावृधानः परा दात ॥१२॥

imé yāmāsas tvadrīg abhū-
van vāsava vā tād id āgo avāci | nāhāyām agnīr abhīśas-
taye no ná rīshate vāvṛdhānaḥ pārā dāt ॥ 12 ॥

(४) चतुर्थं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्याविरो वसुधृत ऋषिः । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१८॥ त्वामग्ने वसुपतिं वसूनामभि प्र मन्दे अध्येषु राजन् ।
त्वया वाजं वाजयन्तो जयेमाभि प्याम पृतसुतीर्मर्त्यानाम् ॥१॥
हव्यवाळमिरजरः पिता नो विभुर्विभावा सुदृशीको अस्मे ।
सुगार्हपत्याः समिधो दिदीह्यस्मद्यक्स्मं मिमीहि श्रवांसि ॥२॥
विशां कविं विस्पतिं मानुषीणां शुचिं पावकं घृतघृष्टमग्निम् ।
नि होतारं विश्वविदं दधिध्वे स देवेषु वनते वार्याणि ॥३॥
जुषस्वाम्न इळया सजोषा यतमानो रश्मिभिः सूर्यस्य ।
जुषस्व नः समिधं ज्ञातवेद आ च देवान्हविर्गन्धाय वक्षि ॥४॥

4.

Tvām agne vāsupatiṁ vāsūnām abhī prā mande adhva-
réshu rājan | tvāyā vājam vājayānto jayemābhī shyāma pṛit-
sutīr mārtyānām ॥ 1 ॥ havyavāḥ agnīr ajāraḥ pitā no vibhūr
vibhāvā sudṛśīko asmé | sugārbapatyāḥ sām īsho didīhy
asmadryāk sām mimīhi śrāvāṁsi ॥ 2 ॥ viśām kavim viśpā-
tim mānushīnām śucim pāvakam ghṛitāpṛishṭham agnīm
nī hótāraṁ viśvavidam dadhidhve sá devēshu vanate vār-
yāni ॥ 3 ॥ jushāsuvāgna ilayā sajōshā yātamāno raśmībhiḥ
sūryasya | jushāsva naḥ samīdham jātaveda ā ca devān
havirādyāya vakshi ॥ 4 ॥

These eulogies have been directed towards you, and we have also confessed our crimes, O Lord, the giver of dwellings. May the adorable Lord, well-pleased by our praises, never yield us to the maligner or the malevolent. 12

4

O adorable Lord, sovereign king of wealth and treasures, I glorify you whilst busy at the selfless noble deeds. May we obtain the strength we long for, through you ; and through you, may we overcome the fierce attacks of the forces of wicked persons. 1

The eternal adorable Lord, the bearer of oblations, is our protector. He is all-pervading, resplendent, and pleasing in appearance. May He supply us plenty of food, in return of our well-maintained household fire and measure out to us abundant food and fame. 2

O men enshrine the cosmic fire in your hearts, as Lord of the Society of human beings, the pure, the purifying, balmed with water or butter and invoker of divine powers. He bestows upon His learned worshippers the choicest gifts. 3

O cosmic fire, competing with solar rays may you relish our offerings, and in this let your effulgence also participate. May you enjoy, O universally present fire, this fuel of ours, and bring here other Nature's bounties also to have their share. 4

जुष्टो दमूना अतिथिदुरेण इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान् ।
विश्वो अग्ने अभियुजो विहत्या शत्रूयतामा भग भोजनानि ॥५॥

júshto dāmūnā átithir duronā imám
no yajñám úpa yāhi vidvān | víśvā agne abhiyújo vihátyā
śatrūyatām á bharā bhójanāni || 5 ||

॥१९॥ वधेन दस्युं प्र हि चानयस्व वयः कृष्वानस्तन्येऽस्वैः ।
पिपिं यत्सहसस्पुत्र देवान्सो अग्ने पाहि वृतम् वाजं अस्मान् ॥६॥
वयं ते अग्न उक्थेर्विधेम वयं हव्यैः पावक भद्रशोचे ।
अस्मे रयिं विश्ववारं समिन्वास्से विश्वानि द्रविणानि धेहि ॥७॥

vadhéna dásyum prá hí cātáyasva váyaḥ kṛiṇvānás
tanvè sváyai | píparshi yát sahasas putra devān só agne
pāhi nṛitama vāje asmān || 6 || vayám te agna ukthaír vi-
dhema vayám havyaíḥ pāṇaka bhadraśoce | asmé rayim
viśvāvāraṁ sám invāsmé víśvāni dráviṇāni dhehi || 7 ||

अस्माकमग्ने अध्वरं जुषस्व सहसः सूनो त्रिषधस्थ हव्यम् ।
वयं देवेषु सुकृतः स्याम शर्मणा नस्त्रिवरुथेन पाहि ॥८॥
विश्वानि नो दुर्गाहा जातवेदः सिन्धुं न नावा दुग्निनाति पशि ।
अग्ने अत्रिवन्नमसा गृणानोऽस्माकं बोध्यविना तनूनाम ॥९॥

asmā-
kam agne adhvarám jushasva sáhasaḥ sūno trishadhastha
havyám | vayám devéshu sukrítaḥ syāma śarmaṇā nas tri-
várūthena pāhi || 8 || víśvāni no durgāhā jātavedaḥ síndhum
ná nāvā duritāti parshi | ágne atriván námasā gṛiṇānò
'smākam bodhy avitā tanūnām || 9 ||

O adorable Lord, you are loving, generous and honoured as respectable guest in our homes. May you come to bless our fire-ritual. May you having scattered all our adversaries, bring to us the possessions of our foe-men. 5

O adorable Lord, may you demolish, with your weapon, the wicked, appropriating possessions for the benefit of such persons, as belong to you. O source of strength, chief of leaders, inasmuch as you satisfy Nature's bounties, so may you, protect us in our struggles. 6

O Lord of auspicious lustre, and purifier, we adore you, with our hymns and offerings. May you bestow upon us all desired riches ; bestow upon us all sorts of treasures. 7

O source of strength, dweller in three regions, accept our devotion and offerings. May we be regarded among learned as the doers of good. May you protect us with triply-guarding shelter. 8

May you bear us, O omniscient Lord, over all unsurmountable woes and evils, as on a boat across a river. O Lord, we, like any other person liberated glorify you with reverence. You very well known that you alone are the guardian of our person. 9

यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानोऽमर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि ।
 जातवेदो यशो अस्मासु धेहि प्रजाभिग्ने अमृतत्वमश्याम ॥१०॥
 यस्मै त्वं सुकृते जातवेद उ लोकमग्ने कृणवः स्योनम ।
 अश्विनं स पुत्रिणं वीरवन्तं गोमन्तं रयिं नशते स्वस्ति ॥११॥

yás tvā hṛidā kirīṇā
 mānyamāno 'martyam mártyo jóhavīmi | jātavedo yāšo
 asmāsu dhehi prajābhir agne amṛitatvām aśyām || 10 || yā-
 smai tvam sukṛite jātaveda u lokām agne kṛiṇavaḥ syo-
 nām | aśvīnam sā putriṇam vīrāvantam gómantam rayim
 naṣate svastí || 11 ||

(५) पञ्चमं सूक्तम्

(१. ११) एकादशर्षपारय सूक्तस्याग्नेयो वसुभुत ऋषिः । (१) प्रथमर्च इष्मः समिद्धो वाग्निः, (२) द्वितीयाया
 नराशाय, (३) तृतीयाया इन्द्रः, (४) चतुर्थ्या बर्हिः, (५) पञ्चम्या देवीर्दारः, (६) षष्ठ्या उपासानका, (७)
 सप्तम्या देव्यो होतरी प्रचेतसो, (८) अष्टम्यारितसो देव्यः सरस्वतीजामात्यः, (९) नवम्यात्स्वष्टा
 (१०) दशम्या वनरपतिः (११) एकादश्याश्च स्वाहाकृतयो देवताः । गायत्री छन्दः ॥

५०॥ सुसमिद्धाय शोचिषे घृतं तीघ्रं जुहोतन । अग्नये जातवेदसे ॥१॥
 नराशंसः सुपूदतीमं यज्ञमदाभ्यः । कविहि मधुहस्त्यः ॥२॥
 ईळितो अग्न आ वहेन्द्रं चित्रमिह प्रियम् । सुखे रथेभिरूतये ॥३॥
 ऊर्णम्रदा वि प्रथस्वाभ्यर्का अनूषत । भवा नः शुभ्र सातये ॥४॥
 देवीर्हारो वि श्रयध्वं सुप्रायणा न उतये । प्रप्र यज्ञं पृणीतन ॥५॥

5.

Súsamiddhāya śocíshe ghṛitām tivrām juhótana | agnáye
 jātāvedase || 1 || nārāśánsaḥ sushūdatīmām yajñām ádā-
 bhyaḥ | kavír hí mádhuhastyāḥ || 2 || ilitó agna á vahén-
 dram citrām ihá priyām | sukhaí ráthebhir ūtāye || 3 || ūr-
 ṇamradā ví prathasvābhy ārkā anūshata | bhāvā naḥ ṣu-
 bhra sātāye || 4 || dévīr dvāro ví śrayadhvaṃ supṛāyaṇā
 na ūtāye | prá-pṛa yajñām pṛiṇītana || 5 ||

Though mortal, I earnestly invoke you, O immortal Lord, praising you with a devoted heart. O omniscient Lord, may you vouchsafe me, fame and repute, and may I obtain immortality through the continuance of my posterity. 10

O omniscient adorable God, upon whatsoever performer of noble acts, you cast a favourable regard, he enjoys welfare and wealth, and becomes the possessor of horses, brave sons, cows and cattle. 11

5

Offer hot and clarified butter to the well-kindled shining omnipresent fire-divine. 1

Ever-praised by men, the fire-divine inspires sacred acts, He is wise, uninjurable, and sweet-handed. 2

Adored, O fire-divine, bring hither the splendid and friendly sun, with his easy-going chariot for our protection. 3

May you spread your grassy seats soft as a sooly blanket, and sing holy hymns. May the splendrous Lord grant rewards to us. 4

O divine doors, be easy of access for our protection ; may our sacred worship be a success. 5

॥२१॥ सुप्रतीके वयोवृधां यद्धी ऋतस्य मातरां । दोषामुषासमीमहे ॥६॥
 वातस्य पतमन्नीलिता देव्या होतारा मनुषः । इमं नो यज्ञमा गतम् ॥७॥
 इळा सरस्वती मही तिस्रो देवीर्मयोभुवः । वहिः सीदन्वस्त्रियः ॥८॥
 शिवस्त्वष्टरिहा गंहि विभुः पाष उत त्मना । यज्ञेयज्ञे न उदय ॥९॥
 यत्र वेत्थ वनस्पते देवानां गुह्या नामानि । तत्र हव्यानि गामय ॥१०॥
 स्वाहाग्नये वरुणाय स्वाहेन्द्राय मरुद्भ्यः । स्वाहा देवेभ्यो हविः ॥११॥

suprátike vayovṛdhā yahvī ṛitásya mātārā | doshām
 ushásam imahe || 6 || vátasya pátmann īlitā daívyā hótārā
 mánushah | imám no yajñám ā gatham || 7 || ilā sárasvatī —
 || 8 || śivás tvashtar ihá gahi vibhuh pósha utá tmánā | ya-
 jñé-yajñe na úd ava || 9 || yátra véttha vanaspate devā-
 nām gúhyā nāmāni | tátra havyāni gāmaya || 10 || svāhā-
 gnáye váruṇāya svāhéन्द्रāya marúdbhyaḥ | svāhā devé-
 bhyo havíḥ || 11 ||

(६) षष्ठ सूक्तम्

(१-१०) दशचम्यास्य सूक्तस्याग्नेयो वसुश्रुत ऋषिः । अग्निर्देवता । पङ्क्तिः छन्दः ॥

॥२२॥ अग्निं तं मन्ये यो वसुस्तं यं यन्ति धेनवः ।
 अस्तमवन्त आशवोऽस्तं नित्यासो वाजिन् इषं स्तोतृभ्य आ भर ॥१॥

6.

Agniṁ tām manye yó vasur ástam yām yānti dhená-
 vah | ástam árvanta āśávó 'stam nityāso vājina ísham sto-
 tribhya ā bhara || 1 ||

We supplicate the evening and dawn who are lovely, givers of longevity, mighty and the abiders of eternal laws. 6

Glorified may you, O divine invokers of Nature's bounties come with the speed of wind to bless the sacred worship of this man, the institutor. 7

May the divine spirit of wisdom, speech and prosperity, the benevolent sources of happiness, perpetually have the proper seat within our hearts. 8

O benevolent and plentiful architect of universe, being propitious, come of your own accord, and help us in our every sacred act. 9

Wherever you know, O Lord of vegetation, the secret forms of Nature's bounties to be, thither may you send our offerings. 10

Hail to the adorable, hail to the venerable, and hail to the resplendent Lord ; hail to the vital principles and hail with oblations to other Nature's bounties. 11

6

I glorify that adorable Lord, who provides habitation ; gives shelter to the milch-kine, and to the fleet-foot coursers. The constant offerers of homage also seek him. May you, O Lord, grant nourishment to those, who adore you. 1

सो अ॒ग्नि॒र्यो व॒सु॒र्गुणे॑ स॒ं यमा॒यन्ति॑ धे॒नवः॑ ।
 सम॒र्वन्तो॑ र॒घुद्रु॒वः स॒ं सु॒जा॒तामः॑ सु॒र्य इषं॑ स्तो॒तृभ्य॒ आ भ॑र ॥२॥
 अ॒ग्नि॒र्हि वा॒जिनं॑ वि॒शे द॑दाति वि॒श्वच॑र्षणिः ।
 अ॒ग्नी ग॒ये स्वा॒भुवं॑ स प्री॒नो या॑ति वा॒र्यमिषं॑ स्तो॒तृभ्य॒ आ भ॑र ॥३॥
 आ ते॒ अ॒ग्न इ॒धीम॑हि द्यु॒मन्तं॑ दे॒वाज॑रम् ।
 यद्वा॒ स्या ते॒ पनी॑यसी॒ समि॑दी॒दय॑ति द्य॒वीषं॑ स्तो॒तृभ्य॒ आ भ॑र ॥४॥
 आ ते॒ अ॒ग्न कृ॒चा ह॒विः शु॒क्रस्य॑ शोचिषस्पते ।
 सु॒श्र॒न्द् द॒स्म वि॑र्षते॒ हव्य॑वाट् तु॒भ्यं हू॒यत॑ इषं॑ स्तो॒तृभ्य॒ आ भ॑र ॥५॥

só agnir yó vásur grīṇé sām yām
 āyānti dhenávaḥ | sām árvanto raghudrúvaḥ sām sujātāsaḥ
 sūrāya íṣhaṁ — || 2 || agnir hí vājinaṁ viśé dādāti viśvá-
 carshaṇiḥ | agnī rāyé svābhúvaṁ sá prīto yāti váryam
 íṣhaṁ — || 3 || á te agna idhimahi dyumántaṁ devājāraṁ |
 yád dha syá te pániyasī samíd dīdáyati dyáviṣhaṁ
 — || 4 || á te-agna řicá haviḥ řúkrasya řocishas pate | sú-
 řcandra dásma víspate hávyavāṭ túbhyaṁ hūyata íṣhaṁ
 — || 5 ||

॥२३॥ प्रो॒ त्ये अ॒ग्नयो॑ऽग्निषु॒ विश्वे॑ पु॒ष्यन्ति॑ वा॒र्यम् ।
 ते हि॒न्विरे॒ त ई॒न्विरे॒ त इ॒ष्यन्त्यानु॑षगिषं॑ स्तो॒तृभ्य॒ आ भ॑र ॥६॥
 तव॒ त्ये अ॒ग्न अ॒र्चयो॑ म॒हि व्रा॒धन्त॑ वा॒जिनः॑ ।
 ये प॒त्वाभिः॑ श॒फानां॑ व्र॒जा भु॑रन्त॒ गोना॑मिषं॑ स्तो॒तृभ्य॒ आ भ॑र ॥७॥

pró tyé agnáyo 'gnishu víśvam pushyanti váryam | té
 hinvire tá invire tá ishanyanty anushág íṣhaṁ — || 6 || táva
 tyé agne arcāyo máhi vrādhanta vājinaḥ | yé pátvabhiḥ
 řaphánāṁ vrajā bhuránta gónām íṣhaṁ — || 7 ||

He is the adorable Lord praised as the giver of dwellings to whom the milch-kine, the short-paced horse and devout worshippers of high descent come. May you, O Lord, grant nourishment to those, who adore you. 2

Adorable God, the observer of all mankind, gives energised food to the man who worships Him. When pleased, He bestows to the aspirants that wealth, which is precious on its own. May you, O Lord, grant nourishment to those, who adore you. 3

O adorable Lord, we kindle your light, bright and undiminished, so that its blazes keep shining deep in our hearts. May you, O Lord, grant nourishment to those, who adore you. 4

O adorable God, Lord of bright light, bestower of bliss, splendrous, protector of men, the accepter of devotions, to you the worship is offered with the sacred hymns. May you, O Lord, grant nourishment to those, who adore you. 5

These divine flames, enshrined in the worshipful hearts, cherish everything that is precious. They give delight, spread wide within, and perpetual¹ crave for fresh feed. May you, O Lord, grant nourishment to those, who adore you. 6

O adorable Lord, when nourished, these flames of devotion, spread out with the swift speed of horses, and reach the centre, the seat of wisdom and knowledge. May you grant, O Lord, nourishment to those, who adore you. 7

नवा नो अ॒ग्न आ भ॑र स्तो॒तृभ्यः सु॒क्षिती॑रिषः ।
 ते स्या॑म॒ य अनृ॑चुस्त्वा॒दूता॑सो॒ दमे॑द॒म इषं॑ स्तो॒तृभ्य आ भ॑र ॥८॥
 उ॒भे सु॒श्रन्द्र॑ सर्पि॒षो दर्वी॑ श्री॒र्णाष आ॑सनि ।
 उ॒तो न॒ उत्पु॑पूर्या॒ उक्थे॑षु॒ शव॑सस्पत॒ इषं॑ स्तो॒तृभ्य आ भ॑र ॥९॥
 ए॒वाँ अ॒ग्निमे॑जुर्य॒मुर्गीर्भिर्य॑ज्ञेर्भिरानु॒पक् ।
 दध॑द॒स्मे सु॒वीर्य॑मु॒त त्यदा॑श्च॒श्व्यमि॑षं स्तो॒तृभ्य आ भ॑र ॥१०॥

nāvā no

agna á bhara stotṛibhyaḥ sukshtīr īshaḥ | té syāma yā
 ānricūs tvādūtāso dāme-dama īshaṁ — || 8 || ubhé suṣcan-
 dra sarpīṣho dārvī śrīṇīsha āsāni | utó na út pupūryā
 ukthēshu ṣavasas pata īshaṁ — || 9 || evāñ agnīm ajurya-
 mur gīrbhīr yajñēbhīr ānushák | dādhad asmé suvīryam utá
 tyád āśvāsavyam īshaṁ — || 10 ||

(७) सप्तम सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यऽयं सूक्तम्यात्रेय इष ऋषिः । अग्निदेवता । (१-९) प्रथमादेनवर्चामितुष्टुप् ,

(१०) दशम्याश्च पाङ्क्तिरुन्दसी ॥

१०४॥

स॒र्वायः॑ सं वः॑ स॒म्यञ्च॑मिषं॒ स्तोमं॑ चा॒ग्नये॑ ।
 वा॒पि॒ष्ठा॒य क्षि॒तीना॑मू॒जो न॒ष्टे स॒ह॒स्वते॑ ॥१॥
 कु॒त्रा चि॒दस्य॑ स॒मृ॒तो रू॒षा नरो॑ नृ॒पदे॑ने ।
 अ॒र्हन्ता॑श्चि॒दयमि॑न्ध॒ते सं॒ज॒नय॑न्ति॒ जन्त॑वः ॥२॥

7.

Sákhāyaḥ sām vaḥ samyāñcam īshaṁ stómaṁ cāgnāye |
 vārshishthāya kshitinām ūrjō náptre sáhasvate || 1 || kútrā
 cid yāsya sāmṛitau raṇvā náro nṛishádane | árhantaḥ cid
 yām indhaté samjanáyanti jantávaḥ || 2 ||

O adorable Lord, grant fresh food, and happy homes to those who praise you. For us who worship you, you are envoy in every house. May you grant, O Lord, nourishment to those, who adore you. 8

O adorable, the Lord of strength, and bestower of bliss, in order that you fulfil our aspirations, may you accept our devotion as the fire receiving in its mouth the oblations of butter, two ladles full at our solemn rites. May you, O Lord, grant nourishment to those, who adore you. 9

Thus, O adorable Lord, we duly serve you with praises and with offerings successively. So, may you give us what we crave,—lot of brave sons, and wealth of fleet steeds. May you, O Lord, grant nourishment to those, who adore you. 10

7

Friends, offer best homage and praise to the fire-divine, the most liberal benefactor of men, and the powerful son of strength. 1

Where is that cosmic fire in whose presence men rejoice, while offering homage in congregational halls, whom worthy devotees enkindle, and all living beings generate. 2

मं यद्दि॒षो वना॑मे॒हे मं ह॒व्या मानु॑षाणाम् ।
 उ॒त द्यु॒म्नस्य॑ श॒वम॑ क॒ृतस्य॑ र॒श्मिमा॑ द॒दे ॥३॥
 म स्मा॑ कृ॒णोति॑ के॒तुमा॑ न॒क्तं चि॒द्ग आ॑ सु॒ते ।
 पा॒वको॑ य॒ह्नन्स्पती॑न्प्र स्मा॑ मि॒नात्य॑ ज॒रः ॥४॥
 अ॒वे स्म॑ य॒स्य वे॒षणे॑ स्व॒दं प॒थिषु॑ जु॒ह्वति॑ ।
 अ॒भीम॑ह॒ स्वजे॑न्यं भृ॒मा पृ॒ष्ठेव॑ रु॒हुः ॥५॥

sām yád ishó vá-
 nāmahe sām havyā mánushāṇām | utá dyumnásya śávasa
 řításya raśmím á dade ॥ 3 ॥ sá smā kṛiṇoti ketúm á náktam
 cid dūrā á saté | pāvakó yád vānaspátin prá smā mináty
 ajáraḥ ॥ 4 ॥ áva sma yásya véshaṇe svédam pathíshu jú-
 hvati | abhím áha svájenyam bhúmā pṛiṣṭhéva ruruhuḥ
 ॥ 5 ॥

॥ २५ ॥

यं म॒र्त्यैः पु॒रुस्पृ॑हं वि॒दद्वि॒श्वस्य॑ धा॒यमे॑ ।
 प्र स्वा॑दानं पि॒तॄनाम॑स्त॒ताति॑ चि॒दाय॑वे ॥६॥
 म हि॒ श्मा ध॑न्वाक्षि॒तं दा॒ता न॑ दा॒त्या प॒शुः ।
 हि॒रि॒श्मश्रुः॑ शु॒चि॒दन्न॑भु॒ग्निभृ॑ष्टत॒विषिः॑ ॥७॥
 शु॒चिः श्म॑ य॒स्मा अ॒त्रिव॑न्प्र स्व॒धिती॒व री॑यते ।
 मु॒षृ॒ग्म॒त मा॒ता क्रा॒णा य॒दान॑शे भ॒गम॑ ॥८॥
 आ य॑स्ते म॒र्षिरा॑सु॒तेऽग्ने॑ शम॒स्ति धा॒यमे॑ ।
 तेषु॑ द्यु॒म्नमु॑त श्र॒व आ चि॒त्तं म॒र्त्येषु॑ धाः ॥९॥

yám mártyaḥ purusprīhaṁ vidád víśvasya dháyase | prá
 svádanam pitúnám ástatātim cid áyáve ॥ 6 ॥ sá hí shmā
 dhánvákshitaṁ dātā ná dáty á paśúḥ | hiriśmaśruḥ śúci-
 dann řibhúr ániḥṛiṣṭatavishiḥ ॥ 7 ॥ śáciḥ shma yásmā
 atrivát prá svádhitiva ríyate | sushúr asūta mātá krāṇā yád
 ānaśe bhágam ॥ 8 ॥ á yás te sarpirāsuté 'gne śám ásti dhá-
 yase | aishu dyumnáni utá śráva á cittám mártyesu dhāḥ ॥ 9 ॥

When we present to him devotional homage, and when he accepts the offerings of men, then by the strength of his divine splendour, he assumes the radiance of eternal truth. 3

Verily he gives a signal during the darkness of night to one, who is far off, when he, the purifier, the undecaying, consumes the forest tree. 4

At whose worship the devotees pour the dripping butter upon the ritual fire, and streams mount along the flames, as if ones own son riding upon the back of his father. 5

Him whom, the desired of many, the devout man recognizes as the sustainer of all, the giver of flavour to food and the provider of home to every living man. 6

He, who is vast and possessor of irresistible strength, crops the dry ground strewn with grass and wood, like a herd, while grazing ; he, as if, with a golden beard, and shining teeth. 7

Bright as an axe is he, to whom the mortal sage, exempt from the three types of pains, offers worship ; he, whom his prolific mother, the fire-stick, has given birth to. The benefactor fire then receives the offerings. 8

O adorable Lord, the accepter of homage, like the fire accepting butter, the upholder of all, be delighted by our praise. May you bestow upon the worshippers fame, food and intelligence. 9

इति चिन्मन्युमध्रिजस्त्वादातमा पशुं देदे ।
आदमे अपृणतोऽग्निः सामह्याद्दस्युनिषः सासह्यान्नन् ॥१०॥

īti cin manyúm adhrījas tvádātama ā paśum dade | ād
agne aprīṇatō 'trih sāsahyād dāsyūn ishāḥ sāsahyān nṛin
|| 10 ||

(८) अष्टमं सूक्तम्

(१-३) समर्चस्यास्य सूक्तस्याग्नेय इष क्रषिः । अग्निर्देवता । जगती छन्दः ॥

॥२६॥ त्वामग्ने कृतायवः सर्माधिरे प्रत्नं प्रत्नाम ऊतये सहस्कृत ।
पुरुश्चन्द्रं यजतं विश्वधायमं दमूनसं गृहपतिं वरेण्यम् ॥१॥
त्वामग्ने अतिथिं पृथ्य विशः शोचिष्केशं गृहपतिं नि षेदिरे ।
बृहत्केतुं पुरुरूपं धनस्पृतं सुशर्माणं स्वयमं जगद्विषम ॥२॥
त्वामग्ने मानुषीरिळते विशो होत्राविदुं विविचिं रत्नधातमम् ।
गृहा सन्तं सुभग विश्वदर्शतं तुविश्वणसं सुयजं घृतश्रियम् ॥३॥

8.

Tvām agna ṛitāyavaḥ sām idhire pratnām pratnāsa
ūtāye saḥaskṛita | puruścandrām yajatām, viśvādhāyasaṁ
dāmūnasaṁ gṛihāpatiṁ vāreṇyam || 1 || tvām agne ātithim
pūrvyām viśaḥ śociśhkeṣaṁ gṛihāpatiṁ nī shedire | bṛihāt-
ketum pururūpaṁ dhanasprītaṁ suśārmāṇaṁ svāvasaṁ ja-
radviśam || 2 || tvām agne mánushir ilate viśo hotravídāṁ
víviciṁ ratnadhātamaṁ | gūhā sántaṁ subhaga viśvādarṣa-
taṁ tuvishvanāsaṁ suyājaṁ ghṛitaśrīyam || 3 ||

O adorable Lord, may he, the triply liberated sage, take all the gifts of cattle and wealth, offered to you, and with that aid subdue the hostile men. 10

8

O adorable Lord, you are inspirer of strength. From the earliest times, ancient devotees, the lovers of truth, have been enkindling your love in their hearts for their preservation. You are eternal, bliss-bestower, adorable, nourisher of universe, liberal giver, lord of the home holder, and venerable. 1

O adorable Lord, men enshrine you in their hearts, as their dear ancient guest, and master of their homes. You are brilliant like the blazing flame of fire, highly enlightened, and multiform. You are dispenser of wealth, bestower of happiness, kind protector and destroyer of decay and rot. 2

Human beings glorify you, O gracious adorable Lord, the appreciator of offerings, the discriminator between virtue and vice and the most liberal giver of precious things. You the auspicious, stay concealed in the innermost cavity and yet at times visible to all, and your loud voice is heard by them. You just as fire with butter, are honoured by holy hymns and glorified by loving devotion. 3

त्वामग्ने धर्णासि विश्वधा वयं गीर्भिर्गृणन्तो नमसोप मेदिम ।
 म नो जुषस्व समिधानो अङ्गिरो देवो मर्तस्य यशसा सुदीतिभिः ॥४॥
 त्वमग्ने पुरुषो विशेविशे वयो दधामि प्रवधा पुरुषुत ।
 पुरुष्यन्ना सहसा वि रजमि त्विषिः सा ते तित्विषाणस्य नाश्रुषे ॥५॥
 त्वामग्ने समिधानं यविष्ठय देवा दूतं चक्रिरे हव्यवाहनम् ।
 उरुत्रयमं घृतयोनिमाहुतं त्वेषं चक्षुर्दधिरे चादुयन्मति ॥६॥
 त्वामग्ने प्रदिव आहुतं घृतेः सुम्नायवः सुषमिधा ममीधिरे ।
 म वावृधान ओषधीभिर्भक्षिताऽभि ज्रयामि पार्थिवा वि तिष्ठसे ॥७॥

tvām agne

dharnasīm viṣvādhā vayām gīrbhīr grīṇānto nāmasōpa se-
 dima | sā no jushasva samidhānó āngi-ro devó mártasya ya-
 śāsā sudītibhiḥ || 4 || tvām agne pururūpo viṣe-viṣe vāyo
 dadhāsi prathādhā puruṣtuta | purūṇy ānnā sāhasā ví rā-
 jasi tvīṣiḥ | sā te titviṣhāṇāsya nādhrīṣhe || 5 || tvām agne
 samidhānām yaviṣṭhya devā dūtām cakrire havyavāha-
 nam | urujráyasam ghṛitāyonim āhutam tveshām cakshur
 dadhire codayānmati || 6 || tvām agne pradīva āhutam ghṛi-
 tatḥ śumnāyāvāḥ sushamīdhā sām idhire | sā vavṛidhāná ōsha-
 dhubhir ukṣhitó bhī jráyānsi pāṛthivā ví tiṣṭhase || 7 ||

(२) नवम सूक्तम्

(१-५) सप्तचत्वार्य सूक्तस्यावेयो गय ऋषिः । अग्निर्देवता । (१-२) प्रथमादिचतुर्भ्यो पष्ठपाश्चानुष्टुप्
 (५, ७) पञ्चमसप्तम्योश्च पङ्क्तिः छन्दसोः ॥

॥ १ ॥

त्वामग्ने हविष्मन्तो देवं मर्ताम ईळते ।
 मन्ये त्वा जातवेदसं म हव्या वक्ष्यानुषक् ॥१॥

9.

Tvām agne havīṣhmanto devām mártāsa īlate | mānye
 tva jā-tavedasam sā havyā vakshy ānushák || 1 ||

We are drawn near you, O all-sustaining adorable God, adoring you in many ways, singing songs and with reverence. May you, O self-illuminated Lord, when enkindled like fire, be propitious to us and with your radiance make us glorious. 4

O adorable Lord, multiform, you grant nourishment to each and every mortal. You by your might, are sovereign over all sorts of nourishing food. Your splendour, when blazing brightly, is unrivalled. 5

O adorable God, ever young, when you are pleased, Nature's bounties are inspired by you and take you as the bearer of homage. Your glory is wide-reaching. Your love to the devotee when invoked, is enkindled as fire with butter. The men inspired by their understanding accept you as the brilliant eye of the universe. 6

From the earliest times, men seeking joy have been kindling you with earnest invocations and devotion, just as fire with fuel and butter. Again, just as sprinkled with butter and fed with plants, the fire spreads all over the layers of land, similarly, you, by the devotion, enlighten the entire life of the worshipper. 7

Mortal men with reverential homage, glorify you, O fire-divine. I adore you, O Lord, cognizant of all that is born, so that you may please convey my offerings to Nature's forces. 1

अग्निहोता दासवतः क्षयस्य वृक्तर्बहिषः ।
 सं यज्ञामश्नन्ति यं सं वाजामः श्रवस्वयः ॥२॥
 उत स्म यं शिशुं यथा नवं जनिष्ठारणी ।
 धर्तारं मानुषीणां विशामग्निं स्वध्वरम् ॥३॥
 उत स्म दुर्गृभीयसे पुत्रो न ह्वार्याणाम् ।
 पुरू यो दग्धास्मि वनाग्ने पुशुनं यवसे ॥४॥
 अधे स्म यस्यार्चयः सम्यक्संयन्ति धूमिनः ।
 यदीमहं त्रितो दिव्युप ध्मातेव धर्मेति शिशीते ध्मातरि यथा ॥५॥

agnir hótā

dāsvataḥ ksháyasya vṛiktábarhishah | sám yajñāsaḥ cāranti
 yām sám vājāsaḥ śravasyávaḥ || 2 || utá sma yām śiśum
 yathā navam jānīshṭarāṇī | dhartāram mānushīṇām viśām
 agnīm svadhvarām || 3 || utá sma durgrībhīyase putró ná
 hvāryāṇām | purū yó dagdhāsi vānāgne paśúr ná yāvase
 || 4 || ádha sma yásyārcāyah samyák samyānti dhūmīnaḥ |
 yád im áha tritó divy úpa dhmāteva dhāmati śiṣīte dhmā-
 tāri yathā || 5 ||

तवाहुमग्ने उतिभिर्मित्रस्य च प्रशस्तिभिः ।
 द्वेषोयुतो न दुरिता तुर्याम मर्त्यानाम् ॥६॥
 ते नो अग्ने अभी नरो रयि सहस्र आ भर ।
 स क्षेपयत्स पोषयद्भवद्वाजस्य सातय उतैधि पृत्सु नो वृधे ॥७॥

tāvāhām agna ūtibhir mitrāsya ca prāśasti-
 bhiḥ | dveshoyúto ná duritā turyāma mārtyānām || 6 || tám
 no agne abhī náro rayīm sahasva á bhara | sá kshepayat
 sá poshayad bhúvad vājasya sātāya utaidhi pṛitsú no vṛi-
 dhé || 7 ||

Adorable Lord evokes Nature's bounties to proceed to the home of that person who liberally gives and whose heart is free of impurities ; and further, in whom congregate all sacrifices, securing food and fame. 2

It (the attrition fire) is the one which the two wooden sticks have engendered, like a new-born infant. This has become the supportor of men, and therefore, it fully deserves our adoration for peaceful purposes. 3

It is very hard to harness this fire, like the taming of the offsprings of wriggling snakes. O terrestrial fire, you have the capacity of burning forests as an animal consuming fodder. 4

The fire emits forth the smoke and the flames intensely collect and then diffuse to the three regions. The fire inflates in the firmament like the blower of a bellows and then sharpens its flames as the fire blazing from the blast of the blower. 5

O fire may we through your friendly and protective aids, and by our praises of you, subdue the wickedness of mortal men, and destroy the malignant. 6

O powerful fire, upon us, the institutors of holy acts, please bestow affluence. May this fire lay off our foes, and protect and nourish us and help in procuring energised food. May it be with us in our struggles for success. 7

(१०) दशम सूक्तम्

(१-७) सतचस्याग्न्य सक्तस्यात्रयो गय ऋषि । अग्निदेवता । (१-३ ५-६) प्रथमादितुवस्य पञ्चमी
पष्ठ्योर्ऋचोश्चानुष्टुप् (८, ७) चतुर्थीसप्तम्योश्च पङ्क्तिश्छन्दसी ॥

॥२॥

अग्न ओजिष्ठमा भर युम्नमस्मभ्यमध्रिगो ।

प्र नो राया परीणसा रत्सि वाजाय पन्थाम ॥१॥

त्वं नो अग्ने अद्भुत कृत्वा दक्षस्य मंहनो ।

त्वे असुर्यमारुहत्काणा मित्रो न यज्ञियः ॥२॥

त्वं नो अग्न एषां गयं पुष्टिं च वर्धय ।

ये स्तोमैभिः प्र सूरयो नरो मघान्यान्शुः ॥३॥

ये अग्ने चन्द्र ते गिरः शुम्भन्वश्वराधमः ।

शुष्मेभिः शुष्मिणो नरो दिवश्चिद्येषां बृहत्सुर्कातिर्वोधति त्मना ॥४॥

तव त्ये अग्ने अर्चयो भ्राजन्तो यन्ति धृष्णुया ।

परिज्मानो न विद्युतः स्वानो रथो न वाजयुः ॥५॥

नू नो अग्न उतये सवाधंसश्च रातये ।

अस्माकांसश्च सूरयो विश्वा आशास्तरिपाणि ॥६॥

त्वं नो अग्ने अङ्गिरः स्तुतः स्तवान् आ भर ।

होतविभ्यासहं रयिं स्तोतृभ्यः स्तवसे च न उतैवि पृत्सु नो वृधे ॥७॥

10.

Agna ójishtham á bhara dyumnám asmábhyam adhrigo |
 prá no rāyā páriṇasā rātsi vājāya pānthām || 1 || tvām no
 agne adbhuta krātvā dākshasya mañhānā | tvé asuryām
 āruhat krāṇā mitró ná yajñiyah || 2 || tvām no agna eshām
 gāyam pushtīm ca vardhaya | yé stómebhiḥ prá sūrāyo
 nāro maghāny ānaśúḥ || 3 || yé agne candra te girāḥ ṣum-
 bhānty áśvarādhasaḥ | śúshmebhiḥ śushmnīṇo nāro divāś cid
 yéshām bṛihāt sukīrtir bódhati tmānā || 4 || táva tyé agne
 arcāyo bhrājanto yanti dhṛishṇuyā | párijmāno ná vidyútaḥ
 svánó rátho ná vājayúḥ || 5 || nú no agna ūtāye sabādha-
 saḥ ca rātāye | asmākāsaḥ ca sūrāyo víśvā áśās tarīshāni
 || 6 || tvām no agne āngira stutá stāvāna á bhara | hó-
 tar vibhvāsāham rayīm stotṛibhya stāvase ca na utaidhi
 pṛitsú no vṛidhé || 7 ||

O adorable Lord of irresistible powers, bring to us most powerful and resistless splendour, may you invest us with over-flowing store of wealth, and mark out for us the paths to spiritual enlightenment. 1

O marvellous adorable Lord, gratified by our noble acts, invest in us greatness of vigour. In you abides the strength, necessary to destroy wickedness and evils. You, the O embodiment of holiness, are actively engaged like the radiant sun. 2

O adorable Lord, increase means of sustenance and house and home of ours who are wise and have acquired prosperity through the chanting of vedic hymns. 3

O blissful supreme Lord, those who glorify you with hymns, obtain richness of vitality and are invigorated with the foe-destroying energies. Their fame reaches the height of firmament. This they gain by your own accord (i.e. by your favour). 4

O adorable Lord, these your bright and fierce flames of glory spread all over like the lightnings flashing around and are like a rattling car forcibly procuring foodgrains. 5

Now O adorable Lord, come swiftly for our protection, and for bestowing riches to the needy and oppressed. And may all the aspirations of our enlightened ones be fulfilled. 6

O adorable Lord, dear as our life, glorified in the past, glorified at present, invoker of Nature's forces, bring unto us riches enabling us to overcome the mighty. May you give to your praisers ability to extol you, and be near us for success in struggles. 7

(११) एकादश सूक्तम्

(१-६) पञ्चमस्यास्य सूक्तस्यान्ये सूक्तम्भर ऋषिः । आग्रहेयताः । उग्री छन्दः ॥

॥३॥

जनस्य गोपा अजनिष्ट जाग्रविरग्निः सुदक्षः सुविताय नव्यसे ।
 घृतप्रतीको बृहता दिविस्पृशा द्युमद्भिर्भाति भरतेभ्यः शुचिः ॥१॥
 यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरोहितमग्निं नरस्त्रिपथस्य समधिरे ।
 इन्द्रेण देवैः सरथं स बर्हिषि सीदन्नि होता यजथाय सुक्रतुः ॥२॥
 अस्मैमृष्टो जायसे मात्रोः शुचिर्मन्द्रः कविरुदनिष्ठो विवस्वतः ।
 घृतेन त्वावर्धयन्नस्य आहुत धूमस्ते केतुरभवाद्दिवि श्रितः ॥३॥

11.

Jánasya gopā ajanishta jágrivir agnīḥ sudákshaḥ suvi-
 táya návyase | ghṛitápratiko bṛihatā divisprīṣā dyumád ví
 bhāti bharatébhyaḥ śúciḥ || 1 || yajñásya ketúm prathamám
 puróhitam agnīm náras trishadhasthé sám ídhire | índreṇa
 devaíḥ sarátham sá barhíshi sídan ní hótá yajáthāya sukrá-
 tuḥ || 2 || ásammrīṣhto jāyase matróḥ śúcir mandráḥ kavír
 úd atisṭho vivásvataḥ | ghṛiténa tvāvardhayann agna āhuta
 dhūmās te ketúr abhavad diví śritáḥ || 3 ||

अग्निर्नो यज्ञमुप वेतु साधुयाग्निं नरो वि भरन्ते गृहेगृहे ।
 अग्निर्दृतो अभवद्ध्यवाहनाऽग्निं वृणान्ता वृणते कविक्रतुम् ॥४॥
 तुभ्येदमग्निं मधुमत्तमं वचस्तुभ्यं मनोषा इयमेस्तु ज हृदे ।
 त्वां गिरः सिन्धुमियावनीर्महीरा पृणन्ति शवंसा वर्धयन्ति च ॥५॥

agnīr no yajñám
 ūpa vetu sādhyāgnīm náro ví bharante grīhé-grīhe | agnīr
 dūtó abhavad dhavyaváhano 'gnīm vṛiṇānā vṛiṇate kaví-
 kratum || 4 || túbhyedám agne mādhumattamaṁ vácas tú-
 bhyam manīshā iyámi astu śám hṛidé | tvāṇ girāḥ síndhum
 ivāvānīr mahír ā pṛiṇanti śávasā vardháyanti ca || 5 ||

The glory of the powerful adorable Lord, the protector of man, ever vigilant, is revealed again and again for the fresh prosperity of the world. Whilst pleased with devotion, his intense radiance appears to the devotee as if touching lofty heavens and His glory shines brilliantly for the liberal benefactors. 1

Men, engaged in meditation first kindle the glory of adorable Lord in all the three realms ; physical, vital and mental. The meditating mind, the divine light, the self and the inner organs of cognition, all the four are channelized into one direction, as if riding in one and the same car. He, the one engaged in meditation, sets in the comfortable posture for the transcendental concentration. 2

O adorable Lord, may your glory be manifested in our innermost consciousness, just as the fire (of attrition) is generated unobstructed of the two mothers, and when fed with butter and offerings, it gives out smoke, spreading abroad in the sky, like the banner of your glory. 3

May fire divine, the fulfiller of our aspirations, come to the holy place our work and worship. Devotees cherish the fire-divine in every dwelling which is the bearer of oblations, and becomes an envoy, the bearer of our gifts. Wise men adore the fire-divine as the accomplisher of benevolent works. 4

O adorable Lord, to you, this sweetest prayer is addressed. May this praise, product of my thought, be dear to your heart. May my pious hymns fill you, and make you, for us, yet more mighty in strength, as large rivers replenish the sea. 5

त्वामग्ने अङ्गिरसो गुहा हितमन्विषिन्दृष्टिश्चियाणं वनेवने ।
म जायसे मथ्यमानः सहो महत्त्वामाहुः महमस्पुत्रमङ्गिरः ॥६॥

tvām

agne āṅgiraso gūhā hitām ānv avindañ chiṣriyāṇaṃ vāne
-vane | sá jāyase mathyāmānaḥ sāho mahāt tvám ahuḥ sá-
hasas putrām āṅgiraḥ ॥ 6 ॥

(१२) ऋग्वेद सूक्तम्

(१-६) पञ्चम्यास्य सूक्तम्यात्रेय सुतम्भर ऋषिः । अग्निर्देवता । विष्णु उन्द. ॥

॥५॥

प्राम्नये बृहते यज्ञियाय ऋतस्य वृष्णे अमुंराय मन्म ।
घृतं न यज्ञ आस्येऽ सुपृतं गिरं भरे वृषभाय प्रतीचीम् ॥१॥
ऋतं चिकित्वा ऋतमिच्छिक्वद्धृतस्य धारा अनु तृन्धि पूर्वीः ।
नाहं यातुं सहसा न द्रयेत ऋतं संपाम्यरूपस्य वृष्णः ॥२॥
कया नो अग्न ऋतयन्नतेन भुवो नवेदा उचथस्य नव्यः ।
वेदा मे देव ऋतुपा ऋतूनां नाहं पतिं सनितुग्य गयः ॥३॥
के ते अग्ने रिपवे बन्धनासः के पायवः सनिषन्त द्युमन्तः ।
के धासिमग्ने अनृतस्य पान्ति क आसतो वचसः सन्ति गोपाः ॥४॥

12.

Prāgnāye bṛihaté yajñīyāya ṛitāsya vṛiṣṇe āsurāya
mánma | ghṛitām ná yajñá asyè súpūtaṃ gíram bhare vṛi-
shabhāya pratīcim ॥ 1 ॥ ṛitām cikitva ṛitām íc cikiddhy
ṛitāsya dhārā ánu tṛindhi pūrvīḥ | nāhām yātúm sáhasā
ná dvayéna ṛitām sapāmy arushāsya vṛiṣṇaḥ ॥ 2 ॥ káyā no
agna ṛitáyann ṛiténa bhúvo návedā ucáthasya návyah |
védā me devá ṛitupá ṛitūnām nāhām pátim sanitúr asyá
rāyāḥ ॥ 3 ॥ ké te agne ripáve bāndhanāsaḥ ké pāyavaḥ sa-
nishanta dyumántaḥ | ké dhāsīm agne ānṛitasya pānti ká
āsato vācasah santi gopāḥ ॥ 4 ॥

O adorable Lord, earnest seekers discover your knowledge, which remains hidden in mystery, like flames taking refuge from wood to wood. Similar to fire by attrition, your glory is manifested by hard toil and great endurance. Therefore devotees call you, O dearest Lord, the source of strength. 6

12

Like well-purified butter poured into the mouth of ritual fire, I offer the usual sincere and thoughtful praise to the adorable Lord, the supreme, the venerable, the guide of eternal truth, the vigorous, the showerer of benefits. 1

O adorable Lord, best knowing the purpose of our truthful prayers, may you listen to our words and thereon send forth full streams of eternal order. I do not use my might for the purposes of violence, and for duplicity in matters of truth and untruth. I faithfully follow the Lord of the eternal law. 2

O adorable Lord, bestower of blessings, by what eternal law will you be giving recognition to our adoration? May you, O guardian of the laws be pleased to know my purpose. I know not the Lord, who has been distributing riches among us. 3

O adorable Lord, who among us are the subduers of adversaries? Who among us are the protectors, and distributors of splendid wealth? Who among us, are the defenders of falsehood and who are the encouragers of evil deeds? 4

सखायस्ते विषुणा अग्न एते शिवाम् सन्तो अशिवा अभूवन् ।
 अधूर्षत स्वयमेते वचोभिर्ऋजूयते वृजिनानि ब्रुवन्तः ॥५॥
 यस्ते अग्ने नमसा यज्ञमीदृ कृतं स पात्यरुषस्य वृष्णः ।
 तस्य क्षयः पथुरा साधुरेतु प्रसन्नाणस्य नहुषस्य शेषः ॥६॥

sákhāyas te víshunā agna
 eté śivāsaḥ sánto áśivā abhūvan | ádhūrshata svayám eté
 vácobhir řijūyaté vřijināni bruvántaḥ || 5 || yás te agne ná-
 masā yajñám ítta řitám sá pāty arushásya vřishṇaḥ | tásya
 ksháyah prithúr á sādúr etu prasársraṇasya náhushasya
 sésahaḥ || 6 ||

(१३) त्रयोदश सूक्तम्

(१-२) यद्वृत्रयास्य सूक्तस्यत्रिय सुतम्भर ऋषि । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

अर्चन्तस्त्वा हवामहेऽर्चन्तः समिधीमहि । अग्ने अर्चन्त ऊनये ॥१॥
 अग्नेः स्तोम मनामहे सिध्रमद्य दिविस्पृशः । देवस्य द्रविणम्यवः ॥२॥
 अग्निर्जुषत नो गिरो होता यो मानुषेष्व । स यक्षद्वैव्यं जनम् ॥३॥
 त्वमग्ने सप्रथा असि जुष्टो होता वरेण्यः । त्वया यज्ञं वि तन्वते ॥४॥

13.

Árcantas tvā havāmahé 'rcantaḥ sám idhīmahi | ágne
 árcanta ūtāye || 1 || agné stómam manāmahe sidhrám adyá
 divisprīṣaḥ | devásya draviṇasyávaḥ || 2 || agnír jushata no
 gíro hótā yó mánusheshv á | sá yakshad daívyam jānam
 || 3 || tvám agne sapráthā asi júshto hótā váreṇyaḥ | tváyā
 yajñám ví tanvate || 4 ||

These widely-dispersed friends of yours, O adorable Lord have been unhappy (whilst abandoning your worship) but are now again enjoying (on renewal of their devotion). May they who utter wicked words against the righteous, suffer by their own words and perish. 5

O resplendent, adorable Lord, the showerer of blessings, may his home be wide and prosperous, who performs your worship with reverence, and lives true to the law eternal. And may the noble aspirations of men, who diligently worship you be fulfilled. 6

13

O adorable Lord, with songs of praise we invoke you ; with invocations we enkindle your glory ; we invoke you for help. 1

Aspiring to be rich, we recite today the effectual praise of adorable Lord, whose radiance touches the luminous heaven. 2

May the adorable Lord, inspirer of Nature's bounties seated in the innerconscience of men, take delight in our praises and honour the wishes of enlightened persons. 3

O adorable Lord, you are the supreme reliance, most venerable, bounteous, and most gracious. Verily it is through you that the sacred works flourish to glory. 4

त्वामग्ने वाजसातमं विप्रो वर्धन्ति सुष्टुतम् । स नो रास्य सुवीर्यम् ॥५॥
अग्ने नेमिर्रां इव देवांस्त्वं परिभूरसि । आ गधश्चित्रमृज्जसे ॥६॥

tvām agne vājasātamam viprā var-
dhanti sūśtutam | sā no rāsva suvīryam || 5 || āgne nemīr
arāñ iva devāñs tvām paribhūr asi | ā gādhas citrām ṛiñ-
jase || 6 ||

(१४) चतुर्दश सूक्तम्

(१-६) षट्चर्यास्य सूक्तस्यात्रेय सुतम्भर ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥६॥

अग्निं स्तोमेन बोधय समिधानो अमर्त्यम् । हव्या देवेषु नो दधत् ॥१॥
तमध्वरेष्वीलते देवं मर्ता अमर्त्यम् । यजिष्ठं मानुषं जनं ॥२॥
तं हि शश्वन्त ईलते सुचा देवं घृतश्रुता । अग्निं हव्याय वोळहवे ॥३॥
अग्निर्जातो अंगेचतुर्घ्नन्दस्यूङ्गयोतिषा तमः । अविन्दुद्वा अपः स्वः ॥४॥
अग्निमीलेन्यं कविं घृतपृष्ठं सपर्यत । वेतु मे शृणवद्दवम् ॥५॥
अग्निं घृतेन वावृधुः स्तोमंभिर्विश्वचर्षणिम् । स्वाधीभिर्वचमुभिः ॥६॥

14.

Agnīm stōmena bodhaya samidhānó āmartyam | havyā
devēshu no dadhat || 1 || tām adhvarēshv ilate devām mārta
āmartyam | yājishtham mānushe jāne || 2 || tām hī śaśvanta
ilate srucā devām ghṛitaścūtā | agnīm havyāya vōlhave
|| 3 || agnīr jāto arocata ghnān dāsyūñ jyōtishā tāmaḥ |
āvindad gā apāḥ svāḥ || 4 || agnīm ilēnyam kavīm ghṛitā-
pṛishtham saparyata | vētu me śṛiṇavad dhāvam || 5 || agnīm
ghṛitēna vāvṛidhu stōmebhir viśvācarshaṇim | svādhibhir
vacasyūbbhiḥ || 6 ||

Wise worshippers exalt you with praises, O adorable Lord, you are bountiful giver of strength. May you bestow upon us excellent vitality and virility. 5

O adorable Lord, you encompass Nature's forces, as the felly rings the spokes, may you bestow manifold wealth upon us. 6

14

May you arouse the grace of immortal Lord with your prayers ; so that, when pleased, may He, like the flame of fire, bear our homage to Nature's bounties. 1

Mortals extol this immortal, divine supreme, at high solemnities, most adorable among mankind. 2

All glorify the spiritual fire pouring out love from their heart as if butter to fire with sacrificial ladle. They glorify the spiritual fire, so that it conveys their homage to Nature's forces. 3

The spiritual fire as soon as manifested, blazes brightly, destroying the wicked and dispersing the darkness by its lustre. It restores wisdom, action and happiness. 4

May you honour the spiritual fire, the source of wisdom, whose summit blazes with love. May it respond to my invocation. 5

They exalt the spiritual fire, the universal illuminator of the inner realm with intense devotions and hymns of praise singularly meditative and eloquent. 6

(१५) पञ्चदशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चवेत्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो धरुण ऋषिः । अग्निदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ ३ ॥

प्र वेध्रसे कवये वेद्याय गिरं भरे यशसे पूर्याय ।
 घृतप्रमत्तो असुरः सुशेवो रायो धर्ता धरुणो वसो अग्निः ॥ १ ॥
 ऋतेन ऋतं धरुणं धारयन्त यज्ञस्य शाके परमे व्योमन ।
 दिवो धर्मन्धरुणे सदुषे नृज्जातैरजाता अभि ये ननक्षुः ॥ २ ॥
 अंहोयुर्वस्तुन्वस्तन्वते वि वयो महद्दृष्टं पूर्याय ।
 स संवतो नवजातस्तुतुर्यात्मिहं न क्रुद्धमभितः परि षुः ॥ ३ ॥

15.

Prá vedhāse kavāye védyāya gíram bhare yaśāse pūr-
 vyāya | ghṛitáprasatto ásurah suśevo rāyó dhartá dharuṇo
 vásvo agníḥ || 1 || ṛiténa ṛitām dharuṇam dhārayanta yajñā-
 sya śaké paramé vyòman | divó dhārman dharuṇe sedúsho
 nṛñ jātair ájātān abhí yé nanakshúḥ || 2 || añhoyúvas tan-
 vās tanvate ví váyo mahád dushtāram pūrvyāya | sá saṁ-
 vāto nāvajātas tuturyāt sinhām ná kruddhām abhítaḥ pári
 shliṭhuh || 3 ||

मानेव यद्ध्रसे पप्रथानो जनंजनं धायसे चक्षसे च ।
 वयोवयो जरसे यद्धथानः परि त्मना विपुरुषो जिगायि ॥ १ ॥
 वाजो नु ते शर्वसस्पात्वन्नेमुरुं दोषं धरुणं देव रायः ।
 पदे न तायुर्गुहा दथानो महो राये चितयन्नत्रिमस्यः ॥ २ ॥

māteva yád bhārase paprathānó jānam-janam
 dhāyase cākshase ca | váyo-vayo jarase yád dādhanah pári
 tmānā víshurūpo jigāsi || 4 || vájo nú te śavasas patv ántam
 urum dógham dharuṇam deva rāyáh | padām ná tayúr
 gūha dādhanó mahó rayé citāyann átrim aspaḥ , 5 "

Devotion live alone pleases our adorable Lord. He is strong, blissful, the possessor of riches, the acceptor of homage and the bestower of habitations. To such a far-seeing, renowned, eternal, glorious, all-wise Lord, the praise I offer. ¹

They, who, with the help of mortal priests, gain favour of the immortal leading divine powers, the firm sustainers of the loftiest heaven, by sacred prayers, enshrine in their hearts the Lord of universal fire, who is upholder of all noble deeds, and embodiment of truth. ²

They, who present to the eternal universal fire, the sacred oblations, unattainable by others, their minds and bodies become free from sin and disease. May the Lord, newly-revealed and realized help him to conquer his adversaries, gathered around him, like an angry lion. ³

While pervading everywhere, you support all men like a mother, and being adored for sustaining and imparting knowledge, you mature every kind of food, then, O universal fire, assuming many forms, you comprise all beings in yourself. ⁴

O divine universal fire, may the sacrificial food, the vast yielder of benefits to men, the sustainer of riches, support the utmost of your vigour ; and may you, like a thief, who keeps his refuge secret, help the sage, exempt from three types of miseries to obtain true wisdom and affluence. ⁵

(१६) षोडशो सूक्तम्

(१-५) पञ्चचम्यास्य सूक्तस्यात्रियः पूरुकेषि । अग्निदेवता । (१-४) प्रथमादिचतुर्कचामनुष्टुप् ,

(५) पञ्चम्याश्च पङ्क्तिस्तुन्दरी ॥

॥८॥

बृहद्वयो हि भानवेऽर्चा देवायामये ।
 यं मित्रं न प्रशस्तिभिर्मर्तासो दधिरे पुरः ॥१॥
 स हि युभिर्जनानां होता दक्षस्य बाह्वोः ।
 वि हव्यमग्निरानुषग्भगो न वारमृण्वति ॥२॥
 अस्य स्तोमे मघोनेः सख्ये वृद्धशोचिषः ।
 विश्वा यस्मिन्तुविष्वणि समये शुष्ममादधुः ॥३॥

16

Bṛihád váyo hí bhānávē 'reā devāyāgnāye | yām mi-
 trām ná prāśastibhir mártāso dadhiré purāḥ || 1 || sá hí
 dyúbhir jánānām hótā dákshasya bāhvóḥ | ví havyam agnir
 ānushág bhāgo ná vāram ṛiṇvati || 2 || asyā stóme maghó-
 naḥ sakhyé vṛiddhāsocishaḥ | víśvā yāsmín tuvishváṇi sám
 aryé śúshmam ādadhúḥ || 3 ||

अथा ह्यम पपां सुवीर्यस्य मंहता ।
 तमियद्धं न रोदसी परि श्रवो बभूवतुः ॥४॥
 नृ न एहि वार्यमग्ने गृणान आ भर ।
 ये वयं ये च सूर्यः स्वस्ति धामहे सचोतेधि पन्तु नो वृधे ॥५॥

ādhā hy āgna eshām suvīr-
 yasya manhānā | tām id yāhvām ná ródasī pári śrávo ba-
 bhūvatuh || 4 || nū na éhi vāryam āgne gṛiṇānā ā bhara |
 yé vayam yé ca sūráyaḥ svastí dhāmahe sácotaídhi pṛitsú
 no vṛidhé || 5 ||

Sing abundant devotional praises to the divine and radiant adorable God, whom men, by laudations, assign the foremost place, as given to a friend. 1

That adorable Lord, by the strength and splendour, becomes the ministrant priest of men, who conveys their homage straight to Nature's bounties, and like a gracious friend distributes desirable wealth. 2

May we surrender ourselves to Lord just as persons surrender their strength to the loud-sounding and all-ruling fire. May we the devotees through our love and praise of the rich and extremely radiant Lord, obtain all sorts of prosperity. 3

O adorable Lord, may you be disposed for bestowing excellent strength on these worshippers. In your brilliance, you surpass the glory of heaven and, earth, and even the mighty sun. 4

Glorified by us, O adorable Lord, come quickly, and bring to us precious wealth ; we who are your worshippers, we who are your adorers, offer you welcome, and these devotional oblations. May you be favourable to us, and near to us in the struggles for our victory. 5

(१.७) ममदशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चवस्यास्य सूक्तस्यात्रेयः पूरुर्कपिः । अग्निर्देवता । (१-४) प्रथमादिचतुर्कचामनुष्टुप् ।

(५) पञ्चम्याश्च पङ्क्तिरुन्दसी ॥

॥५॥

आ यज्ञोदेव मर्त्य इत्था तव्यांसमूतये ।
 अग्निं कृते स्वध्वरे पूरुरीळीतावसे ॥१॥
 अस्य हि स्वयंशस्तर आसा विधर्मन्मन्यसे ।
 तं नाकं चित्रशोचिषं मन्द्रं परो मनीषया ॥२॥
 अस्य वासा उ अर्चिषा य आयुक्त तुजा गिरा ।
 दिवो न यस्य रेतमा बृहच्छोचन्त्यर्चयः ॥३॥

17.

Ā yajñair deva mārtya itthā tāvyāṅsam ūtāye | agnīm
 kṛite svadhvaré •pūrúr īlītāvase || 1 || āsya hī svāyaṣastara
 āsā vidharman mānyase | tāṃ nākaṃ citraśocisham man-
 drām paró manīsháyā || 2 || asyá vāsá u arcīshā yá áyukta
 tujá girá | divó ná yāsya rétasā bṛihác chócanty arcáyah
 || 3 ||

अस्य कृत्वा विचेतमो दस्मस्य वसु रथ आ ।
 अथा विश्रामु हव्योऽग्निर्विशु प्र शस्यते ॥४॥
 न न इद्दि वार्यमासा मचन्त मृग्यः ।
 ऊर्जो नपादमिष्ट्ये पाहि शग्धि स्वस्त्ये उत्तैधि पृत्सु नो वृधे ॥५॥

asyá krátvā vícetaso dasmāsya vāsu rátha á | ádhā
 víṣvasu hávyo 'gnír vikshú prá śasyate || 4 || nú na íd dhí
 váryam āsā sacanta sūráyah | ūrjo napād abhīśṭaye pāhí
 śagdhí svastáya utaídhi — || 5 ||

The enlightened man for his help, calls upon the radiant adorable Lord, with sacred worship. He invokes Him for preservation, whenever a sacred work is solemnized. 1

O performer of sacred works, being renowned, may you praise, by your well-conceived words, that adorable Lord, who is possessed of wonderful splendour, is exempt from pain, is venerable, and is supreme, beyond the conception of man. 2

Verily, men gain glory through Him, whose glory is increased by powerful praise, whose various beams of splendour flash on high as though they spring from heavenly seed. 3

Wise devotees obtain prosperity and high nobility through the worship of omniscient Lord, who is full of splendour. Adorable Lord is invoked and glorified by all people. 4

O adorable Lord, may you give us such precious wealth, as is obtained by a devout worshipper, by singing songs of praise. O source of strength, be gracious to us to fulfil our aspirations, and protect us for our welfare. May you bear in our struggles for our prosperity. 5

(१८) अष्टादशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्य मृत्तवाहा आयेयो द्वितः कृषिः । अग्निदेवता । (१-४) प्रथमादि-
चतुर्वचामनुष्टुप्, (५) पञ्चम्याध्वे पाँक्लच्छन्दश्चौ, १८

॥१०॥

प्रातरग्निः पुरुप्रियो विशः स्तवेतातिथिः ।
 विश्वानि यो अमर्त्यो हव्या मर्तेशु रण्यति ॥१॥
 द्विताये मृत्तवाहमे स्वस्य दक्षस्य मंहना ।
 इन्दुं स धत्त आनुषक्स्तोता चित्ते अमर्त्य ॥२॥
 तं यो दीर्घायुशोचिषं गिरा हुवे मघोनाम् ।
 अग्निष्टो येषां ग्थो व्यश्नदावब्रवीयते ॥३॥

18.

Prātār agnih purupriyó viṣá stavetátithih | víśvāni yó
 ámartyo havýá mārteshu rányati || 1 || dvitáya mṛitávāhase
 svásya dākshasya manhánā | índum sá dhatta ānushák stotá
 cit te amartya || 2 || tám vo dīrgháyusocishaṃ girá huve
 maghónām | árishto yēshām rátho vy āśvadāvann íyate
 || 3 ||

चित्रा वा येषु दीधितिगसन्नुक्था पान्ति ये ।
 स्तीर्णं ब्रहिः स्वर्णरे श्रवांसि दधिरे परि ॥४॥
 ये मे पञ्चाशतं द्युश्वानां सधस्तुति ।
 द्युमदग्ने महि श्रवो बृहत्कृधि मघोनां नृवदंमृत नृणाम् ॥५॥

citrá vā yēshu dīdhitir asānn ukthá pánti yé | stīrṇám
 barhiḥ svāṇare śrávaṁsi dadhire pári || 4 || yé me pañcā-
 śataṃ dadúr āśvānām sadhástuti | dyumád agne máhi śrávo
 bṛihát kṛidhi maghónām nṛivád amṛita nṛiṇām || 5 ||

Let the immortal, adorable Lord, who delights in all devotional offerings of mortals, be glorified. May He, the beloved guest of all, be present at dawn. 1

O immortal, be willing to grant a part of your own strength to the seeker, endowed with two-fold qualities—material and spiritual, to the worshipper, who offers devotion with pure heart, for he is your diligent praiser, and offers devotional love increasingly. 2

O glorious bestower of vigour and long life, I invoke you with praises, so that your chariot of virtuous attributes, proceeds unimpeded. 3

Those, among whom there are varied ways of thoughts and practices, who perpetuate the sanctity of hymns by their recital, and who make all preparations for performing sacred worship, may they deck themselves with high fame. 4

O immortal Lord, bestow ample, and abundant food, and many helpful dependants upon those noble men, who at the synod present me fifty (numberless) fast moving vehicles.

(१९) एकोनविंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चम्यास्य सूक्तस्यात्रियो वविरुषिः । अग्निर्देवताः । (१-२) प्रथमाद्वितीययोः क्रौञ्चो गायत्री.

(३-४) तृतीयाचतुर्थयोः अनुष्टुप्. (५) पञ्चम्याश्च विराड् रूपेण छन्दोभिः ॥

॥ १९ ॥

अभ्यवस्थाः प्र जायन्ते प्र वव्रेर्वविश्चिकेत । उपस्थे मातुर्वि चष्टे ॥ १ ॥

जुहुरे वि चितयन्तोऽनिमिष नृम्णं पान्ति । आ दृळ्हां पुं विविशुः ॥ २ ॥

आ श्वैत्रेयस्य जन्तवो द्युमद्वर्धन्त कृष्टयः ।

निष्कग्रिवो बृहदुक्थ एना मध्वा न वाजयुः ॥ ३ ॥

प्रियं दुग्धं न काम्यमजामि जाम्योः मचा ।

घर्मो न वाजजठरोऽद्वयः शश्वतो दभः ॥ ४ ॥

कीर्लन्नो रश्म आ भुवः सं भस्मना वायुना वेविदानः ।

ता अस्य सन्धुपजो न निग्माः सुसंशिता वक्ष्यो वक्षणेस्थाः ॥ ५ ॥

19.

Abhy āvasthāḥ prā jāyante prā vavrér vavrīṣ ciketa |
 upāsthe mātúr ví caṣṭe || 1 || juhuré ví citáyantó 'nimisham
 nṛimṇám pānti | á dṛiḷhām púraṃ víviṣuḥ || 2 || á śvaitreyá-
 sya jantávo dyumád vardhanta kṛisṭáyāḥ | nishkágrivo
 bṛiháduktha ená mádhwā ná vājayúḥ || 3 || priyám ḍugdhám
 ná kām्यam ájami jāmyóḥ sácā | gharmó ná vājajatharó
 'dabdhāḥ śaśvato dābhaḥ || 4 || kṛīḷan no raṣma á bhuvāḥ
 sām bhásmanā vāyúnā vévidānaḥ | tá asya san dhṛish-ījo
 ná tigmāḥ súsamṣitā vakshyò vakshanesthāḥ || 5 ||

(२०) विंशं सूक्तम्

(१-४) चतुर्चम्यास्य सूक्तस्यात्रियोः प्रयस्वन्त रूपयः । अग्निर्देवता । (१-३) प्रथमादनुष्टुप्.

(४) चतुर्थ्या ऋचश्च पङ्क्तिछन्दसौ ॥

॥ २० ॥

यमग्ने वाजसातस त्वं चिन्मन्यसे रयिस ।

तं नो गीर्भिः श्रवाय्यं देवत्रा पतया युजम ॥ १ ॥

20.

Yám agne vājasātama tvám cin manyase rayim | tām
 no gīrbhīḥ śravāyyam devatrā panayā yujam || 1 ||

Invisible acceptor, as Lord Himself is, He looks and cognizes our devotional homage, just as fire in the lap of its mother, accepting oblations and assuming various forms or manifestation. 1

They, who know your power, invoke you incessantly and guard and nourish your glory by homage. They even enter the impregnable city and stay fortified. 2

Living men of riches, bearing gold chain round their collars, earnest in praise, desirous of nourishment, augment your glorious vigour by their sweet adorations. 3

May adorable five-divine with His two associates, light in heaven and soil on the earth, hear our faultless praise, which is as palatable as milk. He is like a caldron, filled with nourishment and remains unconquered while conquering His foes. 4

O radiant adorable Lord, encouraged by the wind and sporting among the ashes come to us. And may the fierce fiery flames, destructive of foes, be gentle to this, your, worshipper. 5

O adorable Lord, bounteous, giver of strength, may you convey our homage to Nature's bounties, of which you approve, and which deserve to be commended by our praises. 1

ये अग्ने नेरयन्ति ते वृद्धा उग्रस्य शवसः ।
 अप हेषो अप ह्वरेऽन्यव्रतस्य मश्रिरे ॥२॥
 होतां त्वा वृणीमहेऽग्ने दक्षस्य सार्धनम् ।
 यज्ञेषु पुर्य गिरा प्रयस्वन्तो हवामहे ॥३॥
 इत्था यथा न उतये महमावन्दिवेदिवे ।

राय क्रतय सुक्रतो गोभिः ष्याम सधमादो वीरेः स्याम सधमादः ॥४॥

yé agne

néráyanti te vṛiddhá ugrásya śávasaḥ | ápa dvésho ápa
 hváro 'nyávratasya saścire || 2 || hótāraṁ tvā vṛṇīmahé 'gne
 dākshasya sádhanam | yajñēshu pūrvyām girā prāyasvanto
 havāmahe || 3 || itthā yāthā ta ūtāye sáhasāvan divé-dive |
 rāyá ṛitāya sukrato góbhiḥ shyāma sadhamādo vīraiḥ syāma
 sadhamādaḥ || 4 ||

(२१) एकविंशं सूक्तम्

(१-४) चतुर्वचस्वास्त्य सूक्तस्याग्नेयः सम ऋषिः । अग्निर्देवता । (१-३) प्रथमादिचतुस्त्याचतुष्टय

(४) चतुस्त्यां क्रतुश्च पङ्क्तिद्वन्द्वसौ ॥

॥१३॥ मनुष्वत्वा नि धीमहि मनुष्वत्समिधीमहि । अग्ने मनुष्वदङ्गिरो देवान्देवयते यज्ञ ॥१॥
 त्वं हि मानुषे जनेऽग्ने सुप्रीत इध्यसे । सुचस्त्वा यन्त्यानुषक्मुजात सर्पिगमुते ॥२॥
 त्वां विश्वे सजोपमो देवामो दूतमकत । सपर्यन्तस्त्वा कवे यज्ञेषु देवमीळते ॥३॥

21.

Manushvát tvā ní dhīmahi manushvát sám idhīmahi |
 ágne manushvād āngiro devān devayaté yaja || 1 || tvām hí
 mánushe jáné 'gne súprīta idhyāse | srúcas tvā yanty ānu-
 shák sújata sárpirāsute || 2 || tvām víśve sajóshaso deváso
 dūtám akrata | saparyántas tvā kave yajñēshu devām ilate
 || 3 ||

May those prosperous men, who do not offer homage to you, become destitute of great strength and wealth, and may the followers of paths, other those of the virtuous incur your disfavour and punishment. 2

We, the indefatigable toilers, greet you, the invoker of the Nature's bounties, and the giver of skill and strength. We adore you, foremost at holy ceremonies with praise. 3

O possessor of strength and wisdom, day by day make us such, that we may enjoy your protection; and may we be happily enjoying riches earned through righteous means. May we be also the possessors of wealth, cattle and brave children. 4

21

O adorable Lord, like wise sages, we meditate upon your glory ; like wise men, we kindle your glory. O dear Lord, may you like an intelligent person, bless those who aspire to be divine. 1

When you are pleased, O adorable Lord, your glory gladly shines upon the human race. Devotional sweet songs, like ladles full with butter for well-born fire, are constantly offered to you. 2

O far-seeing sage, all the divinities, of one accord, have established you as their envoy. The pious sages whilst engaged in selfless noble works adore you as a Lord. 3

देवं वो देवयज्ययाग्निमीळीत मर्त्यः ।

समिद्धः शुक्र दीदिह्यतस्य योनिमामदः ससस्य योनिमामदः ॥२॥

devām vo devayajyāyāgnīm ilīta mārtyaḥ | sámiddhaḥ
śukra dīdihy ṛitāsya yōnim āsadaḥ sasāsya yōnim āsadaḥ
॥ 4 ॥

(२-२) द्वाविंश मुक्तम्

(१-२) चतुक्चर्याय सक्तयत्रियो विश्वसामा ऋषिः । अग्निदेवता । (१-३) प्रथमादिचतुर्चर्यानुष्टुप

(२) चतुर्थो ऋचश्च पङ्क्तिच्छन्दसी ॥

॥२॥ प्रविश्वसामन्नविदधी पावुकञ्जोचिषे । यो अध्वरेष्वाङ्घ्रो होता मन्द्रतमो विशि ॥३॥

न्यग्भिं ज्ञानवेदसं दधाता देवमृत्विजं स । प्र यज्ञ पत्वानुपगया देवव्यवस्तमः ॥४॥

चिकित्विन्मनसं त्वा देवं मर्ताम ऊतये । वरेण्यस्य तेऽवस इयानामो अमन्महि ॥५॥

अग्ने चिकित्स्वस्य न इदं वचः महस्य ।

ते त्वा मुञ्जिप्र दम्पते स्तोमैर्वधुन्त्यव्रयो गीभिः शुम्भन्त्यव्रयः ॥६॥

22.

Prā viṣvasamann atrivād ārcā pāvakaśocishe | yó adhva-
réshv idyo hótā mandrátamo viśi || 1 || ny āgnīm jātāveda-
saṁ dādhatā devām ṛitvījam | prā yajñā etv ānushāg adyā
devāvyaacastamaḥ || 2 || eikitvīnmanasaṁ tvā devām mārtaśa
ūtāye | vāreṇyasya té 'vasa iyānáśo amanmañi || 3 || āgne
eikiddhy āsyā na idām vācaḥ sahasya | tāṁ tvā suṣipra
dampate stómair vardhanty ātrayo gīrbhīḥ śambhanty ātra-
yaḥ || 4 ||

O brilliant Lord, men adore you, to convey his homage to Nature's bounties. May you, the radiant one, blaze, like fire when kindled. May you preside over the cosmic causation ; may you preside over the creation. 4

22

O universally acclaimed chanters of sweet symphonies, like a sage, detached from three types of bondage. may you sing praises to adorable Lord, who is the dispenser of purifying light, who must be glorified at all noble performances, who is a liberal giver, and provider of happiness among mankind. 1

Enshrine divine adorable Lord, the conductor of the seasonal sacrifices, in your hearts. through the grace of whom all that exists is known. Let the sacrifice proceed today to all Nature's bounties. 2

All mortals come to you for help, O adorable Lord of supreme intelligence. Seeking protection we always crave for your superb favour and as such we sing praises to you, the most excellent. 3

O adorable God, source of strength, may you recognize the words of our laudation. O charming master of all homes, all persons detached from the three types of pains (physical, mental and spiritual) exalt you such as you are, by their praises, and person free from three blemishes, passion, anger and greed embellish by their hymns. 4

(२३) त्रयोविंशं सूक्तम्

(१-४) चतुर्ऋचस्यास्य सूक्तस्यात्रयो विश्वचर्षणिर्द्युम्न ऋषिः । अग्निर्देवता । (१-३) प्रथमादित्रुचस्यानुष्टुप .

(५) चतुर्थ्या ऋचश्च पङ्क्तिः छन्दसी ॥

॥१५॥

अग्ने महन्तमा भर द्युम्नस्य प्रामहा रयिम् ।

विश्वा यश्चर्षणीर्भ्याऽमा वाजेषु सामहेत् ॥१॥

तमग्ने पृतनापहं रयिं सहस्र आ भर ।

त्वं हि सत्यो अद्भुतो दाता वाजस्य गोमनः ॥२॥

विश्वे हि त्वा मजोषमो जनोमो वृक्त्रहिषः ।

होतारं मर्द्दसु प्रियं व्यन्ति वार्या पुरु ॥३॥

स हि ष्मा विश्वचर्षणिरभिमाति महो दुध ।

अग्न एषु क्षयेष्वा रेवन्नः शुक्र दीदिहि द्युमत्पावक दीदिहि ॥४॥

23.

Ágne sáhantam á bhara dyumnásya prásáhā rayīm |
 víṣvā yāś carshaṇīr abhy āsā vājeshu sāsáhat || 1 || tám
 agne pṛitanāśhámaṁ rayīm sahasva á bhara | tvám hí satyó
 ádbhuto dātá vājasya gómataḥ || 2 || víṣve hí tvā sajóshaso
 jánāso vṛiktábarhishah | hótāraṁ sádmasu priyám vyánti
 vāryā purú || 3 || sá hí shmā víṣvācarshaṇīr abhímāti sáho
 dadhé | ágna eshú ksháyeshv á reván naḥ śukra dīdihi dyu-
 māt pāvaka dīdihi || 4 ||

(२४) चतुर्विंशं सूक्तम्

(१-४) चतुर्ऋचस्यास्य सूक्तस्य वन्धुः सुवन्धुः श्रुतबन्धुविप्रबन्धुश्च गोपायना लौपायना वा क्रमेणपय ।

अग्निर्देवता । द्विपदा विराट् छन्दः ॥

॥१६॥

अग्ने त्वं नो अन्तम उत त्राता शिवो भवा वरूथ्यः । १

वसुरग्निर्वसुश्रवा अच्छां नक्षि द्युमन्तमं रयिं दाः ॥२॥ २

24.

Ágne tvám no ántama utá trātá śivó bhavā varūthyāḥ |
 vásur agnīr vásuśravā áchā nakshi dyumáttamaṁ rayīm
 dāḥ || 2 ||

23

O adorable Lord, bestow victory-giving wealth and strength, upon each and every illustrious person, to subdue all his adversaries in struggle through your aid. 1

O supreme adorable Lord, grant us the wealth that vanquishes adversaries in struggle. You are true and wonderful, and the giver of prosperity of wealth and cattle. 2

All men, with pure hearts, and of one accord invoke you, the bounteous and dear, in the worship halls for the choicest wealth. 3

May the all-seeing Lord grant us strength to subdue evil forces. O radiant Lord, shine forth bright in our habitations for prosperity, O purifier, shine splendidly. 4

24

O adorable Lord, be our nearest friend, a protector, benefactor and a gracious friend. 1

O adorable Lord, giver of dwellings and dispenser of food, be near us and bestow upon us wealth, splendidly renowned. 2

स नो बोधि शुधी हवमुच्या गो अघायतः समस्मात् । ३
तं त्वा शोचिष्ठ दीदिवः सुन्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः ॥२॥ ४

sá no bodhi srudhí hávam urushyá no aghāyatāḥ
samasmāt | tām tvā śocishṭha dīdivaḥ sumnāya nūnām
īmahe sākhibhyaḥ ॥ 4 ॥

(२५) पञ्चविंश सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्वारय सक्त्यायेया वसुव ऋषय । अग्निदेवता । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥२७॥

अच्छा वो अग्निमवसे देवं गांसि स नो वसुः ।
रासन्धुव ऋषणामुतावा पर्षति द्विषः ॥१॥
स हि सत्यो ये पूर्वे चिद्देवासश्चिदस्यसिधिर ।
होतारं मन्द्रजिह्वमित्सुदीतिभिर्विभावमुम ॥२॥
स नो धीना वरिष्ठया श्रेष्ठया च सुमत्या ।
अग्ने रायो दिदीहि नः सुवृक्तिभिर्वर्ण्य ॥३॥
अग्निदेवेषु राजत्यग्निमतेष्वविशान ।
अग्निर्नो हव्यवाहनोऽग्निं धीभिः सपर्यत ॥४॥
अग्निस्तुविश्रवस्तमं तुविब्रह्माणमुत्तमम् ।
अनूते श्रावयत्पतिं पुत्रं ददाति दाशुषे ॥५॥

25.

Áchā vo agnīm āvase devām gāsi sá no vásuḥ | rāsat
putrá ṛishūṇām ṛitāvā parshati dvisháḥ ॥ 1 ॥ sá hí satyó
yám pūrve cid devásaḥ cid yám īdhiré | hótāram mandrá-
jihvam ít sudītibhir vibhāvasum ॥ 2 ॥ sá no dhītī vāri-
shṭhayā śrēshṭhayā ca sumatyā | ágne rāyó didīhi naḥ su-
vṛiktibhir varenya ॥ 3 ॥ agnír devēshu rājaty agnír mār-
teshv āviśan | agnír no havyavāhano 'gnīm dhībhiḥ sapa-
ryata ॥ 4 ॥ agnís tuviśravastamaṁ tuvíbrahmāṇam uttamám |
atúrtam śrāvayátpatim putráṁ dadāti dāśúshe ॥ 5 ॥

So, please do understand us, and hear our invocation ;
may you keep us far from malevolent people. 3

O most bright and resplendent, adorable Lord, we
earnestly solicit you for the happiness of ourselves and
our friends. 4

25

Pray to divine adorable Lord for protection ; may He, the
granter of comforts, confer prosperity. May His ever-
true glory, revealed by seers and descendents, save us
from adversities. 1

The ancient sages revealed the glory of this bounteous,
bright-tongued, radiant Lord. Nature's bounties also
manifest it. Verily He is radiant with holy splendour. 2

O adorable Lord, worthy to be propitiated by praises,
may you with your wisdom, that surpasses all and with
most excellent gracious will, confer prosperity on us. 3

Adorable God, like the sacrificial fire, shines amongst
Nature's bounties, and is present amongst mortals alike.
The Lord is the bearer of our oblations. May all glorify
Him with praises. 4

O adorable Lord, bestow upon the donor of the oblation
a son, abounding in nourishment, abounding in deep
devotion, excellent, and invincible, a son that brings glory
to his sire. 5

॥२८॥

अ॒ग्निर्द॑दाति॒ सत्प॑तिं सा॒साह॒ यो यु॒धा नृ॑भिः ।
 अ॒ग्निर॑त्य॒ ग्यु॒ष्यदं॒ जेता॑ग्म॒परा॑जितम ॥६॥
 यद्वा॒हि॒ष्ठं तद॑ग्नये॒ बृ॒हद॑र्चं वि॒भाव॑सो ।
 म॒हिषा॑व॒ त्वद॑यि॒स्त्वद्वा॒जा उ॒दी॑रते ॥७॥
 तव॑ द्यु॒मन्तो॑ अ॒र्चयो॑ ग्रा॒वे॒वाच्य॑ने बृ॒हन् ।
 उ॒तो ते॑ तन्य॒नुर्य॑था स्वा॒नो अ॑न्त॒ त्मना॑ दि॒वः ॥८॥
 ए॒वाँ अ॒ग्निं व॑सू॒यवः॑ स॒हसा॑नं व॒वन्दि॑म ।
 म॒ नो वि॒श्वा अ॒ति द्वि॑षः प॒र्षन्ना॑वे॒व सु॒क्रतुः॑ ॥९॥

agnīr dadāti sátpatiṁ sāsāha yó yudhá nṛībhiḥ | agnīr
 átyam raghushyádam jétāram áparājitam || 6 || yád váhi-
 shṭham tád agnáye bṛihád arca vibhāvaso | máhishīva tvád
 rayís tvád vājā úd īrate || 7 || táva dyumánto arcáyo grāve-
 vocyate bṛihát | utó te tanyatúr yathā svānó arta tmánā
 diváh || 8 || evāñ agnīm vasūyávaḥ sahasānām vavandima |
 sá no vísvā áti dvíshaḥ párshan nāvéva sukrátuḥ || 9 ||

(२६) पडिश सूक्तम्

(६-९) नवचरयास्य सूक्तयात्रेया वसूयवे ऋषयः । (१-८) प्रथमाष्टकाभिः ।

(९) नवम्याश्च लिङ्गोक्ता देवता । गायत्री छन्दः ।

॥६९॥

अ॒ग्ने पा॒वक॑ रो॒चिषा॑ म॒न्द्रया॑ दे॒व जि॒ह्वाया॑ । आ दे॒वान्वा॑ग्निं य॒ज्ञि च॑ ॥१॥
 तं त्वा घृ॒तस्त्रयी॑महे चि॒त्रमा॑नो स्व॒र्दश॑म । दे॒वाँ आ वी॑तये॒ वह॑ ॥२॥
 वी॒तिहो॑त्रं त्वा क॒वे द्यु॒मन्तं॑ समि॒धीम॑हि । अ॒ग्ने बृ॒हन्त॑म॒ध्वरे॑ ॥३॥

26.

Ágne pāvaka rocīshā mandráyā deva jihváyā | á devān
 vakshi yákshi ca || 1 || tám tvā ghṛitasnav īmahe eítrabhāno
 svardṛīṣam | devāñ á vitāye vaha || 2 || vītihotram tvā kave
 dyumántam sám idhīmahī | ágne bṛihántam adhvaré || 3 ||

Adorable Lord, may you bestow a son, the protector of the good, who, with his followers, conquers in battles ; may he be in possession of high-speed war-transport that keeps conquering and is never conquered. 6

The praise, which best conveys our veneration, is due to adorable Lord alone. Affluent in splendour, O Lord, may you grant us prosperity since from your grace proceed vast riches and ample food and strength. 7

O adorable Lord, resplendent are the rays of your light, and loud is your voice like the roar of clouds. Your voice spontaneously resounds like the thunder in the sky. 8

Thus we, seeking wealth and wisdom, glorify the supreme adorable Lord. May He, the most wise, carry us over all our adversities, as a boat crosses a river. 9

26

O fire-divine, holy and illustrious, may you with your radiant and pleasing tongue-like flames bring here to us the benefits of Nature's bounties and honour them. 1

Fed upon, as if, with sacred butter, bright with variegated radiance, we solicit you, (O fire-divine), radiant like the sun, to bring here Nature's bounties to partake of divine glory (in the creation). 2

At this worship-hall, we kindle you, O sage (the Fire-divine) brilliant and vast whose food is, as if, the cosmic oblations. 3

अग्ने विश्वेभिर गहि देवेभिर्हव्यदातये । होतारं त्वा वृणामहे ॥४॥
यजमानाय सुनृत आग्ने सुवीर्यं वह । देवेरा संन्धिं वहिषि ॥५॥

ágne víṣvebhir á gahi devébhir havyádātaye | hótāraṃ tvā
vṛiṇīmahe || 4 || yájamānāya sunvatá ágne suvīryaṃ vaha |
devaír á satsi barhíshi || 5 ||

॥२०॥ समिधानः सहस्रजिदग्ने धर्माणि पुष्यसि । देवानां दूत उक्थ्यः ॥६॥
न्यग्निं जातवेदसं होत्राहं यविष्ठ्यम् । दधाना देवमन्विजम् ॥७॥
प्र यज्ञ एत्वानुषगया देवव्यचस्तमः । स्तूर्णान वहिगमदे ॥८॥
एदं मरुतो अश्विना मित्रः सीदन्तु वरुणः । देवासः सर्वेया विशा ॥९॥

samidhānaḥ sahasrajid ágne dhármāṇi pushyasi | devā
nāṃ dūtá ukthyaḥ || 6 || ny āgnīm jātavedasaṃ hotravāhaṃ
yāvishṭhyam | dādghāta devām ṛitvījam || 7 || prá yajñā -tv
ānushág adyá devāvyaacastamaḥ | stūrīṇitá barhír āsāde || 8 ||
édám marúto aśvínā mitráḥ sīdantu vāruṇaḥ | devāsaḥ sar-
vayā viśá || 9 ||

(२७) सवाविश सकम्

(१-६) पट्टचरयाग्य लूकरय त्रेवृष्णरय्यरुण, पौलुकुत्स्यहासदस्युभरितोऽश्वमेधश्च राजानो योमोऽश्विनां ऊर्ग्य

(१-५) प्रयमादिपञ्चर्चामाग्निः, (६) पट्टवाधेन्द्राग्नी देवते । (१-३) प्रथमतश्चरय त्रिष्टुप्

(५-६) द्वितीयतन्वस्य चतुष्टुप् ऊर्ध्वसा ॥

॥२१॥ अनस्वन्ता सत्पतिर्माहे मे गावा चेतिष्ठो असुरो मघानः ।
त्रेवृष्णा अग्ने दशभिः सहस्रैर्वैश्वानरं व्यरुणश्चिकेत ॥१॥

27.

Anasvantā sátpatir māmahe me gāvā cētishṭho āsuro
maghónaḥ | traivrishṇó agne daśábhiḥ sahásrair vaiśvānara
tryàruṇaṣ ciketa || 1 ||

Come, O fire divine, with Nature's bounties, to the donor of the oblation. We choose you as our invoking priest. 4

O fire-divine, bring excellent vigour to the institutor of the rite, who pours out the libation. May you stay here, with Nature's bounties, in the sacrificial assembly, as if, and participate. 5

Victor over thousands, you when kindled, favour our holy laws. You, (the fire-divine) are the honoured messenger of Nature's bounties. 6

May you enshrine this fire-divine, who is the bearer of our sacred oblations, most youthful, brilliant, and the ministrant invoker. 7

May the homage, most solemnly offered by the devout, duly proceed today to Nature's bounties. Spread, you all, your pure heart to greet them and welcome. 8

So, may all the divine persons, teachers and preception, friends venerable and righteous, and their people come and be seated here to participate in the sacred work and worship. 9

O leader of people, protector of the virtuous, vigilant, powerful, opulent, popular amongst the three classes, intellectuals, fighters and rich, endowed with three impulses, physical, mental and spiritual, we know you bestow upon us immense treasures (the thousands and so) of wisdom and speedy transport. 1

यो मे शता च विंशति च गोनो हरी च युक्ता सुधुरा ददाति ।
 वैश्वानर सुष्टुतो वावृधानोऽग्ने यच्छ व्यरुणाय शर्म ॥२॥
 एवा ते अग्ने सुमति चकानो नविष्टाय नवमं त्रसदस्युः ।
 यो मे गिरस्तुविजानस्य पूर्व्युक्तेनाभि व्यरुणो गृणानि ॥३॥

yó me śatā ca viṁśatīm ca gónām
 hārī ca yuktā sudhūrā dādāti | vaiśvānara sūṣṭuto vāvri-
 dhānó 'gne yácha tryàruṇāya śarma || 2 || evā te agne su-
 matīm cakānó nāviṣṭhāya navamām trasādasyuḥ | yó me
 gīras tuvijātāsya pūrvīr yukténābhī tryàruṇo gṛināti || 3 ||

यो म इति प्रवोचत्वश्रमेधाय सूरये ।
 ददद्वा सनि यते ददन्मेधामृतायते ॥४॥
 यस्य मा परुषाः शतमुद्धर्षयन्त्युक्षणः ।
 अश्रमेधस्य दानाः सोमा इव व्यागिरः ॥५॥
 इन्द्राग्नी शतदान्यश्रमेधे सुर्वार्यम ।
 क्षत्रं धारयतं बृहदिवि सूर्यमिवाजग्म ॥६॥

yó ma íti pravócaty áṣvamedhāya sūrāye | dádad ricā sa-
 nīm yaté dādan medhām ritāyaté || 4 || yásya mā parusháh
 śatām uddharsháyanty uksháṇaḥ | áṣvamedhasya dánāḥ sómā
 iva tryàṣiraḥ || 5 || índrāgnī śatadāvny áṣvamedbe suvīr-
 yam | kshatrām dhārayatam bṛihád diví sūryam ivājāram
 || 6 ||

O leader of people, praised and exalted by us, may you bestow happiness upon citizens endowed with three impulses. You give them hundres of golden treasures, dozens of cattle, and two horses driven chariots with excellent axles. 2

O leader of people, every wise person, endowed with three sorts of impulses, physical, mental and spiritual, invokes you and craves for your favour, every time anew. Likewise, the disciplinary force, which keeps wicked under fear and control also invokes you with attentive spirit, and eulogises. 3

When a wise man prays with hymns, asking wealth for national service, then may you, O adorable Lord, grant riches to that earnestly devoted man. May you give right understanding to him, who obeys eternal laws. 4

This is the sacred national service, where plans for triple development of agriculture, industry and defence (triple elixing) are offered, and hundreds of robust oxen are donated. May this offering yield delight to my nation. 5

O resplendent Lord and divine powers, bestow upon the munificent performers of this sacrificial act, infinite wealth, with excellent posterity, undecaying as the sun in heaven. 6

(२८) अष्टविंश सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्यात्रेयी विश्ववारा ऋषका । अग्निदेवता । (१, ३) प्रथमचस्त्वतीयायाश्च
त्रिष्टुप् (२) द्वितीयाया जगती (४) चतुर्थ्या अनुष्टुप् (५-६) पञ्चमीपद्योश्च गायत्री छन्दोऽसि ॥

॥२२॥

समिद्धो अग्निर्दिवि शोचिर्गश्नेत्प्रत्यङ्मुषममुर्विया वि भाति ।
एति प्राचीं विश्ववारा नमोभिर्देवां इन्द्राणा हविषा घृताची ॥१॥
समिध्यमानो अमृतस्य राजसि हविष्कृण्वन्ते सचमे स्वस्तये ।
विश्वं स धत्ते द्रविणं यमिन्वम्यातिथ्यमग्ने नि च धत्त इत्पुर्गः ॥२॥
अग्ने शर्धं महते सौभगाय तव युमान्युत्तमानि सन्तु ।
सं जास्पत्यं सुयममा कृणुष्व शत्रूयतासभि निष्ठा महोसि ॥३॥

28.

Sámiddho agnir divi soeír aṣret pratyáññ ushásam ur-
viyá ví bhāti | éti prácī viśvávārā námobhir devāñ īlānā
havishā ghrítācī || 1 || samidhyámāno amṛitasya rājasi ha-
vish kṛiṇvántam sacase svastāye | viṣvam sá dhatte drávi-
ṇam yám invasy ātithyám agne ni ca dhatta ít purāḥ || 2 ||
ágne śardha mahaté saúbhagāya táva dyumnāny uttamāni
santu | sám jāspatyám suyāmam á kṛiṇushva śatrūyatām
abhí tishthā máhāñsi || 3 ||

समिद्धस्य प्रमहसोऽग्ने वन्दे तव श्रियम् ।

वृषभो युमन्वाँ असि समध्वेर्गेष्विध्यमे ॥२॥

समिद्धो अग्न आहुत देवान्यक्षि स्वध्वर । त्वं हि हव्यवाहसि ॥५॥

आ जुहोता दुवस्यताग्निं प्रयत्यध्वे । वर्णाध्वे हव्यवाहनस ॥६॥

sámiddhasya prámahasó 'gne
vānde táva śriyam | vṛishabhó dyumnávāñ asi sám adhva-
réshv idhyase || 4 || sámiddho agna āhuta devāñ yakshi sva-
dhvara | tvām hí havyaavāñ āsi || 5 || á juhota duvasyātā-
gnim prayaty ādhvaré | vṛiṇidhvām havyaavāhanam || 6 ||

Glory of adorable Lord, when enkindled, spreads lustre through the firmament, and shines widely turning unto the universal light of divine intelligence. Eastward the ladle, as if, of knowledge proceeds, that repels all sins and worries and honours Nature's bounties with homage and oblation. 1

O adorable Lord, whilst your glory enkindled, you become the king of immortals. You take full care of the offerer of the oblation for his welfare. He whom you favour, acquires universal wealth ; he sets before you, O lord, the gifts that guests may claim. 2

May you repress, O fire divine, our foes to ensure our great prosperity. May your effulgent splendour be excellent. May you preserve in concord the relation of man and wife, and may you overpower the energies of our adversaries. 3

O adorable Lord, I praise your glory, kindled and vigorously blazing. You are the affluent showerer of benefits. Your glory is well lighted at all sacred performances. 4

O adorable Lord, invoked, and your glory kindled, inspire Nature's forces to come to assist us in our holy acts, for you are the bearer of our homage. 5

May you offer worship and adoration to adorable Lord, when the sacred sacrifice is solemnized. May you offer devotion to the bearer of the oblation to Nature's bounties. 6

(२९) एकानविंश सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशार्चस्यास्य सूक्तस्य शाकन्वो गौरिर्वातिर्ऋषिः । इन्द्रो देवताः तत्राष्टिः (१५) नवम्या ऋचः प्रथमपादस्यांशना वा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२३॥

अ॒र्य॒मा मनु॑षो दे॒वता॑ता त्री रोच॑ता दि॒व्या धा॑र्यन्त ।
 अर्च॑न्ति त्वा म॒रुतः॑ पू॒तद॑क्षास्त्वमे॒षाम॑षि॒न्द्रासि॑ धी॒रः ॥१॥
 अनु॑ यदी॒ मरु॑तो म॒न्दसा॑नमा॒र्चन्नि॒न्द्रं प॑पिवांसं सु॒तस्य॑ ।
 आ॒दत्त॑ वज्र॒मभि॑ यद॒हिं ह॒व्रपो॑ य॒द्धीर॑सृ॒जत्स॑र्त॒वा उ॑ ॥२॥
 उ॒त ब्र॑ह्म॒णो म॒रुतो॑ मे अ॒स्येन्द्रः॑ सोम॒स्य सु॑षु॒तस्य॑ पे॒याः ।
 तद्धि॑ ह॒व्यं मनु॑षे गा अ॒विन्द॑दह॒व्राहि॑ प॒पिवां॑ इन्द्रो॒ अम्य॑ ॥३॥

29.

Try àryamā mānusho devātātā tri rocanā divyā dhā-
 rayanta | ārcanti tvā marūtaḥ pūtādakshas tvām eshām ri-
 shir indrāsi dhīraḥ || 1 || ānu yād im marūto mandasānām
 ārcann indram papivānsam sūtasya | ādatta vājram abhī
 yād āhim hānn apó yalivir asrijat sártavā u || 2 || utá
 brahmāṇo maruto me asyéन्द्राḥ sómasya sūshutasya pe-
 yāḥ | tát dhí havyām mānushe gā ávindad áhann áhim
 papivān indro asya || 3 ||

आ॒द्रोद॑र्मा॒ वित॑रं वि ष्क॒भाय॑त्मवि॒द्यान॑श्चि॒द्भिय॑से मृ॒गं कः॑ ।
 जि॒गृत्ति॑मिन्द्रो॒ अप॒जर्गु॑रा॒णः प्र॑ति श्र॒सन्त॑म॒व दान॑वं ह॒न ॥४॥
 अथ॑ क॒त्वा म॒घव॑न्नु॒भ्य दे॒वा अनु॑ वि॒श्वे अ॒ददुः सोम॑पे॒यम् ।
 यन्म॑र्य॒स्य ह॒रितः॑ प॒तन्तीः॑ पु॒रः सु॒तीरु॑प॒ग ए॒तेश॑ कः ॥५॥

ād ródasī vitarām ví shkabhāyat
 samvivyānaḥ cid bhiyāse mṛigām kaḥ | jīgartim indro apa-
 jārgurāṇaḥ prāti śvasāntam áva danavām han || 4 || ádha
 krátvā maghavan túbhyaṁ devā anu víṣve adaduh soma-
 péyam | yát sūryasya haritaḥ pátantiḥ purāḥ satír úparā
 étaḥ káḥ || 5 ||

In the admiration of Nature's forces by men, there are three lustrous faculties—(mind, intellect, spirit) and three worldly lights—(fire, lightning in midspace and the sun in heaven) that sustain the universe. O resplendent self, the vital principles, pure and strong adore you, for you are their sapient guide. 1

When, through the ecstasy of well-earned spiritual joy, the resplendent self upholds the bolt of determination, He destroys the devil of ignorance and sets the abundant thoughts free to flow. 2

And O mighty vital principles, O soul, may you both relish this well-earned spiritual joy. For the joy thus offered, helps to gain wealth and wisdom for the offerer, and thus the innerself, having experienced this joy, can conquer serpentine devil of ignorance. 3

Thereupon He sunders and firmly fixes body and mind, and, resolutely advancing, He strikes the evil mind with terror ; and then stripping off his covering, he destroys the devil, endeavouring to hide, and panting with fear. 4

When, O resplendent self, you retard the advancing rays of the Sun within, for the illumination of mind, then, for this favour of yours, all the sense-organs, one by one, pay loving homage to you. 5

॥२५॥

नव॒ यद॑स्य नव॒तिं च॑ भो॒गान्त्सा॑कं वज्रेण म॒घवा॑ विवृ॒श्चत॑ ।
 अर्च॑न्तीन्द्रं म॒रुतः॑ स॒धस्थे॑ त्रैष्टु॒भेन॑ वच॑सा वाधत॒ द्याम॑ ॥६॥
 म॒ग्वा म॒रुत्ये॑ अप॒च॒त्तूय॑म॒ग्निर॑स्य क॒त्वा म॒हिषा॑ त्री श॒तानि॑ ।
 त्री मा॒कमिन्द्रो॑ मनु॒षः स॒र॑सि सु॒तं पिब॑द्बृ॒हत्या॑य॒ सोम॑म ॥७॥
 त्री यच्छ॑ता म॒हिषाणा॑मघो॒ मास्त्री॑ स॒र॑सि म॒घवा॑ सो॒म्यापाः॑ ।
 का॒रं न वि॒श्चे अ॒हन्त॑ दे॒वा भ॒रमिन्द्रा॑य॒ यद॑हि ज॒घान॑ ॥८॥

nāva yád asya navatīm ca bhogān sākām vājreṇa ma-
 ghāvā vivriṣāt | ārcantīndram marūtaḥ sadhāsthe traishṭu-
 bhena vācasā bādhatta dyām || 6 || sākḥā sākhye apacat tū-
 yam agnir asyā krátvā mahishā trī ṣatāni | trī sākām ín-
 dro mánushaḥ sárāṁsi sutám pibad vṛitrahátyāya sómam
 || 7 || trī yác chatā mahishāṇām ágho mās trī sárāṁsi ma-
 ghāvā somyápaḥ | kārām ná víṣve ahvanta devá bháram
 índrāya yád áhiṁ jaghána || 8 ||

उ॒शना॑ यत्स॒हस्यै॑रु॒र्यातं॑ गृ॒हमिन्द्र॑ जू॒जुवाने॑भिर॒श्वैः ।
 व॒न्वानो॑ अत्र॒ म॒रुथं॑ ययाथ॒ कुत्से॑न दे॒वेर॑व॒नोर्ह॑ शु॒ष्णम् ॥९॥
 प्रा॒न्यच्च॑क॒रम॑वृ॒हः स॒र्यस्य॑ कु॒त्साया॑न्य॒ह॒रि॒वो या॑तेवे॒कः ।
 अ॒नासो॑ द॒स्यैर्मृ॑णो व॒धेन॑ नि दु॒र्योण॑ आ॒वृण॑द्बृ॒ध्रवा॑चः ॥१०॥

uṣanā yát sahasyair áya-
 taṁ grihām indra jūjuvānébhir áṣvaiḥ | vanvānó átra sará-
 thaṁ yayātha kútsena devaír ávanor ha śúshṇam || 9 || prá-
 nyác cakráṁ avrihaḥ sūryasya kútsāyānyád várivo yátave
 'kaḥ | anáso dásyūñr amṛiṇo vadhéna ní duryoná āvṛiṇaṁ
 mṛidhrāvācaḥ || 10 ||

When mighty self, in one stroke, with his determination, destroys ninety and nine strongholds of vices, obstructing light of knowledge, the vital principles, dwelling in the same body, glorify soul with melodious hymns of TRISTUBH (a metre of 44 syllables). 6

As a friend to another friend, the cosmic fire ripens the sap of three hundred fields and forests of people, and the Sun works for the destruction of widespread darkness over the three regions, celestial, interspatial and terrestrial. 7

When the cosmic fire has ripened the sap of three hundred fields and forests, and the Sun has been able to destroy the darkness spread over the three regions, all Nature's bounties express their gratitude to the Sun and offered the homage, for he has been of a great service in the struggle. 8

When, the self and the accompanying intellect, with vital and quickly-effective energies, proceed to the innermost of the wise person, the foes, are destroyed and then you, the Self, and the wise person, work in coordination, as if both sitting on the same chariot, thus the Self destroys the sinful impulses. 9

One car-wheel of the Sun, you roll forward, another you set free to move for the wise seeker, where-with He may acquire wealth and wisdom. With the bolt of determination you have confounded the noseless (shameless, or viceless) wicked impulse and the other speech-bereft foes in the struggle. 10

॥२५॥

स्तोमासस्त्वा गौरिवीतेग्वर्धन्नरन्धवो वेदधिनाय पिप्रुभ ।
 आ त्वामृजिश्वा सख्याय चक्रे पचन्पक्तीरपिबुः सोममस्य ॥११॥
 नवग्वासः सुतसोमास इन्द्रं दशग्वासो अभ्यर्चन्त्यर्केः ।
 गव्यं चिदूर्वमपिधान्वन्ते तं चिन्नरः शशमाता अपं व्रत् ॥१२॥
 कथो नु ते परि चगणि विद्वान्वीया मघवन्वा चकथ ।
 या चो नु नव्या कृणवः शविष्टु प्रेदु ता ते विदथेषु व्रवाम ॥१३॥

stómāsas tvā gaúrivīter avardhann árandhayo vaidathi-
 naya píprum | á tvám řijíṣvā sakhyāya cakre pácan paktír
 ápiḃaḥ sómam asya || 11 || návagvāsaḥ sutásomāsa índram
 dáṣagvāso abhy āreanty arkaíḥ | gávyam cid ūrvām api-
 dhānavantam tám cin nárah ṣaṣamāná ápa vran || 12 || ka-
 thó nú te pári carāṇi vidvān víryā maghavann yá cakártha |
 yá co nú návyā kṛiṇāvah ṣavishṭha préd u tá te vidáthe-
 shu bravāma || 13 ||

एता विश्वा चकृवो इन्द्र भूर्वपरीतो जनुषा वीर्येण ।
 या चिन्नु वज्रिन्कृणवो दधृष्वान्न ते वर्ता तविष्या अस्ति तस्याः ॥१४॥
 इन्द्र ब्रह्म क्रियमाणा जुषस्व या ते शविष्टु नव्या अकर्म ।
 वस्त्रेव भद्रा सुकृता वसूयू रथं न धीरः स्वपा अतक्षम ॥१५॥

etā víṣvā cakrivān indra bhúry áparīto
 janúshā víryeṇa | yá cin nú vajrin kṛiṇávo dadhríṣvān ná
 te vartā táviṣhyā asti tásyāḥ || 14 || índra bráhma kriyá-
 māṇā jushasva yá te ṣavishṭha návyā ataksha | vástreva
 bhadrá súkritā vasūyú rátham ná dhírah svápā ataksham
 || 15 ||

May the praises of preceptors exalt you. You humble down the egoistic tendency of the intellectual snobs. An honest and strong forward devotee, sincerely ever active craves always for your friendship and you gladly accept his loyalty and affection. 11

The seekers, who have brought their nine (i.e. five vital breaths and four psychic powers—mind, consciousness, intellect and ego) under discipline and their ten (five organs of sensation and five of action) under control are entitled to adore the resplendent self with hymns. Such vigilant seekers, glorifying him, set open the door of the cave of wisdom, otherwise firmly closed and fastened. 12

How shall I serve you, O bounteous, mighty soul, knowing full well, what brave deeds you have been accomplishing. O most mighty Soul, we will also celebrate, at our sacred synods, the fresh deeds that you would do. 13

O resplendent Self, all these unique deeds you have been doing from of old by your innate energy O wielder of the bolt of determination, the subduer of evils, you always accomplish whatever you undertake. None is there to hinder your prowess. 14

O most mighty Soul, may you be pleased to accept the prayers which are now offered, and accept the new praises, which we utter. Firm, performing pious acts, and desirous of wealth and wisdom, I have composed these acceptable chants and verses, just as a craftsman carefully designs a car and as a dress-maker makes charming garments. 15

(३०) त्रिंशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्वर्याय सूक्तस्यात्रेयो वभ्रुर्कोप . (१-१९) प्रथमायिकादशर्चामिन्द्र, (२०-२५)

दादस्यादिचतसृणाञ्च ऋणश्चेन्द्रौ देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२६॥

क्र॑स्य वीरः को अपश्यदिन्द्रं सुखरथमीयमानं हरिभ्याम् ।
 यो राया वज्री सुतसोममिच्छन्तदोको गन्तां पुरुहूत उती ॥१॥
 अवाचक्षं पदमस्य सस्वरुग्रं निधातुरन्वायमिच्छत् ।
 अपृच्छमन्यौ उत ते म आहुरिन्द्रं नरो ब्रुवध्राना अशेम ॥२॥
 प्र नु वयं सुते या ते कृतानीन्द्र व्रवाम यानि नो जुजोषः ।
 वेददर्विद्राच्छृणवच्च विद्वान्वहतेऽयं मघवा सर्वमेतः ॥३॥

30.

Kvā syā vīrah kó apasyad índram sukhāratham íya-
 mānam hāribhyām | yó rāyā vajrī sutásomam ichán tād
 óko gántā puruhūtá ūtí || 1 || ávācacaksham padám asya
 sasvár ugrám nidhātúr anv āyam ichán | ápriham anyāñ
 utá té ma āhur índram náro bubudbhāná ašema || 2 || prá
 nú vayám suté yá te kṛitáníndra brávāma yāni no jújo-
 shah | védad ávidvāñ chṛiṇāvae ca vidvān váhate 'yám ma-
 ghávā sárvasenah || 3 ||

स्थिरं मनश्चक्रे जात इन्द्र वेपीदको युधये भूयन्मश्रित ।
 अश्मानं चिच्छवसा दियुतो वि विदो गवामृर्वमुस्त्रियाणाम् ॥१॥
 परो यत्वं परम अजनिष्ठाः परावति श्रुत्यं नाम बिभ्रत् ।
 अतश्चिदिन्द्रादभयन्त देवा विश्वा अपो अजयद्वासर्पणीः ॥२॥

sthirám mánaṣ cakṛiṣhe jātá indra
 véshíd éko yudháye bhúyasaṣ cit | áśmānam cie chāvasā
 didyuto ví vidó gāvām ūrvām usríyāṇām || 4 || paró yát
 tvám paramá ājánishṭhāḥ parāvāti śrútyam náma bíbhrat |
 átaṣ cid índrād abhayanta devá víśvā apó ajayad dāsápat-
 niḥ || 5 ||

Where is that hero ? Who has seen the resplendent, seated in his light-rolling chariot, yoked with his horses. He being powerful as lightning, is invoked by all. Desirous of honour, he goes to the dwelling of his admirers to offer him protection. 1

I have discovered his secret and strong place, where he dwells. I have sought the place of that Self-sustainer ; I have inquired from others ; and they the leaders, the seekers of wisdom, say, let us proceed to find the resplendent. 2

When we offer homage we celebrate, O resplendent, your mighty deeds, which you have performed for our sake. Let him, who is ignorant, acquire knowledge of these, and let him, who is acquainted with them, make them known. Hither comes the Resplendent with all his associates. 3

As soon as manifest O resplendent, you make your mind resolved. You go alone to contend against numerous adversaries. You rend asunder the rock of ignorance by your strength, and you restore the lost wisdom. 4

From the time when O super-most and supreme, you take birth, bearing a name widely renowned in for off regions, since then, even Nature's forces have been in dread of you, O resplendent. You subjugate all the streams of thoughts, which serve the impulses of evil mind. 5

॥ ७ ॥ ५१

तुभ्येदेने मरुतः सुशेवा अचैन्त्यर्कं सुन्वन्त्यन्धः ।
 अहिमोहानमप आशयानं प्र मायाभिर्मायिनं सक्षदिन्द्रः ॥६॥
 वि षू मृधां जनुषा दानमिन्वन्नहन्गवां मघवन्मंचकानः ।
 अत्रां दासस्य नमुचेः शिरो यदवर्तयो मनवे गानुमिच्छन् ॥७॥
 युजं हि मामकृथा आदिदिन्द्र शिरो दासस्य नमुचेर्मथायन ।
 अश्मान चित्सर्व्यं वर्तमानं प्र चक्रियेव रोदसी मुद्भयः ॥८॥

túbhyéd eté marútaḥ suśevā árcanty arkám sunvánty
 ándhaḥ | áhim ohānám apá āśáyānam prá māyābhir māyí-
 nam sakshad índraḥ || 6 || ví shú mṛidho janúshā dānam
 ívann áhan gávā maghavan samcakānāḥ | átrā dāsásya
 námuceḥ śíro yád ávartayo mánave gātúm ichán || 7 || yú-
 jaṃ hí mām ákṛithā ád id índra śíro dāsásya námucer
 mathāyán | ásmānam cit svaryāṃ vartamānam prá cakrí-
 yeva ródasī marúdbhyaḥ || 8 ||

स्त्रियो हि दास आयुधानि चक्रे किं मां करन्नबला अस्य सेनाः ।
 अन्तर्ह्यख्येदुभे अस्य धेने अथोप प्रैद्युधेय दस्युमिन्द्रः ॥९॥
 समत्र गावोऽभितोऽनवन्तेहेह वन्मैर्वियुता यदात्मन ।
 सं ता इन्द्रो अस्त्रदस्य शार्केर्यदीं सोमोमः सुषुता अमन्दन ॥१०॥

stríyo hí dāsá áyudhāni ca-
 kré kím mā karann abalā asya sēnāḥ | antár hy ákhyad
 ubhé asya dhéne áthópa praíd yudháye dásyum índraḥ
 || 9 || sám átra gávo 'bhíto 'navantehéha vatsaír víyutā yád
 ásan | sám tá índro asṛijad asya śākaír yád im sómāsaḥ
 súshutā ámandan || 10 ||

These blissful vital principles sing their songs of praise and pour out devotional love to you. The resplendent with wondrous devices, overcomes guileful lurker who arrests the flow of pious thoughts. 6

O bounteous glorified by us, you assail the antagonist, with the power of lightning. You, seeking man's prosperity, crush those who have been hostile to you since your birth, and you strike the head of ever-clinging evils. 7

O resplendent, pounding the head of the ever-clinging evil, which was sounding and rolling like a cloud, you make me your associate. Then body and mind have been caused by the vital principles to revolve like a wheel. 8

The ever-clinging slave (i.e. the temptations) makes women as his weapons. (On this the resplendent thinks thus:) What will his feminine corps do unto me? The resplendent makes two of the ladies as captive, and goes forth to combat against the slave. 9

When the sacred sources of wisdom were separated from their seekers of wisdom, as calves from cows, they wondered about hither and thither ; but when the well-placed devotional love makes the resplendent full of joy, he with helpers, i.e. vital breaths reunited them. 10

॥२८॥

यर्दी सोमा बभ्रुधूता अमन्दन्नरेग्वीदृषभः सादनेषु ।
 पुरंदुरः पपिवां इन्द्रो अस्य पुनर्गवामददादुस्त्रियाणाम् ॥११॥
 भद्रमिदं रुशमा अग्ने अकृन्गवां चत्वारि ददतः सहस्रां ।
 कृणंचयस्य प्रयता मघानि प्रत्यग्रभीष्म नृतमस्य नृणाम् ॥१२॥
 सुपेशमं माव सृजन्त्यस्तं गवां सहस्रै रुशमासो अग्ने ।
 तीन्ना इन्द्रमममन्दुः सुतासोऽक्तोव्युष्टो परिनकम्यायाः ॥१३॥

yád īm sómā babhrúdhūtā ámandann ároravid vṛisha-
 bháh sádaneshu | puramdaráh papivāñ índro asya púnar
 gávām adadād usrīyāṇām || 11 || bhadram idām ruṣāmā
 agne akran gávām catvāri dadataḥ sahasrā | ṛiṇamecayāsya
 práyatā maghāni práty agrabhishma nṛítamasya nṛiṇām
 || 12 || supéśasam máva sṛijanty ástaṁ gávām sahasrai ru-
 ṣámāso agne | tivrā índram amamanduh sutāso 'któr vyù-
 shṭau páritakmyāyāḥ || 13 ||

औच्छत्सा रात्री परितकम्या यां कृणंचये राजानि रुशमानाम् ।
 अत्यो न वाजी रघुरज्यमानो बभ्रुश्चत्वार्यसनसहस्रा ॥११॥
 चतुःसहस्रं गव्यस्य पश्वः प्रत्यग्रभीष्म रुशमेष्वग्ने ।
 घर्मश्चित्तप्तः प्रवृजे य आसीदयस्मयस्तम्वादान् विप्राः ॥१२॥

aúchat sá rátrī páritakmyā yāñ
 ṛiṇamecayé rájani ruṣámānām | átyo ná vājī raghúr ajyá-
 māno babhrúṣ catvāry asanat sahasrā || 14 || catuḥsahasraṁ
 gávyasya paśvāḥ práty agrabhishma ruṣámeshv agne |
 gharmāṣ cit taptāḥ pravṛje yá áśīd ayasmāyas tám v
 ádāma víprāḥ || 15 ||

When the loving devotion, offered by the men of mature wisdom, exhilarates the resplendent, he, the showerer of benefits, roars aloud in the struggle. So, the resplendent, the destroyer of cities, strong-holds of evils, through ecstasy of joy, restores to him his wisdom—the milk-yielding cattle, as if. 11

O adorable, the brilliant sages, giving me wisdom by four thousand hymns, have done well. We accept this wealth of wisdom, which, the liberator from debts, the leader of leaders, freely offer. 12

O adorable, brilliant sages, present to me a beautiful abode, with thousands of wise sayings. This big offering makes the Soul joyful, and then the darkness of night, the course of which was coming to an end, changes to morning. 13

The gloom-investing night ends at the appearance of liberator of debts, and changes into morning. King of the brilliant wise men, himself, O man of mature wisdom, urges onward and goes like a fleet courser, and obtains four thousand—a treasure of sacred wisdom. 14

We have accepted, O brilliant Lord the (four thousand cattle) treasure of wisdom from the brilliant enlightened sages and we receive the mental caldron the glowing offered in the solemn sacrifice. 15

(३१) एकत्रिंशं सूक्तम्

(१-१३) त्रयोदशर्चस्यास्य सूक्तस्यात्रेय अवस्युर्ऋषिः । (१-७, ८, १०-१३) प्रथमादितम-
र्चामग्न्याः प्रथमद्वितीयपादयोर्दशम्यादित्यतस्मिन्नेन्द्रः । (८) अष्टम्यास्तृतीयपादस्येन्द्रः
कुत्सो वा चतुर्वपादस्येन्द्र उशना वा, (९) नवम्याश्चेन्द्राकुत्सौ देवताः ।

त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२९॥

इन्द्रो रथाय प्रवतै कृणोति यमध्यस्थान्मघवा वाजयन्तम् ।
यूथेव पश्वो व्युनोति गोपा अरिष्ठो याति प्रथमः सिषासन् ॥१॥
आ प्र द्रव हरिवो मा वि वेनः पिशङ्गते अभि नः मचस्व ।
नहि त्वदिन्द्र वस्यो अन्यदस्यमेनोऽश्वजनिवतश्चकर्थ ॥२॥
उद्यत्सहः सहस्र आजनिष्ट देदिष्ट इन्द्र इन्द्रियाणि विश्वा ।
प्राचोदयत्सुदुघा वव्रे अन्तर्वि ज्योतिषा संववृत्वत्समोऽवः ॥३॥

31.

Índro ráthāya pravátam kṛiṇoti yám adhyásthān ma
ghāvā vājayántam | yūthēva paśvó vy ùnoti gopā árishto
yāti prathamāḥ síshāsan || 1 || á prá drava harivo má ví ve-
naḥ písaṅgarāte abhí naḥ sacasva | nahí tvád indra vāsyo
anyád ásty amenāñs cij jánivataḥ cakartha || 2 || úd yát sá-
haḥ sáhasa ájanishta dédishta índra indriyāni víśvā | prá-
codayat sudúghā vavré antár ví jyótishā saṁvavṛitvát támo
'vaḥ || 3 ||

अन्तवस्ते रथमश्वाय तक्षन्त्वष्टा वज्रं पुरुहूत द्युमन्तम् ।
ब्रह्माण इन्द्रं महयन्तो अर्केरवर्धयन्नहये हन्तवा उ ॥४॥
वृष्णे यन्ते वृषणो अर्कमर्चानिन्द्र ग्रावाणो अदितिः सजोषाः ।
अन्त्रासो ये पवयोऽस्था इन्द्रेषिता अभ्यवर्तन्त दस्यूव ॥५॥

ánavas te rátham áśvāya takshan tváshtā vājram
puruhūta dyumántam | brahmāṇa índram maháyanto arkaír
ávardhayann áhaye hántavá u || 4 || vṛishṇe yát te vṛishāṇo
arkám árcān índra grāvāṇo áditiḥ sajóshāḥ | anaśvāso yé
paváyo 'rathá índreshitā abhy ávartanta dásyūn || 5 ||

The bounteous resplendent, the possessor of opulence, drives with a considerable speed the chariot, on which he sits. He, the foremost, proceeds unimpeded, with an intention of granting wealth and wisdom, and thus leads and commands as a herdsman drives the herds of cattle. 1

Hasten to us, O Lord of speed ; be not indifferent to us. O distributor of splendid wealth, befriend us. For there is nothing else that is better than you. You have been giving life-partner to the unmarried ones. 2

When out of strength arises strength, that conquers darkness, the resplendent grants all sorts of power to the worshipper. He restores the source of wisdom from the interior of obstructing walls, and dissipates the enveloping darkness with light. 3

O resplendent, dear to all, the divine artisans fabricate your chariot, and yoke to it the befitting horses. The ammunition technician has designed your radiant thunder-weapons. The venerable priests, have blessed the resplendent with hymns, and have encouraged him for the destruction of the dragon. 4

When the vital faculties, without steed or chariot, inspired by the resplendent overcome the devils of ignorance, they sing their praises to you, O resplendent and they were filled with ecstasy, as the showerer of benefits, the clouds in the midspace. 5

॥३०॥

प्र ते पूर्वाणि करणानि वोचं प्र नूतना मघवन्त्या चकर्थ ।
 शक्तीवो यद्विभरा रोदसी उभे जयन्नपो मनवे दानुचित्राः ॥६॥
 तदिह ते करणं दस्स विप्राहिं यद्गन्नाजो अत्रामिमीथाः ।
 शुष्णस्य चित्परि माया अगृभ्णाः प्रपित्वं यन्नपु दस्यैर्गमेधः ॥७॥
 त्वमपो यदेवे तुर्वशायागमयः सुदुघाः पार इन्द्र ।
 उग्रमयातमवहो ह कुत्सं सं ह यद्वामुशनारन्त देवाः ॥८॥

prā te pūrvāṇi karaṇāni vocam prā nūtanā maghavan
 yā cakārtha | śaktivo yād vibhārā rōdasi ubhé jāyann apó
 mánave danucitrāḥ || 6 || tād ín nú te karaṇam dasma vi-
 práhiṃ yād ghnānn ójo átrāmimīthāḥ | śuṣṇasya cit pári
 māyā agribhñāḥ prapitvām yānn ápa dásyũñr asedhaḥ || 7 ||
 tvám apó yádave turvāsāyāramayaḥ sudúghāḥ pārá indra |
 ugrām ayātam ávaho ha kútsam sám ha yád vām usánā-
 ranta devāḥ || 8 ||

इन्द्राकुत्सा वहमाना रथेना वामत्या अपि कर्णे वहन्तु ।
 निः षीमद्भयो धमथो निः षधस्यान्मघोतो हृदो वरथन्तमामि ॥९॥
 वातस्य युक्तान्तमुयुजश्चिदश्वाङ्कविश्चिदेपो अजगन्नवस्युः ।
 विश्वे ते अत्र मरुतः सखाय इन्द्र ब्रह्माणि तविषीमवर्धन् ॥१०॥

indrākutsā váhamānā ráthenā vām átyā
 ápi kárṇe vahantu | níḥ shīm adbhýó dhámatho níḥ sha-
 dhásthān maghóno bṛidó varathas támāñsi || 9 || vátasya
 yuktán suyújaṣ cid áśvān kavíṣ cid eshó ajagann ava-
 syúḥ | víṣve te átra marútaḥ sákhāya índra bráhmāṇi tá-
 vishīm avardhan || 10 ||

I celebrate, O powerful resplendent your old achievements, and those which you have newly attained. O wielder of the will-power, subjugating both mind and body, you have distributed the wonderfully bountiful enjoyments to man. 6

Handsome and sagacious resplendent, this is your achievement. Just as the Sun to clouds, having slain evil, you have here displayed your vigour. You arrest and slay the devices of sinful tendency. During the struggle you get victory over the indisciplined. 7

You, resplendent, even from afar render the rushing thoughts agreeable to hard-working and strong men. You two, the resplendent and intellect, assail the fierce petty tendencies, and you convey the pious man of intelligence to his dwelling. Therefore, men of genius and the divines honour you both. 8

May your speedy senses bring you both, O resplendent and intellect, to the struggle riding in one chariot. You expel sin from thoughts, from his proper abode, and chase away the darkness of ignorance from the heart of the affluent adorer. 9

The sage gets control over senses. Swift as wind, just as a horseman over his docile horses. Here are the vital faculties, your dear companions, whose prayers augment your vigour. 10

॥३१॥

सूरश्चिद्रथं परितक्म्यायां पूर्वं करदुपं जुजुवांसम् ।
 भरच्चक्रमेतिशः सं रिणानि पुरो दधत्सनिष्यति कतुं नः ॥११॥
 आयं जना अभिचक्षे जगामेन्द्रः सखायं सुतसोममिच्छन् ।
 वदन्त्यावाव वेदिं भ्रियात् यस्य जीग्मध्वर्यवश्चरन्ति ॥१२॥
 ये चाकनन्त चाकनन्त नू ते मर्ता अमृत मो ते अंह आरन् ।
 वावन्धि यज्यैरुत तेषु धेह्योजो जनेषु येषु ते म्याम ॥१३॥

sūraṣ cid rātham páritakmyāyām pūrvam karad úpa-
 ram jūjuváṁsam | bhárac cakráṁ étaṣaḥ sám riṇāti puró
 dádhāt sanishyati krátuṁ naḥ || 11 || áyāṁ janā abhicákshe
 jagāméndraḥ sákhāyaṁ sutásomam icchán | vādan grāvāva
 védim bhriyāte yásya jírām adhvaryávaṣ cāranti || 12 || yé
 cākánanta cākánanta nú té mártā amṛita mó té áṁha áran |
 vāvandhī yājyūn utá téshu dhehy ójo jáneshu yéshu te
 syāma || 13 ||

(३२) द्वाविंश सूक्तम्

(१-१२) दादशर्चेस्यास्य सूक्तस्यात्रेयो गातुकंवि । इन्द्रो देवता । विष्टुः छन्दः ॥

॥३२॥

अददुरुत्समसृजो वि खानि त्वमर्णवान्बद्धधानां अरम्णाः ।
 महान्तमिन्द्र पर्वतं वि यद्वः सृजो वि धारा अवं दानवं हन् ॥१॥
 त्वमुत्सां क्रतुभिर्बद्धधानां अरंह ऊधः पर्वतस्य वज्रिन् ।
 अहिं चिदुग्र प्रयुतं शयानं जघन्वां इन्द्र तविषीमध्वथाः ॥२॥

32.

Ádardar útsam ásṛijo ví kháni tvám arṇaván badba-
 dhānāñ aramṇāḥ | mahāntam indra párvataṁ ví yád vāḥ
 sṛijó ví dhārā áva dānavām han || 1 || tvám útsāñ ṛitúbhir
 badbadhānāñ áraṁha údhaḥ párvatasya vajrin | áhim cid
 ugra práyutaṁ śáyānam jaghanváñ indra távishīm adbat-
 thāḥ || 2 ||

He, the resplendent in the struggle, **arrests** even the rapid chariot of the Sun. Further he upholds the wheel of the moving universe and setting it eastward, he inspires us for active life. 11

O resplendent, men come to see you, just as they go to see a friend who has expressed devotional love. Let the creaking stones, mental and physical faculties be laid upon the altar and let the priests hasten to turn it quickly. 12

O immortal, let not the mortals, who are wishing and anxiously wishing for you, fall into disgrace and evil. May you be pleased with the pious and their sacrifice, and grant spiritual light to those men amongst whom we live, and who are particularly yours. 13

32

You, resplendent self, **cleave the dark** forces asunder. You set free the fountains of knowledge, you liberate the obstructed streams. You open the vast cloud of darkness, and give vent to the showers of blessings, having destroyed wickedness. 1

You. O possessor of strong will-power, set free in their seasons the obstructed clouds of dark thoughts. You let flow the fountain of virtues O mighty soul, destroying the powerful serpentine evil, that lies, **extended in the deep** sub-conscious mind, and thus you show your vigour. 2

त्यस्य चिन्महतो निमृगस्य वधर्जघान तविषाभिर्गिन्द्रः ।
 य एक इदंप्रतिर्मन्यमान आदस्मादन्यो अजनिष्ट तव्यान ॥३॥
 त्वं चिदेपां स्वधया मदन्तं मिहो नपातं सुवृधं तमोगाम ।
 वृषप्रभर्मा दानवस्य भामं वज्रेण वज्री नि जघान शुष्णम् ॥४॥
 त्वं चिदस्य क्रतुभिर्निषेत्तममर्मणो विददिदस्य मर्म ।
 यदो सुक्षत्र प्रभृता मदस्य युयुत्सन्तं तमसि हर्म्ये धाः ॥५॥
 त्वं चिदिदित्था कल्पयं शयानमसूर्ये तमसि वावृथानम् ।
 तं चिन्महानो वृषभः सुतस्योच्चैर्गिन्द्रो अपगूर्यो जघान ॥६॥

tyāsya cin mahatō nīr mrigāsya vādhar jaghāna
 tāvishībhir indrah | yā éka íd apratír mánnyamāna ād asmād
 anyō ajanishta távyān || 3 || tyām cid eshām svadhāyā má-
 dantam mihó nāpātam suvrīdham tamogām | vṛishapra-
 bharmā dānavāsya bhāmam vājreṇa vajrī ní jaghāna śu-
 shṇam || 4 || tyām cid asya krátubhir nishattam amarmāṇo
 vidád íd asya máрма | yád īm sukshatra prābhṛitā máda-
 sya yúyutsantaṁ tāmasi harmyé dhāḥ || 5 || tyām cid itthá
 katpayām śáyānam asūryé tāmasi vāvṛidhānām | tām cin
 mandānō vṛishabhāḥ sutásyoccaír indro apagúryā jaghāna
 || 6 ||

उच्यदिन्द्रो महते दानवाय वधर्मिष्ट महो अप्रतीतम् ।
 यर्ही वज्रस्य प्रभृतो ददाभु विश्वस्य जन्तोर्गन्धुमं चकार ॥७॥
 त्वं चिदणं मधुपं शयानमसिन्धुं वज्रं मद्यादुग्रः ।
 अपादमृत्रं महता वृधेन नि दुर्वोण आवृणक्ष्वत्रवाचम् ॥८॥

úd yád indro mahaté dānavāya vādhar yāmishṭa sáho
 apratitam | yád īm vājrasya prābhṛitau dadābha víśvasya
 jantōr adhamām cakāra || 7 || tyām cid árṇam madhupām
 śáyānam asinvām vavrām máhy ādad ugrāḥ | apādam atrám
 mahatá vadhēna ní duryoná āvṛiṇaṇ mṛidhrāvācam || 8 ||

The inner self, by his prowess, annihilates the weapon even of that mighty beast, from whom another yet more powerful, conceiving himself one and unmatched, is generated. 3

The wielder of the bolt of determination, the clearer of the evil-intentions, smiles with his bolt and destroys the wrath fire of the wicked, the mighty exploiter and his waring strength, couched in darkness, who has been exhilarating himself with the food of these living creatures. 4

(O resplendent Soul), you discover the secret vital part of the vicious wicked, who thinks himself invulnerable, when, O powerful protector in the exhilaration of the spiritual joy, you detect him preparing for a struggle in his dark abode. 5

The soul, the showerer of blessings, exhilarated through the ecstasy of spiritual joy, uplifting his thunderbolt destroys him, who swells there huge in dimensions, sleeping and thriving in sunless darkness. 6

When resplendent self uplifts irresistible will-power against the mighty devil, and when he subdues him with his bolt of determination, he makes him lowest of all living creatures. 7

The mighty self seizes upon that restless flood of wicked-forces, an insatiable devil drinker of the sweet liquor, enveloper (of the world), and then with his great weapon, in his dwelling, crushes him, who is footless, measureless, and evil-speaking ogre. 8

को अस्य शुष्मं तविषीं वरात एको धना भरते अप्रतीतः ।
 इमे चिदम्य ज्रयसो नु देवी इन्द्रस्यौजसो भियसा जिहति ॥९॥
 न्यस्मै देवी स्वधितिर्जिहीत इन्द्राय गानुस्तानीव येमे ।
 सं यदोजो युवते विश्वमाभिर्गु स्वधात्रे क्षितयो नमन्त ॥१०॥
 एकं नु त्वा मत्पतिं पाञ्चजन्यं ज्ञानं शृणोमि यशसं जनेषु ।
 ते मे जगृभ्र आशमो नविष्टं दोषा वस्तोर्हवमानासु इन्द्रम् ॥११॥
 एवा हि त्वामृतुथा यातयन्तं मघा विप्रेभ्यो ददतं श्रृणोमि ।
 किं ते ब्रह्माणो गृहते सखायो ये त्वाया निदधुः कामिन्द्र ॥१२॥

kó

asya śúshmaṃ távishīm varāta éko dhánā bharate ápratī-
 taḥ | imé cid asya jráyaso nú deví índrasyaujaso bhiyásā
 jihāte || 9 || ny āsmai deví svádhitir jibita índrāya gātúr
 usátiva yeme | sám yád ójo yuváte víśvam ābhír ánu sva-
 dl...ne kshitáyo namanta || 10 || ékaṃ nú tvā sátpatim
 páñcajanyaṃ jātām śṛṇomi yaśasaṃ jáneshu | tám me ja-
 grībhra āśaso návisltham doshā vástor hávamānāsa índram
 || 11 || evá hí tvám ṛituthá yātáyantam maghā viprebhyo
 dádatam śṛṇómi | kíṃ te brahmāṇo grīhate sákhāyo yé
 tvāyá nidadhúḥ kāmam indra || 12 ||

(३३) त्रयस्त्रिंशं सूक्तम्

(१-१०) दशर्वस्यास्य सूक्तस्य प्राज्ञापन्यः संवर्णः ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥ महि महे तवसे दीध्ये नृनिन्द्रयित्था तवसे अतयान ।
 यो अस्मै सुमतिं वाजसातौ स्तुतो जने समर्यश्चिकेत ॥१॥

33.

Máhi mahé taváse dídhye nṛīn índrāyetthá taváse áta-
 vyān | yó asmai sumatīm vājasātau stutó jáne samaryāṣ ci-
 kéta || 1 ||

Who may arrest his strength or resist his vigour ? Verily alone and irresistible, He bears off all the riches. Even these two (physical and mental faculties), through the fear retire and submit to the supremacy of the fast-approaching Soul. 9

Even the divine, and self-sustaining powers of intellect and mind bow before the potent self, and the body resigns to the Soul like a loving wife. As he shares his vigour with all of them, men straightaway offer reverence to him. 10

Verily, I hear that you from the very birth are supreme Lord, the protector of the good, and friendly to the five people, the five senses. May all, representing their wishes and uttering praises propitiate the resplendent self—evening and morning. 11

So, too, I hear of you that you favour and readily enrich the learned from season to season on their approach. But what do your loyal friends and those who rest their hopes in you receive, O Soul ? 12

Feeble as I am, I offer praise to the great and vigorous resplendent Lord for granting strength to all these people. He, with his band, shows favour to these brave people, interested in struggle against evils. 1

म त्वं न इन्द्र धियसानो अर्केर्हरीणां वृषन्योक्त्रमश्रेः ।
 या इत्था मघवन्ननु जोषं वक्षो अभि प्रायः सक्षि जनान् ॥२॥
 न ते त इन्द्राभ्यस्मदृष्यायुक्तासो अब्रह्मता यदसन ।
 तिष्ठा रथमधि तं वज्रहस्ता रश्मि देव यमसे स्वश्वः ॥३॥
 पुरू यत्त इन्द्र सन्त्युक्था गवे चकर्थोर्वरासु युध्यन् ।
 ततक्षे सूर्याय चिदोक्सि स्वे वृषा समत्सु दासस्य नाम चित् ॥४॥
 वयं ते त इन्द्र ये च नरः शर्धो जज्ञाना याताश्च रथाः ।
 आस्माञ्जगस्वादहिशुष्म सत्वा भगो न हव्यः प्रभृथेषु चारुः ॥५॥

sā tvām na indra dhiyasāno arkaīr hārīṇām vṛi-
 shan yóktam aśreḥ | yá itthá maghavann ánu jósham vá-
 ksho abhí práryáḥ sakshi jánān || 2 || ná té ta indrābhy
 āsmád ṛishvāyuktāso abrahmātā yád āsan | tīsthā rátham
 ādhi tām vajrahastā raśmīm deva yamase svāśvaḥ || 3 ||
 purú yāt ta indra sánty ukthá gāve cakārthorvárāsu yú-
 dhyan | tatakshe sūryāya cid ókasi své vṛishā samātsu dā-
 sāsya náma cit || 4 || vayām té ta indra yé ca nárah śár-
 dho jajñāná yātāḥ ca ráthāḥ | āsmāñ jagamyād abīṣushma
 sátvā bhágo ná hávyah prabhṛithéshu cáruḥ || 5 ||

३३ पुपृक्षेऽप्यमिन्द्र त्वे ह्योजो नृम्णानि च नृतमानो अमर्तः ।
 स न एनी वसवानो रयिं दाः प्रायः स्तुषे तुविमघस्य दानम् ॥६॥
 एवा न इन्द्रोतिभिरेव पाहि गृणतः शूर कारुन ।
 उत त्वयं ददन्तो वाजसातो पिप्रहि मय्यः सुषुतस्य चारोः ॥७॥

papṛikshényam indra tvé hy ójo nṛimṇāni ca nṛitāmāno
 amartah | sā na éniṃ vasavāno rayīm dah práryá stushe
 tavimaghāsya dānam || 6 || evā na indrotībhir ava pāhí grī-
 ṇataḥ śūra kārūn | utā tvācam dādato vājasātau pipribí
 mavyaḥ sáshutasya cároh || 7 ||

O resplendent Lord, showerer of blessings, you are delighted when adored through sacred hymns. May you be pleased to fasten the traces of horses and drive hither to assist us in a victory over your hostile people. 2

O resplendent Lord, those persons do not deserve your favour, who differing from us, have no faith in you through their ignorance. O the wielder of adamantine will-power, ascend this chariot, and hold the reins, O Lord, of your noble horses. 3

In as much as, O resplendent these praises are offered to you, may you make our fields fertile with a free supply of unobstructed water of wisdom. You are radiant like the sun and in your own dwelling, may you destroy the name of the darkness of nescience, the devil slave in battle. 4

O resplendent self, we are yours, and yours are they, who are the leaders, confident of their strength, and whose energy is directed to you. O resplendent, capable of destroying the evil darkness, splendid in struggles, and easy to be invoked, may you, come to us and likewise come with all your riches. 5

O resplendent Lord, glorious is your strength ; you are immortal, and enwrap the world with light. May you give us splendid riches. I shall always greatly praise the munificence of the opulent Lord (as you are). 6

Thus favour us, O resplendent Lord, with your succour and protect the singers who chant your praises. May you be friendly to those who offer fully-dedicated love of ecstasy that yields a defensive covering in struggles. 7

उत॒ त्ये मा॑ पौरु॒कुत्स्य॑स्य॒ सूर॑स्त्र॒मद॑स्यो॒हिर॑णि॒नो ररा॑णाः ।
 वह॑न्तु मा॒ द॒श॒ श्येता॑मो॒ अस्य॑ गैरि॒क्षित॑स्य॒ क॒तुभि॑नुं सं॒श्वे ॥८॥
 उत॒ त्ये मा॑ मारु॒ताश्च॑स्य॒ शो॒णाः क॒त्वा॒मघा॑मो वि॒दथ॑स्य रा॒नो ।
 सह॑स्त्रा मे च्यव॒तानो॑ ददा॒न आ॒नूक॑म॒र्यो वपु॑षे नाच॑त् ॥९॥
 उत॒ त्ये मा॑ ध्व॒न्यस्य॑ जुष्टा॒ लक्ष्म॑ण्यस्य॒ सुर॑चो यता॒नाः ।
 म॒ह्ना रा॒यः संव॑रणस्य॒ ऋषे॑र्ब्रजं न गावः प्रय॑ता॒ अपि॑ ग॒मन् ॥१०॥

utá tyé mā paurukutsyá-
 sya sūrés trasádasyor hiraṇíno rárāṇāḥ | váhantu mā dáśa
 syétāso asya gairikshítasya krátubhir nú saṣce || 8 || utá
 tyé mā mārutáśvasya śónāḥ krátvāmaghāso vidáthasya rā-
 táu | sahásrā me cyávatāno dádāna ānūkám aryó vápushe
 nárcat || 9 || utá tyé mā dhvanyāsyá júṣhtā lakshmanyāsyá
 surúco yátānāḥ | maliná rāyāḥ samváraṇasya řisher vrajám
 ná gávah práyatā api gman || 10 ||

(३४) चतुस्त्रिंशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यस्य सूक्तस्य प्राजापत्यः संवर्ण ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-८) प्रथमाष्टकं जगती ।
 (९) नवम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

अजा॑तशत्रु॒मजरा॑ स्व॒र्वत्यनु॑ स्व॒धामि॑ता दु॒स्मर्मा॑येत ।
 सु॒नोत॑न् पच॑त् ब्रह्म॒वाह॑मे पुरु॒ष्टुता॑य प्र॒तरं॑ दधा॒तन ॥१॥
 आ यः सोमे॑न ज॒ठर॑मपि॒प्रता॑म॒न्दत॑ मघ॒वा म॒ध्यो अ॒न्यसः॑ ।
 यदी॑ मृगा॒य ह॑न्त॒वे म॒हाव॑धः सह॒स्त्रभृ॑ष्टिमु॒शना॑ व॒धं य॑मत ॥२॥

34.

Ájātaśatrum ajārā svārvaty ānu svadhāmitā dasmām
 iyate | sunótana pácata bráhmavāhase puruṣtūtaýa prata-
 ráṁ dadhātana || 1 || á yāḥ sómena jātháram ápipratáman-
 data maghávā mádhvo ándhasaḥ | yád im mṛigáya hántave
 maháavadhaḥ sahásrabhṛisbtim uśánā vadhām yámat || 2 ||

May those ten (five sense organs and five vital breaths) resplendent in their brightness, the gift of those whom the devils fear, exceedingly brilliant and wise, occupying highest places, carry me for the fulfilment of my assigned duties. 8

And may we also be the possessors of powerful, well-actioned, swift transport vehicles, yoked with wind-like horses, and constructed in well-reputed workshops, and may we also receive the gift of thousands of treasures from generous sources, and further may we get ample dresses and decorations for our fighting soldiers. 9

Or, may the bright and dynamic steeds (transport motors) be bestowed upon me by experts and from the concerns well-known for their supreme quality; and may we be the possessors of riches endowed with generosity. And may all these proceed to reliable experts, like cows to their stalls. 10

34

The undecaying, heavenly, unlimited offering goes to the one (resplendent) who is not born and who is the performer of wondrous deeds. Therefore press-out (the medicinal herbs), prepare, cook and dress, and offer oblation to him, who is the acceptor of prayer, and who is glorified by many. 1

The bounteous, who fills his heart with spiritual bliss, and is exhilarated by experiencing the sweet celestial elixir, lifts up his mighty thousand-fold adamant will-power, desiring to lay down the monstrous of wickedness. 2

यो अस्मै घ्रांस उत वा य ऊर्धनि सोमं सुनोति भवति युमौ अह ।
 अपाप शक्रस्तनुष्टिमूहति तनूशुभ्रं मघवा यः कवामग्वः ॥३॥
 यस्यावर्धात्पितरं यस्य मातरं यस्य शक्रो भ्रातरं नात ईषते ।
 वेतीद्वस्य प्रयता यतंकरो न किल्बिषादीषते वस्य आकरः ॥४॥
 न पञ्चभिर्दशभिर्वष्टारभे नासुन्वता सचते पुष्यता चन ।
 जिनाति वेदमुया हन्ति वा धुनिरा देवयुं भजति गोमति व्रजे ॥५॥

yó asmai ghraṁśá utá vā yá ūdhani sómam sunóti bhávati
 dyumāñ áha | ápāpa śakráś tatanúshṭim ūhati tanúshubhram
 maghávā yáh kavāsakháh || 3 || yásyāvadhīt pitāram yásya
 mātāram yásya śakró bhrātaram nāta īshate | vétíd v asya
 práyatā yatamkaró ná kílbishād īshate vásva ākaráh || 4 ||
 ná pañcābhir daśābhir vashty ārābham nāsunvatā sacate
 púshyatā caná | jināti véd amuyá hānti vā dhúnir á de-
 vayūm bhajati gómati vrajé || 5 ||

१४" वित्वक्षणः समृतौ चक्रमासजोऽसुन्वतो विष्णुः सुन्वतो वृधः ।
 इन्द्रो विश्वस्य दमिता विभीषणो यथावशं नयति दासुमार्यः ॥६॥
 समीं पणेरजति भोजनं मुषे वि दाशुषे भजति सूनरं वसु ।
 दुर्गे चन ध्रियते विश्व आ पुरु जनो यो अस्य तविषिमनुकुधत ॥७॥
 स यज्ञनौ सुधनौ विश्वशर्धसावेदिन्द्रो मघवा गोषु शुभिषु ।
 युजं ह्यन्यमकृत प्रवेपन्युदीं गव्यं सजते सर्वाभिर्धुनिः ॥८॥

vitvákshanaḥ sámṛitau cakranāśajó 'sunvato víshṇuḥ
 sunvató vṛidháh | índro víshvasya damitá vibhíshaṇo yathā-
 vaśám nayati dāsam áryah || 6 || sám im pañér ajati bhó-
 janam mushé ví daśúshe bhajati sūnāram vāsu | durgé
 caná dhriyate víśva á puru jāno yó asya távishīm ácukru-
 dhat || 7 || sám yáj jānau sudhānau víśvāśardhasāv áved ín-
 dro maghávā góshu śubhríshu | yújam hy ànyām ákṛita
 pravepany úd im gávyaṁ sṛijate sátvabhir dhūniḥ || 8 ||

Illustrious is the man who expresses devotional love to that bounteous, by day or by night. The supra-powerful Lord is the friend of sages, but He disregards the man, who suffers from vanity and family snobs. 3

The supra-powerful Lord does not necessarily disfavour the one, whose father, mother, or brother he has punished (for justifiable reasons) and is willing to accept his devotions and offerings. He is the upholder (of justice). The Lord, the bestower of riches, does not subscribe to the sins. 4

He places no impediments in the normal functions of the five sense organs or ten vital breaths. He does not associate with the man who performs not the benevolent acts, though prospering well. The terrifier of foes, however, punishes or destroys the wicked. But, to the virtuous, he gives a cattle-farm in reward. 5

Exceedingly strong in struggles, he accelerates the wheels of his chariot, and turns away from him who offers no prayer. He, however, augments him who prays. The resplendent Lord is the subduer of all, and formidable, and He keeps the undisciplines under His full control. 6

He proceeds to confiscate the wealth of the avaricious and bestows precious riches to His faithful devotee. A man, who provokes the mighty to indignation, dares not stand secure even in his wide stronghold. 7

When the resplendent Lord, the opulent, discriminates between two wealthy persons fighting amongst themselves over the precious knowledge, he chooses one of them on merits, and frightens the other one. He takes the meritorious one as his close ally, and associated with the vital faculties, bestows wisdom upon him. 8

सहस्रमामाग्निवेशिं गृणीषे शत्रिमघ्न उपमां केतुमर्यः ।
तस्मा आपः सयतः पीपयन्त तस्मिन्क्षत्रममवत्त्वेषमस्तु ॥९॥

sa-

hasrasām āgniveśiṃ grīṇiṣhe śātrim agna upamām ketúm
aryāḥ | tásnā āpaḥ samyātaḥ pīpayanta tásmin kshat am
ānavat tveshām astu || 9 ||

। ३५ । पञ्चविंश सूक्तम्

(१-२) अष्टचत्वारिंश सूक्तस्यार्द्धाङ्गस्य प्रभूतसुक्तस्य । इन्द्रो देवता । (१-३) प्रथमादिसप्तचर्मनुष्टुप्,
(४) अष्टम्याश्च पङ्क्तिरष्टन्दसी ॥

॥९॥

यन्ते माधिष्ठोऽवस इन्द्र क्रतुष्टमा भर ।
अम्मभ्यं चर्षणीसहं सस्मि वाजेषु दुष्टम ॥१॥
यदिन्द्र ते चतस्रो यच्छूर सन्ति तिस्रः ।
यद्वा पञ्च क्षितीनामवस्तसु न आ भर ॥२॥
आ नेऽवो वरेण्यं वृषन्तमन्य हूमेहे ।
वृषजृतिहि जज्ञिष आभूमिरिन्द्र तुर्यणिः ॥३॥
वृषा ह्यमि राधसे जज्ञिषे वृष्णि ते शवः ।
स्वक्षत्रं ते धृषन्मनः सत्रादमिन्द्र पौंस्यम ॥४॥
त्वं तमिन्द्र मर्त्यममित्रयन्तमद्रिवः ।
सर्वगथा शतक्रतो नि याहि शवमस्पते ॥५॥

35.

Yás te sádhishthó 'vasa índra krátush tám á bbara |
asmábhyam carshanīśāham śasniṃ vājeshu duṣṭāram || 1 ||
yád indra te cátasro yác chūra sánti tistrāḥ | yád vā páñca
kshitinām ávas tát sú na á bhara || 2 || á té 'vo váreṇyam
vrīshantamasya hūmahe | vrīshajūtir hí jajñishá ābhūbhir
indra turvāṇiḥ || 3 || vrīshā hy ási rádhase jajñishé vrīshṇi
te śavāḥ | svákshatram te dhṛishán mánāḥ satrāhām indra
paúnśyam || 4 || tvám tám indra mártyam amitrayántam
adrivāḥ | sarvarathá śatakrato ní yāhi śavasas pate || 5 ||

O adorable Lord, I praise the one who is the dispeller of distress, energy-personified, and dynamic, the bestower of thousands (of blessings) and beyond comparison. May the streams of cherished desires of the devotee be acceptable to the Lord. May the devotee be favoured with wealth, strength and glory. 9

35

O resplendent Lord. may you grant for our protection that of your holy and effectual power, which conquers men for us, which is invincible in life-struggles. 1

Whatever aids, O resplendent Lord, are yours, whether four (physical, vital, mental and spiritual) or three (physical, mental and spiritual), or those accorded to the five classes of men, bring them quickly all that help to us. 2

We invoke for the choicest and mightiest help of yours, O the most liberal showerer of blessings. As soon as manifest you are quick in showering of benefits, and destroying evils. May you associated with the vital principles, grant us protection. 3

You are the showerer of boons, and as such as soon as manifest, you bestow riches. Your strength is the fulfiller of aspirations. Your self-invigorated mind is firm in determination, and your manly vigour subdues multitudes. 4

O resplendent Lord, performer of hundreds of selfless deeds, wielder of the punitive justice, may you, with your all-pervading chariot's force, proceed against the mortal, who entertains hostility towards you. 5

॥६॥

त्वामिदं व्रहन्तम् जनांसो वृक्तवर्हिषः ।
 उग्रं पूर्वीषु पूर्य हवन्ते वाजसातये ॥६॥
 अस्माकमिन्द्र दुष्टं पुरोयावानमाजिषु ।
 मयावानं धनेधने वाजयन्तमवा रथम् ॥७॥
 अस्माकमिन्द्रेहि नो रथमवा पुरंध्या ।
 वयं अविष्टु वार्य दिवि श्रवो दर्शमहि दिवि स्तोमं मनामहे ॥८॥

tvām id vṛitrahantama jánāso vṛiktábarhishah | ugrám
 pūrvīshu pūrvyám hāvante vājasātaye || 6 || asmákam indra
 dushtāran puroyāvānam ājīshu | sayāvānam dhāne-dhane
 vājayāntam avā rātham || 7 || asmákam indréhi no rātham
 avā púramdhyā | vayám śavishṭha vāryam divi śrávo da
 dhīmahi divi stómam manāmahe || 8 ||

३६ षट्पदासु सूक्तम्

(१-६) ऋक्चरयाग्य सूक्तयाङ्गिरस प्रभूवसुक्रमेण दत्तो देवता ॥ १-२ ४-६ पदमाङ्गेनापयोक्तव्यं
 अनुप्योदित्वुचरय च अष्टपु ॥ ३ ॥ तत्रायपयश्च जगता उदसो

॥७॥

स आ गमदिन्द्रो यो वसूनां चिकेतदातुं दामनो ग्रीणाम् ।
 धन्वचरो न वंसगस्तृषाणश्चकमन् पिवन् दुग्धमंशुम् ॥१॥
 आ ते हनू हरिवः शूरा शिप्रे रुहन्तोमो न पवन्तस्य पथे ।
 अनु त्वा गजन्नवन्तो न हिन्वन्गीर्भिर्मदेम पुरुहूत विश्वे ॥२॥

36.

Sá á gamad índro yó vásūnām ciketaḍ dātum dāmano
 rayīṇām | dhanvacaró ná vānsagas trīshānāṣ cakamānāḥ
 pibatu dugdhām anśum || 1 || á te hánū harivaḥ śūra śipre
 rúhat sómo ná párvatasya prīshthé | ānu tvā rājann árvato
 ná hinván gīrbhír madema puruhūta víṣve || 2 ||

O, the mightiest destroyer of evils, fierce and foremost among many, men with humility and purity of heart invoke you for aid in life-struggles. 6

Defend, O resplendent Lord, our life-chariot, that proceeds foremost in struggles, followed by attendants, and eagerly striving for repeated gains. 7

May you come to us, O resplendent Lord, and defend our life-chariot by your divine intelligence. May we, O mightiest one, offer oblations at the break of day, and chant prayers at dawn. 8

36

May the resplendent Lord, who knows how to distribute riches from His store of treasure, come to us. May He, the bestower of riches, come as a thirsty bird who roams in the midspace and eagerly relish the elixir of our offered devotional love. 1

O Lord of vitality and vigour, may the elixir of our devotion rise to your sweet lips, as if a herbal creeper to the summit of a mountain. May we, O king, invoked by all, give pleasure to you with our hymns, as to horses with fodder. 2

O wielder of the punitive justice, invoked by all, my mind trembles through dread of poverty, like a whirling wheel. O ever prosperous, bounteous Lord, may your affluent worshipper praise you promptly and abundantly, merged in devotion as if with you in your chariot. 3

O resplendent Lord, like the press stone, your devotee offers laudations to you. With your left hand, O bounteous Lord, you bestow riches, and so with your right too; be not reluctant. 4

May the effective eulogium melt you, O showerer of blessings. Your radiance is borne by actinic rays. So. O showerer of blessings, splendid in form, wielder of the punitive justice, with mighty chariot, may you defend us in struggles. 5

O cosmic vital forces, may all men bow down in obedience to that young possessor of well-known chariots, who rich in steeds gives me two dark red horses (the colourful dawn and dusk) together with three hundred and more cattle (the days of the year). 6

Bedewed with clarified butter and worshipped earnestly, the swift flames vies with the splendour of the sun. May the dawns rise without cessation for him who says, "let us offer devotional love to the resplendent Lord." 1

समिद्धाग्निर्वनवन्स्तीर्णबर्हिर्युक्तग्रावा सुतसोमो जगते ।
 ग्रावाणो यस्येपि वदन्त्ययदध्वर्युर्हविषाव सिन्धुम ॥२॥
 वधूरियं पतिमिच्छन्त्येति य ई वहति महिषमिषिराम ।
 आस्यं श्रवस्यादध आ च घोषात्पुरु सहस्रा परि वर्तयते ॥३॥
 न स राजा व्यथते यस्मिन्निन्द्रस्तीक्ष्णं सोमं पिबेति गोमखायम ।
 आ संवनेर्जति हन्ति वृत्रं क्षेति क्षितीः सुभगो नाम पुष्येन ॥४॥
 पुष्याक्षमे अभि योगे भवत्युभे वृतां संयती सं जयति ।
 प्रियः सूर्ये प्रियो अग्ना भवति य इन्द्राय सुतसोमो ददाशत ॥५॥

samidhāgnir vanavat stīrṇābarhir yu-
 ktāgravā sutāsomo jarate | grāvaṇo yāsyeshirām vādanty
 āyad adhvaryúr havisháva síndhuma ॥ 2 ॥ vadhúr iyám pá-
 tim ichánty eti yá ũ váhate máhishma ishiráam | ásyā gra-
 vasyad ratha ā ca ghoshat purí sahásra pári vartayāte
 ॥ 3 ॥ ná sá rája vyathate yásminn índras tivrám sómam pí-
 batí gósakhayam | á satvanair ájati hánti vritrám kshéti
 kshitiḥ subhāgo náma pūshyan ॥ 4 ॥ pūshyat kshéme abhí
 yóge bhavaty ubhé vṛitau samyati sám jayati | priyāḥ
 sūrye priyó agná bhavati yá índraya sutāsomo dádaśat
 ॥ 5 ॥

(३८) अष्टाविंश सूक्तम्

(१-२) पञ्चकोषास्य सूक्तस्य सोमोऽपि रक्षति । इन्द्रो व्यता । अदध्वर्युः उन्द्र ॥

॥५॥

उग्रेष्ट इन्द्र गर्धमो विभ्वी रतिः शतक्रतो ।
 अघा नो विश्वचर्षणे द्युम्ना सुक्षत्र मंहय ॥१॥

Urósh ṭa índra rádhaso vibhví ratiḥ śatakrato | ádhā
 no viśvacarshaṇe dyumná suksatra mānhaya ॥ 1 ॥

With kindled inner fire and heart trimmed like strewn grass, let the devotee worship and pour forth the devotions as if the juice effused from the press-stones. And may the priest chant praises, like the press-stones uttering sounds, and enjoy with his oblations as a swimmer going to a sea. 2

When the soul loves his charming wife, the wisdom, the lady fond of husband comes to the ceremony. May his car seek fame, thunder loudly, and its wheel make thousands of revolutions. 3

That prince suffers no evil in whose realm, the resplendent Lord accepts earnest devotional prayers, profusely mixed with love. Attended by faithful followers, he moves in all directions. He destroys his enemy and cherishing that name of the resplendent Lord, he guards his people. 4

He, who sings devotional prayers, composed for the praise of the resplendent Lord, attains ability to win riches and preserve. He is victorious in the struggles, present or future. Dear shall he be to the Sun, and dear to fire his devotional expressions, he offers homage to the resplendent. 5

O resplendent Lord, performer of hundreds of benevolent deeds, liberal is your munificence and extensive your bounty. So, O observer of all, and benevolent guardian, may you grant us opulence by your grace and glory. 1

यदीमिन्द्र श्रवाय्यमिषं शविष्ठ दधिषे ।
 पप्रथे दीर्घश्रुत्तमं हिरण्यवर्णं दुष्टरम् ॥२॥
 शुष्मांसो ये ते अद्रिवो मेहनो केतुमापः ।
 उभा देवावभिष्टये दिवश्च रमश्च राजथः ॥३॥
 उतो नो अस्य कस्य चिद्वक्षस्य तव वृत्रहन ।
 अस्मभ्यं नृम्णमा भंगस्मभ्यं नृमणस्यसे ॥४॥
 नू ते आभिरभिष्टिभिस्तव शर्मञ्छतकतो ।
 इन्द्र स्याम सुगोपाः शूर स्याम सुगोपाः ॥५॥

yád im

indra śravāyyam ísham śavishṭha dadhishé | paprathé dīr-
 ghaṣṭrúttamam hīraṇyavarṇa duṣṭāram || 2 || śúshmāso yé
 te adrivo mehánā ketasāpah | ubhā devāv abhísṭaye divás-
 ca ḡmās ca rājathah || 3 || utó no asyá kásya cid dáksha-
 sya táva vṛtrahan | asmábhyam nṛimṇám á bharāsmábhyam
 nṛimaṇasyase || 4 || nú ta ābhír abhísṭibhis táva śármañ
 chatakrato | índra syāma sugopāḥ śúra syāma sugopāḥ
 || 5 ||

(३९) एकोनचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चस्त्यास्य सूक्तस्य भौमोऽत्रिर्दक्षिः । इन्द्रो देवता । (१-४) प्रथमाद्विचतुर्दक्षिणामनुष्टुप्,

(५) पञ्चम्याश्च पङ्क्तिच्छन्दसी ॥

॥१०॥

यदिन्द्र चित्र मेहनास्ति त्वादतमद्रिवः ।
 राधस्तन्नो विदद्वत्स उभयाहस्त्या भंग ॥१॥

39.

Yád indra citra mehánāsti tvádātam adrivaḥ | rádhās
 tán no vidadvasa ubhayāhasty á bhara || 1 ||

O mighty resplendent Lord, golden hued, you are the possessor of widely-famed abundance, and yet it is, as extensively known, very hard to obtain. 2

O wielder of the adamantine justice, these powers, who readily obey you, are very generous, extensive and strong. You and your powers, both divinities, at their pleasure dominate over heaven and earth. 3

O destroyer of evils, may you bring to us the wealth and heroic strength with the aid of power that you possess. May you bless us with wealth, as you are keen to make us wealthy. 4

With these aids of yours, may we, O doer of the selfless acts, live under your protection ; may we, O resplendent, be safe and may we, O hero, be well secured. 5

O wondrous resplendent Lord, wielder of the adamantine justice, master of precious treasures, what wealth is meant to be showered to us, that bounty, may you, filling both your hands, bring to us. 1

यन्मन्यमे वरेण्यमिन्द्र युक्षं तदा भर ।
 विद्याम तस्य ते वयमकृपागम्य दावने ॥२॥
 यते दित्सु प्रगध्य मनो अस्ति श्रुतं बृहत ।
 तेन दृळ्हा चिदद्रिव आ वाजं दर्पि सानये ॥३॥
 मंहिष्ठं वो मघोनां गजानं चर्षणीनाम ।
 इन्द्रमुप प्रशस्तये पूर्वभिर्जुजुषे गिरः ॥४॥
 अस्मा इत्काव्यं वच उक्थमिन्द्राय शंस्यम ।
 तस्मा उ ब्रह्मवाहमे गिरेर्वर्धन्त्यत्रयो गिरः शुम्भन्त्यत्रयः ॥५॥

yán manyase
 váreṇyam índra dyukshám tád á bhara | vidyáma tásya te
 vayám akūpārasya dāvāne || 2 || yát te ditsú prarádhyam
 máno ásti śrutám bṛihát | téna dṛiḥhá cid adriva á vájaṃ
 darshi sātāye || 3 || mánhishṭham vo maghónām rájānaṃ
 carshaṇínām | índram úpa práṣastaye pūrvábhīr jujushe gí-
 rah || 4 || ásmā ít kávyam váca ukthám índrāya śánsyam |
 tásmā u bráhmavāhase gíro vardhanty átrayo gírah śum-
 bhanty átrayah || 5 ||

(४०) चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य भोमोऽत्रिक्रषिः । (१-४) प्रथमादिचतुर्कचामिन्द्रः । (५) पञ्चम्या सूर्यः ।

(६-९) षष्ठ्यादिचतसृणाञ्चात्रिकेवताः । (१-३) प्रथमादिनृचम्योष्णिक् । (४, ६-८) चतुर्व्याः ।

षष्ठ्यादिनृचस्य च त्रिष्टुप् । (५, ९) पञ्चमीनवम्योश्चानुष्टुप् छन्दोऽसि ॥

॥१॥ आ याद्वद्रिभिः सुतं सोमं सोमपते पिव । वृषन्निन्द्र वृषभिवृत्रहन्तम ॥१॥
 वृषा ग्रावा वृषा मदा वृषा सोमो अयं सुतः । वृषन्निन्द्र वृषभिवृत्रहन्तम ॥२॥

40.

Á yáhy ádribhiḥ sutám sómam somapate piba | vṛṣhann
 indra vṛṣhabhir vṛtrahantama || 1 || vṛṣhā grāvā vṛṣhā mádo
 vṛṣhā sómo ayám sutáh | vṛṣhann indra — || 2 ||

May you, O resplendent Lord, grant us whatever you deem worth the wish and blessed. May we continue to be your in your boundless munificence. 2

O wielder of justice, since your generous and praise-worthy liberality is far-renowned, may you with that lofty spirit break open the stronghold of adversaries, and distribute substantial food to the deserving. 3

In the praise of the resplendent Lord, people chant ancient hymns and please Him, who is extremely rich among opulents and sovereign king among men. 4

To that resplendent Lord, must be sung the poems and hymns of praise. The sages, free from three folds of miseries, glorify Him with their hymns. He is the acceptor of praises. The three-fold free sages augment His glory through praises. 5

40

Come to cherish our devotional love, which has been effused out with sincerity and integrity as the invigorating extracts from herbs by pressing stones. O showerer, the resplendent Lord, the destroyer of evils come with the showerers (the vital faculties). 1

Showerer is the cloud, showerer is the spiritual delight, showerer is the effused herbal juice. O showerer, the resplendent Lord, the destroyer of evils, come with the showerers (the vital faculties). 2

वृषा त्वा वृषणं हुवे वज्रिञ्चित्राभिरूतिभिः । वृषन्निन्द्र वृषभिवृत्रहन्तम ॥३॥

ऋजीषी वज्री वृषभस्तुगुषाट्छुष्मी राजा वृत्रहा सोमपावा ।

युक्त्वा हरिभ्यामुप यासदुर्वाङ्माध्यन्दिने सवने मत्सदिन्द्रः ॥४॥

यत्त्वा सूर्यं स्वर्भानुस्तमसाविध्यदासुरः ।

अक्षेत्रविद्यथा मुग्धो भुवनान्वदीधयुः ॥५॥

vṛiṣhā tvā

vṛiṣhaṇam huve vājriṇ citrābhir ūtibhiḥ | vṛiṣhann indra —
 || 3 || ṛijīṣhī vajrī vṛiṣhabhās turāṣhāt chushmī rājā vritrahā
 somapāvā | yuktvā hāribhyām ūpa yāsad arvān mādhyam-
 dine sāvane matsad índrah || 4 || yāt tvā sūrya svārbhānus
 tāmasāvidhyad āsurāḥ | ākshetravid yāthā mugdhó bhúva-
 nāny adīdhayuh || 5 ||

॥१२॥

स्वर्भानोरध यदिन्द्र माया अवो दिवो वर्तमाना अवाहन ।

गूळहं सूर्यं तमसापव्रतेन तुरीयेण ब्रह्मणाविन्ददत्रिः ॥६॥

मा मामिमं तव सन्तमत्र इरस्या दुग्धो भियसा नि गीरीत् ।

त्वं मित्रो अस्मि सत्यगधास्तौ महावतं वरुणश्च राजा ॥७॥

प्राज्णो ब्रह्मा युयुजानः सपर्यन् कीरिणा देवान्नमसोपशिक्षन् ।

अत्रिः सूर्यस्य दिवि चक्षुरधात्स्वर्भानोरप माया अघुक्षन् ॥८॥

यं वै सूर्यं स्वर्भानुस्तमसाविध्यदासुरः ।

अत्रयस्तमन्वविन्दन्नह्यन्ये अशक्नुवन् ॥९॥

svārbhānoḥ ādha yād indra māyā avó divó vārtamānā
 avāhan | gūḷhām sūryam tāmasāpavratena turīyeṇa brāhma-
 nāvindad ātriḥ || 6 || mā mām imām tāva sántam atra ira-
 syā drugdhó bhiyāsā ní gānt | tvām mitró asi satyārādhās
 tau mehāvatam varuṇaḥ ca rājā || 7 || grāvṇo brahmā yu-
 yujānāḥ saparyān kīriṇā devān nāmosopaśikshan | ātriḥ
 sūryasya diví cākshur ādhāt svārbhānor āpa māyā aghu-
 kshat || 8 || yām vai sūryam svārbhānus tāmasāvidhyad āsu-
 rāḥ | ātrayas tām ānv avindan nahy anyé āśaknuvan
 || 9 ||

As strong, I invoke you, O strong the wielder of adamant-
 ine justice, for your marvellous protective means. O
 showerer, the resplendent Lord, destroyer of evils come
 with the showerer (the vital faculties). 3

May the acceptor of simple and sincere homage, the
 wielder of punitive justice, the showerer of benefits, the
 queller of the mighty (foes), the powerful the monarch,
 the dispeller of darkness, the acceptor of devotional love,
 speedily as if mounted on courser, come down to us. May
 the resplendent Lord be exhilarated at the mid-day
 worship. 4

When, O sun, the mighty devil, the nescience, eclipses
 you with darkness, all creatures look bewildered like one
 who knows not the place where he actually is. 5

When, O Sun, you dissipate those illusions of the
 eclipsing nescience which are spread below the sky, then
 the three fold free sage, by his fourth vision (the innate
 instinct, beyond the physical mental and intellectual) dis-
 covers the sun concealed by the darkness impeding his
 functions. 6

Let not the violator, with his dread, through anger swal-
 low me up, for I (the sun) am your true friend, O three
 fold free sage. May you and the brilliant venerable divine,
 both protect me. 7

Then the wise three fold free sage, collecting the material
 for sacred worship, and propitiating divine powers with
 praise, and adoring them with reverence, places the eye of
 the sun in the sky and causes the delusion of the nescience
 to vanish. 8

The sun, whom the demon envelops with darkness, the
 three fold fire, sages subsequently recover not but them is
 able to make his release effective. 9

(५१) एकचन्दाग्निं मुकुम

(१-२०) विशन्वृत्स्यास्य मुक्तस्य भोमोऽत्रिकेन । विश्वे देवा देवताः । (१-१५, १८-१९) प्रथमादि-
पञ्चदशार्चमहादस्यैकानविंशोऽथ त्रिष्टुपः, (१६-१७) षोडशीममदस्योरनित्तगनी.

(२०) विश्वार्थकपदा विगतं छन्दोऽस्मि ॥

॥१३॥

को नु वो मित्रावरुणावृतायन्दिवो वा महः पार्थिवस्य वा दे ।
 ऋतस्य वा सदेसि त्रार्सीथां नो यज्ञायते वो पशुषो न वाजान् ॥१॥
 ते नो मित्रो वरुणो अर्यमायुग्निं ऋभुक्षा मरुतो जुषन्त ।
 नमोभिर्वा ये दधन्ते सुवृक्तिं स्तोमं रुद्राय मीळहुषे सजोषाः ॥२॥
 आ वो येषांश्चिना हुवध्ये वातस्य पत्मन्नथ्यस्य पुष्टो ।
 उत वो दिवो असुराय मन्म प्रान्धोसीव यज्येव भरध्वम् ॥३॥

41.

Kó nú vām mitrāvaruṇāv ṛitāyán divó vā maháḥ pâr-
 thivasya vā dé | ṛitāsya vā sādasi trāsīthām no yajñāyaté
 vā paśushó ná vājān || 1 || té no mitró vāruṇo aryamáyúr
 índra ṛibhukshá marúto jushanta | námobhir vā yé dádhate
 suvṛiktīm stómaṁ rudráya mīlhushe sajóshāḥ || 2 || á vām
 yéshthāṣvinā huvádhyai vátasya pátman ráthyasya push-
 taú | utá vā divó ásurāya mánma prándhānsiva yájyave
 bharadhvam || 3 ||

प्र सक्षणो दिव्यः कण्वहोता त्रितो दिवः सजोषा वातो अग्निः ।
 पृषा भगः प्रभूथे विश्वभोजा आजि न जग्मुर्गन्धश्चतमाः ॥१॥
 प्र वो रयिं युक्ताश्च भरध्वं राय एषेऽवमे दधीत धीः ।
 सुशेव एवैरैशिजस्य होता ये व एवा मरुत्सुराणाम् ॥२॥

prá sakshāṇo divyāḥ kāṇvahotā tritó di-
 vāḥ sajóshā váto agniḥ | pūshá bhāgaḥ prabhṛithé viśvá-
 bhojā ājīm ná jagmur āṣvāṣvatamāḥ || 4 || prá vo rayīm yuk-
 tāśyam bharadhvam rāyá éshé 'vase dadhita dhīḥ | suśéva
 évair auṣijāsya hótā yé va évā marutas turāṇām || 5 ||

O Lord of light and bliss, who is truly devoted to you ? May you, whether abiding in the region of heaven, or of the vast earth, or of the firmament, protect us, and give us physical strength and vitality. 1

May these divinities,—the cosmic bounties—like the divine light, cosmic plasma, eternal order, the parameter of time, the spirituality, the soul force and the cosmic vital principles be gracious to us. And in the same way, the other ones of one mind with benevolent cosmic vitality accept our hymns, adorations and laudations. 2

I invoke you, the pair of twin divines, the restrainers of desire, for the acceleration of your chariot with the swiftness of wind. We offer praise to the worshipful celestial ordainer as it were a libation. 3

May the divine accepter of worship come speedily to the sacrifice as the fleetest courses rushes to the battle. In this sacrifice may the wisest participate as priest ; and the triple bounty, the fire on the earth, the air in midspace, and the Sun in the heaven may also come in concurrence (with our Lord). May the other bounties of grace and sustenance, the protectors of the universe also come. 4

O vital principles, may you bring wealth, comprising horses. Let wise men acquire and preserve riches. May the ministrant priest, the disciple of brilliant sage, be made happy by those swift-going horses, which are rapid in motion. 5

॥१४॥ प्र वो वायुं रथयुजं कृणुध्वं प्र देवं विप्रं पनितारमर्केः ।
 इषुध्यव ऋतमापः पुरंधीर्वस्वीनो अत्र पत्नीरा धिये धुः ॥६॥
 उप व एषे वन्द्येभिः शूषेः प्र युद्धी दिवश्चितयद्विरकेः ।
 उषासानक्ता विदुषीव विश्वमा हा वहतो मर्त्याय यज्ञम् ॥७॥
 अभि वो अर्चे पोष्यावतो नृन्वास्तोष्पतिं त्वष्टारं रराणः ।
 धन्या सजोषा धिषणा नमोर्भिवनस्पतीर्गोषधी राय एषे ॥८॥
 तुजे नस्तने पर्वताः सन्तु स्वेतयो ये वसवो न वीराः ।
 पनित आप्त्यो यजतः सदा नो वर्धान्नः शंसं नयो अभिष्टौ ॥९॥
 वृष्णो अस्तोषि भूम्यस्य गर्भं त्रितो नपातमपां सुवृक्ति ।
 गृणति अग्निरेतरी न शूषेः शोचिष्केशो नि रिणाति वना ॥१०॥

prá vo vāyúm rathayújam kṛiṇudhvam prá devám víp-
 ram panitāram arkaíḥ | ishudhyáva ṛitasápaḥ púramdbīr
 vásvīr no átra pátnīr á dhiyé dhuḥ || 6 || úpa va éshe vánd-
 yebhiḥ sūshaíḥ prá yahví divás citáyadbhir arkaíḥ | ushā-
 sánáktā .vidúshīva víśvam á hā vahato mártiyāya yajñám
 || 7 || abhí vo arce poshyāvato nṛīn vástosh pátiṁ tváshtā-
 ram rārāṇaḥ | dhányā sajóshā dhishánā námobhir vānaspá-
 tíñr óshadhī rāyá éshe || 8 || tujé nas táne párvatāḥ santu
 svaítavo yé vásavo ná vīráḥ | panitá āptyó yajatāḥ sádā
 no várdhān naḥ śánsam náryo abhíshtau || 9 || vṛíshṇo asto-
 shi bhūmyásya gárbham tritó nápātam apām suvṛiktí | gṛi-
 níté agnīr etári ná sūshaíḥ śocíshkeṣo ní riṇāti vānā
 || 10 ||

॥१५॥ कथा महे रुद्रियाय ब्रवाम कद्राये चिकितुषे भगाय ।
 आप ओषधीरुत नोऽवन्तु यौर्वना गिरयो वृक्षकेशाः ॥११॥

kathā mahé rudriyāya bravāma kád rāyé cikītúshe bhā-
 gāya | āpa óshadbīr utá no 'vantu dyaúr vānā girāyo vṛi-
 kshákeśāḥ || 11 ||

May you, by your prayers, bring him, the air-divine, here who is the fulfiller of desires, and adorable ; and let him yoke the chariot. May the tender lovely and excellent copartners, as if wives, also come hither to inspire us with wisdom. 6

O mighty divine day and night, to you and to the other adorables, I present homage with prayers, delighting and explicit. May you, like two learned lady-sages, inspire mortals for accomplishing noble deeds. 7

We extol, with offerings the architect of creation, the nourisher of men, and the Lord of homes. We glorify with obeisance the goddess of speech, bestower of opulence, and also those who share opulence, the Lord of the forest, and the herbs, with the expectation that we may obtain riches. 8

May the clouds, the establishers of the world, like heroes, free moving, liberally shower their bounties on us. May the persons of authority and reliance, who are ever friendly to men, and whom we all respect, grant us fame and prosperity. 9

I glorify with unqualified praise the lightning in the clouds, the embryo of the earth-fertilizing rain, the offspring of the waters. He, who is threefold, who with might neighs loudly like a charger, when flashing through clouds with fiery hairs and withering rays, he (the lightning) consumes the forests. 10

How shall we speak to the mighty posterity of the Lord of cosmic vitality, or to the all-knowing gracious Lord, for the sake of obtaining riches. May the waters, plants, the heaven, the woods, and the mountains, whose tresses are trees, preserve us. 11

शृणोतु न ऊर्जा पतिगिरः स नभस्तरीयो इषिरः परिष्मा ।
 शृण्वन्त्वापः पुरो न शुभ्राः परि म्रुचो ववृहाणस्याद्रेः ॥१२॥
 विदा चिन्नु महान्तो ये व पवा ब्रवामि दस्मा वायं दधानाः ।
 वयश्चन मुभ्यः आवं यन्ति क्षुभा मर्तमनुयते वधस्तेः ॥१३॥
 आ देव्यानि पार्थिवानि जन्मापश्चाच्छा मुमखाय वोचम ।
 वर्धन्तां यावा गिरश्चन्द्राग्रा उदा वर्धन्तामभिषांता अर्णाः ॥१४॥
 पदेपदे मे जरिमा नि धायि वरूत्री वा शक्रा या पायुभिश्च ।
 सिपेत्तु माता मही रमा नः स्मत्सृग्भिर्ऋजुहस्तं ऋजुवनिः ॥१५॥

śṛiṇótu na ūrjāṁ pátir girāḥ sá nābhas
 tartyāñ ishirāḥ párijinā | śṛiṇvāntv āpaḥ puro ná śubhrāḥ
 pári srūco babṛihaṇāsyādreḥ || 12 || vidā cin nu mahānto
 yé va évā brāvama dasma váryaṁ dādhanāḥ | váyaḥ canā
 subhvā áva yanti kshubhá mártam ānuyataṁ vadhasnāḥ
 || 13 || á daīvyani párthivāni jānmapaś cāchā sūmakhaya
 vocam | vārdhantāṁ dyāvo giras candrāgra udā vardhan-
 tāṁ abhíshatā āṇāḥ || 14 || padé-pade me jarimā ní dhāyi
 várūtri vā śakrá yā pāyúbhiḥ ca | síshaktu matá mahí rasā
 naḥ smát sūribhir řijuhāsta řijuvāniḥ || 15 ||

॥१६॥ कथा दाशेम नमसा सुदानूनैवया मरुतो अच्छोक्तो प्रश्रवसो मरुतो अच्छोक्तो ।
 मा नोऽहिर्वुच्यो रिप धादुस्माकं भूदुपमानिवनिः ॥१६॥
 इति चिन्नु प्रजायै पशुमत्ये देवासो वनते मर्त्यो व आ देवासो वनते मर्त्यो वः ।
 अग्रा शिवो तन्यो धामिमस्या जगं चिन्मे निऋतिर्जग्रसीत ॥१७॥

kathā dāṣema nāmasā sudānūn evayā marúto áchoktau
 práśravaso marúto áchoktau | mā nó 'hir budhnyò rishé
 dhād asmákam bhūd upamativāniḥ || 16 || iti cin nú prajā-
 yai paṣumátyai dévāso vānate mártyo va á devāso vanate
 mártyo vaḥ | átrā řivāṁ tanvò dhasīm aśyā jarāṁ cin me
 nírritir jagrasīta || 17 ||

May the Lord of vitality, who traverses through cloudy heaven, the circumambrient listen to our prayers. And may the crystal clear waters, bright like marble cities, hear us, as they flow round the towering mountains. 12

O mighty cloud bearing winds, we know your ways. O charming ones, we, furnished with choicest offerings, sing your glory. May they, well disposed, come down to us, destroying with their weapons, the agitated mortals, who try to oppose them. 13

I offer adoration to the cloud bearing winds, of celestial and terrestrial origin, deserving sacred worship, in order to obtain the waters. May my joy—bestowing noble aspirations prosper, and so my songs. May our cherished rivers be full of waters. 14

My praise has been continually offered to each one. May the strong force, with her powers of perservation protect us. May the great venerable mother-earth, adored by enlightened straight-handed, possessor of benevolent treasures, confer precious things to us. 15

How may we present offerings to the liberal ones with reverence ? How to adore the vital principles with present praises in a fitting manner ? The vital ones are universally recognized as worthy of our invocations. May not the cloud ever contrive for our harm. May he be the destroyer of our adversaries. 16

The mortal devotee worships you, O divine powers, at all times for the increase of progeny and prosperity. Verily, the mortal devotee wins you O divine powers. Here and now, they sustain my body with salutary food. May my mother-earth keep off my old age. 17

तां वो देवाः सुमतिमूर्जयन्तीमिषमश्याम वसवः शसा गोः ।
 सा नः सुदानुर्मूर्जयन्ती देवी प्रति द्रवन्ती सुविताय गम्याः ॥१८॥
 अभि न इला यृथस्य माता स्मन्नदीभिर्वशी वा गृणानु ।
 उर्वशी वा बृहद्वा गृणानाभ्यूर्णाना प्रभृथस्यायोः ॥१९॥
 सिषक्तु न ऊर्जव्यस्य पुष्टेः ॥२०॥

tām vo devāḥ sumatim ūrjāyantīm
 iṣham aśyāma vasavaḥ śasā gōḥ | sā naḥ sudānur mṛilā-
 yantī devī prāti drāvanti suvitāya gamyāḥ || 18 || abhī na
 ilā yūthāsya mātā smān nadībhir urvāṣi vā gṛiṇātu | urvāṣi
 vā bṛihaddivā gṛiṇānābhyūṇvānā prabhṛithāsyaāyōḥ || 19 ||
 śiṣhaktu na ūrjavyāsyā pushtēḥ || 20 ||

(४२) द्वित्रवारिणं मूलम्

(१-१८) अष्टादशर्वस्यास्य मूलस्य भौमोऽविकीर्षिः । (१-१९, १९-१८) प्रथमादिदशर्वा
 द्वादश्यादिसमानाश्च विश्वे देवाः, (११) एकादश्याश्च रुद्रो देवताः । (१-१६, १८) प्रथमादि-
 षोडशर्वामष्टादश्याश्च त्रिष्टुप्, (१७) समदश्याश्चैकपदा विराट्, छन्दसी ॥

॥१७॥ प्र शंतमा वरुणं दीधिती गीमित्रं भगमदिति नूनमश्याः
 पृषद्योनिः पञ्चहोता शृणोत्वर्ततपन्था असुगे मयोभुः ॥१॥
 प्रति मे स्तोममदितिर्जगृभ्यात्सूनुं न माता ह्यद्य सुशेवम् ।
 ब्रह्म प्रियं देवहितं यदस्यहं मित्रे वरुणे यन्मयोभु ॥२॥

42.

Prā śāntamā vāruṇaṁ dīdhiti gīr mitrām bhāgam ādi-
 tiṁ nunām aśyāḥ | pṛishadyoniḥ pāñcahotā śṛiṇotv ātūrta-
 panthā āsuro mayobhūḥ || 1 || prāti me stōmam āditir ja-
 gṛibhyāt sūnūṁ nā mātā hrīdyam suśēvam | brāhma pri-
 yām devāhitam yād āsty ahām mitré vāruṇe yān mayobhū
 || 2 ||

O divine providers of riches, may we obtain from the mother-earth (and also the cow), invigorating and mind-sustaining food. May that liberal and gracious goddess, come speeding near us for our well-being. 18

May the goddess earth, the mother of herds of cattle, and the damsel of lightning with all streams of flashes be favourable to us. May the bright shining damsel of lightning come to us, accepting our devotion, to invest us, the worshippers, with light. 19

May the divine powers listen to our prayers for life and energy. 20

42

May our most sweetest song, with the deep devotion, successfully reach the virtuous, friendly, gracious, and eternal Lord. May the ministrant of the five vital airs, hear us, who pervades the dappled cosmos, and who is unimpeded and the bestower of life and happiness. 1

May the infinite and indivisible Lord accept my affectionate and delightful praise, as a mother welcomes her son. I address this inspired, bliss-giving prayer to the virtuous and friendly Lord, which he surely would love to accept. 2

उदीर्य कविनमं कवीनामुनत्तैनमभि मध्वा घृतेन ।
 स नो वसूनि प्रयता हितानि चन्द्राणि देवः सविता सुवाति ॥३॥
 समिन्द्र णो मनसा नेषि गोभिः सं सृग्भिर्हरिवः सं म्वस्ति ।
 सं ब्रह्मणा देवहितं यदस्ति सं देवानां सुमत्या यज्ञियानाम् ॥४॥
 देवो भगः सविता रायो अंश इन्द्रो वृत्रस्य संजितो धनानाम् ।
 ऋभुक्षा वाज उत वा पुरंधिर्वन्तु नो अमृतामस्तुरागः ॥५॥

úd iraya kavítamaṃ kavínāṃ unáttainam abhí má-
 dhvā ghṛiténa | sá no vásūni práyatā hitāni candráṇi deváh
 savitá suvāti || 3 || sām indra ṇo mánasā neshi góbhiḥ sām
 sūribhir harivaḥ sām svastí | sām bráhmaṇā deváhitam yád
 ásti sām devánām sumatyá yajñíyānām || 4 || devó bhágah
 savitá rāyó ánṣa índro vṛitrásya samjító dhánānām | ṛibhu-
 kshá vája utá vā púramdhir ávantu no amṛitāsas turásah
 || 5 ||

॥६८॥

मरुत्वतो अप्रतीतस्य जिष्णोर्ऋत्यतः प्र ब्रवामा कृतानि ।
 न ते पूर्वे मघवन्नापरागसो न वीर्यं नूतनः कश्चनाप ॥६॥
 उप स्तुहि प्रथमं रत्नधेयं बृहस्पतिं सन्तिनां धनानाम् ।
 यः शंसते स्तुवते शंभविष्ठः पुरुवसुर्गगमज्जोहुवानम् ॥७॥
 तवोतिभिः सचमाना अरिष्टा बृहस्पते मघवानः सुवीर्यः ।
 ये अश्वदा उत वा सन्ति गोदा ये वस्त्रदाः सुभगास्तेषु रायः ॥८॥

marútvato ápratitasya jishṇór ṛjūryataḥ prá bravāmā
 kṛitāni | ná te pūrve maghavan náparāso ná vīryam nūta-
 nah káṣ canāpa || 6 || úpa stuhi prathamam ratnadhéyam
 brīhaspátim sanitāram dhánānām | yáh śánsate stuvaté śam-
 bhavishṭhaḥ purúvásur āgámaj jóhuvānam || 7 || távotibhiḥ
 sácamānā árishtā brīhaspate maghávānah suvírāḥ | yé
 aśvadá utá vā sánti godá yé vastradāḥ subhágās téshu rá-
 yah || 8 ||

Inspire him, the sagest of the sages, imbue him with the sweet devotion, and may the divine creator provide us with abundance, all attainables, benevolences, and gold and silver. 3

With a willing mind, may the resplendent Lord grant us wisdom and wealth; may the Lord of light, associate us with pious men of learning, with prosperity, with sacrificial food, and that which is acceptable to Nature's bounties and with the favour of the adorable godly men. 4

May the divine, gracious, creator, the Lord of wealth, the resplendent self, the winner of the strength of evils and also from amongst us the enlightened sages, persons strong and healthy, and distinguished intellectuals, as well as the people of immortal fame, hasten to bless our sacred performances, and protect us from calamities. 5

Let us celebrate the deeds of Lord of vital principle, beyond visibility and cognition, victorious and undecaying. Neither the ancients, O bounteous Lord, nor their successors have attained your prowess, nor any present one would attain it. 6

May you glorify the supreme Lord of universe, the first donor of precious treasure, the distributor of riches, the bestower of happiness, the burthen of every recitation and chants, and who comes ladden with ample wealth to His invoker. 7

O Supreme Lord of universe, tended with your protections, men are unharmed by foes, and become opulent and blessed with descendants. The wealth of those only is blessed and meaningful who are the liberal givers of horses, of cows and of garments. 8

विमर्माणं कृणुहि वित्तमेषां ये भुञ्जते अपृणन्तो न उक्थेः ।
 अपव्रतान्प्रसेव वावृधानान्ब्रह्मद्विषः सूर्यावावयस्य ॥९॥
 य ओहेते रक्षसो देववीनावचुकेभिस्तं मरुतो नि यानि ।
 यो वः शमीं शशमानस्य निन्दतुच्छयान्कामान्करते मिष्विदानः ॥१०॥

visarmāṇam kṛiṇuhi vittam eshām yé bhuñjáte
 ápriṇanto na ukthaiḥ | ápavratān prasavé vāvṛidhānān brah-
 madvīśhaḥ sūryād yāvayasva ॥ 9 ॥ yá óhate raksháso devá-
 vītāv acakrébhis tám maruto ní yāta | yó vaḥ śamīm śa-
 śamānáśya nīndāt tuchyān kāmān karate sishvidānāḥ
 ॥ 10 ॥

॥११॥ तमुं ष्टुहि यः स्विषुः सुधन्वा यो विश्वस्य क्षयति भेषजस्य ।
 यश्वा महे सौमनसाय रुद्रं नमोभिर्देवममुरं दुवस्य ॥११॥
 दमूनसो अपसो ये मुहस्ता वृष्णः पर्त्नीर्नद्यो विश्वतष्टाः ।
 सरंस्यती बृहद्विद्योत राका दशम्यन्तीर्विग्विस्यन्तु शुभ्राः ॥१२॥
 प्रसू महे सुशरणाय मेषां गिरं भरे नव्यसीं जायमानाम् ।
 य आहूता दुहितुर्वक्षणासु रूपा मिनानो अकृणोद्विदं नः ॥१३॥

tām u shtuḥi yāḥ svishúḥ sudhánvā yó víśvasya kshá-
 yati bheshajásya | yákshvā mahé saumanasāya rudrām ná-
 mobhir devám ásuram duvasya ॥ 11 ॥ dāmūnaso apáso yé
 suhástā vṛīṣṇaḥ pátnīr nadyò vibhvasatṣṭāḥ | sárasvatī
 bṛihaddivótá rāká daśasyántir varivasyantu śubhrāḥ ॥ 12 ॥
 prá sú mahé suśaraṇāya medhām gíram bhare návyasīm
 jáyamānām | yá āhaná duhitúr vakshánāsu rūpá minānò
 ákṛiṇod idám naḥ ॥ 13 ॥

Take away the riches from them, who even on asking do not partake their wealth to the needy, and continue to enjoy their riches alone. May you keep them far from the sunshine, who do not perform benevolent deeds, and who, though prospering in their vocation are averse to devotion. 9

O Lord of vitality, may you send them into darkness, with wheelless chariots, who invite undesirable elements to the sacred performances of the virtuous ; and who revile those who offer prayers and belittle the wishes of those who toil to serve you. 10

May you praise him who has the sure arrow, and the strong bow, who is the Lord of every balm that heals. May you worship the Lord of cosmic vitality for a comprehensive and sound understanding, and adore the powerful divinity with salutations. 11

May we have the assistance from and good-will of generous people, persons of activity, skilled artisans, ladies of high status, and the like ; and may we derive advantage from the streams or water ways, carved out by marine engineers. May we have the blessings from the divine goddess of learning, the highly enlightened, possessing the grace of full moon night, bestowers of boons and aspirations. 12

I offer devoutly, this freshly inspired song to the great and sure protector, the showerer, who makes for us this all. In fond love for His daughter, the earth, He (the resplendent Lord) has provided this water for our use to the rivers of varied dimensions and forms. 13

प्र सुष्टुतिः स्तनयन्तं रुवन्तमिळस्पतिं जरितनूनमश्याः ।
 यो अब्दिमाँ उदनिमाँ इयतिं प्र विद्युता रोदसी उक्षमाणः ॥१४॥
 एष स्तोमो मारुतं शर्धो अच्छा रुद्रस्य सूनूर्युवन्यूरुदश्याः ।
 कामो राये हवते मा स्वस्त्युप स्तुहि पृषदश्रौ अयासः ॥१५॥
 प्रैष स्तोमः पृथिवीमन्तरिक्षं वनस्पतीरोषधी गये अश्याः ।
 देवोदेवः सुहवो भृनु मह्यं मा नो माता पृथिवी दुर्मनौ धातु ॥१६॥
 उरो देवा अनिबाधे स्याम । ॥१७॥
 समश्विनोरवसा नूतनेन मयोभुवा सुप्रणीती गमेम ।
 आ नो रायि वहतमोत वीराना विश्वान्यमृता सौभगानि ॥१८॥

prá sushtutí stanáyantam ruván-
 tam ilás pátim jaritar nūnám aśyāḥ | yó abdimāñ udani-
 māñ iyarti prá vidyútā ródasī ukshámāṇaḥ || 14 || eshá
 stómo mārutam śárdho áchā rudráśya sūnūr yuvanyūr
 úd aśyāḥ | kámo rāyé havate mā svasty úpa stuhi prīshad-
 aśvāñ ayāsaḥ || 15 || praishá stómaḥ prithivīm antárikshaṁ
 vānaspátīñr óshadhī rāyé aśyāḥ | devó-devaḥ suhávo bhūtu
 máhyam má no mātá prithiví durmataú dhāt || 16 || uraú
 devā anibādhé syāma || 17 || sám aśvínor ávasā nūtanena
 mayobhúvā supránīti gamema | á no rayīm vahatam ótá
 vīrāñ á víśvāny amṛitā saúbhagāni || 18 ||

(४३) त्रिचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-१७) समदशर्चस्यास्य सूक्तस्य औमोऽत्रिकर्षिः । विश्वे देवा देवताः । (१-१५, १७) प्रथमादि
 पञ्चदशर्चा समदश्याश्च त्रिष्टुप्, (१६) षोडश्याश्चैकपदा विराट् छन्दसी ॥

॥२०॥

आ धेनवः पयसा तूर्ण्यर्था अमर्धन्तीरुप नो यन्तु मध्वा ।
 महो राये बृहतीः सप्त विप्रो मयोभुवो जरिता जोहवीति ॥१॥

43.

Á dhenávaḥ páyasā tūrnyarthā ámardhantīr úpa no
 yantu mádhvā | mahó rāyé bṛihatīḥ saptá vípro mayo-
 bhúvo jaritá johavīti || 1 ||

May your pious praise, Oh worshipper, assuredly reach the thundering, roaring Lord of the earth, who proceeds, illuminating the heaven and earth with his lightning and impelling the clouds distributes the rain. 14

May this hymn reach up to the mighty cloud-bearing wind, the youthful offspring of cosmic vitality. My intent desires incite me to earn riches for the good of all. May every one glorify them who go to their sacred assignment speedily as if mounted on spotted steeds. 15

May our invocations reach the divine bounties on earth and in the mid-region and the forest trees, the plants, for the sake of riches. May each individual divine bounty be easily invoked by me. May not the mother earth be unfavourably disposed to me. 16

O divines, may we ever enjoy great and uninterrupted bliss. 17

May we obtain the very fresh favour of the twin divines (bounties on the earth and in the heaven) and gain their unprecedented, joy-conferring and well-guided protection. May the immortals grant us riches, brave youths and all round prosperity. 18

May the harmless speech, in different metres, like milch-cows, who hasten to their destination come to us, with their sweetness. The wise worshipper invokes the seven-metred divine speech vast and joy-diffusing for gaining ample riches. 1

आ सुष्टुती नमसा वर्तयथ्यै द्यावा वाजाय पृथिवी अमृते ।
 पिता माता मधुवचाः सुहस्ता भरेभरे नो यशसावविष्टाम् ॥२॥
 अर्ध्वर्यवश्चक्रुवांसो मधूनि प्र वायवे भरत चारु शुक्रम ।
 होतेव नः प्रथमः पाद्व्यस्य देव मध्वो ररिमा ते मदाय ॥३॥
 दश क्षिपो युञ्जते बाहु अद्रि सोमस्य या शमितारा सुहस्ता ।
 मध्वो रसं सुगभस्तिगिरिष्ठां चनिश्चदद्दुहे शुक्रमंशुः ॥४॥
 असावि ते जुजुषाणाय सोमः क्रतुवे दक्षाय बृहते मदाय ।
 हरी रथे सुधुरा योगे अर्वाग्निन्द्र प्रिया कृणुहि हूयमानः ॥५॥

ā sushtutī nāmasā vartayādhyai
 dyāvā vājāya prithivī āmṛidhre | pitā mātā mādhuvacāḥ
 suhastā bhāre-bhare no yaśāsāv avishṭām || 2 || ādhvaryā-
 vaṣ cakṛivāṁso mādghūni prā vāyāve bharata cāru ṣukram |
 hōteva naḥ prathamāḥ pāby asyā déva mādghvo rarimā te
 mādāya || 3 || dāṣa kshīpo yuñjate bāhū ādriṁ sōmasya yā
 ṣamitārā suhastā | mādghvo rāsaṁ sugābhastir girishṭhām
 cāniṣcadad duduhe ṣukram aṁśūḥ || 4 || āsavi te jujushā-
 nāya sōmaḥ krātve dākshāya bṛihaté mādāya | hārī rāthe
 sudhūrā yōge arvāg īndra priyā kṛiṇuhi hūyāmānaḥ
 || 5 ||

आ नो महीमरमन्ति सजोषा मां देवीं नमसा रानहंव्याम ।
 मधोर्मदाय बृहतीमृतज्ञामाग्ने वह पृथिभिर्देवयानैः ॥६॥
 अञ्जन्ति यं प्रथयन्तो न विप्रा वपावन्त नाग्निना तपन्तः ।
 पितुर्न पुत्र उपसि प्रेष्ठ आ घर्मो अग्निमृतयन्नसादि ॥७॥

ā no mahīm arāmatim sajōshā gnām devīm nāmasā rā-
 tāhavyām | mādhor mādāya bṛihatīm ṛitajñām āgne vaha
 pathibhir devayānaiḥ || 6 || añjānti yām pratháyanto ná
 viprā vapāvantam nāgnínā tāpantaḥ | pitúr ná putrá upási
 prēshṭha ā għarmó agním ṛitáyann asādi || 7 ||

With pious praise, and reverence, I invoke exhaustless heaven and earth. May the father (heaven) and mother (earth), both sweet in speech, loving in treatment, and well-reputed protect us in every struggle. 2

Priests, who are composing sweet tunes, first offer to the wind-divine, the delightful and brilliant sweet drink. May you, like an invoker, O priestly wind-divine, be the first to accept this sweet offering, which we are presenting to you for your exhilaration. 3

The ten expressers of the juice (the ten fingers of both the hands) and the two arms of the worker, are actively engaged in effusing out the juice from the medicinal herbs, with the help of pressing stones. The exulting expert worker toils on the assignment, big as a mountain, and finally for the spiritual joy he is able to press out the sweet extracts. 4

The devotional love (like the extract of herbs) has been effused, O resplendent Lord, for your delight and for impelling your strength in action, and for your great exhilaration ; therefore, O resplendent Lord, when invoked by us, put your two dear, docile, well-trained horses in your chariot, with fire axle. 5

O fire divine, being well pleased with us, bring to us, by paths frequented by the divine powers, the divine queen of knowledge, who is mighty and omnipresent, to whom oblations are offered with reverence, and who is vast and cognizant of sacred worship, to partake of the exhilaration of the sweet devotion. 6

A priest offers butter to the fire, in the same way as wise men nourish the seed and extend the realm of knowledge. The sacred caldron when placed on fire of the altar looks as if the son sitting on his father's lap. 7

अच्छा मही बृहती शंतेमा गीर्दूतो न गन्त्वश्विनां हुवध्वै ।
 मयोभुवां सुरथा यातमर्वाग्गन्तं निधिं धुरमाणिर्न नाभिम् ॥८॥
 प्र तव्यसो नमउक्तिं तुरस्याहं पूष्ण उत वायोरदिक्षि ।
 या राधसा चोदितारां मनीनां या वाजस्य द्रविणोदा उन त्मन् ॥९॥
 आ नामभिर्मरुतो वक्षि विश्वाना रूपेभिर्जातवेदो हुवानः ।
 यज्ञं गिरो जरितुः सुष्टुतिं च विश्वे गन्त मरुतो विश्वं ऊती ॥१०॥

āchā mahī

bṛihatī śāntamā gīr dūtó ná gantv aśvínā huvádhyai | ma-
 yobhúvā saráthā yātam arvāg gantām nidhīm dhúram ānir
 ná nábbhim || 8 || prá távyaso námaüktim turásyāhām pūshná
 utá vāyór adikshi | yá rádhasā coditārā matīnām yá vája-
 sya draviṇodā utá tmán || 9 || á námabhir marúto vakshi
 víšvān á rūpébhir jātavedo huvānāḥ | yajñám gíro jaritúḥ
 sushtutīm ca víšve ganta maruto víšva ūtī || 10 ||

॥२२॥

आ नो दिवो बृहतः पर्वतादा सरस्वती यजता गन्तु यज्ञम् ।
 हव्यं देवी जुजुषाणा घृताचीं शग्मां नो वाचमुशती शृणोतु ॥११॥
 आ वेधसं नीलपृष्ठं बृहन्तं बृहस्पतिं सदाने सादयध्वम् ।
 सादयोनिं दम आ दीदिवंसं हिरण्यवर्णमरुषं सपेम ॥१२॥
 आ धर्णसिर्वृहदिवो रराणो विश्वेभिर्गन्त्वोमभिर्हुवानः ।
 मा वसान ओषधीरमृध्नस्त्रिधातुशृङ्गो वृषभो वयोधाः ॥१३॥

á no divó bṛihatāḥ párvatād á sárasvatī yajatá gantu
 yajñám | hávam devī jujushāṇā ghritāci śagmām no vācam
 uśatī śṛiṇotu || 11 || á vedhásam nīlapriṣṭham bṛihántam
 bṛihaspátim sādane sādayadhvam | sādadyonim dáma á dī-
 divānsam hīraṇyavarṇam arushām sapema || 12 || á dharna-
 sīr bṛiháddivo rārāṇo víšvebhir gantv ómabhir huvānāḥ |
 gná vásāna óshadhīr āmṛidhras tridhātuśṛiṅgo vṛishabhó
 vayodhāḥ || 13 ||

May this adoring, earnest and gratifying praise go like a messenger to summon the twin divines hither. Come O twin divines, givers of happiness, riding in one chariot. May you come down to the cherished loving devotion, as the bolt to the axle of the wagon. 8

I offer adoration with reverence to the nourishing bounty and victorious wind-divine, who both are inspirers of wise thoughts and granters of strength and of food, and also both of them are distributors of riches. 9

O omniscient Lord, invoked by us all, may you bring here vital principles, under their several names and forms. May you, O vital faculties, come with all your protecting impulses to bless our benevolent deeds, the prayers, and the adoration of the worshipper. 10

May the radiant divine speech come to bless our benevolent works from heavenly regions and cloudy-realms. May she, glittering with glory, and appreciating our offerings, eagerly hear our melodious songs. 11

May you enshrine in your hearts the Supreme Lord of universe, the creator, whose dark-blue sky is the back. Let us serve this Lord, seated in the inner chamber of our body and shining everywhere. He is golden-hued, and resplendent. 12

May the sustainer of all, (the fire divine), greatly radiant, the delighter, come with all his protecting faculties, when invoked. He is clothed with flames and with plants, and is invincible. His horns, as if flames, are of three colours (white, red and black), and is the showerer of blessings and the bestower of life. 13

मा॒नु॒ष्पदे॑ प॒रमे॑ शु॒क्र आ॒योर्वि॒प॒न्यवो॑ रा॒स्पि॒र॒सो अ॒ग्मन् ।
 सु॒ष्टो॒व्यं नम॑सा ग॒तह॑व्याः शि॒शुं सृ॒जन्त्या॒यवो॑ न वा॒से ॥१४॥
 बृ॒हद्वयो॑ बृ॒हते॑ तु॒भ्यम॑ग्ने धि॒या॒जु॒रो मि॒थुना॑सः स॒चन्त ।
 दे॒वो॒दे॒वः सु॒हवो॑ भृ॒तु म॒ह्यं मा नो॑ मा॒ता पृ॒थि॒वी दु॒र्मता॑ धा॒त् ॥१५॥
 उ॒रौ दे॒वा अ॒नि॒वा॒धे म्या॑म ॥१६॥
 स॒म॒श्चि॒तो॒र्ग्व॒सा नू॒तने॑न म॒यो॒भुवा॑ सु॒प्र॒णी॒ती ग॑मेम ।
 आ नो॑ र॒यि व॑ह॒त॒मा॒न वी॒र॒णा वि॒श्वान्य॑मृ॒ता सौ॑भ॒गानि ॥१७॥

mātúsh padé paramé šukrá āyór vipanyávo
 rāspiráso agman | suśévyam námasā rātáhavyāḥ śiṣum mṛi-
 janty āyávo ná vāsé || 14 || bṛihád váyo bṛihaté túbhyam
 agne dhiyājúro mithunāsah sacanta | devó-devaḥ suhávo
 bhūtu máhyam má no mātá prithiví durmataú dhāt || 15 ||
 uraú devā — || 16 || sám aśvínor ávasā — || 17 ||

(४४) चतुश्चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशचरित्याख्य सूक्तस्य काश्यपोऽवन्सारो लिङ्गोक्ताश्च ऋषयः । विश्वे देवा देवताः ।

(१-१३) प्रथमादित्रयोदशर्चां जगती, (१४-१५) चतुर्वर्णापञ्चदश्यांश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥२३॥

नं प्र॒त्न॒था पु॒र्व॒था वि॒श्व॒थे॒म॒था ज्ये॒ष्ठ॒ता॒ति व॒हि॒षदं॑ स्व॒र्वि॒दम् ।
 प्र॒ती॒ची॒नं वृ॒ज॒नं दो॒ह॒से गि॒रा॒शुं ज॒य॒न्त॒म॒नु या॒सु व॒र्ध॒मे ॥१॥

44.

Tām pratnāthā pūrvāthā viśvāthemāthā jyeshtḥātātīm
 barhishādām svarvīdam | praticīnām vṛjānaṁ dohase girā-
 śum jāyantam ānu yāsu vārdhase || 1 ||

The priests, equipped with all the accessories of the fire ritual have come to the bright and most excellent place of the mother earth. As men clean and wash and then deck and decorate the infant child, similarly the priests foster and take care of the new born auspicious fire with reverence. 14

Married pairs (husband and wife) getting old in their devotion, jointly offer abundant sacred oblations to you, O fire divine. May the most divine among all divine powers, be invoked by me, and may the mother earth keep no ill-thoughts for me. 15

O divine powers, may we ever dwell in your uninterrupted bliss. 16

May we obtain the very fresh favour of twin divines and gain their unprecedented joy-conferring and well-guided protection. May the immortals grant riches, sons and grandsons and all round prosperity. 17

As ancient sages, our predecessors, and all sages of the present generation have been drawing strength by prayers of the resplendent Lord, so, may you also draw power, from Him who is the oldest and best of the divine powers. Enshrine to Him in your pure hearts, who is the bestower of bliss, and is swift and victorious. May you extol to Him by such prayers. 1

श्रिये सुदृशीरुपरस्य याः स्वविरोचमानः ककुभामचोदते ।
 सुगोपा अमि न दभाय मुक्रतो परो मायाभिरुत आसु नाम ते ॥२॥
 अत्यै हविः संचते सच्च धातु चारिष्ठगातुः स होतो महोभरिः ।
 प्रसस्तीणो अनु बृहिवृषा शिशुर्मध्ये युवाजरो विमृहा हितः ॥३॥
 प्र व एते सुयुजो यामन्निष्ठ्य नीचीरमुष्मै यम्य क्रतावृधः ।
 सुयन्तुभिः सर्वशामैर्भीशुभिः किविनामानि प्रवणे मुषयति ॥४॥
 संजभुराणस्तरुभिः सुतेगृभं वयाकिनै चित्तगर्भासु मुखरुः ।
 धारवाकेश्वृजुगाथ शोभमे वर्धस्व पत्नीरभि जीवो अध्वरे ॥५॥

śriyē sudrīṣīr ūpa-
 rasya yāḥ svār virócamānaḥ kakúbhām aeodáte | sugopā asi
 ná dābhāya sukrato paró māyābhir ṛitā āsa nāma te || 2 ||
 átyam havīḥ sacate sáe ca dhātu eārisṭagātuh sá hótā
 sahobháriḥ | prasārsrāṇo ānu barhír vṛishā śīsur mādhye
 yúvājáro visrúbhā hitāḥ || 3 || prá va eté suyújo yámann
 isṭāye nícīr amúshmai yamyā ṛitāvṛídhah | suyántubhiḥ
 sarvaśāsaír abhīsubbiḥ krívīr nāmāni pravaṇé mushāyati
 || 4 || samjārbhurāṇas tárubhiḥ sutegríbhām vāyākinam cit-
 tāgarbhāsu susvárūḥ | dhāravākéshv ṛijugātha śobhase vár-
 dhasva pátnīr abhī jīvó adhvaré || 5 ||

॥२४॥ यादगेव ददृशे तादृगुच्यते सं छायाया दधिरे सिध्रयाप्स्वा ।
 महीमस्मभ्यमुरुषामुरु ज्रयो बृहत्सुवीरमनपच्युतं सहः ॥६॥

yadrīg evá dādṛiṣe tādrīg ucyate sám chāyāyā dadhire
 sidhráyāpsv ā | mahīm asmābhyam urushām urú jráyo bṛi-
 hāt suvīram ānapacyutam sāhaḥ || 6 ||

Being self-radiant, your glory spreads through the regions and through the beautiful waters of unyielding clouds for the good of mankind. O performer of good deeds, the preserver of men, you are in no way to cause injury to creatures. You excel all wisdom. Your name abides in truth. 2

He, the fire-divine, is associated with the perpetual offerings, and is the sustainer of all. Nothing restricts him, the showerer, in his way whilst gliding to the place of ceremony. He is an infant, later on ever-young, exempt from decay and rests in the midst of plants. 3

These well-combined rays of the Sun, are descending with intent to proceed to the place of the fire ritual amplifying the gains in the interests of the worshipper. Operating with these swift-moving all-regulating rays, he takes up waters flowing in low places (to heights to form clouds). 4

Object of honest eulogium, enkindled with fire-sticks, accepting devotional prayers animated by the heartfelt love, and giver of life, it shines among the inner chambers of the enlightened worshippers, and upholders of the sacred words. May you increase your protecting flames, the consorts in the sacred fire-ritual. 5

Like as it is beheld, so it is described to be. It, with its extensive splendour in the waters, makes earth yield us room enough and amply wide. May it grant us great vigour undecaying energy, and invincible strength, together with brave progeny. 6

वेत्यग्रुर्जनिवान्वा अति स्पृधः समर्यता मनसा सूर्यः कविः ।
 घ्रांसं रक्षन्तं परि विश्वतो गयमस्माकं शर्म वनवत्स्वावसुः ॥७॥
 ज्यायामस्य यतुनस्य केतुनं ऋषिस्वंगं चरति यामु नाम ते ।
 यादृशिमन्वायि तमपस्यथा विदुष उ स्वयं वहते सो अरं करत ॥८॥
 समुद्रमामासव तस्थे अग्रिमा न रिष्यति सर्वनं यस्मिन्नायता ।
 अत्रा न हार्दि कवणस्य रेजते यत्रा मतिविद्यते पृतवन्धनी ॥९॥
 स हि क्षत्रस्य मनुमस्य चित्तिभिरेवावदस्य यजुतस्य मग्नेः ।
 अवत्सारस्य स्पृणवाम स्प्वभिः शविष्ठं वाजं विदुषा चिदध्वम ॥१०॥

véty ágrur jánivān
 vá áti sprídhah samaryatá manasā sūryah kavīḥ | ghraṁsám
 rākshantam pári viṣvāto gáyam asmākam śarma vanavat
 svávasuḥ || 7 || jyáyāṁsam asyá yatúnasya ketúna ṛishisva-
 ráṁ carati yásu náma te | yādrīṣmin dháyi tám apasyáyā
 vidad yá u svayám váhate só áram karat || 8 || samudráṁ
 āsām áva tasthe agrimā ná rishyati sávanam yásminn
 áyatā | átrā ná hārdi kravanásya rejate yátrā matír vid-
 yáte pūtabándhanī || 9 || sá hí kshatrásya manasásya cítti-
 bhir evāvadásya yajatásya sádhhreh | avatsārásya sprīnavāma
 ráṁvabhiḥ śávishtṥam vājam vidúshā cid árdhyam || 10 ||

॥२५॥ इयेन आसामदितिः कक्ष्योऽमदो विश्ववारस्य यजुतस्य मायिनः ।
 समन्यमन्यमर्थपन्त्येतैव विदुषिषाणं परिपानमन्ति ते ॥११॥

syenā āsām áditiḥ kakshyò mádo viṣvāvārasya yajatá-
 sya māyínah | sám anyám-anyam arthayanty étave vidúr
 vishānam paripānam ánti té || 11 ||

The creator is the foremost poet of vision, radiant like the sun, she advances with his superior conscient power. He is ever intent on combat with his adversaries in advancement. May we adore the all round illuminator of bright heavens and may he secure our entire felicity, and grant us a sheltering home, that wards fierce heat of the day off on every side. 7

Your name, sung by seers in the hymns, goes to the superior one with this swift-moving banner like luminous flame. By devotion, he wins the blessing, where on his heart is set. He, who himself stirs and strives acquires abundant riches. 8

The chief and best of these our praises proceed to the ocean—like sun ; that worship does not fail where in these sacred hymns are extended. There the heart's desire of the worshipper remains not unfulfilled where the mind is pure. 9

He verily is to be glorified. Let us with pleasant thoughts of such high values of life as the spirit of voluntary assistance, good-will, security, reverence, co-existence and safety, strive to win the super strength to be shared by everyone, wise and sensible. 10

The bird, the son of Infinity is the master of this elixir, the spiritual joy. It fills the heart with ecstasy, and as such everyone craves to have this universally covetable reverential and inspiring elixir, and all urge one another to enjoy. Everyone finds in this wonderful elixir this invigorating blissful drink. 11

सदापृणो यजतो वि द्विषो वर्धाद्वाहुवृक्तः श्रुतवित्तयो वः सचा ।
 उभा स वग प्रत्येति भाति च यदीं गुणं भजते सुप्रयावभिः ॥१२॥
 सुतंभरो यजमानस्य सत्पतिर्विश्वासांमधः स धियामुदञ्चनः ।
 भरद्देनू रसवच्छिष्ट्रिये पयोऽनुब्रुवाणो अध्येति न स्वपन् ॥१३॥
 यो जागार तमृचः कामयन्ते यो जागार तमु सामानि यन्ति ।
 यो जागार तमयं सोम आह तवाहमस्मि सख्ये न्योकाः ॥१४॥
 अग्निर्जागार तमृचः कामयन्तेऽग्निर्जागार तमु सामानि यन्ति ।
 अग्निर्जागार तमयं सोम आह तवाहमस्मि सख्ये न्योकाः ॥१५॥

sadāpṛiṇó yajató ví dví-
 sho vadhīd bāhuvṛiktāḥ śrutavīt tāryo vaḥ sácā | ubhā́ sá
 várā prāty eti bhāti ca yád īm gaṇám bhájate suprayāva-
 bhiḥ || 12 || sutambharó yájamānasya sátpatir víśvāsām
 ūdhaḥ sá dhiyām udāñcanaḥ | bhárad dhenú rāsavac chiṣṛiye
 páyo 'nubruvāṇó ádhy eti ná svapán || 13 || yó jāgāra tám
 řícaḥ kāmayinge yó jāgāra tám u sāmāni yanti | yó jāgāra
 tám ayām sóma āha távāhām asmi sakhyé nyòkāḥ || 14 ||
 agnīr jāgāra tám řícaḥ kāmayinge 'gnīr jāgāra tám u
 sāmāni yanti | agnīr jāgāra tám ayām sóma āha távāhām
 asmi sakhyé nyòkāḥ || 15 ||

(४५) पञ्चव्यारिण सूक्तम्

(१-११) एकादशर्वस्यास्य सूक्तस्यात्रयः सदापृण ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२॥ विदा दिवो विष्यन्नद्रिमुक्थैरायत्या उषमो अचिनो गुः ।
 अपावृत व्रजिनीमृत्स्वगाद्वि दुरो मानुषीर्देव आवः ॥१॥

45.

Vidá divó vishyānu ádrim ukthaír āyatyá usháso arcíno
 guḥ | ápāvṛita vrajīnīr út svār gād ví dúro mánushīr devá
 āvah || 1 ||

A devotee in the company of such virtuous ones as are ever rich in wealth, pious worshippers, destroyer of the crooked by strong hands, fully-learned and skilful, would always destroy his enemies. Such a person would surely gain his wishes in both worlds, and would shine brightly. 12

He becomes the defender of the sons of the pious institutor of ceremony, a benevolent guardian and uplifter of all holy thoughts, the milch-cows (scriptures) offer sweet wisdom, which is distributed all over. But only he knows this who learns and speaks the holy texts, not he who sleeps. 13

The R̥k hymns love him who wakes and watches; the Saman tunes also bless him, who is ever vigilant. The loving Lord also addresses thus to the man, who is vigilant, "I am yours, my dwelling in your friendship". 14

The R̥k hymns love the one enlightened, who ever wakes and watches. The Saman tunes also bless the one enlightened who is ever vigilant, and to that enlightened one the loving Lord also addresses thus: "I am yours; my dwelling in your friendship." 15

The self of the realized devotee recovers the lost wisdom, praying and hurling his bolt of determination from the innermost realm. The rays of the approaching dawn are spread around the divine source of light, scattering the clustered gloom, has risen and set open the doors of knowledge of men. 1

वि सूर्यो अमतिं न श्रियं सादोर्वाद्वा माता जानती गात ।
 धन्वर्णसो नद्यः खादोर्अर्णाः स्थूणेव सुमिता दंहत योः ॥२॥
 अस्मा उक्थाय पर्वतस्य गर्भो महीना जनुषे पृथ्याय ।
 वि पर्वतो जिहीत साधेत द्यौराविवामन्तो दसयन्त भूमं ॥३॥
 सुक्तेभिर्वो वचोभिर्देवजुष्टेन्द्रा न्वग्नी अवसे हुवध्वै ।
 उक्थेभिर्हिष्मा कवयः सुयज्ञा आविवामन्तो मरुतो यजन्ति ॥४॥
 एतो न्वद्य सुध्यो भवाम प्र दुच्छुना मिनवामा वरीयः ।
 आरे द्वेषामि मनुतर्दधामायाम प्राञ्चो यजमानमच्छे ॥५॥

ví sūryo amátim ná śrīyaṃ sād órvād gávām
 mātā jānatī gāt | dhánvarṇaso nadyaḥ kládoarnā sthūṇeva
 súmitā dṛinhata dyaúḥ || 2 || asmā uktháya párvatasya gár-
 bho mahínām janúshe pūrvyáya | ví párvato jīhīta sādḥata
 dyaúr āvívāsanto dasayanta bhúma || 3 || sūktébhir vo váco-
 bhir devájushtair índrā nv àgnī ávase huvádhyai | ukthé-
 bhir hí shmā kaváyah suyajñā āvívāsanto marúto yájanti
 || 4 || éto nv àdyá sudhyò bhávāma prá duchúnā minavāmā
 váriyah | āré dvéshāñsi sanutár dadhāmáyāma práñco yá-
 jamānam ácha || 5 ||

॥२॥

एता धियं कृणवामा सखायोऽप या मातां ऋणुत व्रजं गोः ।
 यया मनुर्विशिशिप्रं जिगाय यया वणिग्वङ्कुरापा पुरीषम ॥६॥
 अनूनोदत्र हस्तयतो अद्विरार्चन्येन दश मासो नवग्वाः ।
 ऋतं यती सरमा गा अविन्दुद्विश्वाति सत्याद्विराश्रकार ॥७॥

éta dhīyaṃ kṛṇávāmā sakbāyó 'pa yā mātāñ ṛiṇutá
 vrajāṃ góḥ | yáyā mánur viśiṣipráṃ jigāya yáyā vaṇig
 vañkúr āpā pūrīṣham || 6 || ánūnod átra hástayato ádrir
 árcan yéna dāṣa māsó návagvāḥ | ṛitāṃ yatī sarāmā gá
 avindad víṣvāni satyāngirāṣ cakāra || 7 ||

The sun of enlightenment spreads his light as splendour personified. Dawn, the mother of the light, knowing his approach, comes from the spacious firmament. The rivers with running waters flow, breaking down their banks. The heaven is stable like a firm-set pillar. 2

These traditional hymns cause the burthen of the cloud to descend to fertilize the fields. The sky performs its assigned duty (and pours down the rain). The assiduous farmers tire themselves out with more work. 3

O resplendent and adorable Lord, I invoke you for my protection with God-pleasing and well composed words to obtain your favour. Preceptors excelling in academic pursuits and assiduous men also adore you with reverence. 4

Come today quickly ; may our thoughts be holy. May we cast away mis-fortune far from us. May we then keep them at distance, who hate us and hasten to meet the institutor of the sacred works. 5

Come friends, let us strive to attain that solemn purpose, wherewith the gate of (the stolen) mother-cow (the divine wisdom) could be thrown open, wherewith man could overcome evil-desires attractive in appearance and wherewith the wandering merchant could obtain his wealth. 6

At this place of work and worship, the preparation is set in motion by the hands of the priests for singing praises, whereby the progressive ministrants celebrate the ten-months worship. And when the divine intuition comes straight and discovers the wisdom, fire-priests render all the worship effective. 7

विश्वे अस्या व्युषि माहिनायाः सं यद्गोभिरङ्गिरसो नवन्त ।
 उत्स आसां परमे सधस्थ ऋतस्य पथा सरमा विदुहाः ॥८॥
 आ सूर्यो यातु सप्ताश्वः क्षेत्रं यदस्योर्विया दीर्घयाथे ।
 रघुः स्येनः पतयदन्धो अच्छा युवा कविर्दीदयद्गोषु गच्छन् ॥९॥
 आ सूर्यो अरुहच्छुक्रमणोऽयुक्त यद्भरितो वीनपृष्ठाः ।
 उद्गा न नावमनयन्त धीरा आश्वेष्वर्तारापो अर्वागतिष्ठन् ॥१०॥
 धियं वो अप्सु दधिषे स्वर्षा ययातरन्दश मासो नवग्वाः ।
 अया धिया स्याम देवगोपा अया धिया तुतुर्यामात्यहः ॥११॥

vīsve asyā vyúshi

māhināyāḥ sām yād góbhir āṅgirasō nāvanta ! útsa āsām
 paramé sadhāstha řitāsya pathā sarāmā vidad gāḥ ॥ 8 ॥ á
 sūryo yātu saptāśvaḥ kshétram yād asyorviyā dīrghayāthé |
 raghūḥ syenāḥ patayad ándho áchā yúvā kavír dīdayad
 góshu gáchan ॥ 9 ॥ á sūryo aruhac chukráṁ árṇó 'yukta
 yád dharíto vītáprishthāḥ | udnā ná nāvam anayanta dhírā
 āṣṛinvatír ápo arvāg atishthān ॥ 10 ॥ dhīyaṁ vo apsú da-
 dhishe svarshām yáyátaran dáṣa māsó nāvagvāḥ | ayā
 dhiyā syāma devágopā ayā dhiyā tuturyāmāty ánhah
 ॥ 11 ॥

(४६) पदचन्वारिंश सूक्तम्

(१-८) अष्टचरयारय सूक्तस्यत्रिय प्रतिक्षत्र ऋषिः । (१-६) प्रथमादिपञ्चमां विश्वे देवाः ,

(७-८) समस्यष्टम्योश्च देवफल्ग्यो देवताः । (१ ३-७) प्रथमचम्बुतीयादिपञ्चानाञ्च

जगती , २ ८) द्वितीयाष्टम्योश्च त्रिष्टुप छन्दसाः ॥

॥२८॥

हयो न विद्वाँ अयुजि स्वयं धुरि तां वहामि प्रतर्णीमवस्युवम ।
 नास्या वश्मि विमुचं नावृते पुनर्विद्वान्पथः पुण्यत ऋजु नैषति ॥१॥

46.

Háyo ná vidváñ ayuji svayám dhurí tām vahāmi pra-
 tāraṇīm avasyúvam | nāsyā vaśmī vimúcam nāvṛitam pú-
 nar vidvān pathāḥ puraetá řijú neshati ॥ 1 ॥

When the fire-priests on the opening of this adorable dawn, could recover the lost cattle (the lost wisdom) they milched the cows and distributed the milk (the spiritual joy) to the august assembly, for intuitive instinct could find wisdom by the path of truth. 8

May the sun (the self) the Lord of seven steeds (sense organs), arrive, for he has a distant goal to reach by a tedious journey. Fleet as a hawk, he pounces upon the offered sacrificial food, ever young and far-seeing, he shines, moving amidst rays of light. 9

The sun has ascended above the shining ocean, as soon as he yokes his bright-backed steeds. The wise sage draws him, like a ship, across the ocean. The rain waters, hearing his commands, have come down. 10

I offer to you, for the sake of rain, an all-bestowing worship, whereby the progressive ministrants have completed the ten-months rite. May we, by this worship, invoke Nature's bounties to guard us against ills. May we, by this worship, pass safe beyond affliction and sin. 11

46

The enlightened person of his own accord, attaches himself to his assigned task, like a trained horse to a chariot. I also bear that task which is transcendent and preservative. I seek for no release, neither see way of turning back therefrom. May he, who knows the way, conduct me by the right path. 1

अ॒ग्न इन्द्र॑ वरु॒ण मित्र॑ दे॒वाः शर्धः॑ प्र यन्त॑ मा॒रुतो॑न वि॒ष्णो ।
 उ॒भा नास॑त्या रु॒द्रो अध॑ ग्नाः पृ॒षा भगः॑ सर॒स्वती जुष॑न्त ॥२॥
 इन्द्रा॑ग्नी मि॒त्रावरु॑णादि॒तिं स्वः पृ॑थि॒र्वी द्यां म॑रुतः पर्व॒ता अपः॑ ।
 हुवे॑ वि॒ष्णुं पूष॑णं ब्रह्म॒णस्पति॑ भगं नु श॒र्म सवि॑ताग्मृ॒तये ॥३॥
 उ॒त नो॑ वि॒ष्णुरु॒त वातो॑ अ॒श्विनो॒त द्रवि॑णो॒दा उ॒त सोमो॑ मय॒ष्क॒रत॑ ।
 उ॒त ऋ॒भ॒व उ॒त रा॒ये नो॑ अ॒श्विनो॒त त्वष्टे॑न वि॒भ्वा॒नु मंस॑ते ॥४॥
 उ॒त त्य॒ज्ञो मा॒रुतं॑ शर्धं आ ग॑मद्वि॒क्षयं॑ य॒ज॒तं ब॒र्हि॒ग॒सदे॑ ।
 बृ॒ह॒स्पतिः॑ श॒र्म पू॒षा॒न नो॑ यमद॒रु॒ध्यं वरु॑णो मि॒त्रो अ॒र्य॒मा ॥५॥

ágna índra vá-
 ruṇa mítra dévāḥ śárdhaḥ prá yanta márutotá vishṇo |
 ubhá násatyā rudró ádha gnāḥ pūshā bhágaḥ sárasvatī ju-
 shanta || 2 || indrāgni mitrávaruṇáditim svāḥ pṛithivīm dyām
 marútaḥ párvatāñ apāḥ | huvé víshṇum pūshāṇam bráhma-
 nas pátim bhágaṁ nú śánsam savitāram ūtāye || 3 || utá no
 víshṇur utá váto asrídho dravinodá utá sómo máyas ka-
 rat | utá řibháva utá rāyé no aśvínotá tvásṣṭotá víbhvānu
 maṁsate || 4 || utá tyán no márutam śárdha á gamad divi-
 kshayám yajatám barhír āsáde | řiřhaspátih śarma pūshótá
 no yamad varūthyām váruṇo mitró aryamā || 5 ||

उ॒त त्वे नः॑ पर्व॒तामः॑ सु॒श॒स्तयः॑ सु॒दी॒तयो॑ न॒द्यः प॒त्राम॑णे भुवन ।
 भ॒गो वि॒भ॒क्ता श॒वसा॒वसा॑ ग॑मद॒रु॒ध्यचा॑ अदि॒तिः श्रो॒तु मे॒ हव॑म ॥६॥
 दे॒वानां॑ प॒त्नीरु॒शती॑रवन्तु नः प्रावन्तु नस्तु॒जये॑ वा॒जसा॒तये॑ ।
 याः पा॒थिवा॒सो या अ॒पाम॑पि व्र॒ते ता नो॑ दे॒वीः सु॒हवाः॑ श॒र्म व॒च्छत॑ ॥७॥

utá tyé
 naḥ párvatāsaḥ suṣastáyāḥ sudítāyo nadyās trāmaṇe bhu-
 van | bhágo vibhaktá śávasávasá gamad uruvyácā áditih
 śrotu me hávam || 6 || devānām pátnīr uṣatír avantu naḥ
 právantu nas tujāye vājasātaye | yāḥ pářthivāso yá apām
 ápi vraté tá no devīḥ suhavāḥ śarma yachata || 7 ||

May you the cosmic divine powers, such as the lightning, the vapours, the vital principles, the pervading ethereal element and the sun confer strength upon us. May the twin-divines (dawn and dusk) cosmic vitality, the speech, the nourishments, the gracious elements, and the divine enlightenment be blessings to us. 2

I invoke for protection the nature's bounties like lightning and fire, light and plasma, the mother infinity, the heaven, the earth, the vital principles, the clouds, the waters, the air-divine, the nourisher, as well as, above all, the Supreme Lord of the universe, the creator. 3

May all pervading Lord and lord of the divine wind who harms non give us felicity. May the blissful Lord, the bestower of riches give us joy. May the spiritual preceptors, the pair of physicians and surgeons, the architects and other intellectuals, be favourably disposed to our aspirations. 4

And may the adorable celestial company of the vital principles, grace our assembly devoted to sacred work, and may the Supreme Lord, provider of nourishment, the venerable, friendly and the maintainer of law and order guard and grant shelter to us. 5

And may the glorious mountains, the beneficent rivers, keep us safe from harm. May the gracious, the apportioner of wealth, come with abundance and protection. May this wide-pervading infinity hear my invocation. 6

May Nature's motherly bounties, help us of their own accord. May they so protect us, that we obtain vigorous children and abundant food. O mothers, the goddesses, whether terrestrial, or those in charge of the waters in the firmament, may you on our earnest invocation bestow upon us felicity. 7

उत मा व्यन्तु देवपत्नीरिन्द्राण्यग्नाय्यश्विनी राट् ।
आ रोदसी वरुणान्ति शृणोतु व्यन्तु देवीर्य ऋतुर्जनीनाम् ॥८॥

utá gnā

vyantu devápatnīr indrāṇy āgnāyy aśvīnī rāt | ā ródasī
varuṇānī śṛiṇotu vyāntu devīr yā ṛitúr jānīnām || 8 ||

(४७) समचत्वारिंश स्तुतम्

(१-७) समचत्वार्यस्य सूक्तस्यात्रेय प्रतिपद्य ऋषिः । विश्वे देवा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ।

॥९॥

प्रयुञ्जती दिव एति ब्रुवाणा मही माता दुहितुर्वोधयन्ती ।
आविवासन्ती युवतिर्मनीषा पितृभ्य आ सदान् जोहुवाना ॥१॥
अजिरासस्तदप ईयमाना आतस्थिवांसो अमृतस्य नाभिम् ।
अनन्तास उरवो विश्वतः सीं परि द्यावापृथिवी यन्ति पन्थाः ॥२॥
उक्षा समुद्रो अरुषः संपूर्णः पूर्वस्य योनिं पितुरा विवेश ।
मध्ये दिवो निहितः पृश्निरश्मा वि चक्रमे रजसस्प्रात्यन्तो ॥३॥
चत्वार ई बिभ्रन्ति क्षेमयन्तो दश गर्भं चरसे धापयन्ते ।
त्रिधातवः परमा अस्य गावो दिवश्चरन्ति परि सद्यो अन्तान् ॥४॥

47.

Prayujatī divā eti bruvāṇā mahī mātā duhitúr bodhā-
yantī | āvīvasantī yuvatīr manīṣhā pitṛībhya ā sādane jóhu-
vānā || 1 || ajirāsas tādapa íyamānā ātasthivāṅso amṛítasya
nābhim | anantāsa urávo viśvātaḥ sīm pári dyāvāpṛithiví
yanti pánthāḥ || 2 || ukshā samudró arushāḥ suparnāḥ pūr-
vasya yónim pitúr ā viveṣa | mádhya divó níhitāḥ pṛisṇir
āsmā ví cakrame rájasas pāty ántau || 3 || catvāra īm bi-
bhrati kshemayānto dáśa gárbhaṃ carāse dhāpayante | tri-
dhátavaḥ paramā asya gāvo divāś caranti pári sadyó án-
tān || 4 ||

And may Nature's motherly bounties accept the offering. May mother-lightning, mother-fire, mother-pair of healing bounties, mother-pair of earth and heaven and queen of waters, each of them hear our prayers. May the mothers-divine partake of our homage. May the motherly time-parameter, manifested in the sequence of seasons also accept our invocations. 8

47

Urging men to their labours, the adorable dawn, a great mother, comes from the heaven, she is the awakener of her daughter-earth; and is pious, ever young and glorified. She comes, when invoked, to the chamber of worship, with the protecting divine powers.

The rays of light, extending round, fulfilling their task of bringing on the day, abiding in contact with the orb of the immortal sun, unlimited and diffusive, spread everywhere through heaven and earth. 2

The showerer of rain, the shedder of dew, the radiant and the one of splendid wings,—such as the sun, has entered the region of the paternal east. The many-tinted and pervading luminary proceeds to both extremities of the firmament, and guards the two limits. 3

The four directions bear him up and seek their own welfare. The ten regions of space invigorate this babe to travel his daily course. His three-fold elementary rays swiftly traverse round the boundaries of the sky. 4

इदं वपुर्निवचनं जनासश्चरन्ति यन्नद्यस्तस्थुगपः ।
 द्वे यदी बिभृतो मातुरन्ये इहेह जाते यम्याश्च सर्वन्धू ॥५॥
 वि तन्वते धियो अस्मा अपांसि वस्त्रा पुत्राय मानरो वयान्ति ।
 उपप्रक्षे वृषणो मोदमाना दिवस्पथा वृध्वो यन्त्यच्छ ॥६॥
 तदस्तु मित्रावरुणा तदग्ने गं योरस्मभ्यमिदमस्तु शस्तम ।
 अशीमहि गाधमुत प्रतिष्ठां नमो दिवे बृहते सादनाय ॥७॥

idám vāpur nivācanam janāsaś cāranti yān nadyās
 tasthūr āpah | dvé yād im bibhṛitó mātūr anyé ihéha jāté
 yamyā sábandhū || 5 || ví tanvate dhīyo asma āpañsi vāstrā
 putráya mātáro vayanti | upapṛakshé vṛiṣhaṇo módamanā
 divás pathā vadhvò yanty ácha || 6 || tád astu mitrāvaruṇā
 tád agne śam yór asmábhyam idám astu śastám | aṣimáhi
 gādhám utá pratishtṥhām námo divé bṛihaté sádanāya
 || 7 ||

(४८) अष्टचन्वारिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चम्यारय सूक्तयात्रय प्रतिभातुर्केषि । विश्वे देवा देवता । जगती छन्दः ॥

॥२॥ कदु प्रियाय धाम्ने मनामहे स्वक्षत्राय स्वयंशसे महे वयम् ।
 आमेन्यस्य रजसो यदभ्र औ अपो वृणाना वितनोति मायिनी ॥१॥
 ता अन्नत वयुनै वीरवक्षणं समान्या वृतया विश्वमा रजः ।
 अपो अपाचीरपरा अपेजते प्र पूर्वाभिस्तिरगते देवयुर्जनः ॥२॥

48.

Kád u priyáya dhāmne manāmahe svákshatrāya sváya-
 şase mahé vayám | āmenyāśya rájaso yád abhrá āñ apó
 vṛiṇānā vitanóti māyínī || 1 || tá atnata vayúnam vírāva-
 kṣhaṇam samānyā vṛitáyā víśvam á rájaḥ | ápo ápācīr ápara
 ápejate prá pūrvābhis tirate devayúr jānaḥ || 2 ||

O men, indescribable is the mystic knowledge: who can say from whence the rivers flow, and where the waters dwell; how the visible two (day and night), associated and closely united, support the mother (i.e. the mother of the sun), who herself is invisible ? 5

For him worshippers lengthen praises and works of adoration, and for him mothers (cosmos) sew garments of rays. Rejoicing in the contact of their impregnation, the rays, the consorts, of the sun, come to our presence, by the path of the sky, to meet him. 6

May this our praise, O Lord of light and bliss, be appreciated by you. May it, O adorable Lord, be valued by you, as the means of health and happiness to us. May we then obtain depth (of life) and stability. We offer reverence to the vast celestial region. 7

48

How and when shall we offer adoration to the great resplendent dear to all, self-renowned, self-sovereign, and who, as the master of cosmic intelligence, investing heavens, spreads the waters above the clouds over the immeasurable firmament. 1

These dawns diffuse the consciousness, that gives strength to pious men and overspread the whole world with uniform light. The devout man does not worry about the dawns which have disappeared and those which are yet to come, but he lengthens the field of action with those that are before him. 2

आ ग्रावभिरह॑न्येभि॒रकु॑भिर्वरि॑ष्ठं वज्र॑मा जिघति॑ मायिनि ।
 शतं॑ वा यस्य॑ प्र॒चर॑न्त्ये दमे॑ संव॒र्तय॑न्तो वि च॑ वर्तय॑न्नहा ॥३॥
 तामे॑स्य रीति॑ पर॒शोरि॑व प्रत्य॒नीकम॑ख्यं भुजे॑ अस्य॒ वर्ष॑सः ।
 सत्त्वा॑ यदि॒ पितु॑मन्तमि॒व क्षयं॑ रत्नं॒ दधा॑ति भर॒ह्मणो॑ विशे ॥४॥
 स जिह्वा॑ चतु॒रनी॑क ऋ॒ज्जने॑ चारु॒ वसानो॑ वरु॒णो यत॑न्नग्नि॒म् ।
 न तस्य॑ वि॒द्वि पुरु॑षत्वता॒ वयं॑ यतो॒ भगः॑ सवि॒ता दा॑ति वार्य॑म् ॥५॥

á grāva-

bhir ahanyèbhir aktúbhir várishtham vájram á jigharti mā-
 yīni | śatām vā yāsya pracāran své dāme samvartāyanto
 ví ca vartayann áhā || 3 || tām asya rītim paraśor iva prāty
 ānikam akhyam bhuje asya vārpasaḥ | śacā yādi pitumān-
 tam iva kshāyaṁ rātnam dādhati bhārahūtaḥ viśe || 4 || sā
 jihvāyā cāturāṇika riñjate cāru vāsāno vāruṇo yātann arīm |
 nā tāsyā vidma puruṣatvātā vayam yāto bhāgaḥ savitā
 dāti vāryam || 5 ||

(५५) एकोनपञ्चाश सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चयारय सूक्तस्यात्रेय प्रतिपम ऋषि । विश्वे देवाः देवता । विष्टुर् हन्तः ॥

॥३॥

दे॒वं वो॑ अ॒द्य स॑वि॒तार॑मे॒षे भ॑गं च रत्नं वि॒भज॑न्तमा॒योः ।
 आ वो॑ नरा॒ पुरु॑भुजा ववृ॒त्यां दि॒वेदि॒वे चि॒दश्चि॒ना स॒खीयन् ॥३॥
 प्रति॑ प्र॒याण॑मसुर॒स्य वि॒द्वान्सू॒क्तैर्दे॒वं स॑वि॒तारं॑ दु॒वस्य॑ ।
 उप॑ ब्रुवी॒त न॑मसा वि॒जान॑ज्येष्ठं च रत्नं वि॒भज॑न्तमा॒योः ॥४॥

49.

Devām vo adyā savitāram éshe bhāgam ca rātnam vi-
 bhājantam āyōḥ | á vām narā purubhujā vavṛityām divé-
 dive cid asvina sakhīyān || 1 || prāti prayāṇam āsurasya vi-
 dvān sūktaír devām savitāram duvasya | úpa bruvīta ná-
 masā vijānāñ jyéshtham ca rātnam vibhājantam āyōḥ || 2 ||

The resplendent sun, whose hundred rays attend in his own abode, drives the days afar and brings the revolving days back again. Animated by the libations offered by day and by night, the sun sharpens his vast bolt of rays against the beguiler, the cloudy darkness. 3

I know the form of that fire-divine which is like an axe's edge. His resplendent form is designed for the welfare of mankind. To the man, who invokes him in struggle, he gives such opulence, as is like a dwelling place, full of precious treasure. 4

Blazing with his fiery tongue in the four quarters, and wearing beautiful lustre, the venerable proceeds onwards, dispelling darkness. With our human limitations, we would never know the omnipotency of the gracious supreme creator, whereby He bestows his blessings. 5

49

Today, I approach the divine gracious creator, who allots the gracious treasure amongst men. O the fast moving twins, the leading divines, conferrers of all enjoyable things, seeking your friendship, I call on you every day. 1

Knowing fully well the approach of the expeller (of darkness), i.e. the time of sunrise may you worship the divine creator with holy hymns and praises. Let him, who rightly knows, speak with reverence to him who distributes precious treasures amongst men. 2

अदत्रया दयते वार्याणि पूषा भगो अदिनिर्वस्त उस्मः ।
 इन्द्रो विष्णुर्वरुणो मित्रो अग्निरहानि भद्रा जनयन्त दस्माः ॥३॥
 तन्नो अनुवा सविता वरूथं तत्सिन्धव इषयन्तो अनु ग्मन् ।
 उप यद्वोचै अध्वरस्य होता रायः स्याम पतयो वाजरात्माः ॥४॥
 प्र ये वसुभ्य ईवदा नमो दुये मित्रे वरुणे सूक्तवाचः ।
 अवैत्वभ्यं कृणुता वर्गयो दिवस्पृथिव्योस्वसा मदेम ॥५॥

adatrayā dayate vāryāṇi pūshā bhāgo āditir vāsta usrah |
 indro vishṇur varuṇo mitrō agnir āhāni bhadra janayanta
 dasmah || 3 || tān no anarvā savitā vārūtham tāt sindhava
 ishāyanto ānu gman | ūpa yād vōce adhvarāsya hōtā rā-
 yāḥ syāma pātayo vājaratnāḥ || 4 || prā yé vāsubhya īvad
 ā nāmo dūr yé mitré varuṇe sūktāvācaḥ | āvaitv ābhvaṃ
 kṛiṇutā vārīyo divāsprithivyōr āvasā madema || 5 ||

(५०) पञ्चाशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्यात्रियः स्वस्यात्रिय ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । (१-५) प्रथमादि-
 चतुर्कचामनुष्टुप्, (५) पञ्चम्याश्च षड्विंशत्यन्तर्वा ॥

॥४॥

विश्वो देवस्य नेनुर्मतो वुरीत सख्यम् ।
 विश्वो राय इषुध्यति युष्मं वृणीत पुष्यमे ॥१॥
 ते ते देव नेतयं चेमाँ अनुशमे ।
 ते राया ते ह्याऽपृचे सचेमहि सच्यैः ॥२॥
 अतो न आ नृनतिथीनतः पत्नीर्दशस्यत ।
 अरे विश्वे पथेष्टां द्विषो युयोतु यूयुविः ॥३॥

50.

Viśvo devāsya netúr mārto vurīta sakhyām | viśvo
 rāyā ishudhyati dyumnām vṛiṇīta pushyāse || 1 || té te deva
 netar yé cemān anuśāse | té rāyā té hy āprīce sácemahi
 sacathyaḥ || 2 || áto na ā nṛiṇ átithiṇ átaḥ pátnir daśa-
 syata | āré víṣvam patheshthām dvishó yuyotu yúyuvih || 3 ||

The nourisher, the gracious, the infinite Lord, whose garb is splendour, bestows the excellent viands. Lord, the resplendent, the omnipresent, the venerable, the friendly, and adorable gives birth to auspicious days. 3

May the invincible creator grant us the covetable wealth, and may the flowing rivers hasten to convey it to us, for which I, the ministering priest of worship, repeat pious praises. Affluent in food, may we be the lords of wealth and rich treasures. 4

May ample wealth be granted to those, who present homage to the Lord of wealth and comforts, and to those, who have repeated praises to the Lord of light and bliss. O divines grant them uninterrupted happiness. May we all rejoice through the grace of heaven and earth. 5

50

Let every man solicit the friendship of the divine leader. Each one seeks glory and obtains affluence through his grace. 1

O divine leader, those who serve you are yours and the others too who serve the divine powers. We are sure both of them would be blessed with opulence and may the aspirations of all of us be fulfilled. 2

Therefore, serve the leaders of our sacred works, like guests, and also honour their wives. May the divine discriminator drive to a distance every adversary, and all who block our way. 3

यत्र वह्निर्भिहितो दुद्रवद्रोण्यः पशुः ।
 नृमणा वीरपस्त्योऽर्णा धीरेव मनिता ॥२॥
 एष ते देव नेता रथस्पतिः शं रयिः ।
 शं रये शं स्वस्तये इषःस्तुतो मनामहे देवस्तुतो मनामहे ॥५॥

yātra vahnir abhīhito dudravad dróṇyaḥ paśūḥ | nṛi-
 mānā vīrapastyó 'rṇā dhīreva sánitā || 4 || eshá te deva
 netā ráthaspatīḥ śám rayīḥ | śám rāyé śám svastáya isha-
 stúto manāmahe devastúto manāmahe || 5 ||

(५१) एकपञ्चाशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चस्यास्य सूक्तस्यावियः स्वस्यावियः ऋषिः । (१-३, ८-१५) प्रथमादितृचस्याहम्यायष्टर्चाश्च
 विश्वे देवाः । (४, ६-७) चतुर्व्याः पञ्चासमस्योश्चेन्द्राय । (५) पञ्चम्याश्च वायुर्देवताः । (१-५) प्रथमादि-
 चतुर्मेवां गायत्री । (५-१०) पञ्चम्यादिषण्णामृषिणः । (११-१३) एकादश्यादितृचस्य
 जगती त्रिष्टुप् वा । (१४-१५) चतुर्दशीपञ्चदशयोश्चानुष्टुप् छन्दोभिः ॥

॥५॥ अग्ने सुतस्य पीतये विश्वेरुमेभिर्ग गहि । देवेभिर्हव्यदातये ॥१॥
 ऋतधीतय आ गंत मत्वंधर्माणो अध्वरम् । अग्नेः पिबत जिह्वाया ॥२॥
 विप्रेभिर्विप्र मन्त्य प्रातर्यावभिरा गहि । देवेभिः सोमपीतये ॥३॥
 अये सोमश्चमू सुतोऽमेत्र परि षिच्यते । प्रिय इन्द्राय वायवे ॥४॥
 वायवा योहि वीतये जुषाणो हव्यदातये । पिबा सुतस्यान्धसो अभि प्रयः ॥५॥

51.

Ágne sutásya pītāye viśvair ūmebhir ā gahi | devébhir
 havyádātaye || 1 || řítadhītaya ā gata sátyadharmāṇo adhva-
 rām | agnéḥ pibata jihváyā || 2 || víprebhir vipra santya
 prātaryāvabhir ā gahi | devébhiḥ sómapītaye || 3 || ayám
 sómaḥ camú sutó 'matre pári shicyate | priyá índrāya vā-
 yāve || 4 || váyav ā yāhi vītāye jushāṇó havyádātaye | píbā
 sutásyāndhaso abhí práyah || 5 ||

Where fire is set and swiftly runs the cow's milk and butter, placed in the vessel, there the Lord, friendly to men, like the benevolent household wife, gives special opulence of dwellings and children. 4

O Lord, the divine leader, may your protecting chariot, laden with riches, be blessed to us,—blessed to us for wealth and well. We glorify him for well-being, peace and prosperity. We, the devout worshippers, adore him. 5

51

Come, O adorable Lord, with all your divine protecting measures, to accept our devotional love and to grant blessings. 1

Come to our sacred work and worship, O possessors of divine wisdom, and performers of righteous deeds. May you relish our love, as the ritual fire consumes oblation with tongue like flames. 2

O wise and ever gracious Lord, come to accept our devotional love with those wise and virtuous divine forces, who move from the early morning. 3

This loving devotion is expressed as if effused into the ladles and poured forth into the vase of heart, acceptable to resplendent Lord of cosmic vitality. 4

Come, O Lord of vitality, propitious to the offerer of homage, to accept our devotional love, as one drinks the extracts of foods and relishing herbs. 5

॥६॥ इन्द्रश्च वायवेषां सुतानां पीतिमर्हथः । ताञ्जुपेथामरेपमाग्निं प्रयः ॥६॥
 सुता इन्द्राय वायवे सोमामो दद्याग्निः । निम्नं न यन्ति सिन्धवोऽग्निं प्रयः ॥७॥
 सजृविश्चेभिर्देवेभिरश्विभ्यामुपमां सजृः । आ याद्वये अत्रिवत्सुते रण ॥८॥

īndraṣ ca vāyav eśhām sutānām pītīm arhathah | tāñ
 jushethām arepāsāv abhī prāyah || 6 || sutā īndrāya vāyāve
 sōmāso dādhyāṣiraḥ | nimnām ná yanti síndhavo 'bhī prá-
 yah || 7 || sajúr viśvebhir devébhir aśvíbhyām ushásā sajúḥ |
 á yāhy agne atrivát suté raṇa || 8 ||

सजृमित्रावरुणाभ्यां सजृः सोमेन विष्णुना । आ याद्वये अत्रिवत्सुते रण ॥९॥
 सजृगोदित्येवमुभिः सजृगिन्द्रेण वायुना । आ याद्वये अत्रिवत्सुते रण ॥१०॥

sajúr mitrávaruṇābhyām
 sajúḥ sómena víshṇunā | á yāhy — || 9 || sajúr ādityaír vá-
 subhiḥ sajúr índreṇa vāyúnā | á yāhy — || 10 ||

॥ ५ ॥ स्वस्ति नो मिमीतामश्विना भगः स्वस्ति देव्यदितिगन्वणः ।
 स्वस्ति पूषा अमुगे दधातु नः स्वस्ति द्यावापृथिवी सुचिनुता ॥११॥
 स्वस्तये वायुमुपे ब्रवामहे सोमं स्वस्ति भुवनस्य यस्पतिः ।
 बृहस्पतिं सर्वगणं स्वस्तये स्वस्तये आदित्यासो भवन्तु नः ॥१२॥

svastí no mimitām aśvinā bhágaḥ svastí devy áditir
 anarváṇah | svastí pūshá ásuro dadhātu naḥ svastí dyāvā-
 prithiví suchetúnā || 11 || svastāye vāyúm úpa bravāmahai
 sōmaṁ svastí bhúvanasya yás pátiḥ | brīhaspátim sárvaga-
 ṇam svastāye svastāya ādityáso bhavantu naḥ || 12 ||

You are, O resplendent Lord and Lord of vitality, ever worthy of accepting our drinks of devotional love. May you with all kindness cherish them fully, and accept the pleasant offerings also. 6

The devotional prayers, expressed with love and earnestness are poured out as if plant juices mixed with milk creams, to resplendent Lord, the Lord of vitality. May the sacrificial viands proceed to you as rivers flow to a lower level. 7

Accompanied by all the divine powers and accompanied by the twin divines, and by dawns, O adorable Lord, come and cherish our dedications and appreciations, like three fold free sage. 8

Associated with cosmic light and plasma, also with the sun and moon, may you come, and cherish our dedications, O divine fire, like the three-fold-free sage. 9

Accompanied by the element of eternity and comforts, also accompanied by the elements of resplendence and of vitality, may you come and cherish our dedications, O fire divine, like the three fold free sage. 10

May the pair of twin-divines, the gracious Lord and the divine eternity, contribute to our prosperity. May the irresistible sun, the scatterer of light and the dispenser of darkness, bestow upon us prosperity. May the most vital heaven and earth vouch safe us happiness. 11

We glorify Lord of vitality for prosperity—Lord of bliss for prosperity, who is the protector of world. We praise the Supreme Lord, associated with all divine powers. May the radiant rays of all the suns and luminaries bring us health and happiness. 12

विश्वे देवा नो अद्या स्वस्तये वैश्वानरो वसुगभिः स्वस्तये ।
 देवा अवन्त्वृभवः स्वस्तये स्वस्ति नो रुद्रः पितृवंहसः ॥१३॥
 स्वस्ति मित्रावरुणा स्वस्ति पथ्ये रेवति ।
 स्वस्ति न इन्द्रश्चाग्निश्च स्वस्ति नो अदिते क्रिधि ॥१४॥
 स्वस्ति पन्थामनु चरेम सूर्याचन्द्रमसाविव ।
 पुनर्ददुताम्रता जानता सं गमेमहि ॥१५॥

vísve

devá no adyá svastáye vaiṣvānaró vásur agniḥ svastáye |
 devá avantv řibhávaḥ svastáye svastí no rudráḥ pátv án-
 hasaḥ ॥ 13 ॥ svastí mitrāvaruṇā svastí pathye revati | svastí
 na índraṣ cāgniṣ ca svastí no adite kṛidhi ॥ 14 ॥ svastí
 pánthām ánu carema sūryācandramāsāv iva | púnar dáda-
 tághnatā jānatā sām gamemahi ॥ 15 ॥

(५२) द्विपञ्चाशो सूक्तम्

(१-१७) समदशचर्याय सूक्तस्यावयव इयावाश् ऋषिः । मन्त्रो देवताः । (१-५. ७-१५)
 प्रथमादिपञ्चचौ समस्यादिनवानाञ्चानुष्टुप्. (६ १६-१७) षष्ठ्याः पौढगी-
 समदशयोश्च पङ्क्तिश्चन्द्रसी ॥

॥८॥

प्र इयावाश्च धृष्णुयाची मरुद्भिर्ऋक्भिः ।
 ये अद्रोघमनुष्यश्च श्रवो मदन्ति यज्ञियाः ॥१॥
 ते हि स्थिरस्य शर्वसः सखायः सन्ति धृष्णुया ।
 ते यामन्त्रा धृषद्विन्स्त्वमनो पान्ति शश्र्वतः ॥२॥

52.

Prá ṣyāvāṣva dhṛishṇuyārcā marúdbhír řikvabhiḥ | yé
 adroghám anushvadhám řravo mādanti yajñiyāḥ ॥ 1 ॥ té hí
 sthirásya řávasaḥ sákhāyah sánti dhṛishṇuyā | té yámann
 ā dhṛishadvínas tmánā pānti řaśvataḥ ॥ 2 ॥

May all the divine powers be with us today for our prosperity. May the divine fire, the benefactor of all men, and giver of dwellings, be with us, for our prosperity. May the divine wise sages protect us for our prosperity. May the fear of the Lord of terror keep us off from crimes and calamity. 13

May the Lord of light and bliss grant us prosperity. May the guiding spirit of firmament and the goddess of riches, grant us prosperity. May the adorable and resplendent Lord prosper us. And O the spirit of indivisible fullness bestow prosperity upon us. 14

May we ever pursue our path of prosperity like the sun and moon; may we move in full cooperation in mutual give and take, without causing injury to each other, and in the mutual right understanding. 15

52

O divine winds, moving speedily along the brown clouds as if riding on such horses, and associated with the praise-deserving vital principles, sing boldly the glory of those who are holy on their own accounts and who enjoy their reputation, free from guile. 1

For, in their boldness, they are the firm friends of steady and sure vigour. They are, in their course, resolute and guard innumerable men with willingness and pleasure. 2

ते स्पन्द्रामो नोक्षणोऽति ष्कन्दन्ति शर्वराः ।
 मरुतामधा महो दिवि क्षमा च मन्महे ॥३॥
 मरुत्सु वो दधीमहि स्तोमं यज्ञं च धृष्णुया ।
 विश्वे ये मानुषा युगा पान्ति मर्त्य रिषः ॥४॥
 अहेन्तो ये सुदानवो नरो अमोमिशवसः ।
 प्र यज्ञं यज्ञियेभ्यो दिवो अर्चा मरुद्भ्यः ॥५॥

té syandrāso

nóksháno 'ti shkandanti śarvarīḥ | marútām ádhā máho diví
 kshamá ca manmahe || 3 || marútsu vo dadhīmahi stómaṁ
 yajñám ca dhṛishṇuyá | víśve yé mánusbā yugá pánti már-
 tyam risháh || 4 || árhanto yé sudánavo náro ásāmiśavasah |
 prá yajñám yajñíyebhyo divó arcā marúdbhyah || 5 ||

॥९॥

आ रुक्मेरा युधा नरं कृष्या कृष्टीरमृक्षत ।
 अन्वेन्तां अहं विद्युतो मरुतो जङ्घतीरिव भानुरनं त्मना दिवः ॥६॥
 ये वावृधन्त पार्थिवा य उरावन्तरिक्ष आ ।
 वृजने वा नदीनां सधस्थे वा महो दिवः ॥७॥
 शर्वो मारुतमुच्छस सत्यशवसमुभ्वसम ।
 उत स्म ते शुभे नरः प्र स्पन्द्रा युजन् त्मना ॥८॥
 उत स्म ते परुष्यामूर्णा वसत शुन्धवः ।
 उत पत्र्या रथानामद्रिं भिन्दन्त्योजसा ॥९॥

ā rukmaír ā yudhá nára ṛishvá ṛishṭír asṛikshata | ánv
 enāñ áha vidyúto marúto jájhjhatīr iva bhānúr arta tmánā
 diváh || 6 || yé vāvṛidhānta pāṛthivā yá urāv antáriksha ā |
 vṛijāne vā nadínām sadhásthe vā mahó diváh || 7 || śárdho
 mārutam úc chaṇsa satyáśavasam ṛibhvasam | utá sma té
 ṣubhé nárah prá syandrá yujata tmánā || 8 || utá sma té
 párushṇyām úrṇā vasata ṣundhyávaḥ | utá pavyá ráthānām
 ádrim bhindanty ójasā || 9 ||

Gliding along, and shedding moisture, they pass through the nights; therefore we now celebrate the might of these cloud bearing winds, manifested in both heaven and earth. 3

Let us earnestly offer praise and worship to the cloud-bearing winds, who through all ages of mankind have been protecting the mortal worshipper against calamities. 4

May you offer reverence to the adorable cloud bearing winds, who come from heaven, and are worthy of worship, who are munificent leaders, and possessors of unequalled strength. 5

The leaders (of rains) and the mighty divine winds, shine like soldier hurling javelins of gleaming gold. Following these divines winds, proceeds the lightning roaring from the sky, a splendour which spontaneously breaks forth. 6

The cloud-bearing winds who are close to the earth, are augmented, so are those who are in the vast firmament. They too wax who proceed along the rivers, and so those winds who move in the vast midspace. 7

Glorify the truth-invigorated and infinite strength of the cloud-bearing winds, for they, the leaders of the rains, gliding along, are working voluntarily for our good. 8

Whether they abide on the cumulus clouds, along with a river, or, purifying all, they clothe themselves with light, or whether they cleave the rock asunder with strength by the wheels of their chariots. 9

आपथयो विपथयोऽन्तस्पथा अनुपथाः ।
एतेभिर्मह्यं नामभिर्यज्ञं विष्टार ओहते ॥१०॥

āpathayo vípathayó 'ntaspathā
ánupathāḥ | etébbhir máhyam nāmabhir yajñām vishtārá
ohate ॥ 10 ॥

॥१०॥

अथा नरो न्योहतेऽथा नियुत ओहते ।
अथा पारवता इति चित्रा रूपाणि दर्श्या ॥११॥
छन्दःस्तुभः कुभन्यव उत्समा कीर्णिणो नृनुः ।
ने मे के चित्र ताव उमा आसन्दृशि त्विषे ॥१२॥
य ऋष्या ऋष्टिविद्युतः कवयः सन्ति वेधसः ।
तमृषे मारुतं गुणं नमस्या रमया गिरि ॥१३॥
अच्छे ऋषे मारुतं गुणं दाना मित्रं न योषणा ।
दिवो वा धृष्णव ओजसा स्तुता धीभिरिषष्यत ॥१४॥
नू मन्वान एषां देवां अच्छा न वक्षणा ।
दाना सचेत सूरिभिर्यामश्रुतेभिरन्त्रिभिः ॥१५॥

ádhā náro ny óhaté 'dhā niyúta ohate | ádhā párávatā
íti citrá rūpāṇi dárśyā ॥ 11 ॥ chandastúbhaḥ kubhanyáva
útsam á kiríṇo nṛituḥ | té me ké cin ná tāyáva úmā āsan
dṛiṣí tvishé ॥ 12 ॥ yá ṛishvá ṛishṭīvidyutaḥ kaváyaḥ sánti
vedhásah | tám ṛishe mārutaṁ gaṇām namasyā ramáyā
girá ॥ 13 ॥ ácha ṛishe mārutaṁ gaṇām dānā mitráṁ ná
yoshánā | divó vā dhṛishṇava ójasā stutā dhibhír ishanyata
॥ 14 ॥ nū manvāná eshām devāñ áchā ná vakshánā | dānā
saceta sūribhir yāmaṣrutebhir añjibhiḥ ॥ 15 ॥

Whether, following the paths that lead to us, or that spread diversely, or those that sink into the hollows (of the mountains) or those that extend smoothly, they, however scattered, tend well the cosmic sacrifice for my benefit. 10

These leaders of the rains uphold the world, at one time blending together, whilst the other time remaining aloof, they are manifest in varied forms. 11

Singing hymns, seeking water, dancing and praising, they provide water as if from a well. Some of them move in secret like thieves, but only to help us, and some are splendid to behold. 12

Glorify, O sage, with grateful songs, the group of these clouds, who are bright with lightning lances, who are melodious like poets, and full of wisdom. 13

Approach, O sage, with offerings and with praise, the group of the clouds, as a maid goes to her friend. May you, O clouds, hasten here from heaven, bold in your strength, and glorified by our hymns. 14

Glorifying them promptly, may you go to them, who are like an escort of Nature's bounties. They are characterized by their wisdom, by their velocity, and by the generosity of distributing rewards. 15

प्र ये मे बन्ध्वेष गां वोचन्त सृग्यः पृश्निं वोचन्त मातरम् ।
 अधो पितरमिप्सिणं रुद्रं वोचन्त शिक्रसः ॥१६॥
 सप्त मे सप्त शक्तिं एकमेका शता ददुः ।
 यमुनायामधि श्रुतमुद्राधो गव्यं मृजे नि राधो अश्व्यं मृजे ॥१७॥

prá yé me

bandhveshé gām vóanta sūrāyaḥ priṣṇim vóanta mātā-
 ram | ádhā pitāram ishmīṇaṁ rudrāṁ vóanta śikvasaḥ
 || 16 || sapta me sapta śākina ékam-ekā satā daduḥ | ya-
 múnāyām ádhi śrutām ud rādho gāvyaṁ mṛije ní rādho
 ásvyaṁ mṛije || 17 ||

(५३) त्रिपञ्चाशं सूक्तम्

(१-१६) षोडशर्चस्यास्य सूक्तस्यात्रेयः श्यावाश्व ऋषिः । मरुतो देवताः । (१. ५. १७-१९. १५) प्रथमा-
 पञ्चमीदशम्येकादशीपञ्चदशीनामृचां ककुभ . (२) द्वितीयाया बृहती. (३) तृतीयाया अनुष्टुप .
 (४) चतुर्थ्याः पुर उष्णिक्. (६-७. ९. १३-१४. १६) षष्ठीसप्तमीनवमीत्रयोदशीचतुर्दशी-
 षोडशीनां सप्तोद्बृहती. (८. १२) अष्टमीद्वादश्याश्च गायत्री छन्दसि ॥

॥११॥ को वेद जानमेषां को वा पुरा मुञ्जेष्वाम मरुताम । ययुयुजे किलास्यः ॥१॥
 एतात्रथेषु तस्थुषः कः शुश्राव कथा ययुः ।
 कस्मै सखुः मुदामे अन्वापय इत्थाभिर्वृष्टयः सह ॥२॥
 ते म आहुर्य आययुरुप द्युभिर्विभिर्मदे ।
 नरो मर्या अरेपसे इमान्पडयन्निति श्रुति ॥३॥

53.

Kó veda jānam eshām kó vā purā sumnēshv āsa ma-
 rūtām | yád yuyujré kilāsyāḥ || 1 || aítān rátheshu tasthú-
 shaḥ káh ṣuśrāva kathá yayuḥ | kásmāi sasruḥ sudāse ānv
 āpāya ilābhir vṛishtāyaḥ sahā || 2 || té ma āhur yá āyayúr
 ūpa dyúbhir víbhir máde | náro máryā arepāsa imān pá-
 syann íti shtuhi || 3 ||

To me, inquiring of their kin, the sage—clouds have given an answer. They declare the earth to be their mother. And the same mighty ones declare the food-bestowing cosmic vitality to be their father. 16

May the seven times, seven all-potent clouds, aggregated as a single troop, bestow upon me hundred gifts. May I possess wealth of cows, renowned upon the banks of confluent channels. May I possess wealth of horses. 17

53

Who knows the birth of these cloud-bearing winds? Who has formerly been participant of the enjoyments of them, and when are the deer-like spotted waves yoked to their chariots? 1

When standing in their cars, who has heard them tell the way whither to go? Who is the liberal worshipper to whom their kindred rains descend with manifold food? 2

To me have they spoken whilst having come with radiance to cherish noble deeds. O leaders and heroes, free from blemishes or stain, whenever you behold them, admire and appreciate. 3

ये अ॒ङ्गिषु॑ ये वा॒गीषु॑ स्य॒भानवः॑ स्र॒क्षु रु॒क्मेषु॑ स्वा॒दिपु॑ । श्रा॒या रथे॑षु धन्व॑सु ॥४॥
यु॒ष्माकं॑ स्मा॒ रथाँ॑ अनु॒ मुदे॑ द॒धे मरु॑तो जी॒रदा॑नवः । वृ॒ष्टी द्यावो॑ य॒तीरि॑व ॥५॥

yé aṅjíshu yé vāsīshu svábhānavah
srakshú rukmēshu khādīshu | śrāyā rātheshu dhānvasu
॥ 4 ॥ yushmākam smā rāthāñ ānu mudé dadhe maruto jī-
radānavah | vṛiṣṭī dyāvo yatīr iva ॥ 5 ॥

॥६०॥

आ यं नरः सु॒दानवो॑ ददा॒शुषे॑ दि॒वः को॒शम॑चुच्यवुः ।
वि पु॒र्जन्ये॑ सृ॒जन्ति॑ रोद॒सी अनु॑ धन्व॑ना यन्ति वृ॒ष्टयः॑ ॥६॥
तनु॒दानाः मि॒न्धवः॑ श्रोद॒सा रजः॑ प्र स॒स्रुधे॑नवो यथा ।
स्य॒न्ना अ॒श्वा इ॒वाध्व॑नो वि॒मोच॑ने वि य॒द्वन्त॑न्त ए॒न्यः ॥७॥
आ या॒त मरु॑तो दि॒व आ॒न्तरि॑क्षादु॒मादु॑त । माव॑ स्या॒त प॒राव॑नः ॥८॥
मा वो र॒मानि॑तभा॒ कुभा॑ कुमु॒र्मा वः॑ मि॒न्धुनि॑ री॒रमत् ।
मा वः॑ परि॑ प्रा॒त्स॒रग्युः॑ पु॒रीषि॑ष्य॒स्मे इत्सु॑न्नम॒स्तु वः॑ ॥९॥
ते वः॑ शर्य॑ रथानां त्वे॒षे ग॑णं मा॒रुतं॑ नव्य॒सीनाम् । अनु॑ प्र यन्ति वृ॒ष्टयः॑ ॥१०॥

á yām nárah sudānavo dadāśuṣhe divāḥ kōṣam ácu-
cyavuh | ví parjānyam sṛijanti ródasī ānu dhānvanā yanti
vṛiṣṭāyah ॥ 6 ॥ tatṛidānāḥ sīndhavaḥ kshódasā rájah prá
sasrur dhenāvo yathā | syannā ásvā ivādhvano vimócane
ví yád vártanta enyāḥ ॥ 7 ॥ á yāta maruto divá ántári-
kshād amād utá | máva sthāta parāvataḥ ॥ 8 ॥ má vo rasā-
nitabhā kúbhā krúmur má vah sīndhur ní rīramat | má
vah pári shṭhāt saráyuh puriṣhīny asmé ít sumnām astu
vah ॥ 9 ॥ tám vah śárdham ráthānām tveshām gaṇām má-
rutam návyasīnām | ānu prá yanti vṛiṣṭāyah ॥ 10 ॥

They the self-luminous, whilst arrayed in chariots, are decorated with ornaments, swords, and bows, breast-plates, bracelets, and wreaths. 4

I look upon your chariots, O munificent cloud-bearing wind with delight, like wandering lights in the rains. 5

These munificent heroes bring the heaven's treasury as if down to the earth for the benefit of the worshipper. They set the rain cloud free to stream through both the worlds and desert spots are flooded with rains. 6

The bursting torrents (from the clouds) overspread the firmament with water, as milch cows yield milk and just as swift horses hasten to their journey's resting place, the glittering brooks run in various directions. 7

Come, O cloud bearing winds, from heaven, from mid-air, or from near at hand. Tarry not far away from us. 8

Let not the dust nuclei, nor the indefinite variation of heat and light, neither the motion of the earth, nor the wide-roving ocean hold you back. Let not the fully flowing river oppose you on your way. May the happiness of yours be ours. 9

My appreciations of the brilliant group of cloud-bearing winds, who have the strength of the latest chariots, and whose appearance is followed by good rains. 10

॥१३॥ शर्धशर्ध व एषां व्रातैर्व्रातं गुणंगेणं सुशस्तिभिः । अनु कामेन धीतिभिः ॥११॥
 कस्मा अद्य मुजाताय गृनहव्याय प्र ययुः । एना यामेन मरुतः ॥१२॥
 येन तोकाय तनयाय धान्यं बीजं वहध्वे अक्षितम् ।
 अस्मभ्यं तद्वत्तन यद् ईमेह गयो विश्वायु मौभगम् ॥१३॥

śārdham-śārdham va eshām vrātam-vrātam gaṇām-ga-
 ṇam suṣastibhiḥ | ānu krāmema dhītibhiḥ || 11 || kāsmā
 adyā sūjātāya rātāhavyāya prā yayuḥ | enā yāmena maru-
 taḥ || 12 || yēna tokāya tānayāya' dhānyam bījaṁ vāhadhve
 ākshitam | asmābhyam tād dhattana yād va īmahe rādho
 viśvāyu saūbhagam || 13 ||

अतीयाम निदस्तिरः स्वस्तिभिर्हित्वावद्यमर्गतीः ।
 वृद्धी ओं योगपे उस्त्रि भेषजं स्याम मरुतः सह ॥१२॥
 सुदेवः समहामनि सुवीरो नरो मरुतः स मर्त्यः । यं त्रायध्वे स्याम ते ॥१५॥
 स्तुहि भोजान्स्तुवतो अस्य यामनि रणगायो न यवमे ।
 यतः पृथो इव मर्वीरन्तु ह्वय गिरा गृणीहि कामिनः ॥१६॥

ātīyāma nidās tirāḥ svastibhir
 hitvāvadyām ārātīḥ | vṛiṣṭīrvi śam yōr āpa usrī bheshajām
 syāma marutaḥ sahā || 14 || sudevāḥ samahāsati suvīro naro
 marutaḥ sā mārtyaḥ | yam trāyadhve syāma té || 15 || stuhī
 bhojān stuvatō asya yāmani rāṇan gāvo nā yāvase | ya-
 tāḥ pūrvāṇ iva sākhiṇr ānu hvaya girā grīṇiḥi kāmīnaḥ
 || 16 ||

**With praises and holy hymns, may we follow and greet
your moving army unit by unit, troop by troop and band
by band. 11**

**To what nobly-born and oblation-giving worshipper are
the clouds proceeding on this course today. 12**

**With the same grace that you bestow imperishable grain-
seed upon the sons or grandsons, may you bestow it
upon us, that for we implore of you the life-sustaining
auspicious bliss. 13**

**O cloud-bearing winds, may we overcome our crooked
and reviling adversaries, dispelling evils, with goodwill.
And may we through rain be blessed with unmixed happi-
ness, water, cattle, and curative herbs. 14**

**O leading cloud-bearing winds, verily that mortal shall be
favoured by the divine powers, and blessed with progeny,
whom you protect. May we also be graced with that
blessing. 15**

**Praise the givers of enjoyment, at the holy place of wor-
shipper, for they delight in pious praise just as cows
enjoy the barley-husk. So let them come close to you, as
if your old friends; praise them with songs, as they love
adoration. 16**

(५४) चतुष्पञ्चाशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशार्चस्यास्य सूक्तस्यात्रेयः श्यावाश्व ऋषिः । मरुतो देवताः । (१-१३, १५) प्रथमाद्विषोदशार्चा
पञ्चदश्याश्च जगती, (१४) चतुर्दश्याश्च त्रिष्टुप छन्दसी ॥

॥१४॥ प्र गर्धीय मारुताय स्वभानव इमां वाचमनजा पर्वतच्युते ।
घर्मस्तुभे दिव आ पृष्ठयज्येने द्युमन्त्रयमे महि नृम्णमर्चत ॥१॥
प्र वो मरुतस्तविषा उदन्यवो वयोवृधो अश्वयुजः परित्रयः ।
सं विद्युता दधति वाशति त्रितः स्वरन्त्यापोऽवना परित्रयः ॥२॥
विद्युन्महसो नरो अश्मदिद्यवो वातत्विषो मरुतः पर्वतच्युतः ।
अव्या चिन्मुहुरा ह्यदुनीवृतः स्तनयदमा रभसा उदोजसः ॥३॥

54.

Prá śárdhāya mārutāya svābhānava imām vācam anajā
parvatacyúte | gharmastúbhe divá á prishthayájvane dyum-
náśravase máhi nṛimnám arcata || 1 || prá vo marutas ta-
vishá udanyávo vayovṛidho aśvayújah párijrayah | sám vi-
dyútā dádhati vāśati tritáh sváranty ápo 'vánā párijrayah
|| 2 || vidyúnmahaso náro áśmadidyavo vátatvisho marútaḥ
parvatacyútah | abdayá cin múhur á hrādunīvríta staná-
yadamā rabhasá údojasaḥ || 3 ||

व्यक्तून्नुद्वा व्यहानि शिक्वसो व्यन्तरिक्षं वि रजामि धृतयः ।
वि यदज्रां अजथ नाव ई यथा वि दुर्गाणि मरुतो नाह रिष्यथ ॥४॥
तर्हीर्य वो मरुतो महित्यनं दीर्घ ततान् मूयो न योजनम् ।
एता न यामे अगृभीतशोचिषोऽनश्चदां यक्षययातना गिरिम् ॥५॥

vy āktūn rudrā vy áhāni
śikvaso vy àntárikshaṃ ví rájāñsi dhūtayaḥ | ví yád ájrāñ
ájatha náva im yathā ví durgāni maruto náha rishyatha
|| 4 || tát vīryam vo maruto mahitvanám dīrgham tatāna
sūryo ná yójanam | étā ná yāme ágribhītaśocishó 'naśva-
dām yán ny áyātanā girím || 5 ||

Offer praise to the group of the cloud-bearing winds, who are self-irradiating, who can cast the mountains down. May you present liberal oblations to the illustrious divine winds, who absorb the heat; to those who come from the sky, for sacred acts; and to the givers of abundant food. 1

O cloud-bearing winds, your troops are rich in water; they are strengtheners of life, and are your strong bonds; they shed water and augment food, and are harnessed with steeds (waves) that wander far and spread everywhere. Combined with lightning, the triple-group (of wind, cloud and lightning) roars aloud, and the circum-ambient waters fall upon the earth. 2

The clouds appear gleaning with lightning; they are leaders (of rain) armed with adamantine weapons, blazing with the wind and are the over-throwers of mountains; they further are the repeated distributors of water and wielders of the thunder-bolt. Roaring in concert, they send rain, and are of exceeding strength. 3

O powerful cosmic winds, you terribly upset nights and days, you violently shake the firmament and the worlds. You toss the clouds like ships on the sea and you throw down the strongholds of enemy. But, O vital principles you even then do no harm. 4

Your glory, O cloud-winds, is spread far and wide like the sun extending his radiance. Even without hopes, you travel fast on your courses with unbounded lustre, you cleave those clouds which withhold water. 5

॥१५॥ अभ्राजि शर्धो मरुतो यदर्णसं मोषथा वृक्षं कपनेवं वेधसः ।
 अध स्मा नो अरमति सजोषसश्चक्षुग्वि यन्तमनु नेषथा सुगम् ॥६॥
 न स जीयते मरुतो न हन्यते न स्वेधति न व्यथते न रिष्यति ।
 नास्य राय उप दस्यन्ति नोतय ऋषिं वा यं राजानं वा मुषदथ ॥७॥

ābhraji śārdho maruto yād arṇasām móshathā vṛikshām
 kapanéva vedhasaḥ | ādha smā no arāmatim sajoshasaḥ cá-
 kshur iva yāntam ānu neshathā sugām || 6 || ná sá jīyate
 maruto ná hanyate ná sredhati ná vyathate ná rishyati |
 nā́sya ráya úpa dasyanti nótāya rīshim vā yām rájānam
 vā sūshūdatha || 7 ||

नियुत्वन्तो ग्रामजितो यथा नरोऽर्यमणो न मरुतः कवन्धिनः ।
 पिन्वन्त्युत्सं यदिनासो अस्वरन्व्युन्दन्ति पृथिवीं मध्वो अन्धसा ॥८॥
 प्रवत्वतीयं पृथिवी मरुद्भ्यः प्रवत्वती द्यौर्भवति प्रयद्भ्यः ।
 प्रवत्वतीः पृथ्या अन्तरिक्ष्याः प्रवत्वन्तः पर्वता जीरदानवः ॥९॥
 यन्मरुतः सभरमः स्वर्णरः सूर्य उदिते मदथा दिवो नरः ।
 न वोऽश्वाः श्रथयन्ताह सिस्त्रतः सद्यो अस्याध्वनः पारमंश्च ॥१०॥

niyútvanto grāmajíto yáthā náro 'rya-
 máṇo ná marútaḥ kabandhínāḥ | pínvanty útsam yād ináso
 ásvaran vy ùndanti prithivīm mádhvo ándhasā || 8 || pra-
 vátvatiyám prithiví marúdbhyaḥ pravátvati dyaúr bhavati
 prayádbhyaḥ | pravátvatiḥ pathyā antárikshyāḥ pravátvan-
 taḥ párvatā jírádānavāḥ || 9 || yán marutaḥ sabharasaḥ svar-
 naraḥ sūrya údite mádathā divo naraḥ | ná vó 'śvāḥ śratha-
 yantáha sísrataḥ sadyó asyádhvanāḥ pāram aṣnutha || 10 ||

O cloud-bearing winds, dispensers of rain, your strength is manifested, when, you shake the water-laden clouds, and make them loose the shower. Conjointly propitiated, may you conduct us by an easy path leading to prosperity, as the eye guides the way. 6

The sage, or the sovereign, whom you, O divine wind, direct, is never overcome nor slain. He does not perish, nor suffers pain, nor undergoes injury, nor are his riches or his safety imperilled. 7

These lords of speedy waves, over-comers of multitudes, leaders (of rites), radiant as the ordainers, are the dispensers of water. These loud-sounding sovereign lords fill the clouds, and moisten the earth with sweet watery sustenance. 8

This earth becomes widely extended for the cloud-bearing winds, the heaven becomes spacious for the spreading clouds. The paths of the mid-space become wide extended to provide way to their course. The expanding clouds quickly bestow (their gifts). 9

O clouds of combined strength, leaders and divine guides to the goal of happiness, you are delighted, when the sun has risen up. Then may your rapid waves know no relaxation, but quickly reach the limits of this road. 10

॥१६॥ अ॒ंसेषु॑ व ऋ॒ष्टयः॑ प॒त्सु खा॒दयो॑ वक्षः॒सु रु॒क्मा म॑रु॒तो रथे॑ शु॒भः ।
 अ॒ग्निभ्रा॑जसो वि॒द्युतो॑ गर्भ॒स्त्योः शि॒प्राः शी॒र्षमु॑ वि॒तता॑ हि॒र॒ण्ययीः॑ ॥११॥
 तं नाक॑म॒र्यो अ॒ग्नेभी॑तशोचि॒पं रु॒द्रात्पि॑प्प॒तं म॑रु॒तो वि धृ॑नुथ ।
 स॒म॒च्यन्त॑ वृ॒जना॑ति॒त्विष॑न्त॒ यस्म्य॑र्गन्त॒ घोषं॑ वि॒तन्त॑मृ॒ताय॑वः ॥१२॥
 यु॒ष्माद॑न्त॒स्य म॑रु॒तो वि॑चेत॒सो ग॒यः स्या॑म॒ ग॒थ्यो॑ऽ व॒यस्व॑नः ।
 न यो यु॑च्छेति ति॒ष्यो॑ऽ यथा दि॒वो॑ऽऽस्मे ग॑र॒न्त म॑रुतः स॒हस्रि॑ण॒म ॥१३॥

ānseshu va řištáyah patsú khādáyo vākshassu rukmā
 maruto ráthe śubhah | agnibhrājaso vidyúto gābhastyoh śi-
 prāḥ śīrshāsu vítatā hiranyáyih || 11 || tām nákam aryó
 ágribhītaśocisham rūṣat píppalam maruto ví dhūnutha |
 sām acyanta vṛjānátitvishanta yāt svāranti ghóṣham víta-
 tam řitāyāvah || 12 || yushmádattasya maruto vicetaso rā-
 yāḥ syāma rathyò váyasvataḥ | ná yó yúchati tishyò yáthā
 divò 'smé rāranta marutaḥ sahasrīṇam || 13 ||

य॒यं ग॒यि म॑रुतः स्पा॒र्हवी॑रं॒ य॒यमृषि॑मवथ॒ साम॑विप्रम् ।
 य॒यम॑र्वन्त॒ भर॑ता॒य वा॒जं य॒यं ध॑त्थ॒ राजा॑न्तं श्रुष्टि॒मन्त॑म् ॥१४॥
 तद्वा॑ या॒मि द्र॑वि॒णं स॒द्यऊ॑त॒या ये॒ना स्व॑र्णं॒ तत॑ना॒म नृ॑भि ।
 इ॒दं मु॑ मे म॒रुतो॑ ह॒र्यता॑ व॒चो य॑स्य॒ तेर॑म॒ तस्मा॑ श॒नं हि॑माः ॥१५॥

yūyām rayīm
 maruta spārhāvīraṁ yūyām řishim avatha sāmavipram |
 yūyām árvantam bharatāya vājam yūyām dhattha rájānaṁ
 řushtimāntam || 14 || tád vo yāmi dráviṇaṁ sadyaūtayo
 yēnā svār ná tatānāma nṛīṇr abhí | idām sú me maruto
 haryatā váco yásya tárema tárasā řatām hímāḥ || 15 ||

Lances gleam, O clouds, upon your shoulders, anklets on your feet, golden chains are on your breasts, and purity shines in your chariots, lightnings blazing with fire glow in your hands, and golden tiaras are laid upon your heads. 11

O clouds, when moving, you shake the vault of splendid heaven beyond conception, and stir the bright water. When you combine your energies and shine brilliantly, and when purposing to send forth the rain you utter aloud shout. 12

O most wise cloud-bearing winds, may we, be the drivers of the car of riches, full of life, that have been bestowed by you. Let that wealth in thousands dwell with us, which never vanishes like the sun or the *tisya* constellation (eighth lunar mansion) in the sky. 13

You bestow, O clouds, wealth and enviable posterity; you offer protection to the Seer, learned in the chanting of verses. You grant vitality and nutrition to the enlightened priests; you provide prosperity to a prince even. 14

Therefore do I solicit wealth of you, from those who are prompt to grant protection, whereby we may multiply our descendants, as the sun spreads wide his rays. Be propitiated O divine clouds, and accept graciously this hymn of mine, so that by the efficacy whereof, may we pass over hundred winters. 15

(५५) पञ्चपञ्चाशत् सूक्तम्

(१-१०) दशर्वस्यास्य सूक्तस्यात्रियः श्यावाश्च ऋषिः । मरुतो देवता । (१-५) प्रथमादिनवर्चा जगती.

(१०) दशम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसा ॥

॥ १.३ ॥

प्रयज्यवो मरुतो भ्राजदृष्टयो बृहद्वयो दधिरे रुक्मवक्षसः ।
 ईयन्ते अश्वैः सुयमेभिर्गशुभिः शुभं यातामनु रथा अवृत्सन् ॥१॥
 स्वयं दधिध्वे तविषीं यथा विद बृहन्महान्त उर्विया वि राजथ ।
 उतान्तरिक्षं ममिरे व्योजसा शुभं यातामनु रथा अवृत्सन् ॥२॥
 माकं जाताः सुभ्यः साकमुक्षिताः श्रिये चिदा प्रतरं वावृधुनरं ।
 विरोकिणः सूर्यस्येव रश्मयः शुभं यातामनु रथा अवृत्सन् ॥३॥

55.

Práyajyavo marúto bhrájadṛiṣṭayo bṛihád váyo dadhire
 rukmávakshasaḥ | íyante áṣvaih suyámebhir āśúbhiḥ śú-
 bhaṃ yātám ánu ráthā avṛitsata || 1 || svayám dadhidhve
 távishim yáthā vidá bṛihán mahānta urviyá ví rājatha |
 utántariksham mamire vy ójasā śubhaṃ yātám — || 2 || sā-
 kám jātāḥ subhvaḥ sākám ukshitāḥ śriyé cid á pratarám
 vāvṛidhur náraḥ | virokīṇaḥ sūryasyeva raśmáyaḥ śubhaṃ
 yātám — || 3 ||

आभृषेण्यं वो मरुतो महित्वानं दिदृक्षेण्यं सूर्यस्येव चक्षणां ।
 उतो अस्मां अमृतत्वे दधानतनु शुभं यातामनु रथा अवृत्सन् ॥४॥
 उदीरयथा मरुतः समुद्रतो यूयं वृष्टिं वर्षयथा पुर्गिषिणः ।
 न वो दस्त्रा उप दस्यन्ति धेनवः शुभं यातामनु रथा अवृत्सन् ॥५॥

ābhūshényaṃ vo maruto mahitvanám didṛi-
 kshényaṃ sūryasyeva cākshaṇam | utó asmāñ amṛitatvé
 dadhātana śubhaṃ yātám — || 4 || úd īrayathā marutaḥ sa-
 mudrató yūyám vṛiṣṭīm varshayathā puriṣiṇaḥ | ná vo
 dasrā úpa dasyanti dhenávaḥ śubhaṃ yātám — || 5 ||

The adorable cloud-bearing winds, armed with bright lances and with their breasts adorned with gold rushing onwards hold vigorous existence. They move on swift, well-controlled horses. May their chariots incessantly move onward when they proceed for our welfare. 1

O clouds, you yourself maintain vigour according to your judgment. You shine most widely and majestically. You pervade the mid-air with your power. May their chariots incessantly move onward when they proceed for our welfare. 2

These simultaneously formed mighty clouds, co-dispensers of moisture, grow to great majesty. They are leaders, and resplendent, as the rays of the sun. May their chariots incessantly move onward when they proceed for our welfare. 3

Your mightiness, O clouds, deserves to be adorned. A visit to you is worthy to be longed for, for your beauty is like the orb of the sun. So, lead us with your aid to immortality. May their chariots incessantly move onward when they proceed for our welfare. 4

O cloud-bearing winds, you uplift waters from the ocean and charged with moisture, you shower down the rain. O destroyers of foes, your milch kine are never dry. May their chariots incessantly move onward, when they proceed for our welfare. 5

॥१८॥

यदश्वा॑न्धृ॒षु पृ॒षती॑रयु॒ग्ध्वं हि॒र॒ण्य॒यान्प्रत्य॑त्कां॒ अमु॑ग्ध्वम ।
 विश्वा॑ इत्पृ॒थो म॑रुतो॒ व्यस्य॑थ शुभं॒ या॒तामनु॑ रथो॒ अवृ॑त्सन् ॥६॥
 न पर्व॑ता न नद्यो॒ वर॑न्त वो॒ यत्राचि॑ध्वं म॑रुतो॒ गच्छ॑थेदु॒ तत् ।
 उ॒त द्यावा॑पृथि॒वी या॑थना॒ परि॒ शुभं॒ या॒तामनु॑ रथो॒ अवृ॑त्सन् ॥७॥
 यत्पृ॒थ्यं म॑रुतो॒ यच्च॒ नृ॒त॑न्तं॒ यदु॒च्य॑ते॒ वस॑वो॒ यच्च॒ शस्य॑ते ।
 विश्वे॑स्य॒ तस्य॑ भव॒था न॑वेद॒सः शुभं॒ या॒तामनु॑ रथो॒ अवृ॑त्सन् ॥८॥

yád áśvān dhūrshú prīshatīr áyugdhvam hiranyāyān
 práty átkān āmugdhvam | vísvā ít sprīdho maruto vy āsya-
 tha śúbham yātām — || 6 || ná párvatā ná nadyò varanta
 vo yátracidhvam maruto gáchathéd u tát | utá dyāvāpri-
 tbiví yāthanā pári śúbham yātām — || 7 || yát pūrvyām
 maruto yác ca nūtanam yád udyáte vasavo yác ca śas-
 yáte | víśvasya táśya bhavathā návedasah śúbham yātām
 — || 8 ||

मृ॒च्छन्त॑ नो म॑रुतो॒ मा व॑धि॒ष्टना॑स्मभ्यं॒ शर्म॑ बहु॒लं वि॑ यन्त॒न ।
 अधि॑ स्तो॒त्रस्य॑ स॒ख्यस्य॑ गा॒तन् शुभं॒ या॒तामनु॑ रथो॒ अवृ॑त्सन् ॥९॥
 यू॒यम॑स्मान्न॒यन्त॑ वस्यो॒ अच्छा॑ निर॑ह॒तिभ्यो॑ म॑रुतो॒ गृणा॑नाः ।
 जुष॑ध्वं नो ह॒व्यदा॑ति॒ यज॑त्रा व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो र॒ग्नीणाम॑ ॥१०॥

mṛīlāta no maruto mā vadhishṭanāsmābhyam śārma
 bahulām ví yantana | ádhi stotrāsya sakhyāsya gātana śú-
 bham yātām — || 9 || yūyām asmān nayata vāsyo áchā nīr-
 aṇhatībhyo maruto grīṇānāḥ | jushádhvam no havýádātim
 yajatrā vayām syāma pátayo rayinām || 10 ||

When you yoke your spotted draught-animals (or tracting motors) to the poles of your chariots, you put your golden mantles on, O cloud-bearing winds, you disperse all hostile elements. May their chariots incessantly move onward when they proceed for our welfare. 6

Let not the mountains, let not the rivers keep you back; whither you resolve to go, O clouds, thither you proceed, and compass heaven and earth. May their chariots incessantly move onward when they proceed for our welfare. 7

O cloud-bearing winds, whatever is old, whatever is of recent time, whatever is recited, O Lords of comforts, whatever prayer is repeated, may you take cognizant of all that. May the chariots incessantly move onward when they proceed for our welfare. 8

Be gracious unto us, O cloud-bearing winds; harm us not, extend unto us uninterrupted happiness. May you pay due regards unto our friendship and our praise. May the chariots incessantly move onward when they proceed for our welfare. 9

May you, O cloud-bearing winds, propitiated by our praise, lead us to opulence. May you extricate us from sin. Accept, O adorable clouds, our offered oblation. And may we be the possessors of abundant riches. 10

(५६) षट्पञ्चाशं सूक्तम्

(१-५.) नवचंग्यारय सूक्तस्यत्रेयः श्यावाश्च ऋषिः । मरुतो देवताः । (१-२, ४-६, ८-९.) प्रथमाद्विती-
ययोऋचोऽनुश्यादितचस्याष्टमीनवम्योश्च बृहती. (३) ७) तृतीयासमम्योश्च सप्तोऽबृहती छन्दसी ॥

॥१५॥

अग्ने शर्थन्त॒मा गु॒णं पि॒ष्टं रु॒क्मेभि॑रञ्जिभिः ।
 वि॒शो अ॒व्य म॒रुता॒मव॑ ह्वये दि॒वश्चि॒द्रोच॑नादधि ॥१॥
 यथा॑ चिन्मन्य॑मे ह॒दा तदि॑न्मे जग्मु॒राग॑मः ।
 ये ते नेदि॑ष्ठं ह॒व॑नान्या॒गम॑न्तान्व॑र्ध भीम॑म॒दृशः॑ ॥२॥

56.

Ágne śárdhantam á gaṇám piṣṭám rukmébhīr añji-
 bhiḥ | viśo adyá marútām áva hvaye divāś cid rocanād
 ádhi || 1 || yáthā cin mánýase hṛidá tád ín me jagmur āśá-
 saḥ | yé te nédishṭham hávanāny āgáman tán vardha bhī-
 māsamdrīṣaḥ || 2 ||

मी॒ळ॒हु॒ष्म॒तीव॑ पृथि॒वी प॑रा॒हता॑ म॒दन्त्ये॒त्य॒ग्म॒दा ।
 ऋ॒क्षो न वो॑ म॒रुतः॑ शिमी॒वाँ अ॒मो दु॒ध्रो गो॑रिव भीम॒युः ॥३॥
 नि ये रि॒णन्त्यो॑ज॒मा वृ॒था गा॒वो न दु॒धुर्ध॑रः ।
 अ॒श्मानं॑ चि॒त्स्व॒र्यं प॑र्व॒तं गि॒रि प्र च॑र्याव॒यन्ति॑ यामिभिः ॥४॥
 उ॒त्तिष्ठ॑ नून॑मे॒षां स्तो॑मैः स॒मु॒ञ्जि॒ताना॑म ।
 म॒रुता॑ प॒रुत॑म॒मपृ॑व्यं ग॒वां सर्ग॑मिव ह्वये ॥५॥

mīḷhūshmatīva prithivī pārāhatā mādanty
 ety asmād ā | ṛiksho ná vo marutaḥ śīmīvān āmo dudhró
 gaúr iva bhīmayuḥ || 3 || ní yé riṇānty ójasā vṛithā gávo
 ná durdhúraḥ | āśmānaṁ cit svaryām párvatam girim prá
 cyāvayanti yāmabhiḥ || 4 || út tishṭha nūnám eshām stómāiḥ
 sāmukshitānām | marútām purutāmam ápūrvyaṁ gāvām sár-
 gam iva hvaye || 5 ||

O adorable God, I invoke the victorious group of divine impulses decorated with brilliant enlightenment, to descend today from the luminous realm of innermost consciousness. 1

In whatever manner you honour them in your heart, may they come to me as benefactors. May you strengthen those impulses, frustrating and fierce in the first appearance, who most promptly come to your invocations. 2

As persons on this earth ruled by powerful Lord, have recourse to him when oppressed, so comes the host of divine impulses clouds exulting to us. O impulses, your group, active as fire, is as difficult to be resisted as a formidable bull. 3

These, the divine impulses, who with mighty prowess over-throw evil ideas, like bulls difficult to be restrained, cause even the heavenly stone to shake,—may you shake the rocky mountains as these (impulses) rush on with speed. 4

Rise up, O divine impulses. Verily, by my praises, I invoke the mighty and unprecedented troop of these exalted group of impulses, strong like a herd of kine. 5

॥२०॥ यु॒ङ्गध्वं॑ ह्य॒रुषी॑ रथे यु॒ङ्गध्वं॑ रथेपु रो॒हितः॑ ।
 यु॒ङ्गध्वं॑ ह॒री अ॒जिरा॑ धुरि वोळ॒हवे॑ व॒हिष्ठा॑ धुरि वोळ॒हवे॑ ॥६॥
 उ॒त स्य वा॒च्य॒रुप॑स्तुवि॒ष्वणि॑रिह स्म धायि दर्श॒त ।
 मा वो या॒मेषु॑ मरु॒तश्चि॑रं क॒रत्प्र॑ तं रथेपु चोद॒न ॥७॥
 रथं॑ नु मा॒रुतं॑ व॒यं श्र॑व॒म्युमा॑ हवामहे ।
 आ यस्मि॒न्त॒स्यौ सु॒रणानि॑ वि॒भ्रती॑ सचा॒ मरु॑त्सु रोद॒सी ॥८॥
 तं वः॑ श॒र्धं रथे॑शुभं त्वे॒षं प॑न॒म्युमा॑ ह्वे ।
 यस्मि॒न्त॒मुजा॑ता सु॒भगा॑ म॒हीय॑ते सचा॒ मरु॑त्सु माळ॒हुषी॑ ॥९॥

yuṅgdhvām hy áruṣhī rāthe yuṅgdhvām rátheshu ro-
 hītaḥ | yuṅgdhvām hārī ajirá dhurí vólhave váhishṭhā dhurí
 vólhave || 6 || utá syá vājy árushás tuvishvánir ihá sma
 dhāyi darṣatāḥ | má vo yāmes̥hu marutaṣ cirám karat prá
 tām rátheshu codata || 7 || rátham nú mārutaṁ vayām śra-
 vasyúm á huvāmahe | á yásmín tasthaú surāṇāni bíbhratī
 sácā marútsu rodasī || 8 || táṁ vaḥ śárdham ratheśúbham
 tveshám panasyúm á huve | yásmín sújātā subhágā ma-
 hīyáte sácā marútsu mīhushī || 9 ||

(५७) समपञ्चाशं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्चस्वाराय सूक्तस्यात्रिय इषावाश्च ऋषिः । मरुतो देवता । (१-६) प्रथमाऽदेवज्ञा जगतो

(७-८) समम्यष्टम्योश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥२१॥ आ रु॒द्रास॑ इन्द्र॒वन्तः॑ स॒जोष॑मो हि॒रण्य॑रथाः सुवि॒ताय॑ गन्त॒न ।
 इ॒यं वो अ॒स्मत्प्र॑ति ह॒र्यते॑ म॒तिस्तृ॑ण॒जे न॒ दि॒व उ॒त्सा उ॒द॒न्यवे॑ ॥१॥

57.

Ā rudrāsa índravantaḥ sajóshaso hīraṇyarathāḥ suvitāya
 gantana | iyām vo asmát prāti haryate matīs tṛishṇāje ná
 divá útsā udanyāve || 1 ||

Yoke the bright horses (pure and soothing motivations) to your chariot, yoke the red horses (active and pleasing motivations) to your chariot, yoke the swift pair of horses to bear the burthen; the strong bearing to bear the burthen. 6

And let not that horse bright-shining, loud-neighing, of graceful form, who has been yoked, delay you, O divine impulses, on your journey, may you urge him on in the chariot. 7

We invoke the glorious chariot, in which the supraconscious and outer most realms of human complex are mounted along with the divine impulses, bearing the delightful bliss. 8

I invoke that brilliant troop of yours in the chariot, adorable and graceful, amidst which the auspicious bliss-bestowing goddess of divine origin, is invoked with the divine impulses. 9

Of one accord, with the resplendent sun, O cosmic vital principles, come borne on your golden chariot, for our prosperity. This praise is addressed to you, as unto one who is thirsty for water of heavenly springs. 1

वाशीमन्त ऋष्टिमन्तो मनीषिणः सुधन्वान इषुमन्तो निषङ्गिणः ।
 स्वश्वाः स्य सुरथाः पृश्निमातरः स्वायुधा मन्तो याथना शुभम् ॥२॥
 धनुथ यां पर्वतान्दाशुषे वसु नि वो वनां जिहते यामनो भिया ।
 कोपयथ पृथिवीं पृश्निमातरः शुभे यदुग्राः प्रपतीरयुग्ध्वम् ॥३॥
 वानत्विषो मरुतो वर्षनिर्णिजो यमा इव सुसदृशः सुपेशसः ।
 पिशङ्गाश्वा अरुणाश्वा अरेपसः प्रत्वक्षसो महिना यौरिवोरवः ॥४॥
 पुरुदृप्सा अङ्गिमन्तः सुदानवस्त्वेषसदृशो अनवभ्रराधसः ।
 मुजातामो जनुषा रुक्मवक्षसो दिवो अर्का अमृतं नाम भेजिरे ॥५॥

vāśīmanta riṣtīmánto manīṣí-
 ṇaḥ sudhánvāna íshumanto nishaṅgínāḥ | sváṣvā stha su-
 ráthāḥ priṣnimātarāḥ svāyudhā maruto yāthanā śubham
 || 2 || dhūnuthá dyám párvatān dāśúshe vásu ní vo vānā
 jihate yámano bhiyá | kopáyatha prithivím priṣnimātarāḥ
 śubhé yád ugrāḥ priśhatīr áyugdhvam || 3 || vátatvisho ma-
 rúto varshánirñijo yamá iva súsadriṣaḥ supéśasaḥ | piśāñ-
 gāṣvā aruṇāṣvā arepásaḥ prátvakshaso mahinā dyaúr ivo-
 rávaḥ || 4 || purudrapsá aṅjimántaḥ sudánavas tveshásam-
 driṣo anavabhrárādhasaḥ | sujātāso janúshā rukmávakshaso
 divó arká amṛitam náma bhejire || 5 ||

॥२२॥ ऋष्ट्यो वो मरुतो अंसयोरधि सह ओजो बाल्होर्वो बलं हितम् ।
 नृम्णा शीर्षस्वायुधा रथेषु वो विश्वा वः श्रीरधि तनुषु पिपिषे ॥६॥
 गोमदश्वावद्रथवत्सुवीरं चन्द्रवद्राधो मरुतो ददा नः ।
 प्रशस्ति नः कृणुत रुद्रियासो भक्षीय वोऽवसो दैव्यस्य ॥७॥

riṣtáyo vo maruto ánsayor ádhi sáha ójo bāhvór vo
 hálam hitám | nṛimṇā śīrshásv áyudhā rátheshu vo víṣvā
 vaḥ śrīr ádhi tanúshu pipiṣe || 6 || gómad áṣvāvad ráthavat
 suvíram candrávad rádho maruto dadā naḥ | práśastim naḥ
 kṛiṇuta rudriyāso bhakshiyá vó 'vaso daivyasya || 7 ||

O cloud-bearing winds, full of wisdom, armed with swords, with lances, with bows, with arrows, with quivers, you are well mounted and have handsome chariots: O sons of mid-air, you are well armed, come for our good. 2

You agitate the clouds in the sky. You give wealth to the donor of oblations. Through the fear of your approach the forests bow down. O sons of mid-air, you make earth tremble, when, for the purpose of sending water, you, fierce clouds, yoke your colourful chariots. 3

The cloud-bearing winds are brilliantly radiant and wrapped in their robes of rain water. They are charming like noble twins and of graceful form. They are masters of tawny and of ruddy horses, devoid of guile, destroyers of foes and vast in magnitude as the sky. 4

They (the cloud-bearing winds) are shedders of abundant showers, wearers of ornaments, munificent, of brilliant aspect, yielders of inexhaustible wealth, noble by birth, are adorned with gold upon their breast, singers of the sky, entitled to adoration, they enjoy their immortal fame. 5

Lances rest, O cloud-bearing winds, upon your shoulders. Strength of foe-destroying power rests in your arms and golden turbans are on your head. Your weapons are placed in your chariots and all glorious majesty is moulded on your bodies. 6

O cloud-bearing winds, bestow upon us affluence in cattle and steeds, in cars, treasure, and male descendants. O sons of cosmic principles, grant us high distinction. May I ever enjoy your divine favour and protection. 7

हृये नरो मरुतो मृळता नस्तुवीमघासो अमृता ऋतज्ञाः ।
सत्यश्रुतः कवयो युवानो बृहद्भिर्गयो बृहदुक्षमाणाः ॥८॥

hayé

náro māruto mṛilātā nas tūvimaghāso āmṛitā ṛitajñāḥ | sā-
tyaśrutah kāvayo yuvāno bṛihadgirayo bṛihád ukshāmāṇāḥ
॥ 8 ॥

(५८) अष्टपञ्चाशं मृतम्

(१-८) अष्टवस्यास्य मृतस्यात्रेयः इयावाश्च ऋषिः । मरुतो देवताः । विष्टुषु छन्दः ॥

॥२३॥

तमु नूनं तविषीमन्तमेषां स्तुषे ग॒णं मारु॑तं नव्य॑सीनाम् ।
य आ॒श्वश्चा॒ अम॑वद्ब॒हन्त॒ उ॒ते॒शिरे॑ अमृ॒तस्य॑ स्व॒राजः॑ ॥१॥
त्वेष॑ ग॒णं त॒वसं॑ खादि॒हस्तं॑ धुनि॒व्रतं॑ मा॒यिनं॑ दाति॒वारम् ।
म॒यो॒भुवो॑ ये अ॒मिता॑ महि॒त्वा वन्द॑स्व विप्र॒ तुवि॑रा॒धसो॑ नून॒ ॥२॥
आ वो॑ यन्त॒द्वाहा॑सो अ॒द्य वृ॑ष्टिं ये वि॒श्वे म॒रुतो॑ जुन॒न्ति ।
अ॒यं यो अ॒ग्निर्म॑रुतः॒ समि॑द्ध ए॒तं जु॑षध्वं क॒वयो॑ यु॒वानः॑ ॥३॥
यू॒यं रा॒जान॑मि॒र्यं जना॑य वि॒श्वत॑ष्टं ज॒नय॑था यज॒त्राः ।
यु॒ष्मदे॑ति मु॒ष्टिहा॑ बा॒हुजू॑तो यु॒ष्मत्स॑द॒श्चो म॒रुतः॑ सु॒वीरः॑ ॥४॥

58.

Tám u nūnám távishīmantam eshām stushé gaṇám mār-
utam návyasīnām | yá āśvaśvā ānavad váhanta utéšire
amṛitasya svarájah ॥ 1 ॥ tveshám gaṇám tavásam khádiha-
stam dhúnivratam māyīnam dātivāram | mayobhúvo yé
ámitā mahitvá vāndasva vipra tuvirádhaso nṛīn ॥ 2 ॥ á vo
yantūdavāhāso adyá vṛištīm yé víšve marúto junánti |
ayám yó agnīr marutah sámiddha etám jushadhvam kavayo
yuvānah ॥ 3 ॥ yūyám rájānam íryam jānāya vibhvashtám
janayathā yajatrāḥ | yushmád eti mushtihá bāhújūto yu-
shmád sádasvo marutah suvírah ॥ 4 ॥

O cloud-bearing winds, leaders of ceremonies, be propitious to us. You are infinitely opulent, immortal, be gracious to us. You are rich in treasures, renowned for truth, wise and young. You are greatly glorified and worshipped with copious oblations. 8

58

I glorify today that self-brilliant group of the adorable cosmic cloud-bearing winds, lords of swift moving forces, who pass along in strength, who are self-radiant, and maintain control over ambrosial rains. 1

O devotee, glorify extremely brilliant and powerful troop of clouds, decorated with hand-bracelets, and which is agitator and wise; whose individuals are conferers of wealth, bestowers of felicity, and whose greatness is unbounded. May you glorify these leaders. 2

May the universal divine winds, who impell the rain, come to you, today laden with water. They are very wise and ever-young. This fire, rain-bearing clouds, is newly-kindled; may it find favour with you. 3

O benevolent divine winds, with your blessings a son is born to the man, who would be a ruler and over-comer of adversaries or who would be skilled architect. From your blessings, comes a valiant descendant, strong-fisted (a boxer), mighty-armed; and by your grace, he becomes a possessor of excellent horses. 4

अरा इवेदचरमा अहेव प्रप्र जायन्ते अकवा महोभिः ।
 पृश्नेः पुत्रा उपमामो रभिष्टाः स्वया मत्या मरुतः सं मिमिक्षुः ॥५॥
 यत्प्रायासिष्ट पृषतीभिश्चैवीळुपविभिर्मरुतो रथेभिः ।
 श्रोदन्त आपो रिणते वनान्यवोस्त्रियो वृषभः क्रन्दतु द्यौः ॥६॥
 प्रथिष्ट यामन्पृथिवी चिदपो भर्तेव गर्भं स्वमिच्छवो धुः ।
 वातान्द्वश्चान्धुर्यायुयुज्रे वर्षं स्वेदं चक्रिरे रुद्रियांसः ॥७॥
 हये नरो मरुतो मूळता तस्तुवीमघामो अमृता कर्तज्ञाः ।
 सत्यश्रुतः कवेयो युवानो बृहद्दिग्यो बृहदुक्षमाणाः ॥८॥

ará ivéd ácaramā

áheva prá-pra jāyante ákavā mähobhiḥ | priṣṇeḥ putrá upa-
 máso rábhishṭhāḥ sváyā matyá marútaḥ sām mimikshuḥ
 || 5 || yát práyāsishta priṣhatībhir áṣvair vilupavībhir ma-
 ruto ráthebbhiḥ | kshódanta ápo riṇaté vānāny ávosríyo vṛi-
 shabbhāḥ krandatu dyaúḥ || 6 || práthishta yáman priṭhiví
 cid eshām bhárteva gárbham svám íc chávo dhuḥ | vātān
 hy áṣvān dhury áyuyujré varshām svédam cakrire rudrí-
 yāsaḥ || 7 || hayé náro māruto — || 8 ||

(५५) एकोनपञ्चमं सूक्तम्

(१-८) अष्टवंस्पत्यस्य सृजस्योत्रयः द्यावाश्च ऊरुभिः । मरुतो देवताः । (१-७) प्रथमादिममर्वा
 तगर्वा (८) अष्टम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसाः ॥

५७४॥

प्र वः स्पृष्टकृन्मुविताय दावनेऽर्ची दिवे प्र पृथिव्या कृतं भरे ।
 उभन्ते अश्वान्तरेयन्त आ रजोऽनु स्यं भानुं श्रथयन्ते अण्विः ॥१॥

59.

Prá va spál akran suvitáya dāváné 'reā divé prá pri-
 thivyá rítāni bhare | ukshānte áṣvān tárushanta á rájó 'nu
 svām bhānūm śrathayante aṇavāiḥ || 1 ||

Like the spokes of a wheel, none of you are inferior to the rest, but equal in measure as days. These sons of mid-air are born off all alike. None is inferior in splendour, and all are rapid in speed; these divine winds pour rain of their own free will. 5

O divine winds, when you come with stout-axled cars drawn by coloured horses, the waters are disturbed, the forests are shattered; let the sky the showerer of rain thunder and pierced by the solar rays, may it send his roar downward. 6

On their approach the earth becomes capable of fertility, and they deposit water in her as their germ, as the husband generates the embryo of the child. They harness their vital horses' fleet as the wind. The clouds are offsprings of cosmic vita principles whose sweat becomes the rain. 7

O divine winds, the leading heroes, be gracious to us. You are infinitely opulent, immortal, law-abiding, renowned for truth, youthful poets, greatly glorified, and worshipped with profuse adorations. 8

The priest glorifies you, O divine winds, for the good of the donor of the oblation. May he offer worship to the shining midspace and to the earth. They (the cloud-bearing winds) scatter the rapid rain and traverse the firmament. They extend far and wide their radiance up to the sea. 1

अमादिषां भियमा भूमिरेजति नौर्न पूर्णा क्षरति व्यथिर्यती ।
 दुरेद्रिषो ये चितयन्त एमभिरन्तर्मेहे विदथे येतिरे नरः ॥२॥
 गवामिव श्रियसे शृङ्गमुत्तमं सूर्यो न चक्षु रजसो विसर्जने ।
 अत्या इव सुभ्वश्चरवः स्थन मर्या इव श्रियसे चेतथा नरः ॥३॥
 को वो महान्ति महतामुदश्रवत्कस्काव्या मरुतः को ह पौंस्या ।
 यूयं ह भूमिं किरणं न रजथ प्र यद्भरध्वे सुविताय दावने ॥४॥

ámād eshām bhi-
 vāsā bhūmir ejati naúr ná pūrṇā ksharati vyáthir yatí |
 dūredrīṣo yé citáyanta éma^bhir antár mahé vidáthe yetire
 nárah ॥ 2 ॥ gávām iva śriyāse śrīṅgam uttamāṃ sūryo ná
 cākshū rájaso visárjane | átyā iva subhvaś cārava sthana
 máryā iva śriyāse cetathā narah ॥ 3 ॥ kó vo mahánti ma-
 hatām úd aṣnavat kás kávyā marutaḥ kó ha paúnsyā | yū-
 yām ha bhūmim kirāṇam ná rejatha prá yád bháradhve
 suvitāya dāvāne ॥ 4 ॥

अश्वा इवेदरुषासः सर्वन्धवः शूरो इव प्रयुधुः प्रोत युयुधुः ।
 मर्या इव सुवृधो वावृधुर्नरः सूर्यस्य चक्षुः प्र मिनन्ति वृष्टिभिः ॥५॥
 ते अज्येष्ठा अकनिष्ठा उद्भिदोऽमध्यमासो महमा वि वावृधुः ।
 सुजातासो जनुषा पृश्निमातरो दिवो मर्या आ नो अच्छ्रा जिगातन ॥६॥
 वयो न ये श्रेणीः पमुरोजसान्तान्दिवो बृहतः मानुस्परि ।
 अश्वास एषामुभये यथा विदुः प्र पवितस्य नभन्तुं चुच्यवुः ॥७॥

áṣvā ivéd arushásah sábandhavaḥ
 śūrā iva prayúdhah prótá yuyudhuḥ | máryā iva suvrídhoh
 vāvridhur nárah sūryasya cākshuḥ prá minanti vṛishtībhiḥ
 ॥ 5 ॥ té ajyeshṭhā ákanishṭhāsa udbhídó 'madhyamāso má-
 hasā ví vāvridhuḥ | sujātāso janúshā pṛṣnimātaro divó
 máryā á no áchā jigātana ॥ 6 ॥ váyo ná yé śrēṇiḥ paptúr
 ójasántān divó bṛihataḥ sánunas pári | áṣvāsa eshām ubháyc
 yáthā vidúḥ prá párvatasya nabhanṭūṇ acueyavuh ॥ 7 ॥

The earth shakes and reels in terror at their onward rush as a crowded boat goes quivering. Visible from afar, they are recognized by their movements. The divine winds, heroes, pass between heaven and earth to the place of work and worship. 2

You bear, for your decoration, an excellent (diadem) like the horn of cattle. And like the sun. the eye (of day), dispell darkness. You are diligent, graceful, and rapid as horses, and you are conscious to earn glory like mortals. 3

O mighty divine winds, who may exalt the great mighty excellencies of you? Who may (offer you fitting) praises? Who may glorify your manly deeds? For, you verily make the earth tremble like a ray of light, when you confer the gift of rain for fertility. 4

Resplendent as steeds of one kindred, they engage in combat like valiant champions. Like prosperous men, they, the leaders, augment in strength and cover the eye of the sun with their showers. 5

None of them are older, not one the younger than the others, the destroyers of foes, none hold a middle rank, but all excell in glory. Noble by birth, having mid-space for your mother, may you, O divine wind, come from heaven to our presence, and be gracious to mankind. 6

Like birds of air, they flow with might in rows from heaven's high ridges to the borders of the sky. Their motivations cause the waters of the cloud to descend, as both mortals know. 7

मिमातु द्यौरदितिर्यतये नः सं दानुचित्रा उषसो यतन्ताम् ।
आचुच्यवुद्विष्यं कोशमेत ऋष रुद्रस्य मरुतो गृणानाः ॥८॥

mí-

mātu dyaur áditir yītāye naḥ saṁ dānucitrā uśhāso yatan-
tām | ācucyavur divyāṁ kōśam etā ṛishe rudrāsya marūto
gṛiṇānāḥ ॥ 8 ॥

(६०) पष्ठितम सूक्तम्

(१-८) अष्टमस्याय सप्तम्यात्रय व्यावाश्च ऋषिः । मरुतोऽग्रामरुतो वा देवते (१-६)

प्रथमार्दित्वद्वयस्य विष्टुषः (३-८) सप्तम्यष्टम्योक्तयोश्च जगती छन्दसा ।

॥२५॥

इति अग्निं स्वयंसं नमोभिर्हि प्रमत्तो वि चयत्कृतं नः ।
ग्यैरिव प्र भरे वाजयद्विः प्रदर्शिणन्मरुतां स्तोमंमृध्याम् ॥१॥
आ ये तस्युः पृषतीषु श्रुतासु सुखेषु रुद्रा मरुतो ग्येषु ।
वनां चिदुग्रा जिहते नि वो भियां पृथिवी चिद्रेजते पर्वताश्चत ॥२॥
पर्वताश्चन्महि वृद्धो विभाय दिवाश्चन्मानु रेजत स्वने वः ।
यन्कीलथ मरुत ऋषिमन्त आप इव मृध्वञ्चो धवध्वे ॥३॥

60.

Īe agnīm svayasam namobhīr iha prasattó vi cayat
krītaṁ naḥ | rāthair iva prā bhare vājayadbhiḥ pradakshi-
nīm marūtām stōmam ṛidhyam ॥ 1 ॥ á yé tasthūḥ prīshati-
shu ṣrutāsu sukheshu rudra marūto rātheshu | vānā cid
ugrā jihate ní vo bhiyā pṛithivī cid rejate párvataḥ cit
॥ 2 ॥ párvataḥ ein máhi vṛiddhó bibhāya divāḥ cit sānu re-
jata svané vaḥ | yāt krīlatha maruta ṛisṭimānta āpa iva
sadhryāñco dhavadhve ॥ 3 ॥

May the heaven and the earth yield rain for our sustenance; may the wonderfully bounties dawn's toil for us glittering with moisture. May these sons of cosmic vitals, lauded by sages, send down the heavenly treasure. 8

60

I praise with reverence the gracious adorable Lord with hymns. May he, propitiated on this occasion, approve of our acts. May I be full of riches like a chariot full of precious treasures. May I divinely blessed exalt vital principles and thereby become prosperous. 1

O fierce divine winds, offsprings of cosmic vitality, (when you come) mounted, on aura of waves, drawn by speedy currents to the woods bow down in terror, and the earth, even the mountains, tremble. 2

The mountain, though vast and lofty, is alarmed at your roaring, and the summit of the firmament trembles, when, lance-armed cloud-bearing winds move sportingly. You rush along together like the waters. 3

वरा इवेद्रेवतासो हिरण्यैरभि स्वधाभिस्तन्वः पिपिश्रे ।
 श्रिये श्रेयांसस्तवसो रथेषु सुत्रा महींसि चक्रिरे तनूषु ॥४॥
 अज्येष्ठासो अकनिष्ठास एते सं भ्रातरौ वावृधुः सौभगाय ।
 युवा पिता स्वपा रुद्र एषां सुदुघा पृश्निः सुदिना मरुद्भ्यः ॥५॥
 यदुत्तमे मरुतो मध्यमे वा यद्वामे सुभगासो दिविष्ठ ।
 अतो नो रुद्रा उत वा न्वस्याग्ने वित्ताद्विशो ययजाम ॥६॥

varā ivéd raivatāso hiraṇyair
 abhī svadhābhis tanvāḥ pipiṣre | śriyé śréyaṅsas tavāso
 rátheshu satrá máhānsi cakrire tanúshu || 4 || ajyeshthāso
 ákanishthāsa eté sám bhrátaro vāvṛidhuḥ saubhagāya |
 yúvā pitā svápā rudrá eshām sudúghā pṛiṣniḥ sudínā ma-
 rūdbhyaḥ || 5 || yád uttamé maruto madhyamé vā yád vā-
 vamé subhagāso divi shthá | áto no rudrá utá vā nv āsyā-
 gne vittād dhaviṣho yád yájāma || 6 ||

अग्निश्च यन्मरुतो विश्ववेदसो दिवो वहध्व उत्तरादधि ष्णुभिः ।
 त मन्दसाना धुनयो रिशादसो वामं धत्त यजमानाय मुच्यते ॥७॥
 अग्ने मरुद्भिः शुभयद्विर्क्रकभिः सोमं पिब मन्दसानो गणश्रिभिः ।
 पावकेभिर्विश्वमिन्वेभिरायुभिर्वैश्वानर प्रदिवा केतुना सजुः ॥८॥

agnīś ea yán maruto
 viṣvavedaso divó váhadhva úttarād ádhi ṣhṇúbhiḥ | té
 mandasānā dhúnayo risādaso vāmám dhatta yajamānāya
 sunvaté || 7 || ágne marúdbhiḥ ṣubháyadbhir ṛikvabhiḥ só-
 mam piba mandasānó gaṇaśríbhiḥ | pāvakébhir viṣvaminvé-
 bhir āyúbhir vaiṣvānara pradívā ketúnā sajúḥ || 8 ||

Like wealthy bridegrooms, who have decorated their persons with glittering golden ornaments, the noble and powerful cloud-bearing winds, seated together in their speedy chariots, set their splendours on their forms for ever. 4

Like brothers, of whom no one is elder, no one younger, they grow up together for their mutual prosperity. Their father, the cosmic vitality, is ever-youthful, doer of good deeds, and their mother, the midspace, who is easy to be milked, make their days favourable for their growth. 5

Auspicious cloud-bearing winds, may you come to us, whether you abide in the upper, the middle, or the lower heaven. O cosmic vital principles, come to us from thence; and O fire-divine, accept our homage offered to you today. 6

O divine winds, lords of all, since you and fire-divine abide above the summits of the upper region of the sky, may you, who cause your enemies to tremble, and who rejoice in destroying the adverse elements be pleased to bestow prosperity upon the dedicated workers and devotees. 7

Associated with cloud-bearing winds, gleaming, singing and gathering in groups, whilst purifying and animating the universe, O fire-divine, the universal leaders, the possessor of banner-like bright flames, may you accept our devotional love, with delight. 8

(६१) एकश्रितमं सूक्तम्

(१-१५) एकोनविंशत्युचस्यास्य सूक्तस्यात्रेयः श्यावाश्व ऋषिः । (१-४, १२-१६) प्रथमादिवनुक्रमः-

मेकादश्यादिषण्णाञ्च मरुतः, (५-८) पञ्चम्यादिवत्सूणां तन्मन्त्रिणी शशीयसी, (९)

नवम्या वैदृश्विः पुरुमीळः, (१०) दशम्या वैदृश्विस्तन्मन्त्रः, (१३-१५) सप्तदश्यादि-

नृचम्य च दाम्यो ग्यर्वानिर्देवताः । (१-४, ६-८, १०-११) प्रथमादि-

चतुर्मेवां षष्ठ्यादिनृचस्य दशम्यादिद्वादशानाञ्च गायत्री,

(५) पञ्चम्या अनुष्टुप्, (९) नवम्याश्च

मनोवृहती छन्दांसि ॥

॥२६॥ के ष्ठा नरः श्रेष्ठतमा य एकैक आयय । पृमस्याः पृगवतः ॥१॥
 कृ वोऽश्वाः क्राड्भीश्वः कथं शेक कथा यय । पृष्ठे मदी त्मोर्यमः ॥२॥
 जघने चोद एषां वि सक्थानि नरो यमुः । पुत्रकृथे न जनयः ॥३॥
 परा वीरास एतन मर्यासा भद्रजानयः । अग्नितापो यथासथ ॥४॥
 सन्त्साश्व्यं पशुमुत गव्यं शतावयम् ।
 श्यावाश्वस्तुताय या दीर्घीगयोपवृष्टुहत् ॥५॥

61.

Ké shthā narah śrēshthata mā yā éka-eka āyayā | pa
 ramāsyāḥ parāvataḥ || 1 || kvā vó 'śvāḥ kvābhīśavaḥ kathāṃ
 šeka kathā yaya | priśthé śádo nasór yāmaḥ || 2 || jagháne
 cōda eshām ví sakthāni náro yamuḥ | putrakṛithé ná jāna-
 yaḥ || 3 || párá vīrāsa etana mārýāso bhádrajānayaḥ | agni-
 tápo yáthāsatha || 4 || sánat sásvyam paśúm utá gávyaṃ
 śatāvayam | śyāvāśvastutāya yā dór vīráyopabárbrihat
 || 5 ||

॥२७॥ उत त्वा स्त्री शशीयसी पुंसो भवति वस्यसी । अदेवत्रादगधमः ॥६॥
 वि या जानाति जसुरिं वि तृष्यन्तं वि कामिनेम् । देवत्रा कृणुते मनः ॥७॥
 उत घा नेमो अस्तुतः पुमाँ इति ब्रुवे पणिः । स वैरदेय इत्समः ॥८॥

utá tvā strī śásiyāsī puṁsó bhavati vāsyasī | ádevatrāḍ
 arādhāsaḥ || 6 || ví yā jānāti jāsurim ví trīshyantam ví kāmī-
 nam | devatrā kṛiṇuté mánah || 7 || utá ghā némo ástutaḥ
 pūmāñ iti bruv pañiḥ | sá vaíradeya ít samāḥ || 8 ||

Who are you, O most excellent leaders, that come one by one from a region exceedingly remote ? 1

Where are your horses ? Where are the reins ? What is your capability ? Where are you going ? Do you have the saddle on your back and the rein in your nostrils ? 2

The whip is laid upon their flanks. The rider forces them to spread their thighs apart, like women in bringing forth children. 3

O heroes, blazing, as if, with fire, since you are friendly to men and of noble birth, may you proceed far and wide on your mission. 4

She, (the Mother Nature), stretches her arms round the hero, who is accomplished with brown speedy horses and she, the same one, gives in wealth and vigour, and hundreds of cattles. 5

An accomplisher of praiseworthy deeds, may she be a woman, is more excellent than a man, who reverences not the God and does not offer wealth in charity. 6

For she discerns one who is weak and worn, one who thirsts and is in want and she sets her mind towards God. 7

And I proclaim that the man, her other half, the greedy, is not worthy of commendation until he also becomes equally liberal in munificent donations. 8

उत मेऽरपयुवतिर्ममन्दुषी प्रति श्यावाय वर्तनिम् ।

वि रोहिता पुरुमीळ्हाय येमतुर्विप्राय दीर्घयशसे ॥९॥

यो मे धेनूनां शतं वेददश्विर्यथा ददत् । तरन्त इव मंहना ॥१०॥

utá

me 'rapad yuvatir mamandúshī prāti śyāvāya vartanīm |
ví róhitā purumīlḥāya yematur víprāya dirghāyaśase || 9 ||
yó me dhenūnām śatām vaidadaṣvir yáthā dádat | tarantā
iva mañhánā || 10 ||

॥२८॥ य ई वहन्त आशुभिः पिबन्तो मदिरं मधु । अत्र श्रवांसि दधिरे ॥११॥
येषां श्रियाधि रोदसी विभ्राजन्ते रथेष्व । दिवि रुक्म इवोपरि ॥१२॥
युवा स मारुतो गणस्त्वेपरथो अनेद्यः । शुभ्यावाप्रतिष्कुतः ॥१३॥
को वेद नूनमेषां यत्रा मदन्ति धृतयः । ऋतजाता अरेपसः ॥१४॥
यूयं मर्त विपन्यवः प्रणेतार इत्था धिया । श्रोतारो यामहूतिषु ॥१५॥

yá im váhanta āśúbhiḥ píbanto madirám mádhu | átra
śrávaṁsi dadhire || 11 || yéshām śriyádhi ródasī vibhrájante
rátheshv á | diví rukmá ivopári || 12 || yúvā sá māruto ga-
nās tvesháratho ánedyaḥ | śubhamyāvápratishkutaḥ || 13 ||
kó veda nūnām eshām yátrā mādanti dhútayaḥ | ṛitájātā
arepásah || 14 || yūyám mártam vipanyavaḥ pranetára itthá
dhiyá | śrótáro yámahūtishu || 15 ||

॥२९॥ ते नो वसूनि काम्या पुरुश्चन्द्रा रिशादसः । आ यज्ञियामो ववृत्तन ॥१६॥
एतं मे स्तोममूर्म्यं दारभ्याय परा वह । गिरो देवि रथीग्वि ॥१७॥

té no vásūni kām्या puruścandrā riśādasah | á yajñi-
yāso vavṛittana || 16 || etám me stómam ūrmye dārbhyāya
pārā vaha | gíro devi rathír iva || 17 ||

Young and affable, she divulges the path to me, the possessor of brown speedy horses and the two ruddy horses bear me to the widely reputed sage, who is valiant and renowned. 9

He (the widely reputed sage) the knower of the cosmic mystery, gives me hundreds of treasures, and like a swimmer, takes me across by his spacious boat. 10

These cloud-bearing winds are brought hither by swift horses like waves. They, drinking the inebriating elixir, attain high glory here. 11

They, by whose glory heaven and earth are over-spread, shine splendid in their aura of chariots like the radiant sun in the heaven above. 12

That band of cloud-bearing winds is ever young, riding in bright chariots, irreproachable, auspicious, supra-mobile and unobstructed and steady. 13

Who knows of a certainty where these intimidators of their foes live and rejoice ? They are born of the eternal law and are exempt from defects. 14

You are admirable guides to happiness of the man, who propitiates you by his pious deeds. You are quick in response to him, who cries for help. 15

You are destroyers of the malevolent, and are worshipful and abounding in bright wealth. May you bestow upon us the riches that we crave. 16

O goddess, the night, may you convey my praises to divine cloudy winds, who shower water as a charioteer conveys the contents of his vehicle to his destination. 17

उ॒त मे॑ वो॒चना॒दिति॑ सु॒तमो॑मि॒ रथ॑वी॒तौ । न का॑मो॒ अप॑ वेति॒ मे ॥१८॥
एष॑ क्ष॒न्ति रथ॑वी॒तिम॑घ॒वा गो॑म॒र्ताग्नु॑ । प॒र्वते॑ष्वप॒श्रितः॑ ॥१९॥

utá me vocatād íti

sutásome ráthavītau | ná kámo ápa veti me || 18 || eshá
ksheti ráthavitir maghávā gómatīr ánu | párvateshv ápaśri-
tah || 19 ||

(६२) दि॒व्यष्टि॑तमं॒ स॒त्तम॑

(१-९) न॒वर्च॑या॒स्य स॒न्त॒रया॑ने॒य श्रु॑त॒विद्व॑षि । मि॒त्रावरु॑णो॒ दे॒वते॑ । वि॒ष्टुष् छन्द॑ ॥

॥३०॥

ऋ॒तेन॑ क॒तम॑पि॒हितं॑ ध्रु॒वं वा॑ सूर्य॒स्य यत्र॑ वि॒मुच॑न्त्य॒श्चान् ।
दश॑ श॒ता सह॑ त॒स्युस्त॑दे॒कं दे॒वानां॑ श्रेष्ठं॒ वपु॑षाम॒पश्य॑म् ॥३॥
तन्मु॒ वा मि॒त्रावरु॑णा म॒हित्व॑मी॒र्मा त॒स्युपी॑र॒हंभिर्दु॑दुहे ।
वि॒श्वाः पि॒न्वथः॒ स्वस॑र॒स्य धे॒ना अनु॑ वा॒मेकः॑ प॒विग॑ व॒वर्त॑ ॥२॥
अ॒धार्ग॑य॒तं पृ॒थि॒वीमु॒त या॑ मि॒त्रं ग॑जा॒ना वरु॑णा म॒होभिः॑ ।
व॒र्धये॑त॒मोष॑धीः पि॒न्वते॑ गा अ॒व वृ॑ष्टिं सृ॒जते॑ जी॒रदा॑नू ॥३॥

62.

Ritēna řitām ápihitam dhruvām vām sūryasya yātra vi-
mucānty áśvān | dáśa śatá sabá tasthus tát ékam devā-
nām śrēsthām vápushām apaśyam || 1 || tát sú vām mitrā-
varuṇā malitvām řmā tasthúshīr áhabhīr duduhre | viśvāḥ
pinvathāḥ svásarasya dhénā ánu vām ékaḥ pavír á vavarta
|| 2 || ádhārayatam pṛthivīm utá dyām mītrarājānā varuṇā
máhobhiḥ | vardháyatam óshadhīḥ pínvatam gá áva vṛi-
śtīm sṛijatam řiradānū || 3 ||

And when the devotional affection is presented, say on my behalf to the chariot-moving ones (cloud-winds) that my loving regards remain the same. 18

This opulent charioteer cloud still dwells upon the banks of the flooded river, and on the skirts of mountains far away. 19

62

I have beheld the stationary eternal orb of yours, the Sun, (the source eternal of cosmic energy and cosmic plasma), concealed by cosmic vapours; wherefrom the rays are released. A thousand rays abide together here. This is the most excellent of the embodied forms of Nature's bounties. 1

Exceeding is that your greatness, O Lord of cosmic energy and Lord of cosmic plasma, whereby the felly of the chariot of one amongst you two, the ever revolving, has, through (succeeding) days, milked forth the stationary waters. The felly of the other enables the chariot to go round perpetually. Thus both of you augment all the world-illuminating rays of the self-revolving sun. 2

O splendid Lord of light and Lord of plasma, by your energies, you uphold earth and heaven. O prompt benefactors, you cause the plants to flourish and give nourishment to the cattle. May you send down the rain. 3

आ वामश्चासः सुयुजो वहन्तु यनरंश्मय उप यन्त्वर्वाक् ।
घृतस्य निर्णिगन्तु वर्तते वामुप सिन्धवः प्रदिवि क्षरन्ति ॥४॥
अनु श्रुताममति वर्धदुर्वी वहिग्वि यजुषा रक्षमाणा ।
नमस्वन्ता धृतद्वाधि गते मित्रामाथे वरुणेऽस्वन्नः ॥५॥

ā vām āśvāsaḥ suyújo va-
hantu yatāraṣmaya úpa yantv arváḥ | ghṛitāśya nirṇig ānu
vartate vām úpa síndhavaḥ pradīvi ksharanti || 4 || ānu śru-
tām amātiṃ vārdhad urvīm barhīr iva yājushā rāksha-
mānā | nāmasvantā dhṛitadakshādhi gārte mītrāsāthe varu-
ṇélāsv antāḥ || 5 ||

॥३१॥ अक्रविहस्ता सुकृते परस्पा यं त्रामाथे वरुणेऽस्वन्नः ।
राजाना भ्रममहणीयमाना सहस्रस्थूणं बिभ्रथः सह द्वौ ॥६॥
हिरण्यनिर्णिगयो अस्य स्थूणा वि भ्राजते दिव्यश्चाजनीव ।
भद्रे भेद्रे निर्मिता नित्विले वा सनेम मन्त्रो अधिगत्यस्य ॥७॥
हिरण्यरूपमुषमो व्युष्टावयःस्थूणमुदिता सूर्यस्य ।
आ रोहथो वरुण मित्र गर्तमतश्चार्थे अदितिं दितिं च ॥८॥
यदंहिष्टं नातिविधे सुदानू अच्छिद्रं शर्म भुवनस्य गोपा ।
तेन नो मित्रावरुणावविष्टं मिषामन्तो जिगीवांसः स्याम ॥९॥

ākraivihastā sukṛīte paraspā yām trāsāthe varuṇélāsv
antāḥ | rājānā kshatrām āhrīṇīyamānā sahasrasthūṇam bi-
bhṛithaḥ sahā dvaú || 6 || hīraṇyanirṇig áyo asya sthūṇā ví
bhrājate divy āśvājanīva | bhadré kshétre nímitā tīlvile vā
sanéma mádhvo ádhigartyasya || 7 || hīraṇyarūpam ushāso
vyuṣhtāv áyasthūṇam úditā sūryasya | ā rohatho varuṇa
mitra gārtam átaṣ cakshāthe áditiṃ dītiṃ ca || 8 || yád
bānhishṭham nātvídhe sudānū áchidraṃ śārma bhuvanasya
gopā | téna no mītrāvaruṇāv avishtam síshāsanto jigīvánsaḥ
syāma || 9 ||

May your well-harnessed horses bear you both hither, **and** with well-guided reins come down. The embodied form of water,—the clouds, follow you and the rivers flow to us as ever. 4

O Lord of light and plasma, with all your power and glory, you go on augmenting your reputation more and more, and you give protection to earth, just as the sacrifices are protected with veneration in verses. Abound in food and viands, may you ascend your chariots in the midst of the places of work and worship. 5

You are open-handed and benignant to the performer of pious acts. You protect him in all benevolent works. You two (Lord of energy and plasma), who are sovereigns, and free from wrath, uphold together a dominion based on thousand pillars. 6

Their chariot is adorned with gold; its pillars are of iron, and it glitters in heaven like lightning. The sacrificial altar has been established in an auspicious place along with all devotional requisites. May we share the meath that loads the car-seat. 7

At the break of dawn, at the rising of the sun, O Lord of light and Lord of plasma, ascend your golden-bodied, iron-pillared car, and thence behold the earth and its inhabitants. 8

O munificent Lord of light and Lord of plasma, protectors of the universe, it is up to you to grant us unobstructed and perfect felicity. May you, therefore, bless us with that felicity; may we be prosperous and ever confident of victory. 9

(६३) त्रिषाष्टितमं सूक्तम्

(१-७) समवस्यत्य सूक्तस्याविरोऽचेनाता ऋषिः । मित्रावरुणो देवते । जगती छन्दः ॥

॥१॥

ऋतस्य गोपावधिं तिष्ठथो रथं सत्यधर्माणा परमे व्योमनि ।
 यमत्र मित्रावरुणावथो युवं तस्मै वृष्टिर्मधुमत्पिबन्ते दिवः ॥१॥
 सम्राजावस्य भुवनस्य राजथो मित्रावरुणा विदथे स्वर्दृशा ।
 वृष्टिं वा राधो अमृतत्वमीमहे द्यावापृथिवी वि चरन्ति तन्यवः ॥२॥
 सम्राजा उग्रा वृषभा दिवस्पती पृथिव्या मित्रावरुणा विचर्षणी ।
 चित्रेभिरभ्रेरुप तिष्ठथो रवं द्यां वर्षयथो अमुरस्य मायया ॥३॥
 माया वा मित्रावरुणा दिवि श्रिता सूर्यो ज्योतिश्चरति चित्रमायुधम् ।
 तमभ्रेण वृष्ट्या गूहथो दिवि पर्जन्य द्रप्सा मधुमन्त ईरते ॥४॥
 रथं युञ्जते मरुतः शुभे सुखं अरो न मित्रावरुणा गविष्ठिषु ।
 रजामि चित्रा वि चरन्ति तन्यवो दिवः सम्राजा पयसा न उक्षतम् ॥५॥
 वाचं सु मित्रावरुणाविरावतीं पर्जन्यश्चित्रां वेदति त्विषीमतीम् ।
 अग्रा वसत मरुतः सु मायया द्यां वर्षयतमरुणामरेपसम् ॥६॥

63.

Rítasya gopāv ádhi tishṭhatho rátham sátyadharmāṇā
 paramé vyòmani | yám átra mitrávaruṇāvatho yuvám tá-
 smai vṛishṭír mádhumat pinvate diváh || 1 || samrājāv asyá
 bhúvanasya rájatho mítrāvaruṇā vidátthe swardṛiṣā | vṛishṭím
 vām rádho amṛitatvām imahe dyāvāpṛithiví ví caranti tan-
 yávaḥ || 2 || samrājā ugrā vṛishabhā divás páti pṛithivyá
 mitrávárūṇā vícarshanī | citrébhir abhraiṛ úpa tishṭhatho
 rávam dyám varshayatho ásurasya mâyáyā || 3 || mâyá vām
 mitrávaruṇā diví śritá sūryo jyótiṣ carati citrám áyudham |
 tám abhréṇa vṛishṭyā gūhatho diví párjanya drapsā má-
 dhumanta írate || 4 || rátham yuñjate marútaḥ ṣubhé sukhám
 śúro ná mitrávaruṇā gávishtīshu | rájáñsi citrá ví caranti
 tanyávo diváh samrājā páyasā na ukshatam || 5 || vácam sú
 mitrávaruṇāv írāvatīm parjányaṣ citrám vadati tvíshima-
 tim | abhrá vasata marútaḥ sú mâyáyā dyám varshayatam
 aruṇám arepásam || 6 ||

O guardians of eternal truth, and observers of truth, you stand firm in the lofty heaven. O Lord of light and Lord of bliss, whom you protect, to him the cloud sends down its sweet showers from the sky. 1

O Lord of light and bliss, imperial rulers of this world, your glory shines at the place of sacred dedication. You are the beholders of heaven. We ask of you the wealth of rain and immortality. Your radiations traverse all the realms of earth and heaven. 2

O Lord of light and bliss, imperial and mighty showerers, Lords of heaven and earth, beholders of the universe, you approach with variegated clouds to hear the sound of your praises, and cause the sky to send down rains by your well-planned mystic power. 3

O Lord of light and bliss, your device is manifested in heaven, when the sun, your wonderful weapon, moves in the firmament; him you invest in the sky with cloud and rain; and then O clouds, the sweet rain falls. 4

The cloud-bearing winds harness their easy-going chariot, O Lord of light and bliss, for the emission of water, as a hero harnesses his war-car. The fellows of their chariot traverse different spheres of sky to distribute the rain. May you, therefore, O supreme rulers, shed upon us water from heaven. 5

O Lord of light and bliss, the cloud, through your will, roars in mighty and wonderful voice, indicative of radiance, and announcing abundant food; the cloud-bearing winds thoroughly invest the clouds with their well-planned devices and along with them, you two cause the purple and spotless sky to send down rain. 6

धर्मणा मित्रावरुणा विपश्चिता व्रता रक्षेथे असुरस्य मायया ।
ऋतेन विश्वं भुवनं वि रजथः सूर्यमा धेत्यो दिवि चित्र्यं रथम् ॥७॥

dhármaṇā mitrāvaruṇā vipaścita
vratā rakshethe ásurasya māyáyā | ṛiténa víṣvam bhúva-
naṁ ví rājathah sūryam á dhattho divi cítryaṁ rátham
॥ 7 ॥

(६५) चतुःपद्यितमं सूक्तम्

(१-७) समवेस्याम्य सूक्तस्यात्रियोऽर्चनाना ऋषिः । मित्रावरुणो देवतः । (१-६) प्रथमादिषट्चामनुष्टुप्,

(७) समस्याश्च पङ्क्तिच्छन्दसी ॥

॥२॥ वरुणं वो रिशादसमृचा मित्रं हवामहे । परि व्रजेव ब्राह्मोजीगन्वासा स्वर्णरम् ॥१॥
ता ब्राह्मो मुचेनुना प्र यन्तमस्मा अर्चते । शेवं हि जार्यं वां विश्वासु श्वासु जोगुवे ॥२॥
यन्नूनमश्यां गतिं मित्रस्य यायां पथा । अस्य प्रियस्य शर्मण्यहिंसानस्य सश्विरे ॥३॥
युवाभ्यां मित्रावरुणोपमं धेयामृचा । यद्द श्ये मघोनां स्तोतृणां च स्पृधसे ॥४॥
आ नो मित्र मुदीतिभिर्वरेणश्च सधस्य आ । स्वे श्ये मघोनां सर्वाणां च वृधसे ॥५॥

64.

Váruṇaṁ vo riśádasam ṛicā mitráṁ havāmahe | pári
vrajéva bāhvór jaganvánsā svārṇaram ॥ 1 ॥ tá bāhávā suce-
tīnā prá yantam asmā árcate | śevam hí jāryam vām víṣ-
vāsu kshásu jóguve ॥ 2 ॥ yán nūnām aśyām gátim mitrá-
sya yāyām pathā | ásyā priyásya śarmany áhiṁsānasya
saścire ॥ 3 ॥ yuvábhyām mitrāvaruṇopamām dheyām ṛicā |
yád dha ksháye maghónām stotrīṇām ca spūrdhāse ॥ 4 ॥ á
no mitra sudítibhir váruṇaṣ ca sadhástha á | své ksháye
maghónām sáklīnām ca vṛidhāse ॥ 5 ॥

O Sapient Lord of light and bliss, by your law, you afford protection to your sacred determinations, and with the help of vital devices, and law and order you illumine the entire universe, you as well sustain the refulgent vehicle, in the sky. 7

64

We invoke you, O Lord of light and bliss, the dispeller of darkness, with this hymn, you encompass round the entire realm of light, as if with penfold of your arms. 1

May you stretch out your arms with loving kindness unto this man who adores you. I shall also be singing forth your glory and liberality in all lands. 2

That I may now move in the right direction, may I proceed by the path shown by the Lord, the divine friend of all; for every one gets protection under the charge of this affectionate friend who harms us not. 3

May I, through my devotion, obtain from you, O Lord of light and bliss, such enviable wealth, that is found in the homes of rich and devout people. 4

Come, O Lord of light; Come O Lord of bliss, with your fair splendour to our assembly, and augment the prosperity of the affluent devotee and of those who are your friends in their respective spheres. 5

युवं नो येषु वरुण भ्रवं बृहच्च विभृथः । उरु णो वाजसानये कृतं गये स्वस्तये ॥६॥
 उच्छ्रन्त्यां मे यजता देवक्षेत्रे रुद्रादगवि ।
 सुतं सोमं न हस्तिभिर्ग पड्विर्ध्नीयते नरा विभ्रतावर्चनानमस ॥७॥

yuvām no yéshu va-
 ruṇa kshatrām bṛihác ca bibhṛitháh | urú ṇo vájasātaye
 kṛitām rāyé svastāye || 6 || uchhāntyām me yajatá deváksha-
 tre rúśadgavi | sutām sōmaṁ ná hastibhir á padbhír dhā-
 vatam narā bíbhratāv arcanānasam || 7 ||

(६५) पञ्चषष्टिनमं सुक्तम्

(१-६) पञ्चरयास्य सुक्तम्यात्रेयो रातहत्य ऋषिः । मित्रावरुणो देवते । (१-५) प्रथमादिपञ्चर्चामनुष्टुप् ।

(६) पञ्चवाभ पङ्क्तिच्छन्दसा ॥

॥१॥ यश्चिकेत स सुकृतुर्देवत्रा स ब्रवीतु नः । वरुणो यस्य दर्शनो मित्रो वा वनते गिरः ॥१॥
 ता हि श्रेष्ठवर्चसा राजाना दीर्घश्रुतमा । ता सत्पती कृतावृध्र कृतावाना जनेजने ॥२॥
 ता वामियानोऽवसे पूर्वा उपे व्रुवे सचा । स्वश्वासः सुचेतुना वाजो अभि प्रदावते ॥३॥
 मित्रो अंहोश्चिदादुरुक्षयांय गातुं वनते । मित्रस्य हि प्रतृर्वतः सुमतिरस्ति विधुतः ॥४॥

65.

Yás cikéta sá sukrátur devatrā sá bravītu naḥ | várūṇo
 yásya darsató mitró vā vānate gírah || 1 || tá hí śrēśhṭha-
 varcasā rájānā dīrghaśrúttamā | tá sátpatī řitāvṛidha řitā-
 vānā jáne-jane || 2 || tá vām iyānó 'vase pūrvā úpa bruve
 sácā | sváśvāsah sū cetúnā vájāñ abhí prá dāvāne || 3 || mi-
 tró añhós cid ád urú ksháyaya gātūṁ vanate | mitrásya
 hí pratúrvataḥ sumatír ásti vidhatáh || 4 ||

O Lord of light and bliss, may you bring us strength and abundant food in response of our those praises, which we offer. May you be largely bountiful to us in strength, prosperity, and well-being. 6

When morning flashes, may you, O holy ones, hasten to come at the realm, where bright rays shine, propitious to worshipper. May you come with your speedy legs here to my place of divine worship, where devotional love is being expressed. 7

65

He who knows Him is really the performer of noble deeds. Let him communicate that knowledge to us in the assembly of learned people. His praise songs alone are accepted by Lord of bliss and Lord of light. 1

The twin-Lord (the Lord of light and bliss) is verily excelling in radiance, the royal-pair, who hears (our prayers) from greatest distances Lord of the virtuous, strengthener of eternal laws and preserver of truth in each individual man. 2

O eternal twin-divine, approaching you, I invoke you together for protection. Possessed of good speed, we call on you to give us strength. 3

Lord of light grants occasions and assistance for improvement to the sinful even. For verily he, who performs worship and struggles with ignorance, obtains favour from this Lord of light. 4

वयं मित्रस्यावसि स्याम सप्रथस्तमे । अनेहसस्त्वोतयः सत्रा वरुणोपमः ॥५॥
 युवं मित्रेम जनं यतथः सं च नयथः ।
 मा मघोन परि ख्यतं मो अस्माकमुर्वीणां गोपीथे न उरुष्यतम ॥६॥

vayām mitrásyá-
 vasi syāma sapráthastame | anehásas tvótayaḥ satrá vāru-
 nāśeshasaḥ || 5 || yuvām mitremām jānaṃ yátathaḥ sám ca
 nayathaḥ | mā maghónaḥ pári khyatam mó asmákam řishī-
 nām gopīthé na urushyatam || 6 ||

(६६) षट्पष्ठितमं सूक्तम्

(१-६) षड्विंशत्यास्य सूक्तस्याविषो रातहव्य ऋषिः । मित्रावरुणो देवते । अनुष्टुप् छन्दः ॥

"५" आ चिकितान सुकृतू देवौ मर्त रिशादसा । वरुणाय कृतपेगमे दधीत प्रयसे महे ॥१॥
 ता हि क्षत्रमविहुतं सम्यगसुर्यमाशान्ते । अध व्रतेव मानुषं स्वर्ण धायि दर्शतम ॥२॥
 ता वामेषे रथानामुर्वी गव्युतिमेषाम् । रातहव्यस्य सुष्टुतिं दधृक्स्तोमैर्मनामहे ॥३॥
 अधा हि काव्या युवं दक्षस्य पृभिरद्भुता । नि केतुना जनानां चिकेथे पृतदक्षसा ॥४॥

66.

Ā cikitāna sukrātū devau marta řiśādasā | vāruṇāya ři-
 tāpeśase dadhītā práyase mahé || 1 || tá hí kshatrām ávihru-
 taṃ samyág asuryām áṣāte | ádha vratéva mánushaṃ svār-
 nā dhāyi darsatām || 2 || tá vām éshe ráthānām urvīm gāv-
 yūtim eshām | rātáhavyasya susṭutim dadhṛík stómair
 manāmahe || 3 || ádhā hí kávyā yuvām dákshasya pūrbhír
 adbhutā | ní ketúnā jánānām cikéthe pūtakshasā || 4 ||

May we ever remain under the blissful Lord's shelter that extends to utmost distance. May we, the sons of blissful Lord, ever remain unmenaced and be guarded by your care. 5

May you, O Lord of light and bliss, urge this man on and to one end direct his ways of life. Deny us not when we are rich, and those of us who are the sons of seers. May you protect us in the presenting of the homage. 6

66

O wise sage, adore this twin-Lord, the performer of noble deeds and the destroyer of foes. May you offer homage to the mighty Lord of bliss, the same as the Lord of light for his delight. 1

For the twin-Lord possesses irresistible evil-subduing strength, in full perfection, and therefore the holy worship, the fire-altar, has been established among men and has been made beautiful as the sun in the sky. 2

We glorify you the twin-Lord (of light and bliss), that your chariots may travel to long distances in front of ours, blessing the pious prayers of the offerer of homage through his hymns. 3

Now, O adorable and wonderful twin-Lord, propitiated by the former praises of your worshipper, O possessor of pure vigour, approve the praises of these devotees with favour. 4

तदृतं पृथिवि बृहच्छ्रवण ऋषीणाम् । जयमानावरं पृथ्वि क्षरन्ति यामभिः ॥५॥
आ यद्वामीयचक्षसा मित्र वयं च सूर्यः । व्यचिष्टे बहुपात्ये यतमहि स्वराज्ये ॥६॥

tád

ṛitām pṛithivi bṛihác chravaēshá ṛishīṇām | jrayasānāv áram
pṛithv áti ksharanti yámabhiḥ ॥ 5 ॥ á yád vām iyacakshasā
mítṛa vayám ca sūráyah | vyácishṭhe bahupátye yátemahi
svarájye ॥ 6 ॥

(६७) सप्तपद्यितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चम्याम्य सूक्तस्यात्रयो यजन ऋषिः । मित्रावरुणौ देवौ । अनुष्टुप छन्दः ॥

॥५॥ बळित्था देव निष्कृतमादित्या यजतं बृहत् । वरुण मित्रार्यमन्वर्षिष्ठं शत्रमाशाथे ॥१॥
आ यद्योनिं हिरण्यं वरुण मित्र सदथः । धर्तारा चर्षणीनां यन्तं सुम्नं रिशादसा ॥२॥
विश्वे हि विश्वेदसो वरुणो मित्रो अर्यमा । व्रता पदेव मश्चिरे पान्ति मर्त्यं रिषः ॥३॥
ते हि सत्या ऋतस्पृष्टा ऋतावानो जनेजने । सुनीथामः सुदानवोऽहोश्चिदुरुचक्रयः ॥४॥
को नु वो मित्रास्तुतो वरुणो वा तनूनाम् । तत्सु वामेषते मतिरत्रिभ्य एषते मतिः ॥५॥

67.

Bál itthá deva nishkrítām ádityā yajatām bṛihát | vá-
ruṇa mítṛáryaman várshishṭham kshatrám āṣāthe ॥ 1 ॥ á
yád yónim hiraṇyáyaṁ váruṇa mítṛa sádathah | dhartārā
carshanīnām yantām sumnām riṣādasā ॥ 2 ॥ viṣve hí viṣvá-
vedaso váruṇo mitró aryamá | vratá padéva saścire pánti
mártyaṁ risháh ॥ 3 ॥ té hí satyá rítasprīṣa rítāvāno jáne
-jane | sunithāsaḥ sudānavo 'ñhōṣ cid urucákrayaḥ ॥ 4 ॥ kó
nú vām mitrástuto váruṇo vā tanúnām | tát sú vām éshate
matír átribhya éshate matih ॥ 5 ॥

O earth, this is a sublime law that you reward the sages, who toil for fame. The wide-spreading twin-divine powers are here. They come with ample and over-flowing water. 5

We and the devout invoke you, O far-seeing Lord of light and bliss, we strive to reach the realm you rule, which is spacious and well-protected. 6

67

O divine forces of infinity, light, sun, ocean and law, it is true that you have obtained super-most, adorable, vast and exceeding strength, set apart for you. 1

When, O twin-Lord of light and bliss, supporter of men, destroyer of evils, you are in your brilliant causal form, you bring perfect happiness. 2

The triple-Lord, of the functions of enlightenment, of bliss and of the maintenance of universal order is possessed of omniscience. He supervises all our sacred activities, as if functioning in His diverse offices and protects the worshipper from the malignant. 3

Verily, He in his triple functions is an embodiment of truth, ordainer of law and order, protector of holy rites among men. He is leader, liberal donor, and deliverer from distress. 4

In which function of yours, O twin-Lord of light and bliss, your merit not our praise. Therefore our thoughts always tend towards you,—the thoughts of even the sages, above three-fold miseries. 5

(६८) अष्टपष्टितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्यावेयो यजन क्रपिः । मित्रावरुणो देवने । गायत्री छन्दः ॥

॥६॥

प्र वो मित्राय गायत वरुणाय विषा गिरा । महिक्षत्रावृतं बृहत् ॥१॥
 सम्राजा या घृतयोनी मित्रश्रोभा वरुणश्च । देवा देवेषु प्रशस्ता ॥२॥
 ता नः शक्तं पार्थिवस्य महो गयो दिव्यस्य । महि वां ध्रुवं देवेषु ॥३॥
 ऋतमृतेन सर्पन्तेषिरं दक्षमाशाने । अद्रुहा देवो वर्धन्ते ॥४॥
 वृष्टिद्यावा रित्यापेषस्पती दानुमत्याः । बृहन्तं गर्तमाशाने ॥५॥

68.

Prá vo mitráya gāyata varuṇāya vipá girá | máhiksha-
 trāv ṛitám bṛihát || 1 || samrájā yá ghṛitáyoni mitrás co-
 bhá varuṇaṣ ca | devá devéshu praśastá || 2 || tá naḥ śak-
 tam párthivasya mahó rāyó divyásya | máhi vām ksha-
 trám devéshu || 3 || ṛitám ṛiténa sápanteshirám dáksham
 āśāte | adrúhā devau vardhete || 4 || vṛiṣṭidyāvā rityāpeshás
 pāti dānumatyāḥ | bṛihántam gártam āśāte || 5 ||

(६९) एकोनसप्ततितमं सूक्तम्

(१-४) चतुर्चस्यास्य सूक्तस्यावेयो उरुचक्रिर्क्रपिः । मित्रावरुणो देवने । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥७॥

त्री रोचना वरुण त्रीरुत द्यून्त्रीणि मित्र धारयथो रजांसि ।
 वावृधानावमर्तिं क्षत्रियस्यानु व्रतं रक्षमाणावजुर्यम् ॥१॥
 इरावतीवरुण धेनवो वां मधुमद्वा सिन्धवो मित्र दुहे ।
 त्रयस्तस्युर्वृषभामस्तिमृणां धिषणानां रेतोधा वि द्युमन्तः ॥२॥

69.

Trí rocaná varuṇa trīr utá dyūn trīni mitra dhāraya-
 tho rájañsi | vāvṛidhānāv amátim kshatriyasyānu vratám
 rākshamānāv ajuryám || 1 || írāvatir varuṇa dhenávo vām
 mādhumad vām síndhavo mitra duhre | tráyas tasthur vṛi-
 shabhásas tisṛiṇám dhishāṇānām retodhá ví dyumántaḥ
 || 2 ||

Sing loud an inspired song to the twin-Lord of light and bliss. O mighty Lord, you are Truth, you are Great. 1

The twin-Lord of light and bliss, is a sovereign ruler, original source of water, and eminently divine among Nature's forces. 2

He, the twin-Lord is able to grant us great terrestrial and celestial riches. Great is your might, O Lord, among Nature's bounties. 3

Carefully tending eternal truth with truth, He attains His vigorous might. The twin-Lord enhances His power, devoid of guile. 4

With raining sky and streaming rivers, the twin-Lord of sustenance, and granter of gifts, occupies His sovereign position. 5

O Lord of light and bliss, you uphold the three realms of light, the three heavens, the three regions of the earth, augmenting the force of the vigorous resplendent sun and guarding the order that lasts for ever. 1

O Lord of light and bliss, the cows are full of milk through your command; the rivers yield sweet water through your will, and there through you stand in the three world-spheres, three showerers, potent with genial moisture and splendid in their brightness. 2

प्रातर्देवीमदि॒तिं जोह॑वीमि म॒ध्यन्दि॒न उदि॒ता सूर्य॑स्य ।
 रा॒ये मि॒त्रावरु॑णा स॒र्वता॒तेळे तो॒काय॑ तनयाय॒ शं योः ॥३॥
 या ध॒र्ता॒रा रज॑सो रोच॒नस्यो॒तादित्या॑ दि॒व्या पार्थि॑वस्य ।
 न वाँ दे॒वा अ॒मृता॒ आ मि॒नन्ति॑ व्र॒तानि॑ मि॒त्रावरु॑णा ध्रु॒वाणि ॥४॥

prātār devīm āditim jōhavīmi madhyāmdina ūditā
 sūryasya | rāyē mitrāvaruṇā sarvātātēle tokāya tanyāya
 śaṁ yōḥ || 3 || yā dhartārā rājaso rocanāsyotādityā divyā
 pārhivasya | nā vām devā amṛita ā minanti vratāni mitrā-
 varuṇā dhruvāṇi || 4 ||

(७०) समन्तिमं मूलम्

(१-४) चतुर्ब्रह्मस्य सुकस्यात्रेय उरुचक्रिर्ब्रिः । मित्रावरुणौ देवते । गायत्री छन्दः ॥

॥३॥ पुरु॒रुणा॑ चि॒ह्नस्य॑वो नूनं वाँ वरु॑ण । मि॒त्र वं॑मि वां सु॒म॒तिम् ॥१॥
 ता वाँ स॒म्यग॑द्रु॒क्का॒णेष॑मश्याम॒ धाय॑से । व॒यं ते रु॒द्रा स्या॑म ॥२॥
 पा॒तं नो रु॒द्रा पा॒युभि॑रु॒त त्रि॑येथां सु॒त्रात्रा॑ । तु॒र्याम॑ द॒स्युन्त॑नृ॒भिः ॥३॥
 मा क॒स्याद्भु॑तकृ॒त य॒क्षं भु॑जेमा त॒नृभिः॑ । मा शेष॑मा॒ मा तन॑सा ॥४॥

70.

Purūruṇā cid dhy āsty āvo nūnām vām varuṇa | mitra
 vāṁsi vām sumatīm || 1 || tā vām samyāg adruhvāṇēsham
 aśyāma dhāyase | vayām té rudrā syāma || 2 || pātām no
 rudrā pāyūbhir utā trāyethām sutrātrā | turyāma dasyūn
 tanūbhiḥ || 3 || mā kāsyādbhutakratū yakshām bhujemā ta-
 nūbhiḥ | mā śēshasā mā tānasā || 4 ||

I invoke the divine and bright infinite at dawn, and at mid-day, when the sun is high. I worship you, O Lord of light and bliss, at all seasons, for the sake of riches, progeny, prosperity and happiness. 3

I worship you, the luminous twin-divine, upholder of the celestial and terrestrial world, and the immortal Lord of light and bliss, who never impairs his everlasting statutes. 4

70

O Lord of light and bliss, your protection extends far and wide. May I obtain your kind favour. 1

O benignant twin-Lord, may we obtain food from you for our sustenance. May we ever remain in your grace, O cosmic vital powers. 2

Protect us with your protections, preserve us with kind preservation. May we with our physical strength overcome the wicked. 3

O the twin-Lord, the worker of wondrous deeds, let us not depend upon the charity of any one else; may we, our sons and grandsons, all rely on our own efforts. 4

(७१) एकममतिनमं सुक्तम्

(१-३) नृचम्याम्य सुक्तम्यात्रेयो बाहुवृक्तः ऋषिः । मित्रावरुणो देवते । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ आ नो गन्तं रिशादसा वरुण मित्र बर्हणा । उपेमं चारुमध्वरम् ॥१॥
 विश्वस्य हि प्रचेतसा वरुण मित्र राजथः । ईशाना पिप्यतं धियः ॥२॥
 उप नः सुतमा गतं वरुण मित्र दाशुषः । अस्य सोमस्य पीतये ॥३॥

71.

Ā no gantam riśādasā vāruṇa mītra barhāṇā | ūpemām
 cārum adhvarām || 1 || viśvasya hī pracetasā vāruṇa mītra
 rājathah | iśānā pipyatam dhīyah || 2 || upā naḥ sutām ā ga-
 tam vāruṇa mītra dāśuṣah | asya sōmasya pītāye || 3 ||

(७२) द्विममतिनमं सुक्तम्

(१-३) नृचम्याम्य सुक्तम्यात्रेयो बाहुवृक्तः ऋषिः । मित्रावरुणो देवते । उष्णिक् छन्दः ॥

॥१॥ आ मित्रे वरुणे वयं गीर्भिर्जुहुमो अत्रिवत् । नि बर्हिषि सदतं सोमपीतये ॥१॥
 व्रतेन स्थो ध्रुवक्षेमा धर्मेणा यातयज्ञना । नि बर्हिषि सदतं सोमपीतये ॥२॥
 मित्रश्चे नो वरुणश्च जुषेतां यज्ञमिष्टये । नि बर्हिषि सदतां सोमपीतये ॥३॥

72.

Ā mitré vāruṇe vayam gīrbhīr juhumo atrivāt | nī bar-
 hīshi sadatam sōmapītaye || 1 || vratēna stho dhruvākshemā
 dhārmaṇa yātayājjanā | nī barhīshi — || 2 || mitrāṣ ca no
 vāruṇaṣ ca jushētam yajñām iṣṭāye | nī barhīshi sadatām
 sōmapītaye || 3 ||

71

O twin-Lord of light and bliss, scatterer of foes, destroyer of enemies, come to this our accessible sacrifice. 1

Sagacious twin-Lord of light and bliss, you reign over all; may you bestow fulness, O Lord, to our intellects. 2

Come, O Lord of light and bliss, to our effused libation, to cherish devotional love of the offerer. 3

72

We invoke Lord of light and bliss with hymns, like our threefold-free sages. May you enshrine our heart and accept our devotional love. 1

O inspirer of people, you are steady in your undertakings. May you enshrine our heart and accept our devotional love. 2

May Lord of light and bliss, accept and bless our worship for the fulfilment of our wishes, and enshrine our hearts and accept our devotional love. 3

[अथ षष्ठोऽनुवाकः ॥]

(७३) विसमन्तितमं सूक्तम्

(१-१०) दशवर्त्त्यास्य सूक्तन्यायेयः पौग कषिः । अश्विनो देवते । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥११॥ यदुद्य स्थः परावति यदर्यावत्यश्विना । यद्वा पुरु पुरुभुजा यदन्तरिक्ष आ गतम् ॥१॥
 इह त्या पुरुभूतमा पुरु दंसांसि बिभ्रता । वरस्या याम्यध्रिगू हुवे तुविष्टमा भुजे ॥२॥
 ईर्मान्यद्वपुषे वपुश्चक्रं रथस्य येमथुः । पर्यन्या नाहुषा युगा मक्ता रजांसि दीयथः ॥३॥
 तद् पु वामेना कृतं विश्वा यद्वामनु ष्ट्वे । नाना जातावरेपसा समस्मे वन्धुमेयथुः ॥४॥
 आ यद्वा सूर्या रथं तिष्ठद्रघुन्यदं सदा । परि वामरुषा वयो घृणा वगन्त आनपः ॥५॥

73

Yád adyá sthah parāvāti yád arvāváty aṣvinā | yád vā
 purú purubhujā yád antáriksha á gatam || 1 || ihá tyá pu-
 rubhútamā purú dānsānsi bíbhratā | varasyá yāny ádhrigū
 huvé tuvíshtamā bhujé || 2 || írmānyad vápushe vápuṣ ca-
 krām ráthasya yemathuḥ | páry anyá náhushā yugá mahná
 rájānsi díyathah || 3 || tát ū shú vām ená kṛitām víśvā yád
 vām ánu shtáve | nánā jātāv arepásā sām asmé bándhum
 éyathuḥ || 4 || á yád vām sūryá rátham tíshtḥad raghushyá-
 daṁ sádā | pári vām arushá váyo ghrīṇā varanta átāpah
 || 5 ||

॥१२॥

युवोरत्रिश्चिकेतति नरा मुन्नेन चेतमा ।
 घर्म यद्वामरेपसं नामत्यास्ता भुग्न्यति ॥६॥
 उग्रो वो ककुहो ययिः श्रूष्वे यामेषु संतनिः ।
 यद्वा दंसोभिर्गश्विनात्रिर्नगववर्तति ॥७॥

yuvór átriṣ ciketati nārā sumnéna cétasā | gharmām
 yád vām arepásam násatyāsná bhuranyāti || 6 || ugró vām
 kakuhó yayiḥ ṣṛiṇvé yāmeshu saṁtaniḥ | yád vām dánso-
 bhir aṣvinátrir narāvavártati || 7 ||

Whether, O twin-divines, sustainers of many, you are at present far remote or near at hand, or whether you are (roaming) in many places, or are in mid-air, may you please come here. 1

I invoke you for protection, hither, O widely-spread out ones, accomplisher of many great acts, most excellent, irresistible; and the mightiest. 2

You have fixed one luminous wheel of your car, the sun, for illumination while with the other you revolve in the spheres to regulate the time measure, for reckoning the age of men. 3

O the universally accepted twins, may my praise, recited to extol you be agreeable as offered. And may you, who are severally born, and are spotless show brotherly spirit to us. 4

When dawn, the daughter of the sun, ascends your rapidly-moving vehicle, then bright-waving, red-bird-like resplendent rays encompass you. 5

The three-fold free sage extols your benevolence with delightful attitude, O ever-true leaders, since through his praise of you, he fully comprehends the meaningfulness of the innocuous nature of this heat. 6

Your strong, lofty, swift and ever-progressing beams are ever since renowned to help us in all our benevolent works. O twin-divines, the best guides you ever rescue the three-fold free person by your acts. 7

मध्व उ बु मधूयुवा रुद्रा मिपक्ति पिप्युषी ।
 यत्समुद्राति पर्पथः पक्वाः पृथो भरन्त वाम् ॥८॥
 सत्यमिहा उ अश्विना युवामाहुर्मयोभुवा ।
 ता यामन्यामहृतमा यामन्ना मृष्टयत्तमा ॥९॥
 इमा ब्रह्माणि वर्धनाश्विभ्यां सन्तु शतमा ।
 या तन्नाम रथौ इवावोचाम बृहन्नमः ॥१०॥

mādhva ū shú madhū-
 yuvā rúdrā sishakti pipyúshī | yát samudráti pārshatbah
 pakvāḥ prīksho bharanta vām || 8 || satyām íd vá u aśvinā
 yuvām āhur mayobhúvā | tá yāman yāmahútamā yāmann
 ā mṛīlayáttamā || 9 || imā brāhmāṇi vārdhanāśvibhyām santu
 śámtamā | yá tákshāma ráthāñ ivāvocāma bṛibān nāmāḥ
 || 10 ||

(७४) चतुःसप्ततितमं सूक्तम्

(१-१०) दशार्चस्यास्य सूक्तस्यात्रेयः पौरः ऋषिः । अश्विनौ देवते । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥ २ ३ ॥

कूष्ठो देवावश्विनाद्या दिवो मनावम् ।
 तच्छ्रवथो वृषण्वसु अत्रिर्वासा विवासति ॥१॥
 कुह त्या कुह नु श्रुता दिवि देवा नामत्या ।
 कस्मिन्ना यतथो जने को वा नदीनां मचा ॥२॥

74.

Kúshtho devāv aśvinādyā divó manāvasū | tác chrava-
 tho vṛishanvasū átrir vām ā vivāsati || 1 || kúha tyā kúha
 nú śrutā diví devā nāsatyā | kásminn ā yatatho jáne kó
 vām nadínām sácā || 2 ||

O cosmic vital principles, lovers of dedicated devotion our exhilarating sweet prayers wait on you, when you traverse the limits of the firmament, and our prepared viands of the sacrifice support you. 8

O twin-divines, truly they call you the bestowers of happiness. May you be, when earnestly invoked, most prompt to hear and be gracious at our sacrifice. 9

May these praises exalting the twin-divines, be most pleasing to them. These praises are fashioned by us like a designed vehicle and we recite them aloud with fervent adoration. 10

74

O kind hearted twin-divines, who have today come from heaven upon the earth. O liberal showerers, the fully-detached sage invites you to come; may you listen to him. 1

Where is the pair of reputed divine, ever-true ones (the twin-divines)? Where are they heard of in heaven? To what worshipper do you strive to come? Who of your suppliants is with you? 2

कं यो॒धः कं ह॑ गच्छ॒थः क॑मच्छा यु॒ञ्जाथे॑ रथ॒स ।
 कस्य॒ ब्रह्मा॑णि रण्यथो व॒यं वा॑मु॒ष्मसी॑ष्टये ॥३॥
 पौरं॑ चि॒ह्न्युदु॑प्रुतं पौरं पौराय॒ जिन्व॑थः ।
 यदी॑ गृभी॒तता॑तये सि॒ंहमि॑व द्रुह॒स्पदे॑ ॥४॥
 प्र च्य॑र्वा॒नाञ्जु॑रुषो व॒त्रिम॑त्कं न मुञ्च॒थः ।
 युवा॑ यदी॒ कृथः॑ पुन॒रा का॑ममृष्ये व॒ध्वः ॥५॥

kām yāthah kām ha gachathah
 kām áchā yuñjāthe rátham | kásya bráhmāni ran̐yatho va-
 yām vām uṣmasīṣṭāye || 3 || paurām cid dhy ñdaprútam
 paúra paurāya jínvathah | yád im gṛibhītátātaye sínhām
 iva druhás padé || 4 || prá cyāvānāj jujurúsho vavrím átkam
 ná muñcathah | yúva yádī krītháh púnar á kāmam řiṇye
 vadhvāh || 5 ||

॥१४॥

अस्ति॒ हि वा॑मि॒ह स्तो॑ता स्म॒मि वां स॑न्द्र॒शि श्रि॑ये ।
 नू श्रु॑तं म॒ आ ग॑त॒मवो॑भिर्वा॒जिनी॑वम् ॥६॥
 को वा॑म॒द्य पुरु॑णामा वे॒द्वे म॒र्त्याना॑म् ।
 को वि॒प्रो वि॒प्रवा॑हसा॒ को य॒ज्ञेर्वो॑जिनीवम् ॥७॥
 आ वां रथो॑ रथानां॒ येषां॑ यात्व॒श्विना॑ ।
 पुरु॑ चि॒दस्म॑युस्ति॒र आ॑ङ्गुषो म॒र्त्ये॒ष्व ॥८॥

ásti hí vām ihá stotá smási vām saṁdr̥ṣi śriyé | nú
 śrutám ma á gatam ávobhir vājinīvasū || 6 || kó vām adyá
 purūṇām á vavne mártyanām | kó vípro vipravāhasā kó
 yajñaír vājinivasū || 7 || á vām rátho ráthānām yéshtho yātv
 aṣvīnā | purú cid asmayús tirá āṅgūshó mártyeshev á || 8 ||

Whom do you visit? Whom do you approach? To go to whom do you harness your car? By whose prayers are you pleased? We are anxious for your arrival. 3

O twin-divines, the citizen, may you send to the city-seers, the clouds, fully-loaded with water. May you drive them to him who is engaged in sacred acts, as hunters chase a lion in a forest. 4

You the twin-surgeons and physicians, are capable of stripping off like a cuirass the aged skins from the worn-out bodies of a decrepit devotee and rejuvenating him to attractive features alluring to ladies. 5

Here is the devotee, who glorifies you both. May we ever remain in your presence to attain prosperity, O rich in food and wealth. May you hear our prayers and come hither with your protections. 6

O twin-divines, affluent in food, and adored by enlightened, who among many mortals, has been wise to propitiate you the best? Who offers reverence to you with full faith and who propitiates you by sacrifice. 7

May your swift vehicle come hither well-disposed to us, O twin-divines the discomfiter of numerous adversaries and glorified among men. 8

शम् षु वां मध्र्युवास्माकमस्तु चर्कृतिः ।
 अर्वाचीना विचेतसा विभिः श्येनेव दीयतम् ॥९॥
 अश्विना यद् कहि चिच्छ्रुयानमिमं हवम् ।
 वस्वीरु पु वां भुजः पञ्चन्ति सु वां पृचः ॥१०॥

śām ū shú vām madhryuvāsmākam astu carkṛitiḥ | arvā-
 cīnā vicetasā vibhiḥ śyenēva dīyatam || 9 || aśvinā yād dha-
 kārhi cie chuśrūvātam imam hāvam | vāsvīr ū shú vām
 bhūjaḥ piñcānti sū vām pṛcaḥ || 10 ||

(७५) पञ्चमयनिम सक्तम्

(१-५) नवचर्याय सक्तयज्ञियोऽवरयुक्तेषु । अश्विनौ देवेन । पङ्क्तिस्तन्दः ॥

॥१५॥ प्रति प्रियतमं रथं वृषणं वसुवाहनम् ।
 स्तोता वामश्विना वृषिः स्तोमेन प्रति भृपति माध्वी मम श्रुतं हवम् ॥१॥
 अत्यायातमश्विना तिरो विश्वा अहं मना ।
 दस्मा हिरण्यवर्तनी सुपुत्रा सिन्धुवाहमा माध्वी मम श्रुतं हवम् ॥२॥
 आ नो रत्नानि विभ्रतावश्विना गच्छन्तं युवम् ।
 रुद्रा हिरण्यवर्तनी जुषाणा वाजिनीवसु माध्वी मम श्रुतं हवम् ॥३॥
 सुष्टुभो वां वृषण्वसू ग्धे वाणीच्याहिता ।
 उत वां ककुहो मृगः पृक्षः कृणोति वापुषो माध्वी मम श्रुतं हवम् ॥४॥

75.

Prāti priyātamam rātham vṛiṣhaṇam vasuvāhanam |
 stotā vām aśvināv ṛiṣhi stómēna prāti bhūshati mādhvī
 māma śrutam hāvam || 1 || atyāyātam aśvinā tiró viśvā
 ahām sánā | dāsra hiraṇyavartanī súshumnā síndhuvāhasā
 mādhvī māma — || 2 || á no rátanāni bíbhṛatāv aśvinā gá-
 chatam yuvām | rúdrā hiraṇyavartanī jūṣhāṇā vājīnīvasū
 mādhvī māma — || 3 || susṭúbho vām vṛiṣhaṇvasū ráthe
 vāṇīcy áhitā | utá vām kakuhó mṛigāḥ pṛíkṣah kṛiṇoti vā-
 pushó mādhvī māma — || 4 ||

May our repeated adoration of you two, O lovers of homage, be conducive to us and bring happiness. May you, exceeding in wisdom, descend hitherward with fast moving wings, swift as a falcon. 9

O twin-divines, wherever you may be, hear this invocation. The excellent sacrificial offerings, mixed and prepared are for you. 10

75

The sage, your worshipper, graces with praises your beloved chariot, which is the showerer of benefits, and granter of wealth. O lovers of sweetness, hear my invocation. 1

Passing by others, come, O twin-divines, hither, so that I may ever overcome all obstructions. O destroyers of adversaries, possessors of golden chariot, distributors of wealth, and propellers of rivers, O lovers of sweetness, hear my invocation. 2

O terrible twin-divines, possessors of golden chariot, rich in store of wealth, may you come to us rejoicing and bringing precious treasures. O lovers of sweetness, hear my invocation. 3

O showerers of wealth, the praise of your worshipper is addressed to your chariot. This sincere devoted distinguished seeker, of good physique, offers sacrificial food to you as well. O lovers of sweetness, hear my invocation. 4

बोधिन्मनसा रथ्येषिरा हवनश्रुता ।
विभिश्यवानमश्विना नि याथो अद्वयाविनं माध्वी मम श्रुतं हवम् ॥५॥

bodhínmanasā rathyèshirā ha-
vanaśrútā | víbhiṣ cyávānam aśvinā ní yātho ádvayāvinam
mádhvī máma — || 5 ||

॥५॥ आ वां नरा मनोयुजोऽश्वामः प्रुषितप्सवः ।
वयो वहन्तु पीतये सह मुन्नेभिर्गश्विना माध्वी मम श्रुतं हवम् ॥६॥
अश्विनावेह गच्छतं नामेत्या मा वि वेनतम् ।
तिर्गश्चिदर्यया परि वृत्तियीतमदाभ्या माध्वी मम श्रुतं हवम् ॥७॥

á vām narā manoyújó 'śvāsaḥ prushitápsavaḥ | váyo
vahantu pítāye sahá sumnébhir aśvinā mádhvī máma —
|| 6 || áśvināv éhá gachataṁ nāsatyā má ví venatam | tiráś
cid aryayá pári vartír yātam adābhyā mádhvī máma —
|| 7 ||

अस्मिन्यज्ञे अदाभ्या जरितारं शुभम्पती ।
अवस्युर्मश्विना युवे गृणन्तमुप भृषथो माध्वी मम श्रुतं हवम् ॥८॥
अभूदुषा रुशन्पशुगन्निग्धास्यृत्वियः ।
अयोजि वां वृषण्यमू रथो दस्त्रावमेत्यो माध्वी मम श्रुतं हवम् ॥९॥

asmín yajñé adābhyā jaritāraṁ śubhas patī | avasyúm
aśvinā yuvāṁ gṛṇāntam úpa bhūshatho mádhvī máma —
|| 8 || ábhūd ushá rúṣatpaśur ágnír adhāyy řitvíyaḥ | áyoji
vām vṛishaṇvasū rátho dasrāv ámartyo mádhvī máma —
|| 9 ||

O twin-divines, swift-moving, watchful in spirit, listeners to invocations, may you, borne in cars, hasten with your steeds to the single-purposed inquisitive seer. O lovers of sweetness, hear my invocation. 5

O twin-divines, leaders, may your horses, harnessed at will, of wondrous beauty, and of rapid course, bring you hither with good gifts to accept devotional love. O lovers of sweetness, hear my invocation. 6

O ever-true, invincible, twin-divines, lovers of sweetness, come here, be not unpropitious. May you come from hidden regions to the place of worship. O lovers of sweetness, hear my invocation. 7

O invincible twin-divines, inspirers of benevolent deeds and thoughts, may you come and stand at this sacrifice, by the side of the singer, who longs for his protection, and lauds you both. O lovers of sweetness, hear my invocation. 8

The dawn has come, the fire ritual of the season, blazing with the oblation, has been placed upon the altar. O showerers of wealth and subduers of foes, your immortal chariot has been harnessed. O lovers of sweetness, hear my invocation. 9

(७६) षट्सप्ततितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्याग्य सूक्तस्य भोमोऽत्रिकेषि । अश्विनौ देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १७ ॥

आ भाल्यग्निरुषमा मनीकुमुद्विप्राणां देवया वाचो अस्थुः ।
 अर्वाञ्चा नूनं रथ्येह यातं पीपिवांसमश्विना घर्ममच्छे ॥१॥
 न संस्कृतं प्र मिमीनो गमिष्ठान्ति नूनमश्विनोपस्तुतेह ।
 दिवाभिपित्वेऽवसागमिष्ठा प्रत्यवर्ति दाशुषे शंभविष्ठा ॥२॥
 उता यातं संगवे प्रातरह्नो मध्यन्दिन उदिता सूर्यस्य ।
 दिवा नक्तमवसा शंतमेन नेदानीं पीतिरश्विना ततान ॥३॥

76.

Ā bhāty agnir ushāsām ānikam úd viprānām devayā
 vāco asthuḥ | arvāñcā nūnām rathyehā yātam pipivānsam
 aṣvinā gharmām ācha || 1 || nā saṁskṛitām prā minīto gā-
 miṣṭhānti nūnām aṣvínopastutehā | dívābhipitvé 'vasāga-
 miṣṭhā prāty āvartim dāśúshe śāmbhavishṭhā || 2 || utā
 yātam saṁgavé prātár áhno madhyāṁdina úditā sūryasya |
 dívā náktam ávasā śāntamena nédānim pītír aṣvínā tatāna
 || 3 ||

इदं हि वा प्रदिवि स्थानमोक्त इमे गुहा अश्विनेदं दुर्गेणम् ।
 आ नो दिवो बृहतः पर्वतादाद्भ्या यातमिषमृजं वहन्ता ॥१॥
 समश्विनोर्वसा नृतेनेन मयोभुवा मुप्रणीती गमेम ।
 आ नो रयिं वहतमोत वीरगता विश्वान्यमृता सोभगानि ॥२॥

idām hí vām pradīvi sthānam óka imé grīhā aṣvine-
 dām duronām | ā no divó bṛihatāḥ pārvatād ādbhyó yātam
 iṣham ūrjam vāhantā || 4 || sām aṣvínor -- || 5 ||

The fire-divine (or the sun) lights up the face of the dawns. The devout singers have started chanting pious their sacred hymns. Therefore, O twin-divines, Lords of the chariot, descending, come hither to bless and in our full-fledged sacrifice. 1

They harm not our well-accomplished sacrifice. O twin-divines, may you now come most quickly, and be glorified on this occasion. May you be present at the opening of the day, and at its close and provide protections against destitution. May you be prompt to bestow happiness upon the donor of the offering. 2

Whether you come at the milking time of the cattle, at the dawn of day, or at noon, when the sun is high, or by day or by night, come with felicitous protection. The recitation not only now, the twin-divines have always been welcome to the draught of devotional offers. 3

This home, O twin-divines, is your ancient abode; these are your mansions, this has been your dwelling. May you come from the vast firmament, overspread by clouds loaded with water, bringing to us food and strength. 4

May we be united with the twin-divines by their heartening protection, which is the source of happiness and guide to progress. May you bestow upon us, O immortals, wealth, posterity, and all auspicious things. 5

(७७) समन्तिनमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चवेद्यास्य सूक्तस्य भौमोऽत्रिक्रपिः । अश्विनौ देवते । त्रिष्टुप छन्दः ॥

॥१८॥

प्रातर्यावाणा प्रथमा यजध्वं पुग गृध्रादररुषः पिवातः ।
 प्रातर्हि यज्ञमश्विना दध्नाते प्र ऽमन्ति क्वयः पूर्वभार्जः ॥१॥
 प्रातर्यजध्वमश्विना हिनात न सायमस्ति देवया अजुष्टम् ।
 उतान्यो अस्मद्यजते वि चावः पूर्वैःपूर्वो यजमानो वर्नीयान् ॥२॥
 हिरण्यत्वद्भधुवर्णो घृतस्तुः पृश्नो वहन्ना रथो वर्तते वाम ।
 मनोजवा अश्विना वारतरंहा येनानियाथो दृगितानि विश्वा ॥३॥

77.

Prātaryāvānā prathamā yajadhvam purā gṛīdhṛād āra-
 rushaḥ pibātaḥ | prātār hī yajñām aśvinā dadhāte prā sañ-
 santi kavāyaḥ pūrvabhājāḥ || 1 || prātār yajadhvam aśvinā
 hinota ná sāyām asti devayā ājusṭam | utānyo asmād ya-
 jate ví cāvaḥ pūrvaḥ-pūrvo yājamāno vānīyān || 2 || hiraṇ-
 yatvañ mādhuvarṇo ghṛitāsnuḥ pṛiksho vāhann ā rātho
 vartate vām | mānojavā aśvinā vātaraṇhā yénātiyātho dur-
 itāni vīsvā || 3 ||

यो भूयिष्ठं नामत्याभ्यां विवेष चनिष्ठं पित्वा ररते विभागे ।
 स तोकर्मस्य पीपरच्छर्माभिरनूर्ध्वभासः सदमित्तुतुर्यात् ॥४॥
 समश्विनोरवसा नूतनेन मयोभुवा सुप्रणीती गमेम ।
 आ नो रयिं वहन्मोत वीराना विश्वान्यमृता मौभंगानि ॥५॥

yó bhúyishṭham nāsatyābhyām vivēsha
 cānishṭham pitvó rārate vibhāgé | sá tokām asya pīparac
 chāmibhir ānūrdhvabhāsaḥ sādām ít tuturyāt || 4 || sám aśví-
 nor -- || 5 ||

Adore the two (the twin-divines), the first to come at early dawn. Let them relish the drink before the other greedy withholders get it, for the twin-divines verily claim the morning homage. The ancient sages extol them before the break of day. 1

Adore the twin-divines, at early dawn and offer them these oblations; the evening is not the time for adoring these divines, it is unacceptable to them. Beside ourselves, if another propitiates them, the worshipper, who is foremost would be most highly favoured. 2

O twin-divines, plated with gold, honey-tinted, water-shedding, laden with food, quick in speed as thought, rapid as the tempest, such a chariot of yours approaches wherewith you travel over all obstacles and obstructions. 3

He, who serves most often the ever-true twin-divines, gives to them the sweetest food at the offerings, and supplements all this with his dedicated works, secures, by his such actions, the welfare of his son, and he always has the advantage over them who enkindle no sacred fires. 4

May we be united with the twin-divines, and be blessed by their special protection, which is the source of happiness and the guide to progress. May you bestow upon us, O immortals, wealth and all auspicious things. 5

(७८) अष्टमप्रतितमं मूलम्

(१-९) नवर्चस्याग्न्य मूलस्याजयः समवधिरूपि । अश्विनौ देवते । (१-३) प्रथमादितृचम्योष्णिक्.

(४) चतुर्थ्या ऋचश्चिष्टृप्. (५-९) पञ्चम्यादिपञ्चानाञ्चानुष्टुप उन्दांसि ॥

॥१९॥ अश्विनावेह गच्छतं नामत्या मा वि वेनतम् । हुंसाविव पततुमा सुताँ उप ॥१॥
 अश्विना हरिणाविव गौराविवानु यवंसम् । हुंसाविव पततुमा सुताँ उप ॥२॥
 अश्विना वाजिनीवस् जुषेथाँ युजामिष्टये । हुंसाविव पततुमा सुताँ उप ॥३॥
 अत्रिर्यद्दामवगेहव्रीसमजोहवीन्नाध्रमानेव योषा ।
 श्येनस्य चिज्जवमा नृतेनेनागच्छतमश्विना शंतमेन ॥४॥

78.

Āṣvināv éhā gachataṃ nāsatyā mā́ ví venatam | haṁsāv
 iva patatam á sutāñ úpa || 1 || āṣvinā hariṇāv iva gaurāv
 ivānu yávasam | haṁsāv iva — || 2 || āṣvinā vājinīvasū jushé-
 thāṃ yajñām ishtāye | haṁsāv iva — || 3 || átrir yád vām
 avaróhann řibísam ájohaviñ nádhāmāneva yóshā | syenásya
 cij jávasā nūtanenāgachataṃ aṣvinā śāmtamena || 4 ||

॥२०॥

वि जिहीष्व वनस्पते योनिः सृष्यन्त्या इव ।
 श्रुतं मे अश्विना हवँ सप्तवध्रिं च सुब्रतम् ॥५॥
 भीताय नार्धमानाय ऋषये सप्तवध्रये ।
 मायाभिरश्विना युवं वृक्षं सं च वि चाचथः ॥६॥
 यथा वान्तः पुष्करिणीं समिद्भयति सर्वतः ।
 एवा ते गर्भं एजतु निरैतु दशमास्यः ॥७॥

ví jilīṣhva vanaspate yóniḥ sūshyantyā iva | śrutám me
 aṣvinā hávaṃ saptávadhrim ca muñcatam || 5 || bhītāya ná-
 dhamānāya řishaye saptávadhraye | māyābhir aṣvinā yu-
 vām vřikshāṃ saṃ ca ví cācathaḥ || 6 || yáthā vátaḥ push-
 karíñim samiñgáyati sarvátaḥ | evā te gárbha ejatu nir-
 áitu dáṣamāsyah || 7 ||

O twin-divines, come hither to us. O ever-true, be not ill-disposed. Descend like a pair of swans to cherish our devotional love. 1

Like a pair of deer, O twin-divines, like a pair of wild cattle on fresh pasture, like a pair of swans, descend to cherish our devotional love. 2

O twin-divines, rich in nourishment, may you associate with us in our benevolent deeds for prosperity. May you descend like a pair of swans to cherish our devotional love. 3

When a sagacious person, escaping by your assistance from the dark cavern of Nescience, entreats you, like a wailing woman, you come to him with the most fresh and auspicious rapidity of the falcon. 4

Open, O Lord of plants, like the womb of a parturient female, and O twin-divines, hear my invocation, and release the person from the clutches of sinful impulses of seven organs (five sense organs and mind and intellect). 5

O twin-divines, by your devices rent up the tree of darkness and shatter for the liberation of the terrified, imploring seer, who is in the gripe of sinful impulses of seven organs. 6

As the wind ruffles the pool of lotus on every side, so may your womb be stimulated, and the conception of ten months come forth. 7

यथा वातो यथा वनं यथा समुद्र एजति ।
 एवा त्वं दशमास्य सहावेहि जरायुणा ॥८॥
 दश मासाञ्छशयानः कुमारे अधि मातरि ।
 निरैतु जीवो अश्रतो जीवो जीवन्त्या अधि ॥९॥

yáthā vāto yáthā vanaṃ yáthā sam
 udrá éjati | evá tvám daśamāsyā sahāvehi jarāyuṇā || 8 ||
 dāśa māsāṇ chaśayanāḥ kumāró ádhi mātári | niraítu jívó
 ákshato jívó jívantyā ádhi || 9 ||

(७९.) एकोनाशीनितमं सूक्तम्

(१-१२) दशर्चस्यास्य सूक्तस्यात्रयः सत्यश्रवा ऋषिः । उवा देवता । पङ्क्तिच्छन्दः ॥

॥२१॥ महे नो अद्य बोधयोषो राये दिवित्मनी ।
 यथा चिन्नो अत्रोधयः सत्यश्रवमि वाय्ये सुजति अश्वमृते ॥१॥
 या सुनीथे शौचद्रथे व्यौच्छो दुहितर्दिवः ।
 मा व्युच्छ सहीयमि सत्यश्रवमि वाय्ये सुजति अश्वमृते ॥२॥
 मा नो अद्याभगृहमुच्युच्छा दुहितर्दिवः ।
 यो व्यौच्छः सहीयमि सत्यश्रवमि वाय्ये सुजति अश्वमृते ॥३॥
 अभि ये त्वा विभावरि स्तोमैर्गृणन्ति बह्वयः ।
 मधैर्मघोनि सुश्रियो दामन्वन्तः सुगतयः सुजति अश्वमृते ॥४॥

79.

Mahé no adyá bodhayósho rāyé divítmatī | yáthā cin
 no ábodhayah satyáśravasi vāyyé sújāte áśvasūṇrite || 1 ||
 yā sunīthé śaucadrathé vy áucho duhitar divaḥ | sá vy
 ūcha sáhiyasi satyáśravasi v. s. á. || 2 || sá no adyábharád-
 vasur vy ūehā duhitar divaḥ | yó vy áuchah sáhiyasi
 satyáśravasi — || 3 || abhí yé tvā vibhāvāri stómair grīṇánti
 váhnayah | maghaír maghoni suśríyo dāmanvantah surātá-
 yah sújāte áśvasūṇrite || 4 ||

As the wind, as the wood, as the ocean are agitated, so also may you, a gestation of ten months, invested with the uterine membrane, descend. 8

May the child, who has reposed for ten months in the bosom of his mother, come forth, alive, unharmed, living, form a living parent. 9

79

O radiant dawn, awaken us today for ample riches in like manner, as you have awakened us in days of old, O dawn, nobly born and one sincerely praised for the gift of vigour, may you be kind to people, who are seekers of truth and weavers of knowledge. 1

O dear daughter of heaven, who awakens men treading on right path and who are pure-hearted, nobly-born, and one sincerely praised for the gift of vigour. May you be kind to people, who are seekers of truth and weavers of knowledge. 2

O daughter of heaven, bestower of opulence, awaken us today, O nobly-born and one sincerely praised for the gift of vigour, may you be kind to people who are seekers of truth and weavers of knowledge. 3

O bounteous dawn, bestower of wealth, nobly-born goddess, and one sincerely praised for the gift of vigour, those devotees, who offer homage and praise you with sacred hymns, become prosperous with affluence. 4

यच्चिद्धि ते गुणा इमे लुदयन्ति मघत्तये ।
परि चिद्धष्टयो दधुर्ददतो गथो अहयं सुजति अश्वसृते ॥५॥

yác cid dhí te gaṇā imé cha-
dáyanti magháttaṇte | pári cid vásṭṭayo dadhur dádato rá-
dho áhrayaṃ sújāte áśvasūṇṛite || 5 ||

॥२२॥ ऐषु धा वीरव्यश उपो मघोनि सूरिषु ।
ये नो गथांस्यह्या मघवानो अगमन् सुजति अश्वसृते ॥६॥
तेभ्यो युम्नं बृहव्यश उपो मघोन्या वह ।
ये नो गथांस्यह्या गव्या भजन्त सूर्यः सुजति अश्वसृते ॥७॥
उत नो गोमतीरिषु आ वह्ना दुहितर्दिवः ।
माकं सूर्यस्य रश्मिभिः शुक्रैः शोचिद्भिर्गर्भिः सुजति अश्वसृते ॥८॥

aíshu dhā virávad yáṣa úsho maghoni sūríshu | yé no
rádhānsy áhrayā maghávāno árāsata sújāte áśvasūṇṛite
|| 6 || tébhyo dyumnám bṛihád yáṣa úsho maghony á vaha |
yé no rádhānsy áṣvyā gavyā bhájanta sūrāyaḥ sújāte áśva-
sūṇṛite || 7 || utá no gómatir ísha á vahā duhitar divaḥ |
sākām sūryasya raśmíbhīḥ śukraíḥ śócadbhir arcíbhīḥ sú-
jāte áśvasūṇṛite || 8 ||

व्युच्छा दुहितर्दिवो मा चिरं तनुथा अपः ।
नेत्वा स्तेनं यथा रिपुं तर्पति सूर्यो अर्चिषा सुजति अश्वसृते ॥९॥
एतावद्देवस्त्वं भूयो वा दातुमर्हमि ।
या स्तोत्रभ्यो विभावयुच्छन्ती न प्रमीयसे सुजति अश्वसृते ॥१०॥

vy ūchā duhitar divo má cirāṃ ta-
nuthā ápaḥ | nét tvā stenám yáthā ripúm tápāti sūro arcí-
shā sújāte áśvasūṇṛite || 9 || etávad véd ushas tvám bhúyo
vā dátum arhasi | yá stotríbhyo vibhāvary uchánti ná pra-
míyase sújāte áśvasūṇṛite || 10 ||

O nobly-born goddess, and one sincerely praised for the gift of vigour, those worshippers, who applaud you for wealth, obtain ever-lasting riches, and liberally give it to others. 5

O affluent, nobly-born goddess, and one sincerely praised for the gift of vigour, bestow upon these devout adorers food and posterity, so that, they, the opulent, may without hesitation give liberally their ever lasting riches to us. 6

O affluent dawn, nobly-born, and sincerely praised for the gift of vigour, bring wealth and abundant food to those, who are liberal givers, and bestow upon us riches of horses and cattle. 7

O daughter of heaven, nobly-born, and sincerely praised for the gift of vigour, bring us food and cattle, and come along with the pure, shining, and refulgent rays of the sun. 8

O dawn, the daughter of heaven, nobly-born, and sincerely praised for the gift of vigour, may you shine forth; please delay not our sacred rite, and let not the sun with fervent heat scorch you as one punishes a thief, or subdues an enemy. 9

O dawn, nobly-born and praised for the gift of vigour, you give whatever indeed has been solicited, and even more. You are radiant one always dawning upon your admirers and have never been cruel to them. 10

(८०) अशीतितमं सूक्तम्

(१-६) षडृचस्यास्य सूक्तस्यात्रेयः सन्यश्रवा ऋषिः । उपा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ २.३ ॥

द्युतयामानं बृहतीमृतेन ऋतावरीमरुणसु विभातीम् ।
 देवीमुपसं स्वरावहन्तीं प्रति विप्रासो मतिभिर्जरन्ते ॥१॥
 एषा जनं दर्शता बोधयन्ती सुगान्पथः कृण्वती यान्यग्रे ।
 बृहद्रथा बृहती विश्वमिन्योषा ज्योतिर्यच्छत्यग्रे अह्नाम् ॥२॥
 एषा गोभिररुणेभिर्युजानास्त्रेधन्ती रयिमप्रायु चक्रे ।
 पथो रदन्ती सुविनाय देवी पुरुष्टुता विश्ववारा वि भाति ॥३॥
 एषा व्येनी भवति द्विबर्हा आविष्कृण्वाना तन्वं पुरस्तात् ।
 ऋतस्य पन्थामन्वेति साधु प्रजानतीव न दिशो मिनाति ॥४॥
 एषा शुभ्रा न तन्वो विद्वानोर्ध्वं स्नाती दृश्ये नो अस्थान ।
 अप द्वयो बार्धमाना तमोस्युषा दिवो दुहिता ज्योतिषागात् ॥५॥
 एषा प्रतीची दुहिता दिवो नृन्योषेव भद्रा नि रिणीते अप्सः ।
 व्यूर्ण्वती दाशुषे वार्याणि पुनर्ज्योतिर्युवतिः पूर्वथाकः ॥६॥

80.

Dyutādyāmānam bṛihatīm ṛitēna ṛitāvarīm aruṇāpsum
 vibhātīm | devīm ushāsaṃ svār āvāhantīm prāti viprāso ma-
 tībhir jarante || 1 || eshā jānam darśatā bodhāyanti sugān
 pathāḥ kṛiṇvatī yāty āgre | bṛihadrathā bṛihatī viṣvamin-
 vōshā jyōtir yachaty āgre āhnām || 2 || eshā gōbhir aruṇé-
 bhir yujānāsredhanti rayīm āprāyu cakre | pathó rādanti
 suvitāya devī puruṣtutā viṣvāvārā ví bhāti || 3 || eshā
 vyēnī bhavati dvibārḥā āviṣhkṛiṇvānā tanvām purastāt | ṛi-
 tāsyā pānthām ānv eti sādhu prajānatīva ná diśo mināti
 || 4 || eshā ṣubhrā ná tanvò vidvānórdhvēva snātī dṛiṣāye no
 asthāt | āpa dvēsho bādhāmānā tāmānsy ushā divó duhitā
 jyōtishágāt || 5 || eshā pratīcī duhitā divó nṛīn yósheva
 bhadrá ní riṇīte āpsaḥ | vyūrṇvatī dāśúshe vāryāṇi púnar
 jyōtir yuvatīḥ pūrvāthākaḥ || 6 ||

Wise devotees welcome with hymns the divine dawn, who brings sun-light. She is sublime and follows with earnest truthfulness the eternal order. She illuminates all the parameters of space and time, whilst she is tinted with purple-pink and is refulgent. 1

The lovely dawn awakens men, and precedes the sun, making the pathways easy to be travelled. Riding in a spacious chariot, vastly expanding everywhere, she diffuses splendour at the day's beginning. 2

Harnessing the red rays to her car, unwearied, she brings perpetual riches. Praised by all and cherished by everyone, she shines, manifesting the paths that lead to happiness. 3

Lucidly white, she occupies two regions (the upper and the middle firmament), and displays her form from the east. She closely follows the path assigned by Nature's order, and with her perfect awareness, she never fails in appearing in the right quarters. 4

Exhibiting her person like a well-attired damsel, she stands before our eyes, inclining like a woman just out of the bath. Dispersing the dark glooms, the dawn, the daughter of heaven comes to us with radiance. 5

The daughter of heaven, the dawn, tending to the west, puts forth her beauty like a well-dressed woman, bestowing precious treasures upon the offerer of adoration. She, ever youthful, brings back the light as she has been doing for all times. 6

(८१) एकादशतितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्यात्रेयः श्यावाश्व ऋषिः । सविता देवता । जगता उन्द ॥

॥२५॥

युञ्जते मनं उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः ।
 वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इन्मही देवस्य सविनुः परिष्टुतिः ॥१॥
 विश्वा रूपाणि प्रति मुञ्जते कविः प्रासावीद्भद्रं द्विपदे चतुष्पदे ।
 वि नाकमख्यत्सविता वरेण्योऽनु प्रयाणमुषसो वि राजति ॥२॥
 यस्य प्रयाणमन्नुन्य इद्युर्देवा देवस्य महिमानमोजसा ।
 यः पार्थिवानि विममे स एतशो रजांसि देवः सविता महित्वना ॥३॥

81.

Yuñjáte mána utá yuñjate dhíyo víprā víprasya bṛi-
 ható vipaścítah | ví hótrā dadhe vayunāvid éka ín mahí
 devásya savitúḥ párishtútiḥ || 1 || víśvā rūpāṇi prāti muñ-
 cate kavíḥ prásavid bhadráṃ dvipáde cātushpade | ví ná-
 kam akhyat savitá váreṇyó 'nu prayāṇam usháso ví rājati
 || 2 || yásya prayāṇam ánv anyá id yayúr devā devásya
 mahimānam ójasā | yáḥ párthivāni vimamé sá étaṣo rájānsi
 deváh savitá mahitvaná || 3 ||

उत यांसि सवितस्त्रीणि रोचनोत सूर्यस्य रश्मिभिः समुच्यसि ।
 उत रात्रीमुभयतः परीयस उत मित्रो भवसि देव धर्मभिः ॥४॥
 उतेशिषे प्रसवस्य त्वमेक इदुत पृषा भवसि देव यामभिः ।
 उतदं विश्वं भुवनं वि राजसि श्यावाश्वस्ते सवितुः स्तोममानशे ॥५॥

utá yāsi savitas trīṇi rocanótá
 sūryasya raśmíbhīḥ sám ucyasi | utá rátrīm ubhayátaḥ pá-
 rīyasa utá mitró bhavasi deva dhármabhiḥ || 4 || utéśishe
 prasavásya tvám éka id utá pūshā bhavasi deva yāma-
 bhiḥ | utédám víśvam bhúvanam ví rājasi śyāvāśvas te sa-
 vita stómam ānaṣe || 5 ||

The wise yogins concentrate their minds; and concentrate their thoughts as well in the Supreme Reality, which is omnipresent, great and omniscient. He alone, knowing their functions, assigns to the sense organs their respective tasks. Verily, great is the glory of the divine creator. 1

The wise creator, the Supreme Enlightenment, arrays himself in all forms. He brings forth what is good for biped and quadruped. The adorable creator illumines the heaven's high vault and continues to shine even after the departure of the Dawn (the first flashes of the inner conscience). 2

He is divine and resplendent; from Him alone the other gods, the sense organs, proceed to receive their majesty with power. He verily by His greatness has measured out the terrestrial regions. 3

You either traverse, O creator, the three regions (mental, vital and physical), or combine in one the entire radiations from the Sun of the innermost realms; and you pass between the night on either side. O divine creator, you are the Supreme measure of all through your benevolent actions. 4

You alone rule over the actions of living beings; you are nourisher. O divine creator on your own accord, you are sovereign over the whole world. The most intellectual and active devotee offers you praise, O creator. 5

(८२) इयशीनिनमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्याग्नेयः श्यावाश्च ऋषिः । सविता देवता । (१) प्रथमर्चोऽनुष्टुप्, (२-९)

द्विर्तीयाष्टशतानाञ्च गायत्री छन्दसी ॥

॥२५॥ तत्सवितुर्वृणीमहे वयं देवस्य भोजनम् । श्रेष्ठं सर्वधातमं तुरं भगस्य धीमहि ॥१॥
 अस्य हि स्वयंशस्तरं सवितुः कच्चन प्रियम् । न मिनन्ति स्वराज्यम् ॥२॥
 स हि रत्नानि दाशुषे सुवाति सविता भगः । तं भागं चित्रमीमहे ॥३॥
 अद्या नो देव सवितः प्रजावत्सावीः सौभगम् । परां दुःष्वस्यं सुव ॥४॥
 विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परां सुव । यद्भद्रं तन्न आ सुव ॥५॥

82.

Tāt savitúr vṛṇīmahe vayāṃ devásya bhójanam | śré-
 shṭham sarvadhātamaṃ tūram bhágasya dhīmahi || 1 || ásyā
 hí sváyaśastaraṃ savitúḥ kác caná priyāni | ná minānti sva-
 rájyam || 2 || sá hí rātnāni dāśúshe suvāti savitā bhāgaḥ |
 tám bhāgāṃ citrām īmahe || 3 || adyā no deva savitaḥ pra-
 jávat sāvīḥ saubhagam | párá dushvápnyam suva || 4 || víś-
 vāni deva savitar duritāni párá suva | yád bhadráṃ tán na
 á suva || 5 ||

॥२६॥ अनागसो अदितये देवस्य सवितुः सुवे । विश्वा वामानि धीमहि ॥६॥
 आ विश्वदेवं सत्यं सत्यं सुतैरद्या वृणीमहे । सत्यसवं सवितारम् ॥७॥
 य इमे उभे अहनी पुर एत्यप्रयुच्छन् । स्वार्थिद्वेवः सविता ॥८॥
 य इमा विश्वा जातान्यश्रावयन्ति श्लोकेन । प्र च सुवाति सविता ॥९॥

ánāgasō áditaye devásya savitúḥ savé | víśvā vāmāni
 dhīmahi || 6 || á viśvādevaṃ sátpatiṃ sūktair adyā vṛṇī-
 mahe | satyāsavaṃ savitāram || 7 || yā imé ubhé áhanī purā
 éty áprayuchan | svādhír devāḥ savitā || 8 || yā imā víśvā
 jātāny āśrāváyati ślókena | prá ca suvāti savitā || 9 ||

We adore the excellent glory of the divine creator. May we receive from the gracious Lord that glory which is excellent, all-sustaining and victorious over adversities. 1

No one can impair the supremacy of this creator, who is most glorious and loved by all. 2

That creator Lord, who is gracious too, shall bestow precious treasure on the dedicated devotee. We implore to obtain our due portion from Him. 3

Grant us today, O divine creator, affluence and progeny, and drive away the painful dreams. 4

Remove from us, O divine creator all the ills and evils and bestow upon us that, what is good and beneficial. 5

Let us be free from sin towards that Mother of Infinity in the realm of the divine creator; may we obtain all lovely riches from Him. 6

We glorify today with hymns the illuminator of all, the protector of the good, the embodiment of eternal truth, and the supreme creator. 7

We glorify the divine object of meditation, the creator, who is ever vigilant, and precedes both the night of dissolution and the day of creation. 8

The one who reveals His knowledge through the sacred hymns to all the living beings, and inspires them with life in this Creator. 9

(८३) व्यसितितमं सूक्तम्

(१-१०) दशार्चस्यास्य सूक्तस्य भौमोऽधिक्रिपिः । पर्जन्यो देवता । (१. ५-८. १०) प्रथमर्चः पञ्चम्यादि-
चतसृणां दशम्याश्च त्रिष्टुप् . (२-४) द्वितीयादिचतस्र्य जगती. (५) नवम्याश्चतुष्टुप् छन्दांसि ॥

[२७॥]

अच्छा वद तवसं गीर्भिराभिः स्तुहि पर्जन्यं नमसा विवाम ।
 कनिकददृषभो जीरदानू रेतो दधात्वोषधीषु गर्भम् ॥१॥
 वि वृक्षान हन्त्युत हन्ति रक्षसो विश्वे विभाय भुवनं महावधात ।
 उतानागा ईषते वृष्ण्यावतो यत्पर्जन्यः स्तनयन् हन्ति दुष्कृतः ॥२॥
 रथीव कश्याश्वाँ अभिक्षिपन्नाविर्दूतान्कृणुते वृष्ण्याँ अह ।
 दूरार्षिंसिहस्यं स्तनथा उर्दीग्ने यत्पर्जन्यः कृणुते वृष्ण्याँ नभः ॥३॥

83.

Āchā vada tavāsaṃ gīrbhīr ābhī stuhī parjānyam nā-
 masā vivāsa | kánikradad vṛishabhó jirádānū réto dadhaty
 óshadhīshu gárbbham || 1 || ví vṛikshān hanty utá hanti ra-
 ksháso víśvam bibhāya bhúvanam mahāvadhāt | utānāgā
 īshate vṛishṇyāvato yát parjānya stanāyan hānti dushkrī-
 taḥ || 2 || rathíva káṣayaśvān abhikshipānn āvír dūtān kṛi-
 ṇute varshyān āha | dūrāt sinhāsya stanáthā úd īrate yát
 parjānyaḥ kṛiṇuté varshyām nábhaḥ || 3 ||

प्र वाता वान्ति पतयन्ति विद्युत् उदोषधीर्जिह्वेति पिन्यते स्वः ।
 इरा विश्वस्मै भुवनाय जायते यत्पर्जन्यः पृथिवीं रेतसावति ॥१॥
 यस्य व्रते पृथिवी नन्नमीति यस्य व्रते शफवज्रमुरीति ।
 यस्य व्रत ओषधीर्विश्वरूपाः स नः पर्जन्य महि शर्म यच्छ ॥२॥

prá vātā vānti
 patáyanti vidyúta úd óshadhīr jīhate pínvate svàḥ | írā víś-
 vasmai bhúvanāya jāyate yát parjānyaḥ pṛithivīm réta-
 sāvati || 4 || yásya vraté pṛithiví nānnamīti yásya vraté
 śaphávaj járbhurīti | yásya vratá óshadhīr víśvárūpāḥ sá
 naḥ parjanya máhi śarma yacha || 5 ||

I address the mighty cloud, with these invocations; I praise him with adoration. I worship him with reverence, who is the thunderer, the showerer, the bountiful, and who lays, in the plants, the seed for germination. 1

He strikes down the trees, he destroys the wickeds, he terrifies the whole world, by his mighty weapon. Even the tender-hearted innocent shudders at the appearance of the thundering cloud, smiting the wicked. 2

As a charioteer, urges the horses with his whip, so the cloud speedens the rain, and the entire sky is covered with water, and all the space resounds with the roar of a lion. 3

The winds burst forth, the lightnings flash, the plants shoot up, and the firmament is covered to the full. The food springs in abundance for all creatures when the cloud fertilizes the soil with showers. 4

O cloud, under your supremacy the earth grows fertile; under your regime, all creatures thrive; and at your behest, plants assume all colours; may you grant happiness and prosperity. 5

॥२८॥

दिवो नो वृष्टिं मरुतो ररीध्वं प्र पिन्वत वृष्णो अश्वस्य धाराः ।
 अर्वाङ्ङितेन स्तनयित्वुनेह्यपो निषिञ्चन्नसुरः पिता नः ॥६॥
 अभि केन्द स्तनय गर्भमा धा उद्वन्ता परि दीया रथेन ।
 दृतिं सु कर्ष विषितं न्यञ्चं समा भवन्तूद्वतो निपादाः ॥७॥
 महान्तं कोशमुदचा नि षिञ्च स्यन्दन्तां कृत्या विषिताः पुरस्तात् ।
 घृतेन द्यावापृथिवी व्युन्धि सुप्रपाणं भवत्वघ्न्याभ्यः ॥८॥
 यत्पर्जन्य कनिक्रदत्तनयन् हंसि दुष्कृतः ।
 प्रतीदं विश्वं मोदते यत्किं च पृथिव्यामधि ॥९॥
 अवर्षीर्वर्षमुदु षू गृभ्याकृध्नवान्यत्येता उ ।
 अजीजन ओषधीर्भोजनाय कमुत प्रजाभ्योऽविदो मनीषाम् ॥१०॥

divo no vṛiṣṭīm maruto rarīdhvam prā pinvata vṛiṣṇo
 āśvasya dhārāḥ | arvāñ etēna stanayitnūnéhy apó nishiñ-
 cánn ásurah pitā naḥ || 6 || abhí kranda stanáya gárbbham
 ā dhā udanvātā pári diyā ráthēna | dṛitīm sú karsha ví-
 shitam nyāñcam samā bhavantūdvdáto nipādāḥ || 7 || mahán-
 tam kóṣam úd acā ní shiñca syándantām kulyā víshitāḥ
 purástāt | ghṛitēna dyāvāpṛithiví vy ūndhi suprapāṇām bha-
 vatv aghnyābhyah || 8 || yát parjanya kánikradat stanáyan
 hánsi dushkrītaḥ | prátīdām víśvam modate yát kíṃ ca
 pṛithivyām ádhi || 9 || ávarshīr varshām úd u shú gṛibhā-
 vákar dhānvāny átyetavā u | ájijana óshadhīr bhójanāya
 kām utá prajābhyo 'vido manīshām || 10 ||

(८४) चतुर्शीतितमं सूक्तम्

(१-३) वृचस्यास्य सूक्तस्य भोमोऽविक्रिपिः । पृथिवी देवता । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥२९॥

वल्लित्था पर्वतानां ग्विद्रं विभर्षि पृथिवि ।
 प्र या भूमिं प्रवत्वति मल्ला जिनोषि महिनि ॥१॥

Bāl itthā párvatānām khidrām bibharshi pṛithivi | prā
 yā bhūmim pravatvati mahnā jinóshi mahini || 1 ||

Send down for us, O divine winds, the rain from heaven. Let the showers of fertility descend in torrents from the speedy clouds. Come down with thunder, O cloud, sprinkling water; you verily are our protector. 6

May you cry aloud and impregnate the plants. May you traverse the sky with your water-laden chariot and draw open the tight-fastened, downward turned water-bags, and may the high and low places be made level. 7

May you lift up the mighty treasury, pour down its contents, let the rivers flow unimpeded forward. May you saturate with water both heaven and earth, and let there be abundant bererage for the cattle. 8

When, O clouds, sounding loud and thundering, you destroy the wicked, this universe and all that is upon the earth rejoices. 9

You have poured down sufficiently; now withhold the rain. You have made the deserts very much fed for utilization. You have given birth to plants for man's nourishment. Verily you have obtained laudation from all living creatures. 10

O firmament verily you sustain the rending tools of the clouds and give delight to the earth, with your might and greatness. 1

स्तोमोमन्त्वा विचारिणि प्रति शोभन्त्यक्तुभिः ।
 प्र या वाजं न हेषन्ते परमस्यस्यर्जुनि ॥२॥
 दृळ्हा चिद्या वनस्पतीन्क्ष्मया दध्रप्योजमा ।
 यत्ते अभ्रस्य विद्युतो दिवो वर्षन्ति वृष्टयः ॥३॥

stómasas

tvā vicāriṇi prāti śhōbhantī aktūbhiḥ | prā yā vājam nā
 hēshantam perūm āsyasy arjuni || 2 || dṛiḥā cid yā vānas-
 pātin kshmayā dārdharshy ōjasā | yāt te abhrāsya vidyūto
 divo vārshanti vṛiṣṭāyaḥ || 3 ||

(८५) पञ्चाशीतितम सूक्तम्

(१-८) अष्टवंग्याय सूक्तस्य भौमोऽविक्रेपि । वरुणो देवता । विष्टुप उद्भूतः ॥

॥३०॥

प्र सम्राजे बृहदेर्चा गर्भारं ब्रह्म प्रियं वरुणाय श्रुताय ।
 वि यो जुघानं शमितेव चमोपस्तिरे पृथिवीं सूर्याय ॥१॥
 वनेषु व्यन्तर्गिश्ने ततान वाजमवत्सु पया उस्विषासु ।
 हत्सु कर्तुं वरुणो अप्सवर्गिणि दिवि सूर्यमदधात्सोममद्रौ ॥२॥
 नीचीनिवारं वरुणः कवन्धं प्र समर्जं गेदसी अन्तर्गिश्म ।
 तेन विश्वस्य भुवनस्य राजा ययं न वृष्टिर्व्युनक्ति भूम ॥३॥

85.

Prā samraje bṛihád arcā gabhīrām bráhma priyám vá-
 ruṇāya śrutāya | ví yó jaghána śamitéva cārmopastire pri-
 thivīm sūryāya || 1 || vāneshu vy āntárikshaṃ tatāna vājam
 árvatsu páya usriyāsu | hṛitsú krátuṃ vāruṇo apsv āgnīm
 diví sūryam adadhāt sómam ádrau || 2 || nícinabāraṃ vāru-
 ṇaḥ kāvandham prā sasarja ródasī antárikshaṃ | téna viś-
 vasya bhúvanasya rája yávaṃ ná vṛiṣṭír vy únatti bhúma
 || 3 ||

O wanderer in various ways, your worshippers praise you with sacred songs; O bright-hued, you drive the swollen cloud like a neighing horse. 2

When showers pour down from the clouds in the shining sky, you sustain the forest-trees with your solid rocks and mighty strength. 3

85

May you offer a sublime, solemn and loving prayer to the great and imperial sovereign Virtuous Lord, who spreads the firmament as a bed for the sun, like a hunter spreading out the skin of the dead. 1

He extends the firmament over the tree-tops, puts vigour in horses, milk in kine, devotion in hearts, fire in the waters, the sun in heaven and herbs on mountains. 2

The Virtuous Lord open the clouds and set free the water to flow downward, for the sake of heaven, the earth and the mid-region. Thence He becomes the supreme monarch of all the world, watering the soil as the rain bedews the barley. 3

उ॒न॒ति॒ भूमिं॑ पृथि॒वीमु॒त यां॑ य॒दा दु॒ग्धं वरु॑णो व॒ष्ट्यादि॑त ।
 म॒म॒भ्र॒णं व॒स॒तु पर्व॑तामस्तवि॒षीय॑न्तः श्रथ॒यन्त॑ वी॒राः ॥४॥
 इ॒मां॒ प्वा॒सु॒ग॒म्य॑ श्रु॒त॒म्य॑ म॒हीं मा॒यां वरु॑ण॒म्य॒ प्र वो॑च॒न ।
 मा॒ने॒ने॒व तस्मि॒वा अ॒न्त॒रि॒क्षे वि॒ यो म॒मे पृथि॒वीं सूर्ये॑ण ॥५॥

unátti bhūmim prithivīm utā dyām yadā dugdhām
 vāruṇo vāshṭy ād it | sām abhrēṇa vasata pārvatāsaṣ tavi-
 shīyāntaḥ śrathayanta virāḥ || 4 || imām ū shv āsurāsya
 śrutāsya mahīm māyām vāruṇasya prā vocam | máneneva
 tasthivān antārikshe ví yó mamé prithivīm sūryeṇa
 || 5 ||

इ॒मां॒ नु॒ क॒वि॒ते॒म॒स्य॑ मा॒यां म॒हीं दे॒व॒स्य॑ न॒कि॒ण द॒र्श॒र्ष ।
 ए॒कं॒ यदु॒द्रा न॒ पृ॒ण॒न्वे॒नी॒रा॒सि॒ञ्ज॒न्ती॒र॒व॒ने॒यः॒ म॒मु॒द्र॒म ॥६॥
 अ॒र्य॒म्यं वरु॑ण॒ मि॒त्र्यं वा स॒खायं॑ वा स॒द्धि॒मि॒द्धा॒न्तरं॑ वा ।
 वे॒शं वा नि॒त्यं वरु॑णा॒रणं॑ वा य॒र्त्वा॒मा॒गं॒श्व॒कु॒मा शि॒श्र॒थ॒स्त॒न ॥७॥
 कि॒त॒वा॒सो॒ यद्वि॒रि॒पु॒र्न॒ दी॒वि यद्वा॑ वा स॒त्य॒मु॒त यन्न॑ वि॒द्य ।
 सर्वा॑ ता वि॒ प्य॒ शि॒थि॒रे॒व दे॒वा॒धो ते॒ म्याम॑ वरु॒ण प्रि॒या॒सः ॥८॥

imām ū nū kavītamasya māyām mahīm devāsya nākir
 ā dadharsha | ékaṁ yād udnā nā priṇānty énīr āsīncāntir
 avānayaḥ samudrām || 6 || aryamyām varuṇa mitryām vā
 sakhāyaṁ vā sādām id bhrātaraṁ vā | veśaṁ vā nītyam
 varuṇāraṇam vā yāt sim āgaṣ cakrīmā śiśrāthas tát || 7 ||
 kitavāso yād riripūr nā divi yād vā ghā satyām utā yān
 nā vidmā | sārva tā ví shya śithiréva devādhā te syāma
 varuṇa priyasaḥ || 8 ||

When the most virtuous Lord is pleased to grant milk,
He moistens the sky, the land and earth. Thereupon the
mountains clothe their summits with the rain clouds and
the vital winds, exulting in their strength, compel the
clouds to release water. 4

I declare this great marvelous accomplishment of the
renowned and virtuous Lord, who abiding in the mid-
space has meted the firmament by the sun as if by a
measure. 5

No one can counteract the device of the most sagacious
divine Lord, whereby with all their floods, the lucid rivers
would never be able to fill even one sea, wherein they
have been pouring their waters so long. 6

O most Virtuous Lord, if we have even sinned against a
benefactor, or a friend, a comrade, a host, a brother, or
neighbour or a stranger, may you remove that stigma
from us. 7

If like gamesters, who cheat at play, we have done a
wrong, knowingly or without knowledge, then may you,
O Virtuous Lord, cast all these sins away like loosened
fettters so that we become dear to you. 8

(८६) षड्र्यानिनम मृतम

(१-६) षड्वचस्यास्य मृतस्य भोमोऽत्रिक्रयि । इन्द्राग्नौ देवने । (१-५) प्रथमादिपञ्चर्चामनुवृष्
(२) पशुयाश्च विराट्पुत्रा इन्द्रमा ।

॥२०॥

इन्द्राग्नी यमवथ उभा वाजेषु मर्त्यम् ।
 हृच्छा चित्स प्र भेदति द्युम्ना वाणीरिव त्रितः ॥१॥
 या पृतनासु दुष्टरा या वाजेषु श्रवाय्या ।
 या पञ्च चर्षणीरभीन्द्राग्नी ता हवामहे ॥२॥
 तयोरिदमवच्छवस्तिग्मा दियुन्मघोतोः ।
 प्रति द्रुणा गभस्त्योर्गवां वृत्रघ्न पपते ॥३॥

86.

Indrāgnī yām āvatha ubhā vājeshu mārtyam | dṛiḥā cit
 sā prā bhedati dyumnā vāñir iva tritāḥ || 1 || yā pṛitanāsu
 dushtārā yā vājeshu śravāyā | yā pāñca carshanīr abhin-
 dragnī tā havamahe || 2 || tāyor id āmavac chāvas tigmā
 didyūn maghōnoḥ | prāti drūṇā gābhastyor gāvām vṛitra-
 ghnā éshate || 3 ||

ता गुमेपे रथानामिन्द्राग्ना हवामहे ।
 पतीं तुरग्य गधमो विद्रांसा गिर्विणस्तमा ॥१॥
 ता वृधन्तावनु द्युन्मर्ताय देवावदभा ।
 अहन्ता चित्पुगे दुधेदेव देवावधेते ॥२॥
 एवेन्द्राग्निभ्यामहावि हव्यं शृष्यं घृतं न पृतमद्रिभिः ।
 ता मृगिषु श्रवो बृहद्विं गुणत्सु दिधृतमिषं गुणत्सु दिधृतम ॥३॥

tā vām éshe ráthānām indrāgnī havā-
 mahe | pāti turasya rádhaso vidvānsa girvanastamā || 4 || tā
 vṛidhantāv ānu dyūn mārtya devāv adābhā | árhantā cit
 puró dadhé 'ñseva devāv árvate || 5 || evēndrāgnībhyām
 áhavi havýām śūshyām ghṛitām ná pūtām ádribhiḥ | tā
 sūrīshu śrávo bṛihád rayīm grīṇātsu didhṛitam íshaṃ grī-
 ṇātsu didhṛitam || 6 ||

The mortal man, whom you O twin-Lord of celestial and Terrestrial fires, help in the conflict of life, breaks through even the strongly guarded treasures of adversaries as the speech of the sage of three-fold virtues. 1

We invoke the Twin-lord of celestial and Terrestrial fires, who is irresistible at the time of strife of life and worthy to be renowned in frays and protects the five classes of people. 2

Overpowering is His strength; and bright and sharp is the weapon in the hands of that bounteous Lord. He goes with speed as if on a chariot for the destruction of evil and recovery of the lost wisdom. 3

We invoke you to the battle of life, O twin-Lord of celestial and terrestrial fires, the all-knowing, the one most deserving of adorations and master of quick-coming wealth. 4

O invincible, spotless Twin-lord of celestial and Terrestrial fires, who inspires mortal men to grow every day, I pay tribute to you O the shining ones for the sake of obtaining vigour. 5

The invigorating homage of devotional love, sweet as the elixir extracted by the grinding stones, and pure as butter, has been offered to the twin-Lord of celestial and Terrestrial fires. May He grant fame and ample wealth to the enlightened and dedicated devotees and food to those who sing His praise. 6

(१५) समार्चानितमं सूक्तम्

(१-९) नवचस्यास्य सुकस्याविष एवयामरुदधि । मरुतो देवताः । अनित्यगती उग्रः ॥

॥ १ ॥ प्र वो महे मतयो यन्तु विष्णवे मरुत्वते गिरिजा एवयामरुत ।
 प्र शर्धाय प्रयज्यवे सुखादये तवसे भन्ददिष्टये धुनिव्रताय शवसे ॥ १ ॥
 प्र ये जाता महिना ये च नु स्वयं प्र विद्वाना ब्रुवते एवयामरुत ।
 कृत्वा तद्वो मरुतो नाध्र्ये शवो दाना मक्ता तदेयामधृष्टासो नाद्रयः ॥ २ ॥
 प्र ये दिवो बृहतः शृष्टिरे गिरा सुशुक्लानः सुभ्य एवयामरुत ।
 न येषामिरी मधस्थ ईष्ट आ अग्नयो न स्वविद्युतः प्र स्पन्द्रासो धुनीनाम् ॥ ३ ॥

87.

Prá vo mahé matáyo yantu víshṇave marútvate girijá
 evayámarut | prá śárdhaya práyajyave sukhādāye tavāse
 bhandádishṭāye dhúnivratāya śávase " 1 || prá yé jātá ma-
 hinā yé ca nú svayám prá vidmānā bruváta evayámarut |
 krátvā tád vo maruto nádhṛishe śávo dāná mahná tád
 eshām ádhṛisṭāso nádrayaḥ " 2 || prá yé divó bṛihatáh
 śṛiṇviré girá suśúkvanah subhva evayámarut | ná yéshām
 íri sadhástha íshṭa āñ agnáyo ná svávidyutaḥ prá syand-
 ráso dhúninām || 3 ||

स चक्रमे महतो निरुक्रुमः समानस्मात्सदस एवयामरुत ।
 यदायुक्त त्वना स्वादधि ष्णुभिर्विषर्धसो विमहसो जिगाति शेष्वो नृभिः ॥ ४ ॥
 स्यनो न योऽमवात्रेजयदृपा त्वेषो ययिस्मविष एवयामरुत ।
 येना सहन्त क्रज्जत स्वगेचिषः स्याग्श्मानो हिरण्ययोः स्वायुधास इष्मिणः ॥ ५ ॥

sá cakrame maható nír urukramáh
 samánásmāt sádasa evayámarut | yadáyukta tmánā svád
 ádhi shṇúbhir víshpardhaso vímahaso jígāti śévridho nrí-
 bhiḥ " 4 || svanó ná vó 'navān rejayad vṛishā tveshó yayís
 tavishá evayámarut | yéna sáhanta řiñjāta svárocisha sthā-
 raśmāno hiraṇyáyāḥ sváyudhāsa íshmināḥ || 5 ||

May the praises recited by the dexterous mortal reach to the all-pervading Lord, associated with vital principles. He is strong, adorable, brilliantly-adorned, vigorous, praise-loving, who rushes on with joy to scatter dark evil forces. 1

The dexterous mortal glorifies those vital forces which are manifested with greatness and appear speedily and spontaneously with the knowledge. O vital principles, your infinite liberality is beyond comprehension. You look unmoveable and stable like mountains. 2

The dexterous mortal glorifies those clouds with praise, who, while descending from vast midspace look brilliant and happy; and who hear our invocation. No one can yoke them and disturb in their commonhome. They, like self-radiant fires, are impellers of rivers. 3

When the dexterous mortal of vital energy harnesses his own chariot with rapid horses at his residence, the rain-shedding clouds, emulous, vigorous and conferrers of happiness, sally forth from their spacious common dwelling space. 4

Let not the tremendous roar of your approach, which is mighty, the announcer of rain, the shedder of light diffusive and loud, shudder the dexterous mortal of vital energy. O clouds, you are victorious, self-luminous, decked with gold, well-equipped with weapons and provider of food, and such as you are, you always successfully accomplish your functions. 5

३४॥ अपारो वो महिमा वृद्धशवमस्त्वेषं शवोऽवत्वेवयामरुत् ।
 स्थातारो हि प्रमितौ संहशि स्थन्ते न उरुष्यता निदः शुशुक्रांसो नाग्नयः ॥६॥
 ते रुद्रासुः सुमखा अग्नयो यथा तुविद्युन्ना अवन्त्वेवयामरुत् ।
 दीर्घं पृथु पप्रथे सद्य पार्थिवं येषामज्मेष्या महः शर्धास्यद्भुतैरसाम् ॥७॥
 अद्वेषो नो मरुतो गानुमेतन् श्रोता हव्यं जरितुरेवयामरुत् ।
 विष्णोर्महः समन्यवो युयोतन् स्मद्वथ्योऽ न दंसनाप द्वेषांसि सनुतः ॥८॥
 गन्ता नो यज्ञं यज्ञियाः सुशमि श्रोता हवमरुश्च एवयामरुत् ।
 ज्येष्ठांसो न पर्वतासो व्योमनि यूयं तस्य प्रचेतसुः स्यान्त दुर्धर्तयो निदः ॥९॥

apārō vo mahimā vṛiddhaśavasas tveshām śāvo 'vatv
 evayāmarut | sthātāro hī prāsītau samdrīṣi sthāna té na
 urushyata nidāḥ śusukvāṁso nāgnāyah || 6 || té rudrāsaḥ sú-
 makha agnāyo yathā tuvidyumnā avantv evayāmarut | dīr-
 ghām prithū paprathe sādma pārthivam yēshām ajmēshv
 ā mahāḥ śārdhāṁsy ādbhutainasām || 7 || adveshó no maruto
 gātúm étana śrótā hāvam jaritúr evayāmarut | víshnor ma-
 hāḥ samanyavo yuyotana smád rathyò ná daṁsánāpa dvé-
 shāṁsi sanutāḥ || 8 || gántā no yajñām yajñiyāḥ suśāmi śrótā
 hāvam arakshā evayāmarut | jyēshthāso ná párvatāso vyò-
 mani yūyām tāsya pracetasah syāta durdhártavo nidāḥ
 || 9 ||

O possessor of vast strength, may your unbounded greatness, and brilliant vigour protect the dexterous mortal, for obviously you help in the time of trouble and save us from shame and insult. You are in your glory like the glowing fire. 6

May these cosmic vital principles, worthy of worship, and resplendent like fire, protect the dexterous mortal. It is through them that this ethereal dwelling has been extended and made spacious and luminous. They are free from faults and manifest mighty energies when they proceed at the time of confrontations. 7

O vital principles, free of enmity, come to our place of chanting hymns and hear the prayers of the devout dexterous mortal. O brave divines, may you who are the associates and devotees of all-pervading Lord, drive away like warriors seated on chariots, our hidden foes with your valour. 8

O adorable vital principles, come to our sacred worship with grace and hear the invocation of unprotected dexterous mortal. You as formidable as lofty mountains for defence. O profoundly wise ones, may you strike the wicked impulses without compassions. 9

NOTES

Book IV : Hymns 1—58

Book V : Hymns 1—87

चतुर्थ मण्डलम् : सूक्तानि १—५८

पञ्चम मण्डलम् : सूक्तानि १—८७

NOTES ON BOOK IV

Hymn-1

1. **Samanyavah devasah**—learned people, accompanying temper (मन्युना क्रोधेन सह वर्त्तमानः विद्वांस—*Daya.*); emulous gods, gods vieing with (स्पर्धमानाः इन्द्रादयो देवाः—*Sayana*; समन्यव.—मन्युः स्पर्धा, तथा सह वर्त्तमाना); Nature's bounties. Vieing with each other.

Compare the morphic nature of the first three verses of this hymn with the hymn I. 127 to I. 138; their metres are long as *asti*, *atijugati*, *āhrti*, *atisakyari*, *atidhrti*, or *atyasti*, at the end of the last line in each verse, there is a repetition of three or four words. It is difficult to say whether there is a deliberate, pure or even a partially modified sense in these repetitions.

4. The verse occurs as Yv. XXI. 3.

5. See also Yv. XXI. 4; *av vaksua*, come to (संगच्छन्व—*Daya.*); destroy (अवयज, विनाशयेत्यर्था—*Sayana*).

Varunam—**Varuna-krtam** (वरुणकृतं)—a disease inflicted by Varuna (जलोदरादिरोगं or dropsy)—*Sayana*. Dayananda translates *varunam* as, to a venerable teacher or preceptor (श्रेष्ठमध्यापकमुपदेशक वा).

7. **Janimani**, जनिमानि=जन्मानि; three births of *agni*, as *fire* on the earth, *vayu* or lightning in the midspace, and *surya* in heaven. See Rv I, 95. 3; X. 45.1

8. **Hiranya-rathah**, one with shining or attractive form, one whose chariot or character is similar to that of the sun (तेजोमय रमणीय स्वरूपन्मूर्त्य इव रथो व्यवहारो यस्य स.—*Daya.*); one with golden chariot—*Sayana*.

Ramsu-jihvah, one with beautiful flame (*Sayana*) or one with charming speech (*Daya.*).

Rohidasvah, one with red horses or red fast moving vehicles (रोहिता रक्तादि गुणविशिष्टा अग्न्यादयोऽश्वा आशुगामिनो यस्य स.—*Daya.*).

10. अच्छा = अच्छ (a Vedic usage); अभिमुख्येन—*Sayana*.

11. **Budhne**=in the midspace (*Daya*), rajasah. of the group of worlds (लोकसमूहस्य—*Daya*.; but of the midspace—अन्तरिक्षस्य—*Sayana*). *Sayana* translates *budhne* as in the root, or on the earth (बुधने मूले पृथिव्यां).

Nilhe, नीले = नीडे, गृहे = in the house, in the nest; in the sky (नीले निलये नभसि; also नीले कुलायभूतेऽन्तरिक्षे वैद्युताग्निं रूपेण वर्तमानं त्वा—in verse 12.—*Sayana*

Vṛsabhasya, of the sun; of the showerer (*Daya*.); of the clouds (*Sayana*).

13. **Asmakam pitarah**, of our forefathers; of our protectors or guardians. According to *Sayana*, here is a reference to *angirasah*, the first discoverers of fire by attrition, or the fire-technicians in general.

16. **Te manvata prathamam nama dhenoh**—they first comprehended the name of *dhenu*, speech (धेनोः वाण्या.—*Daya*.; वाचः सम्बन्धि—*Sayana*), name or नाम is स्तुतिमात्रकं शब्दमात्रं mere sound as the means of praise. The passage is also supposed to refer to the ancient nomenclature of cattle as uttered by *Angirasas*: वेङ्गिर्हिरण्यं प्रथमं पुरातनं नाम एहिं मुरभिं गुग्गुलुगन्धिनीतिं धेनोर्नामधेयं मन्यन्त उच्चारयामासुः ।

Trih-sapta, $3 \times 7 = 21$; 21 Vedic metres extending from the Gayatri of 24 syllables to one of 104 syllables, (21 jewels stolen by Panis, मानु-भूम्या स्वभूतानि पणिभिरपहृतानि त्रिं सप्त रत्नानि विन्दन्—*Sayana*).

20. See Yv. XXXIII. 16; *Aditi*, continuous interspace अखण्डमन्तरिक्षम्—*Daya*.; the earth, the support of all — विश्वेया देवानामदिनिर्भृशानीय. आगारभूत इति यावत्—*Sayana*.

Hymn-2

1. **Martyesu**, among the mortal (मर्त्येषु मरणधर्मेषु—*Daya*.); or among mortal sense-organs (वागादीन्द्रियेषु निहित—*Sayana*); agni in man becomes the speech; —अग्निर्वामिभूत्वा मुखं प्राविशत्—*Ait. Up.* II. 4.

3. **Antariyase yusmansca devan visa a ca marttan**, thou goest between you, the gods and men; this probably refers to *Agni*; he goes to men to receive the oblations and then to gods (Nature's bounties), of whom he is one, to bear it to them.

4. **Aryamanam**, to a judge, न्यायाधीश; **varunam**, to a venerable, श्रेष्ठगुण; **mitram**, to a friend, मित्रायम्; **Indra—Visnu**, lightning and **suratman**, सूत्रात्मन्, **marutah**, to wind or air, **Asvinaw**, pair of sun and moon (**Daya**.).

6. **Tatapate**, तपते, O, the protector of the extensive, ततानां विस्तृतानां पालक (**Daya**.); burns or heats with a load of wood-fuel, तपते काष्ठभारेण तापयति (**Sayana**).

Hemyavan, one who relates to *hemya*; *hema*=water (Nigh. I. 12) —हेम्युदके भवारात्रिविद्यते यस्य (**Daya**.); स्वर्णनिर्मित कक्षावान्, having a girth made of gold (**Sayana**).

Dosa—in the night.

11. **Cittim acittim cinavat**, may the sage (**Agni**) distinguish that which is to be known; चित्ति=ज्ञातव्यं पण्यं, the virtue worth knowing;—कृतचयानां क्रियां; or चित्ति=ज्ञानं knowledge; अचित्ति अज्ञानं or nescience = प्रकृतचयानां क्रियां (**Daya**.).

15. **Divasputra angiraso bhavema**, may we, O Angirasa, be the sons of heaven or may we, the sons of heaven, be **Angirases**.

Angirases bhavema, possessed of a superior power.

(**Angirases** are known as the sons of *Aditya*;—that which was his seed was first manifested as *Aditya*, thence in succession, those which were the cinders became the *angirases*: अङ्गिरसामादित्यपुत्रत्वमेवमाप्नायते—“तस्य यद्रेतमः प्रथमम् ददोष्यत तदसावादित्योऽभवत्” इत्युपक्रम्य—‘येऽङ्गारा आसस्तेऽङ्गिरसोऽभवन्’—Ait. Br. III. 34).

According to **Dayananda**, sons of enlightenment or light, like vital breaths (प्रकाशस्य तनयः प्राणा इव).

Adrim rujema dhaninam, this according to the tradition alludes to the rock in which the cows were hidden. *Adri* is also cloud (Nigh. I. 10) or a cloud-like adversary (मेघमिव शत्रुम्—**Daya**.).

16. See Yv. XIX. 69; अधा=ग्रघ (निपातस्य चेति दीर्घः)

Ksama, the earth (Nigh. I. 1)

17. जनिमा=जनिम=जन्म, janma, of the birth.

Gavyam, with *go* or with speech (गोमयं वाङ्मयम्).

18. *Ayutheva ksumati pasvah akhyat devanam yaj-janima anti*, lit. like a herd in food—possessing animals, he has said to the gods that which birth is nigh (*Wilson*); or herd of cattle in a well-stored stall, (To Sayana, *janima* is *go*—Sangham, or herd of cattle); *Yutha*, army (सैन्यानीद—*Daya*.)

Urvasih, of widely pervading ones (बहुभ्यापिकाः—*Daya*.); progeny (प्रजाः—*Sayana*).

Sayana refers to Nir. V.13. *Urvasi* is a naiad (so called because she pervades wide regions (उरु+√ग्रश्; to pervade), or she pervades by means of thighs (उरु+√ग्रश् to pervade); or her desire is great (उरु+√ग्रश् to desire).

Akṛpran, were made able (कल्पन्ते—*Daya*.; तामिरानीताभिर्गोभिः बलुपताः समर्था अभवन्—*Sayana*).

(The *urvasi* has nothing to do with the current pauranik legend of the birth of an *apsara* of the name from the thigh of Narayana.)

Hymn-3

1. *Pura tanayitnoh acittat*; lit. before the unconsciousness of the thunderbolt; implying a state of unconsciousness, or death as sudden as if the work of the thunderbolt (*tanayitnoh*—विद्युतः—*Daya*.; अशनिः ह्यास्मिकः—*Sayana*; *acittat*—अविद्यमानं चित्तं यत्र तस्मात्—*Daya*.; नि विद्यते चित्तं यस्मिन् तदचित्तम् । चित्तोपलक्षित सर्वेन्द्रियोपसंहारो मरणमिति यावत् । तस्मान्मरणात्—*Sayana*.)

2. *Jayeve patya usati suvasah*—See Rv. I. 124.7; IV. 3.2; X. 71, 4; 91.13; Nir. I.19; III.5); cf जायापतिमिव वाससा, Av. XVIII. 2.51—as a wife attached to her husband puts on elegant garments (हृद्या स्त्रीव स्वामिने कामयमाना शोभनवस्त्रालकृता—*Daya*.)

The beautiful usage of this analogy is in reference to *speech*, X. 71.4; 5, as given in Nir. I.19. चक्रमा = चक्रम a Vedic license (संहितायामिति दीर्घः).

5. **Agah**, fault (अपराधम्—*Daya.*; तत् पापम्—*Sayana*).

6. **Nṛghne rudraya**, to the man-destroying *Rudra*, to the destroyer of the sin—committing men, i.e. of wicked ones; नृणां पापकृतां हन्त्रे—*Sayana*.

7. **Sarave**—to the one, destroyer of the wicked (दुष्टानां हिंसाय—*Daya.*; शरवे, शृणाति पक्वा ओषधीरति शरः शरत् संवत्सरः, यद्वा, हिंसिका निवृत्तिः—*Sayana*). *Saru* (शरु) means *Nirṛti* the female personification of evil.

The word *Nirṛti* is also used in masculine (Taittiriya Yajus, I. 2.11), meaning an evil spirit disturbing sacrifice.

10. **Pr̥sni**, the sun (*Sayana*); midspace (*Daya.*); sky (*Nigh.* I. 4)

11. **Svar abhavat jate agnau**, the sun was manifest as *agni* was engendered.

16. **Nivacana kavyani**, ever to-be-recited poems (नितरामुच्यन्तेर्ज्ञां यैस्तानि कविभिर्निमित्तानि, the poems with extensive or deep meanings—*Daya.*).

Hymn-4

For verses 1, 14, and 15 see Nir. VI. 12; V. 15 and III. 21 respectively.

1. **Raja-iva ama-van ibhena**—in this phrase *ibhena* (इभेन)=by fearless (host), गतभयेन or=by an elephant (हस्तिना); *ama van* (अमज्वात्)=strong one (बलवान्); also a minister (अमात्य) or an associate; or sickness, inflicting it on the foe.

May thy powerful throng extensive. Powerful throng (पाजः) is so called from being maintained (√पाज्).

Prasitih (प्रसितिः) is so called from being fastened (प्र—√सि); noose or net. Go like a king who is accompanied by his ministers, or who is the terror of his enemies, or who is followed by his own attendants, i.e. retinue, well-nourished with food, or (riding) a fearless elephant. Hastening after the net with speed: the word (तृष्णी) is a synonym of quick; it is derived from √तृ (to pass over), or from √त्वर to hurry.

Thou shootest, transfix the fiends with darts that burn, or enflame or crush down most fiercely. (Nir. VI.12).

Trsvim, towards one who is thirsty (पिपासिताम्—*Daya.*), the one who is speedy or in hurry (तृषु=क्षिप्र=quick; Nigh. II.15; it is derived from $\sqrt{तृ}$, to pass over, or from $\sqrt{त्वर}$, to hurry; तस्तेर्वा त्वस्तेर्वा—Nir. VI. 12).

Prasitim, bondage (बन्धनम्—*Daya.*); net-thread (प्रसितिः प्रसहनात्तन्तुर्वा जालं वा); a trained or well-equipped army (प्रकुण्डां सेनाम्—*Sayana*).

2. See Yv. XIII.10.

3. See Yv. XIII.11.

Spasah, touching (rays); *prati-spasah*, opposing rays (परबाधकान् रश्मीन् चारान्—*Sayana*; *visrja*, to direct against.

Spasah etc. may also mean *caran*, चारान् or spies, sent to discriminate between true and false (सत्यान्त विवेकार्यं—*Sayana*).

4. **Aratim**, to the enemy (शत्रुं—*Daya.*); one who annuls or prevents our donation (अरातिमदानं वा कुस्ते—*Sayana*); one who makes a gift no gift.

5. **Jamim-ajamim**, whether kindred or allied, (बन्धुमबन्धुम्—*Sayana*; whether enjoying or non-enjoying भोगमभोगम्—*Daya.*); or repeated or not repeated (पुनरुक्तमपुनरुक्तम्—*Mahidhara*); or repeatedly chastized or not chastized (पुनस्पुनस्ताडितमताडितं वा—*Mahidhara*). See Yv. XIII.13.

6. **Ivate brahmane**—for the one who knows the Veda, and is well-versed in knowledge (विद्याभ्याप्ताय वेदविदे—*Daya.*); a Brahman coming quickly—*Wilson*. (cf. ईवते गमनवर्ते कल्याणहेतुभूतागमनाय; ब्रह्मणे परिवृढाय—*Sayana*).

Aryah vi durah abhi dyaut, shines upon his door or dwelling; also the worshipper specially shines over his house (अर्थः कर्मणामनुष्ठाता सः यजमानो दुरो गृहानमिविद्योत् विशेषेण द्योतते—*Sayana*).

8. **Su-asvah tva su-rathah**, good horses and good chariots. *Sayana* regards the phrase as metaphorical for, may we, being with sons and grandsons, and the like worship thee (उपलक्षणमेतत् । पुत्रपोत्तादिभिः सहिताः सन्तः त्वाम्, मर्जयेम् भलंकृत्याम्—*Sayana*).

9. **Kridantah**, practising for efficiency in defence sciences and war technique (धनुर्वेद विद्याशिक्षणाय युद्धाय शस्त्राभ्यासं कुर्वन्तः—*Daya.*); playing and enjoying the company of children and grand-children in family (स्वे स्वे गृहे पुत्रपोत्रादिभिः सह सक्रीडमानाः—*Sayana*). Compare with कीलन्तो पुत्रैर्नपुत्रैर्भिमोदमानो स्व गृहे, X.85.42.

11. **Gotamat**, from *gauh* (गौरिति स्तोतृनाम—Nigh. III.16), i.e. from the one who praises the superb knowledge (अतिशयेन गौः सकलविद्यास्तोता तस्मात्—*Daya.*).

13. **Payavah**, the protectors (रक्षकाः—*Daya.* and *Sayana*).

Mamateyam, one with egoism, attachment and the like (ममभावो ममता तस्या इदम्—*Daya.*; one born of Mamata (ममता). For Mamateya, see I.147.3; 158.6; and IV.4.13. Sayana refers to an allusion to the well-known filthy legend of the birth of Dirghatamas, who in this verse is said to have recovered his sight by worshipping Agni.

14. **Anusthuya Krnuhi ahrayana**,—*ahrayana* (अह्रयाण) means one whose car does not bring shame to him. “Make it presently O (Agni) whose car does not bring shame (Nir.V.15). We have a similar word *hara-yana* (हर-वाण), meaning, one whose car is moving constantly (VIII.25.22).

15. **Aya to agne samidha vidhema**, *aya* (अया) and *ena* (एना, with this) are synonyms of reference, “With this faggot, we worship thee, O Agni. Here it (अया) is in the feminine gender. *Ena* (एना, with this) is in neuter gender as in एना वो अग्नि (with this, to us, O Agni—VII.16.1). See Nir. III.21.

Hymn-5

For verse 7, see Nir. VI.18.

2. **Svadhavan**, an affluent person with plenty of food etc. (बह्वन्नाद्यैश्वर्यः—*Daya.*; स्वधावान् अस्मद् दत्तेन हविर्लक्षणेनान्नेन तद्वाप् सन्—*Sayana*).

3. **Dvi-barhah**, filling both; the elderly one, with learning and humility both (द्व्याभ्यां विद्यावितयाभ्यां वृद्धः—*Daya.*); one who fills both the positions, middle and the best (द्विबर्हः द्वयोर्मध्यमोत्तमयोः स्थानयोः परिवृद्धः—*Sayana*).

Apagulham, secret or mysterious (गुप्तम्—*Daya.*; अत्यन्तरहस्यम्—*Sayana*).

Manisam=ज्ञातव्यम्, what is to be known (*Sayana*, who connects it with साम, *Sama*);=intellect (प्रज्ञाम्—*Daya.*).

5. **Anṛtah**, अनृताः, मानससन्वहरहिताः false in thought—(*Sayana*); false in speech.

Asatyah, असत्याः (false in speech, वाचिक सत्यरहितामनसा वाचाग्निमभजमानाः—*Sayana*; false in behaviour, असत्याचरणाः—*Daya.*).

Idam padam ajanata gabhiram, creates the deep abyss (*Daya.*); *gabhiram padam* is अगाधं नरक स्थानम्—a deep abyss of hell (*Sayana*).

6. **Sapta dhatu**, the seven elements, the seven sorts of animals ग्राम्यारण्य भेदेन सप्तप्रकारम्/सप्तग्राम्याः पशवः सप्ताण्याः—TS. VII.2.2.1). Dayananda interprets as the seven metals, gold etc., the Yajurveda (XVIII.13) enumerates six metals: हिरण्यं, अयः, ज्याम, लोहं, सोमं and तपु, to which silver may also be added to make seven; the Veda also refers to five tame animals: cow, horse, goat, sheep and man.

7. **Sasasya carman adhin prsneh**, above the immovable heaven or midspace (*pr̥sni*=midspace—*Daya*). *Sasasya* is the sleeping one स्वपत.—*Daya.*).

Agre rupa arupitam jabaru, here *jabaru* (जबारु) means one who grows with speed, or who grows causing others to decay, or who grows swallowing (darkness or juice), i.e., the Sun—जबारु जवमानरोहि, जरमाणरोहि वा; जरमाणरोहीति वा, जवमानरोहीति वा—Nir.VI.17.

The Sun was placed on high in the beginning of creation (जबारु जवमानमाख्यम्, i.e. the sun.—*Daya.*).

Sayana interprets तमित् as तमेव वैश्वानरं द्युस्थानम्, i.e. the *Vaisvanara*, which is fire, lightning, and the sun, all the three in three regions—अग्निविद्युदादित्याम्रयोऽपि मतभेदेन वैश्वानर शब्दाभिधेयाः ।

The Nirukta (VII.23) regards the *Vaisvanara* as the sun: वैश्वानरो यत्ते सूर्येण (Rv.I.98.1).

9. **Maham anikam**, lit. assemblage of the great *maham* (महाम् = महताम्; here त has been dropped as the Vedic licence—*Daya*.).

This refers to the solar orb; अनीकं समूहं सूर्यमण्डलं वैश्वानर एवेति शेषः—*Sayana*). अनीकं सैन्यमिव, an assemblage like an army (*Daya*.).

10. **Prayatasya**, assiduous (perhaps the assiduous performer, or the *Vaisvanara* active in the form of the *ahavaniya* fire and the rest (*Sayana*)).

15. **Ksitir na raya puruvaro adyaut**, shines like a man with opulence (राया अश्वादिघनेन, क्षितिर्न राजादिरिव—*raya*=*raja* (king); or=wealth of cattle and treasure—*Sayana*).

Hymn-6

1. ऊँ षु णो=ऊँ इति—सु+नः (उ वितर्के, सु शोभने, नः अस्माकम्) ।

Vishvam abhi asi manma, prevalent over all that is desirable (*Wilson*).

Manma, spiritual knowledge (विज्ञानम्—*Daya*.); desirable wealth of foes (मन्म मननीयं शत्रूणां धनम्—*Sayana*).

Abhi asi, thou conquerest (अभि भवसि—*Sayana*).

3. **Ghrtaci**, night (Nigh. I.7).

4. **Trivistyaeti** goes in the sky (आकाशे—*Daya*.), thrice circumambulates, त्रिरावृत्य—*Sayana*); cf. विष्टप् (नभ इति) Nigh. I.4.

(त्रिविष्ट—त्रिरावृत्य, परि—एति, त्रिहि पर्यगिनः क्रियते—*Agni* goes round, having thrice returned; or *Agni* is thrice made around, implying that the fire is thrice circumambulated—*Sayana*).

7. **Na matara-pitara nu cid istau**, whose parents need not urge (*Wilson*) अघा=अध=अय, after this (*Daya*.).

8. **Svasarah dvih yam panca**, ten (2×5) sisters or fingers. (द्विवारं पञ्चाङ्गुलयः—*Daya*.); the fingers employed in producing fire by attrition.

Usarbudham (उषर्बुधम्), to the one who is cognizant in the dawn (य उषसि बुध्यते तम्—*Daya*.; females awaking him at dawn (उषसि बुध्यमानम्—*Sayana*).

10. **Syenasah**, horses moving with the speed of hawk (श्येनः पक्षीव सद्यो गन्तारोऽश्वाः—*Daya*.; अश्वा इव—*Sayana*).

Duvasanasah, attendants (परिचारकाः—*Daya*.; परिचरणीयाः—*Sayana*).

11. **Akari brahma**, the prayer has been composed (ब्रह्म=स्तोत्रम्; प्रकारि=स्माभिः कृतम्—*Sayana*); अकारि=क्रियते; ब्रह्म=महद्भनम्, collected a large sum—*Daya*.).

Hymn-7

For verses 3 and 8, see Nir. III.20 and VI.17 respectively.

1. See Yv. III.15 (according to the ritualists, *agni* here intended is the *Ahavantiya* which is kindled before the *Daksina*).

Apnavanah, one having children and grand-children (पुत्रपोत्रादियुक्ताः—*Daya*.); name of a *ṛsi* or seer of the family of Bhṛgu (*Sayana*); also *putravantah*, or having children, an epithet of Bhṛgu (*Mahidhara*).

3. **Pasyanto dyamiva str̥bhih**, looking at the sky with stars, as it were. In this phrase, stars are known to be *str̥bhih* (स्त्रुभिः) since they are scattered in the sky (तीर्णनीव); *ṛksa* (ऋक्षाः) are also stars as in “they are placed on high” (Rv. I.24.10), since they appear to be raised up (उदीर्णनीव). See Nir. III.20.

4. **Dutam vivasvatah**, messenger from the sun (विवस्वान्=the sun, —*Daya*.); messenger of the man, or worshipper, or yajamana (विवस्वन्त इति मनुष्यनाम Nigh. II.8); विवस्वतः मनुष्यस्य यजमानस्य—*Sayana*.

5. **Sapta dhamabhih**,=सप्तभिः धामभिः; *Saptabhih*, by seven vital breaths—*Daya*.; सप्तभिः तेजोभिः युक्तम् accompanied by seven bright ones—*Sayana*.

6. **Vitam asritam**, loved yet unapproached (*Wilson*); वीतं व्याप्तम्; अभितं=असेवितम्—*Daya*.

Kucid-arthinam, seeking oblations from any quarters; क्वचित् बहुवोऽर्था विद्यन्ते यस्मिंस्तम्, pertaining to one, possessing great affluency —*Daya*.

Hymn-8

8. **Ati ksipreva vidhyati**, entirely obviate the removable ills (क्षिप्रं व क्षेप्याण्येव विनाशयितुमर्हाणि, दुरितानीति शेषः । अतिविध्यति = अतिविध्यतु अतिशयेन नाशयतु —*Sayana*).

Duta iyase pradiva uranah—*uranah* (उरणः) means making abundant,—“from days of yore, thou art employed as a messenger, making (the small) abundant. (Nir. VI.17.)

Hymn-9

3. **Hota and pota**, two of the sixteen priests (*hotr* and *potr*); also होता = दाता donor; पोता = पवित्रकर्ता, the purifier. (*Daya*.)

4. **Uta gnah agnir adhvaryu**,—here *gna*, is *devapatni*, the wife of *deva*, as if (agni worships the wives of the gods at the sacrifice, *gna* is going; it may designate the *adhvaryu*,

गनाः देवपत्नीर्यजति, यष्टा भवतीत्यर्थः । गना
गच्छन् अध्वर्युर्भवति । उतो अपि च सोऽग्निः —*Sayana*.

5. **Upavakta**, preceptor of preceptors (*Daya*.); the director of the ritual, i.e. the priest who pronounces the formulae of sacrifice; he is often the Brahma (ब्रह्म) or the *sadasya* (सदस्य), directing what is to be done (*Wilson*).

8. See Yv. III.36.

दूलभः = दुःसदभः = one which is damaged with difficulty (*Daya*.).

Hymn-10

1. See Yv. XV.44.

Agne tam adva asvam, perhaps, Agni is the bearer of oblations as a horse is of burthens (बोडारमश्वमिव तथा हविषो वाहकम्—*Sayana*). The text is elliptical (*Wilson*).

2,3. See Yv. XV. 45-46.

3. भवा=भव (अत्र द्वयचोतस्तिङ् इति दीर्घः)

8. **No nabhih sadane**, नाभिः is the centre of gravity of body (मध्याङ्गम्—*Daya.*); नाभिः=बन्धनम्, binding or fastening; सदाने=देवानां स्थाने, in the place of gods; सस्मिन्नुधन् (*sasmin udhan*)=सर्वस्मिन् यज्ञे in every sacrifice (*Sayana*), *udhan*=आद्ये, घनाद्ये, the treasury. (*Daya.*)

Hymn-11

1. **Suryasya upake**, in the proximity of the Sun (i.e. by day).

Naktaya cit, by night.

2. **Vepasa**, by deeds of dedication, as administration etc. (Nigh. II.1; वेपस इति कर्म नामानि) ।

3. **Kavya**,=काव्यानि; this refers (according to *Sayana*), to the details of the fire ritual such as bringing the deities, conveying the oblations and the like. *Dayananda* interprets it as the compositions of poets and learned (कविभिर्विद्वद्भिर्निमित्तानि). In the far-fetched sense, *kavya* refers to the offerings to the Pitṛs or manes (the degraded pauranic sense).

4. **Devajutah**, known or introduced by learned ones (देवैर्विदितश्चलितः—*Daya.*).

5. **Mandrajihvam**, the one with a sweet tongue (मन्द्रा आनन्दजनिका जिह्वा वाणी यस्य—*Daya.*); this refers to Agni, whose tongue exhilarates the devout mortals.

Damunasam, those who restrain their desires (दमनशीलम्—*Daya.*); the humiliator of the demons (दमूतसं रक्षसां दमनकरेण मनसोपेतम्—*Sayana*). For the etymology of this term, see Nir. IV.4. (दमूना दममना वा । दानमना वा । दान्तमना वा । अपि वा दम इति गृह् नाम । तन्मना स्यात् । मनो मनोतेः, i.e. one who is inclined towards kindness, or one who is inclined to charity, or one

who is inclined to self control; or else the word *dama* is a synonym of home, therefore this term may mean, one who is devoted to home. Manas is derived from √मन्, to think).

Hymn-12

2. **Pusyan rayim sacate ghnān amitran**, prosperous and destroying his enemies, acquires riches (*Daya*. and *Wilson*) (प्रजाभिः पशुभिश्च पुष्टः सन् स यजमानः शत्रून् हिंसन् धनं सेवते । सर्वदा पशूनादिधनसमृद्धो भवतीत्यर्थः—*Sayana*).

3. **Br̥hatah Ksattriyasya**, the possessor of great strength (महतः बलस्य—*Sayana*; महतः क्षात्रधर्मयुक्तस्य—*Daya*).

4. **Aditeh anagan**, free from the defects of earth (अदितेः=भूमेः=of the earth—*Sayana*;=पृथिव्याः—*Daya*.; अनागान्=अनागसः पापरहितान्, free from sins—*Sayana*; अनपराधान्, free from guilt—*Daya*).

5. **Sam yoh**, शंयो, happiness produced by what is done well (सुखं सुकृताञ्जनितम्—*Daya*.; शं पापरूपोद्घाणां शान्तिं योः सुकृतोत्पादितं सुखम्—*Sayana*).

6. शिताममुञ्चता=सितां + अमुञ्चत; मुञ्चता=मुञ्चत । *Gauryam*=गौरी वाचम्=Speech (*Nigh. I.11*).

Hymn-13

1. The verse, according to *Sayana*, is a paraphrastic announcement, that the dawn having appeared, the morning fire is to be lighted. (*Wilson*)

Asvina, a pair of wind and lightning. (*Daya*.)

2. **Yat suryam divyaroḥayanti**, when the rays of light cause the ascent of the sun—*Sayana*; यं सूर्यं सवितृलोकं दिवि आरोहयन्ति—*Daya*.

Bhanum, ray (किरणम्).

Mitra, according to *Sayana*, is the deity presiding over the day, whilst *Varuna* presides over the night.

Varuna=water; *Mitra*=air or wind (*Daya*).

3. **Sapta yahvih**, the seven great ones (सप्त महत्यः—*Daya.*); *haritah*—horses or rays (हरितः दिश इव व्याप्ताः किरणाः, the rays pervading like directions—हरितः directions (दिङ्नाम—Nigh. I.6).

4. **Tantum viharan**, spreading thy web of rays (*Sayana*).

Asitam avavyayan vasma, cutting down the black abode (of night); or removing the darkness.

5. The verse is also repeated in the next hymn. (IV.14.5).

Hymn-15

1. **Pari niyate**, is obtained or procured; is brought. The word “परिणीयते” has a technical meaning also in fire rituals; it stands for bringing the fire taken from the household fire, wherewith to light the sacrificial fire.

Vaji, a strong horse (बलवानश्च इव—*Daya.*)—they load, as a horse bringing a load (*Wilson*).

3. See Yv. XI.25.

Pari-akramit,—परिक्राम्यति—परितः क्रामति, व्याप्नोति, taking the offerings for conveyance to gods (*Wilson*).

4. **Sṛjaye**, the battle in which the rival enemies are defeated (यः प्राप्ताञ्छत्रून् जयति तस्मिन्—*Daya.*); *Sayana* ascribes the term to a *somayajī* (सृज्यो नाम कश्चित्सोमयाजी । सृज्यस्य यष्टृत्वं तैत्तिरीया ग्रामनन्ति—‘वसिष्ठो ह सात्यहव्यो देवभागं पप्रच्छ यत्सृज्यान् बहुयाजिनोऽयीयजः’), *Vasistha Satyahavya* asked *Devabhaga* : when thou didst cause to sacrifice the Sṛnjayas, with many sacrificers (Tait.S. VI.6, 2.2).

For *Sṛnjaya*, see Rv. VI.27.7 (स सृज्याय तुर्वशं परादाद्).

The Aitareya Brahmana (VII.34.9) refers to *Sahadeva Saranjaya* (सहदेव सारजय). In later history Sṛnjaya (सृजय) is the name of people, a clan, of which *Daivavata* was also a distinguished prince. Of course, these names are borrowed from the words originally occurring in the Vedic Texts. (For *Sṛnjaya*, see the Vedic Index by *Macdonell* and *Keith*).

8. **Sahadevyat**, one in company with learned people (*Daya.*); from the prince, the son of Sahadeva (*Wilson*).

9. **Somakah**, one with cool and fine temper resembling *Soma* or moon (*Daya.*); Son of Sahadeva of this name (महदेवस्य पुत्रः कुमारः सोमकः सोमकाभिधानः —*Sayana*).

10. **Kumaram Sahadevyam**, according to Sayana, again a reference to Somaka. A pupil in company of a learned teacher, ब्रह्मचारिणं विद्वत्सहचरम्—(*Daya.*).

Hymn-16

For verse 11, see Nir. V.15.

1. **R̥jisi**, straight forward policy (ऋजुनीतिः)—*Daya.*; the Soma of which the essence is gone (ऋजीष शब्देन निष्पिष्टो विगतसारः सोमोऽभिधीयते—*Sayana*).

3. **Jijanat-sapta-karun ahna cit cakruh vayuna grnantah** etc.—this generates the seven efficient rays from heaven, which being glorified, have made manifest the objects of human perception by day (*Wilson*).

4. Applicable to the resplendent Lord, Indra, and the sun both.

Arkaih, by ideas or thoughts (मन्त्रैर्विचारैः —*Daya.*); by rays (रश्मिभिः —*Sayana*).

Vastoh, the day (दिनम्—Nigh.1.9) for stay or halt (निवासार्यम्—*Sayana*).

Dudhita=दुधितानि=दुहितानि=नाशितानि, removed, scattered.

5. **R̥jisi**, =ऋजुः, made straight (*Daya.*); the stale Soma, निष्पिष्टः विगतसारः सोमोऽभिधीयते—*Sayana*.

Also see III.46.3; IV.16.1; V.40.4; VI.17.2; 18.2; 24.1; VIII.90.5; X.89.5.

6. **Sakrah**, शक्रः, powerful or potent (शक्तिमान्—*Daya.*); potent Indra (समर्थ इन्द्रः —*Sayana*).

The earlier references are I.10.5; 62.4; 104.8; 177.4; III.35.10; 37.11.

Gotra—गोत्राणि—the components of cloud (मेघस्याऽवयवान्—*Daya*.; Nigh. I.10); गोत्राणि=अत्राणि (clouds —*Sayana*).

9. **Kavim**, to a seer, to a wise man (विद्वांसम् —*Daya*; मेधाविनम्—*Sayana*; *Sayana* refers this epithet to Kutsa, a seer. (IV.16.10).

10. **Kutsa**, a despised person (निन्दितः—*Daya*.); mythologically, the son of Ruru (रुरु), a royal saint; Kutsa is a *Rajarsi*. For *Kutsah*, see also I.106.6; X.40.6 and for *Kutsa-putram* X.105.11. *Kutsa* has also been the name of several *ṛsis* of the Vedic hymns, one of them is the son of *Angiras*, whilst we have another one, of this name as the son of *Arjuna*.

Sarupa vi vam cikitsat rta-cit ha nari, the truthful woman got perplexed, having seen that they were both exactly alike. The traditional mythology sees in this verse a reference to a story thus: After the destruction of the enemies of *Kutsa*, Indra conveyed him to his palace where *Saci* (शक्ती), the wife of Indra, could not tell which was her husband, as they were both exactly alike,—of course, an absurd story.

11. **Rca vajam na gadhyam yuyusan**, the word *gadhyam* is derived from $\sqrt{\text{ग्रह्}}$, to seize. “Like food which is to be seized, they desire to unite themselves with the straight-forward.” (Nir.V.15).

12. **Susnam**, शुष्णम्, the earlier references are : I.11.7; 33.12; 56.3; 63.3; 101.2; 103.8; 121.9; II.14.5; 19.6; and III.31.8. (शुष्कं नीरसम्—*Daya*.).

Kuyavam, see I.103.8; 104.3; II.19.6; IV.16.12; VI.31.3 and VII.19.2 (कुत्सिता यवा यस्य तम्—*Daya*.).

13. **Mrgayam**, the one in search of a deer or animal (मृगयाचक्षणम् —*Daya*.); name of an Asura (*Sayana*).

Piprum, pervading (व्यापकम्—*Daya*.); also see I.51.1; 101.2; 103.8; II.14.5; IV.16.13; V.29.11; VI.18.8; 20.7; VIII.32.2; X.99.11; 138.3.

Pancasat kṛsna ni vapah sahasra atkam, fifty thousand kṛsnas, or fifty thousand soldiers of dark race; *atkam* is pervading air.

Purah, city; city of Sambara (शम्बर—*Sayana*).

14. **Mr̥go na hasti**, like the cervine elephant, also a sort of elephant like a deer, quoeer, if the Sivatherium existed in the time of this hymn—*Wilson*.

Ayudhani, war weapons like guns and swords. (अग्नि-भुशुण्डी-शतध्यादीनि—*Daya*.). Perhaps here is a reference to war-weapons, quick in darting as a deer; strong as an elephant, and fierce as a lion (*Daya*.).

15. **Svar-milhe**, स्वर्मीलहे, here मीले = battle (=संग्राम—*Nigh.II.17*); a battle for peace purposes.

Ranva sudṛsi-iva pustih, good-looking (goddess) of nutrition (रमणीया सुष्टु द्रष्टुं योग्येव पुष्टिः—*Daya*.). *Sayana* refers to the goddess *Laksmi*.

18. **Vamadevasya**, of the good looking or charming learned person (सुरूपयुक्तस्य विदुषः—*Daya*.).

Vajasatau, in the battle (*Nigh. II.17*).

19. **Ajau**, in the battle (*Nigh. II.17*).

20. **Bhṛgu**, the celebrated, or brilliant architects of chariots or cars (देदीप्यमानाः शिल्पिनः—*Daya*.).

21. नू=नु immediate, (ऋचि तुनुषेति दीर्घः—*Daya*.).

Akari te brahma, a new hymn (*brahma*) has been composed for thee (*Wilson*); new treasures have been procured for thee.

Hymn-17

1. **Ksah**, क्षाः earths (भूमयः—*Daya*.; *Nigh. I.1*; क्षा=पृथिवी).

4. **Dyauh te janita manyat**, heaven, thy progenitor, conceived (*dyauh*, like lightning—*Daya.*;= *dyotaman*, bright; *janita* = Prajapati—*Sayana*).

12. **Janituh**, of the progenitor, जनकस्य—*Daya.*; Prajapati, —*Sayana*.

Stanayat-bbhih abhrih, thundering clouds, शब्दायमानैः घनैः सह—*Daya.*; वातो न जूतः etc., as the wind is driven by the thundering clouds: as the wind is impelled by thundering clouds: so Indra is influenced by the hymns of the worshippers. (*Sayana*)

14. **Etasam**=अश्वम्=horse. (*Daya.*; Nigh. I.14).

Also see, I.54.6; 61.15; 121.13; 168.5, II.19.5.

15. **Asiknyam**, at night : the entire verse consists of a small phrase; such verses are known as *yajusi-pankti* (याजुषी पङ्क्ति) or *ekapada viraj* (एकपद विराज), a line with ten syllables.

For other single line verses, see V.41.20; 42.17; 43.16; VI.63.11 (एकपदा त्रिष्टुप्); X.20.1.

Such one-line verses usually refer to the contents of the preceding verse, or are the untraceable remnants in the *Samhitikarana* (editing and compiling processes) of the Vedic texts.

16. **Avate**, in the well (कूपे—*Daya.*; Also *Sayana*; Nigh. III.23).

21. See the last verse of Hymn 16. नू=नु (ऋचि तुनुषेति दीर्घः—*Panini*, VI.3.132).

Hymn-18

The hymn represents a dialogue between Indra and Vamadeva, the higher self and the bound lower self, the *jiya*. Sayana converts this metaphysical dialogue to a mythological one. He refers to a legend: *Vamadeva* a Vedic Rsi, whilst yet in the womb, was reluctant to be born in the usual manner, and resolved to come into the world through his mother's side: aware of his purpose, the mother prayed to

Aditi, who thereupon came, with her son *Indra*, to expostulate with the *Ṛṣi*; the present hymn gives, as if, an account of this dialogue. Regarding this absurd story, *Wilson* says : “The interesting part of the absurd story is its accordance with the birth of *Sakya* (शाक्यमुनि), according to the Buddhists, who may possibly have borrowed the notion from the Veda.”

3. **Tvastur gr̥he apibat somam indrah**—*Indra* drank the costly Soma at the residence of *Tvastr̥* (त्वष्टा). *Sayana* completes the story by saying that *Vamadeva* vindicates his own wilfulness by the example of *Indra*, who came to *Tvastr̥*'s house uninvited, and by force, drank the Soma prepared for other gods.

4. **Nahi nu asya pratimanam asti**, there is no analogy etc. *Wilson* cites the legend further thus : *Aditi* defends her son upon the plea that, as his period of gestation was marvellous, his actions are not to be compared with those of any others.

Sahasram masah jabhara saradah ca purvih—(सहस्रं = असंख्यम् = numerous; मास. = चैत्रादि, months, like caitra; शरद. = शरदाद्युत्तू, seasons like autumn; पूर्वीः = सनातनी, older ones; नही = नहि).

5. **Guha akah**, does in secret cavity; also *guha* = intellect (बुद्धीकरोति—*Daya.*; गुहा गुहायां गृह्वरूपे सुतिका गृहे जात, अक —अकरोत्—*Sayana*); in the privacy of the lying-in chamber, unworthy of so great a divinity. —*Wilson*.

6. **Eta vi pṛecha kim idam bhananti**—Ask them what is this they say. That is, they are proclaiming the greatness of *Indra*, by which, and not by their own efforts, they have been extricated from the cloud.

7. **Nividah**, the speeches or words, expressing mysterious and spiritual knowledge (नितरा विदन्ति याभिस्ता वाच.—*Daya.*); sacred strains (*Wilson*). [मरुत्वती शम्भे प्रयुज्यमानानि ‘मरुत्स्तोत्रो मरुद्गणः’ इत्यादीनीन्द्रस्तुति प्रतिपादकानि कानिचित् पदानि निविच्छब्देभ्योच्यन्ते —i.e. the special prayers in the praise of *Indra* and *Maruts*, repeated at some sacrifices—*Sayana*]. Here again, *Vṛtra*, being a Brahmana, the crime committed by his killing is transferred to the waters in the shape of foam. *Wilson* further remarks thus: these explanations are rather, perhaps derived from the pauranik developments of the original legends, imperfectly handed down.

8. This and the following verses are in the praise of Indra.

Yuvatih, the fully-matured lady of 24 years (*Daya*).

Kusava; कुषवा, of bad intentions (कुत्सितः सवः प्रेरणा यस्या सा). In the *pauranic* mythology, Kusava (कुषवा) is the name of a *Raksasi* (lady-demon), whom Indra, although at first swallowed by her, drove out of the lying-in chamber (*Wilson*).

Jagara, swallows (निगलति—*Daya*.; गिरतिस्म—*Sayana*).

Mamat cana (ममन्वचन), exulting (माद्यन्त्येव—*Sayana*; प्रमादयन्ती—*Daya*).

9. **Vyamsa**, one possessing considerable strength (विप्रकृष्टा मंसा बलादयो यस्य सः—*Daya*.). In mythology, Vyamsa is the name of a *Raksasa*, who also attempted to destroy the infant *Indra*.

12. **Kah te mataram vidhavam acakrat**, who hast made thy mother a widow (विधवां विगतो धवः पतिर्यस्यास्ताम्—*Daya*.). The *Prakṛti* is mother; God, the Supreme Self, is father; *Prakṛti* never gets widowed, since God never dies.

Yat praksinah pitaram padagrhya—Since thou hast slain, having seized him by the foot; Dayananda translates *padagrhya*, as one worthy of respect, to whose feet, one might surrender. (पादान् गृहीतुं योग्यः—*Daya*.; पादेषु गृहीत्वा—*Sayana*); *pra-aksinah*, प्रकर्षणावधीः—*Sayana*; अक्षिणाः क्षयति हन्ति—*Daya*.) destroys, kills, slays. (See also Tait. S. VI.1.3.6 to which *Sayana* refers: The sacrifice (*yajna*) reflected on the gift. He had intercourse with her. Indra perceived this and reflected. 'He who will be born from this union will be this world.' He entered her; from her verily Indra was born; he reflected, 'He who hence other than I will be born will be this world'. Stroking her womb, he split it, she became barren after birth, and that is the origin of the cow(who is barren after birth).

13. **Manu**, refers to a legend; Vamadeva, when oppressed with hunger, took for his meals the flesh of dogs, but who was not thus rendered impure; this he did for the preservation of his life. (*Manu* X.106).

Hymn-19

1. एवा=एव (निपातस्यचेति दीर्घः) ।

Umah, ऊमा, those who give protection and shelter; the protecting ones (ऊमा: रक्षकाः—*Sayana* ; रक्षणादि कर्त्तारः—*Daya*).

2 **Parisayanam**, slumbering: one who sleeps in the interspace from all sides (योऽन्तरिक्षे सर्वतः शेते तम्—*Daya* ; परितः समन्तात् शयनं कुर्वन्तम्—*Sayana*).

Visvadhanah, one comprising all speeches (धेना=वाक्—*Nigh.I.11*); all delighting (विश्वस्य प्राणयित्रीः—*Sayana*).

Arnah, water (उदक, *Nigh. I.12*); water channels.

3. **Aparvan**, at the time without parva; on the day of full moon (अपर्वन् अपर्वणि पौर्णमास्याम्—*Sayana*).

Sapta, seven (*Daya*.); of gliding nature (सर्पणस्वभावाः—*Sayana*).

4. **Parvatanam**, of clouds (*Daya*.; *Nigh. I 10*); of hills (*Sayana*).

6. **Turviti**, see I.36.18; 54.6; 61.11; 112.23; II.13.12, IV.19.6.

Vayya, see I 54.6; 112.6; II 3.6; 13.12; IV.19.6; IX.68 8.

7. **Adhok staryo dansupatnih**, he has milked the barren cows (*Wilson*); अधोक् अधुक्षत्; स्तर्यं. स्तरीनिवृत्त प्रसवा गाः; दंसुपत्नीः दमनपरा असुराः सुष्टुपतयो यासां ताः—*Sayana*); he has removed the barrenness occasioned by the grief of their separation by rescuing the cattle carried off by the Pani—*Wilson*). (दंसुपत्नीः—workers' wives, दंसूना कर्मकर्तृणा पत्न्यः, स्तर्यः the coverer, आच्छादिकाः; अधोक् to complete, प्रायात्—*Daya*.).

9. **Vamribhiih**, (वम्नीभिः and *upajihvikah*, उपजिह्विका.) are synonyms of emmet. *Vamryah* (emmetts) are so called from vomiting (वमनात्); here in this verse, we have “unmarried maidens have taken the undivided son from emmetts (वम्नीभिः पुत्रमग्रुवो अदानम्)—*Nir. III.20*. To *Sayana*, *Vamri* is white ant, which throws up a hillock known as *Valmika* (निवेशनात् वल्मीकाख्यात्—*Sayana*).

Agruvah.—rivers (नद्यः—*Daya.*; Nigh. I.13). Son of Agru, some one unknown (अग्रूनाम काचित् । तस्याः पुत्रम्—*Sayana*).

Ahim, serpent, (the presence of a snake in an ant-hill is a popular notion—*Wilson*).

Nirbhut, coming out of the ant-hill (निर्भूत् वल्मीकान् निर्गतः अभूत्—*Sayana*; निः भूत् भवति—*Daya.*).

Ukhacchit, corroded by white ants (उखच्छित् वल्मीकाख्याया उखायाञ्छेदकानि—*Sayana*; one who damages or corrodes the path way, य उखङ्ग मनञ्छिनन्ति सः—*Daya*).

11. Same as IV.17.21.

Hymn-20

Compare the verses 1 and 2 with Yv.XX.48 and 49.

1. **Ojisthebbih,** with an army or team consisting of strong and sturdy people (अतिशयेन बलादिगुणयुक्तेनंरोत्तम सैन्ये—*Daya.*); with the gallant Maruts—ओजिष्ठेभिः अतिशयेन तेजस्विभिः मरुद्भिर्युक्तः—*Sayana*.

2. **Vajasatau,** in the battle (संग्रामे—*Daya.*).

4. **Prsthyena,** with the pleasure derived subsequently (पश्चाद्भवेन सुखेन—*Daya.*; with the noon-day hymn (पृष्ठ शब्देन माध्यदिनं सवने उद्गातृभिरुद्गोयमानं स्तोत्रमुच्यते, तत्सम्बन्धिना—*Sayana*).

Andhasa, with food etc. (अन्नाद्येन —*Daya.*; पीतेन सोमेन—*Sayana*).

5. अच्छा = अच्छ ।

9. **Vrajam,** to a group (समूहम्—*Sayana*); arms and weapons (शस्त्रास्त्रम्—*Daya.*).

11. Same as IV.7.21.

Hymn-21

1. The verse occurs as Yv.XX.47. Dyauh, the Sun.

Tavisih, energies, energetic armies (बलयुक्ताः सेनाः—*Daya*.).

Sadhamat astu, be exhilarated along with us (अस्माभिः सह माद्यन् भवतु—*Sayana*; समानस्थानात् यसह माद्यति अस्तु—*Daya*.).

2. **Krstih**, people of the enemies (शत्रु सम्बन्धिनी प्रजाः—*Sayana*; people in general, मनुष्याः—*Daya*.).

Vṛsnyani, nṛn, वृष्यानि नृन् powerful leaders (बलेषु साधूनि नायकान्—*Daya*.); might refer to Maruts also.

3. **Puriset**, from waters (पुरीष=उदक, Nigh.I.12).

Samudrat, from the mid-space (समुद्र=अन्तरिक्ष—Nigh. I.3).

5. **Vacam janayan yajadhyai**, utters a voice enjoining me to sacrifice or for unifying functions (सुशिक्षिता वाणी प्रकटयन् यष्टु सङ्गत्तुम्—*Daya*.); (The speech of Indra is the thunder, the effect of which is to induce the *parens deorum cultor et infrequens*, whether Roman or Hindu, *retrorsum vela dare*—*Wilson*).

6. **Ausijasya**, of the worshippers; one who employs priests (कामयमाना ऋत्विजाः—*Sayana*); sons of the aspiring ones (कामयमानाऽपत्यस्य—*Daya*.).

Gohe, in the dwelling (संवरणीये गृहे—*Daya*.).

Adrim, like a cloud (*Daya*.); one who tears foes, from *√dr*, to divide, to tear, and thus it is a name of Indra also (अद्रिम—आदृणानि शक्नुन् इत्यादिप्रतिन्द्रः—*Sayana*).

7. **Bharvarasaya**, भार्वरस्य, of the king who serves the people (प्रजाः भूर्तुराज्ञः—*Daya*.); भर्वर, Prajapati, who is the sustainer of the world, भर्वरो जगद्भर्ता प्रजापतिः, तस्य पुत्रो भार्वरः—*Sayana*).

Guha pra (गुहा प्र), *guha*, in intellect (बुद्धी—*Daya*.); in the secret thoughts (गुहाया गुहारूपे हृदये—*Sayana*).

The purport of the verse is that Indra, the resplendent Lord, always protects his worshippers (इन्द्रस्य बलं यजमानं सर्वदा पालयतीत्यर्थः—*Sayana*).

8. **Vidad gaurasya gavayasya gohe**, he finds it in the haunt of *Gaura* and *Gavaya*, the two species of deer or any wild animal (*Sayana*); they may be two different wild animals;—*gavaya* is *Bos gavaeus* or *Gavaeus frontalis*, and *gaura* is *Bibos gaurus*, or *B. cavi-frons* (*Wilson*).

10. **Varivah purve kah**; here *puravah*=man (Nigh.II.3). (पूरवे—घामिकाय मनुष्याय, बरिवः—सेवनम्; कः—कुर्याः—*Daya*.); bestows riches on men (पूरवे मनुष्याय यजमानाय, बरिवः धनं कः करोति—*Sayana*).

11. Same as IV.16.21; 17.21; 19.11; 20.11; 21.11; 22.11; 23.11; and 24.11.

Hymn-22

1. This verse gives rise to the four-fold forms of offering worship, since in it occurs the four words *brahma* (ब्रह्म), *stomam* (स्तोमं), *somam* (सोमं) and *uktha* (उक्था). In the first form of ritual, the offerings are of cakes steeped in butter and the like (ब्रह्मचित् हविर्लक्षण पुरोडाशादिकमन्नं च); in the second form, it is the praise that is recited aloud (स्तोमं स्तोत्र समूहं); in the third, the libations are of the Soma juice (सोमम्, अग्निषुतं सोमं च); and in the fourth, the praise or prayer is repeated silently in a lower tone (उक्था, उक्त्यानि शस्त्राणि च) —*Sayana*.

Dayananda translates the terms as ब्रह्म, महद् धनमन्नं वा, wealth consisting of foodgrains in plenty, etc.; स्तोमं प्रशंसनीयं or worthy of praise; सोमं, औषध्यादि गणैश्वर्यं, medicinal herbs and other prosperity; and उक्थाः, प्रशंसनीयानि वस्तूनि, rich and adorable products.

2. **Urnam parusnim**, the investing parusni (ऊर्णा, आच्छादिकां; परुष्णी पर्ववती नदी—*Sayana*; परुष्णी विभागवती—*Daya*.). The verse devotes to a river and a troop of a battles too. The river having joints or bands covering.

Yasyah parvani sakhyaya vivye—*lit.*, whose joints through friendship he has approached; according to *Sayana*, the separate districts of which river he has, for the sake of friendly acts, covered or concealed, यस्याः नद्याः पर्वणि भिन्नान् देशान् सख्याय सखि कर्मणे विव्ये संवृत्तवान्—*Sayana*.

According to Dayananda, (पर्वाणि पूर्णानि पालनानि सख्याय मित्रस्य भावाय कर्मणे वा विष्ये कामयते ।)

4. **Matara bharati goh**, मातरा=parents; गोः=earth (*Daya*.); parents of the moving Sun (Sayana translates *goh* as गन्तुः सूर्यस्य i.e. of the moving Sun).

Paaijman, one pervading all along in the mid-space, or the extensive earth (since ज्मा = earth, Nigh.I.1) (सर्वतो व्याप्तेऽन्तरिक्षे विस्तृतायां भूमौ वा—*Daya*.).

6. तू = तु, again.

7. **Svasarah**, fingers, अंगुल्य इव मैत्री भगिनित्वमाचरत्यः—*Daya*. For *Svasarah*, the earlier references are I.62.10; 71.1; 164.3; 191.14; II.5.5; III.29.13; and IV.6.8.

8. **Yamyah**, the nights (Nigh.I.7).

Goh, for the one who praises (स्तावकस्य Nigh. III.16). Sami (शमी), a superb action (उत्तमं कर्म—*Daya*.); (शशमानस्य शमीशक्ति—स्तुवनं शमनं स्तुतिकर्म—*Sayana*).

10. **Godah**, one who gives cows (यो गां धेनुं ददाति सः—*Daya*.).

Hymn-23

For verse 8, see Nir. X.41.

1. **Andhah**, foodgrains or food (अन्नम्—*Daya*.; Nigh.II.7).

2. **Sasamanasya**, one who glorifies (प्रशंसितस्य—*Daya*.).

3. **Papurim**, to the one who protects and sustains (पालकम्—*Daya*.).

4. **Nasadah**, one who does not know (यो न वेत्ति सः—*Daya*.).

Appreciator, one who profusely knows (प्रतिशयेन ज्ञाता—*Sayana*).

6. **Goh**, of the moving Indra (गन्तुरिन्द्रस्य—*Sayana*); of earth etc. (पृथिव्यादेः—*Daya*.).

7. **Tetikta**, sharpened (भृशं तीक्ष्णं करोति—*Daya*.).

Tigma, already sharp (पूर्वमेव तीक्ष्णानि—*Sayana*).

Anika=अनीकानि = weapons (आयुधानि—*Sayana*); invincible armies (शत्रुभिः प्राप्तुमनर्हानि सैन्यानि—*Daya*.).

Druham jighansan dhvarasam anindram, Resolving to kill the oppressing malevolent (wicked), not acknowledging Indra (*Wilson*). (द्रुहं—द्रोघधारं ; जिघांसन्—हन्तुमिच्छन् ; ध्वरसं—हिंसकं ; अनिन्द्रां—अनीश्वरी गति, ungodly ways—*Daya*.). *Sayana* supplies the word *raksatim* (राक्षसी). This may well refer to death, the debt of nature, the payment of what Indra's favour delays by prolonging life; (a conjecture proposed by *Wilson*).

8. **Rta**, truth, eternal truth (different from *satya*), sacrifice, and also water (Nigh. I.12); in this verse, according to *Sayana*, it may refer to *Indra* or *Aditya*, in addition to the former three, personified as divinities (अत्र ऋत शब्देनेन्द्रो वादित्यो वा सत्यं वा यज्ञो बोध्यते; ऋतस्य ऋतदेवस्य सम्बन्धिभ्यः; ऋतस्य धीतिः—ऋतदेवस्य सम्बन्धिनी प्रज्ञा, तद्विषया स्तुतिर्वा—*Sayana*).

According to *Dayananda*, ऋतस्य of truth, of what is real and exact, सत्यस्य यथार्थस्य, धीतिः धारणावती प्रज्ञा ।

“Of *Rta*, indeed, are the earlier invigorating draughts. Contemplation of *Rta* kills vices. The call of *Rta* awakening and illuminating, pierced even the deaf ears of the living being.—Of *Rta*, indeed, are the earlier invigorating draughts, consciousness of *Rta* kills all that should be avoided. The call of *Rta* pierces the ears of even the deaf. Deaf whose ears are closed. Causing to wake and making bright the ears of the living being, of the moving being, of man of light, or of water.”—*Nir.X.41*.

Hymn-24

1. सुष्टुतिः=सुस्तुतिः ; निषिघां=निःसिधाम् ।

2. **Satyaradhah**, wealth earned through honesty and earnestness (न्यायोपाजित सत्यधनः—*Daya.*); the gift given by the *yajamana* (यजमानेभ्यो दातुं सत्यधनो भवति—*Sayana*).

3. **Ririkvansah tanvah krnyata tram**, by purging, cleansing the body (रिरिक्वांसः—रेचनङ्कारयन्तः, तन्वः कृण्वतः, शरीरस्य कुस्त रक्षकं—*Daya.*); inflictors of austerity upon their persons (तन्वः स्वकीयानि शरीराणि रिरिक्वांसः तपसा रेचयन्तो यजमानास्तमेवेन्द्रं वा दातारं—*Sayana*); worshippers emaciating their own bodies by penance.

Samike, in a battle; in a group (Nigh.II.17).

8. **Dirgham yat ajim abhi-akhyat aryah**, when the Lord is engaged in the long battle. ;

Aryam, king, lord, God, (for Indra—*Sayana*).

Samaryam, in a battle (महमर्तव्यं शत्रु—*Sayana*; *ajim*, a battle in which weapons are thrown, अजन्ति प्रक्षिपन्ति शस्त्राण्यस्मिन्—*Daya.*).

Rghava, the killer of enemies, i.e. Indra (शत्रूणां हन्ता—*Daya.*; शत्रूणां हिसक इन्द्रः—*Sayana*).

Durone, in the house; the place of sacrifice (यज्ञगृहे—*Sayana*).

9. **Bhuyasa vasnam acarat kaniyah**, by much a man acquires little, wealth or value (सः विक्रेता पुनर्मूल्यं भूयसां न प्रपूरयेत् । सः विक्रेता भूयसा धनेन कनीयः अल्पतरं मूल्यं नगरिरेचीत् क्रेतुः सकाशान्न रिक्तीकरोति—*Sayana*). *Sayana*, here in this context, gives the details of a bargain between the vendor or seller and customer or buyer. The verse IV is also interpreted on the same lines.

Hymn-25

3. **Jyotir**, light; also water (ज्योतिः प्रकाशं—*Daya.*; ज्योतिः उदकं च—*Sayana*).

4. **Jyok pasyat suryam ut-carantam**, and long behold the rising Sun.

Jyok, for a long or continuous tune (ज्योक् निरन्तरं—*Daya.*).

Sarma, शर्म, pleasure as that of home (शर्म=गृह, Nigh.II.4).

6. **Prasusat**, प्राशुषाट्, the prompt comfiter of foes (सन्तूषा प्रकर्षेण शीघ्रमपि भविता—*Sayana*; यः प्राशून् वेगवतश्शत्रून् सहते—*Daya*).

Supravyah, one who is to be approached with homage etc. (सृष्टु उपगच्छतो हविर्भिः सृष्टु प्रतर्पयितुर्वा—*Sayana*); one who is protected with care (सृष्टु रक्षितुं योग्यः—*Daya*).

Duspravyah, one approached with difficulty (दुष्प्राव्यः दुःखेन प्रावितुं योग्यः—*Daya*.; दुरुपगमनस्य—*Sayana*)

7. **Nagnam**, worthless, shameless (निरर्थकं —*Sayana*; निर्लज्जं—*Daya*).

Hymn-26

For verse 7, see Nir. XI.2.

1. **Manuh**, a thoughtful learned man, मननशीलौ विद्वानिव सर्वविद्या विज्ञापकः—*Daya*.; मनुर्भव सर्वस्य मन्ता प्रजापतिरस्मि—*Sayana*.

Suryah, enlightened like the sun, सूर्य इव सर्वप्रकाशकः—*Daya*.; सर्वस्य प्रेरकः सविता—*Sayana*.

Viprah, wise, मेधावी—*Sayana*; मेधावीव सर्ववेत्ता—*Daya*.

Kaksivan rsih, one in which the orbits of entire creation exist, सर्वसृष्टिकक्षा विद्यन्ते यस्मिन्सः—*Daya*.; son of Dirghatamas, दीर्घतमसः पुत्र—*Sayana*.

Kutsam, adamantite or vajra-like, वज्रं—*Daya*., Nigh.II.20; a *Rsi* of this name—*Sayana*.

Arjuneayam, created or invented by a learned, अर्जुनेनार्जुना विदुषा निष्पादितमिव—*Daya*; son of Arjuni, i.e. Kutsa, अर्जुन्याः पुत्रम्—*Sayana*.

Ushana, loved by all, serviceable to all, सर्वहितं कामयमानः—*Daya*., a *Rsi* of this name—*Sayana*.

Kaviḥ, the farseeing, कान्तदर्शी—*Sayana*; expert in all disciplines of knowledge, सर्वशास्त्रविद् विद्वान्—*Daya*.

3. **Sambara**, शम्बरः, see references, I.51.6; 54.4; 59.6; 101.2; 103.8; 112.14; 130.7; II.12.11; 14.6; 19.6; 24.2; IV.26.3; 30.4; VI.18.8; 26.5; 31.4; 43.1; 47.2; 47.21; VII.18.20; 99.5; IX.61.2.

Divodasa, see references, I.112.14; 116.18; 119.4; 130.7; 130.10; II.19.6; IV.26.3; 30.2; VI.16.5; 16.19; 26.5; 31.4; 43.1; 47.22; 23; 61.1; VII.18.25; IX.61.2.

Atithigva, one who receives and honours guests (अतिथिगवम्, योजतिषीन् गच्छति गमयति वा तम्—*Daya*.; अतिथीनामभिगन्तारं—*Sayana*).

4. **Acakraya yat svadhaya**, with a wheelless car.

Suparnah havyam—according to *Sayana*, this is a metonymy for the *Soma*, which is said to have been brought from heaven by the *Gayatri* in the form of a hawk (*Suparna*); again the hawk is the Supreme Spirit or *para-brahma* (the conjecture of a later period).

Hymn-27

1. The verse refers to the cycles of births and deaths of the lower self, the soul in bondage. The *udana* vital breath takes out the soul from one body with an infinite speed and carries it to another body, where the soul is reborn. Every individual amongst us is the *vamadeva*, who enters into the womb and comes forth in the form of a hawk. A hundred bodies of metal (iron or gold, स्वर्णमयीसौहृमयीर्वा—*Daya*.) provide us the bondage in the life cycle. It is through the acquirement of divine knowledge, through a series of repeated births, one gets the final release or emancipation, the *Mukti* or the *Moksa*.

2. षा=ष (ऋचि तुनुषेति दीर्घः—*Panini* VI.3.132, स षा=he alone.

Irma, ईर्मा = impeller (प्रेरकः—*Daya*.); the *Paramatman* or the Supreme Self.

Purandhib, the sustainer of all (पुरां धारकः—*Sayana*, बहुधरः—*Daya*., i.e. the *Paramatman*).

Vatan atarat, goes beyond the winds, beyond the vital breaths. The vital airs are the cause of pain and worldly existence (वातान् गमकेशकरान् वायून् अतरत् अतारीत्—*Sayana*).

3. **Adha yat Syenah dyauh ava asvanit**, just as or when the hawk screams on his descent from heaven. *Sayana* refers to a parable narrated in the *Aitareya Brahmana* (III.26); Gods requested the *Gayatri* to fetch the Soma, the elixir of life; she flew to heaven in the form of a hawk. She in this form, having flown and having terrified the guardians of the Soma (सोमपालाः), grasped with foot and mouth Soma the king, and also grasped the syllables which the other two metres had dropped. Having shot at her, *Kṛsanu* (कृशानु), a Soma guardian, cut off the nail of her left foot; that became a porcupine, which is nail-like. The fat that flowed became the barren cow; the socket and the point became a serpent; from the swiftness came the viper; the feathers became flying foxes; the sinews earth-worms; the shaft the blind snake. It is not possible here to expound the beautiful parable. (See also the verse 4, *patat patatri asya parnam*.)

Veh, (वेः), birds (पक्षिणः—*Daya*.).

4. **Bhujiyumna**, like the one enjoying (भोक्तारं—*Daya*.) as the *asvins* carried off *Bhuju*, a king of this name, from the region of Indra. The earlier references to *Bhuju* are: I.112.6; 20; 116.3-5; 117.14; 119.4; and also VI.62.6; VII.68.7; 69.7; VIII.22.2; 46.20; X.40.7; 65.12; 95.8; 106.4; 143.5.

5. **Sukram**, water (Nigh. I.12).

Hymn-28

2. **Visva-ayu apa dhayi**, the everywhere going wheel has been taken away (सर्वतो गन्तृचक्रमिन्द्रेणापाहारि—*Sayana*; अप सर्वमायुः ध्रियते—*Daya*.).

Mahahdruhah, of the great oppressor, enemy or tyrant, the evilmonger (महत् द्वेषुः—*Daya*.; प्रभूतस्य द्रोघुः सूर्यस्य सम्बन्धि—*Sayana*).

3. **Dasyun**, them, who are of great treachery (महासाहसिकान्, दुष्टान्—*Daya*.).

Durge=दुर्ग, in a place difficult of access.

Durge durone, in a place which is dangerous and difficult of access.

For *Dasyun*, see also I.63.4; 78.4; 100.18; 101.5; II.11.19; 13.9; 20.8; III.29.9; 34.6; 9; IV.16.12; 28.3; 4.

4. **Visah dasih akrnoh a prasastah**, you have made the servile races abject (*Wilson*).

Dasih, the liberal givers (दानशीलाः—*Daya.*); having no special or religiously instituted rites or functions (i.e. may be slave or servile) (कर्महीनाः—*Sayana*); **visah**, people (प्रजाः—*Daya.*, मानुषी प्रजाः—*Sayana*); **aprasastah**, debarred from respectable position (प्रशस्त सुखरहिताः—*Daya.*, गहिता, reviled, vile—*Sayana*).

Hymn-29

1. **Haribhiih**, by excellent brave people (उत्तमैर्वीरपुरुषैः—*Daya.*; by horses, अश्वैः—*Sayana*).

Tirascit, come, attained (तिरः मत इति प्राप्तस्य—*Nir.* III.20; तिरश्चि दयंया परि० V.75.7).—*Tiras* and *satas* are synonyms of *attained*. *Tiras*, i.e. it has crossed over (\sqrt{t}); *satas*, it is moved together (\sqrt{s}).

2. क्मा = स्म

3. **Sutirtha**, the holy places (शोभनानि तीर्थानि; दुःखतारकाण्याचार्यं ब्रह्मचर्यं सत्यभाषणादीनि येषास्तात्—*Daya.*;—any thing even a person, or a way of life that takes us away from pains, miseries or sins is a *tirtha*.

5. **Bhajanasah br̥had-divasya rayah a-kayyasya davane puruksoh**—According to *Sayana*, may we be enjoying thee for the same of the gift of wealth of much food, every way commendable and very brilliant (वयं महद्दीप्ते आकाय्यस्य आसमन्तात् स्तुत्यस्य पुरुक्षोः बह्वन्नस्य बहुकीर्तौ वा ते त्वदीयस्य दावने दाने निमित्ते सति भोजनासः त्वां भजमानाः स्याम भवेम—*Sayana*).

Hymn-30

For verses 10, 11 and 24, see *Nir.* XI.47, XI.48 and VI.31 respectively.

Indra in these verses is resplendent Lord or the Sun also, and *vrtra*, is the cloud, or wicked nescience in man. Dayananda refers this hymn to an ideal head of a State, i.e. a king.

1. एवा = एव (निपातस्य चेति दीर्घः) ।

6. **Sacibhih**, by intelligence; by actions (प्रज्ञाभिः कर्मभिर्वा—*Daya*.); by war-actions (युद्धकर्मभिः—*Sayana*).

Etasam, एतसं, a learned man, a man strong as a horse, name of a ṛṣi (*Sayana*).

8. **Duhitaram divah**, the daughter of the sun, i.e. the dawn (दुहितरमिव वर्तमानामुषसम्—*Daya*.; द्युलोक सकाशादुत्पन्नां स्त्रियं उषसम्—*Sayana*). The dawn is extinguished by the ascendancy of Indra (i.e. the sun) through the day.

10. “Being afraid, *usas* has fled from the shattered car, because the strong bull (वृषा) has struck it down.”—Being afraid, *usas* has fled from the shattered car, i.e. the cloud. (*Anas* (अन्स्) means wind, derived from the verb √अन्, to breathe). Or else, it may be for the sake of comparison, i.e., as if from the car. *Anas* means a car, because rags are tied to (आनः) it, or it may be derived from the verb √अन्, meaning to live; it is a means of livelihood for people.

Cloud is called *anas* from the same verb also. Because the strong bull, the rainer, the showerer, i.e. the atmospheric god, has struck it down. (Nir. XI.47).

11. In continuation of the verse we have this verse :

“Here lies her car, shattered and all broken in pieces. She has fled afar.”—Here lies her car, shattered in such a manner as if it were a different car altogether. Broken into pieces, i.e. without a single connected piece. Dawn has fled afar, being pushed out, or being pursued (Nir. XI.48).

12. **Sindhum vibalyam vitasthanam adhi ksami**, the swollen Sindhu when arrested, you have spread on earth. (क्षमि=on the earth, Nigh.I.1). Sindhu is a river in general, (विबाल्यम्—विगतबाल्यावस्थां i.e. whose

youth was passed, संपूर्ण जलां, i.e. who was full of water—*Sayana*; वितस्थानां-वितिष्ठमानां, i.e. stopping or being stopped.

16. *Ukthesu abhajat*, उक्तेषु स्तोत्रेषु, आभजत् भागिनं कृतवान्, participant in sacred hymns, see IV.19.9—वप्नीभिः पुत्रमश्रुवः ।

Satakratuh, Indra, the one whose actions are cent per cent for the sake of others, or the one of hundred actions (शतकर्मा—*Sayana*); the one of innumerable intellects (असंख्य प्रज्ञः—*Daya*.).

Paravṛktam, indefatigable valour (अच्छिन्नवीर्यम्—*Daya*.; but a person of this name—*Sayana*).

Agruvah putram, son of *Agru* (*Sayana*); persons who are in front rank (अग्रसराः—*Sayana*). See also IV.19.9.

For *Agruvah*, also see I.140.8; 191.14; III.29.13; IV.19.7; 9; 30.16; VII.2.5; IX.1.8; 66.9. For *Agruh* V.44.7.

17. *Turvasayadu*, तुर्वशस् and यदु, तुर्वशा=man (Nigh. II.3), one who easily brings into control; यदु=active, and ever diligent (तुर्वशायदू—श्रीधरं वशं करो यत्नवांश्च तो मनुष्यो—*Daya*.).

For *Turvasah*, see earlier references I.36.18; 47.7; 54.6; 108.8; 174.9; and for *Yadu*, I.36.18; 54.6; 108.8; 174.9 and also VI.20.12; 45.1; VIII.4.7; 7.18; IX.61.2; X.49.8; 62.10.

Asnatara, अस्नातारा, those who are not particular about daily baths and the like (स्नानादिकर्मरहितौ—*Daya*.; but those who were under the spell of the curse of Yayati, according to mythology (ययातिशापादनभिविक्तौ—*Sayana*).

He made them worthy to be inaugurated, or crowned, which they were not at first (this refers, according to *Sayana*, to a myth, alluding to their exclusion from the succession in favour of the youngest son, Puru, by their father Yayati).

20. *Asman-mayinam puram*, of the cities built up of stones, resembling cluster of clouds (मेघप्रचुरारागमिव पाषाण-निमित्तानां नगराणां—*Daya*.). *Sayana* refers to the cities of *Sambara*, पुरां शम्बरस्य सम्बन्धिनं नगराणाम् ।

Divodasaya, one who serves light, or who favours enlightenment (प्रकाशस्य सेवकाय—*Daya*). In later mythology, the name of a king. See earlier references, I.116.18; 119.4; 130.7; II.19 6; etc.

21. **Sahasra and trimsatam**, thousands and thirty.

Mayaya, by wisdom (प्रज्ञया—*Daya*): by ones own strength (स्वकीयया शक्तया—*Sayana*).

24. "May god *Aryaman* (Lord of Justice) give you all fair and beautiful things. O destroyer (of enemies), may *Pusa-Bhaga* and the god having gaps in his teeth give you all fair and beautiful things."

Fair (वामं वमनीयं) is so called because it is to be won. Destroyer (मादुरि) is so called from destroying (आदरणात्). But who is the god who has gaps in his teeth? According to some, it is an epithet of *Bhaga* who comes before it. According to others, this god is *Pusan* because he has no teeth. *Pusa* is without teeth, and an eater of gruel, says a *Brahmana* passage (अदन्तकः पूषा *Kausitaki Brahmana*, VI.13; also *SBr*. I.VII.4.6). See *Nir*. VI.31.

Hymn-31

1. **Sacisthaya**, by the excellent thoughts, words or deeds (अतिशयेन श्रेष्ठया वाचा प्रज्ञया कर्मणा वा—*Daya*.; प्रज्ञावत्तमया प्रज्ञासहितमनुष्ठीयमानेन—*Sayana*).

Uti, ऊती, pertaining to care and protection (रक्षणार्थकिया सह—*Daya*., तर्पणेन—*Sayana*).

See also *Yv*. XXVII.39; *Av*. XX.124.1;

2 and 3. See *Yv*. XXVII, 40; 41; *Av*. XX.124.2; 3.

4. अर्भा = अभि (संहितायामिति दीर्घः)

Carsaninam, of men; of people.

9. ञ्मा = स्म (निपातस्य चेति दीर्घः)

11. इहा = इह (संहितायामिति दीर्घः)

13. **अपा** = **अप** (निपातस्य चेति दीर्घः)
14. **Asvayuh**, with the strength of several horses (बह्वश्व बलयुक्तः—*Daya.*).
15. **Varsistham**, वर्षिष्ठं, of very old age (अतिशयेन वृद्धं—*Daya.*).

The verses of this hymn are relevant in relation to mighty Sun, who is also known as Maghavan, Surya and Indra, and also equally relevant in relation to our resplendent Lord.

Hymn-32

For verse 23, see Nir. IV.15.

1. **Asmakam ardham**, near us (समीपं—*Sayana*) for our growth (वर्धनं—*Daya.*); **ardham** (अर्द्धं) may also mean dwelling place (निवासदेशं) or half of worship (देवयज्ञदेशं—*Mahidhara*). See Yv. XXXIII.65. 9 and 12. **Gotamah**, [go=speech (Nigh. I.11)], the supermasters of speech (प्रशस्तागोर्वाग्विद्यते येषान्ते—*Daya.*). A seer of this name—*Sayana*.

15. **Hari**, हरी—two horses or the pair of fire and water (अग्निजले अश्वौ वा—*Daya.*).

16. **Purodasam**, a special food preparation (पुरोडाशं सुसंस्कृतान्न विशेषं—*Daya.*). For this, see I.162.3; III.28.1; 3-6, 41.3; 52.2-6; 8; IV.24.5; 32.16; VI.23.7; VIII.2.11; 31.2; 78.1.

23. “Like two small dolls (कनीनकेद) on their newly-wrought, perforated, wooden seats the bay steeds shine on their courses.”—Two dolls, two young maidens : कनीनके कन्ये । कन्या कमनीया भवति क्वेयं नेतव्येति वा (कमनेनानीयत इति वा) कनतेर्वा स्यात् कान्तिकर्मणः, *Kanya* (maiden) is so called because she is an object of love (कमनीया) or because it is said to whom should her hand be given, or because she is brought by the lover, or it may be derived from the root √कन्, to shine. “The words relating to the seats of the maidens are in the locative singular (सप्तमी एकवचन),” says Sakapuni, i.e. on the ornamental wooden seats.

Daru (दारु, wood) is derived from $\sqrt{दृ}$, *dṛ* (to split), or from $\sqrt{दृ}$, to injure.

Dru (wood) is derived from the same root also.

Nave (नवे) newly made; *arbhake*, small, not large. As they shine on their sheets, so the bay steeds shine on their courses. This is a joint panegyric of two bay steeds

(This probably refers to a stage on which puppets are exhibited—*Wilson*).

Hymn-33

Rbhus are the *devatas* of hymns 33 to 37 *Vaja* (वाज), *rbhu* (ऋभु) and *vibhu* (विभु) are the three classes of divine architects, pertaining to regions of land, space and water. They design and supervise the means of transports of these three regions in human social organization. They are thus the technicians. For this, see IV.33 9: वरुणस्य विभ्वा (i.e. *vibhvan* of *Varuna*, i.e. the architect pertaining to the water region); इन्द्रस्य ऋभुक्षा (i.e. *ribhuksin* of *Indra*, i.e. the architect pertaining to the space) and thirdly, वाजो देवानां (i.e. *vaja*, the artificer of the rest of gods, particularly on land, or the architect pertaining to land). *Rbhu* in the *Nighantu* means the man of wisdom (III.15).

1. **Pari dyam sadyah apasah babhuvuh**—were born quickly across the firmament. This might refer to the sun's rays also.

Evaih (एवैः) by the fast moving horses (गमनशीलैरश्वैः—*Sayana*); fast moving projectiles or weapons (वायुप्रेरितास्त्र सरेष्वादि पदार्थाः—*Daya*.); fast moving vehicles.

3. **Vajah vibhva rbhuh**, the three categories of architects, of the land (वाजः), of the waters or river-ways (विभुः) and of the space (ऋभुः). Literally, *vajah* is learned (ज्ञानवान्), *vibhva*, means by the one who is pervading (विभुना ज्ञानेन जगदीश्वरेण—*Daya*., and *rbhuh* means enlightened (विद्वान्). According to *Sayana*, the three sons of *Sudhanvana Angirasa* were *Vaja*, *Vibhavan* and *Rbhu* (ते वाजो विभ्वा ऋभुः च एतन्नामकास्त्रयः सुधन्वन आङ्गिरसस्य पुत्राऋभवः). All the three were known *Rbhus* in general.

5. The eldest (R̥bhu) wanted to make two ladles whilst the younger (Vibhvan) three, and the youngest (Vajah) wanted to have four. See also I.161.2 for एकचमसं चतुरः कृणोति । The whole hymn I.161 is devoted to R̥bhus. The present hymn should also be read and interpreted on the same lines. See also the next verse (IV.33.6).

Tvāstr̥ is head technician who has applauded the proposal of the R̥bhus for the construction of four ladles.

6. **Tvāstr̥**, beholding the four ladles, brilliant as day, was content.

11. **Na ṛte srantasya sakhyaya devah**, gods are not pleased through friendship alone, unless one is wearied by penance.

Hymn-34

For verse 3, see Nir. VI.16.

The hymn again begins with R̥bhu, Vibhvan and Vaja along with Indra. On the spiritual plane, R̥bhu dominates on the mental realm (मनोमय कोश), the technicians of space; Vibhvan on the emotional plane (or प्राणमय कोश, the vital realm) and Vaja on the physical (अन्नमय कोश). Indra is the lower self, the soul. The final enjoyment lies in the attainment of spiritual happiness or the divine ecstasy. All the eleven verses should be read in this light. The enjoyment is in the company of our entire human complex of which Maruts (verse 7), Adityas, Parvatas, and the divine Savitri are the components, and Nature's divine bounties (verse 8), as well as R̥bhus are evoked, not to go away, not to leave us. They have to be with us, and have to be satisfied along with Indra and Maruts (verse 11).

3. **Pra vah accha jujusanasah asthuh abhuta visve agriya uta vajah**, "enjoying, they have stood forth to you, all of you have become the chiefs, O R̥bhus". Enjoying, they have stood forth to you (प्र + अस्थुः = प्रस्थितानि—*Durga* of the Nirukta). All of you have become the chiefs by going in front (or by swallowing first of all), or by accomplishing first of all. Or else, the word अग्रिया (*agriya*) is अग्र (agram) itself with meaningless case-termination (अनर्थकमुपबन्धम्). (Nir. VI.16.)

7. **Gnaspatnibhih**, by the ladies of the husbands (या स्नाः पतीनां स्त्रियस्ताभिः—*Daya.*); wives of the gods; also the female protectors of women (*Wilson*).

8. **Parvatebhih**, by a sort of Nature's bounties, particularly clouds (मेघैः सह—*Daya.*) which, according to Sayana, are to be worshipped at the *Parvas*, certain periods of the month, as the new and full moon etc. (पर्वतेभिः पर्वद्भिः पर्वण्यर्च्यमानैर्देवविशेषैः — *Sayana*); Similarly, *Sindhubhih*, refers to rivers or flowing streams (स्यन्दनस्वभावेनैवाभिमानि देवेशच—*Sayana*).

9. **Svapatyani cakruh**, bringing up children with care and good instructions (सुष्ठु शिक्षयोत्तमानि चापत्यानि च तानि कुर्युः—*Daya.*); accomplishing acts productive of good results (स्वपत्यानि स्वपतनसाधनानि वा कर्माणि चक्रुः—*Sayana*), i.e. acts, the means of accomplishing their good offspring or consequences.

Hymn-35

1. **Indram anu gamantu**, may follow the one with resplendent qualities; may they come after Indra (इन्द्रमनुमृत्य, अनुगमन्तु—*Sayana*); or may they come after you to Indra (*Wilson*).

Saudhanvanah, pertaining to *sudhanvan*, the possessors of good bows, or pertaining to the brilliant rain-bow in the sky (शोभनानि घन्वान्तरिक्षस्थानि येषान्तेषामिमे—*Daya.*).

Napatah (न+पात) without fall (अविद्यमान ह्लासाः—*Daya.*); also sons of strength or one without protection, (नपातः बलस्य पुत्रास्तस्य न पातयितारो वा—*Sayana*).

2. **Camasam**, cloud (*Nigh. I.10*).

Caturdha, the four categories of motions—downwards, upwards, transverse, and straight (अथ ऊर्ध्वं तिर्यक्समगति युक्तं—*Daya.*).

For *camason caturdha* (ladle made fourfold, or the cloud of four types, stratus, cumulus, cirrus and nimbus), see also verses 3 and 4 of this hymn. For *camas*, see I.20.6; 54.9; 110.3; 161.1; 2; 4; 5; 9; IV.33.5; 6; 35.2; 3; 4; 5; 36.4; VIII.82.7; X.16.8; 25.4; 68.8; 96.9; 101.8.

Hymn-36

The three-wheeled car (रथस्त्रिचक्रः) without the horses (अनश्वः) and without reins (अनभीशुः) traverses the inter-space. This refers to the movement of the Sun. R̥bhus are the divine architects in the cosmic creation. Just as in cosmos we have the physical sun, similarly in our own inner complex, we have the divine source of enlightenment, which wise sages create by mental meditation (रथं ये चक्रुः सुचेतसः अविह्वरन्तं मनसस्प-रिध्यया—verse 2).

In the verses 3, 5 and 6, we have again a reference to *Vaja*, *R̥bhu* and *Vibhvan*, and in the verse 4, again a reference to a single *camas* (ladle or cloud, made four-fold, and to a cow's new hide (चर्मणः गा). The cow may be earth in the cosmic creation, and wisdom on the spiritual plane.

9. **Sravo-virvat**, here *Sravah*, is food or also hearing or reputation (अन्नं श्रवणं वा—*Daya*.; वीरवत्=प्रशस्तवीरकारं—*Daya*.); food comprehending offspring, or endowed with dependents.

According to Sayana, *praja*, (प्रजा) is progeny (पुत्रपौत्रादिरूपां), *Sravah* (श्रवः) is reputation (यशः), and *viravat* (वीरवत्) is (वीरैर्भृत्यादिभिरूपेतं तक्षत्—*Sayana*) i.e. adherents.

Hymn-37

1. **R̥bhuksah**, ऋभुक्षाः, great ones (महान्तः—*Daya*.).

R̥bhuksin (ऋभुक्षिन्) is the name of Indra, but Sayana in this verse, identifies it with *R̥bhavah*, i.e. R̥bhus (Pl. nom. of R̥bhu). In verse 3, we have another term *R̥bhuksanah* (ऋभुक्षणः), also translated as great ones, by Dayananda. For this term also see verses 5, 7 and 8.

4. **Ayah-siprah**, those in possession of horses with nose or chin so hard as of iron (अय इव शिप्रे हनूनासिके येषामश्वानां तद्वन्तः—*Daya*.; “शिप्रे हनूनासिके वा” अयोवत्सारभूतशिप्राः—*Sayana*).

Vajinah, speedy (वेगवन्तः—*Daya*.), one of the R̥bhus (ऋभवः—*Sayana*).

Suniskah, one with beautiful gold coins known as *Niska*, or gold ornaments. (शोभनानि निष्कानि सुवर्णमयाभूषणानि येषान्ते—*Daya*).

8. In this verse, we have *Nasatyas* also in addition to *Vajas*, *Rbhuksans* and *Indra*. For *Nasatya*, see earlier references : I.3.3; 34.7; 9-11; 46; 5; 47.7; 9; 116.2; 4; 9-11; 13; 14; 16; 17; 19; 20; 22; 23 etc.; not untruthful, i.e. truthful (प्रविद्यमाना-सत्याचारी ममान्यायेणी—*Daya*).

Hymn-38

For verses 5 and 10, see Nir. IV.24 and X.31 respectively.

1. **Vam** (a dual pron.) of you two, implies, the pair heaven and earth. Dayananda refers to the pair of the king and his army chief.

Ksetrasam, क्षेत्रासां=क्षेत्रज्ञा, he who divides the fields (यः क्षेत्राणि सनति विभजति तं—*Daya*.); a horse (क्षेत्राणि सर्वाभूमौः मनोतीति क्षेत्रसाः अश्वः—*Sayana*).

Urvarasam, the son (उर्वरा सर्वसम्याद्वाभूः, fertile, तां मनोतीत्युर्वरासाः पुत्रः—*Sayana*).

Thus क्षेत्रासां ददयुः उर्वरासां means, you have given a horse a son (*Sayana*). *Sayana*'s derivations are not clear, i.e. how could *ksetrasam* mean a horse, and *urvarasam* a son.

To Dayananda, *urvara* means a fertile land, yielding valuable products (उर्वरासां=बहुक्षेत्राः पदार्थाः सन्ति यस्यान्तां भूमिं सनति तम्—*Daya*.).

Trasadasyu, the one who is a terror to wicked persons (व्रस्यन्ति दस्यवो यस्मान्सः—*Daya*).

See I.112.4; IV.38.1; 42.8; 9; V.27.3; VII;19.3; VIII.8.21; 19.36; 36 7; 37.7; 49.10; X.150 5

2. **Dadhikram** = Dadhikravan = a horse (Nigh. I.14, दधिक्रा and दधिक्रावा, synonym of *asva* or horse.)

Dadhi is one who bears or carries his rider; *kram*; to go.

According to Ait. Br. III.15.5, it means Agni, who in the form of a horse destroyed the asuras as desired by Bharadvaja (दधिक्राम् । दधदन्धं धारयन् क्रामतीति दधिक्राः । तमेतन्नामकं देवम्—*Sayana*; यो दधिना धारकेणाऽधिकेन सह तम्—*Daya*).

4. **Vidatha ni-cikyat tirah aratim pari apah**, puts to shame the adversary of the pious man (*Wilson*). (विदथा, विदथानि ज्ञातव्यानि; निचिक्यत्, पश्यनिकर्मतत्; जानन्; अरतिम्, अरमणं दुःखमभिगन्तारम्, अरि वा; परि—मर्वतः; तिरः, चरति तिस्करोति । कस्त्यारतिमिति; आपः व्याप्तस्य, स्नोतु.—*Sayana*., i.e. knowing things cognizable, who disgraces the opponent or the foe of the man, the praiser.

5. “People shout after him in battles, as they do after a clothes-stealing thief, or a falcon let loose and swooping downwards, and a glorious herd of cattle.”—People shout after him¹ as they do after a clothes-stealing thief, i.e. one who steals clothes. *Vastram* is derived from √ वस्, to wear. The word *tau* (ताय्) is synonymous of thief (स्तेनः): “He is a store-house (संस्थानं) of sin”, say the etymologists, or it may be derived from √ तस्, to perish.

People shout after him in battles. The word *bhara* (भर) is a synonym of battle; it is derived from the root √ भृ, to bear; or √ हृ, to carry away. Swooping downwards (नीचायमानं), pouncing downwards. Downwards is going down; upwards is going up. Like a falcon let loose. Falcon (श्येनं) is so called because it swoops in an admirable manner (शसनीयं गच्छति). And a glorious herd of cattle, i.e. a famous herd of cattle; glory and the herd, or wealth and the herd. *Yutham* (युथ) or herd is derived from √ यु, to connect; it is compact.

Srava, श्रव, food; also praise (प्रशम्भा)

10. “Dadhikra spread out the five tribes with might as the sun, the waters with his light. Thousand gaining, hundred gaining is the swift courser. May he commingle these speeches with honey”. See Nir.; here *madhu* (honey) means water; *madhu* (मधु) is derived from the verb धम्, to blow by reversing the letters धम्—मधु (Nir.X.31).

Hymn-39

1. **Dadhikram**, दधिकां, sustainer of one worth sustaining (घत्तव्यं घत्तं—*Daya*.; दधद्वयं धारयन् कामतीति दधिकाः ; also the name of a *Deva*, तमेतन्नामकं देवम्—*Sayana*).

See Nir. II.27 and 28; *Dadhikra* is a synonym of horse (Nigh. I.14), because it runs while bearing a rider on its back, or it neighs while bearing a rider on its back, or it looks beautiful while bearing a rider on its back. There are Vedic passages where the word is used for horse as well as a deity.

(तत्र दधिका इत्येतद् दधत् कामतीति वा । दधत् क्रन्दतीति वा । दधदाकारी भवतीति वा । तस्याश्ववद् देवतावच्च निगमा भवन्ति—Nir.II.27. See also IV.40.4.

2. **Dadhikravnah**, दधिक्रावणः, of the one who pleases the custodians of knowledge (विद्याधरान् कामयते तस्य—*Daya*.); praise (स्तुति) of *Dadhikra* (*Sayana*).

3. **Aditih**, parents (मातापिता वा—*Daya*.); the indivisible, (or infrangible).

Dadhikra, (अखण्डनीयो दधिकाः—*Sayana*).

Dadhikravnah, worship of the steed; praise of the horse.

4. **Marutam**, मरुतां, of the praisers (स्तोतॄणां स्वभूतं—*Sayana*).

5. **Surabhi no mukha karat**, may he make our mouths fragrant. (The mouth is defiled by the use of inelegant language, Yv. XXIII.32; Av. XX.127.3.) This verse used to be recited at the time of the *Asvamedha*, when the priests used to bring queen away from the horse (*Mahidhara*).

6. **Dadhikravnah**, praise of *dadhikra*; the ordainer of *dharma* or sacred duties (धर्मधरस्य क्रमयितॄर्वा—*Daya*.).

Hymn-40

For verse 4, see Nir. II.28.

1. **Dadhikravnah**, the praise of dadhikra, the one who impels wind etc. (वाय्वादि कारणं क्रामयितुः—*Daya.*).

Angirasasya, of the one born in the vital breaths (अङ्गिरस्सु प्राणेषु भवस्य—*Daya.*).

Bṛhaspateh, of the great master or saviour (बृहतां पालकस्य—*Daya.*).

Jisnoh, जिष्णोः, of jisnu; of the one victorious (जयशीलस्य—*Daya.*); name of a deity—*Sayana*.

3 **Taritratah**, by the side of the transporter. (अध्वनस्तस्मिन्—*Daya.*); along the one who conveys across the other side.

Syenasya-iva dhrajatah etc. as swift as a hawk; as of a hawk, quick-going with respect to the insertion of the foot or to the breast (literal trans.).

(अक्रसं पादाधारम्, उरः प्रदेशं वा—*Sayana*). See Yv. IX.15.

4. “That courser hastens with speed, although it is bound by neck, flank and mouth. Putting forth its best power, *dadhikra* sprang along the bonds of roads”.

—That courser, i.e. the swift runner, trots on the road with speed, i.e. quickly, although it is bound by the neck.

Griva (ग्रीवा) is derived from $\sqrt{\text{गृ}}$, to swallow or from $\sqrt{\text{गृ}}$, to call out, or from $\sqrt{\text{ग्रह्}}$, to seize. Bound by flank and mouth has been earlier explained in the Nirukta. Putting forth its best power, i.e. action or intelligence. *Anu santavitvat* (अनु सम्जितवीत्वत्) is a word derived from the simple original form of *tan* (तन्) to spread. Bends of roads (पथां अक्रांसि).

Panthah (पन्थाः, path) is derived from $\sqrt{\text{पत्}}$, to fall, or from $\sqrt{\text{पद्}}$, to go, or from $\sqrt{\text{पन्थ्}}$, to move.

Ankah, (अंकः, curve) is derived from $\sqrt{\text{अञ्च्}}$, to bend. *A-paniphanat* (आप्यनीफणत्) is a reduplicated form (intensive) of $\sqrt{\text{फण्}}$, to bound.

5. This verse is also known as the *Hansavati R̥c*; also see Yv. X 24 and XII.14; Ait.Br. IV.20.1.

Aditya has been regarded as the Sun in the type *dadhikra* with *para-brahma*, or the supreme deity.

Hansa (हंस)—derived from √हन्, to go, he who goes eternally to destroy, who destroys individually, or it is resolvable into अहं+सः (I+he), i.e. I am that, the Supreme. Also one who destroys sins (यो हन्ति पापानि सः—*Daya.*).

Vasu, the appointer of the stations of all creatures or all men, or that which abides (वसति) at all times (सर्वदा). Also one who stays in bodies etc. (यः शरीरादिषु वसति—*Daya.*).

Hota, the sacrificer (here *agni*); the donor and receiver (दाता आदाता वा—*Daya.*).

Atithi, or guest, meaning *agni* or fire; first as the sacrificial, and secondly as culinary fire (अतिथिवत् सदा पूज्योऽग्निः—*Sayana*); an unexpected guest (अनियततिथिः—*Daya.*).

Nrsad (नृसत्), one present among men (यो नरेषु सीदति—*Daya.*); the dweller among men; one who dwells in men as consciousness and vitality (नृषु मनुष्येषु चैतन्यरूपेण सीदतीति नृषत्—*Sayana*).

Rta sat (ऋतसत्) is he who is present in truth, or in water or in sacrifice (ऋतं सत्यं ब्रह्मयज्ञो वा तत्र सीदतीति ऋतसत् अग्निः—*Sayana*).

Vyomsat (व्योमसत्), the dweller in the sky; it may be wind (वायुः—*Sayana*; यो व्योम्नि सीदति—*Daya.*).

Abjah (अप्जः), born of water or in the midst of water; (उदकेषु जातः । उदकमध्ये खल्वयं जायते—*Sayana*). This refers to the rising of the sun from the ocean and again setting in the same.

Gojah (गोजः), born amidst rays (गो=रश्मि, ray); or born out of the earth (यो गोषु पृथिव्यादिषु जातः—*Daya.*).

Rtajah (ऋतजः), born of truth (यः सत्याज्जातः—*Daya.*); (born from the mantras of the Vedas—*Sayana.*); also born of truth, from being

visible by all, not invisible like *Indra* and the rest (ऋतं सत्यम् । सर्वेर्दृश्यत्वेन सत्यजातः । न ह्यसाविन्द्रादिवत् परोक्षोभवति—*Sayana*); or born in water like electricity or lightning, or sea-fire (यद्वा, उदकेषु वैद्युतरूपेण वाज्वरूपेण वा जातः—*Sayana*).

Adrijah (अद्रिजाः), cloud-born (योऽद्रिमध्याज्जातः—*Daya*.; अद्रि=cloud, Nigh I.10); mountain-born (अद्रावुदयाचले जातः—the sun born in the eastern Udayacala mountain—*Sayana*).

On the spiritual side, the text refers to the lower self and the Supreme Self; see Ait.Br. हंसः शुचिपदित्येषवै हंसः शुचिपत् (IV.20). *Aditya* is the Sun; more so, it represents Brahman, ऋतं सत्यमवाध्य सर्वाधिष्ठानं ब्रह्मतत्त्वम्, the indefeasible, all regulating principle, the supreme universal spirit, the *parabrahma*, सत्य ज्ञानमनन्त ब्रह्म, truth, wisdom, and infinitude (ऋतं बृहत्).

Hymn-41

In this verse, though the names are two *Indra* (the resplendent) and *Varuna*, the venerable; both these terms refer to one and the same Supreme Reality, who alone is invoked; these invocations and praises, yielding multifarious benefits, as a cow that has gone forth to pasture furnishes milk through thousands of channels (verse 5)—सहस्रधारा पयसा मही गौः ।

6. **Paritakmyayam**, be around us (*Wilson*); परितक्म्यायाम् = परितस्तक्मानश्वो यस्यां तस्याम्—*Daya*. See Nir. XI.25 for परितक्म्या where it means *night* (किं परितकनम् । परितक्म्या रात्रिः । परित एना तक्म । तक्मेत्युष्णनाम । तक्ति इति सतः) —What was the errand with regard to us ? What night ?

Paritakmya means night, because *takma* surrounds it on both sides. *Takma* is a synonym of heat, because it goes away (√तक् to go away). See X.108.1.

Surab, of the Sun (प्रेरकस्य सूर्यस्य—*Sayana*).

Dr̥sike (दृशीके), for the visibility of the sun for a long time, i.e. for a long life (चिरकाल दर्शनाय चिरजीवनाय—*Sayana*).

8. **Yavayuh** (युवयूः), longing for you (युवां कामयमानाः—*Sayana*, *Daya*).

9. **Jostarah-iva**, जोष्टारःइव, as servants (सेवमाना इव—*Daya*.), i.e. as servants on a rich master. Also a flatterer, from √जुष्, to please.

Hymn-42

1. **Mama dvita rastram Ksattriyasya visvayoh**, two-fold is my empire, of the defence people of long and full lives (*visvayoh*, विश्वायोः विश्वं पूर्णमायुर्यस्य, तस्य—*Daya* ; विश्वायोः कृत्स्नमनुष्याधीशस्य—*Sayana*; or *visvayoh* means *entire* or the whole, here it may mean the entire military race *Sayana* unnecessarily translates. *Ksattriyasya*, as of these born in the *ksattriya* clan (क्षत्रियजात्युत्पन्नस्य). *Tvita* is two-fold : (according to *Sayana* one pertaining to earth and the second to heaven, द्विता क्षितिस्वर्गभेदेन द्वित्वापन्नं—*Sayana*) Perhaps, the better would be of the ruler (राजा) and ruled (प्रजा), these two divisions.

Visve amṛta yatha nah, all the immortals are ours. (*Sayana* presumes that *Svarga* is a separate world over which the Supreme Being also presides, and the *Svarga* is inhabited by the immortal ones (अमृताः देवाः). The Supreme Being is *Varuna*, perhaps, he is also identified with *Trasadasyu* (see verse 3)—अहं (i.e. त्रसदस्युः) इन्द्रः वरुणः (am Indra and Varuna also).

2. **Kṛsteh**, of people.

Aham, is *Trasadasyu* (*Sayana*), the Supreme Lord (जगदीश्वरः—*Daya*.).

Asuryani, of clouds-like, of wicked people, (असुराणां मेघादीनामिमानि चिह्नानि—*Daya*.) असुरः = मेघः (Nigh. I.10).

4. **Sadane ṛtasya**, ऋतं=water (Nigh.I.12); as the abode of water; or in the final world of truth (सदने सर्वस्थित्यर्थे जगति, ऋतस्य सत्यस्य प्रकृत्याख्यस्य—*Daya*.).

Aham (अहं)=The Supreme Lord; *apah* = water or midspace.

5. **Tridhatu** (त्रिधातु), three-fold elementary state or of three sorts (त्रि प्रकारं—*Sayana*); or the entire creation, resting on three principles of *satva*, *rajas* and *tamas* (त्रयः सत्वरजस्तमांसि गुणा धारका यस्मिंस्तत् सर्वं जगत्—*Daya*.).

8. **Trasadasyu**, the one of whom the wicked ones are terribly afraid of (ब्रस्यन्ति दस्यवो यस्मात्तम्—*Daya*).

Daurgahe, in the very deep (दुर्गहने—*Daya*). According to Sayana, Daurgaha is the son of Durgaha (दुर्गहः), identified as Purukutsa. Sayana refers to a parable which the mythology evolved out at a later age; Purukutsa, son of Durgaha, being a prisoner; on a certain occasion, his queen (पुरुकुत्सानी) propitiated the seven Ṛsis (सप्तर्षयः) to obtain a son to succeed his father as king in due course. The seven Ṛsis advised her to worship Varuna and Indra, and in consequence, she got a son who came to be known as *Trasadasyu*.

9. **Ardhadevam**, this refers to the Sun who lights up at a time half of the universe. Sayana refers it to Indra, who is considered as one-half of all the gods taken together; and he thus alone is entitled to have the largest sharings.

Purukutsani, पुरुकुत्सानी, wife of Purukutsa (*Sayana*); a lady with a large mass of ills and evils (पुरुणि कुत्सानी यस्यां सा—*Daya*.).

10. **Anapa-sphurantim**, one exhibiting strong will and penetrating wisdom (दृढां निश्चलां प्रज्ञां सम्पादयन्तीम्—*Daya*.); free from any imperfection—*Wilson* (अनर्वाहसिताम्—*Sayana*).

Hymn-43

Like some of the earlier hymns, this hymn also refers to Sun, his daughter Surya (dawn), Indra, Dasras and Nasatya. For *Dasras* see I.3.3; 30.17; 46.2; 47.3; 6; 92.16; 112.24; 116.10; 16; 117.5; 20; 21; 139.3; 4; 18.5; 182.3; 183.5 etc.

2. **Dravat-asvam**, द्रवत्अश्वम्, one equipped with fast moving horses (द्रवन्तो द्रुतं गच्छन्तोऽशवा यस्मिंस्तम्—*Daya*.; आशुम्—*Sayana*).

Maksu, quickly, with speed (शीघ्रम्—*Sayana*).

3. **Paritakmyayam**, at the end of night (रात्रावतीतायाम्—*Sayana*); in the creation full of jolly persons (परितः सर्वतस्तकन्ति हसन्ति यस्यां सृष्टौ तस्याम्—*Daya*.).

4. **Dasra**, दस्रा, destroyers or dispellers of pain (दुःखोपेक्षयितारौ—*Daya*.; दस्रा शत्रूणामुपयितारौ अश्विनौ, dispeller of enemies; Asvins—*Sayana*).

Madhvi, O the creator or dispenser of sweet saps (मधुर रसस्योदकस्य स्रष्टारौ—*Sayana*).

6. **Sindhu**, river, sea or water in general.

Hymn-44

1. अद्या = अद्य ।

2. **Sangatim goh**, bringer into union (गो गवां संगमयितारं—*Sayana*), or associator of Go; Go is earth (*Daya*.); associator of the solar ray (*Wilson*), since Asvins are associated with light or the sun.

3. **Kakuhasah**, कुकुहासः, all the directions (सर्वादिशः—*Daya*.); (कुकुहः = कुकुभ. = दिक्; Nigh.I.6); large horses (महान्तोज्वाः—*Sayana*).

6. It refers to Purumilha and Ajamilha (उभयेषु पुरुमील्हाजमीह्लेषु — *Sayana*); also later on the two Rsis of the hymn. To Dayananda, उभयेषु refers to king and his people.

Ajamilha (अजमील्ह) is one who trains goats, his children are आजमील्ह (येऽजान् विद्यया मिञ्चन्ति, तदपत्यानि—*Daya*.). The word exists no where else in the Rgveda.

For *Purumilha*, also see I.151.2; 183.5; V.61.9; VIII.71.14.

Hymn-45

1. **Mithunahtrayah**, मिथुनाः त्रयः, pairs of threes.

Trayah, wind, water and lightning (*Daya*.); three sorts of foods (*trayah praksasah*, त्रिविधा अन्नानि;—“अशन, पानं, खादश्च” इति हि श्रुतम्—*Sayana*). Even the term *mithuna* (मिथुन) or pair so often stands for a group of more than two; here *mithuna* represents mother, father and the son (Taittiriyas).

Ḍṛtiḥ, leather vessel for holding water; (रसद्रव्याधारः पदार्थश्चर्ममयो दृतिरित्युच्यते —*Sayana*); and cloud (Nigh. I.10); also leather vessel-like cloud (दृतिमिव वर्तमानं मेघम्—*Daya*. in verse 3).

4. **Hamsasah**, हंसासः, horses (Nigh. I.14); horses moving with the speed of swans.

Maksah, king of bees or big flies.

6. **Akenipasah**, आकेऽनिपासः, rays which always fall very close (य आके समीपे नितरां पान्ति ते किरणाः—*Daya*.).

Hymn-46

2. **Niyutvan**, strong and mighty wind (बलवान् समर्थो वायुः—*Daya*.; नियुदिभस्तद्वान्—*Sayana*).

Indra sarathih, Indra as the assistant, or as a charioteer; Indra is lightning or *vidyut* (*Daya*.).

3. **Indra-vayu**, a pair of the sun and wind; or wind and lightning; or of king and his army; or of a teacher and preacher, or of king and his minister (*Daya*.).

Hymn-47

1. **Sukrah**, shining by discipline and penance (व्रतचर्यादिना दीप्तोऽहं—*Sayana*); purified by holy acts (*Wilson*), मध्वोः (gen.) = मधुम् (acc.).

Hymn-48

2. **Niyutvan**, see IV.46 2.

1. **Vipah na rayah**, like a prince, the terror of foes (शत्रूणां वेपयिता राजेव—*Sayana*); विप.—wise man (मेघावी—*Daya*.), रायः = wealth (धनानि—*Daya*.; *aryah*, businessman (वैश्यः—*Daya*.); **Candrena**, by golden or bright (सुवर्णमयेन—*Daya*.).

2. **Indra Sarathih**, the one who moves Indra in orderly way. Indra is lightning, the sun or fire.

5. **Harinam**, हरीणां, of men (मनुष्याणां—*Daya.*); of horses also yoked to a chariot.

Sahasrinah, thousands or numerous.

3. **Kṛsne vasudhiti**—kṛsne—kṛsne (the drawn, कर्षिते); *vasudhiti* (the conditions governing the motion of heavenly bodies in space—वसूनां धितिर्ययोर्द्वावा पृथिव्योस्ते—*Daya.*); dark nurses of wealth—*Wilson*; कृष्णवर्णे वसूनां धाव्यो—*Sayana*.

Hymn-49

The hymn invokes Indra and Bṛhaspati, the Lord with resplendence and supremacy. The pair of Indra and Bṛhaspati has been interpreted as the pair of (i) lightning and the sun; (ii) king and his minister and (iii) teacher and preacher (*Daya.*).

Hymn-50

Bṛhaspati is the Sun; the glory of Lord in the sun, and finally, the Lord Supreme.

1. **Trisadhasthah** (त्रिसधस्थः)—Three level places, or the triad of knowledge, action and devotion (त्रिषु समानस्थानेषु कर्मापासना ज्ञानेषु वा—*Daya.*).

Ravena, रवेण, by sound advice (उपदेशेन—*Daya.*).

Also, who abides with noise in three regions (त्रिषु स्थानेषु वर्तमानाः, रवेण एवं तिष्ठतेत्यनेन शब्देन—*Sayana*).

4. **Sapta asyah**, seven-mouthed, the seven sorts of rays are the mouth, of that one; *sapta rasmih*, the seven rays.

6. **Visvadevaya**, the universal deity; the Supreme Lord, an appellation of Bṛhaspati. *Deva* also means praise (देव शब्दः स्तुत्यर्थः—*Sayana*), and hence, he who has the praise of all (सर्वेस्तुत्याय—*Sayana*); also for one who enlightens all (विश्वस्य प्रकाशकस्य—*Daya.*).

7—9. See Ait Brahmana VIII.5.24-26. Sayana interprets these verses as an authority for the indispensable employment by a prince of a Brahmana as a family priest (*purohita*) to conduct solemn rites on

his behalf. By a *Brahmana* is meant a person who is well versed in divine knowledge and leads the life of dedication

Hymn-51

For verse 1, see Nir. I.5.

1. इदम् । ऊँ इति । See Nir. I.5; the letter u (उकार) is used after in the sense of 'mutual opposition' (विनिग्रहार्थ); it is also used as expletive (पद पूरणः), as in इदम् (IV.51.1) and तद् (I.62.6).

1. **Divo duhitarah**, daughters of heaven, i.e. dawns.

Gatum, to the earth (पृथिवीम्—*Daya.*); the faculty to move or go etc. (गातुं गमनं गमनादि व्यापारं सामर्थ्यं—*Sayana*).

Janaya, to man, to the yajamana (यजमानानां—*Sayana*).

Gatum kṛṇavan janaya, are giving man the faculty to act (*Wilson*); they give to the offerers of sacrifice the ability to perform the acts of going and the like.

3. **Panayah**, the accomplished women (प्रशंसनीया.—*Daya.*); traders, non-givers, churlish traffickers (वणिज इव आदातारः—*Sayana*).

Maghonih, the wives of those who have love and respect for wealth (सङ्कृतं धनानां स्त्रियः—*Daya.*); wealthy ones (धनवत्यः—*Sayana*).

Radhodayaya, for liberally giving wealth (धनं दातुं योग्याय व्यवहाराय—*Daya.*).

4. **Navagve, dasagve**, nine day's rite and ten day's rite; for the one accompanying nine cows or ten cows (नवगावो विद्यन्ते यस्य तस्मै; दशगावो यस्य तस्मै—*Daya.*).

Sapta-asye, in the one who has seven vital breaths in the mouth (सप्तप्राणाप्रास्ये यस्य तस्मिन्—*Daya.*). Seven-mouthed Angirasas—i.e. repeating the Seven Vedic metres.

11. It has been an old practice of reciting this verse *inaudibly* every morning at day-break (*Wilson*).

Hymn-52

1. **Sunari**, a fine lady-leader; a woman of status (सृष्टुनेत्री—*Daya*.); the conductress (of men)—*Wilson*. See also I.48.5; 8; 10; and VII.81.1 for सूनरी; for सूनर. VIII.29.1 and X.115.7 and सूनरम्—I.40.4; V.34.7 rays of light (i.e. dawn). (सूनरी जनानां सृष्टु नेत्र्युपा.—*Sayana*, VII.81.1).

Asva (अश्वा) **iva**, like a mare.

Compare माता गवामृतावरी (2) with माता गवामसि (3); ऋतावरी (2) with सूनृतावरि (4), and विभावरि (6).

Rtavari—giver of eternal truth (बहुसत्यप्रकाशिका—*Daya*.; *Sunṛtavari*, giver of true speech (सत्यवाक्प्रकाशिका—*Daya*.); *Vibhavari*, the possessor of wide enlightenment (प्रशस्तविविध प्रकाशयुक्ता —*Daya*.).

4. **Yavayad-dvesasam**, baffler of animosities (यावयन्तं द्वेष्टारं द्वेषं द्वेष्टारं पृथक् कारयन्तीम्—*Daya*.). The dawn puts to flight those enemies who had been endeavouring to destroy their adversaries during the night.

5. **Gavam sarga na**, like the creations of the earth etc. (गवां पृथिवीनां सर्गाः सृष्टयः न इव—*Daya*.); like showers of rain (गवां उदकानां सर्गा न वर्षाधारा इवेयम्—*Sayana*).

Hymn-53

The hymn is devoted to the **Sun**, the centre of our planetary system. The Sun is *Savitṛ*. So is our Supreme Lord, the Creator of the universe. The verse 5 indicates mystically the three firmaments, three worlds, three spheres, the three heavens, the threefold earth and the three functions of *Savitṛ*. Just as the planetary system has a Sun to guide and hold the equilibrium, so we have the *adhidaivata* realm, the realm of sense organs and the mental activity. There is a third realm of spiritual existence, the *adhyatmika*. The verses 6 and 7 invoke the *Savitṛ* of this last realm.

1. **Chardih**, छदिः, dwelling (Nigh. III.4), तद् छदिः नः महान् उदयान् देवः भक्तुभिः—May the great Lord grant us such dwelling, such light or enlightenment every day.

2. **Pisangam drapim prati muncate**, leaves or casts off the armour of special form (विचित्र रूपं कवचं प्रतित्यजति—*Daya*.); puts on his golden armour (हिरण्यं कवचमाच्छादयति प्रत्युदयम्; every morning he puts on a golden cuirass—*Sayana*).

3. **Bahu asrak** (बाहू अस्त्राक); puts forth his arms (or his rays); brings forth his arms (i.e. his strength and valour, मूर्जनि बलवीर्यं—*Daya*.).

5. **Trih antariksam**, (अन्तरिक्षं = अन्तरक्षयमाकाशम्—*Daya*).

(According to *Sayana*, *antariksa*, is divided between *Vayu*, *Vidyut* and *Varuna* in to three portions).

Tri rajamsi, three worlds (उत्तममध्यमनिऋण्यानि, the best, medium and the worst—*Daya*.; क्षित्यन्तरिक्षयुलक्षणान् त्रिलोकान्, the earth, the midspace, and the sky—*Sayana*).

Trini rocana, three brilliant spheres (विद्युत् भौतिक सूर्यरूपाणि ज्योतीषि—*Daya*); the regions of *Agni*, *Vayu* and *Surya*—*Sayana*.

Tisrodivah, three heavens, three lights, of the Sun, of moon (and stars), and of lamps and flames (प्रकाशान्—*Daya*.); the *lokas* of *Indra*, *Prajapati* and *Satya Loka* (*Sayana*).

Tisrah prthivih, the three divisions of earth,—land, water and air (क्षित्यवान्तरभेदान् लोकान्—*Sayana*).

Tribhih vrataih, by three types of rules (नियमैः—*Daya*.); i.e. distributing heat, rain and cold (उष्णवर्षहिमाब्धयैः—*Sayana*).

Hymn-54

This hymn again invokes the Creator, the *Savitṛ*. On the physical plane, the hymn describes the characteristics of our Sun, the centre of the planetary system.

2. **Suvasi**, from *su* to bear or bring forth, thou engenderest (*Sayana*). From the same *su*, we have *suvatat* (सुवतात्—verse 3), *suvasi* (सुवसि—verse 4) and again *suvasi* (सुवसि—verse 5). *Dayananda* translates *suvasi* as thou impelest (सुवसि प्रेरयसि, सुवतात् प्रेरय).

Anucina jivita, successive existences, as father, son, grandson and so on (जीवितान्यनुक्रमयुक्तानि—*Sayana*; यान्यनुचरन्ति तानि जीवितानि—*Daya.*). See also Yv. XXXIII.54.

5. **Yatha-yatha patayantah vi-yemire**, in the like manner at thy command they stayed (*Wilson*); (पतयन्तः पतिरिवाचरन्तः ; वियेमिरे विशेषेण नियच्छन्ति—*Daya.*; यथायथा पतयन्तः गच्छन्तः त्वां वियेमिरे विनियम्यन्ते त्वया—*Sayana*).

Hymn-55

The hymn refers to Vasus, Aditi, Mitra, Varuna (1), Sindhu and svasti (3); Aryaman, Varuna, Agni, Indra, Visnu (4); Parvata, Maruts, Bhaga and Mitra (5); Dyava-prthivi and Ahibudhnya (6), Aditi, Mitra, Varuna and Agni (7); Usas (9); and Savitr, Bhaga, Varuna, Mitra, Aryaman and Indra (10). See earlier references on these terms. They have a variety of interpretations on different planes and in different contexts.

3. Svasti, abode of happiness; well-being.

Hymn-56

1. **Dyava-prthivi**, a pair of the sun and earth (*Daya.*).

2. **Devi**, shining (देदीप्यमाने); *aminati* (अमिनती), unharming (अहिंसके), *uksamane*, sprinkling with happiness (सर्वान् प्राणिनः सुखैः सिञ्चमाने); *rtavari*, possessing truth (बह्वृत्तं सत्यं विद्यते यशोस्ते—*Daya.*; *ṛta* is also water or sacrifice); *adruha*, not opposing or violent (अद्रोग्धव्ये); *devaputre*, having learned people as sons (देवा विद्वानः पुत्रा ययोस्ते); *netri*, leaders or investigators (नयनकर्तार्यो).—*Daya.*

Hymn-57

For verses 1, 2 and 5, see Nir.X.15, X.16 and IX.41, respectively.

The hymn is devoted to agriculture. The Grhya Sutras recommend the verses to be recited at the time of ploughing. *Ksetrapati*

the landlord, *sunasira*, the servants of the landlord, *sita*, furrow are typical agricultural terms.

1. **Ksetram**, क्षेत्रम्, abode; the word is derived from √क्षि, meaning to dwell,—the *ksetra-pati* is thus the protector or supporter of the dwelling place. (Nir.X.14).

“We will win with the lord of abode as with a friend; bring to us a horse or a cow, O nourisher. He shall be gracious to us for such (a gift)”—We will win with the lord of abode as with a very friendly person. Bring, O nourisher, a well-nourished cow or horse. He shall be gracious to us for such (a gift).

With strength or wealth. The verb √मृत् means to give.

2. O lord of the abode, bestow upon us the wave, rich in honey, distilling honey, and well-purified like clarified butter, as cow does its milk. May the lords of the sacred law be gracious to us

The verb √मृत् means to protect or to worship. Some authorities think that the two words मधुमन्त (rich in honey) and मधुश्चुतं (distilling honey) have tautology (समानाभिव्यवहार) in them, just as in हिरण्यरूपः स हिरण्यसंदृग् (golden in form, he is golden in appearance (II.35.10). Another school of thought does not admit tautology, if there is some difference, even if it is very slight, as for instance in मण्डूका इवोदकान् मण्डूका उदकादिव (X 166 2), or “as from water the frogs” and “as frogs from water”.

5. **Sunah** (शुनः) means wind, so called because it moves quickly in the atmosphere; *sirah* (सीरः) means the sun, from moving √सृ; O wind and the sun, enjoy this praise. Sprinkle ye both this (earth) with whatever water you make in heaven.

Dayananda refers to the pair of land-lord and his servants (शुनासीरो क्षेत्रपति-भृत्यौ) instead of the pair of wind and the sun.

7. **Sitam**, furrow (भूमिकर्षिका—*Daya*). See Yv. XII.69-72.

8. **Sunam**, happily (सुखम्—*Daya*).

Phalah, फालाः ploughshares.

Kinasah, कीनाशाः ploughmen (कृषीवलाः—*Daya.*).

For verses 7 and 8, see Av. III.17.4 and 13.

Hymn-58

For verses 1, 3 and 8, see Nir. VII.17, XIII.7 and VII.20.

For the whole hymn, see Yv. XVII.89-99.

1. **Samudrat urmih madhuman ut arat**, the wave rich in honey, has arisen from the ocean. According to the Nirukta, this is regarded as referring to the sun (VII.17). The sun rises, indeed, from the oceans and from the waters (समुद्राद्ध्येषोऽस्य उदेति—Kausitaki Br. XXV.1) as we have this Brahmana quotation.

Dayananda, on the other hand, translates *samudrat* as from the interspace (अन्तरिक्षात्; Nigh. I.3).

Amsuna, by the sun; *ghṛtasya*, of water.

The verse refers to the mystic name of *ghṛta* (घृत), it is the tongue of Nature's bounties and the navel of ambrosia.

Sayana has given various shades of meaning to this verse, according to the signification one gives to *samudra*; (i) as that in which the worshippers delight, i.e. sacrificial fire (संमोदन्तेऽस्मिन्यजमानाः इति वा समुद्रोऽग्निः पार्थिवः) or (ii) that from which waters rush (समुद्रवन्त्यापोऽस्माद् इति व्युत्पत्त्या वैद्युतोऽग्निः) i.e. the celestial fire or lightning.

Urmi in the first case may imply reward or consequence. (ऊर्मिः—ऊर्मिवदुपयुक्तिरि उद्भूतः); in the latter case, rain; and in the latter sense of *urmi*, *samudra* may have one of its more ordinary meanings, *antariksa* or firmament. *Samudra* may imply, etymologically, the udder of a cow, whence flows milk, *samudravati*, from which comes *urmi*, ghee or butter.

2. Here again a reference to *ghṛta*, which is the name of clarified butter also. Here in this-verse, we have a reference to the four-horned Brahma (चतुःशृङ्गः), which is elaborated in the verse 3. The four horns are the four Vedas (*Daya.*).

Gaurah, fair-complexioned; one who is fond of divine speech and good learning (यो गवि सुस्मितायां वाचि रमते सः—*Daya.*); gaura = yajna (*Mahidhara*).

Avamid gaura etat—The fair complexioned deity perfects this rite (*Wilson*). According to Sayana, the verse applies to *Agni* as the Sun.

3. One of the very popular verses, interpreted differently by people of different discipline :

(i) As applied to *yajna* (the *Aditya*) : the four horns—the four Vedas; the three feet—three daily sacrifices (morning, midday and evening) ; the two heads — two ceremonies—*Brahmaudanam* and *Pravargya* : according to the *Nirukta*—the prayaniya (प्रायणीय) and the udayaniya (उदयनीय); the seven hands—the seven metres (candas, Gayatri etc.); the three bonds—mantra, kalpa and Brahmana i.e. the prayer, the ceremonial and the rationale.

(ii) Another way, applied to yajna: the four horns—the four priests, the Hotṛ, Udgatṛ, Adhvaryu and Brahma; the three feet—the three Vedas, the R̥k, the Saman and the Yajus; the two heads—the Havirdhana and Pravargya rites; the seven hands—the seven metres or the seven priests; the three bonds—the three daily sacrifices.

(iii) As applied to *Aditya*, the Sun : the four horns—the four cardinal points of the horizon : east, south, west and north; the three feet—morning, noon and evening; the two heads—day and night; the seven hands—the seven rays or the seven seasons (the six seasons and the aggregate, or the years as the seventh); the three bonds—the three regions, earth, mid-air and heaven.

(iv) As applied to grammatical speech : the four horns—nouns, verbs, prepositions and particles; the three feet—three persons or three times (past, present and future), two heads—the agent and the object; the seven hands—the seven cases; three bindings—the three numbers, singular, dual and plural.

The *Nirukta* (XIII.7) favours the details outlined under the head (i).

4. The *Panis*, or the *Asuras* the traders. For this, see earlier notes. The three forms or states in which the ghee (घी) was deposited in the cow are milk, curd and butter, of which Indra engendered (जज्ञान) milk, Surya butter and the gods (देवामः) fabricated (ननधुः) curds from the shining (वेनत्), that is Agni.

According to Dayananda, *gavi* is 'in the divine speech'; *ghrta*, is the divine bliss or enlightenment, *Venat* is from the close proximity of Lord.

5. **Samudrat**, from the mid-air (अन्तरिक्षात्—*Daya.*); *Satavrajah* (शतव्रजाः), innumerable movements (अपरिमित गतयः—*Sayana*), *etah*, i.e. showers of water (आपो घृतधारा वा—*Sayana*).

Vetasah, produced out of waters, fire or lightning (वेतमः अप्संभवो-ग्निर्वैद्युत—*Sayana*); lovable (कमनीयः—*Daya.*).

6. *Sayana* utilizes the verse for pouring clarified butter from the ladle on the sacrificial fire.

Dhenah, enlightened speech (विद्यायुक्ता वाचः—*Daya.*); words, texts flowing like rivers (धेनाः प्रीणयिष्यो नद्य इव—*Sayana*).

Antarhrda manasa puyamana, freed from error by the heart and the mind; or by the mind gone within the heart (मनसा हृदयमध्यगतेन चित्तेन—*Sayana.*; अन्तः स्थितेनात्मना शुद्धेनान्तःकरणेन पवित्रता कुर्वाणः—*Daya.*).

7. **Kasthah bhindan urmibhih pinvamanah**—काष्ठः, limiting circles (मर्यादाभूतान् परिधीन्—*Sayana*); banks like the directions, or directional boundaries (दिश इव तटीः—*Daya.*).

Ghrta, water; *sindhoh iva*, like a river (sindhu may be *antariksa* also).

10. **Ghrtasya dhara**, the streams or speeches through which knowledge flows (प्रकाशितस्य बोधस्य प्रकाशिका वाचः—*Daya.*).

Su-stutim gavyam ajim—the sacred praise, the source of herds of cattle; *gavyamajim* the number or collection relating to cattle, —*Sayana*), function in relation to well-known speech—गव्यं गवे वाचे हितं व्यवहारम्—*Daya.*); or abundance of water.

The entire hymn is characterized by mystic thoughts, and elegant spiritual realization.

NOTES ON BOOK No. 5

Hymn-1

For verse 2, see Nir. VI.13.

1. उषासम्=उषसम् (अन्येषामपि०—Panini VI.3.136).

See Yv. XX.24.

Prati dhenum iva ayatimusasam, as the cow is awakened in the morning by the calf and men by day-break. (*Mahidhara*)

Yahva iva pra vayamujjihanah, as large birds springing from the branches of the trees, or as the largest birds from their nests (*Mahidhara*). (यह्वा इव—महान्तो वृक्षाः, like large trees; वयां शाखां, branches; उज्जिहानाः—त्यजन्तः, springing from; leaving—*Daya*.; वयां वृक्षशाखां—*Mahidhara*).

2. **Rusat**, this is a synonym of colour; it is derived from the root √ रुच्, meaning to shine: the “brilliant strength of the kindled one has been seen.” (Nir. VI.13) (समिद्धस्य प्रदीप्तस्य, रशत् रूपं, अर्दशि दृश्यते, पात्रः बलम्—*Daya*.).

3. **Yad-im ganasya rasanamajigah**—when he has seized the rope of the company; that is, the confining girdle of the aggregated world (or the darkness encompassing the world, like a rope or cord, obstructing all active exertion—(गणस्य समूहस्य, of a group—*Daya*.; संधात्मकस्य जगतः—*Sayana*; रशनां रज्जुमिव व्यापारप्रतिबन्धकं, तमः—*Sayana*; अजीगः भृशं गिरति—*Daya*.).

Uttanam, one proceeding in the upward direction, ऊर्ध्वगामिनीम्—*Daya*.; recumbent,—*Wilson*; ऊर्ध्वतानामपरि विस्तृतम्—*Sayana*).

4. **Virupe**, antiform (विरुद्धस्वरूपे—*Daya*.); multiform or of various forms (नानारूपे—*Sayana*); being in the fem. dual it may represent the heaven and earth—द्यावापृथिव्यो ।

6. सुरभा उ=सुरभी—ऊँ इति ।

Surabhau, fragrant (सुगन्धिने—*Daya*.); in two fragrant places.

Hymn-2

For verse 9, see Nir.IV.18.

This is a mystery hymn, which according to the ritualists, is devoted to the lightning of fire, of course, in the metaphorical allusive language, obscure at places. The mother is the two pieces of touch-wood, which retain fire; this refers to the Vedic process of attrition; the fire thus generated is the child; the father is perhaps the *yajamana*. The mother does not spontaneously give it up to the father until forced by attrition; till then, also, the priests do not behold it, but they see it when bursting into ignition.

On the spiritual side, the fire so generated is the fire of spiritual knowledge, the Divine Enlightenment, which has to be kindled by the yogin out of his innermost subconsciousness.

Sayana quotes unnecessarily a story in this connection from the *Satyayana Brahmana*, referring to *Raja Tryaruna*, the son of *Trivṛṣṇa* of the race of *Ikṣvaku*, and the *Purohita vṛṣa*, the son of *Jara*. The *Raja* and the *Purohita* (the priest) were once going in one and the same chariot, and according to the custom then prevalent, the priest was driving the chariot. By an accident, a *Brahmana* boy, playing on the road was killed, and the dispute ensued between the king and the priest as to which was the murderer, the driver of the chariot or the owner. The dispute was referred to an assembly of *Ikṣvaku*, who decided the matter against the priest. Thereupon, *Vṛṣa*, the priest restored the dead boy to life by reciting the prayer known henceforth as *Vṛṣa Saman* (स ऋषिर्वांसिताम्ना तं कुमारमुदजीवयत्—*Sayana*). The whole incident, however, annoyed the priest, *Vṛṣa Rṣi*, who cursed the *Ikṣvaku* for their partiality, and thereon fire henceforth ceased to perform its functions in their dwellings,—in their kitchens and sacrifices both. On this *Ikṣvaku* invoked the presence of the priest; and pleased with this, the *Rṣi* with the same *mantra* restored the fire to them. The story is given in the *Tandya Brahmana*, and the *Bṛhad-devata*, where we read thus also : “*Vṛṣa* being propitiated sought for the heat of the fire in the King’s house, and he found a *Pisaci* as a wife of the king. Having seated himself with her upon the cushion on a stool, he addressed her with the verse” (*kam etam tvam*, V.2.2.), speaking of the heat (*haras*) in the form of a boy, he addressed her (thus). And when he uttered the verse (*vi jyotisa*. V.2.9) the fire suddenly flamed up, repelling

him who approached and illuminating what was already bright; and it burned the Pisaci where she sat." (*Bṛhad.* V.19-22)." The entire legend is a concoction of the post-Vedic period, and refers to some controversy between princes and priests, and a temporary discontinuance of worship with fire. The entire hymn is a beautiful composition, referring to the kindling of the innermost fire for one's enlightenment.

Dayananda refers to this hymn in connection with the marriage of youthful couples.

7. **Sunah-sepam**, to one indulging in worldly enjoyments and sensual functions (मुखस्य प्रापकमिन्द्रियारामम्—*Daya.*).

Yupat, from the simple or complicated bindings (मिश्रितामिश्रिताद् बन्धनात्—*Daya.*); (शुनश्चिच्छेप — शुनःशेषम् चित् ।)

Pasan, bondages (बन्धनानि—*Daya.*).

9. **Mayah**, fraudulent intellect (छलादियुक्ताः प्रज्ञाः—*Daya.*).

12. **Tuvigrivah**, a charming damsel with health and vigour, or the one with strong neck (बहुबलयुक्ताः मुन्दरी वा ग्रीवाः यस्य सः—*Daya.*).

In this verse, we have a repetition of बहिष्मते मनवे शमं with a slight variation as हविष्मते for बहिष्मते ।

Hymn-3

1. Here it implies that the same one who is Agni (adorable) is also Varuna (venerable), Mitra (friendly) and Indra (resplendent). This is true of the Supreme Self, of a learned person and in certain metaphorical aspects of the sacrificial fire. The word Agni is in vocative, and the rest are *adjectival* nouns.

Agne—O adorable lord, fire, a learned person (कृतविद्याभ्यास—*Daya.*).

Varunah, venerable, one who binds the undesirable and unwanted malevolents (दुष्टानां बन्धकृच्छ्रेष्ट.—*Daya.*).

Mitrah, one who measures, a friend (सखा—*Daya.*).

Indrah, the resplendent, the giver of prosperity (ऐश्वर्यदाता—*Daya*.).

2. **Tvamaryama bhavasi yatkaninam**—You are the Lord of Justice or Aryaman in relation to maidens (*Aryama*—न्यायाधीशः—*Daya*.; *Kaninam*, to maidens, to the charming (कामयमानाना—*Daya*.); also you are the regulator of the ceremony (*aryaman*=nuptial fire—सर्वेषां नियमितासि—*Sayana*).

Dampati Samanasa Krnosi—You make husband and wife of one mind (विवाहितौ स्त्रीपुरुषौ समानमनस्को दृढप्रीती कृणोषि—*Daya*.).

Guhyam nama, mysterious name (रहस्यं नाम—*Daya*.); according to *Sayana*, the term refers to Vaisvanara, meaning the friend of all men; a name of fire; or a person belonging to the universal brotherhood.

Gobhih, with milk products (गोभिः । विकारे प्रकृतिशब्दः । गोविकारैः क्षीरादिभिः—*Sayana*); of sense organs (speech etc. वागादिभिः—*Daya*.).

3. **Gonam**, of the cows, of the sense organs, of the rays, of the cow products like butter and milk.

Tena pasi guhyam nama gonam—you cherish the mysterious name of the waters (तेन गोनाम् उदकाना गुह्यं नामानि पासि रक्षसि—*Sayana*).

7. **Abhasastim**, accuser or caluminator; to the one who tortures from all sides (प्रभितो हिंसाम्—*Daya*.).

जही=जहि (अत्र द्वयक्योनस्तिङ इति दीर्घः—Panini VI.3.134).

9. **Ava sprdhi pitaram yodhi vidvan putrah yah te**—who like a wise son offers to thee (reverence) as to a father; or, who like a father cherishes you as a son.

10. **Bhuri nama vandamano dadhati**, glorifying thee, he offers the copious oblation (Nama, नाम=नामक हविः also त्वदीयं नाम—*Sayana*; संज्ञा—*Daya*.), *Vandamaneh*=स्तुवन् (*Daya*.); praising your various names, he offers oblations.

12. **Agah**, offence (आगः अपराधः—*Daya*.).

Yamasah, the directed ones (यामासः गन्तारः स्तोमाः—*Sayana*); the encomiums; disciplines consisting of *yama* and *niyama* (यामासः यमनियमान्विताः—*Daya*.).

For *yama* (restraints) and *niyama* (observances), see Patanjala Yoga Sutras, II.29 and 32.

Hymn-4

1. **Pr̥tasutih mārtyanam**, hosts of (hostile) men; the army of men (पृत्सुतोः सेनाः मर्त्यानां मरणधर्माणां शत्रूणाम्—*Daya*.).

3. **Visam vispatim**, lord of people (विशं प्रजानां विस्पतिं प्रजापालकम्—*Daya*.); the wise lord of human beings (*Wilson*). Compare with *vasupatiṃ vasunam* (verse 1).

Ghṛtapṛstham, cherished with the oblations of butter, (*ghṛta* = butter; and also water; घृतपृष्ठं घृतमुदकाज्यं पृष्ठं आधारे यस्य तम् the one whose base is butter or water—*Daya*.).

6. **Vayah Kṛnvanah tanve svayai**, appropriating the sustenance to your own person; *tanu* in also son, or the *vajamana* in that relation. (वयः जीवनं कृण्वानः तन्वे शरीराय स्वायै स्वकीयाय—*Daya*.; वयः अन्नं, food or sustenance—*Sayana*).

8. **Trisadhastha**, the abider in three regions (of earth, midspace and heaven—(त्रिषु क्षित्यादिषु स्थानेषु स्थितं हव्यम्—*Sayana*; pertaining to one who does impartial justice to three—his people, servants and own relations—त्रिभिः प्रजामृत्यात्मीयेर्जनैः सह पक्षपातरहितस्तिष्ठति, तत्सम्बुद्धौ—*Daya*.).

Sarmana trivaruthena pahi, cherish us with triply-protected felicity (शर्मणा); *sarman* also means a house, (शर्मणा गृहेण—*Daya*.); and then, the phrase would mean—protect us by or in a three-rooted, or three-storied dwelling (त्रिष्टुदिक्षेण गृहेण नः पाहि रक्ष—*Sayana*).

Trivaruthena may also mean by the three-seasonal favours (prosperity through rainy, winter and summer seasons, त्रिषु वर्षाहिमन्तग्रीष्म-समयेषु वरुणेन वरेण—*Daya*.).

10. **Amrtatvam**, immortality, perhaps through the unbroken succession of descendants (संतत्यविच्छेदं लक्षणम्—*Sayana*; अमृतत्वं मोक्षभावम्

—*Daya*.). Sayana quotes a line from Tait.Br. प्रजामनुप्रजायसे तदु ते मर्त्यमृतम् I.5.5.6; i.e. (when progeny is born after progeny, that verily is the immortality of your mortality).

The verses 10 and 11 are cited in the *Putra-Kamesthi* (पुत्रकामेष्टि) sacrifice, i.e. in the one for obtaining sons (Asva. Srauta. II.10).

Hymn-5

1. Three epithets of fire—*agni* (adorable), *susamiddha* (the well-kindled, सुप्रदीप्तम्) and *jatavedas* (one pervading through all born-things, जातवेदसे—जातेषु विद्यमानाय—*Daya*.).

2. *Narasamsah*, the one praised by men in general (नरैः शंसनीयो-ज्यमग्निः—*Sayana*; यो नरैः प्रशस्यते—*Daya*.).

Madhuhastah, sweet-handed, or one notable amongst the sweet-handed (मधुहस्तेषु साधुः—*Daya*.).

3. *Ilitah* (ईलितः), the one praised, honoured or adored (स्तुतः सन्—*Sayana*; प्रशंसितः—*Daya*.).

4. *Urnarnadah*, soft as wool (ऊर्णं कम्बलवत् मृदु हे बहिः—*Sayana*; refers to grass or *Barhis*, *Poa Cynosuroides* (*Wilson*); anointing or rubbing with the help of servants or protecting persons (य ऊर्णं रक्षकैर्मृद्वन्ति—*Daya*.).

7. *Vatasya patman*, on the path of the wind (पत्नम् पतन्ति यस्मिन्मार्गे तस्मिन्—*Daya*.); or with the swiftness of the wind (पत्नम् लुप्तोपमेषा । वायुगमन-सदृश गमनार्थम्—*Sayana*); or through the firmament, (वातस्य पतनसाधनेऽन्तरिक्षे गच्छन्ती—*Sayana*).

8. *Ila*, *Sarasvati* and *Mahi*, see earlier notes on I.13.9; 31.11; 142.9 etc.; the three goddesses (तिस्रः देवी).

10. *Vanaspate*, O the protector of forests (वनस्यपालक—*Daya*.). Here *Vanaspati* might represent *Agni* or fire, as identified with sacrificial post or *yupa* or the deity presiding over it (यूपाभिमानि देव—*Sayana*).

Guhya namani, the secret names or secret forms, (नामानि नामकानि रूपाणि—*Sayana*).

11. **Svaha**, the truthful speech (सत्यावाक्—*Daya*).

This word has several meanings (i) to give an oblation, with the final utterance of the term *Svaha*, स्वाहा (स्वाहा करोमि इति शेषः); to give a good offering (सु + आहुतं करोमि); a praise (स्वाहाः कृतेः स्तुतिः—*Sayana*). *Svaha* is also one of the Apris or personification of Agni. (See Nir. VIII.20.21) : Consecrations by saying *Svaha* (hail!). They are so called because the word *Svaha* (स्वाहा) is uttered in them; or speech herself said 'well ho !' (स्वा वाग हेति वा), or one addressed himself, or one offers oblation unsecrated with "*Svaha*" (hail); see Rv. X. 110.11 : Yv; XXIX.36; Av. V.12.11—अस्य होतुः प्रदिश्यतस्य वाचि स्वाहाकृतं हविरदन्तु देवाः—May the gods eat the oblation consecrated with the utterance of "स्वाहा Swaha" (hail) in the speech (i.e. the mouth) of this sacrificer, set up in the eastern direction.

Hymn-6

1. **Astam**, the one who is the shelter or asylum of all (सर्वेषां गृह्वद् आश्रयभूतम्—*Sayana*); the one utilized or evoked (अस्तं प्रक्षिप्तं प्रेरितम्—*Daya*). See also Yv. XV.41.

2. See also Yv.XV.42.

6. **Pro tye agnayah agnisu visvam pusyanti varyam**—These fires cherish (or nourish—पुष्यन्ति) all that is precious; they give delight. The primary flames of Agni, when manifested in the household fires are the source of riches (*Wilson*).

Hinvire, spread widely (वर्धयन्ति); **invire**, pervade (व्याप्नुवन्ति—*Daya*.)

7. **Ye patvabhiih safanam vraja bhuranta gonam**—They seek postures of the hoofed cattle. *Patvabhiih* = पतनैः = by fallings (गमनैः—*Daya*.); *vraja* = वेगाद्, speeds. Those rays which by fallings wish for or proceed to the herds of hoofed cattle. Perhaps meaning thereby that the spreading flames long for the burnt offerings. (*Wilson* and *Sayana*).

9. **Ubhe darvi**, the two ladles, perhaps juhu (जुहू) and upabhr̥ta (उपभृत्), used for pouring the melted butter upon the fire—see Yv. XV.43.

Hymn-7

1. **Uraj**, of the one with strength and bravery (बलस्य, पराक्रम—युक्तस्य—*Daya*.); also water (ऊर्जम्=ओजः=तेजः=उदकम् or water—*Mahtdhara*).

Uraj-naptre, grandson of water, i.e. fire (water's son is fuel and fuel's son is fire).

3. **R̥tasya rasmima dade**, assumes the radiance of R̥ta (eternal law or truth or rite. Sayana accepts the solar ray that is the apprehender or absorber (ग्राहकम्) of water, alluding to the production of rain as the result of burnt-offerings. Again, he becomes endowed with the energy generative of the reward of sacrifice (फलजनकं तेजः, स्वीकृतवान्). Lastly, he accepts the praise which is, as it were, the lustre or ray of the sacrifice (ऋतस्य यज्ञस्य रश्मिं रश्मिवत् ग्राहकं स्तवं ग्राददे स्वीकरोति —*Sayana*).

5. **Bhuma pr̥stha iva ruruhuh**, many (भूमा) or much on the back. According to Sayana, *bhuma* signifies off spring or that which is many (बहुभवतीति भूमापत्यम्). According to Dayananda, the word means, “of the earth” (भूमा पृथिव्याः).

Pr̥stheva, like the backs of the father (पृष्ठेव पितुः पृष्ठ-देशानिव, as boys mount upon the fathers side so do the flames, यथा पितुरङ्कमारोहन्ति, तद्वत् —*Sayana*).

7. **Dhanva aksitam data na dati a**—Here *dhanva* is a place without water (धन्व निरुदकप्रदेशम्—*Sayana*; midspace (धन्व अन्तरिक्षम्—*Daya*.; also Nigh. I.3).

आ = स्म (निपातस्य चेति दीर्घः) ।

Aksitam, tossed over with grass, timber and the like (तृणकाष्ठा-दिभिराक्षिप्तम्—*Sayana*); one who is uninjured from all sides (समन्तादनिरुदितम् —*Daya*.).

Hirismasruh, one with a golden beard (हिरण्यमिव श्मश्रूणि यस्य सः —*Daya*.).

Sucidan, शुचिज्दन्, the one with pure teeth (शुचयः पवित्रा दन्ता यस्य सः—*Daya.*).

8. **Sucih sma yasma atrivat pra svadhitiva riyate**, Sayana translates *Svadhiti* as an axe (परशुरिव छिन्दन्); Dayananda as one who holds *vajra*, or adamant stone (वज्रधर इव Nigh. II.20, स्वधितिः=परशुः=वज्रः). *Atrivat*, like an *atri* (or one free from triple calamities); or it may mean an *eater* or devourer, or an animal eating grass (अग्निं तृणमित्यस्तिः पशुः। स इव। स यथा तृणानि खादमानो गच्छति तद्वत्—*Sayana*). According to Wilson, *atrivat* applies to the *yajamana* and *svadhiti* to agni.

10. **Isah**, इषः, desires or aspirations (*Daya.*; इषः एष्टृन्—*Sayana*).

Nṛn, नृन्—men adept in discipline, law and order (नीतियुक्तान् मनुष्यान्—*Daya.*); encountering and opposing men (विरोधिनः—*Sayana*).

Sasahyat, repeated two times for respect (पुनरुक्तिरादरार्था—*Sayana*; अतोभयताभ्यां स दीर्घः—*Daya.*); may *Atri* (the one always active, सततं पुरुषार्थी—*Daya.*) overcome hostile (दस्यून्) men (नृन्).

Hymn-8

Sayana considers **Isah** (इषः) as the *Rsi* or seer of this hymn (an epithet of the seer *Atri*), in which every verse begins with *Tvamagne* (त्वामग्ने).

2. **Jaradvisam**, poison, or hostile to the old or decayed (जरद विनष्टं शत्रुरूपं विषं यस्य तम्—*Daya.*); the pervader or consumer of old trees; or that by which water is dried up (जरद्विषं जरतां वृक्षाणां व्यापकं जीर्णोदकं वा—*Sayana*).

7. **Abhi jrayansi parthiva vi tisthase—Jrayansi**; speedy works or actions (अभ्यासि वेगयुक्तानि कर्माणि—*Daya.*); foods (अभ्यासि अन्तानि—*Sayana*); **Parthiva**, born of earth, or pertaining to earth (and hence, the trees, पार्थिवा पार्थिवान् वृक्षान् or it may be an epithet of *jrayansi*, earthly catables—पार्थिवानि चरुपुरोडाशादिकानि—*Sayana*).

Hymn-9

1. **Jatavedas**, one who knows all that exists; he whom all know to be identical with all that exists. Also he from whom all wealth is generated—*Sayana*.

- (1. जातमुत्पन्नं चराचरं भूतजातं वेत्तीति जातवेदाः;
2. जातानि स्थावरजंगमात्मकानि एनं विदुरिति जातवेदाः;
3. वेद इति घननाम—Nigh. II.10; जातं सर्वं वेदो घनं यस्या सो जातवेदाः).

2. **Ksayasya**, of space, abode (निवासस्य—*Daya*.); the abode of the fruit of good works (अियन्ति निवसन्त्यस्मिन् स्वर्गसाधनफलानीति क्षयः—*Sayana*).

4. **Putro na hvaryanam**, like the son of the crooked-going.

According to Sayana, it refers to a young snake (ह्यार्याणां कृटिलं गच्छतां सर्पाणां; न पुत्र इव बालसर्प इव शिक्षित बालाश्च इव वा); or again, it may mean the colt of rearing and plunging horses, of those not broken in (आस्कन्दितानि गतिविशेषण बक्रमननामश्वानां etc.); crooked-going (कृटिलानाम्—*Daya*).

पुरु = पुरु (संहितायामिति दीर्घः) ।

5. **ष्मातरो** = **ष्मातरि** ।

Yadamiha trito divi upa-dhmata iva dhamati. Here *trita* refers to three regions, and hence, spread in the three regions; or having gone beyond the three regions. (त्रितः संप्लावकः) or efficient conveyer.

Dhmata, blower (धमनकर्ता—blower or conch etc.) or one who fans or blows fire by bellows (कर्मारो यथा भस्त्रादिभिरग्निं संवर्द्धयति तद्वत् स्वात्मानं वर्द्धयतीति—*Sayana*).

As the fire blazes from the blast of the blower (जिह्वीते ष्मातरि); like the fire, which, in the proximity of one blowing with a bellows, blazes up, so Agni sharpens his flames, or of himself adds to their intensity.

Hymn-10

1. Cf Samaveda I.81 (with slight variation in the text of the second half of the stanza).

2. **Krana**, क्राणा = कुर्वन् (driving away the disturbers of sacred rites).

3. **Gayam**, गयम्, = it is a diminutive or *apatya* term; (Nigh.II.2); also, wealth (Nigh. II.10); a dwelling, abode or house (Nigh.III.4).

Maghani, wealth (घनानि—*Daya*.); Nigh. II.10.

Hymn-11

1. **Bharatebhyah**, for the Bharatas; for the sustainers (धारणपोषण-कुद्भ्यो मनुष्येभ्यः—*Daya*.); for the priests (भरतेभ्यः ऋत्विग्भ्यस्तदर्थम्—*Sayana*).

For modifications of Bharata, see also

भरतः — VI.16.4; भरतम् I.96.3

भरतम् — I.109.7; भरतस्य III.53.24; VII.8.4

भरताः — III.33.11; 12; VII.33.6.

Ghṛtapratikah, like well-purified butter (*Wilson*); fed with pure butter (घृतप्रतीकः घृतेन प्रज्वलिताङ्गः—*Sayana*; घृतमाज्यमुदकं वा प्रतीतिकर यस्य सः, the one fond of butter or water—*Daya*.).

Divispr̥sa, one who touches sky with flames (अभ्रंलिहेन तेजसा युक्तः—*Sayana*; यो दिवि प्रकाशे स्पृशति तेन—*Daya*.).

2. **Tri-Sadhasthe**, in the space, abode or place associated with three (त्रिभिस्सहस्थाने—*Daya*.; **Samidhire**, have first kindled in three places, that is, as in the three fires: Ahavaniya, Garhapatya and Daksina. (आहवनीयादि लक्षणं त्रिप्रकारेणानेन सह तिष्ठतीति त्रिषधस्यः—*Sayana*).

3. **Jayase matroh**, born of two mothers, i.e. of two sticks of attrition (मात्रो अरण्योः जायसे प्रादुर्भूतो भवसि—*Sayana*); having been instructed

by respectable like mothers, teachers and preceptor (मात्रोः मातृवन्मान्यकार-
कयोर्विद्याचार्ययोः—*Daya.*).

Udatistha vivasvatah, thou hast sprung from the devotion of the householder. Vivasvatah=yajamana from *vi*, abiding *vasata*, the chamber where the *agnihotra* and other fire rituals are celebrated (विवस्वतः अग्निहोत्राचार्यं गृहे विशेषेण वसतः यजमानात् उदतिष्ठः उदितोऽभव—*Sayana*).

Dayananda translates *Vivasvatah* as from the Sun.

6. See Yv. XV.28 also.

Angirasah, in the disciplines of knowledge (प्राणा इव विद्यासु—*Daya.*); **guha**, in the super-cavity of intellect (बुद्धौ—*Daya.*).

Hymn-12

1. **Praticim**, the former, the usual (पश्चिमां क्रियाम्—*Daya.*; अभिमुखी—*Sayana*).

2. **Rta** and **Rtasya dhara**—here *rta* stands for truth, praise, and water, all the three, (ऋतं स्तोत्रं, ऋतस्य उदकस्प; द्वयेन च, सत्यानृताभ्यां यत् किञ्चिद् वैदिकं कृत्यम्—*Sayana*).

To Dayananda, ऋतं सत्यकारणं, ऋतं सत्यं ब्रह्म; ऋतस्य सत्यस्य विज्ञापिका; द्वयेन कार्यकारणात्मकेन, ऋतं उदकम् ।

Dvayena, with both (truth and untruth—*Sayana*; cause and effect—*Daya.*).

4. Wilson gives an alternative interpretation : Who are they that confine their foes ? Who are they that preserve me from uttering untruth ? Who are they that vindicate people from calumny ?—they are, Agni, the worshippers.

To Dayananda, Agni here is the head of a state.

Hymn-13

For verse 4, see Nir. VI.7.

4. **Sapraṭha**, means broad, all round (सप्रथाः सबंतः पृथुः—Nir. VI.7)
—O Agni, thou art broad all-round.

Hymn-15

2. **Rtena**, by truth, by God (सत्येन परमात्मना वा—*Daya*.); by praises (स्तोत्रेण—*Sayana*).

Rtam, truth, the eternal cause or law; truth embodied fire (सत्यरूपमग्निम्—*Sayana*).

Dharayanta, hold (धारयन्ति), also withhold or detain (*Wilson*).

Parame vyoman, in the best place; also thus the fire altar; also best pervading one (प्रकृष्टे व्यापके—*Daya*.).

Nanaksuh, attain or obtain (प्राप्नुवन्ति—*Daya*.; अभिप्राप्नुवन्ति—*Sayana*).
Cf Nigh. II.14.

Jataih ajatan, the unborn with the born; according to *Sayana*, the *unborn* are gods (भजातान् देवान्) and the born are men or priests (जातैः मनुष्यैश्च त्विभिः) ।

3. **Amhoyuvah tanvah tanvate vi**, enjoy forms exempt from defect; they who remove the sins (येऽहोपराधं युवन्ति पृथक् कुर्वन्ति ते); effect the extension of their own persons or bodies (तन्वः शरीरस्य मध्ये तन्वते विस्तृणन्ति—*Daya*.; तन्वः स्वास्तनूः ग्रंहोयुवः ग्रंहसा वियोजिकाः वितन्वते विस्तारयन्ति—*Sayana*).

Vayah, life (वयः जीवनम्—*Daya*.; the sacrificers who offer food etc. as oblations (वयः हवीरूपमन्नं प्रयच्छन्ति ते यजमानाः—*Sayana*).

4. **Vayo-vayo**, every life (कमनीयं जीवनं जीवनम्—*Daya*.); every kind of food (वायोवः सर्वमन्नम्—*Sayana*).

5. **Tayuh**, a thief (तायुः तस्करः ; चोरः).

Atrim, to the protector (अत्रि पालकम्—*Daya*.).

Aspah, be propitious (अस्पः प्रीणाय).

Mahah raye citayan, considering (the means of acquiring) great riches.

Guha, secret place; in the intellect (बुद्धी—*Daya*.).

Padam, foot-prints (पदचिह्नम्—*Daya*.;) (stolen) articles (पदं द्रव्यं—*Sayana*).

(तायुः न तस्करो यथा गुहायां द्रव्यं धारयन् रक्षति तद्वत् महते धनलाभार्थं सन्मार्गं प्रकाशयन्—*Sayana*).

Secure receptacle is *guha*, the inner cavity in conscience of the *rst*, in which the wealth of knowledge is kept safe, as the thief keeps his stolen articles safe.

Hymn-16

1. **Prasastibhih**, by praises (प्रशस्तिभिः प्रशंसाभिः—*Daya*.; cf. Samaveda, I.88; *prasastaye*, for the praises).

2. **Bhagah**, the sun (भगः सूर्यः—*Daya*.).

4. **Yahvam na**, like the great sun (यद्वहं महान्तं सूर्यं, न इव—*Daya*.).

Hymn-17

1. **Puruh**, the rational man (पूरुः मननशीलो मनुष्याः—*Daya*.;) the man, the worshipper (पूरुः मनुष्यः स्तोता—*Sayana*).

2. **Vidharman**, O, the one assigned with specific duties, O, the performer of various functions, (विधर्मन्, विशिष्टो धर्मो यस्यासौ विधर्मस्तोता, तस्य संबोधनम्—*Sayana*; विशेष धर्मनुचारिन्—*Daya*.).

3. **Asya vasa u arcisa**, by his lustre, verily the sun is luminous (अस्य वै असौ ऊं इति the *pada patha*; meaning, by the light of him, he verily). By the light of Agni, the sun becomes luminous (अग्नेः प्रभया आदित्यः अचिष्मान् भवति—*Sayana*).

5. **Sagdhī Svastaye**, be alert or competent or prepared for our prosperity (समर्थोभव सुखाय—*Daya*.). For prosperity means the wealth

consisting of *Ksema*, cattle etc. (स्वस्तये क्षेमाय पशवादि लक्षणस्य धनस्य क्षेमार्थं शग्धि त्वां वाचे—*Sayana*).

Hymn-18

1. Cf. Samaveda I.85, with a difference in reading.

Rk, reading विश्वानि यो अमर्त्यो हव्या मर्तेषु रष्यति; (he who, immortal, desires the oblations of mortals).

Sama reading विश्वे यस्मिन्मर्त्यो हव्यं मर्तसा इन्धति (in or upon all that which is immortal, mortals offer oblations—*Wilson*).

2. **Dvitaya**, to the one who has been receiving knowledge since two births (द्विताय द्वाभ्यां जन्मभ्यां विद्याय प्राप्ताय—*Daya*.); the son of Dvita (द्वितेपुत्राय —*Sayana*).

Mrktavahase, मृक्तवाहसे, for the conveyer of pure oblations to gods, (मृक्तं शुद्धं हविर्देवेभ्यो वहति प्रापयतीति मृक्तवाहाः—*Sayana*); for the one who receives true spiritual knowledge (मृक्तवाहसे शुद्धविज्ञानप्रापकाय—*Daya*).

4. **Svarnare**, in the man who is blessed with happiness (स्वर्णरे स्वः सुखेन युक्ते नरे—*Daya*.); in the sacrifice which *leads* man or the yajamana to heaven (स्वः स्वर्गं नरं यजमानं नयतीति स्वर्णरो यज्ञः, तस्मिन्—*Sayana*).

5. **Asvanam**, of the horses, of all the things which move with speed (वेगवतामग्न्यादि पदार्थानाम्—*Daya*).

Hymn-19

4. **Jamyoh**, with his two relations; the earth and the light, the two givers or producers of food (जाम्योः अन्नव्यान्नप्रदयोर्द्यावापृथिव्योः—*Daya*.); the heaven and the earth (द्यावापृथिव्योः—*Sayana*).

Gharmo na vaja-jatharah, he who like the mixed oblation, is filled with food; he in whose belly is food like the *gharmah*; like the *pravargya*, the *gharma*, sprinkled with the oblation butter and milk (घर्मो न प्रवर्ग्य इव वाजजठरः वाजोऽन्नं जठरे यस्य सः । घर्मो यथा हव्येनाज्येन पयसासिक्तो वाजजठरस्तद्वत् । हविर्जठर इत्यर्थः—*Sayana*).

Gharma, a vessel, a pitcher; also warm, hot, that of day (Yaska; धर्मः प्रतापः—*Daya.*).

Vaja-jatharah, one which incites hunger in the stomach (वाजो जुद्धेगो जठरे यस्मात्सः—*Daya.*).

Hymn-20

1. See also Yv. XIX.64 (for वाजसातम, read कव्यवाहन).

Vajasatama, O bounteous giver of food (अत्यन्तमन्द—*Sayana*); O distributor of knowledge and other articles of sustenance (अतिशयेन वाचानां विज्ञानादिपदार्थानां विभाजक—*Daya.*).

3. **Prayasvantah**, those having food, we the possessors of food (प्रयस्वन्तः अन्नवन्तः एतन्नामका वयम्—*Sayana*); the men of activity and efforts (प्रयस्वन्तः प्रयत्नमानाः—*Daya.*).

Hymn-21

1. **Manusvat**, like the man (मनुष्वत् मनुष्येण तुल्यम्—*Daya.*); like *manu*, मनुर्वि —*Sayana*.

Hymn-22

1. **Visvasaman**, the one adept in the entire knowledge of *Saman*, the Vedic chants (विश्वानि सामानि यस्य तत्सम्बुद्धौ—*Daya.*); a way of addressing the ṛṣi (ऋषेः सम्बोधनमेतत्—*Sayana*).

Atrivat, like Atri, the one possessing a general universal knowledge (अत्रिवत् व्यापक विद्यवत्—*Daya.*).

4. **Atrayah**, sons of Atri (अत्रिपुत्राः—*Sayana*); the one free from three blemishes of passion, anger and greed (त्रिभिः कामक्रोधलोभदोषैरहिताः—*Daya.*).

Hymn-23

1. **Rayim**, riches (धनम्—*Daya.*); metaphorically, a son (पुत्रम्—*Sayana*).

Hymn-24

For verse 3, see Nir. V.23.

1, 2. The verses 1 and 2 occur in the Samaveda; see I.448, II.457; II.458; II.459 and Yv. III.25; 15.48.

Varuthyah, born in superb houses or families (वरुथ्यः वरुथेषूत्तमेषु गृहेषु भवः—*Daya*.); that which is to be chosen, to be enjoyed or to be worshipped (वरणीयः, संभजनीयः—*Sayana*); auspicious or favourable to the house or family (वरुथ=पुत्रसमूह or गृह—*Mahidhara*); also endowed or enclosed with circumferences or defences (वरुथेः परिधिभिर्वृतः—*Sayana*); **Vasusravah**, dispenser of food (व्याप्तान्नस्त्वम्—*Sayana*); one rich in wealth and prosperity. (धनधान्ययुक्तः—*Daya*.); renowned for wealth (*Mahidhara*).

3. **Urusya no aghavatah samasmat**, उरुष्य नः अघज्यतः, protecting from all attacks; in the quotation, it occurs in the oblique case. The verb *urusyati* means to protect. It occurs in the nominative plural also. (Nir. V.23).

Hymn-25

1. **Rsunamputrah**, the son of the *Rsīs*; according to *Sayana*, this refers to Agni, since as one generated by the *rsīs* by their rubbing the sticks together which produce fire (ऋषूणाम् ऋषीणां पुत्रः । ऋषिभिर्मन्थनेन जनितत्वात् पुत्र इत्युपचर्यते—*Sayana*); ऋषूणां=ऋषीणां (अत्र वर्णव्यत्येन इकारस्य स्थान उत्त्वम्—*Daya*.).

2. **Satyah**, true (सत्सु साधुः—*Daya*.); refers to Agni, since he never fails to bestow upon his worshippers the recompense of their devotion, सत्यः भवति, सत्य प्रतिश्रवो भवति—*Sayana*).

Mandra-jihvam, to the one with sweet or praiseworthy tongue (मन्द्रा प्रशंसनीया जिह्वायस्य तम्—*Daya*.); the sweet-tongued (whose speech is delightful), or whose tongue is fascinating (मन्द्रजिह्वं मन्दनजिह्वं । मोदन जिह्वमिति वा—Nir. VI.26, cf. I.190.1).

5. **Tuvisravastam**, rich in food and rich in fame (अतिशयेन बहुवन्न-श्रवणयुक्तम्—*Daya*.).

Tuvibrahmanan, one who has in his association learned persons, well-versed in the Vedic lore (तुविब्रह्मणां बहवो ब्रह्माणश्चतुर्वेदविदो विद्वांसो यस्य—*Daya*.); abounding in devotion (बहुस्तोत्रम्—*Sayana*).

5, 6. These verses have been traditionally recited at the ritual pertaining to obtain male offspring, the *putrakamesti*.

7. See Yv. XXVI.12, and Samaveda I.86.

8. **Grava iva**, like a cloud (मेघ इव—*Daya*.; Nigh I.10) like a stone (अभिषव ग्रावेव—*Sayana*).

9. **Vasuyavah**, we, who desire wealth (वसुयवः वसुकामा वयं—*Sayana*; आत्मनो वस्विच्छवः—*Daya*.).

Hymn-26

1. See Yv. XVII.8; Samaveda II.871.

3. Samaveda II.872; 873.

Hymn-27

In this hymn, we have three Ṛsis, who are said to be three kings : (i) Tryaruna, the son of Trivṛsna; (ii) Trasdasyu, the son of Purukutsa and (iii) Asvamedha, the son of Bharata. Alternatively, Atri alone may be the Ṛsi. All the three names have been taken from the Text.

Tryaruna : त्रिऽअरुणः—V.27.1; 3; त्रिऽअरुणाय V.27.2.

Trasdasyu त्रसदस्यवि —VIII.49.10; त्रसदस्युः IV.38.1; V.27.3; VIII.19.36; त्रसदस्युम्—I.112.14; IV.42.8; 9; VII.19.3; VIII.8.21; 36.7; 37.7; X.150.5; त्रसदस्योः V.33.8.

Asvamedha : अश्वमेधस्य V.27.5; अश्वमेधाय V.27.4; अश्वमेधे V.27.6.

In the entire R̥gveda, the word *asvamedha* occurs only at these three places; i.e. in the present hymn.

1. **Trivṛsna**, one who showers in the three (regions) (त्रैवृष्णः यस्मिन् वर्षति स एव—*Daya*.).

Tryeruna, the one who possesses three qualities or attributes (त्रयोऽरुणा गुणा यस्य सः—*Daya.*).

Asurah, ravelling with *pranas* (breaths) (असुषु प्राणेषु रममाणः—*Daya.*); strong (असुरः बलवान्—*Sayana*).

2. **Hari**, हरी, two horses (अश्वौ—*Sayana*).

3. **Trasdasyu**, one terror to thieves (त्रस्यन्ति दस्यवो यस्मात्सः—*Daya.*).

Tuvijatasya, outcome of many, born of many (बह्व पत्यस्य—*Sayana*).

4. **Asvamedhaya**, for national service, (अश्व=राष्ट्र) also, for the one readily purified, (अश्वमेधाय, आशुपवित्राय—*Daya.*).

5. **Asvamedhasya**, pertaining to crafts of administration of an empire (चक्रवर्तिराज्यपालनस्य विद्यायाः—*Daya.*).

6. **Asvamedhe**, in the administration of a State (अश्वमेधे राज्यपालनाद्ये व्यवहारे—*Daya.*).

Hymn-28

The *Rsi* of this hymn is Visvavara, a woman, belonging to the family of Atri; her name is also derived from the word which appears in the verse.

1. **Visvavara**, one who repels all sins (सर्वमपि पापं शत्रु वारयित्री एतन्नामिका—*Sayana*); one who brings the entire creation into appearance (या विश्वं वृणोति सा—*Daya.*).

Ghṛtaci, night (Nigh.I.7); the one with ladle (घृताची घृताच्या सृचा सहिता—*Sayana*; हविषा घृताची, bearing the ladle with oblation (पुरोडाशादि लक्षणेन युक्तया घृताच्या सृचा सहिता—*Sayana*).

In respect to this, Wilson rightly remarks : “The whole passage is remarkable, whether this explanation is admitted or not, as it leaves no doubt that a female is described as discharging the offices of a

priest. Worshipping the gods at dawn with hymns and oblations : besides *visvavara* (विश्ववारा) being feminine the epithets *praci* (प्राची), *Ilana* (ईलाना) and *ghṛtaci* (घृताची), are of the same gender.

The word *visvavara* is not a proper noun as is seen from its several modifications in the R̥gvedic passages :

विश्वज्वार	—I.30.10; VII.5.8; 16.5; 92.1; VIII.46.9; IX.91.5.
विश्वज्वारः	—III.17.1; VII.97.4; IX.88.3; X.149.4.
विश्वज्वारम्	—I.48.13; V.4.7; VI.37.1; 49.4; VII.7.5; 10.4; 84.4; VIII.71.3; X.150.3.
विश्वज्वारस्य	—III.36.10; V.44.11; VI.23.10.
विश्वज्वारा	—III.43.3; V.25.1; 80.3.
विश्वज्वारा	(all anudatta accents)—VII.70.1.
विश्वज्वाराः	—I.123.12; VII.91.6; IX.97.26.
विश्वज्वाराणि	—VI.5.1.
विश्वज्वाराभिः	—VI.22.11.
विश्वज्वारे	(all anudatta accents) —I.113.19; III.61.1; VII.77.5.
विश्वज्वारे इति विश्वज्वारे	—VII.7.3.
विश्वज्वार्यः	—VIII.19.11.
विश्वज्वार्यम्	—VIII.22.12.

3. *Sam jaspatyam su-yamam a kṛṇusva*, preserve in concord the relation of man and wife; make perfect the well-connected duty of wife and husband; an *appropriate prayer* for a female Yv.XXX.12 (*Wilson*).

6. *Adhvare*, in the sacrifice; in the factory or industry (अध्वरे क्षिप्पादिव्यवहारे—*Daya.*).

Vṛnidhvam havyavahanam, select the bearer of oblation to the gods. According to ritualists, there are three kinds of sacrificial fires : *havyavahanah* (हव्यवाहनः) which receives the oblation intended for gods or Nature's bounties; the *Kavyavahanah* (कव्यवाहनः), that intended for the *pitṛs*, and the *Saharaksas* (सहरक्षस्) that intended for the Asuras. It is expected that the worshipper would be selecting the first one (त्रयो वा अग्नयो हव्यवाहनो देवानां कव्यवाहनः पितॄणां सहरक्षा असुराणाम् । एतद्वाग्निं सन्ते मां वरिष्यते मामिति वृषीध्वं हव्यवाहनमित्याह य एव देवानां तं वृणीते—Taitt. Samhita II.5.8.6).

Hymn-29

1. **Tri-aryama**, the convener or the planner of three (त्रीणि व्यवस्थापकः—*Daya*.); three effulgences (त्रीणि अयमा अयमाणि यानि तेजांसि सन्ति—*Sayana*).

Tri-rocana, the three enlightening ones (त्रीणि प्रकाशकानि—*Daya*.); three luminaries, the sun, wind and fire (त्रीणि रोचनारोचमानानि वाय्वग्निसूर्यात्मकानि—*Sayana*).

3. **Manuse gah avindat**, obtains cattles for the offerer; here *gah* (गाः) may also mean rain (गाः धेनुवृष्टिलक्षणान्युदकानि वा—*Sayana*), or even speech (गोः=गाः=धेनुः=speech, Nigh. I.11).

Ahim, cloud, or serpent of nescience.

4. **Danavam**, the evil-doer, a mischievous person (दुष्टप्रकृतिम्—*Daya*.); *Vṛtra*, the son of Danu (*Sayana*).

5. **Etase**, एतशे, for *Etasa*; like a rider on the horse (एतशे अश्वेऽश्विक इव). See also I.54.6; 61.5; 121.13; 168.5; II.19.5; IV.17.14; 30.6.

6. **Nava-navatim**, ninety-nine; see also I.32.14; 53.9; 54.6; II.14.4; 19.6; reference to the destroying of ninety-nine cities of Sambara, the Asura.

Traistubhena, by the *Tristup* metre of 44 syllables. This verse 6, is *niçrt-tristup*, with 43 syllables; also by the praise of three varieties (त्रैष्टुभेन त्रिधास्तुतेन—*Daya*.).

7. **Mahisa tri satani**, protects three hundred buffaloes or big animals [महिषा महिषाणां महतां पशूनां त्री शतानि (रक्षेत्)—*Daya*.].

Dayananda paraphrases the verse thus :

यथाग्निरिन्द्र स्तूयमस्य (जगतो मध्ये) त्री (भुवनानि प्रकाशयन्) सरांसि पिबद् वृत्रहत्याय सुतं सोममपचत् (तथा) सखा ऋत्वा सख्ये साकं मनुषो महिषा त्री शतानि (रक्षेत्) ।

Just as Agni (fire) and Indra (the sun) very readily in the midst of these three worlds give light and drink up the water of all the ponds and for the destruction of *Vṛtra* (the clouds) quaff or ripen the extracted Soma, in the same way, you, the friend, in lieu of friendship offer protection to the three hundred big animals.

8. Here again, we have a similar reference.

Mah, माः, make or create (रचयेः—*Daya*.).

Mahisanam aghah mah, महिषाणां अघः माः, make the animals who are not to be killed (महिषाणां महतां पदार्थानां अघः अहन्तव्यः माः रचयेः—*Daya*.).

Sayana interprets quite contrary to the above; you had eaten the flesh of the three hundred buffaloes (महिषाणां पशूनां माः मांसांनि, अघः भक्षितवानसि) ।

Ahim, = *vṛtram* = clouds; also nescience.

9. For *usanas*, उशनस्, and *Kutsa*, कुत्स; see earlier references.

Usana, the one desirous of something (उशना कामयमानः—*Daya*.; उशना काव्यश्च—*Sayana*).

Kutsena, by determined and firm actions, like an adamant stone (कुत्सेन वज्रेणेव दृढेन कर्मणा—*Daya*.).

10. **Anasah dasyun amṛnah**, confounded the mouthless (i.e. dumb or voiceless) mischievous persons.

Anasah, (अनासः आस्यरहिताम् । आस्यशब्देन शब्दो लक्ष्यते । अशब्दान् मूकान्—*Sayana*). **Dasyus** are perhaps those who are unable to pronounce words properly (cf. *mlecha*).

11. **Gauriviteh**, गौरिवीते, of the preceptor (यो गौरीं वाचं व्येति सः; गौरीति वाङ्नाम्, Nigh. I.11—*Daya*.).

Piprum, egoistic tendency; the pervading (पिप्रं व्यापकम्—*Daya*.).

Vaidathinaya, for the intellectual snob, for the enemies pertaining to a battle (वैदिथिनाय विदिथिना संग्रामकर्त्रा निमित्ताय—*Daya*.).

Rjisva, ऋजिष्वा, for the straightforward one; one resembling a dog (ऋजिः सरलश्चासौ श्वा च—*Daya*.).

Hymn-30

1. **Haribhyam**, by speed and attraction (वेगाकर्षणाभ्याम्—*Daya*.); by ones own car, by two horses; (हरिभ्यां स्व वाहनाभ्यां, अश्वाभ्याम्—*Sayana*.).

Sukharatham, an easy chariot, a chariot for composts (सुखाय रथस्तुखरथस्तम्—*Daya*.); a car with pleasant eye-door (सुखरथं शोभनाक्षद्वारः रथो यस्य स सुखरथः—*Sayana*). *Sayana* gives an etymology of *sukha* (सुख) and thence of *Sukharatha*; the one which in a beautiful way digs, carves or draws lines on ground—a chariot of this type (सुष्ठु खनति लिखति भूमिमिति वा सुखम् । तादृग् रथम्) see Nir. III.13 (सुहितं खेभ्यः खः पुनः खनते:). From what root is *sukham* (happiness) derived? It is so called, because it is useful for the senses (खं, kham, senses). *Kham* (sense) again is derived from the root *khan*, to dig).

6. **Maruts**, cloud-bearing winds; breaths; mortals; and also praises (मरुतः महद् खन्ति वन्दतीति स्तोतारः—*Sayana*.).

7. **Namuci** ever-clinging evils.

Gatum, happiness (गातुं सुखम्—*Sayana*); earth and speech (गातुं भूमि वाणी वा—*Daya*.).

Manave, for a righteous man (मननशीलाय धार्मिकाय मनुष्याय—*Daya*.).

Sayana identifies *Manu* with the Rsi of the Hymn, मनवे नमुचिनाप-हृत गोघनाय मह्यम्—to me whose wealth of cattle has been carried off by *Namuci*.

For *Namuci*, see I.53.7; II.14.5; V.30.7; 8; VI.20.6; VII.19.5; VIII.14.13 and X.131.4.

8. **Rodesi**, from earth to heaven; from body to mind.

10. **Gavah**, rays (गावः किरणाः—*Daya*.).

Vatsaih, the separated ones (वत्सैः वियुक्ताः—*Daya*.; वियुक्ताः—*Sayana*).

Indrah—the sun (*Daya*.).

11. **Babhrudhutih**, effused by Babhru (बभ्रुणाभिपुताः—*Sayana*); cleansed by the enlightened ones or by learned persons (बभ्रुभिर्घृतविद्वैर्घृताः पवित्रीकृताः—*Daya*.).

12. **Rusama**, रुशमा, brilliant sages; the one who turns out the tormentors (ये रुशान् हिमकान् मित्वति—*Daya*.).

According to Sayana, the Rusamas are the people of the same name, the principality of Rñancaya (ऋणञ्चय).

15. **Gharmascit**, like the hot one, like the Mahavira pitcher or ewer.

Ayasmayah, golden; shining like gold (हिरण्यमिव तेजोमयः—*Daya*.).
Ayas is usually iron, but here it means gold.

Hymn-31

For verse 2, see Nir. III.21.

2. **Amenan cit**, those who are without women; mena (मेना)= woman (मेना शब्दः स्त्रीवाची, अपगतस्त्री कांश्चित्—*Sayana*); those who are without alluring women (अविद्यमाना मेना प्रक्षेपकर्त्र्यः स्त्रियो येषां तान्—*Daya*.).

Janivatah, one with wife (जनिवतः जायावतः—*Sayana*); progenitor (जन्मवतः—*Daya*.).

Menah (मेनाः) and *gnah* (ग्नाः) are synonyms of women.

Striyah (स्त्रियः) is derived from $\sqrt{\text{स्यै}}$, meaning to be bashful (स्त्रियः स्त्रियायतेरपत्रपणकर्मणाः।)

Menah (मेनाः) are so called because men honour them (मेना मानयन्त्येनाः).

Gnah (ग्नाः) are so called because men go to them (ग्ना गच्छन्त्येनाः)
—*Nir.* III.21.

4. For *Rbhus* and *Tvastṛ* see earlier notes.

5. For *marut* and *dasyu*, see earlier notes.

7. For *susna* (शुष्ण), see I.11.7; 33.12; 51.6; 56.3; 63.3; 101.2; 103.8; 121.9; 10. II.14.5; 19.6; III.31.8; IV.16.12; 30,13; V.29.9; V.31.7; 32.4; petty tendency; also the name of an Asura—*Sayana*.

Susnasya, of strength; (बलस्य—*Daya*).

8. **Yadu**, a hard working man (यदवे मनुष्याय—*Daya*); a king of the name *Yadu*—*Sayana*.

Turvasu; strong man (सद्योवशकरण समर्थाय, one who can easily take possession—*Daya*).

Susna, शुष्ण, petty tendency.

Kutsam, intellectual; also the spoiled one (कुत्सितम्—*Daya*).

Indra, resplendent.

Usanas, men of a genius (उशना कामयमानाः, the one with aspirations—*Daya*).

9. **Karne vehantu**, here *Sayana* interprets *karna* (कर्ण) as praiser or *yajamana* (स्तोत्राणि कुणोति करोतीति कर्णः—*Sayana*); in that by which one does (कुर्वन्ति येन तस्मिन्—*Daya*).

10. **Avasyuh**, one desirous of protecting himself (आत्मनोऽवो रक्षणमिच्छुः—*Daya*).

Tavisim, army (तविषी सेनाम्—*Daya.*); strength or force (तविषी बलम्—*Sayana*).

11. **Etasah**, एतशः, see earlier notes (अश्वोऽश्वकमिव, as horse to the horse rider—*Daya.*).

Uparam, like a cloud (उपर मेघमिव—*Daya.*; Nigh. I.10; a synonym for cloud).

Jujuvansam, going rapidly or with great speed (जुजुवांसं वेगेन गच्छन्तं, *Sayana*; अनिशयेन वेगवन्तम्—*Daya.*).

Paritakamyayam; in the battle (परितोगच्छन्त्यस्यां भटाः इति परितक्म्या संग्रामः—*Sayana*); in the night,—pieasing from ail the sides (परित. सर्वतस्तक्मानं भवन्ति यस्यां तस्यां रात्रौ—*Daya.*).

Bharat cakram etasah, Etasa has borne away the wheel (*etasah*, एतशः, is used for etasaya, एतशायः he or Indra has taken wheel for *Etasa*—*Sayana*).

Hymn-32

For verses 1 and 6, see Nir. X.9 and VI.3 respectively.

1. **Danavana**, wicked persons (दुष्टजनम्—*Daya.*).

Khani, खानि, the holes or interstices of the clouds (मेघस्थोदक निर्गमनद्वाराणि—*Sayana*; sense-organs (इन्द्रियाणि—*Daya.*).

3. *Sayana* refers to an allegory; from the body of *Vṛtra* sprang the more powerful *asura*, named *Susna* (शुष्णः); allegorically, it means that the exhaustion of clouds was followed by a severe draught, which Indra, or the atmosphere had then to remedy.

4. **Danavasya bhamam**, from the wrath fire of the wicked (दुष्टजनस्य क्रोधम्—*Daya.*). To *Sayana*, here the *danava* is *Vṛtra*, and *bhamam*, his wrath (क्रोधवाचि भामशब्देन क्रोधादुत्पन्नः शुष्णामुरो लक्ष्यते), from which arose another demon named as *Susna*; who was also subsequently killed by Indra.

Miho napatam, mibah is by the rain; or showering; *napatam*, the one who cannot fall (अपतनशीलम्—*Daya.*) or the protector of showering cloud. (मेघस्य नपातं पातारं रक्षितारम् । अत्र नपाच्छब्दः पातरि वर्तते;—see “प्राणो वै तनून्पात्स हि तन्वः पाति”—*Ait. Br. II.4*; the vital air is called the body—preserver, for it preserves the limbs—*Sayana*).

8. **Apadam**, footless, atram, measureless, **mrđhravacam**, speechless or with offensive or evil speech (अत्रम् योजति सर्वत्र व्याप्नोति तम् । मृध्रवाचं हिसितवाचम्;—*Daya.*; हिसितवागिन्द्रियम्, जृम्भाभिभूतम्—*Sayana*).

Hymn-33

1. **Samaryyah**, associated with the Maruts; the one fond of wars (सग्राममिच्छुः—*Daya.*); an epithet of Indra.

Sayana gives three interpretations : (i) together with mortals, i.e. with the worshippers (मर्त्यैः स्तोतृभिः सहितः); (ii) with the Maruts and other combatants (सहस्रियमाणैर्युध्यमानैः मरुदाभिः), and (iii) fit for or suited to war (समरार्हः).

3. See also Yv. X.22, with certain variations chiefly in the first hemistich.

5. **Ahisusma**, the sun or sun-like; who dries up the cloud (योऽहि मेघं शोषयति स सूर्यस्तदवद् वर्त्तमानः—*Daya.*); the one of all pervading strength; all powerful Indra (अहिरयनाद् । सर्वतो व्याप्त बलेन्द्र, त्वदनुग्रहात्—*Sayana*).

Prabhṛthah is highly acceptable (प्रकर्षेण धत्तव्य —*Daya.*); or war or sacrifice (संग्रामः, यज्ञः); **bhagah**, one with fortunes (ऐश्वर्यं योगः—*Daya.*).

May a faithful follower or ally (सत्त्वाभृत्यादिः) come like **Bhaga**, as an associate (चारुः सगन्ता) to be commanded (हृव्यः) in sacrifices or deified (प्रतिभटैराह्वातव्यः) in battles: as the divine **Bhaga** comes as our ally, so may followers and others come (*Wilson*).

6. **Nṛtamanah**, dancing (नृत्यन्—*Daya.*), or exulting (*Wilson*).

Enim rayim, white riches, or riches worth having; brilliant wealth (एनीम् एतवर्णां श्वेतवर्णान्—*Sayana*; प्राप्नु योग्याम्—*Daya.*; रयि धनम्).

9. **Vidathasya**, of the one worth having (लब्धुं योग्यस्य—*Daya*.); a king of this name—*Sayana*.

See V.29.11, a verse in the earlier hymn, *vidathin*, as the son of Marutasva and father of R̥jisvan (वेदधिनय) —*Wilson*. But no king of the name of *Vidatha* is anywhere mentioned even in the subsequent mythological literature.

Cyavatanah, in the state of being obtained; bestowing upon (च्यावयन् सन्); **Dadanah**, giving to me.

10. **Dhvanyasya**, one expert in sounds (ध्वनिषु कुशलस्य—*Daya*.).

Lasmanyasya, one born with noble indications (सुलक्षणेषु भवस्य—*Daya*.).

Sayana regards *Dhvanya* as the son of *Laksmāna*,—unknown figures.

Hymn-34

For verse 3, see Nir. VI.19.

2. **Sahasra-bhṛstim**, the one causing thousands of destructions (भृष्टयः भञ्जनानि दहनानि यस्मात्तम्—*Daya*.); thousand-edged (*Wilson*); or of unbounded lustre (अपरिमित तेजाः—*Sayana*).

3. **Tatanustim**, one who desires an extended race (विस्तारं—extension—*Daya*.; तवं धर्मसंतति नृदति वष्टि कामयते कामानिति ततनुष्टिः, he who desires an extended race or *santati* सन्तति—*Sayana*).

Tanu-subhram, one whose body is clean (शुभ्राशुद्धा तनूर्यस्य तम्—*Daya*.; or is decorated with ornaments etc. शोभनीया अलंकारादिभिः—*Sayana*).

Both the above terms relate to a self-cherisher not offering sacrifice (तादृशं स्वपोषकं अयज्वानम्—*Sayana*).

4. **Na atah isate** (न अतः ईषते), does not turn away; does not destroy (न निषेधे अतः ईषते हिनस्ति—*Daya*.; does not fear, or does not go from hence—न विभेति न गच्छति वा—*Sayana*).

Sayana discusses in the light of this verse the consequences of a man who has committed such crimes as of killing father, mother or brother. Indra does not forsake such a sinner, for verily he desires his offerings. The doctrine enunciated here is that devotional merit compensates for want of moral merit; the converse is also implied by a passage quoted by Sayana where it is mentioned that sanctity (or high moral values) does not compensate for want of devotion. Indra says that he gave to the wolves the *Paulomas* in the firmament, and the *yatis*, the *kalakanjyas* and *arunamukhas* upon this earth, since these *yatis* did not worship him or praise him (इन्द्रो यतीन् सालावृकेभ्यः प्रायच्छत् अन्तरिक्षं पौलोमान् पृथिव्या कालकञ्ज्यान् रुन्मुखायतीन् सालावृकेभ्यः प्रायच्छत्) ।

9. **Satrim**, शत्रिम्, dispeller of distress (दुःखविच्छेदकम्—*Daya*.).

Agnivesim, अग्निवेशिम्, the dynamic one, energetic one, who enters into the fire (योऽग्निं प्रवेशयति तम्—*Daya*.).

Hymn-35

2. **Catasrah**, the four behaviours, physical, vital, mental and spiritual realms; on sociopolitical plane, the four policies of the state, *sama* (साम)—reconciliation, *dama* (दाम)—allurement of riches and posts, *danda* (दण्ड), force, terror and brain-washing; and *bhada* (भेद), i.e. division or divide and rule (*Daya*.); or four classes of people, the Brahmana, Ksatriya, Vaisya and Sudra.

Tisrah, the behaviours pertaining to three realms physical, vital and mental; three classes in state—assemblies (councils), people and army (सभा, प्रजा, सेना—*Daya*.); or three classes of people, the *dvijas*,—the Brahmana, Ksatriya and Vaisya; or three worlds.

Panca, the domain of five organs of senses; the five elements—earth, water, fire, air and ether, or the five classes of men—the *Panca janyas* or *Panca-Ksitinam* (the four *varnas* and the out-caste or unclassified; or Deva, Pitṛ, Manusya, Gandharva and Raksas).

5. **Adrivah**, like a cloud; like the sun (मेघयुक्त सूर्यवद् राजमान—*Daya*.; bolt-like Indra वज्रवद्विन्द्र—*Sayana*).

Satakrato sarvaratha, सर्वरथा, by the chariot which goes everywhere, (सर्वद्वय्याप्तेन रथेन—*Sayana*); the one to whom all the chariots belong,

such a Satakratu, Indra or one with supreme wisdom (सर्वरथा सर्वरथा यानानि यस्य सः, शतक्रतो अमितप्रज्ञ—*Daya.*).

7. **Ava ratham**;—here अवा = अन्, to protect (निपातस्य चेति दीर्घः); protect the chariot (*Daya.*); here *ratham* may mean a son also (रथं रंहणस्वभावं वा पुत्रम्—*Sayana*).

Hymn-36

2. **Hanu**, हन्, lips, mouth, or jaws; or mouth and nose (मुखनासिके—*Daya.*).

Sipre, this also means a pair of jaws; since *hanu* and *sipra* mean the same, the latter may be taken as qualifying the former and hence *Sipre* is beautiful (शिप्रे सुशोभिते—*Daya.*); or *hanu* means the one assisting in destroying or means of destruction (हनन साधनम्—*Sayana*).

3. **Amateh it**; devoid of intelligence (अमतेः निर्वृद्धेः इत् एव—*Daya.*); also through dread of poverty (दारिद्र्यादस्तोतुर्वाः; अमति = अस्तोतृ, the one who does not praise or worship, also अमति दारिद्र्यम् = poverty).

Hymn-37

For verse 1, see Nir. V.7.

1. **Svancah**, स्वञ्चाः, having a good gait, i.e. one whose manner of walking is good. Sacrificed to from all sides, the butter-backed (घृतपृष्ठः) having a good gait (स्वञ्चाः)—Nir. V.7; fire (स्वञ्चाः स्वञ्चनोऽग्निः—*Sayana*).

Ghṛtapṛsthah, butter-backed, or water-backed; glistening with oblations, (घृतपृष्ठः प्रदीप्तज्वालो घृतयुक्तपृष्ठप्रदेशो वा—*Sayana*).

Hymn-39

For verses 1 and 2, see Nir. IV.4 and IV.18 respectively.

1. **Mehanasti** (मेहना + अस्ति; also मे + इह + नास्ति); *mehana* is rain (वृष्टिः—*Daya.*); *mehana* is also praiseworthy (मंहनीयम्—*Sayana*); *tvadatam*, to be given to you, **radhah**, wealth (धनम्).

“O Indra, wielder of the thunderbolt, give us whatever excellent treasure there is, with both hands bring that wealth to us, O treasure-knower.”—Whatever (excellent), glorious and abundant wealth (चायनीयं मंहनीयं धनमस्ति) there is, O Indra, or that which I do not possess here (यन्म इह नास्तीति वा), as consisting of three words (मे + इह + ना), that wealth should be given to us, O wielder of thunderbolt.

Adrih (thunderbolt) is so called because it splits mountains or it may be derived from √अद्, to eat (Nir. IV.4).

2. **Akuparasya davane** (अकूपारस्य दावने) in the sence of unlimited food (अकूपारस्य अकुत्सितः पारो यस्य तस्य, दावने दावे—*Daya.*; दावने दावे—*Sayana*).

“May we obtain (lit. know) that unlimited gift of thine.”—The Sun is called *akupara* also, i.e. unlimited, because it is immeasurable; the ocean too is called *akupara*, i.e. unlimited, because it is boundless. A tortoise is also called *akupara* (अकूप + अर), because it does not move in a well.—Nir. IV.18.

3. **Ditsu**, the one anxious to give (दातुमिच्छु—*Daya.*; दानेच्छु—*Sayana*); bountiful.

5. **Atrayah**, free from threefold pains or from evils arising out of the three qualities (satva, rajas and tamas). To Sayana, the sons of Atri.

Hymn-40

For verse 4, see Nir. V.12.

2. **Vṛsa**, (वृषा) the showerer, either of happiness or of Soma juices.

Grava, pressing stones, or clouds (Nigh. I.10).

4. **Rjisin** from ṛju, straight; straightforward or simple (सरलादि युक्त—*Daya.*); acceptor of spiritless libation (सवनद्वयेऽभिषुतस्य गतसारस्य सोमस्य, तृतीय सवने प्राप्यायाभिपुतः योऽस्ति स ऋजीषः सोमः । सोऽस्यास्तीत्यृजीषी—*Sayana*; i.e. that which has been offered at the morning and midday ceremonies, and of which the residue is now presented at the evening sacrifice—*Wilson*).

The foaming *Soma* (ऋजीषी सोमः) : that which remains as residue after Soma is strained is called *rjīsam*, ऋजीषम्, i.e. something, which is

thrown away, hence Soma is called *rjisi*, ऋजीषी, i.e. containing the residue. This is also used as an epithet of Indra (अथाऽप्येन्द्रो निगमो भवति): *rjisi*, the wielder of thunderbolt (ऋजीषी वज्रो)—Nir. V.12 (see also Av. XX.12.7).

5. **Aksetravīt**, the one who does not know the place where he is actually standing: one not familiar with geometry (यः क्षेत्रं रेखागणितं न वेत्ति—*Daya*.).

Svarbhanuh, one which gets light from the sun; of the form of lightning (यः स्वरादित्यं भाति स विद्युद्रूपः—*Daya*.).

6. **Svarbhanoh**, of the nescience: of the light of the sun (आदित्य प्रकाशस्य—*Daya*.). In latter literature, it is the name of *Rahu* also (the shadow), the personified ascending node and the causer of an eclipse.

The word *Svarbhanuh* occurs only in the four verses of the Rgveda V.40.5; 6; 8; 9).

Turiyena, the fourth innate instinct (चिद्वशित) beyond physical, mental and intellectual; also by his *fourth* sacred prayer, i.e. by the four verses of this hymn (5 to 8).

Hymn-41

1. **De** (दे), = *Deva* (with an omission of a syllable *va*, permissible in the Vedic texts—अत्र छान्दसो वर्णलोपो वेति व लोपः, सुषां सुलुगिति विभक्तेर्लुक्—(Panini VII.1.39).

2. According to Sayana, the divinities worthy of praise are of two groups: *Stotrabhajah* (स्तोत्रभाजः) who share praises, and *havirbhajah* (हविर्भाजः), who share oblations. In this verse, we have the divinities of the first category.

3. **Divah Asuraya**, of the aspirants for clouds (कामयमानस्य मेघाय—*Daya*.); for the celestial destroyer of life, i.e. Rudra (दिवः द्योतमानाय, असुराय प्राणापहर्त्रे रुद्राय—*Sayana*); or for the celestial *asura*, or for the life giver, the sun or air (द्युलोकसम्बन्धिनेऽसुराय प्राणदात्रे सूर्याय वायवे वा—*Sayana*).

4. **Trita**, triple bounty (fire on the earth, wind in midspace, and the sun in heaven); or the one present on the earth, in the water,

and the midspace (त्रिषु क्षित्युदकान्तरिक्षेषु वर्धमानः—*Daya.*); also an epithet of *vayu* pervading in three regions.

9. **Parvatah**, clouds.

Tuje nah tane, in liberal donations (तुजे दाने अस्मभ्यं तने विस्तीर्णं—*Daya.*; तने विस्तृते तुजे दाने—*Sayana*; also *tuje* may also mean son, and *tane* grandson—तनेति पुत्रनाम (षष्ठमर्थे चतुर्थी) पुत्रस्य दान इत्यर्थः i.e. donation of a son; नः तुजे पुत्रे तने तत्पुत्रे—*Sayana*).

Vasavo na virah, the world-like heroes (वसवः जगतो वासवितारः वीराः न वीरा इव—*Sayana*; वीराः प्रजाशरीरबलयुक्ताः, one accomplished physically and intellectually—*Daya.*).

10. **Bhumyasya**, either of earth; or of midspace, and then *vr̥ṣṇah bhumyasya garbham*, the embryo of the firmamental rain (otherwise earth fertilizing rain).

12. **Puru na subhrah**, bright as cities (नगराणि इव श्वेताः—*Daya.*).

14. **Girah**, praises (स्तुतयः—*Sayana*); cultured speech (सृजिता वाचः—*Daya.*).

Dyavah, धावः, noble aspirations (सरयाः कामाः—*Daya.*); श्रोतमानाः स्वप्रतिपाद्यार्थं प्रकाशिन्यः ।

Candra-agrah, चन्द्रऽग्रहः, the joy-bestowing, or gold-bestowing (चन्द्र सुवर्णमानन्दो वाञ्छे यासां ताः—*Daya.*; आह्लादनं हिरण्यं वाञ्छे यासां ताः—*Sayana*, i.e. *candra* also means gold, besides joy).

15. **Varutri**, वरूती, protectress (अस्मदुपद्रव वारयित्री भवति, i.e. what or who keeps off oppression upon us—*Sayana*; वरसुखप्रदा—*Daya.*).

16. **Ahīrbudhnyah**, clouds born in firmament (अहिः मेघः, बुध्न्यः अन्तरिक्षेभव—*Nigh. I.3.*).

17. **Nirṛti**, see earlier notes, the earth (*Nigh. I.1*); mother earth.

19. **Ila**, mother-earth; adorable speech; *urvasi*, charming as lightning; or divine speech (उरवो बहवो वशे भवन्ति यया सा वाणी । उर्वशीति पदनाम —Nigh. IV.2).

Nadibhih, नदीभिः, by channels, nerves and veins, or rivers.

20. A verse of 10 syllables, known as *yajust-pankti* (याजुषी पंक्तिः); also known as *viraja* of one hemistich.

Hymn-42

3. **Kavitamam kavinam**, most wise amongst the wise.

Kavi is **Kranta-darshin** (क्रान्तदर्शिनः); a *seer* (or shewer) of the secret realms (Wilson translates the word as prophet, as if he can forecast the future too).

4. See Yv. II.15 with slight variations.

5. **R̥bhukṣah**, the same as **R̥bhuh**, here, though the term usually stands for Indra; enlightened sages (ऋषुक्षाः महान्—*Daya*.).

Purandhih, the same as *vibhu*, which completes the triad in this verse (*R̥bhu*, *vibhu* and *vaja*) along with *vaja* (पुरन्धिः पूर्वी बह्वी धीर्यस्य सः, the one with immense wisdom—*Daya*.).

6. **Marutvatah**, lord of vital principles (the one in the company of the distinguished wise persons, प्रशंसित विद्वद्भुक्तस्य—*Daya*.).

9. **Suryat yavayasva**, put apart from the sun (सूर्यात् सविदुः यावयस्व अभिश्रितान् कुह—*Daya*.); i.e. condemn them to darkness.

Brahma-dviṣah, the adversaries of prayers, mantras, of the Veda, of the supreme God, or of the Brahmanas (the intellectual class).

15. **Marutasya**, (मारुतस्य), of cloud-bearing rain.

Rudrasya, Cosmic vitality (प्राणादि रूपस्य वायोः, the vital breathings —*Daya*.).

17. A fragmentary verse, याजुषी पंक्तिश्छन्दः; the same repeated in Hymn 43.16; a verse of 10 syllables.

Hymn-43

1. **Sapte**, *sapta* means seven from its *sarpana* (सप्त सर्पणस्वभावाः सप्तसृप्ता संख्या—Nir. IV.26).

Sapta viprah—Divine speech in seven metres (*Gayatri usnik* etc.); wise in seven disciplines (the Veda and its six upangas (सप्तविधः मेधावी—*Daya.*; seven rivers इमं मे गंगे, X.75.5—*Sayana*).

2. **Dhenavah**, the milch kine, or rivers (*Sayana*); speeches like kine (गाव इव वाचः—*Daya.*).

4. **Duduhe sukram amsuh**, Soma yields its pure juice (*Wilson*); the Soma has milked the pure juice (शुक्रं निर्मलं रसं दुदुहे दुग्धे—*Sayana*; दुदुहे-दोग्धि, milked. शुक्रं—उदकम् water, अंशुः—किरणः (ray)—*Daya.*).

6. **Gnam**, ग्नाम्, a synonym of *stri*, woman; to *Sayana*, the proper name of a Devata; queen of knowledge (गच्छन्ति ज्ञानं यया the one through which knowledge is attained—*Daya.*); *menah* (मेनाः) and *gnah* (ग्नाः) are synonym of women; *striyah* (स्त्रियः), women, is derived from root *styai*, स्तयै, meaning to be bashful; *menah* (मेनाः) are so called because men honour them (मानयन्ति, *manayantī*).

Gnah (ग्नाः) are so called because men go to them. (Nir.III.21); *Sayana*'s derivation is “ग्नां देवीं सर्वैर्गन्तव्यामेतन्नामिकां देवताम्” ।

7. **Gharma**, see also V.30.15; ewer; sacrifice or austerity (यज्ञस्तापो वा—*Daya.*); *gharmah*, cauldron known as *Mahavira* (धर्मः महावीरः) in sacrifices. *Sayana* interprets the verse in the light of animal sacrifice: “The vessel which the priests celebrating, supply with butter, as if roasting a marrow-yielding animal with fire.”—(*Wilson*).

Vapavantam, encouraging the seed of knowledge to grow (विद्या बीजं विस्तरन्तम्—*Daya.*).

Agnina, by fire; by austerity and celibacy (पावकेनेव ब्रह्मचर्येण—*Daya.*).

Tapantah, roasting or heating; enduring or penancing for forebearance (सन्तापदुःखं सहमानाः—*Daya.*).

8. **Dhuram**, the axle (नर्भिः; धुरं यानाधारकाष्ठम्—*Daya.*); *anīh*, pin, bolt (भ्राणिः कीलकम्—*Daya.*); *nabhim*, axle of the wheel. As the cart cannot move if the axle of the wheel is not fixed by the pin or bolt, so the offering of the Soma is without efficacy unless the Asvins be present (*Wilson*).

9. **Pusna**, the nourishing bounty; (पुष्टिकरस्य—*Daya.*).

Vayoh, of the wind divine.

12. **Nīla-pr̥stham**, the one whose back is darkblue. (नीलसंवृतं पृष्ठं यस्य तम्—*Daya.*); Agni is Bṛhaspati and Bṛhaspati is Agni;—so infers Sayana from such epithets.

13. **Tridhatu Sṛṅgah**, the horns of three colours or three elements, white, red and smoky or black (शुक्लरक्तकृष्णगुणाः शृंगवत्यस्य सः—*Daya.*).

Gna, speech (Nigh. I.11).

14. **Raspirasah**, one equipped with all accessories of the fire-ritual, (रास्विरासः ये रा धनानि स्पृणन्ति ते, they who liberally give and distribute gifts and alms—*Daya.*).

15. **Mithunasah**, with wife (पत्नीभिः सहिता); **secante** (सेचन्ते सेवते—*Sayana*); *vayah*, food (sacrificial); one should jointly (i.e. husband and wife) offer sacrificial food, i.e. wife should participate with husband in sacred rituals (जायापती अग्निमादधीयाताम्—and similarly in the *Purva Mimamsa* (V. I.26) (अधिकाराध्याये षष्ठे स्त्रिया अप्यधिकारः स च पत्या सह, इति हि प्रतिपादितम्—*Sayana*). From देवोदेवः to दुर्मतौघात् the same as the latter half of verse 16 of Hymn 42.

16. The same as the verse 17 of the Hymn 42.

Hymn-44

For verses 1 and 8, see Nir. III.16 and VI.15 respectively.

The hymn refers to the glory of the sun, known as Indra, Surya, Agni, Aditya and various names. He is accompanied by his bride, the dawn (जनिवान् वै); the verses 10-13 refer to the allusive terms as क्षत्र, मनस, अवद, यजत, सध्रि, अवत्सार, विश्ववार, मायिन्, सदापृण, बाहुवृक्त, श्रुतवित्, तुर्य and सुतम्भर which need elucidations. According to Sayana, most of them are the names of the Ṛsis. They are the humanly attributes of a man.

Ksatra, voluntary assistance (royal family or a State, राजकुलस्य राष्ट्रस्य वा—*Daya*.).

Manasa, goodwill (यन्मन्यते तस्य—*Daya*.).

Evavada, pleasing nature. Dayananda explains eva-vadasya (एवऽवदस्य) as by which the attained qualities are told (एवान् प्राप्तान् गुणान् वदन्ति येन तस्य)।

(**Evah**, aspiring—कामयमानाः—*Daya*., गन्तव्यैः कामैर्गमनसाधनैरश्वैर्वा, by the means of transport, horses etc. V.41.5; एवाः गन्तारो युष्मान् भजमानाः—V.41.13—*Sayana*).

Yajata, reverence (यजतस्य यजन्ति संगच्छन्ते ये तस्य from √यज्, to unite. to go together—*Daya*.).

Sadhri, the spirit of coexistence (सध्रेः सहस्थानस्य—*Daya*.).

Avatsara, safety and protection (अवत्सारस्य योज्वतो रक्षकान् सरति प्राप्नोति तस्य—*Daya*.).

Visvavara, acceptable in totality (विश्ववारस्य समग्रस्वीकरणीयस्य—*Daya*.); see I.30.10; 48.13; 123.12; V.4.7; 28.1; 44.11; 80.3; and other references also for various other shades of meanings, विश्ववारं आविवरपदार्यमुक्तां—V.4.7; विश्ववारा या विश्वं वृणोति सा—V.28.1—*Daya*.).

Sadapṛṇa, ever rich in wealth, ever satisfying (सदापृणः यः सदा पृणाति तर्पयति सः—*Daya*.).

Bahuvṛkta, destroyer of the crooked by both hands (यो बाहुभ्यां दृष्टान् वृङ्क्ते छिनक्ति—*Daya*.).

Srutavit, fully learned (श्रुतऽविद्—यः श्रुतं वेत्ति, one who knows all that has been heard—*Daya*.).

Taryyah, skilful (यस्तीर्यते तरितुं योग्यः—one, worth going across, or worth crossing—*Daya*.).

Sutambhara, the sustainer of the created world (य उत्पन्नं जगद् विभक्ति—*Daya*.).

1. See Yv. VII.12.

Tam pratna-tha purva-tha visva-tha ima-tha, प्रत्नज्या पूर्वज्या विश्वज्या इमज्या, Him (thou milkest, like the ancient, like the farmer, like all; like the present (sacrificers), i.e. just as the ancient, as the former, as all, as these (sacrificers) milk. This, it is nearer then that. That, it is farther than this (Nir. III.16 on the Chapter of Similies, their various ways of expressing).

5. Wilson gives the literal translation thus : It is seizing with the trees the seized in the effused, the produce of the branching, in the embryos of the mind, well-moving (or) well-praised, among the speechholders, straight-sung, thou shinest; augment the protectresses, the life in the sacrifice. Wilson regards this verse as an obscure one, and Sayana's interpretation is also not intelligible.

8. **Yadr̥smin dhayi tam apasyaya vidat**,

By his skill, he won everything or all that on which the stake was laid, Nir. VI.15; यादृशे व्यवहारे ध्रियते तमपस्यया आत्मनः कर्मच्छया लभते—*Daya*. He obtains that blessing by his devotion, on whatsoever his desire has been fixed—यादृशमिन् यादृशे कामे ध्यायि धत्ते सामर्थ्यान् मनो गम्यते तम् । यथा निर्देशे प्रतिनिर्दोष्ट व्यत्वात् तादृशमित्यर्थो ज्ञातव्यः । तादृशं कार्यम् अपस्यया कर्मणा हविः स्तुत्यादिलक्षणेन विदत् विन्दते—*Sayana*).

Hymn-45

3. **Parvatasya**, of the cloud (मेघस्य—*Sayana*, *Daya*.).

Mahinam janse purvyaya, for the lives taken before the creation of earths (महीनां) and cloud (पर्वतस्य)—*Daya*.; to an ancient author of

sacred songs (महीनां महतीनां स्तुतीनां जनुषे उत्पादयिन्ने पृथयि प्रत्नाय, to an ancient getter or producer of praise, *Sayana*).

6. **Visi-sipram**, to the one attractive in appearance, to the one having attractive nose and chin (विशी शिप्रे शोभने हनुनासिके तम्—*Daya*.); to an enemy without a chin (विगत हनु शब्दम्—*Sayana*): *Manu* conquered the enemy without action, or as *sipra* (शिप्र) means also a nose, it might mean noseless; *Manu* is *Indra* and *visisipra* is *Vṛtra* (*Sayana*).

For *Vanik vankuh apa purisam*, see also I.112.11—याभिः सुदान् श्रीशिजाय वणिजे दीर्घश्रवसे मधुकोशः; a merchant always desires to exploit maximum in exchange of a little investment; according to *Sayana*, this refers to *Kaksivan*, who was such an aspirant.

7. **Dasa maso navagvah**, for priests adept in a nine-month sacrifice continuing for ten months (नवग्वाः नवमासपर्यन्तं गवार्यमनुतिष्ठन्तोऽङ्गिरसो नवग्वाः; it might refer to an occasion when priests of both nine and ten months rites offer worship. (cf. नवग्वासः सुतसोमास इन्द्र दशग्वासो, V.29.12).

Sarama, flowing, eulogistic or sacred speech (सरणशीला स्तुतिरूपा वाङ्मिरसां गवार्यमिन्द्रेण प्रहिता देवशुनी वा; may also refer to the bitch of *Indra*—*Sayana*; the responsive enjoyer, स-रमा, समानरमणा—*Daya*.).

10. **Suryah arhat sukram arnah**, the sun has mounted the bright waters, i.e. he has become visible everywhere (सर्वतः प्रादुर्भवति—*Sayana*); or it alludes to the sun's rising apparently out of the waters.

11. **Dasa maso navagvah**, see verse 7.

Hymn-46

For verse 8. see Nir. XII.46.

The verses 2 and 3 also occur in Yv. XXXIII. 48; 49.

3. **Svar**, one of the names of *Aditya* (स्वः आदित्यं—*Daya*.); स्वरादित्य उच्यते स्वरणात्—*Sayana*).

The fourteen names invoked here are Indragñi, Mitra-varuna, Aditi, Svah, Prthivi, Dyau, Marut, Parvata, Apah, Visnu, Pusan, Brahmanaspati, Bhaga, and Savitr.

4. **Rbhavah**, the spiritual preceptors (मेधाविनः—*Daya*).

Asvina, the pair of surgeons and physicians.

Tvasta, architects.

Vibhva, by capability (विभुता—*Daya*); or one of the *Rbhus* (ऋभूणामन्यतमो देवः—*Sayana*).

8. May the divine women (देवपत्न्यः), wives of gods, Indrani, Agnayi, Asvini, Rat enjoy themselves. May Rodasi and Varunani hear us. May the goddesses enjoy that which is the proper season of consorts.

Indrani is Indra's wife (इन्द्राणीन्द्रस्यपत्नी); Agnayi is the wife of Agni (अग्नायी, अग्नेः पत्नी); Asvini, wife of the Asvins (अश्विनी, अश्विनोः पत्नी); Rat (राट्), she who shines (राट् राजते); Rodasi, wife of Rudra (रोदसी, रुद्रस्य पत्नी); Varunani, wife of Varuna (वरुणानी, वरुणस्य पत्नी). May the goddesses enjoy, i.e. long for that, the proper season of consorts (ऋतुकालो जायानाम्)—Nir. XII.46.

Dayananda's interpretation of these terms is : *Rat Indrani*, wife of a resplended and reputed person (परमैश्वर्ययुक्तस्य पत्नी या राजते); *Agnayi*, wife of a person, vigorous as fire (पावकवद् वर्तमानस्य पत्नी); *Asvini*, wife of a person, moving with speed (आशुगामिनः स्त्री); *Rodasi varunani*, wife of a venerable person generous like earth and heaven (द्यावापृथिव्याविव वरस्य भाय्या).

In the cosmic creation, each and every Nature's bounty is considered as a pair, and for the fruitfulness, the consort is expected to wait for the proper season of mating, the *Rtukala* (ऋतुकाल), the universal function in the organic and inorganic worlds both.

Hymn-47

1. **Divah**, from heaven; from light (प्रकाशात्—*Daya*.).

Mahi or the adorable (पूजनीया—*Daya*.; महती—*Sayana*) is used for dawn (*Wilson*).

Mata, the adorable mother (मान्यकारिणी जननी—*Daya*.; the creator of light or deities (प्रकाशस्य देवानां वा निर्मात्री—*Sayana*).

Duhitur bodhayanti, making the awaking of the daughter i.e. of the earth. *Usa* or dawn is the daughter of heaven, the bride of the earth (ब्यूच्छा दुहितृदिवः—I.48.1; दिवो दुहिता भुवनस्य पत्नी VII.75.4; प्रजापतिर्ब्रह्मा दुहितरमम्यध्यायद्विदवमित्यन्ये ब्राह्मणसमित्यन्ये Ait. Br. III.33). The relations between the heaven, the dawn and the earth have been elucidated by Dayananda in respect to the relations between a daughter, her parents and teacher and the husband, to whom she is married.

3. **Prsniḥ asma vi cakrame rajasah pati antao**—(See also Yv. XVII.10). *Asma* (अस्मा), cloud (मेघः—Nigh. I.10); all-pervading (सर्वत्र व्याप्तः) or like a stone (*Sayana*).

Prsniḥ, sky or midspace (नभः—Nigh. I.4); the sun (आमृत एनं वर्णं इति पृथ्वादित्यः—*Sayana*); *rajasah* (रजसः) of midspace (*Sayana*); of the one born in the *Loka* (लोकजातस्य—*Daya*.).

4. **Catvarah**, the four (the four priests, चत्वारः ऋत्विजः—*Sayana*); the four elements—earth, water, fire and air (*Daya*.).

Tridhatavah, the possessor of three characteristics (त्रयः सत्वरजस्तमांसि घातबो धारका येषान्ते); or three weatherseasons—cold, hot and rainy (त्रिघातवः त्रिप्रकाराः शीतोष्णवर्षभेदेन त्रिविधाः—*Sayana*).

5. **Iha-ihā jate yamyā sambandhu**, here *yamyā* is the pair of night and day (यम्या रात्रिदिने—*Daya*.); The firmament is supported or maintained in its place by the various changes of times and seasons which it may be considered to generate (*Sayana* and *Wilson*).

Yat im vibhṛtam (यत्+ईम्+विभृतः), associated and equally allied (this refers to *vāpuh*, the form or body, or firmament, मण्डलम्). Also *im* (ईम्) means water (ईम् उदकम्—*Daya*.; Nigh. I.12).

Hymn-48

For verse 1, see Nir. V.5.

1. **अध्रौ अपः** = अध्रे आ अपः = अध्रा आ प्रपोऽध्रेऽप्य इति—Waters in the cloud, i.e. waters on the clouds [waters in the cloud, i.e. waters resting on the cloud, प्रपोऽध्रेऽप्येति]—Nir. V.5.

Mayini, cosmic intelligence (माया प्रज्ञा विद्यते यस्यां सा—*Daya.*); delusive (energy of Agni or lightning)—*Wilson*; also *Sayana*; the same as *Maya* or divine wisdom (मायेति प्रज्ञानाम् । प्रज्ञावती सती—यत् यस्य सम्बन्धिनी माध्यमिकी वागिति वा योज्यम्) ।

2. **Apacih apara apejate**, here *apacih*, अपाचीः, one with the downward flow (या अधोऽञ्चन्ति—*Daya.*); dawns which have turned back (अपाचीः अपाञ्चनाः प्रतिनिवृत्तमुखीः, अपराः अन्या आगामिनीः उषसः—*Sayana*).

Apejate, causes to go away (अपचालयति—*Sayana*); causes to shake (अपकम्पते—*Daya.*).

Devayur janah, the devout person (देवान् विदुषः कामयमानः जनः—*Daya.*).

4. **Parasoh iva**, परशोः इव, like a *parasu*; *parasu*, a deputy (परशोरिव प्रतिपरशोः प्रतिनिधिमिव पश्यामि । परशूर्यया स्वस्वामिनोऽभिमतं साधयति तद्बदित्यर्थः—*Sayana*).

Tam asya ritim parasoh iva, the text has no verb; *Sayana* supplies the verb *pasyami*, and interprets *parasu* by *pratnidhi*, a deputy, a substitute : in like manner as a deputy fulfils the will of his master, so the functions of *Agni* make him the deputy, or representative of *yajamana*; or *parasu* may imply an axe, as usual, which accomplishes the object of the *wood-cutter* as *Agni* does that of a sacrificer. (*Wilson*)

Hymn-49

1. **Bhagam Vibhajantam**, similar to *bhagah vibhakta* (V.46.6); *Bhaga* is the distributor of wealth (धनं विभागकर्ता—*Sayana*; भगं ऐश्वर्यं च रत्नं रमणीयं धनं विभजन्तं विभागं कुर्वन्तम्—*Daya.*); see also IV.17.11 (राघो विभक्ता संभरश्च वस्वः) ।

3. **Adatraya dayate varyani**, i.e. the fire consumes excellent consumable timbers (अदत्रया वरणीयानि काष्ठानि दहते); or as epithet to Agni, the nourishing, the desirable, the uninjurable Agni (अदत्रया अतुं योग्यान्यन्नादीनि दयते ददाति वार्याणि वरितुमर्हणिवूषा पुष्टिकर्ता भजः भजनीयः—gives nourishing and desirable food—*Daya*).

5. **Pra ye vasubhyah ivat-a namah**, presented to the rich people (the *Vasus*) the moving and sustaining food; by moving food (गमनवदनम्—*Sayana*), the dairy products, as milk, butter and honey and others are intended, obtained from cattle or other creatures;—*Sayana* unnecessarily interprets it as animal flesh (नमः अन्नं पशुवात्मकम्) used as food.

Hymn-50

1. See Yv. IV.8.

2. **Te hi raya te hi a—prce sacemahi sacathyaih**—Here *raya* (राया), by wealth; a-prce (आप्तृचे), for the relation on all sides, *sacathyaih*, in the company of all close relations (सचथेषु समवायेषु भवैः—*Daya*). We seek to unite with our desires (*Wilson*); ते उभये राया धनेन सचेमहि, संगच्छेमहि, आप्तृचे आपर्चनीयाः, सचथ्यैः सर्वैः कामैः—*Sayana*; also ये च राया सर्वान् रक्षन्ति, ते प्रीतिमन्तो जायन्ते ये हि आप्तृचे समन्तात् सम्पर्काय सचेमहि सयुञ्जमहि सचथ्यैः सचथेषु समवायेषु भवैः i.e. those who serve others with wealth, they are blessed with happiness. We should unite with them, who care to maintain good relations with all (*Daya*).

3. **Nrn Atithin**, the righteous guests who lead on good paths (अग्रमार्द्वियोज्य धर्मपथं गमयितृन् अनियन्तिथीन्—*Daya*). An invocation for male descendants, guests and wives (नृन् अनिथीन्, पत्नीं)—*Wilson*.

4. **Yatra vahni abhi-hitah**, where the fire is placed or established. *Sayana* misinterprets the words as sacrificial post and victim, on the basis of the word *dronyah pasuh* (द्रोण्यः पशुः—द्रोणेषु शीघ्रगामिषु भवः, पशुः यो दृश्यते—यत्र द्रोण्यः पशुरिवाग्भिहितो वल्लिर्दुद्रवत्—*Daya*). Here *pasuh* stands for cow, from which flows milk collected in a pot of wood (द्रोण्यः).

Hymn-51

1. **Umebbih**, with all protecting Nature's forces (रक्षणादिकर्तृभिस्सह—*Daya*.; रक्षकैः—*Sayana*). For ऊमाः see III.6.8; IV.19.1; V.52.12; VII.39.4; X.6.7; 31.3; 77.8; 120.1; 3; ऊमासः I.66.3; ऊमेभिः V.51.1; ऊमेभ्यः X.32.5 and ऊमै I.169.7. Being protectors, they are identified as Pitṛs also.

5. **Piba sutasya andhasah abhi prayah**, enjoy the extracts of food and herbal drinks (सुतस्य निष्पन्नस्य अन्धसः अन्नस्य रसान् अभि प्रयः कमनोयं जलम्—*Daya*.; प्रयः अन्नं सोमाख्यं; सुतस्यान्धसः अभिभूतमन्धोज्जनं सोमलक्षणं पिब—*Sayana*).

6. **Arepasau**, benevolent (दयालु—*Daya*.).

8. **Atri-vat**, like atri; atri, one free from threefold pains or vices, physical, mental and spiritual; also like the one pervading (आपकवत्—*Daya*.).

11. **Aditih**, the mother Infinity; the indivisible one (अखण्डिता—*Daya*.).

Anarvanah, unyoked (अप्रत्युतः—*Sayana*; अनश्वस्य—*Daya*.); one whom none resists.

Pusa, the giver of strength, the nourishing (पुष्टिकरः दुग्धादि—*Daya*.).

Asurah, cloud (मेघः).

12. **Adityasah**, suns and other luminary bodies; a *brahmacarin* of the first grade; months of a year (*Daya*.).

13. अद्या = अद्य (निपातस्य चेति दीर्घः) ।

Rbhavah, men of wisdom; the architects.

Rudrah, Lord of terror.

Hymn-52

For verses 6 and 9, see Nir. VI.16 and V.5 respectively.

The hymn is devoted to The Maruts. On the physical plane, The *maruts* are the cloud-bearing winds, with occasional lightning resembling highly polished javelins of soldiers. On the social plane, The Maruts are the dedicated leaders of a well-developed society, deserving our admiration and appreciation. Dayananda interprets the hymn in this light. On the metaphysical plane, The Maruts are those human impulses, which help us in dispelling darkness, and ultimately bring forth the divine bliss. All invocations, offerings, libations and drinks are to feed these impulses.

6. **Marutah jajjhatih iva**, The Maruts like the waters, winds accompanying roaring clouds. Jajjhatih means waters so called because they produce a sound (Nir. VI.16).

9. **Parusnyam urna** etc. the cumulus (or woollen) clouds along the sustaining river (परुष्या पालनकव्यम्—*Daya.*).

For *Parusni*, see IV.22.2, V.52.9; VII.18.8; 9; VIII.74.15; 93.13; X.75.5.

Uta pavya rathanam adrim bhindanti ojasa

Lo, with the rim of their chariots, they rend the mountains with their might. Here *pavi* means the rim of a wheel because it brushes away the earth. (पवी रथनेमिभ्रंवति; यद् विपुनाति भूमिम्—Nir. V 5.)

10. On the basis of this verse, The maruts have been postulated to be classified under four heads :

(i) **apathayah** (आपथयः), those following the path forwards or onwards (those impulses which lead a person onwards to a better spiritual life; or the clouds moving upwards);—समन्तादभिमुखं पन्था येषान्ते;

(ii) **vipathayah** (विपथयः); those following an opposite or contrary path (impulses which lead to a lower trend of life; clouds moving in a downward direction);—विविधा विरुद्धा वा पन्थानां येषान्ते;

(iii) **antah patha** (अन्तःपथा); those following the paths leading into the hollowness (impulses leading to the disclosure of inner mysteries of consciousness; the clouds sinking into the hollowness of mountains);—अन्तराभ्यन्तरे पन्था येषान्ते; and

(iv) **anupathah** (अनुपथाः), those following the path of smoothness; only treading on the paths shown by others; clouds which spread smoothly—अनुकूलः पन्था येषान्ते—(Daya.).

17. **Sakinah**, potent persons (शक्तिमन्तः—Daya.).

Sapta me sapta, seven and seven or seven into seven i.e. 49 (seven vital elements, five breaths, mind and the soul; seven classes of men; the five of the *Pancajanya*, the Sanyasins of the universal brotherhood, and the criminals the seventh; The Maruts are of seven groups (सप्तगणा वै मरुतः—Tai.S. II.2.11.1—अदितिगर्भे वर्त्तमानं वायुमिन्द्रः प्रविश्य सप्तधाविदार्यं पुनरेकैकं सप्तधा व्यदारयत् ते एकोनपञ्चाशत्मरुद्गणा अभवन्निति पुराणेषु प्रतिद्धम्—*Sayana*). This is how, in mythology, from one became seven and the each one again split up into seven and thus 49 classes of The Maruts—*Sayana*).

Yamunayam, in the actions associated with the pair of *Yama* and *Niyama* (see the *Yogasutras*)—यमनियमान्वितायां क्रियायाम्—Daya.; for the word *yamuna*, see V.52.17; VII.18.19 and X.75.5. The *Nadyah* hymn of the *R̥gveda* (X.75) quotes a series of terms, which have been explained by the *Nirukta* (IX.26) Ganga, Yamuna, Sarasvati, Sutudri Parusni, Marudvṛdha, Asikni, Arjikiya, Vitasta and Susoma. The *Ganga* is so called from going (√ गम्). The *Yamuna*, she flows, *joining herself*, or she flows gently. Every confluent river is thus the Yamuna; every confluent channel or nerve in our human system is the Yamuna. On the Adhyatma plane, every confluent impulse is the *Yamuna*. In an army, the array of marching troops is a river (*nadi*).

Hymn-53

In this hymn also, The Maruts have been invoked. The Marut is a *mortal man* (मर्त्तु = मर्त्य) in human society; some of the *Maruts* are leaders, the devoted workers in the society.

According to Dayananda, such persons have been invoked in this hymn. The bands of Maruts, with weapons, bows, helmets, and breastplates, represent the troops of soldiers. On the *adhidaivata* plane, the Maruts are the rain-bearing clouds, with occasional lightning and thunder, marching with speed, as if in chariots yoked with spotted deers, horses or mares; they are the nimbus, cumulus, cirrus and stratus, and rising high in the heaven, silent and thundering, occasionally pour down on our dry lands, and thus contribute to the land fertility and harvest. The entire poetry with sublimity and fervour is depicted in the present and the following hymns. Such cloud-bearing winds are also present in our conscious, sub-conscious and supraconscious realms, with impulses dark, deceptive and even disheartening; in the midst of such frustrations, we have occasional flashes of divine enlightenment, and finally a shower of bliss, knowledge and supreme beatitude.

3. **Arepasah**, free from sins and blemishes (दोषलेपरहिताः—*Daya.*); also formless; intangible. (See I.64.2; 124.26; 181.4; V.51.6; 53.3; 57.4; 61.14; 63.6; 73.4; 6; IX.70.8; 101.10; X.78.1; 91.4). (अरेपसः = अलेपसः = अलिप्ताः; अलेपास्ते—non-entangled—*Sayana*).

4. **Khadisu**, खादिषु; in anklets or bracelets; rings (*kataka*) for hands and feet; *khadi* is a *hasta-tranaka* (हस्त-व्रणक), that is, a guard for the hand, or arm. For words, connected with *khadi*, see खादः—I.166.9; V.54.11; VII.56.13; खादिः I.168.3; खादिनः II.34.2; खादिनम् VI.16.40; खादिषु V.53.4; X.38.1; and खादिहस्तम् V.58.2.

According to Sayana, खादिनः शत्रूणां खादका मरुतः स्वकीयैराभरणैर्जायन्ते, यद्वा खादः कटकम् । II.34.2; खादिषु हस्तपादस्थित कटकेषु; हस्तेषु खादिश्च कृतिश्च I.168.3; यत्सु खादयः (V.54.11).

Dayananda translates खादिषु as in foods etc. (भक्षणदिषु); खादयः as the consumers (भोक्ताः, V. 54.11.)

9. **Rasa, anitabha and kubha** (रसा, अनितभा, कुभा); the nuclei of dust (रसा—पृथिवी—*Daya.*); indefinite or variable light or heat, causing fluctuations of pressure or absence of light; अनितभा—अप्राप्तदीप्तिः—*Daya.*); and the rotatory motion of the earth (कु=earth), or the undesirable or unfavourable light (कुत्सित प्रकाशाः—*Daya.*)—these are the causes for the flow and precipitation of cloud-bearing winds. Sayana regards these three terms as denoting three Indian rivers of these names, not identified.

(**Rasa**, रसा, means river also,—रसा नदी भवति, Nir. XI.25; रसनवती शब्दवती).

Anitabha, that which is not *itabha*, इतभा, इता प्राप्ता सा यस्या सा इतभा—*Sayana*). According to some authorities, the *Rasa* is a river, whilst *anitabha* and *kubha* are the adjectival nouns to qualify the *Rasa*.

Kramuh sindhuh, the wide-roaring ocean or river (क्रमिता नदी समुद्रो वा—*Daya*.), or the everywhere-going ocean (सर्वत्र-क्रमणः समुद्र.—*Sayana*).

Purisini, = Pura-isini (पुर इषिणी), the one desirous of the possession of cities—*Daya*.; the one full of water (पुरीषमुदकम्, नद्वती—*Sayana*; Nigh. I.12).

Sarayuh, a river in general (यः सरति—*Daya*.); later on, a river of this name in the Uttar Pradesh.

13. **Dhanyam bijam aksitam**, imperishable grain-seed, the grain or seed of rice etc. (तण्डुलादिक वपनार्हम्, the grain which can be used for sowing;—*Daya*.); or in a copulative sense, grain and seed; of course, the grain is seed.

Hymn-54

For the verse 6, see Nir. VI.4.

2. **Tritah**, the combination of three : here wind, cloud and lightning (त्रिभ्यः—*Daya*.); triple-stationed company (त्रितः त्रिष् स्थानेषु तायमानो मेधो महद्गणो वा—*Sayana*).

9. **Pravadvati prthivi**, the wide-extended earth, प्र — वत् + वत्, having extent or extension + again possessing i.e. extensive (प्रवन्तः प्रकर्षवन्तो विस्तीर्णाः प्रदेशा यस्या सा प्रवत्वती । तादृशी भवति । कृत्स्नापि भूमिः महत्परा भवतीत्यर्थः; another meaning is given to it, *tat-para*, being subject to it, as the earth is subject to the Maruts, or they pervade the whole earth, ता सर्वाभिपि व्याप्नुवन्ति—*Sayana*); the inclined, or slopy land (प्रवत्वती निम्न देशयुक्ता or प्रवणवती or निम्नगामिनी; similarly, प्रवत्वनः प्रवतशीलाः—*Daya*.).

10. **Svarnarab**, leaders of all (सर्वस्य नेतारः—*Sayana*) or स्व.जः, those who bring happiness (ये स्वः सुखं नयन्ति ते—*Daya*.).

Divonarah, leaders of heaven; or those who lead to the desired goal of righteousness (कामयमानाः सत्ये धर्मे नेतारः—*Daya*.).

11. **Siprah**, शिप्राः, the head-dresses, turbans or tiaras (उष्णिशः—*Daya*.).

12. **Rusat pippalam**, water of bright colour (*pippalam*=water Nigh. I.12; शुभ्रवर्णमुदकम्—*Sayana*); good-looking enjoyable fruit, सुस्वरूपं फलभोगम्—*Daya*.); or firmament.

13. **Tisya**, the sun or the eighth lunar mansion, the *Pusya* (आदित्यः पुष्य नक्षत्रं वा—*Daya*.).

14. **Sama-vipram**, the authorities on the Saman chants (सामसु मेधाविनम्—*Daya*.; साम्नां विविधं प्रेरयितार यद् वा सामसहिता विप्रा यस्य तादृशम्—*Sayana*).

Hymn-55

2. **Tavislm**, well-equipped strong army (बलेनयुक्तां सेनाम्—*Daya*.).

4. **Abhusenyam**, adorned, rather adored, or to be glorified.

5. **Samudratah**, from midspace or firmament (अन्तरिक्षात्—*Daya*.);

Purisinah, charged with waters (पुरीषं जलम्—Nigh. I.12); charged with numerous types of sustenance (पुरीषं बहुविधपोषणं विद्यते येषु ते—*Daya*.).

6. **Asvan dhursu**, horses to the poles of chariots; *asvan*, fire etc. (अग्न्यादीनि; *dhuh-su*. in the cells of aeroplanes and other vehicles, धूर्ध्वविमानादियानावयव कोष्ठेषु—*Daya*.).

10. अष्टा = अष्ठ ।

Hymn-56

For the verse 8, see Nir. XI.50.

3. **Milhusmati-iva**, like the one possessing powerful or virile husband (मीन् हृष्मतीव मीदुः सेक्तावीर्यप्रदः प्रशस्तः पतिविद्यते यस्यास्तत्—*Daya*.); here in the context of our earth (पृथिवी), one possessing a powerful master or

ruler, particularly when oppressed by others (पराहृतः). Earth (पृथिवी) may, in fact, represent the inhabitants, or *praja*, the subjects of the State. (*Sayana*).

4. **Gavah**, cattle, cows, but here horses also (*Sayana*).

5. **Gavam sargam iva**, like a herd of cattle; but sargam also means water (सर्गः उदकनाम—Nigh. I.12; सर्गमिव उदकमिव—*Daya*.; like a heap of waters (*Wilson*); *gavam* also means of waters (सर्गं संघम्, गवां उदकानां प्रसिद्धानां गवां वा सर्गं संघम्—*Sayana*).

8. **Rodasi**, heaven and earth; the sun and earth (भूमिसूयो—*Daya*.); the wife of Rudra, and the mother of The Maruts in mythology (रोदसी रुद्रस्य पत्नी मरुतां माता, यद्वा रुद्रो वायुः, तत्पत्नी माध्यमिका देवी—*Sayana*).

We invoke the swift famous chariot of The Maruts i.e. the cloud, wherein has stood, Rodasi, bearing delightful waters in the company of i.e. together with The Maruts (Nir. XI.50).

9. **Milhusi**, मीलुहूषी, the virile woman (सेचनकर्त्री—*Daya*.); in mythology another name for Rodasi, the wife of Midhvat (मीलुहवत), which is an appellation of Rudra. Phrases like *Milhustama sivatama* (मीलुहृष्टम शिवतम) show that Midhvan (मीदवान्) is Rudra; also the same in the Apastambe Sutrās (उत्तरया दक्षिणस्यामीशानमावाहति लौकिक्या वाचोत्तरस्यां मीलुहूषी मध्ये जयन्तम्—Ap. Gr. XX.1.3).

Hymn-57

For verse 1, see Nir. XI.15.

1. **Iyam vah asmat prati** etc., this our praise is addressed to you as to the thirsty; from heaven, rushing waters to the water-wishing. *Sayana* alludes these lines to the legend of the well brought by The Maruts to the thirsty Gotama (उदग्यवे उदकेच्छवे तृष्णजे गौतमाय—*Sayana*; see also I.85.11).

Come, O Rudras, with Indra, accordant for the action of bringing prosperity. This thought from us yearns strongly for you, as the thirsty for the divine springs of water.

Tṛṇaj is derived from √तृष्, to be thirsty.

Udanyuh (one who seeks water) is derived from the verb उदन्य, to moisten (Nir. XI.15).

8. **Bṛhad uksamanah**, with profuse services (महत् सेवमानः—*Daya.*); with copious oblations; or may also mean sprinkling much water (उदकं वा सिञ्चते मूयं मृषत—*Sayana.*).

The same verse is repeated as the last verse of the succeeding hymn (V.58.8).

Hymn-58

4. **Vibhvatastam**, modelled by *vibhvan*, a particular class of architects, who have specialized in transport vehicles (Rbhu, vibhvan and Vajins); fabricated by *vibhvan*, very perfect and handsome (तेन निर्मितं अत्यन्त रूपवन्तम्—*Sayana*); one particularly intelligent among wise persons (विभूनां मेधाविनां मध्ये तष्टं—तीव्रप्रज्ञम्—*Daya.*).

जनयथा = जनयथ (permissible in the Vedic Texts).

6. **Ava usriyah vṛsabhah krandatu dyauh**, may emit a downward sound; again here *dyauh* means pleasing (कामयमानः—*Daya.*); or *dyauh vṛsabhah* may mean the shining showerer, i.e. *Parjanya* or *Indra*; *usra* means the ray of the sun.

Hymn-59

1. **Spat**, स्पद्, one who touches, the priest (स्पर्ष्टा—*Daya.*; स्पर्ष्टा होत, i.e. the priest or *hota* who touches the fire or oblation—*Sayana*).

For *Spat*, see also VIII.61.15; and X.35.8.

अर्चा = अर्च, to honour, to respect; अर्चा सत्कुरु । अत्र द्व्यचोऽस्तु तिष्ठ इति दीर्घः—*Daya.*; *Panini* VI.3.134.

2. **Emabhih**, by attainable qualities (प्रापकैः गुणैः—*Daya.*).

3. चेतया = चेतय ।

4. **Kavya**, the contributions of wise people (कवीनां मेधाविनां कर्माणि—*Daya.*).

6. **Udbhidah**, those who sprout forth out of ground (ये पृथिवी भित्त्वा प्ररोहन्ति—*Daya.*).

Prsnimatarah, those whose mother is the mid-space or heaven; clouds (पृश्निरन्तरिक्षं माता येषान्ते—*Daya.* ; पृश्निः नभः, heaven Nigh. I.4).

7. **Ubhaye yatha viduh**, as both know; here both stands for gods and mortals; both according to Sayana, mortals or men, of course, know by perception the setting in of the rains; the gods know it by the *agrayana* (आग्रयण) and other sacrifices which are offered at that season—देवाश्च वृष्टौ सत्यामाग्रयणादौ हविष्प्रदानेन जानन्ति—*Sayana*. Dayananda relates *ubhaye* with *asvasah*, i.e., two types of moving bodies or transports.

Hymn-60

For verse 8, see Nir. VIII.2.

1. **Pradaksinit**, one who carries the *pradaksina* (यः प्रदक्षिणो नवति—*Daya.*); the divinely blessed; circumbulating (प्रादक्षिण्येन गच्छन्—*Sayana*).

4. **Raivatasah**, rich in animals (रेवतीषु पशुषु नवाः—*Daya.*); persons rich in wealth (धनवन्तः—*Sayana*).

8. **Vaishvanara**, the leader of common folk; the universal leader (विश्वेषु सर्वेषु नायक—*Daya.*).

Somam piba mandasano ganasribhih, accompanied by associating troops, and rejoicing, drink Soma. This in the Nirukta (VIII.2) is referred to in connection with similar functions or assignments to Indra, Agni, Vayu and others. It is not only Indra that accepts Soma, Agni and others are also equally entitled. Agni, Indra, Vayu etc. are the names of one and the same Supreme Lord.

Hymn-61

Sayana narrates a queer mythological story along with this hymn, which is neither appropriate nor necessary. It merely speaks of the ingenuity of the mythological period of the Vedic history. The story runs thus : A priest of the family of Atri, named *Arcanjanas* (अर्चनानाः),

having been employed as *hotr* by the Raja Rathaviti (रथवीति), the son of Darbhya (i.e. a दार्ष्य), saw at the ceremonial the daughter of the Raja, and being pleased by her appearance, asked her as a wife for his son Syavasva (स्यावासव); Rathaviti was disposed to assent, but he thought it proper to consult his queen, who objected to the match that Syavasva was not a *Rsi*, no maiden of their house having ever been given in marriage to a less saintly personage: to qualify himself, therefore, as a *Rsi*, Syavasva engaged in a course of rigorous austerity, and wandered about soliciting alms; among others, he begged alms of Sasiyasi (ससीयसी), the queen of Taranta (तरन्त) Raja, who conducting him to her husband, said, a *Rsi* has arrived: the Raja replied, treat him with reverence; and Sasiyasi, with her husband's permission, gave him a herd of cattle and costly ornaments: the Raja also bestowed upon him whatever he asked for, and then sent him onwards to his younger brother, Purumilha (पुरुमील्ह): on his way, Syavasva met the Maruts, whom he hymned, and was by them acknowledged to be a *Rsi*; he was also made the *Seer* (द्रष्टा) of the hymns of the Veda: Rathaviti then, with concurrence of his wife, gave him his daughter: this hymn (61) was, as if, composed, in honour of the benefactors of *Rsi*.

Thus according to Sayana, the word सा (5) or *she* refers to Sasiyasi, Viraya (वीराय) or hero to Taranta (5). The same verse has the word Syavasva (स्यावासव); the word *Sasiyasi* occurs in verse 6. *Syavaya* in verse 9 is the same as *Syavasva* according to Sayana; this verse has the word Purumilha (पुरुमील्ह) also; in verse 10, we have the word *Vaidadasvi* (the son of Vidadasva, विददश्व) which stands for Purumilha; and we have the term *Taranta* (तरन्त) also, and a reference to the gift of wealth and hundred cattle.

5. **Sa**, सा, a wise and learned lady (विदुषी स्त्री—*Daya*.).

Syavasva, स्यावासव, brown speedy horses; *Syavasvastutaya*, by one equipped or accomplished with brown speedy horses or vehicles.

Doh, arms (भुजस्य बलम्—*Daya*.).

Viraya, by brave youths (शूराय—*Daya*.).

6. **Sasiyasi**, a lady, the accomplisher of praiseworthy deeds; (अतिशयेन दुःखं प्लावयन्ती, the helper at the time of excessive troubles and miseries—*Daya.*).

9. **Syavaya**, श्यावाय, the possessor of brown speedy horses (श्याववर्णयुक्तायाश्वाय—*Daya.*).

Purumilhaya, (पुरुष्मीलहाय), for a person widely reputed for virility (बहुवीर्यसेवने—*Daya.*).

10. **Vaidat-asvih** (वैदत्ऽअश्विः), the knower of cosmic mystery (योऽश्वान् विन्दति स विददश्वस्तस्यापत्यं वैददश्वि, an expert in the knowledge of horses is *vidadasva*, and his son would be *vidadasvi*—*Daya.*).

Tarantah-iva, तरन्तःऽइव, like a swimmer (*Daya.*).

17. **Urmye** (ऊर्म्ये), On night (रात्रौ च वर्तमाने—*Daya.*). Sayana refers to the mythology here; upon concluding the praises of the Maruts, and thus having attained the rank of a *Rsi*, Syavasva summons the night (ऊर्म्या), to convey the intelligence to *Rathaviti*, who gives him his daughter along with many valuable presents, but at the end of the ceremony, the *Rsi* departed for the woods to resume his austerities. It is, however, not said if he took his wife with him.

19. **Gomatih**, a flooded river, rich in radiations (गवां किरणा बिद्यन्ते यासु गतिषु ताः—*Daya.*). According to Sayana, *gomatih* means, having water; rivers being in the plural (गोमतीरन् उदकवतीर्नदीरन् अनुसृत्य नदीनां तीरे—*Sayana.*).

Hymn-62

For verse 8, see Nir. III.5.

Mitra-Varuna are usually associated with the sun:—one represents the sun as the giver of energy (light and heat), whilst the other provides plasma, *matter* or *dravya* to the solar system. For the relation of Mitra-Varuna with the sun, see चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्यवरुणस्याग्नेः, I.115.1; उद्गां चक्षुर्वरुण सुप्रतीकं देवयोः VII.61.1, and चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्य, VII.63.1.

The Supreme Lord is also Mitra, since He is of supreme friendly nature, or since He is the giver of enlightenment. He is side

by side *Varunu* also, since He is venerable, and the giver of bliss. When both the aspects (enlightenment and bliss) of Lord are expressed simultaneously, He is also known as *Mitra-Varuna* (मित्रावरुण), or a *twin-Lord*, and then He is invoked in *dual* number (द्विवचन). This type of twinning of varied functions is also found in several other combinations as *Indra-agni* (इन्द्राग्नी, I.121.1-4), *Indra-pusana* (इन्द्रापूषण, I.162.2); *Indra-Bṛhaspati* (इन्द्राबृहस्पती IV.49.1-6); *Indra-Brahmanaspati* (इन्द्रा ब्रह्मणस्पती II.24.12); *Indra-Varuna* (इन्द्रावरुण I.17.7-9); *Indra-Visnu* (इन्द्राविष्णु, IV.2.4), and *Indra-soma* (इन्द्रासोम; इन्द्रासोमा II.30.6). In the Vedic verses, these terms, used in the sense of the twin-Lord, take the *dual* number, though representing one and the same Lord. For these pairings, see Nir. VII.10. For triple-Lord, *Mitra-Varuna* and *Aryaman*—see V.67.3.

1. **Devanam srestham vapusam**, most excellent of the forms of gods; the divine bodies; the embodied forms of Nature's bounties; the best of the embodied or light-possessing deities.

Ṛtena, by cosmic vapours; *ṛtam*, eternal orb.

2. **Mitra**, cosmic energy; *Varuna*; cosmic plasma.

Pavīh, the felly of the chariot wheel (पवी रथनेमिर्भवति—*Sayana*); righteous behaviour (पविः पवित्रोव्यवहारः—*Daya*.); also circumference of a wheel, put by metonymy for the chariot.

Vam ekah pavīh a vavarta, the one chariot of you two goes round. See also V.73.3. The two wheels of the Sun's chariot has to play two different roles. One causes the radiations to emit, it causes days and nights; the other wheel apparently moves the sun round an orbit to cause the seasons and year, the **TIME CYCLE**, *Kala-cakra*. It must be remembered that in the Vedic poetry, while we speak of the rise of the sun and the sunset, or the sun causing the seasons, we refer to the *apparent* movements of the sun in relation to our earth. It is, in fact, the earth and other planets, which revolve round the sun.

5. **Garthe mitra asatha** etc., here *gartha* means the seat on the chariot, the car itself. See also the verse 8 (गर्ते गृहे—*Daya*.; अघ्निरथे—*Sayana*).

8. **Garttam**, the chariot or car. Chariot is called *gartta*, being derived from √गृ, meaning to praise; it is the most praised vehicle; “ascend the chariot. O Mitra and Varuna”, (Nir.III.5, गृणातेः स्तुतिकर्मणः; स्तुतितमं यानम्) ।

Aditim, the indivisible earth (अखण्डनीया भूमि, दिति खण्डितां प्रजादिकाम् —*Sayana*; *ditim* refers to people etc. who are divisible). To Dayananda, *aditim* is everlasting causal state (अविनाशि कारणम्), whilst *ditim* is ending effect (नाशवत्कार्यम्).

Compare the verse with Yv. X.16. To Mahidhara *ditim* is an infidel (दीनं, नास्तिकवृत्तिम्), whilst *aditim* is one who follows what is prescribed and performs religious rites (अदितिमदीनं विहितानुष्ठायारं दिति दीनं नास्तिक वृत्तिम्—*Mahidhara*).

Hymn-63

For verse 5, see Nir. IV.19.

2. **Dyava-prthivi vi caranti tanyavah**—Your bodies or forms traverse earth and heaven; this refers to expanding rays. The lightnings (तन्यवः) traverse earth and the celestial region (प्रकाशभूमौ विविधे गच्छन्ति विद्युतः —*Daya*.).

3. **Asurasya mayaya**, by the power of *parjanya*, the caster forth of water (असुरस्य उदकनिरसितुः पर्जन्यस्य मायया प्रज्ञया सामर्थ्येन—*Sayana*). Here *asura* is cloud, and *maya*, the skill or potentiality (मेघस्य मायया आच्छादनादिना प्रज्ञया वा—*Daya*.).

5. **Rajansi citra vi caranti tanyavah**, here *rajas* (रजस्) is derived from √रज्ज्, to glow. The two lights are called *rajas*; water is called *rajas*, worlds are called *rajas*; blood and day are called *rajas*. —Variegated and thundering worlds move in different directions. —Nir. IV.19.

Hymn-64

3. **Mitrasya yayam patha**, may I proceed by the path of Mitra; see also I.90.1 (मितस्य मित्रभूतस्य पथा मार्गेण मित्रप्रापकेण मार्गेण यायां गच्छेयम्; मित्रस्येष्टदेश गमयितृत्वं प्रसिद्धम्—“मित्रो नयतु विद्वान्”—*Sayana*).

Sharmani, in the happiness, in the house, in the place (सुखे गृहे स्थाने वा—*Sayana*; गृहे, in the house—*Daya*.).

7. **Hastibhih a pat-bhih** (pat-bhih, पटभिः = पद्भिः), with hands, with feet; i.e. with those having four feet, i.e. horses; also with elephants (इभैः—*Daya*.) and with feet; also with speedy (हस्तिभिः) legs.

Deva-ksetre, place of divine worship.

Sutam somam na, where devotional love is being expressed.

Arcananasam, the one with an adorable or fine nose (अर्चिता श्रेष्ठा नासिका यस्य तम्—*Daya*.); name of a Rsi (*Sayana*), Arcanana being the seer of this hymn (V.64). This word does not occur anywhere else in the *Rgveda*.

Hymn-65

5. **Varuna-sesasah**, वरुणशेषसः, the children of Varuna (शेष इत्यपत्यनाम्, वारकाः पुत्रा येषां ते—*Sayana*); children of venerable persons (वरुण उत्तमोजनः शेषो येषान्ते—*Daya*.)—शेषः,—अपत्यनाम्, Nigh. II.2.

Hymn-66

1. **Rta-pesase**, of whom the form is verily water. *Pesah*, पेशः = रूपनाम् = form (Nigh. III.7); *rta* = water, Nigh. I.12; also whose the form is truth (सत्यस्वरूप नाम—*Daya*.).

Hymn-67

4. **Amboh-cit**, even of the sinner (पापिनोऽपि—*Sayana*; here *cit* means also, or even of).

Hymn-68

4. **Rtam rtena sapanta**, revarding with rain the holy rite (ऋतेन उदकेन निमित्तेन ऋतं यज्ञं सपन्ता स्पृशन्तो—*Sayana*); invoking truth with truth (सत्यं सत्येनाक्रोशन्तो—*Daya*.).

Hymn-69

1. **Vavrdhanau amatim ksatriyasya**, augmenting the force of the vigorous (अमति = रूपनामैतत्—Nigh.; क्षत्रियस्य = क्षत्रं बलं, तद्वत् इन्द्रस्य; vigorous, i.e. here it refers to Indra—*Sayana*; the son of a king क्षत्रापत्यस्य राज्ञः i.e. a king himself—*Daya*).

2. **Trayah tasthuh vṛsabhasah tisrnam dhisananam**, the three radiant receptacles and showers of rain stand severally in their three spheres (*Wilson*). The three here are Agni, Vayu and Aditya, i.e. fire on this earth, wind in the midspace, and the sun in heaven.

Iravati, full of milk (इरावतीः, इरा क्षीरलक्षणा, तद्वत्स्यो भवन्ति—*Sayana*); full of food and requisites (बह्वन्नादि सामग्रीस्ताः —*Daya*).

3. **Sam yoh** (शं योः); here शं (Sam) is the prevention of calamity and misfortune (अरिष्टशमनाय), and योः (yoh) for the association of happiness (सुखस्य मिश्रणाय; also शं योः = सुखं संयुक्तम्—*Daya*).

Hymn-73

1. **Paravati**, परावति, in distant lands; **arvavati**, अर्वावति, in near places (दूरदेशे, निकटदेशे—*Daya*).

3. **Irma anyat vapuse vapuh cakram rathasya yemathuh**—see I.30.19 also, (त्यध्वस्य मूर्धनि चक्रं रथस्य येमथुः), you have arrested one wheel of car for illumining the form of the sun (*Wilson*); the verse refers to different functions of the two wheels of the sun-chariot; one is for the illumination purposes (nights and days) and the other is for apparent revolution of the Sun round the orbit, to furnish the Year-Cycle (कासचक्र). See also V.62.2.

Nahusa yuga, the ages of mankind (*Wilson*); the human yuga, the human time-cycle, for the division of time in general, as morning, noon, night, season, and year.

5. **Arusah vayah**, the red birds (रक्त भास्वर गुणाः पक्षिणः—*Daya*.); bright horses (अरूषाः आरोचमानाः वयः अश्वाः—*Sayana*).

Ghr̥na, घृणा, bright, scorchers (दीप्तिः—*Daya*.; दीप्ताः—*Sayana*).

Atapah, of enemies, of the teasing ones (समन्तात्प्रतापकः—*Daya*.; आतापनाः शत्रूणां—*Sayana*).

6. See also I.116.8 and X.39.9.

8. **Madhuyuva**, the mixers of Soma juices etc. (मधुरस्य सोमादि-मिश्रयितारो—*Sayana*; यो मधूनि यावय यत तस्तो—*Daya*.).

Hymn-74

1. **Kusthah**, कूष्ठः, the one, resting on the earth (यः को पृथिव्यां तिष्ठति—*Daya*.; derived from *ku*, the earth); the singular used for the plural; or *ku* may be the same as *kva*, क्व, meaning *where*; where are you two abiding?

2. **Nadinam**, of rivers; of the supplicants, of the praises (कः स्तोता वां युवयोः नदीनां स्तुतीनाम्—*Sayana*).

4. **Pauram**, citizen (पुरिभव मनुष्यं—*Daya*.); cloud (पौरेण वृष्टयर्थं प्रार्थ्यमानत्वेन सम्बन्धात् मेघोऽपि पौरः from its being solicited by the Rsi for the fall of rain—*Sayana*).

Paura, a vocative, O Asvins. O twin-divines (हे पौर ! इदमश्विनोः सम्बोधनम् । पौरेण स्तुत्यत्वेन सम्बन्धात् अश्विनावपि पौरो ।—Asvins are also called *Pauras*, because they are in relation with *Paura* (which is also the name of a Rsi—*Sayana*) as the author of the hymn.

Pauraya, to me the Rsi of this name (पौराय ऋषये मह्यम्); the city-seers.

Ud-prutam, fully loaded with water (उदकयुक्तम्—*Daya*.).

Simham iva drubhaspade, as heroes hurl down a lion by their strength out of a place of difficult access (i.e. out of a thicket, द्रुहः द्रोहस्य पदे स्थानेऽरण्यदेशे सिंहमिव गर्जन्तं प्रबलं सिंहं यथा बलात्—*Sayana*; सिंहवत् द्रुहः शत्रो पदे प्राप्तव्ये—*Daya*.).

5. **Cyavanat**, च्यवानात्, from being worn out, from a change (गमनात्—*Daya*.).

Jujurusah, decrepit, worn out by age.

9. **Vibhih**, with the help of birds (पक्षिभिः सह —*Daya.*); by speedy horses (गन्तुभिरश्वैः—*Sayana*).

Hymn-75

For verse 7, see Nir. III.20.

1. **Madhvi mama srutam havam**, O lovers of sweetness, hear my invocation; masters of mystic lore, hear my invocation (*Wilson*); मधुविद्यावेदितारौ ममाह्वानं शृणुतम्—*Sayana*). This is the burthen of the verses of this entire hymn.

2. **Dasras**, the destroyer of enemies; the dispeller of pain (दुःखनिवारको—*Daya.*).

Hiranya-varittani, possessors of gold or golden chariots; shining like gold (यो हिरण्यं ज्योतिः सुवर्णं वा वर्तयस्तौ—*Daya.*).

4. **Kakuhah**, great, distinguished (महान्—*Daya.* and *Sayana*).

Mṛgah, the purifier (यो मार्ष्टि सः—*Daya.*); searcher (मृगयिता—*Sayana*); devoted (*Wilson*).

Vapusah (वापुषः), embodied (वपुषि भवः—*Daya.*; वपुष्मान् यजमानः—*Sayana.*; perhaps, the sacrificer).

Prksah, food (Nigh. II.7; अन्नं हविः—*Sayana*).

5. **Cyavanam**, च्यवानम्, to the inquiring one; to the inquisitive (sage) (पृच्छन्तम्—*Daya.*; name of a worn out sage—*Sayana*).

For Cyavana, च्यवन, see II.12.4; 21.3; VI.18.2; VIII.33.6; 96.4; X.69.5; 6.

For च्यवान, see I.116.10; 117.13; 118.6; V.74.5; 75.5; VI.62.7; VII.71.5; 68.6; 71.5; X.39.4; 59.1; 61.2; 115.6.

Cyavana (च्यवन) word means a seer, a *ṛṣi*, since he is the collector of hymns (च्यवन ऋषिर्भवति । च्यावयिता स्तोमानाम्). In several Vedic passages it occurs as च्यवान (च्यवानमित्यपस्य निगमा भवन्ति, Nir. IV.19; X.39.4).

7. **Tirah cit arya-ya pari vartih yatam adabhya.** This has been quoted by the Nirukta (III.20).

Tiras (तिरस्) and **satas** (सतस्) are synonyms of attained (प्राप्तस्). *Tiras*, i.e. it has crossed over, from √तृ. *Sadas*, it is moved together; from √सृ—O undeceived ones, come round quickly across the turn. For *Satas*, see VII.104.21.

8. **Avasyu**, the person who longs for protection (आत्मनोज्वं रक्षणमिच्छुं कामयमानं वा—*Daya*.).

The earlier references for this word are I.14.5; 25.19; 101.1; 114.11; 131.3; II.6.6; 11.12; 13; 19.8; 21.5; III.33.5; 42.9; IV.16.11; 50.9; V.31.10.

9. **Rusat-pasuh**, the one who takes good care of an animal (पालितः पशुर्येन सः—*Daya*. *Rusat*, रुशत्=animal, Nigh. IV.3); blazing animal; also blazing oblation—दीप्तपशुमान् प्रकाशित हविः—*Sayana*).

To *Sayana*, *pasu* is ray (पशवः किरणाः), and *rusat* is a beam of light (रुशद् रश्मिः).

Hymn-76

1. **Agnih**, fire or the sun; it lights up the face of dawns (आभाति अग्निः उषसं अनीकम्; **anikam** may be face, (मुखम् or army सैन्यम्—*Daya*.; the phrase may also mean—Agni, the face or beginning of the dawns, shines—*Wilson*).

Pipivansam, पीपिवांसम्, growing or evolving in the most proper way (सम्यग्वर्धमानम्—*Daya*.); one developed with all its members—पीपिवांसं स्वाङ्गैः परिवृढं or nourished with soma juice or with clarified butter—आप्यायितं वसती वरीभिः क्षरद्रूपं सोमरसम् । अथवा घृतादिना पीपिवासम्—*Sayana*).

Gharma, the duties of a household life, which by themselves constitute the sacrifice (घर्मं गृहस्थाश्रमकृत्याख्यं यज्ञम्—*Daya*.). The word in the ritualistic period meant the vessel so called, or the Pravargya ceremony, at which it was used, being fed or nourished (पीपिवांसं) with butter and curds it contains.

3. The entire day is divided into several parts 1, 2, 3, 5 or 15. In this verse, the five divisions are enumerated (i) *pratah* (morning), (ii) *madhyandina* (midday), (iii) *udita suryasya* (afternoon, अपराह्ण, the high sun), (iv) *diva* (day) and (v) *naktam* (night).

Hymn-77

For verse 2, see Nir. XII.5.

1. **Kavayah purva bhajah**, the ancient seers or sages of yore; one learned in the Vedic lore is Kavi (पूर्वभाजः पूर्वकालीनाः; कवयः अनूचाना ऋषयः; cf Ait. Br. II.38—ये वा अनूचानास्ते कवयः).

2. **Pratah yajadhrum, na sayam asti devaya ajutam**, worship at early dawn,—the evening is not for the gods. There is a text : “पूर्वाह्णो वै देवानाम्”, the forenoon verily is for the gods.

See Nir. XII.5. Offer sacrifice and impel the Asvins early morning; there is not an oblation offered to the gods in the evening; that is not enjoyed, another than us should sacrifice and give satisfaction. The earlier one sacrifices, the more he wins; i.e. he is the best winner. Their time is upto the rising of the sun; during the period, other deities are invoked.

The *Nirukta* gives the derivation of the word *usas* (उषस्) from √ वश्, meaning to desire. There is another derivation from √ वस् to shine; the *usas* belongs to the middle region (I.92.13).

Hymn-78

(For verse 8, see Nir. III.15).

1. **Nasatya**, another name or epithet of Asvins. See earlier references.

2. **Harinau**, two deers; **gaurzu**, two wild animals (*Bos Goraeus*); **hansau**, two swans.

5. **Vanaspati**, Lord of forests.

Susyantya-iva, सुषन्त्याऽइव, of a parturient female (प्रसवन्त्याः स्त्रिया इव —*Daya*, lady expecting to give birth to a child).

Sapta vadhrim, sinful impulses of seven organs (five sense organs, mind and intellect) (हृत् सप्तेन्द्रियम्—*Daya*.; the one whose seven organs have been polluted). See also V.78.6; VIII.73.9 and X.39.9.

There is a fantastic story concocted in this connection and narrated by Sayana : The sons of the brothers of *Saptavadhri* being determined to prevent his having intercourse with his wife, shut him up every night in a cage or large basket, which they locked and sealed, letting him out in the morning : in this dilemma, the *Rsi* prayed to the *Asvins*, who came to his succour and enabled him to get out of his cage during the night, he returning to it at day-break. (In this verse, he addresses to *Vanaspati*, because the cage is of forest-wood, —the basket). Of course, this is an absurd story.

8. A line of this verse is quoted in *Nir.* III.15 (यथा वातो यथा वनं यथा समुद्र एतत्), in connection of यथा, yatha, as a particle, denoting similies (यथैति कर्मोपमा). This verse is recited at the time of delivery: O child, ten months old, दशमस्य, just as the wind, the forest and the ocean move freely without any difficulty, so come forth from the womb of the mother without injuring her. (*Durga* on the *Nirukta*).

See Yv. VIII.28 also.

Hymn-79

1. **Sujate asva-sunrte** (सुजाते अश्वसूनुते) is the burthen of all the verses of this hymn, meaning “nobly-born, and sincerely praised for the gift of vigour (bright-born, and praised sincerely for the gift of horses —*Wilson*).

Satya sravasi, in the seeker of truth (in hearer of truths, सत्यानां श्रवणे, सत्येऽन्ने वा = anna, food, *Nigh.* II.7; in the food, in the truth,—*Daya*.); the son of *Vayya* of this name (*Sayana*).

The term also occurs in the next two verses and nowhere else in the *R̥gveda*. For *Satyasrutah*, सत्यस्रुतः, see V.57.8; 58.8; VI.49.6.

Vayya, वाय्य, the son of Vayya, the weaver of knowledge. See also verses 2 and 3 of this hymn; the word occurs nowhere else in the R̥gveda.

For वाय्य, see I.54.6; 112.6; II.3.6; II.13.12; IV.19.6; and IX.68.8. (तन्तु सदृशे सन्ताननीये विस्तारणीये सन्ततिरूपे, extension or weaving like thread, propagation etc.—*Daya*.).

Asva-sunrte, sincerely praised for the gift of vigour (or horses) (अश्वार्था प्रिय सत्यात्मिका स्तुतिवाक् यस्याः सा, vocative;—*Sayana*); *asva* is a synonym of big, excessive, or large, महत्—Nigh. VI.I, and therefore, a lady whose speech is very much or excessively sweet, अश्ववा महती सूनृता प्रिया वाग्यस्यास्तत्सम्बुद्धौ—*Daya*).

8. **Gomatih**, the possessor of cows (गोभिः उपेतानि—*Sayana*; गावो विद्यन्ते यासु ताः—*Daya*.).

Hymn-80

1. **Dyutat-yamanam**, illumination of parameters (*ayama*) of space and time; illuminator of *prahara*, the unit of time—*Daya*.).

Aruna-psum, red-tinted in appearance (अरुण रूपां; प्सु, *psu* = form रूप—Nigh. III.7).

Hymn-81

For verse 2, See Nir. XII.13.

1. **Viprah**, the wise; here the yogins (the one engaged in the practice of Yoga, the science of communion with the Supreme).

Viprasya, of the omnipresent Lord (वि=विशेषण, प्र=प्राप्ति व्याप्नोति तस्य—*Daya*.).

Br̥hatah, of the great.

Vipascitah, of the omniscient Lord (अनन्तविद्यस्य—*Daya*.; स्तुत्यस्य ज्ञानवतो वा सवितुः अनुजयेति—*Sayana*).

See also Yv. V.14.

2. **Visva rupani prati muncate**, comprehends all forms (all the luminary bodies—सूर्यादीनि) in himself, he binds or holds in himself (विश्वया सर्वाणि रूपाणि आत्मनि प्रतिमुञ्चते बध्नाति धारयति—*Sayana*). See also Yv. XII.3.

“The wise one puts on all forms, He has generated bliss for the biped and quadruped. Noble Savitṛ has looked on heaven. He shines bright after the departure of dawn”.—The discreet one (the prudent) puts on all the brilliant lights. Wise (कवि, *kavi*) is so called because his presence is desired (derived from √ कम्) or the word is derived from √ क्व, to praise. He generates bliss for bipeds and quadrupeds (कविः मेधावी, कविः कान्तदर्शनो भवति, कवतेर्वा—*Nir.* XII.13).

3. See Yv. XI.6.

Parthivani, the scenes in the midspace (पृथिवी = midspace or *antariksa*, *Nigh.* I.3).

Etasah, एतशः, widely present (सर्वत्रव्याप्त—*Daya*).

Rajansi, रजांसि, worlds; regions. He by his greatness has measured out the midspace or heavenly regions (विममे measures; also specially creates, विशेषेण विमीते विधत्ते—*Daya*).

4. *Sayana* distinguishes between the words *Savitṛ* and *Surya*; *Savitṛ* is specially the Sun before rising; *Surya* is the Sun in general (also सवितः सकलजगदुत्पादकः, the creator of the world, and hence *Savitṛ*—*Daya*).

In fact, *Mitra*, *Surya*, *Savitṛ* and *Pusan* are all one—the names of the Supreme Creator, and of the sun too, representing different functions or attributes.

Hymn-82

1. This is known as the anustup *Savitri*, as sacred as the well-reputed *Gayatri* (तत्सवितुर्वरेण्यं • III.62.10), the *Savitri* in the *Gayatri* metre; see *Bṛhad. up.* V.14.5.

Bhojanam, normally food, but here anything enjoyable, (पाशनं भोक्तव्यं वा—*Daya*.; भोग्यं धनं—*Sayana*).

Turam, all that is destructive of evils, or evil foes (तुरं अविद्यादि दोषनाशकं सामर्थ्यम्—*Daya*.).

3. **Savita bhagah**, that Savita is Bhaga, or *bhage* is *bhajanīye*, भजनीय, to be worshipped (सविता प्रसवकर्त्ता, भगः ऐश्वर्यवान्—, the creator and the possessor of fame and glory—*Daya*.).

4. **Duh-Svapnyam**, the evil dreams, or the pain caused by the evil dreams, or evils arising out of dreams (दुष्टेषु स्वप्नेषु भवं दुःखम्—*Daya*.).

5. **Bhadram**, all that is good and conducive, as opposed to *durita*, the pain, vice, or evil. *Bhadram* also includes progeny, cattle, dwelling etc. (प्रजा वै भद्रं, पञ्चबो भद्रं, गृहं भद्रमिति—*Wilson, Sayana*).

7. **Visvadevam**, all the gods, representative of all the noble qualities, attributes and actions (see I.164.46, इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निमाहुः). Compare the verse with the lines of the Asvalayana Srauta Sutra—आ विश्वदेवं सत्पतिं वामदेव सवितः (II.16); आ विश्वदेवं सत्पतिं य इमा विश्वानि जातानि (IV.3); and आ विश्वदेवं सत्पतिं न प्रमिये सवितुर्देवस्य तत् (IV.11).

Hymn-83

For verse 2, see Nir. X.II.

The deity of this hymn is *Parjanya*; in normal usage, *parjanya* means cloud; in glossary given by the Nirukta (I.10), it is not included amongst the 30 synonyms of cloud or *megha*.

Parjanya causes the clouds to rain; it is thus the functional deity, as if, behind the clouds; the non-bursting *cloud* in an asura, or *vr̥tra*, since it covers the sun, it causes darkness; it is Nescience. But *Parjanya* causes the clouds to discharge their rain; in *Parjanya* is another name of Indra too. For the etymology of the word, see Nir. X.10. (Our note on verse 2).

2. **Parjanyah**, the discharging force behind the clouds, is derived from the verb तृप् (√ तृप्) to be satisfied; by reversing the first and the last letters: one who gives satisfaction and is favourable to men (तृप् + janyah = पृत् + janyah, तृप् + जन्त्यः = पृत् + जन्त्यः = parj + janyah = par + janyah; = पर्ज + जन्त्यः = पर् + जन्त्यः); or he is so called because he is the best conquerer (परः + जिन्); or he is the best

progenitor (परः + जन्) or he is the bestower of juices; (प्र + √ ऋञ्) —Nir. X.10.

He strikes down the trees and he strikes down the demons (wicked). All beings are afraid of this great slaughter. Great indeed is his slaughter. Even the innocent, being afraid, run away from him whose function is to rain, when Parjanya thundering strikes the evil-doers i.e. men who commit sinful acts. (Nir. X.11).

3. **Dutan**, दूतान्, messenger; also warriors (भटान्—*Sayana*).

6. **Vṛsno asvasya**, of the rainy charger (horse); or of the pervading rain (अश्वस्य = व्यापकस्य, of the pervader); and *asva* is also a synonym of *great* (Nigh. III.3); of the large raining cloud (वर्षकस्य महत्: —*Daya*).

9. **Hansi duskṛtah**, destroys the wicked; here *wicked* stands for the clouds not yielding their water.

Hymn-84

Prthivi is the subject of this hymn. Normaliy, the word means the earth, but so often, it has the double meaning, when it includes the midspace or antariksa also (पृथिवी = अन्तरिक्ष—Nigh. I.3).

1. **Parvatanam**, of clouds (पर्वतानां मेघानाम्—*Daya*).

Bat, बत्, synonym of truth (Nigh. III.10).

Khidram, rending tool.

Khidram bibharsi, you sustain the fracture or opening of the clouds (*Wilson*).

Prthivi, in the midspace.

Bhumim, earth.

3. **Dṛlha**, दृढहा, solid, rigid.

Ksmaya, by earth, by rock, rocky.

Hymn-85

For verses 3 and 6, see Nir. X.4 and VI.13 respectively.

2. **Apsu agnim**, has placed fire in waters (water is supposed to be the source of Agni, *apam napat* is *Agni*, the grand child of water—water helps in the growth of plant, and plant or wood, by attrition furnishes fire, or it may mean lightning in rains or submarine fire. (cf. Yv. IV.31, *viksu agnim* he placed in people or human beings, the digestive fire); also fire in the firmament (अप्सु आकाशप्रदेशेषु अग्निं पावकम्—*Daya.*).

Somam adrau, **Soma** plant in the mountains; the sap in clouds (सोमं रसं अद्रौ मेघे—*Daya.*).

3. **Kabandham**, cloud (मेघम्—*Daya.*); water (Nigh. I.12).

Antariksam, water (जलम्—*Daya.*).

Varuna sent forth the cloud, whose door opens downwards (नीचीन वारम्). A cloud, कबन्धं, (*Kabandham*) is so called because *Kavanam*, which means water, is deposited into it. Water is called *Kabandham* also—the verb √ बन्ध् is used to denote an unfixed state—it is comfortable and unrestrained. He creates heaven, earth and the intermediate space (प्र ससर्जं रोदसी अन्तरिक्षम्); with that greatness, the king of the entire universe moistens earth as rain does barley (तेन सर्वस्य भुवनस्य राजा यवं न वृष्टिर्व्युनक्ति भूमिम्)—Nir. X.4.

4. **Abhrena**, by cloud (अभ्रम् = cloud, Nigh. I.10).

Parvatasah, clouds (Nigh. I.10).

5. **Mahi**, reverential speech (पूज्यां वाणीम्—*Daya.*; मही = वाङ् Nigh. I.11).

Mame, ममे, metes, measures; also creates (सृजति—*Daya.*).

Mayam, skill, accomplishment (प्रज्ञाम्, Nigh. III.9).

See Nir. VI.13.—in connection with the word पुरन्धिम् (VII.39.4), meaning very wise, used for Varuna, who is praised with regard to his intelligence (तं प्रज्ञया स्तौति); the word *mayam* is used for this *intelligence* in इमाम् नू कवितमस्य मायाम् ।

Prthivim, midspace.

Manena, by a measure (by honour, सत्कारेण—*Daya*).

6. **Avanayah**, rivers (Nigh. 1.13).

Enih, एनीः, running like she-deers (एन्यः मृगस्त्रिय एव धावन्त्यः—*Daya*); lucid, watershedding (एन्यः शुभ्राः गमनशीला वा—*Sayana*).

7. **Aryamyam**, benefactor, one amongst the people of justice (अर्यमसु न्यायाधीशेषु भवम्—*Daya*.); to Sayana *Aryamyam* and *Mitryam* are the same as *Aryaman* and *Mitra* with the final *ya* (यत्) being pleonastic; *aryamayam* meaning giver (दातृ) or spiritual preceptor (गुरु).

(अर्यम्यम्—अर्यमैवार्यभ्यः । स्वाधिको यत् । अर्तोरिदं रूपम् । प्रदातामित्यर्थः । अथवा ईरणात् मननात् च शास्त्रीस्त्ययमा गुरुः । तम्—*Sayana*).

Mitryam, the attacked (अनुरक्तम्): the word *Mitra* is derived thus : त्रिमिदा स्नेहते—इत्यस्मात् मित्रम् । स्वाधिको यत्—*Sayana*.

The word *Mitra* is also so called because he preserves (त्रायते) from destruction (प्र-मी-ति), or because he runs (द्रवति), measuring things together (√ मि), or the word is derived from the causal of √ मिद्, to be fat (Nir. X.21).

Varunaranam, वरुणारणम् = वरुण + अरणम्; *aranam* means one not having a sound or speech (अरण वा अशब्दमित्यर्थः, or one not giving i.e. niggardly—अथवा अरणमादानार वा नित्यं निरुत्तरम्—*Sayana*); a dumb man—*Wilson*. Dayananda translates अरण as water (उदकम्, the same perhaps as अर्णः Nigh. 1.12).

Hymn-86

Indragni = *Indra* (Lord of celestial fire i.e. lightning) + *Agni* (Lord of terrestrial fire) = The twin-Lord of celestial and terrestrial fires.

1. **Trita**, the sage or seer of threefold excellences (in attributes, गुण, in accomplishments, कर्म and in temperament, (स्वभाव). *Trita* is also fire in the three regions. In mythology, the name of a *R̥si* who refutes controversial arguments.

Driha, strongly guarded.

Dyumna, treasures (द्युम्नं धन—Nigh. II.10).

2. **Panca carsanih**, पञ्च चरणीः, five classes of people (the same as *pancajanya*, पाञ्चजन्यः; see I.100.12; 117.3; III.53.16; V.32.11; VIII.63.7; IX.66.20); or five vital breaths (चरणीः प्राणान् मनुष्यान् वा—*Daya*.).

5. **Ansa-iva**, अशाऽइव, like the shining ones (like the parts, भागमिव—*Daya*.); *Ansa* is also the name of one of the twelve *Adityas*; here the word is put in dual, and therefore, may mean any two of these *Adityas*.

6. **Aha-vi**, or **Ahavi** (अहा॥वि or अहावि). Dayananda prefers the *pada-patha* (पद-पाठ), as अहा + वि where अहा, *aha* means days (अहानि); Sayana considers *ahavi* as one term meaning, has been offered; (हव्यं हविः अहावि परित्यक्तमासीत्).

In this verse, we have the repetition in गृणत्सु दिधृतम् for the sake of respect पुनरुक्ति आदरार्था—*Sayana*.

Hymn-87

In this hymn, the word *Evayamarut* (एवयामरुत) remains unaltered in its case termination. This word occurs only in this hymn and nowhere else in the *R̥gveda*. The word *marut* means a mortal, the *dexterous mortal* is the *evayamarut*, a person which is skilful, active, efficient and experienced (*Sturmvoll Marut*, Benfey), Sayana regards *Evayamarut* as a *R̥si* or seer, or *muni* of the race of Atri.

1. **Visnave**, for the one pervading (व्याप्ताय—*Sayana*; व्यापकाय—*Daya*.); to *Visnu*.

Marutvat is usually the designation of Indra; for the Indra, for the group in which a man (a mortal) is honoured and respected (प्रशंसिता मनुष्या यस्मिंस्तत्त्वै).

9. **Araksa**, unprotected (not worthy of protection, अरक्षणीयं —*Daya*.; undeterred by *Raksasas* (*Wilson*).

Nidah, the reviler; wicked impulse.

Durdharttarah, cruel, fierce, or those who strike down without compassion; the intolerant (दुःखेन घर्तारः—*Daya*.; दुर्धराः—*Sayana*).

67565

CAT. NO. 67565

Central Archaeological Library,
NEW DELHI. 67565

Call No. Sa 2V1/Sar/Vid

Author— Sarasvati, Satya
Prakash Tr.

GOVERNMENT OF INDIA
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY
CENTRAL ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

CALL No.

Sa 2 VI / Sar / vid

ACC. No.

67566

D.G.A. 79.

GIPN—S4—2D. G. Arch.N. D./57—27-9-58—1,00,000

ṚGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

ṚGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

with

English Translation

by

Svami Satya Prakash Sarasvati

and

Satyakam Vidyalankar

Volume VII

Book VI, Hymns [1—75]

सप्तमो भागः

षष्ठं मण्डलम्, सूक्तानि [१—७५]

Sar V

Veda Pratishthana

New Delhi

Published by the Veda Pratishthana, New Delhi
on behalf of the Narendra Mohan Foundation,
Pusa Road, New Delhi (India)

प्रदायित मंथन 6700 दिनांक 25-7-81
सा. 2. VI / सा. / वि.
नई दिल्ली
क. द. य. प. त. व. प. त. क. अ. ल. य.

Mai Hiran Gate, Jullundur-144008	285/J, Bipin Behari Ganguli Street,
Aminabad Park, Lucknow-226001	Calcutta-700012
Blackie House,	3, Gandhi Sagar East,
103/5, Walchand Hirachand Marg,	Nagpur-440002
Opp. G.P.O. Bombay-403001	KPCC Bldg., Race Course Road,
Khazanchi Road, Patna-800004	Bangalore-560009
Sultan Bazar, Hyderabad-500001	8-1, Banerjee Road,
152, Anna Salai, Madras-600002	Eranakulam North, Cochin-682018

Shiksha Bharati Press, G. T. Road, Shahdara, Delhi

Rec. from Punjab Univ. Mandal, New Delhi, vide Bill No. 5837,
dated 16.7.81 Price Rs. 50.00/-

CONTENTS

Foreword by Dr. L. M. Singhvi	ix—xii
Preface by Prakashvir Shastri	xiii—xiv
English Translation : Book VI	
Hymns 1 to 75	1953—2228
Notes	
Book VI	2229—2338

IN MEMORY OF
VED RATAN MOHAN

Col. Ved Ratan Mohan, M.P. was born at Rawalpindi on July 30, 1920. He graduated from the Punjab University and later took his Master of Commerce Degree from Delhi University.

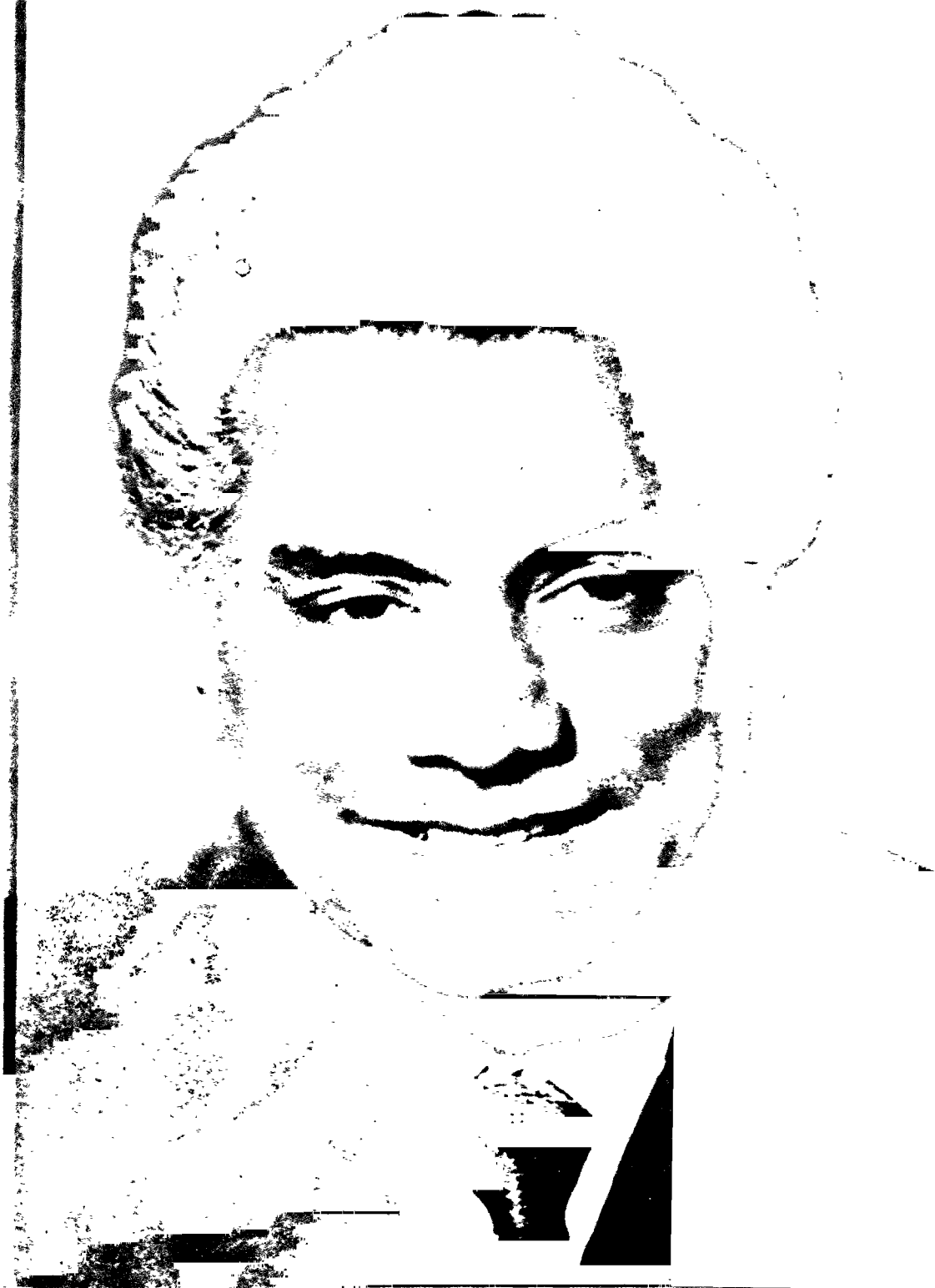
Shri Ved Ratan Mohan's father Shri N.N. Mohan was a prominent industrialist and a generous philanthropist. Shri Ved Ratan Mohan made his own memorable contribution to the success of the enterprises in which his family was interested. He also took active interest in public life and supported many worthwhile causes.

In 1961, the honorary rank of Captain was conferred on Shri Ved Ratan Mohan; in 1966, he became a Lieutenant Colonel in the Territorial Army; in 1972, the honorary rank of Colonel in the Territorial Army was conferred on him.

He was elected as Deputy Mayor of the Municipal Corporation, in Lucknow. Later he was elected to the office of the Mayor. In 1964, he was nominated as a Member of the Uttar Pradesh Legislative Council. In 1967, he was awarded Padama Shri. In 1971, he became the recipient of the Padma Bhushan Award. In 1972, he was elected to Rajya Sabha, the Upper House of Indian Parliament, from Uttar Pradesh.

He died on July 28, 1973, deeply mourned and widely lamented.

He had travelled extensively and had a wide range of interests and accomplishments. Photography, painting, music and poetry had a claim on him. Equally, he gave generously of himself to the solution of public problems and to personal hardships of individuals in distress. He was deeply interested in Indian culture and in educational institutions as vehicles of India's cultural renaissance and socio-economic reconstruction. The Vedas and their message energised his inspiration and impelled him to consecrated action for human welfare.

Ved Ratan Mohan

Foreword

by

Dr. L.M. Singhvi

Executive Chairman, Veda Pratisthana:

The Vedas enshrine the cosmic vision and vitality of our ancestors and epitomise a living legacy of divine inspiration, intuition and insight.

The glory of the Vedas is their universal and timeless quality.

The subtle and symbolic invocations of the *Sruti* and the mystic and melodic music of the celestial hymns have hallowed human consciousness through trackless centuries with a sublime glow.

The Vedas exemplify a carefully nurtured and elaborately systematized oral tradition which is unrivalled in the annals of civilization.

The evocative poetry of joyous and spontaneous affirmation of life and nature, the unravelling explorations of the seers into the terrestrial and transcendental destiny of mankind, the pervasive immanence and the pristine omnipresence of primeval reality and primordial matter, and the wisdom and philosophy of Moral and Social Order in an harmonious equilibrium unfold the luminous realm of the spirit of the Vedas.

The Vedas are unique in their perspective of time and space.

Early in the history of human civilization, the Vedas proclaimed the essential unity of mankind, untrammelled by geographical barriers and tribal parochialism.

The Vedas declared the enduring filial allegiance of Man to Mother Earth: माता भूमिः पुत्रोऽहं पृथिव्याः.....अथर्व. 12.1.12.

The Vedas articulated the essential equality and intrinsically equal dignity of men and nations and the need for cooperative effort for common benefit: अज्येष्ठासौ अकनिष्ठास एते, संभ्रातरो वावधुः सीभगाय । ऋक्. 5.60.5.

The Vedas cautioned against recrimination, jealousy and ill-will among the human kindred: मा भ्राता भ्रातरं द्विषन् मा स्वसारमुत स्वसा.....अथर्व. 3.30.3.

The Vedas aimed and aspired for an ambience of unfailing and ubiquitous friendship:

मित्रस्थाहं चक्षुषा सर्वाणि भूतानि समीक्षे ।

मित्रस्य चक्षुषा समीक्षामहे । यजु. 36.18.

The Vedas celebrate the *vac* whose array of thousand syllables and thousand postures of consciousness manifested in a thousand ways appear as flame-songs of the earth and the empyrean. In their innermost recesses are embedded the eternal and cosmic powers of illumination. The Vedic words rising from the oceanic depths of creative consciousness provide a panoramic vision and a thousand vignettes of that real inner illumination, *sva*, reached by *dhi*, the two facets of which are *karma* (action) and *prajna* (knowledge). In that realm of invocation and sacrifice, faith (*sraddha*) converges with reason (*tarka*); intuition assimilates perception; light combines with vigour; wisdom coalesces with valour; speech and action become one. The science of Vedas seeks that true synthesis of faith and reason, and in that pursuit, its prayer is that we may be blessed with “faith” that has not degenerated into the somnolence of the spirit and that we may be endowed with “reason” that has not, in the words of Gurudeva Tagore, lost “its way into the dreary desert sand of dead habit” and which has its habitation in the meandering maze of pointless prolixity:

वातारो देवा अधिवोचता नो मा नो निद्रा ईशत मोत जल्पिः ।

ययं सोमस्य विश्वह प्रियासः सुवीरासो विदथमावदेम ॥ ऋक्. 8.48.14.

The true Vedic faith does not countenance dogma; the Vedic reason is not a euphemism for sophistry; the Vedic word is not a victim of verbiage. The essential perception of the Vedas is not a prisoner of perversions. The humanism of Vedas is not a hypocrisy and the Vedic teaching of tolerance is not a transient contrivance. The core commitment of Vedas is to truth and *dharma*, to harmony and happiness, to freedom and justice. The soulful Vedic voyage in ceaseless quest of the experience of inner illumination and with its rich symbolism and manifold meanings is perhaps the oldest and the most magnificent and many-splendoured pilgrimage of the human spirit.

The Vedas gave the *Magna Carta* of Human Brotherhood and Universal Goodwill and proclaimed a noble prayerful Preamble to the humanitarian Constitution of One World based on friendship, fellow-feeling, freedom and fearlessness in words which are immortal and ever inspiring and which are central to the basic teleology and technology of building impregnable defences of peace in the minds of men. The Vedic seers who viewed the world of perception and the world of thought as a continuum prayed for the composite benediction of hearing noble thoughts and seeing noble deeds: भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षिभिर्यजत्राः । यजु. 25.21

In that endeavour of building a universe of noble thoughts and noble deeds, the Vedic seers convened a cosmic convocation based

on the fundamental human quest for truth and the acceptance of its many facets (एकं सद् विप्राः बहुधा वदन्ति):

आ नो भद्राः क्रतवो यन्तु विश्वतोऽब्धासो अपरीतास उदिभदः ।

देवा नो यथा सदमिद् बृधे असन्नप्रायुवो रक्षितारो दिवे दिवे ॥ ऋक्. 1.89.1.

In the Vedic vision of human society, man in his relation to man was not predatory, aggressive and oppressive as in the Hobbesian nightmare which conjured up *homo homini lupus*. The Vedic ideal was that Man was under an obligation to protect and preserve and to aid and comfort mankind everywhere: पुमान् पुमांसं परिपातु विश्वतः । ऋक्. 6.75.14.

The Vedic philosophy of freedom and fearlessness reached a credal and climactic crescendo in the earthy yet ethereal invocations:

अभयं मित्रादभयमित्रादभयं ज्ञातादभयं परोक्षात् ।

अभयं नक्तमभयं दिवा नः सर्वा आशा मम मित्रं भवन्तु ॥ अथर्व. 19.15.7

Equally, the Vedic hymn of *togetherness* remains a refreshing reminder and a beacon light to the fractured and fragmented world out of whose womb the new world order is struggling to be born:

सङ्गच्छध्वं संवदध्वं सं वो मनांसि जानताम् ।

देवा भागं यथा पूर्वं सञ्जानाना उपासते ॥ ऋक्. 10.191.2.

These noble thoughts made the culture of the Vedas the first and foremost foundation of the edifice of universal values: सा प्रथमा संस्कृतिविश्ववाराः । यजु. 7.14.

These enduring verities of the Vedas are not a relic of the past, nor are they the exclusive preserve or the sole inheritance of Indians and Indo-Aryans. They belong to the common heritage of humanity and are relevant in our contemporary world and in our age. We owe it to ourselves and to the peoples and the nations of the world to share this precious heritage and to disseminate its message and meaning.

It is the proud privilege of Veda Pratisthana to be the chosen instrument of the monumental project for preparing and presenting a readable and systematic modern translation of all the four Vedas. The Veda Pratisthana has had the credentials and the capacity to attempt this ambitious task because it was founded on the deep understanding and encyclopaedic erudition of Swami Satya Prakashji, an eminent scientist and a distinguished professor before he became a *parivrajaka*, the firm financial support and the bounteous benefaction of Narendra Mohan Foundation, an eloquent and tangible testament of the Mohan family's liberal and public-spirited disposition, and of the intrepid faith, fortitude, vision and dedication of the late Shri Prakash Vir Shastri.

The munificence of Major Kapil Mohan and his family and their deep devotion to the cause of Vedic learning enabled the Veda Pratisthana to embark on this noble enterprise. It was Major Kapil Mohan's resolve to raise a truly meaningful memorial in the form of a new edition of the Vedas in remembrance of his elder brother, the late Col. Ved Ratan Mohan that led the Narendra Mohan Foundation to offer its generous and unsparing financial assistance for this project. We acknowledge our debt of gratitude to Major Kapil Mohan and to Narendra Mohan Foundation. We also take this opportunity to pay our tribute to the memory of Col. Ved Ratan Mohan whose life was a superb saga of service and an inexhaustible treasury of goodwill.

The late Shri Prakash Vir Shastri was the main architect of Veda Pratisthana. It was to him that we owed the initial organization, the basic conception and the purposeful momentum of the project. Indeed, we are only trying to translate his dream into a reality. An eminent and gifted parliamentarian, whose cascading eloquence, sparkling wit, mature wisdom and intrinsic goodness had a singular charm, Parkash Vir Shastri was an articulate exponent and a selfless missionary of the fundamental values of India's creative and spiritual culture. Spun and woven with the warp and woof of Indian sensitivity and perception, the tapestry of his life and work was as authentic as it was inspiring. He shunned the pettiness and parochialism of politics and strove to reinforce our national life with the tensile strength of our quintessential heritage. He lived and worked for national goals. In national politics he was the ambassador of the larger cultural claims on life. In his tragic and untimely death, Mother India lost an illustrious son who distinguished himself not by the office he held, nor by his wealth or material acquisitions, but by his dedicated and singleminded service to the cause of the nation. In his death, Veda Pratisthana lost its moving spirit, regained mainly because his memory is a motive force. We savour the exhilarating fragrance and see the inspiring and exhorting presence of his personality, pervasive, permeating and perdurable, in the fruition of this project and pay our affectionate homage to his everlasting memory.

Deepavali, 1978.

Preface

The Vedas are the Word of God. At the very beginning of the Creation, man received knowledge of the Vedas. The R̥gveda is the most ancient of all the holy scriptures in the world.

Knowledge of the Vedas is not intended for a particular race or country. God revealed this knowledge for the greatest good of mankind. This noble objective is reflected in the following words of the Vedic sages :

May all be happy and rid of diseases,
May all have a happy and harmonious life,
May nobody ever be afflicted with suffering.

The Vedas have been translated into several languages. Scholars like Griffith, Wilson and Max Müller have written commentaries on the Vedas in English. But the need for bringing out an unconventional and standard translation of the Vedas has been felt for quite sometime. The task, however, involved dedication, hard work and considerable financial resources.

Col. Ved Ratna Mohan, ex-M.P., was a promising youngman, the scion of a family which had implicit faith in the Vedas. His brilliant career was cut short by untimely death in 1973. His father, late Shri Narendra Mohan, was a leading industrialist of India. Devoted to social service, he took keen interest in the dissemination and distribution of religious literature. He had unshakable faith in God. Daily he would perform *yajna* and once in a year he would perform this on a big scale when all the *mantras* of one of the four Vedas would be recited. He had named his eldest son Ved Ratna (Jewel of the Vedas). He had desired the late Ved Ratna to do some service to

the Vedas. But fate had willed otherwise. Col. Ved Ratna died before he could fulfil his father's wish.

His younger brother Major Kapil Mohan, who has great reverence for the Vedas like his father, made the noble resolve to get all the four Vedas translated into English and publish them on behalf of the Narendra Mohan Foundation in the sacred memory of his elder brother. This Foundation was endowed by the sons of the late Shri Narendra Mohan, the founder of the Mohan Industries, in accordance with the wishes of their father. A hospital, a college, and several other charitable institutions devoted to public service are being run by the Foundation.

The task of rendering the four Vedas into English was entrusted to the Veda Pratishthana by the Foundation. Dr. Govardhan Lal Dutta, a famous educationist and Head of the Pratishthana, requested the Vedic scholar Svami Satya Prakash Sarasvati to undertake the highly onerous responsibility. Indeed one could think of no other scholar better qualified than Svami Satya Prakashji to accomplish this task. I am happy that Svamiji was kind enough to accede to the request. He is devoting most of his time to the translation work though he is a *parivrajaka*, a peripatetic monk. In this task, he is collaborating with Pandit Satyakam Vidyalkar.

Thanks are particularly due to Shri Vishwanath for his unstinted cooperation in the excellent printing of this work. No words would be adequate to express my warm appreciation and grateful thanks to Major Kapil Mohan, Svami Satya Prakashji and other colleagues and co-workers of the Veda Pratishthana who have generally helped in the accomplishment of this sacred task.

Our labours would be fully rewarded if through this English translation of the four Vedas, attempted for the first time in India, the divine message enshrined in the Vedas impregnates human consciousness everywhere.

Shravani Poornima,
Vikramiya Samvat 2034,
August 28, 1977.

Prakash Vir Shastri
Secretary, Veda Pratishthana
New Delhi

ऋग्वेद संहिता

ṚGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

षष्ठं मण्डलम्

(१) प्रथमं सूक्तम्

(१-२३) त्रयोदशचेत्यास्य सूक्तस्य बाह्व्यन्तो भगद्वाज ऋषिः । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १-१ ॥

त्वं ह्यग्ने प्रथमो मनोताम्या धियो अभवो दस्म होता ।
त्वं मीं वृषन्नक्रणोर्दुष्टीतु महो विश्वस्मै महमे सहध्वै ॥१॥
अथा होता न्यसीदा यजीयानिळस्पद इषयन्नीड्यः सन् ।
तं त्वा नरः प्रथमं देवयन्तो महो राये चितयन्तो अनु ग्मन् ॥२॥

1.

Tvám hy àgne prathamó manótāsyā dhiyó ábhavo
dasma hótā | tvám sim vṛishann akrīṇor dushtārītu sáho víṣ-
vasmai sáhase sáhadhyai || 1 || ádhā hótā ny àsido yájiyān
ilās padá isháyann íḍyah sán | tám tvā nárah prathamān
devayánto mahó rāyē citáyanto ánu gman || 2 ||

ṚGVEDA SAMHITĀ

BOOK SIX

I

O adorable, magnificent Lord of universe, verily, you are the foremost, swift as mind and invoker of the cosmic forces. You are the sole inspirer of the consequent actions, and bestower of wisdom. You give us strength, which none may resist and wherewith we overcome all evil forces. 1

Being invoker and inspirer of universal sacrifice, you are glorified by us, and accepting our offerings you are established at the loftiest seat of divine wisdom. So, the meditating aspirants from the very beginning turn their mind towards you for obtaining great wealth and wisdom. 2

वृतेव॒ यन्तै॑ वृ॒हुभिर्व॑स॒व्यैऽस्त्वे॑ ग॒यिं जा॑गृ॒वांसो॑ अ॒नु ग्मन् ।
 रु॒शन्त॑मग्निं दर्श॑न्तं वृ॒हन्तै॑ व॒पाव॑न्तं वि॒श्वह॑र्ता दी॒दृवांस॑म् ॥३॥
 प॒दं दे॒वस्य॑ नम॑सा व्यन्तः श्रव॑स्यवः श्रव॑ आप॒न्नशृ॑क्तम् ।
 नामा॑नि चिद॒धिरे॑ य॒ज्ञियो॑नि भ॒द्रायी॑ ते रण॑यन्त॒ संदृ॑ष्टो ॥४॥

vritéva

yántam bahúbhir vasavyais tvé rayīm jāgrivāṁso ānu
 gman | rūṣantam agnīm darśatām bṛhāntaṁ vapāvantaṁ
 viśvāhā didivāṁsam || 3 || padam devasya nāmasā vyāntaḥ
 śravasyāvaḥ śrava āpann amṛiktam | nāmāni cid dadhire
 yajñiyanī bhadrayāṁ te raṇayanta sām̐driṣṭau || 4 ||

त्वां वर्ध॑न्ति क्षि॒तयः॑ पृथि॒व्यां त्वां ग॑यं उ॒भयांसो॑ ज॒नाना॑म् ।
 त्वं त्रा॒ता त॑रणे॒ चेत्यो॑ भूः पि॒ता मा॒ता स॒दमि॑न्सानु॒पाणा॑म् ॥५॥

tvām

vardhanti kṣhitāyaḥ pṛithivyām tvām rāya ubhāyāso jānā-
 nām | tvām trātā tarāṇe cétyo bhūḥ pitā mātā sādām in
 mānushānām || 5 || 35 ||

॥३६॥

स॒प॒र्ये॑ण्यः स प्रि॒यो वि॒श्व॑ग्नि॒होता॑ म॒न्द्रो नि॑ प॒मादा॑ य॒जीया॑न् ।
 तं त्वा॑ व॒यं द॑म आ दी॒दृवांस॑मु॒पे जु॒वाथो॑ नम॑सा स॒देम॑ ॥६॥
 तं त्वा॑ व॒यं सु॒ध्योऽग्ने॑ न॒व्यम॑ग्ने सु॒न्नाय॑व ई॒महे॑ दे॒वय॑न्तः ।
 त्वं वि॒शो अ॒नयो॑ दी॒द्याना॑ दि॒वो अ॑ग्ने वृ॒हता॑ गे॒चने॑न् ॥७॥

saparyēnyaḥ sā priyó vikshv āgnír hótā mandró ní sha-
 sādā yājīyaṇ | tāṁ tvā vayām dāma ā didivāṁsam ūpa jñu-
 bādho nāmasā sadema || 6 || tāṁ tvā vayām sudhyò nāvyam
 agne-sumnāyāva imahe devayāntaḥ | tvām viṣo anayo dí-
 dyāno divó agne bṛihatā rocanéna || 7 ||

Those persons follow you with rich offerings, O adorable Lord, to obtain wealth and wisdom who are spiritually awakened. O adorable, you are brilliant, evermore charming, assiduously active and glorified with mature dedications. 3

Men, aspiring for divine glory, obtain abundant untinted fame when they offer you reverential homage. They, verily, gain titles of reputations, and find delight in your auspicious presence. 4

Men exalt you greatly upon this earth when you bestow on them celestial and terrestrial riches of all kinds. You extricate us from evil, and as such, you are known as preserver and unfailing father and mother of mankind for all times. 5

Lord, who is adorable, affectionate, giver of gifts, bestower of bliss—is always with the mankind. So let us approach him and kindle his glory in our hearts and offer him praises with humility and respect. 6

O adorable Lord, we, the intelligent devotees, desirous of happiness, and aspiring for divinity, glorify you with respects. O Lord, may you with your exceeding lustre lead men to the heaven's exalted splendour. 7

विशां कविं विस्पतिं शश्वतीनां नितोशनं वृषभं चर्षणीनाम् ।
 प्रेतीपणिमिषयन्तं पावकं राजन्तमग्निं यजन्तं रयीणाम् ॥८॥
 सो अग्न ईज शशमे च मर्तो यस्तु आनदं सुमिधा हव्यदातिम् ।
 य आहुतिं परि वेदा नमोभिर्विश्वेत्स वामा दधते त्वोतः ॥९॥

visām kavim viśpā-
 tim śaṣvatinām nitōṣanam vṛishabhām carshanīnām | prēti-
 shanim isháyantam pāvakām rájantam agnim yajatām rayi-
 nām || 8 || só agna ije śaṣamé ca mārto yás ta ānat samí-
 dhā havyádātim | yá āhutim pári védā námobhir víṣvét sá
 vāmá dadhate tvótah || 9 ||

अस्मा उ ते महि महे विधेम नमोभिग्ने सुमिधोत हव्यैः ।
 वेदी मनो महसो गर्भिरुक्थेग ते भद्रायां सुमतौ यतेम ॥१०॥

asmā u te máhi mahé vidhema
 námobhir agne samídhotá havyaíḥ | védī sūno sahaso gīr-
 bhír ukthaír á te bhadráyām sumataú yatema || 10 ||

आ यस्ततन्थ गेदसी वि भामा श्रवोभिश्च श्रवस्यस्तस्वः ।
 बृहद्विवाजेः स्थविरभिग्ने रेवद्विग्ने वितरं वि भाहि ॥११॥
 नृवदसो मदमिद्वहस्मे भृगिं तोकाय तनयाय पश्वः ।
 पूर्वीरियो बृहतीगरे अघा अस्मे भद्रा मौश्रवसानि सन्तु ॥१२॥
 पुरुष्ये पुरुधा त्वाया वसूनि राजन्वमुतो ते अश्याम् ।
 पुरुणि हि त्वे पुरुवार मन्त्ये वसुं विधते राजन्ति त्वे ॥१३॥

á yás
 tatántha ródasi ví bhāsá śrávobhiṣ ca śravasyàs tárutrah |
 bṛihádbhir vājai sthávirebhir asmé revádbhir agne vita-
 rām ví bhahi || 11 || nṛivád vaso sádām íd dhehy asmé
 bhūri tokáya tánayāya paśvāḥ | pūrvír ísho bṛihatír āré-
 aghā asmé bhadrá sausravasāni santu || 12 || purúny agne
 purudhá tvāyá vásūni rájan vasútā te aśyām | purūṇi hí
 tvé puruvāra sánty ágne vásu vidhaté rájani tvé || 13 || 36 ||

We glorify the Lord, the wisest amongst His ever-existing people, the destroyer of adversities, the bestower of all benefits on mankind, the moving inspirer, the provider of food, the resplendent, the purifier, and the one who is worshipped for riches. 8

O adorable Lord, the man who worships, praises, and offers homage to you with loving devotion as if with kindled fuel, and who commits himself with humility unto your favours, verily, is blessed with your protection and abundant wealth. 9

O adorable Lord, the source of strength, we offer our devotion to you with complete surrender, with reverence, hymns and oblations on the sacred place of worship. May we succeed in gaining your auspicious favours. 10

O refulgent, you have covered heaven and earth with splendour and glory. You are saviour of men, hence adored by devotional praises. May your everlasting glory shine on us with abundance of food, wealth and wisdom. 11

O Lord of affluence, bestow upon us, at all times, opulence conjoined with descendants, and (grant) abundance of cattle to our sons and grandsons. May we obtain needful and abundant nourishment, along with noble, untinted, and auspicious fame. 12

May I for my enrichment obtain many and various treasures through your love and grace, O effulgent Lord. O widely loved and worshipped Lord, infinite are the boons, aggregated in you, to be delivered to him who serves you. 13

(२) द्वितीयं मन्त्रम्

(१-१२) एकादशर्चस्यास्य मन्त्रस्य वाहेस्पत्यो भगद्वाज क्रपिः । अग्निदेवता । (१-१०) प्रथमादिदशर्चा-
मनुषुषु । (११) एकादस्याश्च शक्रर्गो छन्दसी ॥

॥ १ ॥

त्वं हि क्षेत्तव्यशोऽग्ने मित्रो न पत्यसे ।
त्वं विचर्षणे श्रवो वसो पुष्टिं न पुष्यसि ॥ १ ॥

2.

Tvám hí kshaítavad yásó 'gne mitró ná pátyase | tvám
vicarshane śrāvo vāso puṣṭim ná pushyasi || 1 ||

त्वां हि प्मा चर्षणयो यज्ञेभिर्गीभिर्गच्छेते ।
त्वां वाजी यात्यवृको रजस्तूर्विश्चर्षणिः ॥ २ ॥

सुजोषस्त्वा दिवो नरो यज्ञस्य केनुमिन्धते ।
यद्मस्य मानुषो जनः सुम्रायुर्जुह्वे अश्वरे ॥ ३ ॥

ऋध्व्यस्ते सुदानवे धिया मर्तः शशमते ।
ऊती ष बृहतो दिवो द्विषो अंहो न तर्गति ॥ ४ ॥

समिधा यस्त आहुतिं निशितिं मर्त्यो नशत ।
व्यावन्तं स पुष्यति श्वयमग्ने शतायुषम् ॥ ५ ॥

tvám hí
shma carshanāyo yajñēbhīr gīrbhīr īlate | tvám vājī yāty
avṛikó rajastūr viṣvācarshanīḥ || 2 || sajóshas tvā divó náro
yajñāsya ketúm indhate | yád dha syá mánusho jánah su-
mnāyúr juhvé adhvaré || 3 || rídhad yás te sudánave dhiyá
mártah śaśámate | ūtí shá bṛiható divó dvishó áňho ná ta-
rati || 4 || samídhā yás ta áhutim níṣitim mártyo náṣat | va-
yāvantaṁ sá pushyati ksháyam agne śatáyusham || 5 || 1 ||

O adorable Lord, your princely glory sustains us like the sun. O Lord of treasures, beholder of all, you cherish us with food and nourishment. 1

Men verily adore you with selfless acts and praises, the friendly sun, the sender of rain and the beholder of universe moves to your proximity. 2

Verily, men of one accord, serve you with noble deeds and with praises. As you are the emblem of all sacred works, the benevolent, enlightened devotee kindles your glory. All rational beings aspiring for bliss invoke you in their benign selfless works. 3

May the mortal who propitiates the benefactor and the bountiful Lord with intelligent actions, with the assistance of divine resplendent powers come safe through the straits of enmity and sin. 4

The mortal, who approaches you with his intensive, enflamed dedication, enjoys the comforts of descendents from all sides and a prosperous life of a hundred years. 5

॥२॥

त्वेषस्ते धूम ऋण्वति दिवि षञ्चुक आततः ।
 मूरो न हि द्यूता त्वं कृपा पावक रोचसे ॥६॥
 अथा हि विश्वीड्योऽमि प्रियो नो अतिथिः ।
 ण्वः पुरीव जूर्यः सूनुरं त्रययाय्यः ॥७॥

tveshás te dhūmá ṛṇvati divi shāñ chukrá átataḥ | sūro
 ná hí dyutá tvám kṛipá pāvaka rōcase || 6 || ádhā hí vikshv
 ídyó 'si priyó no átithiḥ | raṇvāḥ purīva jūryaḥ sūnúr ná
 trayayáyyaḥ || 7 ||

कत्वा हि द्रोणे अज्यमेऽग्ने वाजी न कृत्व्यः ।
 परिज्मेव स्वधा गयोऽत्यो न ह्यार्यः शिशुः ॥८॥
 त्वं त्या चिदच्युताग्ने पशुर्न यवमे ।
 धामा ह यत्ते अजर वना वृश्चन्ति शिक्रमः ॥९॥

वेषि ह्यध्वरीयतामग्ने होता दमे विशां ।
 समृधो विस्पते कृणु जुषस्व हव्यमङ्गिरः ॥१०॥
 अच्छो नो मित्रमहो देव देवानग्ने वोचः सुमतिं रोदस्योः ।
 वीहि स्वस्तिमुक्षितिं दिवो नृन्दिपो अंहामि दुरिता तरेम ता तरेम तवावसा तरेम ॥११॥

krátvā hí drōṇe ajyásé 'gne vājī ná kṛi-
 tyāḥ | párijmeva svadhā gáyó 'tyo ná hvāryāḥ śīśuḥ || 8 ||
 tvám tyā cid ácyutāgne paśúr ná yāvase | dhāmā ha yāt
 te ajara vānā vṛṣcānti śikvasaḥ || 9 || véshi hy ádhvariya-
 tām āgne hótā dāme viśām | samṛídho viṣpate kṛiṇu ju-
 shásva havyám āngiraḥ || 10 || áchā no mitramaho deva de-
 vān āgne vōcaḥ sumatīm ródasyoḥ | vīhī svastīm sukshītīm
 divó nṛín dvishó ánhānsi duritā tarema tá tarema távāvasa
 tarema || 11 || 2 ||

O Lord of divine radiance, your pure bright glory like the bright smoke, lifts itself aloft, and shines far-extended in heaven. You shine with radiance like the sun when propitiated by sacred hymns. 6

You must be glorified as a well-loved guest amongst the people. You are like an elder in a venerated city and to be cherished, for protection like a son. 7

O adorable Lord, you just like fire by attrition of wood. You are manifested in the physical world by your creation. You are vigorous as a horse and circumbiant like wind. You are dear like food and home and eager like a young courser that runs astray. 8

O supreme Lord, you, as fire from fuel, or like a grazing ox consume the apparently imperishable. And O eternal one, your mighty flames swallow the whole forest of universe. 9

O refulgent, the benefactor, the adorable Lord of the people, you enter as the ministrant priest into the home of those men who wish to perform noble deeds. You render them prosperous;—may you accept their homage. 10

O divine mighty adorable Lord, may you call hither the favour of Nature's bounties, extending from earth to heaven. May you bring wealth from heaven, so that men may dwell securely. May we overcome the malign oppressions of enemies, our iniquities and our difficulties. May we overcome them the sins of the past; may we overcome all of them through your help. 11

(३) तृतीय सूक्तम्

(१-८) अष्टर्चस्यास्य सूक्तस्य वाहस्पत्यो भगद्वाज ऋषिः । अग्निदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥३॥

अग्ने॒ स क्षेप॑दत्त॒पा क॑ते॒जा उ॒रु ज्योति॑र्न॒शते॒ देव॑यु॒ष्टे ।
 यं त्वं॑ मि॒त्रेण॑ वरु॒णः स॒जोषा॑ दे॒व पा॑सि॒ त्यज॑मा॒ मर्त॑म॒हः ॥१॥
 इ॒जे य॒ज्ञेभिः॑ श॒शमे॑ श॒र्माभिर्ऋ॑ध॒द्वाग्ना॑या॒ग्रये॑ द॒दाश॑ ।
 ए॒वा च॒न तं॑ य॒शमा॑म॒जुष्टि॑र्ना॒हो म॑र्त॒ नश॑ते॒ न प्र॑द॒सिः ॥२॥
 म॒रुगे॑ न यस्य॒ दृश॑तिर्ग॒पा भी॑मा॒ यदे॑ति शु॒चत॑स्त॒ आ धीः॑ ।
 हे॒षस्व॑तः शु॒रुधो॑ ना॒यम॑क्तोः कु॒त्रा चि॒द्र॒ष्ट्वो व॑म॒तिर्वि॑ने॒जाः ॥३॥

3.

Āgne sá kśheshad ṛitapā ṛitejā urú jyótir naṣate deva-
 yúsh te | yám tvám mitréṇa várunaḥ sajóshā déva pási
 tyájasā mártam ánhah || 1 || ijé yajñébbhiḥ śaśamé śámībhir
 ṛidhádvarāyāgnāye dadāṣa | evā caná tám yaśásām ājushtir
 nānho mártam naṣate ná prādṛiptiḥ || 2 || sūro ná yásya
 dṛiṣatír arepā bhīmā yád éti śucatás ta á dhīḥ | hēshasva-
 taḥ śurúdhō náyām aktóḥ kútrā cid ranvó vasatír vanejāḥ
 || 3 ||

ति॒ग्मे चि॒दे॒स॒ महि॑ व॒र्षो॑ अ॒स्य भ॑सु॒द॒श्चो॒ न य॑म॒मान॑ आ॒मा ।
 वि॒जेह॑मानः प॒र॒शुर्न॑ जि॒ह्वां दृ॒विर्न॑ द्रा॒वय॑ति॒ दा॒रु ध॑क्षत ॥१॥
 स इ॒दस्ते॑व॒ प्रति॑ धा॒दमि॑प्यजि॒ह्वाति॑ ते॒जोऽय॑मो॒ न धा॑रा॒म ।
 चि॒त्र॒ग्रज॑तिर्ग॒तियो॑ अ॒क्तोर्वे॑न॒ प॒द्वा र॒घु॒प॒त्नम॑ज॒हाः ॥२॥

tigmám cid éma máhi várpo asya bhásad áṣva ná
 yamasāná āśá | vijéhamānaḥ paraśúr ná jīhvám draṇvír ná
 drāvayati dāru dhákshat || 4 || sá id ásteva práti dhād asi-
 shyāñ chíṣita téjó 'yaso ná dhārām | citrádhrajatir aratír
 yó aktór vér ná drushádvā raghupátmajānbhāḥ || 5 || ३ ||

O adorable Lord, your devotee , the offerer of sacrifice, born of eternal truth, attains wide radiance from you and against all iniquities gets protection from you, strengthened by your divine light and spiritual bliss. 1

The one, who serves adorable Lord by performing beneficial acts with dedication, and offers homage, and completely surrenders his ego to the bounteous supreme Lord, such a mortal is never afflicted with the want of glory, nor do sin and false pride overwhelm his personality. 2

The fire-divine is spreading on all sides with awe-inspiring flames and characteristic sounds; her appearance is as faultless as that of the sun. The fire, the child of wood, the asylum of all, looks charmingly resplendent everywhere. 3

Sharp is his (fire-divine's) path, and his vast form shines like a horse champing fodder with his mouth, darting forth his tongue as it were a hatchet. He burns physical waste to ashes, like a smelter, who fuses metal. 4

He casts afar his flames as an archer and sharpens when about to dart his radiance; as a warrior he whets the edge of his iron weapons. He keeps moving along brilliant pathways, through the night, like a roosting bird of rapid pinion. 5

॥५॥ स ई रेभो न प्रति वस्त उस्त्राः शोचिषा रागपीति मित्रमहाः ।
 नक्तं य ईमरूपो यो दिवा नृनमर्त्यो अरूपो यो दिवा नृन् ॥६॥
 दिवो न यस्य विधृतो नवीनोदृषा रुक्ष ओषधीषु नूनोत् ।
 घृणा न यो ध्रजसा पत्मना यन्ना रोदसी वसुना दं सुपत्नी ॥७॥
 धायोभिर्वा यो युज्येभिरकैर्विद्युन्न देविद्योत्स्वेभिः शुग्मैः ।
 शर्धो वा यो मरुतां ततक्ष ऋभुर्न त्वेषो रभसानो अद्योत् ॥८॥

sá īm rebhó ná prāti vasta usráḥ śocíṣhā rārapīti mi-
 trámahāḥ | náktam yá īm arushó yó dívā nṛīm ámartyo
 arushó yó dívā nṛīm || 6 || divó ná yásya vidható návinod
 vṛīṣhā rukshá śhadhīṣhu nūnot | ghrīṇā ná yó dhrájasā
 pátmanā yánn á ródasī vásunā dām supátnī || 7 || dháyobhir
 vā yó yújyebhir arkaír vidyūn ná davidyot svébhiḥ śúsh-
 mail | śárdho vā yó marútām tatáksha ṛibhúr ná tveshó
 rabhasāno adyant || 8 || 4 ||

(४) चतुर्थ सूक्तम्

(१-८) अष्टचम्यास्य सूक्तस्य बाह्येभ्यो भग्नराज कृषिः । अग्निदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥५॥ यथा होतर्मनुषो देवताता युज्येभिः सृनो महसो यजामि ।
 एवा नो अद्य समना समानानुशन्नं उशतो यक्षि देवान् ॥१॥
 स नो विभावा चक्षणिर्न वस्तोरग्निर्यन्दा रु वेद्यश्चनो धात् ।
 विश्वायुयो अमृतो मर्त्येषुभुङ्क्षतिथिर्जानवेदाः ॥२॥

4.

Yáthā hotar mánusho devátātā yajñébhīḥ sūno sahaso
 yájāsi | evá no adyá samanā samānān uśānn agna uśató
 yakshi devān || 1 || sá no vibhāvā cakshāñir ná vástor agnir
 vandáru védyas cáno dhāt | viśváyur yó amṛito mártye-
 shūsharbhūd bhūd átithir jātāvedāḥ || 2 ||

Like the adorable sun, he clothes himself with beams of morning, diffusing friendly light, and resounding along with his radiance. He is the one who is luminous by night, and who inspires men to their work by day. He is immortal and radiant, and as such, verily, inspires men by day. 6

Of whom, the mysterious voice in cosmos, as if of the sun, is heard when he scatters his glow amongst the plants. He is brilliant showerer of blessings, who, among manifested creation, moving with his glow, rushes forth to fill both the worlds—well-wedded earth and heaven—with divine treasure. 7

He goes with sacred rays, as if with self-harnessed, well-governed steeds, and shines like lightning with his own scorching flames. He, associated with cosmic vital principles, glows radiant and moves rapid as the wide-sunshine. 8

4

O adorable Lord, you are source of strength, and invoker of cosmic forces, in the same manner as a man offering homage by means of selfless deeds. May you willingly invoke for us the assenting Nature's bounties, regarding them as your equal. 1

May that adorable Lord, who, like the illuminator of the day, is resplendent and cognizable by all, grant us commendable food. He is dear as a guest, is the life of all and immortal among mortals. He is always awake at dawn and knows all that exists. 2

द्यावो न यस्य पनयन्त्यभ्यं भामांसि वस्ते सूर्यो न शुक्रः ।
 वि य इनोत्यजरः पावकोऽश्मस्य चिच्छिश्नथत्पूर्याणि ॥३॥
 वद्मा हि सूनो अस्यन्नमद्वा चक्रे अग्निर्जनुषाम्नाम ।
 स त्वं न ऊर्जसन् ऊर्जं धा राजेव जेस्वुके श्रेष्यन्तः ॥४॥
 नितिक्ति यो वारणमन्नमत्ति वायुर्न राष्ट्रयत्येत्यक्त्वा ।
 तुर्याम यस्त आदिशामरातीरत्यो न हृतः पतंतः परिहृत ॥५॥

dyāvo ná yasya
 panáyanty ábhvam bhāsānsi vaste sūryo ná śukráḥ | ví yá
 inóty ajárah pāvako 'śnasya cie chiśnathat pūrvyāṇi || 3 ||
 vadmā hí sūno ásy admasádvā cakré agnír janúshájmān-
 nam | sá tvám na ūrjasana ūrjam dhā rájeva jer avriké
 ksheshy antāḥ || 4 || nítikṭi yó vāraṇām ānnam átti vāyúr
 ná rāshṭry áty ety aktún | turyāma yás ta ādiśām árātīr
 átyo ná brútaḥ pátataḥ parihrút || 5 || ५ ||

॥६॥ आ सूर्यो न भानुमद्भिर्कैरग्रे तन्व गेदमी वि भामा ।
 चित्रो नयत्परि तमाम्यक्तः शोचिषा पत्सन्नोऽशिजो न दीयन् ॥६॥
 त्वां हि मन्द्रतममर्कशोकैर्व्यूमेहे महि नः श्रोण्यग्ने ।
 इन्द्रं न त्वा श्वसा देवता वायुं पृणन्ति गर्धसा नृतेमाः ॥७॥

á sūryo ná bhānumádbhir arkaír ágne tatánta ródasi
 ví bhāsá | citró nayat pári támānsy aktāḥ śociśhā pátmann
 auṣijó ná díyan || 6 || tvám hí mandrátamam arkaśokaír
 vavṛimāhe máhi naḥ śróshy agne | índram ná tvā śávasā
 devātā vāyūm pṛṇanti rádhasā nṛitamāḥ || 7 ||

His worshippers celebrate His great deeds and appreciate them with wonder. Radiant as the sun, He clothes himself with lustre. He is exempt from decay and is purifier. He illumines all things and destroys the unsatiated desires. 3

Adorable Lord, the source of strength is to be praised when His glory is established in the sacred works. Since His manifestation, He grants habitation and food. He is giver of strength—a source vitality to us, He triumphs like a prince, so that foes may not trouble us in our unassailed dwellings. 4

He is the one, who whets his gloom-dispersing radiance, and accepts reverential homage, and as a Lord of vitality, He overcomes dark forces. May He prevail on them who resist His command, and may you, O Lord, with the swiftness of a horse, be the destroyer of the assailing adversaries. 5

O adorable Lord, you overspread our inner realms with enlightenment and refulgent radiance, like the sun with his lustrous rays on the heaven and earth. The wonderful Lord disperses the glooms of conscience like the adorned sun moving on his path, imbued with light. 6

We celebrate your glory which is most adorable, and deserves to be glorified by sacred praises; the leaders earnestly honour you with offerings. Your divine splendence is manifest in lightning and your strength in wind. 7

नृ नो अग्नेऽवृकेभिः स्वस्ति वेपि गयः पृथिभिः पर्प्यहः ।
ता सूरिभ्यो गृणते रसि सुम्रं मदेम शतहिमाः सुवीरः ॥८॥

nṛ nō agne
'vrikébhiḥ svastí vēshi rāyāḥ pathíbhiḥ pārs̥hy áñhaḥ | tá
sūribhyo gr̥ṇaté rāsi sumrām mādema śatāhimāḥ suvīrāḥ
॥ 8 ॥ ८ ॥

(१०) पञ्चमं सूक्तम्

(१-५) समर्चयाम्य सनत्स्य वारहेण्यो भग्द्वज्ज कपिः । अग्निदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ ५ ॥

हुवे वेः सृनुं महसो युवानमद्रौघवाचं मतिभिर्यविष्ठम् ।
य इन्वति द्रविणानि प्रचेता विश्ववागणि पुरवारो अघ्रुक ॥१॥
त्वे वसूनि पुर्वणाक होतदोषा वस्तोरेरि यज्ञियांसः ।
आमेव विश्वा भुवनानि यस्मिन्मं मौमगानि दधिरे पावके ॥२॥

5.

Huvé vaḥ sūnúṃ sáhaso yúvānam ádroghavācam matí-
bhir yávisht̥ham | yá ínvati dráviṇāni prācetā viṣvāvārāṇi
puruvāro adhrúk ॥ 1 ॥ tvé vāsūni purvanīka hotar dośhā
vāstor érire yajñīyāsaḥ | kshāmeva víṣvā bhúvanāni yásmin
sām saúbhagāni dadhiré pāvaké ॥ 2 ॥

त्वं विश्व प्रदिवः सीद आमु कृत्वा रथीरभवो वार्याणाम् ।
अत इनापि विश्वेन चिकित्वा व्यानुषग्जातवेदो वसूनि ॥३॥
यो नः सनुत्यो अभिदामदग्ने यो अन्तरो मित्रमहो वनुष्यात् ।
तमजरेभिर्वृषभिस्तव स्वेस्तषा तपिष्ठ तपस्मा तपस्वान् ॥४॥

tvām vikshú pradīvaḥ
sīda āsú krátvā rathír abhavo vāryāṇām | āta inoshi vi-
dhaté cikitvo vy ānushág jātavedo vāsūni ॥ 3 ॥ yó naḥ sá-
nutyo abhidāsad agne yó ántaro mitramaho vanushyāt |
tām ajārebhir vṛishabhis táva svaís tápā tapishṭha tāpasā
tāpasvān ॥ 4 ॥

May you quickly conduct us, O Lord, by unmolested paths, to riches and prosperity. Convey us beyond sin. Those delights which you give to your adorers, may you extend them to him, who glorifies you; and may we, living for a hundred winters, and blessed with excellent posterity, be happy. 8

5

I invoke you with hymns, O prime source of strength. You are youthful, ever-young, irreproachable God, full of wisdom, praised by all, merciful and devoid of malice, and the one who bestows prosperity to all. 1

O fire-divine of multi-blazing flames, the invoker, you are the one on whom all the performers of sacred acts repose their confidence night and day. These performers offer all good things to the sacrificial fire as Nature's bounties establish all living beings firmly on this earth. 2

O fire-divine, the cognizant of all that is born, you have been abiding since eternity among living people of the creation. You have ever been bestowing to them, by your design, all divine blessings, and have been continually granting treasures to those who have been constantly serving you. 3

O supreme resplendent Lord, mighty saviour of loyal devotees, may you, blazing with your radiance, consume him with your own imperishable flames, who, living in neighbourhood or secretly, designs to harm and assail us. 4

यस्ते यज्ञेन समिधा य उक्थैर्केभिः सूनो सहसो ददाशत् ।
 स मर्त्येष्वमृतं प्रचेता गया द्युम्नेन श्रवमा वि भाति ॥५॥
 स तत्कृधीषितस्तयमग्ने स्पृधो वाधस्व सहसा सहस्वान् ।
 यच्छम्यसे द्युभिर्गक्तो वचोभिस्तज्जुषस्व जरितुर्घोषि मन्म ॥६॥
 अश्याम तं काममग्ने तवोती अश्याम गयि रयिवः सुवीरम् ।
 अश्याम वाजमभि वाजयन्तोऽश्याम द्युम्नमजराजरं ते ॥७॥

yās te yajñēna samīdhā yā ukthair arkébbhiḥ
 sūno sahaso dādāsat | sá mártyeshev amṛita prācetā rāyā
 dyumnēna śrávasā ví bhāti || 5 || sá tát kṛidhīshitās tīyam
 agne sprīdho bādhasva sāhasā sāhasvān | yāc chasyāse dyū-
 bhir aktó vácobhis táj jushasva jaritúr ghóshi mánma || 6 ||
 aśyāma tāṁ kāmam agne tāvotī aśyāma rayīm rayivah
 suvīram | aśyāma vājam abhí vājáyanto 'śyāma dyumnám
 ajarājāraṁ te || 7 || 7 ||

(६) पष्ठे सूक्तम्

(१-७) समवेत्यास्य सूक्तस्य वारहेष्पन्यो भरद्वाज ऋषिः । अग्निदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥८॥ प्र नव्यसा सहसः सृनुमच्छा यज्ञेन गातुमव इच्छमानः ।
 वृश्चद्वेन कृष्णयासं रुजन्तं वीती होतारं दिव्यं जिगाति ॥९॥
 स श्रितानस्तन्युत् गेचनस्था अजरेभिर्नानदद्विर्विष्टः ।
 यः पावकः पुरुतमः पुरुणि पृथन्युभिर्नुयाति भवेन् ॥१०॥
 वि ते विष्वग्वातजूतासो अग्ने भामासः शुचे शुचयश्चरन्ति ।
 तुविम्रश्चामौ दिव्या नवग्या वना वनन्ति श्रुपता रुजन्तः ॥११॥

6.

Prá návyasā sāhasaḥ sūnūm áchā yajñēna gātūm áva
 ichámānaḥ | vṛiṣcādvanaṁ kṛiṣṇāyāmaṁ rūṣantaṁ vīti hó-
 tāraṁ divyāṁ jigāti || 1 || sá śvitānās tanyatū rocanasthā
 ajārebhir nānadadbhir yāvishṭhaḥ | yāḥ pāvakāḥ purutāmaḥ
 purūṇi pṛithūny agnīr anuyāti bhārvaṇ || 2 || ví te víshvag
 vātajūtāso agne bhāmāsaḥ ſuce ſúcayaṣ caranti | tuvimra-
 kshāso divyā nāvagvā vānā vananti dhṛishatā rujāntaḥ || 3 ||

O source of strength, immortal Lord, verily, the person who serves you with selfless and dedicated actions and sings your sacred hymns, shines out, among men. He becomes eminent in wisdom, and possesses splendid opulence and food. 5

O adorable Lord, may you quickly accomplish that for which we solicit you. May you with your might subdue our adversaries. May you be pleased when you are glorified with melodious sacred verses of the devotee and shine with radiance decked with brightness. 6

O adorable Lord, may we obtain all that we aspire for through your grace. O bestower of wealth and wisdom, may we, desiring food and progeny, be provided with them and be blessed with that eternal glory, of which you are the sole possessor. 7

6

He (the devotee), who seeks furtherance and grace, proceeds to the proximity of the fire-divine, the prime source of strength, with his everfresh devotional songs, calling the divine ministrant to share the banquet of Lord of cosmic sacrificial acts. The fire-divine consumes the physical desires, just as ordinary fire consumes a forest. Bright and shining it moves forward leaving black traces (of burnt plants) on the path. 1

This cosmic fire-divine is white-hued, vociferous and dwells in firmament. He is eternal, ever-young and is loud-voiced. He is purifier, and assuming many forms proceeds feeding upon numerous and substantial forests. 2

O pure cosmic fire-divine, your bright flames impelled by vital elements spread wide in every direction, consuming all physical forms i. e. forests. Your ever-riding beams of radiance play upon the woods, boldly enveloping them in lustre. 3

ये ते शुक्रासः शुचयः शुचिष्मः आं वर्पन्ति विपिनामो अश्वः ।
 अथ भ्रमस्तं उर्विया वि भति यानयमानो अथि मानु पृश्ने ॥४॥
 अथ जिह्वा पापतीति प्र वृष्णे गोपुयुधो नाशनिः सृजाना ।
 शृग्येव प्रमितिः अतिग्नेर्दुर्वनुर्भीमो दयते वनानि ॥५॥

yé te śukrásaḥ śúcayaḥ śucishmaḥ kshám vāpanti víshi-
 tāso áśvāḥ | ádha bhramás ta urviyá ví bhāti yātáyamāno
 ádhi sánu prīṣṇeḥ ॥ 4 ॥ ádha jihvá pāpatīti prá vṛṣṇo go-
 shuyúdhō nāśāniḥ sṛijānā | śúrasyeva prāsitiḥ kshātír agnér
 durvārtur bhīmó dayate vánāni ॥ 5 ॥

आ भानुना पार्थिवानि जयामि महस्तोदस्य धृपता ततन्थ ।
 स वाध्रुस्वार्प भया महोभिः स्पृधो वनुष्यन्वनुषो नि जूर्व ॥६॥
 स चित्र चित्रं चितयन्तमस्मे चित्रशत्रु चित्रतमे वयोधाम् ।
 चन्द्रं गयिं पुरवीरं बृहन्तं चन्द्रं चन्द्राभिर्गृणते युवस्व ॥७॥

á bhānúnā párthivāni
 jráyānsi mahás todásya dhṛishatá tatantḥa | sá bādhasvāpa
 bhayá sáhobhi sprīdho vanushyám vanúsho ni jūrva ॥ 6 ॥
 sá citra citrām citáyantam asmé cítrakshatra citrátamam
 vayodbám | candrām rayím puruvíram bṛihántam cándra
 candrábhir gṛiṇaté yuvasva ॥ 7 ॥ 8 ॥

(७) समसं सूक्तम्

(१-७) समचेत्यास्य सूक्तस्य बाह्येभ्यो अग्राज कृपिः । वैश्वानरोऽग्निदेवता । (१-२) प्रथमादिपञ्चमां
 विष्टुषु . (६-७) पश्यामस्योश्च जगती छन्दसा ॥

॥१॥

मूर्धानं दिवो अरति पृथिव्या वैश्वानरमृत आ जातमग्निम् ।
 कविं सम्राजमतिथिं जनानामामन्ना पात्रं जनयन्त देवाः ॥१॥

7.

Mūrdhānam divó aratím prithivyá vaiṣvānarām ṛitá á
 jātām agním | kavím samrájam átithim jánānām āsānn á
 pátram janayanta devāḥ ॥ 1 ॥

O resplendent fire-divine, when your pure and bright speedy rays like horses are loosened from their bound, they shear the many-tinted ground beneath them. Your flames, haunting about the high lands of earth, shine out far and wide and their rapidly moving flickers, mounting over earth's high ridges, blaze fiercely. 4

The flames of this mighty cosmic fire descend like the hurled thunderbolt of the powerful Lord of heaven. Its fierce flame has the energy of destroying all material forms. He, being irresistible and fearful, consumes all superficial material forms, as fire consumes the forests. 5

You over-spread on all the accessible places of the earth with light, energetic power and impelling force. May you drive away all perils with your conquering might and fighting out against our adversaries burn up those who harm us. 6

O splendrous divine fire, possessing splendid strength, the bestower of delight, may you grant to us, your loyal devotees praising you with delightful sacred hymns, the most wonderful life-giving treasures. O vast bright cosmic divine fire, may you confer on us great glory, supply nourishment and provide heroic progeny. 7

7

Divine forces of cosmos manifest the universal leader, the protective fire-divine who is a messenger of earthly beings and symbol of heavenly luminaries. He, an offspring of eternal order, is wise, sovereign, a guest dear to men and eternally existing. 1

नाभिं यज्ञानां सदनं रग्नीणां महामाहावमभि सं नवन्त ।
 वैश्वानरं रथ्यमध्वराणां यज्ञस्य केतुं जनयन्त देवाः ॥२॥
 त्वद्विप्रो जायते वाज्यं त्वद्वीरगमो अभिमानिपाहः ।
 वैश्वानर त्वमस्मासु धेहि वसूनि राजन्स्पृहयाय्याणि ॥३॥
 त्वां विश्वे अमृतं जायमानं शिशुं न देवा अभि सं नवन्ते ।
 तव क्रतुभिरमृतत्वमायन्वैश्वानर यत्पित्रोरदीदेः ॥४॥

nábhim yajñānām sádanam
 rayīṇām mahām āhāvām abhī sām navanta | vaiśvānarām
 rathyām adhivarāṇām yajñāsya ketum janayanta devāḥ || 2 ||
 tvád vípro jāyate vājy āgne tvád vīrāso abhimātishāhaḥ |
 vaiśvānara tvām asmāsu dhehi vāsūni rājan sprihayāyyāṇi
 || 3 || tvām víśve amṛita jāyamānam śiṣum ná devā abhī
 sām navante | tāva krátubhir amṛitatvām āyan vaiśvānara
 yát pitrór ádideḥ || 4 ||

वैश्वानर तव तानि व्रतानि महान्यग्ने नक्तिग दधर्ष ।
 यज्ञायमानः पित्रोरुपस्थेऽविन्दः केतुं वयुनेष्वह्नाम् ॥५॥
 वैश्वानरस्य विमितानि चक्षमा सानूनि दिवो अमृतस्य केतुना ।
 तस्येदु विश्वा भुवनधि मूर्धनि वया इव रुरुहुः सप्त विमुहुः ॥६॥
 वि यो रजांस्यमिमीत सुक्रतुर्वैश्वानरो वि दिवो रोचना कविः ।
 परि यो विश्वा भुवनानि पप्रथेऽदधो गोपा अमृतस्य रक्षिता ॥७॥

vaiśvānara tāva tāni vratāni mahāny
 agne nákir á dadharsha | yāj jāyamānaḥ pitrór upásthé
 'vindaḥ ketum vayúneshv āhnām || 5 || vaiśvānarāsya vími-
 tāni cākshasā sánūni divó amṛitasya ketúnā | tásyéd u
 víśvā bhúvanádhi mūrdhāni vayá iva ruruhuḥ saptá visrú-
 haḥ || 6 || ví yó rājānsy ámimīta sukrátur vaiśvānaró ví divó
 rocaná kavīḥ | pári yó víśvā bhúvanāni paprathé 'dabdho
 gopá amṛitasya rakshitā || 7 || ० ||

Cosmic forces manifest and praise him, who is navel of all noble deeds, sustainer of all sacred offerings, base of all treasures, conveyer of oblations, the universal leader, and an ensign of all selfless benevolent actions. 2

From your blessings, O fire-divine, the universal leader, the wise devotee derives strength and wisdom and blessed by you, the heroes subdue evil tendencies. O sovereign ruler, bestow on us excellent treasures, worthy to be longed for. 3

O immortal universal leader, when manifested as if born infant, all cosmic forces glorify you. When you shine in the parental mid-space, these forces, the offsprings of cosmos gain immortality. 4

O universal leader, the fire-divine, when you spring forth in the bosom of parental cosmos and establish the banner of days on the paths of cosmic world, no one can ever resist your mighty ordinances. 5

The summits of the firmament are measured by the immortal radiance of universal leader, the fire-divine. The base of all regions is stationed upon his brow. The seven gliding streams spring forth from there like branches of a tree. 6

The all-wise, performer of sacred deeds, universal leader the fire-divine, is the prime cause of all luminaries of cosmos and of the inter-space in the mid-region. He spreads them throughout the universe. He is the irresistible guardian of all immortal elements. 7

(८) अष्टमं सूक्तम्

(१-५) सप्तर्चस्यास्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भरद्वाज कृषिः । वैश्वानरोऽग्निदेवता । (१-६) प्रथमादि-
तृचद्वयस्य जगती. (५) सप्तम्या ऋचश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥ १-५ ॥

पृथस्य वृष्णो अरुषस्य नू सहः प्र नु वोचं विदथा ज्ञानवेदमः ।
 वैश्वानराय मतिर्नव्यसी शुचिः सोम इव पवते चारुग्नये ॥१॥
 स जायमानः परमे व्योमनि व्रतान्यग्निर्व्रतपा अगश्नत ।
 व्यन्तरिक्षममिमीत मुक्तुर्वैश्वानरो महिना नाकमस्पृशत् ॥२॥

8.

Prikshásya vṛiṣṇo arushásya nú sáhaḥ prá nú vocaṃ
 vidáthā jātávedasah | vaiṣvānarāya matir nāvyaśī śúciḥ
 sóma iva pavate cārur agnáye || 1 || sá jáyamānaḥ paramé
 vyòmani vratāny agnir vratapá arakshata | vy àntáriksham
 amimīta sukrátur vaiṣvānaró mahiná nákam aspṛiṣat || 2 ||

व्यस्तभ्नाद्रोदसी मित्रो अद्भुतोऽन्तर्वाविदकृणोऽयोतिषा तमः ।
 वि चर्मणीव त्रिषणे अवर्तयद्वैश्वानरो विश्वमधत्त वृष्यम् ॥३॥
 अपामुपस्थं महिषा अगृभ्णत विशो राजानमुप तस्थुर्गुग्मियम् ।
 आ दूतो अग्निमभरद्विवस्वतो वैश्वानरं मातरिश्वा परावतः ॥४॥
 युगेयुगे विदथ्यं गृणद्भ्योऽग्ने रयिं यशसं धेहि नव्यसीम् ।
 पव्येव राजन्नघशंसमजर नीचा नि वृश्च वनिनं न तेजसा ॥५॥

vy àstabhnād ródasī mitró ádbhuto 'ntarvávad akrīṇoj jyó-
 tishā támaḥ | ví cārmaṇīva dlhishāṇe avartayad vaiṣvānaró
 víṣvam adhatta vṛiṣṇyam || 3 || apām upásthe mahishá
 agribhṇata víšo rájānam úpa tasthur ṛigníyam | á dūtó
 agním abharad vivásvato vaiṣvānarám mātariṣvā parāvá-
 taḥ || 4 || yugé-yuge vidathyam ḡṛiṇádbhyó 'gne rayim ya-
 śásam dlhehi nāvyaśīm | pavyéva rájam agháśaṁsam ajara
 nicá ní vṛiṣca vanínam ná téjasā || 5 ||

I commemorate promptly at the holy congregation the might of the all-pervading cosmic fire, all-knowing, the showerer, and the radiant; ever-fresh, pure, and graceful hymns flow from me for this universal leader, in the same way, as the herbal juice flows from the filter. 1

That cosmic fire, who, as soon as manifest in the loftiest heaven, becomes the protector of our sacred rites. He protects the pious acts of men, and measures out the manifold firmament. On account of his grandeur and wonderful deeds, he, the universal leader, attains the highest glory in the cosmos. 2

This shining, wonderful, cosmic fire, the universal leader, upholds heaven and earth, also covers and conceals the darkness within his light. He spreads out the two bowls of universe like two skins. He comprehends all his creative energy in his task. 3

The mighty vital principles join him on the lap of vaporous firmament. Men acknowledge him as their adorable sovereign. The divine wind, the messenger of the cosmic forces brings divine fire the universal leader, from the distant sphere of the sun. 4

O glorious immortal, worthy of reverence, may you bestow riches and illustrious children upon such devotees, as continue singing your praises from age to age. May you strike the sinner with your sharp punitive justice, as lightning strikes down a tree. 5

अस्माकमग्ने मघवत्सु धारयानामि शत्रुमजरं सुवीर्यम् ।
 वयं जयेम शतिनं सहस्रिणं वैश्वानरं वाजमग्ने तयोतिभिः ॥६॥
 अदग्धेभिस्तवं गोपाभिरिष्टेऽस्माकं पाहि त्रिषधस्थ सूरिन् ।
 रक्षां च नो ददुषां शर्धो अग्ने वैश्वानरं प्र च तारीः स्तवानः ॥७॥

asmākam agne ma-
 ghāvatsu dhārayānāmi kshatrām ajāraṃ suvīryam | vayāṃ
 jayema śatinam sahasrīṇam vaiśvānara vājam agne tāvotī-
 bhiḥ || 6 || ādabdhēbhis tāva gopābhir isṭe 'smākam pāhi
 trishadhastha sūrīn | rākshā ca no daduśhām śardho agne
 vaiśvānara prā ca tāri stāvānaḥ || 7 || 10 ||

(९.) नवमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चम्यास्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भरद्वाज ऋषिः ।
 वैश्वानरोऽग्निदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥ अहंश्च कृष्णमहरजुनं च वि वर्तते रजसी वेद्याभिः ।
 वैश्वानरो जायमानो न राजावातिरज्योतिषाभिस्तमामि ॥१॥
 नाहं तन्तुं न वि जानाम्योतुं न यं वर्यन्ति समरेऽतमानाः ।
 कस्य स्वित्पुत्र इह वक्तव्यं पुगे वदात्यवरेण पित्रा ॥२॥
 स इत्तन्तुं स वि जानात्योतुं स वक्तव्यं नृपुथा वदति ।
 य ई चिकेतदमृतस्य गोपा अवश्चरन्पुगे अन्येन पश्यन् ॥३॥

9.

Āhaṣ ca kṛiṣṇām āhar ārjunam ca vī vartete rājasi
 vedyābhiḥ | vaiśvānaró jāyamāno ná rájāvātiraj jyótishāgnis
 tāmānsi || 1 || nāhāṇi tāntum ná vī jānāmy ōtum ná yām

váyanti samaré 'tamānāḥ | kāsya svit putrá ihá váktvāni
 paró vadāty āvareṇa pitrā || 2 || sá ít tāntum sá vī jānāty
 ōtum sá váktvāny ōrituthá vadāti | yá īm cíketad amṛíta-
 sya gopā avāś cāran paró anyēna pášyan || 3 ||

O the universal leader, the fire-divine, may you grant to our benevolent offerers, wealth and strength which is exempt from decay and which cannot be taken away. May we win for our strength, O fire divine, hundredfold and thousandfold ways through your grace. 6

O adorable divine Lord, present in all the three worlds, keep your grace effective with your irresistible guards. May you preserve the strength of us who offer homage. May you, when glorified by us, take us across evils and miseries. 7

9

The dark night and the bright day revolve alternate, affecting the world by their appreciable qualities. Universal leader, the cosmic fire, manifested like a prince, dispels darkness by His lustre. 1

I neither understand the threads of the warp, nor the threads of the woof, nor that cloth which, those, who are assiduous in united exertion, weave. No one knows of the source of the words that have been spoken by a father hither and are to be used by the son thither. 2

He verily understands both, the warp and woof, and in due time. He shall tell what should be told. He very much knows all about this. He is the protector of all that is eternal and immortal, and freely moves through hither and thither, above or below, with a constant eye on both of them. 3

अयं होता प्रथमः पश्यतेममिदं ज्योतिरमृतं मर्त्येषु ।
 अयं स जज्ञे ध्रुव आ निषत्तोऽमर्त्यस्तन्वा३ वर्धमानः ॥४॥
 ध्रुवं ज्योतिर्निहितं दृशये कं मनो जविष्ठं पतयत्स्वन्तः ।
 विश्वे देवाः समनमः संकेता एकं क्रतुमभि वि यन्ति साधु ॥५॥
 वि मे कर्णा पतयतो वि चक्षुर्वी३दं ज्योतिर्हृदय आहितं यत् ।
 वि मे मनश्चरति दूरआधीः किं स्विहृक्ष्यामि किमु नू मनिये ॥६॥
 विश्वे देवा अनमस्यन्भियानाम्त्वामग्ने तममि तस्थिवांसम् ।
 वैश्वानरोऽवतूतये नोऽमर्त्योऽवतूतये नः ॥७॥

ayám hótā

prathamāḥ páśyatemám idám jyótir amṛítam mártyeshu |
 ayám sá jajñe dhruvá á níshattó 'martyas tanvā vārdhamā-
 naḥ || 4 || dhruvám jyótir níhitam dṛiśáye kám máno jávi-
 shtham patáyatsv antáḥ | víṣve devāḥ sámanasaḥ sáketā
 ékam krátum abhí ví yanti sādhu || 5 || ví me kárṇā pata-
 yato ví cákshur vidám jyótir bṛidaya áhitam yát | ví me
 mánaṣ carati dūráādhiḥ kíṃ svid vakshyámi kíṃ u nū ma-
 nishye || 6 || víṣve devá anamasyan bhiyánás tvám agne tá-
 masi tasthivánsam | vaiṣvānarò 'vatūtáye nó 'martyo 'vatū-
 táye naḥ || 7 || ॥

(१०) दशमं सूक्तम्

(१-७) समर्चयाम्य मृतस्य बार्हस्पत्यो भगद्वाज ऋषिः । अग्निदेवता । (१-६) प्रथमादितुल्य-
 द्वयस्य त्रिष्टुप्. (७) समस्या ऋचश्च त्रिपदा विगट् छन्दसी ॥

॥१२॥

पुरो वो मन्द्रं दिव्यं सुवृक्तिं प्रयति यज्ञे अग्निमध्वरे दधिध्वम् ।
 पुर उक्थेभिः स हि नो विभावा स्वध्वरा करति जातवेदाः ॥१॥

10.

Puró vo mandráṃ divyám suvṛiktím prayatí yajñé
 agnīm adhvare dadhidhvam | purá ukthébhiḥ sá hí no vi-
 bháva svadhvará karati jātavedāḥ || 1 ||

This Lord of the cosmic fire is the first offerer of cosmic offerings. Behold Him! He is the light immortal amongst mortals; He is immovable, all-pervading, immortal and ever-waxing in His body,—the manifested creation. 4

His steady light, swifter than mind, stationed among moving world, pointedly indicates the way to happiness. All the cosmic powers of one accord and of one intention, proceed unobstructed to the single purpose. 5

My ears are turned to hear Him, and my eyes to behold Him. The divine light, that is placed in my heart, is also eager to know him. My mind, the receptacle of distant objects, hastens towards Him. What shall I speak? How shall I comprehend Him? 6

All the cosmic forces, alarmed, adore you, O Lord of the cosmic fire, abiding in mysterious darkness. May the immortal adorable divine preserve us with His protection; afford us all His protection. 7

May you propitiate with praises and install this adorable, divine, infallible Lord at the place of all your progressive and uninterrupted sacred deeds. For He, the resplendent omniscient Lord makes us prosperous in our sacred endeavours. 1

तमु द्युमः पुर्वणीक होतरग्ने अग्निभिर्मनुष इधानः ।
 स्तोमं यमस्मै ममतेव शूषं घृतं न शुचिं मतयः पवन्ते ॥२॥
 पीपाय स श्रवसा मर्त्येषु यो अग्नये ददाश विप्र उक्थैः ।
 चित्राभिस्तमूतिभिश्चित्रशोचित्रजस्य साना गोमतो दधाति ॥३॥

tām u dyumah purv-
 anika hotar āgne agnibhir mānuṣha idhānāḥ | stōmaṁ yām
 asmaī mamāteva śūṣhaṁ ghrītāṁ nā śuci matāyaḥ pavante
 || 2 || pīpāya sā śrāvasā mārtyeshu yó agnāye dadāśa vipra
 ukthaiḥ | citrābhis tām ūtibhis citraśocir vrajāsya sātā gō-
 mato dadhāti || 3 ||

आ यः पप्रा जायमान उर्वी दूरेदशा भासा कृष्णाध्वा ।
 अथ बहु चित्तम उर्म्यायास्तिरः शोचिषा ददशे पावकः ॥४॥
 नू नश्चित्रं पुस्वाजाभिरूती अग्ने रयि मघवद्भ्यश्च धेहि ।
 ये राध्रसा श्रवसा चात्यन्यान्सुर्वीर्येभिश्चाभि सन्ति जनान् ॥५॥
 इमं यज्ञं चनो धा अग्न उशन्यं ते आमानो जुहुते हविष्मान् ।
 भग्वाजेषु दधिषे सुवृक्तिमवीर्याजस्य गध्वस्य सातो ॥६॥

ā yāḥ papraū jāyamāna urvī dūredrīṣā
 bhāsā kṛṣṇādhvā | ādha bahū eit tāma ūrmyāyās tirāḥ
 śociṣha dadrīṣe pavakāḥ || 4 || nū naṣ citrām puruvājābhir
 ūtī āgne rayīm maghāvadbhyaḥ ca dhehi | yé rādhasā śrā-
 vasā cāty anyān suvīryebhis cābhi sānti jānān || 5 || imām
 yajñām cáno dhā agna uśān yām ta āsānó juhuté havish-
 mān | bharādvājeshu dadhishe suvṛiktīm āvīr vājasya gādha-
 yasya sātaū || 6 ||

O adorable fire-divine with multi-blazing flames, radiant and showerer of blessings, may you, glorified at the fires enkindled, listen and bless your devotee who for self-advantage adores you with a loving heart, pure as sacred butter. 2

Amongst mortal men, only that wise devotee thrives in glory, who offers homage with hymns of praise to adorable Lord. The wonderfully radiant adorable Lord grants him marvellous protection and helps him to obtain wealth and a pasturage filled with herds of cattle. 3

At His manifestation, the cosmic fire-divine, the dark-pathed, fills up spacious heaven and earth with His widely visible splendour. And He Himself, the purifier, is now seen, dispersing the thick gloom of night with His radiance. 4

O adorable Lord, may you, with your mightiest aid, confer magnificent wealth on us and on our illustrious leaders, who stand pre-eminent, surpassing others in liberal gifts, in fame, and in virtues. 5

O adorable Lord, accept this homage with delight, which the worshipper, seated before you, is offering. May you accept melodious hymns of wise devotees; bless them so that they may obtain all sorts of nourishment. 6

वि द्वेषांसीनुहि वर्धयेच्छां मदम शतहिमाः सुवीराः ॥७॥

ví dvéshānsīnuhí vardháyēśhām mādema
ṣatāhimāḥ suvīrāḥ ॥ 7 ॥ 12 ॥

(११) एकादशं सूक्तम्

(१-६) पञ्चम्यास्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भरद्वाज ऋषिः । अग्निदेवता । विष्टुषु छन्दः ॥

॥१३॥

यजस्व होतरिपितो यजीयानग्ने वाधो मरुतां न प्रयुक्ति ।
आ नो मित्रावरुणा नासत्या द्यावा होत्राय पृथिवी ववृत्याः ॥१॥
त्वं होता मन्द्रतमो नो अध्रुगन्तर्देवो विदथा मर्त्येषु ।
पावकया जुह्वाऽ वह्निगमाग्ने यजस्व तन्वं तव स्वाम ॥२॥
धन्या चिद्धि त्वे ध्रिषणा वष्टि प्र देवाञ्जन्म गृणते यज्ये ।
वेपिष्टो अद्विगमां यद्ध विप्रो मधु च्छन्दो भनति रेभ इष्टो ॥३॥
अदिव्युत्स्वपाको विभावाग्ने यजस्व गेदसी उरूची ।
आयुं न यं नमसा गतहव्या अञ्जन्ति सुप्रयमं पञ्च जनाः ॥४॥

11.

Yájasva hotar ishitó yájiyān āgne bádho marútām ná
práyukti | á no mitrávarunā násatyā dyāvā hotráya prithiví
vavṛityāḥ ॥ 1 ॥ tvām hótā mandrátamo no adhrúg antár
devó vidáthā mártyeshu | pāvakáyā juhvā váhnir āsāgne
yájasva tanvām táva svām ॥ 2 ॥ dhányā cid dhí tvé dhi-
shānā váshtī prá devāñ jánma grīṇaté yájadhyai | vépi-
shtho āngirasām yád dha vípro mádhu chandó bhánati re-
bhá ishṭau ॥ 3 ॥ ádidyutat sv ápāko vibhāvāgne yájasva
ródasī urūcī | āyúm ná yām námasā rātāhavyā añjānti su-
prayásam páñca jánāḥ ॥ 4 ॥

May you scatter our adversaries, augment our abundant store of wealth and may we, blessed with brave youths of character, enjoy happiness for a hundred winters. 7

11

O adorable Lord, the invoker, the most reverential and granter of blessings, may you being revered by us invoke the foe-destroying cosmic vital principles to come in aid of our holy synods and bring the never failing cosmic light and bliss, and the forces of heaven and earth. 1

O adorable Lord, you are divine invoker of cosmic forces amid mortals, most praise-worthy, never harming and bearer of oblations. May you constantly perform cosmic sacrifice of this universe with your purifying flames born as if out of your mouth. 2

O adorable Lord, our heart-felt craving for wealth and wisdom impels us to praise you, because your manifested form inspires the worshipper to honour the cosmic powers. The pious sage, the most earnest adorer amongst the preceptors, the poet, sings the sweet melodious songs at the solemn service. 3

The brilliant, adorable Lord is mature in wisdom, and most resplendent. May you offer honour to the wide-spread heaven and earth. All the well-fed, five categories of people, bearing oblations, propitiate you with homage as if you were a mortal guest. 4

वृञ्जे ह यज्ञमसा बर्हिर्भावयामि सुगृह्यतवती सुवृक्तिः ।
 अम्यक्षि मद्य सदाने पृथिव्या अश्रापि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः ॥५॥
 दृश्या नः पुर्वणीक होतृदेभिर्भे अग्निभिरिधानः ।
 गयः सूनो सहसो वावसाना अति स्रसेम वृजतं नाहः ॥६॥

vṛiñjé ha yán námasā barhír
 agnāv áyāmi srúg ghṛitāvati suvṛiktīḥ | ámyakshi sádma
 sádane pṛithivyā ásrāyi yajñāḥ sūrye ná cākshuḥ || 5 || da-
 śasyā naḥ purvaṇīka hotar devébhīr agne agnībhīr idhā-
 nāḥ | rāyāḥ sūno sahaso vāvasānā áti srasema vṛijānam
 nāñhah || 6 || 13 ||

(१२) द्वादशं सूक्तम्

(१-६) पट्टचर्याम्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भग्नरात्र ऋषिः । अग्निदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१४॥ मध्ये होता दुर्गेणे बर्हिषो रात्रिस्तोदस्य रोदसी यजध्वै ।
 अयं स मनुः सहस कृतावा दृगत्सूर्यो न शोचिषा ततान ॥१॥
 आ यस्मिन्त्वे स्वपाके यजत्र यश्नद्राजन्त्सर्वतातव नु द्यौः ।
 त्रिषधस्वस्ततरोपो न जहो हव्या मघानि मानुषा यजध्वै ॥२॥
 तेजिष्ठा यस्यारतिर्वनेराट् तोदा अध्वन्न वृधमानो अद्यौत् ।
 अट्रोघो न द्रविता चेतति त्मन्नमत्योऽवत्र ओषधीषु ॥३॥

12.

Mádhye hótā duroné barhísho rál agnís todásya ródasī
 yájadhyai | ayám sá sūnúḥ sáhasa ṛitāvā dūrát sūryo ná
 śocíshā tatāna || 1 || á yásmin tvé sv ápāke yajatra yá-
 kshad rājan sarvátāteva nú dyaúḥ | trishadhásthas tatarú-
 sho ná jáñho havýā maghání mánushā yájadhyai || 2 ||
 téjishthā yásyāratír vanerát todó ádhvan ná vṛidhasānó
 adyaut | adroghó ná dravitá cetati tmánn ámartyo 'vartrá
 óshadhīshu || 3 ||

When with reverence the grass of my worldly comforts is clipped to be dedicated as an oblation to the fire-divine and left, the well-trimmed ladle (of my soul), full of butter (of benevolence) then alone, the receptacle (the cosmic fire-altar) becomes complete on the surface of earth for the cosmic sacred rites—The sacrifice, verily, is related to the earth in the same way as eye to the sun. 5

O possessor of multiblazing flames, invoker of Nature's bounties, shining with brilliant radiance, bestow upon us riches; and may we, O source of strength, having overcome our adversaries envelop you with reverential homage. 6

12

The cosmic fire, the invoker of divine powers, the Lord of cosmic sacrifice, abides in the hearts of the institutor of the sacred works, who offers homage to heaven and earth. He is the source of strength, and the observer of truth. He over-spreads the world from afar, like the sun with light. 1

O most wise, adorable and resplendent cosmic fire, the worshipper offers homage to you at every sacred ceremony. May you, being present in all the three realms, move with the speed of the traverser of the sky, the sun, to convey the valuable oblations of men to the cosmic forces. 2

His pure and spreading radiance blazes in the forest, and shines with increasing intensity, like the sun on His celestial path. His glow rushes like the innoxious wind amongst the plants. Immortal and unimpeded, He lights up all things by His own lustre. 3

सास्माकेभिरेतरी न शुषैरग्निं ष्टेवे दम आ जातवेदाः ।
 द्रुन्नो वन्वन् कृत्वा नावोऽस्रः पितेव जारयायि युज्ञैः ॥४॥
 अथ स्मास्य पनयन्ति भामो वृथा यत्तक्षदनुयाति पृथ्वीम् ।
 सद्यो यः स्पन्द्रे विषितो धवीयानृणो न तायुरति धन्वा राट् ॥५॥
 स त्वं नो अर्वन्निदाया विश्वेभिरभे अग्निभिरिधानः ।
 वेषि रायो वि यासि दुच्छुना मदेम शतहिमाः सुवीराः ॥६॥

sāsmākebhīr etārī ná ṣūshaír agnī śṭave
 dáma á jātāvedāḥ | drvaṇno vanvān krátvā nārvosrah pi-
 téva jārayāyi yajñāih || 4 || ádha smāsyā panayanti bhāso
 vrīthā yāt tákshad anuyāti prithvīm | sadyó yāḥ syandró
 víshito dhāvīyān ṛiṇó ná tāyúr āti dhānvā rāṭ || 5 || sá tvām
 no arvan nīdāyā víṣvebhīr agne agnībhir idhānāḥ | véshi
 rāyó ví yāsi duclhúnā mādema śatāhimāḥ suvīrah || 6 || 14 ||

(१३) त्रयोदशं सूक्तम्

(१-६) षड्विंशत्यान्य सूक्तान्य बाहस्पत्यो भरद्वाज ऋषिः । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१५॥ त्वद्विश्वा सुभग सौभगान्यग्ने वि यन्ति वनिनो न वयाः ।
 श्रुष्टी रयिर्वाजो वृत्रतूर्ये दिवो वृष्टिरीड्यो रीतिरपाम् ॥१॥
 त्वं भगो न आ हि रत्नमिषे परिज्मेव श्रयमि दुस्सवर्चाः ।
 अग्ने मित्रो न बृहत् ऋतस्यामि क्षत्ता वामस्य देव भूरैः ॥२॥

13.

Tvād víṣvā subhaga saúbhagāny āgne ví yanti vaníno
 ná vayāḥ | śrushtī rayír vājo vṛitratúrye divó vṛishtīr ídya
 rītír apām || 1 || tvām bhāgo na á hí rátnam ishé párijmeva
 kshayasi dasmāvarcāḥ | āgne mitró ná bṛihatā ṛitāsyāsi
 kshattā vāmāsya deva bhūreh || 2 ||

The cosmic fire, who knows all that exists, is propitiated in our dwellings by us and our friends like a steed for vigour. This fire feeds upon trees, and consumes forests, He fights with evil, like a champion. He is glorified by the praises in sacred ceremonies. 4

They glorify His glow in this world. When thinning the woods with ease, He spreads over the broad earth. He glides along unarrested, and rapid in movement, like a flying thief, He shines over the desert. 5

O quick-moving cosmic fire, kindled with all your fires, guard us from reproach. You bestow opulence and drive away adversaries. May we, along with descendents, brave and cultured, enjoy happiness through a hundred winters. 6

13

O auspicious adorable Lord, all beneficial works proceed from you like branches from the trunk of a tree. All benevolent wealth, including vigour in struggles against evils, and rain from sky, come through your blessings. Therefore, O sender of rains, you are glorified by all. 1

O divine adorable Lord, may you bestow upon us precious wealth. You are beautiful with your radiance, and swift like the circumambient wind. You, like the sun, are the upholder of eternal laws and giver of plentiful wealth. 2

स म॒त्य॑तिः श॒वसा॑ ह॒न्ति वृ॒त्रम॑ग्ने वि॒प्रो वि पु॑णेर्भ॒र्ति वा॑जम् ।
 यं त्वं प्र॑चेत॒ क्रत॑जात॒ रा॒या स॒जोषा॑ न॒प्रापां॑ हि॒नोषि॑ ॥३॥
 यस्ते॑ स॒नो सह॑सो गी॒र्भिरु॒क्थैर्य॑ज्ञैर्म॒तो नि॑शिति॒ वेद्या॑नद् ।
 वि॒श्वं स दे॒व प्र॑ति वा॒रम॑ग्ने ध॒त्ते धा॒न्यं॑ प॒त्येते॑ वस॒व्यैः ॥४॥
 ता नृ॒भ्य आ सौ॑श्र॒वसा॑ सु॒वीरा॑ग्ने स॒नो सह॑सः पु॒न्यसे॑ धाः ।
 कृ॒णोषि॑ यच्छ॒वसा॑ भूरि॒ प॒श्वो वयो॑ वृ॒काया॑र॒ये ज॑सुर॒ये ॥५॥

sā sātpatiḥ śavasā hanti
 vṛitrām āgne vípro ví paṇér bharti vājam | yām tvām pra-
 ceta ritajāta rāyā sajōshā nāptrāpām hinōshi || 3 || yās te
 sūno sahaso gīrbhír ukthair yajñair mārto nīsitim vedyā-
 naṭ | víśvaṃ sá deva prāti vāram agne dhatté dhānyam
 pátyate vasavyaiḥ || 4 || tā nṛibhya á sausravasā suvírāgne
 sūno sahasaḥ pushyāse dhāḥ | kṛiṇōshi yác chāvasā bhúri
 paśvó váyo vṛikāyāraye jāsuraḥ || 5 ||

व॒द्मा स॒नो सह॑सो नो वि॒हाया॑ अ॒ग्ने तो॑कं त॒नयं॑ वा॒जि नो॑ दाः ।
 वि॒श्वोभि॑र्गी॒भिर्ग॒भि पृ॑तिम॒श्या म॑दे॒म श॑तहि॒माः सु॒वीराः॑ ॥६॥

vadmā sūno sahaso
 no víhāyā āgne tokām tánayam vājí no dāḥ | víśvābhir gīr-
 bhír abhí pūrtīm aśyām mādema śatāhimāḥ suvírāḥ
 || 6 || 15 ||

(१४) चतुर्दशं सूक्तम्

(१-६) पटुचम्याम्य सूक्तस्य वाहस्पत्यो भगद्वाज ऋषिः । अग्निर्देवता । (१-५) प्रथमाऽपञ्चर्चा-
 मनुष्टुप् . (६) पद्यया ऋचश्च शक्करी छन्दसी ॥

॥१६॥

अ॒ग्ना यो म॒र्त्यो दु॒वो धि॒यं जु॒जोष॑ धी॒तिभिः॑ ।
 भ॒सन्नु॑ ष प्र पु॒न्य इ॒षं वु॒रीता॑वसे ॥१॥

14.

Agná yó mártyo dúvo dhíyam jujōsha dhītībhiḥ | bhá-
 san nú shá prá pūrvyá íśam vuritāvase || 1 ||

O adorable Lord, all-wise, the source of eternal truth, that man becomes the protector of the virtuous, and destroyer of his enemy by his strength, and that person alone crushes the might of evil forces with his wisdom, whom you, the consentient with the grandson of waters, inspire to achieve prosperity. 3

O adorable Lord, the source of strength, the person, who by praises, by prayers, and by selfless deeds, attracts your radiant fervour to his altar, enjoys all glory and prosperity, and abounds in precious treasures. 4

O source of strength, may you confer those abundant viands, excellent descendants, and those means of copious sustenance to devotee which you take away from a churlish and malignant adversary. 5

O adorable Lord, source of most powerful, may you be our councillor, and give us sons and grandsons, together with food. May I, by all my praises, obtain the fulfilment of my aspirations. May we, blessed with excellent descendants, enjoy happiness for a hundred winters. 6

May the person, who serves adorable Lord by devotion, worship, and praises, quickly become distinguished as the first amongst men, and acquire ample food for the support of his children. 1

अ॒ग्नि॒रि॒द्धि॒ प्र॒चे॒ता अ॒ग्निर्वे॒धस्त॑म् ऋषिः ।
 अ॒ग्निं हो॒ता॒रमी॒ळते॑ यु॒ज्ञेषु॑ मनु॒षो वि॒शः ॥२॥
 ना॒ना ह्य॒ग्नेऽव॑से स्पर्ध॒न्ते रा॒यो अ॒र्यः ।
 तूर्व॑न्तो दस्यु॒माय॑वो व्र॒तैः मी॒श्रन्तो॑ अव्र॒तम् ॥३॥

agnír íd dhi
 prácetā agnír vedhástama rīshih | agním hótāram ilate ya-
 jñēshu mānusho viśah || 2 || nānā hy āgné 'vase spārdhante
 ráyo aryáh | tūrvanto dásyum āyāvo vrataih sīkshanto
 avratām || 3 ||

अ॒ग्नि॒रप्स॑मृती॒षहं॑ वी॒रं द॑दाति म॒र्त्यमि॑म् ।
 यस्य॑ त्र॒सन्ति॒ शव॑सः स॒ंचक्षि॑ श॒त्रवो॑ भि॒या ॥४॥
 अ॒ग्नि॒र्हि वि॒द्वना॑ नि॒दो दे॒वो म॑र्त॒मुरु॑ष्यति ।
 स॒हावा॑ यस्यावृ॒तो र॒यिर्वा॒जेऽवृ॑तः ॥५॥
 अ॒च्छा नो॑ मि॒त्रम॒हो दे॒व दे॒वान॒ग्ने वो॒चः सु॒म॒तिं रो॑द॒स्योः ।
 वी॒हि स्व॒स्ति सु॒क्षि॒तिं दि॒वो नृ॒न्दि॒षो अ॒होमि॑ दु॒रिता॑ ते॒रम् ता ते॒रम् त॒वाव॑सा ते॒रम् ॥६॥

agnír apsām řitisháham vīrām dadāti sātpa-
 tim | yásya trásanti śávasah samcákshi śátravo bhiyá || 4 ||
 agnír hí vidmánā nidó devó mártam urushyāti | sahāvā yá-
 syāvrito rayír vājeshv ávritah || 5 || áchā no mitramaho --
 || 6 || 16 ||

Adorable Lord is most wise and cherisher of sacred works and a holy sage. Thoughtful people have been glorifying Him as the invoker of the cosmic forces to bless their selfless benevolent deeds. 2

Adorable Lord takes manifold treasures of disbelievers for the preservation of the worshippers. Faithful devotees triumph over wicked and unrighteous and humble him who does not abide by the prescribed conduct of life. 3

Adorable Lord bestows upon His worshippers such a descendant, who overcomes evil forces, protects virtuous, and at whose appearance, adversaries tremble through fear of his prowess. 4

The mighty, divine, and all-wise adorable Lord protects the pious devotee from reproach, and makes his path of glory and his wealth unrivalled. 5

O divine adorable Lord, revered as a friend, who abiding in heaven and earth, communicates our praises to the divines, conduct the offerer of adoration to domestic felicity, may we overcome our adversaries, our iniquities, our difficulties; may we overcome them by your protection. 6

(१०) पञ्चदशं मुक्तम्

(१-१०) एकोनविंशत्युक्त्वा सूनस्य बर्हस्पत्यो भरद्वाज आङ्गिरसो वीतहव्यो वा ऋषिः ।

अग्निदेवता । (१-०. ५-० ३-०) प्रथमाद्वितीययोः चोऽथतृतीयोपञ्चन्योः सममीतवस्योऽथ

जगती. (३. १०) तृतीयापञ्चदश्याः शकरी. (६) पष्ठ्या श्रानिशकरी. (१०-१४.

१६. २०) दशम्यादिपञ्चानां षोडश्या एकोनविंश्याश्च त्रिष्टुप्. (१७) सप्तदश्या

अनुष्टुप्. (१८) अष्टादश्याश्च बृहती छन्दसि ॥

॥ १ ॥

इमम् पु यो अतिथिमुष्वृधं विश्वासां विशां पतिमृञ्जमे गिरा ।
 वेनीद्विवो जनुषा कच्चिदा शुचिर्व्योक्चिदत्ति गर्भो यदच्युतम् ॥१॥
 मित्रं न यं सुधितं भृगवो दधुर्वनस्पतावीड्यमृध्वशोचिषम् ।
 स त्वं सुप्रीतो वीतहव्ये अद्भुत प्रशस्तिभिर्महयसे दिवेदिवे ॥२॥
 स त्वं दक्षस्यावृको वृधो भृग्यः परस्यान्तरस्य तरुषः ।
 रायः सूनो सहस्रो मर्त्येषा हृदिर्व्यच्छ वीतहव्याय सप्रथो भरद्वाजाय सप्रथः ॥३॥

15.

Imám ū shú vo átithim usharbúddham víśvāsām viṣām
 pátim riñjase girá | vétíd divó janúshā kác cid á śúcir
 jyók cid atti gárbho yád ácyutam || 1 || mitráṁ ná yám sú-
 dhitam bhrígavo dadhúr vānaspátāv ídyam ūrdhvāsoci-
 sham | sá tvám súprīto vītāhavye adbhuta prāśastibhīr ma-
 hayase divé-dive || 2 || sá tvám dākshasyāvṛikó vṛidhó bhūr
 aryáh párasýāntarasya tárushah | rāyáh sūno sahaso mār-
 tyeshv á chardír yacha vītāhavyāya saprátho bharádvājāya
 sapráthah || 3 ||

द्युतानं यो अतिथिं स्वर्णमग्निं होतारं मनुषः स्वध्वम् ।
 विप्रं न द्युध्रवचमं सुवृक्तिभिर्व्यवाहमगतिं देवमृञ्जमे ॥१॥
 पावक्या यश्चितयन्त्या कृपा भ्रामन्नरुच उपमो न भानुना ।
 त्वन्न यामन्नेतशस्य नृ रण आ यो घृणे न तत्प्राणो अजरः ॥२॥

dyutānám vo átithim svāṇṇaram agnīm hó-
 tāram mánushah svadhvarám | vípram ná dyukshávacasam
 suvṛiktíbhīr havyavāham aratím devám riñjase || 4 || pāva-
 kāyā yaś citāyantyā kṛipá kshāman rurucá ushásō ná bhā-
 núnā | tūrvan ná yāman ētaśasya nū rāṇa á yó ghṛinē ná
 tatrishanó ajārah || 5 || 17 ||

May you O devotees, propitiate by praises the Lord, who is dear as a guest and whose glory wakes at the early dawn. He is the cherisher of all people. On all occasions, He comes as if from heaven and rests as an embryo (in wood). He remains embodiment of purity from eternity and instantly accepts the offerings presented to Him with reverence. 1

Spiritually enlightened sages regard this upward-flaming, adorable-divine, deposited in wood, as a friend. May He be pleased with dedicated offerer of oblations, who glorifies Him with praises every day. 2

You are unresisted, and benefactor of him who is skilled in sacred rites, and defender against his near or distant enemies. O ever-renowned Lord, may you grant wealth and a dwelling to selfless dedicated offerer of oblations, a bearer of spiritual enlightenment. 3

Propitiate with pious praises the radiant adorable fire-divine, who is your dear guest, the guide to heaven, and the invoker of Nature's bounties for the welfare of humanity. He, the divine, is the cherisher of noble deeds, the speaker of brilliant words like a learned sage, and the bearer of oblations. 4

Propitiate Him, the adorable Lord, who shines upon the earth with purifying and enlightening lustre, as the dawns shine with light; He is like a warrior, who, discomfiting His foes, quickly blazes forth in defence of virtuous instincts. He is satiated with food, and exempt from decay. 5

१६८॥

अग्निर्मग्निं वः समिधा दुवस्यत प्रियंप्रियं वो अतिथिं गृणीषणि ।

उप वो गीर्भिरमृतं विवासत देवो देवेषु वनते हि वार्यं देवो देवेषु वनते हि नो दुवः ॥६॥

समिद्धमग्निं समिधा गिरा गृणे शुचिं पावकं पुरो अध्वरे ध्रुवम् ।

विप्रं होतां पुरुवाग्मद्रुहं कविं सुमैरीमहे जातवेदसम् ॥७॥

त्वां दूतमग्ने अमृतं युगेयुगे हव्यवाहं दधिरे पायुमीड्यम् ।

देवासंश्च मर्तांश्च जाग्रविं विभुं विष्पतिं नमसा नि षेदिरे ॥८॥

agnīm-agnim vah samīdhā duvasyata priyām-priyam vo
 ātithim grīṇishāṇi | ūpa vo gīrbhīr amṛitaṁ vivāsata devó
 devéshu vānate hí vāryam devó devéshu vānate hí no dú-
 vah || 6 || sāmiddham agnīm samīdhā girā grīṇe śúcim pa-
 vakām puró adhvaré dhruvām | vípraṁ hótāram puruvā-
 ram adrúhaṁ kavīṁ sumnaír imahé jātávedasam || 7 || tvām
 dūtām agne amṛitaṁ yugé-yuge havyavāham dadhire pā-
 yūm ídyaṁ | devāsaṣ ca mártāsaṣ ca jágrivīm vibhūm viṣ-
 patim námasā ní shedire || 8 ||

विभृषन्नम उभयाँ अनु व्रता दूतो देवानां रजस्मी समीयमे ।

यत्ते धीतिं सुमतिमावृणीमहेऽथ स्मा नस्त्रिवरुथः शिवो भव ॥९॥

ने सुप्रतीकं मुदृशं म्वञ्जमविद्वांसो विदुष्टं सपेम ।

म यक्षश्चिवा वयुनानि विद्वान्प्र हव्यमग्निमृतेषु वोचत् ॥१०॥

vibhūṣhann agna ubháyāñ
 ānu vratā dūtó devānām rājasi sām īyase | yāt te dhītīm
 sumatīm āvṛiṇimāhé 'dha smā nas trivārūthaḥ śivó bhava
 | 9 | tām supṛāṭkaṁ mudṛiṣaṁ svāñcam āvidvāṁso vidú-
 śhṭaram sapema | sá yakshad víṣvā vayúnāni vidvān prá
 havyām agnīr amṛíteṣhu vocat || 10 || 18 ||

May you worship repeatedly the adorable Lord with dedication. He is ever your dear friend, and dear as guest. May you glorify with hymns the immortal Lord, for He is most divine among divine, and accepts our homage with love. 6

We glorify with praise the effulgent, adorable Lord, who is pure, purifying, and immortal. Let us celebrate with pleasant hymns the all-wise Lord, the invoker of Nature's bounties. He is revered by all. Verily, He is benevolent, omniscient and full of wisdom. 7

O adorable Lord, you have been in every age commanding the ways and works of the divine powers of both worlds as their envoy. You are immortal bearer of homage, beneficent, and worthy of praise. You are vigilant, pervading and the protector of mankind. Therefore all enshrine you in the chamber of their heart, as the fire is placed on a sacred altar. 8

O adorable Lord, envoy of Nature's bounties, you traverse both earth and heaven. When we lay claim to your regard, and gracious care, O guardian of the three regions, may you be auspicious to us. 9

We of little wisdom adore you, the most wise fire-divine, the well-formed, the well-looking, and the graceful-moving. May the Lord, who knows all things that are to be known, offer the cosmic sacrifice. May we announce the oblation to the immortals. 10

॥१९॥

तमग्ने पास्युत तं पिपर्षि यस्त आनङ्कवये शूर धीतिम् ।
 यज्ञस्य वा निशितिं वोदिति वा तमितृष्णक्षि शर्वसेत राया ॥११॥
 त्वमग्ने वनुष्यतो नि पाहि त्वमु नः सहसावन्नव्यात् ।
 सं त्वा ध्वस्मन्वदुभ्येतु पाथः सं रयिः स्पृहयाय्यः सहस्री ॥१२॥
 अग्निर्होता गृहपतिः स राजा विश्वा वेदु जनिमा जातवेदाः ।
 देवानामुत यो मर्त्यानां यजिष्ठः स प्र यजतामृतावा ॥१३॥

tām agne pāsy utā tām piparshi yās ta ānaṭ kavāye
 śura dhītīm | yajñāsya vā nīṣitīm vōditīm vā tām it prīna-
 kshi śavasotā rāyā || 11 || tvām agne vanushyatō nī pāhi
 tvām u naḥ sahasāvaṇṇa avadyāt | sām tvā dhvasmanvād
 abhy ētu pāthah sām rayī sprihayāyyah sahasrī || 12 ||
 agnīr hōtā grīhāpatiḥ sā rājā viśvā veda jānimā jātāve-
 dah | devānām utā yō mārtyānām yājishṭhah sā prā yaja-
 tām ritāvā || 13 ||

अग्ने यदुच्य वि॒शो अध्वरस्य होतः पाव॑कशोचे वेष्ट्रं हि यज्वा ।
 ऋ॒ता य॑जामि म॒हिना वि यद्गृ॑ह्व्या व॒ह यवि॑ष्ठ या ते अ॒द्य ॥१४॥

agne yād adyā viśo adhvarasya hotaḥ pā-
 vakaśoce vēśh tvām hī yājvā | ritā yajāsi mahinā vi yād
 bhūr havyā vaha yavishṭha yā te adyā || 14 ||

You cherish and protect that man who offers worship to you, O radiant and farseeing Lord. You endow him with strength and riches, who initiates and accomplishes selfless noble works. 11

O mighty Lord, may you guard us from the malignant, and preserve us from the wicked. O victorious, may our offerings reach you free from dishonour and may desirable riches reach us by thousands. 12

Our adorable Lord is the invoker of Nature's bounties, protector of homes, and a sovereign ruler. He knows all that is; He knows all that exists. He is the most assiduous performer of benevolent acts amongst mortals and divines.

May He, who is truth-incarnate, constantly perform the divine cosmic sacrifice. 13

O adorable Lord, minister of the sacrifice, bright with purifying lustre, may you approve of that worship, which is being celebrated by the institutor of the holy ceremonies. Verily, you are the doer of cosmic sacrifice. Therefore, may you inspire divine powers; and since by your greatness you are all-pervading, O ever-young, accept the offerings presented to you today. 14

अभि प्रयांसि सुधितानि हि ख्यो नि त्वा दधीत रोदसी यजध्ये ।
अवा नो मघवन्वाजमानावग्ने विश्वानि दुर्गता तर्गमा तर्गमा तवावमा तर्गमा ॥१५॥

अग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरुणीवन्तं प्रथमः सीदु योनिम् ।
कुल्ययिनं घृतवन्तं सवित्रे यज्ञं नय यजमानाय साधु ॥१६॥
इममु त्यमथर्ववदग्निं मन्थन्ति वेधसः । यमंकृयन्तमानयन्नमरं व्याव्याभ्यः ॥१७॥

abhi prāyaṁsi
súdhitāni hí khyó ní tvā dadhīta ródasī yájadhyai | ávā
no maghavan vájasātāv ágne víśvāni duritá tarema tá ta-
rema távávasā tarema || 15 || 19 ||

ágne víśvebhiḥ svanīka devaír ūṇavantam prathamāḥ
sīda yónim | kulāyinaṁ ghṛitāvantaṁ savitré yājñāṁ naya
yájamānāya sādhu " 16 || imám u tyám atharvavád agním
manthanti vedhásah | yám aṅkūyántam ānayann āmūram
syāvyaḥ 17 ||

जनिष्या देववीतये सर्वताता स्वस्तये ।
आ देवान्वक्ष्यमृतां कृतावृधो यज्ञं देवेषु पिस्पृशः ॥१८॥
वयमु त्वा गृहपते जनानामग्ने अकर्म समिधा बृहन्तम् ।
अस्थुरि नो गार्हपत्यानि सन्तु तिग्मेन नस्तेजसा सं शिशाधि ॥१९॥

jānishvā devāvitaye sarvātātā svastāye |
ā devān vakshy amṛitāñ ṛitāvṛidho yajñāṁ devéshu pisprī-
ṣah || 18 || vayám u tvā grihapate janānām ágne ákarma
samídhā bṛihāntam | asthūrī no gārhapatyāni santu tigména
nas téjasā sám ṣiśādhi || 19 || 20 ||

O bounteous Lord, may you inspect and bless the sacrificial viands duly deposited upon the altar of our noble deeds. Heaven and earth invoke you to perform cosmic sacrifice. O opulent Lord, protect us in struggles, whereby we may pass safe over all evils; and may we pass over those of a prior existence and trouble us. May we overcome them through your protection. 15

O adorable Lord, shining with your own splendour, may you enshrine the nest—like soft heart of man, bedewed with devotion, upon the altar lined with wool, a nest of perfumes and suffused with butter, and rightly convey to Nature's bounties the devotion of the institutor of the ceremony; —of the presenter of homage. 16

The holy devotees make efforts to re-establish firmly the glory of Lord and remove the glooms of ignorance. This faith is often shaken badly, but not lost altogether. 17

O adorable Lord, may your glorious faith be enshrined at our sacred works for the welfare of devotees. May you bring hither the immortal divine powers, the augmenters of the ceremonies. May the benefits of our fire ritual reach the environmental Nature's bounties. 18

O adorable Lord, the guardian of our family, we, amongst men, promote your glory with ever-increasing dedication. May our domestic fires be supplied with all that is essential, may you enliven us with brilliant radiance. 19

O adorable Lord, the inspirer of benevolent deeds, the divine powers honour you as the benefactor of all. You are the inspirer of men and mankind. 1

So, may you illumine the great cosmic powers with your exhilarating glories, and may you bring hither the divine forces and help them in their assigned functions. 2

O adorable Lord, creator, doer of great deeds, and the performer of cosmic sacrifice, you know the paths and ways, and how to travel and function with speed. 3

The nourisher, the household head, has been joyfully praising you for your two-fold functions (creative and sustaining) and has been worshipping you, O adorable, with sacrifices. 4

As you confer many of such blessings upon the servants of people, whilst they present libations, so now may you grant them the same to the actual offerer, the sustainer of the family with food and wealth. 5

O immortal messenger, may you bring hither the enlightened people, on hearing the adoration of the wise. 6

O adorable Lord, whilst engaged in noble deeds, the mortals of pious thoughts invoke you for the satisfaction of the enlightened ones. 7

O Lord, those who are liberal givers, and well-wishers of all, enjoy your splendour and perform the selfless deeds. May you bless them. 8

त्वं होता मनुहितो वह्निगमा विदुष्टरः । अग्ने यक्षि दिवो विशः ॥९॥
अग्न आ याहि वीतये गृणानो हव्यदातये । नि होता सत्सि बर्हिषि ॥१०॥

tvām hótā mānurhito vāhnir āsā vidúshtarāḥ | āgne yākshi
divó víṣaḥ ॥ 9 ॥ āgna á yāhi vītaye grīṇāno havyádātaye |
ní hótā satsi barhíshi ॥ 10 ॥ 22 ॥

॥२३॥ तं त्वा समिद्धिर्गङ्गि घृतेन वर्धयामसि । बृहच्छोचा यविश्च ॥११॥
म नः पृथु श्रवाय्यमच्छा देव विवामसि । बृहदग्ने सुवीर्यम् ॥१२॥
त्वामग्ने पुष्कगदध्यथर्वा निरमन्थत । मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः ॥१३॥
तमु त्वा दध्यङ्गिः पुत्र ईधे अथर्वणः । बृत्रहणं पुरन्दुरम् ॥१४॥
तमु त्वा पाथ्यो वृषा समीधे दस्युहन्तमस । धनञ्जयं रणेरणे ॥१५॥

tām tvā samíddhir āngiro ghṛiténa vardhayāmasi | brī-
hác choçā yaviṣṭhya ॥ 11 ॥ sá naḥ prithú śraváyyam áchā
deva vivāsasi | brīhád agne suvíryam ॥ 12 ॥ tvām agne pūsh-
karad ādhy átharvā nír amantnata | mūrdhnó víśvasya
vāghātaḥ ॥ 13 ॥ tām u tvā dadhyāññ ṛśiḥ putrá idhe
átharvanāḥ | vṛitrahāṇam puramdarām ॥ 14 ॥ tām u tvā pā-
thyo vṛishā sām idhe dasyuhāntamam | dhanamjayám raṇe
raṇe ॥ 15 ॥ 23 ॥

O adorable Lord, ever a help to people, the bearer of offerings to Nature's bounties, as if by your own mouth, the most wise and the liberal giver, may you cherish the godly people by your blessings. 9

Having been praised by us, come O adorable Lord, to bless the dedicated devotee with prosperity. May you be seated in our innermost heart, O liberal giver. 10

O vital Lord, we augment your glory with fuel of austerity and oil of love. May your glory blaze high, O ever-young Lord. 11

O adorable Lord, verily bestow upon us extensive, respectful and great heroic vigour. 12

O fire-divine, after deep meditation and attrition, the resolute seeker has discovered you out from the lotus-leaf-like interspace, which is the head and the support of universe. 13

The thoughtful seers, and the resolute discoverers kindle your glory, O fire-divine, the destroyer of the formidable evils. 14

The virtuous sage, the showerer, kindles you, the destroyer of evil forces on the occasion of each and every struggle to win prosperity. 15

॥२४॥

एह्य पु ब्रवाणि तेऽग्न इत्थेतरा गिरः । एभिर्वीर्यास इन्दुभिः ॥१६॥
 यत्र के च ते मनो दक्षं दधस उत्तरम् । तत्रा सदैः कृणवसे ॥१७॥
 नहि ते पृतर्मक्षिपद्वन्नेमानां वसो । अथा दुवो वनवसे ॥१८॥
 आग्निरेगामि भारतो वृत्रहा पुरुचेतनः । दिवोदासस्य सत्पतिः ॥१९॥

éhy ū shú brávāni té 'gna itthétarā girah | ebhír var-
 dhāsa índubhiḥ || 16 || yātra kvā ca te māno dāksham da-
 dhasa úttaram | tātrā sādah kṛṇavase || 17 || nahí te pūrtām
 akshipād bhúvan nemānām vaso | áthā dúvo vanavase
 || 18 || ágnír agāmi bhārato vṛitrahā purucétanah | dívodā-
 sasya sátpatiḥ || 19 ||

॥२५॥

स हि विश्वाति पार्थिवा रयिं दाशन्महित्वना । वन्वन्नवानो अमृतनः ॥२०॥
 स प्रन्नवन्नवीयमाग्ने द्युम्नेन संयता । बृहत्तन्थ भानुना ॥२१॥
 प्र वः सखायो अग्नये स्तोमं यज्ञं च धृष्णुया । अर्चं गायं च वेधसे ॥२२॥
 सहि यो मानुषा युगा सीदद्धानां कविक्रतुः । दूतश्च हव्यवाहनः ॥२३॥
 ता राजाना शुचिब्रतादित्यान्मरुतं गुणम् । वसो यश्नीह रोदसी ॥२४॥

sá hí viśvāti párthivā rayīm dāśan
 mahitvanā | vanvānn āvāto āstrītaḥ || 20 || 24 ||

sá pratnaván náviyasāgne dyumnéna samyātā | bṛihát
 tatantha bhānúnā || 21 || prá vaḥ sakhāyo agnāye stóman
 yajñām ca dhṛishṇuyā | área gāya ca vedhāse || 22 || sá hí
 yó mánushā yugā sídad dhótā kavíkratuḥ | dūtāḥ ca ha-
 vyaváhanah || 23 || tá rájánā śúcivratādityān mārutam ga-
 nām | vāso yákshīhā ródasī || 24 ||

O adorable Lord, may you be with us. We shall augment you with drops of divine love. 16

Where-so-ever and upon what-so-ever your kindness is directed, you make him eminent, and give uncommon vigour, and in his heart you make your own abode. 17

Let not the blaze of your full glory be distressing to the eye, O the giver of dwellings to your humble votaries; may you be pleased to accept our services. 18

Adorable Lord, the sustainer of all, the destroyer of the enemies of enlightened, the cognizant of all and the benign protector of people's servants, has been invoked hither by our praises. 19

Surpassing all earthly things, may He, unresisted and unassailed, destroy our enemies by His greatness, and bestow prosperity on us. 20

O adorable Lord, you have overspread this vast firmament with radiant concentrated lustre, always fresh and new. 21

May you sing praises, and offer worship, my friends, to the foe-discomfiting supreme adorable creator. 22

May the adorable Lord, the eternal invoker of Nature's bounties, the doer of wise deeds, the messenger of divine powers, and bearer of oblations, be with us as ever, whilst we perform selfless acts. 23

May you honour on this occasion the two regal divinities (the light and bliss or the sun and the ocean), the numerous suns, the company of vital winds, also heaven and earth. 24

वस्वीं ते अग्ने संदृष्टिरिष्यते मर्त्याय । ऊर्जो नपादमृतस्य ॥२५॥
 ॥२६॥ कृत्वा दा अस्तु श्रेष्ठेऽय त्वा वन्वन्त्सुरेक्षणाः । मर्ते आनाशमुवृक्तिम् ॥२६॥
 ते ते अग्ने त्वोता इष्यन्तो विश्वमार्युः ।
 तरन्तो अर्यो अरानीर्वन्वन्तो अर्यो अरानीः ॥२७॥
 अग्निस्तिग्मेन शोचिषा यामद्विश्वं न्यत्रिणम् । अग्निर्नो वनते रयिम् ॥२८॥
 सुवीरं रयिमा भर जातवेदो विचर्षणे । जहि रक्षांसि मुक्रतो ॥२९॥
 त्वं नः पाह्यंहसो जातवेदो अघायतः । रक्षा णो ब्रह्मणस्कवे ॥३०॥

vāsvī te agne sām̐drishṭiḥ

ishayaté mārtyāya | ūrjo napād amṛitasya || 25 || 25 ||

krātvā dā astu śrēṣṭho 'dyā tvā vanvān suréṣṇāḥ |
 mārta ānaśa suvṛiktīm || 26 || té te agne tvótā isháyanto
 víṣvam áyuh | tāranto aryó árātīr vanvānto aryó árātīḥ
 || 27 || agnís tigména ṣocīṣha yásad víṣvam ny àtrīṇam |
 agnír no vanate rayīm || 28 || suvīraṃ rayīm á bhara játa-
 vedo vícarshaṇe | jahí rākshāṁsi sukrato || 29 || tvāṃ naḥ
 pāhy āñhaso játavedo aghāyatāḥ | rākshā ṇo brahmaṇas
 kave || 30 || 26 ||

॥२७॥ यो नो अग्ने दुरेव आ मर्तो वधाय दाशति । तस्मान्नः पाह्यंहसः ॥३१॥
 त्वं तं देव जिह्वाया परि बाधस्व दुष्कृतम् । मर्तो यो नो जिघांसति ॥३२॥
 भग्द्वाजाय सप्रथः शर्म यच्छ सहन्त्य । अग्ने वरेण्यं वसु ॥३३॥

yó no agne duréva á mārto vadháya dāṣati | tásman
 naḥ pāhy āñhasaḥ || 31 || tvāṃ tāṃ deva jīhvāyā pári ba-
 dhasva dushkrítam | mārto yó no jīghāṁsati || 32 || bharād-
 vājāya sapráthaḥ śárma yacha sabantya | ágne váreṇyam
 vásu || 33 ||

O source of strength, The immortal adorable Lord, may your glorious radiance bestow food upon your mortal worshipper. 25

May the donor of the oblation, propitiating you by his acts today be exalted, and rendered very opulent: may such mortal be diligent in your praise. 26

O adorable Lord, may they who are protected by you, and who wish for themselves the whole term of life, fight down the malice of the foe and overcome the hostile assailants. 27

May the Lord, with His sharp flame, cast down each destructive devourer; may He grant us precious treasures. 28

O all-knowing, all-wise sage, bring us wealth with good posterity. O performer of benevolent deeds, destroy the demoniac forces. 29

Preserve us, O omniscient Lord, from sin; O poet of the divine verses, protect us from the malevolent. 30

O Lord, may you defend us from sin, and the malevolent mortal, who threatens us with murderous weapon. 31

O fire-divine, may you drive from us with your flame that evil doer, the mortal who seeks to kill us. 32

O subduer of adversaries, grant infinite happiness and most agreeable wealth to the person who uses his riches for the service of others. 33

अ॒ग्निर्वृ॒त्राणि जङ्घ॑न॒द्रवि॒णस्यु॒र्विप॑न्यया । समि॒द्धः शु॒क्र आ॒हुतः ॥३२॥
गर्भे॑ मा॒तुः पि॒तृप्पि॒ता वि॒दिद्यु॒ता नो अ॒क्षरे॑ । सी॒दन्न॒तस्य॑ योनि॒मा ॥३५॥

॥३८॥ ब्रह्म॑ प्र॒जाव॒दा भ॒र्ग जा॒तवे॑दो वि॒चर्ष॑णे । अ॒ग्ने यद्दी॒दय॑द्वि॒वि ॥३६॥
उप॑ त्वा र॒ण्वसं॑दृशं प्र॒यस्व॑न्तः स॒हस्कृ॑त । अ॒ग्ने ससृ॑ज्महे गि॒रः ॥३७॥
उप॑ च्छा॒यामि॒व घृ॒णे॒रग॑न्म॒ शर्म॑ ते व॒यम् । अ॒ग्ने हि॒र॒ण्यसं॑दृशः ॥३८॥

agnīr vṛitrāṇi jaṅghanad draviṇasyūr vipan-
yáyā | sámiddhaḥ śukrá āhutaḥ || 34 || gárbhe matūḥ pi-
tūsh pitá vididyutānó akshāre | sídam ṛitasya yónim á
|| 35 || 27 ||

bráhma prajāvad á bhara jātavedo vícarshaṇe | ágne
yád dīdayat divi || 36 || úpa tva raṇvāsamḍṛiṣam prāyas-
vantaḥ sahasṛita | ágne sasṛijimáhe gírah || 37 || úpa cha-
yám iva ghrīner áganma śárma te vayám | ágne hīraṇya-
samḍṛiṣaḥ || 38 ||

य उग्र॑ इ॒व शर्य॑हा ति॒ग्मशृ॑ङ्गे न वंस॑गः । अ॒ग्ने पुरो॑ रुरो॒जिथ॑ ॥३९॥
आ यं ह॑स्ते न स्वा॒दि॒त्ते शि॒शुं जा॒तं न वि॒भ्रति॑ । वि॒शाम॑ग्निं स्व॒ध्वरं॑ ॥४०॥

॥४१॥ प्र॒ दे॒वं दे॒ववी॑तये भ॒रता॑ वसु॒वित्त॑मम् । आ॒स्ये यो॒नौ नि॒षीद॑तु ॥४१॥
आ जा॒तं जा॒तवे॑दसि प्रि॒यं शि॒शीता॑तिथिम् । स्यो॒न आ गृ॑ह॒पति॑म् ॥४२॥

yá ugrá iva śaryahá tiḡmáśṛingo ná vān-
sagaḥ | ágne puro rurójitha || 39 || á yaṁ háste ná khādi-
nam śiṣum jātam ná bíbhṛati | viśám agnīm svadhvarám
|| 40 || 28 ||

prá devám devávitaye bháratā vasuvíttamam | á své yó-
nau ní shīdatu || 41 || á jātam jātavedasi priyám śiṣitáti-
thim | syoná á grīhāpatim || 42 ||

May radiant, adorable Lord, glorified by virtuous actions of devotees, propitiated by praise, and served with dedication, destroy all adversaries. 34

He is radiant in the embryo of maternal (earth), also on the imperishable altar, and is the cherisher of the paternal heaven. He is always present with us in an inner conscience, the seat of holy law. 35

O omniscient Lord, all-beholder, bring to us food and progeny, such nourishing elements, as may shine to heaven. 36

O resplendent fire-divine, offering readily inflammable, food. We enkindle you from time to time by our prayers. 37

O resplendent Lord, glittering like gold, we come to you for shelter, as men seek shade, to avoid scorching heat. 38

O adorable Lord, you are like a fierce archer, or like a sharp-horned bull, capable of breaking the forts of evils. 39

May we worship adorable Lord, whom priests bear in their arms like an infant, newly-born babe; He is the consumer of holy offerings of men. 40

May you enshrine the divine Lord, the bestower of infinite wealth, to receive the favour of Nature's bounties. Let Him be seated in the chamber of your heart, His appropriate seat. 41

May you welcome Him like a beloved guest as soon as He is revealed and enshrine the Lord, the head of the family as if, in the soft corner of your heart. 42

अग्ने युक्ष्वा हि ये तवाश्वासो देव साधवः । अरं वहन्ति मन्यवे ॥४३॥
 अच्छा नो याह्या वह्नाभि प्रयांसि वीतये । आ देवान्मोमपीतये ॥४४॥
 उदग्ने भारत द्युमदजसेण दविद्युत् । शोचा वि भाह्यजर ॥४५॥

āgne yukshvā hī yé tāvā-
 svaso deva sādhaṁ vah | āraṁ vāhanti manyāve || 43 || ācha
 no yāhy ā vahābhī prayānsi vītaye | ā devān sōmapitaye
 || 44 || ūd agne bhārata dyumād ājasreṇa dāvidyutat | śocā
 vī bhāhy ajara || 45 || 29 ||

॥३०॥

वीती यो देवं मर्तो दुवस्येदग्निमीळिताध्वरे हविष्मान् ।
 होतारं सत्ययज्ञं रोदस्योरुत्तानहेमनो नमसा विवामेत ॥४६॥
 आ ते अग्न ऊचा हविर्हृदा तष्टं भरामसि ।
 ते ते भवन्तृक्ष्णं ऋषभामो वृशा उत ॥४७॥
 अग्निं देवामो अग्रियमिन्धते वृत्रहन्तमसम् ।
 येना वसुन्याभृता तृळ्हा रक्षामि वाजिना ॥४८॥

vīti yó devām mārto duvasyéd agním īlītadhvaré havī-
 śhmān | hōtāraṁ satyayājaṁ ródasyor uttānāhasto nāmasā
 vivāset || 46 || ā te agna ūcā havīr hṛidā tashtām bharā-
 masi | té te bhavantūkshāṇa ṛishabhāso vaśā utā || 47 ||
 agním devāso agriyām indbāte vṛitrahāntamam | yēnā vā
 sūny ābhṛitā trīḷhā rākshānsi vājīnā || 48 || 30 ||

Harness, O divine Lord, your well-trained vital forces,
who bear you quickly to our benevolent desired ends. 43

Come, O Lord, towards us and bring along with you the
divine powers, for participation and enjoyment. 44

Blaze up, O Lord, bearer of homage. May you shine
undecaying, O radiant Lord; shine with undecaying
lustre. 45

Who-so-ever offers homage to any of the powers, let him
at his ceremony worship with uplifted hands the adorable
Lord, the invoker of heaven and earth, the performer of
the sacrifice with the oblations of truth. 46

We offer to you, O Lord, the homage issuing forth from
our hearts, and transmitted in the words of the Vedic
verses. May the virile bulls, bullocks and cows be dear
to you as your own. 47

The enlightened devotees kindle fire-divine, the prime
inspirer, the one who dispels the clouds of ignorance,
reprocures for us the lost wisdom and destroys evil
tendencies. 48

(१७) सप्तदशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चम्यास्य सूक्तस्य वारहस्पत्यो भगद्वाज ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-१७) प्रथमादिवतुर्दशर्चां त्रिष्टुप्, (१५) पञ्चदश्याश्च द्विपदा त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥ हरिःऽऽ३० ॥

॥१॥

पि॒वा सोम॑म॒भि यमु॑ग्र तर्द॑ ऊ॒र्व गव्यं॑ महि॑ गृ॒णान॑ इन्द्र॑ ।
 वि यो धृ॒ष्णो वधि॑षो वज्र॑हस्त॒ विश्वा॑ वृ॒त्रम॑भि॒त्रिया॑ शवो॑भिः ॥१॥
 स ई॑ पाहि॒ य ऋ॑जी॒षी तरु॑त्रो यः शि॒प्रवान्वृ॑षभो यो म॑तीनाम् ।
 यो गो॒त्रभि॑द्व॒त्रभृ॑द्यो ह॒रि॒ष्टाः स इन्द्र॑ चि॒त्राँ अ॒भि तृ॑न्धि॒ वाजा॑न् ॥२॥
 ए॒वा पा॑हि प्र॒नथा॑ मन्द॑तु त्वा श्रु॒धि ब्रह्म॑ वावृ॒धस्वो॑न् गी॒र्भिः ।
 अ॒विः सूर्य॑ कृ॒णुहि॑ पी॒पि॒हीषो॑ ज॒हि शत्रू॑र्ग॒भि गा इन्द्र॑ तृन्धि ॥३॥

17.

Pibā sōmam abhī yām ugra tārda ūrvām gāvyaṁ māhi
 grīṇānā indra | ví yó dhṛishṇo vādhisṇo vajrahasta víśvā
 vritrām amitriyā śāvobhiḥ || 1 || sā im pāhi yā riṇīshī tāru-
 tro yāḥ śipravān vṛishabhó yó matinām | yó gotrabhīd va-
 jrabhrīd yó harishṭhāḥ sā indra citrān abhī trindhi vājān
 || 2 || evā pāhi pratnātha mandatu tvā śrudhī brāhma vāvṛi-
 dhāsvotā gīrbhiḥ | āviḥ sūryam kṛṇuhī pīpīhiṣho jahī śa-
 trūn abhī gā indra trindhi || 3 ||

ते त्वा मदा॑ बृहदिन्द्र॑ स्वधाव इमे पी॒ता उ॑भयन्त॒ द्युमन्त॑म् ।
 म॒हाम॑नृ॒नं तुव॑सं विभृ॑ति॒ मत्स॑रसो॒ जर्ह॑यन्त॒ प्रसा॑हम् ॥१॥
 येभिः॑ सूर्य॑मुपसै॒ मन्द॑मानोऽवा॒सयोऽप॑ दृ॒ळ्हानि॑ द॒द्रत् ।
 म॒हाम॑टि॒ परि॑ गा इन्द्र॑ मन्तै॒ नुत्था॑ अच्यु॒तं म॑द॒सम्प॑रि॒ स्वात् ॥२॥

té tvā mādā bṛihád indra
 svadhāva imé pītā ukshayanta dyumāntam | mahām ānū-
 nam tavāsam vibhūtim matsarāso jarhṛishanta prasāham
 || 4 || yēbhiḥ sūryam ushāsam mandasāno 'vāsayo 'pa dṛi-
 ḥhāni dādrat | mahām ādrim pári gā indra sāntam nutthā
 ácyutam sādasaḥ pári svāt || 5 || 1 ||

17

O powerful resplendent self, be delighted by the draught of spiritual joy, inspired by which, you restore the lost treasure of knowledge, and subdue evil tendencies. O possessor of adamantine will power, you overcome the devil of ignorance and all obstructive forces. ¹

Cherish, O innerself, the preserver, the possessor of beautiful form, the showerer of blessings on those who praise you; the breaker of formidable obstructions, the user of adamantine will power and the controller of sense organs. May you relish our spiritual joy and bestow upon us all sorts of nourishment. ²

Drink it as of old, and may it exhilarate you. Hear our prayer, and be exalted by our praises; make the sun of spiritual radiance visible; provide us nourishment, and destroy our enemies, and restore the subdued wisdom. ³

Abounding in knowledge, O resplendent soul, let these exhilarating experiences inspire you exceedingly. O mighty one, let the inebriating joy delight you, who are deficient in no way and are powerful, manifold, and the overcomer of evil forces. ⁴

O innerself, through the exhilaration of this spiritual joy, you have given splendour to the sun and the dawn, in order to drive away the gloom of ignorance. Your light penetrates the rocks of formidable obstructions, which have concealed the true knowledge. ⁵

॥२॥

तव॒ क॒त्वा तव॒ तद॑स॒नाभि॒रामा॑सु॒ प॒क्वं श॒च्या नि दी॑धः ।
 औ॒णोर्दु॑रं उ॒स्त्रिया॑भ्यो वि ह॒ळ्होर्दु॑र्वाद्वा अ॒सृजो॑ अ॒ङ्गिर॑स्वान् ॥६॥
 प॒प्राथ॑ क्षां म॒हि दंसो॑ व्यु॒र्वीसु॑प॒ यामु॑ष्वो बृ॒हदिन्द्र॑ स्त॒भायः॑ ।
 अधा॑र॒यो रोद॑सी दे॒वपु॑त्रे प्र॒त्ने मा॑तरा॒ य॒ह्वी ऋ॑तस्य ॥७॥
 अध॑ त्वा वि॒श्वे पुर॑ इन्द्र दे॒वा एकं॑ त॒वसं॑ दधिरे भ॒राय॑ ।
 अदे॒वो यदु॑भ्यो॒हिष्ट दे॒वान्त्स्व॑र्षा॒ता वृ॑णत॒ इन्द्र॑म॒त्रं ॥८॥

táva krátvā táva tát dānsánabhir āmāsu pakvām śacyā
 ní didhaḥ | aúrṇor dūra usriyābhyo ví ḍṛiḥhód ūrvád gā
 asṛijo āṅgirasvān || 6 || paprátha kshám máhi dānsō vy
 ūrvīm úpa dyám ṛishvó bṛihád indra stabhāyāḥ | ádhārayo
 ródasī deváputre pratné mātārā yahvī ṛitāsya || 7 || ádha
 tvā víṣve purá indra devá ékaṁ tavásam dadhire bhá-
 rāya | ádevo yád abhy aúhishta deván svārshātā vṛiṇata
 índram átra || 8 ||

अध॒ यौश्चित्ते॑ अप॒ सा नु॑ वज्र॑द्वि॒तान॑म॒द्विय॑सा स्व॒स्य म॒न्योः ।
 अहिं॑ यदिन्द्रो॑ अ॒न्योह॑सानं॒ नि चि॑द्वि॒श्वायुः॑ श॒यथे॑ ज॒घानं॑ ॥९॥
 अध॑ त्वष्टा॒ ते म॒ह उ॒ग्र वज्रं॑ स॒हस्र॑भृष्टिं ववृ॒तच्छु॑ताश्रि॒म् ।
 नि॒काम॑म॒मरण॑सं॒ येन॑ न॒वंत॑महिं॒ स पि॑ण॒गृजी॑षिन् ॥१०॥

ádha dyaús cit te ápa sá nú vájrād dvi-
 tánamad bhiyāsā svásya manyóḥ | áhiṁ yád índro abhy
 óhasānam ní cid viśvāyuh śayáthe jaghána || 9 || ádha tvā-
 shṭā te mahá ugra vájraṁ sahásrabhṛishṭim vavṛitac cha-
 táśrim | níkāmaṁ arāmaṇasaṁ yéna návantam áhiṁ sám
 piṇag ṛijishin || 10 || २ ||

By your wisdom, by your deeds, through your power, you develop the mature wisdom in the immature mind, you open the strong doors for fresh thinking. Associated with vital energies of body, you liberate thoughts from their bondage. 6

O soul, you have filled the whole body with your functions. You the superior, has given support to the activity of mind. You sustain the body and mind both, whose children are the sense organs and who are the old and mighty parents of sacrifice of our physical existence. 7

All the senses accept you, O inner-self, as their mighty chief for fighting life's battle in front. When impious vices assail the senses, the vital complex of body gives support to the inner-self in the conflict of life. 8

When the inner-self the giver of strength, strikes the assailing dragon of vices, the mind bows down in the two-fold dread of your resolute will power, and your personal wrath. 9

Mighty inner-self, the architect of universe, constructs for you the spiritual weapon, which is like a thousand edged, the hundred-angled thunderbolt, wherewith you crush the ambitious, audacious, loud-shouting dragon of ignorance. 10

॥३॥

वर्धान्यं विश्वे मरुतः सजोषाः पर्वच्छतं महिषाँ इन्द्र तुभ्यम् ।
 पूषा विष्णुस्त्रीणि सरांसि धावन्वृत्रहणं मदिरमंशुमस्मै ॥११॥
 आ क्षोदो महि वृतं नदीनां परिष्ठितममृज ऊर्मिमपाम् ।
 तासामनु प्रवत इन्द्र पन्थां प्रार्दयो नीचीरपसः समुद्रम् ॥१२॥
 एवा ता विश्वा चकृवांसमिन्द्रं महामुग्रमंजुर्यं सहोदाम् ।
 सुवीरं त्वा स्वायुधं सुवज्रमा ब्रह्म नव्यमवसे ववृत्यात् ॥१३॥

várdhān yām viṣve marútaḥ sajóshāḥ pácac chatám
 mahishāñ indra túbhyam | pūshā víshṇus trīni sárāñsi dhā-
 van vṛtrahāṇam madirām aṅśum asmai || 11 || á kshódo
 máhi vṛitám nadínām párishṭhitam asṛija ūrmím apām |
 tāsām ánu praváta indra pánthām prárdayo nícīr apásah
 samudráam || 12 || evá tá víṣvā cakṛiváñsam índram mahám
 ugrám ajuryám sahodám | suvīram tvā svāyudhám suváj-
 ram á bráhma návyam ávase vavṛityāt || 13 ||

स नो वाजाय श्रवस इषे च गये धेहि द्युमतं इन्द्र विप्रान् ।
 भरद्वाजे नृवत इन्द्र सृरीन्द्रिवि च स्मैधि पार्ये न इन्द्र ॥१४॥
 अया वाजं देवहितं सनेम मदेम शतहिमाः सुवीरः ॥१५॥

sá no vājāya
 śrávasa ishé ca rāyé dhehi dyumáta indra víprān | bharád-
 vāje nṛiváta indra sūrín diví ca smaidhi párye na indra
 || 14 || ayá vájam deváhitam sanema mádema śatáhimāḥ su-
 vírāḥ || 15 || ३ ||

O inner-self, all the vital faculties of human body, with one accord, exalt you. Hundreds of great gifts are provided to you by the all pervading and all sustaining vital breaths. May the three joy-giving streams of nectar flow to him for exhilaration and cure. 11

You set free the rushing channels of thoughts, the arrested and flooded ones. You direct them to their downward paths; you send them rapidly down to the ocean. 12

O inner-self, you are the source of all these faculties, you are mighty, formidable, undecaying, and the giver of strength; you are brave and well-armed, the bearer of resolute will-power; may our new prayer bring you to our protection. 13

May you, O resplendent Lord, uphold us, the devout, for the sake of food, for sustenance, for nourishment, for wealth; bestow upon the wise devotees pious posterity, with numerous attendants; be with us, O inner-self, on the day of trial. 14

May we, by this prayer, obtain food by your grace; may we, blessed with excellent progeny, be happy for a hundred winters. 15

(१८) अष्टदशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चस्यास्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भरद्वाज ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥५॥

तमुं शुहि यो अभिभूत्योजा वन्वन्नवातः पुरुहुत इन्द्रः ।
 अषाब्धमुग्रं सहमानमाभिर्गीभिर्वध वृषभं चर्षणीनाम् ॥१॥
 स युध्मः सत्वा ग्वजकृत्समहा तुविम्रशो नदनुमाँ ऋजीषी ।
 बृहद्रेणुश्च्यवनो मानुषीणामेकः कृष्टीनामभवत्सहावा ॥२॥
 त्वं ह नु त्यददमायो दस्युरेकः कृष्टीरवनोरायीय ।
 अस्ति स्विन्न वीर्यं तत् इन्द्र न स्विदस्ति तदनुथा वि वोचः ॥३॥

18.

Tām u shṭuhi yó abhíbhūtyojā vanvānn ávātaḥ puru-
 hūtá índraḥ | áshālham ugrám sáhamānam ābhír gīrbhír
 vardha vṛishabhám earshaṇīnām || 1 || sá yudhmáh sátvā
 khajakṛít samādvā tuvimirakshó nadanumāñ ṛijīshí | bṛihád-
 reṇuṣ cyávano mánushīnām ékaḥ kṛishṭīnām abhavat sa-
 hávā || 2 || tvám ha nú tyád adamāyo dásyūñ ékaḥ kṛi-
 shṭír avanor áryāya | ásti svin nú vīryam tát ta indra ná
 svid asti tád ṛituthá ví vocaḥ || 3 ||

मदिद्धि ते तुविजातस्य मन्ये सहः सहिष्ठ तुरतस्तुरस्य ।
 उग्रमुग्रस्य त्वसन्तवीयोऽग्रस्य गधतुरो बभूव ॥१॥
 तन्नः प्रन्नं मुख्यमस्तु युष्मे इत्या वदद्भिर्वलमङ्गिरेभिः ।
 हन्नच्युतच्युदस्मेषयन्तमृणोः पुरो वि दुरो अस्य विश्वाः ॥२॥

sád íd dhí te tuvijātá-
 sya mánye sáhaḥ sahisṭṭha turatás turásya | ugrám ugrá-
 sya tavásas távíyó 'radhrasya radhratúro babhūva || 4 || tán
 naḥ pratnām sakhyām astu yushmé itthá vādadbhir valám
 āngirobhiḥ | hānn acyutacyud dasmesháyantam ṛiṇóḥ púro
 ví dúro asya vísvāḥ || 5 || 4 ||

18

May you adore the resplendent Lord, who is invoked by many, is formidable in vigour, the destroyer of enemies and unharmed by foes and magnify His glory through these hymns. He is the one, whose laws cannot be transcended and who is strong, victorious and showerer of benefits on mankind. 1

He is ever the combatant, heroic, impartial, sympathetic, loud-voiced, benefactor of everyone, straight forward, The one who whirls up the dust high, sympathiser and the sole protector of human race. 2

O Lord, you are the one who alone dominates over the evil, subdues the vicious forces and rescues virtuous men. Is this or is it not your accomplishments O Lord? If it be not, then declare it now, without reservation. 3

O powerful, resplendent Lord, I believe that this power is always within you, which is manifest in your benevolent deeds. You are the enemy of the animosity; you are strong of the strong, most mighty of the mighty and conquerer of the apparently unassailable evil. 4

May our eternal bond of friendship with you and vital forces endowed with strength be determined. O wondrous, the caster down of firm rocks of darkness, may you destroy the fresh strongholds of evils and force open the cities and all the gates. 5

स हि धीभिर्हव्यो अस्त्युग्र ईशानकृन्महति वृत्रनृये ।
 स तोकसाता तनये स वज्री वितन्तसाव्यो अभवत्समत्सु ॥६॥
 स मज्मना जनिम् मानुषाणाममर्त्येन नाम्नाति प्र संखे ।
 स शुभ्रेन स शर्वसान गया स वीर्येण नृनमः समोकाः ॥७॥

sá hí dhībhír hávyo ásti ugrá īśānakṛīm mahatī vṛitra-
 tūrye | sá tokāsātā tánaye sá vajrī vitantasāvyo abhavat
 samātsu || 6 || sá majmánā jánima mánushāṇām ámarthyena
 nāmnāti 'prá sarsre | sá dyumnéna sá śávasotá rāyā sá vīr-
 yēna nṛítamaḥ sámokāḥ || 7 ||

स यो न मुहे न मिथु जनो भृत्सुमन्तुनामा चुमुर्णि धुनिं च ।
 वृणक्तिपद्मं शम्भुं शुष्णमिन्द्रः पुरां व्योलाय शयथाय न चित ॥८॥
 उदावता त्वक्षमा पन्यसा च वृत्रहत्याय रथमिन्द्र तिष्ठ ।
 शिष्य वज्रं हस्त आ दक्षिणत्राभि प्र मन्द पुन्दत्र मायाः ॥९॥
 अग्निर्न शुष्कं वनमिन्द्र हेती रक्षो नि धक्ष्यशनिर्न भीमा ।
 गम्भीरय कृष्या यो रुरोजाध्वानयदुगिता दम्भयच्च ॥१०॥

sá yó ná muhé ná mīthū jāno
 bhūt sumāntunāmā cūmurim dhūnim ca | vṛiṇák pípruṃ
 śāmbaram śuṣṇam índraḥ purāṃ eyautnāya śayāthāya nū
 cit 8 udāvata tvākshasā pānyasā ca vṛitrahātyāya rá-
 tham indra tishṭha | dhishvá vajraṃ hásta á dakṣiṇatrā-
 bhī prá manda purudatra māyāḥ 9 agnir ná śuṣhkam
 vānam indra hetī rāksho ní dhakshy aṣānir ná bhīmā |
 gambhirāya řishvāyā yó rurojādhvānayad duritā dambhā-
 yae ca 10 5 ||

He the supreme Lord is to be invoked through these sacred hymns, while He shows His strength in conquering evil forces. He has adamantine will power to wield, and is the one who is to be glorified in conflicts for the sake of sons and grandsons. 6

He with His immortal, foe-humiliating might promote the capacity of all human generations to multiply. He, the chief-leader, dwells in the universe with splendour, with glory, valour and riches. 7

The supreme Lord destroys those who are greedy, proud, selfish, cruel, violent and suckers. He is strong enough to crush the guile; he never goes astray, and is never false. He promptly exerts to over-throw the castles of evils. 8

O resplendent Lord, may you with your praiseworthy and laudable might, ascend your chariot to destroy the devil of ignorance. In your right hand, you hold fast the formidable punitive justice and shatter delusions around us. 9

O resplendent Lord, your fearful adamantine bolt of justice burns to ashes all ill-tendencies, in like manner as fire consumes dry trees. With your great, resistless and mighty power, you destroy all evil passions. 10

॥६॥

आ स॒हस्रं प॒थिभि॒रिन्द्र रा॒या तुवि॒द्युम्न तुवि॒वाजे॑भिर्वाक् ।
 या॒हि सूनो॑ स॒हसो॑ यस्य नू चि॒देदे॒व ईशे॑ पुरु॒हूत योतोः॑ ॥११॥
 प्र तुवि॒द्युम्नस्य॑ स्व॒विरस्य॑ घृ॒ष्वेर्दिवो॑ रर॒प्से महि॑मा पृथि॒व्याः ।
 नास्य॑ शत्रुर्न प्र॒तिमानं॑मस्ति न प्र॒तिष्ठिः पु॒रुमा॒यस्य॑ स॒ह्योः ॥१२॥

ā sahaśram pathíbhīr indra rāyā túvidyumna tuviváje-
 bhir arvák | yāhī sūno sahaso yāsyā nū cid ádeva íse pu-
 ruhūta yótoḥ ॥ 11 ॥ prá tuvidyumnāsyā sthávīrasya ghrīsh-
 ver divó rarapṣe mahimā prithivyāḥ | nāsyā śātrur ná
 pratimānam asti ná pratishṭhīḥ purumāyāsyā sáhyoḥ ॥ 12 ॥

प्र त॒त्ते अ॒द्या क॑रणं कृ॒तं भू॒त्कुत्सं॑ यदायु॒र्मति॒थिग्व॑मस्मै ।
 पु॒रु स॒हस्रा॑ नि शि॒शा अभि॑ श्वा॒मुत्त॑र्वीयाणं धृ॒षता॑ नि॒नेथ ॥१३॥
 अनु॑ त्वाहि॒घ्ने अथ॑ दे॒व दे॒वा म॒दन्वि॑श्च क॒वित॑मं क॒वीना॑म् ।
 क॒रो यत्र॑ वरि॒वो वा॒धि॒ताये॑ दि॒वे जना॑य त॒न्वे गृ॒णानः॑ ॥१४॥
 अनु॑ द्यावापृथि॒वी तत् ओ॒जोऽम॑र्त्या जि॒हत इन्द्र॑ दे॒वाः ।
 कृ॒त्वा कृ॒लो अ॒कृतं॑ य॒त्ते अ॒स्त्यु॒क्थं न॑वी॒यो जन॑यस्व य॒ज्ञैः ॥१५॥

prá tát te adyā káranam kṛitām bhūt kútsam yád āyúm
 atithigvām asmai | purú sahaśrā ní śiṣā abhí kshām út
 túrvayāṇam dhrīshatā ninetha ॥ 13 ॥ ánu tváhighne ádha
 deva devā mādān víṣve kavítamam kavínām | káro yátra
 váriyo bādhitāya divé jānāya tanvè grīnānāḥ ॥ 14 ॥ ánu
 dyāvāprithivī tát ta ójó 'martyā jīhata indra devāḥ | kṛi-
 shvā kṛitno ákṛitam yāt te ásty ukthām náviyo janayasva
 yajñāiḥ ॥ 15 ॥ ६ ॥

O most opulent resplendent Lord, source of strength, invoked by all, may you come here by thousand paths, bestowing thousands of riches; no demoniac power is able to keep you at a distance. 11

The vastness of this opulent ancient, the demolisher, exceeds that of the heaven and earth. There is no opponent, no counterpart, no rival to Him, the victorious one, abounding in wisdom. 12

The blessings, you bring for the men of intuitive knowledge, men of perseverance and the renounced persons are being celebrated today and you have granted many thousands of gifts to them and you quickly elevate the most rapid and active devotee over the earth by your power. 13

O resplendent Lord, the wisest of the wise, all enlightened sages have glorified you since you destroy the devil of ignorance, deadly as serpent. When propitiated, you liberally give wealth to the distressed worshipper and happiness to his people. 14

O resplendent Lord, all immortal powers of the heaven and the earth acknowledge your might. O doer of many deeds, now may you accomplish that which is left undone so far. May you give us a new hymn to be sung at your worship. 15

(१९.) एकोनविंशं सूक्तम्

(१-२३) त्रयोदशचर्म्यास्य सूक्तस्य वारिस्पत्यो भरद्वाजः कृषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ ५ ॥

म॒हो॑ इन्द्रो॑ नृ॒वदा॑ च॒र्षणि॑प्रा उ॒त द्वि॒वर्हा॑ अ॒मिनः॑ म॒होभिः॑ ।
 अ॒स्मद्र॒य॒ग्वावृ॑धे वी॒र्या॑यो॒रुः पृ॒थुः सु॒कृतः॑ क॒र्तृभि॑र्भूत ॥१॥
 इन्द्रो॑ मे॒व धि॒षणा॑ मा॒तये॑ धा॒दृह॒न्तमृ॑ष्य॒मजरं॑ यु॒वान॑म् ।
 अ॒पा॒ळहे॒न श॑र्व॒सा गृ॑शु॒वांसं॑ स॒द्याश्चि॒द्यो वा॑वृ॒धे अ॒सामि॑ ॥२॥

19.

Mahān indro nṛivād ā carshaniprā utā dvibārhā ami-
 nāḥ sāhobbiḥ | asmadryāg vāvṛidhe vīryāyoruḥ prithuḥ sū-
 kṛitaḥ kartṛibhir bhūt || 1 || indram evā dhishāṇā sātāye
 dhād bṛihāntam ṛishvām ajāram yūvānam | āśālḥena śa-
 vasā śūṣuvānsaṁ sadyaś cid yō vāvṛidhē āsāmi || 2 ||

पृ॒थू क॒र॒स्त्रा ब॒हुला॑ ग॒भस्ती॑ अ॒स्मद्र॒य॒क्सं मि॑मी॒हि श्र॒वो॑सि ।
 य॒थे॒व पृ॒थ्वः प॑शु॒पा द॑म॒ना अ॒स्माँ इन्द्रा॑भ्या व॑वृ॒त्स्वाजौ॑ ॥३॥
 न॒ व इन्द्रं॑ चि॒त्ति॑न॒मस्य॑ शा॒कैरि॑ह नू॒नं वा॑ज॒यन्तो॑ हु॒वेम॑ ।
 य॒था चि॒त्पु॑र्वे ज॒रितारं॑ आ॒सुर्न॑द्या अ॒नव॑द्या अ॒रि॒ष्टाः ॥४॥
 धृ॒तव्र॑तो ध॒नदा॑ः सोम॑वृ॒द्धः स॒ हि वाम॑स्य व॒सुनः॑ पु॒रु॒क्षुः ।
 स॒ जग्मि॑रे प॒थ्या॒श्च रा॒यो अ॒स्मिन्समु॑द्रे न॒ सिन्ध॑वो या॒दमा॑नाः ॥५॥

prithu karāsnā bahulā gābhastī asmadryāk sām mimīhi śrā-
 vāṁsi | yūthēva paṣvāḥ paṣupā dāmūnā asmān indrābhy ā
 vavṛitsvājau || 3 || tāṁ va indram catinam aśya śākair ihā
 nunām vājayānto havema | yāthā cit pūrve jaritāra āsūr
 ānedyā anavadyā ārishtāḥ || 4 || dhṛitāvratō dhanadāḥ sō-
 mavṛiddhāḥ sā hī vāmasya vāsunaḥ purukshūḥ | sām ja-
 gmiṛe pa-ḥyā rāyo asmīn samudré nā śīndhavo yādamā-
 nāḥ || 5 || 7

19

May the great resplendent Lord, who is divine as an emperor, come here; may He who is Lord of the two regions, uninjurable by efforts, increase for heroism in our presence. May He who is of great personality and eminent in quality be greeted by the performers of pious acts. 1

Our prayer inspires the resplendent Lord to shower on us ample gifts. Born with broad-mindedness, full of inspirations, ageless, undecaying and endowed with unsurpassable power, He reaches the apex of His glory within no time. 2

O resplendent, extend your great resolute and youthful philanthropic hands to provide us with glory and food, and guide us through the conflicts of life as a cowherd steers his cattle. 3

Now for the gain of strength, we invoke you, the renowned resplendent Lord, on this occasion, who, along with His allies, is the destroyer of enemies. May we, desirous of wealth and food, become free from all blames, irreproachable and uninjured, as those who have been singing of old His praises. 4

He is resolute in His duties, full of ecstasy and joy, giver of wealth and wisdom, possessor of boundless food to feed us. All paths, that lead to riches, unite in Him, like rivers flowing into the ocean. 5

॥८॥

शर्विष्ठं न आ भर शूर शव ओजिष्ठमोजौ अभिभूत उग्रम् ।
 विश्वा युष्मा वृष्ण्या मानुषाणामस्मभ्यं दा हरिवो मादयध्वै ॥६॥
 यस्ते मदः पृतनाषाळमृध्न इन्द्र तं न आ भर शशुवांसम् ।
 येन तोकस्य तनयस्य सातौ मंसीमहि जिगीवांसस्त्वोताः ॥७॥
 आ नो भर वृषणं शुष्ममिन्द्र धनस्पृतं शशुवांसं सुदक्षम् ।
 येन वंसाम पृतनासु शत्रून्तवोतिभिरुत जामीरजामीन् ॥८॥

śavishtam na ā bhara śūra śava ōjishtham ōjo abhi-
 bhūta ugrām | vīsvā dyumnā vṛiṣṇyā mānushānām asma-
 bhyam dā harivo mādayādhyai || 6 || yās te mādah pṛitaṇā-
 shāḥ āmṛidhra indra tāṁ na ā bhara śūśuvānsam | yēna
 tokāśya tānayasya sātau maṁsīmāhi jigīvānsas tvótāḥ || 7 ||
 ā no bhara vṛiṣhaṇam śuśbmam indra dhanasprītaṁ śūśu-
 vānsam sudāksham | yēna vānsāma pṛitanāsu śātrūn tāvo-
 tībhir utā jāāmīr ājāmīn || 8 ||

आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चादोत्तरादधरादा पुरस्तात् ।
 आ विश्वतो अभि समेत्स्वर्वाडिन्द्र युष्मं स्वर्वद्वेह्यस्मे ॥९॥
 नृवत्त इन्द्र नृतेमाभिरुती वंसीमहि वामं श्रोमतेभिः ।
 ईक्षे हि वस्व उभयस्य राजन्वा रत्नं महि स्थूरं बृहन्तम् ॥१०॥

ā te śuśhmo vṛiṣabha etu
 paścād ōttarād adharād ā purastāt | ā vīsvāto abhī sām
 etv arvān indra dyumnām svārvad dhehy asmé || 9 || nṛivāt
 ta indra nṛitamābhir ūtī vaṁsīmāhi vāmam śrōmatebhiḥ |
 īkṣhe hī vāsva ubhāyasya rājan dhā rātnam māhi sthūrām
 brihāntam || 10 ||

O brave one, Lord of vigour and strength, may you, enrich us with the mightiest might; bless us with the potent force, that would enable us to subdue sinful tendencies. Vouchsafe all splendid vigorous powers, befitting of men, to make us full of joy. 6

O resplendent, bless us with such beneficent and rapturous, indefeatable sense of joy as to enable us to conquer evils, and under your protection may we emerge triumphant. With gladdened hearts, we beg of you to endow us with children and grandchildren. 7

O resplendent, bestow on us the heroic vigour, skill and strength, that will enable us to obtain affluence, where-with, through your assistance, we may conquer such evil persons, kins or strangers, as obstruct our ways through conflicts. 8

O illustrious one, let invigorating strength, emerging out of you, come from behind or from front, from above or from below. From every side may it come. May you shower on us light and happiness. 9

O illustrious one, you are an emperor with supreme authority, and the Lord of material and divine worlds. You are the master of vast and boundless heavenly treasures. May we, with your heroic aid and protection win splendrous fame and prosperity. 10

मरुत्वन्तं वृषभं वावृधानमकवारिं दिव्यं शासमिन्द्रम् ।
 विश्वामाहमवसे नृत्तनायोग्रं सहोदामिह तं हुवेम ॥११॥
 जनं वज्रिन्महि चिन्मन्यमानमेभ्यो नृभ्यो रन्धया येष्वस्मि ।
 अथा हि त्वां पृथिव्यां शूरमातो हवामहे तनये गोप्वप्सु ॥१२॥
 वयं ते एभिः पुरुहूत सख्यैः शत्रोःशत्रोरुत्तर इत्स्याम ।
 घ्नन्तो वृत्राण्युभयानि शूर गया मदेम वृहता त्वोताः ॥१३॥

marutvántam vṛishabhám — ॥ 11 ॥ jánam
 vajrin máhi ein mányamānam ebhyó nṛibhyo randhayā
 yéshv ásmi | ádhā hí tvā pṛithivyām śūrasātau hāvāmahe
 tánaye góshv apsú ॥ 12 ॥ vayám ta ebhíḥ puruhūta sa-
 khyaiḥ śātroḥ-śator ūttara ít syāma | ghnānto vṛitrāny
 ubháyāni śūra rāyá madema bṛihatā tvótāḥ ॥ 13 ॥ * ॥

(२०) विशं मृतम्

(१-१३) त्रयोदशचेत्याम्य मृतस्य बर्हिस्पत्यो भरद्वाज ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-६, ८-१३)
 प्रथमादित्रयस्याष्टम्यादित्रयस्य च त्रिष्टुप्, (७) सप्तम्याश्च विराट् छन्दसी ॥

॥१॥

द्यौर्न य इन्द्राभि भूमार्यस्तस्थौ रयिः शर्वसा पृत्सु जनान् ।
 ते नः सहस्रभरमुर्वरासां दुद्धि सूनो सहसो वृत्रतुरम् ॥१॥
 द्विवो न तुभ्यमन्विन्द्र सत्रामुर्य देवेभिर्धायि विश्वम् ।
 अहिं यद्वृत्रमपो वज्रिवांसं हवृज्जीषिन्विष्णुना सचानः ॥२॥

20.

Dyaúr ná yá indrābhí bhūmāryās tasthaú rayíḥ śávasā
 prítśú jánān | tám naḥ sahasrabhāram urvarāsām daddhi
 sūno sahaso vṛitratúram ॥ 1 ॥ divó ná túbhyam ánv indra
 satrásuryām devébbhir dhāyi víṣvam | áhiṃ yád vṛitrám
 apó vavrivānsam hānṃ vijīshin víṣṇunā sacānāḥ ॥ 2 ॥

Associated with vital principles, He is the showerer of benefits, is one with ever-increasing strength, unreviled of foes, the celestial ruler, mighty, victory-giver and all-conquering. Today, we invoke that resplendent one, with a view of seeking His protection. 11

O the wielder of adamantine justice, humble that man who regards himself as superior to others, living in our midst. We invoke you now on the earth, in the conflict of life, to seek wisdom, vigour and children. 12

Invoked by all as you are, O illustrious one, make us triumphant under your friendship by destroying both classes of enemies (the known ones and the strangers). May we be happy, helped by you, with abundant riches. 13

20

O powerful source of strength, may you give us a son that subdues enemies, become possessor of thousands of riches and owns cultivated lands and also give us the riches, to help us in vanquishing enemies just as the sun by his light overspreads the earth. 1

O earnest and glorious soul, with the blessings of pervading Lord, you become the seeker of truth. The divine powers have blessed you with ample strength as they give light to the sun. Endowed with boundless life-force, you are able to annihilate the evil that obstructs progress. 2

तूर्वन्नोर्जीयान्तवसस्तवीयान्कृतब्रह्मेन्द्रो वृद्धमहाः ।
 राजाभवन्मधुनः सोम्यस्य विश्वासां यत्पुरां दुर्ध्रुमावत् ॥३॥
 शतैरपद्रन्पुण्यं इन्द्रात्र दशोणये कवयेऽर्कसातौ ।
 वधैः शुष्णस्याशुषस्य मायाः पित्वो नारिरेचीत्किं च न प्र ॥४॥
 महो द्रुहो अप विश्वायु धायि वज्रस्य यत्पतने पादि शुष्णः ।
 उरु ष सरथं सारथये करिन्द्रः कुत्साय सूर्यस्य सातौ ॥५॥

tīr-

vān ōjīyān tavāsas tāvīyān kṛitābrahméndro vṛiddhāma-
 hāḥ | rājābbavan mādhumah somyāsya viśvāsām yāt purāṁ
 dartnūm āvat || 3 || śatair apadrān paṇāya indrātra dāso-
 naye kavāye 'rkāsātau | vadhaīḥ śuśṇasyāśuśhasya māyāḥ
 pitvó nārireçit kim canā prā || 4 || mahó druhó āpa viṣvāyu
 dhāyi vājrasya yāt pātane pādi śuśṇaḥ | urú śhā sarātham
 sārathaye kar indrah kutsāya sūryasya sātau || 5 || १ ||

॥१०॥ प्र श्येनो न मदिमंशुमस्मै शिरो दासस्य नमुचेर्मथायन् ।
 प्रावन्नमीं साप्यं ससन्तै पृणघ्राया समिषा सं स्वस्ति ॥६॥
 वि पिप्रोरहिमायस्य हृच्छाः पुरो वज्रिञ्छवसा न ददेः ।
 सुदामन्तद्रेक्णो अप्रमृष्यमृजिश्चने दात्रं दाशुषे दाः ॥७॥

prā syenó ná madirām aṁśum asmai śiro dāsasya ná-
 mucer mathāyān | prāvan nāmīm sāpyām sasāntam priṇāg
 rāyā sām ishā sām svastī || 6 || ví pípror āhimāyasya dṛiḥhāḥ
 pūro vajriṇ chāvasā ná dardah | sūdāman tād rékṇo apra-
 mṛishyām ṛijīṣvane dātrām dāśuśhe dāḥ || 7 ||

When the illustrious and glorious soul, mightier than the mighty, adored by prayers, perfect in his splendour, breaks with his resoluteness the strongholds of evils, he becomes the king of the nector of spiritual joy. 3

O glorious soul, the evil powers that are full of mischief run away in fear of hundred blows, when light of intelligence appears, for the benefit of widely learned persons. The greedy magical devices of powerful wicked are also subdued by the resoluteness of soul. Not only that, but it uproots them completely, and leaves no ground for their sustenance. 4

When the adamantine austerity has been practised to destroy the wickedness of sensuality and all life support to it withdrawn, the universal strength of that oppressor, the Nescience, gets annihilated. Thereafter, the resplendent soul, accompanying the charioteer, the mind in the common car of the body, proceeds to get blessings from Lord, the source of enlightenment. 5

The soul sips the elixir of spiritual joy given to him by God and severs the head of lust, as a hawk does to his victim, and gives protection to the humble, flickering, and erring mind, and he makes it worthy of achieving food, success and riches. 6

O glorious, equipped with resolute mind, you shatter the powerful centres of illusive and proud evil tendencies with dazzling light because you know the wiles of snakes,—the treacherous. You give affluence to the righteous and liberal persons to sacrifice their lives for the sake of good. 7

स वेतुसुं दशमायं दशोणिं तूतुजिमिन्द्रः स्वभिष्टिसुम्नः ।
 आ तुग्रं शश्वदिभं द्योतनाय मातुर्न सीसुप सजा इयध्यै ॥८॥
 स ई स्पृधो वनते अप्रतीतो विभ्रद्वज्रं वृत्रहणं गभस्तौ ।
 तिष्ठद्वरी अध्यस्तैव गते वचोयुजा वहत इन्द्रमृष्वम् ॥९॥
 सुनेम तेऽवसा नव्य इन्द्र प्र पुरवः स्तवन्त एना यज्ञैः ।
 सप्त यत्पुरः शर्म शारदीर्दन्दासीः पुरुकुत्साय शिक्षन् ॥१०॥

sá vetasúm

dāṣamāyam dāṣoṇim tūtujim indrah svabhisṭīsumnaḥ | ā
 tūgram śaśvad íbham dyótanāya mātúr ná sīm úpa srijā
 iyádhyai || 8 || sá īm sprídhō vanate ápratito bíbhrad vāj-
 ram vṛitrahāṇam gábhastau | tísṭhad dhári ádhy ásteva
 gárte vacoyújā vahata índram rishvám || 9 || sanéma té 'vasā
 nāvya indra prá pūrāva stavanta enā yajñāiḥ | saptá yát
 púrah śarma śaradīr dārd dhán dāsīḥ purukútsāya śikshan
 || 10 ||

त्वं वृध इन्द्र पूर्यो भूर्वरिवस्यन्नुशने काव्याय ।
 परा नववास्त्वमनुदेयं महे पित्रे ददाथ स्वं नपातम् ॥११॥
 त्वं धुनिरिन्द्र धुनिमतीर्ऋणोरपः सीरा न स्रवन्तीः ।
 प्र यत्समुद्रमति शूर पर्षि पारया तुर्वशं यदुं स्वस्ति ॥१२॥
 तवं ह त्यदिन्द्र विश्वमाजौ सुस्तो धुनीचुसुरी या ह सिष्वप् ।
 दीदयदितुभ्यं सोमेभिः सुन्वन्दुभीतिरिध्मभृतिः पक्थ्यर्केः ॥१३॥

tvám vṛidhá indra pūrvyó bhūr varivasyánn uśāne
 kāvyāya | parā nāvavāstvam anudéyam mahé pitré dadātha
 svám nāpātam || 11 || tvám dhúnir indra — || 12 || táva ha tyád
 indra vísvam ājaú sastó dhúnícúmuri yá ha síshvap | dīdáyad
 ít túbhyam sómebhiḥ sunván dabhítir idhmábhṛitīḥ pakthy
 àrkāḥ || 13 || 10 ||

The resplendent self, the granter of felicity, encourages the widely-known propensities like popularity, steadfastness firm-mindedness, vigour, virility and fearlessness to come submissively to inner-conscience, as a son comes to his mother. 8

Bearing in his hand the foe-destroying weapon of adamantine will-power, the soul, unresisted demolishes evil tendencies. He mounts his chariot harnessed with two vital faculties, as a warrior ascends his charriot. At the signal of his words, the vital senses carry the mighty soul along his journey. 9

O glorious soul, by your blessed protection we gain your fresh favours. Your devotees glorify you at our sacred worship. With your bolt, you destroy the seven centres of impediments subduing evil desires. And thus you award men of immense wisdom. 10

Desirous of opulence, O soul, ever since you have been granting favours and strength to the enlightened mind the source of inspiration. May you hand over the destitute to proper guardians. 11

O resplendent soul, you make your opponents tremble and you direct the stream of thoughts obstructed by passions to flow like rushing waters. So having reached the other shore yourself, you help the well-intentioned and hard-working persons to cross the waters safely. 12

O resplendent soul, in the strife of life the greatness of your prowess is revealed. You put to sleep even the suppressed passions and allurements of the subconscious region. Your oppressed devotee offers devotional prayers to you, enkindles your glory with fuel, hymns, and fuel of austerity, libation of dedication, oblation of devotion and offerings of affection. 13

(६१) एकविंशं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशचंस्यास्य सूक्तस्य बाहस्पत्यो भगवान् ऋषिः । (१-८, १०, १२) प्रथमाष्टकं
दशमीद्वन्द्वयोश्चेन्द्रः, (९, ११) नवम्येकादशयोश्च विश्वे देवा देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १ ॥

इमा उ त्वा पुरुतमस्य कारोर्हव्यं वीर हव्या हवन्ते ।
धियो रथेष्ठाजं नवीयो रयिर्विभूतिरीयते वचस्या ॥१॥

तमु स्तुष इन्द्रं यो विदानी गिर्वीहसं गीर्भिर्यज्ञवृद्धम् ।
यस्य दिवमति मुह्ला पृथिव्याः पुरुमायस्य रिरिचे महित्वम् ॥२॥

21.

Imá u tvā purutāmasya kārór hávyam vīra hávyā ha-
vante | dbīyo ratheshthām ajāram nāvīyo rayír víbhūtir
iyate vacasyā || 1 || tām u stusha índram yó vidāno gírvā-
basam gīrbhír yajñāvṛiddham | yásya dívam áti mahná pṛi-
thivyaáh purumāyasya riricé mahitvām || 2 ||

स इत्तमोऽवयुनं तन्वत्सूर्येण वयुनवच्चकार ।
कदा ते मर्ता अमृतस्य धामेयक्षन्तो न मिनन्ति स्वधावः ॥३॥
यस्ता चकार स कुहं स्विदिन्द्रः कमा जनं चरति कासु विक्षु ।
कस्ते यज्ञा मनसे शं वराय को अर्क इन्द्र कतमः स होतृ ॥४॥
इदा हि ते वेविषतः पुराजाः प्रनास आसुः पुरुकृतस्त्रायः ।
ये मध्यमासं उत नूतनास उतावमस्य पुरुहूत बोधि ॥५॥

sá it támo 'va-
yunám tatanvát sūryeṇa vayúnavaś cakāra | kadā te mārṭā
amṛitasya dhāméyakshanto ná minanti svadhāvaḥ || 3 || yás
tá cakāra sá kúha svid índraḥ kām á jānaṃ carati kásu
vikshú | kás te yajñó mánase śam vārāya kó arká indra
katamáḥ sá hótā || 4 || idā hí te vévishataḥ purājāḥ pra-
tnāsa āsūḥ purukṛit sákhāyaḥ | yé madhyamāsa utá nūta-
nāsa utāvamāsa purubūta bodhi || 5 || 11 ||

O heroic resplendent Lord, these earnest adorations of the much-aspiring worshipper glorify you. You are ageless and young. Your presence is everywhere felt as if you move on a speedy chariot. To Him alone, reach the eloquent prayers and rich oblations. 1

I glorify that resplendent Lord, propitiated by praises, who knows all things and is exalted whilst we perform sacred deeds. The greatness of this Lord, the possessor of ample wisdom, transcends the magnitude of heaven and earth. 2

He transforms the darkness of Nesciences into light with the rising of the sun. Whenever the enlightened mortals yearn to seek the abode of yours,—the immortal, they never violate your laws. 3

What is He, and who has performed these deeds? Amongst which group of persons does He move? To what people does He belong? O Lord, what sacred action does give satisfaction to your self and what sort of worship and which of the invokers you prefer? 4

O resplendent Lord, your friends, highly active and agile, reversed and respected by all, born in former times, medieval and recent, and engaged in sacred acts, have been, as they are now, your devotee. May you please take notice of the tributes offered to you by your present devotee as well. 5

॥१२॥ तं पृच्छन्तोऽवरासः पराणि प्रत्ना त इन्द्र श्रुत्यानु येसुः ।
 अचामसि वीर ब्रह्मवाहो यादेव विद्म तात्त्वा महान्तम् ॥६॥
 अभि त्वा पाजो रक्षसो वि तस्थे महि जज्ञानमभि तत्सु तिष्ठ ।
 तव प्रत्नेन युज्येन सख्या वज्रेण धृष्णो अप ता नुदस्व ॥७॥

tām prichánto 'varāsaḥ páráṇi pratná ta indra śrútyānu
 yemuh | árcāmasi vīra brahmavāho yád evá vidmá tát tvā
 mahántam || 6 || abhí tvā pájo raksháso ví tasthe máhi ja-
 jñānām abhí tát sú tishṭha | táva pratnéna yújyena sákhyā
 vājreṇa dhṛiṣṇo ápa tá nudasva || 7 ||

स तु श्रुधीन्द्र नूतनस्य ब्रह्मण्यतो वीर कारुधायः ।
 त्वं ह्यादृषिः प्रदिवि पितॄणां शश्वद्भूथ सुहव एष्टौ ॥८॥
 प्रोतये वरुणं मित्रमिन्द्रं मरुतः कृष्वावसे नो अद्य ।
 प्र पूषणं विष्णुमग्निं पुरन्धि सवितारमोषधीः पर्वतांश्च ॥९॥
 इम उ त्वा पुरुषाक प्रयज्यो जरितारो अभ्यर्चन्त्यकैः ।
 श्रुधी हवमा हुवतो हुवानो न त्वावी अन्यो अमृत त्वदस्ति ॥१०॥

sá tú śrudhīndra nū-
 tanasya brahmaṇyató vīra kārudhāyaḥ | tvám hy āpīḥ pra-
 divi pitṛīṇāṃ śaśvad babhūtha suháva éṣṭau || 8 || prótaye
 varuṇam mitráṃ índram marútaḥ kṛishvávase no adyá |
 prá pūshāṇam víshṇum agnīm púramdhīm savitāram ósha-
 dbīḥ párvatāṅś ca || 9 || imá u tvā puruṣāka prayajyo jari-
 táro abhy árcanty arkaīḥ | śrudhí hávam á huvató huvāno
 ná tvāvāñ anyó amṛita tvád asti || 10 ||

O resplendent Lord, your humble devotees commemorate you through their prayers and follow the excellent traditions. The sacred hymns are chanted in honour of your glory. We praise your great mighty deeds for which you are so well reputed. 6

O resplendent Lord, the strength of evil forces is gathered fast against your laws; please bear up well against that might manifested effort. Destroy these evils with your adamantine resoluteness, an eternal friend and associate of yours. 7

O Lord, brave, the guardian of devotees, listen to the prayers of your persent admirers. From times immemorial, you have been fulfilling the desires of your followers. You have been hearing the invocations of our ancestors, and it is admirable that you are swift to listen to their supplication. 8

May you bring to our help and protection Nature's bounties, such as ocean, the sun, the nourishing elements, the sky, the fire of several regions, the solar system, plants and mountains. 9

O respectable, powerful and most holy God, your devotees exalt your glory with hymns and praises. O eternal Lord, please listen carefully to our prayers, when invoked. For there is no one else to match you, O immortal. 10

नू म आ वाचमुप याहि विद्वान्विश्वेभिः सूतो सहसो यजत्रैः ।
 ये अग्निजिह्वा क्रतुसाप आसुर्ये मनुं चक्रुर्षरं दसाय ॥११॥
 स नो बोधि पुराता सुगेषूत दुर्गेषु पथिकृद्विदानः ।
 ये अश्रमास उरवो वहिष्ठास्तेभिर्न इन्द्राभि वक्षि वाजम् ॥१२॥

nū ma ā vācam ūpa
 yāhi vidvān viśvebhiḥ sūno sahaso yājatraiḥ | yé agnijiḥvā
 ṛitasāpa āsūr yé mānum cakrūr ūparam dāsāya || 11 || sá
 no bodhi puraetá sugéshūtá durgéshu pathikṛíd vídānaḥ |
 yé áśramāsa urávo váhishṭhās tébhir na indrābhi vakshi
 vājam || 12 || 12 ||

(२२) द्वाविंशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भरद्वाज ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१३॥ य एक इहव्यश्चर्षणीनामिन्द्रं तं गीर्भिरभ्यर्च आभिः ।
 यः पत्यते वृषभो वृष्ण्यावान्त्सत्यः सत्वा पुरुमायः सहस्वान् ॥१॥
 तसु नः पूर्वे पितरो नवग्वाः सप्त विप्रांसो अभि वाजयन्तः ।
 नक्षद्वाभं ततुरि पर्वतेष्ठांमद्रोघवाचं मतिभिः शविष्ठम् ॥२॥

तमीमह इन्द्रमस्य रायः पुरुवीरस्य नृवतः पुरुश्रोः ।
 यो अस्कृद्योयुग्जरः स्वर्वान्तमा भर हरिवो मादयध्यै ॥३॥

22.

Yá éka íd dhavyaṣ carshanmām índram tám gīrbhir
 abhy ārea abhiḥ | yāḥ pátyate vṛishabhó vṛishṇyāvān sa-
 tyāḥ sátvā purumāyāḥ sáhasvān || 1 || tám n naḥ pūrve
 pitáro nāvagvāḥ sapṭá víprāso abhi vājáyantaḥ | nakshad-
 dābhām táturim parvatesṭhām ádroghavācam matibhiḥ śa-
 vishṭham || 2 || tám imaha índram asya rāyāḥ puruvírasya
 nṛivátali purukshóḥ | yó áskṛidhoyur ajárah svārvān tám
 ā bhara harivo mādayādhyai || 3 ||

O resplendent Lord, cognizant of all, please come and listen to my prayers. O source of strength, come with those powers, who have glorious tongue of fire, who give us the benefit of eternal law, and who make men victorious over their adversaries. 11

O resplendent Lord, may you be our leader on paths, difficult or easy. You are known to all of us as path-carver. May you unwearingly grant us instantly such large transports, as are best to bear our burthens without wear and difficulty. 12

22

I glorify that resplendent Lord through my prayers, for He is the only one, who is to be invoked by mortals. He is the showerer of blessings, invincible, truthful, all-knowing, destroyer of ominous impediments. 1

From time immemorial, our seven sense organs, (five senses, mind and intellect) while performing ever-new functions, have been manifesting the glory of our Lord. The supreme Lord is the destroyer of opponents, swift, of the highest order in rank, true to every word and is dynamic. 2

We have but this to beg of the resplendent Lord, that we desire to have his blessings that bring reward of riches, good progeny and heroic followers. Bless us, O Lord of vitality and vigour, to make us joyful with abundant and undecaying wealth and celestial happiness. 3

तन्नो वि वोचो यदि ते पुरा चिज्जरितारं आनुशुः सुम्रमिन्द्र ।
 कस्ते भागः किं वयो दुध्न खिद्रः पुरुहूत पुरुवसोऽसुरघ्नः ॥४॥
 तं पृच्छन्ती वज्रहस्तं रथेष्मामिन्द्रं वेपीं वक्त्रे यस्य नू गीः ।
 तुविग्रभं तुविकूर्मिं रभोदां गातुमिषे नक्षते तुम्रमच्छे ॥५॥

tán no ví voco yádi te
 purá cij jaritára ānaśúḥ sumnám indra | kás te bhāgāḥ
 kíṃ váyo dūdhra khidraḥ púruhūta purūvaso 'suraghnāḥ
 || 4 || tám prichánti vājrahastam ratheshthām índram vepī
 vākvarī yásya nū gīḥ | tuviḡrābhām tuvikūrmīm rabhodām
 gātúm ishe nákshte túmram ácha || 5 || 13 ||

॥१४॥ अया ह त्यं मायया वावृधानं मनोजुवा स्वतवः पर्वतेन ।
 अच्युता चिद्दीलिता स्वोजो रुजो वि दृळ्हा धृषता विरप्शिव ॥६॥
 तं वो धिया नव्यस्या शविष्ठं प्रत्नं प्रत्नवत्परितन्मयध्वे ।
 स नो वक्षदनिमानः सुवह्नेन्द्रो विश्वान्यति दुर्गाहाणि ॥७॥
 आ जनाय द्रुह्मणे पार्थिवानि दिव्यानि दीपयोऽन्तरिक्षा ।
 तपा वृषन्विश्वतः शोचिषा तान्ब्रह्मद्विषे शोचय क्षामपश्च ॥८॥

ayá ha tyám māyāyā vāvṛidhānām manojívā svatavaḥ
 párvatena | ácyutā cid vilitā svojo rujó ví ḍṛilhá dhr̥ishatā
 virap̥sin || 6 || tám vo dhiyá náyvasyā śavis̥tham pratnām
 pratnavát paritaṁsayádhyai | sá no vakshad animānāḥ su-
 váhneṁdro víṣvāny áti durgāhāni || 7 || á jānāya drúhvaṇe
 páṛthivāni divyāni dīpayo 'ntárikshā | tápā vṛishan viṣvā-
 taḥ śocishā tán brahmadvíshe śocaya kshām apāś ca || 8 ||

O Lord, you are strong, subduer of evils, destroyer of demoniac tendencies, rich and invoked by everyone. Tell us, if in ancient times, earlier devotees have been obtaining good fortune at your hand. O, the destroyer of evil forces, what is your share and position, and what is your oblation? 4

The resplendent Lord is armed with adamant power, and has the mobility of the speediest car, is lover of hymns, wise and fluent in speech. Further, He is firmly-grasping, exceedingly functioning and strength-bestowing. The one, whose ceremonial and eulogistic hymn commemorates such a Lord, proceeds promptly to acquire happiness and with a sense of confidence he gains victory over malevolent forces. 5

With your strength, you control the illusory forces of the world with the bolt of justice, which is gigantic and swift as mind. O mighty God, you rend into pieces the firmly fixed and formidable citadels of sin and injustice with your ceaseless judiciousness. 6

Here is a new hymn similar to the old ones, extending the glory of the resplendent Lord, who is mighty and ancient. May you, O boundless and most reliable leader conduct us over all the impediments. 7

Make hot the regions of earth, of heaven, of midspace for the oppressive vicious forces. O showerer of benefits, may you consume these vices everywhere with you radiant enlightenment, and make the heaven and mid-air hot for the impious propensities. 8

भुवो जनस्य दिव्यस्य राजा पार्थिवस्य जगतस्त्वेषसंहक् ।
 ध्रुष्व वज्रं दक्षिण इन्द्र हस्ते विश्वा अजुर्य दयसे वि मायाः ॥९॥
 आ संयतमिन्द्र णः स्वस्ति शत्रुतूर्याय बृहतीममृध्राम् ।
 यया दामान्यार्याणि वृत्रा कर्णे वज्रिन्त्सुतुका नाहुषाणि ॥१०॥
 स नो नियुद्धिः पुरुहूत वेधो विश्ववाराभिरा गेहि प्रयज्यो ।
 न या अदेवो वरते न देव आभिर्याहि तूयमा मद्र्यद्रिक् ॥११॥

bhúvo jānasya divyāsya rāja párthivasya jágatas tveshasam-
 dṛik | dhishvá vájraṁ dákshina indra háste víṣvā ajurya
 dayase ví māyāḥ || 9 || á samyátam indra ṇaḥ svastīm ṣa-
 trutúryāya bṛihatīm ámrīdhrām | yáyā dāsāny áryāṇi vṛi-
 trá káro vajrin sutúkā náhushāṇi || 10 || sá no niyúdbhiḥ
 puruhūta vedho víṣvāvārābhir á gahi prayaajyo | ná yá
 ádevo varate ná devá ábbhir yāhi túyam á madryadrík
 || 11 || 14 ||

(२३) त्रयोविंशं सूक्तम्

(१-१०) दशवेद्यास्य सूक्तस्य बाह्यस्यो भगद्वाज ऋषिः । इन्द्रो देवता । विष्टुप् छन्दः ॥

॥१०॥

सुत इत्थं निमिष्ट इन्द्र सोमे स्तोमे ब्रह्मणि शस्यमान उक्थे ।
 यद्वा युक्ताभ्यां मघवन्हरिभ्यां विभ्रद्वज्रं बाह्वारिन्द्र यासि ॥१॥
 यद्वा द्विवि पार्ये मुष्टिमिन्द्र वृत्रहत्येवमि शूरमानौ ।
 यद्वा दक्षस्य विभ्युषो अविभ्यदरन्धयः शर्यत इन्द्र दस्यून् ॥२॥

23.

Sutá ít tvám nímiṣṭa indra sóme stóme bráhmaṇi ṣasyá-
 māna ukthé | yád vā yuktábhyām maghavan hárībhyām
 bíbhrad vájraṁ bāhvór indra yási || 1 || yád vā divi párye
 súshvim indra vṛitrahátyé 'vasi śúrasātau | yád vā dáksha-
 sya bíbhyúsho ábibhyad árandhayah śárdhata indra dás-
 yūn || 2 ||

O bright-flaming resplendent Lord, you are the king of the people of heaven and of the moving races of earth. May you grasp in your right hand the bolt of punitive justice, and baffle all the devices of the wicked. 9

O resplendent Lord, bring to us concentrated, vast and unassailable prosperity beyond the reach of wicked, and by which, O wielder of adamantine justice, you render human enemies, whether wicked or virtuous, easy to be overcome. 10

Invoked by everyone, O revered creator, object of worship, come in our midst with your all-admired vital forces, whom neither demons nor divine powers can resist. Please do come to us soon with these forces. 11

23

O bounteous Lord, whilst the atmosphere is surcharged with devotional prayers, and when the hymns are being chanted, please be prepared to harness the horses in your chariot, or in case they have been already harnessed, please come speedily holding the adamantine of justice. 1

O resplendent Lord, at the appropriate time, you protect the devotee by helping him to destroy the devil of ignorance, or at the time of conflicts, equipped with adamantine punitive justice and undaunted, you destroy violent passion that torments your faithful devotees. 2

पातां सुतमिन्द्रां अस्तु सोमं प्रणेनीरुग्रो जरितारमुती ।
 कर्ता वीरय सुर्वय उ लोकं दाता वसु स्तुवते कीरये चित् ॥३॥
 गन्तेयान्ति मवना हरिभ्यां वृभ्रिवज्रं पपिः सोमं दुदिर्गाः ।
 कर्ता वीरं नय सर्ववीरं श्रोता हवै गृणतः स्तोमवाहाः ॥४॥

अस्मै वयं यद्वावान तद्विविष्म इन्द्राय यो नः प्रदिवो अपम्कः ।
 सुते सोमे स्तुमसि शंसदुक्थेन्द्राय ब्रह्म वर्धनं यथासत् ॥५॥

pātā sutām índro astu sómam prañenír ugró ja-
 ritāram ūtí | kártā vīráya súshvaya u lokám dātā vásu stu-
 vaté kīráye cit || 3 || gántéyānti sávanā hárībhyām babhrír
 vájram papīḥ sómam dadír gāḥ | kártā vīrām náryam sár-
 vavīram śrótā hávaṃ grīnatā stómaavāhāḥ || 4 || ásmāi va-
 yām yád vāvāna tát vivishma índrāya yó naḥ pradívo
 ápas káḥ | suté sóme stumási śánsad ukthéन्द्रāya bráhma
 vārdhanam yátháśat || 5 || 15 ||

॥३॥ ब्रह्माणि हि चकृषे वर्धनानि तावत्त इन्द्र मतिभिर्विविष्मः ।
 सुते सोमे सुतपाः शंसमानि रान्द्रया क्रियास्म वश्रणानि युज्ञेः ॥६॥
 स नो वोधि पुरोळाशं रगणः पिबानु सोमं गोक्रजीकमिन्द्र ।
 एतं बृहिर्यजमानस्य सीदोमं कृधि त्वायत उ लोकम् ॥७॥

bráhmāṇi hí cakṛishé vārdhanāni távat ta indra matí-
 bhir vivishmaḥ | suté sóme sutapāḥ śámtamāni ráṇḍyā
 kriyāśma vākshaṇāni yajñāḥ || 6 || sá no bodhi puroḷáśam
 ráráṇaḥ pibā tú sómam górijīkam indra | édám barbír yá-
 jamānasya sīdorúm kṛidhi tvāyatá u lokám || 7 ||

May the resplendent mighty Lord sip the elixir of sweet devotion, and lead his devotees along the path of righteousness. May He, be the giver of honour to the presenter of. homage and give wealth to the man who adores Him. 3

He blesses even the humblest performer good deeds with his speedy vital powers and resoluteness. He wields the bolt of justice and enjoys drinking the nectar of devotion, and showers wealth and progeny. He makes the valiant rich and receives tributes and hears chanter's invocations. 4

We have been singing hymns from the days of old in honour of the resplendent supreme Lord, who is pleased with them. Let us adore Him while our heart is full of divine love, and repeat prayers so that our adoration may augment His glory. 5

O resplendent Lord, we sing these divine hymns to you for, you have made the prayers for your exhilaration. Therefore, we wait on you with hymns. May we, O acceptor of our devotion, offer to you our dedicated homage and acceptable eulogies with our benevolent works, to you. 6

O divine Lord, be delighted to accept the cakes of dedication and herbal juice of prayer mixed with the curds of praises. Be seated, O Lord, in the hearts of the devoted worshipper and bestow popularity on the dedicated devotee. 7

स मन्दस्वा ह्यनु जोषमुग्र प्र त्वा यज्ञासं इमे अश्रुवन्तु ।
 प्रेमे हवामः पुरुहूतमस्मे आ त्वेयं धीरवस इन्द्र यम्याः ॥८॥
 तं वः सखायः सं यथा सुतेषु सोमेभिर्नि पृणता भोजमिन्द्रम् ।
 कुवित्तस्मा अमति नो भराय न सुष्विमिन्द्रोऽवसे मृधाति ॥९॥
 एवेदिन्द्रः सुते अस्तावि सोमे भरद्वाजेषु क्षयदिन्मघोनः ।
 असद्यथा जरित्र उत सूरिरिन्द्रो रायो विश्ववारस्य दाता ॥१०॥

sá man-

dasvā hy ānu jósham ugra prá tvā yajñāsa imé aśruvantu |
 prémé hávāsaḥ puruhūtám asmé á tveyám dhír ávasa indra
 yamyāḥ || 8 || tám vaḥ sakhāyaḥ sām yáthā sutéshu sóme-
 bhir im priṇatā bhojám índram | kuvít tasmā ásati no bhá-
 rāya ná súshvim índró 'vase mṛidhāti || 9 || evéd indraḥ
 suté astāvi sóme bharádvājeshu ksháyad ín maghónaḥ |
 ásad yáthā jaritrá utá sūrír índro rāyó viṣvávarasya datá
 || 10 || 16 ||

(२४) चतुर्विंशं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भरद्वाज ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१७॥

वृषा मदु इन्द्रे श्लोके उक्था सचा सोमेषु सुतपा ऋजीषी ।
 अर्चय्यो मघवा नृभ्य उक्थैर्युक्षो राजा गिरामक्षितोतिः ॥१॥
 ततुर्विर्वीरो नर्यो विचेताः श्रोता हवै गृणत उर्व्यूतिः ।
 वसुः शंसो नरां कारुधाया वाजी स्तुतो विदथे दाति वाजम् ॥२॥

24.

Vṛishā máda indre ślóka ukthá sácā sómeshu sutapá
 rijishí | arcatryò maghāvā nṛībhya ukthair dyukshó rájā
 girám ákshitotiḥ || 1 || táturir vīró náryo vícetāḥ śrótā há-
 vam grīnatá urvyūetiḥ | vásuḥ śáṁso narām kārúdhāyā vājí
 stutó vidáthe dāti vājam || 2 ||

O mighty resplendent Lord, be pleased with our selfless sacrificial acts according to your discretion. May our invocations reach you, who is respected by all; we offer prayers to you for our protection. 8

Friends, whilst the elixir of devotion is being expressed, may you duly replenish the bounteous Lord with that elixir. Let there be plenty for Him, enough to provide nourishment for us. The resplendent Lord never neglects the care of him, who presents copious libation. 9

Thus, the resplendent Lord, the bounteous, has been glorified by the possessors of knowledge, while the loving devotion is expressed, so that the Lord may become the patron of His eulogist and give him all desirable riches. 10

24

At the sacred ceremonies, at which the hymns are chanted, prayers are recited and elixir of love offered, the sense of delight is produced; and thereby the resplendent Lord, becomes the showerer of blessings. The Lord, who is the acceptor of devotional love, the straightforward and the liberal giver is to be propitiated by men. He is dweller in heaven, the Lord of sacred songs, the one whose help is lasting. 1

He, the vanquisher of the evils, friend of man, all-wise, listener of devotional hymns, protector of the devotees and provider of comfort to all the ruler of men, the inspirer of all great deeds, the bestower of food, and one who is respected in holy synod, grants us sustenance. 2

67568

अक्षो न चक्रयोः शूर बृहन्प्र ते मङ्क्षा रिरिचे रोदस्योः ।
 वृक्षस्य तु ते पुरुहूत वया व्यूतयो रुरुहुरिन्द्र पूर्वीः ॥३॥
 शचीवतस्ते पुरुषाक् शाका गवामिव स्तुतयः संचरणीः ।
 वत्सानां न तन्तयस्त इन्द्र दामन्वन्तो अदामानः सुदामन् ॥४॥
 अन्यद्व्य कवीरमन्यदु श्वोऽसच्च सन्मुहुराचक्रिरिन्द्रः ।
 मित्रो नो अत्र वरुणश्च पूषायो वशस्य पर्येतास्ति ॥५॥

áksho ná cakryòḥ ṣūra bṛi-
 hán prá te mahná ririce ródasyoḥ | vṛikshásya nú te pu-
 ruhūta vayá vy ūtáyo ruruhur indra pūrvīḥ || 3 || śácīvatas
 te puruṣāka śākā gávām iva srutáyah samcáranīḥ | vatsá-
 nām ná tantáyas ta indra dāmanvanto adāmānaḥ sudāman
 || 4 || anyád adyá kárvaram anyád u ṣvó 'sac ca sán mū-
 hur ācakrír indraḥ | mitró no átra váruṇaḥ ca pūsháryó
 váśasya paryetásti || 5 || 17 ||

॥३८॥ वि त्वदापो न पर्वतस्य पुष्ठादुक्थेभिरिन्द्रानयन्त यज्ञैः ।
 तं त्वाभिः सुष्टुतिभिर्वाजयन्त आजि न जग्मुर्गिर्वाहो अश्वाः ॥६॥
 न ये जगन्ति शग्दो न माम्सा न याव इन्द्रमवकर्शयन्ति ।
 वृद्धस्य चिद्वर्धतामस्य तनूः स्तोमेभिरुक्थेश्च शम्यमाना ॥७॥

ví tvád ápo ná párvatasya pṛiṣṭhád ukthébhīr indrā-
 nayanta yajñaiḥ | tām tvābhiḥ susṭutībhīr vājáyanta ājīm
 ná jagmur girvāho áṣvāḥ || 6 || ná yām járanti śarādo ná
 māsā ná dyáva índram avakarśáyanti | vṛiddhásya cid var-
 dhatām asya tanú stómebhīr ukthaiḥ ca śasyámānā || 7 ||

O resplendent Lord, mighty hero, invoked by many, your greatness transcends the boundaries of heaven and earth, like the lofty axle of the wheels. The manifold benefits of your blessings grow and grow like the branches of the tree. 3

O resplendent Lord, accomplisher of many acts, your powers, endowed with vigour, are manifold like converging tracks of cattle. They are elastic like tithers that hold a calf; but remain unfettered themselves. 4

The resplendent Lord performs one sort of action today, the creative, another sort tomorrow, the destructive. May He, the friendly, the beneficent one, the one provider of nourishments and the one virtuous, help us to overcome the domination of evils. 5

The resplendent Lord, as water descends from mountain tops, your devotees desirous of wealth, approach you with eulogies. In eagerness and vigour they are like warriors, mounted on coursers rushing to the battle-field, and bringing blessings from you, for you are accessible by praises only. 6

May the manifested person of resplendent Lord, glorified by praises and prayers, ever increase. He is the one, whom neither months nor autumns make old, nor days enfeeble. 7

न वी॒ळ्वे॒ नम॑ते॒ न स्थि॑राय॒ न शर्ध॑ते॒ दस्यु॑जूताय॒ स्त॒वान् ।
 अ॒ज्रा इन्द्र॑स्य गिर॒यश्चि॑दृ॒ष्वा ग॑म्भीरे चि॒द्व॑वति गा॒धर्म॑स्मै ॥८॥
 ग॑म्भीरेण॒ न उ॒रुणा॑म॒न्त्रि॒न्प्रेषो॑ य॒न्धि सु॑तपाव॒न्वाजा॑न् ।
 स्था ऊ॒ पु ऊ॒र्ध्व ऊ॒ती अ॑रिषण्य॒न्नक्तो॑व्यु॒ष्टौ परि॑तक्म्यायाम् ॥९॥
 सच॑स्व ना॒यमव॑से अ॒भीक॑ इतो वा तमिन्द्र पाहि रिषः ।
 अ॒मा चै॑न॒मर॑ण्ये पाहि रि॒षो म॑दे॒म श॑तहि॒माः सु॒वीराः॑ ॥१०॥

ná vīḷáve námate ná sthiráya ná śárdhate dásyujūtāya sta-
 vān | ájra indrasya giráyaṣ cid ṛishvā gambhīré cid bha-
 vati gādhām asmai, || 8 || gambhīreṇa na urúnānatrin préshó
 yandhi sutapāvan vājān | sthā ū shú ūrdhvā ūtī árishan-
 yann aktór vyūṣṭau páritakmyāyām || 9 || sácasva nāyám
 ávase abhíka itó vā tám indra pāhi riṣáh | amā cainam
 áraṇye pāhi riṣó mādema śatáhimāḥ suvīrāḥ || 10 || 18 ||

(२५) पञ्चविंशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चन्याम्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भगद्वाज ऋषिः । इन्द्रो देवता । विष्टुप् छन्दः ॥

॥१९॥ या त॑ ऊ॒तिर॑व॒मा या प॑र॒मा या म॑ध्यमेन्द्र शु॒ष्मिन्न॑स्ति ।
 ताभि॑रू॒ पु वृ॒त्रह॑त्ये॒ऽवीर्न॑ ए॒भिश्च॒ वाजै॑र्म॒हान्न॑ उग्र ॥१॥
 आभिः॑ स्पृ॒ष्टो मि॒थती॑रिषण्य॒न्नमित्र॑स्य व्यथया म॒न्युमिन्द्र॑ ।
 आभि॑र्विश्वा॒ अभि॑यु॒जो वि॒पूची॑राय॒य विशो॑ऽव॒ तारी॑र्दासीः ॥२॥

25.

Yá ta ūtír avamá yá paramá yá madhyaméndra śushminn
 ásti | tábhir ū shú vṛitrabátye 'vīr na ebhís ca vājair mahān
 na ugra || 1 || ábhi sprídhō mithatír árishanyann amitrasya
 vyathayā manyúm indra | ábhir víṣvā abhiyújo víshūcīr
 áryāya vísó 'va tārīr dāsīḥ || 2 ||

Extolled by us He bends not to the robust, nor to the resolute, nor to the bold incited by wicked. High mountains are easy of access to the resplendent Lord. Even in the deep waters, He finds firm ground to rest on. 8

Admired by devotees as you are, O irresistible, actuated by a profound and comprehensive purpose, grant us food and strength. May you be ever diligent, and unreluctant to help us at the time when the gloom of night brightens to morning. 9

O resplendent Lord, steer our leader along the war-path and protect him; defend him against a near or distant calamity. Provide him with security when he is at home or in a forest. And may we, blessed with brave sons be happy through a hundred winters. 10

25

O mighty resplendent Lord, grant us protection on all the levels of the conflict of life, low, high or middling. May you support us to subdue our foes; supply us, O supreme Lord, with your strength-giving food. 1

O resplendent Lord, extolled by our hymns, while protecting our capacity to fight the evil forces, may you check the wrath of opponents. Also overthrow the attack of the servile evil races, abiding everywhere, in favour of virtuous ones. 2

इन्द्रं जामये उत येऽजामयोऽर्वाचीनासो वनुषो ययुज्रे ।
 त्वमेषां विधुरा शर्वासि जहि वृष्ण्यानि कृणुही पराचः ॥३॥
 शूरो वा शूरं वनते शरीरैस्तनुरूचा तरुषि यत्कृष्वेतै ।
 तोके वा गोषु तनये यदप्सु वि क्रन्दसी उर्वरासु ब्रूवैते ॥४॥
 नहि त्वा शूरो न तुरो न धृष्णुर्न त्वा योधो मन्यमानो युयोध ।
 इन्द्र नकिञ्चा प्रत्यस्त्येषां विश्वा ज्ञातान्यभ्यसि तानि ॥५॥

índra jāmāya utá yé 'jā-
 mayo 'rvācīnáso vanúsho yuyujré | tvám eshām vithurá śá-
 vānsi jahí vṛiṣṇyāni kṛiṇuhí párácaḥ || 3 || śúro vā śúram
 vanate śárirais tanūrúcā tárushi yát kṛiṇvaíte | toké vā gó-
 shu tánaye yád apsú ví krándasī urvárāsu brávaite || 4 ||
 nahí tvā śúro ná turó ná dhṛishmúr ná tvā yodhó mánya-
 māno yuyódha | índra nákish tvā práty asty eshām víśvā
 jātány abhy àsi táni || 5 || 19 ||

॥२०॥ स पत्यत उभयोर्नृम्णमयोर्यदी वेधसः समिधे हवन्ते ।
 वृत्रे वा महो नृवति क्षये वा व्यचस्वन्ता यदि वितन्तसेतै ॥६॥
 अथ स्मा ते चर्षणयो यदेजानिन्द्रं त्रातोत भवा वरूता ।
 अस्माकामो ये नृतमासो अर्य इन्द्रं सूरयो दधिरे पुरो नः ॥७॥

sá patyata ubháyor nṛimṇám ayór yádi vedhásah sami-
 thé hávante | vṛitré vā mahó nṛiváti ksháye vā vyácasvantā
 yádi vitantasaíte || 6 || ádha smā te carsbanáyo yád éjān
 índra trātótā bhavā varūtā | asmākāso yé nṛitamāso aryā
 índra sūráyo dadhiré puró naḥ || 7 ||

O resplendent Lord, may you subdue the strength of all evil opponents whether our kinsmen or otherwise, when they present themselves before us and fight against us. May you enfeeble their strength and drive them away from us. 3

The enlightened person, the hero, assuredly kills evil tendencies by his inner strength under your protection, O Lord and (with your blessings) he wins in this conflict of equals in bodily prowess and personal strength, whilst both of them clamourously dispute over the possession of sons, grandsons, cattle, water or land. 4

But no one dares stand against you, neither a brave, nor a coward, nor a resolute, nor a fighter trusting in his valour. None of them is a match to you. Verily, you are the most powerful of all these persons. 5

Amidst the two disputants, that one acquires wealth, whose priests invoke Lord at worship in conflicts against powerful adversaries or in contention to gain dwellings among one's own relations. 6

O resplendent Lord, may you be the protector of our leading men at the time when they tremble with fear. May you be their saviour. Let those, who are chief leaders, be enjoyers and the worshippers who install them on high position be blessed by your favours. 7

अनु ते दायि मह इन्द्रियाय सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये ।
 अनु क्षत्रमनु सहो यज्ञवेन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्ये ॥८॥
 एवा नः स्पृष्टः समजा समस्त्विन्द्र रारन्धि मिथतीरदेवीः ।
 विद्याम वस्तोरवेसा गृणन्तो भरद्वाजा उत ते इन्द्र नूनम् ॥९॥

ánu te dāyi mahá in-
 driyáya satrá te víśvam ánu vṛitrahátye | ánu kshatrám
 ánu sáho yajatréndra devébhīr ánu te nṛisháhye || 8 || evá
 na spridhaḥ sám ajā samátsv índra rārandhí mithatír áde-
 viḥ | vidyáma vástor ávasā grīnānto bharádvājā utá ta in-
 dra nūnám || 9 || 20 ||

(२६) षड्विंशं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्वस्यास्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भरद्वाज ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२१॥ श्रुधी ने इन्द्र ह्ययामसि त्वा महो वाजस्य सातौ वावृषाणाः ।
 सं यद्विशोऽयन्त शूरसाता उग्रं नोऽवः पार्ये अहन्दाः ॥१॥
 त्वां वाजी हवते वाजिनेयो महो वाजस्य गध्यस्य सातौ ।
 त्वां वृत्रेप्विन्द्र सत्पतिं तस्त्रं त्वां चष्टे मुष्टिहा गोषु युध्यन् ॥२॥
 त्वं कविं चोदयोऽर्कसातौ त्वं कुत्साय शुष्णं दाशुषे वर्क ।
 त्वं शिरो अमर्मणः पराहन्नतिथिगवाय शंस्यै करिष्यन् ॥३॥

26.

Śrudhí na indra hváyāmasi tvā mahó vājasya sātaú
 vāvṛishāṇāḥ | sám yád viśó 'yanta śúrasātā ugrām nó 'vaḥ
 párye áhan dāḥ || 1 || tvām vājī havate vājineyó mahó vā-
 jasya gádhyasya sātaú | tvām vṛitréshv indra sátpatim tá-
 rutram tvām cashte mushṭilá góshu yúdhyan || 2 || tvām
 kavīm codayo 'rkásātau tvām kútsāya śúshṇam dāśúshe
 vark | tvām śīro amarmāṇaḥ párahann atithigváya śánsyam
 karishyán || 3 ||

O adorable Lord, all mighty powers have been successively conceded to you by Nature's bounties for the destruction of evil forces. O revered one, verily, in you is centered appropriate vigour and strength as well. 8

O powerful resplendent Lord, grant us the courage to fight the forces of evil. Inspire us to overthrow the godless demoniac forces that fight against us. May we the bearers of the light of knowledge adore you and thereby be privileged to obtain your favour. 9

26

O resplendent Lord, we invoke you with these spontaneously flowing streams of hymns for obtaining abundant food. Hear us and give us sure help when on a future day we assemble on the battle-field of life. 1

O resplendent Lord, the descendants of learned men place all their affluence at your feet and entreat you to acquire wealth and wisdom. You are the patron of those who are good and saviour when evil forces assail them. It is with your encouragement and guidance that he continues his duel as if with fists to win land and cattle. 2

You encourage the sage for the attainment of food of knowledge. It is you again who undo the evil for the safety of your wise devotee, the offerer of homage. For the welfare of the faithful one, dear as a guest, you humble down the wicked, the one who wrongly imagines himself invulnerable. 3

त्व रथं प्र भारो योधमृष्वमावो युध्यन्तं वृषभं दशद्युम् ।
 त्वं तुग्रं वेतसवे सचाहन्त्यं तुजिं गृणन्तेमिन्द्र तूतोः ॥३॥
 त्वं तदुक्थमिन्द्र ब्रह्मणा कः प्र यच्छता सहस्रा शूर दीपि ।
 अव गिरेर्दासं शम्बरं हन्प्रावो दिवोदासं चित्राभिरुती ॥५॥

tvám rátham prá bharo yodhám ṛishvám
 ávo yúdhyantam ṛishabhám dáśadyum | tvám túgram ve-
 tasáve sácāhan tvám tújīm grīñāntam indra tūtoḥ || 4 ||
 tvám tát ukthám indra barhánā kaḥ prá yác chatá sa-
 hásrā śūra dárshi | áva girér dāsam śānbaram han právo
 dívodāsam citrábhir ūtí || 5 || 21 ||

॥२२॥ त्वं श्रद्धाभिर्मन्दसानः सोमैर्दुर्भीतये चुमुरिमिन्द्र सिष्वप् ।
 त्वं रजि पिठीनमे दशस्यन्पृष्टिं सहस्रा शच्या सचाहन् ॥६॥
 अहं चन तत्सूरिभिर्गनश्यां तव ज्याय इन्द्र मुन्नमोजः ।
 त्वया यत्स्तवन्ते मधवीर वीरास्त्रिवरूथेन नहुषा शविष्ठ ॥७॥
 वयं ते अस्यामिन्द्र द्युम्नहृतौ मखायः स्याम महिन प्रेष्टाः ।
 प्रानर्दनिः क्षत्रश्रीरस्तु श्रेष्ठो घने वृत्राणां मनये धनानाम् ॥८॥

tvám śraddhābhir mandasānāḥ sómair dabhítaye cúmu-
 rim indra sishvap | tvám rajīm píthīnase daśasyān ślashtīm
 sahásrā śacyā sácāhan || 6 || ahám caná tát sūribhir ānaṣ-
 yām táva jyāya indra sumnám ójah | tvāyā yát stávante
 sadhavīra virās trivárūthena nābushā śavishṭha || 7 || vayām
 te asyām indra dyumnáhūtau sākḥāyaḥ syāma mahina
 préshṭhāḥ | prátardaniḥ kshatraśrír astu śréshṭho ghané
 vṛitrāṇām sanāye dhānānām || 8 || 22 ||

O resplendent Lord, you grant to the liberal giver a great chariot to contest in the struggle of life. You protect him while he is engaged in fighting for a long period. You subdue violent elements along with arrogance and you encourage the steadfast, who adores you. 4

O brave resplendent Lord, you accomplish a great task when you destroy hundred-thousand forces of the wicked. You put an end to the immoral thoughts coming out of our brain, and you bless the faithful and loyal devotees with your marvellous protections. 5

O Lord, pleased by libation offered with faith, you destroy the clinging sinful tendencies with a view to protect the disciplined people. You equip the faithful persons with ability, annihilate with your right lot of innumerable evils (as if sixty thousand warriors). 6

O resplendent, mightiest and brave, vanquisher of the evil, O triply-strong defender, may I along with my virtuous helpers, acquire your most excellent felicity and vigour which, as men believe, have been bestowed on your faithful devotees. 7

O revered resplendent Lord, may we, your friends, become most dear to you at this place of holy worship. May our illustrious defenders and preceptors be most glorious. May they be able to overcome the demoniac forces and may you shower on us affluence and prosperity. 8

(२७) समविशो मृतम्

(१-८) अष्टवस्यान्य मृतस्य बार्हस्पत्यो भरद्वाज ऋषिः । (१-७) प्रयमादिपतचोमिन्द्रः

(८) अष्टम्याश्च चायमानस्याभ्यावर्तिनो दानं देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२३॥

किमस्य मदे किम्वस्य पीताविन्द्रः किमस्य सुख्ये चकार ।
 रणा वा ये निषदि किं ते अस्य पुरा विविद्रे किमु नूतनासः ॥१॥
 सदस्य मदे मद्वस्य पीताविन्द्रः सदस्य सुख्ये चकार ।
 रणा वा ये निषदि सत्ते अस्य पुरा विविद्रे सदु नूतनासः ॥२॥
 नहि नु ते महिमानः समस्य न मघवन्मघवत्त्वस्य विद्म ।
 न राधसोराधसो नूतनस्येन्द्र नकिर्दृश इन्द्रियं ते ॥३॥
 एतत्त्यत्ते इन्द्रियमचेति येनावधीर्वरशिखस्य शेषः ।
 वज्रस्य यत्ते निहतस्य शुष्मात्स्वनाच्चिदिन्द्र परमो दुदारः ॥४॥

27.

Kim asya mādē kim v asya pitāv indrah kim asya
 sakhyé cakāra | rāṇā vā yé nishādi kīṃ té asya purā vi-
 vidre kīm u nūtanāsaḥ || 1 || sād asya mādē sād v asya
 pitāv indrah sād asya sakhyé cakara | rāṇā vā yé nishādi
 sāt té asya purā vividre sād u nūtanāsaḥ || 2 || nahī nū te
 mahimānaḥ samasya nā maghavan maghavattvāsya vidmā |
 nā rādhaso-radhaso nūtanasyēndra nākir dadṛiṣa indriyām
 te || 3 || etāt tyāt ta indriyām acetī yénāvadhīr varāṣikha-
 sya śēshaḥ | vājrasya yāt te nīhatasya śūshmāt svanāc cid
 indra paramó dadāra || 4 ||

वधीदिन्द्रो वरशिखस्य शेषोऽभ्यावर्तिने चायमानाय शिक्षन् ।
 वृचीवतो यद्वरियूपीयां हन्पूर्वे अर्धे भियसापरो दर्त ॥५॥

vādhīd indro varāṣikhasya śēsho
 'bhyāvartīne cāyamānāya śikshan | vṛcīvato yād dhariyūpī-
 yāyām hān pūrve ārdhe bhiyāsāparo dārt || 5 || 23 ||

What has resplendent Lord done in the exhilaration (of the devotional prayers from us)? What has he done on quaffing this ? What has he done in friendship for this ? What have former, what have recent adorers, obtained from you in the chamber of their hearts ? 1

Verily, in the rapturous joy of divine love, the resplendent performs noble deeds, once quaffing the elixir of praises; or in friendship for this devotion the Lord accomplishes wonderful task. Adorers of old and recent times continue to obtain many benefits out of this to gladden the chamber of their hearts. 2

O bounteous Lord, we know not the extent of your vast magnitude, also we know not the limit of your abundance; no one has yet discerned the bounds of your power which reveals fresh forms every moment. 3

O resplendent Lord, we have witnessed with our eyes the resoluteness wherewith you subdue the vices of sense organs. The boldest of them was controlled at the mere noise of your bolt of punitive justice, hurled with all your force. 4

Favouring the wise persons, vigilant from all sides, born in the families of people serving with dedication, the resplendent Lord destroys the root of deceptive ignorance, killing crookedly wicked tendencies, resting in the front part of the heart, whilst the host of evils on the other part themselves scatter through fear. 5

॥२४॥

त्रिंशच्छतं वर्मिणं इन्द्र साकं यव्यावत्यां पुरुहूत श्रवस्या ।
 वृचीवन्तः शरवे पत्यमानाः पात्रा भिन्दाना न्यर्थान्यायन् ॥६॥
 यस्य गावावरुषा सूयवस्यू अन्तरू पु चरन्तो रेरिहाणा ।
 स सृञ्जयाय तुर्यशं परादाद्वृचीवतो देववाताय शिक्षन् ॥७॥
 द्वयौ अग्ने रथिनो विंशति गा वधूमतो मघवा मह्यं सम्राट् ।
 अभ्यावर्ती चायमानो ददाति दुणाशेयं दक्षिणा पार्थवानाम् ॥८॥

triṁśācchatam varmīṇa indra sākām yavyāvatyām pu-
 ruhūta śravasyā | vṛcīvantah śarave pātyamānāḥ pātrā
 bhindānā nyarthāny āyan || 6 || yāsya gāvāv arushā sūya-
 vasyū antār ū shū cārato rērihānā | sā sṛñjayāya turvā-
 ṣam parādād vṛcīvato daivavātāya śikshan || 7 || dvayāñ
 agne rathīno viṁśatīm gā vadhūmato maghāvā māhyam
 samrāt | abhyavartī cāyamānó dadāti duṇāṣeyām dākshinā
 pāthavānām || 8 || 24 ||

(२८) अष्टाविंशं सूक्तम्

(१-८) अष्टचम्यास्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भगद्वाज ऋषिः । (१, ३-७) प्रथमचम्यनीयादिपञ्चानाञ्च गावः,
 (२, ८) द्वितीयाष्टस्योन्द्रो गावो वा देवताः । (१, ५-७) प्रथमचम्यः पञ्चम्यादितृचम्य च त्रिष्टुप्,
 (२-४) द्वितीयादितृचम्य जगती, (८) अष्टम्याश्चानुष्टुप् छन्दांसि ॥

॥२५॥

आ गावो अग्मन्नुत भद्रमक्रन्त्सीदन्तु गोष्ठे रण्यन्त्वस्से ।
 प्रजावतीः पुरुरूपा इह स्युरिन्द्राय पूर्वीरुषमो दुहानाः ॥१॥
 इन्द्रो यज्वने पृणते च शिक्षत्युपेददाति न स्वं सुषायति ।
 भूयोभूयो रयिमिदस्य वर्धयन्नभिन्ने खिल्ये नि दद्याति देवयुम् ॥२॥

28.

Ā gāvo agmann utā bhadram akran sīdantu goshtḥé
 raṇāyantv asmé | prajāvatīḥ pururūpa ihā syur índrāya
 pūrvīr ushāso dūhānāḥ || 1 || índro yājvane pṛiṇaté ca śi-
 kshaty úpéd dadāti ná svām mushāyati | bhūyo-bhūyo ra-
 yīm íd asya vardhāyann ābhinne khilyé ní dadhāti deva-
 yúm || 2 ||

O revered resplendent Lord, invoked by all, the host of evil passions, amounting to three thousand and odd, collect together in our body to acquire glory, but you render them ineffective. Your virtues defend the attack of an arrow and proceed ahead for the destruction of evils. 6

He, whose bright prancing steers (rays), delighted with suitable sustaining elements, proceed between heaven and earth, impels the benefactors to devote to a constructive work and the vigilant reformers to remove crooked and wicked elements. 7

O Lord revered, all-pervading, the sovereign of all, on both of us, rich and poor seated in chariots may you bestow charming divine damsels, and twenty divine cows, a gift hard to assure from any other source. 8

28

May cows come and bring us good fortune; let them stay in our cowsheds and enjoy in our company. May many coloured cows bring here prolific milk for offerings to the resplendent Lord at many dawns. 1

The resplendent Lord bestows affluence on the devotee who offers worship and oblations. He takes not what belongs to the worshipper and gives him more; thereby increasing his wealth more and ever-more, he places the devotee in fortified positions, free from danger. 2

न ता नशन्ति न दधाति तस्करो नासामामित्रो व्यथिरा दधर्षति ।
 देवाँश्च याभियंजते ददाति च ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सह ॥३॥
 न ता अवी रेणुकेकाटो अश्नुते न संस्कृतव्रमुप यन्ति ता अभि ।
 उरुगायमभयं तस्य ता अनु गावो मतेस्य वि चरन्ति यज्वनः ॥४॥
 गावो भगो गाव इन्द्रो मे अच्छान् गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः ।
 इमा या गावः स जनाम् इन्द्र इच्छामीबुदा मनसा चिदिन्द्रम् ॥५॥

ná tá nasanti ná dabhāti táskaro nāsām āmitrō
 vyāthir ā dadharshati | devāṅs ca yābhir yājate dādāti ca
 jyóg it tábhiḥ sacate gópatih sahá || 3 || ná tá árvā reṇú-
 kakāto aśnute ná saṁskṛitatráṁ úpa yanti tá abhí | uru-
 gāyām ábhayaṁ tāsya tá ánu gāvo mártasya ví caranti
 yājvanah || 4 || gāvo bhágo gāva índro me achān gāvah só-
 masya prathamāsya bhaksháh | imā yā gāvah sá janāsa ín-
 dra ichámíd dhṛidā mánasā cid índram || 5 ||

यूयं गावो मेदयथा कृशं चिदश्रीरं चित्कृणुथा सुप्रतीकम् ।
 भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचो बृहद्वो वयं उच्यते सभासु ॥६॥
 प्रजावतीः सूयवसं रिशन्तीः शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः ।
 मा वः स्तेन ईशत माघशैः परि वो हेती रुद्रस्य वृज्याः ॥७॥

उपेदमुपपचनमासु गोपूषं पृच्यताम् ।
 उपे ऋषभस्य रेतस्युपेन्द्र तव वीर्ये ॥८॥

yūyām gāvo
 medayathā kṛiṣām cid aśrīrām cit kṛiṇuthā suprátikam |
 bhadráṁ gṛihām kṛiṇutha bhadravāco bṛihád vo váya
 ueyate sabhāsu || 6 || prajāvatih sūyavasam riśantiḥ suddhā
 apāḥ suprapāṇé píbantih | má va stená iṣata mágghāsaṁsah
 pári vo hetí rudrásya vṛijyah || 7 || úpedām upapārcanam
 āsú góshúpa pṛicyatām | úpa riṣhabhāsya rétasy úpendra
 táva vīryè || 8 || ²⁵ ||

Let not the cows run away from us, let no thief carry them away; let no hostile weapon fall upon them. May the master of the cattle be long possessed of them, with the milk products of which he makes offerings and with which he serves the godly men. 3

Let not the cows fall a victim to the arrogant, dust-spurning war-horse. Let them not fall in the hands of a butcher or his shop. Let the cattle of the man, the householder, move about free and graze out of fear. 4

May the cows be our affluence; may the resplendent Lord grant us cattle; may the cows yield food (milk and butter) of the first libation. These cows, O men, are sacred as the Lord resplendent Himself,—the Lord whose blessings we crave for, with head and heart. 5

O cows, you strengthen even the worn-out and fatigued and make the unlovely beautiful to look on. Your lowing is auspicious, and makes my dwelling prosperous. Great is the abundance that is attributed to you in our religious ceremony. 6

May you, O cows, have many calves grazing upon good pastures and drinking pure water at accessible ponds. May no thief be your master. May no beast of prey assail you and may the dart of vital Lord never fall on you. 7

O resplendent Lord, a showerer of virility as you are, may we have by your blessings the sturdy bulls for insemination and let us have plenty of nourishment for the cows. 8

(२९) एकोनविंशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भगद्वाज ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥ इन्द्रं वो नरः सख्याय सेपुर्महो यन्तः सुमतर्ये चकानाः ।
महो हि दाता वज्रहस्तो अस्ति महामु रण्वमवसे यजध्वम् ॥१॥
आ यस्मिन्हस्ते नयी मिमिक्षुरा रथे हिरण्यये रथेष्टाः ।
आ रश्मयो गर्भस्त्योः स्थूरयोराध्वन्नश्वासो वृषणो युजानाः ॥२॥

29.

Índram vo nárah sakhyāya sepur mahó yántaḥ suma-
tāye cakānāḥ ! mahó hí dātā vājrahasto ásti mahām u raṇ-
vām ávase yajadhvam ॥ 1 ॥ á yásmin háste nāryā mimi-
kshúr á ráthe hiraṇyāye ratheshthāḥ | á raśmāyo gábha-
styo sthūrāyor ádhvann áśvaso vṛiṣhaṇo yujānāḥ ॥ 2 ॥

श्रिये ते पादा दुव आ मिमिक्षुर्धृष्णुर्वज्री शवसा दक्षिणावान् ।
वसानो अत्कं सुरभि दृशे कं स्वर्णं नृन्तविषिरो बभूथ ॥३॥
स सोम आमिश्रितमः सुतो भुव्यस्मिन्पक्तिः पच्यते सन्ति धानाः ।
इन्द्रं नरः स्तुवन्तो ब्रह्मकारा उक्था शंसन्तो देववाततमाः ॥४॥
न ते अन्तः शवसो धाय्यस्य वि तु बावधे रोदसी महित्वा ।
आ ता सूरिः पृणति तूतुजानो यूथेवाप्सु समीजमान ऊती ॥५॥
एवेदिन्द्रः सुहव ऋष्वो अस्तुती अनूती हिरिशिप्रः सत्वा ।
एवा हि जातो असमात्योजाः पुरु च वृत्रा हनति नि दस्यून ॥६॥

ṣriyé te pādā dúva á mimikshur dhṛishnúr vajrí śavasā
dākshināvān | vāsāno átkam surabhīm dṛiśé kām svār ná
nritav ishiró babbūtha ॥ 3 ॥ sá sóma āmishlatamaḥ sutó bhūd
yásmin paktiḥ pacyáte sánti dhānāḥ | índram nára stu-
vānto brahmakará ukthā śānsanto devāvātataamaḥ ॥ 4 ॥ ná
te ántaḥ śavaso dhāyy asyá ví tú bābadhe ródasī mahitvá |
á tá sūriḥ pṛiṇati tūtu jāno yūthévāpsú samíjamaṇa ūtí
॥ 5 ॥ evéd índrah suháva ṛishvó astūtí ánūti hiriṣiprah
sátvā | evá hí jātó ásamātyojāḥ purú ca vṛitrā hanati ní
dāsyūn ॥ 6 ॥ १ ॥

O great men, your leading priests are propitiating resplendent Lord for His friendship and loving kindness. The judicious Lord is the greatest giver of gifts; worship Him to win His protection. 1

We hail our Lord in whose hands rests the well-being of men. He mounts on a golden, firmly-stationed cosmic chariot. With His firm arms He holds the reins. His forces, as if steeds, are well-yoked, and ready for the road. 2

Your devotees offer adoration at your feet for glory. You are the conqueror of ominous elements, resolute as thunderbolt, judicious, merciful and benevolent. After traversing the universe like the sun, you appear amidst us as if robed in a heavenly beautiful garment, which displays you as a charming dancer. 3

Your favourite libation is one that is full of devotion, replete with knowledge and good deeds, as if, a fire-offering of effused herbal juices, very well mixed with baked cakes and fried barley. Equipped with their virtues, your devotees, the admirers of Nature's bounties, extol you by singing hymns and offering dedication to you. 4

Your greatness is beyond measure. Even earth and heaven know not the limit of your grandness. Your devotees, hastening for the performance of a dedicated act, endeavour to keep you pleased with devotional offerings as the cowherd keeps cows pleased by taking them to a pond of water. 5

The lofty resplendent Lord is prompt to listen, decked with blue radiance, as if on his nose and chin, giver of wealth, whether coming or not coming to worship. May He with unparalleled might destroy all opposing evil forces and violent elements as soon as manifested. 6

(३०) त्रिंशं सूक्तम्

• (१-५) पञ्चर्चम्यान्म सूक्तस्य बार्हस्पत्या भरद्वाज ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२॥

भूय इद्वावृधे वीर्यायँ एको अजुर्यो दयते वसूनि ।
 प्र रिरिचे दिव इन्द्रः पृथिव्या अर्धमिदस्य प्रति रोदसी उभे ॥१॥
 अथा मन्ये बृहदसुर्यमस्य यानि दाधार नकिरा मिनाति ।
 दिवेदिवे सूर्यो दर्शना भूद्धि सद्मान्युर्विया सुक्रतुर्धात ॥२॥

30.

Bhūya id vāvṛidhe vīryāyaṁ éko ajuryó dayate vásūni |
 prá ririce divá índraḥ pṛithivyá árdhám id asya práti ró-
 dasī ubhé || 1 || ádhā manye bṛihád asuryàm asya yāni dā-
 dhāra nákir á mināti | divé-dive sūryo darṣatō bhūd ví sād-
 māny urviyá sukrátur dhāt || 2 ||

अथा चिन्नू चित्तदपो नदीनां यदाभ्यो अरदो गातुमिन्द्र ।
 नि पर्वता अद्वासदो न सेदुस्त्वया दृळ्हानि सुक्रतो रजांसि ॥३॥
 सत्यमित्तन्न त्वावीं अन्यो अस्तीन्द्र देवो न मर्त्यो ज्यायान् ।
 अहुन्नहिं परिशयानमर्णोऽवासृजो अपो अच्छा समुद्रम् ॥४॥
 त्वमपो वि दुरो विपूचीरिन्द्र दृळ्हमरुजः पर्वतस्य ।
 राजाभवो जगत्तश्चर्षणीनां साकं सूर्य जनयन्त्यामुषासम् ॥५॥

adyā cin nū cit tād āpo
 nadīnām yād ābhyo árado gātúm indra | ní párvatā adma-
 sádo ná sedus tváyā dṛiḥhāni sukrato rájānsi || 3 || satyám
 ít tán ná tvāvāṁ anyó astíndra devó ná mártyo jyáyān |
 áhann áhim pariśáyānam árṇó 'vāsṛijo apó áchā samudráṁ
 || 4 || tvám apó ví dúro víshūcīr indra dṛiḥhám arujah párv-
 vatasya | rájābhavo jágataḥ carshanīnām sākám sūryam ja-
 náyan dyām ushāsam || 5 || 2 ||

The eternal resplendent Lord, augments ever more His glory for heroic deeds. He is chief of all and bestows riches. Whilst the sun illuminates only half of the globe, the Lord illuminates the entire universe and transcends both, heaven and earth. 1

I glorify His vast and evil-destroying nature. No one can resist Him from acting on what He once determines. Through His order, the sun is made visible everyday; and the regions are set and spread, near or far. 2

O the performer of benevolent deeds, verily, your act of liberation of rivers, whereby you direct them on their course is effective. Like men, quiet at meals, the mountains have settled down at their own places. Through your order the regions are made steadfast. 3

This is true, no one else is like you, O resplendent Lord, no divine power, nor any mortal is superior to you. You always destroy the dragon of dark forces who obstructs flow of thoughts and let free the streams to proceed to the ocean, the destination. 4

O resplendent Lord, you have set the obstructed thoughts free to flow in all directions. You have fractured the solid barrier of the cloud of dark forces. You are Lord over the people of the world, with your glory manifest in the sun, the sky and the dawn. 5

(३१) एकविंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्य भारद्वाजः सुहोत्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-३, ५) प्रथमादि-
तुचस्य पञ्चम्या ऋचश्च त्रिष्टुप्, (४) चतुर्थ्याश्च शक्नी छन्दसी ॥

॥३॥

अभूरेको रयिपते रयीणामा हस्तयोरधिथा इन्द्र कृष्टीः ।
 वि तोके अप्सु तनये च सुरेऽवोचन्त चर्षणयो विवाचः ॥१॥
 त्वद्वियेन्द्र पार्थिवानि विश्वाच्युता चिच्छ्यावयन्ते रजांसि ।
 द्यावाक्षामा पर्वतासो वनानि विश्वं दृळ्हं भयते अज्मन्ना ते ॥२॥

31.

Ābhūr éko rayipate rayīnām ā hástayor adhithā indra
 kṛishṭīḥ | ví toké apsú tánaye ca sūré 'vocanta carshanāyo
 vīvācaḥ || 1 || tvád bhiyéndra páarthivāni vīśvācyutā cic cyā-
 vayante rájāñsi | dyāvākshāmā párvatāso vānāni vīśvaṃ
 dṛilhām bhayate ājmann ā te || 2 ||

त्वं कुत्सेनाभि शुष्णमिन्द्राशुषं युध्य कृयव गविष्ठौ ।
 दशं प्रपित्वे अध सूर्यस्य मुषायश्चक्रमविवे रपांसि ॥३॥
 त्वं शतान्यव शम्बरस्य पुरो जघन्याप्रतीनि दस्योः ।
 अशिक्षो यत्र शच्या शचीवो दिवोदासाय सुन्वते सुतके भरद्वाजाय गृणते वसूनि ॥४॥
 स संत्यसत्स्वन्महते रणाय रथमा तिष्ठ तुविनृष्ण भीमम् ।
 याहि प्रपथिन्नवसोप मद्विक्र प्र च श्रुत श्रावय चर्षणिभ्यः ॥५॥

tvām kútsenābhī śúsh-
 ṇam indraśúsham yudhya kúyavam gávisṭau | dāśa pra-
 pitvé ádha sūryasya mushāyāś cakrām ávive rápāñsi || 3 ||
 tvām śatāny áva śámbarasya púro jaghanthāpratīni dās-
 yoh | áşiksho yātra śacyā śacīvo dívodāsāya sunvaté su-
 takre bharádvājāya grīṇaté vāsūni || 4 || sá satyasatvan ma-
 haté ráṇāya rátham ā tishṭha tuvinṛimṇa bhīmām | yāhi
 prapathinn ávasópa madvík prá ca śruta śrāvaya carsha-
 nībhyah || 5 || ३ ||

O Lord of riches, you are the sovereign ruler over treasures. You hold people in your hands, and these mortals glorify you with various adorations to obtain sons, valiant grandsons, and sunlight. 1

Through your fear, O resplendent Lord, all the regions of the firmament cause the unfallen rain to precipitate, the heavens, the earth, the mountains, the forests, all the vast, solid creations of the world are frightened at your approach. 2

You help wise sage to fight against the inexhaustible exploiter. You destroy malice of the mental struggle. In conflicts you hold the wheel of the chariot of the sun and drive away the malignant spirits. 3

You destroy the hundreds of impregnable centres of powerful evil. O sagacious Lord, honoured by the homage, you in your liberality bestow riches upon the faithful friends, the learned and upon the enlightened singers hymning your praise. 4

O leader of true heroes, possessor of infinite wealth, may you mount your formidable car for the arduous conflict, come to me, O Lord, the persuer of a progressive path, for my protection. O illustrious Lord, make us worthy of honour amongst our fellow men. 5

(३२) द्वाविंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वम्याम्य सूक्तस्य भारद्वाजः मुहोत्रं कविः । इन्द्रो देवता । विष्टुप् छन्दः ॥

॥५॥

अपूर्व्या पुरुतमान्यस्मै महे वीराय तवसे तुराय ।
 विरप्शिने वज्रिणे शंतमानि वचांस्यासा स्थविराय तक्षम् ॥१॥
 स मातरा सूर्येणा कवीनामवासयद्रुजदद्रिं गृणानः ।
 स्वाधीभिर्ऋक्भिर्विवशान उदुस्त्रियाणामसृजन्नदानम् ॥२॥

32.

Āpūrvyā purutāmāny asmai mahé vīrāya tavāse turāya |
 virapṣīne vajrīṇe śāntamāni vācāṁsy āsā sthāvīrāya ta-
 ksham || 1 || sā mātārā sūryeṇā kavīnām āvasayaḍ rujād
 ādriṁ gṛiṇānāḥ | svādhībhir ṛīkvabhir vāvaśānā úd usrīyā
 nām asṛijan nidānam || 2 ||

स वल्लिभिर्ऋक्भिर्गोषु शश्वन्मितजुभिः पुरुकृत्वा जिगाय ।
 पुरः पुरोहा सखिभिः सखीयन्द्वा रुरोज कविभिः कविः मन् ॥३॥
 स नीव्याभिर्जरितारमच्छा महो वाजेभिर्महद्विश्च शुष्मैः ।
 पुरुवीराभिर्वृषभ क्षितीनामा गिर्वणः सुविताय प्र याहि ॥४॥
 स सर्गेण शवसा तक्तो अत्यैरप इन्द्रो दक्षिणतस्तुगषाट् ।
 इत्था सृजाना अनपावृदर्थं दिवेदिवे विविपुरप्रमृष्यम् ॥५॥

sā vāhnibhir ṛīkvabhir góshu
 śásvan mitājñubhiḥ purukṛtvā jigāya | púrah purohá sá-
 khibhiḥ sakhiyān dṛiḥá ruroja kavibhiḥ kavīḥ sán || 3 || sā
 nīvyābhir jaritāram áchā mahó vájebhir mahādbhiḥ ca śúsh-
 maiḥ | puruvīrābhir vṛishabha kshitiṇām á girvaṇaḥ suvi-
 tāya prá yāhi || 4 || sā sárgena śavasā taktó átyair apá ín-
 dro dakṣhiṇatás turāshát | itthá sṛijānā ánapāvṛid ártham
 divé-dive vivishur apramṛishyām || 5 || 4 ||

I have fashioned in my words unprecedented, comprehensive, and gratifying praises to you, O mighty, heroic, powerful, speedy, adorable, and ancient wielder of justice. 1

Amidst the sages, with the Sun, He brightens the parents (earth and heaven) and glorified by them, He shatters the mountain of darkness, and casts off the fetters of kine (free thoughts) in fulfilment of the demands of the intent worshippers, and their prayers to that end. 2

He, the accomplisher of all deeds, together with His worshipper, ever offering oblations with bended knees, becomes successful in rescuing the cows (from the caves). He is friendly with his friends and far-seeing with the far-seeing. Being the destroyer of the citadels, He demolishes the strongholds of violent evil forces. 3

O showerer of blessings, propitiated by praise, come to him, who glorifies you, to make him happy amongst men with abundant food, new harvest, and exceeding strength for the welfare of mankind. 4

Endowed with natural force, possessed of swift vital power, the resplendent Lord, the overcomer of adversaries, sets free the streams of thoughts at the right time. Thus liberated, the waters of thoughts, expand daily to the insatiable goal, whence there is no returning. 5

(३३) वयम्बिशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चम्याम्य सूक्तस्य भारद्वाजः शुनहोत्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥५॥

य ओजिष्ठ इन्द्र तं सु नो दा मदो वृषन्त्स्वभिष्टिर्दास्वान् ।
 सौवश्व्यं यो वनवत्स्वश्वो वृत्रा समत्सु सासहदुमित्रान् ॥१॥
 त्वां हीन्द्रावसे विवाचो हवन्ते चर्षणयः शूरसातौ ।
 त्वं विप्रैर्भिर्वि पर्णीरशायस्त्वोत इत्सनिता वाज्रमवी ॥२॥

33.

Yá ójishṭha indra tām sú no dā mádo vṛishan sva-
 bhisṭír dāsvān | saúvaṣvyam yó vanávat sváṣvo vṛitrá sa-
 mátsu sāsáhad amítrān || 1 || tvām hīndrávase vívāco há-
 vante carshaṇáyaḥ śúrasātau | tvām víprebhir ví pañíñr
 aṣāyas tvóta ít sánitā vájam árvā || 2 ||

त्वं तौ इन्द्रोभयौ अमित्रान्दासा वृत्राण्यायौ च शूर ।
 वधीर्वनेव सुधितेभिरत्कैरा पृत्सु दर्शि नृणां नृतम ॥३॥
 स त्वं न इन्द्राकवाभिरुती सखा विश्वायुरविता वृधे भूः ।
 स्वर्षाता यद्ध्यामसि त्वा युध्यन्तो नेमधिता पृत्सु शूर ॥४॥
 नूनं न इन्द्रापरायं च स्या भवा मृत्क्षिक उत नो अभिष्टौ ।
 इत्था गृणन्तो महिनस्य शर्मन्दिवि प्याम पार्ये गोषतमाः ॥५॥

tvām táñ indrobhá-
 yāñ amítrān dāsā vṛitrāny áryā ca śūra | vádhir váneva
 súdhitebhir átkair á pṛitsú darshi nṛiṇām nṛitama || 3 || sá
 tvām na indrákavābhir ūtí sákhā viṣváyur avitá vṛidhé
 bhūḥ | svārshatā yád dhváyāmasi tvā yúdhhyanto nemádhitā
 pṛitsú śūra || 4 || nūnām na indrāparāya ca syā bhávā mṛi-
 ṭhiká utá no abhíṣṭau | itthá gṛiṇānto mahínasya śārman
 divi shyāma párye goshatamāḥ || 5 || ५ ||

O resplendent Lord, showerer of blessings, grant us a son, rich in vigour, a source of happiness, a pious worshipper, a liberal giver, the one who would, whilst mounted on an excellent horse, overthrows the entire cavalry and conquer opposing enemies in combats. 1

Men of divers speech invoke you, O resplendent Lord, for their defence in their struggles. O Lord, may we, with the association of wise sages, and with your grace, subdue greedy tendencies. May the benevolent worshipper obtain nourishment under your protection. 2

O brave radiant Lord, may you control both classes of people, friends and foes, virtuous and vicious. O chief leader of leaders, you cut your foes in pieces in battles with well-plied weapons, as a wood-cutter pierces forests. 3

O all-pervading resplendent Lord, may you be a friend, and a protector with irreproachable protections for our prosperity; when warring in number-thinning conflicts, we invoke you for the acquirement of wealth. 4

May you, O resplendent Lord, now and at all other times, be verily ours; may you, to our wish, grant us all happiness, and in this manner, worshipping at dawn, glorifying you, may we abide in your brilliant and unbounded felicity, O mighty one. 5

(३४) चतुस्त्रिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चवेण्याम्य सूक्तस्य भारद्वाजः शुनहोत्र ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥६॥

सं च त्वे जग्मुर्गिरं इन्द्र पूर्वीर्वि च त्वद्यन्ति विभ्वो मनीषाः ।
 पुरा नूनं च स्तुतय ऋषीणां पस्पृध इन्द्रे अयुक्थार्का ॥१॥
 पुरुहूतो यः पुरुगूर्तं ऋभ्यो एकः पुरुप्रशस्तो अस्ति यज्ञैः ।
 रथो न महे श्वमे युजानोऽस्माभिरिन्द्रो अनुमाद्यो भूत ॥२॥

34.

Sām ca tvé jagmúr gíra indra pūrvír ví ea tvád yanti
 vibhvo manisháh | purá nūnām ea stutāya rīshhīnām paspri-
 dhrá indre ádhy uktharká || 1 || puruhútó yáh purugūrtá
 rībhvān ékah puruprasastó ásti yajñaih | rátho ná mahé śa-
 vase yujāno 'smābhir indro anumādyo bhūt || 2 ||

न ये हिंसन्ति धीतयो न वाणीरिन्द्रं नक्षन्तीदुभि वर्धयन्तीः ।
 यदि स्तोतारः शतं यन्महस्रं गृणन्ति निर्वणसे शं तदस्मै ॥३॥
 अस्मा एतद्व्यच्येवं मामा मिमिक्ष इन्द्रे न्वयामि सोमः ।
 जतं न धन्वन्त्रभि सं यदापः मुत्रा वावृधुर्हवतानि यज्ञैः ॥४॥
 अस्मा एतन्मद्याङ्गपमस्मा इन्द्राय स्तोत्रं मतिभिर्गवाचि ।
 अमृगथा महति वृत्रतय इन्द्रो विश्वावृग्विता वृधश्च ॥५॥

ná yām
 hīnsanti dhītāyo ná vāñir indram nākshantīd abhi vardhā-
 yantiḥ | yādi stotārah śatām yāt sahasram gṛṇānti girva-
 ṇasam śam tād asmai || 3 || āsmā etād divy ārcēva māsā
 mimikshā indre ny āyāmi sōmah | jānam ná dhānvann
 abhi sām yād āpaḥ satrá vāvṛidhur hāvanāni yajñaih || 4 ||
 āsmā etān māhy āṅgūshām āsmā indrāya stotrām matibhir
 avāci | āsad yāthā mahatī vṛitrātūrya indro viṣvāyur avitā
 vṛidhāś ca || 5 || 6 ||

O resplendent Lord, profuse praises and commendations diversely proceed to you. These prayers and hymns, revealed to seers, have been vieing today with each other, as in the past, in glorifying the supreme Lord. ¹

The Supreme Lord, ever propitiated by us, is mighty and eminent, invoked by all, is especially honoured by sacred dedications and prayers. All of us are attached to Him for the attainment of great strength, as one to a chariot. ²

All praises contributing to His exaltation proceed to resplendent Lord, whom no acts, no words can harm. Hundreds and thousands of adorers glorify Him. He alone is worthy of supreme adoration, and as such, may you honour him with affection. ³

Loving devotional prayers of mixed up feelings in various forms have been composed for the Lord to be offered on the day of worship with reverence (as herbal juices in fire sacrifices). These praises, together with dedicated acts delight Him, as water delights a man who is in a desert. ⁴

To this Lord has this earnest eulogy been addressed by the devout, in order that the all-pervading Lord may be our defender and exalter when we are fighting against adversaries. ⁵

(३५) पञ्चत्रिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चन्यास्य सूक्तस्य भागद्वात्रो नमः कृषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥३॥

कदा भुवन्नर्थक्षयाणि ब्रह्म कदा स्तोत्रे सहस्रपाप्यं दाः ।
 कदा स्तोमं वासयोऽस्य राया कदा धियः करसि वाजरत्नाः ॥१॥
 कर्हि स्विच्छदिन्द्र यन्नृभिर्नृन्वीरैर्वीरान्नीलयासे जयाजीन ।
 त्रिधातु गा अधि जयासि गोप्विन्द्र युष्मं स्वर्वदेह्यसे ॥२॥

35.

Kada bhuvan ráthakshayaṇi bráhma kadá stotré sa-
 hasraposhyam dāḥ | kadá stómanam vāsayo 'sya rāyā kadá
 dhíyaḥ karasi vājaratnāḥ || 1 || kārhi svit tād indra yān
 nṛibhir nṛīm vīraír vīrān nilāyāse jāyājīm | tridhātu gā ádhi
 jayāsi góshv indra dyumnām svārvad dhehy asmé || 2 ||

कर्हि स्विच्छदिन्द्र यज्रिन्त्रे विश्वप्सु ब्रह्म कृणवः शविष्ठ ।
 कदा धियो न नियुतो युवामे कदा गोमघा हवनानि गच्छाः ॥३॥
 स गोमघा जरित्रे अश्वश्चन्द्रा वाजश्रवसो अधि धेहि पृश्नः ।
 पीपिहीषः सुदुग्धमिन्द्र धेनुं भरद्वाजेषु मरुतो रुरुच्याः ॥४॥
 तमा नूनं वृजनेमन्यथा चिच्छरो यच्छक्र वि दुरो गृणीषे ।
 मा निररं शुक्रदुग्धस्य धेनोर्गङ्गिरसान्ब्रह्मणा विप्र जिन्व ॥५॥

kārhi svit tād indra yāj jaritré viśvápsu bráhma kṛṇávaḥ
 ṣavishṭha | kadá dhíyo ná niyúto yuvāse kadá gómaghā
 hávanāni gachhāḥ || 3 || sá gómaghā jaritré áśvaścandrā vá-
 jaśravaso ádhi dhehi pṛikshaḥ | pīpīśhaḥ sudúghām indra
 dhenúm bharádvājeshu surúco ruruçyāḥ || 4 || tám ā nūnām
 vṛijānam anyāthā cie chūro yāc chakra ví dūro gṛṇīshé |
 mǎ nír aram ṣukradúghasya dhenór āngirasān bráhmana
 vipra jinva || 5 || 7 ||

When would your chariot reach its destination? When would our prayers be heard? When will you grant your devotees the means of maintaining thousands? When will you recompense our adorations with riches? When will you render our sacred works productive of nourishment. ₁

O, resplendent Lord, when will you unify leaders with leaders, heroes with heroes, and give us victory in struggles? When will you let us win threefold metal-yielding earth (copper, silver and gold mines)? And when will you reward us with celestial glory? ₂

O most vigorous Lord, when will you grant your worshipper that wealth which is all-sustaining? When will you yoke your vital powers, as we yoke intellect? When will you render our homage productive of wealth? ₃

O resplendent Lord. may you grant wealth to your worshipper, which may bring him cattle, splendid horses, and renowned vigour. May you multiply nourishment, and strengthen the kine bright and shining to be easily milked by the enlightened bearers of knowledge. ₄

O mighty resplendent Lord, destroyer of evils, let our adversary take a different course. We glorify you as you are inspirer of brave. Never may I desist from the praise of the provider of excellent gifts. May you satisfy the sages with zeal and wealth. ₅

(३६) षट्त्रिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य भारद्वाजो नर ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

स॒त्रा म॒दास॒स्तव॑ वि॒श्वज॑न्याः स॒त्रा रा॒योऽध॒ ये पा॒र्था॒वासः॑ ।
 स॒त्रा वा॒जा॒नाम॑भवो विभ॒क्ता य॒द्दे॒वेषु॑ धा॒रय॑था अ॒सुर्य॑म् ॥१॥
 अनु॒ प्र ये॒जे ज॒न ओजो॑ अस्य स॒त्रा द॑धिरे॒ अनु वी॒र्या॑य ।
 स्यु॒मगृ॑भे दु॒धये॑ऽर्वते च॒ क्रतुं॑ वृ॒ज्जन्त्य॑पि वृ॒त्रह॑त्ये ॥२॥

36.

Satrā mādāsas tāva viśvājanyāḥ satrā rāyó 'dha ye
 páarthivāsaḥ | satrā vājānām abhavo vibhaktā yád devēshu
 dhāráyathā asuryām || 1 || ānu prā yeje jāna ójo asya satrā
 dadhire ānu vīryāya | syūmagrībhe dúdhayé 'rvate ca krá-
 tum vṛiñjanty āpi vṛitrahátye || 2 ||

ते स॒ग्नीर्ची॒रूत॑यो वृ॒ष्ण्या॑नि पौ॒स्यानि॑ नि॒युतः॑ स॒श्वरि॑न्द्रम् ।
 स॒मु॒द्रं न॑ सि॒न्धव॑ उ॒क्थशु॑ष्मा उ॒रुव्य॑च॒सं गि॒र आ॑ वि॒शन्ति॑ ॥३॥
 स रा॒यस्स॑वा॒सुष॑ सृ॒जा गृ॑णानः पु॒रुश्च॑न्द्रस्य त्वमि॒न्द्र व॑स्वः ।
 प॒तिर्व॑भू॒थामो॑ ज॒नाना॑मे॒को वि॒श्वस्य॑ भु॒र्वनस्य॑ राजा ॥४॥
 स तु श्रु॒धि श्रु॒त्या यो दु॒वोयु॑र्यो॒र्न भू॒माभि॑ रा॒यो अ॒र्यः ।
 अ॒मो यथा॑ नः श॒र्वसा॑ च॒क्रानो॑ यु॒गेयु॑गे व॒यसा॑ चे॒कितानः॑ ॥५॥

tām sadhrīcīr ūtāyo
 vṛiṣṇyāni paúnsyāni niyútaḥ saṣcur índram | samudráṃ
 ná síndhava uktháṣuślmā uruvyácasam gíra á viṣanti || 3 ||
 sá rāyás klám úpa sṛijā grīṇānāḥ puruṣcandrāsya tvám
 indra vásvaḥ | pátir babhūthásamo jánānām éko viśvasya
 bhúvanasya rájā || 4 || sá tú ṣrudhi ṣrútyā yó duvoyúr
 dyaúr ná bhúmābhí rāyo aryāḥ | áso yáthā naḥ śávasā ca-
 kánó yugé-yuge váyasā cékitānab || 5 || ४ ||

Truly are your exhilarations as well as your riches which exist on earth beneficial to all men. Truly are you the distributor of food, whereby you maintain vigour amongst cosmic powers. 1

The worshippers praise especially the strength of that resplendent Lord. Verily, they rely upon Him for courageous deeds. They offer worship to Him who is the seizer of adversaries, the assailant,—marching in columns of forces—, who is the subduer of foes, and who is known for the destruction of the devil of ignorance. 2

The associated vital principles, heroic spirits, virile strength and all the harnessed energies serve resplendent Lord in His cosmic deeds. Also powerful prayers flow to His glory as rivers flow into the ocean. 3

Glorified by us, O resplendent Lord may you let the stream of much-delighting, home-conferring affluence, flow freely, as you are the unequalled sovereign Lord of men, and the sole sovereign of all the world. 4

O resplendent Lord, may you listen to our laudations. Verily, you are gratified by our adoration, and, like the sun, cast away the deep shadows of dark forces, you are endowed with strength. We glorify you and present to you our off rings, and homage. May you keep yourself in close proximity with us, just as you have been always, in every era of the past. 5

(३७) समविशं सृक्तम्

(१-५) पञ्चवर्ण्यान्म्य सृक्तस्य वारहस्पत्यो भगद्वाज ऋषिः । इन्द्रो देवता । विष्टुष छन्दः ॥

॥९॥

अर्वाग्रथं विश्ववारं त उग्रेन्द्र युक्तासो हरयो वहन्तु ।
 कीरिश्रिद्धि त्वा हवते सर्वानृधामहि सधमादस्ते अद्य ॥१॥
 प्रो द्रोणे हरयः कर्माग्मन्पुनानास ऋज्यन्तो अभूवन् ।
 इन्द्रो नो अस्य पूर्यः पपीयाद्युक्षो मदस्य सोम्यस्य राजा ॥२॥
 आसस्त्राणासः शवसानमच्छेन्द्रं सुचक्रे रथ्यासो अश्वः ।
 अभि श्रव ऋज्यन्तो वहेयुर्नू चिन्नु वायोरमृतं वि दस्येत् ॥३॥

37.

Arvāg rātham viśvāvāraṁ ta ugrēndra yuktāso hārayo
 vahantu | kīriṣ cid dhī tvā hāvate svārvān ṛidhīmāhi sa-
 dhamādas te adyā || 1 || prō drōṇe hārayaḥ karmāgman pu-
 nānāsa rījyanto abhūvan | indro no asyā pūrvyāḥ papīyād
 dyuksho mādasya somyāsya rājā || 2 || āsārānāsaḥ śavasā-
 nām āchēndram sucakrē rathyāso āśvāḥ | abhī śrāva rīj-
 yanto vaheyur nū cin nū vāyōr amṛitaṁ vī dasyet || 3 ||

वरिष्ठो अस्म्य दक्षिणामियतीन्द्रो मघोनां तुविकूर्मितमः ।
 यया वज्रिवः परियास्यहो मघा च धृष्णो दयसे वि सूरिन् ॥४॥
 इन्द्रो वाजस्य स्थविरस्य दातेन्द्रो गीर्भिवर्धना वृद्धमहाः ।
 इन्द्रो वृत्रं हनिष्ठो अस्तु सत्वा ता सूरिः पृणति तृतुजानः ॥५॥

vāriṣṭho asya dākṣiṇām iyartīndro maghónām tuvikūr
 mītamah | yáyā vajrivaḥ pariyāsy ānho maghā ca dhṛiṣṭho
 dāyase vī sūrin || 4 || indro vājasya sthāvīrasya dātēndro
 gīrbhīr vardhatām vṛiddhāmahāḥ | indro vṛitraṁ hāniṣṭho
 astu sātva tā sūriḥ pṛiṇati tṛitujanah || 5 || १ ||

O vigorous resplendent Lord, let your speedy rays of radiance bring your much coveted chariot to us. Your devoted adorer, verily, invokes you. May we today share your exhilaration, and thereby increase our happiness. 1

The ever-new devotional lyrics sung continuously at our sacred worship and sanctified, proceed direct into the pitcher of cosmos. May the eternal illustrious sovereign Lord of these exhilarating praises drink this elixir of our devotional love. 2

May the everywhere-going straight-proceeding speedy aura of divine glory convey the mighty resplendent Lord in His strong-wheeled chariot to our works; and never may the ambrosial devotion waste in wind. 3

The resplendent Lord, superb in strength, the performer of many great deeds, appreciates the contributions of the liberal donor amongst the opulent for public good. Thereby He, the wielder of punitive justice, removes sin, and with resolute firmness of purpose, bestows riches upon the worshippers. 4

Resplendent Lord, the illustrious one, is the donor of substantial nourishments. We make His glory widely known through our praises. May He be the destroyer of an adversary. Verily, He is the especial slayer of the clouds of Nescience. He, the animator, the quick-mover, grants us much-desired riches. 5

(३८) अष्टाविंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चवेण्यास्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भरद्वाज ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १. ॥

अपा॒द्रित॒ उ॒दु नश्चि॒त्रते॒मो म॒हीं भ॑र्ष॒द्द्युम॑तीमिन्द्र॒हृति॑म् ।
 प॒न्यसीं॑ धी॒तिं दै॒व्यस्य॑ या॒म॒ञ्जन॑स्य रा॒तिं व॑नते सु॒दानुः ॥१॥
 दू॒राच्चि॑दा व॑सतो अ॒स्य क॑र्णा घो॒षादि॑न्द्रस्य त॒न्यति॑ ब्रु॒वाणः ।
 ए॒यमे॑नं दे॒वहृ॑तिर्वृ॒त्यान्म॑द्रय॒ग्नि॑न्द्रमि॒यमृ॑च्यमा॒ना ॥२॥

38.

Āpād itā úd u naṣ citrātamo mahīm bharshad dyumā-
 tim indrahūtim | pānyasīm dhītim daīvyasya yāmañ jāna-
 sya rātīm vanate sudānuḥ || 1 || dūrāc cid ā vasato asya
 kārṇā ghōśhād indrasya tanyati bruvānāḥ | éyām enaṁ de-
 vāhūtir vavṛityān madryāg indram iyām ṛicyāmānā || 2 ||

ते वो धिया परमया पुराजामजरमिन्द्रमभ्यनूच्यर्केः ।
 ब्रह्मा च गिरो दधिरे समस्मिन्महौश्च स्तोमो अधि वर्धदिन्द्रे ॥३॥
 वर्धाय यज्ञ उत सोम इन्द्रं वर्धाद्ब्रह्म गिर उक्था च मन्म ।
 वर्धाहेनमुषमो यामन्नक्तोर्वर्धान्मासाः शरदो याव इन्द्रम् ॥४॥
 एवा जज्ञानं सहसे अस्मि वावृधानं राधसे च श्रुताय ।
 महामुग्रमवसे विप्र नूनमा विवासेम वृत्रतूर्येषु ॥५॥

tām vo dhiyā paramāyā purājām ajāram indram abhy-
 ānūshy arkaīḥ | brāhmā ca gīro dadhiré sám asmin ma-
 hāṇṣ ca stómo ādhi vardhad indre || 3 || vārdhād yām
 yajñā utā sōma indram vārdhād brāhma gīra ukthā ca
 mānma | vārdhāhainam ushāso yāmann aktór vārdhān mā-
 sāḥ śarādo dyāva indram || 4 || evā jajñānām sáhase ásāmi
 vāvṛidhānām rádhase ca śrutāya | mahām ugrām āvase
 vipra nūnām ā vivāsema vṛitratūryeshu || 5 || 10 ||

May the most marvellous resplendent Lord drink from this loving cup of devotion. May He accept our earnest and brilliant invocations. May the munificent Lord accept the offering and the praiseworthy adoration at the place of sacred work of the devout worshipper. 1

Reciting His praise, the worshipper calls aloud, so that by the sound it may reach the ear of Lord, even if He is far off. May this invocation entreating Him to come, bring the Lord in close proximity of the devotee. 2

I glorify Him, the undecaying and ever loving resplendent Lord, with hymns and with pious worship. All our offerings and praises proceed to Him and increase in glory when so addressed. 3

He is the resplendent Lord, whom our worship and offerings exalt. He is the Lord, whom the oblations, the praises, the prayers, the adorations exalt, whom the course of day and night exalts, and whom years, months and days exalt. 4

So, O all-wise resplendent Lord, may we today propitiate you for conquering our foes. You are manifested in the creation. You are mighty and free and your glory is greatly augmenting. We invoke you for the sake of wealth, fame and protection, and for the destruction of our evil impulses, hostile to us. 5

(३९) एकोनचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चन्यास्य सूक्तस्य बाह्यस्यन्यो भगद्वाज ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १. १ ॥

मन्द्रस्य कवेर्दिव्यस्य वल्लेविप्रमन्मनो वचनस्य मध्वः ।
 अपा नस्तस्य सचनस्य देवेषो युवस्व गृणते गोअग्राः ॥१॥
 अयमुशानः पर्यद्रिमुखा कृतधीतिभिर्कृतयुग्युजानः ।
 रुजदरुणं वि वलस्य सानुं पणीर्विचोभिरभि योध्रिन्द्रः ॥२॥

39.

Mandrāsya kavér divyāsya vāhner vípramanmano vaca-
 nāsya mādhyah | āpā nas tāsya sacanāsya devésho yuvasva
 grīnaté góagrah || 1 || ayām uśānāḥ pāry ādrim usrá řitā-
 dhitibhir řitayúg yujānāḥ | rujád árugnaṁ ví valāsya sā-
 num pañīr vácobhir abhí yodhad índrah || 2 ||

अयं द्योतयद्युतो व्यक्तून्दोषा वस्तोः शरद् इन्दुन्द्रि ।
 इमं केतुमदधुर्न चिदह्नां शुचिजन्मन उषसश्चकार ॥३॥
 अयं रोचयद्रुचो रुचानोऽयं वासयद्वयुतेन पूर्वीः ।
 अयमीयत कृतयुग्भिरश्वैः स्वविदा नाभिना चर्षणिप्राः ॥४॥
 नृ गृणानो गृणते प्रत राजन्निषः पिन्व वसुदेयाय पूर्वीः ।
 अप आषधीरविषा वनानि गा अर्वतो नृनृचसे रिरिहि ॥५॥

ayām dyo-
 tayad adyúto vy āktún doshá vástoh śarāda índur indra |
 imām ketúm adadhur nú cid áhnām śúcijanmana ushásas
 cakāra || 3 || ayām rociyad arúco rucāno 'yām vāsayad vy
 řiténa pūrvīḥ | ayām iyata řitayúgbhir áśvaiḥ svarvidā ná-
 bhinā carshaṇipráḥ || 4 || nú grīṇanó grīnaté pratna rajann
 íśhaḥ pinva vasudéyāya pūrvīḥ | apá óshadhur avishá vá-
 nāni gá árvato nrín řicāse ririhi || 5 || 11 ||

O resplendent self, may you cherish our sweet, exhilarating, inspiring, celestial, fruit-yielding loving devotion, commended by the wise. It is worthy of praise and acceptance. May you, O divine Lord, bestow upon your worshipping devotees food and milk, the prime product of the cow. 1

Determined to recover the knowledge concealed in dark rocks of mystic heart, the soul associated with vital breaths, and animated by their veracious activity shatter the infrangible rock of the sinful mind and overwhelm the selfish greed with reproaches. 2

The moon brightens up dark nights, and the sun brightens morns, days and seasons. Ancient people establish it as the ensign of days and it has made the dawns, born in splendour. 3

This radiant sun illumines the non-radiant worlds. He pervades many dawns with true lustre. The Sun, the benefactor of men, moves in a chariot drawn by horses, harnessed by praises laden with riches. 4

O sovereign Lord of eternity, when glorified, may you bestow abundant food upon him who praises you, and to whom affluence is due. May you grant to the worshipper water, plants, innoxious woods, cattle, horses, and men. 5

(४०) चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चवेण्यास्य सूक्तस्य बाह्वेस्पत्यो भरद्वाज ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १-२ ॥

इन्द्र॒ पि॒ब॒ तु॒भ्यं॑ सु॒तो म॒दायाव॑ स्य ह॒री वि सु॑चा स॒खाया॑ ।
 उ॒त प्र॒ गाय॑ ग॒ण आ नि॒षद्या॑था य॒ज्ञाय॑ गृ॒णते॑ व॒यो धाः ॥१॥
 अ॒स्य पि॒ब॒ यस्य॑ ज॒ज्ञान॑ इन्द्र॒ मदा॑य॒ कृत्वे॑ अ॒पि॒वो वि॒रप्ति॑न् ।
 तमु॑ ते गा॒वो न॒र आ॒पो अ॒द्रि॒रिन्द्रु॑ सम॒ह्यन्पी॑तये॒ सम॑स्मै ॥२॥

40.

Indra píba túbhyam sutó mádayáva sya hári ví mucā
 sákhāyā | utá prá gāya gaṇá á nishádyáthā yajñāya grīṇatē
 váyo dhāḥ || 1 || ásyā píba yásya jajñāná indra mādāya
 krátve ápiḥ virapṣin | tám u te gávo nára ápo ádrir ín-
 dum sám ahyan pitáye sám asmai || 2 ||

समि॒धे अ॒ग्नौ सु॒त इन्द्र॑ सोम॒ आ त्वा॑ वहन्तु ह॒रयो॑ वहि॒ष्ठाः ।
 त्वा॒य॒ता म॒न॒सा जो॒हवी॑मीन्द्रा योहि सु॒वि॒ताय॑ म॒हे नः ॥३॥
 आ योहि॑ श॒श्वदु॑श॒ता य॒याथेन्द्र॑ म॒हा म॒न॒सा सोम॑पे॒यम् ।
 उप॑ ब्र॒ह्माणि॑ शृण॒व इ॒मा नोऽथा॑ ते य॒ज्ञस्त॒न्वे॒३ व॒यो धा॒तु ॥४॥
 यदिन्द्र॑ दि॒वि पा॒र्ये यद॑ध॒ग्यद्वा॒ स्वे म॒दने॑ यत्र॒ वा॒मि ।
 अतो॑ नो य॒ज्ञम॒व॒मे नि॒यु॒त्वा॒न्त्स॒जोषाः॑ पाहि॑ गि॒र्व॒णो म॒रुद्भिः॑ ॥५॥

sámiddhe agnau

sutá indra sóma á tvā vahantu hárayo váhishthāḥ | tva-
 yatá mánasā johavīmíndrá yāhi suvitāya mahé naḥ || 3 || á
 yāhi śasvad uṣatá yayāthéndra mahá mánasā somapéyam |
 úpa bráhmāṇi śṛṇava imá nó 'thā te yajñás tanvè váyo
 dhāt || 4 || yád indra diví párye yád rídhag yád vā své sá-
 dane yátra vási | áto no yajñám ávase niyútvān sajóshāḥ
 páhi girvaṇo marúdbhiḥ || 5 || 12 ||

O resplendent self, may you partake of this joy, which is effused for your exhilaration. May you restrain your friendly senses. May you among other forces respond to our hymns. May you provide strength to him who lauds and honours you. 1

May you, O mighty soul, drink this nector, which you have tested as soon as born for the purpose of promoting great deeds. This divine elixir has been prepared for you by the joint collaboration of cows, the priests, waters and stones. 2

The sacred fire is kindled, spiritual joy is experienced; let vigorous senses bring you here. I invoke you here, O innerself, with an attitude wholly devoted to you; please come here for our pleasure and prosperity. 3

You have been associating yourself in the similar efforts. May you come now with a generous attitude to accept our loving devotion. May you hear our praises. May the worshipper offer homage to glorify your personality. 4

O resplendent self, whether you abide in the distant heaven, in any other place, or in your own abode, or wheresoever you be, from there may you being propitiated by praise, harness your energy and associated with vital principles be well pleased to protect our worship for our preservation. 5

(५१) एकचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चम्याम्य सूक्तम्य बार्हस्पत्यो भगद्वाज ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१३॥

अहेळमान उप याहि यज्ञं तुभ्यै पवन्त इन्द्रवः सुतासः ।
 गावो न वज्रिन्स्वमोको अच्छेन्द्रा गहि प्रथमो यज्ञियांनाम् ॥१॥
 या ते काकुत्सुकृता या वरिष्ठा यया शश्वत्पिबसि मध्व ऊर्मिम् ।
 तया पाहि प्र ते अध्वर्युरस्थात्सं ते वज्रो वर्तनामिन्द्र गव्युः ॥२॥

41.

Āheḷamāna ūpa yāhi yajñām túbhyam pavanta índavaḥ
 sutāsah | gāvo ná vajrin svām óko áchéndrá gahi pra-
 thamó yajñiyanām || 1 || yá te kākút súkṛitā yá vārishṭhā
 yáyā śaśvat píbasī mādḥva ūrmím | táyā pāhi prá te adh-
 varyúr asthāt sám te vājro vartatām indra gavyúḥ || 2 ||

एष द्रप्सो वृषभो विश्वरूप इन्द्राय वृष्णे समकारि सोमः ।
 एतं पिब हरिवः स्थातरुग्र यस्येशिषे प्रदिवि यस्ते अन्नम् ॥३॥
 सुतः सोमो असुतादिन्द्र वस्यानयं श्रेयाञ्चिकितुषे रणाय ।
 एतं तितिर्व उप याहि यज्ञं तेन विश्वास्तविषीरा पृणस्व ॥४॥
 ह्वयामसि त्वेन्द्र याह्यर्वाडि ते सोमस्तन्वे भवति ।
 शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु प्रास्माँ अव पृतनासु प्र विश्व ॥५॥

eshā drapsó vṛishabhó viśvārūpa indrāya vṛishṇe sám akāri
 sōmah | etām piba hariva sthātar ugra yāsyēśishe pradīvi
 yās te ānām || 3 || sutāḥ sōmo āsutād indra vāsyān ayām
 śrēyāñ cikitúshe rāṇāya | etām titirva ūpa yāhi yajñām
 téna vísvās távishīr ā pṛiṇasva || 4 || hváyāmasi tvēndra
 yāhy arvāñ āraṇ te sōmas tanvè bhavāti | śatakrato mā-
 dāyasvā sutēshu prāsmāñ ava pṛitanāsu prá vikshú || 5 || 13 ||

O un-irascible resplendent Lord, may you come to bless our sacred works. The sweet elixir of devotional songs has been offered to you with pure hearts. O wielder of punitive justice, the devotional elixir flows towards you, as cows assemble in their stalls. Come, O Lord, The first of those, who are worthy of respect. 1

O resplendent Lord, may you relish these devotional expressions with well-pleased and generous heart, just as one consumes sweet elixir with expanded tongue. The ministrant priest stands here before you. O resplendent Lord, let your adamant justice be hurled against our evil tendencies, for the recovery of our shrouded conscience. 2

This dropping omniform elixir of devotional expressions, O Lord, the showerer of benefits, has been duly prepared for you, the granter of blessings, possessor of radiant rays, ruler over all and omnipotent. May you, O Lord, drink this, over which you have a natural first privilege and which is your food. 3

O resplendent Lord, the prayer coming out of a heart is more effective than that which is merely verbal, just as effused elixir is superior to the one not effused. You are the best judge, of which of the two, would give you pleasure. You are capable of subduing harmful tendencies. May you approach this worship, and thereby strengthen Nature's forces in our interest. 4

We invoke you, O resplendent Lord, come down. May our elixir of loving devotion be sufficient for your satisfaction. May you be delighted, O performer of hundreds of selfless deeds, with our reverential homage. May you defend us in our struggles against wicked people. 5

(४२) द्वित्वाग्निं सूक्तम्

(१-४) चतुर्कचस्यास्य सूक्तस्य वार्हस्पत्यो भगद्वाज कृपिः । इन्द्रो देवता । (१-३) प्रथमाद्वितृचस्या-
वृष्टुषु , (४) चतुर्थ्या कचश्च बृहती छन्दसी ॥

॥ १४ ॥

प्रत्यस्मै पिपीषते विश्वानि विदुषे भर ।

अरंगमाय जग्मयेऽपश्चादध्वने नरे ॥१॥

42.

Práty asmai pípīshate vīśvāni vidūṣhe bhara | aramga-
māya jāgmayé 'paścāddaghvane nāre || 1 ||

एमेनं प्रत्येतन् सोमेभिः सोमपातमम् ।
अमत्रेभिर्ऋजीषिणमिन्द्रं सुतेभिरिन्दुभिः ॥२॥
यदी सुतेभिरिन्दुभिः सोमेभिः प्रतिभृषथ ।
वेदा विश्वस्य मेधिरो धृषत्तन्मिदधते ॥३॥
अस्माअस्मा इदन्धसोऽध्वर्यो प्र भग सुतम् ।
कुवित्समस्य जैन्यस्य शर्धतोऽभिर्शस्तेरवस्परत् ॥४॥

ém enam pra-
tyétana sómebhiḥ somapátamam | ámatrebhir ṛijīṣhīṇam ín-
draṃ sutébbhir índubhiḥ || 2 || yádī sutébbhir índubhiḥ sóme-
bhiḥ pratibhūshatha | védā vīśvasya médhīro dhrīshát tám
-tam íd éshate || 3 || asmá-asmā íd ándhasó 'dhvaryo prá
bharā sutám | kuvít samasya jényasya śárdhato 'bhīśaster
avaspárat || 4 || 14 ||

May you offer the homage to him who is desirous to relish it; who knows all things, whose movements are all-sufficient and who goes readily to help sacred works. He is always a true leader, never a follower. 1

Just as one proceeds with sweet drinks to a quaffer, may you with your loving devotion, **proceed** to the proximity of the earnest acceptor of the spiritual prayers. Go to the vigorous Lord, with the vessels of your heart filled with loving devotion. 2

May you come to the sagacious Lord with well-thought, intense and overflowing devotion. He knows your inner desires. He, the suppressor of adversities, assuredly grants your wish whatever it may be. 3

May you offer, O priest, to Him, and Him alone this homage of sacrificial food, and may He ever defend us against the malignity of every superable adversary 4

(४३) त्रिवत्वाग्निं मृतम्

(१-४) चतुर्कचम्याम्य मृतम्य वारिस्पन्यो भरद्वाज ऋषिः । इन्द्रो देवता । उष्णिक् छन्दः ॥

॥१५॥ यस्य त्यच्छुम्भं मदे दिवोदामाय रन्धयः । अयं स सोम इन्द्र ते सुतः पिब ॥१॥
 यस्य तीव्रसुतं मदं मध्यमन्तं च रक्षसे । अयं स सोम इन्द्र ते सुतः पिब ॥२॥
 यस्य गा अन्तरश्मनो मदे दृळ्हा अवास्तुजः । अयं स सोम इन्द्र ते सुतः पिब ॥३॥
 यस्य मन्दानो अन्धसो मार्घो न दधिषे शर्वः । अयं स सोम इन्द्र ते सुतः पिब ॥४॥

43.

Yása tyác chámbaram máde dívodāsāya randháyah |
 ayám sá sóma indra te sutáh píba || 1 || yása tīvrasútam
 mádam mádhyam ántam ca rákshase | ayám sá — || 2 ||
 yása gā antár áshmano máde dṛilhā avásrijah | ayám sá
 — || 3 || yása mandānó ándhaso mághonam dadhishé śá-
 vah | ayám sá — || 4 || 15 ||

(४४) चतुश्चत्वाग्निं मृतम्

(१-२४) चतुर्विंशत्युचम्याम्य मृतम्य वारिस्पन्यः शंयुर्ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-६) प्रथमादितुचद्वय-
 म्यानुष्टुप्, (७. ९-२४) समभ्या नवम्याद्विंशदशचाञ्च त्रिष्टुप्. (८) अष्टम्याश्च विंगट् छन्दसि ॥

॥१६॥

यो रयिवो रयिन्तमो यो द्युम्नेद्युम्नवत्तमः ।
 सोमः सुतः स इन्द्र तेऽस्ति स्वधापते मदः ॥१॥
 यः शग्मस्तुविशग्म ते रायो दामा मतीनाम् ।
 सोमः सुतः स इन्द्र तेऽस्ति स्वधापते मदः ॥२॥
 येन वृद्धो न शर्वसा तुरो न स्वाभिरूतिभिः ।
 सोमः सुतः स इन्द्र तेऽस्ति स्वधापते मदः ॥३॥

44.

Yó rayivo·rayímtamo yó dyumnaír dyumnávattamah |
 sómah sutáh sá indra té 'sti svadhāpate mādah || 1 || yáh
 śagmās tuviṣagma te rāyó dāmā matīnām | sómah sutáh —
 || 2 || yéna vṛiddhó ná śávasā turó ná svábbhir ūtībhiḥ | só-
 mah sutáh — || 3 ||

43

Here is that elixir of devotion offered to you, O resplendent Lord, in the exhilaration of which you subdue dark clouds of ignorance for the sake of the servants of the divine order. This is expressed for you O resplendent, please accept and rejoice. 1

Here is this sweet elixir of devotional praises, the exhilarating words of which, when freshly composed and recited as offerings at dawn, or at noon, or at the evening worship you cherish. This is expressed for you, O resplendent, please accept and rejoice. 2

Here is this nectar, in the exhilaration of which you liberate the intellect, firmly concealed within the rocks of ignorance. This is expressed for you, O resplendent, please accept and rejoice. 3

O resplendent Lord, you become magnanimous when you are exhilarated by our offerings of devotional elixir. This is expressed for you, O resplendent, please accept and rejoice. 4

44

O opulent Lord, here is an elixir, abounding in riches and most splendrous in glory. O resplendent Lord, master of all food offerings, this elixir of loving devotion has been effused for your exhilaration. 1

O possessor of felicity, here is an elixir, which is delightful and the bestower of wealth and wisdom on your votaries. O resplendent Lord, master of all food offerings, this elixir of loving devotion has been effused for your exhilaration. 2

Here is this elixir poured out whereby you augment in strength, and, together with your defending vital forces become victorious. O resplendent Lord, master of all food offerings, this elixir of loving devotion has been effused for your exhilaration. 3

त्यमुं वो अप्रहणं गृणीषे शवंस्पतिम् ।
 इन्द्रं विश्वासाहं नरं मंहिष्ठं विश्वचर्षणिम् ॥४॥
 ये वर्धयन्तीद्विरः पतिं तुरस्य राधमः ।
 तमिद्वयस्य रोदसी देवी शुष्मं सपर्यतः ॥५॥
 तद्वं उक्थस्य बर्हणेन्द्रायोपस्तृणीषणि ।
 विपो न यस्योतयो वि यद्रोहन्ति सक्षितः ॥६॥
 अविद्विदक्षं मित्रो नवीयान्पानो देवेभ्यो वस्यो अचेत् ।
 ससवान्स्तोत्राभिर्धोतरीभिरुग्न्या पायुरभवत्सखिभ्यः ॥७॥

tyám u vo áprahaṇam grīṇīshé śavasas
 pátim | índram viśvāsāham náram mánhishṭham viśvacar-
 shaṇim || 4 || yám vardháyantí d grāḥ pátim turásya rádha-
 saḥ | tám ín nv ásyā ródasī devī śúshmam saparyataḥ
 || 5 || 16 ||

tát va ukthásya barhánéndrāyopastrīṇishāni | vípo ná
 yásyotáyo ví yád róhanti sakshítah || 6 || ávidad dáksham
 mitró náviyān papānó devébhyo vásyo acait | sasavān
 staulábbhir dhautáribhir urushyá pāyúr abhavat sákhibhyaḥ
 || 7 ||

ऋतस्य पथि वेधा अपायि श्रिये मनांसि देवासो अक्रन् ।
 दधानो नाम महो वचोभिर्वपुर्दृशये वन्यो व्यावः ॥८॥
 द्युमत्तमे दक्षं धेह्यस्मे मेधा जनानां पूर्वीरगतीः ।
 वर्षीयो वयः कृणुहि शचीभिर्धनस्य मातावृष्माँ अविद्वि ॥९॥
 इन्द्र तुभ्यमिन्मघवन्नभूम वयं द्रुवे हरिवो मा वि वैनः ।
 नकिंरपिर्दृशे मर्त्यत्रा किमङ्ग रध्रचोदनं त्वाहुः ॥१०॥

ritásya pathí vedhá apāyi sriyé mánānsi deváso
 akran | dádhdhāno náma mahó vácobhir vāpur dṛiṣáye venyó
 vy ávah || 8 || dyumáttamam dáksham dhichy asmé sédhā
 jánānām pūrvír árātīḥ | vārshiyo váyah kṛiṇuhi śácibhir
 dhánasya sātāv asmān aviddhi || 9 || índra túbhyam ín ma-
 ghavann abhūma vayām dātré harivo má ví venah | nákir
 āpír dadṛiṣe martyatrá kíṃ aṅgá radhracódanam tvāhuḥ
 || 10 || 17 ||

For you I glorify that Lord, who never harms any one, who is the Lord of strength, the all-subduing, the leader of ceremonies, the most splendid and the beholder of the universe. 4

The divine heaven and earth adore that vigour of Him which our hymns glorify. He appropriates the wealth of wicked persons. 5

For your seating, resplendent Lord, I shall spread the carpet of eulogy for our protections and aids, which abide in you for all times, and which grow and extend like the songs of a wise singer. 6

Resplendent Lord appreciates him who is skilled in holy works. He is friendly to devotees and while accepting the expression of loving devotion, He bestows excellent wealth upon the devout. He relishes dedication and moving swiftly as if borne by robust impetuous steeds, who protects His faithful devotees through His benevolence. 7

The All-wise abiding by His Eternal Law accepts the elixir of devotional love. The worshippers present it to the Self for His gladdening. May He, the humiliator of His opponents, possessor of a vast firmament, propitiated by our praises, make His beauteous form apparent. 8

May you bestow upon us most brilliant vigour; oppose the numerous adversaries of your worshippers; grant us, for our pious acts, abundant vital food and help us graciously in the enjoyment of wealth. 9

We turn to you, O resplendent Lord, possessor of affluence, the bountiful and Lord of vital forces. Be not unfavourable to us. No other kinsman amongst men, have we to look to; why else do they call you the bestower of wealth ? 10

॥१८॥

मा जस्वने वृषभ नो ररीथा मा ते रेवतः सख्ये रिषाम ।
 पूर्वीष्टे इन्द्र निष्पिधो जनेषु जह्यमुष्वीन्प्र वृहापृणतः ॥११॥
 उदुभ्राणीव स्तनयन्नियतीन्द्रो राधांस्यश्व्यानि गव्या ।
 त्वमसि प्रदिवः कारुधाया मा त्वादामान आ देभन्मघोतः ॥१२॥
 अध्वर्यो वीर प्र महे सुतानामिन्द्राय भर स ह्यस्य राजा ।
 यः पूर्यभिस्त नूतनाभिर्गीभिर्वीवृधे गृणतामृषीणाम् ॥१३॥

mā jāsvane vṛishabha no rarīthā mā te revātaḥ sakhyé
 rishāma | pūrvīṣṭe ta indra nishshídho jáneshu jahy ásusht-
 vin prá vṛiháprīnataḥ || 11 || úd abhrāṇīva stanáyann iyartín-
 dro rádhānsy áśvyāni gávyā | tvám asi pradívaḥ kārú-
 dhāyā má tvādāmāna ā dabhan maghónaḥ || 12 || ádhvaryo
 vira prá mahé sutánām indráya bhara sá hy ásyā rájā |
 yāḥ pūrvyābhir utá nūtanābhir gīrbhir vāvṛidhé grīnatām
 rīshīṇām || 13 ||

अस्य मदे पुरु वर्षांसि विद्वानिन्द्रो वृत्राप्यप्रती जघान ।
 तमु प्र हौषि मधुमन्तमस्मै सोम वीराय शिप्रिणे पिबध्वै ॥१४॥
 पाता सुतमिन्द्रो अस्तु सोमं हन्ता वृत्रं वज्रेण मन्दसानः ।
 गन्ता यज्ञं परावर्तेश्चिदच्छा वसुधीनामविता कारुधायाः ॥१५॥

asyá máde purú várpānsi vidván índro vṛi-
 tráṇy apratí jaghāna | tám u prá hoshi mádhumantam
 asmaí sómam vīráya ṣiprīṇe píbadhyai || 14 || pátā sutám
 índro astu sómam hántā vṛitrám vājreṇa mandasānāḥ |
 gántā yajñām parāvātaḥ cid áchā vásur dbīnām avitá kā-
 rūdhāyaḥ || 15 || 18 ||

Give us not, O showerer of benefits, to the wicked. Relying upon your friendship, O Lord of riches, may we remain unharmed. Many are the boons you distribute amongst men; may you demolish those who make no libation, and root out those who present no offerings. 11

As thundering raises the clouds, in a similar way, resplendent Lord showers riches of horses and cattle on His devotees. O Lord, you are the eternal upholder of the worshippers; let not the opulent deceive you by not presenting you homage. 12

Ministrant priests offer homage to the mighty Lord, for He is their king, and has been exalted by the ancient and recent hymns and praises of adoring sages. 13

In the exhilaration of the elixir of devotional love, the all-wise irresistible Lord destroys numerous opposing evils. May you offer the sweet-flavoured beverage of love to the brave Lord, charming as a person with handsome nose and chin. 14

May the resplendent Lord be the drinker of this effused elixir of devotional love, and exhilarated by it, become the destroyer of the devil of ignorance by the bolt of His punitive justice. May He, the patron of artists and lover of sacred lores, come even from afar, to our place of work and worship. 15

॥१९॥ इदं त्यत्पात्रमिन्द्रपानमिन्द्रस्य प्रियममृतमपायि ।
 मत्सद्यथा सौमनसाय देवं व्यस्मद्वेषो युयवद्वयंहः ॥१६॥
 एना मन्दानो जुहि शूर शत्रूञ्जामिमजामिं मघवन्नमित्रान् ।
 अभिषेणौ अभ्यादेदिशानान्परोच इन्द्र प्र सृणा जही च ॥१७॥
 आसु प्मा णो मघवन्निन्द्र पूत्स्वस्मभ्यं महि वरिवः सुगं कः ।
 अपां तोकस्य तनयस्य जेष इन्द्र सूरिन्कृणुहि स्मा नो अर्धम् ॥१८॥

idāṃ tyát pātram indrapānam indrasya priyām amṛitam
 apāyi | mātśad yāthā saumanasāya devāṃ vy āsmād dvé-
 sho yuyāvad vy ānhah ॥ 16 ॥ enā mandāno jāhī śūra śā-
 trūñ jāmīm ājāmim maghavann amitrān | abhishenāñ abhy
 ādēdiśānān pārāca indra prā mṛiṇā jāhī ca ॥ 17 ॥ āsú śhmā
 ṇo maghavann indra prītsv āsmābhyam māhi vārivaḥ su-
 gām kaḥ | apām tokāśya tānayasya jeshā indra sūrīn kṛi-
 ṇuhī smā no ardhām ॥ 18 ॥

आ त्वा हरयो वृषणो युजाना वृषरथासो वृषरश्मयोऽत्याः ।
 अस्मत्राञ्चो वृषणो वज्रवाहो वृष्णे मदाय सुयुजो वहन्तु ॥१९॥
 आ ते वृषन्वृषणो द्रोणमस्थुर्घृतप्रुषो नोर्मयो मदन्तः ।
 इन्द्र प्र तुभ्यं वृषभिः सुतानां वृष्णे भरन्ति वृषभाय सोमम् ॥२०॥
 ॥२०॥ वृषासि दिवो वृषभः पृथिव्या वृषा मिन्धूनां वृषभः स्तियांनाम् ।
 वृष्णे त इन्दुर्वृषभ पीपाय स्वादू रसो मधुपेयो वराय ॥२१॥

ā tvā hārayo vṛiṣhaṇo yujānā
 vṛiṣharathāso vṛiṣharasmayó 'tyāḥ | asmatráñco vṛiṣhaṇo
 vajravāho vṛiṣhṇe mādāya suyújo vahantu ॥ 19 ॥ ā te vṛi-
 shan vṛiṣhaṇo dróṇam asthur ghr̥itaprúsho nórmaýo má-
 dantaḥ | indra prā túbhyaṃ vṛiṣabbhiḥ sutānām vṛiṣhṇe
 bharanti vṛiṣabbháya sómam ॥ 20 ॥ 19 ॥

vṛiṣhāsi divó vṛiṣabbháh pṛithivyā vṛiṣhā síndhūnām vṛi-
 shabbhá stíyānām | vṛiṣhṇe ta índur vṛiṣabha pīpāya
 svādú ráso madhupéyo vārāya ॥ 21 ॥

May this celestial ambrosia, the appropriate beverage of the resplendent Lord, which He loves, be consumed by Him. So that it may inspire the divine forces with favourable feelings towards us, and that He may remove from us our adversaries, and iniquity. 16

Exhilarated by it, O valiant, bounteous Lord please eliminate our unfriendly adversaries, may they be our kinsmen or unrelated. O resplendent Lord, put these hostile forces to flight and destroy them who are menacing to us. 17

O affluent resplendent Lord, may you facilitate to us the acquirement of vast riches in our life struggles and enable us to gain victory. May you make us prosperous with rain, and with sons and grandsons. 18

Let your vigorous vital energies, harnessed of their own will, bring you here and also your chariot with strong reins. This chariot is quick-moving, hastening towards us, youthful, thunder-bearing, well-yoked and bountiful. 19

O mighty resplendent Lord, your vigorous, water-shedding beams of rays like waves of the sea, are harnessed as horses to your cosmic chariot. O showerer of blessings, ever youthful, we offer to you the homage of our loving devotion, expressed by our mental and physical endeavours, just as the herbal juice by two stones. 20

O resplendent Lord, you are the showerer of bliss, the bedewer of earth, the feeder of the rivers, the supplier of the aggregated waters. O fulfiller of all aspirations, you are the most excellent shedder of rain, the sweet elixir, verily, our loving devotion, as if honey-flavoured juice is offered for your acceptance. 21

॥१९॥

इदं त्यत्पात्रमिन्द्रपानमिन्द्रस्य प्रियममृतमपायि ।
 मत्सद्यथा सौमनसाय देवं व्यस्मद्वेषो युयवद्वयंहः ॥१६॥
 एना मन्दानो जहि शूर शत्रूञ्जामिमजामि मघवन्नमित्रान् ।
 अभिषेणौ अभ्यादेदिशानान्पराच इन्द्र प्र मृणा जही च ॥१७॥
 आसु प्मा णो मघवन्निन्द्र पृत्स्वस्मभ्यं महि वरिवः सुगं कः ।
 अपां तोकस्य तनयस्य जेष इन्द्र सूरिन्कृणुहि स्मा नो अर्धम् ॥१८॥

idam tyāt pātram indrapānam indrasya priyam amṛitam
 apāyi | mātśad yāthā saumanasāya devam vy āsmād dvé-
 sho yuyavad vy āhah ॥ 16 ॥ enā mandāno jāhi sūra śā-
 trūñ jānim ājamim maghavann amitrān | abhishenāñ abhy
 ādēdiśānān pārāca indra prā mṛiṇā jāhi ca ॥ 17 ॥ āsū shmā
 no maghavann indra pṛitsv āsmābhyam māhi varivah su-
 gām kaḥ | apām tokāsya tanyasya jeshā indra sūrīn kṛi-
 ṇuhī smā no ardhām ॥ 18 ॥

आ त्वा हरयो वृषणो युजाना वृषरथासो वृषरश्मयोऽत्याः ।
 अस्मत्राञ्चो वृषणो वज्रवाहो वृष्णे मदाय सुयुजो वहन्तु ॥१९॥
 आ ते वृषन्वृषणो द्रोणमस्थुर्धृतमुषो नोर्मयो मर्दन्तः ।
 इन्द्र प्र तुभ्यं वृषभिः सुतानां वृष्णे भरन्ति वृषभाय सोमम् ॥२०॥
 वृषांसि दिवो वृषभः पृथिव्या वृषा सिन्धूनां वृषभः स्तियानाम् ।
 वृष्णे त इन्दुर्वृषभ पीपाय स्वादू रसो मधुपेयो वराय ॥२१॥

ā tvā hārayo vṛiṣhaṇo yujānā
 vṛiṣharathāso vṛiṣharaśmayo 'tyāḥ | asmatrāñco vṛiṣhaṇo
 vajravāho vṛiṣhṇe mādāya suyūjo vahantu ॥ 19 ॥ ā te vṛi-
 shan vṛiṣhaṇo drōṇam asthur ghṛitaprūsho nōrmāyo mā-
 dantaḥ | indra prā tūbhyam vṛiṣhabhiḥ sutānām vṛiṣhṇe
 bharanti vṛiṣhabhāya sōmam ॥ 20 ॥ 19 ॥

vṛiṣhāsi divo vṛiṣhabhāḥ pṛithivyā vṛiṣhā sindhūnām vṛi-
 shabhā stīyānām | vṛiṣhṇe ta índur vṛiṣhabha pipāya
 svādū rāso madhupéyo várāya ॥ 21 ॥

May this celestial ambrosia, the appropriate beverage of the resplendent Lord, which He loves, be consumed by Him. So that it may inspire the divine forces with favourable feelings towards us, and that He may remove from us our adversaries, and iniquity. 16

Exhilarated by it, O valiant, bounteous Lord please eliminate our unfriendly adversaries, may they be our kinsmen or unrelated. O resplendent Lord, put these hostile forces to flight and destroy them who are menacing to us. 17

O affluent resplendent Lord, may you facilitate to us the acquirement of vast riches in our life struggles and enable us to gain victory. May you make us prosperous with rain, and with sons and grandsons. 18

Let your vigorous vital energies, harnessed of their own will, bring you here and also your chariot with strong reins. This chariot is quick-moving, hastening towards us, youthful, thunder-bearing, well-yoked and bountiful. 19

O mighty resplendent Lord, your vigorous, water-shedding beams of rays like waves of the sea, are harnessed as horses to your cosmic chariot. O showerer of blessings, ever youthful, we offer to you the homage of our loving devotion, expressed by our mental and physical endeavours, just as the herbal juice by two stones. 20

O resplendent Lord, you are the showerer of bliss, the bedewer of earth, the feeder of the rivers, the supplier of the aggregated waters. O fulfiller of all aspirations, you are the most excellent shedder of rain, the sweet elixir, verily, our loving devotion, as if honey-flavoured juice is offered for your acceptance. 21

अयं देवः सहसा जायमान इन्द्रेण युजा पुणिमस्तभायत् ।
 अयं स्वस्य पितुरायुधानीन्दुरमुष्णादशिवस्य मायाः ॥२२॥
 अयमकृणोदुषसः सुपतीरयं सूर्ये अदधाज्योतिरन्तः ।
 अयं त्रिधातुं द्विवि रोचनेषु त्रितेषु विन्ददुमृतं निगूळहम् ॥२३॥
 अयं द्यावापृथिवी वि पक्भायदयं रथमयुनक्त्सप्तारश्मिम् ।
 अयं गोषु शच्या पक्वमन्तः सोमो दाधार दशयन्त्रमुत्तमम् ॥२४॥

ayám deváh sáhasā
 jāyamāna índrena yujā pañim astabhāyat | ayám svásya
 pitúr áyudhānīndur amushṇād ášivasya māyāḥ || 22 || ayám
 akṛiṇod ushásah supátnīr ayám sūrye adadhāj jyótir an-
 tāḥ | ayám tridhātu divi rocanéshu tritéshu vindad amṛi-
 tam níguḷham || 23 || ayám dyāvāpṛithiví ví shkabhāyat
 ayám rátham ayunak saptáraṣmim | ayám góshu śácyā
 pakvám antāḥ sómo dādhāra dāṣayantram útsam || 24 || 20 ||

(४५) पञ्चचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-३३) त्रयस्त्रिंशद्वचन्यस्य सूक्तस्य बर्हस्पत्यः शंयुर्कषिः । (१-३०) प्रथमाद्विंशद्वचनान्द्रः,

(३१-३३) एकत्रिंशद्वचन्यस्य च वृत्तस्तथा देवते । (१-२८, ३०-३२) प्रथमाष्टविंश-

न्युक्तां त्रिंशद्वचन्यस्य च गायत्री. (२९) एकोनत्रिंश अतिनिचुत्,

(३३) त्रयस्त्रिंशत्पञ्चतुष्टु छन्दांसि ॥

॥२३॥

य आनयत्परावतः सुनीती तुरवशं यदुम् । इन्द्रः स नो युवा सखा ॥१॥
 अविप्रे चिद्वयो दधदनाशुना चिदर्वता । इन्द्रो जेता हितं धनम् ॥२॥
 महीरम्य प्रणीतयः पूर्वीरुत प्रशस्तयः । नास्य क्षीयन्त ऊतयः ॥३॥
 सखायो ब्रह्मवाहुमेऽर्चन्त प्र च गायत । स हि नः प्रमर्तिर्मही ॥४॥
 त्वमेकस्य वृत्रहन्नविता द्वयोरसि । उतेदशे यथा वयम् ॥५॥

45.

Yá ánayat parāvátah súnitī turváṣam yádum | índrah sá
 no yúvā sákhā || 1 || avipré cid váyo dádhad anāśunā cid
 árvatā | índro jētā hitám dhánam || 2 || mahír asya prāñi-
 tayah pūrvīr utá práṣastayah | nāsya kshiyanta ūtáyah
 || 3 || sákhāyo bráhmavāhasé 'rcata prá ca gāyata | sá hí
 nah prámātir mahí || 4 || tvám ékasya vṛtrahann avitá dvā-
 yor asi | utédriṣe yáthā vayám || 5 || 21 ||

This divine elixir, an associate of Lord resplendent, as soon as, manifested, crushes greedy exploiters. This heavenly nectar baffles the devices and the delusions of the malignant usurpers of wealth and wisdom. 22

This celestial nectar makes the dawns happily wedded to the sun. This nectar places the light within the solar orb; this nectar helps to discover threefold ambrosia hidden in heaven and the three radiant regions. 23

This heavenly ambrosia sustains heaven and earth; this harnesses the seven-rayed chariot of the sun, this nectar develops, of its own accord, the mature and cohesive secretions in the kine. 24

45

May that youthful Lord supreme be our friend, who, by good guidance, brings the spirit of wisdom and hard work together. 1

Resplendent Lord gives sustenance, even to the duel and undevout. He wins with a slow pace the wealth accumulated by dishonest and greedy. 2

Vast are His designs, manifold are His praises, and His protections are never withdrawn. 3

Offer worship and praises, friends, to Him who is worthy to be pleased by prayers; for, verily, He is our great providence. 4

He is eliminator of evil forces and protector of faithful devotees, whether they are one or more than one, common or uncommon, of such as we are. 5

॥८०॥

नयमीद्वति द्विपः कृणोष्युक्थशंसिनः । नृभिः सुवीरं उच्यमे ॥६॥
 ब्रह्माणं ब्रह्मवाहसं गीभिः सखायमृग्मियम् । गां न दोहमे हुवे ॥७॥
 यस्य विश्वानि हस्तयोरुचुर्यमृनि नि द्विता । वीरस्य पृतनापहः ॥८॥
 वि दृच्छानि चिदद्विवो जनानां शचीपते । बृह माया अनानत ॥९॥
 तमु त्वा सत्य सोमपा इन्द्र वाजानां पते । अहमहि श्रवम्यवः ॥१०॥

náyasíd v áti dvíśhaḥ kṛiṇóshy ukthaśaṁsínah | nṛbhiḥ
 suvíra ucyase || 6 || brahmāṇam bráhmavāhasam gīrbhīḥ
 sákhāyam ṛigmíyam | gām ná doháse huve || 7 || yásya víś-
 vāni hástayor ūcúr vāsūni ní dvitá | vírasya pṛitanāśbáhaḥ
 || 8 || ví dṛiḥhāni cid adrivo jánānām śacípate | vṛihá māyā
 anānata || 9 || tám u tvā satya somapā índra vājānām pate |
 áhūmahi śravasyávaḥ || 10 || 22 ||

॥८१॥

तमु त्वा यः पुगमिथ यो वा नूनं हिते धने । हव्यः स श्रुग्री हवम् ॥११॥
 धीभिर्गव्यैर्गव्यतो वाजो इन्द्र श्रवाय्यान् । त्वया जेष्म हितं धनम् ॥१२॥
 अभृक् वीर गिर्वणो मुहो इन्द्र धने हिते । भरे वितन्तमाय्यः ॥१३॥

tám u tvā yáḥ purásitha yó vā nūnám hité dháne | háv-
 yaḥ sá śrudhī hávam | 11 | dhībhir árvadbhir árvato vā-
 jān índra śraváyyān | tváyā jeshma hitám dhánam || 12 ||
 ábhūr u víra girvaṇo mahān índra dháne hité | bhāre vi-
 tantasáyyaḥ || 13 ||

You remove them far from here who hate us, and make them prosperous who repeat your praises. O bestower of sons, brave and excellent, you are glorified by all men. 6

With hymns I invoke resplendent Lord, our friend, who is supreme preceptor, adept in divine lore, is pleased by devotion, and is worthy of adoration, yielding rewards as a cow yields milk. 7

The sages declare, He is the heroic subduer of evil forces. And He governs all the treasures of both the worlds, spiritual or material or of heaven and earth. 8

He is the executor of punitive justice, and is the Lord of resplendence. He demolishes the formidable castles of evil genius and Himself being invincible, baffles the devices of the wicked. 9

O veracious resplendent Lord, as you are delighted by loving devotion, and provide sustenance, we desirous of nourishment, invoke such as you are. 10

We invoke you as you have been constantly invoked from eternity and even now you are being prayed for wealth and wisdom. May you respond to our invocation. 11

O resplendent Lord, with the aid of your blessings followed by our prayers, may we win over the vital powers of our foes by our vital powers, and conquer abundant food and wealth, so far held by hostile elements. 12

Brave and adorable resplendent Lord, verily, your aid is unsurpassable in life-struggles, and for us, you are the victor of the wealth, yet held by our opponents. 13

या त उतिरमित्रहन्मधूजवस्तमासन्ति । तया नो हिनुही रथम् ॥१४॥
 स रथेन रथीतमोऽस्माकेनाभियुग्वना । जेषि जिष्णो हितं धनम् ॥१५॥
 ॥२४॥ य एक इत्तमु दृहि कृष्टीनां विचर्षणिः । पतिर्जज्ञे वृषक्रतुः ॥१६॥
 यो गृणतामिदासिथापिरुती शिवः सखा । स त्वं न इन्द्र मृलय ॥१७॥
 धिष्य वज्रं गभस्त्यो रक्षोहत्याय वज्रिवः । सासहीष्ठा अभि स्पधः ॥१८॥

yā ta ūtīr amitrahan makshūjavastamā-
 sati | tāyā no hinuhī rātham || 14 || sā rāthena rathītam
 'smākenābhiyúgvana | jēshi jishṇo hitam dhānam || 15 || 23 ||
 yā éka ít tam u shṭuhi kṛishṭīnām vícarshaṇiḥ | pátir
 jajñé vṛishakratuḥ || 16 || yó gṛiṇatām íd āsithāpír ūtī śi-
 váḥ sákhā | sá tvām na indra mṛilaya || 17 || dhishvá váj-
 ram gābhastyo rakshohátyāya vajrivaḥ | sāsahīshṭhā abhí
 sprídhah || 18 ||

प्रत्नं रयीणां युजं सखायं कीरिचोदनम् । ब्रह्मवाहस्तमं हुवे ॥१९॥
 स हि विश्वानि पार्थिवौ एको वसुनि पत्यते । गिर्वणस्तमो अध्रिगुः ॥२०॥
 ॥२४॥ स नो नियुद्धिग पृण कामं वाजेभिरश्विभि । गोमद्भिर्गोपते धृषत् ॥२१॥
 तदो गाय मुते सचा पुरुहुताय सत्वने । शं यद्वे न शक्तिने ॥२२॥

pratnam rayīṇām yújam sákhāyam kīricó-
 danam | brāhmavāhastamam huve || 19 || sā hí víśyāni
 páarthivāñ éko vásūni pátyate | gírvaṇastamo ādhriguḥ
 || 20 || 24 ||

sá no niyúdbhir á pṛiṇa kāmam vájebhir aśvíbhiḥ | gó-
 madbhir gopate dhrishát || 21 || tát vo gāya suté sáca pu-
 ruhūtāya sátvane | śam yád gāve ná śákīne || 22 ||

O destroyer of evil forces, your driving force has a vigour of exceeding swiftness. May you impel our chariots to speed. 14

O victorious Lord, you are the most skilful of those who drive a chariot. May you win wealth for us, through the efforts of our progressive chariot of vital force. 15

May you glorify that resplendent Lord, who, alone and on His own, supervises, and is the Lord of each and every one—, the showerer of blessings. 16

O resplendent Lord, you have always been the friend of those who sing your glory. You have been providing security and happiness through your protection. May you provide happiness to us. 17

O wielder of the bolt of justice, take the bolt in your hands for the destruction of the cruel and faithless, and utterly overthrow those who defy you. 18

I invoke the eternal Lord, who is the giver of prosperity, friend, the invigorator of His adorers, and who is worthy to be propitiated by sacred hymns. 19

He alone rules over all terrestrial riches. He is irresistible, and is worthy of unique reverence. 20

O Lord of wealth and wisdom, may you come with your harnessed teams to fulfil our wishes and grant us food for nourishment, cows for milk and horses for speed. 21

O priests, may you sing glory of Lord, who is invoked by all and the subduer of adversaries. Do it when you are ready to recite your devotional hymns. This gives delight to Lord just as fresh pastures to cattle. 22

न घा वसुर्नि यमते दानं वाजस्य गोमतः । यत्सीसुप श्रवद्गिरः ॥२३॥
 कुविर्त्सस्य प्र हि व्रजं गोमन्तं दस्युहा गमत् । शचीभिरप नो वरत् ॥२४॥
 इमा उ त्वा शतक्रतोऽभि प्र णोनुवुर्गिरः । इन्द्र वत्सं न मातरः ॥२५॥

ná ghā

vásur ní yamate dānām vājasya gómataḥ | yát sīm úpa
 śrávad gírah || 23 || kuvítsasya prá hí vrajám gómantam
 dasyuhá gámat | śácibhir ápa no varat || 24 || imá u tvā
 śatakrato 'bhí prá ṇonuvur gírah | índra vatsám ná mātá-
 rah || 25 || 25 ||

॥२६॥ दूणाशं सख्यं तव गौरसि वीर गव्यते । अश्वो अश्वायते भव ॥२६॥
 स मन्दस्वा ह्यन्धसो राधसे तन्वा महे । न स्तोतारं निदे करः ॥२७॥
 इमा उ त्वा सुतेसुते नक्षन्ते गिर्वणो गिरः । वत्सं गावो न धेनवः ॥२८॥
 पुरुतमं पुरुणां स्तोतृणां विवाचि । वाजेभिर्वाजयताम् ॥२९॥
 अस्माकमिन्द्र भूतु ते स्तोमो वाहिष्ठो अन्तमः । अस्मान्राये महे हिनु ॥३०॥
 अधि ब्रुवुः पणीनां वर्षिष्ठे मूर्धन्नेस्थ्यात् । उरुः कश्चो न गाङ्गयः ॥३१॥

dūṇāṣam sakhyām tāva gauṛ asi vīra gavyaté | aśvo
 aśvāyaté bhava || 26 || sá mandasvā hy ándhaso — || 27 || imá
 u tvā suté-sute náksante gírvaṇo gírah | vatsám gāvo ná
 dhenávaḥ || 28 || purūtámam puruṇām stotṛiṇām vívāci | vā-
 jebhir vājayatām || 29 || asmākam indra bhūtu te stómo vā-
 hishṭho ántamaḥ | asmān rāyé mahé hinu || 30 || ádhi bṛi-
 búḥ paṇinām vārshishṭhe mūrdhānn asthāt | urúḥ káksho
 ná gāṅgyāḥ || 31 ||

The resplendent Lord, who is granter of dwelling, does not withhold the reward of food and cattle, or of vital strength and wisdom, when He hears our praises. 23

The Lord, the destroyer of wicked, proceeds to the cattle-crowded folds of the butchers and by His actions opens the gates, and releases the cattle for us. 24

O Lord, performer of various noble deeds, may our praises repeatedly recur to you as parents go to a young child. 25

Your friendship, O brave resplendent Lord, is not easily lost. You give wisdom to him who aspires for wisdom and vitality to him who aspires for vitality. 26

O Lord, may you be delighted with the devotional love offered by devotees for obtaining vast treasures. May you subject not your worshipper to his reviler. 27

O resplendent Lord, glorified by our devotional hymns, our laudations rapidly flow to you as the milch-kine hasten to their calves. 28

May the praises of all worshippers, offered at the place of worship, accompanied by sacred viands, invigorate you, O destroyer of all evil forces. 29

May our more elevating praises reach you, O Lord, and may you inspire us to strive for progress and prosperity. 30

The cosmic architect presides over the high places of the men of commerce and business like the elevated banks of a river, moving towards plains. 31

यस्य वायोऽरिव द्रवद्भद्रा रतिः सहस्रिणी । मयो दानाय मंहते ॥३२॥
 तत्सु नो विश्वे अर्य आ सदा गृणन्ति कारवः ।
 ब्रुवुं सहस्रदातमं सूरिं सहस्रसातमम् ॥३३॥

yasya vāyór iva dravád bhadrá rātīḥ
 sahasrīnī | sadyó dānāya mānhate || 32 || tāt sú no vīśve
 aryá á sādā gṛṇanti kāravaḥ | bṛibūm sahasradātamaṁ
 sūrim sahasrasātamaṁ || 33 || 26 ||

(४६) पटुचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-१४) चतुर्दशैक्याम्य सूक्तस्य बह्वैक्यस्यः शंयुर्कृषिः । इन्द्रो देवता । प्रगाथः (विषमर्चा बृहती,
 समर्चा सनोबृहती) छन्दः ॥

॥२.७॥ त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारवः ।
 त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्पतिं नरस्त्वां काष्ठास्वर्धतः ॥१॥
 स त्वं नश्चित्र वज्रहस्त धृष्णुया मुहः स्तवानो अद्रिवः ।
 गामश्चै रथ्यमिन्द्र सं किर सत्रा वाजं न जिग्युषे ॥२॥
 यः सत्राहा विचर्षणिर्गिन्द्रं तं हवामहे वयम् ।
 सहस्रमुक्त्वं तुविंशमिन्द्र सत्पते भवा समत्सु नो वृधे ॥३॥
 बाधसे जनान्वृषभेव मन्युना घृषौ मीळह ऋचीषम ।
 अस्माकं बोध्यविता महाधने तनूष्वप्सु सूर्ये ॥४॥

46.

Tvām id dhī hāvāmahe sātā vājasya kāravaḥ | tvām
 vṛitrēshv indra sātpatiṁ nāras tvām kāshthāsv ārvataḥ
 || 1 || sā tvām naṣ citra vajrabasta dhṛishṇuyā mahā sta-
 vānó adrivaḥ | gām āṣvaṁ rathyām indra sām kira satrá
 vājam ná jigyúshe || 2 || yāḥ satrāhā vícarshanīr índraṁ tām
 hūmahe vayām | sāhasramushka túvinṛimṇa sāt pate bhāvā
 samātsu no vṛidhé || 3 || bādhasse jánān vṛishabhéva man-
 yūnā ghrīshau mīlāá řicīshama | asmākam bodhy avitā
 mahādhané tanúshv apsú sūrye || 4 ||

He is prompt as the wind, and giver of liberal donation of thousands (of treasures or cattle). He quickly gives rewards to me soliciting a gift. 32

Therefore, we all, the pious offerers and presenters of praise, always commend that cosmic architect, and the donor of thousands of rewards, and receiver of thousands of laudations. 33

46

O resplendent Lord, we, the poet-sages invoke you to obtain strengthening food. You are the protector of good men. We invoke you from all directions to overcome impediments, in the conflicts of life. 1

O mighty resplendent Lord, wielder of punitive justice, the lord of clouds of evil forces, being glorified by us, bestow on us wisdom and vital force fit to drive your chariot as you grant to everyone aspiring to be victorious. 2

We invoke the resplendent Lord, the destroyer of mighty evil forces and the supervisor of all things. May you, equipped with a thousand powers, grant us blessings for triumph in the struggles. 3

O Lord of the vedic hymns, may you inspire men to enter the battle-field of life, like a fierce bull and protect us from the onslaught of evil forces and enable us to fight battle to win prosperity, water, and sun-light. 4

इन्द्र ज्येष्ठं न आ भरँ ओजिष्ठं पपुरि श्रवः ।
येनेमे चित्र वज्रहस्त रोदसी ओभे सुशिप्र प्राः ॥५॥
॥२८॥ त्वामुग्रमवसे चर्षणीसहं राजन्देवेषु ह्रमहे ।
विश्वा सु नो विधुरा पिबुना वमोऽमित्रान्सुषहान्कृधि ॥६॥
यदिन्द्र नाहुषीष्वाँ ओजो नृम्णं च कृष्टिषु ।
यद्वा पञ्च क्षितीनां द्युम्नमा भर सत्रा विश्वानि पौंस्या ॥७॥
यद्वा तृक्षो मघवन्दुह्यावा जने यत्पूरो कच्च वृष्ण्यम् ।
अस्मभ्यं तद्विरीहि सं नृषाह्येऽमित्रान्पूत्सु तुर्वणे ॥८॥

indra jyéshtham na á
bharan̄ ójishtham pápuri srávaḥ | yénemé citra vajrahasta
ródasī óbhé suṣipra práḥ || 5 || 27 ||

tvām ugrām ávase carshan̄isāham rájan devéshu hū-
mahe | víśvā sú no vithurá pibdaná vaso 'mítrān sushá-
hān kṛidhi || 6 || yád indra náhushishv ān̄ ójo nṛimṇām ca
kṛishṭīshu | yád vā páñca kshitīnām dyumnām á bhara sa-
trá víśvāni paún̄syā || 7 || yád vā trikshaú maghavan drub-
yāv á jáne yát pūrau kác ca vṛishṇyam | asmábhyam tád
riribi sám nṛisháhyc 'mítrān pṛisú turváne || 8 ||

इन्द्रं त्रिधातुं शरणं त्रिवरुधे स्वस्तिमत् ।
लुदिर्येच्छ मघवद्भयश्च महौ च यावयां दिद्युमेभ्यः ॥९॥
ये गव्यता मनसा शत्रुमादुभुरभिप्रघ्नन्ति धृष्णुया ।
अथ स्मा नो मघवन्नन्द्रं गिर्वणस्तनूपा अन्तमो भव ॥१०॥
॥२९॥ अथ स्मा नो वृधे भवेन्द्रं नायमवा युधि ।
यदन्तरिक्षे पतर्यन्ति पृणिनो दिद्यवस्तिग्ममूथोनः ॥११॥

indra tri-
dhātu śaraṇām trivárūtham svastimát | chardír yacha ma-
ghávadbhyaṣ ca máhyam ca yāváyā didyúm ebhyaḥ || 9 ||
yé gavyatá manasā śátrum ādabhúr abhipraghnānti dhṛish-
ṇuyá | ádha smā no maghavann̄ indra girvaṇas tanūpá án-
tamo bhava || 10 || 28 ||

ádha smā no vṛidhé bhavéndra nāyām avā yudhí | yád
antárikṣhe patáyanti parṇíno didyávas tigmámūrdhānaḥ
|| 11 ||

O resplendent Lord, possessor of charming chin, wondrous, most invigorating, all powerful and wielder of bolt of justice, nourish us with the same vital power as you do to sustain the terrestrial and celestial worlds. 5

O resplendent Lord, most mighty among Nature's forces, sovereign ruler of men, granter of dwellings, may you make us strong to subdue all our evil tendencies and make us strong to overcome all that is weak in us. 6

O resplendent Lord, provide us for ever with the strength and opulence, worthy of a human being and the splendid fame, that all the five groups of men (best, better, good, worse and worst, the most enlightened to the most wicked) enjoy. May you grant us all manly powers. 7

O bounteous Lord, bestow fully on us the blessing of that beneficent power sought by the wise seekers, brave and kind, so that we are able to destroy our adversaries in battles. 8

O resplendent Lord, may you grant to the affluent and to me a happy and prosperous home, a triple refuge, which is triply strong. Keep your dart afar from them. 9

O Lord of all riches, propitiated by our devotional songs, may you be close to us, as a guardian of our lives, and protect us from adversities and subdue our foes, who attack us with arrogance with an intention of carrying away our cattle. 10

O resplendent Lord, if the enemy hurls sharp and flying arrows at us in the midst of a battle, please come near, strengthen and help us in the fight. 11

यत्र शूरासस्तन्यो वितन्वते प्रिया शर्म पितृणाम् ।
 अथ स्मा यच्छ तन्वेऽ तने च छर्दिश्चित्तं यावय द्वेषः ॥१२॥
 यदिन्द्र मर्गे अवेतश्चोदयामि महाधने ।
 असमने अश्वेनि वृजिने पथि श्येना ईव श्रवम्यतः ॥१३॥
 सिन्धूरिव प्रवण आशुया यतो यदि ह्योशमनु प्वणि ।
 आ ये वयो न वर्धेतत्यामिपि गृभीता बाह्वोर्गवि ॥१४॥

yātra śūrāsas tanvò vitanvaté priyá śárma pitṛiṇām |
 ádha smā yacha tanvè táne ca chardír acíttam yāvāya
 dvéśah || 12 || yád indra sárge árvataṣ codáyāse mahā-
 dhané | asamané ádhvani vṛijiné pathí syenāñ iva śravas-
 yatáh || 13 || síndhūir iva pravaṇá āśuyá yató yádi kló-
 ṣam ānu shváni | á yé váyo ná várvṛitaty āñishi grībhītá
 bāhvór gávi || 14 || 29 ||

(४५) समन्वाग्निं सन्म

(१-३१) एकविंशद्वयस्य सन्म आग्नातो गमे ऋषिः । (१-५) प्रथमाद्विपञ्चको सोमः, (६-१९, २१) पष्ठवादि-
 चतुर्दशानामेकविंशधेन्द्रः, (२०) विंश्याः प्रथमपादस्य देवाः, द्वितीयपादस्य भूमिः, तृतीयपादस्य
 बृहस्पतिः, चतुर्थपादस्य चन्द्रः, (२२-२५) द्वाविंश्याद्विचतसृणां साञ्जयस्य प्रमोक्तस्य दानस्मृतिः,
 (२६-२८) पद्विंश्याद्विचतस्य स्थः, (२९-३१) एकोनविंश्याद्विचतस्य दुन्दुभिः, (३१) एक-
 विंश्या उत्तमार्गस्य च इन्द्रो देवताः । (१-१८, २०-२६, २८, २८-३१) प्रथमाद्यष्टा-
 दशको विंश्याद्विचतस्य पद्विंश्या अष्टाविंश्याद्विचतसृणाञ्च त्रिष्टुपः, (१०) एकोन-
 विंश्या बृहती, (२३) त्रयोविंश्या अनुष्टुपः, (२४) चतुर्विंश्या गायत्री, (२५)
 पञ्चविंश्या त्रिष्टुपः, (२६) समविंश्याश्च त्रयती छन्दोभिः ॥

॥३०॥ स्वादुष्किलायं मधुमाँ उतायं तीव्रः किलायं रमेवाँ उतायम् ।
 उतो न्वस्य पपिवांसमिन्द्रं न कश्चन मेहत आहवेपु ॥१॥
 अयं स्वादुरिह मदिष्ठ आस यस्येन्द्रो वृत्रहत्ये ममादं ।
 पुरुणि यक्ष्योन्ना शम्बरस्य वि नवतिं नवं च देह्योऽ हन् ॥२॥

47.

Svādūṣh kilāyām mādhumāñ utāyām tivrāḥ kilāyām
 rāsavañ utāyām | utó nv āsyá papivāñsam índraṃ ná kās-
 caná sahata āhavéshu || 1 || ayām svādúr ihá mādīṣṭha
 āsa yāsyéndro vṛitrahátye mamáda | puríṇi yāṣ eyautná
 śámbarasya ví navatīm náva ca dehyò hán || 2 ||

When brave fathers bear strain and hardships in the battle of life, may you give them the comfort they love, and then continue helping their progeny and keep them far from all sorts of hostilities. 12

When the battle reaches its high pitch, and the fighters march on uneven road and on a toilsome path, O Lord, kindly lead us to victory with a speed with which a falcon pounces on his prey through the difficult path of space. 13

O Lord, for the procurement of cows, enable us to force ahead our horses, neighing loudly with terror through the battle with the speed of rivers rushing down a steep, or that of vultures darting on their bait. 14

47

Savoury, verily, is this, sweet is it, indeed it is effective—and further, it is rich in flavour. No one is able to encounter resplendent self, in the battle when He is pleased with the elixir we offer Him. 1

This sweet and pleasant divine elixir of devotional love, sipped on this occasion has been very exhilarating. By drinking of it the resplendent Lord is highly pleased, and is able to dominate the evil of ignorance. He destroys countless hosts and nine and ninety strongholds of the evil forces. 2

अयं मे पीत उदियति वाचमयं मनीषामुशतीमजीगः ।
 अयं पृथ्वीरमिमीत धीरो न याभ्यो भुवनं कञ्चनारे ॥३॥
 अयं स यो वरिमाणं पृथिव्या वर्ष्माणं दिवो अकृणोदयं सः ।
 अयं पीयूषं तिसृषु प्रवत्सु सोमो दाधारोर्वन्तरिक्षम् ॥४॥
 अयं विदच्चित्रदशीकर्मणः शुक्रसद्नानामुषसामनीके ।
 अयं महान्महुता स्कम्भेनोदयामस्तभ्रादृषभो मरुत्वान् ॥५॥

ayam me

pitá úd iyarti vácam ayám manīshām usatīm ajīgaḥ | ayám
 sháḥ urvīr aminūta dhīro ná yābhyo bhúvanam kác canáre
 || 3 || ayám sá yó varimāṇam prithivyā varshnāṇam divó
 ákr̥ṇod ayám sáh ' ayám piyúṣhaṁ tisrīṣu pravátsa sómo
 dádharaṇv antárikṣham || 4 || ayám vidac citradrīṣikam ár-
 naḥ śukrásadnanām ushásam ánīke | ayám mahān ma-
 hatá skámdbhānenód dyām astabhnād vṛishabhó marútvān
 || 5 || 30 ||

॥३॥

धृषत्पिब कलशे सोममिन्द्र वृत्रहा शूर समरे वसूनाम् ।
 माध्यन्दिने सर्वान् आ वृषस्व रयिस्थानो रयिमस्मासु धेहि ॥६॥
 इन्द्र प्र णः पुरातेव पश्य प्र नो नय प्रतरं वस्यो अच्छ ।
 भवो सुपारो अतिपाशयो नो भवा सुनीतिरुत वामनीतिः ॥७॥

dhṛishát piba kalāṣe sómam indra vṛitrahá śūra samaré
 vásūnām | mādhyam̐dine sávana á vṛishasva rayisthāno ra-
 yīm asmāsu dhehi || 6 || indra prá ṇaḥ puraetéva paśya
 prá no naya pratarām vásyo ácha | bhávā supáro atipā-
 rayó no bhávā súnītir utá vāmānītiḥ || 7 ||

This elixir of devotional love stirs up my voices and awakens my yearning spirit from sleep. The sage measures out the six (lust, anger, greed, attachment, pride and jealousy) weaknesses from which no creature is excluded. 3

It is because of this elixir that the world could expand and the lofty heights of heavens could be sustained. This elixir deposits the ambrosia in its three principal receptacles (plants, water and cows) and sustains the wide mid-space above us. 4

This very same elixir of devotional love finds the wavy sea of brilliant colours in fore-front of the dawns, whose dwelling is in firmament. This mighty elixir sustains the heavens up with a mighty pillar, the sender of rains, the leader of the winds. 5

O resplendent Lord, destroyer of evils, in contests, drink this divine elixir poured forth from our heart and fill yourself full at the mid-day libation. O receptacle of riches, shower prosperity on us. 6

O resplendent Lord, look out for us to be our leader and bring before us infinite wealth. O excellent guardian, bear us through peril and carefully guide and lead us on to the aspired wealth. 7

उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वान्स्वर्वज्योतिरभयं स्वस्ति ।
 ऋष्वता इन्द्र स्थविरस्य बाहू उप स्थेयाम शरणा बृहन्ता ॥८॥
 वरिष्ठे न इन्द्र वन्धुरे धा वहिष्ठयोः शतावन्नक्षयोरा ।
 इषमा वक्षीषां वंषिष्ठो मा नस्तारीन्मघवन्नायो अर्यः ॥९॥
 इन्द्र मृळ महीं जीवानुमिच्छ चोदय धियमर्यमो न धाराम् ।
 यत्किं चाहं त्वायुरिदं वदामि तज्जुषस्व कृधि मा देववन्तम् ॥१०॥

urūṃ no lokām
 ānu nesbi vidvān svārvaj jyótir ābhayaṃ svastí | ṛishvá
 ta indra sthāvīrasya bāhū ūpa stheyāma śaraṇā bṛihāntā
 || 8 || vāriṣṭhe na indra vandhūre dhā vāhishṭhayoḥ śatā-
 vana āṣvayor ā | īsham ā vakshīshām vārshishṭhām mā
 na tārin maghavan rāyo aryāḥ || 9 || indra mṛilā māhyam
 jīvātum icha codāya dhīyam āyaso nā dhārām | yāt kiṃ
 cāhām tvāyūr idam vādāmi tāj jushasva kṛidbī mā devā-
 vantam || 10 || 31 ||

॥३२॥ त्रातरमिन्द्रमवितामिन्द्रं हवेहवे सुहवं शर्मिन्द्रम् ।
 ह्वयामि शक्रं पुरुभूतमिन्द्रं स्वस्ति नो मघवा धात्विन्द्रः ॥११॥
 इन्द्रः सुत्रामा स्वर्वा अयोभिः समृच्छीको भवतु विश्ववेदाः ।
 बाधतां देवो अभयं कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥१२॥

trātāram indram avitāram indram hāve-have suhāvaṃ
 śūram indram | hvāyāmi śakrām purubhūtām indram svastí
 no maghāva dhātv indrah || 11 || indrah sutrāmā svāvān
 āvobhiḥ sumṛīḥikó bhavatu viśvávedāḥ | bādhatām dvēsho
 ābhayaṃ kṛiṇotu suvīryasya pātayaḥ syāma || 12 ||

O all wise eternal resplendent Lord, may we recline in your gracefully protecting and mighty arms. May you lead us to your spacious abode of light, security, and bliss. 8

O bounteous Lord of hundreds of riches, give us lift in your spacious chariot drawn by two horses. Bring to us the best among all viands. Let not the wealth of any one else subdue us. 9

O resplendent Lord, make me happy, and be pleased to prolong my life. Bless me with knowledge, sharp as a steel blade. Accept my prayers in whatever words I speak. Be pleased by them and grant me your divine protection. 10

At repeated worships, I invoke the resplendent Lord, the preserver, the rescuer, the brave and the one who is easily propitiated. The Lord is invoked by all. May He, the bounteous Lord, bestow prosperity on us. 11

May the protecting opulent Lord shower eternal happiness on us. May He, the all-wise, destroy the evil forces that obstruct our way and thereby give us rest and safety. And may we be the possessors of excellent posterity. 12

तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे साँमनमे स्याम ।
 स सुत्रामा स्ववाँ इन्द्रो अस्मे आगच्छिद्रेपः सनुतर्युयोतु ॥१३॥
 अव त्वे इन्द्र प्रवतो नोमिगिरे ब्रह्माणि नियुतो धवन्ते ।
 उरू न गधः सर्वना पुरुष्यपो गा वज्रिन्युवसे समिन्द्वेव ॥१४॥
 क ई स्तवृत्कः पृणान्को यजाते यदुग्रमिन्मघवा विश्वहोवन्त ।
 पादाविव प्रहरन्नन्यमन्यं कृणोति पूर्वमपरं शचीभिः ॥१५॥

tāsya

vayāṃ sumatau yajñiyasyāpi bhadre saumanasé syama | sá
 sutráma svāvaṃ índro asmé ārac cid dvéshaḥ sanutár yu-
 yotu || 13 || áva tvé índra praváto nómír gíro bráhmāṇi
 niyúto dhavante | urú ná rádhah sávanā purúṇy apó gá
 vajrin yuvase sám indūn || 14 || ká īm stavat káh priṇāt
 kó yajāte yád ugrām ín maghāvā viśváhávet | pádāv iva
 prahárann anyām-anyam kṛiṇóti púrvam áparam śacībhiḥ
 || 15 || 32 ||

॥३३॥

शृण्वे वीर उग्रमुग्रं दमायन्नन्यमन्यमतिनेनीयमानः ।
 एधमानद्विभयस्य गजा चोष्कृयते विश इन्द्रो मनुष्यान् ॥१६॥
 परा पूर्वेषां सख्या वृणक्ति वितर्तुराणो अपरेभिरेति ।
 अनानुभृतीरवधून्वानः पूर्वैरिन्द्रः शृगदस्तर्तरीति ॥१७॥
 रूपंरूपं प्रतिरूपो बभूव तदस्य रूपं प्रतिचक्षणाया ।
 इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयते युक्ता ह्यस्य हरयः शता दश ॥१८॥

śṛiṇvé vīrá ugrām-ugram damāyānn anyām-anyam ati-
 nenīyāmānaḥ | edhamānadvīl ubhāyasya rāja coṣhkūyāte
 víṣa índro manushyān 16 || pára púrveshāṃ sakhyā vṛiṇakti
 vitárturāṇo áparebhir eti | ánanubhūtir avadhūnvānāḥ púr-
 vír índrah śarādas tartariti || 17 || rūpām-rūpam prátirūpo
 babhūva tād aśya rūpām praticākshaṇāya | índro māyābhiḥ
 pururūpa iyate yuktá hy āśya hārayaḥ śatá dáśa || 18 ||

May we continue to enjoy the grace of Him and dwell in His auspicious benevolence. May that helpful and preserver Lord drive from us, even from afar, all those who hate us. 13

O resplendent Lord, our prayers and hymns as well as our expectations haste to you with the speed of torrential waters of a stream, rushing down a slope. O wielder of bolt of justice, you treasure immense wealth, copious libations, milk and the divine elixir around you for distribution. 14

The resplendent Lord is renowned; He humiliates every haughty person and suppresses every arrogant; He is the sovereign of both worlds, and one by one, He favours all His worshippers, whom He calls again and again for encouragement. 15

The resplendent Lord is renowned to humiliate the haughty foe he attends every worshipper turn-by-turn. He is the enemy of the arrogant and is the sovereign ruler of both worlds. He protects men who are faithful to Him. 16

The resplendent Lord does not stick any more to the friendship of those who only in the past have been His devotees; He diverts His favours to the fresh inferiors. Further He shakes off those who neglect His worship, and He abides with them for long long years who serve Him. 17

In every figure of His creation, the resplendent Lord has been the model. This is the only form for us to look on. He moves multiforms by His designs since His motivations, yoked to the universe, are thousands in number. 18

यु॒जा॒नां ह॒रि॒ता र॒थे भू॒रि त्वष्ट्रे॒ह र॑जति ।
 को वि॒श्वाहा॑ द्विष॒तः प॑क्षे आस॒त उ॒तासी॑नेषु सूरिषु ॥१९॥
 अ॒ग॒व्य॒वृ॒ति क्षे॒त्रमा॑गन्म दे॒वा उ॒र्वी स॒ती भूमि॑र॒हृ॒णाभू॑त् ।
 वृ॒हस्प॑ते प्र चि॒कि॒त्स ग॒वि॒ष्टावि॒त्था स॒ते ज॑रित्र इन्द्र प॒न्था॑म् ॥२०॥
 ॥३५॥ दि॒वेदि॒वे स॒दृशी॑रन्यम॒र्धं कृ॑ष्णा अ॒मेध॑दप स॒न्नो जाः ।
 अ॒ह॒न्दा॒सा वृ॒षभो॑ व॒स॒न्यन्तो॒द॒व्रजे॑ व॒र्चि॒नं श॒म्बरं॑ च ॥२१॥
 प्र॒स्तो॒क इ॒न्द्र रा॒ध॑मस्त इन्द्र द॒श को॒शयी॑र्द॒श वा॒जिनो॑ऽदात् ।
 दि॒वोदा॒साद॑तिथि॒ग्वस्य॑ ग॒धः शा॒म्बरं॑ वसु प्रत्य॒ग्रभी॑ष्म ॥२२॥

yujānō haritā rāthe bhūri tvāśṭehā rājati | kō viśvāhā
 dvishatāḥ pāksha āsata utāśimeshu surīṣhu || 19 || agavyūtī
 kshétram āganna devā urvī satī bhūmir aṇhūraṇābhūt |
 brīhaspate prā eikitsā gāvishṭāv itthā satē jaritrā indra
 pānthām || 20 || 35 ||

divé-dive sadṛśīr anyām ārdham kṛishṇā asedhat āpa
 sādmano jāḥ | āhan dāsā vṛishabhō vasnayāntodāvraje var-
 cīnam śambaram ca || 21 || prastokā in nū rādhasas ta in-
 dra dāṣa kōṣayīr dāṣa vājīno 'dāt | dīvodasād atithigvāsya
 rādhaḥ śambarām vāsu prāty agrablīshma || 22 ||

द॒शाश्वा॑न्द॒श को॒शा॒न्द॒श व॒स्त्राधि॑भोजना ।
 द॒शो हिर॑ण्यपिण्डान्दि॒वोदा॒साद॑मानिषम् ॥२३॥
 द॒श र॒थान्प्र॑ष्टिमतः श॒नं गा अ॒र्धर्व॑भ्यः । अ॒श्वथः॑ पा॒यवे॑ऽदात् ॥२४॥
 म॒हि ग॒धो वि॒श्वज॑न्यं द॒धाना॑न्भ॒द्राजान्त्साञ्ज॑यो अ॒भ्यय॑ष्ट ॥२५॥

dāśāśvān

dāṣa kōṣān dāṣa vāstrādhibhojanā | dāṣo hiraṇyapindān dī-
 vodāsād asānisham || 23 || dāṣa rāthān prāśṭimataḥ śatām
 gā ātharvabhyah | aśvathāḥ payāve 'dat || 24 || māhi rādho
 viśvājanyam dādhanan bharādvājān sārṇjayō abhy āyashta
 || 25 || 34 ||

With motivations yoked to His chariot, the divine architect shines here in numerous ways. Who else, so governing daily amongst His worshippers, could be their protector against adversaries ? 19

We enter the life-desert, where there is not a single footprint of the missing cattle. This vast earth has become the saviour of murderers as if. May the Lord of vast knowledge direct us who have gone astray, but are in search for the lost cattle. 20

Becoming manifest in his own abode, the sun drives, day by day, the dark glooms for the purpose of clear visibility. This showerer of rain has slain the demons of lightning and clouds on the land of waters. 21

The chief of the ceremony has given to your priest, O resplendent Lord, ten purses of gold and ten transports and we have accepted this gift from the public treasury officer, taken from the spoil snatched by our caretaker from the wicked persons. 22

From the public treasury officer, we have received ten vehicles, ten purses of coins, garments, ample food, and ten lumps of gold. 23

The chief of the Trust has given to the civic guards ten vehicles with extra horses, and to the preceptors a hundred cows. 24

The learned and wise men honour the recipients of noble gifts and bounties who accept such great wealth for the good of all men. 25

॥३५॥

वनस्पते वीद्वङ्गो हि भूया अस्मत्सखा प्रतरणः सुवीरः ।
 गोभिः सन्नद्धो अग्निं वीलयस्वास्थाना ते जयन्तु जेत्वानि ॥२६॥
 दिवस्पृथिव्याः पर्योज उद्धृतं वनस्पतिभ्यः पर्याभृतं महः ।
 अपामोज्झातं परि गोभिगवृतमिन्द्रस्य वज्रं हविषा रथं यज ॥२७॥
 इन्द्रस्य वज्रो मरुतामनीकं मित्रस्य गर्भो वरेणस्य नाभिः ।
 सेमां नो हव्यदाति जुषाणो देव रथं प्रति हव्या गृभाय ॥२८॥

vānaspate vidvāṅgo hí bhūyá asmātsakhā pratāraṇaḥ su-
 víraḥ | góbbhiḥ sámnaddho asi viláyasvāsthātā te jayatu
 jétvāni || 26 || divás prithivyāḥ páry ója údbhṛitaṁ vānas-
 pátibhyaḥ páry ábbhṛitaṁ sáhaḥ | apām ojmánam pári gó-
 bhir ávṛitaṁ índrasya vājraṁ havíṣhā ráthaṁ yaja || 27 ||
 índrasya vājro marútām ánikam mitrásya gárbho vāruṇa-
 sya nábbhiḥ | sémánā no havyádātiṁ juṣhāṇó déva ratha
 práti havyá gṛibhāya || 28 ||

उप आस्य पृथिवीमुत यां पुत्रा ते मनुतां विप्रितं जगत् ।
 स दुन्दुभे सज्जिन्द्रेण देवेर्दृगद्वीयो अप सध शत्रुन ॥२९॥
 आ केन्दय बलमोजो न आ धा नि प्रनिहि दुग्नि वाथमानः ।
 अप प्रोथ दुन्दुभे दुच्छुता इत इन्द्रस्य मुष्टिर्गमि वीलयस्य ॥३०॥
 आमृज प्रत्यावर्तयिमाः केतुमदुन्दुभिर्वीवदिति ।
 समश्वपर्णाश्चरन्ति नो नरोऽस्माकमिन्द्र रथिनो जयन्तु ॥३१॥

úpa śvasaya prithivīm utá
 dyám purutrā te manutām víshthitaṁ jāgat | sá dundubhe
 sajúr índreṇa devaír dūrād dāvīyo ápa sedha śātrun || 29 :
 á krandaya bálam ójo na á dhā ní shṭanihi duritá bádha-
 mānaḥ | ápa protha dundubhe duchúnā itá índrasya mush-
 tīr asi viláyasva || 30 || ámūr aja pratyávartayemāḥ ketumád
 dundubhír vāvaditi | sám áśvaparnāḥ cāraṇti no nāro śmā-
 kam indra rathíno jayantu || 31 || 35 ||

May the chariot made of strong wood be wholesome; may it be our friend; our protector, and manned by brave men. May it show forth its strength, compact with the straps of leather and let its rider be victorious in the battle. 26

Show full respect to the chariot replete with synthesis of basic elements of heaven and earth—the divine extracted essence of the forest wood. It possesses the velocity of waters, and is encompassed with the cow-hide and the thunderbolt. 27

O all pervading Lord of the celestial chariot, your vehicle is as powerful as the bolt of justice of the resplendent Lord. It is the precursor of vital principles, and is as vast as our ocean. It is bright as sunrays. May you accept it offered with prayers and oblation. 28

O war drums, fill with your thumping sound the earth and heaven. Let all things, movable or stationary be aware of it. May you associated with the resplendent Lord and Nature's forces drive all malign elements far from us. 29

May (O drum) you sound loud and animate our vigour and enthusiasm. May you thunder aloud and scare away malignant powers. Please repel, O drum, those who take delight in harming us. You, being the fist of the divines, show your firmness. 30

O resplendent Lord, the drum sounds repeatedly as a signal. May you recover the lost cattle of wisdom and bring it back here. Our leaders mounted, as if, on speedy chariot assemble. Let our car-borne fighting faculties against vice and neñcience be triumphant. 31

(४८) अष्टचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-२२) द्वाविंशत्युचम्यास्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यः शंयुक्तेषु । (१-१०) प्रथमादिदशर्चाभिः ।
 (११-१५, २०-२१) एकादश्यादिपञ्चानां विद्येकविद्योश्च मरुतः [(१३-१५) त्रयोदश्यादि-
 नृचस्य लिङ्गोक्ता वा] . (१६-१७) षोडश्यादिचतसृणां पूषा, (२२) द्वाविंश्याश्च यावाभूमी वा पृथिवी
 देवताः । (१-१२) प्रथमादिद्वादशर्चां प्रगाथः [(१. ३. ५, ७) प्रथमातृतीयापञ्चमीनवमीनां बृहती,
 (२. ४, १०, १२) द्वितीयाचतुर्थीदशमीद्वादशीनां सप्तोबृहती, (६. ८) षष्ठ्यष्ट्योमहात्मनो-
 बृहती, (७) समस्या महाबृहती, (११) एकादश्याश्च ककुष] . (१३, १८) त्रयोदश्याष्टादश्याः
 पूर उष्णिक् . (१४, १७-२०) चतुर्दश्येकोनविंशिविंशतीनां बृहती, (१५) पञ्चदश्या अनि-
 जगती, (१६) षोडश्याः ककुष . (१७) सप्तदश्याः सप्तोबृहती, (२१) एकविंश्या
 यवमस्या महाबृहती, (२२) द्वाविंश्याश्चानुष्टुप छन्दांसि ॥

॥१॥

यज्ञायज्ञा वो अमये गिरगिरि च दक्षसे ।
 प्रप्र वयममृतं जातवेदसं प्रियं मित्रं न शंसिषम् ॥१॥
 ऊर्जो नपातं स हिनायमस्मयुदाशिम हव्यदातये ।
 भुवद्वाजेव्यवित्ता भुवद्दध उत त्राता तनूनाम् ॥२॥

48.

Yajñā-yajña vo agnāye girā-gira ca dakshase | prā pra
 vayām anṛitam jātāvedasam priyām mitrām nā śaṁsiṣham
 || 1 || ūrjō nāpātam sā hināyām asmayūr dāsema havyāda-
 taye | bhūvad vājeshv avitā bhūvad vridhā utā trātā tanū-
 nām || 2 ||

वृषा ह्यग्ने अजगे महान्विभास्यर्चिषा ।
 अजस्त्रेण शोचिषा शोशुचच्छुचे सुदीतिभिः सु दीदिहि ॥३॥
 महो देवान्यजसि यक्ष्यानुषक्तव कत्वोत दुंसना ।
 अर्वाचः सीं कृणुह्यग्नेऽवमे गस्व वाजोत वैस्व ॥४॥
 यमापो अद्रयो वना गर्भमृतस्य पिप्रति ।
 सहसा यो मथितो जायते नृभिः पृथिव्या अधि सान्वि ॥५॥

vṛṣha hy āgne ajāro mahān vibhāsy arcisha |
 ājasreṇa śociśhā śośueac chuce suditībhiḥ sū dīdihī || 3 ||
 mahó devān yājasi yākshy ānushák táva krátvotá daṁsāna
 arvācaḥ sīm kṛiṇuhy agné 'vase rāsva vājotá vaṁsya || 4 ||
 yām āpo ádrayo vānā gárbbham rītāsya píprati | sáhasā yó
 mathitó jāyate nṛibhiḥ prithivyā ádhi sánavi || 5 ||

At every benevolent work glorify adorable Lord with reiterated eulogies to obtain strength. May we glorify Him, the immortal, the cognizant of all that exists, as our dear friend. 1

He is source of strength and propitious to us. Let us offer our oblations, for He is the conveyor of them. May He be our defender in our life-struggles. May He be our benefactor and the saviour of our lives. 2

O adorable Lord, you shine forth with light. You are showerer of blessings, and never changed by time. May you blazing with unfading lustre shine forth with glorious rays. 3

You, O fire-divine, honour powerful Nature's bounties. Bring them without delay by your wisdom and your wondrous power. Make them turn hither for our salvation. May you present them the sacrificial food and partake of it yourself. 4

You, O fire-divine, are the one whom the waters, the mountains, and the forests nourish, as the embryo of eternal law and whom the worshippers bring to manifest on the highest place of earth by their strength and persistent efforts, as if by churning. 5

॥२॥ आ यः प॒प्रा॒न॒ भानु॒ना रोद॑मी उ॒भे धृ॒मेन॑ धावते दि॒वि ;
 ति॒रस्त॑मो द॒द॒श उ॒र्म्या॒स्वा श्या॒वास्त्वरु॑षो वृषा श्या॒वा अ॒रुषो॑ वृषा ॥६॥
 बृ॒हद्भि॒रग्ने अ॒र्चिभिः॑ शु॒क्रेण॑ दे॒व शोचि॑षा ।
 भ॒रद्भ॒जि म॑मिधा॒नो य॑विष्ठ॒ रेव॑न्नः शु॒क्र दी॑दिहि द्यु॒मत्पा॑वक दी॒दिहि ॥७॥
 वि॒श्वा॒मां गृ॒हप॑तिर्वि॒शाम॑सि त्व॒मग्ने॑ मा॒नुषी॑णाम् ।
 श॒नं पृ॑भिर्य॒विष्ठ पा॒ह्यंह॑सः म॒मेद्धार॑ श॒नं हि॒माः स्तो॒तृभ्यो॑ ये च द॑दति ॥८॥

á yáh papraú bhānúnā ródasī ubhé dhūména dhavate
 divi | tirás támo dadṛṣa ūrmyāsv á śyāvāsv arushó vṛṣhā
 śyāvā arushó vṛṣhā || 6 || bṛhādbhir agne arcibhiḥ śukreṇa
 deva śocīṣhā | bharādvāje samidhānō yavishṭhya revān naḥ
 śukra dīdihi dyumát pāvaka dīdihi || 7 || vīśvāsāṃ grīhāpa-
 tir viśām āsi tvām agne mánushīṇām | śatām pūrbhīr ya-
 vishṭha pāhy ānhasaḥ sameddhāraṃ śatām hīmā stotṛi-
 bhyo yé ca dádati || 8 ||

त्वं न॑श्चि॒त्र उ॒त्या व॑सो राधाँसि चोद॑य ।
 अ॒स्य रा॒यस्त्व॑म॒ग्ने र॒थीर॑सि वि॒दा गा॒धं तु॒चे तु नः॑ ॥९॥
 प॒रि॒ तो॒कं त॑नयं प॒रु॒भिष्ट॑मद॒व्यैर॑प्रयु॒त्वभिः॑ ।
 अ॒ग्ने हे॒ळाँसि॑ दै॒व्या यु॒याधि॑ नोऽदे॒वानि॑ ह्व॒राँसि च॑ ॥१०॥

tvām naṣ citrá ūtyā vāso rādhañsi
 codaya | asyā rāyās tvām agne rathīr asi vidā gādhām
 tucé tú naḥ || 9 || pārshi tokām tānayam partrībhiḥ tvām
 ādabdhair āprayutvabhiḥ | āgne hēlāñsi daīvyā yuyodhi nō
 'devāni hvārañsi ca || 10 || 2 |

O fire-divine, most youthful, you are the one that fills both heaven and earth with pure brilliancy, and mounts with smoke into the sky. Your radiance is beheld in the dark nights, dispersing the gloom. With strength you shine in the darksome nights. Shine with your strength. 6

O divine, ever-young, resplendent Lord, when kindled by the bearers of wisdom, you shine with many radiant attributes and pure radiance. O resplendent purifier, conferring riches upon us, may you shine. 7

O adorable supreme, you are the Lord of our households and the Lord of entire human race. May you, when kindled, protect me, O ever-young fire-divine, with hundred defences against iniquity. May you grant a hundred winters to me as well as to those, who liberally give to the singers of your glory. 8

O wonderful Lord, giver of homes and shelter, encourage us by your protection, and by rewarding riches. You are the conveyer, O adorable Lord, of earthly wealth; may you quickly bestow safety to our children. 9

You protect our sons and grandsons with effective, never failing defences. May you remove far from us celestial wrath and malevolence of faithless men. 10

॥३॥ आ संवायः सवर्द्धा धेनुमजध्वमुप नव्यसा वचः । मृजध्वमनपस्फुराम् ॥११॥
 या शर्धाय मारुताय स्वभानवे श्रवोऽमृत्यु धुक्षत ।
 या मृळीके मरुतां तुराणां या मुञ्जैर्वयावरी ॥१२॥
 भग्द्वाजायाव धुक्षत द्विता । धेनुं च विश्वदेहसमिधं च विश्वभोजसम् ॥१३॥

á sakhāyaḥ sabardúghām dhenúm ajadhvam úpa nāv-
 yasā vácaḥ | srijádhvam ánapasphurām || 11 || yá śárdhāya
 mārutāya svábhānave śrávo 'mṛityu dhúkshata | yá mṛīliké
 marútām turāṇām yá sumnaír evayāvarī ' | 12 | bharádvā-
 jayāva dhukshata dvitá | dhenúm ca viṣvádohasam íṣham
 ca viṣvábhojasam ' | 13 |

ते व इन्द्रं न सुक्रतुं वरुणमिव मायिनम् ।
 अर्यमणं न मन्द्रं सृष्टभोजसं विष्णुं न स्तुष आदिशे ॥१४॥
 त्वेष शर्धो न मारुतं तुविष्वप्यनर्वाणं पृषणं सं यथा ज्ञता ।
 सं सहस्रा कारिष्वर्चणिभ्य आ विर्गच्छहा वस् करत्सुवेदा नो वस् करत् ॥१५॥
 आ मा पृषन्नप द्रव शंसिषं नु ते अपिकर्ण आघृणे । अघा अर्यो अरतयः ॥१६॥

tām va índraṁ ná sukrátuṁ váru-
 ṇam íva māyīnam | ariyamāṇaṁ ná mandráṁ śṛiprábhōja-
 saṁ víṣṇuṁ ná stūsha ādiṣe || 14 || tveshām śárdho ná
 mārutam tuviṣhvāṇy anarvāṇaṁ pūṣhāṇaṁ saṁ yáthā ṣatá |
 sām sahásra kārishac carshanībhya áñ avír gulhá vāsū ka-
 rat suvéda no vāsu karat ' | 15 | á ma pūṣham úpa drava
 śánsisham nú te apikarná aghṛiṇe | aghá ariyo árātayaḥ
 ' | 16 | a'

Admire O friends, the knowledge-imparting divine speech through your newly composed songs and let the language be freely enriched. 11

You, the divine speech, are the one, that yields nourishment to the powerful self-enlightened band of men. You are the one, that is always anxious to gratify dynamic men. You are the one, that traverses the sky in splendour, shedding delight. 12

May you milk out for the man of knowledge twofold blessings; the divine speech which furnishes the milk of wisdom, to the universe, and the richness of ideas which is food for all. 13

I praise you, O vital elements, for the distribution of wealth; you are achiever of great deeds like the resplendent one, sagacious like a virtuous, adorable as a man of justice, and munificent as one all-pervading. 14

I now, glorify the brilliant vigour of the troops of cloud-bearing winds, who are loud-sounding, irresistible, cherishing, whereby hundred and thousands of treasures are bestowed collectively upon men. May that troop make hidden wealth manifest; may it render the wealth easily accessible to us. 15

Hasten to me, O provider of nourishment; O radiant divine Lord. May you repel all deadly assailing adversaries. I whisper my praises at your close proximity. 16

॥५॥ मा काकुम्बीरमुद्धतो वनस्पतिमशस्तीर्वि हि नीनशः ।
 मोत मगे अह एवा चन ग्रीवा आदधते वेः ॥१७॥
 इतेरिव तेऽवृकमस्तु सख्यम् । अच्छिद्रस्य दधन्वतः सुपूर्णस्य दधन्वतः ॥१८॥
 पुगे हि मत्येगमि समो देवेभ्यस्तु श्रिया ।
 अभिरव्यः पृषन्पृतेनामु तस्त्वमवा नूतं यथा पुगे ॥१९॥

mā kakambīram úd vṛiho vānaspātim āśastīr ví hí ní-
 naṣaḥ | móta sūro āha evā canā grīvā ādādhatē vēḥ || 17 ||
 drīter iva te 'vṛikām astu sakhyām | āchidrasya dadhanvā-
 taḥ sūpūrṇasya dadhanvātaḥ || 18 || paró hí mártyaír āsi
 samó devaír utá śriyā | abhí khyah- pūshan pṛitanāsu nas
 tvām āvā nūnām yāthā purā || 19 ||

वामी वामस्य धृत्यः प्रणीतिरस्तु मृता ।
 देवस्य वा मरुतो मर्त्यस्य वेजानस्य प्रयज्यवः ॥२०॥
 सद्यश्चिद्यस्य चर्कतिः परि द्यां देवो नेति सूर्यः ।
 त्वेष शवो दधिरे नाम युजियं मरुतो वृत्रहं शवो ज्येष्ठं वृत्रहं शवः ॥२१॥
 सकृद् द्यायजयत सकृद्भूमिरजायत ।
 पृथ्व्या दुग्धं सकृत्पयस्तदन्यो नानु जायते ॥२२॥

vāmī vāmāsya dhūta-
 yaḥ prāṇitir āstu sūnṛitā | devāsya vā maruto mártasya
 vejānāsya prayajyavaḥ || 20 || sadyāś cid yāsya carkṛitīḥ
 pāri dyām devó naīti sūryaḥ | tveshām śavo dadhire nāma
 yajñīyam marúto vṛitrahām śavo jyēśthītham vṛitrahām śa-
 vaḥ || 21 || sakṛíd dha dyaúr ajāyata sakṛíd bhūmír ajā-
 yata | pṛiṣṇyā dugdhām sakṛit páyas tát anyó nānu jāyate
 || 22 || * ||

O provider of nourishment, may you not let any one uproot the forest trees, with host of crows and other birds on them. May you utterly destroy those who are my revilers. Let not the adversary ensnare me; as a hunter sets snares for birds. 17

May your friendship be unbroken, like a flawless skin forming a surface of curds. 18

O the provider of nourishment, supreme are you above mortals. You are equal in glory to the immortal divines. Therefore O Lord, regard us favourably in battles; defend us now as you have been defending others formerly. 19

O winds divine, impetuous, performer of admirable acts, widely admired, may your excellent, pleasant and truthful sound be our guide to desirable wealth of Nature's bounties and the mortals who admire you. 20

They are the ones whose glory spreads quickly round the heavens, like the light of the divine sun. These thunder-bearing winds possess brilliance and strength that humiliates and destroys the darkness and is adorable and most excellent. 21

Once, indeed, once the heaven was generated; once only once, was the earth formed; once only were the creative elements of heaven and earth milked; no second after this is born thus (in the present creation). 22

(२०) एकानपञ्चाश सप्तम

(१-१०) पञ्चदशवर्ग्याय सप्तम्य भागद्वारा ऋजिश्वा ऋषि । विधे देवा देवता । (११-१२) प्रथमादि चतुर्दशवा विष्णवे । (१३-१४) पञ्चदश्याश्च शक्नी उन्धर्मा ॥

॥५॥

स्तुये जनं सुव्रतं नव्यसीभिर्गीभिर्मित्रावरुणा सुस्रयन्ता ।
 त आ गमन्तु ते इह श्रुवन्तु सुक्षत्रामो वरुणो मित्रो अग्निः ॥१॥
 विशोविश इदमध्वरेष्वदत्तकनुमर्ति युवत्योः ।
 दिवः शिशुं सहस्रः सृनुमग्निं यज्ञस्य केतुमरुपं यज्ञस्ये ॥२॥
 अरुषस्य दुहितरा विरूपे स्तुभिर्गन्या पिपिशा सरो अन्या ।
 मिथस्तुरा विचरन्ती पावके मन्म श्रुतं नक्षत ऋच्यमाने ॥३॥

49.

Stushé jānaṃ suvratāṃ nāvyaśibhir gīrbhīr mitrávárūṇā
 sumnayāntā | tā ā gamantu tā ihá śruvantu sukshatrāso
 várūṇo mitró agniḥ || 1 || viśó-ṽiśa ídyam adhvareśhv ádriṣ-
 takratum aratīm yuvatyóḥ | diváh śiśum sáhasaḥ sūnúm
 agnīm yajñásya ketúm arushám yájadhyai || 2 || arushásya
 duhitārā vírūpe strībhīr anyā pipiśe sūro anyā | mithastūrā
 vicārantī pāvaké mánma śrutām nakshata ricyámāne || 3 ||

प्र वायुमच्छा बृहती मनीषा बृहद्रथि विश्ववारं गृध्रप्राप्त ।
 द्युतद्यामा नियुतः पत्यमानः कविः कविमियक्षसि प्रयज्यो ॥१॥
 स मे वपुश्छदयदश्चिन्तोयौ गथो विरुक्मान्मनसा युजानः ।
 येन नरा नामन्येष्वर्थ्ये वृत्तिर्याथस्तनेयायु त्मने च ॥२॥

॥६॥

पर्जन्यवाता वृषभा पृथिव्याः पुगीपाणि जिन्यन्तमप्यानि ।
 मत्यश्नुतः कवयो यस्य गीभिर्जगतः स्यात्तर्जगदा ऋणुश्चम ॥३॥

prá vāyúm áchā bṛihatī manīshā bṛihádrayim viśvávāraṃ
 rathapráṇi | dyutádyamā niyútaḥ pátyamānaḥ kavīḥ kavīm
 iyakshasi prayajyo || 4 || sá me vápuḥ chadayad aśvínor yó
 rátho virúkmān mánasā yujānáh | yéna narā nāsatyeshayá-
 dhyai vartír yāthás tánayāya tmāne ca || 5 || 5 ||

párjanyaavāta vṛishabhā pṛithivyāḥ pūriśbhāṇi jinvatam
 ápyāni | sátyasrutah kavayo yásya gīrbhīr jágata sthatar
 jágad ā kṛiṇudhvam || 6 ||

In these new hymns I express my admiration of the man who is an observant of his duty, and also all glories to the beneficent cosmic forces of light and warmth. May they, the mighty ones, the sun, the ocean and the terrestrial fire come to bless our worship, and listen to our praises. 1

I inspire the worshipper to extol the adorable fire-divine, whose every act is free from arrogance, and who is worthy of adoration on all auspicious occasions of every man. He is the son of young parents (heaven and earth), the child of heaven, the source of strength, and a brilliant red banner of universal cosmic sacrifice. 2

May the two daughters of various forms, of whom one (the moon) glitters with stars, the other is the bright sun, mutually opposed, proceeding diversely, purifying all things, and worthy of our laudation, be pleased by the praise, they hear from us. 3

May our earnest praise proceed to pay tribute to the Lord of vital wind, the possessor of vast riches, loved by all, filler of its chariot and most wealthy. May this most adorable Lord of harnessed horses, promptly show favour to his adorer. 4

May that splendid cosmic chariot of twin-divines, harnessed at mere thought, envelop my soul and body with radiance. O ever-true promoters of sacred works, you grace the home of the leading worshipper with your presence to give strengthening food to us and our children. 5

O cloud-bearing winds, showerers of rain, may you send all available waters from firmament. O sagacious vital principles, listeners of eulogies, sustainers of the world, may you multiply the moveable wealth of your praisers. 6

पावीरवी कन्या चित्रायुः सरस्वती वीरपत्नी धियं धात ।
 ग्राभर्गच्छिद्रे अरणं सजोषा दुग्धर्षं गृणते अमं यमत् ॥७॥
 पथस्पर्धः परिपति वचस्या कामेन कृतो अभ्यानर्कम् ।
 स नो गमच्छुद्धश्चन्द्राद्या धियैधियं सीपधाति प्र पुषा ॥८॥
 प्रथमभाजं यजामै वयोधां मुपाणि देवं मुगभस्तिमृभ्यम् ।
 होता यक्षयजतं पुस्त्यानामग्निस्त्वष्टारं मुहवै विभावो ॥९॥

pāvīravī kanyā citráyuh śarasvatī
 vīrāpatnī dhīyaṃ dhāt | gnābhir āchidraṃ śaraṇām sajōshā
 durādhārshaṃ grīnaté śarma yaṁsat || 7 || pathās-pathaḥ pá-
 ripatiṃ vacasyā kāmēna kṛitó abhy ānaḥ arkām | sá no rā-
 sac churúdhāṣ candrágrā dhīyaṃ-dhiyaṃ sīshadhāti prá
 pūshā || 8 || prathamabhājāṃ yaśāsaṃ vayodhām supāṇīm
 devām sugābhastim řibhvaṃ | hótā yakshad yajatām pa-
 styānām agnīś tvāshtāraṃ suhāvaṃ vibhāvā || 9 ||

भुवनस्य पितरं गीर्भिर्गभी रुद्रं दिवा वृथया रुद्रमक्तो ।
 बृहन्तमृत्वमजरं मुपुन्नमृध्वयुवेम क्विन्नपितामः ॥१०॥
 ॥७॥ आ युवानः कवयो यज्ञियामो मरुतो गन्त गृणतो वरम्याम ।
 अचित्रं चिद्धि जिन्यथा वृधन्त इत्या नश्नन्तो नरो अङ्गिरस्वत् ॥११॥
 प्र वीरय प्र तवसे तुगयाजो यूथेये पशुर्गश्मस्तम् ।
 स पिम्पृशति तन्वि श्रुतस्य स्तुभिर्न नाकं वचनस्य विपः ॥१२॥

bhúvana-
 sya pitāraṃ gīrbhīr ābhī rudrāṃ dívā vardhāyā rudrāṃ
 aktaū | bṛihāntaṃ řishvām ajāraṃ sushumnām řidhag ghu-
 vema kavīneshitāsah || 10 || ७ ||

á yuvānaḥ kavayo yajñiyāso māruto gantā grīnató va-
 rasyām | acitrām cid dhī jīnvathā vṛidhānta itthā nākshanto
 naro āngirasvāt || 11 || prá vīráya prá tavāśc turáyājā yū-
 thēva paśurákshir āstam | sá piśpṛīṣati tanvi śrutāsya śtrī-
 bhir ná nákaṃ vacanāsya vípaḥ || 12 ||

May the purifying, amiable and graceful divine speech, the damsel of brave, lord of heaven, bless our pious rite; may she, together with all dearest associates of Nature's bounties ; be well-pleased, and bestow upon her devotee comfortable home, flawless and impenetrable to wind and rain, and grant him felicity. 7

May the worshipper, inspired by expectation of obtaining rewards, approach with praise the adorable provider of food, the guardian of one and every path. May He grant us weapons provided with penetrating golden arrow-heads. May the provider of nutritions make our intellects effective. 8

May the enkindled fire-divine, glorious, the invoker of Nature's bounties, bring for worship the architect of universe, the first maker of forms, the giver of life-span and liberal donor and acceptor like hands. He is worthy of adoration by householders and easy to be invoked. 9

With these hymns, we exalt the breath-divine by day, the breath-divine by night. Inspired by the poet sages, we invoke Him, the mighty, the blissful, undecaying, endowed with felicity, and the source of prosperity. 10

O ever-youthful, wise and adorable wind-divine, may you please come to your admirer and inspire the leading priests. Please spread through the firmament, like rays of light, and refresh the desert with rain. 11

I admire the valiant, powerful band of clouds, swift-moving ; swift like herdsman who drives his herd to the stall. May this band of clouds be adorned with the symphony of pious worshippers, just as the firmament is studded with the galaxy of stars. 12

यो रजांसि विममे पार्थिवानि त्रिश्चिद्विष्णुर्मनेव वाश्रिताय ।
 तस्य ते शर्मन्नुपदद्यमानं गया मदेम तन्वांश्च तनां च ॥१३॥
 तन्नोऽर्हिवृन्भ्यो अद्विर्गैस्तत्पर्वतस्तत्सविता चनो धात ।
 तदोषधीभिर्गभि गतिपाचो भगः पुर्गन्विजिन्वतु प्र गये ॥१४॥
 नृ नो गयि रथ्यं चर्षणिप्रां पुर्वीरं मह क्रतस्य गोपाम ।
 अथ दानाजं येन जनान्गमृधो अदेवीर्गभि च क्रमाम विश आदेवीर्भ्यः श्रवाम ॥१५॥

yó rájānsi vimamé
 páarthivāni triṣ cid víshṇur mánave badhitāya | tāsya te
 śármann upadadyámāne rāyá madema tanvā tánā ca || 13 ||
 tán nó 'hir budhnyò adbhír arkaís tát párvatas tát savitá
 cáno dhāt | tát óshadhībhir abhí rātisháco bhágaḥ púramdhir
 jinvatu prá rāyé || 14 || nú no rayīm rathyam carshaṇiprām
 puruvíram mahá ṛitāsya gopām | ksháyam dātājāram yéna
 jánān spridho ádevīr abhí ca krámāma víṣa ádevīr abhy
 àśnāvāma || 15 || १ ||

(१५२) पञ्चाशो मन्त्रः

(१-१५२) पञ्चदशचरयस्य मन्त्रस्य सप्तद्विज क्रतिश्च क्रतिः । विंशे देवा देवताः । त्रिषुप उष्ट्रः ॥

॥१॥ हवे यो देवमदिति नमोभिर्मृच्छिकाय वरेण मित्रमग्निम् ।
 अभिक्षदामर्यमणं मुधेवं वातन्देवान्मवितां भगं च ॥१॥
 मुज्योतिषः सूर्य दक्षपितृननागाम्ये सुमहो वीहि देवान् ।
 द्विजन्मानो य क्रतुमापः सत्याः स्वर्वन्तो यजता अग्निजिह्वाः ॥२॥

Huvé yo devīm áditim námobhir mṛīkāya vāruṇam
 mitrām agnīm | abhikshadām aryamānam suśevam tratrīm
 devān savitāram bhágam ca || 1 || sujyótishah sūrya dá-
 kshapitrīm anāgāstvé sumaho vihi devān | dvijānmāno yá
 ṛitasāpaḥ satyāḥ svārvanto yajatá agnijihvāḥ || 2 ||

O all pervading Lord, may we be happy in a home, in riches, in person, and in children, bestowed upon us by you. You measure out all the terrestrial regions in three steps, and guard mankind from the calumny of the forces of darkness. 13

Sweet be the song of mine to the cloud of the midspace, the mountains, the sun, floods, and lightning. Sweet be the plants to Nature's bounties, which accept oblations. May the all-wise, gracious Lord be propitious to us for the acquirement of riches. 14

Grant us, O universal Nature's bounties, riches consisting of vehicles, numerous help-mates, many offsprings, wealth for providing efficiency to our solemn ceremonies, and a lasting home, free from decay, wherewith we may overcome malevolent and unrighteous people and afford support to those to whom the supreme Lord is gracious. 15

50

I invoke with adoration, the Lord who is infinite, virtuous, friendly, guide, judicious, the overcomer of adversaries, worthy of praise, and source of creative genius, and the gracious. I invoke all protective powers also for felicity and happiness. 1

O radiant source of all illuminations, may you render the luminous cosmic powers of divine origin, kind and tender towards us. They are twice-born (once in the space, and secondly on the earth), desirous of worship, observants of truth, possessors of wealth and worthy of honour. Their tongue is like the flames of fire. 2

उत यावापृथिवी क्षत्रमुरु बृहद्रोदसी अरणं सुषुम्ने ।
 महस्करथो वरिवो यथा नोऽस्मे क्षयाय धिषणे अनेहः ॥३॥
 आ नो रुद्रस्य सूनवो नमन्तामद्या हृतामो वसवोऽश्रुष्टाः ।
 यदीमर्भे महति वा हितामो वाधे मरुतो अह्नाम देवान् ॥४॥
 मिम्यक्ष येषु रोदसी नु देवी मिपक्ति पृषा अभ्यर्धयज्या ।
 श्रुत्वा हवै मरुतो यद्धे याथ भूमा रेजन्ते अध्वनि प्रविक्ते ॥५॥

utá dyā-
vāprithivī kshatrām urú bṛihád rodasī śaraṇām sushumne |
 mahás karatho várivo yáthā no 'smé ksháyāya dhishane
 aneháh || 3 || á no rudrásya sūnávo namantām adyá hūtáso
 vásavó 'dhrishtëh | yád im árbbhe mahatí vā hitáso bādhé
 marúto áhvāma devān || 4 || mīmýaksha yéshu rodasí nú
 deví síshakti pūshá abhyardhayájvā | śrutvá hávam maruto
 yád dha yáthā bhúmā rejante ádhvani právikte || 5 || ॥

॥०॥

अभि त्यं वीरं गिर्वणममर्चेन्द्रं ब्रह्मणा जरितनवेन ।
 श्रवदिद्वमुप च स्तवानो गमद्वाजां उप महो गृणानः ॥६॥
 ओमानमापो मानुषीरमृक्तं धाते तोकाय तनयाय शं योः ।
 यूयं हि एता भिषजो मातृतामा विश्वस्य स्यानुर्जगतो जनित्रीः ॥७॥

abhi tyām vīraṁ gīrvaṇasam arcēndram bráhmaṇā jari-
 tar návena | śrávad íd dhávam úpa ca stávāno rásad vá-
 jāñ úpa mahó gṛiṇānáḥ || 6 || omānam āpo mānushīr āmṛik-
 taṁ dbáta tokāya tánayāya śam yóḥ | yūyām hí śhthá
 bhishájō mātrítamā víśvasya sthātúr jāgato jānitriḥ || 7 ||

May you, O mighty heaven and earth, provide us strength and spacious habitation for our comfort. May you bless us so that immense wealth becomes ours. May you, O beneficent powers, keep sinful tendencies away from us. 3

May the offsprings of cosmic vitality, granters of dwellings, invincible, invoked on this occasion lovingly bend down to lift us up. Hence, we call upon the divine vital principles, so that they become our helpers in difficulty, great or small. 4

They are the ones, with whom the divine powers of heaven and earth are associated and whom the granter of nourishment, the granter of prosperity, honours. When O cloud-bearing winds, on our invocation, you come hither, then on your diverse paths, all beings tremble. 5

O worshipper, may you glorify that supreme resplendent Lord, with a new hymn, who is worthy of adoration. May He, so glorified, hear our invocation. May He, so lauded, bestow upon us abundant nourishment. 6

O waters, friendly to mankind, may you unceasingly provide life-preserving food for the perpetuation of our sons and grandsons. May you grant us security and cast off all evils from us. Verily, you are more than motherly physicians to us, you are the father of the stationary and moveable creation. 7

आ नो देवः सविता त्रायमाणो हिरण्यपाणिर्यजतो जगम्यात् ।
 यो दत्रवाँ उपमो न प्रतीकं व्यूर्णते दाशुषे वार्याणि ॥८॥
 उत त्वं मृतो महसो नो अद्या देवाँ अस्मिन्नध्वे ववृत्याः ।
 म्यामहं ते मदमिष्टानो तव म्यामग्नेऽवमा सुवीरः ॥९॥
 उत त्या मे हवमा जग्म्यातं नामत्या श्रीभिर्युवमङ्ग विप्रा ।
 अत्रि न महस्तमसोऽमुमुक्तं त्वृतं नरा दुरितादभीके ॥१०॥
 ते नो रायो द्युमतो वाजवतो दातारो भूत न्वतः पुरुक्षोः ।
 दशम्यन्तो दिव्याः पार्थिवामो गोजाता अप्या मृळता च देवाः ॥११॥

॥२०॥

á

no deváh savitá tráyamāṇo hīraṇyapāṇir yajató jagamyāt |
 yó dátravāṇ uśhásō ná prátikam vyūrṇuté dāśuṣhe vāryāṇi
 || 8 || utá tvām sūno sahaso no adyā devāṇ asmīn adhvaré
 vavṛityāḥ | syām ahām te sādām íd rataú táva syām agné
 'vasā suvírah || 9 || utá tyá me hávam á jagmyatam nása-
 tyā dhībhir yuvām aṅgá viprā | átriṃ ná mahás tāmaso
 'mumuktaṃ túrvataṃ narā duritád abhíke || 10 || १॥

té no rāyó dyumáto vājavato dātáro bhūta nṛivátah
 purukshóḥ | daśasyānto divyāḥ párthivāso gójatā ápya mṛi-
 látā ca devāḥ || 11 ||

ते नो रुद्रः सरस्वती सजोषा मीळहुष्मन्तो विष्णुर्मृळन्तु वायुः ।
 ऋमुक्षा वाजो दैव्यो विधाता पर्जन्यावातो पिप्यतामिषं नः ॥१२॥
 उत स्य देवः सविता भगो नोऽपां नपादवतु दानु पप्रिः ।
 त्वष्टा देवेभिर्जनिभिः सजोषा द्यौर्देवेभिः पृथिवी समुद्रेः ॥१३॥

té no rudrah sárasvati sajóshā mīlhuśh-
 manto viśṇur mṛilantu vāyúḥ | ṛibhukshá vájo daivyo vi-
 dhātá parjanyaavatā pipyatām íśham naḥ || 12 || utá syá de-
 váh savitá bhágo no 'pām nāpād avatu dānu pápriḥ |
 tváshta devébhir jānibhir sajóshā dyaúr devébhir pṛithiví
 samadraiḥ || 13 ||

May the adorable creator, the preserver, the possessor of golden radiance, come to bless us. He, who is splendid like the first light of the dawn, disperses excellent riches to the offerer of the oblation. 8

And may you, O source of strength, bring back today the divine forces to bless our noble deeds. May I always enjoy your favours. May I, through your protection, O adorable Lord, be blessed with excellent descendants. 9

O wise, ever-true twin-divines, come quickly to my invocation, supported by dedicatory acts. May you extricate us from thick darkness, as you could extricate the three-fold free sage and protect us. May you O leaders, protect us from the danger of life-conflicts. 10

O divine powers, may you bestow on us splendid riches, and brave sons, admired by all. O celestial luminaries and terrestrial vital powers, offsprings of midspace and children of waters, please grant us our wishes and make us happy. 11

May the Lord of cosmic vitality, the vital breath, the divine speech, and the all-pervading wind send to us rains and make us happy. May the divine powers, rich in spiritual, physical, and creative energy, grant us abundant nourishment. 12

And may the divine Lord of creativity, and the Lord of lightning, whilst pouring down gifts be gracious to us; and may the creator of the cosmic forces, along with Nature's bounties, such as the firmament, the earth, and the oceans protect us. 13

उत नोऽहिर्बुध्न्यः शृणोत्वज एकपात्पृथिवी समुद्रः ।
 विश्वे देवा क्रतावृधो हुवानाः स्तुता मन्त्राः कविशस्ता अवन्तु ॥१४॥
 एवा नपातो मम तस्य धीभिर्भरद्वाजा अभ्यर्चन्त्यर्केः ।
 मा हुतासो वसवोऽधृष्ट विश्वे स्तुतासो भूता यजत्राः ॥१५॥

utá nó 'hīr budhnyāḥ śṛṇotv ajá ékapāt
 prithivī samudrāḥ | viśve devā ṛitāvṛidho huvānā stutā
 mántrāḥ kaviśastā avantu || 14 || evā nāpāto māma tāsya
 dhībhīr bhārādvajā abhy ārcanty arkaīḥ | gnā hutāso vá-
 savó 'dhrishṭā viśve stutāso bhūtā yajatrāḥ || 15 || १० ||

(५१) एकपञ्चाशं सूक्तम्

(१-१६) षोडशर्चन्त्यास्य सूक्तस्य भारद्वाज ऋषिश्चा ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । (१-१२) प्रथमादि-
 द्वादशर्चा त्रिष्टुप्, (१३-१५) त्रयोदश्यादितुचम्योष्णिक्, (१६) षोडश्याश्चानुष्टुप् छन्दांसि ॥

॥११॥ उदु त्यच्चक्षुर्महि मित्रयोरो एति प्रियं वरुणयोरदब्धम् ।
 ऋतस्य शुचिं दर्शितमनीकं रुक्मो न दिव उदिता व्यद्यौत् ॥१॥
 वेदु यस्त्रीणि विदथान्येषां देवानां जन्म सनुतरा च विप्रः ।
 ऋजु मर्तेषु वृजिना च पश्यन्नभि चेष्टे सूर्य अर्य एवान् ॥२॥
 स्तुष उ वो मह ऋतस्य गोपानदिति मित्रं वरुणं सुजातान् ।
 अर्यमणं भगमदब्धधीतीनच्छा वोचे सधन्यः पावकान् ॥३॥

51.

Úd n tyāc cākshur māhi mitráyor ān éti priyāṃ vāru-
 ṇayor ādabdhām | ṛitāsya śūci darsatāni ānikam rukmó ná
 divā údita vy ādyaut || 1 || véda yás trīṇi vidāthāny eshām
 devānām jānma sanutār ā ca viprah | ṛijú mārteshu vṛijinā
 ca páśyann abhi cashte sūro aryā évān || 2 || stushā u vo
 mahā ṛitāsya gopān āditim mitrām vāruṇam sujātān | aya-
 māṇam bhāgam ādabdhadhītin āchā voce sadhanyāḥ pāva-
 kām || 3 ||

May the eternal and infinite Lord of universe hear us. May the earth and ocean hear us ; may the universal divine powers, who are exalted by our adoration and invoked and praised by us, protect us. Our mystical prayers are addressed to them and they have been glorified by sages of all times. 14

Thus we, the sons of the race of sagacious devotees, worship you, O Lord, along with your cosmic forces. And to that effect, we perform our sacred rites and chant holy hymns. O adorable powers, you have been showing respect and regard ; you are givers of dwellings and are invincible. May you, along with your associated energies, ever be adored. 15

51

That expansive unobstructive, and dear radiant sun, as if, an eye of the cosmic light and plasma, is moving upward. The pure and lovely face of the holy order shines like golden ornament of heaven in its rising. 1

He, the sage, the sun-divine, knows the three cognizable worlds ; and also the mysterious birth of Nature's bounties, be it near or far. He, the sun divine, is seen, as if, beholding good and evil acts of mortals ; and thenceforth manifests the merits of their intentions. 2

I glorify you, O sun-divine, O protector of mighty eternal law, you are known by your attributive names, like the mother infinite, the Lord of cosmic light and the Lord of plasma, the venerable justice personified, and supreme grace. I celebrate Nature's bounties, whose acts are unimpeded, who are bestowers of wealth, and dispensers of purity. 3

रिशादेसः सत्पतीरदब्धान्महो राज्ञः सुवसनस्य दातृन् ।
 यूनः सुक्षत्रान्क्षयतो दिवो नृनादित्यान्याम्यदिति दुवोयु ॥४॥
 द्यौःस्पितः पृथिवि मातरभ्रुगग्ने भ्रातर्वसवो मृळता नः ।
 विश्व आदित्या अदिते सजोषा अस्मभ्यं शर्म बहुलं वि यन्त ॥५॥
 ॥१०॥ मा नो वृकाय वृक्ये समस्मा अघायते रीरधता यजत्राः ।
 यूयं हि ष्ठा रथ्यो नस्तनूनां यूयं दक्षस्य वचसो बभूव ॥६॥

riśādaśaḥ sātpatīr ādabdhān mahó rājñāḥ suva-
 sanāsya datṛīm | yūnaḥ sukshatrān ksháyato divó nṛīn ādi-
 tyān yamy āditīm duvoyú || 4 || dyaūśh pītaḥ prīthivi mā-
 tar ādhrug āgne bhrātāṛ vasavo mṛilātā naḥ | viśva aditya
 adite sajōśha asmābhyam śarma bahulām ví yanta || 5 || ॥ १० ॥
 má no vṛikāya vṛikyē samasmā aghāyaté rīradhata ya-
 jatraḥ | yūyām hí śthīá rathyò nas tanūnām yūyām dā-
 kshasya vācaso babhūvá || 6 ||

मा व एतो अन्यकृतं भुजेम मा तत्कर्म वमयो यच्चयध्वे ।
 विश्वस्य हि क्षयथ विश्वदेवाः स्वयं रिपुस्तन्वं रीरिषीष्ट ॥७॥
 नम इदुग्रं नम आ विवामे नमो दाधार पृथिवीमुत द्याम् ।
 नमो देवभ्यो नम ईश एषां कृतं चिदेतो नमसा विवामे ॥८॥
 ऋतस्य वो रथ्यः पुतदक्षानृतस्य पस्त्यमदो अदब्धान् ।
 तां आ नमोभिरुचक्ष्मो नृन्विश्वान्व आ नम महो यजत्राः ॥९॥

mā va éno anyākṛitam blu-
 jema má tát karma vasavo yāc cāyadhve | viśvasya hí
 ksháyatha viśvadevāḥ svayām ripús tanvām rīrishīśhta || 7 ||
 náma íd ugrām náma á vivāse námo dādhāra prīthivīm
 utā dyām | námo devébhyo náma īśa eshām kṛitām cid
 éno námasā vivāse || 8 || ṛitāsya vo rathyāḥ pūtādakshān
 ṛitāsya pastyasádo ādabdhān | tān á námobhir urucákshaso
 nṛīn viśvān va á name mahó yajatrāḥ || 9 ||

O divinities, the suns-divine, the offsprings of mother-infinity, the scatterers of the malevolent, the defender of virtuous, the irresistible, the mighty, the donors of good dwellings, ever-young, very powerful over wide dominions, and leaders of heaven, I seek your refuge with adoration. 4

O father heaven, the infallible mother earth, the brother fire, and you, O giver of life-breath, may you all grant us happiness. O mother infinite and sons of mother infinity, may you, with one mind, bestow upon us your manifold protection. 5

Subject us not, O adorable bounties, to evil creatures, wolf-like, or like a robber, nor to any one designing us harm. Verily, you are the one who guide us aright and you are the rulers of our vigour and speech. 6

Let us not suffer for the sin of others, nor do that which, O regions-divine, you prohibit. O universal cosmic powers, controllers of the universe, may the one, who hurts us, be the victim of his own designs. 7

Reverence be to the mighty ; reverence I adopt. Reverence sustains earth and heaven; reverence to Nature's bounties; reverence overwhelms them. I offer penance in the form of reverence for sins, which may have been committed by me. 8

O adorable Nature's bounties, I venerate you with reverential salutations. You are mighty, the regulators of cosmic sacrifice, pure in your spirit, infallible, dwellers in the chamber of cosmic worship, unsubdued, far-seeing and leaders of cosmic order. 9

ते हि श्रेष्ठवर्चस्त उ नस्तिरो विश्वानि दुर्गता नयन्ति ।
सुभ्रत्रामो वरुणो मित्रो अमिर्कृतधीतयो वक्मराजसत्याः ॥१०॥

॥१३॥

ते न इन्द्रः पृथिवी क्षामं वर्धन्पूषा भगो अदितिः पञ्च जनाः ।
सुशर्माणिः स्वर्वसः सुनीथा भवन्तु नः सुत्रात्रासः सुगोपाः ॥११॥
नू सद्भानं दिव्यं नंशि देवा भारद्वाजः सुमतिं याति होता ।
आसानेभिर्यजमानो मियैर्धेद्वानां जन्म वसूषुर्ववन्द ॥१२॥

té hí śrēshṭha-
varcasas tá u nas tiró víśvāni duritā náyanti | sukshatrāso
várūṇo mitró agnir ṛitādhitayo vakmarājasatyāḥ || 10 || 12 ||
té na indrah pṛithivī kshāma vardhan pūshā bhāgo
āditiḥ pāṇca jānāḥ | suśārmāṇaḥ svāvasaḥ sunīthā bhāvantu
naḥ sutrātrāsaḥ sugopāḥ || 11 || nū sadmānam divyaṁ nāṁṣi
devā bhāradvājaḥ sumatīm yāti hótā | āsānébhir yājamāno
miyédhair devānām jānma vasūyūr vavanda || 12 ||

अप त्वं वृजिनं रिपुं स्तेनमग्ने दुर्गध्यम् ।
द्विष्टमस्य सत्पते कृधी सुगम् ॥१३॥
ग्रावाणः सोम नो हि कं सखित्वनायं वावशुः ।
जही न्यत्रिणं पणिं वृको हि षः ॥१४॥
यूयं हि छा सुदानव इन्द्रज्येष्ठा अभिववः ।
कर्ता नो अध्वन्ना सुगं गोपा अमा ॥१५॥
अपि पन्थामगन्महि स्वस्तिगामनेहसम् ।
येन विश्वाः परि द्विषो वृणक्ति विन्दते वसु ॥१६॥

āpa tyāṁ
vṛijināṁ ripuṁ stenāṁ agne durādhyāṁ | davisṭhām asya
satpate kṛidhī sugām || 13 || grāvāṇaḥ soma no hí kaṁ sa-
khitvanāya vāvaśuḥ | jahī ny àtrīṇam paṇīm vṛiko hí śhāḥ
|| 14 || yūyāṁ hí shṭhā sudānava indrajyeshṭhā abhidyavaḥ |
kārtā no ādhvann ā sugām gopā amā || 15 || āpi pānthām
aganmahī svastigām anehāsam | yéna víśvāḥ pári dvisho
vṛiṇākti vindāte vāsu || 16 || 13 ||

For, these are they who excell in splendour. They guide us safely through all our troubles. They are friendly, shining, adorable, mighty rulers, true-minded and faithful to those who are intensely dedicated to your service. 10

May they, the earth, the mother infinite, the sun, the gracious, the provider of food and the five-fold people increase our habitable land. May they, giving good help, good refuge, and good guidance, be our good deliverers and good preservers. 11

O divine powers, may the bearer of wisdom, the invoker, quickly obtain divine shelter as he solicits your goodwill. He is the promoter of sacred works, and along with his pious associates, seeks wisdom and pays tributes to Nature's bounties. 12

O fire-divine, may you drive far far away the wicked, foe and felonious, malignant enemy. O protector of virtuous, may you make our path easy. 13

O blissful Lord, our two faculties, emotional and physical, like two grinding stones, are anxious for your love. May you destroy the voracious instinct of greed, for verily, it is a wolf. 14

O Nature's bounties, resplendent Lord being your chief, you are most munificent and illustrious. May you give us good paths for travel and guard well at home. 15

We have travelled along a road that leads to peace and prosperity and is free from evil. This is the road whereon a man escapes all hurdles and attains riches. 16

(५२) द्विपञ्चाशं सूक्तम्

(१-१७) सप्तदशतमस्यास्य सूक्तस्य आषट्पात्र ऋजिश्वा ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । (१-६, १३,

१५-१७) प्रथमादितृचद्वयस्य त्रयोदश्या ऋचः पञ्चदश्यादितृचस्य च त्रिष्टुप् । (७-१२)

सप्तम्यादितृचद्वयस्य गायत्री । (१४) चतुर्दश्याश्च जगती छन्दांसि ॥

॥१४॥

न तद्दिवा न पृथिव्यानु मन्ये न यज्ञेन नोत शर्माभिर्गभिः ।
 उज्जन्तु तं मुष्यः पर्वतासो नि हीयतामतिराजस्य यष्टा ॥१॥
 अति वा यो मरुतो मन्येते नो ब्रह्म वा यः क्रियमाणं निनित्सात् ।
 तपुषि तस्मै वृजिनानि सन्तु ब्रह्मद्विषमभि तं शोचतु द्यौः ॥२॥

52.

Nā tād divā nā prithivyānu manye nā yajñēna nótā
 sāmibhir ābhīḥ | ubjāntu tāṁ subhvāḥ pārvatāso nī hiya-
 tāṁ atiyājāsyā yashtā || 1 || āti vā yó maruto mānyate no
 brāhma vā yāḥ kriyāmaṇaṁ nínitsāt | tāpūnshi tāsmai vṛi-
 jināni santu brahmadvīṣam abhī tāṁ śocatu dyaūḥ || 2 ||

किमङ्ग त्वा ब्रह्मणः सोम गोपां किमङ्ग त्वाहुर्गभिःशस्तिपां नः ।
 किमङ्ग नः पश्यसि नित्यमानान्ब्रह्मद्विषे तपुषि हेतिर्मस्य ॥३॥
 अवन्तु मामुषमो जायमाना अवन्तु मा सिन्धवः पिन्यमानाः ।
 अवन्तु मा पर्वतासो ध्रुवासोऽवन्तु मा पितरो देवहूतो ॥४॥
 विश्वदानो मुमन्तमः स्याम पश्येम नु सूर्यमुच्चरन्तम् ।
 तथा कर्द्वसुपतिर्वसूनां देवो ओहानोऽवमार्गमिष्टः ॥५॥

kīm aṅgā tvā brāhmaṇaḥ soma gopāṁ kīm aṅgā tvāhur
 abhiṣastipāṁ naḥ | kīm aṅgā naḥ paśyasi nidyāmānān
 brahmadvīṣhe tāpushīm hetīm aśya || 3 || āvantu mām ushāso
 jāyamānā āvantu mā sīndhavāḥ pīnvamānāḥ | āvantu mā
 pārvatāso dhruvāsó 'vantu mā pītáro deváhūtau || 4 || viṣ-
 vadānīm sumānasah syāma paśyema nū sūryam uccāran-
 tam | tātthā karad vāsupatiṛ vāsūnāṁ devān ōhāno 'vasā-
 gamishṭhaḥ || 5 || 14 ||

I do not regard the force on the earth or the power in heaven, as comparable to the sanctity of sacrifice and sacred rites. Let, then, the mighty mountains crush him down. Let the worship of a boastful worshipper be made humble. 1

O vital principles, may the sun in heaven scorch that man and may agonies of burning be inflicted on that faithless who thinks himself superior to us, and who seeks to depreciate the worship, that we offer. 2

Why then, do they, O blissful Lord, call you the protector of god-loving people ? And our defender against calumny ? Why do you let us be humiliated ? May you cast your bolt of justice at him who denies devotion. 3

May the dawns, as they spring to life, preserve me ; and may the rivers, as they swell preserve me, may the first-set mountains preserve me ; may the progenitors, when I call on divine powers, preserve me. 4

May we, at all seasons be possessed of healthy minds; and may we behold the sun, when he arises. May the affluent Lord of riches, observant, conveyer of our oblations to Nature's bounties, make us worthy of these rewards. 5

॥१०॥

इन्द्रो नेदिष्टुमवसागमिष्टुः सरन्वती सिन्धुभिः पिन्वमाना ।
 पर्जन्यो न ओषधीभिर्मयोभुरग्निः सुशंसः सुहवः पितेव ॥६॥
 विश्वे देवास आ गंत शृणुता म इमं हवम् । एदं वर्हिर्नि पीदत ॥७॥
 यो वो देवा घृतसुना हव्येन प्रतिभूषति । तं विश्व उप गच्छथ ॥८॥
 उप नः सूनवो गिरः शृण्वन्त्वमृतस्य ये । समृद्धीका भवन्तु नः ॥९॥
 विश्वे देवा कृतावृधे क्रतुमिहवन्श्रुतः । जुषन्तां युज्यं पयः ॥१०॥

indro nēdishṭham āvasāgamishṭhaḥ sárasvatī síndhubhiḥ
 pínvamānā | parjanya na óshadhībhir mayobhúr agnīḥ su-
 śānsaḥ suhávaḥ pitéva || 6 || víṣve devāsa ā gata śṛiṇutā
 ma imám hávam | édám barhír ní shidata || 7 || yó vo devā
 ghṛitāsnunā havyéna pratibhúsha. | tám víśva úpa gachatha
 || 8 || úpa naḥ sūnávo girāḥ śṛiṇvántv amṛítasya yé | sumṛi-
 líká bhavantu naḥ || 9 || víṣve devā řitāvṛídha řitúbhir ha-
 vanaśrútaḥ | jushántām yújyam páyah || 10 || 15 ||

॥११॥

स्तोत्रमिन्द्रो मरुद्गणस्त्वष्टमान्मित्रो अर्यमा । इमा हव्या जुषन्त नः ॥११॥
 इमं नो अग्ने अध्वरं होतव्युनशो यज । चिकित्वान्देव्यं जनम् ॥१२॥
 विश्वे देवाः शृणुतेमं हव मे ये अन्नरिक्षे य उप द्यावि षु ।
 ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्रा आसद्यास्मिन्वर्हिषि मादयध्वम् ॥१३॥
 विश्वे देवा मम शृण्वन्तु यज्ञिया उभे रोदसी अपां नपाञ्च मन्म ।
 मा यो वचांसि परिचक्ष्याणि वोचं सुप्नेष्विहो अन्तमा मदेम ॥१४॥

stotrām indro marúdganas tváshtṛimān mitró aryamá |
 imā havyā jushanta naḥ || 11 || imám no agne adhvarám
 hótar vayunaśo yaja | cikityān daívyam jánam || 12 || víṣve
 devāḥ śṛiṇutémám hávam me yé antárixshe yá úpa dyávi
 shṭhá | yé agnijihvá utá vā yājatrā āsadyāsmín barhíshi
 mādayadhvam || 13 || víṣve devā máma śṛiṇvantu yajñíyā
 ubhé ródasī apām nápañ ca mánma | mǎ vo vácānsi pari-
 cákshyāṇi vocam summéshv íd vo ántamā madema || 14 ||

May the sun be most prompt to favour us for our protection. May the river with its tributary, and may the clouds with herbs and vegetation be givers of happiness to us and may we invoke the fire-divine with earnestness to be like a father to us. 6

Come, O universal divine powers, hear my invocation ; and be seated in our hearts, as if, on sacred grass. 7

O divines, may you, one and all, come to him who approaches you with butter-dripped oblations, i.e. loving devotions. 8

May all sons of the immortal hear our words and be the source of happiness to us. 9

May all divine powers of universe, the augmenters of eternal law, listening to praises, chanted at due seasons, accept our appropriate homage, which is sacred as milk. 10

May the resplendent Lord, along with vital elements, the divine architect and provider of law and order, accept our praises and these offerings. 11

O fire-divine, the invoker, cognizant of the divine assembly, may you offer, as ordained by rules, our dedicated services. 12

O divine powers, hear my invocation, whether you inhabit the mid-region or the celestial. You receive oblations conveyed by the flame of fire-divine. May you, seated in our hearts, rejoice. 13

May all the divine powers, and both heaven and earth and the fire-divine, the grandson of water, hear our songs; may we not utter such words as you may disregard. Let us, closely allied with you, rejoice in bliss. 14

ये के च ज्मा महिनो अहिमाया दिवो जज्ञिरे अपां सुधम्ये ।
 ते अस्मभ्यमिषये विश्वमायुः श्रप उस्त्रा वग्वित्यन्तु देवाः ॥१५॥
 अग्नीपर्जन्याववतं धियं मेऽस्मिन्हवे सुहवा सुष्टुतिं नः ।
 इळामन्यो जनयद्रभिमन्यः प्रजावतीरिष आ धत्तमस्मे ॥१६॥
 स्तीर्णे वहिषि समिधाने अग्नौ मृक्तेन महा नमसा विवामे ।
 अस्मिन्नो अद्य विदथे यजत्रा विश्वे देवा हविषि मादयध्वम् ॥१७॥

yé ké ca jná mahino áhimāyā divó jajñiré apām sadbā-
 sthe | té asmābhyam ishāye víśvam āyuh kshāpa usrá va-
 rivasyantu devāḥ || 15 || āgnīparjanya āvataṁ dhīyam me
 'smín hāve suhavā sushtūtim naḥ | iḷām anyo janāyad gār-
 bham anyāḥ prajāvatir īsha ā dhattam asmé || 16 || stīrṇé
 barbishi samidhāné agnau sūkténa mahá námasā vivāse |
 asmín no adyā vidátthe yajatrā víśve devā havīshi māda-
 yadhvam || 17 || 16 ||

(५३) विषञ्जागं मृक्म

(१-१०) दशवंश्याम्य मृक्मस्य बर्हिष्यम्यो भग्नाज क्रवि । वृषा देवता । (१-३. ९-१०) प्रथमादि-

मन्त्रां नवमीदशम्योश्च गायत्री. (८) अष्टम्याश्चानुष्टुप छन्दसी ॥

॥१७॥ वयमु त्वा पथस्पते रथं न वाजसतये । धिये पृथग्युज्महि ॥१॥
 अभि नो नर्यं वसु वीरं प्रयतदक्षिणम् । वामं गृहपतिं नय ॥२॥

53.

Vayām u tvā pathas pate rātham ná vajasātaye | dhiyē
 pūshann ayujmahī ' 1 || abhi no nāryam vāsu virām prāya-
 tadakshinam | vāmam grīhāpatim naya ' 2 ||

May those mighty, with the mystic powers, born on earth or in heaven, or in the waters of interspace, condescend to grant us life of full duration for our prosperity. May Nature's bounties kindly bless us nights and mornings. 15

May the fire-divine and clouds be swift to hear my laudations and prayers. One of you generates good, the other posterity. May you, therefore, grant us food productive of descendants. 16

When the sacred grass is strewn, the fire enkindled, with hymns and with profound veneration, then O adorable divine powers, take joy in the offerings presented to you in this ceremonial congregation. 17

53

O nourisher, Lord of the path, we engage and bind you to our hymns, like a chariot yoked for bringing food. 1

May you kindly conduct us to a gracious householder, friendly to men, liberal in wealth, and giver of profuse donations. 2

अदि॒त्सन्तं॑ चिदा॒घृणे॑ पू॒षन्दा॒नाय॑ चोद॒य । प॒णेश्चि॒द्धि म्र॑दा॒ मनः॑ ॥३॥
 वि प॒थो वाज॑सातये चिनुहि वि मृ॒धो जहि॑ । साध॑न्तामुग्र॒ नो धि॒र्यः ॥४॥
 परि॑ तृन्धि प॒णीना॑मार॒या हृद॑या कवे । अथे॒मस्मभ्यै॑ रन्ध॒य ॥५॥
 ॥१८॥ वि पू॒षन्ना॑र॒या तुद॑ प॒णेरि॑च्छ हृदि॒ प्रिय॑म् । अथे॒मस्मभ्यै॑ रन्ध॒य ॥६॥
 आ रि॒ख कि॒किरा॑ कृणु प॒णीनां॑ हृद॒या कवे॑ । अथे॒मस्मभ्यै॑ रन्ध॒य ॥७॥

āditsantam cid
 āghṛiṇe pūshan dānaya codaya | paṇeś cid ví mradā mā-
 nah ॥ 3 ॥ ví pathó vájasātaye cinuhí ví mṛidho jahi | sā-
 dhantām ugra no dhíyah ॥ 4 ॥ pári tṛindhi paṇinām árayā
 hṛídaya kave | áthem asmábhyam randhaya ॥ 5 ॥ 17 ॥
 ví pusham āraya tuda paṇér icha hṛidí priyām | áthem
 — ॥ 6 ॥ á rikha kikirá kṛiṇu paṇinām hṛídayā kave | áthem
 — ॥ 7 ॥

यां पू॒षन्ब्र॒ह्मचो॒दनी॒मारां॑ विभ॑र्ष्याघृणे ।
 तया॑ समस्य हृद॒यमा॑ रि॒ख कि॒किरा॑ कृणु ॥८॥
 या ते अष्टा गो॒ओप॒गाघृ॑णे पशु॒मार्ध॑नी । तस्या॑स्ते सु॒म्रर्षी॑महे ॥९॥
 उत॑ नो गो॒षणि॑ धि॒र्यम॒श्वसां॑ वाज॒सामु॑त । नृव॑त्कृणुहि वी॒तये॑ ॥१०॥

yām pūshan brahmacódanīm ārām bíbharshy
 āghṛiṇe | táyā samasya hṛídayam á rikha kikirá kṛiṇu ॥ 8 ॥
 yá te áshṭra góopasāghṛiṇe paśusáadhaní | tásyās te sumám
 imāhe ॥ 9 ॥ utá no gosháṇim dhíyam aśvasām vajasām utá |
 nṛivát kṛiṇubi vitáye ॥ 10 ॥ 18 ॥

O resplendent nourisher, urge even the niggard to give us liberally, and make the heart of the miser to grow soft. 3

O powerful nourisher, make the roads comfortable for the passage of provisions; drive away all hurdles and obstructions, so that our holy works may be accomplished. 4

O wise nourisher, penetrate with an awl the hearts of the avaricious churls and so render them complacent towards us. 5

Pierce with a goad, O nourisher, the heart of the avaricious; generate generosity in his heart, and so render him complacent towards us. 6

O wise nourisher, tear up and rend in pieces the hearts of avaricious churls, and so render them complacent towards us. 7

Resplendent nourisher, with that godly-blessed plough-share which you carry, tear up the heart of every miser and render it soft. 8

Resplendent nourisher, we ask of you the details of that goad that guides the cows and directs cattle. 9

Give us that pious wisdom which is productive of cows, of horses, of food and of dependents for our delight and use. 10

(५४) चतुष्पञ्चाशं सूक्तम्

(१-१०) दशचर्म्यास्य सूक्तस्य बाहेस्यन्तो भग्दात्र कृषिः । पृषा देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥ १ ॥ सं पृषन्विदुषा नय यो अञ्जमानुशामति । य एवेदमिति ब्रवत् ॥ १ ॥
 समु पृष्णा गमेमहि यो गृह्णो अभिज्ञामति । इम एवेति च ब्रवत् ॥ २ ॥
 पृष्णश्चक्रं न रिप्यन्ति न कोशोऽव पद्यते । नो अस्य व्यथते पविः ॥ ३ ॥

54.

Sām pūshan vidúshā naya yó āñjasānuśāsati | yá evé-
 dām íti brávat || 1 || sām u pushná gamemahi yó gṛihān
 abhīśāsati | imā evéti ca brávat || 2 || pushnās cakrām ná
 rishyati ná kóśo 'va padyate | nó asya vyathate pavīh || 3 ||

यो अस्मै हविषाविधन्तं तं पृषापि मृष्यते । प्रथमो विन्दते वसु ॥ ४ ॥
 पृषा गा अन्वेतु नः पृषा रक्षत्वर्वतः । पृषा वाजं सनोतु नः ॥ ५ ॥
 ॥ १ ॥ पृषन्नु प्र गा इहि यजमानस्य सुन्वतः । अस्माकं स्तुवतामुत ॥ ६ ॥
 माकिर्नेशन्माकीं रिषन्माकीं सं शारि केवटे । अथारिष्ठाभिरा गहि ॥ ७ ॥
 शृण्वन्तं पृषणं वयमिर्यमनष्टवेदसम् । ईशानं राय ईमहे ॥ ८ ॥
 पृषन्तव व्रते वयं न रिप्येम कदा चन । स्तोतारस्त इह स्ममि ॥ ९ ॥
 परि पृषा परस्ताद्वस्तं दधातु दक्षिणम् । पुनर्नो नष्टमाजतु ॥ १० ॥

yó asmai havishávidhan ná tám pūshápi mṛishyate | pra-
 thamá vindate vásu || 4 || pūshá gá ānv etu nah pushá ra-
 kshatv árvataḥ | pūshá vájam sanotu nah || 5 || 19 ||

pūshann ānu prá gá ihi yájamānasya sunvatáh | asmá-
 kam stuvatám utá || 6 || mákir neṣan mākīm rishan mākīm
 sām ṣāri kévate | áthārishtābhir á gahi || 7 || śṛiṇvántam
 pūshāṇam vayám íryam ānashtavedasam | íśānam rāyá
 imahe || 8 || pūshan táva vraté vayám ná rishyema kádā
 caná | stotáras ta ihá smasi || 9 || pári pūshá parástād
 dhástam dadhātu dákshīṇam | púnar no nashtám ájatu
 || 10 || 20 ||

54

Bring us, O Lord, the nourisher, into communication with a wise man who may rightly direct us, who may even say, this is so. 1

May we, by the favour of the nourisher, come in communication with the man who may direct us to the houses, and may say, verily, these are they. 2

The chariot-wheel of the nourisher is never damaged, its cover never falls on ground and its edge does not harm us. 3

The nourisher inflicts not the least injury on the man who propitiates him by oblations ; he is the first who acquires wealth. 4

May the nourisher come to guard our cattle, may He keep our horses safe ; may nourisher give us food. 5

Come, O Lord, the nourisher to guard the cattle of the institutor of the sacred worship and presenter of homage and also guard our cattle, of those who sing his praises. 6

O Lord, the nourisher, let not, our cattle perish ; let them not be injured ; let them not be hurt by falling into a well ; return along with them, all safe and sound. 7

We solicit riches of the nourisher, who hears our eulogies, whose wealth is never lost, who is averter of poverty and who is the ruler over all. 8

O Lord, the nourisher, may we never suffer detriment when engaged in your worship ; we are here to sing your praise. 9

May the nourisher stretch His right hand to restrain our cattle from going astray ; may He bring again to us that, which has been lost. 10

(५५) पञ्चपञ्चाशं सूक्तम्

(१-६) पट्टवम्याम्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भरद्वाज ऋषिः । पूषा देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥ २ ॥

एहि वां विमुचो नपादाघृणे सं संचावहे । रथीर्कृतस्य नो भव ॥१॥
 रथीतमं कपर्दिनमीशानं राधसो महः । रायः सखायमीमहे ॥२॥
 रायो धारगस्याघृणे वसो राशिरजाश्च । धीवतोधीवतः सखा ॥३॥

55.

Éhi vām vimuco napād āghṛiṇe sām sacāvahai | rathīr
 ritāsya no bhava || 1 || rathītamam kapardīnam īśānam rā-
 dhaso mahāḥ | rāyāḥ sakhāyam īmahe || 2 || rāyó dhārāsy
 āghṛiṇe vāso raśír ajāṣva | dhīvato-dhīvataḥ sakhā || 3 ||

पूषणं न्वऽजाश्चमुप स्तोषाम वाजिनम् । स्वसुर्यो जार उच्यते ॥४॥
 मातुर्दिधिपुमं व्रवं स्वसुर्जारः शृणोतु नः । भ्रानेन्द्रस्य सखा मम ॥५॥
 आजामः पूषणं रथे निश्रुम्भास्ते जनश्रियम् । देवं वहन्तु विभ्रतः ॥६॥

pū-

shāṇam nv ājāśyam ūpa stoshāma vājīnam | svāsura yó jārá
 ucyāte || 4 || mātúr didhishúm abravām svāsura jārāḥ śṛiṇotu
 naḥ | bhrátēndrasya sakhā māma || 5 || ājāsaḥ pūshāṇam
 rāthe niśṛimbhās té janaśrīyam | devām vahantu víbhṛataḥ
 || 6 || 21 ||

Come, O illustrious source of deliverance to me, your worshipper ; let both of us work in harmony and become the promoter of sacred works. 1

We solicit riches of our friend (Lord, the nourisher), the chief of charioteers, the wearer of a braid (of hair), the Lord of infinite wealth. 2

O illustrious nourisher, the sun, you are a stream of riches ; a heap of wealth ; the friend of every pious man. Goat-like is your courser (your rays lie on the low energy side), whilst your chariot moves in the firmament. 3

We glorify, O nourisher, the sun, the rider on the goat-driven chariot, the giver of food, and the one who is called the gallant of his sister, the dawn. 4

I glorify nourisher, the sun, who is called the protector of his mother, the night ; may the gallant of his sister dawn hear us ; may the brother of the sun be our friend. 5

May the harnessed ponies—the goat-size coursers, drawing the sun in their car, bring hither the nourisher, the benefactor of man. 6

(५६) पदपञ्चाशं सूक्तम्

(१-२) पद्वचस्यास्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भगद्वाज ऋषिः । पूषा देवता । (१-५) प्रथमादि-
पञ्चर्वा गायत्री, (६) पष्ठयाश्चातुष्टुप् छन्दसी ॥

॥२२॥

य ए॒नमादिदे॒शति॑ क॒रम्भा॑दिति॑ पू॒षण॑म् । न तेन॑ दे॒व आ॒दिशे॑ ॥१॥
उ॒त घ्रा॑ स र॒धीत॑मः स॒ख्या स॒त्पति॑र्यु॒जा । इन्द्रो॑ वृ॒त्राणि॑ जिघ्र॒ते ॥२॥

56.

Yá enam ādīdeṣati karambhād iti pūṣhaṇam | ná téna
devā ādiṣe || 1 || utá ghā sá rathítamaḥ sákhyā sátpatir
yujá | índro vṛitrāṇi jighnate || 2 ||

उ॒तादः॑ प॒रुषे॑ ग॒वि मू॒रश्च॑कं हि॒रण्य॑यम् । न्यै॒ग्य॒र॒धीत॑मः ॥३॥
यद॒द्य त्वा॑ पु॒रुष्टु॑त॒ ब्रवी॑म॒ दस्र॑ मन्तुमः । तत्सु॑ नो॒ मन्म॑ साधय ॥४॥
इ॒मं च॑ नो॒ ग॒वेष॑ण॒मातये॑ सी॒षधो॑ ग॒णम् । आ॒रात्पू॑षन्न॒सि श्रुतः॑ ॥५॥
आ ते॑ स्व॒स्तिमी॑म॒ह आ॒रेअ॒घ्रा॒मुपा॑वसुम् ।
अ॒द्या च॑ स॒र्वता॑तये॒ श्वश्च॑ स॒र्वता॑तये ॥६॥

utádāḥ parushé gávi sū-
raṣ cakrām hiraṇyáyam | ny ārayad rathítamaḥ || 3 || yád
adyá tvā puruṣṭuta brávāma dasra mantumam | tát sú no
mánma sādahaya || 4 || imam ca no gavéshaṇam sātāye sī-
shadho gaṇam | ārāt pūṣham asi śrutah || 5 || á te svastīm
imaha āréaghām úpāvasum | adyá ca sarvátātaye śvas ca
sarvátātaye || 6 || 22 ||

Whosoever has worshipped the nourishing sun-divine of the southern solstice, with the offering of meal and butter, need not think of any other sun-divine. 1

The resplendent sun of the northern solstice is best of charioteers and the protector of the virtuous. He, allied with his friend, the nourishing sun of the southern solstice, destroys his adversaries. 2

He, the nourishing sun of the southern solstice, is the impeller, the chief of charioteers. He guides the golden wheel of the radiant sun. 3

O wise, wondrous, the nourishing sun of the southern solstice, adored by all, we celebrate your glory today. So grant us the desired wealth. 4

O the nourishing sun, you are renowned afar. May you lead our groups of people ; aspiring for the acquisition of wealth and wisdom. 5

We crave from you that prosperity, which is far from evil and near to real wealth ; and which leads to universal happiness today, and universal happiness tomorrow. 6

(५७) सप्तपञ्चाशं सूक्तम्

(१-२) षड्विंशत्यास्य सूक्तस्य बाह्येभ्यो भगद्वाज ऋषिः । इन्द्रावृषणो देवते । गायत्री छन्दः ॥

॥ २३ ॥

इन्द्रा नु पृषणा वयं सख्याय स्वस्तये । हुवेम वाजसातये ॥१॥
 सोममन्य उपासदुपातये चम्वोः सुतम् । करम्भमन्य ईच्छति ॥२॥
 अजा अन्यस्य वल्लयो हरी अन्यस्य संभृता । ताभ्यां वृत्राणि जिघ्रते ॥३॥

57.

Índrā nú pūshāṇā vayāṃ sakhyāya svastāye | huvéna
 vájasātaye || 1 || sómam anyā úpāsadat pátave camvoh su-
 tām | karambhām anyā ichati || 2 || ajā anyāsya válmayo
 hāri anyāsya sámbhritā | tábhyām vṛitrāṇi jighnate || 3 ||

यदिन्द्रो अनेयद्रितो महीरपो वृषन्तमः । तत्र पृषामवत्सचा ॥४॥
 तां पृष्णः सुमतिं वयं वृक्षस्य प्र वयामिव । इन्द्रस्य चा रभामहे ॥५॥
 उत्पृषणं युवामहेऽभीशूरिव मारथिः । मय्या इन्द्र स्वस्तये ॥६॥

yád índro ánayad ríto mahír apó vṛishantamah | tātra pū-
 shábhavat sácā || 4 || tām pūshnāḥ sumatīm vayāṃ vṛikshá-
 sya prá vayām iva | índrasya cá rabhāmahe || 5 || út pūshá-
 ṇaṃ yuvamahe 'bhíṣūṇir iva sárathih | mabyā índraṃ sva-
 stāye || 6 || 23 ||

O the resplendent sun of the northern solstice and the nourishing sun of the southern one, we invoke you, for obtaining your friendship, our well-being, and for obtaining food. 1

One of you, of the northern solstice, approaches to relish extracted herbal juices, poured out into ladles. The other, the southern, desires the buttered meal. 2

Goat-like are the coursers of the one, two well-fed horse-like of the other, and with them he destroys his foes. 3

When the showerer, the resplendent sun of the northern solstice, sends down the streams and mighty water-floods, the divine nourishing sun also joins with him. 4

We depend upon the goodwill of both the nourishing sun of the southern solstice and of the resplendent sun of the northern solstice as we closely cling to the extended branches of a tree. 5

We draw to us, for our great success, the nourishing sun (of the southern solstice) and the resplendent, one of the northern, as a charioteer pulls tight his reins. 6

(५८) अष्टपञ्चाशं सूक्तम्

(१-४) चतुर्केचम्याम्य सूक्तस्य बाहस्पत्यो भग्द्राज ऋषिः । पूषा देवता । (१, ३-४)

प्रथमचम्बुनीयाचतुर्थोऽथ विष्टुप्, (२) द्विनीयायाश्च त्रगनी छन्दसी ॥

॥२४॥

शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यद्विष्टुरूपे अहनी द्यौरिवासि ।
 विश्वा हि माया अवसि स्वधावो भद्रा ते पूषन्निह गतिरस्तु ॥१॥
 अजाश्वः पशुपा वाजपस्त्यो धियंजित्वो भुवने विश्वे अर्पितः ।
 अष्ट्री पूषा शिथिरगमुद्धरीवृजत्संचक्षाणो भुवना देव ईयते ॥२॥

58.

Śukrām te anyād yajatām te anyād vīshurūpe āhanī
 dyaūr ivasi | vīśvā hī māyā āvasi svadhāvo bhadrā te pū-
 shann ihā rātīr astu || 1 || ajāśvaḥ paṣupā vājapastyo dhi-
 yaṁjinvō bhūvane vīśve ārpitaḥ | āśhṛtām pūshā śithirām
 udvārivṛijat samcākshaṇo bhūvanā devā īyate || 2 ||

यास्ते पूषन्नावो अन्तः समुद्रे हिरण्ययीरन्तरिक्षे चरन्ति ।
 ताभिर्यासि द्यूतां सूर्यस्य कामेन कृतं श्रवं इच्छमानः ॥३॥
 पूषा सुबन्धुर्दिव आ पृथिव्या इष्टस्पतिर्मघवा दुस्सवर्चाः ।
 ये देवामो अर्ददुः सूर्याये कामेन कृतं तवसं स्वश्चम् ॥४॥

yās te

pūshan nāvo antāḥ samudré hiraṇyāyīr antārikshe cāranti |
 tābhir yāsi dūtyām sūryasya kāmēna kṛita śrava ichāmā-
 naḥ || 3 || pūshā subāndhur divā ā prithivyā ilās pātir ma-
 ghāvā dasmāvarcāḥ | yām devāso ādaduḥ sūryāyai kāmēna
 kṛitām tavāsam svāñcam || 4 || 24 ||

O the nourishing sun of the southern solstice, one of your forms is luminous, the other is venerable. And such, the day is of various complexion. Verily, you bestow all forms of intellect. May your auspicious liberality be manifested on this occasion. 1

The rider of the goat-like courser, the protector of animals, holder of abundant food, inspirer of hymns, is set over all the world. The divine nourisher, brandishing here and there his lightly-moving goad, proceeds in the sky, beholding every creature. 2

With your golden vessels, that navigate within the ocean-firmament, you discharge the function of a messenger of the sun. Desirous of glory, you are propitiated by whatever is willingly offered. 3

The nourishing sun of the southern solstice is the kind kinsman of heaven and earth ; the Lord of food, the possessor of opulence, and of wondrous lustre. He is vigorous, well-moving, and is propitiated by that which is willingly offered. He is in no way different from the sun of the northern solstice. 4

(५९) एकौनपष्टितमं सूक्तम्

(१-१०) इगचेस्यास्य सूक्तस्य बाहस्पत्यो भरद्वाज ऋषिः । इन्द्राग्नी देवते । (१-६) प्रथमादि-
तृचद्वयस्य बृहती, (७-१०) सप्तम्यादिवतुर्गुणाश्चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥२५॥

प्र नु वो॒चा सु॒तेषु॑ वां वी॒र्या॑श्च॒ यानि॑ च॒क्रथुः॑ ।
हता॑सो वां पि॒तरो॑ दे॒वशत्र॑व इन्द्रा॒ग्नी जी॒वथो॑ यु॒वम् ॥१॥

59.

Prá nú vocā sutéshu vām víryā yāni cakráthub | ha-
tāso vām pitāro devāśatrava índrāgnī jīvatho yuvām || 1 ||

ब॒न्धि॒त्था म॑हि॒मा वा॒मिन्द्रा॑ग्नी प॒निषु॑ आ ।
स॒मानो॑ वां ज॒निता॑ भ्रा॒तरा॑ यु॒वं य॒मावि॑हेह॒मातरा॑ ॥२॥
ओ॒क्वि॒वांसां सु॒ते स॒र्चा अ॒श्वा म॑र्सी इ॒वादे॑ने ।
इन्द्रा॑ न्व॒ग्नी अ॒वसे॑ह वृ॒जिणा॑ व॒यं दे॒वा ह॑वामहे ॥३॥
य इन्द्रा॑ग्नी सु॒तेषु॑ वां स्त॒वत्तेष्वृ॑तावृ॒था ।
जोष॑वाकं व॒दतः॑ प॒ज्रहो॑षिणा न दे॒वा भ॒सथ॑श्चन ॥४॥
इन्द्रा॑ग्नी को अ॒स्य वां दे॒वो म॑र्तीश्चि॒केत॑ति ।
वि॒पू॒चो अ॒श्वान्यु॑यु॒जान॑ ई॒यत॑ एकः स॒मान॑ आ रथे ॥५॥

bál itthá mahimá vām índrāgnī pánishṭha á | samānó vām
janitá bhrátarā yuvām yamāv ihéhamātarā || 2 || okivānsā
suté sácān āṣvā sápti ivádane | índrā nv āgnī ávasehá vaj-
rínā vayām devā havāmahe || 3 || yá índrāgnī sutéshu vām
stávat téshv řitāvřidhā | joshavākām vadataḥ pajrahoshiṇā
ná devā bhasáthaṣ caná || 4 || índrāgnī kó asyá vām dévau
mártaṣ ciketati | víshūco āṣvān yuyujāná iyata ékaḥ sa-
māná á ráthe || 5 || 25 ||

While the celestial nectar is effused, I celebrate, O cosmic divine powers of lightning and fire, your heroic noble deeds. The old-time enemies of the virtuous powers have been eliminated by you, and you survive. 1

Thus O divine powers, fire and lightning, verily, your greatness deserve loftiest praise. Sprung from one and the same progenitor, you are twin brethren ; your common mother is present here and everywhere. 2

You approach together, when the heavenly nectar is effused, like fellow horses at their forage. We invoke you today, O divine forces of lightning and fire, armed with thunderbolt, to our worship for our preservation. 3

O lightning-divine and fire-divine, augmenters of sacred works, friends of eternal law, may you not partake of the homage of him, who, when the prayer is chanted, praises you improperly, uttering unacceptable eulogies. 4

O lightning and fire-divine, how can a mortal evaluate your acts, whom even one of you proceeds in a common car, with harnessed horses capable of moving on any side. 5

॥२६॥

इन्द्राग्नी अपाद्रियं पूर्वागात्पद्वतीभ्यः ।
 हित्वी शिरो जिह्वया वावदच्चरत्त्रिंशत्पदा न्यक्रमीत् ॥६॥
 इन्द्राग्नी आ हि तन्वते नरो धन्वानि बाह्वोः ।
 मा नो अस्मिन्महाधने परा वर्क्तुं गविष्टिषु ॥७॥
 इन्द्राग्नी तपन्ति माघा अर्यो अरातयः ।
 अप द्वेषास्या कृतं युयुतं सूर्यादधि ॥८॥

īndrāgni apād iyām pūrvāgāt padvātībhyah | hitvī śro
 jihvāyā vāvadac cārat triṁśat padā ny ākramīt || 6 || īn-
 drāgni ā hí tanvaté náro dhānvāni bāhvōḥ | mā no asmín
 mahādhané parā varktam gāvishtishu || 7 || īndrāgni tāpanti
 māghā aryó ārātayah | āpa dvéshānsy ā kṛitam yuyutām
 sūryād ādhi || 8 ||

इन्द्राग्नी युवोरपि वसु दिव्यानि पार्थिवा ।
 आ न इह प्र यच्छन् रयिं विश्वायुषोषसम् ॥९॥
 इन्द्राग्नी उक्थवाहसा स्तोमेभिर्हवनश्रुता ।
 विश्वाभिर्गीभिरा गतमस्य सोमस्य पीतये ॥१०॥

īndrāgni yuvór āpi vāsu divyāni pār-
 thivā | ā na ihā prā yachatam rayīm viśvāyuposhasam
 || 9 || īndrāgni ukthavāhasā stómebhir havanaśrutā | viśvā-
 bhir gīrbhīr ā gatam asyā sómasya pītāye || 10 || 26 ||

This dawn, O lightning and fire-divine, though herself footless, comes before the footed sleepers, and stretching her head, she awakens people, who then utter loud sounds with their tongues, and passing onward she traverses thirty steps. 6

O Lord of cosmic lightning and fire, men, verily, stretch their bows with their arms. May you not desert us, while we are contending in the great conflict for obtaining wisdom. 7

O Lord of cosmic light and lightning, murderous aggressive enemies harass us. May you drive away our adversaries, and keep them afar from the light of the sun. 8

O Lord of cosmic fire and lightning, yours are all the treasures of heaven and earth. Bestow upon us, on this occasion, opulence that prospers every living man. 9

O Lord of cosmic lightning and fire, acceptors of hymns, may you hear our invocation, praises and all adorations. Please come hither to participate in our sparkling joy of devotion. 10

(६०) पण्डितसं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशचम्यास्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भगद्वाज ऋषिः । इन्द्राग्नी देवते । (१-३, १३)

प्रथमादिनृचस्य ययोदद्या ऋचश्च त्रिष्टुप् , (५-१२) वतुर्थ्यादिनवानां गायत्री,

(१५) वतुर्दद्या बृहती, (१५) पञ्चदस्याश्चानुष्टुप् छन्दांसि ॥

॥२॥

श्रथद्वृत्रमुत मनोति वाजमिन्द्रा यो अग्नी सहुरी सपर्यात् ।
 इरज्यन्ता वसव्यस्य भरेः सहस्तमा सहसा वाजयन्ता ॥१॥
 ता योधिष्टमभि गा इन्द्र नृनमपः स्वरुषसो अग्न ऊळहाः ।
 दिशः स्वरुषम इन्द्र चित्रा अपो गा अग्ने युवमे नियुत्वान् ॥२॥
 आ वृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैरिन्द्र यातं नमोभिर्गमे अर्वाक् ।
 युवं गधोभिर्गवेभिर्गिन्द्राग्ने अस्मे भवतमुत्तमेभिः ॥३॥

60.

Śnáthad vṛitrām utá sanoti vājam índrā yó agnī sáhurī
 saparyát | irajyántā vasavyàśya bhūreḥ sáhastamā sáhasā
 vājayántā || 1 || tá yodhishtam abhī gá indra nūnām apāḥ
 svār ushásō agna ūllāḥ | diśaḥ svār ushása indra citrá
 apó gá agne yuvase niyútvan || 2 || á vṛitrahaṇā vṛitrabā-
 bhiḥ śúshmair índra yatām námobhir agne arvāk | yuvām
 rádhobhir ákavebhir índragne asmé bhavatam uttamébhiḥ
 || 3 ||

ता हुवे ययोरिन्द्रे पद्मे विश्वै पुग कृतम् । इन्द्राग्नी न मर्धतः ॥१॥
 उग्रा विश्वनिना मृधे इन्द्राग्नी हवामहे । ता नो मृज्जात ईदृशे ॥५॥
 ॥२॥ हतो वृत्राण्यायी हतो दाम्नीनि सत्येती । हतो विश्वा अप द्विषेः ॥६॥
 इन्द्राग्नी युवामिमेष्टुभि स्तोमां अनृषत । पिवन्तं शंभुवा सुतम् ॥७॥
 या वां सन्ति पुरुस्पृहो नियुतो दाशुषे नग । इन्द्राग्नी ताभिर्ग गतम् ॥८॥

tá huve yáyor idām papné víśvam purá kritām | in-
 drāgnī ná mardhataḥ || 4 || ugrā vighanínā mṛídha indrāgnī
 havāmahe | tá no mṛilāta idṛiṣe || 5 || 27 ||

ható vṛitrāny áryā ható dāsāni sátpati | ható víśvā ápa
 dvíśaḥ || 6 || indrāgnī yuvām imē 'bhī stómā anūshata | pí-
 batam sambhuvā sutām || 7 || yá vām sánti purusprīho ni-
 yúto dāśúshe narā | indrāgnī tábhir á gatam || 8 ||

60

He overcomes evil, and acquires strength, who honours victorious lightning-divine and fire-divine, the lords of infinite opulence, most powerful in strength, desirous of sacrificial food. 1

O divine lightning and fire, verily you have striven for the recovery of wisdom, the water, the sun, the dawn, that had been carried away by evil forces. You reunite, O lightning-divine, the space with the quarters of the horizon, the sun, the wonderful waters, the dawns, the cattle, and so also you, O the fire-divine, who controls momentum of creation. 2

Slayers of opposing forces, O cosmic energies of lightning and fire, come down to us with your foe-subduing powers, to be invigorated by our homage. Please be manifest to us, O cosmic energies, with your supreme and unrestricted bounties. 3

I invoke these two, whose deeds have been celebrated since ancient days. Lords of cosmic forces of lightning and fire, may you never harm us. 4

We invoke the fierce forces of lightning and fire of cosmos, the destroyers of adversaries ; may they be kind to one like me. 5

May you counteract all oppressions committed by the pious; counteract all oppressions committed by the impious. O protectors of the virtuous, drive away everyone that hates us. 6

O forces of lightning and fire of cosmos, these songs of praise glorify you both ; may you accept our ecstatic offerings, O bestowers of happiness. 7

O cosmic energies of lightning and fire, leaders of sacred works, whose forces of speed are appreciated by all, come with them to the presenter of homage. 8

ताभिर्ग गच्छतं नरोपेदं सवनं सुतम् । इन्द्राग्नी सोमपीतये ॥९॥
 तर्मीळिष्व यो अर्चिषा वना विश्वा परिष्वजत् । कृष्णा कृणाति जिह्वा ॥१०॥
 ॥२९॥ य इह अविशामति सुन्नमिन्द्रस्य मर्त्यः । युन्नाय सुतर्ग अपः ॥११॥
 ता नो वाजवतीरिषि । आशन्पिपृतमवतः । इन्द्रमग्निं च वोळ्हेवे ॥१२॥

tābhīr ā

gachataṃ narópedāṃ sāvanam sutām | indrāgnī sōmapitaye
 || 9 || tāṃ iṣhva yó arcīṣhā vānā viśva parishvájat | kṛishṇā
 kṛinóti jihvāyā || 10 || 28 ||

yá iddhā āvivāsati sumnām indrasya mārtyaḥ | dyum-
 náya sūtārā apāḥ || 11 || tā no vājavatir īsha aśún pipṛitam
 ārvataḥ | indram agnīm ca vólhave || 12 ||

उभा वोमिन्द्राग्नी आहुवध्या उभा गर्धमः सह मादयध्वे ।
 उभा दातागविषां रयीणामुभा वाजस्य सातये हुवे वाम् ॥१३॥
 आ नो गव्येभिर्गव्यैर्वसव्यैरुप गच्छतम् ।
 सवायौ देवौ सग्याय शंभुर्वेन्द्राग्नी ता हवामहे ॥१४॥
 इन्द्राग्नी शृणुतं हव्यं यजमानस्य सुवृतः ।
 वीतं हव्यान्या गतं पिबेत् सोम्यं मधु ॥१५॥

ubhā vām in-

dragnī āhuvádhyā ubhā rādhasaḥ sahā mādayádhyai | ubhā
 dātārāv īśhām rayīṇām ubhā vājasya sātāye huve vām || 13 ||
 ā no gāvyeblhir āśvyair vasavyair ūpa gachataṃ | sākḥā-
 yau devau sakhyāya śambhūvendragñī tā havāmahe || 14 ||
 indrāgnī śṛiṇutām havyam yajamanasya suvatāḥ | vitām
 havyāny ā gataṃ pibatam somyām mādhu || 15 || 29 ||

O cosmic forces of lightning and fire, may you come to relish our noble deeds ; and come to participate in our sparkling joy of devotion. 9

Glorify that fire-divine, who envelops all the forests with flame, and who blackens them with his tongue. 10

The mortal, who, in the kindled sacred fire, presents the gratifying homage to the resplendent Lord, to him the Lord showers blessings for his sustenance. 11

May they two grant us strengthening food and speedy power to convey our offerings to the divine forces. 12

I invoke you both, O Lords of cosmic energies of lightning and fire, to be present at the worship, and both together to be exhilarated by the gifts I offer. You are givers of food and riches. So I invoke you for obtaining food and strength. 13

O Lord of cosmic forces of lightning and fire, divine friends, bestowers of bliss, come to bless us with herds of cattle, with troops of horses, with ample treasure. We invoke you as such for mutual friendship. 14

O Lord of cosmic forces of lightning and fire, hear the invocation of the institutor of the sacred works, as he offers the libation. May you enjoy offerings. May you participate in our sparkling joy of devotion. 15

(६२) एकपष्ठितमं सूक्तम्

(१-१४) चतुर्दशचम्यास्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भगद्वाज कृषिः । सरस्वती देवता । (१-३, १३) प्रथमादित्रयस्य वयोदश्या क्रत्वथ जगती, (४-१८) चतुःश्यादिनवानां गायत्री, (१४) चतुर्दश्याश्च त्रिष्टुप छन्दांसि ॥

॥ ३ ॥

इयमेददाद्रभममृणच्युतं दिवोदासं वधयश्वायं दाशुषे ।
या अश्वन्तमाचुग्वादावमं पणिं ता ते वात्राणि तविषा सरस्वति ॥१॥

61.

Iyām adadad rabhasām ṛiṇacyūtām divodāsam vadhry
aśvāya dāśuṣhe | yā śaśvantam ācakhādāvasām paṇīm tā
te dātrāṇi tavishā sarasvati || 1 ||

इयं शुष्मेभिर्विसृज्या इवारुज्जत्मानुं गिरिणां तविषेभिर्मुर्मिभिः ।
पारावतघ्नीमवमे सुवृक्तिभिः सरस्वतीमा विवामेमा धीतिभिः ॥२॥
सरस्वति देवानिदो नि बर्हय प्रजां विश्वस्य वृसंयस्य मायिनः ।
उत क्षितिभ्योऽवनीरविन्दो विषमेभ्यो अस्त्रवो वाजिनीवति ॥३॥
प्र णो देवी सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती । धीनामविच्यवतु ॥४॥
यस्त्रा देवि सरस्वत्युपब्रूते धने हिते । इन्द्रं न वृत्रतूर्ये ॥५॥

iyām śuśhmebhir bisakhā
ivārujat sānu girinām tavishébhir ūrmībhiḥ | pārāvataghnīm
āvase suvṛiktībhiḥ sárasvatīm ā vivāsema dhītībhiḥ || 2 ||
sárasvati devanído ní barhaya prajām víśvasya bṛisayasya
māyínah | utá kshítībhyo 'vánir avindo vishám ebhyo
asravo vājīnīvati || 3 || prá ṇo deví sárasvati vājebhir vājīnī-
vati | dhīnām avitry àvatu || 4 || yás tvā devi sarasvaty
upabrūté dháne hité | índram ná vṛitratúrye || 5 || ३० ||

61

She, the stream of spiritual awareness, gives divine perspective to the speedy mind, which is devoted to Lord and endowed with vigilance. This acquits mind of the burden of worldly commitments. She destroys the boastfulness of the churlish niggard. O swift flowing stream, these are your very effectual boons. 1

With her might, like one who digs for louts-stems, she bursts the ridges of the rocks (of ignorance) with her strong waves. With austerity and prayers, let us adore for our protection, the stream of spiritual awareness, the underminer of both the banks. 2

O stream of spiritual awareness, may you destroy the revilers of divine virtues, offsprings of the universal sins. O giver of sustenance, you acquire for men the lands, and shower water of wisdom upon them. 3

May the stream of spiritual awareness, rich in her wealth of wisdom, and protectress of her worshippers, further all our thoughts with spiritual viands. 4

O stream of spiritual awareness, may you protect him, whosoever, engaged in conflicts, invokes you for wealth of wisdom, and glorifies you, just as he adores the resplendent Lord. 5

॥३१॥

त्वं देवि सरस्वत्यवा वाजेषु वाजिनि । रदा पृषेवं नः सन्निम् ॥६॥
 उत म्या नः सरस्वती घोरा हिरण्यवर्तनिः । वृत्रघ्नी वेष्टि मुष्टुनिम् ॥७॥
 यस्या अतन्तो अहुतस्त्वेषश्चरिण्युरर्णवः । अमश्चरति रोरुवत् ॥८॥
 मा नो विश्वा अति द्विषः स्वसृग्न्या कृतावरी । अतन्नहेव सूर्यः ॥९॥
 उत नः प्रिया प्रियासु सप्तस्वसा सुजुष्टा । सरस्वती स्तोम्या भूत् ॥१०॥

tvām devi sarasvaty āvā vājeshu vājini | rádā pūshéva
 naḥ sanīm || 6 || utá syá naḥ sárasvatī ghorá hīraṇyavarta-
 niḥ | vṛitraghnī vasṭhi sushṭutīm || 7 || yásyā anantó ábrutas
 tveshás carishnúr arṇavāḥ | ámaṣ cárati róruvat || 8 || sá no
 víṣvā áti dvishāḥ svásrīr anyá řitávarī | átam āheva sūryaḥ
 || 9 || utá naḥ priyá priyāsu saptásvasā sújushṭā | sárasvatī
 stómyā bhūt || 10 || ॥

॥३२॥

आपप्रुषी पार्थिवान्युरु रजो अन्तरिक्षम् । सरस्वती निदम्पातु ॥११॥
 त्रिषधस्था सप्तधातुः पञ्च ज्ञाना वर्धयन्ती । वाजेवाजे हव्या भूत् ॥१२॥

āpaprūshī pāṛthivāny urú rájo antáriksham | sárasvatī
 nidás pātu || 11 || trishadhástḥā saptádhātuḥ pāñca jātā var-
 dháyanti | vāje-vaje hávyā bhūt || 12 ||

O stream of spiritual awareness, rich in wisdom protect us in our mental struggle, like divine nourisher, who gives opulence. 6

May the divine stream of spiritual awareness, destroyer of obstructions, come rushing, as if, traversing on a golden path and be pleased by our earnest eulogy. 7

May she, the stream of spiritual awareness, limitless, undeviating, shining, swift-moving, and issuing forth from the ocean of cosmic intelligence, come onward with a tempestuous roar. 8

May she overcome all our adversaries, and bring to us her other thought-laden channels, the sisters, as the ever-rolling sun spreads out the days. 9

May the speedy stream of spiritual awareness, who has seven sister-streams, who is dearest amongst those dear to us, and is fully propitiated, be ever adorable. 10

May the stream of spiritual awareness filling with radiance the vast realms of earth and expanse of heaven, guard us against hatred. 11

Abiding in the three worlds, comprising seven elements, cherishing the five races of mankind, she (the stream of spiritual awareness) is ever to be invoked in every battle of life. 12

प्र या महिम्ना महिनासु चेकिते द्युम्नेभिरन्या अपसामपस्तमा ।
 रथ इव बृहती विभ्वने कृतोपस्तुत्या चिकितुषा सरस्वती ॥१३॥
 सरस्वत्यभि नो नेषि वस्यो मापे स्फरीः पर्यसा मा न आ धक् ।
 जुषस्व नः सख्या वेडयो च मा त्वक्षेत्राण्यरणानि गन्म ॥१४॥

prā yā mahimná ma-
 hīnāsu cékite dyumnébhir anyā apāsām apāstamā ॥ rātha
 iva bṛihatī vibhvané kṛitōpastūtyā cikitūshā sārasyatī ॥ 13 ॥
 sārasyaty abhī no neshi vāsyō māpa spharīḥ pāyasā mā
 na ā dhak | juśāsva naḥ sakhyā veṣyā ca mā tvāt kshé-
 trāṇy āraṇāni ganna ॥ 14 ॥ १२ ॥

(६२) द्विपश्चिमं सूक्तम्

(१-११) एकादशचम्यास्य सूक्तस्य ब्राह्मण्यो भगवान् ऋषिः । अश्विनो देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १ ॥ स्तुषे नरा दिवो अस्य प्रमन्ताश्चिना हुवे जरमाणो अर्केः ।
 या मय उस्त्रा व्युषि ज्मो अन्तान्युयूषतः पर्युरु वरगमि ॥१॥
 ता यज्ञसा शुचिभिश्चक्रमाणा रथस्य भानु रुरुचू रजोभिः ।
 पुरु वरगम्यमिता मिमानापो धन्वान्यति याथा अत्रान् ॥२॥
 ता ह त्यद्वर्तिर्यदरं प्रमुद्येत्था धिय उहथुः शश्वदश्चेः ।
 मनोजवेभिरिषिरेः शयध्वे परि व्यथिर्दाशुपो मर्त्यस्य ॥३॥

62.

Stushé nārā divó asyā prasántāśvīnā huve járamāṇo
 arkaīḥ | yā sadyā usrá vyúshi jinó ántān yúyūshataḥ páry
 urú várāṇsi ॥ 1 ॥ tá yajñām á śúcibhiḥ cakramāṇā rāthasya
 bhānūṃ rurucū rájobhiḥ | purú várāṇsy ámitā mīmānāpó
 dhānvāny áti yātho ájrān ॥ 2 ॥ tá ha tyád vartír yád áradh-
 ram ugretthá dhīya ūhathuḥ śaśvad áśvaiḥ | mánojave-
 bhir ishiraīḥ śayádhyai pári vyáthir dāśúsbo mártasya
 ॥ 3 ॥

She, who is distinguished amongst them as eminent in greatness and in her glories ; she, who is swifter of all other rapid streams; she, who has been created vast in capacity as a chariot; she, the stream of spiritual divine awareness, is to be glorified by every seeker. 13

May you guide us, O stream of spiritual awareness, to precious wealth ; reduce us not to insignificance ; overwhelm us not with excess of water ; may you be pleased by our friendly services for an access to our habitations, and let us not drift to undesirable places. 14

62

I praise the two leaders of heaven, the sovereigns over this world. I invoke the pair of twin-divines, intuition and intellect, glorifying them with sacred hymns. They are ever the discomfitters of darkness and at the breaking of dawn, scatter the investing glooms to the ends of the earth. 1

Coming to bless our sacred works, they, with their bright splendours, light up the lustre of their cosmic chariot, emitting vast and infinite radiance. They traverse many wide unmeasured spaces, over the deserts, refreshing them with waters. 2

O powerful twin-divines, intuition and intellect, with your desirable beams and waves, which are swift as mind and full of vigour, you bear the pious worshipper to the bounteous path of heaven. Let the inflictor of pain to the virtuous man be eliminated and be put to sleep in his final repose. 3

ता नव्यसो जरमाणस्य मन्मोष भृषतो युयुजानमसी ।
 शुभं पृथमिषमर्जं वहन्ता होता यक्षप्रत्ना अघ्न्युवाना ॥४॥
 ता वल्यू दस्मा पुरुशाकेतमा प्रत्ना नव्यस्मा वचस्मा विवासि ।
 या शंसते स्तुवते शंभविष्ठा बभ्रुवतुर्गुणते चित्रगती ॥५॥

tā nāvyaśo jāramāṇasya mánmópa bhūshato yuyujā-
 nāsapti | śúbham prīksham ísham ūrjam váhantā hótā ya-
 kshat pratnó adhrúg yúvānā || 4 || tā valgú dasrá puruśáka-
 tamā pratná nāvyaśā vácasā vivāse | yá śánsate stuvaté
 śámbhavishṭhā babhūvátur grīṇatē citrārātī || 5 || 1 ||

॥२॥ ता भुज्युं विभिरद्भ्यः समुद्रान्तग्रस्य मूनुमहधु रजोभिः ।
 अरेणुभिर्योजनेभिर्भुजन्ता पतत्रिभिर्गन्मो निरुपस्थात ॥६॥
 वि जयुषा रथ्या यानमद्रिं श्रुतं हवै वृषणा वध्रिमत्याः ।
 दशस्यन्ता शयवे पिप्यथुर्गामिति च्यवाना सुमतिं भुरण्यु ॥७॥
 यद्रादसी प्रदिवो अस्ति भूमौ हेळो देवानामुत मर्त्यत्रा ।
 तदादित्या वसवो रुद्रियासो रक्षोयुजे तपुर्गघं दधान ॥८॥

tā bhujyúm víbhir adbhyáh samudrát túgrasya sūnúm
 ūhathū rájobhiḥ | arenúbhir yójanebhir bhujántā patatrí-
 bhir árṇaso nír upástthāt || 6 || ví jayúshā rathyā yātam
 ádrim śrutám hávam vṛishañā vadhrimatyáh | daśasyántā
 śayáve pipyathur gám íti cyavānā sumatím bhuṛanyū || 7 ||
 yád rodasi pradívo ásti bhúmā héḷo devānām utá martya-
 trá | tād ādityā vasavo rudriyāso rakshoyúje tápura ghaṁ
 dadhāta || 8 ||

Harnessing their horses, like speedy waves, bringing excellent nourishment and strength, they approach to receive the adoration of their worshipper. May the benevolent ancient invoker of Nature's bounties honour these ever-youthful divines. 4

I worship with a new hymn those two quick-moving, splendid eternal pair of twin-divines (intuition and intellect), the accomplishers of all noble deeds. They are the bringers of bliss to him who lauds, and praises them. They bestow wondrous gifts on their devotees. 5

You, as if, with the aid of the winged horses attached to your chariot, passing by roads, which are unsoiled by dust, take the helpless man, however strong he may look, out of the bosom of the flood worldly troubles. 6

Riding in your cosmic chariot, you penetrate the mountains. O showerer of blessings, you hear the invocation of aspiring mothers. You nourish bountiful givers. You make the cow yield milk of wisdom for the quiet devotee, and in this manner, displaying benevolence, you are everywhere present. 7

O heaven and earth, O cosmic powers of light, life and vitality, take away from us, the mortals, the dread anger of the divine forces, being exercised towards us since a long past, and turn it to him, who is associated with violence, and cruelty for his destruction and death. 8

य ई राजानावृतुथा विदधद्रजसो मित्रो वरुणश्चिकेतत् ।
 गम्भीराय रक्षेम हेतिमस्य द्रोघाय चिद्वचम् आनवाय ॥९॥
 अन्तरेश्चक्रेस्तनयाय वर्तिव्युमता यातं नृवता रथेन ।
 मनुत्येन त्यजसा मर्त्यस्य वनुष्यतामपि शीर्षा ववृक्तम् ॥१०॥
 आ परमाभिरुत मध्यमाभिर्नियुद्धिर्यातमवमाभिरवाक् ।
 दृढहस्य चिद्रामतो वि ब्रजस्य दुरो वर्त गृणते चित्रराती ॥११॥

yá imi rájānāv ṛituthá vidádhad rájaso mitró
 váruṇaṣ ciketat | gambhīráya rākshase hetim asya dróghāya
 cid vácasa ánavāya || 9 || ántaraish cakrais tánayāya vartír
 dyumátá yātam nṛivátā ráthena | sánutyena tyájasā már-
 tyasya vanushyatám ápi śīrshá vavṛiktam || 10 || á paramá-
 bhir utá madhyamábhīr niyúdbhīr yātam avamábhīr arvák |
 dṛiḥhásya cid gómato yi vrajásya dúro vartam gṛiṇaté ci-
 trarāti || 11 || २ ||

(६३) विपश्चिन्तम मूलम्

(१-२२) एकादशवर्षस्यास्य मूलस्य बर्हस्पत्यो भगद्वाज ऋषिः । अश्विनो देवता । (१-२२) प्रथमादि-
 दशचा विष्टुष (११) एकादश्याश्चक्रेपदा विष्टुष उन्मत्सी ॥

॥३॥ कः॑ त्या वल्गु पुरुहुताद्य दूतो न स्तोमोऽविद्वन्नमस्वान् ।
 आ यो अर्वाङ्गामेत्या ववर्त प्रष्टा ह्यमथो अस्य मन्मेन् ॥१॥
 अरं मे गन्ते हवनायास्मै गृणाना यथा पिवाथो अन्वः ।
 परि ह त्यद्वर्तियीथो रिपो न यत्पणे नान्तरस्तुतुर्यात् ॥२॥

63.

Kvā tyā valgú puruhūtādyā dūtó ná stómo 'vidan ná-
 masvān | á yó arvān násatyā vavárta préshṭha hy ásatho
 asya mánman || 1 || áram me gantam hávanayāsmaí gṛiṇāná
 yāthā pívātho ándhah | pári ha tyád vartír yātho rishó ná
 yát páro nántaras tuturyát || 2 ||

O Lords of cosmic light and bliss, recognize him, who of all the world, worships the royal pair of twin-divines in due season. He hurls his weapon against the strong violent people, against the malignant lies of man. 9

Come with your shining and well-guided chariot, fitted with excellent wheels, to our dwelling (to bestow upon us) offsprings. Strike off with secret indignation the heads of our assailants, who attack us with treacherous approach. 10

Come hitherwards to us, whether with the most excellent. or middling, or inferior steeds. May you throw open the doors of the firm-closed stall of the cattle and be bountiful to him who praises you. 11

63

May our praise and oblations secure for us the services of the splendid twin-divines (intuition and intellect) as divine messengers. May our praise and devotion secure for us the services of the splendid twin-divines, who are invoked by all ; our hymns bring these two ever-true powers hither. May they be propitiated by this adoration. 1

While praised, may you come promptly upon my invocation and partake in the enjoyment of divine glory and may you keep guard around the dwelling against all adversaries, so that none may harm us whether abiding near or at a distance. 2

अकारि वामन्ध्रमो वरीमन्नस्तोगि वहिः सुप्रायणतमम् ।
 उत्तानहस्तो युवयुर्ववन्दा वां नक्षन्तो अद्रय आजन् ॥३॥
 ऊर्ध्वो वामग्निर्ध्वग्नेवस्थात्प्र गतिरेति जुर्णिनी घृताची ।
 प्र होता गूर्तमना उगणोऽयुक्त यो नामत्या हवीमन् ॥४॥
 अधि श्रिये दुहिता सूर्यस्य रथं तस्थो पुरुभुजा शनोतिम् ।
 प्र मायाभिर्मायिना भृतमत्र नरा नृन् जनिमन्यज्ञियानाम् ॥५॥

ākāri vām āndhaso varī-
 mann āstāri barhiḥ supṛāyaṇátamam | uttānāhasto yuvayūr
 vavandā vaṃ nākshanto ādraya āñjan || 3 || ūrdhvo vām
 agnir adhvaréshv asthāt prā rātír eti jūrñinī ghrītācī | prā
 hótā gūrtāmanā urāṇó 'yukta yó nāsatyā hāvīman || 4 ||
 ādhi śriyé duhitā sūryasya rátham tasthau parubhujā ṣa-
 tótim | prā māyābhir māyinā bhūtam ātra nārā nṛitū jāni-
 man yajñíyānām || 5 || ३ ||

॥४॥ युवं श्रीभिर्दृशिताभिर्गभिः शुभे पुष्टिर्ग्रहधुः सूर्यायाः ।
 प्र वां वयो वपुषेऽनु पत्नन्नभ्रहाणी सुष्टुता धिष्यता वाम् ॥६॥
 आ वां वयोऽश्वासो वहिष्ठा अभि प्रयो नामत्या वहन्तु ।
 प्र वां रथो मनोजवा अमर्जीपः पृथ इषिधो अनु पूर्वीः ॥७॥
 पुरु हि वां पुरुभुजा देष्ण धेनुं न इषं पिब्यतमस्रकाम् ।
 स्तुतश्च वां माध्वी सुष्टुतिश्च रमाश्च ये वामनु गतिमग्मन् ॥८॥

yuvām śribhír darṣatābhir ābhīḥ ṣubhé puṣtīm ūha-
 tuḥ sūryāyāḥ | prā vām váyo vāpushé 'nu paptan nākshad
 vāñi sūshṭutā dhishṇyā vām || 6 || ā vām váyó 'śvāso vā-
 hishṭhā abhī prāyo nāsatyā vahantu | prā vām rátho mā-
 nojavā asarjishāḥ pṛikshā ishídho ānu pūrvīḥ || 7 || purú hí
 vām purubhujā deshñām dhenúm na ísham pinvatam ásak-
 rām | stútaṣ ca vām mādhvī susṭṭutiṣ ca rāsāṣ ca yé
 vām ānu rātīm āgman || 8 ||

Many fresh melodious devotional songs have been composed and soft grass of loving emotions is strewn to greet you. The priest with uplifted hands, desirous of your presence, praises you ; the two stones of mental and vital complexes are yearning to express prayers for you. 3

The fire-ritual uplifts its flames in your honour. Forth goes the oblation, fragrant with the butter-essence. O ever-true divine powers (the twin-divines, intuition and intellect), the diligent and zealous ministrant priest is privileged to invoke you. 4

O (twin-divines), the protectors of many, the daughter of the sun, the first flare of divine light, ascend your chariot, which brings hundreds of protective elements. O twins, the sagacious leaders and guides, you have excelled by your charming swift movements everyone else participating in this cosmic creativity. 5

With these beautiful splendours, you provide rich gifts for the enjoyment of dawn, the first flare of enlightenment. The horses of your chariot, like herds, descend for our felicity ; may our well-sung words of praise reach you. 6

May your rapid burthen-bearing steeds bring you, O ever-true twin-divines, to our devotional nourishment. May your chariot, swift as thought, dispense substantial, desirable, and abundant food. 7

O protectors of manifold wealth, your bounty is to be distributed by you ; may you give us nutritious and substantial food. O givers of delight, these praises, and libations are for you and these adorers seek your favour. 8

उत मं ऋत्रे पु॒रयस्य र॒घ्वी सु॒मी॒ळहे श॒नं पे॒रुके च॒ पक्वा ।
 शा॒ण्डो दा॒द्वि॒र॒णि॒नः स्म॒दि॒ष्टी॒न्द॒शं व॒शामो॑ अ॒भि॒पाचं॑ ऋ॒ग्व्यान् ॥९॥
 स॑ वाँ श॒ता ना॑म॒त्या स॒हस्रा॒श्वा॒नां पु॒रु॒प॒न्थां गि॒रे दा॑त् ।
 भ॒रद्वा॑जाय वी॒र नृ॒ गि॒रे दा॑द॒ता र॒क्षामि॑ पु॒रु॒द॑स॒मा स्युः ॥१०॥
 आ वाँ सु॒घ्ने वरि॑मन्त्सू॒रिभिः॑ प्याम् ॥११॥

utā ma riṣre pūrayasya raghvī
 sumūṇe śatām peruké ca pakvā | śaṇḍó dād dhīraṇīnaḥ
 smāddiṣṭīn dāśa vaśāso abhishāca riṣhvān || 9 || sām vām
 śatā nāsatyā sahasrāśvānām purupānthā giré dāt | bharād-
 vajāya vīra nū giré dād dhātā.rākshāṁsi purudaṁsasā syuḥ
 || 10 || ā vām sunné vāriman sūrībhiḥ shyām || 11 || 4 ||

(६४) चतुःपष्टितमं सूक्तम्

(१-६) पदुचस्यास्य सूक्तस्य वारहस्पत्यो भगद्वाज ऋषिः । उपा देवता । त्रिष्टुप छन्दः ॥

॥१॥

उ॒दु श्रि॒य उ॒प॒मो रो॒च॒मा॒ना अ॒स्यु॒र॒पां ना॒र्म॒यो रु॒द्रा॒न्तः ।
 कृ॒णो॒ति वि॒श्वा सु॒प॒था सु॒गा॒न्यभृ॒दु व॒स्वी दक्षि॑णा म॒घोनी॑ ॥१॥
 भ॒द्रा द॒दक्ष॑ उ॒र्वि॒या वि भा॒स्यु॒त्ते शो॒चि॒र्भा॒न॒वो द्या॒मप॑स॒न् ।
 आ॒वि॒र्व॒क्षः कृ॒णु॒षे शु॒म्भ॒मा॒नो॒षो दे॒वि रो॒च॒मा॒ना म॒हो॒भिः ॥२॥
 व॒ह॒न्ति सी॒म॒रु॒णामो॑ रु॒द्रा॒न्तो गा॒वः सु॒भ॒गा॒मु॒र्वि॒या प्र॒था॒ना॒म ।
 अ॒प॒ज॒ते अ॒ग्रे अ॒स्ते॒व श॒त्रु॒न्वा॒ध॒ते त॒मो अ॒जि॒गे न वो॒ळ्हा ॥३॥

64.

Ūd u śriyā ushāso rōcamānā āsthur apām nōrmāyo rū-
 śantaḥ | kṛiṇōti viśvā supāthā sugāny ābhūd u vāsvī dā-
 kshinā maghōnī || 1 || bhadrā dadṛiksha urviyā vī bhāsy ūt
 te śocīr bhānāvo dyām apaptan | āvīr vākshaḥ kṛiṇuṣhe
 śumbhāmānōsho devi rōcamāna māvobhiḥ || 2 || vāhanti sīm
 arupāso rāsanto gāvaḥ subhāgām urviyā prathānām | āpe-
 jate śīre āsteva śātrūn bādhatē tāmo ājirō nā vōlhā || 3 ||

May the two aspects of truths, the eternal and ethical, belonging to the intuitive instinct be mine; may the hundreds of divine directives belonging to the inner conscience be mine; may the dressed delicious viands, prepared by the instinct of divine resistance, be for me; may the discriminating instinct bestow upon me tens of golden (attractive) chariots and obedient, valiant and well-favoured (helpmates). 9

May ever-true divines, the versatile masters, grant hundreds and thousands of energies to Lord's devotee. May they give these gifts to the sage profound in sacred knowledge. O divines, achievers of great deeds, may the demons be ever-whelmed. 10

May I be associated with the learned in the abundant felicity bestowed by you. 11

64

The white and radiant tints of the dawn (the first flare of inner light) have risen up in their splendour like the waves of the waters for beautification; she renders all virtuous paths easy, fair to travel. She displays her glory, which is benign and friendly. 1

O divine dawn, you are seen auspicious, your lustre shines afar. Your splendours have flown up to the sky. Lovely and radiant, you display your majestic form. 2

Ruddy and luminous are the rays that bear the auspicious, expanding and illustrious dawn. Like a valiant archer, and like a swift warrior, scattering enemies, she drives away the glooms. 3

सुगोत ते सुपथा पर्वतेष्ववाते अपस्तरसि स्वभानो ।
 सा न आ वह पृथुयामन्नृषे रयि दिवो दुहितरिष्यध्वै ॥४॥
 सा वह योक्षभिरवानोषो वरं वहसि जोषमनु ।
 त्वं दिवो दुहितर्या ह देवी पूर्वहृतौ मंहना दर्शता भूः ॥५॥
 उक्ते वर्यश्चिह्नस्तेरपमन्नरश्च ये पितुभाजो व्युष्टौ ।
 अमा सते वहसि भूरि वाममुषो देवि दाशुषे मर्त्याय ॥६॥

sugótá te supáthā párvateshv aváté apás tarasi svabhāno |
 sá na á vaha prithuyāmann ṛishve rayīm divo duhitar
 ishayádhyai || 4 || sá vaha yóksabhír ávátósho váram vá-
 hasi jósham ánu | tvám divo duhitar yá ha deví pūrváhū-
 tau mañhánā darsatá bhūh || 5 || út te váyaṣ — || 6 || ५ ||

(६५) पञ्चपष्टितमं सूक्तम्

(१-६) पृथुयामन्य सूक्तस्य बर्हस्पत्यो भग्नाज ऋषिः । उपा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥६॥ एषा स्या नो दुहिता दिवोजाः क्षितीरुच्छन्ती मानुषीरजीगः ।
 या भानुना रसाता राम्यास्वज्ञायि तिरस्तमसश्चिदुक्त्व ॥१॥
 वि तद्ययुररुणयुग्भिर्भूर्भुवश्चित्रं भान्त्युषसश्चन्द्ररथाः ।
 अग्रं यज्ञस्य बृहतो नयन्तीर्वि ता बाधन्ते तम ऊर्म्यायाः ॥२॥

65.

Eshá syá no duhitá divojáh kshítir uchánti mánushīr
 ajīgaḥ | yá bhānúnā rāsatā rāmyāsv ajñāyi tirás tāmasaṣ
 cid aktún || 1 || ví tād yayur aruṇayúgbhir aṣvaiṣ citrām
 bhānty ushāsaṣ candrarathāḥ | āgram yajñāśya bṛiható ná-
 yantīr ví tá bādhante tāma ūrmyāyāḥ || 2 ||

Yours are good roads, easy to be traversed in mountains and inaccessible places. You pass self-luminous over the waters. May you bring to us desirable riches, O daughter of heaven, in your spacious and beautiful chariot. 4

May you, O dawn, bring me opulence. Unopposed you carry riches, as if on your oxen, at your will and pleasure for worshippers. O daughter of heaven, you are divine and lovely, and you are to be worshipped at early hours, when we call you in our ceremony. 5

O divine dawn, when the birds fly forth from their nests, men have to rise to work and earn their sustenance ; O divine dawn, bring ample wealth to the mortal who is near you, the offerer of the oblation. 6

65

This heaven-born daughter of the sky, driving away the darkness for us, wakes up the human beings from their slumber ; she, with her bright lustre, is perceived dissipating the glooms, even through the shades of darkness. 1

The dawns, in beautiful chariots drawn by red rays, shine gloriously as they proceed. On the commencement of the great morning worship, they drive far away the night's surrounding shadows. 2

श्रवो वाजमिपमृजं वहन्तीर्नि दाशुषं उपमो मर्त्याय ।
 मघोनीर्वीरवृत्पत्यमाना अवो धात विधृते रत्नमद्य ॥३॥
 इदा हि वो विधृते रत्नमस्तीदा वीगय दाशुषं उपामः ।
 इदा विप्राय जरते यदुक्था नि प्स मावते वहथा पुरा चित् ॥४॥
 इदा हि ते उपो अद्रिमानो गोत्रा गवामङ्गिरसो गृणन्ति ।
 व्यर्केण विभिदुर्ब्रह्मणा च सत्या नृणामभवद्देवहूतिः ॥५॥
 उच्छा दिवो दुहितः प्रत्नवन्नो भरद्वाजवद्विधृते मघोनि ।
 सुवीरं गयिं गृणते रिगिह्यरुगायमधि धेहि श्रवो नः ॥६॥

śrávo vājam

isham ūrjam vāhantir ní dāśúsha ushaso mārtyāya | ma-
 ghónir vīrávat pátyamānā ávo dhāta vidhaté rātnam adyá
 || 3 || idá hí vo vidhaté rātnam ástidá vīráya dāśúsha usha-
 sah | idá vípraya jārata yád ukthá ní shma mávate vaha-
 tha purá cit || 4 || idá hí ta usho adrisano gotrá gávam
 ángiraso grīnānti | vy árkēṇa bibhidur bráhmaṇa ca satyá
 nṛiṇām abhavad deváhutih || 5 || uchá divo duhitaḥ pratna-
 vān no bharadvajavád vidhaté maghoni | suvīraṁ rayīm
 grīnaté rinhy urugayám ádhi dhehi śrávo naḥ || 6 || 6 ||

(६५) पश्यन्तिमं सक्तम

(१-२२) एकादशचर्याय सक्तम्य वारिण्ययो मग्नाज ऋषिः । मरुतो देवता । विपृष उन्तः ॥

॥३॥ वपुर्नु तच्चिकितुषं चिदस्तु समानं नाम धेनु पत्यमानम ।
 मर्त्येष्वन्यद्देहमे पीपायं सकृच्छुक्रं दुदुहे पृश्निरुच्यः ॥३॥
 ये अग्नयो न शोशुचन्निद्याना हिर्यत्विर्मरुतो वावृधन्ते ।
 अरेणवो हिरण्ययोम एषां साके नृम्णेः पौंस्येभिश्च भूवन् ॥४॥

66.

Vápuṛ ná tác cikitúshe cid astu samānām náma dhenú
 pátyamānam | mārteshy anyád doháse pīpāya sakṛie chuk-
 rām duduhe priṣuir ūdhaḥ || 1 || yé agnāyo ná śośueam
 idhamā dvīr yāt trīr marūto vāvṛidhānta | areṇāvo hiraṇ-
 yāyasa eṣhaṁ sakām nṛiṇmāñi paūnsyebhis ca bhūvan
 || 2 ||

Dawns bring fame, food, sustenance, and strength to the mortal, who is a liberal worshipper. May the dawn abounding in wealth, and proceeding with imperial sway bestow this day upon the worshipper nourishment, wealth, and progeny. 3

Verily, O dawns, there is at present wealth to give to your worshipper, the offerer of homage, and to the sage, who recites your praise. If the praise is accepted, then bring to him who is like me such wealth as has been formerly and ever bestowed upon myself. 4

Verily, O dawns, the preceptors through your favour recover the lost wisdom on the summit of the lofty knowledge. With hymn and prayer, they burst open the obstructions of delusions. The sincere invocations of the divines are ever fruitful. 5

O daughter of heaven, possessor of riches, may you shine upon the worshipper, as you have been doing of old on the wise sages. Grant wealth and noble descendants to him, who becomes your devotee, and bestow upon us the wide-spreading glory. 6

66

The cloud-bearing sky and the cow both of them have the same wonderful form and the common name, the *milching one*. The latter one has swelled among mankind for milking, and the other, the interspace, gives milk from her bright udder once only (i. e. in the rainy season). 1

Unsoiled by dust, the golden cosmic chariots of those vital principles are shining like kindled flames, enlarging themselves twofold and threefold at will. They are invested with their great strength and virile energies. 2

रुद्रस्य ये मीळहुपः सन्ति पुत्रा यांश्चो नु दाष्टुर्विर्भग्भ्ये ।
 विदे हि माता महो मही पा मेत्पृश्निः सुभ्येर्गर्भमाधात् ॥३॥
 न य ईषन्ते जनुषांऽया न्वःन्तः मन्तोऽवद्यानि पुनानाः ।
 निर्यदुहे शुचयोऽनु जोषमनु श्रिया तन्वमुक्षमाणाः ॥४॥
 मक्ष न येषु दोहसे चिदया आ नाम धृष्णु मारुतं दधानाः ।
 न ये स्तोना अयामो मुक्ता न चित्सुदानुर्वे यामदुग्रान् ॥५॥

rudrāsya yé mīḷhúshahī sánti putrá yānṣ co nú dá-
 dhīvir bháradhyai | vidé hí mātá mahó mahí shá sēt prīṣ-
 niḥ subhvé gárbbham ádhāt || 3 || ná yá íshante janúshó 'yā
 nv àntáh sánto 'vadyáni punānāḥ | nír yád duhré śúcayó
 'nu jósham ánu śriyá tanvām ukshámāṇah || 4 || makshú ná
 yéshu dohāse cid ayá á náma dhṛishṇú mārutaṁ dádha-
 nah | ná yé stauná ayáso mahná nú cit sudánur áva ya-
 sad ngrān || 5 || 7 ||

॥८॥ त इदुग्राः शवसा धृष्णुषेणा उभे युजन्त रोदसी सुमेके ।
 अथ स्मैषु रोदसी स्वशोचिगमवत्सु तस्थो न राकः ॥६॥
 अनेनो वो मरुतो यामो अम्वनश्चश्चिद्यमजत्यरथीः ।
 अनवमो अनभीष्ट रजस्तृधि रोदसी पथ्या याति साधन ॥७॥

tá íd ugrāḥ śávasa dhṛishṇúshēṇa ubhé yujanta ródasi
 suméke | ádha smaishu rodasí svāṣocir ánavatsu tasthau
 ná rókah || 6 || anenó vo maruto yámo astv anasvās cid
 yām ájaty árathihī | anavasó anabhīṣú rajastúr ví ródasi
 pathyā yati sádhan || 7 ||

They are the offshoots of showerers, cosmic vital powers, whom the nursing firmament is able to foster. They are mighty, and it is known that the great interspace has received the life-germ for the benefit of man. 3

They do not approach men by any conveyance ; they already exist in their hearts, purging away their defects. When these brilliant ones supply their rain water for the gratification of their worshippers, they with their own splendour bedew their bodies. 4

Approaching quite close to them, and repeating the mighty name of the cloud-bearing winds, the worshipper is able to obtain quickly his wishes. The liberal donor pacifies the angry clouds, who otherwise, by nature, are devastating in their might. 5

Those fierce and powerfully arrayed cloud-bearing winds unite by their strength the two beautiful regions of heaven and earth. The self-radiant pair of heaven and earth stands majestically amongst the furious ones like splendour shining with her nature of brightness. 6

May your chariot, O vital principles, be devoid of wickedness. May this chariot, which is without a driver, without horses, without a provender, and without traces, which scatters water and which accomplishes desires, traverses heaven and earth, and paths of the interspace. 7

नास्य॑ वर्ता॑ न तरु॑ता न्वग्नि॑ मरु॑तो यमव॑थ वाज॑मानो॑ ।
 तोके॑ वा गोषु॑ तनये॑ यम॑प्सु स व्रजं॑ दर्ता॑ पाये॑ अथ॑ द्योः ॥८॥
 प्र चित्र॑मकं॑ गृण॑ते तुग॑य मारु॑ताय॑ स्वत॑वसे भर॑ध्वम् ।
 ये सहा॑मि सहा॑मा सह॑न्ते रेज॑ते अग्ने॑ पृथि॑वी मखे॑भ्यः ॥९॥
 त्विषी॑मन्तो अध्व॑रस्ये॑व दि॒द्युत्तृ॑पु॒त्र्यय॑सो जुहो॑ः नाग्नेः॑ ।
 अ॒र्चव॑यो धुन॑यो न वी॒र आ॑ज॒जन्मा॑नो मरु॑तो अ॒श्र॒ष्टाः ॥१०॥
 तं वृ॒धन्त॑ मारु॑तं आ॒ज॒दृष्टिं॑ रु॒द्रस्य॑ स॒नुं ह॒वसा॑ वि॒वामे॑ ।
 दि॒वः श॒शीय॑ शु॒चयो॑ मनी॒षा गि॒रयो॑ नाप॑ उ॒ग्रा अ॑स्पृ॒धन् ॥११॥

nāsya vartā nā tarutā nv āsti māruto yām āvatha vajasatan | toké vā gōshu tānaye yām apsu sā vrajaṁ dārta pārye ādha dyōḥ || 8 || prā citrām arkām gṛṇatē turāya mārutāya svātavase bharadhvam | yé sāhānsi sāhasā sāhante réjate agne prithivī makhébhyah || 9 || tvīshīmanto adhvarāsyeva didyūt trishucyávaso juhvò nágnéh | arcātrayo dhúnayo ná virā bhrājajjammāno marúto ádhṛishṭāḥ || 10 || tām vṛidhāntam mārutam bhrājadṛishṭiṇ rudrásya sūnūṁ havásā vivāse | divāḥ śārdhaya śúcayo manishā girāyo nápa ugrā aspridhran || 11 || 8 ||

(६७) समर्पष्टनमं सूक्तम्

(१-११) "कादशार्चयाम्य सूक्तस्य वारुण्यो भग्नात् कृपिः । मित्रावरुणो देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥०॥ विश्वे॑षां वः स॒नां ज्येष्ठ॑तमा गी॒र्भिमि॑त्रावरु॑णा वावृ॒ध॒र्यै ।
 सं या रु॒मेव॑ यम॒तुर्यमि॑ष्टा द्वा जना॑ अ॒समा॑ वाहु॒भिः स्येः॑ ॥१॥

Viśveshām vaḥ satāṁ jyēshṭhatama gīrbhīr mitrávaruṇā vavṛidhādhyai | sām yá raṁméva yamátur yámishṭhā dvā jānān āsamā bāhúbhiḥ svāiḥ || 1 ||

There is no propeller, no obstructor, of him, whom, O cloud-bearing winds, you protect in battle. He whom you protect, and bless with sons, grandsons, cattle and water, is in war the victor against the herds of his ardent foes. 8

Offer excellent nourishing food to the loud-sounding, quick-moving, self-invigorating company of the cloud-bearing winds. These are the ones who overcome strength by strength. The earth trembles, whilst, O fire-divine, the adorable cloudy-winds terrifically move. 9

The cloudy winds are resplendent, as if illuminators of the sacrifice, bright as the flames of fire. Entitled are they to adoration, and like heroes, they make adversaries tremble. Brilliant and invincible are they from birth. 10

I pay tribute and offer oblations to that exalted company of the cloudy winds, armed with shining lances, the progeny of the supreme divine vital power. The pure and earnest praises of the devout adorer are emulous in their effort of invigorating clouds like waves of floods. 11

I proceed by my praises to exalt you, O light-divine and plasma-divine, the noblest of all that has existence. You two, though apparently not the same in name, are really the firmest controller with your arms, and hold men back from evil as riders check horses with reins. 1

इयं मद्रां प्र मृत्णीते मनीषोप प्रिया नमसा वहिर्गच्छ ।
 यन्ते नो मित्रावरुणावधृष्टं छुदिर्यद्रां वरुथ्य सुदान् ॥२॥
 आ याने मित्रावरुणा सुशस्त्युप प्रिया नमसा हृयमाना ।
 सं यावन्नस्यो अपमेव जनोऽद्भुधीयतश्चिद्यतथो महित्वा ॥३॥
 अश्वा न या वाजिनां पूतवन्धु कृता यद्भर्मदितिर्भर्य्ये ।
 प्र या महि महान्ता जायमाना घोरा मनीय रिपवे नि दीधः ॥४॥
 विश्वे यद्वां मुहन्ता मन्दमानाः क्षत्रं देवासो अदधुः सजोषाः ।
 परि यद्दृथो रोदसी चिदुर्वी सन्ति स्पशो अदध्वासो अमृगः ॥५॥

iyām mād vām prā stri-
 nite manishōpa priyā nāmasā barhīr ācha | yantām no mi-
 trāvaruṇāv ādhrisṭam chardīr yād vām varūthyāṁ sudānū
 || 2 || ā yātam mitravaruṇā suṣasty ūpa priyā nāmasā hu-
 yāmānā | sām yāv apnasthō apāseva jānāṁ chrudhiyatās
 cid yatatho mahitvā || 3 || āśvā nā yā vājīnā pūtābandhū
 ritā yād gārbham āditir bhāradhyai | prā yā māhi mahāntā
 jāyamānā ghorā mārṭāya ripāve nī didhaḥ || 4 || viṣve yād
 vām mañhānā mādamānāḥ kshatrām devāso ādadhuḥ sa-
 jōshāḥ | pāri yād bhūthō rōdasī cid urvī sānti spāṣo ādab-
 dhāso āmūrāḥ || ५ ||

॥२.२॥ ता हि क्षत्रं धारयेथे अनु द्युन्द्हेथे सानुमुपमादिव द्योः ।
 दृच्छो नक्षत्र उत विश्वदेवो भूमिमानान्यां धामिनायोः ॥६॥
 ता विग्रं येथे नृतरं पूणध्या आ यत्सद्वा सभृतयः पूणन्ति ।
 न मृष्यन्ते यत्नयोऽवाता वि यत्पयो विश्वजिन्या भरन्ते ॥७॥

tā hī kshatrām dhārayethe ānu dyūn dṛinhéthe sánun
 upamāo 'ta dyōḥ | dṛilhō nākshatra utā viṣvādevo bhūmim
 ātan dyaḥ dhāsīnāyōḥ || 6 || tā vigrām dhaithe jāthāran
 prīṇadhyā ā yāt sādma sābhṛitayaḥ prīṇānti | nā mṛish-
 ante yuvatāyó 'vātā ví yāt páyo viṣvajinvā bhārante || 7 ||

O light-divine and plasma-divine, this prayer of mine has been extended to both of you. Both of you, O dear, are requested to come hither with viands, and move towards the sacrificial place. O munificent divines, may you grant us a safe dwelling, protected from heat, chill, and blast of air. 2

O beloved cosmic light and plasma, invoked with reverence, come to bless the propitious noble works. Through, your bounty, you support men, striving for sustenance as a workman maintains himself by labour. 3

You are the one, who are strong as horses, accepters of pious praise, and embodiment of truth. Powerful mother infinite conceives both of you, who are the mightiest among the mighty since your very birth and terror to the evil forces of mankind. 4

All the divine powers rejoice in your greatness ; with one accord, they accept your supremacy; and since you are pre-eminent over the wide and spacious heaven and earth, your courses are ever true and unimpeded. 5

You manifest princely vigour day after day ; you strengthen the summit of the sky, as it were from the loftiest heaven. Both of you have ordained firm in position the clouds, the mid-space, the sun, the earth, the heaven, and the food fit for man. 6

Both of you encourage the wise, when he quenches his appetite with devotional love and his associates occupy their positions in the chamber of worship, and when the rain, the sustainer of all, is sent down by you, and the young rivers, the maidens, undried, diffuse fertility around without obstruction. 7

ता जिह्वया मदमेदं सुमेधा आ यद्वाँ मृत्यो अग्निकर्तुं भूत् ।
 तद्वाँ महित्वं घृतावस्तु युवं दाशुषे वि चयिष्टमंहः ॥८॥
 प्र यद्वाँ मित्रावरुणा स्पृधन्प्रिया धाम युवधिता मिनन्ति ।
 न ये देवांस ओहन्ता न मर्ता अयज्ञमाचो अप्यो न पुत्राः ॥९॥
 वि यद्वाचं कीस्तामो भरन्ते शंसन्ति के चिन्नविदो मनानाः ।
 आद्वाँ ब्रवाम मृत्यान्मुक्था न किंदुवेभिर्मनथो महित्वा ॥१०॥
 अवोरित्था वाँ छदिषो अभिष्टो युवोमित्रावरुणावम्कृधायु ।
 अनु यद्वावः स्फुरन्त्रिप्ये धृष्णुं यद्रेणे वृषणं युनजन् ॥११॥

tá jihváyā sādām édām sumedhā á yád vām satyó aratír
 rité bhút | tád vām mahitvām ghṛitānnāv astu yuvām dā-
 śúshe ví cayisṭam ánbhaḥ || 8 || prá yád vām mitrávaruṇā
 spūrdhán priyā dhāma yuvádhitā minānti | ná yé devāsa
 óhasā ná máрта áyajñasāco ápyo ná putráḥ || 9 || ví yád vá-
 cam kīstāso bhārante śānsanti ké cin nivído manānāḥ | ád
 vām bravāma satyāny ukthā nákir devébhír yatatho mahi-
 tvá || 10 || avór itthā vām chardísho abhisṭau yuvór mitrá-
 varuṇav áskṛidhoyu | ánu yád gáva sphurán řijipyám
 dhṛishṇūm yád ráṇe vṛishanaṁ yunájan || 11 || 10 ||

(६८) अष्टपष्ठितमं सूक्तम्

(१-११) एकादशचर्म्यास्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो अग्नाज ऊषिः । इन्द्रावरुणौ देवते । (१-८, ११)

प्रथमाष्टचर्मिकादस्याश्च त्रिष्टुप्, (९-१०) तवर्मादशस्योश्च जगती छन्दसी ॥

॥ ११ ॥

श्रुष्टी वाँ यज्ञ उद्यतः सजोषा मनुष्वद्वृक्तवर्हिषो यजध्ये ।
 आ य इन्द्रावरुणाविषे अय महे मुन्नाय मह आववर्तेत् ॥१॥

Śraśṭī vām yajñā údyataḥ sajóshā manushvād vṛiktá-
 barhisho yájadhyai | á yá índraváruṇav ishé adyá mahé
 sunmáya mahá ávavártat || 1 ||

The faithful and most wise devotee solicits you with his prayers for supply of water. May you nourished by loving homage, become magnanimous and exterminate the sins of a devotee. 8

O light-divine and plasma-divine may you exterminate those who strive against you and break the laws that are agreeable and beneficial and also those divinities, and mortals, who are not dilligent in adoration, and those who work without faith and those who performing works do not worship and those who do not propitiate you. 9

When the clever priests lift up their voices, then several of them, glorifying other divines, recite flattering hymns, pertaining to selfish ends. Such being the case, we with sincerity request you, that in your magnanimous liberality, please do not associate with these pseudo-divines. 10

On your approach, cosmic light and plasma, protectors of the dwellings, may your great munificence come to us, whilst your praises are uttered, and the devotees offer devotional love, that inspires straight forwardness, resolution and strength. 11

O mighty resplendence-divine and plasma-divine, the young disciple has just now returned, engaged conscientiously with others in offering worship to you to obtain food for him, who, like his ancestor, has made all preparations of performing worship. He has invited both of you to gain glory and happiness. 1

ता हि श्रेष्ठा देवताता तुजा शृङ्गां शविष्ठा ता हि भूतम् ।
 मघोनां मंहिष्ठा तुविशुष्म ऋतेन वृत्रतुग सर्वमेना ॥२॥
 ता गृणीहि नमस्येभिः शूषेः मुञ्चेभिर्गिन्द्रावरुणा चक्राना ।
 वज्रेणान्यः शवसा हन्ति वृत्रं म्रिपक्त्यन्यो वृजनेषु विप्रः ॥३॥

tā hí śrēśthā devātātā tujā
 śūraṇām śāviśthā tā hí bhūtām | maghónām mān̄bishthā
 tuviśuśhma řitēna vṛitratūrā sārvasenā || 2 || tā gṛiṇīhi na-
 masyēbhiḥ śūśhaiḥ sumnēbhir indrāvaruṇā cakānā | vājre-
 ṇānyāḥ śāvasā hānti vṛitrām śishakty anyo vṛijāneshu vip-
 rah || 3 ||

माश्च यज्ञश्च वावृधन्त विश्वे देवामो नृगं स्वर्गताः ।
 प्रैभ्य इन्द्रावरुणा महित्वा द्यौश्च पृथिवि भूतमूर्वी ॥२॥
 स इत्सुदानुः स्ववीं ऋतावेन्द्रा यो वीं वरुण दाशति त्मन् ।
 इषा स द्विषस्तेद्वास्वान्वंसदृयि रयिवतश्च जनान् ॥५॥
 ॥ २ ॥ यं युवं दाश्चध्वराय देवा रयिं धत्थो वसुमन्तं पुरुक्षुम् ।
 अस्मे स इन्द्रावरुणावपि व्यात्प्र यो भनक्ति वनुषामशस्तीः ॥६॥

gnāṣ ca yān nāraṣ ca vāvṛidhānta vīṣve devāso
 narām svāgūrtāḥ | praibhya indrāvaruṇā mahitvā dyaūṣ ca
 pṛithivi bhūtām urvī || 4 || sā ít sudānuḥ svāvāñ řitāvēndrā
 yó vām varuṇa dāśati tmān | ishā sā dvishās tared dāsvān
 vānsad rayīm rayivātaṣ ca jānān || 5 || ॥

yām yuvām dāśvādhiparāya devā rayīm dhatthó vāsu-
 mantam purukshúm | asmé sā indrāvaruṇāv āpi shyāt prá
 yó bhanākti vanúsham āśastih || 6 ||

You two are the principal ones amongst Nature's forces, deserving worship,— the distributors of wealth, the most vigorous of heroes, the most liberal among the opulent, possessors of vast strength, and destroyers of the entire hosts of adversaries by eternal law. 2

Praise lords of cosmic resplendence and plasma, renowned for all glorious energies and enjoyments ; one of whom slays evil with his punitive justice, the other, intelligent by his might, comes to the aid of the pious when he is in difficulties. 3

When amongst mankind, both males and females, and when all Nature's bounties, spontaneously striving, glorify you, O lords of cosmic resplendence and plasma, you surpass them in greatness and thus, O heaven and earth, you spread wide. 4

He, who spontaneously presents homage to you, O lords of cosmic resplendence and plasma, is liberal, wealthy and upright ; with all his resources he shall conquer his adversary, and win opulence and rich descendants. 5

May that opulence, comprising treasure and abundant food, be ours, which you, O lords of cosmic resplendence and plasma, bestow upon the donor of the oblation, and which baffles the calumnies of the malevolent. 6

उ॒त नः सु॒त्रा॒त्रो दे॒वगो॑षाः सु॒रिभ्य॑ इन्द्रावरुणा र॒यिः प्या॑त् ।
 येषां शु॒ष्मः पृ॒तना॑सु मा॒ह्वान्प्र स॒द्यो द्यु॒म्ना ति॒रते॑ तनु॒रिः ॥७॥
 नृ न इन्द्रावरुणा गृ॒णाना॑ पृ॒ङ्क्तं र॒यिं सो॑ऽश्रव॒साय॑ दे॒वा ।
 इ॒त्था गृ॒णन्तो॑ म॒हिर्न॑स्य श॒र्धोऽपो॑ न ना॒वा दु॒र्गिता॑ ते॒रिम् ॥८॥

utā naḥ sutratró devā-
 gopaḥ surībhya indravarunā rayīḥ shyāt | yéshāṃ śśśmah
 prītanasu sāhvān prā sadyó dyumnā tirāte tāturīḥ || 7 || nū
 na indrāvarunā grīṇānā prīṅktāṃ rayīm sauśravasāya deva |
 itthā grīṇānto mahīnasya śārdho 'pó nā navā duritā ta-
 rema || 8 ||

प्र स॒म्राजे॑ वृ॒हते॑ म॒न्म नु॑ प्रि॒यम॑च॒ दे॒वाय॑ वरु॒णाय॑ स॒प्रथः॑ ।
 अ॒यं य उ॒र्वी म॑हि॒ना म॑हि॒व्रतः॑ कृ॒त्वा वि॒भ्रात्य॑ज॒गे न॑ शोचिषा ॥९॥
 इन्द्रावरुणा सु॒तपा॑वि॒मं सु॒तं सोमं॑ पि॒बतं॑ म॒द्यै धृ॒तव॑रता ।
 यु॒वो रथो॑ अध्व॒रं दे॒ववी॑तये॒ प्रति॑ स्व॒सं॒मुष॑ याति पी॒तये॑ ॥१०॥
 इन्द्रावरुणा मधु॑म॒त्तम॑स्य वृ॒ष्णः सोम॑स्य वृ॒ष्णा वृ॒षेथा॑म् ।
 इ॒दं वा॒म॒न्ध्रः परि॑पि॒क्तम॑स्मे आ॒म॒द्या॒स्मिन्व॑र्हिषि मा॒दये॑थाम् ॥११॥

prā samrāje bṛihaté mānma nū priyām ārea de-
 vāya varuṇaya saprāthaḥ | ayām yā urvī mahinā māviva-
 taḥ krātvā vibhāty ajāro nā śociśhā || 9 || indrāvarunā su-
 tapāv imāṃ sutāṃ sōmam pibatam mādyam dhṛitavrata |
 yuvó rātho adhvarāṃ devāvitaye prāti syāsaram ūpa yāti
 pītaye || 10 || indrāvarunā mādhumattamasya vṛṣṇaḥ sōma-
 sya vṛṣhaṇā vṛshethām | idāṃ vām āndhaḥ pārishiktaṃ
 asmé asādyasmīn barhīshi mādayethām || 11 || 12 ||

O lords of cosmic resplendence and plasma, may our noble men have opulence, of which the divine powers be the guardians. May your great might give victory in battles, and their triumphant glory spread with swiftness. 7

O divine and glorious lords of cosmic resplendence and plasma, may you quickly bestow upon us wealth for our felicity ; and thus eulogising the strength of you two, mighty divines, may we pass over all difficulties as with boats we cross the waters. 8

Now repeat a sweet and all-comprehensive praise to the imperial mighty divine Lord of plasma, who, endowed with greatness, illumines the spacious heaven and earth with majesty and power. 9

O Lord of resplendence and Lord of plasma, observant of sacred duty, drinkers of the celestial nectar, may you accept these exhilarating tributes of admiration. Your chariot approaches along the road to the place of sacrifice for your acceptance and participation in the offered homage of divine powers. 10

Drink, O resplendence-divine and plasma-divine, showerers of gifts of the sweetest celestial nectar, the shedder of blessings. This beverage of devotion is poured forth by us. May you occupy your respective positions in space and rejoice. 11

(६९) एकोनसप्ततितमं सूक्तम्

(१-८) अष्टचेम्यास्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भरद्वाज ऋषिः । इन्द्राविष्णु देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१३॥

सं वां कर्मणा समिषा हि॒नोमीन्द्रा॑विष्णू॒ अप॑म॒स्पारे॑ अस्य ।
 जुषे॑थां य॒ज्ञं द्र॑विणं च ध॒त्तम॑रि॒ष्टैर्नः॑ प॒थिभिः॑ पा॒रय॑न्ता ॥१॥
 या विश्वा॑सां ज॒नितारा॑ म॒तीनामिन्द्रा॑विष्णू॒ कल॑शा॒ सोम॑धाना ।
 प्र वां गिरः॑ श॒स्यमा॑ना अवन्तु प्र स्तोमा॑सो गी॒यमा॑नासो अ॒र्कैः ॥२॥

69.

Sām vām kármanā sām ishā hinomíndrāviṣṇu āpasas
 paré asyā | jushéthanam yajñām drāviṇam ca dhattam ári-
 shṭair naḥ pathibhiḥ párayanta || 1 || yā víśvāsam janítara
 matmām índravíṣṇu kalāśa somadhānā | prā vām girāḥ
 śasyāmanā avantu prā stómāso gīyāmānaso arkaīḥ || 2 ||

इन्द्रा॑विष्णू॒ मद॑पती॒ मदाना॑मा सोमै॑ यातं द्रवि॑णो द॒धाना॑ ।
 सं वाम॑ञ्जन्व॒क्तुभिर्मती॑नां सं स्तोमा॑सः श॒स्यमा॑नाम उ॒क्थैः ॥३॥
 आ वाम॑श्चामो अभिमा॒तिषा॑ह इन्द्रा॑विष्णू॒ सध॑मादो॑ वहन्तु ।
 जुषे॑थां विश्वा॑ हव॒ना मती॑नामुप॒ ब्रह्मा॑णि शृ॒णुतं गिरे॑ मे ॥४॥
 इन्द्रा॑विष्णू॒ नत्प॑नयाय्यं वां सोम॑स्य॒ मद॑ उ॒रु च॑क्रमाथे ।
 अ॒कृणु॑तम॒न्तर्वि॑क्षं वरी॒योऽप्र॑थतं जीव॑से नो रजा॑मि ॥५॥

ín-

dravishṇu madapati madanām ā sómanam yatanam drāviṇo dá-
 dhanā | sām vām añjantv aktūbhīr matmām sām stómāsaḥ
 śasyāmanasa ukthaiḥ || 3 || ā vām āśvaso abhimatishāha ín-
 drāviṣṇu sadhamādo vahantu | jushéthanam víśva hávanā
 matmām ūpa bráhmaṇi śṛiṇutam gíro me || 4 || índravíṣṇu
 tát panayáyyam vām sómasya máda urú cakramathe | ákri-
 nutam antárikshanam váryó 'prathatam jivāse no rajāsi
 || 5 ||

I earnestly propitiate you, by worship and homage, O Lord resplendence-divine and sun-divine, upon the completion of the ceremony. May you accept the offerings, and grant us wealth, and lead us across the conflicts by the unobstructed pathways. 1

May the prayers that are recited reach you, O resplendence-divine and the sun-divine. May the hymns of praises that are chanted reach you. You are the inspirer of all praises and like reservoirs, you store the elixir of divine love. 2

O Lord, resplendence-divine and the sun-like, the Lord of exhilaration, Lord of the joy-giving elixir of devotion, come to accept our love ; bring your wealth of devotion to us. May the hymns chanted by the devotees anoint you completely with brilliance. 3

O Lord of resplendence and the sun-like, let your evil-dispelling steeds bear you here ; may you be pleased with all the invocations of your worshippers, and hear my prayers and praises. 4

O Lord of resplendence and the sun-like, verily, that deed of yours must be glorified, by which, in the exhilaration of ecstasy, you stride over the wide space ; you traverse the wide firmament and make the regions worthy of our existence. 5

इन्द्राविष्णु हविषा वावृधानाग्राहाना नमसा गतहव्या ।
 घृतासुती द्रविणं धत्तमस्मे समुद्र स्थः कलशः सोमधानः ॥६॥
 इन्द्राविष्णु पिबन्तं मध्वो अस्य सोमस्य दत्त्वा जृष्टं पृणथाम् ।
 आ वामन्ध्रामि मदिगण्यग्मन्नुप ब्रह्माणि शृणुन्तं हवै मे ॥७॥
 उभा जिग्यथुर्न परा जयेथे न परा जिग्ये कतरश्चनेनोः ।
 इन्द्रश्च विष्णा यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तर्देग्यथाम् ॥८॥

īndrāvishṇū havīṣhā vāvṛidhānāgrādvānā nāmasā rāta-
 havyā | ghṛitāsutī drāviṇaṁ dhattam asmé samudrá sthaḥ
 kalāṣaḥ somadhānaḥ || 6 || īndrāvishṇū pībatam mādḥvo
 asyā sōmasya dasrā jāthāram prīṇethām | á vām āndhānsi
 madirāny agmann ūpa brāhmāṇi śṛiṇutam hāvam me || 7 ||
 ubhā jigyathur ná parā jayethe ná parā jigye katarāṣ ca-
 nainoh | indraṣ ca vishṇo yād āpasprīdhethām tredhā sa-
 hāsrām ví tād airayethām || 8 || 13 ||

(७७) समनितमं सूक्तम्

(१-६) पद्वचस्यास्य सूक्तस्य वाहेत्यन्यो भगद्वाज कृपिः । यावापृथिव्या देवेन । जगती रुद्रः ॥

॥ १ ॥ घृतवेती भुवनानामभिश्चर्योर्वी पृथ्वी मधुदुधे सुपेशसा ।
 यावापृथिवी वरुणस्य धर्मणा विष्कभिते अजरे भृगिरेतसा ॥१॥
 अमश्चन्ती भृगिधोर पयस्यती घृतं दुहाते सुकृते शुचित्रते ।
 राजन्ती अस्य भुवनस्य गेदसी अस्मे गतः मिजन्तं यन्मनुहितम् ॥२॥
 यो वामृजवे कर्मणाय गेदसी मती दुदाशे धिपणे स माधति ।
 प्र प्रजाभिर्जायन्ते धर्मणस्पृगि युवोः सिक्ता विपुरुषाणि सव्रता ॥३॥

70.

Ghṛitāvati bhūvanānām abhiśṛīyorvī prīthvī madhudú-
 ghe supēśasa | dyāvaprīthivī varuṇasya dhārmanā vīshka-
 bhite ajāre bhūriretasā || 1 || āsaścanti bhūridbhāre pāyasvati
 ghṛitām duhāte sukṛite śucivrate | rājanti asyā bhūvanasya
 rodasī asmé rétah siñeatam yān mānurhitam || 2 || yó vām
 ri jāve krāmanāya rodasī mārto dadāṣa dhishāṇe sá sā-
 dhati | prā prajābhir jāyate dhārmanas pāri yuvóḥ siktā
 vīsharūpāṇi sāvratā || 3 ||

O Lord of resplendence and sun-personified, foremost relisher of divine love, strengthened with sacred offerings, may you, thriving upon oblations, and accepting them offered with reverence, bestow upon us wealth ; for you are an ocean, a pitcher, and a receptacle that holds the elixir of divine love. 6

O Lord of resplendence and sun-divine, full of splendour, drink this sweet celestial nectar to your full satisfaction. May this inebriating drink reach you. May you hear my prayers, and give ear to my callings. 7

You both have ever been victorious ; never have been conquered ; neither of you two has been vanquished. With whom-so-ever you fight, you completely take away from him his entire dominion in the first step, his entire understanding or knowledge in the second step and his entire speech in the third step. 8

70

O radiant heaven and earth, the asylum of created beings, you are spacious, manifold, water-yielding and lovely. By the decree of the venerable Lord, both of you stand parted, each from each. You are undecaying and rich in creative elements. 1

You are ever-lasting pair, with full streams, water-retaining, yielding moisture, well-designed, and benignly purposeful. May you two, heaven and earth, rulers over created beings, pour into us the virile sap, genitive of mankind. 2

O firm-set heaven and earth, who-so-ever mortal being pours offerings to you for your straight-forward course, succeeds in his aspirations. He prospers with progeny. Invigorated by your set laws, are engendered species diverse in forms, but with similar functions. 3

घृतेन वावापृथिवी अभीवृते घृतश्रिया घृतपृचा घृतावृथा ।
 उर्वी पृथ्वी होतवृये पुरोहिते ते इद्विप्रा ईळते मुस्रभिष्टये ॥१॥
 मधु नो वावापृथिवी मिमिक्षतां मधुश्रुतां मधुदुघे मधुवने ।
 दधाने युजं द्रविणं च देवता सहि श्रवा वाजसुम्मे सुवीर्यम् ॥२॥
 उज्जं नो योश्रं पृथिवी च पिन्वतां पिता माता विश्वविदां सुदंसेसा ।
 संरगुणे रोदसी विश्वशम्भुवा सनि वाजं रयिमुम्मे समिन्वताम् ॥३॥

ghṛitēna dyāvāpṛithivī abhīvṛite
 ghṛitaśṛiyā ghṛitapṛicā ghṛitāvṛīdhā | urvī pṛithvī hotṛivṛīrye
 purōhite té id viprā ṛlāte sumnām ištāye || 4 || mādhu no
 dyāvāpṛithivī mimikshatām madhuseūtā madhudūghe mā-
 dhuvrate | dādhanē yajñām drāviṇam ca devātā māhi śṛāvo
 vājam asmé suvīryam || 5 || ūrjam no dyaús ca pṛithivī ca
 pinvatām pitā mātā viśvavidā sudānsasā | samrarāṇé ró-
 dasī viśvāṣambhava sanīm vājam rayīm asmé sām invatam
 || 6 || 14 ||

(७०) एकमवतितमं मृतम्

(१-६) पद्वचन्याय मृतस्य वारिष्यन्त्या भगद्वाज रूपि । सविता देवता । (२-३) प्रथम-
 वृत्तस्य त्रयती । (४-६) द्वितीयवचन्य च विष्टुप उच्छसी ॥

॥१॥

उदु द्वेवः सविता हिरण्यया वाह अयंस्त सवनाय मुक्तुः ।
 घृतेन पाणी अभि प्रुणुते मय्यो युवा सुदधे रजसो विधर्मणि ॥१॥
 देवस्य वये सविनुः सर्वमिति श्रेष्ठे स्याम वसुनश्च दावने ।
 यो विश्वस्य द्विपदा यश्चतुष्पदा निवेशने प्रसवे चामि भूमनः ॥२॥
 अदधर्वाभिः सवितः पायुभिर्द्रु शिवाभिरस्य परि पाहि नो गर्यम् ।
 हिरण्यजिह्वः सविताय नव्यमे रक्षा माकिनो अधर्मे ईशान ॥३॥

71.

Ūd u shyā devāḥ savitā hiraṇyāya bāhū ayaṁsta sāva-
 nāya sukrātuḥ | ghṛitēna pānī abhī prushnute makhó yūvā
 sudāksho rájaso vídharmanī | 1 | devāsya vayām savitūḥ
 sāvimani śrēshṭhe syama vāsunaṣ ca davāne | yó viśvasya
 dvipādo yāś cātushpado nivēṣane prasavé cāsi bhūmanah
 || 2 || ādabdhēbbhiḥ savitah pīyūbbhiḥ īyām śivēbbhir adyā
 pāri pāhi no gayam | hiraṇyajihvāḥ savitāya nāvyaśe rākshā
 mākīr no aghāsaṁśa īśata || 3 ||

You are surrounded, O heaven and earth, by water. You are the asylum of water. Imbued with water you are the augmenter of water. You are vast and manifold ; you are first propitiated in the cosmic sacrifice. The pious devotees pray to you for happiness, so that the sacred work may be further promoted. 4

May the divine heaven and earth, the effusers of water, the milkers of water, dischargers of the functions of water, the promoters of cosmic sacrifice and the bestowers of wealth, renown, food, and male posterity, join together (in fulfilling the functions of creation). 5

May father-like heaven and mother-like earth, who are all-knowing, and wondrous in their works, grant us vigour. May heaven and earth, mutually co-operating and prompting the happiness of all, bestow upon us posterity, food and riches. 6

The divine and benevolent Lord of illumination stretches his golden arms for life and prosperity. Adorable, youthful and sagacious as He is, in the regions, He stretches out both of his hands filled with water to enliven the world. 1

May we enjoy the noblest vivifying force of the Lord of creation, that He may give us excellent riches ; O Lord, you are absolute in the procreation and perpetuation of living beings, bipeds or quadrupeds. 2

May you, O Lord of illumination, provide our dwellings with uninjurable protections, and confer happiness. May you, O golden-tongued, be vigilant for our fresh prosperity ; protect us ; dare not any caluminator harm us. 3

उदु श्य देवः सविता दमना हिरण्यपाणिः प्रतिदोषमस्थान ।
 अयोहनुर्यजतो मन्द्रजिह्वा आ दाशुषे सुवति भृगि वामम् ॥४॥
 उदु अयां उपवक्तेव बाहू हिरण्यया सविता सुप्रतीका ।
 दिवा गंहोम्यरुहत्पृथिव्या अरिगमत्पुनयत्कञ्चिदभ्यम् ॥५॥
 वाममद्य सविनर्वाममु श्रो दिवेदिवे वाममस्मभ्यं मावीः ।
 वामस्य हि श्रयस्य देव भृगया धिया वामभाजः स्याम ॥६॥

úd u shyá deváh savitá dá-
 mūnā hiraṇyapāṇiḥ pratidośhām asthāt | áyohanur yajató
 mandrájihva á dāśuṣhe suvati bhúri vāmám || 4 || úd ū
 ayāñ upavaktéva bāhū hiraṇyáyā savitá suprátikā | divó
 rōhānsy aruhat pṛithivyā áriramat patáyat kác cid ábhvam
 || 5 || vāmám adyá savitar vāmám u śvó divé-dive vāmám
 asmābhyam sāviḥ | vāmasya hí ksháyasya deva bhúrér
 ayá dhiyá vāmabhājāḥ syāma || 6 || 15 ||

(७२) द्विमर्दान्तमं सुतम

(१-२) पञ्चवर्ग्यास्य सुतस्य वाहेत्यन्यो मन्त्रात् क्रयिः । इन्द्रासोमो देवते । विष्टुष उन्त्रः ॥

॥१६॥ इन्द्रासोमा महि तद्वा महित्वे युवं महानि प्रथमानि चक्रधुः ।
 युवं सूर्यं विविदधुर्युवं स्वविश्वा तमस्यहनं निदश्च ॥१॥
 इन्द्रासोमा वामयथ उपासमुत्सूर्यं नयथो ज्योतिषा सह ।
 उप द्यां स्कम्भधुः स्कम्भेनानाप्रथन्ते पृथिवीं मातरं वि ॥२॥

72.

Índrāsomā máhi tád vām mahitvām yuvām mahāni pra-
 thamāni cakrathuḥ | yuvām sūryam vividāthur yuvām svār
 vīṣvā tāmaṁsy ahatam nidāṣ ca || 1 || índrāsomā vāsáyatha
 ushásam út sūryam nāyatho jyótishā sahá | úpa dyām
 skambhāthu skāmbhanenāprathatam pṛithivīm mātāram ví
 || 2 ||

May the divine, munificent, golden-rayed, golden-jawed, adorable, sweet-spoken sun-divine rise regularly at the close of night. May he bestow abundant and desirable food upon the donor of the oblation. 4

May the Lord of illumination, the sun-divine, stretch forth his golden well-built arms like an orator, he rises from the ends of the earth, ascends to the summit of the sky, and, moving along, delights everything that exists. 5

May he get for us, O Lord, the grace of happiness today, grace tomorrow, grace day by day. You are the giver of ample grace, and of graceful living. May we, by this prayer, become partakers of your divine grace. 6

72

O resplendence-divine, great is your grandeur. You have created achievement, and the first great elements of Nature. You have made known to man the sun and the element of happiness ; you dissipate the glooms and destroy the revilers. 1

O lords of resplendence and bliss, you bestow light to the dawns ; you upraise the sun with his splendour ; you prop up the sky with the supporting pillar of the firmament ; you spread out the earth, the mother of all. 2

इन्द्रासोमावहिंसपः परिष्ठां हथो वृत्रमनु वो व्योमन्यत ।
 प्राणस्यैर्यतं नदीनामा समुद्राणि पप्रथुः पुरुषि ॥३॥
 इन्द्रासोमा पक्वमास्वन्तर्नि गवामिदंभुवृक्षणासु ।
 जगृभथुर्नपिनद्धमासु रक्षाच्चित्रासु जगतीप्सन्तः ॥४॥
 इन्द्रासोमा युवमङ्ग तर्त्रमपत्यमाचं श्रुत्यै रगथे ।
 युवे शुप्सं नये चर्पणिभ्यः मे विव्यथुः प्रतनापाहमुग्रा ॥५॥

indrāsomāv āhim apāḥ parishthām hathó vritrām ānu
 vām dyaúr amanyata | prārñānsy airayataṁ nadīnām ā
 samudrāṇi paprathuḥ purūṇi || 3 || indrāsomā paktvām āmāsv
 antár ní gávām íd dadhathur vakshānāsu | jagṛibhāthur
 ānapinaddham āsu rūṣac citrásu jágatishv antāḥ || 4 || ín-
 drāsomā yuvám aṅgá tárutram apatyasācam śrútyaṁ ra-
 rāthe | yuvám śúshmaṁ nāryaṁ carshaṇibhyah sám vivya-
 thuḥ pritanāshāham ugrā || 5 || 16 ||

(७२) विमनितमं सक्रम

(१-३) नवग्रामस्य सक्रम्य वाहेरपत्यो मरुतात क्रपि । बृहस्पतिर्देवता । विष्टुष उग्रः ॥

॥ ३ ॥

यो अद्रिभित्प्रथमज्ञा क्रुतावा बृहस्पतिर्गाङ्गसो हविष्मान् ।
 द्विवह्नीमा प्राघर्ममाप्तिता न आ गेदसी वृषभो गेग्वीति ॥१॥
 जनाय चिद्य ईवत उ लोकं बृहस्पतिर्देवहो चकार ।
 प्रन्यूत्राणि वि पुगे ददर्शीति जयज्जगैर्मित्रान्पन्मु साहन् ॥२॥
 बृहस्पतिः समजयहर्मनि सहो व्रजान गोमनो देव ण्यः ।
 अपः मिपामन्गवःगर्प्रतीतो बृहस्पतिर्हन्त्यमित्रमकैः ॥३॥

73.

Yó adribhít prathamajā řitāvā bṛihaspátir āṅgirasó ha-
 víshmān | dvibárhajmā prāgharmasāt pitá na á ródasī vṛi-
 shabhó roravīti || 1 || jánāya cid yá ívata u lokám bṛihaspá-
 tir deváhūtau cakára | ghnán vṛitrāṇi ví púro dardarīti já-
 yañ cháturūṇr amitrān pritsú sáhan || 2 || bṛihaspátih sám
 ajayad vásūni mahó vraján gómato devá esháh | apāḥ sí-
 shāsan svār ápratīto bṛihaspátir hānty amítram arkañ
 || 3 || 17 ||

O lords of resplendence and bliss, you put an end to the dragon of darkness and evil forces, the obstructers of water, for which the heaven venerates you both ; you urge on the streams of the rivers until they have replenished numerous oceans. 3

O lords of resplendence and bliss, you deposit the mature milk in the unripe udders of cows ; you retain the white secretion within these variously coloured cattle. 4

O lords of resplendence and bliss, verily, you bestow upon us renowned rich blessings, eradicators of pain and poverty, and also offsprings ; O divine powers, you invest men with strength, that makes them victorious over all adversaries. 5

73

The Lord preceptor of universe is the breaker of the impediments of knowledge, the first born, sovereign Lord of creation, the observer of truth, the vital essence personified, the partaker of the homage, the traverser of two worlds. He abides in the region of enlightenment to us a father ; and showerer of blessings. His divine voice thunders in heaven and on the earth. 1

The Lord preceptor of universe, appoints a region for the man to perform divine worship diligently. He destroys impediments of knowledge, conquers adversaries, overcomes evils, and demolishes numerous citadels of evil forces. 2

The Lord, perceptor of universe, conquers the treasures (of vicious people) and wins over pastures and cattle with a purpose to appropriate waters. He destroys the adversary of firmament (i. e. the cloud). 3

(१ - २) चतुःसप्ततिनमं सप्तम

॥१८॥ सोमार्द्रा धारयथासमस्यै प्र वामिष्टयोऽग्मश्चवन्तु ।
 दमेदमे सप्त रत्ना दधोनां ग्रं नो भूतं द्विपदे ग्रं चतुष्पदे ॥१॥
 सोमार्द्रा वि बृहत्तं विपृचीमसीया या नो गयमाविवेश ।
 ओरे बाधेथां निरुतिं पराचैस्मे भद्रा मौश्रवमानि सन्तु ॥२॥

74.

Sómārudrā dhārayethām asuryām prā vām ishtāyó 'ram
 aṣṇuvantu | dāme-dame saptá rātnā dādhanā śam no bhū-
 taṃ dvipāde śam cātushpade || 1 || sómārudrā ví vṛihataṃ
 víshūcim āmivā yá no gáyam āvivēṣa | āré bādhetthām nír-
 ṛitim parācaír asmé bhadrá sauṣṛavasāni santu || 2 ||

सोमार्द्रा युवमेतान्यस्मे विश्वा तनृषु भेषजानि धत्तम् ।
 अयं स्यते मुञ्चते यन्नो अस्ति तनृषु बद्धं कृतमेनो अस्मत् ॥३॥
 तिग्मायुधो तिग्महेतो मुञ्चो सोमार्द्राविह सु सृजते नः ।
 प्र नो मुञ्चते वरुणस्य पाशाद्गोपायते नः सुमनस्यमाना ॥४॥

sómā-
 rudrā yuvām etāny asmé víṣvā tanūshu bheshajāni dhat-
 tam | áva syatam muñcátam yán no ásti tanūshu bad-
 dhām kritām éno asmát || 3 || tigmáyudhau tigmáhetí su-
 śévau sómārudrāv íhá sú mṛīlatam naḥ | prā no muñca-
 tam várunasya páśād gopāyátam naḥ sumanasyāmānā
 || 4 || 18 ||

O lords of bliss and vitality, may you hold fast your divine sway. May our prayers, recited in every dwelling, adequately reach you. May you, possessor of the seven precious things, bestow happiness upon us; happiness upon our bipeds and quadrupeds. 1

O lords of bliss and vitality, expel the wide-spread sickness, that has entered into our dwellings ; keep off poverty, so that she stays far away, and may prosperous means of sustenance be ours. 2

O lords of bliss and vitality, may you grant all these medicaments for the ailments of our bodies ; set free and draw away the committed sins, that cling to our persons. 3

O sharp-weaponed, sharp-arrowed, profoundly-honoured, lords of bliss and vitality, grant us happiness in this world; propitiated by our praise, preserve us ; liberate us from the noose of supreme ordainer. 4

(७०) पञ्चममन्त्रितम सूक्तम्

(१-१०) एकोनविंशत्युच्यस्यास्य सूक्तस्य सार्वज्ञात् पायुर्मेति । (१) प्रथमचो वमः, (२) द्वितीयाया धनुः, (३) तृतीयाया त्वा, (४) चतुर्थ्या आनी, (५) पञ्चम्या इषुभिः, (६) षष्ठ्याः पूर्वोऽयं सार्वधिरुक्त-
धर्म्य च रश्मयः, (७) सप्तम्या अश्वः, (८) अष्टम्या रथः, (९) नवम्या रथगोपाः, (१०) दशम्या
ब्राह्मणपितृसोमयात्रापूर्वविषुवाणः, (११-१२, १५-१६) एकादशीद्वादशीपञ्चदशीषोडशीना-
मिषदः, (१३) त्रयोदश्याः प्रतोदः, (१४) चतुर्दश्या हस्तनक्षत्रः, (१५) सप्तदश्या युद्धभूमि-
कचचब्राह्मणस्य्यादयः, (१८) अष्टादश्या वमसोमवस्त्राः, (१९) एकोनविंश्याश्च देवा ब्रह्म च
देवताः । (१-५, ७-९, ११, १४, १८) प्रथमादिपञ्चचा सप्तम्यादिनवचस्यैकादशीचतुर्द-
श्यादशनीञ्च त्रिषुष, (६, १०) षष्ठीदशम्योऽत्रगती, (१२-१३, १५-१६, १९)
द्वादशीत्रयोदशीपञ्चदशीषोडश्यैकोनविंशीनामनुषुष, (१७) सप्तदश्याश्च पङ्क्तिस्तन्नामि ॥

॥ १० ॥

जीमूतस्येव भवन्ति प्रतीकं यद्वर्मी यानि समदासुपस्ये ।
अनाविद्ध्या तन्वा जय त्वं स त्वा वर्मणो महिमा पिपर्तु ॥१॥
धन्वना गा धन्वनाजि जयेम धन्वना तीव्राः समदो जयेम ।
धनुः शत्रोरपकामं कृणोति धन्वना सर्वाः प्रदिशो जयेम ॥२॥
वक्ष्यन्तीवेदा गनीगन्ति कर्णं प्रियं सखायं परिपश्यजाना ।
योषेव शिङ्गे वित्नाश्चि धन्वज्या इयं समने पाग्यन्ती ॥३॥

75.

Jimútasyeva bhavati prátikam yád varmí yáti samádām
upásthe | ánaviddhaya tanvā jaya tvám sá tvā vármāṇo
mahimā pipartu || 1 || dhánvanā gā dhánvanājīm jayema
dhánvanā tivrāḥ samádo jayema | dhánuḥ śátror apakāmām
kṛiṇoti dhánvanā sárvāḥ pradīṣo jayema || 2 || vakshyánti-
véd ā ganiganti kárṇam priyām sákhāyam parishasvajánā |
yósheva śiṅkte vítatādhi dhánvañ jyā iyām sámāne pārā-
yantī || 3 ||

ते आचरन्ती समनेव योषा मानेव पुत्रं विभ्रतामुपस्ये ।
अप शत्रुन्विध्यतां संविदाने आनी इमे विष्फुरन्ती अमित्रान् ॥१॥
वक्ष्णीनां पिता वहुर्म्य पुत्रश्चिश्चा कृणोति समनावगत्य ।
इषुभिः सङ्गाः पृतनाश्च सर्वाः पृष्ठं निनेद्धो जयति प्रमृतः ॥२॥

té ācārantī sāmāneva yósā mātēva putrām bi-
bhṛitām upásthe | ápa śátrūn vidhyatām samvidāné ártñi
imé vishphuránti amitrān || 4 || bahvīmām pitā bahúr asya
putrāś cīśā kṛiṇoti sāmānavagátya | ishudhíḥ sáṅkāḥ prī-
tanāś ca sárvāḥ prīṣṭhē nínaddho jayati prásūtaḥ || 5 || 19 ||

When a warrior equipped with an armour advances in the front line of battles, his form is like that of a thunderous rain cloud. May you be conquerer with your body unwounded. May the strength of your armour protect you. 1

May we win the cattle of the enemies with the bow. With the bow may we be victorious in battle. May we be winners in our hot encounters. May the bow bring grief and sorrow to our adversaries. Armed with the bow may we subdue all hostile countries. 2

This bow-string, drawn tight upon the bow and making way in battle, repeatedly approaches the ear as if embracing its friend (the arrow) and proposing to say something sweet and loving, as a woman whispers. 3

May the two extremities of the bow act consentaneously, like a wife and sympathizing (with her husband) uphold (the warrior) as a mother nurses her child upon her lap. And may they moving concurrently, and harrasing the foe scatter his enemies. 4

The quiver, slung on the back, pouring its shafts vanquishes all opposing and shouting armies. It is like a father of many daughters and sons, who clang and cry as father goes to battle. 5

॥२८॥ रथं निष्ठेन्नयति वाजिनः पुरो यत्रयत्र कामयेत सुपाशयिः ।
 अभीष्टानां महिमानं पनायत मनः पश्चादनु यच्छन्ति रथमयः ॥६॥
 तीव्रान्वोपांस्कृष्वन्ते वृषपाणयोऽश्वा रथेभिः सह वाजयेन्तः ।
 अक्रामन्तः प्रपदैरमित्रान् क्षिणन्ति शत्रून्पच्ययन्तः ॥७॥

ráthe tísht̥han nayati vājīnaḥ puró yātra-yatra kāmá-
 yate sushārathīḥ | abhīṣṭānāṃ mahimānam panāyata mānaḥ
 paścād ānu yachanti raśmāyaḥ || 6 || tivrān ghóshān kri-
 ṇvate vṛīṣhapāṇayó 'śvā ráthebhiḥ sahá vājáyantaḥ | ava-
 krāmantaḥ prāpadair amītrān kshīṇānti śātrūñ rānapavya-
 yantaḥ || 7 ||

रथवाहेन हविर्मयं नाम यत्रायुधं निहितमस्य वर्म ।
 तत्र रथमुप शृगं संदेस विश्वाहा वयं सुमनुस्यमानाः ॥८॥
 स्वादुषंसदः पितरो वयोधाः कृच्छ्रेऽश्रितः शक्तीवन्तो गभीराः ।
 चित्रमेना इषुवत्या अमृत्राः संतोर्वीरा उग्रो ब्रतमाहाः ॥९॥
 ब्राह्मणासुः पितरः सोम्यासुः शिवे नो यात्रापृथिवी अनेहसा ।
 पूषा नः पातु दुरिताद्वेतावृधो रथा माकिर्नो अघशंस ईशत ॥१०॥

rathavāhanam havír asya náma yātrāyudham
 nīhitam asya vārma | tātrā rātham ūpa śagnām sadema
 viśvābā vayāṃ sumanasyāmānāḥ || 8 || svādushamsādaḥ pi-
 tāro vayodbhāḥ kṛichreṣṭitaḥ śāktīvanto gabhīrāḥ | citrāsenā
 īshubalā āmṛidhrāḥ satóvīrā urāvo vrātasāhāḥ || 9 || brāhma-
 nāsah pītaraḥ sómyāsah śivé no dyāvāpṛithiví anebāsā |
 pūshā naḥ pātu duritād ṛitāvṛidho rākshā mākīr no aghā-
 śansa īṣata || 10 || 20 ||

The skilful charioteer guides his strong horses witherso-ever he wishes. See and praise the efficacy of the reins, which from behind declare the driving excellence of the person. 6

The horses raising the dust with their hoofs rush on with the chariot, and utter loud neighings. They do not retreat, but trample with their forefeet upon the enemies and destroy them. 7

The spoil borne off on his car, in which his weapons and armoury are deposited, is the appropriate oblation of the warrior. So let us here, daily pay tributes to the helpful joy-bestowing car. 8

The guards of the chariot, revelling in the savoury spoil, are distributors of food, protectors in calamity, armed with spears, resolute, beautifully arrayed, strong in arrows, invincible, of heroic valour, robust and conquerers of numerous hosts. 9

May the learned intellectuals, the progenitors, presenters of the herbal offerings, the observers of truth, protect us : may the faultless heaven and earth be propitious to us : may the nourisher Lord preserve us from misfortune ; let no caluminator prevail over us. 10

॥८१॥

सुप॑र्णं व॑स्ते मृ॒गो अ॑स्या द॒न्तो गो॒भिः संन॑द्धा पतति प्र॒सृता ।

यत्रा॑ न॒रः सं च॑ वि च॒ द्रव॑न्ति तत्रा॒स्मभ्य॑मिप॒यः शर्म॑ यंसन् ॥११॥

ऋ॒ज॒तिं परि॑ वृ॒ नोऽश्मा॑ भवतु नस्त॒नूः ।

सोमो॑ अथि॒ ब्रवी॑तु नोऽदि॒तिः शर्म॑ यच्छतु ॥१२॥

suparṇām vaste mṛigó asyā dānto góbbhiḥ sámnaddhā
patati prásūtā | yātrā nāraḥ sām ca ví ca drāvanti tātṛā-
smābhyam íshavaḥ śárma yaṁsan ॥ 11 ॥ r̥jíte pári vṛīndhi
nó 'śmā bhavatu nas tanūḥ | sómo ádhi bravītu nó 'ditih
śárma yachatu ॥ 12 ॥

आ ज॒ह्वन्ति॑ मान्वे॒षां जघ॑नान् उप॑ जिघ्र॑ते ।

अश्वा॑जनि॒ प्रचे॑तसोऽश्वा॒न्सम॑त्सु चोद॑य ॥१३॥

अहि॑रिव भो॒गैः प॑र्येति वा॒हुं ज्याया॑ हेति॒ परिवा॑शमानः ।

हस्त॑घ्नो वि॒श्वा व॑यु॒तानि॑ वि॒द्वान्पु॒मान्पु॒मांसं॑ परि॒ पातु॑ विश्व॑तः ॥१४॥

आल॑क्ता या रु॒रुशी॑र्ष्यथा॒ यस्या॑ अ॒यो मुख॑म् ।

इदं॑ प॒र्जन्य॑रेतसु॒ इष्ट्वै॑ दे॒व्यै बृ॑हन्नमः ॥१५॥

á jañghanti sánv eshām jaghánān
úpa jighnate | áśvājani pracetaso 'śvān samātsu codaya
॥ 13 ॥ áhir iva bhogaīḥ páry eti bāhūm jyáyā hetīm pari-
bādhamānaḥ | hastaghnó víśvā vayúnāni vidván pūmán pū-
maṁsam pári pātu víśvataḥ ॥ 14 ॥ álāktā yá rúruśīrshny
átho yásyā áyo mūkham | idām parjānyaretasa íshvai de-
vyai bṛihān nāmnaḥ ॥ 15 ॥ 21 ॥

The arrow puts on a (feathery) wing : the (horn of the) deer is its point : it is bound with the sinews of the cow : it alights where directed : wherever men assemble or they disperse, there may the shafts provide security. 11

O straight-flying (arrow), defend us ; may our bodies be strong as stone : may the blissful Lord speak to us encouragement and may the mother infinity grant us success. 12

It is the whip, with which the skilful charioteers lash the thighs and scourge the flanks of the steeds, may it urge the horses in battles to march on. 13

The hand-gloves, imparting protection from the abrasion of the bow-string, surrounds the forearm like a snake with its convolutions : may the brave man, experienced in the arts of war, defend a combatant on every side. 14

This praise (be offered) to the cosmic celestial arrow, a seed in the precipitation of cloud-divine, whose point is anointed with venom, and whose blade is of iron. 15

॥८८॥

अवसृष्टा परा पतु अर्ग्ये ब्रह्मसंशिते ।
 गच्छामित्रान्प्र पद्यस्य मामीषां के चनोच्छिषः ॥१६॥
 यत्र वाणाः संपतन्ति कुमारा विशिखा इव ।
 तत्रानो ब्रह्मणस्पतिर्गदितिः शर्म यच्छतु विश्वाहा शर्म यच्छतु ॥१७॥

āvasṛṣṭā parā pata śaravye brāhmasaṁśite | gāchā-
 mītrān prā padyasva māmīśhām kām canōc chishah ॥ 16 ॥
 yātra bāṇāḥ sampātanti kumārā viśikhā iva | tātrā no brāh-
 maṇas pātir āditiḥ śarma yachatu viśvāhā śarma yachatu
 ॥ 17 ॥

समीणि ते वसेणा छादयामि सोमस्त्वा गजामृतनानु वस्ताम ।
 उगेर्वरीया वरुणस्ते कृणोतु जयन्ते त्वानु देवा मदन्तु ॥१८॥
 यो नः स्वो अरुणो यश्च निष्टयो जिघ्रोमति ।
 देवास्ते सर्वे ध्रुवन्तु ब्रह्म वर्म समान्तरम् ॥१९॥

mārmāṇi te vārmaṇā chādayāmi sōmas tvā rājāmrī-
 tenānu vastam | urōr vāriyo vārmaṇas te kṛiṇotu jāyantam
 tvānu devā madantu ॥ 18 ॥ yō naḥ svō āraṇo yāś ea nī-
 śhṭyo jīghraṁsati | devās tāṁ sārve dhūrvantu brāhma vārma
 māmāntaram ॥ 19 ॥ 22 ॥

O arrow, whetted by prayers, fly when discharged, go forcefully, come down on the adversaries, strike them home, and spare not one of the enemy. 16

Where arrows alight like boys with shaven-heads : may the Lord of Treasury, BRAHMANASPATI, may the mother infinity grant us happiness ; grant us happiness every day. 17

I cover your vital parts with armour; may the royal Lord of bliss invest you with ambrosia : may the venerable Lord give you what is more than ample : may the divinities rejoice in your victory. 18

Whoever, whether an unfriendly relative or a stranger, desires to kill us, may all the divinities destroy him : prayer is my best armour. 19

NOTES

Book 6

Hymns 1-75

षष्ठं मंडलम्
सूक्तानि १-७५

NOTES OF BOOK No. 6

Hymn-1

1. **Tvam hi agne prathamah manota asyah dhiyaha abhavah**—
(i) O Agni, on whom the mind of gods is attached, (हे अग्ने, देवानां मनो यत्नोत्तं सम्बद्धं भवति, तादृशो भवसि—*Sayana*); (ii) the divinity on whom the minds of the gods are fastened; i.e., firmly concentrated; he is called *manota* (Ait.-Br. II.10.1).

Manota, the one who goes with the speed of mind. (मनोता मनोवद् गन्ता—*Daya*).

Prathamah, the first one (प्रथमः आदिमः—*Daya*; the foremost, the supermost (प्रथमः प्रथमः प्रकृष्टतमः पूर्वभावी वा—*Sayana*).

Dasma, the learned, who overcomes pains (दस्मः दुःखोपक्षयितः)—*Daya*; pleasing one (दर्शनीयः)—*Sayana*.

2. **Ilah**, इलः, of the speech; of the earth (*Daya*.); of the fire.

Ilah pade, on the footmark of *Ila* or earth, i.e. the fire-altar (इलः भूम्याः वेदिलक्षणायाः पदे स्थाने—*Sayana*).

3. **Visvaha**, all days (विश्वहा सर्वाणि दिनानि—*Daya*.); at all times (सर्वेषु कालेषु—*Sayana*).

4. **Namesa**, नमसा, by food etc.; by the piercing qualities of the thunderbolt, since नमस् is a synonym of food, and *vajra* both (Nigh. II.7; II.20).—*Daya*.; by the offerings or by the prayers (नमसा हविषा स्तोत्रेण वा—*Sayana*).

Namani cit dadhire yajniyani etc. they repeat those thy names, *jatavedas*, *vaisvanara* etc. which are to be uttered at sacrifices. (यज्ञियानि यज्ञयोग्यानि नामानि नमनीयानि वैश्वानरो जातवेदा इत्यादीनि दधिरे धारयन्ति अथवा नामसाधनानि स्तोत्राणि दधिरे—*Sayana*). However, Dayananda understands by *namani* water and other names (नामानि जलानि संज्ञा वा नाम = उदकं, Nigh. I.12). According to *Sayana*, *namani* may also mean hymns, or means of adoration.

5. **Jananam**, जनानां, for men, for the gift of men, particularly of sons, or male posterity—जनानां पुत्रादीनाम्—*Sayana*.

Pita, पिता, the one who protects like the father, पिता पितेव पालकः ।

Mata, माता, the one who gives respect like the mother, or one worthy of respect, माता मातेव मान्यप्रदः—*Daya*.

Manusanam, मानुषाणां, of people, of those who recite hymns (मानुषाणां मनुष्याणां स्तोत्राणां—*Sayana*).

6. **Saparyenyah**, worthy of praise or adoration (सपय्येभ्यः पूज्यः—*Sayana*); worthy of devotion (सेवितुमर्हः—*Daya*).

7. **Rocanena**, रोचनेन, by light (रोचनेन प्रकाशेन—*Daya*.); by the path of the sun (रोचनेनादित्येन दिवसगमय इति वा सम्बन्धः ; आदित्यमार्गेणेत्यर्थः—*Sayana*).

Anayah didyanah divah agne brhata rocanena, O adorable Lord or fire-divine, do thou, shining with exceeding lustre, lead men to heaven. (*Wilson*).

8. **Nitosanam**, निस्तोशनम् the destroyer (of substances) पदार्थानां हिंसकं—*Daya*.; the destroyer of foes (शत्रूणां हिंसकं—*Sayana*).

Vispatim, विश्वपति, lord of men (प्रजापालकं—*Daya*.); *Sayana* explains the epithet as constant, characterising priests and their employers, implying, perhaps, their regular and perpetual observance of religious institutes (नित्यानां ऋत्विग्य यजमान-लक्षणानां विश्वपति स्वामिनं—*Sayana*).

9. **Sasame**, शशमे, our praising (शशमे प्रशंसामि । शशमान इति अवित कर्मा—*Nigh. III.14*.).

Hymn-2

2. स्मा = स्म, Sma = verily.

2. **Carsanayah**, men, people.

Yajnebbih, with public works like teaching and studying etc. (यज्ञेभिः प्रध्ययनाध्यापनादिभिः—*Daya*.); with sacrifice.

Girbhīh, with speech; with recitations; with praises (गोभिः वाग्भिः—*Daya*; स्तुतिभिः—*Sayana*).

Vaji, the virile; the strong; one with speed (वाजी वेगवान्—*Daya*; वाजो गमनं—*Sayana*). And therefore, may also be the sun (तद्वाञ् सूर्यः—*Sayana*).

Avrkah Vaji tvam yati, the inoffensive sun proceeds to thee (*Wilson*). According to the Taittiriya Brahmana, (II.1.29), the sun at the evening enters into fire, whence it is that the latter is visible throughout the night (अग्निं वावादित्यः मायं प्रविशति तस्मादग्निर्दूरानक्तं ददृशे). According to another passage of the same Brahmana, the three *vajins* are fire, wind and the sun ((अग्निर्वायुः सूर्यस्ते वै वाजिनः T.Br. I.6.3.9; also वायुः सत्तिरादित्यो वाजी, T. Br. I.7.8).

5. **Nasat**, pervades (नशत् व्याप्नोति । नशदिति व्याप्तिकर्मा, Nigh. II,18 —*Daya*; नशत् व्याप्नुयात्, नशति व्यप्टिकर्मा—*Sayana*).

Vayavantam, along with descendents (वयावन्तं—वयाः शाखाः पुत्रपौत्रादि लक्षणाः—*Sayana*); rich with affluence (बहुपदार्यं युक्तं—*Daya*).

Ksayam, a house, a dwelling (क्षयं गृहं—*Daya*).

6. **Kṛpa**, with favour or kindness (कृपा कृपया—*Daya*); by praise; by that which is able to compel the presence of a deity. (कृपा अभिमुखीकरणसमर्थया स्तुत्या स्तूयमानः—*Sayana*). The word may mean also *by lustre*; *by blaze*.

See also देवो देवाच्या कृपा (Rv. I.127.1); In the Nirukta VI.8, we have: The god with favour turned towards the gods, देवो देवान् प्रत्यक्तया कृपा—कृप् कृपतेर्वा । कल्पतेर्वा ; also कृपा कृप्नुतेर्वा, कल्पतेर्वा (*Kṛp* is derived from the root *Kṛp*—to pity; or from *kṛp*, to manage; to be able or capable).

See Yv.XVII.10 also ; कृपा सामर्थ्येन दीप्त्या वा (कृप् सामर्थ्यं कल्पनं कृप् त्विप्, तथा कल्पनया सामर्थ्येन दीप्त्या वा ।—*Mahidhara*).

7. **Ranvah puri-iva juryyah**—To be had recourse to, as to an old *Raja* giving good counsel in a city (पुरीव नगर्या जूर्यः जीर्णो वृद्धो हितोपदेशा राजेव रणवः रमणीयो गन्तव्यो वा भवसि—*Sayana* ; like a beautiful city, पुरीव यथा रमणीया नगरी, जूर्यः जीर्णः रणवः रममाणः—*Daya*).

8. **Svadha gayah**, स्वधा गयः, food and house (स्वधाम्नं, गयः गृहं—*Daya.*).

11. **Ta tarema**, perhaps, may we cross over those sins which have been existing from previous life (ता तानि व्यवहितानि जन्मान्तरकृतानि च पापादीनि तरेम—*Sayana*).

Hymn-3

1. **Tyajasa**, by giving away ; by abandonment (त्यजसा त्यागेन—*Daya.*); by a shield (by a weapon instrumental in causing abandonment or escape—त्याजनसाधनेनायुधेन—*Sayana*).

3. **Surudbah**, the dispellers of darkness, and possessors of light, and hence the sun (शुरुषः यः शुरुमन्धकारहिंसकं तेजो दधाति स सूर्यः—*Daya.*); the dispellers or obstructors of sorrows, and hence cows (शुरुषः न शुरुचः शोकस्यरोधयित्रीर्गावश्च—*Sayana*).

Vanejah, born in a forest (वनेजाः अरण्ये जायमानः—*Sayana*); born in the beam of rays (किरणसमुदाये जायते सः—*Daya.*).

Aktoh, of the night (अस्तोः रात्रेः—*Daya.*, अक्षुरिति रात्रिनाम—*Nigh.I.7*).

Ayam, अयं अग्निः, it stands for fire, which is beautiful and charming—*ranvah* रण्वः रमणीयः, and has been born in the midst of woods, वनेजाः ।

4. **Dravih na dravayati daru dhaksat**, as a goldsmith fuses a metal, the same way the fire burns timber (द्रविर्ने । द्रविर्द्रवयिता स्वर्णकारः । स यथा स्वर्णादिकं द्रावयति तथा सर्वं वनं द्रावयति । मूर्तभूतं सर्वं भस्मसात्करोत्ययः—*Sayana*).

Jihvam, flame (जिह्वां ज्वालां—*Sayana*); words or speech (वाणी—*Daya.*).

Dravih, one who fuses, like a goldsmith—*Sayana* ; the mode by which speech easily flows out (द्रवीभूत्योज्ज्वारणक्रिया—*Daya.*).

In this verse, we have been told that as a goldsmith fuses gold and the rest, so Agni reduces the wood to ashes. On this Wilson remarks : Perhaps something more than simple fusion of metals is implied: the alchemical calcining or permutation of them, would be more analogous to the burning of timber or its reduction to ashes.

5. **Ayasah na dharam**, the edge of iron or a metal. The word *dhara*, धारा, is also a synonym of speech (वाङ्मनाम)—Nigh. I.11; also *Daya*.

Ayas, has here the force of the Latin *ferrum* (Wilson); it stands for gold or metal in general (*Daya*.); an article like an axe made of iron also (यथा, अयोमयस्य परश्वादेर्धारां प्रक्षेप्तुं कामस्तीक्ष्णो करोति तद्बत्—*Sayana*).

7. **Supatni**, the two who have a brilliant husband, this may be Agni or Indra (Wilson), (सुपत्नी शोभन पतिके—*Sayana* ; शोभनः पतियंयोस्ते—*Daya*).

A rodasi vasuna dam, having subjugated the foes, fills up earth and heaven with wealth (रोदसी द्यावापृथिवी वसुना धनेन दम् अस्मच्छतृन् दमयन् आ पूरयति—*Sayana* ; धनेन यो दमयति तम्—*Daya*).

8. **Dhayobhibh**, by those who can hold or can provide support (धायोभिः धारकैर्गुणैर्वा—*Daya*.); a support and hence a horse (धारकैरस्वैरिव—*Sayana*).

Rbhumna, like the sun; like the man of wisdom. (ऋभुर्न उर आसमानः सूर्यं इव—*Sayana*; मेधावी—*Daya*.).

Hymn-4

For verse 7, see Nir. I.17.

1. **Samana**, battle (समनमिति संग्रामनाम—Nigh. II.17); समनं = समना (विभक्तेराकारादेशः—*Daya*.); with speed or with willing mind ; also *yajna* (समानं मन्यन्ते अस्मिन् देवानिति समनो यज्ञः—*Sayana*).

2. **Canah**, food (चनः अन्नं—*Sayana*; अन्नादिकं—*Daya*.).

Visvayuh, full life; food, the life-sustenance of all (विश्वायुः पूर्णायुः—*Daya*.; सर्वाणि सर्वेषां जीवनहेतुर्वाः—*Sayana*; आयुः, अन्ननाम, food, Nigh.II.7).

3. **Inoti**, pervades all with light, illuminates (इन्वति व्यप्टिकर्मा—Nigh. II.18; इनोति भासा सर्वं व्याप्नोति सोऽयम्—*Sayana*; इनोति प्राप्नोति—*Daya*.).

Na, like; directly (इव, अस्त्युपमार्थस्य सम्प्रत्यर्थे प्रयोगः—Nir. VII.31—the particle of comparison is here used in the sense of 'directly', as 'place it directly here', cf. Rv.I.88.19—यावन्मात्रमृषसो न प्रतीकम्—as long as the birds of beautiful wings wear *directly*).

Panayanti, celebrate (पनयन्ति स्तावयन्ति—*Daya*.).

Asnasya cit, अशनस्य चित्, of the dispersed evil beings (व्यापकस्य चित्—*Daya*.; व्यापनशीलस्यापि राक्षसादेः, the pervader, of *raksas* and the like—*Sayana*; may be a proper name—*Wilson*).

5. **Rastri**, the master; the lord (राष्ट्री ईश्वरः, राष्ट्रीतीश्वरनाम—Nigh. II.22, like *aryah*, *niyutvan* and *ina* ; राष्ट्रं राज्यं, तद्वान् ; राष्ट्री ईश्वरनामैतत्—*Sayana*).

6. **Arkaih**, by the piercer like a bolt (अर्कैः वज्रवच्छैदकैः अर्कं इति वज्रनाम, thunderbolt—Nigh. II.20); by the sunrays (अर्चनीयैः किरणैः—*Sayana*).

7. **Indram na tva savasa devata vayum prnanti**—This line is quoted by the Nirukta, I.17, in refuting the idea of those who think that one should not study etymology, since in the verse itself we have the characteristic marks—like Indra, like Vayu, the gods fill thee with strength.

Arkasokaih, by the clarification of cereals etc. (अर्कशोकैः अन्नादीनां शोधनैः—*Daya*.); with sacred praises (अर्चनीयैः पूजनीयैः शोकै दीप्तिभिर्युक्तैः अर्कशोकैरर्चनीयैः ब्रह्मस्य दीप्तिकरणैः स्तोत्रैः साधनभूतैस्त्वां संभजामहे, with excellent illuminating praises; it may also be an epithet of *agni* with *yukta* understood, endowed with or possessed of excellent radiance,—*Sayana*).

Hymn-5

1. **Visvavarani puruvarah**, sought of many, acceptable of all (विश्ववाराणि विश्वैः सर्वैर्वरणीयानि पुरुवारः बहुभित्तृतः स्वीकृतः—*Daya*.).

2. **Puru-anika**, पुरुअनीक, with multifiames (पुर्वेणीक, बहुज्वाल—*Sayana*); with many armed forces (पुरुष्यनैकानि सैन्यानि यस्य तत्सम्बुद्धौ—*Daya*.).

Yajniyesah, capable of undertaking the duties of sacrifice (यज्ञियासः यज्ञानुष्ठानं कर्तुं योग्याः—*Daya*.); the adorable deities (*Wilson*); the householders who perform the sacrifice (यज्ञार्हा यजमानाः—*Sayana*). According to *Wilson*, the sense implied by *Sayana* is obviously incompatible with what follows.

4. **Sanutyah**, residing in a secret place ; abiding in secret (सन्तुत्यः । सन्तुतरित्यन्तर्हितनाम । अन्तर्हिते देगे वर्तमानः सन्—*Sayana*); one having the intermediate secrets of knowledge, or a person of excellent nature

(सनुत्यः निर्णितान्तर्हितेषु मिद्वान्तेषु भवः साधुर्वा—*Daya*). Sanutah is a synonym of *nirnitantarhita*, Nigh.III.29, सनुतरिति निर्णितान्तर्हितनाम ।

Tapistha tapasa tapasvan tapa—Most resplendent, blazing with radiance, with your own imperishable flames consume him who injures us. Dayananda refers these words to a man of austerity, who leads a life of dedication and sacrifice, and eliminates everything which is vicious. (तपा तापय तपस्वीभव वा, तपिष्ठ अतिशयेन तप्तः, तपसा ब्रह्मचर्य्यप्राणायामादिकर्मणा—*Daya*).

6. **Tuyam**, speedily; with quickness, तूयमितिक्षिप्रनाम—Nigh.II.15

Hymn-6

1. अञ्छा=अञ्छ For verse 5, see Nir. IV. 17

Kṛṣṇayamam, the dark-pathed (कृष्णयामं कृष्णवर्त्मनि—*Sayana*); the one by whom the path has been made attractive (कृष्णा कषिता यामा येन तम्—*Daya*).

Rusantam, white-coloured (रुशन्तं श्वेतवर्णं—*Sayana*); inflicting injury (हिसन्तं—*Daya*); brightshining.

Viti, by shine; by sacrifice (वीती वीत्या कान्तेन दग्धेन—*Sayana*); by pervasiveness (वीत्या व्याप्या—*Daya*).

Vatajutesah. speedy like wind (वातजूतासः वायुरिववेगवन्तः—*Daya*); fanned or impelled by wind (वातेन प्रेरिताः—*Sayana*).

Navagvah, the rays, newly radiated out, fresh rising (नवग्वाः नूतन-गमनास्ते रश्मयः—*Sayana*; नवीन गतयः—*Daya*).

4. **Ksam vapanti**, क्षां वपन्ति, shear the earth, burns up the plants on the earth, (क्षां पृथिवी भूमि वपन्ति मुण्डयन्ति—*Sayana*); literally shave the earth, since plants are like the hairs of the earth; put seeds into the earth (*Daya*).

Yatayamanah adhi sanu prsneh, displaying its own point or flame upon the summit of the mountains upon the earth (पृश्नेः नानारूपाया भूमेः । अधि उपरि सानु समुच्छ्रितं देशं पर्वताग्रादिकं प्रति यातयमानः स्वकीयमग्नं व्यापारयन्—*Sayana*); Wilson sees in these lines an allusion to the eruption of volcanoes.

5. **Dayate vanani**, consumes the forests (The Nirukta quotes this passage to show that the word *dayatih* (दयतिः) has several meanings: (i) to protect as in *Kathaka* Sam. XIX.3—नवेन पूर्वं दयमानाः स्याम (let us protect the old with new); also Yv. XXVIII.16; (ii) to give or to divide (Rv. I.84.7—य एक इद् विदयते वसु, who alone here distributes wealth); (iii) to burn as in Rv. VI. 6.5—दुर्वं तु भीमो दयते बनानि (Irresistible, dreadful, he burns the forests); (iv) to slay, as in Rv. III.34.1—विदद्वसुर्दयमानो वि शत्रून् (the treasurer-knower slaying his foes).

7. One can appreciate the repetition of *citra* (चित्र) in the first half of the verse and *candra* (चन्द्र) in the second half.

Hymn-7

For verse 6, see Nir. VI.3.

1. **A janayanta Devah**, gods, Nature's bounties, who generates agni; the word may also mean priests who generates fire by attrition (देवाः स्तोतार ऋत्विजो देवा एव वा; आ जनयन्त यज्ञाभिमुख्येन अजीजनन्, अरण्योः सकाशादुदपादयन्—*Sayana*; विद्वांसः जनयन्ति—*Daya.*).

2. **Nabhim yajnanam**, the bond of sacrifices; the link of rituals, the centre of all dedicated virtuous actions (यज्ञानां ज्योतिष्टोमादियामानां नाभिं नहन् बन्धकं तथा—*Sayana*, सत्यक्रियामयानाम् मध्यभागं—*Daya.*).

5. **Yat jayamanah pitroh upasthe**, when born on the lap of fathers (यत् यदा त्वं पित्रोः छात्रापृथिव्योः उपस्थे उपस्थानेऽन्तरिक्षे—*Sayana*); i.e. born in the midspace, the *antariksa*; to Dayananda, the parents are the learning, the *Vidya* and the preceptor, *acarya* पित्रोः जनकयोरिव विद्याऽऽचार्ययोः उपस्थे समीपे).

Vayunesu, on the paths (वयुनेषु गन्तव्येषु मार्गेषु—*Sayana*); all disciplines of knowledge from that of the earth to that of the supreme Lord (पृथिवीमारभ्य परमेश्वरपर्यन्तानां विज्ञानेषु—*Daya.*).

6. **Vayah-iva rurubuh sapta visruhah**, here according to Nir. VI.3, *visruhah* means waters or streams (विस्त्रुह् आपो भवन्ति, विस्त्रवणात्), from flowing, (*vi*+*sru*). The seven streams grew like branches (वयाः शाखाः इव सप्त सर्पणशीलाः सप्तसंख्याः वा, विस्त्रुहः नद्यश्च गंगाद्याः, रुद्रः रोहन्ति—*vayah* = branches, *sapta* = flowing or seven in numbers, *visruhah*—rivers (like the Ganga etc.—*Sayana*). Again *vayah*=birds (वया इव पक्षिण इव—*Daya.*).

This refers to the cosmic sacrifice in which the sun (the celestial fire) causes vapours to rise from the oceans (just as smoke rises from the fire-ritual); and finally they condense in the form of rain, which floods the flowing channels of rivers. This again gives rise to the mis-concept that the smoke that rises from sacrificial fires becomes clouds in the atmosphere, where rain falls and rivers are filled (see Wilson).

Hymn-8

For verse 4, see Nir. VII.26.

1. **Jatavedasah, vaisvanaryaya agnaye**, the three stand for fire or agni; *jatavedah* = one who knows all that is born (जातवेदसः जातानां वेदितुर्वैश्वनराग्नेः—*Sayana*); the one existing amongst the born (जातेषु विद्यमानस्य —*Daya.*); one who knows all that is in the creation (see our notes on I.44.4). The Unadi Kosa refers to *jatavedah*, *sarva-vedah*, and *visva-vedah* in a group (unadi, IV.228).

The Nirukta (VII.19) has the following passage of significance : From what root is *Jatavedah* derived ?—He knows all created beings (जातानि वेद ; also भूतानि वेद—*Bṛhaddevata*, II.30; प्राणो वै जातवेदाः, स हि जातान् वेद *Ait. Br.* II.39); or he is known to all created beings (जातानि वै न विदुः); or else he pervades every created being (जाते जाते विद्यत इति वा); or he has all created beings as his property or wealth (जातवित्तो वा, जातधनः); or he has all created beings as his knowledge i.e. discernment (जातविद्यो वा जातप्रज्ञानः) । The Nirukta here refers to an untraced Brahmana passage : that because as soon as he was born, he found the cattle, that is the characteristic of the *Jatavedas* ; and also, therefore in all seasons, the cattle move towards Agni—यत् तज्जातः पशून्विन्दत, तज्जातवेदसो जातवेदस्त्वम् । तस्मात् सर्वान् ऋतून् पशवोऽग्निमभिसर्पन्ति—(*Mait.Sam.* I.8.2). For *Jatavedas*, see *Rv.* I.99.1. May we press Soma (i.e. dedicate our entire devotion) for the *Jatavedas* (to the all knowing God). He takes us across troubles like a river by means of a boat (जातवेदसे सुनवाम सोमम्) ।

There is another Vedic verse (X.188.1): प्रनूनं जातवेदसमश्वं हिनोत वाजिनम् । इदं नो बहिरासदे ॥ May you impel *Jatavedas*, the strong horse, to sit on this our *barhih*. With your actions, you impel *Jatavedas*, who pervades everywhere, or else, it may be a simile, i.e. *Jatavedas*, who is like a horse, may he sit on this *barhi* (grass) In the ten books of the *R̥gveda*, there is but a single hymn, containing three stanzas in the Gayatri metre, addressed to *Jatavedas*. But, the Nirukta further says, whatever is addressed to Agni, is also addressed to *Jatavedas* ; not only the terrestrial Agni but also the upper two lights (the lightning and the Sun) are also called *Jatavedas* (तदे तदेकमेव जातवेदस्यं गायत्रं तृचं दक्षत-

योषु विद्यते, यत्तु किञ्चिदाग्नेयं तज्जातवेदसानां स्थाने युज्यते । स न मन्येतायमेवाग्निरित्यप्येते उत्तरे ज्योतिषी जातवेदसी उच्येते ततो नु मध्यमः—See उदु त्वं जातवेदसं—here the sun is Jatavedas (I.50.1)—Nir. VII.19-20.

The Nirukta discusses the term *vaisvanara* in details (VII.21) : From what root is *vaisvanara* derived ? For, he leads all men : विश्वान्-रान् नयति ; or all men lead him (विश्व एनं नरा नयन्तीति वा) ; or else, *vaisvanara* may be a modified form of *visvan-ara* (विश्वान्+अर), i.e. who pervades all created beings. Who have in Rv.I.98.1 (वैश्वानरस्य सुमती स्याम); may we continue to be the grace of *vaisvanara*, for he is the august sovereign of all beings. Since the very inception, he is taking excellent care of the entire universe. *Vaisvanara* accompanies (or stretches) with the rising sun (इतो जातो विश्वमिदं वि चष्टे वैश्वानरो यतते सूर्येण)—born from this world, he surveys the entire universe.

The authorities also say, that the *vaisvanara* is the atmospheric fire (तत्को वैश्वानरः । मध्यम इत्याचार्याः । वर्षकर्मणा ह्येनं स्तोति—Nir. VII.22), and therefore, seers praise him with regard to the phenomenon of rain ; for we have that the *Vaisvanara*. Agni killed the demon (*vrtra*), shook the waters, and shattered *sambara* (वैश्वानरो दस्युमग्निर्जघत्वा अघ्नोत्काष्ठं अंब शम्बरं भेत्—Rv.I.59.6) ; i.e. he releases waters from the clouds and sends it down.

The *vaisvanara* is not only the fire of the midspace, it is of the celestial region. In this connection, the Nirukta quotes a passage from the Aitaraya Brahmana (VIII.9) also, the Kausitaki Brahmana (IV.3), meaning, that the oblation assigned to *vaisvanara* is distributed in twelve potsherds, for his function is twelvefold (अथापि वैश्वानरीयो द्वादशकपालो भवति । एतस्य हि द्वादशविधं कर्म, and there is another untraced passage : that Aditye verily is Agni *vaisvanara*, (असौ वा आदित्योऽग्निर्वैश्वानरः). We have further a liturgy (निविद), addressed to *vaisvanara*, the sun : आ यो वां मात्या पृथिवीम् (untraced quotation in the Nirukta). Further we have a Chandomika Sukta (छान्दोमिकं सूक्त), addressed to *vaisvanara*, as the sun; he shone present in heaven (दिवि पृष्ठो अरोचत). There is another Havispantiya Sukta, (हविष्पान्तीयं सूक्त, the libation to be drunk) addressed to *vaisvanara*, the sun (X.88).

The terrestrial fire is verily regarded as *vaisvanara*, so says, Sakapuni. These two upper lights are called *vaisvanara* also. The terrestrial fire is called *vaisvanara*, because it is engendered from them (i.e. from the upper lights). But how ?—where the lightning fire strikes a place of shelter, it retains the characteristics of the atmospheric fire, i.e., flashing in waters and becoming extinguished in solid bodies, as long as that object is not seized upon. But as soon as it is seized upon this very terrestrial fire is produced, and becomes extinguished in water, and blazes in solid bodies.

The Nirukta then argues, how the terrestrial fire could be related to the celestial fire, i.e. the sun. We have. The sun having first revolved towards the northern hemisphere, a person holds a polished white copper or crystal, focusing the sun-rays in a place where there is some dry cow-dung, without touching it: it blazes forth, and this very terrestrial fire is produced. (अथादित्यात् । उदीचि प्रथमसमावृत्त आदित्ये कंसं वा मणि वा परिमृज्य प्रतिस्वरे यत्र शुष्कगोमयम संस्पृशयन् धारयति तत्प्रदीप्यते । सोऽयमेव सम्पद्यते । Also see. Rv. I.98.1 (वैश्वानरो यतते सूर्येण—i.e. *vaisvanara* stretches with the sun. But the sun cannot stretch together with his own self. A particular thing stretches together with something different only. One kindles this fire from this world, the rays of that one becomes manifest from the other world. Having seen the conjunction of their light with the flames of this terrestrial fire, we had the above remarks (that the *vaisvanara* stretches with the sun).—Nir.VII.23.

Dayananda derives the word in several ways: the sun is so called because it is the illuminator of the entire world (वैश्वानराय सर्वस्य विश्वस्य प्रकाशकाय); the one who leads the entire world is also *vaisvanara* (यो विश्वान् सर्वान् पदानि नयति); a world citizen (विश्वेषु नरेषु विराजमानः); one glorified everywhere (विश्वस्मिन् प्रकाशमानः); and the world-leader (विश्वस्य नायकः) ।

4. “The mighty seized him at the lap of the waters; the tribes, attended on the king worthy of honour. The messenger brought agni from the sun, *matarisvan* brought *vaisvanara* from afar.” According to Nir. VII.26, seated in the lap (उपस्थे), means in the bosom of waters, i.e. in the mighty world of the atmosphere (मह्यन्तरिक्षलोके), the groups of mighty atmospheric bounties seized him like tribes who wait upon the king. Worthy of honours, having panegyrics addressed to him, or worthy of respect (or worthy of adorations), whom the messenger of gods brought from the shining one, the sun, who drives away darkness, who impels all things and who is very far. (Alternatively) the seer called *matarisvan*, the bringer of this *vaisvanara* fire. The *matarisvan* is air; it breathes in the atmosphere, or moves quickly in the atmosphere. (Nir. VII.26).

Hymn-9

For verse 1, see Nir.II.21.

The entire hymn is devoted to the mysteries of creation, and the divine light of the Supreme.

1. “The black day and the white day, the two regions roll on with (activities) worthy of knowledge. As soon as born, the *vaisvanara* agni, like a king, has overcome darkness with high light.”

Kṛṣṇam ahah, arjunam ahah, कृष्णं ग्रहः, अर्जुनं ग्रहः—black and bright days. Here the black day is night; the white day is bright day.

Vedyabhih—worthy of knowledge, i.e. which should be known (Nir.I.21).

2. **Na aham tantum na vijānami otum na yam vayanti sam-are atamanah.** Sayana refers to two interpretations of this line, the first one by traditionalists (*sampradayavidah*), and the second one by metaphysicists (*atmavidah* or the *vedantins*). In this line we have a figurative allusion to the mysteries of sacrifice (*yajna*), or of creation as such. According to the traditionalists, the threads (*iantu*), of the warp are the metres of the Vedas, and those of the woof (*otu*) are the liturgic prayers, and ceremonial, the combination of which two is the cloth or sacrifice.

According to the other interpretation, alluding to creation, the *subtle* elements are the threads of the warp and the *gross* ones are those of the woof, and their combination is the universe.

Now who is *putrah* (पुत्रः) here i.e. the son belonging to the upper region, and who is *pitra* (पित्रा), the father belonging to the lower region i.e. born after the creation. Metaphysically, in creation, the lower self (the souls) are the children, and our Lord, the creator is the father. This may be referring to the mystery of the first son born without parents.

Putrah, the son, the man (पुत्रः मनुष्यः—*Sayana*); the virtuous, the giver of happiness (पुत्रः पवित्रः सुखप्रदो वा—*Daya.*).

Avarena, the terrestrial fire (of the lower region) fire (भवरेण अवस्तात् अस्मिन्लोके वर्तमानेन वैश्वनराग्निना नृशिष्टः सन्—*Sayana*).

Parah, of the upper region, the sun (परः परस्तादमुष्मिन् लोके वर्तमानो यः सूर्यस्तस्य—*Sayana*).

No man, however, taught by a father born after creation can rightly know anything previous to his birth, either in this world or in the other.

3. **Anyena pasyan**, contemplating the world under a different manifestation ; or as the sun whilst upon earth Agni (*vaisvanara*) is manifest as fire.

The supreme creator alone knows the threads of warp and woof. He is the protector of ambrosial water, the seed of life, whilst one moves in the cycle of life, both above and below; from lower species to higher and vice versa.

5. **Dhruvam jyotih**, the steady light; the light is that of the Supreme Lord, with whose light, the entire creation throbs with life (तमेव भान्तमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति—Svet. Up. VI. 14); the light of knowledge, that emanates from within, from the Lord seated in the innermost cevity of our hearts.

Mano javistham, with speed greater than that of mind (see अनेजदेकं मनसो जवीयो—Isa. Up. 4).

Jyotir nibitam, see यो वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन् Taitt. Ar. VIII. 1; also तद्देवा ज्योतिषां ज्योतिरायुर्होपासतेऽमृतम्—Br. Up. IV. 4.16.

Hymn-10

2. **Mamata**, see earlier references; attachment, self-possession (I. 152.6—*mamateyam*); mother of Dirghatomas, highly spiritual (ममता नाम ब्रह्मवादिनी दीर्घतमसो माता—*Sayana*).

5. **Puruvajabbih**, with abundant viands; with abundant understanding and human efforts (पुरुवाजाभिः बहुज्ञानपुरुषार्थं युक्ताभिः—*Daya*.; बहुवन्तः—*Sayana*).

6. **Bharadvjesu**, in offerings of nutritious viands. See I.59.7; Nir.III.17, Bharadvaja is called from being brought up (भरणाद् भारद्वाजः) from the root √भृ; also the persons who bring up by supplying food etc. (भरद्वाजेषु ये वाजानन्तादीनि भरन्ति तेषु—*Daya*.).

The seer of the hymn is Bharadvaja, of the family of Brahmaspati. *Satau*, in battles; in life struggles (सातो संग्रामे—*Daya*.); Nigh.II.17 शूर सातो=वाजसातो=सङ्ग्राम=battle)

7. **Satabimah**, शतहिमाः=शतं वर्षाणि=शरदः शतं; full hundred years (lit. one hundred winters; one hundred rainy seasons; one hundred autumns). (शतहिमाः शतं हेमन्तान् संवत्सरान्—*Sayana*). For *Satabimah*, see I.73.9; II.1.11; VI.4.8; 10.7; 12.6; 17.15; 24.10; ix.74.8.

Inuhi, may go away (the evils or evil persons go away) (वि इनुहि विविधं इनुहिव्यानुहि—*Daya*.; गमय—*Sayana*), and *ila* (इला) or speech or food may increase. (इला वाचमन् वा—*Daya*.; (इला=वाङ्माम, Nigh I.11;=अन्ननाम, II.7)

Hymn-11

1. Agni, mitra, varuna, maruts, nasatyas—See earlier references. For *Agni*, (I.1.1); *Mitra* (I.2.7), *Varuna* (I.2.7) and also our Introduction, (Vol.I. p. 147-156); for *Maruts* (Vol.I.p.187); for *Agni* see Nir.VII. 14-17, for *Varuna*, Nir.X.3-4; for *Mitra*, Nir.X 21-22)

Agnih, अग्निः—Its sphere is the earth (Nir.VII.5); he is the foremost leader (अग्निः कस्मात्, अग्रणीर्भवति); he is led foremost in the sacrifices (अग्रं यज्ञेषु प्रणीयते); he makes everything to which it inclines, a part of himself (अग्नं नयति सन्नममानः); he is a drying agent (अवनोपनो भवतीति स्थौलाष्ठी वि, *Sthaulasthivi*); it does not make wet; it does not moisten (न क्नोपयति न स्नेहयति). Again, it is derived from three verbs (*Sakapuni*): from going, from shining or burning and from leading (त्रिष्य ग्राह्यातेभ्यो जायत इति शाकपूणिः । इनाद्, from going; अक्ताद् दग्धाद् वा, from shining or burning; नीताद् from leading); he indeed takes the letter *a* (अ) from the root *i* (इ) to go, and the letter *g* (ग) from the root *anj* (अञ्ज्), to shine or *dah*, to burn; with root *ni* (नी), to lead as the last member. (Nir.VII.14).

Mitra, मित्र—*Mitra* is so called because he preserves from destruction (मित्रः प्रमीते । त्रायते); or because he runs measuring things together (√मी) (समिन्वानो द्रवतीति वा); or the word is derived from the causal of the verb *mid* (√मिद), to be fat (मेदयतेर्वा). See—मित्रो जनान् यातयति—(Rv.III.59.1; Nir.X. 21.22).

Varuna, वरुण—*Varuna* is so called because he covers (√वृ)—(वरुणो वृणोतीति सतः—see नीचीनवारं वरुणः—Rv. v.85.3)—Nir.X.3-4).

For the dyad *Mitra-Varuna*, see our Introduction, Vol.I.p.155, Nir. VII.10.

Nasatya, absence of untruth or vice or of vicious actions (नामत्यो अविद्यमानासत्याचरणो—*Daya*.); the leaders of truth or the two having truth as their nature; or born of nose; another name of twin—asvins (नासत्यासत्यस्य नेतारो सत्यस्वभावावेव वा नासिका प्रभवो वाश्विनो—*Sayana*).

4. **Panca janah**, five persons, one the yajamana and four priests (जनाः=मनुष्याः, ऋत्विग् यजमान लक्षणाः, yajamana and the four priests—Brahma, udgata, hota and adhvaryu—*Sayana*); the five vital *pranas* (पञ्च प्राणाः—*Daya*).

5. **Surye na caksuh**, just as the eye in the sun; just as the light of the sun makes the eyes to function ((यथा सूर्ये सर्वस्य प्रेरक आदित्ये प्रकाशकं तेजः समवैति तद्वत्—*Sayana*).

Hymn-12

For verse 4, see Nir.VI.15.

1. **Todasya**, of the pain or trouble of the one distressed or tormented (तोदस्य व्यथायाः—*Daya*.) todah is yajamana or the institutor of sacrifice who undergoes the pain of austerity (तुद्यते तपसा पीड्यत इति तोदो यजमानः, तस्य—*Sayana*).

3. **Todah adhvā na**, like the sun on his path.

Todah is distress or torment (तोदः व्यथनं—*Daya*.); also the sun, the giver of light (तोदः सर्वस्य प्रेरकः सूर्यः, स इवाध्वनि स्वमार्गेऽन्तरिक्षे अद्योतं लोतते प्रकाशते—*Sayana*).

Adroghah na, like the one, not liable to be distressed or harmed (अद्रोघो न अद्रोघव्यः—*Sayana*); or it may imply the vital air, the non-injurer or the sustainer or all, i.e. the wind (प्राणरूपेण सर्वेषामद्रोघा वायुरिव तादृशः—*Sayana*); or free from avarice or malignancy, (अद्रोघः द्रोहरहितः न इव—*Daya*).

4. **Etari na**, like worth having (एतरी प्राप्तव्य इव *Daya*.); *etari* is goer (एतरि गन्तरि—*Sayana*); like praises which being present in a man soliciting, going, or applying to another, are the yielders of great pleasure (याचमाने पुरुषे विद्यमानानि स्तोत्राणि यथात्यन्तं सुखकराणि—*Sayana*).

Susaih, by the pleasure giving prayers (शूपैः सुखकरैः स्तोदैः—*Sayana*); by strength etc. (बलादिभिः—*Daya*).

Usrah pita-iva jarayayi yajnaib, like a procreating bull, (*Agni*) has been generated with sacrifices. Here *usri* means father or cow-father, i.e. the bull उरि इव गोपिताजायि यज्ञैः—Nir. VI.15); just as the father pro-

creates or takes care of the child, or like a bull (पिता पालयिता वत्सानां जनको बोली वृषभ इव—*Sayana*); impetuous in act as the bull (the progenitor of calves).

Hymn-13

2. **Tvam bhagah nah**, you with the enjoyable splendour or you who art adorable (भगः भजनीयः त्वं नः अस्मभ्यं—*Sayana*; भगः भजनीयैश्वर्यः नः अस्माकं—*Daya*).

3. **Sajosa naptra apam**,—you associated with the grandson of the waters; it refers to fire or to the lightning, born of clouds or waters (नपत्रा न पातयित्रा पुत्रेण मभ्यमस्थानेन वैद्युताग्निना सजोषः संगतः—*Sayana*); consentient with the grandson of the waters (*Wilson*).

6. **Vihayah**, the great ones (विहाय=महत्—*Nigh. III.3*)

Hymn-14

6. The repetition of the verse VI.2 11

Hymn-15

2. **Bhrgvah**, enlightened sages (भृगवः विद्वांसो मनुष्याः—*Daya*).

Vitahavye, in the offerer of oblations (name of a *maharsi*, —*Sayana*). If applied to Bharadvaja (meaning a spiritually enlightened person), this will be an appellative, he by whom oblations are offered. See the next verse.

3. **Vitahavyaya Bharadvajaya**—one of the two can be taken as the appellation of the other: Then, *bharat*=bearer: *vaja*=oblation or food or strength. *Vita*=offered, *havya*=oblation (to Bharadvaja, by whom is offered oblation; or to *vitahavya*, the bearer of the oblation (or of food or of strength). For one who has obtained the obtainable (वीतहव्याय प्राप्त प्राप्तव्याय—*Daya*); for the one who has attained enlightenment (भरद्वाजाय धृतविज्ञाय—*Daya*).

5. **Etasasya**, of the horse (*Nir. I.114*; *Mahidhara, Yv. XVII.10*; एतस्यश्च भस्यस्य—*Daya*); of Etasa (a ṛsi of this name, *Sayana*).

A horse or a brahmana (derived from *eti* one who goes or reaches (एति प्राप्नोतीति एतशः=एतशः, एतशी or एतशाः, एतशसौ एकोऽन्तोऽपरः सान्तः—Unadi III.149). See also the following references:

एतशः, *etasah*, I. 121.13; 168.5; II. 19.5; V. 31.11; 81.3; VII. 63.2; 66.14; IX. 16.1; 64.19; 108.2; X. 53.9.

एतशम्, *etasam*, I. 54.6; 61.15; IV. 17.14; 30.6; VIII. 1.11; 6.38; 50.9; IX. 63.8.

एतशस्य, *etasasya*, VI. 15.5

एतशा, *etasa* VIII. 70.7

एतशे, *etase*, V. 29.5

एतशेभिः, *etasebhih*, VII. 62.2; X. 37.3; 49.7

11. Yajnasya va ni-sitim va ut-itim va

Nisitim=continuously being sharpened (नितरां तीक्ष्णतां—*Daya.*); perfection, accomplishment (निशितिः—संस्कारः—*Sayana*); **uditim**—rising, coming up (उदिति उदयं—*Daya.*); going up or over (उद्गमनं—*Sayana*).

15. Compare it with VI. 2.6. (repetition of दुस्तिता तरेम ता तरेम तवावसा तरेम).

16. **Urnavantam** etc. The Aitaraya Brahmana (I. 28) has the following : कुलायमिव ह्येतद् यज्ञं क्रियते यत्सुतुदारवाः परिधयो गुग्गुलूणस्तुकाः सुगन्धि तेजनानि; with this as an authority, *Sayana* amplifies thus : the altar is built up like the nest of a bird, *kulaya*, with circles, *paridhayayah*, of the wood of the *khayar* or *devadaru* in which *avisambandhah romavisesah*, sheep's wool (*avilomani*) and fragrant resins, the materials of incense (*guggula-dhupa-sandhanam*) are placed (etc. *uttaravedyam sthapitah samhharah*) these appurtenances are placed in the northern corner.

(ऊर्णावन्तम् ऊर्णास्तुकावन्तं, योनिम् उत्तरवेदिज्ञक्षणं स्थानं, कीदृशं योनिम्—कुलायिनम् । कुलायो वीढम्, तत्सदृशं गुग्गुल्वादि संभारोपेतम् । घृतवन्तं व्योघरणाज्ययुक्तम्—*Sayana*).

17. **Ankuyantam amuram**, wandering deviously, but not bewildered, *Sayana* refers to the legend of Agni's attempting at first to run away from the gods (देवेभ्यः पलायनम्). (अंकुयन्तं कुत्सिमञ्जनं गमनं अंकुः

1—*Sayana*); one with characteristic marks, (अंकुयन्तं यस्मिन् अङ्कूनि प्रसिद्धानि चिह्नानि प्राप्नुवन्ति—*Daya*). (अङ्कुयन्तं = अङ्कुयन्तं—संहितायामिति दीर्घः).

19. **Asthuri no garhapatyani-Asthura** is unstable cart (अस्थूरि अस्थिरं यानं—*Daya*). *Sayana* regards *sthuri* as one-horse cart or waggon which brings either the *soma* plant or fuel; and hence *asthuri* would mean a non-one-horse cart, that is a cart with a full team, and metonymically its contents, or a full supply of what is wanted for a perfect sacrifice, such as children, cattle, riches (अस्थूरीति पुत्रपशुघनादिभिः सम्पूर्णानि).

Hymn-16

1. This becomes the second verse of the Samaveda (I.2) and also II.824. O adorable Lord, you are the invoker of comic sacrifices, the well wisher of everyone of us, and hence, may you, along with all Nature's bounties (or along with enlightened people) bless the menfolk in general. (*Daya*.)

2. **Jihvabhih**, with words full of wisdom and humility (जिह्वाभिः विद्याविनययुक्ताभिर्वाग्भिः—*Jihva*=*vak* Nigh I.11)

3. **Adhvanah**, roads, highways; *pathah*, lanes (small paths) (अध्वनः महामार्गात्; पथश्च क्षुद्रमार्गश्च—*Sayana*). The highways and also the narrow paths of life. May the Lord put us on right paths when we travel in life; the confused traveller, or the yajamana, may be directed to the right path (यज्ञमार्गात् अष्टं यजमानं पुनस्तं मार्गं प्रापयेत्—*Sayana*)

4. **Bharata**, the *sustainer* (not the son of Dusyoma, named as Bharata; *bharatah vajibhih* (cf. *bharadvaja*).

Dvita, in the twofold capacity, i.e. bestowing what is wished for and is undesired and vicious (अनिष्ट and दुरित; द्विताद्विविधमिष्टं प्राप्यनिष्टपरिहाररूपेण द्विधामिन्नं—*Sayana*).

5. **Divodasaya**, for the fulfiller of the cherished desires (दिवोदासाय कमनीयस्य पदार्थस्य दात्रे—*Daya*.)

Bharadvajaya, for the enlightened and spiritual person (भरद्वाजाय धृतिविज्ञानाय—*Daya*.); *Bharadvaja* (भारद्वाज) is so called from being brought up (from ✓भृ; भरणेद् भारद्वाजः Nir.III.17).

7. **Svadhyaḥ marttasah**, the devoted mortals, pious men (स्वाध्यः= सुआध्यः; ये सुष्टु समन्ताद् व्यायन्ति:—*Daya.*).

9. **Manurhitah**, the benefactor of men (मनुहितः मनुष्याणां हितकारी—*Daya.*); appointed by Manu (मनुनाहितोऽसि—*Sayana*).

Vahnih vidustarah, the most wise bearer of oblations (वह्निः हविषां वोढा विदुष्टरः प्रतिशयेन विद्वान्—*Sayana*).

Asa, by mouth, by flame (आसामुखेव—*Daya.*; आस्येनास्य भूतया ज्वालाया—*Sayana*).

10. The first verse of the Samaveda (I.1), and also II.10.

11. **Samaveda** II.11; Yv. III.3; one amongst the three verses, used in putting three fuel sticks to fire in the ritual.

Angirah, the performers of fire-ritual; the enlightened ones (अङ्गिरः विद्युदिव वर्त्तमानः—*Daya.*); also O adorable, the one like fire (अङ्गिरः अङ्गानादि गुणयुक्त अङ्गाररूप आङ्गिरसः पुत्रवाग्ने—*Sayana*).

Angiras was born in live coals (अङ्गारेष्वङ्गिराः); live coals are so called because they leave a mark, or they are bright (अङ्गारा अङ्कनाः अञ्चनाः) Nir.III.17

13. For the verse, see also Sv.I.9; Yv. XI. 32.

Atharvan, the name of the Sage (*Sayana*); the non-injurer (अथर्वः अहिंसकः—*Daya.*); also *prana* or vital breath (*Mahidhara*).

Puskarat-adhi, from the midspace (पुष्करात् अन्तरिक्षात्—*Daya.*; Nigh. 1.3); from the lotus-leaf (पुष्करादधि पुष्करपर्णे). Agni is generated by the attrition process, using two dry wood-sticks (निरमन्यत).

Prajapati made manifest the earth on the *puskaraparna* or the lotus-leaf (पुष्करपर्णे हि प्रजापतिर्भूमिमप्रथयत्; तत्पुष्करपर्णे प्रथयत्—*Taitt. Br. I. 1.3.6*). Since the lotus-leaf supported the earth, it may be termed the head (मूर्ध) or the bearer (वाहतः वाहकान्) of all things.

Puskara may be water also (*Mahidhara*): vital air (*atharvan*) extracted fire or animal heat from the water (प्राण उदकसकाशादग्निं निशेषेण मथितवान्—*Mahidhara*).

All the priests (वाघतः) churn thee out of the head or top (मूहनी) of the wood of attrition (*Mahidhara*).

See also Taitt. Samhita (V.1.4.4)—त्वामग्ने पुष्करादधीत्याह पुष्करपणं ह्येनमुपश्रितमविन्दत ।

Inspired by this verse, the seer Atharvan for the first time in human history produced fire by attrition process ; and thereafter, the clan of fire-technicians came to be known as the *angirasas* (अङ्गिरसाः).

16. *Itarah*, by others, the modern one (इतराः अर्वाचीनाः—*Daya.*) ; the prayers by *asuras* or demons (इतराः असुरैः कृताः स्तुतिः—*Sayana* ; cf. अग्न इत्येतरा गिर इत्यसुर्या ह वा इतरा गिरः—Ait.Br.III.49. The word *itarah* refers to the speech of the opponents of gods.

Indubhih, by the rays of the moon or by the Soma-creeper (इन्दुभिः सोमलताभिश्चन्द्रकिरणैर्वा—*Daya.*).

18. *Aksipat*, the destroyer or distresser of the eye (अक्षिपत्=अक्षि+पत् ; अक्ष्णोः पातकं विनाशकं—*Sayana*) ; but *Dayananda* derives the word as अ+क्षिपत्, throws out (अक्षिपत् क्षिपति).

Nemanam, of food materials; of cereals (*Nema=anna*, Nigh. II.7—*Daya.*) ; to *Sayana*, *nema* denotes a small quantity (अल्पवाची); *nemanam vaso*, O giver of dwellings to humble votary.

Vanavase, please accept (वनवसे सम्भज—*Daya.*).

19. *Divodasasya*, of the giver of light ; of the enlightened one (दिवोदासस्य प्रकाशदातुः—*Daya.*).

25. *Napat*, one who dose not fall (नपात् या न पतति—*Daya.*); the son of Bala (बलस्यपुत्रः—*Sayana*).

27. *Aratih*, the non-liberal giver; the miser (अरातीः न विद्यते रातिर्दानं येषु तान् कृपाणान् विरोधिनः—*Daya.*) ; assailants (अरातीः काश्चित् शत्रुसेनाः—*Sayana*).

Aryah, Lord (अर्यः स्वामी—*Daya.*) ; but according to *Sayana*, those who go along with the hostile group (अर्यः अरीनभिगन्तौ): *aryah aratih*, hostile assailants.

30. **Brahmanaskave**, the preceptor of the Veda (ब्रह्मणः कवे वेदस्य वक्तः—*Daya.*) ; articulator of prayer (स्तुतिरूपस्य मन्त्रस्य कवे कावयितः शब्दयितः—*Sayana*). Agni (fire) is said to articulate sounds: mind excites the fire of body, that in turn excites the vital airs together, and they, passing into the breast engender articulate sounds. (मनः कायामग्निमाहन्ति स प्रेरयति मास्रतम् । मास्रतस्तूरसि चरन् मन्द्रं जनयति स्वरम्—Panini Siksa 6-7); or perhaps from some Smṛti).

35. **Matuh-pituh**, mother and father, i.e. earth and heaven (cf. चौर्वः पिता पृथिवी माता—I.191.6).

Agni is said to be the father or fosterer of his parent heaven, by transmitting to it the flame and smoke of the burnt offerings.

39. **Purah**, in front; in advance (पुरः पुरस्तात्—*Daya.*) ; the three cities of demons (आसुरी तिस्रः पुरीः). Sayana regards Agni and Rudra, as the destroyer of the three cities (*Tripura*) on the basis of such texts as रुद्रो वा एषदग्निः (Taitt. Br. II. 1.3.1); देवासुरा वा एषुलोकेषु समयन्तत (Ait. Br. I. 23).

42. This verse and the preceding (41) are recited when the fire, that has been produced by attrition is applied to kindle the *ahavaniya* (Ait.Br. I.16).

43. **Manyave**, for anger (मन्यवे क्रोधाय—*Daya.*) ; to the *manyu* ; to the sacrifice (मन्यवे मन्यते यष्टव्यत्वेन देवानवेतिमन्युयागः । तदर्थं तानश्वान रथे युक्ष्वेति—*Sayana*) ; *manyuh* is synonymous with *yagah* (but not in Nighantu). See also Yv. XIII. 36. मन्यतेऽसौ मन्युः, शोकः क्रोधो वा—Unadi III. 20.

47. **Uksanah**, vigorous or virile (उक्षाणः सेचनसमर्थाः—*Sayana*; सेवकाः—*Daya.*).

Rsabhasah, the best, the excellent (ऋषभासः उत्तमाः—*Daya.*); bulls (*Sayana*).

Vasah, the cherished ones (वशाः कामयमानाः—*Daya.*); cows (*Sayana*). May your (*te te*) relations be virile, excellent and cherishing (*uksanah rsabhasah vasati*)—*Daya.*

Hymn-17

3. एवा = एव (त्रिपातस्य चेति दीर्घः) ।

Pratnatha, like the old, as of old (प्रत्नथा प्राचीन इव—*Daya.*; drink it, the Soma, as if old (प्रत्नथा प्रत्नान् पुराणान् सोमान् यथा पिब—*Sayana*).

Brahma pahi, may you protect the Veda (ब्रह्म वेदं—*Daya*.; listen to our praises and prayers (ब्रह्म अस्माभिः कृतं स्तोत्रं श्रुधि शृणु—*Sayana*).

6. **Angirasvan**, the possessor of vital breaths (अङ्गिरस्वान् अङ्गिरसो बहुविधाः प्राणा विद्यन्ते यस्मिन्—*Daya*.).

Usriyabhyah, from the rays (उस्रियाभ्यः किरणेष्वः—*Daya*.); for the cows for their liberation (उस्रियाभ्यः गोभ्यः । गा निर्वमयितुमित्यर्थः—*Sayana*) ; you have liberated the cows from the fold.

Aurnoh, have opened (*dṛdha*) strong (*durah*) doors (*urvāt*) from the fold, (*gah utsṛja*) have liberated cows—*Sayana*.

7. **Pratne matara yahvi ṛtasya**—the old and mighty parents of Rta or eternal truth (प्रत्ने पुरातन्यो मातरा मातृवन्मान्यं कल्प्यो, यद्वी महत्यो ऋतस्य सत्यस्य कारणस्य सकाशात्—*Daya*.); (यद्वी यद्व्यो महत्यो; the ancient parents, the offspring of Brahma, i.e. ṛtasya=brahmanah, यद्वः = अपत्य, son or offspring, Nigh. II.2). So we may have the following interpretations : (i) the old and mighty parents of sacrifice (*Wilson*), (ii) the ancient parents, the offspring of *Brahma*—*Sayana*.

8. We have a legend, that when all gods ran away, only Maruts were left to assist Indra. This verse refers to this conflict. Here *devas* or gods are the five sense organs and Maruts are vital breaths. Indra is the self. [See Ait. Br. III.16 (XII.5). See our Introduction, vol.I. p. 190].

11. **Pacat satam mahisan**, dress for thee one hundred buffaloes or male animals (*Sayana*) ; पचत् पचेत् शतं शतसंख्याकान् महिषान् महतः—*Daya*.; महिष्=महन्ताम, great ones—Nigh. III. 3), ripens hundred of great things for the benefit of people—*Daya*.

Trini Saransi, the three streams ; the three cups or vessels called *ahavanis* for holding Soma, which has been purified or filtered into the pitcher, the *dronakalasa* (*Sayana*).

The three streams flow towards the three regions, terrestrial, midspace and the celestial, or in our physical, vital and mental complexes.

14. **Vajaya sravase, ise raye**, for mobility or strength, for sustenance, for food and for wealth. The first three are more or less synonymous (*sravase* = *sravanaya*, for reputation—*Daya*).

Hymn-18

1. **Carsaninam**, pertaining to people (चरषणीनां प्रज्ञानां सम्बन्धिनं—*Sayana*).

2. **Manusinam**, of men, of people ; मनुः = Lord, who knows His entire creation (मन्यते चराचरं जगज्जानातीति मनुः ईश्वरः, and also one learned in disciplines of knowledge (मनुतेऽब्रुध्यते शास्त्रमिति मनुः विद्वान् राजर्षिः—*Daya*.; or Unadi I.10).

In the Veda, one who knows is *manuh*, *manusi* (बाहुलकात्—‘मन’ धातोर्ऋषिः । मन्यते जानातीति मनुः, मनुषी—Unadi II.119). Also pertaining to Manu (मानुषीणां मनोः सम्बन्धिनानाम्—*Sayana*).

Kṛstinam, of the cultured, of men (*Daya*.); of people, of the institutor of sacrifice (कृष्टीनां मनुष्याणां—*Sayana*).

3. **Dasyun**, of the vicious, like thieves and teasers, those who deal in wicked actions (दस्यून् दुष्टान् चोरान्—*Daya*.); कर्महीनान् जनान्—*Sayana*); impious foes, See I.117.21 for *arya* and *dasyu*.

Kṛstih, persons like sons and slaves (कृष्टीः पुत्रदासादीन्—*Sayana*).

Aryaya, आर्याय for the son of *arya*, अर्यै, or Lord, or the person holding property (Nigh. II.22, Nir. VI.26); आर्य ईश्वरपुत्रः ; also a *dvija*, the twice-born (आर्याय द्विजाय—*Daya*.; कुमकुले जनाय, the one engaged in a sacrificial act—*Sayana*).

In this verse, the devotee begins to question the attributes and powers of Indra ; in the succeeding verse he expresses his belief in their existence. (*Wilson*).

8. For *cumuri*, *dhuni*, *pipru*, *sambara* and *susna*, see earlier notes. According to *Sayana*, these are *Asuras* or demons. (*asura*=clouds also).

Cumurim, the eater; one who indulges in rich food (चुमुर्नि अन्नात्—*Daya*.).

Dhunim, noise-monger (धुनि ध्वनिताम्—*Daya*.).

Piprum, the pervading one, the widely spreading one (पिप्रु व्यापनशीलं—*Daya*.). See notes on I.51.5.

Sambaram, the clouds, the one by whom one chooses out for himself the pleasure (शम्बरं सुखं कृणोति येन तं मेघं—*Daya*.). See notes on I.51.6.

Susnam, the drier; the absorber (शुष्णं शोषकं—*Daya*.). See notes on I.51.6.

13. **Kutsa**, ayu, atithigvan and turvayan—see earlier notes.

कुत्सः,	kutsah, I.106.6 ; IV.16.10 ; X.40.6.
कुत्सः पुत्रम्,	kutsa-putram, X.105.11.
कुत्सः वत्सम्,	kutsa-vatsam, X.105.11.
कुत्सस्य,	kutsasya, II.14.7.
कुत्सम्,	kutsam, I.33.14, 51.6 ; 53.10 ; 112.9 ; 23 ; 174.5 ; 175.4 ; IV.26.1 ; V.31.8 ; VI.18.13 ; VII.19.2 ; VIII.1.11 ; 53.2 ; X.49.3.
कुत्साय,	kutsaya, I.63.3 ; 121.9 ; II.19.6 ; IV.16.12 ; 30.4 ; V.29.10 ; VI.20.5 ; 26.3 ; VIII.24.25 ; X.49.4 ; 99.9 ; 138.1.1.
कुत्सेन,	kutsena, IV.16.11 ; V.29.9 ; VI.31.3 ; X.29.2.
आयुम्,	ayum, I.31.11 ; 53.10 ; VI.11.4 ; 18.13 ; VIII.53.2 ; X.20.7.
तूर्वयाणः	turvayanah, X.61.2.
तूर्वयाणम्,	turvayanam, I.53.10 ; 174.3 ; VI.18.13.
अतिथिग्वम्,	atithigvam, I.53.10 ; 112.14 ; IV.26.3 ; VI.18.13 ; VIII.53.2 ; X.48.8.
अतिथिज्वाय,	atithigvaya, I.51.6 ; 130.7 ; VI.26.3 ; VII.19.8.
अतिथिज्वस्य,	atithigvasya I.53.8 ; II.14.7 ; VI.47.22.

Kutsam, strong and steady as a thunderbolt (*Daya*.). See I.112.9.

Ayum, the life (आयुं जीवन्—*Daya*.).

Atithigvam, one who goes to *atithi*, the guest (अतिथिग्वं, योऽतिथीन् गच्छति तं—*Daya*.; also अतिथीनामभिगन्तारं दिवोदासं च शम्बरान् ररक्षिष—*Sayana*). See note on I.51.6.

Turvayanam, one possessing fast-moving vehicles (तूर्वयाणं तूर्व शीघ्रगामि यानं यस्यास्तां—*Daya*.); or the fast moving Divodasa (त्वरितगमनं दिवोदासं) to whom Indra gave the spoils of Sambara (इन्द्रः शम्बरं हत्वा तस्य धनानि दिवोदासाय ददौ—*Sayana*).

Hymn-19

For verses 1 and 10, see Nir. VI.16-17 and VI.6 respectively.

1. (i) **Aminah sahobhih**, uninjuring by efforts (अमिनः अहिंसकः सहोभिः बलैः—*Daya*.); uninjurable by hostile efforts (सहोभिः शत्रुबलैः अमिनः अहिंसनीयः—*Sayana*). Also immeasurable, great or invulnerable with forces (अमिनोऽमितमात्रो महान् भवति, अभ्यमितो वा Nir. VI.16). See also Yv. VII.39.

(ii) **Uta dvibarha aminah sahobhih**—dvibarhah means one who is great in two, i.e., the atmospheric and celestial regions (द्विवर्हा द्वयोः स्थानयोः परिवृद्धः । मध्यमे च स्थाने उत्तमे च—Nir. VI.17)—And the doubling great immeasurable with his strength.

10. **Ikse**, thou rulest (ईक्ष ईशिपे Nir. VI.6); I see (ईक्षे पश्यामि—*Daya*.).

Ikse hi vasva ubhayasya rajan, thou rulest, O living over the treasures of both the worlds indeed ; sovereign who rulest over earthly and heavenly riches (हि यस्मात् कारणात् हे राजन् राजमानेन्द्र त्वम् उभयस्य पार्थिवस्य दिव्यस्य च वस्वः धनस्य ईक्षे ईशिपे—*Sayana*).

Dayananda interprets *ubhayasya*, of both, as of the king and his people (उभयस्य राजाप्रजास्यस्य).

Hymn-20

1. **Nah daddhi**, gives us ; it is not mentioned what to give us ; there is no substantive in the text. According to *Sayana*, it alludes to a son, *puram*, which is metaphorically the riches of a family (इन्द्र त्वं न पुत्रं न अस्मभ्यं दद्वि देहि; रयिः पुत्ररूप धनम्—*Sayana*).

Sunah, the son ; *sahasah sunah* the son of strength, an attribute to Indra. (सहसः सूनो बलस्य पुत्रः—*Sayana* ; सूनो सत्पुत्रः सहसः बलात्—*Daya*.).

2. **Devebbih**, by gods ; by the enlightened ones. Also by praises of gods (देवेभिः देवैः स्तोत्रभिः—*Sayana* ; since a deity becomes strong, being praised with *stotras*.).

Ahim vṛtram, the cloud widely spreading (अहिं मेघं वृत्तं आच्छादकं—*Daya*.); the destroyer *vṛtra* (अहिं आगत्य हन्तारं वृत्तं असुरं—*Sayana*).

4. **Dasa-onaye kavaye**, दशऽओणये कवये, from the wise man offering many oblations (a dative for oblation), (दशोणये बहुहविष्कात् कवये मेघादिभिः—*Sayana*).

For *dasoni* (दशऽओणि), see also verse 8 of this hymn ; the name of an *asura* according to *Sayana*.

Dasa-onaye literally means, “less ten” (दशोनयः परिहाणानि यस्मात्तस्मै—*Daya*.).

Panayah, the traders (पणयः व्यवहारज्ञाः—*Daya*.).

Susnasya, of the strong (powerful) wicked (शुष्णस्य बलिष्ठस्य—*Daya*.).

Arkasatau, (अर्कः = अन्ननाम = food, Nigh. II.7) in the division of food, etc. (अर्कसातौ अन्नादिविभागे—*Daya*.); *arkasati* is wherefrom the food is procured, i.e. from the battle (अर्कसातौ । अर्कोऽन्नं प्राप्यतेऽस्मिन्नित्यर्कसातियुद्धम्—*Sayana*).

5. **Suryasya satau**, from the division of the sun सूर्यस्य सवितुः सातौ संविभागे—*Daya*.); for the sake of worship of the sun (सूर्यस्य सातौ भजने निमित्त-भूते—*Sayana*).

Uru sah saratham kah, enlarged the common car for his chario-
teer, *Kutsa* (सारथये कुत्साय—उरुविस्तीर्णं यथा भवति तथा कः अकरोत्—*Sayana*).

Kutsaya, for the one *smiting* with thunderbolt (कुत्साय वज्रप्रहाराय—*Daya*.); *kutsa* = *vajra*, Nigh. II.20.

Susnah, of the strong, of the wicked and strong (शुष्णः बलिष्ठस्य—*Daya*.).

7. **Piproh**, of *pipru*, of the pervading, of the reputed wicked (पिप्रोः व्यापकस्य—*Daya*.); deadly deluding wicked.

R̥jisvane, for the one who is straight forward (ऋजिश्वने ऋज्वादिगुण वर्धकाय—*Daya.*).

8. **Vetasum, tutujim, tugram, ibham**—According to Sayana, the names of *asuras*. See our earlier notes.

Vetasum, the pervading (वेतसुं व्यापनशीलं—*Daya.*).

Tutujim, the strong and powerful (तूतुजि बलवन्तं—*Daya.*).

Tugram, the receiver (तुगं प्रादातारं—*Daya.*).

Ibham, strong as an elephant (इभं हस्तिनमिव—*Daya.*).

10. **Puravah**, men, the singers of praises (पूरवः मनुष्याः—*Daya.*); (स्तोतारः—*Sayana.*).

Purukutsaya, for the one possessing good deal of weapons (पुरुकुत्साय बहुशस्त्राय—*Daya.*).

Saradib, शारदीः, belonging to *Sarad* (the name of an *asura*. —*Sayana*) ; belonging to the autumns (शारदीः शरदि भवाः—*Daya.*).

11. **Usane**, for *usanas*, the son of *kavi* (काव्याय कविपुत्राय उशने उशनसे भार्गवाय—*Sayana*) ; for the cheering poet and educated (उशने कामयमानाय काव्याय कविभिः सुशिक्षिताय—*Daya.*).

Navavastvam, नववास्त्वम्, name of an *asura* (*Sayana*) ; for the new dwelling (नववास्त्वं नवीनं निवासम्—*Daya.*).

12. **Samudram ati praparsi**, etc. when you are crossed, having traversed the ocean, you have brought *Turvasa* and *Yadu*, both standing on the further shore (हे वीरेन्द्र, यत् यदा समुद्रं अति अतिक्रम्य प्र पपि प्रतीर्णो भवसि, तदा समुद्रपारे तिष्ठन्तो तुर्वशं यदुंच स्वस्ति क्षेमेण पारय अपारयः—*Sayana.*).

Turvasam, the one who is easily controlled (तुर्वशं सद्यो वशगमनं—*Daya.*).

Yadum, man that exerts (यदं यत्नशीलं मनुष्यं—*Daya.*) ; the hard-working.

13. **Dhuni, cumuri**, words and enjoyments (धुनी चुमुरी ध्वनिः शब्दश्चु-
मुरिर्भोगश्चतौ—*Daya*). According to Sayana, Dhuni and Cumuri are
asuras.

Cumuri, allurements.

Dhuni, suppressed passions.

Hymn-21

For verse 3, see Nir. 5.15.

1. **Karoh**, of the technician, sculptor (कारोः शिल्पिनः—*Daya*.);
also of the worshipper, the poet who recites and composes. (कारोः
स्तोतुर्भरद्वाजस्य सम्बन्धिनः, related to Bharadvaja—*Sayana*).

3. **Na minanti**, they do not harm (any creature) (मिनन्ति हिंसन्ति
—*Daya*.; किमपि प्राणिजातं न हिंसन्ति—*Sayana*).

Svadhavah, vocative; O the strong one (Indra) (स्वधावः बलवन् इन्द्र
—*Sayana*; O the possessor of plenty of viands, बहुवन्तयुक्तं—*Daya*.).

Sa ittamo-vayunam tatanvat-suryena vayunavat cakara.

Here he spreads the unintelligible darkness; he made it intelligible
with the sun. He spread unknowable darkness; he made it knowable
with the sun.

Here *vayunam* is derived from the root √वी, to string (वयुन् वेते,
कान्तिर्वा प्रज्ञा वा); it signifies desire or intelligence (Nir. V.14-15) *vayunam*=
knowable, intelligible.

Vayunvat, intelligible ((वयुनवत् प्रज्ञावत्—*Daya*.; प्रकाशवत्—*Sayana*).

Avayunam, the unintelligible darkness (अज्ञान अन्धकाररूपं—*Daya*.;
अप्रज्ञानं प्रज्ञान नाशनमित्यर्थः—*Sayana*).

6. **Brahmavahah**, those who procure wealth and viand (ब्रह्मवाहः
ये ब्रह्म धनं धान्यं प्रापयन्ति ते—*Daya*.; ब्रह्मभिर्मन्त्रैर्वहनीयः; to be borne or conveyed
by prayers—*Sayana*).

8. **Pitrinam apih**, पितृणां आपि; आपि = यः प्राप्नोति, one who gets,
who pervades (*Daya*.); as the kinsmen of our forefathers (पितृणां अंगिरसां
आपि बन्धुः—*Sayana*).

10. **Purusaka**, O one with abundant strength and power (पुरुशक्तः बहुशक्ते—*Sayana* ; *Daya.*).

11. **R̥tasapah**, partakers of sacrifice (ऋतसापः ऋतयज्ञं स्पृशन्तः—*Sayana*) ; the adherent of truth and law (ऋतसापः य ऋतेन सत्येन सपन्ति—*Daya.*).

Ye manum cakruh uparam dasaya — (i) who rendered Manu victorious—*Wilson*; ये च देवाः दसाय शत्रूणामुपक्षपणाय मनु राज्ञि उपरं दम्यूनामुपरिभव==चक्रुः कृतवन्तः or (ii) who made Manu the *rajarsi* over, (iii) or the over-comer of enemies or of the Dasyus—*Sayana*).

Manu, the rational man (मनुं मननशीलं मनुष्यं—*Daya.*).

Uparam; like a cloud (उपरं मेघमिव—*Nigh. I.10*).

Dasaye, for overcoming the enemies (दसाय शत्रूणामुपक्षयाय—*Daya.*).

Hymn-22

For verses 2 and 3, see Nir. VI.3

2. **Naksat-dabham taturim parvatestham**, नक्षत्द्दभं ततुरि पर्वनेऽस्थाम्— who strikes the approaching opponent, who is swift and who dwells on mountains.

Here *naksat-dabham* means one who strikes down any man who approaches (नक्षद्दभं अशनुवानदाभम्); or who strikes down by means of a weapon which can reach all (अस्त्रेण दम्नोतीति वा)=Nir. VI. 3. See also Av.XX, 36.2.

3. **Yah askṛdhoyuh ajarah svah-van**. He whose life is not short, who is undecaying, and who is brilliant; *askṛdhoyuh* means one whose life is not short. The word *kṛdhu* is a synonym of short; it is mutilated (अस्कृधोयुरकुध्वायुः । कुध्विति ह्रस्वनाम । निकृत्तं भवति—Nir.VI. 3); Rv. XX.36.3)

6. **Mayaya vavṛdhanam**, growing in strength by the cunning *Maya* ; by guile or deception (but no mention of what guile or cunningness—*Wilson*) ; by wisdom (मायया प्रज्ञया वाक्प्रज्ञानवर्धमानम्—*Daya*).

Parvatena, by cloud (पर्वतेन मेघेन—*Daya.* ; पर्वताः मेघः ; Nigh.I.16); the one having many layers ; with one's weapons or thunderbolt (पर्वतेन बहु-पर्वणा स्वकीये नायुधेन वज्रेण—*Sayana*). See R.v. I.80.6, वज्रेण शतपर्वणा ।

8. **Brahma-dvise**, the hater of the Supreme Lord, or of the Veda or of the prayer (ब्रह्मद्विषे यो ब्रह्मेश्वरं वेदं वा द्वेष्टि तस्मै—*Daya.*; ब्राह्मण द्वेष्ट्रे राक्षसादये; the hater of Brahmins, i.e. the *raksas* ; ब्रह्मद्विषं दधुमित्यर्थः—*Sayana*).

10. **Nahusani**, pertaining to man ; of man (नाहुषाणि मनुष्य सम्बन्धीनि—*Daya.*, *Sayana* ; also नाहुषा इति मनुष्यनामैतत्, (name of a man—*Sayana*).

Aryani, persons of the group of twice-born (आर्याणि द्विजकुलानि—*Daya.*); persons engaged in noble work (आर्याणि कर्मयुक्तानि—*Sayana*).

Dasani, the people of labour group (दासानि दासकुलानि—*Daya.*; persons engaged in vicious or ignoble works (दासानि कर्महीनानि मनुष्यजातानि—*Sayana*). An Arya belongs to the highest family, *dasa* to the lowest whilst the one of the middle group is *nahusa*.

11. **Madryadrik**, coming towards me (मद्रयद्रिक् मदभिमुखः—*Daya.*; *Sayana*) ; come to our presence.

Hymn-23

1. **Some sute**, at the time of the Soma (a devotional passion) being effused.

Some=of the grandeur (सोमे ऐश्वर्यं—*Daya.*).

2. This verse is to be read in conjunction with the preceding verse ; it has no verb ; the verb “come” should be brought from the verse while interpreting: “when Soma is effused, so do thou come” (*Wilson*).

6. **Brahmani**, praises, prayers ; wealth and riches (ब्रह्माणि स्तोत्राणि—*Sayana* ; धनानि—*Daya.*).

7. **Gorjikam**, milk products like curd, etc. (गोऋजीकं गोविकार दध्यादिकं—*Sayana*); anything that places sense organs on the right track (गात्र इन्द्रियाणि ऋजीकानि सरलानि येन तं—*Daya.*).

9. वृणतः=वृणत (संहितायामिति दीर्घः—Panini VI.1.70)

Hymn-24

For verse 3, see Nir. I.4

Taturih, the slayer of enemies (ततुरिः शत्रूणां हिंसकः—*Sayana* and *Daya.*).

3. **Vrksasya nu te puruhuta vayah**. This phrase is reproduced in Nir I.4 to illustrate the use of the particle *nu* (नु). The word *nu* has many meanings: In the sentence “इदं नु करिष्यति” (therefore, he will do it), *nu*=therefore, used in assigning a reason; in “कथं नु करिष्यति” (how pray he will do it?), *nu* is used in asking a question; in “नन्वेतदकार्षीत्” (has he really done it?), again the question. *nu* is also used in the sense of comparison: in वृक्षस्य नु ते पुरुहूत वयाः” (of thee like the branches of a tree, a widely-invoked one).

Vayah, branches. The word is derived from the root *vi* (√वी) to move: branches are so called because they move in the wind (वयाः शाखा वेते: । वातायना भवन्ति—Nir. I.4).

Sakhah (शाखाः) are so called (branches) because they rest in sky (शाखाः खशयाः । शक्नोतेर्वा—Nir.I.4).

4. **Sakah**, energies; they who are energetic; (शाकाः शक्तिमत्यः—*Daya.*); abilities.

Purusaka, accomplishers of many acts (पुरुषाक बहुशक्त—*Daya.*, बहुकर्मन्—*Sayana*); used for Indra.

Gavammiva srutayah samcaranih, as the paths of milch cows are everywhere going together (a similie).

Srutayah, paths (स्रुतयः मार्गाः—*Sayana*) ; movements (स्रुवन्त्यः—*Daya.*)

Vatsanam na tantayah, like the tethers of many calves.

Tantayah, the long strings or ropes or tethers which bind many calves (तन्तयः तन्तिर्नाम दीर्घप्रसारिता रज्जुः यत्र नियतैर्विशालदामभिः बहवो वत्सा बध्यन्ते—*Sayana.*) ; widely-stretching (cords) (तन्तयः विस्तीर्णाः—*Daya.*).

5. **Anyat adya karvaram anyat svah; asat ca sat**—Indra does one act today, another differently tomorrow; both good and evil, welcome and unwelcome, *karvaram*, act (कर्वरं कर्तव्यं कर्म—*Daya.*; कर्मनामैतत्—*Sayana*). When Indra brings down rain to us, it is his good act, but when we have the disasters by lightning, it is an unwelcome act. (अमच्च अशुभं अशनिपातनादिकं सत् वर्षणादिकं शोभनं कर्म च—*Sayana*).

Hymn-25

2. **Abhih**, with these (protections or forces, आभिः रक्षाभिस्सेनाभिर्वा—*Daya.*); by these praises (अस्मदीयाभिः स्तुतिभिः—*Sayana*).

Visvah abhiyujah visucih aryaya visah ava tarih dasih—All the servile races everywhere abiding.

Visucih, abiding everywhere residing (विषूचीः सर्वतो विद्यमानाः—*Sayana*; व्याप्नुयती—*Daya.*). On this Wilson funnily remarks: “as if the anti-Hindu population occupied most parts of the country.”

Aryaya for the noble persons (आर्याय उन्नताय जनाय—*Daya.*). For the *yajamana*, the institutor of sacrifice (यज्ञादिकर्मकृते यजमानाय—*Sayana*).

Visah, people in general, countrymen (विशः प्रजाः—*Daya.*; *Sayana*).

Dasih, maid-servants (दासीः सेविकाः—*Daya.*; कर्मणामुपक्षपयित्रीः—*Sayana*; ladies debarred from work; the servile race.

Hymn-26

3. **Amarmanah**, imagining himself invulnerable (अमर्मणः मर्महीनमात्मानं मन्मथानस्य शम्बरस्य—*Sayana*) of the one devoid of mortal or sensitive and weak parts. (अविद्यमानानि मर्माणि यस्मिंस्तस्य—*Daya.*).

4. **Vetasave**, for *vetasa*, the one of abiding glory (वेतसवे व्याप्तैश्वर्ये—*Daya.*). According to *Sayana*, the name of a *Raja*, of whom Indra is the ally against *Tugra*, whom he has slain for the sake of *Vetasu*.

Vṛsabham, according to *Sayana*, this is also the name of a prince; strong, the showerer (वृषभं बलिष्ठ—*Daya.*).

5. **Rajim**, a row (रजि=पङ्क्ति—*Daya.*; a maiden of this name or a kingdom (एतदाख्या कन्या वा राज्यं वा—*Sayana*).

Cumurim, allurements ; see VI.20.13

Dabhitaye, the killer of pains (दभीतये दुःखं हितनाय—*Daya.*; name of a seer, *rajarsi*, (दभीतये एतन्नामकाय राजर्षये—*Sayana*).

Pithinase, for the one who has the nose as that of *pithi* (पिठीनसे पिठीव नासिका यस्य तस्मै—*Daya.* (*Raji* is bestowed upon *Pithinasa*—*Sayana*).

Sasthim, Sahasra, sixty thousand, i.e. a very large number (numerous armies and sanguinary conflicts):—*Sacya*, by the contrivance ; by act or exploit (शच्या प्रज्ञया—*Sayana* ; प्रज्ञया कर्मणा वा—*Daya.*).

Hymn-27

1. According to *Sayana*, the seer (the devotee) expresses his impatience at the delay of reward of the praises : in the next verse, he sings his recantations. The questions are raised in this verse and answered in the next one.

2, 3. **Indrah**, the well-versed physician (इन्द्रः पूर्णविद्यो वैद्यः—*Daya.*); the self, the lower self, see the next verse (इन्द्र न किः ददृशे इन्द्रियं ते—*Nor*, Indra, thy *indriya*—i.e. thy power, characteristic of thine, has been ever seen).

Indriyam, being the characteristic of the self, the five sense organs are also known as *indriya*; the potentiality (इन्द्रियं सामर्थ्यं—*Sayana*).

4. **Varasikhasya**, of the one possessing a good tuft (वरशिखस्य वराश्रिष्ठा शिखा यस्य तस्य—*Daya.*); the name of an *asura* (*Sayana*) ; but may be the name of a tribe or people (*Wilson*).

5. **Abhi-avartine**, to the circum-ambient (अभ्यावर्तिने अभ्यावर्तितुं शीलं यस्य तस्मै—*Daya.*); a king of this name (*Sayana*).

Cayamanaye, for the noble doer (चायमावाय सत्कर्त्रे—*Daya.*).

Vṛcivatah, of the one who is the dispeller of ignorance (वृचीवतः वृचिरविद्याछेदनं प्रशस्तं यस्य तस्य—*Daya.*); the first-born of the sons in the family of *Varasikha* (verse 4) (वृचीवान् नाम वरशिखस्य कुलोत्पन्नः पूर्वः । तद् गोत्र-वान् वरशिखस्य पुत्रः—*Sayana*).

Hariyupiyayam, wishfully cherished by the intellectual or enlightened persons (हरियूपीयायां हरीन् मुनीनिच्छतां पीयायां पानक्रियायाम्—*Daya.*); the name of an uncertain river or city (*Sayana*); the parking stand for horse-carriages or station for horses where they get water and grass.

6. **Yavyavatyam**, derived from *yava* or barley; the army well-fed on barley and cereals (यव्यावत्यां यवे भवा यव्याः पाका विद्यन्ते यस्यां सेनायाम्—*Daya.*); the same as hariyupiya (गवावत्यां पूर्वोक्तायां हरियूपीयाम्—*Sayana*).

Vrcivantah, full of ailments and diseases —*Daya.*; sons of Varasikha वरशिखस्य पुत्राः—*Sayana*).

7. **Srnjayaya**, to the King Sṛnjaya (*Sayana*); for the grower, also for production (सृञ्जयाय उत्पादनाय—*Daya.*).

Turvasam, the intelligent man ((तुर्वशं मनुष्यं—*Daya.*); the name of a king (*Sayana*).

Daivavataya, for the one belonging to Devavata, a descendant of Devavata; for King Abhyavartin (*Sayana*); for the sciences of upper atmosphere ((दैववाताय दिव्यवायुविज्ञानाय—*Daya.*).

8. **Dvayan rathinoh vimsatim gah vadhumentah**—two damsels riding in cars and twenty cows; (being in pairs, having women together with cars : twenty animals, (वधूमतः स्त्रीयुक्तान् द्वयान् मिथुनभूतान् विंशतिं विंशति-संख्याकान् गाः पशन्—*Sayana*).

Also the pair of people and army (द्वयान् प्रजासेनाजनान्; वधूमतः प्रशस्तावध्वो विद्यन्ते येषान्ते—*Daya.*). Also the gift consisted of twenty pairs of oxen, yoked two and two in chariots (*Wilson*).

Parthavanam, of the descendants of *Prthu*, related to Abhyavartin (*Sayana*); of the king, with widely spreading dominion (पार्थवानां पृथो विस्तीर्णयां विद्यायां भवानां राज्ञां—*Daya.*).

Abhyavartti, the victor surrounding from all sides (अभ्यावर्त्ती यो विजेतुमुध्यावर्त्तते सः—*Daya.*).

Hymn-28

The entire hymn is a praise of cows and their reverence.

2. **Abhinne khilye**, in an inaccessible fortress, not to be breached by enemies; (अभिन्ने शत्रुभिरभेद्ये खिल्यो खिलमप्रतिहतं स्थानम् । तदेव खिल्यम् । स्वाधिको यत् । अन्यैर्गन्तुमशक्ये स्थले, a place inaccessible to others—*Sayana* ; अभिन्ने एकीभूते व्यवहारे खिल्ये खण्डेषु भवे—*Daya.*).

4. **Arva**, like the horse, indulging in enjoyments (अर्वा अश्व इव बुद्धिहीनो विषयासक्तः—*Daya.*).

Renu-kakatah, a well or water source full of sand ; the dust-spurning (रेणुककाटः रेणुकस्य रेणोः पाथिवस्य रजस उद्भेदकः । कटिर्भेदककर्मा—*Sayana*) ; a heart full of ignorance like a well full of sand—रेणुका कूप इवान्धकार हृदयः—*Daya.*).

Sanskṛta-tram, to one who protects the one who treads on the path of virtue and improves (संस्कृतं यः संस्कृतं त्रायते रक्षति तम्—*Daya.*) ; going on the way of sacrificial consecration (विशसनादि संस्कारं—*Sayana*).

Martasya gavah, the cattle of the man.

Gavah = cattle, and also milk and milk products. (*gauh* = milk products, Nir. II.5-6).

5. In the verse, we have a strong and charming personation of cows. Dayananda interprets the term *gavah* as cows, as rays, as words of wisdom (धेनवः, सुशिक्षितां वाचः, and किरणाः इव). The cow finally becomes synonymous with Indra,—such a cow to be cherished with heart and mind (हृदा and मनसा).

7. **Rudrasya**, of Rudra, the Supreme Lord, identical with Time (रुद्रस्य कालात्मकस्य परमेश्वरस्य—*Sayana*) ; also of the rudra who works with terrors, the terrible Lord (रौद्रकर्म कर्तुः—*Daya.*):

8. **Ṛsabhasya retasi**, with the vigour of the bull, the impregnator (ऋषभस्य गवामादधानस्य वृषभस्य—*Sayana*). The milk and butter which are required as nutrition are dependent upon the cows bearing calves.

Also with the vigour of the excellent one (ऋषभस्य श्रेष्ठस्य रेतसि वीर्यं—*Daya.*).

Hymn-29

1. **Mahah yantah su-mataye cakanah**, offering great praise and desirous of his favour. (महः महान्ति स्तोत्राणि—*Sayana* ; महः महद् विज्ञानं—*Daya.*; यन्तः उपयन्तः, प्राप्नुवन्तः ; सुमतये शोभनानुग्रहात्मिका तदीया बुद्धिः ; उत्तम प्रज्ञायै; *alternatively*,

महोमहत्कर्मयन्तः अनुतिष्ठन्तः ; performing great worship ; सुमतये सुमति शोभनां स्तुति चक्रानां शब्दयन्तः, sounding of uttering praise—*Sayana*).

2. **Yasmin-haste**, in whose hand ; *alternatively*, *haste* (hand) is derived from the root *han* (√हन्), to strike : it is quick to strike (हस्ते हस्तेः, आशुहन्ते Nir. I.7) ; thus “in whom the slayer of foes”, (हस्ते हन्तार्यस्मिन्निन्द्र इत्यर्थः—*Sayana*).

3. **Vasanah atkam surabhim**, wearing a graceful and ever-moving form.

Atkam, ever moving form (अत्कं सततगमनशीलमात्मीयं रूपं—*Sayana* ; all covering clothes (व्याप्तशीलं वस्त्रं—*Daya*).

Surabhim, graceful (सुरभिं प्रशस्तं—*Sayana*) ; well perfumed (सुगन्धं—*Daya*).

5. **Uti**, with the offerings (ऊती ऊत्या तर्पणेण हविषा with satisfying oblation—*Sayana*) ; with means of protection (रक्षणाद्यया क्रिया—*Daya*).

6. **Hiri-siprah**, one with green or azure coloured chin, or nose (हिरिनिभः हिरौहरिते शिमे हनुनासिके यस्य सः—*Daya*). This refers to the tint of sky.

एवा = एव (विपातस्य चेति दीर्घः—Panini VI.3.135).

Hymn-30

For verse 3, see Nir. IV.17.

1. **Ardham it-asya**, the sun brightens only the half of the globe of the earth—*Daya* ; *alternatively*, a mere portion of Him is equal to both earth and heaven (अस्य इन्द्रस्य उभे रोदसी छावापृथिव्यो अर्धमित् अर्धमेव प्रति । अस्येन्द्रस्यार्धभागो छावापृथिव्योः प्रतिनिधिर्भवति—*Sayana*).

2. **Dive dive suryah darsatah**, the sun was made daily visible (दिवेदिवे प्रतिदिनं वृत्रेणावृतः सूर्यो दशतः दर्शनीयः भूत भवति—*Sayana*), i.e. by Indra's breaking asunder the clouds.

3. **Adyacit nu cīt tat apah nadinam**, and today the function of the rivers is the same as it was in ancient times.

In this line, the words *nu cit* (नू चित्) is a particle, and is used in the sense of ancient and modern; *nu ca* (नू च) is also used in the similar sense. (Nir. IV.7).

Hymn-31

3. For *kutsa* and *susna* see earlier notes.

Kutsena, by thunderbolt (कुत्सेन वज्रेण—*Daya.*; Nigh. II.20).

Susnam, strength or power (शुष्णं बलं—*Daya.*). Nigh. II.9; also the one who dries or exploits; the name of an asura also (अशुषं शोषयितुम-शक्यं प्रबलं शुष्णं सर्वस्य शोषकमेतत्संज्ञमसुरं—*Sayana*).

For *Suryasya cakram*, chariots or wheels of the sun; see सूरश्चक्रं प्र बृहज्जात ओजसा (I.130.9) and सप्त युञ्जन्ति रथमेक चक्रं (I.164.2).

4. For *dasyu*, *sambara*, *divodasa* and *bharadvaja*, see earlier notes.

Sambarasya, of the clouds; of the enemies hostile like clouds (शम्बरस्य मेघस्येव शत्रोः—*Daya.*; Nigh. I.10).

Divodasaya, for the giver of enlightenment (दिवोदासाय विज्ञानस्य दात्रे—*Daya.*).

Bharadvajaya, for the possessor, or the acquirer or seeker of knowledge (भरद्वाजाय विज्ञानं धर्त्रे—*Daya.*). Wilson comments on this verse thus: *Sambara* is more usually styled as an *asura*, and hence it would appear that *dasyu*, and *asura* are synonymous, so that the latter is equally applied to the unbelieving or anti-Hindu mortal inhabitant of India.

Hymn-32

1. **Tavase**, for the strength; for the strong or powerful (तवसे बलाय—*Daya.*; तवसे तवस्त्वित्ने बलवते—*Sayana*).

Turaya, for the quick accomplisher; for the rapid (तुराय क्षिप्रकारिणे—*Daya.*; त्वरमाणाय—*Sayana*). Also see Sv. I.322, where the verse occurs with slight variations.

4. **Nivyabhih**, with young ones (नीव्याभिः नवतराभिः—*Sayana* ; this refers to mares according to *Sayana*). Also those who can provide everything worth having—(नीविषु प्रापणीयेषु भवाभिः—*Daya*.).

Puruvirabhih, with numerous colts or young male horses (पुरुवीराभिः पुरुषां बहूनां वीरयित्रीभिः बडवाभिः—*Sayana*) ; also with the armies which include a large number of brave young men (पुरुवो बहवो वीरा यासु सेनासु ताभिः—*Daya*.). (With very new or young mares bearing male progeny of many—*Wilson*).

Girvanah (vocative), O, the one adored by praise-bestowing words or speech (गिर्वणः य उत्तमाभिर्वाग्भिः सेव्यते तत्सम्बुद्धो—*Daya*.; गिरा स्तुत्या संमज्जनीयेन्द्र—*Sayana*).

5. **Apah daksinatah**, the waters at the southern declination (दक्षिणतः दक्षिणायने ऋपः उदकानि—*Sayana*) ; i.e. at the commencement of the rainy season, when the sun has moved to the south of tropics) ; or on the southern or the right side in general (दक्षिणपार्श्वान् ऋपः जलानि—*Daya*.).

Hymn-33

2. **Vivacah**, men of various speech ; they, of whom the speech has the form of many kinds of praise (विवाचः विविधाः स्तुतिरूपा वाचो येषां तादृशाः—*Sayana*) ; they who possess speech full of various disciplines of knowledge—विविध विद्यायुक्ता वाचो येषान्ते—*Daya*.).

3. **Ubhayan amitran dasa vrtrani arya ca**, you have destroyed both classes of enemies, both *dasa* and *arya* adversaries ; i.e. destroyed the *dasas*, who are opposed to the prescribed conduct of duties, and the *aryas*, who are seriously following the rightful duties (*Sayana*) ; but according to *Dayananda*, having divided people into two classes, non-friendly (अमित्रान्) and *arya* (आर्या), you destroy the non-friendly (अमित्रान् दुष्टान्त्सर्वपीडकान्) and provide to the *arya* (आर्या अमित्रान्नुत्तमान् जनान्) with the appropriate wealth (दासा दातव्यानि वृद्धानि धनानि) ।

Dasa, things worth giving (दासा दातव्यानि—*Daya*.).

Vrtrani, the wealth (वृद्धानि धनानि—*Daya*. ; Nigh. II.10).

4. **Nemadhita**, that which reduces the number to half (नेमधिता नेम शब्दोऽर्धवाची-त्वोनेम इत्यर्धस्य—*Nir*. III.20 अर्धाः कतिपयाः पुरुषा धीयन्त एष्विति नेमधितयः संप्रामाः—*Sayana*).

Alternatively, the one who gives recognition to the virtuous in the group vicious and virtuous both (नेमघिता धार्मिकाऽधार्मिकयोर्मध्ये धार्मिकाणां महीतारः—*Daya.*).

Pr̥tsu, in the battle, i.e. in the armies (पृत्सु संग्रामेषु सेनासु वा—*Daya.*).

Svarsata, very precious wealth for the sake of enjoying it (often the wealth, the spoils, of enemy—(स्वर्षाता स्वः सुष्टु अरणीयं धनं तस्य संभजनायम्—*Sayana*) ; the giver of pleasure (सुखस्य दाता—*Daya.*).

5. **Gosatamah**, from *go* = speech ; *gosa*, the one who enjoy the benefits of speech (गोषतमाः ये गा वाचः सन्ति सेवन्ते ततोऽतिशयिताः—*Daya.*; *Sayana* is not clear—गवां संभृक्ततमाः सन्तः)

Gosa, (गोष) is also dawn (*Wilson*).

Hymn-34

2. **Puruhutah**, invoked of many (पुरुहूतः बहुभिः सत्कृतः—*Daya.*).

Purugurtah, tried and tested for his efforts by many (पुरुगूर्तः बहुभिः रघमितः कृतपुरुषार्थकः—*Daya.*).

Puruprasastah, honoured by many ; superior to many (पुरुप्रशस्तः बहुषूतमः—*Daya.*).

4. **Divi arca iva**, adorable for all worthy accomplishment (दिवि कमनीये शुद्धे व्यवहारे अर्चैव सत्क्रियैव—*Daya.*) ; with reverence like adoration (*Wilson*).

Masa, with measure (मासा मानेन—*Sayana*) ; months (मासा चैत्राद्याः—*Daya.*).

Dhanvan, in the desert place, the dry sandy place (धन्वन् धन्वनि मरुदेशे—*Sayana* ; बालुकायुक्ते स्थले—*Daya.*).

Hymn-35

2. **Tridhatu gah**, earth which furnishes three noble metals, copper, silver and gold (त्रिधातु सुवर्णरजतसाम्राणि त्रयोधातवो विद्यन्ते यस्मिंस्तत् गाः पृथिवी—*Daya.*) ; or the three milk products furnished by cow,—milk, curds and butter (द्विधातु त्रिधातुः क्षीरदधिघृतावां त्रयाणां धारयित्रीः गाः—*Sayana*).

5. **Anyatha**, a different (course), i.e. consign him to death ; a course different from that of living being ; or do not do to the contrary (कदाचिदन्यथा मा कुर्याः—अन्वयः,—*Daya.*).

Durah, door (दुरः द्वाराणि—*Daya.*) ; Sayana gives two meanings: doors and difficulty destroying enemies (दुरः विशेषेण दारयिता शत्रूणां । यद्वा दुरो द्वाराणि शत्रुसम्बन्धीनि विघटयस्त्वं) ।

Dhenoh, of the cow ; or the speech or praise (धेनोः वाचः—*Daya.* ; Sayana gives both the meanings and hence alternative interpretations also).

Sukradughasya, giver of pure gifts (शुक्रदुघस्य शुक्राणां निर्मलानां दोग्धुरिन्द्रस्य ; and also शुक्रस्य पयसो दोग्धया धेनोस्त्वया दत्ताया गोः सकाशात् मा निर्गच्छेयम्—*Sayana.*).

Angirasan, supermost amongst the vital breaths (आङ्गिरसान् अङ्गिरःसु प्राणेषु साधून्—*Daya.*).

Hymn-36

2. **Syuma-gbhhe dudhaye arvate**, seizer of an uninterrupted series of foes (*syuma* from sew, स्यूमगृभे स्यून्ः स्यूतान् अविच्छेदेन वर्त्तमानान्, i.e. uninterruptedly present, शत्रून्गृह्णते, to whom he seizes enemies; दुधये । दुग्धिहिंसाकर्मा, तेषां हिंसकाय, for their destruction (being lines or threads without interruption—*Sayana* ; स्यूमाननुस्यूतान्गृह्णाति तस्मै दुधये हिंसकाय शर्वते प्राप्ताय —*Daya.*).

5. The prefix *abhi* put for the compound verb *abhibhu* (अभि अभिभू) ।

Bhuma abhi, you prevail, or may we become from all sides, (भूम बहुतराणि अभि भवसि—*Sayana*, अभि भवेम—*Daya.*).

Dyauh na, like the illumination, like the sun (द्यौः प्रकाशः न इव —*Daya.*; द्यौर्न सूर्य इव—*Sayana.*).

Aryah, belonging to our enemy (अर्यः अरेः संबंधीनि—*Sayana*; master, the controller (अर्यः स्वामी—*Daya.*).

Aso yatha nah, be to us no other; not be as to us (literal); may you become our own; in what manner, thou art especially or exclusively ours, so mayest thou be that, our property or friend (*Sayana*).

Hymn-37

For verse 3, see Nir. X. 3.

3. May the ever-running steeds, the chariot horses, who move in a straight line, bring the vigorous Indra, in a car of beautiful wheels, towards the old and the new food; lest the nectar of *vayu* be wasted (चित् नु वायोः अमृतं वि दस्येत्) ।

Vayu is the deity of the middle region; the Nirukta quotes this verse in that context (X.3).

The constantly running (आसस्राणासः आससृवांसः) steeds, the chariot-horses, i.e. the horses which draw the chariot (रथ्या अश्वा रथस्य वोढारः) who move in a straight line (ऋज्यन्तः ऋजुगामिनः), i.e. whose course is straight. May (they) bring Indra, who is becoming very powerful (शवसानं अभिवलायमानमिन्द्रम्) in a car of blessed wheels (सुचक्रे कल्याणचक्रे रथे योगाय) in order to join the old and the new food ((नवं च पुराणं च) The word *sravas* is a synonym of food (so called) because it is heard (√ श्रु). So that the Soma-draught of this *vayu* may not be wasted.

According to *some*, the verse is primarily addressed to Indra, the function of *vayu* being subordinate; according to others, it is primarily addressed to both. (Nir. X.3).

Hymn-38

1. **Mahim**, the great speech (महीं महतीवाचं—*Daya.*; Nigh. I.11); the great (महीं महती—*Sayana*).

Indrahutim, invocation of Indra, the resplendent Lord.

2. **Devahutih**, invoked by *devas*, the enlightened ones (देवहूतिः देवैर्विहृद्भिः प्रशंसिता—*Daya.*).

4. **Masah, saradah, dyavah**, months, seasons (or years) and days (अक्षतोः रात्रेः मासाः शरदः ऋतवः चावः प्रकाशयुक्तादिवसाः प्रकाशा वा; शरदः संवत्सराश्च—*Sayana*).

Hymn-39

1. The epithets used for Soma are :

Mandrasya, of the exhilarating (मन्द्रस्य मोदकस्य मदकरस्य वा—*Sayana* ; आनन्दत आनन्दयतः —*Daya*.).

Kaveh, of the learned ; of the heroic (कवेः विदुषः विक्रान्तस्य —*Sayana*).

Divyasya, of the shining one, of the noble intentions, the divine (दिव्यस्य कमनीयास्विच्छासु साधोः—*Daya*.; दिवि भवस्य—*Sayana*).

Vahneh, of the fruit-bearer ; the bearer of all knowledge like fire (वह्नेः सकलविद्यानां बोद्धुर्गनेरिव—*Daya*.; वोढुः—*Sayana*).

Vipramanmanah, of the one praised by sages (विप्रमन्मनः विप्रस्यमन्म विज्ञानं यस्मिंस्तस्य—*Daya*.; विप्रामेधाविनो मन्मानः स्तोतारो यस्य—*Sayana*).

Vacanasya, of the laudable (वचनस्य वचनीयस्य स्तुत्यस्य—*Sayana*).

Sacanasya, of the one gathered ; of the one to be served, honoured (सचनस्य समवेतस्य—*Daya*.; सेव्यस्य—*Sayana*).

All these attributes could hardly be of the beverage, came to be known under the name of Soma (very inapplicable to a beverage —*Wilson*).

Isah, food or desire.

Go-agrah, of which the chief is speech (or cattle).

(गो अग्राः गोवर्गिग्रा उत्तमा यासु ताः—*Daya*.; गावोज्ञे प्रमुखे या सा तादृशाः—*Sayana*).

In no way, cow or cattle is desired for food as such. Cattle is demanded for milk, butter and the like.

3. **Aktun**, the nights ; i.e. fortnights, half-months etc. (अक्तुरिति रात्रिनाम, Nigh. I.7 ; अत्र च तत्संबन्धात् पक्षमासादयो लक्ष्यन्ते—*Sayana* ; रात्रीः—*Daya*.).

Dosa, nights, the early morning (दोषा रात्रि, Nigh. I.7;—*Sayana*; प्रभातवेलाः—*Daya*.).

Vastoh, the day (वस्तोः दिवसं, दिनं—*Sayana* and *Daya*.).

Saradah; the year (शरदः सम्बत्सरांश्च—*Sayana*); the seasons like autumn etc. (शरदः शरदादीन् ऋतून्—*Daya.*).

Induh, moon (a synonym of Soma too); this moon is the emblem present in the sky, इष्टं केतुं, in the text (उष्टं सोम चन्द्रात्मना नभसि वर्तमानं—*Sayana*).

Evidently the verse appropriately refers to Soma, the moon, and not the beverage (on the same line, the verse 1 may be interpreted).

Hymn-40

1. **Gane,** in the assembly of enlightened ones (गणे गणनीये विद्वद्गणे—*D.*; in this prayer—assembly (असन्त् स्वीकृतये—*Sayana*).

Ut pra gaya gane a ni-sadya, sitting in the assembly of the enlightened ones, offer prayers (गयः सुष्टि—*Daya.*); or respond, i.e. listen to our hymns of prayer (गयः प्रम्नामि वृत्तं गीतमुपशोभय—*Sayana*).

5. **Niyutvan,** the one, possessing the naked steed (नियुत्सवन् शरीरेण, तडम्—*Sayana*); the resplendent Lord, the prime mover of the creation (नियुत्वान् नियन्तेऽयं इव, नियुत्वानिति ईश्वरं नाम, a synonym of Lord or master—*Daya.*); राप्ती = अर्थः = नियुत्वान् = इव; these four are synonyms of Lord or *isvara*,—Nigh. II.21. For more, see 1.164.21 (इतोऽवश्यम्).

Hymn-41

2. **Kakut,** the well-disciplined, i.e. accurately spoken speech (काकुत् सुशिक्षिता वाक्। काकु = वाक् Nigh. I.11); tongue (जिह्वा—*Sayana*).

5. **Pra asman asa pṛtanasu pra viksu,** defend us in combats, and against all people (विक्षु) i.e. not only in foreign aggressions, but also in the internal. It is curious, on this basis Wilson concludes that the religious part, had opponents amongst the people in general).

Satakrato, O thou accomplisher of numerous sorts of actions (सतक्रतो बहुविधां कृतिवत्—*Sayana*); the one endowed with innumerable faculties and powers to perform noble and pious actions (शतश्रुती अयं अथ प्रज्ञः उत्तमैर्वर्तमान—*Daya.*); the one who is satisfied in cent per cent actions.

Hymn-42

3. **Tam-tam it a isate**, whatever, it may be, he gets it.

Isate, gets it (ईषते प्राप्नोति, ईषतीति गतिकर्मा, Nigh.II.14—*Daya*;
आ + ईषते = एषते प्रापयति—*Sayana*).

Hymn-43

For the hymn, see Aitareya Aranyaka V.2.5.

1. **Divodasa**, the servants of a divine order ; (in later mythology a king) ; for *Sambara*, see earlier notes.

Yasya tyat Sambaram made,—here tyat = तत् प्रसिद्धं यथा भवति तथा, such as that which usually happens ; i.e. it is so well known.

4. **Maghonam savah**, the extraordinary strength of Indra, the magnanimous, (माघोनं एन्द्रं शवः असाधारणं बलं—*Sayana* ; *maghonam* is also the one who possesses immense wealth (माघोनं बहुधनवन्तं, शवः बलहेतुं—*Daya*).

Hymn-44

For verse 21, see Nir. VI.17.

1. **Svadhapate**, lord of the offering ; cherisher or protector of Soma libation (स्वधापते स्वधाया अन्नस्य सोमलक्षणस्य पालक—*Sayana* ; स्वधा = अन्न or food, Nigh. II.7) ; lord of food (अन्न स्वामिन्—*Daya*).

2. **Sagmah**, one with peace, happiness, enjoyment (शम्भः शम्भं सुखं विद्यते यस्य सः । अशं आदिभ्योऽच्—Panini 5.2.127) ; one who provides happiness to others (शम्भः सुखकरः—*Sayana*).

Tuvi-Sagma, the lord with plenty of happiness (तुविशम्भ बहुसुखेन्द्र—*Sayana*).

6. **Vipah na**, like the wise persons (विपो विप्रस्य मेधाविनः न इव, सर्वकार्य-कुशला इत्यर्थः, like the persons efficient in several works—*Sayana* ; विपः मेधावी—*Daya*., Nigh. III.15).

7. **Staulabhih dhautaribhih**, by his robust agitators (स्तौलाभिः स्पूलाभिः प्रवृद्धाभिः धौतरीभिः कम्पनकारिणीभिर्वृद्धवाधिरौदृषीर्महम्भिर्वा युक्तः सन्, with his stout causers of trembling; Sayana supplies the words, joined with such mares—वडवाभिः—the epithets may be applicable to Maruts also). स्तौलाभिः = स्पूले भवाभिः = स्पूलाभिः (in place of श्, we have त् — वर्णव्यत्ययः — *Daya.*).

8. **Vapuh**, the nice form of body (वपुः सुरूपं शरीरं—*Daya.*; वपुः = form, रूपनाम, Nigh. III.7).

9. सेधा = सेध (द्वयचोतस्तिङ् इति दीर्घः—Panini VI.33.134).

11. **Jasvane**, for the wicked ruler, who unjudiciously transfers the property from one hand to another (जस्वने अन्यायेन परस्वप्रापकाय दुष्टाय राजे —*Daya.*; जसतीति गतिकर्मा—Nigh.II.14).

13. वावृधे = ववृधे (तुजादीनां दीर्घोऽस्यासस्य—Panini.VI.1.7).

14. अत्रा = अत्र (संहितायामिति दीर्घः—Panini VI.1.70).

15. **Dhinam**, of the doer of virtuous actions ; of the offerer of prayers (धीनां उत्तमानां कर्मणां—*Daya.* ; ध्यातॄणां स्तोतॄणां कर्मणां वा—*Sayana* ; धीरिति कर्मनाम—Nigh. II.1).

Karudhayah, the upholder of the institutor of rites (कारुधायः कारूणां कर्तॄणां यजमानानां धारयिता—*Sayana*) ; the upholder of technicians (कारूणां शिल्पीनां धारकः—*Daya.*).

17. जही = जहि, leave, forsake, abandon. (अत्रापि पूर्ववत् दीर्घः—*Daya.*)

19. **Harayah**, the trained horses (like), हरयः सुशिक्षिता अश्वा इव (*Daya.*) ; हरयः अश्वाः—*Sayana*.

Vrsa-rathasah, those equipped with strong chariot army (of charioteers) (वृषरथासः वृषा बलयुक्ता रथाः सेनाङ्गानि येषां ते—*Daya.*).

Vrsa-resmayah, equipped with shower-yielding reins (*rasmī* = ray or rein both) ; reins of horses strong enough for all successful operations. (वृष-रश्मयः रश्मय इव विजयसुखवर्षकास्तेजस्विनः —*Daya.*; वषितारोरश्मयः प्रग्रहा येषां तादृशाः—*Sayana*).

20. **Dronam**, the fast moving car or vehicle including airways (द्रोण द्रवन्ति येन विमानादि यानेन तत्—*Daya.*; द्रुममयं रथं—*Sayana*).

Na urmayah, like the sea-waves (नोर्मयः समुद्रादि जल तरङ्गा इव—*Daya.*).

21. **Madhupeyeh**, a drink to be taken along with honey, or a drink to be taken like honey (मधुपेयः मधुनासह पातयोग्यः—*Daya.* ; मधुवत् पातव्यः—*Sayana*).

Vṛsa sindhunam vṛsabhaḥ stīyanam

Stīyah, (स्तिः) means waters, so called from being collected (स्तिषा स्तिषापालनः उपस्थितान् आपो भवन्ति । स्थापयतात्). The sprinklers of rivers and the rainers of waters (Nir. VI.17).

Similarly, *stīpah* means guardians of waters or one who guards them who approaches him for his protection. (स्तिषा स्तिषापालनः उपस्थितान् पालयतीति वा, as in स न स्तिषा उक्त भवा तनूपाः—Rv. X.69.4).

Contrary to the usage of *Stīya*, as in the Nirukta, the scholiasts interpret the word as “of the aggregated” (स्तिषानां संहतानां स्वावरजङ्गमानां प्राण्यपणिताः, of the movable or immovable, living or non-living—*Daya.*; स्तिषाणां सङ्घीभूतानां स्वावरजनमात्मना प्राणिना—*Sayana*).

In this and the two preceding verses, we have a fascinating use of the derivatives of वृष, *vṛsa*, to sprinkle, to rain; Indra’s horses are *vṛsana* (वृषणः) ; they draw a *vṛsa-ratha* (वृषरथः), and are guided by *vṛsarasmayah* (वृषरस्मयः) ; again the steeds are *vṛsana* (वृषणः) who are always young (नित्यं तरुणाः), and India is *vṛsan* (वृषन्), *vṛs* (वृष) and *vṛsabha* (वृषभः), the showerer of rain or of benefits.

22. **Panim**, the dealer, the businessman or trader, the stealer or trader of cows ; an *asura* of the *nama vala* (बल) ; the head of *panis* and hence also the *pani* (पणि वणिज गवामादातारं बलाध्यमसुरं—*Sayana*; स्तुत्यं व्यवहारः, the commendable business—*Daya.*).

23. **Ayam tridhatu divi rocanesu tritesu vindat amṛtam nigulham**—the Soma becomes ambrosia (अमृतं) when received or concealed (निगूल्हं) in vessels at the three diurnal ceremonies (त्रिधातु सवनत्रय रूपेण विप्रकारः), which ambrosia is properly deposited with the gods abiding in the third bright spheres or in heaven (त्रिन्धु दिवि रोचनेषु)—*Sayana*.

Tridhatu, the world made up of three *gunas*, *sattva*, *rajas* and *tamas* (त्रिधातु सत्त्वरजस्तमोमय जगत्—*Daya.*).

Tritesu, in the well known fire, lightning and the sun, the three forms of energy, the terrestrial, (frictional) : the mid-spatial (electrical) and the solar (nuclear)—(त्रितेषु प्रसिद्ध (अग्नि) विद्युत् सूर्येषु—*Daya.*).

24. The *Soma* (सोम) has been shown to be the source of the energies of Indra, who, when exhilarated with this Soma makes the dawn etc. (verses 23 and 24).

Dasayantram utsam, deeply-organized secretion: a well (source of water) with ten machines.

Utsam, water or milk having the property of flowing (उत्सं उत्सरण-शीलं पयः—*Sayana*) ; well and the like, ever-streaming with water (उत्सं कूपमिव जलेन विलसन्—*Daya.*).

Dasayantram, body with the ten machines, that is, the physical body complex with five sense organs and five organs of actions (organs and functions of the body which are the result of the nutriment furnished to the child by the matured milk. (*Sayana*). For ten *yantras*, we have : (i) चक्षुश्च श्रोत्रं च मनश्च वाक्च प्राणापानी देह इदं शरीरम् । द्वौ प्रत्यञ्चावनु लोमौ विसर्गवितं तं मन्ये दशयन्त्रमुत्सम्,—the eye, the ear, the mind, the speech, two vital airs, the form, the body, the two creations inverted and direct—these are tenfold *utsas* or state of being (unknown supplementary quotations, the *khila*) ; (ii) नव प्रातर्गृहा गृह्यन्ते नवभिर्वेष्टितवमाने स्तुवन्ते स्तुते स्तोमे दशमं गृह्णाति (Ait.Br. III.1)—the Soma is offered with nine texts to Indra and then this tenth) ; (iii) दशैतान्ध्वर्युः प्रातः तवने ग्रहान् गृह्णाति San.Br. XIV.2.

To Dayanada, the ten *yantras* are the five *tanmatras* or the subtile elements, and the five gross elements (रूप, रस, गन्ध, स्पर्श, शब्द, पृथिवी, जल, अग्नि, वायु and आकाश).

Hymn-45

1. **Turvasam**, one who readily gets control on those who injure others (तुर्वशं हिंसकानां वशकरं—*Daya.*) ; also see I.36.18, our notes.

Yadum, the man who exerts (यद् प्रयत्नमानं नर—*Daya.*) ; the one who exerts to deprive others of their property ; a robber ; an exploiter (इतरघनाय यततेऽसौ यदुर्मनुष्यस्तं—*Daya.*; see I.36.18) ; the names of two kings, who were in exile or captivity in the land of enemies (तुर्वगं यद् चैतत्संज्ञौ राजानौ शत्रुभिर्दूरदेशे प्रक्षिप्तौ—*Sayana*).

5. **Ekasya**, of the one ; of the needy (एकस्य असहायस्य—*Daya.*) ; of the adorer or devotee (स्तोतृः—*Sayana*).

6. **Nrbhih suvirah ucya**, you are glorified by men, O the bestower of male descendents.

Suvirah, endowed with or possessed of sons, grandsons and the like to be given (सुवीरः शोभनवीरैः पुत्रपौत्रादिभिः स्तोतृभ्यो दातव्यरूपेत इति—*Sayana*) ; the one who has the finest group of young and brave (शोभनावीरा यस्य सः—*Daya.*).

7. **Brahmanam**, the great and mighty (ब्रह्माणं परिवृढं—*Sayana*) ; the one who knows all the Vedas (चतुर्वेदविदं—*Daya.*).

Brahmavahasam, the one attracted by prayers (ब्रह्मनाहसं ब्रह्मभिः स्तुतिरूपैर्मन्त्रैर्वहनीयं—*Sayana*) ; the one attracted by, or the one who teaches the Vedic verses along with their meanings and accents (वेदानां शब्दार्थं सम्बन्धस्वराणां प्रापकं—*Daya.*).

8. **Pṛtanasahah**, subduer of hostile armies (पृतनाषहः ये पृतनां शत्रुसेनां संहन्ते ते—*Daya.* ; पृतनाः शत्रुसेनाः । तासामभि भवितुः—*Sayana.*).

9. **Adrivah**, O wielder of thunderbolt, like that (हे अद्रिवः, आदृणात्यनेने न्यद्रिवञ्जः—*Sayana*) ; like the sun, the producer of clouds (मेघकर सूर्यवद् वर्तमान—*Daya.*).

Dṛhlani, the strongholds, cities or forces (दृलहानिचित् दुदानि स्थिराण्यपि पुराणि बलानि वा—*Sayana*) ; definite and certain armies (दृहलानि निश्चलानि सैन्यानि—*Daya.*).

Mayah, delusions ; snares ; enemy-devices (मायाः च शत्रुभिर्निर्मिता—*Sayana* ; कपटादि—*Daya.*).

Ananata, O the unbending (used as an epithet of Indra) (हे अनानत, अप्रह्वोभूत सर्वोच्छ्रितेन्द्र—*Sayana* ; शत्रूणां समीपे नम्रतारहित i.e. non-reconciling towards enemies and unyielding in war—*Daya.*).

10. **Ahumahi**, we invoke, honour or praise (अहूमहि माह्वयामः स्तुम इत्यर्थः—*Sayana* ; प्रशंसेम—*Daya.*).

Tam um tva, (तम् ऊं त्वा), such as thou art; to you as you are.

11. श्रुधी = श्रुधि (द्वयचोऽस्तित्तिङ इति दीर्घः—Panini VI.3.134.)

12. Wilson gives the literal translation thus :

With praises, by our horses (अर्वदभिः) horses (अर्वतः), food (वाजान्), excellent (अवाग्यान् अवणीयान् प्रशस्यान्) Indra by thee, we conquer deposited (हितं) wealth (धनं).

13. **Bhare**, in the battle (भरे सङ्ग्रामे — *Daya.*, *Sayana* ; Nigh-II.17).

14. हिनूही = हिनूहि (संहितायामिति दीर्घः—Panini (VI.1.17).

16. **Vṛsakraṭuh**, the one with dominating learning or wisdom (वृषक्रतुः वृषा बलवती क्रतुः प्रज्ञा यस्य सः—*Daya.*) or the giver of rain (वर्षं कर्मा —*Sayana*).

17. **Sivah**, insurer or giver of happiness (शिवः सुखकरोऽएव सखा मित्रभूतश्च सन्—*Sayana*) ; auspicious, benevolent. (शिवः मंगलकारी, सखा सुहृद् —*Daya.*).

21. **Vajebhih**, one equipped with food, learning etc. (वाजेभिः विज्ञानान्नादि कारिभिः—*Daya.*).

Asvibhih, by the moving bodies, like the sun and moon (अश्विभिः सूर्याचन्द्रम आदिभिः—*Daya.*).

Gomadbbhi, with cow, extensive land, or speech (गोमदभिः प्रशस्तभूमि-धेनुवायुक्तैः—*Daya.*).

Niyudbbhih, by mares (नियुदभिः बडवाभिः—*Sayana*) ; by the definite reasons (निश्चितहेतुभिः—*Daya.*).

24. **Kuvitsasya**, a certain person who does much (*kuvit*) harm (*syati*). (कुविस्तस्य कुविद्वहुशः स्यति हिनस्तीति कुवित्सो नाम कश्चित्—*Sayana*); butcher or slaughterer of many ; the slicer (यः कुविन्महत्सनति विभजति तस्य —*Daya.*).

25. **Matarah**, mothers, worthy of reverence (मातरः मान्यवराः —*Daya.*).

Vatsam na matarah, as parent (mothers) cows to their young ; just as cows low and proceed fondly towards their calf without delay (यथा मातरो गावो गृहे वर्तमानं वत्सं शीघ्रमभिगच्छन्ति, तद्वत्—*Sayana*). Alternatively, our prayers are being recited to you, in the same way fondly, as the cows utter their bellow when they look at their calf (अस्मदीया वाचस्त्वाम् अभिनोतुः अभितः शब्दयन्ति स्तुवन्ति । यथा गावो वत्समभिलक्ष्य हम्भारवं कुर्वन्ति तद्वत्—*Sayana*).

26. **Duh-nasam**, one who is lost or destroyed with difficulty ; not easily lost.

Asva-yate, behaving as a horse ; or one who desires horses.

Gavyate, behaving as a cow ; or one who desires cows.

You are (the provider of) cow to one who wants a cow and horse to one who desires a horse.

28. **Gavahna dhenavah**, milch-cows (*dhenavah* giver of milk—घेनवः दुग्धदात्र्यः—*Daya*., घेनवः दोग्ध्यः—*Sayana*).

29. **Vivaci**, the function, the yajna or sacrifice, in which various praises and prayers are repeated (विवाचि विविधाः स्तुत शस्त्रात्मिका वाचो यस्मिन् यज्ञे तस्मिन्—*Sayana* ; विविधार्थसत्यार्थं प्रकाशिका वाचो यस्मिन् व्यवहारे—*Daya*.).

30. **Stomah vahisthabh**, most elevating praise (वाहिष्ठः बौद्धतमः स्तोमः स्तोत्रं—*Sayana* ; वाहिष्ठः अतिशयेन बौद्ध स्तोमः प्रशंसामयो व्यवहारः, the most praise-worthy function—*Daya*.).

31. **Br̥buh**, the architect (बृबुः छेत्ता—*Daya*.); the technician in the service of Panis (बृबुर्नाम पणोनां तक्षा—*Sayana*).

Br̥buh paninam varsisthe murdhan adbi asthat, Br̥bu or the technician stood over upon the high place, as if it were on the forehead of the Panis. Panis are traders or merchants.

Uruhkakso na gangyah, like the elevated bank of the Ganga (गाङ्ग्यः गंगायाः कूले उन्नते भवः कक्षो न कक्ष इव उरुः विस्तीर्णः सन्—*Sayana*).

Gangyah, Dayananda derives the word from गं (*gam*), the earth, the one who goes to the earth is *ganga*; and approaching that is *gangyah* (i.e. also *ganga* is so called from going (√ गम्, गंगा गमनात्—*Nir.* IX.26). 31-33. These three verses form a *trica* (त्रिच) in the praise of

the liberality of *Br̥bu* to Bhardvaja, the ṛsi or seer of the hymn (*Sayana*). *Sayana* calls *Br̥bu* as a *taksa* (तक्ष), the carpenter or artificer of the Panis. See *Manu* X.107 for the legend :

भरद्वाजः क्षुधार्तस्तु सपुत्रो विजने बने ।

बह्वीर्गाः प्रतिजग्राह वृबेस्तक्ष्णो महायक्षाः ॥

The illustrious Bharadvaja, with his son, distressed by hunger in a lonely forest, accepted many cows from the carpenter *Br̥bu*. This story or legend has been concocted much later in history to show that whilst in distress, one can accept assistance from persons of a low caste even. (See *Nitimanjari* also for a similar legend). There is another way of looking at the legend : even a person, low born, can rise to high statures by liberality. *Sayana* says : a person inferior by caste becomes everywhere distinguished by generosity (जातितो हीनोऽपि दातृत्वात् सर्वत्र श्रेष्ठो भवति).

Hymn-46

1. See Yv. XXVII 37 also.

Kasthasu arvatah, places where horses encounter (*Wilson*) ; (काष्ठासु, in the cardinal directions; काष्ठासु दिक्षु—*Daya.*); in the quarters or regions of the horse, where horses are engaged; or according to *Sayana*, the battlefields; काष्ठासु यत्राश्वा क्रान्त्वा तिष्ठति तासु काष्ठासु संग्रामेषु यूद्धकामश्च—*Sayana*). *Mahidhara* separates the two words and explains them as men invoke thee for victory.

Just as a charioteer to horses, so may we invoke you alone in all directions (सारथिरिव त्वां काष्ठासु दिक्षु इत् हवामहे—*Daya.*).

2. **Adrivah**, the wielder of thunderbolt;—the same as *vajra—hasta* (अद्रिवः वज्रवन् । वज्रहस्त वज्रबाहो । यद्वा आदृणात्यनेनेत्यद्रि रशनिः, तद्वन्—*Sayana*); like the sun, shrouded with cloud (मेघयुक्तसूर्यवद् वत्तमान—*Daya.*); (चित्र वज्रहस्त अद्रिवः इन्द्र, all the terms are vocative).

Satra vajam na jigyuse, abundant food to him who is victorious (सत्रा महत्प्रभूतं वाजं न अन्नमिव, जिय्युषे जितवते पुरुषाय भोगार्थं—*Sayana*).

Satra, by truth (सत्रा सत्येन—*Daya.*), abundant (महत् प्रभूतं—*Sayana*); together with protection (स+त्राणम्, *Mahidhara*, Yv.XXVII.38).

Mahidhara gives a peculiar explanation to *jigyuse* (जिज्ञुषे), valarous, not as applicable to a man but to a horse or elephant (अश्वाय हस्तिने).

3. **Satrahā**, the destroyer of mighty foes (सत्राहा महतां शत्रूणां हन्ता—*Sayana*); days of truth (सत्य दिनानि—*Daya*).

4. **R̥cisama** : such form as the Re exhibits ; such in form is Indra ; a vocative for addressing Indra (हे ऋचोषम ऋचा सम ऋच्यादृशं रूपं प्रतिपादयति तादृग् रूपेन्द्र—*Sayana*) ; venerable and to be honoured like R̥ca (ऋचातुल्य प्रशंसनीय—*Daya*).

Tanusu, apsu, surye, in the bodies (posterity), in waters, and in the sun; i.e. protect us in the battles of life so that we get abundant of posterity or descendents, waters and sunlight for our life. (descendents to work on our agriculture fields, water for irrigation and solar light for a good harvest).

6. **Vithura**, the painful ; accompanied with pains (विथुरा व्यथायुक्तानि—*Daya*.); **carsani-saham**, the subduer of men or of enemies (चर्षणीसहं चर्षणीनां शत्रूभूतानां प्रजानामभिभवितारं—*Sayana*, शत्रुसेनायाः सोढारं—*Daya*).

Pibdana, the *raksasas*, from their uttering the inarticulate sound, Pip-Pip. (पिबदना पिबदनानि रक्षांसि । पिहितमभ्यक्तं शब्दयन्त इति पिबदनानि—*Sayana*); the armies of enemies worth being crushed (पेष्टुमर्हाणि शत्रुसैन्यानि—*Daya*).

9. **Tridhatu saranam trivarutham**, —*Saranam*, a dwelling, a place of shelter (शरणं आश्रयितुं योग्यं—*Daya*. ; शरणं गृहं—*Sayana*).

Tridhatu, made of three materials, wood, brick and stone (usually the three metals are copper, silver and gold, त्रय सुवर्णरजतताम्रा घातवो यस्मिंस्तत्—*Daya*).

The following groups of three have also been considered: (i) three kinds of beings; gods, men and spirits, देव, मनुज, पितृ (ii) three precious articles: gold, silver and diamond, (iii) the three states of being: इच्छा, द्वेष and प्रयत्न, desire, avarice and action.

Trivarutham, a dwelling offering shelter or protection against three atmospheric conditions, heat, cold and rains (त्रिवरुथं शीतोष्णवर्षासूतम्—*Daya*.; त्रयाणां शीतातप वर्षाणां वारकं—*Sayana*).

10.11 स्मा=स्म ; (निपातस्य चेति दीर्घः Panini VI. 3.135);

12. **Priya Sarma pitrnam**, pleasant abode of their progenitors ; the beloved places in relation with progenitors (प्रिया प्रियाणि शर्म शर्माणि स्थानानि पितॄणां जनकानां संबन्धीनि । तैरजितानीति यावत् । एतानि च वितन्वते शत्रूणां पुरस्तात् विस्तारयन्ति । परित्यजन्तीति यावत्) ; they spread out or rest their persons ; or they spread out before the enemy the sites won by their forefathers until they abandon them ; perhaps it should be, as Wilson says, until they, the enemy, desist from the attack—*Sayana*).

Chardih acittam, the unsuspected defence (छदिः गृहं अचित्तं चेतनरहितं —*Daya*) ; or armour unknown by enemies (छदिः छादनं प्रायुधानां निवारकं कवचम्, अचित्तं शत्रुभिरज्ञातं यथा भवति तथा—*Sayana*).

(The unknown armour is solicited when a charge of horse takes place ; it may allude to the superiority of the arms of the *Aryas*, the mail worn by them being unknown to the *Dasyus* or barbarians, like steel helmets or cuirasses of the Spaniards to the Mexicans and Peruvians—*Wilson*).

Hymn-47

For verses 8, 13, 16, 26 and 29, the Nirukta references are : 8 (VII.6) ; 13 (VI.7) ; 16 (VI.22) ; 26 (IX.12) ; and 29 (IX.13).

This is a hymn with numerous *devatas* (deities) :

For 1-5, *Soma*; for the first quarter of 20th, gods (*lingokta devatah*) ; of the second quarter, the earth; of the third, *Bṛhaspati*, and of the fourth *Indra*, of 22-25, *Prastoka*, the son of *Ṛṇjaya* (*danastuti*, praise for liberality) ; of 26-28, a *tṛca*, ratha or chariot ; of 29-30, *dundabhi* or drum, *Indra* is the deity of the rest.

1. **Ahavesu**, in the battles (*Daya*. आहवेषु संग्रामेषु ; Nigh. II.17).

Rasavan = *Saravan*, full of flavour ; juicy (रसवान् सादवांश्च भवति —*Sayana* ; महोषधिं प्रशस्तरसं प्रचुरः—*Daya*).

Svaduh, tasty (स्वादुः सुस्वादयुक्तः—*Daya*).

2. **Sambarasya**, of *Sambara* (an *asura*, *Sayana*) ; of cloud (सम्बरस्य मेघस्य—*Daya* ; Nigh. I.10).

Vṛtrahatye = *Vrtra-turye*, in the battle (Nigh. II.17 ; वृत्रहत्ये संग्रामे—*Daya.*) ; during the time of killing of Vṛtra (वृत्रहत्ये वृत्रहननकाले—*Sayana*).

Cyautna, strength (च्योत्ना च्योत्नानि बलानि—*Sayana* ; *Daya.* ; Nigh. II.9).

Navatim-nava, ninety-nine cities or forts.

Dehyah, smeared or plastered (देह्यः दिग्धाः—*Sayana*, as if the cities consisted of stuccoed or plastered houses. Ninety-nine cities of Sambara have been frequently described.)

3. **Sat urvih**, षट् उर्वीः, six vast conditions ; lust (काम) ; anger (क्रोध) ; greed (लोभ) ; attachment (मोह) ; pride (मद) and jealousy (ईर्ष्या) ; also the six : heaven (द्यौः), earth (पृथिवी) ; day (ग्रहः) ; night (रात्रि) ; water (आपः) and plants (ओषधयः)—*Sayana*. [षट् उर्वीः षड्विधा भूमीः, the six types of grounds, —*Daya.*].

4. **Tisrsu**, three principal receptacles, plants, waters and cows (तिसृषु ओषधीष्वप्सु गोषु च—*Sayana* ; earth, water and fire (भूम्यादिषु—*Daya.*) ; also safety, light and happiness (अभयं, ज्योतिः and स्वः).

Soma as moon should not be confused with *Soma* as a plant. Also compare with त्वमिमा ओषधीः सोम विश्वास्त्वमपो अजनयस्त्वं गाः । त्वमा ततन्वोर्वन्तरिक्षं त्वं ज्योतिषा वि तमो बवर्थ—I.91.22.

5. **Skambhanena**, by the support (स्कम्भनेन धारणेन—*Daya.* ; also by the midspace (स्कम्भनेन स्तम्भन साधनेन मध्यवतिनान्तरिक्षेण—*Sayana*).

6. **Madbyandine savane**, in the midday (or noonday) rite —*Sayana* ; in the functional activity of the midday (माध्यन्दिने मध्यं दिने भवे सवने प्रेरणे—*Daya.*).

7. **Vasyah**, excellent riches (वस्यः वसीयोतिशयेन सुष्ठु धनं—*Daya.* ; वसीयः श्रेष्ठं धनं—*Sayana*).

Vamanitih, the one whose policy or strategy is appreciated (वामनीतिः वामा प्रशंसिता नीतिर्यस्य सः—*Daya.*) ; a careful guide to desirable affluence (वामानां वननीयानां धनानां नेता भवा अस्मदर्थं श्रेष्ठप्रापणो भव—*Sayana*).

8. **R̥sya ta indra sthavirasya babu**, O Indra, the two arms of the mighty one are stable. The phrase has been cited in Nir. VII.6 to show that sometimes gods are so described as if they are anthropomorphic, and they are praised in reference to their limbs (ऋष्या त इन्द्र स्थविरस्य बाहु).

13. **Asme arat cit dvesah sanutah yuyotu**, may he secretly separate the enemy even when far from us ; i.e. from us in the oblique (*asme* used in the sense of *asmad*, see Nir. VI.7, for the critical usage of *asme* (अस्मे) in different connotations. Dayananda uses *asme* for *asmakam*—अस्मे अस्माकम्).

14. **Apah gah yuvase sam indun**, here *apah* are waters. Sayana interprets in the sense of *vasativari* (अपः वसती वर्याख्याः) waters: the portions of waters taken from a running stream on the evening previous to the ceremony, and kept in jars in different parts of the sacrificial chamber, to be mixed with Soma—see Katyayana, Sūtras 8, 9, 7-10, Yv. VI.23, and the Taittiriya Yajus, Prapathaka III, Anuvaka 12 (Wilson).

15. **Im**, ई, the supreme Lord, attainable (ई, प्राप्तव्यं परमात्मानं—*Daya*. ; ईमिति पदनाम Nigh. IV.2 ; ई एनमिन्द्रं—*Sayana*).

Kṛnoti purvam aparam, makes first the last and vice versa (कृणोति पूर्वं प्रथमं अपरं पश्चिमं—*Daya*.); the principal singer becomes ordinary, and the ordinary one becomes the principal (यः प्रथम भावी मुख्यः स्तोता तं जघन्यं करोति, यश्च जघन्यः स्तोता तं मुख्यं करोति—*Sayana*).

16. **Edhamana-dvit ubhayasya raja coskuyate visah indrah manusyan**—hating the impious, king of both, Indra offers to tribes and men. He scatters the impious, and hates them always who do not press the Soma juice. He distributes wealth among the Soma-pressers. King of both (उभयस्य राजा), i.e. the king of celestial and terrestrial wealth. The two words *coskuyamana* (चोष्कूयमाण, Rv. I.33.3) and *coskuyate* (चोष्कूयते) are reduplicated forms. (एधमाना नहर्द्वेष्टयसुन्वतः । सुन्वतो ऽस्मादधाति । उभयस्य राजा । दिव्यस्य च पार्थिवस्य च । चोष्कूयमाण इति चोष्कूयतेष्वर्करीतवृत्तम्—Nir. VI.22).

18. **Rupam rupam—pratirupo babhuva**, Indra has assumed various forms (compare, अग्निर्यथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव, *Katha Up.* V.9)—Indra (the resplendent soul), then becomes the same as Agni, the Lord adorable, or Visnu, the all-pervading, Rudra, Lord of

supreme vitality, or any deity to be adored. While interpreting the Vedic verses, this point is very significant ; Indra, Varuna, Agni, Mitra, Bhaga, Visnu, Rudra, Aryaman, whether taken as singles, or in pairs or in groups of three represent different phases of one and the same Lord,—a pure form of monotheism, neither atheism nor pantheism ; cf. *ekam sad vipra bahudha vadanti*—एकं सद् विप्रा बहुधा वदन्ति—I.164.46).

The phrase is applicable to the lower self as much as for the highest supreme. The lower self, the soul, transmigrates into the bodies of different species, and there it functions according to the new environments, essentially remaining the same. The physical body of man has ten thousands and more nerves, whereby the soul receives the impulses and communicates with the outside world. (हे मनुष्या य इन्द्रो मायाभिः प्रति चक्षणां रूपं रूपं प्रति रूपो बभूव पुरुरूप ईयते तदस्य रूपमिति । यस्याऽस्य हि दशशता हरयो युक्ताः शरीरं वहन्ति तदस्य सामर्थ्यं वर्तते—*Daya.*).

Indra, is also identified with the Supreme Lord, *paramesvara*, the first cause in creation, ('इदि परमेश्वर्ये' इत्यस्य धातोरर्थानुगमात् इन्द्रः परमात्मा—*Sayana*).

19. **Harita**, pair of horses (हरिता हरणशीलावश्चो—*Daya.*), yoked to the chariot of body—the five sense organs—a wise charioteer is one who keeps control over his horses ; that person alone enjoys who has a control over his senses and sense-lingerings.

Tvasta, an appellation for Indra, who is either the supreme Lord or the lower self (त्वष्टा तत्कर्त्ता जीवः—*Daya.*) ; the enlightened Indra (त्वष्टा दीप्त इन्द्रः—*Sayana*).

20. चिकित्सा = चिकित्स, अत्र संहितायामिति दीर्घः—Panini VI.1.70).

There is a myth attached to this verse ; Garga, who is the seer of this hymn, it is said, lost his way in a desert ; thereon, he recited this hymn, invoked Bṛhaspati and Indra, as a result of which he regained his road. —A mere conjecture without a basis.

Agavyuti Ksetram, a place devoid of the pasture for grazing cattle (अग व्यूति अगोचरं गोसंचार रहितं निर्जनं क्षेत्रं देशं—*Sayana* ; *gavyuti* is also a measure equivalent to two kosas or four miles = 6.4 kilometers (अगव्यूति क्रोशद्वय परिमाण रहितं—*Daya.*).

21. **Uda-vraje**, a country into which waters flow ; or a country of this name (उद व्रजे । उदकानि व्रजन्त्यस्मिन्नित्युद व्रजो देशविशेषः—*Sayana* ; उदकानि व्रजन्ति यस्मिंस्तस्मिन्—*Daya.*).

Sambaram, to the cloud (Nigh. I.10) ; see pervious notes on it.

22. **Prastokah**, one who present (प्रस्तोकः यः प्रस्तौति—*Daya.*).

Divodasat, the giver of light (दिवोदासात् प्रकाशदातुः—*Daya.*).

Atithi-gvasya, the care-taker of guests ; one who comes to guests for helping them (अतिथिग्वस्य योऽतिथीनागच्छति तस्य —*Daya.*).

Dasa-kosayih, lands pertaining to gold of ten treasures or of ten boxes (दशकोशयीः सुवर्णपूर्णान् दशसंख्याकान् कोशान्—*Sayana* ; कोशयीः याः कोशयन्ति ता भूमीः—*Daya.*).

23. The verse refers to the liberality of a rich king who gives away a large number of horses, and big quantities of gold, clothes and food.

Hiranyapindan, gold slabs.

Dasa kosan, ten bags, purses, or chests full of gold (दशकोशान् दशसंख्याकान् हिरण्यपूर्णान्—*Sayana* ; दशगुणघन पूर्णान्—*Daya.*).

Adhibhojana,—here *bhojanam* means wealth or riches .(भोजनमिति घननाम—Nigh. II.10 ; अधिकं घनं येषां मूल्यम्—*Sayana.*)

According to traditionalists, *Prastoka* (प्रस्तोकः). *Divodasa* (दिवोदास), and *Atithigvan* (अतिथिग्वन्) are the names of one and the same person.

24. **Atharvabhyah**, the preceptors, the non-injurers (अथर्वभ्यः—*Daya.* ; the seers of the family of Atharva—*Sayana.*)

Payave, for the civic guard (पायवे पालनाय—*Daya.*) ; *Payu* is a brother of Garga (*Sayana*).

Asvathah, the chief of a trust (अश्वथः योऽश्वनुते सः—*Daya.*) ; the one with horses (अश्वथः अश्ववानेतत्संज्ञः प्रस्तोकः ; the same as *Prastoka*—*Sayana*).

26. **Suvirah**, with good children, or with brave soldiers (सुवीरः शोभनैर्वीरैः शूरभटैः पुत्रादिभिर्वायुक्तश्च भव—*Sayana*).

Gobhih, with cow products like hide etc. (गोभिः गोविकारैश्चर्मभिः—*Sayana*); one full of learning and knowledge (गोभिः सुशिक्षिताभिर्वाग्भिः—*Daya*).

For this verse, see Yv. XXIX.52; Av. VI.125.1 and Nir. IX.12.

O lord of forests, our friend, promoter and a noble hero, indeed be firm in body. Thou art girt with cowhide, be strong. May Thy rider win what is to be won. —a noble hero, i.e. a blessed hero (सुवीरः कल्याणवीरः); be strong, i.e. be very firm (वीर्यस्वेति सस्तमस्व); win what is to be won, i.e. what is worthy of winning (आस्थाता ते जयतु जेतव्यानि)—Nir. IX.12.

27. **Gobhih pari-avrtam**, all round surrounded by cowhide or rays (गोभिः किरणैः आवृतं आच्छादितं परि सर्वतः—*Daya*; encompassed by the cowhide, गोभिः गोविकारैश्चर्मभिः परि परितः आवृतं आविष्टं—*Sayana*).

28. **Marutam anikam**, army of people (*Daya*); precursor of Maruts (*Wilson*; मरुतां एतत्संज्ञानां देवगणानां अनीकं अग्रभूतं तद्वच्छीघ्रगामी—outstripping in speed—*Sayana*); principal or leader (मुख्यं—*Mahidhara*).

Mitrasya garbhah, in the midst of the activity of vital breaths (मित्रस्य प्राणस्य गर्भः मध्यस्थः—*Daya*). *Sayana* endeavours to make sense of, by saying, the car is to be considered as contained by *Mitra*, the ruler of the day, as moving by day, whilst by *nabhi* of *varuna*, it is intimated to be a fixed point or centre for the deity ruling over the night, when the car of *Indra* or *surya* stands still.

Mahidhara derives *garbha* from √ गृ, *gr* to praise, and considers *mitrasya garbhah*, equivalent to *suryena stuyamana*, सूर्येण स्तूयमान, to be praised by the sun. *Nabhi*, he derives from √ नभ्, *nabh*, to injure, and translates it as the weapon of *Varuna*.

On these interpretations, *Wilson* comments: both Scholiasts labour superfluously to attach meaning to what was never intended to have any.

29. Fill earth and heaven also with thy roar. Let the immovable and the movable think of thee everywhere. Besides, O drum, together with *Indra* and the gods, keep off the enemy farther than afar.

This is quoted in Nir. IX.13 (उपश्वासय, पृथिवीं च दिवं च । बहुधा ते घोरं मन्यताम् । विष्टितं स्थावरं जङ्गमं च यत् । स दुन्दुभे सहजोषण इन्द्रेण च देवेश्व । दूराद्दूरतरमपसेध शवून्, i.e. stationary and जगत्, that are non-stationary ; think highly of thy loud call, O drum, associated with Indra and the gods, disperse the enemy farther than what is very far).

30-31. The two verses and also verse 29, refer to drum and its sounding as a signal. They have wider meanings than merely war signals. The war, the battle, the conflict, they refer to is not the conflict against political powers. This conflict refers to the inner struggle against vices of our own, the evil forces which overpower us in our weak moments. The conflict eternally continues in our subconsciousness and at various levels of our awareness. It is in the recovery of our lost or stolen cattle, Indra, the super-consciousness, ultimately becomes victorious. The horses, the chariots, *maruts*, *sambara*, *vṛtra* and other terms should be taken in this context. How desperate and critical becomes the situation when one has to say, "We have wandered into a desert where there is no track of cattle: the vast extant earth has become the protectress of murderers." (20).

The verses 29-31 recur in Yv. XXIX. 55-57.

Hymn-48

2. **Napatam**, the one who does not destroy or cause the decline (नपातं अपातयि तारमनाशकं—*Daya.*) : a son (नपातं पूर्वं प्रशंसिषमित्यनुषङ्गात् प्रशंसामित्यर्थः—*Sayana*) ; (*urjah napatam*, the son of strength ; the one who does not cause the decline of strength or power—*Daya.*).

5. **Apah**, *adri*, and similar terms like *mathitah* according to traditionalists refer to the water prepared to mix with the *Soma*, known as *vasativari*, the stones for grinding the *Soma*, and churning or attrition for the production of sacrificial fire. (आपः वसतीवयाड्याः) ।

Apah, water (Nigh.I.12).

Adrayah, stones ; also clouds (अद्रयः आवाणः—*Sayana* ; अद्रयः मेघाः—*Daya.* ; Nigh. I.10).

Vanah, woods, or woodsticks for fire ; also rays of the sun (वनं वानानि काष्ठानि च—*Sayana* ; वना किरणाः—*Daya.*, Nigh. I.5).

R̥tasya, of water, (Nigh.I.12) (ऋतस्य यज्ञस्योदकस्य वा—*Sayana*).

6. **Urmyasu**, in the nights (ऊर्म्यासु रात्रिषु—*Daya*. ; Nigh.I.7 ; रात्रि नामैतत्—*Sayana*).

The smoke (धूमः) or the dense water vapours proceed to midspace in the form of clouds, and as smoke goes to heights, its generator, *agni*, as if also goes along with it. (धूमो हि मेघात्मना परिणतः सन् अन्तरिक्षे गच्छति । कार्यकारणयोरभेद विवक्षया तद् गमनमग्नावुपचर्यते—*Sayana*).

8. **Satam himah**, a hundred winters or a hundred years (शतंहिमाः शतं हेमन्तान् संवत्सरान्—*Sayana* ; शतं हिमाः वृद्धीहेमन्तानृतून् वा—*Daya*.).

Purbhīh, by protections (पूर्भिः पालनैः—*Sayana*) ; by cities (पूर्भिः नगरैः—*Daya*.).

10. **Tokam-tanayam**, the infant (तोकं सद्योजातमपत्यं, the newly born child—*Daya*.) and the tender (तनयं सुकुमारं—*Daya*.); both the words mean usually the *son*, but in the Veda, usually they occur in pairs, often interpreted as sons and grandsons (तोकं पुत्रं तनयं पौत्रं च—*Sayana*). But both are synonyms (तुक्, तोकं, तनयः, तोक्म, तक्म as अपत्यनामानि—Nigh.II.2).

For the use in pairs, see :

तोकं-तनयम्, *tokam-tanayam*—

I.64.14 ; 92.13 ; II.25.2 ; VI.13.6 ; 48.10 ;
VII.56.20 ; 60.8 ; IX.74.5.

तोकस्य-तनयस्य, *tokasya-tanayasya*—

I.100.11 ; II.30.5 ; IV.24.3 ; VI.19.7 ; 44.18 ;
VII.82.9.

तोकाय-तनयाय, *tokaya-tanayaya*—

I.114.6 ; 189.2 ; II.33.14 ; III.53.18 ; IV.12.5 ;
V.53.13 ; 69.3 ; VI.1.12 ; 50.7 ; VII.52.2 ; VIII.9.11 ;
X.35.12.

तोके-तनये, *toke-tanaye*—

I.114.8 ; IV.41.6 ; VI.25.4 ; 31.1 ; 66.8 ;
VII.67.6 ; 84.5 ; 85.5 ; VIII.23.12 ; 71.13 ;
X.147.3.

तोकेषु-तनयेषु, *tokesu-tanayesu*—
VII.46.3.

11. **Sabah-dugham dhenum**, the milk yielding cow (सबहुं धाम् । सबरिति पयसो नाम ; *sabah* = milk ; अमरणहेतुभूतस्य पयसो दोग्धीं धेनुं गाम्—*Sayana*).

The milch cow, *dhenu*, is here introduced since the milk is the appropriate offering to the Maruts, the deities of a series of verses (11-15 etc.) in this hymn, or as an offering to *Prsni*, the mythological mother of the Maruts, in the form of a cow, (पृथिनः = गौः = नभः, the sky, Nigh. I.4).

Dhenum, is also speech (धेनुरितिवाङ्नाम—Nigh. I.11 ; सबहुं धां सर्वकामना प्रपूर्किं, the fulfiller of all aspirations—*Daya*).

12. **Sumnaih eva-yavari**, traversing the sky shedding delight (सुम्नैः सुखैः एवयावरी दुःखनिवारिका—dispeller of troubles by giving delights. —*Daya*).

Sumnaih, with the means of happiness (सुम्नैः सुखैर्हेतुभूतैः—*Sayana*).

Evayavari, from *eva*, एव, who or what goes, as a horse, or the water of midair, the rain ; and *yavari*, who goes with, i.e. who proceeds with rains, giving pleasures to others (एवयावरी एवैर्गन्तुभिरश्वैर्मध्यमस्थानैरुदकैर्वा सह यान्ती अन्येषामपि सुखार्थं वृष्टिजलैः सहागच्छन्ती तां धेनुमुपाजघ्वम्—*Sayana*).

13. **Bharadvajaya**, for Bharadvaja, for the possessor of enlightenment (भरतृवाजाय धृतविज्ञानाय—*Daya*). Milk for him ; a twofold blessing (द्विता) ; the cow which gives milk to universe, and food to sustain every one.

15. **Marutam**, like the band of men (मारुतं मनुष्याणामिदम्—*Daya* ; मरुत्संघरूपमीदृशं—*Sayana*).

Sardhah, strength (शर्धः = बलम्—Nigh.II.9).

16. **Samsisam nu te apikarne**, close to your ears I speak your praise (lit. I celebrate thy praise quickly at thine ear) (शंसिषं प्रशंसिषं नु सद्यः ते तव अपिकर्णे आच्छादित श्रोत्रे—*Daya*).

17. *Kakambarim*, the progeny of crows (*Wilson*) ; the protector of crows (काकानां गोपकं—*Sayana* ; काकानां गोपकं—*Daya*.).

Vanaspatim, trees, banyan and the like (वनस्पति वृक्ष—*Sayana* ; वनस्पति वृक्ष—*Daya*.).

एव = एव (निपातस्य चेति दीर्घः—*Panini* VI.3.135).

Kakambarim vanaspatim ma ut vr̥hah, may you not uproot the trees sustaining crows (मा काकानां गोपकं उत् उच्छेदये: वृक्षदिकम्—*Daya*.) ; uproot not. Pusan, the forest lord with its progeny of crows. By metaphor, it alludes to the R̥si and his family, children and dependents (ऋषिः पुत्रपौत्रसहितमात्मानं बहुपञ्चाश्रय वनस्पतित्वेन रूपयन् तस्यानुद्धारयाशास्ते—*Sayana*).

Eva cana grivah a-dadhate veb, as fowlers set snares to birds.

Sayana translates *grivah*, as snares (दामानि), of the nature of net, an unusual interpretation (ग्रीवाः । गिरन्त्यन्तरवस्थापयन्ति बध्नन्तीति ग्रीवा दामानि । यथा व्याध्वाः वेः पक्षिणो हरणार्थं ग्रीवा दामानि जानुरूपाणि आदधते भूम्यां निदधते तैश्च निहितैः पक्षिणो ह्वरन्ति एवमस्मान् बन्धनोपायैः शत्रुमां हर्षात्—*Sayana*).

18. *Dr̥teh-iva*, as that of cloud (दृतेःऽइव मेघस्येव—*Daya*. दृतिः = मेघनाम, *Nigh.* I.10) ; *dr̥ti* is also a leatherbag ; a container made of skin.

Dadhanvatah, containing curd (दधन्वतः दधिमतः—*Sayana*) ; of the one which holds with grip (दधन्वतः दृढत्वेन धर्तुः—*Daya*.) ; also, of the one who possesses noble characteristics as love for learning etc.—दधन्वतः विद्याशुभगुण धर्तॄणां धारकस्य—*Daya*.).

Sayana maintains, according to tradition, that a skin of curds is always carried in Pusan's chariot.

22. *Sayana's* interpretation that heaven, earth and milk of *Pr̥sni* having been once generated stay on for ever, and are not generated again is against the Vedic concept of succession of worldly existences.

Pr̥snyah dugdham, milk of *Pr̥sni*, mother of the Maruts, i.e. the cow-divine ; from whose milk, the Maruts were born. (पृश्निवै वै पयसो मरुतो जाताः—*Tait. S.* II.2.11.4.)

Tat anyah na anu jayate, not born again like that (तत् ततः परम् अन्यः पदार्थः तानु जायते तत्सदृशो नोत्पद्यते—*Sayana*).

According to Dayananda, the entire universe (which includes the sun (सूर्यः), earth (पृथिवी) and midspace stellar bodies (पृथ्व्याः) is created by the Supreme Lord, who stays aloof and is not born along with the creation (तत् अन्यः, He remains aloof ; न अन्तु जायते and is not born in the same way ; येनेश्वरेण सूर्यादिकं जगद् युगपदुत्पाद्यते स एतया सृष्टया सह न जायतेऽस्या भिन्नः सन् सर्वं सद्यो जनयति—*Daya.*).

Hymn-49

For verse 8, see Nir. XII.18.

1. **Mitra-Varuna**, मित्रावरुणा—When used in pair may mean (i) the pair of *prana* and *udana*, the two vital breaths, (ii) the pair of preceptor and teacher ; (iii) the pair of the sun-divine and ocean-divine ; (iv) Lord of protection and of venerability,—one Lord but with a pair of attributive characteristics ; (v) pair of energy and plasma, and (vi) Lord, the source of light and the source bliss (I.17) ; see notes on I.2.7, whilst Varuna is the excellent or chosen one, Mitra is friend also. These terms are the names of the Sun also.

Mitrah, (मित्रः) is so called because he protects (त्रायते) from destruction, or because he runs (द्रवति), measuring things together (√म्री) ; in this sense, the *sun* also ; or the word is derived from the causal of *mid* (√मिद्), to be fat, (Nir. X.21 ; see Rv.III.59.1, मित्रो जनान्यातयति). Also see notes on I.1.7.

Varuna, along with *Vayu* is known to be the deity of the middle region (Nir.X.I) ; he is so called because he covers (√वृ). Varuna sends forth the cloud, whose door opens downwards. He is the sovereign king of entire universe (भुवनस्य राजा), who moistens earth as rain does barley (Rv.V.85.3). Varuna is atmospheric or celestial deity is a controversial question ; usually rain is mentioned as a function of the sun. The controversy is clarified by the verse Rv.III.61.2, where he is regarded as belonging to the middle region (मध्यमो नयन्ता). See notes on I.1.7.

According to Sayana, we have also the same (मित्रावरुणा । मित्रः प्रमीतेस्त्रायको वरुणः पापान्निवारयिता, i.e., Mitra is one who measures out and Varuna the one who protects against sins and ills).

Agni, for this see earlier notes, (I. 1. 1.); Lord or a person, shining or glorious like fire is also *agni* (अग्निः अग्निरिव तेजस्वी—*Daya*.).

2. Visah-visah, between people and people, i.e. belonging to every man (विशः ऽविशः प्रजाया प्रजाया मध्ये—*Daya*. ; सर्वस्या प्रजायाः—*Sayana*).

Yuvatyoh, of the two young (man and woman); i.e. bride and bridegroom; here earth and heaven (युवत्योः द्यावापृथिव्योः—*Sayana* ; युवावस्था प्राप्तयोः स्त्री-पुरुषयोः—*Daya*.).

Divah sisum, the child of the celestial region (दिवः शिशुं द्युलोकस्य पुत्रं—*Sayana*); child of a cherishing one, कमनीयस्य बालकं—*Daya*.

Agni or fire is born of the celestial region (see दिवस्पति प्रथमं जज्ञे अग्निः—Rv. X. 45. 1.). Also see त्वं पुत्रो भवसि यस्तेऽविधत् Rv.II.1.9).

Strbhiih, with stars (स्तुभि नक्षत्रादिभिः—*Daya*). The word *star* is derived from this word, which has been used only in plural.

Duhitara, the two daughters, night and day, since they are directly or indirectly associated with the rise and the setting of the sun (दुहितरा दुहितरो । सूर्येण हि अहोरात्रयोर्विभागः क्रियते—*Sayana*).

Kavim iyaksasi prayajyo, show favour to the sage. Here *prayajayo* (प्रयज्यो) is vocative ; addresses to Vayu (wind) ; *Kavim*, the intelligent adorer (कविः कान्तदर्शी ; कवि मेधाविनं स्तोतारं—*Sayana* ; कवि विद्वांसमिव कान्तप्रज्ञं—*Daya*.).

Iyaksasi, worship or adore with riches (इयक्षसि धनेन पूजय—*Sayana*) ; meet or attain (इयक्षसि संगच्छसे प्राप्नोषि वा, इयक्षतीति गतिकर्मा—Nigh.II.14—*Daya*.).

6. Jagad a Krnudhvam, multiply the moveable (wealth). It may mean moveable, and immoveable, both types of organic kingdom (vegetable and animal life). (जगत् स्थावर जंगमात्मकं सर्वं प्राणिजातं—*Sayana*).

Purisani, the widespread waters (पुरीषाणि पूरकान्युदकानि—*Sayana*; उदकानि ; पुरीषमित्युदकं नाम—*Daya*.) Nigh. I.12

7. Kanye ; daughter ; the one to be cherished or loved (कन्या कमनीया).

Sarasvati, one possessing divine knowledge (सरस्वती विज्ञानाङ्ग—*Daya*).

Dhiyam, the sanctioned deities ; the intelligence or wisdom ; a noble act (धियं शास्त्रोक्त्यां प्रज्ञामुत्तमं कर्म वा—*Daya*. ; अस्मदीयं यज्ञाख्यं कर्म—*Sayana*).

Gnabhih, by the well-disciplined speeches or words (ग्नभिः सुशिक्षिताभिर्वाग्भिः—*Daya*. ; Nigh. I.11).

Gna is also wife of god (see Nir. XII.46) ; or *deva-patni*. See Rv.V.46.8; उत ग्ना व्यन्तु देवपत्नीः), such as Indrani (of Indra) ; Agnaya (of Agni) ; Asvini (of Asvins), Rodasi (of Rudra) ; Varunani (of Varuna).

Gayatri and other Vedic meters are also known as *gna* (छन्दांसि वेग्नाः Tait.S.V.I.7.2).

8. **Pathah-pathah**, of every path (पथस्यः सर्वस्य मार्गस्य—*Sayana*) ; मार्गान्मार्गान्—*Daya*.

Pari-patim, protector, Lord-supreme (परिपतिं प्रधिपतिं—*Sayana* ; other than the husband, or an incharge from all sides, पतिं वर्जयित्वा वा सर्वतः स्वामिनम्—*Daya*).

Dhiyam-dhiyam, every thought or act of wisdom, every rite (धियं धियं सर्वमस्मदीयं कर्म—*Sayana* ; प्रज्ञां प्रज्ञां कर्म कर्म वा—*Daya*).

Made ready with desire, he has reached or come in contact with, the worshipful supreme overlord of *every path*. May he give us treasures of noteworthy surface, and may Pusan accomplish our *every action*—Nir.XII.18.

9. **Yajatam pastyanam**, the adored of houses i.e. householders (यजतं यष्टव्यं । गृहस्थैर्यजनीयं ; पस्त्यानां पस्त्यमिति गृहनाम—*Sayana* ; यजतं संगन्तव्यं गृहाणां—*Daya*. ; पस्त्यं=गृहनाम=house ;—Nigh.III.4).

10. वर्धया=वर्धय (संहितायामिति दीर्घः—Panini VI.1.70).

Rdhak, truth (ऋधक् सत्यं—*Daya*.) ; that which leads to prosperity (ऋधक् ऋद्धं समृद्धं यथा भवति तथा—*Sayana*).

Rsvam, the great (ऋष्वं महान्तं—*Daya*.) ; worth seeing ; of pleasing aspect (ऋष्वं दर्शनीयं—*Sayana*).

11. **Naksanto angirasvat**, spreading like the rays of light ; like the moving wind (नक्षन्तः प्राप्नुवन्तः अङ्गिरस्वत् प्रशस्ता अङ्गिरसो वायवस्तद्वत्—*Daya*. ; नक्षन्तः व्याप्नुवन्तः । अङ्गिरस्वत् । अङ्गिरसो गमनशीला रश्मयः । ते यथा शीघ्रं नभस्तलं व्याप्नुवन्ति तद्वत्—*Sayana*).

Angirasah, rays endowed with movement (*Sayana*) ; wind endowed with motion (*Daya*). The Ṛsis may also be *angirasah*.

Acitram, non-wonderful (अचित्रं अनद्भुतं—*Daya*.); also a place scanty of timber (since *citram* is a place thick with shrubs and trees) (अचित्रं चित् । ओषधिवनस्पतिभिः निबिडो देशश्चित्रम् । तद्विलक्षणं ओषध्यादिभिवियुक्तमपि देशम्—*Sayana*).

Jinvatha, जिव्वा=जिन्वा (संहितायामिति दीर्घः—Panini VI.1.70), refresh with rain (जिन्वा वृष्टया तर्पय—*Sayana* ; जिन्वा प्राप्नुवन्ति—*Daya*.), Maruts have been invoked to satisfy such arid lands with rain.

12. **Nakam**, the midspace, devoid of ills and troubles (नाकम् अविद्यमान दुःखमन्तरिक्षं—*Daya*.).

Strbhli, by stars and constellation (स्तृभिः नक्षत्रैः—*Daya*.).

Vipah, of the wise, of the adorer or priest (विपः विप्रस्य मेधाविनः स्तोतुः—*Sayana* ; wise or one full of wisdom, विपः मेधावी—*Daya*).

13. **Visnuh**, Lord who pervades ; all pervading Lord (विष्णुः यो वेवेष्टि स जगदीश्वरः—*Daya*.).

Sipivista and **Visnu** are two names or synonyms of Visnu (शिपिविष्टो विष्णुरिति विष्णोर्देनामनी भवतः Nir.V.7).

The former has a contemptuous meaning, so says Aupamanyava, (See किमिति विष्णो परिचश्यं भूतं यदववक्षे शिपिविष्टो अस्मि—Rv.VII.100.6: What was blameable in thee, O Visnu, that thou didst declare, "I am sipivista").

Visnu creates or measures out the regions in three stages or steps (or only thrice) for the good of people in peril (यो विष्णुर्वाधिताय मनवे पाथिवानि रजांसि त्रिंशच्च विममे तस्यसम्बन्धे—*Daya*.'s paraphrase of this verse 13).

14. **Ahibbudhnyah**, अहिः बुध्यः, a serpent of depth ; cloud in the midspace (अहिः मेघः बुध्यः मन्तरिक्षे—*Daya*.).

Ahi is the synonym of cloud (Nigh I.10), since of its motion ; it moves in the atmosphere (अहिरयनात् । एति अन्तरिक्षे—Nir.II.17; cf. Rv.I.32.11: दासपत्नीरहिगोपा, having demon as their master and the cloud their guardian). The other meaning of *ahi* is serpent, derived from the same root, or from आ√हन्, to attack, with its preposition shortened ; it attacks (अयमपीतरोऽहिरेतस्मादेव । निहंसितोपसर्गः । आहन्तीति ।—Nir.II.17).

Budhnam is a synonym for midspace, the middle region (बुध्नमन्तरिक्षं—*Sayana*), and *budhnya* is what is or who is born in *antariksa* or midspace, and hence, a cloud.

Parvatah, cloud (पर्वतः मेघः—*Daya*). Clouds are so called because, they move in layers or *parva*. But *Sayana* translates the term as filler (पर्वतः पूरयता । 'पर्वे पूरणे' इति धातुः । यद्वा पर्ववद्वज्रं पर्वतः । तद्वान् । पर्वतस्य गिरेः शतृ-रिति वा पर्वतः), derived from the verb *parva*, to fill. He gives another alternative. *Parvata* is the wielder of thunderbolt i.e. Indra, or also the enemy of hills or *parvata* is also *parvata*. See our notes on I.19.7 also.

In Nir. I.20, we have : *Parvata* (mountain) is so called because it has joints (*parva* ; पर्ववान् पर्वतः). But *parva* is derived from the root√पृ to fill, or from √प्री, to propitiate (पर्वपुनः पृणातेः प्रीणातेर्वा). *Ardhamasa* (a period of fortnight is also *parva*, because in this period the gods are propitiated (अर्धमासं पर्वं, देवानस्मिन्प्रीणन्तीति). The mountain is also called *parvata* on account of the similarity of joints of the nature of the period (*parva*).

Canah, food (चनः अन्नं—*Sayana* अन्नादिकम्—*Daya*). The Nighantu does not include this word in the synonyms of *anna*.

Osadhibih, Soma herb or other medicinal herbs (ओषधीभिः सोमलता-दिभिः—*Daya*.) or it may be vegetables as sesamum, pulse and the like (ओषधीभिः । ओषः पाकः आसुधीयते इत्योषधवस्तिल माषाद्याः—*Sayana* ; from *osa*, vitality or energy).

Ratisacah, all the givers or liberal donors, and hence *visvedevah*, all gods, all Nature's bounties, who receive and give back both in plenty. (रातिःसाचः । दानकर्तारः—*Daya*.); रातिषाचः । राति दानं सचन्ते सेवन्ते इति रातिषाचो विश्वदेवाः—*Sayana*).

15. **Puru-viram**, one with numerous *virah* or children ; *vira* is one born of *virya* or semen, and thus son, grandson and the like (पुरुवीरं वीर्याज्जायन्त इति वीराः पुत्रादयः—*Sayana*) ; also *vira* is one with vitality or vigour, and hence a brave person (पुरुवो बहवो वीरा यस्मात्तम्—*Daya*).

Carsanipram, male dependents, persons related to men (चर्षणिप्राम् । चर्षणयो मनुष्याः । तेषां पुरयितारं—*Sayana* ; यश्चर्षणीन्मनुष्यान्प्राति व्याप्नोति तम्—*Daya*).

Hymn-50

For verses 5 and 14 see Nir. VI.6 and XII.33 respectively.

1. The hymn deals with cosmic evolution, and Nature's numerous bounties participating in the huge task. We have such terms occurring in the verses : Aditi, Varuna, Mitra, Agni, Aryaman, Savitṛ, Bhaga (who are the protecting deities—*trātṛn devan*). For Varuna, Mitra, and Agni, see our notes on VI.49.1, for Agni on I.1.1 ; for Bhaga on I.14.3. for Savitṛ, our notes on I. 22.5 (Nir.X.31) ; for Aditi on I.24.1; 89. 10; and for Aryaman on I.26.4 (Nir.IV.22,23; XI.22.2-4).

Aditi, the unimpaired, mother of gods (अदितिरदीना देवमाता Nir. IV.22; cf. *Brhaddevata* II.46). Everything born or shall be born is Aditi, *dyau* (heaven) ; *antariksa* (atmosphere); father, mother, son, five classes of men and all-gods* (I.89. 10). With these words, the seers, describe the greatness of Aditi,—or else all these things are unimpaired (अदीनाः) (अदितेर्विभूतिमाचष्टे, एनान्यदीनानीति वा—Nir.IV.23).

Aditi attends on the birth of two kings Mitra and Varuna, and the ordinance (action, *vrata*) of Dakṣa ; दक्षस्य वादिते जन्मनि व्रते राजाना मित्रा-वरुणा विवाससि—X.64.5. It is said that Dakṣa is a son of Aditi, and is praised among the sons of Aditi, but it is also said that Aditi is daughter of Dakṣa (अदितेर्दक्षो अजायत दक्षाद्वदितिः परि । अदितिर्ह्यजनिष्ट दक्ष या दुहिता तव 1-X.72.4 ; आदित्यो दक्षः इत्याहुः । अदित्यमध्ये च स्तुतः । अदितिर्दक्षायणी—Nir.XI.24).

* अदितिर्ह्यैरदितिरन्तरिक्षमदितिर्माता स पिता स पुत्रः ।

विश्वदेवा अदितिः पञ्चवज्रा अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम् ॥

—I.89.10

Agni is also known as Aditi (अग्निरप्यदितिरुच्यते Aditi gives perfect innocence, i.e. faultlessness in the entire sphere of action (अनागास्तत्त्वमदिते सर्वताता ।—I.94.15 ; अनागास्त्वम् । अतपराधत्वम् । अदिते । सर्वासु कर्म ततिषु—Nir. XI.24).

Aryaman, a synonym for the sun ; it has many chariots (or it is very swift) ; and its path is unobstructed, i.e. unimpeded ; it chastises the enemy (darkness). Seven priests, seven rays, extract juices for him, or seven seers praise him. In births of diverse forms (or activities), the sun rises (अतूतं फ्याः पुरुरथो अयमा सप्तहोता विषुरूपेषु जन्मन्—X.64.5, commented by Nir.XI.23).

Savitr, same as the sun ; the creator Lord ; see our notes on I.22.5.

Bhaga, Gracious Lord ; a name for enjoyment also. For this we have “As a consumer to his enjoyment” (जार आ भगम्—Rv. X. 11.6, and Av.XVIII. 1. 33). The sun is called here a consumer (जार); he is the consumer of night ; he is the consumer of lights also (स्वसुर्जारः शृणोतु नः)—VI.55.5 ; here dawn is the sister of the seer ; and the sun is dawn’s consumer (dawn is sister, *savsr*, from companionship, or drawing the juices—Nir.III.16).

Bhagam, is also glory (भगं ऐश्वर्यम्—*Daya*).

Daksapitrn, clever parents or preceptors (दक्षपितृन् चतुरान् जनकानध्यापकान् वा—*Daya*) ; whose grandfather is *daksa* or clever (or Daksa by name) ; grandfather may be any elder in ancestry. (See आहं पितृन् त्सुविदन्नां अविस्मि, X.15.3 ; अदितिर्ह्यजनिष्ट, X.72.5). For the relation between *Daksa* and Aditi, see note on verse 1 of this hymn.

Dvijanmanah, twice born ; this refers to the sun, first born in heaven, then out of the sea. It refers to a child also who is first born of its mother, and the second time, out of the “womb”, as if, of the preceptor as a student. (द्विजन्मानः द्वयोर्लोकियोः जायमानाः प्रादुर्भवन्तः—*Sayana* ; i.e. manifest in two places, heaven and earth).

4. अद्य=अद्य (निपातस्य चेति दीर्घः—Panini VI.3.135).

Rudrasya sunavah, the sons of Rudra, the teaser of the wicked (रुद्रस्य दुष्टानां रोदयितुं—*Daya*.); or the sons of Lord of vitality, i.e. Maruts, the elements of human vital complex (in cosmos, the cloud bearing winds), रुद्रस्य सूनवः पुत्राः महतः—*Sayana*).

Vasavah, the giver of dwellings (वसवः वासयितारः—*Sayana*); the learned scholars of the third or the lowest category (वसवः आदि कोटिस्था विद्वांसः—*Daya*.), the other two categories are Rudra (the middle one) and Aditya (the top one). Such planets as may have the probability of sustaining life are also *Vasu*. Again, a *Brahmacarin* who observes austerity with necessary discipline up to the age of 36 is *rudra*, and the one up to the age of 48 is *aditya*.).

5. **Abhyardha-yajva**, the participator in the half of the reward अभ्यर्धयज्वा आभिमुख्यस्योद्ध सङ्गता—*Daya*.); whom the rewarder with prosperity honours with wealth (अभ्यर्धयज्वा स्तोतृन्भ्यर्धन् समृद्धान् कुर्वन् यो यजति धनेन पूजयति तादृशः—*Sayana*).

This is commented upon by Yakṣa : the term means one who offers sacrifices, having made them in separate parts (सिषवित पूषा अभ्यर्धयज्वा अभ्यर्धयन् यजति—Pusan, who sacrifices in separate parts, pours down—Nir. VI.6).

7. **Sam yoh**, security and removal, *Sam*=positive pleasure, or peace (*Santi*, शान्ति); *yuh* = freedom from or removal of pain (शं शमनं उपद्रवाणां i.e. calming down or annihilating obstacles; योः यावनं पृथक्करणं, पृथक्कर्तव्यानां भयानां, i.e. removal of troubles, or making separate of those things which are to be kept off).

Tokaya-tanayaya, for the infant and for the boy (तोकाय अल्पवयसे तनयाय सुकुमाराय सन्तानाय—*Daya*); for children and their children (तोकाय पुत्राय तनयाय तत्पुत्राय—*Sayana*). Both the terms usually occur in pairs, and are synonyms of son (Nigh.II 2, अल्पवयनामानि). See our note on VI.48 10.

9. अद्या=अद्य (संहितायामिति दीर्घः—Panini.VI.1.70)

Divyah, celestial, i.e. the Adityas of heaven (self-luminous stars of uppermost region).

Parthivasah, terrestrial, i.e. the *vasavas*, born on the earth (पार्थिवासः पृथिव्यां भवा वसवः—*Sayana*).

Gojatah, born in midspace (गोजाताः गम्यन्तरिक्षे प्रसिद्धाः—*Daya.*) ; pertaining to *pr̥sni*, the midspace, i.e. the Maruts (गोः पृश्निर्माध्यमिका वाक् । तत् उत्पन्ना महतः—*Sayana*).

Apyah, born in waters or in atmosphere (अप्याः अप्सु भवाः—*Daya.*) ; the aquatic, born in the firmament, i.e. the Rudras (अप्याः अप्सु अन्तरिक्षे भवा रुद्राः—*Sayana*).

12. The terms used in this verse are : Rudra, Sarasvati, Visnu, Vayu, R̥bhuksin, Vaja, Vidhat̥, Parjanya and Vata, Nature's bounties invoked for food.

Rudrah, Lord of vitality, divine vital forces (teaser of wicked or the tormenter).

Sarasvati, learning personified, divine speech, the enlightened one (see notes on I.3.10).

Visnuh, omnipresent Lord, all pervading Lord (see notes on I.22.16 ; VI.49.13).

Vayuh, wind (see notes on I.2.1) ; lord of cosmic vitality or movements (see also Nir.II.8 ; V.6 ; VII.5, VII.17 and X.1).

R̥bhuksah, man of wisdom (ऋभुक्षाः मेधावी—*Daya.*).

R̥bhu, (the technician of aircrafts), *Vibhu*, (the technician of waterways) and *Vaja* (technician of roadways)—the three belong to the Academy of Defence (सौधन्वनाः from *dhanu*, defence weapon) (ऋभुक्षाः । ऋभुविभ्वावाज इति त्रयः सौधन्वनाः—*Sayana*) ; of these three, R̥bhu is the first, Vajah the last and Vibhuh, the middle one by intrapolation (तेषामाद्यो ऋभुश्च, वाजः अन्तिमश्च । उपलक्षणमेतत् । विम्बा च—*Sayana*).

Vajah, normally food (Nigh.II.7) ; technician.

Vidhata, the creator, the protector ; the giver of law ; law-instructor (विधाता विधानकर्ता—*Daya.*) ; Prajapati (विधाता प्रजापतिश्च—*Sayana*) ; For *Dhata* and *Vidhata* see विश्वकर्मा विमना आद्विहाया धाता विधाता परमोत्त संदृक्—R̥v.x.-82.2 ; Yv.XVII.26 ; Nir.X.26.

Parjanya, cloud-divine (see *Parjanya Hymn* VII.101-103). The word is derived from √तृप्, to be satisfied by reversing the first and last letter (*r* and *p* to *p* and *r*); one who gives satisfaction and is favourable to men (*trp*+*janyah*, तृप्+जन्यः=पृत्+जन्यः=पर्ज्+जन्यः=पर्जन्यः); or he is so called because he is the best conqueror (परः+जिन्) or he is the best progenitor (परः+जन्); or he is the bestower of juices (प्र+ऋज्) (पर्जन्यस्तृपेराद्यन्त विपरीतस्य तर्पयिता जन्यः । परो जेता वा परो जनयिता वा । प्राजयिता वा रसानाम्—Nir. X.10).

(See also I.38.9 and V.83.2. for *Parjanya*).

Vata, wind, may be the same as *Vayu*.

13. **Apam napat**, see notes on I.22.6.

Savitr, Lord of creativity; see notes on I.22.5.

Bhaga, Lord of graces; see notes on VI.50.1.

Tvastr, Lord of brilliance; the architect; master of designs, “Tvastr is so called because it pervades quickly” say the etymologists. It may, however, be derived from √त्विष् meaning to shine; or from √त्वञ्, meaning to do (त्वष्टा तूर्णमश्नुत इति नैरुक्ताः । त्विषेवां स्यात् दीप्ति कर्मणः । त्वसतेवां स्यात् करोति कर्मणः—Nir.VIII.13).

See Rv.X.110.9; Av.V.12.9, Yv. XXIX.34 य इमे द्यावापृथिवी for an invocation to Tvastr: O wise and excellent sacrificer, incited by the sacrifice here today to Lord Tvastr, who made these two progenitors, heaven and earth, and all created beings beautiful.

Tvastr is an atmospheric deity; he is enlisted among such gods of *antariksa*, midspace; he is also Agni according to Sakapurni (माध्यमिक-स्वष्टेत्याहुः । मध्यमे च स्थाने समाम्नातः । प्राग्निरिति शाकपूर्णिः—Nir.VIII.14). Also see I.95.2-5, where *tvastṛ* means fire (born in midair, heaven and waters).

14. For this verse, see also Yv. XXXIV.53; Nir.XII.33.

Ahribudhnya, cloud born in midspace, see VI.49.14; a serpent of depth.

Aja-ekapad, one-footed goat, the one-footed driver, or he protects with one foot, or he drinks with one foot, or he has only one foot, he does not draw one foot out (अज एकपादजन एकः पादः । एकेन पादेन पातीति वा । एकेन पादेन पिबतीति वा । एकोऽस्य पाद इति वा । “एकं पादं नोत्खिदति”—Av.XI.4.21) : Nir.XII.29.

The verse is interpreted in Nir. XII.33 thus : May the serpent of depth, *ahirbudhnya*, hear us. And may the one-footed driver, the earth, the ocean, and the all-gods, the promoting truth (or promoting sacrifice) (सत्यवृधो यज्ञवृधो वा), and who are invoked and praised with stanzas and the stanzas uttered by wise men (i.e. by intelligent men) protect us.

Hymn-51

1. **Mitrayoh**, of the two friends ; of the teacher and taught ; of the inbreath and the outbreath (मित्रयोः सुहृदोरध्यापकऽध्येतोर्बाह्याभ्यन्तरस्थयोः प्राणयोर्वा—*Daya.*).

Varunayoh, of the pair as of *udana* or the up-breath etc. (वरुणयोः उदान इव वर्तमानयोः—*Daya.*).

Mitrayoh-varunayoh priyam, the favourite of or grateful to Mitra-Varuna pair (मित्रयोः वरुणयोः प्रियं । मित्र शब्दो वरुणशब्दश्च इतरेतर योगात् मित्रा वरुणावुभावप्याचष्टे । मित्रावरुणयोः प्रियम्—*Sayana.*).

2. **Trini vidathani**, the three cognizable worlds (त्रीणि विदथानि वेदितव्यानि स्थानानि त्रींस्तोकात्—*Sayana*) ; the cognizable disciplines, actions, devotion and knowledge (त्रीणि वेदतुं योग्यानि कर्मोपासनाज्ञानानि—*Daya.*).

Devanam janma, the birth of divinities, (abiding in them), i.e. of the *Vasus* on the earth, of the *Rudras* in the firmament and of the *Adityas* in heaven (*Sayana*). Or, the birth of learned people of the three disciplines mentioned above (*Daya.*).

3. अच्छा = अच्छ (संहितायामिति दीर्घः—Panini VI.1.70).

4. **Adityan**, to the persons who have life-long dedicated to scholarship with austerity and sanctity for over a long age of 48 years (आदित्यान् कृताष्टचत्वारिंशद् वर्षं ब्रह्मचर्येण पूर्णविदुषः—*Daya.*) ; Also to Nature's bounties of the celestial region ; to the spiritual enlightenment of the innermost realm.

5. मूलता = मूलत (संहितायामिति दीर्घः—Panini VI.1.70)

Aditya adite, all invocative, O Aditi and O sons of Aditi (*Sayana*). O lady of deep learning and austerity (O Aditi), and other male scholars (*adityas*), similarly adept in austerities. (*Daya*).

6. **Vrkaya vrkye riradhata**, **Vrkaya**, to the injurer or thief (वृकाय हिंसाय स्तेनाय ; वृक्ये तस्यस्त्रियै—*Sayana*).

Vrkye, to the evil characteristics of the thief (वृकाय स्तेनाय वृक्ये वृकेषु स्तेनेषु भवे व्यवहारे—*Daya*.); or the wife of the thief ; or *vrka*, the wild dog or wolf (वृको घोरप्यश्वा, तस्य स्त्री वृकी), and *vrki*, its female (*Sayana*).

8. **Namah dadhara prthivim dyam**, the reverence sustains earth and heaven ; earth and heavenly receiving reverence from men continue to live for long time for the enjoyment of mortals (नमः नमस्कार एव पृथिवीमुत द्यां द्युलोकं च दाधार धारयति । द्यावा पृथिव्यौ प्राणिभिर्नमस्त्रियमाणे सत्यौ तदुपभोगाय चिरकालमव तिष्ठेते—*Sayana*).

9. **Rtasya rathyah**, the regulators (or adepts in the discipline) of your truthful life (ऋतस्य सत्यस्य रथ्यः रथेषु साधुः—*Daya*.); the regulators of your sacrifice ; leaders or conveyers of the sacrifice offered (ऋतस्य यज्ञस्य रथ्यः रंहितुन् नेतुन्—*Sayana*).

14. **Panim**, to a trader (पणि व्यवहारकर्त्तरि—*Daya*.); a trader, a greedy trafficker, who gives no offerings to the gods, no presents to the priests (पणि वणिज्जनदातारं—*Sayana*).

Atrinam, to one who deprives others of their wealth (अत्रिणं पर-स्वापहारकं—*Daya*.); voracious (अदनशीलं राक्षसादिकं—*Sayana*).

Vrkah, a robber, a thief (वृकः स्तेनः—*Daya*.); an extortioner, from √वृक्, to seize, to take away (कुक् वृक् आदाने-इति घातुः). Also *vrka* is one who chooses, from √वृ (वृणोतीति वृक्; काकः श्वापदो वा Unadi, III.41).

Vrkah, also means the moon, so called because her light is disclosed, or because her light is not sufficient, or because her light is brighter or stronger (compared with stars). (वृक्श्चन्द्रमा भवति । विवृत ज्योतिष्को वा । विकृत ज्योतिष्को वा । विक्रान्त ज्योतिष्को वा—*Nir*. V.20.

To support, we have the verse : अरूणो मासकृद् वृकः पथा यन्तं ददर्श हि—Rv.I.105.18 ; Br̥haddevata II.112)—The red moon, maker of the month, indeed saw (the stars) going along the route.

The sun is also called *vr̥ka*, because he dispels darkness. (आदित्योऽपि वृक उच्यते—Nir. V.21). For we have the verse : अजोहवीदश्विना वतिका वामास्तो यत्सीममुञ्चतं वृकस्य—I.117.16)—The constant one invoked you ; O Asvins, when you released her, like a quail, from the mouth of wolf (*vr̥ka*) : here *her* is the dawn (उषा) who as the legend goes, was seized by the sun. She called upon the Asvins who released her (आह्वयदुषा अश्विनावादित्येनभिग्रस्ता । तामश्विना प्रमुमुञ्चतुः । इत्याख्यानम् ।

A dog is also called *vr̥ka* on account of biting (श्वापि वृक उच्यते । विकर्तनात्) : thus, in its support, we have the words : वृकश्चिदस्य वारण उरामयिः Rv. VIII 66.8 ; Av. XX.97.2—the wolf, the killer of the sheep, indeed his warder. Here *vr̥ka* is a dog, a watch dog ; the word also means wolf or jackal, and *vr̥ki* is she-wolf or she-jackal, the butcher (वृद्धवाशिन्यपि वृक्युच्यते), as in the quotation : शतं मेषान्वृक्ये चक्षदाग मृञ्चाश्वं तं पितामं चकार—(Rv.116.16) : The father made R̥jrasva, who made a gift of a hundred rams to the she-wolf, blind (Nir. V.20-21).

Hymn-52

1. **Atiyajasya**, of the one who is excessively interested in the performance of sacrifices (an exceedingly devoted public worker) (अति याजस्य योऽतिशयेन यष्टु योग्यस्य यज्ञस्य—*Daya*.).

According to Sayana, Atiyaja is the name of a seer, who was rival to R̥jisvan, a priest, who pronounces an imprecation (अतियाजो नाम कश्चिद् ऋषिरस्माद् ऋजिश्वनं वृकृष्टः स्यामहमिति बुद्ध्या देवान् यियुक्षरास । ऋषिस्तदीयं यजनं निरावष्टाद्य—*Sayana*).

2. **Brahmadvisam**, the enemy or obstructor of prayer, praise or divine knowledge ; even one hostile towards wealth or money, *brahma* being synonymous to *dhana* or wealth (ब्रह्मद्विषं धनस्य द्वेष्टारं—*Daya*. ; Nigh. II.10).

3. **Brahmadvise**, for the enemy of divine knowledge (ब्रह्मद्विषे वेद-विद्याद्वेष्टे—*Daya*.) ; an enemy of Brahman, the Lord Supreme or the high class Brahmanas (ब्रह्मद्विषे ब्राह्मणद्वेष्टे तस्मै—*Sayana*).

5. **Pasyema suryam uccarantam**, may we behold the rising sun (of. तच्चक्षुर्देवहितं शुक्रमुञ्चरत्—VII.66.16).

9. **Amrtasya girah**, words of eternal knowledge (अमृतस्य नागरहितस्य विज्ञानस्य गिरः विद्यायुक्ता वाचः—*Daya*.).

Amrtasya sunavah, children or sons of immortal Prajapati (अमृतस्य मरणरहितस्य प्रजापतेः ये सूनवः पुत्राः ते देवाः—*Sayana*).

10. **Yuhyam payah**, appropriate milk offering ; *payah* is milk and also water (Nigh. I.12) or food (Nigh.II.7) ; *yuhyam*, appropriate or worthy of the occasion (युज्यं समाधातुमर्हं पयः, दुग्धमुदकमन्नं वा—*Daya*. ; युज्यं योग्यं पयः आमिक्षारूपं—*Sayana*).

13. **Agni-jihvah**, tongue of fire ; whose tongue is the fire ; those whose tongue is enlightened with truth (अग्निजिह्वाः अग्निना सत्येन सु प्रकाशिता जिह्वा येषान्ते—*Daya*.) ; one who receives oblations by the tongue of Agni or fire (अग्निजिह्वा स्थानीयो येषाम् । यदा अग्नेजिह्वा । तया पोष्यमाणत्वात् अग्निजिह्वा—*Sayana*).

16. **Dhiyam**, discriminating intellect (धियं प्रज्ञां—*Daya*.) ; sacred acts, as yajna etc. (धियं कर्मयज्ञलक्षणं—*Sayana*).

Have, in the sacred performances (हवे प्रशंसनीये धर्म्ये व्यवहारे—*Daya*. ; हवे यज्ञे—*Sayana*).

Ilam, food (Nigh.II.7) ; one of you two produce food (clouds, the rains or *parjanya* produce the food just as rains produce herbs and vegetables)(इलां अन्नं जनयत् जनयति । वृष्टया हि श्लोषधिवनस्पतयो जायन्ते तेभ्यश्चान्नं जायते । —*Sayana*). The other amongst you produces the semen or virile essence (this refers to Agni, who metabolizes the food in body, and thereby semen is produced, which on its turn leads to the fertilization of ovum (अन्यः अग्निः गर्भं जनयति । पुरुषेण भुक्तमन्नं जाठरेणाग्निना पक्वं सत् रेतोरूपेण परिणमते तदेव योषित्सु गर्भो भवति—*Sayana*).

17. **Barbisi**, In the fire-altar (बर्हिषि यज्ञकुण्डे—*Daya*. ; दर्भपुञ्जे —*Sayana*).

Stirne—in which firewood and fuel have been well arranged.

In the fire altar, in which the fire wood has been properly arranged and fire has been established, with the chant of the Vedic hymns, offer the oblations of food (नमसा, with food etc.)—*Daya*.

Visve devah, all the learned people (present in the sacrifice) as well as all Natures bounties.

Havisi, in both oblations and offerings, and the food or refreshments served to the guests and visitors (हविषि दातव्येऽन्नव्ये बाज्नादौ—*Daya*.).

Hymn-53

Pusan (Lord of bounty and sustenance) is the deity of this hymn ; another popular name of our supreme Lord ; He is addressed as *pathaspate*, the lord of paths, one who leads us on paths of our life, a true guide in the darkness (1) ; He is liberal in encouraging poor to strive for wealth ; and wealth and handsome donations to poor and needy (He is *prayatadaksinam*) (2) ; we invoke Him so that He softens the miser and instigates the niggard to liberality (3) ; He drives away all obstructors (4) ; He changes the hearts of wicked black-marketeers (*pants*) against exploitations of people (6-8) ; He brings to us the prosperity of cows and cattle (9-10).

2. **Vasuviram**, a hero of riches ; liberal in bestowing wealth (वसुवीरं वसुं धनं वीरं शुभलक्षणान्वितं पुरुषं, person endowed with good qualities, —*Daya*.) ; one who is especially the instigator of poverty to acquire wealth (वसुं धनं अभिप्राप्सुं वीरं दारिद्र्यस्य विशेषेण ईरयितारं गनयितारं—*Sayana*).

5. **Pari trindhi araya**, परि तृन्धि आरया, pierce with a goad from all sides (परिः सर्वतः तृन्धि द्विन्धि आरया प्रतोदेन—*Daya*. ; आरया । सूक्ष्मलोद्वाग्नौ दण्डः प्रतोद इति आरा इति चाख्यायते । तयापरितृन्धि परिविध्य—*Sayana*).

Pratoda is a goad ; a stick with sharp iron point at one end. **Ara** (आरा) is also a saw.

Hymn-54

This hymn is also devoted to **Pusan**, who can rightly direct a person for advice to a man of wisdom (1) ; for advice to the house of men of wisdom (2) ; **Pusan** has a harmless discus, not for injuring (3) ; particularly for a man who is a devotee and offers oblations (4) ; He guards cattle and houses (6-7) ; He averts poverty (8).

1 **Yah eva idam iti braviti**, who may even say, this is so. Sayana translates *vidusa* (विदूषा) as a cunning man, a conjurer (विदूषा जानता तेन जनेन—*Sayana*; the word usually means a wise man); and therefore, in regard to the phrase य एवेदमिति ब्रवतु, *Sayana* says that it means, one who says, this, your property, has been lost, and by the earlier passage, he explains as directing the way to the recovery of the lost or stolen goods. Of course, this is merely an imposed interpretation with a sting of superstition in it.

9. See Yv. XXXIII.41.

Hymn-55

For verse 1, see Nir. V.9.

Again the hymn is devoted to Pusan; He is a superb charioteer; is *Kapardin*, wearer of a braid of hair (2); He has goat for steed (3-4, 6); He has been metaphorically described as husband (*didhusu*) of His mother, and a lover, a gallant, of His sister (*Svasuh-jarah*) (5).

1. **Vimucāh napat**, a grandson of Prajapati. *Sayana* regards the word *vimucāh* (विमुचः—with all the three letters with *anudatta* accent) as a vocative and interprets it as “O Prajapati”—(हे विमुचो नपात् । विमुचश्च मष्टिकाले स्वयकाशात् सर्वाः प्रजा विमुञ्जतीति विमुक् प्रजापतिः), who at the period of creation, lets loose all creatures from himself.

To *Dayananda*, only *napat* is vocative, whilst *vimucāh* is a verb meaning, render free (विमुचः मोचय—*Daya*. To him again, *napat* is not the grandson, but the one who does not fall (नपात् यो न पतति सः). His *anvaya* (prose order) of the verse is : हे आद्युणे नपात्त्वं न ऋतस्य रथोर्भवं न आ इद्भिः हे अग्न्यापकोपदेशकौ वामुक्त द्विदंस्त्व विमुचस्त्वमहञ्च सं सचाध है ।

A ghr̥ne sam sacavahai, May we two together serve the god of glowing heat (Nir.V.9) (आद्युणिः=glowing with heat=आगत-द्गुणिः=one whose glow has reached us (Nir.V.9).

2. **Kapardinam**, one with a braid of hair (usually the term is associated with Siva). (कपदिनं जटाजूटं—*Daya*.—not of Siva but of a young *Brahmacarin*, who is expected to have braids of hairs, and long beards (Av.XI,5). (कपदेशवृद्धा—*Sayana*).

5. **Matuh didhisum**, lord or guardian of mother (मातुः जनन्याः दिधिषु धारकं—*Daya*.); the mother means *night* (मातुः निर्माद्व्या रात्रेः, the maker or the measure; दिधिषु पति पूषण—*Sayana*). Pusan, the sun, is the guardian of night.

Svasuh jarah, the consumer or lover of sister. Here *dawn* is regarded as the sister of the sun, and the sun is the consumer of this dawn. (स्वसुः भगन्य इवोषसः बारः निवारयिता—*Daya*.).

Bhrata indrasya, since Indra and Pusan both of them are the Adityas, born of the same mother Aditi (See page 429, 430 of our notes). (भ्राता बन्धुरिव इन्द्रस्य विद्युतः—*Daya*.).

Hyma-56

For verse 3, see Nir.II.6

Karambha-at, one who eats *karambha*, a mixture of parched barley meal and butter (करम्भात् यः करम्भमन्तविशेषमस्ति सः *Daya*.; करम्भाणां तृप्त-मिश्राणां यव सक्तूनां अन्ता—*Sayana*).

3. **Paruse gavi**, in the sun, who has joints; for the radiant sun. (परुषे परुष्ममस्ति पर्ववति भास्वति, the joint having or the shining; गति गच्छतीति गौरादित्यः since he moves, therefore, the sun is *gau* (*Sayana*).

Gau, the sun is called so : Lo, that (charioteer) in the sun (*gavi*) who has joints : आदित्योऽपि गौरुच्यते । उतादः परुषे गवि । पर्ववति भास्वतीत्यौपम्यव.—(Nir.II.6).

Dayananda translates *paruse* : in harsh attitude (परुषे कठोर व्यवहारे) and *gavi*, in words or speech (गवि वाचि).

6. अद्या = अद्य (निपातस्य चेति दीर्घः—*Panini*, VI. 3.135)

Adya ca sarvatataye svah ca sarvatataye, for the sake of the enjoyment of all pleasures, from yajna today, and for the enjoyment of all pleasure from the yajna tomorrow (सर्वतातये सम्पूर्णसुखसाधकाय यज्ञाय—*Daya*.); or for the sake of the general sacrifice today and the general sacrifice tomorrow.

(सर्वतातये सर्वे ऋत्विग्भिस्तातये इति सर्वतातिर्यज्ञः । तदर्थम्—a yajna that is conducted by all the priests is the *Sarvatati yajna*; यद्वा । सर्वेषां भोगानां विस्ताराय, or the *yajna* meant for the enjoyment of all—*Sayana*).

Hymn-57

This hymn has the deities Indra and Pusan ; both represent the aspects of the Supreme Lord ; both of them are *adityas* also as the suns of different months. Indra is invoked for well-being and friendship whilst Pusan for food (1) ; the one likes Soma, whilst the other Pusan likes *Karambha* (2) ; goats are the carriers of Pusan, and horses of the Indra (3) ; Pusan is one with Indra in all other respects, and people depend on the goodwill of both (4-6).

Camvoh, in the space between the celestial and terrestrial regions (चम्बोः द्यावाः पृथिव्योर्मध्ये—*Daya*.) ; the two ladles or cups (चम्बोः अग्निचवण फलकयोः—*Sayana*).

Karambham, a preparation of parched barley and butter. (See VI.56.1) ; the buttered meal.

Hymn-58

For verse 1, see Nir.XII.17.

Pusan and Indra are the two forms of one and the same supreme Lord, as well as of the same sun. This is explained in the first verse. When the sun goes on account of the increase of rays, he is called Pusan : अथ यद्रश्मि पोषं पुष्यति तत्पूषा भवति (Nir.XII.16) and in this connection, the verse has been quoted : Thy one form is bright (शुक्लं), which means that it is bright red (शुक्लं ते अन्यत् means लोहितं ते अन्यत्) ; and thy other is holy, which means that to it the sacrifice is offered (यजतं ते अन्यत् means यज्ञियं ते अन्यत्). Thy function is to make the day and night of different forms (विषमरूपे ते ग्रहनीकर्म) And thou art like heaven (द्यौरिव चासि). Thou protectest all sciences (सर्वाणि प्रज्ञानान्यवसि). Here let thy gift be full of fortune, O Pusan, abounding in food (अन्नवत् । भाजनवती ते पूषन्निह दत्तिरस्तु)—Nir.XII.17. In connection with Pusan, Yaska quotes another verse (VI.49.8) which we have already discussed.

Pusan is thus like the sun : he is identified with both day and night, and is considered as their regulator (the lengths of days and nights depend on the sun).

Bhuvane visve arpitah, placed over the whole world (भुवने संसारे विश्वे समग्रे अर्पितः स्थापितः—*Daya*. ; विश्वे विश्वस्मिन् सर्वस्मिन् भुवने लोके अर्पितः प्रजापतिनापोषकत्वेन स्थापितः—placed so by Prajapati in his capacity of nourishing all things—*Sayana*). Thus it is clear, that the same sun, in the capacity of nourishing the entire universe is known as Pusan.

Similarly, one and the same Supreme Lord in the capacity of resplendence is known as Indra, and as the nourisher is known as Pusan.

3. **Yasi Dutyam suryasya**, Pusan assumes the role of the messenger of the sun. In this connection, Sayana quotes an anecdote : on one occasion, when Surya with the gods, had set out to fight the *asuras* (the clouds or *vṛtra*) he sent Pusan to his abode to console his wife, who was greatly afflicted by his going to the wars ; for this office, Pusan is here commended (*Wilson*).

Kamena krtam tavasam su-ancam, propitiated by willingly offered devotions (or oblations), vigorous, and well moving, accomplished by physical and mental powers (कामेन कृतं निष्पन्नं तवसं बलिष्ठं स्वञ्च सुष्ठिबञ्चनं प्राप्त शरीरास्त्रबलेन युक्तं—*Daya*).

Whilst interpreting this verse, Sayana unnecessarily introduces *pasu* (animal) offerings (कामेन पशवादि विषयेण कृतं स्तोतृभिवंशीकृतं तवसं बलवन्तं प्रबुद्धं वा स्वञ्च स्वञ्चनं सुष्ठु गच्छन्तम्—*Sayana*).

Suryayai adaduh, gave to *Surya* (सूर्या) ; all Nature's bounties gave Pusan to the wife of the sun named as सूर्या (यं पूषणं देवासः सर्वदेवाः सूर्याय सूर्यस्य पत्न्यै यदा सावित्र्यै सूर्याख्यायै अश्विनोर्वरणाय भवदुः दत्तवन्तः—*Sayana*). See also पूषः पितराववृणीत पूषा—X.85.14.

Hymn-59

For verses 2 and 4 ; see Nir.X.21 and V.22 respectively.

1. **Pitarah**, the fathers ; the guardians ; here in this verse, they have been addressed as enemies of gods (*deva-satrah*, देव शत्रवः), and hence Sayana derives the word *pitr* from √पी, *pi*, to injure ; and *pitarah* are *asurah*, or wicked demons. (पितरः हिंसकाः । पीयति हिंसाकर्मा । तस्यैतद् रूपम्—*Sayana*).

बोचा = बोच (द्वयचोऽस्तितः—*Panini*. VI.3.134).

Dayananda in his paraphrasing separates the term *pitrah*, from the rest as follows : हे इन्द्राग्नी, युवं यानि सुतेषु वीर्यां चक्रयुस्त्वेवं देवशत्रवो हतास स्युषिच-रञ्जीवय इति वामहं नु प्र बोचा । येन युवयोः पितरो ऽप्येवं वामुपदिशन्तु ।

O teachers and preceptors, for your successful accomplishments, may people hostile to the group of learned perish and both of you live long. Such are my instructions to you and may your elders, the guardians, also bless and advise you like that.

2. **Vat**, वद्, a synonym of truth (*Nigh.III.10*).

Ittha, इत्था, a synonym of truth (*Nigh. III.10*).

Ittha is also by this way : इत्था अनेन प्रकारेण—*Daya.* ; *Sayana*) ; after this fashion.

Panisthab, most deserving of praise (पनिष्ठः ऋतिशयेन प्रशंसितः—*Daya.*).

Iheha matara, a mother everywhere ; mother here and mother here (इहेहमाता जननी ययोस्तौ—*Daya.*).

Yamau, twins (यमौ यमलौ सहोत्पन्तौ—*Sayana*).

[**Yama** is so called because he governs, √ यम् (*Nir.X.19*) ; यमो-नियन्तारो—*Daya.* ;]. **Agni** is also called **Yama** (*Nir.X.20*).

For **Yama**, see *Rv.I.66.7-9*. **Yama** is as it were, what is born and what shall be born. **Yama** was born associated with **Indra** (*Nir.X.21*).

3. **Sapti-iva**, like two horses or two fleet coursers (सप्तिः= horse = अश्वनाम्, *Nigh.I.14*).

4. **Pajra-hosna**, receiving of acclamation (पञ्चः संगतो होषो घोषो वाग्ययोस्तौ—*Daya*. ; पञ्चः प्राजितः प्रसिद्धो होषो घोषः स्तोत्रं ययोस्तादृशौ—*Sayana*).

Josa-vakam vadatah, uttering amiable eulogies (जोषवाकं प्रीतिकरं वचनं वदतः—*Daya*.) ; uttering unacceptable eulogies (जोषं जोषयितव्यं प्रीतिहेतुत्वेन कर्तव्यं स्वयमप्रीतिकरं तादृशं वाकं वाक्यं वदतः—*Sayana*).

O Indra and Agni, you partake of the food of that man who praises you two when the Soma juices are pressed (य इन्द्राग्नी सुतेषु वा सोमेषु स्तौति तस्यश्नीयः । अथ योऽयं जोषवाकं वदति विजंजपः प्राजितहोषिणौ न देवौ तस्याश्नीयः—*Nir.V.22*).

Yahvam stavat, praises you (यः वाम् युवां स्तवत् प्रशंसत्—*Daya*.) ; praises you improperly (कुत्सितं स्तूयात्—*Sayana*).

5. **Visuco asvan yuyujana isata ekah samana a rathe**, one of you . . . proceeds in a common car. Here one *ekah*, is Indra, who is identical with the sun, goes over the world in a car which is common to him and Agni, as being also, identified with the Sun ; the same identity being kept in view, Indra yokes the multiform horses,—months, weeks, days, to a monoform car, or the year (*Wilson*).

6. **Trinsat pada**, thirty steps (i.e., thirty *muhurtah*, the thirty divisions of day and night), त्रिंशत् पदानि अवयव भूतान् त्रिंशन्मूहूर्तान्—*Sayana* ; Two less out of thirty-two Nature's bounties (heaven and firmament eliminated)—आकाशं चां च वर्जयित्वा सर्वां भूम्या दोष्यदार्ष्टान्—*Daya*.).

Hitvi sirah, having eliminated the head, that is, the speech or words of chief importance (हित्वी त्यक्तवा शिरः शिरोवन्मुख्यं वचनम्—*Daya*. ; शिरो-हित्वा त्यक्तवा स्वयमशिरस्का सती—*Sayana*) ; or animating the head (of living beings) ; exciting the head (शिरः प्रेरयित्री).

This may apply to dawns, as being headless (अशिरस्का), she having abandoned the head, being of herself headless. See Yv. XXXIII.93.

Mahidhara, like **Dayananda**, also refers the epithets to *vac*, speech, *apad* (अपाद) or footless (पादरहिता—*Daya*.) meaning prose (गद्यात्मिका).

Hymn-60

The deities of the hymn are Indra and Agni, both mean the same Supreme one, our Lord ;—with two aspects. Being the lord of mid-space, He is Indra, the resplendent ; and again as the lord of the terrestrial world, He is Agni, the foremost adorable ; both stand for opulence ; both join together to recover cows, waters, the sun, the dawns (the bounties of light, enlightenment, truth and virtue), that are carried away so often by malevolent forces, the dark *asuras*, the untruth and vice personified (2) ; they are slayers of *Vṛtra* (3) ; slayers of enemies (5) ; they counteract all oppressions, committed by pious and impious both ; they support virtue (6) ; they have yoked horses, the *Niyuts* (8) ; they are invoked for horses, cattle, food, happiness and friendship (13) ; and they quaff the sweet *Soma*, the devotional dedication, which alone exhilarates them (15).

6. **Hatah vrtrani**, who kills the evil dark forces or who destroys dark clouds (हतः हिंसितः वृत्राणि मेघाञ्जयवान्—*Daya*.).

Arya, the pious (आर्या उत्तमगुणकर्म स्वभावो—*Daya*.)—persons noble in qualities, in actions and in behaviours.

Dasani, the liberal givers ; the donations (दासानि दानानि—*Daya*.).

Vrtrani and **dasani** being neuter in gender, do not actually mean the persons, they mean the evil disturbing actions of *aryas* and *dasas*, done severally (दासानि दासाः कर्महीनाः शत्रवः । तैः कृतानि चोपद्रवजातानि । आर्या आर्यैः कर्मानुष्ठातृभिः कृतानि वृत्राणि उपद्रव जातानि—*Sayana*).

Hymn-61

For verse 2, see Nir.II.24.

1. **Divodasam** divine perspective ; the giver of enlightenment (दिवोदासं विद्याप्रकाशस्य दातारं—*Daya*.).

Vadhri-asvaya, speeding mind ; one yoked for horses to march ahead (वध्र्यश्वाय वध्र्यो वधंका अश्वा यस्य तस्मै—*Daya*.).

2. **Sarasvati** (spiritual awareness ; one of the 57 synonyms of speech (Vac ; वाक्). The word stands for both,—in the sense of a river (not a proper name, but in general terms, for a stream or channel of any realm,—physical, mental or spiritual) and of a deity in Vedic passages (Bṛhad-devata II.135)—(तत्र सरस्वतीत्येतस्य नदी वहे वतावच्च निगमा भवन्ति —Nir.II.23).

How it is used in the sense of a river, is seen below :

Like the one who digs the lotus stem, she has shattered the peaks of mountains with her might and strong waves. Let us worship *Sarasvati*, who sweeps what is far and what is near alike, with well-composed hymns, for our protection.

Susmebhih the word *Susma* (शुष्म) is a synonym of strength, so called because it crushes everything (इदं शुष्मैः शोषणैः । शुष्ममिति बलनाम । शोषयतीति सतः—Nir.II.24).

Bisakha, here *bisam* is derived from the root *bis* (√विस) meaning to split or grow (विसं विस्यतेर्भेदनकर्मणः । वृद्धि कर्मणो वा—Nir.II.24).

Sanu or peak is so called because it is very much raised up or it is very lofty (सानु समुच्छ्रितं भवति । समुन्मुन्नमिति वा—Nir.II.24).

Urmibhih, with mighty waves (महद्भिरुर्मिभिः).

Paravataghnim, who sweeps what is far and what is near alike, i.e. who destroys what is on the other, as well as, what is on this bank (पारावतघ्नीं पारावारघातिनीम् ।—Nir.II.24).

Param, something afar (पारं परं भवति).

Avaram, something near at hand (अवारमवरम्).

Let us attend upon the *Sarasvati* (river) with well-composed, sublime hymns (सुवृत्तिभिः शोभनाभिः स्तुतिभिः) and acts of worship (कर्मभिः) for our protection (अवसे भवनाय).—Nir.II.24.

3. **Brsayasya**, the destroyer of Nescience (बृषयस्य अविद्याछेदकस्य —*Daya* ; *Bṛsaya* is also the name of *Tvastṛ* whose son is *Vṛtra*. (*Sayana*) ; *Brsayasya prajam*, the son of *Tvastṛ*, i.e. *Vṛtra* (*Sayana*).

Wilson cites a legend from the Taittiriya Yajus, to illustrate the importance of correctly accentuating words of the Veda. Indra, it is said, had killed a son of Tvastṛ, named Visvarupa and that accounts for the enmity between them. Once Tvastṛ celebrated the Soma-sacrifice, at which he deliberately did not invite Indra though he invited other gods. Indra, however, joined the celebrations uninvited, and by force took a part of the Soma libation. With what was left, Tvastṛ performed a sacrifice for the birth of an individual who should avenge his quarrel and destroy his adversary, directing the priest to pray, now let a man be born and prosper, the killer of Indra (इन्द्र घातक or इन्द्र शत्रुः). In uttering the mantra, however, the officiating priest made a mistake in the accentuation of the term इन्द्र घातक, slayer of Indra, in which sense, as a *tat-purusa* compound (तत्पुरुष समास), the acute accent should have been placed upon the last syllable (अन्तोदात्त): instead of which the reciter of the mantra placed the accent on the first syllable (पूर्वोदात्त), whereby the compound became *bahuvrihi* (बहुव्रीहि समास), epithet, with the meaning, the one of whom Indra is the slayer; consequently, when, by virtue of the rite, Vṛtra was produced, he was foredoomed by the wrong accentuation to be put to death by Indra. So Vṛtra did not slay Indra; instead he became one of whom Indra was slayer. The purport of the legend is to emphasize the importance of proper accentuations.

Ksitibhyah avanih avindah visamebhyah asravah—thou hast acquired for men the lands etc. The phrase is capable of multiple interpretations according to Sayana: (i) thou hast shed poison upon them; (ii) thou hast destroyed them (क्षितिभ्यः मनुष्येभ्यः अवनीः असुरैरपहृता भूमीः अविन्दः अलम्भयः एभ्यः मनुष्येभ्यः विषं उदकं च अस्रवः अक्षारयः। यद्वा क्षितयोऽसुरजनाः। तेभ्यः सकाशात् अवनीर्भूमिरविन्दः लब्धवत्यसि। तान् हत्वैभ्यश्चासुरेभ्यो विषं मृतहेतुभूतं गरलमस्रवः—*Sayana*).

According to Dayananda, O Sarasvati, may you turn out those who speak ill of learned people (देवनिदः), and take the side of those, who are destroyers of nescience (ब्रह्मस्य मायिनः), and also of their progeny (प्रजां); and win over the lands for protection (क्षितिभ्यः अवनीः अविन्दः), and from the interior of these lands, take out (अस्रवः) water (विषं).

Visam, विषं = उदकं (water, Nigh.I.12).

9. **Atidvisah, anya rtavari svasrh,** bring to us her other water-laden sisters. Sayana gives two explanations : (i) *ati* = *atini* (अति नयत् अतितारयत्) to lead over or beyond and (ii) *ati dvisah*, may the other sisters overcome those who hate us.

Rtavari, the dawn (ऋतावरी उषा:—*Daya*.)—the dawn removes from us all those who hate us, and just as the sun to days, so she brings to us the other sister dawns (*Daya*.).

12. **Sapta dhatuh,** seven metres or seven rivers (सप्तधातुः सप्त घातवोज्वयवा गायत्र्याद्या गङ्गाद्या वा यस्याः सा तथोक्ता—*Sayana*) ; seven sustaining elements (सप्त प्राणादयो धारका यस्याः सा—*Daya*.).

Seven metres : Gayatri, Usnik, Anustup, Bṛhati, Pankti, Tristup, and Jagati.

Seven rivers : (seven channels or nerves) : Ganga, Yamuna, Sarasvati, Sutudri, Parusni, Asiknya, and Vitasta.

Seven sustainers—the five sheaths, lower self and the supreme Self (physical, vital, mental, knowledge sustaining and bliss sustaining sheaths).

Panca, the five vital breaths (prana, apana, vyana, samana, and udana) : according to Sayana ; Brahmana, Ksattriya, Vaisya, Sudra, and Nisada, the five classes in society.

14. **Ma-apa spharih,** reduce us not to insignificance ; cause no decline (माप स्फरीः अवृद्धं मा कुर्याः—*Daya* .; अग्रवृद्धान् मा कार्षीः । स्फारो वृद्धिः —*Sayana*).

Hymn-62

The hymn is devoted to Asvins, the twins, the pair, the leaders of heaven (*divah*), who at dawn drive away the glooms (1) ; they come with splendours in lustrous cars (2) ; their horses are swift as thought, harnessed to their space cars (4) ; these horses are winged, since their cars have to move in space ; they also pass by roads unsoiled by dust (6) ; they can also penetrate the mountains (7) ; and as such they are not ordinary vehicles : they move in space, on water, on roads, and beyond the mountains ; they are right-royally worshipped in due

seasons. (9); their *Niyut* steeds are of three categories; most excellent (*parama*), middling (*madhyama*) and most inferior (*avama*) (11).

6. For *Bhujiyum*, see earlier notes, on I.112.6; 20; 116.3-5; 117.14; 119.4; IV.27.4; the pleasure worth enjoying (भुज्युं भोक्तुं योग्यमानन्दम्; also भुज्युं भोक्तारं IV.27.4; भोगमहंम् I.119.4; सुखस्य भोक्तारं I.120.20—*Daya*.).

Tugrasya sunum, the son of Tugra; the son-like of a strong person (तुग्रस्य बलिष्ठस्य सूनुं अपत्यमिव वर्तमानम्—*Daya*.). For Tugra, see earlier notes on I.116.3; 117.4; VI.20.8; 26.4.

7. *Vadhrimatyah*, the aspiring mothers; of the one in which are present the vast multitudes, i.e. the earth and midspace (बध्निमत्याः बहवो वध्रयो वर्धनानि विद्यन्ते यस्याम् तस्या भूमेरन्तरिक्षस्य वा—*Daya*.). See also I.116.13; 117.24; also X.39.7; 65.12 (बध्निमत्याः बधिकाया विद्यायाः I.117.24; वध्रय प्रशस्ता वृद्धयो विद्यन्ते यस्यास्तस्याः I.116.13—*Daya*.).

Shayave, for the quiet devotee; for sleep (शयवे शयनाय—*Daya*.; शयानाय I.116.12; for the sound and pleasant sleep, सुखेन शयनशीलाय; शयुं, यः शेते तं पुत्रं IV.18.12; the all pervading one, शयुः=योऽभिख्याप्यशेते III.55.6; one who provides rest to everyone during dissolution, शयुः यः प्रलये सर्वाणि भूतानि शाययति सः—*Daya*.). शेतेऽसौ शयुः, शयनशीलः—Unadi I.7.

8. *Adityah*, light; also a measure of time, months (आदित्याः कालावयवाः—*Daya*.).

Vasavah, life-elements; also earth and other places of abodes (वसवः पृथिव्यादयः—*Daya*.).

Rudriyasah, the Maruts; the elements of vitality (रुद्रियासः प्राणाजीवाश्च—*Daya*.).

10. *Nrvata rathena*, having a leader, a driver (नृवता उत्तमा नरो विद्यन्ते यस्मिंस्तेन—*Daya*.; नृवता नेत्रा सारथिना युक्तेन—*Sayana*) or equipped with a horse (यद्वा अश्वयुक्तेन—पतङ्गाः नरः; नरा = अशवाः = पतङ्गाः, Nigh. I.14; —*Sayana*).

Antaraih cakraih, chariot with wheels capable of taking one all around different regions ; well-guided chariot (अन्तरैः भिन्नैः चक्रैः सोकप्रमणाय परिध्याब्दैः—*Daya*). ; अन्तरैः अनिकृष्टैः चक्रैः युक्तेन—*Sayana*).

Sanutyena tyajasa, with impelling forces ; with secret indignation (सनुत्येन सप्रेरणीयेन त्यजसा त्यागेन—*Daya*. ; सनुत्येन तिरोहितेन त्यजसा क्रोधेन—*Sayana*).

Vanusyatam, the angry ones ; the obstructing ones (वनुष्यतां क्रुध्यतां बाधमानानां वा । वनुष्यतीति क्रुध्यति कर्मा—*Nigh.II,12* ; हन्तिकर्मा—इति यास्कैः नोक्तत्वात्—*Sayana*).

11. **Niyudbhih**, *Niyut*, steeds ; the one moving with the speed of wind (नियुद्भिः वायुर्गतिभिः—*Daya*. ; नियुद्भिः वाहैः—*Sayana*).

Hymn-63

For verse 8, see Nir. VI.29.

1. **Valgu**, the pleasant speech (वल्गू शोभनवाचो । वल्गुइति वाङ्नाम, (*Nigh.I.11*).

Nasatya, of the truthful nature (नासत्यां सत्यस्वभावो—*Daya*.). See previous notes—I.3.3 ; 46.5 ; 116.4 ; 180.9 ; 184.1 ; 3 ; III.54.16 ; 58.7 ; IV.37.8 ; V.46.2 ; 73.6 ; 74.2 ; 75.7 ; 78.1 ; VI.11.1 ; 50.10 and its vocative (dual) forms as I.34.7 ; 9-11 ; 47.7 ; 9 ; 116.2 ; 9-11 ; 13 ; 14 ; 16 ; 17 ; 19 ; 20 ; 22 ; 23 ; 117.1 ; 6 ; 11 ; 13 ; 23 ; 118.4 ; 11 ; 182.4 ; 183.3 ; 5 ; 184.5 ; II.41.7 ; IV.14.1 ; 43.7 ; 44.4 ; 7 ; VI.49.5 ; 63.7 ; 10 ; etc.

3. **Barhib**, wide space, midspace (बहिः अन्तरिक्षं, also बृहन्ते सर्वे पदार्था यस्मिंस्तदन्तरिक्षं ; संवर्द्धितं तेज इव विज्ञानं, I.188.4 ; उत्तमासनं, IV.9.1 ; अतीव विशगलं VI.67.2 ; बृहत् गृहं, I.142.5—*Daya*).

5. **Nara-nrtu**, the leaders and guides (नरा नायको नृतू नेतारो—*Daya*. ; नरानेतारो नृतूनृत्यन्तो, i.e. guides and dancers.

Sayana refers here to the legend of the Asvins carrying off in their car the daughter of *surya* from the other gods, as narrated in the *Aitareya Brahmana*, IV.7 (मायाभिः प्रज्ञानैः कोशलेर्वा जितवन्तो स्य इत्यर्थः—*Sayana*).

6. **Vayah**, birds (वयः पक्षिणः—*Daya.*); also horse (वयः अश्वाः—*Sayana*; अश्वः = श्वेनासः, Nigh. I.14; the list does not give *vayah* as a synonym of horses).

8. **Dhenumna isam pinvatam asakram**, Fatten the perennial cow like food; i.e. which never runs dry (असंक्रमणीम्—Nir.VI.29); the phrase literally means, give us a cow, food, that does not astray.

Sayana explains *dhenum* by gratifying (धेनुं प्रीणयित्रीम्), or *isam* (इषं) may be the adjective for *esaniyam*, give us a desirable cow (इषमेषणीयां धेनुमित्यन्वयः—*Sayana*).

9. The verse is full of epithets : *rjre raghvi*; two straight right going. (ऋजे ऋजुप्रिये रघ्वी लघ्वी—*Daya.*; ऋजे ऋजुगमने रघ्वी क्षिप्रगामिन्यो बडवे i.e. the straight-moving and fast moving mares—*Sayana*).

Puruyasya, the intuitive instinct (पुरयस्य या पुरोऽयते प्राप्नोति तस्य—*Daya.*); of *Puraya* (पुरयस्य पुरयनामकस्य—*Sayana*); the word occurs nowhere else in the *Rgveda*.

Peruka, the instinct of resistance (पेरुके पालके—*Daya.*; पेरुके रात्रिविद्यमानानि—*Sayana*); the word occurs nowhere else in the *Rgveda*.

Sandah, the discriminating instinct (शाण्डः यः श्यति तनू करोति तथाऽयम् । अत्र शो तनूकरण इत्यस्मादोणादिकेऽण्डच् प्रत्ययः—*Daya.*; a king of this name, —*Sayana*); the word occurs nowhere else in the *Rgveda*.

10. **Purupanthah**, master of manifold ways; the versatile (पुरुषन्थाः पुरुर्बहुविधश्चासौ पन्थाश्च—*Daya.*); the word occurs nowhere else in the *Rgveda*.

Bharadvajaya, for the sage, profound in sacred knowledge (भरद्वाजाय धृतविज्ञानाय—*Daya.*).

Purudansasa, achievers of great deeds (पुरुदंससा पुरुणि दंसास्युत्तमानि कर्माणि ययोस्तौ—*Daya.*). As a vocative, the word occurs in VI.63.10 and VIII.9.5; also see पुरुदंसम्—III.1.23; 5.11; 6.11; 7.11; 15.7; 22.5; पुरुदंसा VII.73.1; पुरुदंससा I.3.2; VIII.87.6.

10. This verse has only one pada (एकपदात्रिष्टुप्).

Hymn-64

3. **Gavah**, rays (गावः किरणाः—*Daya*. ; रश्मयः—*Sayana*) ; but Wilson translates as kine, since of the word *vahanti*.

Volha, the married one (बोलहा विवाहिता—*Daya*.); of the army (बोलहा सेनायाः—*Sayana*).

Asteva = *asta-iva*, like one casting his darts, arrows, weapons etc. (अस्तेव शस्त्रास्त्राणां प्रक्षेप्तेव—*Daya*.); वीरः क्षेप्तेव—*Sayana*).

Ajirah na, like a warrior (अजिरः न क्षिप्रगामी शत्रून् यथा—*Sayana*) ; like the one who does not move with speed, (अजिरः न यः शीघ्रं न गच्छति सः न इव—*Daya*.).

4. **Divah duhitah**, O, the daughter of the midspace, or the region of light, O dawn (दिवो दुहितः अन्तरिक्षसुते हे उपो देवि—*Sayana* ; प्रकाशस्य कन्येव वर्तमाने—*Daya*.).

6. **Vayascit**, like the birds (वयश्चित् पक्षिणः इव—*Daya*. ; पक्षिणोऽपि—*Sayana*).

Hymn-65

1. **Ramyasu** in the nights (राम्यासु रात्रिषु। राम्येति रात्रिनाम—Nigh. I.7 ; *Daya*. ; राम्यासु याम्यासु, *r*, substituted for *y*.)

Duhita divah-jah, daughter born of midspace or the region of light, i.e. dawn (दिवोजाः दिवो जाता अत एव दुहिता दिवः पुत्री उपाः—*Sayana*) ; (दिवोजाः सूर्याज्जातेव, like the one born of the sun—*Daya*.).

Ajigah, makes visible (अजोगः जागरयति—*Daya*.); vomits, अजोगः उद्गिरति । जिगतिगिरति कर्मावा, *jigarti* means to consume or to invoke, or to seize, गृणाति कर्मा वा, गृह्णाति कर्मा वा,—Nir. VI.8); brings them up out of darkness.

2. **Urmyayah**, of the night (ऊर्म्यायाः रात्रेः Nigh.I.7).

Candrarathah, dawns in beautiful chariots (चन्द्ररथाः कान्तिरथाः । चन्द्र-श्चन्दतेः कान्तिकर्मणः—Nir.XI.5).

Candramas, (the moon) is so called because it roams about noticing (चन्द्रमाश्चायन्द्रमति, $\sqrt{\text{चय्} + \text{द्रम्}}$) or is bright and measures (चन्द्रोमाता, चन्द्र+मा), or its measure is bright (चान्द्रं मानमस्येति वा). *Candra* (bright) is derived from the verb $\sqrt{\text{चन्द}}$, *Cand*, meaning to shine.—Nir.XI.5.

5. **Gavam angirasah grnanti**, Angirasah through thy favour recover the herd of cattle (गवां गोत्रासंघान् अगिरसो गृणन्ति उत्सृजन्ति—*Sayana*; गवां किरणानां अगिरसः वायव इव गृणन्ति स्तुवन्ति —*Daya*.), See also गवां गोत्रमुदसृजो यदङ्गिरः—R̥v.II.23.18.—A reference to the recovery of the lost wisdom,—recovery of cows from the Panis.

6. **Bharadvaja-vat**, like the vital breaths; as the Bharadvaja, i.e. someone different from Bharadvaja R̥si (भरद्वाजवदिति वचनात् अन्योऽप्यस्ति भरद्वाजः ।—प्राणो वै भरद्वाजवत्—*Sayana*, quoting from the Brahmana ; also like the ear (भरद्वाजवत् श्रोत्रवत्—*Daya*.).

Ririhī, beg, pray for (रिरीहि याचस्व । रिरीहीति याञ्जाकर्मा—Nigh.III.19); also grant us (रिरीहिदेहि—*Sayana*).

Hymn-66

For verse 9, see Nir. III.2.

1. **Prsnih**; midspace or atmospheric region, firmament (पृश्निः अन्तरिक्षम्—*Daya*.; *Sayana*).

Udhah, night ऊधः रात्रिः ऊध इति रात्रिनाम Nigh.I.7; *Daya*.).

Samanam, of one form, the like-formed; Maruts are regarded to be all of one form or they always maintain the same form; none of them is elder or younger : अज्येष्ठासो अकनिष्ठास एते—V.60.5—*Sayana*).

Dhenu, speech धेनु वाक् । अन्न विभक्तिस्तोषः *Daya*.

Marttesu anyat dohase, that form of the Maruts causes one or other thing in the world, as herbaceous plants, forest trees and the like to flourish, so as to milk or yield what is desired (तद्रूपं मर्तेषु मर्त्यलोके अन्यत् क्षोषधिवनस्पत्यादिकं दोहसे कामान् दोग्धुं पीपाय आप्यायति—*Sayana*).

4. **Antah iti santah**, being already in everyone's hearts (अन्तः सन्तः सर्वेषां हृदि वर्तमाना एव—*Sayana*), here the Maruts are regarded as identical with vital airs. According to Dayananda, a compliment is paid in the verse to those persons who foresake their evil desires and lead a life of purity ; the elevated persons with pure hearts (अन्तः मध्ये सन्तः सत्पुरुषाः—*Daya.*).

Punanah, purifying (पुनानाः पवित्रयन्तः—*Daya.*).

Avadyani, bad habits ; defects ; sins (अवद्यानि निन्द्यानि कर्माणि—*Daya.* ; पापानि—*Sayana*).

5. **Na ye stauna ayaso mahna nu cid**, who now are thieves going with greatness verily ever ; i.e. the plunderers of their wealth (य स्तोनाः स्तेनास्तिरोहिता वा स्तोतृघ्नानामपहृताः अयासः गन्तारो भवन्ति—*Sayana*) (स्तोनाः = स्तेनाः, i.e. thieves, *au* is substituted for *e*—स्तोनाः चोराः । अन्नवर्णव्यत्ययेनैकार स्थान ओकारः—*Daya.*).

6. **Savasa yujanta rodasi**, to form a bond of union between earth and heaven by their strength (शवसा बलेन वेगेन—*Sayana, Daya.*). i.e. satisfy by the rain (वृष्ट्या पृथिवी तर्पयन्ति—*Sayana*).

8. **Sa vrajam darta parye adha dyoh**, despoiler of the herds of his ardent foe (सः पार्ये संग्रामे द्यौः दीप्तस्यापि विजिगीषोर्वा शत्रोः वज्रं गवां संधं दर्ता दारयिता भवति—*Sayana*) ; according to Dayananda, *vrajam* is clouds (गोषु गवादिषु पशुषु पृथिवी विमानेषु वा तनये मुकुमारे यं अशु उदकेषु सः वज्रं मेघं दर्ता विदारकः पार्ये पारयितव्ये अथ अथ द्यौः प्रकाशस्य—*Daya.*).

9. **Arkam**, food or thunderbolt (अर्कं अन्नं वज्रं वा ; अर्कं इत्यन्ननाम Nigh. II.7. ; वज्रनाम Nigh. II.20—*Daya.* ; also अर्कं अन्नं हविः ; स्वधा अर्कः ; इत्यन्ननामसु पाठात्—*Sayana*).

Makhebhayah, for battles, for yajnas (मखेभ्यः संग्रामादिभ्यः संगन्तव्येभ्यः ; मख इति यज्ञनाम Nigh. III.17—*Daya.*).

11. **Divah Sardhaya sucayo manisa girayo napa ugra asprdhran**, of heaven for the strength pure praises mountains, like waters fierce have vied (literal translation by *Wilson*) ; दिवः स्तोतुः, शर्धाय मास्ताय बलाय, for the strength of Maruts ; गिरयः न मेवा इव, like clouds).

Hymn-67

In the cosmological interpretation, *Mitra* represents light and *Varuna*, its concomitant counterpart is the material *plasma*, as if the pair of matter and energy ; both of them are essentially one and yet in the manifested world different, the eldest of all existing things ; though not the same, and yet the firmest restrainers (1) Dayananda interprets them as the *prana* and the *udana*, the two of the vital airs.

1. **Rasmeva**, like the reins; like the radiations (रश्मेव किरणवद् रज्जु-वद् वा—*Daya*.; रश्मिनेव अश्वान्, horses restrained with reins.—*Sayana*).

Yamistha, the firmest restrainers (यमिष्ठं प्रतिशयेन यन्तारौ—*Daya*.; यन्तृतमौ—*Sayana*).

Girbhibh, by praises (गीर्भिः स्तुतिभिः—*Sayana*) ; by words or speech (वाग्भिः—*Daya*.).

Asama, not the same (असम विषमौ—*Sayana*) ; not alike, excelling all (अतुल्यो सर्वेभ्योऽधिको—*Daya*.). *Sayana* refers to a similar passage : त्विरग्निं हन्ति चतुरग्निरुग्रः” I.152.2., इति निगमान्तरेणासास्यं दक्षितम् ।

2. **Manisa**, the well-cultivated intelligence (मनीषा विद्यासुशिक्षायुक्ता प्रज्ञा—*Daya*.) ; prayer (मनीषा स्तुतिः—*Sayana*).

Sayana usually translates such terms as धियः, मनीषा etc. as prayer, which may as well mean *intellect*.

Namasa, with respect ; with viands etc. (नमसा सत्कारेणान्नाद्येन सह वा—*Daya*.; अन्नेन हविषा सह—*Sayana*).

Varuthyam, pertaining to house (वरूथ्यं वरूथे गृहे भवम्—*Daya*.; the house, safe from heat, chill and blast of air, वरूथ्यं शीतवातातपानां वारयितुं भवति—*Sayana*).

Sudanu, liberal givers ; munificent divinities सुदानू—vocative—शोभनानि दानानि ययोस्ती—*Daya*.; हे शोभनदानौ—*Sayana*).

3. **Apaseva**, by actions(अपसाऽइव कर्मणेव—*Daya*.; *Sayana*).

5. **Spasah**, rays and courses ; reins and goings ; the dispellers of darkness and ignorance and encouragers of light and knowledge (स्पशः अविद्यान्धकारं बाधमाना विद्याप्रकाशं स्पशन्तः—*Daya*.; स्पशः रश्मयश्चरा वा—*Sayana*).

Spasah adabddhasah amurah, your courses are unobstructed, according to Sayana, *spasah* means *rasmayah cara va* ; rays or perhaps reins, or goings which are *ahimsitah* (अहिंसिताः), uninjured, *amudhah*, (अमूढाः), not bewildered.

6. **Upamat-iva**, like a pillar or post (उपमात्-इव उपमीयते प्रक्षिप्यते इति उपमात् स्थूणा ; the post to which a calf is tied,—*Sayana*) ; like a similitude (उपमादिव—*Daya*).

Visvadevab, the illuminator of the world ; the sun (विश्वदेवः विश्वेपां सर्वेषां देवः—*Daya*.; विश्वदेवः सूर्यः—*Sayana*).

Bhumim, the earth, *Dyam*, firmament ; the graceful knowledge (धां दिवं च—*Sayana* ; कमनीया विद्याम्—*Daya*).

Dhasina, by food (धासिना अन्नेन—*Daya*).

Ayoh, of man ; of the living (आयोः जीवनस्य—*Daya*.; आयोः मनुष्यस्य—*Sayana*).

Drhlah, cloud (दृह्लः युवाभ्यां दृढीकृतश्च मेघः—*Sayana*) ; 'the firm *Naksatra*, present in the firmament, the one which does not decay (नक्षत्रः अन्तरिक्षं व्याप्तवानः—*Sayana* ; नक्षत्रः यो न क्षीयते—*Daya*).

A-atan, replenish with light (आतान आतनोति युवाभ्यां दृढीकृत एव—*Sayana*; आ आतान् समन्तादतेयुः प्रकाशयेयुः—*Daya*).

8. **Jihvaya**, with his tongue ; with his prayers (जिह्वया वाचा—*Sayana* ; *Daya*).

9. **Minanti**, exterminate (मिनन्ति हिंसन्ति—*Sayana* ; *Daya*). There is no verb to govern the objects specified, and Sayana brings on from the verse 8, *vicayistam* (वि चयिष्टं) meaning *vinasayatam* (विनाशयत्), destroy.

Na ye devasah ohasa na marttāh ayajnasacah apyah na putrah—
Here ohasa (ओहसा) means, by the means of conveying—wishes it may be supposed i.e. *stotrena* by praise (बहून् साधनेन स्तोत्रेण—*Sayana* ; प्राप्तेन बलेन योगेन वा—*Daya*. ; *apyah* is rendered doing acts (अप्यः । अपः कर्म । तद्वन्तः—*Sayana* ; अप्यः अप्सु सत्कर्मसु भवः—*Daya*. ; from *apas*, *opus*, but not sacrificing, or sacrificing in vain : दृष्टाकर्माणि कुर्वन्तः—*Sayana*).

Na putrah, not sons, is rendered not pleasing or satisfying (नः पुत्राः । पृणन्तीति पुत्राः । न पुत्रा अप्रणन्त इत्यर्थः—*Sayana* ; *like the sons*—*Daya*.).

10. **Nakih devebbih yatathah**, you do not go with other gods (देवेभिः अन्यदेवैः सह नकिः यतथः न गच्छथः, you are not associated with them at sacrifice—*Sayana*) ; you are not associated with learned persons (*Daya*.). यतथः=यतेषु (अत्र व्यत्ययेन परस्मैपदम्—*Daya*.).

11. **Yuvoh askrdhoyu**, your bounty is unlimited (युवोः युवयोः अस्कृधोयु य आत्मनः कृष्टुं ह्रस्वत्वं नेच्छति—*Daya*. ; अस्कृधोयुरकृधवायुः । कृधिवति ह्रस्वनाम । निकृत्तं भवति (Nir.VI.3.) ; युवाभ्यां देयं तद् गृहादिकं अस्कृधोयु अविच्छिन्नं भवति—*Sayana* ; i.e. that which is to be given by you, as houses and the like, is unchecked.

Askrdhoyu, long-lived ; means one whose life is not short. The word *krdhu* (कृधु) is a synonym of short : it is mutilated (यो अस्कृधोयुरज्जरः स्वर्वाङ्, VI.22.3 ; Av.XX.36.3).

Hymn-68

The deities are the pair *Indra* and *Varuna*. Of the two *Indra* represents resplendence, and *Varuna*, the material *plasma*. According to *Dayananda* the pair are (i) *Vayu* (wind) and *vidyut* (lightning), (ii) teacher and preacher, (iii) the sun and electricity, the Speaker (one who presides over an assembly or parliament) and the Chief of an army, (iv) king and his people, like the sun and moon. The Lord Supreme is venerable (वरुण) and resplendent (इन्द्र) ; or the one who presides over firmament (इन्द्र) and over waters (वरुण). Again *Indra* is one who slays *vrtra* (nescience) with adamant weapon, whereas as *Varuna*, he comes to the aid of people in difficulties (3). Both are pre-eminent in greatness, over all natural forces (*visvedevah*) (4) ; both are addressed in vocative, along with another vocative (*deva*) ; the givers, and we invoke both of them to be on our side (6) , We invoke them for opulence (7). for wealth, for our felicity (8). since we desire

to cross over difficulties as we cross the waters with a boat (8). Varuna is the imperial mighty divine, endowed with greatness and wisdom (9). In fact, both of them are one, not two, observant of holy duties (*Su-tapau*, सुतपो सुष्ठु ब्रह्मचर्याद्यनुष्ठानाख्य तपो ययोस्तौ—*Daya.*); they are one in drinking and enjoying Soma (the medicinal elixir, महोषधिरसं—*Daya.* or the emotional affection given by the devotee); they come on chariot along the road leading to sacrifice, i.e., a benevolent act free from the infliction of injury, *adhvaram*, युवोरयो ध्रुवरं (etc.) (10). They occupy their respective positions in space, *barhis* (बर्हिषि). (11).

1. **Vrkta-barhisah**, by whom the sacred grass has been clipped (वृक्त बर्हिषः स्तीर्णबर्हिषः—*Sayana*; वृक्तं छेदितं बर्हिरुदकं येन तस्य; here Dayananda interprets *barhih* as a synonym of water (बहिरित्युदकं नाम, Nigh.I.13).

Sruti, quick, at once, immediately (श्रुष्टी सद्यः, *Daya.*; श्रुष्टीति क्षिप्रना-माशु श्रुष्टीति—Nir.VI.12).

2. **Maghonam**, the distributors of wealth, rich in wealth (मघोनं घनाढयानां—*Daya.*; दानवतां—*Sayana*).

Manhistha, the most liberal along the opulent (मंहिष्ठा दातृतमो—*Sayana*; the most respectable (मंहिष्ठा अतिशयेन पूजनीयो—*Daya.*).

Tuvisusma, possessed of vast strength (तुविशुष्म बहुबली—*Sayana*; बहु-बल सेनायुक्तो—*Daya.*).

Vrtra-tura, the destroyer of Vrtra, cloud, or evil forces, terrible as clouds (वृत्रतुरा यो वृत्राणां मेघवदुन्नतानां शत्रूणां तुरो हिसको—*Daya.*; destroyer of enemies, शत्रूणां हिसको—*Sayana*).

3. **Namasyebhih**, pertaining to respect and praise (नमस्येभिः स्तुत्यैः—*Sayana*; by foods, नमस्वन्नेषु भवैः—*Daya.*).

Susaih, by strength (शूर्पैः बलैः; शूर्पं इति बलनामसु पाठात्—*Sayana*; Nigh.II.9)

4. **Gnah**, speech, (मेति वाङ्नाम—Nigh.I.11).

10. **Svasaram**, day (स्वसरं दिनं—*Daya.*, Nigh.I.9; path (स्वसरं मार्गं—*Sayana*).

11. **Barhisi**, on the sacred grass (*Sayana*) ; in space ; occupying respective positions in space (बहिषि अवकाशे—*Daya*).

Hymn-69

The pair of Indra and Visnu is the deity (*dyavapṛthivi*), Indra is lightning, *vidyut*, or electricity of the midspace ; Visnu is one of the names of the sun (See *Adityah*, Vol.II, p.430) corresponding to the month of Phalgunā.

For *Visnu* as the sun, who is known for his three steps covering the entire horizon, we have : We desire to go to those regions of you two, where are nimble and manyhorned rays. There indeed shines forth brightly that highest step of the wide-striding *Visnu* (ता वा वास्तून्युग्मसि गमध्वै I.154.6). See Nir.II.7.

Sipivista, (शिपिविष्ट) and *Visnu* are synonymous terms, of course ; the former is a contemptuous term (*Aupamanyava*, Nir.V.7) since he is denuded like a phallus, i.e. whose rays are not displayed, or else, it may be that the word is used as a synonym of praise ; O Visnu, what is this wellknown shape of thine, i.e. worthy of being fully known, that thou sayest to us “I am enveloped with rays *sipivista* whose rays are displayed. (किमिद् ते विष्णो परित्यक्तं भूतं प्रयद् ववक्षे शिपिविष्टो अस्मि ; VII.100.6 ; —शिपिविष्टोऽस्मीति प्रतिपन्नरश्मिः ; शिषयोऽरश्मय उच्यन्ते । तैराविष्टो भवति—Nir.V.8)

Again, according to Nir.XII 18-19, that which is set free becomes *Visnu* (अथ यद् विधितो भवति तद् विष्णुर्भवति) ; Visnu is derived from √विष्, to pervade, or from vy-as (व्यश्), to interpenetrate (व्यश्नोतेर्वा—Nir.XII.19) : We have : Visnu strode over this universe, thrice he planted his foot, enveloped in dust : (इदं विष्णुर्वि चक्रमे त्रेधा नि दधे पदम् । समूलहस्य पांसुरे—I.22.17) According to Aurnavabha, the three steps are (i) on the mountain of sunrise, (ii) on the meridian and (iii) on the mountain of sunset (समारोहणे विष्णुपदे गयश्चिरसीत्योर्वाचः). According to Sakapuni, the three steps are (i) on earth, (ii) in the midspace, and (iii) in the heaven (पृथिव्यामन्तरिक्षे दिवोति शकपूणिः—Nir.XII.19)

3. **Aktubhih**, by the nights (अक्तुभिः रात्रिभिः—*Daya*. Nigh.I.7) ; with radiance (अक्तुभिः तेजोभिः—*Sayana*).

Stomasah, praises (स्तोमासः स्तुतयः—*Daya*.; स्तोत्राणि—*Sayana*).

Ukthaih, with the Vedic praises or prayers (उक्थैः वेदस्थै स्तोत्रैः—*Daya.*; उक्थैः शस्त्रैः सार्धं शस्यमानासः उच्चार्यमाणाः—*Sayana*; शस्यमानासः प्रशंसिताः—*Daya.*).

4. Indra and Visnu both have equally spirited horses (सधमादः सह-माद्यन्तः अशवासः अश्वाः—*Sayana*; सधमादः to the same destination, समानस्थानानि—*Daya.*; अशवासः the great ones, महान्तः—*Daya.*; अश्वाः—*Sayana*).

Girah, the speech (गिरः वाणीः—*Daya.*; the prayers; शस्त्ररूपा वाचः—*Sayana*).

8. **Yat apasprdhetham tredha sahasram**, with whosoever you have contended, you have thrice conquered thousands.

The verse is quoted in the Aitareya Brahmana, VI.15; What time, O Visnu, with Indra ye did strive, then did ye two divide in thrice the thousand (*Keith*). Indra and Visnu fought with the Asuras; having conquered them, they said: "Let us make an arrangement". The Asuras said, "Be it so." Indra said, 'so much as Visnu three times traverses, so much be ours; let the rest be yours.' He traversed these worlds, then the Vedas and then speech. They say, 'What is the thousand?' These worlds, these Vedas, moreover speech, he should reply. 'Did you divide, the Achavaka repeats in the *ukthya*, for he is then the last (and so on).

Thus the first step covers the entire space, the second step, the entire Veda or the divine knowledge, and the third the entire speech.

Sahasram, unlimited (सहस्रं असंख्यं—*Daya.*; unmeasured, अमितं—*Sayana*); actually the whole.

Hymn-70

For verse 2, see Nir.V.2.

In this hymn, the deities are Heaven and Earth in pair.

3. **Visu-rupani**, of various forms; of a variety of forms (विश्व-रूपाणि व्याप्तरूपाणि—*Daya.*; नानावर्णानि—*Sayana*).

Savrata, of similar functions (सव्रता समान कर्माणि—*Daya.* ; *Sayana*).

4. **Ghrtaprcā**, Heaven and earth are both surrounded by water (or cosmic vapour) घृतपृचा घृतेन प्रदीपनेनोदकेन वा संपृक्ते—*Daya.*; घृतसंपृक्ते—*Sayana*).

Ghrtavrdha, the asylum of water (घृतावृद्धा घृतं प्रदीपनमवकाशनञ्च श्रीयं-
योस्ते ; asylum of light or water—*Daya.*; घृतवर्धयन्त्यौ—*Sayana*).

6. **Urjam**, food or vigour. (अन्नं पराक्रमं वा—*Daya.* ; ऊर्जं अन्नं—*Sayana* ;
अर्कं = अन्ननाम—*Nigh.II.7*).

Dyau, or heaven is like father, and *prthivi* or earth is like mother
(पिता माता पितेव मातेव—*Daya.*).

Hymn-71

For verse 2, see Nir. VI.7.

1. **Savita**, the sun, or the supreme creator, is the deity.

Makhah, yajna or sacrifice ; the giver of comfort like a sacred
act (मखः यज्ञ इव सुखकर्त्ता—*Daya.*) ; the adorable (मखः मंहनीयः—*Sayana*).

Sudaksah, sagacious (सुदक्षः शोभनं दक्षं बलं यस्य सः—*Daya.* ; सुप्रज्ञः
—*Sayana*).

Rajasah, of the world or region or water (रजसः लोकस्योदकस्य वा
—*Sayana* ; लोकस्य—*Daya.*).

2. **Davana**, donations (दावने दाने—*Daya.* ; *Sayana*).

Bhumanah, of many forms (भूमनः बहुरूपस्य—*Daya.* ; भूरेः—*Sayana*).

Savimani, at the stimulation. We go at the stimulation (or
inspiration) of the divine Savitr (सवीमनि प्रसवेऽनुज्ञाने—*Sayana* ; सवीमनि प्रसवे
—*Nir.VI.7*).

4. **Ud um devah savita prati dosam asthat**, may the sun rise regularly at the close of night (प्रति दोषं यथा रात्रिं रात्रिं प्रति सूर्यस्तथा, अस्यात् उत्तिष्ठेत्—*Daya.*; स्यः स. सविता प्रतिदोषं प्रतिरात्रं रात्रेः अवसानेऽवसाने उत्प्रस्थात् उत्तिष्ठेत्—*Sayana*). दोषा = night. (Nigh. I 7).

Ayohanuh, the one whose jaw is strong as iron (अयोहनुः अयोलोहमिव दृढा हनुर्यस्य सः—*Daya.*; golden-jawed, अयोहनुः हिरण्मय हनुः—*Sayana*; रुक्मं = अयः = हिरण्यनामानि, Nigh. I.2).

Hiranyapanih, golden-handed (हिरण्यपाणिः हिरण्मय पाणिः—*Sayana*; हिरण्यादिकं सुवर्णं पाणौ यस्य सः—*Daya.*).

5. **Upavakta-iva**, like an orator (उपवक्तेव अस्माकमधिवक्तेव—*Sayana*); like the one who speaks from close proximity.

Hymn-72

The deity of the hymn is a pair of Indra and Soma, i.e. the light-divine (*Indra*) and bliss-divine (*Soma*), the innermost enlightenment along with the divine joy (of the *vijnanamaya* and *anandamaya* sheaths).

1. **Yuvam mahani prathamani cakrathuh**, you have made great and principal (beings).

2. **Upa dyam skambhathuh skambhanena**, you have propped up the sky with the supporting pillar.

Prthivim mataram, earth, the mother of all.

4. **Pakvam amasu antah ni gavam it dadhathuh vaksanasu**, you have deposited the mature milk in the immature udders of the kine.

Vaksanasu, in the udders (वक्षणासु ऊघःसु—*Sayana*); in the rivers (वक्षणासु नदीषु—*Daya.*); वक्षणाः = नदीनामानि Nigh. I.13.

Gavam, of rays (गवां किरणानां—*Daya.*); of cows (*Sayana*).

5. **Tarutram**, helpers in times of trouble (तरुत्वं दुःखात्तारकम्—*Daya.*; तरुत्वं तारकं—*Sayana*).

Hymn-73

The deity of the hymn is *Brhaspati*, the supreme Lord.

1. **Brhaspatih**, the supreme Lord, sustaining earth and other regions (बृहस्पतिः बृहतां पृथिव्यादीनां पालकः—*Daya.*). At different places of the Vedic texts, the word has varying usages : (i) the specialist of the sacred lore (बृहस्पतिः बृहतः शास्त्रबोधस्य पालमतिथिम्—I.190.1) ; (ii) the Lord of a massive society (बृहतीनां स्वामिनं विद्वांसंजनं—V.51.12) ; (iii) the protector of knowledge or speech (वाग्विद्यारक्षकं ; वेदार्थविद्वज्जनम्, III.62.5) ; (iv) a sovereign, ruling over a great empire (बृहतां पालकं राजानं—III.62.6) ; (v) a learned person, or Lord supreme with a command over a wide sphere of the Vedic knowledge (बृहत्याः वाचः स्वामिनं, विद्वांसं ; बृहत्या ऋग्वेदादि वेद वाचः पालकं परमात्मानं—VII.X.4 ; बृहस्पतिः बृहत्या वेदवाचः पालयिता (विद्वान्)—I.190.2) ; (vi) the light of the sun, the sustainer of the world, बृहतां पालनहेतुं सूर्यं प्रकाशं ; (vii) the preceptor of sacred knowledge (सकलविद्याध्यापकं—Yv. IX.27) ; learned persons or technicians, renowned for knowledge in their own spheres, like the sun (बृहतां पतिः सूर्यं इव विद्वान् शिल्पिजनः, I.161.6) ; (viii) a lady preceptor (बृहत्या वेदवाचः पालिकाऽध्यापिका विदुषी स्त्री—Yv.XII.54) ; (ix) also fire, electricity and other sources of energy (बृहतां पालका विद्युद्दूषोऽग्निः—Yv.XXVII.19) ; (x) a good administrator or chief of an army (बृहत्या सभायाः सेनाया वा पालकः—Yv.XVII.48). These references have been taken from Dayananda's comments.

The word *Brhat* is a synonym of 'great' ; it is grown all round (बृहदिति महतो नामधेयम् । परिबृहलं भवति—Nir.I.7 ; II 11.21), *Brhaspati* destroys the derider (Nir. IV.25 ; बृहस्पते चयसे इतिपयारुम् I.190.5) ; *Indra* and *Brhaspati* are jointly praised also (Nir. VII.10) ; *Brhaspati* is the protector or supporter of the great (बृहस्पति बृहतः पाता वा । पालयिता वा—Nir. X.11, and 12 ; having sent the cloud with a dreadful roar, *Brhaspati* drew it out like a cup from a tree, X.68.8).

Brhaspati is the breaker of mountains, the first-born of the seed of *Prajapati*, the traverser of the two worlds (here in the sense of the sun) (1) ; he has conquered the treasures of the enemy, recovered cows from Panis, and the special pastures ; he appropriates waters from clouds (3).

In the Aitareya Brahmana, III.34, we have a legend about the seed of Prajapati, the creativity of our Lord ; and how Aditya was born, and how Varuna came into being, and from Varuna, descended Bhṛgu ; and how the Adityas came into being. The coals became the *anghrasas* ; in that, the coals after being quenched blazed forth again, Bṛhaspati came into being. The extinguished coals became black cattle ; the reddened earth ruddy cattle. The ash which was there kept about in diverse forms, the buffalo, the gayal, the antelope, the camel, the ass, and the ruddy animals.

Hymn-74

The deities are Soma and Rudra ; they are the conferers of happiness upon our bipeds and quadrupeds (1) ; they expel the widespread sickness from our homes (2) ; and keep off *Nirrti* (2) ; they grant medicaments for the ailments of our bodies (3) ; they are invoked for happiness in the world and for liberation from the bonds of Varuna.

2. *Nirrti*. The Vedic references for this word are :

निःश्रुतिः, *nih-rtih*, I.38.6 ; V.41.17 ; VII.37.7 ;
X.11.11 ; 36.2 ; 59.1-4.

निःश्रुतिम्, *nih-rtim*, 1.24.9 ; 164.32 ; VI.74.2 ,
X.36.4 ; 76.4.

निःश्रुती, *nih-rtih*, X.114.2.

निःश्रुतीनाम्, *nih-rtinam*, VIII.24.24.

निःश्रुतेः, *nih-rteh*, I.117.5 ; VII.58.1 ;
104.9 ; X.18.10 ; 95.14 ; 161.2.

निःश्रुत्या, *nih-rtyah*, X.165.1

निःश्रुत्यै, *nih, rtyai*, X.164.1.

The Nir. I.17 discusses about the use of this word in the *pada-patha* : (Nirṛtya) is either in the oblique or in the genitive case, (so it is written in the *Pada-patha*) as ending in the *visarjaniya* (= nirṛtyah, निरृत्या: in the *padapatha*)—दूतो निरृत्या इदमा जगाम—(X.165.1)—पञ्चम्यर्थं प्रेक्षा वा, षष्ठ्यर्थं प्रेक्षा वा । आः कारान्तम् (Nir.I.17) ; परो निरृत्या आ चक्ष्व (X.164.1).

The Nighantu gives twenty-one synonyms of earth. With reference to them, *nir-rtih* (earth) is so called from giving enjoyment (तत्र निरृतिरिमणात्) ; the other word *nir-rtih*, which signifies calamity is derived from √रृ, to befall ; these two words (i.e. one meaning the earth, and the other meaning calamity) are not to be confused. (ऋच्छतेः कृच्छ्रापत्तिरितरा) (1). As a synonym of earth, we have the passage—स मातुर्योनां परिवीतो अन्तर्बहुप्रजा निरृतिमाविवेश—encompassed within the womb of the mother, and multiplying greatly, he entered the earth (I.164.32).

Again we have : “People having many children fall into calamity”, say the ascetics. “It refers to the phenomenon of rain,” say the etymologists (बहुप्रजाः कृच्छ्रमापद्यत, इति पारत्राजकाः ; वर्षकमेति नैरुक्ताः—Nir.II.8).

Dayananda translates *nir-rtim* as an evil policy or practice inflicting (निरृति दुःखप्रदां कुनीति VI.74.2) ; the undesirable movement of wind causing disease (वायूनां रोगकारिका दुःखप्रदा गतिः—I.38.6). The word also means the earth (निरृतेः भूमेः—VII.58.1). Also *calamity*, (पाप्मा वै निरृतिः—S.Br.VII.2.1.1 ; घोरा वै निरृतिः—S.Br.VII.2.1.10).

Nirṛti is *alaksmi*, misfortune and poverty (निरृति लक्ष्मी—Sayana).

Hymn-75

For verses 2, 3, 4, 5, 6, 11, 13 and 14 see Nir.IX.17 (2) ; 18 (3), 40 (4), 14 (5), 16 (6), 19 (11), 20 (13) and 15 (14) respectively.

In this hymn, we have several weapons or implements as deities, e.g. armour or *varma* (1) ; bow or *dhanuh* (2) ; string of the bow or *jya* (3) ; the extremities of the bow or *artni* (4), the quiver or *isudhih* (5) ; the charioteer or *Sarathi* (6), reins or *rasmayah* (7) ; horses or *asvah* (7) ; chariot or *ratha* (8) ; the guards of the chariot or *rathagopah* (9) ; the arrows or *isavah* (11, 12, 15, 16) ; whip or *pratoda* (13) ; the ward of the fore-arm or *hastaghna* (14). The whole hymn is repeated in the Yajurveda, with the exception of the verses 9 and

15. (Chapter XXIX. 38-51 for the verses 1-14 ; the verse 15 is absent in the *Yajuh* ; the verse 16 as *Yajuh*. XVII 45 ; the verse 17 is XVII. 48 ; the verse 18 as *Yajuh*. XVII.49 ; the verse 19 is again absent.)

1. **Pratikam**, the experiencing one (प्रतीकं प्रतीतिकरम्—*Daya*.); the form (प्रतीकं रूपं—*Sayana*) ; in front of the army (प्रतीकं अनीकमुखं—*uvata* ; सेनामुखं—*Mahidhara*).

2. **Samadah**, सऽमदः, battles (समदः संग्रामान्—*Daya*. ; *uvata*, *Mahidhara*) ; with exhilaration (समदः अत्यन्त मध्वतीः शत्रुसेनाश्व—*Sayana*).

Ajim, the paths, (आजि मार्ग—*uvata*, *Mahidhara*) ; the combats, (आजि संग्रामं—*Daya*., Nigh.II.17).

May we win kine with the bow, and with the bow the combat.
May we win dreadful battles with the bow.

Samadah (battle) = सम् + अद् (i.e. eating together) from √अद् to eat ; or सं + मदः (i.e. raging together) from √मद्, to rage (समदः समदो वातेः, सम्मदो वा मदतेः—*Nir*.IX.17). People devour each other, as it were, in battle (*Durga*).

3. Coming close to the ear, as if desirous of whispering a secret, and embracing its dear friend, this strong ; stretched on the bow and leading us to salvation in battle, utters a low shrill sound like a woman.

Here *jya* (bow string) is derived from to conquer, or from √जि (to conquer, cl.ix) or it is so called because it causes arrows to fly quickly (ज्या जयते वा । जिनतेर्वा । प्रजावती पुनीति वा—*Nir*.IX.17-18).

Samane, in the battle (समने संग्रामे—*Nir*.IX.18).

4. Approaching each other like women of the same mind, they bear (arrows) in their lap as a mother does a son. May these quivering ends of the bow, having a mutual understanding, drive away the enemy, the unfriendly people.

Artni, the ends of the bow (आर्त्नी) are so called because they send forth arrows, or they are made of wood, or they never fail (आर्त्नी अर्त्तन्यो वा । अरण्यो वा । अरिषण्यो वा—*Nir*.IX.39-40).

5. The father of many (daughters) and whose sons are many, clangs and clashes, having reached the field of battle. Slung on the back, the quiver, when hurled forth, conquers strifes and all the hostile armies.

The father of many daughters and sons is with reference to arrows. When exposed it smiles as it were. Or it is an onomatopoeic word (बह्वीनां पिता बहुरस्य पुत्र इतीषूनभिप्रेत्य । प्रसमयत इवापा त्रियमाणः । शब्दानुकरणं वा ।

Isudhih, quiver, is the receptacle of arrows. (इषुघिरिषूणां निधानं—Nir.IX.13).

Sankah, strife ; it is derived from √सच्, to suffer, or from √कृ, to scatter, preceded by the preposition सम्, (*sam*). (सङ्काः सञ्चतेः, संपूर्वाद् वा किरतेः—Nir.IX.14. Also संकाः, सह कायन्ति शब्दायन्त इति संकाः—*Sayana* ; संकाः संग्रामान्—*Daya* ; Nigh.II.17.

6. Seated on the car, a skilful charioteer guides his steeds in front of him to whatever place he likes. Admire the greatness of the bridles. From behind, the reins give direction to the mind.

Abhisavah, bridles ; reins (reins penetrate actions, अभीशवोऽभ्यश्रुवते कर्माणि—Nir.III.9 ; See X.94.7—दशाभीशुभ्यः ; अभीशूनां रश्मीनाम्—*Sayana* ; arms, अभीशूनां बाहूनां—*Daya*).

Rasmayah, rays ; reins (रश्मयः किरणाः—*Daya* ; रश्मयः अश्वघ्नीर्वाभ्यां व्याप्य वर्तमानाः पाशाः—*Sayana*).

11. She wears a beautiful wing. Deer is her tooth. When hurled, she flies girt with cow-phlegm. May the arrows grant us protection there where men run to and fro. (Nir.IX.19).

She wears a beautiful wing is with reference to the swift feathers of arrows. Her tooth is made of the horn of deer (*mrga*). Or else it is derived from √मृग्, to pursue (मृगमयोऽस्यादन्तः । मृगयतेर्वा—Nir.IX.19).

Gobhih, from a substance obtained from cow. It also means skin and phlegm (अथापि चर्मं च श्लेष्मा च—Nir.II.5 ; गोभिः सन्नद्धो असि वीलयस्व । thou art girded round with skin and phlegm, be strong. VI.47.26) (गोभिः गोविकारैः स्नायुभिः । अथवा गोरिति ज्या नाम ; c.f. वृक्षेवृक्षे नियता सीमयद् गौः—X.27.22—*Sayana*).

Isu, arrows, is derived from √ इष्, meaning to go (or to kill) (इषुरोपतेरंति कर्मणा (वधकर्मणा वा)—Nir.IX.18-19).

13. They strike their thighs and deal blows on their buttocks. O lashing rod, impel sagacious horses in battles. They strike their thighs, i.e. their moving thigh bones (आघ्नन्ति सानून्धेषां सरणानि संक्षीनि—Nir. IX.20.) The word *Sakthi* is derived from √ सच्, to be united, the body is fixed in it. And they deal blows on their buttocks.

Jaghanam, buttock, is derived from the verb *janghanya*, (जङ्घन्य) to strike repeatedly (जघनं जङ्घन्यते:—Nir.IX.20).

Asvajani, the lashing rod (अश्वजनि अश्वानां क्षेत्रि कक्षे यथा त्वया—*Sayana* ; अश्वानां प्रक्षेत्रि—*Daya*.).

Kasha—Lashing (rod is also called *whip* (कण), which is so called because it reveals (प्रकाशयति) danger to the horse (अश्वजनी कक्षेत्याहुः । कणा प्रकाशयति भयमश्वाय) Or else, it is derived from √ कृष्, to drag on account of being small (कृष्यतेर्वाणूभावात्) Further speech is called *kasa* (कणा), because it reveals meanings, or it rests in space (वाक्पुनः प्रकाशयत्यर्थान् । खशया ।), or it is derived from √ कृण्, to make a noise (क्रोशतेर्वा)—Nir.IX.19.

14. Like a serpent, it encompasses the arm with its coils, protecting it from the impact of the bowstring. May the manly handguard, learned in all expedients, well protect the man from all sides.

Hastaghna, hand-guard, a shield, the guard of the forearm, हस्तघ्नः; it is so called because it is held firmly on the hand (हस्तघ्नो हस्ते हन्यते—Nir. IX.14 ; हस्ते हस्तसमीपे वर्तितुं प्रकोष्ठे स्थितः सन् जयया हन्यते इति हस्तघ्नः—*Sayana*).

Puman, man ; the word is derived from √ पुंस्, to crush (पुमान् पुरुषना भवति । पुंस्तेर्वा—Nir.IX.15 : पुमान् पुरुषोपेतः स्वयं पुमांसं घन्विनम्—*Sayana*).

15. **Alakta**, mixed with poison (आलाक्ता आलेन विषेण दिग्धा युक्ता—*Daya* ; आलेन विषेण ग्रन्ता—*Sayana*).

Ruru-sirsni, the one having the head of the type of the head of a deer *ruru*, (रुरुशीर्ष्णी रुरेः शिर इव शिरो यस्या. गा—*Daya*.) ; the point of the arrow (रुरुशीर्ष्णी हन्ति शिखम् । अर्धेः हिमा कर्मणा रुरु शब्दोत्पत्तिः—*Sayana*).

Parjanya-retase, the one whose seed or semen is *parjanya* ; the stem of the arrow formed of the *sara* (शर), reed or grass, growing in the rainy season (पर्जन्य रेतसे । पर्जन्यो रेतो यस्याः सा पर्जन्यरेताः । तस्यै पर्जन्यै भूतायै । शर-काण्डस्य पर्जन्य-जन्मत्वात्—*Sayana*).

Retas is also water (Nigh.I.12).

17. **Kumarah visikhah-iva**, the one with shaven head and like the one without the tuft or lock of hair left after shaving ; like shaven-headed boys (कुमाराः कृतचूडाकर्मणिः विशिखाइव शिखारहिता इव—*Daya*.; कुमार मुण्डिता इव—*Sayana*).

18. **Marmani**, the tender or vital parts, susceptible to injury (मर्माणि शरीरस्याञ्जीवन हेतुनवयवान्—*Daya*.; येषु स्थानेषु विद्धः सद्योभिज्यते तानि मर्माणि—*Sayana*).

Varmana, with armour (वर्मण कवचेन—*Sayana* ; *Daya*).

19. **Svah**, a relative ; a blood relation (स्वः स्वकीयः—*Daya*.; ज्ञातिः—*Sayana*).

Aranah, unfriendly (ऋणः अरममाणः—*Sayana*) ; one who is not prepared to put up a fight (सङ्ग्राम रहितो यथावत् सङ्ग्रामं न करोति—*Daya*).

Nistyah, a distant one ; a stranger (निष्ठ्यः शब्देन घषितुं योग्यो दूरस्थः सन्,—*Daya*.; तिरोभूतो दूरे स्थितः—*Sayana*).

CATALOGUED.

67563

Central Archaeological Library,
NEW DELHI. 67566

Call No. Sa 2V1/Sar/Vid

Author—Sarasvati, Satya
Prakash Tr.

Title—Rgveda Samhita.

A book that is shut is but a block

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

help us to keep the book
clean and moving.

RGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

ṚGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

with

English Translation

by

Svami Satya Prakash Sarasvati

and

Satyakam Vidyalankar

07207

Volume VIII

Book VII, Hymns [1—104]

अष्टम भागः

सप्तम मण्डलम्, सूक्तानि [१—१०४]

Sa 2. VI
Sar, 104

Veda Pratishthana

New Delhi

RGVEDA, Vol. VIII

© Veda Pratishthana, 1980

Published by the Veda Pratishthana, New Delhi
on behalf of the Narendra Mohan Foundation,
Pusa Road, New Delhi (India)

Transliteration based on the text of Theodor Aufrecht.

07567
प्रकाश संख्या दिनांक 25-7-81
विज्ञापन संख्या Sa 2VI / Sar / Vid
नई दिल्ली
संस्कृत प्रकाशन प्रकाशालय

SOLE SELLING AGENTS

S. Chand & Company Ltd.

Head Office : Ram Nagar, New Delhi-110055

Show Room : 4/16-B, Asaf Ali Road, New Delhi-110002

Branches :

Mai Hiran Gate, Jullundur-144008	285/J, Bipin Behari Ganguli Street,
Aminabad Park, Lucknow-226001	Calcutta-700012
Blackie House,	3, Gandhi Sagar East,
103/5, Walchand Hirachand Marg,	Nagpur-440002
Opp. G.P.O. Bombay-400001	KPCC Bldg., Race Course Road,
Khazanchi Road, Patna-800004	Bangalore-560009
Sultan Bazar, Hyderabad-500001	8-1, Banerjee Road,
152, Anna Salai, Madras-600002	Eranakulam North, Cochin-682018

Printed at :

Shiksha Bharati Press, G. T. Road, Shahdara, Delhi

Rec From Munshiram Manoharlal, New Delhi, vide Bk No. 58371
dated 16.7.87 price Rs. 50.- only.

CONTENTS

Foreword by Dr. L. M. Singhvi	ix—xii
Preface by Prakashvir Shastri	xiii—xiv
English Translation : Book VII	
Hymns 1 to 104	2339—2639
Notes	
Book VII	2643—2808

IN MEMORY OF
VED RATAN MOHAN

Col. Ved Ratan Mohan, M.P. was born at Rawalpindi on July 30, 1920. He graduated from the Punjab University and later took his Master of Commerce Degree from Delhi University.

Shri Ved Ratan Mohan's father Shri N.N. Mohan was a prominent industrialist and a generous philanthropist. Shri Ved Ratan Mohan made his own memorable contribution to the success of the enterprises in which his family was interested. He also took active interest in public life and supported many worthwhile causes.

In 1961, the honorary rank of Captain was conferred on Shri Ved Ratan Mohan; in 1966, he became a Lieutenant Colonel in the Territorial Army; in 1972, the honorary rank of Colonel in the Territorial Army was conferred on him.

He was elected as Deputy Mayor of the Municipal Corporation, in Lucknow. Later he was elected to the office of the Mayor. In 1964, he was nominated as a Member of the Uttar Pradesh Legislative Council. In 1967, he was awarded Padama Shri. In 1971, he became the recipient of the Padma Bhushan Award. In 1972, he was elected to Rajya Sabha, the Upper House of Indian Parliament, from Uttar Pradesh.

He died on July 28, 1973, deeply mourned and widely lamented.

He had travelled extensively and had a wide range of interests and accomplishments. Photography, painting, music and poetry had a claim on him. Equally, he gave generously of himself to the solution of public problems and to personal hardships of individuals in distress. He was deeply interested in Indian culture and in educational institutions as vehicles of India's cultural renaissance and socio-economic reconstruction. The Vedas and their message energised his inspiration and impelled him to consecrated action for human welfare.

Ved Ratan Mohan

Preface

The Vedas are the Word of God. At the very beginning of the Creation, man received knowledge of the Vedas. The R̥gveda is the most ancient of all the holy scriptures in the world.

Knowledge of the Vedas is not intended for a particular race or country. God revealed this knowledge for the greatest good of mankind. This noble objective is reflected in the following words of the Vedic sages :

May all be happy and rid of diseases,
May all have a happy and harmonious life,
May nobody ever be afflicted with suffering.

The Vedas have been translated into several languages. Scholars like Griffith, Wilson and Max Müller have written commentaries on the Vedas in English. But the need for bringing out an unconventional and standard translation of the Vedas has been felt for quite sometime. The task, however, involved dedication, hard work and considerable financial resources.

Col. Ved Ratna Mohan, ex-M.P., was a promising youngman, the scion of a family which had implicit faith in the Vedas. His brilliant career was cut short by untimely death in 1973. His father, late Shri Narendra Mohan, was a leading industrialist of India. Devoted to social service, he took keen interest in the dissemination and distribution of religious literature. He had unshakable faith in God. Daily he would perform *yajna* and once in a year he would perform this on a big scale when all the *mantras* of one of the four Vedas would be recited. He had named his eldest son Ved Ratna (Jewel of the Vedas). He had desired the late Ved Ratna to do some service to

the Vedas. But fate had willed otherwise. Col. Ved Ratna died before he could fulfil his father's wish.

His younger brother Major Kapil Mohan, who has great reverence for the Vedas like his father, made the noble resolve to get all the four Vedas translated into English and publish them on behalf of the Narendra Mohan Foundation in the sacred memory of his elder brother. This Foundation was endowed by the sons of the late Shri Narendra Mohan, the founder of the Mohan Industries, in accordance with the wishes of their father. A hospital, a college, and several other charitable institutions devoted to public service are being run by the Foundation.

The task of rendering the four Vedas into English was entrusted to the Veda Pratishthana by the Foundation. Dr. Govardhan Lal Dutta, a famous educationist and Head of the Pratishthana, requested the Vedic scholar Svami Satya Prakash Sarasvati to undertake the highly onerous responsibility. Indeed one could think of no other scholar better qualified than Svami Satya Prakashji to accomplish this task. I am happy that Svamiji was kind enough to accede to the request. He is devoting most of his time to the translation work though he is a *parivrajaka*, a peripatetic monk. In this task, he is collaborating with Pandit Satyakam Vidyalkar.

Thanks are particularly due to Shri Vishwanath for his unstinted cooperation in the excellent printing of this work. No words would be adequate to express my warm appreciation and grateful thanks to Major Kapil Mohan, Svami Satya Prakashji and other colleagues and co-workers of the Veda Pratishthana who have generally helped in the accomplishment of this sacred task.

Our labours would be fully rewarded if through this English translation of the four Vedas, attempted for the first time in India, the divine message enshrined in the Vedas impregnates human consciousness everywhere.

Shravani Poornima,
Vikramiya Samvat 2034,
August 28, 1977.

Prakash Vir Shastri
Secretary, Veda Pratishthana
New Delhi

Foreword

by

Dr. L.M. Singhvi

Executive Chairman, Veda Pratisthana.

The Vedas enshrine the cosmic vision and vitality of our ancestors and epitomise a living legacy of divine inspiration, intuition and insight.

The glory of the Vedas is their universal and timeless quality.

The subtle and symbolic invocations of the *Sruti* and the mystic and melodic music of the celestial hymns have hallowed human consciousness through trackless centuries with a sublime glow.

The Vedas exemplify a carefully nurtured and elaborately systematized oral tradition which is unrivalled in the annals of civilization.

The evocative poetry of joyous and spontaneous affirmation of life and nature, the unravelling explorations of the seers into the terrestrial and transcendental destiny of mankind, the pervasive immanence and the pristine omnipresence of primeval reality and primordial matter, and the wisdom and philosophy of Moral and Social Order in an harmonious equilibrium unfold the luminous realm of the spirit of the Vedas.

The Vedas are unique in their perspective of time and space.

Early in the history of human civilization, the Vedas proclaimed the essential unity of mankind, untrammelled by geographical barriers and tribal parochialism.

The Vedas declared the enduring filial allegiance of Man to Mother Earth: *माना भूमि पृत्रोऽहं पृथिव्या अथर्व.* 12.1 12.

The Vedas articulated the essential equality and intrinsically equal dignity of men and nations and the need for cooperative effort for common benefit: *अयेष्टामो अकनिष्ठाम एते, सन्नानरो वावुधुः सौभगाय । ऋक्.* 5.60.5.

The Vedas cautioned against recrimination, jealousy and ill-will among the human kindred: *मा भ्राता भ्रातर द्विधन् मा स्वमारमुन स्वमा..... अथर्व.* 3.30.3.

The Vedas aimed and aspired for an ambience of unfailing and ubiquitous friendship:

मित्रस्थाहं चक्षुषा सर्वानि भूतानि समीक्षे ।

मित्रस्य चक्षुषा समीक्षामहे । यजु. 36.18.

The Vedas celebrate the *vac* whose array of thousand syllables and thousand postures of consciousness manifested in a thousand ways appear as flame-songs of the earth and the empyrean. In their innermost recesses are embedded the eternal and cosmic powers of illumination. The Vedic words rising from the oceanic depths of creative consciousness provide a panoramic vision and a thousand vignettes of that real inner illumination, *sva*, reached by *dhi*, the two facets of which are *karma* (action) and *prajna* (knowledge). In that realm of invocation and sacrifice, faith (*sraddha*) converges with reason (*tarka*); intuition assimilates perception; light combines with vigour; wisdom coalesces with valour; speech and action become one. The science of Vedas seeks that true synthesis of faith and reason, and in that pursuit, its prayer is that we may be blessed with “faith” that has not degenerated into the somnolence of the spirit and that we may be endowed with “reason” that has not, in the words of Gurudeva Tagore, lost “its way into the dreary desert sand of dead habit” and which has its habitation in the meandering maze of pointless prolixity:

त्रातारो देवा ग्रधिवोचता नो मा नो निद्रा ईशत मोत जल्पिः ।

वयं सोमस्य विश्वह प्रियासः सुवीरासो विदथमावदेम ॥ ऋक्. 8.48.14.

The true Vedic faith does not countenance dogma; the Vedic reason is not a euphemism for sophistry; the Vedic word is not a victim of verbiage. The essential perception of the Vedas is not a prisoner of perversions. The humanism of Vedas is not a hypocrisy and the Vedic teaching of tolerance is not a transient contrivance. The core commitment of Vedas is to truth and *dharma*, to harmony and happiness, to freedom and justice. The soulful Vedic voyage in ceaseless quest of the experience of inner illumination and with its rich symbolism and manifold meanings is perhaps the oldest and the most magnificent and many-splendoured pilgrimage of the human spirit.

The Vedas gave the *Magna Carta* of Human Brotherhood and Universal Goodwill and proclaimed a noble prayerful Preamble to the humanitarian Constitution of One World based on friendship, fellow-feeling, freedom and fearlessness in words which are immortal and ever inspiring and which are central to the basic teleology and technology of building impregnable defences of peace in the minds of men. The Vedic seers who viewed the world of perception and the world of thought as a continuum prayed for the composite benediction of hearing noble thoughts and seeing noble deeds: भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षिभिर्यजत्राः । यजु. 25.21

In that endeavour of building a universe of noble thoughts and noble deeds, the Vedic seers convened a cosmic convocation based

on the fundamental human quest for truth and the acceptance of its many facets (एकं सद् विप्राः बहुधा वदन्ति):

आ नो भद्राः क्रतवो यन्तु विश्वतोऽब्धासो अपरीतास उद्भिदः ।

देवा नो यथा सदमिद् बृधे असन्नप्रायुवो रक्षितारो दिवे दिवे ॥ ऋक्. 1.89.1.

In the Vedic vision of human society, man in his relation to man was not predatory, aggressive and oppressive as in the Hobbesian nightmare which conjured up *homo homini lupus*. The Vedic ideal was that Man was under an obligation to protect and preserve and to aid and comfort mankind everywhere: पुमान् पुमांसं परिपातु विश्वतः । ऋक्. 6.75.14.

The Vedic philosophy of freedom and fearlessness reached a credal and climactic crescendo in the earthy yet ethereal invocations:

अभय मित्रादभयमित्रादभयं ज्ञातादभयं परोक्षात् ।

अभयं नक्तमभयं दिवा नः सर्वा आशा मम मित्रं भवन्तु ॥ अथर्व. 19.15.7

Equally, the Vedic hymn of *togetherness* remains a refreshing reminder and a beacon light to the fractured and fragmented world out of whose womb the new world order is struggling to be born:

सङ्गच्छध्वं संवदध्वं सं वो मनांसि जानताम् ।

देवा भागं यथा पूर्वं सञ्जानाना उपासते ॥ ऋक्. 10.191.2.

These noble thoughts made the culture of the Vedas the first and foremost foundation of the edifice of universal values: सा प्रथमा संस्कृतिविश्ववाराः । यजु. 7.14.

These enduring verities of the Vedas are not a relic of the past, nor are they the exclusive preserve or the sole inheritance of Indians and Indo-Aryans. They belong to the common heritage of humanity and are relevant in our contemporary world and in our age. We owe it to ourselves and to the peoples and the nations of the world to share this precious heritage and to disseminate its message and meaning.

It is the proud privilege of Veda Pratisthana to be the chosen instrument of the monumental project for preparing and presenting a readable and systematic modern translation of all the four Vedas. The Veda Pratisthana has had the credentials and the capacity to attempt this ambitious task because it was founded on the deep understanding and encyclopaedic erudition of Swami Satya Prakashji, an eminent scientist and a distinguished professor before he became a *parivrajaka*, the firm financial support and the bounteous benefaction of Narendra Mohan Foundation, an eloquent and tangible testament of the Mohan family's liberal and public-spirited disposition, and of the intrepid faith, fortitude, vision and dedication of the late Shri Prakash Vir Shastri.

The munificence of Major Kapil Mohan and his family and their deep devotion to the cause of Vedic learning enabled the Veda Pratisthana to embark on this noble enterprise. It was Major Kapil Mohan's resolve to raise a truly meaningful memorial in the form of a new edition of the Vedas in remembrance of his elder brother, the late Col. Ved Ratan Mohan that led the Narendra Mohan Foundation to offer its generous and unsparing financial assistance for this project. We acknowledge our debt of gratitude to Major Kapil Mohan and to Narendra Mohan Foundation. We also take this opportunity to pay our tribute to the memory of Col. Ved Ratan Mohan whose life was a superb saga of service and an inexhaustible treasury of goodwill.

The late Shri Prakash Vir Shastri was the main architect of Veda Pratisthana. It was to him that we owed the initial organization, the basic conception and the purposeful momentum of the project. Indeed, we are only trying to translate his dream into a reality. An eminent and gifted parliamentarian, whose cascading eloquence, sparkling wit, mature wisdom and intrinsic goodness had a singular charm, Parkash Vir Shastri was an articulate exponent and a selfless missionary of the fundamental values of India's creative and spiritual culture. Spun and woven with the warp and woof of Indian sensitivity and perception, the tapestry of his life and work was as authentic as it was inspiring. He shunned the pettiness and parochialism of politics and strove to reinforce our national life with the tensile strength of our quintessential heritage. He lived and worked for national goals. In national politics he was the ambassador of the larger cultural claims on life. In his tragic and untimely death, Mother India lost an illustrious son who distinguished himself not by the office he held, nor by his wealth or material acquisitions, but by his dedicated and singleminded service to the cause of the nation. In his death, Veda Pratisthana lost its moving spirit, regained mainly because his memory is a motive force. We savour the exhilarating fragrance and see the inspiring and exhorting presence of his personality, pervasive, permeating and perdurable, in the fruition of this project and pay our affectionate homage to his everlasting memory.

Deepavali, 1978.

ऋग्वेद संहिता

ṚGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

सप्तम मण्डलम्

(१) प्रथमं सूक्तम्

(१-२५) पञ्चविंशत्युक्त्वास्त्य सूक्तस्य वैशाखरुचिर्बसिष्ठ ऋषिः । अग्निर्देवता । (१-१८) प्रथमाष्टादशां विराट्, (१९-२५) एकविंशत्यादिस्तानाञ्च विष्णुर्छन्दसी ॥

॥२३॥ अग्निं नरो दीधितिभिररण्योर्हस्तच्युती जनयन्त प्रशस्तम् ।
दूरेदृशौ गृहपतिमथर्युम् ॥१॥
तमग्निमस्ते वसवो न्युष्वन्त्सुप्रतिचक्ष्मवसे कुतश्चित् ।
दक्षाय्यो यो दम आसु नित्यः ॥२॥

1.

Agnīm náro dídhitibhir arāṇyor hástacyuti janayanta
praśastām | dūredrīṣam grīhāpatim atharyúm || 1 || tám ag-
nīm áste vásavo ny ũṇvan supratīcāksham ávase kútaṣ
cit | daksháyyo yó dáma ása nítayah || 2 ||

RGVEDA SAMHITĀ

BOOK SEVEN

1

As fire priests with fingers produce fire from two sticks by the motion of their hands, in the same way with the co-ordinated efforts of their deep thinking and noble actions, wise men manifest and extend the glory of effulgent Lord, who is excellent, and to be realized at depth with subtle eyes, ever vigilant and sovereign Lord of creation. 1

Like the household fire, devotees seek the glory of Lord even from afar and enshrine it in their inner chamber for enlightenment. The glory of our Lord is full of splendour, all-illuminative and worthy to be honoured in every heart. 2

प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पुरो नोऽजस्रया सूर्या यविष्ठ ।
 त्वां शश्वन्त उप यन्ति वाजाः ॥३॥
 प्र ते अमयोऽग्निभ्यो वरं निः सुवीरामः शोशुचन्त द्युमन्तः ।
 यत्रा नरः समासते सुजाताः ॥४॥
 दा नो अग्ने धिया रयि सुवीरं स्वपत्यं सहस्य प्रशस्तम् ।
 न यं यावा नरति यातुमावान् ॥५॥

préddho agne
 didibi puró nó 'jasrayā sūrmayā yavishṭha | tvām śaśvanta
 ūpa yanti vājāḥ || 3 || prā te agnāyo 'gnībhyo varam nīḥ
 suvīrāsaḥ śośucanta dyumāntaḥ | yātrā nāraḥ samāsate su-
 jatāḥ || 4 || dā no agne dhiyā rayim suvīraṁ svapatyām
 sahasya praśastām | ná yām yāva tārati yātumāvān || 5 || 23 ||

॥२४॥ उप यमेति युवतिः सुदक्षं दोषा वस्तोर्हविष्मती घृताची ।
 उप यमेति वसुधामंनिर्वसुयुः ॥६॥
 विश्वा अमेऽप दाहार्तार्येभिस्तपोभिर्गृद्धो जरूथम् ।
 प्र निम्बुरं चानयन्वामीवाम् ॥७॥

ūpa yam éti yuvatīḥ sudáksham doshā vāstor haví-
 shmatī ghrītāci | ūpa svaīnam arāmatir vasūyūḥ || 6 || vīsvā
 agné 'pa dahārātīr yébbhis tāpobhir ádaho járūtham | prā
 nisvarām cātayasvāmivām || 7 ||

Well-kindled, ever-youthful, the glory of the adorable Lord shines before us, with undecaying and life-bestowing radiance. To it, proceeds our abundant ever-flowing homage, like viands to a sacrificial fire. 3

When the nobly-born, brilliant worshippers assemble, they make your glory shine more brightly than any other glory for bestowing blessings and progeny. 4

O vigorous adorable Lord, grant us, in requital of our praises, excellent riches and worthy children, and descendants, and other blessings such that no evil, attempting to assail, may succeed in its effort. 5

For the attainment of spiritual wealth, the ever-young damsel of wisdom, charged with devotion, as if a ladle charged with melted butter, approaches day and night the one, who shines with its own lustre. 6

Consume, O effulgent Lord, all my evils with those strong flames, with which you consume old famished things. May you all drive away all febrile diseases. 7

आ यस्ते अम इधते अनीकं वसिष्ठ शुक्र दीदिवः पावक ।
 उतो न एभिः स्तवथैरिह स्याः ॥८॥
 वि ये ते अग्ने भेजिरे अनीकं मर्ता नरः पित्र्यासः पुरुत्रा ।
 उतो न एभिः सुमना इह स्याः ॥९॥
 इमे नरो वृत्रहत्येषु शूरा विश्वा अदेवीरभि सन्तु मायाः ।
 ये मे धियं पुनयन्त प्रशस्ताम ॥१०॥

ā yās te agna idhaté ánikam
 vásishṭha śúkra dídivaḥ pávaka | utó na ebhí staváthair
 ihá syāḥ || 8 || ví yé te agne bhejiré ánikam mártā naráḥ
 pítiryāsaḥ purutrā | utó na ebhíḥ sumánā ihá syāḥ || 9 || imé
 náro vṛitrahátYESHU śūrā víśvā ádevīr abhí santu māyāḥ |
 yé me dhíyam panáyanta praśastām || 10 || 24 ||

॥२५॥ मा शूने अग्ने नि षदाम नृणां माशेषसोऽवीरता परि त्वा ।
 प्रजावतीषु दुर्यासु दुर्य ॥११॥
 यमश्ची नित्यमुपयाति यज्ञं प्रजावन्तं स्वपत्यं क्षयं नः ।
 स्वजन्मना शेषसा वावृधानम् ॥१२॥

mā śūne agne ní shadāma nṛiṇām māśéshaso 'vīratā
 pári tvā | prajāvatīshu dúryāsu durya || 11 || yām asvī nityam
 upayāti yajñam prajāvantam svapatyām ksháyam naḥ | svá-
 janmanā śéshasā vāvṛidhānam || 12 ||

O eminent Lord, pure and radiating, may the devotee, who lights up your glory by praises, inspire us also to get enlightened with these praises. 8

O adorable Lord, our mortal revered elders, the leaders of the family, have been spreading your radiance on several occasions. May they through these propitiations be gracious to us. 9

May those men, who bravely fight all evil forces prevail against capricious devices, and be among us to lead us to right path for noble actions. 10

-

O invincible Lord, may we not sit inactive in solitude, foresaken by others, while difficulties surround us from all sides. May we feel your presence everywhere, O housefriend, in houses full of children. 11

Whatsoever the system of worship, O adorable Lord, the one with vigorous speed, render our dwellings blessed with progeny and excellent posterity, increasing with lineal successors. 12

पाहि नो अग्ने रक्षसो अजुष्टात्पाहि धूर्तेररुषो अघायोः ।
 त्वा युजा पृतनार्यूरभि प्याम् ॥१३॥
 सेदग्निर्भीरत्यस्त्वन्यान्यत्र वाजी तनयो वीळुपाणिः ।
 सहस्रपाथा अक्षरा समेति ॥१४॥
 सेदभिर्यो वनुष्यतो निपाति समेद्धारमंहस उरुष्यात् ।
 सुजातासः परि चरन्ति वीराः ॥१५॥

pāhī no agne raksháso
 ájushtāt pāhī dhūrtér árarusho aghāyóḥ | tvā yujā pṛitanā-
 yūr abhī shyām || 13 || séd agnír agnīr áty astv anyān
 yātra vājí tánayo vilūpāṇiḥ | sahásrapāthā akshārā saméti
 || 14 || séd agnír yó vanushyató nipāti sameddhāram ánhasa
 urushyāt | sujātāsah pári caranti virāḥ || 15 || 25 ||

॥१६॥ अयं सो अग्निराहुतः पुरुत्रा यमीशानः समिदिन्धे हविष्मान् ।
 परि यमेत्यध्वरेषु होता ॥१६॥
 त्वे अग्न आहवर्नानि भूरीशानास आ जुहुयाम नित्या ।
 उभा कृष्वन्तो वहतू मियेधे ॥१७॥

ayām só agnír āhutah purutrā yām īśānaḥ sām id
 indhé havīshmān | pári yām éty adhvaréshu hótā || 16 || tvé
 agna āhavanāni bhūriśānása ā juhuyāma nityā | ubhā kṛiṇ-
 vānto vahatú miyédhe || 17 ||

Protect us, O adorable Lord, from the odious demons, guard us from the malice of the churlish sinner. May I, with you for my ally, triumph over adversaries. 13

May this fire of faith of adorable Lord surpass the warmth of all other forces. This self-kindled, vigorous and firm-handed fire possessing thousands of means, works in coordination with imperishable elements. 14

Verily, this is that faith of the adorable Lord which defends us from the malevolent and from heinous sin. It is, whom the well-born worshippers serve and adore. 15

This is that fire, which is honoured in all places, and whom the rich master, presenting oblations to, kindles, and round whom goes the ministrant priest at the place of worship. 16

O adorable fire-divine, may we, with riches in possession, bring you continual offerings in abundance, and both of us—the devotee and the ministrant priest—invoke you to bless our work and worship. 17

इमो अग्ने वीततमानि हव्याजस्रो वक्षि देवतातिमच्छ ।
 प्रति न ई सुरभीणि व्यन्तु ॥१८॥
 मा नो अग्नेऽवीरते परा दा दुर्वाससेऽमतये मा नो अस्यै ।
 मा नः क्षुधे मा रक्षसं क्रतावो मा नो दमे मा वन आ जुह्वर्याः ॥१९॥
 नू मे ब्रह्माप्यग्न उच्छशाधि त्वं देव मघवद्भ्यः सुषूदः ।
 गतौ स्यामोभयांस आ ते यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥२०॥

imó agne vītátamāni havyā-
 jasro vakshi devātātim ácha | prāti na īm surabhīni vyantu
 || 18 || mā no agne 'vīrate pārā dā durvāsasé 'mataye mā
 no asyai | mā naḥ kshudhé mā rakṣhāsa ṛitāvo mā no dāme
 mā vāna á juhūrthāḥ || 19 || nū me bráhmāṇy agna úc cha-
 śādhi tvám deva maghāvadbhyaḥ sushūdah | rātaú syāmo-
 bháyāsa á te yūyám pāta svastíbhiḥ sádā naḥ || 20 || २० ||

॥२०॥ त्वमग्ने सुहवो रण्वसंदक्सुदीतो सूनो सहसो दिदीहि ।
 मा त्वे सचा तनये नित्य आ धञ्जा वीरो अस्मन्नयो वि दासीत् ॥२१॥
 मा नो अग्ने दुर्भृतये सचेषु देवेद्वेष्वग्निषु प्र वोचः ।
 मा ते अस्मान्दुर्मतयो भूमाश्चिदेवस्य सूनो सहसो नशन्त ॥२२॥

tvám agne suhávo raṇvāsamdṛik sudītí sūno sahaso di-
 dīhi | mā tvé sácā tánaye nitya á dhañ mā vīró asmán
 náryo ví dāsīt || 21 || mā no agne durbhṛitāye sácaishú de-
 vēddheshv agníshu prá vocaḥ | mā te asmán durmatáyo
 bhṛimác cid devásya sūno sahaso naṣanta || 22 ||

O immortal adorable Lord, may you bear these most acceptable offerings to the presence of the assembly of Nature's bounties, and may they enjoy these fragrant presents. 18

Relinquish us not, O adorable Lord, to the group of persons devoid of courage; nor to deficient clothing; nor to such destitution; leave us not to hunger or to a fiend; expose us not, O observer of truth, to evil, whether in the house or in the forest. 19

May you, O effulgent adorable Lord, without delay bestow upon me and upon those who are liberal in oblations, abundant and wholesome sustenance. May we both, learned and the learner, partake in your munificence; may you all, the divine powers, ever cherish us with blessings. 20

O fire-divine, shine with bright lustre. O source of strength, you are full of effulgence and thus earnestly invoked. May you not let your loyal worshipper, with whom you are associated, be consumed by evil forces; let not our benevolent son fail us. 21

O fire-divine, may you not condemn us to indigence; may not these flaming fires, which Nature's forces have kindled, harm us. O source of strength, let not your displeasure even at our fault, fall upon us. 22

स मर्तो अग्ने स्वनीक रेवानमर्त्ये य आजुहोति हव्यम् ।
 स देवता वसुवनि दधाति यं सूरिरर्थी पृच्छमान एति ॥२३॥
 महो नो अग्ने सुवितस्य विद्वान्रयि सूरिभ्य आ वह्ना बृहन्तम् ।
 येन वयं सहसावन्मदेमाविक्षितासु आयुषा सुवीराः ॥२४॥
 नू मे ब्रह्माण्यस उच्छशाधि त्वं देव मघवद्भयः सुषूदः ।
 रातो स्यामोभयासु आ ते यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥२५॥

sá mártō

agne svanika revān āmartye yā ājuhōti havyām | sá devātā
 vasuvāniṃ dadhāti yām sūrir arthī prichāmāna éti || 23 ||
 mahó no agne suvitāsyā vidvān rayiṃ sūribhya á vahā
 brihāntam | yēna vayām sahasāvan mādemāvīkshitāsa āyu-
 shā suvirāḥ || 24 || nū me brāhmāny agna — || 25 || 27 ||

(२) द्वितीयं सूक्तम्

(१-११) एकादशमं सूक्तम् सैत्रायण्येर्विमिष्टं ऋषिः : (१) प्रथमं हव्यः समिधो वाक्नि, (२)
 द्वितीयायाः काशंसः, (३) तृतीयायाः कुम्भः, (४) चतुर्थ्याः हविः, (५) पञ्चम्याः देवीर्वाङ्, (६) षष्ठ्याः
 उक्तामिन्द्रः, (७) सप्तम्याः देव्यो होतागो प्रचेतसो, (८) अष्टम्यास्तिस्रो देव्यः सारस्वतीत्य-
 भारत्यः, (९) नवम्यास्तिस्रः, (१०) दशम्याः वनस्पतिः, (११) एकादश्याः स्वाहाङ्कुरो
 देवताः : विदुष उन्दः ॥

॥ जुषस्व नः समिधमग्ने अद्य शोचा बृहद्यजत धूममृष्वन ।
 उप स्पृश दिव्यं सानु स्तूपैः सं रश्मिभिस्ततनः सूर्यस्य ॥१॥

2.

Jushásva naḥ samídham agne adyá śócā brihád yajatām
 dhūmām riṇvān | ūpa sprīṣa divyām sānu stūpaiḥ sām raś-
 mibhis tatanah sūryasya || 1 ||

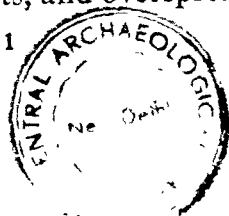
O radiant adorable fire-divine, the mortal, who offers dedication to the divine immortal, becomes affluent in wealth and wisdom. The same Lord, the deity, favours the seeker who inquiringly goes to Him (i.e. asking who that divine is). 23

O adorable Lord, cognizant of our solemn and auspicious worship, may you bring to the worshippers abundant riches, whereby, through your blessings, we enjoy ourselves with undiminished life, and excellent descendants. 24

May you, O effulgent adorable Lord, without delay, bestow upon me and upon those who are liberal in oblations, abundant and wholesome sustenance. May we both—the learned and the learner—partake in your munificence. May you all, the divine powers, even cherish us with blessings. 25

O adorable fire, kindled by us today, may you gladly accept our fuel-sticks, which emitting the fragrant sacred smoke purify the surroundings. May you then touch with your scorching flames the celestial summits, and overspread your fragrance with the rays of the sun. 1

67267

नराशंसस्य महिमानमेषामुप स्तोषाम यजतस्य यज्ञैः ।
 ये सुकृतवः शुचयो धियंधाः स्वदन्ति देवा उभयानि हव्या ॥२॥
 ईळेन्यै वो असुरं सुदक्षमन्तर्दूतं रोदसी सत्यवाचम् ।
 मनुष्वदग्निं मनुना समिद्धं समध्वराय सदमिन्महेम ॥३॥

nārāśānsasya mahimānam
 eshām ūpa stoshāma yajatāsyā yajñaiḥ | yé sukrátavaḥ sú-
 cayo dhiyamdhāḥ svádanti devā ubháyāni havyā || 2 || īlé-
 nyam vo ásuram sudáksham antár dūtām ródasī satyavā-
 cam | manushvād agnīm mánunā sāmiddham sám adhva-
 ráya sādām ín mahema || 3 ||

सपर्यवो भरमाणा अभिज्ञु प्र वृञ्जते नमस्ता बर्हिरभौ ।
 आजुङ्क्षाना घृतपृष्ठं पृषदध्वर्यवो हविषा मर्जयध्वम् ॥४॥
 स्वाध्वो वि दुरो देवयन्तोऽशिश्नयू रथयुर्वेवताता ।
 पूर्वी शिशुं न मातरा रिहाणे समग्रवो न समनिष्वञ्जन् ॥५॥

saparyávo bháramāṇā abhijñú
 prá vṛiñjate námasā barhír agnaú | ājúbhānā ghṛitāpri-
 shṭham pṛishadvad ádhvaryavo havíshā marjayadhvam || 4 ||
 svādhyò ví dúro devayántó 'ṣiṣrayū rathayúr devátātā |
 pūrvī sīsum ná mātārā rihāṇé sám agrúvo ná sámāneshv
 añjan || 5 || 1 ||

We celebrate with dedicated acts the greatness of the illustrious superman amidst enlightened persons, who are pure, most wise, thought inspirers, and who enjoy both kinds of our oblations—physical and spiritual. 2

Let us ever extol the adorable Lord, who is to be adored by us ; He is mighty, dextrous, and the messenger, traversing both worlds—material and spiritual—and the teacher of true knowledge. His glory has been extolled by men in ancient times, as well as by men of today so that He blesses us in our midst for the benevolent acts. 3

The worshippers, reverentially bent upon their knees and bearing the oblation of herbal grasses present it to the adorable fire-divine. O priests, may you serve Him with oblations, invoking Him to be enshrined in your heart and adorn Him with love, as if, with clarified butter. 4

The devout performers of solemn ceremonies, aspiring for chariots, as if, are led to the doors of the chamber of Lord. Ladles, placed to the east, are plying the fire with melted butter at the fire-sacrifice, as the mother cow licks the calf, or as rivers water the fields. 5

॥२॥

उत योषणे दिव्ये मही न उषामानक्ता सुदुधेव धेनुः ।
 बर्हिषदा पुरुहूते मघोनी आ यज्ञिये सुविताय श्रयेताम् ॥६॥
 विप्रा यज्ञेषु मानुषेषु कारू मन्ये वां जातवेदसा यजध्वे ।
 ऊर्ध्वं नो अध्वरं कृतं हवेषु ता देवेषु वनथो वार्याणि ॥७॥

utá yóshane divyé mahí na ushásānāktā sudúgheva
 dhenúḥ | barhishádā puruhúté maghónī á yajñīye suvitāya
 śrayetām || 6 || víprā yajñéshu mánusheshu kārú mánye vām
 jātávedasā yájadhvai | ūrdhvām no adhvaram kṛitam há-
 veshu tá devéshu vanatho váryāni || 7 ||

आ भारती भारतीभिः सजोषा इळा देवैर्मनुष्यैर्भिरभिः ।
 सरस्वती सारस्वतेभिरर्वाक्षिस्त्रो देवीर्बर्हिरेदं संदन्तु ॥८॥
 तन्नस्तुरीपमध पोषयिन्नु देवं त्वष्टृर्वि रराणः स्वस्व ।
 यतो वीरः कर्मण्यः सुदक्षो युक्तप्रावा जायते देवकामः ॥९॥
 वनस्पतेऽव मृजोप देवानभिर्हविः शमिता संदयाति ।
 सेदुं होता सत्यन्तरो यजाति यथा देवानां जनिमानि वेद ॥१०॥
 आ याह्यभे समिधानो अर्वाङ्निन्त्रेण देवैः सरथं तुरेभिः ।
 बर्हिर्न आस्तामर्दितिः सुपुत्रा स्वाहा देवा अमृता मादयन्ताम् ॥११॥

á bhárati bhárati-
 bhiḥ — || 8 || tán nas turípam — || 9 || vānaspaté 'va —
 || 10 || á yāhy agne — || 11 || २ ||

May day and night, the two youthful damsels, divine and mighty, invoked by all, possessed of wealth, as if, reclined on the bed of sacred firmament, worthy of adoration, be with us like a cow, good at milking. 6

I am inclined to adore you, the two sages, the ministrants at the places of work and worship of men, from whom all the prosperity is derived. May you raise our offspring to a higher stature, and help us to acquire precious treasures preserved amongst Nature's bounties, when the worship is being conducted. 7

May the goddess of culture, associated with the models of other cultures, may the goddess of wisdom in company with men, ordinary and intellectual, may the fire-divine, and may the goddess of divine speech with masters of language come to bless us and enshrine our hearts. 8

O divine architect of universe, well pleased, may you give us procreant vigour, whence a brave son skilled in action, lover of divine powers and resolute like grinding stones, be born. 9

○ Lord of forest, may you spread the glories of Nature all around. May the fire-divine, the pacifier, take us across our troubles through truthful means and like the ministering priest, convey our offerings to Nature's bounties. Verily, he knows the secret of divine powers. 10

O fire-divine, kindled into flame, come to our presence in the same chariot with radiant sun and with the swift-moving Nature's bounties; may the mother infinity, the mother of excellent offsprings, enshrine herself on the sacred bed of universe, and may the immortal divine powers be satisfied with the reverentially offered homage. 11

(३) तृतीयं सूक्तम्

(१-१०) दशवर्षस्यास्य सूक्तस्य सैत्रावरुणिवर्मिष्ठ ऋषिः । अग्निदेवता ! त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥३॥

अग्निं वो देवमग्निभिः सजोषा यजिष्ठं दूतमध्वरे कृणुध्वम् ।
 यो मर्त्येषु निधुर्विर्ऋतावा तपुर्मूर्धा घृतान्नः पावकः ॥१॥
 प्रोथदध्नो न यवसेऽविष्यन्त्यदा महः संवरणाद्व्यस्थात् ।
 आदस्य वातो अनु वाति शोचिरध स्म ते व्रजनं कृष्णमस्ति ॥२॥

3.

Agnīm vo devām agnībhiḥ sajośhā yājishtham dūtām
 adhvaré kṛiṇudhvam | yó mártyeshu nīdhruvir ṛitāvā tá-
 purmūrdhā ghṛitānnāḥ pāvakāḥ || 1 || próthad áṣvo ná yá-
 vase 'vishyán yadá mahāḥ samváraṇād vy ásthāt | ád asya
 váto ánu vāti ṣocír ádha sma te vrájanam kṛishṇām asti
 || 2 ||

उद्यस्य ते नवजातस्य वृष्णोऽग्ने चरन्त्यजरा इधानाः ।
 अच्छा दामरुषो धूम एति सं दूतो अम् ईयसे हि देवान् ॥३॥
 वि यस्य ते पृथिव्यां पाजो अश्रेत्तृषु यदन्ना समवृक्त जम्भैः ।
 सेनेव सृष्टा प्रसितिष्ट एति यवं न दस्स जुह्वा विवेक्षि ॥४॥
 तमिहोषा तमुषसि यविष्ठमग्निमत्यं न मर्जयन्त नरः ।
 निशिशाना अतिथिमस्य योनौ दीदाय शोचिराहुतस्य वृष्णः ॥५॥

úd yásya te návajātasya vṛishṇó 'gne cáranty ajārā
 idhānāḥ | áchā dyām arushó dhūmā eti sám dūtó agna
 íyase hí deván || 3 || ví yásya te prithivyām pájo áśret
 ṛishú yád ánnā samávṛikta jámbhaiḥ | séneva śrishṭā prá-
 sitish ṭa eti yávam ná dasma juhvā vivekshi || 4 || tám íd
 doshá tám ushási yávishtṭham agním átyam ná marjayanta
 naráḥ | niśísānā átithim asya yónau didāya ṣocír áhutasya
 vṛishṇab || 5 || ३ ||

O most adorable, fire-divine, consentient with other cosmic fires, may you appoint the terrestrial fire as the messenger at the fire-sacrifice. The fire is established firm for the benefit of mankind; it is the observer of natural laws, is crowned with flames, is the purifier, and is fed upon sacred butter. 1

When the common fire, like a neighing steed about to feed upon the forage, springs up from the vast-enclosing forest, then the wind fans its flame; and the route through which it passes gets scorched and is turned black. 2

O fire-divine, showerer of blessings, while kindled, your undecaying newly-born flames rise upward. The ruddy smoke ascends aloft to heaven, and you proceed to Nature's bounties as their messenger. 3

Your fresh lustre quickly spreads over the earth, when, with your teeth of flame, you devour your food of oblation. Your blaze rushes along like a charging host, when, O splendrous fire, you spread with your flame among the trees, as if, they were barley plants. 4

Men deck that youthful fire both at dawn and at evening as they tend a courser. They kindle it as a guest in their dwellings. Then, brightly shines the splendour of this showerer of blessings, to whom the oblation is offered. 5

सुसंदक्तैः स्वनीकं प्रतीकं वि यद्रुक्मो न रोचस उपाके ।
 दिवो न ते तन्यतुरेति शुष्मश्चित्रो न सूरः प्रति चक्षि भानुम् ॥६॥
 यथा वः स्वाहाग्नये दाशेम परीळाभिर्घृतवद्भिश्च हव्यैः ।
 तेभिर्नो अग्ने अमितैर्महोभिः शतं पूभिरायसीभिर्नि पाहि ॥७॥

susamdrīk te svanīka prātikam ví yád rukmó ná rócasa
 upaké | divó ná te tanyatúr eti śúshmaṣ citró ná sūrah
 práti cakshi bhānám || 6 ||. yáthā vaḥ sváhāgnāye dāṣema
 páriḷābhir ghṛitāvadbhiḥ ca havyaíḥ | tébhir no agne ámi-
 tair. máhobhiḥ śatám pūrbhír áyasibhir ní páhi || 7 ||

या वा ते सन्ति दाशुषे अघृष्टा गिरो वा याभिर्नृवतीरुष्याः ।
 ताभिर्नः सुनो सहसो नि पाहि स्मत्सुरीञ्जरितृञ्जात्वेदः ॥८॥
 निर्यत्पूतेव स्वधितिः शुचिर्गात्स्वया कृपा तन्वा ३ रोचमानः ।
 आ यो मात्रोरुदोन्यो जनिष्ट देवयज्याय सुक्रतुः पावकः ॥९॥
 एता नो अग्ने सौभगा दिदीह्यपि क्रतुं सुचेतसं वतेम ।
 विश्वा स्तोत्रभ्यो गृणते च सन्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥१०॥

te sánti dāśúshe ádhrishtā gíro vā yábhīr nṛvátīr urush-
 yáh | tábhir naḥ sūno sahaso ní páhi smát sūrīñ jaritṛñ
 jātavedaḥ || 8 || nír yát pūtēva svádhitiḥ śúcīr gāt sváyā
 kṛipá tanvā rócamānaḥ | á yó mātṛór uṣēnyo jánishta de-
 vayájjāya sukrātuḥ pāvakáh || 9 || etá no agne saúbhagā
 didihy ápi krátum sucétaśam vatema | víṣvā stotṛibhyo
 gṛīnaté ca santu yūyám pāta — || 10 || 4 ||

Resplendent fire, when you shine near at hand like gold, your appearance takes a beautiful form. Your mighty power issues like thunderbolt from firmament, and your lustre is displayed like the wondrous sun. 6

We present to you, O fire-divine, the sacred oblations, mixed with the milk of love and butter of devotion. May we have the blessings of your boundless glories as the protections within the innumerable fortresses of iron. 7

O omniscient, source of strength, munificent fire-divine, may you protect us, your worshippers and praisers, with those unobstructed splendours which belong to you, and with those songs wherewith you protect the learned seers and the chanters of praises. 8

The bright fire-divine, radiant with its own diffusive lustre, issues like a sharpened axe. It is praiseworthy, the doer of great deeds, and the purifier. It gets manifested out of the two parents, the sacred fuel-sticks, for invoking Nature's bounties. 9

Illume for us, O fire-divine, to grant these auspicious riches; may we possess a son, who promises to be intelligent, and becomes the celebrator of sacred institutions. May all good rewards be granted to your praisers, and to him who eulogizes you. May you ever preserve us with blessings. 10

(४) वनुय मुक्तम्

(१-१०) दशवन्त्यास्य मुक्तस्य मेवावरुणर्वमिष्ट क्रपिः । अग्निरेवता । विष्टुष उन्मः ॥

॥५॥ प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वं हव्यं मतिं चाग्नये सुपूतम् ।
 यो दैव्यानि मानुषा जनुष्यन्तर्विश्वानि विद्वाना जिगाति ॥१॥
 स गृत्सो अमिस्तरुणश्चिदस्तु यतो यविष्ठो अजनिष्ट मानुः ।
 सं यो वना युवते शुचिदुन्भूरि चिदन्ना समिदन्ति सद्यः ॥२॥

4.

Prá vah sukrāya bhānāve bharadhvaṃ havyām matim
 cāgnāye sūpūtam | yó daívyāni mánushā janúnshy antár
 víśvāni vidmānā jīgāti || 1 || sá gr̥tso agnís tárunaṣ cid
 astu yáto yávisht̥ho ájanishta mātúḥ | sám yó vānā yuváte
 śúcidan bhūri cid ánnā sám íd atti sadyáh || 2 ||

अस्य देवस्य संसद्यनीके यं मर्तीसः श्येतं जग्भ्रे ।
 नि यो गृभं पौरुषेयीमुवोच दुरोकमग्निरायवे शुशोच ॥३॥
 अयं कविरकविषु प्रचेता मर्तेष्वमिरमृतो नि धायि ।
 स मा नो अत्र जुहुरः सहस्वः सदा त्वे सुमनसः स्याम ॥४॥
 आ यो योनिं देवकृतं ससाद कत्वा ह्यमिरमृतौ अतारीत् ।
 तमोषधीश्च वनिनश्च गर्भं भूमिश्च विश्वधायसं बिभर्ति ॥५॥

asyá de-

vásya samsády ánike yám mártāsah śyetām jagribhré | ní
 yó gr̥ibham paúrusheyim uvóca durókam agnír āyāve su-
 śoca || 3 || ayām kavír ákavishu pracetā márteshv agnír
 amṛito ní dhāyi | sá mǎ no átra juhuraḥ sahasvāḥ sádā
 tvé sumánasaḥ syāma || 4 || á yó yónim devákrītaṃ sasáda
 krátvā hy àgnír amṛtāñ átārit | tám óshadbīṣ ca vanínaṣ
 ca gárbbham bhúmiṣ ca viśvādghāyasam bibharti || 5 || ॥

Offer your sacred homage and praise to the refulgent splendour of adorable Lord who, with all His knowledge, goes as a messenger through all Nature's forces and human beings. 1

The sagacious Lord has been our guide from the time that He is revealed through the mother Infinity. He is ever youthful; with his shining-teeth He assails the forest of physical delusions, and in a moment devours them as food, though they may be plenteous. 2

Men apprehend Him (the fire-divine) as pure splendour in the principal abode of that divine power. He is worthy of lofty adoration, and blazes with His glory for the good of mankind and for the destruction of evil forces. 3

This far-seeing, sagacious, immortal Lord has been enshrined in the hearts of non-sagacious. May you not forbear to harm us, O mighty Lord, in this world, since we long to share your gracious favour. 4

The herbs, the trees and the earth bear this all-supporting fire-divine as the germ. He occupies an appropriate place assigned by Nature's bounties. May He, as one of His functions, convey our homage to immortal divine powers. 5

॥६॥ ई॒शे ह्य॑मि॒रमृत॑स्य भू॒रेरी॑शे रा॒यः सु॒वीर्य॑स्य दा॒तोः ।
 मा त्वा व॒यं स॑हसावन्नवीरा माप्स॒वः परि॑ षदाम मादु॒वः ॥६॥
 परि॑षद्यं ह्यरणस्य रे॒कणो॑ नित्यस्य रा॒यः प॑तयः स्याम ।
 न शेषो॑ अग्ने अ॒न्यजा॑तम॒स्त्यचै॑तानस्य मा प॒थो वि दु॑क्षः ॥७॥

īṣe hy āgnīr amṛitasya bhūrer īṣe rāyāḥ suvīryasya
 dātoḥ | mā tvā vayāṁ sahasāvann avīrā māpsavaḥ pári
 shadāma mādavaḥ || 6 || parishādyam hy āraṇasya rékṇo
 nītyasya rāyāḥ pātayaḥ syāma | ná śesho agne anyajātam
 asty ācetānasya mā pathó ví dukshaḥ || 7 ||

न॒हि ग्र॑भायारणः सु॒शेवो॑ऽन्योद॒र्यो मन॑सा मन्त॒वा उ॑ ।
 अधो चि॒दोक्ः पु॒नरि॑त्स ए॒त्या नो॑ वा॒ज्यभी॑षाळे॒तु नव्यः॑ ॥८॥
 त्वम॑ग्ने वनुष्यतो नि पोहि त्वमु॒ नः स॑हसावन्नव्यात् ।
 सं त्वा ष्व॒स्मन्वद॑भ्येतु पाथः सं र॒यिः स्पृ॑हयाप्यः सह॒स्त्री ॥९॥
 ए॒ता नो॑ अग्ने सौ॒र्भगा॑ दिदी॒ष्टपि॑ कर्तुं सु॒चेत॑सं व॒तेम॑ ।
 विश्वा॑ स्तो॒तृभ्यो॑ गृण॒ते च॑ सन्तु यूयं पात स्व॒स्तिभिः॑ सदा नः ॥१०॥

nahí grābhāyā-
 raṇaḥ suśevo 'nyódaryo manasā mántavá u | ádhā cid ókaḥ
 púnar ít sá ety á no vājy ābhīśhāl etu návyah || 8 || tvám
 agne vanushyató — || 9 || etá no agne saúbhagā — || 10 || ॥

Adorable Lord has power to grant abundant celestial nourishing nectar. He has power to grant riches and valour. O victorious Lord, let us, while we are so close to you, not remain devoid of strength, devoid of posterity, of beauty, and of devotion. 6

Wealth is competent to the acquittance of debt; may we be masters of our permanent possessions. He is not real offspring, who is begotten by another. May you not give a long rope to a blockhead. 7

Unwelcome for adoption is the stranger, who is begotten of another. He is not to be contemplated even in thought as fit for acceptance. For verily, he would like to return to his own house. Therefore, let there come to us our own child, a new-born, victorious over foes, and rich in wisdom. 8

May you, O adorable Lord, defend us against the malignant. May you, endowed with strength, preserve us from defaming actions. May the sacrificial food come to you free from defect. May the riches, that we crave, come to us by thousands. 9

Illuminate for us, O fire-divine these auspicious riches; may we attain perfect understanding. May all good rewards be granted to your praisers and the householder. May you ever cherish us with blessings. 10

(५) पञ्चमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणर्वसिष्ठ ऋषिः । वैश्वानरोऽग्निर्वेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ ५ ॥

प्राग्नये तवसे भरध्वं गिरं दिवो अरतये पृथिव्याः ।
यो विश्वेषाममृतानामुपस्थे वैश्वानरो वावृधे जागृवद्भिः ॥१॥

पृष्टो दिवि धाय्यग्निः पृथिव्यां नेता सिन्धूनां वृषभः स्तियानाम् ।
स मानुषीरभि विशो वि भ्राति वैश्वानरो वावृधानो वरेण ॥२॥

5.

Prāgnāye tavāse bharadhvam giram divo aratāye prī-
thivyāḥ | yó viśveshām amṛitānām upāsthe vaiśvānaró vā-
vṛidhé jāgrivádbbhiḥ || 1 || prīṣṭó divi dhāyy agnīḥ prīthi-
vyām netá síndhūnām vṛishabhá stīyānām | sá mánushīr
abhī víšo ví bhāti vaiśvānaró vāvṛidhānó vāreṇa || 2 ||

त्वद्भिया विश आयन्नसिंकीरसमना जहतीभोजनानि ।
वैश्वानर पूरवे शोशुचानः पुरो यदग्ने दुरयन्नदीदिः ॥३॥
तव त्रिधातु पृथिवी उत द्यौर्वैश्वानर व्रतमग्ने सचन्त ।
त्वं भासा रोदसी आ तन्त्याजस्त्रेण शोचिषा शोशुचानः ॥४॥
त्वामग्ने हरितो वावशाना गिरः सचन्ते धुनयो घृताचीः ।
पतिं कृष्टीनां रथ्यं रयीणां वैश्वानरमुषसां केतुमक्लाम् ॥५॥

tvád

bhiyá víša āyann ásiknīr asamaná jābatīr bhójanāni | vaiś-
vānara pūrave śośucānaḥ puro yád agne darāyann ádīdeḥ
|| 3 || táva tridhātu prīthiví utá dyaúr vaiśvānara vratām
agne sacanta | tvám bhāśá ródasī á tatanthājasreṇa śocīṣhā
śośucānaḥ || 4 || tvám agne haríto vāvaśānā girāḥ sacante
dhúnayo ghṛitācīḥ | pátim kṛishṭīnām rathyām rayínām
vaiśvānarām ushāsām ketúm áhnām || 5 || 7 ||

5

Offer praise to the mighty adorable Lord, traversing without hindrance heaven and earth. His is the supreme glory amongst the immortal cosmic powers, which grow in the lap of Nature's divinities, and is realized by those who wake (from the slumber of ignorance). 1

Universal fire-divine is the promotor of the rivers and the showerer of the waters. He is effulgent and has been pervading the firmament and the earth. The universally honoured Lord, augmenting with the most excellent glory, shines upon the world and mankind. 2

Through your fear, O universal fire, the dark evil forces, though of many minds, come under a control, having abandoned their possessions. Adorable Lord, may you shine upon all men and blaze, consuming the cities of their foes. 3

O Universal fire-divine, both the earth and heaven, submit them to your threefold jurisdiction. Refulgent in your undecaying splendour, you invest both the worlds with lustre. 4

The solar horses, full of ardour, honour you, O universal fire, neighing, as if, our resonant hymns, that are full of devotion. You are Lord of men, our conveyer of riches, and ensign of dawns and days. 5

॥८॥ त्वे असुर्यँ वसवो न्यृण्वन्क्रतुं हि ते मित्रमहो जुषन्त ।
 त्वं दस्यूरौकसो अग्न आज उरु ज्योतिर्जनयन्नायीय ॥६॥
 स जायमानः परमे व्योमन्वायुर्न पाथः परि पासि सद्यः ।
 त्वं भुवना जनयन्नभि कृन्नपत्याय जातवेदो दशस्यन् ॥७॥
 तामग्ने अस्मे इषमेरयस्व वैश्वानर द्युमतीं जातवेदः ।
 यया राघुः पिन्वसि विश्ववार पृथु श्रवो दाशुषे मर्त्याय ॥८॥
 तं नो अग्ने मघवद्भ्यः पुरुक्षुं रयिं नि वाजं श्रुत्य युवस्व ।
 वैश्वानर महि नः शर्म यच्छ रुद्रेभिरग्ने वसुभिः सजोषाः ॥९॥

tvé asuryam vásavo ny ṛiṇvan krátum hí te mitramaho
 jushanta | tvám dásyūr ókaso agna āja urú jyótir janá-
 yann áryāya || 6 || sá jáyamānaḥ paramé vyòman vāyúr ná
 páthaḥ pári pási sadyáḥ | tvám bhúvanā janáyann abhí
 krann ápatyāya jātavedo daśasyán || 7 || tám agne asmé
 ishama érayasva vaiśvānara dyumatīm jātavedaḥ | yáyā rá-
 dhaḥ pínvasi viṣvavāra prithú śravo dāśúshe mártiyāya
 || 8 || tám no agne maghávadbhyaḥ purukshúm rayim ní
 vájana śrútyam yuvasva | vaiśvānara máhi naḥ śarma ya-
 cha rudrébhir agne vásubhiḥ sajóshāḥ || 9 || ॥ ॥

(६) षष्ठं सूक्तम्

(१-९) समवेत्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिवमिष्ट क्रतिः । वैश्वानरोऽग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥९॥ प्र सम्राजो असुरस्य प्रशस्तिं पुंसः कृष्टीनामनुमाद्यस्य ।
 इन्द्रस्येव प्र तवसस्कृतानि वन्दे दारं वन्दमानो विवक्मि ॥१॥

6.

Prá samrájo ásurasya práśastim puṁsāḥ kṛisṭīnām anu-
 mádyasya | indrasycva prá tavásas kritáni vānde dārúm
 vādamāno vivakmi || 1 ||

O reverencer of friends, forces of celestial realms submit themselves before your vigour. They propitiate you for your deeds. You bring forth vast light for the benefit of righteous persons, and expel the dark elements from their dwellings. 6

Manifest in the loftiest heaven, you like wind reach in a moment the place where divine forces inhabit. O omnipresent fire, you show favour to your sons and with loud roaring thunder give life to creatures. 7

May you send to us, O fire-divine, the universal leader, knower of all that is born, that brilliant sustenance whereby you confer wealth, and grant wide-spread abundant food and fame to the mortal, who offers worship to you. 8

Bestow upon our nobles and leaders the riches and renowned wealth which feed many. Associated with the vital and life providing elements, may you grant us, O universal fire divine, infinite happiness. 9

6

I glorify the achievements of that terrestrial fire, male personified, and salute the most revered amongst common men, the universal sovereign, the mighty one like a cloud and the demolisher (of all that is inimical). Besides, may I so proclaim that his exploits are, as if, comparable to that of the resplendent (the sun). 1

क॒वि के॒तुं धा॒सिं भानु॑म॒द्रैर्हि॒न्वन्ति॑ शं रा॒ज्यं रो॒दस्योः ।
 पु॒र॒न्दर॑स्य॒ गी॒र्भिरा॑ वि॒वासेऽमे॒र्ब॒तानि॑ पु॒र्व्या म॒हानि॑ ॥२॥
 न्य॒क्र॒तून्प्र॒थिनो॑ मृ॒घवा॑चः प॒णीर॑श्च॒द्धौ अ॒वृ॒धौ अ॒य॒ज्ञान् ।
 प्र॒प्र ता॒न्दस्वै॑र॒ग्निर्वि॒वाय॑ पूर्व॒श्चका॑राप॒रौ अ॒य॒ज्यून् ॥३॥
 यो अ॒पा॒चीने॑ त॒मसि॑ म॒द॒न्तीः प्रा॒ची॒श्चका॑र नृ॒तमः॑ श॒ची॒भिः ।
 तमी॒शानि॑ व॒स्वो अ॒ग्निं गृ॑णी॒षेऽनान॑तं दु॒मय॑न्तं पृ॒तन्यून् ॥४॥
 यो दे॒ह्यो॒ऽन॑मय॒ह्यक्षै॑र्यो अ॒र्य॒प॒त्नीरु॑षस॒श्चका॑र ।
 स नि॒रु॒ध्या न॒हुषो॑ य॒द्धो अ॒ग्निर्वि॒श॒श्चके॑ बलि॒ह॒तः स॒होभिः॑ ॥५॥

kavīm ketūm dhāsīm bhānūm
 ādrer hinvānti śam rājyāṃ ródasyoh | puramdarāsyā gīrbhīr
 ā vivāse 'gnér vratāni pūrvyā mahāni || 2 || ny ākratūn gra-
 thīno mṛidhrāvācaḥ paṇīr aṣraddhāñ avṛidhāñ ayajñān |
 prá-pra tán dásyūñr agnīr vivāya pūvas cakārāparāñ
 áyajyūn || 3 || yó apācīne tāmasi mādantiḥ práciṣ cakāra
 nṛítamaḥ śacībhiḥ | tám íśānam vásvo agnīm grīṇīshé 'nā-
 natam damáyantam pritanyūn || 4 || yó dehyò ánamayad
 vadhasnair yó aryápatnīr ushásas cakāra | sá nirúdhya ná-
 husho yahvó agnīr víśas cakre balibrítah sáhobhiḥ || 5 ||

यस्य॒ शर्म॑न्नुप॒ विश्वे॒ जना॑सु॒ एवै॑स्त॒स्थुः सु॑म॒तिं भि॒क्षमा॑णाः ।
 वै॒श्वान॑रो वर॒मा रो॒दस्यो॑रा॒ग्निः संसा॑द पि॒त्रोरु॑प॒स्थम् ॥६॥
 आ दे॒वो द॑दे बु॒ध्न्या॒ऽनु॒ वसू॑नि वै॒श्वान॑र उ॒दिता॑ सूर्य॒स्य ।
 आ संमु॑द्राद॒वरा॑दा पर॒स्मादा॑ग्निर्दे॒दे दि॒व आ पृ॑थि॒व्याः ॥७॥

yásya śarmann úpa víṣve jánāsa évais tasthúḥ sumatīm
 bhīkshamāṇāḥ | vaiśvānaró váram ā ródasyor āgnīḥ sasāda
 pitrór upástham || 6 || ā devó dade budhnyā vásūni vaiśvā-
 nará úditā sūryasya | ā samudrád ávarād ā párasmād āgnīr
 dade divā ā prithivyāḥ || 7 || १ ||

They propitiate Him, the fire-divine, who is wise, the manifesting, the sustaining, the enlightener of the pious, the giver of happiness, the sovereign of heaven and earth. I glorify with hymns the ancient and mighty works of fire-divine, the demolisher of strongholds of evils. 2

May the fire-divine chase away those infidels, who do not perform worship and who are uncivil in speech. They are niggards, unbelievers, say no tribute to fire-divine and offer no homage. The fire-divine turns those godless people far away who institute no sacred ceremonies. 3

I glorify that celestial fire, the sun personified, who with all his manly prowess drives the maidens, the dawns, eastward who were as far rejoicing in the western darkness. I extol that fire in the sun, the lord of riches, the unyielding tamer of adversaries. 4

He is the mighty fire-divine, who by his fatal weapons baffles the devices of evil-doers, who creates the dawns, the brides of the sun. He, with his conquering strength, coerces the faithless people and impels them to bring their tributes to Lord bound by discipline. 5

He is that universal fire-divine, the sun, in whose protection all men rest by nature, with a desire to enjoy his gracious favour. This celestial fire, the leader of cosmos, finds the choicest abode in his parent's bosom, a seat between the heaven and earth. 6

The celestial sun, the leader of the cosmos, takes away the glooms from the firmament while he rises. He takes them away from the lower firmament of the earth, as well as from the upper firmament of heaven. 7

(७) सप्तमं सूक्तम्

(१-७) समवर्त्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणर्वसिष्ठ ऋषिः । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१०॥ प्र वो देवं चित्सहसानमग्निमश्वं न वाजिनं हिषे नमोभिः ।
 भवानो दूतो अध्वरस्य विद्वान्त्मानो देवेषु विविदे मितद्रुः ॥१॥
 आ याह्यमे पथ्याऽनु स्वा मन्द्रो देवानां सख्यं जुषाणः ।
 आ सानु शुष्मैर्नदयन्पृथिव्या जम्भेभिर्विश्वमुद्राध्वनानि ॥२॥

7.

Prá vo devám cit sahasānām agnīm áṣyam ná vājīnam
 hishe námobhiḥ | bhāvā no dūtó adhvarásya vidvān tmānā
 devéshu vivide mitádruh || 1 || á yāhy agne pathyā ánu svā
 mandró devānām sakhyām jushāṇāḥ | á sānu ṣúshmair na-
 dáyan prithivyā jámbhebhīr víṣvam usádhag vānāni || 2 ||

प्राचीनो यज्ञः सुधितं हि बर्हिः प्रीणीते अग्निरीलितो न होता ।
 आ मातरा विश्ववारे हुवानो यतो यविष्ठ जज्ञिषे सुशेवः ॥३॥
 सद्यो अध्वरे रथिरं जनन्त मानुषासो विचेतसो य एषाम् ।
 विशामधायि विस्पतिर्दुरोणेऽग्निर्मन्द्रो मधुवचा ऋतावा ॥४॥
 असादि वृते वह्निराजगन्वानभिर्ब्रह्मा नृषदने विधर्ता ।
 यौश्च यं पृथिवी वावृधाते आ यं होता यजति विश्ववारम् ॥५॥

prācīno yajñāḥ súdhitam hí barhiḥ prīṇité agnir ilitó ná
 hótā | á mātārā víṣvāvāre huvānó yáto yavishṭha jajñishé
 suśévaḥ || 3 || sadyó adhvaré rathirám jananta mánushāso
 vícetaso yá eshām | víṣām adhāyi víspátir duronē 'gnir
 mandró mádhuvacā řitāvā || 4 || ásādi vřitó váhnir ājagan-
 vān agnir brahmā nřishádane vidhartā | dyaús ca yám pñi-
 thiví vāvřidhāte á yám hótā yájati víṣvāvāram || 5 ||

I propitiate with oblations the divine, vigorous fire-divine, rapid as a horse. May you knowing our wishes, be a herald of our benevolent selfless works. He regulates Nature's bounties according to strict measures. 1

Come, O fire-divine, rejoicing by your own paths, delighting in the alliance of Nature's bounties, roaring with your fury on the high places of the earth and threatening to consume all the woods and forests with your teeth like flames. 2

The worship advances; the sacred grass is strewn; the fire-divine is adored and made propitious as the ministrant priest. May you invoke the all-boon-bestowing parents, —heaven and earth—, of whose children, O fire-divine, you happen to be the youngest. 3

Wise men promptly generate Him (the fire-divine) at the initiation of sacrifice and make Him leader of the solemn worship. He is established as the Lord in the homes of people. He is delightful, sweet-spoken, and the observer of eternal laws. 4

The fire-divine, selected as the bearer of oblation, is established in the homes of worshippers. He presides over work and worship, and sustains them. He is the giver of all boons; Him heaven and earth extol, and Him the ministrant priests worship. 5

एते द्युम्नेभिर्विश्वमातिरन्त मन्त्रं ये वारं नर्या अतक्षन् ।
 प्र ये विशस्तिरन्त श्रोषमाणा आ ये मे अस्य दीर्घयक्षुतस्य ॥६॥
 नू त्वामम ईमहे वसिष्ठा ईशानं सूनो सहसो वसूनाम् ।
 इषं स्तोतृभ्यो मधवद्भ्य आनङ्घ्र्यं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥७॥

eté

dyumnébbhir vísvam átiranta mántram yé váraṃ náryā áta-
 kshan | prá yé vísas tiránta śróshamāṇā á yé me asyá dí-
 dhayann ṛitása || 6 || nú tvám agna imahe vásishṭhā īśā-
 nām sūno sabaso vásūnām | īśam stotṛibhyo maghávad-
 bhya ānaḍ yūyám pāta svastíbhiḥ sádā naḥ || 7 || 10 ||

(८) अष्टमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्षेस्वास्त्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिवर्षसिष्ठ ऋषिः । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥ इन्धे राजा समर्यो नमोभिर्यस्य प्रतीकमाहुतं घृतेन ।
 नरो हव्येभिरीळते सबाध आमिरग्र उषसामशोचि ॥१॥
 अयमुष्य सुमहौ अवेदि होता मन्द्रो मनुषो यक्षो अग्निः ।
 वि भा अंकः ससृजानः पृथिव्यां कृष्णपविरोषधीभिर्ववक्षे ॥२॥

8.

Indhé rájā sām aryó námobhir yásya prátikam āhutam
 ghṛitēna | náro havyébbhir ilate sabádha ágnír ágra ushá-
 sām aśoci || 1 || ayám u shyá sūmahāñ avedi hótā mandró
 mánusho yahvó agnīḥ | ví bhā akah sasṛjānāḥ prithivyām
 kṛishnápavir óshadhībhir vavakshe || 2 ||

These brilliant men surpass everyone of us in glory, who with skill recite hymns to this highest divine power and also those who eagerly listen to these laudations, and abide by the holy statutes of Lord. 6

We, the celebrated devotees, implore you, O fire-divine, the source of strength, Lord of treasures, that may you, without delay, bestow food upon your adorers and may you ever cherish us with blessings. 7

8

The sovereign fire-divine, supreme of all divine powers, is kindled with tributes, and invoked with the butter of devotional love by his faithful devotees. The men adore him with oblations. The sacred fire-divine is lighted before the advent of dawn. 1

This most mighty fire-divine has been acknowledged amongst men as the invoker, the giver of delight, and the most powerful. He spreads light over the earth; and whilst eagerly burning the plants with his teeth of flames, he leaves dark tracks behind him. 2

कया नो अग्ने वि वसः सुवृक्तिः कामु स्वधामृणवः शस्यमानः ।
कदा भवेम पतयः सुदत्र रायो वन्तारो दुष्टरस्य साधोः ॥३॥

kāyā no agne ví
vasaḥ suvṛiktīm kām u svadhām ṛiṇavaḥ śasyāmānaḥ | kadā
bhavema pátayah sudatra rāyó vantáro dushtārasya sādhoḥ
॥ 3 ॥

प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि यत्सूर्यो न रोचते बृहद्भाः ।
अभि यः पूरं पृतनासु तस्थौ द्युतानो दैव्यो अतिथिः शुशोच ॥४॥
असमिन्त्वे आहर्वनानि भूरि भुवो विश्वेभिः सुमना अनीकैः ।
स्तुतश्चिदग्ने शृण्विषे गृणानः स्वयं वर्धस्व तन्वं सुजात ॥५॥

prā-prāyām agnir bharatāsya śṛiṇve ví yát sūryo ná
rócate bṛihád bhāḥ | abhí yāḥ pūrám pṛitanāsu tasthaú
dyutānó daívyo átithiḥ śuśoca ॥ 4 ॥ ásann ít tvé āhāvanāni
bhúri bhúvo víṣvebhiḥ sumánā ánikaiḥ | stutāś cid agne
śṛiṇviṣe gṛiṇānāḥ svayám vardhasva tanvām sujāta ॥ 5 ॥

इदं वचः शतमाः संमहस्वमुदमये जनिषीष्ट द्विवर्हीः ।
अं यत्स्तोतृभ्यं आपये भवति द्युमदमीवचातनं रक्षोहा ॥६॥
नृ त्वामग्ने ईमहे वसिष्ठा ईशानं मनो महसो वसूनाम् ।
इषं स्तोतृभ्यो मघवद्भ्य आनड्ययं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥७॥

idám vācaḥ śatasāḥ sāmsahasram úd agnáye janishishta
dvibārhaḥ śam yát stotṛibhya āpāye bhāvāti dyumád amī-
vacātanam rakshohā ॥ 6 ॥ nū tvām agna īmahe — ॥ 7 ॥ ॥

How do you decorate our hymns, O fire-divine ? What power do you exert when glorified ? When, O bounteous Lord, shall we be the possessors of riches, and winners of precious wealth which none may snatch from us ? 3

This fire-divine is greatly celebrated by the institutor of the ceremony, when he shines like the sun with lofty splendour. He glorifies the brave in the struggle and shines in full refulgence as a heavenly guest. 4

Full many offerings have been presented to you, O fire-divine. With all your flames be propitious, and favourably listen to the invocations of the worshipper. Having been glorified, may you on your own magnify your person. 5

May my words that win a hundred and a thousand treasures, addressed with redoubled force to the fire-divine, become the source of conferring fame, of removing diseases, and of destroying evil forces. May they be the means of happiness, to the eulogists and their kinsmen. 6

We, the celebrated devotees, implore you, O fire-divine, the source of strength, lord of treasures, that may you without delay bestow food upon your adorers, and may you ever cherish us with blessings. 7

(९) नवमं सूक्तम्

(१-६) ऋषिः कविः । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१२॥ अबोधि जार उषसामुपस्थाद्धोता मन्द्रः कवित्तमः पावकः ।
 दधाति केतुमुभयस्य जन्तोर्हुव्या देवेषु द्रविणं सुकृत्सु ॥१॥
 स सुकृतुर्यो वि दुरः पणीनां पुनानो अर्कं पुरुभोजसं नः ।
 होता मन्द्रो विशां दमूनास्तिरस्तमो ददृशे राम्याणाम् ॥२॥

9:

Ābodhi jārā ushāsām upāsthād dhótā mandrāḥ kavīta-
 mah pāvakāḥ | dādhati ketúm ubháyasya jantór havyā
 devéshu drávinam sukrítsu || 1 || sá sukrátur yó ví dúrah
 paṇínām punānó arkām purubhójasam naḥ | hótā mandró
 viśām dāmūnās tirās támo dadṛiṣe rāmyāṇām || 2 ||

अमूरः कविरदितिर्विवस्वान्सुसंसन्मित्रो अतिथिः शिवो नः ।
 चित्रभानुरुषसा भ्रात्यग्रेऽपां गर्भः प्रस्व आ विवेश ॥३॥
 इक्ष्म्यो वो मनुषो युगेषु समनगा अशुषजातवेदाः ।
 सुसंरक्षा भानुना यो विभाति प्रति गावः समिधानं बुधन्त ॥४॥

āmīrah

kavīr āditir vivāsvān susamsān mitró ātithiḥ śivó naḥ |
 citrábhānur ushāsām bhāty agre 'pām gārbhah prasvā ā
 viveṣa || 3 || Iṅnyo vo mánusho yugéshu samanagá asucaj
 jātāvedāḥ | susamdrīṣā bhānúnā yó vibhāti prāti gāvaḥ sam-
 idhānām budhanta || 4 ||

He (the sun), who rises from the bosom of the dawn, is the consumer of beloved creatures, the invoker, the giver of delight, the wisest of the wise, and the purifier. He gives consciousness to both classes of beings, men and animals, oblations to Nature's bounties, and riches to the pious. 1

He is the sun, who is the accomplisher of great deeds, who forces open the doors of the dark fortresses and recovers for us the radiant source of light, bestowing nourishment to many. Verily, he is the invoker of Nature's bounties, and a giver of bliss. He is seen by all people dissipating the gloom of the nights. 2

He is unperplexed, far-seeing, elevated, resplendent, right-directing, a friend, a guest, the bestower of prosperity upon us, and wonderfully radiant. He shines before the dawns and further is the embryo of waters, and he enters into the nascent plants. 3

He, the fire-divine, has been adored through human ages. He, the born-knower, gleams refulgent with his lovely lustre when engaged in a battle. The devotees wake to meet Him when enkindled at the altar. 4

अग्ने याहि दूत्यं॑ मा रिषण्यो देवाँ अच्छा ब्रह्म॑कृता ग॒णेन॑ ।
 सर॑स्वतीं म॒रुतो॑ अ॒श्विना॒पो यक्षि॑ देवान्न॒धेयाय॑ विश्वा॒न् ॥५॥
 त्वाम॑ग्ने स॒मिधानो॑ वसि॒ष्ठो जरू॑थं ह॒न्यक्षि॑ रा॒ये पु॒रन्धि॑म् ।
 पु॒रु॒णी॒था जा॑तवेदो जरस्व यूयं पात स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः ॥६॥

agne yāhī dūtyāṃ mā rishaṇyo
 devāñ áchā brahmakṛitā gaṇéna | sárasvatīm marúto aṣvī-
 nāpó yáksbi devān ratnadhéyāya víśvān || 5 || tvām agne
 samidhānó vásishtho járūtham han yáksbi rāyé púramdhim |
 puruṇithā jātavedo jarasva yūyám pāta — || 6 || 12 ||

(१०) दशमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षभ्याम्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिर्वसिष्ठ ऋषिः । अग्निदेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१३॥ उ॒षो न जा॑रः पृथु पाजो॑ अ॒श्वेद्विद्यु॑तदी॒द्यच्छो॑शु॒चानः॑ ।
 वृषा॑ हरिः शु॒चिरा॑ भाति भा॒सा धियो॑ हि॒न्वान॑ उ॒शनी॑र॒जीगः॑ ॥१॥
 स्व॑र्णं व॒स्तोरु॑षसा॒मरोचि॑ य॒ज्ञं त॑न्वाना उ॒श्रिजो॑ न म॒न्म ।
 अ॒ग्निर्जन्मा॑नि दे॒व आ वि॑ वि॒हान्द्र॒वद्भु॑तो दे॒वया॒वा वनि॑ष्ठः ॥२॥

10.

Ushó ná járāḥ prithú pájo aṣred dávidyutad dídyac
 chóṣucānaḥ | vṛishā háriḥ śúcir á bhāti bhāsá dbīyo hin-
 vāná uṣatír ajīgaḥ || 1 || svār ná vāstor ushāsām aroci ya-
 jñām tanvāná uśijo ná mánma | agnír jánmāni devá á ví
 vidvān dravád dūtó devayāvā vānishṭhaḥ || 2 ||

O fire-divine, fail you not to go to Nature's bounties in your function as a messenger of them who are present here in the assembly of prayer. May you bring all the divinities, the divine speech, the divine vital powers, the pair of twin-divines and the waters so that they may bestow riches upon us. 5

O fire-divine, the celebrated sage when enkindling you, destroys the malignant. May you give us wealth in plenty. May you sing praise in choral song, O fully enlightened, and may you ever cherish us with blessings. 6

10

Like the lover of the dawn (the sun), he, the fire-divine, sends forth radiant, bright, resplendent, and extensive lustre. He, the showerer of blessings, the receiver (of oblations), shines in his splendour, encouraging holy works. He arouses people for new aspirations. 1

He, like the sun, shines, while morn is breaking and priests weave the sacrifice and repeat the praises. The munificent fire-divine, the messenger of Nature's bounties, the cognizer of their birth, proceeds to them, and hastens in various directions. 2

अच्छा गिरो मतयो देवयन्तीरग्निं यन्ति द्रविणं भिक्षमाणाः ।
 सुसंहरीं सुप्रतीकं स्वञ्च हव्यवाहमरतिं मानुषाणाम् ॥३॥
 इन्द्रं नो अग्ने वसुभिः सजोषा रुद्रं रुद्रेभिरा वहा बृहन्तम् ।
 आदित्येभिरदितिं विश्वजन्यां बृहस्पतिमृक्कभिर्विश्वारम् ॥४॥
 मन्द्रं होतारमुशिजो यविष्ठमग्निं विश ईळते अध्वरेषु ।
 स हि क्षपावौ अभवद्रयीणामतन्द्रो दूतो यजथाय देवान् ॥५॥

āchā gīro

matāyo devayāntīr agnīm yanti drāviṇam bhīkshamāṇāḥ |
 susaṁdrīṣaṁ supratīkaṁ svāñcam havyavāham aratīm mā-
 nushāṇām || 3 || indram no agne vāsubhiḥ sajóshā rudrām
 rudrēbhir ā vahā bṛihāntam | ādityēbhir āditīm viśvājan-
 yām bṛihaspātim ṛikvabhir viśvāvāram || 4 || mandrām hótā-
 ram uśījo yāvishṭham agnīm vísa īlate adhvarēshu | sá hí
 kshápāvāñ ábhavad rayīṇām átandro dūtó yajáthāya devān
 || 5 || 13 ||

(११) एकावसां सुकृतम्

(१-५) एकावसां सुकृतम् यैषावराणिस्तिष्ठ ऋषिः । अग्निर्वेधा । विदुर् अन्वः ॥

॥१॥ महौ अस्यध्वरस्य प्रकेतो न ऋते त्वदमृता मादयन्ते ।
 आ विश्वेभिः सुरथं याहि देवैर्यज्ञे होता प्रथमः सदेह ॥१॥
 त्वामीळते अजिरं दूत्याय हविष्मन्तः सवमिन्मानुषासः ।
 यस्य देवैरासदो बहिरग्नेऽहान्यस्मै सुदिना भवन्ति ॥२॥

11.

Mahāñ asy adhvarāśya praketo ná ṛité tvád amṛitā
 mādayante | ā viśvebhiḥ sarātham yāhi devaír ny āgne
 hótā prathamāḥ sadehā || 1 || tvām īlate ajirām dūtyāya ha-
 viśmantāḥ sādām ín mānushāsaḥ | yāśya devaír āsado
 bahír agné 'hāny asmai sudínā bhavanti || 2 ||

Our praises and holy hymns, soliciting riches, proceed to the fire-divine, who is full of splendour and of agreeable form, and is of graceful movement, the bearer of oblations, the ruler of men. 3

Joined with the cosmic vital powers, O fire-divine, bring hither the divine blessing of the resplendent sun, the cosmic vital elements, the benevolent mother infinity, the Lord of light, and universally honoured, the Lord preceptor. 4

Men eagerly implore at the sacred ceremonies the youthful fire-divine, the giver of delight, the invoker of Nature's bounties. He, the ruler of the night, has been a diligent envoy of the opulent institutors of sacrifices for the worship of divine powers. 5

11

Great are you, O fire-divine, the manifester of the solemnity; without you the immortal souls do not rejoice; come with all divine powers in one charoit, be established, O chief of divine powers, the ministrant priest. 1

Men offering oblations, ever solicit of you, O swift-going fire-divine, to undertake an envoy's duty. In whosoever's devotional heart you enshrine along with other divines, his days become prosperous. 2

त्रिश्चिदुक्तोः प्र चिकितुर्वमृति त्वे अन्तर्दाशुषे मर्त्यीय ।
 मनुष्वदम् इह यक्षि देवान्भवा नो दूतो अभिशस्तिपावो ॥३॥
 अग्निर्गति बृहतो अध्वरम्याग्निर्विश्वस्य हविषः कृतस्य ।
 क्रतुं ह्यस्य वसवो जुषन्ताथो देवा दधिरे हव्यवाहम् ॥४॥
 आग्ने वह हविरयाय देवानिन्द्रज्येष्ठाम इह मादयन्ताम् ।
 इमं यज्ञं दिवि देवेषु धेहि यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

trīs cid

aktōḥ prā cikitur vāsūni tvé antár dāsúshe márttyāya | ma-
 nushvād agna ihā yakshi devān bhāvā no dūtó abhiṣasti-
 pāva ॥ 3 ॥ agnir īse bṛihatō adhvarásyāgnír víśvasya haví-
 shaḥ kṛitásya | krátum hy āsya vāsavo jushántáthā devā
 dadhire havyavāham ॥ 4 ॥ ágne vaha havirádyāya devān
 indrajyeshthāsa ihā mādayantām | imām yajñām divi devé-
 shu dhehi yūyám pāta — ॥ 5 ॥ 14 ॥

(१२) दादतां सूक्तम्

(१-३) वृचम्याम्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिर्वमिष्ट क्रयिः । अग्निर्देवता । त्रिषु छन्दः ॥

॥१॥ अगन्म महा नमसा यविष्ठं यो दीदाय समिद्धः स्वे दुरोणे ।
 चित्रमानुं गेदमी अन्तरुर्वी स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यक्षम् ॥१॥
 स मङ्गा विश्वा दुरितानि साङ्क्षानग्निं पृथे दम् आ जातवेदाः ।
 स नो रक्षिषद्दुरितादवद्यादस्मान्पृणत उत नो मघोनः ॥२॥
 त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः ।
 त्वे वसु सुषण्णानि सन्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥३॥

12.

Ágauma mahá námasā yávishtam yó didáya sámid-
 dhaḥ své duroné | citrábhānum ródasī antár urví svāhutam
 viśvataḥ pratyāñcam ॥ 1 ॥ sá mahná vísvā duritāni sāvhnān
 agnī shtave dáma á jātavedāḥ | sá no rakshishad duritād
 avadyād asmān gṛiṇatá utá no maghónaḥ ॥ 2 ॥ tvām vārūṇa
 utá mitró agne tvām vardhanti matíbhīr vāsishthāḥ | tvé
 vāsu sushaṇanāni santu yūyám pāta — ॥ 3 ॥ 15 ॥

O fire-divine, the priests offer you the treasures of homage three times a day for the benefit of the mortal worshipper. May you inspire the divine powers on this occasion, as you have been inspiring them for mankind from the earliest times. May you be our messenger, and guard us from malignity. 3

Fire-divine presides over the solemn worship. He is the lord of every consecrated gift presented. All other life-giving divine powers act in consonance with his functions, and therefore, they make him the bearer of the offering. 4

O fire-divine, bring the divine powers to taste our offerings; may they, of whom the resplendent sun is the chief, be delighted on this occasion. May you convey this worship to the divines in celestial region, and do cherish us ever more with blessings. 5

12

Let us approach with profound reverence the ever-young Lord, whose glory shines when kindled in the hearts of devotees, and who shines with wondrous light between wide heaven and earth; when piously invoked, He appears to be coming to us from every quarter. 1

May that adorable Lord, who by His greatness is the over-comer of all evils, and who in the sacrificial chamber is praised as cognizant of all that is born, protect us, the worshippers and our noble patrons from trouble and disgrace. 2

O adorable Lord, verily, you are venerable and friendly. The most celebrated sages exalt you with praises; may our rich offering be acceptable to you, and may you ever cherish us with blessings. 3

(१३) त्रयोदशं सूक्तम्

(१-३) दृक्स्यात्स्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिर्वसिष्ठ ऋषिः । वैश्वानरोऽग्निर्वेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥११॥

प्राप्नये विश्वशुचै धियन्वेऽसुरघ्ने मन्म धीति भरध्वम् ।
 भरे हविर्न बर्हिषि प्रीणानो वैश्वानराय यतये मतीनाम् ॥१॥
 त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान् आ रोदसी अपृणा जायमानः ।
 त्वं देवाँ अभिशस्तेरमुञ्चो वैश्वानर जातवेदो महित्वा ॥२॥
 जातो यदग्ने भुवना व्यस्यः पशून् गोपा इर्यः परिज्मा ।
 वैश्वानर ब्रह्मणे विन्द गातुं यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥३॥

13.

Prāgnāye viśvaśūce dhiyamdhé 'suraghné mánma dhī-
 tīm bharadhvam | bhāre havír ná barhīshi prīṇānó vaiśvā-
 narāya yātaye matīnām || 1 || tvām agne śocīshā śōśucāna
 ā rōdasī aprīṇā jāyamānaḥ | tvām devāñ abhīśaster amuñco
 vaiśvānara jātavedo mahitvā || 2 || jātó yád agne bhūvanā
 vy ākhyah paśūn ná gopā iryah párijmā | vaiśvānara brāh-
 maṇe vinda gātūm yūyám pāta — || 3 || 16 ||

(१४) चतुर्दशं सूक्तम्

(१-३) दृक्स्यात्स्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिर्वसिष्ठ ऋषिः । अग्निर्वेवता । (१) प्रथमर्चो इहती, (२-३)

द्वितीयाद्वितीययोश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१७॥

समिधा जातवेदसे देवाय देवहृतिभिः ।
 हविर्भिः शुक्रशोचिषे नमस्विनो वयं दाशेमाभ्ये ॥१॥

14.

Samīdhā jātāvedase devāya devāhūtibhiḥ | havīrbhiḥ
 sukrāśocīshe namasvīno vayām dāśemāgnāye || 1 ||

Offer praise and worship to adorable Lord, the enlightener of all, the inspirer of pious thoughts, and the destroyer of the evil intentions. Propitiating Him, in my inner consciousness, I now offer the oblation, my worldly gains, to the universal Lord, the inspirer of intellectual pursuits. 1

O adorable Lord, with your radiant lustre, you fill the heaven and earth. O universally revered Lord, the source of material and spiritual wealth, as soon as revealed, you, with your power set free the divine powers from the curse that binds them. 2

When you are manifested, O resplendent Lord, you look on all creatures like a watchful herdsman, moving round his cattle. O universally adored Lord, may you indicate to us the right way of praying. May you cherish us ever with blessings. 3

Let us with reverence and dedication serve the effulgent and adorable Lord. Let us offer devotion to Him, the all-knowing, while we invoke Nature's bounties. 1

वयं ते अग्ने समिधा विधेम वयं दाशेम सुष्टुती यजत्र ।
 वयं घृतेनाध्वरस्य होतर्वयं देव हविषा भद्रशोचे ॥२॥
 आ नो देवेभिरुप देवहृत्तिमम्रे याहि वषट्ठुति जुषाणः ।
 तुभ्य देवाय दाशतः स्याम यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥३॥

vayām

te agne samīdhā vidhema vayām dāṣema sushtutī yajatra |
 vayām ghṛiténādhvarasya hotar vayām deva havishā bhad-
 raśoce || 2 || á no devébhīr úpa deváhūtim ágne yāhī vá-
 shatkrītim jushānāḥ | túbhyaṁ devāya dāsataḥ syāma yū-
 yām pāta — || 3 || 17 ||

(१५) पञ्चदशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चस्यास्य सूक्तस्य नैवावरुणिरसिष्ठ ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१८॥ उपसद्याय मीळहुष आस्ये जुहुता हविः । यो नो नेदिषुमाप्यम् ॥१॥
 यः पञ्च चर्षणीरभि निषस्मद् दमेदमे । कविर्गृहपतिर्युवा ॥२॥

15.

Upasādyāya mīlḥuṣha āsyè juhutā havīḥ | yó no nédi-
 shtham āpyam || 1 || yāḥ pāñca carshanīr abhī nishasāda
 dāme-dame | kavīr grīhāpatir yúvā || 2 ||

May we serve you with dedication. May we offer you, O adorable Lord, pious praises. May we, O ministrant of the cosmic sacrifice, offer loving devotion to you, as butter to fire. O divine Lord, possessor of auspicious lustre, may we worship you with oblations. 2

Come to our invoking, O adorable Lord, with Nature's bounties, propitiated by the offerings sanctified by VAŚAT. May we completely surrender our ego to you, O divine Lord. May you ever cherish us with blessings. 3

15

Offer homage to the ever present adorable Lord, the showerer of blessings. Offer it to Him directly as He is available in our close proximity. 1

He is youthful, wise and master of the house. He abides with all, in every home, with people belonging to any of the five classes. 2

स नो वेदो अमात्यमग्नी रक्षतु विश्वतः । उतास्मान्पात्वंहसः ॥३॥
 नवं नु स्तोममग्नये दिवः श्येनाय जीजनम् । वस्वः कुविह्नाति नः ॥४॥
 स्पार्हा यस्य श्रियो दृशे रयिर्वीरवतो यथा । अग्रे यज्ञस्य शोचतः ॥५॥

sá no védo amá-
 tyam agní rakshatu viśvátaḥ | utásmān pātv ānhasaḥ || 3 ||
 návaṃ nú stómam agnáye diváḥ syenáya jījanam | vásvaḥ
 kuvíd vanāti naḥ || 4 || spārhā yásya śríyo dṛiśé rayír vírā-
 vato yathā | ágre yajñásya śócataḥ || 5 || 18 ||

॥१९॥ सेमां वेतु वषट्कृतिमग्निर्जुषत नो गिरः । यजिष्ठो हव्यवाहनः ॥६॥
 नि त्वा नक्ष्य विस्पते द्युमन्तै देव धीमहि । सुवीरमम आहुत ॥७॥
 क्षप उस्त्रश्च दीदिहि स्वमयस्त्वया वयम् । सुवीरस्त्वमस्मयुः ॥८॥
 उप त्वा मातये नरो विप्रामो यन्ति धीतिभिः । उपाक्षरा सहस्रिणी ॥९॥
 अग्नी रक्षांसि सेधति शुक्रशोचिरमर्त्यः । शुचिः पावक ईद्व्यः ॥१०॥

sémām vetu vāṣaṭkṛitim agnīr jushata no girāḥ | yá-
 jishṭho havyavāhanaḥ || 6 || ní tvā nakshya viśpate dyumān-
 taṃ deva dhīmahi | suvīram agna āhuta || 7 || kshāpa usrāṣ
 ca dīdihi svagnáyas tváyā vayám | suvīras tvám asmayūḥ
 || 8 || úpa tvā sātāye náro víprāso yanti dbītíbbih | úpā-
 ksharā sahasrīnī || 9 || agní rákshānsi sedhati śukráśocir
 ámartyaḥ | śúciḥ pāvaká ídyaḥ || 10 || 19 ||

May He guard our wealth and family from all sides. May
He deliver us from iniquity. 3

May the fire-divine, falcon of the sky to whom I address
this new hymn, bestow upon us ample wealth. 4

Whose enviable glories, when he brightens in front of the
sacrifice, are pleasing to see, like the riches of a man
having worthy offspring. 5

May that most adorable Lord, the bearer of oblations,
accept with VASAT our offering, gratified by our
praises. 6

O the approachable, the protector of people, the divine,
the adorable, the invoked of all, we enshrine you, the
resplendent, the rightly glorified, in our hearts. 7

Shine you forth, night and day; so that through you we
are well-provided with sacred lights. May you be friendly
to us, and be righteously praised. 8

Wise men approach you with sacred works for the acquire-
ment of riches. Perpetually thousandfold praises are
addressed to you. 9

May the bright, radiant, immortal, with refulgent glow,
adorable Lord, drive off wickedness from us. 10

॥२०॥ स नो राधांस्या भरेणानः सहसो यहो । भगश्च दातु वार्यम् ॥११॥
 त्वमग्ने वीरव्यशो देवश्च सविता भगः । दितिश्च दाति वार्यम् ॥१२॥
 अग्ने रक्षा णो अंहसः प्रति प्स देव रीषतः । तपिष्ठैरजरो दह ॥१३॥
 अघा मही न आयस्यनाश्रुष्टो नृपीतये । पूर्ववा शतभुजिः ॥१४॥
 त्वं नः पाह्यंहसो दोषावस्तरघायुतः । दिवा नक्तमदाभ्य ॥१५॥

sá no rádhānsy ā bhareṣānaḥ sahaso yaho | bhagaṣ ca
 dātu vāryam || 11 || tvám agne vīrávad yāso devás ca sa-
 vitá bhágaḥ | ditiṣ ca dāti vāryam || 12 || ágne rākshā ṇo
 áñhasaḥ práti shma deva ríshataḥ | tápiṣṭhair ajáro daha
 || 13 || ádhā mahí na áyasy ánādhriṣṭo nrípítaye | pūr bhavā
 ṣatábhujih || 14 || tvám naḥ pāhy áñhaso dóshāvastar aghā-
 yatáh | dívā náktam adābhya || 15 || २० ||

(१६) षोडशं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशवर्णन्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिवसिष्ठ ऋषिः । अग्निर्देवता । प्रगायः (विषमर्चा
 ब्रह्मती समर्चा सतोब्रह्मती) छन्दः ॥

॥२१॥ एना वो अग्निं नमसोर्जो नपात्मा हुवे ।
 प्रियं चेतिष्ठमरतिं स्वध्वरं विश्वस्य द्रुतममृतम् ॥१॥
 स योजते अरुषा विश्वभोजसा स दुद्रवत्स्वाहुतः ।
 सुब्रह्मा यज्ञः सुशमी वर्मनां देवं राधो जनानाम् ॥२॥

16.

Enā vo agnīm námasorjō nāpātam ā huve | priyām cé-
 tiṣṭham aratīm svadhvarām viśvasya dūtām amṛitam || 1 ||
 sá yojate aruṣhā viśvábhojasā sá dudravat svāhutaḥ | su-
 brāhmā yajñāḥ suśānī vāsūnām devām rādho jānānām || 2 ||

O source of strength, the supreme Lord of all, please bestow abundant riches upon us. May the gracious Lord give us choicest wealth. 11

May you, O adorable Lord, give us illustrious children. May the divine creator, the gracious Lord, and the mother infinity, give us wealth. 12

Preserve us, O adorable Lord, from iniquity. O eternal Lord, exempt us from decay, and consume our enmity with your blazing flames. 13

May you, O irresistible, be to us, for the protection of our posterity, like the vast, spacious iron-forts, with hundreds of walls. 14

O infallible Lord, dispeller of darkness, preserve us night and day from iniquity, and from the malevolent. 15

16

I invoke you with this hymn, O adorable Lord, the imperishable in energy, loving, wisest, unobstructed, served with sacrifices free from violence and the immortal messenger of all. 1

May He harness His brilliant, all-supporting elements to his cosmic chariot, when earnestly invoked. May He be attained quickly. May the dedicated offerings of the people proceed to Him, who is the giver of abundant food, adorable, and the doer of great deeds. 2

उ॒दस्य॑ शोचि॒रस्था॑दाजु॒ह्वानस्य॑ मीळ॒हुषः॑ ।
 उ॒ध्मासो॑ अ॒रुषा॑सो दि॒विस्पृ॑शः स॒मग्नि॑मि॒न्धते॑ नरः ॥३॥
 तं त्वा॑ दू॒तं कृ॑ष्महे य॒ज्ञस्त॑मं दे॒वो आ वी॑तये॒ वह ।
 वि॒श्वा सूनो॑ स॒हसो म॑र्त॒भोजना॑ रा॒स्व तद्य॑त्वेमहे ॥४॥
 त्वम॑ग्ने गृ॒हप॑ति॒स्त्वं होता॑ नो अध्व॒रे ।
 त्वं पो॑ता वि॒श्ववार॑ प्रचे॒ता यक्षि॑ वे॒षि च॒ वार्य॑म् ॥५॥
 कृ॒धि रत्नं॑ यज॒मानाय॑ सु॒क्रतो॒ त्वं हि र॑त्न॒धा अ॑सि ।
 आ न॑ ऋ॒ते दि॑शिही॒हि वि॒श्वमृ॑त्विजं सु॒शंसो॑ यश्च॒ दक्ष॑ते ॥६॥

úd asya śocīr asthād ājūhvānasya mīlbūshah | úd dhūmāso
 arushāso divisprśah sām agnīm indhate narah || 3 || tām
 tvā dūtām kṛiṇmahe yaśāstamam devāñ ā vītāye vaha | vīśvā
 sūno sahaso martabhōjanā rāsva tād yāt tvēmahe || 4 ||
 tvām agne gṛihāpatis tvām hótā no adhvaré | tvām pótā
 vīśvavāra pracetā yākshī vēshi ca vāryam || 5 || kṛidhī rā-
 tnam yājamānāya sukrato tvām hī ratnadhā āsi | ā na ritē
 śiśīhī vīśvam ritvījam suśāṁso yāś ca dākshate || 6 || २१ ||

॥२२॥

त्वे अ॒ग्ने स्वा॑हुत प्रि॒यासः॑ सन्तु सु॒रयः॑ ।
 य॒न्तारो॑ ये म॒घवा॑नो ज॒नाना॑मूर्वा॒न्दर्य॑न्त गो॒नोम॑ ॥७॥
 ये॒षामि॒च्छा घृ॑तह॒स्ता दुरो॑ण औ॒ अपि॑ प्रा॒ता निषी॑दति ।
 तौ॒लाय॑स्व स॒हस्य॑ द्रु॒हो नि॒दो य॑च्छा नः शर्म दी॒र्घश्रु॑त् ॥८॥

tvé agne svāhuta priyāsaḥ santu sūrayaḥ | yantāro yé
 maghāvāno jānānām ūrvān dāyanta gōnām || 7 || yéshām
 īlā gṛitāhastā duronā āñ āpi prātā nishīdati | tāns trāya-
 sva sahasya druhó nidó yāchā naḥ śarma dīrghaśrūt || 8 ||

The radiant glory of that bountiful and much invoked Lord rises up, as the red-coloured smoke-clouds reach and touch the sky, when men kindle fire-ritual. 3

We make you our most renowned messenger; may you bring Nature's bounties to share the homage. May you bestow upon us, O source of strength, all human blessings, for which we pray you. 4

O fire-divine you are the head of the family. You are the invoker in our benevolent actions. O Lord of all boons, you are the preserver, and all-knowing. May you convey the oblations to other bounties and also enjoy yourself. 5

O inspirer of noble deeds, bestow riches upon the institutor of the solemnity, for, verily, you are the bestower of treasures. May you inspire, with zeal, each priest at his solemn rite who is virtuous and skilled in singing praises. 6

O adorable, piously invoked Lord, may those learned scholars be dear to you; may they, the distinguished persons, be also dear to you who are bounteous, opulent, and who generously give away their stalls of kine as gifts. 7

O strength-bestowing adorable Lord, protect from the oppressors and the revilers, those in whose houses wisdom,—butter-handed (sweetened with faith)— is honoured May you grant us happiness, far and long renowned. 8

स मन्द्रया च जिह्वया वह्निगमा विदुष्टरः ।
 अग्ने रयिं मघवेद्भ्यो न आ वह हव्यदाति च सृदय ॥९॥
 ये राधोमि ददुत्यश्व्या मघा कामेन श्रवसो महः ।
 तौ अंहसः पिपृहि पृतेभिर्द्रुं शनं पुर्भिर्यविष्ठ ॥१०॥
 देवो वो द्रविणोदाः पूर्णा विवष्ट्यासिचम ।
 उहो मिध्वमुष वा पृणध्वमादिहो देव ओहते ॥११॥
 तं होतारमध्वस्य प्रचेतसं वह्निं देवा अकृष्वत ।
 दधोति रत्नं विधुने सुवीर्यमग्निर्जनाय दाशुषे ॥१२॥

sá mandráyā ca jihvāya vāhnir asá vidúshṭarah | ágne ra-
 yīm maghávadbhyo na á vaha havyádātim ca sūdaya || 9 ||
 yé rádhānsi dádaty áśvyā maghá kāmēna śrávaso mahāh |
 tāñ ánhasaḥ piprihi partrībhish ṭvām śatām pūrbhír yavi-
 shṭhya || 10 || devó vo dravinodāḥ pūrṇām vivashty āścam |
 úd vā siñcādhvam úpa vā priṇadhvam ád íd vo devá ohte
 || 11 || tám hótāram adhvarásya pracetasaṁ vāhnim devá
 akrīṇvata | dádhāti rātnam vidhaté suvīryam agnir jánāya
 dāśúshe || 12 || 22 ||

(१७) समदसं सूक्तम्

(१-३) समचम्याम्य सूक्तस्य मेवावरणिवेष्टिष्ठ ऋषिः । अग्निदेवता । द्विपदा त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२३॥ अग्ने भवे सुपमिधा समिद्ध उत बर्हिर्हविषा वि स्तृणीताम् ।
 उत द्वार उशतीर्वि श्रयन्नामुत देवाँ उशत आ वहेह ॥१॥
 अग्ने वीहि हविषा यक्षि देवान्त्वध्वरा कृणुहि जातवेदः ।
 स्वध्वरा करति जातवेदा यक्षदेवाँ अमृतान्पिप्रयच्च ॥२॥

17.

Ágne bháva sushamídhā sámiddha utá barhír urviyá
 ví strīṇitām utá dvāra uṣatír ví śrayantām utá devāñ
 uṣatá á vāhehá || 1 || ágne víhí havíśhā yákshi devān sva-
 dhvará kṛiṇuhi jātavedaḥ svadhvará karati jātávedā
 yákshad devāñ amṛtān pipráyac ca || 2 ||

He is definitely wiser and the acceptor of homage, in the same manner as the fire licks oblation with its graceful tongue of flame. May you bring riches, O adorable Lord, to the liberal in offerings, and encourage the offerings of material wealth. 9

O most youthful Lord, with your helpful means protect from iniquity, and grant hundreds of cities to them, who, moved by the desire of great fame, provide plenteous means of transport. 10

The divine Lord, the giver of wealth, desires the ladle filled full. Pour out the contents and replenish the vessel, and then He, the divine will bear your homage to Nature's bounties. 11

The enlightened devotees choose the all-knowing fire-divine to be the ministrant priest, and a bearer of oblation. The adorable Lord gives wealth and valour to the worshipper and men, who offer their worldly gains. 12

17

O fire-divine, may you be kindled with appropriate fuel of devotion. Let the soft grass of tender love be scattered round you. 1

Let the doors of devotees' hearts be thrown open. May you bring hither the blessings of Nature's bounties. 2

वंस्व विश्वा वार्याणि प्रचेतः सत्या भवन्त्वाशिषो नो अद्य ।
 त्वामु ते दधिरे हव्यवाहं देवासो अग्न ऊर्ज आ नर्पातम् ॥३॥
 ते ते देवाय दाशतः स्याम महो नो रत्ना वि दध इयानः ॥४॥

vānsva vīśvā vār-
 yāni pracetaḥ satyā bhavantv āśiṣho no adyā tvām u
 té dadhire havyavāhaṁ devāso agña ūrjā ā nāpātam ॥ 3 ॥
 té te devāya dāśataḥ syāma mahó no rātnā ví dadha iyā-
 nāl ॥ 4 ॥ 23 ॥

[अयं द्वितीयोऽनुवाकः ॥]

(१८) अष्टादशं सूक्तम्

(१-२५) पञ्चविंशत्युच्यमानस्य सूक्तस्य सैत्रावरुणिवंतिष्ठ ऋषिः । (१-२१) प्रथमाधेकविंशत्यृषामिन्द्रः,
 (२२-२५) द्वाविंश्यादिचतसृणाञ्च वैश्वदेवस्य सुदासो दानस्तुतिर्देवते । विष्णुर्छन्दः ॥

॥२४॥

त्वे ह यत्पितरंश्चिन्न इन्द्र विश्वा वामा जरितारो असन्वन् ।
 त्वे गावः सुदुघास्त्वे ह्यश्वास्त्वं वसु देवयुते वनिष्ठः ॥१॥
 राजेव हि जनिभिः क्षेप्येवाव द्युभिरभि विदुष्कविः सन् ।
 पिशा गिरो मघवन्नोभिरश्वैस्त्वायतः शिशीहि राये अस्मान् ॥२॥
 इमा उ त्वा पस्पृधानासो अत्र मन्द्रा गिरो देवयन्तीरुप स्थुः ।
 अर्वाची ते पथ्या राय एतु स्याम ते सुमताविन्द्र शर्मन् ॥३॥

18.

Tvé ha yát pitáraṣ cin na indra vīśvā vāmā jaritáro
 ásanvan | tvé gávaḥ sudúghās tvé hy ásvās tvām vásu de-
 vayaté vānishṭhaḥ ॥ 1 ॥ rájeva hí jánibhiḥ kshéshy eváva
 dyúbhir abhí vidúṣh kavíḥ sán | piśá gíro maghavan gó-
 bhir áśvais tvāyatáḥ śiśīhi rāyé asmán ॥ 2 ॥ imā u tvā pa-
 spridhānáso átra mandrá gíro devayántir úpa sthuḥ | arvāci
 te pathyā rāyá etu syāma te sumatāv indra śárman ॥ 3 ॥

O omniscient, adorable Lord, may you honour divine powers by our homage, and may they be well-pleased by the cosmic benevolent sacrifice. 3

The omniscient Lord is pleased to perform splendid acts of cosmic sacrificial order and keep immortal divine powers well-pleased. 4

18

O resplendent Lord, our forefathers, glorifying you, have obtained all desirable riches. It is through your blessing that instincts of wisdom are easily milked, and vital powers are yoked. You are the liberal donor of wealth to the devotees. 1

O bounteous wise Lord, you dwell with your glories like a prince among his people. May you honour our praises by the award of gold, kine and horses and lead us, your humble servants, to the path of riches. 2

These are our holy hymns addressed to you, on this occasion, with joy and in earnestness. May the stream of your riches come down towards us. O resplendent Lord, may we find comforts under your care. 3

धेनुं ॥ त्वां सृयवसे ददुक्षन्नुप ब्रह्माणि ससृजे वसिष्ठः ।
 त्वामिन्मे गोपतिं विश्व आहा न इन्द्रः सुमतिं गन्त्वच्छ ॥४॥
 अणीमि चित्पप्रपन्ना सुदाम इन्द्रो गाधान्यकृणोत्सुपारा ।
 शर्धन्नं शिम्पुमुचयस्य नव्यः शापं सिन्धूनामकृणोदशस्तीः ॥५॥

dhenúm ná tvā sṛyāvase dáduksbhann úpa bráhmāṇi sasṛije
 vāsishṭhah | tvām in me gópatim viśva āhá na índrah su-
 matim gantv ácha || 4 || āṇāṁsi cit paprathāná sudāsa ín-
 dro gādhāny akṛiṇot supārā | śārdhantam śimyum ucátha-
 sya návyah śāpam síndhūnām akṛiṇod áśastīḥ || 5 || 24 ||

॥२५॥

पुरोळा इत्तुर्वशो यक्षुरासीद्वाये मत्स्यासो निशिता अपीव ।
 श्रुष्टिं चक्रुर्भृगवो द्रुह्यवश्च सखा सखायमतरद्विषूचोः ॥६॥
 आ पक्थासो भलानसो भनन्तालिनसो विषाणिनः शिवासः ।
 आ योऽनयत्सधमा आर्यस्य गव्या तृत्सुभ्यो अजगन्पुधा नृन ॥७॥
 दुराध्योर्ददिति स्त्रेवयन्तोऽचेतसो वि जगृभ्रे परुष्णीम् ।
 मक्लाविव्यक्पृथिवीं पत्यमानः पशुष्कविरशयचायमानः ॥८॥

puroḷā ít turváṣo yákskur āsīd rāyé mātśyāso nīṣitā
 āpīva | śrusṭīm cakrur bhrīgavo druhyávaṣ ca sákhā sá-
 khāyam atarad víshūcoh || 6 || á pakthāso bhalānáso bha-
 nantálināso vishāṇínaḥ śivāsah | á yó 'nayat sadhamá árya-
 sya gavyā trítsubhyo ajagan yudhá nṛin || 7 || durādhyo
 áditim sreváyanto 'cetāso ví jagṛibhre párushnīm | mahnávi-
 vyak pṛithivīm pátyamānaḥ paśúsh kavír aśayac cáyamānaḥ
 || 8 ||

Seeking to find truth, the celebrated sage pours forth his prayers to you like a herdsman trying to milk the milch cow at the pasture. All people proclaim you the Lord of wisdom. May you be present to bless the prayers we offer. 4

The adorable Lord makes the well-known deep waters shallow and thus fordable for His faithful devotee. Being unable to go across the waters, the infidel, the unbeliever in the divine hymn, stays over there to curse the fury of the river. 5

He, diligent in cosmic sacrifice, has been considerate from the very beginning, glorious and approachable. He goes to humble devotees to give prosperity like fishes urged by hunger. The men of mature wisdom and subduers of law-breaker listen to him attentively. As a friend He rescues a true friend among two men of different aptitudes. 6

All those who prepare the oblation, those who pronounce auspicious words, those who do not need any penance, those who bear torches, and those who bestow happiness, glorify that resplendent Lord, who for restoring cows (the lost wisdom) of persons of nobility from the plunderers, kills the enemies in battle. 7

The ill-disposed stupid men while crossing a crooked river, break down its banks, and the sage, yet maturing in experience, falls as a victim and sleeps to death. Great is the Lord who pervades this earth ! 8

ईयुरथं न न्यथं परुष्णीमाशुश्चनेदभिपित्वं जंगाम ।
 सुदास इन्द्रः सुतुकां अमित्रानरन्धयन्मानुषे वधिवाचः ॥९॥
 ईयुर्गावो न यवसादगोषा यथाकृतमभि मित्रं चित्तासः ।
 पृश्निगावः पृश्निनिप्रेषितासः श्रुष्टिं चकुर्नियुतो रन्तयश्च ॥१०॥
 १२९॥ एकं च यो विंशतिं च श्रवस्या वैकर्णयोर्जनान्राजा न्यस्तः ।
 दस्मो न सद्यन्नि शिशाति बर्हिः शूरः सर्गमकृणोदिन्द्र एषाम् ॥११॥

iyúr árttham ná nyarthám párushnīm āśús canéd abhi-
 pitvám jagāma | sudāsa indrah sutúkāñ amitrān árandhayan
 mánushe vādhrivācaḥ || 9 || iyúr gāvo ná yavasād ágopā
 yathākṛitām abhi mitrām citāsah | prīṣṇigāvaḥ prīṣṇinipre-
 shitāsah śrushtīm cakrur niyúto rántayaś ca || 10 || 25 ||

ékam ca yó viṁśatīm ca śravasyā vaikarṇayor jánān
 rájā ny ástah | dasmó ná sādman ní śiśāti barhiḥ sūrah
 sárgam akrinod índra eshām || 11 ||

अथ श्रुतं क्वथं वृद्धमप्स्वनु द्रुह्यं नि वृण्वज्रबाहुः ।
 वृणाना अत्र सख्याय सख्यं त्वायन्तो ये अमदन्नं त्वा ॥१२॥
 वि सद्यो विश्वा दृष्टितान्येषामिन्द्रः पुरः सहसा सप्त दर्दः ।
 व्यानवस्य तृत्सवे गयं भागजेष्मं पुरुं विदधे मध्रवाचम् ॥१३॥
 नि गव्यवोर्नवो द्रुह्यवश्च षष्टिः शता सुषुपुः षट् सहस्रा ।
 षष्टिर्वीरासो अधि षड् देवोयु विश्वेदिन्द्रस्य वीर्यं कृतानि ॥१४॥

ádha śrutám kavāśham
 vṛiddhám apsv ánu druhyúm ní vṛiṇag vájrabāhuḥ | vṛi-
 nānā átra sakhyāya sakhyám tvāyānto yé ámadann ánu tvā
 || 12 || ví sadyó víśvā dṛiṇhitāny eshām indrah púrah sā-
 hasā saptá dardah | vy ánavasya trītsave gāyam bhāg jé-
 shma pūrúm vidátthe mṛidhrāvācam || 13 || ní gavyávó 'navo
 druhyávaś ca shashtīḥ satá sushupuḥ shát sahasrā | sha-
 shṭīr vīrásō ádhi shád devoyú víśvéd índrasya vīryā kṛi-
 tāni || 14 ||

May we attain the wealth, the meaningful prosperity. Let us move quickly to the winding stream and obtain the obtainable. The resplendent Lord helps the one who is a devoted servant but He does not care for the swiftly flying foes, the unmanly babblers. 9

They (the waves of waters) rush like cows unherded from the pastures, each aligning to each like a friend. They are as if driven by spotted steeds, and harnessed horses, sent down by cloud-bearing winds of the sky. 10

The resplendent sun, the brave, creates the cloud-bearing winds through lust of glory. The clouds burst out in torrents, as if slaying one-and-twenty of the men on the two banks of a winding stream, or just as a good-looking priest lops the sacred grass in the chamber of the fire ritual. 11

The bearer of bolt of justice blesses the learned preceptors, men of matured wisdom, and those who discard evil actions. Others also, who claim friendship with you, O Lord, and glorify you, preferring your friendship, enjoy your blessings. 12

Resplendent Lord, with his conquering power at once demolishes all the strongholds and their seven places of evil forces. He gives comforts to the fresh warriors in the battle-field of life. May we conquer the ill-speaking men in conflict. 13

The warriors of the sinful and unfriendly, intending to carry riches of the pious and virtuous devotees, perish in large numbers (sixty-six thousand, six hundred and sixty); such are the glorious deeds performed by the Lord. 14

इन्द्रेणैते तृत्सवो वेविषाणा आपो न सृष्टा अधवन्त नीचीः ।
 दुर्मित्रासः प्रकलविन्मिमाणा जहुर्विश्वानि भोजना सुदासे ॥१५॥
 १२७४ अर्धं वीरस्य शृतपामनिन्द्रं परा शर्धन्तं नुनुदे अभि क्षाम ।
 इन्द्रो मनुं मनुम्यो मिमाय भेजे पथो वर्तनि पत्यमानः ॥१६॥
 आग्नेण चित्तहेकं चकार सिंहीं चित्पेत्वेना जघान ।
 अव स्रक्तीर्विश्यावृश्चदिन्द्रः प्रायच्छद्विश्वा भोजना सुदासे ॥१७॥

indrenaité trītsavo vévishānā āpo ná sṛishṭā
 adhavanta nīciḥ | durmitrāsah prakalavín mímānā jahúr vís-
 vāni bhójanā sudāse || 15 || 26 ||

ardhām vīrasya śṛitapām anindrām parā śārdhantam
 nunude abhī kshām | índro manyúm manyumyò mimāya
 bhejé pathó vartaním pátyamānaḥ || 16 || ādhréna cit tād v
 ékam cakāra sinhyām cit pétvenā jaghāna | áva sraktír ve-
 syāvṛiscad índrah prāyachad vísvā bhójanā sudāse || 17 ||

शश्वन्तो हि शत्रवो रारधुष्टे भेदस्य चिच्छर्धतो विन्दु रन्धिम ।
 मर्तो एनः स्तुवतो यः कृणोति त्रिगं तस्मिन्नि जहि वज्रमिन्द्र ॥१८॥
 आवदिन्द्रं यमुना तृत्सवश्च प्रात्र भेदं सर्वताता मुषायत् ।
 अजासश्च शिश्रवो यक्षवश्च बलिं शीर्षाणि जभ्रुरश्व्यानि ॥१९॥
 न ते इन्द्र सुमतयो न रायः संचक्षे पूर्वा उषसो न नृणाः ।
 देवकं चिन्मान्यमानं जघन्थाव त्मना बृहतः शम्बरं भेत् ॥२०॥

śāśvanto hī śātravo rāradhūsh ṭe bhedāsya cic chārdhato
 vinda rāndhim | mārtañ éna stuvaró yāḥ kṛiṇóti tigmām
 tāsmin ní jahi vājram indra || 18 || ávad índram yamúnā
 trītsavaḥ ca prátra bhedām sarvátātā mushāyat | ajāsas ca
 sígravo yākshavaḥ ca balím śīrshāni jabhrur aśvyāni || 19 ||
 ná ta indra sumatáyo ná ráyah sameákshhe pūrvā ushāso
 ná nūtnāḥ | dévakam cin mānyamānām jaghanthāva tmānā
 bribatāḥ śāmbharam bhet || 20 || 27 ||

These assailing elements, under the Lord's careful guidance, come speeding like loose waters, rushing downward. The evils when in conflict with virtuous forces ultimately are defeated and abandon provisions to the virtuous devotees. 15

The resplendent Lord scatters over the earth the hostile, who denies our Lord's existence and who claims to be a rival of the Lord and who appropriates the oblation, meant for the presentation to the Lord. The Lord baffles the wrath of the wrathful enemy; and the foe advancing forward ultimately leaves the field and takes to flight. 16

The resplendent Lord may make a pauper capable of offering large donations. He may let a lion be killed by a goat. He may let one to cut the angles of the pillar with a needle. Such are His wonders; He gives all the spoils of evil persons to His pious devotees. 17

Numerous infidels of the Lord have been reduced to subjection. Even the fierce tendencies of violence come under his subjugation. May you hurl, O Lord, your sharp bolt of justice against him, who harms the devotee, that sings your glory. 18

Those, who abide by true order, and who fight to defend virtues, perform worship, and promote godly actions. The Lord, when he destroys turbulent actions in the struggle, the brilliant intellectuals, and the eloquent speakers, and divine powers cooperate in this sacred work. 19

O resplendent Lord, your favours, and your bounties, whether old or new, cannot be counted like the recurring dawns. You dispel darkness from lofty places even on your own accord; the darkness, which is supposed to be the offspring of the divine power. 20

॥२८॥ प्र ये गृहादममदुस्त्वाया पराशरः शतयातुर्वसिष्ठः ।
 न ते भोजस्य सुख्यं मृषन्ताधा सुरिभ्यः सुदिना व्युच्छान् ॥२९॥
 द्वे नमुद्ववतः शते गोर्हा रथा वधूमन्ता सुदासः ।
 अर्हन्महे पैजवनस्य दानं होतैव सद्य पर्येमि रेभन् ॥२९॥

prā yé grīhād amamadus tvāyā parāśarāḥ śatāyātur vā-
 sishtāḥ | ná te bhojasya sakhyām mṛishantādhā sūrībhyah
 sudínā vy ūchān || 21 || dvé náptur devāvataḥ śaté góṛ dvā
 ráthā vadhūmantā sudāsah | árhann agne paijavanāsya dā-
 nam hóteva sádma páry emi rébhan || 22 ||

चत्वारो मा पैजवनस्य दानाः स्मर्दिष्टयः कृशनिनो निरेके ।
 ऋज्रासो मा पृथिविष्ठाः सुदासस्तोकं तोकाय श्रवसे वहन्ति ॥२३॥
 यस्य श्रवो रोदसी अन्तर्ह्वी शीर्ष्णोशीर्ष्णो विबभाजा विभक्ता ।
 ससेदिन्द्रं न स्रवतो गृणन्ति नि युध्यामधिर्मशिशादुभीके ॥२४॥
 इमं नरो मरुतः सश्र्वतानु दिवोदासं न पितरं सुदासः ।
 अविष्टना पैजवनस्य केतं दुणाशं क्षत्रमजरं दुवोयु ॥२५॥

catváro mā pai-
 javanāsya dānāḥ smáddishtayaḥ kṛṣanínō nireké | ṛjráso
 mā prithivishthāḥ sudāsas tokām tokāya śrāvase vahanti
 || 23 || yāsya śrávo ródasī antār urvī śīrshné-śīrshne vi-
 babhājā vibhaktā | saptéd índram ná sraváto grīnanti ní
 yudhyāmadhīm aśīṣād abhíke || 24 || imám naro marutaḥ
 saṣcatānu dívodāsam ná pitāram sudāsah | avishtānā paija-
 vanāsya kētam dūṇāṣam kshatrām ajāram duvoyú || 25 || 28 ||

Neither the destroyers of hundreds of infidels, nor the noblest sages, who glorify you in every home, will neglect your friendship, O benefactor. So, may prosperous days dawn upon these pious devotees. 21

I move around the sacred altar in the chamber of ceremony, carrying the fire of the ritual, like the ministrant priest. I acknowledge my praises to the liberality of the kind-hearted devotees, the virtuous donors of two hundred cows, and two chariots driven by two mares. 22

These four trained horses, with trappings of gold, going steadily on a difficult road, strong-built on the earth, possessors of excellent and acceptable gifts, belong to noble and kind givers. They carry me and my son to obtain food and progeny. 23

The seven flowing rivers praise Him as if He were the radiant sun. His fame spreads through the spacious heaven and earth. Being munificent, He distributes wealth to every man of eminence. He destroys the war-monger in a close encounter. 24

Attend on him, O vital powers, as you have been attending on faithful servants of Lord divine. May you further the desire of vigorous person with favour and guard faithfully his lasting firm dominion. 25

(१९) एकोनविंशं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चन्यास्य सूक्तस्य वैत्रावरुणिर्वसिष्ठ ऋषिः । इन्द्रो देवता । भिदुर् छन्दः ॥

॥२९॥ यस्तिग्मशृङ्गो वृषभो न भीम एकः कृष्टीश्र्यावर्यति प्र विश्वाः ।
 यः शश्वतो अदाशुषो गयस्य प्रयन्तासि सुष्वितराय वेदः ॥१॥
 त्वं ह त्यदिन्द्र कुत्समावः शुश्रूषमाणस्तन्वा समर्ये ।
 दासं यच्छुष्णं कुर्यवं न्यस्मा अरन्धय आर्जुनेयाय शिक्षन् ॥२॥

19.

Yās tigmāsṛiṅgo vṛishabhó ná bhímá ékaḥ kṛiṣṭīś yāvarītiḥ prā viśvāḥ ।
 váyati prá víśvāḥ | yāḥ śāśvato ádaśuṣho gáyasya prayan-
 tāsi súshvitarāya védāḥ || 1 || tvám ha tyád indra kútsam
 āvaḥ śúśrūṣhamāṇas tanvā samarī́ | dāsam yāc chúshṇam
 kúyavam ny āsmā árandhaya ārjuneyāya śikshan || 2 ||

त्वं शृङ्गो वृषता वीतहव्यं प्रावो विश्वाभिरुतिभिः सुदासम् ।
 प्र पौरुकुत्सि त्रसदस्युमावः क्षेत्रसाता वृत्रहत्येषु पुरुम् ॥३॥
 त्वं नृभिर्नृमणो देववीतो भूरीणि वृत्रा हर्यश्च हंसि ।
 त्वं नि दस्युं जुमुर्नि धुर्नि चास्वापयो दभीतये सुहन्तु ॥४॥
 तवं च्यौन्नानि वज्रहस्तं तानि नव यत्पुरो नवति च सद्यः ।
 निवेशने शततमाविविषीरहश्च वृत्रं नमुचिमुताहन् ॥५॥

tvám

dhṛiṣṇo dhṛiṣhatā vītāhavyam právo víśvābhir ūtibhiḥ su-
 dāsam | prá paúrukutsim trasádasyum āvaḥ kshétrasātā vṛi-
 trahátYEShu pūrúm || 3 || tvám nṛibhir nṛimaṇo devávitau
 bhūrīṇi vṛitrā haryasva hañsi | tvám ní dāsyum cūmurim
 dhúnim cāsvāpayo dabhītaye subántu || 4 || táva cyautnāni
 vajrahasta tāni náva yát puro navatim ca sadyāḥ | nivé-
 śane śatatamāviveshīr áhañ ca vṛitrām námucim utāhan
 || 5 || २९ ||

Resplendent Lord is formidable as a sharp-horned bull. He single-handed activated all men. He confers his wealth on the presenter of frequent oblations but does not favour the faithless. 1

Aiding him with your own will, O resplendent Lord, you defend the man of discretion in the struggle of life. You subjugate infidels, exploiters and ill-natured, while you give their exploits to fair and honest persons. 2

Undaunted resplendent Lord, you protect, with all your assistance, the generous and the offerer of homage. You protect a man of discretion and of ripe wisdom in the struggle against any adversary, a person terror to the cruel. 3

O Lord of vigour, honoured by men, you, associated with the vital principles, wipe off numerous obstructions at work and worship offered to the divines. You put to sleep with the punitive justice the malignant, oppressor and the cruel on behalf of God-fearing devotees. 4

O wielder of the bolt of justice, when you hold your mighty powers, quickly crush ninety and nine strongholds of evil. You capture and punish even the remotest culprit, and put an end to evil forces, thus casting down the person clinging to malpractices. 5

॥३०॥ सना ता ते इन्द्र भोजनानि रातहव्याय दाशुषे सुदासे ।
 वृष्णे ते हरी वृषणा युनज्मि व्यन्तु ब्रह्माणि पुरुषाक वाजम् ॥६॥
 मा ते अस्यां सहसावन्परिष्टावघाय भूम हरिवः परादे ।
 त्रायस्व नोऽवृकेभिर्वरूथैस्त्व प्रियासः सूरिषु स्याम ॥७॥

sānā tā ta indra bhójanāni rātahavyāya dāśuṣhe su-
 dāse | vṛishṇe te hārī vṛishaṇā yunajmi vyāntu bráhmāṇi
 puruṣāka vājam || 6 || mā te asyāṁ sahasāvan párishtāv
 aghāya bhūma harivaḥ parādaí | trāyasva no 'vrikébhir vá-
 rūthais táva priyāsaḥ sūrishu syāma || 7 ||

प्रियास इत्ते मघवन्नभिष्टौ नरो मदेम शरणे सखायः ।
 नि तुर्वशं नि याद्वं शिशिह्यतिथिग्व्यायं शंस्यं करिष्यन् ॥८॥
 सद्यश्चिन्तु ते मघवन्नभिष्टौ नरः शंसन्त्युक्त्यशंस उक्था ।
 ये ते हवेभिर्वि पर्णीरदाशन्नस्मान्वृणीष्व युज्याय तस्मै ॥९॥
 एते स्तोमा नरां नृतम तुभ्यमस्मद्रयश्चो ददतो मघानि ।
 तेषामिन्द्र वृत्रहर्त्य शिवो भूः सखा च शूरोऽविता च नृणाम् ॥१०॥
 नू इन्द्र शूर स्तवमान ऊती ब्रह्मजुतस्तन्वा वावृधस्व ।
 उप नो वाजान्मिमीह्युप स्तीन्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥११॥

priyāsa ít te ma-
 ghavann abhíshṭau náro madema ṣaraṇé sákhāyaḥ | ní tur-
 vāṣaṁ ní yádvam ṣiṣihy atithigvāya ṣānsyaṁ karishyān
 || 8 || sadyaṣ cin nú té maghavann abhíshṭau nāraḥ ṣaṇ-
 santy ukthaśāsa ukthā | yé te hávebhír ví pañīṁr ádaṣann
 asmān vṛiṇishva yújyāya tásmāi || 9 || eté stómā narāṁ nṛi-
 tama túbhyam asmadryañeo dádato maghāni | téshām indra
 vṛitrahátye śivó bhūḥ sákhā ca śúro 'vitá ca nṛiṇām || 10 ||
 ní indra śūra stāvamāna ūtí bráhmajūtas tanvā vāvṛidha-
 sva | úpa no vājān mimihy úpa stín yūyám pāta —
 || 11 || 30 ||

O illustrious Lord, renowned are your infinite rewards, which you confer on the presenter of oblations, the liberal giver and the benefactor. May my prayers reach you at the earliest, as if carried by swift horses yoked to a carriage. Verily, you are most powerful. To you are all the prayers, addressed by me. 6

O powerful resplendent Lord, let us not be exposed on this sacred occasion of your worship to the cruelty of wicked persons. May you protect us with impregnable defences. May we be held dear among unassailing groups of the pious devotees. 7

O bounteous Lord, may we, the faithful friends of yours, whom you love, be in your refuge and be joyful under your protection. May you fulfil the aspirations of your devotee, dear as a guest, and ignore the oppressor and over-ambitious. 8

O bounteous Lord, pious devotees, skilled in reciting hymns, sing their songs to you for your adoration. May you select us also to join them, who by their homage to you, have become entitled to appropriate the riches of infidels. 9

O (the resplendent Lord) the chief conductor of sacred ceremonies, these praises of men, addressed to you, revert to us, and give us reward. Please be propitious to such men in conflicts against their enemies. May you be their friend, their hero and their protector. 10

O victorious, resplendent Lord, glorified on the present occasion, and propitiated by praise, may we experience your glory being enhanced and feel your personality strengthened for our protection. May you bestow upon us food and habitation; and may you ever cherish us with your blessings. 11

(२०) बिंशं सूक्तम्

(१-१०) दशार्धस्यास्य सूक्तस्य वैशाखर्षिर्भसिष्ठ ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥ उग्रो जज्ञे वीर्यीय स्वधावाञ्चक्रिरपो नर्यो यत्करिष्यन् ।
जग्मिर्युवा नृषदन्मवोभिस्त्राता न इन्द्र एनसो महश्चित् ॥१॥
हन्ता वृषमिन्द्रः शूश्रुवानः प्रावीक्षु वीरो जरितारमुती ।
कर्ता सुदासे अह वा उ लोकं दाता वसु मुहुरा दाशुषे भूत् ॥२॥

20.

Ugró jajñe vīryāya svadhāvañ cākrir āpo nāryo yāt
karishyān | jāgmir yūvā nṛishādanam āvobhis trātā na in-
dra énaś mahāś cit || 1 || hāntā vṛitrām índrah śūśuvānaḥ
prāvin nú vīrō jaritāram ūtī | kártā sudāse āha vā u lokām
dātā vāsu mūhur ā dāśuṣhe bhūt || 2 ||

युध्मो अनर्वा स्वजकृत्समद्वा शूरः सत्राषाड् अनुषेमषाळ्हः ।
व्यास इन्द्रः पृतनाः स्वोजा अधा विश्वं शत्रूयन्तं जघान ॥३॥
उभे चिदिन्द्र रोदसी महित्वा पप्राथ तविषीभिस्तुविष्मः ।
नि वज्रमिन्द्रो हरिवाग्निमिक्षन्त्समन्धसा मदेषु वा उवोच ॥४॥
वृषा जजान वृषणं रणाय तमु चिन्नारी नर्यं सस्रव ।
प्र यः सैनानीरध नृभ्यो अस्तीनः सत्वा गवेषणः स धृष्णुः ॥५॥

yudhmó anarvā

khajakṛit samādvā śūrah satrāśhād janūshem āshālḥah | vy
āśa índrah pṛitanāḥ svōjā ādhā viśvaṁ śatrūyāntaṁ ja-
ghāna || 3 || ubhé cid indra ródasī mahitvá paprātha tāvi-
shibhis tuvishmaḥ | ní vājraṁ índro bārivān mīmikshan
sām āndhasā mādeshu vā uvoca || 4 || vṛishā jajāna vṛisha-
naṁ rānāya tām u cin nārī nāryaṁ sasūva | prā yāḥ se-
nānīr ādha nṛibhyo āstināḥ sātva gavēśhanaḥ sá dhṛishṇūḥ
|| 5 || १ ||

The strong and powerful self is born in body for heroic deeds. He covets to come to human form and is the accomplisher of whatever act he undertakes to perform. He is ever youthful and investing the human body with his favours, he saves it from great transgression. 1

Augmenting his strength, he crushes the devil of ignorance. He defends his faithful dependents promptly with protection. He gives wide vision and opportunities to the noble associates and repeatedly confers riches to the presenter of fidelity. 2

He is a confirmed warrior, who turns not his back in the struggle. He is a combatant, engaged in tumults, a hero, victorious over evils from its inception. He is invincible, possessor of great vigour. The self scatters each and every evil that comes hostile to him. 3

O opulent self, you fully occupy, both the earth and heaven—body and mind of man, with your magnitude. With your energies, O soul, the controller of senses, brandishing your adamant will power, you take delight in sacred deeds, and share spiritual bliss. 4

The supreme Lord, the mighty as a father begets the lower self in a body, whilst the mother Nature brings him forth. The soul finally becomes a valiant warrior to put a fight against all conflicts. He is the benefactor of human complex and the leader of fighting forces within. He in the society of men becomes the conquerer, the leader, the lord, one with strength, a seeker of truth and remarkably bold. 5

॥२॥

नू चित्स भ्रेशते जनो न रेष्न्मनो यो अस्य घोःरमाविवासात् ।
 यज्ञैर्य इन्द्रे दधते दुर्वीसि क्षयत्स राय ऋतुपा ऋतेजाः ॥६॥
 यदिन्द्र पूर्वो अपराय शिक्षन्नयज्यायान्कनीयसो देष्णाम् ।
 अमृत इत्ययीसीत दूरमा चित्र चित्र्य भरा रयि नः ॥७॥
 यस्त इन्द्र प्रियो जनो ददाशदसन्निके अद्रिवः सखा ते ।
 वयं ते अस्यां सुमतो चनिष्ठाः स्याम वरूथे अघ्नतो नृपीतौ ॥८॥

nū cit sā bhreshate jāno ná reshan máno yó asya gho-
 rām āvīvāsāt | yajñair yā índre dādhatē dūvānsi ksháyat
 sā rāyá řitapā řitejāḥ || 6 || yád indra pūrvo āparāya śi
 kshann āyaj jyāyān káníyaso deshṇām | amṛita ít páry
 āsita dūrām á citra cítryam bharā rayim naḥ || 7 || yás ta
 indra priyó jāno dādāśad āsan nireké adrivah sákhā te |
 vayām te asyām sumatau cānishṭhāḥ syāma várūthe ághnato
 nrīpītau || 8 ||

एष स्तोमो अचिक्रदृषा त उत स्तामुर्मधवन्नपिष्ट ।
 रायस्कामो जरितारं त आगन्त्वमङ्ग शक्र वस्व आ शक्रो नः ॥९॥
 स न इन्द्र त्वयताया इषे धास्मना च ये मघवानो जुनन्ति ।
 वस्वी पु ते जरित्रे अस्तु शक्तिर्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥१०॥

eshā stómo acikradad vṛishā ta utá stāmúr
 maghavann akrapishta | rāyās kāmo jaritāraṁ ta āgan tvām
 aṅgā śakra vāsva á śako naḥ || 9 || sā na indra tváyatāyā
 ishē dhās tmānā ca yé maghāvāno junānti | vāsvi shú te
 jaritré astu śaktír yūyām pāta — || 10 || 2 ||

Those who have the complete reliance in the formidable spirit of the supreme Self, neither falter nor suffer sorrow. The supreme Self, the protector of sacred rites, the source of sacrificial acts, bestows riches on him who offers praises and prayers with the spirit of dedication. 6

O wonderful, resplendent self, confer that wondrous wealth of wisdom to us, which the prior gives to the posterior, with which the elder wishes to help the younger; who lives far away separated. 7

May the man, who is dear to you, O resplendent self, O wielder of adamantine will power, pay tribute to you. May he remain in your friendship, who is assiduous in dedication. May we be best content under your favour—under the care of one, who harms not, but preserves us. 8

For your favour, O bounteous Self, this mighty hymn clamours and the chanter implores. The will of obtaining wisdom has seized your adorer. May you, therefore, O radiant, help us to our share of wealth of wisdom. 9

Enable us, O resplendent Self, to partake of the sustenance granted by you, or granted by other opulents unasked for. May your devotees have sufficient will and strength to chant your praises; may you and your divine forces ever cherish us with blessings. 10

(२१) एकविंशं सूक्तम्

(१-१०) दशार्कस्यास्य सूक्तस्य यैत्रायवर्णितसिद्ध ऋषिः । इन्द्रो देवता । विष्णुर् ब्रह्मः ।

११॥ असावि देवं गोक्रजीकुमन्धो न्यस्मिन्निन्द्रो जनुषेमुवोच ।
 बोधामसि त्वा हयश्च यज्ञैर्बोधा नः स्तोममन्धसो मदेशु ॥१॥
 प्र यन्ति यज्ञं विपर्यन्ति बर्हिः सोममादौ विदथे दुघ्नवाचः ।
 न्यु भ्रियन्ते यशसो गुभादा दुरउपब्दो वृषणो नृपाचः ॥२॥

21.

Āsāvi devāṃ gōrijīkam āndho ny āsminn indro janú-
 shem uvoca | bódhāmāsi tvā haryasva yajñāir bódhā na
 stómam āndhaso mādeshu || 1 || prā yanti yajñāṃ vipáyanti
 barhiḥ somamādo vidáthe dudhrāvācaḥ | ny ù bhriyante
 yaśaso gribhād á dūrātupabdo vṛṣhaṇo nṛishācaḥ || 2 ||

त्वमिन्द्र स्रवित्वा अपस्कः परिष्ठिता अहिना शूर पूर्वीः ।
 त्वद्वाक्रे रथ्यो न धेना रेजन्ते विश्वा कृत्रिमाणि भीषा ॥३॥
 भीमो विवेषायुधेभिरेषामपांसि विश्वा नयीणि विद्वान् ।
 इन्द्रः पुरो जह्वाणो वि दूधोद्वि वज्रहस्तो महिना जघान ॥४॥
 न यातव इन्द्र जूजुवुरो न वन्दना शविष्ठ वेद्याभिः ।
 स शर्धदुर्यो विषुणस्य जन्तोर्मा शिश्रदेवा अपि गुरितं नः ॥५॥

tvām

indra srāvitavā apās kaḥ pāriṣṭhitā āhinā sūra pūrvīḥ |
 tvād vāvakre rathyò ná dhénā réjante víśvā kṛitrīmāṇi
 bhīshā || 3 || bhīmó vivesháyudhebhīr eshām āpānsi víśvā
 náryāṇi vidván | indraḥ pūro járhrishāṇo ví dūdhod ví váj-
 rahasto mahinā jaghāna || 4 || ná yātava indra jūjuvur no
 ná vāndanā śavishṭha vedyābbih | śá śardhad aryó víshu-
 nasya jantór mā śiśnādevā āpi gur ritām naḥ || 5 || ॥

Pressed is the juice divine, blended with milk of devotion and wisdom and by nature, the resplendent Self has ever been fond of it. O Lord of remarkable faculties, we wake you up with sacrificial deeds. May you acknowledge our praises in the ecstasy of spiritual joy. 1

The dynamic leaders of men, move to the field of work and worship and spread the grass. The worshippers, drunk with devotion, get eloquent in synod, and their voices while they are coming out of their house are heard far off. 2

O resplendent Lord, brave as you are, please set free all thoughts to flow freely,—thoughts which have been encompassed by the dragon of ignorance. Then the streams of thoughts rush forth like charioteers. All created earthly things tremble through your fear. 3

The formidable (resplendent Lord), knowing all actions beneficial to man, masters His opponents by His strong measures. He, in rapturous joy, shakes down their strongholds. Armed with His resolute will, He slays them in His might. 4

O resplendent sovereign Lord, no evil spirits would do us harm, nor friends harm us with their devices. Let the sovereign Lord bring into control the disorderly beings. Let not the lustful unchaste approach our holy work and worship. 5

॥५॥ अभि कृत्वेन्द्र भूरध जमन ते विव्यद्वाहिमानं रजांसि ।
 स्वेना हि वृत्रं शर्वसा जघन्थ न शत्रुरन्तै विविदद्युधा ते ॥६॥
 देवाभिते असुर्योय पूर्वेऽनु क्षत्राय ममिरे सहांसि ।
 इन्द्रो मघानि दयते विषह्येन्द्रं वाजस्य जोहुवन्त सातो ॥७॥

abhi krátvendra bhūr ádha jmán ná te vivyañ mahimā-
 nam rájáñsi | svénā hí vṛitrām śávasā jaghántha ná śátrur
 ántam vidad yudhá te || 6 || devás cit te asuryāya pūrvé
 'nu kshatrāya mamire sáhañsi | índro maghāni dayate vi-
 sháhyéndram vājasya johuvanta sātaú || 7 ||

कीरिश्चिद्धि त्वामवसे जुहावेशानमिन्द्र सौभगस्य भूरैः ।
 अवो बभूथ शतभूते अस्मे अभिक्षत्तुस्त्वावतो वरूता ॥८॥
 सखायस्त इन्द्र विश्वह स्याम नमोवृधासो महिना तरुत्र ।
 वन्वन्तु स्मा तेऽवसा समीकेऽभीतिमर्यो वनुषां शवांसि ॥९॥
 स न इन्द्र त्वयताया इषे धास्मना च ये मघवानो जुनन्ति ।
 वस्वीषु ते जरित्रे अस्तु शक्तिर्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥१०॥

kīrīś cid dhī
 tvām ávase juhávésānam indra saúbhagasya bhūreḥ | ávo
 babhūtha śatamūte asmé abhikshattús tvávato varūtá || 8 ||
 sákhāyas ta indra visváha syāma namovṛidhāso mahiná
 tarutra | vanvántu smā té 'vasā samīkè 'bhitim aryó vanú-
 shām śávāñsi || 9 || sá na indra tváyatāyā — || 10 || ॥

O resplendent Lord, by your function, you excel all the beings. The regions of the world all put together, do not surpass your magnitude. With your own strength, you dispel the devil of ignorance. No opponent would ever find an end of your strength in struggle. 6

From the earliest times, the other divine powers have confessed your supremacy over theirs in destructive strength. The resplendent Lord has subdued all the opposition, and has given to His devotees their rich spoils. These men invoke Him always for sustenance. 7

The worshipper invokes you, O sovereign Self, for protection. O protector of all, you have been to us the guardian of great good fortune. May you be our helper against every over-powering assailant strong, as if, like you. 8

O resplendent Lord, may we, daily, with increasing respects and regards, be regarded as your friend. Through your protection, O surpasser in greatness, may we repulse the attack of evil tendencies in our life-struggle and subdue the strength of the malevolent. 9

Enable us, O resplendent Lord, to grasp the intellectual sustenance granted by you, as well as that, which others, who command us, have the fortune to possess. May your great power bring good to him who exalts you. And may you and your divine forces ever cherish us with blessings. 10

(२२) इति च सुखम्

(१-५) नवर्कस्यास्य सूक्तस्य नैजापवर्धितं कविः । इन्द्रो देवता । (१-८) प्रथमाष्टकं
विष्टम्, (५) नवम्याय विष्टम् इत्यसी ।

१५॥ पि॒बा सोम॑मिन्द्र॒ मन्द॑तु त्वा॒ यं ते॒ सुषा॑व॒ हर्य॑श्वा॒ग्निः ।
 सोतु॑र्बा॒हुभ्यां॑ सु॒यतो॑ नावीं ॥१॥
 यस्ते॑ म॒दो यु॒ज्यश्वा॑रु॒स्ति येन॑ वृ॒त्राणि॑ हर्य॑श्च॒ हंसि॑ ।
 स त्वा॑मिन्द्र॒ प्रभू॑वसो मम॒त्तु ॥२॥
 बो॒धा सु॒ मे मघ॑व॒न्वाच॑मे॒मां यां ते॒ वसि॑ष्ठो अ॒र्चति॑ प्र॒शस्ति॑म् ।
 इ॒मा ब्र॑ह्म॒ सध॑मादे॒ जुष॑स्व ॥३॥

22.

Pibā sōmam indra māndatu tvā yām te sushāva ha-
 ryasvādriḥ | sotūr bāhūbhyām sūyato nārvā || 1 || yās te
 mādō yūjyaś cārur āsti yēna vṛitrāṇi haryaśva hāṁsi | śa
 tvām indra prabhūvaso mamattu || 2 || bódhā sū me magha-
 van vācam émām yām te vāsishṭho ārcati prāśastim | imā
 brāhma sadhamāde jushasva || 3 ||

श्रु॒धी ह॒वं वि॒पिपा॑नस्या॒ग्नेर्बो॒धा वि॒प्रस्या॑र्च॒तो म॒नीषाम् ।
 कृ॒त्वा दु॒वांस्य॑न्त॒मसु॑ स॒चेमाः ॥४॥
 न ते॒ गि॒रो अ॒पि मृ॒ष्ये तुर॑स्य॒ न सु॒ष्टुति॑म॒सुर्य॑स्य वि॒द्वान् ।
 सदा॑ ते॒ नाम॑ स्वय॒शो वि॒वक्मि॑ ॥५॥

śrudhī hāvam vipipānā-
 syādter bódhā víprasyārcato manīshām | kṛishvā dúvānsy
 āntamā sácemā || 4 || ná te gíro ápi mṛishye turásya ná su-
 šṭutīm asuryasya vidvān | sádā te náma svayaśo vivakmi
 || 5 || ॥

O resplendent Self, take rejoice in the ecstasy of spiritual joy. This is the nectar, a sap, as if, from plants, which the stone, controlled like a horse by the reins, the arm of the grinder has expressed for you, O Lord of twin faculties. 1

O resplendent Lord, the master of vital powers, O the one abounding in the riches, may the exhilarating nectar, which is fit for and agreeable to you, and by which you dispel the evil of dark forces, be the source of exhilaration to you. 2

Mark closely. O bounteous, the words I utter, the praise I sing is that which is recited by the celebrated sage. May you accept with pleasure these prayers at this place of worship. 3

May you hear the sound of our grinding stone as if repeatedly singing your praises, and comprehend the hymn of the adoring sage: and in a friendly manner, please accept these adorations while we crave for your kind favours. 4

O destroyer of evils, with my best regards for your strength, I never refrain from your praise, nor from your glorification. Always, on the contrary, I ever remember to pay tributes to you. 5

॥६॥ भूरि हि ते सर्वना मानुषेषु भूरि मनीषी हवते त्वामित् ।
 मारे अस्मन्मघवज्ज्योक्कः ॥६॥
 तुभ्येदिमा सर्वना शूर विश्वा तुभ्यं ब्रह्माणि वर्धना कृणोमि ।
 त्वं नृभिर्हव्यो विश्वधासि ॥७॥
 नू चिन्तु ते मन्यमानस्य दुस्मोदंश्नुवन्ति महिमानमुग्र ।
 न वीर्यमिन्द्र ते न राधः ॥८॥
 ये च पूर्व ऋषयो ये च नूना इन्द्र ब्रह्माणि जनयन्त विप्राः ।
 अस्मे ते सन्तु सख्या शिवानि यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥९॥

bhūri hí te sávanā mánusheshu bhūri manīshí havate
 tvám ít | mārē asmán maghavañ jyók kaḥ || 6 || túbhyéd
 imā sávanā śūra vísvā túbhyam bráhmāṇi vārdhanā kṛi-
 ñomi | tvám nṛbhir hávyo viṣvādhasi || 7 || nū cin nū te
 mányamānasya dasmód aśnuvanti mahimānam ugra | ná
 víryam indra te ná rádhah || 8 || yé ca pūrva řishayo yé
 ca nūtnā indra bráhmāṇi janáyanta víprāḥ | asmé te santu
 sakhyá řivāni yūyam pāta — || 9 || ६ ||

(२३) त्रयोविंशं सूक्तम्

(१-६) षडृषम्याग्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिर्विमिद्ध ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥७॥ उदु ब्रह्माण्यैरत श्रवस्येन्द्रं समर्ये महया वमिष्ट ।
 आ यो विश्वानि शवसा ततानोपश्रोता म ईवतो वचांसि ॥१॥
 अयामि घोष इन्द्र देवजामिरिज्यन्त यच्छुरुधो विवाचि ।
 नहि स्वमायुश्चिकिते जनेषु तानीदंहांस्यति पर्ष्यसान् ॥२॥

23

Úd u bráhmāny airata śravasyéndram samaryé mahāyā
 vasishṭha | á yó víśvāni śavasā tatānopasrotā ma ívato vá-
 cānsi || 1 || áyami ghósha indra devājāmir irajyānta yác
 churúdhō vívāci | nahí svām áyuṣ cikité jāneshu tánid
 áñhānsy áti parshy asmán || 2 ||

O bounteous Self, various are the forms of oblations, prevalent amongst mankind. Indeed, constantly does the worshipper invoke you. Therefore, do not keep away from us either in time or in space. 6

All these libations are for you, O the bounteous Lord. To you, I address these elevating praises. You, indeed, are to be invoked by the leaders of mankind in all the ways. 7

O marvellous resplendent Lord, none would ever attain the greatness, which you possess, neither one would be able to attain your heroism, nor your splendour. You alone are to be honoured. 8

May your auspicious friendships, O resplendent Lord, be always with us, as they have been to the pious sages, ancient or recent, who have chanted your praises, and may you and your divine forces ever cherish us with blessings. 9

23

The sages offer prayers to the resplendent Lord through love of glory. The celebrated sage adores Him in life conflicts. May He, who spreads out all the regions by His might, hear me, when I invoke Him through words for approach. 1

O resplendent Lord, a cry, a call, comes out which reaches Nature's bounties,—a cry to them to send us strength in combat. None among men knows his own life's duration, may you convey us beyond all those iniquities (which shorten life). 2

युजे रथं गवेषणं हरिभ्यामुप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः ।
 वि बाधिष्ट स्य रोदसी महित्वेन्द्रो वृत्राण्यप्रती जघन्वान् ॥३॥
 आपश्चित्पिप्युः स्तय्यो न गावो नक्षत्रं जरितारस्त इन्द्र ।
 याहि वायुर्न नियुतो नो अच्छा त्वं हि धीभिर्दयसे वि वाजान् ॥४॥
 ते त्वा मदा इन्द्र मादयन्तु शुष्मिणं तुविराधसे जरित्रे ।
 एको देवत्रा दयसे हि मर्तानस्मिञ्छ्वर सवने मादयस्व ॥५॥
 एवेदिन्द्रं वृषणं वज्रबाहुं वसिष्ठासो अभ्यर्चन्त्यर्केः ।
 स नः स्तुतो वीरवद्भानु गोमयूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥६॥

yujé rātham gavéshaṇam
 hāribhyām ūpa brāhmāṇi jujushāṇām asthuh | ví bādhishta
 syá ródasi mahitvéndro vritráṇy apratí jaghauván || 3 || ápaṣ
 cit pipyu staryò ná gávo nákshann řitām jaritáras ta in-
 dra | yāhí vāyúr ná niyúto no áchā tvām hí dhībhir dá-
 yase ví vājān || 4 || té tvā mādā indra mādayantu ṣushmī-
 ṇam tuvirádhasam jaritré | éko devatrā dáyase hí mártān
 asmīñ chūra sāvane mādayasva || 5 || evéd índram vřisha-
 ṇam vājrabāhum vásishthāso abhy ārcanty arkañ | sá na
 stutó vīrávat dhātu gómad yūyám pāta — || 6 || 7 |

(२४) ऋग्वेदोक्तम्

(१-६) वृषभ्यामुप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः । इन्द्रो देवता । विषुपः इन्द्रः ॥

॥८॥ योनिष्ट इन्द्र सदाने अकारि तमा नृभिः पुरुहूत प्र याहि ।
 असो यथा नोऽविता वृधे च ददो वसूनि ममदश्च सोमैः ॥९॥

24.

Yónish řa indra sādane akāri tám ā nřibhiḥ puruhūta
 prá yāhi | áso yáthā no 'vitá vřidhé ca dādo vásūni ma-
 mádaṣ ca sómāñ || 1 ||

I harness the chariot with horses that leads the seeker to truth. My prayers reach Him, who accepts them gladly. He surpasses in magnitude the heaven and earth, crushing the resistless evil forces. 3

O resplendent Lord, may the waters spread like sun-rays. May your worshippers possess water in abundance. May you come like the divine wind with the enormous speedy waves. Verily, you bestow upon us nourishment when propitiated by holy hymns. 4

O resplendent Lord, may these inebriating draughts of devotional melodies exhilarate you. May you bestow blessings upon the praiser, since you alone, our hero, amongst divine powers, are compassionate to mortals. May you be delighted here at this place of worship. 5

O resplendent Lord, the showerer of blessings, the bearer of punitive justice, in this manner the celebrated sages have been glorifying you with hymns. May you, so glorified, grant us riches, posterity and cattle; and may you and your divine forces ever cherish us with blessings. 6

O much-invoked, resplendent Lord, fit place for you to enshrine is in our hearts. May you grace it, along with other human graces. You are our protector; make us prosperous, grant us riches; and be delighted to accept our loving devotion. 1

गृभीतं ते मन इन्द्र द्विवर्हीः सुतः सोमः परिषिक्ता मधूनि ।
 विस्मृष्टेना भरते सुवृक्तिरियमिन्द्रं जोहुवती मनीषा ॥२॥
 आ नो दिव आ पृथिव्या ऋजीषिन्निदं बर्हिः सोमपेयाय याहि ।
 वहन्तु त्वा हरयो मद्र्यश्चमाङ्गुषमच्छा तवसं मदाय ॥३॥
 आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषा ब्रह्म जुषाणो हर्यश्च याहि ।
 वरीवृजत्स्थविरेभिः सुशिप्रास्से दधद्वर्षणं शुष्ममिन्द्र ॥४॥

gribhītām te māna indra dvibārhāḥ
 sutāḥ sōmaḥ pārishiktā mādghūni | vīsrishṭadhenā bharate
 suvṛiktīr iyām indram jōhuvati manīshā || 2 || ā no divā ā
 pṛithivyā ṛijishinn idām barhiḥ somapēyāya yāhi | vāhantu
 tvā hārayo madryāñcam āngūshām āchā tavāsam mādāya
 || 3 || ā no vīsvābhir ūtibhiḥ sajōshā brāhma jushāṇó ha-
 ryaṣva yāhi | vārīvrijat sthāvirebhiḥ suṣiprāsmé dādhad
 vṛishanām śuśhmam indra || 4 ||

एष स्तोमो मह उग्राय वाहे धुरीश्वात्यो न वाजयन्त्रधायि ।
 इन्द्र त्वायमर्क ईद्रे वसूनां दिवीव द्यामधि नः श्रोमतं धाः ॥५॥
 एवा न इन्द्र वार्यस्य पूर्धि प्र ते महीं सुमतिं वेविदाम ।
 इषं पिन्व मघवद्भ्यः सुवीरां यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥६॥

eshā stōmo mahā ugrāya
 vāhe dburivātyo nā vājāyaun adbāyi | indra tvāyām arkā
 itte vāsūnām divīva dyām ādhi naḥ śrōmatam dhāḥ || 5 ||
 evā na indra vāryasya pūrdhi prā te mahīm sumatīm ve-
 vidāma | īsham pinva maghāvadbhīyaḥ suvīrām yūyām
 pāta — || 6 || ॥

O resplendent Lord, your wish is comprehended, twice strengthened (with learning and efforts). The sap of devotion has been effused, and sweetened with the honey of sincerity. Thereafter, the hymn of praise, recited in an unreserved language propitiates the Lord, with repeated invocations. 2

Come, O kind-hearted sun-divine far off from the luminous sky or from the earth to be enshrined in our heart to relish our spiritual joy. Let your speedy, vigorous rays of compassion bring you here to be invoked to our hymns and make you joyful. 3

O sun-divine, yoked with speedy beams, propitiated and gratified by our praise, come to us with all your defending assistances. O Lord, possessed of firm and charming countenance, come with your matured associates, overthrowing repeatedly our foes, and grant us strength and vigour. 4

This invigorating praise is addressed to you, as a strong horse is yoked to a chariot. You are mighty, fierce and yet a sustainer of the universe. This hymn solicits wealth and wisdom of you. May you set our glory high in the heaven, much above the sky. 5

In a likewise manner, O resplendent Lord, may you content us with precious gifts. May we, again and again, experience your exalted favour. May you bestow upon our nobles plenty nourishment and heroic children. May you and your divine forces ever cherish us with blessings. 6

(२५) पञ्चविंशं सूक्तम्

(१-६) षडुचन्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिर्वसिष्ठ ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥९॥ आ ते मह इन्द्रोत्युग्र समन्यवो यत्समरन्त सेनाः ।
 पतति दियुन्नर्यस्य बाह्वोर्मा ते मनो विष्वद्रथग्वि चारीत् ॥१॥
 नि दुर्ग इन्द्र श्रथिह्यमित्रानभि ये नो मर्तासो अमन्ति ।
 आरे तं शंसं कृणुहि नितित्सोरा नो भर संभरणं वसूनाम् ॥२॥
 शतं ते शिप्रिन्नुतयः सुदासे महस्रं शंसा उत् रातिरस्तु ।
 जहि वर्ध्वनुषो मर्त्यस्यास्मे द्युन्नमधि रत्नं च धेहि ॥३॥

25.

Ā te mahā indrōty ūgra sāmānyavo yāt samāranta sé-
 nāḥ | pātāti didyūn nāryasya bāhvōr mā te māno vishva-
 dryāḡ ví cārīt || 1 || ní durgā indra śnathihy amitrān abhi
 yé no märtāso amānti | āré tām śānsam kṛiṇuhi ninitśōr
 ā no bhara sambhāraṇam vāsūnām || 2 || śatām te śiprinn
 ūtāyāḥ sudāse sabāsram śānsā utā rātīr astu | jahī vādhar
 vanūśho mārtyasyāsmé dyumnām ādhi rātnam ca dhehi
 || 3 ||

त्वावतो हीन्द्र कृत्वे अस्मि त्वावतोऽवितुः शूर रातौ ।
 विश्वेदहानि तविषीव उग्रं ओकः कृणुष्व हरिवो न मर्धी ॥४॥
 कुत्सा एते हर्यश्वाय शूषमिन्द्रे सहो देवजूतमियानाः ।
 सत्रा कृधि सुहना शूर वृत्रा वयं तरुत्राः सनुयाम वाजम् ॥५॥

tvāvato hīndra krátve āsmi tvāvato 'vitūḥ śūra rā-
 tau | viśvéd āhani tavishīva ugraṁ ōkaḥ kṛiṇushva harivo
 ná mardhiḥ || 4 || kṛtsā eté hāryasvāya śūśhām indre sāho
 devājūtam iyānāḥ | satrá kṛidhi suhāna śūra vṛitrā vayām
 tārutrāḥ sanuyāma vājam || 5 ||

O potent resplendent Lord, when provoked by formidable evil forces of similar strength, you encounter them successfully. O Lord, the friend of man, when the resolute and sharp will, as if lightning, flashes, may you directly come to us for our protection and not to side with others. 1

O resplendent Self, may you smite down our adversaries, who assail us. May you keep far from us the curse of those men, who are revilers. May you bring to us accumulated store of treasures. 2

May hundreds of your succours, O Lord, the handsome-chinned, be granted to the dedicated devotee. May thousands of blessings as well as wealth be bestowed upon me. May you cast the fatal weapon on the mischievous mortal, and grant us splendid fame and riches. 3

O resplendent Lord, the mighty, the hero, the giver of gifts to a needy,—as you are, I depend entirely on your liberality as a protector. May you dwell with me now and ever. O Lord of vital faculties, do not desert us. 4

O the undaunted Lord, these celebrated sages are offering grateful adoration to you, the Lord of mental faculties, soliciting the strength assigned by you to Nature's bounties. May you make our evil tendencies, O Lord, easy to be vanquished, and may we, safe from peril, enjoy abundance. 5

एवा न इन्द्र वार्यस्य पूर्धि प्र ते महीं सुमतिं वेविदाम ।
इधं पिन्व मघवद्भ्यः सुवीरी यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥६॥

evā na indra vāryasya —

॥ 6 ॥ ० ॥

(२६) ऋचिर्गं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वत्यास्य सूक्तस्य सैत्रावरुणिर्वसिष्ठ ऋषिः । इन्द्रो देवता । विदुर् छन्दः ॥

॥ १० ॥

न सोम इन्द्रमसुतो ममाद् नाब्रह्माणो मघवानं सुतासः ।
तस्मा उक्थं जनये यजुजोषन्नृवन्नवीयः शृणवद्यथा नः ॥१॥
उक्थउक्थे सोम इन्द्रं ममाद नीथेनीथे मघवानं सुतासः ।
यदी सबाधः पितरं न पुत्राः समानदक्ष अवसे हवन्ते ॥२॥
चकार ता कृणवन्नूनमन्या यानि ब्रुवन्ति वेधसः सुतेषु ।
जनीरिव पतिरेकः समानो नि मामृजे पुर इन्द्रः सु सर्वो ॥३॥
एवा तमाहुरुत शृण्व इन्द्र एको विभक्ता तरणिर्मघानाम् ।
मिथस्तुर उतयो यस्य पूर्वीरस्मे भद्राणि सश्वत प्रियाणि ॥४॥

26.

Ná sóma índram ásuto mamada nábrahmāṇo magháva-
nam sutásah | tásmā ukthām janaye yáj jūjoshan nṛivān
nāvīyah śṛiṇavad yāthā nah || 1 || ukthā-ukthe sóma índram
mamāda nithé-nithe maghāvānam sutásah | yád im sabā-
dhah pitāram ná putráh samānádakshā ávase hávante || 2 ||
cakāra tá kṛiṇāvan nūnám anyā yāni bruvānti vedhásah
sutésu | jānir iva pátir ékah samānó ní māmṛije púra ín-
draḥ sú sárvaḥ || 3 || evā tám āhur utá śṛiṇva índra éko
vibhaktá tarānir maghānām | mithastúra ūtāyo yāsya pūr-
vīr asmé bhadráni saścata priyāni || 4 ||

In this manner, O resplendent Lord, may you content us with precious gifts. May we be blessed to attain again and again your exalted favour. May you bestow upon our opulent persons plenteous spiritual nourishment and worthy posterity. May you and your divine forces ever cherish us with blessings. 6

26

The uneffused love of devotion, if not followed by a prayer, does not please the resplendent Lord, and so also the well-effused love, unless accompanied by a prayer. Therefore, I offer to Him the newly composed prayer as is usually offered to a prince or leader. May He listen to it with care, and be delighted. 1

The devotional love expressed along every laud delight the resplendent Lord. The homage, offered as each psalm is chanted, exhilarate our bounteous Lord. Therefore, devotees, with united effort, invoke the Lord, as children call father for help. 2

May He be pleased to perform such acts of favour, as His worshippers, at the time of prayers, proclaim, as having ever been done by the Lord. The Lord, equal to the expediency, takes up the control over all the cities of infidels, as a husband over his wife. 3

Thus they proclaim and celebrate that the resplendent Lord is the sole distributor of treasures and saviour from calamities. His many succours come in close succession. May all delightful benefits be granted to us. 4

एवा वसिष्ठ इन्द्रमृतये नृन्कृष्टीनां वृषभं सुते गृणाति ।
सहस्रिण उपे नो माहि वाजान्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

evā vāsishṭha in-
dram ūtāye nṛīn kṛishṭīnām vṛishabhām suté gṛīṇāti | sa-
hasrīṇa ūpa no māhi vājān yūyām pāta — || 5 || 10 ||

(२७) समविशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चम्याम्य सूक्तस्य भैजावरणिवसिष्ठ ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १.१ ॥ इन्द्रं नरो नेमधिना हवन्ते यत्पार्या युनजते धियुस्ताः ।
शूरो नृषाणां शर्वसश्चक्रान आ गोमति व्रजे भजा त्वं नः ॥१॥
य इन्द्र शुष्मो मघवन्ते अस्ति शिक्षा सखिभ्यः पुरुहूत नृभ्यः ।
त्वं हि दृच्छा मघवन्त्विचेता अपा वृद्धिं परिवृतं न राधः ॥२॥
इन्द्रो राजा जगतश्चर्षणीनामधि क्षमि विपुरुषं यदस्ति ।
ततो ददाति दाशुषे वसूनि चोदद्राध उपस्तुतश्चिदुवाक् ॥३॥
नू चिन्न इन्द्रो मघवा सहूती दानो वाजं नि यमते न ऊती ।
अनूना यस्य दक्षिणा पीपाय वामं नृभ्यो अभिवीता सखिभ्यः ॥४॥
नू इन्द्र गये वरिविष्कृधी न आ ते मनो ववृत्याम मघाय ।
गोमदश्चावद्रथवह्यन्तो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

27.

. Indram náro nemádhitā havante yát páryā yunájate
dhíyas táh | śūro nṛishātā śávasas cakāná á gómati vrajé
bhajā tvám nah || 1 || yá indra śúshmo maghavan te ásti
śíkshā sákhibhyaḥ puruhūta nṛibhyaḥ | tvám hí dṛiḥhā
maghavan vícetā ápā vṛidhi párivṛitam ná rádhah || 2 || ín-
dro rájā jágatas carshaṇinām ádhi kshámi víshurūpam yád
ásti | táto dadāti dāśúshe vāsūni códad rádhā úpastutas
cid arvák || 3 || nū cin na índro maghávā sáhūti dānó. vá-
jam ní yamate na ūtí | ánūnā yásya dákshinā pipāya vā-
mám nṛibhyo abhívitā sákhibhyaḥ || 4 || nū indra rāyé vá-
rivas kṛidhī na á te máno vavṛityāma magháya | gómad
ásvāvad ráthavad vyánto yūyām pāta — || 5 || 11 ||

Thus does the celebrated sage glorify the resplendent Lord to render help to worshippers, and for the preservation of mankind. May the Lord bestow upon us strength and wealth in thousands. May you and your divine forces ever cherish us with blessings. 5

27

Men invoke resplendent Lord in life struggles that He may make the hymns they sing. May you, O hero, the benefactor of man, by the dint of power, place us in possession of pastures abounding with cattle. 1

O resplendent, bounteous Lord, invoked by all, give such a sense of discipline to my friends, as is approved by you. O bounteous Lord, you break open strong citadels of darkness. May you discover for us, O discriminator of truth, the treasure, which has been lying concealed till now. 2

The resplendent is the sovereign of the earth and Lord of men. His is the entire wealth that exists on the earth, and he gives riches to the worshipper. May He, glorified by us, enrich us. 3

The affluent and bounteous Lord, when exalted, quickly bestows food to sustain us. His unlimited and unfailing liberality yields much coveted prosperity to men who are His friends. 4

O resplendent Lord, grant quickly wealth for our enrichment ; may we through our adoration gain your compassion. Please grant us riches, comprising of cattle, horses, and chariots. May you and your divine forces ever cherish us with blessings. 5

(२८) अष्टाविंश सूक्तम्

(१-५) पञ्चमस्यास्य सूक्तस्य वैजवर्गिर्वसिष्ठ ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१२॥ ब्रह्मा ण इन्द्रोप याहि विद्वानर्वाञ्चस्ते हरयः सन्तु युक्ताः ।
विश्वे चिद्धि त्वा विहवन्त मती अस्माकमिच्छुणुहि विश्वमिन्व ॥१॥
हवै त इन्द्र महिमा व्यानङ् ब्रह्म यत्पासि शवसिन्नृषीणाम् ।
आ यद्वज्रं दधिषे हस्तं उग्र घोरः सन्क्रत्वा जनिष्ठा अषाब्धः ॥२॥

28.

Bráhmā na indrópa yāhi vidvān arvāñcas te hārayaḥ
santu yuktāḥ | viśve cid dhī tvā vibhāvanta mártā asmákam
ic chriṇuhi viśvaminva || 1 || bhāvam ta indra mahimā vy
ānaḍ bráhma yát pási śavasim rīshīmām | á yád vájram
dadhishé hásta ugra ghorāḥ sām krátvā janishṭhā áshālhaḥ
|| 2 ||

तव प्रणीतीन्द्र जोहुवानान्तसं यन्नन्न रोदसी निनेथ ।
महे क्षत्राय शवसे हि जज्ञेऽनृतुजि चित्तुजिरशिञ्चत् ॥३॥
एभिर्न इन्द्राहभिर्देशस्य दुर्मित्रासो हि क्षितयः पवन्ते ।
प्रति यच्चष्टे अनृतमनेना अव हिता वरुणो मायी नः सात् ॥४॥
वोचेमेदिन्द्रं मघवानमेनं महो रायो राधसो यददन्नः ।
यो अचंतो ब्रह्मकृतिमविष्टो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

táva prāṇītīndra jóhuvānān sām yān nṛīn ná ródasi
ninétha | mahé kshatrāya śavase hí jajñé 'tūtujim cit tū-
tujir aśiṣnat || 3 || ebhīr na indráhabhir daśasya durmitráso
hí kshítáyāḥ pávante | prāti yác cáshte ánritam anená áva
dvitá váruṇo māyí naḥ sāt || 4 || vocéméd índram maghā-
vānam enam mahó rāyó rádhaso yád dádan naḥ | yó ár-
cato bráhmakṛitim áviśṭho yūyám pāta — || 5 || 12 ||

O resplendent Lord, come to our adoration. Let your energies be harnessed and directed here. Being obliged by you, all mortal men severally invoke you, and as such please give ears to our invocation also, O all-impeller. 1

You are endowed with strength, O resplendent Lord, hence you grant prayers of the seers ; may your greatness extend to your invoker also. O the fierce one, when you hold the bolt of punitive justice in your hand, then formidable by your exploits, you become invincible. 2

O resplendent Lord, by your guidance, you conduct your leading men, your zealous worshippers, through space and earth. By nature, you are the giver of strength and protection. May you bestow strength so that the active may overcome the sluggish. 3

O resplendent Lord, presently bless us so that unfriendly men may make atonement. The untruth, which the wise, sinless, and virtuous men find in us, may that through your favour, doubly disappear. 4

We invoke this opulent resplendent Lord for ample and valuable riches. He is the chief protector of the pious ceremonies of the worshipper. (O Lord), may you and your divine forces ever cherish us with blessings. 5

(२९) एकोनविंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चम्याम्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिवसिष्ठ ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १ ३ ॥

अयं सोमं इन्द्र तुभ्यं सुन्व आ तु प्र याहि हरिर्वस्तदोकाः ।
 पिबा त्वस्य सुषुतस्य चारोर्ददौ मघानि मघवन्नियानः ॥१॥
 ब्रह्मन्वीर ब्रह्मकृति जुषाणोऽर्वाचीनो हरिर्भिर्याहि तूयम् ।
 अस्मिन्नु पु सवने मादयस्वोप ब्रह्माणि शृणव इमानः ॥२॥
 का ते अस्त्यरंकृतिः सूक्तैः कदा नूनं ते मघवन्दाशेम ।
 विश्वा मतीरा ततने त्वायाघा म इन्द्र शृणवो हवेमा ॥३॥

29.

Ayam sóma indra túbhyam sunva á tú prá yāhi hari-
 vas tádokāḥ | pibā tv àsyá súshutasya cáror dádo maghāni
 maghavann iyānāḥ || 1 || bráhman vīra bráhmakṛitiṁ ju-
 shānò 'rvācīnò hárībhir yāhi túyam | asmīnn ū shú sāvane
 mādayasvópa bráhmāni śṛṇava imá naḥ || 2 || ká te asty
 áramkṛitiḥ sūktaiḥ kadá nūnám te maghavan dāṣema |
 víṣvā matír á tatane tvāyádhā ma indra śṛṇavo hávemá
 || 3 ||

उतो घा ते पुरुष्या इदामन्येषां पूर्वेषामशृणोर्ऋषीणाम् ।
 अधाहं त्वा मघवन्नोहवीमि त्वं न इन्द्रासि प्रमतिः पितेव ॥४॥
 वोचेमेदिन्द्रं मघवानमेनं महो रायो राधसो यददन्नः ।
 यो अर्चतो ब्रह्मकृतिमविष्टो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

utó ghā té purushyā id āsan yéshām púrveshām áṣṛi-
 nor řishīnām | ádhahām tvā maghavañ johavīmi tvām na
 indrásī prámatiḥ pitéva || 4 || vocéméd índram — || 5 || 13 ||

This devotional love is, verily, offered to you, O resplendent Lord ; be with us in the dwellings of our hearts, O master of both the faculties (mental and physical). May you accept this well-effused offering and give us wealth, O bounteous Lord, when we implore you. 1

O hero, the resplendent Lord, accepting our devotion, may you presently come to us speedily with your vigorous faculties, and be exhilarated at our worship, and listen to the prayers that we offer. 2

O bounteous Lord, what satisfaction is to you from our hymns when we offer them to you ? For you alone, we have composed these hymns, indeed. May you hear them, our invocations, O resplendent Lord. 3

These ancient sages, whose praises you have been listening to, are, verily, gem among common men. Hence O bounteous, resplendent Lord, I invoke you. You are our providence, even as a father. 4

We address this opulent resplendent Lord, that He grants us ample and valuable riches. He is the chief protector of the pious ceremonies of the worshipper ; (O Lord), may you and your divine forces ever cherish us with blessings. 5

(३०) त्रिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चम्यास्य सूक्तस्य त्रैत्रयविर्वसिष्ठ ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१४॥

आ नो देव शर्वसा याहि शुष्मिन्भवा वृध इन्द्र रायो अस्य ।
 महे नृम्णाया नृपते सुवज्र महि क्षत्राय पौंस्याय शूरा ॥१॥
 हवन्त उ त्वा हव्यं विवाचि तनूषु शूराः सूर्यस्य सातौ ।
 त्वं विश्वेषु सेन्यो जनेषु त्वं वृत्राणि रन्धया सुहन्तु ॥२॥
 अहा यदिन्द्र सुदिना व्युच्छान्दधो यत्केतुमुपमं समत्सु ।
 न्यग्निः सीददसुरो न होता हुवानो अत्र सुभगाय देवान् ॥३॥

30.

Ā no deva śāvasā yāhi śushmin bhāvā vṛidhā indra
 rāyó asyá | mahé nṛimnáya nṛipate suvajra máhi kshatrāya
 paúnśyāya śūra || 1 || hávanta u tvā hávyam vívāci tanúshu
 śúrāḥ sūryasya sātau | tvām víśveshu sényo jáneshu tvām
 vṛitrāni randhayā subántu || 2 || áhā yád indra sudínā vyu-
 chān dádha yát ketúm upamám samátsu | ny āgnīḥ sídad
 ásuro ná hótā huvānó átra subhágāya devān || 3 ||

वयं ते तं इन्द्र ये च देव स्तवन्त शूर ददतो मघानि ।
 यच्छा सूरिभ्य उपमं वरूथ स्वाभुवो जरुणामश्रवन्त ॥४॥
 वोचेमेदिन्द्र मघवानमेनं महो रायो राधसो यहदन्नः ।
 यो अर्चतो ब्रह्मकृतिमविष्टो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

vayām

té ta indra yé ca deva stávanta śūra dádato maghāni |
 yáchā sūrībhya upamám várūtham svābhúvo jaraṇām aśna-
 vanta || 4 || vocéméd índram — || 5 || 14 ||

O divine, powerful and resplendent Lord, be with us with your strength ; be the augments of our riches ; be to us, O king of men, wielder of the punitive justice, to inspire in us vigour, formidable courage, and manliness. 1

O the one worthy to be invoked, warriors call you in the din of life-struggles for safety of their person, and for the long enjoyment of sun-light. You are the foremost fighter among men. May you annihilate our adversaries without difficulty. 2

O resplendent Lord, when shall fair bright days dawn on us and you shall bring your banner near in battles? The valiant ritual fire would sit here as the herald, calling other Nature's bounties for our benefit. 3

O effulgent, resplendent Lord, we are yours, and all they, who adore you and offer rich libations are yours. May you grant to your worshippers excellent abode. May they be hale and hearty, even in old age. 4

We address this opulent resplendent Lord, that He grant us ample and valuable riches. He is the chief protector of the pious ceremonies of the worshipper. (O Lord), may you and your divine forces ever cherish us with blessings. 5

(३१) एकविंशं सूक्तम्

(१-१२) द्वाप्तसार्धस्यास्य सूक्तस्य मेधावश्विर्वसिष्ठ ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-२) प्रथमादिनवर्षा गायत्री,

(१०-१२) द्वाप्तम्यादितृषस्य च विराट् छन्दसी ॥

॥१५॥ प्र व इन्द्राय म॒र्दानं ह॒र्यश्वाय गाय॑त । सखायः सोम॒पात्रे ॥१॥
 श॒सेदु॒क्तं सु॒दानं॑ उ॒त द्यु॒क्षं यथा॑ नरः । च॒कृ॒मा स॒त्यरा॑ध॒से ॥२॥
 त्वं न इन्द्र॒ वाज॑यु॒स्त्वं ग॒व्युः श॑त॒क्रतो । त्वं हि॒र॒ण्ययु॑र्व॒सो ॥३॥

31.

Prá va indrāya mādānam háryasvāya gāyata | sakhā-
 yaḥ somapātr̥ne || 1 || śānséd ukthām sudānava utā dyu-
 kshām yāthā nārah | cakṛimā satvarādhase || 2 || tvām na
 indra vājayus tvām gavyūḥ śatakrato | tvām hiraṇyayūr
 vaso || 3 ||

व॒यमिन्द्र॑ त्वा॒यवोऽभि॑ प्र णो॒नुमो वृ॑षन् । वि॒द्ही त्व॑म्य नो व॒सो ॥४॥
 मा नो नि॒दे च॑ व॒क्त॒वेऽयो॑ र॒न्धी॒ग्र॒ण्णे । त्वे अपि॑ क्र॒तुर्म॑म ॥५॥
 त्वं नमो॑मि स॒प्रथः॑ पु॒गेयो॑धश्च वृ॒त्रह॑न् । त्वया॑ प्र॒ति ब्रु॑वे यु॒जा ॥६॥

vayām indra tvāyāvo 'bhī prá ṇonumo vṛishan |
 viddhī tv āsyā no vaso | 4 | mā no nidé ca vāktave 'ryó
 randhīr āraṇne- | tvé āpi krátur máma || 5 || tvām vármāsi
 sapráthah puroyodhās ca vṛitrahan | tvāyā prāti bruve yujā
 || 6 || 15 ||

॥१६॥ म॒हाँ उ॒तासि॑ यस्य तेऽनु॒ स्वधा॑व॒री स॒हः । म॒न्नाते॑ इन्द्र॒ रोद॑सी ॥७॥
 तं त्वा म॒रु॒त्वे॒ती परि॑ भुव॒द्वाणी॑ स॒याव॑री । न॒म्राणा॑ सह॒ द्युभिः॑ ॥८॥

mahān utāsi yasya té 'nu svadhāvarī sáhah | mamnáte
 indra ródasi || 7 || tám tvā marútvatī pári bhúvad vānī sa-
 yāvarī | náakshamāṇā sahā dyúbhiḥ || 8 ||

O friends, sing a delightful hymn to the resplendent Lord, the supreme master of vital powers and the acceptor of devotional love. 1

Let us chant to the bounteous Lord such hymns as other men have been doing ; let us offer it to Him who is truth personified. 2

O resplendent Lord, may you be the winner of no. 1ishment for us ; O the performer of hundreds of benevolent works, may you be the winner of cattle ; O the winner of wealth, be the winner of gold for us. 3

O showerer of blessing, we are faithful to you and glorify you. May you be cognizant of this, O giver of wealth. 4

Subject us not to the reviler, to the abuser, to the miser. In you alone is my strength. 5

O resplendent Lord, destroyer of evils, you are our extensive armour and our front line fighter. With you as my ally, I brave the evils of life. 6

Verily, you are great. Heaven and earth, abounding with food pay homage to your strength, O supreme Lord. 7

May the praises of your adorers ever-going along with you, such as you are, and spreading around with radiance reach you. 8

ऊर्ध्वासस्त्वान्विन्द्वो भुवन्दस्समुप द्यवि । सं ते नमन्त कृष्टयः ॥९॥
 प्र वो महे महिवृधे भरध्वं प्रचेतसे प्र सुमति कृणुध्वम् ।
 विशः पूर्वीः प्र चरा चर्षणिप्राः ॥१०॥
 उरुव्यचसे महिने सुवृक्तिमिन्द्राय ब्रह्म जनयन्त विप्राः ।
 तस्य व्रतानि न मिनन्ति धीराः ॥११॥
 इन्द्रं वाणीरनुत्तमन्युमेव सत्रा राजानं दधिरे सहध्वै ।
 हर्यश्वाय बर्हया समापीन् ॥१२॥

ūrdhvāsas tvānv

īndavo bhūvan dasmām ūpa dyāvi | sām te namanta kṛi-
 shṭáyah ॥ 9 ॥ prá vo mahé mahivṛídhe bharadhvam prácetase
 prá sumatīm kṛiṇudhvam | víṣah pūrvīḥ prá carā carsha-
 ṇiprāḥ ॥ 10 ॥ uruvyácase mahíne suvṛiktīm īndráya bráhma
 janayanta víprāḥ | tāsya vratāni ná minanti dhírāḥ ॥ 11 ॥
 īndraṁ vāṇīr ānuttamanyum evá satrá rájānam dadhire
 sáhadhyai | háryaśvāya barhayā sām āpín ॥ 12 ॥ 16 ॥

(३२) द्यविषां सूक्तम्

(१-२७) सप्तविंशत्युच्यते सूक्तस्य त्रैत्रयस्यैषः (२९) पद्विंशः ऋचः पूर्वार्धेन्य वासिष्ठः शक्तिर्वा ऋचिः ।
 इन्द्रो देवता । (१-२, ४-२७) प्रथमाद्वितीययोर्ऋचोऽभ्युपार्जितुविशेषेण प्रगायः (विषमर्चा
 ब्रह्मती, समर्चा सतो ब्रह्मती), (३) कृतीवाचाश्च द्विपदा विराट् कन्वसी ॥

॥१७॥ मो पु त्वा वाघतश्चनारे अस्मिन् रीरमन् ।
 आरात्तश्चित्सधमादं न आ गङ्गीह वा समुप श्रुधि ॥१॥
 इमे हि ते ब्रह्मकृतः सुते सचा मधौ न मश्न आसते ।
 इन्द्रे कामं जरितारो वसुध्वो रथे न पादमा दधुः ॥२॥

32.

Mó shú tvā vāghátaṣ canāré asmán ní rīraman | āráttāc
 eit sadhamādam na ā gāhīhá vā sánn ūpa śrudhi ॥ 1 ॥ imé
 hí te brahmakṛītaḥ suté sácā mādhaus ná māksha ássate |
 indre kāmam jaritāro vasūyávo ráthe ná pádam ā dadhuḥ
 ॥ 2 ॥

May the ascending drops of devotion reach you, O the destroyer of evils, in heaven. Let all men bow before you in reverence. 9

Pay homage to the great, the great giver, the all-wise. The fulfiller of the aspirations of men moves with them (in various forms). 10

The sages compose sacred praises and engender oblations for the sublime, the far pervading resplendent Lord. The wise never violate His statutes. 11

The words of praises truly magnify the glory of the resplendent Lord, the universal monarch, whose wrath is irresistible to overcome. May you urge all associates to glorify the Lord of vital powers. 12

32

Let none, not even your worshippers, for a moment detain you far away from us. Even from long distances, come to our place of worship and hear our prayers. 1

When the homage is effused to you, these hymn-chanters gather like flies swarming round honey. The pious praisers desiring blessings set their hope upon the resplendent Lord, as men set their foot upon a chariot. 2

रायस्कामो वज्रहस्तं सुदक्षिणं पुत्रो न पितरं हुवे ॥३॥
 इम इन्द्राय सुन्विरे सोमासो दध्याशिरः ।
 तौ आ मदाय वज्रहस्त पीतये हरिभ्यां याषोक् आ ॥४॥
 श्रवच्छुत्कर्ण ईयते वसूनां नू विभो मर्धिवद्विरः ।
 सद्यश्चिद्यः सहस्राणि शता ददुष्किर्दित्सन्तुमा भिनत् ॥५॥

rāyāskāmo vajrahastam sudākṣiṇam putró ná pitāram
 huve || 3 || imá indrāya sunvire sómāso dādhyāśirah | tāñ á
 mādāya vajrahasta pitāye hāribhyām yāhy óka á || 4 || śrā-
 vac chrútkarṇa iyate vāsūnām nū cin no mardhishad gī-
 rah | sadyāś cid yāh sahāsrāṇi śatā dādan nákir dītsantam
 á minat || 5 || 17 ||

३१८४ स वीरो अप्रतिष्कृत इन्द्रेण शशुवे नृभिः ।
 यस्ते गभीरा सर्वनानि वृत्रहन्त्सुनोत्या च धावति ॥६॥
 भवा वरुणं मघवन्मघोनां यत्समजासि शर्धेतः ।
 वि त्वाहतस्य वेदनं भजेमद्या दुष्णस्यो मरा गर्यम् ॥७॥
 सुनोता सोमपावने सोममिन्द्राय वज्रिणे ।
 पचता पत्नीरवसे कृणुष्वमित्युजमित्यृणते मयः ॥८॥

sá viró ápratishkuta indreṇa śuśuve nṛibhiḥ | yás te
 gabhīrá sávanāni vṛitrahān sunóty á ca dhāvati || 6 || bhávā
 várūtham maghavan maghónām yát samājāsi śārdhataḥ |
 ví tvāhatasya védanam bhajemahy á dūnāso bhārā gáyam
 || 7 || sunóta somapāvne sómam indrāya vajrīṇe | pácataḥ pak-
 tīr ávase kṛiṇudhvām ít priṇānn ít priṇaté máyah || 8 ||

Longing for wealth I call on Him, the benevolent wielder of punitive justice, as a son calls on his father. 3

These elixirs of devotional prayers mixed with the curds of pious action are dedicated to the resplendent Lord. Come to our heart, O wielder of the bolt of justice, with your two vital and mental powers to bless them for our spiritual joy. 4

May He, with ears ever open, listen to our requests for wealth and never despise our prayers. He is the giver of hundreds and thousands. None can desist Him when He is willing to give. 5

O the resplendent Lord, the destroyer of evil, the brave worshipper, who offers prayer to you and eagerly approaches you, he with your blessings is undeterred by any one and is honoured by men. 6

O bounteous Lord, be a defence to the sincere devotees, may you drive the warriors together, and be the discomfiter of our adversaries. May we divide the wealth of him whom you punish. May you, O imperishable, deliver his possessions to us. 7

May you offer the elixir of devotion to its drinker, the possessor of adamant justice. Make ready the sweet preparations of dedication to please him for winning His favour, for He bestows happiness on him who pleases Him. 8

मा स्वेधत सोमिनो दक्षता महे कृणुष्वं गय आतुजे ।
 तरणिरिजयति क्षेति पुष्यति न देवासः कवन्वे ॥९॥
 नकिः सुदासो रथं पर्यास न रीरमत ।
 इन्द्रो यस्याविता यस्य मरुतो गमत्स गोमति ब्रजे ॥१०॥

mā

sredhata somino dākshatā mahé kṛiṇudhvām rāyā ātūje |
 tarāṇir iḥ jayati kshéti púshyati ná devāsaḥ kavatnāve || 9 ||
 nákiḥ sudāso rátham páry āsa ná rīramat | indro yásyāvitā
 yásya marúto gāmat sá gómati vrajé || 10 || 18 ||

॥११॥ गमद्वाजं वाजयन्निन्द्र मर्त्यो यस्य त्वमविता भुवः ।
 अस्माकं बोध्यविता स्थानामस्माकं शूर नृणाम् ॥११॥
 उदिन्वस्य रिच्यतेऽंशो धनं न जिग्युषः ।
 य इन्द्रो हरिवान् दधन्ति तं रिपो दक्षं दधाति सोमिनि ॥१२॥
 मन्त्रमखर्वं सुधितं सुपेशसं दधात यज्ञियेष्वा ।
 पृथीश्चन प्रमितयस्तरन्ति तं य इन्द्रे कर्मणा भुवत् ॥१३॥

gāmad vājam vājáyann indra mártyo yásya tvám avitā
 bhúvah | asmákam bodhy avitā ráthānām asmákam śūra
 nṛiṇām || 11 || úd ín nv āsya ricyaté 'n̄so dhānam ná jigyú-
 shaḥ | yá indro hárivān ná dabhanti tām rīpo dāksham
 dadhāti somíni || 12 || mántram ákharvam súdhitam supéśa-
 sam dádhāta yajñíyeshv ā | pūrvīś caná prásitayas taranti
 tām yá indre kármanā bhúvat || 13 ||

कस्तमिन्द्र त्वावसुमा मर्त्यो दधर्षति ।
 श्रद्धा इत्ते मघवन्पार्ये दिवि वाजी वाजं सिषासति ॥१४॥
 मघोनः स्म वृत्रहलेषु चोदय ये ददति प्रिया वसु ।
 तव प्रणीति हर्यश्च सूरिभिर्विश्वा तरेम दुरिता ॥१५॥

kás tám indra tvāva-

sum ā mártyo dadharshati | śraddhá ít te maghavan párye
 diví vājí vājam sishāsati || 14 || maghónaḥ sma vṛitrahátye-
 shu codaya yé dādati priyā vásu | táva prānīti baryasva
 sūribhir víśvā tarema duritā || 15 || 19 ||

O chanters of hymns, do not hesitate ; be active ; pay homage to the great benefactor for riches. Only the active conquers, dwells in peace and thrives. The divine powers favour not the sluggish. 9

No one overturns, or stops the chariot of one who freely gives. The man whom the resplendent Lord and vital principles protect, walks in pastures full of cattle and riches. 10

O resplendent Lord, only that man shall obtain wealth and wisdom, who works hard with devotion and gains your favours for protection. O brave Lord, may you be the preserver of our chariots and our men. 11

Verily, the resplendent Lord's share exceeds that of any one else, like the reward of a victorious. Nobody can overcome Him who is the Lord of vital forces and who gives strength to the participator in noble works. 12

Chant a hymn that is comprehensive, well-uttered and graceful. Never so happens that snares and bonds entangle him who has surrendered himself to Lord by his devotion. 13

O resplendent Lord, what mortal can assail a man who has favour of your support ? O bounteous Lord, the one who offers homage to you with faith, shall immediately win the reward on the day of completion. 14

Inspire those who for the destruction of their opponents offer valuable homage dear to you. O Lord of vital energies, may we with our noble devotees, pass through all perils under your guidance. 15

॥१०॥ तवेदिन्द्रावमं वसु त्वं पुष्यसि मध्यमम् ।
 सत्रा विश्वस्य परमस्य राजसि नक्षिः गोषु वृष्यते ॥१६॥
 त्वं विश्वस्य धनदा असि श्रुतो य ई भवन्त्याजयः ।
 तवायं विश्वः पुरुहूत पार्थिवोऽवस्वर्नामं भिक्षते ॥१७॥
 यदिन्द्र यावत्स्त्वमेतावदहमीशीय ।
 स्तोतारमिदिधिषेय रदावसो न पापत्वाय रासीय ॥१८॥
 शिक्षेयमिन्महयते दिवेदिवे राय आ कुहचिद्विदे ।
 नहि त्वदन्यन्मघवन्न आप्यं वस्यो अस्ति पिता चन ॥१९॥

tāvéd indrāvamám vasu tvám pushyasi madhyamám |
 satrá víśvasya paramásya rājasi nákish tvā góshu vṛiṇvate
 || 16 || tvám víśvasya dhanadá asi śrutó yá im bhāvanty
 ājáyah | távāyám víśvah puruhūta pārthivo 'vasyúr náma
 bhikshate || 17 || yád indra yāvatas tvám etāvad ahám
 īśiya | stotāram id didhisheya radāvaso ná pāpatváya rā-
 siya || 18 || śiksheyam ín mahayaté divé-dive rāyá á kuha-
 cidvīde | nahí tvád anyán maghavan na āpyam vásyo ásti
 pitá caná || 19 ||

तरणिरित्तिषासति वाजं पुरेन्ध्या युजा ।
 आ व इन्द्रं पुरुहूतं नेमे गिरा नेमि तष्टेव सुद्वम् ॥२०॥
 ॥२१॥ न दुष्टुती मर्त्यो विन्दते वसु न स्नेधन्तं रयिर्नाशत् ।
 सुशक्तिरिन्मघवन्तुभ्यं मावते देष्णं यत्पार्ये दिवि ॥२१॥

tarāṇir ít sishāsati vājam púramdhyā yujá |
 á va índram puruhūtám name girá nemím táshteva sudrvám
 || 20 || २० ||

ná dushtutí mártyo vindate vásu ná srédhantam rayír
 naśat | suśáktir ín maghavan túbhyam mávate deshnám
 yát párye diví || 21 ||

O resplendent Lord, you cherish the vast wealth of the lower order ; also cherish the middling, and you rule over the one that is most precious. In the recovery of wealth and wisdom, no one can resist you. 16

You are renowned as the giver of wealth to every one in all the struggles that occur. O much invoked, all these people of the earth craving your protection implore your name. 17

O resplendent Lord, the granter of wealth, if I were the possessor of as much wealth as you do, then I would favour sincere worshippers only and not squander it ever upon wickedness. 18

Each day I would enrich the man who sings my praise, in whatsoever place he were. O bounteous Lord, no kinship is there better than yours; no other is as excellent protector to us as you are. 19

Only an active man who solemnly worships acquires wealth and wisdom. O resplendent Lord, invoked by all, I bend down with the words of reverence to you, as a carpenter bends the wooden circumference of the wheel. 20

A man does not acquire wealth by an unbecoming praise. Wealth does not come to one who obstructs. O bounteous Lord, in you rests the power of giving to one like me on the day of completion (of this work). 21

अभि त्वा शूर नोनुमोऽदुग्धा इव धेनवः ।
 ईशानमस्य जगतः स्वर्दृशमीशानमिन्द्र तस्थुषः ॥२२॥
 न त्वावीं अन्यो दिव्यो न पार्थिवो न जातो न जनिष्यते ।
 अश्वायन्तो मघवन्मिन्द्र वाजिनो गव्यन्तस्त्वा हवामहे ॥२३॥
 अभी षतस्तदा भरेन्दु ज्यायः कनीयसः ।
 पुरुवसुर्हि मघवन्त्सनादसि भरेभरे च हव्यः ॥२४॥

abhī tvā sūra nonumó 'dugdhā iva
 dhenávah | íśānam asyá jágataḥ swardrīṣam íśānam indra
 tasthúshah ॥ 22 ॥ ná tvāváñ anyó divyó ná párthivo ná jātó
 ná janishyate | aśvāyānto maghavann indra vājīno gavyānta
 tas tvā havāmahe ॥ 23 ॥ abhī shatás tād á bharéndra jyā-
 yah káníyasah | purūvásur hí maghavan sanád ási bhāre
 -bhare ca hávyah ॥ 24 ॥

परा णुदस्व मघवन्नमित्रान्सुवेदा नो वसू कृधि ।
 अस्माकं बोध्यविता महाधने भवा वृधः सखीनाम् ॥२५॥
 इन्द्र कर्तुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा ।
 शिक्षा णो अस्मिन्पुरुहूत यामनि जीवा ज्योतिरशीमहि ॥२६॥
 मा नो अज्ञाता वृजना दुराभ्योऽं माशिवामो अव क्रमुः ।
 त्वया वयं प्रवतः शश्वतीरपोऽति शूर तरामसि ॥२७॥

pārā ṇudasva maghavann amītrān
 suvédā no vāsū kṛidhi | asmākam bodhy avitā mahādhané
 bhāvā vṛidhāḥ sákhinām ॥ 25 ॥ indra krátuṃ na á bhara
 pitá putrébhyo yáthā | śíksṣhā no asmín puruhūta yāmani
 jīvā jyótir aśimahi ॥ 26 ॥ mā no ájñātā vṛijānā durādhyo
 māśivāso áva kramuḥ | tváyā vayám pravātaḥ śásvatir apó
 'ti śūra tarāmasi ॥ 27 ॥ २१ ॥

O brave resplendent Lord, the Lord of all movable and stationary things, the beholder of the universe, we call loudly to you like an unmilked cow (with udders full). 22

No other such as you are, on the earth and heaven, has been in the past or shall be in future O bounteous resplendent Lord, we invoke you for possessing vigour, wealth and wisdom. 23

O victorious resplendent Lord, you are the eldest whilst I am the youngest and you have been possessing infinite treasure from the beginning, and therefore, bestow upon me that wealth. We adore you at every solemn worship. 24

O bounteous Lord, may you drive away from us our adversities and render riches easy of acquisition. May you be our good defender in the strife of winning awards. May you be augments of prosperity of your friends (such one as I am). 25

O resplendent Lord, give us wisdom as a father giving to his sons. O much invoked Lord, bestow wealth upon us on this occasion so that we may live long to see the divine light. 26

Let no unknown wicked, malevolent, malignant overpower us. May we, protected by you, cross over all the obstructing streams that are rushing down. 27

(३३) त्रयस्त्रिंशः सूक्तम्

(१-१४) चतुर्दशसर्गस्यास्य सूक्तस्य (१-९) प्रथमादिनवर्चा मैत्रावरुणिर्वसिष्ठः, (१०-१४) दशम्यादि-
पञ्चानाम् वसिष्ठपुत्रा इन्द्रो वा ऋषयः । (१-९) प्रथमादिनवर्चा वसिष्ठपुत्राः, (१०-१४)

दशम्यादिपञ्चानाम् वसिष्ठो देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२२॥

श्चित्यश्चो मा दक्षिणतस्क्पर्दा धियजिन्वासो अभि हि प्रमन्दुः ।
उत्तिष्ठन्वोचे परि बर्हिषो नृन् मे दूरादवितवे वसिष्ठाः ॥१॥

33.

Śvityāñco mā dakshinatāskapardā dhiyamjinvāso abhi
hi pramandūḥ | uttīṣṭhan voce pári barhīsho nṛīn ná me
dūrād ávitave vāsishthāḥ || 1 ||

दूरादिन्द्रमनयन्ना सुतेन तिरो वैशन्तमति पान्तमुग्रम् ।
पाशद्युधस्य वायतस्य सोमात्सुतादिन्द्रोऽवृणीता वसिष्ठान् ॥२॥
एवेक्षु कं सिन्धुमेभिस्तारेवेक्षु कं भेदमेभिर्जघान ।
एवेक्षु कं दाशराज्ञे सुदासं प्रावदिन्द्रो ब्रह्मणा वो वसिष्ठाः ॥३॥
जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितृणामक्षमव्ययं न किला रिषाथ ।
यच्छक्रीषु बृहता खेणेन्द्रे शुष्ममदधाता वसिष्ठाः ॥४॥
उद्दयामिवेतृष्णजो नाथितासोऽदीधयुर्दाशराज्ञे वृतासः ।
वसिष्ठस्य स्तुवत इन्द्रो अश्रोदुरं तृत्सुभ्यो अकृणोदु लोकम् ॥५॥

dūrād indram anayann ā

sutēna tiró vaiśantām āti pāntam ugrām | pāsadyumnasya
vāyatāsya sómāt sutād indro 'vrīṇitā vāsishthān || 2 || evēn
nú kam sīndhum ebhis tatārevēn nú kam bhedām ebhir
jaghāna | evēn nú kam dāśarājñé sudāsam prāvad indro
brāhmaṇā vo vāsishthāḥ || 3 || júsṭī naro brāhmaṇā vaḥ
pitṛīṇām āksham avyayam ná kilā rishātha | yác chákva-
rishu brihatā rávenēndre śúshmam ádadhātā vāsishthāḥ
|| 4 || úd dyām ivét trīṣṇājō nāthitāsō 'dīdhayur dāśarājñé
vṛitāsah | vāsishthasya stuvatā indro aśrod urūm trītsubhyo
akṛīnod u lokām || 5 || २२ ||

My wisest disciples are the ones who are the accomplis-
shers of holy ceremonies and of white complexion. They
bear lock of hair on the right side. They give me delight,
I call these disciples to sit on the sacred grass (near the
altar). May they never stay far from me. 1

Disgracing (the worldly entangling tendencies), they bring
from a great distance the mighty soul busy at the pleasures
of the lower order, to receive the spiritual offerings (of
the liberal donor). The resplendent soul thus hastens to
leave the enjoyments offered by impulses originated at the
worldly physical level and comes to the camp where it
enjoys spiritual experiences of the highest type. 2

In the same manner, the liberal giver is enabled by them
to easily cross the river ; in the same manner, through
them he easily destroys his adversaries. In like manner,
the wisest disciples of the spiritual order through prayer
and thereby the resplendent Self defends the liberal
devotees in their encounter with the ten senses. 3

O leader of rituals, your progenitors are pleased by your
praises. I set in motion the axle of chariot. May you
not become inert, since O celebrated sages, by your
resounding voices, the resplendent Self gets exhilaration. 4

Suffering from thirst, soliciting rain-water, supported by
the fighter for justice in the struggle with ten senses, the
sages make the inner-self radiant as the sun. The res-
plendent Self hears the words of the celebrated sages while
they glorify him, and bestows to the fighters for the truth
ample room and freedom. 5

॥२३॥

दुष्ण्डा इवेद्गोअर्जनास आसुन्परिच्छिन्ना भरता अर्भकासः ।
 अभवच्च पुरस्ता वसिष्ठ आदितृत्सूनां विशो अप्रथन्त ॥६॥
 त्रयः कृष्वन्ति भुवनेषु रेतस्तिस्त्रः प्रजा आर्या ज्योतिरग्राः ।
 त्रयो घर्मास उपसं सचन्ते सर्वो इत्तौ अनु विदुर्वसिष्ठाः ॥७॥
 सूर्यस्येव वक्षथो ज्योतिरिषां समुद्रस्येव महिमा गभीरः ।
 वारतस्येव प्रजुवो नान्येन स्तोमो वसिष्ठा अन्वेतवे वः ॥८॥

dandā ivéd goājanāsa āsan pārichinnā bharatā arbhakā-
 saḥ | ābhavac ca puraetā vāsishṭha ād it trītsūnām viṣo
 aprathanta ॥ 6 ॥ trāyaḥ kṛiṇvanti bhūvaneshu rétas tistrāḥ
 prajā āryā jyótiragrāḥ | trāyo gharmāsa ushāsam sacante
 sārvañ it tāñ ānu vidur vāsishṭhāḥ ॥ 7 ॥ sūryasyeva vakshā-
 tho jyótir eshām samudrāsyaeva mahimā gabhirāḥ | vāta-
 syeva prajavó nānyéna stómo vasisṭhā ānvetave vaḥ ॥ 8 ॥

त इन्निष्यं हृदयस्य प्रकृतैः सहस्रवल्दामभि सं चरन्ति ।
 यमेन ततं परिधिं वर्यन्तोऽप्सरस उप सेदुर्वसिष्ठाः ॥९॥
 विद्युतो ज्योतिः परि संजिहानं मित्रावरुणा यदपश्यतां त्वा ।
 तत्ते जन्मोनेकं वसिष्ठागस्त्यो यत्त्वा विश आजुभारं ॥१०॥

tā in ninyām hrīdayasya prāketaiḥ sahasravalṣaṇi abhī sām
 caranti | yaména tatām paridhīm vāyanto 'psarāsa ūpa se-
 dur vāsishṭhāḥ ॥ 9 ॥ vidyūto jyótiḥ pári samjithānam mitrá-
 vāruṇā yád āpaśyatām tvā | tát te jánmotaikam vasisṭhā-
 gástyo yát tvā viśā ājabhāra 10 " 20 "

The illustrious people find themselves like the stripped bare staves wherewith the herdman drives the cattle. The illustrious people are found defenceless. The celebrated sage, then, becomes their chief and leader. Then the fighters for justice flourish. 6

Three fertilize the world with genial moisture, three are their glorious progeny, of which the chief is the sun, casting light before them. Three communicators of warmth accompany the dawn. Verily, the celebrated sages discover them all. 7

The glory of these sages is like the splendour of the sun and their greatness is as profound as the depth of the ocean. Their course has the velocity of the wind, which can never be surpassed by anyone else. 8

They, by their wisdom, seated in the heart, traverse the hidden thousand-branched world, and the wondrous glories of the firmament, wearing the vesture spread out by the creator. 9

O wisest sage, the faultless preceptor sustains the people. That life of yours is really worth while one in which you know the secrets of cosmic light and plasma and the lustre springing from the lightning. 10

॥२५॥ उतासि मैत्रावरुणो वसिष्ठोर्वश्या ब्रह्मन्मनसोऽधि जातः ।
 द्रप्सं स्कन्नं ब्रह्मणा दैव्येन विश्वे देवाः पुष्करे त्वाददन्त ॥११॥
 स प्रकृत उभयस्य प्रविहान्सहस्रदान उत वा सदानः ।
 यमेन ततं परिधिं वयिष्यन्नप्सरसुः परि जज्ञे वसिष्ठः ॥१२॥
 सत्रे ह जाताविषिता नमोभिः कुम्भे रेतः सिषिचतुः समानम् ।
 ततो ह मान उदियाय मध्यात्ततो जातमृषिमाहुर्वसिष्ठम् ॥१३॥
 उक्थमृतं साममृतं बिभर्ति ग्रावाणं बिभ्रत्प्र वंदात्यग्रे ।
 उपैतमाव्यं सुमनस्यमाना आ वो गच्छति प्रतदो वसिष्ठः ॥१४॥

utāsi maitrāvaruṇo vasishṭhorvāsyā brahman mānasó
 'dhi jātāḥ ' drapsām skannām brāhmaṇā daivyaena viṣve
 devāḥ pūshkare tvādadanta ' 11 ' sā prakatā ubhāyasya
 pravidvān sahasradāna utā vā sādanaḥ | yamēna tatāni
 paridhīm vayishyānn apsarāsah pári jajñe vasishtḥaḥ | 12 ||
 satré ha jātāv ishitā námobhiḥ kumbhé rétaḥ sishicatuh
 samānām | táto ha māna úd iyāya mādhyāt táto jātām ři-
 shim āhur vasishtḥam || 13 || ukthabhrītam sāmabhrītam bi-
 bharti grāvāṇam bíbhrat prá vadāty ágre | úpainam ádhvam
 sūmanasyāmānā á vo gachāti pratrīdo vasishtḥaḥ || 14 || 24 ||

(३४) वतुभिर्गं सूक्तम्

(१-२५) पञ्चविंशत्युक्त्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणवसिष्ठ कृषिः । (१-१५, १८-२५)

प्रथमादिपञ्चदशोमग्रादस्याग्राणाञ्च विश्वे देवाः, (१६) षोडश्या अहिः, (१७)

सप्तदश्या आहिकुल्यो देवताः । (१-२१) प्रथमाद्येकविंशत्युक्तां द्विपदा विगट्,

(२२-२५) द्वाविंश्यादिचतसृणाञ्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥२५॥ प्र शुक्तेन देवी मनीषा अम्मत्सुनेष्टो रथो न वाजी ॥१॥

Prā śukraitu devī manishā asmat sūtashto rātho nā
 vājī || 1 ||

Verily, O celebrated sage, you are the son of cosmic light and plasma, born of their mind. Nature's bounties endowed with celestial fervour lay you as a fallen drop on a lotus blossom. 11

He, the sage, cognizant of both worlds (heaven and earth) endowed with many a gift, bestows thousands. He is destined to wear the vesture spun by the creator, and springs forth to life from the wondrous glories of firmament. 12

Consecrated for the sacrifice, propitiated by praises, they, the lords of cosmic light and plasma, pour their life-essence into a water jar from the midst of which uprises cosmic intelligence and from which also, they say, the intelligence of the wise sage is born. 13

O destroyers of nescience, the faultless preceptor comes to you. Welcome him with devoted minds, and he in the foremost station directs the worshipper engaged in prayer, the chanter of the hymn, the assiduous offerer of dedication and he repeats what is to be repeated. 14

May our divine and brilliant hymn, well-composed and well-sung, go forth, like a swift chariot. 1

विदुः पृथिव्या दिवो जनित्रं भूष्वन्त्यापो अध क्षरन्तीः ॥२॥
 आपश्चिदस्मै पिन्वन्त पृथ्वीवृत्रेषु शूरा मंसन्त उग्राः ॥३॥
 आ धूर्वस्मै दधाताश्चानिन्द्रो न वज्री हिरण्यबाहुः ॥४॥
 अभि प्र स्थानाहव यज्ञं यातेव पत्नन्त्मना हिनोत ॥५॥
 त्मना समस्तु हिनोत यज्ञं दधात केतुं जनाय वीरम् ॥६॥

vidúh prithivyā divó janítram ṣṛiṇvānty āpo ádha
 kshárantuḥ ॥ 2 ॥ āpaś cid asmai pínvanta prithvīr vritréshu
 ūrá mānsanta ugrāḥ ॥ 3 ॥ á dhūrshv āsmai dádhatāśvān
 índro ná vajrī hīraṇyabābuh ॥ 4 ॥ abhī prá sthātāheva
 yajñām yāteva pátman tmānā hinota ॥ 5 ॥ tmānā samāstu
 hinóta yajñām dádbhāta ketum-jánāya vīrām ॥ 6 ॥

उदस्य शुष्माद्भानुर्नार्तं बिभर्ति भारं पृथिवी न भूम ॥७॥
 हवामि देवाँ अयानुग्मे सार्धंभूतेन धियं दधामि ॥८॥
 अभि वो देवीं धियं दधिष्वं प्र वो देवत्रा वाचं कृणुध्वम् ॥९॥
 आ चष्ट आसां पाथो नदीनां वरुण उग्रः सहस्रचक्षाः ॥१०॥
 ॥२५॥ राजा राष्ट्रानां पेशो नदीनामनुत्तमस्मै क्षत्रं विश्वायु ॥११॥
 अविष्टो अस्मान्विश्वासु विक्ष्वयु कृणोत शंसं निनित्सोः ॥१२॥
 व्येनु दियुष्टिषामशेवा युयोत विष्वग्रपस्मन्नुनाम् ॥१३॥

úd asya
 śuśmād bhānúr nārta bíbharti bhāram prithiví ná bhūma
 ॥ 7 ॥ hváyāmi devān āyātur agne sādhanu rítēna dhíyam
 dadhāmi ॥ 8 ॥ abhī vo devīm dhíyam dadhidhvam prá vo
 devatrā vácam kṛiṇudhvam ॥ 9 ॥ á cashta āsām pátho na-
 díñām váruṇa ugrāḥ sahásracakshāḥ ॥ 10 ॥ 25

rājā rāshṭrānām pēśo nadīnām ānuttam asmai kshatrām
 viśvāyu ॥ 11 ॥ āviṣṭo asmān viśvāsu vikshv ādyum kṛiṇota
 śaṁsam ninitsoḥ ॥ 12 ॥ vy ētu didyúd dvishām āṣēva yu-
 yóta víshvag rápas tamūnām ॥ 13 ॥

The waters listen to us as they flow along. They know the origin of heaven and earth. The vast rivers swell to greet him. The strong and brave men remember him when beset by adversities. 2 3

May you keep the horses of your senses bound to the pole (of chariot) like the golden-armed resplendent soul, the possessor of adamantine will power. 4

May you wake up at the dawn like the sun, ready to perform cosmic sacrifice, and march forward with delight, like a pilgrim on his way. 5

Proceed swiftly to the battle of life and set up a new flag of your victory, O hero, in the service of mankind. 6

Through his own power, he, the sun, ascends as a source of light. It upholds the load of creation, as earth bears living creatures. 7

O fire-divine, I invoke nature's bounties, and not the demons. And I compose a hymn and complete it invoking truth and eternal law. 8

Closely around you, may you revolve your heavenly song and send your invocations to Nature's bounties. 9

The mighty Lord of Venerability beholds with a thousand eyes, the paths, wherein these streams of thoughts run. 10

He is kind of Kings, the glory of the thoughts and his is the resistless sway over all that lives. 11

May He assist us among all people and make song of envious men devoid of light. 12

May the threatening arrow of our opponent pass by without harming us. May he put far from us the sins of our bodies. 13

अवीन्नो अग्निर्हव्यान्नमोभिः प्रेष्टो अस्मा अधायि स्तोमः ॥१४॥
 सजृद्वेभिरपां नपातं सखायं कृध्वं शिवो नो अस्तु ॥१५॥
 अन्नामुक्थेरहिं शृणीषे वृध्रे नदीनां रजःमु पीदन् ॥१६॥
 मा नोऽहिर्वृध्न्यो रिषे धान्मा यज्ञो अस्य स्विधदतायोः ॥१७॥
 उत न एषु नृषु श्रवो ध्रुः प्र गये यन्तु शश्वन्तो अर्यः ॥१८॥
 तपन्ति शत्रुं स्वर्णं भूमा महासेनासो अमेभिरेषाम् ॥१९॥
 आ यन्नः पत्नीर्गमन्त्यच्छा त्वष्टा सुपाणिर्दधातु वीरान् ॥२०॥

ávīn no agnir havyān
 nāmobbhiḥ prēsthō asmā adhāyi stōmaḥ ॥ 14 ॥ sajūr devé-
 bhir apām nāpātaṁ sakhayaṁ kṛidhvaṁ śivó no astu ॥ 15 ॥
 abjām akthaír āhiṁ gr̥ṇishe budhne nádīnāṁ rājassu śhí-
 dan ॥ 16 ॥ mā nó 'hir budhnyo rishé dhān mā yajñó asya
 sridhad ṛitayóḥ 17 ॥ utá na eshú nr̥ishu śrávo dhuḥ prá-
 rāyé yantu śārdhanto aryāḥ ॥ 18 ॥ tāpanti śātrūṁ svār ná-
 bhūmā mahāsenāso ámebbhir eshām ॥ 19 ॥ á yān naḥ pātnir
 gāmanty áchā tváshtā supānir dādhatu vīrān ॥ 20 ॥ 26 ॥

॥२०॥ प्रति नः स्तोमं त्वष्टा जुषेत स्यादस्मे अर्मतिर्वसूयुः ॥११॥ २१
 ता नो रामन्नातिषाचो वसूण्या रोदसी वरुणानी शृणोतु ।
 वरूत्रीभिः सुशरणो नो अस्तु त्वष्टा सुदत्रो वि दधातु रायः ॥२२॥
 तन्नो रायः पर्वतास्तन्न आपस्तद्रातिषाच ओषधीरुत द्यौः ।
 वनस्पतिभिः पृथिवी सजोषा उभे रोदसी परि पासतो नः ॥२३॥
 अनु तदुर्वी रोदसी जिहातामनु द्युक्षो वरुण इन्द्रसखा ।
 अन् विश्वं मरुतो ये महासो रायः स्याम धरुणं धियध्वै ॥२४॥

prāti na stōmam tváshtā jusheta syád asmé arāmatir
 vasūyūḥ ॥ 21 ॥ tā no rāsan rātishāco vāsūny á ródasi va-
 ruṇānī śṛiṇotu ; várūtribhiḥ suśaraṇó no astu tváshtā su-
 dátro ví dadhatu rāyāḥ ॥ 22 ॥ tán no rāyāḥ párvatās tán
 na ápas tād rātishāca óshadbīr utá dyaúḥ | vānaspátibhiḥ
 prithiví sajóshā ubhé ródasi pári pāsato naḥ ॥ 23 ॥ ánu tād
 urví ródasi jibhātām ánu dyukshó varuṇa índrasakhā | ánu
 vīsve maruto yé sahāso rāyāḥ syāma dharuṇaṁ dhiyádhyai
 ॥ 24 ॥

O fire-divine, acceptor of our dedications, may you help us through our prayer ; we sing our dearest song to please him. 14

In accord with the divine cosmic forces, may the grand son of the waters—the fire-divine, be helpful to us. 15

With laudations I glorify the serpent of clouds, born of waters. He stays beneath the streams of the middle air. 16

Never may the cloud of mid-space harm us ; let not the sacrificial acts of this faithful servant be disregarded. 17

May they grant food to our people. Let our foes contending for our riches perish. 18

The leading great groups, with their fierce attacks, burn their opponents as the sun (scorches) the earth. 19

When our wives come near to us, may He, the divine creator give us brave sons. 20

May the creator find our hymn of praise acceptable and may He, who is of comprehensive understanding, be inclined to give us wealth. 21

May they, who are lavish in gifts, bestow upon us treasures, that we long for. May the bounties of heaven and earth along with the bounties of ocean listen to our prayers. May the generous creator, together with these protectresses be our sure refuge ; may he, our lord, give us riches. 22

So, may rich mountains and the flowing waters, the liberal ones, and herbs growing on the land, the pair of heaven and the earth consentient with the forest lords, and both the world-halves, pressure for us those riches. 23

May both the wide worlds consent, and the celestial ocean associated with the sun consent. May all the victorious vital principles consent, so that, who become worthy possessors of long-lasting precious wealth. 24

तन्न इन्द्रो वरुणो मित्रो अग्निराप ओषधीर्वनिनो जुषन्त ।
शमिन्त्याम मरुतामुपस्थे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥२५॥

tān na índro várūṇo mitró agnīr āpa óshadhīr va-
nīno jushanta | śárman syāma marútām upásthe yūyām
pāta — || 25 || 27 ||

(३५) पञ्चविंशं मूलम्

(१-१५) पञ्चदशर्चस्यास्य मूलस्य मित्रावरुणवर्षिष्ठ ऋषिः । विभे देवा देवताः । विष्णु इन्द्रः ॥

॥२८॥

शं न इन्द्राग्नी भवतामवोभिः शं न इन्द्रावरुणा रातहव्या ।
शमिन्द्रासोमा सुविताय शं योः शं न इन्द्रापुषणा वाजसातो ॥१॥
शं नो भगः शम्भु नः शंसो अस्तु शं नः पुरन्धिः शम्भु सन्तु रायः ।
शं नः सत्यस्य सुयमस्य शंसः शं नो अर्यमा पुरुजातो अस्तु ॥२॥
शं नो धाता शम्भु धर्ता नो अस्तु शं न उरूची भवतु स्वधाभिः ।
शं रोदसी बृहती शं नो अद्भिः शं नो देवानां सुहवानि सन्तु ॥३॥
शं नो अग्निर्ज्योतिरनीको अस्तु शं नो मित्रावरुणावश्विना शम्भु ।
शं नः सुकृतां सुकृतानि सन्तु शं न इषिरो अभि वातु वातः ॥४॥
शं नो यावापृथिवी पूर्वहूतो शमन्तरिक्षं इशये नो अस्तु ।
शं न ओषधीर्वनिनो भवन्तु शं नो रजसस्पतिरस्तु जिष्णुः ॥५॥

35.

Śām na indrāgnī bhavatām avobhiḥ śām na indrāvā-
ruṇā rātāhavyā | śām indrāsómā suvitāya śām yóḥ śām na
indrāpūshāṇā vājasātau || 1 || śām no bhāgaḥ śām u naḥ
śānsō astu śām naḥ pūramdhiḥ śām u santu rāyaḥ | śām
naḥ satyasya suyamasya śānsaḥ śām no aryamā purujātó
astu || 2 || śām no dhātā śām u dhartā no astu śām na
urūcī bhavatu svadhābhiḥ | śām ródasī bṛihatī śām no
ādriḥ śām no devānām suhāvāni santu || 3 || śām no agnīr
jyótiraniko astu śām no mitrávárūṇāv aśvinā śām | śām
naḥ sukṛitām sukṛitāni santu śām na ishīró abhī vātu vā-
taḥ || 4 || śām no dyāvāpṛithivī pūrvāhūtau śām antárīksham
dṛiṣaye no astu | śām na óshadhīr vanīno bhavantu śām
no rájasas pátir astu jishṇúḥ || 5 || 28 ||

May our Lord, the master of all Nature's bounties such as, the lightning, the ocean, the sun, the fire, rivers, herbs and trees accept the praise we offer. May we, reclining on the bosom of vital principles, attain fertility. May they all ever cherish us with blessings. 25

35

May the sun and fire, with their blessing aids, be for our happiness ; may the sun and the ocean, to whom homage is offered, be for our happiness ; may the sun and moon be for our happiness, and comfort, along with prosperity ; may the sun and sustenance be for happiness in life struggles. 1

May the prosperity be for our happiness ; may the discipline be for happiness ; may the intellectual pursuits be for our happiness ; may the riches be for happiness ; may the variously-manifested law and order be for our happiness. 2

May the people of creativity be for happiness ; may the people incharge of sustenance be for our happiness ; may the wide earth, with its provisions, be for happiness. May the vast heaven and earth be for happiness ; may the mountains be for happiness ; may our pious invocations of Nature's bounties secure us happiness. 3

May the fire, with the splendour of countenance be for our happiness ; may the cosmic light and plasma, and the pair of twin-divines be for our happiness. May the noble actions of the pious be for our happiness ; may the impetuous wind blow for our happiness. 4

May the heaven and earth invoked from the earliest times, be for our happiness ; may the mid-space be for our happiness with charming appearance. May the herbs and the forest trees, be for our happiness, may the victorious Lord of the distant regions, be favourable to our felicity. 5

॥२९॥

शं न इन्द्रो वसुभिर्देवो अस्तु शमादित्येभिर्वरेणः सुशंसः ।
 शं नो रुद्रो रुद्रेभिर्जलापः शं नस्तप्राग्माभिर्हि शृणोतु ॥६॥
 शं न सोमो भवतु ब्रह्म शं नः शं नो द्यावाणः अमुं सन्तु वृक्षाः ।
 शं नः स्वरूपां मितयो भवन्तु शं नः प्रवतः शम्बस्तु वेदिः ॥७॥

śam na indro vāsuhir devō astu śam ādityēbhīr vāru-
 naḥ susānsaḥ | śam no rudrō radrēbhīr jālāśhaḥ śam naḥ
 tva-ḥtā guābhīr iḥā śṛṇotu || 6 || śam naḥ sōmo bhavatu
 brāhma śam naḥ śam no grāvaṇaḥ śam u santu yajñāḥ |
 śam naḥ svārūpaṁ mitāyo bhavantu śam naḥ prasvāḥ śam
 v astu védīḥ || 7 ||

शं नः सूर्य उरुचक्षु उदेतु शं नश्चतस्रः प्रदिशो भवन्तु ।
 शं नः पर्वता ध्रुवयो भवन्तु शं नः सिन्धवः शम्बु सन्त्वापः ॥८॥
 शं नो अदितिर्भवतु वृतेभिः शं नो भवन्तु मरुतः स्वर्काः ।
 शं नो विष्णुः अमुं पृथा नो अस्तु शं नो भुवित्रं अम्बस्तु वायुः ॥९॥
 शं नो देवः मतिना त्रायमाणः शं नो भवन्तृषसो विभातीः ।
 शं नः पर्जन्या भवतु प्रजाभ्यः शं नः क्षेत्रस्य पतिर्गन्तु शंभुः ॥१०॥

śam naḥ sūrya urucākshā úd etu śam
 naḥ cātasraḥ pradīśo bhavantu | śam naḥ pārvatā dhruvāyo
 bhavantu śam naḥ sindhavaḥ śam u santv āpaḥ || 8 || śam
 no āditir bhavatu vratēbhīḥ śam no bhavantu marūtaḥ
 svarkāḥ | śam no viṣṇuḥ śam u pūṣhā no astu śam no
 bhavītram śam v astu vāyūḥ || 9 || śam no devāḥ savitā
 trāyamānaḥ śam no bhavantūśhāso vibhātīḥ | śam naḥ par-
 jānyo bhavatu prajābhyaḥ śam naḥ kshētrasya pātīr astu
 sambhūḥ || 10 || 29 ||

May the divine sun, with the life-giving elements, grant us happiness ; may the justly-praised ethereal ocean with the numerous suns, be friendly to our happiness ; may the grief-assuaging cosmic vitality, with the vital breaths, bless us for our happiness ; may the architect of universe, with attributes of Nature's bounties, be with us for our happiness ; and hear us at this solemnity. 6

May the moon be source of our happiness ; may the prayers promote our happiness ; may the clouds be source of our happiness. May the sacred work and worship be source of our happiness ; may the measured lengths of the pillars of ceremonial hall be conducive to our felicity ; may the well-grown herbs be for our happiness ; may the altar be raised for our happiness. 7

May the sun with extensive radiance rise for our happiness ; may the four quarters of the horizon be auspicious to us. May the firm-set mountains bless us for our happiness ; may the rivers, may the waters be for our happiness. 8

May the mother infinity, through holy observances, be for our happiness ; may the glowing vital principles be for our happiness ; may the all-pervading one, the nourishing one, be for our happiness ; may the cosmic waters be propitious to us ; may the wind blow for our happiness. 9

May the divine refulgent Lord, the saviour, be for happiness ; may the radiant dawns be propitious to us. May the clouds be propitious for our people ; may the sovereign Lord of universe bless us for happiness. 10

॥३०॥

शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु शं सरस्वती सह धीभिरेस्तु ।
 शर्मभिषाचः शम् रातिषाचः शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः ॥११॥
 शं नः सत्यस्य पतयो भवन्तु शं नो अर्वन्तः शम् मन्तु गावः ।
 शं न ऋभवंः सुकृतं सुहस्ताः शं नो भवन्तु पितरा हवेषु ॥१२॥

śam no devā viśvādevā bhavantu śam sárasvatī sahā
 dhibhír astu | śam abhishācaḥ śam u rātishācaḥ śam no
 divyāḥ pāṛthivāḥ śam no āpyāḥ || 11 || śam naḥ satyāsyā
 pátayo bhavantu śam no árvantaḥ śam u santu gāvaḥ |
 śam na ṛbhávaḥ sukrītaḥ suhástāḥ śam no bhavantu pi-
 táro háveshu || 12 ||

शं नो अज एकपादेवो अस्तु शं नोऽहिर्बुध्न्यः शं समुद्रः ।
 शं नो अपां नपात्येस्सु शं नः पृथिर्वन्तु देवगोपा ॥१३॥
 आदित्या रुद्रा वसवो जुषन्तेदं ब्रह्म क्रियमाणं नवीयः ।
 शृण्वन्तु नो दिव्याः पार्थिवामो गोजाता उत ये यज्ञियांसः ॥१४॥
 ये देवानां यज्ञिया यज्ञियानां मनोर्यजत्रा अमृतां ऋतज्ञाः ।
 ते नो रामन्तामुखायमद्य ययं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥१५॥

śam no ajā ékapād devó astu śam nó
 'hir budhnyāḥ śam samudráḥ | śam no apām nápat perúr
 astu śam naḥ pṛisṇir bhavatu devágopā || 13 || ādityā
 rudrá vásavo jushantedām bráhma kriyámāṇam náviyaḥ |
 śṛiṇvāntu no divyāḥ pāṛthivāso gójāta utá yé yajñiyāsaḥ
 || 14 || yé devānām yajñīyā yajñīyānam mánor yájatrā amṛitā
 rītajñāḥ | té no rāsantām urugāyām adyá yūyām pāta —
 || 15 || ॥३०॥

May all the divine universal Nature's bounties be for our happiness ; may the divine speech, with holy thoughts, be gracious ; may the persons assisting at our sacred works and those who liberally and large-heartedly give, be conducive to our happiness ; may all celestial, terrestrial, and aquatic powers be for our happiness. 11

May the sustainers of eternal truths, be propitious to our happiness ; may the horses, the cattle, contribute to our happiness ; may the virtuous, the dextrous men of experience and wisdom, confer felicity to us ; may the senior sages be kind to us and respond to our invocations in rituals and ceremonies. 12

May the divine unborn Lord, the one-footed (in whose one foot measure is the entire universe) bless us for our happiness ; may the clouds of mid-space confer happiness ; may the cosmic oceans be for happiness ; may the heat and electricity, born of water, be gracious, and may the mid-space, the sky, guarded by divine powers, be for our happiness. 13

May the cosmic suns, the cosmic winds, and the planets of abode be gratified by this new hymn, which we now repeat ; may all the divines of celestial and terrestrial worlds, progeny of cows and those, who perform worship, hear our invocations. 14

May those, who are most adorable among divinely revered, those who have been honoured by all men, those who are immortal, the observers of truth, grant us today widely-spoken reputation ; and may you Lord along with the divine forces ever cherish us with blessings. 15

(३६) षटविंशं सूक्तम्

(१.-९.) नवचंस्याम्य सूक्तम्य मैत्रावरुणर्वेसिष्ठ ऋषिः । विश्वे देवा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १ ॥

प्र ब्रह्मैतु सदानादृतस्य वि रश्मिभिः सम्पृजे सूर्यो गाः ।
 वि सानुना पृथिवी संस उर्वी पृथु प्रतीकमध्येधे अग्निः ॥१॥
 इमां वा मित्रावरुणा सुवृक्तिमिषं न कृष्ये असुरा नवीयः ।
 इनो वामन्यः पदवीरदव्यो जनै च मित्रो यतति ब्रुवाणः ॥२॥

36.

Prá bráhmaitu sádanād řitásya ví raṣmíbhiḥ sasrije
 sūryo gāḥ | ví sánunā prīthiví sasra urví prīthú prátikam
 ádhy édhe agníḥ | 1 || imám vām mitrávaruṇā suvṛiktīm
 íṣhaṁ ná kṛiṇve asurā náviyaḥ | inó vām anyāḥ padavír
 ádabdhō jānaṁ ca mitró yatati bruvāṇaḥ | 2 ||

आ वातस्य ध्रजतो रन्त इत्या अपीपयन्त धेनवो न सूदाः ।
 महो दिवः सदाने जायमानोऽचिक्रदद्दृषुभः सस्मिन्नर्थेन ॥३॥
 गिरा य एता युनजद्धरी त इन्द्र प्रिया सुरथा शूर धायू ।
 प्र यो मन्युं रिरिक्षतो मिनात्या सुकतुर्मर्यमणै ववृत्त्याम् ॥४॥
 यजन्ते अस्य मुख्यं वयंश्च नमस्विनः स्व ऋतस्य धामन ।
 वि पृक्षो बाबधे नृभिः स्तवान इदं नमो रुद्राय प्रेष्ठम् ॥५॥

á vátasya

dhraájato ranta ityá ápipayanta dhenávo ná súdāḥ | mahó
 divāḥ sádane jáyamāno 'cikradad vṛishabhāḥ sásminn ūdhan
 || 3 || girá yá etá yunájad dhári ta índra priyá suráthā
 śūra dhāyú | prá yó manyūm ririkshato mināty á sukrá-
 tum aryamāṇaṁ vavṛityām || 4 || yájante asya sakhyām vá-
 yaṣ ca namasvínāḥ svá řitásya dháman | ví pṛiksho bā-
 badhe nṛíbhi stávāna idám námo rudráya préṣṭham
 || 5 || 1 ||

Let the prayer proceed from the hall of the sacrifice, to the distant sun, the rays of which cause waters to flow. The spacious earth far extends with lofty mountains studded, as if, and fire blazes on the extensive plains. 1

O powerful light-divine and plasma-divine, and the vital breath, to you I offer this new praise, as if it were sacrificial food ; one of you (plasma-divine), the invincible lord is the guide to the path of virtue, and second one (light-divine) when praised, animates men to action. 2

The movements of the gliding wind sport around, like milk-yielding kine. The springs are filled to overflowing. The mighty rain-cloud, generated in the dwelling of the lofty heaven, has been roaring in his place of residence in the midspace. 3

O brave, radiant sun, may I bring here with my song the wise ordainer, the expert who yokes dear, graceful and vigorous horses to your chariot and who baffles the wrath of the malevolent. 4

Let the offerers of adoration, engaged in pious acts, worship the Lord of cosmic vitality, in their own hall of ceremony. Praised by the leaders of sacred worship, he lavishes food upon them. This most acceptable adoration is addressed to the Lord of cosmic vitality. 5

॥२॥

आ यत्साकं यशसो वावशानाः सरस्वती सप्तथी सिन्धुमाता ।
 याः सुष्वयन्त सुदुघाः सुधारा अभि स्वेन पर्यसा पीप्यानाः ॥६॥
 उत त्ये नो मरुतो मन्दसाना धियं तोकं च वाजिनोऽवन्तु ।
 मा नः परि ख्यदक्षरा चरन्त्यवीवृधन्युज्यं ते रयिं नः ॥७॥
 प्र वो महीमरमति कृणुध्वं प्र पुषणं विदुष्यं न वीरम् ।
 भगं धियोऽवितारं नो अस्याः सातौ वाजं रतिषाचं पुरन्धिम् ॥८॥
 अच्छायं वो मरुतः श्लोकं एत्वच्छा विष्णुं निषिक्तपामवोभिः ।
 उत प्रजायै गृणते वयो धुर्यं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥९॥

á yát sākām yaśaso vāvaśānāḥ sárasvatī saptáthī sín-
 dbumātā | yāḥ sushváyanta sudúghāḥ sudhārā abhí svéna
 páyasā pípyānāḥ || 6 || utá tyé no marúto mandasānā dhíyaṃ
 tokāṃ ca vājino 'vantu | má naḥ pári khyad áksharā cá-
 ranty ávivṛidhan yújyaṃ té rayiṃ naḥ || 7 || prá vo mabím
 arámatiṃ kṛiṇudhvaṃ prá pūshāṇaṃ vidathyāṃ ná vīrám |
 bhágam dhiyò 'vitāram no asyāḥ sātau vājaṃ rātishácām
 púramdhim || 8 || áchāyāṃ vo marutaḥ ślóka etv áchā
 víshṇuṃ nishiktapām ávobhiḥ | utá prajāyai gṛiṇaté váyo
 dhur yūyám pāta — || 9 || २ ||

(३७) समन्वितां मुक्तम्

(१-८) अष्टर्चस्यास्य मुक्तस्य मैत्रावरुणर्वसिष्ठ ऋषिः । विभे देवा देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥३॥

आ वो वाहिष्ठो वहतु स्तवध्वे रथो वाजा ऋभुक्ष्णो अमृतः ।
 अभि त्रिपृष्ठैः सर्वनेषु सोमैर्मदे सुशिप्रा महभिः पृणध्वम् ॥१॥
 यूयं ह रत्नं मघवत्सु धत्थ स्वर्दशं ऋभुक्ष्णो अमृतम् ।
 सं यज्ञेषु स्वधावन्तः पिबध्वं वि नो राधौसि मतिभिर्दयध्वम् ॥२॥

37.

Á vo vāhishtbo vahatu stavádhyai rátho vājā ṛibhu-
 kshaṇo ámṛiktaḥ | abhí triprishthāiḥ sávaneshu sómair máde
 susiprā mahābhiḥ priṇadhvaṃ || 1 || yūyám ha rátnam ma-
 ghāvatsu dhattha svardśa ṛibhukshaṇo ámṛiktaṃ | sám
 yajñēshu svadhāvantāḥ pibadhvaṃ ví no rádhānsi matibhir
 dayadhvaṃ || 2 ||

May the seventh stream of the cosmic river, the mother of the ocean, and those rivers that flow copious and fertilizing, bestowing abundance of food, and nourishing the people by their waters, come at once together. 6

May these joyous and swift-going, cloud-bearing winds be favourable to our worship and our offspring ; let not the imperishable divine speech of wisdom ignore us ; may she be kind to us and may both jointly augment our riches. 7

May you, (O devotees), invoke the unresisting earth, and the adorable hero, the Lord, that nourishes. May you invoke the gracious Lord, the protector of our worship, the source of strength, the sustainer of old, the liberal giver of gifts to our solemnity. 8

May this our song of appreciation reach you, O vital principles, and may it reach the all-pervading wind, guardian of the embryo with his protecting faculties. May they both bestow upon me, their adorer, progeny and food ; and may you, O Lord, with all divine forces, ever cherish us with blessings. 9

37

O men of physical strength and men of enlightenment, let your capacious, commendable, and unobstructed chariot bring you hither. O handsome, may you, with the copious triply-combined libations (milk products, herbs and cereals), poured out for your exhilaration at our sacrifices, be delighted. 1

O men of enlightenment and possessors of strengthening food, beholders of heavenly light, preserve unblemished riches for our noble men. May you gladly, and with favourable attitude of kindness, accept our loving devotion at our solemnities, and bestow upon us riches. 2

उवोचि॒थ हि म॑घवन्दे॒ष्णं महो॑ अर्भ॒स्य वसु॑नो विभा॒गे ।
 उभा ते॑ पूर्णा॒ वसु॑ना गभ॒स्ती न सूनृ॑ता नि य॒मते वस॑व्या ॥३॥
 त्वमिन्द्र॑ स्वय॒शा ऋभु॑क्षा वाजो॒ न साधु॑रस्तमे॒ष्यका॑ ।
 वयं॑ नु ते॒ दा॒श्वांसः॑ स्याम॒ ब्रह्म॑ कृ॒ष्वन्तो॑ हरि॒वो वसि॑ष्ठाः ॥४॥
 स॒निता॑सि प्र॒वतो॑ दा॒शुषे॑ चि॒द्याभि॑वि॒वेषो॑ हर्य॒श्च धी॑भिः ।
 वव॑न्मा नु ते॒ यु॒ज्याभि॑रू॒ती क॒दा न॑ इन्द्र रा॒य आ द॑शस्येः ॥५॥

uvócitha hí maghavan deshñám mahó
 árbhasya vásuno vibhāgé | ubhá te pūrṇā vásunā gábhastī
 ná sūnṛitā ní yamate vasavyā || 3 || tvám indra sváyaṣā ri-
 bhukshá vājo ná sādúr ástam eshy rīkvā | vayám nú te
 dāśvánsaḥ syāma bráhma kṛṣṇvānto harivo vásishthāḥ || 4 ||
 sánitāsi praváto dāśúshe cid yábhīr vívesho haryasva dhi-
 bhīḥ | vavanmā nú te yújyābhir ūtí kadā na indra rāyā á
 dāśasyeḥ || 5 || ३ ||

॥५॥ वा॒सय॑सीव वे॒धस॑स्त्वं नः॒ कदा॑ न॒ इन्द्र॑ वच॑सो बु॒बोधः॑ ।
 अस्त॑ त॒त्या धि॒या रयि॑ सुवीरं॒ पृक्षो॑ नो अर्वा॒ न्युही॑त वा॒जी ॥६॥
 अभि॑ यं दे॒वी नि॒र्ऋति॑श्चि॒दीशे॑ नक्ष॑न्त॒ इन्द्रं॑ शर॒दः सु॑पृ॒क्षः ।
 उप॑ त्रि॒बन्धु॑र्जर॒दष्टि॑मे॒त्यस्वे॑शं॒ यं कृ॑णव॑न्त॒ मर्ताः॑ ॥७॥
 आ नो॑ रा॒घांसि॑ स॒वितः॑ स्तव॒ध्या आ रा॑यो॒ यन्तु॑ पर्व॒तस्य॑ रा॒तौ ।
 सदा॑ नो दि॒व्यः पा॒युः सि॑ष॒क्तु यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः ॥८॥

vāsáyasiṁ vedhásas tvám naḥ kadā na indra vácaso
 bubodhaḥ | ástaṁ tātýā dhiyā rayīm suvīraṁ prīkshó no
 árvā ny ūhīta vājī || 6 || abhī yām devī nīrṛitiḥ cid īṣe ná-
 kshanta índraṁ śarādaḥ suprīkshaḥ | ūpa tribandhūr jarád-
 ashtim ety ásvaveṣaṁ yām kṛṇāvanta mártāḥ || 7 || á no
 rádhānsi savita stavádhyā á ráyo yantu párvatasya rā-
 tau | sádā no divyāḥ pāyúḥ sishaktu yūyām pāta — || 8 || ४ ||

O bounteous one, you are well known for the judicial discrimination whilst distributing riches, whether small or ample, for both your hands are full of treasure, and it is your goodness that nothing restrains you from giving generously. 3

O divine soul, far-famed like a man of enlightenment and physical strength, you are the fulfiller of aspirations. May you come to the home of the worshipper. O Lord of vital faculties, may we, the celebrated priests, offer our appreciations to you along with oblations. 4

O Lord of vital faculties, you are the giver of increasing wealth to the dedicated devotee, by whose sacred works and thoughts, you are glorified. When would you bestow upon us riches ? When would we feel secure by your appropriate protection ? 5

When, O resplendent Lord, will you appreciate our praise, and establish us, your adorers, in comfortable homes ? May your horse-like swift faculties, influenced by our protracted solemnity, convey food and wealth with brave children to our homes. 6

The resplendent sun is the upholder of the three regions like a brother. The mother earth along with her autumns, rich in plenteous food, invokes him. The mortals let not rest him at his home. 7

O divine creator, may the riches worthy of laudation come to us ; the riches that are in the bestowal of rain clouds. May the celestial protector of all, ever preserve us ; and may you, with your divine forces, ever cherish us with blessings. 8

(३८) अष्टाभिर्वा सूक्तम्

(१-८) अष्टर्कस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणैर्भस्मिन्न ऋषिः । (१-६) प्रथमादिषड्वचां सविता, (६) षष्ठ्या उत्तरार्धस्य भगो वा, (७-८) सप्तम्यष्टम्योश्च वाजिनो देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥५॥

उदु व्य देवः सविता ययाम हिरण्ययीममतिं यामशिश्नेत् ।
 नूनं भगो हव्यो मानुषेभिर्वि यो रत्ना पुरुवसुर्दधाति ॥१॥
 उदु तिष्ठ सवितः श्रुध्यस्य हिरण्यपाणे प्रभृतावृतस्य ।
 व्युर्वी पृथ्वीममतिं सृजान आ नृभ्यो मर्तभोजनं सुवानः ॥२॥
 अपि द्रुतः सविता देवो अस्तु यमा चिद्विश्ने वसवो गृणन्ति ।
 स नः स्तोमाम्नस्यश्वनो धाद्विश्नेभिः पातु पायुभिर्नि सूरीच ॥३॥

38.

Úd u shyá deváh savitá yayāma hiranyáyīm amátim
 yām ásisret | nūnám bhágo hávyo mánushebbhir ví yó rātnā
 purūvásur dādhatī || 1 || úd u tishṭha savitaḥ śrudhy ásyā
 híraṇyapāṇe prābhṛitāv ṛitāsya | vy ūrvīm prithvīm amátim
 sṛijānā ā nṛibhyo martabhójanam suvánāḥ || 2 || ápi shṭutāḥ
 savitá devó astu yām ā cid víśve vásavo grīṇānti | sá na
 stómān namasyās cáno dhād víśvebbih pātu pāyúbhir ní
 sūrín || 3 ||

अभि यं देव्यदितिर्गृणाति स्रवं देवस्य सवितुर्जुषाणा ।
 अभि सम्राजो वरुणो गृणन्त्यभि मित्रासो अर्यमा सजोषाः ॥१॥
 अभि ये मिथो वनुषः सपन्ते राति दिवो रातिषाचः पृथिव्याः ।
 अहिर्बुध्न्य उत नः शृणोतु वरुत्र्येकधेनुभिर्नि पातु ॥५॥

abhí yām devy áditir grīṇāti savām devásya sa-
 vitúr jushāná | abhí samrájo várūṇo grīṇantý abhí mitráso
 aryamá sajóshāḥ || 4 || abhí yé mithó vanúshah sápante rā-
 tīm divó rātishācaḥ prithivyāḥ | áhir budhnyā utá nah
 śṛīnotu várūtry ékadhenubhir ní pātu || 5 ||

The sun-divine has diffused the golden lustre on high skies from his halo around him ; verily, the gracious sun is to be adored since he abounds in wealth that he distributes amongst men. 1

O sun-divine effulgent as golden rays, may you rise up, and hear solicitations of devotees at the time of worship. While diffusing light over the spacious earth, bestow human enjoyment upon men. 2

May the sun-divine, the source of light and energy, be glorified with praise to whom all Nature's bounties also pay reverence. May that Lord, worthy of our salutations, relish our praises and devotion. May he always bless the enlightened devotees with all his protections. 3

The mother infinity delighting at the manifestation of the divine source of light and heat glorifies him. The supreme sovereigns, the source of cosmic light, life and law, and other divinities consentaneously sing her praises. 4

They, the householders, who are solicitous as well as dispensers of wealth mutually and together adore and sing praises of heaven and earth. May the (lightning of clouds, the fire of midspace) hear us and may the venerable mother cherish us with brilliant words of blessings. 5

अनु तन्नो जांस्यतिर्मसीष्ट रत्नं देवस्य सवितुरियानः ।
 भगमुग्रोऽवसे जोहवीति भगमनुग्रो अध याति रत्नम् ॥६॥
 शं नो भवन्तु वाजिनो हवेषु देवताता मितद्रवः स्वर्काः ।
 जम्भयन्तोऽहिं वृकं रक्षांसि सनेम्यस्मद्युयवन्नमीवाः ॥७॥
 वाजेवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृता ऋतज्ञाः ।
 अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता यात पृथिभिर्देवयानैः ॥८॥

ānu tán no jāś-
 pátir mañsishta rátnam devásya savitúr iyānāḥ | bhágam
 ugró 'vase jóhavīti bhágam ānugro ádha yāti rátnam || 6 ||
 śám no bhavantu vājino háveshu devátātā mitádravaḥ svar-
 kāḥ | jambháyantó 'him vṛikaṁ rākshāñsi sánemy asmád
 yuyavann ámīvāḥ || 7 || vāje-vāje 'vata vājino no dhāneshu
 viprā amṛitā ṛitajñāḥ | asyá mádharmaḥ pibata mādáyadhvaṁ
 triptá yāta pathibhir devayānaih || 8 || ॥ ॥

(३९) एकोनवत्वारिंशं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिरिति ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥ ऊर्ध्वो अग्निः सुमतिं वस्वो अश्रेत्प्रतीची जूणिर्देवतातिमेति ।
 मेजाते अद्रीं रथ्येव पन्थामृतं होता न इषितो यजानि ॥१॥
 प्र वावृजे सुप्रया बर्हिरेषामा विशपतीव बीरिटे इयाते ।
 विशामकोरुषसः पूर्वहृती वायुः पूषा स्वस्तये नियुत्वान् ॥२॥

39.

Ūrdhvó agnīḥ sumatīm vāsvo aśret pratīcī jūrñī devá-
 tātim eti | bhejāte ádri rathyēva pánthām ṛitām hótā na
 ishító yajāti || 1 || prā vāvṛije suprayá barhír eshām á viṣ-
 pátīva bírita iyāte | viśám aktór ushásah pūrvábūtau vāyúḥ
 pūshá svastāye niyútvan || 2 ||

May the protector of people, when entreated, consent to bestow upon us the effulgence of the sun-divine. The ardent adorer invokes repeatedly the gracious Lord for the lasting protection whilst the less ardent calls him to obtain attractive riches only. 6

May the men of wisdom and strength, when invoked, bless us with happiness. They move in measured steps to the assembly of divines to bring excellent food. May they crush the wicked, the robber, and the demoniac forces. May they completely banish all old afflictions. 7

O immortal, the seekers of eternal truth, the powerful and energetic, the men of wisdom, may you defend us in every conflict, and help us to obtain wealth of wisdom. May you accept our sweet expression of reverence and be exhilarated and satisfied, and proceed by the paths traversed by the enlightened men. 8

39

The flame of fire goes ahead of the fire sacrifice and accepts oblations for Nature's bounties. The dawn, as ever, goes to the west (having risen in the east). The pair of the householder and his wife proceeds to follow the path of the (morning) ritual, like two persons going in a chariot. May the assigned priest direct and celebrate our worship. 1

Preparation for food-bestowing sacred ceremony is complete. Of the two Lords of people, one, the wind, with yoked horses, is pleasantly blowing, and the other, the nourisher sun, is about to appear. May we invoke them at the break of the dawn, upon the close of the night. Let the sun rise up now in the firmament for the welfare of mankind. 2

ज्मया अत्र वसवो रन्त देवा उरावन्तरिक्षे मर्जयन्त शुभ्राः ।
 अर्वाक्यथ उरुन्नयः कृणुध्वं श्रोता दूतस्य जग्मुषो नो अस्य ॥३॥
 ते हि यज्ञेषु यज्ञियांस उमाः सुधस्थं विश्वे अभि सन्ति देवाः ।
 तौ अक्षर उशतो यक्ष्यन्ते श्रुष्टी भगं नासत्या पुरन्धिम् ॥४॥

jmayā 'ātra vāsavo ranta devā
 urāv antárikṣhe marjayanta śubhrāḥ | arvāk pathā urujra-
 yaḥ kṛiṇudhvaṃ śrótā dūtasya jagmúṣho no asyā || 3 || té
 hí yajñéshu yajñīyāsa ūmāḥ sadhástham víśve abhí sánti
 devāḥ | táñ adhvará uśató yakshy agne śrushṭí bhágam
 násatyā púramdhim || 4 ||

आग्ने गिरो दिव आ पृथिव्या मित्रं वह वरुणमिन्द्रमग्निम् ।
 आर्यमणमदिति विष्णुमेषां सरस्वती मरुतो मादयन्ताम् ॥५॥
 ररे हव्यं मतिभिर्यज्ञियानां नक्षत्कामं मर्त्यानामसिन्धुम् ।
 धाता रयिमविदस्यं सदासां संक्षीमहि युज्येभिर्नु देवैः ॥६॥
 नू रोदसी अभिष्टुते वसिष्ठैर्कृतावानो वरुणो मित्रो अग्निः ।
 यच्छन्तु चन्द्रा उपमं नो अर्कं युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥७॥

āgne gíro divá á prithivyá mitráṃ
 vaha váruṇam índram agním | áryapaṇam áditim víshṇum
 eshām sárasvatī marúto mādayantām || 5 || rare havyám ma-
 tībhir yajñīyānām náksat kāmam mártiyanām ásinvan |
 dhātā rayim avidasyām sadāsām sakshīmáhi yújyebhir nú
 devāḥ || 6 || nū ródasī abhísṭute vásishṭhair ṛitāvāno vá-
 ruṇo mitró agníḥ | yáchantu candrá upamám no arkám yū-
 yám pāta — || 7 || ७ ||

May the divine life-giving forces now proceed on their respective paths upon the earth. May the brilliant vital principles in the wide firmament deck them. O swift-moving divines, direct your paths towards us ; may you listen to our messenger (the fire-divine), who has gone to meet you. 3

These universal adorable guardian divine powers occupy the place of common congregation at cosmic sacrifices ; O fire-divine, honour these divinities—one the giver of fortune ; other, the upholder of ever-truth—and the wisdom personified, worthy of oblations, at our work and worship. 4

O adorable leader, bring, whether from heaven or from earth, the adorable divine bounties, such as the sun, the ocean, the lightning, the fire, and the law-abider, the forces of the firmament and the pervading wind, for the good of worshippers ; and may the divine speech and the vital principles be delighted by our offerings. 5

The oblation is offered together with praises to the adorable divine powers ; may the fire-divine, in response to the desire of mortals, be present. May it give never-failing, all-benefiting riches ; and may we today be associated with the assembled divine forces. 6

Heaven and earth are now glorified by the most celebrated priests, the seekers of truth ; they glorify also the lord of ocean, the fire-divine, and the sun, who are worthy of our appreciations. May they, the conferrers of joy, bestow upon us excellent nutritious food ; and may you all ever cherish us with blessings. 7

(४०) चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्षस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिर्वसिष्ठ ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । विष्णुर् छन्दः ॥

॥७॥

ओ ऋष्टिर्विदुथ्या३ समेतु प्रति स्तोमं दधीमहि तुराणाम् ।
 यदय देवः सविता सुवाति स्यामांस्य रत्नितो विभागे ॥१॥
 मित्रस्तन्नो वरुणो रोदसी च द्युभक्तमिन्द्रो अर्यमा ददातु ।
 दिदेष्टु देव्यदिती रेक्णो वायुश्च यन्नियुवैते भगश्च ॥२॥

40.

Ó ṣṛushtír vidathyā sām etu prāti stómaṃ dadhīmahi
 turāṇām | yád adyā devāḥ savitā suvāti syāmāśya ratnīno
 vibhāgē || 1 || mitrás tán no várūṇo ródasī ca dyúbhaktam
 indro aryamá dadātu | dīdeshtu devy áditi rékṇo vāyúṣ ca
 yán niyuvaíte bhágaṣ ca || 2 ||

सेदुग्रो अस्तु मरुतः स शुष्मी यं मर्त्यं पृषदश्चा अवाथ ।
 उतेमग्निः सरस्वती जुनन्ति न तस्य रायः पर्येतास्ति ॥३॥
 अयं हि नेता वरुण ऋतस्य मित्रो राजानो अर्यमापो धुः ।
 सुहवा देव्यदिनिरनर्वा ते नो अंहो अति पर्षन्नरिष्टान् ॥४॥
 अस्य देवस्य मीळ्हुषो वया विष्णेरिषस्य प्रभूथे हविर्भिः ।
 विदे हि रुद्रो रुद्रीयं महित्वं यासिष्टं उत्तिरश्चनाविरावत् ॥५॥

séd ugró astu marutaḥ sá
 ṣuśhmí yám mártiyam ṛishadaśvā ávātha | utém agnīḥ sá-
 rasvatī junánti ná tásya rāyāḥ paryetásti || 3 || ayám hí netā
 várūṇa ṛitāsya mitró rájāno aryamápo dhúḥ | subávā devy
 áditir anarvá té no áṅho áti parshann árishtān || 4 || asyā
 devāsya mīḷhúsho vayā víshṇor eshāsya prabhṛithé havír-
 bhiḥ | vidé hí rudró rudríyam mahitvám yāsishtām vartír
 aṣvināv íravat || 5 ||

May the satisfaction derived from the sacrificial performance come to us as we contemplate the glorification of the swift-moving divine powers. Whatever the lord of creation produces, may we be today there where the wealth-bestowing divine distributes. 1

May the sun, the ocean, heaven and earth, lightning and ordainer, give us that wealth which is merited by brilliant laudations. May the divine mother infinity be disposed to give us riches, which Lord of divine wind and Lord of riches may preserve ever in our keeping. 2

O cloud-bearing winds, possessors of strength, like steeds and coloured like a spotted deer, may the man, whom you protect be resolute, and strong. May the fire-divine and divine speech also defend him, and may there be none to deprive him of his riches. 3

May this Lord of cosmic plasma, the leader of the cosmic sacrifice, and the radiant lord of cosmic light and cosmic order uphold our deeds. And may the divine foeless mother infinity, earnestly invoked, convey us safe beyond evil. 4

I propitiate with offerings the ramifications of that divine attainable, all-pervading Lord, who is the showerer of benefits. May the lord of cosmic vitality, bestow upon us the magnificence of his nature ; the pair of twin-divines (the sun and moon) have come to our dwelling abounding with celestial food. 5

मात्रं पृषन्नाघृण इरस्यो वरून्त्री यद्रातिषाचश्च रासन् ।
 मयोभुवो नो अर्वन्तो नि पान्तु वृष्टिं परिज्मा वातो ददातु ॥६॥
 नू रोदसी अभिष्टुते वसिष्ठैर्ऋतावानो वरुणो मित्रो अग्निः ।
 यच्छन्तु चन्द्रा उपमं नो अर्कं यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥७॥

mātra pūshann āghṛiṇa irasyo várūtrī
 yád rātishácaṣ ca rāsan | mayobhúvo no árvanto ní pāntu
 vṛishtëm párijmā váto dadātu || 6 || nú ródasī — || 7 || १ ||

(४१) एकचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्वस्यास्य सूक्तस्य वैत्रावरुणिवसिष्ठ ऋषिः । (१) प्रथमर्चोऽग्नीन्द्रमित्रावरुणाग्निभगपृषब्रह्मण-
 स्यतिमोमरुद्राः, (२-६) द्वितीयादिषज्जानां भगः, (७) समम्याश्चोषसो देवताः । (१) प्रथमर्चो
 जगती, (२-७) द्वितीयादिषण्णाञ्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥८॥

प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रं हवामहे प्रातर्मित्रावरुणा प्रातरश्विना ।
 प्रातर्भगं पृषणं ब्रह्मणस्पतिं प्रातः सोममुत रुद्रं हुवेम ॥१॥
 प्रातर्जितं भगमुग्रं हुवेम वयं पुत्रमदितेयो विधर्ता ।
 आग्निश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्विद्राजा चिद्यं भगं भक्षीत्याह ॥२॥
 भग प्रणेतर्भग सत्यराघो भगेमां धियमुदवा तदन्न ।
 भग प्र णो जनय गोभिरश्वैर्भग प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम ॥३॥

41

Prātár agním prātár índram havāmahe prātár mitrává-
 runā prātár aśvínā | prātár bhágam pūshānam bráhmaṇas
 pátim prātáḥ sómam utá rudráṁ huvema || 1 ||, prātárjítam
 bhágam ugrám huvema vayám putráṁ áditer yó vidharta |
 ādhrāṣ cid yám mányamānas turāṣ cid rájā cid yám bhá-
 gam bhakshítý áha || 2 || bhága prānetar bhága sátyarādho
 bhágemām dhíyam úd avā dādan nah | bhága prá ṇo ja-
 naya góbhir aśvair bhága prá nṛibhir nṛivántaḥ syāma || 3 ||

O resplendent nourisher, be not angry on this occasion. May the protectress divine speech and the liberal associates of divine powers, grant us wealth ; may the ever-moving divine forces, the sources of happiness, protect us ; may the circumambient wind send us rain. 6

Heaven and earth are now glorified by the most celebrated priests, the seekers of truth ; they glorify also the lord of ocean, the fire-divine and the sun, who are worthy of our appreciations. May they, the conferers of joy, bestow upon us excellent nutritious food, and may you all ever cherish us with blessings. 7

41

We invoke at the morning the fire-divine ; at dawn the Lord supreme ; at dawn the Lord of light and plasma, at dawn the pair of twin-divines ; at dawn the Lord of riches and nourishment, and universal priest ; at the morning the Lord of bliss and vitality. 1

We invoke at dawn the powerful gracious bounty, the son of mother infinity, who is the sustainer of the universe, to whom the common man, even the opulent praise and says, "give me (wealth) for my enjoyment." 2

O Lord gracious, the foremost guide to our sacred work, and faithful promiser of wealth, may you, granting our wishes, make our ceremony effective, and enrich us with wisdom and vitality. May we, O gracious Lord, be rich in leaders and followers. 3

उ॒तेदा॒नीं॑ भ॒गव॑न्तः स्या॒मोत॑ प्र॒पित्व॑ उ॒त म॒ध्ये अ॒ह्नाम॑ ।
 उ॒तोदि॑ता म॒घव॑न्त्सूर्य॑स्य व॒यं दे॒वानां॑ सु॒मतौ॑ स्या॒म ॥४॥
 भ॒ग ए॒व भ॒गवाँ॑ अस्तु दे॒वास्तेन॑ व॒यं भ॒गव॑न्तः स्या॒म ।
 तं त्वा भ॒ग सर्व॑ इ॒जोह॑वीति॒ स नो॑ भ॒ग पु॒र॒ण॒ता भ॑वे॒ह ॥५॥
 स॒म॒ध्व॒रायो॑षसो॒ नम॑न्त द॒धि॒क्रावे॑व॒ शुच॑ये प॒दाय॑ ।
 अ॒वा॒ची॒नं व॑सु॒विदं॑ भ॒गो नो॑ रथ॒मिवा॑श्वा वा॒जिन॑ आ व॒हन्तु॑ ॥६॥
 अ॒श्वाव॑ती॒र्गोम॑ती॒र्न उ॒षासो॑ वी॒रव॑तीः स॒दमु॑च्छन्तु भ॒द्राः ।
 घृ॒तं दु॒हाना॑ वि॒श्वतः॑ प्र॒पी॒ता यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ स॒दा नः॑ ॥७॥

utédānim bhágavantah syāmotá prapitvá utá mádhye áh-
 nām | utóditā maghavan sūryasya vayam devānām suma-
 tau syāma || 4 || bhága evá bhágavañ astu devās téna va-
 yam bhágavantah syāma | tām tvā bhaga sárva íj johavīti
 sá no bhaga puraetá bhavéhá || 5 || sám adhvaráyosháso na-
 manta dadhikráveva śúcaye padāya | arvācínām vasuvídām
 bhágam no rátham iváśvā vājína á vahantu || 6 || áśvāvatīr
 gómatīr na usháso vīrávatīḥ sádām uchantu bhadráḥ | ghṛi-
 tām dúhānā visvataḥ prápītā yūyám pāta — || 7 || 8 ||

(४२) द्विचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-६) षड्विंशत्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिवर्षितः ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥ प्र ब्र॒ह्माणो॑ अ॒ङ्गिर॑सो नक्ष॒न्त प्र॑ क॒न्दुनु॑र्नभ॒न्यस्य॑ वेतु ।
 प्र धे॒नव॑ उ॒व॒पु॒तो न॑वन्त यु॒ज्याता॑म॒द्री अ॒ध्वर॑स्य पे॒शः ॥१॥
 सु॒गस्ते॑ अ॒ग्ने स॒न॒वि॒त्तो अ॒ध्वा यु॒क्ष्वा सु॒ते ह॒रितो॑ रो॒हित॑श्च ।
 ये वा स॒द्वज्र॑रु॒षा वी॒रवा॑हो हु॒वे दे॒वानां॑ ज॒निमा॑नि स॒त्तः ॥२॥

Prá brahmāno āṅgirasō nakshanta prá krandanúr na-
 bhanyāsyā vetu | prá dhenáva udaprúto navanta yujyātām
 ādri adhvarāsyā pēśah || 1 || sugās te agne sánavitto ádhvā
 yukshvā suté harito rohītaḥ ca | yé vā sádmann arushá
 vīraváho huvé devānām jānimāni sattāḥ || 2 ||

May we, at this hour, be fortunate, also in the forenoon or at mid-day, or at sun-rise ; may we, O bounteous Lord, be happy in the loving kindness of all divine powers. 4

O gracious Lord, possessor of graces as you are, through you, may we obtain the graces. Every one, verily, repeatedly invokes you ; O gracious Lord, may you, be our champion at this solemnity. 5

May the dawns come to bless our worship with the speed of cyclone moving to its target. May the dawns bring hitherwards grace, the bestower of prosperity. 6

May the auspicious mornings dawn on us for ever, with wealth of vitality, wisdom and valiant posterity. May she come streaming with all abundance and affection. May you along with the divine forces ever cherish us with blessings. 7

42

May the learned priests, and fire-technicians be everywhere present ; let the roar of cloud in heaven be conscious of our adoration ; may the streams of expressions glide along distributing the water of thoughts ; and may the couple (the householder and his wife), like two stones conjointly grinding herbs, appreciate the beauty of the worship. 1

O splendid fire-divine, you have your long-familiar path to travel. May you yoke your red horses like flames to obtain the libation. These brilliant-shining flames are your conveyers to the chamber of worship, where, seated, I invoke the companies of Nature's bounties. 2

समु वो यज्ञं महयन्नमोभिः प्र होता मन्द्रो रिरिच उपाके ।
 यजस्व सु पुर्वणीक देवाना यज्ञियांमरमति ववृत्वाः ॥३॥
 यदा वीरस्य रेवतो दुरोणे स्योनशीरतिथिराचिकेतत् ।
 सुप्रीतो अग्निः सुधितो दम आ स विशे दाति वार्यमियत्यै ॥४॥
 इमं नो अग्ने अध्वरं जुषस्व मरुत्स्विन्द्रे यशसं कृधी नः ।
 आ नक्तो बर्हिः सदतामुषासोऽशन्ता मित्रावरुणा यजेह ॥५॥
 एवामि संहस्यं वसिष्ठो गयस्कामो विश्वप्स्यस्य स्तोत ।
 इषं रयि पप्रथद्वाजमस्मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥६॥

sám u vo ya-
 jñám mahayan námobhiḥ prá hótā mandró ririca upākē |
 yájasva sú purvaṇika devān ā yajñīyām arámatim vavṛit-
 yāḥ || 3 || yadā vīrásya reváto duroné syonaśír átithir āci-
 ketat | súprīto agnīḥ súdhito dáma ā sá viśé dāti vāryam
 iyatyai || 4 || imám no agne adhvarám jushasva marútsv ín-
 dre yaśásam kṛidhī naḥ | ā náktā barbhīḥ sadatām ushás-
 śántā mitrávaruṇā yajehá || 5 || evágnim sahasyām vásishṭho
 rāyáskāmo viśvāpsnyasya staut | ísham rayīm paprathad
 vájam asmé yūyám pāta — || 6 || १ ||

(४३) त्रिचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्ष्यास्य सूक्तस्य मित्रावरुणर्वसिष्ठ ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

१०॥ प्र वो यज्ञेषु देवयन्तो अर्चन्त्यावा नमोभिः पृथिवी इषध्वै ।
 येषां ब्रह्मण्यसमानि विप्रा विष्वग्वियन्ति वनिनो न शाखाः ॥१॥
 प्र यज्ञ एतु हेत्वो न सप्तिरुद्यच्छ्वं समनसो घृताचीः ।
 स्तृणीत बर्हिरध्वराय सोधूर्वा शोचीषि देवयून्यस्थुः ॥२॥

43.

Prá vo yajñéshu devayánto arcan dyáva námobhiḥ pri-
 thiví ishádhyai | yéshām bráhmāṇy ásamāni víprā víshvag
 viyánti vaníno ná śákhāḥ || 1 || prá yajñā etu hétvo ná
 sáptir úd yachadhmaṁ sámanaso ghrīácīḥ | strīṇitá barbhír
 adhvarāya sādthúrdhvā śociṇshi devayúny asthuḥ || 2 ||

They glorify your worship, O fire-divine, with reverence. The ministrant priest, who is near us repeating pious praise, excels everybody else. (O devotees), may you have the appreciations for resplendent Nature's bounties and may you turn the unfaithful mind towards active worship. 3

When you (O fire-divine), as a guest, repose at ease in the dwelling of the liberal worshipper, you are welcomed. He (the divine fire) is appropriately placed in the hall of sacrifice and he well-pleased, grants desirable wealth to the people who approach Him. 4

Be gratified, O fire-divine, by our worship, convey our appreciations to the sun and the vital principles. May you enhance our glory day and night on your seat, and partake in the worship. May you bring appreciations at this place to the eager light-divine and bliss-divine. 5

The most celebrated priest has been glorifying the vigorous fire-divine, yearning for wealth, that gives all subsistence. May he bestow upon us food, riches, strength. May you, O Lord with other divine forces ever cherish us with blessings. 6

43

The devout worshippers, seek to attain divinity, by singing praises at worship. They adore the heaven and earth also with reverences. The adorations, verily, spread like the branches of trees in all directions. 1

Let the sacrifice proceed like a swift courser. May you, O priests, with one accord, elevate your ladles, charged with butter. May you spread sacred grass to prepare for the solemn service. Let the flames, that love to meet Nature's bounties, ascend on high. 2

आ पुत्रासो न मातरं विभृत्राः सानौ देवासौ बर्हिषः सदन्तु ।
 आ विश्वाचीं विदुष्यामनक्कमे मा नो देवताता मृधस्कः ॥३॥
 ते सीषपन्त जोषमा यजत्रा ऋतस्य धाराः सुदुघा दुहानाः ।
 ज्येष्ठो वो अद्य मह आ वसूनामा गन्तन् समनसो यतिष्ठ ॥४॥
 एवा नो अग्ने विक्षा दशस्य त्वया वयं सहसावन्नास्काः ।
 राया युजा सधमादो अरिष्टा यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

putrásō ná mātāraṃ vibhritrāḥ sánau devásō barhishah sa-
 dantu | á viśvācī vidathyām anaktv āgne mām no devātātā
 mṛidhas kaḥ || 3 || té sīshapanta jósham á yājatrā ṛitāsya
 dhārāḥ sudúghā dúhānāḥ | jyésthāṃ vo adyá máha á vá-
 sūnām á gantana sámanaso yāti shthá || 4 || evá no agne
 vikshv á daśasya tváyā vayám sahasāvann āskrah | rávā
 yujá sadhamádo árishtā yūyám pāta — || 5 ||¹⁰ ||

(४४) अनुश्रवार्त्तिं सूक्तम्

(१-५) पञ्चमस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणर्वसिष्ठ ऋषिः । (१) प्रथमर्चो दक्षिक्ताऽभ्युषोऽग्निभगेन्द्रविष्णु-

पूषन्नक्षत्रस्यन्यादित्यथावापृथिव्यापः, (२-५) द्वितीयादिचतसृणाञ्च दक्षिक्ता देवताः ।

(१) प्रथमर्चो जगती, (२-५) द्वितीयादिचतसृणाञ्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥११॥ दधिकां वः प्रथममश्विनोषसमग्निं समिद्धं भगमृतये हुवे ।
 इन्द्रं विष्णुं पूषणं ब्रह्मणस्पतिमादित्यान्यावापृथिवी अपः स्वः ॥१॥
 दधिकामु नमसा बोधयन्त उदीराणा यज्ञमुपप्रयन्तः ।
 इत्यौ देवौ बर्हिषि सादयन्तोऽश्विना विप्रा सुहवा हुवेम ॥२॥

44.

Dadhikrām vaḥ prathamām aśvínoshásam agnīm sámid-
 dham bhágam ūtáye huve | índram víshṇum pūshánam
 bráhmaṇas pátim ādityān dyāvāprithivī apāḥ svāḥ || 1 || da-
 dhikrām a námasā bodháyanta udírāṇā yajñám upaprayán-
 taḥ | ilāṇa devīm barhishi sādáyanto 'śvinā víprā suhávā
 huvema || 2 ||

Let enlightened devotees sit down on the summit of the sacred grass, like babies in arms reposing on their mother. Let the all-consuming flames be fed with oblations. O fire-divine, may you not hand us over to the cruel in the battle of life. 3

May the adorable Nature's bounties gladly milking the copious streams of water come here with one accord and be fully honoured. May the most precious and commendable of your treasures be ours today. 4

Be glorified, O fire-divine, and send us wealth among the people ; may we ever be closely knit to you ; may we always keep rejoicing and unmolested, and possess riches. May you along with other divine forces ever cherish us with blessings. 5

44

For your preservation, O worshippers, I invoke, first the cyclonic forces, then the pair of twin-divines, the dawn, the kindled fire-divine, the graces, the lightning, the, wind, the sustenance, Lord, supremacy of universe, the months, heaven and earth, the waters and the sun. 1

Arousing and animating with adoration, the cosmic cyclones proceed diligently with the assigned duties ; the divine lady of wisdom sits on the sacred grass. Let us invoke the intelligent and swift-moving pair of twin-divines. 2

दधिकावाणं बुबुधानो अमिसुपं ब्रुव उषसं सूर्यं गाम् ।
 ब्रह्म मैभ्रतोर्वरुणस्य बभ्रुं ते विश्वास्मदुरिता यावयन्तु ॥३॥
 दधिकावा प्रथमो वाज्यवाम्नि रथानां भवति प्रजान्त् ।
 संविदान उषसा सूर्येणादित्येभिर्वसुभिराङ्गिरोभिः ॥४॥
 आ नो दधिकाः पथ्यामनकृतस्य पन्थामन्वेतवा उ ।
 भृणोतु नो दैव्यं शर्धो अग्निः शृण्वन्तु विश्वे महिषा अमूराः ॥५॥

dadhikrávānam bubudhāno agnīm úpa bruva
 ushásam sūryam grām | bradhnām māṁṣcatór vārunasya ba-
 bhrūm té víśvāsmád duritá yāvayantu || 3 || dadhikrávā
 prathamó vājy árvāgre ráthānām bhavati prajānān | samvi-
 dāná ushásā sūryenādityébhir vásubhir āṅgirobhiḥ || 4 || á
 no dadhikráḥ pathyām anaktv řitásya pánthām ánveta-vá
 u | śṛiṇótu no daívyam śárdho agnīḥ śṛiṇvāntu víṣve ma-
 hiṣhā ámurāḥ || 5 || 11 ||

(४५) पञ्चचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-५) अनुक्तस्यास्य सूक्तस्य वैश्वानरिर्वसिष्ठ ऋषिः । सविता देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १ ॥

आ देवो यातु सविता सुरब्रौह्मन्तरिक्षप्रा वहमानो अश्वैः ।
 हस्ते दधानो नयीं पुरुणि निवेशयञ्च प्रसुवञ्च भूमं ॥१॥
 उदस्य बाहू शिथिरा बृहन्ता हिरण्यया दिवो अन्ता अनष्टम् ।
 नूनं सो अस्य महिमा पतिष्ट सूरश्चिदस्मा अनु दादपस्याम् ॥२॥
 स घा नो देवः सविता सहावा साविषहसुपतिर्वसूनि ।
 विश्रयमाणो अमतिमुरुचीं मर्तभोजनमथ रासते नः ॥३॥

45.

Ā devó yātu savitá surátno 'ntarikshaprā váhamāno
 áṣvaiḥ | háste dádhnāno náyā purūṇi niveśayaṅ ca prasuvān
 ca bhúma || 1 || úd asya bāhú ṣithirá bṛihántā hiraṇ-
 yáyā divó ántān anashtām | nūnām só asya mahimá pa-
 nishta sūras cid asmā ánu dād apasyām || 2 || sá ghā no
 devāḥ savitá sahāvá sāvishad vásupatir vásūni | viśráya-
 māṇo amátim urúcim martabhójanam ádha rāsate naḥ || 3 ||

Propitiating the cosmic cyclonic forces, I glorify the fire-divine, the dawns, the sun, the earth, the great sustainer of the venerable, all these who are mindful of their adorers; may they ward off from us all grief and troubles. 3

The cosmic cyclone, the first amongst all speedy forces, it knows its function and remains in front of the chariots. It is consentient with dawns, with the sun, with the months, with the planets, and with the vital winds. 4

May the cosmic cyclone, carve out the track we travel, so that we may pass along the path of eternal order. May the fire-divine, the prime strength of natural forces hear our invocation ; may all the great Nature's bounties, which are never perturbed, hear us. 5

45

Borne by his beams, may the divine sun, possessed of precious treasure, filling the firmament with radiance, come hither. (While he goes away), he lulls men to slumber (in the evenings) and again arouses living beings (in the mornings). In his hands, he holds many things that make men happy. 1

May the outspread, vast and golden arms of the sun, extend unto the bounds of sky ; verily, his greatness is glorified by us. May the sun impart vigour to us. 2

May the divine sun, who is endowed with energy, and is the lord of wealth, bestow treasures upon us. May he, advancing his far-spreading lustre, bestow upon us food that feeds men. 3

इ॒मा गिरः॑ स॒वितारं॑ सु॒जिह्वं॑ पू॒र्णग॑भस्तिमीळते सु॒पा॒णम् ।
चि॒त्रं वयो॑ बृ॒हद॒स्मे द॑धातु यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः ॥४॥

imā girah savitāraṃ sujihvāṃ pūrṇāgabhastim īlate supā-
nīm | citrāṃ vāyo bṛihād asmé dadhātu yūyām pāta —
॥ ४ ॥ १२ ॥

(४६) षट्चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-४) वतुर्केचम्याम्य सूक्तस्य सैनावरुणिसिद्ध ऋषिः । रुद्रो देवता । (१-३) प्रथमादितुचम्य
जगती, (४) वतुर्था ऋचश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१३॥ इ॒मा रु॒द्राय॑ स्थि॒रध॑न्वने गिरः॑ क्षि॒प्रेष॑वे दे॒वाय॑ स्व॒धात्रे॑ ।
अषा॑ब्धाय स॒हमा॑नाय वे॒धसे॑ तिग्मायु॒धाय॑ भर॒ता शृ॑णोतु नः ॥१॥
स हि क्ष॑येण क्षम्य॒स्य जन्म॑नः सा॒म्राज्ये॑न दि॒व्यस्य॑ चे॒तति॑ ।
अ॒व॒न्न॒वन्ती॑रुप॒ नो दुर॑श्च॒रानमी॑वो रु॒द्र जा॑सु नो भव ॥२॥
या ते दि॒द्युद॑व॒सृष्टा॑ दि॒वस्प॑रि॒ क्षम्या॑ च॒रति॑ परि॒ सा वृ॑णकु नः ।
स॒हस्रै॑ ते स्व॒पिवा॑त भे॒षजा॑ मा न॒स्तोके॑षु तन॒येषु॑ री॒रिषः॑ ॥३॥
मा नो॑ वधी रु॒द्र मा परा॑ दा मा ते भू॒म् प्र॑सि॒तौ ही॑ळितस्य ।
आ नो॑ भज ब॒र्हिषि॑ जीव॒शंस॑ यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः ॥४॥

46.

Imā rudrāya sthirādhanvane girah kshipréshave devāya
svadhāvne | āshālāhāya sāhamānāya vedhāse tigmayudhāya
bharatā śṛiṇótu naḥ || 1 || sā hí kshāyeṇa kshāmyasya jān-
manah sāmrājyena divyāsya cétati | ávann ávantir úpa no
dúraḥ carānamivó rudra jásu no bhava || 2 || yá te didyúd
ávasṛishṭā divás pári kshmayá cárati pári sá vṛiṇaktu naḥ |
sahásram te svapivāta bheshajá má nas tokéshu tánayeshu
rīrishah || 3 || má no vadhi rudra má parā dā má te bhūma
prásitau hīlītasya | á no bhaja barhīshi jīvaśānsé yūyām
pāta — || 4 || 13 ||

These praises glorify the sun, whose tongues, the rays are pleasant, whose arms are full of wealth, and whose hands are lovely, may he bestow upon us wonderful and abundant food ; and may you, divine forces, ever cherish us with blessings. 4

46

Offer these praises to the vital-divine armed, as if, with firm bow and swift-flying shafts. He is the bestower of food, the invincible, the conqueror, the creator, the wielder of sharp-pointed weapons. May he hear our call. 1

He is known through his control over the beings of the earth, and through his sovereignty over those of heaven. May you, O vital divine, willingly come to our doors, that gladly welcome you, protect our progeny and heal all sickness in our family. 2

May your cosmic electric radiations, which discharged from heaven traverse the earth, pass us uninjured by. O appeaser of the wind, though you have a thousand medicaments, inflict no evil upon our babies and youths. 3

Harm us not, O Lord of cosmic vitality, abandon us not; let us not be tormented under your bondage, when you are displeased ; make us partakers of the life-promoting worship and may you, O Nature's bounties, ever cherish us with blessings. 4

(४७) सप्तचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-४) चतुर्कवस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिर्वसिष्ठ ऋषिः । आपो देवताः । विष्टुप् छन्दः ॥

॥१४॥ आपो यं वः प्रथमं देवयन्तं इन्द्रपानमूर्मिमकृष्वतेळः ।
 तं वो वयं शुचिमरिप्रमद्य घृतप्रुषं मधुमन्तं वनेम ॥१॥
 तमूर्मिमापो मधुमत्तमं वोऽपां नपादवत्वाशुहेमा ।
 यस्मिन्निन्द्रो वसुभिर्मादयाति तमस्याम देवयन्तो वो अद्य ॥२॥
 शतर्षवित्राः स्वधया मर्दन्तीर्देवीर्देवानामपि यन्ति पार्थः ।
 ता इन्द्रस्य न भिनन्ति व्रतानि सिन्धुभ्यो हव्यं घृतवजुहोत ॥३॥
 याः सूर्यो रश्मिभिराततान् याभ्य इन्द्रो अरदद्वातुमूर्मिम् ।
 ते सिन्धवो वरिवो धातना नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥४॥

47.

Āpo yām vaḥ prathamām devayānta indrapānam ūrmīm
 ākṛiṇvatelāḥ | tāṃ vo vayām śūcim ariprām adyā ghṛita-
 prūṣham mādhumantam vanema || 1 || tāṃ ūrmīm āpo mādhu-
 mattamam vo 'pām nāpād avatv āśuhēmā | yāsminn indro
 vāsubhir mādāyāte tāṃ aśyāma devayānto vo adyā || 2 ||
 śatāpavitrāḥ svadhāyā mādantīr devīr devānām āpi yanti
 pāthah | tā indrasya nā minanti vratāni sindhubhyo hav-
 yām ghṛitāvaj juhota || 3 || yāḥ sūryo rasmiḥbhir ātatāna
 yābhya indro āradad gātum ūrmīm | té sindhavo vārivo
 dhātanaṇa no yūyām pāta — || 4 || 14 ||

(४८) अष्टचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-४) चतुर्कवस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिर्वसिष्ठ ऋषिः । (१-३) प्रथमादितृषस्य ऋषवः, (४) चतुर्थ्यां ऋषश्च ऋषवो विश्वे देवा वा देवताः । विष्टुप् छन्दः ॥

॥१५॥ ऋभुक्षणो वाजा मादयध्वमस्मे नरो मघवानः सुतस्य ।
 आ वोऽर्वाचः कर्तवो न यातां विभ्वो रथं नर्यं वर्तयन्तु ॥१॥
 ऋभुर्ऋभुभिर्भि वः स्याम विभ्वो विभुभिः शर्वसा शर्वांसि ।
 वाजो अस्मौ अवतु वाजसाताविन्द्रेण युजा तरुषेम वृत्रम् ॥२॥

48.

Ṛbhuḥkshaṇo vājā mādāyadhvam asmé naro maghavā-
 naḥ sutāsya | ā vo 'rvācaḥ krátavo ná yātām víbhvo rátham
 nāryam vartayantu || 1 || ṛibhúr ṛibhúbhir abhí vaḥ syāma
 víbhvo vibhúbhiḥ śávasā śávānsi | vājō asmāñ avatu vāja-
 sātāv indreṇa yujā tarushema vritrām || 2 ||

47

We solicit from you, O divine waters, today, that pure, faultless, rain-shedding, sweet essence of the earth, which the pious worshippers have first consecrated as the beverage of resplendent Lord. 1

O divine waters, the swift-moving fire (the grandson of water) protect that wave, which is most rich in sweets and wherewith may the sun and life-giving elements be pleased. May we, devotees of Nature's bounties, share with you today your joy. 2

The divine waters, the purifiers of hundreds, rejoicing in their innate nature, pursue the paths of Nature's forces; they never violate the sacred laws of resplendent Lord. May you offer to rivers your tributes, rich in affection and love. 3

Those divine waters, whom the sun extends with his rays and, for whom the lightning has carved a path for travel—may these streams serve us and preserve our life. May you, O Nature's bounties ever cherish us with blessings. 4

48

May the leaders of intellectual, moral and physical realms, possessors of opulence, be exhilarated by our offerings; may your active and powerful energies bring your transports, beneficial to mankind, towards us. 1

May we as the intellectuals strengthened with your intellectual forces and we as the moral persons with your moral stature overcome the strength of foes by our strength. May our physical forces aid us in our struggles, and helped by supreme Lord, may we overcome our adversary. 2

ते चिद्धि पूर्वीरभि सन्ति शासा विश्वौ अर्य उपरताति वन्वन् ।
 इन्द्रो विश्वौ ऋभुक्षा वाजो अर्यः शत्रोर्मिथुत्या कृणवन्वि नृम्याम् ॥३॥
 नू देवासो वरिवः कर्तना नो भूत नो विश्वेऽवसे सजोषाः ।
 समस्मे इषं वसवो ददीरन्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥४॥

té cid dhí pār-
 vír abhí sánti śāsā vīśvāñ aryá uparátāti vanvan | indro
 vibhvāñ ṛibhukshā vájo aryáh śátror mithatyá kṛṇavan ví
 nṛimṇám || 3 || nū devāso vārivaḥ kartanā no bhūtā no vīśvé
 'vase sajóśhāḥ | sám asmé íshr-ṇ vāsavo dadīran yūyám
 pāta — || 4 || 15 ||

(४९) एकोनपञ्चाशं सूक्तम्

(१-४) चतुर्केचन्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिरसिष्ठ ऋषिः । आपो देवताः । विष्णु उन्वः ॥

॥ १९ ॥

समुद्रज्येष्ठाः सलिलस्य मध्यात्पुनाना युन्यनिविशमानाः ।
 इन्द्रो या वज्री वृषभो रराद ता आपो देवीरिह मामवन्तु ॥१॥
 या आपो दिव्या उत वा स्ववन्ति खनित्रिमा उत वा याः स्वयंजाः ।
 समुद्रार्था याः शुचयः पावकास्ता आपो देवीरिह मामवन्तु ॥२॥
 यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अवपश्यञ्जनानाम् ।
 मधुश्चुतः शुचयो याः पावकास्ता आपो देवीरिह मामवन्तु ॥३॥
 यासु राजा वरुणो यासु सोमो विश्वे देवा यासूर्जं मदन्ति ।
 वैश्वानरो यास्वभिः प्रविष्टस्ता आपो देवीरिह मामवन्तु ॥४॥

49.

Samudrájyeshthāḥ salilasya mādhyāt punānā yanty āni-
 viṣamānāḥ | indro yā vajrī vṛishabhó rarāda tā āpo devír
 ihā mām avantu || 1 || yā āpo divyá utá vā srávanti kha-
 trimā utá vā yāḥ svayamjāḥ | samudrārthā yāḥ śucayah
 pāvakás tá āpo — || 2 || yāsām rájā vāruṇo yāti mādhye
 satyānṛité avapáśyañ jánānām | madhuścútaḥ śucayo yāḥ
 pāvakás tá āpo — || 3 || yāsu rájā vāruṇo yāsu sómo vīśve
 devá yásúrjam mādanti | vaiśvānaró yāsv agnīḥ prāvishṭas
 tá āpo — || 4 || 16 ||

They, verily, overcome multitudes by their prowess, and overcome all evils in the close encounter. May the resplendent Lord, and the forces of moral, intellectual, and physical realms, the subduers of evils, annihilate by their wrath the strength of the wicked. 3

O divine powers, grant us opulence this day ; may you all with one accord give us protection ; may the exalted intellectual forces impart the food of knowledge ; and may you, O Nature's bounties, ever cherish us with blessings. 4

49

The water-streams, with ocean as their chief, proceed from the midst of the firmament, purify, and flow unceasingly. The resplendent, the possessor of the adamant power, the showerer, digs channels of these rivers. May these water-streams protect me here. 1

May the water-vapours, that are in the sky, or those that condense and shower on earth, and those, whose channels have been dug, or those that have sprung up spontaneously, and those that are speeding to the ocean,—all are pure and purifying. May those water-streams protect me here. 2

Those, amid whom the venerable sovereign of cosmic waters passes in the middle sphere, again, the one who is discriminator of man's truth and falsehood, and those who are shedding sweet showers —all are pure and purifying. May those water-streams protect me here. 3

May they (the waters), over which their king, the venerable Lord of cosmic waters, rules, and in which the sap of bliss abides, from whom Nature's bounties receive strength and vigour, and into whom the cosmic universal fire enters —may those water-streams protect me here. 4

(५०) पञ्चाशं सूक्तम्

(१-४) चतुर्केचन्यास्य सूक्तस्य मित्रावरुणैस्सिद्ध ऋषिः । (१) प्रथमर्चो मित्रावरुणौ, (२) द्वितीयाया अग्निः, (३) तृतीयाया विश्वे देवाः, (४) चतुर्थ्यांश्च नद्यो देवताः । (१-३) प्रथमादि-
तृचस्य जगती, (४) चतुर्थ्यां ऋचश्चातिजगती शकरी वा छन्दसी ॥

॥१७॥

आ मां मित्रावरुणोह रक्षतं कुलयायद्विभ्यन्मा न आ गन् ।
अजकाव दुर्यशीकं तिरो दधे मा मां पथेन रपसा विदुत्सरुः ॥१॥
यद्विजामन्परुषि वन्दनं भुवदष्टीवन्तो परि कुल्फो च देहत् ।
अग्निष्टच्छोचन्नपं बाधतामितो मा मां पथेन रपसा विदुत्सरुः ॥२॥

50

Ā mām mitrāvaruṇehā rakshatam kulāyāyad viṣvāyan
mā na ā gan | ajakāvām durdyśīkam tiró dadhe mā mām
pādyena rāpasā vidat tsāruh || 1 || yād vijāman pārushi vānda-
nam bhūvad ashtbivāntau pári kulphaú ca déhat | agnīsh
tác chócann āpa bādhatām itó mā mām pādyena — || 2 ||

यच्छल्मलौ भवति यज्ञदीषु यदोषधीभ्यः परि जायते विषम् ।

विश्वे देवा निरितस्तत्सुवन्तु मा मां पथेन रपसा विदुत्सरुः ॥३॥

याः प्रवतो निवते उद्धत उदुन्वतीरनुदुकाश्च याः ।

ता अस्मभ्यं पर्यसा पिन्वमानाः शिवा देवीरंशिपदा भवन्तु सर्वो नद्यो अशिमिदा भवन्तु ॥४॥

yác chalmalaú bhávati yán nadīshu yād óshadhibhyaḥ pári
jáyate vishám | viṣve devá nír itás tát suvantu mā mām
pādyena — || 3 || yāḥ praváto niváta udvátá udanvátīr anu-
dakás ca yāḥ | tá asmábhyam páyasā pínvamānāḥ śivá de-
vír aṣipadā bhavantu sárvā nadyò aṣimidá bhavantu
|| 4 || 17 ||

50.

May the sun light and water protect me here in this world ; let not the insidious and spreading poison reach me ; may the equally malignant and undiscernible (venoms) disappear ; let not the crooked worm recognize me by the sound of my footsteps. 1

May the refulgent fire vanish far away that poison which is generated in the manifold knots of trees, and the like, and which overspreads upon the kness or ankles ; let not the crooked worm recognize me by the sound of my footsteps. 2

The poison that is in the silk-cotton tree, in rivers, or that which is generated from plants, may the naturally healing powers vanish and drive away ; let not the crooked winding worm recognize me by the sound of my footsteps. 3

May the divine rivers, whether flowing down the steep declivities, the valleys, or the heights, whether in the channels full of water or dry, or all those who swell with water, be auspicious to us and never afflict us with disease ; may all the rivers keep us free from harm. 4

(५१) एकपञ्चाशं सूक्तम्

(१-३) नृबन्ध्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिर्वसिष्ठ ऋषिः । आदित्या देवताः । विष्णुर् छन्दः ॥

॥ १.८ ॥

आदित्यानामवसा नूतनेन सक्षीमहि शर्मेणा शंतेमेन ।
 अनागास्त्वे अदितित्वे तुरास इमं यहाँ दधतु श्रोषमाणाः ॥१॥
 आदित्यासो अदितिर्मादयन्तां मित्रो अर्यमा वरुणो रजिष्ठाः ।
 अस्माकं सन्तु भुवनस्य गोपाः पिबन्तु सोममवसे नो अद्य ॥२॥
 आदित्या विश्वे मरुतश्च विश्वे देवाश्च विश्वे ऋभवश्च विश्वे ।
 इन्द्रो अग्निरश्विनां तुष्टुवाना यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥३॥

51.

Ādityānām āvasa nūtanena sakshumāhi śārmaṇa śānta
 mena | anāgāstvė adititvė turāsa imam yajñam dadhatu
 śrōshamāṇāḥ || 1 || ādityāso āditir mādayantām mitrō aryamā
 vāruṇo rājishṭhāḥ | asmākaṁ santu bhūvanasya gopāḥ pi-
 bantu sōmam āvase no adya || 2 || ādityā vīṣve marūtaḥ ca
 vīṣve devāḥ ca vīṣva ṛibhāvaḥ ca vīṣve | indro agnir aśvinā
 tusṭuvānā yūyam pāta — || 3 || 18 ||

(५२) द्विपञ्चाशं सूक्तम्

(१-३) नृबन्ध्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिर्वसिष्ठ ऋषिः । आदित्या देवताः । विष्णुर् छन्दः ॥

॥ १९ ॥

आदित्यासो अदितयः स्याम पूर्वेवत्रा वसवो मरुत्रा ।
 सनेम मित्रावरुणा सनन्तो भवेम द्यावापृथिवी भवन्तः ॥१॥
 मित्रस्तन्नो वरुणो मामहन्त शर्मे तोकाय तनयाय गोपाः ।
 मा वो भुजेमान्यजातमेनो मा तत्कर्म वसवो यच्चयध्वे ॥२॥
 तुरण्यवोऽङ्गिरसो नक्षन्त रत्नं देवस्य सवितुरियानाः ।
 पिता च तन्नो महान्यजन्नो विश्वे देवाः समनसो जुषन्त ॥३॥

52.

Ādityāso āditayaḥ syāma pūr devatrā vasavo martya-
 trā | sānema mitrāvaruṇā sánanto bhávema dyāvāpṛithivi
 bhávantaḥ || 1 || mitrás tán no vāruṇo māmahanta śārma
 tokāya tánayāya gopāḥ | mā vo bhujemānyajātam éno mā
 tát karma vasavo yác cáyadhve || 2 || turanyávó űgiraso
 nakshanta rátnaṁ devāsya savitúr iyānāḥ | pitā ca tán no
 mahān yājatro vīṣve devāḥ sámanaso jushanta || 3 || 19 ||

51

May we, through the most auspicious shelter of solar systems, enjoy a new and comfortable home life ; may these swift moving systems, in response to our invocations, lead us to the state of sinlessness and invincibility. 1

May the solar systems, the mother infinity, the most loving sun, the ordainer and waters exhilaratingly rejoice. May the guardians of the world become ours and drink the elixir of devotional expressions today for our preservation. 2

All the solar systems, all the vital principles, all Nature's bounties, all the men of intellect, the sun, the fire-divine, the pair of twin-divines have been glorified by us ; may you all ever cherish us with blessings. 3

52

O solar systems, may we be free from every bond. O Lord of cosmic life, residing among Nature's bounties, may your protection extend to mortals. O Lord of cosmic light and bliss, may we partake (of your bounty). O heaven and earth, may we live (through your blessings). 1

May the cosmic light and bliss, our guardians, grant blessings and shelter to our sons and grandsons ; let us not suffer for offences committed by others ; let us not, O Lord of cosmic life, perform any act by which you may be offended. 2

The ever-prompt vital priests, soliciting Him, obtain precious wealth from the creator of universe ; may the mighty adorable protector, and all universal divine bounties be favourably disposed to us, and approve our offering. 3

(५३) त्रिपञ्चाशं सूक्तम्

(१-३) तृचम्याम्य सूक्तस्य भेदावगणितसिद्ध ऋषिः । द्यावापृथिव्यौ देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२०॥

प्र द्यावा यज्ञोः पृथिवी नमोभिः स्वाध ईळे बृहती यजत्रे ।
 ते चिद्धि पूर्वे कवयो गृणन्तः पुरो मही दधिरे देवपुत्रे ॥१॥
 प्र पूर्वजे पितरा नव्यसीभिर्गीभिः कृणुष्व सदेने ऋतस्य ।
 आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन जनेन यातं महि वां वरूथम् ॥२॥
 उतो हि वां रत्नधेयानि सन्ति पुरुणि द्यावापृथिवी सुदासे ।
 अस्मे धत्तं यदमदस्कृधोयु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥३॥

53.

Prá dyāvā yajñāṇi pṛithivī nāmobhiḥ sabādha īle bṛi-
 hatī yājatre | té cid dhī pūrve kavāyo gṛiṇántaḥ puró mahī
 dadhiré deváputre || 1 || prá pūrvajé pitārā návyasibhir gīr-
 bhīḥ kṛiṇudhvaṃ sādane ṛitāsya | á no dyāvāpṛithivī dai-
 vyena jánena yātam máhi vām varūtham || 2 || utó hí vām
 ratnadhéyāni sánti purūṇi dyāvāpṛithivī sudāse | asmé dhat-
 taṃ yád ásad áskṛidhoyu yūyám pāta — || 3 || 20 ||

(५४) चतुष्पञ्चाशं सूक्तम्

(१-३) तृचम्याम्य सूक्तस्य भेदावगणितसिद्ध ऋषिः । वास्तोष्पतिर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२१॥

वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्स्वादेशं अतमीवो भवा नः ।
 यत्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥१॥
 वास्तोष्पते प्रतरणो न एधि गयस्फानो गोभिश्चैभिर्गन्धो ।
 अजगमस्ते सख्ये स्याम पित्रे पुत्रान्प्रति नो जुषस्व ॥२॥
 वास्तोष्पते शग्मया संसदा ते सक्षीमहि रष्वया गातुमत्या ।
 पाहि क्षेम उत योगे वरं नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥३॥

54.

Vástosh pate prāti jānihy asmān svāveśo anamivó bhava
 naḥ | yát tvémahe prāti tán no jushasva śam no bhava
 dvipáde śam cátushpade || 1 || vástosh pate pratáraṇo na
 edhi gayasphāno góbbhir ášvebhir indo | ajárāsas te sakhyé
 syāma pitéva putrán prāti no jushasva || 2 || vástosh pate
 śagmayā samsádā te sakshīmāhi raṇváyā gātumátyā | pāhi
 kshéma utá yóge váraṃ no yūyám pāta — || 3 || 21 ||

53

Attended by a group (of priests), I worship the adorable and mighty heaven and earth with solemn ceremonies and praises. These two great ones are dear like the sons of Nature's bounties, whom ancient sages, glorifying, have enshrined in their hearts. 1

With newest hymns, may you pay reverence in the sacred hall of worship to the ancient parents (of all living beings). O heaven and earth, come to us with the celestial powers, since both of you occupy a big status. 2

O heaven and earth, you hold in your possession many treasures worth being given to the pious donor. May you give us that wealth, which comes in free abundance ; and may you all ever cherish us with blessings. 3

54

O guardians of our homes, may you recognize us, and provide an excellent abode to us ; whatever we ask of you, be pleased to grant it, and be the bestower of happiness on our bipeds and quadrupeds. 1

O protector of our homes, be our preserver and augments of our wealth, of cattle and horses. O bestower of bliss, may we, through your friendship, be exempt from decay ; be favourable to us, like a father to his sons. 2

O protector of our homes, may we, through your dear fellowship, obtain comfortable, delightful and opulent home. May you help us in preserving and earning our acquisitions, and may you along with your divine forces ever cherish us with blessings. 3

(५५) पञ्चपञ्चाशं सूक्तम्

(१-८) अहर्बन्धस्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिर्वसिष्ठ ऋषिः । (१) प्रथमर्चो वास्तोष्पतिः, (२-८) द्वितीयादि-
सप्तमाञ्जेन्द्रो देवते । (१) प्रथमर्चो गायत्री, (२-४) द्वितीयादितृचस्यो-

परिष्टाद्दहती, (५-८) पञ्चम्यादिचतसृणाञ्जानुष्टुप् छन्दांसि ॥

॥२२॥

अमीवहा वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन् । सर्वा सुशेव एधि नः ॥१॥
 यदर्जुन सारमेय दतः पिशङ्ग यच्छसे ।
 वीव भ्राजन्त ऋष्ट्य उप स्वर्केषु बप्सतो नि पु स्वप ॥२॥
 स्तेनं राय सारमेय तस्करं वा पुनःसर ।
 स्तोतृनिन्द्रस्य रायसि किमस्मान्दुच्छुनायमे नि पु स्वप ॥३॥
 त्वं सुकरस्य दर्दहि तव दर्दतु सुकरः ।
 स्तोतृनिन्द्रस्य रायसि किमस्मान्दुच्छुनायसे नि पु स्वप ॥४॥

56.

Amīvahā vāstosh pate vīsvā rūpāṇy āviśan | sākḥā su-
 śēva edhi naḥ || 1 || yād arjuna sārameya datāḥ piśaṅga
 yāchase | vīva bhrājanta ṛiṣṭāya ūpa śrākveshu bāpsato
 nī śhū svapa || 2 || stenām rāya sārameya tāskaram vā pu-
 naḥsara | stotrīn īndrasya rāyasi kīm asmān duchunāyase
 nī śhū svapa || 3 || tvām sūkarāśya dardrihi tāva dardartu
 sūkarāḥ | stotrīn īndrasya — || 4 ||

सस्तु माता सस्तु पिता सस्तु श्वा सस्तु विश्पतिः ।
 ससन्तु सर्वे ज्ञातयः सस्त्वयमभितो जनः ॥५॥
 य आस्ते यश्च चरति यश्च पश्यति नो जनः ।
 तेषां सं हन्मो अक्षाणि यथेदं हृम्य तथा ॥६॥
 सहस्रशृङ्गो वृषभो यः समुद्रादुदाचरत् ।
 तेना सहस्रेणा वयं नि जनान्स्त्वापयामसि ॥७॥
 प्रोष्ठेऽश्या वक्षेऽश्या नारीर्यास्तल्पशीवरीः ।
 स्त्रियो याः पुष्यगन्धास्ताः सर्वाः स्वापयामसि ॥८॥

sāstu mātā sāstu pitā

sāstu śvā sāstu viśpātīḥ | sasāntu sārve jñātāyaḥ sāstv ayām
 abhīto jānaḥ || 5 || yā āste yaś ca cārati yaś ca paśyati no
 jānaḥ | tēśhām sām hanmo akshāṇi yāthedām harmyām tā-
 thā || 6 || sahaśrasaṅgiṅgo vṛishabhó yāḥ samudhrād udācarat |
 tēnā sahasyēnā vayām nī jānān svāpayāmasi || 7 || prosh-
 theṣayā vahyeṣayā nārīr yās talpaśīvarīḥ | strīyo yāḥ pūn-
 yagandhās tāḥ sārvaḥ svāpayāmasi || 8 || 22 ||

55

O protector of the home, remover of disease, may you, assuming all kinds of forms, be a friend to us, the granter of happiness. 1

O tawny-hued watch-dog, the child of inner truth-seeking consciousness, why do you display your teeth, bristling like lances in your mouth while barking against me. Any way, go quietly to sleep. 2

O watch-dog, retrace your way, attack the pilferer or the thief; why do you shout at the worshippers of the resplendent Lord? Why do you intimidate us? Any way, go quietly to sleep. 3

May you help in enhancing the prosperity of one who performs good actions ; and the one who performs good actions would then wish you prosperity. Why do you shout at the worshippers of the resplendent Lord? Why do you intimidate us? Any way, go quietly to sleep. 4

Let the mother sleep, let the father sleep, let the watch-dog sleep, and let the master of the house sleep, let all the kindred sleep, let all the people who are around us sleep. 5

The man who sits, the man who walks, or whosoever looks on us, of these we shut up the eyes, just as we close the doors of our house. 6

We put men to sleep through the irresistible might of the bull, the sun, with a thousand horns of rays, who rises out of the firmament. 7

The women who are lying in the courtyard, lying without a bed or stretched on portable coaches, the women decorated with auspicious perfumes, these ones and all we lull to sleep. 8

(५६) ऋष्यभासां सूक्तम्

(१-२५) पञ्चविंशत्युक्त्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणर्वेसिष्ठ ऋषिः । मरुतो देवताः । (१-११) प्रथमाधेकादशर्चा द्विपदा विराट्, (१२-२५) द्वादश्याद्विचतुर्दशानाम् त्रिपदं अन्यसी ॥

॥२३॥ क ई व्यक्ता नगः सनीळा रुद्रस्य मर्या अधा स्वधाः । १
 नकिर्होषां जनूषे वेद ते अङ्ग विद्रे मिथो जनित्रम् ॥१॥ २
 अभि स्वपूभिर्मिथो वपन्त वार्तस्वनसः श्येना अस्पृघ्नम् । ३
 एतानि धीरो निष्या चिकेत पृश्निर्यदूधो मही जभारं ॥२॥ ४
 सा विट् सुवीरा मरुद्भिरस्तु सनात्सहन्ती पुष्यन्ती नृमृगम् । ५
 यामं येषां शुभा शोभिष्ठाः श्रिया संमिश्रा ओजोभिरुग्राः ॥३॥ ६
 उग्रं व ओजः स्थिरा शवांस्यधा मरुद्भिर्गणस्तुविष्मान् । ७
 शुभ्रो वः शुष्मः कुष्मी मनांसि धुनिर्मुनिरिव शर्धस्य धृष्णोः ॥४॥ ८

56.

Ká im vyaktā nārah sánilā rudrāsya mār्या ādha sva
 vāḥ ॥ 1 ॥ nákir hy èshām janúnshi véda té aṅgá vidre m
 thó janítram ॥ 2 ॥ abhí svapúbhir mithó vapanta vātasvana-
 saḥ syenā aspridhran ॥ 3 ॥ etāni dhīro nīnyā ciketa prīsnir
 yād údho mahí jabhāra ॥ 4 ॥ sá víṭ suvirā marúdbhir astu
 sanāt sáhanti púshyanti nṛimṇām ॥ 5 ॥ yāmam yéshthāḥ
 ṣubhá śobhishtāḥ śriyā sámmiślā ójobhir ugrāḥ ॥ 6 ॥ ugrām
 va ója sthirā śāvānsy ādhā marúdbhir gaṇās túvishmān
 ॥ 7 ॥ ṣubhró vaḥ śúshmah krúdhmī mánānsi dhúnir múnir
 iva śārdhasya dhrishnóḥ ॥ 8 ॥

सनैम्यस्सद्युयोत दिद्युं मा वो दुर्मतिरिह प्रणङ्गः । ९
 प्रिया वो नाम हुवे तुराणामा यत्पन्मरुतो वावशानाः ॥५॥ १०

sānemy asmād yuyóta di-
 dyúm má vo dārmatír ihá prānāḥ nāḥ ॥ ९ ॥ priyā vo nāma
 huve turāṇam ā yat tūpān maruto vāvaśānāḥ ॥ 10 ॥ १०

56

Who are these persons, the radiant, the brave, the dwellers
in one abode, the offsprings of cosmic vitality, friends of
men, and (who come, as if) mounted on noble steeds. 1

No one indeed knows whence they come, they and they
only know each other's birth. 2

Like hawks they go together by their own sacred paths ;
they mutually rival each other, roaring like the wind. 3

The wise is he who knows those white-complexioned
beings (cloud-bearing winds), whom the vast midspace
bears at her udders. 4

May the people, through the favours of these (cloud-
bearing winds) be ever victorious, and be possessors of
posterity and manly strength. 5

These cloud-bearing winds, bright in their splendour,
invested with beauty, terrible by their varied power.
rapidly go their way. 6

Terrible be your power, steadfast your energies, and
prosperous be the company of these cloud-bearing winds. 7

Bright is your spirit, unrelenting are your minds. The
sound of your irresistible forces (given by the leaves of
trees) is like the songs of the minstrel prayers. 8

Ever withhold from us your blazing shaft ; let not your
displeasure overwhelm us on any occasion. 9

We, the aspiring, invoke your dear names, O speedy cloudy
winds, for our complete satisfaction. 10

॥२४॥ स्वायुधासं इष्मिणः सुनिष्का उत स्वयं तन्वः शुम्भमानाः ॥६॥ ११
 शुची वो हव्या मरुतः शुचीनां शुचिं हिनोम्यध्वरं शुचिभ्यः ।
 ऋतेन सत्यमृतसापं आयच्छुचिजन्मानः शुचयः पावकाः ॥१२॥
 असेष्वा मरुतः खादयो वो वक्षःसु रुक्मा उपशिश्नियुणाः ।
 वि विद्युतो न वृष्टिभी रुचाना अनु स्वधामायुर्वैर्यच्छमानाः ॥१३॥
 प्र बुध्या व ईरते महँसि प्र नामानि प्रयज्यवस्तिरध्वम् ।
 सहस्रियं दम्यं भागमेते गृहमेधीयं मरुतो जुषध्वम् ॥१४॥
 यदि स्तुतस्यं मरुतो अधीयेत्या विप्रस्य वाजिनो हवीमन् ।
 मक्षू रायः सुवीर्यस्य दात नू चिद्यमन्य आदमदरावा ॥१५॥

svāyudhāsa ishmīnaḥ sunishkā utá svayām tanvāḥ śun-
 bhamānāḥ ॥ 11 ॥ śūcī vo havyā marutaḥ śúcīnām śúcim hi-
 nomy adhvarām śúcibhyaḥ | ṛiténa satyām ṛitasāpa āyañ
 chūcijanmānaḥ śucayaḥ pāvakāḥ ॥ 12 ॥ ānseshv ā marutaḥ
 khādāyo vo vākshassu rukmā upaśiśriyānāḥ | ví vidyúto
 ná vṛiṣṭībhī rucāná ānu svadhām āyudhair yāchamānāḥ
 ॥ 13 ॥ prā budhnyā va irate mähānsi prá nāmāni prayajya-
 vas tiradhvam | sahasrīyam dāmyam bhāgām etām grīha-
 medhīyam maruto jushadhvam ॥ 14 ॥ yádi stutāsya maruto
 adhithéthhá víprasya vājīno hāvīman | makshú rāyāḥ suvīr-
 yasya dāta nú cid yām anyā ādābhad ārāvā ॥ 15 ॥ 24 ॥

॥२५॥ अत्यासो न ये मरुतः स्वधो यक्षदृशो न शुभयन्त मर्याः ।
 ते हर्भ्येष्ठाः शिशवो न शुभ्रा वत्सासो न प्रकीर्त्तिनः पयोधाः ॥१६॥
 दृशस्यन्तो नो मरुतो मृळन्तु वरिवस्यन्तो रोदसी सुमेके ।
 आरे गोहा नृहा वधो वो अस्तु सुभेभिरस्मे वसवो नमध्वम् ॥१७॥

ātyāso ná yé marútaḥ svāñco yakshadrīṣo ná śubhā-
 yanta mār्याḥ | té harmyeshthāḥ śiṣavo ná śubhrā vatsāso
 ná prakrīlīnaḥ payodhār ॥ 16 ॥ daśasyānto no marúto mṛi-
 lantu varivasyānto ródasī suméke | āré gohá nṛihā vadhó
 vo astu sumnébhir asmé vasavo namadhvam ॥ 17 ॥

They are bearers of bright weapons and impetuous in their haste. They deck themselves with golden ornaments, and their bodies have splendour of their own. 11

O cloud-bearing winds, pure are yourselves, pure are the oblations at the dedicated sacrifice. O observers of law and order, by the eternal truth you come to truth. You are bright by birth, and pure and sanctifying. 12

Your bright ornaments, O vital cloud-bearing winds, rest upon your shoulders, and shining necklaces are pendant on your breasts. Glittering with drops of rain, like lightning flashes, you whirl about your weapons, scattering waters. 13

O vital cloud-bearing winds, your celestial splendours spread wide ; you are most adorable ; you glorify your names. May you accept this thousand-fold allotment of domestic worship and household treasure. 14

If, O cloud-bearing winds, you justly appreciate the praise of the devout offerer of sacrificial food, conjoined with oblations, then promptly bestow upon us riches, comprehending excellent children,—the riches, such that no ungenerous or adversary can take away. 15

The swift-moving cloudy winds, the dispensers of waters, are fleet as coursers ; they deck themselves like youths enjoying a festival ; they are innocently charming as children in the precincts of their own house and are frolicksome like calves. 16

May the munificent winds, filling the beautiful heaven and earth with their glory, help us and be gracious to us ; may your fatal weapon, that destroys cattle and men, remain far from us. May you turn yourselves to us, O granters of riches, with blessings. 17

आ वो होता जोहवीति सत्तः सत्राचीं रातिं मरुतो गृणानः ।
य ईवतो वृषणो अस्ति गोपाः सो अहयावी हवते व उक्थैः ॥१८॥
इमे तुरं मरुतो रामयन्तीमे सहः सहस आ नमन्ति ।
इमे शंस वनुष्यतो नि पान्ति गुरु द्वेषो अररुषे दधन्ति ॥१९॥
इमे रघं चिन्मरुतो जुनन्ति भूमिं चिद्यथा वसवो जुषन्ते ।
अपे बाधध्वं वृषणस्तर्मासि धत्त विश्वं तनयं लोकमुखे ॥२०॥

á vo

hótā johavīti sattāḥ satrácīm rātim maruto grīṇānāḥ | yá
ívato vṛṣhaṇo ásti gopāḥ só ádvayāvi havate va ukthaiḥ
|| 18 || imé turām marúto rāmayantimé sáhah sáhasa á na-
manti | imé śánṣam vanushyató ní pānti gurú dvésho ára-
rushe dadhanti || 19 || imé radhrām cin marúto junanti bhrí-
miṁ cid yáthā vásavo jushánta | ápa bādbadhvaṁ vṛsha-
naś tāmāṁsi dhattá víṣvaṁ tánayaṁ tokám asmé || 20 || 25 ||

॥२१॥ मा वो दात्रान्मरुतो निरराम मा पश्चादघ्न रथ्यो विभगे ।
आ नः स्याहं भजतना वसव्ये इ यदीं सुजातं वृषणो वो अस्ति ॥२१॥
स यद्वनन्त मनुभिर्जनासः शूरा यक्षीष्वोषधीषु विष्टु ।
अथ स्मा नो मरुतो रुद्रियासन्नातारो भूत पृतनास्वर्यः ॥२२॥
भूरिं चक्र मरुतः पित्र्याण्युक्त्यानि या वः शस्यन्ते पुरा चित् ।
मरुद्भिरुग्रः पृतनासु साब्धौ मरुद्भिरित्सनिता वाजमवी ॥२३॥

mā vo dātrān maruto nír arāma mā paścād daghma
rathyo vibhāgé | á na spārhé bhajatanā vasavyé yád im
sujātām vṛṣhaṇo vo ásti || 21 || sám yád dhánanta manyú-
bhir jánāsaḥ śūra yahvíshv óshadhīshu vikshú | ádha smā
no maruto rudriyāśas trātáro bhūta prītanāsv aryāḥ || 22 ||
bhūri cakra marutaḥ pītryāṇy ukthāni yá vaḥ śasyānte
purá cit | marúdbhir ugrāḥ prītanāsu sálbā marúdbhir ít
sánitā vājam árvā || 23 ||

Praising your universal liberality, O vital winds, the ministrant priest, occupying his proper seat, calls you. He the guardian of the zealous worshipper, and the person free from duplicity, invokes you with hymns. 18

These swift moving vital winds give pleasure to the zealous worshipper, and humble the strength of the strong men ; they protect their adorers from the angry malignant ; and they lay their severe displeasure on the wicked. 19

These cloudy winds encourage the prosperous man, and even the wandering toiler. As owners of wealth, they are pleased with you. O showerers of benefits, dissipate the darkness ; grant us children and family continuity. 20

Never, O warriors, may we be excluded from your bounty. O lords of war-chariots, never may we be left behind when you distribute it. Please give us a share in that delightful opulence, the genuine wealth, that, O bestowers of benefits, is in your possession. 21

When heroic men, filled with wrath, assemble for winning plentiful forest wealth and people of the land, then, O cloudy winds, sons of vital forces, may you be our defenders in the strife against our opponents. 22

O cloudy winds, you have bestowed on our fore-fathers many benefits ever since worthy of praise and appreciation. Only through the favour of the cloudy winds the fierce strong warrior wins in battles ; through their favour the devotees obtain food. 23

अस्मे वीरो मरुतः शुष्म्यस्तु जनानां यो असुरो विधर्ता ।
 अपो येन सुक्षितये तरेमाध स्वमोको अभि वः स्याम ॥२४॥
 तन्न इन्द्रो वरुणो मित्रो अग्निराण ओषधीर्विनितो जुषन्त ।
 शर्मन्त्याम मरुतामुपस्थे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥२५॥

'asmé vīró marutaḥ śushmy āstu
 jānānām yó ásuro vidhārtá | apó yéna sukshítāye tāremā-
 dha svām óko abhí vaḥ syāma || 24 || tán na índro várūṇo
 mitró agnir — || 25 || 26 ||

(५७) सप्तपञ्चाश सूक्तम्

(१-७) सप्तचान्याम्य सूक्तस्य वैत्रावरुणिवंसिष्ठ ऋषिः । मरुतो देवताः । त्रिदृष्ट उच्यते ॥

॥२७॥ मध्वो वो नाम मारुतं यजत्राः प्र यज्ञेषु शर्वसा मदन्ति ।
 ये रेजयन्ति रोदसी चिदुर्वी पिन्वन्त्युत्तं यदयासुरुग्राः ॥१॥
 निचेतारो हि मरुतो गृणन्तं प्रणेतारो जमानस्य मन्म ।
 अस्माकमद्य विदथेषु बर्हिषा वीतये सदत पिप्रियाणाः ॥२॥
 नेतावदन्ये मरुतो यथेमे भ्राजन्ते रुक्मैरायुधैस्तनूभिः ।
 आ रोदसी विश्वपिशाः पिशानाः समानमञ्ज्यञ्जते शुभे काम ॥३॥
 ऋधक्सा वो मरुतो विद्युदस्तु यह आगः पुरुषता कराम ।
 मा वस्तस्यामपि भूमा यजत्रा अस्मे वो अस्तु सुमतिश्चनिष्ठ ॥४॥

57.

Mádhvo vo náma mārutam yajatrāḥ prā yajñēshu śa-
 vasā madanti | yé rejáyanti ródasī cid urvī pínvanty útsam
 yád áyāsura ugrāḥ || 1 || nicetáro hí marúto grīnāntam pra-
 netáro yájamānasya mánma | asmákam adyá vidátheshu
 barbhir á vitáye sadata pipriyāṇāḥ || 2 || naítavad anyé ma-
 rúto yáthemé bhrājante rukmaír āyudhais tanúbhiḥ | á ró-
 dasī viśvapīṣaḥ piśānāḥ samānām añjy āñjate śubhé kām
 || 3 || řidhak sá vo maruto didyúd astu yád va ágaḥ puru-
 śhátā kárāma | má vas tásyām āpi bhūmā yajatrā asmé vo
 astu sumatīś cānīshthā || 4 ||

O vital winds, may our brave youth be vigorous, full of vital energy, and the giver of sustenance to people ; and through them, may we overcome all difficulties in acquiring prosperous lands. May we dwell in our own homes with you as our perpetual companion. 24

May the presiding Lord over lightning, ocean, the sun, and fire, rivers, plants, and trees, be pleased with us ; may we find shelter in the bosom of vital powers ; and may you ever cherish us with blessings. 25

57

O pious sages, through the strength of your sweet expression of devotion, the vital principles are exhilarated at cosmic sacrificial acts. Thereby through their strength, they cause even spacious heaven and earth to tremble and make the spring waters flow. 1

The vital principles inspire the man who sings their praises and, verily promote the thoughts of the institutor who pay homage. May you today enshrine the tender heart of the pious sages assembled at the congregation with friendly minds to share the joy. 2

None else gleams more brightly than these vital principles with their own forms, golden gauds, weapons and with all adornments, decking earth and heaven. Widely radiating, they augment and exhibit their common splendour for our good. 3

O vital principles, when we, through human frailty sin against you, may you not punish us with your blazing dart. O holy divine, let us not be exposed to that. May your most loving favour, the source of abundance, still be extended towards us. 4

कृते चिदत्र मरुतो रणन्तानवद्यासः शुचयः पावकाः ।
 प्र णोऽवत सुमतिभिर्यजत्राः प्र वाजेभिस्तिरत पुष्यसे नः ॥५॥
 उत स्तुतासो मरुतो व्यन्तु विश्वेभिर्नामभिर्नरो हवींषि ।
 ददात नो अमृतस्य प्रजायै जिगृत रायः सूरुता मघानि ॥६॥
 आ स्तुतासो मरुतो विश्वं ऊती अच्छा सूरिन्त्सर्वताता जिगात ।
 ये नस्मना शनिनो वर्धयन्ति यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥७॥

kṛité cid ātra marúto ranantā-
 navadyāsaḥ śucayaḥ pāvakāḥ | prā ṇo 'vata sumatibhir ya-
 jatrāḥ prā vājebhis tirata pushyāse naḥ || 5 || utā stutāso
 marúto vyantu viśvebhir nāmabhir nāro havīnshi | dādāta
 no amṛitasya prajāyai jigṛitā rāyāḥ sūnṛitā maghāni || 6 ||
 ā stutāso maruto viśva ūtī áchā sūrín sarvātātā jigāta |
 yé nas tmānā śatīno vardháyanti yūyám pāta — || 7 || 27 ||

(५८) अष्टपञ्चाशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिर्वसिष्ठ ऋषिः । मरुतो देवताः । विष्णु उक्तः ॥

॥२८॥

प्र साकुमुक्षे अर्चना गणाय यो दैव्यस्य धाम्नस्तुविष्मान् ।
 उत क्षोदन्ति रोदसी महित्वा नक्षन्ते नाक् निर्ऋतेरवशात् ॥१॥
 जनृश्चिद्वो मरुतस्त्वेष्ट्येण भीमासस्तुविमन्यवोऽयासः ।
 प्र ये महोभिरोजसोत सन्ति विश्वो वो यामन्भयते स्वर्दक् ॥२॥
 बृहद्वयो मघवद्वयो दधात जुजोषन्निमरुतः सुष्टुति नः ।
 गतो नाध्वा वि तिराति जन्तु प्र णः स्पार्हाभिरूतिभिस्तिरेत ॥३॥

58.

Prā sākamúkshe arcatā gaṇāya yó daívyasya dhámnas
 tūvishmān | utā kshodanti ródasī mahitvá náksante nákaṁ
 nírṇiter ayaṇśāt || 1 || janús cid vo marutas tveshyēṇa bhí-
 māsas tūvimanyavó 'yāsaḥ | prā yé máhobhir ójasotá sánti
 viśvo vo yāman bhayate swardṛik || 2 || bṛihád váyo maghā-
 vadbhyo dadhāta jūjoshann ín marútaḥ sushtutīm naḥ |
 gató nádhvā ví tirāti jantúm prā ṇa spārhābhir ūtibhis
 tīreca || 3 ||

May these sacred deeds of ours delight the vital divines, who are blameless, bright and purifying. O powerful and holy one, may you favour us with your kindness; and sustain us with food. 5

And may the vital divine heroes, praised by all, be pleased to cherish the spirit of our offerings. May they bless us with the celestial elixir for the benefit of our children and provide us with righteously earned opulence for our prosperity. 6

O vital divines, being praised, may you come to us with all your boons to be showered on our learned, who, on their own, would increase them hundredfold. May you ever cherish us with your blessings. 7

58

Offer worship to the mighty group of bounties belonging to the celestial region, which pours down rain in common. By their greatness, they overwhelm both heaven and earth, starting from the earth, spreading into the midspace, and rising up to the distant heaven. 1

O formidable, high-spirited, quick-moving vital principles, your birth is from the illustrious cosmic vitality. Each looker on the sky is alarmed at the coming of you who are all-surpassing in lustre and strength. 2

O vital principles, being glorified may you grant abundant food to our noble citizen. May you accept complacently our earnest praise. The path you follow is in no way hurtful to living beings. May our prosperity enhance by your delightful protections. 3

युष्मोतो विप्रो मरुतः शन्स्वी युष्मोतो अर्वा सहुरिः सहस्वी ।
 युष्मोतः सम्राद्धुत हन्ति वृत्रं प्र तद्वो अस्तु धृतयो देष्णम् ॥४॥
 तौ आ रुद्रस्य मीळहुषो विवासे कुविजसन्ते मरुतः पुनर्नः ।
 यत्सस्वती जिहीळिरे यदाविरु तदेन ईमहे तुराणाम् ॥५॥
 प्र सा वाचि सुहुतिर्मघोनामिदं सूक्तं मरुतो जुषन्त ।
 आराचिद्रेषो वृषणो युयोत यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥६॥

yushmóto vípro marutaḥ śatasvī yushmoto árvā
 sáhuriḥ sahasrī | yushmótaḥ samrál utá hanti vṛitrám prá
 tád vo astu dbútayo deshṇám || 4 || táñ á rudrásya mī-
 lhuśho vivāse kuvín nánsante marútaḥ púnar naḥ | yát sa-
 svártā jihilíre yád āvír āva tád éna imahe turāṇām || 5 ||
 prá sá vāci sushtútir maghónām idám sūktám marúto ju-
 shanta | ārac cid dvésho vṛishaṇo yuyota yūyám pāta —
 || 6 || 28 ||

(५९) एकोनषष्टितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशम्यास्य सूक्तस्य मैत्रालक्ष्मिणिष्ठ ऋषिः । (१-११) प्रथमाद्येकादशां मरुतः

(१२) द्वादशाश्च स्यो देवताः । (१-६) प्रथमादितुवद्यस्य प्रणयः (विषमर्वा बृहती,
 समर्वा सतोबृहती), (७-८) सप्तम्यष्टम्योऽंशोऽन्विष्टुप्, (९-११) नवम्यादि-
 तुवस्य गायत्री, (१२) द्वादश्याश्चानुष्टुप् छन्दसि ॥

129H

यं त्रायध्व इदमिदं देवामो यं च नयथ ।

तस्मा अग्ने वरुण मित्रार्यमन्मरुतः शर्म यच्छत ॥१॥

युष्माकं देवा अवमाहनि प्रिय ईजानस्तरति द्विषः ।

प्र म क्षयं तिरते वि महीरिषो यो वो वराय दाशति ॥२॥

नहि वंश्चरमं चन वसिष्ठः पग्मंमते ।

अस्माकमथ मरुतः सुते सचा विश्वे पिवत कामिनः ॥३॥

59.

Yām tráyadhva idám-idam dévāso yām ca náyatha |
 tásmā agne váruṇa mītráryaman marutaḥ śárma yachata
 || 1 || yushmákam devā ávasāhani priyá ijanás tarati dvī-
 shaḥ | prá sá ksháyam tirate ví mahír ísho yó vo várāya
 dáśati || 2 || nahí vaś caramám caná vásishṭhaḥ parimān-
 sate | asmákam adyá marutaḥ suté sácā víśve pibata kā-
 mínah || 3 ||

O vital principles, the pious man protected by you, becomes the possessor of hundreds, protected by you he overcomes his foes and becomes the possessor of thousands : Protected by you, the sovereign destroys his enemy. O agitators, may the favours of wealth from you ever continue to be abundant. 4

I adore those offsprings of the cosmic vitality, the showerer. May the vital winds, repeatedly invoked, again come to us. May we expiate by praise whatever we have committed secretly or openly against the swift-moving vital winds, by which they could be displeased. 5

This pious praise of the bounteous vital principles has been recited. May they be gratified by this hymn, may they, the showerers of benefits, remove far from us those who hate us ; and may you and divine powers ever cherish us with blessings. 6

59

O divine power, the fire-divine, the cosmic ocean, the sun and the Lord of cosmic justice, may you grant happiness to them whom you preserve from the perils of this world, whom you guide here to the paths of virtue. 1

O Nature's bounties, through your protection, the man who worships on a happy day overcomes his adversaries. He who offers abundant oblation to you for his betterment, becomes prosperous at his home. 2

The celebrated sages do not disregard even the extremest one amongst you all. O vital principles, desirous of the libation, may you all drink here together today the effused elixir of devotional love. 3

नहि व ऊतिः पृतनासु मर्धति यस्मा अराध्वं नरः ।
 अभि व आवर्त्सुमतिर्नवीयसी तूयं यात पिपीषवः ॥४॥
 ओ पु धृष्ट्विराधमो यातनान्ध्रौमि पीतये ।
 इमा वो हव्या मरुतो रे हि कं सो प्वन्यत्र गन्तन ॥५॥
 आ च नो बर्हिः सदन्तायिता च नः स्पार्हाणि दानवे वसु ।
 अस्त्रेधन्तो मरुतः सोम्ये मध्वो स्वाहेह सोदयाध्वे ॥६॥

nahí va ūtiḥ pṛitanāsu mārđhati yāsmā árādhvam
 narah | abhí va ávart sumatír naviyasí túyaṃ yāta pipisha-
 vah ॥ 4 ॥ ó shú ghrishvirādhaso yātánāndhānsi pitāye | imá
 vo havyā maruto raré hí kam mó shv anyātra gantana
 ॥ 5 ॥ á ca no barhíḥ sádatāvitá ca na spārghāni dátave
 vāsu | áśredhanto marutaḥ somyé mádhau svābhehá māda-
 yādhvai ॥ 6 ॥ 29 ॥

॥३०॥ सुम्बश्चिद्धि तन्वः शुम्भमाना आ हंसासो नीलेपृष्ठा अपप्तन ।
 विश्वं शत्रौ अभितो मा नि पदु नरो न रथाः सर्वे न मर्दन्तः ॥७॥
 यो नो मरुतो अभि दुर्हणापुस्तिर्गश्चित्तानि वसवो जिघांसति ।
 द्रुहः पाशान्प्रति स मुचीष्ट तपिष्टेन हन्मेना हन्तना तम ॥८॥
 सांतपना इदं हविर्मरुतस्तुजुष्टन । युष्माकोती रिशदसः ॥९॥
 गृहमेधास आ गत मरुतो माप भूतन । युष्माकोती सुदानवः ॥१०॥

sasváṣ cid dbí tanvāḥ śumbhamānā á haṁsāso nīlapri-
 shthā apaptan | víśvam śárdho abhíto mā ní shéda náro
 ná raṇvāḥ sāvane mādantaḥ ॥ 7 ॥ yó no maruto abhí dur-
 bṛiṇāyús tiráś cittāni vasavo jígghānsati | druhaḥ pásān prāti
 sá mucishṭa tāpishṭhena hánmanā hantana tān ॥ 8 ॥ sām-
 ta-pa-nā idám havír mārutas táj jujusṭana | yushmákotí riṣā-
 dasaḥ ॥ 9 ॥ grīhamedhāsa á gata māruto mápa bhūtana |
 yushmákotí sudānavah ॥ 10 ॥

O desirous of drinking elixir of devotion, O leaders, your protection injures not the one whom you defend in the struggles of life. May your latest favour be granted to us. May you come quickly, eager to drink the elixir of devotion. 4

O vital principles, whose riches are co-ordinated together, may you come to partake of the sacred viands, for, I offer to you these oblations ; go not away to any other place ; —please stay on here. 5

O vital principles, rich in wealth and uninjuring, may you abide in our hearts. May you be graciously inclined to grant us riches. May you cherish the sweet elixir of devotion offered with the auspicious word “*svalha*” at the occasion. 6

May the vital principles yet unrevealed, decorating their forms, descend like the blue-backed swans : let the entire company gather round me like happy men rejoicing together at a solemn ceremony. 7

O vital principles, the prosperous ones, may you destroy with a consuming fatal weapon that person who wounds our feelings, and though rebuked by all, yet seeks to kill us. May he be tangled in the nooses of his own mischief. 8

O vital principles, destroyers of evils, this oblation is designed for you : may you, the devourers of enemies, with your protections, graciously accept it. 9

O bounteous vital principles, advisers of domestic worship, benefactors, come with your protections : go not away. 10

इहेह वः स्वतवमः कवयुः सूर्यत्वचः । यज्ञं मरुत आ वृणे ॥११॥
 व्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्
 उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥१२॥

ihéha vaḥ svatavaśaḥ káwayaḥ
 sūryatvacāḥ | yajñám maruta á vṛiṇe || 11 || tryàmbakam
 yajāmahe sugāndhim puṣṭivārdhanam | urvārukām iva bān-
 dhanān mṛityór mukshīya māmṛitāt || 12 || 30 ||

(१०) पङ्क्तिर्मे सूक्तम्

(१-१२) द्वादशचस्यास्य सूक्तस्य मित्रावरुणर्विमित्र ऋषिः । (१) प्रथमर्चः सूर्यः, (२-१२) द्वितीया-
 धेकादशानाम् मित्रावरुणो देवताः । त्रिष्टुप छन्दः ॥

॥१॥ यद्यद्य सूर्यं ब्रवोऽनागा उद्यन्मित्राय वरुणाय सत्यम् ।
 वयं देवत्रादिति स्याम तव प्रियासो अर्यमन्गुणन्तः ॥१॥
 एष स्य मित्रावरुणा नृचक्षा उभे उदेति सूर्यो अभि ज्ञन ।
 विश्वस्य स्थानुर्जगतश्च गोपा ऋजु मर्तेषु वृजिना च पश्यन् ॥२॥
 अयुक्त सप्त हरितः सधस्थाद्या ई वहन्ति सूर्यं घृताचीः ।
 धामानि मित्रावरुणा युवाकुः सं यो यूथेव जनिमानि चष्टे ॥३॥

60.

Yád adyá sūrya brávó 'nāgā udyán mitráya várunāya
 satyām | vayāni devatrādite syāma tāva priyāso aryaman
 grīpāntaḥ || 1 || eshá sya mitrāvarunā nṛicákshā ubhé úd
 eti sūryo abhī jmán | viśvasya sthātúr jágataḥ ca gopá
 rijú mārteshu vṛijiná ca páśyan || 2 || áyukta saptá haritāḥ
 sadhásthād yá im váhanti sūryam ghrítācīḥ | dhāmāni mi-
 trāvarunā yuvákuḥ sám yó yūthéva janimāni cāshte || 3 ||

O vital principles, self-strong, far-seeing, glorious as the sun, come hither, come hither ; I invoke you for blessings at our work and worship. 11

We worship the mother of three regions, with her fragrant fame, and the augments of prosperity ; may I be liberated from death, like the cucumber from its stalk, but not bereft of immortality. 12

60

O the sun-divine, when rising today, you declare the truth to the friendly spiritual bounties, light and bliss, that we are void of sin. May we, O mother infinite remain dear to divine powers, and attain divinity. O Lord of cosmic justice, may we, glorifying you, be dear to you. 1

O lord of light and warmth, this sun-divine, the beholder of human beings, rises to illuminate both heaven and earth. He is the guardian of all that is stationary or moveable. He moves witnessing, as if, upright acts or crooked sins of mortals. 2

O lord of light and happiness, he (the sun) from the common dwelling, harnesses his seven steeds of speedy vital energies. Dragged out of the night, the sun surveys all regions, and living creatures like a herdsman. 3

उद्धौ पृथासो मधुमन्तो अस्थुरा सूर्यो अरुहच्छुक्रमर्णः ।
 यस्मा आदित्या अध्वनो रदन्ति मित्रो अर्यमा वरुणः सृजोषाः ॥४॥
 इमे चेतारो अनृतस्य भूरर्मित्रो अर्यमा वरुणो हि सन्ति ।
 इम ऋतस्य वावृधुर्दुरेणे शग्मासः पुत्रा अदितेरदब्धाः ॥५॥
 इमे मित्रो वरुणा दूळभांसोऽचेतसं चिच्चितयन्ति दक्षैः ।
 अपि क्रतुं मुचेतसं वतन्तस्त्रिरश्विर्दंहः सुपथा नयन्ति ॥६॥

ūd vām priṁshāso mādhumanto asthur ā sūryo aruhac chuk-
 rām árṇaḥ | yāsmā ādityā ádhvano rádanti mitró aryamá
 várūṇaḥ sajóshāḥ || 4 || imé cetāro áṇṛitasya bhúrér mitró
 aryamá várūṇo hí sánti | imá ṛitāsya vāvṛidhur duroné
 ṣagmāsaḥ putrá áditer ádabdhāḥ || 5 || imé mitró várūṇo
 dūlābbhāso 'cetāsaṁ cic citayanti dākshaiḥ | ápi krátuṁ su-
 cetāsaṁ vātantaḥ tirāṣ cid áṇḇaḥ supāthā nayanti || 6 || ॥

॥२॥

इमे दिवो अनिमिषा पृथिव्याश्चिकित्वांसो अचेतसं नयन्ति ।
 प्रव्राजे चिन्नद्यो गाधर्मास्त्रि पारं नो अस्य विष्पितम्यं पर्वत्र ॥७॥
 यद्गोपावददितिः शर्म भद्रे मित्रो यच्छन्ति वरुणः सुदासे ।
 तस्मिन्ना तोकं तनयं दधाना मा कर्म देवहेळनं तुरासः ॥८॥

imé divó ánimishā prithivyāṣ cikitvāṁso acetāsaṁ na-
 yanti | pravrajé cin nadyò gādhām asti pārāṁ no asyā vi-
 shpitāsya parshan || 7 || yád gopāvad áditiḥ śarma bhadráṁ
 mitró yāchanti várūṇaḥ sudāse | tāsminn ā tokām tánayam
 ádbhānā má karma devahélanam turāsaḥ || 8 ||

For you, O lord of light and bliss, the sweet-flavoured viands have been prepared. The sun has ascended the shining firmament, for whom Nature's bounties like the self-luminous stars, the cosmic light, the cosmic purposefulness, and the cosmic order make pathways ready with one accord. 4

These cosmic powers of light, justice and warmth are the detectors of even the hidden untruth : these unconquered sons of Infinity, the dispensers of happiness, are magnified in the temple of truth. 5

These unconquerable divine powers of light, warmth and cosmic order, with their great power, awaken even fools to wisdom. Moreover, they lead them by easy paths (to their goal), removing all iniquity. 6

They, ever vigilant with eyes, unclosed and cognizant of the things of heaven and earth, conduct the ignorant man to duty. Even in the fastmoving or flooded river, there is a limited depth. May they lead us across the shore of the vast expanse. 7

When like guardians, the mother infinity and the cosmic light and happiness confer shelter upon the liberal donor and grant sons and lineal succession, may we never precipitate such conditions as to incur the displeasure of Nature's bounties. 8

अव वेदिं होत्राभिर्यजेत् रिपुः काश्चिद्वरुणधृतः सः ।
 परि देवोभिर्यमा वृणक्तूरं सुदासे वृषणा उ लोकम् ॥९॥
 सस्वश्चिदि सृतिस्त्वेष्ट्येषामपीच्येन सहसा सहन्ते ।
 युष्मन्निया वृषणो रेजमाना दक्षस्य चिन्महिना मृळता नः ॥१०॥
 यो ब्रह्मणे सुमतिमायजति वाजस्य सातो परमस्य रायः ।
 सीक्षन्त मन्युं मघवानो अर्य उरु क्षयाय चक्रिरे सुधातु ॥११॥
 इयं देव पुरोहिंतिर्युवभ्या यज्ञेषु मित्रावरुणावकारि ।
 विश्वानि दुर्गा पिपृतं तिरो नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥१२॥

áva védim

hótrābhir yajeta rīpaḥ kās cid varuṇādhṛutah sáh | pári
 dvéshobhir aryamá vṛiṇaktūrūm sudāse vṛiṣhaṇā u lokám
 || 9 || sasváṣ cid dhí sámṛitis tveshy éshām apīcyena sáhasā
 sáhante | yushmád bhiyá vṛiṣhaṇo réjamānā dákshasya cin
 mahinā mṛilātā nah || 10 || yó bráhmaṇe sumatím āyájāte
 vājasya sātaú paramásya rāyáh | síkshanta manyúm maghā-
 vāno aryá urú ksháyāya cakrire sudhātu || 11 || iyám deva
 puróhitar yuvábhyām yajñéshu mitrávaruṇāv akāri | víśvāni
 durgá pipṛitam tiró no yūyám pāta — || 12 || २ ||

(६१) एकपङ्क्तिमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चन्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणैर्वसिष्ठ ऋषिः । मित्रावरुणौ देवते । मिहुप् छन्दः ॥

॥ उद्वां चक्षुर्वरुण सुप्रतीकं देवयोरिति सूर्यस्तत्त्वान् ।
 अभि यो विश्वा भुवनानि चष्टे स मन्यु मर्त्येष्व चिकेत ॥१॥
 प्र वां स मित्रावरुणावृतावा विप्रो मन्मानि दीर्घभुदियति ।
 यस्य ब्रह्माणि सुकृन् अवाय आ यत्कृत्वा न शरदः पूर्णैथे ॥२॥

61.

Úd vām cākshur varuṇa suprátikam deváyor eti sūryas
 tatanvān | abhí yó víśvā bhúvanāni cáshte sá manyúm
 mártYEShv á eiketa || 1 || prá vām sá mitrávaruṇāv řitáva
 vípro mánmāni dírgħaṣrúd iyarti | yásya bráhmāni sukratū
 ávātha á yát krátvā ná řarādah pṛiṇaithe || 2 ||

When my adversary desecrate the altar by ill-expressed praises, may he be turned out by virtuous lord, and undergo various sufferings. May the lord of cosmic order defend us from those who hate us. O both of you, the showerers of benefits, confer vast room and freedom upon the liberal donor. 9

The association of these three divine powers is of mysterious lustre. By their strength, they overcome all enmities. O showerers of benefit, through your fear, our opponents tremble. May you have mercy upon us, mighty as you are. 10

These munificent divine powers conjointly accept the pride of the worshipper. They bestow a spacious place for dwelling upon him, who, for the sake of food and excellent riches, devotes his mind to your glorification. 11

O divine lords of cosmic light and warmth, to you this adoration at sacrifices is addressed. May you take us across all difficulties, and ever cherish us with blessings. 12

61

O light-divine and the warmth-divine, spreading around the splendidous lustre of you two divinities, the sun rises. He beholds all existing beings and very well observes the acts of mortals. 1

O light-divine and the warmth-divine, the holy sage, the solemnizer of sacrifice, widely renowned earnestly repeats your praises. O performer of noble deeds, it is he whose devotion and actions you favour. 2

प्रोरोमित्रावरुणा पृथिव्याः प्र दिव ऋष्याद्भुतः सुदानू ।
 स्पशो दधाथे ओषधीषु विश्वधृग्यतो अनिमिषं रक्षमाणा ॥३॥
 शंसा मित्रस्य वरुणस्य धाम शुष्मो रोदसी बद्धधे महित्वा ।
 अयन्मासा अयज्वनामवीराः प्र यज्ञमन्मा वृजनं निराते ॥४॥
 अमूरा विश्वा वृषणाविमा वां न यासु चित्रं ददृशे न यक्षम् ।
 द्रुहः सचन्ते अनृता जनानां न वा निष्यान्यचिते अभूवन् ॥५॥
 समु वां यज्ञं महयं नमोभिहुवे वा मित्रावरुणा सबाधः ।
 प्र वां मन्मान्युचसे नवानि कृतानि ब्रह्म जुजुषन्निमानि ॥६॥
 इयं देव पुरोहितिर्युवभ्यां यज्ञेषु मित्रावरुणावकारि ।
 विश्वानि दुर्गा पिपृतं निरो नो यूय पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥७॥

próror mi-
 trāvaruṇā pṛithivyāḥ prā divā ṛishyād bṛibatāḥ sudānū |
 spāśo dadbāthe śshadhīshu vikshv ṛidhag yató ánimisham
 rákshamāṇā || 3 || śānsā mitrásyā varuṇasya dhāma śúshmo
 ródasī badbadhe mahitvá | áyan māsā áyajvanām avírāḥ
 prā yajñāmanmā vṛijānam tirāte || 4 || ámūrā víśvā vṛisha-
 nāv imá vām ná yāsu citrām dādṛiṣe ná yakshám | drúhaḥ
 sacante ánrīta jānanām ná vām niṇyāny acīte abhūvan || 5 ||
 sām u vām yajñām mahayam námobhir huvé vām mitrá-
 varuṇā sabādhah | prā vām mánmany ūcāse nāvāni kṛitāni
 bráhma jujushann imáni || 6 || iyām deva purónītir — || 7 || ३ ||

(६२) द्विपद्विधं सूक्तम्

(१-६) वृक्षस्य सूक्तस्य मित्रावरुणोर्वसिष्ठ ऋषिः । (१-३) प्रथमसूक्तस्य सूर्यः,

(४-६) द्वितीयसूक्तस्य च मित्रावरुणो देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥४॥

उत्सूर्यो बृहदूर्चीष्यश्चेत्पुरु विश्वा जनिम मानुषाणाम् ।
 समो दिवा ददृशे रोचमानः कृत्वा कृतः सुकृतः कर्तृभिर्भूत ॥१॥
 स सूर्य प्रति पुरो न उद्गा एभिः स्तोमेभिरेतत्रेभिरेवै ।
 प्र नो मित्राय वरुणाय वोचोऽनागसो अर्यम्णे अग्नये च ॥२॥

62.

Út sūryo bṛihád arcīshy asret purú víśvā jānima má-
 nushaṇām | samó divá dadṛiṣe rócamaṇaḥ krátvā kṛitāḥ
 sūkṛitāḥ kartrībhir bhūt || 1 || sá sūrya prāti puró na úd
 gā ebhí stómebhir etaśēbhir évaiḥ | prā no mitráya varu-
 nāya vocó 'nāgasō aryamñé agnáye ca || 2 ||

O lords of light and warmth, the bounteous giver, you are vaster than the ample earth, vaster than the glorious and expansive heaven ; you maintain beauty in plants and protect people, following the path of truth every moment. 3

I praise the splendour of the lords of cosmic light and warmth whose strength, by its mightiness, keeps heaven and earth asunder. May the days of those who do not offer worship pass without descendants. May he, who delights in selfless noble works, increase in prosperity. 4

O unperplexed, all-pervading showerers of benefits, these praises are offered to you ; of course, nothing surprising, neither any adoration worthy of you is beheld. The insincere commendations of men make them unfaithful. No secrets may be hidden from your knowledge. 5

I offer veneration to you two with praises. Whilst in trouble, I invoke you, O lords of light and warmth. May my present hymns be gratifying to you. May these prayers be acceptable to you both. 6

O divine lords of cosmic light and warmth, to you this adoration at sacrifices is addressed: may you take us across all difficulties, and ever cherish us with blessings. 7

62

The sun spreads his beams of splendour over all mankind in countless spaces. Shining bright by day, he is beheld the same by all,—the creator, the created—: he is glorified by his worshippers. 1

Rise up before us, O sun with your glorious white beams as horses ; declare us free from sin to Nature's bounties, such as a self-luminous star, ocean, cosmic order and fire-divine. 2

वि नः सहस्रं शुरुधो रदन्वृतावानो वरुणो मित्रो अग्निः ।
 यच्छन्तु चन्द्रा उपमं नो अर्कमा नः कामं पूपुरन्तु स्तवानाः ॥३॥
 द्यावाभूमी अदिते त्रासीथां नो ये वा जज्ञुः सुजनिमान ऋष्वे ।
 मा हेळे भूम वरुणस्य वायोर्मा मित्रस्य प्रियतमस्य नृणाम् ॥४॥
 प्र बहवा सिष्टं जीवसे न आ नो गव्यूतिमुक्षतं धृतेन ।
 आ नो जने श्रवयतं युवाना श्रुतं मे मित्रावरुणा हवैमा ॥५॥
 नू मित्रो वरुणो अर्यमा नस्त्मेनं तोकाय वरिवो दधन्तु ।
 सुगा नो विश्वा सुपथानि सन्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥६॥

vī naḥ sa-

hāsraṃ ṣurūdho radantv ṛitāvāno vāruṇo mitrō agnīḥ | yā-
 chantu candrā upamāṃ no arkām ā naḥ kāmam pūpurantu
 stāvānāḥ || 3 || dyāvābhūmī adite trāsīthāṃ no yé vām ja-
 jñūḥ sujānimāna ṛishve | mā́ héle bhūma vāruṇasya vāyór
 mā́ mitrāsya priyātamasya nṛiṇām || 4 || prā bāhāvā sisṛitaṃ
 jīvāse na ā no gāvyyūtim ukshataṃ ghṛitēna | ā no jāne śra-
 vayataṃ yuvānā śrutām me mitrāvaruṇā hāvemā || 5 || nū
 mitrō vāruṇo ariyamá nas tmāne tokāya vārivo dadhantu |
 sugā no viśvā supāthāni santu yūyám pāta — || 6 || ॥

(६३) त्रिषष्टितमं सूक्तम्

(१-६) षड्विंशत्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणर्वसिष्ठ ऋषिः । (१-४, ५) प्रथमाद्विचतुर्कं वा पञ्चम्याः पूर्वार्धस्य च
 सूर्यः, (५-६) पञ्चम्या उत्तरार्धस्य षष्ठ्याश्च मित्रावरुणौ देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥५॥

उद्वेति सुभगो विश्वचक्षाः साधारणः सूर्यो मानुषाणाम् ।
 चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्य देवश्चर्मैव यः समविव्यक्तमौसि ॥१॥
 उद्वेति प्रसवीता जनानां महान्केतुरर्णवः सूर्यस्य ।
 समानं चक्रं पर्याविवृत्सन्त्यदेतशो वहति धूर्षु युक्तः ॥२॥

63.

Úd v eti subhāgo viśvácakshāḥ sādharmaṇaḥ sūryo mā-
 nushāṇām | cákshur mitrāsya vāruṇasya devāś cármeva yāḥ
 samāvivyak támāñsi || 1 || úd v eti prasavitā jānānām ma-
 hān ketúr arṇavāḥ sūryasya | samānām cakrām paryāvívrit-
 san yād etaśo váhati dhūrshú yuktāḥ || 2 ||

May the cosmic ocean, the sun and fire-divine, the alleviators of pain, the rigid observers of law, bestow upon us thousands of riches. May they, the givers of delight, grant us excellent food : glorified by us, may they fulfil our desires. 3

O you two, the undivided mighty heaven and earth, may you protect us who are the nobly born descendants of yours : let us not incur the displeasure of the cosmic forces, such as the ocean, the wind, nor of him, the dearest friend of mortals, the sun. 4

May you stretch forth your arms for the prolongation of our existence. May you bedew with water the pastures of our cattle. May we be worthy of honours amongst men. O ever-youthful cosmic lord of light and warmth, hear these my invocations. 5

May the sun, the ocean and the lord of cosmic order grant affluence to us and to our posterity : may all paths be easy of access unto us : and may you all ever cherish us with blessings. 6

63

The auspicious sun, observer of all, common to all mankind, the eye of divine powers, such as self-luminous stars and ocean, rises up and rolls up darkness like a piece of leather. 1

The inspirer of men advances in the midst of the cosmic plasma. The chariot of the sun with the unfurled banner rolls on that cosmic wheel of time which the harnessed white steeds have been driving. 2

विभ्राजमान उषसांमुपस्थाद्रेभैरुदेत्यनुमद्यमानः ।
 एष भे देवः संविता चच्छन्दु यः समानं न प्रमिनानि धाम ॥३॥
 दिवो रुक्म उरुचक्षा उदेति दूरेअर्थस्तरणिभ्राजमानः ।
 नूनं जनाः सूर्येण प्रसूता अयन्नर्थानि कृणवन्नपांसि ॥४॥
 यत्रा चकुरमृतां गानुमस्यै श्येनो न दीयन्नन्वेति पार्थः ।
 प्रति वां सूर उदेति विधेम नमोभिर्मित्रावरुणोत हव्यैः ॥५॥
 नू मित्रो वरुणो अर्यमा नस्त्वमे तोकाय वरिवो दधन्तु ।
 मुगा नो विश्वा सुपथानि सन्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥६॥

vibhrājamana

ushāsām upāsthād rebhaír úd ety anumadyāmānaḥ | eshā
 me devāḥ savitā cachanda yāḥ samānām ná pramināti
 dhāma || 3 || divó rukmā urucákshā úd eti dūrēarthas tarā-
 nir bhrājamānaḥ | nūnam jānāḥ sūryeṇa prāsūtā āyann ār-
 thāni kṛṇāvann āpānsi || 4 || yātrā cakrúr amṛitā gātūm
 asmai syenó ná díyann ānv eti páthah | prāti vām sūra
 údite vidhema námobbhir mitrāvaruṇotá havyaḥ || 5 || nū
 mitró varuṇo aryamā — || 6 || ॥

(६५) वतुषाष्टमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चमस्यास्य सूक्तस्य मित्रावरुणैर्मित्रं ऋषिः । मित्रावरुणौ देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥६॥ दिवि श्रयन्ता रजसः पृथिव्यां प्र वां घृतस्य निर्णिजो ददीरन् ।
 हव्यं नो मित्रो अर्यमा मुजानो राजा मुञ्चत्रो वरुणो जुषन्त ॥३॥
 आ रजाना मह ऋनस्य गोपा मिन्धुपनी श्रित्रिया यानमर्वाक ।
 इन्द्रो नो मित्रावरुणोत वृष्टिमव दिव ईन्वतं जीरदान् ॥२॥
 मित्रस्तन्नो वरुणो देवो अर्यः प्र साधिष्ठेभिः पथिभिर्नयन्तु ।
 वय्यथा न आदृगिः सुदाम इषा मदेम सह देवगोपाः ॥३॥

64.

Divi ksháyantā rájasah prithivyām prá vām ghritásya
 nirñijo dadiran | havyām no mitró aryamā sújāto rájā su-
 kshatró varuṇo jushanta || 1 || á rājānā maha řitasya gopā
 sándhupati kshatriyā yātam arvāk | řlām no mitrāvaruṇotá
 vṛishṭim áva řivā invataṁ řiradānū || 2 || mitrás tán no vá-
 ruṇo devó aryāḥ prá sádhisṭṭhebbhiḥ pathibhir nayantu |
 brávad yáthā na ád aríḥ sudása ishā madema sahā devá-
 gopāḥ || 3 ||

Delighted by the praises, the radiant sun ascends from the lap of the dawns. The divine sun is the source of my joy who breaks not the universal statute. 3

He, the bright and glorious, profound with lustre, rises from the firmament, traversing long distances with shining radiance. Verily, all beings inspirited by the sun wake up and execute their assigned duties. 4

He travels along the path which the immortals have carved. He flies through the region like a hawk. We worship you with praises and oblations, O the cosmic light and bliss, when the sun has risen. 5

May the sun, the ocean, and the lord of cosmic order grant affluence to us and to our posterity : may all paths be easy of access unto us and may you all ever cherish us with blessings. 6

64

Ruling over the waters that are in heaven and earth, and impelled by you, the clouds assume the form of rain. May the auspiciously-manifested lord of light, the royal lord of cosmic order, the powerful lord of ocean accept our homage. 1

O sovereigns, mighty preservers of cosmic vapours, powerful lords of rivers, come to our presence. O munificent lords of light and warmth, may you send down to us from the firmament, sustenance and rain. 2

May the lord of cosmic light, warmth and the divine cosmic order, conduct us by the most practicable paths. As determined by the lord of cosmic order in relation to the liberal donor of oblations, may we, enjoying the protection of Nature's bounties, rejoice in abundance, together with posterity. 3

यो वां गतं मनसा तक्षदितमूर्ध्वा धीतिं कृणवद्धारयञ्च ।
 उक्षेया मित्रावरुणा घृतेन ता राजाना सुक्षितीस्तेपयेथाम् ॥४॥
 एष स्तोमो वरुण मित्र तुभ्यं सोमः शुक्रो न वायवेऽयामि ।
 अविष्टं धियो जिगृतं पुरन्धीर्युयं पात स्वन्तिभिः सदा नः ॥५॥

yó vāṃ gārtam mānasā tākshad etām ūrdhvām
 dhitīm kṛiṇāvad dhārāyac ca | ukshéthām mitrāvaruṇā ghrī-
 téna tā rājānā sukshtītis tarpayethām || 4 || eshá stómo va-
 ruṇa mitra túbhyam sómah ṣhukró ná vāyáve 'yāmi | avi-
 shtām dhīyo jigṛitām púramdhīr yūyām pāta || 5 || ॥

(६५) पञ्चषष्टितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्य ऋग्वरुणर्वसिष्ठ ऋषिः । मित्रावरुणौ देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥७॥

प्रति वां सूर उदिते सूक्तैर्मित्रं हुवे वरुणं पूतदक्षम् ।
 ययोरसुर्यमक्षितं ज्येष्ठं विश्वस्य यामन्नाचिना जिगन्तु ॥१॥
 ता हि देवानामसुरा नावर्या ना नः क्षितीः करतमूर्जयन्तीः ।
 अश्याम मित्रावरुणा वयं वां व्यावा च यत्र पीपयन्नहा च ॥२॥
 ता भूरिपाशावचृतस्य सेतुं दुरत्येत्तं रिपवे मर्त्याय ।
 ऋतस्य मित्रावरुणा पथा वामपो न नावा दूरिता तरेम ॥३॥

65.

Prāti vāṃ sūra údite sūktaír mitráṃ huve vāruṇam pū-
 tādaksham | yáyor asuryām ákshitam jyéshṭham víśvasya
 yámann ācítā jigatnú || 1 || tá hí devánām ásurā táv aryá
 tá naḥ kshitīḥ karatam ūrjáyantīḥ | aśyāma mitrāvaruṇā
 vayám vām dyāvā ca yátra pīpáyann áhā ca || 2 || tá bhū-
 ripāsāv áñṛitasya sētū duratyētū ripáve mártýāya | řitasya
 mitrāvaruṇā pathā vām apó ná nāvā duritā tarema || 3 || ॥

O lords of cosmic light and bliss, bedew him with water who glorifies your form in his mind, offering loud praise and confirming it by action. O sovereign powers, under you, may the people be fully satisfied. 4

O cosmic lord of bliss and light, this praise, pure as the devotional love, has been offered to you, and also to you, O lord of cosmic order. May you strengthen our creative intellect and awaken our all round faculties. May you all ever cherish us with blessings. 5

65

When the sun rises, with sacred hymns I invoke you, the lords of cosmic light and plasma, endowed with pure vigour. Your everlasting and superior might is triumphant in the crowded conflict over adversities. 1

They, verily, are mighty among Nature's bounties : they are rulers. They make our lands exceedingly fertile. May we, day and night, obtain your favour, O the lord of light and plasma, whether on earth or in heaven. 2

You are holders of many fetters and barriers against the irreligious and the wicked mortal would find difficult to escape them. O the lord of light and plasma, may your path of eternal truth, bear us over troubles as a boat over waters. 3

आ नो मित्रावरुणा हव्यजुष्टिं घृतैर्गव्यूतिमुभतमिच्छाभिः ।
 प्रति वामत्र वरुमा जनाय पृणीतमुद्रो दिव्यस्य चारोः ॥४॥
 एष स्तोमो वरुण मित्र तुभ्य मोमः शुक्रो न वायवेऽयामि ।
 अविष्टे धियो जिगृते पुरन्धीर्युयं पात स्वस्तिभिः मदा नः ॥५॥

no mitrāvaruṇā havyájusṭim ḡghṛitaír gavyūtim ukshatam
 flābhiḥ | prāti vām átra váram á jánāya pṛiṇitám udnó div-
 yásya cároh ॥ 4 ॥ eshá stómo varuṇa mitra — ॥ 5 ॥ 7 ॥

(६६) षट्षष्टितम सूक्तम्

(१-१०) एकोनविंशत्युच्यमानस्य सूक्तस्य मित्रावरुणवेमिष्टं क्रमः । (१-१ १३-१०) प्रथमादित्युच्यमानस्य
 सप्तदश्यादित्युच्यमानस्य च मित्रावरुणोः । (४-१३) चतुर्विंशत्यादित्युच्यमानस्य । (४-१३) चतुर्विंशत्यादि
 नृचस्य च सूर्यो देवताः । (१-०, १३-१०) प्रथमादिनवत्वा सप्तदश्यादित्युच्यमानस्य च
 गायत्री, (१३-१०) दशम्यादित्युच्यमानस्य प्रगाय । विषमत्वा उह्वी समत्वा
 मनोबुद्धी, (१६) षोडश्याश्च पुनः शण्णकः अष्टाति ॥

॥८॥ प्र मित्रयोर्वरुणयोः स्तोमो न एतु शृण्व्यः । नमस्वान्तुविज्ञानयोः ॥१॥
 या धारयन्त देवाः सुदक्षा दक्षपितरा । अमुयाय प्रमहम्मा ॥२॥
 ता नः स्तिपा तनुपा वरुण जरितृणाम । मित्र माधयन्त धियः ॥३॥
 यद्वय सूर उदितेऽनागा मित्रो अर्यमा । सुवाति सविता भगः ॥४॥
 सुप्रावीरस्तु स श्रयः प्र तु यामन्सुदानवः । ये नो अहोऽग्निपिप्रति ॥५॥

66.

Prá mitráyor várūṇayo stómo na etu śūshyāḥ | ná-
 masvān tuvijātáyoh ॥ 1 ॥ yá dhāráyanta devāḥ sudákshā
 dákshapitarā | asuryāya prámahasā ॥ 2 ॥ tá na stipá ta-
 nūpā várūṇa jaritṛiṇām | mītra sādḥáyataṃ dhiyaḥ ॥ 3 ॥ yád
 adyá sūra údité 'nāgā mitró aryamá | suvāti savitá bhágah
 ॥ 4 ॥ suprávīr astu sá ksháyah prá r' yáman sudānavah |
 yé no áhno 'tipíprati ॥ 5 ॥ 8 ॥

O the lord of light and plasma, come to our offered oblation and sprinkle our pastures with water and with viands. May you both here pour down your choicest celestial water upon our noble citizens. 4

O lords of cosmic plasma and light, this praise, pure as the devotional love, has been offered to you, and also, to you, O lord of cosmic order. May you strengthen our creative intellect and awaken our all-round faculties. May you all ever cherish us with blessings. 5

66

May this our propitiatory praise, accompanied by profused salutations, proceed to you, O lords of light and bliss, manifested in pairs again and again. 1

You whom the divine powers uphold for their invigoration, who are wise and excellently great and source of strength. 2

O lords of light and bliss, protectors of our dwellings, protectors of our persons, may you fulfil our intellectual aspirations. 3

May the lord of light, the destroyer of sins, and the lord of cosmic order and the gracious lord of creation bestow upon us, today at sun-rise what we pray for. 4

May our homes be well protected. May you, O liberal ones, on your way, bear us safe over distress and sins. 5

॥९॥ उत स्वराजो अदितिरदब्धस्य व्रतस्य ये । महो राजान ईशते ॥६॥
 प्रति वां सूर उदिते मित्रं गृणीषे वरुणम् । अर्यमणं रिशादसम् ॥७॥
 राया हिरण्यया मतिरियमवृकाय शवसे । इयं विप्रा मेधसातये ॥८॥
 ते स्याम देव वरुण ते मित्र सूरिभिः सह । इषं स्वंश्च धीमहि ॥९॥
 ब्रह्मवः सूरचक्षसोऽभिजिह्वा ऋतावुधः ।
 त्रीणि ये येमुर्विदधानि धीतिभिर्विश्वानि परिभूतिभिः ॥१०॥

utá svarájo áditir ádabdhasya vratásya yé | mahó rá-
 jāna īṣate || 6 || prāti vāṃ sūra údite mitráṃ gr̥nīshe varu-
 ṇam | aryamāṇam riśádasam || 7 || rāyá hiranyayá matr̥
 iyám avṛikāya śavase | iyám viprā medhāsātaye || 8 || té
 syāma deva varuṇa té mitra sūrībhiḥ sahá | īśham svàṣ ca
 dhīmahi || 9 || bahávah sūracakshaso 'gnijihvá ṛitāvṛidhaḥ |
 trīni yé yemúr vidáthāni dhītībhir víśvāni páribhūtībhiḥ
 || 10 || १ ||

॥१०॥ वि ये दधुः शरदं मासमादहर्यज्ञमकुं चादचम् ।
 अनाप्यं वरुणो मित्रो अर्यमा क्षत्रं राजान आशत ॥११॥
 तदो अद्य मनामहे सुक्तेः सूर उदिते ।
 यदोहते वरुणो मित्रो अर्यमा यूयमृतस्य रथ्यः ॥१२॥
 ऋतावान ऋतजाता ऋतावुधो घोरसो अनृतद्विषः ।
 तेषां वः सुधे सुच्छुर्दिष्टमे नरः स्याम ये च सूरयः ॥१३॥
 उदु त्यदृशतं वपुर्दिव एति प्रतिह्वरे ।
 यदीमाशुर्वहति देव एतशो विश्वस्मै चक्षसे अरम् ॥१४॥

ví yé dadhúḥ śaradam māsam ád áhar yajñám aktúm
 cád ṛicam | anāpyāṃ varuṇo mitró aryamá kshatrám rájāna
 āśata || 11 || tát vo adyá manāmahe sūktaiḥ sūra údite |
 yád óhate varuṇo mitró aryamá yūyám ṛitásya rathyah
 || 12 || ṛitāvāna ṛitájātā ṛitāvṛidho ghoráso anṛitadvīshaḥ |
 téśhām vaḥ sumné suchardíshtame naraḥ syāma yé ca sū-
 ráyah || 13 || úd u tyád darsatám vāpur divá eti prati-
 hvaré | yád īm āśúr váhati devá étaṣo víśvasmai cákshase
 áram || 14 ||

And further, those who are self-sovereign and along with mother infinity rule over the vast domain, and whose statute is inviolate. 6

I glorify you, O lords of light, warmth and cosmic order, the destroyers of dark forces, at the time when the sun has risen. 7

May this praise be effective for unimpaired strength and for granting wealth or golden treasure. May it be good for the sages and for the fulfilment of the purpose of worship. 8

May we be dear to you, O divine virtuous lord; may we, along with pious worshippers, be dear to you, O lord of light; may we obtain nourishment and happiness. 9

Many are such divine powers who are radiant as the sun, who have fire-like flames and are augmenters of worship and those who direct the three universal sacrificial ceremonies with overwhelming strength. 10

They establish the year, and then the month and the day, the sacred worship, the night, and the holy verse. They, the lords of bliss, light and cosmic order, enjoy unrivalled might. 11

Therefore, today at sunrise, we solicit you with hymns for wealth which you carry, O the lords of bliss, light and cosmic eternal laws. 12

May we, as well as those men who are the learned seekers, be in the enjoyment of the highest felicity, confirmed by you. You, true to eternal order, have been manifested through eternal order, and are the augments of eternal order and extremely averse to untruth. 13

That beautiful orb of the sun rises on the near skirts of the sky, as the swift, celestial, white-coloured steed bears it along, to be seen by all and sundry. 14

शीर्ष्णः शीर्ष्णो जगतस्तस्थुषस्पतिं समया विश्वमारजः ।

सप्त स्वसारः सुविताय सूर्यं वहन्ति हरितो रथे ॥१५॥

॥११॥ तच्चक्षुर्दुर्वहितं शुक्रमुच्चरत् । पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतम् ॥१६॥
काव्येभिरदाभ्या यातं वरुण द्युमत । मित्रश्च सोमपीतये ॥१७॥
दिवो धामभिर्वरुण मित्रश्चा यातमद्रुहो । पिबतं सोममातुजी ॥१८॥
आ यातं मित्रावरुणा जुषाणावाहुतिं नरा । पातं सोममृतावृथा ॥१९॥

śīrshnāḥ-śīrshṇo jāgatas tasthúshas pátiṃ sa-
máya vīśvam á rájah | saptá svásāraḥ suvitāya sūryaṃ vá-
hanti harito ráthe || 15 || 10 ||

tác cākshur deváhitam sukrám uccárat | páśyema śará-
daḥ śatám jīvema śaradaḥ śatám || 16 || kávyebhir adābhyā
yātam varuṇa dyumat | mitráṣ ca sómapítaye || 17 || divó
dhāmabhir varuṇa mitráṣ cá yātam adrúhā | píbatam só-
mam ātují || 18 || á yātam mitrávaruṇa jushāṇāv áhutim
narā | pātām sómam řitāvřidhā || 19 || 11 ||

(६७) सम्पष्टितमं सूक्तम्

(१-१०) दशार्चन्यास्य सूक्तस्य वैशाखगणितसिद्ध ऋषिः । अश्विनो देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१२॥ प्रति वामं रथं नृपती जरथ्यै हविष्मता मनसा यज्ञियेन ।
यो वी दूतो न धिष्ण्यावर्जीगुरच्छा सूनुने पितरो विवक्षिम् ॥१॥
अशोच्याग्निः समिधानो अस्मे उपो अहश्चन्तमेसश्चिदन्तोः ।
अचेति केतुरुषसः पुरस्तोच्छ्रिये दिवो दुहितुर्जायमानः ॥२॥

67.

Prāti vām rátham nřipatī jarádhyai havīśmatā mánasā
yajñíyena | yó vām dūtó ná dhishñyāv ájigar áchā sūnúr
ná pitārā vivakmi || 1 || áṣocy agníḥ samidhānó asmé úpo
adřīṣran támasaḥ eid ántāḥ | áceti ketúr ushásah purástāc
chriyé divó duhitúr jáyamānaḥ || 2 ||

For the good of all, the seven sister-bays convey the sun,
the lord of everyone, moving or stationary, traversing the
whole world in his chariot. 15

That God-ordained bright eye of the universe rises : may
we behold it for a full hundred autumns and may we live
a hundred autumns. 16

May the unconquerable, resplendent lord of light and
bliss, cherished by our praises, come to enjoy our loving
devotion. 17

Gentle lords of light and bliss, destroyers of foes, come
from celestial dwelling, and drink the elixir of loving
devotion. 18

O lords of light and bliss, leader of ceremonies, the augme-
nter of eternal order, may you come propitiated by our
homage and drink the elixir of sweet devotion. 19

O lord of men, I approach to adore your cosmic chariot
with dedicated mind and oblations of good intentions. I
address this praise to be an envoy, to arouse your favour
just as a son addresses his parents. 1

Kindled by us, the fire-divine blazes; the extremities of the
darkness are seen nigh at hand; in the east is perceived the
glory of the rising sun, and the banner of the dawn, the
daughter of heaven. 2

अभि वाँ नूनमश्विना सुहोता स्तोमैः सिषक्ति नासत्या विवक्रान् ।
 पूर्वीभिर्यातं पथ्याभिरर्वाक्स्वर्विदा वसुमता रथेन ॥३॥
 अवोवाँ नूनमश्विना युवाकुर्हुवे यद्वा सुते माध्वी वसुयुः ।
 आ वाँ वहन्तु स्वविरासो अश्वाः पिबाथो अस्मे सुपुता मधूनि ॥४॥
 प्राचीसु देवाश्विना धियं मेऽमृग्रां सातये कृतं वसुयुम् ।
 विश्वा अविष्टं वाज आ पुरेन्धीस्ता नः शक्तं शचीपती शचीभिः ॥५॥
 "११" अविष्टं धीर्ध्वश्विना न आसु प्रजावद्रेतो अहयं नो अस्तु ।
 आ वाँ तोके तनये तृतुजानाः सुरत्नासो देववीति गमेम ॥६॥

abhí vām nūnām aṣvinā
 súhotā stómaiḥ sishakti nāsatyā vivakvān | pūrvíbhīr yā-
 tam pathyābhīr arvāk svarvídā vāsumatā rāthēna || 3 || avōr
 vām nūnām aṣvinā yuvākur huvé yád vām suté mādhvī
 vasūyūḥ | á vām vahantu sthāvirāso áśvāḥ pībātho asmé
 sūshutā mādghūni || 4 || prācīm u devāṣvinā dhíyam mé 'mṛi-
 dhrām sātāye kṛitam vasūyūm | víśvā avishtam vāja á pū-
 ramdhis tá naḥ śaktam śacīpatī śacībhiḥ || 5 || 12 ||

avishtām dhishv aṣvinā na āsú prajāvad réto áhrayam
 no astu | á vām toké tánaye títujānāḥ surātnāso devāvītim
 gamema || 6 ||

एष स्य वाँ पूर्वगत्वेव सख्ये निधिर्हितो माध्वी रातो अस्मे ।
 अहेलता मनसा योतमर्वागश्नन्तो हव्यं मानुषीषु विश्नु ॥७॥
 एकस्मिन्योगे भुरणा समाने परि वाँ सप्त स्रवतो स्थो गात् ।
 न वायन्ति सुभ्यो देवयुक्ता ये वाँ धृषु तरणयो वहन्ति ॥८॥

eshá syá vām pūrvagátveva sákhye nidhír
 hitó mādhvī rātó asmé | áhelatā mánasá yātam arvāg aṣ-
 nāntā havyām mánushīshu vikshú || 7 || ékasmin yóge bhu-
 ranā samāné pári vām saptá sraváto rátho gāt | ná vāyanti
 subhvò deváyuktā yé vām dhūrshú tarāṇayo vāhanti || 8 ||

O ever-true pair divines, the sincere invoker is singing your praises and the chanter glorifying you with hymns. May you come by the paths that you are wont to travel; come on the chariot which shines with the celestial light and is laden with rich treasure. 3

O pair divines, lovers of sweetness, desirous of wealth, I with full reliance invoke you when the devotional prayers have been expressed forth. May your stout horses bring you hither, and drink the sweet juice of love poured out by us. 4

O divine pair, render my sincere and undisturbed adoration, offered for the acquisition of riches, efficacious; may you preserve my all-round faculties in the time of life struggles. O protectors of pious acts, bestow upon us wealth for our sincerity. 5

Protect us, O divine powers, in our intellectual pursuits; may our procreative power fail not. Possessing sons and grandsons through your favours, and distributing desired riches as well as enjoying ample wealth, may we be blessed with a life, dedicated to the service of God. 6

This treasure given by us has been placed, O lovers of sweetness, before you, like (an envoy) who has come to the presence (of a prince) for (acquiring his) friendship : come to our presence with benevolent thoughts, accepting devotional expressions of regard in the society of men. 7

Nourishers of all, the chariot of you two, devoted to a common purpose, traverses the seven flowing (streams) : the excellent horses harnessed by Nature's bounties, who carry you with speed in the car, are never exhausted. 8

असृश्वता मघवद्भ्यो हि भूतं ये राया मघदेयै जुनन्ति ।
 प्र ये बन्धुं सूनुताभिस्तिरन्ते गव्यां पृश्नन्तो अश्व्यां मघानि ॥९॥
 नू मे हवमा शृणुतं युवाना यामिष्टं वृतिरश्विनाविरावत् ।
 धत्ते रत्नानि जरते च सूरिन्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥१०॥

asaścātā maghāvadbhyo hí bhutām yé rayā maghadéyam
 junānti | prā yé bāndhum sūnūtābhis tirānte gāvyaṁ pṛiṣ-
 cānto āśvyā maghāni || 9 || nū me hāvam ā śṛiṇutam yu-
 vānā yaśištām vartir aśvināv irāvat | dhattām rātnāni jā-
 ratam ca sūrīn yūyām pāta — || 10 || 13 ||

(६८) अष्टषष्टितमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चन्यान्त्य सूक्तस्य सैत्रावरुणिवेदिष्ठ ऋषिः । अश्विनो देवते । (१-९) प्रथमादिसप्तर्चा
 विराट्, (८-९) अष्टमीनवम्योश्च विष्टुप छन्दसी ॥

॥१५॥

आ शुभ्रा यातमश्विना स्वश्वा गिरो दस्त्रा जुजुषाणा युवाकोः ।
 हव्यानि च प्रतिभृता वीतं नः ॥१॥
 प्र वामन्धांसि मद्यान्यस्थुररं गन्तं हविषो वीतये मे ।
 तिरो अर्यो हवनानि श्रुते नः ॥२॥
 प्र वां रथो मनोजवा इयति तिरो रजाँस्यश्विना शनोतिः ।
 अस्मभ्यं सूर्यावस् इयानः ॥३॥
 अयं ह यद्वा देवया उ अद्रिरूर्ध्वो विवक्ति सोममुद्युवभ्याम् ।
 आ वल्गू विप्रो ववृतीत हव्यैः ॥४॥
 चित्रं ह यद्वा भोजनं न्वस्ति न्यत्रये महिष्यन्तं युयोतम् ।
 यो वामोमानं दधते प्रियः सन् ॥५॥

68.

Ā śubhrā yātam aśvinā svāśvā gīro dasrā jujushānā
 yuvākoḥ | havyāni ca prātibhṛitā vītām naḥ || 1 || prā vām
 āndhānsi madyāny asthur āram gantam havīsho vītāye me |
 tiró aryó hávanāni śrutām naḥ || 2 || prā vām rātho máno-
 javā iyarti tiró rájānsy aśvinā śatótiḥ | asmábhyam sūryā-
 vasū iyānāḥ || 3 || ayām ha yád vām devayā u ádrir ūrdhvó
 vívakti somasúd yuvábhyām | ā valgú vípro vavṛitīta hav-
 yaḥ || 4 || citram ha yád vām bhójanam nv ásti ny átraye
 máhishvantam yuyotam | yó vām omānam dádhte priyāḥ
 sán || 5 || 14 ||

Be propitious to those who are affluent in spiritual thoughts, who invest wealth for the sake of wealth : they who encourage a kinsman with kind commendations, generously distributing wealth of horses (to fellow beings). 9

Ever-youthful twin-divines, hear today my invocation : come O twins, to the dwelling where spirituality is invoked : grant wealth (to the devotee) : elevate the learned seeker : and may you all ever cherish us with blessings. 10

68

O radiant pair of twin-divine powers, full of vital energies, destroyers of distress, come hither, propitiated by the praises of your adorer, and accept the devotee's sincere offerings. 1

The exhilarating sacred offerings have been prepared for you ; come quickly to accept them. Please pay no heed to the invocations of our opponents ; please do listen to us however. 2

Your chariot, O twin-divines, laden with a hundred blessings, in which you ride with the maiden dawn, is speeding to us across the regions, swift as thought. 3

When the chanter, seeking to propitiate you two divines, raises his voice and sings loudly expressing his devotion for you, like a herbal juice crushed between the stones. O charming ones, the pious worshipper brings you back towards himself, by his oblations. 4

Verily, the spiritual nourishment you provide is wonderful. You liberate the triply-bonded sage ; who has been dear to you, and who craves for your protection, whenever entrapped in the dark caves of ignorance. 5

॥१५॥ उत त्यद्वाँ जुरते अश्विना भुञ्च्यवानाय प्रतीत्यै हविर्दे ।
 अधि यद्वर्षं इत ऊति धृत्यः ॥६॥
 उत त्वं भुज्युर्मश्विना सखायो मध्ये जहदुरेवासः समुद्रे ।
 निरीं पर्षदरावा यो युवाकुः ॥७॥
 वृकाय चिज्जसमानाय शक्तमुत श्रुतं शयवे हूयमाना ।
 यावध्यामपिन्वतमपो न स्तर्यं चिच्छुत्तर्यश्विना शचीभिः ॥८॥
 एष स्य कारुर्जरते सूक्तैरग्रे बुधान उषसां सुमन्मा ।
 इषा तं वर्धदुध्या पर्योभिर्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥९॥

utá tyád vām juraté aṣvinā bhūc cyāvānāya pratītyam
 havirdé | ádhi yád vārpa itáūti dhattháh || 6 || utá tyám
 blujyúm aṣvinā sákhāyo mádhya jahur durévāsaḥ sam-
 udre | nír im parshad árāvā yó yuvákuḥ || 7 || vṛikāya cij já-
 samānāya śaktam utá śrutam śayāve hūyāmānā | yāv agh-
 nyām āpinvatam apó ná staryām cic chakty aṣvinā śáci-
 bhiḥ || 8 || eshá syá kārúr jarate sūktair ágre budhānā ushā-
 sām sumānmā | ishá tām vardhad aghnyā páyobhir yūyām
 pāta -- || 9 || 15 ||

(६९) एकोनसप्ततितमं सूक्तम्

(१-८) अष्टवम्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणर्वसिष्ठ ऋषिः । अश्विनौ देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१६॥ आ वां रथो रोदसी बद्धधानो हिरण्ययो वृषभिर्यात्वश्वैः ।
 घृतवर्तनिः पविर्भी रुचान् इषां वोळ्हा नृपतिर्वाजिनीवान् ॥१॥
 स पप्रथानो अभि पञ्च भूमा त्रिवन्धुरो मनसा यातु युक्तः ।
 विशो येन गच्छथो देवयन्तीः कुत्रा चिद्याममश्विना दधाना ॥२॥

69.

Ā vām rātho ródasī badbadhānó hiranyāyo vṛishabhir
 yātv aṣvaiḥ | ghr̥uāvartaniḥ pavíbhī rucāná ishām volhá
 nṛipátir vājínivān || 1 || sá paprathānó abhí páñca bhūmā
 trivandhuró manasā yātu yuktáh | víšo yéan gáchathe de-
 vayántiḥ kútrā cid yāmam aṣvinā dádhanā || 2 ||

Such has ever been your benevolence, O twin-divines, that any old famished person, who along with sincere prayers, lives to your dictates gets in requital, by your blessings, a young body hardly subject to decay. 6

When faithless friends desert the leader or saviour, who is devoted to both of you and rely upon you, in the midst of the ocean of disress, you bring him back to shore. 7

You have been granting help even to the wicked, when he is exhausted, and have been listening to the lazy, when invoked. Both of you make the barren cow pour forth milk like water, and you endow her with strength, O twin-divines, by your cares and efforts. 8

Your devoted poet, waking at dawn with sweet thoughts, chants poems of praises. Let the cow nourish him with food of her milk. May you along with other divine powers ever cherish us with blessings. 9

69

May your golden cosmic chariot of creation, drawn by vigorous powers, overwhelming the heaven and earth with illumination, and following the track of the cosmic waters, come to us with glowing fellies, and laden with nourishing food. Surely it is the protector of men and the conveyer of food. 1

This cosmic chariot (of the sun) extends along five regions. It is furnished with three benches, and harnessed with automation. May it come hither. O twin-divines, directing your course, proceed, wherever you go and whithersoever you go, to bless devout mortals. 2

स्वश्वा यशसा यातमर्वाग्दस्त्रा निधिं मधुमन्तं पिबार्थः ।
 वि वां रथो वध्वाद् यादमानोऽन्तान्दिवो बोधते वर्तनिभ्याम् ॥३॥
 युवोः श्रियं परि योषावृणीत सूरौ दुहिता परितक्म्यायाम् ।
 यद्वैवयन्तमवथः शचीभिः परि घ्नंसमोमना वां वयो गात् ॥४॥
 यो ह स्य वा रथिरा वस्त उस्त्रा रथो युजानः परिगतिं वर्तिः ।
 तेन नः शं योरुषसो व्युष्टौ न्यश्विना वहतं युज्ञे अस्मिन् ॥५॥

svāsvā

yaśasā yātam arvāg dāsra nidhīm mādhumantam pibāthah |
 vī vām rātho vadhvā yādamāno 'ntān divo bādhathe varta-
 nibhyām || 3 || yuvoh śrīyam pāri yōshāvrīṇīta sūro duhitā
 pāritakmyāyām | yād devayāntam āvathah śacībhiḥ pāri
 ghraṇsām omānā vām vāyo gāt || 4 || yō ha syā vām ra-
 thirā vāsta usrā rātho yujānāḥ pariyāti vartīḥ | téna naḥ
 śām yōr ushāso vyūṣṭau ny āṣvinā vahataṁ yajñé asmin
 || 5 ||

नरा गौरेवं विद्युतं तृषाणास्माकमद्य सवनोपं यातम् ।
 पुरुत्रा हि वां मतिभिर्हवन्ते मा बामन्ये नि यमन्देवयन्तः ॥६॥
 युवं भुज्युमवविद्धं समुद्र उदूहथुरणसो अस्त्रिधानैः ।
 पतत्रिभिरश्रमैरेव्यथिभिर्दसनाभिरश्विना पारयन्ता ॥७॥
 नू मे हवमा शृणुतं युवाना यासिष्टं वर्तिरश्विनाविरावत् ।
 घत्तं रत्नानि जरतं च सूरिन्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥८॥

nārā gaurēva vidyūtam trīṣāṇāsmākam adyā sāva-
 nōpa yātam | purutrā hī vām matībhir hāvante mā vām
 anyé nī yaman devayāntah || 6 || yuvām bhujyūm āvavid-
 dham samudrá úd ūhathur āṇaso āsrīdhānaiḥ | patatrībhir
 aśramair avyathībhir daṇśānābhir āṣvinā pārāyantā || 7 || nū
 me hāvam ā śṛiṇutam yuvānā — || 8 || 16 ||

O twin-divines, destroyers of distress, may you come here full of vital energies and with your celebrated chariot, and cherish our prayers, full of sweet melodies. May your chariot, conveying you, and your associates, travel to the farthest end of the sky with its two whirlings (wheels). 3

The daughter of the sun, the dawn, makes choice of your splendour at the approach of night. You defend the devout worshipper by your cures and efforts, when the sacred warm offerings proceed to you to secure your protection. 4

O chariot-borne, clothed in radiance, may you come to our dwellings in the yoked chariot. O twin-divines, while the dawn is breaking, please come to participate in our sacrifice for our well-being and purification. 5

O leaders of rites, may you hasten today to our sacrifice, like thirsty cattle, as if longing for the radiant elixir. The pious men propitiate you with devotional intellect in all places. Let not other devout worshippers detain you. 6

You always rescue the saviour sage, abandoned in the midst of ocean and bear him to shore by your undaunted, undecaying, unwearied and unharnessed vital energies. 7

O ever-youthful twin-divines, may you hear today my invocation ; may you, O twin-divines, come to the dwelling where the oblation is prepared. May you grant wealth to the offerer, and elevate the learned seeker (to a high stature) and may you all ever cherish us with blessings. 8

(७०) सप्ततितमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चस्यास्य सूक्तस्य वैत्रावरुणिर्वसिष्ठ ऋषिः । अश्विनौ देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १. ७ ॥

आ विश्ववाराश्विना गतं नः प्र तत्स्थानमवाचि वां पृथिव्याम् ।
 अश्वो न वाजी शुनपृष्ठो अस्थादा यत्सेदथुर्धुवसे न योनिम् ॥१॥
 सिषक्ति सा वाँ सुमतिश्चनिष्ठातापि घर्मो मनुषो दुरोणे ।
 यो वाँ समुद्रान्त्सरितः पिपत्येत्तग्वा चिन्न सुयुजा युजानः ॥२॥

70.

Ā viṣvavārāṣvinā gatam naḥ prā tát sthānam avāci
 vām prithivyām | āsvo ná vājí ṣunāprishtho asthād ā yāt
 sedāthur dhruvāse ná yónim || 1 || śishakti śá vām sumatiṣ
 cānishṭhātāpi gharmó mánusho duroné | yó vām samudrán
 sarītaḥ pīparty étagvā cin ná suyújā yujānāḥ || 2 ||

यानि स्थानान्यश्विना दधाथे दिवो यक्षीष्वोषधीषु विश्व ।
 नि पर्वतस्य मूर्धनि सद्गन्तेषु जनाय दाशुषे वहन्ता ॥३॥
 वनिष्टं देवा ओषधीष्वप्सु यद्योग्या अश्रवैथे ऋषीणाम् ।
 पुरुणि रत्ना दधतौ न्यसे अनु पूर्वाणि चख्यथुर्गुणानि ॥४॥
 शुश्रुवांसा चिदश्विना पुरुष्यभि ब्रह्माणि चक्षाथे ऋषीणाम् ।
 प्रति प्र यातं वरमा जनायासे वामस्तु सुमतिश्चनिष्ठा ॥५॥

yāni

sthānāny aṣvinā dadhāthe divó yahvíshv óshadhishu vi-
 kshú | ní párvatasya mūrdhāni śānantésham jānāya dāśúshe
 vāhantā || 3 || canisṭhām devā óshadhishv apsú yád yogyā
 aśnávaithe řishinām | purūṇi rátnā dādhatāu ny āsmé ānu
 pūrvāni cakhyathur yugāni || 4 || ṣuṣruvānsā cid aṣvinā pu-
 rūṇy abhí brāhmāni cakshāthe řishinām | prāti prā yātam
 vāram ā jānāyāsmé vām astu sumatiṣ cānishṭhā || 5 ||

O all-adored twin-divines, come to our place of worship on this earth where a seat has been reserved for you, as if exclusively a possession of yours. A swift, broad-backed horse awaits you (for your journey), on which you could be seated as firmly as in a dwelling. 1

This most delightful euology awaits you ; the sacred offering has been heated in the cauldron which, after having reached you, would in its turn pour down its contents in the form of rain and fill up the oceans and rivers. May both of you participate in this rite as it were two well-matched shining horses yoked to a chariot. 2

O twin-divines, to whatever places you may descend from heaven, whether amidst the tall tress, or amongst men, or sitting on the summit of the mountain, may you be the bearers of food to the pious donor of oblation. 3

O divine twin-powers, please delight yourself in plants and waters, whenever the seers offer you and you find they suit you. May you enrich us with treasures in abundance, and favour us, as you have been favouring all couples from eternity. 4

O twin-divines, listen to the prayers of the sages, and look favourably thereon. Please come to the worship of this devotee and let him enjoy your most delightful favour. 5

यो वाँ यज्ञो नासत्या हविष्मान्कृतब्रह्मा समर्योऽ भवति ।
 उप प्र यातं वरमा वमिष्ठमिमा ब्रह्माप्यन्यन्ते युवभ्याम् ॥६॥
 इयं मेनीषा इयमश्विना गीरिमां सुवृक्ति वृषणा जुषेथाम् ।
 इमा ब्रह्माणि युवप्यन्यग्मन्ययं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥७॥

yó

vām yajñó nāsatyā havishmān kṛitābrahmā samaryò bhā-
 vāti | úpa prá yātam vāram á vásishtham imā brāhmāny
 ricyante yuvábyām || 6 || iyām manishā iyām asvinā gír
 imām suvṛiktīm vṛishanā jushethām | imā brāhmāni yuva-
 yūny agman yūyām pāta — || 7 || 17 ||

(७१) एकमनितमं मन्त्रम्

(१-६) यद्वक्ष्याम्य मन्त्रस्य मेरावर्णितमिष्ट ऋषिः । अश्विनौ देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१८॥ अप स्वमुरुषसो नरिजहीते रिणक्ति कृष्णीरुरुषाय पन्थाम् ।
 अश्वमिमा गोमिमा वाँ हुवेम दिवा नक्तं शर्ममद्युयोतम् ॥१॥
 उपायातं दाशुष मर्त्याय रथेन वाममश्विना वहन्ता ।
 युयुतममदनिराममीवाँ दिवा नक्तं माध्वी त्रामीथां नः ॥२॥
 आ वाँ रथमवमस्यो व्युष्टौ मुन्नायवो वृषणो वर्तयन्तु ।
 स्यमगभन्तिमृत्युगिभरश्चराश्विना वसुमन्तं वहेथाम् ॥३॥

71.

Apa svásur ushásó nág jihīte riṇákti krishñír arusháya
 pánthām | ásvāmaghā gómaghā vām huvema divā náktam
 śárum asmád yuyotam || 1 || upáyātam dāśúshe mártýāya
 ráthena vāmám aśvinā váhantā | yuyutám asmád ánirām
 ámivām divā náktam mādhwī trāsīthām naḥ || 2 || á vām rá-
 tham avamásyām vyūshṭau sumnāyávo vṛishano varta-
 yantu | syúmagabhastim ṛitayúgbhir ásvair áśvinā vásu-
 mantam vahethām || 3 ||

Come, O ever-true divines, to the sincere, worthiest devotee, the worshipper, who is present here along with his priests and is offering oblations, and repeating praises to bring you hither. 6

O twin-divines, this adoration, this praise is for you. May you be gratified, O showerers of blessings, by this laudation. We pray that these addressed euologies reach you. May you all ever cherish us with blessings. 7

71

The night retires before the dawn, the sister of twin-divines. The dark night leaves the path clear for the radiant sun. Let us call upon one, who is affluent in spiritual power (horses), and affluent in divine wisdom (cows). May you keep day and night far from us the arrow-like malevolence. 1

May you, bearing rich treasure in your chariot, come to the mortal, the generous-giver. May you keep afar from us famine and sickness. O lovers of sweetness, may you preserve us day and night. 2

May your vigorous (horses, i.e. beams), in search of bliss bring hither your chariot at the earliest flash of morning. O twin-divines, conduct towards us your radiating, wealth-laden cosmic chariot, with rays rich in moisture. 3

यो वां रथो नृपती अस्ति वोळहा त्रिवन्धुरो वसुमाँ उस्वयामा ।
 आ नं एना नामत्योप यातमभि यद्वा विश्वप्स्यो जिगाति ॥४॥
 युवं चयवानं जंरसोऽमुमुक्तं नि पेदवं ऊहधुगुशुमश्चम् ।
 निरंहंसन्तयमः स्पतमत्रि नि जाहुषं ठिथिरे धातमन्तः ॥५॥
 इयं मनीषा इयमश्विना गीरिमां सुवृक्ति वृषणा जुषेयाम् ।
 इमा ब्रह्माणि युवयुन्यमन्युयं पान स्वस्तिभिः सदा नः ॥६॥

॥ yó vām rátho nṛipatī ásti volhá
 trivandhuró vásumāñ usráyāmā | á na ená nāsatyópa yātam
 abhí yád vām viśvápsnyo jígāti || 4 || yuvám cyávānam ja-
 ráso 'mumuktam ní pedáva ūhathur āśúm āśvam | nír ā-
 hasas támasa spartam átrim ní jāhushám śithiré dhātam
 antāḥ || 5 || iyám manishá iyám aśvinā gír — || 6 || 18 ||

(७२) द्विमपतितमं सूक्तम्

(१-२) पञ्चवैत्यान्य सूक्तस्य मेधावर्गणवर्गसिद्ध ऋषिः । अश्विनो देवते । विष्णु छन्दः ॥

॥ १ ॥

आ गामेना नामत्या रथेनाश्वावता पुरुश्चन्द्रेण यातम् ।
 अभिवां विश्वा नियुतः सचन्ते स्पार्हया श्रिया तन्वा शुभाना ॥१॥
 आ नो देवेभिरुप यातमर्वाक्मजोषसा नामत्या रथेन ।
 युवोर्हि नः मुख्या पितृयाणि समानो बन्धुरुत तस्ये वित्तम् ॥२॥
 उदु स्तोमामो अश्विनोरबुध्रञ्जामि ब्रह्माण्युषसश्च देवाः ।
 आविवामन्नौदसी धिप्प्येमे अच्छा विप्रो नामत्या विवक्ति ॥३॥

72.

Ā gomatā nāsatyā ráthenāśvāvatā puruścandréṇa yā-
 tam | abhí vām viśvā niyútaḥ sacante spārháyā śriyá tanvā
 śubhānā || 1 || á no devébhir ūpa yātam arvāk sajóśhasā
 nāsatyā ráthena | yuvór hí naḥ sakhyá pítiryāṇi samānó
 bāndhur utá tásyā vittam || 2 || úd u stómāso aśvinor abudhi-
 rañ jāmi bráhmāṇy ushásas ca devīḥ | āvivāsan ródasi
 dhíśhnyemé áchá vípro nāsatyā vivakti || 3 ||

May you come to us with that cosmic chariot, which conveys you, O ever-true lords of men. It is three-seater, laden with wealth, and is the precursor of day. It traverses the sky, encompassing the entire space. 4

You exempt the old and famished from decay; you provide a courser to a lame. You extricate a detached sage from torture and darkness; you encrown the exiled prince, back to the throne. 5

O twin-divines, this adoration, this praise is for you. May you be gratified, O showerer of blessings, by these laudations. May these eulogies, addressed to you, reach you; and may you all ever cherish us with blessings. 6

72

Come, O ever-true divines, on your brilliant chariot, rich in abundant wealth of kine and horses. All praises gather round you. Your resplendence is enviable, and your form graceful. 1

O ever-true divines, along with Nature's other bounties as your associates, come here to us in your chariot. Ours is an ancestral friendship and hence a common relation between you and us. May you acknowledge this affinity. 2

Verily, the praises awaken the twin-divines, and so the kindred prayers the celestial dawns. The sages, addressing these laudations to the adorable heaven and earth, invoke, the ever-true divines hither. 3

वि चेदुच्छन्त्यश्विना उषासः प्र वां ब्रह्माणि कारवो भरन्ते ।
 ऊर्ध्वं भानुं सविता देवो अश्रेद्बृहदुग्रयः समिधो जरन्ते ॥४॥
 आ पश्वातान्नासत्या पुरस्तादाश्विना यातमधरादुदक्तात् ।
 आ विश्वतः पाञ्चजन्येन राया यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

ví céd uchánty
 aṣvinā ushásah prá vām bráhmāṇi kāravo bharante | ūrdh-
 vām bhānūṃ savitā devó aśred bṛihád agnáyah samídhā
 jarante || 4 || á paścátān nāsatyā purástād áṣvinā yātam
 adharád údaktāt | á viṣvataḥ páñcājanyena rāyā yūyám
 pāta — || 5 || 19 ||

(७३) विस्रस्तितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चन्त्याम् सूक्तस्य वैशावर्णिर्वसिष्ठ ऋषिः । अश्विनौ देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२०॥

अतारिष्म तमसस्पारमस्य प्रति स्तोमं देवयन्तो दधानाः ।
 पुरुदंसा पुरुतमा पुराजामर्त्या हवते अश्विना गीः ॥१॥
 न्यु प्रियो मनुषः सादि होता नासत्या यो यजते वन्दते च ।
 अश्वीतं मध्वो अश्विना उपाक आ वौ वोषे विदथेषु प्रयस्वान् ॥२॥
 अहेम यज्ञं पथामुराणा इमां सुवृक्तिं वृषणा जुषेयाम् ।
 श्रुष्टीवेव प्रेषितो वामबोधिं प्रति स्तोमैर्जरमाणो वसिष्ठः ॥३॥

78.

Ātārishma tāmāsas pāram asyā prāti stómam devayānto
 dādhanāḥ | purudānsā purutāmā purājāmartyā havate aṣvinā
 gīḥ || 1 || ny ū priyó mánushah sādī hótā nāsatyā yó yá-
 jate vāndate ca | aśnítām mādhvō aṣvinā upākā á vām voce
 vidátheshu práyasvān || 2 || áhema yajñām pathām urāṇā
 imām suvṛiktīm vṛishanā jushethām | śrushiṭvīeva prēshito
 vām abodhi prāti stómair jāramāṇo vásishṭhah || 3 ||

When the dawns break forth in light, O twin-divines, the poets offer praises to you. The sun-divine casts his splendours on firmament, and ritual fires, with their kindled fuel, sing your praises. 4

Come, O ever-true divines, from the back, from the front, O twin-divines, from below, from above, come from every quarter with riches beneficial for all the five classes of men. May you all ever cherish us with blessings. 5

73

While paying tributes to Nature's bounties, we have gone across to the opposite shore of this state of darkness. The worshipper invokes twin-divines, the multifunctional and multifarious, the first-born and immortal. 1

O ever-true divines, the invoker, the dear priest of devotees, he, who offers worship and repeats praise, has taken seat. O twin-divines, may you come near, and partake of the libation. I, with food in hand, invoke you to our place of worship. 2

With invocations to Nature's bounties, we get ready for their welcome. O showerers of blessings, be propitiated by this pious laudation. Despatched like a speedy messenger, the pious most worshipper arouses you, glorifying you with hymns. 3

उप त्या वह्नी गमतो विशं नो रक्षोहणा संभृता वीळुपाणि ।
 समन्वीत्यग्मत मत्सुराणि मा नो मर्धिष्टुमा गतं शिवेन ॥४॥
 आ पश्चातान्नासत्या पुरस्तादाश्विना यातमधुरादुदकात् ।
 आ विश्वतः पाञ्चजन्येन गया यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

úpa tyá

vāhni gamato víṣam no rakshohánā sámbhritā vilūpāni |
 sām ándhānsy agmata matsarāni mā no mardhishtam á ga-
 tam śivéna || 4 || á paścātān nāsatyá purástād — || 5 || 20 ||

(७४) चतुःसप्ततितमं सूक्तम्

(१-६) षडृक्स्यास्य सूक्तस्य वैशाखमर्षिर्बलिष्ठ ऋषिः । अश्विनौ देवते । प्रगायः (विषमर्चा बृहती, ममर्चा
 सतो बृहती) छन्दः ॥

॥२१॥

इमा उ वां दिविष्टय उस्वा हवन्ते अश्विना ।
 अयं वामङ्गेऽवसे शचीवसू विश्विंशं हि गच्छथः ॥१॥
 युव चित्रं ददथुर्भोजनं नरा चोदथां सूनृतावते ।
 अर्वाग्रथं समनसा नि यच्छतं पिवतं सोम्यं मधु ॥२॥
 आ यातमुप भूषतं मध्वः पिबतमश्विना ।
 दुग्धं पयो वृषणा जेन्यावसू मा नो मर्धिष्टुमा गतम् ॥३॥

74.

Imā u vām diviṣṭaya usrā havante aśvinā | ayām vām
 ahvé 'vase śacīvasū víṣam-viṣam hí gáchathah || 1 || yuvām
 citrām dadathur bhójanam narā códethām sūnṛtāvate | ar-
 vág rátham sámanasā ní yachatam píbatam somyám mádhu
 || 2 || á yātam úpa bhūshatam mādhwah píbatam aśvinā |
 dugdhām páyo vṛṣhaṇā jenyāvasū mā no mardhishtam á
 gatam || 3 ||

May those two, the bearers of oblations, destroyers of demons, well-nourished, strong-handed, be pleased to come to our people and accept our exhilarating offerings. Not for an injury, may they come to us with good blessings. 4

Come, O ever-true divines, from the back, from the front, O twin-divines from below, from above, come from every quarter, with riches beneficial for all the five classes of men. May you all ever cherish us with blessings. 5

74

These pious praises glorify you. O radiant twin-divines, at the break of day. I invoke you, who are rich in power and action for preservation; for, house by house you visit every individual. 1

O leaders of ceremonies, you are possessed of marvellous wealth; bestow it upon him who sincerely praises you. With your attitudes alike and favourable, may both of you direct your chariot to us and cherish our sweet loving homage. 2

Come, O twin-divines, and grace us with your presence; drink of the sweet libation. May you, O showerers of blessings, rich in genuine wealth, come here. May you milk the rain from the firmament. May you come to us but not for an injury. 3

अश्वानो ये वामुप दाशुषो गृहं युवा दीयन्ति बिभ्रतः ।
 मक्षुभिर्नरा हर्यभिरश्विना देवा यातमस्मयू ॥४॥
 अघा ह यन्तो अभिना पृक्षः सचन्त सूरयः ।
 ता यंसतो मघवद्भ्यो ध्रुवं यशस्तुर्दिरस्मभ्यं नासत्या ॥५॥
 प्र ये ययुरवृकासो रथा इव नृपातारो जनानाम् ।
 उत स्वेन शर्वसा शूशुवुर्नर उत क्षियन्ति सुक्षितिम् ॥६॥

āśvāso yé vām ūpa dāśúsho grīhām yuvām dī-
 yanti bibhrataḥ | makshūyúbhir narā háyebhir aśvinā devā
 yātam asmayū || 4 || ūdhā ha yānto aśvinā prīkshaḥ sacanta
 sūrāyaḥ | tā yaṁsato maghāvadbhyo dhruvām yāsaḥ char-
 dīr asmabhyam nasatyā || 5 || prā yé yayúr avrikāso rāthā
 iva nṛipātāro janānām | utā svēna śarvasā śūśuvur nāra utā
 kshiyanti śukshitīm || 6 || ॥ ॥

(७५) पञ्चमस्तोत्रं पूर्णम्

(१-८) महर्षेयास्य सूक्तस्य मेधाचक्रवर्तिनिष्ठ ऋषिः । उक्तो देवताः । विष्णु उच्यते ॥

॥२५॥

व्युषा आवो दिविजा ऋतेनाविष्कृष्वाना मङ्घिमानमागात् ।
 अप दुहस्तम आवरजुहमङ्गिरस्तमा पथ्या अजीगः ॥१॥
 महे नो अद्य सुविताय बोध्युषो महे सौभगाय प्र यन्धि ।
 चित्रं रयि यशसं घेहस्ते देवि मर्तेषु मानुषि श्रवस्युम् ॥२॥
 एते त्वे मानवो दर्शितायश्चित्रा उषसो अमृतास आरुः ।
 जनयन्तो देव्यानि ब्रतान्यापूणन्तो अन्तरिक्षा व्यस्तुः ॥३॥

75.

Vy ūshā āvo divijā ritēnāvishkrīṇvānā mahimānam āgāt |
 āpa drūhas tāma āvar ājushtam āṅgirastamā pathyā aji-
 gaḥ || 1 || mahé no adyā suvitāya bodhy ūsho mahé saū-
 bhagāya prā yandhi | citrām rayīm yaśásam dheby asmé
 dévi mārteshu mānushi śravasyūm || 2 || eté tyé bhānāvo
 darśatāyāś citrā ushāso anrītāsa āguḥ | janāyanto daīvyāni
 vratāny āprīnānto antāriksā vy āsthuḥ || 3 ||

Yours are the speedy horses, the rays, that convey you to the dwelling of the donor of the oblation. O divine leader of rites, favourably inclined towards us, come with your rapid steeds, the beams. 4

The learned seekers approach you in pursuit of food. May you two ever-true divines grant to our benevolent nobility lasting glory, and roof to us. 5

Such worshippers, as are non-exploiters, and benefactors of men approach you, like carts to the farm. They prosper by their own strength, and inhabit an excellent abode. 6

75

The dawn, the daughter of heaven, has flashed; she comes, showering her majesty in accordance to the eternal law. She scatters evils and odious darkness. And thus she illumines the paths to be trodden by the most enlightened sages. 1

Awaken us today to high and happy fortune, to great prosperity. O dawn, divine benefactress, promote us and give us manifold and splendid riches and reputation among mortals, fostering prosperous progeny. 2

Enjoy these lovely ever-lasting splendours of dawns bright with their varied colours. Gracefully they come, and in their honour, the divine rites have been instituted, filling the firmament, they spread around. 3

एषा स्या युजाना पराकात्यञ्च क्षितीः परि सद्यो जिगाति ।
 अभिपश्यन्ती वयुना जनानां दिवो दुहिता भुवनस्य पत्नी ॥४॥
 वाजिनीवती सूर्यस्य योषा चित्रामघा राय ईशे वसूनाम् ।
 ऋषिष्टुता जरयन्ती मघोन्युषा उच्छति वङ्किभिर्गृणाना ॥५॥
 प्रति द्युतानामरुषासो अश्वाश्चित्रा अदश्रुषसं वहन्तः ।
 याति शुभ्रा विश्वपिशा रथेन दधाति रत्नं विधत्ते जनाय ॥६॥

eshā syā yu-
 jānā parākāt pāñca kshitīḥ pári sadyó jigāti | abhipāsyanti
 vayúnā jánānām divó duhitā bhúvanasya pátnī || 4 || vājínī-
 vatī sūryasya yóshā citrámaghā rāyā īše vásūnām | říshi-
 shītutā jarāyanti maghóny ushā uchatī váhnibhir grīṇānā || 5 ||
 prāti dyutānām arushāso áśvās citrá adřīṣrann ushāsam
 váhantaḥ | yāti řubhrā viřvapīřā ráthena dádhati rátnam vi-
 dhaté jánāya || 6 ||

मृत्या मृत्येभिर्महती महद्भिर्देवी देवेभिर्यजता यजत्रैः ।
 रुजदृच्छानि दददुस्त्रियाणां प्रति गाव उषसं वावशन्त ॥७॥
 नू नो गोमद्भिरवदेहि रत्नमुषो अश्वावत्पुरुभोजो अस्से ।
 मा नो बहिः पुरुषता निदे कर्षूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥८॥

satyā satyébhir mahatī mahádbhir devī
 devébhir yajatā yátraiḥ | rujád řiḷhāni dádad usřiyāṇām
 prāti gāva ushāsam vāvařanta || 7 || nú no gómad virāvad
 dhehi rátnam úsho ářvāvad purubhójo asmé | má no bar-
 hīḥ purushātā nidé kar yūyám pāta — || 8 || ३३ ||

She yokes her chariot far away and visits swiftly the lands to give light to all the five classes of men, witnessing works and ways of men. This daughter of heaven is the beloved partner of all living beings. 4

She is the companion of the sun, the distributress of good, the possessor of wonderful wealth. She rules over treasures of every kind, and is praised through hymns by the sages. She is a reckoner of our life-span (that diminishes day by day), the mistress of opulence, and as she rises, she is glorified by the fire-institutors. 5

The bright and wondrous steeds of varied colours, yoked to the car of dawn, are visible. She advances, radiant in her multi-mobile chariot, and brings, shining treasure for her people. 6

True with the truthful, great with the great, divine with the divine power, holy with the holy, she pierces through the rigidity of gloom and displays the vast treasures of wisdom. The true seekers cherishingly long for the dawn to appear. 7

Bestow upon us, O dawn, riches comprising wealth, vigour, abundant food, and progeny. Protect our sacred benevolent works from evil men's reproaches, and may you ever cherish us with blessings. 8

(७६) षट्सप्ततितमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्षत्यास्य सूक्तस्य वैशाखरर्षिर्निर्दिष्ट ऋषिः । उपसो देवताः । भिषुर् इन्द्रः ॥

॥२३॥

उदु ज्योतिरमृतं विश्वजन्यं विश्वानरः सविता देवो अश्रेत् ।
 कृत्वा देवानामजनिष्ट चक्षुराविरकर्षुर्वनं विश्वमुषाः ॥१॥
 प्र मे पन्था देव्यानां अदृशन्नमर्धन्तो वसुभिरिष्टासः ।
 अभूदु केतुरुषसः पुरस्तात्प्रतीच्यागादधि हृम्येभ्यः ॥२॥
 तानीदहानि बहुलान्यासन्त्या प्राचीनमुदिता सूर्यस्य ।
 यतः परि जार इवाचरन्त्युषो ददृशे न पुनर्यतीव ॥३॥

76.

Ūd u jyótir amṛitam viṣvájanyam viṣvānarah savitá
 devó aśret | krátvā devānām ajanishta cákshur āvír akar
 bhūvanam viṣvam ushāḥ || 1 || prá me pánthā devayānā
 adṛiṣrann ámar dhanto vásubhir íshkrítāsaḥ | ábhūd u ketúr
 ushāsaḥ purástāt praticy ágād ádhi harmyébhyaḥ || 2 || tá-
 níd áhāni bahulāny āsan yá prācīnam úditā sūryasya | yá-
 taḥ pári jārā ivācāranty úsho dadṛikshé ná púnar yatíva || 3 ||

त इह्वानां सधमाद आसन्नूतावानः क्वयः पूर्यासः ।
 गूळ्हं ज्योतिः पितरो अन्वविन्दन्त्यस्यमन्त्रा अजनयन्मुषासम् ॥१॥
 समान उर्वे अधि संगतासः सं जानते न यतन्ते मिथस्ते ।
 ते देवानां न मिनन्ति मतान्यमर्धन्तो वसुभिर्यादमानाः ॥२॥
 प्रति त्वा स्तोमैरीळते वसिष्ठा उषर्बुधः सुभगे तुष्टुवांसः ।
 गवी नेत्री वाजपत्नी न उच्छोषः सुजाते प्रथमा जिरस्व ॥३॥
 एषा नेत्री राधसः सूनृतानामुषा उच्छन्ती रिभ्यते वसिष्ठे ।
 दीर्घश्रुतं रयिमस्मे दधाना यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥७॥

tá íd devānām sadhamāda asann ṛitāvānaḥ kaváyaḥ
 pūrvyāsaḥ | gūḷhām jyótiḥ pitáro ánv avindan satyámantrā
 ajanayann ushāsam || 4 || samānā ūrvé ádhi sám gatāsaḥ sám
 jānate ná yatante mithás té | té devānām ná minanti vra-
 tāny ámar dhanto vásubhir yādamānāḥ || 5 || prátí tvā stó-
 mair ilate vāsishṭhā usharbúdhāḥ subhage tusṭṭuvānsaḥ |
 gāvām netrī vājapatnī na uchóshaḥ sujāte prathamā jarasva
 || 6 || eshá netrī rádhasaḥ sūnṛitānām ushá uchānti ribhyate
 vāsishṭhaiḥ | dīrghaśrútaḥ rayīm asmé dádhanā yūyám
 pāta — || 7 || 23 |,

The sun-divine, the leader of all (in the solar system) sends in forward directions his immortal, all-benefiting light. In the form of the eye of all Nature's bounties, he becomes the source of creativity. The dawn has made all the regions visible. 1

I see the paths, innocuous and glorious, leading to divine powers. The banner of dawns is unfurled in the east, and she moves westward, rising to high altitudes. 2

Many are the days that have dawned before the rising of the sun, on which you, O dawns, have been beheld like a wife approaching a husband, never to be deserted. 3

Those ancient sages, our ancestors, observant of truth, rejoicing together with Nature's bounties, discover the light, that is hidden in darkness; and with impulses of truth, are able to generate the dawn. 4

Meeting together on a common calamity, they concur, without contending among themselves; they break not eternal statutes of Nature, and without offence to anyone, they proceed with the light (of dawn or inner conscience, thus recovered). 5

O auspicious dawns, the most celebrated devotees, waking at morn, praise you and glorify with hymns. Dawns are leaders of kine and queen of all viands. May you come first to us, O well-born dawns. 6

The dawns, the object of the sincere invocations of the worshipper, when appear, are glorified by the most pious devotees. Please bestow upon us riches, for which you are so well-known. May you all ever cherish us with blessings. 7

(७७) समस्ततिलमं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिसिद्ध ऋषिः । उपसो देवताः । विदुर् इन्द्रः ॥

॥ २४ ॥

उपो रुरुचे युवतिर्न योषा विश्वं जीवं प्रसुवन्ती चरायै ।
 अभूदग्निः समिधे मानुषाणामकुर्योतिर्बाधमाना तमोसि ॥१॥
 विश्वं प्रतीची सप्रथा उदस्थाद्दुशद्वासो बिभ्रती शुक्रमश्वैत् ।
 हिरण्यवर्णा सुदृशीकसंहर्मावा माता नेव्यह्नामरोचि ॥२॥
 देवानां चक्षुः सुभगा वहन्ती श्वेतं नयन्ती सुदृशीकमश्वम् ।
 उषा अदशि रश्मिभिर्यक्ता चित्रामघा विश्वमनु प्रभूता ॥३॥

77.

Ūpo ruruce yuvatīr ná yóshā vīśvam jīvám prasuvānti
 carāyai | ábhūd agnīḥ samīdhe mánushāṇām ákar jyótir bā-
 dhamānā támānsi || 1 || vīśvam pratīcī sapráthā úd asthād
 rúṣad vāso bíbhṛatī śukráṁ aśvait | hīraṇyavarṇā sudṛśī-
 kaśamḍṛig gávām mātā netry áhnām aroci || 2 || devānām
 cākshuḥ subhágā váhantī śvetám náyantī sudṛśīkam aśvam |
 ushā adarṣi raśmībhir vyáktā citrámaghā vīśvam ánu prá-
 bhūtā || 3 ||

अन्तिवामा दूरे अमित्रमुच्छेर्वी गव्यूतिमभयं कृषी नः ।
 यावय द्वेष आ भरा वसूनि चोदय रात्रौ गृणते मघोनि ॥४॥
 अस्मे श्रेष्ठेभिर्मानुभिर्वि भास्युषो देवि प्रतिरन्ती न आयुः ।
 हषं च नो दर्शनी विश्ववारे गोमदश्वावद्रथवश्च राधः ॥५॥
 यो त्वा दिवो दुहितर्वर्धयन्त्युषः सुजाते मतिभिर्वसिष्ठाः ।
 सास्मासु धा रयिमुष्वं बृहन्तै युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥६॥

ántivāmā dūré amītram uchorvīm gávyūtim
 ábhayaṁ kṛidhī naḥ | yāvāya dvésha á bharā vāsūni co-
 dáya rádhō gṛiṇatē maghoni || 4 || asmé śrēṣṭhēbhīr bhā-
 núbhir ví bhāhy úsho devi pratirāntī na áyuh | íśham ca no
 dádhati vīśvavāre gómad aśvāvad ráthavac ca rádhah || 5 ||
 yām tvā divo duhitar vardháyanty úshaḥ sujāte matībhir
 vāsishṭhāḥ | sásmāsu dhā rayīm řishvām bṛihántam yūyám
 pāta — || 6 || 24 ||

Dawns shine radiant in the proximity of the sun, like a youthful lady, who animates all beings to activity. The fire-divine is to be kindled for the good of men. She gives light that dispels all obstructing dark forces. 1

Advancing towards all, and spreading widely, the dawn rises; and clothed in pure and brilliant vesture, she beams forth with golden colours and lovely radiance, she shines as mother of speech, and as the guide of days, she illumines. 2

The auspicious dawn, the eye of Nature's bounties, mounts on her white and beautiful courser. The dawn, characterised by her beams, is beheld by everyone and mighty over all, she comes forth with wondrous treasure. 3

O dawn, you are the possessor of wealth worth having and you keep our adversaries far from us. May this dawn render the cow-pastures free from peril and drive away those who bear ill-feelings towards us. May you, O opulent, bring treasures to us and bestow wealth on him who praises you. 4

O divine dawn, illumine us with your most excellent beams, prolong our life and bestow food upon us. You are adored by all, for you possess affluence consisting of cattle, horses and chariots. 5

O nobly-born daughter of heaven, may you, whom the most pious worshippers magnify with well-thought-of considerations, bestow upon us brilliant and infinite wealth, and may you ever cherish us with blessings. 6

(७८) अद्वितीयतमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य वैश्रावण्येतिष्ठ ऋषिः । उपसो देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२५॥ प्रति केतवः प्रथमा अद्विष्टध्वा अस्या अञ्जयो वि श्रयन्ते ।
 उषो अर्वाचा बृहता रथेन ज्योतिष्मता वाममस्त्रभ्यं वक्षि ॥१॥
 प्रति धीमग्निर्जरेते समिद्धः प्रति विप्रांसो मतिमिर्गृणन्तः ।
 उषा याति ज्योतिषा बार्धमाना विश्वा तमोसि दुरिताप देवी ॥२॥
 एता उ त्याः प्रत्यद्विष्टपुरस्ताज्योतिर्यच्छन्तीरुषसो विभातीः ।
 अजीजनन्त्सूर्यं यज्ञमग्निमपाचीनं तमो अगादजुष्टम् ॥३॥

78.

Prāti ketávaḥ prathamā adviṣṭā annjāyo
 vī śrayante | úsho arvācā bṛihatā rāthena jyótiṣmatā vā-
 mām asmābhyam vakshi || 1 || prāti dhīm agnīr jarate sām-
 iddhaḥ prāti viprāso matibhir gṛiṇāntaḥ | ushā yāti jyó-
 tiṣhā bāddhamānā vīśvā tāmānsi duritāpa devī || 2 || etā u
 tyāḥ prāty adviṣṭan purastāj jyótir yāchantīr ushāso vibhā-
 tīḥ | ājijanan sūryam yajñām agnīm apācīnam tāmo agād
 ājusṭam || 3 ||

अचेति दिवो दुहिता मघोनी विश्वे पश्यन्त्युषसं विभातीम् ।
 आस्थाद्रथं स्वधया युज्यमानमा यमश्वासः सुयुजो वहन्ति ॥४॥
 प्रति त्वाद्य सुमनसो बुधन्तास्माकासो मघवानो वयं च ।
 तिल्विलायध्वमुषसो विभातीर्युयं पात स्वस्निभिः सदा नः ॥५॥

āceti divó duhitā maghónī vīśve paśyanty
 ushásam vibhātīm | āsthād rātham svadhāyā yujyāmānam ā
 yām āśvāsah suyújo vāhanti || 4 || prāti tvādyā sumānaso
 budhantāsmākāso maghāvāno vayam ca | tilvilāyādhvam
 ushaso vibhātīr yūyām pāta — || 5 || 25 ||

The earliest emblems of dawn are visible now; her rays are spreading on high firmament. O dawns, in your descending chariot, vast and resplendent, you bring such wealth to us, as makes us happy. 1

The well-kindled fire flames up everywhere, and the priests are chanting hymns to welcome her. The divine dawn rises up, driving away all the evil glooms by her lustre. 2

These luminous beams of dawn are seen in the east, sending out lustre as they radiate around. She heralds the coming of the sun, and impels you for performing fire-ritual and dedications. With her appearance the odious glooms are driven far away. 3

The affluent daughter of heaven is perceived by all creatures. All men can see the luminous dawn as she ascends her chariot, full of wealth and viand, drawn onward by her easily yoked horses. 4

O affluent dawn, actuated by good intentions, we and our nobles greet you today. O luminous dawn, soften the earth with sumptuous oil and may you ever cherish us with blessings. 5

(७९) एकानासीतितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चवैश्वानर्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिर्वभिष्ट क्रषिः । उपसो देवताः । त्रिपुरं कन्दः ॥

॥२६॥

व्यु॑षा आ॒वः प॒थ्या॑न् जना॒नां पञ्च॑ क्षि॒तीर्मानु॑षीर्बो॒धय॑न्ती ।
 सु॒सं॒हर्गि॒भरु॑क्षभि॒र्भानु॑म॒श्रेद्भि॒ सूर्यो॑ रोद॒सी चक्ष॑सावः ॥१॥
 व्य॒ञ्जते॑ दि॒वो अ॒न्ते॒ष्वकू॑न्वि॒शो न यु॒क्ता उ॒षसो॑ यत॒न्ते ।
 सं ते गा॒वस्त॑म आ॒ वर्त॑यन्ति॒ ज्योति॑र्येच्छन्ति॒ सविते॑व बा॒हू ॥२॥
 अ॒भूदु॒षा इन्द्र॑त॒मा म॒घोन्य॑जी॒जनत्सु॒विता॑य॒ श्रवी॑सि ।
 वि दि॒वो दे॒वी दु॒हिता॑ द॒धात्या॑ङ्गिर॒स्तमा॑ सु॒कृते॑ वसू॒नि ॥३॥

79.

Vy ūshā āvaḥ pathyāṅ jānānām pañca kṣhitīr mānushīr
 bodhāyanti | susamdrīgibhir ukshābhir bhānūm aśred ví sūryo
 ródasi cākshasāvaḥ || 1 || vy āñjate divó ánteshv aktūn viśo
 ná yuktā ushāso yatante | sám te gāvas tāma á vartayanti
 jyótir yachanti savitéva bāhū || 2 || ábhūd ushā índratamā
 maghóny ájjanat suvitāya śrávānsi | ví divó devī duhitā
 dadhāty āṅgirastamā sukṛite vāsūni || 3 ||

ताव॑दु॒षो रा॒घो अ॒स्मभ्य॑ रा॒स्व याव॑त्स्तो॒तृभ्यो अ॒रेदो॑ गृ॒णाना॑ ।
 यां त्वा ज॒हुर्वृ॑ष॒भस्य॑ र॒वेण॑ वि दृ॒ळ्हस्य॑ दु॒रो अ॒द्रेरी॑णोः ॥४॥
 दे॒वंदे॒वं रा॒घसे॑ चोद॒यन्त्य॑स्म॒द्रथ॑क्सु॒वृता॑ ई॒रय॑न्ती ।
 व्यु॒च्छन्ती॑ नः स॒नये॑ धि॒यो धा यु॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः ॥५॥

tāvad usho rūdho
 asmābhyam rāsva yāvat stotṛibhyo ārado grīṇānā | yām tvā
 jajñūr vṛishabhāsyā rāveṇa ví drīḥasya dūro ādrer aurnoh
 || 4 || devām-devam rādhasē codāyanty asmadr̥yāk sūnṛitā
 irāyanti | vyuchānti naḥ sanāye dhīyo dhā yūyam pāta —
 || 5 || 26 ||

Dawns have disclosed the pathways of men, awaking the five classes of human beings. She has shed light with her lustrous impregnation; the sun makes heaven and earth manifest with radiance. 1

The dawns send their bright rays to the ends of the sky; they advance like people arrayed for battle. Your rays, O dawns, dispel darkness; they diffuse light as soon as the sun spreads out his arms. 2

Supra-resplendent, the opulent dawn, has risen; she brings forth food that promotes our welfare; the divine daughter of heaven, most vigilant, bestows treasures upon fire-experts. 3

Grant to us, O dawn, as much wealth as you bestow upon your adorers, when praised by them; you, whom your worshippers welcome with clamour, as loud as the bellowing of a bull at the time, when you set open the doors of the mountains. 4

Inspiring every individual devout with a desire for wealth, addressing to us the words of truth, diffusing the light of morning, bestow upon us understanding fit for the acquirement of riches; and may you all ever cherish us with blessings. 5

(८०) अशीतितमं सूक्तम्

(१-३) वृक्षस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणर्वसिष्ठ ऋषिः । उपसो देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२॥

प्रति स्तोमेभिरुषसं वसिष्ठा गीर्भिर्विप्रासः प्रथमा अबुध्न ।
 विवर्तयन्ती रजसी समन्ते आविष्कृष्वती भुवनानि विश्वा ॥१॥
 एषा स्या नव्यमायुर्दधाना गुद्धी तमो ज्योतिषोषा अबोधि ।
 अग्र एति युवतिरह्याणा प्राचिकित्सूर्यं यज्ञमग्निम् ॥२॥
 अश्ववतीगोमतीर्न उषासो वीरवतीः सदेमुच्छन्तु भद्राः ।
 धृन् दुहाना विश्वतः प्रपीता यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥३॥

80.

Prāti stómebhir ushásam vásishthā gīrbhīr víprāsaḥ pra-
 thamā abudhnan | vivartāyantīm rājāsī sāmante āviṣkṛṣvā-
 tīm bhūvanāni viśvā || 1 || eśhā syā nāvyaṁ āyur dādhanā
 gūdhvī tāmo jyōtishoshā abodhi | āgra eti yuvatir āhryāṇā
 prācikitat sūryam yajñām agnīm || 2 || āśvāvātīr gōmatīr na
 usbhāso — || 3 || 27 ||

(८१) एकाशीतितमं सूक्तम्

(१-६) षड्वचनास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणर्वसिष्ठ ऋषिः । उपसो देवताः । प्रगायः (विषमर्चा
 वृहती, समर्चा सतोवृहती) छन्दः ॥

॥२॥

प्रत्यु अदर्शायत्युच्छन्ती दुहिता दिवः ।
 अपो महि व्ययति चक्षसे तमो ज्योतिष्कृणोति सुनरी ॥१॥
 उदुम्रियाः सृजते सूर्यः सचौ उद्यन्नक्षत्रमचिवत् ।
 तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च सं भक्तेन गमेमहि ॥२॥

81.

Prāty u adarśy āyaty ūchāntī duhitā divāḥ | āpo māhi
 vyayati cākshase tāmo jyōtish kṛṇoti sūnārī || 1 || ūd usrī-
 yāḥ sṛjate sūryaḥ saccāṇ udyān nākshatram arcivāt | tāvéu
 usbo vyūshi sūryasya ca sām bhakténa gamemahi || 2 ||

.80

The pious-most worshippers are the first to awaken the dawn with their songs. The dawn makes the two regions (of heaven and earth) part asunder and clearly shows the world. 1

Giving fresh life, when she casts away the darkness, this dawn rises with new-born lustre. Youthful and unrestrained, she comes forward and manifests the light of the sun and the sacred fire. 2

May the auspicious dawns shine on us for ever with wealth of kine, of horses, and of brave children. May you, shedding moisture, and yielding everywhere abundance, ever cherish us with blessings. 3

.81

The daughter of heaven is everywhere seen, advancing and sending forth her lustre. She drives away the deep darkness, so that objects may be visible to eye. She is the kind guide of every man, when she diffuses light. 1

At the same time, the sun sends forth his rays, and while ascending, renders the planets luminous. So, O dawns, upon your manifestation, as well as, that of the sun, may we attain the share of divine sustenance allotted to us. 2

प्रति त्वा दुहितर्दिव उषो जीरा अभुत्सहि ।
 या वहसि पुरु स्पार्हं वनन्वति रत्नं न दाशुषे मयः ॥३॥
 उच्छन्ती या कृणोषि मंहना महि प्रख्ये देवि स्वर्हो ।
 तस्यास्ते रत्नभाज ईमहे वयं स्याम मातुर्न सुनवः ॥४॥
 तच्चित्रं राघ आ भरोषो यदीघश्नुतमम् ।
 यत्ते दिवो दुहितर्मर्तभोजनं तद्रास्व भुनजामहे ॥५॥
 श्रवः सूरिभ्यो अमृतं वसुत्वनं वाजौ अस्मभ्यं गोमतः ।
 चोदयित्री मघोनः सूनुतावत्पुषा उच्छदप सिधः ॥६॥

prāti tvā duhitar diva úsho jirá abhutsmahi | yá váhasi
 purú spārham vananvati rātnam ná dāśushe máyah || 3 ||
 uchānti yá kṛṇōshi mañhānā mahi prakhyaí devi svār
 dṛiṣé | tāsyās te ratnabhāja īmahe vayāṃ syāma mātūr ná
 sūnávaḥ || 4 || | tác citrām rādha á bharōsho yád dīrghaśrūt-
 tamam | yāt te divo duhitar martabhójanam tád rāsva bhu-
 nājamaḥai || 5 || śrāvaḥ sūrībhyo amṛitam vasutvanām vājāu
 asmābhyam gómataḥ | codayitrī maghónaḥ sūnṛitāvaty ushā
 uebad āpa sridhaḥ || 6 || 1 ||

(८२) द्रवणीतितमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य वैशाखविवेक्षित ऋषिः । इन्द्रावरुणौ देवते । ऋगती छन्दः ॥

४२॥

इन्द्रावरुणा युवमध्वराय नो विधे जनाय महि शर्मं यच्छतम् ।
 दीर्घप्रयज्युमति यो वनुष्यति वयं जयेम पृतनासु दूढः ॥१॥
 मम्राळन्यः स्वराळन्य उच्यते वां महान्ताविन्द्रावरुणा महावसू ।
 विश्वे देवासः परमे व्योमनि सं गमोजो वृषणा सं बलं दधुः ॥२॥
 अन्वपां खान्यतन्तमोजसा सूर्यमैरयतं दिवि प्रभुम् ।
 इन्द्रावरुणा मदे अस्य मायिनोऽपिन्वतमपितः पिन्वतं धियः ॥३॥

82.

Índrāvaruṇā yuvām adhvarāya no viṣé jānāya máhi
 śárma yachatam | dīrgháprayajyum áti yó vanushyāti va-
 yām jayema prítanāsu dūḍhyaḥ || 1 || samráḥ anyāḥ svaráḥ
 anyā ucyate vām mahāntāv índrāvaruṇā mahāvasū | viṣve
 devāsaḥ paramé vyòmani sām vām ójo vṛishanā sām bá-
 lam dadhuḥ || 2 || ánv apām khány atṛintam ójasá sūryam
 airayatam divi prabhúm | índrāvaruṇā mādē asya māyínó
 'pinvatam apítah pínvatam dhíyah || 3 ||

May we, the prompt adorers, greet you, O dawns, daughter of heaven. You are bountiful, you bring all we long to have, and grant health, wealth and happiness to your devotee, the liberal giver. 3

O majestic divine dawn, scatterer of darkness, you are endowed with power to arouse the world, and make it visible. We pray to you, O bounteous dawn, that we be dear to you as sons to a mother. 4

O dawns, bring such wondrous wealth that may make us widely renowned. O daughter of heaven, bestow upon us sustenance that is fit for mortals, and such as we may enjoy it. 5

Grant to our learned seekers opulence and immortal fame; give us food and cattle. May dawn, the encourager of the wealthy, truthful in words and thoughts, drive our foes far away. 6

82

O Lord of resplendence and venerability, bestow upon our people and family ample comforts for the celebration of sacred work and worship. May we subdue in conflicts such evil-minded persons as may seek to injure him who has been long engaged in your service. 1

O Lord of resplendence and venerability, one of you is titled supreme sovereign, and one self-sovereign. You are mighty and most opulent. All Nature's bounties in the highest heaven, showerers of blessings, have combined supreme vigour and supreme strength in you. 2

O Lord of resplendence and venerability, you break open by your strength the barriers of waters. You establish the divine sun as the Lord in heaven. In the exhilaration of the intelligence-promoting elixir, you replenish the dry beds of the rivers with water. May you render our intellects purposeful. 3

युवामिद्युत्सु पृतेनासु वक्त्रयो युवां क्षेमस्य प्रसवे मितज्ञावः ।
 ईशाना वस्वं उभयस्य कारव इन्द्रावरुणा सुहवा हवामहे ॥४॥
 इन्द्रावरुणा यदिमानि चक्रथुर्विश्वा जातानि भुवनस्य मज्मना ।
 क्षेमेण मित्रो वरुणं दुवस्यति मरुद्भिरुग्रः शुभमन्य ईयते ॥५॥

yuvām id yutsú prī-
 tanāsu váhnayo yuvām kshémasya prasavé mitájñavah |
 īśānā vásva ubháyasya kārava índrāvaruṇā subāvā havā-
 mahe || 4 || índrāvaruṇā yád imāni cakráthur vísvā jātāni
 bhúvanasya majmánā | kshémena mitró varuṇaṃ duvasyāti
 marúdbhir ugrāḥ śubham anyá iyate || 5 || २ ||

११ महे शुल्काय वरुणस्य नु त्विष ओजो मिमाते ध्रुवमस्य यत्स्वम् ।
 अजामिमन्यः श्रथयन्तुमातिरद्रेभिर्न्यः प्र वृणोति भूयसः ॥६॥
 न तमंहो न दुरितानि मर्त्यमिन्द्रावरुणा न तपः कुतश्चन ।
 यस्य देवा गच्छथो वीथो अध्वरं न तं मर्तस्य नशते परिक्रान्तिः ॥७॥
 अर्वाङ्गिरा दैव्येनावसा गतं शृणुतं हवं यदि मे जुजोषथः ।
 युवोहि सख्यमुत वा यदाप्य मादीकमिन्द्रावरुणा नि यच्छतम् ॥८॥

mahé ṣulkāya varuṇasya nú tvishá ójo mimāte dhru-
 vām asya yát svām | ájāmim anyāḥ ṣnatháyantam átirad
 dabhrébbhir anyāḥ prá vṛiṇoti bhūyasah || 6 || ná tám ángo
 ná duritāni mártiyam índrāvaruṇā ná tápaḥ kútaḥ caná | yá-
 sya devā gáchatho vítho adhvarām ná tám mártasya na-
 sate párihvṛitih || 7 || arvāñ narā daívyenāvasá gatam ṣṛiṇu-
 tām hávaṃ yádi me jújoshathaḥ | yuvór hí sakhyám utá
 vā yád ápyam mārḍikām índrāvaruṇā ní yachatam || 8 ||

O Lord of resplendence and venerability, the bearers (of offerings) invoke you at the time of inner conflicts and struggles. With all humility, the ministering priest invokes you for the begetting of peace and rest; and we, your worshippers, invoke you, who are entitled to our respectful homage, lords of both celestial and terrestrial treasures. 4

O lord of energy and lord of plasma, inasmuch as you have created by your might all these beings of the world, the sun divine honours the Lord of plasma for prosperity, whilst the other, the fierce lord of energy, associated with the vital elements acquires glory. 5

May the high worth of the venerable Lord shine preeminent. These two (householder and his wife) have very much realized His power and might. The one (Lord of resplendence) subdues the destructive adversary, whilst the same lord, as Lord of venerability with His even few blessings furthers the comforts of many a man. 6

O Lord of resplendence and venerability, sins do not contaminate, difficulties do not assail, and distress does not afflict that mortal any time, whose worship you, divines, approve and whom you bless. No adversity inflicts any injury on such a mortal. 7

O Lord of resplendence and venerability, leader of sacred ceremonies, may you come to bless us with your divine protections. If you are pleased with us, hear our invocations and grant (our wishes). Verily, your friendship, your affinity, is the source of happiness. 8

अस्माकमिन्द्रावरुणा भरेभरे पुरोयोधा भवतं कृष्टयोजसा ।
 यद्वा हवन्त उभये अध स्पृधि नरस्तोकस्य तनयस्य सातिषु ॥९॥
 अस्मे इन्द्रो वरुणो मित्रो अर्यमा बुधं यच्छन्तु महि शर्म सप्रथः ।
 अवधं ज्योतिरदितेर्कतावृधो देवस्य श्लोकं सवितुर्मनामहे ॥१०॥

asmākam indrāvaruṇā bhāre-bhare puroyodhā bhavataṁ
 kṛishtyojasaḥ | yād vām hāvanta ubhāye ádha sprīdhī náras
 tokāśya tánayasya sātīshu || 9 || asmé índro váruṇo mitró
 aryamá dyumnám yachantu máhi śarma sapráthaḥ | avadh-
 rām jyótir áditer řitāvṛdho devāśya ślókam savitúr manā-
 mahe || 10 || ३ ||

(८३) अथशीलितं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चन्यास्य सूक्तस्य नैत्रावरुणिरिति ऋषिः । इन्द्रावरुणौ देवते । अगती छन्दः ॥

युवां नरा पश्यमानास आप्यं प्राचा गव्यन्तः पृथुपर्शवो ययुः ।
 दासा च वृत्रा हुतमार्याणि च सुदासमिन्द्रावरुणावसावतम् ॥९॥
 यत्र नरः समयन्ते कृतध्वजो यस्मिन्नाजा भवन्ति किं च न प्रियम् ।
 यत्र भयन्ते भुवना स्वर्दशस्तत्रा न इन्द्रावरुणाधि वोचतम् ॥१०॥
 सं भूम्या अन्ता ध्वंसिरा अदृक्षतेन्द्रावरुणा द्विवि घोष आरुहत् ।
 अस्थुर्जनानामुप मामरातयोऽर्वागवसा हवनश्रुता गतम् ॥११॥

83.

Yuvām narā pásyamānāsa ápyam prācā gavyántaḥ pri-
 thuparśavo yayuḥ | dāsā ca vṛitrā hatām áryāṇi ca sudā-
 sam indrāvaruṇāvasāvatam || 1 || yātrā nāraḥ samáyante kṛi-
 tádhvajo yásminn ājā bhávati kíṁ canā priyám | yātrā
 bháyante bhúvanā swardṛśas táttrā na indrāvaruṇádhi vo-
 catam || 2 || sām bhúmyā ántā dhvasirá adṛikshatēndrāva-
 ruṇā divi ghósha áruhat | ásthur jánānām úpa mām árā-
 tayo 'rvāg ávasā havanaśrutā gatam || 3 ||

O Lord of resplendence and venerability, may you, possessors of irresistible strength, be our champions in every encounter. When both (big and small) invoke you, they do so either to defend themselves in an encounter or to obtain children and grandchildren. 9

May all Nature's bounties, such as lightning, ocean, the sun and the forces of comic justice, grant us wealth, and a large comfortable habitation. May the lustre of mother infinity be beneficial and pleasing to our sacred worship. May we recite the praise of the divine creator. 10

83

O Lord of resplendence and venerability, both leaders (in life struggles) with a reliance on you, the worshippers, desirous of wealth and wisdom, equipped with effective means, as if, sickles in the hands of a farmer going to pasture for grass, proceed onward. May you destroy, O Lord of resplendence and of bliss, your enemies, whether they are among nobles or among infidels, and help faithful worshippers with your protection. 1

O Lord of resplendence and of venerability, where men assemble, in whatever conflict, with their banners raised, always there is something unfavourable; and where all living beings looking to providential help are terrified, there surely you come and comfort them. 2

When the boundaries of earth are seen dark with dust and the clamour goes up to heaven for help and adversaries of my people surround me, then, O Lord of resplendence and of bliss, please do hear my invocations and come to help. 3

इन्द्रावरुणा वधनाभिरप्रति भेदं वन्वन्ता प्र सुदासमावतम् ।
 ब्रह्माप्येषां शृणुतं हवीमनि सत्या तृत्सूनामभवत्पुरोहितः ॥४॥
 इन्द्रावरुणावभ्या तपन्ति माघान्यर्यो वनुषामरातयः ।
 युवं हि वस्व उभयस्य राजथोऽध स्मा नोऽवतं पार्ये दिवि ॥५॥

īndrāvaruṇā va-
 dhānābhir apratī bhedām vanvāntā prā sudāsam āvatam |
 brāhmāṇy eshām śṛiṇutam hāvīmani satyā trītsūnām abha-
 vat purōhiṭiḥ || 4 || īndrāvaruṇāv abhy ā tapanti māghāṇy
 aryó vanúshām árātayaḥ | yuvām hí vásva ubháyasya rá-
 jathó 'dha smā no 'vatam párye divi || 5 || 4 ||

१५ युवां हवन्त उभयास अजिष्विन्द्रं च वस्वो वरुणं च सातये ।
 यत्र राजभिर्दशभिर्निबोधितं प्र सुदासमावतं तृत्सुभिः सह ॥६॥
 दश राजानः समिता अर्यज्यवः सुदासमिन्द्रावरुणा न युयुधुः ।
 सत्या नृणामश्वासदामुपस्तुतिर्देवा एषामभवन्देवहृतिषु ॥७॥
 दाशराज्ञे परियत्ताय विश्वतः सुदास इन्द्रावरुणावाशिक्षतम् ।
 श्रित्यञ्चो यत्र नमसा कपर्दिनो धिया धीवन्तो असपन्त तृत्सवः ॥८॥

yuvām havanta ubháyāsa ājīshv indram ca vásvo vá-
 ruṇam ca sātāye | yātra rājabhir daśābhir nībādhitam prā
 sudāsam āvatam trītsubhiḥ sahā || 6 || dāśa rājānaḥ sāmītā
 āyajyavaḥ sudāsam indrāvaruṇā ná yuyudhuḥ | satyā nṛi-
 ṇām admasádām úpastutir devā eshām abhavan deváhūti-
 shu || 7 || dāśarājñé páriyattāya viśvátaḥ sudāsa indrāvaru-
 ṇāv aśikshatam | śvityāñco yātra námasā kapardīno dhiyā
 dhīvanto āsapanta trītsavaḥ || 8 ||

With your fatal weapons, O Lord of resplendence and venerability you conquer the criminal assailant and give your help to the generous donor. May you hear the prayers of those war-frightened priests, so that our ministration becomes effectual. 4

O Lord of resplendence and venerability, the wickedness of my adversaries and the feeling of hatred in the hearts of my assailants very much trouble me. You, in both your phases, are the lords over celestial and terrestrial wealth; therefore, may you grant your protection to us at the time of trial. 5

Both, the generous donor and the war-frightened priest call upon you, O Lord of resplendence and venerability, in the struggles for the acquirement of wealth and wisdom, and you are pleased to help them ever, when assailed by ten-fold evil impulses from all directions. 6

The ten confederated evil impulses do not prevail upon you, O Lord of resplendence and venerability, against the liberal donor. The prayers of the leaders in life struggles, and the offerers of devotion prove fruitful; Nature's bounties also bless at the time of work and worship. 7

O Lord of resplendence and venerability, you assist the liberal donor when he is surrounded on all sides by the ten powerful impulses. At that time the pious war-frightened priest, walking with white robe and hairs braided, worships you with devotion and reverence. 8

वृत्राण्यन्यः समिथेषु जिघ्रते व्रतान्यन्यो अभि रक्षते सदा ।
 हवामहे वां वृषणा सुवृक्तिभिरस्मे इन्द्रावरुणा शर्म यच्छतम् ॥९॥
 अस्मे इन्द्रो वरुणो मित्रो अर्यमा युष्मं यच्छन्तु महि शर्म सप्रथः ।
 अवग्रं ज्योतिरदितेर्कतावृधौ देवस्य श्लोकं सवितुर्मनामहे ॥१०॥

vṛitrāṇy anyāḥ samithéshu
 jīghnate vratāny anyó abhī rakshate sádā | hāvāmahe vām
 vṛishanā suvṛiktībhir asmé indrāvaruṇā śarma yachataṁ
 || 9 || asmé índro vāruṇo mitró — || 10 || १॥

(८४) कतुरागीतितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य वैभावरुणिसिद्ध ऋषिः । इन्द्रावरुणौ देवते । विष्णु उच्यते ॥

॥६॥

आ वां राजानावध्वरे ववृत्वां हव्येभिरिन्द्रावरुणा नमोभिः ।
 प्र वां घृताचीं ब्रह्मोर्दधानां परि त्मना विष्णुरूपा जिगाति ॥१॥
 युवो राष्ट्रं बृहदिन्वति द्यौर्यो सेतुभिररक्षुभिः सिनीधः ।
 परि नो हेळो वरुणस्य वृज्या उरुं न इन्द्रः कृणवदु लोकम् ॥२॥
 कृतं नो यज्ञं विदथेषु चारुं कृतं ब्रह्माणि सूरिषु प्रशस्ता ।
 उपो रयिर्देवजूतो न एतु प्र णः स्पार्हाभिरूतिभिस्तिरेतम् ॥३॥

84.

Ā vām rājānāv adhvaré vavṛityām havyébhir indrāva-
 ruṇā nāmobhiḥ | prā vām ghṛitācī bāhvór dādhanā pári
 tmānā víshurupā jigāti || 1 || yuvó rāshṭrām bṛihád invati
 dyaúr yaú setṛībhir arajjúbhiḥ sinitháh | pári no hélo vá-
 runasya vṛijyā urúm na índrah kṛiṇavad u lokām || 2 || kṛi-
 tām no yajñām vidátheshu cárūm kṛitām bráhmāṇi sūrishu
 praśastá | úpo rayír devájūto na etu •prā na spārhabhir
 ūtībhis tiretam || 3 ||

In one of your phases, you destroy evil and conflicts, whilst in the other, you maintain the holy laws. We call on you, O showerer of blessings, with praises. May you bestow upon us, O Lord of resplendence and venerability, protection and felicity. 9

O Lord of resplendence and of venerability, Lord of solar rays, and ordainer of eternal laws, may you grant us glory and spacious shelter. May the beneficent lustre of mother infinity and the praises of the divine creator, the promoter of law be innocuous to us. 10

84

O sovereign Lord of resplendence and of venerability, I invite you with reverence and homage to bless our sacred works. We offer continuously, with the butter-ladle in our hands, oblations of varied forms to you. 1

Your vast kingdom of heaven gratifies the earth with rain. You bind the sinner with invisible bonds, not made of any rope. May the wrath of our lord of venerability pass away from us. May the Lord of resplendence create for us a wide field of work. 2

May you render the worship, offered amid the assemblies, fruitful; may the prayers, uttered by the worshippers, be successful. May God-sent riches come to us and may you also favour us with ever increasing enviable protection. 3

अस्मे इन्द्रावरुणा विश्वारं रयिं धत्तं वसुमन्तं पुरुक्षुम् ।
 प्र य आदित्यो अर्नृता मिनात्यमिता शूरो दयते वसूनि ॥४॥
 इयमिन्द्रं वरुणमष्ट मे गीः प्रावत्तोके तनये तूतुजाना ।
 सुरन्नासो देववीति गमेम युय पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

asmé indrāvarunā viśvāvāram rayim
 dhattam vāsumantam purukshúm | prá yá ādityó ānṛitā
 mināty āmitā śūro dayate vāsūni || 4 || iyám indram vāru-
 nam ashta me gīḥ prāvat toké tánaye tūtujanā | surātnāso
 devāvitiṁ gamema yūyām pāta — || 5 || ६ ||

(८५) पञ्चाशीतितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चार्चन्याम् सूक्तम् मेधावरुणिलिङ्ग ऋषिः । वरुणो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥७४॥

पुनीषे वामरक्षसं मनीषां सोममिन्द्राय वरुणाय जुह्वत ।
 घृतप्रतीकामुषसं न देवीं ता नो यामन्नुरुष्यतामभीके ॥१॥
 स्पर्धन्ते वा उ देवहूये अत्र येषु ध्वजेषु दिव्यवः पतन्ति ।
 युवं तां इन्द्रावरुणावमित्रान्हृतं पराचः शर्वा विपूचः ॥२॥
 आपश्चिद्धि स्वयंशसः मदःसु देवीरिन्द्रं वरुणं देवता धुः ।
 कृष्टीरन्यो धारयन्ति प्रविक्ता वृत्राण्यन्यो अप्रतीनि हन्ति ॥३॥

85.

Puniśhé vām arakshásam manīśhām sómam indrāya vá-
 ruṇāya júhvat | ghṛitāpratikām ushásam ná devīm tá no
 yámann urushyatām abhíke || 1 || spárdhante vá u devahūye
 átra yéshu dhvajéshu didyávaḥ pátanti | yuvám táñ indrā-
 varuṇāv amitrān batām párácaḥ śārvā víshūcaḥ || 2 || āpaś
 cid dhí sváyaśasaḥ sádassu devír indram vāruṇam devátā
 dhúḥ | kṛiṣhtír anyó dhārayati prāviktā vṛitrány anyó apra-
 tīni hantī || 3 ||

O Lord of resplendence and venerability, may you grant us riches of every kind—the store of treasure, plenty of food, and every blessing. The Lord of effulgent light, the brave, punishes men devoid of truth, and gives boundless treasures to the faithful devotees. 4

May this, my song, earnestly offered by me, reach the Lord of resplendence and venerability and win for me sons and grandsons. May we be affluent with precious gems and offer our homage to Nature's bounties; may you all ever cherish us with blessings. 5

85

I offer you, O Lord (resplendent and venerable, both) my adorations, uninterrupted by the evil-minded persons; and present the libation to you. I offer my devotional love that shines like a dawn, and is an embodiment of affection. May He, in both the capacities, be near us and guard us at the struggle against distress. 1

In the event of a conflict between evil forces and us and in those contests in which bright (weapons) of worldly temptations fall upon our banners (of justice), may you, O Lord of resplendence and venerability both, destroy the evils with your shaft, route them out and scatter in all directions. 2

The divine celestial elixir is self-lucid and endowed with the blessings of Lord of resplendence and venerability at sacred places of worship,—our Lord of venerability sustains the mankind, distinct and sundered (according to vice and virtue) and the other one slays formidable evil forces. 3

स सुक्रतुर्ऋतचिदस्तु होता य आदित्य शर्वसा वा नमस्वान् ।
 आववर्तदवसे वा हविष्मानसदित्स सुविताय प्रयस्वान् ॥४॥
 इयमिन्द्रं वरुणमष्ट मे गीः प्रावन्तोके तनये तृतुजाना ।
 सुरन्नासो देववीति गमेम यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

sá sukrátur řitacíl astu hótā yá āditya śá-
 vasā vāṃ námasvān | avavártad ávase vāṃ havishmān ásad
 ít sá suvitāya prāyasvān || 4 || iyām indraṃ vāruṇam aślīṭa
 me gíḥ — || 5 || 7 ||

(८६) षडशीतितमं सूक्तम्

(१-८) अष्टवैश्याम्य सूक्तम्य मैत्रावरुणिसिद्ध ऋषिः । वरुणो देवता । विष्टुप् छन्दः ॥

॥८॥

धीरा त्वंस्य महिना जनुंषि वि यस्तस्तम्भ रोदसी चिदुर्वी ।
 प्र नाकमृष्यं नुनुदे बृहन्तं द्विता नक्षत्रं पृथञ्च भूमं ॥१॥
 उत स्वया तन्वां सं वेदे तत्कदा न्वन्तर्वरेणे भुवानी ।
 किं मे हव्यमह्णानो जुषेत कदा मृळीकं सुमना अभि ख्यम् ॥२॥
 पृच्छे तदेनो वरुण दिदृक्षुषो एमि चिकितुषो विपृच्छम् ।
 समानमिन्मे कवयश्चिदाहुरयं ह तुभ्यं वरुणो हृणति ॥३॥

86.

Dhīrā tv āsya mahinā janūṃshi ví yás tastāmbha ró-
 dasī cid urví | prá nákam řishvām nunude bñihántaṃ dvitā
 nákshatram papráthac ea bhūma || 1 || utá sváyā tanvā sám
 vade tát kadā nv āntár vāruṇe bhuvāni | kíṃ me havýam
 āhñāno jusheta kadā mñīkām sumānā abhí khyam || 2 ||
 pñiché tát éno varuṇa didñikshúpo emi cikitúsho vipñi-
 cham | samānām ín me kaváyaś cid āhur ayām ha túbhyam
 vāruṇo hññite || 3 ||

May the devout worshipper derive benefit from devotion, when offering adoration to our Lord of resplendence and venerability, the Infinite, both, endowed with strength and worthy of reverence. The priest, liberal of oblations, invites you (O Lord), for your satisfaction; may he, with all abundance enjoy happiness. 4

May this, my song, earnestly offered, reach the Lord of resplendence and venerability and win me sons and grandsons. May we be affluent with precious gems and offer our homage to Nature's bounties; may you all ever cherish us with blessings. 5

86

By the greatness (of our venerable Lord) are the births of the steller bodies. He puts the vast heaven and earth in their position. It is He, who puts the glorious sun and beautiful constellations to their two-fold task and spreads out the earth. 1

And I, with my own heart, ask: "When shall I be one in Him, in my Lord?" Would He ever accept my dedicated offerings? Also: "When shall I, through the ecstasy of joy experience His gracious presence before me?" 2

Desirous of beholding you, O venerable Lord, I inquire what my sin is. I go to the wise in quest and seek their advice; all the sages, verily, say to me the same—"this Lord, verily, is displeased with you." 3

किमाग आस वरुण ज्येष्ठं यत्स्तोतारं जिघांसमि सखायम् ।
 प्र तन्मे वोचो दूढम स्वधावोऽव त्वानेना नमसा तुर इयाम् ॥४॥
 अव द्रुग्धानि पित्र्या सृजा नोऽव या वयं चकृमा तनूभिः ।
 अव राजन्यशुतृपं न तायुं सृजा वत्सं न दास्यो वसिष्ठम् ॥५॥
 न स स्वो दक्षो वरुण धृतिः सा सुरा मन्युर्विभीदको अचित्तिः ।
 अस्ति ज्यायान्कनीयस उपारे स्वप्नश्चनेदन्तस्य प्रयोता ॥६॥

kīm āga āsa varuṇa jyéshṭham yāt sto-
 tāraṁ jīghāṁsasi sákhāyam | prā tán me voco dūḷabha sva-
 dhāvó 'va tvānená námasā turá iyām || 4 || áva druḡdhāni
 pítṛyā sṛijā nó 'va yá vayám cakṛimá tanúbhiḥ | áva rājan
 paṣutṛipam ná tāyúm sṛijá vatsám ná dāmno vásishṭham
 || 5 || ná sá svó dáksho varuṇa dhrútiḥ sá sūrā manyúr vi-
 bhídako ácittiḥ | ásti jyáyān káníyasa upāre svápnaṣ canéd
 ānṛitasya prayotá || 6 ||

अरं दासो न मीळहुषे कराण्यहं देवाय भूर्णयेऽनागाः ।
 अचेतयदचितो देवो अर्यो गृत्सं राये कवितरो जुनाति ॥७॥
 अयं सु तुभ्यं वरुण स्वधावो हृदि स्तोम उपश्रितश्चिदस्तु ।
 शं नः क्षेमे शमु योगे नो अस्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥८॥

āram dāsó ná mīḷhúshe karāṇy
 ahám deváya bhúrṇayé 'nāgāḥ | ácetayad acíto devó aryó
 grītsam rāyé kavítaro junāti || 7 || ayám sú túbhyam va-
 ruṇa svadhāvo hṛidí stóma úpasritaṣ cid astu | śám naḥ
 kshéme śam u yóge no astu yūyám pāta — || 8 || * ||

O virtuous Lord, what has been my great sin that you should seek to penalise your loyal and friendly worshipper? Tell me soon, O resplendent Lord so that repentant and freed from sin, I quickly approach you with deep veneration. 4

May you free us from bonds, inherited from our forefathers, and from those, for which we are ourselves responsible. O sovereign Lord, liberate me, the most celebrated and penancing self, from my animal passions, like a calf set free from its tether. 5

O virtuous Lord it is not our own choice, but our hard environments that betray us. It is the vice of intoxication, wrath, gambling and carelessness. And again, it is the handicap of the ill-company of the elder with the young. Even a dream is provocative to falsehood. 6

Liberated from sin, may I perform diligent service like a dedicated servant to the divine showerer of blessings, the sustainer of the world. May He, the sagacious Lord, give intelligence to the unwise. May the sagacious Lord guide the worshipper on the path of prosperity. 7

May this adoration, O self-sustained Lord, be heartily appreciated. May we succeed in retaining what we have earned and be able to acquire more through your grace, and may you (with all your divine powers) cherish us with blessings. 8

(८७) सप्तमीमित्तमं सूक्तम्

(१-७) सप्तम्यान्त्यं सूक्तस्य मैत्रावरुणिरिति ऋषिः । वरुणो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ।

॥९॥

रदत्पथो वरुणः सूर्याय प्राणींसि समुद्रिया नदीनाम् ।
 सर्गो न सृष्टो अर्वतीर्कृतयश्चकार महीरवनीरहभ्यः ॥१॥
 आत्मा ते वातो रज आ नवीनोत्पशुर्न भूणिर्यवसे ससवान् ।
 अन्तर्मही बृहती रोदसीमे विश्वा ते धाम वरुण प्रियाणि ॥२॥

87.

Rádat pathó varuṇaḥ sūryāya prāṇānsi samudriyā na-
 dīnām | sárgo ná śṛiṣṭhó árvatir ṛitāyāñ cakāra mahír avá-
 nīr áhabhyaḥ || 1 || ātmā te vāto rāja ā navīnot paśúr ná
 bhūrnir yāvase sasavān | antār mahī bṛihatī ródasīme víśvā
 te dhāma varuṇa priyāni || 2 ||

परि स्पशो वरुणस्य स्मदिष्टा उभे पश्यन्ति रोदसी सुमेके ।
 ऋतावानः कवयो यज्ञधीराः प्रचेतसो य इषयन्त नमन् ॥३॥
 उवाच मे वरुणो मेधिराय त्रिः सप्त नामाध्या बिभर्ति ।
 विद्वान्पदस्य गुह्या न वोचयुगाय विप्र उपराय शिक्षन् ॥४॥
 तिस्रो द्यावो निहिता अन्तरस्मिन्तिस्रो भूमिरुपराः षड्विधानाः ।
 गृत्सो राजा वरुणश्चक एतं दिवि प्रेङ्खं हिरण्ययं शुभे कम् ॥५॥

pāri spāṣo varuṇasya smād-
 iṣṭā ubhé paśyanti ródasī suméke | ṛitāvānaḥ kavāyo ya-
 jñādhirāḥ pracetaso yā isháyanta mánma || 3 || uvāca me
 varuṇo mēdhirāya triḥ saptā nāmāghnyā bibharti | vidvān
 padāsya gūhyā ná vocad yugāya vipra úparāya śkṣhan
 || 4 || tisró dyāvo níhitā antār asmin tisró bhūmīr úparāḥ
 śhādvīdhanāḥ | grīṭso rāja varuṇaḥ cakra etām divi preñ-
 khām hiraṇyāyaṁ śubhé kām || 5 ||

The most venerable Lord cuts a pathway out for the radiant sun and sets free the waters of the rivers, generated in the firmament. He does it in no time in most natural way as the mare rushes in race in order. He makes great channels for the days to follow. 1

The wind is like your breath, which gives out sounds through the region like an animal that seeks his fodder in pastures. O most venerable Lord, manifested between the vast and spacious heaven and earth, are all the glorious forms that delight you. 2

The efficient, spies of the most venerable Lord, who are sent forth upon their errand, survey the well-formed and well-fashioned two world-halves and they also behold the persons who are truthful, who are poets, well-versed in worship, and are genius and who offer prayers to the Lord. 3

The wise and intelligent venerable Lord, while unfolding the mysteries of knowledge to me, His intelligent and diligent disciple, told me by way of instruction thus: The imperishable divine speech has thrice-seven appellations. 4

In Him invisibly rest three regions, and in Him are confided the three earths, with six seasons. The most adorable sovereign Lord has made this golden sun undulating like a pendulum in the sky and diffusing the glorious light. 5

अव॒ सिन्धुं॑ वरु॒णो द्यौरिव॑ स्था॒प्सो न श्वे॒तो मृ॒गस्तु॑र्विष्मा॒व ।
 ग॒म्भीर॑दी॒प्तो रज॑सो वि॒मानः॑ सु॒पार॑क्ष॒त्रः स॒तो अ॒स्य राजा॑ ॥६॥
 यो मू॒ळया॑ति च॒क्रुषे॑ चि॒दागो॑ व॒यं स्या॑म वरु॒णे अ॒नागाः ।
 अनु॑ ब्र॒तान्यदि॑तेऋ॒धन्तो॑ यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः ॥७॥

áva síndhum várūṇo
 dyaúr iva sthād drapsó ná śvetó mṛigás túvishmān | gam-
 bhirāṣaṇso rájaso vimānaḥ supārákshatraḥ sató asyá rájā
 || 6 || yó mṛiláyāti cakrúshe cid ágo vayám syāma várūṇe
 ánāgāḥ | ánu vratāny áditer ṛidhānto yūyám pāta —
 || 7 || • ||

(८८) अष्टावीतितमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्षेभ्यस्तस्य सूक्तस्य मेधावदण्विर्वेत्तिष्ठ ऋषिः । वरुणो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १० ॥ प्र शु॒न्ध्यु॒वं वरु॑णाय प्रे॒ष्टां म॒तिं वे॑सिष्ठ मी॒ळहु॑षे भर॒स्व ।
 य ई॒मर्वा॑ञ्च॒ं क॒रते॑ यज॒त्रं स॒हस्रा॑मघं वृष॑णं बृ॒हन्त॑म् ॥१॥
 अथा॒ न्वस्य॑ सं॒दश॑ जग॒न्वान॑भ्रे॒रनी॑कं वरु॑णस्य मंसि ।
 स्व॒र्यद॑श्म॒न्नाधि॑पा उ॒ अन्धो॑ऽभि मा॒ वपु॑र्द॒शये॑ निनीयात् ॥२॥
 आ यद्बु॒हाव॑ वरु॑णश्च॒ नावं॑ प्र॒ यत्समु॑द्र॒भीर्या॑व मध्य॑म् ।
 अधि॑ यद्ग॒पां स्नु॑भिश्चरा॒व प्र प्रे॒ङ्ख ई॒ङ्ख्या॒वावहै॑ शु॒भे क॑म् ॥३॥

Prá ṣundhyúvaṃ várūṇāya préshthām matīm vasishtha
 mīlhushe bharasva | yá im arváñcam kárate yájatram sa-
 hásrāmagham vṛishanam bṛihāntam || 1 || ádhā nv āsya sam-
 drīṣam jaganvān agnér ánikam várūṇasya maṇsi | svār yád
 ásmann adhipá u ándho 'bhí mā vāpur drīśaye niniyāt
 || 2 || á yád ruhāva várūṇaḥ ca nāvam prá yát samudrám
 iráyāva mādhyam | ádhi yád apām snúbhiḥ cárāva prá
 preṅkhá īṅkhayāvahai śubhé kām || 3 ||

Self-radiant as the sun, the venerable Lord keeps the ocean within its limits. He is transparent as a drop, vigorous as a lion, worthy of profound praise, setter of bird-like stars in space, the great saviour, and the ruler of this existing creation. 6

May we be free from sin against the venerable Lord, who shows compassion even to the sinners. May we duly observe the laws of mother infinity. May you all ever cherish us with blessings. 7

88

Offer pure and delightful praise, O pious-most devotee, to the bounteous showerer, the venerable Lord. He brings on to us the vast and holy sun, laden with a thousand vast treasures. 1

Hastening to come to His presence, may I worthily glorify the aggregated radiance of our venerable Lord. He is the imbiber of the feed, i. e., the exhilarating beverage of devotion, expressed by the stones of chanting. May He render my body beautiful and pure. 2

When I, the pious-most self and venerable Lord, get into the boat together, and sail into the midst of the ocean, and ride over the ridges of waters, then we both swing like a pendulum happily. 3

वसिष्ठं हु वरुणो नाव्याधादृषिं चकार स्वपा महोभिः ।
 स्तोतारं विप्रः सुदिनत्वे अह्नां यानु द्यावस्तनून्यादुषामः ॥४॥
 क^१ त्यानि नौ सख्या बभूवुः सर्वावहे यदवृकं पुरा चित् ।
 बृहन्तं मानं वरुण स्वधावः सहस्रद्वारं जगमा गृहं ते ॥५॥
 य आपिर्नित्यो वरुण प्रियः सन्त्वामागांमि कृणवत्सखा ते ।
 मा त एनस्वन्तो यक्षिन्भुजेम यन्धि प्मा विप्रः स्तुवते वरूथम् ॥६॥
 ध्रुवासु त्वासु क्षितिषु क्षियन्तो व्य^२स्मत्पाशं वरुणो मुमोचत् ।
 अवो वन्वाना अदिनेरुपस्थाद्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥७॥

vásishtham ha vá-
 ruṇo nāvy ádhād řishim cakāra svāpā mähobhiḥ | stotāram
 vipraḥ sudinatvé áhnām yán nú dyāvas tatānan yád ushā-
 saḥ || 4 || kvā tyāni nau sakhyā babhūvuh sácāvahe yád
 avṛikām purā cit | bñihāntam mānam varuṇa svadhāvaḥ sa-
 hāsradvāram jagamā gñihām,te || 5 || yā āpír nityo varuṇa
 priyāḥ sán tvám ágāñsi kñiñavat sákhā te | mā ta énasvanto
 yakshin bhujema yandhí ṣhmā vípra stuvaté várūtham
 || 6 || dhruvāsu tvāsú kshitíṣhu kshiyānto vy āsmát páṣam
 várūṇo mumocat | ávo vanvānā áditer upāsthād yūyám
 pāta || 7 || 10 ||

(८९.) नवनवनिर्गमं मुक्तम्

(१-९) पञ्चम्यास्य मूलस्य क्षेत्रावर्गनिर्मितं कृषिः । वरुणो देवता । (१-४) प्रथमादि-
 चतुर्केषां गायत्री, (९) पञ्चम्याश्च जगती छन्दसी ॥

॥ १. १ ॥ मो पु वरुण मृन्मयं गृहं राजन्नहं गेमम् । मृळा सुक्षत्र मृळय ॥१॥
 यदेमि प्रस्फुरन्निव दन्तिर्न ध्मातो अद्रिवः । मृळा सुक्षत्र मृळय ॥२॥
 कृत्वः समह दीनता प्रतीपं जगमा शुचे । मृळा सुक्षत्र मृळय ॥३॥

Mó shú varuṇa mñinmāyam gñihām rājann ahām ga-
 mam | mñilā sukshatra mñilāya || 1 || yád émi praspshuránn
 iva dñtír ná dhmató adrivaḥ | mñilā s. m. || 2 || krátvaḥ sa-
 maha dinātā pratipám jagamā ṣuce | mñilā s. m. || 3 ||

So the venerable Lord places the pious-most self in the boat, and taking him in His protection raises him to the status of a singer. Soon after the days shine bright; whilst the nights broaden in and the dawns are lengthened. 4

What has become of our those remote friendships? When without enmity, shall we again walk together? Let us preserve our relations, unimpaired as before. O self-sustained venerable Lord, may I enter your lofty house, which has a thousand portals. 5

If your true ally commits any offence against you, still O adorable Lord, he has ever been your dear. Offending you, none shall enjoy. May you, O wise, bestow on your worshipper a secure abode. 6

While dwelling in these durable habitations, may you, venerable Lord, untie our bonds that bind us. May we enjoy His protection, and win favour from the lap of mother infinity. May you all ever cherish us with blessings. 7

89

May I never enter, O sovereign Lord, into the house of clay; bless me, O saviour; mercy, my Lord. 1

When, O Lord of justice, I move along tremulous, like an inflated skin, bless me, O saviour; mercy, my Lord. 2

O opulent and bright, if through weakness, I have erred and gone astray, bless me, O saviour; mercy my Lord. 3

अपां मध्य तस्थिवांसं तृष्णाविदञ्जरितारम् । मृळा सुक्षत्र मृळय ॥४॥
 यत्किं चेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोहं मनुष्याश्चरामसि ।
 अचिन्ती यत्तव धर्मा युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः ॥५॥

apām

mádhye tasthivānsam trīṣṇāvidaj jaritāram | mṛṇā s. m.
 || 4 || yāt kim cedāṃ varuṇa daīvye jāne 'bhidrohām manu-
 shyāṣ carāmasi | ācittī yāt tāva dhārmā yuyopimā mā nas
 tāsmād énaso deva rīrishah || 5 || 11 ||

(९०) नवतितमं सूक्तम्

(१-७) तप्तर्चम्यान्वय सूक्तस्य मैत्रावरुणिवर्षसिद्ध कृषिः । (१-४) प्रथमादिचतुर्ऋचां वायुः,

(५-७) पञ्चम्यादितुल्यमय चेन्द्रवायुं देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१२॥

प्र वीर्या शुचयो दद्विरे वामध्वर्युभिर्मधुमन्तः सुतासः ।
 वह वायो नियुतो याह्यच्छा पिबा सुतस्यान्वसो मदाय ॥१॥
 ईशानाय प्रहृतिं यस्त आनदृष्टुषि सोमं शुचिपास्तुभ्यं वायो ।
 कृणोषि तं मर्त्येषु प्रशस्तं जातोजातो जायते वाज्यस्य ॥२॥
 राये नु यं जज्ञातू रोदसीमे राये देवी धिषणा धाति देवम् ।
 अध वायुं नियुतः सश्वत स्वा उत श्वेनं वसुधितिं निरेके ॥३॥

90.

Prá vīrayā śucayo dadrire vām adhvaryúbhir mādhu-
 mantah sutāsaḥ | váha vāyo niyúto yāhy áchā píba sutá-
 syándhaso mādāya || 1 || īśānáya prāhutim yás ta ánaṭ chūcim
 sómam śucipās túbhyaṃ vāyo | kṛiṇóshi tám mártyesu
 praśastām jātó-jāto jāyate vājy āsya || 2 || rāyé nú yām
 jajñátū ródasimé rāyé devī dhishāṇā dhāti devám | ádha
 vāyúm niyútaḥ saścata svá utá śvetám vásudhitim nirekṣe
 || 3 ||

Thirst distresses your worshipper, though he stands in the midst of waters; bless O saviour; mercy, my Lord. 4

Whatever offence we men commit against divine beings, and whichever your laws we violate through ignorance, may you not, O Lord, be harsh to us on account of that iniquity. 5

90

The sweet loving devotional songs are offered to you, O Lord of motivation, by the priests; therefore, harness your steed-like forces, come hither and cherish our expressed devotional love, till it makes you joyful. 1

O cherisher of loving devotion, Lord of vitality, you elevate him who among mortals offers you an excellent homage of sweet melodies. Whilst he is born, again and again, he is born for wealth and prosperity. 2

Wherever there is poverty, the yoked steeds carry the Lord of motivation, white in complexion (i. e. flawlessly honest) and the dispenser of wealth: whom heaven and earth bear for the sake of riches, and whom the divine language of praise sustains as a deity for the sake of affluence and wealth. 3

उच्छन्नृषसः सुदिना अरिप्रा उरु ज्योतिर्विविदुर्दीध्यानाः ।
 गव्यं चिदूर्वमुशिजो वि वंक्नुस्तेषामनु प्रदिवः ससुरापः ॥४॥
 ते सत्येन मनसा दीध्यानाः स्वेन युक्तासः क्रतुना वहन्ति ।
 इन्द्रवायू वीरवाहु रथं वामीशानयोर्भि पृक्षः सचन्ते ॥५॥
 ईशानासो ये दधते स्वर्णो गोभिरश्रेभिर्वसुभिर्हिरण्यैः ।
 इन्द्रवायू सूरयो विश्वमायुर्वद्विर्वीरैः घृतेनासु सद्युः ॥६॥
 अर्वन्तो न श्रवसो भिक्षमाणा इन्द्रवायू सुष्टुतिभिर्वसिष्ठाः ।
 वाजयन्तः स्ववसे हुवेम यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥७॥

uchánn ushásah sudínā ariprā urú jyótir vividur dí-
 dhyānāḥ | gavyam cid ūrvām usījo ví vayrus téshām ánu
 pradivah sasur āpah || 4 || té satyéna mánasā dídhyanāḥ
 svéna yuktásah krátunā vahanti | indravāyū viravāham ra-
 tham vām īśānāyor abhī prīkshah sacante || 5 || īśānāso yé
 dādhaté svār ṇo góbhīr āśvebhīr vásubhīr hīraṇyāiḥ | ín-
 dravāyū sūrāyo víśvam āyur ārvadbhīr vīraiḥ prītanāsu sah-
 yuḥ || 6 || árvanto ná śrávaso bhīkshamāṇā indravāyū su-
 śtutībhīr vásishṭhāḥ | vājayāntaḥ sv ávase huvema yūyām
 pāta — || 7 || 12 ||

(९.१) एकनवतितमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चस्याग्न्य सूक्तस्य वैत्रावरुणिवसिष्ठ ऋषिः । (१, ३) प्रथमाद्वितीययोर्ऋचोर्वायुः,

(२, ४-७) द्वितीयायाश्चतुर्थ्याद्विचतसृणाञ्जेन्द्रवायू देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

११.३१॥

कुविदुङ्ग नमसा ये वृधासः पुरा देवा अनवद्यास आसन् ।
 ते वायवे मनवे बाधितायावांसयन्नृषसं सूर्येण ॥१॥

Kuvīd aṅgā nāmasā yé vridhāsah purā devā anavadyāsa
 āsan | té vāyāve mánave bādhitāyāvāsayanṇ ushásam sūr-
 yeṇa || 1 ||

The spotless dawns with fair bright days have broken, and shining radiantly, obtain the vast light from the sun; desirous to recover it they obtain their wealth of cattle, and the eternal streams of water subsequently issue for their good. 4

O Lord of resplendence and of motivation, those divine powers, with truth in their minds, assiduous in the discharge of their own duties, bring to you a chariot of heroes, and present to you the lords, the viands. 5

May those munificent lords, who give us heavenly light, and confer upon us the gifts of cattle, horses, treasures and gold, overcome the enemies in battles with their cavalry and infantry. 6

We, the pious-most seekers, exerting all our power-like horses, and soliciting food and strength, invoke with laudations Lord of resplendence and of motivation, for our aid ; may you all ever cherish us with blessings. 7

The venerable worshippers, by promptly and frequently adoring Lord of motivation with reverence, have been free from reproach. They now invoke dawns and the sun also to gain the favour of Lord of motivation and for the preservation of the embarrassed mankind. 1

उ॒श॒न्ता॑ दू॒ता न॒ द॒भाय॑ गो॒पा मा॒सश्च॑ पा॒थः श॒रद॑श्च पु॒र्वीः ।
 इन्द्र॑वायू सु॒ष्टुति॑र्वी॒मिया॒ना मा॒र्डीक॑मी॒ष्टि सु॒वितं॑ च॒ नव्य॑म् ॥२॥
 पी॒वोअ॒न्नौ रयि॑वृ॒धः सु॒मेधाः श्वे॒तः सि॑ष॒क्ति नि॒युता॑मभि॒श्रीः ।
 ते वा॒यवे॑ स॒मन॑सो वि॒ त॑स्यु॒र्विश्वे॑न्नरः स्व॒प॒त्यानि॑ च॒क्रुः ॥३॥
 याव॑त्तर॒स्तन्वो॑३ याव॑दो॒जो याव॑न्नर॒श्चक्ष॑मा दी॒ध्यानाः॑ ।
 शुचि॑ सोमं शुचि॑पा पात॒म॒स्मे इन्द्र॑वायू स॒दतं॑ ब॒र्हिरे॑दम् ॥४॥

uśāntā dūtā nā dābhāya gopā māsas ca pāthāḥ
 śarādaḥ ca pūrvīḥ | indravāyū susṭutir vām iyanā mārḍi-
 kām itte suvitam ca nāvyam || 2 || pivoannāñ rayivṛdhaḥ su-
 medhāḥ śvetāḥ sishakti niyūtām abhisṛīḥ | té vāyāve sā-
 manaso ví tasthur viśvén nāraḥ svapatyāni cakruḥ || 3 ||
 yāvat tāras tanvò yāvad ójo yāvan nāraḥ cākshasā dīdhya-
 nāḥ | śucim sōmaṁ śucipā pātam asmé indravāyū sādatham
 barhír édām || 4 ||

नियु॒वाना॑ नि॒युतः॑ स्पा॒र्हवी॑रा इन्द्र॑वायू स॒रथं॑ यात॒म॒र्वाक् ।
 इदं॑ हि वां प्र॒भृतं॑ म॒ध्वो अ॒ग्रम॑धं प्री॒णाना॑ वि॒ मुमु॑क्तम॒स्मे ॥५॥
 या वीं श॒तं नि॒युतो॑ याः स॒हस्र॑मिन्द्र॑वायू वि॒श्ववा॑राः स॒चन्ते॑ ।
 आभि॑र्या॒न्ते सु॒विद॑त्राभि॒रर्वा॑क्या॒न्ते न॑रा प्र॒तिभृ॑तस्य म॒ध्वः ॥६॥
 अर्व॑न्तो न श्र॒व॒सो भि॒क्ष्माणा॑ इन्द्र॑वायू सु॒ष्टुति॑भिर्वि॒सि॒ष्टाः ।
 वा॒ज॒यन्तः॑ स्व॒र्व॒से हु॒वेम॑ यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ स॒दा नः॑ ॥७॥

niyuvānā niyūta spārhāvīrā indravāyū
 sarātham yātam arvāk | idam hí vām prābhṛitam mādhuo
 āgram ādha prīṇānā ví mumuktam asmé || 5 || yā vām ṣa-
 tāṁ niyūto yāḥ sahasram indravāyū viśvāvārāḥ sácante |
 ābhir yātaṁ suvidātrābhir arvāk pātām narā prátibhṛita-
 sya mādhuvaḥ || 6 || árvanto ná śrávaso — || 7 || 13 ||

O Lord of resplendence and of motivation, preservers of mankind, eager as envoys, may you not be ill-disposed towards us and do us harm. Please carry us safe through many months and years. Our sincere praise, addressed to you, solicits happiness and excellent wealth. 2

The intelligent, bright Lord of motivation is glorious with the yoked cosmic steeds. He favours those men who are well-fed and abound in riches. They are of one mind, ever ready to worship Him, and are the leaders of such pious ceremonies as are productive of excellent progeny. 3

O Lord of resplendence and of motivation, acceptors of the sweet elixir of loving devotion, as far as your individual power and strength permit you, and so far as men whose eyes have vision behold. May you sit here in the assembly, and O the enjoyer of bristling elixir, drink with us. 4

May Lord of resplendence and of motivation come together hitherward in a car, harnessed with yoked steeds. This prime of the sweet beverage has been offered to you. Please be delighted, and liberate us from sin. 5

O Lord of resplendence and motivation, gracious minded, come to our presence and drink the sweet beverage offered to you. Please come with the speed of a hundred and a thousand yoked horses. 6

We, the pious-most seekers, exerting all our power like horses and soliciting food and calling on you with strength, invoke with laudations the Lord of resplendence and of motivation for our aid. May you all ever cherish us with blessings. 7

(९२) विनवतितमं सूक्तम्

(१-५) अष्टवर्षत्वात् सूक्तस्य नैवावर्षत्वं सिद्धं ऋषिः । (१, ३, ५) अष्टमादृतीयापञ्चमीनाम्नां वायुः
(२, ४) द्वितीयापञ्चम्योभेदभावाद् देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१५॥

आ वायो भूष शुचिपा उपे नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार ।
 उपो ते अन्धो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम् ॥१॥
 प्र सोता जीरो अध्वरेष्वस्थात्सोममिन्द्राय वायवे पिबध्ये ।
 प्र यद्वा मघ्वो अग्रियं भरन्त्यध्वर्यवो देवयन्तः शचीभिः ॥२॥
 प्र याभिर्योसि दाश्वासमच्छा नियुद्धिर्वायविष्टये दुरोणे ।
 नि नो रयि सुभोजसं युवस्व नि वीरं गव्यमध्वर्यं च राधः ॥३॥
 ये वायवं इन्द्रमार्दनासु आदेवासो नितोशनासो अर्यः ।
 घ्नन्तो वृत्राणि सूरिभिः प्याम सासङ्गान्सो युधा नृभिरमित्रान् ॥४॥
 आ नो नियुद्धिः शनिनीभिरध्वरं सहस्रिणीभिरुप याहि यज्ञम् ।
 वायो अस्मिन्त्सर्वने मादयस्व यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

92.

Ā vāyo bhūsha sucipā ūpa naḥ sahasram te niyūto
 viṣvavāra | ūpo te āndho mādyaṃ ayāmi yasya deva da-
 dhishé pūrvapēyam || 1 || prā sōtā jīro adhvarēshv asthāt
 sōmam indrāya vāyāve pibadhyai | prā yād vām mādhu
 agriyām bhāranty adhvaryaṃ devayāntaḥ śacibhiḥ || 2 ||
 prā yābhir yāsi dāṣvānsam āchā niyūdbhir vāyav ishtāye
 duroṇē | nī no rayīm subhōjasam yuvasva nī vīraṃ gāv-
 yam aśvyam ca rādhaḥ || 3 || yé vāyāva indramādanāsa
 ādevāso nitōśanāso aryāḥ | ghnānto vritrāni sūribhiḥ shyāma
 sāsahvānsō yudhā nṛbhir amitrān || 4 || ā no niyūdbhiḥ śa-
 tñibhir adhvarām sahasrñibhir ūpa yāhi yajñām | vāyo
 asmīn sāvane mādayaśva yūyān pāta — || 5 || 16 ||

(९३) विनवतितमं सूक्तम्

(१-८) अष्टवर्षत्वात् सूक्तस्य नैवावर्षत्वं सिद्धं ऋषिः । इन्द्राग्नी देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१५॥

शुचिं नु स्तोमं नवजातमयेन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथाम् ।
 उभा हि वा सुहवा जोहवीमि ता वाजं सद्य उशने धेया ॥१॥

93.

Śucim nū stōmam nāvajātam adyēndrāgni vṛtrahanā
 jushéthām | ubhā hí vām suhāvā jōhavimi tā vājam sadya
 uṣatē dhēshtā || 1 ||

92

O wind-divine, drinker of the heavenly elixir and bounteous giver, come to us specially as your thousands of cosmic yoked steeds drive you. I offer you the exhilarating viands. You have the prior claim in this drink amongst all Nature's powers. 1 - 2

O wind-divine, come to us with those speedy waves, the yoked steeds, with which you reach the devotee, offering homage in his own home, and bestow upon us wealth and children along with kine and horses. 3

May we overcome our evils in the life's struggle through the aid of our brave senses, and may we be the destroyers of adversaries by the aid of such pious fellowmen, who are the exhilarators of the Lord of resplendence and of motivation, the reciters of the divine hymns and conquerers of formidable foes. 4

May you come, wind-divine, to our solemn worship with the yoked forces which are in hundreds and thousands. May you be exhilarated at our ceremony, and may you all ever cherish us with blessings. 5

93

O Lord of resplendence and fire-divine, may you be pleased today by this pious and newly composed praise. Repeatedly we invoke you both as you are worthy of invocation. You are the best bestower to give food promptly upon him who solicits you. 1

ता सान्सी शवसाना हि भूतं साकंवृथा शवसा शशुवांसा ।
 क्षयन्तौ रायो यवसस्य भूरः पूङ्गं वाजस्य स्थविरस्य घृत्वेः ॥२॥
 उपो ह यद्विदथै वाजिनो गुर्धीभिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः ।
 अवेन्तो न काष्ठां नक्षमाणा इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते ॥३॥
 गीभिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमान इद्रे रयि यशसं पूर्वभाजम् ।
 इन्द्राग्नी वृत्रहणा सुवज्रा प्र नो नव्येभिस्तिरते देव्योः ॥४॥

tā sānasī śavasānā hī bhūtām sākam-
 vṛidhā śavasā sūśuvānsā | ksháyantau rāyó yávasasya bhū-
 reh prīṅktām vājasya sthāvīrasya ghrīshveḥ || 2 || úpo ha
 yád vidátham vājīno gúr dhibhír vípraḥ prámatim ichámā-
 nāḥ | árvanto ná káshthām náksamāṇā indrāgnī jóhuvato
 náras té || 3 || gūrbhír vípraḥ prámatim ichámāna ítṛe rayīm
 yaśásam pūrvabhājam | indrāgnī vṛitrahanaḥ suvajrā prā no
 nāvyebbhis tiratam deshṇaīḥ || 4 ||

सं यन्मही मिथती स्पर्धमाने तनुरुवा शूरसाता यतैते ।
 अदेवयुं विदथे देवयुभिः सत्रा हतं सोमसुता जनेन ॥५॥
 इमामु पु सोमसुतिमुप न एन्द्राग्नी सौमनसाय यातम् ।
 नू चिद्धि परिमन्नाथे अस्माना वां शश्वद्विर्ववृतीय वाजैः ॥६॥
 सो अग्न एना नमसा समिद्धोऽच्छा मित्रं वरुणमिन्द्रं वोचेः ।
 यत्सीमार्गश्चक्रुमा तत्सु मृळ तदर्यमादितिः शिश्रथन्तु ॥७॥

sām yán mahí mithatī
 spārdhamāne tanūrúcā śūrasātā yátaite | ádevayum vidáthe
 devayúbhiḥ satrá hatam somasútā jánena || 5 || 15 ||

imām u shú sómasutim úpa na éndrāgnī saumanasāya
 yātam | nú cid dhī parimannáthe asmān ā vām śasvadbhir
 vavṛitīya vājaiḥ || 6 || só agna enā námasā sāmiddhó 'chā
 mitráṁ varuṇam índram vocēḥ | yát sīm āgaṣ cakṛimā tát
 sú mṛiḷa tát aṛyamáditih śisrathantu || 7 ||

You two, O the demolishers of hostility, are desired by all. You grow together, increasing in vigour, O Lords of strength-giving food, may you grant us substantial invigorating nourishment. 2

Those leaders, offerers of homage, who, desiring your favour, celebrate the sacrifice with holy ceremonies, hasten to worship you, like horses to a battle-field, and repeatedly invoke the Lord of resplendence and the fire-divine. 3

The pious sage, seeking your favour, glorifies you with praises for the sake of enjoying formerly acquired riches, accompanied by celebrity. O Lord of resplendence and fire-divine, destroyers of evils, possessors of punitive justice, exalt us with new bounties. 4

When two large, mutually defiant hosts, emulous in corporal vigour, contest, may you destroy the godless in favour of the god-fearing and in favour of the person who pours out devotional sentiments. 5

May you come to show your loving kindness, O Lord of resplendence, and fire-divine, to our place of loving devotion. You never despise us any time and therefore I propitiate you with constant sacred offerings. 6

O fire-divine, kindled with reverence, may you invite the natural forces of light, water and lighting to bless us. May you forgive whatever sin we have committed and may the ordainer and mother infinity drive away the evils from us. 7

एता अम आशुषाणास इष्टीर्युवोः सचाभ्यश्याम वाजान् ।
मेन्द्रो नो विष्णुर्मरुतः परि ख्यन्तुयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥८॥

etā agna āṣushā-
nāsa ishṭīr yuvōḥ sácābhy āsyāma vājān | méndro no vísh-
nur marútaḥ pári khvan yūyám pāta — || 8 || 16 ||

(९.४) अनुवर्तनमं मूलम्

(१-१२) द्वादशचन्द्राम्य मूलम् मेत्रावरुणर्वसिष्ठ ऋषिः । इन्द्राग्नी देवते । (१-११) प्रथमाष्टकादशां
गायत्री. (१२) द्वादश्याश्चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥१७॥ इयं वामस्य मन्मन इन्द्राग्नी पृथ्व्यन्तुनिः । अभ्रादृष्टिर्वाजनि ॥१॥
भृणुतं जर्गितुर्हवमिन्द्राग्नी वनतं गिरः । ईशाना पिप्यतं धियः ॥२॥
मा पापत्वाय नो नरेन्द्राग्नी माभिः शस्ते । मा नो रीरधतं निदे ॥३॥

94.

Iyām vām asyá mánmana índrāgni pūrvyástutiḥ | abhrád
vṛishṭīr ivājani || 1 || ṣṛiṇutám jaritúr hávam índrāgnī vāna-
tam gírah | īśānā pipyatam dhíyah || 2 || mā pāpatváya no
naréndrāgni mábhisastaye | mā no rīradhatam nidé || 3 ||

इन्द्रे अमा नमो बृहत्सुवृक्तिमेरयामहे । धिया धेना अवस्ववः ॥४॥
ता हि शश्नन् ईलत इत्या विप्रास ऊतये । स्वाधो वाजसानये ॥५॥

in-
dre agnā námo bṛihát suvṛiktím érayāmahe | dhiyá dhénā
avasyávaḥ || 4 || tá hí śaśvantā īlata ítthá víprāsa ūtāye |
sabádho vājasātaye || 5 ||

Diligently celebrating these ceremonies, may we, O fire-divine (and Lord of resplendence) acquire strength from both of you. Never may the vital principles, let not the sun, the cosmic space, and cloud-bearing winds abandon us, and may you all ever cherish us with blessings. 8

94

This special praise, O Lord of resplendence and fire-divine, proceeds copiously from one, your worshipper, as rain from clouds. 1

Hear, O Lord of resplendence and fire-divine, the invocation of the worshipper; accept his adoration; O sovereign Lords, may you give him success in his intellectual pursuits. 2

O Lord of resplendence and fire-divine, the leader of people, subject us not to sinfulness, not to torture, nor to the reviler. 3

Desiring protection, we offer profuse reverence and praises to the Lord of resplendence and fire-divine, with sincerity of thoughts and words. 4

Innumerable are the intellectuals who propitiate you, O Lord of resplendence and fire-divine, in this manner for their protection. They strive with coordination for the acquirement of spiritual nourishment. 5

ता वाँ गीर्भिर्विपन्यवः प्रयस्वन्तो हवामहे । मेधसाता सनिष्यवः ॥६॥

॥८॥

इन्द्राग्नी अवसा गतमस्मभ्यै चर्षणीसहा । मा नो दुःशंस ईशत ॥७॥

मा कस्य नो अररुषो धूर्तिः प्रणञ्जत्यस्य । इन्द्राग्नी शर्म यच्छतम् ॥८॥

tā vāṃ gīrbhīr vipanyávaḥ prá-
yasvanto havāmahe | medhásātā sanishyávaḥ || 6 || 17 ||

índrāgnī ávasá gatam asmábhyam carshanīсахā | má
no duṣṣánsa īshata || 7 || má kásya no árarusho dhūrtiḥ prá-
nañ mártiyasya | índrāgnī śarma yachataṃ || 8 ||

गोमद्विरण्यवदसु यद्वामश्वदीमहे । इन्द्राग्नी तद्वनेमहि ॥९॥

यत्सोम आ सुते नर इन्द्राग्नी अजोहवुः । ससीवन्ता सपर्यवः ॥१०॥

उक्थेभिर्वृत्रहन्तमा या मन्दाना चिदा गिरा । आङ्गुषैराविवामतः ॥११॥

ताविदुःशंसं मर्त्यं दुर्विद्वांसं रक्षस्विनम् ।

आभोगं हन्मना हतमुदधिं हन्मना हतम् ॥१२॥

gómad dhí-
ranyavad vásu yád vāṃ áṣvāvad ímahe | índrāgnī tád va-
nemahi || 9 || yát sóma á suté nára índrāgnī ájohavuh |
sáptivantā saparyávaḥ || 10 || ukthébbhir vṛtrahántanā yá
mandāná cid á girá | āṅgūshaír āvívāsataḥ || 11 || táv íd
duṣṣánsam mártyaṃ dūrvidváṃsam rakshasvínam | ābhogám
hánmanā hatam udadhím hánmanā hatam || 12 || 18 ||

Eager to offer praise, bearing food, desirous of wisdom and wealth, we invoke you, O Lord of resplendence and fire-divine, with appreciations, in the performance of benevolent services. 6

Subduers of hostile forces, O Lord of resplendence and fire-divine, come with food to be bestowed upon us ; let not the malevolent rule over us. 7

Let not the malice of any hostile mortal reach us ; grant us felicity, O Lord of resplendence and of adoration. 8

We solicit you both for wealth, comprising cattle, sheep and horses ; may we obtain these gifts from you, O Lord of resplendence and of adoration. 9

When adoring, the leading priest invokes you two, O Lord of resplendence and of adoration, the possessors of space-horses, the driving energies, while the loving devotional prayers are being offered. 10

Utter destroyers of nescience, with all joy, may you come hither, while you are being worshipped with prayers, hymns and songs. 11

Destroy with your fatal weapons the mortal, who is malignant, the intellectual devil, the tormenter, rapacious ; destroy him, like an earthen pitcher of water. 12

(९५) पञ्चनवतिलमं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिसिद्ध ऋषिः । (१-२, ४-६) प्रथमाद्वितीयाचोऽक्षोऽभ्युप्यादि-
वचस्य च सरस्वती, (३) क्लीयापाथ सरस्वान् देवते । त्रिषुप कन्वः ॥

११५॥

प्र क्षोदेमा धार्यसा सस्त्र एषा सरस्वती धरुणमायसी पूः ।
 प्रबाब्धाना रथ्येव याति विश्वा अपो महिना सिन्धुरन्याः ॥१॥
 एकाचेतत्सरस्वती नदीनां शुचिर्यती गिरिभ्य आ समुद्रात् ।
 रायश्चेतन्ती भुवनस्य भूरर्घृतं पयो दुदुहे नाहुषाय ॥२॥

96.

Prá kshódasā dháryasā śasra eshā śárasvatī dharúnam
 áyasī pūh | prabābhadhānā rathyēva yāti víśvā apó mahinā
 síndhur anyāh || 1 || ékācetat śárasvatī nadínām śúcir yatí
 girībhya á samudrát | rāyās cétantī bhúvanasya bhúrér
 ghṛítām páyo duduhe nāhushāya || 2 ||

स वावृधे नयो योषणामु वृषा शिशुर्वृषभो यज्ञियासु ।
 स वाजिनं मघवद्भ्यो दधाति वि सातये तन्वं मामृजीत ॥३॥
 उत स्या नः सरस्वती जुषाणोषं श्रवत्सुभगा यज्ञे अस्मिन् ।
 मितहुभिर्नमस्त्वेरियाणा राया युजा चिदुत्तरा सस्त्रिभ्यः ॥४॥
 इमा जुह्वाना युष्मदा नमोभिः प्रति स्तोमं सरस्वति जुषस्व ।
 तव शर्मन्प्रियतमे दधाना उपं स्त्रेयाम शरणं न वृक्षम् ॥५॥
 अयमु ते सरस्वति वसिष्ठो द्वावावृतस्य सुभगे व्यावः ।
 वर्यं शुभ्रे स्तुवते रामि वाजान्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥६॥

sá vāvṛidhe náryo yó-
 shaṇāsu vṛishhā śśsur vṛishabhó yajñíyāsu | sá vājnam ma-
 ghāvadbhyo dadhāti ví sātāye tanvām māmṛijīta || 3 || utá
 syá naḥ śárasvatī jushānópa śravat subhágā yajñē asnín |
 mitájñubhir namasyaír iyāná rāyá yujá cid úttará sákhi-
 bhyah || 4 || imá júhvānā yushmád á námobhiḥ práti stó-
 mam śarasvati jushasva | táva śarman priyátame dádhanā
 úpa stheyāma śaranām ná vṛikshám || 5 || ayám u te śaras-
 vati vāsishtho dvārāv ritásya subhage vy āvah | vārdha
 subhre stuvaté rāsi vājān yūyám pāta — || 6 || 19 ||

Stream of river, the current of inner conscience, with fostering flow comes forth for our sure defence, as a fort of iron ; the river sweeps away in her majesty and might all other waters as a charioteer (collecting the passengers). 1

The stream of inner conscience is pure in her course, flowing from the mountains to the ocean ; she understands the requisites of a dam-builder and distributes riches among many existing creatures, milking out for them butter and milk. 2

He, (the brotherly source of the stream), friendly to men, continuously swells up in the midst of ladles (i.e. the region of thoughts), even in his childhood ; he is a showerer of benefits to the performers of sacrifices. He bestows upon the affluent worshippers vigorous progeny and purifies their persons for the reception of their bounties. 3

May the auspicious and gracious stream of consciousness hear our praises at this worship. When approached with reverence and with all humility, she is most liberal to them whom she loves in providing the riches she possesses. 4

O the stream of consciousness, these offerings are presented to you with adoration. May you acknowledge this and accept our praises, and place under your kind care. May we ever recline on you as a traveller under shelter-tree. 5

O blessed stream of consciousness, the pious-most seeker has set open the two doors (front and back) of the place of worship. O bright stream, be magnified and give strength to him who glorifies you ; may you all ever cherish us with blessings. 6

(९६) वप्स्ववतिनमं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिर्वसिष्ठ ऋषिः । (१-३) प्रथमवचस्य सरस्वती, (४-६) द्वितीयवचस्य च सरस्वान् देवते । (१-२) प्रथमाद्वितीययोर्ऋचोः प्रगायः (प्रथमाया इहती, द्वितीयायाः सतोइहती),

(३) तृतीयायाः प्रन्तारपार्ङ्गः, (४-६) चतुर्थ्यादितृचस्य च गायत्री छन्दोसि ॥

॥२०॥

बृहदु गायिषे वचोऽसुरीं नदीनाम् ।
 सरस्वतीमिन्महया सुवृक्तिभिः स्तोमैर्वसिष्ठ रोदसी ॥१॥
 उभे यत्ते महिना शुभ्रे अन्धसी अधिक्षियन्ति पूरवः ।
 सा नो बोध्यवित्री मरुत्सखा चोदु राधो मघोनाम् ॥२॥

96.

Bṛihád u gāyishe váco 'suryāe nadínām | sárasvatīm in
 mahayā suvṛiktibhi stómair vasishṭha ródasī || 1 || ubhé
 yát te mahinā śubhre ándhasī adhikshiyánti pūravaḥ | sá
 no bodhy avitrí marútsakhā códa rádho maghónām || 2 ||

भद्रमिद्भद्रा कृणवत्सरस्वत्यकवारी चेतनि वाजिनीवती ।
 गृणाना जमदग्निवत्स्तुवाना च वसिष्ठवत् ॥३॥
 जनीयन्तो न्वग्रवः पुत्रीयन्तः सुदानवः । सरस्वन्तं हवामहे ॥४॥
 ये ते सरस्व उर्मयो मधुमन्तो घृतश्रुतः । तेभिर्नोऽविता भव ॥५॥
 पीपिवांसं सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शनः । भक्षीमहि प्रजामिषम् ॥६॥

bhadrám id bhadrá kṛiṇavat sárasvaty ákavārī cetati vājī-
 nivati | grīṇāná jamadagnivát stuvāná ca vasishṭhavát || 3 ||
 janiyánto nv ágravaḥ putriyántaḥ sudánavaḥ | sárasvantam
 havāmahe || 4 || yé te sarasva ūrmáyo mádhumanto ghrī-
 taścūtaḥ | tébhīr no 'vitá bhava || 5 || pīpivānsam sárasva-
 ta stānam yó viśvadarṣataḥ | bhakṣhīmāhi prajāmiṣam
 || 6 || 20 ||

96

O the pious-most seeker, may you chant a powerful hymn in the glory of her who is the most powerful spiritual stream of consciousness, amongst so many other streams. Worship, O seeker of truth, with mighty effective poems, the spiritual stream of divine light which flows through both the realms, terrestrial and celestial (i.e. physical and supramental). 1

O beautiful spiritual stream of divine light, by your blessing people get both kinds of nourishment, physical and supramental. May you be pleased, O protectress, to be considerate to us. May you, the friend of the vital breaths, bestow riches on them, who are affluent in devotion. 2

May the auspicious stream of divine light bestow spiritual fortune upon us. May the faultless and active stream, the giver of spiritual sustenance, think of us. You have been already glorified by people of divine vision. Now please be glorified by a seeker of truth. 3

We, the unmarried ones, liberal in generosity, invoke the brotherly source of divine enlightenment, with a desire to have wives, and with longings for children. 4

With your those waves, O brotherly source of divine enlightenment, which are like honey and butter, please be our protector. 5

May we recline upon the protuberant breast of the spiritual stream of divine knowledge for the enjoyment of food and company of children. 6

(९.७) समनवतिनमं मुक्तम्

(१-१०) दशचंभ्याम्य भूक्तस्य भैत्रावर्णवर्मिष्ठ ऋषिः । (१) प्रथमर्चे इन्द्रः, (२, ४-८) द्वितीयाया-
भतुः र्यादिपञ्चानाञ्च बृहस्पतिः, (३, ९) तृतीयानवम्योगिन्द्रात्रक्षणास्पति, (१०) दशम्या-
भेन्द्राबृहस्पति देवताः । विदुषः छन्दः ॥

॥२१॥

यज्ञे दिवो नृषदने पृथिव्या नरो यत्र देवयवो मर्दन्ति ।
इन्द्राय यत्र सर्वनानि सुन्वे गमन्मदाय प्रथमं वयश्च ॥१॥
आ देव्या वृणीमहेऽवांसि बृहस्पतिर्नो मह आ संखायः ।
यथा भवेम मीळहुषे अनागा यो नो दाता परावतः पितेव ॥२॥

97.

Yajñé divó nṛishádane prithivyá náro yátra devayávo
mádanti | índrāya yátra sávanāni sunvé gáman mādāya
prathamám váyaś ca || 1 || á daívyā vṛṇīmahé 'vāñsi brī-
haspátir no maha á sakhāyaḥ | yáthā bhávema mīlḥúshe
ánāgā yó no dātā parāvataḥ pitéva || 2 ||

तमु ज्येष्ठं नमसा हविर्भिः सुडावं ब्रह्मणस्पतिं गृणीषि ।
इन्द्रं श्लोको महि देव्यः सिपक्तु या ब्रह्मणो देवकृतस्य राजा ॥३॥
म आ नो योनिं मदतु प्रेष्ठो बृहस्पतिर्विश्ववारो यो अस्ति ।
कामो गयः सुवीर्यस्य तं दातुर्षन्नो अति सश्वतो अरिष्टान् ॥४॥
तमा नो अर्केममृतं जुष्टमिमे धासुरमृतामः पुराजाः ।
शुचिक्रन्दं यजन्तं पस्त्यानां बृहस्पतिमनुवाणं हुवेम ॥५॥

tām u jyéshṭham
nāmasā havírbhiḥ suśévaṁ bráhmaṇas pátim grīṇīshe | ín-
draṁ ślóko máhi daívyāḥ sishaktu yó bráhmaṇo devákri-
tasya rájā || 3 || sá á no yónim sadatu préshṭho brīhaspátir
viśvávāro yó ásti | kámo rāyāḥ suvīryasya tám dāt pārshan
no áti saścáto árishtān || 4 || tám á no arkám amṛitāya júsh-
ṭam imé dhāsuraṁ amṛitāsaḥ purājāḥ | śúcikrandam yaja-
tām pastyānām brīhaspátim anarvāṇam huvema || 5 || 21 ||

At the great public activity of sacred work on earth, where the dedicated leaders of men are engaged with joy and where the invocations to Lord of resplendence are uttered, may the Lord descend prior to any one else from the heaven for exhilaration with all swiftness, as if, on a speedy horse. 1

Since Lord supreme has kindly accepted our homage, O friend, let us solicit His divine protection. May we commit no offence to Him, He being the showerer of benefits, ever our benefactor, even from long distances, as a father to son. 2

I have the privilege of glorifying with reverence and homage the most excellent and benevolent Lord of supreme knowledge. May my praise, worthy of His reputation, reach Lord of resplendence, who is, verily, the lord of godly actions performed by His devotees. 3

May that Lord supreme who brings profues blessings and is most dearly loved, be seated in our hearts with His grace. We all crave for heroes and spiritual wealth. May He bear us safe beyond all evil forces, that vex us. 4

May we receive from the first-born immortals the appropriate sustenance, necessary for our existence. Let us invoke the Lord supreme, who is enemy to none, is clear-voiced and the Holy One of the households. 5

॥२२॥

ते शग्मासौ अरुषासौ अश्वा बृहस्पतिं सहवाहौ वहन्ति ।
 सहश्चिद्यस्य नीलवत्सधस्थं नभो न रूपमरुषं वसानाः ॥६॥
 स हि शुचिः शतपत्रः स शुन्ध्युर्हिरण्यवाशीरिषिरः स्वर्षाः ।
 बृहस्पतिः स स्वावेश ऋग्वः पुरु मखिभ्य आमुतिं करिष्ठः ॥७॥

tām śagmāso arushāso āśvā bṛhaspātiṃ sahavāho va-
 hanti | sāhaṣ cid yāsyā nīlavat sadhāsthām nābho nā rū-
 pām arushām vāsānāḥ || 6 || sā hī śūciḥ śatāpatraḥ sā
 śundhyūr hiraṇyavāṣīr ishirāḥ svarshāḥ | bṛhaspātiḥ sā
 svāveśa ṛishvāḥ purū sākhibhya āsutīm kārishthaḥ || 7 ||

देवी देवस्य रोदसी जनित्री बृहस्पतिं वावृधनुर्महित्वा ।
 दक्षाय्याय दक्षता सखायः करद्वहणे मुनरा सुगाथा ॥८॥
 इयं वा ब्रह्मणस्पते सुवृक्तिर्ब्रह्मेन्द्राय वज्रिणे अकारि ।
 अविष्टं धियो जिगृतं पुरंधीर्जजन्तस्यो वनुषामरांनीः ॥९॥
 बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्यो दिव्यस्यैशाथे उत पार्थिवस्य ।
 धत्तं रयिं स्तुवते कीरये चिद्ययं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥१०॥

devī devāsya rōdasī jānitṛī bṛhaspātiṃ vāvṛidhatur ma-
 hitvā | dakshāyyāya dakshatā sakhāyaḥ kārād brāhmaṇe
 sutārā sugādhā || 8 || iyām vām brahmaṇas pate suvṛiktīr
 brāhmēndrāya vajrīṇe akāri | avishṭām dhīyo jigṛ tām pū-
 raṁdhīr jajastām aryō vanúshām ārātiḥ || 9 || bṛhaspate yu-
 vām indraṣ ca vāsvo divyāsyesāthe utā pāṛthivasya | dhat-
 tām rayīm stuvaté kirāye cid yūyām pāta — || 10 || 22 ||

May His powerful brilliant horses, sunlike lustrous in forms, moving in concurrence, bring here the Lord supreme, robed in red colour of the rising sun. They carry the Lord supreme, in whom the strength abides like that of a substantial mansion. 6

Verily, He is pure, with hundred wings, refulgent, possessing a sword of gold, impetuous and enjoyer of heaven. He, the Lord supreme, is sublime and of an easy access; to His friends, He grants bountiful refreshment. 7

The divine heaven and earth, bounteous generatrices, by their might have been the cause of revealing the glory of Lord supreme. O friends, magnify the magnifiable. May He render (flooded waters) easy to be crossed and make our prayers fruitful for procuring food. 8

O Lord of knowledge, this laudation is for you. Poems are composed in glory of the thunder-wielding Lord of resplendence. May you sharpen our intellects and wake up our thoughts and spirit; destroy the godless and the malice of our enemy. 9

O Lord supreme, and you, O Lord of resplendence, you are our lords of wealth of earth and heaven both. Howsoever low one may be, in case he lauds you, he is blessed with wealth. May you all cherish us with blessings. 10

(९८) अष्टनवतितमं सूक्तम्

(१-७) सप्तचम्यास्य मृक्तस्य मैत्रावरुणिवमिन्द्रः ऋषिः । (१-६) प्रथमादिषडृचामिन्द्रः,

(७) सप्तम्याश्चेन्द्राङ्गहम्पती देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ २.३ ॥

अध्वर्यवोऽरुणं दुग्धमंशुं जुहोतनं वृषभाय क्षितीनाम् ।
 गौराद्वेदीयां अवपानमिन्द्रो विश्राहेद्याति सुनसोममिच्छन् ॥ १ ॥
 यद्वधिषे प्रदिवि चार्वन्नं दिवेदिवे पीतिमिदस्य वक्षि ।
 उत हृदोत मनसा जुषाण उशस्मिन् प्रस्थितान्पाहि सोमान् ॥ २ ॥
 जज्ञानः सोमं सहसे पपाथ प्र ते माता महिमानमुवाच ।
 एन्द्र पप्राथोर्वन्तरिक्षं युधा देवेभ्यो वरिवश्चकथ ॥ ३ ॥

98.

Ādhvaryavo 'ruṇām dugdhām aṅśum juhótana vṛisha-
 bhāya kshitīnām | gaurād védiyāṁ avapānam índro viṣvā-
 héd yāti sutásomam ichán || 1 || yád dadhishé pradívi cárv
 ánnam divé-dive pítim íd asya vakshi | utá hṛidótá mánasā
 jushāṇá uśánn indra prástbitān páhi sómān || 2 || jajñānāḥ
 sómam sáhase papātha prá te mātá mahimānam uvāca |
 éndra paprāthorv àntáriksham yudhá devébhyo várivaṣ ca-
 kartha || 3 ||

यद्योधया महतो मन्यमानान्त्साक्षाम् तान्बाहुभिः शाशदानान् ।
 यद्वा नृभिर्वृतं इन्द्राभियुध्यान् त्वयाजि सौश्रवसं जयेम ॥ ४ ॥
 प्रेन्द्रस्य वोचं प्रथमा कृतानि प्र नृतेना मघवा या चकार ।
 यदेदेदेवीरमहिष्ठ माया अथाभवत्केवलः सोमो अस्य ॥ ५ ॥

yád yodháya maható manyamānān sākshāma
 tán bāhúbhiḥ śāśadānān | yád vā nṛbhir vṛita indrābhi-
 yúdhyaś tám tváyājim sausravasām jayema || 4 || prēndra-
 sya vocam prathamā kṛitāni prá nūtanā maghāvā yá ca-
 kára | yadéd ádevir áśabishṭa māyá áthābhavat kévalaḥ
 sómo asya || 5 ||

O performers of the sacrifice, may you give oblation of the sparkling pink milk for the king of the land. He knows much better the resources of getting his dues than the deer in search of drinking water. The resplendent king goes there daily to procure his share and revenue from his people of the state. 1

The pleasant enjoyments, you, the resplendent prince, have been receiving from early days. You even now desire to have them every day. O prince, for the gratification of your heart and for the satisfaction of your mind, these tokens of homage have been provided to you, with a request that you be pleased to accept them and enjoy. 2

As soon born, O resplendent prince, you have been receiving all the homages for your invigoration. Your Queen mother, from the earliest days, has been proclaiming your great future prospects. As you advance in age, your reputation goes to fill the vast firmament, since you have gained in battle treasures for the good of enlightened persons. 3

When you encourage us to fight against mighty and arrogant miscreants, we shall surely overcome them, howsoever, they be proud of the strength of their arms. O resplendent prince, when you, along with your men (soldiers), fight against them, we shall, verily, triumph aided by you in that glorious war. 4

I proclaim the exploits of the by-gone days of the resplendent prince and also the recent achievements of him, the bounteous. Against the illusive strategies of the enemy, he has succeeded and thereon, he becomes the sole enjoyer of divine grace. 5

तवेदं विश्वमभितः पश्य्यं॑ यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य ।
 गवामसि गोपतिरेकं इन्द्र भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वः ॥६॥
 बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वो दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य ।
 धत्तं रयिं स्तुवते कीरये चिद्युं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥७॥

tāvedām viśvam abhītaḥ paśavyaṃ yāt
 pāśyasi cākshasā sūryasya | gāvām asi gōpatir ēka indra
 bhakshimāhi te prāyatasya vāsavaḥ ॥ 6 ॥ brīhaspate yuvām
 indraś ca vāsvo — ॥ 7 ॥ 23 ॥

(९९) नवनवमित्तमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिरिति ऋषिः । (१-३, ७) षष्ठमादितृक्तस्य सप्तम्या
 ऋचश्च विष्णुः, (४-६) चतुर्थ्यादितृक्तस्य चेन्द्राविष्णू देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२५॥

परो मात्रया तन्वा वृधान न ते महित्वमन्वश्नुवन्ति ।
 उभे ते विद्म रजसी पृथिव्या विष्णो देव त्वं परमस्य वित्से ॥१॥
 न ते विष्णो जायमानो न जातो देवं महिष्ठः परमन्तमाप ।
 उदस्तन्ना नाकमृष्वं बृहन्तं दाधर्थं प्राचीं ककुभं पृथिव्याः ॥२॥
 इरावती धेनुमती हि भूतं स्यवसिनी मनुषे दशस्या ।
 व्यस्तन्ना रोदसी विष्णवेते दाधर्थं पृथिवीमभितो मयूखैः ॥३॥

99.

Paró mātṛayā tanvā vṛidhāna ná te mahitvám anv asnu-
 vanti | ubhé te vidma rájasī pṛithivyā vishṇo deva tvám
 paramásya vitse ॥ 1 ॥ ná te vishṇo jáyamāno ná jātó déva
 mahimnáḥ páram ántam āpa | úd astabhna nákam ṛishvám
 brīhántam dādhartha prácim kakúbham pṛithivyāḥ ॥ 2 ॥ irā-
 vatī dhenumāti hí bhūtám sūyavasīnī mánushe daśasyā |
 vy āstabhna ródasī vishṇav eté dādhartha pṛithivīm abhīto
 mayūkhaiḥ ॥ 3 ॥

The entire animal world around you is yours which you behold with the eye of the sun. O resplendent prince, you alone are the lord of cattle and therefore, we enjoy whatsoever wealth of cattle you bestow upon us. 6

You two, O prince and your preceptor, are lords of both the celestial and terrestrial treasures. Please grant riches to your admirers who praise you. May you all with divine powers, ever cherish us with your blessings. 7

99

O all-pervading Lord, expanding with a body beyond measures, no man can comprehend your magnitude. We have the cognition of your these two worlds extending from the earth to heaven, but, you O divine, are cognisant of much beyond the highest. 1

No being that exists today or has been born ever, O divine all-pervading Lord, has been able to compute the utmost limit of your magnitude. You are, verily, upholding the vast and beautiful heaven and are sustaining the eastern horizon of the earth. 2

Heaven and earth abound with food, abound with cattle for whom they yield abundant fodder ; for a man, who is your devotee, you are very liberal. O all-pervading Lord, you are upholding the two regions heaven and earth and have stabilised the earth around the mountains. 3

उरुं यज्ञाय चक्रथुरु लोकं जनयन्ता सूर्यमुषासमग्निम् ।
 दासस्य चिद्वषशिप्रस्य माया जघ्नयुर्नरा पृतनान्येषु ॥४॥
 इन्द्राविष्णु दंष्टिताः शम्बरस्य नव पुरो नवति च श्रथिष्ठम् ।
 शतं वर्चिनः सहस्रं च साकं हथो अप्रत्यसुरस्य वीरान् ॥५॥
 इयं मनीषा बृहती बृहन्तोरुक्रमा तवसा वर्धयन्ती ।
 ररे वां स्तोमं विदथेषु विष्णो पिन्वतमिषो वृजनेष्विन्द्र ॥६॥
 वषट् ते विष्णवांस आ कृणोमि तन्मे जुषस्व शिपिविष्ट हव्यम् ।
 वर्धन्तु त्वा सुष्टुतयो गिरो मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥७॥

urúm yajñāya cakrathur u lokām janáyantā
 sūryam ushāsam agním | dāsasya cid vṛishaṣiprāsya māyā
 jaghnāthur narā pṛitanājyeshu || 4 || Indrāvishṇu dṛiṇhitāḥ
 śámbarasya náva púro navatīm ca śnathisṭam | śatām var-
 cīnaḥ saśásram ca sākām hathó apraty ásurasya vírān || 5 ||
 iyám manishā bṛihatī bṛihāntorukramā tavāsā vardháyanti |
 raré vām stómam vidátheshu vishṇo pínvatam ísho vṛijá-
 neshv indra || 6 || vashaṭ te vishṇav āsā á kṛiṇomi tán me
 jushasva śipivishṭa havyám | vārdhantu tvā sushtútāyo gíro
 me yūyám pāta — || 7 || 24 ||

(१००) शततमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्षस्यास्य सूक्तस्य वैशाखनिर्बन्धिष्ठ कविः । विष्णुर्वेता । विष्णुर् भन्वः ॥

नू मर्ते दयते सनिष्यन्थो विष्णव उरुगायाय दाशत ।
 प्र यः सत्राचा मनसा यजात एतावन्तं नर्यामविवासात् ॥१॥

Nú máрто dayate sanishyán yó víshṇava urugāyāya dá-
 śat | prá yāḥ satrácā mánasā yájāta etávantaṁ nāryam āví-
 vāsāt || 1 ||

O Lord, your two phases, one of resplendence and the other of omnipresence, have made the spacious world worthy of cosmic sacrifice generating the sun, the dawn and the cosmic fire. You, as the leaders of the sacrificial rites, have baffled the strategies of the steller giants. 4

O Lord of resplendence and pervasion, you have demolished nine and ninety strong cities, the abodes of terrible dark clouds. You slay at once without resistance the hundred thousand brave soldiers of the army of the shrouding clouds. 5

This ample laudation is meant to exalt the Lord of resplendence and the Lord omnipresent, the mighty, the wide-striding and the one endowed with strength. To you I offer praise at the solemn synod. O all-pervading Lord, may you pour food on us in our army camps, O Lord of resplendence. 6

I offer, O the all-pervading Lord, the oblation placed before you with the pronouncement of the syllable VAŚAT. O the one with a halo of light, be pleased with my offering. May this poem of praise exalt you. May you all cherish us with blessings. 7

The mortal who covets wealth has no disappointments, in case he presents his homage to the widely renowned all-pervading Lord and in case he worships Him with solely devoted and dedicated mind. Our reverence to such a great benefactor of mankind. 1

त्वं विष्णो सुमतिं विश्वजन्त्यामप्रयुतामेवयावो मतिं दाः ।
 पचो यथा नः सुवितस्य भूरेरश्वावतः पुरुष्वन्द्रस्य रायः ॥२॥
 त्रिदेवः पृथिवीमेष एतां वि चक्रमे शतर्चसं महित्वा ।
 प्र विष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्त्वेषं ह्यस्य स्वविरस्य नामं ॥३॥
 वि चक्रमे पृथिवीमेष एतां क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन् ।
 ध्रुवासौ अस्य कीरयो जनांस उरुक्षितिं सुजनिमा चकार ॥४॥
 प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट नामार्यः शैसामि वयुनानि विद्वान् ।
 तं त्वां गृणामि तवसमतव्यान्क्षयन्तमस्य रजसः पराके ॥५॥

tvām viṣṇo sumatīm viśvājanyām āprayutām
 evayāvo matīm dāḥ | páreo yáthā naḥ suvitásya bhúr-
 áṣvāvataḥ puruṣcandrásya rāyāḥ || 2 || trír devāḥ pṛithivím
 eshá etām ví cakrame śatárcasam mahitvá | prá víshṇur
 astu tavásas távīyān tveshām hy áśya sthávirasya náma
 || 3 || ví cakrame pṛithivím eshá etām kshétrāya víshṇur
 manushe daśasyān | dhruváso asya kíráyo jánāsa urukshi-
 tīm sujánimā cakāra || 4 || prá tát te adyá śipivishṭa ná-
 māryāḥ śaṁsāmi vayúnāni vidvān | tām tvā gṛṇāmi tavá-
 sam átavīyān ksháyantam asyá rájasaḥ parāké || 5 ||

किमित्ते विष्णो परिचक्ष्य भूत्प्र यद्वक्षे शिपिविष्टो अस्मि ।
 मा वर्षो अस्मदपं गृह एतद्यदन्यरूपः समिथे बभूथ ॥६॥
 वषट् ते विष्णवांस आ कृणोमि तन्मे जुषस्व शिपिविष्ट इव्यम् ।
 वर्धन्तु त्वा सुष्टुतयो गिरो मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥७॥

kím ít
 te viṣṇo paricákshyam bhūt prá yád vavakshé śipivishṭó
 asmi | má várho asmád ápa gūha etád yád anyárūpaḥ sam-
 ithé babhútha || 6 || váshaṭ te viṣṇav — || 7 || 25 ||

O all-pervading Lord, the fulfiller of aspirations, please show to us that amiable disposition which is benevolent to all without exception or distinction. May we, by your grace, easily acquire ample all-delighting riches including horses (and kine). 2

In all His grandeur, the Lord strides in three paces (like the celestial sun) over this earth, bright with hundred splendours. May the all-pervading Lord, most powerful among powerfuls, rule over us. For, illustrious is the name of this everlasting one. 3

With an object of giving a home to every man, the all-pervading Lord traverses the earth in one mighty step. In His benevolence, the humble people repose their confidence for safety. He, who is the noble progenitor, has made spacious dwellings (for His people). 4

O all-pervading Lord, with a shining halo of light, I the head of the family fully knowing my functions that are to be known, glorify you today by your name. I, feeble as I am, praise you who are powerful and who live even beyond the remotest region of this creation. 5

What is left to be proclaimed of you, O all-pervading Lord, when you say, "*I am the one with a shining halo of light.*" Please do not conceal your real form (behind your halo). You have been engaging yourself under various forms in your creative functions. 6

I offer all-pervading Lord, the oblation which is placed before with the pronouncement of the syllable VASAT. O the one with a shining halo of light, be pleased with my offerings. May this poem of praise exalt you. May you all cherish us with blessings. 7

(१०१) एकोत्तरयातलमं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिर्वसिष्ठ आग्नेयः कुमारो वा ऋषिः । पर्जन्यो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१॥ तिस्रो वाचः प्र वदु ज्योतिरग्रा या एतदुहे मधुदोघमूधः ।
 स वत्सं कृष्वन्गर्भमोषधीनां सद्यो जातो वृषभो रोरवीति ॥१॥
 यो वर्धन ओषधीनां यो अपां यो विश्वस्य जगतो देव ईशे ।
 स त्रिधातुं शरणं शर्मै यस्य त्रिवर्तु ज्योतिः स्वभिष्टयस्मे ॥२॥

101.

Tisró vácaḥ prá vada jyótiragrā yá etád duhré madhu-
 doghám údhaḥ | sá vatsám kṛiṇvān gárblham óshadhīnāṃ
 sadyó jātó vṛishabbhó roravīti || 1 || yó vārdhana óshadhī-
 nām yó apām yó víśvasya jágato devá íše | sá tridhātu
 śaranām śarma yaṁsat trivártu jyótiḥ svabhishty āsmé || 2 ||

स्तुरीरे त्वद्भवति सूत उ त्वद्यथावशं तन्वै चक्र एषः ।
 पितुः पयः प्रति गृभ्णाति माता तेन पिता वर्धते तेन पुत्रः ॥३॥
 यस्मिन्विश्वानि भुवनानि तस्युस्तिस्रो यावस्त्रेधा सस्युरापः ।
 त्रयः कोशास उपसेचनासो मध्वः श्रोतन्त्यभितो विरप्साम् ॥४॥

starír u tvad bhávati sūta u tvad yathāvaśām tanvām ca-
 kra esháh | pitúḥ páyaḥ prāti gṛibhnāti mātá téna pitá
 vardhate téna putráḥ || 3 || yásmin víśvāni bhúvanāni ta-
 sthús tisró dyávas tredhá sasarúr āpah | tráyaḥ kósāsa upa-
 sécanāso mádhva ścotanty abhító virapsām || 4 ||

With the divine light preceding (i.e. uttering the syllable A-U-M), speak out three speeches (i.e. the verses of the Rk. Yajuh, and Saman), which milk out sweet honey from the udder. Cloud, the showerer, having quickly manifested, roars loudly (like a bull) engendering the infant, the embryo of the plants. 1

May He who augments the plants, augments the waters. and who rules with His divine magnanimity over the whole earth, give us shelter of three elementary types (i.e. of weather, food and clothes) and all sorts of felicity. May He grant us the desired light at three seasons. 2

One form (of the cloud-divine) is like a barren cow, and the other is potent; and he takes whatever form he desires. The mother (earth) receives milk from the father (sky), thence the father is nourished and thence the son (the living creature). 3

In whom all the steller bodies exist; in whom the three worlds abide; from whom waters flow in three dimensions: three water-shedding masses of clouds pour the waters, all derived from the same mighty one (the cloud-divine). 4

इदं वचः पर्जन्याय स्वराजे हृदो अस्त्वन्तरं तक्षुजोषत् ।
 मयोभुवो वृष्टयः सन्त्वस्मे सुपिप्पला ओषधीर्देवगोपाः ॥५॥
 स रेतोधा वृषभः शश्वतीनां तस्मिन्नात्मा जगत्स्तत्पुषश्च ।
 तन्म ऋतं पातु शतशारदाय यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥६॥

idám

vácaḥ parjanyáya svaráje hṛidó astv ántaraṃ táj jujoshat |
 mayobhúvo vṛiṣṭáyāḥ santv asmé supippalá óshadhīr devá-
 gopāḥ || 5 || sá retodhá vṛishabháh śaśvatināṃ tásminn ātmá
 jágatas tasthúshaḥ ca | tán ma ritám pātu śatásāradāya
 yūyám pāta — || 6 || 1 ||

। १०२ । इवुजगत्तम सन्म

(१-३) वृष्यास्य सून्य मेवावर्णवसिष्ठ आश्रय कृमानो वा कवि ।

पर्जन्यो देवता । मायसी छन्दः ॥

॥२॥

पर्जन्याय प्र गायत दिवम्पुत्राय मीळहुषे । स नो यवममिच्छतु ॥१॥
 यो गर्भमोषधीनां गवो कृणोत्यवेताम । पर्जन्यः पुरुषीणाम् ॥२॥
 तस्मा इदाम्ये हविर्जुहोता मधुमत्तमम् । इळा नः संयतं कर्त ॥३॥

102.

Parjanyáya prá gāyata divás putráya mīḷhúshe | sá no
 yávasam ichatu || 1 || yó gárbham óshadhīnāṃ gávāṃ kṛi-
 nóty árvatām | parjanyaḥ purushīnām || 2 || tásmá id āsyē
 hāvīr juhótā mádhumattamam | ḷām naḥ samyátam karat
 || 3 || 2 ||

This speech of invocation is addressed to the sovereign cloud-divine. May it be acceptable to his heart ; may he be fully gratified by it ; may the joy-shedding rains be ours and may the plants, cherished by the divine bounty be fruitful. 5

May He, the showerer, be the impregnator of the perennial plants, for in Him rests the vitality of both the organic and inorganic world ; may the waters sustain me for full one hundred years. May you all cherish us with blessing. 6

102

Sing aloud to the son of the celestial region, the cloud-divine, for he is the sender of rain ; may he be pleased to grant us all types of sustenance. 1

He, the cloud-divine is the primary cause of impregnation of the entire flora, in cows, men and women. 2

May you, verily, offer to him by the mouth (i.e. through the fire), the sweetest oblation so that he unfailingly continues to furnish food to us. 3

(१०३) द्युत्तरगतनमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिवेमिष्ठ ऋषिः । मण्डूको देवतः । (२) प्रथमचोऽनुष्टुप् .

(२-१०) द्वितीयादिनवानाञ्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥३॥ संवत्सरं शशयानां ब्राह्मणा व्रतचारिणः ।
 वाचं पर्जन्यजिन्वितां प्र मण्डूको अवादिषुः ॥१॥
 दिव्या आपो अभि यदेतमायन्दति न शुष्कं मरसी शयानम् ।
 गवामह न मायुर्वत्सिनीनां मण्डूकानां वग्मुरत्रा समेति ॥२॥
 यदीमेनौ उशतो अभ्यवर्षीतृप्यार्वतः प्रावृष्यागतायाम् ।
 अस्ववलीकृत्या पितरं न पुत्रो अन्यो अन्यमुप वदन्तमेति ॥३॥

103.

Samvatsarām śaśayānā brāhmaṇā vratacārīṇaḥ | vācam
 parjanyaajinvitām prā maṇḍūkā avādishuḥ || 1 || divyā āpo
 abhī yād enam āyan drītiṃ nā śuśhkam sarasī śāyānam |
 gāvām āha nā māyūr vatsīnīnām maṇḍūkānām vagnúr ātrā
 sām eti || 2 || yād im enāḥ uśatō abhy āvarshit trīshyāvataḥ
 prāvṛiṣhy āgatāyām | akhkhaliḥkrītyā pitāram nā putrō anyō
 anyām ūpa vādantam eti || 3 ||

अन्यो अन्यमनु गृभ्णात्येतेरपां प्रसर्गे यदमेन्दिषाताम् ।
 मण्डूको यदभिवृष्टः कनिष्कन्पृश्निः संपृक्के हरितेन वाचम् ॥१॥
 यदेषामन्यो अन्यस्य वाचं शाक्तस्यैव वदति शिक्षमाणः ।
 सर्वं तदेषां समुधेव पर्वं यत्सुवाचो वदथुनाध्युप्सु ॥२॥

anyō anyām ānu gṛibhṇāty
 enor apām prasargé yād āmandishātām | maṇḍūko yād
 abhīvṛiṣtaḥ kānīshkan pṛiṣniḥ samprīṅkté hāritena vācam
 || 4 || yād eshām anyō anyāsya vācam śāktāsyeva vādati
 śikṣhamāṇaḥ | sārvaṃ tād eshām samṛīdheva pārva yāt su-
 vāco vādathanādhīy apsú || 5 || ३ ||

The frogs, like scholars of the divine knowledge, observants of their vows, as if hibernating for the entire year, chant praises aloud impelled by the cloud-divine. 1

When the waters from the upper region fall upon these frogs, hibernating in a pond, completely dry like a leather bag, suddenly is heard the concerted croaking of the frogs, like the bellowing of cows on approach of their calves. 2

When the rainy season has arrived, and rains have set up, then one frog meets another, thirsty and longing, and croaking like a child expressing its joy of welcome to his father with inarticulate ejaculations. 3

Each one fondly congratulates the other, as if, whilst they are all revelling in the forth-coming of rain; moistened by the rain, when the frog springs forward, the speckled frog joins greetings with the green one. 4

When one of you repeats the croaking language of another, like the pupils mutually repeating the lesson given by their teacher, and when you eloquently converse, while leaping upon the waters, your every limb throbs and swells. 5

॥५॥

गोमायुरेको अजमायुरेकः पृश्निरेको हरिति एके एषाम् ।
 समानं नाम विश्रतो विरूपाः पुरुत्रा वाचं पिपिशुर्वदन्तः ॥६॥
 ब्राह्मणामो अतिरात्रे न सोमे मरो न पूर्णमभितो वदन्तः ।
 संवत्सरस्य तदहः परिं पृ यन्मण्डकाः प्रावृषीणं बभूव ॥७॥
 ब्राह्मणामः सोमिनो वाचमकत ब्रह्मं कृष्वन्तः परिवत्सरीणम् ।
 अध्वर्यवो घर्मिणः सिष्विदाना आविर्भवन्ति गुह्या न के चित् ॥८॥

gómāyur éko ajāmāyur. ékaḥ priṣṇir éko hárita éka
 eshām | samānām náma bíbhrato vírūpāḥ purutrā vácam
 pipiṣur vādantaḥ || 6 || brāhmaṇáso atirātré ná sóme sáro
 ná pūrṇám abhító vādantaḥ | samvatsarásya tád áhaḥ pári
 shṭha yán maṇḍūkāḥ prāvṛishīṇam babhúva || 7 || brāhmaṇá-
 saḥ somíno vácam akrata bráhma kṛiṇvántaḥ parivatsarí-
 nam | adhvaryávo gharmíṇaḥ sishvidānā ávīr bhavanti
 gúhyā ná ké cit || 8 ||

देवहिति जुगुप्सुर्द्वादशस्य ऋतुं नरो न प्र मिनन्त्येते ।
 संवत्सरे प्रावृष्यागतायां तप्ता घर्मा अश्रुवते विमर्गम् ॥९॥
 गोमायुरदादुजमायुरदात्पृश्निर्द्वारितो नो वसूनि ।
 गवो मण्डका ददन्तः शतानि सहस्रमावे प्र तिरन्त आयुः ॥१०॥

deváhitim jugupur dvādaśásya ṛitúm
 náro ná prá minanty eté | samvatsaré prāvṛiṣhy ágatāyām
 taptá gharmá aśruvate visargám || 9 || gómāyur adād ajā-
 māyur adāt priṣṇir adād dhárīto no vásūni | gávām maṇḍ-
 ūkā dádataḥ śatāni sahasrasāvé prá tiranta áyuh || 10 || 4 ||

Whilst one is bellowing like a cow, the other bleats like a goat ; whilst one is speckled, the other is green. They bear one common name and yet they are of different colours. And whilst talking they modulate their voices differently. 6

Like the scholars of divine knowledge, chanting in the moonlit dead of night, you are now croaking around the replenished pond on this day of the year. You are found everywhere, at every spot, particularly, on the day of profuse rains. 7

These frogs like the scholars of divine knowledge, in the ecstasy of the devotional bliss lift up their voices, reciting the perennial prayers. Like the ministrant priests, officiating in hot weathers, they hide in summer ; and when perspire in their holes, several of them cōme out. 8

These frogs, like the leading priests, observe the divine institutes and rites and do not neglect the code of twelve months cycle. As the year revolves and the rains set, then scorched and heated, they come out and enjoy their freedom. 9

May the frogs bellowing like cows and the frogs bleating like goats, the frogs of speckled colour and the frogs green grant us riches. May the frogs, who give us hundreds of cows, bless us with long lives in this fertilizing season of rains, which impregnates thousands of plants. 10

O Lord of resplendence and love-divine, may you cause affliction to and destroy the wicked. It is worthy of showerers (of benefits) to cast down those who delight in darkness. Please drive away of all of them who are stupids ; and also consume, slay, turn out and exterminate them once for all who are cannibals. 1

O Lord of resplendence and love-divine, treat him mercilessly who is destructive and indulges in undesirable activities. Consume him with your wrath : let him perish thereby like a libation in fire. Never hesitate to show hatred towards one who hates people of divine learning, who is a cannibal, the hideous, the villain. 2

O Lord of resplendence and love-divine, please treat the malevolents with severity, and plunge them in a dingy dark dungeon and see that none of them again comes out of it. May your wrathful courage gain triumphs over their wickedness. 3

O Lord of resplendence and love-divine, please hurl your crushing thunderbolt towards the wicked forces from heaven, as well as from earth. Forge out of the mountains the consuming thunderbolt and order to burn to death the ever-increasing demonic race. 4

॥६॥ इन्द्रासोमा वर्तयन्तं दिवस्पयिभित्तैर्भिर्युवमश्महन्मभिः ।
 तपुर्वधेभिरजरेभिरत्रिणो नि पशानि विध्यन्तं यन्तु निस्वरम् ॥५॥
 इन्द्रासोमा परि वा भृतु विश्वत इयं मतिः कक्षयाश्चैव वाजिनी ।
 यां यां होत्रां परिहिनोमि मेधयेमा ब्रह्माणि नृपतीव जिन्यतम् ॥६॥
 प्रति स्मग्थां तुजयिङ्गिरेर्वहेतं द्रुहो रक्ष्मो भङ्गुगवतः ।
 इन्द्रासोमा दुष्कृते मा सुगं भूयो नः कृदा चिदभिदासति द्रुहा ॥७॥

īndrāsomā vartāya-
 tam divās pāry agnitaptébhir yuvām āsmahanmabbhiḥ | tā-
 purvadhebbhir ajārebhir atrīno ní pársāne vidhyatam yāntu
 nisvarām ॥ 5 ॥ ५ ॥

īndrāsomā pāri vām bhūtu viśvāta iyām matīḥ kakshyā-
 ṣveva vājīnā | yām vām hōtrām parihinōmi medhāyemā
 brāhmāṇi nṛipātiṇi jinvatam ॥ 6 ॥ prāti smarethām tujā-
 yadbhir évair hatām druho rakshāso bhaṅgurāvataḥ | ín-
 drāsomā dushkṛite mā sugām bhūd yó naḥ kadā cid abhi-
 dāsati druhá ॥ 7 ॥

यो मा पाकेन मनसा चरन्तमभिचष्टे अन्तेभिर्वचोभिः ।
 आप इव काञ्चिना संगृभीता अमन्त्रन्त्यासन्त इन्द्र वक्ता ॥८॥
 ये पाकशंसं विहरन्त पर्वेषु वा भद्रं दृषयन्ति स्वधाभिः ।
 अहये वा तान्प्रददातु सोम आ वा दधातु निर्रितेरुपस्थे ॥९॥
 यो नो रसं दिप्सति पित्वो अग्नि यो अश्वानां यो गवां यस्तनूनाम् ।
 रिपुः स्तेनः स्तेयकृद्भ्रमेतु नि ष हीयतां तन्वा ३ तना च ॥१०॥

yó mā pākena mánasā cárantam abhi-
 cāshte añritebhir vácobhiḥ | āpa iva kāṣínā sámgrībhītā
 ásann astv ásata indra vaktá ॥ 8 ॥ yé pākaṣaṇsām vihá-
 ranta évair yé vā bhadram dūsháyanti svadhábbhiḥ | áhaye
 vā tán pradádātu sóma á vā dadhātu nírrīter upásthe ॥ 9 ॥
 yó no rásam dípsati pitvó agne yó áshvānām yó gávām
 yás tanúnām | ripú stená steyakṛíd dabhrám etu ní shá
 hīyatām tanvā tánā ca ॥ 10 ॥ ६ ॥

O Lord of resplendence and love-divine, please scatter your deadly weapons from heaven from all-sides, pierce the sides of the enemies with fiery scorching thunderbolts, so that, they die out without uttering a syllable. 5

O Lord of resplendence and love-divine, may this hymn invest you, who are mighty on every side as the girth encompassing two steeds. I am offering this hymn to both of you with sincerity and integrity. May this homage of mine be accepted and animated by both of you, as if, you are two kings. 6

O Lord of resplendence and love-divine, may both of you come without delay, as if, riding on rapid horses, and slay these evil beings and destroy the treacherous forces. Let there be no comfort or rest to the malignant who harasses us with his wickedness. 7

How dares he to malign me with false charges when I am of pure heart? O Lord of resplendence, may such a person, who indulges in falsehood, cease to exist, like water, which slips down from the hollow of the palm. 8

May Lord of love-divine surrender him to a serpent or throw him into the lap of death, who falsely accuses me or persecutes me, whilst I always adhere to truth. May this be also the fate of them, who, with jealousy, vilify everything that is good in me. 9

O adorable Lord, he, who tries to pollute the essence of food or injure our horses, our cattle and our bodies even, may such an adversary, the thief, the robber, sink to destruction,—not only he himself, but also his progeny. 10

॥७॥

परः सो अस्तु तन्वा३ तना च तिस्रः पृथिवीरधो अस्तु विश्वाः ।
 प्रति श्रुष्यत यशो अस्य देवा यो नो दिवा दिप्सति यश्च नक्तम् ॥११॥
 सुविज्ञानं चिकितुषे जनाय सच्चासञ्च वचसी पस्पृधाते ।
 तयोर्यत्सत्यं यतरदजीयस्तदित्सोमोऽवति हन्त्यासत् ॥१२॥
 न वा उ सोमो वृजिनं हिनोति न क्षत्रियं मिथुया धारयन्तम् ।
 हन्ति रक्षो हन्त्यासद्वदन्तमुभाविन्द्रस्य प्रसितौ शयाते ॥१३॥

paráh só astu tanvā tánā ca tistráh prithivír adhó astu
 vísvāḥ | prāti śuśhyatu yáśo asya devā yó no dívā dípsati
 yás ca náktam || 11 || suvijñānām cikitúshe jánāya sác cā-
 sac ca vácasī paspridhāte | táyor yát satyám yatarád řijīyas
 tád ít sómo 'vati hánty ásat || 12 || ná vá u sómo vřijinām
 hinoti ná kshatřiyam mithuyā dhāráyantam | hánti ráksho
 hánty ásad vādantam ubhāv índrasya prásitau śayāte || 13 ||

यदि वाहमनृतदेव आस मोघं वा देवाँ अप्यूहे अग्ने ।
 किमस्मभ्यं जातवेदो हृणीषे द्रोघवाचस्ते निर्ऋयं संचन्ताम् ॥१४॥
 अद्या मुरीय यदि यातुधानो अस्मि यदि वायुस्ततप पूरुषस्य ।
 अघा स विरेर्दशभिर्वि यूया यो मा मोघं यातुधानेत्याह ॥१५॥

॥८॥

यो मायातुं यातुधानेत्याह यो वा रक्षाः शुचिरस्मीत्याह ।
 इन्द्रस्तं हन्तु महता वधेन विश्वस्य जन्तोरधमस्पदीष्ट ॥१६॥

yádi vāhām ánritadeva ása mógham vā devāñ apyūhé
 agne | kím asmábhyam jātavedo hřinīshe droghavācas te
 nirřithām sacantām || 14 || adyā muriya yádi yātudhāno
 ásmi yádi váyus tatāpa pūrushasya | ádhā sá virair daśa-
 bhir ví yūyā yó mā mógham yātudhānéty áha || 15 || १ ||

yó máyātum yātudhānéty áha yó vā raksháh śucir
 asmíty áha | índras tám hantu mahatā vadbéna víśvasya
 jantór adhamás padishṭa || 16 ||

May he be deprived of his bodily existence, as well as his posterity. May he be thrown out from all the three worlds and may his fair glory be blighted, who thinks of our destruction during the day or at night. 11

A prudent person easily discriminates between truth and falsehood, since the two words are mutually at variance. Of these two, the love-divine, cherishes truth and virtue. He, verily, destroys the falsehood. 12

Love-divine encourages not the wicked, nor he instigates such a man of strength even, who deals in falsehood. He, verily, destroys the fiend and wicked and also the one who speaks untruth. All such persons lie entangled in the chain of Lord of resplendence. 13

O adorable Lord, when did I worship the deities of falsehood or when did I think adversely about Nature's bounties? O Lord, the knower of all that is born, why are you angry with us? May destruction fall upon them who lie against you. 14

In case I have harrassed any one in this life, or if I have behaved like a demon, may death come to me this day. May he, verily, lose all his ten children and may he die also who with his false tongue has called me a fiend coming in disguise. 15

May the Lord of resplendence annihilate him with His dreadful weapon, who addresses me as a fiend appearing in disguise which I am not and may He slay such a demon who says to himself 'I am pure'. May he, the most wretched amongst all beings perish. 16

प्र या जिगोति खर्गलेव नक्तमप द्रुहा तन्वं॑ गूहमाना ।
 वव्राँ अनन्ताँ अव सा पदीष्टु ग्रावाणा घन्तु रक्षस उपब्दैः ॥१७॥
 वि तिष्ठध्वं मरुतो विश्वि॑च्छन्तं गृभायन्तं रक्षसः सं पिनष्टन ।
 वयो ये भूत्वी पतयन्ति नक्तभिर्ये वा रिपो दधिरे देवे अध्वरे ॥१८॥
 प्र वर्तय दिवो अश्मानमिन्द्र सोमशितं मघवन्त्सं शिशधि ।
 प्राक्तादपाक्तादधरादुदक्तादभि जहि रक्षसः पर्वतेन ॥१९॥

prá yá jīgāti khargáleva
 náktam ápa druhá tanvām gúhamānā | vavrāñ anantāñ áva
 sá padishta grāvāṇo ghnantu rakshása upabdaih || 17 || ví
 tishṭhadhvam maruto vikshv ichāta grībhāyāta rakshásah
 sám pinashtana | váyo yé bhūtvī patáyanti naktábhīr yé vā
 rīpo dadhiré devé adhvaré || 18 || prá vartaya divó ásmā-
 nam indra sómaṣitam maghavan sám ṣiśādhi | práktād
 ápaktād adharád údaktād abhī jahi rakshásah párvatena
 || 19 ||

एत उ ते पतयन्ति श्रयातव इन्द्रं दिप्सन्ति दिप्सवोऽदाभ्यम् ।
 शिशीति शक्रः पिशुनेभ्यो वधं नूनं सृजदुशनिं यातुमद्भ्यः ॥२०॥

इन्द्रो यातुनामभवत्पराशरो हविरमथीनामभ्यासु विवासताम् ।
 अभीदु शक्रः परशुर्यथा वनं पात्रेव भिन्दन्त्सत एति रक्षसः ॥२१॥

etá u tyé patayanti śváyātava índram dipsanti dip-
 sávó 'dābhyam | ṣiśīte śakráḥ píṣunebhyo vadhām nūnām
 srijad aśānim yātumadbhyah || 20 || १ ||

índro yātúnām abhavat parāśaró havirmáthīnām abhy
 ávivāsatām | abhíd u śakráḥ paraśúr yáthā vānam pátreva
 bhindán satá eti rakshásah || 21 ||

May she too, who wanders like owl during the darkness of night, hiding her body in concealment of person, fall head-long down into endless caverns. May the strong implements with their loud shrill destroy such female demons. 17

O vital winds, may you carefully conduct out a search amongst people; take them into custody and grind the demons to powder, who having transformed themselves to birds fly all over during the darkness and then proceed to sully and pollute the sacred worship. 18

O Lord of resplendence, hurl down from the celestial place your adamantine bolts. O Lord of bounties, may you sharpen the weapon and make its edge further tempered in the herbal chemicals (poisons), and smite the demons down with your rocky implements from forward, from behind, from above and from below. 19

These demons march ahead accompanied by dogs; they try to assail indomitable Lord of resplendence with a desire to annul His influence. For such miscreants, the omnipotent Lord whets His thunderbolt. Now let Him cast His bolt upon the fiends, appearing in disguise. 20

Whensoever the evil fiends proceed to obstruct the sacred rites of the invoker, the Lord of resplendence always comes to destroy them. The omnipotent Lord advances and crushes down the assailing demons, as an axe cuts down the forest timber, and smashes them like an earthen vessel. 21

उलूकयातुं शुशुलूकयातुं जहि श्वयातुमुत कोकयातुम् ।
 सुपर्णयातुमुत गृध्रयातुं दृषदेव प्र मृण रक्ष इन्द्र ॥२२॥
 मा नो रक्षो अभिनेड्यातुमावतामपोच्छतु मिथुना या किमीदिना ।
 पृथिवी नः पार्थिवात्पात्वंहसोऽन्तरिक्षं दिव्यात्पात्वस्मान् ॥२३॥

úlūkayātum ṣuṣulūkayā-
 tum jahí śváyātum utá kókayātum | suparnáyātum utá
 grídh-rayātum dṛishádeva prá mṛiṇa rāksha indra || 22 || má
 no raksho abhí naḍ yātumávatām ápochatu mithuná yā ki-
 midínā | pṛithiví naḥ párthivāt pātv ánhaso 'ntárikshaṃ div-
 yāt pātv asmán || 23 ||

इन्द्र जहि पुमांसं यातुधानमुत स्त्रियं मायया शाश्वदानाम् ।
 विग्रीवासो मूरदेवा ऋदन्तु मा ते दृशन्त्सूर्यमुच्चरन्तम् ॥२४॥
 प्रात चक्ष्व वि चक्ष्वेन्द्रश्च सोम जाग्रतम् ।
 रक्षोभ्यो बध्मस्यतमशनिं यातुमद्भ्यः ॥२५॥

indra jahí púmānsam yātudhānam
 utá striyam māyáyā śásadānām | vígrīvāso mūradevā ri-
 dantu má té dṛiṣan sūryam uccárantam || 24 || práti ca-
 kshva ví cakshvéndraṣ ca soma jāgritam | rākshobhyo va-
 dhām asyatham aśānim yātumádbhyaḥ || 25 || ० ||

Destroy the evil being, whether he comes in the fiendish garb of an owl, or of an owlet, or of a dog, or of a duck, or of a falon, or of a vulture. O Lord of resplendence, slay such a demonic person by the stroke of your stones. 22

May not the wicked fiends harm us. Let the dawn drive off the couples of timid ones. May the earth protect us from the terrestrial wickedness and may the firmament protect from the celestial one. 23

O Lord of resplendence, may you slay the fiend appearing in disguise whether he belongs to the class of man or woman, playing mischief by her deceptions. May those fools who murder by chopping necks perish and see no more of the sun when he arises. 24

O love-divine, may you and the Lord of resplendence severally watch, keep a vigil all around and cast forth your weapons at the malignant demonic person and smite all of them with bolt who attack in disguise. 25

NOTES

Book 7
Hymns 1-104

सप्तम मण्डलम्
सूक्तानि १-१०४

NOTES OF BOOK NO. 7

Hymn-1

For verse I, See Nir. V. 10.

Vasistha is the Rsi or seer of all the hymns of Book VII of the R̥gveda. The word *vasistha* (वसिष्ठ) for the first time occurs in Book I (वसिष्ठम्—I.112.9); then again in Book II (वसिष्ठः—II.9.1). Most of the references of this word are from Book VII and a few ones from Book X. The word is used in singular and plural forms both. As vocative, the singular form, वसिष्ठ, is used at VII.23.1; 33.10; 11; 88.1; 96.1 and, the plural form, वसिष्ठाः, at VII.33.3; 4; 8. The word further occurs as follows :

वसिष्ठ (non-vocative), *vasistha*, VII.1.8

वसिष्ठः, *vasisthah*, II.9.1; VII.9.6; 18.4; 21; 22.3; 26.5; 33.6; 12; 14; 42.6; 59.3; 73.3; 95.6; X.65.15; 66.15; 95.17; 150.5; 181.1.

वसिष्ठम्, *vasistham*, I.112.9; VII.13.13; 70.6; 86.5

वसिष्ठञ्वात्, *vasisthavat*, VII.88.4; 96.3

वसिष्ठस्य, *vasisthasya*, VII.33.5

वसिष्ठाः, *vasisthah*, VII.7.7; 8.7; 12.3; 33.1; 7; 9; 37.4; 76.6; 77.6; 80.1; 90.7; 91.7; X.15.8; 122.8

वसिष्ठान्, *vasisthan*, VII.33.2

वसिष्ठसः, *vasisthasah*, VII.23.6; X.66.14

वसिष्ठैः, *vasisthai*, VII.39.7; 40.7; 76.9

The etymology of the word *vasistha* has not been given by Yaska in his Nirukta; Dayananda derives this word as follows: (i) अतिशयेन वसो—the superlative of *vasu*, the dweller or abode—VII.1.8; (ii) अतिशयेन घनाढ्यः—exceedingly rich or opulent—VII.9.6; (iii) अतिशयेन वसुः—excessive

wealth, VII.18.4; (iv) अतिशयेन विद्यासु कृतवासः—exceedingly abiding in learning, VII.26.5; (v) अतिशयेन वसुमान्, exceedingly possessing wealth, VII.33.12.

1. **Didhitibhih**, by the attrition process (दीधितिभिः प्रदीपिकाभिः क्रियाभिः—*Daya*.); with the fingers (दीधितयोऽङ्गुल्यो भवन्ति । धीयन्ते कर्मसु । Nir.V.10).

From two sticks, men with fingers, have produced fire by attrition by the motion of their hands; a fire glorious, seen at a distance, lord of the house and active.

Aranyoh; from two sticks (अरणी प्रत्युत एन अग्निः । समरणाज्जायत इति वा—Nir.V.10)

Hastacyuti : by the motion of their hands; by the circular movement of their hands (हस्तच्युती हस्तप्रच्युत्या—Nir.V.10; हस्तयोप्रच्युत्या आगमन-क्रिया—*Daya*.).

Atharyum, always active, constantly and continuously accessible (अथयुं अतन्वन्तम् V.10; अथयुं आगम्यतनवन्तं वा—*Sayana*; the one who desires to perform *yajna*, an act of non-violence (अहिंसां कामयमानम्—*Daya*.).

3. **Surmya—Surmi** is a hole, a statue, an art (सूर्या सछिद्रया मूर्त्या कसया वा—*Daya*.); by the flame (ज्वालया—*Sayana*); by the fuel-stick, the kindled wood (सूर्मि समित्काष्ठं),

Mahidhara; an iron stake or red-hot post; figuratively, flame. Yv. XVII. 76.

6. **Yuvatih**, young damsel; perhaps referring to ladle in the fire-ritual (युवतिः अग्निना नित्ययुक्ता, associated always with fire—*Sayana*; आप्तयोवना कन्या—*Daya*.).

Ghrtacl=night (घृताचीतिरात्रिनाम—Nigh. 1.7); melted butter (घृताची घृतमञ्चतीति घृताची जूहः—*Sayana*). Also see I.167.3; III.6.1; 30 7; IV.6.3; V.28.1; 43.11; VI.63.4.

7. **Jarutham**, the harsh-voiced, threatening (जरूथं परुषशब्दकारिणं राक्षस, वृणातेरूथन् प्रत्यये सति जरूथ शब्द निष्पत्तिः—*Sayana*); also a hymn; it is derived

from \sqrt{gr} , \sqrt{g} , to invoke. (जरुथं गरुथं गृणातेः—जरुथं हन्यक्षि राये पुरन्धि, (VII, 9.6) addressing the hymn, sacrifice to the wise one for wealth. Nir. VI. 17; गृणाति अर्चेति कर्मणा Nigh. III. 14).

Jarutham also means old or aged dry wood; old famished things; worn-out things; (जरुथं जरावस्यां प्राप्तं जीर्णं काष्ठम्—*Daya*.).

Catayasva, drive away, destroy completely (चातयस्व नाशं प्रापय—*Daya*.; प्रकर्षेण नाशय—*Sayana*); चततिः denotes an action, चततिर्गतिकर्मा, Nigh. II.4; See शिरिम्बिष्ठस्य सत्त्वभिस्तेभिष्ट्वा चातयामसि X 155.1; the verb चातय means to destroy; frighten; चातयतिर्नाशने Nir. VI.30: We frighten thee away with those heroes (lit. beings) of the cloud.

8. Anikam, to the army (अनीकं सैन्यं—*Daya*.); glory or lustre (तेजं—*Sayana*).

Vasistha, O the best one, O the eminent; see also verse 9. (वसिष्ठ श्रेष्ठ—*Sayana*; अतिशयेन वसो—*Daya*.); used as an attribute of *Agni*;—not a proper name.

10. Vrtra-hatyesu, in the battles (वृत्रहृत्येषु संग्रामेषु—*Sayana*; *Daya*.) (See also *Vrtra-hanam*, I.59.6; *Vrtra-turye*, Nigh. II. 17 as a synonym of battle; (संग्राम=वृत्रतुर्ये). For *Vrtra-hatyesu*, वृत्रहृत्येषु, see I.53. 6; VII. 1.10; 19.3; 32.15; X.65.2); see also वृत्रहृत्याय—V.29.7; VI.18.9; वृत्रहृत्ये—I.52.4; 109.5; IV.19.1; 24.2; VI.23.2; 25.1; 8; 36.2; 47.2; VII.19. 10; वृत्रहृत्येन VIII. 24.2.

11. Sune, in the rapid-moving army (शूः सद्यः करणं विद्यते यस्मिंस्तस्मिन् सैन्ये । शू इति क्षिप्रनाम—Nigh. II.15; शू=आशू=instantaneous, quick, speedy=क्षिप्रनामः तस्मात्प्यामादित्वान्मत्वर्थो यो नः प्रत्ययः—*Daya*.; in the empty house, deserted by sons and relations (शूने शून्ये पुत्रादिरहिते गृहे—*Sayana*).

Asesasah, one without children (अशेषसः अपुत्राः । लोकम्=शेषः=अपत्यनाम,—Nigh. II. 2; *Sayana*); complete or whole in itself (अशेषसः निःशेषाः—*Daya*.).

Durya, O the resider in the house (दुर्यं गृहेषु वर्तमान—*Daya*.); an epithet for *Agni*; since established in homes for the benefit of homes (दुर्यं गृहेभ्योहित हे अग्ने—*Sayana*); see also दुर्यः —I.154.14; II.38.5; दुर्य—VIII.74.1; दुर्यान् I.91.19; X 40.12, and दुर्याशु IV.1.9; 18; 2.12; VII. 1.11.

14. **Vilupanih**, the one having hands as their strength (वीलुपाणिः वीलु-
बलं पाणयो यस्य सः—*Daya.*; the one with strong hands (वीलुपाणिः दृढहस्तः—*Sayana*); see Nigh. II.9; वीलु=च्यूलम्=बलनाम.

Aksara, waters (अक्षरा उदकानि । अक्षराकारादेशः अक्षरात्युदकनाम—Nigh.I.12—*Daya.*); by the imperishable praise (अक्षरा अक्षरेण क्षयरहितेन स्तोत्रेण—*Sayana*).

17. **Ubhay vahatu**, the two employing means. i.e. prayer and
praise (उभौ बहत् बहनहेत् स्तौत्रं शस्त्रं च—*Sayana.*); the two means, the
householder and priest (उभौ यजमानपुरोहितौ बहत् प्रापकौ—*Daya.*).

20. **Ubhayasah**, the two chanters of praises and *sastra* or
priests and employer (उभयासः स्तोत्रिणः शस्त्रिणश्च, अथवा स्तुवन्तो यजमानाश्च—*Sayana*); the educated and non-educated (विद्वांसोऽविद्वांसश्च—*Daya.*).

katau, munificence (रातो दाने—*Daya.*).

22. भृमात्=भ्रान्तेः, even in error (अत्र वर्णव्यत्ययेन रस्य स्थाने ऋकारो वा-
च्छन्दसीति सम्प्रसारणं वा—*Daya.*; भृमाच्चित् भ्रमादपि, अत्र सम्प्रसारणं छान्दसम् । भ्रमादा-
दपीत्यर्थः—*Sayana*).

Nasanta, may not come to us; fall upon us (नशदिति व्याप्तिकर्मा, Nigh,
II.18; *Daya.*; *Sayana*).

23. **Yam surih arthi prcchamanah eti**, to whom the divine
solicitant inquiring applies (*Wilson*); the inquirer is supposed to ask,
either where is the liberal giver of the wealth for which he prays, or
who is that Agni to whom the petition is to be addressed.

24. बहा=बह (अत्र द्वयचोतस्तिङ इति दीर्घः—*Panini*, VI.3.134).

25. **Ubhayasah**, the two, donor and acceptor (उभयासः दातृग्रहीतारः—*Daya.*; priest and employer: see VII.1.20).

Hymn-2

For verse 2; see Nir. VIII. 7.

This *Apri* hymn may be compared with the similar other *Apri*
hymns : II.3; X.70 and X.110; also the *Apri* hymn of the *Atharva-*
veda, V. 12.

1. **Samidham**, the wood or wood-sticks for the fire-ritual (समिधं काष्ठविशेष—*Daya.*); Kindled=*samidham* : here as usual, it implies one of the *Apris* or forms of fire, although used as an epithet (आप्रशब्दोक्तत्वादितं तनूनपाद् रहितम् । समिद्धाद्या अग्निविशेषाः प्रत्युच्चं देवता उक्ताः—*Sayana*).

2. **Ubhayani havya**, both kinds of oblations of ghr̥ta (clarified butter) and libations of medicinal herbs like *Soma* etc. (उभयानि सोमिकानि च हविः संस्थादीनि च हव्या हव्यानि—*Sayana*); the feeds useful for the health of body and mind both (शरीरात्मपुष्टिकराणि हव्यानि—*Daya.*).

For the verse, see Nir. VIII. 7. Of these, the gods, who are skilful, pure, meditative, and who enjoy both kinds of oblations, we will praise the greatness of the adorable *Narasamsa* with sacrifices. Both kinds of oblations are *Soma* and others, or the mystical and supplementary ones (ये सुकर्माणः शुच्योद्यियं धारयितारः स्वदयन्तु देवा उभयानि हवीषि । सोमं चैतराणि चेति वा चावापिकानि चेति वा—Nir. VIII. 7).

Narasamsah, “it (नराशंसः) is sacrifice”, says Katthakya; “seated men (narah, नराः) praise (√शंस) gods in sacrifice”. “It is Agni”, says Sakapuni, he is to be praised by me.”(नराशंसो यज्ञ इति कात्थक्यः । नराग्रस्मिन्नासीनाः शंसन्ति । अग्निरिति शाकपूणिः । नरैः प्रशस्यो भवति । तस्यैषा भवति—Nir. VIII. 6).

For *narasamsah*, नराशंसः, see I.142.3; II.3.2; 38.10; III.29.11; V.5.2; X. 70.2; 92.11; 182.2. Also *narasamsam*, नराशंसम्, I.13.3; 18.9; 106.4; IX.86.42; X.64.3, and *narasamsasya*, नराशंसस्य, VII.2.2.

3. The *Aprī* hymn (आप्री सूक्त) refers to the following group of elevens (usually, the names of fire or *agni*) :

(i) *samidhah*, समिद्धः; (ii) *tanunapat*, तनूनपात् or *narasamsah*, नराशंसः; (iii) *idah*, इक्षुः; (iv) *barhih*, बर्हिः; (v) *devirdvarah*, देवीद्वारः; (vi) *usasa-nakta*, उषासानक्ता; (vii) *devyau-hotarau-pracetasa*, देव्यौ होतारौ प्रचेतसौ; (viii) *tisro devyah*, Sarasvati, Ila and Bharati, तिस्रो देव्याः सरस्वती, इला, भारती (ix) *tvasta*, त्वष्टा, (x) *vanaspati*, वनस्पति (xi) *Svahakrtis*, स्वाहाकृतयः See the *Aprī Sūkta* II.3: VII.2; X.70 and X.110. In the present hymn *tanunapat* is eliminated (आप्रशब्दोक्तत्वादितं तनूनपाद्रहितम्—*Sayana*).

The Nirukta has the following description of the *Aprī deities* : From what root is *Aprī* (आप्री) derived ? From the root √आप्, to obtain (आप्नोते); or from √प्री, to please (प्रीणातेर्वा). There is also a Brahmana

passage : (आग्नीभिराप्नोणाति), one pleases them with Apri hymns (Ait. Br. II. 4; Kaus Br. X.3.2; also Tait Br., II.2.8.6 for आग्नीभिराप्नुवन् ।

(i) Of these *idhma* or fuel comes foremost. *Idhma* is so called from being kindled (सम्√इध्)—इध्मः, समिधनात्. For this, see समिद्धो अथ, X.110.1; Nir. VIII.4.

(ii) (a) Then comes *tanunapat*, तनूनपात्, which means one's own son. (It is clarified butter, according to Katthakya, (तनूनपात्-आज्यमिति कात्यक्यः). The word *napat* (नपात्) is a synonym of offspring, which does not immediately succeed a person (i.e. a grandson). It is very much propagated downwards. In this case, the cow is called *tanu*, because delicious things are prepared (*tatah*) from her. Milk is produced from the cow, and the clarified butter is produced from milk (and hence butter is the grandson of the cow); नपादित्यनन्तरायाः प्रजाया नामधेयम् । निर्गततमा भवति । गौरव्रतनूरुच्यते । तता अस्या भोगाः । तस्याः पयो जायते । पयस प्राज्यं जायते—Nir. VIII.5.

Tanunapat is Agni according to Sakapuni ; waters are here called *tanu*, because they are spread in the atmosphere. Herbs and trees are produced from waters and this fire is produced from herbs and trees : अग्निरिति शाकपूणिः । आपोऽत्र तन्व उच्यन्ते । तता अन्तरिक्षे । ताभ्य ओषधिवनस्पतयो जायन्ते । ओषधि वनस्पतिभ्य एष जायते । तस्यैषा भवति । See तनूनपात्पथ०—X.110.2; Nir. VIII.5.

(b) *Narasamsa* is sacrifice, according to Katthakya; seated men (नराः) praise (√शंस्) gods in sacrifice; नराशंसा यज्ञ इति कात्यक्यः । नरा अस्मिन्नासीनाः शंसन्ति. But *narasamsa* is fire according to Sakapuni; "he is to be praised by men; अग्निरिति शाकपूणिः । नरैः प्रशस्यो भवति । See नराशंसस्य महिमान०—X.110.3;—Nir. VII.6. (iii) *Ilah* or *Idah* (ईलाः) is derived from √ईड्, meaning to praise or from इन्ध्, to kindle : ईलईहेः स्तुति कर्मणः, इन्धतेर्वा । See आबुद्धमान ईद्यो—X. 110.3; Nir. VIII.7. (iv) *Barbhih* (grass) is so called from growing rapidly; बर्हिः परिवर्हणात्; see प्राचीनं बर्हिः—X.110.4. (The grass in the eastern direction is strewn at the day break),—Nir. VIII.8.

(v) *Devir-dvarah*, देवीद्वरिः—Here द्वाः (dvarah), door, is derived from √वृ, to press forward, or from वृ, to move, or from the causal of वृ, to exclude : द्वाः जवतेर्वा, द्रवतेर्वा, वारयतेर्वा; see व्यचस्वतो०—X.110.5 for the word देवीद्वरिः—Nir. VIII.9 (vi) *Usasa-nakta*, उषासानक्ता=days and nights=अक्तोरुषसः—VII.39.2 Nir. V.28; Usa or dawn, is so called because it shines (√vas, √वस्); it is the time subsequent to night (उषाः कस्मात् । उच्छतीति सत्याः । रात्रेरपरः कालः see रात्र्युपसेयौनिमारक् (I.113.1)—Nir. II.18).

The word *nakta* is a synonym of night: it anoints beings with dew; or else it is called night, because its colour is indistinct: (नक्तेति रात्रिनाम । अनक्ति मृताव्यवश्यायेन । अपि वा नक्ताव्यक्तवर्णा. See, आ सुष्वयन्ती यजते उपाके उवासानक्ता—X.110.6, Nir. VIII. 10).

(vii) *Daivya-hotara*, दैव्या होतारा=daivya-hotarau; it means the two divine sacrificers, this, the terrestrial, and that, the atmospheric Agni (दैव्या होतारा दैव्यो होतारो अयं चाग्निरसौ च मध्यमः । see दैव्या होतारा प्रथमा—X.110.7; Nir. VIII.11).

(viii) *Tisro- devih*, तिस्रोदेवीः, means the three goddesses, Bharati, Ila and Sarasvati; तिस्रोदेवीर्बहिः—X.110.8; Nir. VIII.12. The Sun is called *Bharata*, भरत, and hence its light is called *bharati*, भारती ।

(ix) *Tvastr*, त्वष्टृ; it is so called because it pervades quickly (according to etymologists); it may be derived from √त्वष्, meaning to shine, or from त्वञ्, meaning to do (त्वष्टा तूर्णमश्नुत इति नैरुक्ताः । त्विषेर्वा स्यात् । दीप्तिकर्मणः । त्वक्षतेर्वा स्यात् । करोति कर्मणा । See त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान्—X.110.9; Nir. VIII.13).

(x) *Vanaspathi*, वनस्पतिः ; he is so called “the lord of forests”, because he is the protector or benefactor of forests.

Vanam, वनं=forest, is derived from √वन्, to win (वनस्पत इत्येनमाह । एष हि वनानां पाता वा पालयिता वा । वनं वनोतेः—Nir. VIII. 3; see मेघन्तु तेo II.37.3. Now, who is the lord of forests or herbs ? It is the sacrificial post, यूप yupa, says Katthakya; but “it is Agni” says Sakapuni (तत्को वनस्पतिः । यूप इति कात्यक्यः । अग्निरिति शाकपूणिः—Nir. VIII. 17; see अञ्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्तो वनस्पते—III.8.1

(xi) *Svabhakti*, स्वाहाकृति or consecrations by saying “hail”; they are so called because the word “*Svaha*, स्वाहा, is uttered in them; or speech herself said, “Well, ho !” or one addresses himself, or one offers oblation consecrated with *Svaha* (“hail !”) (स्वाहाकृतयः । स्वाहेत्येतत्सु आहेति वा । स्वा वागाहेति वा । स्वं प्राहेति वा । स्वाहुतं हविर्जुहोतीति वा ; See स्वाहाकृतं हविर्दन्तु देवाः —X. 110.11.

For *Apri* hymn, see also Av. V.12, and Yv. XXIX. 25—36.

4. *Abhijnu*, bending on knees; upon their knees (अभिज्ञ बिदुषां सन्निधौ कृते अभिमुखे जानुनी यैस्ते—*Daya*.; अभिगत जानुकं—*Sayana*).

7. **Vipra yajnesu manusesu karu manye**—I am minded to adore you two sages, the ministrants at sacrifices of men (*Wilson*); I am minded to adore you two, men and women of intelligence, the specialists of arts and crafts at the good acts of public activity of men (विप्रा विप्रौ मेधाविनौ स्त्रीपुरुषौ यज्ञेषु सत्सु कर्मसु मानुषेषु मनुष्य सम्बन्धिषु कारु शिल्पविद्याकुशलो पुरुषादिनो मन्ये—*Daya.*).

8. **Devaih Manusyebhih**, with gods and men; *gods* are those excellent persons who abide by truth, and men are those who abide by untruth; (सत्यमेव देवा अमृतं मनुष्याः—S. Br. I.1.1.4; देवैः सत्यवादिभिर्विद्वद्भिः; मनुष्येभिः अमृतवादिभिर्जनैः—*Daya.*).

10. **Vanaspate**, the protector or Lord of *vana*, herbs, forests, or rays, i.e. the sun, or an enlightened person (वनस्पते वनानां किरणानां पालक सूर्य इव विद्वान्—*Daya.*).

11. **Aditih suputra svaha**, hail the Aditi, the mother of excellent sons with respects (अदितिः माता सुपुत्रा शोभना पुत्रायत्याः सा स्वाहा सत्यक्रियया—*Daya.*)

Hymn-3

1. **Rtava**, the observer of truth (ऋतावा यज्ञवान् सत्यवान् वा—*Sayana*); the discriminator of truth or water (ऋतावा सत्यस्य जलस्य वा विभाजकः—*Daya.*).

2. **Yavase**, upon the forage; on the food or grass (यवसे घासे—*Daya*; *Sayana*) See also I.38.5; V.9.4; 53.16, VI.2.9; VII.3.2; 87.2; X.25.1; 99.8; 100.10; 115.2.

3. **अच्छा**=अच्छ (अत्रसंहितायामिति दीर्घः —*Pantni* VI.1.70).

4. **Pajah**, strength (पाजः बलं; Nigh, II.9); lustre (पाजः तेजः —*Sayana*).

7. **Satam purbhih ayasibhih**, hundred cities or fortifications of iron (पुंभिः नगरीभिः षायसीभिः षयसः निर्मिताभिः —*Daya.*).

10. **Vatema**, may possess or be favoured with (वतेम सम्भजेम । अत्र वर्णव्यत्ययेन तस्यस्थाने तः ; वतेम=वनेम—*Daya.*; सम्भजेमहि—*Sayana*).

Stotrbhyo gñate, for the praiser; for the householder (स्तोतृभ्यः ऋत्विग्भ्यः नृणते स्तावकाय—*Daya.*; स्तोतृभ्यः उद्गातृभ्यः नृणते शंसते—*Sayana*).

Hymn-4

For verses 7 and 8, see Nir. III.2 and III.3 respectively.

2. **Sam yah vana yuvate**, one who attacks the forests (*Wilson*; वः अग्निः क्षुचिदन् दीप्तिदन्तः वना वनानि संयुक्ते आत्मना संयोजयति—*Sayana*; वना वनानि किरणानि सूर्य इव युवते युनक्ति—*Daya.*).

Suci-dan, the bright-toothed (क्षुचिदन् दीप्तिदन्तः—*Sayana*; पवित्रदन्तः—*Daya.*).

4. **Sahasvah**, full of strength; mighty (सहस्वः प्रवृत्तबलयुक्त—*Daya.*, vocative). See also *sahasavan*, सहसावन् in verse 6 of this hymn.

7. The treasure of the stranger is indeed to be avoided; may we be masters of eternal wealth. (The child) begotten by another is no son; he is so far the fool only. O Agni, do not corrupt our paths.

Rekna, रेक्ण, is a synonym of wealth; it is left by the deceased (√रिच्). May we be masters of eternal wealth of the parental property.

The word **Sesas**, शेषस्, is a synonym of offspring; this is what remains of the deceased. That is a child for the fool; i.e., insane only (परिहृतं हि नोपसर्तव्यम् । अरणस्य रेक्णः अरणोऽपार्णो भवति । रेक्ण इति धनं नाम । रिष्यते प्रयतः । 'नित्यस्य रायः पतयः स्याम' । पिब्यस्येव धनस्य । न शेषोऽग्ने अन्नं जातमस्ति । शेष इत्यपत्यं नाम । शिष्यते प्रयतः । अचेतयमानस्य तत्प्रयत्तस्य भवति । मा नः पथो विद्दुष इति—Nir. III.2.)

Aranasya, of the one in which there is no conflict (अरणस्य अविद्यमानोऽरणः संग्रामो यस्मिंस्तस्य ऽ—*Daya.*); of the one not in debt (अरणस्य अश्रृणस्य —*Sayana*, who also quotes Nir. III. 2 and gives the alternative meaning).

8. "The stranger, however delightful, should not be adopted, begotten in another's womb; he should not be regarded (as one's own) even in thought. To his own abode, he certainly goes back. Let the new (hero) impetuous and irresistible, come to us." On this the Nirukta comments : The stranger should never be adopted, although he may be the most delightful man. The child begotten in another's womb should not be regarded as "this is my son", even in thought. Now he goes back to the same abode from whence he came. *Okah* (ओकः) is used as a synonym of abode or dwelling-place. Let the newly-born (hero),

impetuous, i.e. swift and overpowering his rivals, come to us; he alone is the real son (न हि ग्रहीतव्यो ग्रहणः सुखतमोऽपि । अन्योदयो गनसापि न मन्तव्यः । ममायं [पुत्रः] इति । अथ स श्लोकः पुनरेव तदेति यत आगतो भवति । श्लोक इति निवास नामोच्यते । एषु नो बाष्पी वेजनवान् । अभिषहमाणः सपरान् । नवजातः स एव पुत्र इति—Nir. III.3).

Aranah, not one pleasing or delighting (ग्रहणः ग्रहमाणः—*Sayana*; *Daya*.).

The verses 7 and 8 prohibit the practice of adoption, and confine inheritance either to direct descent through a son, or to collateral descent through the son of a daughter:—Nir. III. 3; the verse is considered as an explanation of the preceding, the drift of the two being the preference of lineal male descent.—*Wilson*.

9. **Vanusyatah**, of those who beg (वन्प्यतः याचमानान्—*Daya*.); against the malignant (वन्प्यतः हिंसकात्—*Sayana*).

10. This is the repetition of the verse VII.3.10, the last verse of the previous hymn.

Hymn-5

1. **Amṛtanam**, of immortals like the souls or the *Prakṛti*, the primordial matter (in the causal form) (अमृतानां नाशरहितानां जीवानां प्रकृत्यादीनां वा—*Daya*.; of gods, देवानाम्—*Sayana*).

Vaisvanarah, fire of the universal usage (वैश्वानरः विश्वनरहितोऽग्निः—*Sayana*; विश्वेषु नरेषु राजमानः—*Daya*.); the cosmic power.

2. **Stiyanam**, of waters (स्तियानां अपाम् जलानाम्; स्तिया अपो भवन्ति स्त्याय-नादिति, *Stiyah* means waters, so called from being collected together Nir. VI.17; *Daya*.; *Sayana*).

3. **Parave**, for man (पूर्वैमनुष्याय—*Daya*.; for the king, राज्ञे—*Sayana*). According to *Wilson*, the word occurs as an epithet of Sudas, one who fills or satisfies with offerings. See also पुरोवज्जिन् पुरुकुत्साय ददं: वह्निंषत् सुदासे ।—I.63.7).

4. **Vaisvanara**. fire; the leader of people (वैश्वानरः कस्मात् । विश्वान्नरा-

न्ययति । विश्व एनं नरानयन्तीतिवा—he leads all men, or all men lead him, or else, *Vaisvanara* may be a modified form of *Visvan-ara*, i.e. who pervades all created beings.—Nir. VII.21; *Sayana*); world-citizen.

5. *Kṛstinam*, of the cultured persons; of persons in general (*Kṛstayah*, कृष्टयः —मनुष्य नाम; Nigh. II.3—*Daya*.); of people (प्रजानां—*Sayana*).

Haritah, cardinal directions (हरितः दिशः —*Daya*.; हरित्=दिङ् नाम—Nigh. I.6); horses (हरिश्चः अश्वाः—*Sayana*).

Ghṛtacih, nights (घृताचीः रात्रयः —*Daya*.; घृताची=रात्रिनाम—Nigh. I.7); accompanied by butter and other oblations (घृताचीः घृतमञ्चन्त्यः । हविषा सहिता इत्यर्थः—*Sayana*).

Dhunayah, dispensers of iniquity (धुनयः पापं धुन्वानाः—*Sayana*); airs or winds; breaths (धुनयः वायवः —*Daya*.). (*Dhunih*, shaker is derived from √ ध to shake; and hence wind also. Nir. V.12; X.89.5).

Vaisvanaram, pertaining to *Visvanara*, विश्वनर (वैश्वानर विश्वनर हितं—*Sayana*); the one enlightened like fire (अग्निमिव —*Daya*.).

7. *Vyoman* (विजग्रोमन्), all-pervading like sky (व्योमन् व्योमवद् व्यापके—*Daya*.); in the midspace, in the heaven (अन्तरिक्षे—*Sayana*) [cf. ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्—I.164.39; *paramē*, the highest].

8. *Jatavedah*, all-knowing, knower of all that is born; epithets for *Agni*, which is also known as *Vaisvanara*.

Hymn-6

1. *Darum Vande*, I salute the demolisher (of cities) (दासं पुरां भेत्तारं वन्दे—*Sayana*); the demolisher of pains (दुःखं विदारकं—*Daya*.).

Samrajah, the universal sovereign (सम्राजः सर्वस्य भुवनस्येश्वरस्य—*Sayana*).

Vandamanah asurasya prasastim pumsah, glorifying the excellence of the powerful male.

Asurasya, of the strong one (असुरस्य बलवतः—*Sayana*); of the one

strong as clouds (असुरस्य मेघस्येव वर्त्तमानस्य—*Daya*.).

2. **Purandarasya**, the demolisher of the cities of enemies (पुरन्दरस्य
मल्लूणां पुरां विदारकस्य—*Daya*.; पुरां वारयिता—*Sayana*).

For *Puramdara*, see पुरम्दर—I.102.7, VIII.1.7; पुरम्दरः—II.20.7;
III.54.15; V.30.11; VIII.1.8; 61.10; पुरम्दरम्—VI.16.14; VIII.61.18;
पुरम्दरस्य—VII.6.2; पुरम्दरा—I.109.8.

4. **Sacibhih**, by speech; by words (शचीभिः उत्तमाभिर्वाग्भिः—*Daya*;
शची=वाङ्मात्रं, Nigh. I.11; शचीभिः ताभ्यो दत्ताभिः प्रज्ञाभिः—*Sayana*.; by the benefits
(*Wilson*).

5. **Nahusah**, Lord bound by discipline, eternal law or truth (नहुषः
सत्येबद्धः—*Daya*.; *Nahusa*, the name of a king—*Sayana*).

Other references for *Nahusa* are : नहुषः—I.122.8; 10; 11; VII.6.5;
VIII.8.3; X.49.8; 80.6; 99.7; नहुषस्य—I.31.11; V.12.6; नहुषा—VI.26.7;
नहुषे—VIII.46.27; नहुष्यस्य—X.63.1; नहुष्याणि—IX.88.2; नहुष्यभिः—IX 91.2.

According to Nigh. II.3, *Nahusah*, नहुषः, is a synonym of man.
Dayananda in his commentary on I.31.11 writes : नहुषस्येत्यत्र सायणाचार्येण
नहुष नामक राजविशेषो गृहीतस्तदसत् । कस्याचिन्नहुषस्येदानीं तम त्वाद् वेदावां सनातनत्वात्तस्य गाथात्र
न संभवति । निघण्टौ नहुषस्येति मनुष्यनाम्नः प्रसिद्धेश्च; i.e., Sayana's contention that
Nahusa is the name of a king is not admissible, since the Veda deals
with eternal topics, and not the historical facts; Dayananda agrees with
Yaska.

Yahvah, the great one (यह्वः महान्—*Daya*).

Dehyo anamayāt, has bowed or humbled; baffled the devices of
the asuras, learning the sciences of the asuras (देह्यः देहीरूपचिताः आसुरीविद्याः
—*Sayana*; देह्यः उपचेतु वर्धयितुं योग्यः अनमयत् दुष्टान् नम्रान्कारयेत्—*Daya*).

7. **Samudrat avarat**, समुद्रात् प्रवरात्, from the lower firmament; may
mean "from earth."

(*Samudrat*) a *parasmat*, समुद्रात् आपरस्मात्, from the upper firmament;

may also mean "from heaven."

Hymn-7

1. **भवा**=भव (अत्र द्वयचोऽस्तितु इति दीर्घः —*Panini* VI. 3.134)

3. **Yavisthah**, O the most youthful (यविष्ठ प्रतिशयेन यौवनं प्राप्तः —*Daya*; हे युवतमा अग्ने—*Sayana*); an epithet for fire.

4. **Rtava**, the follower or observer of natural truth, (ऋतावा ये ऋतं सत्यमेव वनति सम्प्रजहि सः —*Daya*; the celebrator of sacrifice; the performer of rites (ऋतावा यज्ञवान् —*Sayana*)

5. **Brahma**, the seer who knows all the four Vedas (ब्रह्मा चतुर्वेदवित्—*Daya*.); the directing priest (ब्रह्मा परिवृढः —*Sayana*).

Hota, the ministrant priests.

6. **Aram**=alam. अरम्=अलम्, पर्याप्तम्, befitting.

Mantram, thought; the prayer, the commendation (मंत्रं स्तोत्रं स्तुत्यं वा —*Sayana*; मंत्रं विचारं —*Daya*.).

7. **Vasisthah**, the most celebrated devotees, or dwellers (वसिष्ठाः प्रतिशयेन वसवः —*Daya*.).

Sahasah Sunah, the son of strength (सूनः सत्पुत्रः, सहस्रः बलिष्ठस्य—*Daya*.); नू=नु (ऋचितुनुधमक्षुतङ् कुत्रोरुष्याणाम्—*Panini* VI.3.132).

Hymn-8

1. **Ghr̥tena**, by the butter; by the water; by the lighter (घृतेन प्रदीपनेनोदकेनाज्येन वा—*Daya*.).

2. **Mandrah**, the giver of delight (मन्द्रः आनन्दयिता—*Daya*.; मदयिता—*Sayana*).

Kṛṣṇapavib, the one equipped with sharp-cutting implements (कृष्ण

पविः कृष्णोविलेखः पविः शस्त्रास्त्र समूहो यस्य—*Daya.*); the dark-pathed; fire that leaves black traces (कृष्ण मार्गोऽग्निः —*Sayana*).

4. **Purum**, an *asura* of the name Puru (पूरुः पूरुणामकमसुरम्—*Sayana*); the one who affords protection; the chief of an army (पूरुः पालकं सेनापतिम्—*Daya.*).

6. **Dvibarhah**, the one possessing two eminences—(1) learning and (ii) humility (द्विबर्हाः द्वाभ्यां विद्या विनयाभ्यां बर्हः वर्धनं यस्य सः —*Daya.*; द्विबर्हा द्वयोः स्थानयोः परिवृढः । मध्यमे च स्थान उत्तमे च; द्विबर्हाः द्वाभ्यां विद्या कर्मभ्यां बृहन् वसिष्ठो द्वयोः स्थानयोः—*चल्लोकयोर्महान् वा —Sayana*). According to Nir. VI.17 the word means the one who is great in two, i.e. the atmospheric and the celestial regions.

7. The repetition of the verse VII.7.7.

Hymn-9

For verse 6, see Nir. VI.17

1. **Jarah**, the waster, the illegal lover; fondler; here it means the sun, who caresses the night (जारः रात्रेर्जरयिता सूर्यः —*Daya.*; जारः सर्वेषां प्राणिन जरयिता—*Sayana*).

2. **Paninam**, of the traders (पणीनां स्तुत्यव्यवहारकर्तृणां—*Daya.*; also the *asuras* called *Panis*, पणीनां असुराणां—*Sayana*).

Ramyanam, of nights (राम्येति रात्रिनाम्—*Nigh. I.7*)

3. **Amurah**=**amudhah** (अमूरः=अमूढः; वर्णव्यत्ययेन ढस्य स्थाने रः —*Daya.*); unperplexed.

Aditih, one like the father (अदितिः पितेव वर्त्तमानः —*Daya.*); elevated (*Wilson*); अदितिः अदीनाः —*Sayana*.

Vivasvam, resplendent (विवस्वान् दीप्तिमान्—*Sayana*; resplendent like the sun, सूर्य इव—*Daya.*).

Atithi, a guest; a guest of honour; the learned and respectable

(मतिभिः प्रतिषिवत् पूज्यः —*Sayana*; आप्तो विद्वान् इव—*Daya*.).

Apamgarbhah, the embryo of waters; embryo in the firmament (अपां अन्तरिक्षस्य मध्ये गर्भः। गर्भं इव वर्तते—*Daya*.).

4. **Gavah**, the rays (गावः किरणाः —*Daya*.); praises (गावः स्तुतयः —*Sayana*).

Bhanuna, with resplendence (भानुना तेजसा—*Sayana*); by the rays (भानुना किरणेन—*Daya*.).

5. अच्छा = अच्छ (संहितायामिति दीर्घः —*Panini* VI.1.70)

Sarasvatim, divine speech full of knowledge or learning (सरस्वतीं विद्या सुशिक्षायुक्तां वाचम्—*Daya*.).

Marutah, to men; to mortal beings (मरुतः मनुष्यान्—*Daya*.).

Apah, actions (अपः कर्माणि—*Daya*. ; अपः = waters).

6. **Jarutham**, this means a hymn; it is derived from the root √गृ to invoke : addressing this hymn, sacrifice to the wise one for wealth (जरुथं गरुथं गृणातेः —*Nir.* VI.17): Addressing the hymn, sacrifice to the wise one for wealth.

Hymn-10

1. **Harih**, the absorber (हरिः हरणशीलः —*Daya*. ; receiver of oblations (हरिः हविषां प्रेरकः—*Sayana*).

3. अच्छा = अच्छ (Panini VI.1.70).

4. The terms used in the verse are **Indram** (इन्द्रं विद्युत्तम्).

Agne (अग्ने पावक इव बिद्धन्), **Vasubhih** (वसुभिः पृथिव्यादिभिः); **rudram** (रुद्रं जीवात्मानम्), **rudrebhih** (रुद्रेभिः प्राणैस्सह), **adityebhih** (आदित्येभिः संवत्सरमासेः).

Aditim (अदितिं अय्यण्डितां कालविद्याम्), and **byhaspatim** (बृहस्पतिं बृहत्या ऋग्वेदादि

वेदवाचः पालकं परमात्मानम्—*Daya.*)

5. **Ksapavan**, the one presiding over nights, the ruler of nights (क्षपावान् बहुवयः क्षपा रात्रयो विद्यन्ते यस्मिन् सः —*Daya.* ; रात्रिमान्—*Sayana*).

Hymn-11

2. **Barhii**, the knowledge or enlightenment (बर्हिः उत्तमं वर्धकं विज्ञानम् —*Daya.*).

3. **Trih**, the three, three days; in the three savanas, morn, midday and evening (त्रिः त्रिवारम्—*Daya.* ; त्रिषु सवनेषु—*Sayana*).

5. **Indra-jyesthasah**, the persons amongst whom the resplendent king is the supermost (इन्द्र ज्येष्ठासः इन्द्रो राजा ज्येष्ठो येषान्ते—*Daya.*) ; the gods among whom Indra is the chief (इन्द्रे प्रमुखादेवाः —*Sayana*).

Hymn-12

1. **Urvi**, of the extensive (उर्वी विस्तीर्णयोः —*Sayana*; महत्योः —*Daya.*).

2. **Duritani**, evils, sins (दुरितानि दुराचारणानि—*Daya.*).

Avadyat, reproach (अवद्यात् निन्दनीयात्—*Daya.*).

3. **Vasisthah**, most celebrated sages (वसिष्ठाः सकलविद्यास्वति शयेन वासकृत्तरः, those who always love to devote to studies—*Daya.*).

Hymn-13

1. **Barhisi**, inner consciousness; in the committees (बर्हिषि सभायाम्—*Daya.*); on the sacred grass (*Wilson*).

Bhare, in the conflict or battle (भरे संग्रामे—*Daya.*, Nigh. II.17); also I fill, I present (भरे भराणि—*Sayana*).

Yataye, for the Sannyasin (यतये यतमानाय संन्यासिने—*Daya.*) ; for the granter (यतये दात्रे—*Sayana*).

Matinam, in the midst of men (मतीनां मनुष्याणां मध्ये—*Daya*); of the desires (मतीनां अभिमतानां कामानाम्—*Sayana*).

2. **Abhisasteh**, from malevolent foes (अभिषस्तेः अभिशंसकात् शत्रोः — *Sayana*); from the self-conceit (अभिषस्तेः आभिमुख्येन स्वप्रशंसां कुर्वतो दम्भिनः — *Daya*.).

Hymn-14

1. **Namasvinah**, we the possessors of food or adorations (नमस्विनः नमोज्ज्वलं सत्कारो वा विद्यते येषां ते—*Daya*.; laden with oblations, हविष्मन्तः — *Sayana*).

3. **Vesat-Kṛtim**, a pious or sacred action (वषट् कृतिं सत्यक्रियां—*Daya*.) sanctified oblations (वषट् कृतिं हविः — *Sayana*).

For *vasat*, see the following :

वषट्, *vasat*—VII.99.7 ; 100.7 ; X.115.9 ;

वषट्कृतम्, *vasat-kṛtam*—I.162.15; II.36.1; X.17.12 ;

वषट्कृतस्य, *vasat-kṛtasya*—I.120.4 ;

वषट्कृताः, *vasat-kṛtah*—VIII.28.2 ;

वषट्कृतिः, *vasat-kṛti*—I.14.8 ;

वषट्कृतिम्, *vasat-kṛtim*—I.31.5; VII.14.3; 15.6.

Vasat, वषट्, may be derived from √वह्, *vah*, cf. *vat* (वट्) and *vausat*, वौषट्. *Vat* is an interjection or exclamation used in sacrificial ceremonies along with *Svaha*, see Tait. Sam. III.2.8: To the flying eagle, *Svaha*, *vat* ! To the support, the law, *Svaha*, *Vat* ! etc.

Vausat, वौषट्, is probably a lengthened form of *Vasat*, वषट्, which is also an exclamation or formula used on offering an oblation to the *deva* and the *pitr* with fire. These are the exclamations uttered by the *hotṛ* priest at the end of the sacrificial verse; on hearing which the *adhvaryu*, अध्वर्युः, priest casts the oblation offered to the deity into the fire; it is

joined with a dative, e.g. पूष्णे वषट्. The exclamation occurs with Kṛ (कृ) in the Vedic literature (वषट् करण), the utterance of *Vasat*; वषट्कर्तृ, the priests who make the oblation with *vasat*; वषट्कार, the exclamation *vasat* (also personified as a deity); also *vasatkṛta*, वषट्कृत, offered in fire with *vasat*; *vasatkṛti*, वषट्कृति etc.

Hymn-15

1. **Upasadyaya milhuse**, of him who bears to us the nearest relationship (used for the fire) (उपासद्याय उपसदमीयाय मील्हुषे कामानां वषित्नेऽग्नये तत्प्रोत्यर्थम्—*Sayana*; उपसद्याय समीपे स्थापयितुं योग्याय मील्हुषे वारिणेव सत्योपदेशैस्तेचकाय — *Daya*).

The words derived from *milhuh* are :

मील्हुःऽतमाय—I.43.1.

मील्हुषः—I.155.4, VII.16.3 etc.

मील्हुषां—VIII.20.3.

मील्हुषी—V.56.9

मील्हुषे—I.122.1; 136.6 etc.

मील्हुष्यतीऽइव—V.56.3

मील्हुष्मन्तः—VI.50.12.

Midhustama (मीदुष्=मील्हुष्) means most bountiful or liberal and *midhusmat* (मीदुष्मत्) means bountiful, liberal or kind. In mythology, *midhusa* (मीलुष) is the name of a son of Indra by Paulomi. *Midhusi* (मीलुषी) is the name of a Devi (the wife of Isana, ईशान)—*Apastamba Gr.*

2. **Panca-carsanīh**, five classes of people (*cf. panca-janya*, deva, pitṛ, manusya, gandharva and asura (पञ्चचर्पणोः पञ्चजनान् मनुष्यान्—*Sayana*)).

3. **Vedah**, wealth (वेदः धनम्—*Daya*. ; *Sayana*; Nigh, II.10).

8. यच्छा = यच्छ (द्वयचोऽस्तित् इति दीर्घः—*Panini* VI.3.134).

9. **Havyadatim**, the yajamana; donor of the oblations (हव्यदाति हव्यानि ददातीति हव्यदातिर्यजमानः—*Sayana*; see also यजमानो वै हव्यदाति;—*S.Br.* I.4.1.24).

Sudaya, encourage, inspire to work (सूदय कर्मसु प्रेरय—*Sayana*); destroy (सूदय विनाशय—*Daya*.).

10. **Asvya**, appearing amongst prominent ones (अश्व्या महत्सु भवानि—*Daya*.) ; also means of transport (अश्व्या अश्ववात्मकानि—*Sayana*).

This is a term of frequent occurrence in the Rgveda :

Asvyah, अश्वयः —I.32.12; 74.7; VIII.46.21; 66.3

Asvyam, अश्वयम्—I.112.10; 117.22; 119.9; IV.28.5; V.52.17; 61.5; VII.92.3 etc.

Asvyasya, अश्वयस्य—IV.41.10; VIII. 24.14; 46.22

Asvya, अश्वय—V.79.7 ; VII.16.10; 67.9 ; VIII.27.6; 34.14.

Asvyanam, अश्वयानाम्—VIII.25.23

Asvyani, अश्वयानि—VI.44.12 ; VII.18.19

Asvye, अश्वये—VIII.13.22

Asvyena, अश्वयेन—X.87.16

Asvyaiah, अश्वयैः —VI.60.14; VIII.73.14; 15

The term means anything pertaining to horse or a quick transport. **Dayananda** explains the term according to the contexts :

Asvyam, अश्वयं अश्वेषु सव (शिरः) I.117.22; तुरङ्गेषु वेगादिषु वा साधुं (वीरजनं)—I.112.10; अश्वेषु व्याप्तविद्येषु साधुं (मनः=विज्ञानं)—I.119.9;—अश्वेभ्योहितं (राधः=धनं) Yv. XXVII.27; **Asvyah**, अश्वयः अश्वेषु आशुगच्छत्सुः साधुरत्यन्त वेगकारी (विद्वज्जनः)—

I.74.7; योऽश्वेषु वेगादिगुणेषु साधुः (वीरजनो मेघो वा)—I.32.12; *Asvya*, अश्व्या=महत्सु भवानि (राधांसि=धनानि)—VII.16.10; अश्वेभ्योहितानि (राधांसि=धनानि)—VII.79.7.; *Asvyani*, अश्व्यानि=अश्वानां महतामिमानि (शीर्षाणि=शिरांसि)—VII.18.19. (अश्वशब्दात् साध्वर्थे भवार्थे वा यत् प्रत्ययः)

Sravasah, reputation, fame; also food (श्रवसः अन्तस्य—*Daya*. ; यशसः—*Sayana*).

Hymn-18

For verses 5, 15 and 21, see Nir, VI.6; VII.2 and VI.30 respectively.

1. **Gavah**, instincts of wisdom (also cows, गावः घेनवः—*Daya*.).

Asvah, vital powers (also horses, अश्वाः महान्तस्तुरङ्गाः—*Daya*.).

Pitarah, parents; those who bring up like the seasons (पितरः ऋतव इव पालयितारः—*Daya*.).

2. **Pisa**, by money, silver coin or rupee, or gold (पिशा रूपेण—*Daya*.; रूपेण हिरण्यादिना वा—*Sayana*; *rupa* may also mean beauty).

पिशा=हिरण्य=उष्ट्र=sheep or camel, along with terms like गोभिः and अश्वैः, cows and horses.

The word *hiranyam* (हिरण्यम्) may mean camel or sheep cf. Three are the names, the camel bears; *hiranya* is one of them, he said; त्रीण्युष्ट्रस्य नामानि । हिरण्य इत्येके अत्र वीत—*Kuntapa* Hymn of the Atharva Veda XX.132. 13.14; it is more natural to interpret the word *hiranyam* in the Katha Upanisad as sheep or camel, and not gold in the lines; शतायुषः पुत्रपोतान्पुण्येष्व बहून्पशून्हेस्ति हिरण्यमश्वान्—*Katha*, I.1.23.

3. **Sarman**, in the house (शर्मन् गृहे—*Daya*. ; Nigh. III.4); in comfort and happiness(शर्मन् शर्मणि सुखे—*Sayana*).

4. **Vasisthab**, the celebrated sage (also अतिशयेन वसुः, an immense wealth—*Daya*.).

Anhasah, out of iniquity (अहसः दुष्टाचरणादपराधाद्वा—*Daya.*; पापात्—*Sayana*).

6. **Vasat-krtim**, see VII.14.3; सत्क्रियां, an exclamation of respect.

7. **Suviram**, the righteously glorified (सुवीरं शोभना वीरा यस्मात्तम्—*Daya.*); कल्याण-स्तोतृकम्—*Sayana.*).

9. **Dhitibhih**, by fingers (धीतिभिः अङ्गुलिभिः —*Daya.*; Nigh. II.2); by praises; by noble actions (धीतिभिः कर्मभिः —*Sayana*).

Up aksara, perpetual, undecaying, everlasting (अक्षरा क्षयरहिता स्तुतिरूपा अस्मदीया वाङ् त्वाम्; उपयाति च—*Sayana*); alphabet, letter (अक्षराण्यकारादीनि—*Daya.*).

Sahasrini, thousandfold (सहस्रिणी सहस्राण्यसंख्याता विद्याविषया विद्यन्ते यस्यां सा—*Daya.*).

11. **Isanah**, the Lord of the entire world (ईशानः ईषणशीलः समर्थः—*Daya.*).

Hymn-16

For verse 1, see Nir. III.21.

1. **Namasa**, by respect or by food (नमसा अन्नेन सत्कारादिना वा—*Daya.*); by prayer (नमसा स्तोत्रेण—*Sayana*).

Napatam, the son (नपातं पुत्रं—“सूनुः नपात्” इत्यपत्यनामसु पाठात्—*Sayana*; Nigh. II 2; unperishable in energy (ऊर्जः पराक्रमस्य नपातं अविनाशं—*Daya.*).

Ena vo agnim, एना वो अग्निं, with this (एना), to us, O Agni! (Nir. III.21)—*Aya* (अया) and *ena* (एन) are synonyms of reference (अयैनेन्युपदेशस्य); *ena* for the neuter gender, as in the present case; and *aye* for the feminine; अयाते अग्ने समिधा विधेम IV.4.15. With *this* (अया) faggot, we worship thee, O Agni (IV.4.15).

2. **Yojate visva-bhojasa**, may he harness protecting (steeds) (विश्वभोजसा विश्वस्य पालयितारावश्वौ or विश्वस्य रक्षकेण योजते युज्यते—*Sayana*). The two

steeds or the motive powers are water and fire (अशवाविव जलाग्नी; विश्वभोजसा विश्वस्य पालको—*Daya.*).

Susami, doer or accomplisher of great deeds (सुशमी शोभनकर्मा—*Daya.*).

Subrahma, adorable; the knower of the wisdom of all the four Vedas; or the possessor of immense food or wealth (सुब्रह्मा शोभनानि ब्रह्माणि घनाञ्जानि यस्य, यद्वा सुष्ठु चतुर्वेदवित्—*Daya.*) or the adorable (सुब्रह्मा सुस्तुतिः—*Sayana*).

Yajnah, one worthy of honour (यज्ञः यष्टव्यः *Sayana*; पूजनीयः—*Daya*).

The verses 1 and 2 of this hymn occur in the blended form in the Yajurveda (Yv. XV.32-34) : (अरुषा अरुषो रोपरहितो साधू । विश्वभोजसा विश्वं भुजते तौ विश्वभोजसौ । सर्वस्य भोक्तारौ ॥ सुब्रह्मा ब्रह्मपदं सर्वं त्विगुपलक्षणम् । शोभनो ब्रह्मा ऋत्विग्यज्ञ शुभ्रः ऋत्विग्युक्तः । सुशमी । शमीति कर्मनाम । शोभनानि कर्माणि यत्नेति सुशमी शोभनकर्मवान्—*Mahidhara*).

Vasunam devam radho jananam—May the sacrificial wealth of worshippers (proceed to) that deity who is the giver of abundant food etc. (*Sayana*), and also may Agni, who harnesses etc. be regardful of the brilliant wealth of the worshippers amongst riches (*Sayana*).

Agni goes quickly where the worship of Vasus, Rudras and Adityas is celebrated and the sacrificial wealth of worshippers is offered (*Mahidhara*).

3. **Arusasah**, the flames, the fiery (अरुषासः ज्वालाः—*Daya.* ; आरोचमानाः—*Sayana*).

5. **Pota**, the assistant priest; the one who sanctifies (पोता पवित्रकर्ता—*Daya.*).

Yaksi, conveying the oblations to Nature's bounties (यक्षि यजसि सङ्गच्छसे—*Sayana*).

Vesi, consume yourself; pervade (वेषि व्याप्नोसि—*Daya.*).

5. **Sudase**, faithful devotee (सुदासे सुष्टु दातव्यव्यवहारे, one who is liberal as a donor—*Daya.*).

Sibhyum, for the voluntary worker (शिष्यं आत्मनः शिषि कर्म कामयमानं—शिमीति कर्मनाम—Nigh. II.1).

6. **Purodah**, progressive ; one preceding; of or the first giver (at solemn rites) (पुरोदाः पुरःसरः—*Daya.* ; पुरोगामी पुरोदाता वा—*Sayana*).

Turvasah, (glorious); see also earlier notes (तुर्वशः सद्योवशङ्करः, one who is readily brought under control —*Daya.*; name of a king—*Sayana*).

Yaksuh, approachable (यक्षुः सङ्गता—*Daya.*) ; one experienced in yajnas or sacred rites (यक्षुर्यज्ञशीलः—*Sayana*).

Bhrgavah, men of mature wisdom (भृगवः परिपक्वजानाः—*Daya.*).

Druhyavah, subduer or despiser of wicked and law-breakers; (द्रुह्यवः दुष्टानां निन्दकाः—*Daya.* ; a warrior (द्रुह्यवश्च योधाश्च).

7. **Trtsubhyah**, plunderers (तृत्सुभ्यः हिंसकेभ्यः—*Daya.*).

Aryasya, of noble persons (आर्यस्य उत्तमजनस्य—*Daya.*).

According to Sayana, the verse gives denominations of persons assisting at religious rites :

(i) **Pakthasah**, पक्थासः—the one who cooks of the butter offered in oblations (पक्था हविषां पाचकाः—*Sayana*; पाकविद्याकुशलाः परिपक्वज्ञाता वा—*Daya.*).

(ii) **Bhalanasah**, भलानसः—speakers of that which is lucky (भलानसः भद्रवाची; भलेति भद्रवाची—*Sayana*; भलाः परिभाषणीया नासिका येषान्ते—*Daya.*).

(iii) **Alinasah**, अलिनासः—not eminent by austerities (अलिनाः । सपोभिर-प्रवृद्धा—*Sayana*; अलिनाः सुभूषिता नासिका येषान्ते—*Daya.*).

(iv) **Visaninah**, विषाणिनः, having black horns in their hands for the purpose of scratching (विषाणिनः कण्डूयनार्यं कृष्णविषाणहस्ताः दीक्षिता इत्यर्थः—*Sayana*; विषाणमिव तीक्ष्णा हस्ते नखा येषान्ते—the one having sharp nails like horns—*Daya*.).

(v) **Sivasah**, शिवासः, the makers happy of all people by sacrifice and the like (शिवासः शिवाः वागादिना सर्वस्य लोकस्य शिवकराः। यागेन हि शिवं भवति लोकस्य—*Sayana*; मङ्गलकारिणः—*Daya*.).

8. **Parusnim**, the care-taker (परुष्णीं पालिकाम्—*Daya*.); the name of a river, *Parusni*, परुष्णी—X.75.5 (*Sayana*); see Nir. IX.26 (परुष्णी परुष्—पर्वं परुषि पर्वाणि तद्वती पर्ववती; that is, having joints; परुष्णः स्त्रियां परुष्णी छान्दसी डीप् स्त्रियाम्); *Iravati* is called *Parusni*, i.e. having joints, (shining) winding (इरावती परुष्णीत्याहुः। पर्ववती-भास्वती-कुटिल गामिनी—Nir. IX.26).

14. **Anavah**, men (अनवः मनुष्याः—Nigh.II.3).

Druhyavah, despiser; see verse 6; (द्रुह्यवः ये दुष्टानघामिकान् द्रुह्यन्ति जिघांसन्ति—*Daya*.).

Sastih sata sat sahasra sastih sat—Sixty-six thousand six hundred and sixty (66660) (षष्टिःशता=sixty hundred षट् सहस्रा six thousand; षष्टिः=sixty; अघिषट् with six more).

15. **Indrana etc. tṛtsavah vevisanah**, these Tṛtsus being active with Indra (Nir.VII.2).

Tṛtsavah, the plunderers; the killer of enemies (तृत्सवः शत्रूणां हिंसकाः—*Daya*.).

For *Tṛtsu*, see the following (all the references are from Book VII):

Tṛtsavah, तृत्सवः—VII.18.15; 19; 83.8

Tṛtsave, तृत्सवे—VII.18.13

Tṛtsubhih, तृत्सुभिः—VII.83.6

Tṛtsubhyah, तृत्सुभ्यः—VII.18.7; 33.5

Tṛtsunam, तृत्सूनाम्—VII.33.6; 83.4.

16. **Ksam**, earth; ground (क्षा=भूमिम्—Nigh. I.1.)

17. पेत्वेना=पेत्वेन (संहितायामिति दीर्घः —Panini VI.1.70).

18. **Bhedasya**, of one who breaks or separates; an unbeliever; a *nastika* or an atheist; or the name of an *asura*, hostile to Sudas (भेदं नास्तिकं भेदनामकं वा सुदासः शत्रुम्—*Sayana*); (विदारणं, भेदभावं वा—*Daya*.).

19. **Yamuna**; the regulator (यमुना नियन्तारः—*Daya*.); the name of a river (इन्द्रं यमुना आवत् अतोषयत् । तत्तोरवासी जनः सर्वोऽप्यतोषयदित्यर्थः, i.e. the dwellers on the *Yamuna* and the *Tṛtsus* glorified Indra when he killed *Bheda* in battle—*Sayana*). The word *Yamuna* occurs at three places in the Rgveda V.52.17; VII.18.19; and X.75.5.

Ajasah, people belonging to a district Aja, (अजासः अजाः जनपदाः—*Sayana*); the throwers of arms and ammunition (शस्त्रास्तु प्रक्षेपकाः—*Daya*.); also see VI.55.6 (अजासः पुष्टिकर्तुः अशवाः—*Daya*.).

Yaksavah, people of the *Yaksa* district (यक्षवाः जनपदाः—*Sayana*; those ones who accompany; सङ्गन्तारः—*Daya*.)

Sigravah, people of Sigrū district (शिग्रवः जनपदाः—*Sayana*); the one who speaks inarticulate words (शिग्रवः अव्यक्तशब्दकर्तारः—*Daya*.). The word occurs nowhere else in the Rgveda.

20. **Sambaram**, cloud; nescience (शम्बरं मेघं—*Daya*.). See other references: शम्बरम् I.51.6; 54.4; 59.6; 101.2; 130.7; II.12.11; IV.30.14; VI.18.8; 26.5; 43.1; 47.21; VII.18.20; IX.61.2; शम्बरस्य—I.103.8; II.14.6; 19.6; IV.26.3; VI.31.4; 47.2; VII.99.5; शम्बरहृत्ये I.112.14; and शम्बराणि II.14.2.

21. **Parasarah**, the subduer of wicked (पराशरः दुष्टानां हिंसकः—*Daya*.);

see also VII.104.21. (These are the only two places where the word occurs.)

Parasarah means a seer, born from the old and exhausted Vasistha (पराशरः पराशीर्णस्य वसिष्ठस्य स्वविरस्य जज्ञे;—the seer Vasistha surrounded by a hundred demons. (Nir. VI.30); Indra is called *parasara* also; he is the destroyer of other demons (इन्द्रोऽपि पराशर उच्यते। पुराशातयिता यातूनाम्; for this see इन्द्रो यातूनामभवत्पराशरः—VII.104.21).

Parasara is mentioned with *Satayatu* and *Vasistha* in the R̥gvedic hymn celebrating Sudas victory over the ten kings. According to the Nirukta (VI.30), he was the son of Vasistha but the epic version makes him a son of Sakti and grandson of Vasistha. Geldner (*Vedische Studien* II.132) thinks that he is mentioned in the R̥gveda along with *Satayatu* (सतयातु), perhaps his uncle and his grandfather Vasistha, as the three sages who approached Indra and won his favour for Sudas. He is erroneously credited with the authorship of the R̥gveda by the *Anukramani* (A. A. Macdonell and A. B. Keith).

22. **Dva vadhūmanta**, with two mares; with two wives (वधूमन्ता प्रसस्ते बध्वो विद्यते ययोस्तौ—*Daya*. ; वधूमन्तः वधूसंयुक्तौ द्वाद्वौ, रथारथौ—*Sayana*); the donor of two hundred cows, and of two chariots with two wives—*Wilson*.

Devavatah, one with divine or learned attributes (देववतः प्रसस्तगुण विद्वच्छक्तस्य—*Daya*).

Devavanta is mentioned in a *Dana-stuti* ("Praise of Gifts") in the R̥gveda, as the ancestor of Sudas, apparently his grandfather, or if *Paijavana* is accepted as Sudas' father, and Divodasa as his grandfather, then this great-great-grandfather and father of Vadhryasva (वध्र्यस्व). The succession in the latter case would then be Devavanta→Vadhryasva→Divodasa→Pijavana→Sudas (A. A. Macdonell and A. B. Keith).

raijavanasya, of the kind-hearted; of *Paijavana* (पैजवनस्य वेदयुक्तस्य—*Daya*); the one devoted to knowledge. The references of this word are VII.18.22; 23; 25, all the three in this hymn. *Paijavana*, according to historians means the descendent of *Pijavana*. It is the patronymic of Sudas (I.94.6. II.52; IV.9.3. VII.16.5 IX.67.22. It seems most pro-

bable that Pijavana intervened in the line of succession between Divodasa and Sudas, because the two kings have, according to tradition, quite different Purohitas, the former being served by the *Bharadvajas* as his priests, the latter by Vasistha and Visvamitra; this is more natural if they were divided by a period of time than if they had been, as is usually supposed, father and son. Geldner, however, identifies Divodasa and Pijavana. (*A. A. Macdonell* and *A. B. Keith: Vedic Index*).

Paijavanasya, of the one moving with speed (पैजवनस्य वेगयुक्तस्य—*Daya*.; also of the son of the one endowed with forgiveness or of the one who is considerate and kind-hearted (पैजवनस्य क्षमाशीलस्य पुत्रस्य—*Daya*.).

23. Kṛsaninah, the one who possesses immense gold (कृशनिनः कृशनं बहु हिरण्यं विद्यते येषान्ते—*Daya*. कृशनं=हिरण्यं=gold, Nigh. I.2.); one possessing gold ornaments (हिरण्यालंकारवन्तः—*Sayana*).

24. Yudhyamadhīm, the war-monger; the enemy who gets infected with disease in war (युध्यामधि यो युधि संग्राम ग्रामं रोमं दधाति तं शत्रुं—*Daya*.); hame of an enemy (युध्यामधि युध्यामधिनामकं सपत्नं—*Sayana*).

The word occurs nowhere else in the Rgveda.

25. Divodasam, Lord divine; the giver of enlightenment (दिवोदासं विद्याप्रकाश दातारम्—*Daya*.).

Sudasah, faithful servant, the gift of learning (सुदासः उत्तम विद्यादानः—*Daya*.).

Paijavanasya, see earlier notes on this hymn (verses 22, 23) प्रविष्टना=प्रविष्टन (संहितायाम् —*Panini*. VII.1.70).

Hymn-19

1. Tigma-Sṛngah, one with sharp horns (तिग्मशृंगः तीक्ष्णशृंगः—*Sayana*); one with bright rays, penetrating as the horns (तिग्मशृंगः तिग्मानि तेजस्वीनि शृंगानि किरणा यस्य सूर्यस्य सः—*Daya*.). This refers to the Sun

Kṛstih, men, cultured men (कृष्टीः मनुष्याः—*Daya*.); also enemies (कृष्टीः शत्रुजनान् स्थानात्—*Sayana*).

Gayasya, of the house (Nigh. III.4); of the wealth (Nigh. II.10; गयस्य गृहस्य धनस्य वा—*Sayanā*); of the child or son (गयस्य अपत्यस्य—*Daya*. ; Night. II.2).

Vrsabhah, showerer of rain (वृषभः वृष्टिकरः—*Daya*.); a bull.

2. **Kutsam**, a man of discretion ; vajra, thunder (कुत्सं विद्युत्तमिव वज्रं—*Daya*.)

Susnam, an exploiter; the strong one (शुष्णं शोचकं, बलवन्तं—*Daya*.).

Kuyavam, one hoarding foodgrains (कूयवं कुत्सिता यवा अन्नादि यस्य तम्—*Daya*.).

Arjuneyaya, for the son of Arjuni ; for the son of a beautiful and cultured lady (आर्जुनेयाय अर्जुन्याः सूरूपवत्या विदुष्याः पुत्राय—*Daya*.).

3. **Paurukutsim**, a large number of descendents or sons of those, qualified in the means of defence and war-technique (पौरकुत्सिं पुरुवो बहुवः कुत्साः शस्त्रास्त्र विद्यायोगा यस्य तस्यापत्यम्—*Daya*.).

The words related to *Purukutsa* are :

Puru-kutsam, पुरुकुत्सम्—I.112.7

Puru-kutsani, पुरुकुत्सानि—IV.42.9

Puru-kutsaya, पुरुकुत्साय—I.63.7; 174.2; VI.20.10

Pauru-kutsim, पौरकुत्सिम्—VII.19.3

Pauru-kutsyah, पौरकुत्स्यः—VIII.19.36

Pauru-kutsyasya, पौरकुत्स्यस्य—V.33.8

Trasadasyum, the one who is a terror to enemies (त्रसदस्युं त्रसा भयभीता दस्यवो भवन्ति यस्यात्तम्—*Daya*.). For *Trasadasyu*, see I.112.14; IV.

38.1; 42.8; 9; V.27.3; 33.8; VIII.8.21; 19.36; 36.7; 37.7; 49.10; X.150.5; and also *Trasdasyavam* (तासदस्यवम्) VIII.19.32; 22.7; X.33.4.

Purum, the one who protects and takes care of (पूरं दासकं धारकं वा —*Daya.*).

4. Haryasva, (हरिऽअश्व), O charming horse (हयंश्व कमनीयाश्व—*Daya.*) ; O Lord of vigour, O Lord of horses; O Indra (an epithet of Indra) (हयंश्व इन्द्र—*Sayana*).

As a vocative, *hari-asva*, हरिऽअश्व has been used earlier also : III. 32.5; 36.9; 44.2; IV.35.7; and at a number of places in the Books VII, VIII and X. For this word, also see particularly Book III—III.31.3; 36.4; 44.8; and 52.7.

Dasyum, an oppressor (दस्युं दुष्टाचारं साहसिकम्—*Daya.*).

Cumurim, a malignant; a thief (चुमुरि चोरम्—*Daya.*). For *cumurim*, see II.15.9; VI.18.8; 26.6; VII.19.4; X.113.9.

Dhunim, a cruel ; a teaser of noble persons (धुनि श्रेष्ठानां कम्पयिताहं—*Daya.*).

Dhunim, धुनिम्, usually occurs along with *cumurim*, चुमुरिम्,—II.15. 5; 9; VI.18.8; VII.19.4; X.113.9; 149.1.

Also see धुनी इति X.22.4; धुनी चुमुरी इति VI.20.13.

5. Namucim, to the one who does not leave, forsake or forego his real form; the cloud (नमुचि यः स्वस्वरूपं न मुञ्चति तम्; आवरकं मेघम्—*Daya.*); also the person clinging to malpractices.

For *namuel*, see the following references :

Namucim, नमुचि—I.53.7; II.14.5; VII.19.5; X.73.7

Namuceh, नमुचेः—V.30.7; 8; VI.20.6; VII.14.3

Namucan, नमुचो—X.131.4.

Dayananda's derivations of *Namuci* are : the one whose liberation is out of question (न विद्यते मुचिर्मोक्षणं यस्य तम्— I.53 7); the one who does not forsake *adharma* i.e. his bad habits (मोक्षार्थं न मुञ्चति तम्—अधर्मात्मानं जनम्—II.14.5; नमुचेः यो न मुञ्चति तस्य) of the one who does not leave, a servant. See S. Br. पाप्मा वै नमुचिः, *namuci* is a sinner—XII.7.3.1-4.

Cyautnam, च्यौलम्=बलम्, strength (Nigh. II.9).

Nava-navatim, ninety-nine (नव नवति); destroyed the ninety-nine cities and occupied the hundredth one (शतज्जमा).

Vṛtra, the wide-spreading cloud (वृत्रं षावरकं मेघम्—*Daya.*; also ignorance or nescience).

6. सुदासे from सुदास्=सुदाः; for the liberal giver (सुदासे सुदानाय—*Daya.* similar to *rata-havyaya* (रात हव्याय) for the one who gives what is worth giving—*Daya.*; दत्तहव्याय—*Sayana*).

Bhojanani, the enjoyable; the wealth (भोजनानि भोग्यानि धनानि—*Sayana*; भोक्तव्यानि पालनानि वा—*Daya.*).

8. **Turvasam**, to the nearest one (तुर्वंशं निकटस्थ जनम्—*Daya.*; =तुर्वंशः =धनिकः=the nearest, Nigh. II.16).

Yadvam, over-ambitious; they who approach him; one who himself approaches (याद्वं ये यान्ति तान् यो यातितम्—*Daya.*). The son of Yadu (याद्वं च राजानम्—*Sayana*).

Yadvah, याद्वः—VIII.1.31

Yadvam, याद्वम्—VII.19.8; VIII.6.48

Yadvanam, याद्वानाम्—VIII.6.46

For *Yadum*, यदुम्, see 1.36.18; 54.6; 174.9; VI.20.12; 45.1 etc.

Atithigvaya, for a devotee dear as guest; one who approaches

an *atithi*, a guest, or a sage with respect and regards (अतिथिन्वाय । पूजयातिथीन् गच्छतीत्यतिथिः । तस्मै सृदासे दिवोदासाय वास्मदीयाय राज्ञे—*Sayana*).

9. **Ye te havebhih vi panin a dasan**—they have made to give or have mulcted, especially in their riches, those traders, who are not lonors of offerings (*Wilson*).

11. **Nu**, at once, readily (नू=नु=सद्यः । अत्र ऋचि तुनुवेति दीर्घः—*Panini* VI.3.132).

Hymn-20

1. **Svadhavan**, one possessing immense wealth and food (स्वधावान् बहुधनधान्य युक्तः—*Daya*. ; one possessing strength (स्वधावान् बलवान्—*Sayana*); Svadha=food (*Nigh. II.7*).

2. **Jaritaram**, the appreciator of good qualities; the worshipper, the praiser (जरितारं स्तोतारं—*Sayana*; गुणानां प्रशंसकं—*Daya*).

Lokam, people (लोकं जनपदं—*Sayana*); worth looking across space or time (दर्शनं द्रष्टव्यं जन्मान्तरे लोकान्तरं वा—*Daya*).

Susuvanah, dilating in bulk, expansible (शूशुवानः भृशं वर्धमानः—*Daya*. ; वर्धमानः सन्—*Sayana*).

3. **Anarva**, does not turn back; firm in battle; one who does not possess horses (अनर्वा अभिगन्तूरहितो युद्धेष्वपराङ्मुखो वा—*Sayana*; अविद्यमाना अश्वा यस्य सः—*Daya*).

Khaja-krt, one who fights in battle (खजकृत् यः खजं संग्रामं करोति सः—*Daya*.; खजे=संग्रामनाम—*Nigh. II.17*; खजकृत् युद्धकृत्—‘खले खजे’ इति युद्ध नामसु पाठात्—*Sayana*).

5. **Sena-nib**, सेनाज्जीः, conqueror, the commander of an army (सेनानीः य सेनां नयति सः—*Daya*. ; सेनानां नेता सन्—*Sayana*).

Nrbhyah, for the leaders of an army (नृभ्यः सेनानायकेभ्यः—*Daya*).

Inah, lord (इनः ईश्वर इव—*Daya*. ; इनः ईश्वरः स्वामी । The four synonyms

of lord (ईश्वर) are : राष्ट्री (*rastrī*), अर्यः (*aryah*), नियुत्वात् (*niyutvan*) and इनः (*inah*). The word *ina* means either (i) one who is endowed with prosperity, or (ii) Who endows others with prosperity (तन्नेन इत्येतत् समित ऐश्वर्येणोति वा । सनिल मनेनैश्वर्यमितिवा—Nir. III.11). See इतो विश्वस्य भुवनस्य गोपाः—the lord, the guardian of the entire universe, I.164.21.

Gavesanah, गवेषणः=गोऽएषणः—the seeker of truth or true knowledge (गवेषणः उत्तम वाग्विद्यान्वेषी—*Daya*. ; also the recoverer of the kine (गवामन्वेष्टा—*Sayana*).

Dhrsnuh, bold (धृष्णुः घृष्टः प्रगल्भः—*Daya*.).

6. **Rtapah**, protector of Rta. (truth or sacred rites) (ऋतपाः य सत्यं पति सः—*Daya*. ; ऋतपाः यज्ञपाताः—*Sayana*).

Rtejah—born of sacrifice; progeny of truth (ऋतेजाः यः सत्ये जायते सः—*Daya*. ; यज्ञे जातः—*Sayana*).

8. **Nṛpitau**, giving shelter to men or shelter provided by men (नृपीतो नृभिर्या पीयते रक्ष्यते तस्यां—*Daya*. ; नृणां रक्षके—*Sayana*).

10. **Vasvi su te jaritre astu saktih**—may there be power in your adorer (जरित्रे—सत्यप्रसंसकाय—*Daya*. ; जरित्रे स्तोत्रे—*Sayana*).

Hymn-21

For verse 5, see Nir. IV.19

1. **Goṛjikam**, the sacrificial food sanctified, or mixed with cow-products, milk and curds, (गोऽऋजीकं गोभिः संस्कृतं, गव्येन मिश्रितम्—*Sayana*); the procurement of land (गोः भूमेः) in the straight-forward or easy manner (गोभूमेः ऋजुत्वेन प्रापकम्—*Daya*.).

Hari-asva, see earlier notes : VII.19.4

2. **Pra-yanti yajnam**, they repair to the sacrifice (यज्ञं प्रयन्ति यष्टारः—*Sayana*).

Prayanti, to move (यन्ति प्राप्नुवन्ति—*Daya*.).

Vipayanti barhih, they strew the sacred grass (विपयन्ति बर्हिः । विपयन्ति स्तृणन्ति । विपिः स्तरणकर्म—*Sayana*); **vipayanti**, move in hurry; move with speed (विपयन्ति विशेषेण गच्छन्ति—*Daya.*).

Vidathe, in the synod ; in the sacrifice ; on the battle (विद्ये यज्ञे—*Sayana*; संग्रामे—*Daya.*).

Dure-upabdhah, whose voices are heard far-off (दूरे उपब्दः—दुरः उपब्दिवाग्विषान्ते—*Daya.*); *upabdi*=speech, वाङ्—*Nigh.* I.11.

3. Dhenah, streams, rivers (धेनाः नद्यः—*Sayana*); the speeches, flow of words (प्रयुक्ता वाच इव—*Daya.*) ; (धेना=धेनुः=वाङ्—*Nigh.* I.11).

Also see धेनाः I.141.1 ; III.1.9 ; 34.3 ; IV.58.6; V.62.2; VII.21.3; 94.4; VIII.32.22; X.43.6 (धेनां I.2.3; X.104.10; धेनाभिः X.104.3).

5. Sisinadevah, phallus-worshippers, lustful, unchaste, they who do not abide by the code of Brahmacarya (शिशनदेवाः अन्नह्यचर्या कामिनो ये शिशनेन दीव्यन्ति क्रीडन्ति—*Daya.*).

May he, the noble one, defy the manifold creatures, let the phallus-worshippers, i.e. the unchastes not penetrate our sanctuary, i.e. our truth or sacrifice (*Nir.* IV.19).

The word *Sisinadevan*, शिशनदेवान् also occurs at one place, X.99.3. These are the only two references of this term in the Rgveda. The word *sisna*, (शिशना) also occurs at three places I.105.8; X.27.19; 33.3.

According to *Nir.* IV.19, the word *sisna* (Phallus) is derived from √शस्, to pierce (मा शिशन देवा अन्नह्यचर्याः । शिशनं शनयते । अपि गुह्यं तं नः । सत्यं वा यज्ञं वा ।).

Guh, approach, penetrate (गुः प्राप्त्ययुः ; मा अपि गुः मा अपिगमन्—*Sayana*).

6. Jman, on the earth (जमन् पृथिव्यां—*Daya.*, जमेति पृथिवी नाम—*Nigh.* I.1. स्वेना=स्वेन (संहितायाम्—*Panini* VI.1.70)

7. Purve devah, the learned people who received their education earlier. (देवाः विद्वांसः पूर्वं प्रथमतो विद्यां गृहीतवन्तः—*Daya.*); the older deities (*Wilson*; *Devas cit purve*, the *asuras*, who in the received mythology,

are considered as older than the gods. The construction is somewhat obscure), असुर्याय क्षत्राय अनु ममिरे सहांसि ; *anu*, Sayana says, implies inferiority or privation, according to the sutra of Panini : हीने—I.IV.86, they have confessed inferiority to thy strength ; तव बलेभ्यो हीन ममिरे ; *asuryaya*, he renders *balaya*, to strength; and *kstraya*, he derives from क्षति, to injure ; हिसां कर्म—*Wilson*.

8. **Kirih**, worshipper (कीरिः सद्यः स्तोता—*Daya*. ; कीरिरिति स्तोतृनाम—*Nigh.* III.16).

Satam-ute, शतं ऽ ऊते, protector of many (शतमूते असंख्य रक्षा कर्त्तुः —*Daya*. ; बहुरक्षेन्द्र—*Sayana*; an epithet of Indra).

9. **Aryah**, lord, a *vaisya*, i.e. a businessman (अर्यः स्वामी वैश्यः —*Daya*.). स्मा=स्म (निपातस्यचेति दीर्घः —*Panini*. VI.3.135).

Vanusam, the beggars (वन्षां याचकानां—*Daya*. ; malevolent (हिसकानां —*Sayana*).

Hymn-22

1. पिबा=पिब (द्वयचोऽस्तित्तिङ इति दीर्घः —*Panini*. VI.3.134).

Haryasva, O the charming horse (हर्यश्व कमनीयाश्व—*Daya*.)—see earlier notes; III.32.5; VII.19.4.

2. **Haryasva**, the one yoked with attractive horses (हर्यश्व हरयो हरणशीला अशवा यस्य तत्सम्बुद्धौ—*Daya*.).

3. **Brahma**, wealth or food (ब्रह्म धनान्यन्नानि वा—*Daya*.); prayer (ब्रह्म ब्रह्माणि—*Sayana*).

Sadhamade, at the sacrifice (सधमादे यज्ञे—*Sayana*; at a common place, समानस्थाने—*Daya*.).

4. **Adreh**, of the cloud (अद्रेः मेघस्य—*Daya*.; of the stone (आवणः —*Sayana*).

Kṛsva duvamsi antama saca ima—Take to thy near consideration these adorations (*Wilson*; इमा इमानि क्रियमाणानि दुवांसि परिचरणानि अन्तमा अन्तिक-तमानि बुद्धिस्यानि सचा सह सहायभूतः सन् वा कृष्व कुरु च—*Sayana*).

5. **Asuryasya**, of the one who has been popular amongst foolish persons (असुर्यस्य असुरेषु मूर्खेषु भवस्य—*Daya*). According to *Sayana*, it is used in the objective sense. (असुर्यस्य द्वितीयार्थे षष्ठी । त्वदीयं असुर्यबलं, knowing of thy strength—*Sayana*). कृष्व=कृष्व (कुरुष्व—please do) (द्वयचोऽस्तित् इति दीर्घः — *Panini* VI.3.134).

7. **Visvadha**, by all means (विश्वधा सर्वप्रकारैः—*Sayana*); one who sustains all (विश्वधा यो विश्वं दधाति सः । अन्नछान्दसो वर्णलोप इति स लोपः—*Daya*).

8. नू=नु (संहितायामिति दीर्घः —*Panini* VI.3.132).

Hymn-23

1. मध्य=मध्या (संहितायाम्—*Panini* VI.1.70).

Vasistha, superlative of *vasu* (vocative); i.e. whose existence or position is of supreme importance (वसिष्ठ अतिशयेन बसो—*Daya*).

2. **Ghosa**, speech (घोष=वाङ्, Nigh. I.11).

Surudhah, quick in check or obstruction (शुरुधः ये सद्यो रुध्यन्ति ते—*Daya*. ; the plants or herbs शुरुधः शुरुचं सन्धन्तीति शुरुध ओषध्यः—*Sayana*).

Surudh, शुरुध् ; *f. pl.* (probably connected with √शृद्) invigorating draughts (strength—*Griffith*); healing herbs ; any refreshment or comfort.

3. **Gavesanam**, गोऽवेषणम्, cow-bestowing, of the one searching for cow (गवेषणं रथं गवां प्रापकमिन्द्रस्य रथं—*Sayana*); land-bestowing, the chariot which brings some one to land (गां भूमि प्रापकं रथं—*Daya*).

Haribhyam, with two horses (हरिभ्यां अश्वभ्यां—*Daya*).

Indrah, the Sun (इन्द्रः सूर्यः—*Daya*).

Vṛtrani, wealths (वृत्राणि घनानि—*Daya.*; वृत्र=घन—*Nigh.* II.10); enemies, adversaries (वृत्राणि शत्रून् प्रतिद्वन्द्वानि—*Sayana*).

Aprati, indirectly, invisibly (अप्रति अप्रत्यक्षेऽपि—*Daya.*); unresisting (अप्रति अप्रतिद्वन्द्वानि—*Sayana*).

4. Niyutah, the definite (नियुतः निश्चितान्—*Daya.*); Niyuta-steeds (*Sayana*).

Dhibhih, by holy rites; by wisdom or intellect (धीभिः प्रज्ञाभिः कर्मभिर्वा—*Sayana*; प्रज्ञाभिः —*Daya.*). अच्छा=अच्छ (संहितायाम्—*Panini* VI.1.70).

5. Tuviradhasam, immense wealth and progeny (तुविराघसं बहुघनां पुत्रं—*Sayana*; बहुघनधान्यम्—*Daya.*).

6. See Yv. XX.54. For वीरवत् पातु read वीरवद्वातु

Hymn-24

1. Puruhuta, O much invoked (पुरुहूत ! बहुभिः स्तुत !—*Daya.*, vocative); an epithet for Indra.

Nrbhih, by human graces; by men; by leaders (नृभिः नायकैर्मनुष्यैः —*Daya.*); by Maruts (नृभिः मरुद्भिः —*Sayana*).

2. Manisa, invocation (मनीषा स्तुतिः —*Sayana*); the dear one, the lady (मनीषा प्रिया—*Daya.*).

Dvibarhah, mighty in two worlds (द्विबर्हाः षष्ठ्यर्थे प्रथमा द्विबर्हसो द्वयोः रथानयोः —*Sayana*); one who grows by learning and efforts (these two) (द्विबर्हाः द्वाभ्यां विद्यामुशुषार्थभ्यां यो वर्धते सः —*Daya.*).

3. Barhih, a sacred place; space (बर्हिः उत्तमं स्थानमवकाशं वा—*Daya.*). अच्छा=अच्छ (संहितायाम्—*Panini* VI.1. 70).

4. Utibhih, defence devices, protections (ऊतिभिः रक्षणादि क्रियाभिः —*Daya.*).

5. Sromatam, sustenance, worth hearing, enlightenment;

wealth ; progeny (श्रोमत्तं श्रोतम्बं विज्ञानमन्तादिकं वा—*Daya.* ; श्रवणीयमन्नं पुत्रं वा—*Sayana*).

Divi-ivs dyam adhi nah Sromatam dhah—Grant us sustenance notorious as the sky in heaven (*Wilson*).

Hymn-25

For verse 3, see Nir. V.5

1. Addressed to *Ugra-Indra* (vocative); Fierce Indra !

2. **Durge**, in the fortress; accessible to enemies with difficulty (दुर्गे दुःगे शत्रुभिर्दुःखेन गन्तव्ये प्रकोटे—*Daya.*); in battle (दुर्गे युद्धे—*Sayana*).

3. **Satam te Utavah**, hundreds of thy protections. The word ऊतिः (*Utih*) is derived from √अव्, to protect (ऊतेः अवनात्—Nir. V.3 as in आ त्वा रथं यथोतये (VIII.68.1).

Dyumnam is derived from √द्युत्, to shine, and means glory or food (द्युम्नं द्योतते : यशोवान्नं वा—Nir. V.5; अस्मे द्युम्नमधि रत्नं च धेहि—bestow upon us glory and treasure. *Dyumnam*=धन, Nigh. II.10).

Siprin, O the one with good face, the handsome (vocative) (शिप्रिन् सुमुख—*Daya.*); handsome-chinned; an epithet for Indra (शिप्रिन् उष्णीपिन्निन्द्र one with nice head dress—*Sayana*).

See also III.36.10; VII.25.3; VIII.17.4; 61.4

Vanusah martyasya, on the mischievous mortal; on the one who begs with hypocrisy (वनुषः याचमानस्य मर्त्यस्य मनुष्यस्य—*Daya.* ; पीडितस्य मर्त्यस्य—*Sayana*).

4. **Tavisivah**, O the strong one; O the mighty (हे तविपीवः बलवन्—*Sayana*; तविपी=army; one who possesses accomplished army; तविपीवः प्रशंसिता तविपी सेना विद्यते तस्य तत्सम्बुद्धौ—*Daya.*); (तविपी—strength; बलनाम, Nigh. II.9).

Harivah, lord of baysteeds, or of men (हरिवः प्रशस्तो हरयो मनुष्या विद्यन्ते यस्य तत्सम्बद्धौ—*Daya*.)

5. Hari-asvaya, the one possessing excellent horses and men (प्रशंसितनराशवाय—*Daya*.); lord of baysteeds (हर्यशवाय हरिनामकाशवायेन्द्राय ; an epithet of Indra—*Sayana*).

Vṛtra, enemies (वृत्रा शत्रून्—*Sayana*; also troubles (वृत्रा वृत्राणि—*Daya*).

Hymn-26

1. Abrahmanah, one who is not a Brahmana, i.e. who is ignorant of the four Vedas (अब्रह्माणः अचतुर्वेदविदः —*Daya*.); unaccompanied by prayer (स्तोत्रहीनाः—*Sayana*).

2. Uktha-uktha, with reiterated prayer (उक्थे-उक्थे शस्त्रे-शस्त्रे क्रियमाणः —*Sayana*; धर्म्यं उपदेष्टव्ये व्यवहारे-व्यवहारे—*Daya*.).

3. Ekah, unaided.

Samanah, equally; equal to the task.

Mamṛje, मामृजे = ममृजे (तुजादीनां दीर्घोऽभ्यासस्य —*Panini* VI.1.7); efficiently purifies or rules over, or possesses (from √ मृज् to purify or sanctify : मामृजे मृजति शोधयति—*Daya*.; , √ सम्यक् शोधयते—*Sayana*).

4. Mithasturah, mutually progressing with speed; many and emulous (मित्रः परस्परं तुरं बाधमानाः सखिब्रष्टा वा—*Sayana*; या मिथस्तुरयन्ति ताः —*Daya*.).

Hymn-27

1. Dhiyah, wisdom, intellects (धियः प्रज्ञाः —*Daya*.; actions, कर्माणि—*Sayana*).

Nemadhita, in the battle (नेमधिना नेमधितो सग्रामे—*Daya*.; *Sayana*; नेमधिना—सग्रामं नाम, Nigh. II.1.).

Nrsata, benefactor of men (नृषाता नृषां संभक्ता—*Sayana*); नरः सीदन्ति यस्मिँस्तस्मिन्—*Daya*.).

Yunajate= Yunjate, (युनजते=युञ्जते, बहुलं छन्दसीत्य लोपो न —*Panini*). Other such exceptions are युनजत्=युनक्ति VII.36.4; युनजते=युञ्जते VII.27.1; युनजन्=युञ्जम् VI.67.11.

2. अषा=अप (निषातस्यचेति दीर्घः —*Panini* VI.3.135).

3. **Ksami**, on the earth (क्षमि पृथिव्यां—*Daya*.).

4. नू=नु, readily, (ऋचितनुधेति दीर्घः —*Panini* VI.3 132).

5. कृधी=कृधि (द्वयचोऽतस्तिङ इति दीर्घः -—*Panini* VI.3.134) नू=नु—(*Panini* VI. 3..132)

Hymn-28

1. **Brahma**, ब्रह्मा=ब्रह्म=wealth or food (संहितायाम्—*Panini* VI.1.70); (ब्रह्म धनमग्नं वा—*Daya*.); prayer or adoration (ब्रह्म स्तोत्रं—*Sayana*).

Harayah, men (हरयः मनुष्याः । अत्र वाच्छन्दसीति रोः स्थान उकारादेशः —*Daya*.); horses (अश्वोः—*Sayana*.)

3. **Atutujim**, sluggish (अतूतुजि भृशम् हिंसम्—*Daya*.); one who is not a donor; not a yajamana (अतूतुजि अदातारं अयजमानं—*Sayana*).

Tutujih, the donor, the yajamana तूतुजिः दाता यजमानः —*Sayana*); the active person ; the strong one (बलवान्—*Daya*.).

Ksattraya, for wealth; for kingdom (क्षत्राय राज्याय धनाय वा—*Daya*.; धनाय—*Sayana*; since रयिः=क्षत्रं=धननाम—*Nigh*. II.10)

5. **Brahma-kṛtim**, action pertaining to wealth ब्रह्मकृति ब्रह्मणो धनस्य कृतिः क्रिया यस्य तम्—*Daya*.); pious rites of the worshipper (ब्रह्मकृति क्रियमाणं ब्रह्मस्तोत्रं—*Sayana*).

Hymn-29

1. **Hari-vah**, हरिश्चः lord of bay-steeds (हरिश्चः हरिर्वानिन्द्र—*Sayana*); one associated with eminent persons (प्रशस्तैः मनुष्यैर्युक्त—*Daya*.; vocative). A very common epithet of Indra : 1.3.6; 33.5; 165 3; 167.1; 173.13;

174.6; 175.1. and numerous other references. Dayananda's interpretations are (i) प्रशस्ताहरयोऽश्वा विद्यन्ते यस्य तत्सम्बुद्धौ (इन्द्र=विद्वज्जन)—Yv. XX.89; प्रशस्तौ हरो विद्येते यस्य, तत्सम्बुद्धौ—Yv. XXXIV.19; विद्वत् संगप्रिय (इन्द्र-राजन्)=IV.21.11; प्रशस्ता हरयो मनुष्या विद्यन्ते यस्य, तत्सम्बुद्धौ (राजन्); प्रशस्ता हरयः किरणा इवाऽश्वा विद्यन्ते यस्य तत्सम्बुद्धौ—XXX.63 etc. पिबा=पिब (द्वयचोतस्तिङ इति दीर्घः—Panini VI.3.134)

2. **Tuyam**, readily ; with speed (तूयं=क्षिप्रनाम Nigh. II. 15; *Daya*; *Sayana*).

3. **ग्रघा**=ग्रघ (निपातस्यचेति दीर्घः—Panini VI.3. 135)

4. **Pramatih**, providence ; superior intellect (प्रमातः प्रकृष्टिप्रज्ञः—*Daya*.); well-affected ; related with good will; a close relation (प्रमतिः बन्धुः—*Sayana*).

Hymn-30

1. **भवा**=भव (द्वयचोतस्तिङ इति दीर्घः—Panini VI.3.135)

2. **Vivaci**, in such a strife, where the words of opposition are spoken (विवाचि विरुद्धा वाचो यस्मिन्संग्रामे भवति तस्मिन्—*Daya*.). In the variously clamorous strife (विवाचि विविधा वाचो यस्मिन्प्रादुर्भवति तस्मिन्मुदे —*Sayana*).

Surah, brave persons (शूराः शत्रुहिंसकाः —*Daya*.).

Suryasya satau, for the long enjoyment of the sun (सूर्यस्य सातौ संभवेने । सरति गच्छतीत्यायुरत्र सूर्यो विवक्षितः । तस्य चिरकालं प्राप्त्यर्थम्—*Surya* here expresses life —*Sayana*; सूर्यस्य सवितृमण्डलस्यैव राज्यस्य मध्ये सातौ सविभागे— *Daya*.).

4. **यच्छा**=यच्छ (द्वयचोतस्तिङ इति दीर्घः —Panini VI.3.135)

5. Same as VII.28.5 ; 29.5.

Hymn-31

1. **Haryasvaya**, master of vital powers : see also III.52.7 ; VII.25.5 ; 31.1; 31.12; *hari-asva* being an epithet of Indra (हर्यश्वाय हरयो मनुष्या हरणशीता वा अश्व यस्य सः —*Daya*.).

Soma-pavne, of devotional love ; for the one who drinks or enjoys Soma (सोम पान्ने यः सोमं पिबति तस्मै — *Daya.*).

2. **Satya radhase**, truth-personified ; truth alone is whose wealth (सत्यराघसे सत्यराघो धनं यस्य तस्मै—*Daya.*); affluent in truth.

चकृमा = चकृम (संहितायाम्—*Panini* VI.1.70).

3. **Vajayuh**, one who becomes a winner of, or one who longs for food and nourishment (वाजं प्रशस्तमन्नं धनं वाऽऽत्मन इच्छति — *Daya.* ; अन्नकामः — *Sayana*).

Gavyuh, one who becomes a winner of, or one who longs for cattle (or land, or speech) (गव्युः गांपृथिवीमुत्तमो वाचं वा कामयमानः — *Daya.* ; गोकामः — *Sayana*).

Hiranyayuh, one who becomes a winner of, or one who longs for gold (हिरण्ययुः हिरण्यं सुवर्णं कामयमानः — *Daya.* ; हिरण्यकामः—*Sayana*).

Be willing to give us food, to give us cattle ; be willing to give us gold (*Wilson*).

5. **Nide**, for the reviler (निदे निन्दकाय—*Daya.* ; निन्दित्रे—*Sayana*).

Vaktave, for the abuser (वक्तवे वक्तव्याय—*Daya.* ; पशुवाक्यानां वक्त्रे — *Sayana*).

Aravne, one who does not liberally give ; a withholder of offerings (अराव्णे अदात्रे—*Sayana*).

Kratuh, worship ; an excellent selfless action ; also superior intellect (क्रतुः प्रज्ञा—*Daya.* ; मम क्रतुः मदीयं स्तोत्रं लक्षणं कर्म गच्छत्विति शेषः । अस्मदीयं स्तोत्रं भवच्चित्तं प्रविशत्वित्यर्थः — *Sayana*).

o. **Purah-yodbah**, front-line fighter, preceder in battle (पुरोयोधः पुरस्तात् योद्धा—*Daya.*).

Hymn-32

1. **Brahmakṛtaḥ**, the hymn chanters; see also X.50.7; 54.6; 66.5; see earlier notes on *Brahma-kṛtim*, VII 28.5; 29.2; 5; 30.5; also the persons who work for wealth or food (ये धनमन्नं वा कुर्वन्ति ते—*Daya*. ; स्तोत्रकृतः—*Sayana*).

Jaritarah, praisers (जरितारः सत्यस्तावकरः —*Daya*. ; स्तोतारः —*Sayana*)

Madhau na maksa asate; swarm-like flies round honey.

4. **Somasah**, elixirs of devotion; inducers (सोमासः प्रेरकाः —*Daya*. ; सोमाः —*Sayana*).

Dadhyasirah, mixtures of curd; curds of pious action (दध्याशिरः ये दधत्यश्नन्ति ते—*Daya*. ; दधिमिश्रणाः —*Sayana*).

Haribhyam, with two powers, mental and vital, two horses (हरिभ्यां सुशिक्षिताभ्यामश्वभ्यां युक्ते रथेन—*Daya*. ; अश्वभ्यां—*Sayana*).

5. नु=नु

7. भवा=भव

8. सुनोता=सुनोत

Soma-pavne, the vessel for drinking Soma; the drinker of Soma; for the one who enjoys Soma (सोमपावने महोपधि रसं पात्रे—*Daya*. ; सोमस्य पात्रे—*Sayana*).

Paktih, baked cakes (पक्तीः पाकान्—*Daya*. ; पक्तव्यान् पुरोडाशादीन्—*Sayana*).

9. **Atuje**, for the sacrifice (आतुजे तुजि हिंसा कर्मा दानकर्मा वा । शत्रूणामभि-हिंसकाय धनानां प्रदात्रे वेन्द्राय—*Sayana*).

10. **Gomati braje**, in the pastures full of cattle (गोमति गावो बहवो धेनवो विद्यान्ते यस्मिंस्तस्मिन् ब्रजे ब्रजति यस्मिन्तस्मिन् स्थाने—*Daya*. ; गोमति गायुक्ते ब्रजे गोष्ठे—*Sayana*).

12. **Somini**, one who participates in a yajna; the *yajamana* or the institutor of sacrifice; the one with grace and splendour (सोमिनि ऐश्वर्यवति—*Daya*. ; सोमिनि यजमाने—*Sayana*)

13. **Purvih cana**, even the ancient ones or old ones (पूर्वीः प्राचीनाः चन अपि—*Daya*. ; पूर्वी बहुव्यः चन इति समुदायो नेत्यर्थे वर्तते—*Sayana*).

Akharvan, comprehensive ; not small (अखर्वं अनल्पं पूर्णम्—*Daya*. ; *Sayana*)

14. **Parye divi**, the day of completion (पार्ये पालनीये पूर्णे वा ; दिवि प्रकाशे—*Daya*.); on the day of libation (पार्ये दिवि सोत्येऽह्नि—*Sayana*).

15. सूरिभिः विश्वा दुरिता तरेम, may we pass over all difficulties (sins or obstacles) by your guidance (प्रणीती) along with all your worshippers (सूरिभिः स्तोत्रिभिः —*Sayana*; विद्वद्भिः सह—*Daya*.).

16. **Tvam visvasya dhanada asi**, you are the giver of wealth to all and every one (to the entire state) ; (त्वं विश्वस्य समग्रस्य राष्ट्रस्य धनदाः योधनं ददाति सः असि —*Daya*.).

18. **Rada-vaso**, one who lives in the scratches ; (रदावसो यो दिषु विलेखनेषु वसति तत्सम्बद्धो—*Daya*. ; one who gives wealth (रदति ददाति वसूमीति —*Sayana*).

The word occurs nowhere else in the *Rgveda*. (रादावसो=रदज्वसो vocative ; an epithet of Indra).

20. **Sisasati**, सिपासति=सिसासति, acquires food (सम्भक्तुमिच्छति —*Daya*. ; संभजते—*Sayana*).

Name, नमे, bend down.

Name Nemim tasta iva, नमे नेमि तष्टाऽइव, as the carpenter bends the wooden circumference of the wheel.

21. **Parye divi**, on the day of completion ; on the day of libation ; see VII.32.14.

23. **Asvayantah**, those who like the company of learned scholars (अश्वायन्तः महतोविदुषः कामयमानाः —*Daya*. ; (and of horses, अश्वानिच्छन्तः —*Sayana*).

Gavyantah, persons fond of divine speech ; or good land, (गव्यन्तः आत्मनो गां सुशिक्षितां वाचमुत्तमां भूमिं वेच्छन्तः —*Daya*. ; या इच्छन्तः —*Sayana*).

25. भवा=भव

26. **Kratum**, wisdom, intellect, discriminating good from bad (ऋतुं धर्म्यां प्रज्ञां—*Daya*.).

Hymn-33

For verses 8, 10, and 11, see Nir. X.1.20 ; VI.7 and V.14 respectively.

The *devatas* or the divinities of the first nine verses of this hymn are the sons of Vasistha and Vasistha is the seer. In the last six, Vasistha is considered to be the divinity, and his sons as the seers. Here is a dialogue between Indra and Vasistha including his sons

1. **Svityancah**, those who attain promotion (शिवित्यञ्चः ये शिवन्ति वृद्धिमञ्चन्ति प्राप्नुयन्ति ते—*Daya*.) ; white-complexioned accomplishers of holy ceremonies (शिवित्यं श्वेतवर्णमञ्चन्तीति शिवित्यञ्चः । श्वेतवर्णा इत्यर्थः —*Sayana*) white-coloured ; an epithet for Vasistha.

Daksinatah-kapardah, the Brahmacarins wearing the lock of hair on the right side (दक्षिणतस्कपर्दाः । दक्षिणतः कपर्दा जटाजूटा येषां ब्रह्मचारिणां ते—*Daya*. ; दक्षिणे क्षिरसो भागे कपर्दांश्च चूडा येषां ते दक्षिणतस्कपर्दाः —*Sayana*, Kaparda or Cuda चूडा is the single lock of hair left on the top of the head at tonsure, which, according to Sayana, has been the practice in the family of Vasisthas (दक्षिणे शीर्षोभागे).

2. **Durat indram anayan**—*Sayana* quotes a legend to interpret it: When the sons of Vasistha had undertaken a Soma sacrifice to Indra on behalf of Sudas, they found that he was present at a similar solemnity instituted by the king Pasadyumna (पाशद्युम्न), the son of Vayata (वायत), on which they abused the king, broke off his sacrifice, and by

their *mantras*, compelled Indra to come to that of their patrons.

Vaisantam, related to the person entering (वैशन्तं वैशन्तस्य विशन्तो जनस्येमम्—*Daya*.); the ladle for holding the Soma juice (वैशन्तं। वैशन्तः पल्वलम्। अत्र वैशन्तशब्देन सोमाधारश्चमसो लक्ष्यते—*Sayana*). The word does not occur anywhere else in the *R̥gveda*.

Pasa-dyumnasya, the one who has acquired wealth and glory (पाशद्युम्नस्य पाशात्प्राप्तं युम्नं यशोधनं येन तस्य —*Daya*.).

Vayatasya, of Vayata ; the enlightened (वायतस्य विज्ञानवतः)

Vasisthan, those who are exceedingly fond of enlightenment, and accept it for their life (वसिष्ठान् प्रतिशयेन विद्यासु कृतवासान्—*Daya*.).

3. **Bhedam ebhih jaghana**, he easily slew his foe.

Bhedam, worth being broken to pieces ; worth crushing to pieces (भेदं भेदनीयं विदारणीयं, जघान हन्यात्—*Daya*.).

Bheda may be a proper name too ; (भेदनामकं शत्रुं, एभिः वसिष्ठैः—*Sayana*).

Dasarajne, in the war with ten kings (दाशराज्ञे दशभिः राजभिः सह युद्धे प्रवृत्ते—*Sayana*) ; for the king who gives comforts (दाशराज्ञे यो दाशति सुखंददाति राजा तस्यै—*Daya*.). See also दाशराज्ञे परियनाय० VII, 83.8, and अर्णासि चित्पप्रधाना, VII.18.5 for defence of Sudas.

4. **Pitr̥nam**, पितृणाम्, of parents etc. This word in genitive case (plural) may be used honorifically implying father, i.e., Vasistha (*Wilson* ; पारोक्ष्येण वसिष्ठस्यैव कीर्तनम्—*Sayana*).

Aksam avyayam, pervading and endless (अक्षं व्याप्तं अव्ययं नाक्षरहितं—*Daya*.); I cause to move the axle of the car, ascribing the words to Vasistha, as announcing his intention to return to his hermitage (*Wilson*).

5. **Tritsubhyah**, for the Tritsus, defenders against the enemies (तृत्सुभ्यः शत्रूणां हिसकेभ्यः —*Daya*.).

Dasarajne, for the king of liberal givers (दाशराजं दशानां दातॄणां राज्ञे —*Daya*) ; in the war with ten kings (दशानां राज्ञां संग्रामे—*Sayana*).

Bharatah, those who take a good care of body and its maintenance (भरताः देहधारकपोषकाः —*Daya*).

Bharata has been a historic king also, who derived his name from the word occurring in the R̥gvedic text, *bharata*, with the etymological meaning as given by Dayananda or in the *Nirukta*.

Macdonell and Keith have given a good summary of the history that goes under the name of Bharata and the family (Vol.II ; 94-95): "Bharata is the name of a people of great importance in the R̥gveda and other literature. In the R̥gveda, they appear prominently in the Third and the Seventh Mandalas in connexion with *Sudas* and the *Tritsus*, whilst in the Sixth Mandala, they are associated with *Divodasa*. In one passage (VII.8.4), the Bharatas are like the *Tritsus*, the enemies of the *Purus* (पुरुष) : there can be little doubt that Ludwig's views of the identity of the Bharata and *Tritsus* is practically correct. More precisely Oldenberg considers that the *Tritsus* are the Vasisthas, the family singers of the Bharatas ; while Geldner recognizes, with perhaps more probability, in the *Tritsus* the royal family of the Bharatas. That the *Tritsus* and Bharatas were enemies, as Zimmer holds, is most improbable even on geographical grounds, for the *Tritsus* in Zimmer's view occupied the country to the east of the Parusni river (Ravi) and the Bharatas must, therefore, be regarded as coming against the *Tritsus* from the west, whereas the R̥gveda recognizes two Bharata chiefs on the *Sarasvati* (सरस्वती), *Apaya* (आपया) and *Drsadvati* (द्रुषद्वती)—that is the holy land of India, the Madhyadesa (मध्यदेश)...The *Satapatha Brahmana* mentions *Bharate Dauh-Santi* (भरतः दौःषन्ति) as a king, sacrificer of the Asvamedha and *Satanika Satrajita* (सतानीक सत्राजित) as another Bharat who offered that sacrifice (SBr.XIII.5.4). The *Aitareya Brahmana* (VIII.23 and 21) mentions Bharata Dauhsyanti (भरतः दौःष्यन्ति) as receiving the kingly coronation from *Dirghatamas Mamateya* (दीर्घतमस् मामतेय) and *Satanika* as being consecrated by *Somasusman vajaratnayana*, (सोमशुष्मन् वाजरत्नायन्), a priest whose name is of quite late origin. "Bharata kings also won victories over the *Kasis* and made offerings on the Yamuna and the Ganga."

6. **Tritsunam visah**, people of the disreputed (तृत्सूनां विशः अनादृतानां

प्रजा मनुष्यान्—*Daya.*) ; the people of the *Tritsus*.—The *Tritsus* are the same as Bharatas. A story is narrated in the Mahabharata: *Samvarana*, (संवरण), the son of *Rksa* (ऋक्ष), the fourth in descent from *Bharata*, the son of *Dusyanta* (दुष्यन्त), was driven from the kingdom by the *Pancalas* (पांचाल), and obliged to take refuge with his tribe amongst the thickets on the *Sindhu* until *Vasistha* came to them, and consented to be the Raja's Purohita, when they recovered the territory (*Wilson*).

7. **Trayah Kṛvanti retah**, three shed moisture. The three are fires, terrestrial, interspatial, and celestial ; or the triad of earth, water and fire ; (त्रयः विदुद् भूमि सूर्याख्याऽग्नयो भूम्यप्तेऽत्रांसी वा—*Daya.*). *Sayana* quotes *Satyayana* (शाट्यायन) for the explanation of this verse: the three who send rain on the three regions of earth, air and heaven, are *Agni*, *Vayu* and *Aditya*, and they also diffuse warmth ; their offsprings are the *Vasus*, the *Rudras*, the *Adityas*, the latter of whom are the same with *jyotis*, light. (*Wilson*) : त्रयः कृष्वन्ति भुवनेषु रेत इत्यग्निः पृथिव्यां रेतः कृणोति वायुरन्तरिक्ष आदित्यो दिवि तिस्रः प्रजा आर्या ज्योतिरथा इति वसवो रुद्रा आदित्यास्तासां ज्योतिर्यद्वासावादित्यस्त्रयो धर्मास उषसं सचन्त इत्यग्नि रूषसं सचते वायुरुषसं सचत आदित्य उषसं सचते” —शाट्यायन.

Aryah, people of excellent qualities, actions and behaviour (आर्याः उत्तमगुणकर्मस्वभावाः—*Daya.*).

Gharmasah, sins (धर्मासः पापानि—*Daya.*) ; light and warmth, or shining ones (धर्मासः दीप्यमानाः —*Sayana*).

8. Their splendour is dazzling like the sun, their greatness is unfathomed like that of the ocean, their speed is like that of the wind. Your hymn, O *Vasisthas*, cannot be imitated by any other.” This is panegyric (*Nir.*XI.20).

9. **Ninyan Hṛdayasya praketaih sahasraivalsam**—In the innermost centre of ourselves, we have innumerable seedlings of various disciplines of knowledge (निष्पन्नं निर्णीतान्तर्गतं हृदयस्य आत्मनो मध्ये प्रकेतैः प्रकृष्टाभिः प्रज्ञाभिः सहस्रवल्गं सहस्राण्यसंख्या वल्गा अंकुरा इव शास्त्रब्रौघा यस्मिस्तं विज्ञानमय व्यवहारम्—*Daya.*) ; the hidden thousand-branched world (निष्पन्नं तिरोहितं दुर्ज्ञानं ; निष्पन्नं अन्तर्हितनाम, hidden, *Nigh.*III.25 ; सहस्रवल्गं सहस्रशाखं संसारम्—*Sayana*).

Sayana refers to world or *Samsaram*, the revolving world of

various living beings or the succession of many births. Perhaps an allusion is intended ; i.e. , a reference to the repeated births of Vasistha (a plural here being put for the singular).

Yamena tatam paridhim vayantah apsarasah upa seduh vasisthah—
(यो अप्सरसो यमेन सह तत् परिधिं वयन्तः वसिष्ठाः : prose order by *Daya*.) .

Yamena, by the presiding Lord ; by the regulator of all (यमेन नियन्ता जगदीश्वरेण—*Daya*.) ; कारणात्मना सर्वनियन्ता—*Sayana*.

Apsarasah, they who move in water or interspace. (अप्सरसः या अप्सवन्तरिक्षे सरन्ति गच्छन्ति ताः —*Daya*.).

tatam, spread, pervaded, extensive (तत् व्याप्तं—*Daya* ; विस्तृतं—*Sayana*).

vayantah, permeating, spreading over ; weaving (वयन्तः व्याप्नुवन्तः —*Daya*.).

paridhim, circumscribing line of the world ; cover (परिधिं सर्वलोकावरणम्—*Daya*. ; वस्त्रं—*Sayana*). Wilson translates the line as : The *apsaras* sit down (उपसेदु), wearing the vesture spread out by Yama. According to Wilson, the word *Vasisthah* has no business in this part of the construction, and must be connected with the first word in the verse, *te* (ते)—ते वसिष्ठाः i.e. these *Vasisthas* or that *Vasistha*.

Wilson sees in this line an allusion to *Urvasi*, उर्वशी, a nymph, who sat down or approached in the capacity of a mother (जननीत्वेन), wearing that vesture, which she was destined by former acts to wear.

10. Agastyo yat tva visah ajabhara, in as much as Agastya bore thee from thy abode.

Agastye, the one who has got rid of his shortcomings ; a faultless person (अगस्त्यः अस्तदोषः —*Daya*).

Vasistha, O eminently learned (वसिष्ठ प्रशस्त विद्वन्! —*Daya*.).

Visah, people (विशः प्रजाः —*Daya*.). We two, *Mitra* and *Varuna*,

will beget (निवेशनान् मित्रावरुणौ आवां जनयिष्यावः —*Sayana*).

Ajabhara, surrounding from all sides (आजभार समन्ताद् 'बिभ्रति' —*Daya*. ; आजहार—*Sayana*).

Apasyatam, the two divinities determined this Vasistha shall be begotten by us (अपश्यताम् । आवाभ्यामयं जायेतेति समकल्पतामित्यर्थः).

The alternative meanings proposed by *Sayana* are: (i) "When Agastya took thee from the former condition, we two, Mitra and Varuna, will beget or (ii) the two divinities determined this Vasistha shall be begotten by us."

We have another plausible interpretation of this verse ; where Agastya is the sun, *Vasistha* represents the widely present water(vapour or liquid) : O widely present water, Mitra and Varuna gases, having left their original form under an electric spark, see you (वमिष्ठ! विद्युतः ज्योतिः परिमज्जिह्वानं यत् त्वा । मित्रावरुणौ अपश्यतां) that you are born of them, therefore one of your names is *janma* (तत् ते एकं जन्म) ; and the one whom the Sun has produced for the sake of people (उत यत् त्वा अगम्यः विशः आजभार), is of the name *janma* (see Nigh. जन्म=जलनाम I.12 ; which is a synonym of water).

The same theme is taken up by the next verse.

O Vasistha ; thou art a son of Mitra and Varuna. O Brahmana, thou wert born from the mind of Urvasi, (thou art) the drop that fell in divine fervour. All the gods received thee in the atmosphere.

Drop ; it is well nourished, it is to be absorbed. All the gods supported thee in the atmosphere. *Puskaram* means atmosphere ; it nourishes (पोषति) created beings. Water is called *puskaram*, because it is a means of worship (पूजाकरम्), or to be worshipped (यज्). The other meaning of *puskara* is lotus also, derived from the same root. It is a means of decorating the body (वपुष-करम्) ; अप्यसि मैत्रावरुणौ वसिष्ठः । उर्वश्या ब्रह्मन् मनमोऽधिजातः । द्रप्सं स्कन्म । ब्रह्मणा दैव्येन । द्रप्सः संभूतः । प्पानीयो यवति । मर्त्रे देवाः पुष्करे त्वाधारयन्त । पुष्करमन्तरिक्षम् । पोषति भूतानि । उदकं पुष्करम् । पूजाकरम् । पूजयितव्यम् इदमपीतरस्पुष्करमेतस्मादेव । पुष्करं वपुष्करं वा—*Nir.V.14*).

Maitra-varunah—the knower of prana and udana vital forces

(सैत्रावरुणः मित्रावरुणयोः प्राणोदानयोरयं वेत्ता—*Daya.*).

Vasistha, O fully accomplished scholar (वसिष्ठ ! पूर्णं विद्वन्! —*Daya.*).

Urvasyah, of special knowledge (उर्वशीति पदनाम—Nigh.IV.2; —*Daya*).

Puskara, in the midspace (पुष्कर=अन्तरिक्षनाम Nigh.I.3).

Drapsam, charming, attractive (द्रप्सं कमनीयं—*Daya.*).

Brahman, O the knower of the Veda or divine knowledge (ब्रह्मन् सकलवेदवित्—*Daya.*).

12. Yamena, by the air or lightning (यमेन वायुना विद्युता वा—*Daya.*).

Apsarasah, out of air or wind flowing in the mid-space (अप्सरसः अन्तरिक्षचराद् वायोः —*Daya.*).

Vasisthah, prominently present (वसिष्ठः अतिशयेन वसुमान्—*Daya.*).

13. Satre—In a prolonged or big sacrifice (सत्रे दीर्घे यज्ञे—*Daya.* ; बहु कर्तुं के यागे—*Sayana*).

Kumbhe, in the pot (कुम्भे कलशे—*Daya.*); in *vasativara* (vessel —*Sayana*) ; the ocean is the pot from which rises the sun.

Retah, moisture ; vital fluid ; enlightenment (रेतः उदकमिव विज्ञानम् —*Daya.*).

Tatah, from that (pot, the *vasativare*, ततः वासतीवरात् कुम्भात् —*Sayana*).

Manah, measure (मानः शयीप्राणः—*Sayana*) ; one which measures or who agrees (यो मन्यते सः—*Daya.*).

Manah (मानः) is also said to be the name of Agastya (the Sun) with reference to his being of the measure of a span at his birth (उदियाय तनोऽगस्त्यः शम्यामात्रो महातपाः । मानेन समितो यस्मात्तस्मान्मान्य इहोच्यते । यद्वा

कुम्भादृषि जातः कुम्भेनापि हि मीयते । कुम्भ इत्यभिधानं च परिमाणस्य लक्ष्यते । ततोऽसु गृह्यमाणसु वसिष्ठः पुष्करे स्थितः । सर्वतः पुष्करे तंहि विश्वे देवा प्रधारयन्।

Then Agastya, of great glory, arose being of the length of a peg (शम्या). Because he was meted with a measure, he is here called *manya* (मान्य) ; or else because the seer was born from a jar. For measurement is made with jar also. By jar the designation of a measure of capacity (परिमाण) is indicated. Then as waters were being taken up (गृह्यमाण), Vasistha was found standing on a lotus (पुष्कर). There on every side the all gods supported the lotus. (*Bṛhaddevata*, V.152-155).

14. Pratrdab, the dispeller of ignorance and other evils (प्रतृदः प्रकर्षेण विद्यादिदोष हिंसकः—*Daya*.).

According to Sayana, Pratrd is same as Tr̥isu (प्रतृद इति तृत्सव एवाभिधीयन्ते नामान्तरेण—*Sayana*).

Gravanam, *abhisavana*, the pressing stone (ग्रावाणं अभिपवणं—*Sayana*) ; like the Sun or the cloud (सूर्यो मेघमिव—*Daya*.).

Uktha-bhrtam, the adept in or the one who adopts the *R̥gveda* (उच्यभृतं य ऋग्वेदं विभर्ति—*Daya*. ; शस्त्राणां संभक्तारम्—*Sayana*); the reciter of the prayer.

Sama-bhrtam, the adept in the *Samaveda* (सामभृतं यो सामवेदं दधाति—*Daya*. ; उद्गातारं विभर्ति—*Sayana*) ; the chanter of the hymn.

Hymn-34

For verses 16, 17 and 22, see Nir. X.44: X.45 and VI.14 respectively.

1. Sutastah, constructed by a good mechanic or carpenter (सुतष्टः उत्तमेन शिल्पिना निर्मितः—*Daya*.); well-constructed ; well-ordained (सुसंस्कृतः—*Sayana*).

Manisa, praise (मनीषा स्तुतिः—*Sayana*) ; supreme wisdom (प्रज्ञा—*Daya*.).

2. **Adhah ksarantih apah prthivya divo janitram viduh**—The flowing waters know the origin of earth and heaven. See *Manu.* (I.8), where it has been stated that water was the first thing created: अथ एव ससर्जदी ताम् बीजमवाप्तुजत ।

4. **Dhursu**, of the chariot (धृष्यं रथस्य—*Sayana* ; रथाधारेषु—*Daya.*).

Vajri, the wielder of the thunderbolt ; one possessing arms and weapons (वज्रो शस्त्रास्त्र युक्तः —*Daya.*).

8. **Ayatuh sadhan rtena**, *ayatuh*=*ayatuna*; अयातुः=अयातुना (*Sayana*); an epithet of *rtena* (ऋतेन)—by an inoffensive rite (अयातुः ऋहिसादि नियमयुक्तेन ऋतेन यज्ञेन साधन् कामान् साधयन्—*Sayana*) ; also, by the rite of one not sacrificing victims.

11. राष्ट्रानां=राष्ट्राणां, of the kingdoms (अत्र वा छन्दसीति गत्वाभावः —*Daya.*).

13. **Rapah**, sins, blemishes (रपः अपराधम्—*Daya.* ; पापं देवाः—*Sayana*).

15. **Sajuh devebbih**, along or associated with learned people ; along with the gods or Nature's bounties (सजूः सहवर्तमानः देवेभिः विद्वद्भिर्दिव्यो पृथिव्यादिभिर्वा—*Daya.*).

Apam napatam, grandson of waters (i.e. fire); the one who does not cause the fall of waters, i.e. clouds (अपां जलानां नपतं यो न पतति न नश्यति तं मेघमिव —*Daya.*).

Apam napat, is explained by the offspring of the self (*tanu-napat*). See X.30.4 also (अपांनपान्मधुमतीरयो दायाभिरिच्छे वात्रमे वीर्याय)—For *Tanunapat*, see earlier references. Nir.VIII.5-6.

16. **Budhne**; बुध्ने—“With hymns, thou singest the praise of Ahi, born in the waters, sitting in the lowest parts of the rivers, in vapours.”

Here *budhnam*, (बुध्नम्) means atmosphere: waters are held bound in it; the other word *budhnam* (body) is derived from the same root also i.e. breath is held bound in it. He, who is Ahi, is *budhnya*, i.e. a dweller in atmosphere, *budhnam*, meaning atmosphere. (बुध्नमन्तरिक्षम् । बद्धा अस्मिन्धृता आप [इति वा] । इदमपीतरद् बुध्नमेतस्मादेव । बद्धा अस्मिन्धृताः प्राणा इति । Nir. X.44).

पीदन्=सीदन्=तिष्ठन् (*Daya.*).

17. Ahirbudhnam, (अहिर्बुध्नम्)—“May Ahi, who dwells in the atmosphere not put us to hurt. May the sacrifice of this man, the lover of sacred rites, never fail.” (Nir.X.45).

Ahih, cloud (अहिः मेघः —*Daya.*).

Budhnyah, pertaining to, or a dweller in, atmosphere (बुध्न्यः बुध्नेऽन्तरिक्षे भवः —*Daya.*).

18. Aryah, enemies (अर्यः अरयश्शत्रवः —*Daya.* ; *Sayana*).

19. Svarna=Svah+na, like pleasure or happiness (स्वर्णं सुखमिव —*Daya*); like the sun (आदित्य इव—*Sayana*).

Amebbih, with strength etc. (अमेभिः बलादिभिः—*Daya*; अमैः बलैः शत्रून् बाधन्ते—*Sayana*).

Bhuma, भूमा=भूम (द्वयचोतस्तिष्ठ इति दीर्घः—*Panini*, VI.3.134; भवेम=may become—*Daya.*); the worlds, the regions (भूमा भुवनानि—*Sayana*).

20. अच्छा=अच्छ (संहितायाम्—*Panini*, VI.1.70).

21. Aramatih, अरमतिः=अलं मतिः ; one with sufficient spiritual wisdom (अर अलमतिः प्रज्ञायस्य—*Daya.* ; पर्याप्तबुद्धिः सर्वविषयस्यापि बुद्धिर्वा—*Sayana*).

22. Sudatrah, the liberal giver (सुदत्रः सुष्टुदात्रः—*Daya*; कल्याणदारः—*Sayana*).

Sudatrah, means bountiful giver, may Tvasta, the bountiful giver, distribute wealth among us (सुदत्तः कल्याणदानः Nir. VI .14; त्वष्टा सुदत्तो विदधातु रायः).

There is another term, *suvidatrah* (सुविदत्तः) which means benevolent (सुविदत्तः कल्याणविद्यः —Nir.VI.14, of. X.15.9).

For the fragment , त्वष्टा सुदत्तो विदधातु रायः, see also Yv. II.24 and VIII.14.

23. Tat-ratisacah, the female liberal giver (तत् तान् रातिषाचः या राति दानं सचन्ते ताः —*Daya*. ; the wives of the gods, दानसहिता देवपत्न्यः—*Sayana*).

Pari pasatah; preserve (परि पासतः सर्वतः रक्षेतां—*Daya*. ; परिपान्तु ; परिरक्षताम्—*Sayana*).

25. Yuyam pata svastibhih sada nah—May you all ever cherish us with blessings. This is the burthen of a large number of hymns or verses, particularly in the Book VII of the R̥gveda, and also in several verses of the Sama, the Yajuh and the Atharva.

Hymn-35

1. Sam nah, for our happiness (शं सुखकादको नः असमभ्यम्—*Daya*. ; शं शान्त्यै, नः अस्माकमभ्यम् वा—*Sayana*).

Suvitaya; for prosperity (सुविताय ऐश्वर्याय—*Daya*).

Sam yoh, happiness that gives peace (शंशमन हेतुकं सुखं).

Vajasatau, in battle for our triumph; in life-struggles, वाजसातो संग्रामे —*Daya*).

2. Purandhibh, the firmament or sky, holding innumerable objects (पुरन्धिः पुरवः बहवः पदार्था भ्रियन्ते यस्मिन्स आकाशः—*Daya*.; बहुधीः—*Sayana*).

Sansah, शसः appreciation, control, discipline (शसः अनुशासन प्रशंसा वा

—*Daya.*; (i) नराशंसोऽस्तु, (ii) वचनमपि—*Sayana*).

3. Uruci, the earth (उरुचीं या बहुमञ्चति प्राप्नोति सा पृथिवी—*Daya.*; विवर्तगमना पृथिवी—*Sayana*).

Svadhbbih, with provisions (स्वधाभिः अन्नादिभिः —*Daya.*).

4. Isirah, the moveable, quick moving (इषिरः गमनशीलः —*Sayana*; सद्योगन्ता—*Daya.*).

5. Rajasah, of the region (रजसः लोकस्य—*Sayana*, लोकजातस्य —*Daya.*).

6. Rudrah, Lord (रुद्रः परमात्मा—*Daya.*).

Rudrebbih, with life or vital breaths (रुद्रेभिः जीवैः प्राणैर्वा—*Daya.*).

Jalasah, grief—assuaging (जलापः दुःखनिवारकः —*Daya.*).

Gnabhih, by wives; also by speech (ग्नाभिः वारिभिः ; ग्ना=वाङ्मास —*Nigh.I.11*).

7. Svarunam—the sounds, or the sacrificial posts or *yupas* in the campus of the sacrifice or the yajnasala (स्वरूपां यज्ञशालास्तम्भ शब्दानाम्—*Daya.*; यूपानां—*Sayana*).

Prasvah, the well-grown herbs (प्रस्वः ओषधयः —*Sayana*; याः प्रसूयन्ते ता ओषधयः —*Daya.*).

Gravanah, clouds (ग्रावाणः मेघाः —*Daya.*).

8. Urucaksa, extensive radiations (उरुचक्षाः उरुणि बहूनी चक्षांसि दर्शानां यस्मात्सः —*Daya.*; विस्तीर्णं तेजः —*Sayana*); wide-seeing (*Wilson*).

Pradisah, the cardinal directions or the corner directions (प्रदिशः

पूर्वाद्या ऐशान्याद्या वा—*Daya.*).

9. **Svarkah**, glorified, those who are well-reputed for their ideas; those who are praised (स्वर्काः शोभनस्तुतयः —*Sayana*; शोभना अर्का मन्त्रा विचारा येपान्ते—*Daya.*); qualifying word for Maruts (the mortals or the vital forces).

11. **Abhisacah**, अभिषाचः= अभिऽसाचः, persons assisting at sacred works (अभिषाचः य आभ्यन्तर आत्मनि सचन्ते सम्बन्धनन्ति ते—*Daya.*; यज्ञमभितः सेवमानाश्च —*Sayana*).

Ratisacah, those who are liberal at gifts; persons liberally giving (रातिषाचः ये राति विद्यादि दानं सचन्ते ते—*Daya.*; दानं सेवमाना अपि—*Sayana*).

Apyah, belonging to waters or atmosphere अप्याः अप्सवन्तरिक्षे भवाश्च —*Sayana*; belonging to waters, i.e. boats or pearls etc., असु भवा नौयायिनो मुक्ताद्याः पदार्था वा—*Daya.*).

12. **Arvantah**, horses.

Havesu, at the rituals and sacred ceremonies (हवेषु हवनादिसत्कर्मसु —*Daya.*; at the seasons of worship स्तोत्रेषु सत्सु—*Sayana*).

13. **Aja**, the unborn (Lord, अज यः कदाचिन् जायते जगदीश्वरः —*Daya.*).

Ekapat, the one in whose one foot rests the entire creation (एकपात् सर्वं जगदेकस्मिन् पादे यस्य सः —*Daya.*).

Aja-ekapad: the one-footed driver, or he protects the one foot, or he drinks with one foot, or he has only one foot. He dose not draw one foot out.

(*Av.*XI.4.21—एकं पादं नोत्खिदति); अज एकपादजन एकः पादः । एकेन पादेन पातीति वा । एकेन पादेन पिबतीति वा । एकोऽस्य पाद इति वा—*Nir.*XII.29.

See also पादोरवीतन्यतुरेकपादजः (X.65.13).

For अजएकपाद, see II.31.6; VI.50.14; VII.35.13; X.64.4; 65.13; 66.11.

Devagopah, guardians of divine powers (देवगोपाः सर्वेषां रक्षकः, the protector of all, *Daya*. ; देवागोपायितारो यस्यां सा) ; an epithet of Prṣnih (पृथिनः), the sky or interspace (अन्तरिक्षमवकाशः).

14. Adityah, those who lead a life of discipline and austerity up to the age of 48 (आदित्याः अष्टाचत्वारिंशद्वर्षकृतेन ब्रह्मचर्येण पूर्णविद्याः); *Rudrah* the same up to the age of 44 years (रुद्राः चतुश्चत्वारिंशद्वर्षं प्रमितेन ब्रह्मचर्येणाधीतविद्याः) ;

Vasavah, the same up to the age of 40 years (वसवः चत्वारिंशद्वर्षं परिमाणेन ब्रह्मचर्येण पठितवेदशास्त्राः —*Daya*.). (The respective ages of disciplined life may be 48, 36 and 24 also).

15. Uru-gayam, of wide reputation (उरुगाम्यं बहुभिर्गीयमानं विद्याबोधम् —*Daya*.); the widely renowned son (बहुकीर्तिं पुत्रम्—*Sayana*).

Hymn-36

1. Pratikam, a portion or member of the earth (प्रतीकं पृथिव्या अथयवं देवयजनं सक्षणं स्यान्म —*Sayana*); the indicative emblem (प्रतीतकरं—*Daya*.).

Gah, rain water (गाः आपो वृष्ट्युदकानि—*Sayana*) rays (गाः रश्मिनाम्; रश्मीः —*Daya*. Whilst the sun shines scorchingly, it causes rains to shower—याभिरादित्यस्तपति रश्मिभिस्तान्निः पर्जन्यो वर्षति *Taitt.Ar.X.63*—*Sayana*).

Prthivi, the extensive earth (पृथिवी प्रथिता भूमिः—*Sayana*).

Urvi; far-extending (उर्वी विस्तीर्णासती—*Sayana*).

Prthu, extensive (पृथु विस्तीर्णं—*Sayana*).

Suryah rasmibhih gah sasrje, The sun with his rays lets loose the waters.

Sanuna, with mountains having high summits (सानुना शिखरेण सह—*Daya*. ; समुच्छिन्नेन पर्वतादिना—*Sayana*).

Brahma, praise or prayer (ब्रह्मस्तोत्रं स्तुत्यान् सूर्यादीन्—*Sayana*); wealth (धनम्—*Daya*).

2. Mitra-varuna, O energy and plasma (the pair of in-breath and up-breath).

Inah, Lord (रोष्ट्री, अर्या, नियुत्वान्, इनः —these are synonyms for Lord, Nigh. II.22).

Padavib, the leader on the foot-path; honourable position or status (पदवीः यः पदं व्येति सः—*Daya*.);

The progenitor of path on which feet tread; also *Varuna*, the custodian of law (पदवीः पदस्य स्थानस्य प्रजनयिता । वरुणो हि धर्माधर्मयोधरित्येति पदवीरित्युच्यते—*Sayana*).

Bruvanah, praised by us (ब्रुवाणः अस्माभिः स्तूयमानः—*Sayana*). Also see: मित्रोजमान्यातयति ब्रुवाणः—III.59.1.).

3. Maho divah, lofty heaven; or mighty sun.

Vṛsabhah mahah divah sadane jayamanah acikradat, the showerer generated in the dwelling of the mighty sun has cried aloud. This refers to the cry of Parjanya.

Sadane, in the abode, the firmament or midspace (सदने सीदन्ते यस्मिन् तस्मिन्—*Daya*. ; सदनेऽन्तरिक्षे—*Sayana*).

Sasmin-udhan, in that *antariksa* or midspace (सस्मिन्नूधन् तस्मिन् अन्तरिक्षे—*Sayana*; सस्मिन् अन्तरिक्षे ऊधन् ऊधनि उपसि i.e. in the midspace at the dawn—*Daya*.).

4. **Hari**, the two horses (हरी अश्वो—*Daya*; त्वदीयावश्वो—*Sayana*).

6. **Sarasvati**, cosmic river; divine speech.

Saptathi, the seventh (सप्तथी=सप्तमी । अत्र वा छन्दसीति मस्य स्थाने थः—*Daya*).

Payasa, by water (पयः उदकनाम —Nigh.I.12).

8. **Aramatim**=the sufficient divine wisdom (अरमतिं अलं प्रज्ञाम्—*Daya*); also see:

अरमतिः—aramatih, II.38.4; VII.1.6; 36.21; VIII.31.12; X.64.15; 92.4.

अरमतिं—aramatim, V. 43.6; 54.6; VII.36.8; 42.3; X.92.5.

9. **Sloka**, song of praises; the cultured speech (श्लोकः शिक्षितावाक्; श्लोकः वाङ्मनाम—Nigh. I.11; अस्मदीयं इदं स्तोत्रम्—*Sayana*).

Hymn-37

1. **Vajah**, men of physical strength; men adept in spiritual knowledge (वाजाः विज्ञानवन्तः—*Daya*).

Rbhuksinah, men of enlightenment (ऋभुक्षिणः मेधाविनः—*Daya*).

Triprstheh, the three-based; triply combined, (त्रीणि पृष्ठानि त्रींस्तद्व्यानि येषां तैः —*Daya*.); *Sayana* enumerates the three as क्षीरदधिसक्नुमिथ्रै. , a mixture of milk, curd and cereal-powder; or a mixture of milk (गव्य); औषध (herbal plants) and अन्न (cereal meals).

2. **Matibhih dayadhvam**, with an attitude of favour and kindness (मतिभिः प्रज्ञाभिः दयध्वं दयां कुरुत—*Daya*).

3. **Sunrta**, goodness; good nature (मूनुता सत्यप्रियवाणी—*Daya*.); good

or sweet speech (सूनुतावाक्—*Sayana*).

Mahah, महः, of a large quantity; *arbhasya*, of a small quantity (अर्भस्य अल्पस्य—*Daya*.); of much or of little wealth.

Gabhastau, both of your hands (गभस्तौ हस्तौ—*Daya*.).

4. Brahma, a prayer; an appreciation; wealth and food (ब्रह्म + स्तोत्रं—*Sayana*; धनमन्नं वा—*Daya*.).

5. Hari-asva, G Lord of vital faculty.

See earlier reference: VII.19.4; 21.1; 22.1; 2; 24.4; and 32.15).

Vavanma, we beg (ववन्म त्वां संभजेम—*Sayana*; याचामहे—*Daya*.).

6. Prksah, food (पृक्षः संपर्चनीय मन्त्रम्—*Daya*.).

Arvah, swift horses or mental faculty.

7. Nirṛtiḥ, mother earth (निर्ऋतिः = पृथिवी नाम—*Nigh*, I. 1).

8. Parvatasya, of the cloud; a friend of Indra in mythology; a god (पर्वत इति कश्चित् इन्द्र-सखा—*Sayana*).

Hymn-38

For verse 7, see Nir. XII.44.

1. Bhagah, worthy of adoration, one full of splendour (भगः भजनीयः सकलैश्वर्यं युवतः—*Daya*.).

Savita, the sun; the creator, the bestower of splendour (सविता सकलैश्वर्यप्रदः—*Daya*.).

2. Marta-bhojanam, human enjoyments (मर्तभोजनं मर्तेभ्य ददं भोजनम्

—*Daya.*; मनुष्याणां भोगयोग्यं धनम्—*Sayana*).

3. Visve vasavah, all the Vasus, all gods (विश्वेवसवः चित् सव देवा अपि —*Sayana*; for *Vasu*, see earlier notes).

4. For Devi-Aditih, (goddess mother), *Deva-Savitṛ* (God, the creator, the sun); *Varuna* (venerable); *Mitra* (friend, the sun) and *Aryaman* (the law-giver), see our earlier notes.

5. Abih—budhnyah, lightning of clouds (i.e. born in clouds).

Varutri, venerable mother (वरुत्री वरणीया नीतियुक्ता माता—*Daya.*); protectress; the goddess of speech (वाग्देवी—*Sayana*).

Vanusah; of the solicitors (वनुषः याचमानानां—*Daya.*); the enjoying ones.

Ratisacah, the liberal giver (रातिपाचः दानसेविनः—*Sayana* ; दानस्य दातुः —*Daya.*).

Ekadhenubhih, with excellent cattle, particularly cow (एकधेनुभिः सुख्याभिर्गोभिः —*Sayana*); with excellent speech (एकैव धेनुर्वाक् सहायभूता येषां तैः सह —*Daya.*).

6. Jah-patih, protectors of progeny or people; the sun, the creator (जास्पतिः प्रजानां पालकः—*Sayana*; प्रजापालकः —*Daya.*).

Avase, for our lasting protection.

Ratnam, attractive riches (रत्नं रमणीयं धनम्—*Daya.* ;—*Sayana*).

7. Vajinah, men of wisdom; strong men of quick action; horses (वाजिनः वेगवन्तोऽश्वाः ज्ञानवन्तो योद्धारो वा—*Daya.* ; the gods of this name, एतदभिधायका देवाः —*Sayana*).

Mita-dravah, with measured steps or paces; of well-measured

speed (मितद्रवः ये मितं द्रवन्ति गच्छन्ति ते—*Daya*; one moving on specified paths; or those with slackened speed—मितद्रवण मितमार्गाः—*Sayana*;—Nir.XII.44 (मितद्रवः सुमितद्रवः).

For *vajinah*, see Nir.II.28 (अपि स वाजी वेजन्वान् i.e. the horse that trots on the road with speed, IV.40.4. May the impetuous ones (*vajinah*) of measured speed and shining brightly be favourable to us in invocations at divine service. Chewing the serpent, the wolf, and the demons, they shall quickly move diseases from us. (Nir. XII.44).

Svarkah, those possessing or bringing excellent food and other articles of enjoyment (स्वर्काः शोभनोऽर्कोऽन्नादिकमैश्वर्यं येषां ते—*Daya*.); (शोभनान्ताः—*Sayana*): shining brightly; moving brightly; or praising beautifully; or shining beautifully (स्वर्काः स्वञ्चना इति वा । स्वर्चन इति वा । स्वर्चिष इति वा—Nir. XII.44).

Vrkam, the robber; the thief (वृकं वसूनामादातारं—*Sayana*; स्तेनम्—*Daya*.).

Deva-tata, at an assembly of the *devas* or enlightened persons in a sacred work (देवताता विद्वद्भिरनुष्ठातव्ये यज्ञे—*Daya*.); at the worship of gods (देवतातो यज्ञे—*Sayana*).

Amivah, diseases (अमीवाः रोगाः—*Daya*. ; रोगान्—*Sayana*).

8. *Vajinah*, persons, powerful and energetic, and rich in wealth and food (वाजिनः बहुविज्ञानान्न बलवैगयुक्ताः—*Daya*.).

Vaje-vaje, in every struggle and life conflict (वाजेवाजे संग्रामे संग्रामे—*Daya*.; in all battles, सर्वेषु युद्धेषु—*Sayana*).

Devayanaih, by the paths of gods, i.e. of the enlightened persons (देवायानैः विद्वन्मार्गैः—*Daya*.).

Rtajnah, seekers and observers of truth (ऋतज्ञाः य ऋतं सत्यं जानन्ति ते सत्यं व्यवहारं ब्रह्म वा जानन्ति ते—*Daya*.; सत्यं जानन्त एव भूताः सन्तो यूयं—*Sayana*).

Viprah, men of wisdom (विप्राः मेधाविनः—*Daya.*;—*Sayana*).

Hymn-39

For verses 2, 3, 4, see Nir. V.28; XII.43; and VI.13 respectively.

1. Adri, the devoted pious pair (of householder and his wife) (अद्री अनिन्दितो पत्नीयजमानो—*Daya.*; आद्रियन्तो श्रद्धावन्तो पत्नीयजमानो—*Sayana*).

Rathya-iva, like two riders in a chariot; like two good horses yoked to a chariot (रथ्येव यथारथेषु साधू ग्रश्वौ—*Daya.*).

2. Birite, in the midspace (बीरिटे अन्तरिक्षे—*Daya.*; Nir.V.28).

For them he twisted the grass soft to tread, in the atmosphere they appear like lords of all creation. At night, at dawn, at men's earliest call, may Vasu and Pusan come with their teams for our welfare.

Biritam, means atmosphere; it is full of fear or light. Or else, it is used for the sake of comparison, i.e. they appear like kings, lords of all, in a great multitude of men. At the termination of night, at the earliest call of men, may Vayu and Pusan come with their teams for our welfare, i.e. protection (Nir.V.28). With his team, i.e. *niyutvan*, one whose steeds are yoked. "Yoked" is so called, from being restrained or yoked. (बीरिटमन्तरिक्षम् । भियो वा भावो वा तनिः । अपि वोपमार्थे स्यात् । सर्वपती इव राजानो । बीरिटे गणे मनुष्याणाम् । रात्र्या विवासे पूर्वस्यामभिहृतौ । वायुश्च नियुत्वान् । पूषा च स्वस्त्ययनाय । नियुत्वान्नियुतोऽस्याश्वः । नियुतो नियमनाद्वा । नियोजनाद् वा ।—Nir.V.28).

3. श्रोता=श्रोत (शृणुत)–(इयञ्जोऽस्तिङ इति दीर्घः *Panini*.VI.3.134). The verse has been quoted by Nir.XII.43.

The divine Vasus have here enjoyed themselves with earth (*jma*, ज्मा, means earth, Nigh.I.1). The bright ones have embellished themselves in the wide atmosphere. O you, moving in extensive space, make your paths hitherward.

Listen to this our messenger, i.e. Agni, who has started on his

journey.

Urujrayah, swift moving (उरुजयः बहुगन्तारः—*Daya.*, Swift moving Vasus and Maruts, प्रभूतगमना वसुवो मरुतश्च—*Sayana*).

4. **Umah**, guardians (ऊमाः रक्षादि कर्तारः—*Daya.*; रक्षकाः—*Sayana*).

Nasatyas—tan adhvara usatah yaksi agne Srusti bhagam nasatya purandhim—O Agni, sacrifice quickly for them, i.e. wise Bhaga and Nasatyas, who are longing for it, in this sacrifice, i.e. Bhaga and Nasatyas, i.e. Asvins. “They are ever true and never false,” says Aurnavabha. “They are promoters of truth”, says Agrayana, or else they are so called, because they are nose-born (*nasatye* from *nasa*, nose, *nasika* (नासत्यो चाश्विनो । सत्यावेव नासत्यावित्यौर्णवाभः । सत्यस्य प्रणेता रावित्याग्रायणः । नासिकाप्रभवो बभूवुनुरिति वा—*Nir.VI.13*).

purandhih—purandhi (पुरन्धि) means very wise. With reference to this, who is very wise? Some think it to be the epithet of Bhaga, who is placed prior to it (in this verse); according to others, it refers to Indra; he is of manifold activities, and the most dreadful shatterer of cities. Others take it to mean Varuna, i.e. who is praised with regard to his intelligence. (पुरन्धिर्बहुधीः । तत्कः पुरन्धि । भगः पुरस्तात्तस्याग्रादेश इत्येकम् । इन्द्र इत्यपरम् । स बहुकर्मतमः । पुरां च दारयिन्तमः । वरुण इत्यपरम् । तं प्रजया स्तोति—*Nir.VI.13*).

5. For Agni, Varuna, Indra, Mitra, Aryaman, Visnu, Sarasvati, and Maruts, see our earlier notes.

6. घाता=घात (दघाति) (द्वयचोऽस्तित्वा इति दीर्घः—*Panini VI.3.134*).

7. **Candrah**, the conferers of joy (चन्द्राः आह्लादकराः—*Daya.*).

Arkam, praise, honour, food, thought (अर्कं सत्कर्तव्यं मंत्रं विचारं वा—*Daya.*; food, अन्नं—*Sayana*; *Nigh.II.7*).

Hymn-40

1. **Srustih**. satisfaction (स्रुष्टिः सुखमस्मात्—*Sayana*); speedy in

action (भाणुकारी—*Daya.*).

O, vocative (ओ सम्बोधने—*Daya.*; ओ आ—*Sayana*).

Vidathesu, in the yajna, sacrifice, battle, or assembly (विदथेषु संग्रामादिषु व्यवहारेषु भवा—*Daya.*).

Ratninah, of the wealth-bestowing persons or deities (रत्निनः बहुनि रत्नानि घनानि विद्यन्ते येषु तान्—*Daya.* ; रमणीय घनवतः—*Sayana*).

Vibhage, in the apportionment (विभागे दाने—*Sayana*) विशेषेण भजनीये व्यवहारे—*Daya.*).

2. For Mitra, Varuna, Rodasi, Indra, Aryaman, Aditi, Vayu and Bhaga, see our earlier notes. (मित्रः सखा, वरुणः जलसमुदायः, रोदसी द्यावापृथिवी, इन्द्रः परमेश्वर्यो राजा, अयमा न्यायकारी, देवो विदुषी, अदितिः स्वरूपेणाखण्डिता, वायुः पवनः, भगः ऐश्वर्यवान्—*Daya.*).

3. **Prsat-asvah**—O, the ones whose steeds are spotted-deers (हे पृषद् अश्वाः ! पृषच्छन्देन केचिन्मृगविशेषा उच्यन्ते । त एवाश्वा वाहा येषां ते—*Sayana*; this refers to Maruts); those who use a transport, or a fast-driven car driven by water, steam, fire, etc. (पृषदश्वाः सित्तजलादिनाऽऽशुगामिनो महान्तः—*Daya.*).

4. **Neta**, the leader in a sacrificial act of public service. Varuna is the leader of the eternal law (ऋतस्य नेता).

Anarva, unopposed (अनर्वा केनाप्यप्रतिगता—*Sayana*; अविद्यमानाश्च गमनेव—*Daya.*).

5. **Milhusah**, see earlier notes, I.155.4; 169.6; 173.12; II.8.1; IV.15.5; VI.66.3; VII.16.3.

Vayah, branches or ramifications (वयाः शाखा इव भवन्ति—*Sayana*); the attainers (वयाः प्रापकः—*Daya.*).

According to traditionalists, all the deities are as it were, branches

of Visnu (अन्ये देवाः शास्त्रा इव भवन्ति; विष्णु सर्वदेवताः—*Att.Br.I.1*).

6. **Parijma vatah**, the circumambient *Vata*, the supreme wind, परितो गन्ता वायुः—*Sayana*; परिज्मायः परितस्सर्वतो गच्छति सः, वातः वायुः—*Daya*).

7. For Rodasi, Vasistha; Varuna, Mitra, Agni, Chandrah, and Arka, see earlier notes. (रोदसी द्यावापृथिव्या इव; वसिष्ठः अतिशयेन घनादयैः ; ऋतावान् सत्यस्य प्रकाशिकाः ; वरुणः जलमिव ; मित्रः सखेव प्रियाचारः ; अग्निः पावक इव प्रकाशितयशाः ; चन्द्राः भानन्ददाः ; अर्कं सत्कर्तव्यं घनघान्यम् —*Daya*).

Hymn-41

For the entire hymn, see Yajurveda, XXXIV.34—40.

For Agni, Indra, Mitra, Varuna, Asvins, Bhaga, Pusan, Brahmanaspati, Soma, and Rudra, see our previous notes.

The entire hymn is an invocation to Bhaga and Dawns.

7. **Asvavati**, the possessor and bestower of horses;

Gomatih, the possessor and bestower of cows, cattle (or rays).

Viravatih, the possessor and bestower of males progeny and brave descendants.

Hymn-42

1. Brahmanah—persons, well-versed in the four Vedas (ब्रह्मणः चतुर्वेदविदः —*Daya.*).

Angirasah—pervious to all disciplines of knowledge like vital breaths (अङ्गिरसः प्राणाश्च सद्विद्यासु व्याप्ता—*Daya.*); seers of this clan (एतन्नामका ऋषयः—*Sayana*).

Krandanuh; the invoker; the evoker (क्रन्दन्तुः ब्राह्मता—*Daya.*); synonym of *parjanya* or cloud (क्रन्दन्तु पर्जन्यः—*Sayana*); (क्रदि , to cry or roar, क्रदि ब्राह्मणे रोदने च).

Dhenavah, cows, words or speech, rivers (धेनवः प्रीणयिष्यो नद्यः —*Sayana*; दुग्धो दाव्यो गाव इव वाचः —*Daya.*).

Nabhanyasya, born of midspace, earth or pleasure (नभस्यन्तरिक्षे पृथिव्यां सुखे वा भवस्य—*Daya.* ; नभ इति साधारण नाम Nigh.I.4); our addoration (नभस्यस्य स्तोत्रस्यास्मदीयं स्तोत्रं—*Sayana*).

2. Rohitah, like rivers (रोहिता नद्य इव—*Daya.*; रोहित=नदी—Nigh.I. 13). Also red like blood (रोहितः लोहितवर्णाः—*Sayana*); ruddy horses.

Haritah, like a cardinal direction (हरितः=दिक्—Nigh.I.6.) (दिश इव हरितः —*Daya.*); also green (हरितः श्याम वर्णाः —*Sayana*).Also the hay.

3. Namobhih, by foods (नमोभिः अन्नादिभिः—*Daya.*). The yajamans, or the reciters offering salutations (नमोभिः नमस्कारैर्युक्ता इमे स्तोतारो वा यजमाना वा —*Sayana*).

4. Durone, in the house (दुरोणे गृहे—*Daya.* ;—*Sayana*).

Atithibh, fire, the guest of all (अतिथिः सर्वेषामतिथि भूतोऽग्निः—*Sayana*); the preceptor of truth (अतिथिः सत्योपदेशकः—*Daya.*) Also the visitor without an appointment of date or time (अतिथिः अनियततिथिः—*Daya*); a preceptor

public servant, or mendicant always mobile (महाविद्वान् भ्रमणशील उपदेष्टा परोप-
कारी मनुष्यः—*Daya.*; on I.73. 1. ; always in transit, that is fire or *agni* (सतत-
गता अग्निः—*Daya.* on III.2.2) (derived also from अतति गतिकर्मा—Nigh.II.
14; अत सातत्यगमने घातेर् इतिन् प्रत्ययः).

5. **Nakta**, night (नक्ता रात्रिम्—*Daya.*).

Usasa, along with day (उषसा दिवसश्च—*Sayana*; दिनेन—*Daya.*).

कुधी=कुघि (अत्र द्वयच० दीर्घः *Panini*, VI.3.134).

6. **Vasisthah**, superb among Vasus (वसिष्ठः अतिशयेन वसुः—*Daya.*);
i.e. the richest one; a seer of this name (*Sayana*).

Vajam, food or learning (वाजं विज्ञानमन्नं वा—*Daya.*).

Hymn-43

1. **Visvak**, everywhere (विष्वक् विषु व्याप्तं अञ्चतीति—*Daya.* ; from all
sides (विष्वक् विश्वतः —*Sayana*).

Viprah, the learned or intellectual men (वेद्याविनः—*Sayana*).

2. **Ghrtacih**, the night (घृताचीः या घृतमुदकमञ्चति ता रात्रीः—*Daya.*); ladle,
घृताचीः स्रुचः—*Sayana*); a synonym of night (Nigh.I.VII). (see III.30.7)
—घृताची सुखप्रदा रात्रीव—*Daya.* ; the flame which receives, या घृतमुदकमञ्चति
प्राप्नोत्यनयाऽऽदानक्रियया सा—*Yy.* II. 6 ;—*Daya.*

For reference, see

घृताची — I.167.3; III.6.1; 30.7; IV.6.3; V.28.1; 43.11; VI.63.4; VII.
1.6; 84.1.

घृताचीः — VII.5.5; 43.2; 60.3; VIII.44.5; X.139.2.

घृताचीं — I.2.7; III.19.2; X.70.1.

धृताच्या — III.27.1.

4. A *gantana samanasaḥ*, come here with one accord (आगन्तन प्राप्तु सनसः समान विज्ञानाः—*Daya*). This is followed with words यति स्थ (*yati-stha*) Wilson's note on this is: "*Stha* may be the second person. of *as*, to be; but it is difficult to assign a meaning to *yati*, unless it is intended, or an error, for *yadi*, if, when the sentence may be rendered, "if you are of one mind."

Also (यति प्रयतन्ते यस्मिन् तस्मिन् स्थ भवत्—*Daya*. ; the one in which one makes an effort).

5. एवा=एव (निपातस्यचेति दीर्घः *Panini*, VI.3.135).

Hymn-44

1. The following renderings may be helpful for understanding this verse. *Dadhikra*, दधिक्रा, cyclonic force; *asvina*, अश्विना, twinsdivine; *usasam*, उषसं, dawn; *agnim* अग्निं, fire divine; *bhagam*, भगं, the gracious one; *indram*, इन्द्रं, the lightning; *Visnum*, विष्णुं, the pervading one; *pusanam*, पूषणं, the sustainer; *brahmanaspatim*, ब्रह्मणस्पतिं, one superintending the universe; *adityah*, आदित्याः, the months; *apah*, आपः, oceans; and *svah*, स्वः, the sun.

According to *Sayana*, *dadhikra* is the deity of horse (दधिक्रां अश्वामिमानिनीं देवतां); *Dayananda* derives it thus: दधिक्रां यो धारकान् क्रामति or the one who successively works through all sustaining forces; or the one who gives the periodic movements to earth etc. (पृथिव्यादि धारकाणां क्रमितारम्).

2. *Bodhayantah*, arousing (बोधयन्तः).

Ut-iranah, (उत्-ईराणाः); the one possessing the highest knowledge (उदीराणाः उत्कृष्टं ज्ञानं प्राप्ताः—*Daya*.); animating ones (उदीराणां प्रेरयन्तः—*Sayana*).

3. *Babhrum*, sustainer (बभ्रुं धारकं पोषकं वा—*Daya*.); also the brown horse (बभ्रुं पिङ्गसवर्णमश्वम्—*Sayana*).

यावयन्तु=यवयन्तु (संहितायाम्—*Panini*, VI.1.70); to separate (यवयन्तु पृथक्

कुर्वन्तु—*Sayana* ; दूरी कुर्वन्तु—*Daya.*).

4. *Adityebhih*, by months; (आदित्येभिः संवत्सरस्य मासैः—*Daya.*).

Suryena, by the sun (सूर्येण सविता—*Daya.*).

Vasubhih, by the Vasus, the abodes, or planets (वसुभिः पृथिव्यादिभिः—*Daya.*).

Angirah-bhih, by vital winds (अग्निरःस्भिः वायुभिः—*Daya.*).

5. *Amurah*, those who are never perturbed, never perplexed ones (अमूराः अमूढाः विद्वांसः—*Daya.*; अमूढाः—*Sayana.*).

Hymn-45

1. *Nivesayam ca prasuvam ca bhuma*,

Tranquillising and animating living beings (*Wilson*); according to *Sayana*, *bhuma* means living beings (भूम भूतानि); *nivesayam*, placing at one's own station during night (निवेशयञ्च रात्रिषु स्वे स्थाने स्थापयञ्च—*Sayana*).

Prasuvam, animating during the day (प्रसुवञ्च अहः सु प्रेरयञ्च—*Sayana*).

According to *Dayananda*, however, *bhuma* is *bhavema*, भवेम, may we be so. May we become like the sun, who whilst entering animates (निवेशयन् प्रवेशयन् प्रसुवन् प्रसुवन्ति यस्मिन् तदेष्वयम् ; भूम भवेम—*Daya.*).

2. *Surah cit asmai anu dat apasyam*, may the sun impart energy to him. Here *sura* means the sun, and *asmai* (him) stands for *Savita* अस्मै सवित्रे—*Sayana*); or for a learned person (*Daya.*).

Apasyam, the desire for acts (अपस्यां आत्मनः कर्मच्छां—*Daya.*; —*Sayana*).

4. **Vayah**, food (वयः अन्नम्—*Sayana*); life (वयः जीवनं or life span—*Daya*.).

Ayuh, is a synonym of food (Nigh.II.7); hence *vayah=ayuh=annam*=food.

Hymn-46

For verses 1 and 3, see Nir. X.6 and X.7 respectively.

1. **Rudra**, he is so called because he bellows (रोति); or because he runs (द्रवति) vociferating (int. of *ru*), or it is derived from the causal of the verb *rud*, to roar (Nir.X.5): रुद्रो रोतीति सतः । रोक्ष्यमाणो द्रवतीति वा । रोदयतेर्वा । यदवदत् तद् रुद्रस्य रुद्रत्वम् (*Kathakas*, XXV.1); यद् अरोदीत् तद् रुद्रस्य रुद्रत्वं (*Taitt.S.* I.5.1.1) (Nir.X.5).

Bear these songs to Rudra of strong bow and swift arrows, the god rich in food, irresistible, the assailant, the disposer, armed with sharp weapons; may he hear us.

The word *tigma* (तिग्म) is derived from *tij* (√तिज्), meaning to sharpen (तिग्मं वेजते:).

Ayudham, (weapon) is so called from killing (आयुधमायोधनात्—Nir. X.6).

3. May that bright weapon of thine which is hurled down from heaven, i.e. from beyond heaven, flies on earth, avoid us. O god of authoritative speech, thou hast a thousand medicines; dost thou not hurt our sons and descendants.

Didyut, दिद्युत् (bright weapon) is derived from the root *do* (to cut), दिद्युत् द्युतेर्वा, द्योततेर्वा or from *dyu*, to assail, or from *dyut*, to shine.

Ksma, क्ष्मा, means earth; it flies on it or along it; or else it flies, bringing destruction (क्ष्मया चरति । क्ष्मा पृथिवी । तस्यां चरति । विक्ष्मापयन्ती चरतीति वा)

Sahasram te svapivata bhesaja—O god of authoritative speech, a thousand medicines belong to thee; (सहस्रं ते स्वाप्तवचन भेषज्यानि).

Do thou not injure our sons and grandsons.

Tokam, (offspring) is derived from the verb *tud*, (√तुद्) (to push) —तोकं तुद्यते: ।

Tanayam, (son) is derived from the verb *tan*, (√तन्), to spread. —Nir. X.7.

Dayananda translates *tokam* as a newly-born baby, and *tanaya*, as a young boy (तोकेषु सद्योजातेष्वपत्येषु, तनयेषु सुकुमारेषु).

Hymn-47

For verse 3, see Nir. V. 6.

1. Apah, waters (water-god, हे आपः अग्द देवता:—*Sayana*; learned persons like waters, जलानीव विद्वांस:—*Daya.*).

Ilah, speech (इलः वाचः—*Daya.*; Nigh. I.11). Sweet essence of the earth (इलः इलायाः भूम्याः सम्भूतं—*Sayana*).

Ariparam, faultless; without sin (अरिप्रं निष्पापं निर्दोषं—*Daya.*; पापरहितं—*Sayana*).

Urmim, name of Soma juice (ऊर्मिं सोमाख्यं—*Sayana*); the wave, wave-like (तरङ्गमिव उच्छ्रितं—*Daya.*).

Ghr̥taprusam, rain-shedding (घृतप्रुषं वृष्टि लक्षणमुदकं सिञ्चन्तं—*Sayana*; घृतेनोदकेनाज्येन वा सिक्तं, drenched with butter or water—*Daya.*).

Indrapanam, beverage of Indra (इन्द्रपानं इन्द्रेण पातय्यं); anything worth

attaining by the self or soul (इन्द्रस्य जीवस्य पातुमहं—*Daya.*).

3. Sata-pavitrah svadhaya madantih, शत पवित्राः स्वधया मदन्तीः ; here the word *pavitram* is derived from √पू , to purify (पवित्रं पुनातेः);

(i) **Mantra**, or stanza is called *pavitra* as in the *Samaveda* II.652 (येन देवाः पवित्रेणात्मानं पुनते सदा , the stanza with which the gods always purify themselves);

(ii) Rays are also called *pavitram* (रश्मयः पवित्रमुच्यन्ते) as in गभस्तिपूतः (purified by rays, fragment of—*Yv.VII.1*);

(iii) Water is also called *pavitram* (आपः पवित्रमुच्यन्ते), as in this present verse, having a hundred waters (i.e. streams rejoicing with food). Besides fire, air, Soma, the sun and Indra are also called *pavitram* (अग्निः पवित्रं समापुनातु वायुः सोमः सूर्य इन्द्रः । पवित्रं ते मा पुनन्तु an untraced quotation)—*Nir. V. 6*.

4. Gatum, a path by which waters (or clouds) could flow or issue (गातुं भेषेभ्यो निर्गमन साधनं मार्ग—*Sayana*); also the earth (*Daya.*, *Nigh.I. 1*).

Hymn-48

For verse 2, see *Nir. V.2*.

1. The words *rbhu*, *Vibhu* and *Vaja* have different connotations in different contexts. As architects and technicians, they are connected with roadways, airways and waterways (*Rv.40.IV.33.9; 34.1.*). *Rbhu* (or *rbhuksin*) is associated with Indra i.e. with midspace (i.e. airways and spacecraft); *Vaja* was the artificer of the gods (their chariots and roadways); and *vibhvan* is associated with *Varuna* or oceans (i.e. the waterways and ships). See Hymns IV.33 to 37.

In another context, *vibhu* indicates a person devoted to high values of life, moral and spiritual; *rbhu* is an intellectual academician,

whilst *vaja* represents a person devoted to physical wellbeing, — good, stout and strong in person.

One senior and elder is known as *rbhuksa* (ऋभुक्षेत्रभूणां ज्येष्ठस्याख्या); and *vaja* is the junior and younger in rank (वाज इति तु कनिष्ठस्य—*Sayana*).

In the present verse, the word *Vibhu* does not occur, but being plural, by implication, it completes the group of three (अत्र “ऋभुक्षणा वाजः” इति बहुवचनेन ऋभवस्तयो गृह्यन्ते—*Sayana*).

Rbhu, *Vibhu* and *vaja* are three brothers as if.

2. *Rbhu*, the word has been derived from *uru* the great (ऋभुः उरु भवन्तीत्युभवः). Similarly, *vibhu* from *vibhava*, rich or powerful (विभुः विभवश्च सन्तः—*Sayana*).

Indrena yuja tarusema vṛttram, accompanied by Indra, may we slay vṛttra, (See Nir.V.2).

The words *vanusyati* and *tarusyati* both mean “to slay”; the grammatical forms may not be known (वनुष्यतिर्हन्तिकर्मा । अनवगत संस्कारो भवति । “वनुष्याम वनुष्यतः” I.132.1; VIII.40.7. “दीर्घं प्रयज्युमति यो वनुष्यति वयं जयेम” VII.82.1; “तद्विष्यतिरप्येवं कर्मा—Nir.V.2).

3. *Uparatati*, in a battle won with the help of missiles (उपरताति उपरतातो वलैः मेघास्त्रादिभिः योद्धव्ये संग्रामे—*Daya*.) *Upa* is *upala*, a stone and hence in the war that is waged with weapons like stones (उपरैः उपलैः पाषाण-सदृशैरायुधैस्तायते विस्तार्यत इत्युपरिताति युद्धम्—*Sayana*).

Aryah, enemies (अर्यः अरीञ्छत्रून्—*Sayana*); a lord, a master (अर्यः स्वामी—*Daya*).

Aryah Satroh, the subduers of enemies (अर्यः शत्रूणामभिगन्तारः सन्तः

शत्रोः सम्बन्धि—*Sayana*).

4. **Vasavah**, those who indulge in learning and scholarship (वसवः ये विद्यायां वसन्ति ते—*Daya*.) the exalted *rbhus* (वसवः प्रशस्या ऋभवः—*Sayana*);

Vasu, being an epithet of *rbhu*.

नू=नु; कर्तना=कर्तन ऋचितनुषेति दीर्घः—*Panini* VI.3.132; and संहितायम्—VI.1.70.

Hymn-49

1. **Samudra jyesthah**, those amongst whom sea is the eldest or supermost (समुद्रज्येष्ठाः समुद्राः ज्येष्ठो यासां ताः —*Daya*.); waters, with their ocean — chief (समुद्रोऽर्णवो ज्येष्ठः प्रशस्यतमो यासामपां ताः —*Sayana*).

Salilasya madhyat, from the midst of the firmament (सलिलस्य अन्तरिक्ष नामैतत् । अन्तरिक्षस्य मध्यात् माध्यमिकात् स्थानात्—*Sayana*; अन्तरिक्षस्य मध्यात् —*Daya*.).

Rarada, sends forth; pours down; rains (रराद विलिखति वर्षयति —*Daya*.; लिखति—*Sayana*).

2. **Khanitrima**, (whose channels) have been dug (खनित्रिमा; खननेन निर्वृताः —*Sayana*; याः खनित्रेण संजाताः—*Daya*.; the digging implement is *khanitra*.).

This stanza is a proof of the practice of irrigation (*Wilson*); formed, or perhaps stopped, by digging canals or reservoirs.

Samudrarthah, those that seek the ocean (समुद्रार्थाः समुद्रायेमः—*Daya*.; समुद्र एवार्थो गन्तव्यो यासां ताः समुद्रार्थाः —*Sayana*).

3. **Satyanrte avapasyan jananam**, discriminating the truth and falsehood of mankind. (जनानां प्रजाणां सत्यानृते सत्यं चानृते च अवपश्यन् जानन्तित्यर्थः

—*Sayana*; जनानां जीवानां सत्यानृत आचरणे अवपश्यन् यथार्थं विज्ञानं याति प्राप्नोति—*Daya.*).

4. *Yasu*, in which (यासु अन्तरिक्षे जलेषु प्राणेषु—*Daya.*; which standing for midspace, waters or vital breaths); in waters (यासु अम्बु—*Sayana*).

Hymn-50

1. *Kulayayat*, making a place or nest (कुलायं स्थानं तत्कुर्वत्—*Sayana*); whilst aspiring for the well being of *Kula* or family (कुलाययत् कुलायं कुलोन्नतिं कामयमानः —*Daya.*).

Visvayat, specially increasing (विश्वयत् विशेषेण वर्धमानं—*Sayana*). *Sayana* supplies the substantive *visam*, the poison; let not the insidious (कुलाययत्) and spreading (विश्वयत्) poison reach me (न आगन्).

Ajakavam, malignant (from *ajaka*, a disease अजकावम् अजकानाम् रोगविशेषः, तद्वत् and thus malignant—*Sayana*.); to the one which inflicts pain or injury to creatures, (योज्जान् जीवान् कावयति पीडयति तम्—*Daya.*).

Duh-drsikam, undiscernible venom (दुःशुशीकम् दुर्दर्शनं विषं—*Sayana*; दुःखेन द्रष्टुं योग्यं—*Daya.*).

Tsaruh, the tortuous; what goes stealthily or crookedly (त्सरुः कूटिलगतिः —*Daya.*; छद्मगामी ; जिह्मः सर्पः—*Sayana*); an epithet for snake.

Padyena rapasa, from sin worth attaining (पद्येन प्राप्तुं रपसा पापेन —*Daya.*); by the sound of the foot-step (पद्येन पादमवेन रपसा शब्देन—*Sayana*; रपिः शब्दकर्मा).

2. *Vijaman parusi*, in the variously-born joints of trees and others (विजामन् विविध जन्मनि परुषि वृक्षादीनां पर्वणि—*Sayana*; it refers to the poison which is generated in the manifold knots of trees and the like.

Vandanam yat, a poison of this name (यत् विषम्).

Asthivantau kulphau, the poison which is smeared upon the

knees or ankles (यच्चविषं ऋषीवन्तो जानुनी कृल्फौ गुल्फौ च परिदेहेत् उपचितं कुर्याद्—*Sayana*; ष्ठीवनं कफादिकमत्यजन्तो—*Daya*.).

3. *Salmalau*, in the *Salmali* tree; the silk-cotton tree.

Salmala Malabarica. For *Salmali*, see:

शल्मलिम्—X.85.20.

शल्मलो—VII.50.3.

शल्मलि—Yv.XXIII.13.

4. *Asipadah bhavantu*, communicating not disease. *Sipada* may be the name of a malady; cf. *slipada*, श्लोपद, the cochin leg. (अशिपदाः । शिपदं नाम रोगविशेषः—*Sayana*); *Dayananda* derives from अशि, food, अशिपदाः भोजनादि व्यवहाराय प्राप्ताः).

Asimidah bhavantu, unproductive of harm (अशिमिदाः । शिमिर्वधकर्मा । अहिंसाप्रदाः—*Sayana*; भोजनादिस्नेहकारिकाः भवन्तु—*Daya*.).

Simi, शिमि, means *badha*, बध, or killing; from this अशिमिदाः = अ + शिमि + दाः not + killing + which gives = अहिंसाप्रदाः not doing harm or injury.

Hymn-51

In this hymn, the deities (देवताः) are the *Adityas*, the suns (the twelve months of a year); born of, or associated with the Mother Infinity, *Aditi*.

1. *Aditive*, in the infinity (अदितित्वे अखण्डितत्वे—*Daya*.); also in independence (अदितित्वे अदीनत्वे—*Sayana*).

Adityanam, learned persons of the highest or supermost rank (आदित्यानां पूर्णविद्यानां विदुषाम्—*Daya*.).

Anagastve, in sinlessness (अनागास्त्वे अनपराधत्वे—*Sayana*; अनपराधित्वे—*Daya*.).

2. Bhuvanasya gopah, guardians of the world (*Bhuvanam* is also a synonym of water, Nigh.I.12; भुवनस्य जलादेश्लोक समूहस्य—*Daya*.).

3. Adityah, twelve months of a year; the learned persons.

Marutah, mortal beings: cloud-bearing winds.

Rbhavah, the intellectuals (ऋभवः मेधाविनः—*Daya*.); the architects.

Indrah, the lightning; the resplendent; the king; the self.

Asvina, a pair of the sun and moon (अश्विना सूर्याचन्द्रमसौ—*Daya*.).

Hymn-52

1. Aditayasah, आदित्यासः, O Lord of celestial world, or months; O suns (here vocative by inversion, the first syllable is not *udatta*, व्यत्ययेनाद्युदात्तत्वाभावः । यद्वा । आदित्यानामिम आदित्याः —*Sayana*).

Vasavah, वसवः, O Lord of cosmic life; O Vasus; (वसवः वासकादेवाः —*Sayana*); also whilst dwelling or residing वसवः निवसन्तः —*Daya*.).

Mitravaruna, O Mitra and Varuna; O *prana* (inbreath) and O *udana*, the upbreath.

Puh, पूः, protection (पालनं—*Sayana*); also a city (पूः नगरीव—*Daya*.).

Devatra, amongst gods or learned persons (देवता देवेषु वर्त्तमानाः—*Daya*.; देवेषु—*Sayana*).

Aditayah, unbroken, independent (अद्वितयः अखण्डनीयाः —*Sayana*;

अखण्डता: —*Daya.*)

2. Mitrah-varunah, the foremost amongst the gods of day and night (मित्रः वरुणः अह्निशाभिमानिनो देवावेतदाद्याः —*Sayana*). *Mitra* is friend like breath (प्राणइव सखा) and *Varuna* is sustainer like water (जलमिव पासकः — *Daya.*).

Tokaya-tanayaya, for our children and grandchildren (लोकान् अस्मदीयाय पुत्राय तनयाय तत्पुत्राय—*Sayana*).

मामहन्त = ममहन्त (तुजादीना दीर्घोऽभ्यासस्य—*Panini* VI.1.7).

3. Angirasah, vital processes (अंगिरसः प्राणा इव—*Daya.*); seers of this name (*Sayana*).

Turanyavah, prompt in doing or in actions, i.e. in sacred works (तुरण्यवः यज्ञादिकर्मसु त्वरिष्ठाः —*Sayana*; सिप्रं कर्त्तारः —*Daya.*).

Savituh, of or from the creator of the universe (सवितुः सकलजगदुत्पादकस्य परमेश्वरस्य — *Daya.*).

4. Samanasah, alike favourably minded (समनसः समान मनस्काः — *Sayana*; समानं मनोज्ञः करणं येषां ते—*Daya.*).

Hymn-53

1. Sabadha, living or existing along with pain or obstacle (सबधः बाधेन सह यत्तमानः —*Daya.*); attended by a group or a concourse (of priests) बाधा सहितः ; ऋत्विजां संबाधयुक्त इत्यर्थः—*Sayana*).

Devaputre, of whom the learned are the sons; gods are the sons (देवपुत्रे देवा विद्वांसः पुत्राः पुत्रवत् पालकाः ययोस्ते—*Daya.*; देवाः पुत्राः ययोस्ते—*Sayana*).

2. R̥tasya sadane, in the halls of sacrifice, in the abodes of truth (सदने सीदन्ति ययोस्ते । ऋतस्य सत्यस्य—*Daya.*; ऋतस्य यज्ञस्य सदने स्थानभूते—*Sayana*).

Navyasibhih-girbhih, with new songs or new praises (नव्यसीभिः नवतराभिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिः —*Sayana*).

Purvaje pitara, the previously born parents and the like (पूर्वजे पूर्व-स्माज्जाते पितरा मातृ पितृवद् वर्त्तमाने); the ancient of all beings parents (पूर्वजे पूर्व प्रजाते पितरा पितरो विश्वस्य मातापितृभूते द्यावापृथिव्यौ—*Sayana*).

Dyava-prthivi, a pair of earth and lightning (द्यावापृथिवी भूमिविद्युतौ —*Daya*).

Varutham, status, stature; protecting wealth (*Wilson*); worth selection (अस्माभिर्वरणीयं—*Sayana*); nice residence (वरूथं वरं गृहम्—*Daya*).

3. Yuyam pata svastibhih sadanah, यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः , may you all ever cherish us with your blessings. For these terminating lines, see the following also (mostly in the Book VII of the *Rgveda*).

Book VII—1.20; 25; 3.10; 7.7; 8; 9.6; 11.5; 12.3; 13.3; 14.3. 19.11; 20.10; 21.10; 22.9; 23.6; 24.6; 25.6; 26.5; 27.5; 28.5; 29.5; 30.5; 34.25; 35.15; 36.9; 37.8; 39.7; 40.6; 41.7; 42.6; 43.5; 45.4; 46.4; 47.4; 48.4; 51.3; 53.3; 54.3; 56.25; 57.7; 58.6; 60.12; 61.7; 62.6; 63.6; 64.5; 65.5; 67.10; 68.9; 69.8; 70.7; 71.6; 72.5; 73.5; 75.8; 76.7; 77.6; 78.5; 79.5; 80.3 84.5; 85.5; 86.8; 87.7; 88.7; 90.7; 91.7; 92.5; 93.8; 95.6; 97.10; 98.7; 99.7; 100.7; 101.6.

Book IX — 90.6; 97.3; 6.

Book X — 65.15; 66.15; 122.8.

See also the *Atharvaveda* :

III.16.7; XIX.11.5; XX.12.6; 17.12; 37.11; 87.7.

See also the *Yajurveda*; XX.54; XXVII.28; XXXIV.40.

Ratnadheyani, precious wealth (रत्नधेयानि रमणीयानि धनानि—*Sayana*);

रत्नानि धीयन्ते येषु तानि—*Daya*.).

Hymn-54

1. **Vastospate**, lord or promoter of the house (वास्तोः वासहेतोर्गृहस्य पते स्वामिन्—*Daya*.; गृहस्य पालयितॄन् त्वम्—*Sayana*).

भवा = भव (अत्र द्वयचो० इतिदीर्घः —*Panini* VI.3.134).

2. **Gayasphanah**, promoter of the house (गयस्फानः गृहस्य वर्धकः—*Daya*); augments of our wealth. (गयस्य अस्मदीयस्य धनस्य स्फाययिता प्रवर्धकः—*Sayana*).

For *gaya*=wealth, धनं (*Nigh.* II.10).

Indo, O bestower of bliss (इन्द्रो आनन्दप्रद—*Daya*.); O Indra, exhilarating like Soma (हे इन्द्रो सोमवद् आल्लादक—*Sayana*).

3. **Ksema**, in preserving what has been acquired (क्षेमे प्राप्तस्यरक्षणे—*Sayana*; क्षेमे रक्षणे—*Daya*.).

Yoge, in earning or acquisition of what one has not (योगे अप्राप्तस्य प्रापणे—*Sayana*; अनुपातस्योपात्तलक्षणे—*Daya*.).

For the pair of *Ksema* and *Yoga*, see V.37.5; VII.54.3; 86.8; X.89.10.

Hymn-55

For verse 1, see Nir. X.17.

There are two anecdotes regarding this hymn. One in the *Bṛhaddevata* (बृहद्देवता) is as follows:

During the night, Vasistha in a dream approached the house of

Varuna. He then entered. A dog there ran at him, barking. Pacifying the hound which was making a din and running up with intent to bite, he lulled him to sleep with the two stanzas (यदर्जुनं and स्तेनं रायं 2,3). He sent him as well as the other attendants of Varuna to sleep. Then king Varuna bound him with his fetters, Bound thus, Vasistha praised his father (Varuna) with the four hymns (घोरा त्वस्य महिमा etc. VII 80;89). Then his father released him. As soon as the stanza, ध्रुवासु त्वासु VII.88.7, had been uttered, the fetters dropped from him. (Brhad.VI.11.15).

*Sayana reproduces another story from the Nitimanjari: Vasistha had passed three days without being able to get any food; on the night of the fourth, he entered the house of Varuna to steal something to eat, and had made his way to the larder, the **Kosthagara**, when the dog set upon him, but was put to sleep by these verses, wherefore they are to be recited on similar occasions by thieves and burglars.*

This verse has been annotated by Yaska (Nir.X.17).

“ O Lord of house (वास्तोष्पते), thou art the killer of disease (अमीवहा), wearing all forms (रूपाणि आविशन्). Be our very kind friend (सुखा सुशेव एधिनः).”

The word *seva* (शेव) is a synonym of happiness (शेव इति सुखनाम). The verb √शिप् takes the suffix *va* (व), which replaces the letter next to the penultimate (i.e. ए) and optionally takes *guna* (शिप्यते: । वकारो नामकरणः । अन्तस्यान्तरोपलिङ्गी । विभाषितगुणः —Nir.X.17).

The word *Siva* (शि) is derived from the same root. He becomes the deity of all those forms that he longs for. (शिवमित्यप्यस्य भवति । यद् यद् रूपं कामयते तद् तद् देवता भवति—Nir X.17).

2. Arjuna Sarameye, white dog, born of mother.

Sarama, the bitch of gods, particularly Indra; therefore, known as *Sarameya* (हे अर्जुन श्वेतः हे सारमेय । सरमानामदेवशुनी तस्याः कुलोद्भव—Sayana). *Sarameya* is known as *arjuna*, i.e. white and *pingala* i.e. tawny, too.

(पिशङ्ग केषुचिदङ्गेषु पिङ्गलवर्णेषु भूत हे शुनक—*Sayana*).

The following are the references of *Sarama* (सरमा) in the *Rgveda*:

सरमा—Sarama—I.62.3; 72.8; III.31.6; IV.16.8; V.45.7; 8; X.108.1.

सरमे—Sarame (vocative): X.108.3; 5;7;9; (a dialogue between Sarama and Panis).

सारमेय—Sarameya (vocative): VII.55.2;3.

सारमेयो—Sarameyau (a pair of offsprings of Sarama): X.14.3
Dayananda derives the word *sarameya* as the progenitor or producer of objects of reality and significance (सारमेयं साराणां निर्मातः). He also translates it as a learned woman (सरमा समान रमणा—V.45.7; सरानाप्तान् मानयति सा—V.45.8); as mother, the instinct by which right and wrong is discriminated (सरान् विद्याधर्मबोधान् मिमीते तया—I.62.3); the straightforward policy (या सरति सा सरता नीतिः—IV.16.8); one who measures the moving objects (या सरान् गतिमतः पदार्थान् मिनोति सा (माता , III.31.6).

Sarama, is derived from $\sqrt{\text{सृ}}$, moving (सरमा सरणात्—Nir.XI.24; Rv.X.108.1); with what desire has *Sarama* attained this place? *Sarama* and *Sarasvati* are both derived from the same root $\sqrt{\text{सृ}}$, to move. It is discriminating instinct which effuses out in inner consciousness. It crosses the waters of the *Rasa*, the divine stream of spirituality. (रसाया अन्तरः पयांसि—I.108.1).

Sarasvati, (Nir.II.23) is one of the 57 synonyms of *speech* (*Vac*, वाच्, to speak). The word is used in the sense of a river and in the sense of speech (तत्र सरस्वतीत्येतस्य नदीवद् देवतावच्च निगमा भवन्ति , Nir.II.23). We have a passage. Let us worship *Sarasvati* who sweeps what is far and what is near alike, with well-composed hymns for our protection. (पारावतध्नीमवमे सुवृक्तिभिः सरस्वतीमा विवासेम धीतिभिः (VI.61.2).

This *Sarasvati* is not a mundane river; she is a divine stream that flows out of the pure consciousness and protects us in every way. *Sarama* is a bye-stream emerging out of the same source.

Vi-iva, like a bird (वीव पक्षीव—*Daya.*); exceedingly (वीव विशेषेण—*Sayana*).

Datah, teeth (दतः दन्तान्—*Daya* ; *Sayana*).

Srakvesu, in the gums; in the corner of the mouth (स्रक्वेषु स्रक्वासु भासन्ते । स्रक्वाश शब्द ओष्ठ प्रदेश विशेष वाचीत्यर्थः , the corner of the mouth, the jaw—*Sayana*; *M. Williams*).

Rstayah, lances (ऋष्टयः आयुधानि—*Sayana*) you display your teeth against me, bristling (भ्राजन्ते) like lances (ऋष्टयः) in your gums (स्रक्वेषु).

Vapsatah, whilst eating (वप्सतः भक्षयतः—*Daya.*; भक्षयतस्तव दन्ताः—*Sayana*).

Ni su svapa, go quietly to sleep (निषुस्वप शयस्व—*Daya.*).

3. Stenam, thief (स्तेनं चोरं—*Daya.*); one who steals privily or hidden property.

Taskaram, wicked person in the habit of openly carrying off others property (तस्करं दस्यवादिकम्—*Daya.*).

Stotrñ indrasya rayasi kim, स्तोतृन् इन्द्रस्य रायसि किम्—why do you shout at the worshippers of Indra?

4. Sukarasya, one who performs good actions (सूकरस्य यः सुष्ठु करोति—*Daya.*); to hog or the boar (सूकरस्य वराहस्य , द्वितीयार्थे षष्ठी—*Sayana*).

Tvam sukarasya dardrhi tava dardartu sukarah, may you help in enhancing the prosperity of one who performs good actions, and the one who performs good actions would then wish you prosperity.

Alternatively,—Do you rend the hog; let the hog rend you (*Wilson*).

5. Sastu vispatih, may the householder sleep; literally, *vispati* is

master of all (विश्वपतिः विश्वां जनानां पालको गृही), the householder, the promoter of every one in the house—*Sayana*; the same as *prajapati*, (प्रजापतिः —*Daya*.). *Sayana* translates it as son-in-law also (विश्वपतिः जामाता).

7. *Sahasrasrngah vrsabbah*, the sun, the showerer of benefits, with a thousand rays. According to *Sayana*, through the worship of the sun, at a later date, *Kumara* was the patron of housebreakers.

Sahsrasrngah, one with a thousand rays (सहस्रशृंगः सहस्रकिरणः —*Sayana*).

Vrsabbah, वृषभः, the showerer of benefits.

Yah, यः, it represents the sun.

8. *Striyah yah punyagandhah*, the women who were decorated with garlands of fragrant flowers on festival occasions, as at marriages and the like (स्त्रियः पुण्यगन्धाः मङ्गल्यगन्धाः —*Sayana*).

Talpasivariih, lying on the bed (तल्पशीवरी ; तल्पशयाः —*Sayana*; यास्तल्पेषु शेरते ताः —*Daya*.).

Prothesayah, lying on the courtyard (प्रोष्ठेशयाः प्राङ्गणे शयानाः —*Sayana*; या प्रोष्ठे अत्यन्तं प्रोढे गृहे शेरता ताः —*Daya*.).

Vahyesayah, lying in litter (वह्येशयाः वह्यं वाहनं, तस्मिन् शयानाः —*Sayana*; या वह्ये प्रापणीये शेरते ताः —*Daya*.).

Hymn- 56

1. *Vyaktah*, (vi+aktah) *narah*, the resplendent chiefs or leaders (व्यक्ताः विशेषेण प्रसिद्धाः कमनीयाः नरः नेतारो मनुष्याः —*Daya*.; कान्तियुक्ताः नेतारः —*Sayana*).

Sanilah, dwellers in one abode (सनीलाः समानं नीलं प्रशंसनीयं गृहं येषां ते

—*Daya.*; समानीकसः —*Sayana*).

Maryah, friends of men (मर्याः मनुष्याः —*Daya.* ; मर्येभ्यो नृत्यो हिताः —*Sayana*).

2. Vidre, know or obtain by themselves (विद्रे लभन्ते—*Daya.* ; स्वयमेव विदन्ति—*Sayana*).

3. Svapubhih, go together by their own sacred paths (स्वपूभिः शयानैस्स्वकीयैः पवित्राचरणैः सह—*Daya.* ; स्वकीयैः पवनैः संचरणैः स्वयमेव सञ्चरन्तः —*Sayana*).

4. Ninya, white is complexion (निष्यः निष्यानि श्वेतवर्णानि—*Sayana*); definite (निश्चितानि—*Daya.*).

Prsni, midspace (the mother of Maruts, मरुतां जननी—*Sayana*); steady and vast or deep like the midspace (पृश्निः अन्तरिक्षमिव गम्भीराशयोऽस्रोभः —*Daya.*).

Mahi, earth (मही पृथिवी—*Daya.*); great or vast (मही महती—*Sayana*).

5. Nrmnam, manly strength; wealth (नृम्णं धनम्—*Daya.* ; Nigh.-II.10; नृम्णं धनं बलं वा—*Sayana*).

Vit, people (विद् प्रजा—*Daya.*).

7. Turisman, to be prosperous or strong (तुविष्मान् बलवान्—*Daya.* ; वृद्धिमान्—*Sayana*).

8. Susmah, strength (शुष्मः बलम्—*Sayana*); strong body (बलयुक्तो दहः —*Daya.*).

11. Isminah, one desiring; one possessing food (इष्मिणः इच्छान्नादियुक्ताः —*Daya.*); one rapid in motion (गन्तारः —*Sayana*).

Suniskah, wearers of brilliant or gold ornaments (सुनिष्काः शोभना-

लंकाराः—*Sayana*; शोभनानि निष्काणि सोवर्णानि येषां ते—*Daya*.). Later on, *niska* became a particular coin.

12. Rta-Sapah, the observer of law and order (ऋतसापः ये ऋतेन सपन्ति प्रतिज्ञां कुर्वन्ति, i.e., those who promise to abide by truth—*Daya*.); since *rta* also means water, therefore *rtasapah* means shedders of water (ऋतसापः ऋतमुदकं स्पृशन्तो मरुतः—*Sayana*).

Sucayah, pavakah, suci-janmanah, pure or shining, purifying and of pure birth (शुचयः दीप्यमानाः पावकाः शोधकाः शुचिजन्मनः शोभनजननाः—*Sayana*).

13. Khadayah, those who eat (खादयः ये खादन्ति ते—*Daya*.); particular ornaments (अलंकार विभेषाः—*Sayana*). (*Amsesu Khadayah*, अमसेषु खादयः, bright ornaments on your shoulders).

Vaksah su rukma, gold or shining pendants (of necklaces) on your breast. The text has only the word *rukma*, shining (रुक्म देदीप्यमानाः—*Daya*.; रोचमानाः—*Sayana*). *Sayana* supplies the word *hara* (हार) or necklace. Elsewhere the Maruts are said to have golden cuirasses on their breasts; *rukma* also probably implies the same (*Wilson*)

Rukma-vaksasah, रुक्मवक्षसः—II.34.2; V.55.1; 57.5; VIII.20.22; X.78.2.

The other references of *rukma* are :

रुक्मः **rukma**—I.88.2; 96.5; IV.10.5; 6; VI.51.1; VII.3.6; 63.4; X.45.8.

रुक्मा इव, **rukma-iva**—V.61.12;

रुक्मम, **rukman**—I.117.5; V.1.12.

रुक्माः, **rukma**—I.166.10; V.54.11; VII.56.13;

रुक्मान्, **rukman**—I.64.4;

रुक्मासः, **rukmasah**—VIII.20.11;

रुक्मिभिः , *rukmiibhih*—IX.15.5.

रुक्मी , *rukmi*—I.66.3.

रुक्मेभिः , *rukmebhih*—V.56.1.

रुक्मेषु , *rukmesu*—V.53.4.

रुक्मेः , *rukmaiḥ*—V.52.6; VII.57.3.

In Nir. VIII.11, we have *सुरुक्मे सुरुचने*, shining beautifully (X.110.6).

14. *Budhnyah*, celestial; clouds of midspace (बुध्न्याः बुध्न्येऽन्तरिक्षे भवा मेघाः —*Daya*; बुध्न्यान्तरिक्षेः —*Sayana*). (See Nir.X.44; 45; XII.33. He who is Ahi, is *budhnya*, dweller in atmosphere or midspace, *budhnam* meaning atmosphere—योऽहिः स बुध्न्यः । बुध्नमन्तरिक्षम्—X.44).

Namani tiradhvam, here *namani* means water (नामानि उदकानि।नामानि पांसून नमयन्तीति ; तिरध्वं वर्धयत्—*Sayana*; waters that beat down the dust).

Sahasriyam, multiplied a thousand-fold. How can one portion become thousandfold? Sayana answers by quoting an obscure text: यावदेका देवता कामयते यावदेका तावदाहुतिः प्रपते न हि तदस्ति यत्तावदेव स्याद्यावज्जूहोति , the amount of an offering is computed, not by its actual number, but by that assigned to it by the divinity to whom it is offered. (*Tait, Br*, III.2.6.4).

Prayajyavah, most adorable (प्रयज्यवा प्रकर्षेण संगेतारः —*Daya*. ; प्रकर्षेण यष्टव्या मरुतः —*Sayana*).

15. *Arava*, one who does not liberally give; also the mute or unreliable on words, (भरावा अदाता अवचनो वा—*Daya*.); unfriendly man; adversary (भरातिः शत्रुभूतः —*Sayana*).

16. *Yaksa-dṛśah*, youths enjoying festivities (यक्षदृशः न मर्याः यक्षस्योत्स-

वस्य द्रष्टारो मनुष्या इव—*Sayana*); those who look to respectable persons (ये यक्षान् पूजनीयान् पश्यन्ति ते—*Daya*).

17. *Goha*, they who injure cows (यो गां हन्ति—*Daya*); the render of clouds (गोऽह्ना गवां मेघस्थानामुदकानां भेदकः—*Sayana*).

Nrha, the destroyer of men (i e. enemies) (नृहा यो नृन् हन्ति—*Daya* ; नृणां शत्रूणां हन्ता—*Sayana*).

18. *Satracim ratim*, universal liberality (सत्ताचीं राति या सत्ता सत्यमञ्ज्वलि प्रापयति तां , राति दानं—*Daya* ; सत्ताची सर्वतो गमनशीलं , राति त्वदीयं दानम्—*Sayana*).

19. *Vanusyatab*, from the malignant (बनुष्यतः हिंसकात्—*Sayana*; from the one who gets imitated, बनुष्यतः कृष्यतः । बनुष्यतीति कृष्यति कर्मा—*Nigh.II.12*). *Vanusyati* means to slay; its grammatical form is not known (बनुष्यतिर्हन्ति कर्मा—*Nir.V.II*).

20. *Tanayam, tokam*, family, continuity (तनयं विस्तीर्णं शुभं गुणकर्मस्वभावम्—*Daya* ; *tanayam-tokam*, sons and grandsons).

12. भजतना=भजतन (संहितायाम्—*Panini VI.1.70*).

Ma dadhma, may we not proceed or go (दध्म गच्छेम । दध्यतीति गतिकर्मा—*Nigh.II.14*; let us not be last in apportionment—मा पश्चात् दध्म विभागे—वयं पश्चाद्भागिनो मा भूम—*Sayana*).

22. *Yahvisu osadhisu-viksu*, in great plants and people (यह्वीषु महतीषु ओषधीषु विक्षु प्रजासु—*Daya*); for the sake of conquering many plants and people (महतीषु ओषधीषु विक्षु प्रजासु जेतव्यासु—*Sayana*). Perhaps cultivated lands is implied by the word *asadhisu* (plants)—*Wilson*.

स्मा=स्म (निपातस्य चेति दीर्घः).

23. *Sanita vajam arva, Sanita*, one who overcomes by praises (or the one who divides or apportions—सनिता विभाजकः—*Daya* ; सनिता सभक्त भवति—*Sayana*).

Vajam, food (वाजं अन्नं—*Sayana*); or war or battle (वाजं युद्धं —*Sayana*); or enlightenment or speed (वाजं विज्ञानं वेगं वा—*Daya.*).

Arva, quick-moving horses or the one like him (अर्वा वेगवानश्व इव —*Daya.* ; or one who overcomes by praises (अर्वा स्तोत्रैरभिगन्ता—*Sayana*).

Hymn-57

1. **Madhvah**, the worshippers (मध्वः मधवो मादयितारः स्तोतारः).

Yajatrah, (vocative), O adorable (Maruts); O associates (यजत्राः संगन्तारः —*Daya.* ; यजनीया मरुतः —*Sayana*).

2. **Vidathesu barhih**, at the assembly of our sacred congregation (विदथेषु यज्ञेषु—*Daya.* ; *Sayana*; *barhih*, a good station in midspace; बहिः अन्तरिक्षस्थमुत्तममासनम्—*Daya.* ; on the grass, बहिः बहिषि कुशमये—*Sayana*).

3. **Samanam anji anjate**, augment and exhibit their splendour (अञ्जि गमनं अञ्जते गच्छं व्यक्ती कुर्वन्ति—*Daya.*); heighten their common lustre for our good (समानं सदृशरूपं अञ्जि आभरणं आ अञ्जते स्वकीयावयवेष्वभिव्यक्ती कुर्वन्ति—*Sayana*).

4. **Agah**, sin, fault, offence (आगः अपराधम्—*Daya.* ; *Sayana*).

5. **Amrtasya**, of the celestial elixir; of the immortal (अमृतस्य नाशरहितस्य—*Daya.*); or water (अमृतं उदकम्—*Sayana*).

Hymn-58

For the verse 5, see Nir. IV.15.

1, **Nih-rteh**, from the earth (निर्ऋतेः भूमेः —*Daya.* ; Nigh. I.1).

Nakam, the non-existing pain (नाकं अविद्यमान दुःखं—*Daya.* ; the

heaven (ताकं स्वर्ग—*Sayana*).

Avamsat, from the midspace or firmament (अवंशात् अन्तरिक्षात्—*Sayana*); from the one without family or progeny (अवंशात् असन्तानात्—*Daya*).

2. Visvāh Svādrk, every looker or gazer at the sun or the sky (विश्वः सर्वः स्वर्दृक् सूर्यस्य द्रष्टा सर्वो जीवसमूहः ; or the tree, who gazes at the sun, यद्वा स्वरन्तरिक्षं, तत् पश्यतीति वृक्षः स्वर्दृक्, i.e. all living creatures or every tree; trees being all alarmed at the approach of the wind (*Sayana*). Trees are phototropic, their leaves or flowers always tend to face the sun or light. Dayananda translates *svāh* (स्वः) as pleasure or happiness (स्वर्दृक् यः स्वः सुखं पश्यति सः).

4. Yusmotah, protected by you (युष्मोतः युष्माभिः संरक्षितः —*Daya*).

5. Rudrasya, of the cosmic vitality.

Avih, openly (अविः प्राकट्ये—*Daya*. ; प्रकाशेन—*Sayana*).

Sasvarta—Secretly; by teasing words (सस्वर्ता उपतापकेन शब्देन—*Daya*. ; अन्तर्हितेनाप्रकाशेन—*Sayana*).

Enah, sin, fault, offence (एतः पापमपराधम्—*Daya*).

(May we expiate whatever sin or offence we have committed secretly or openly—*Wilson*).

Ava-imahe, expiate, dispel (अव-ईमहे स्तोत्रेण अपनयामः —*Sayana*).

Nansante, bend down (नंसन्ते नमन्ति—*Daya*).

Kuvit nansante marutah punarnah, will the Maruts again bend down for us. For words, नस्-नसति: see Nir.IV.15; VI.17; VII.17. The word *nasika*, nose, is also derived from √नस्, to join (नासिका नसते: —Nir.VI.17). The root *nas*, नस्, means to obtain or to bend (नसतिराप्नोति कर्मा वा नयतिकर्मा

वा—Nir.VII.17; see वृत्तस्य धाराः समिधो न सन्तः (IV.58.1.).

Hymn-59

1. **Idam-idam**, *idam=itas*, (इदमिदं इतो भयहेतोः —*Sayana*); from this (world), the cause of peril; the second *idam* stands for road of virtue (सन्मार्ग—*Sayana*).

Having told us this or having done this (इदमिदं वाचं वचनं श्रावयित्वा कर्म कृत्वा वा—*Daya*).

4. **Tuyam**, quickly (तूयमिति क्षिप्रनाम्—Nigh.II.14; तूयं तूणं—*Daya*.).

9. **Risadasah**, O devourers of enemies (रिशदसः हिंसानां हिंसकाः —*Daya*; हे . ादसः रिशनां हिंसताम्सितारो रिशानामत्तारो वा—*Sayana*).

11. **Surye-tvacah**, glorious as the sun (सूर्यत्वचः सूर्यवर्णः —*Sayana*).

12. **Tryambakam**, father of the three त्रयाणां ब्रह्माविष्णुरुद्राणामम्बकं पितरं —*Sayana*; the father of the three deities Brahma, Visnu and Rudra; the *R̥gvidhana* identifies with Mahadeva, but the authority is of no great weight—*Wilson*). The one who protects us in our past, present and future—the three times; or the one who protects the soul, the causal matter and the gross or transformed matter (*prakṛti* and its *vikṛti*) (व्यम्बकं रक्षणं यस्य रुद्रस्य परमेश्वरस्य, यद्वा त्रयाणां जीव-कारणकार्याणां रक्षकस्तं परमेश्वरम्—*Daya*.).

Tryambakam, is also triocular Rudra (त्रैलोक्योपेतं रुद्रम्—Yv.III.60.).

Urvarukam, cucumber, *Cucumis Usitatissimus*;

Karkandhu, (कर्कन्धु) when ripens, falls of itself from its stalk.

Sugandhim, sweet fragrance; widely-spread fragrance; good reputation and (सुगन्धिं सुविस्तृतं पुण्यकीर्तिम्—*Daya*.); whose fame of virtue is wide spread; or as explained by another text quoted in the comments :

in like manner as the fragrance of a tree full in flower sheds fragrance, so spreads the fragrance of holy actions; the memory of the just, smells sweet, and blossoms in the dust—*Wilson* (सुगन्धि प्रसादितपुष्प कीर्तिम् । “शोभन शरीर गन्धः पुण्यगन्धो वा यस्यासौ सुगन्धिः ।” यथा वृक्षस्य संपुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो वाति—*Tait Ar.X.9*; also see *Taittiriya Bhasya Tait.S. I.8.6.2*); and *Tait.Br.I.6.10.5*.

Pustivardhanam, the augments of increase or of prosperity or of nutrition; the seed of the world (पुष्टिवर्धनं यः पुष्टिं वर्धयति तम्—*Daya*; पुष्टिवर्धनं जगद्बीजम् । पुष्टिं शरीरघनादि विषयां वर्धयतीति पुष्टिवर्धनः—*Sayana*).

Hymn-60

For verse 7, see Nir. VI.20.

1. **Surya**, O, the one like the sun (सूर्य ! सूर्य इव वर्तमान —*Daya*.).

Mitraya, for the friend or friendship (मित्राय सख्य—*Daya*.).

Varunaya, for the venerable or venerability (वरुणाय श्रेष्ठाय —*Daya*.).

Adite, O the eternal; the infinite (अदिते ! अविनाशिन —*Daya*.).

Aryaman, O, the law-abider; the ordainer (अर्यमन् ! न्यायकारिन् ! — *Daya*.).

2. **Mitravaruna**, mitra and varuna, the pair of in-breath and up-breath (मित्रावरुणा सर्वेषां प्राणोदानौ —*Daya*.).

Jman, in or on the earth (जम्न् भूमौ —*Daya*.; Nigh.I.1) in the midspace (जम्न् अन्तरिक्षे —*Sayana*).

Rju, the upright or good actions (ऋजु सरलम् —*Daya*. , सुकृतानि

—*Sayana*).

Vrjina, the crooked or evil actions; the strengths (वृजिना बलानि —*Daya*. ; वृजनानि पापानि —*Sayana*).

Ubhe, both, heaven and earth (उभे द्यावा पृथिव्यौ —*Sayana*).

3. Sapta, the extended one or the seven; seven is an extended number: (सप्त सर्पणस्वभावान् सप्तसृप्तासंख्या —*Nir.VII 6*; एतत्संख्याकान् वा —*Sayana*); for seven horses; seven rays etc. ; see सप्त युञ्जन्ति रथमेक चक्रमेको अश्वो वहति सप्तनामा—I.164.2; *Nir.IV.27*; the seven yoke the one-wheeled car; one horse having seven names draws it; or, seven rays draw up the juices for him; the seven seers praise him.

Im, water (ईम् उदकम् —*Daya*. ; *Nigh.I.12*).

Ghrtacib, the nights (घृताचीः रात्रयः —*Daya*. ; *Nigh.I.7*); shedding water (घृताचीः घृताञ्चना उदकवत्यः —*Sayana*).

Dhamani, abodes; names of birthplaces (धामानि जन्मस्थाननामानि —*Daya*.).

4. Arnah, water (अर्णः उदकम्—*Daya*. ; *Nigh.I.12*); midspace (अर्णः अर्णवमन्तरिक्षम् —*Sayana*).

Adityah, the sons of Aditi, the mother Infinity; the months of a year (आदित्याः अदितेः पुत्रा देवाः —*Sayana*; संवत्सरस्यमासाः —*Daya*.).

Sajosah, of the same friendly feeling (सजोषाः समानप्रीत्या सेवनीयाः —*Daya*. ; समानप्रीतयः —*Sayana*).

5. Durone, in the house (दुरोणे गृहे—*Daya*.).

7. Pravraje cin nadyo gadham asti, even in a flooded river, there is a depth; *gadham*, limited depth or bottom (गाधमपरिमितमुदकम्

—*Daya.*).

Vispitasya, of the extended or expanded one; of the pervading one (विष्पितस्य व्याप्तस्य कर्मणः —*Daya.* ; *vispitah* means great expanse (विष्पितो विप्राप्तः —*Nir.VI.20*; conducting us across this great expanse—पारं नो अस्य विष्पितस्य पर्षन्).

8. Devahelanam, displeasure of learned people or of the deities (देवहेलनं देवानां विदुषामनादराख्यं—*Daya*; देवानां मित्रादीनां कोपनम्—*Sayana*).

9. Sudase, upon the liberal donor (सुदासे सुष्टु दानाख्ये व्यवहारे—*Daya.* ; शोभनदानाय मह्यप्रयच्छतं—*Sayana*).

10. मूलता=मूलत (सहितायामिति दीर्घः —*Panini*, VI.1.70).

11. Brahmane, for food; for wealth; for Lord (ब्रह्मणे घनाय परमेश्वराय वा—*Daya.*).

Yo brahmane sumatim ayajate, who devotes his mind to your glorification (यो यः यजमाने ब्रह्मणे परिवृढस्व कर्मणे, the institutor of the rite, who सुमति शोभनां बुद्धि, gives pure or pious understanding, युष्मत् स्तोत्ररूपाय, to the nature or form of your praise—*Sayana*).

12. Visvani durga piprtan tiro nah, remove from us all difficulties (विश्वानि सर्वाणि दुर्गा दुःखेन गन्तु योग्यानि पिपृतं पूरयतं तिरः तिरस्क्रियायां न अस्मान्—*Daya.* ; दुर्गा दुःखेन् गन्तव्यान्पापदः —*Sayana*).

Hymn-61

1. Manyum, acts of mortals; anger; prayer or act (मन्युं क्रोधं—*Daya.* ; स्तोत्रं कर्म वा—*Sayana*).

2. Rtava, the abider of truth: the solemnizer of sacrifice (ऋतस्वा —ऋतावा सत्यसेवी—*Daya.* ; यज्ञवान्—*Sayana*).

Yat Kratva na saradah pr̥naithe—You recompense not for years; whose act you fulfil many years (यत्कर्म बहून् संवत्सदान् आपूरयेथे—*Sayana*). *Sayana* passes by *na*; which may be the conjunction *and*, as well as the negative *not*; in either case, the sense is obscure—*Wilson*.

[*Swami Dayananda's* commentary is available up to this verse, VII.61.2; he died on October 30, 1883—*ऋग्वेदभाष्ये सप्तमे मण्डले चतुर्थानुवाके एकषष्टितमे सूक्ते पञ्चमाष्टके पञ्चमाध्याये तृतीयवर्गे द्वितीय मन्त्रस्य भाष्ये समाप्तम् । उक्तं स्वामिकृतं भाष्यचैतावदेवेति*—Printed Asadha, Kṛṣṇa 5, 1956 Vikrami; 1899]

Hymn-62

1. Janima manusanam, on the crowds or groups of men (जन शब्दः पञ्चवचनः । जनिम जनिमानि जनान्—*Sayana*; जातानि—*Venkata*).

Kartṛbhiḥ, by them who offer praises; by those who dedicatingly serve (कर्त्तृभिः स्तुतिकर्त्तृभिः ; the worshippers—*Sayana*).

Kratva, the creator (ऋत्वा सर्वस्यकर्त्ता).

Kṛtah, created by Lord (कृतः सम्पादितः प्रजापतिना—*Sayana*).

Sukṛta, are those actions accomplished during the day after sunrise, whilst those done during the night are *duskṛta* (उदिते च सूर्ये सुकृतः भवति । रात्रौ हि कृतं दुष्कृतं भवति—*Venkata*).

2. Etasebhiḥ evaiḥ, with your quick moving horses; with glorious white horses (*Wilson*) (ऐतशेभिः एवर्णैः । स्वाधिकः शकारः —‘या जरन्ता युवशाना— I.161.7; ‘पुरुषः कृष्णशवास्युत्तरतः’—*Ait.Br.V.14*) इत्यादिवत् । (एवैः गमनशीलैः the fast-moving—*Sayana*).

Anagasah, free from sin (अनागसः—*Venkata*;—*Sayana*).

3. Surudhah, alleviators of pain (शुरुधः शुचेद्दुःखस्य प्रतिरोद्धारः — *Sayana* ; श्रोषधीः शुचोरोषयित्रीः);

4. **Sujanimanah**, of noble descent; of fortunate birth (सुजनिमानः शोभन जन्मानः—*Sayana*).

Adite, O indivisible (अदिते अखण्डनीये—*Sayana*).

Rsve, O the mighty (ऋष्वे! महन्नामैतत्—*Nigh.III.3*).

5. **Gavyutim**, the pasture; the grazing ground for cows (गव्यूति गावो यन्ति गच्छन्त्यत्रेति गव्यूतिर्गोमार्गभूमिः).

Uksatam ghr̥tena, bedew with water (घृतेन उदकेन उक्षतं सिञ्चितम्—*Sayana*).

Hymn-63

For verse 5, see *Nir. VI.7*.

1. **Carneva yah**, he as through the (investing) skin; *Samavivryak tamansi*, breaks through glooms (यः चर्मं इव पृथिव्यां विस्तृतानि अन्तरिक्ष्याणि च तमांसि सं पिडयति—*Venkata*; समविव्र्यक् सहविचति संवेष्टयति—*Sayana*).

2. **Prasavita**, प्रसवीता=प्रजसविता=प्रेरयिता, the animator (सर्वेषु कर्मस्वनुज्ञाता).

Ketuh arnavah, rain-shedding banner (केतुः प्रज्ञापयिता—*Venkata*; सर्वस्य प्रज्ञापिकः—*Sayana*; अर्णवः उदकप्रदः—*Sayana*; उदकवान्—*Venkata*).

3. **Usasam upasthat**, from the lap of dawns (उषसां उत्संगात्—*Venkata*; उपस्थे मध्ये—*Sayana*).

Na praminati, does not impose a limit (न प्रमिनाति न हिनस्ति—*Venkata*; प्रमिनाति न हिनस्ति न संकोचयति—*Sayana*).

5. यत्ना=यत्न

Syenah na diyan anu eti pathah, he travels the path (or mid-

space), darting along like a hawk (दीयन् गच्छन्—*Sayana*). Like a flying falcon, he sweeps down the atmosphere; here *pathah* (पाथः) means mid-space or atmosphere (पाथोऽन्तरिक्षम्—*Nir.VI.7*); as in this verse, Water is also called *pathas*, पाथस्, from *pa* (पा), to swallow (पाथोऽन्तरिक्षम्, उदकमिवपाथ उच्यते पानात्, *Nir.VI.7*; as in आचष्ट आसं पाथो नदीनाम्, *VII.34.10*; *pathah* is also food (अन्नमपि पाथ उच्यते पानादेव—*Nir.VI.7*; as in देवानां पाथ उपवसि विद्वान्—*X.70.10*).

Thus *pathah* (पाथः) has three meanings, midspace, water and food.

Hymn-64

1. *Rajasah*, of water (रजसः उदकस्य—*Sayana*).

Pra vam ghrtasya nirnijo dadiran, impelled by you the clouds assume the form of rain; वां युवाभ्यां प्रेरिता मेघाः घृतस्य निणिजः उदकस्य रूपाणि ददीरन् ददते प्रयच्छन्ति—*Sayana*; alternatively, *ghrtasya* may mean *butter*, and in that case, oblations of butter are given to you (वां युवाभ्यां घृतस्य निणिजो रूपाणि । घृतानीत्यर्थः । तानिददीरन् दीयन्ते—*Sayana*).

2. *Rtasya*, of cosmic vapours.

Ksatriya, powerful (क्षत्रिया बलवन्तो—*Sayana*).

Ilam, food (इलां अन्नं—*Sayana*; *Nir. II.7*).

3. *Saha*, with posterity.

Isa madema, with food (इषा) rejoice (मदेम); *Saha* together with posterity (सह पुत्रादि सहिताः—*Sayana*; अन्नेन मदेम पुत्रपौत्रैः सह—*Venkata*).

4. *Dhitim*, prayers (धीति कर्म स्तुतिरूपं—*Sayana*).

Taksan, fabricates (तक्षन् स्तोमेन संकल्पयेत्—*Sayana*).

Gartam, chariot (गर्तं रथम्—*Sayana*).

Suksitih, people (सुक्षितीः शोभननिवासाः प्रजाः —*Sayana*; प्रजाः —*Venkata*).

Vayave, to *Vayu*; to *aryaman*, one of the *Adityas* (वायवे । वायुर्गन्ता-
दित्यः । स एव अर्यमा—*Sayana*).

Hymn-65

1. Putadaksam, endowed with pure vigour (पूतदक्षं शुद्धबलम्—*Sayana*;
Venkata).

Asuryam, strength; might (असुर्यं बलम्—*Sayana*).

Yaman,=yamani; in conflict; in battle (यामन् यामनि संग्रामे—*Sayana*).

Acita, crowded (आचिता आचित उपचिते गूरसंघेरूपेते—*Sayana*).

2. Dyava ca, heaven and (earth) (द्यावा च द्यावापृथिव्यौ—*Sayana*).

Aha ca, day and (night); here *ca* refers to night (च एतद् रात्रेरुपलक्षणम्
Sayana).

4. Udgah, of water (उद्गः उदकस्य—*Sayana*).

Divyasya, celestial (दिव्यस्य दिवि भवस्य—*Sayana*).

Caroh, of the choicest (चारोः चरणीयस्य—*Sayana*).

Gavyutim, our pasture lands; place of sacrifice (गव्यूति अस्मदीयां भूमिम्
—*Sayana*); the track of cows (गव्यूति गोमार्गम्—*Venkata*).

Ilabbih, with viands; with food (इलाभिः अन्नेः —*Sayana*).

5. Same as VII.64.5.

Hymn-66

1. **Mitrayah varunayah**=Mitravarunayah (मित्रयोः वरुणयोः मित्रावरुणयोः); two phases of the sun presiding over day and night.

Tuvijatayah, of reiterated manifestations; repeatedly born (तुविजातयोः बहुप्रादुर्भावयोर्देवयोः —*Sayana*; बहुजननयोः —*Venkata*); this refers to the daily appearance of the Sun, born evernew.

Susyah, propitiatory (शुष्यः सुखकरः —*Sayana*; सुखावहः —*Venkata*).

3. **Stipa**, protectors of dwellings (स्तिपास्त्यायन्त इति स्तयो गृहाः —*Sayana*).

Tanupa, protectors of persons or bodies (तनूपा तन्वः पातारो—*Sayana*).

Nab sadhayatam dhiyah, fulfill our intellectual aspirations (नः प्रस्माकं धियः कर्माणि स्तिरूपाणि साधयतं फलवन्ति कुरुतम्—*Sayana*; धियः , prayers or actions; साधयतं कर्माणि—*Venkata*).

4. **Bhagah**, gracious (भगः भजनीयः)

5. **Amhah**, from distress or sin (अंहः पापम्—*Sayana*; अवृत्तेः—*Venkata*).

6. **Uta svarajah aditih**, the place of *aditi* is doubtful as the text has no copulative (*Wilson*); of them *Aditi* is the mother (अदितिः तेषां माता —*Sayana*; मित्रादयो अदितिश्च—*Mitra*, and the rest, and *Aditi*).

Svarajah, lord of all (स्वराजः सर्वस्य स्वामिनः).

9. Isam svah ca dhimahi, may we obtain or retain food (इषं) and water (स्वः) (इषं अन्नं स्वः उदकञ्च धीमहि धारयामहे—*Sayana*; अन्नं च सर्वं धारयेम—*Venkata*).

The verses 7, 8 and 9 form a *trīca* (त्रिच); to be recited during morning hours.

10. Trini ye yemuh vidathani dhitibhih visvani paribhutihih, limited the three universal (विश्वानि) sacrifices (ये त्रीणि विदथानि त्रीलोकान् यच्छन्ति कर्मभिः विश्वानि च भूतानि च परिभवन्तैः—*Venkata*). Also who give the three spread places, earth and the rest, with overcoming acts (ये त्रीणि विश्वानि व्याप्तानि विदथानि क्षित्यादि स्थानानि क्षित्यादीनि परिभूतिभिः परिभावुकैः कर्मभिः येषु प्रयच्छन्ति—*Sayana*).

“It is not very clear what is intended; perhaps merely to say that Mitra and the rest are worshipped as the objects of three rites with definite ceremonies or at definite seasons.”—*Wilson*.

13. Rtavanah, those who abide by truth (ऋतवानः ऋतवन्तः यज्ञवन्तः उदकवन्तो वा; or those who possess truth, or sacrifice or water, ऋत=water, Nigh.I.12;—*Sayana*; सत्यवतः —*Venkata*).

Rtajatah, born of Rta, or truth; born of prajapati (ऋतजाताः उक्त ऋतशब्दार्थः । तदर्थमुत्पन्नाः अथवा ऋतात् प्रजापतेः सकाशादुत्पन्नः —*Sayana*; सत्याज्जाताः —*Venkata*).

Rtavṛdhah, the promoter of truth (ऋतावृधः सत्यस्य वर्धयितारः—*Venkata*; ऋतस्य वर्धयितारः —*Sayana*).

Surayah, adorers (सूरयः स्तोतारः —*Venkata*;—*Sayana*).

Sumne succhardistame, in the most beautiful and blissful dwellings; in the blissful happiness (सुम्ने सुखे सुच्छदिष्टमे अतिशयेन शोभनगृह्युक्ते —*Venkata*; सुच्छदिष्टमे सुखतमे सुम्ने घने अत्यन्तरमणीय गृह्युक्ते सुखे वा i.e. in the most blissful opulence or in happiness, united with a most delightful house

—*Sayana*).

Etasah visvasmai caksase aram, white (horse) to be seen by all and sundry (एतसः एतशवर्णः विश्वस्मै चक्षसे सर्वेषां दर्शनीयं पर्याप्तम्—*Venkata*; चक्ष्यसे सम्यक् सर्वलोकं दर्शयि—*Sayana*).

15. Sirsnah sirsnah jagatah tasthusah patim, lord of every one, every individual, moving or stationary, (शीर्ष्णः शीर्ष्णः सर्वस्यापि शिरसः —*Sayana*; of every head, i.e. of every individual; उच्छ्रिताद् उच्छ्रिताद्—*Venkata*; शिरः शब्देन तद्वान् पदार्थः, i.e. or the head may be put for the being with a head; or शिरसा स्वस्व शिरस वहन्ति सूर्यं, or the best of all (सर्वस्य श्रेष्ठम्—*Sayana*).

Sapta Svasarh, seven sisters.

18. Adruha, gentle (अद्रुहा अद्रोग्धारो—*Venkata*).

Atuji, destroyers of enemies or foes (घातुजी शत्रूणां सर्वतो हिंसका वा दातारो वा घनानामेवं रूपो सन्ती “तुतिपिजिहिंसा बलादान निकेतनेषु”—*Sayana*).

Hymn-67

1. Manasa, with praises, with thoughts; with devout praises (मनसा चोत्रेण—*Sayana*).

Havismata yajniyena, with sacrificial acts enriched with oblations (हविष्मता हविर्युक्ते यज्ञियेन यज्ञार्हेण—*Sayana*).

2. Purastat, in the front, i.e. the east.

Ketuh, the banner; here it means the sun.

Divo duhatuh usasah, the banner (i.e. the sun) is seen; dawn, the daughter of heaven.

3. Suhota, sincere invoker (सुहोता सुष्टुदेवानां स्तोता —*Sayana*).

Nasatya, the one truthful (नासत्या सत्यभूतो—*Sayana*; the Asvins or twin-divines).

Vivakvan, the chanter of hymns (विवक्वान् स्तुतीनां वक्ताहं—*Sayana*; कल्याण-स्तोता स्तोमैः वचनकुशलः —*Venkata*).

4. Yuvakuh, relying on you; with a feeling of reliance on you (युवाकुः युवां कामयमानोऽहम्).

5. Dhiyam, intellect; adoration (धियं बुद्धिं स्तुतिं कर्म वा—*Sayana*).

Vaje-a, even in the life-struggles or battles (वाजे आ संग्रामेऽपि—*Sayana*).

Purandhih, our intellectual faculties (पुरन्धीः अस्मदीया बुद्धीः—*Sayana*).

6. Dhisu, in the intellectual pursuits or approaches (धीषु एषु कर्मसु —*Sayana*).

Devavitim, life dedicated to the service of God; worship of the gods. (देववीति देवानां वीतिः प्राप्तियैस्मिस्तादृशं यज्ञम्—*Sayana*).

7. Manasa, by the benevolent thoughts (मनसा अनुग्रहयुक्तेन चेतसा —*Sayana*).

Ahedata, without anger (अहेदता अक्रुध्यता).

Madhvi, O the one sweet as honey ; or who is fond of sweetness! (माध्वो! मधुप्रियावश्विनो! —*Sayana*); an appellation for the twin-Asvins.

Manusisu viksu, in the society of men (मानुषीषु विश्वे मनुष्यरूपासु प्रजासु वर्तमानम्—*Sayana*).

8. Devayukta, harnessed or yoked by the gods (देवयुक्ताः देवाभ्यां

युवाभ्यां युक्ता अशवाः शीघ्रगमने—*Sayana*).

10. *Yasistham*, please do come (यासिष्ठं आगच्छतम्);

Iravat Vartih, dwelling of spirituality, place of preparing the oblations (इरावत् हविर्युक्तं वतिः गृहम्—*Sayana*).

Surin, the learned seeker; the praiser; the worshipper (सूरीन् स्तोतृन्—*Sayana*).

Hymn-68

1. *Svasva*, full of vital energies; good horses स्वश्वा=सु+अश्वा, शोभनाश्वो । अश्वः कस्मात् । अश्नुतेऽश्वानम् । महाशनो भवतीति वा—*Nir.II.27*; : *asva* is so called because it trots on the road, or it eats too much. *Nighantu* gives 26 synonyms of *asva* (horse) of which the last eight are always used in plural (अव्ययः , श्वेनासः , सुपर्णाः , पतङ्गाः, नरः , शर्याणाम्).

Vitam, eat; participate in enjoying; partake (वीतं भक्षयतम्—*Sayana*; खादतम्—*Venkata*).

Yuvakoh, your adorer (युवाकोः युवां कामयमानस्य मम—*Sayana*; सेवमानौ युष्मत्कामस्य—*Venkata*).

2. *Aryah*, enemies (अर्यः अरेरस्मद् विरोधिनः —*Sayana*; शत्रून्—*Venkata*).

3. *Manojava*, swift as thought (मनोजवा, मनोवेगः—*Sayana*; *Venkata*).

Suryavasus, O dawn, the one who stays with the sun on the chariot (हे सूर्यावसू ! सूर्यायाः सह रथे वसन्तो—*Sayana*; हे सूर्याया वासयितारौ—*Venkata*).

4. *Valgu*, the fair; the charming one (वरून् सुन्दरो इमाम्—*Sayana*; वल्गनशीलो—*Venkata*).

5. Atraye, for Atri; for the one free from three involvements, for *cyavana*.

Nyatraye mahisvantam yuyotam, you have liberated Atri from the cave (see earlier references also), you separated the *Mahisvata* from Atri; *mahisvat* may be a synonym of *rbisom*, ऋबीसं, a word amongst the 132 or 134 words, at the end of the Nighantu of which there is no explanation (Nigh.IV.3; महिष्वन्तम् ऋबीसं—*Sayana*; महत्त्वयुक्तं —*Venkata*).

On an earlier occasion (Mandala I) *rbise* (ऋबीसे) is explained by *Sayana* as अपगत प्रकाशे पीडयन्त गृहे -i.e. in a dark house of implements of torture. According to *Sayana* elsewhere, it is equivalent to *Agni* or *tusagni* (तुषाग्नि) or fire of chaff. Although the word does not occur, the incident is alluded to more than once in Mandala I.112.7, where the commentary by *Sayana* says: Atri was thrown into a machine-room with a hundred doors, where he was roasted, and again I.118.7, the same explanation occurs (शतद्वारे पीडयन्तगृहे...तुषाग्नि शीतेनोदकेन अवरयेयम्, you extinguished with cold water the chaff fire by which Atri was burnt when thrown into the house of machines of torture with a hundred doors. (See also X.39.2)—*Wilson*.

6. Cyavanaya, for *cyavana*, an old famished person, (see earlier references).

7 Yuvakuh, devoted to both of you (युवकयोः युवां कामयिता—*Sayana*).

Bhujyum; the saviour.

8. Vrkaya, for the crooked or wicked one, (see earlier references); for the greedy, or malignant (वृकाय घनादात्रे । अभिलषत इत्यर्थः — *Sayana*; also वृकवद् हिंसकाय—*Sayana*).

Sayave, शयवे for Sayu, the lazy; (also a seer, शयु, of this name).

Sacibluh, by cures and efforts; by devices (शचीभिः युष्मदीयैः कर्मभिहे

अश्विनाविति—*Sayana*).

See also I.116.22 -(शयवे चिन्नासत्या शचीभिर्जसुरये स्तय्यं पिप्यथुर्गम्).

Hymn-69

For verse 4, see Nir. VI.4.

1. *Vṛsabhih*, vigorous; young.

Ghṛtavartanih, following the track of waters (घृतवर्तनिः घृतमृदकं वर्तन्त्यां यस्य तादृशः—*Sayana*).

Pavibhih, tellies (पविभिः रथनेमिभिर्मघुपात्रैर्वा—*Sayana*).

2. *Tribandhurah*, furnished with three wooden benches (त्रिबन्धुरः । बन्धुरमुच्चावचं सारथ्यवस्थानं काष्ठमयं—*Sayana*). Also see I.47.2; I.183.1.

3. *Vadhva*, with the bride, Surya; with your espouse (वध्वा सूर्यया सह—*Sayana*).

Vartanibhyam, with its two wheels (वर्तनिभ्यां स्वचक्राभ्यां—*Sayana*).

4. *Ghramsam*, day; every day; lustre (घ्रंसं दीप्तम्—*Sayana*).

Pari ghramsam omana vam vayah gat, the oblation has reached you everyday with protection (पर्यगाद्वां घ्रंसमहरवनायानम्—Nir.VI.4); the food has, reached you both; O Asvins, from all sides with protection, *Ghramsa* means *day*, (Nigh.I.9).

The twelve synonyms for *day* (अहः) are : वस्तोः , द्युः , भानुः , वासरम् , स्वस्वराणि , घ्रंसः , घर्मः , घृणः , दिनम् , दिवा , दिवेदिवे and द्यविद्यवि ।

यजमानानां रक्षणार्थं अहः हविर्भूतमन्नम् वाम् अश्विनौ परिगच्छसि इति—*Venkata*.

Omana, with protection (ओमना अवनेन रक्षेण निमित्तेन—*Sayana*).

7. Bhiyyuh, the Saviour (see earlier references).

Hymn-70

1. Sunapṛsthah, horse with delightful or broad back (शुनपृष्ठः सुखपृष्ठः —*Venkata*; सुखकरपृष्ठभागः । अत्यन्त विपुलत्वान् असूढानां सुखकर पृष्ठभागः —*Sayana*).

Asvo na vaji, speedy (or strong) as a horse (वाजी वेगवान् अश्वः —*Sayana*; अश्व इव बलवान्—*Venkata*).

A yat sedathuh dhruvase na yonim, as firmly as in a dwelling. The comparison is explained “like a place for durable soil”—(ध्रुवसे द्रुवाय निवासाय योनिं न योनिं स्थानमिव—*Sayana*).

2. Gharmah, cauldron, the ewer.

Atapi gharmo manuso durone, the ewer has been heated (प्रतापि) in the dwelling of the man, the yajamana, or householder. *Sayana* connects it with *pravarga* (घर्मः प्रवर्गश्च) See *Tait. Ar.* V.I.5—यत् घ्रां इत्यपतत्तद्-घर्मस्य घर्मत्त्वम् ।

4. Canistam devau osadhisu apsu yat yogyah, O divines, the two Asvins, in as much as you accept that which is most acceptable in the plants or waters (चनिष्टं इच्छन्तं हे देवो ! ताम् ओषधीषु अप्सु च यदा अश्नवैषे व्याप्नुयः योग्याः स्तुतीः —*Venkata*; हे देवादेवो युवां ओषधीषु ओषधिविकारोश्चरु पुरोडाशादिकान् अप्सु सोमरसान् चविष्टं अत्यन्तकमनीयतमं कामयेथाम्—*Sayana*); here *canistam* is the most acceptable or the most covetable (चनिष्टं अत्यन्तकमनीयतमम्).

Osadhisu, means the preparations from the plants, like the cakes of meal, and *apsu*, in the waters, means the Soma juices offered in sacrifices (*Sayana*).

Ni dadhatau purvani yugani anu cakhyathuh, as you have

favoured former couples (पूर्वाणि युगानि मिथुनानि जायापति रूपाणि अनुचक्षुः ख्यातवन्तो—*Sayana*).

5. Brahmani, praises, prayers; spiritual efforts (ब्रह्माणि परिवृढानि कर्माणि स्तुतिब्रह्मणानि—*Sayana*).

6. Krtabrahma, offered praises (कृतब्रह्मा कृतस्तोत्ररूपकर्मा—*Sayana*).

Samaryah, with persons like priests or learned persons (समर्यः ऋत्विग् रूपमर्त्यैः सहितः—*Sayana*).

Vasistham, worthiest.

Varam, choicest, the selected (वरं वरणीयं—*Sayana*).

Hymn-71

1. Asva, the spiritual power; the divine driving force.

Go, the divine wisdom.

Asva-magha, affluent or rich in spirirual power; also rich in horses (अश्वामघा अश्वघ्नो—*Sayana*).

Go-magha, affluent or rich in divine wisdom; also affluent in cattle (गोमघा गोघ्नो—*Sayana*).

Svasuh, of the sister; the dawn is regarded as the sister of Asvins, the pair of days and nights (दिवानक्तम्). See स्वसा स्वस्ने ज्यायस्यै योनिमारैक्—I.124.8.

Sarum, the malevolent (शरं हिंसकम्—*Sayana*); the arrow like.

Nag=Nak, night (नक् नगिति चातिमाह=Venkata). See also(रुशद् वत्सा रुशतो

श्वेत्यागात्—I.113.2).

Kṛṣṇih, the dark night (कृष्णीः कृष्णवर्णा रात्रिः —*Sayana*).

Arusaya, for the radiant sun (अरुषाय आरोचमानायान्ते सूर्याय वा—*Sayana*; आरोचमानाय आदित्याय—*Venkata*).

2. Dasuse, for the donor; for the offerer of oblations (दाशुषे हविषां दात्रे यजमानाय—*Sayana*).

Amivam, sickness (अमीवां रोगम्—*Sayana*).

Aniram, (अन्+इराम्), famine; poverty (इरा=अन्न, Nigh.II.7) (अविशाम् । इरान्नम् । तदभावं दादिद्रव्यम्—*Sayana*).

3. Vyustau, at the earliest flash of morning; at the dawn (व्युष्टौ व्युच्छन्न उषसि—*Sayana*).

Avamasyam, approaching (अवमस्यां आसन्तायाम्—*Sayana*).

Rtayugbhih, along with water; full of water (ऋतयुग्भिः उदकयुक्ताः—*Sayana*).

Asvaih, water-bestowing horses (अश्वैः उदकप्रदैः अश्वैः —*Sayana*).

Vasumantam, chariot loaded with riches; wealth-laden chariot (वसुमन्तं प्रदेयघनयुक्तं रथम्—*Sayana*).

4. Trivandhurah, three-seater; one with three benches (त्रिवन्धुरः सारथ्यविष्ठावस्थानत्रयोपेतः —*Sayana*; वन्धुरः फलकासङ्काटः —*Venkata*).

See also VII.69.2 and also I.47.2 and I.183.1.

Abhi yad vam visva-psnyah jigati, with that chariot which

traverses (यत् रयः यश्चरयः वां विश्वप्स्यः व्याप्तरूपः अभिजिगति अभिगच्छति—*Sayana*).

Visvapsnyah, (विश्वप्स्यः) the one traversing; the all pervading (व्याप्तरूपः);

This is also an epithet of Vasistha; and hence it may mean Vasistha also; and thus,—since Vasistha praises you (यद् यस्माद् विश्वप्स्यो वसिष्ठो वा जिगति—*Sayana*).

5. Cyavana, the old and famished.

Pedu, lame.

Atri, the detached sage; the one free from triple bondages.

Jahusam, the one exiled; the exiled prince.

Nidhata mantah, replaced; brought back to the throne (निघातमन्तः न्यघातम्—*Sayana*).

For this verse, see also युवं च्यवानमश्विना जान्तं पुनर्युवानम्—I.117.13 ; युवं श्वेतं पेदवे I.118.9; युवमृबोसमुत तप्तमन्नय ओमवन्तं चक्रयुः —X.39.9 add परिविष्टं नाहुषं विश्वतः सीम—I.116.20.

Hymn-72

2. Yuvoh hi nah sakhya pitryani, the friendship between you and us is from our forefathers (युवोहि नः सख्या पित्याणि).

Samanah bandhuh, our bonding (ancestry) is common (a common ancestor is ours; उत अपि च युवयोर्मम च बन्धुः बन्धकः पितामहः समानं एकमेव —*Sayana*).

Tasya vittam, may you acknowledge that (तस्यवित्तम् । तस्येति कर्मणि

षष्ठी । तं बन्धुं तद्वन्धुत्वं + वा वित्तं जानीतम्—*Sayana*).

It has been said that Vivasvat and Varuna were both sons of Kasyapa and Aditi. The Adityas are the sons of the former, Vasistha of the latter, and thus they became first cousins. Sayana quotes verses from the *Bṛhad devata* (VI.162; 163; VII.1—6) in this connection, giving a mythological cosmogeny of no value.

We have the following in the *Bṛhad devata* in this connection.

अभवन् मिथुनं त्वष्टः सरण्यूस्त्रिशराः सह ।
 स वै सरण्युं प्रायच्छत् स्वयमेव विवस्वते ॥ (VI.162)
 ततः सरण्यवां जाते ते यम-यम्यौ विवस्वतः ।
 तावप्युभौ ययावेव ह्यास्तां यम्या च वै यमः ॥ (VI.163);
 सुष्ट्वा भर्तुः परोक्षं तु सरण्युः सदृशीं स्त्रियम् ।
 निक्षिप्य मिथुनं तस्यामश्वा भूत्वा प्रचक्रमे ॥ (VII.1)
 अविज्ञानाद् विवस्वांस्तु तस्यामभजनयन् मनुम् ।
 राजषिरासीत् स मनुर्विवस्वानिवत्तेजसा ॥ (VII.2)
 स विज्ञाय अपक्रान्तां सरण्यूमात्मरूपिणीम् ।
 त्वष्ट्रीं प्रतिजगामाशु वाजी भूत्वा सलक्षणः ॥ (VII.3)
 सरण्युस्तु विवस्वन्तं विज्ञाय ह्यरूपिणम् ।
 मेथुनायोपचक्राम तां च तत्तरोह सः ॥ (VII.4)
 ततस्तयोस्तु वेगेन शुक्रं तदपतद् भुवि ।
 उपाजिघ्रश्व सा त्वश्व तच्छुक्रं गर्भकाम्यया ॥ (VII.5)
 आघ्राण मालाच्छुक्रं तत्कुमारी संवभूवतुः ।
 नासत्यश्चैव दत्तश्च यौ स्तुतावश्विनावपि ॥ (VII.6)

In short, *Tvastr* had twin children, *Saranyu* and *Trisiras*; *Saranyu* was married to *Vivasvat*. By their marriage were born *Yama* and *Yami*, the twins; *Yama* was elder of the two, *Saranyu* created a body, similar to herself, and entrusted to her *Yama* and *Yami*, and she herself became a mare.

Through this lady, taking her to be *Saranyu*, *Vivasvat* begot a child, who was a royal seer, and came to be known as *Manu*.

Afterwards, as the myth goes, when *Vivasvat* knew the mystery,

he himself became a horse. The two mated together, and gave birth to *Nasatya* and *Dasra*; this pair came to be known as *Asvins* (अश्विनौ).

Since *asva* means a horse and *asvin* means a *mare* also, this myth has been concocted.

5. *Pascat*, from the back; *purastat*, from the front; *adharat*, from below; *udaktat*, from the above.

Hymn-73

1. *Purudamsa*, multifunctional; the doers of many deeds (पुरुदंसा पुरुकर्माणो—*Venkata*; बहुकर्माणो—*Sayana*).

Purutama, multifarious, the most mighty (पुरुतमा प्रभूततमो—*Sayana*).

3. *Ahema*, may we invoke; may we prepare, or promote (अहेम वर्धयेम—*Sayana*; प्रेरयामः —*Venkata*).

Uranah, praising (उराणाः उरुस्तोत्रं कुर्वाणाः स्तोतारः —*Sayana*; उरुकर्माणः , उरुकर्म कुर्वाणाः —*Venkata*).

Srusti iva, like a speedy messenger (श्रुष्टीति सिप्रनाम; सिप्रगन्ता दूत इव —*Sayana*; सिप्रवान् इव—*Venkata*).

4. *Vahni*, bearers of oblations बह्नी हविषां वोढारो—*Sayana*; तो वोढारो —*Venkata*.

Visam, people; priest (विशं प्रजामृत्विजम्—*Sayana*).

Raksohana, destroyers of demons or wicked persons (रक्षोहणा रक्षसां हन्तारो—*Sayana*).

Sambhrta, well nourished; healthy and stout (संभृता सम्यग्भृतो पुष्टाङ्गो

—*Sayana*).

Vilupani, strong-handed (वीलु-पाणी दृढपाणी—*Sayana*).

Ma mardhistam, injure us not (मा मर्दिष्टं या हिंस्तम्—*Sayana*).

Hymn-74

5. Prksah, food; ample food (पृक्षः अन्नं प्रभूतम्—*Sayana*; *Venkata*; Nigh.II.7).

Maghavadbhyah, of benevolent nobility; affluent in food etc. (मघ-वद्भ्यः अन्नवद्भ्यः—*Sayana*).

Chardih, roof; house; dwelling (छदिः गृहम्—*Sayana*).

6. Suksitim, of good abode (सुक्षिति सुनिवासम्—*Sayana*; *Venkata*).

Ratha iva, like chariots, or like waggon (like chariots or waggon full of rice etc. (त्रीह्यादि-पूर्णा रथा यथा प्राप्नुवन्ति स्वामिगृहम्—loaded with rice and the like, arrive at the house of the owner—*Sayana*).

Hymn-75

1. Vi avah, rises; comes; appears (वि आवः व्योञ्चत् विभानं कृतिवतीत्यर्थः—*Sayana*; विविधं गच्छति—*Venkata*).

Divijah, born in the mid-space; daughter or heaven (दिविज्जाः दिव्यन्तरिक्षे प्रादुर्भूता—*Sayana*; दिविजाता—*Venkata*).

Apa-avah, scatters.

Rtena, by truth; by lustre; in light (ऋतेन तेजसा—*Sayana*; सत्येन

प्रकाश्येन सह अन्धकाराऽपनयनात् सत्यस्य प्रकाशनम्—*Venkata*).

Angirastama, most enlightened.

Angirah-tama pathyah ajigah, relumes the paths that are to be trodden (अङ्गिरस्तमा अङ्गेर्गत्यथादिङ्गिराः । गन्तुमा पथ्याः पदवीः अजीगः उद्गिरति—she throws up the path that are to be most traversed; i.e. प्राणिनां व्यवहाराय प्रकाशयति, she gives light for the transactions of living beings—*Sayana; Wilson*).

2. Svarasyum, flourishing male posterity; wishing for food (श्रवस्यं अन्नवन्तं पुत्रम् i.e. a son having food—*Sayana*); wishing for fame and good repute (कीर्तिमिच्छन्तं—*Venkata*).

5. Jarayanti, reckoner of life - span; waster away of life (जरयन्ती प्राणिजातानि उषाः खलु पुनः पुनरावर्तमाना प्राणिनामायुः लपयति—*Sayana*).

Vahnibhih; by the offerers; by the fire - institutors (वह्निभिः कर्मबोद्धृभिर्यजमानैः —*Sayana*; बोद्धृभिः स्तोतृभिः —*Venkata*).

6. Visvapisa, multimobile; multifunctional; of multi-forms; every-way moving (विश्वविषा बहुरूपेण—*Sayana; Venkata*).

7. Rujad drlhani, breaks up the rigidity of gloom (दृढहानि अत्यन्तं स्थिराणि तमांसिरुज्जद्भिन्नन्ति—*Sayana*) disperses the solid (gloom)—*Wilson*.

Satya, Satyebhih mahati mahadbhih, true with truthful; great with the great. This may be applicable to rays (किरणैः) of the morning; or to *anyaih devaih* (अन्यैः देवैः) i.e. with other deities, or nature's bounties, associated with whom the Dawn is true, mighty and adorable—*Sayana; Wilson*.

8. Barhih, noble works; sacrifices (बहिः यज्ञैः —*Sayana*).

Purubhojah, plenty of food (पुरुभोजः बहुवन्तम्—*Sayana*).

Hymn-76

For verse 1, see Nir. XI.10.

1. Ut um jyotib amrtam visvajanyam visvanarah savita devah asret, visvanara, the divine stimulator has lifted up the all-impelling immortal light.

The meaning is that *Visvanara* (विश्वानरः), the god (देवः) who stimulates (सविता) has lifted up (उदु अथेत् उदशिश्चियत्) the all-impelling (विश्वजन्यं सर्वजन्यं) immortal (अमृतं) light (ज्योतिः) —Nir.XI.10.

For *Vishvanara*, see Nir. VII.21 (our earlier notes); he leads all men, or all men lead him' (विश्वान् नरान् नयति : विश्व एनं नरा नयन्तीति वा). Or else, *vaisvanara* may be a modified form of *visvan - ara*, विश्वान् + अर i.e. who pervades all created beings (cf. I.98.1).

For *Savitṛ*, see Nir. X.31; 32 (सविता सर्वस्य प्रसविता); सविता वै देवानां प्रसविता —*S.Br.* I.1.2.17) the stimulator of all; the creator of all. For this see X.149.1. (सविता यन्त्रैः पृथिवीमृग्गादस्कम्भने सविता द्यामदृहत्, i.e. *Savitṛ* has fixed the earth with supports; *Savitṛ* has fastened heaven in unsupported space).

2. Harmyebhyah adhi, above high dwellings; to high altitudes; above high places (हर्म्येभ्यः अवि उच्छ्रितेभ्यः प्रदेशेभ्यः हर्म्यशब्द उन्नतप्रदेशोपलक्षकः — *Sayana*).

3. Yatah pari jarah-iva acaranti, like a wife repairing to an inconstant husband; as in the world, a virtuous woman is not seen abandoning a bad and vagrant husband, nor herself going astray (*Sayana*—जार इव पर्याविव आचरन्ती समीपे सञ्चरन्ती साध्वी तारीव जारे रात्रेर्जरयितादि सूर्ये सञ्चरन्ती त्वं दृश्यसे। यथा लोके दुष्टं भ्रमणशीलमपि पतिमत्यज्यैव साध्वी सञ्चरति तद्वत् तमविमुञ्चती त्वमित्यर्थः।)

Punah yativa, as no more to leave him (पुनर्यतीव यती पति परित्यज्येतस्ततः

सञ्चरन्ती व्यभिचारिणीव सूर्यमपरित्यजन्ती त्वम्—*Sayana*).

4. **Satyamantrah**, impulses of truth (सत्यमन्त्राः सत्यस्तुतयः सन्तः), reciters of sincere prayers. *Sayana* refers to two verses in this context: (i) तुरीयेण ब्रह्मणाविन्ददत्तिः V.40.6; (ii) अन्नयस्तमन्व विन्दन्—V.40.9.

Anvavindan, discovered (अनु अविन्दन् लब्धवन्त. मन्त्रसामर्थ्यात् ते—*Sayana*).

5. **Samane urve adhi**, on a common calamity (of stolen cows); when the common herd (of cattle had been stolen) (समाने सर्वेषां साधारणे ऊर्वे गोसमूहे पणिभिरपहृते पुनर्लब्धव्ये सति । अधि इत्यनर्थकः —*Sayana*).

Wilson gives the following note : What this means is not very obvious; it is literally, in the common vast assembled they agree, nor do they strive mutually, they injure not the observance of the gods, not harming, going with treasures, or with the *Vasus*. (वसुभिः वासकैरुपसां तेजोभिः —*Sayana*).

6. **Usarbudhah**, the one waking at morn (उषर्बुधः उपसि बुध्यन्तः —*Sayana*).

Vajapatni, queen of viands (वाजपत्नी घन्नस्य पालयित्री—*Sayana*).

Hymn-77

1. **Akah jyotih badhamana tamansi**, the light (ज्योतिः) dispels (अकः) the obstructing (बाधमानः) darkness (तमांसि ; समिद्धः सन् तमांसि अन्धकारान् बाधमाना बाधमानं बाधक ज्योतिः तेजः संधं अकः अकार्षात् । अथवा औपसं ज्योतिस्तमांसि बाधमाना बाध्यमानान्यकः अकरोत्—*Sayana*).

2. **Gavam mata**, mother of cow or speech; parent of sounds (*Wilson*); productress of light: *Go* may here mean speech or articulate sound which at dawn is uttered by men and birds or in its usual sense of “cow”, it may refer to the going forth at dawn of cattle to pasture. It may also mean “productress of sun beams” (गवां वाचा गवामेव वा माता निर्मात्री । उपः काले हि पश्चिमनुष्यादीनां वाचो निर्गच्छन्ति । गवामपि तस्मिन् काले संचारात् तन्निर्मातृत्वम्; अथवा

रश्मीनां निर्मात्री—*Sayana*; ज्योतिषां माता—*Venkata*).

3. **Svetam nayanti sudrsikam asvam**, leading her white and beautiful courser of steed (that is the sun)—(अश्वं सदागन्तारमादित्यं, the sun who always appears to be moving relative to us); (श्वेतं श्वेतवर्णोपेतं सूर्यम्—*Sayana*). This means, making the sun manifest (प्रकाशयुक्तं कुर्वतीत्यर्थः).

Visvam anu-prabhuta, mighty over all; risen on account of the whole world (विश्वमनु सर्वं जगदनुक्ष्य प्रभूता प्रवृद्धा । सर्वं जगद् व्यवहाराय—*Sayana*; सर्वभूत-जातं लक्ष्यीकृत्य प्रादुर्भूत—*Venkata*).

Citramagbah, distributress of wonderful wealth (चित्रमघा विचित्रधना—*Sayana*).

4. **Gavyutim**, the land, the pasture land; the track of cow; earth (गव्यूति भूमि—*Sayana*; गोमार्गम्—*Venkata*).

Urvim, wide (उर्वी विस्तोर्ण—*Venkata*).

Antivama, possessor or bearer to us of wealth worth having (अन्तिवामा । अन्ति अस्मदन्तिके वामं वननीयं धनं यस्याः सा अन्तिवामा—*Sayana*; सन्निवृष्टधना—*Venkata*).

Dure amitram uccha, keep our non-friend away from us.

Hymn-78

1. **Vamam**, the covetable wealth (वाम वननीयं धनम्—*Sayana*; *Venkata*).

4. **Svadhaya**, by viand and wealth (स्वधया अन्नेन—*Sayana*; स्वधा=अन्न Nigh.II.7).

Ratham yujyamanam, chariots laden with; yoked chariot.

5. **Sumanasah**, impelled or actuated by one mind (सुमनसः

Svarat-anyah, the other one Indra is *svarat*, thoroughly splendid self-splendent; self-sovereign, not depending on any one else (अन्यः इन्द्रः स्वराद् स्वयमेवान्यनिरपेक्षयैव राजमान इति उच्यते—*Sayana*).

Sambalam, supreme or united strength, (बलं वृत्तबद्धादेः कार्यस्य हेतुभूतं सामर्थ्यम्—*Sayana*).

Sam-ojah, supreme or united vigour (ओजः संदधुः समयोजयन् शरीर-दाढर्चाय । तद्धेतुभूतं तदोज इत्युच्यते—*Sayana*). This is the title of Indra (cf. स्वराइ इन्द्रो दममा विश्वगूर्तः —I.61.9).

9. Mayinah, of the promoter of intelligent (मायिनः प्रज्ञाकरस्य—*Sayana*).

Made, in exhilaration; in delight (मदे हर्षे—*Sayana*).

Dhiyah, discriminating or purposeful intellects; also sacrificial rites (धियः कर्माण्यस्माभिरनुष्ठितानि कर्माणि—*Sayana*).

4. Vahnayah, bearers; bearers of offerings or of prayers, thus priests (वह्नयः हविषां स्तोत्राणां वा वोढार ऋत्विजः—*Sayana*).

Ksemadya, of the capacity of preservation of peace and rest (क्षेमस्य रक्षणस्य).

Mitajnavah, with all humility; on bended knees (मितज्जवः संकुचित जानुका मगिरसोऽपि—*Sayana*).

yutsu, in wars (युत्सु युद्धेषु—*Sayana*).

Prtanasu, in battles; in the armies of foes for protection (पृतनासु शत्रुसेनासु रक्षणार्थम् —*Sayana*).

Karavah, praisers (कारवः स्तोतारः —*Sayana*).

Ubhayaśya, of both celestial and terrestrial (उभयस्य दिव्यस्य पार्थिवस्य च —*Sayana*).

5. Maj-mana, by one's own might (मज्जमना आत्मीयेन बलेन).

Ksemena, by the capacity of preservation (क्षमेण रक्षणहेतुना—*Sayana*); for prosperity.

Indra, lord of cosmic energy.

Varuna, lord of cosmic plasma.

Mitra, the sun-divine.

Marut, vital elements.

Sulkaya, for wealth (शुल्काय धनाय—*Sayana*).

Tvise, for lustre (त्विषे दीप्त्यर्थम्—*Sayana*).

Pra-vṛṇoti bhuyasah, discomforts numerous enemies (भूयसः बहुतराञ्छदून् प्रवृणोति प्रकर्षणावृत्तान् बाधितान् करोति; alternatively, भूयसो यजमानान् प्रवृणोति प्रवरानुःकृष्टान् करोति, makes numerous worshippers or householders prosperous—*Sayana*).

7. Amhah, sin (अहः पापम्—*Sayana*).

Duritani, difficulties, evils leading to adverse fruits (दुरितानि दुर्गमनानि पापफलानि—*Sayana*).

Tapah, distress, hardship (तपः संतापश्च)

Parih-vṛtib, ruin (परिह्वृतिः परिवाम्ना—*Sayana*).

8. Nasate, contemplates, afflicts or assails (नशते व्याप्नोति—*Sayana*).

Sakhyam, friendship.

Apyam, affinity; closeness of relation (आप्यं आपित्वं बान्धवम्—*Sayana*).

Mardikam, source of happiness (मार्दिकं मृडीकस्य सुखस्य साधनम्—*Sayana*).

9. Bhare-bhare, in every conflict or battles; in every encounter (भरे भरे संग्रामे संग्रामे—*Sayana*; Nigh.II.17).

Krsti-ojasa, of irresistible strength (कुष्टयोजसा शत्रूणां कर्षकभोजो बलं ययोस्तादृशो इन्द्रावरुणो—*Sayana*).

Hymn-83

Prthu-parsavah, large suckles; broad axes; large rib-bones (पृथुपर्शवः। पृथुविस्तीर्णः पशुः पार्श्वस्थि येषां ते तथोक्ताः) the *asvaparsu* is an implement for cutting the *kusa* grass, either the rib of a horse, or an instrument like it; विस्तीर्णाश्वपशुहस्ताः सन्तः—*Sayana*). See *Taitt. Sam.*I.1.2; and *Taitt.Br.*III.2.2.1; अश्वपशुः=अश्वपश्वस्थि; तच्च खड्गवत् तीक्ष्णघातत्वात् सवणे समर्थः—*Sayana*; (the rib bone of a horse, the edge of which is as sharp as a sword and fit for cutting—*Wilson*).

Dasa, slave; the captured one (दासा दासान्युपक्षपयितृणि—*Sayana*; दासो दस्यते: *Dasa* is derived from √दस्, to exhaust; he causes the works to be exhausted (उपदासयति कर्माणि—*Nir.* II.17).

Vrtra, the coverer: the word is derived from √वृ, to cover; or from √वृत्, to roll, or from √वृध्, to grow (यदवृणोततद् वृत्रस्य वृत्रत्वम् [स इमाँल्लोकानवृणोत्। यदि माँल्लोकानवृणोत् तद् वृत्रस्य वृत्रत्वम्—*Taitt. Sam.* II.4.12.2]; यदवर्वत् तद् वृत्रस्य वृत्रत्वम्। यदवर्धत तद् वृत्रस्य वृत्रत्वम्—*Nir.* II.17; वृत्राणि आवरकाणि शत्रुजातानि)

Aryani, the Aryan enemies (आर्याणि च कर्मानुष्ठानपराणि च शत्रुजातानि—*Sayana*); enemies of Aryans, abiding by the sacred law.

Sudasam, the obedient and law-abiding ruler (in mythology, the

name of a prince, सुदास अस्मद्याज्यमेतत्सजं राजानम्—*Sayana*; see earlier references.

सुदासः — III.53.II; VII.18.22; 23; 25; 32.10.

सुदासम्—III.53.9; VII.19.3; 33.3; 83.1; 4; 6; 7.

सुदासे— I.47.6; 63.7; 112.19; V.53.2; VII.18.5;

9; 15; 17; 19.6; 20.2; 25.3; 53.3; 60.8; 9; 64.3; 83.8.

2. Kṛtadhvajah, with banners uplifted; with unfurled banners (कृतध्वजः उच्छिष्ट ध्वजाः —*Sayana*).

Aja=ajau, in conflicts (आजा आजौ युद्धे—*Sayana*; Nigh.II.17).

Svardṛsas, horses looking for heaven (after death on battlefield; for enlightenment (स्वदृशः शरीरपातादूर्ध्वं स्वर्गस्य दृष्टारो वीराश्च—*Sayana*).

See the following references:

स्वऽदृक्— VII. 58.2.

स्वऽदृशः—I.44.9; 155.5; II.24.4; VII.37.2; 83.2; IX.13.9; 76.4.

स्वऽदृशम्— III.2.14; V.26.2; VII.32.22; IX.65.11.

स्वऽदृशा— V.63.2.

3. Dhvasirah, laid waste by the attacks of enemies (ध्वसिराः सैनिकैर्ध्वस्ताः —*Sayana*).

Arvak avasa, for my protection or for defence (*arvak*, towards

us, अर्वाक् अस्मदभिमुखं; अवसा, for defence; for protection; अवसा रक्षणेन सह—*Sayana*).

Havanasruta, having heard our call or invocation (हवनश्रुता आह्वान-शीलो इन्द्रावरुणी—*Sayana*).

4. Sudasam, generous donor.

Vanvantah, criminal (वनवन्तः हिंसन्तौ—*Sayana*).

Bhedam, assailant (भेदं एतत् संज्ञे सुदासः शत्रुम् a person of this name opposed to Sudas—*Sayana*).

For *bhedam*, see भेदम्—VII.18.19; 33.3; 83.4.

भेदस्य— VII.18.18.

भेदौ — IX.112.4.

Satya, effectual; fruitful (सत्या सत्यफलम्—*Sayana*).

Trtsunam, of the one frightened in war (तृत्सूनाम् एवत्संज्ञानां मम याज्यानाम्—*Sayana*).

See: The word *trtsu* occurs only in this Seventh Book of the Rgveda.

तृत्सवः — VII.18.15; 19; 83.8.

तृत्सवे — VII.18.13.

तृत्सुभिः — VII.83.6.

तृत्सुभ्यः — VII.18.7; 33.5

तृत्सूनाम्— VII.33.6; 83.4.

Purobitih, priest; ministration (पुरोहितः मम पुरोधानम्—*Sayana*).

5. Parye divi, at the time of trial; on the day of battle (पार्ये तरणीये, दिवि दिवसे युद्धदिने—*Sayana*).

6. Ajisu, in conflicts (अजिषु संग्रामेषु—*Sayana*; आजौ, वाजे, अजम्=conflict or war, Nigh.II.17).

Dasabbih, by the ten (the ten enemies are laziness (प्रमाद), passion (काम), anger (क्रोध), pride (मद), attachment (मोह), greed (लोभ), jealousy (ईर्ष्या), hatred (द्वेष), violence (हिंसा), and acquisition (परिग्रह).

Rajabbih, the allurements; the rival kings (राजाभिः शत्रुभूतैर्नृपैः — *Sayana*).

7. Dasa rajanah, the ten kings (enumerated above).

8. Dasa rajne, the ten kings (enumerated above).

Sudas, the benevolent donor is helped by Indra-Varuna, when the ten kings (the ten vices) compassed him about in the life struggle.

Namasa, with reverence; also with food (नमसा हविर्लक्षणेनान्नेन— *Sayana*).

Dhiya, discriminating intellect; also prayer (धिया स्तुत्या—*Sayana*).

Kapardinah, one with hairs braided (कपदिनः जटिलाः —*Sayana*).

9. Indra, destroys the *Vṛtra*, the coverer (elements of darkness and ignorance); and *Varuna* maintains his holy laws (ऋताम्).

Samithesu, in life-struggles (Nigh.II.17).

10. Sarma saprathah, spacious shelter (शर्म सप्रथः विस्तीर्णं महद्गृहम् ; सप्रथः सर्वतः पृथु विस्तीर्णं शर्म गृहम्—*Sayana*).

The verse is the repetition of X.82.9.

Hymn-84

2. Sinithah, bind the sinner (सिनीथः पापकृतो बन्धीयः —*Sayana*).

Setrbhih, with bonds (सेतृभिः बन्धकैः —*Sayana*).

Arajjubhih, without ropes, that is by diseases etc. (अरज्जुभिः रज्जुरहितैः रोगादिभिः —*Sayana*).

Helah, anger (हेलः क्रोधः —*Sayana*). Also see:

हेलः — I.24.14; 94.12; 114.4; 171.1; IV.1.4; VI.62.8; VII.84.2.

हेलांसि— VI.48.10.

हेले— VII.62.4.

3. Brahmani, prayers (ब्रह्माणि परिवृढानि स्तोत्राणि—*Sayana*); *brahma* great, expanded, supreme, divine enlightenment; austerity (बृ हति वर्धते तद् ब्रह्म , ईश्वरो वेदस्तत्त्वं—*unadi*, IV.147).

4. Minati, injures (मिनाति=प्रहिनस्ति । “मीन् हिंसायां ” इति धातु.)

Aditya, the son of Aditi; here Varuna (आदित्यः यः अदितेः पुत्रः ; यः वरुणः —*Sayana*).

5. Gih, praise (गीः स्तुतिः)

Deva vitim, anything pleasing to gods (देववीति देवैः कामयितव्यं यज्ञम्—*Sayana*).

Tutujana, earnestly offered (तूतुजाना मया प्रेर्यमाणा सा—*Sayana*).

Hymn-85

1. **Ghr̥ta-pratikam**, members radiant (घृतप्रतीकां दीप्तावयवाम्—*Sayana*); shines with fatness, *Griffith*).

2. **Sarva**, with arrows; shafts or bright weapons (शर्वा शरणा हिंसके-
नायुधेन—*Sayana*). See for reference :

शर्वा— I.100.18; II.12.10; IV.28.3; VII.85.2; X.87.6 (सहस्रशर्वा—
thousands of arrows—IV.28.3).

5. The repetition of the verse VII.84.5.

Hymn-86

1. **Dvita nunude**, appointed to their two-fold task of gravitational stability and light (*dvita*, of giving light by day through the sun and by night through stars, द्विता द्वैधं प्रनुनुदे प्रेरयति स्म । अहनि सूर्यं दर्शनीयं प्रेरयति रात्रौ नक्षत्रं तथेति द्विप्रकारः—*Sayana*).

Urvi, vast (उर्वी विस्तीर्ण—*Sayana*).

Rsvam, glorious (ऋष्वं दर्शनीयम्—*Sayana*).

5. **Damnah**, from tether or rope (दाम्नः रज्जोः—*Sayana*).

Na tayum pasutṛpam, like a thief nourishing the stolen animal (पशूतृप न तायु स्तैन्यं - प्रायश्चित्तं कृत्ववसाने घासादिभिः तर्पयितार स्तेनमिव—*Sayana*).

For *tayum*, a sinner who offers penance, a thief, see I 65.1;

IV.38.5; VII.86.5.

Drugdhani, (of, दृग्धः V.40.7) dreads caused by animosity or anger.

There are two comparisons in this verse: (i) Liberate Vasistha (i.e. me) in the like manner as a thief is liberated, who having performed his penance for theft he has committed at its termination, feeds the animals with fodder, and (ii) like a calf from its tether.

Vasistham, the self.

6. Wilson regards this text as a Vedic authority for the transmigration of the soul and as the destiny, accrued by our actions during the past life.

Na sa svo dakso dhrutih : the condition appointed by destiny at the time of birth in the cause of the committal of sin, not our own power or will (हे वरुण, सः स्वो दक्षः पुरुषस्य स्वभूतं तद्बलं पापप्रवृत्तौ कारणं न भवति । किं तर्हि ध्रुतिः स्थिरा उत्पत्ति समय एव निमित्ता दैवगतिः कारणम्—*Sayana*).

Sura, intoxication, literally wine (सुरा प्रमादकारिणी)

Manyu, wrath.

Vibhidakah, gambling (विभ्रीदकः ब्रूतसाधनोऽङ्गः, since the dice is made of *vibhitaka* fruit).

Acittih, carelessness, ignorance (अचित्तिः अविज्ञानमविवेक कारणम्—*Sayana*).

Asti jyayan kaniyasah up-are, there is a senior by the side of the junior. The tiny little helpless man is the junior; superior God is the senior. *Sayana* is inconsistent when he says that the senior God impels the junior soul to commit sins on the basis of the *Kausitaki* text: एष ह्येवासाधु कर्षकारयति तं यमघो निनीयते—III.8.

Svapnah cana it anṛtasya pra-yota—Several sinful acts are committed during dreams (स्वप्ने कृतैरपि कर्मभिर्बहूनि पापान् जायन्ते किमु वक्तव्यं जाग्रति कृतैः कर्मभिः पापान्युत्पद्यन्ते इति—*Sayana*). And hence the sins committed indeliberately by me be excused by you, O Varuna. (अतो मामपराधो देवागत इति हे वरुण त्वया क्षन्तव्यः).

Anṛtasya prayota, promoter of the untrue.

7. **Anagah**, liberated from sin (अनागाः अपापाः)

Kavitarah, sagacious.

Grtsam, worshipper.

8. **Svadhavah**, self-sustained.

Hymn-87

This is one of the most significant hymns relating to Varuna, the Lord Almighty. He prepares an apparent path for the sun to traverse. The same Varuna sets free the waters of the rivers, which rise in the firmament by terrestrial evaporation through the solar rays (1) Wind is the spirit of Varuna (2). Varuna's spies behold all the worlds, heaven and earth (3). To human beings, Varuna provides speech with 21 appellations. Varuna unfolds the mysteries of His own enlightenment (the Veda) to us (4). The three heavens, are deposited in Him and so are three earths with six seasons (5). Varuna has placed on His bed the ocean white as a drop of water (6). Varuna is merciful and compassionate to us even when we commit sins against Him, for He does not like us to be sinful (7).

1. **Avanibh**, nights (अवनोः रात्रीः)

Ahabhyah, from days (अहभ्यः महोऽभ्यः —*Sayana*).

Varuna divides great nights from days. Setting of the sun indicates the end of a day and beginning of night.

2. **Atma te vatah**, the spirit is the wind. Varuna sends wind everywhere which provides a medium of breath of all living beings.

3. **Spasah**, envoy, the spies (स्पशः स्पशन्ति स्पृशन्तीति स्पशश्चराः — *Sayana*); also rays and reins (रश्मयः).

Smadistah, of excellent movement (स्मदिष्टाः प्रशस्तगतयः) or despatched together (स्मदित्येतत् प्रशस्यार्थे—*Sayana*).

4. **Medhiraya**, to intelligent (मेधिराय मेधाविने—*Sayana*).

Trih-Sapta, three into seven; twenty-one, the 21 synonyms of the word *gauh* (गोः) or *aghnya*, given in the *Nighantu*: गोः । ग्मा । ज्मा । ह्मा । क्षा । क्षमा । क्षोणी । क्षितिः । अवनिः । उर्वी । पृथ्वी । मही । रिषः । अदितिः । इला । निर्वृति । भूः । भूमिः । वृषा । गावः । गोत्रम्. *Speech* (*vac*) is also *gauh*; it is bonded at three stations in the body—breast, throat and head: seven Vedic metres, each with three stations give the numeral 21 (the seven metres are Gayatri, Usnik, Anustup, Bṛhati, Pankti, Tristup, and Jagati).

Twenty-one sacrifices are also known.

Trih-sapta, is a common usage, three and seven being important prime-number giving to the important number 360 (Atharva I.1.1) $3 \times 7 = 21$, sum of 3 to 7 (i.e. $3 + 5 + 7 = 15$) and $3 + 7 = 10$; $(21 + 15) \times 10 = 360$ (days in a year or degrees in a circle).

For *trih-sapta* combination see : I.72.6; 191.12; 14; VII.87.4; VIII.46.26; 69.7; 96.2; IX.70.1; 86.21; X.64.8; 90.15.

Viprah, the wise (विप्रः मेधावी)

Uparaya, to the disciple (उपराय उप समीपे स्वमाणायां वासिने—*Sayana*).

5. Tisro dyavah, the three heavens (best, middle and the worst) and similarly, the three earths (तिस्रः त्रिप्रकारा उत्तम मध्यमाधमभावेन त्रिविधाः.).

Sad-vidhanah, pertaining to six phases corresponding to each of the six seasons, (षड् विधानाः । विधानां विधा । बसन्ताद्युत्तुभेदेन षड्विधा; प्रकारा यासु तादृश्यः—*Sayana*).

Prekham, oscillating like pendulum; undulating (प्रेङ्खं दोलावद् दिग्द्वयसंस्पन्निनम्—*Sayana*).

Kam, pleasure; light (कं सुखम् ; शुभेकं दीप्यर्थम्—*Sayana*; cf. दिवि सूर्यमदधात्—V.85.2).

6. Dyaub iva, 'illuminating like the sun (द्यौरिव सूर्यं इव दीप्तः—*Sayana*).

Drapsah na, like the water drops. (द्रप्सो न द्रवणशील उदबिन्दुरिव—*Sayana*).

Rajasah, of water; or regions.

Vimanah, like the birds (वि = bird; मानः , measure; of the type); the creator, or measurer (विमानः निर्माता—*Sayana*).

For *rajaso vimanah*, see (यो अन्तरिक्षे रजसो विमानः — X.121.5).

Agah, sin; fault (आगः अपराधं—*Sayana*; opposed to अनागः अनागसोऽनपराधाः)

Mr̥layati, becomes compassionate (मृत्नयाति उपदयां करोति तस्मिन्—*Sayana*).

Aditeh, of Aditi; of the mighty Varuna (अदितेः अदीनस्य वरुणस्य—*Sayana*).

Hymn-88

1. Midahuse, to the showerer; to the impregnator; to the bounteous (मीलद्दुषे सेक्त्रे).

Prestham, most delightful (प्रेष्ठं प्रियतमाम्—*Sayana*).

Matim, thoughtful prayer (मतिं मननीयामीदृशी स्तुतिम्—*Sayana*).

Sahasra-magham, donor of thousands; laden with thousand or immense treasures (सहस्रजमघम् बहुधनम्—*Sayana*).

2. **Andhab**, food; food in the form of Soma juice (अन्धः सोमलक्षणमन्नम्—*Sayana*).

Asman, stones (for expressing Soma juice, अश्मन्यभिघ्रातं पाषाणेष्ववस्थितम्—*Sayana*).

Agneh anikam, the aggregated radiance (अग्नेः अनीकं ज्वाला संघम्—*Sayana*).

3. **Snubhih carava**, proceed with swift-sailing vessels or boats (स्तुभिः गन्त्रीभिरन्याभिरपि नौभिः चराव वर्तविहै—*Sayana*).

Pra pra-inkhe inkhayayahai subhe kam, then we both undulate happily in the prosperous swing (*Wilson*); when we ride over ridges of waters, will swing within that swing and there be happy (*Griffith*) (शुभे शोभायं प्रेङ्खे नौरूपायां दोलायामेव प्र इङ्खयावहै निम्नोन्तैस्तरङ्गै रितश्चेतश्च प्रविचलन्तो संश्रीडावहै—*Sayana*).

Here *kam* is either as an expletive or an adverb, or it may mean *sukham*, pleasure (कम् इति पुरकः । यद्वा क्रियाविशेषणम् । कं सुखं यथा भवति तथेत्यर्थः—*Sayana*).

4. **Ahnayu Sudinatve**, on an auspicious day of days (अह्नां दिवसानां

मन्त्रे सुदिनत्वे यत्कृत्तत्वेन शोभनदिनत्वम्—*Sayana*);

Sudinative, is rather the state or property of a lucky day by its being fruitful—*Wilson*.

Yat nu dyavah tatanan yat usasah, while the heavens broadened and the dawns were lengthened (*Griffith*); (यान् यातोमञ्जतः द्यावः दिवसान् यात् यातीः उषासः उषसोपलक्षिता रात्रीश्च नृ क्षिप्रं ततनन् सूर्यात्मना विस्तारयन्—*Sayana*).

5. Svadhavah, O self-sustained, self-fed; foodbestowing (स्वधावः भग्नवन्); O the glorious (vocative).

Avrkam, without enmity (अवृकं अहिंस्यमान्यन्तिकम्—*Sayana*).

Sahasra-dvaram, with thousand doors or portals.

6. Apih, relative, friend or son (आपिः अन्धुः । शौरसः पुत्रः —*Sayana*).

Nityah, constant; unvarying (नित्यः द्युवः)

Enasvantah, the sinful; sinners.

Mate enasvantah bhujema, let us not enjoy happiness as sinners; let us not know thee as sinners (*Griffith*); let us not offending thee enjoy (*Wilson*); or being freed sin through thy favour, let us enjoy enjoyments (त्वत् प्रसादात् पापरहिता एव सन्तो भोगान् भुञ्जामहे—*Sayana*).

7. Aditeh, of the earth, the undivisible earth (अदितेः अखण्डनीयायाः पृथिव्याः —*Sayana*).

Avah, protection (अवः रक्षणं वरुणेन दत्तम्—*Sayana*).

Hymn-89

1. **Su mr̥mayam gr̥ham**, handsome house made of clay (it means the human body made of five elements, terrestrial, aqueous, igneous, gaseous and ethereal); *Sayana* interprets entering into the temple of gold, dedicated to Varuna (सु शोभनं सुवर्णमयमेव त्वदीयं गृहं प्राप्नुवादि—*Sayana*).

Suksatra, the possessor of power or opulence.

Mṛla, mṛlaya, show mercy to us; be kind to us; be compassionate; grant me happiness (मूल सुखयः मूलय उपदयां च कुरु—*Sayana*).

2. **Adrivah**, O lord of adamant justice (vocative) (अद्रिवः प्रायुधवन् वरुणः).

Dṛtīh na dhmatah, inflated like a skin or leather-bag.

3. **Samaha**, O, the opulent (समह सधन—*Sayana*).

Suce, O, the pure by nature (शुचे स्वभावतो निर्मल वरुण !—*Sayana*).

4. **Apam madhye**, in the midst of waters; thirst distresses whilst we stand in waters (one is thirsty amid waters, since the water of the ocean is saline. The worldly allurements do not quench the spiritual thirst).

5. **Abhidroham**, offence (अभिद्रोहं अपकारजातम्—*Sayana*).

Manusyah, we as men.

Acitti, without intention, through our want of thought (अचित्साज्ञानेन—*Sayana*).

Ma ririsah, punish me not (मा रीरिषः मा हिंसीः —*Sayana*).

Hymn-90

1. See also Yv. XXXIII.70.

Niyutah, Niyuta steeds (नियुतः वडवाः —*Sayana*).

Sucayah madhumantah, pure and sweet.

Sutasah, extracted (Soma juices; सुतासः अभिषुताः सोमाः —*Sayana*).

Andhasah, the nourishing part of the Soma juice or food (अन्धसः अन्नस्य सोमवस्त्रणस्य स्वकीये भागम् —*Sayana*).

2. **Isanaye**, for the lord (ईशानाय ईश्वराय).

Sucipah, O, the enjoyers of the bright Soma juice. (शुचिपाः शुद्धस्य सोमस्य पातर्वायो —*Sayana*); addressed to Vayu.

Jato-jatah, repeatedly born.

Vajyasaya, for acquiring the wealth worth acquiring (वाज्यस्य प्राप्तव्यस्य धनस्य प्राप्तये —*Sayana*).

3. **Devi dhisana**, the divine language of praise (देवी द्योतमाना विषरान स्तुतिः —*Sayana*).

Raye, for the sake of wealth.

Nireke, to the place of poverty (निरेके नितरां रेको रिक्तता निरेकः । दारिद्र्यम् —*Sayana*).

Vasudhitim, dispenser of wealth (वसुधितिं वसूनां धातारं प्रदातारं, तं वायुम्

शोभनस्तुतिकाः , offering excellent praises or hymns—*Sayana*).

Tilvilayadhvam, soften (the earth) with unctuous dew (तिल्विलायध्वं जगत् स्निग्धभूमिकं कुरुत । “तिलले हने” इत्यस्मत्तिलुः । तिलूरिला भूमिर्यस्य तत् तिल्विलम्—*Sayana*; हे उषसः ! तिल्विलेवाऽऽचरत व्युच्छन्त्यः । यथा भद्रे क्षेत्रे निमिता तिल्विला प्ररोहति तथा बहुशाखाः प्रादुर्भवतेति—*Venkata*).

Hymn-79

1. Panca-ksitih manusih, five classes of human beings. (देव , पितर , मनुष्य, गन्धर्व and राक्षस-पिशाच). See also पंचक्षितीः—VII.75.4; पंचक्षितीनां—I.7.9; 1/6.3; V.32.2; VI.46.7. Similar to *panca - ksitih*, is the term *panca - janya* (पाञ्चजन्य) for which see :

पाञ्चजन्यः—I.100.12; IX.66.20

पाञ्चजन्यम्—I.117.3; V.32.11

पाञ्चजन्यया—VIII.63.7

पाञ्चजन्यासु—III.53.16

पाञ्चजन्येन—VII.72.5; 73.5

According to *Sayana*, by *panca - ksitih* are meant the four caste-people and the fifth *nisada* (निषाद)—*Brahmana*, *Ksatriya*, *Vaisya*, *Sudra* and *nisada* (पञ्चानाम् क्षितीना निषाद पञ्चमाश्चत्वारो वर्णाः पञ्चक्षित्यः—VI.46.7). The four are those who accept the code of life (चातुर्वर्ण्यं) and the fifth, the foreigner, ruled by some other code of conduct. *Sayana* translates *pancajanah* (पञ्चजनाः) also in the same terms, (निषाद पञ्चमाश्चत्वारो वर्णाः पञ्चजनाः—VII.72.5).

Uksabbih, with oxen (उक्षिभिः गोभिः—*Sayana*) by impregnation (उक्षति सिञ्चतीति; उक्षा *unadi* I.159).

Pathye jananam, upon the paths of men; or *usas* has dawned, beneficial on the path of men, or for the welfare of men (जनानां सर्वप्राणिनां

पथ्या पथिहिता जनानां हिताय व्योच्छदिति योज्यम्—*Sayana*).

3. Angirastamah, skilled in fire-craft or the technique of producing fire by attrition; fire-experts.

5. Sanaye, for acquirement of riches (धनये दानाय धन लाभाय—*Sayana*).

Radhase, for wealth (राधसे धनाय—*Nigh.II.10*).

Sunrta, the words of truth; (सूनृता वचांसि ईरयन्ती प्रेरयन्ती *Urging* speech—*Sayana*).

Asmad-ryak, addressing to us (अस्मद्—रय्क् अस्मदभिमुखम्—*Sayana*).

Hymn-81

1. Mahitamah, deep darkness (महि महत् तमः नैशमन्धकारम्—*Sayana*).

Apo vyayati, अप + उ, drives away (अपो व्ययति अपकुणोति—*Sayana*).

Sunari, the dawn, the best guide of men, (सूनरी जनानां सुष्टुनेद्वयुपाः—*Sayana*; *Nigh.I.8*).

2. Naksatram, planets, constellations etc. (नक्षत्रं नभसि दृश्यमानं ग्रहनक्षत्रादिकम्—सौरेणतेजसा हि नक्तं चन्द्रप्रभृतीनि नक्षत्राणि भासन्ते, the planets and satellites are rendered luminous; since it is said that the moon and planets shine at night with light derived from the solar rays—*Sayana*).

4. Svardse, power to make the world visible (स्वः सर्वं जगत्, दृशे दर्शनार्थम्—*Sayana*).

Prakhyai, power to arouse (प्रख्यै प्रबोधनार्थम्—*Sayana*).

5. Divo-duhitah, daughter of heaven, the dawn.

Marta-bhojanam, sustenance, or objects of enjoyment fit for mortals (मर्तभोजनं मर्तानां मनुष्याणां भोगयोग्यम्—*Sayana*).

6. Sunrtavati, the speaker of truth, the dawn (Nigh.I.8) (सन्तावती । प्रियसत्यात्मिका वाक्सूनुता । तद्वती उषाः)

Maghonah, the encourager of wealthy and prosperous (मघोनः हविष्मतो यजमानस्य—*Sayana*).

Hymn-82

For the verse 1, see Nir. V.2

1. Dirgha prayajyum ati yah vanusyati vayam jayema prtanasyu duh-dhyah vanusyati, means to slay (वन्वत्यतिर्हन्ति कर्मा—Nir. V.2. May we slay those who seek to injure us - I.132.1; VIII. 40.7). May we in battle conquer the perverse, i.e., the sinful person, who desires to spoil our long-spread sacrifice (दीर्घप्रतयज्ञमभिजिघांसति यो वयं तं जयेम पृतनासु दूढ्यं पापघियम्—Nir.V.2).

Mahi-sarma, ample comforts (महि महत् शर्मं गृहं सुखं वा—*Sayana*).

Dirgha prayajyuam, long-engaged in selfless service (दीर्घप्रयज्यं दीर्घप्रतयज्ञमस्मदीयं घनम्—*Sayana*).

Prtanasu, in conflicts; in battles or wars (पृतनासु संग्रामेषु—*Sayana*; पृतनाज्यं, पृतनाः, पृतसु are synonyms of *sangrama*, battle, Nigh.II.17)

Dudhyah, evil-minded, pernicious (दूढ्यः दुद्ध्यः दुष्टाभिः संघीस्ताञ्छन्—*Sayana*).

2. Samrat-anyah, Supreme sovereign;

O Indra-varuna, amongst you two, one the *Varuna*, is the supreme sovereign (वं युवयोः मध्ये अन्यः एकः वरुणः सम्राट् सम्यग् राजमान इति उच्यते—*Sayana*). See II.41.6—ता सम्राजा घृतासुती ।

—*Sayana*).

4. **Uru**, उरु, extensive.

Ariprah, without sin; the blameless (अरिप्राः पापरहिताः —*Sayana*); blameless dawns.

Pradivah apah, the ancient waters (प्रदिवः पुराण्यः आपः —*Sayana*).

5. **Prksah**, foods (पृक्षः अन्नानि हविलक्षणानि) offerings of viands (Nigh. II.7).

6. **Arvat-bbiih**, with horses (अर्वद्भिः अश्वैः ; अर्वा=अश्व—Nigh.I.14).

Hymn-91

The deity of this hymn, as of the previous hymn is *Vayu*, which is associated with white complexion, (श्वेतः) and *Niyut* steeds. He along with Indra is preserver of mankind (2); opulent persons are His favourites; well-fed (पीबोऽन्नान् , रयिवृषः). These worshippers, the leaders of rites perform all ceremonies, productive of excellent offsprings (नरः स्वपत्यानि चक्रुः) (3).

2. **Masascha pathah, saradasya purvi**, protect us through many months and years (पाथः रक्षतन् , मासस्य मासान् , शरदः संवत्सरान् , पूर्वाः बह्वीः —*Sayana*).

3. See also Yv. XXVII.33.

Pivah-annan, well-fed (पीबोऽन्नान् पीवांसि स्थूलानि प्रभूतान्यन्नानि येषां तान् , those who have plenty of food to eat).

According to Mahidhara, this is an epithet of *Niyuts*; but to *Sayana*, it refers to *adhyajanan*, the wealthy.

Rayi-vṛdhah, abounding in riches (रयिवृधः रय्या धनेन वृद्धानेवं भूतानाढ्य जनान्—*Sayana*).

Sumedhah, endowed with discriminating intellect.

Visvet svapatyani cakruh, take all due care to produce good progeny (विश्वेत् विश्वानि सर्वाण्येव स्वपत्यानि शोभनापत्यहेतूनि यद्वा सुष्ट्वपतनकारणानि वायुदेवत्यानि कर्माणि चक्रुः कुर्वन्ति—*Sayana*).

4. Tarah tanvah, rapidity or speed of body (तन्वः शरीरस्य तरः वेगः—*Sayana*).

Caksasa, by enlightenment, wisdom or knowledge.

5. Saratham, common car (for Indra and Vayu).

Madhvah, sweet and exhilarating (of sweet Soma, मध्वः मधुरस्य सोमस्य—*Sayana*).

Agram, foremost verses of prayers (अग्रं ग्रहेष्वाद्यमैन्द्रवायवारव्यं ग्रहम् the first cup of Soma is reserved for Indra-Vayu pair—*Sayana*).

6. Satam-Sahasram, hundreds and thousands of steeds (or teams) yoked to the common chariot of Indra-Vayu.

Sacante, wait upon (or yoked to) (सक्न्ते सेवन्ते).

Visvavarah, desired by all.

Suvidatrabhih, munificent, givers of plenty (सुविदत्राभिः शोभनधनप्रदाभि—*Sayana*).

Abbih, with *niyut* (आभिः नियुद्भिः).

7. The same as VII.90.7.

Hymn-92

1. See Yv. VII.7.

Upo-ayami=Upayami, उपयामि, I offer thee; this word is technically used in connection with Soma; In the ceremonies, Soma is brought in a vessel called Upayama (उपो उप उ उप अयामि । उपयतं पात्रे गृहीतमासीत्—*Sayana*); See Yv. Texts : उपयाम गृहीतोऽसि—VII.4; 20; 22; 25; 30; VIII. 1; 7; 8; 9; 11; 47; XIX.8; XX.23; XXIII.2;4.

Purva-peyam, prior claim in this drink, (पूर्वपेयं प्रथमपानम्—*Sayana*).

2. **Sota**, effuser; the adhvaryu priest (सोता अग्निषोताध्वर्युः)

Jirah, one acting promptly (जीरः क्षिप्रकारी—*Sayana*).

3. **Durone**, the house of sacrifice (दुरोणे यज्ञगृहे).

Dasvansam, the munificent donor; the householder engaged in a sacrifice, who liberally gives (दाशवांसं हविषां दातारं यजमावम्—*Sayana*).

Gavyam, host of cows (kine) (गव्यं गोसंघम्—*Sayana*); गोषु साधुम्—*Daya*; V.61.5).

Asvyam, host of horses (अश्व्यं अश्वसंघम्—*Sayana*; तुरङ्गेषु वेगादिषु साधुम्—*Daya*.); also see I.112.10; 117.22; 119.9; V.1.60.14 etc.

4. **Nitosanasah**, slayers (नितोशनासः निहन्तारः —*Sayana*).

Aryah, of foes (अर्यैः अरेः शत्रोः)

5. See Yv. XXVII.28.

Hymn-93

2. **Savasana**, demolisher of hostile strength, शवसाना । शवो बलम्, शवः = बलम्, (Nigh.II.9); तद्वदा चरन्तौ—*Sayana*. Ye acted like any army breaking enemies (cf. *Panini*.III.I.II.*Vart*).

Sakam vṛdha, growing in association, augmenting together (साकं वृद्धा सह प्रवृद्धौ).

Savasa susuvamsa, increasing in vigour (शवसा बलेन शूशुवांसा वर्धमानौ —*Sayana*).

Prñktam vajasya sthavirasya ghr̥sveh, give us such food as in coarse, the destroyer of enemies. Here :

Sthavirasya, coarse (opposed to finely crushed) (स्थविरस्य स्थूलस्य)

Ghr̥sveh, destroyer of enemies (घृष्ट्वेः शत्रूणां घर्षकस्य)

Vajasya, of food (वाजस्य भक्ष्यस्य)

Prñktam, grant us (पृङ्क्तं संयोजयतम् ; भक्ष्यभ्यं प्रयच्छतम्—*Sayana*)

3. **Kastham**, battlefield (काष्ठं संग्राम प्रदेशान्—*Daya*. ; काष्ठं यथाश्वः शीघ्रं युद्धभूमिं व्याप्नुवन्ति).

Upoguh, approach (उपोगुः उपगच्छन्ति—*Sayana*).

4. **Purvabhajam rayim**, for enjoying riches acquired earlier; formerly enjoyed riches; riches desirable even in olden times. (पूर्वभाजं पूर्वमेव सम्भजनीयं रयिं धनम्—*Sayana*).

Navyebhih, by new ones (नव्येभिः नवतरैः प्रशस्तैः —*Sayana*).

Desnaih, by the wealth liberally offered (देष्णैः दातव्यैः धनैः — *Sayana*).

Girbhih, by praises (गीर्भिः स्तुतिभिः)

5. Devayubhih, देवयुज्भिः , by Nature's bounties.

Mithati, killing or injuring one another (मिथतो परस्परं हिंसन्त्यौ ; मेघतिराक्रोश कर्मा).

6. Sam yan mahi mithati spardhamane tanuh uca surasata yataite, as two large mutually defiant armies emulous in corporal vigour. "We have here a set of feminine duals without a substantive, literally, two large reviling rivalling may strive together." *Wilson*; perhaps *two armies* are meant here.

8. Indrah, the sun.

Visnuh, the cosmic space.

Marutah, cloud-bearing wind.

Hymn-94

The hymn is devoted to the pair of deities, Indra and Agni, the Lord resplendent and the Lord adorable, both being one and the same. It starts with the invocations of the worshipper - the spontaneous invocations, as if rain from a cloud (1). They are meant to recompense the pious acts of the devotee (2). The devotee does not wish to be subjected to wickedness, calumny or to the reviler (3). He needs spiritual food, wealth and protection —for which he prays (5,6). He wishes to remain aloof from the malice of any hostile mortal (8); cattle, gold or horses that he wishes are not the blessing of mundane life, which he so repeatedly begs for; — they represent the finer spiritual instincts, to be acquired while one is on his onward march (9). He offers his complete loving dedication, which in the Vedic terminology

is known as Soma (10,11). He wants Agni and Indra to destroy the darkness within him, the ignorance, known as *Vitra* or the Satan (12).

3. **Papatvaya**, for sinfulness (पापत्वाय हीनभावाय); for inferior sentiments.

Nide, of the reviler (निदे निन्दकाय जनाय).

4. **Dhiya**, thoughts, prayer (धिया कर्मणा युक्ता: —*Sayana*).

Dhena, soft words; a synonym of वाच्; speech or words (धेना वाङ्मामेतत् ; अग्रगीता: स्तुतिवाचश्चाभि प्रेरयाम: —*Sayana*; Nigh.I.11).

6. **Prayasvantah**, one bearing food for oblations (प्रयस्वन्तः हविलक्षणो नान्तेनोपेता: —*Sayana*; बहु प्रयस्वशीला: —*Daya*); also see I.60.3; 130.1; III.52.6.

Medhasata, (मेघ + सति) for wisdom, for success in sacrifice, (मेघ-साता मेघानां यागानां सातो संभजने निमित्तभूते सति—*Sayana*; मेघसातये = मेघानां पवित्राणां संविभागाय—*Daya*. ; I.129.1).

Vipanyavah, eager to laud (विपन्यवः स्तोत्रमिच्छन्तः —*Sayana*; विशेषण स्तावका: —*Daya*.); also विशेषेण प्रशंसिता: — III.10.9).

Girbhih, with songs or prayers (गीर्भिः स्तुतिभिः —*Sayana*).

9. **Gomat**, for possessing cattle or cow (गोमत् गोभिर्युक्तम्).

Hiranyavat, हिरण्यवत् for possession of sheep (or even gold).

Hiranya = **ustra** = **avi** = **sheep**, or gold.

Asva-vat, for possession of horse. (अशवावत् अश्वैश्चोपेतम्—*Sayana*).

10. **Saptivanta**, lord of space horses or steeds (सप्तीवन्ता = सप्तिवन्ता

= प्रशस्ताश्वो ।

11. Vṛtrahantama, utter destroyers of Vṛtra; (वृत्रहन्तमा वृत्राणामावरकाणां हन्तृत्वमो , the destroyer of the coverer—*Sayana*).

Also who best slay the foeman (*Griffith*). (वृत्रहन्— slayer of foes , —तम , the superlative).

12. Raksasvinam, tormenter; the mighty wicked (रक्षस्विनं बलवन्तं —*Sayana*).

Martyam durvidvamsam, the wicked man (दुर्विद्वांसं दुर्विज्ञानं , मर्त्यं मनुष्यं शत्रुम्—*Sayana*).

Udadhim, pitcher for containing water (उदधिं लुप्तोपममेतत् । उपघानं कुम्भमिव । यथा कुम्भोज्जायासेन भिद्यत एवमनायासेनैव शत्रुमायुधेन युवां हिस्तम्—*Sayana*).

(I slay the enemy with your weapon with that ease with which an earthen pitcher is broken). Griffith, however, renders it as “one who slays the waters.” (Slay him who slays the waters, slay the serpent with your deadly dart).

Abhogam, rapacious (one who enjoys good things taken from worshippers (आभोगं आहृत्यास्मत्तोऽपहृत्य भोक्तारम्—*Sayana*).

Hymn-95

The deity of the hymn is Sarasvati, or Sarasvan, a lake or a river.

1. Sasre, runs with speed (सस्त्रे प्रघावति ; शीघ्रं गच्छति).

Pub, like a city (पूः पुरीव).

Ayasi, of iron (आयसी अयसा निर्मिता).

2. **Nahusaya**, नाहुषाय, to the builder of a dam.

3. **Yosanasu**, among the ladies (among the adorable wives); amid the rain or water of midspace (योषणासु योषित्स्वात्मनः कलत्रभूतासु मध्यमस्थानास्वप्सु मध्ये—*Sayana*).

Vṛsa, one capable of showering or impregnating (वृषा सेचनसमर्थः—*Sayana*).

Vṛsabha, showerer of benefits (वृषभः बर्षिता एवंभूतः)

Sa vavṛdhe yajniyasu — The showerer *sarasvat*, the friend of man, a showerer (of benefits, even whilst yet a child continually increases among his adorable wives (the rains) — *Wilson*. Friendly to man he grew among the women strong young steer amid the holy ladies.

Vajinam, vigorous son (वाजिनं बलिनं पुत्रम्).

Maghavadbhyah, upon the affluent or prosperous (worshipper or yajamana मघवद्भ्यः हविष्मद्भ्यो यजमानेभ्यः —*Sayana*).

Sataye, for gain or success (सातये लाभार्थम्—*Sayana*).

Tanvam vi mamrita, decorates or decks their body or their person (तत्त्वं तेषां शरीरं विमामृजोत विमामृष्टि , लाभार्थं संस्कारोत्तैत्यर्थः —*Sayana*).

4. **Mitajubhih**, with humility, or on knees (मितजुभिः प्रह्वैरङ्गानुभिः)

5. **Priyatame**, dearest (अतिशयेन प्रिये !)

Tava Sarman, your felicity; your protection (तव त्वदीये शर्मन् शर्मणि सुखे—*Sayana*).

Saranam na vṛksam, (recline on thee) as on a sheltering tree (शरण

व वृक्षं आश्रयभूतं वृक्षमिव—*Sayana*).

6. **Dvarau ṛtasya**, two doors of sacrifice, east and west (ऋतस्य यज्ञस्य सम्बन्धिन्यो द्वारौ पूर्वापरे—*Sayana*).

Hymn-96

For verse 5, see Nir. X.24.

1. **Sarasvati**, spiritual stream of consciousness or of divine light, (Nir.XI.25), *Rasa* (रसा), a river is derived from √रस्, to make a sound (रसा नदी रसते: शब्दकर्मणः). See I.3.10—पावका नः सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवरी। Also —*Sarama*, from √सृ, to move, (Nir.XI.24).

Rodasi, (Sarasvati) who is both in heaven and on earth (in heaven as divinity and on earth as divine speech — रोदसी चावापृषिभ्योः स्थितां दिवि देवतारूपेण, भूम्यां वागरूपेण निवसन्तीं सरस्वती इव सरस्वतीमेव—*Sayana*).

2. **Ubhe andhasi**, both kinds of food (उभे ग्रन्थसो उभयविधं दिव्यं पार्थिवं चाग्निं ग्राम्यमारण्यं वा—fires celestial and terrestrial, or if food, then domestic and wild).

3. **Akava-ari**, never niggardly in thought; faultless-moving (अकव-अरी अकुत्सितगमना—*Sayana*).

Jamadagni vat, like the one having divine vision (like the Jamadagni Seer —*Sayana*).

Vasistha-vat, like the most pious seeker (like Vasistha, see —*Sayana*).

4. **Janiyantah**, desirous of an approach to wives; those who long for wives (जनीयन्तः । जायन्त मास्वपत्यानीति जनयो जायाः —*Sayana*).

Putriyantah, desirous of progeny or sons; those who yearn for

sons, (पुत्रीयन्तः पुत्रान् कामयमावाः —*Sayana*).

5. *Madhumantah*, laden with honey or sweet (मधुमन्तः रसवन्तः —*Sayana*).

Ghr̥tascutah, dropping oil or water (rain water) (घृतश्चुतः घृतस्य वृष्ट्युदकस्य क्षारिणो भवन्ति—*Sayana*).

“Be our protector with those waves of thine; O Sarasvat, which are rich in honey and distil clarified butter.” The verse is explained by the mere reading of it (Nir.X.24).

6. *Pipivamsam*, protuberant; swelling with streams (पीपिवांसं प्रवृद्धम् —*Sayana*).

Stanam, breast; sound-making; clouds rich in water, as breasts with milk (स्तनं शब्दायमानं स्तनवद् रसघारं वा मेघम्).

This verse is rendered thus by Sayan?

“May we obtain the distended and loud-thundering (or breast-like) cloud of Sarasvat which is visible to all : (may we obtain) progeny and food”.

Hymn-97

The hymn is devoted to Indra, Brahmanaspati and Bṛhaspati. The inner cavity of our consciousness is the heaven, or *dyau-loka*, from whence Lord descends to earth to enlighten us and to accept our devotions. He comes on His swift horses, since He takes no time to come to us in our inner vision; (1) Indra and Bṛhaspati are not two, they are the same, but appear in our consciousness, the way we invoke them. Bṛhaspati is like a father to the son (2).

As a lord of enlightenment, He is Brahmanaspati, whereas Indra

is a lord of the prayers (3). *Brhaspati* is best beloved and desired by all; He gratifies all our desires, of riches and sons, and saves from injury (4); He is holy one of the house-holders (5); He is pure, and purifier; possesses hundreds of conveyances, a bountiful giver (7). Indra, the same as *Brhaspati* and *Brahmanaspati*, is worthy of our prayers; He protects our ceremonies (9); He in all forms is the Lord of celestial and terrestrial worlds (10). Heaven and earth become our Divine Parents, when energized by the creativity of *Brhaspati* (7).

3. Namasa, with reverence or homage (नमसा नमस्कारेण).

Havirbhih, with offerings.

Brahmanah, of the prayers (ब्रह्मणः मन्त्रस्य); of food.

Patim, lord (पतिं पालयितारम्).

Devakṛtasya, offered by devout worshippers (देवकृतस्य देवैः स्तोतृभिः कृतस्य—*Sayana*).

4. Aristan, uninjured (अरिष्यान् अहिंसितान् कृत्वा); bear us safe beyond the injuries caused by evil persons or evil forces.

Ati parsat, to transport beyond; to carry beyond (अति पश्यत् अति पारयति शतृन्—*Sayana*).

Sascatah, embarrassed by rowdy elements (सशक्तः उपद्रवैः संस्कृतान्—*Sayana*).

5. Arkam, food (means of worship through offerings) (अर्कं प्रचनसाधनमन्नम्—*Sayana*; Nigh.II.7).

Sucikrandam, pure praises (शुचिक्रन्दं शुद्धस्तोत्रम्—*Sayana*).

Pastyanam, belong to house (पस्त्यानाम् । पस्त्यमिति गृहनाम्—Nigh.III.4;

—*Sayana*).

6. **Anarvanam**, enemy to none (अनिर्वाणं अग्रस्यू केनाप्यप्रतिगतम्—*Sayana*).

Nilavat, abode (नीलवत् निलयो निकासः —*Sayana*); the same as *nida* (नीढ).

Arusasah, robed in red or brilliance (अरुसासः आरोचमानाः —*Sayana*).

Sahascit, in which strength abides (सहसिचत् बलं च भवति).

Sadbastham, companionship; having common place (सघस्थं सहस्रानं च यस्य —*Sayana*).

Nabho na, like the Sun (नभो न आदित्यमिव—*Sayana*).

Arusam rupam vasanah, wearing a lustrous form.

7. **Satapatrah**, one possessing hundred or numerous conveyances (शतपत्रः बहुविध वाहनः —*Sayana*).

Hiranyavasah, attractive or benevolent speech (हिरण्यवाशीः । वाशी इति वाङ्मयम्, Nigh.I.11; हितरमणीय वाक् । यद्वा । “वाशीभिस्तक्षताभ्यमन्ययीभिः” — *Sayana*; —See X.101.10).

For Vasi (वाशी), see also,

वाशीऽइव — VIII.12.12.

वाशीः — I.88.3.

वाशीभिः — I.37.2; X.53.10; 101.10.

वाशीम् — VIII.19,23; 29.3.

वाशीऽमन्तः — I.87.6; V.57.2.

वाशीऽमन्तम् — X.20.6.

वाशीषु — V.53.4.

Isirah, object of desire (इषिरः गन्ताभ्येषणीयो वा—*Sayana*).

Svarsah, enjoyer of happiness or heaven; or the giver of water (स्वर्षाः स्वर्गस्य संभक्ता । यद्वा । सरणशीलस्योदकस्य सनिता दाता—*Sayana*). Svah (स्वः) = उदक = Water — Nigh.I.12.

Asutim, food; refreshments. (आसुति अन्नम्—*Sayana*).

8. Devi devasya rodasi janitri, the divine heaven and earth, the generatrices of the deity (*Wilson*); both heaven and earth divine; the deity's parents (*Griffith*). (देवी, the liberal giver, देव्यो दानादि गुणयुक्ते ; देवस्य, of Brhaspati ; जनित्री, parent, जनयित्व्यो ; रोदसी, pair of earth and heaven, बाबापृथिव्यो—*Sayana*).

Brahmane, for plenty of food (ब्रह्मणे बंहिताय भूतायान्नाय तदर्थम्—*Sayana*; — Nigh.II.7); or for prayer.

Sugadha, waters easy to be forded (सुगाघा सुखेनावगाहवीयान्युदकानि—*Sayana*); or easy passage.

Sutara sugadha, easy to be crossed and forded.

9. Suvṛkṭih brahma akari, this prayer or praise has been uttered as a prayer (संनारूपा सुवृक्तिः सुप्रवृत्ता स्तुतिः अकारि मयाकृतामूत्—*Sayana*).

Aratih, the army of enemy (अरातीः शत्रुसेनाः —*Sayana*).

Hymn-98

1. **Gaura**, wild bull; wild deer (गौराद् गौर मृगादपि).

Dive-dive, everyday.

Vṛsabhaya Ksitinam, for the king of the land, or the king of people.

(क्षितीनां जनानां मध्ये वृषभाय श्रेष्ठायेंद्राय—*Sayana*).

Knowing the Soma that is to be drunk, though placed afar off, better than a Gaura (deer) knows the drinking place or pond which it is accustomed to go to.

5. **Maya**, illusive strategy.

Somah, divine grace.

Kevalah, extra-ordinary (केवलः असाधारणः).

Caksasa, by the effulgence (चक्षसा तेजसा).

Hymn-99

1. **Kakubham**, horizon, pinnacle.

Parah, beyond all measure (पर इति सकारान्तं परस्तादित्यस्यार्थः । परशब्दाच्छान्दसोऽसि प्रत्ययः — See “परोदिवा पर एना पृथिव्या” — X.82.5).

Matraya parah, मात्रया परः परस्ताद् वर्तमानयापरिमितया i.e. beyond measure.

Ubhe rajasi, in both the regions (उभौ लोको). Starting from the

earth, proceeding to midspace.

2. Dadharya pracim kakubham prthivyah,

Sustaining the eastern horizon of the earth (cf. य उ त्रिधातु पृथिवीमुत
द्यामेको दाधार भुवनानि—I.154.4; स दाधार पृथिवी द्यामुत्तेमाम्—X.121.1).

3. Iravati dhenumati, abounding with food (इरावती घ्नन्वत्यौ) and
abounding with cattle (धेनुमति गोमत्यौ).

Visnoh, of visnu (विष्णुः पर्वतानामधिपतिः —*Taitt.S.III.4.5.1*).

Mayukhaih, by mountains (मयूखैः पर्वतैः —*Sayana*).

The earth is held secured in position on account of her
mountains.

5. Nava-navatim, ninety-nine (नवनवति नवोत्तर नवति संख्याकाः ; 99).

Satam varcinah sahasram ca asurasya viran—See II.14.6 (यो वर्चिनः
शतहन्द्रः सहस्रम्); hundred thousand heroes of the asura *Varcin*.

For वर्चिनः —See II.14.6; IV.30.15; VII.99.5.

Sambarasya, of terrible clouds.

Vidathesu, synods (विदथेषु यज्ञेषु—*Sayana*).

Vrjanesu, in our army camps.

7. Vasat, an auspicious exclamation.

For Vasat (वषट्) see:

वषट्—VII.99.7; 100.7; X.115.9.

वषट्ऽकृतम्—I.162.15; II.36.1; X.17.12.

वषट्ऽकृतस्य—I.120.4.

वषट्ऽकृताः—VII.28.8.

वषट्ऽकृति—I.14.8.

वषट्ऽकृतिम्—I.31 2; VII.14.3; 15.6.

Sipivistah, one with a halo of light (शिपिविष्टः शिपयः रश्मयः)

See also : शिपिविष्टः —VII.100.6.

शिपिविष्ट—VII.99.7; 100.5 ; 7.

Hymn-100

For verse 5, see Nir.V.9.

1. Urugayaya, to the one widely renowned (उरुगायाय बहुभिः कीर्तनीयाय—*Sayana*).

Sanisyan, desirous of wealth (सनिष्यन् धनमिच्छन्) **Dayate**, presents wealth; offers (दयते धनमादत्ते)

Satraca manasa, with entirely devoted spirit; with united praise (सत्राचा सहाञ्चते । मनसा मननेन स्तोत्रेण—*Sayana*).

Yajate, adores (यजाते प्रकर्षेण पूजयेत्).

2. **Parcah**, contact (पचं: सम्पर्कः).

Evayavah, (vocative), granter of desires: (एवज्यावः । एवाः प्राप्तव्याः कामाः । तान् यापयति प्रापयति स्तोतृनित्येव यावा—*Sayana*).

(constant in thy courses—*Griffith*).

(**eva**—obtainable; desires; *yavan* who enables to obtain—*Wilson*).

3. **Prthivim**; earth (may be all the three worlds).

Trirdevah, the deity with three (Visnu or the sun traverses the three worlds by three steps).

Satarcasam, bright with hundred splendours (शतचंसं शतसंख्यान्यर्चोषि यस्यास्तादृशीम्—*Sayana*).

Sthavirasye, of one who lives for ever; of the mighty; of the everlasting one (स्थविरस्य वृद्धस्य विष्णोः —*Sayana*).

4. **Sujanima**, nobly born (सुजनिमा शोभनान जनिमानि कीर्तन स्मरणादिना सुखहेतु भूतानि यस्य, तादृशो विष्णुः —*Sayana*).

5. I, a master of hymns, and knowing the sacred customs, today praise that name of thine, *Sipivista*; I, who am weak, glorify thee, who art mighty, and dwellest beyond this world. (Nir.V.9).

Sipivista, 1. With a halo of rays (reverential name of Visnu, the Sun).

2. Deprived of rays in the umbra during a Solar eclipse (contemptuous name),

“I am enveloped with rays” i.e. whose rays are displayed. Rays

are here called *Sipayah*, i.e. he is enveloped by them (शिपयोऽरश्मय उच्यन्ते । तैराविष्टो भवति, Nir.V.8).

Sipivista, and *Visnu* are two synonymous names.

According to Aupamanyave, *Sipivista* is a contemptuous name (शिपिविष्टो विष्णुरिति । विष्णोर्द्वे नामनी भवतः । कृत्स्नार्थाय पूर्वं भवतीत्योपन्यवः —Nir.V.7).

Aryab, master; “I am a master (अर्यः), i.e. a lord of hymns (अर्योऽहम् , ईश्वरः स्तोमानाम्). Or else it is thou who art a master, I who am weak, praise thee who are mighty (अर्यस्त्वमसीति वा).

Tavasam, mighty (*tavasa* is synonym of mighty: he is risen high; तवस इति महतो नामधेयम् । उदितो भवति—Nir.V.9).

Parake, in the remotest region (पराके दूरदेशे—*Sayana*).

Rajasah, of the region, of the world.

Rajasah parake, who dwells beyond; i.e. very far from this world (निवसन्तमस्य रजसः पराके पराक्रान्ते—Nir. V.9).

Vayunani, functions; objects to be known (वयुनानि ज्ञातव्यान्वर्थावातानि —*Sayana*; विज्ञानानि, प्रशस्तानि कर्माणि प्रज्ञाश्च—*Daya*.).

For *Vayunani*, see I.72.7; 92.2; 152.6; 189.1; II.19.3; 8; III.5.6; VI.15.10; 75,14; VII.100.5; X.44.7; 46.8; 114.3; 122.2.

Vayunani vidvan, वयुनानि विद्वान्, knowing all worth knowing; knowing all actions (cf I.72.7; 189.1—विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्).

For verse 5, see Samaveda, II.976, with a little variation (हव्यमर्यः शंसामि for नामार्यः शंसामि).

6. Samithe, in the battles; in creative functions or activities

—Nigh.II.17.

Yad anya-rupah samithe babbutha, you have engaged under a different form in battle (*Wilson*). *Wilson* adds a note to it: “*Visnu* is said to have aided *Vasistha* in battle under an assumed form, and when questioned, to have said, I am *Sipivista*, a word to which two senses may be attached, one objectionable and the other unjectionable. In the preceding verse and in verse 7 of the former *Sukta*, the word is explained, “penetrated or clothed with rays” of light, *rasmibhiravista* (रश्मिभिराविष्ट, the radiant, the splendid; in common use, it means a man naturally without prepuce, in which sense it may be here interpreted as implying comparison in like manner as a man is so denuded. So is *Visnu*, according to his own declaration uncovered by radiation—*tejasa anacchaditah* तेजसा अनाच्छादितः); but this is a refinement, and it is probably to be understood as usual; the expression is curious”.

Hymn-101

1. Tisrah, of three categories: *Rk*, *yajuh* and *Saman*, or the triad poem, prose and lyric (तिस्र त्रिविधः ऋग्यजुः सामात्मिकाः स्तुतिरूपाः —*Sayana*).

Udhah, cloud; udder (ऊधः उद्धृतं मेघम् । यद्वा । लुप्तोपममेतत् । ऊध इव पयस आश्रयभूतं मेघम्—*Sayana*).

Duhre=duhate, (दुहे=दुहते, दुहेलटि । ‘लोपस्तआत्मनेपदेषु’ (*Panini* VII.1.41), इति स लोपः । बाहुलको रुट् ।)

2. ईशे=ईष्टे

Trivartu, of particular light at the three seasons, spring, summer and autumn (or winter) (त्रिवर्तुं त्रिषु ऋतुषु अतिशयेन वर्तमानम्; since we have in *Taitt. Sam*, त्रीणि वा आदित्यस्य तेजांसि वसन्ता प्रातर्ग्रहिमे मध्यन्दिने शरदपरार्द्धे; the Sun is particularly bright in the mornings in the spring; during midday in summers, and during afternoon in winters or autumns).

Tridhatu, three metals; three-storied building (त्रिधातु त्रिमूलिकम् of

three floors—*Sayana*).

Saranam, dwelling (शरणं गृहम्).

Sarma, felicity (शर्म सुखम्).

3. One form of *parjanya* is like a barren cow, the other produces offspring.

Yathavasam tanvam cakre, he takes whichever form he pleases: the firmament withholds or sends down rain at will.

Pituh payah prati grbhnati mata tena pita vardhate tena putrah—the father is sky (द्यौपिता), earth the mother (पृथिवी माता) who receives the rain from the former, which producing the means of offering libations and oblations (हविः); returns again to the parent heaven, as well as supports his offspring; i.e., all living creatures.

4. **Tisro dyavah**, the three worlds.

Tredha sasruh, the three directions (east, west and south त्रेधा सत्तुः प्राची प्रतीच्योऽग्रवाच्यश्च सत्यो निर्वच्छन्ति;—*Sayana*); waters flow in these directions.

Trayah kosasah, the three water-shedding masses of clouds (east, west and north; प्रतीच्य, उदीच्यश्चेति त्रयः पौरस्त्यः त्रिप्रकाराः कोशासः मेघाः — *Sayana*).

5. **Mayobhuvah**, the joy - diffusing (मयोमृवः सुखस्य भावयिष्यः) clouds (वृष्टयः).

Devagopah, the protector of clouds (देवगोपाः देवः पर्जन्यो गोपयिता रक्षिता यासाम्—*Sayana*) ; cherished by Deva or deity.

Osadhih, plants (ओषधीः ओष्ठ्यञ्च).

Supippila, one with excellent fruits (सुपिप्पलाः सफलाः —*Sayana*).

6. Vṛsabhaḥ, वृषभः, the showerer, the cloud (just as one covers several cows and impregnates, so the cloud be the perpetual impregnator of plants).

Hymn-102

1. Parjanya, for parjanya, the cloud. For *parjanya*, see Nir. X.10. The word is derived from √तृप्, to be satisfied, by reversing the first and the last letter; (पर्जन्योस्तृपेः । आद्यन्तविपरीतस्य ; and is favourable to man (तर्पयिता जन्यः ; तृप + जन्य = पृत + जन्यः = पर्ज + जन्यः = पर + जन्यः); or called because he is the last conquerer or he is the best progenitor (परः + जनः); or he is the bestower of juices (प्र + √ऋज्). [परोजिता वा । परोजनयिता वा । प्रार्जयिता वा रसानाम् ; see also यत् पर्जन्यः स्तनयन्हन्ति दुष्कृतः ; V.83.2].

2. Parjanya, is the cause of impregnator of plants (ओषधीनाम्) cows (गवां), mares (अर्वतां) and women (पुरुषीणाम्).

3. Ilam, food (इलां = धन्ननाम , Nigh.II.7).

The sweetest or most savoury oblation is offered to him through the mouth of Agni, the fire, and then a good harvest of food is to be expected. The Agnihotra causes the purity of rains and thereby a good harvest.

Hymn-103

For verse 1, see Nir. IX.6.

The theme of the hymn is *Mandukah* or frogs, which practise penance throughout the year like Brahmanas and utter praises to clouds (1); they hibernate throughout the year, and the moment clouds pour water, they wake up and croak (2). At the time of rains, one frog greets the other with croakings, as inarticulate as of a child (3). The speckled frog leaps up and greets the green one (4). They play in waters, with

their body fully developed (5). They are of a variety of colours and their voices different; — some bellow like a cow and some bleat like a goat (6). Like the Brahmanas at the *Soma* and *Atiratra* rituals, these frogs *croak* around the lake replenished with water. (7) They appear to be reciting perennial prayer, like ministrant priests with the *gharma* offerings; and during the heat, they hide in holes (8). They come out only when rains return, and attain freedom from their hiding places (9).

According to certain scholars, the hymn is a satire on the priests, - the cow-toned, the goad-toned, green and speckled,— not a satire, but a beautiful analogy. It is a prayer for the welcome of rains, for which, sometime, we so long wait with eagerness; -in fact, nothing is so welcome as rains in due seasons.

1. Mandukah, frogs; the same as *majjukah*, i.e. divers so called from diving (मण्डूका मज्जूका मज्जनात्—Nir.IX.5): or the word may be derived from √मद्, meaning to rejoice (मदतेर्वा मोदतिकर्मणः or from √मन्द्, meaning to be satisfied (मन्दतेर्वा तृप्तिकर्मणः). It is derived from √मण्ड्, to decorate, say the grammarians (मण्डयतेरिति वैयाकरणाः). (Since the frogs are adorned with variegated lines on their skin by Nature-Durga) or else their abode (भोक्तृ) is in water, *mande* (मण्ड एषामोक्त इति वा); *mande* (मण्ड, water) is derived from √मद्, to rejoice; or from मुद्, to be merry (मण्डो मदेर्वा मुदेर्वा) (Nir.IX.5).

Sleeping for a year, the frogs have uttered forth speech, impelled by the cloud like Brahmanas engaged in religious rites, i.e., who have taken the vow of silence (व्रतचारिणोऽब्रुवाणाः Nir.IX.6). Or else, a simile may have been intended, i.e. (uttered speech) like Brahmanas who are engaged in religious rites (अपि बोधमार्थं स्यात्). The frogs have uttered forth speech, which has been impelled by the cloud (वाचं पञ्चम्यप्रोतां प्रावादिशुमण्डूकाः). See also *Av.IV.15.13*; cf. *Brh.D.VI.27*.

We have further a reference in the *Nirukta*, that Vasistha desirous of rain, praised the cloud. Frogs applauded him. On seeing the applauding frogs, he praised them We have in the *Rgvidhana Khanda*: O frog, join me. O swimmer invoke rain. Float in the middle of the pond, having spread your foot: (VII.103).

उप प्र वद मण्डूकि वर्ष मा वद तादुरि ।

मध्ये हृदस्य प्लवस्य विगृह्य चतुरः पदः ॥ (Av.IV.15.14)

2. **Suskam, Sarasi**, dry pond; dry lake (शुष्कं नीरसं सरसी महत्सरः सरस्याम्).

Drti, water-skin (leather bag for carrying water).

Vatsininam, when joined by their calves (वत्सिनीना वत्सयुक्तानाम्—*Sayana*).

Mayuh, bellowing of cows (मयुः गवां शब्द इव—*Sayana*).

Vagnuh, croaking of frogs (मण्डूकानां वग्नूः शब्दः).

3. **Akhkhali Kṛtya**, croaking (his congratulations) (अखखलीकृत्या । अखखल शब्दं कृत्वा—*Sayana*).

4. **Prsniḥ**, speckled (पृश्निः पृश्निवर्णः).

Haritena, with the green-one frog (हरितेन हरितवर्णेनान्येन मण्डूकेन—*Sayana*).

5. **Saktasya**, of the teacher (शाक्तस्येव शक्तिमतः शिक्षकस्य).

5. **Siksamanah**, the learner, the pupil (शिक्षमाणः शिष्यमाणः शिष्यः—*Sayana*).

Vadati=anuvadati, imitates (वदति अनुवदति अनुकरणं करोति).

6. **Gomayuh**, bellowing of a cow (गोऽमायुः गोर्मायुरिव, मायुः शब्दो यस्य तादृशो भवति—*Sayana*).

Ajamayuh, bleating of a goat (अजमायु अजस्यमायुरिव मायुर्यस्य तादृशो भवति—

Sayana).

Samano nama, more common appellation.

Pipisuh, show themselves (पिपिषु अवयवी भवन्ति प्रादुर्भवन्ति—*Sayana*).

Purutra, in numerous places (पुरुत्रा बहुषु देशेषु).

7. **Atiratre Soma yage**, *atiratra*, at a nocturnal ceremony when the priests recite songs throughout the night; since the croaking of frogs is heard throughout the night, and hence the appropriate comparison.

8. **Sisvidanah**, perspiring (the frogs as the adhvaryu priests perspire during the heat. There is a quibble upon the word *gharminah*, घमिणः, having or bearing the vessel, or performing the rite so termed, or suffering from *gharma*, heat, or the hot season (सिध्विदानाः स्विद्यद् गात्राः, घमिणः घर्मेण प्रवर्ग्येण चरन्तः —*Sayana*).

Gubyah, remaining hidden in hot season (गुह्याः घर्मेकाले विलेख्यगूढाः —*Sayana*).

9. **Deva-hitim**, institutes of gods (*Wilson*); god-appointed order (देवहिंति देवैः कृतं विधानं, अस्यतोरयं घर्म इत्येवं रूपम्—*Sayana*); pertaining to the season's conditions.

Dvadasasya, of the year, consisting of twelve months.

Na pra minanti, do not disregard (मिनन्ति हिंसन्ति).

Taptah gharmah, heated kettles (*Griffith*); scorched and heated (*Wilson*),

Visargam, liberated, set free (विसर्गं विसर्जनं विलान्मोचनम्).

Pravr̥si, in the rainy season (प्रावृषि वर्षतो—*Sayana*).

10. Adat, may give (अदात् ददात्).

Sabasra-srave, in the rainy season, when thousands of plants are fertilized; in the most fertilizing season (सहस्रस्रावे सहस्रसंख्याका ओषधयः सूयन्ते उत्पद्यन्ते इति वर्षतुः सहस्रस्राव—*Sayana*).

Hymn-104

For verses 15 and 21, see Nir.3 and VI.30 respectively.

1. Tamovrdhah, those delighting in darkness; those who grow in darkness (तमावृधः तमसावरकेणाधकारेण मायारूपेण वर्धमानान् तमसि रात्रौ वर्धमानान् वा—*Sayana*; तमसा वर्धयितुं राक्षसान्—*Venkata*.).

2. Aghasamsam, the performer of unprofitable act; the malignant (अघशंसं अघस्य शंसितारम्—*Venkata*; अघस्थानयस्य शंसितारं अघं आगत्यहन्तारं राक्षसं सं सहेव—*Sayana*).

Brahmadvise, for the one who hates people of divine learning; for the haters of Brahmanas (ब्रह्मद्विषे ब्राह्मणद्वेषिणे—*Venkata*; ब्राह्मणेभ्योऽस्मभ्यद्वेष्ट्रे—*Sayana*).

Kravyade, for the cannibal (क्रव्यादे=क्रव्यऽभदे; क्रव्यमांसं भक्षयित्वा—*Sayana*); the eater of flesh, human or animal.

Ghora caksase, for the hideous, (घोरश्चक्षसे घोराख्यानाय—*Venkata*; घोरदर्शनाय परुषभाषणे वा—*Sayana*; for the one who speaks harsh words).

Kimidine, for the vile; for the back-biter (किमीदिने किमिदानीमिति चरते । किमिदं किमिदमिति वा । पिशुनाय चरते । पिशुनः पिशते; । विपिशतीति—Nir.VI.11. i.e. also for the malignant, the vagabond, or a fiend. For the one who goes on saying: “what now”; he may be a spy or informer. See also the

R̥gveda and the Atharvaveda.

किमीदिना—VII.104.23; X.87.27.

किमीदिनः—Av.I.7.3; 28.1; 2; IV.20.5; VIII.4.23; 6.21; 25; XII.1.50.

किमीदिनः—(vocative) I Av.II.24.1; 4.

किमीदिनम्—Av.I.VII.1; IV.20.8; VIII.3.25.

किमीदिनी—(vocative) Av.II.24.5; 6; 7; 8.

किमीदिने—Av.VIII.4.2.

3. Anarambhane, in the inextricable (or bottomless) (अनारम्भणे आलम्बन-रहिते—*Sayana*).

Agni-taptebhih, red-hot with fire (अग्नि तप्तेभिः अग्निवा संतप्तैः).

5. Tapur vadhebbih, fiery (तपुर्वधेभिः तापकप्रहारैः—*Sayana*).

Ajarebhih, ageless, undecaying, never becoming age-worn (अजरेभिः जरारहितैर्दृढैः—*Sayana*).

Asmahanmabhih, adamant (weapon) (अश्महन्मभिः अश्मसारभूतस्यायसो विकारैर्हृन्नसाधनैस्तैरायुधैः —*Sayana*).

4. Aghasamsaya, see verse 2 also; for or of the malignant (अघशंसाय अघशंसमनर्थस्याशंसकं राक्षसं हन्तुमुत्पादयतम्—*Sayana*); the thief, the *dasyu*, the sinner (अघशंसम् अघस्य शंसितारं स्तेनम्—*Daya*, on VI.8.5; अघशंसः योऽघपापं शंसति स दस्युः —*Daya*, II.42.3; the enemy, योऽघानि पापानि कर्माणि शंसति सः रिपुः = शत्रुः —*Daya*, Yv.III,32).

अघशंस = स्तेननाम, Synonym of thief or robber, Nigh.III.24.

8. **Pakena manasa**, with a pure heart (पाकेन पक्वेन शुद्धेन मनसा—*Sayana*).

9. **Pakasamsam**, a truthful speaker; a speaker of sincerity (पाकशंसं परिपक्ववचं सत्यभाषिणम्—*Sayana*) (opposite of अघशंसम्).

Nirṛteh-upasthe, on the lap of Nir-ṛti, the deity of sin निरृतेः पापदेवतायाः उपस्थेऽस्तङ्गे—*Sayana*; the tormenting policy, निरृति दुःखप्रदाकुतोतिः—*Daya*. on VI.72.2; .

Nirṛti, is a synonym of the earth, (भूमिः —Nigh.I).

A va dadhatu nirṛteh upasthe, or toss upon the lap of nirṛti (*Wilson*) (निरृतेः पापदेवतायाः उपस्थेऽस्तङ्गे वा आ दधातु प्रक्षिपतु—*Sayana*); or to the ap of Nirṛti consign them.

Ye va bhadram dusayanti svadhabhih, or those who by violence (स्वघाभिः बलेयुक्ताः) vilify (दूषयन्ति दुष्टं कुर्वन्ति) me acting uprightly (भद्रं कल्याणवर्तनम्).

10. **Tanva**, of their own body, bodily existence (तन्वा स्वकीयेन शरीरेण).

Tana ca, or of their sons, of posterity (तना च तनयेन च).

Ni hiyatam, deprived of (निहीयता निहीनो भवतु).

12. **Yatarat ṛjyah**, whatever is right and straightforward (यतरत् यच्च ऋजोयः ऋजुतमं कुटलम्—*Sayana*).

13. **Vṛjinam**, the wicked (वृजिनं पापकारिणम्—*Sayana*).

Hinoti, instigates (हिनोति प्रेरयति—*Sayana*).

Asad-vadantam, the speaker of untruth (असत् असत्यं वदन्तम्)

14. Droghvacah, utterers of falsehood (द्रोघवाचः अनृतवाचो राक्षसाः — *Sayana*).

Nir-rtham, chastisement (निर्ऋत्यं निःशेषेणाति हिंसाम्—*Sayana*);

15. Yatudhanah, a wicked person, a *raksasa* (यातुधानः राक्षसः).

Viraih dasabhih, of your ten heroic sons (दशभिः वीरैः पुत्रैः; सर्वैर्बन्धुजनैः).

Mogham, falsely (मोघं मृषैव).

Yatudhana iti, with the appellation “yatudhana,” a wicked *raksasa* (हे यातुधान हे राक्षस, इति संबोध्य).

See Nir.VII.3 (अयामुरीय यदि यातुधानो अस्मि—may I die today, if I be a juggling demon; अघा स वीरैर्दशभिर्वि यूषाः —now may he be deprived of the heroes). These are the passages where we have assertions and imprecations (शपथ and अभिशाप).

16. Mayatum, (*ma + ayatum*, मा + अयातुम्), me who is a non-raksasa, me who is not a juggling demon.

17. Khargala iva, like an owl (खर्गला उलूकी इव).

Upabdaib, loud shrills; by noise (उपवद्वैः अभिपव शब्दैः, the noise produced when stones grind the Soma).

Upabdih, = उपवदिः = महाशब्दकर्ता विद्वज्जन —*Daya*. ; Speech वाङ्मय—Nigh.I.11. ; see I.74.7; 169.7.

19. Soma-sitam, the worshipper tempered or benumbed or

stupefied by poisonous herbal chemicals (सोमशितं सोमेन तीक्ष्णोभूतं यजमानम्).

20. Svayatava, the demon dogs, accompanied by dogs (श्वयातवः श्वभिः परिकरभूतैर्हिंसन्तः श्वभिः सहयान्तो वा—*Sayana*).

21. Parasara, discomfiter, destroyer (पराशरः दुष्टानां हिंसकः—*Daya*.); परा + √शृ (हिंसायाम्) *parasara* means a seer, born from the old and exhausted Vasistha (पराशरः परीशीर्णस्य वसिष्ठस्य स्थविरस्य जज्ञिरे—*Nir.VI.30*)—the seer Vasistha (surrounded by a hundred demons—पराशरः शतयातुर्वशिष्ठः, VII.18.21—this is a Vedic quotation, Indra is also a Parasara, since we have; इन्द्रोऽपि पराशर उच्यते [पराशातयिता यातूनाम्]; see इन्द्रो यातूनामभवत्पराशरः—VII.104.21).

The word *parasarah* occurs only twice in the Rgveda: VII.18.21 and VII. 104.21.

Havih-mathinam, to obstruct the offerers of oblations. (हविःप्रयथीनाम् । हवींषि मथ्यन्तामभिमुखम्—*Sayana*).

Avivasatam, coming (i.e. who spoil oblations of the God's invokers). (अविवासतां आगच्छताम्).

Sakrah, the potent Indra (शक्रः इन्द्रः); derived from √शक्, to be able (शक्नोति यः स शक्र समर्थो कुटजो वृक्षविशेषो वा—*Unadi II.13*; स्फायितञ्चि शक्रि.... रक्; an appellation for Indra).

Parasuh yatha vanam, hatchet cuts down (the trees of a) forest (वनं वृक्षजात परशुर्यथा छिन्दन् कुडार इव—*Sayana*).

Patreva bbindan, as a mallet smashes the earthen vessel (पात्रेव मृन्मयानि पात्राणि भिन्दन् मुद्गर इव च—*Sayana*).

Satah, attained (सतः प्राप्तनामैतत्—*Sayana*); तिरः सत इति प्राप्तस्य—*Nir.III.20*; *tirah* (तिरः) and *satah* (सतः) are synonyms of "attained" (प्राप्तः); *satas* is derived from √sr, √स् to move together (सतः ससृतं भवति;

तिरस्तीर्ण भवति, *tiras* from $\sqrt{तृ}$, to cross over).

22. *Ulukayatam*, one who moves or behaves like an owl; one in the form of an owl (उलूकयातुम् । उलूकैः परिकरभूतैः सह यातयति हिनस्तीति याति गच्छतीति बोलूकयातुः । यद्वा उलूकरूपी यातीत्युलूक यातुः —*Sayana*); See *Brhad D.VI.32*.

Susulukah, an owllet (अल्प उलूकः शुशुलुकः).

Owls are of two types, large and small; small is the *susuluka*; one who behaves like the smaller one, is *susulukayatam* (शुशुलूक यातुम्).

Similarly *sva* (स्व) is dog, *Koka* (कोक) is a duck; *suparna* (सुपर्ण) is hawk or falcon) and *grdhra* (गृध्र) is vulture.

23. *Raksah*, wicked persons (रक्षः राक्षसजातिः —*Sayana*).

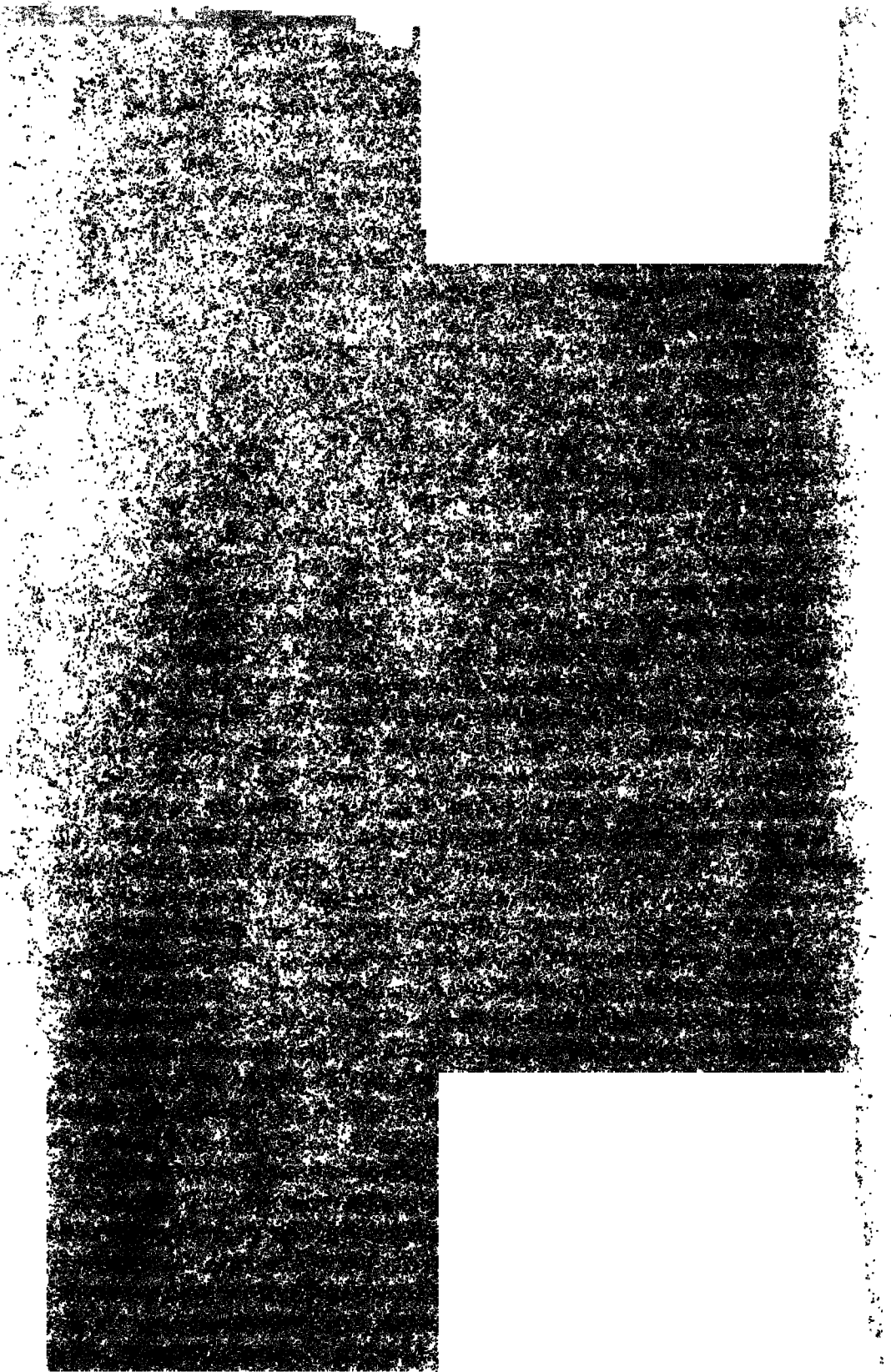
Mithuna, male and female both; the pairs of evil spirits.

24. *Mayaya*, by deception (मायया वञ्चनया).

CATALOGUED.

67567

**Central Archaeological Library,
NEW DELHI 67567**

Call No. Sa 2V1/Sar/Vid

Author— Sarasvati, Satya
Prakash Tr.

Title— Rgveda Samhita

Borrower No. | Date of Issue | Date of Return

A book that is shut is but a block

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
OUT OF STOCK
Central Archaeology
NEW DELHI

us to keep the

ओ३म्

RIG VEDA

॥ ऋग्वेद ॥

VOL. IX खण्ड

Complete in 12 vols.

**Mantras in Sanskrit
with English Translation
and Transliteration**

Translated by

**Swami Satya Prakash Saraswati
Satyakam Vidyalkar**

The enduring teachings of the Vedas are not a relic of the past, nor are they the exclusive preserve or the sole inheritance of Indians and Indo-Aryans. They belong to the common heritage of humanity and are relevant in our contemporary world and in our age. We owe it to ourselves and to the peoples and the nations of the world to share this precious heritage and to disseminate its message and meaning.

The Vedas have been translated into several languages. Scholars like Griffith, Wilson and Max Muller have written commentaries on the Vedas in English. But the need for bringing out an authentic and standard translation of the Vedas has been felt for quite sometime.

To meet the need of a modern, easy to understand English translation of the Vedas, the Veda Pratishthan of DAV College Managing Committee, New Delhi had been publishing complete translation of the four Vedas in twenty-two volumes since 1977.

This new 2008 edition has far superior production values and is priced at less than one-fourth of the price it was being sold so far.

RIG VEDA

ऋग्वेद

(English translation of Mantras with
Sanskrit text and transliteration)

(Volume IX)

RIG VEDA ऋग्वेद

Volume IX
[Book VIII, Hymns 40–103]

English Translation
by
Swami Satya Prakash Saraswati
and
Satyakam Vidyalkar

नवमो भागः
[अष्टमं मण्डलम्, सूक्तानि 41–103]

DAV Publication Division
(Veda Pratishthan)
Arya Samaj Building, UP Block,
Pitampura, Delhi-110034

Price : Rs. 1100.00 (Rupees Eleven Hundred only)
(For Complete Set of 12 Volumes)

Transliteration based on the text of Theodor Aufrecht.

Edition - 2008

Reprint - 2009

ISBN : 978-81-89492-19-9

ISBN : 978-81-89492-10-6 (Set)

RIG VEDA. Vol. IX

© Published by the D.A.V. Publication Division,
(Veda Pratishthan), Arya Samaj Building,
UP Block, Pitampura, Delhi-110034

ऋग्वेद संहिता

RGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

अष्टमं मण्डलम्

(४१) एकचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-१८) दशर्वन्यास्य सूक्तस्य काण्वो नामाक ऋषिः । वरुणो देवता । महापङ्क्तिश्छन्दः ॥

४१ अस्मा ऊ पु प्रभूतये वरुणाय मरुद्भ्योऽर्चा विदुष्टरेभ्यः ।
यो धीना मानुषाणां पृश्नो गा इव रक्षति नभन्तामन्यके समे ॥१॥
तमू पु समना गिरा पितॄणां च मन्मभिः ।
नाभाकस्य प्रशस्तिभिर्यः सिन्धूनामुपोदये सप्तस्वसा स मध्यमो नभन्तामन्यके समे ॥२॥
स शपः परि पस्वजे न्युस्त्रो मायया दधे स विश्वं परि दर्शतः ।
तस्य वेनीरनु व्रतमुषस्तिस्त्रो अवर्धयन्नभन्तामन्यके समे ॥३॥

41

Asmā ū śhū prābhūtaye vārunaya marúdbhyó 'reā vi-
dúshṭarebhyah | yó dhítā mánushānām paśvó gā iva rá-
kshati nábhantām anyaké same || 1 || tám ū śhú samanā
girá pitrīnām ca mánmiabliḥ | náblākásya prásastibhir yáh
sindhūnām úpodayé saptásvasā sá madhyamó nábhantām
anyaké same || 2 || sá kshápaḥ pári shasvaje ny ūsró mā-
yáyā dadhe sá víśvam pári darsatāḥ | tásya vénīr ánu vra-
tām ushás tísro avardhayan nábhantām anyaké same || 3 ||

ṚGVEDA SAMHITĀ

BOOK EIGHT

Hymn-41

May you offer praise to that opulent venerable Lord and to the vital principles. The venerable Lord protects men by His acts as the herdsman guards the cattle. May all our adversities vanish. 1

I praise him (the sun-divine), the venerable lord, with that song and hymn with which our ancient sages have been praying and with that song, repeated by a pain-despiser too. The lord of vapours rises up in the vicinity of rivers; there are seven streams (sisters) in the midst of them. May all our adversities vanish. 2

He embraces beautiful nights and with swift movements He encompasses the universe by His mysterious power. Visible over all is he. All who are desirous of his favour diligently offer him worship at three times a day (morning, noon, and evening). May all our adversities vanish. 3

यः ककुभो निधारयः पृथिव्यामधि दर्शतः ।
 स माता पुर्व्य पदं तद्वरुणस्य सप्त्यं स हि गोपा इवेर्यो नभन्तामन्यके समे ॥४॥
 यो धर्ता भुवनानां य उस्त्राणामपीच्याऽ वेद नामानि गुह्या ।
 स कविः काव्या पुरु रूपं द्यौरिव पुष्यति नभन्तामन्यके समे ॥५॥

yāḥ kakúbho nidhārayāḥ prithivyām ādhi darśatāḥ | śā
 mātā pūrvyām padām tād varuṇasya śāptyam śā hī gopā
 ivéryo nábhantām anyaké same || 4 || yó dhartā bhúvanā-
 nām yā usrāṇām apīcyā veda nāmāni gúhyā | śā kavīḥ kā-
 vyā purú rūpām dyaúr iva pushyati nábhantām anyaké
 same || 5 || 26 ||

॥२७॥ यस्मिन्विश्वानि काव्या चक्रे नाभिरिव श्रिता ।
 त्रितं जूती संपर्यत व्रजे गावो न संयुजे युजे अश्वौ अयुक्षत नभन्तामन्यके समे ॥६॥
 य आस्वत्क आशये विश्वा जानान्येषाम् ।
 परि धामानि मर्मशद्वरुणस्य पुरो गये विश्वे देवा अनु व्रतं नभन्तामन्यके समे ॥७॥
 स समुद्रो अपीच्यस्तुरो द्यामिव रोहति नि यदासु यजुर्दधे ।
 स माया अचिना पदास्तृणान्नाकमारुहन्नभन्तामन्यके समे ॥८॥

yāsmiṇ vīśvāni kāvyā cakré nábhīr iva śritā | tritām
 jūṭī saparyata vrajé gāvo ná samyúje yujé āśvāni ayukshata
 nábhantām anyaké same || 6 || yā āsv átka āśāye vīśvā jā-
 tāny eshām | pāri dhāmāni mārmaṣad varuṇasya puró gāye
 vīśve devā ānu vratām nábhantām anyaké same || 7 || śā
 samudró apīcyās turó dyām iva rohati ní yād āsu yājur
 dadbhé | śā māyā arcinā padāstrīṇān nākam āruhan nábhan-
 tām anyaké same || 8 ||

He is visible above the earth and sustains the quarters of the horizon. He measures out (the entire space) which is the eternal abode of his venerability; he is our lord like the keeper of cattle. May all our adversities vanish. 4

He is the sustainer of all the regions, knows the hidden and secret names of the mysterious rays, He is a sage who cherishes the act of sages, as the heaven cherishes numerous forms. May all our adversities vanish. 5

In him all pious acts are concentrated like the nave set within the wheel. May you worship him, quickly, who pervades all the three worlds. As men assemble the cattle in their pasture, in the same manner, the horses have been gathered (to assail us) by our opponents. May all our adversities vanish. 6

He wraps these regions as a robe; he gives refuge to all the creatures. All Nature's bounties precede the chariot of the venerable Lord, while manifesting His glories at the time of worship. May all our adversities vanish. 7

He is the hidden ocean; swiftly he mounts the heaven as the sun ascends the sky. When He establishes the cosmic sacrifice in those regions, He demolishes with his brilliant radiance the devices of obstructing forces and ascends to heaven. May all our adversities vanish. 8

यस्य श्वेता विचक्षणा तिस्रो भूमीरधिष्ठितः ।
 त्रिरुत्तराणि पप्रतुर्वरुणस्य ध्रुवं सद्ः स समानामिरज्यति नभन्तामन्यके समे ॥९॥
 यः श्वेतां अधिनिर्णिजश्चक्रे कृष्णौ अनु व्रता ।
 स धामं पूर्य ममे यः स्कम्भेन वि रोदसी अजो न द्यामधारयन्नभन्तामन्यके समे ॥१०॥

yāsya śvetā vicakṣhaṇā tīśrō bhū-
 mir adhikṣhitāḥ | trīr úttarāṇi paprátur váruṇasya dhruvám
 sádaḥ sá saptānām irajyati nábhantām anyaké same || 9 ||
 yāḥ śvetāñ ádhinirñijaṣ cakré kṛiṣṇāñ ánu vratā | sá dhāma
 pūrvyām mame yá skambhéna ví ródasī ajó ná dyām
 ádhārayan nábhantām anyaké same || 10 || २७ ||

(४२) द्वित्वाग्निं सूक्तम्

(१-६) पटुचम्यास्य मृतस्य काण्वो नाभाक भावेयोऽर्चनाता वा क्रपिः । (१-३) प्रथमतृचस्य
 वरुणः, (४-६) द्वितीयतृचस्य चाश्विनौ देवताः । (१-३) प्रथमतृचस्य विष्टुपः,
 (४-६) द्वितीयतृचस्य चानुष्टुप छन्दसी ॥

॥२८॥ अस्तभ्नादयामसुरो विश्ववेदा अमिमीत वस्मिणं पृथिव्याः ।
 आसीदुद्दिश्वा भुवनानि सम्राड् विश्वेत्तानि वरुणस्य व्रतानि ॥१॥
 एवा वन्दस्व वरुणं बृहन्तं नमस्या धीरममृतस्य गोपाम् ।
 स नः शर्म त्रिवरुधं वि यैस्त्यातं नो द्यावापृथिवी उपस्थे ॥२॥

42.

Ástabhnād dyām ásuro viśvāvedā áminīta varimāṇam
 prithivyāḥ | áśīdad viśvā bhúvanāni samráḍ viśvét tāni vá-
 ruṇasya vratāni || 1 || evā vandasva váruṇam bṛihántam na-
 masyá dhīram amṛitasya gopām | sá naḥ śarma trivárū-
 tham ví yaṅsat pātām no dyāvāprithivī upásthe || 2 ||

His bright far-seeing rays pervade all the three regions, and have further filled the three superior realms of heaven. Firm is the abode of the venerable Lord, who rules over the seven cosmic streams of firmament. May all our adversities vanish. 9

In his successive functions, he emits his bright rays (during day) or turns them dark (during the night). He measures out the eternal abode, and supports with the pillar of the firmament, both heaven and the earth. May all our adversities vanish. 10

42

The powerful venerable Lord, the possessor of all wealth, has fixed the heaven. He measures out the wide expanses of the broad earth, and presides over all worlds as a supreme monarch. All these are the holy operations of the venerable Lord. 1

May you glorify the mighty venerable Lord and revere this guardian of immortality. May He bestow upon us a triply-guarded habitation. May heaven and earth preserve us within their lap. 2

इमां ध्रियं शिक्षमाणस्य देव क्रतुं दक्षं वरुणं सं शिक्षाधि ।
 ययाति विश्वा दुग्िता तरेम सुतर्माणमधि नावं रुहेम ॥३॥
 आ वां ग्रावाणो अश्विना धीभिर्विप्रा अचुच्यवुः ।
 नासत्या सोमपीतये नभन्तामन्यके समे ॥४॥
 यथा वामत्रिरश्विना गीभिर्विप्रो अजोहवीत् ।
 नासत्या सोमपीतये नभन्तामन्यके समे ॥५॥
 एवा वामह ऊतये यथाहुवन्त मेधिराः ।
 नासत्या सोमपीतये नभन्तामन्यके समे ॥६॥

imām

dhīyaṃ śikṣamāṇasya deva krátum dākṣhaṃ varuṇa sám
 śiṣādhi | yáyāti víśvā duritá táreṃa sutármāṇam ádhi ná-
 vaṃ ruheṃa || 3 || á vāṃ grávaṇo aśvinā dhībhir víprā
 acucyavuh | násatyā sómapītaye nábhantām anyaké same
 || 4 || yáthā vāṃ átrir aśvinā gīrbhir vípro ájohavīt | ná-
 satyā sómapītaye nábhantām anyaké same || 5 || evá vāṃ
 ahva ūtāye yáthāhuvanta médhirāḥ | násatyā sómapītaye
 nábhantām anyaké same || 6 || 28 ||

[अथ षष्ठोऽनुश्लोकः ॥]

(८.३) त्रिचन्वारिणं सूक्तम्

(१-३३) त्रयस्त्रिंशद्वचन्याम्य सूक्तस्याङ्गिरसो विरूप ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२९॥ इमे विप्रस्य वेधसोऽग्नेरस्तृतयज्वनः । गिरः स्तोमांस ईरते ॥१॥
 अस्मै ते प्रतिहर्यते जातवेदो विचर्षणे । अग्ने जनामि सुष्टुतिम् ॥२॥
 आगोका इव घेदह तिग्मा अग्ने तव त्विषः । दुद्धिर्वनानि वप्सति ॥३॥

43.

Imé viprasya vedhāso 'gnér ástritayajvanah | gíra stó-
 māsa irate || 1 || ásmāi te pratiháryate játavedo vícarshane |
 ágne jánāmi sushṭutīm || 2 || ārokā iva ghéd āha tigṃā agne
 tāva tvíśah | dadbhír vānāni bapsati || 3 ||

O venerable Lord, may you inspire the worshipful devotee and sharpen his intellect to perform benevolent acts. May we ascend the ship that bears us safely to get across all difficulties. 3

O evertrue twin-divines, the pious worshippers, with their songs, induce you to come hitherward to enjoy devotional elixir. May all our adversities vanish. 4

O evertrue twin-divines, as the triply detached sage has been eagerly calling you with his hymns to enjoy the devotional elixir, so I also invoke you. May all our adversities vanish. 5

As all the wise men have been invoking you for protection, O evertrue twin-divines, I also invoke you to come and enjoy our devotional elixir. May all our adversities vanish. 6

43

These reciters of praises invoke the fire-divine who is all-wise, creative and performer of uninterrupted cosmic sacrifice. 1

O all-beholding, all pervading fire-divine, I repeat earnest prayers to you for your delight. 2

O fire-divine, your fierce flames consume the forest, as the sharpened teeth of wild animals destroy (the plants). 3

हरयो धूमकेतवो वातजूता उप द्यवि । यतन्ते वृथगग्नयः ॥४॥
एते त्वे वृथगग्नय इद्दासः समदक्षत । उपसामिव केतवः ॥५॥

hārayo dhūmā-
ketavo vātajūtā ūpa dyāvi | yātante vrīthag agnāyah ॥ 4 ॥
etē tyē vrīthag agnāya iddhāsah sām adrikshata | ushāsām
iva ketāvah ॥ 5 ॥ 29 ॥

॥३०॥ कृष्णा रजांसि पत्सुतः प्रयाणे जातवेदसः । अग्निर्यद्रोधति क्षमि ॥६॥
धांसि कृष्णान ओषधीर्वप्सदग्निर्न वायति । पुनर्यन्तरुणिरपि ॥७॥
जिह्वाभिरह नन्नमदुर्विषा जञ्जणोभवन् । अग्निर्यन्तेषु रोचते ॥८॥
अप्स्वग्ने सधिष्ठव सौषधीरनु रुध्यसे । गर्भे सञ्जायसे पुनः ॥९॥
उदग्ने तव तद्धतादूर्ची रोचत आहुतम् । निसानं जुहोः मुखे ॥१०॥

krishnā rájañsi patsutāḥ prayāṇe jātavedasah | agnir
yād ródhati kshāmi ॥ 6 ॥ dhāsim kṛiṇvānā óshadhīr bāpsad
agnir ná vāyati | pūnar yān tārūnir āpi ॥ 7 ॥ jihvābhir āha
nānnamad arcīsha jañjaṇābhāvan | agnir vāneshu rocate
॥ 8 ॥ apsv āgne sādhiṣh tāva saúshadhīr ānu rudhyase |
gārbhe sām jāyase pūnah ॥ 9 ॥ úd agne tāva tát ghṛitād
arci rocata áhutam | nīśānam juhvo múkhe ॥ 10 ॥ 30 ॥

॥३१॥ उक्षात्राय वशात्राय सोमपृष्ठाय वेधसे । स्तोमैर्विधेमाग्नये ॥११॥
उत त्वा नमसा वयं होतर्वरेण्यक्रतो । अग्ने समिद्धिरीमहे ॥१२॥

ukshātrāya vaśātrāya sōmapriṣṭhāya vedhāse | stó-
mair vidhemāgnāye ॥ 11 ॥ utá tvā nāmasā vayām hōtar vá-
renyakrato | āgne samíddhīr īmahe ॥ 12 ॥

Your consuming fire flames, urged by the wind, bannered with the smoke, rise and go aloft diversely to heaven. 4

These diversely-kindled fiery flames are all around made visible even as the ensigns of the dawn. 5

As this all pervading fire speeds along, the black dust is raised by its feet when this fire spreads upon the earth. 6

Making the plants its food the fire-divine consumes them and is never satiated, and falls upon the tender shrubs again. 7

Bending the trees down with all its tongues (flames), it flickers in its fiery glow; the fire-divine looks splendid in the woods. 8

O fire-divine, your original place is in the waters, yet you force your way into the plants and becoming their embryo, you are born anew. 9

O fire-divine, worshipped with offerings, your flames shine out from the sacred butter with kisses on the ladle's mouth. 10

Let us adore with hymns the fire-divine, who is fed on agricultural products, dairy products, and who bears the herbal plants on the back. 11

We solicit you, O fire-divine, the invoker of Nature's bounties and performer of sacred rites, with oblations and with fuel. 12

उत त्वा भृगुवच्छुचे मनुष्वदम् आहुत । अङ्गिरस्वद्वामहे ॥१३॥
 त्वं ह्यग्ने अग्निना विप्रो विप्रेण सन्त्सता । सखा सख्या समिध्यसे ॥१४॥
 स त्वं विप्राय दाशुषे रयिं देहि सहस्रिणम् । अग्ने वीरवतीमिषम् ॥१५॥

utā tvā bhriguvāc

chuce manushvād agna āhuta | aṅgirasvād dhavāmahe || 13 ||
 tvām hy āgne agnínā vípro vípreṇa sán satā | sákhā sá-
 khyā samidhyāse || 14 || sá tvām víprāya dāśúshe rayīm
 dehi sahasrīṇam | āgne vīrávatīm ísham || 15 || ३१ ||

॥३२॥ अग्ने भ्रातः सहस्कृत रोहिदश्च शुचिव्रत । इमं स्तोमं जुषस्व मे ॥१६॥
 उत त्वग्ने मम स्तुतो वाश्राय प्रतिहर्यते । गोष्ठं गावं इवाशत ॥१७॥
 तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम विश्वाः सुक्षितयः पृथक् । अग्ने कामाय येमिरे ॥१८॥
 अग्निं धीभिर्मनीषिणो मेधिरासो विपश्चितः । अन्नमद्याय हिन्विरे ॥१९॥
 तं त्वामग्नेषु वाजिनं तन्वाना अग्ने अध्वरम् । वह्निं होतारमीळते ॥२०॥

āgne bhrātaḥ sáhaskrita rōhidaśva śúcivrata | imám
 stóniām jushasva me || 16 || utā tvāgne máma stúto vāśráya
 pratibáryate | gosbthám gáva ivāṣata || 17 || túbhyam tá
 aṅgirastama víśvāḥ suksbitáyaḥ príthak | āgne kāmāya ye-
 mire || 18 || agnīm dhībhír manīśhīṇo médhirāso vipaścítaḥ |
 admasádyāya hinvire || 19 || tám tvām ájmeshu vājínam
 tanvānā agne adhvarám | váhniṃ hótāram ilate || 20 || ३२ ||

॥३३॥ पुरुत्रा हि सदृङ्गसि विशो विश्वा अनु प्रभुः । समस्तु त्वा हवामहे ॥२१॥

purutrā lí sadrīṅṅ ási víṣo víśvā ānu prabhūḥ | sa-
 mátsu tvā havāmahe || 21 ||

O holy fire-divine, worshipped with oblations, we adore you in like-manner, as you have been adored by men of distinction, by intellectuals and by men of vitality. 13

O divine, you are a fire, kindled by fire; you are a sage, kindled by a sage; you are a saint, kindled by a saint; and you are a friend, kindled by a friend. 14

O adorable lord, may you bestow upon the pious worshipper infinite riches, food and brave progeny. 15

O fire-divine, our brother, the source of strength, driven as if on red horses, performer of pure acts, may you be propitiated by our laudations. 16

My praises hasten to you, O fire-divine, as the cows enter their stalls to meet the lowing calf that longs for milk. 17

O fire-divine, most vital among vital forces, all people, howsoever rich, turn towards you for attainment of their desires. 18

The intellectuals, the wise and the sagacious, with their thoughts and actions propitiate the fire-divine for the furtherance of their prosperity. 19

While making preparations to adore you in their homes, the worshippers glorify you, O powerful fire-divine, the bearer of the oblations and the invoker of Nature's bounties. 20

You are the adorable lord, beholder of all people of the universe alike in all the regions. We invoke you to help us in our struggles. 21

तमीळिष्व य आहुतोऽग्निर्विभ्राजते घृतेः । इमं नः शृण्वद्भवम् ॥२२॥
 तं त्वा वयं हवामहे शृण्वन्तं जानवेदसम् । अग्ने घन्तमप द्विषः ॥२३॥
 विशां राजानमद्भुतमध्यक्षं धर्मणामिमम् । अग्निमीळे म उ श्रवत ॥२४॥
 अग्निं विश्वायुवेपसं मर्यं न वाजिनं हितम् । सप्तिं न वाजयाममि ॥२५॥

tām ilishva yá áhuto 'gnír vi-
 bhrájate ghrītaḥ | imám naḥ śṛṇavad dhávam || 22 || tām
 tvā vayám havāmahe śṛṇvántam jātávedasam | ágne ghnán-
 tam ápa dvíshaḥ || 23 || viśám rájānam ádbhutam ádhya-
 ksham dhármaṇām imám | agnīm ile sá u śravat || 24 || agnīm
 viśvāyuvepasam máryam ná vājīnam hitám | saptim ná vā-
 jayāmasi || 25 || ३३ ||

॥३४॥ घन्मूघ्राण्यप द्विषो दहन्नश्रींसि विश्वहा । अग्ने तिग्मेन दीदिहि ॥२६॥
 यं त्वा जनास इन्धते मनुष्वदङ्गिरस्तम । अग्ने स बोधि मे वचः ॥२७॥
 यदग्ने दिविजा अस्यप्सुजा वा सहस्कृत । तं त्वा गीर्भिर्हवामहे ॥२८॥
 तुभ्यं घेत्ते जना इमे विश्वाः सुक्षितयः पृथक् । धासि हिन्वन्त्यत्तवे ॥२९॥
 ते घेदग्ने स्वाध्योऽहा विश्वा नृचक्षसः । तरन्तः स्याम दुर्गहा ॥३०॥

ghnán mṛidhrāṇy ápa dvísho dáhan rákshānsi viśvāhā |
 ágne tigména dīdihi || 26 || yám tvā jánāsa indhaté manush-
 vād āṅgīrastama | ágne sá bodhi me vācaḥ || 27 || yád
 agne divijá ásy apsujá vā sahaskrīta | tām tvā gīrbhír ha-
 vāmahe || 28 || túbhyam ghét té jánā imé vísvāḥ sukshítá-
 yaḥ prīthak | dhāsim hinvanty áttave || 29 || té ghéd agne
 svādhyaó 'hā vísvā nṛicákshasaḥ | tārantaḥ syāma durgāhā
 || 30 || ३४ ||

We adore that lord (fire-divine) whose glory shines brightly when butter is fed; let it hear our invocations. 22

We invoke you, O adorable, all-pervading Lord, listening to our prayers and driving away our adversities. 23

I pray to you, O adorable lord, the sovereign of men, the wonderful, the presiding lord of cosmic laws; may it listen to our invocations. 24

We adore that adorable lord, who inspires all people, whose strength is manifested in every vital force, who is noble, strong and benevolent. 25

O adorable lord, (the fire-divine), may you drive away the malignant forces, keep us free from adversities, destroy the violent opponents and blaze forth with your bright radiance. 26

O fire-divine, the chief of vital forces, whom men have been kindling like the ancient sages, may you hear my words. 27

O fire-divine, procured by mechanical strength, born in the heavens or in waters, we glorify you as such with praises. 28

All these people, the inhabitants of earth, severally offer oblations to you for your feed and delight. 29

O fire-divine, may we, skilled in sacrificial works, admired by men all the time, easily get over all distress. 30

॥३१॥ अ॒ग्निं म॒न्द्रं पु॒रुप्रि॒यं शी॒रं पा॒वक॑शोचिषम् । ह॒द्भिर्म॒न्द्रेभि॒रीम॑हे ॥३१॥
 स त्व॑र्म॒भे वि॒भाव॑सुः सृ॒जन्त्सूर्यो॑ न र॒श्मिभिः॑ । श॒र्धन्त॑मा॒सि जिघ्न॑से ॥३२॥
 तत्ते॑ स॒हस्व॑ ईम॒हे दा॒त्रं यन्नो॑प॒दस्य॑ति । त्वद॑भे वा॒र्यं वसु॑ ॥३३॥

agnīm mandrām purupriyām śīrām pāvakāśocisham |
 hṛidbhīr mandrébhir īmahe || 31 || sá tvām agne vibhāvasuḥ
 sṛiján sūryo ná raśmībhiḥ | śārdhan tāmānsi jighnase || 32 ||
 tát te sahasva īmahe dātrām yān nópadásyati | tvád agne
 vāryam vásu || 33 || 35 ||

(४४) चतुश्चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-३०) त्रिंशद्वचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो विरूप ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३६॥ स॒मिधा॒ग्निं दु॒वस्य॑त घृ॒तैर्बोध॑य॒ताति॑थिम् । आ॒स्मिन्हु॒व्या जु॑होतन ॥१॥
 अ॒भे स्तोमं॑ जुष॒स्व मे॒ वर्ध॑स्व॒नेन॑ म॒न्मना॑ । प्र॒ति सू॒क्तानि॑ ह॒र्य नः॑ ॥२॥
 अ॒ग्निं दू॒तं पु॒रो द॑धे ह॒व्यवा॑हुमुप॒ ब्रुवे॑ । दे॒वाँ आ॑ सा॒दया॑दिह ॥३॥

44.

Samídhāgnīm duvasyata ghṛitair bodhayatātithim | āsmin
 havyā juhutana || 1 || āgne stōmaṁ jushasva me vārdhasvā-
 nēna mānmanā | prāti sūktāni harya naḥ || 2 || agnīm dū-
 tām paró dadhe havyavāham úpa bruve | devāñ ā sādayaḍ
 ihá || 3 ||

With cheerful heart and delightful sweet hymns, we venerate the gladdening fire-divine, dear to all, abiding in sacred acts, and burning with purifying brilliance. 31

O fire-divine, rich in light like the rising sun, displaying strength by your beams, may you boldly destroy the darkness of ignorance. 32

We solicit from you, O fire-divine, the source of energy, that choicest wealth which you grant with blessings and which does not decay. 33

44

May you honour the fire-divine, dear as honoured guest with your fuel and awaken it by offering butter. Dedicate your offerings in it. 1

O fire-divine, may you accept my laudations and be magnified by my prayers. May you welcome my sweetly spoken words. 2

I establish to the fire-divine the foremost status of the messenger. I adore it as the bearer of the oblations; may it inspire Nature's bounties to occupy their functional places. 3

उत्ते बृहन्तो अर्चयः समिधानस्य दीदिवः । अग्ने शुक्रास ईरते ॥४॥
उप त्वा जुहो३ मम घृताचीर्यन्तु हर्यत । अग्ने हव्या जुषस्व नः ॥५॥

ūt te bṛihānto arcáyah samidhānasya dīdivah |
ágne śukrása īrate || 4 || úpa tvā juhvo máma ghrítácīr
yantu haryata | ágne havyá jushasva nah || 5 || ३६ ||

॥३७॥ मन्द्रं होतारमुत्विजं चित्रभानुं विभावसुम् । अमिमीळे स उ श्रवत् ॥६॥
प्रलं होतारमीड्यं जुष्टमग्निं कविकेतुम् । अध्वराणामभिश्चियम् ॥७॥
जुषाणो अङ्गिरस्तमेमा हव्यान्यानुषक् । अग्ने यज्ञं नय ऋतुथा ॥८॥
समिधान उ सन्त्य शुक्रशोच इहा वह । चिकित्वान्दैव्यं जनम् ॥९॥
विप्रं होतारमद्रुहं धूमकेतुं विभावसुम् । यज्ञानां केतुमीमहे ॥१०॥

mandrām hótāram ūtvijam citrabhānum vibhāvasum |
agnīm īle sá u śravat || 6 || prasnām hótāram idyam jush-
tam agnīm kavīkratum | adhvarāṇām abhisṛiyam || 7 || ju-
shāno āṅgīrastamemá havyāny ānushák | ágne yajñām naya
rituthá || 8 || samidhānā u santya śukraśoca ihā vaha | ci-
kitvān dāivyaṁ janam || 9 || vípram hótāram adrúham dhū-
máketum vibhāvasum | yajñānām ketúm īmahe || 10 || ३७ ||

॥३८॥ अग्ने नि पाहि नस्त्वं प्रति षम देव रीषतः । भिन्धि द्वेषः सहस्कृत ॥११॥
अग्निः प्रलेन मन्मना शुम्भानस्तन्वं३ स्वाम् । कविर्विप्रेण वावृधे ॥१२॥

ágne ní páhi nas tvám prāti śhma deva rīshataḥ | bhin-
dibí dvéśhaḥ sahasṛita || 11 || agnīḥ prasnéna mánmanā
śumbhānas tanvām svām | kavír vípreṇa vāvṛidhe || 12 ||

O brilliant fire-divine, as you are kindled, your great flames start blazing up. 4

O propitious fire-divine, let my ladles filled with butter come near you. May you accept our offerings. 5

I adore the fire-divine, the exhilarating invoker, the priest who shines forth with various lustres and is rich in brilliance; may it hear my invocations. 6

(I worship) the fire-divine, the eternal invoker, adorable, beloved, the performer of wise deeds and the visitant of solemn ceremonies. 7

O fire-divine, best of all vital forces, may you continually accept our offerings and conduct cosmic sacrifice at the proper seasons. 8

O brilliant-flamed, the virtuous, the knower, may you, while enkindled, bring Nature's bounties of celestial region towards us. 9

We solicit the wise invoker of Nature's bounties, the beneficent, the smoke-bannered, the resplendent and the ensign of sacred acts. 10

O brilliant fire-divine, procured by mechanical strength, may you protect us against those, who injure us, and drive away our adversities. 11

The wise fire-divine, decorating its form with brilliant flame, and chanting of hymns, grows in night through the singing of hymns. 12

ऊ॒र्जो न॑पा॒त॒मा हु॒वेऽ॒ग्निं पा॑व॒क॒शो॑चिष॒म् । अ॒स्मि॒न्य॒ज्ञे स्व॑ध्व॒रे ॥१३॥
 स नो॑ मि॒त्रम॒ह॒स्त्वम॒ग्ने शु॒क्रेण॑ शोचिषा । दे॒वैरा॑ सं॒त्सि ब॒र्हिषि॑ ॥१४॥
 यो अ॒ग्निं त॒न्वो॒ऽद॒मै दे॒वं म॒र्तः स॒प॒र्य॒ति । तस्मा॑ इ॒दीद॒य॒द॒सु ॥१५॥

ūrjō nāpātam ā huve 'gnīm. pāvakāśocisham | asmín yajñé
 svadhvaré || 13 || sá no mitramahas tvám ágne śukréṇa śo-
 cīshā | devaír ā satsi barhishi || 14 || yó agnīm tanvò dāme
 devám mártah saparyāti | tasmā íd dīdayad vásu || 15 || ३९ ||

३९॥ अ॒ग्निर्मूर्धा॑ दि॒वः क॒कुत्प॑तिः पृ॒थि॒व्या अ॒यम् । अ॒पां रेता॑सि जि॒न्वति॑ ॥१६॥
 उ॒द॒ग्ने शु॒च्य॑स्त॒व शु॒क्रा भ्राज॑न्त ई॒रते॑ । त॒व ज्योती॑ष्य॒र्चयः॑ ॥१७॥
 ई॒शिषे॑ वा॒र्यस्य॑ हि दा॒त्रस्या॒ग्ने स्व॑र्पतिः । स्तो॒ता स्या॑ त॒व श॑र्मणि ॥१८॥
 त्वा॒म॒ग्ने मनी॑षिण॒स्त्वां हि॒न्वन्ति॑ चि॒त्तिभिः॑ । त्वां वर्ध॑न्तु नो गि॒रः ॥१९॥
 अ॒द॒ब्धस्य॑ स्व॒धाव॑तो दू॒तस्य॑ रेभ॒तः सदा॑ । अ॒ग्नेः स॒ख्यं वृ॑णीमहे ॥२०॥

agnír mūrdhá diváh kakút pátih prīthivyá ayám | apām
 rétānsi jinvati || 16 || úd agne śúcayas táva śukrá bhrājanta
 irate | táva jyótīnshy arcāyah || 17 || īśiṣhe vāryasya hí dā-
 trāsyāgne svārpatih | stotā syām táva śārmaṇi || 18 || tvám
 agne manīṣhīṇas tvām hinvanti cīttibhiḥ | tvām vardhantu
 no gírah || 19 || ádabdhasya svadhāvato dūtasya rébhataḥ
 sādā | agnéḥ sakhyām vrinīmahe || 20 || ३९ ||

I invoke the fire-divine of purifying lustre, the source of all energy in this inviolable sacred ceremony. 13

O fire of spirituality, faithful to your friends, may you be seated in our hearts with divine attributes and cherish our sacred deeds with your brilliance. 14

Whosoever mortal worships the divine fire within his house for the attainment of wealth and riches, to him it gives all these. 15

The fire-divine is the head (of Nature's bounties), the summit of the heaven, the lord of the earth; it sustains the seed of aquatic life. 16

O fire-divine, may your shining, pure and bright flames go upward with your lustre and splendour. 17

O fire-divine, lord of heaven, you preside over all that is desired or given; may I become your admirer for my solace. 18

O fire-divine, they, who understand, invoke you; they please you by their actions; let our prayers magnify your glory. 19

We ever solicit the friendship of fire-divine, the invincible, the powerful one, the messenger and admirer of Nature's bounties. 20

॥४०॥ अग्निः शुचिव्रततमः शुचिर्विप्रः शुचिः कविः । शुचीं रोचत आहुतः ॥२१॥
 उत त्वा धीतयो मम गिरो वर्धन्तु विश्वहा । अग्ने सख्यस्य बोधि नः ॥२२॥
 यदग्ने स्यामहं त्वं त्वं वा घा स्या अहम् । स्युष्टे सत्या इहाशिषः ॥२३॥
 वसुर्वसुपतिर्हि कमस्यग्ने विभावसुः । स्याम ते सुमतावपि ॥२४॥
 अग्ने धृतव्रताय ते समुद्रायैव सिन्धवः । गिरो वाश्रास ईरते ॥२५॥

agnih śucivratatamah śucir viprah śucih kavīh | śucī
 rocata āhutaḥ || 21 || utā tvā dhītāyo māma gīro vardhantu
 viśvāhā | āgne sakhyāsya bodhi naḥ || 22 || yād agne syām
 ahām tvām tvām vā ghā syā ahām | syūṣṭe te satyā ihāśi-
 ṣhaḥ || 23 || vāsura vāsupatiḥ hī kam āsy agne vibhāvasuḥ |
 syāma te sumatāv āpi || 24 || āgne dhṛitāvratāya te samud-
 rāyeva sindhavaḥ | gīro vāśrāsa īrate || 25 || 40 ||

॥४१॥ युवानं विष्पतिं कविं विश्वादे पुरुवेपसम् । अग्निं शुम्भामि मन्मभिः ॥२६॥
 यज्ञानां रथ्ये वयं तिग्मजम्भाय वीळवे । स्तोमैरिषेमाग्रये ॥२७॥
 अयमग्ने त्वे अपि जरिता भूतु सन्त्य । तस्मै पावक मृळय ॥२८॥
 धीरो ह्यस्यद्भ्यः सद्भिः न जागृविः सदा । अग्ने दीदयसि द्यवि ॥२९॥
 पुराग्ने दुरितेभ्यः पुरा मृधेभ्यः कवे । प्र ण आयुर्वसो तिर ॥३०॥

yuvānaṁ viṣpātim kavīm viśvādam puruvépasam | ag-
 nīm śumbhāmi mánmabhiḥ || 26 || yajñānām rathyē vayam
 tigmajambhāya vilāve | stómair ishemaṅnāye || 27 || ayām
 agne tvé āpi jaritā bhūtu santya | tasmai pāvaka mṛṇaya
 || 28 || dhīro hy āsy admasād vipro ná jāgrivīḥ sādā | āgne
 didāyasi dyāvi || 29 || purāgne duritébhyaḥ purā mṛidhré-
 bhyaḥ kave | prā ṇa āyura vaso tira || 30 || 41 ||

The divine fire is extremely pure in creativity, and shines pure when invoked. 21

May my dedicated actions and devotional songs ever invigorate you; may you always think of our friendly bond. 22

O fire-divine, if I were you and you were I, your blessings here should come through. 23

O fire-divine, you are the giver of dwellings, the lord of wealth and rich in light; may we always enjoy your favour. 24

O fire-divine, observant of pious acts, our resonant songs of praise proceed to you as rivers hasten to a sea. 25

I glorify with hymns the ever-young fire-divine, the supreme lord of men, the all-wise, the all-consuming and inspirer of all sacred acts. 26

Let us seek with our hymns the fire-divine, the guide of all sacred sacrificial acts, strengthened with sharp-jaw of justice. 27

May my fellow brothers also be your worshippers, O adorable fire-divine, O purifier, give them happiness. 28

Verily you are wise, the sharer of oblations and ever wakeful as the seer (for our well-being). May you, O fire-divine, shine in the sky. 29

O wise fire-divine, giver of dwellings, may you prolong our lives before misfortunes or assailants fall on us. 30

(४५) पञ्चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-४२) द्विचत्वारिंशद्वयस्यास्य सूक्तस्य काण्वशिरोक ऋषिः । (१) प्रथमर्षोऽग्नीन्द्रो,

(२-४२) द्वितीयायेकचत्वारिंशद्वयस्यो देवते । गात्रभी छन्दः ॥

॥४२॥ आ घा ये अग्निमिन्धते स्तृणन्ति बर्हिरीनुषक् । येषामिन्द्रो युवा सखा ॥१॥
 बृहन्निदिध्म एषां भूरि शस्तं पृथुः स्वरुः । येषामिन्द्रो युवा सखा ॥२॥
 अयुद्ध इद्युधा वृत्तं शूर आजति सत्त्वभिः । येषामिन्द्रो युवा सखा ॥३॥
 आ बुन्दं वृत्रहा ददे जातः पृच्छद्भि मातरंम् । क उग्राः के ह शृण्विरे ॥४॥
 प्रति त्वा शवसी वदद्भिरावप्सो न योधिषत् । यस्ते शत्रुत्वमाचके ॥५॥

Ā ghā yé agním indbaté strīṇānti barhír ānushák | yé-
 shām índro yúvā sákhā || 1 || bṛihānm íd idhmá eshām bhūri
 śastām prithūḥ sváruḥ | yéshām índro yúvā sákhā || 2 ||
 áyuddha íd yudhá vṛitam śúra ájati sātvaḥ | yéshām
 índro yúvā sákhā || 3 || ā bundām vṛitrahá dade jātāḥ pri-
 chad ví mātáram | ká ugrāḥ ké ha śṛiṇvire || 4 || prāti tvā
 śavasí vadad girāv āpso ná yodhishat | yás te śatruṭvām
 ācaké || 5 || 42 ||

॥४३॥ उत त्वं मघवच्छृणु यस्ते वष्टि ववक्षि तत् । यद्वीळ्यासि वीळु तत् ॥६॥
 यदाजि यात्याजिकृदिन्द्रः स्वश्रयुरूप । रथीतमो रथीनाम् ॥७॥
 वि षु विश्वा अभियुजो वज्रिन्विष्वग्यथा वृह । भवा नः सुश्रवस्तमः ॥८॥

utá tvām maghavañ cṛiṇu yás te vāsṭi vavákshi tát |
 yád víláyāsi vilú tát || 6 || yád ajīm yáty ājīkríd indrah
 svaśvayúr ūpa | rathítamo rathínām || 7 || ví shú vísvā abhi-
 yújo vájrin víshvag yáthā vṛiha | bhávā naḥ suśrávasta-
 mah || 8 ||

The sages who enkindle ritual fire, continually purify their hearts; in case their close friend is the ever-young resplendent Lord. 1

Ample is their fuel to burn, many their hymns to sing and wide their splinters; in case their close friend is the ever-young resplendent Lord. 2

Though unequalled in power to combat, the brave devotee is sure to subdue his adversaries, howsoever equipped by their own forces, in case his close friend is the ever-young resplendent Lord. 3

As soon as born, the resplendent self, the destroyer of evils, seizes an arrow and asks the mother Eternity "who are the terrible, who are the renowned opponents?" 4

The powerful mother answers, "O son, he who seeks your enmity, fights as lightning in clouds." 5

O bounteous Lord, may you hear this: "surely you grant all what your devotees ask of you; whomsoever you make firm keeps firm." 6

When the resplendent Lord, the fighter, goes to battle borne by excellent vital energies, He is the foremost amongst the charioteers. 7

O Lord, the thunderer, may you repel all attacks coming on us from any directions; may you be to us a most abundant benefactor. 8

अस्माकं सु रथं पुर इन्द्रः कृणोतु सातये । न यं धूर्वन्ति धूर्तयः ॥९॥
वृज्याम ते परि द्विषोऽरं ते शक्र दावने । गमेमेदिन्द्र गोमतः ॥१०॥

asmākam sū rātham purā indraḥ kṛṇotu sātaye |
ná yām dhūrvanti dhūrtāyah || 9 || vṛijyāma te pári dvíṣo
'ram te śakra dāvāne | gaméméd indra gómataḥ || 10 || 43 ||

॥४४॥ शनैश्चिद्यन्तो अद्रिवोऽश्वावन्तः शतग्विनः । विवक्षणा अनेहसः ॥११॥
ऊर्ध्वा हि ते दिवेदिवे सहस्रा सूनृता शता । जरितृभ्यो विमंहते ॥१२॥
विद्मा हि त्वा धनं जयमिन्द्र दृळ्हा चिदारुजम् । आदारिणं यथा गयम् ॥१३॥
ककुहं चित्वा कवे मन्दन्तु धृष्णविन्दवः । आ त्वा पणिं यदीमहे ॥१४॥
यस्तै रेवाँ अदाशुरिः प्रममर्ष मघत्तये । तस्य नो वेद आ भर ॥१५॥

śānaiṣ cid yānto adrivó 'śvāvantāḥ śatagvīnaḥ | vivākṣhaṇā anchāsah || 11 || ūrdhvā hí te divé-dive sahásrā sū-
nrītā śatā | jaritrībhyo vimāhate || 12 || vidmā hí tvā dha-
naṁjayām indra dṛiḥhā cid ārujām | ādarīṇaṁ yāthā gāyam
|| 13 || kakuhām cit tvā kave māndantu dhṛiṣṇav indavaḥ |
á tvā pañim yād imaho || 14 || yás te revāñ ádaśuriḥ pra-
mamārsha maghāttaye | tāsya no véda á bhara || 15 || 44 ||

॥४५॥ इम उ त्वा वि चक्षते सखाय इन्द्र सामिनः । पुष्टावन्तो यथा पशुम् ॥१६॥
उत त्वावधिरं वयं श्रुत्कर्णं सन्तमृतये । दूरादिह हवामहे ॥१७॥

imá u tvā ví cakshate sákbāya indra somīnaḥ | puṣṭā-
vanto yāthā paśum || 16 || utá tvābadhiram vayam śrútkar-
naṁ sāntam utāye | dūrād ihá havāmahe || 17 ||

May the resplendent Lord, whom no wicked force can harm, set our chariot in foremost place for the aquisition of rewards. 9

O powerful Lord, may we escape our enemies; may we come to you for your generous rewards, rich in cattle. 10

O Lord, strong and resolute, may we slowly approach you to be rich in vital powers and be possessed of unrivalled treasure, and unharmed (by calamities). 11

Your exalted excellence gives day by day hundreds and thousands of precious and auspicious rewards to your worshippers. 12

O resplendent Lord, we know you as the winner of wealth and breaker of firm obstacles. You are the opener (of the gate of wealth) and (giver of shelter) as a house. 13

O all-wise, exalted and brave Lord, subduer of evil forces, when we solicit you, the barterer, may our adorations exhilarate you. 14

May you bring to us the treasure of that opulent person, who is unwilling to give, and who reviles you regarding your generosity of bestowing wealth. 15

O resplendent, these our friends, effusers, singers of devotional love, wait and look to you like men with fodder to the herd of cattle. 16

We invoke you here from afar for our protection, for you are not deaf; your ears are always open to hear. 17

यच्छृया इमं हवँ दुर्मर्षं चक्रिया उत । भवेरापिनो अन्तमः ॥१८॥
 यच्चिद्धि ते अपि व्यथिर्जगन्वांसो अमन्महि । गोदा इदिन्द्र बोधि नः ॥१९॥
 आ त्वा रम्भं न जिब्रयो ररम्भा शिवसस्पते । उश्मसि त्वा सधस्थ आ ॥२०॥

yác chu-
 ṣṛūyá imám hávam durmársham cakriyā utá | bháver āpír
 no ántamaḥ ॥ 18 ॥ yác cid dhí te ápi vyáthir jaganvāṅso
 ámanmahi | godá íd indra bodhi naḥ ॥ 19 ॥ á tvā rambhám
 ná jívrayo rarabhmá śavasas pate | uśmási tvā sadhástha
 á ॥ 20 ॥ 45 ॥

५६ ॥ स्तोत्रमिन्द्राय गायत पुरुनृम्णाय सत्वने । नकिर्यं वृण्वते युधि ॥२१॥
 अभि त्वा वृषभा सुते सुतं सृजामि पीतये । तृम्पा व्यशुही मदम् ॥२२॥
 मा त्वा मूरा अविप्यवो मोपहस्वान् आ दभन् । मार्का ब्रह्मद्विषो वनः ॥२३॥
 इह त्वा गोपरीणसा महे मन्दन्तु राधसे । सरो गौरो यथा पिव ॥२४॥
 या वृत्रहा परावति सना नवा च चुच्युवे । ता संसत्सु प्र वोचत ॥२५॥

stotrám índrāya gāyata purunṛimṇāya sátvane | nákir
 yám vṛiṇvaté yudhí ॥ 21 ॥ abhí tvā vṛishabhā suté sutám
 srijāmi pítāye | trimpá vy àṣnuhī mādām ॥ 22 ॥ má tvā
 mūrā avishyávo mópahásvāna á dabhan | mākīm brahma-
 dvísho vanah ॥ 23 ॥ ihá tvā góparīṇasā mahé mandantu rá-
 dhase | sáro gauró yáthā piba ॥ 24 ॥ yá vṛitrahá parāvátī
 sánā návā ca encyuvé | tá samsátstu prá vocata ॥ 25 ॥ 46 ॥

If you hear this invocation, please display your invincible power and be our very nearest friend. 18

Whenever we come to you in our distress and offer praises, we only think of you. O resplendent Lord, may you give us wisdom. 19

O Lord of strength, we lean on you as old men lean on a staff. We entreat you to be always with us in the sacred works. 20

May you sing a song of praise to the resplendent Lord who is rich in wealth and bountiful and whom no one challenges in war. 21

When the prayers are repeated, I pour out the libation to you, O showerer, for your acceptance. May you accept it to your satisfaction and enjoy the exhilarating elixir of devotion. 22

Let not the fools or those who mock, beguile you, when they seek your protection; may you not favour the unbelievers and godless. 23

Let the worshippers exalt you here with sweet devotion and sincere dedication for the attainment of munificence. May you drink the elixir as *Gaura* deer drinks water from a pond. 24

Proclaim in our congregations those old and new riches which our Lord, the destroyer of evils, sends from afar. 25

४५॥ अपि॒वत्क॒द्रुवः॑ सु॒तमिन्द्रः॑ स॒हस्र॑वा॒ह्वे । अत्र॑दिदिष्ट॒ पौंस्य॑म् ॥२६॥
 स॒त्यं तत्तुर्व॑शे यदा॑ वि॒दानो॑ अ॒ह्नवा॒य्यम् । व्या॒नट् तुर्व॑णे॒ शमि॑ ॥२७॥
 त॒रणि॑ वो॒ जनानां॑ त्र॒दे वाज॑स्य॒ गोम॑तः । स॒मान॑मु॒ प्र शै॑सिषम् ॥२८॥

ápibat kadrúvah sutám índrah sahásrabāhve | átrāde-
 dishta paúnśyam || 26 || satyám tát turváśe yádan vidāno
 ahnavāyyám | vy ānat turváne śámi || 27 || tarānim vo jánā-
 nām tradám vájasya gómataḥ | samānám u prá śaṁsisham
 || 28 ||

ऋ॒भुक्ष॑णं न॒ वर्त॑व॒ उक्थे॑षु॒ तुग्या॑वृ॒धम् । इन्द्र॑ सोमे॒ सचा॑ सु॒ते ॥२९॥
 यः कृ॒न्तदि॑द्रि॒ योन्यं॑ त्रि॒शोका॑य॒ गिरि॑ पृथु॒म् । गो॒भ्यो गा॒तुं निरे॑तवे ॥३०॥

ribhukshānam ná vartava ukthéshu tugryāvṛidham |
 índram sóme sácā suté || 29 || yáḥ kṛintád íd ví yonyám
 trisókāya girim prithúm | góbhyo gātúm níretave || 30 || 47 ||

४८॥ यदे॒धि॒षे म॑न॒स्यमि॑ म॒न्दानः॑ प्रेदि॒यश्च॑सि । मा तत्क॑रिन्द्र॒ मृळ्य॑ ॥३१॥
 द॒भ्रं चि॒द्रि त्वावे॑नः कृ॒तं श्रृ॒ण्वे अधि॑ क्षमि । जिगा॑त्विन्द्र॒ ते म॑नः ॥३२॥
 तवे॒दु ताः सु॒की॒र्तयो॑ऽम॒न्नुन॑ प्र॒शस्त॑यः । यदि॑न्द्र॒ मृळ्यो॑सि नः ॥३३॥

yád dadhishé manasyási mandānāḥ préd iyakshasi | mā
 tát kar indra mṛilāya || 31 || dabhrám cid dhí tvāvataḥ kṛi-
 tám śṛiṇvé ádhi kshámi | jígātv indra te mánah || 32 || tá-
 véd u táḥ sukīrtáyó 'sann utá práśastayah | yád indra
 mṛilāyāsi nah || 33 ||

The resplendent Lord displays His manly might, after a successful fight against thousands of armed obstructions, and accepting the exhilarating elixir from the gourd-pitcher. 26

He finds undeniable strength in intellectual people and also in those toiling and thereby He conquers against the day to day miseries. 27

I praise the universal Lord, the deliverer of our families, the destroyer of evils, and the bestower of food and cattle. 28

I praise through hymns the mighty resplendent Lord, the augments of waters, for the attainment of wealth and wisdom while the devotional worship is performed with prayers. 29

It is only He who cleaves the hill for the people of three regions so that the wide womb is formed to allow the cows in captivity to issue forth. 30

Whatever anger you incur in your exhilaration, whatever you plan in your mind, or think to penalize us, O resplendent Lord, please do it not, but be kind to bless us. 31

O resplendent Lord, whatever little has been done by you for us is renowned on the earth. May your kindness turn to us. 32

O resplendent Lord, when you are kind to us, yours shall be this eulogy, and yours shall be these hymns of praises. 33

मा न एकस्मिन्नागसि मा द्वयोरुत त्रिषु । वधीर्मा शूर भूरिषु ॥३४॥
विभया हि त्वावंत उग्रादभिप्रभङ्गिणः । दुस्मादहमृतीषहः ॥३५॥

mā na ékasminn āgasi mā dvāyor utá
trishú | vādhir mā śūra bhūrishu || 34 || bibháyā hí tvá-
vata ugrád abhiprabhaṅgīṇaḥ | dasmād ahám řitisháhah
|| 35 || 48 ||

॥३५॥ मा सख्युः शूनमा विदे मा पुत्रस्य प्रभूवसो । आवृत्वद्भूतु ते मनः ॥३६॥
को नु मर्या अमिथितः सखा सखायमब्रवीत् । जहा को अस्मदीषते ॥३७॥
एवारे वृषभा सुतेऽसिन्वन्भूर्यावयः । श्रग्रीव निवता चरेन् ॥३८॥
आ ते एता वचोयुजा हरी गृभ्णे सुमद्रथा । यदी ब्रह्मभ्य इददः ॥३९॥
भिन्धि विश्वा अप द्विषः परि बाधो जही सृधः । वसु स्पार्ह तदा भर ॥४०॥
यद्दीन्याविन्द्र यत्स्थिरे यत्पशीने पराभृतम् । वसु स्पार्ह तदा भर ॥४१॥
यस्य ते विश्वमानुषो भूरेदुत्तस्य वेदति । वसु स्पार्ह तदा भर ॥४२॥

mā sákhyuḥ śūnam á vide mā putrásya prabhūvaso |
āvṛitvad bhūtu te mánah || 36 || kó nú maryā ámithitaḥ sá-
khā sákhāyam abravīt | jahá kó asmád ishate || 37 || evāre
vṛishabhā suté 'sinvan bhúry āvayah | śvaghñíva nivátā
cáran || 38 || á ta etá vacoyújā hári gṛibhṇe suṁádrathā |
yád im brahmábhya íd dádaḥ || 39 || bhindhí víśvā ápa dvíshaḥ
pári bádho jahí mṛídhaḥ | vásu spārhám tát á bhara || 40 ||
yád viláv indra yát sthiré yát pársāne párābhṛitam | vásu
spārhám tát á bhara || 41 || vásya te viśvamānusho bhúrer
dattásya védati | vásu spārhám tát á bhara || 42 || 49 ||

O brave Lord, penalize us not for one sin, not for two, not for three, even not for many. 34

I am afraid of one like you only. You are terrible, the destroyer of evils and strong enough to endure all attacks. 35

O bounteous Lord, may I never live to see my friend or son in distress; may your mind remain ever favourable towards me. 36

“O mortals, which friend, has, without provocation, ever abused a friend? who again is one that leaves his friend in distress?” 37

O showerer of blessings, when the devotional prayers are offered, you have always been eagerly accepting them to your delight like a hunter rushing down to his victim. 38

I draw here towards you the two horses harnessed to a beautiful car and yoked by hymns, since you give precious wealth to the sincere devotees. 39

May you cleave asunder all the hostile forces, and frustrate their destructive attacks, and bring us that wealth which we long for. 40

O resplendent Lord, what is concealed in the strongholds of evil forces, and in places not easily accessible,—bring us that wealth which we long for. 41

O resplendent Lord, what all men recognize as given abundantly by you, bring us that wealth which we long for. 42

(४६) पट्चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-३३) त्रयस्त्रिंशद्वचस्यास्य सूक्तस्याऽप्यो वश ऋषिः । (१-२०, २९-३१, ३३) प्रथमाद्विंशत्युचामेकोनत्रि-
 श्यादितुचस्य त्रयस्त्रिंशयाश्चेन्द्रः, (२१-२४) एकविंश्यादिचतसृणां कानीतस्य षष्ठ्यश्वसो दानमनुतिः, (२५-२८, ३२)
 पञ्चविंश्यादिचतसृणां द्वात्रिंश्याश्च वायुर्देवताः । (१) प्रथमचेः पादनिचन . (२-४, ६, १०, २३, २९, ३३)
 द्वितीयादितुचस्य षष्ठीदशमीत्रयोविंशयेकोनत्रिंशित्रयस्त्रिंशतीनाञ्च गायत्री . (५) पञ्चम्याः ककुप् . (७, १९)
 सप्तम्येकोनविंशयोर्बृहती, (८) अष्टम्या अनुष्टुप् . (९) नवम्याः सतोर्बृहती, (११-१२) एकादशीद्वादशयोः
 विपरीतोत्तरः प्रगायः (एकादश्या बृहती, द्वादश्या विपरीता सतोर्बृहती), (१३) त्रयोदश्या द्विपदा जगती.
 (१४) चतुर्दश्या पिपीलिक्रमध्या बृहती, (१५) पञ्चदश्याः ककुप्पङ्क्तिगिगि, (१६) षोडश्या विगाट् .
 (१७) सप्तदश्या जगती, (१८) अष्टादश्या उपरिष्टाद्बृहती, (२०) विंश्या विषमपदा बृहती, (२१-
 २२, २४, ३२) एकविंशीद्वाविंशीचतुर्विंशीद्वात्रिंशीनां पङ्क्तिः, (२५-२८) पञ्चविंश्यादिचत-
 सृणां प्रगायः [(२५, २७) पञ्चविंशीसप्तविंशयोर्बृहती, (२६, २८) षड्विंश्यष्टाविंशयोः
 सतोर्बृहती], (३०) त्रिंश्या द्विपदा विगाट्, (३१) एकत्रिंश्याश्चोष्णिक् छन्दांसि ॥

॥१॥ त्वावतः पुरुवसो व्यमिन्द्र प्रणेतः । स्मसिं स्थातर्हरीणाम् ॥१॥
 त्वां हि सत्यमद्रिवो विद्म दातारमिषाम् । विद्म दातारं रयीणाम् ॥२॥

46.

Tvāvataḥ purūvaso vayām indra prañetaḥ | smāsi sthā-
 tar harīṇām || 1 || tvām hī satyām adriyo viḍmā dātāram
 ishām | vidmā dātāram rayīṇām || 2 ||

आ यस्य ते महिमानं शतमूते शतक्रतो । गीर्भिर्गृणन्ति कारवः ॥३॥
 सुनीथो घा स मर्त्यो यं मरुतो यमर्युमा । मित्रः पान्त्यद्रुहः ॥४॥
 दधानो गोमदश्चवत्सुवीर्यमादित्यजूत एधते । सदा राया पुरुस्पृहा ॥५॥

ā yāsya te mahimā-
 nam śatamūte śatakrato | gīrbhīr grīṇānti kāravaḥ || 3 || su-
 nīthó ghā sá márttyo yám marúto yám aryamā | mitráḥ
 pāntty adrúhaḥ || 4 || dádhāno gómad áṣvavad suvíryam ādi-
 tyájūta edhate | sádā rāyā purusprīhā || 5 || 1 ||

O resplendent Lord of ample wealth, our guide, we are privileged to belong to one like you. You are the controller of all cosmic vital energies. 1

O possessor of resolute will-power, we know that truly you are the giver of nourishment and conferer of wealth to all. 2

O performer of various selfless deeds and possessor of hundreds of aids, the singers celebrate your majesty with their devotional songs. 3

Fortunate in life is that mortal whom the faultless Supreme Lord, who is also the Lord of vital principles, Lord of Justice, and the Lord of light, gives protection. 4

He, who is directed by mother Infinity, ever increases in wealth desired by all. He possesses abundant wisdom, vitality and brave children. 5

॥२॥ तमिन्द्रं दानमीमहे शवसानमभीर्वम् । ईशानं राय ईमहे ॥६॥
 तस्मिन्हि सन्त्युतयो विश्वा अभीरवः सचा ।
 तमा वहन्तु ससयः पुरुवसुं मदाय हरयः सुतम् ॥७॥
 यस्ते मदो वरेण्यो य इन्द्र वृत्रहन्तमः ।
 य आदुदिः स्वर्नृभिर्यः पृतनासु दुष्टरः ॥८॥
 यो दुष्टरो विश्ववार श्रवाय्यो वाजेष्वस्ति तरुता ।
 स नः शविष्ठ सवना वसो गहि गमेम गोमति व्रजे ॥९॥
 गव्यो पु णो यथा पुराश्वयोत रथ्या । वरिवस्य महामह ॥१०॥

tām indram dānam īmahe śavasānām ābhīrvam | īśā-
 nam rāyā īmahe || 6 || tāsmin hī śānty ūtāyo viśvā ābhīra-
 vaḥ śacā | tām ā vahantu śaptayaḥ purūvasum mādāya hā-
 rayāḥ sutām || 7 || yās te mādō vāreṇyo yā indra vṛitra-
 hāntamaḥ | yā ādadiḥ svār nṛībhīr yāḥ pṛitanāsu duṣṭā-
 raḥ || 8 || yō duṣṭāro viśvavāra śravāyyo vājeshv āsti ta-
 rutā | sā naḥ śavishṭha śavanā vaso gahi gamēma gómati
 vrajé || 9 || gavyó shrú ṇo yāthā purāśvayótā rathayā | vari-
 vasyā mahāmaha || 10 || 2 ||

॥३॥ नृहि ते शूर राधसोऽन्तं विन्दामि सत्रा ।
 दशस्या नो मघवन्न चिदद्रिवो धियो वाजैभिराविथ ॥११॥
 य ऋष्वः श्रावयत्सखा विश्वेत्स वेद जनिषा पुरुष्टुतः ।
 तं विश्वे मानुषा युगेन्द्रं हवन्ते तविषं यतस्वचः ॥१२॥

nahí te śūra rādhasó 'ntam vindāmi satrá | daśasyā no
 maghavan nú cid adrivo dhíyo vājebhir āvitha || 11 || yā
 rishváḥ śravayātsakhā viśvét sā veda jānimā puruṣṭutāḥ |
 tām viśve mánushā yugéndram havante tavishām yatásru-
 caḥ || 12 ||

We solicit rewards from the resplendent Lord who is fearless and strong; we solicit wealth from the bounteous Lord. 6

Verily, in Him are combined all the protective measures; He is the Lord of vast wealth. May His gliding-steeds like blessings bear Him to the sacred place of devotion for his exhilaration. 7

That ecstasy of joy which is pre-eminent and which utterly destroys your enemies and which wins tributes from men and which is invincible in battles of cosmic life,— 8

—that ecstasy of yours, O well-worthy of praise, and the deliverer from enemies, (is remarkable). May you come to accept our oblations, O most mighty one, the giver of dwellings, may we obtain a treasure full of wisdom. 9

O lord of wealth, greatest of the great, may you, responding to our wishes for cows, horses and chariots, be gracious to us as ever. 10

O brave and bounteous Lord, I find no limit to your munificence. O Lord of resolute will-power, may you bestow your rewards on us and bless our offerings by giving us ample wealth and wisdom. 11

The graceful resplendent Lord is glorified and praised by His friends; He knows all generations; all men adore Him at all times and offer devotion like the pure butter being poured by ladles. 12

स नो वाजैष्वविता पुरूवसुः पुरःस्थाता मघवा वृत्रहा भुवत् ॥१३॥
 अभि वो वीरमन्धसो मदैषु गाय गिरा महा विचेतसम् ।
 इन्द्रं नाम श्रुत्यं शाकिनं वचो यथा ॥१४॥
 ददी रेक्णस्तन्वै ददिर्वसु ददिर्वाजेषु पुरुहूत वाजिनम् । नूनमथ ॥१५॥

sá no vājeshv avitá purūvásuḥ purasthātá ma-
 ghávā vṛitrahá bhuvat ॥ 13 ॥ abhí vo vīrám ándhaso má-
 deshu gāya girá mahá vícetasam | índraṃ náma śrútyaṃ
 śākínam váco yátbā ॥ 14 ॥ dadí rékṇas tanvè dadír vásu
 dadír vājeshu puruhūta vājínam | nūnám átha ॥ 15 ॥ ३ ॥

॥३॥

विश्वेषामिरज्यन्तं वसूनां सासृङ्क्षांसं चिदस्य वर्षसः । कृपयतो नूनमत्यथ ॥१६॥
 महः सु वो अरमिषे स्तवामहे मीळहुषे अरंगमाय जग्मये ।
 यज्ञेभिर्गीर्भिर्विश्वमनुषां मरुतामियक्षसि गाये त्वा नर्मसा गिरा ॥१७॥
 ये पातयन्ते अज्मभिर्गिरीणां स्त्रुभिरेषाम् ।
 यज्ञं महिष्वणीनां सुम्नं तुविष्वणीनां प्राध्वरे ॥१८॥
 प्रभङ्गं दुर्मतीनामिन्द्र शविष्ठा भर । रयिमस्मभ्यं युज्यं चोदयन्मते ज्येष्ठं चोदयन्मते ॥१९॥

viśveshām irajyāntaṃ vásūnām sāsahvānsaṃ cid asyá
 vārpaśaḥ | kṛipayató nūnám áty átha ॥ 16 ॥ maháh sú vo
 áram ishe stávāmahe mīlhushe aramgamāya jāgmaye | ya-
 jñébhīr gīrbhīr viśvāmanushām marútām iyakshasi gāye tvā
 námasā girá ॥ 17 ॥ yé pātáyante ájmabhir girīṇām snúbhir
 eshām | yajñám mahishváṇīnaṃ sumnám tuvishváṇīnām prá-
 dhvaré ॥ 18 ॥ prabhaṅgám durmatīnām índra śavishtá
 bhara | rayím asmábhyaṃ yújyaṃ codayanmate jyéshtham
 codayanmate ॥ 19 ॥

May the bounteous Lord, the destroyer of the evils of ignorance, be our champion and protector in critical struggles of our life. 13

O devotees, may you sing with a loud voice the sacred lores in the wild rapture of spiritual joy; may your wise and strong Lord, humbler of adversaries, be ever honoured by your praises. 14

O glorified by all (the resplendent Lord), may you give wealth, give treasure and vigour and provide abundant food in critical times of life-struggle just now, without delay. 15

May the Lord of all precious things, who according to His pleasure can change His charming forms, give us abundant wealth and wisdom just now, without delay. 16

We praise with oblations and hymns that blissful mighty Lord, showerer of bounties and very much wish that He comes. You are worshipped by every man, including cloud-bearing winds. May I adore you constantly with song and prayers. 17

We offer devotion to those loud-sounding clouds who rush along with streaming trains of rain showers; may we obtain in the worship the happiness which these loud roarers bestow. 18

O resplendent Lord, the mightiest, may you, O inspirer of intellect, bring to us suitable wealth that crushes men of evil minds. O inspirer, bring to us most excellent wealth. 19

स॒नितः॑ सु॒स॒नित॒रुग्र॑ चि॒त्र चेति॑ष्ठ सूर॒त ।
प्रा॒स॒हा स॒म्राट् स॒हृ॒रिं स॒ह॒न्तं भु॒ज्युं वा॒जेषु॑ पू॒र्व्यम् ॥२०॥

sánitah súsanitar úgra c. 'ra cétishṭha-
sūnṛita | prāsāhā samrāt sáhurim sáhantam bhujyúm váje-
shu púrvyam || 20 || 4 ||

॥५॥

आ स ए॒तु य ई॒व॒दाँ अ॒दे॒वः पू॒र्त॒मा॒द॒दे ।
यथा॑ चि॒द्वशो॑ अ॒श्व्यः पृ॒थुश्र॑वसि कानी॒तेऽस्या व्यु॑ष्या॒द॒दे ॥२१॥
ष॒ष्टिं स॒ह॒स्रा॒श्व्यस्या॒युता॑स॒मु॒ष्ट्रा॒नां वि॒ंशतिं॑ श॒ता ।
द॒श श्या॒वीनां॑ श॒ता द॒श व्य॑रु॒षीणां॑ द॒श ग॒वाँ स॒ह॒स्रा ॥२२॥
द॒श श्या॒वा ऋ॒ध॒द्र॒यो वी॒तवा॑रास आ॒श॒वः । म॒थ्रा नेमिं॑ नि वा॒वृ॒तुः ॥२३॥
दा॒ना॒सः पृ॒थुश्र॑वसः कानी॒तस्य॑ सु॒राध॑सः ।
रथै॑ हि॒र॒ण्ययं॑ द॒द॒न्मंहि॑ष्ठः सू॒रिर॑भू॒द्वषि॑ष्ठम॒कृत॑ श्र॒वः ॥२४॥
आ नो॑ वा॒यो म॒हे तने॑ या॒हि म॒खाय॑ पा॒जसे॑ ।
व॒यं हि ते॑ च॒क॒मा भू॒रिं दा॒वने॑ स॒द्यश्चि॑न्महि॒ दा॒वने॑ ॥२५॥

á sá etu yá ívad áñ ádevaḥ pūrtám ādadé | yáthā cid
váṣo aśvyāḥ prithuśrávasi kánitè 'syá vyúshy ādadé || 21 ||
shashṭīm saháśrāśvyasyāyútāsanam úshṭrānām viṁsatīm
śatá | dáśa śyāvinām śatá dáśa tryārushinām dáśa gávām
sahásrā || 22 || dáśa śyāvā řidhádrayo vitāvārāsa āśávaḥ |
mathrá nemim ní vāvṛituḥ || 23 || dánāsaḥ prithuśrávasaḥ
kánitasya surádhasaḥ | rátham hiraṇyáyaṁ dádan mánhi-
shṭaḥ sūrír abhūd vārshishṭham akṛita śrávaḥ || 24 || á no
vāyo mahé táne yáhi makhāya pájase | vayám hí te ca-
kṛimá bhūri dāvāne sadyāś cin máhi dāvāne || 25 || 5 ||

O most bountiful, strong, wondrous, most splendid, excellent and supremely truthful; may you, by our prowess, O universal ruler, overpower them who attack us, and may you bring to us ample wealth for our enjoyment. 20

Let the new disciple, though not so divine, approach the one who has received the living gift of knowledge. May he, the God-dependent soul, the enjoyer of fruits, approach the loving Lord, the possessor of immense treasures, for enlightenment during the break of dawn. 21

I, the God-blessed wealthy person, thank Him for possessing sixty thousand horses, ten thousand cattle, twenty hundred camels, and a thousand brown mares with three red patches. 22

(Let me thank God and proclaim): "I have ten brown horses, who turn the wheel of my chariot with swift whirl; they are of high speed and mature vigour." 23

These are the gifts of the loving Lord, the possessor of immense treasures. He donates golden chariot and proves himself most liberal and wise. He Himself wins wide fame in the world. 24

Come to us, O Lord of vitality, to bestow upon us great wealth and glorious strength. We have been offering to you, O giver of abundant wealth, so that you give much to us; we are also just now offering the same to you, the giver of gifts. 25

॥२॥

यो अश्वेभिर्वहते वस्त उस्त्रास्त्रिः सप्त सप्ततीनाम् ।
 एभिः सोमेभिः सोमसुद्धिः सोमपा दानाय शुक्रपूतपाः ॥२६॥
 यो म इमं चिदु त्मनामन्दच्चित्रं दावने ।
 अरद्वे अक्षे नहुषे सुकृत्वनि सुकृत्तराय सुकृतुः ॥२७॥
 उचथ्येऽ वपुषि यः स्वराळुत वायो घृतस्त्राः ।
 अश्वेषितं रजेषितं शुनेषितं प्राज्म तदिदं नु तत् ॥२८॥

yó aśvebhīr vāhate vāsta ustrās trīḥ sapta saptatīnām |
 ebhiḥ sómebhiḥ somasúdbhīḥ somapā dānāya śukrapūtapāḥ
 || 26 || yó ma imám cid u tmánāmandae citrām dāvane |
 aratvé ákshe náhushe sukṛítvani sukṛíttarāya sukrátuḥ || 27 ||
 ucathyé vápushi yáḥ svarāḷ utá vāyo ghṛitasnāḥ | ášveshi-
 tam rájeshitam śúneshitam prájma tát idám nú tát || 28 ||

अध प्रियमिषिराय षष्टि सहस्रासनम् । अश्वानामिन्न वृष्णाम् ॥२९॥
 गावो न यूथमुप यन्ति वध्रय उप मा यन्ति वध्रयः ॥३०॥
 अध यच्चारथे गणे शतमुष्ट्राँ अचिक्रदत् । अध श्विनेषु विंशतिं शता ॥३१॥

ádha priyám ishirāya shasṭīm sahásrāsanam | áśvānām ín
 ná vṛishṇām || 29 || gāvo ná yūthám úpa yanti vādhraya
 úpa ná yanti vādhrayaḥ || 30 || ádha yác cārathe gaṇé śa-
 tām úshṭrāñ ácikradat | ádha śvítneśhu viñṣatīm śatá || 31 ||

He, the sun, comes speedily mounted on horses and invested with thrice seven times seventy ($3 \times 7 \times 70 = 1470$) golden rays of morning. He (the sun) comes to you, the Lord, with these healing herbs; and learned priests offer our invocations to you, the acceptor of loving devotion,—bright and pure. 26

Of His own sweet-will, He has been pleased to give me these honoured gifts. He is the performer of good works, and inspires men who are courteous, liberal, and determined to perform noble deeds on the basis of their pre-eminent good actions. 27

O Lord of vital energies, you are self-resplendent in your glorious form; you are bright like pure butter, you grant me the gifts of divine spirituality inspired by vital energies, willing efforts, and god-inspired love. Surely these are inspired by the blessings of our Lord. 28

May I enjoy these gifts worthy to be enjoyed by the beneficent kings, corresponding to sixty thousand bulls, vital and vigorous like horses. 29

As the cows approach the herd, in the same manner the castrated bullocks come for refuge; may the bullocks come to me for refuge. 30

He calls hundred camels (to be donated) when the herd has been grazing in the woods, and two thousand white cows from among the white herds. 31

शतं दासे बल्बूथे विप्रस्तरुक्ष आ ददे ।
 ते ते वायविमे जना मदन्तीन्द्रगोपा मदन्ति देवगोपाः ॥३२॥
 अध स्या योषणा मही प्रतीची वशमश्व्यम् । अधिरुक्मा वि नीयते ॥३३॥

ṣatām dāsē balbūthé vipras táruksha á dade | té te vāyav
 imé jāna mādantīndragopā mādanti devágopāḥ || 32 || ádha
 syā yóshāṇa mahī pratīcī vāsam aśvyām | ádhirukmā ví
 niyate || 33 || ८ ||

(४७) सप्तचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-१८) अष्टादशार्चस्यास्य सूक्तस्यास्यस्त्रित ऋषिः । (१-१३) प्रथमादिवयोदशार्चमादित्याः,

(१४-१८) चतुर्दश्यादिपञ्चानाञ्चादित्योषसो देवताः । महापङ्क्तिश्छन्दः ॥

॥३॥ महि वो महतामवो वरुण मित्र दाशुषे ।
 यमादित्या अभि द्रुहो रक्षथा नेमघं नशदनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१॥
 विदा देवा अघानामादित्यासो अपाकृतिम् ।
 पक्षा वयो यथोपरि व्यस्मे शर्म यच्छतानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥२॥
 व्यस्मे अधि शर्म तत्पक्षा वयो न यन्तन ।
 विश्वानि विश्ववेदसो वरुथ्या मनामहेऽनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥३॥

47.

Māhi vo mahatām āvo vāruṇa mītra dāśúshe | yām ādi-
 tyā abhī druhó rākshathā nēm aghām naṣaḍ anehāso va
 ūtāyaḥ suūtāyo va ūtāyaḥ || 1 || vidā devā aghānām ādityāso
 apākṛitim | pakshā váyo yáthopári vy āsmé śārma yacha-
 tānehāso va ūtāyaḥ suūtāyo va ūtāyaḥ || 2 || vy āsmé ádhi
 śārma tát pakshā váyo ná yantana | víśvāni víśvavedaso
 varūthyā manāmahe 'nehāso va ūtāyaḥ suūtāyo va ūtāyaḥ
 || 3 ||

The sage accepts the donation of hundreds from the liberal giver and benefactor. O vital Lord, we belong here to you, and you alone. Men rejoice when protected by the resplendent Lord and guarded by Nature's bounties. 32

(By your grace) may this stately maiden adorned with gold be led forth towards me, the brilliant and strong youth. 33

47

O Lord of light and bliss, great are you and great are your protections which you give to the dedicated devotees. No evil can harm him, whom, O the cosmic solar rays, you guard from injury. Your aids are void of harm, and verily your aids are true aids. 1

O Lord of cosmic solar rays, you know the way to keep all evils at a distance; may you grant us happiness as birds by their wings over their off-springs. Your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 2

May you grant us happiness as birds by their wings over their offsprings; O possessor of all wealth, we solicit from you all riches suitable for our life, your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 3

यस्मा अरासत क्षयं जीवातुं च प्रचेतसः ।
 मनोर्विश्वस्य घेदिम आदित्या राय ईशतेऽनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥४॥
 परि णो वृणजन्नघा दुर्गाणि रथ्यो यथा ।
 स्यामेदिन्द्रस्य शर्मण्यादित्यानामुतावस्यनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥५॥

yásmā árāsata ksháyam jivátum ca pracetasaḥ | mán-
 nor víśvasya ghéd imá ādityā rāyá īshate 'neháso va ūtá-
 yaḥ suūtáyo va ūtáyah || 4 || pári ṇo vṛṇajann aghá dur-
 gāṇi rathyò yathā | syáméd indrasya śarmany ādityānām
 utávasy aneháso va ūtáyah suūtáyo va ūtáyah || 5 || १ ||

॥८॥ परिहृतेदना जनो युष्मादत्तस्य वायति ।
 देवा अदभ्रमाश वो यमादित्या अहेतनानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥६॥
 न तं त्रिगं च न त्यजो न द्रासदुभि तं गुरु ।
 यस्मा उ शर्म सप्रथ आदित्यासो अराध्वमनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥७॥
 युष्मे देवा अपि ष्मसि युध्यन्त इव वर्मसु ।
 यूयं महो न एनेसो यूयमर्भादुरुष्यतानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥८॥

parihvritéd aná jáno yushmādattasya vāyati | dévā ádabh-
 ram āṣa vo yám ādityā áhetanāneháso va ūtáyah suū-
 táyo va ūtáyah || 6 || ná tám tigmám caná tyájo ná drāsad
 abhí tám gurú | yásmā u śarma saprátha ādityāso árādhvam
 aneháso va ūtáyah suūtáyo va ūtáyah || 7 || yushmé devā
 ápi shmasi yúdhyaṇta iva vármasu | yūyám mahó na énaśo
 yūyám árbhād urushyatāneháso va ūtáyah suūtáyo va ūtá-
 yah || 8 ||

To whomsoever these agile solar rays give shelter and the means of life, they keep full control over the wealth of everyone; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 4

May our sins and sorrows pass us by, as drivers-of the chariots avoid rough roads; may we abide in resplendent Lord's guard and in the protection of the cosmic solar rays; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 5

Verily men obtain by painful means the wealth which you bestow on them; O divine cosmic rays, the person, whom you favour, wins great riches; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 6

On him shall neither fear nor wrath fall and no heavy calamity visits him whom the cosmic solar rays give shelter and extensive happiness; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 7

O divine, may we abide in you as warriors in their armour; may you guard us from great calamities and guard us from even small ones; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 8

अदितिर्न उरुष्यत्वदितिः शर्म यच्छतु ।
 माता मित्रस्य रेवतोऽर्यम्णो वरुणस्य चानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥९॥
 यद्वैवाः शर्म शरणं यद्भद्रं यदनातुरम् ।
 त्रिधातु यद्भूरुध्यः तदस्मासु वि यन्तनानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१०॥

áditir na urushyatv áditih śarma yachatu | mātā
 mitrásya reváto 'ryamṇó váruṇasya cāneháso va ūtáyah
 suūtáyo va ūtáyah || 9 || yád devāḥ śarma śaraṇām yád
 bhadrām yád anāturām | tridhātu yád varūthyām tád
 asmāsu ví yantanāneháso va utáyah suūtáyo va ūtáyah
 || 10 || १ ||

॥९॥ आदित्या अव हि ख्यताधि कूलादिव स्पशः ।
 सुतीर्थमवतो यथानु नो नेषथा सुगमनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥११॥
 नेह भद्रं रक्षस्विने नावयै नोपया उत ।
 गवे च भद्रं धेनवे वीराय च श्रवस्यतेऽनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१२॥
 यदुविर्यदपीच्यं देवासो अस्ति दुष्कृतम् ।
 त्रिते तद्विश्वमाप्स्य आरे अस्मद्धातनानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१३॥

ádityā áva hí khyátádhi kúlād iva spáṣaḥ | sutīrthám
 árvato yathānu no neshathā sugām aneháso va ūtáyah
 suūtáyo va ūtáyah || 11 || nóchá bhadrām rakshasvīne náva-
 yaí nópayā utá | gáve ca bhadrām dhenáve vīráya ca śra-
 vasyatè 'neháso va ūtáyah suūtáyo va ūtáyah || 12 || yád
 āvīr yád apīcyām dévāso ásti dushkrítām | trité tád víśvam
 āptyā āre asmád dadhātanāneháso va ūtáyah suūtáyo va
 ūtáyah || 13 ||

May Mother Eternity defend us, may Mother Eternity guard us and give happiness; verily, she is the mother of Nature's bounties such as the sun, the vital wind and the ocean; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 9

O divine powers, grant to us that happiness which is secured, auspicious and free from sickness, and which is triply strong and fit for shelter; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 10

O lord of cosmic rays, look down upon us as a guide exploring from the shore of a sea; as men lead horses to secure destination, so conduct us along a good path; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 11

Let there be no peace and prosperity to insurgents, nor to him who threatens or assails us; but let there be prosperity to our cattle and milch kine and for the man, who strives for fame; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 12

O divine, may you remove far away from us even far away from three accessible regions, —each evil, manifest or concealed; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 13

यच्च गोषु दुष्प्वप्यं यच्चास्मे दुहितर्दिवः ।
 त्रिताय तद्विभाव्याप्त्याय परा वहानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१४॥
 निष्कं वा धा कृणवते स्रजं वा दुहितर्दिवः ।
 त्रिते दुष्प्वप्यं सर्वमाप्ये परि ददमस्यनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१५॥

yác ca góshu dushvápnnyam yác cāsmé duhi-
 tar divah | tritāya tād vibhāvāry āptyāya pārā vahāneháso
 va ūtāyah suūtāyo va ūtāyah || 14 || nishkām vā gbā kṛiṇá-
 vate srājam vā duhitar divah | trité dushvápnnyam sáravam
 āptyé pári dadmasy aneháso va ūtāyah suūtāyo va ūtāyah
 || 15 || १॥

१०॥ तदन्नाय तदपसे तं भृगुमुपसेदुषे ।
 त्रिताय च द्विताय चोषो दुष्प्वप्यं वहानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१६॥
 यथो कलं यथो शफं यथं कृणं संनयामसि ।
 एवा दुष्प्वप्यं सर्वमाप्ये सं नयामस्यनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१७॥
 अजैष्माद्यासनाम चाभूमानागसो वयम् ।
 उषो यस्मादुष्प्वप्यादभैष्माप तदुच्छत्वनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१८॥

tádannāya tādapase tám bhāgām upasedúshe | tritāya
 ca dvitāya cósho dushvápnnyam vahāneháso va ūtāyah suū-
 tāyo va ūtāyah || 16 || yáthā kalām yáthā ṣaphām yátha
 riṇām samnáyāmasi | evá dushvápnnyam sáravam āptyé sám
 nayāmasy aneháso va ūtāyah suūtāyo va ūtāyah || 17 ||
 ájaishmādyāsanāma cábhūmánāgaso vayám | úsho yásmād
 dushvápnnyād ábhaishmāpa tād uchatv aneháso va ūtāyah
 suūtāyo va ūtāyah || 18 || १० ||

O daughter of heaven (the dawn), whatever ill-dream threatens ourselves or relates to our cattle's distress, remove it to the wide far away regions of subconsciousness; even away from the three such regions; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 14

O lady of the light (dawn), whatever ill dream that threatens the maker of gold ornaments or the maker of garlands, let us transfer it to the remote distances of wide regions of subconsciousness, second and the third; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 15

O lady of the light, may you drive away the evil dream to the second and third regions (of subconsciousness),—such a dream, in which we appear to be creatures and souls of remote distances, who are ordained to enjoy or do what we enjoy and do while awake; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 16

As we throw off the nails of fingers and hoofs of animals (as insignificant parts) and as we discharge debt, in the same manner disburse all the evil dreams to the remote regions (places of our subconsciousness); your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 17

O dawns, may we be free from evil dreams; may these dreams, which we were afraid of, depart from us and may we feel today victorious and happy; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 18

(४८) अष्टचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चस्यास्य सूक्तस्य घोरः काण्वः प्रगाय कृषिः । सोमो देवता । (१-४, ६-१५)

प्रथमादिचतुर्केचां पञ्चादिदशानाञ्च त्रिष्टुप्, (५) पञ्चम्याश्च जगती उन्द्सी ॥

॥१.१॥

स्वादोरभक्षि वयसः सुमेधाः स्वाध्यो वरिवोवित्तरस्य ।
 विश्वे यं देवा उत मर्त्यासो मधु ब्रुवन्तो अभि संचरन्ति ॥१॥
 अन्तश्च प्रागा अदितिर्भवास्यवयाता हरसो दैव्यस्य ।
 इन्दुविन्द्रस्य सख्यं जुषाणः श्रौष्टीव धुरमनु राय ऋध्याः ॥२॥
 अपाम सोमममृता अभूमागन्म ज्योतिरविदाम देवान् ।
 किं नूनमस्मान्कृणवदरातिः किमु धूर्तिरमृत मर्त्यस्य ॥३॥

48.

Svādór abhakshi váyasah sumedhāḥ svādhyò varivovít-
 tarasya | víśve yām devā utá mártýāso mádhvu bruvánto
 abhí samcáranti || 1 || antās ca prágā áditir bhavāsy ava-
 yātá háraso daívyasya | índav índrasya sakhyām jushāṇāḥ
 sraúshṭīva dbúram ánu ráyá řidhyāḥ || 2 || ápāma sómam
 amṛitā abhūmáganma jyótir ávidāma devān | kíṃ nūnām
 asmán kṛiṇavad árātiḥ kíṃ u dhūrtír amṛita mártýasya
 || 3 ||

शं नो भव हृद आ पीत इन्दो पितेव सोम सूनवे सुशेवः ।
 सखेव सख्य उरुशंस धीरः प्र ण आयुर्जीवसे सोम तारीः ॥४॥
 इमे मा पीता यशसे उरुष्यवो रथं न गावः समनाह पर्वसु ।
 ते मा रक्षन्तु विस्वसश्चरित्रादुत मा स्वामायवयन्त्विन्दवः ॥५॥

sām no bhava hṛidá ā pītá indo pitéva soma sūnāve
 suśévaḥ | sákheva sákhyā uruśaṁsa dhíraḥ prá.ṇa áyur jī-
 vāse soma tāriḥ || 4 || imé mā pītá yaśasa urushyāvo rá-
 tham ná gāvah sām anāha párvasu | té mā rakshantu ví-
 srāsaḥ caritrād utá mā srāmād yavayantv índavaḥ || 5 || ॥१॥

May I with wisdom and devotion enjoy the delicious and widely honoured health-giving food, which all godly men and divine powers proclaim to be sweet, and try to procure for eating. 1

O delightful elixir, you are divinely pure and as you enter within unimpaired, you avert the anger of the divine forces; may you, enjoying the friendship of the resplendent, carry us to wealth as a swift horse brings the chariot speedily (to riches). 2

As we drink the elixir of divine love, we become immortal; we attain the heavenly light, we have known the secrets of divine forces. Now what would the malignant do to harm us? O immortal, what mortal man's deception now to us? 3

O pure divine elixir, may you be sweet and blissful when absorbed into our hearts, as a kind father to his son, or as a friend to a friend. O pure elixir, worthy of wide praise, may you extend our years that we live long. 4

I have drunk these glorious drops of divine elixir which give me freedom. Closely they knit together my joints as bullocks drawing together a chariot falling in pieces. Let them protect my foot from slipping on the way. May they deliver me from sickness. 5

॥१२॥ अग्निं न मा मथितं सं दिदीपः प्र चक्षय कृणुहि वस्यसो नः ।
 अथा हि ते मद आ सोम मन्ये रेवो इव प्र चरा पुष्टिमच्छ ॥६॥
 इषिरेण ते मनसा सुतस्य भक्षीमहि पित्र्यस्येव रायः ।
 सोम राजन्प्र ण आयूषि तारिरहानीव सूर्यो वासराणि ॥७॥

agnīm ná mā mathitām sām didipah prā cakshaya kṛi-
 nuhī vásyaso nah | áthā hí te máda á soma mánye revāñ
 iva prā carā pushtīm ácha || 6 || ishiréna te mánasā sutá-
 sya bhakshīmāhi píttryasyeva rāyāḥ | sóma rājan prā ṇa
 áyūñshi tārīr áhānīva sūryo vāsarāṇi || 7 ||

सोम राजन्मृळया नः स्वस्ति तव स्मसि ब्रत्यास्तस्य विद्धि ।
 अलर्ति दक्ष उत मन्थुरिन्दो मा नो अर्यो अनुकामं परा दाः ॥८॥
 त्वं हि नस्तन्वः सोम गोपा गात्रेगात्रे निषस्तथा नृचक्षाः ।
 यत्ते वयं प्रमिनाम ब्रतानि स नो मृळ सुषुखा देव वस्यः ॥९॥
 ऋदुदरेण सरल्या सचेय यो मा न रिष्येद्धर्यश्च पीतः ।
 अयं यः सोमो न्यधाय्यस्मे तस्मा इन्द्र प्रतिरमेम्यायुः ॥१०॥

sóma rājan mṛi-
 lāyā nah svastí tāva smasi vratyās tāsya viddhi | álarti
 dāksha utá manyúr indo má no aryó anukāmām párā dāḥ
 || 8 || tvām hí nas tanvāḥ soma gopā gātre-gātre nishasátthā
 nṛicákshāḥ | yát te vayām pramināna vratāni sá no mṛiḥ
 aushakhā deva vásyah || 9 || řidūdāreṇa sákhyā sacceya yó
 mā ná řishyed dharyaṣva pītāḥ | ayām yāḥ sómo ny ádhāyy
 asmé tásmā índram pratíram emy áyuh || 10 || 12 ||

O divine elixir, kindle me like the fire produced by friction; give us a clearer insight and make us rich in enlightenment; I praise you now for exhilaration; come now, full of wealth and wisdom, to nourish us. 6

May we enjoy the pleasure you give with an enlivened spirit as men enjoy paternal wealth. O love divine, may you prolong our lives as the sun makes the universal days grow longer. 7

O elixir, the glorious one, bless us for our welfare; we are your worshippers; may you recognize it. O the shining one, may not the enemy become strong and fierce; may you not give us up unto our foeman's pleasure. 8

O divine elixir, you are the guardian of our bodies, you dwell in each limb as the beholder of men. When we offend you against your holy statutes, may you, as a kind friend, best of all, be gracious. 9

O Lord of vital energies, may I have a friend whose heart is tender, and who will never harm me even when intoxicated with power. May this elixir be deposited within me permanently; for this I pray to the resplendent Lord. 10

॥१३॥

अप॒ त्या अ॒स्थुरनि॒रा अमी॒वा निर॒त्रस॒न्तमिषी॒चीरभै॑षुः ।
 आ सोमो॑ अ॒स्माँ अ॒रुह॒द्विहा॒या अग॑न्म॒ यत्र॒ प्रति॒रन्त॒ आयुः॑ ॥११॥
 यो न॒ इन्द्रुः॑ पि॒तरो ह॒त्सु पी॒तोऽम॑र्त्यो॒ मर्त्यो॑ आ॒वि॒वेश॑ ।
 तस्मै॑ सोमा॒य ह॒विषा॑ वि॒धेम॒ मृळी॑के अ॒स्य सु॒मतौ॑ स्याम ॥१२॥
 त्वं सौम॑ पि॒तृभिः॑ संवि॒दानोऽनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी आ त॑तन्थ ।
 तस्मै॑ त इन्द्रो॑ ह॒विषा॑ वि॒धेम॒ वयं॑ स्याम॒ पत॑यो र॒यीणाम्॑ ॥१३॥

āpa tyā asthur ānirā āmīvā nīr atrasan tāmishīcīr ābhai-
 shuḥ | ā sómo asmāñ aruhad víhāyā āganma yātra prati-
 rānta āyuh || 11 || yó na índuḥ pitaro hṛtsú pītó 'martyo
 mártyañ āvivēṣa | tasmai sómāya havishā vidhema mṛṇīké
 asya sumatañ syāma || 12 || tvām soma pitṛibhiḥ samvidānó
 'nu dyāvāpṛithivī ā tatantha | tasmai ta indo havishā vi-
 dhema vayam syāma pátayo rayīṇām || 13 ||

त्रा॒तारो दे॒वा अधि॑ वोच॒ता नो॒ मा नो॑ नि॒द्रा ई॒शत॑ मोत॒ जल्पिः॑ ।
 व॒यं सोम॑स्य वि॒श्वह॑ प्रि॒यासः॑ सु॒वीरा॑सो वि॒दथ॑मा व॒देम॑ ॥१४॥
 त्वं नः॑ सोम॒ वि॒श्वतो॑ वयो॒धास्त्वं॑ स्व॒र्वि॒दा वि॒शा नृ॑च॒क्षाः ।
 त्वं न॑ इन्द्र ऊ॒तिभिः॑ स॒जोषाः॑ प॒हि प॒श्वाता॑दुत वा पुर॒स्तात् ॥१५॥

trátāro devā

ādhi vocatā no mā no nidrā īṣata mótá jalpiḥ | vayam só-
 masya viṣvāha priyāsaḥ suvīrāso vidātham ā vadema || 14 ||
 tvām naḥ soma viṣvāto vayodhās tvām svarvíd ā viṣā nṛi-
 cākshāḥ | tvām na inda ūtibhiḥ sajōshāḥ pāhī paścātād utā
 vā purástāt || 15 || 13 ||

May these irremovable sicknesses lose their strength and vanish. Let these terrible pains, which have made us tremble, go away. May the mighty elixir getting active be effective to the climax. Let us feel that we have attained that draught by which men prolong life. 11

That elixir, drunken into our hearts, has entered, immortal into us, the mortals, so let us, O fathers, invoke this elixir with devotion, may we rest securely in his grace and favour. 12

O divine elixir, you spread yourself extensively through earth and heaven in association with our guardians. So let us serve you with devotion and become lords of riches. 13

O Nature's bounties, the protectors, may you give us your blessings. Let not dreams or idle talks overpower us. May we be ever-dear to the divine Lord, and along with brave sons around us, may we address the synod. 14

O divine love, may you provide life-giving food from all sides. You are the bestower of happiness, beholder of all men; may you enter us, and, rejoicing with your protecting powers, preserve us from behind and before. 15

॥१४॥

अभि प्र वः सुरार्धसमिन्द्रमर्च यथा विदे ।
 यो जरितृभ्यो मघवा पुरुवसुः सहस्रेणेव शिक्षति ॥१॥
 शतानीकेव प्र जिगाति धृष्णुया हन्ति वृत्राणि दाशुषे ।
 गिरेरिव प्र रसा अस्य पिन्विरे दत्राणि पुरुभोजसः ॥२॥

49

Abhi prá vaḥ surādhasam indram arca yāthā vidé | yó
 jaritrībhyo maghāvā purūvasuḥ sahasreṇeva śikshati || 1 ||
 śatānikeva prá jigāti dhṛishṇuyā hānti vṛitrāṇi dāśuṣhe |
 girér iva prá rāsā asya pinvire dātrāṇi purubhójasah || 2 ||

आ त्वा सुतासु इन्द्रवो मदा य इन्द्र गिर्वणः ।
 आपो न वज्रिन्नन्वोक्तयं सरः पृणन्ति शूर राधसे ॥३॥
 अनेहसं प्रतरणं विवक्ष्णं मध्वः स्वादिष्ठमीं पिब ।
 आ यथा मन्दसानः किरासि नः प्र क्षुद्रेव त्मना धृषत् ॥४॥
 आ नः स्तोममुप द्रवद्वियानो अश्वो न सोतृभिः ।
 यं ते स्वधावन्त्स्वदयन्ति धेनव इन्द्र कण्वेषु रातयः ॥५॥

ā tvā sutāsa indavo mādā yā indra girvaṇaḥ | āpo ná vaj-
 rinn ānv okyām sārāḥ pṛṇānti śūra rādhasē || 3 || anehāsam
 pratāraṇam vivākshaṇam mādhiḥ svādiṣṭham im piba |
 ā yāthā mandasānāḥ kirāsi naḥ prá kshudréva tmānā dhṛi-
 shāt || 4 || ā na stómam úpa dravád dhiyānó áṣvo ná só-
 trībhiḥ | yām te svadhāvan svadāyanti dhenāva indra kṇ-
 veshu rātāyaḥ || 5 || 14 ||

I praise to you, O bounteous resplendent Lord, granter of all riches, and who, with thousandfold treasures, loves to help those who serve Him with dedication. 1

He, equipped with his punitive forces, gets a control over hundreds of armies of adversities. He destroys the enemies of His munificent and liberal worshipper, and grants in ample rewards swelling like a stream flowing out of a mountain. 2

The delightful devotional prayers reach you, O resplendent Lord, the lover of hymns. These prayful melodies seek and surround you as waters seek and flow to their accustomed lake where they finally rest. 3

May you drink the elixir of devotion which strengthens and gives eloquence, and which is the sweetest of the elixir for your exaltation. May you in your exhilaration bestow your reward of treasure on us, just as the millstone pours out dustlike flour. 4

O resplendent Lord, self-strong, may you come quickly to our place of prayers, urged on by the repeated praises which are sweet as milk. Among wise devotees, these are the gifts to glorify you. 5

॥१५॥

उग्रं न वीरं नमसोप सेदिम विभूतिमक्षितावसुम् ।
 उद्रीव वज्रिन्नवतो न सिञ्चते क्षरन्तीन्द्र धीतयः ॥६॥
 यद् नूनं यद्वा यज्ञे यद्वा पृथिव्यामधि ।
 अतो नो यज्ञमाशुभिर्महेमत उग्र उग्रेभिरा गहि ॥७॥

ugrām nā vīrām nāmasópa sedima víbhūtim ákshitāva-
 sum | udríva vajrinn avató ná siñcaté kshárantīndra dhī-
 táyah || 6 || yád dha nūnām yád vā yajñé yád vā prithi-
 vyām ádhi | áto no yajñám āśúbhir mahemata ugrá ugrē-
 bhir á gahi || 7 ||

अजिरासो हरयो ये ते आशवो वाता इव प्रसक्षिणः ।
 येभिरपत्यं मनुषः परीयसे येभिर्विश्वं स्वर्दृशे ॥८॥
 एतावतस्त ईमह इन्द्र सुम्रस्य गोमतः ।
 यथा प्रावो मघवन्मेध्यातिथिं यथा नीपातिथिं धने ॥९॥
 यथा कण्वे मघवन्त्रसदस्यवि यथा पक्थे दशव्रजे ।
 यथा गोशर्ये असनोर्ऋजिश्चनीन्द्र गोमद्विरप्यवत् ॥१०॥

ajiráso hárayo yé ta āśávo vātā iva pra-
 sakshínah | yébhīr ápatyam mánushah paríyase yébhīr víś-
 vam svār dṛishé || 8 || etávatas ta īmaha índra sumnásya gó-
 matah | yáthā právo maghavan médhyātithim yáthā nípā-
 tithim dháne || 9 || yáthā kánve maghavan trasádasyavi yá-
 thā pakthé dáṣavraje | yáthā gósarye āsanor řijíṣvaníndra
 gómad dhíraṇyavat || 10 || 15 ||

O resplendent Lord, we approach you, who are a mighty hero, strong, pre-eminent and possessor of imperishable wealth; our prayers flow forth as a plenteous spring pours out its streams. 6

Whether you are now busy at the place of cosmic sacrifice or whether you are on the earth, come from there with your speedy vital forces, O Lord of lofty counsel, powerful. May you come swiftly with your mighty forces. 7

Your vital cosmic forces are agile and swift, and overpowering like the winds; with them, you encircle the realm of human world and therewith the entire luminous heaven becomes visible as if. 8

O resplendent, from you we solicit prosperity and wealth and wisdom. As a bounteous Lord, you help mendicants of venerability, and in the field of learning you help the leading ascetics interested in intellectual pursuits. 9

O bounteous Lord, as you have been giving abundant kine and gold to the wise devotees and to the terrifiers of the wicked, as well as favouring men of matured wisdom and persons of all-round discipline, men spiritually advanced and of straight-forward nature (in the same way may you favour us also). 10

(५०) पञ्चाशं सूक्तम्

(१-१०) दशार्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः पुष्टिगुर्कषिः । इन्द्रो देवता । प्रगायः (विषमर्चा बृहती. समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥ १६ ॥

प्र सु श्रुतं सुरार्धसमर्चा शक्रमभिष्टये ।
 यः सुन्वते स्तुवते काम्यं वसु सहस्रेणेव मंहते ॥१॥
 शतानीका हेतयो अस्य दुष्टरा इन्द्रस्य समिषो महीः ।
 गिरिर्न भुज्मा मघवत्सु पिन्वते यदी सुता अमन्दिषुः ॥२॥
 यदी सुतास इन्दवोऽभि प्रियममन्दिषुः ।
 आपो न धायि सवनं म आ वसो दुघा इवोप दाशुषे ॥३॥

50.

Prā sú śrutām surārdhasam ārcā śakrām abhīṣṭaye |
 yāḥ sunvaté stuvaté kāmīyam vāsu sahasreṇeva mānhate
 || 1 || śatānikā hetāyo asya duṣṭārā indrasya samīṣho ma-
 hīḥ | girīr nā bhujmā maghāvatsu pinvate yād īm sūtā
 āmandishuḥ || 2 || yād īm sūtāsa indava 'bhi priyām āmandi-
 shuḥ | āpo nā dhāyi sávanam ma ā vaso dúghā ivópa
 dāśúshe || 3 ||

अनेहसं वो हवमानमूतये मध्वः श्रन्ति धीतयः ।
 आ त्वा वसो हवमानास इन्दव उप स्तोत्रेषु दधिरे ॥१॥
 आ नः सोमे स्वध्वर इयानो अत्यो न तौशते ।
 यं ते स्वदावन्त्स्वदन्ति गूर्तयः पौरै छन्दयसे हवम् ॥२॥

anehāsam vo hāvamānam ūtāye mādihvaḥ
 ksharanti dhītāyāḥ | ā tvā vaso hāvamānāsa indava ūpa
 stotrēṣhu dadhire || 4 || ā naḥ sōme svadhvarā iyānó ātyo
 nā toṣate | yām te svadāvan svādanti gūrtāyāḥ paure
 chandayase hāvam || 5 || 16 ||

I glorify the far-famed, the bounteous, resplendent Lord for the sake of his protection, who gives precious wealth by thousands to the dedicated devotee and the offerer of hymns. 1

The resplendent Lord is equipped with hundred-edged forces, and destructive invincible weapons. He showers blessings on His liberal devotees like a mountain rich in springs. He bestows these rewards on His devotees when exhilarated by the devotional prayers. 2

When sweet devotional prayers exhilarate the loving Lord, my homage is offered abundantly to Him like flowing waters. O gracious Lord, may it please you as it is like sweet milch kine to the worshipper. 3

The matchless elixir of devotion that strengthens and gives eloquence is the sweetest of the beverage that is offered to you; in the ecstasy of joy, may you bestow your gifts upon us. O gracious Lord, with these hymns, we have established you in our prayers. 4

He rushes speeding like a horse towards our devotional prayers, offered to Him in our ceremonies, which are adorned by our sweet hymns. O lover of devotional sweet homage, here we have a call to citizens, whom you have been loving the best. 5

॥१७॥

प्र वीरमुग्रं विविचि धनस्पृतं विभूतिं राधसो महः ।
 उद्रीव वज्रिन्नवतो वसुत्वना सदा पीपेथ दाशुषे ॥६॥
 यद् नूनं परावति यद्वा पृथिव्यां दिवि ।
 युजान इन्द्र हरिभिर्महेमत ऋष्व ऋष्वेभिरा गहि ॥७॥

prā vīrām ugrām vívicim dhanasprītam víbhūtim rādhaso
 maháh | udríva vajrinn avató vasutvaná sádā pīpetha dā-
 śúshe || 6 || yád dha nūnām parāvátī yád vā prīthivyām
 diví | yujāná indra hāribhir mahemata řishvá řishvébhir á
 gahi || 7 ||

रथिरासो हरयो ये ते अस्त्रिध ओजो वातस्य पिप्रति ।
 येभिर्नि दस्युं मनुषो निघोषयो येभिः स्वः परीर्यसे ॥८॥
 एतावतस्ते वसो विद्याम शूर नव्यसः ।
 यथा प्राव एतशं कृत्व्ये धने यथा वशं दशव्रजे ॥९॥
 यथा कष्वे मघवन्मेधे अध्वरे दीर्घनीथे दमूनसि ।
 यथा गोशर्ये असिषासो अद्रिवो मयि गोत्रं हरिश्चर्यम् ॥१०॥

rathirāso hārayo yé te asrídha ójo vātasya pí-
 prati | yébbhir ní dāsyum mánusho nighóshayo yébbhiḥ svàḥ
 paríryase || 8 || etávatas te vaso vidyāma śūra návyasaḥ |
 yáthā práva étaśam kṛítvye dhāne yáthā váśam dāśavraje
 || 9 || yáthā káṇve maghavan médhce adhvaré dirghánithe
 dāmūnasi | yáthā góśarye ásishāso adrivo máyi gotrām ha-
 riśríyam || 10 || १७ ||

May we praise the Lord who is powerful, brave, wise, controller of vast treasures, and extremely adorable. O Lord of resolute will-power, you shower wealth and wisdom on the worshipper like an ever-flowing fountain. 6

Whether you are at a far distance or on the earth or in heaven, O resplendent Lord of lofty counsel, one amongst lofties, may you harness your energies and come, O praiseworthy lord, the lofty one, with the lofty. 7

The vital powers which draw your chariot of universe are harmless; they surpass the impetuous strength of wind; through them you silence the evil forces against men, and with them you go round the sky. 8

O gracious hero, may we learn afresh to know you as you are. Surely you have been helping the vigilant men in the decisive battle, and giving aid to get control over even all round disciplined forces of enemies. 9

O bounteous Lord, as you have been giving help to the wise and pious in their sacred works, and to the man constantly engaged in efforts and the one resisting sensuous pleasure, may you in the same manner, O Lord of resolute will power, give me a herd of kine and cattle and wealth shining like gold. 10

(५१) एकपञ्चाशं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः श्रुष्टिगुर्कषिः । इन्द्रो देवता । प्रगायः (विपमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥१८॥

यथा मनौ सांवरेणौ सोममिन्द्रापिबः सुतम् ।
 नीपातिथौ मघवन्मेध्यातिथौ पुष्टिगौ श्रुष्टिगौ सचा ॥१॥
 पार्शद्वाणः प्रस्कृष्वं समसादयच्छयानं जिन्निमुद्धितम् ।
 सहस्राण्यसिषासद्वामृषिस्त्वोतो दस्यवे वृकः ॥२॥

51.

Yáthā mánau sāmvaranau sōmam indrápibah sutám |
 nípātithau maghavan médhyātithau púshṭigau śrúshṭigau
 sácā || 1 || pārshadvāṇāḥ praskaṇvam sām asādayac cháyā-
 nam jívrim úddhitam | sahásrāṇy asishāsad gávām řishis
 tvóto dásyave vřikah || 2 ||

य उक्थेभिर्न विन्धते चिकिय ऋषिचोदनः ।
 इन्द्रं तमच्छा वद नव्यस्या मत्परिष्यन्तं न भोजसे ॥३॥
 यस्मा अर्कं सप्तर्षीर्षणमानृचुस्त्रिधातुमुत्तमे पदे ।
 स त्विमा विश्वा भुवनानि चिक्रदुदादिज्जनिष्ट पौंस्यम् ॥४॥

yá ukthébhīr ná vindháte cikíd
 yá řishicódanah | indram tām áchā vada nāvyaśyā maty
 árishyantam ná bhójase || 3 || yásmā arkám saptářirshāṇam
 ānřicús tridhátum uttamé padé | sá tv imá vířvā bhúva-
 nāni cikradad ád ij janishṭa paúnśyam || 4 ||

O resplendent bounteous Lord, may you inspire the mind of the true seeker as in the past you have been inspiring leading ascetics of profound knowledge and mendicants of venerability as well as those possessing extrovert and introvert intellects. 1

The outspeaking teacher approaches the man of wisdom, lying crippled and decrepid. Aided by you, (O resplendent Lord), may the seer, deadly hostile to the wicked, desire to obtain thousands of kine (i.e. thousandfold wisdom). 2

May you glorify that resplendent Lord with the newest hymns who has been presently praised by sacred lores. He is wise and inspirer of sages, ever eager to enjoy. 3

It is He, who is established in sevenfold rays of the sun and in the three regions extending to the loftiest. He sends His divine roars down to all the living things and so displays His divine powers. 4

यो नो दाता वसूनामिन्द्रं तं हूमाहे वयम् ।
विद्महा ह्यस्य सुमतिं नवीयसीं गमेम गोमतिं व्रजे ॥५॥

yó no dātā
vāsūnām índram tām hūmahe vayām | vidmā hy āsya su-
matīm nāvīyasīm gaméima gómati vrajé || 5 || 18 ||

॥१०॥

यस्मै त्वं वसो दानाय शिक्षसि स रायस्पोषमश्नुते ।
तं त्वा वयं मघवन्निन्द्र गिर्यणः सुतावन्तो हवामहे ॥६॥
कदा चन स्तरीरसि नेन्द्रं सश्चसि दाशुषे ।
उपोपेन्नु मघवन्भूय इन्नु ते दानं देवस्य पृच्यते ॥७॥
प्र यो नेनक्षे अभ्योजसां क्विं वधैः शुष्णं निघोषयन् ।
यदेदस्तम्भीत्प्रथयन्नमू दिवमादिज्जनिष्ट पार्थिवः ॥८॥
यस्यायं विश्व आर्यो दासः शेवधिपा अरिः ।
तिरश्चिदये रुदामे पवीरवि तुभ्येत्सो अज्यते रयिः ॥९॥
तुरण्यवो मधुमन्तं घृतश्चुतं विप्रोसो अर्कमानृचुः ।
अस्मे रयिः पप्रथे वृष्ण्यं शवोऽस्मे सुवानास इन्दवः ॥१०॥

yásmai tvám vaso dānáya śikshasi sá rāyās pōsham
aśnute | tām tvā vayām maghavann indra girvaṇaḥ sūtā-
vanto havāmahe || 6 || kadā canā starir asi néndra saścasi
dāśuṣhe | úpopén 'nú maghavan bhúya ín nú te dánam de-
vāsyā prīcyate || 7 || prā yó nanakshé abhy ójasā krívim
vadhāṭh śuśhṇam nigghoṣāyan | yadéd āstambhit prathā-
yann amūm dívam ád íj janishta párthivaḥ || 8 || yāsyayām
vīṣva áryo dāsah ṣevadhīpā arīḥ | tirāṣ cid arye rūṣame
pārīravi tūbhyét só ajyate rayīḥ || 9 || turanyāvo mādhu-
mantam ghṛitaścūtam vípraso arkām anṛicuḥ | asmé rayīḥ
paprathé vṛiṣṇyam śávo 'smé suvanāsa índavaḥ || 10 || 19 ||

We invoke that resplendent Lord who bestows precious things on us; for we know the way of seeking his newest favour. May our intellect be guided by his divine radiance. 5

O gracious Lord, the one whom you help to give so that he gives to others, gets from you abundance of wealth and prosperity. Through devotional affection, we invoke you, the resplendent and the bounteous Lord, as you love to hear the devotional songs. 6

Never are you fruitless, O resplendent Lord, never do you desert the worshipper; now, O bounteous, your liberality as the enlightened giver, is poured out ever more and more. 7

You overpower the violence by your might and silence the exploiter with his own weapons. When he spreads abroad the distant sky and props it up, then the first dweller on earth is born. 8

You (the bounteous and resplendent Lord) are that wealth personified which is coveted by every generous master of riches, and even by the humblest miser. May that wealth be brought directly close to you, the energetic devotee. 9

The zealous seers glorify you with sweet prayers and affectionate dedication; may the wealth and strength spread among us and so too the spiritual delight. 10

(१२) द्विपञ्चाशं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चन्त्याम्य मृतम्य काण्व आयुर्कषिः । इन्द्रो देवता । प्र॥यः (विषमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥२०॥

यथा मनो विवस्वति सोमं शक्रापिबः सुतम् ।
 यथा त्रिते छन्द इन्द्र जुजोषस्यायौ मादयसे सचा ॥१॥
 पृषध्रे मेधे मातरिश्चनीन्द्र सुवाने अमन्दथाः ।
 यथा सोमं दशशिप्रे दशोण्ये स्यूमरश्मावृजूनसि ॥२॥

52.

Yáthā mánau vívasvati sómam śakrápibaḥ sutám | yá-
 thā trité chānda indra jújoshasy āyau mādayase sácā || 1 ||
 pṛśhadhre médhyc mātariśvaníndra suváné ámandathāḥ |
 yáthā sómam dáśaṣipre dáṣoṇyc syúmarasṃmāv ṛjūnasi
 || 2 ||

य उक्था केवला दुधे यः सोमं धृषितापिबत् ।
 यस्मै विष्णुस्त्रीणि पदा विचक्रम उप मित्रस्य धर्मभिः ॥३॥
 यस्य त्वमिन्द्र स्तोमेषु चाकनो वाजं वाजिञ्छतक्रतो ।
 तं त्वा वयं सुदुघामिव गोदुहो जुहुमसि श्रवस्यवः ॥४॥

yá ukthā kévalā dadhé yáḥ sómam dhṛishitápibat |
 yásmai víshṇus trīṇi padā vicakramá úpa mitrásya dhár-
 mabhiḥ || 3 || yásya tvám indra stómeshu cākāno vāje vājiñ
 chatakrato] tám tvā vayám sudúghām iva godúho juhū-
 mási śravasyávaḥ || 4 ||

O resplendent self, as you enjoy the spiritual knowledge originated in the mind, and as you relish the melodious songs of the threefold-free-sages, so may you enjoy the nearness of the universal law. 1

O resplendent self, may you be delighted in the proximity of such seekers who are full of spiritual joy, swift and strong as the cosmic wind, full of tenfold happiness, helpers of their dependents, brilliant as sun-rays and straight-forward. 2

It is He, who appropriates these sacred hymns for Himself, who bravely accepts sweet devotion, for whom the all-pervading sun himself comes striding his three wide steps and helps Him in a friendly way. 3

O performer of hundreds of selfless deeds, you are bountiful to him, whose praises and oblations you accept delightfully; seeking renown, we invoke you as the milk-man invokes the cow who yields abundant milk. 4

यो नो दाता स नः पिता महौ उग्र ईशानकृत् ।
अयामनुग्रो मघवा पुरुवसुर्गोरश्वस्य प्र दातु नः ॥५॥

yó no dātá sá nah pitá mahāñ ugrá
isānakṛit | áyāmann ugró maghávā purūvásur gór áśvasya
prá dātu nah || 5 || 20 ||

॥२१॥

यस्मै त्वं वसो दानाय मंहसे स रायस्पोषमिन्वति ।
वसुयवो वसुपतिं शतक्रतुं स्तोमैरिन्द्रं हवामहे ॥६॥
कदा चन प्र युच्छस्युभे नि पासि जन्मनी ।
तुरीयादित्य हवनं त इन्द्रियमा तस्थावमृतं दिवि ॥७॥
यस्मै त्वं मघवन्निरिर्वणः शिक्षो शिक्षसि दाशुषे ।
अस्माकं गिर उत सुष्टुतिं वसो कण्ववच्छृणुधी हवाम ॥८॥
अस्तावि मन्म पुर्य ब्रह्मेन्द्राय वोचत ।
पूर्वीकृतस्य बृहतीरनूषत स्तोतुर्मेधा अंशुक्षत ॥९॥
समिन्द्रो रायो बृहतीरधूनुत सं क्षोणी समु सूर्यम् ।
सं शुक्रासः शुचयः सं गवाशिरः सोमा इन्द्रममन्दिषुः ॥१०॥

yásmai tvám vaso dānáya mánhase sá rāyás pósham
invati | vasūyávo vásupatim śatákratum stómair índram
havāmahe || 6 || kadā caná prá yuchasy ubhé ní pāsi ján-
manī | tūriyāditya hávanam ta indriyám á tasthāv amṛitam
diví || 7 || yásmai tvám maghavann indra girvaṇaḥ śiksho
śikshasi dāśúshe | asmákam gíra utá susṭutīm vaso kaṇ-
vavác chṛiṇudhī hávam || 8 || ástāvi mánma pūrvyám bráhm-
méndrāya vocata | pūrvír ṛitása bṛihatír anūshata stotúr
medhá asṛikshata || 9 || sám índro ráyo bṛihatír adhūnuta
sám kṣhoṇí sám u sūryam | sám śukrásaḥ śúcayah sám
gávāśirah sómā índram amandishuh || 10 || 21 ||

He gives riches to us as our father. He is so powerful that He can make anyone sovereign at His will. May He, the strong and bounteous Lord, give us immense wealth, cows and horses. 5

O provider of comforts, whomsoever you bless, he obtains wealth and becomes prosperous; therefore, we call on the resplendent Lord of wealth, the performer of benevolent deeds, with our devotional songs. 6

O you, the sun-like resplendent Lord, you are never neglectful; you guard both types of men (good and bad) with your care. You are the source of all worldly pleasure; you are immortal. Your radiance is established in lofty heaven. 7

O resplendent bounteous Lord, worthy of invocations, may you hear our hymns and our invocations of praise, as of those whom you favour with your blessings and who are most wise. 8

We have been singing the songs since ancient times and chanting these prayers for the resplendent Lord. We loudly sing many *Bṛhati* verses in the ceremonies in which devotees have poured forth many hymns. 9

The resplendent Lord has heaped together vast stores of wealth and wisdom of both the worlds and of the solar region. The Lord is extremely delighted to hear brilliant, purifying and devotional prayers tuned with enlightenment. 10

(५३) त्रिषञ्चारं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्वस्यास्य सूक्तस्य काण्वो मेध्य ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रगायः (विषमर्चा
वृहती, समर्चा सतोवृहती) छन्दः ॥

॥२२॥

उ॒प॒मं त्वा म॒घोनां ज्येष्ठं च वृ॒षभा॒णाम् ।
 पू॒र्भित्त॑मं म॒घव॑न्निन्द्र गो॒विद॑मी॒शानं रा॒य ई॒महे ॥१॥
 य आ॒युं कु॒त्स॑मतिथि॒ग्वम॑र्द॒यो वावृ॑धानो दि॒वेदि॑वे ।
 तं त्वा व॒यं ह॒र्यश्च॑ श॒तक्र॑तुं वाज॒यन्तो॑ हवामहे ॥२॥

53.

Upamám tvā maghónām jyéshtham ca vṛishabhāṇām |
 pūrbhittamam maghavann indra govídam íśānam rāyá imahe
 || 1 || yá āyúm kútsam atithigvám árdayo vāvṛidhānó divé-
 dive | tám tvā vayám háryaṣvam śatákratum vājáyānto
 havāmahe || 2 ||

आ नो वि॒श्वेषां र॑सं मध्वः सि॒ञ्चन्त्व॑द्र॒यः ।
 ये परा॒वति॑ सु॒न्विरे ज॑ने॒ष्वा ये अ॑र्वावती॒न्दवः ॥३॥
 वि॒श्वा द्वे॒षांसि ज॑हि चाव॒ चा कृ॑धि वि॒श्वे सन्व॑न्त्वा वसु॑ ।
 शी॒ष्टेषु॑ चित्ते मदि॒रासो॑ अ॒शवो॑ यत्रा सोम॑स्य तृ॒प्पसि॑ ॥४॥

á no víṣveshām rāsam mádhvaḥ siñcantv
 ádrayaḥ | yé parāvátī sunviré jāneshv á yé arvāvátíndayaḥ
 || 3 || víśvā dvéshānsi jahí cáva cá kṛidhi víśve sanvantv á
 vāsu | śiṣṭeshu cit te madiráso aṇśavo yātrā sómasya
 trimpási || 4 || २२ ||

We come to you, O bounteous resplendent Lord, the highest among the bounties, the strongest among the strong, the best destroyer of the strongholds of evils, the provider of worldly riches, and the lord of all treasures. 1

We glorify the Lord, who, increasing His strength day by day, provides long life, wisdom and hospitality. O performer of hundreds of noble deeds, arousing you by our offerings, we call you to come with your bay-horses (i.e.with your vital forces). 2

Let the stones pour forth the honey juice for us all, the drops of devotional elixir. These drops have been pressed and squeezed out by all our people who are at a distance or near us. 3

May you repel all enmities and keep them far away; let us all win treasures for ourselves. Even among the intellectuals, the exhilarating parts of the prayful verses are effective, where you, O Lord, saturate yourself with divine love. 4

॥२३॥

इन्द्र नेदीय एदिहि मितमेधाभिरूतिभिः ।
 आ शतम शतमाभिरभिष्टिभिरा स्वपि स्वापिभिः ॥५॥
 आजितुरं सत्पतिं विश्वचर्षणिं कृधि प्रजास्वाभगम् ।
 प्रसूतिरा शचीभिरेत उक्थिनः क्रतुं पुनत आनुषक् ॥६॥
 यस्ते साधिष्ठोऽवसे ते स्याम भरेषु ते ।
 वयं होत्राभिरूत देवहूतिभिः ससवांसो मनामहे ॥७॥
 अहं हि ते हरिवो ब्रह्म वाजयुराजि यामि सदोतिभिः ।
 त्वामिदेव तममे समश्चयुर्गव्युरग्रे मथीनाम् ॥८॥

indra nédiya éd ihi mitāmedhābhir ūtibhiḥ | ā śaṁtama
 śaṁtamābhir abhīṣṭibhir ā svāpe svāpibhiḥ || 5 || ājitūraṁ
 sātpatiṁ viśvācarṣaṇiṁ kṛidhī prajāsv ābhagam | prā sū
 tirā śacībhir yé ta ukthínaḥ krátum punatā ānushák || 6 ||
 yás te sādhisṭhó 'vase té syāma bhāreshu te | vayāṁ hó-
 trābhir utá deváhūtibhiḥ sasavāṁso manāmahe || 7 || ahám
 hí te harivo bráhma vājayúr ājīm yāmi sádōtibhiḥ | tvām
 íd evá tám āme sām aṣvayúr gavyúr āgre mathinām
 || 8 || 23 ||

(५४) चतुष्पञ्चाशं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वो मातरिश्वा ऋषिः । (१-२, ५-८) प्रथमाद्वितीययोर्ऋचोः

' पञ्चम्यादिचतसृणाञ्छेन्द्रः, (३-४) तृतीयाचतुर्थ्योश्च विश्वे देवा देवताः । प्रगायः

(विषमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥२४॥

एतत्त इन्द्र वीर्यं गीर्भिर्गृणन्ति कारवः ।
 ते स्तोभन्त ऊर्जमावन्धृतश्रुतं पौरासो नक्षन्धीतिभिः ॥९॥

54.

Etát ta indra víryaṁ gīrbhír grīṇānti kāravaḥ | té stó-
 bhanta ūrjam āvan ghṛitaṣcūtam pauraśo nakshan dbītibhiḥ
 || 1 ||

O resplendent Lord, come very near to us with your aids of firmly-based resolves. Come, O most auspicious Lord, with your most auspicious help. Come, O brother, with your brotherly feelings. 5

May you bless with progeny, that leader of all men, who is victorious in the struggles and who is a strong protector. May you thoroughly help with your powers the men who sing your glory and keep their spirits ever pure and bright. 6

May we fight the battle of life with the assurance of surely obtaining your help. With holy offerings and divine invocations, we worship you to fulfil our aspirations. 7

O Lord of vital forces, I go into prayer and into battle to obtain benefit with your aid. It is you, whom I make friendly, when I go seeking worldly gains and wisdom of and fight the opponents. 8

O resplendent Lord, the singers chanting hymns glorify your strength. They offer sacred viands dropping with butter. These offerers have come near you with their prayers. 1

नक्षन्त॒ इन्द्र॑मवसे सुकृत्यया॒ येषां॑ सुतेषु॒ मन्द॑से ।
 यथा॑ संव॒र्ते अम॑दो यथा॑ कृ॒श ए॒वास्मे॑ इन्द्र॒ मत्स्व॑ ॥२॥
 आ॒नो॒ विश्वे॑ स॒जोष॑सो॒ देवा॑सो॒ गन्त॑नोप॒ नः ।
 वस॑वो रु॒द्रा अव॑से न आ गम॑ञ्छृण्वन्तु म॒रुतो॑ हव॑म् ॥३॥
 पू॒षा विष्णु॑र्हव॑नं मे॒ सर॑स्वत्यव॑न्तु म॒स्र सिन्ध॑वः ।
 आपो॑ वातः पर्व॑तासो॒ वन॑स्पतिः शृ॒णोतु॑ पृथि॒वी हव॑म् ॥४॥

nákshanta índram ávase sukrityáya yéshām sutéshu
 mándase | yáthā samvarté ámado yáthā kṛśá evásmé indra
 matsva || 2 || á no vísve sajóshaso dévāso gántanópa naḥ |
 vásavo rudrá ávase na á gamañ chrīṇvántu marúto hávam
 || 3 || pūshá víshṇur hávanam me sárasvaty ávantu saptá
 síndhavaḥ | ápo vátaḥ párvatāso vánaspatīḥ śṛṇótu prithiví
 hávam || 4 || 24 ||

॥२५॥

यदिन्द्र॑ राधो॒ अस्ति॑ ते॒ माघो॑नं मघवत्तम ।
 तेन॑ नो बोधि सध॒माद्यौ॑ वृ॒धे भगो॑ दानाय॒ वृत्र॑हन् ॥५॥
 आजि॑पते नृपते त्वमि॒द्धि नो॑ वाज॒ आ व॑क्षि सुक्रतो ।
 वी॒ती होत्रा॑भिरुत दे॒ववी॑तिभिः सस॒वांसो॒ वि शृ॑ण्विरे ॥६॥

yád indra rádhho ásti te mághonam maghavattama | téna
 no bodhi sadhamádyo vṛidhéhé bhágo dānáya vṛitrahān || 5 ||
 ájipate nṛpate tvám íd dhí no vája á vakshi sukrato | vītí
 hótrābhir utá devávitibhiḥ sasavāṅso ví śṛṇvire || 6 ||

They approach the resplendent Lord with holy ceremonies for their protection. Surely their devotion delights you, just as you are pleased with the devotion of those who are possessors of worldly gains, and those who do not possess anything. May you, resplendent Lord, be delighted with us. 2

May all Nature's bounties come to us with one accord; let the cosmic forces provide comforts; and those, who punish for the offence, come near us to help, and may the vital principles listen to our call. 3

May the lord of divine forces, such as the sun, the omnipresent ether, and the divine speech, also seven rivers of the firmament, give ear unto my call. 4

O resplendent Lord, the destroyer of evil forces, best of all the bounteous forces, may you with your own precious gifts be our benefactor and companion for good. 5

O leader of heroic forces, the lord of battle, mighty in action, may you guide us in the conflict. May I be renowned like those who obtain their wishes by dedicated actions, by invocations, and by honouring Nature's forces. 6

सन्ति ह्य॑र्य आ॒शिष इन्द्र॑ आयु॒र्जना॑नाम् ।
 अ॒स्मान्नक्ष॑स्व मघव॑न्नुपाव॑से धुक्ष॑स्व पि॒प्युषी॑मिषम् ॥७॥
 व॒ये त इन्द्र॑ स्तोमै॑भिर्विधेम॒ त्वम॑स्माकं शतक्रतो ।
 महि॑ स्थूरं शश॑यं राधो अह॑यं प्रस्क॑ण्वाय॒ नि तो॑शय ॥८॥

sánti

hy àryá āśisha indra áyur jánānām | asmán nakshasva ma-
 ghavann úpávase dhukshásva pipyúshīm ísham || 7 || vayám
 ta indra stómebhir vidhema tvám asmákam śatakrato |
 máhi sthūrám śaśayám rádho áhrayam práskañvāya ní
 toṣaya || 8 || 25 ||

(५५) पञ्चपञ्चाशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षस्यास्य सूक्तस्य काण्वः कृष्ण ऋषिः । इन्द्रः प्रस्कण्वस्य दानम्नुतिश्च देवते । (१-२, ४)
 प्रयमाद्विनीयोरुक्चोक्षतुभ्याश्च गायत्री, (३, ५) तृतीयापञ्चम्योश्चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥२६॥

भूरीदिन्द्रस्य वीर्यं॑ व्यख्य॑मभ्यायति । राधस्ते दस्यवे वृक ॥१॥
 शतं श्वेतासं उक्ष॑णो दिवि तारो न रोच॑न्ते । म॒ह्ना दि॒वं न तस्त॑भुः ॥२॥
 शतं वेणू॑ञ्छतं शुनः॑ शतं च॒र्माणि म॑त्यातानि ।
 शतं मे॑ बल्बजस्तुका अरु॑णीणां चतुःशतम् ॥३॥

55.

Bhurīd indrasya vīryam vy ákhyam abhy áyati | rádhas
 te dasyave vṛika || 1 || śatām śvetāsa ukshāno divi tāro ná
 rocante | mahná divam ná tastabhuḥ || 2 || śatām veṇūñ
 chatām śunah śatām cārmāṇi mlātāni | śatām me balba-
 jastukā árushīṇām cātuḥśatam || 3 ||

Our hopes rest on the resplendent Lord, who is dependable and the true refuge of all people. O bounteous Lord, come near us for our protection and provide ample nourishment for us as the stream of rivers provides water. 7

O resplendent Lord, we glorify you with hymns, O performer of hundreds of selfless deeds, may you be ours and bestow upon the enlightened devotees such inexhaustible, exuberant wealth, which does not decay with passing of time. 8

55

Great indeed is the power of resplendent Lord. I clearly realise it and feel that we always obtain His rewards, O destroyer of usurpers. 1

Hundreds of showerers are shining like stars in heaven. By their excellence, they seem to sustain the heavens. 2

Hundreds of bamboos, hundreds of well-tanned skins, hundred bunches of grass, and four hundred red-hued mares are in my possession. 3

सुदेवाः स्थं काण्वायना वयोवयो विचरन्तः । अश्वांसो न चङ्क्रमत ॥४॥
 आदित्साप्तस्य चर्किरन्नानूनस्य महि श्रवः ।
 ग्यावीरनिध्वसन्पथश्चक्षुषा च न संनशे ॥५॥

sudevā stha kānvāyanā
 váyo-vayo vicarántaḥ | ásvāso ná caṅkramata || 4 || ád ít
 sāptásya carkirann ānūnasya máhi śrávaḥ | syávir atidhva-
 sán patháḥ cākshushā caná samnáḣe || 5 || 26 ||

(१६) पदपञ्चाशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वम्यास्य सूक्तस्य काण्वः षष्ठश्च ऋषिः । (१-४) प्रथमादिचतुर्केषामिन्द्रः प्रस्कण्वस्य दानस्तुतिश्च,
 (५) पञ्चम्याश्चामिसूर्यो देवताः । (१-४) प्रथमादिचतुर्केषां गायत्री, (५) पञ्चम्याश्च पङ्क्तिरष्टन्दसी ॥

॥२७॥

प्रति ते दस्यवे वृक राधो अदृश्यह्वयम् । द्यौर्न प्रथिना शवः ॥१॥
 दश महीं पौतकृतः सहस्रा दस्यवे वृकः । नित्याद्रायो अमंहत ॥२॥
 शतं मे गर्दभानां शतमूर्णावतीनाम् । शतं दासाँ अति स्रजः ॥३॥
 तत्रो अपि प्राणीयत पूतकृतायै व्यक्ता । अश्वानामिन्न यूथ्याम् ॥४॥
 अचैत्यमिश्रिचितुह्वयवाट् स सुमद्रथः
 अग्निः शुक्रेण शोचिषा बृहत्सूरो अरोचत दिवि सूर्यो अरोचत ॥५॥

56.

Prāti te dasyave vṛika rādho adarsy áhrayam | dyaúr
 ná prathiná śávaḥ || 1 || dāṣa máhyam pautakratáh sahásrā
 dásyave vṛikah | nítýād rāyó amānhata || 2 || śatám me gar-
 dabhánām śatám ūrṇāvatínām | śatám dāsāñ áti srájah || 3 ||
 tátro ápi prāṇíyata pūtákratāyai vyaktā | áṣvānām ín ná
 yūthyām || 4 || ácety agniś cikitúr havýavāt sá sumádrathah |
 agníḥ śukréṇa śocíshā bṛihát súro arocata diví súryo aro-
 cata || 5 || 27 ||

May you have the blessings of Nature's bounties, O enlightened devotee. And may you, feeling young and ever young, step out vigorously like steeds. 4

Let the devotees extol the seven-yoked team of cosmic forces; great is the strength of the person, who is not yet fully grown. It seems that many dark-brown mares are rushing along the path so that no eye can follow them. 5

56

O destroyer of wickedness, your inexhaustible rewards are apparent. The fulness of your bounty is as broad as heaven. 1

The destroyer of wickedness, performer of sacred deeds has bestowed on me tens of thousands of rewards from his own undecaying treasure. 2

A hundred mules and donkeys, a hundred fleecy sheep, a hundred helpmates, besides garlands, have been awarded to me. 3

A well-adorned mare which is not one of the common horses of the herd has also been brought to be given as a gift to the performer of sacred works. 4

Then the fire-divine, with its resplendent flame, comes to shine as the sun shines in the sky. This divine fire, the bearer of the sacred offerings, comes with its cosmic chariot. 5

(५७) सप्तपञ्चाशं सूक्तम्

(१-४) षतुर्केषस्यास्य सूक्तस्य काण्वो मेध्य ऋषिः । अश्विनौ देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२८॥

युवं देवा क्रतुना पूर्येण युक्ता रथेन तविषं यजत्रा ।
 आगच्छतं नासत्या शचीभिरिदं तृतीयं सर्वनं पिबाथः ॥१॥
 युवां देवास्त्रय एकादशासः सत्याः सत्यस्य ददृशे पुरस्तात् ।
 अस्माकं यज्ञं सर्वनं जुषाणा पातं सोममश्विना दीद्यग्नी ॥२॥

57.

Yuvām devā krātunā pūrvyēṇa yuktā rāthēna tavishām
 yajatrā | āgachataṁ nāsatyā śácibhir idām tṛitīyaṁ sáva-
 nam pibāthah || 1 || yuvām devās tráya ekādaśāsaḥ satyāb
 satyāsya dadriṣe purástāt | asmākaṁ yajñām sávanam ju-
 shāñā pátām sómam aṣvinā dídyagnī || 2 ||

पुनाय्यं तदश्विना कृतं वी वृषभो दिवो रजसः पृथिव्याः ।
 सहस्रं शंसो उत ये गविष्ठौ सर्वो इतो उप याता पिबथ्यै ॥३॥
 अयं वी भागो निहितो यजत्रेमा गिरो नासत्योप यातम् ।
 पिबतं सोमं मधुमन्तमस्मे प्र दाश्वांसमवतं शचीभिः ॥४॥

paṇáyyam tát
 aṣvinā kṛitām vām vṛishabhó divó rájasah pṛithivyāḥ | sa-
 hásram śánsā utá yé gávishtau sárvañ it táñ úpa yātā
 píbadhyai || 3 || ayām vām bhāgó níhito yajatremā gíro
 nāsatyópa yātam | píbatam sómam mádhumantam asmé prá
 dāṣvānsam avataṁ śácibhiḥ || 4 || 28 ||

O sacred twin-divines, both of you come quickly with your cosmic chariot, endowed with your perennial wisdom. O ever-true divines, may you come with your mighty powers and accept our tributes in the *afternoon* (the third *Savana*) worship. 1

O ever-true twin-divines, the three and thirty—innumerable cosmic forces—witness your arrival before sunrise. O twin-divines, may you beaming with flames of fire-divine accept our elixir of devotional love. 2

O twin-divines, your performance has been worthy of veneration. Verily you are the showerer of blessings on the creatures of heaven, mid-region and earth. Also wonderful are your thousands of solar rays at the time of water-evaporation. For all these come here to accept our elixir of devotional love. 3

O sacred ones, ever-true, here is your share of offerings presented to you. O ever-true divines, come to hear these praises, and enjoy along with us our sweet elixir of devotion; and with your powers, protect your true devotee. 4

(५८) अष्टपञ्चाशं सूक्तम्

(१-३) तृचस्यास्य सूक्तस्य काण्वो मेध्य ऋषिः । (१) प्रथमर्चो विश्वे देवा कृत्विजो वा,

(२-३) द्वितीयाद्वितीयोश्च विश्वे देवा देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२९॥

यमृत्विजो बहुधा कल्पयन्तः सचेतसो यज्ञमिमं वहन्ति ।
 यो अनूचानो ब्राह्मणो युक्त आसीत्का स्वित्तत्र यजमानस्य संवित् ॥१॥
 एक एवाग्निर्बहुधा समिद्ध एकः सूर्यो विश्वमनु प्रभूतः ।
 एकैवोषाः सर्वमिदं वि भात्येकं वा इदं वि बभूव सर्वम् ॥२॥
 ज्योतिष्मन्तं केतुमन्तं त्रिचक्रं सुखं रथं सुषट् भूरिवारम् ।
 चित्रामघा यस्य योगेऽधिजज्ञे तं वा हुवे अति रिक्तं पिबध्ये ॥३॥

58.

Yām ṛitvijo bahudhā kalpāyantaḥ śācetaso yajñām imāṃ
 vāhanti | yó anūcāno brāhmaṇo yuktā āsīt kā svit tātra
 yājamānasya saṃvīt || 1 || éka evāgnīr bahudhā sāmiddha
 ékaḥ sūryo víśvam ānu prābhūtaḥ | ékaivóśhāḥ sárvam
 idāṃ ví bhāty ékaṃ vá idāṃ ví babhūva sárvam || 2 || jyó-
 tishmantam ketumāntam tricakrāṃ sukhāṃ rátham sushá-
 dam bhúrivāram | citrāmaghā yāsya yóge 'dhiyajñe tāṃ
 vām huvé áti riktam píbadhyai || 3 || ²⁹ ||

[११]

(५९) एकोनषष्टितमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः सुपर्ण ऋषिः । इन्द्रावरुणौ देवते । जगती छन्दः ॥

॥३०॥

इमानि वां भागधेयानि सिस्वत् इन्द्रावरुणा प्र महे सुतेषु वाम् ।
 यज्ञेयज्ञे ह सर्वना भुरण्यथो यत्सुन्वते यजमानाय शिक्षथः ॥१॥

59.

Imāni vām bhāgadhyāni sisrata indrāvaruṇā prā mahé
 suteshu vām | yajñé-yajñe ha sávanā bhuranyátho yát su-
 nvaté yājamānāya śikshathah || 1 ||

Who is he whom the wise priests bring when they arrange the offering of various forms? Who is employed as a learned priest? And what is the worshipper's knowledge regarding him? 1

The universal fire-divine is one though kindled in various ways. The sun is one pre-eminently shining over all; dawn is one that illuminates the firmament; one is that which manifests in all. 2

I invoke the one who is bright and radiant, rich in enlightenment, who possesses a comfortable chariot yoked with three wheels, that comes rolling lightly, and at whose yoking, the marvellous treasures are obtained. I invoke that person to participate in the enjoyment of the divine elixir. 3

O lord of vitality and virtues, these offerings are presented to you as your share of our homage. At every worship or sacred act, you hasten to accept our oblations when you help the householder who pays homage to you. 1

निष्विध्वरीरोषधीरापं आस्तामिन्द्रावरुणा महिमानमाशत ।
 या सिस्वतू रजसः पारे अध्वनो ययोः शत्रुर्नकिरादेव ओहते ॥२॥
 सत्यं तदिन्द्रावरुणा कृशस्य वां मध्व ऊर्मि दुहते सप्त वाणीः ।
 ताभिर्दृश्वांसमवतं शुभस्पती यो वामदब्धो अभि पाति चित्तिभिः ॥३॥
 घृतप्लुषः सौम्या जीरदानवः सप्त स्वसारः सदन ऋतस्य ।
 या ह वामिन्द्रावरुणा घृतश्रुतस्ताभिर्धत्तं यजमानाय शिक्षतम् ॥४॥

nīshshbīdhvarīr ōshadbīr
 āpa āstām indrāvaruṇā mahimānam āśata | yā sīsratū rā-
 jasaḥ pārē ādhvano yāyoh śātrur nākir ādeva ōhate || 2 ||
 satyām tād indrāvaruṇā kṛiṣāsya vām mādхва ūrmīm du-
 hate sapta vāṇīḥ | tābhir dāśvāṅsam avataṁ śubhas patī
 yō vām ādabdhō abhī pāti cīttibhiḥ || 3 || ghṛitaprūṣhaḥ
 saūmyā jīrādānavaḥ sapta svāsāraḥ sādana ṛitāsya | yā ha
 vām indrāvaruṇā ghṛitaṣcūtas tābhir dhattam yajamānāya
 śikshatam || 4 || ३० ||

॥३१॥

अवोचाम महते सौभगाय सत्यं त्वेषाभ्यां महिमानमिन्द्रियम् ।
 अस्मान्तिस्विन्द्रावरुणा घृतश्रुतस्त्रिभिः साप्तेभिरवतं शुभस्पती ॥५॥
 इन्द्रावरुणा यदृषिभ्यो मनीषां वाचो मतिं श्रुतमदत्तमग्रे ।
 यानि स्थानान्यसृजन्त धीरा यज्ञं तन्वानास्तर्पसाभ्यर्पश्यम् ॥६॥
 इन्द्रावरुणा सौमनसमदत्तं रायस्पोषं यजमानेषु धत्तम् ।
 प्रजां पुष्टिं भूतिमस्मासु धत्तं दीर्घायुत्वाय प्र तिरतं न आयुः ॥७॥

āvocāma mahatē saūbhagāya satyām tveshābhyām ma-
 himānam indriyām | asmān sv indrāvaruṇā ghṛitaṣcūtas
 trībhiḥ sāptēbhir avataṁ śubhas patī || 5 || indrāvaruṇā yād
 ṛiṣībhiḥ manīṣāṁ vācō matīm śrutām adattam āgre | yāni
 sthānāny asṛijanta dhīra yajñām tanvānās tāpasabhy āpaṣ-
 yam || 6 || indravaruṇā saumanasām ādṛiptam rāyās pōṣham
 yajamaneshu dhattam | prajāṁ puṣtīm bhūtim asmāsu
 dhattam dirghāyutvāya prā tiratam na āyuh || 7 || ३१ ||

O lord of vitality and virtues, the plants and waters gain their power, as you go beyond the path of the firmament. No godless man can afford to exist as your enemy. 2

O lord of vitality and virtues, true is that saying of your sage : "the seven sacred metres of speech distil the stream of honey." O lord of splendour, may you aid that pious man who unbewildered keeps you ever in his thoughts. 3

O lord of vitality and virtues, the seven sister streams (five senses, mind and intellect) who are blissful, life givers and bright like pure butter—pour out sweet and shining elixir. May you provide strength and wisdom to the offerer of the worship. 4

O lord of vitality and virtues, to our great pleasure, we declare these two bright ones, the real strength of the supreme Lord. O lords of splendour, help us, the offerers of shining elixir, through these three times seven (21) aids. 5

O lord of vitality and virtues, as I see you have been giving divine speech, wisdom, and fame to the sages. I would also see the places which the ancient sages prepare for themselves, as they spread the web of sacrifice with holy austerities. 6

O lord of vitality and virtues, grant to the devotees cheerfulness without pride, and abundance of wealth; may you grant us food and prosperity and lengthen out our days that we may see long life. 7

[अथ सप्तमोऽनुवाकः ॥]

(६०) षष्ठितमं सूक्तम्

(१-२०) विशत्पृचस्याम्य सूक्तम्य प्रागायो भर्ग ऋषिः । अग्निर्देवता । प्रगायः (विषमर्चा
बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥ ३२ ॥

अ॒ग्न आ या॑ह्य॒ग्निभिर्हो॑तारं त्वा वृ॒णीम॑हे ।
आ त्वा॒र्मन॑क्तु प्रय॑ता ह॒विष्मती॑ यजिष्ठं ब॒र्हि॒रा॒सदे॑ ॥ १ ॥
अ॒च्छा हि त्वा॑ स॒हसः॑ सू॒नो अ॒ङ्गिरः॑ सू॒च॒श्चर॑न्त्यध्व॒रे ।
ऊ॒र्जो न॑पातं घृ॒तकेश॑मीमहेऽ॒ग्निं य॒ज्ञेषु॑ पु॒र्व्यम् ॥ २ ॥
अ॒ग्ने क॒विर्वे॑धा अ॒सि होता॑ पाव॒क॒ यक्ष्यः॑ ।
म॒न्द्रो यजि॑ष्ठो अध्व॒रेष्वी॒ढ्यो वि॒प्रेभिः॑ शु॒क्र॒ मन्म॑भिः ॥ ३ ॥

60.

Agna á yāhy agnībhīr hótāraṃ tyā vṛṇīmahe | á tvām
anaktu práyatā havishmati yājishtham barhīr āsāde || 1 ||
āchā hí tvā sahasaḥ sūno āṅgiraḥ srūcaḥ cāranty adhvaré |
ūrjō nāpātaṃ ghṛitākeṣam īmahe 'gnīm yajñēshu pūrvyām
|| 2 || āgne kavīr vedhā asi hótā pāvaka yākshyaḥ | mandró
yājishtho adhvarēshv idyo víprebhiḥ śukra mánmabhiḥ || 3 ||

अ॒द्रोघ॒मा व॑हो॒शतो॑ य॒विष्ठ्य॑ दे॒वाँ अ॒जस्र॑ वी॒तये॑ ।
अ॒ग्निं प्र॒यांसि॑ सु॒धिता॑ व॒सो ग॑हि म॒न्दस्व॑ धी॒तिभि॑र्हितः ॥ ४ ॥
त्व॒मि॒त्सु॒प्रया॑ अ॒स्य॒ग्ने त्रा॑त॒र्क॒तस्कु॒विः ।
त्वाँ वि॒प्रांसः॑ स॒मि॒धान॑ दी॒दिव॒ आ वि॒वास॑न्ति वे॒धसः॑ ॥ ५ ॥

ádrogham á vahoṣató yavishthya devān ajasra vitāye | abhi
práyānsi súdhitā vaso gahi māndasva dhītībhīr hitāḥ || 4 ||
tvām ít saprāthā asy āgne trātar ṛitās kavīḥ | tvāṃ víprā-
saḥ samidhāna didiva á vivāśanti vedhāsaḥ || 5 || ३२ ॥

O adorable fire-divine, come here with your glorious virtues; we honour you as our invoking priest. Let the presented offerings anoint you, the chief sacrificer; to come and enshrine our hearts. 1

O most vital Lord, the source of strength, our offerings go to you, as if in ladles, to find your glory in the sacred cosmic sacrifice—the creation. We glorify the eternal fire-divine, the protector and the one with brandishing flames. 2

O adorable Lord, you are wise, the sage, the creator, and the showerer of benefits. O purifier, O bright one, you are the source of bliss, most adorable and worthy to be worshipped with hymns in all noble deeds by enlightened devotees. 3

O ever-young and eternal one, may you bring the loving divine powers to me, guileless, to accept my tributes; O granter of comforts, come to accept food oblations; and being set in the altar, rejoice with praises. 4

O adorable fire-divine, you are truthful, the seer and widely spread; O kindled refulgent lord, the devotees invoke you to come and bless all. 5

॥३.३॥

शोचां शोचिष्ठ दीदिहि विशे मयो रास्व स्तोत्रे महौ अंसि ।
 देवानां शर्मन्मम सन्तु सूरयः शत्रूषाहः स्वमयः ॥६॥
 यथा चिद्धर्मतसमग्ने संजूर्वसि क्षमि ।
 एवा देह मित्रमहो यो अस्मध्रुग्दुर्मन्मा कश्च वेनति ॥७॥
 मा नो मर्तीय रिपवे रक्षस्विने माघशसाय रीरधः ।
 अस्त्रेधद्विस्तरणिभिर्यविष्य शिवेभिः पाहि पायुभिः ॥८॥

śócā śocishṭha dīdihī viṣe māyo rāsva stotrē mahāu
 asi | devānāṃ śarman māma santu sūrayaḥ śatrūśāhaḥ
 svagnāyaḥ || 6 || yāthā cid vṛiddhām atasām āgne saṃjūrv-
 asi kshāmi | evā dāha mītramaho yó asmadhrūg durmāmmā
 kāṣ ca vénati || 7 || mā no mārṭāya ripāve rakshasvīne mā-
 ghāśaśāya rīradhaḥ | āsredhadbhīs tarāṇibhīr yavishṭhya
 śivébhiḥ pāhi pāyūbhiḥ || 8 ||

पाहि नो अग्न एकया पाह्युत द्वितीयया ।
 पाहि गीर्भिस्तिष्ठभिरूर्जा पते पाहि चतसृभिर्वसो ॥९॥
 पाहि विश्वस्माद्रक्षसो अरावणः प्र स्म वाजेषु नोऽव ।
 त्वामिद्धि नेदिष्ठं देवतातय आपि नक्षामहे वृधे ॥१०॥

pāhi no agna ékayā pāhy ūtā
 dvitīyayā | pāhi gīrbhīs tiṣṭibhīr ūrjām pate pāhi catasṛ-
 bhīr vaso | 9 || pāhi vīśvasmād rakshāso āraṇyaḥ prā sma
 yājeshu no 'va | tvām īd dhi nēdishṭham devātātaya āpīm
 nākshāmahe vṛidhē || 10 || ॐ ||

O most resplendent fire-divine, may you shine forth and illuminate us; may you give happiness to all men and to your worshippers; you are supreme; may our noble men abide in the bliss of Nature's bounties, and subdue their rivals, and maintain their bright fires. 6

O fire-divine, you burn down the dry timber on the earth, so, O cherisher of our friends, may you burn him who injures us and whosoever evil-minded conspires to harm us. 7

Subject us not (as a prey) to strong mortal enemy, nor to the malevolent; O most youthful lord, guard us with your auspicious, unassailable and victorious protective measures. 8

O adorable Lord, protect us through the first, protect us through the second hymn. Protect us through three hymns, and through four, O lord of energy, O lord of riches. 9

May you preserve us from every violent demon and shield us in our battles of life. We approach you, our most intimate friend, and kinsman, to help us in our noble deeds and increase our strength to accomplish them. 10

॥३४॥

आ नो॑ अग्ने॒ वयो॒वृधै॑ र॒यि॑ पा॒वक॒ शंस्य॑म् ।
 रास्वा॑ च न उप॒माते॑ पु॒रुस्पृ॑हं सु॒नीती॑ स्वय॑शस्तरम् ॥११॥
 येन॑ वंसाम॒ पृत॑नासु श॒र्धत॑स्तरन्तो अ॒र्य आ॑दि॒शः ।
 स त्वं नो॑ वर्ध॒ प्रय॑सा श॒चीव॑सो जिन्वा॒ धियो॑ वसु॒विदः॑ ॥१२॥
 शि॒शानो॑ वृष॒भो य॑था॒ग्निः शृ॒ङ्गे द॑विध्वत् ।
 ति॒ग्मा अस्य॑ ह॒नवो॑ न प्र॒तिधृ॑षे सु॒जम्भः॑ स॒हसो॑ य॒हुः ॥१३॥

ā no agne vayovṛdham rayīm pāvaka śaṁsyam | rāsvā
 ca na upamāte purusprīham śūnīti svāyaśastaram || 11 ||
 yēna vāṁsāma prītanāsu śārdhataś tāranto aryā ādīśaḥ |
 sā tvām no vardha prāyasā śacīvaso jīnvā dhīyo vasuvīdaḥ
 || 12 || śīśāno vṛṣabho yathāgniḥ śṛṅge dāvidhvat | tigmā
 asya hānavo nā pratidhrīṣhe sujāmbhaḥ sāhaso yahūḥ || 13 ||

न॒हि ते॑ अग्ने॒ वृष॑भ प्र॒तिधृ॑षे ज॒म्भासो॑ यद्वि॒तिष्ठे॑से ।
 स त्वं नो॑ होतः सु॒हुतं॑ ह॒विष्कृ॑धि वंस्वा॒ नो वा॒र्या॑ पु॒रु ॥१४॥
 शे॒षे वने॑षु मा॒त्रोः सं त्वा॒ मर्ती॑स इ॒न्धते॑ ।
 अ॒तन्द्रो॑ ह॒व्या वह॑सि ह॒विष्कृ॑त आदि॒देवेषु॑ राज॒सि ॥१५॥

nahí te agne vṛṣabha pratidhrīṣhe jāmbhāso yád vitī-
 śthāse | sā tvām no hotaḥ sūhutaḥ havīṣh kṛidhi vāṁsvā no
 vāryā purú || 14 || śēṣe vāneṣhu mātroph sāṁ tvā mārṭāsa
 indhate | átandro havyā vahasi havishkrīta ād īd devēṣhu
 rājasi || 15 || ॐ ||

O purifying Lord, bestow upon us excellent wealth, the augments of food. Bestow on us, O wealth-giver, that wealth of wisdom which all crave, and which is glorious, and which brings its own fame. 11

Wherewith we may overcome our adversities in the battle of life and destroy the designs of our wicked opponents, may you, O Lord of wealth and wisdom, bless us with food and quicken our thoughts so that we prosper. 12

The fire-divine brandishes his punitive powers as a bull who whets and tosses his horns; his sharp punitive jaws cannot be resisted. He is the son of strength, mighty-toothed. 13

O powerful fire-divine, when you spread out your teethlike flames on all sides, no one can resist them; may you make our oblations fruitful and grant us store of precious rewards. 14

You lie dormant within your mother's (womb) in the woods, which the mortal devotees kindle through attrition. Unweariedly you carry the offerings of the worshipper; thence you shine among Nature's bounties. 15

॥३५॥

सप्त होतारस्तमिदीलते त्वामे सुत्यजमहयम् ।
 भिनत्स्यद्वि तर्पसा वि शोचिषा प्राग्ने तिष्ठ जनाँ अति ॥१६॥
 अग्निमग्निं वो अध्रिगुं हुवेम वृक्तबर्हिषः ।
 अग्निं हितप्रयसः शश्वतीष्वा होतारं चर्षणीनाम् ॥१७॥

saptá hótāras tām id ilate tvāgne sutyajam āhrayam |
 bhinātsy ādriṃ tāpasā ví śocíṣhā prágne tishṭha jánāñ áti
 || 16 || agním-agnim vo ádhriḡṃ huvéma vṛiktábarhishah |
 agním hitáprayasaḥ śaśvatíshv á hótāraṃ carshanīnām || 17 ||

केतेन शर्मन्त्सचते सुषामण्यग्ने तुभ्यं चिकित्वना ।
 इष्ण्यया नः पुरुरूपमा भर वाजं नेदिष्ठमृतये ॥१८॥
 अग्ने जरितर्विश्यतिस्तेपानो देव रक्षसः ।
 अप्रोषिवान्गृहपतिर्मह्यँ असि दिवस्पायुर्दुरोणयुः ॥१९॥
 मा नो रक्ष आवेशीदाघृणीवसो मा यातुर्यातुमावताम् ।
 प्रोगव्युत्यनिरामप क्षुधमग्ने सेध रक्षस्विनः ॥२०॥

kétena śárman sacate sushāmany āgne túbhyaṃ eikitvánā |
 ishanyáyā naḥ pururúpam á bhara vájaṃ nédishṭham ūtāye
 || 18 || āgne járitar viśpátis tepānó deva rakshásāḥ | ápro-
 shivān grīhāpatir mahāñ asi divás pāyúr duroṇayúḥ || 19 ||
 má no ráksha á vesid āghṛṇivaso má yāúr yātumávatām |
 parogavyūty ánirām ápa kshúddham āgne sédha rakshasví-
 nah || 20 || ३५ ||

O fire-divine, granter of all good things, unfailing, the seven priests glorify you. You cleave the clouds with your heat and fervent glow. May you rise up and rest with Nature's bounties. 16

O fire-divine, the irresistible, now that we have made all preparations, let us invoke you. Having placed the oblation, let us invoke the cosmic fire-divine abiding in all places, the chief invoking priest of men. 17

O fire-divine, the worshipper pays homage to you by praises, chanted by the experienced priest in the ceremony celebrated with beautiful SAMAN hymns. May you of your own accord bring us such food and wealth of varied sorts, as are always within reach as aid to us. 18

O divine-fire, worthy of laudation, you are the guardian of men and destroyer of evil forces. You are powerful and 'never-absent' helper of the worshipper in his house, and you are the sustainer of heaven, ever-present there. 19

O lord of brilliant wealth and wisdom, let no evil enter us, and let no evil spirit torment our mind. O fire-divine, may you drive far away poverty and hunger beyond a pasture-measure (*gavyuti*), and chase away the strong demonic forces. 20

(६१) एकषष्टितम सूक्तम्

(१-१८) अष्टावशर्कस्थास्य सूक्तस्य प्रागाथो भर्गः कृषिः । इन्द्रो देवता । प्रगाथः (विषमर्चा
बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥ ३६ ॥

उभयै शृणवच्च न इन्द्रो अर्वागिदं वचः ।
 सत्राच्या मघवा सोमपीतये धिया शविष्ठु आ गमत् ॥१॥
 तं हि स्वराजं वृषभं तमोजसे धिषणे निष्ठतक्षतुः ।
 उतोपमानौ प्रथमो नि षीदसि सोमकामं हि ते मनः ॥२॥
 आ वृषस्व पुरुवसो सुतस्येन्द्रान्धसः ।
 विद्वा हि त्वा हरिवः पृतसु सासहिमधृष्टं चिदधृष्वणिम् ॥३॥

61.

Ubhāyaṃ śṛṇāvāc ca na índro arvāg idāṃ vācaḥ | sa-
 trācyā maghāvā sōmapītaye dhiyā śavishṭha ā gamat || 1 ||
 tāṃ hī svarājaṃ vṛṣabhāṃ tāṃ ōjase dhishāṇe nisṭata-
 kshātuh | utōpamānām prathamó ní shīdasi sōmakāmaṃ hī
 te mānaḥ || 2 || ā vṛishasva purūvaso sūtasyendránḍhasaḥ |
 vídmā hī tvā harivaḥ pṛitsú sāsahīm ādhrishṭam cid da-
 dhrishvāṇim || 3 ||

अप्रामिसत्य मघवन्तथेदसदिन्द्र कृत्वा यथा वशः ।
 सनेम वाजं तव शिप्रिन्नवसा मक्षू चिद्यन्तो अद्रिवः ॥४॥
 शग्ध्युश् षु शचीपत इन्द्र विश्वाभिरूतिभिः ।
 भगं न हि त्वा यशसै वसुविदमनु शूर चरामसि ॥५॥

āprāmisatya maghavan tāthéd asad índra
 krátva yāthā vāṣaḥ | sanéma vājaṃ tāva śiprimu āvasā ma-
 kshú cid yānto adriṇaḥ || 4 || śagdhya ū shú śacipata índra
 víśvābhir ūtibhiḥ | bhāgaṃ ná hī tvā yaśāsaṃ vasuvīdaṃ
 ānu śūra carāmasi || 5 || ३६ ||

May the resplendent Lord come here and listen to both our hymns, whether recited or sung. May the mightiest supreme Lord with thought inclined to us be pleased to come near to cherish the elixir of devotion. 1

He is self-resplendent and powerful. The heaven and earth honour him as the showerer of benefits and supremely strong. He is unparalleled and undecaying in His might. He loves to accept our devotional offerings. 2

O resplendent Lord, rich in wealth and wisdom, may you shower strengthening food everywhere. O possessor of vital energies, we know you as unconquerable and the over-powerer in the fight. 3

O resplendent and bounteous lord of unbroken truth, let it be so as you in your wisdom decide to happen. May we, O lord of resolute mind, obtain food with your help; and may we without delay achieve highest wisdom, O Lord of justice. 4

O resplendent Lord of cosmic creation, may you fulfil our aspirations with all your possible assistance. We, O hero, obey your commands as you are bliss-giving, glorious, and granter of wealth and wisdom. 5

॥३७॥

पौरो अश्वस्य पुरुकृद्रवामस्युत्सो देव हिरण्ययः ।
 नकिर्हि दानं परिमर्धिषत्त्वे यद्यद्यामि तदा भर ॥६॥
 त्वं ह्येहि चरेवे विदा भगं वसुतये ।
 उद्वावृषस्व मघवन्गविष्टय उदिन्द्राश्वमिष्टये ॥७॥

pauró ásvasya purukṛíd gávām asy útso deva hiranyá-
 yah | nákir hí dánam parimárdhishat tvé yád-yad yámi
 tát á bhara || 6 || tvám hy éhi cérove vidá bhágam vásut-
 taye | úd vāvṛishasva maghavan gávishtāya úd indráśvam-
 ishtaye || 7

त्वं पुरु सहस्राणि शतानि च युथा दानाय मंहसे ।
 आ पुरन्दुरं चकृम विप्रवचस इन्द्रं गायन्तोऽवसे ॥८॥
 अविप्रो वा यदविधुद्विप्रो वेन्द्र ते वचः ।
 स प्र ममन्दत्वाया शतक्रतो प्राचामन्यो अहसन ॥९॥
 उग्रबाहुर्भक्षकृत्वा पुरन्दुरो यदि मे शृणवद्धवम् ।
 वसूयवो वसुपतिं शतक्रतुं स्तोमैरिन्द्रं हवामहे ॥१०॥

tvám purū sahasrāṇi śatāni ca yūthā dānāya
 manhase | á puraṇdarām cakṛima vípravacasa índraṁ gā-
 yantó 'vase || 8 || avipró vā yád ávidhad vípro vendra te
 vācaḥ | sá prá mamandat tvāyá śatakrato prācāmānyo
 áhamšana || 9 || ugrábāhur mrakshakṛtvā puraṇdaró yádi
 me śṛiṇāvad dhāvam | vasūyávo vásupatiṁ śatákratum stó-
 mair índraṁ havāmahe || 10 || 37 ||

You are the increaser of our vital powers, and multiplier of our mental faculties. O embodiment of divine light, you are fountain of golden blessings; let no one impair the treasure laid up in you for me; may you grant me whatsoever I solicit from you. 6

Bounteous as you are, come, and get wealth to be distributed to your worshippers. O bounteous Lord, may you shower your bounty on a wisdom-seeker, and O resplendent Lord, shower your bounty on a vitality-seeker. 7

You keep hundreds and thousands of herds for granting; reciting long praises, we please you and bring you in our proximity for our protection, as you are the destroyer of strongholds of evils. 8

O resplendent Lord, performer of hundreds of selfless deeds, pride-personified, and with full confidence in self, whosoever, whether unskilled or skilled, offers devotion to you, his wishes are fulfilled by you. 9

With our prayers we invoke the resplendent Lord, the performer of hundreds of selfless deeds and the lord of riches, in case, He, the breaker down of strongholds of evils, equipped with strong measures to destroy the adversities, is prepared to hear my invocation. 10

॥ ३८ ॥

न पा॒पासो॑ मना॒महे॒ नारा॑यासो न जल्ह॒वः ।
 यदि॑न्नि॒वन्द्रं॑ वृष॒णं स॒चा सु॒ते स॒खायं॑ कृ॒णवाम॑हे ॥११॥
 उ॒ग्रं यु॒युज्म॒ पृ॒तना॑सु सा॒सहि॑मृ॒णका॑ति॒मदा॑भ्यम् ।
 वेदा॑ भूमं चि॒त्सनि॑ता र॒थीत॑मो वा॒जिनं॑ यमि॒दु न॑शत् ॥१२॥
 यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे ततो॑ नो अ॒भयं॑ कृ॒धि ।
 म॒घव॑ञ्छुग्धि तव॒ तन्न॑ ऊ॒त्तिभि॑र्वि द्वि॒षो वि मृ॒धो ज॑हि ॥१३॥

ná pāpāso manāmahe nārāyāso ná jalhavaḥ | yád ín nv
 índram vṛiṣhaṇam sácā suté sákhāyam kṛṇāvāmahai || 11 ||
 ugrām yuyujma pṛitanāsu sāsahim ṛṇākātim ādābhyam |
 védā bhrinām cit sánitā rathítamo vājīnam yām íd u ná-
 sat || 12 || yáta indra bhāyāmahe tāto no ābhayaṁ kṛidhi |
 mághavañ chagdhí táva tán na ūtībhir ví dvīsho ví mṛidho
 jahi || 13 ||

त्वं हि रा॑धस्पते राध॒सो म॒हः क्षय॑स्यासि वि॒धतः॑ ।
 तं त्वा व॒यं म॑घवन्निन्द्र गिर्व॑णः सु॒ताव॑न्तो हवामहे ॥१४॥
 इन्द्रः॑ स्पृ॒क्षुत वृ॒त्रहा॑ पर॒स्पा नो व॑रेण्यः ।
 स नो॑ रक्षिषच्चर॒मं स म॑ध्य॒मं स प॒श्चात्पा॑तु नः पुरः ॥१५॥

tvām hí rādhaspate rādhaso mahāḥ kshāyasyāsi
 vidhatāḥ | tān tva vayām maghavann indra girvaṇaḥ su-
 tāvanto havāmahe || 14 || indra spāḥ utá vṛitrahā paraspā no
 vāreṇyaḥ | sá no rakshishae caramām sá madhyaniām sá
 paścāt patu naḥ purāḥ || 15 || ३८ ॥

We cannot worship Him with sinful mind, or miserly habits, or without faith in sacred fire-rituals. We assemble together to worship the resplendent Lord, the showerer of benefits with our pious deeds and make the Lord our true friend. 11

We approach our lord to help us in our struggles as He is powerful, the subduer of evils, the inviolate, to whom we are all indebted for prayers, and invincible. He, the best of charioteers, knows who is entitled for help and to whom should He extend His helping hand. 12

O resplendent Lord, may you give us security from the one whom we are afraid of. O bounteous Lord, be firm to give us your protections; drive away our enemies who try to harm us. 13

O Lord of wealth, you are the bestower of riches and home upon your worshipper; as such we invoke you with our devotional prayers, O bounteous resplendent Lord, lover of the sincere devotee. 14

The resplendent Lord is omniscient, all-knower, the destroyer of evils and most covetable adversities, the best protector. May He bless our son, also the last and middle ones, and keep watch from behind and before. 15

॥१६॥

त्वं नः पश्चादधरादुत्तरात्पुर इन्द्र नि पाहि विश्वतः ।
 आरे अस्मत्कृणुहि दैव्यं भयमारे हेतीरदेवीः ॥१६॥
 अद्याद्या श्वःश्व इन्द्र त्रास्व परे च नः ।
 विश्वा च नो जरितृन्त्सत्यते अहा दिवा नक्तं च रक्षिषः ॥१७॥
 प्रभङ्गी शूरो मघवा तुवीमघः संमिच्छो वीर्याय कम् ।
 उभा तै बाहू वृषणा शतक्रतो नि या वज्रं मिमिक्षतुः ॥१८॥

tvám naḥ paścād adharād uttarāt purā indra ní pahi
 viśvātaḥ | āré asmāt kṛiṇuhi daīvyam bhayām āré hetīr
 ādevīḥ || 16 || adyādyā śvāḥ-śva indra trāsva paré ca naḥ |
 viśva ca no jaritṛiṁ satpate áhā dívā náktam ca rakshi-
 shaḥ || 17 || prabhaṅgī śūro maghāvā tuvīmaghaḥ sām̐iṣṭho
 vīryāya kām | ubhá te bāhū vṛiṣhaṇā śatakrato ní yá vá-
 jram mīmikshātuh || 18 || 39 ||

(६२) द्विष्टितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशार्धस्यास्य सूक्तस्य काण्वो बौरः प्रगाथ ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-६, १०-१२)

प्रथमादितृचद्वयस्य दशम्यादितृचस्य च पङ्क्तिः, (७-९) सप्तम्यादितृचस्य च इहती छन्दसी ॥

॥४०॥

प्रो अस्मा उपस्तुतिं भरता यजुजोषति ।
 उक्थैरिन्द्रस्य माहिं वयो वर्धन्ति सोमिनो भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥१॥
 अयुजो असमो नृभिरेकः कृष्टीरयास्यः ।
 पूर्विरति प्र वावृधे विश्वा जातान्योजसा भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥२॥

62.

Pró asma ūpastutim bhāratā yāj jūjoshati | ukthair ín-
 drasya māhinam váyo vardhanti somíno bhadrá índrasya
 ratáyah || 1 || ayujó ásamo nṛibhir ékaḥ kṛiṣṭīr ayásyah |
 purvīr áti prá vāvṛidhe víśvā jātāny ójasā bhadrá índra-
 sya rātáyah || 2 ||

O resplendent Lord, may you protect us from the west, from the south, from the north, from the east and from every side. May He keep away far from us the supernatural calamities and far away the weapons of the demons. 16

Save us, O resplendent Lord, every today, every tomorrow and every succeeding day. O lord of the god, protect us, your praisers, in all days, by day and by night. 17

The bounteous Lord is the shatterer, the hero, rich in wealth and the conductor to victory. O performer of hundreds of noble deeds, both of your arms, which hold the weapon of justice, are also the showerers of blessings. 18

62

The singers of the sacred hymns magnify the might of the resplendent Lord with their recited hymns. May you present offering of praises to Him, as He enjoys it. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 1

He alone, without a companion, and unlike any other divine power, surpasses men of yore. He excels in His strength all other beings. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 2

अहितेन चिदर्वता जीरदानुः सिषासति ।
 प्रवाच्यमिन्द्र तत्तव वीर्याणि करिष्यतो भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥३॥
 आ याहि कृणवाम त इन्द्र ब्रह्माणि वर्धना ।
 येभिः शविष्ठ चाकनो भद्रमिह श्रवस्यते भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥४॥
 धृषतश्चिदृषन्मनः कृणोषीन्द्र यत्त्वम् ।
 तीव्रैः सोमैः सपर्यतो नमोभिः प्रतिभूषतो भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥५॥
 अव चष्ट ऋचीषमोऽवताँ इव मानुषः ।
 जुष्टी दक्षस्य सोमिनः सखायं कृणुते युजं भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥६॥

áhitenā cid árvatā jīrādānuḥ śiṣāṣati |
 pravācya n indra tát tāva vīryāṇi karishyató bhadrá índra-
 sya rātāyaḥ ॥ 3 ॥ ā yāhi kṛiṇāvāma ta indra brāhmāṇi vār-
 dhana | yébbhiḥ ṣavishṭha cākāno bhadram ihā ṣravasyaté
 bhadrá índrasya rātāyaḥ ॥ 4 ॥ dhṛishataṣ cid dhṛishān mā-
 naḥ kṛiṇóshīndra yát tvám | tīvraīḥ sómāiḥ saparyató ná-
 mobhiḥ pratibhúshato bhadrá índrasya rātāyaḥ ॥ 5 ॥ áva
 cśṣṭa riśishamo 'vatāñ iva mánushaḥ | jushtví dākshasya
 sonínāḥ sákhayaṇi kṛiṇute yūjam bhadrá índrasya rātāyaḥ
 ॥ 6 ॥ 40 ॥

॥४१॥ विश्वे त इन्द्र वीर्यं देवा अनु क्रतुं ददुः ।
 भुवो विश्वस्य गोपतिः पुरुष्टुत भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥७॥
 गृणे तदिन्द्र ते शव उपमं देवतातये ।
 यदंसि वृत्रमोजसा शचीपते भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥८॥

víṣve tā indra vīryam devā ānu krātuṁ daduḥ | bhúvo
 víśvasya gópatīḥ puruṣṭuta bhadrá índrasya rātāyaḥ ॥ 7 ॥
 grīné tād indra te śava upamam devátataye | yád dhānsi
 vṛitrām ójasa śacīpate bhadra índrasya rātāyaḥ ॥ 8 ॥

The resplendent Lord is the swift giver of blessings, even with a steed unyoked. O resplendent Lord, your greatness displayed by your powers must be proclaimed. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 3

O resplendent Lord, come hither; let us perform our sacred ceremonies to honour your might by which, O most mighty one, you will bless the devotee who strives for food and fame. Blessed are the rewards that the resplendent supreme Lord gives. 4

The resplendent Lord makes the mind of that resolute devotee more resolute who worships Him with intense devotion, and constantly keeps praying with his reverent prayer. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 5

The resplendent Lord, worthy of adoration, looks down with favour as a (thirsty) man looks down with eagerness on wells; and being well-pleased with a devotee in intense love with Him, He makes him His intimate friend. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 6

O resplendent Lord, all Nature's bounties accept you as their superior in strength and wisdom. O Lord, adored by all, may you be the guardian of all the universe. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 7

O resplendent Lord, I extol that might of yours, of highly coveted in sacred performances. You dispel darkness, O lord of cosmic sacrifice, by your strength. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 8

समनेव वपुष्यतः कृणवन्मानुषा युगा ।
 विदे तदिन्द्रश्चेतनमधं श्रुतो भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥९॥
 उज्जातमिन्द्र ते शव उत्त्वामुत्तव क्रतुम् ।
 भूरिगो भूरि वावृधुर्मघवन्त्व शर्मणि भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥१०॥
 अहं च त्वं च वृत्रहन्त्सं युज्याव सनिभ्य आ ।
 अगतीवा चिदद्विवोऽनु नौ शूर मंसते भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥११॥
 सत्यमिहा उ ते वयमिन्द्रं स्त्वाम् नानृतम् ।
 महौ असुन्वतो वधो भूरि ज्योतींषि सुन्वतो भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥१२॥

sāma-

neva vapushyataḥ kṛiṇāvan mānushā yugā | vidé tād indras
 cétanam ādha śrutó bhadrá indrasya ratāyah || 9 || ūj jātām
 indra te śava út tvām út tāva krátum | bhúriḡo bhúri vā-
 vṛidhur mághavan táva śarmanī bhadrá indrasya ratāyah
 || 10 || ahám ca tvám ca vṛitrahān sám yujyāva saníbhya
 á | arātívā cid adrivó 'nu nau śūra mānsate bhadrá indra-
 sya ratāyah || 11 || satyām íd vā u tām vayām indram sta-
 vāma nánritam | mahāu āsunvato vadho bhúri jyótiṁshi
 sunvató bhadrá indrasya ratāyah || 12 || 41 ||

(६३) त्रिषष्टितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः प्रगाय कृषिः । (१-११) प्रथमाधेकादशर्चामिन्द्रः, (१२) द्वादश्याश्च
 देवा देवताः । (१, ४-५, ७) प्रथमर्चश्चतुर्थीपञ्चमीसप्तमीनाञ्चानुष्टुप्, (२-३, ६, ८-११) द्वितीया-
 तृतीयाषष्ठीनामष्ट्यादिक्तस्तृतीया गायत्री, (१२) द्वादश्याश्च त्रिष्टुप् छन्दांसि ॥

॥४२॥ स पूर्व्यो महानां वेनः क्रतुभिरानजे । यस्य द्वारा मनुष्यिता देवेषु धिय आनजे ॥१॥

Sá pūrvyó mahānāṁ venāḥ krātubhir anaje | yāsya
 dvārā mānush pitā devéshu dhíya anajé || 1 ||

The resplendent Lord confers division of Time on mankind, as a woman wins her lover of one mind. The Lord very well knows our deeds, so manifested for which He is renowned. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 9

O resplendent bounteous Lord, rich in wisdom, those devotees who live under your refuge and comfort. greatly augment your glory since its manifestation and also speak high of your wisdom and achievements. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 10

O destroyer of evils, O resolute and brave, may you and I be closely united for gaining wealth and bliss. Even malignant agrees with this (that your companionship gives this reward), O Lord of justice. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 11

Let us extol the resplendent Lord as Truth and not Falseness. Utter is the destruction of the infidel, and the regions of enlightenment are for the devotee. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 12

He (the resplendent Lord) is most ancient, beloved of all and is equipped with mighty powers. It is He at whose doors, the father of the family, the householder, makes his prayers effective and is honoured by Nature's bounties. 1

दिवो मानं नोत्सदन्त्सोमपृष्ठासो अद्रयः । उक्था ब्रह्म च शंस्या ॥२॥
 स विद्वाँ अङ्गिरोभ्य इन्द्रो गा अवृणोदप । स्तुषे तदस्य पौंस्यम् ॥३॥
 स प्रत्नथा कविवृध इन्द्रो वाकस्य वक्षणिः । शिवो अर्कस्य होमन्यस्मत्रा गन्त्ववसे ॥४॥
 आदू नु ते अनु क्रतुं स्वाहा वरस्य यज्यवः ।
 श्वात्रमर्का अनूषतेन्द्र गोत्रस्य दावने ॥५॥
 इन्द्रे विश्वानि वीर्या कृतानि कर्त्तानि च । यमर्का अध्वरं विदुः ॥६॥

divó mánam
 nót sadan sómapriṣṭhāso ádrayaḥ | ukthá bráhma ca śan-
 syā || 2 || sá vidvāñ áṅgirobhya índro gá avṛiṇod ápa | stu-
 shé tád asya paúnsyam || 3 || sá prasnáthā kavivṛidhā índro
 vākásya vakshāṇiḥ | śivó arkásya hómamy asmatrá gantv
 ávase || 4 || ád ū nú te ánu krátum sváhā várasya yájya-
 vaḥ | śvātrám arká anūshaténdra gotrásya dāvane || 5 || ín-
 dre viśvani vīryā kṛitáni kártvani ca | yám arká adhvarám
 vidūḥ || 6 || ५२ ||

॥४३॥

यत्पाञ्चजन्यया विशेन्द्रे घोषा अस्त्रक्षत ।
 अस्तृणाद्दृहणा विपोऽय्यो मानस्य स क्षयः ॥७॥
 इयमु ते अनुष्टुतिश्चकृषे तानि पौंस्यो । प्रावश्चक्रस्य वर्तनिम् ॥८॥
 अस्य वृष्णो व्योदन उरु क्रमिष्ट जीवसे । यवं न पश्च आ ददे ॥९॥

yát pañcajanya yā viśēndre ghósha ástriḥshata | ástriṇad
 barháṇa vipò 'ryó mánasya sá ksháyah || 7 || iyám u te
 ánushtutiṣ cakṛishé táni paúnsyā | právaṣ cakrásya varta-
 nīm || 8 || asyá vṛiṣṇo vyódana urú kramiṣṭa jīvase | yá-
 vam ná paśvá á dade || 9 ||

May the equipments, the press-stones etc. useful for the sacred ceremony, never forsake our Lord, the maker of celestial region, nor the praises and hymns which are to be chanted. 2

The wise resplendent self discovers the lost cows of wisdom and discloses it to the vital senses. This, his great achievement, must be extolled. 3

As in former times, so now too, the Self blesses the worshipper and helps him, when he expresses his sincere faith. May He come among us auspicious for our protection during the devotional offerings. 4

Forthwith, O resplendent Lord, the priests offer oblation to the fire with the exclamation *Svaha*, and the reciters successively praise your deeds for the attainment of the wealth of kine. 5

The singers know that all the beneficial deeds of might, performed or yet to be performed, rest with the resplendent Lord, who is unharmed. 6

When praises are addressed to the resplendent Lord by people of five classes, He destroys their foes by His strength; He, the Lord, is the abode of the worshipper's. 7

This praise is verily yours, for you have accomplished these many deeds and sped the wheel on its way. 8

When sustenance of various kinds is distributed over by the resplendent Lord, the showerer of blessings, all men step out with wide strides since life is so dear to them. They receive their share as cattle receive corn. 9

तद्धाना अवस्यवो युष्माभिर्दक्षपितरः । स्याम मरुत्वतो वृधे ॥१०॥
 बळत्वियाय धाम्न ऋक्भिः शूर नोनुमः । जेषामेन्द्र त्वया युजा ॥११॥
 अस्मे रुद्रा मेहना पर्वतासो वृत्रहत्ये भरहूतौ सजोषाः ।
 यः शंसते स्तुवते धायि पञ्च इन्द्रज्येष्ठा अस्माँ अवन्तु देवाः ॥१२॥

tād dādhanā avasyāvo yushmā-
 bbir dākshapitarah | syāma marútvato vṛidhé || 10 || bál-
 řitvīyāya dhánma řikvabhiḥ śūra nonumah | jéshamendra
 tvāya yujá || 11 || asmé rudrá mehána párvatāso vṛitrahátye
 bhárahūtau sajóśah | yáh śánsate stuvaté dhāyi pajrá ín-
 drajyeshtha asmāñ avantu deváh || 12 || 43 ||

(६४) चतुःषष्टितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चन्यास्य सूक्तस्य काण्वः प्रगाय ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥४४॥ उत्त्वा मन्दन्तु स्तोमाः कृणुष्व राधो अद्रिवः । अव ब्रह्मद्विषो जहि ॥१॥
 पदा पणीरराधसो नि बाधस्व महौ असि । नहि त्वा कश्चन प्रति ॥२॥
 त्वमीशिषे सुतानामिन्द्र त्वमसुतानाम् । त्वं राजा जनानाम् ॥३॥
 एहि प्रेहि क्षयो दिव्याँघ्रघोषश्चर्षणीनाम् । ओभे पृणासि रोदसी ॥४॥

64.

Út tva mandantu stómaḥ kṛiṇushvá rádho adrivaḥ | áva
 brahmadvísho jahi || 1 || padá paṇíir arādháso ní badhasva
 mahāñ asi | nahí tvā káṣ caná prāti || 2 || tvām íśíshe sutá-
 nam índra tvam ásutānām | tvām rájā jānānām || 3 || éhi
 préhi ksháyo divy āghóshañ earshaṇīnām | óbhé pṛiṇāsi ró-
 dasi || 4 ||

Presenting our praise and desiring protection, may we, with you, O priest, obtain wealth and food to offer worship to the Lord, an associate of the vital principles. 10

True, O Hero, by our hymns we offer praise to you. You appear at the due time of worship wearing auspicious splendour. may we conquer our enemies with you as our ally. 11

May the cosmic forces of vitality and showering clouds come to us to rejoice in the battle-challenge of life, meant to destroy the devil of Nescience. We, the reciters and singers, invoke all Nature's bounties, along with the resplendent Lord at their head, to give us protection. 12

64

May our hymns please you; O lord of resolute will power, please display your bounty. May you drive off the infidels. 1

May you crush with your foot the niggard churls who offer no homage. You are powerful; there is none so powerful as you are. 2

You are the lord of these devotional prayers, either expressed or unexpressed. You are the sovereign king of all creation. 3

May you come hither from heaven to our dwelling, announcing to your men. You fill both, the heaven and the earth. 4

त्यं चित्पर्वतं गिरिं शतवन्तं सहस्रिणम् । वि स्तोतृभ्यो रुरोजिथ ॥५॥
वयम् त्वा दिवा सुते वयं नक्तं हवामहे । अस्माकं काममा पृण ॥६॥

tyāṃ cit párvatam girim śatāvantaṃ sahasrīṇam |
vi stotṛibhyo rurojitha || 5 || vayām u tvā divā suté vayām
nāktam havāmahe | asmākaṃ kāmam ā pṛiṇa || 6 || ४॥

॥४५॥ कः॑ स्य वृषभो युवा तुविग्रीवो अनानतः । ब्रह्मा कस्तं संपर्यति ॥७॥
कस्य॑ स्वि॒त्सर्व॑नं वृषा जुजुष्वौ अव गच्छति । इन्द्रं क उ॑ स्वि॒दा च॑के ॥८॥
कं ते॑ दाना असक्षत॑ वृत्रह॒न्कं सु॒वीर्या॑ । उ॒क्थे क उ॑ स्वि॒दन्त॑मः ॥९॥

kvā syā vṛishabhó yúvā tuvigrívo ánānataḥ | brahmā
kās tām saparyati || 7 || kāsya svit sávanam vṛishā jujushvān
áva gachati | indram ká u svid á cake || 8 || kām te danā
asakshata vṛitrahau kām suviryā | ukthé ká u svid ānta-
mah || 9 ||

अयं ते॑ मानु॒षे ज॑ने सोमः॑ पू॒रुषु॑ सू॒यते । तस्येहि॑ प्र॒ द्रवा॑ पिब ॥१०॥
अ॒यं ते॑ शर्य॒णाव॑ति सु॒षोमा॑यामधि प्रि॒यः । आ॒र्जी॒कीये॑ म॒दिन्त॑मः ॥११॥
तम॒द्य राध॑से म॒हे चारुं॑ मदा॒य घृ॒ष्वये॑ । एही॑मिन्द्र॒ द्रवा॑ पिब ॥१२॥

ayām te mānushe jāne sōmaḥ pūrúshu sūyate |
tásyēhi prá dravā píba || 10 || ayām te śaryañávati sushó-
māyām ádhi priyáḥ | āṛjīkiye madíntamaḥ || 11 || tám adyā
rádhase mahé cárum mādāya ghṛishvaye | éhim indra dráva
píba || 12 || ४६ ||

**May you break open the gnarled cloud with its hundreds
and thousands of showers for your worshippers. 5**

**We invoke you at devotions offered by day and also invoke
you by night; please fulfil our heart's desire. 6**

**Where is that showerer of benefits, ever-young, strong
necked and who bows to none? Who is that priest that
worships Him? 7**

**Whose offerings does the Lord, the showerer, accept?
Who is the person that knows the resplendent Lord? 8**

**O destroyer of evils, in what way do our devotional offerings
or heroic praises honour you ? Who is your dearest and
nearest in the land? 9**

**These devotional songs are offered to you among men by
me, a mortal. May you come hither; come swiftly and be
delighted. 10**

**These delightful feelings of ecstasy originate in the lake of
our heart along the river of intellect and in the land of the
sense organs. 11**

**Come today, O resplendent Lord; hasten and enjoy our
devotional expressions for our prosperity, and for your own
exhilaration when you successfully crush the foes. 12**

(६५) पञ्चषष्ठितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः प्रगाथ ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥४६॥ यदिन्द्र प्रागपागुदङ्गर्गवा ह्यसे नृभिः । आ याहि तूर्यमाशुभिः ॥१॥
 यद्वा प्रस्ववणे दिवो मादयासे स्वर्णरे । यद्वा समुद्रे अन्धसः ॥२॥
 आ त्वा गीर्भिर्महामुरुं हुवे गामिव भोजसे । इन्द्र सोमस्य पीतये ॥३॥
 आ ते इन्द्र महिमानं हरयो देव ते महः । रथे वहन्तु बिभ्रतः ॥४॥
 इन्द्रं गृणीष उ स्तुषे महौ उग्र ईशानकृत् । एहि नः सुतं पिब ॥५॥
 सुतावन्तस्त्वा वयं प्रयस्वन्तो हवामहे । इदं नो बर्हिरासदे ॥६॥

65

Yád indra prág ápāg údañ nyāg vā hūyāse nṛbhiḥ | á
 yāhi túyam āśubhiḥ || 1 || yád vā prasrávaṇe divó mādā-
 yāse svārṇare | yád vā samudré ándhasaḥ || 2 || á tvā gīr-
 bhír mahám urúm huvé gām iva bhójase | indra sómasya
 pītāye || 3 || á ta indra mahimānaṁ hárayo deva te máhaḥ |
 ráthe vahantu bíbh rataḥ || 4 || indra grīṇishá u stushé ma-
 háñ ugrá īśānakṛit | éhi naḥ sutám píba || 5 || sutávantas
 tvā vayám prāyasvanto havāmahe | idám no barhír āsāde
 || 6 || ⁴⁶ ||

॥४७॥ यच्चिद्धि शश्वतामसीन्द्र साधारणस्त्वम् । तं त्वा वयं हवामहे ॥७॥
 इदं ते सोम्यं मध्वधुक्षन्नद्रिभिर्नरैः । जुषाण इन्द्र तत्पिब ॥८॥
 विश्वौ अर्यो विपश्चितोऽति ख्यस्तूयमा गहि । अस्मे धेहि श्रवो बृहत् ॥९॥

yác cid dhí śaśvatām ásindra sádharmaṇas tvám | tám
 tvā vayám havāmahe || 7 || idám te somyám mádhv ádhu-
 kshann ádribhir náraḥ | jushāṇá indra tát piha || 8 || víśvāñ
 aryó vipaścító 'ti khyas túyam á gahi | asmé dhchi śrávo
 bṛihát || 9 ||

O resplendent lord, when you are invoked by us, the leaders of the ceremonies, from the east, the west, the north, or the south, come here quickly with your speedy vital forces. 1

Whereas you rejoice the blissful heaven, full of divine light, or in the ocean-like expanse, or you are busy on the earth where sacrifices are performed,—2

—O resplendent Lord, supreme and vast, by my praises, you are invoked to come and drink the elixir of our devotional prayers with delight as a cow eats fodder. 3

Let your vital steeds yoked to your chariot, O resplendent Lord, O divine, bring you here with your splendours and majesty. 4

O resplendent Lord, the strong, the wielder of sovereignty, you are being invoked and praised; may you come here and accept our devotional elixir of praises. 5

We, who have made all preparations of offerings, and have arranged for dedicational prayers, are calling you to come and be enshrined in our hearts. 6

O resplendent Lord, you are the common Lord of all the worshippers; and as such we invoke you now. 7

The devotees have pressed for you with these stones, the sweet elixir of devotion. May you, O resplendent Lord, be pleased to accept it with delight. 8

O Lord, please ignore all other worshippers and come quickly to us and give us abundant food and fame. 9

दाता मे पृषतीनां राजा हिरण्यवीनाम् । मा देवा मघवा रिषत् ॥१०॥
 सहस्त्रे पृषतीनामधि श्वन्द्रं बृहत्पृथु । शुक्रं हिरण्यमा ददे ॥११॥
 नपातो दुर्गहस्य मे सहस्त्रेण सुरार्धसः । श्रवो देवेष्वंक्रत ॥१२॥

dātā me prīṣatinām rājā hiraṇyavinām | mā
 devā maghāvā rishat || 10 || sahasre prīṣatinām ādhi ścan-
 drām bṛihāt prithū | śukrām hiraṇyam ā dade || 11 || ná-
 pāto durgáhasya me sahasreṇa surádhasaḥ | śrávo devéshv
 akrata || 12 || 47 ||

(६६) षट्षष्टितमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशार्चस्यास्य सूक्तस्य प्रागायः कलिर्ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-१४) प्रथमादिषतुर्दशार्चा प्रागायः

(विषमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती), (१५) पञ्चदश्याश्चातुष्टुप् छन्दसी ॥

॥४८॥

तरोभिर्वो विदद्दसुमिन्द्रं सबाध ऊतये ।

बृहद्गायन्तः सुतसोमे अध्वरे हुवे भरं न कारिणम् ॥१॥

न यं दुध्रा वरन्ते न स्थिरा सुरो मदे सुशिप्रमन्धसः ।

य आदित्या शशमानाय सुन्वते दाता जरित्र उक्थ्यम् ॥२॥

यः शक्रो मृक्षो अश्वयो यो वा कीजो हिरण्ययः ।

स ऊर्वस्य रेजयत्यपावृतिमिन्द्रो गव्यस्य वृत्रहा ॥३॥

66

Tárobhir vo vidádvasum índraṁ sabádha ūtāye | bṛihád
 gáyantaḥ sutásome adhvaré huvé bháram ná kārīṇam || 1 ||
 ná yām dudhrā vārante ná sthirā múro máde suṣiprām
 ándhasaḥ | yá ādrītyā ṣaṣamānáya sunvaté dātā jaritrā
 ukthyām || 2 || yáḥ śakró mṛikshó áṣvyo yó vā kíjo hiraṇ-
 yáyah | sá ūrvāsya rejayaty ápāvṛitim índro gávyasya vṛi-
 trahā || 3 ||

O Nature's bounties, let not the king (the resplendent Lord) be harmed; He gives me cows adorned with gold. 10

Besides a thousand cows, I receive gift of gold, pure, brilliant and in large quantities. 11

Myself born in poverty and sorrow, my children, by divine providence, obtain food in abundance, and cattle in thousands. 12

66

May you worship the resplendent Lord for your protection against the miseries. He is full of might and the revealer of wealth. Invoke Him, singing loudly the *Br̥hat-Saman* in the ceremony where the devotional sentiments are cherished. I invoke Him as men invoke a beneficial master of a household. 1

He is the lord of resolute will power. when He is in the state of *raputre* of spiritual joy, even the powerful evil tendencies cannot withstand Him, nor the firm Nature's forces, nor mortal men can resist Him. He confers glorious wealth on him, who reverently praises Him, and offers devotion and songs. 2

He is the powerful lord, purifier and master of all vital forces; He is illustrious and splendrous like gold. He opens the closed gates of wisdom and destroys the devil of dark evil forces. 3

निखातं चिद्यः पुरुसंभृतं वसूदिद्वपति दाशुषे ।
 वज्री सुशिप्रेः हर्यश्च इत्करदिन्द्रः कृत्वा यथा वशत् ॥४॥
 यद्वावन्थं पुरुष्टुतं पुरा विच्छ्ररं नृणाम् ।
 वयं तत्तं इन्द्रं सं भरामसि यज्ञमुक्थं तुरं वचः ॥५॥

nīkhātam cid yāḥ purusambhṛitām vāsūd id vā-
 pati dāśuṣhe | vajrī suṣiprō hāryaśva it karad indrah krā-
 tvā yāthā vāsat || 4 || yād vāvānthā puruṣṭuta purā ci-
 chūra nṛiṇām | vayām tāt ta indra sām bharāmasi yajñām
 ukthām turāṇi vācaḥ || 5 || 48 ||

॥४९॥

सचा सोमेषु पुरुहूत वज्रिवो मदाय द्युक्ष सोमपाः ।
 त्वमिदि ब्रह्मकृते काम्यं वसु देष्टुः सुन्वते भुवः ॥६॥
 वयमेनमिदा ह्योऽपीपिमेह वज्रिणम् ।
 तस्मा उ अद्य संमना सुतं भरा नूनं भूषत श्रुते ॥७॥
 वृकश्चिदस्य वारुण उरामथिरा वयुनेषु भूषति ।
 सेमं नः स्तोमं जुजुषाण आ गहीन्द्र प्र चित्रया धिया ॥८॥

sācā sōmeshu puruhūta vajrivo mādāya dyuksha soma-
 pāḥ | tvām id dhī brahmakṛite kāmīyam vāsu dēśṭhaḥ
 sunvatē bhūvaḥ || 6 || vayām enam idā hyō 'pīpemeḥā vajrī-
 ṇam | tāsmā u adyā samanā sutām bharā nūnām bhūshata
 śrutē || 7 || vṛikaṣ cid asya vāraṇā urāmāthir ā vāyūneshu
 bhūshati | sēmām na stōmaṇi jujushāṇā ā gahīndra prā
 citrāyā dhiyā || 8 ||

He scatters forth ample wealth, accumulated by many, to His devotees. The resplendent Self, possessor of adamant will power, handsome in appearance, lord of vital faculties, acts freely as He pleases when propitiated with admiration. 4

O resplendent Self, praised by all, we hasten to bring to you our devotion and appreciation, which you have been expecting to receive from your sincere devotees since ancient times. 5

May you, O possessor of adamant will power, invoked by all, O celestial being, O acceptor of devotional love, be present at our worship performed for your exhilaration. You are the giver of delightful wealth and wisdom to him who prays and offers sincere devotion to you. 6

Today, yesterday, and all the days, let the resolute will power accept our tribute to His full satisfaction. We offer Him our reverence. Let him now hasten here on hearing our admiration. 7

Even the wolf-like, wicked, the savage beast, that kills the sheep, is obedient to Him in many ways. O resplendent Lord, may you, graciously accepting our praises, come speedily to us with wondrous thoughts, and welcome our greetings. 8

कदू न्वस्याकृतमिन्द्रस्यास्ति पौंस्यम् ।
 केनो नु कं श्रोमतेन न शुश्रुवे जनुषः परि वृत्रहा ॥९॥
 कदू महीरघृष्टा अस्य तविषीः कदू वृत्रघ्नो अस्तृतम् ।
 इन्द्रो विश्वान्वेकनाटौ अहर्दृश उत कृत्वा पणीरभि ॥१०॥

kād ū nv àsyākṛitam índrasyāsti paún-
 syam | kéno nú kaṁ śrómatena ná śušruve janúśhaḥ pári
 vṛitrahá || 9 || kād ū mahír ádhṛishṭā asya távishīḥ kád u
 vṛitraghnó ástṛitam | índro víśvān bekanátān ahardṛiśa utá
 krátvā paṇíir abhí || 10 || 49 ||

॥९.०॥

वयं घा ते अपुर्व्येन्द्र ब्रह्माणि वृत्रहन् ।
 पुरुतमांसः पुरुहूत वज्रिवो भृतिं न प्र भरामसि ॥११॥
 पूर्वीश्चिद्धि त्वे तुविकूर्मिन्नाशसो हवन्त इन्द्रोतयः ।
 तिरश्चिदर्यः सवना वसो गहि शविष्ठ श्रुधि मे हवम् ॥१२॥
 वयं घा ते त्वे इह्निन्द्र विप्रा अपि प्ससि ।
 नहि त्वदन्यः पुरुहूत कश्चन मघवन्नस्ति मर्दिता ॥१३॥
 त्वं नो अस्या अमतेरुत क्षुधोऽभिज्ञस्तेरव स्पृधि ।
 त्वं न ऊती तव चित्रया धिया शिक्षा शचिष्ठ गातुवित् ॥१४॥
 सोम इहः सुतो अस्तु कलयो मा बिभीतन ।
 अपेदेष ध्वस्मायति स्वयं घैषो अपायति ॥१५॥

vayám ghā te ápūrvyéndra bráhmāṇi vṛitrahan | purū-
 tāmāsaḥ puruhūta vajrivo bhṛitīm ná prá bharāmasi || 11 ||
 pūrvīś cid dhí tvé·tuvikūrminn āśāso hāvanta indrotáyah |
 tirāś cid aryāḥ sávanā vaso gahi śávishtṭha śrudhí me há-
 vam || 12 || vayám gha te tvé íd v índra vípra āpi shmasi |
 nahí tvád anyāḥ puruhūta kās cauā māghavann āsti mar-
 dītā || 13 || tvám no asyā ámater utá kshudhò 'bhīśaster āva
 sprīdhi | tvám na utí táva citráya dhiyā śikṣhā śacishṭha
 gätuvít || 14 || sóma íd vah sutó astu kálayo má bibhitana |
 ápéd eshá dhvasmāyati svayám ghaishó ápayati || 15 || 50 ||

What act of might is there, which now remains unaccomplished by the inner self? Who has not heard His glorious title and his fame? He is renowned to be destroyer of evils from His birth. 9

How great and resistless and how invincible and matchless is the power of this destroyer of evils? He, the self, by his energies excels and overpowers all the dishonest usurpers, who only see the bright today (but have dark days ahead). 10

O resplendent self, the destroyer of evils, invoked by all, we, your very constant worshippers, offer new hymns to you as a regular honorarium from us, O possessor of resolute will power. 11

O resplendent Self, doer of many great deeds, the devotees invoke you with manifold hopes for protections which you do offer. O mightiest Lord, bestower of comforts, hear my call and rejecting the offerings of our opponents, come to us to bless us. 12

O resplendent Self, we are verily yours, therefore, we, the worshippers, entirely depend on you. There is none but only you to show us favour, O bounteous divine power, invoked by all. 13

May you deliver us from this dire poverty, hunger and calumny. May you grant us your protection with your wondrous might and thought; O mightiest, only you know the right way. 14

O pious devotees, let your sincere devotion be offered only to the Lord; fear not, O dear ones, this darkening spirit shall depart and vanish of its own accord. 15

(६७) सप्तपष्टितमं सूक्तम्

(१-२१) एकविंशत्युच्यस्यास्य सूक्तस्य साम्मदो मत्स्यो मैत्रावरुणिर्मान्यो वा जालनदा बहवो मत्स्या
वा ऋषयः । आदित्या देवताः । गायत्री छन्दः ॥

१॥ त्यान्न क्षत्रियौ अव आदित्यान्याचिषामहे । सुमूळीकां अभिष्टये ॥१॥
मित्रो नो अत्यहति वरुणः पर्षदर्यमा । आदित्यासो यथा विदुः ॥२॥
तेषां हि चित्रमुख्यं वरूथमस्ति दाशुषे । आदित्यानामरुक्ते ॥३॥
महि वो महतामवो वरुण मित्रार्यमन् । अवास्या वृणीमहे ॥४॥
जीवान्नो अभि धेतनादित्यासः पुरा हथात् । कद् स्थ हवनश्रुतः ॥५॥

67

Tyán ná kshatriyān āva ādityān yācishāmahe | sumū-
likān abhīśṭaye || 1 || mitró no āty añhatīṁ vāruṇaḥ par-
shad ariyānā | ādityāso yāthā vidūḥ || 2 || téśaṁ hí citrām
ukthyāṁ vārūtham āsti daśuṣhe | ādityānam aramkrīte || 3 ||
māhi vo mahatām āvo vāruṇa mītrāryaman | āvāṅsy ā vṛi-
ṇīmahe || 4 || jivān no abhī dhetanādityāsaḥ purā hāthāt |
kād dha stha havanaśrutah || 5 || ५॥

॥१२॥ यद्वाः श्रान्ताय सुन्वते वरूथमस्ति यच्छुर्दिः । तेना नो अधि वोचत ॥६॥
अस्ति देवा अंहोर्बस्ति रत्नमनागसः । आदित्या अद्भुतैनसः ॥७॥
मा नः सेतुः सिषेदयं महे वृणक्तु नस्परि । इन्द्र इद्धि श्रुतो वशी ॥८॥
मा नो मूचा रिपूणां वृजिनानामविष्यवः । देवा अभि प्र मृक्षत ॥९॥
उत त्वामदिता मद्यहं देव्युप ब्रुवे । सुमूळीकामभिष्टये ॥१०॥

yād vaḥ śrāntāya sunvaté vārūtham āsti yāc chardīḥ |
ténā no ādhi vocata || 6 || āsti devā añhór urv āsti rātnam
ānāgasah | āditya ādbhutainasah || 7 || mā naḥ sētuḥ sished
ayām mahé vṛiṇaktu naṣ pāri | índra íd dhī śrutó vaśi
|| 8 || mā no mūcā ripuṇām vṛijínānām avishyavaḥ | dévā
abhī prā mṛikshata || 9 || utā tvām adite mahy ahām devy
ūpa bruve | sumūlikām abhīśṭaye || 10 || १०॥

67

We solicit for protection these brave men, and the learned,
who are kind to assist, in the fulfilment of our desires. 1

May the learned, the friendly, the virtuous, and the men of
justice bear us across our distress as they know well how to
assist. 2

To those learned men belongs wonderful wealth. They are
worthy of all praise and help those who offer devotion and
serve God. 3

You are great, O virtuous, O friendly and O men of
justice; and great is your protection; we implore your
protections. 4

O learned men, hasten to us before we die,—within our
life-time; where are you, O hearers of our call? 5

May you graciously bless us with whatever wealth, what-
ever dwellings you can give to your devotees, who offer
devotion and toil earnestly. 6

O godly learned men, great is (the crime) of the sinner;
and treasure of happiness belongs to the sinless. I know
you are void of sin. 7

Let not the snare bind us; may the resplendent Lord,
subduer of all and renowned, release us from fetters for
great acts. 8

O divines, ready to protect, molest us not with the destruc-
tive net of our wicked enemies. 9

O mighty mother Infinity, I call you to come to me; may
you be kind to assist in the fulfilment of our desires. 10

॥१३॥ प॒रि दी॒ने ग॒भीर॒ औं उ॒ग्रपु॒त्रे जिघाँ॑सतः । माकि॑स्तो॒कस्य॑ नो रिषत् ॥११॥
 अ॒ने॒हो न॑ उ॒रुव्रज॑ उ॒रुचि॑ वि प्र॒स॒र्त॒वे । कृ॒धि तो॒काय॑ जी॒वसे॑ ॥१२॥
 ये मूर्धा॑नः क्षि॒तीना॑मद॒ब्धासः॑ स्वय॑शसः । व्र॒ता रक्ष॑न्ते अ॒द्रुहः॑ ॥१३॥
 ते न आ॒स्रो वृ॒काणा॑मादि॒त्यासो॑ मु॒मोच॑त । स्तेनं॑ ब॒द्धमि॒वादि॑ते ॥१४॥
 अपो॑ षु ण इ॒यं शरु॑रादि॒त्या अप॑ दु॒र्म॒तिः । अ॒स्मदे॒त्वज॑घ्नुषी ॥१५॥

pārshi dīné gabhīrá ōm ūgraputre jīghānsataḥ | mākiś
 tokāśya no rishat || 11 || anehō na uruvraja ūrucci vi prā-
 sartave | kṛidhī tokāya jīvase || 12 || ye mūrdhānaḥ kṣhiti-
 nām ādabdhāsaḥ svāyaśasaḥ | vratā rākshante adrūhaḥ || 13 ||
 té na asnó vṛikaṇam ādityāso mumócata | stenām baddhām
 ivadite || 14 || āpo śhū ṇa iyāṁ śārur āditya āpa durma-
 tīḥ | asmād etv ājaghnushi || 15 || ॐ ||

॥१४॥ श॒श्वद्धि॑ वः सु॒दान॒व आ॒दि॒त्या उ॒तिभि॑र्वयम् । पु॒रा नूनं॑ बु॒भुज्महे॑ ॥१६॥
 श॒श्वन्तं॑ हि प्र॒चेत॑सः प्र॒तिय॑न्तै चि॒देन॑सः । दे॒वाः कृ॒णु॒य जी॒वसे॑ ॥१७॥
 तत्सु॑ नो न॒व्यं स॒न्यस॑ आ॒दि॒त्या यन्मु॑मोचति । ब॒न्धाद्ब॒द्धमि॒वादि॑ते ॥१८॥
 नास्मा॑कमस्ति॒ तत्त॒ आ॒दि॒त्यासो॑ अति॒ष्कदे॑ । यू॒यम॑स्मभ्यं मृ॒ळत॑ ॥१९॥

śaśvad dhi vaḥ sudānava āditya utibhir vayam | purā
 nanām bubhujmāhe || 16 || śaśvantam hi pracetasah prati-
 yāntam cid énaśaḥ | dévaḥ kṛiṇuthā jīvase || 17 || tát śū no
 nāvyaṁ sānyasa āditya yān mumocati | bandhād baddhām
 ivadite || 18 || nāsmākam asti tát tāra ādityāso atishkāde |
 yuyām asmābhyam mṛlata || 19 ||

O mother infinity, I call you to come to me. May you be kind to me to assist. Let not the snare hurt our children, plunged in shallow or deep waters. 11

O wide-ruling and far-spread mother-divine, may you come to us, the innocent, so that we may move freely and our children may live long. 12

They, who are at the top of men, invincible, benevolent and lord of self-sustained glory, abide by the accepted statutes. 13

O learned men, O mother Infinity, deliver us from the jaws of the ravening wolf as the thieves from captivity. 14

O learned men, let this snare, let the malevolent design, turn away from us without injuring. 15

O bounteous glorious men, we have enjoyed your help both now and in the days of old. 16

O wise divinities, keep us away from the host of sinners, working against us, so that we may live. 17

O learned men and mother Earth, may this latest protective measure release us from the bond of sin like a prisoner from his bonds. 18

O enlightened men, we have not enough strength to get rid of this snare of sin; may you graciously grant us your assistance. 19

मा नो हेतिर्विवस्वन्त आदित्याः कृत्रिमा शरुः । पुरा नु जरसो वधीत् ॥२०॥
वि षु द्वेषो व्यहृतिमादित्यासो वि संहितम् । विष्वग्वि बृहता रपः ॥२१॥

mā no hetir vivāsvata
ādityaḥ kṛitrīma śaruḥ | purā nū jarāso vadhit || 20 || vī
śhū dvēṣo vy āṇhatīm āditvaso vī sāṃhitam | vīshvag vī
vṛihata rāpaḥ || 21 || 54 ||

(६८) अष्टषष्ठितमं सूक्तम्

(१-१९) एकोनविंशत्युचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः प्रियमेध ऋषिः । (१-१३) प्रथमादित्रयोदशार्चा-
मिन्द्रः, (१४-१९) चतुर्दश्यादितृचद्वयस्य च ऋक्षाश्चमेधयोर्दानस्तुतिर्देवताः । (१-१२)
प्रथमादिद्वादशार्चामानुष्टुभः प्रगायः [(१, ४, ७, १०) प्रथमाचतुर्थीसप्तमीदशमीना-
मनुष्टुप्, (२-३, ५-६, ८-९, ११-१२) द्वितीयातृतीयापञ्चमीषष्ठयष्टमी-
नवम्येकादशीद्वादशीनाञ्च गायत्री], (१३-१९) त्रयोदश्यादि-
सप्तानाञ्च गायत्री छन्दसी ॥

॥१॥ आ त्वा रथं यथोतये सुन्नायं वर्तयामसि । तुविकूर्मिमृतीषहमिन्द्र शविष्ठ सत्पते ॥१॥
तुविशुष्म तुविक्रतो शर्चीवो विश्वया मते । आ पप्राथ महित्वना ॥२॥
यस्य ते महिना मुहः परि ज्मायन्तमीयतुः । हस्ता वज्र हिरण्ययम् ॥३॥
विश्वानरस्य वस्पतिमनानतस्य शर्वसः । एवैश्च चर्षणीनामूती हुवे रथानाम् ॥४॥
अभिष्टये सदावृधं स्वर्मीळ्हेषु ये नरः । नाना हवन्त ऊतये ॥५॥

68

Ā tva rātham yāthotāye sunnāya vartayamasi | tuvi-
kurmīm ṛitishāham īndra śāvishṭha sāt pate || 1 || tūviṣushma
tūvikrato śācvo viśvaya mate | ā paprātha mahitvanā || 2 ||
yāsya te mahinā mahāḥ pāri jmayāntam iyātuḥ | hāsta vā-
jraṃ hiraṇyāyam || 3 || viśvānarasya vas pātim ānānatasya
śāvasaḥ | évaiṣ ca carshaṇmām ūti huve rāthānam || 4 ||
abhisṭāye sadāvṛidham svārmīḷheshu yām nāraḥ | nāna
hāvanta utāye || 5 || 1 ||

Let not the mighty wheel of time, a net woven with divine hands, destroy us before old age. 20

O glorious divines, may you utterly dispel all sin, destroy wickedness, destroy the closely drawn net, and destroy evils everywhere. 21

68

O most powerful, resplendent lord, protector of the virtuous, we bring you here as if in a chariot to give us protection and well-being; you are the subduer of evil forces and rich in deeds. 1

You are rich in power, rich in actions, rich in knowledge and you have filled up everything with your comprehensive majesty. 2

You are supremely powerful, whose hands by virtue of your greatness grasp the all-pervading golden bolt of justice (that breaks all obstructions). 3

I invoke the (resplendent Lord) or that might which subdues all enemies and bows to none, and which rules over all mankind. He is followed by His men (the soldiers) and surrounded with chariots well-protected. 4

Men appeal to Him for aid in various ways in their struggles. I invoke Him for help, whose strength increases ever more and more. 5

॥२॥ परोमात्रमृचीषमिन्द्रमुग्रं सुरार्धसम् । ईशानं चिद्वसूनाम् ॥६॥
 तंतमिद्रार्धसे मह इन्द्रं चोदामि पीतये । यः पूर्व्यामनुष्टुतिमीशे कृष्टीनां नृतुः ॥७॥
 न यस्य ते शवसान सख्यमानंश मर्त्यैः । नकिः शवींसि ते नशत् ॥८॥
 त्वोतासस्त्वा युजाप्सु सूर्ये महद्धनम् । जयेम पृत्सु वज्रिवः ॥९॥
 तं त्वा यज्ञेभिरीमहे तं गीर्भिर्गिर्वणस्तम ।
 इन्द्र यथा चिदाविथ वाजेषु पुरुमाय्यम् ॥१०॥

parómātram řicīśhamam indram ugrām surārdhasam | īśa-
 nam cid vāsunam || 6 || tāṃ-tam id rādhase mahā indram
 codāmi pitāye | yāḥ purvyām ānuṣṭutim īṣe kṛiṣṭīmāṃ
 nṛitūḥ || 7 || nā yāsya te śavasāna sakhyām anāṃśa mār-
 tyah | nákiḥ śāvāṃsi te naśat || 8 || tvótāsas tvā yujāpsū
 sūrye mahād dhānam | jāyema pṛitsū vajrivah || 9 || tāṃ tvā
 yajñēbhir īmahe tāṃ gīrbhīr girvaṇastama | indra yāthā cid
 āvitha vājeshu purumāyyam || 10 || २ ||

॥३॥ यस्य ते स्वादु सख्यं स्वाद्दी प्रणीतिरद्विवः । यज्ञो वितन्तसाय्यः ॥११॥
 उरु णस्तन्वेऽतं तनं उरु क्षयाय नस्कृधि । उरु णो यन्धि जीवसे ॥१२॥
 उरु नृभ्य उरुं गवं उरुं रथाय पन्थाम् । देववीति मनामहे ॥१३॥
 उप मा षड्द्वा नरः सोमस्य हर्ष्या । तिष्ठन्ति स्वादुरातयः ॥१४॥

yāsya te svādú sakhyām svādvī prāṇītir adrivah | yajñō
 vitantasāyyah || 11 || urú ṇas tanvè tāna urú ksháyāya nas
 kṛidhi | urú ṇo yandhi jivāse || 12 || urūṃ nṛībhya urūṃ
 gáva urūṃ ráthāya pānthām | devāvītim manāmahe || 13 ||
 úpa mā śhád dvā-dvā nārah śomasya hārshya | tīṣṭhanti
 svādurātayah || 14 ||

I invoke the resplendent Lord, measureless, worthy of praise, the mighty, most bountiful, and the sole lord of treasures. 6

I direct my praises to Him, and to Him alone, to the resplendent Lord, so that He may be pleased to accept devotions for my great gains; to Him, who is inspirer of success, who rules over all the sacred ceremonies performed at the start of all dedicated works. 7

You are so mighty that no mortal reaches the heights of your friendship, and none attains your might. 8

Protected by you, O Lord of justice, may we win ample wealth as your ally in battles of life, ever-bathing in the water and beholding the sun. 9

We adore you with sacrifices and with devotional songs, O resplendent Lord, a great lover of the devotional prayers, since you have been protecting me, the offerer of praises, in life-struggles. 10

O Lord of punitive justice, your friendship is sweet; sweet too is your liberality. Men must devote to dedicated actions in honour of you. 11

May you give to us, ourselves and to our children, ample wealth and spacious dwelling places. May you grant us our desires, so that we may live happily. 12

We solicit spacious path for our fellow-workers, for our cattle, for our chariot, for the successful performance of worship. 13

The six (two eyes, two ears and a pair of tongue and nose) come to me in pairs bearing pleasant gifts, in the exhilaration of the worldly joy. 14

ऋज्राविन्द्रोत आ ददे हरी ऋक्षस्य सूनवि । आश्वमेधस्य रोहिता ॥१५॥

ṛijrāv indrotá ā dade hārī ṛikshasya
sūnāvi | āśvamedhāsya rōhitā || 15 || ३ ||

४॥ सुरथौ आतिथिग्वे स्वभीशूराक्षे । आश्वमेधे सुपेशसः ॥१६॥
षळशौ आतिथिग्व इन्द्रोते वधूमतः । सचा पूतक्रतौ सनम् ॥१७॥
ऐषु चेतद्वषण्वत्यन्तर्ज्रेष्वरुषी । स्वभीशुः कशावती ॥१८॥
न युष्मे वाजबन्धवो निनित्सुश्चन मर्त्यः । अवद्यमधि दीधरत् ॥१९॥

suráthāñ ātithigvé svabhīṣūñr ārkshé | āśvamedhé supé-
sasah || 16 || shá! áṣvāñ ātithigvá indroté vadhūmataḥ | sāca
pūtákratau sanam || 17 || aishu cetad vṛṣhaṇvaty antár ṛij-
réshv árushī | svabhīṣūḥ kāṣavatī || 18 || nā yushmé vāja-
bandhavo ninitśúṣ caná mártyaḥ | avadyám ádhi dīdharat
|| 19 || ४ ||

(६९) एकोनसप्ततितमं सूक्तम्

(१-१८) अष्टादशर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः त्रियमेध ऋषिः । (१-१०, १३-१८) प्रथमादिवशाचां
त्रयोदश्यादिवष्णाञ्जेन्द्रः, (११) एकादश्या पूर्वार्धस्य विश्वे देवाः, (१८-१२) एकादश्या उत्तरा-
र्धस्य द्वादश्याश्च वरुणो देवताः । (१, ३, ७-१०, १२-१५) प्रथमर्चस्मृतीयायाः सप्तम्यादि-
चतसृणां द्वादश्यादिचतसृणाञ्चातुष्टुप्, (२) द्वितीयाया उष्णिक्, (४-६) चतुर्थ्यादितृचस्य
गायत्री, (११, १६) एकादशीषोडशयोः पङ्क्तिः, (१७-१८) सप्तदश्यष्टादशयोश्च
बृहती छन्दांसि ॥

५॥ प्रप्र वस्त्रिभूमिषं मन्ददीरायेन्दवे । धिया वो मेधसातये पुरन्ध्या विवासति ॥१॥

Prá-pra vas trishṭúbham ísham mandádvirayéndave |
dhiyá vo medhásātaye púramdhyá vivāsati || 1 ||

I receive two straight-going steeds from the giver of the sense of sight, two bay-horses from the giver of the sense of hearing, and two red ones (roans) from the giver of the sense of smell and taste. 15

I receive two steeds with excellent chariots from the giver of the sense of sight; two horses with excellent reins from the giver of hearing and two horses with excellent ornaments from the giver of smell and taste. 16

With my other gifts I receive six steeds with their mares (the lingerings of sense-desires), from the pious giver of the sense organs, the son of the mental faculty. 17

Among these straight-going steeds, there is one matured roan-mare (the discriminating intellect) with excellent reins and whip. 18

O fellow sense organs (act in a way so that) not even the man who loves to blame may find a single fault in you. 19

May you present your sacrificial homage with the *Trc* or a three-fold song of praise to the bliss-giver Lord, the gladdener of brave men. May He come to bless you in your sacred works with divine wisdom and with plentifulness. 1

नदं व ओदतीनां नदं योयुवतीनाम् । पतिं वो अघ्न्यानां धेनूनामिषुध्यसि ॥२॥

ता अस्य सूददोहसः सोमं श्रीणन्ति पृश्नयः ।

जन्मन्देवानां विशस्त्रिष्व रौचने दिवः ॥३॥

अभि प्र गोपतिं गिरेन्द्रमर्चं यथा विदे । सूनुं सत्यस्य सत्पतिम् ॥४॥

आ हरयः ससृजिरेऽरुषीरधि बर्हिषि । यत्राभि संनवामहे ॥५॥

nadām va

ódatinām nadām yóyuvatinām | pátiṃ vo ághnyānām dhe-
nūnām ishudhyasi || 2 || tá asya súdadohasaḥ sómaṃ śrīṇanti
pṛiṣṇayaḥ | jānman devānām viśas trishv á rocané divāḥ
|| 3 || abhī prá gópatiṃ giréndram area yathā vidé | sūnúṃ
satyásya sátpatiṃ || 4 || á hárayaḥ sasṛijiré 'rushīr ádhi
barbhīshi | yátrābhi samnávāmahe || 5 || ॥

॥ इन्द्राय गाव आशिरं दुदुहे वज्रिणे मधु । यत्सीमुपह्वरे विदत् ॥६॥

उद्यद्ब्रध्नस्य विष्टपै गृहमिन्द्रश्च गन्वहि ।

मध्वः पीत्वा सचेवहि त्रिः सप्त सख्युः पदे ॥७॥

अर्चत प्राचत प्रियमेधासो अर्चत । अर्चन्तु पुत्रका उत्त पुरं न धृष्वर्चत ॥८॥

अवं स्वराति गर्गरो गोधा परि सनिष्वणत् ।

पिङ्गा परि चनिष्कदुदिन्द्राय ब्रह्मोद्यतम् ॥९॥

índrāya gāva āśīraṃ duduhré vajriṇe mādhu | yāt sim
upahvaré vidát || 6 || úd yád bradhmāsya viśtāpaṃ gṛibām
índraḥ ca gānvahi | mādhyah pítvá sacevahi tríḥ saptá sá-
khyuḥ padé || 7 || árcata prārcata priyamedhāso árcata |
árcantu putrakā utá púraṃ ná dhṛishṇv árcata || 8 || áva
svarāti gārgaro godhā pári sanishvaṇat | píṅgā pári cani-
shkadad índrāya bráhmódyatam || 9 ||

For your sake, I invoke you who are the creator of dawns,
the giver of musical notes to the conjugating rivers, the
protector of cows, whom none may kill. 2

These dappled kine yield milk in plenty as from a well;
which is mixed with the medicinal elixir and offered three
times a day in the fire-ritual; and the oblations rise high to
the brilliant abode of the sun. 3

May you praise, as prescribed, with melodies the resplen-
dent Lord, the son of truth, the guardian of wisdom and
protector of the good. 4

Let the speedy brilliant vital divine forces bring Him down
to our synod where we in concert sing devotional songs. 5

The cow-like divine speech has yielded the sweet milk of
wisdom (i. e. the exhilarating elixir) for the resplendent
Lord, the possessor of adamant will power. This wisdom
then gets assimilated in the proximity of heart. 6

I (the soul) and supreme Lord, in communion, mount high
up to the realm of the spiritual light; then having drunk
the draught of spiritual joy, let us be united and reach that
summit where twenty-one divine powers are seated by. 7

O pious devotees, may you glorify the resplendent Lord
and sing songs of His praise; may your children also sing
laudations as warriors sing praises of strong forts. 8

The war-drum utters its sound; the leathern *godha* twangs;
the tawny bow-string leaps to and fro; may this hymn be
raised to reach the Lord. 9

आ यत्पतन्त्येन्यः सुदुघा अनपस्फुरः । अपस्फुरं गृभायत सोममिन्द्राय पातवे ॥१०॥

á yát pátanty enyàh
sudúghā ánapasphurāḥ | apasphúram gṛibhāyata sómam ín-
drāya pátave || 10 || ६ ||

अपादिन्द्रो अपादुमिर्विश्वे देवा अमत्सत ।
वरुण इदिह क्षयत्तमापो अभ्यनूषत वत्सं संशिश्वरीरिव ॥११॥
सुदेवो असि वरुण यस्य ते सप्त सिन्धवः । अनुक्षरन्ति काकुदं सुर्म्यं सुषिरामिव ॥१२॥
यो व्यतीरफाणयत्सुयुक्ताँ उप दाशुषे । तक्को नेता तदिद्वपुरुपमा यो अमुच्यत ॥१३॥
अतीदुं शक्र ओहत इन्द्रो विश्वा अति द्विषः ।
भिनत्कनीन ओदुनं पच्यमानं परो गिरा ॥१४॥
अर्भको न कुमारकोऽधि तिष्ठन्नवं रथम् ।
स पक्षन्महिषं मृगं पित्रे मात्रे विभुक्रतुम् ॥१५॥
आ तू सुशिप्र दंपते रथं तिष्ठा हिरण्ययम् ।
अध द्युक्षं सचेवहि सहस्रपादमरुषं स्वस्तिगामनेहसम् ॥१६॥

ápād índro ápād agnír víṣve devá amatsata | várūṇa íd
ihá kshayat tám ápo abhy ànūshata vatsám saṃśiṣvarīr iva
|| 11 || sudevó asi varuṇa yásya te saptá síndhavaḥ | anu-
ksháranti kākúdam sūrmyaṃ sushiráṃ iva || 12 || yó vyá-
tīnr áphāṇayat súyuktān úpa dāśúshe | takvó netá tád íd
vápura upamā yó ámucyata || 13 || átíḍ u śakrá ohata índro
víṣvā áti dvishāḥ | bhinát kanína odanám pacyámānam paró
girá || 14 || arbhakó ná kumārakó 'dhi tishṭhan nāvam rá-
tham | sá pakshan mahishám mṛigám pitré māt্রে vibhu-
krátum || 15 || á tú suṣipra dāmpate rátham tishṭhā hiraṇ-
yáyam | ádha dyukshám sacevahi sabásrapādani arushám
svastigám anchásam || 16 ||

When the streams of thoughts rush forth like the dappled cows unflinching and easy to be milked, seize them quickly and mix them with the elixir of spiritual devotion and offer the drink to the resplendent self for enjoyment. 10

The soul drinks this divine elixir; all the divine powers drink it with delight; let our virtuous mind taste it with joy, and may our pious seekers appreciate it as the mother cows love their calves. 11

O blissful Lord, you are full of divine light; the seven streams of sense organs keep themselves flowing into your palate as it were a pipe with wide mouth. 12

It is he (the self) who directs his well-harnessed prancing vital faculties for his well-being. He, the swift guide, a deliverer of blessings, comparable only to Himself, is delivered from mortal worries. 13

The mighty self verily overpowers his adversaries. He is lovable and far-abiding. He cleaves the clouds by his thundering voice. 14

Like a young boy, He mounts His splendid chariot and prepares for His father and mother (earth and heaven) the great deer-like multipurposeful clouds. 15

O lord of your home, handsome-jawed, may you ascend your heavenly golden chariot which is bright, thousand-footed, sinless and auspiciously moving, and let both of us meet there and enjoy. 16

तं घेमित्था नमस्विन् उप स्वराजमासते ।
 अर्थं चिदस्य सुधितं यदेतव आवर्तयन्ति दावने ॥१७॥
 अनु प्रन्नस्यौकसः प्रियमेधास एषाम् ।
 पूर्वामनु प्रयतिं वृक्तबर्हिषो हितप्रयस आशत ॥१८॥

tām ghem itthā namasvīna ūpa
 svarājam āsate | ārthaṃ cid asya sūdhitaṃ yād étava āvar-
 tāyanti dāvāne || 17 || ānu pratnāsyaūkasaḥ priyāmedhāsa
 eśhām | pūrvām ānu prayatiṃ vṛiktābarhiṣo hitāprayasa
 āśata || 18 || 7 ||

(७०) सप्ततितमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशार्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः पुरुहन्मा ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-६) प्रथमादितुषद्वयस्य
 प्रगायः (विषमर्चां बृहती, समर्चां सतोबृहती), (७-१२) सप्तम्यादितुषद्वयां बृहती,
 (१३) त्रयोदश्या उष्णिक्, (१४) चतुर्दश्या अनुष्टुप्,
 (१५) पञ्चदश्याश्च पुर उष्णिक् छन्दांसि ॥

॥८॥

यो राजा चर्षणीनां याता रथेभिरग्निगुः ।
 विश्वासां तरुता पृतनानां ज्येष्ठो यो वृत्रहा गृणे ॥१॥
 इन्द्रं तं शुम्भ पुरुहन्मन्त्रवसे यस्य द्विता विधर्तरि ।
 हस्ताय वज्रः प्रति धायि दर्शतो महो दिवे न सूर्यः ॥२॥
 नकिष्टं कर्मणा नशद्यश्चकार सदावृधम् ।
 इन्द्रं न यज्ञैर्विश्वगूर्तमृभ्वसमधृष्टं धृष्वोजसम् ॥३॥

70

Yó rájā carshaṇīnāṃ yātā rāthebhīr ādhrigūḥ | vīśvāsāṃ
 tarutā prītanānāṃ jyēśhtho yó vṛitrahā grīṇé || 1 || īndraṃ
 tāṃ śumbha puruhammaṃ āvase yāsya dvitā vidhartāri |
 hāstāya vājraḥ prāti dhāyi darsātó mahó divé ná sūryaḥ
 || 2 || nākish tāṃ kārmanā naśad yāś cakāra sadāvṛidham |
 īndraṃ ná yajñair viśvāgūrtam ṛibhvasam ādhrīṣhṭaṃ dhṛīsh-
 nōjasam || 3 ||

Pious devotees, presenting praises, worship the self-resplendent Lord with reverence, so that they may obtain His well-stored wealth and wisdom at the right time, when vital faculties bring him on his way. 17

The wise devotee (having purified themselves with all the disciplines) have reached their original abode of divines. They have made all the preparations for the dedicated service, such as spreading the grass and placing the offerings. (This constitutes the ritual aspect; on the spiritual side, the discipline is of purification, contemplation and the enjoyment of final bliss). 18

70

I praise that pre-eminent Lord of resplendence who is the sovereign ruler of mankind, who moves unrestrained in his cosmic chariots, the vanquisher of all adversities and the destroyer of evils. 1

Pay homage to the Lord of resplendence, the wielder of the bolt of punitive justice for obtaining protection, for He is the upholder of twofold might; He holds in his hand the splendid bolt of thunder which is as great as the sun in heaven. 2

None can attain Him by deeds, or by performing rituals who is the giver of fresh strength to all, praised by all, great, unconquered, dynamic, ever-daring and extremely strong. 3

अषाब्धमुग्रं पृतनासु सासहिं यस्मिन्महीरुज्रयः ।
 सं धेनवो जायमाने अनोनवुर्द्यावः क्षामो अनोनवुः ॥४॥
 यद्द्याव इन्द्र ते शतं शतं भूमीरुत स्युः ।
 न त्वा वज्रिन्सहस्रं सूर्या अनु न जातमष्ट रोदसी ॥५॥

āśālham ugrāni prītanāsu sāsaḥim yāsmiṁ
 mahīr urujāyah | sām dhenāvo jāyamāne anonavur dyāvah
 kshāmo anonavuh || 4 || yād dyāva indra te śatam śatam
 bhūmīr utā syūh | nā tvā vajrin sahasraṁ sūryā ānu nā
 jātām ashta ródasī || 5 || 8 ||

॥९॥

आ पप्राथ महिना वृष्ण्या वृषन्विश्वो शविष्ठ शर्वसा ।
 अस्माँ अव मघवन्गोमति व्रजे वज्रिश्चित्राभिरुतिभिः ॥६॥
 न सीमदेव आपदिष दीर्घायो मर्त्यैः ।
 एतग्वा चिद्य एतशा युयोजते हरी इन्द्रो युयोजते ॥७॥
 तं वो महो महाय्यमिन्द्र दानाय सक्षणिम् ।
 यो गाधेषु य आरणेषु हव्यो वाजेष्वस्ति हव्यः ॥८॥
 उदू पु णो वसो महे मृशस्व शूर राधसे ।
 उदू पु महे मघवन्मघत्तय उदिन्द्र श्रवसे महे ॥९॥
 त्वं न इन्द्र ऋतयुस्त्वानिदो नि तृम्पसि ।
 मध्ये वसिष्व तुविन्मृणोर्वोर्नि दासं शिश्रथो हथैः ॥१०॥

ā paprātha mahinā vṛṣṇyā vṛṣhan viśvā śaviṣṭha
 śāvasā | asmāñ ava maghavan gōmati vrajé vajrin citrābhir
 ūtibhiḥ || 6 || nā sīm ādeva āpad īśham dīrghāyo mārtyah |
 étagvā cid yā étaśā yuyójate hārī indro yuyójate || 7 ||
 tāṁ vo mahó mahāyyam indraṁ dānāya sakṣaṇim | yó
 gādhēshu yā āraṇeshu hāvyo vājeshv āsti hāvyaḥ || 8 ||
 úd ū shú ṇo vaso mahé mṛśāsva sūra rádhasē | úd ū
 shú mahyaí maghavan maghāttaya úd indra śrāvase mahé
 || 9 || tvām na indra ṛitayús tvānido ní trīmpasi | má-
 dhye vasishva tuvinṛimṇorvór ní dāsāṁ śisnatho háthaib
 || 10 || 9 ||

I laud Him who is not to be withstood, who is mighty and the conqueror of adversities. When he was manifested, the strong rushing rays of light greeted Him and the heavens and the earths sent their loud voices out to praise Him. 4

O Lord of resplendence, were there a hundred heavens or a hundred earths—not even a thousand suns could be equal to you at your manifestation nor both the worlds of heaven and earth could be equal to your splendour. 5

O mightiest showerer of blessings, you have overwhelmed everyone with your vast bountiful power. O bounteous, the wielder of thunder arm, O possessor of adamantine will power, may you, with your wonderful protective measures, lead us successful to the enemies' enclosure full of kine. 6

O eternally long-lived Lord of resplendence, the mortal who does not pay homage to you as the sole adorable deity, shall not get his food, nor the one flourish who does not praise the lord who yokes to his cosmic car a pair of variegated horses and a pair of bay steeds. 7

Great priests worship that resplendent Lord who is propitiated by sacrificial homage and who is to be invoked in the shallows of land and in the depths of oceans and who is to be invoked in battles. 8

O brave, the giver of dwellings, raise us up to enjoy abundant food; raise us up, O bounteous Lord for abundant wealth; raise us up, Lord of resplendence for abundant fame. 9

O Lord of resplendence, you delight in offerings. You trample down your slanderers. O possessor of vast wealth, give us shelter under your vital parts and strike down the infidel with your blows. 10

॥१०॥ अ॒न्यव्र॑त॒ममा॑नु॒षम॑य॒ज्वान॑म॒देव॑युम् ।
 अब॒ स्वः सखा॑ दुधुवीत॒ पर्व॑तः सु॒ग्राय॑ दस्युं पर्व॑तः ॥११॥
 त्वं न॑ इन्द्रा॒साम् ह॑स्ते शवि॒ष्ठ दा॑वने ।
 धा॒नानां॑ न सं गृ॒भायास्म॑यु॒र्हिः सं गृ॒भायास्म॑युः ॥१२॥
 सखा॑यः क॒तुमि॑च्छत क॒था रा॑धाम॒ शर॑स्य ।
 उप॑स्तुति॒ भो॒जः सूरि॑र्यो अ॒ह्यः ॥१३॥

anyāvratam āmānusham āyajvānam ādevayum | āva svāh
 sākṣhā dudhuvīta pārvataḥ sugrāya dāsyaṃ pārvataḥ || 11 ||
 tvāṃ na indrāsām hāste śaviṣṭha dāvane | dhānānām nā
 sām grībhāyāsmayūr dvīḥ sām grībhāyāsmayūḥ || 12 || sā-
 khāyaḥ krātum icchata kathā rādhamā śarasya | ūpastutim
 bhojāḥ sūrir yō āhayaḥ || 13 ||

भूरि॑भिः सम॒ह ऋ॑षिभिर्ब॒र्हिष्म॑द्भिः स्तवि॒ष्यसे ।
 यदित्य॑मेकमेकमिच्छ॒र व॑त्सान्प॒राद॑दः ॥१४॥
 कर्ण॑गृ॒ह्या म॒घवा॑ शौर॒देव्यो॑ व॒त्सं न॑स्त्रि॒भ्य आ॑नयत् । अ॒जां सूरि॑र्न धा॒तवे ॥१५॥

bhūribhiḥ samaha ṛṣibhir
 barhiṣmadbhi stavishyase | yād itthām ékam-ekam ic-
 chāra vatsām parādādaḥ || 14 || karṇagrīhyā maghāvā śaura-
 devyō vatsām nastrībhya āmayat | ajām sūrir nā dhātave
 || 15 || ॥ १० ॥

May your friend, the cloud, hurl that infidel down from heaven who differs from us in rites and rituals, is inhuman, who does not observe fire-sacrificials, and who does not show reverence to Nature's bounties. 11

O most powerful resplendent Lord, loving us may you please take these gifts of wealth and cattle in your hand as grains of corn, and give us. Please give us the same second time and repeatedly with the same favour. 12

O my companions, give good heed to the worship, for, otherwise, how can we worthily pronounce the praise of the Lord, the destroyer, who is the recompenser of enemies and the sender of rewards and who is unvanquished. 13

O resplendent Lord, the common object of our worship, you are praised by many austere sages, for, it is you, the destroyer of foes who thus gives calves, one by one, in succession to your worshippers. 14

May the bounteous Lord, taking them by the ears, take away the cows with their calves from the clutches of their enemies just as an owner leads a goat to a drinking pond. 15

(७१) एकसप्ततितमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशार्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसी सुदीतिपुरुमीळौ तयोरन्यतरो वा ऋषिः । अग्निदेवता ।

(१-९) प्रथमादिनवर्चा गायत्री, (१०-१५) दशम्यादिषण्णाञ्च प्रगायः (विषमर्चा

बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दसी ॥

॥११॥ त्वं नो अग्ने महोभिः पाहि विश्वस्या अरतिः । उत द्विषो मर्त्यस्य ॥१॥
 नहि मन्युः पौरुषेय ईशे हि वः प्रियजात । त्वमिदं सि क्षपावान् ॥२॥
 स नो विश्वेभिर्देवेभिरूर्जो नपाद्भद्रशोचे । रयिं देहि विश्ववारम् ॥३॥
 न तमग्ने अरातयो मर्तं युवन्त रायः । यं त्रायसे दाश्वासम् ॥४॥
 यं त्वं विप्र मेधसातावमं हिनोषि धनाय । स तवोती गोषु गन्ता ॥५॥

71

Tvám no agne máhobhiḥ páhi víśvasyā áratēḥ | utá
 dvishó mārtyasya || 1 || nahí manyūḥ paúrushēya íše hí vaḥ
 priyajāta | tvám íd asi kshápāvān || 2 || sá no víśvebhir de-
 vébhir úrjo napād bhádraśoce | rayīm dehi víśvāvāram || 3 ||
 na tám agne áratayo mártam yuvanta rāyāḥ | yām tráyase
 dāśvānsam || 4 || yām tvám vipra medhásātāv ágne hinóshi
 dhánāya | sá távotí góshu gántā || 5 || 11 ||

॥१२॥ त्वं रयिं पुरुर्वीरमग्ने दाशुषे मर्तीय । प्र णो नयवस्यो अच्छ ॥६॥
 उरुष्या णो मा परा दा अघायते जातवेदः । दुराध्येऽ मर्तीय ॥७॥
 अग्ने मार्किष्टे देवस्य रातिमदेवो युयोत । त्वमीशिषे वसूनाम् ॥८॥
 स नो वस्व उप मास्यूजो नपान्माहिनस्य । सखे वसो जरितृभ्यः ॥९॥
 अच्छा नः शीरशौचिषं गिरो यन्तु दर्शतम् ।
 अच्छा यज्ञासो नमसा पुरुवसुं पुरुप्रशस्तमृतये ॥१०॥

tvám rayīm puruvīram ágne dāśuṣhe mārtyāya | prá no
 naya vásyo ácha || 6 || urushyá no má párá dā aghāyaté
 jātavedaḥ | durādhyè mārtyāya || 7 || ágne mākish ṭe devāsya
 rātīm ádevo yuyota | tyam íśishe vásūnām || 8 || sá no vásva
 úpa māsya úrjo napāu máhinasya | sákhe vaso jaritrībhyah
 || 9 || áchā naḥ śirāśocisham gíro yantu darśatām | áchā
 yajñāso námasā puruvāsūm purupraśastām ūtāye || 10 || 12 ||

71

O adorable Lord, may you protect us by your greatness against all malignity and hate of mortal man. 1

O (fire-divine), loving by nature, no human anger can harm you—you are the glory of the night. 2

O source of strength, auspicious in your glory, associated with Nature's bounties, give us wealth, coveted by all. 3

O adorable Lord, verily that worshipful mortal whom you protect, the malignities cannot obstruct his path of prosperity. 4

O wise Lord, the devotee whom you urge to attain wealth, verily becomes rich in cattle, through your assistance. 5

O adorable Lord, you give riches and brave children to the man who offers worship. May you lead us on to higher bliss. 6

Defend us, O all-knowing Lord; hand us not over to the malevolent and to the evil-hearted man. 7

O adorable Lord, let not the godless take away the wealth which you, the divine, have given, for you are the lord of all treasures. 8

O source of strength, the friend, the giver of dwellings, you give us, your worshippers, abundant treasures. 9

Let our hymns come near the consuming flames, beauteous and bright. Let our devotion and oblations come for protection near him who is rich in wealth and rich in praise. 10

॥१३॥

अग्निं सृनुं सहस्रो जातवेदसं दानाय वार्याणाम् ।
 द्विता यो भूदमृतो मर्त्येष्वहोता मन्द्रतमो विशि ॥११॥
 अग्निं वो देवयज्याग्निं प्रयत्यध्वरे ।
 अग्निं धीषु प्रथममग्निमवैत्यग्निं क्षेत्राय साधसे ॥१२॥

agnīm sūnuṃ sāhaso jātavedasaṃ dānāya vāryāṇām |
 dvitā yó bhūd amṛito mārtyeshv á hōta mandrātamo viśi
 || 11 || agnīm vo devayaajyāṇagnīm prayaty ādhvaré | agnīm
 dhīshú prathamām agnīm ārvaty agnīm kshaītrāya sādhasē
 || 12 ||

अग्निरिषां सख्ये ददातु न ईशे यो वार्याणाम् ।
 अग्निं तोके तनये शश्वदीमहे वसुं सन्तं तनूपाम् ॥१३॥
 अग्निमील्लिष्ववसे गाथाभिः शीरशोचिषम् ।
 अग्निं राये पुरुमीळ्ह श्रुतं नरोऽग्निं सुदीतये छुर्दिः ॥१४॥
 अग्निं द्वेषो योतवै नो गृणीमस्यग्निं शं योश्च दातवे ।
 विश्वासु विक्ष्ववितेव हव्यो भुवहस्तुर्ऋषणाम् ॥१५॥

agnīr ishām sakhyé dadātu na īše yó vāryāṇām |
 agnīm toké tánaya śasvād īmahe vāsuṃ śántaṃ tanūpām
 || 13 || agnīm ilishvāvase gāthābhiḥ śīrāśocisham | agnīm
 rāyé purumīḷha śrutāṃ nāro gñīm sudītāye chardīḥ || 14 ||
 agnīm dvēṣho yótavaī no grṇīmasy agnīm śaṃ yōś ca dā-
 tave | viśvasu vikshv āvitēva havyo bhúvad vāstur ṛishū-
 nām || 15 || 13 ||

(Our invocations are) to the all-knowing fire-divine who is the source of strength, the giver of all desirable good things, who is doubly immortal amongst mortals (since it is perpetually alive) and who is supremely exhilarating ministrant-priest in the house. 11

(O worshippers), I praise fire-divine for the inauguration of your divine offering at the time of worship. The fire-divine is first in reverence amongst Nature's bounties at our rites; I praise the fire-divine when enemies approach and I praise the same for the procurement of land. 12

May the fire-divine in his friendship give us food, as he is the lord of all desirable things; we solicit abundance for our sons and grandsons from fire-divine, who is also the giver of dwellings and the protector of our bodies. 13

Solicit with your hymns for protection the adorable fire-divine whose bright and consuming flames are spread all over. Praise the same for wealth, O much-renowned worshipper; the other devotees are praising that far-famed one on their own behalf. May you recommend to the same fire-divine for a house to me, his devotee. 14

We praise the adorable Lord so that He may keep off our enemies and their malignities; we praise the Lord so that He may give us peace and bliss. May He be worshipped well as the giver of cottage to the seers. He is verily the protector of all men. 15

(७२) द्विसप्ततितमं सूक्तम्

(१-१८) अष्टादशार्चस्यास्य सूक्तस्य प्रागायो हव्यत ऋषिः । अग्निर्हवीषि वा देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥१४॥ हविष्कृणुध्वमा गमदध्वर्युर्वनते पुनः । विद्वाँ अस्य प्रशासनम् ॥१॥
 नि तिग्ममभ्यंशुं सीदुद्धोता मनावधि । जुषाणो अस्य सख्यम् ॥२॥
 अन्तरिच्छन्ति तं जने रुद्रं पुरो मनीषया । गृभ्णन्ति जिह्वया ससम् ॥३॥
 जाम्यतीतपे धनुर्वयोधा अरुहद्वनम् । दृषदं जिह्वयावधीत् ॥४॥
 चरन्वत्सो रुशन्निह निदातारं न विन्दते । वेति स्तोतव अम्ब्यम् ॥५॥

72

Haviṣh kṛiṇudhvam ā gamad adhvarīyūr vanate pūnaḥ |
 vidvāñ asya praśāsanam || 1 || nī tigmām abhy āṇśum sīdad
 dhótā manāv ādhi | juṣhāṇó asva sakhyām || 2 || antār
 ichanti tāṃ jāne rudrām paró manīṣāyā | grībhṇānti jih-
 vāyā sasām || 3 || jāmy ātītape dhānur vayodhā arubad vā-
 nam | dṛiṣhādāṃ jihvāyāvadbhit || 4 || cāran vatsó rūṣann ihā
 nidātāraṃ ná vindate | véti stótava ambyām || 5 || 14 ||

॥१५॥ उतो न्वस्य यन्महदश्ववयोजनं बृहत् । दामा रथस्य ददृशे ॥६॥
 दुहन्ति सप्तैकामुप द्वा पञ्च सजतः । तीर्थे सिन्धोरधि स्वरे ॥७॥
 आ दशभिर्विवस्वत इन्द्रः कोशमचुच्यवीत् । खेदया त्रिवृता दिवः ॥८॥
 परि त्रिधातुरध्वरं जुर्णिरिति नवीयसी । मध्वा होतारो अञ्जते ॥९॥
 सिञ्चन्ति नमसावतमुच्चाचक्रं परिज्मानम् । नीचीनवारमक्षितम् ॥१०॥

utó nv āsya yān mahād āśvavad yójanam bṛihád | dāmā
 ráthasya dádrīṣe || 6 || duhānti saptaikām úpa dvā pāñca
 srijataḥ | tīrthé síndhor ādhi svaré || 7 || ā ḍaśābhīr vivás-
 vata índraḥ kōṣam acueyavīt | khédayā trivṛitā diváh || 8 ||
 pári tridhātūr adhvarām jūrṇír eti náviyasī | mádhvā hó-
 tāro añjate || 9 || siñcānti námasāvatām uccācakram pári-
 jmānam | nīcīnabāram ákshitam || 10 || 15 ||

May you present oblations. He has come and let the head priest (*adhvaryu*), who is well-skilled in devotional works, once again present offerings. 1

The invoker (the *hotr*) sits down by the side hot flame, rejoicing in his friendship towards the head priest. 2

For the sake of the offerer, they (the priests) thoughtfully place the fire in the forefront, and arouse it by prayers, while it sleeps. 3

The fire-divine, giver of food, scorches the vast bow of the firmament. He mounts the waters; and with his tongue-like flames he strikes the clouds. 4

Roaming like a calf, the bright-shining fire-divine finds none to fetter him and seeks a chanter to recite the praises. 5

And as soon as the great strong harness of his steeds and the traces of his chariot are seen—6

—the seven milk a single cow, of whom the two direct the other five to work on the resounding shore of the river. 7

Entreated by the ten fingers of the worshipper, the Lord of resplendence urges the clouds to fall from heaven with His threefold measure from the sky. 8

The newly-kindled flame fed on three materials (milk preparations, herbs and foodgrains), proceeds around the sacred fire; the priests annoint it with butter. 9

With reverence they pour out the inexhaustible cauldron, as it goes round and round from a height with its mouth below. 10

॥१६॥ अ॒भ्या॒र॒मि॒द॒द्र॒यो नि॒षि॒क्तं पु॒ष्करे म॒धु । अ॒व॒त॒स्य वि॒स॒र्ज॒ने ॥११॥
 गा॒व॒ उपा॒व॒ता॒व॒तं म॒ही य॒ज्ञस्य॑ र॒प्सु॒दा । उ॒भा क॒र्णौ हि॒र॒ण्य॒यो ॥१२॥
 आ सु॒ते सि॒ञ्च॒त श्रि॒यं रो॒द॒स्यो॒रभि॒श्रि॒यम् । र॒सा द॑धी॒त वृ॒ष॒भम् ॥१३॥
 ते ज॒न॒त स्व॒मो॒क्यं॑ सं॒व॒त्सा॒सो न मा॒तृभिः । मि॒थो न॑स॒न्त जा॒मिभिः ॥१४॥
 उप॒ स्व॒केषु॑ ब॒प्स॒तः कृ॒ण्व॒ते ध॒रु॒णं दि॒वि । इ॒न्द्रे अ॒ग्ना नमः॑ स्वः ॥१५॥

abhyāram id ādrayo nishiktaṁ pūshkare mādhu | avatāśya
 visárjane || 11 || gāva upāvatāvatām mahī yajñāsya
 rapsūdā | ubhā kārṇā hitanyāyā || 12 || ā suté siñcata śrí-
 yaṁ ródasyor abhiśríyam | rasā dadhīta vṛishabbhām || 13 ||
 té jānata svām okyāṁ sām vatsāso ná mātṛībhiḥ | mithó
 nasanta jāmībhiḥ || 14 || úpa srákveshu bāpsataḥ kṛiṇvaté
 dharuṇaṁ divi | índre agná nāmaḥ svāḥ || 15 || 16 ||

॥१७॥ अधु॒क्ष॒त्पि॒प्यु॒षी॒मि॒ष॒मूर्जं॑ सप्त॒पदी॑म॒रिः । सूर्य॑स्य सप्त र॒श्मि॒भिः ॥१६॥
 सोम॑स्य मि॒त्रा॒वरु॑णो॒दि॒ता सूर॑ आ द॒दे । तदा॑तु॒रस्य॑ भे॒ष॒जम् ॥१७॥
 उ॒तो न्व॑स्य॒ यत्प॒दं ह॑र्य॒तस्य॑ नि॒धान्य॑म् । परि॒ द्यां जि॒ह्वा॒या॒तन॑त् ॥१८॥

ādhuksbat pipyúshīm ísham ūrjaṁ saptápadīm aríḥ |
 sūryasya saptā raśmībhiḥ || 16 || sómasya mitrávaruṇóditā
 súra á dade | tát áturasya bheshajām || 17 || utó nv āsya
 yát padām naryatāsya nidhānyām | pári dyām jihváyātanat
 || 18 || 17 ||

The reverent priests drawing near pour the superfluous butter into the large spoon, when they set the cauldron down. 11

Draw near, O cows, to the cauldron; the two mighty ones—heaven and earth. The sacrificial fire has been fed plentifully and is fruit-giving; both ears of the cauldron are golden. 12

Drop into the milked stream the admixture of sacred offering which reaches both heaven and earth; supply the offering of the liquids (*mixture* of *Soma* and milk) to the fire—the showerer of blessings. 13

They (the cows) know their own abiding place, as calves with their mothers, so they severally assemble with their kin. 14

They (the priests, out of the earthly oblations), consumed by flames, make sustaining food in heaven, for the fire-divine who devours it with his jaws, they minister all the food to the fire-divine as well as the resplendent lord (the sun). 15

The wind by means of the sun's seven rays milks the nourishing food and drink from the seven-stepped one. 16

O the Lord of light and plasma, I take the herbal juice when the sun is risen; it is a medicine to the sick. 17

He (the fire-divine), standing in the place chosen by me, the eager offerer, as a spot for presenting oblations, fills the sky on every side with his tongue-like blaze. 18

(७३) त्रिसप्ततितमं सूक्तम्

(१-१८) अष्टादशार्धस्यास्य सूक्तस्यावेवो गोपवनः सप्तवर्षिर्वा ऋषिः । अश्विनौ देवते । गायत्री छन्दः ॥

- ॥१८॥ उदीराथामृतायते युञ्जाथामश्विना रथम् । अन्ति षड्रूतु वामवः ॥१॥
 निमिषश्चिञ्जवीयसा रथेना यातमश्विना । अन्ति षड्रूतु वामवः ॥२॥
 उप स्तृणीतमत्रये हिमेन घर्ममश्विना । अन्ति षड्रूतु वामवः ॥३॥
 कुह स्थः कुह जग्मथुः कुह श्येनेव पेतथुः । अन्ति षड्रूतु वामवः ॥४॥
 यदद्य कर्हि कर्हि चिच्छुश्रूयातमिमं हवम् । अन्ति षड्रूतु वामवः ॥५॥

73

Ud irāthām ṛitayaté yuñjāthām aṣvinā rātham | ānti
 shād bhūtu vām āvaḥ || 1 || nimīshaṣ cij jāvīyasā rāthenā
 yātam aṣvinā | ānti shād — || 2 || ūpa strīṇitam ātraye hi-
 ména gharṁām aṣvinā | ānti shād — || 3 || kūha sthaḥ kūba
 jagmathuḥ kūha syenēva petathuḥ | ānti shād — || 4 || yād
 adyā kārhi kārhi cie chusrūyātam imām hāvam | ānti shād
 || 5 || 18 ||

- ॥१९॥ अश्विना यामहूतमा नेदिष्ठं याम्याप्यम् । अन्ति षड्रूतु वामवः ॥६॥
 अवन्तमत्रये गृहं कृणुतं युवमश्विना । अन्ति षड्रूतु वामवः ॥७॥
 वरेथे अग्निमातपो वदते वल्ग्वत्रये । अन्ति षड्रूतु वामवः ॥८॥
 प्र सप्तवर्षिराशसा धारामग्नेरशायत । अन्ति षड्रूतु वामवः ॥९॥
 इहा गतं वृषण्वसू शृणुतं मे इमं हवम् । अन्ति षड्रूतु वामवः ॥१०॥

aṣvinā yāmahūtāmā nēdishṭham yāmy āpyam | ānti shād
 -- || 6 || āvantam ātraye grīhām kṛiṇutām yuvām aṣvinā |
 ānti shād -- || 7 || vārethe agnīm ātāpo vādāte valgv ātraye |
 ānti shād — || 8 || prā sapṭāvadhīr āśāsā dhārām agnēr
 aṣāyata | ānti shād — || 9 || ihā gataṁ vṛiṣaṇvasū sṛiṇutām
 ma imām hāvam | ānti shād -- || 10 || 19 ||

Rise, O twin-divines, on my behalf, as I prepare to perform benevolent works; may you yoke your car; let your protecting help be near us. 1

Come, O twin-divines, in your chariot which moves quicker than the twinkling of an eye. Let your protecting help be near us. 2

O twin-divines, you have cooled the fire (of worries) of the destitute by covering with ice (of refuge). Let your protecting help be near us. 3

Where are you? Whither are you gone ? Whither have you flown like hawks ? Let your protecting help be near us. 4

If this day, at any time or in some place, you listen to my invocation, let your protecting help be near us. 5

The twin-divines are the first to listen to our invocations; I approach for the closest friendship; let your protecting help be near us. 6

O twin-divines, you make a sheltering house for the destitute, let your protecting help be near us. 7

You ward off the fire from its fierceness for the destitute, while he adores you earnestly; let your protecting aid be near us. 8

Through his prayer, the seven-tongued dragon has obtained the flame-edge of fire (i. e. has come out of its basket); let your protecting aid be near us. 9

Come here, O lords of abundant wealth, listen to this invocation of mine. Let your protecting aid be near us. 10

॥२०॥ किमिदं वाँ पुराणवज्जरतोऽरिव शस्यते । अन्ति षड्रतु वामवः ॥११॥
 समानं वाँ सजात्यं समानो बन्धुरश्विना । अन्ति षड्रतु वामवः ॥१२॥
 यो वाँ रजांस्यश्विना रथो वियाति रोदसी । अन्ति षड्रतु वामवः ॥१३॥
 आ नो गव्येभिरश्व्यैः सहस्रेरुप गच्छतम् । अन्ति षड्रतु वामवः ॥१४॥

kīṁ idāṁ vām purāṇavāj jārator iva śasyate | ānti śhād
 — || 11 || samānām vām saajātyām samāno bāndhur aśvinā |
 ānti śhād — || 12 || yó vām rájānsy aśvinā rátho viyāti
 ródasī | ānti śhād — || 13 || á no gavyebhir aśvyaiḥ sahás-
 rair úpa gachatam | ānti śhād — || 14 ||

मा नो गव्येभिरश्व्यैः सहस्रेभिरति ख्यतम् । अन्ति षड्रतु वामवः ॥१५॥
 अरुणप्सुरुषा अभूदकज्योतिर्ऋतावरी । अन्ति षड्रतु वामवः ॥१६॥
 अश्विना सु विचाकशद्रुक्षं परशुमौ इव । अन्ति षड्रतु वामवः ॥१७॥
 पुरं न धृष्णवा रुज कृष्णया बाधितो विशा । अन्ति षड्रतु वामवः ॥१८॥

mā no gavyebhir
 aśvyaiḥ sahásrebhir āti khyatam | ānti śhād — || 15 || aru-
 nāpsur ushā abhūd ākar jyótir ṛitāvarī | ānti śhād — || 16 ||
 aśvinā sú vicākaśad vṛikshām paraśumāñ iva | ānti śhād
 — || 17 || pūraṁ ná dhṛishṇav á ruja kṛishṇāyā bādhito
 viśā | ānti śhād || 18 || 20 ||

Why is this repeated invocation addressed to you, as if you were decrepit like an old man?—let your protecting aid be near us. 11

O twin-divines, common is your relationship and your kindred is also the same; let your protecting aid be near us. 12

Your cosmic chariot, O twin-divines, moves swiftly through the worlds, through heaven and earth; let your protecting aid be near us. 13

Come to us with thousands of herds of cattle and horses; let your protecting aid be near us. 14

Ignore us not with your thousands of herds of cattle and horses; let your protecting aid be near us. 15

The purple-tinted dawn has appeared, the mistress of the sacrifice spreads her light, let your protecting aid be near us. 16

O twin-divines, the splendidly-brilliant sun clears the darkness as the woodman with his axe a tree; let your protecting help be near us. 17

O bold (poet) entangled by the black band (of the basket), break through it as through a fort; let your protecting aid be near us. 18

(७४) ऋतुःसप्ततितमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशार्चस्यास्य सूक्तस्याग्नेयो गोपवन् ऋषिः । (१-१८) प्रथमादिद्वादशार्चामभिः, (१३-१५)

त्रयोदश्यादितृचस्य चार्क्षस्य श्रुतर्वणो दानस्तुतिर्वेदते । (१-१२) प्रथमादिद्वादशार्चामानुहुभः

प्रगायः [(१, ४, ७, १०) प्रथमाचतुर्थीसप्तमीदशमीनामनुहुप्, (२-३, ५-६, ८-९,

११-१२) द्वितीयातृतीयापञ्चमीषष्ठ्यष्टमीनवम्येकादशीद्वादशीनाञ्च गायत्री],

(१३-१५) त्रयोदश्यादितृचस्य चानुहुप् छन्दसी ॥

॥२१॥

वि॒शोवि॒शो वो॒ अति॒थिं वाज॒यन्तः पुरु॒प्रियम् ।

अ॒ग्निं वो॒ दुर्य॑ वचः॒ स्तुषे॑ शू॒षस्य॑ मन्म॒भिः ॥१॥

यं जना॑सो ह॒विष्म॑न्तो मि॒त्रं न सर्पि॑रा॒सुति॑म् । प्र॒शंस॑न्ति प्र॒शस्ति॑भिः ॥२॥

प॒न्यांसं॑ जा॒तवे॑दसं॒ यो दे॒वता॑त्युच्य॒ता । ह॒व्यान्यैर्य॑द्वि॒वि ॥३॥

74

Viśo-viśo vo átithim vājayāntaḥ purupriyām | agnīm
vo dūryam vāca stushé sūshāsya mánmabhiḥ || 1 || yām
jánāso havishmanto mitrām ná sarpírāsutim | praśānsanti
práśastibhiḥ || 2 || pānyānsam jātávedasam yó devátāty
údyatā | havyāny aīrayat diví || 3 ||

आग॑न्म बृ॒हन्त॑मं ज्येष्ठ॑मग्निमान॒वम् ।

यस्य॑ श्रु॒तवीं बृ॒हन्ना॒क्षो अनी॑क ए॒धते ॥४॥

अ॒मृतं॑ जा॒तवे॑दसं॒ तिर॑स्तमी॒सि दर्श॑तम् । घृ॒ताह॑वन॒मीज्य॑म् ॥५॥

áganma vritrahántamam
jyéshṭham agnīm ánavam | yásya śrutárvā bṛihánn ārkshó
ánika édhate || 4 || amṛítam jātávedasam tirás támānsi darṣa-
tām | ghṛitáhavanam ídyaṁ || 5 || ²¹ ||

O adorable Lord, desirous of strength and food, we glorify you with hymns for the attainment of happiness. You are dear and familiar friend and dear like the guest in every home. 1

(The fire-divine) whom men, bearing oblations and clarified butter worship with songs of praise as a friend;—2

—worship him, who is much lauded and omniscient. The earnest praiser of his worshipper sends to heaven the oblations presented in the worship. 3

We have come to that most excellent fire-divine who is the mightiest destroyer of the wicked. He is the benefactor of men, in whose beams (of radiations), the seer adept in the divine lore waxes great. 4

He (the fire-divine) is immortal and all-knowing visible through the gloom of darkness, worthy of praise and worshipped with invocations and affection. 5

॥२२॥ सबाधो यं जना इमेऽग्निं हव्येभिरीळते । जुह्वानासो यतस्तुचः ॥६॥
 इयं ते नव्यसी मतिरग्ने अघाय्यस्मदा ।
 मन्द्र सुजात सुक्रतोऽमूर दस्मातिथे ॥७॥
 सा ते अग्ने शंतमा चनिष्ठा भवतु प्रिया । तया वर्धस्व सुष्टुतः ॥८॥
 सा द्युम्नेर्युग्मिनी बृहदुपोप श्रवसि श्रवः । दधीत वृत्रतूर्ये ॥९॥
 अश्वमिद्वां रथप्रां त्वेषमिन्द्रं न सत्पतिम् ।
 यस्य श्रवांसि तूर्वथ पन्यपन्यं च कृष्टयः ॥१०॥

sabádho yám jānā imē 'gnīm havyébhīr īlate | jūhvā-
 nāso yatásrucaḥ || 6 || iyām te nāvyaśī matir āgne ádhāyy
 asmád ā | mánḍra sújāta súkrató 'mūra dāsmāpithe || 7 || sá
 te agne śāntamā cānishṭhā bhavatu priyā | tāyā vardhasva
 sūśṭutah || 8 || sá dyumnaír dyumnīnī bṛihád-úpopa śrávasi
 śrávah | dádhiṭa vṛitratúrye || 9 || áśvam íd gám rathapráṁ
 tveshám índraṁ ná sátpatim | yásya śrávānsi túrvatha pán-
 yam-panyam ca kṛishṭáyah || 10 || 22 ||

॥२३॥ यं त्वा गोपवनो गिरा चनिष्ठदमे अङ्गिरः । स पावक श्रुधी हवम् ॥११॥
 यं त्वा जनास ईळते सबाधो वाजसातये । स बोधि वृत्रतूर्ये ॥१२॥
 अहं हुवान आर्क्षे श्रुतर्वणि मदच्युति ।
 शर्धीसीव स्तुकाविनां मृक्षा शीर्षा चतुर्णाम् ॥१३॥

yám tvā gopávano girā cānishṭhad agne āṅgiraḥ | sá
 pāvaka śrudhī hávam || 11 || yám tvā jānāsa īlate sabádho
 vājasātaye | sá bodhi vṛitratúrye || 12 || ahám huvāná ārkshé
 śrutárvaṇi madacyúti | śārdhānsīva stukāvīnām mṛikshā śir-
 shā caturṇām || 13 ||

That fire-divine is He, whom these priestly men worship
with oblations and offer devotion as if with uplifted ladles. 6

This new hymn has been made by us for you, O the blissful,
the well-manifested, the one glorious in deeds, the unbewild-
ered, the beautiful and O the one dear as guest of men. 7

O adorable Lord, may it be dear to you, most pleasant and
most agreeable. May you, well praised by it, grow mightier. 8

May this hymn be the rich source of wealth, and splendid
with splendours. May it make your glory more glorious in
the battle with the foe. 9

O men, adore the bright fire-divine who goes like a horse
and fills our chariots (with the spoils of battle); and who is
the protector of the good, like the Lord of resplendence
and by whose might you win over (your enemies) the
praiseworthy stock of wealth and food. 10

O most vital fire-divine, purifier, listen to my prayer. The
seer of secret lore has made you the generous giver (of
food) by his praise. 11

The worshippers implore you to obtain nourishment. May
you listen to them during the battle with the foe. 12

Summoned before the seer of the divine lore, the humbler
of the pride of adversaries, I purify with my hands the
extremities (i.e. the longings and lingerings) of the four
(sense organs—eye, tongue, nose and ear), as men shave the
long wool of rams. 13

मां चत्वारं आशवः शविष्ठस्य द्रविन्नवः ।
 सुरथासो अभि प्रयो वक्षन्वयो न तुम्यम् ॥१४॥
 सत्यमिच्छा महेनदि परुष्ण्यव देदिशम् ।
 नेमापो अश्वदातरः शविष्ठादस्ति मर्त्यः ॥१५॥

mām catvāra āśavaḥ śaviṣṭhasya dra-
 vitnávaḥ | suráthāso abhí práyo vākshan váyo ná túgryam
 || 14 || satyám ít tvā mabenadi párushṇy áva dedišam | ném
 āpo aśvadātarāḥ śaviṣṭhād asti mártyaḥ || 15 || 23 ||

(७५) पञ्चसप्ततितमं सूक्तम्

(१-११) षोडशर्चस्वास्थ्यं सूक्तस्याङ्गिरसो विरूप ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२४॥ युक्त्वा हि देवहूतमाँ अश्वौ अग्ने रथीरिव । नि होता पूर्व्यः सदः ॥१॥
 उत नो देव देवाँ अच्छा वोचो विदुष्टरः । श्रद्धिश्चा वार्यो कृधि ॥२॥
 त्वं ह यद्यविष्ठस्य सहस्रः सूनवाहुत । ऋतावा यज्ञियो भुवः ॥३॥
 अयमग्निः सहस्रिणो वाजस्य शतिनस्पतिः । मूर्धा कवी रथीणास् ॥४॥
 तं नेमिमृभवो यथा नमस्य सहस्रिभिः । नेदीयो यज्ञशङ्करः ॥५॥

75

Yukshvá hí devahútamāñ āśvāñ agne rathír iva | ní
 hótā pūrvyāḥ sadah || 1 || utá no deva devāñ áchā voco vi-
 dúshṭarah | śrād vísvā váryā kṛidhi || 2 || tvām ha yád ya-
 viṣṭhya sáhasaḥ sūnav āhuta | řitáva yajñíyo bhúvaḥ || 3 ||
 ayám agníḥ sahasrīṇo vājasya śatínas pátih | mūrdhá kaví
 rayinām || 4 || tām nemím řibhāvo yathá namasva sáhūti-
 bhiḥ | nédiyo yajñām āngirah || 5 || 24 ||

Four coursers yoked to a splendid car bear me forth to the sacred feast as the (four) boats carry the imported material home. 14

O the mighty carrier (across troubles), verily I declare to you the great truth : there is no mortal who gives energy more liberally than this most mighty power. 15

75

O fire-divine, like a charioteer, yoke your divine-steeds,—i.e. the forces, to invite Nature's bounties and first be seated yourself as their invoker. 1

O fire-divine, you are profoundly skilful; call for us hitherward the cosmic forces and assure that all our wishes will be fulfilled, 2

—since, O most youthful, the source of strength; O invoked one (in sacrifice), you are truthful and worthy of worship. 3

This fire-divine is the lord of hundred-fold and thousand-fold wealth. He is the chief of riches and a sage of piercing vision. 4

O cosmic fire technician, as craftsmen bend the felly, so direct the sacrifice towards yourself at our general call. 5

॥२५॥ तस्मै नूनमभिद्यवे वाचा विरूप नित्यया । वृष्णे चोदस्व सुष्टुतिम् ॥६॥
 कमुं श्विदस्य सेनयाभेरपाकचक्षसः । पुंणि गोषु स्तरामहे ॥७॥
 मा नो देवानां विशः प्रस्नातीरिवोस्त्राः । कृशं न हासुरघ्न्याः ॥८॥
 मा नः समस्य दूढ्याः परिद्वेषसो अंहतिः । ऊर्मिर्न नावमा वधीत् ॥९॥
 नमस्ते अम्न ओजसे गृणन्ति देव कृष्टयः । अमैरमित्रमर्दय ॥१०॥

tāsmāi nūnām abhīdyave vācā virūpa nītyayā | vṛiṣṇe
 codasva sushtutīm || 6 || kām u shvid asya sēnayāgnér āpā-
 kacakshasaḥ | paṇīm gōshu starāmahe || 7 || mā no devānām
 vīṣaḥ prasnātīr ivosrāḥ | kṛiśām ná hāsura āghnyāḥ || 8 || mā
 naḥ samasya dūḍhyāḥ pāridveshaso aṇhatīḥ | ūrmīr ná nā-
 vam ā vadhīt || 9 || nāmas te agna ōjase gṛiṇānti deva kṛiṣh-
 tāyāḥ | āmair amītram ardaya || 10 || 25 ||

॥२५॥ कुवित्सु नो गविष्टयेऽग्ने संवेषिषो रयिम् । उरुकुदुरु णस्कृधि ॥११॥
 मा नो अस्मिन्महाघ्ने परा वर्गारभृद्यथा । संवर्गं सं रयि जय ॥१२॥
 अन्यमस्मन्निया इयमग्ने सिषक्तु दुच्छुना । वर्धा नो अमवच्छवः ॥१३॥
 यस्याजुषन्नमस्विनः शमीमदुर्मखस्य वा । तं घेदुमिर्वृधार्वति ॥१४॥
 परस्या अधि संवतोऽवरो अभ्या तर । यत्राहमस्मि तौ अव ॥१५॥

kuvīt sū no gāviṣṭayé 'gne samvéshisho rayīm | ūru-
 kṛid urú ṇas kṛidhi || 11 || mā no asmīn mahāadhané pārā
 varḡ bhārabhṛīd yathā | samvārgam sām rayīm jaya || 12 ||
 anyām asmād bhiyā iyām āgne śiṣaktu duchúnā | vārdhā
 no āmavac chāvāḥ || 13 || yāsyājushaṇ nainasvīnaḥ sāmīm
 ādurmakhasya vā | tām ghéd agnīr vṛidhāvati || 14 || pāra-
 syā ādhi samvátó 'varāṇ abhy ā tara | yatrahām āsmi tāṇ
 ava || 15 ||

O multiform, may you with voice that ceases not, address your praise to this showerer of blessings, who shines at early morn.' 6

Which strong exploiter shall we overthrow to win kine in combat with the help of the missile of this fire-divine ? 7

Let the company of Nature's bounties not fail us, like dawns that float away or like cows who leave the unfaithful. 8

Let not the sinful tyranny of any evil-minded adversary harm us and smite us as the waves overwhelm a ship. 9

O divine adorable Lord, men sing reverent praises for the attainment of strength; may you destroy the enemy by strength. 10

O adorable Lord, may you send us abundance of wealth to fulfil our aspirations. O provider of space, grant us abundant space to live. 11

Leave us not in this conflict as a bearer of load; snatch up the wealth of infidels and give it to us. 12

O adorable Lord, may your fear pursue someone else (not us) to terrify him, increase our vigorous strength in battle of life. 13

The adorable Lord protects especially that person who is reverent and hard toiling, and whose holy labour He accepts. 14

Deliver us wholly from the hostile men and shield those, among whom I stand. 15

वि॒द्या हि ते॑ पु॒रा व॒यमग्ने॑ पि॒तुर्यथा॑वसः । अधा॑ ते सु॒स्रमी॑महे ॥१६॥

vidmā hí te purá vayám ágne pitúr yáthávasah |
ádhā te sunnām īnahe || 16 || 26 ||

(७६) षट्सप्ततितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशार्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः कुल्लुतिर्ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२७॥ इ॒मं नु मा॒यिनै॑ हु॒व इन्द्र॑मी॒शान॑मो॒जसा॑ । म॒रु॒त्स्वन्तं॑ न वृ॒ञ्जसे॑ ॥१॥
अ॒यमिन्द्रो॑ म॒रु॒त्सखा॑ वि वृ॒त्रस्या॑भि॒नच्छि॑रः । व॒ज्रेण॑ श॒तप॑र्वणा ॥२॥
वा॒वृ॒धानो॑ म॒रु॒त्सखेन्द्रो॑ वि वृ॒त्रमै॑रयत् । सृ॒जन्त्समु॑द्रि॒या अपः॑ ॥३॥
अ॒यं ह येन॑ वा इ॒दं स्व॑र्म॒रु॒त्स्वता॑ जि॒तम् । इन्द्रे॑ण सोम॑पीतये ॥४॥
म॒रु॒त्स्वन्तमृ॑जी॒षिण॑मो॒जस्वन्तं॑ वि॒र॒प्शिन॑म् । इन्द्रं॑ गी॒र्भिर्ह॑वामहे ॥५॥

Imāṃ nū māyīnaṃ huva indram īśānam ōjasā | marūt-
vantaṃ na vṛñjāse || 1 || ayām indro marútsakhā ví vṛitrá-
syābbhinac chírah | vājreṇa śatáparvaṇa || 2 || vāvṛidhānó
marútsakhēndro ví vṛitrām airayat | śṛijān samudriyā apah
|| 3 || ayām ha yēna vá idāṃ svāṛ marútvatā jitām | indreṇa
sómapiṭaye || 4 || marútvantaṃ ṛijīśhīṇam ōjasvantaṃ vi-
rapśīnam | indram gīrbhīr havāmahe || 5 ||

O adorable Lord, from time immemorial we have known your gracious and father-like help; so we again pray to you for happiness. 16

76

For the destruction of my adversities, I invoke now, the wise resplendent self,—the one that functions in association with vital breath and is the sovereign ruler of all by his might. 1

The resplendent self, in association of vital breath, cleaves into pieces the head of Nescience with his hundred-knotted bolt of adamantine will-power. 2

The resplendent self associated with vital breath rends the devil of Nescience asunder, and releases the obstructed thoughts of higher level (i.e. the waters from the firmament) to flow freely. 3

This is that resplendent Lord, by whom, in association with vital forces, the yonder heaven is conquered for quaffing the spiritual elixir. 4

We invoke with our praises the mighty resplendent Lord, who is associated with vital forces, and is the vigorous acceptor of the sacred residue of the oblation. 5

इन्द्रं प्रत्नेन मन्मना मरुत्वन्तं हवामहे । अस्य सोमस्य पीतये ॥६॥

īndram pratrñéna
mánmanā marútvantam havāmahe | asyá sómasya pítāye
॥ 6 ॥ २७ ॥

॥२८॥ मरुत्वौ इन्द्र मीधः पिबा सोमं शतक्रतो । अस्मिन्यहो पुरुष्टुत ॥७॥
तुभ्येदिन्द्र मरुत्वते सुताः सोमांसो अद्रिवः । हृदा हूयन्त उक्थिनः ॥८॥
पिबेदिन्द्र मरुत्सखा सुतं सोमं दिविष्टिषु । वज्रं शिशान् ओजसा ॥९॥

márutvāu indra mīdhvaḥ pibā sómam śatakrato | asmín
yajñé puruṣṭuta ॥ 7 ॥ túbhyéd indra marútvate sutāḥ só-
māso adrivaḥ | hṛdá hūyanta ukthínah ॥ 8 ॥ píbéd indra
marútsakhā sutām sómam dívishṭishu | vájram śíṣāna ójasā
॥ 9 ॥

उत्तिष्ठन्नोजसा सह पीत्वी शिप्रे अवेपयः । सोममिन्द्र चमू सुतम् ॥१०॥
अनु त्वा रोदसी उभे क्रक्षमाणमकृपेताम् । इन्द्र यदस्युहामवः ॥११॥
वाचमष्टापदीमहं नवस्तक्तिमृतस्पृशम् । इन्द्रात्परि तन्वै ममे ॥१२॥

uttishṭhann ójasā sahā pítvī śipre avepayah | sómam
indra camū sutām ॥ 10 ॥ ānu tvā ródasī ubhé krákshamā-
ṇam akripetām | indra yád dasyuhābhavaḥ ॥ 11 ॥ vācam
asṭāpadīm ahām návasraktim řitasprīṣam | índrāt pári ta-
nvām mame ॥ 12 ॥ २८ ॥

With an eternal hymn, we invoke the resplendent Lord who is associated with vital forces and enjoys this spiritual elixir. 6

O resplendent Lord, showerer of blessings, performer of hundreds of selfless works, invoked by all, may you associated with vital forces enjoy the spiritual elixir. 7

O mighty thunderer, the resplendent Lord, an associate of vital forces, verily these delightful spiritual experiences, expressed with sacred hymns, and recited with faith and devotion are offered to you. 8

Drink, O resplendent Lord, joined with your friends, the vital forces, this elixir of spiritual joy, expressed on the recurring sacred days, and sharpen your bolt of justice with renewed vigour. 9

O resplendent Lord, with full expression of joy on your face, you enjoy the quaff of divine elixir, effused between the press-stones. 10

Both the heaven and earth shudder when you, O the resplendent Lord, uttering your fearful roar, crush down the infidel. 11

I make this sacrificial hymn, rising through eight steps (through eight cardinal directions), and finally it takes the ninth one (the sun in the Zenith). This is still less than the dimensions of the resplendent Lord. 12

(७७) सप्तसप्ततितमं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्षस्यास्य सूक्तस्य काण्वः कुलसुतिकर्षिः । इन्द्रो देवता । (१-२) प्रथमादिनवर्षा गायत्री,
(१०-११) दशम्येकादशयोश्च प्रगायः (दशम्या बृहती, एकादश्याः सतोबृहती) छन्दसी ॥

॥२९॥ जज्ञानो नु शतक्रतुर्वि पृच्छदिति मातरम् । क उग्राः के ह शृण्विरे ॥१॥
आदीं शवस्यब्रवीदौर्णधाममहीशुर्वम् । ते पुत्र सन्तु निष्टुरः ॥२॥
समित्तान्वृत्रहाखिदुत्वे अरौ इव खेदया । प्रवृद्धो दस्युहार्भवत् ॥३॥
एकया प्रतिधापिबत्साकं सरांसि त्रिशतम् । इन्द्रः सोमस्य काणुका ॥४॥
अभि गन्धर्वमतृणदबुधेषु रजःस्वा । इन्द्रो ब्रह्मभ्य इदृधे ॥५॥

77

Jajñanó nú śatákratur ví prichad íti mātáram | ká ugráh
ké ha śṛṇvire || 1 || ád im śavasy ábravid aurnavābhám
ahīśívam | té putra santu nishtúraḥ || 2 || sām ít tán vṛitra-
hákhidat khé arān iva khédayā | prāvṛiddho dasyuhābha-
vat || 3 || ékayā pratidhāpibat sākám sārānsi triṣátam | ín-
draḥ sómasya kāṇukā || 4 || abhí gandharvám atrīṇad abudh-
néshu rájassv á | índro brahmábhya íd vṛidhé || 5 || 29 ||

॥३०॥ निराविध्यद्विरिभ्य आ धारयत्पक्वमोदनम् । इन्द्रो बुन्दं स्वाततम् ॥६॥
शतब्रध्न इषुस्तवं सहस्रपर्ण एक इत् । यमिन्द्र चकृषे युजम् ॥७॥
तेन स्तोतृभ्य आ भर नृभ्यो नारिभ्यो अत्तवे । सद्यो जात ऋभुष्ठिर ॥८॥

nír ávidhyad giribhya á dhāráyat pakyám odanám | ín-
dro bundám svātataṁ || 6 || śatābradhna íshus táva sabāsra-
parṇa éka ít | yám indra cakṛishé yújam || 7 || téna stotrī-
bhya á bhara nṛibhyo nāribhyo áttave | śadyó jātá ṛibhu-
shthira || 8 ||

As soon as born (at the sun-rise), he (the sun-divine), the performer of hundred selfless works, asks his mother : who are the mighty powers, who are the renowned? 1

His strong mother answered—O son, the conceit and the wicked are your two opponents in the society; may they be vanquished by you. 2

The destroyer of wicked-forces (the resplendent Lord) crushes both of them as spokes are hammered into naves of a chariot wheel. Then, the vanquisher of enemies swells in vigour. 3

Then the resplendent Lord (the sun-divine), at one draught drinks the contents of thirty lakes, full of divine elixir. 4

The resplendent sun pierces the clouds' vacant regions of space for the prosperity of wise sages. 5

The resplendent sun from the mountains shoots down with his far-stretched arrow and thereby causes to ripen the paddy. 6

That single shaft of yours, O sun, which you have made your faithful friend, is hundred-pointed, and thousand-feathered. 7

May you, O mighty and firm in battle since your birth, bring wealth for sustenance to us who are your praisers—to our men and women. 8

ए॒ता च्यौ॒त्नानि॑ ते कृ॒ता वर्षि॑ष्ठानि॒ परी॑णसा । हृ॒दा वी॒डु॒धारयः॑ ॥९॥
 वि॒श्वेत्ता वि॒ष्णुराभ॑रदुरु॒क्रमस्त्वे॑षितः ।
 श॒तं म॑हि॒षान्क्षी॑रपा॒कमो॑दनं व॒राह॑मिन्द्र ए॒मुष॑म् ॥१०॥
 तुवि॒क्ष ते सु॑कृतं सु॒मय॑ धनुः सा॒धुर्बु॑न्दो हि॒र॒ण्ययः॑ ।
 उ॒भा ते बा॒हू र॒ण्या सु॑संस्कृत ऋदू॒पे चि॑द॒दूवृ॒धा ॥११॥

etā cyautnāni te kṛitā vārshishthāni pārīṇasā |
 hṛidā vīdy ādhārayaḥ || 9 || vīśvét tā vīṣṇur ābharad uru-
 kramās tvéshitaḥ | śatām mahishān kshīrapākām odanām
 varāhām indra emushām || 10 || tuvikshām te sūkṛitam sū-
 mayam dhānuḥ sādhubṛundó hiraṇyāyaḥ | ubhā te bāhū
 rāṇyā sūsamskṛitā rīdūpé cid rīdvṛīdhā || 11 || 30 ||

(७८) अष्टसप्ततितमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः कुरुसुतिर्कषिः । इन्द्रो देवता । (१-९) प्रथमादि-
 नवर्चा गायत्री, (१०) दशम्याश्च बृहती छन्दसी ॥

॥३१॥ पु॒रो॒ळा॒शी नो॑ अ॒न्ध॒स इन्द्र॑ स॒हस्र॑मा भ॒र । श॒ता च॑ शू॒र गो॑नाम् ॥१॥
 आ नो॑ भ॒र व्य॑ज्जनं॒ गाम॑श्च॒मभ्य॑ज्जनम् । स॒चा म॒ना हि॒र॒ण्यया॑ ॥२॥
 उ॒त नः॑ कर्ण॒शोभ॑ना पु॒रूणि॑ धृ॒ष्णवा॑ भ॒र । त्वं हि॑ शृ॒ष्ट्वि॒षे व॑सो ॥३॥
 न॒की वृ॒धीक॑ इन्द्र॒ ते न सु॑षा न सु॒दा उ॒त । नान्य॑स्त्वच्छू॒र वा॑घ॒तः ॥४॥
 न॒कीमिन्द्रो॑ नि॒कर्त॑वे न श॒क्रः परि॑श॒क्तवे॑ । वि॒श्वं शृ॒णोति॑ पश्य॒ति ॥५॥

Puroḷāṣam no āndhasa indra sahasram ā bhara | śatā
 ca śūra gónām || 1 || ā no bhara vyāñjanam gām āśvam
 abhyāñjanam | śacā manā hiraṇyāyā || 2 || utā naḥ karnaśo-
 bhanā purūṇi dhrishṇava ā bhara | tvām hí ṣṛiṇvishé vaso
 || 3 || nākīm vṛidhikā indra te ná sushā-ná sudā utā | nān-
 yās tvác chūra vāghātaḥ || 4 || nākīm índro níkartave ná
 sakráh páriśaktave | vīṣvam ṣṛiṇoti páśyati || 5 || 31 ||

These gigantic all-round comprehending efforts are put forth by you; you have firmly determined in your mind to accomplish them. 9

The wide-traversing sun, despatched by you, brings all the waters created by you; he brings hundreds of cattle and rice boiled in milk; it is the resplendent sun who slays the water-steeling boar (i.e. the cloud). 10

Most deadly is your well-made auspicious bow with an unfailing golden arrow; your two warlike arms are fully equipped; destructively overthrowing, destructively piercing. 11

78

O brave resplendent, bring us thousands and hundreds of riches (or cows) and accept our sweet loving devotion and offerings. 1

Bless us with condiments, cows, horses, cosmetics (oil etc.) and along with them precious golden vessel. 2

O resolute giver of dwellings, bring us ear-ornaments. You are widely renowned as giver. 3

O brave, there is none other than you for our prosperity, no other as the distributor of wealth, and no other as the granter of rewards. There is no other than you, as our leader in sacrifices. 4

Resplendent Lord cannot be brought low and cannot be overpowered,—He hears all; He sees all. 5

॥३२॥ स मन्युं मर्त्यानामदब्धो नि चिकीषते । पुरा निदश्चिकीषते ॥६॥
 कृत्व इत्पूर्णमुदरं तुरस्यास्ति विधृतः । वृत्रघ्नः सोमपात्रः ॥७॥
 त्वे वसूनि संगता विश्वा च सोम सोमंगा । सुदात्वपरिकृता ॥८॥
 त्वामिद्यव्युर्मम कामो गव्युर्हिरण्ययुः । त्वामश्चयुरेषति ॥९॥
 तवेदिन्द्राहमाशसा हस्ते दात्रं चना ददे ।
 दिनस्य वा मघवन्त्संभृतस्य वा पृथि यवस्य काशिना ॥१०॥

sá manyúm mártyanām ádabdhó ní cikīshate | purā ni-
 dāś cikīshate || 6 || krátva ít pūrṇám udáram turáśyāsti vi-
 dhataḥ | vṛitraghnāḥ somapávrñah || 7 || tvé vásūni sám-gatā
 víśvā ca soma saúbhagā | sudátv áparihvṛitā || 8 || tvām íd
 yavayúr máma kámo gavyúr hiranyayúḥ | tvām aśvayúr
 éshate || 9 || távéd indráhiám āśāsā háste dátram canā dae |
 dinásya vā maghavan sám-bhritasya vā pūrdhí yávasya
 kāśinā || 10 || 32 ||

(७९) एकोनासीतितमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य भार्गवः कृतुर्केषिः । सोमो देवता । (१-८) प्रथमाष्टर्चा गावयी,

(९) नवम्याश्वायुष्यं ऋचसी ॥

॥३३॥ अयं कृत्तुरगृभीतो विश्वजिदुद्भिदित्सोमः । ऋषिर्विप्रः काव्येन ॥१॥
 अभ्यूषोति यज्ञं भिक्षि विश्वं यत्तुरम् । प्रेमन्धः ख्यन्निः श्रोणो भूत् ॥२॥

Ayám kṛitnúr ágribhīto viśvajíd udbhíd ít sómah | ři-
 shir víprah kávyena || 1 || abhy ūṇoti yán nagnám bhi-
 shákti víśvam yát turám | prém andhāḥ khyan níḥ śronó
 bhūt || 2 ||

Unharméd by anyone, **He brings** low the wrath of mortals and can never be **deceived**; ere anyone reproches him, he humbles him down. 6

The heart of the lover of **spiritual joy** is always full by the praises of the devotee. **He is the slayer of** the all-shrouding darkness. 7

O cherisher of noble deeds, all **the riches are combined** in you and precious things and all **unblemished gifts** are easy for you to bestow. 8

All my hopes, seeking corn, **kine and gold and my craves** for possessing horses hasten towards you alone. 9

O resplendent Lord, I grasp in my hand my sickle with a prayer to you. May you fill (up my bags), O bounteous Lord, with your handful of barley already cut or piled up. 10

79

Here is this blissful Lord, all-creating, never restrained, all-conquering, producer of fruit, the seer and the wise; (may we pray Him) with a poem. 1

He covers the naked and heals them all who are sick. (By His grace), the blind sees and the crippled walks. 2

त्वं सोम तनुकृद्भ्यो द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्यः । उरु यन्तासि वरूथम् ॥३॥
 त्वं चित्ती तव दक्षैर्दिव आ पृथिव्या ऋजीषिन् । यावीरघस्य चिद्वेषः ॥४॥
 अर्थिनो यन्ति चेदर्थं गच्छानिदुषो रातिम् । ववृज्युस्तृप्यतः कामम् ॥५॥

tvám soma tanūkṛīdbhyo dvéshobhyo 'nyákṛite-
 bhyah | urú yantási várūtham || 3 || tvám cittí táva dákshair
 divá á prithivyá ṛijishin | yávir aghásya cid dvéshah || 4 ||
 arthíno yánti céd ártham gáchān id dadúsho rātim | va-
 vṛijyús tṛishyatah kāmam || 5 || ३३ ||

॥३४॥ विदद्यत्पूर्व्यं नष्टमुदीमृतायुमीरयत् । प्रेमायुस्तारिदतीर्णम् ॥६॥
 सुशेवो नो मृळयाकुरदस्रकतुरवातः । भवा नः सोम शं हृदे ॥७॥
 मा नः सोम सं वीविजो मा वि वीभिषथा राजन् ।
 मा नो हार्दिं त्विषा वधीः ॥८॥
 अव यत्स्वे सधस्थे देवानां दुर्मतीरीक्षे ।
 राजन्नप द्विषः सेध मीधो अप स्विधः सेध ॥९॥

vidád yát pūrvyām nashtām úd im ṛitāyūm irayat |
 prēm áyus tārīd átirṇam || 6 || suśevo no mṛīlayākur ádṛip-
 takratur avātáh | bhāvā naḥ soma śam hṛidé || 7 || má naḥ
 soma śam vīvijo má ví bibhishathā rājan | má no hārdi
 tvishá vadhiḥ || 8 || áva yát své sadhásthe devānām durma-
 tīr íkshe | rájann ápa dvīshah sedha mīdhvo ápa sṛidhah
 sedha || 9 || ३४ ||

O love-divine, you offer us a wide defence against hatred of alien that wastes and weakens us. 3

O truth-seeker, by your wisdom and skill, drive away the enmity of our oppressor whether he is on earth or in the sky. 4

The implorers beg for wealth, and they depend on the bounty of the liberal giver. By your grace, men satisfy the desires of the thirsty. 5

May he recover whatever is lost of him, and may (the Lord) inspire the pious man, and lengthen out his remaining life. 6

O most gracious blissful Lord, conferring tender love, void of pride in your achievements, and never failing, please dwell auspiciously in our hearts. 7

O blissful Lord, cause us not to tremble, frighten us not; O king, please injure not our sentiments with your wrath. 8

When in my house, I see the wicked enemies of Nature's bounties, then O king, drive away those who hate us,—O showerer of blessings, drive away those who wish to harm us. 9

(८०) अशीतितमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्वस्यास्य सूक्तस्य नौवस एकपूर्वैषिः । (१-९) प्रथमादिनवर्षाभिन्द्रः, (१०) दशम्याश्च देवा
देवताः । (१-९) प्रथमादिनवर्षा गायत्री, (१०) दशम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥३५॥ नह्यन्यं बळाकरं मर्दितां शतक्रतो । त्वं न इन्द्र मृळय ॥१॥
यो नः शश्वत्पुराविथामृध्रो वाजसातये । स त्वं न इन्द्र मृळय ॥२॥
किमङ्ग रघ्रचोर्दनः सुन्वानस्यावितेदसि । कुवित्स्विन्द्र णः शकः ॥३॥
इन्द्र प्र णो रथमव पश्चाच्चित्सन्तमद्रिवः । पुरस्तादेन मे कृधि ॥४॥
हन्तो नु किमाससे प्रथमं नो रथं कृधि । उपमं वाजयु श्रवः ॥५॥

80

Nahy anyām balākaram marditāram śatakrato | tvām
na indra mṛṇaya ॥ 1 ॥ yó naḥ śasvat purāvithāmṛidhro vā-
jasātaye | sā tvām na indra mṛṇaya ॥ 2 ॥ kīṃ aṅgā radhra-
cōdanah sunvānasyāvitéd asi | kuvít sv indra ṇaḥ śakah
॥ 3 ॥ indra prá ṇo rátham ava paścác cit sántam adrivaḥ |
purástād enam me kṛidhi ॥ 4 ॥ hānto nú kīm āsase pratha-
mām no rátham kṛidhi | upamaṃ vajayú śrávaḥ 5 ॥ ३५ ॥

॥३६॥ अवा नो वाजयुं रथं सुकरं ते किमित्परि । अस्मान्सु जिग्युषस्कृधि ॥६॥
इन्द्र दृह्यस्व पूरसि भद्रा त एति निष्कृतम् । इयं धीर्कृत्वियावती ॥७॥
मा सीमवद्य आ भागुर्वी काष्ठा हितं धनम् । अपावृक्ता अरन्नयः ॥८॥
तुरीयं नाम यज्ञियं यदा कस्तदुश्मसि । आदित्यतिर्न ओहसे ॥९॥

áva no vajayúm rátham sakaram te kīm ít pári | asmán
sú jigyúshas kṛidhi ॥ 6 ॥ indra dṛihyasva púr asi bhadrá
ta eti nishkritám | iyām dhír kṛitvívāvatī 7 ॥ má sīm avadyā
á bhag urvī kāshṭha hitám dhānam | apāvṛiktā aratnáyah
8 ॥ turiyam náma yajñiyam yadā káras tát uśnasi | ád
ít pátir na ohase 9 ॥

80

Truly, O resplendent Lord, performer of hundreds of selfless tasks, I know no other bestower of happiness; may you be pleased to be gracious unto us. 1

O resplendent Lord, the invulnerable, you have always been helping us to win the battle of life; may you bless us to be happy. 2

What now? You are as if the prompter of the worshipper and guardian of the faithful. Will you not strengthen us, O resplendent Lord? 3

O resplendent Lord, may you help our chariot on; though now left behind, set it in the front, O Lord of adamant will power. 4

Hallo, O Lord, why do you sit at ease? Make our chariot the first; and bring the fame of victory near. 5

Protect our victory-seeking chariot; everything is easy for you to do; so make us finely victorious. 6

O resplendent Lord, be firm; you are strong as a fort; O the repeller of adversities, this our timely auspicious homage comes to you. 7

Let not reproach reach us; far off is the goal; stored is the wealth (obtained from the enemies); may the enemies be excluded. 8

May you assume your fourth sacrificial name, the *sacrificial* (the *yajniya* or *somayaji*); we long for it; surely then you would be leading us as our protector. 9

अवीवृधदो अमृता अमन्दीदेकद्युर्देवा उत याश्च देवीः ।
तस्मा उ राधः कृणुत प्रशस्तं प्रातर्मधू धियावसुर्जगम्यात् ॥१०॥

ávivṛidhad vo amṛitā ámandid eka-
dyúr deva utá yāś ca devīḥ | tásma u rádhah kṛiṇuta pra-
śastām prátár makshú dhiyávasur jagamyāt || 10 || 36 ||

(८१) एकाशीतितमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः कुसीदी ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३७॥ आ तू न इन्द्र क्षुमन्तं चित्रं ग्राभं सं गृभाय । महाहृस्ती दक्षिणेन ॥१॥
विष्वा हि त्वा तुविकूर्मिं तुविदेष्णं तुवीमघम् । तुविमात्रमवोभिः ॥२॥
नहि त्वा शूर देवा न मर्तासो दित्सन्तम् । भीमं न गां वारयन्ते ॥३॥
एतो न्विन्द्रं स्तवामेशानं वस्वं स्वराजम् । न राधसा मर्धिशन्नः ॥४॥
प्र स्तोषुदुषं गासिषच्छ्रवत्सामं गीयमानम् । अभि राधसा जुगुरत् ॥५॥

81

तू ना indra kshumántam citráṇi grābhām sām grī-
bhāya | mahābastí dākshinena || 1 || vidmā́ hí tvā́ tuvikūr-
mīm tuvídeshaṇam tuvímagham | tuvimātrām ávolhīḥ || 2 ||
nabí tvā́ śūra devā́ ná mártāso dítsantam | bhīmāṇi ná gām
vāráyante || 3 || éto nv índraṇi stāvāmésānam vásvaḥ sva-
rájam | ná rádhasā mardhishan naḥ || 4 || prá stoshad úpa
gāsishac chrávat sánia gīyámānam | abhí rádhasā jugurat
|| 5 || 37 ||

O immortal divines and their attributes (their consorts), the lone-illuminator, the sun, has been exalting and delighting you; bestow upon him abundance; and may he who rewards pious acts with wealth, come soon and early. 10

81

O resplendent Lord of the mighty hand, may you gather for us with your right hand manifold, marvellous and nutritious food. 1

We know, you are the achiever of many great deeds, the bestower of many gifts, the lord of ample wealth, and vast in measure for the ample protections you give. 2

O victorious lord, when you wish to give, neither divines nor men can refrain you, just as it becomes difficult to face a fearful bull. 3

Hasten hither; let us glorify the resplendent Lord, the possessor of wealth and the self-sovereign. Let none harm us by his wealth. 4

May we sing the prelude; may we hear the chants of His glory; may He listen to our hymns as they are chanted; may He, endowed with wealth, accept us favourably. 5

॥३८॥ आ नो भर दक्षिणेनाभि सव्येन प्र मृश । इन्द्र मानो वसोर्निभीक् ॥६॥
 उप क्रमस्वा भर धृषता धृष्णो जनानाम् । अदाशृष्टरस्य वेदः ॥७॥
 इन्द्र य उ नु ते अस्ति वाजो विप्रैभिः सनित्वः । अस्माभिः सु तं संनुहि ॥८॥
 सद्योजुर्वस्ते वाजा अस्मभ्य विश्वश्चन्द्राः । वशैश्च मक्ष् जरन्ते ॥९॥

á no bhara dákshinēnābhi savyéna prá mṛiṣa | índra
 má nō vásor nír bhāk || 6 || úpa kramasvā bhara dhṛishatā
 dhṛishṇo jánānām | ádāṣūshṭarasya védaḥ || 7 || índra yá u
 nú te ásti vājo víprebhiḥ sánitvaḥ | asmábhiḥ sú tām sa-
 nuhi || 8 || sadyojúvas te vājā asmábhyam viśváścandrāḥ |
 vāśais ca makshū jarante || 9 || ३८ ||

(८२) इषशीतितमं सूक्तम्

(१-९) नवर्वस्यास्य सूक्तस्य काण्वः कुसीदी कषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ आ प्र द्रव परावतोऽर्वावतश्च वृत्रहन् । मध्वः प्रति प्रभर्मणि ॥१॥
 तीन्नाः सोमासु आ गहि सुतासो मादयिष्णवः । पिबा दधृग्यथोचिषे ॥२॥
 इषा मन्दस्वादु तेऽरं वराय मन्यवे । भुवत् इन्द्र शं हृदे ॥३॥
 आ त्वंशत्रवा गहि न्युक्थानि च हूयसे । उपमे रोचने दिवः ॥४॥

A prá drava parāvato 'rvāvātaḥ ca vṛitrahan | mādihvaḥ
 prāti prābharmaṇi || 1 || tivrāḥ sómāsa á gahi sutāso māda-
 yishnávaḥ | pibā dadhṛíg yáthocishé || 2 || ishā mandasvād
 u té 'raṁ várāya manyāve | bhúvat ta indra śāṁ hṛidé
 || 3 || á tv āṣatrav á gahi ny ūkthāni ca hūyase | upamé
 rocané divāḥ || 4 ||

O resplendent Lord, bring us gifts with your right hand, and with your left bestow them on us; let us not miss our share of wealth. 6

Come hither, O bold one and bring us boldly the wealth of him who is pre-eminently a niggard amongst men. 7

O resplendent Lord, give us abundantly that wealth which is yours and which is to be obtained by the wise worshippers. 8

May your early-procurable riches, pleasing to all, come to us; the aspirants spontaneously offer their praises. 9

82

Hasten, O repeller of shrouding darkness, from afar or from high, for the acceptance of the exhilarating elixir of sweet devotional love. 1

Come hither; the delightful elixir of intensely devotional love is expressed; drink it as you love to accept it unhesitatingly. 2

O resplendent Lord, rejoice yourself with this strengthening food – let it satisfy your wish and appease your foe-restraining anger; may it be enjoyable to your heart's content. 3

May you who has no enemy, come to us hither; we call you down here to the hymns of praise in heaven's sublimest realm of light. 4

तुभ्यायमद्रिभिः सुतो गोभिः श्रीतो मदाय कम् । प्र सोम इन्द्र हूयते ॥५॥

túbhyayám ádribhiḥ sutó góbbhiḥ śritó
mádāya kām | prá sóma indra hūyate || 5 || 1 ||

॥२॥ इन्द्र श्रुधि सु मे हवमस्मे सुतस्य गोमतः । वि पीति तृप्तिमश्नुहि ॥६॥
य इन्द्र चमसेष्वा सोमश्चमूषु ते सुतः । पिबेदस्य त्वमीशिषे ॥७॥
यो अप्सु चन्द्रमा इव सोमश्चमूषु ददृशे । पिबेदस्य त्वमीशिषे ॥८॥
यं ते श्येनः पदाभरत्तिरो रजांस्यस्पृतम् । पिबेदस्य त्वमीशिषे ॥९॥

indra śrudhí sú me hávam asmé sutásya gómataḥ | ví
pítim triptim aśnuhi || 6 || yá indra camaséshv á sómaḥ ca-
múshu te sutáḥ | píbed asya tvám īṣiṣhe || 7 || yó apsú can-
drámā iva sómaḥ camúshu dádrīṣe | píbed asya tvám īṣiṣhe
|| 8 || yám te syenāḥ padābharat tiró rájānsy áspritam | pí-
bed asya tvám īṣiṣhe || 9 || 2 ||

(८३) त्र्यशीतितमं सूक्तम्

(१-९) नवर्षस्यास्य सूक्तस्य काण्वः कुसीदी ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥३॥ देवानामिदवो महत्तदा वृणीमहे वयम् । वृष्णामस्मभ्यमूतये ॥१॥

Devānām id ávo mahát tát á vṛṇīmahe vayám | vṛi-
shṇām asmiábhyam ūtāye || 1 ||

O resplendent Lord, this devotional prayer expressed with hard toil and mixed with sincere love (just as the herbal elixir expressed with stones and mixed with milk) is offered auspiciously for your exhilaration. 5

O resplendent Lord, hear with favour my call; be present to accept this ~~elixir~~ of devotional invocation, blent with the milk of love and be delighted. 6

O sovereign Lord of resplendence whatever elixir of devotional invocation has been poured in the sacred ceremonial vessels, cups and bowls for you, may you honour us by accepting it. 7

Whatever elixir is visible in the ritual vessels here, like the moon reflected in the waters, may you kindly cherish it as you are the sovereign lord. 8

Whatever divine elixir of love, till then unstinted, the *Gayatri* metre, the hawk, brings for you with its feet, having won it from the guardians of the upper worlds, may you accept it as you are the sovereign Lord. 9

For our protection, we solicit the mighty aids of Nature's bounties, the showerers of blessings. 1

ते नः सन्तु युजः सदा वरुणो मित्रो अर्यमा । वृधासंश्च प्रचेतसः ॥२॥
 अति नो विष्पिता पुरु नौभिरपो न पर्षथ । यूयमृतस्य रथ्यः ॥३॥
 वामं नो अस्त्वर्यमन्वामं वरुण शंस्यम् । वामं द्यावृणीमहे ॥४॥
 वामस्य हि प्रचेतस ईशानासो रिशादसः । नेमादित्या अघस्य यत् ॥५॥

té naḥ santu yújah sádā vá-
 ruṇo mitró aryamá | vṛidhásaṣ ca pracetasaḥ || 2 || áti no
 vishpitá purú naubhír apó ná parshathia | yūyám ṛitása
 rathyaḥ || 3 || vāmám no astv aryaman vāmám varuṇa śān-
 syam | vāmám hy àvṛiṇimáhe || 4 || vāmása hí pracetasa
 iśānāṣo riśādasah | ném ādityā aghása yaṭ || 5 || ३ ||

॥४॥ वयमिद्वः सुदानवः क्षियन्तो यान्तो अध्वन्ना । देवा वृधाय हूमहे ॥६॥
 अधि न इन्द्रैषां विष्णो सजत्यानाम् । इता मरुतो अश्विना ॥७॥
 प्र भ्रातृत्वं सुदानवोऽध द्विता समान्या । मातुर्गर्भे भरामहे ॥८॥
 यूयं हि द्या सुदानव इन्द्रज्येष्ठा अभिद्यवः । अधो चिद्व उत ब्रुवे ॥९॥

vayám íd vaḥ sudānavaḥ kshiyánto yánto ádhvann á |
 dévā vṛidhāya hūmahe || 6 || ádhi na indraishbām víshṇo sa-
 jātyānām | itá māruto áṣvinā || 7 || prá bhrāṭṛitvám sudā-
 navó 'dha dvitá samānyā | mātúr gārbhe bharāmahe || 8 ||
 yūyám hí śhṭhā sudānava índrajyeshṭhā abhídyavaḥ | ádhā
 cid va utá bruve || 9 || ४ ||

May these supremely wise divine powers, Lord of light, bliss and justice, be ever our allies and make us prosperous. 2

O charioteers of the cosmic sacrifice of universe, may you conduct us safe over many wide-spread adversities as in ships across the water floods. 3

O Lord of cosmic justice, may we possess wealth, the wealth worthy to be praised. O Lord of virtues, it is the wealth that we ask for. 4

O lords of cosmic radiance, you are mighty in wisdom and repellers of adversities, you are the lords of wealth. May none of us possess that wealth which is earned by sinful means. 5

O bounteous divines, whether we dwell at home or on journey on the road, we invoke you to make us prosperous. 6

Come to us, O Lord of lightning, the sun, the cloud-bearing winds and the twin-divines, we are kith and kin to you. 7

O bounteous divines, we proclaim, that you are bound in one brotherhood, since you have been one in the mother's womb, and later on are born in diverse manner. 8

O bounteous divines, may you come and be here with the sun as your chief in your full radiance; I invoke you again and again. 9

(८४) चतुर्णीतिमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य काव्य उशाना ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

- ॥१॥ प्रेष्ठं वो अतिथिं स्तुषे मित्रमिव प्रियम् । अग्निं रथं न वेद्यम् ॥१॥
 कविमिव प्रचेतसं यं देवासो अध ह्रिता । नि मर्त्येष्वद्बुधः ॥२॥
 त्वं यविष्ठ दाशुषो नूः पहि शृणुधी गिरः । रक्षा तोकमुत त्मना ॥३॥
 कया ते अग्ने अङ्गिर ऊर्जो नपादुपस्तुतिम् । वराय देव मन्यवे ॥४॥
 दाशेम कस्य मनसा यज्ञस्य सहसो यहो । कर्दु वोच इदं नमः ॥५॥

84

Préshtham vo átithim stushé mitráṁ iva priyám | agním
 rátham ná védyam || 1 || kavím iva práchetasam yám deváso
 ádha dvitá | ní márttyeshv ádadbhúḥ || 2 || tvám yavishtḥa
 dāśúsho nrīṇḥ pāhi śṛinudhī girāḥ | rákshā tokám utá
 tmánā || 3 || káyā te agne āngira ūrjo napād úpastutim | vá-
 rāya deva manyáve || 4 || dāṣema káśya mánasā yajñásya
 sahaso yaho | kád u voca idám námah || 5 || १ ||

- ॥६॥ अथा त्वं हि नस्करो विश्वा अस्मभ्यं सुक्षितिः । वाजद्रविणसो गिरः ॥६॥
 कस्य नूनं परीणसो धियो जिन्वसि दंपते । गोषांता यस्य ते गिरः ॥७॥
 ते मर्जयन्त सुक्रतुं पुरोयावानमाजिषु । स्वेषु क्षयेषु वाजिनम् ॥८॥
 क्षेति क्षेमैभिः साधुभिर्नकिर्यन्ति हन्ति यः । अग्ने सुवीर एधते ॥९॥

ádha tvám hí nas káro víṣvā asmábhyam sukshitiḥ |
 vājadraviṇaso girāḥ || 6 || káśya nūnám páriṇaso dhíyo jin-
 vasi dampate | góshātā yásya te girāḥ || 7 || tám marjayanta
 sukrátum puroyāvānam ājishu | svéshu ksháyeshu vājínam
 || 8 || kshéti kshémebhiḥ sādhubhir nákir yám ghnánti hánti
 yāḥ | ágne suvíra edhate || 9 || २ ||

I adore fire-divine dear as a guest and loving as a friend
who brings us riches as if laden on a chariot. 1

—Whom as a far fore-seeing sage, the divine powers establish
in two-fold ways among mortal men. 2

O ever youthful divine, protect us, your offerers, hear our
songs and yourself take care of our children. 3

O fire divine, O adorable, the Lord of vital forces, the son
of energy, with what hymns shall I adore you, praise you,
for your venerable pride? 4

O child of strength, tell me with what offering of the wor-
shipper shall we present to you with devoted mind and
what prayer shall I now speak to you? 5

O Lord, be it so that our songs, as rewards, bring to us
happy habitations, abundant wealth and food. 6

O Lord of the house (or universe), tell me, whose offerings
and songs delight you the most and whose prayers inspire
you to grant us the wealth of wisdom. 7

They keep him bright in their houses, the one who is
renowned for glorious deeds, who is mighty and champion
in the battles of life. 8

He dwells at home with all efficient protections, whom
none can harm but who himself can punish anyone. He
becomes strong and prosperous with heroic children. 9

(८५) पञ्चाशीतितमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गितसः कृष्ण ऋषिः । अश्विनौ देवते । गायत्री छन्दः ॥

- ॥७॥ आ मे हवँ नासत्याश्विना गच्छतं युवम् । मध्वः सोमस्य पीतये ॥१॥
 इमं मे स्तोममश्विनेमं मे शृणुतं हवम् । मध्वः सोमस्य पीतये ॥२॥
 अयं वां कृष्णो अश्विना हवते वाजिनीवसू । मध्वः सोमस्य पीतये ॥३॥
 शृणुतं जरितुर्हवं कृष्णस्य स्तुवतो नरा । मध्वः सोमस्य पीतये ॥४॥
 छदिर्यन्तमदाभ्यं विप्राय स्तुवते नरा । मध्वः सोमस्य पीतये ॥५॥

85

Ā me hāvam nāsatyāśvinā gáchatam yuvām | mādhvah
 sómasya pītāye || 1 || imám me stómam aśvinemám me śri-
 ñutam hāvam | mādhvah sómasya pītāye || 2 || ayám vām
 kṛishṇo aśvinā hāvate vājinīvasū | mādhvah sómasya pītāye
 || 3 || śrinutam jaritúr hāvam kṛishṇasya stuvató narā | má-
 dhvah sómasya pītāye || 4 || chardír yantam ádābhyam víp-
 rāya stuvaté narā | mādhvah sómasya pītāye || 5 || 7 ||

- ॥८॥ गच्छतं दाशुषो गृहमित्था स्तुवतो अश्विना । मध्वः सोमस्य पीतये ॥६॥
 युञ्जाथां रासभं रथे वीडुङ्गे वृषण्वसू । मध्वः सोमस्य पीतये ॥७॥
 त्रिवन्धुरेण त्रिवृता रथेना यातमश्विना । मध्वः सोमस्य पीतये ॥८॥
 नू मे गिरो नासत्याश्विना प्रावतं युवम् । मध्वः सोमस्य पीतये ॥९॥

gáchatam dāśuṣho gṛihām itthā stuvató aśvina | má-
 dhvah sómasya pītāye || 6 || yuñjāthām rāsabham rāthe vi-
 dyaṅge vṛiṣaṇvasū | mādhvah sómasya pītāye || 7 || trivan-
 dhurēṇa trivṛitā rāthená yatam aśvinā | mādhvah sómasya
 pītāye || 8 || nū me gíro nāsatyāśvinā prāvataṁ yuvām |
 mādhvah sómasya pītāye || 9 || 8 ||

O ever-true twin-divines, may you come to my invocation,
—that you drink the elixir of devotional love. 1

O twin-divines, may you hear this my invocation,—that
you drink the elixir of devotional love. 2

This charming devotee is invoking you O twin-divines,
lords of ample wealth,—that you drink the elixir of
devotional love. 3

O leaders of all, may you hear the invocation of the charm-
ing devotee, the hymner, who is praying,—that you drink
the elixir of devotional love. 4

O leaders, grant an inviolable home to the sage who sings
your prayers,—that you drink elixir of devotional love. 5

O twin-divines, may you come to the house of the offerer who
thus praises you—that you drink the elixir of devotional
love. 6

May you harness the mule to your firmly-jointed chariot
which draws you,—that you drink the elixir of devotional
love. 7

Come here, O twin-divines, with your three seated trian-
gular chariot,—that you drink the elixir of devotional
love. 8

O ever-true twin-divines, may you hasten quickly to listen
to my praises,—that you drink the elixir of devotional
love. 9

(८६) ऋषीतिम् सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः कृष्णः कार्ष्णिर्विश्वको वा ऋषिः । अश्विनौ देवते । जगती छन्दः ॥

॥१॥ उ॒भा हि द॒क्षा भि॒षजा॑ म॒योभु॒वोभा॑ दक्ष॒स्य व॑र्च॒सो ब॒भूव॑धुः ।
 ता वां विश्व॑को हवते तनू॒कृथे॑ मा नो वि यौष्टं स॒ख्या मु॒मोच॑तम् ॥१॥
 क॒था नूनं॑ वां वि॒मना॑ उप॒ स्तव॑द्यु॒वं धि॒यं द॑दथु॒र्वस्य॑ष्टये ।
 ता वां विश्व॑को हवते तनू॒कृथे॑ मा नो वि यौष्टं स॒ख्या मु॒मोच॑तम् ॥२॥
 यु॒वं हि ष्मा॑ पु॒रुभु॒जेम॑मै॒धतुं॑ वि॒ष्णाप्वे॑ द॑दथु॒र्वस्य॑ष्टये ।
 ता वां विश्व॑को हवते तनू॒कृथे॑ मा नो वि यौष्टं स॒ख्या मु॒मोच॑तम् ॥३॥

86

Ubhā hí dasrá bbishájā mayobhúvobhā dákshasya vá-
 caso babbhúvathuh | tá vām víśvako havate tanūkṛithé má
 no ví yaushtam sakhyā mumócatam || 1 || kathā nūnām vām
 vímanā úpa stavad yuvām dhíyam dadathur váśyaïshtaye ।
 tá vām víśvako — || 2 || yuvām hí shmā purubhujemám
 edhatum vishṇāpvē dadáthur váśyaïshtaye | tá vām víśvako
 — || 3 ||

उ॒त त्वं वी॒रं ध॑न॒सामृ॑जी॒षिणं॑ दू॒रे चि॒त्सन्त॑मवसे हवामहे ।
 यस्य॑ स्वादि॒ष्टा सु॑म॒तिः पि॒तुर्यथा॑ मा नो वि यौष्टं स॒ख्या मु॒मोच॑तम् ॥४॥
 ऋ॒तेन॑ दे॒वः स॒विता॑ श॒माय॑त ऋ॒तस्य॑ शृ॒ङ्गमु॒र्विया॑ वि प॒प्रथे॑ ।
 ऋ॒तं सा॑साह॒ महि॑ चि॒त्पृ॒तन्य॑तो मा नो वि यौष्टं स॒ख्या मु॒मोच॑तम् ॥५॥

utá tyám vírám dhanasām řijīshīnam dūré cit sán-
 tam ávase havāmahe | yásya svádishthā sumatīḥ pitúr ya-
 thā má no ví yaushtam sakhyā mumócatam || 4 || řitēna
 devāḥ savitā śamāyata řitásya śṛṅgam urviyā ví papra-
 the | řitām sāsāba máhi cit řṛitanyató má no ví yaushtam
 sakhyā mumócatam || 5 || १ ||

Both of you, the wondrous, physicians, source of happiness and the object of the tributes of skilled sages. The family-head invokes you for the sake of his son—may you not severe our friendship, please come and set me free. 1

How shall we praise you now who is un-attentive? You have been giving him wisdom for the attainment of excellent wealth. The family-head invokes you for the sake of his son,—may you not severe our friendship; please come and set me free. 2

O twin-divines, possessors of great wealth, you have been giving to our posterity this prosperity for their full progress. The family-head invokes you for the sake of his son, may you not severe our friendship; please come and set me free. 3

We summon that brave leader to our protection, who is the possessor of bliss, and enjoyer of wealth. Though he dwells far away, we call him to help us. His gracious favour, like that of a father, is most sweet. May you not severe our friendship; please come and set me free. 4

In accordance to eternal order, the divine sun extinguishes himself (in the evening), toils and spreads far and wide the horns of eternal order (in the morning). The eternal order quells even the mighty assailants. May you not severe our friendships, please come and set me free. 5

(८७) सप्ताशीतितमं सूक्तम्

(१-६) षडृचस्यास्य सूक्तस्य वासिष्ठो धुम्नीक आश्विनसः प्रियमेवो वाङ्मित्रसः कृष्णो वा ऋषिः ।
अश्विनौ देवते । प्रगायः (विषमर्चा बृहती, समर्चा सप्तोबृहती) छन्दः ॥

॥१०॥

धुम्नी वां स्तोमो अश्विना क्रिविर्न सेक आ गतम् ।
 मध्वः सुतस्य स दिवि प्रियो नरा पातं गौराविवेरिणे ॥१॥
 पिबतं घर्मं मधुमन्तमश्विना बर्हिः सीदतं नरा ।
 ता मन्दसाना मनुषो दुरोण आ नि पातं वेदसा वयः ॥२॥
 आ वां विश्वाभिरूतिभिः प्रियमेधा अहूषत ।
 ता वर्तियीतमुप वृक्तबर्हिषो जुष्टं यज्ञं दिविष्टिषु ॥३॥

87

Dyumní vāṃ stómo aṣvinā krívir ná séka á gatam |
 mádhvaḥ sutásya sá diví priyó narā pātām gaurā́v ivériṇe
 || 1 || píbatam gharmaṃ mádhumantam aṣvinā barbhīḥ sīda-
 tam narā | tā mandasānā mánusho duroṇá á ní pātām vé-
 dasā váyaḥ || 2 || á vāṃ víṣvābhir ūtibhiḥ priyámedhā ahū-
 shata | tā vartír yātam úpa vṛiktábarhisho jūṣṭam yajñām
 dívishṭishu || 3 ||

पिबतं सोमं मधुमन्तमश्विना बर्हिः सीदतं सुमत् ।
 ता वावृधाना उप सुष्टुतिं दिवो गन्तं गौराविवेरिणम् ॥४॥
 आ नूनं यातमश्विनाश्वेभिः प्रुषितप्सुभिः ।
 दस्त्रा हिरण्यवर्तनी शुभस्पती पातं सोममृतावृधा ॥५॥
 वयं हि वां हवामहे विपन्यवो विप्रांसो वाजसातये ।
 ता वल्गू दस्त्रा पुरुदंससा धियाश्विना श्रुष्ट्या गतम् ॥६॥

píbatam sómam mádhumantam aṣvinā bar-
 hīḥ sīdatam sumát | tā vāvṛidhānā úpa susṭutīm divó
 gantām gaurā́v ivériṇam || 4 || á nūnām yātam aṣvináśvebhiḥ
 prushitápsubhiḥ | dásrā hīraṇyavartanī śubhas patī pātām
 sómam rītāvṛidhā || 5 || vayám hí vāṃ hāvāmabe vipanyávo
 víprāso vájasātaye | tā valgú dasrá purudánsasā dhiyáṣvinā
 śrushtyá á gatam || 6 || 10 ||

O twin-divines, your praises filled with splendour as a well is filled with water in time of rain; come like fountain to pour the stream. The sweet elixir of devotion is effused; come and relish it like two wild bulls (*Gaura*) at a pool. 1

Drink, O twin-divines and drink the exhilarating drops of devotional love. Be seated yourselves, O leaders, in the sacred hearts of devotees and with joyful heart accept it in the house of the worshipper. May you preserve his life by means of wealth. 2

The dear worshippers invoke you to come with all your protective measures; come in the early morning to the dwelling of the offerer who has completed all preparations like clipping of sacred grass to worship you (at the fire-ritual). 3

O twin-divines accept the exhilarating love, sit down with your radiant glow on the sacred seat. Magnified by our praises may you come from heaven to our sacred works as two wild bulls to a pool. 4

Come, O twin-divines, full of splendour with your shining cosmic forces, riding in golden chariots. You are lords of good fortune and upholders of truth. May you accept our loving devotion.

We, your wise praisers, invoke you for obtaining strengthening food. So wondrous, fair and famed for great deeds, O twin-divines, when you hear our praises, come to us. 6

(८८) अष्टाशीतितमं सूक्तम्

(१-१) षट्षस्यास्य सूक्तस्य गौतमो गोवा ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रगायः (विषमर्चा इदती, समर्चा सतोदृहती) छन्दः ॥

॥ १ ॥

तै वो द॒स्ममृ॒तीष॒हं वसो॑र्म॒न्दानम॑न्ध॒सः ।
 अभि॑ व॒त्सं न स्व॑सरेषु धे॒नव इन्द्रं॑ गी॒र्भिर्न॑वामहे ॥१॥
 द्युक्षं॑ सु॒दानुं तवि॑षीभिरावृ॒ते गि॒रिं न पु॑रुभोज॒सम् ।
 क्षुम॑न्तं वा॒जं श॒तिनै॑ सह॒स्त्रिणं॑ म॒क्षु गोम॑न्तमीमहे ॥२॥

88

Tām vo dasmām ritishāham vāsor mandānām āndha-
 sah | abhī vatsām nā svāsareshu dhenāva indram gīrbhīr
 navāmahe || 1 || dyukshām sudānum tāvishībhir āvṛitam gi-
 rīm nā purubhōjasam | kshumāntam vājam śatinam sahasrī-
 nam makshū gōmantam imahc || 2 ||

न त्वा बृ॒हन्ते॒ अद्र॑यो वर॑न्त इन्द्र वी॒ळ्वः ।
 यद्वि॑त्स॒सि स्तुव॑ते मा॒वते॒ वसु॑ नकि॒ष्टदा॒ मि॒नाति॑ ते ॥३॥
 योद्धा॑सि॒ क्रत्वा॒ शर्व॑से॒त द॒सना॒ विश्वा॑ जा॒ताभि॑ म॒ज्मना॑ ।
 आ त्वा॒यम॑र्कं॒ ऊ॒तये॑ वव॒र्तति॑ यं गो॒तमा॑ अजी॒जन॑न् ॥४॥
 प्र हि॑ रि॒रि॒क्ष ओज॑सा दि॒वो अन्ते॑भ्यस्परि॑ ।
 न त्वा॑ वि॒व्याच॑ रज॒ इन्द्र॑ पा॒र्थिव॑मनु॒ स्वधां॑ वव॒क्षिथ॑ ॥५॥
 नकिः॑ परि॒ष्टिर्म॑घवन्म॒घस्य॑ ते यद्वा॒शुषे॑ द॒शस्य॑सि ।
 अ॒स्माकं॑ बो॒ध्युच॑थस्य चोदि॒ता म॑हि॒ष्ठो वा॒जसा॑तये ॥६॥

nā tvā bṛihānto ādrayo
 vāranta indra vilāvah | yād dītsasi stuvaté māvate vāsu
 nākish tād ā mināti te || 3 || yóddhāsi krátvā śāvasotā dan-
 sánā vísvā jātābhī majmánā | ā tvāyām arkā ūtāye va-
 vartati yām gótamā ājijanan || 4 || prá hí ririkshā ōjasā divó
 ántebhyas pári | ná tvā vivyāca rája indra párthivam ānu
 svadbām vavakshitha || 5 || nákiḥ párishtir maghavan ma-
 ghāsya te yād dāśúshe daśasyási | asmākam bodhy ucá-
 thasya coditā mánhishtho vājasātaye || 6 || ॥ १ ॥

We offer love and praise with our hymns, as cows low to their calf in the stalls; we invoke that glorious resplendent Lord, the subduer of evil spirits, who delights in accepting the beverage of loving devotion. 1

We solicit the radiant, bounteous giver, surrounded by powers like a mountain by clouds, the supporter of all and swift to obtain wealth, rich in cattle, and multiplied by hundred and a thousand-fold. 2

The lofty and firm mountains cannot stop you, O resplendent Lord. Whatever wealth you wish to give to a worshipper, such as I, none can object you therein. 3

You are warrior by your strength, wisdom and wondrous deeds. In might you excel all. May this hymn, which the enlightened sages compose, attract you this way for their protection. 4

O resplendent Lord, by your might you extend beyond the limits of heaven; and the region of the earth cannot comprehend you. May you bring us food and drink. 5

None can refrain you from being a liberal giver to your devotee, O bounteous Lord. O most liberal giver listen to our praise so that we may win food and favour from you. 6

(८९) एकोनवतितमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्ष्याख्य सूक्तस्वार्ङ्गरसौ वृषेधपुष्पेवावृषी । इन्द्रो देवता । (१-४) प्रथमादिचतुर्जचां प्रगायः (विषमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती), (१-६) पञ्चमीषष्ठयोरनुष्टुप्, (७) सप्तम्याश्च बृहती छन्दांसि ॥

॥१२॥

बृहदिन्द्राय गायत मरुतो वृत्रहन्तमम् ।
 येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधो देवं देवाय जाग्रुवि ॥१॥
 अपोधमदुभिः शस्तीरशस्तिहाथेन्द्रो द्युम्याभवत् ।
 देवास्त इन्द्र सख्याय येमिरे बृहद्भानो मरुद्गण ॥२॥
 प्र व इन्द्राय बृहते मरुतो ब्रह्मार्चत ।
 वृत्रं हनति वृत्रहा शतक्रतुर्वज्रेण शतपर्वणा ॥३॥

89

Bṛihád indrāya gāyata māruto vṛitrahántamam | yéna
 jyótiṛ ájanayann ṛitāvṛidho devám deváya jágrivi || 1 || ápā-
 dhamad abhísastir aṣastiháthéndro dyumny ábhavat | devás
 ta indra sakhyáya yemire bṛihadbhāno mārudgaṇa || 2 || prá
 va indrāya brihaté māruto bráhmārcata | vṛitrám hanati
 vṛitrahá śatákratur vājreṇa śatáparvaṇā || 3 ||

अभि प्र भर धृषता धृषन्मनः श्रवश्चित्ते असद्बृहत् ।

अर्षन्त्वापो जवसा वि मातरो हनो वृत्रं जया स्वः ॥४॥

यज्ञायथा अपूर्व्यं मघवन्वृत्रहत्याय । तत्पृथिवीमप्रथयस्तदस्तन्ना उत याम् ॥५॥

abhí prá bhara

dhṛishbatá dhṛishanmanah śrávaṣ cit te asad bṛihát | ár-
 shantv ápo jávasā ví mātáro hánō vṛitrám jáyā svāh || 4 ||
 yáj jáyathā apūrvya mágghavan vṛitrahátyāya | tát pṛithi-
 vīm aprathayas tát astabhnā utá dyām || 5 ||

Priests sing to the Lord of resplendence, the most evil-destroying sacred hymn the *Brhat-Saman*, by which the upholders of truth generate divine ever-wakeful radiance for enlightenment. 1

The Lord of resplendence, the destroyer of unbelievers, drives away the malevolent and becomes glorious. O radiant one of mighty splendour, lord of the troops of vital forces, Nature's bounties are invoking you for your friendship. 2

O priest, may you utter forth the hymn to your great lord of resplendence. Let the performer of hundreds of selfless works, the slayer of shrouding Nescience, conquer the devil with his hundred-edged thunderbolt. 3

O daring and fearless (Lord of resplendence), there is abundance of food with you. Please bring it to us. Let the mother waters—the rain water—impetuously spread over the earth as you smite down the demon of shrouding clouds and conquer every one. 4

O bounteous Lord; there has been a time, when none existed prior to you, and you were born for the destruction of the shrouding darkness. At that time, you spread out far and wide this earth, and brought the heavens, the luminaries, into existence. 5

तत्ते यज्ञो अजायत तदुर्क उत हस्कृतिः । तद्विश्वमभिमूर्सि यज्ञानं यच्च जन्त्वम् ॥६॥
 आमासु पृक्मैर्य आ सूर्य रोहयो दिवि ।
 घर्म न सामन्तपता सुवृक्तिभिर्जुष्टं गिर्वेणसे बृहत् ॥७॥

tát te yajñó

ajāyata tād arká utá háskritih | tād víśvam abhibhūr asi
 yáj jātām yác ca jāntvam || 6 || āmāsu pakvām afraya á
 sūryam rohayo divi | gharmām ná sāman tapatā suvṛiktī-
 bhir júshtam girvanase brihát || 7 || 12 ||

(९०) नवतितमं सूक्तम्

(१-६) षडृचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसौ वृषेधपुष्पोधावृषी । इन्द्रो देवता । प्रगायः (विषमर्चा बृहती,
 समर्चा सतो बृहती) छन्दः ॥

॥१३॥

आ नो विश्वासु हव्य इन्द्रः समत्सु भूषतु ।
 उप ब्रह्माणि सर्वानि वृत्रहा परमज्या ऋचीषमः ॥१॥
 त्वं दाता प्रथमो राधसामस्यसि सत्य ईशानकृत् ।
 तुविद्युन्नस्य युज्या वृणीमहे पुत्रस्य शर्वसो महः ॥२॥
 ब्रह्मा त इन्द्र गिर्वेणः क्रियन्ते अनतिद्विता ।
 इमा जुषस्व हर्यश्च योजनेन्द्र या ते अमन्महि ॥३॥

90

Ā no víśvāsu hávya índrah samātsu bhūshatu | úpa
 brāhmāṇi sávanāni vṛitrahá paramajyá řícishamaḥ || 1 || tvám
 datá prathamó rádhasām asy ási satyá řiśānakṛt | tuvi-
 dyumnāsya yújyá vṛiṇimahe putrásya śavaso maháh || 2 ||
 brāhmā ta indra girvanah kriyānte ánatidbhutā | imá ju-
 shasva haryasva yójanéndra yá te ámanmahi || 3 ||

Then the sacrifice was produced for you, and thence the delightful hymns of *R.K.* (the revealed knowledge); thus in your power, you surpass all, whatever has been or whatsoever would be. 6

In the raw cow, you produce the ripe milk. Then you cause the sun to rise to heaven. (O priests), please invoke (the Lord) with your praises as the milk pot is heated with sacred *Saman* hymns and also sing the *Brhat Saman* to Him who loves to hear praise-songs. 7

90

May the resplendent Lord who must be invoked in all the struggles of life accept our hymns and our libations. He is the powerful destroyer of the shrouding darkness, and therefore, is worthy of praise. 1

You are the best of all in giving bounteous gifts. You are truthful and lordly in your acts. We solicit blessings worthy of you, O lord of vast riches and mighty source of strength. 2

O resplendent Lord, you are the object of these hymns. The unexaggerated praises are offered to you by us. O lord of vital faculties accept these fitting hymns, which we have thought out for you. 3

त्वं हि सत्यो मेघवज्रनानतो वृत्रा भूरि न्युञ्जसे ।
 स त्वं शविष्ठ वज्रहस्त दाशुषेऽर्वाञ्चै रयिमा कृधि ॥४॥
 त्वमिन्द्र यशा अस्यूजीषी शवसस्पते ।
 त्वं वृत्राणि हंस्यप्रतीन्येक इदनुत्ता चर्षणीधृता ॥५॥
 तमु त्वा नूनमसुर प्रचेतसं राधो भागमिवेमहे ।
 महीव कृत्तिः शरणा त इन्द्र प्र ते सुम्ना नो अश्ववन् ॥६॥

tvám hí
 satyó maghavann ánāniato vṛitrá bhúri nyrñjase | sá tvám
 śavishṭha vajrahasta dāśuṣhe 'rvāñcam rayim ā kṛidhi || 4 ||
 tvám indra yaśá asy ṛijīshí śavasas pate | tvám vṛitrāṇi
 haṁsy apratīny éka íd ānuttā carshaṇīdhṛitā || 5 || tām u
 tvā nūnám asura prācetasam rādho bhāgām ivemahe | ma-
 hīva kṛittih śaraṇā ta indra prā te sumnā no aśnavan
 || 6 || १३ ||

(२१) एकनवतितमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्षस्यास्य सूक्तस्याभेद्व्यापारा ऋषिका । इन्द्रो देवता । (१-२) प्रथमाद्वितीययोर्ऋचोः
 पङ्क्तिः, (१-७) तृतीयादिपञ्चानाञ्चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥१७॥ कन्या३ वारवायती सोममपि सुताविदत् ।
 अस्तं भरन्त्यब्रवीदिन्द्राय सुनवै त्वा शक्राय सुनवै त्वा ॥१॥
 असौ य एषि वीरको गृहं गृहं विचाकशत् ।
 इमं जम्भसुतं पिब धानावन्तं करम्भिणमपूपवन्तमुक्थिनम् ॥२॥

91

Kanyā vār avayatī sōmam āpi srutāvidat | āstam bhā-
 ranty abravīd indrāya sunavai tvā śakrāya sunavai tvā | 1 ||
 asaú yá éshi vīrakó gṛihām-gṛihām vicākaśad | imām jām-
 bhasutaṁ piba dhānāvantaṁ karambhiṇam apūpāvantaṁ
 ukthīnam || 2 ||

O bounteous Lord, you are truthful; yourself unhumbled, you humble down many a wicked. O most mighty, the wielder of adamantine will-power, may you enrich your worshipper. 4

O resplendent Lord, possessor of strength, far-renowned, and the lover of elixir, you alone protect men with your punitive justice and subdue adversities that none else can conquer or drive away. 5

As such, we invoke you now, O Lord of vital forces, the possessor of Supreme Knowledge. We verily ask you for wealth as though it were our share of inheritance. Your sheltering defence is vast like your glory. So, may your blessings and favours reach us. 6

91

A maiden going to the stream of water, finds a *soma* herb in the path; as she carries it home she says, I will press it for the supreme Lord, I will press thee for the all-powerful Lord. 1

You, a hero, go from house to house, bright in your splendour; may you please enjoy this herb pressed under molars, along with fried grains of barley, the curds and the cakes, and sing the songs of praise. 2

आ च॒न त्वा॑ चि॒कित्सा॒मोऽधि॑ च॒न त्वा॑ नेम॒सि ।
 शनै॑रिव शन॒कैरिवेन्द्रा॑येन्दो परि॑ स्रव ॥३॥
 कुवि॑च्छक॒त्कुवित्कर॑त्कुवि॒न्नो वस्य॑स॒स्करत् ।
 कुवि॑त्पति॒द्विषो॑ य॒तीरि॒न्द्रेण॑ स॒ंगमा॑महै ॥४॥
 इ॒मानि॑ त्रीणि वि॒ष्टपा॑ तानी॒न्द्र वि रो॑हय ।
 शिर॑स्त॒तस्यो॒र्वरा॑मादि॒द म॒ उपो॒दरे॑ ॥५॥

ā canā tvā cikitsāmó 'dhi canā tvā nēmasi |
 śánair iva śanakaír ivēndrāyendo pári srava || 3 || kuvíc
 chákat kuvít kárat kuvín no vásyasas kárat | kuvít pati-
 dvísho yatír índreṇa saṁgāmāmahai || 4 || imāni trīṇi vi-
 śhítāpā tánindra ví rohaya | śíras tatásyovárām ād idám
 ma úpodāre || 5 ||

अ॒सौ च॒ या न॑ उ॒र्वरा॑दि॒मां तन्व॑म॒ मम॑ ।
 अथो॑ त॒तस्य॑ यच्छि॒रः सर्वा॑ ता रोम॒शा कृ॑धि ॥६॥
 खे रथ॑स्य॒ खेऽन॑सः॒ खे यु॑गस्य॒ शत॑क्रतो ।
 अ॒पा॒लमि॑न्द्र त्रि॒षृपू॒त्यकृ॑णोः॒ सूर्य॑त्वचम् ॥७॥

asaú ca yá na urvárād imāṁ tanvām
 máma | átho tatásya yáe chírah sárvā. tá romaśá kṛidhi
 || 6 || khé ráthasya khé 'nasah khé yugásya śatakrato | apā-
 lám indra trish pūty ákṛiṇoḥ sūryatvacam || 7 || 14 ||

We wish to know you well, yet we know you not. O loving elixir, flow forth for the resplendent Lord, first slowly, then quickly. 3

May the Lord of resplendence repeatedly make us powerful. May he help us and work for us. May he repeatedly make us wealthier. May He unite me with my husband, who has been indifferent, unconcerned and unfriendly with me so far. 4

May you cause to grow all these three places, my father's bald head, his barren field and the part of my body below my waist. 5

May you make all these three bear a crop—the (barren) field of my father, my body and the (bald) head of my father. 6

Thrice, the resplendent Lord, the selfless worker of hundreds of deeds, cleansed the sinning woman, first having dragged her through the hole of a chariot (i.e. her body physically cleaned); then she has been passed through the hole of a cart, (i. e. her vital breathing complex cleaned) and lastly from the hole of the yoke (i.e. spiritually cleaned by the system of the Yoga). Her skin thus finally becomes resplendent like the sun. 7

(९.२) दिनवतितमं मृतम्

अयस्त्रिंशद्वचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः श्रुतकक्षः सुकक्षो वा ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१) प्रथम-
चौऽनुष्टुप्, (२-३३) द्वितीयादिद्वाविंशद्वचस्य गायत्री छन्दसी ॥

॥१५॥ पान्तमा वो अन्धस इन्द्रमभि प्र गायत । विश्वासाहं शतक्रतुं मंहिष्ठं चर्षणीनाम् ॥१॥
पुरुहुतं पुरुष्टुतं गाथान्यं सनश्रुतम् । इन्द्र इति ब्रवीतन ॥२॥
इन्द्र इन्नो महानां दाता वाजानां नृतुः । महौ अभिद्वा यमत् ॥३॥
अपादु शिष्यन्धसः सुदक्षस्य प्रहोषिणः । इन्द्रोरिन्द्रो यवाशिरः ॥४॥
तम्वभि प्रार्चतेन्द्रं सोमस्य पीतये । तदिदमस्य वर्धनम् ॥५॥

92

Āntam a vo ándhasa índram abhí prá gāyata | viṣvā-
sāham śatákratum mánhishṭham carshaṇinām || 1 || puruhū-
tām purushtutām gāthānyām śanaśrutam | índra íti bravī-
tana || 2 || índra in no mahánām datá vájānām nṛitúḥ | ma-
hāñ abhiñv ā yamat || 3 || ápād u śipry ándhasaḥ sudá-
kshasya prahoshīṇaḥ | índor índro yāvāṣiraḥ || 4 || tám v
abhí prārcaténdram sómasya pītāye | tát íd dhy āsya vár-
dhanam || 5 || 15 ||

॥१६॥ अस्य पीत्वा मदानां देवो देवस्यौजसा । विश्वाभि भुवना भुवत् ॥६॥
त्यमु बः सत्रासाहं विश्वासु गीर्ष्वार्यतम् । आ च्यावयस्यूतये ॥७॥

asyá pítvá mādānām devó devásyaújasā | viṣvābhí bhú-
vanā bhuvat || 6 || tyām u vaḥ satrásāham viṣvasu gīrshv
āyatam | ā cyāvayasy ūtāye || 7 ||

May you sing the glory of that resplendent Lord, who accepts all your ablutions, who subdues all enemies, who is the performer of hundreds of selfless deeds, the most liberal of all men. 1

Proclaim that divine force as the resplendent supreme, who is invoked by all, praised by all and who is worthy of songs and renowned as eternal. 2

May the resplendent who causes all to rejoice, be the giver of abundant riches to us; may He, the mighty, bring riches to the devotee, who pray with humility. 3

The resplendent supreme, handsome and resolute, accepts the over-flowing elixir of love and dedication offered by enlightened devotees who are assiduously engaged in worship. 4

May you loudly praise that resplendent supreme that He may be delighted to accept our love. Verily it is this, which gives Him strength. 5

When the Lord is pleased to accept delightful prayers, He, through the strength of the divine love, conquers all things which have been created. 6

May He be brought hither for our protection, who is the resplendent supreme, the conqueror of many, who pervades even all our praises. 7

युधं सन्तमनर्वाणं सोमपामनपच्युतम् । नरमवार्यक्रनुम् ॥८॥
 शिक्षा ण इन्द्र राय आ पुरु विद्वौ ऋचीषम् । अवा नः पार्ये धने ॥९॥
 अतश्चिदिन्द्र ण उपा याहि शतवाजया । इषा सहस्रवाजया ॥१०॥

yudhmám sántam anarvā-
 nam somapām ānapacyutam | nāram avāryákratum || 8 || śi-
 kshā ṇa indra rāyā ā purú vidvāñ ṛcīshama | āvā naḥ
 pārye dhāne || 9 || ātaṣ cid indra ṇa upā yāhi śatāvājayā |
 ishā sahasravājayā || 10 || 16 ||

॥१७॥ अयाम् धीवतो धियोर्विद्विः शक्र गोदरे । जयेम पृत्सु वज्रिवः ॥११॥
 वयम् त्वा शतक्रतो गावो न यवसेष्वा । उक्थेषु रणयामसि ॥१२॥
 विश्वा हि मर्त्यत्वानुक्रामा शतक्रतो । अगन्म वज्रिन्नाशसः ॥१३॥
 त्वे सु पुत्र शवसोऽवृत्रन्कामकातयः । न त्वामिन्द्राति रिच्यते ॥१४॥
 स नो वृषन्त्सनिष्ठया सं घोरया द्रवित्वा । धियाविद्धि पुरन्ध्या ॥१५॥

āyāma dhīvato dhīyó 'rvadbhiḥ śakra godare | jāyema
 pritsú vajrivah || 11 || vayām u tvā śatakrato gāvo ná yā-
 vaseshv ā | ukthéshu ranayāmasi || 12 || víśvā hí martyatva-
 nānukāmā śatakrato | āganma vajriṇa āśāsaḥ || 13 || tvé sú
 putra śavasó 'vritran kāmakātayah | ná tvām indrāti ri-
 cyate || 14 || sá no vṛishan sánishthayā sám ghorāyā dra-
 vitnvā | dhiyáviddhi púramdhyā || 15 || 17 ||

॥१८॥ यस्ते नूनं शतक्रतुविन्द्रं द्युम्नितमो मदः । तेन नूनं मदे मदेः ॥१६॥

yás te nūnám śatakrataṇ indra dyumnítamo mādah |
 téna nūnám máde madeḥ || 16 ||

The warrior whom none oppose and none can over-throw,
the accepter of the devotion, the leader whose deeds cannot
be hindered. 8

O resplendent omniscient, worthy of our praise, who
knowest all things, may you send us plentiful riches. May
you help us with the wealth seized from enemies. 9

Come to us, O resplendent Lord from any place with food
that gives hundred fold strength, a thousand fold
strength. 10

O glorious Lord, the wielder of the bolt of justice, the
cleaver of obstructions, may we, the possessor of wisdom,
overpower evils in the battle of life by your vigour and
wisdom. 11

O performer of selfless deeds, we try to greet you with our
praises, as the herdsman tries to please the cattle by taking
them to pasture. 12

O performer of hundreds of deeds, wielder of bolt of
justice, all mortal behaviours follow the innate desires may
all that we crave be attained. 13

O source of strength, all men who cherish their wishes
come to you for fulfilment; O resplendent Lord, none can
surpass you. 14

O showerer of blessings, protect us through your care, with
your most bounteous and speedy and yet terrifying
actions. 15

O resplendent, performer of hundreds of deeds, may you
be pleased to rejoice us whilst you rejoice in that most
glorious exhilaration of our loving devotion. 16

यस्ते चित्रश्रवस्तमो य इन्द्र वृत्रहन्तमः । य ओजोदान्तमो मदः ॥१७॥
 विश्वा हि यस्ते अद्रिवस्त्वादत्तः सत्यसोमपाः । विश्वासु दस्स कृष्टिषु ॥१८॥
 इन्द्राय मद्दने सुतं परि ष्टोभन्तु नो गिरः । अर्कमर्चन्तु कारवः ॥१९॥
 यस्मिन्विश्वा अधि श्रियो रणन्ति सप्तसंसदः । इन्द्र सुते हवामहे ॥२०॥

yás te citráśravastamo yá
 indra vṛitrahántamah | yá ojadátamo mādah || 17 || vidmá
 hí yás te adrivas tvádattah satya somapāḥ | víśvāsu dasma
 krishtīṣhu || 18 || índrāya mādane sutám pári śtobhantu
 no gírah | arkám arcantu kārāvah || 19 || yásmin víśvā ádhi
 śrīyo ráṇanti saptá saṁsádah | índraṁ suté havāmahe
 || 20 || 18 ||

॥१९॥ त्रिकद्रुकेषु चेतनं देवासो यज्ञमन्नत । तमिद्वर्धन्तु नो गिरः ॥२१॥
 आ त्वा विशन्तिन्दवः समुद्रमिव सिन्धवः । नत्वामिन्द्राति रिच्यते ॥२२॥
 विव्यक्तं महिना वृषन्भक्षं सोमस्य जागृवे । य इन्द्र जठरेषु ते ॥२३॥
 अरं त इन्द्र कुक्षये सोमो भवतु वृत्रहन् । अरं धामभ्य इन्दवः ॥२४॥
 अरमश्वाय गायति श्रुतकक्षो अरं गवे । अरमिन्द्रस्य धाम्ने ॥२५॥

trikadrakeshu cétanam deváso yajñám atnata | tám id
 vardhantu no gírah || 21 || á tvā viśantv indavah samudráṁ
 iva síndhavah | ná tvám indráti ricyate || 22 || vivyáktha
 mahiná vṛiṣaṇ bhakṣhám sómasya jāgrive | yá indra ja-
 ṭháreshu te || 23 || áraṁ ta indra kuksháye sómo bhavatu
 vṛitrahān | áraṁ dhāmabhya índavah || 24 || áraṁ áśvāya
 gāyati śrutákaksho áraṁ gáve | áraṁ indrasya dhāmne
 || 25 ||

O resplendent Lord, verily your carouse which is most widely renowned is most destructive of your enemies but most renovating to your strength. 17

O wielder of bolt of justice, smiter of enemies, truthful drinker of the elixir of loving devotion, we know the value of the reward, given by you to all you faithful devotees. 18

Let the songs of praises expressed to the exhilarated be effectual on every side, resplendent Lord. May the poets sing the songs of praises. 19

Now when the Prayers are recited the resplendent Lord we invoke in Him all glories rest and in His domain all the seven senses rejoice. 20

In the three regions, Nature's bounties extend their cosmic sacrifice, that inspire sacrificial acts in the minds of men. Let our songs inspire these performances for prosperity. 21

Let the drops of divine love enter your heart, as the rivers enter sea, none surpasses you. 22

The resplendent Lord, the Showerer of blessings, everwakeful, you attain by your strength the drinking of this celestial juice which enters into thy heart and mind. 23

O resplendent Lord, dispeller of darkness, may the divine love be enough for your heart and mind. May the drops be enough for your numerous bodies. 24

The learned preceptors sing their hymns to receive sufficient vigour and wisdom. May the Lord of resplendence come to enshrine their hearts. 25

अरं हि ष्मा सुतेषु णः सोमेष्विन्द्र भूषसि । अरं ते शक्र द्वावने ॥२६॥

áram hí shmā sutéshu ṇaḥ sómeshv indra bhúṣhasi |
áram te śakra dāvāne || 26 || 19 ||

॥२०॥ पराकात्ताच्चिदद्रिवस्त्वां नक्षन्त नो गिरः । अरं गमाम ते वयम् ॥२७॥
एवा ह्यसि वीर्युरेवा शूर उत स्थिरः । एवा ते राध्यं मनः ॥२८॥
एवा रतिस्तुवीमघ विश्वेभिर्घायि धातृभिः । अधोचिदिन्द्र मे सचा ॥२९॥

parākāttāc cid adrivas tvām nakshanta no gírah | áram
gamāma te vayām || 27 || evā hy ási vírayúr evā śūra utá
sthiráḥ | evā te rádhyaṁ mánah || 28 || evā rātís tuvimagha
vísvebhir dhāyi dhātṛbhiḥ | ádhā cid indra me sácā || 29 ||

मो शु ब्रह्मेव तन्द्रयुर्भुवो वाजानां पते । मत्स्वा सुतस्य गोमतः ॥३०॥
मा न इन्द्राभ्यां दिशः सूरौ अकुष्वा यमन् । त्वा युजा वनेम तत् ॥३१॥
त्वयेदिन्द्र युजा वयं प्रति ब्रुवीमहि स्पृधः । त्वमस्माकं तव स्मसि ॥३२॥
त्वामिहि त्वायवोऽनुनोनुवतश्चरान् । सखाय इन्द्र कारवः ॥३३॥

mó shú brahméva tandrayúr bhúvo vājānām pate | mātsvā
sutásya gómataḥ || 30 || mā na indra abhy ādīṣaḥ sūro
aktúshv á yaman | tvā yujā vanema tát || 31 || tvāyéd indra
yujā vayām prāti bruvīmahi sprīdhaḥ | tvām asmākaṁ tāva
smasi || 32 || tvām íd dhí tvāyávo 'nunónuvataḥ cārān | sá-
khāya indra kāravaḥ || 33 || 20 ||

When our devotional prayers are presented, you are very substantially able to accept them—May they be enough with you to be given liberally to us. 26

O wielder of bolt of justice, may our praises reach you even from afar; may we come very close to you. 27

You verily love to overcome the wicked, you are a hero and firm, your mind is to be propitiated. 28

O Lord of great wealth, your offerings are pursued by all the worshippers; therefore may the resplendent Lord be also my ally. 29

Be not like a lazy priest, O Lord of nourishment; rejoice by drinking the elixir of divine love mixed with dedication. 30

O resplendent Lord let not the ill-designs threaten and obstruct us at night; let us crush them with your help. 31

With the resplendent Lord as our helper, let us answer those who envy us, for you are ours and we are yours. 32

O resplendent Lord, may your friends, the poets devoted to your service sing loudly your praise-songs, again and again. 33

(९३) त्रिनवतितमं सूक्तम्

(१-३४) चतुस्त्रिंशद्वचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः सुकक्ष ऋषिः । (१-३३) प्रथमादिवचस्त्रिंशद्वचामिन्द्रः,

(३४) चतुस्त्रिंशत्तन्मन्त्रं ऋभवश्च देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥२१॥ उद्धेदुभि श्रुतामघं वृषभं नर्यापसम् । अस्तारमेषि सूर्य ॥१॥
 नव यो नवति पुरो बिभेद बाह्वोजसा । अहिं च वृत्रहावधीत् ॥२॥
 स न इन्द्रः शिवः सखाश्वावद्रोमयवमत् । उरुधारेव दोहते ॥३॥
 यदुच्य कच्च वृत्रहन्नुदगा अभि सूर्य । सर्वं तदिन्द्र ते वशे ॥४॥
 यद्वा प्रवृद्ध सत्पते न मरा इति मन्यसे । उतो तत्सत्यमित्तव ॥५॥

93

U'd ghéd abhí śrutāmagham vṛishabhām nāryāpasam |
 āstāram eshi sūrya || 1 || nāva yó navatīm pūro bibhēda
 bāhvōjasā | āhim ca vṛitrahāvadhīt || 2 || sā na índrah śivāḥ
 sākshāśvāvad gōmad yāvamāt | urúdhāreva dohate || 3 || yād
 adyā kác ca vṛitrahann udāgā abhí sūrya | sārvaṃ tát in-
 dra te vāse || 4 || yād vā pravṛiddha satpate nā marā iti
 mānyase | utó tát satyām ít tāva || 5 || 21 ||

॥२२॥ ये सोमांसः परावति ये अर्वावति सुन्विरे । सर्वोस्तौ इन्द्र गच्छसि ॥६॥
 तमिन्द्रं वाजयामसि महे वृत्राय हन्तवे । स वृषा वृषभो भुवत् ॥७॥
 इन्द्रः स दामने कृत ओजिष्ठः स मदे हितः । द्युम्नी श्लोकी स सोम्यः ॥८॥
 गिरा वज्रो न संभृतः सर्वलो अनपच्युतः । ववक्ष क्रष्वो अस्तृतः ॥९॥

yé sómāsah parāvāti yé arvāvāti sunviré | sārvaūs tān
 indra gachasi || 6 || tām índraṃ vājayāmasi mahé vṛitrāya
 hāntave | sā vṛishā vṛishabhó bhuvat || 7 || índrah sā dāmane
 kṛitā ōjishṭhah sā mādē hitāḥ | dyumní ślokí sā somyāḥ
 || 8 || girā vājro ná sambhṛitah śábalō ānapacyutah | vava-
 kshā rishvó āstritah || 9 ||

O Sun, you ascend to meet the Lord, the showerer of blessings, the bountiful giver, famous for wealth and who is the benefactor of men; 1

and, who cleaves, by the strength of His arms, the ninety-nine i.e. innumerable, strongholds of evil forces, and is the dispeller of the devil of ignorance and annihilator of the wicked. 2

May the resplendent Lord, our auspicious friend, milk for us, like a rich-streaming (cow), riches in horses, kine and barley. 3

Whatsoever, O sun, the destroyer of darkness, you have risen upon today as ever, it is all in your control. 4

O Lord of all, that is quite True, when at the height of your glory, you think, "I shall never die". This thought of yours is indeed true. 5

O resplendent, you go at once, unto all those sacred places where devotional elixir is effused, be they far or near. 6

We invigorate that great resplendent self, for overpowering strong evils; may He be a bounteous Showerer. 7

The Resplendent exists for giving (us blessings). He is the most mighty, established to enjoy the exhilarating divine love. He is lustrous, glorious and worthy of our devotional love. 8

The powerful resplendent is invincible and hastens to confer wealth on his worshippers. Strengthened by praises, He becomes formidable like thunderbolt, full of strength and unconquerable. 9

दुर्गे चिन्तः सुगं कृधि गृणान इन्द्र गिर्वणः । त्वं च मघवन्वशः ॥१०॥

durgē cin nah sugāṁ kṛidhi grī-
ṇānā indra girvaṇaḥ | tvāṁ ca maghavan vāśaḥ || 10 || २२ ||

॥२३॥ यस्य ते नू चिदादिशं न मिनन्ति स्वराज्यम् । न देवो नाग्निगुर्जनः ॥११॥
अधा ते अप्रतिष्कृतं देवी शुष्मं सपर्यतः । उभे सुशिप्र रोदसी ॥१२॥
त्वमेतदधारयः कृष्णासु रोहिणीषु च । परुष्णीषु स्नात्ययः ॥१३॥
वि यदहेरधं त्विषो विश्वे देवासो अक्रमुः । विदन्मृगस्य तौ अमः ॥१४॥
आदु मे निवरो भुवद्ब्रह्मादिष्ट पौंस्यम् । अजातशत्रुरस्तृतः ॥१५॥

yāsya te nū cid ādisaṁ nā minānti svarājyam | nā devó
nádhbrigur jānaḥ || 11 || ádhā te ápratishkutam deví śúsh-
mam saparyataḥ | ubhé suṣipra ródasī || 12 || tvāṁ etád
adhārayaḥ kṛiṣṇāsu róhinīṣhu ca | párushnīṣhu rúṣat pá-
yaḥ || 13 || ví yád āher ádha tvishó víṣve devāso ákramuḥ |
vidán mṛigásya táñ ámaḥ || 14 || ád u me nivaró bhuvad
vṛitrahádishṭa paúnśyam | ájātaśatrur ástritaḥ || 15 || २३ ||

॥२४॥ श्रुतं वो बृत्रहन्तम् प्र शर्धं चर्षणीनाम् । आ शुषे राधसे महे ॥१६॥
अया धिया च गव्यया पुरुणामन्पुरुदुत । यत्सोमेसोम आमवः ॥१७॥
बोधिन्मना इदस्तु नो बृत्रहा भूयीसुतिः । शृणोतु शक्र आशिषम् ॥१८॥

śrutām vo vṛitrahántamam prá śárdham carshaṇinām |
ā śushe rádhase mahé || 16 || ayá dhiyá ca gavyayá púru-
ṇāman púruṣtuta | yát sóme-soma ábhavaḥ || 17 || bodhín-
manā 'íd astu no vṛitrahá bhúryāsutiḥ | śṛiṇótu śakrá āśi-
sham || 18 ||

O resplendent, worthy of our praise, may you hymned by us, make our path plain even in the midst of difficulties; (hear us) bounteous Lord, since you love us. 10

You are the one whose commandments and Truthful domain can never be defied—neither by divine powers nor by men, howsoever irresistible. 11

O Lord of handsome appearance, the two divines, heaven and earth, reverse your might which no one can resist. 12

It is you who deposits white milk in the black and the red and in the cows with spotted skins. 13

When in their state of misery, all the divine powers shrink in various directions, overpowered by the furious might of the wicked, the fear of the monster seizes them. 14

Then the resplendent supreme, the repeller of dark forces, conqueror of evils, puts forth His might. Verily He has no enemies and is invincible. 15

The best evil-destroyer and the famous champion of mankind—I urge Him to grant munificence. 16

O Lord, bearing many names and praised by many, when you are present at our various sacred ceremonies, may we be endowed with keen intellect followed by virtuous actions. 17

May the destroyer of evils to whom many libations are offered, know our desires—may the bright and vigorous Lord hear our Praises. 18.

कया त्वं न ऊत्याभि प्र मन्दसे वृषन् । कया स्तोतृभ्य आ भर ॥१९॥
कस्य वृषा सुते सचा नियुत्वान्वृषभो रणत् । वृत्रहा सोमपीतये ॥२०॥

kāyā tvām na ūtyābhī prā mandase vṛiṣhan |
kāyā stotṛībhya ā bhara || 19 || kāśya vṛiṣhā suté sácā ni-
yútvañ vṛiṣabhó raṇat | vṛitrahá sōmapītaye || 20 || २॥

॥२१॥ अभी शु णस्त्वं रयि मन्दसानः सहस्रिणम् । प्रयन्ता बोधि दाशुषे ॥२१॥
पत्नीवन्तः सुता इम उशन्तो यन्ति वीतये । अपां जग्मिर्निचुम्पुणः ॥२२॥
इष्टा होत्रा असृक्षतेन्द्रं वृधासो अध्वरे । अच्छावभृथमोजसा ॥२३॥
इह त्या सधमाद्या हरी हिरण्यकेश्या । वोळ्हामभि प्रयो हितम् ॥२४॥
तुभ्य सोमाः सुता इमे स्तीर्ण बर्हिर्विभावसो । स्तोतृभ्य इन्द्रमा वह ॥२५॥

abhi shu ṇas tvām rayīm mandasānāḥ sahasrīṇam | pra-
yantā bodhi dāśúshe || 21 || pātnīvantāḥ sutā imā uśānto
yanti vītāye | apām jāgmir nicumpuṇāḥ || 22 || iṣṭā hō-
trā asṛikṣhatēndram vṛidhāso adhvaré | āchāvabhṛithām
ójasā || 23 || ihā tyā sadhamādyā hārī hiraṇyakeṣyā | voḷhām
abhi prāyo hitām || 24 || túbhyam sōmāḥ sutā imé stīrṇām
barhír vibhāvaso | stotṛībhya índram ā vaha || 25 || २५॥

॥२६॥ आ ते दक्षं वि रोचना दधद्रत्ना वि दाशुषे । स्तोतृभ्य इन्द्रमर्चत ॥२६॥
आ ते दधामीन्द्रियमुक्था विश्वा शतक्रतो । स्तोतृभ्य इन्द्र मृळय ॥२७॥

ā te dākṣham ví rocanā dādhdhā rātnā ví dāśúshe | sto-
trībhya índram arcata || 26 || ā te dadhāmīndriyām ukthā
vīsvā śatakṛato | stotṛībhya indra mṛīlaya || 27 ||

O Showerer of blessings, with what type of help of yours you gladden us and with what type of wealth, you make your worshippers happy and prosperous? 19

O Showerer of blessings, the Lord of the fortune and the destroyer of evils, at whose hymn—accompanied libations, you come and rejoice to accept the loving devotion? 20

Rejoicing in your spirit, bring thousand-fold opulence to us and remember that you are the giver to your dedicated devotee. 21

These devotional elixirs with their consorts i. e. waters lovingly to be enjoyed. The exhilarating food or the elixir spreads to waters. 22

The devotees i.e. the sense organs with a desire to fulfil their aspirations, invigorate the soul by their strength and vigour at the time of worship and there by bring the task to completion. 23

(Repitition of VIII 32-29) 24

O fire, these sweet oblations of medicinal herbs are ready for you and all the preparations are complete, may the resplendent Lord be invoked now for the benefit of worshippers. 25

May He give strength, His brilliant light and precious things to you, His worshipper and to His praising devotees who adore the Lord of resplendence. 26

O performer of hundreds of selfless actions, possessor of wondrous strength I offer you all the praises; O resplendent Lord, be gracious to your worshippers. 27

भद्रंभद्रं न आ भरेषमूर्जं शतक्रतो । यदिन्द्र मृळयासि नः ॥२८॥
 स नो विश्वान्या भर सुवितानि शतक्रतो । यदिन्द्र मृळयासि नः ॥२९॥
 त्वामिद्वृत्रहन्तम सुतावन्तो हवामहे । यदिन्द्र मृळयासि नः ॥३०॥

bhadram

-bhadram na á bharésham úrjam śatakrato | yád indra
 mṛīáyāsi nah || 28 || sá no víśvāny á bhara suvitāni śata-
 'krato | yád indra mṛīáyāsi nah || 29 || tvām id. vṛitrahau-
 tama sutāvanto havāmahe | yád indra mṛīáyāsi nah
 || 30 || 26 ||

॥२७॥ उप नो हरिभिः सुतं याहि मदानां पते । उप नो हरिभिः सुतम् ॥३१॥
 हिता यो वृत्रहन्तमो विद इन्द्रः शतक्रतुः । उप नो हरिभिः सुतम् ॥३२॥

úpa no hárībhiḥ sutám yahí madānām pate | úpa no
 hárībhiḥ sutám || 31 || dvitá yo vṛitrahántamo vidá índrah
 śatákratuḥ | úpa no hárībhiḥ sutám || 32 ||

त्वं हि वृत्रहन्त्रेषां पाता सोमानामसि । उप नो हरिभिः सुतम् ॥३३॥
 इन्द्र इषे ददातु न ऋभुक्ष्णमृभुं रयिम् । वाजी ददातु वाजिनम् ॥३४॥

tvām hí vṛitra-

hann eshām pātá sómānām ási | úpa no hárībhiḥ sutám
 || 33 || índra ishé dadātu na ṛibhukshāṇam ṛibhúṃ rayīm |
 vājí dadātu vājīnam || 34 || 27 ||

Bring to us what is most auspicious, O Performer of hundreds of noble deeds, bring to us food and strength; for O resplendent Lord you have been kind to us. 28

Bring to us all blessings, O Performer of selfless deeds; for O resplendent Lord, you have been kind to us. 29

Bearing the loving devotion of heart, we invoke you the mightiest repeller of evils; for O resplendent Lord, you have been kind to us. 30

O Lord of rapturous joy come with vital vigour to our expressed devotion, come with your vital faculties to our place of worship. 31

O resplendent Lord, the dispeller of darkness, your power is known in a two fold way. May you come with your vital divines to our effused libation. 32

O slayer of evil minded men, you are the acceptor of these sweet prayers. Come with your vigour to our effused libation. 33

May the Lord of resplendence give us the bounteous enlightened person to partake of our sacred viands. May He, the mighty, give us physical strength. 34

[अय दशमोऽनुवाकः ॥]

(९४) चतुर्नवतितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशार्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो बिन्दुः पूतदक्षो वा ऋषिः । मरुतो देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥२८॥ गौर्धयति मरुतां श्रवस्युर्माता मघोनाम् । युक्ता वह्नी रथानाम् ॥१॥
 यस्या देवा उपस्थे व्रता विश्वे धारयन्ते । सूर्यामासा दृशे कम ॥२॥
 तत्सु नो विश्वे अर्य आसदा गृणन्ति कारवः । मरुतः सोमपीतये ॥३॥
 अस्ति सोमो अयं सुतः पिबन्त्यस्य मरुतः । उत स्वराजो अश्विना ॥४॥
 पिबन्ति मित्रो अर्यमा तना पूतस्य वरुणः । त्रिषधस्थस्य जावतः ॥५॥
 उतो न्वस्य जोषमौ इन्द्रः सुतस्य गोमतः । प्रातर्होतैव मत्सति ॥६॥

94

Gaúr dhayati marútāṃ śravasyúr mātá maghónām |
 yuktá váhni ráthānām || 1 || yāsyā devā upāsthe vratá víṣve
 dbāráyante | sūryamāsā dṛiṣé kām || 2 || tát sú no víṣve
 arýā á sádā grīṇanti karávaḥ | marútaḥ sómapitaye || 3 ||
 ásti sómo ayám sutáḥ píbanty asya marútaḥ | utá svarájo
 aśvinā || 4 || píbanti mitró aryamá tána putásya várunaḥ |
 trishadhaśthásya jávataḥ || 5 || utó nv āsyā jósham án ín-
 draḥ sutásya gómataḥ | prátár hóteva matsati || 6 || 28 ||

॥२९॥ कर्दत्विषन्त सूर्यस्तिर आप इव स्त्रियः । अर्षन्ति पूतदक्षसः ॥७॥
 कक्षो अद्य महानां देवानामवो वृणे । त्मना च दुस्मर्वर्चसाम् ॥८॥

kád atvishanta suráyas tirá ápa iva strídhaḥ | árshanti
 pūtádakshasaḥ || 7 || kád vo adyá mahánām devánām ávo
 vrinc | tmánā ca dasmávarcasām || 8 ||

The cow (Firmament), the famous mother of the wealthy rain shedding clouds—she pours her milk. She is worthy of all honour, who yokes (the two mares) to their cosmic chariots. ¹

She is the one in whose bosom all Nature's bounties maintain rest and the sun and moon move in peace to maintain their ever-lasting laws. ²

Therefore all our priests in their worship always sing the glory of vital principles that they may drink the divine elixir. ³

This elixir is effused by us. Let the self-resplendent twin-divines and vital principles gladly accept it. ⁴

May the sun, the cosmic order and the Ocean accept the elixir, purified by the strainer, abiding in three places and granting posterity. ⁵

The sun also is eager in the morning to accept this effused elixir mixed with the milk of love, as a Priest. ⁶

When shall the divine sages gleam and shine like waters across the sky? When shall the vital principles, pure in vigour, destroyers of adversities, come to bless our offering? ⁷

Shall I to-day claim your Protection, O mighty divines, beautifully bright in yourselves? ⁸

आ ये विश्वा पार्थिवानि पप्रथन्नोचना दिवः । मरुतः सोमपीतये ॥९॥
 त्याजु पूतदक्षसो दिवो वो मरुतो हुवे । अस्य सोमस्य पीतये ॥१०॥
 त्याजु ये वि रोदसी तस्तभुर्मरुतो हुवे । अस्य सोमस्य पीतये ॥११॥
 त्वं नु मरुतं गुणं गिरिष्ठां वृषणं हुवे । अस्य सोमस्य पीतये ॥१२॥

ā yé vīśvā pāṛthivāni
 paprāthan rocana divāḥ | marūtaḥ sōmapītaye || 9 || tyān nū
 pūtādakshaso divó vo maruto huve | asyā sōmasya pītāye
 || 10 || tyān nū yé ví ródasi tastabhúr marūto huve | asyā
 sōmasya pītāye || 11 || tyām nū mārutam gaṇām girishṭhām
 vrīṣhanam huve | asyā sōmasya pītāye || 12 || २० ||

(९.५) पञ्चनवतितमं सूक्तम्

(१-९) नवर्षस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसस्तिरधीर्कपिः । इन्द्रो देवता । अयुष्टुष्टु छन्दः ॥

॥१०॥

आ त्वा गिरो रथीरिवास्थुः सुतेषु गर्विणः ।
 अभि त्वा समनूषतेन्द्र वत्सं न मातरं ॥१॥
 आ त्वा शुक्रा अचुच्यवुः सुतासं इन्द्र गर्विणः ।
 पिबा त्वस्यान्धस इन्द्र विश्वासु ते हितम् ॥२॥
 पिबा सोमं मदाय कमिन्द्र श्येनाभृतं सुतम् ।
 त्वं हि शश्वतीनां पत्नी राजा विशामसि ॥३॥

Ā tvā gīro rathīr ivāsthuh sūtésbu girvaṇaḥ | abhī tvā
 sām anūshatēndra vatsām nā mātārah || 1 || ā tvā śukrā
 acucyavuh sūtāsa indra girvaṇaḥ | pibā tv āsyāndhasa indra
 vīśvasu te hitām || 2 || pibā sōmam mādāya kām indra
 syenābhṛitam sūtām | tvām hī śaśvatīnām pātī rājā vīśam
 asi || 3 ||

We invoke those cosmic vital principles to accept our reverence who have spread out all the realms of earth and the luminaries of heaven. 9

O vital principles, resplendent, pure in vigour, I invoke you to accept our loving elixir. 10

I invoke those vital principles who have sustained and propped the heavens and earth apart, to cherish the elixir. 11

I invoke that vigorous band of the vital principles that abides in the clouds, the Showerers to accept our elixir. 12

95

O resplendent Lord, worthy of praise, when the loving devotion is expressed, our Songs hasten to you as a charioteer to his goal; they low towards you as a mother-kine towards their calves. 1

O resplendent Lord, worthy of praise, let the bright devotional melodies flow to you. May you accept your portion of this beverage. It is set for you in every house. 2

O resplendent Lord, may you accept to your full satisfaction the effused elixir of our love, brought down on this earth by the divine hawk. You are the lord of all the families of men. You are Self-resplendent. 3

श्रुधी हवै तिरश्च्या इन्द्र यस्त्वा सपर्यति ।
 सुवीर्यस्य गोमतो रायस्पृधिं महौ असि ॥४॥
 इन्द्र यस्ते नवीयसीं गिरं मन्द्रामजीजनत् ।
 चिकित्विन्मनसं धियं प्रत्नामृतस्य पिप्युषीम् ॥५॥

śrudhī hāvaṃ tiraścyā índra yás tvā saparyāti |
 suvīryasya gómato rāyás pūrdhi mahāñ asi || 4 || índra yás
 te nāvīyasīm gīram mandrām ājijānat | cikitvīnmanasaṃ
 dhīyaṃ pratnām ṛitāsyā pipyūṣhīm || 5 || 30 ||

॥३१॥

तसुं ष्टवाम यं गिर इन्द्रमुक्थानि वावृधुः ।
 पुरुष्यस्य पौंस्या सिषासन्तो वनामहे ॥६॥
 एतो न्विन्द्रं स्तवाम शुद्धं शुद्धेन साम्ना ।
 शुद्धैरुक्थैर्वीवृध्वांसं शुद्ध आशीर्वीन्ममत्तु ॥७॥
 इन्द्र शुद्धो न आ गहि शुद्धः शुद्धाभिरुतिभिः ।
 शुद्धो रयिं नि धारय शुद्धो ममद्धि सोम्यः ॥८॥
 इन्द्र शुद्धो हि नो रयिं शुद्धो रत्नानि दाशुषे ।
 शुद्धो वृत्राणि जिघ्रसे शुद्धो वाजं सिषाससि ॥९॥

tām u śṭavāma yāṃ gīra indram ukthāni vāvṛidhūḥ |
 purūṇy asya paūṇsyā sishāsanto vanāmahe || 6 || éto nv ín-
 dram stāvāma śuddhām śuddhēna sāmna | śuddhaír ukthaír
 vāvṛidhvāṇsaṃ śuddhā āśīrvān mamattu || 7 || índra śuddhó
 na ā gahi śuddhāḥ śuddhābhir ūtībhiḥ | śuddhó rayīm ní
 dhāraya śuddhó mamaddhi somvāḥ || 8 || índra śuddhó hí
 no rayīm śuddhó rātnāni dāśúshe | śuddhó vṛitrāṇi jighnase
 śuddhó vājaṃ sishāsasi || 9 || 31 ||

O Lord of resplendence, listen to the Prayer of the one who faithfully serves you and satisfy him with wealth of Kine and Valiant off-spring. You are really magnanimous. 4

O resplendent Lord, may you extend your favour to him who composes for you the newest joy-giving hymn; a hymn that springs from careful thought and which is full of sacred Truth and which is eternal. 5

Let us praise that Lord of resplendence whom our chants and hymns have magnified; desirous to obtain valiant powers we honour Him. 6

Come now and let us glorify Pure Lord resplendence with Pure SAMAN hymns. Let the Pure recited hymns mixed with devotional love gladden Him and magnify His glory. 7

O Lord of resplendence, come to us, Purified with your pure Protecting faculties; send your purified wealth to us; may it be purified and be worthy of pure love and sublime joy. 8

O Pure Lord of resplendence, give us wealth; and enrich the worshipper with precious jewels. Purified you smite your opponents. Purified you are ever pleased to give us nourishment. 9

(९१) वज्रवतितमं सूक्तम्

(१-२१) एकविंशत्यवस्थास्य सूक्तस्य मास्तो धुतान आङ्गिरसस्तिरधीर्वा ऋषिः । (१-१३, १४, १६-२१)

प्रथमादिप्रयोदशार्चा ऋतुर्दश्याः पादत्रयस्य षोडश्यादिवज्राब्जोन्मः, (१४) ऋतुर्दश्यास्तुरीयापादस्य वस्तः, (१५)

पञ्चदश्याभेन्नाष्टदशस्यती देवताः । (१-३, ५-२०) प्रथमादितुल्यस्य पञ्चम्यादिविषोडशार्चाञ्च त्रिष्टुप्,

(४) ऋतुर्या विराट्, (२१) एकविंश्याश्च पुरस्ताज्ज्योतिस्त्रिष्टुप् उन्मांसि ॥

॥३२॥

अस्मा उषास आतिरन्त याममिन्द्राय नक्तमूर्म्याः सुवाचः ।

अस्मा आपो मातरः सप्त तस्थुर्नृभ्यस्तराय सिन्धवः सुपाराः ॥१॥

अतिविद्धा विथुरेणा चिदस्त्रा त्रिः सप्त सानु संहिता गिरिणाम् ।

न तद्देवो न मर्त्यस्तुतुर्याद्यानि प्रवृद्धो वृषभश्चकार ॥२॥

इन्द्रस्य वज्र आयसो निर्मिश्र इन्द्रस्य बाह्वोर्भूयिष्ठमोजः ।

शीर्षमिन्द्रस्य क्रतवो निरेक आसन्नेषन्त श्रुत्या उपाके ॥३॥

96

Asmā ushāsa ātiranta yāmam indrāya naktam ūrmyāḥ
 suvācaḥ | asmā āpo mātaraḥ sapta tasthur nṛibhyas tārāya
 sindhavaḥ supārāḥ || 1 || ātividhā vithurēṇ cid āstrā trīḥ
 sapta sānu sāmhita girinām | nā tād devō nā mārtyas tu-
 turyād yāni prāvṛiddho vṛishabhāś cakāra || 2 || indrasya
 vājra āyasō nīmīśa indrasya bāhvōr bhūyishṭham ōjaḥ |
 śīrshām indrasya krātavo nirekā āsān ēshanta śrūtyā
 upāké || 3 ||

मन्ये त्वा यज्ञियं यज्ञियानां मन्ये त्वा च्यवनमच्युतानाम् ।

मन्ये त्वा सत्वनमिन्द्र केतुं मन्ये त्वा वृषभं चर्षणीनाम् ॥४॥

आ यद्वज्रं बाह्वोरिन्द्र धत्से मदच्युतमहये हन्तवा उ ।

प्र पर्वता अनवन्त प्र गावः प्र ब्रह्माणो अभिनक्षन्त इन्द्रम् ॥५॥

mānye tvā yajñīyam yajñīyānām mānye tvā
 cyāvanam ācyutānām | mānye tvā sātvanām indra ketum
 mānye tvā vṛishabhām carṣṇaṇinām || 4 || ā yād vājram
 bāhvōr indra dhātse madaacyutam āhaye hantavā u | prā
 pārvatā anavanta prā gāvaḥ prā brahmāṇo abhinākshanta
 indram || 5 || ३२ ||

For Him, the resplendent Lord, the dawns make their courses longer; for Him the nights utter pleasant voices; for Him the waters, the seven mothers and the seven rivers stand still and offer an easy passage for men to cross over. 1

By Him, the thrower of bolt, unassisted, the thrice-seven (21) ridges of the mountains are pierced as under. Neither divines nor any mortal can accomplish what He the Showerer does in his full grown vigour. 2

The resplendent's iron bolt of justice is grasped firmly in His hand; enormous strength rests in His arms. When He goes forth to battle His thoughts (in head) and speech (in mouth) are inspiring to every-one and His followers rush near to hear His commands. 3

I count you as the holiest of the holy and the over-thrower of the imperishable. I count you as the banner of warriors; and Showerer of blessings to men. 4

When O resplendent Lord you grasp in your arms thy pride-humbling thunderbolt to smite the dragon of evil clouds loudly roar and the cows loudly bellow. At that hour, the Brahmanas offer their worship to the Supreme Lord. 5

॥३३॥

तमु॑ ष्टवाम॒ य इ॒मा ज॒जान॒ विश्वा॑ जा॒तान्यव॑राण्यस्मात् ।
 इ॒न्द्रेण॑ मि॒त्रं दि॒धिषेम॑ गी॒र्भिरु॑पो नमो॑भिवृष॒भं वि॒शेम॑ ॥६॥
 वृ॒त्रस्य॑ त्वा श्व॒सथा॑दी॒षमाणा॑ विश्वे॑ दे॒वा अ॒जहु॑र्ये सखा॑यः ।
 म॒रुद्भिरिन्द्र॑ स॒ख्यं ते अ॒स्त्वथे॒मा विश्वाः॑ पृ॒तना॑ जया॒सि ॥७॥
 त्रिः ष॒ष्टिस्त्वा॑ म॒रुतो॑ वावृ॒धाना॑ उ॒सा इ॒व रा॒शयो॑ य॒ज्ञिया॑सः ।
 उप॒ त्वेमः॑ कृ॒धि नो॑ भाग॒धेयं॑ शु॒ष्मं त ए॒ना ह॒विषा॑ वि॒धेम॑ ॥८॥

tām u sṣṭavāma yā imā jajāna vīṣvā jātāny ávarāṇy
 asmāt | indreṇa mitrām didhishema gīrbhīr úpo námobhir
 vṛishabhām viṣema || 6 || vṛitrāsya tvā ṣvasáthād íshamāṇā
 vīṣve devā ajahur yé sákhāyaḥ | marúdbhir indra sakhyāṇ
 te astv áthemā vīṣvāḥ prítanā jayāsi || 7 || trīḥ shashtīs tvā
 marúto vāvṛidhānā usrá iva rāśayo yajñīyāsaḥ | úpa tvé-
 maḥ kṛidhí no bhāgadhéyaṁ śúshmaṇ ta enā havíṣā vi-
 dhema || 8 ||

ति॒ग्ममा॑युधं म॒रुता॑मनी॒कं क॑स्ते इन्द्र॒ प्रति॑ वज्रं दध॑र्ष ।
 अ॒ना॒युधा॑सो अ॒सुरा॑ अ॒देवाश्च॑क्रेण॒ ताँ अप॑ वप ऋ॒जीषि॑न् ॥९॥
 म॒ह उ॒ग्राय॑ त॒वसे॑ सुवृ॒क्तिं प्रेर॑य शि॒वत॑माय प॒श्वः ।
 गि॒र्वीह॑से गि॒र इ॒द्राय॑ पू॒र्वीर्धे॑हि त॒न्वे कु॒विदु॑ङ्ग वेद॑त् ॥१०॥

tigmām āyudham marútām ánikam kās ta in-
 dra prāti vājraṇ dadharsha | anāyudhāso ásurā adevāṣ ca-
 krēṇa tān āpa vapa ṛijīṣin || 9 || mahá ugrāya tavāse su-
 vṛiktīm préraya śivatamāya paśvāḥ | gírvāhase gíra índrāya
 pūrvír dhehí tanvè kuvíd āṅgā védat || 10 || ३३ ||

Let us praise that Lord of resplendence who made these Worlds and Creatures. All beings are indeed subsequent to Him. May we maintain friendship with supreme Lord by our hymns. Let us bring the Showerer of blessings near us by our praises. 6

All the divine forces, so far your friends, forsake you, and in fear fly away from the snort of dark evil forces. O resplendent, let your friendship with the vital principles continue as ever and may you conquer all adverse forces. 7

These three sixty vital principles have been worthy of respect and nourish your vigour like milch cows gathered together. We come to you, may you grant us a happy portion. We think that we produce strength in you by paying our homage. 8

Who can withstand your sharp weapon, the host of vital principles, and the thunderbolt of yours, O Lord of resplendence? The infidels are weaponless and they have been abandoned by godly men. Drive them away by your discus of straight-forward justice. 9

For obtaining wealth, offer melodious hymn to supreme Lord who is powerful, majestic, strong, mighty and most auspicious, sing many praises to the resplendent for He appreciates them immensely. For the sake of me, and for the sake of my child, may He instantly give ample wealth. 10

॥३४॥

उक्थवाहसे विभ्वे मनीषां द्रुणा न पारमीरया नदीनाम् ।
 नि स्पृश धिया तन्वि श्रुतस्य जुष्टतरस्य कुविदुङ्ग वेदत् ॥११॥
 तद्विविद्धि यत् इन्द्रो जुजोषत्स्तुहि सुष्टुतिं नमसा विवास ।
 उप भूष जरितर्मा स्वप्यः श्रावया वाचं कुविदुङ्ग वेदत् ॥१२॥
 अव द्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठदियानः कृष्णो दाशभिः सहस्रैः ।
 आवत्तमिन्द्रः शच्या धमन्तमप स्नेहितीर्नमणा अधत्त ॥१३॥

ukthāvāhase vibhve manīṣāṃ drūṇā nā pārām irayā
 nadīnām | nī sprīṣa dhiyā tanvi śrutāsya jūṣṭatarasya ku-
 vīd aṅgā vēdat || 11 || tād vividdhi yāt ta īndro jūjoshat
 stuhī sushṭutīm nāmasā vivāsa | ūpa bhūṣha jaritar mā ru-
 vanyah śrāvāyā vācam kuvīd aṅgā vēdat || 12 || āva drapsó
 aṅsumátim atishṭhad iyānāḥ kṛiṣṇo daśābhiḥ sahasraih |
 āvat tām índraḥ śacyā dhāmāntam āpa snēhitīr nṛimāṇā
 adhatta || 13 ||

द्रप्समपश्यं विषुणे चरन्तमुपह्वरे नद्यो अंशुमत्याः ।
 नभो न कृष्णमवतस्थिवांसमिष्यामि वो वृषणो युध्यताजौ ॥१४॥
 अध द्रप्सो अंशुमत्या उपस्थेऽधारयत्तन्वै तित्विषाणः ।
 विशो अदेवीरभ्यादु चरन्तीर्बृहस्पतिना युजेन्द्रः ससाहे ॥१५॥

drapsām apasyam víṣuṇe cārantam upahvaré
 nadyo aṅsumátyāḥ | nábbho ná kṛiṣṇām avatasthivāṅsam
 iṣhyāmi vo vṛiṣhaṇo yúdyatājau || 14 || ádha drapsó aṅsu-
 mátyā upásthé 'dhārayat tanvām titvishāṇāḥ | víṣo ádevīr
 abhy ācārantīr brīhaspátinā yujéndraḥ sasāhe || 15 || 34 ||

Send forth your Praise—songs to mighty resplendent who is borne by hymns as in a boat across the rivers. Bring that wealth for the sake of child through prayer of the Lord who is renowned and benevolent. May He instantly give ample wealth. 11

Perform those of your ceremonies that the resplendent Lord may accept. Praise Him to whom Praise belongs. Worship Him with your Service. O priest, adorn yourself, grieve not. Let Lord of respendence hear your praise. May He Quickly give ample wealth. 12

The swift-moving darkness of nescieves with ten thousand dark elements stood in the depths of celestial ocean. By His might resplendent Supreme (the Sun, the source of enlightenment) catches him shorting in the water; He, the benevolent to man, smites His malicious bands. 13

I see the swift-moving demon lurking in an inaccessible place, in the depths of the celestial ocean. I see the dark demon standing there as the sun in a cloud. I appeal to you, O Showerers; "Conquer him in battle". 14

Then the swift-moving one (the cloud) shining forth assumed his own body in the bosom of the celestial Ocean. The resplendent sun associated with the cosmic force of universe as his ally conquers the clouds of nescience that comes against him. 15

॥३५॥

त्वं ह त्यत्सप्तभ्यो जायमानोऽशत्रुभ्यो अभवः शत्रुरिन्द्र ।
 गूळहे द्यावापृथिवी अन्वविन्दो विभुमद्भ्यो भुवनेभ्यो रणं धाः ॥१६॥
 त्वं ह त्यदप्रतिमानमोजो वज्रेण वज्रिन्धृषितो जघन्थ ।
 त्वं शुष्णस्यावातिरो वधत्रैस्त्वं गा इन्द्र शच्येदविन्दः ॥१७॥
 त्वं ह त्यदृषभ चर्षणीनां घ्नो वृत्राणां तविषो बभूथ ।
 त्वं सिन्धूरसृजस्तस्तभानान्त्वमपो अजयो दासपत्नीः ॥१८॥
 स सुक्रतु रणिता यः सुतेष्वनुत्तमन्युर्यो अहेव रेवान् ।
 य एक इन्नर्यपांसि कर्ता स वृत्रहा प्रतीदन्यमाहुः ॥१९॥
 स वृत्रहेन्द्रश्चर्षणीधृत्तं सुष्टुत्या हव्यं हुवेम ।
 स प्राविता मघवा नोऽधिवक्ता स वाजस्य श्रवस्यस्य दाता ॥२०॥
 स वृत्रहेन्द्र ऋभुक्षाः सद्यो जज्ञानो हव्यो बभूव ।
 कृष्वन्नपांसि नर्या पुरुणि सोमो न पीतो हव्यः सखिभ्यः ॥२१॥

tvām ha tyāt saptābhyo jāyamāno 'śatrūbhyo abhavaḥ
 śātrur indra | gūḷhe dyāvāprithivī ānv avindo vibhumād-
 bhyo bhūvanebhyo raṇam dhāḥ || 16 || tvām ha tyād apra-
 timānām ōjo vājreṇa vajrin dhrishitō jaghantha | tvām śuṣh-
 nasyāvātiro vādhatrais tvām ga indra śācyéd avindah
 || 17 || tvām ha tyād vṛishabha carshaṇīmām ghanō vṛitrā-
 nām tavishō babbūtha | tvām sindhūr asṛijas tastabhānām
 tvām apō ajayo dāsāpatnīḥ || 18 || sā sukrātū raṇitā yāḥ su-
 tēshv ānuttamanyur yō āheva revān | yā éka ín nāry āpānsi
 kártā sā vṛitrahā prátid anyām āhuḥ || 19 || sā vṛitrahén-
 draḥ carshaṇīdhṛit tām susṭutya hávyam huvema | sā prā-
 vitā maghāva no 'dhivaktā sā vājasya śravasyāsyā dātā
 || 20 || sā vṛitrahéndra ṛibhukshāḥ sadyō jajñānō hávyo ba-
 bhūva | kṛiṇvānm āpānsi nāryā purūṇi sómo ná pītō hávyah
 sākhibhyah || 21 || 35 ||

Then, at your birth O resplendent, you were an enemy to those seven who never had a rival. You recover the heavens and earth when concealed in darkness. Then you give joy to the mighty Worlds. 16

O Thunder armed, the resolute one, you strike that power with your bolt; which was unrivalled. You destroy cruel power with your weapons. O resplendent you recover the wealth by your wisdom. 17

You are the Showerer of gifts and mighty destroyer of the hindrances of thy worshippers. You set the obstructed rivers flowing freely; you win the waters, unduly controlled by infidels. 18

Most wise is he, who is delighted in the loving devotion expressed by devotees. His wrath cannot be repelled. He is splendid as day. He alone performs cosmic rites for his worshipper. He alone is the dispeller of darkness, a match to everyone as they say. 19

The resplendent Lord is the destroyer of evils, the sustainer of men; let us invoke Him with an excellent hymn, since He alone is worthy of praise. He is bounteous, our protector, our encourager. He is the bestower of food that makes us glorious. 20

As soon as born, i.e. since eternity, He, the resplendent becomes the dispeller of evils. He is the leader of the enlightened ones and worthy to be invoked. Performing many sacred acts for men, He is worthy of reverence. His associates also appreciate the loving devotion. 21

(९.७) सप्तनवतितमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशार्चस्यास्य सूक्तस्य काश्यपो रेभ ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-९) प्रथमादिनवर्चा वृद्धती,
 (१०, १३) दशमीत्रयोदशयोरतिजगती, (११-१२) एकादशीद्वादशयोर्परिष्ठावृद्धती,
 (१४) चतुर्दश्यास्त्रिष्टुप्, (१५) पञ्चदश्याश्च जगती छन्दांसि ॥

॥३६॥

या इन्द्र भुज आभरः स्वर्वा असुरेभ्यः ।
 स्तोतारमिन्मघवन्नस्य वर्धय ये च त्वे वृक्तबर्हिषः ॥१॥
 यमिन्द्र दधिषे त्वमश्वं गां भागमव्ययम् ।
 यजमाने सुन्वति दक्षिणावति तस्मिन्तं धेहि मा पणौ ॥२॥
 य इन्द्र सस्त्यव्रतोऽनुष्वापमदेवयुः ।
 स्वैः ष एवैर्मुमुरत्पोष्य रयिं गनुतर्धेहि तं ततः ॥३॥

97

Yā indra bhūja ābharah svārvān āsurebhyah | stotā-
 ram in maghavann asya vardhaya yé ca tvé vṛiktābarhi-
 shah || 1 || yām indra dadhishé tvām āśvam gām bhāgām
 āvyayam | yājamane sunvati dākṣhiṇāvati tāsmin tām dhehi
 mā paṇau || 2 || yā indra sāsty avratō 'nushvāpam ādeva-
 yuh | svaīḥ shā évair mumurat pōshyam rayīm sanutār
 dhehi tām tātah || 3 ||

यच्छक्रासि परावति यदर्वावति वृत्रहन् ।
 अतस्त्वा गीर्भिर्द्युगदिन्द्र केशिभिः सुतावो आ विवासति ॥४॥
 यद्वासि रोचने दिवः समुद्रस्याधि विष्टपि ।
 यत्पार्थिवे सदाने वृत्रहन्तम् यदन्तरिक्ष आ गहि ॥५॥

yāc chakrāsi parāvāti yād arvāvāti
 vṛitrahan | ātas tvā gīrbhīr dyugād indra keśibhiḥ sutāvān
 ā vivāsati || 4 || yād vāsi rocané divah samudrāsyaādhi vi-
 shṭāpi | yāt pārbhīve sādane vṛitrahantama yād antāriksha
 ā gahi || 5 || 36 ||

O resplendent, the lord of celestial light, with those enjoyable things, which you carry off from the wicked, may you prosper and along, O bounteous Lord, may they prosper who Praise you and who surrender their worldly gains at your feet. 1

Those horses, those cows, that imperishable wealth which you secure from infidels, bestow them on the faithful worshipper who offers loving devotion to you and is liberal to the priests, not on the niggard. 2

O resplendent, the one, who is careless and carelessly disregards divine powers and pays no homage to you — Let him lose his Precious Wealth by his own evil devices and then may you hide from him the wealth that gives prosperity. 3

O Lord of splendour, whether you are in the far-distant region or O the dispeller of darkness, whether you are near at hand—the worshipper longs to bring you, from thence by his hymns, as if speedily rushing on divine long-mained steeds. 4

Or whether you are in the brightness of heaven, or at the base of the sea, or whether, O mightiest dispeller of darkness, in some place on this earth, or in the firmament—come to us. 5

॥३७॥

स नः सोमेषु सोमपाः सुतेषु शवसस्पते ।
 मादर्यस्व राधसा सूनृतावतेन्द्र राया परीणसा ॥६॥
 मा न इन्द्र परा वृणग्भवा नः सधमार्याः ।
 त्वं न ऊती त्वमिन्न आप्यं मा न इन्द्र परा वृणक् ॥७॥
 अस्मे इन्द्र सचा सुते नि षदा पीतये मधु ।
 कधी जरित्रे मघवन्नवो महदस्मे इन्द्र सचा सुते ॥८॥

sá naḥ sómeshu somapāḥ sutéshu śavasas pate | mādā-
 yasva rādhasā sūnṛtāvatēndra rāyā pārīṇasā || 6 || mā na
 indra pārā vṛiṇag bhāvā naḥ sadhamādyah | tvām na ūtī
 tvām ín na āpyam mā na indra pārā vṛiṇak || 7 || asmé in-
 dra sácā suté ní shadā pītāye mādhu | kṛidhí jaritré ma-
 ghavann ávo mahád asmé indra sácā suté || 8 ||

न त्वा देवास आशत न मर्त्यसो अद्रिवः ।
 विश्वा जातानि शवसाभिर्मूरसि न त्वा देवास आशत ॥९॥
 विश्वाः पृतना अभिमूर्तरं नरं सज्जूस्ततश्चुरिन्द्रं जज्जुभ्वं राजसे ।
 कत्वा वरिष्ठं वरं आमुर्मुतोग्रमोजिष्ठं तवसे तरस्विनम् ॥१०॥

nā tvā de-
 vāsa āṣata ná mārtyāso adrivaḥ | víśvā jātāni śavasābhi-
 bhūr asi ná tvā devāsa āṣata || 9 || víśvāḥ prítanā abhibhū-
 taram náram sañś tataksur índram jajanus ca rājase |
 krátvā vārishtām vāra āmúrim utógrām ójishtām tavá-
 sam tarasvínam || 10 || 37 ||

O Lord of resplendence, Cherisher of noble deeds of strength, now that our loving devotion is expressed, may you delight us with your wholesome food and ample wealth. 6

/

O Lord of resplendence, turn us not away but share in our joy; you are our Protector, you are our Kith and Kin; turn us not away. 7

Sit with us, O resplendent, at the place of worship to cherish the Sweetness of our benevolent deeds. O bounteous Lord, sit beside us and render great protection to your praiser. 8

O Thunderer, neither divine forces nor mortals equal you by their acts; you surpass all beings by your might; even the cosmic powers are not equal to you. 9

The assembled priests have roused the resplendent, the leader, the conqueror in all battles. They urge Him (through their hymns) to Shine. He is the mightiest in his acts, the destroyer of evil spirits, the terrible, the most powerful, the Stalwart and the furious. 10

॥१८॥

समीं रेभासो अस्वरन्निद्रं सोमस्य पीतये ।
 स्वर्पति यदी वृधे धृतव्रतो ह्योजसा समूतिभिः ॥११॥
 नेमिं नमन्ति चक्षसा मेषं विप्रा अभिस्वरा ।
 सुदीतयो वो अद्रुहोऽपि कर्णे तरस्विनः समृक्कभिः ॥१२॥
 तमिन्द्रं जोहवीमि मघवानमुग्रं सत्रा दधानमप्रतिष्कृतं शर्वसि ।
 मंहिष्ठो गीभिरा च यज्ञियो ववर्तेद्राये नो विश्वा सुपथा कृणोतु वज्री ॥१३॥

sām im rebhāso asvarann indram sōmasya pītāye | svār-
 patim yād im vṛidhē dbṛitāvratō hy ōjasā sām ūtībhiḥ
 || 11 || nemim namanti cākshasā meshām viprā abhisvārā |
 suditāyo vo adruhō 'pi kārṇe tarasvīnaḥ sām ṛikvabhiḥ
 || 12 || tām indram johavīmi maghāvānam ugrām satrā dā-
 dhānam āpratishkutam śavāṁsi | mānbishtho gīrbhīr ā ca
 yajñīyo vavārtad rāyē no vīsvā supāthā kṛiṇotu vajrī || 13 ||

त्वं पुरं इन्द्र चिकिदेना व्योजसा शविष्ठ शक्र नाश्रयर्थे ।
 त्वद्भिश्चानि भुवनानि वज्रिन्द्यावा रेजेते पृथिवी च भीषा ॥१४॥
 तन्म ऋतमिन्द्र शूर चित्र पात्वपो न वज्रिन्दुरिताति पर्षि भूरि ।
 कदा न इन्द्र राय आ दशस्येर्विश्वप्स्यस्य स्पृहयाय्यस्य राजन् ॥१५॥

tvām pūra indra cikīd enā vy ōjasā śavishṭha śakra nā-
 śayādhyai | tvād vīsvāni bhūvanāni vajrin dyāvā rejete pṛi-
 thivī ca bhishā || 14 || tām ma ṛitām indra śūra citra pātv
 apō nā vajrin duritāti parshi bhūri | kadā na indra rāyā ā
 daśasyer vīsvāpsnyasya spṛihayāyyasya rājan || 15 || ॐ ||

The spiritually realized sages together Praise the resplendent that He may accept loving devotion. He is the lord of light and strength. He is observant of pious laws which enhance His strength and His protecting capacity. 11

At the first sight the realized sages bow to him, who is the circumference of the wheel. The priests worship with their praise the joy-bestowing Lord who is radiant and unharmed. May you also, full of earnestness, whisper in his ear your hymns. 12

Again and again I invoke the strong bounteous resplendent Lord, who alone really possesses the irresistible might. May he draw nigh through our songs. He, the best bestower of wealth and worthy of worship. May He, the thunderer, make all our pathways pleasant for us. 13

The resplendent Lord, the mightiest and refulgent, you verily know how to destroy those strongholds (of wickedness). By your strength, all the powers of the World tremble,—O thunderer, heaven and earth tremble with fear. 14

O Lord of resplendence, hero, assuming many forms, may your truth be my guard. Bear us, O most powerful, over our many sins as across waters. O radiant when will you honour us with covetable opulence which may be all-nourishing and manifold? 15

(१८) अष्टनवतितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशार्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गित्सो वृमेव ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-६, ८) प्रथमादि-
तृषद्वयस्याष्टम्या ऋचध्वोष्णिह् , (७, १०-११) सप्तमीदशम्येकादशीनां ककुप् ,
(९, १२) नवमीद्वादस्योश्च पुर उष्णिह् ऊर्ध्वासि ॥

॥१॥ इन्द्राय सामं गायतु विप्राय बृहते बृहत् । धर्मकृते विपश्चिते पनस्यवे ॥१॥
त्वमिन्द्राभिभूरसि त्वं सूर्यमरोचयः । विश्वकर्मा विश्वदेवो महौ असि ॥२॥
विभ्राजज्ज्योतिषा स्वर्गच्छो रोचनं दिवः । देवास्त इन्द्र सख्याय येमिरे ॥३॥
एन्द्रं नो गधि प्रियः सत्राजिदगोह्यः । गिरिर्न विश्वतस्पृथुः पतिर्दिवः ॥४॥
अभि हि संत्य सोमपा उभे बभूथ रोदसी । इन्द्रासि सुन्वतो वृधः पतिर्दिवः ॥५॥
त्वं हि शश्वतीनामिन्द्रं दुर्ता पुरामसि । हन्ता दस्योर्मनोर्वृधः पतिर्दिवः ॥६॥

98

Indraya sâma gâyata viprâya bṛihatē bṛihāt | dharmakṛite vipaścite panasyāve || 1 || tvām indrabhībhuṛ asi tvām
sūryam arocayaḥ | viśvakarmā viśvādevo mahān asi || 2 ||
vibhṛājaṇ jyōtiṣā svār āgachō rocanāṃ divāḥ | devās ta
indra sakhyāya yemire || 3 || éndra no gadhi priyāḥ satrā-
jīd āgohyaḥ | girīr nā viśvātas prithūḥ pātir divāḥ || 4 ||
abhi hī satya somapā ubhē babhūtha rōdasi | indrāsi sun-
vatō vṛidhāḥ pātir divāḥ || 5 || tvām hī śaśvatmām indra
darta purām āsi | hantā dāsyaor mānor vṛidhāḥ pātir divāḥ
|| 6 ||

॥२॥ अधा हीन्द्र गिर्वण उप त्वा कामान्महः संसृज्महे । उदेव यन्त उदभिः ॥७॥
वार्ण त्वा यव्याभिर्वर्धन्ति शूर ब्रह्माणि । वावृध्वांसं चिदद्रिवो दिवेदिवे ॥८॥

ādha hīndra girvaṇa ūpa tva kāmān mahāḥ saśrijmahe |
udēva yānta udābhiḥ || 7 || vār nā tva yayvābhir vārdhanti
śura brāhmaṇi | vāvṛidhvānsaṃ cid adrivo divé-dive || 8 ||

Sing a *Saman* hymn, a *Brhat* song to the mighty, the resplendent sage; to the performer of sacred deeds, to the all knowing one and the one who loves to receive sincere devotion. 1

Your are the conqueror, O resplendent; you give splendour to the Sun; you are the creator of all things, the lord of all the divine powers, and the mighty. 2

O resplendent, you pervade the luminous realm of the sky, illuminating heaven by your splendour, and the divine powers submissively solicit your friendship. 3

Come to us, O resplendent, O beloved, a great triumphant, the whom none can cancel and lord of heaven, vast as a mountain spread on all sides. 4

O truthful cherisher of noble deeds, you surpass heaven and earth; O resplendent you are the fasterer of him who prepares the libation. You are the lord of heaven. 5

O resplendent, you are the stormer of many hostile cities, the destroyer of the infidels, the sustainer of mankind, the lord of heaven. 6

O resplendent, lover of hymns, we sent our earnest praises to you as people sporting in a water pool (splash their friends) with handful water. 7

As a lake swell with the rivers, so our praises, O hero, O thunderer, augment you as you grow more and more day by day. 8

युञ्जन्ति हरीं इषिरस्य गार्धयोरो रथं उर्युगे । इन्द्रवाहा वचोयुजा ॥९॥
 त्वं न इन्द्रा भरँ ओजो नृम्णं शतक्रतो विचर्षणे । आ वीरं पृतनाषहम् ॥१०॥
 त्वं हि नः पिता वसो त्वं माता शतक्रतो बभूविथ । अधा ते सुस्रमीमहे ॥११॥
 त्वां शुष्मिन्पुरुहूत वाजयन्तमुप ब्रुवे शतक्रतो । स नो रास्व सुवीर्यम् ॥१२॥

yuñjānti hārī ishīrasya gāthayorau rātha urūyuge | indra-
 vāha vacoyūja ॥ 9 ॥ tvām na indrā bharām ōjo nṛmṇām
 śatakrato vicarṣaṇe | ā viram pritanashāham ॥ 10 ॥ tvām
 hī naḥ pitā vaso tvām matā śatakrato babhūvitha | ādhā
 te suśmām imahe ॥ 11 ॥ tvām śuśmin puruhūta vājayān-
 tam ūpa bruve śatakraṭo | sā no rasva sūviryam ॥ 12 ॥ २ ॥

(९९) नवनवतितमं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो नृमेध ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रगाथः

(विषमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥३॥

त्वामिदा ह्यो नरोऽपीप्यन्वज्जिन्भूर्णयः ।
 स इन्द्र स्तोमवाहसामिह श्रुध्युप स्वसरमा गहि ॥१॥
 मत्स्वा सुशिप्र हरिवस्तदीमहे त्वे आ भूषन्ति वेधसः ।
 तव श्रवाँस्युपमान्युक्थ्या सुतेष्विन्द्र गिर्वणः ॥२॥

Tvām idā hyo nāro 'pīpyan vajrin bhūrṇayah | sā in-
 dra stōmavāhasām ihā śrudhy ūpa svāsaram ā gahi ॥ 1 ॥
 mātśvā suśipra harivas tād imahe tvé ā bhūshanti vedhā-
 sah | tāva śrāvāṇsy upamāny ukthya sutēshv indra girva-
 nah ॥ 2 ॥

With holy songs are yoked to the broad wide-yoked chariot,
carrying the resplendent Sun, the two horses moving at the
word-signal. 9

O resplendent, all beholding and bounteous, bring us
strength and valour; we solicit you the host over-powering
champion. 10

O giver of dwellings, you have been our father, and our
mother, O performer of hundreds of sacred deeds, we pray
for that happiness which is yours. 11

O Mighty selfless worker of hundreds of deeds, invoked by
many, I praise you, keen acceptor of offerings; may you
give wealth. 12

O thunderer, your rich and opulent worshippers—every
day, to-day and yesterday have been offering devotion;
which you have accepted. Listen to us O resplendent, who
offer you praise. May you please come to our dwellings. 1

O Lord of vital faculties, handsome and fair, rejoice, we
pray to you. May your votaries come to you. O resplendent,
lover of songs, may your glories be exemplary and
claim our lauds. 2

श्रायन्त इव सूर्यं विश्वेदिन्द्रस्य भक्षत ।
 वमूनि जाते जनमान ओजसा प्रति भागं न दीधिम ॥३॥
 अनर्शराति वसुदामुप स्तुहि भद्रा इन्द्रस्य रातयः ।
 सो अत्य कामं विधुतो न रोषति मनो दानाय चोदयन् ॥४॥
 त्वमिन्द्र प्रतूर्तिष्वभि विश्वा असि स्पृधः ।
 अशस्तिहा जनिता विश्वतूरसि त्वं तूर्य तरुष्यतः ॥५॥
 अनु ते शुष्मं तुरयन्तमीयतुः क्षोणी शिशुं न मातरा ।
 विश्वास्ते स्पृधः श्रथयन्त मन्यवे वृत्रं यदिन्द्र तूर्वसि ॥६॥

śrāyanta iva sūryam viśvād indrasya bhakshata |
 vāsūni jāte jānamāna ōjasā prāti bhāgaṃ nā dīdhima || 3 ||
 ānarṣarātim vasudām ūpa stuhi bhadra indrasya rātayaḥ |
 só asya kāmam vidható ná roshati máno dānāya codāyan
 || 4 || tvām indra prátūrtishv abhí viśvā asi sprīdhah | aśas-
 tihá janitā viśvatūr asi tvām tūrya tarushyatāḥ || 5 || ānu
 te śuśhmaṃ turāyantam iyatuḥ kshonī śiśum ná mātārā |
 viśvās te sprīdhah śnathayanta manyāve vṛitrām yād indra
 tūrvasi || 6 ||

इत ऊती वो अजरं प्रहेतारमप्रहितम् ।
 आशु जेतारं हेतारं रथीतममर्तुतं तुग्यावृधम् ॥७॥
 इष्कतारमनिष्कृतं सहस्कृतं शतमूर्तिं शतकृतम् ।
 समानमिन्द्रमवसे हवामहे वसवानं वसूजुवम् ॥८॥

itá ūtí vo ajāram prahetāram āprahitam | āśūm
 jētāram hētāram rathītamam átūrtam tugryāvṛidham || 7 ||
 ishkartāram ānishkṛitam sāhaskṛitam śatāmūtim śatākra-
 tum | samānām indram āvase havāmahe vāsavānam vasū-
 jūvam || 8 || ३ ||

As the gathering solar rays proceed to the sun, so the vital principles clouds turn back to Lord of resplendence and by their power divide all his loftiest glories among those who have been or will be born; may we meditate on our share. 3

Praise him the bestower of wealth whose bounties are never evil; gifts of the Lord of resplendence are fortunate. He never fails in fulfilling the desires of His worshipper and always unhesitatingly gives boons. 4

O resplendent Lord, you in conflicts are the subduer of all opposing elements. You are the vanquisher of the wicked, as well as the progenitor. You are the destroyer of all enemies. O opposer, you beat down the opponents. 5

Heaven and earth follow your destructive forces as mothers to the child; since you smite the demon of nescience, all the hostile hosts shrink and faint at your wrath, O resplendent. 6

Summon hither for protection; Him who never grows old, who is the repeller of enemies – himself never repelled. The resplendent Lord is swift in victory a good guide, the best of Charioteers, unharmed of any, the augments of water. 7

We solicit for our protection, resplendent, the consecrator of others but himself consecrated by none, source of strength, possessing hundred fold protection; possessing hundred fold knowledge, judicious to all, rich in wealth and granter of treasuries. 8

(१००) शततमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशार्चस्यान्व सूरस्य (१-३, ६-१२) प्रथमादितृचस्य षष्ठ्यादिसप्तानाष्टकां भागवो नेमः,

(४-५) चतुर्विंशत्योऽथेन्द्र कृषी । (१-७, १२) प्रथमादिसप्तकां द्वादश्याथेन्द्रः, (८) अष्टम्याः

सुपर्ण इन्द्रो वा, (९) नवम्या वज्रो इन्द्रो वा, (१०-११) दशम्येकादश्याथ वाग्देवताः ।

(१-५, १०-१२) प्रथमाद्विंशर्चा दशम्यादितृचस्य च त्रिष्टुप्, (६) षष्ठ्या

जगती, (७-९) सप्तम्यादितृचस्य चानुष्टुप् छन्दांसि ॥

॥४॥ अयं ते एमि तन्वा पुरस्ताद्विश्वे देवा अभि मा यन्ति पश्चात् ।
 यदा मष्ट्यं दीधरो भागमिन्द्रादन्मया कृणवो वीर्याणि ॥१॥
 दधामि ते मधुनो भक्षमग्रै हितस्ते भागः सुतो अस्तु सोमः ।
 असंश्च त्वं दक्षिणतः सखा मेऽधा वृत्राणि जङ्घनाव भूरि ॥२॥

100

Ayám ta emi tanvā purástād víṣve devā abhí mā yanti
 pascāt | yadā máhyam dídharo bhāgām indrád in máyā
 kṛṇavo víryāni || 1 || dádhāmi te mádhuno bhakshám āgre
 hitás te bhāgáh suto astu sómah | ásaṣ ca tvám dakṣhiṇa-
 táh sákhā mé 'dhā vṛitrāni jaṅghanāva bhúri || 2 ||

प्र सु स्तोमं भरत वाजयन्त इन्द्राय सत्यं यदि सत्यमस्ति ।
 नेन्द्रो अस्तीति नेम उ त्व आहु क ई ददर्श कमभि एवाम ॥३॥
 अयमस्मि जरितः पश्य मेह विश्वा जातान्यभ्यस्मि मृक्का ।
 ऋतस्य मा प्रदिशो वर्धयन्त्याददिरो भुर्वना दर्दरीमि ॥४॥

prá sú

stómam bharata vājayanta indrāya satyām yádi satyām
 ásti | néndro astíti néma u tva āha ká im dadarṣa kām
 abhí śṭavāma || 3 || ayám asmi jaritaḥ páśya mehá víśvā
 jātāny abhy āsmi mahnā | ṛitāsya mā pradiśo vardhayanty
 ādardiró bhúvanā dardarīmi || 4 ||

100

I with my child come here before you along with all nature's bounties who follow behind me. O resplendent Lord when you keep my share of wealth for me, may you put forth your strength in my favour. 1

I offer the elixir of the exhilarating drink first to you, let the effused enjoyable ambrosia be placed within you; may you be a friend on my right hand, then shall you and I cast down our all adversities. 2

O my companions, eager to put a fight against one's own evils, may you fervently offer sincere praises to the resplendent Lord. Since His name is Truth, He is personified truth. Only the agnostic says, "There is no Lord Resplendent. Is there any who has ever seen him? Whom shall we praise?" 3

"Here I am, O worshipper, behold me here; in my greatness I surpass all that exists. The holy commandments magnify me by their laudations, rending with strength I rend the World's as under". 4

आ यन्मा वेना अरुहन्नुतस्यै एकमासीनं हर्यतस्य पृष्ठे ।
 मनश्चिन्मे हृद आ प्रत्यवोचदचिक्रदुञ्छिशुमन्तः सखायः ॥५॥
 विश्वेत्ता ते सर्वनेषु प्रवाच्या या चकथं मघवन्निन्द्र सुन्वते ।
 पारावतं यत्पुरुस्सभृतं वस्वपावृणोः शरभाय ऋषिबन्धवे ॥६॥

ā yān mā venā aruhann
 ritāsyān ēkam āsīnam haryatāsyā priṣṭhé | mānaṣ cin me
 bṛidā ā prāty avocad ācikradañ chīśumantaḥ sākḥāyaḥ
 || 5 || viśvét tā te sāvaneshu pravācya yā cakārtha magha-
 vanu indra sunvaté | pārāvatam yāt purusambhṛitām vāsv
 apāvṛiṇoḥ śarabhāya ṛishibandhave || 6 || 4 ||

॥५॥

प्र नूनं धावता पृथङ्नेह यो वो अवावरीत् ।
 नि षीं वृत्रस्य मर्मेणि वज्रमिन्द्रो अपीपतत् ॥७॥
 मनोजवा अयमान आयसीमतरत्पुरम् ।
 दिव्यं सुपर्णो गत्वाय सोमं वज्रिण आभरत् ॥८॥
 समुद्रे अन्तः शयत उद्रा वज्रो अभीवृतः ।
 भरन्त्यस्मै संयतः पुरःप्रस्रवणा बलिम् ॥९॥
 यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि राष्ट्री देवानां निषसाद मन्द्रा ।
 चतस्र ऊर्जं दुदुहे पयांसि क्व स्विदस्याः परमं जंगाम ॥१०॥

prā nūnām dhāvataḥ prīthan nēhā yó vo āvāvarīt | ní
 shīm vṛitrāsyā mārmaṇi vājraṁ índro apīpatat || 7 || māno-
 javā āyamāna āyasīm atarat pūram | divam suparṇó ga-
 tvāya sōmam vājriṇa ābharat || 8 || samudré antāḥ śayata
 udnā vājro abhivṛitaḥ | bhāranty asmai samyātaḥ purāḥ-
 prasravaṇā balīm || 9 || yād vāg vādanty avicetanāni rāśhṭri
 devānām nishasāda mandrā | cātasra ūrjaṁ duduhe pāyānsi
 kvā svid asyāḥ paramām jagāma || 10 ||

When the lovers of sacred laws approach me, while I sit alone across Nature's Splendour, then my mind within proclaims to my heart, "my friends with their children are calling and crying for me." 5

Verily all those your deeds; O bounteous Lord, are to be declared at prayer halls, which you have achieved for him who offers libations. Verily you open the gate of paradise for the austere sage and his kith and kin. 6

Now haste severally and individually forward; he, your opponent, is not here who stopped your way,—has not the Lord of resplendence let fall His thunderbolt in the very vitals of that evil your enemy? 7

Rushing swift with the speed of thought, he, the falcon, the bird of wisdom, passes through the iron fort; then having gone to heaven, he brings the ambrosia to the thunderer. 8

The thunderbolt of punitive justice lies in the midst of the firmament with the cosmic waters compassed round about; and the enemies flying in front of the battle, bring offerings of submission to it. 9

When the divine speech, the queen, the gladdener of the divine forces, is enshrined uttering things not to be comprehended, she milks drink and sustenance for the four quarters of the earth. But whither now does her best portion vanish? 10

देवीं वाचमजनयन्त देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति ।
 सा नो मन्त्रेषमूर्जं दुहाना धेनुर्वाग्मानुषं सुष्टुतैतुं ॥११॥
 सर्वं विष्णो वितरं वि क्रमस्व यौदेहि लोके वज्राय विष्कभे ।
 हनाव वृत्रं रिणचाव सिन्धुनिन्द्रस्य यन्तु प्रसवे विस्त्रिष्टाः ॥१२॥

devīm vācam aja-
 nayanta devās tāṃ viśvārūpāḥ paśavo vadanti | sā no
 mandrēṣam ūrjaṃ dūhānā dhenūr vāg asmān ūpa śusṭu-
 taītu ॥ 11 ॥ sākhe vishṇo vitarāṃ vī kramasva dyaūr dehī
 lokāṃ vājraya viškābhe | hānāva vritrāṃ riṇācāva śindhūn
 indrasya yantu prasavé vīśriṣṭāḥ ॥ 12 ॥ ५ ॥

(१.०१) एकोनशततमं सूक्तम्

(१-१६) षोडशस्यस्य सूक्तस्य भागवो जमदग्निर्ऋषिः । (१-४. ५) प्रथमादितुर्ऋचां पञ्चम्याः
 पादत्रयस्य च मित्रावरुणौ. (५-६) पञ्चम्यान्तुर्गीयपादस्य पशुधाधादित्याः, (७-८) सप्तम्यष्टम्यो-
 रश्विनौ. (९-१०) नवमीदशस्योवायुः. (११-१२) एकादशीद्वादस्योः सूर्यः, (१३) त्रयोदस्या
 उग्राः सूर्यप्रभा वा. (१४) चतुर्दस्याः पवमानः, (१५-१६) पञ्चदशीषोडस्योश्च गौर्देवताः ।
 (१-२. ५-१६) प्रथमाद्वितीययोर्ऋचोः पञ्चम्याद्यष्टानाञ्च प्रगायः (विषमचां बृहती,
 ममचां मनोबृहती), (३) तृतीयाया गायत्री. (४) चतुर्थ्याः सतोबृहती, (१३)
 त्रयोदस्या बृहती, (१४-१६) चतुर्दस्यादितुचस्य च त्रिष्टुप् छन्दांसि ॥

॥६॥ ऋधगित्था स मर्त्यैः शशमे देवतातये ।
 यो नूनं मित्रावरुणावभिष्टय आचुके हव्यदातये ॥१॥
 वर्षिष्ठक्षत्रा उरुचक्षसा नरा राजाना दीर्घश्रुत्तमा ।
 ता बाहुता न दंसना रथर्यतः साकं सूर्यस्य रश्मिभिः ॥२॥

101

Rīdhag itthā sā mārtyaḥ ṣaṣamé devātātaye | yó nūnām
 mitrávaruṇāv abhīṣṭaya ācakré havyādātaye ॥ 1 ॥ vārshish-
 ṭhaksbatrā urucākshasā nārā rājānā dīrghaśrúttamā | tā
 bāhūtā ná daṁsānā ratharyataḥ sākāṃ sūryasya raśmībhiḥ
 ॥ 2 ॥

The divine powers produce the goddess of speech; even animals of every kind utter some words; may She, the speech, the all-gladdening cow, yielding food and drink come to us, worthily Lauded. 11

O all-pervading Lord, my comrade, stride forth lustily; O heaven, make room to contain the bolt of lightning. Let us smite dark demon of evil, let us free the rivers; let them flow free at the command of our resplendent Lord. 12

101

The offerer of worship who succeeds in invoking the Light and Bliss for the attainment of his desires, in truth consecrates the oblation for the cosmic sacrifice. 1

Those two leaders (Light and Bliss) of cosmic forces, who are great in might, far-seeing, resplendent and most far-hearing, perform their deeds like two arms, by the help of the rays of the Sun. 2

प्र यो वीं मित्रावरुणाजिरो दूतो अद्रवत् । अयःशीर्षा मदेरघुः ॥३॥
 न यः संपृच्छे न पुनर्हवीतवे न संवादाय रमते ।
 तस्मात्तो अद्य समृतेरुष्यतं बाहुभ्यां न उरुष्यतम् ॥४॥
 प्र मित्राय प्रार्यम्णे संचथ्यमृतावसो ।
 वरूथ्यं वरुणे छन्द्यं वचः स्तोत्रं राजसु गायत ॥५॥

prá yó vām mitrāvaruṇājiró dūtó ádravat | áyahṣirshā
 máderaghuḥ || 3 || ná yāḥ sampriche ná púnar hávītave ná
 samvādāya rāmāte | tāsman nò adyā sámṛiter urushyātam
 bāhúbhyām na urushyātani || 4 || prá mitráya prāryamṇé
 sacathyām ṛitāvaso | varūthyām vāruṇe chāndyam vāca
 stotrām rájasu gayata || 5 || 6 ||

॥७॥ ते हिन्विरे अरुणं जेन्यं वस्वेकं पुत्रं तिसृणाम् ।
 ते धामान्यमृता मर्त्यानामदेव्या अभि चक्षते ॥६॥
 आ मे वचांस्युद्यता द्युमत्तमानि कर्त्वा ।
 उभा यातं नासत्या सजोषसा प्रति हव्यानि वीतये ॥७॥
 रातिं यद्वामरक्षसं हवामहे युवाभ्यां वाजिनीवसू ।
 प्राचीं होत्रां प्रतिरन्तावितं नरा गृणाना जमदग्निना ॥८॥
 आ नो यज्ञं दिविस्पृशं वायो याहि सुमन्मभिः ।
 अन्तः पवित्र उपरि श्रीणानोऽयं शुक्रो अयामि ते ॥९॥

té hinvire aruṇam jēnyam vāsv ékam putrām tisṛṇām |
 té dbāmāny amṛitā mārtyānam ádabdhā abhí cakshate || 6 ||
 á me vácānsy ūdyata dyumáttamāni kártvā | ubhā yātam
 nāsatyā sajóshasā prāti havyanī vītāye || 7 || rātim yād vam
 arakshásam hāvāmahe yuvābhyām vājinīvasū | prācim hó-
 trām pratirántāv itam nara gṛṇānā jamádagninā || 8 || á no
 yajñam divispṛśam vāyo yāhi sumānmabhiḥ | antāḥ pavī-
 tra upāri śṛiṇānō 'yam śukró ayāmi te || 9 ||

Ô light and bliss, the one who hastens to appear before you, becomes the messenger of Nature's bounties; he wears an iron head and exults in his wealth. 3

He whom no man questions nor summons back, who waits not for dialogue—defend us today from him and from his encounter; defend us from his arms. 4

O rich in righteousness, sing to the Lord of light and to the ordainer, a reverential hymn produced in the worship hall; recite a propitiating poem to the Lord of Bliss; sing a hymn of praise to these radiant divine forces. 5

It is these who inspire one radiant and victory giving source of strength for the three regions; they are invincible and immortal, and survey all the abodes of mortal men. 6

O ever true divines, come hither with accordant mind to listen to my uplifted glorious praises and my rites; come to partake of my offerings. 7

O Lords of great Wealth, when we solicit your bounty, that wealth which demons cannot thwart, then, both of you O leaders of our ceremonies, directed and adored by enlightened preceptors come to us, furthering our most ancient and glorious praises. 8

Come, O Lord of Vitality, to our heaven reaching prayers with its beautiful hymns of praise. This bright elixir of devotion has been kept aside and poured out for you through the purifying strainer. 9

वेत्यध्वर्युः पथिभी रजिष्ठैः प्रति हव्यानि वीतये ।
अधा नियत्व उभयस्य नः पिब शुचिं सोमं गवांशिरम् ॥१०॥

véty adhvar-
yúh pathibhi rajishthaiḥ prāti havyāni vitāye | ádhā niyutya
ubhāyasya naḥ piba śúcim sómam gāvāṣīram || 10 || 7 ||

॥८॥

बष्महौ असि सूर्य बळादित्य महौ असि ।
महस्ते सतो महिमा पनस्यतेऽद्धा देव महौ असि ॥११॥
बट् सूर्य श्रवसा महौ असि सत्रा देव महौ असि ।
मह्ला देवानामसुर्यः पुरोहितो विभु ज्योतिरदाभ्यम् ॥१२॥
इयं या नीच्यर्किणी रूपा रोहिण्या कृता ।
चित्रेव प्रत्यदर्शयत्यन्तर्दशसु बाहुषु ॥१३॥
प्रजा ह तिस्रो अत्यायमीयुर्न्या अर्कमभितौ विविश्रे ।
बृहद् तस्थौ भुवनेष्वन्तः पर्वमानो हरित आ विवेश ॥१४॥

bāṇ mahān asi sūrya bāl āditya mahān asi | mahās te
sató mahimā panāsyate 'ddhā deva mahān asi || 11 || bāt
surya śrāvasā mahān asi satrá deva mahān asi | mahná de-
vānam asuryaḥ puróhito vibhú jyótiṛ ádābhyam || 12 || iyān
yā nícy arkīm rūpā rōhiṇya kṛitā | citréva prāty adarsya
ayaty āntār daśāsu bāhúshu || 13 || prajā ha tisró atyāyam
iyur ny ānyā arkām abhító vivishre | bṛihád dha tasthau
bhúvaneshv antāḥ pávamāno harita á viveṣa || 14 ||

The ministrant priest comes by the straightest paths to realise divine experiences of spiritual joy. Then, O lord of the Vital World, may you have both the drinks, one the elixir of pure devotion and the other, which is mixed with the milk of dedicated actions. 10

Verily, you are great, O radiant sun; verily, you are great O eternal, the greatness of the great one, we adore; Verily you are great, O supreme God. 11

Verily, O Sun, you are great in fame; O divine, you are indeed mighty among the divine forces in might. You are the destroyer of the wicked and the preceptor. Your glory is wide-spread and unconquerable. 12

She (dawn) bending lowly downwards, clothed in red hues and rich in rays, is seen advancing with various tints to the ten regions spread out like arms. 13

Three kinds of manifested Nature's Creatures—move across our sight. The others enter around the cosmic glows. The mighty Lord (the Sun) stands within the Worlds; wind, the purifier embraces all the quarters of space. 14

माता रुद्राणां दुहिता वसूनां स्वसादित्यानाममृतस्य नाभिः ।
 प्र नु वोचं चिकितुषे जनाय मा गामनागामदिति वधिष्ट ॥१५॥
 वचोविदं वाचमुदीरयन्तीं विश्वाभिर्धीभिरुपतिष्ठमानाम् ।
 देवीं देवेभ्यः पर्येयुषीं गामा मावृक्त मर्त्यो दभ्रचैताः ॥१६॥

mata

rudrānām duhitā vāsūnām svāsādityānam amṛtasya nābhiḥ ।
 prā nū vocam cikitúshe jánāya mā gām ānāgām āditim va-
 dhishṭa ॥ 15 ॥ vacovídam vācam ndīráyantīm vísvābhir dhī-
 bhír upatishṭhamānām | devīm devébhyah páry eyúshīm
 gām ā māvriкта mártyo dabhráçetāḥ ॥ 16 ॥ १ ॥

(१०२) द्युत्पत्तयतम सूक्तम्

(१-२२) द्वाविंशत्यृचस्यास्य सूक्तस्य भार्गवः प्रयोगो बार्हस्पत्यः पाचको बार्हृवा, सहस्रः
 तुतो गृहपतिवर्धौ वा तथोऽन्यतरो वा ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ त्वमग्ने बृहद्वयो दधासि देव दाशुषे । कविर्गृहपतिर्युवा ॥१॥
 स न ईळानया सह देवौ अग्ने दुवस्युवा । चिकिद्भिभानवा वह ॥२॥
 त्वया ह स्विद्युजा वयं चोदिष्टेन यविष्ठ्य । अभि ष्मो वाजसातये ॥३॥
 और्वभृगुवच्छुचिमप्रवानवदा हुवे । अग्निं समुद्रवाससम् ॥४॥
 हुवे वातस्वनं कविं पर्जन्यकन्यं सहः । अग्निं समुद्रवाससम् ॥५॥

102

Tvám agne bṛihád váyo dádbhāsi deva dāśúshe | kavír
 grihāpatir yúvā ॥ 1 ॥ sá na īlānayā sahā devāñ agne duvas-
 yúvā | cikíd vibhānav ā vaha ॥ 2 ॥ tváyā ha svid yujá va-
 yām códishṭhena yavishṭhya | abhí shmo vājasātaye ॥ 3 ॥
 aurvabhṛiguvác chúcim apnavānavád ā huve | agnīm sam-
 udrávāsasam ॥ 4 ॥ huvé vātasvanam kavīm parjānyakrandyam
 sáhaḥ | agnīm samudrávāsasam ॥ 5 ॥ १ ॥

She is like the mother of the cosmic Forces, the daughter of the cosmic Matter, the sister of cosmic Energy, the centre of the ambrosia—I address to men of wisdom—kill not her, the sinless inviolate COW. 15

The divine cow, herself is skilled in eloquence, gives speech to others, who comes surrounded by every kind of utterance, who helps me for my worship of the divine forces, it is only the fool that abandons her. 16

102

O divine adorable Lord, every young, wise, Protector of the household, it is you who give abundant food to the worshipper. 1

O all-wise resplendent adorable Lord, may you bring Nature's bounties hither with our reverential hymn of praise. 2

O ever-youthful, with you as our ally and inspirer of wisdom, we overcome all hurdles for the attainment of food and vigour. 3

The one who is like an austere sage and like an honest toiler—such a pure fire-divine pervading the entire space of firmament, I invoke. 4

The one who is most wise and who roars like wind along with a loud thunder of the cloud—such a fire-divine, pervading the entire space of firmament, I invoke. 5

॥१०॥ आ स॒वं स॒वितु॒र्यथा॒ भग॑स्येव भुजि हुवे । अ॒ग्निं स॑मु॒द्रवा॑ससम् ॥६॥
 अ॒ग्निं वो॑ वृ॒धन्त॑मध्व॒राणां॑ पु॒रूत॑मम् । अ॒च्छा न॑प्त्रे स॒हस्र॑वते ॥७॥
 अ॒यं यथा॑ न आ॒भुव॑त्त्वष्टां रू॒पेव॑ तक्ष्या । अ॒स्य क॑त्वा यश॑स्वतः ॥८॥
 अ॒यं विश्वा॑ अ॒ग्निं श्रियो॑ऽग्निर्दे॒वेषु॑ पत्यते । आ वा॒ज्ञैरु॑प॒ नो ग॑मत् ॥९॥
 वि॒श्वेषा॑मिह स्तु॒हि होत॑रूणां य॒शस्त॑मम् । अ॒ग्निं य॒ज्ञेषु॑ पू॒र्व्यम् ॥१०॥

ā savām savitúr yathā bhágasyeva bhujím huve | agním
 samudrávāsasam || 6 || agním vo vṛidhántam adbhvarāṇām
 purūtámam | áchā náptre sáhasvate || 7 || ayám yáthā na
 ābhúvat tváshtā rūpéva táksbyā | asyá krátvā yáśasvataḥ
 || 8 || ayám víšvā abhí śrīy 'gnír devéshu patyate | ā vájair
 úpa no gamat || 9 || víšveshām ihá stuhi hótṛiṇām yaśásta-
 mam | agním yajñéshu pūrvyám || 10 || 10 ||

॥११॥ शी॒रं पा॒वक॑शोचिषं ज्येष्ठो यो दमे॒ष्ववा॑ । दी॒दाय॑ दी॒र्घश्रु॑त्तमः ॥११॥
 तम॑र्वन्तं न सा॒नसि॑ गृ॒णीहि॑ वि॒प्र शु॒ष्मिण॑म् । मि॒त्रं न या॑तय॒ज्जन॑म् ॥१२॥
 उप॑ त्वा जा॒मयो॑ गि॒रो दे॑दि॒शती॑र्हविष्कृतः । वा॒यो रनी॑के अ॒स्थिर॑न् ॥१३॥

śīrām pāvakāśocisham jyésthō yó dāmeshv ā | didāya
 dirghaśruttamaḥ || 11 || tām árvantaṁ ná sānasīm grīṇihí
 vipra śushmīnam | mitráṁ ná yātayájjanam || 12 || úpa tvā
 jāmāyo gíro dédiśatír havishkrītaḥ | vāyór ánike asthiran
 || 13 ||

The one who is like the productive power of creator and like the Lord of grace and showerer of bliss—such a fire-divine, pervading the entire space of firmament, I invoke. 6

At our solemn rite, free from violence, I call to the fire-divine—the one wide-spreading, most abundant and mighty, for attaining courageous grandson (brave progeny). 7

May He stand by us as a creator and through His power shape us into an exemplary model and may we find glory through His art. 8

The fire-divine is supreme surpassing the glory of other Nature's bounties; may he come to us with abundance of food. 9

May you praise him who is the most glorious of all the ministrant priests. The fire-divine is foremost at all places of worship. 10

(May we praise the fire-divine) who is pure light, and pervades all, is the eldest, and shines in all homes; he is the swiftest to hear from far away. 11

O sage glorify him who wins the battle like a strong steed; and who like a friend conquers all over adversities. 12

The sister hymns full of divine wisdom rise to you proclaiming your glories; they stand kindling you in the presence of cosmic vitality. 13

यस्य त्रिधात्वृतं बर्हिस्तस्थावसंदिनम् । आपश्चिन्नि दधा पदम् ॥१४॥
पदं देवस्य मीळहुषोऽनाधृष्टाभिरूतिभिः । भद्रा सूर्य इवोपदृक् ॥१५॥

yásya tridhātv āvṛitam barhiṣ tasthāv āsamdinam |
āpaṣ cin ní dadhā padām || 14 || padām devásya mīlhubhó
'nādbṛiṣṭābhir ūtibhiḥ | bhadrá sūrya ivopadrīk || 15 || 11 ||

॥१२॥ अग्ने घृतस्य धीतिभिस्तेपानो देव शोचिषा । आ देवान्वक्षि यक्षि च ॥१६॥
तं त्वाजनन्त मातरः कविं देवासो अङ्गिरः । हव्यवाहममर्त्यम् ॥१७॥
प्रचेतसं त्वा कवेऽग्ने दूतं वरेण्यम् । हव्यवाहं नि षेदिरे ॥१८॥
नहि मे अस्त्यध्न्या न स्वधितिर्वनन्वति । अथैतादृग्भरामि ते ॥१९॥
यदग्ने कानि कानि चिदा ते दारूणि दुध्मसि । ता जुषस्व यविष्य ॥२०॥
यदत्युपजिह्विका यद्वम्रो अतिसर्पति । सर्वं तदस्तु ते घृतम् ॥२१॥
अग्निमिन्धानो मनसा धियं सचेतु मर्त्यः । अग्निमीधे विवस्वभिः ॥२२॥

āgne ghṛitásya dhītibhis tepanó deva śocīṣhā | ā devān
vakshi yákshi ca || 16 || tāṃ tvājananta mātāraḥ kavīm de-
vāso āṅgiraḥ | havyavāham amartyam || 17 || pracetasam tvā
kavé 'gne dūtām vāreṇyam | havyavāham ni shedire || 18 ||
nahí me ásty āghnyā ná svādhitir vānanvati | áthaitadrīg
bharāmi te || 19 || yád agne káni káni cid ā te dārūṇi dadh-
māsi | tá jushasva yavishṭhya || 20 || yád átty upajihvikā
yád vamró atisárpati | sárvaṃ tād astu te ghṛitām || 21 ||
agnīm índhāno mánasā dhíyaṃ saceta mártyaḥ | agním idhe
vivásvabhiḥ || 22 || 12 ||

The cosmic waters find their place in him for whom the triple uncovered, but unbound firmament is established. 14

Highly pleasant is the place of the supreme God who pours forth all desires with His inviolable protections; auspicious in His appearance like the Sun. 15

O fire-divine, blazing with radiance through our oblation of pure butter, bear our sacrifice to Nature's bounties and honour them. 16

Nature's bounties, as mothers, have borne you, O fire-divine, the seer, the immortal and the bearer of the oblation. 17

O all-wise fire-divine, the seer, the messenger, the most excellent, the bearer of the oblation, the enlightened sages enshrine you at the altar. 18

Neither Cow I have, nor axe with me for cutting the wood, inspite of it, I have come to you to offer my sincere devotion. 19

Most youthful fire-divine, whatsoever fuel that we offer to you, may you be pleased there-with. 20

Whatever timber the white ant has gnawed or whatever the emmet has infested—may it all be welcome to you as butter. 21

Let a man, when he kindles fire ritual, perform the ceremony with a devout mind; he kindles it with the guidance of priests. 22

(१०३) व्युत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१४) चतुर्दशर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः सोभारिऋषिः । (१-१३) प्रथमादित्रयोदशचामिभिः, (१४) चतु-
र्दश्याश्चाग्रामरुतो देवताः । (१-४, ६) प्रथमादिचतुर्केचां पष्ठयाश्च बृहती, (९) पञ्चम्या विराडूपा,
(७, ८, ११, १३) सममीनवम्येकादशीत्रयोदशीनां सतोबृहती, (८, १२) अष्टमीद्वादश्योः
ककुप्, (१०) दशम्या हसीयसी गायत्री, (१४) चतुर्दश्याश्चानुष्टुप् छन्दांसि ॥

॥१३॥

अदर्शि गातुवित्तमो यस्मिन्ब्रतान्यादधुः ।
उपो षु जातमार्यस्य वर्धनमग्निं नक्षन्त नो गिरः ॥१॥
प्र दैवौदासो अग्निर्देवाँ अच्छा न मज्मना ।
अनु मातरं पृथिवीं वि वावृते तस्थौ नाकस्य सानवि ॥२॥
यस्माद्रेजन्त कृष्टयश्चकृत्यानि कृण्वतः ।
सहस्रसां मेधसाताविव त्मनाग्निं धीभिः संपर्यत ॥३॥

103

Ādarṣi gātuvittamo yāsmiṇ vrataṇy ādadhūh | ūpo shū
jātām āryasya vārdhanam agnīm nakshanta no girāh || 1 ||
prā daivodāso agnir devāṇ āchā nā majmāna | ānu mātā-
ram prithivīm vī vāvrite tasthaū nākasya sānavi || 2 || yā-
smād réjanta kṛiṣṭāyaś carkṛityāni kṛiṇvatāh | sahasrasām
medhāsātāv iva tmānāgnīm dhibhīh saparyata || 3 ||

प्र यं राये निनीषसि मर्तो यस्ते वसो दाशत् ।
स वीरं धत्ते अग्न उक्थशंसिन् त्मना सहस्रपोषिणम् ॥४॥
स दृब्धे चिदुभि तृणन्ति वाजमर्वता स धत्ते अक्षिति श्रवः ।
त्वे देवत्रा सदा पुरुवसो विश्वा वामानि धीमहि ॥५॥

prā yām
rāyē niniṣhasi mārto yās te vaso dāṣat | sā virām dhatte
agna ukthaśaṁsinam tmānā sahasrapoṣiṇam || 4 || sā dṛiḥbē
cid abhī tṛiṇatti vājam ārvatā sā dhatte ākshiti śravaḥ |
tvē devatrā sādā purūvaso viśva vāmāni dhīmahi || 5 || 13 ||

Our laudations are offered to that adorable Lord to whom all our actions and prayers are dedicated, to the one who is manifest as the noblest and wisest, and is the furtherer of the works of pious men. ¹

Fire-divine when invoked during the sunshine runs around the mother Earth with speed and force, proceeds to Nature's bounties, and finally takes his place at the summit of heaven. ²

Men tremble (on account of the uncertainty of success) while they incessantly devote to the sacred sacrifices, unmindful of that, may you continue to devoutly worship in the solemn rite the adorable Lord the bestower of thousands of blessings. ³

O fire-divine bestower of dwellings the mortal whom you wish to lead the opulence and who presents offering to you is rewarded to possess a son who is brave and reciter of hymns, and a lord of great wealth. ⁴

O Lord of vast wealth, he (the devotee) with his vigour wins wealth stored even in the strong-holds of enemy and gains unperishable fame. O Lord, in your divine protection we constantly obtain all our cherished treasures. ⁵

॥१४॥

यो विश्वा दयते वसु होता मन्द्रो जनानाम् ।
 मधोर्न पात्रा प्रथमान्यस्मै प्र स्तोमा यन्त्यग्नये ॥६॥
 अश्वं न गीर्भी रथ्यं सुदानवो मर्मृज्यन्ते देवयवः ।
 उभे तोके तनये दस्र विश्पते पर्षि राधौ मघोनाम् ॥७॥
 प्र मंहिष्ठाय गायत ऋताव्रे बृहते शुक्रशोचिषे । उपस्तुतासो अग्नये ॥८॥

yó vísvā dáyate vāsu hótā mandró jánānām | mādhor
 ná pátrā prathamāny asmai prá stómā yanty agnáye || 6 ||
 áśvaṃ ná gīrbhī rathyāṃ sudānavo marmṛijyānte devayā-
 vaḥ | ubhé toké tánaye dasma viṣpate pārshi rádho ma-
 ghónām || 7 || prá mánhishṭhāya gāyata řitāvne bṛihaté śu-
 kṛāśocishe | úpastutāso agnáye || 8 ||

आ वंसते मघवा वीरवद्यशः समिद्धो द्युम्याहुतः ।
 कुविन्नो अस्य सुमतिर्नवीयस्यच्छा वाजेभिर्गगमत ॥९॥
 प्रेष्ठसु प्रियाणां स्तुह्यासावतिथिम् । अग्निं रथानां यमम् ॥१०॥

ā vaṁsate maghāva vi-
 rávad yāśaḥ sāmiddho dyumny áhutaḥ | kuvín no asya su-
 matír návíyasy áchā vájebhir āgāmat || 9 || prēshṭham u
 priyānām stuly āsāvátithim | agnīm rāthānām yāman
 || 10 || ॥१॥

May our praises like the principal cups of the exhilarating elixir of devotion proceed to Him who is the invoker of Nature's bounties and who cheerfully distributes all wealth to men. 6

The liberal worshippers honour you with their songs as the steed harnessed to the chariot. O Lord of men, grant wealth to us, to our children and grand-children. 7

O Chanters, sing forth to the mighty adorable Lord who is most bounteous, observant of truth and radiant with His refulgence. 8

The opulent, glorious and adorable Lord when worshipped and enkindled, pours fourth on his devotees abundance of food along-with progeny; may his ever-fresh favour continually come to us with all kinds of strength. 9

Praise, O singer of hymns, the adorable Lord, the dearest guest of our friends, and the controller of the cosmic chariot. 10

॥१५॥

उदिता यो निदिता वेदिता वस्वा यज्ञियो ववर्तन्ति ।

दुष्टरा यस्य प्रवणे नोर्मयो धिया वाजं सिषासतः ॥११॥

मा नो हृणीतामतिथिर्वसुरग्निः पुरुप्रशस्त एषः । यः सुहोता स्वध्वरः ॥१२॥

मो ते रिषन्धे अच्छोक्तिभिर्वसोऽग्ने केभिश्चिदेवैः ।

कीरिश्चिद्धि त्वामीद्रे दूत्याय रातहव्यः स्वध्वरः ॥१३॥

आग्ने याहि मरुत्सखा रुद्रेभिः सोमपीतये ।

सोमर्या उप सुष्टुतिं मादयस्व स्वर्णरे ॥१४॥

úditā yó nídītā védītā vāsv ā yajñīyo vavártati | dush-
 tārā yāsya pravaṇé nórmaṃyo dhiyá vájam síshāsataḥ || 11 ||
 mǎ no hṛñītām átithir vāsuv agnīḥ purupraśastá esháḥ |
 yāḥ suhótā svadhvarāḥ || 12 || mó té rishan yé áchoktibhir
 vasó 'gne kébhiḥ cid évaiḥ | kíris cid dhí tvám ítte dū-
 tyāya rātáhavyaḥ svadhyarāḥ || 13 || ágne yāhi marútsakhā
 rudrébhiḥ sómapītaye | sóbharya úpa susṭútām mādáyasva
 svàṇṇare || 14 || 15 ||

He is the explorer of treasurer open and concealed, and brings them hither. When He rushes to fight with evil, His power is hard to be checked like waves of rivers rushing down a declivity. ¹¹

May none obstruct adorable lord, praised by all, from coming to us. He is dear as our guest and giver of dwellings. He is excellent invoker of Nature's bounties and skilled in cosmic sacrifice. ¹²

O adorable Lord, giver of dwellings, let not those be harmed who approach you in whatsoever manner with hymns of praise, may you become the envoy of the Worshipper who offers his libation and duly performs sacrificial acts and praises you. ¹³

O adorable Lord, friendly to vital powers, come with cosmic vitality to cherish our loving devotion; come to bless the praises virtuous devotee; delight yourself at our solemn rite. ¹⁴

NOTES

Book 8
Hymns 41-103

अष्टमं मण्डलम्
सूक्तानि ४१-१०३

NOTES ON BOOK No. 8

Hymn-41

For verse 2, see Nir.X.5.

2. **Nabhakasya**, नाभाकस्य, of the pain daspiser; See नभाकज्वत् VIII.40.4.

Sapta-svasa, seven sisters; see also VI.61.10 (सप्तस्वसा सप्तार्षात् पञ्चप्राणा मनोबुद्धिश्च स्वसेव यस्याः सा सरस्वती, सत्यावाणी)—*Daya*. On VI.61.10—The seven means: five vital breaths, mind and intellect; सप्तस्वसारम्—Nir. X. 5; also seven kinds of metre or speech: सप्तिभः वाग्भिः “I praise him who possesses seven sisters at the birth of rivers, and who belongs to the middle region, with noble speech, hymns of the manes, and panegyrics of Nabhaka at the same time. Let all others be killed.” (गिरा गीत्यास्तुत्या, with speech, i.e. song or eulogy, पिङ्गणां च मन्मभिः, मननीयैः स्तोमैः, equal to the respectable hymns of the manes and the panegyrics of Nabhaka—नाभाकस्य प्रशस्तिभिः, at the same time Nabhaka was a seer, ऋषिर्नाभाको बभूव, who in his speech, called him one having seven sisters at the birth of these flowing rivers—यः स्यन्दमानानामासामुपोदये सप्तस्वसारमेनमाह वाग्भिः स मध्यम इति निरुच्यते—He, Varuna, is called one belonging to the middle region; अथैष एव भवति, now this is he himself, नभन्तामन्यके समे, let all others be killed. By all others is meant, who bear enmity to us, who are evil-minded, i.e. whose minds or whose thoughts are sinful,—मा भूवन्नन्यके सर्वे ये नो द्विषन्ति पापधियः पापसंकल्पाः — Nir. X. 5.

Nabhakasya, also means “of the sky covered with clouds”—मेघावृतस्याकाशस्य (नाभाकः नभते वधकर्मा—Nigh. II.19).

Pitrinam, पिङ्गणां, of the seasons (ऋतवो वै पितरः —SBr. II. 4.1.32. The colour of lighting (विद्युत्) at the beginning of the rainy season (month of *asadha*, आषाढ) indicates the forth-coming season:

वाताय कपिला विद्युदातपायाति लोहिनी ।
कृष्णा सर्वविनाशाय दुर्भिक्षाय सिता भवेत् ॥

If the lighting is of yellow colour, it indicates the forth-coming storms; if of intense red colour, then of abnormal hot weather; if of the dark colour, then it is indicative of utter destruction; and if white colour, then the forth-coming famine, if of ordinary usual colour, it indicates favourable and auspicious healthy and conducive conditions. Mahabhasye. II.3.13).

Hymn-42

The hymns have two triplets; verses 1-3 are devoted to Varuna and 4-6 to Asvins. The Rsi is *Arcanas* or Nabhaka and the metre anustup.¹

For Varuna, see earlier notes; he has meted the measure of the earth; is a supreme monarch, he is wise guardian of ambrosia; with his reliance, one ascends in life the safe-bearing vessel to cross over all difficulties.

For Atri, Asvins and Nasatya, see earlier notes.

Hymn-43

For verse 31, see Nir. IV. 14.

Virupa Angirasa is the Rsi of the hymn and it is devoted to Agni and is in the Gayatri metre; Agni is the fire divine; He is the most adorable Lord, all-beholding; knows all that is born, the *Jatavedas*; he is able to consume vast forests with his smoke-bannered fires, borne by the wind, diversely spreading in the firmament. His station is in the waters, he clings to the plants, becomes their embryo and is re-born. One of the finest description of Agni is in this hymn.

3. *Aroḥah-iva*, आरोहःइव, like wild animals (आरोचमानाः पशव इव — *Sayana*).

Dat-bhih, with teeth (दत्तभिः दन्तैः—*Sayana*).

4. *Vṛthak*, वृथक्=पृथक् diversely. See Yv. XXXIII. 2, where पृथक्, is for वृथक्.

5. *Ketavah*, ensigns. (केतवः ज्ञापकाः — *Daya*. on Yv. VIII. 40; rays, किरणाः—Yv. XXX. 31; प्रज्ञानानि—Yu. VII. 41; विविध जगतः पृथक् पृथक् रचनादि नियामका ज्ञापकाः प्रकाशकाश्चेत्पूवरस्य गुणाः —*Daya*.).

6. *Dhasim*, food (घासि घनम्; क्षुत् घासि इत्यन्न नामसु पाठात्—Nigh. 11.7).

7. **Taruniḥ**, तरुणीः, tender herbs (तरुणीः षोषधीः).

8. **Janjanabhavan**, जञ्जणाऽभवन् = मल्मलाभवन इति ज्वलति कर्मसु पाठात्—Nigh. I. 17; blazing.

10. **Nisanam**, निसानं = लिहानं = Kisses.

Juhvah, ladle (= झुच् ; जुह्वः होमसाधनभूतायाः झुचः —*Sayana*).

11. **Uksa**, उक्षः OX; *Uksannaya*, for the eater of the ox.

Vasannaye, वशान्ताय, for the eater of the marrow (वशान्नं यस्यासौ वशान्नः —*Sayana*).

Somaprsthaya, सोमपृष्ठाय = सोमघृत पृष्ठाय, on whose back the libation is poured; bears the herbal plants on his back. (ox, fat and Soma libation). (सोमपृष्ठाय सोम-पृष्ठो येन तस्मै = अग्नये —*Daya*. on Yv. XX. 78).

13. **Bhṛgu-vat**, like Bhṛgu, as by Bhṛgu (Bhṛgu = man of distinction (भृगव इति पदनाम—Nigh. V. 5) विद्यायाऽविद्याया भर्जका निवारकाः, the one who dispels ignorance by his enlightenment.—*Daya*. on I.143.4; I.127.7.

Manusvat, मनुष्वत्, by Manus; by intellectuals.

Angirasvat, अंगिरस्वत्, by men of vitality.

14. **Agni**, thou art killed by Agni, a sage by a sage, a saint by a saint and a friend by friend, See Ait. Br. I. 16 : “For thou, O Agni, by Agni, sage by the sage, good by the good,” (he says); one is a sage, the other a sage; one is good, the other good. “Friend with friend thou art enkindled” (he says); he is his own friend in that Agni is Agni's (अग्ने अग्निना विप्रो विप्रेण सत्सतेति विप्र इतरो विप्र इतरः तन्नितरः सन्नितरः सखा सख्या समिध्यस इत्येष द्वे वा अस्य स्वः सखा । यदनिरग्नेस्तं मर्जययत सुकृतं पुरोधावान माजिष—Ait. Br. I. 16).

16. **Rohit-asva**, रोहिषस्य, driven as if on red horses (one who has red horses).

18. **Angirastama**, अगिरस्तम, most vital among vital forces.

19. **Manisinah**, मनीषिणः, intellectuals (मनस ईश्वराः —*Sayana*).

Medhirasah, मेधिरासः, men of wisdom (मेधाविनः —*Sayana*).

Dhibhih, with actions and thoughts (धीभिः कर्मभिः —*Sayana*).

Admasadyaya, for the attainment of food; for the furtherance of their property (अद्मसद्या अन्नस्य भोजनाय—*Sayana*).

28. **Sahaskṛta**, procured by mechanical strength; i.e. by the process of attrition (सहस्कृतः सहस्साबलेन कृतश्चासि—*Sayana*).

29. **Dhasim**, food (आसि अन्नं हविः —*Sayana*; Nigh. II. 7).

31. **Siram pavaka-socisam**, शीरंपावकशोचिषं —(Praise) Agni of purifying flames, i.e. of pure light (पावक दीप्तिम्), it rests through all (अनुशायिनमिति वा) or pervades all (आशिनमिति वा—*Nir.* IV. 14).

32. **Sardhan**, doing with speed, boldness of force (शर्घन् बलं कुर्वन्—*Sayana*; वेगं कुर्वन्—*Venkata*).

Hymn-44

The hymn is devoted to Agni, the Ṛsi is Virupa Angiras.

2. **Suktani**, सूक्तानि, Su+uktani, sweet spoken words.

5. **Haryata** (vocative), O propitious one. O 'amiable one; O

beloved (हयंत कामयमान—*Sayana*).

6. *Rtvijam*, the priest (ऋत्विजं ऋतो यष्टव्यम्, i.e. one that is to be adored in due season; see I. 1. 1., also ऋतुयष्टारं, i.e. one who offers in due season (*Sayana* on V. 22. 2).

7. *Kavikratum*, him by whom the rites are performed (कविकर्तुं क्रान्तकर्माणम्); the wise; possessing sharp intellect; omniscient (क्रान्तप्रज्ञ, सर्वज्ञ—*Sayana* on III. 2.4; III. 14. 7; I. 1.5; कविः सर्वज्ञा सकलविद्यायुक्ता ऋतुः प्रज्ञा कर्म क्रमदर्शनं वा यस्तत्—*Daya*. on Yv. IV. 25; अग्निं=भौतिकम् on III. 2.4; कवीनां विदुषा ऋतुः प्रज्ञाकर्म वा ऋतुवता यस्य स तम्—*Daya*. on III. 27. 12).

Kavi, कवि, wise. He is so called because his presence is desired (✓कम्), or the word is derived from ✓कब्, to praise (कविः क्रान्तदर्शनो भवति कवदेर्वा—*Nir.* XII. 13, on V. 81.2).

9. *Santya*, O giver of good (सन्त्य भजनशील—*Sayana*); bestowing gifts, bountiful (only vocative in addressing Agni); may be derived from *Sat*. सत्.=benevolent, kind.

11. *Risatah*, those who injure (रीषतः=रिषतः हिंसकान्—*Sayana*) (रिष हिंसायाम्; रिषे=रेषणाय, हिंसकाय *Nir.* X. 45; cf. VII. 34. 17; V. 41.16, usually occurring with *Ahirbudhnya*.

13. *Urjah*, ऊर्जः, food (usually energy, or fuel) (ऊर्जः घनस्य—*Sayana*; from ऊर्क=घन, *Nigh.* II.7)

Urjah-napatam, source of energy, son of food.

14. *Agne*, O fire of spirituality.

Barhisi, बहिषि यज्ञे; in the hearts.

Devaih, divine attributes.

16. **Apam retansi**, seeds of aquatic life, (अपां रेतांसि स्यावर जंगमात्मकानि भूतानि—*Sayana*); the seed of waters, the movable and immovable productions of the creative waters.

21. **Sucivrata-tamah**, the purest offerer; extremely pure in functions (शुचिव्रततमः अतिशयेन शुद्धकर्मा—*Sayana*).

23. **Yat syam abam tvam, tvam va gha sya aham**, If I were thou or thou wert I; or if I were rich like you or you were poor like me.

24. **Kam**, कम्=च=and=cum.

Vibhavasuh, rich in splendour (विभावसुः दीप्तिर्धनः —*Sayana*).

25. **Dhrtavrataya**, to the observant of pious rites (धृतव्रताय धृतकर्मणे —*Sayana*).

Vasrasah girah, my loud praises; (वाश्रासः वाशनशीलाः गिरः स्तुतयः —*Sayana*).

26. **Visvadam**, all-consuming; all devouring; the devourer of entire oblation (विश्वादं सर्वस्य हविषोऽन्तारम्—*Sayana*).

Puru vepasam, the performer of numerous acts (पुरुवेपसम् बहुकर्मण्य्—*Sayana*).

27. **Stomaih**, स्तोमैः praises (स्तोत्रः)

28. **Santya**, see note on verse 9. (सन्त्य भजनीय, adorable even *phala-prada*, फलप्रद, or giver of success).

सन्त्य (vocative)—I.15.12; 36.2; 45.5; 9; III. 21.3; V.51.3; VIII.19.26; 44.9; 28.

29. **Adma-sat**, seated at the oblations; see *Adma-Sadyaya* : VIII.43.19.

अद्मऽसत् — I.124.4; VIII. 44.29

अद्मऽसवः — VI. 30.3

अद्मऽसदाम् — VII.83 7

अद्मऽसताय — VIII.43.19

अद्मऽसदा — VI. 4.4.

30. **Kave**, O wise (कवे कान्तकर्मन् !—*Sayana*).

Duritebhyah, prior to sins (or enemies), or misfortunes (दुरितेभ्यः पापेभ्यः).

Mrdhrebhyah, prior to assailants, (मृध्रेभ्यः हिंसकेभ्यः).

Hymn-45

For verses 1, 20 and 37, see Nir. VI. 14; III.21 and IV.2 respectively.

1. **Anusak**, आनुषक्, it is the name of a series in succession (आनुषक् इति नामानुपूर्वस्य । अनुषक्तं भवति —Nir. VI.14). Also आनुषक् आनुकूत्ये.

Strnanti barhih anusak, स्तृणन्ति बहिः आनुषक्, they spread the grass successively.

For *Anusak*, आनुषक्, see : I.13.5; I.52.14; 58.3; 72.7; II.6.8; III.11.1; 41.2; IV.4.10; 7.2; 5.12.3; V.6.6; 10; 9.1; 16.2; 18.2; 21.2; 22.2; 26.8; VI.5.3; 48.4; VIII. 44.8 etc.

(आनुषक्=अनुकूलं, II.6.8; अनुकूलतया I.58.3; आनुकूल्ये VI.48.4—*Daya*).

2. *Pr̥thuh svaruh*, broad their sacred shaving पृथुः स्वरुः ; *Svaru* is not explained by Sayana; it is the first shaving or splinter from the sacrificial post—*Wilson*. See *Katyayana*, VI. 4.12; VI. 9.12.

स्वरुः —IV.6.3; VIII 45.2; स्वरूणां VII.35.7.

Svarum, the giver of heat; the sun (स्वरं तापकमादित्यम् —*Daya*. On I.92.5; *Svaruh* = स्वरुः उपदेष्टा, the instructor, *Daya*. on IV.6.3; *Svarunam*, स्वरूणां = यज्ञशालास्तम्भशब्दानाम्—of the sound coming from the sacrificial post); स्वरुः शब्दोपतापयोः—Unadi I 10 (स्वरुः - स्वर्यन्त उपतप्यन्ते प्राणिनोऽनेनेति स्वरुः वज्रं वा).

3. *Ayuddhah*, Unopposed powerless to combat (अयुद्धः इत् प्रागयोद्धेव). See also I.32.6. (अयोद्धेव०).

5. *Apsah na*, like a stately elephant (अप्सः न दशनीयोगज इव—*Sayana*; *apsah* is also beautiful lightning. See Nir. III.5 and V. 13 for अप्सस् (निरिणीते अप्सः —I.124.7; अप्स इति रूपनाम—Nigh III.7); displays her beauty like a smiling damsel).

Apsas, is a synonym of beauty: it is derived from the negative of √प्सा, to devour; it is not to be devoured, but to be gazed at, or to be made pervasive. It is for clear perception (*Sakapuni*). In “whatever forbidden food.” *apsas* signifies something which is not to be eaten.

From *apsas* is also derived the word ‘*apsarah*’, one who possesses a beautiful person (Nir. V. 13).

Grih, गिरिः, cloud—Nigh. I.10.

7. **Svasvayu,** स्वश्वयुः, borne by excellent vital energies, desirous of gallant steeds (स्वश्वयुः कल्याणश्वमिच्छन्—*Sayana*).

8. **Vajrin,** वज्रिन्, O strong and resolute.

13. **Gayam,** गयम् = गृहम् (गयं गृहमिदो उपद्रवेभ्यो रक्षकम्).

Adarinam, the opener (आदारिणं आदत्तारम्—*Sayana* cf. VIII. 24.4).

Arujam, आरुजम्, guarding from harm.

14. **Panim,** the trader; barterer, (see I.33.3. also).

15. **Vedah,** वेदः, wealth; treasure (*Nigh.* II.10; see VII.15.3).

Revan, रेवान्, opulent (रेवान् धनवान्—*Sayana*).

Adasurih, the miser, one who does not give alms (अदासुरिः अदानशीलः—*Sayana*).

20. **Rambhah,** रम्भः and **pinakam,** पिनाकम्, are synonyms of staff. *Rambhah*, i.e. people grasp it: We grasped thee as decrepit people their staff (आ त्वा रम्भं न जिह्वयः ररम्भ). The sense is that we lean on thee as decrepit man on their staff (रम्भः पिनाकमिति दण्डस्य । रम्भ आरम्भ एवम् । आरम्भान्ने त्वा जीर्णो ह्य दण्डम् —*Nir.* III.21).

24. **Goparinasa,** by sincere dedication; also by the Soma mixed with milk (गोपरीणसा मध्वेन ययस क्षमिषितेन कोमेन—*Sayana*).

Gaurah—Buffalo (*Wilson*); deer (गौरः मृगः, deer or a beast—*Sayana*).

26. Kadruvāḥ, pertaining to Kadru,—the name of a Ṛṣi; a sincere seeker; *Kadru* is also pitcher. *Kadruvāḥ* word does not occur anywhere else in the Ṛgveda.

27. Yadau, यदौ, from *Yadu*, people toiling hard. See earlier notes on *Yadu*.

Turvase, त्वंशे, from त्वंश, Turvasa; see earlier notes; also intellectual people; active person keen to obtain the four fruits: *dharma*, *artha*, *kama*, and *moksa*.

Ahnavayyam, अह्नवाय्यम्, day to day miseries. Name of an enemy (*Wilson*; *Sayana*). The word does not occur anywhere else in the Ṛgveda. Macdonell and Keith have taken no note of it. Also *ahnu* = he prevailed indisputable in battle.

Turvane, in the combat or battle (त्वंशे संग्रामे—*Sayana*).

29. Ṛbhuksanam, ऋभुक्षणम् = महान्तम्, mighty; see earlier notes:

ऋभुक्षणः — VII.48.1; X.92.11; (vocative); IV.37.3; 5; 7; 8; VII.37.1; 2; VIII.7.9; 12; 20.2; X.93.7.

ऋभुक्षणम् — I.111.4; VIII. 45.9; 93.34; X. 74.5.

See also ऋभुक्षाः (Nigh. III.3; महन्ताम्; Nir. IX. 3; king of the Ṛbhus).

Tugrya-Vrdham, तुग्ग्यावृधम् = तुग्ग्यावृधम्, augmenters of water (वृधकस्य वृधंयितारम्—*Sayana*; तुग्ग्या = water, Nigh. I.12).

30. Trisokaya for attaining three splendours; for the one with triple splendour (see also X.29.2); for *trisoka* or for people of three regions. (त्रिशोकाय त्रिशोकनामर्थ्यम्—*Sayana*), Trisoka being the name of an ancient mythical R̥si (I.112.12; VIII.45.30; also Av. IV. 29.6). A Saman or chant; named after him is referred to in the *Pancavimsa Brahmana* (VIII.1)—*Macdonell* and *Keith*.

Also the one who has regrets for being involved in malicious qualities, actions and temperaments (त्रिषु दुष्ट गुणकर्मस्वभावेषु शोको यस्य विदुषः सः—*Daya*. on I.112.12).

Girim, cloud (गिरि मेघम्—*Nigh.* I.10).

37. See *Nir.* IV 2. O men, what friend has said, “Unprovoked I have killed my friend? Who flies from us.”=Here the word मर्या, *marya*, is synonym of man, or it may be a synonym of boundary (since boundary is settled by men). (मर्या इति मनुष्यनाम मर्यादाभिधानं वा स्यात् मर्यादा मर्यादादौयते). Boundary is the line of division between two bounded places (मर्यादिनो विभागः).

Methati (मेथति) means to provoke (मेथतिराक्रोशकर्म—*Nir.* IV.2).

Hymn-46

1. Tva-vatah vayam smasi, त्वाऽवतः वयं स्मसि “We belong to one like thee; since none other is like Thee, we are Thine.”

8. Nrbhih, from men from foes (नृभिः नृभ्यः शत्रुभ्यः—*Sayana*).

9. Taruta, the deliverer from enemies (तस्तु शत्रूणां तारकः—*Sayana*).

12. Visve manusa, all men; all priests associated with men (विश्वे

सर्वेष्वयंवादयः भानुषा भनुष्य सम्बन्धिनः —*Sayana*).

14. *Vah*—वः=यूयं=you all (*Sayana*); or for your sake (बो युष्माकं हिताय—*Sayana*).

Vaco yatha, वचो यथा, in your words, or, i.e. in the Gayatri or Tristubh metre (वचः वाग्युष्मदीया यथा येन प्रकारेण प्रवर्तते गायत्र्या त्रिष्टुभा वा—*Sayana*).

15. *Nunam-atha*, नूनमथ; it is not नूनमद्य (नूनं+अद्य) as mistaken by *Sayana*.

16. *Athyatha* (अति+अथ); it is not अद्यापि or अप्यद्य as mistaken by *Sayana*.

17. *Visva-manusam marutam iyaksasi*, thou art worshipped of all men; thou showest favour to all men and the Maruts; or to the Maruts who are known to all men (cf. VI. 49.4).

18. *Ajmabhih*, with streaming trains of clouds; along with vehemently flowing waters (अजमभिः बलेः बलकरैरुदकेः —*Sayana*); *ajman* is also गमनम् cf. I.112.17; also *sangrama*=अजम=combat, Nigh. II.17; cf. I.112.17)

19. *Codayat mate*, O impeller, O inspirer; O thou whose mind sends or brings wealth to this worshipper (चोदयन्मते । चोदयन्ती धनं प्रेरयन्ती मतिर्यस्य सः—*Sayana*). Also see V.8.6, where it is applied to *Caksuh*, eye: चक्षुः चोदयन्मति, having the mind as its instigator.

20. *Bhujum purvyam* (cf. VIII.22.2.), these are the two epithets applied to the chariot of the Asvins, *Purvyam*, going before in the battle and *Bhujum* the preserver of all. (पूर्व्यं सञ्चालयेष्वद्यतो गन्तारं; भुज्यम्—“भुज्पालने”, सर्वस्व रक्षकम्—*Sayana* on VIII.22.2); also भुज्यं भोजयितारम्; पूर्व्यं प्रवृद्धम् —*Sayana*).

21. **Ivat**, ईवत् = गमनवत् गवादिलक्षणम्, such, so great.

Purtam adade, पूर्तं आददे, would receive this complete gift.

Vasah, वशः, god-depending; having reliance in God. (कामयमानाः—विद्वज्जन—*Daya*. on I.129.1).

Pr̥thusravas, possessor of immense treasures; far-famed (in mythology, a king of this name).

The term is mentioned twice in connection with Vasa, वश— I.116.21; VIII.46.21. In the present verse, it refers to the generosity of पृथुश्रवसः कानीता. For the episode, see the Sankhayana Srauta Sutra.

Asvyah, अश्वयः = अश्वपुत्रः, if refers to *vasa* as the son of *Asva*. (See I.112.10; 116.21; VIII.8.20; 24.14; 46.21; 23; 50.9; X.40.7).

Kanite, loving Lord. The word occurs twice in this hymn also:

कानीतस्य—VIII.46.24.

कानीते —VIII.46.21.

27. **Aratve**, अरद्वे for the courteous (the term occurs nowhere else in the Rgveda)

Akse, अक्षे, for the liberal.

Nahuse, नहूषे, for men.

Sukṛtvani, सुकृत्वनि, determined to perform noble deeds.

These names Aradva, Aksa, Nahusa, and Sukrtvan are regarded in mythology as either the officers of Pṛthusravas or other Kings.

सुकृत्वनि — VIII.46.27

सुकृत्वने — VIII.13.7

नहुषः — I.122.8; 10.11; VII.6.5; VIII.8.3; X.49.8; 80.6; 99.7

नहुषस्य — I.31.11; V.12.6

नहुषा — VI.26.7

नहुषे — VIII.46.27

नहुष्यस्य — X.63.1

नहुष्याणि — IX.88.2

नहुष्येभिः — IX.91.2

28. Asvesitam, inspired by vital energies (or horses) (अश्वेपितं अश्वैः प्रापितम्—brought by horses—*Sayana*).

Rajesitam, रजेपितम्, brought by camels or mules (रजः शब्देनोष्ट्री गर्दभी षोच्यते—*Sayana; Venkata*).

Sunesitam, शुनेपितम्, brought by dogs.

Ajma, food (अज्म अन्नम्—*Sayana, Nigh. II.7*).

Hymn-47

The Adityas, as well as usas (उषस्, dawn) are the deities. Various self-luminary bodies in the celestial region are the Adityas; or different solar rays of the widest spectrum are the Adityas. The Adityas advert evils: they are giver of happiness, as birds spread their wings over their young. Their aids are void of arms. It is only through painful means that their favours are gained, but he whom Adityas visit gains riches without difficulty. (1—7), Aditi, the mother Infinity, the *Prakṛti* is the mother of Mitra, Aryaman and Varuna (9) The Adityas give us cattle, milch kine and male offspring (12).

Trita Aptya ought to be free from all evils (the evils of physical, mental and spiritual realms, *tri*, the three), the Adityas, and the *usas* help in eradicating these evils (13-16) Usas is invoked to get rid of evil dreams, ill-omened dreams (14-18).

Anehasah vah Utayah su utayo va utayah, this is the refrain of verses 1-18; your aids are void of harm; your aids are true aids (अनेहसः वः ऊतय सुऊतयः वः ऊतयः).

4. Visvasya gha it, विश्वस्य घ इत्, of every one (who does not offer sacrifice; सर्वस्याप्ययष्टुः—*Sayana*).

6. Parih-vṛta it ana, परिहृता इत् अना, by painful means; by observing penance etc. (परिशीडितेनैव तपो नियमादिना—*Sayana*).

Ana janah, the living man; the man that breathes (अना प्राणयुक्ता जनः—*Sayana*); one endowed with life; cf. IV. 30.3. विश्वे च न हृष्टं अना त्वा—*Sayana*—"Verily men succumb through the loss of wealth given by you"—*Wilson*.

Asha vah (आश वः), swiftly moving (आशवः शीघ्र गमनाः According to the *Pada-Patha* आश and वः are separate terms, but *Sayana* in interpreta-

tion has combined into one *प्राज्ञः*).

7. *Sa-prathah sarma*, सप्रथः सर्वं=समाप्त प्रथनाः सर्वतः पृथुता वा सर्वं सुखम्;
You have given great (सप्रथः) happiness (सर्वं).

Tam tigamam, that fierce or harsh (तिग्मं तीक्ष्णं).

Tyajah, wrath, anger (त्यजः क्रोधनामैतत्—*Sayana*).

9. *Revatah*, (*Nigh. II.13*) wealthy; rich (रेवतः धनवतः —*Sayana*)

Aryamnah, अर्यम्णः, of *Aryaman*; of the vital wind.

10. *Tridhatuh*, Three *gunas*; three elements; three-fold—the three, cold (शीत), heat (प्रातप) and moist or wet wind (वात), (See VI.67.2 in connection with वरुण्यम्—शीतवातातपानां वारयितुं; also त्रिवरुण्य—VIII.18.21—शीतातपवर्षाणां निवारकम्—*Sayana*). According to *Dayananda* we have: त्रिधातवः (1)—सर्व, रजस् तमस्, (V. 47.4) three elements; (2) अस्थि, मज्जा, बीजं —Yv. XXI. 37). (bone, marrow and semen).

त्रिवरुण्यः (three abodes)—1. शीत (cold), उष्ण (hot) and वर्षा (mois-
ture)—(VI.46.9).

2. भूमि. (ground), अघः (underground),
अन्तरिक्ष (midspace) (Yv. XXI.55).

3. उत्तम (best), मध्यम (middle), निःकुष्ट
(worst)—(VI.15.9).

4. आध्यात्मिक (spiritual), आधिदैविक (mental), and
आधिभौतिक (physical) Yv. XV.1) pleasures.

5. 'Rains, winter and summer (V.4.8).

11. **Sutirtham**, secure destination (सुतीर्थं शोभनावतार प्रदेक्षम्—*Sayana*); secure place to land (षाट्) by the side of river.

Spasah, स्पशः, visible, shore (स्पशः स्पष्टाः, स्थिता इत्यर्थः—*Sayana*); from √स्पश्, to see: As a man standing on the shore looks down on the water below or on someone in it (यथा कूलस्थः पुरुषोऽधो गतमुदकं जिज्ञासुस्तत्रस्थं मनुष्यं वा—*Sayana*).

12. **Na avayai na upayai** (न अवश्यं न उपश्ये), neither to threaten nor to assail us; nor to him who threatens or assails us. (अवयै हिंसितुं अवगच्छते, उपयै उपगच्छते—*Sayana*).

13. **Trite aptye**, त्रिते प्राप्ते, Trita Aptya was a deity dwelling in remote distance, and consequently evil was sought to be transferred to him (Av.XIX. 56.4)—*Trite Aptye asmat are dadhatana*, keep it far from us in Trita Aptya (*Roth*), are (पारे) means far or at a distance (पारे दूरे—*Sayana*).

14. **Tritaya Aptyaya para vaha**, त्रिताय प्राप्त्याय परा वह, keep it far away for Trita Aptya.

The Asvalayana Grhya Sutras prescribe the verses 14-15 to be recited after an unpleasant dream.

Trita-Aptya are the three accessible regions (physical, mental and spiritual) the three regions of self-consciousness in which dreams submerge and from which dreams again rise.

15. **Niska**, gold or gold ornament; *niska*, is also a gold coin. (4 *Survarnas*=1 *Niska*). See:

निष्कऽग्रीव—V.19.3

निष्कम् —II.33.10; VIII.47.15

निष्कान् —I.126.2.

निष्कऽग्रीवः —निष्कं चतुस्सोवर्णं-प्रमितमामूषणं ग्रीवायां यस्य सः —*Daya.* on V.19.3; निष्कं सुवर्णाऽऽमूषणम्—*Daya.* on II.33.10; निष्कान् सोवर्णान् ग्रश्वान् तुरङ्गान्—*Daya.* on I.26.2).

16. **Tad-annaya**, let the eating of honey etc. perceived in a dream produce happiness as in a waking state (तदन्नाय। यदेवजागरावस्थायां भोजयत्वेन प्रसिद्धं मधुपायसादि स्वप्नेऽपि भोक्त इत्यर्थः —*Sayana*).

17 **Kalam**, कलाम्, parts (proper parts, heart etc. as fit to be cut to pieces)—The word occurs nowhere else in the R̥gveda.

Safam, शफम्, hoof (or bones etc. as unfit). See Taittiriya Sam VI.1.10; here शफ=1/8 of the value of a cow, and कला as very small portion in the sale and purchase of Soma or कला=1/16 of the value of a cow. The word शफम् does not occur anywhere else in the R̥gveda; though we have

शफऽम्राहजः — X.44.9

शफऽम्राहजम् — X.87.12

शफऽच्युतः — I.33.14

शफम् — VIII.47.17

शफऽवत् — III.39.6

शकात् — I.116.7; 117.6

शकानाम् — 163.5; V 6.7

शकोऽव — II.19.3.

(शफेषु गवादि खुर बिह्लेषु च्युतः पतितः प्राप्तिक्तो यः सः शफच्युतः—*Daya*. on I.33.14); शकात् खुरात्, शफणति प्रापयतीति शफोवेगस्तस्माद्वा—*Daya*. on I.117.6; शकानां शं फणाति तेषां (वेगानाम्)—*Daya*. on I.163.5).

Hymn-48

For verses 7 and 10, See Nir. 7 and VI.4 respectively.

The entire hymn is devoted to *Soma*; which is an ecstatic elixir of life, which man by his life's efforts oozes out in the Anandamaya and Vijnanamaya Kosas or the inner-most core of the body complex. This there becomes the sap of life. It creates love, thrill and appreciation for the Highest Self, His creativity, and His love.

The *Soma*, as the sap of life, is enjoyed by all gods (the sense-organs), including Indra, the individual self. It emanates from the Highest Self, (1-2); we become immortal when we drink *Soma*, (3); It becomes the bliss of our hearts (4); it delivers one from sickness (5); it kindles our life, and is spiritually exhilarating (6). King *Soma* prolongs our life (7). *Soma* blesses us for our welfare, (8) and is the guardian of our bodies (9). *Soma* has been placed within us (10). When the mighty *Soma* climbs into us, our life is prolonged and we get rid of all sickness (11). On its accounts, we the mortals become immortal (12). May be ever be dear to *Soma* (14). It nourishes us from all sides; may it guard us from behind and front (15).

2. *Srausti-iva*, like the swift one (श्रोष्टी । श्रुटीति क्षिप्रनाम । तत्सम्बन्धी श्रोष्टी । क्षिप्रगाम्यश्वः—*Sayana*); like the swift moving horse.

7. *Abani-iva vasarani*—"may we with an active mind partake of thy pressed Soma, as if it were paternal property. O king Soma prolong our lives as the sun prolongs the summer days."

Days (वासराणि) are so called because they are of different courses (वासराणि वेसराणि विवासनानि गमनानोति वा), or they are bright, or they pass away.

9. *Vasyah*, best of all (वस्यः श्रेष्ठान्).

10. *Rdudarena sakhya saceya*, ऋदूदरेण सख्या सचेय, *Rdu-udara* means Soma; its inside (उदर) is soft, or it is soft inside the man. (ऋदूदरः सोमः । मृदूदरः । मृदूदरेष्विति वा—Nir. VI.4).

12,13. *Pitarah*, parents.

14. *Nidrah*, dreams (निद्रः स्वप्नाः —*Sayana*).

Visvaha, विश्वह, always; all the days (विश्वह सर्वेष्वप्यहःसु —*Sayana*).

Vayodhab, the giver of food (वयोष्ठाः वयोष्ठाः अन्नदाता—*Sayana*).

Hymns-49-59

The Valakhilya Hymns

The eleven hymns of the Eighth Mandala of the R̥gveda from 49-59. are commonly known as the *Valakhilyam*, वालखिल्यम्. Their R̥sis and Devatas are as follows:

<i>Hymn</i>	<i>R̥si</i>	<i>Devata</i>	<i>No. of verses</i>
49 (i)	Praskanva	Indra	10
50 (ii)	Pustiguh	Indra	10

51 (iii)	Srustiguh	Indra	10
52 (iv)	Ayuh	Indra	10
53 (v)	Medhyah	Indra	8
54 (vi)	Matarisvan	Indra (Visvedevah, 3, 4)	8
55 (vii)	Krsah	Praskanva —Danam	5
56 (viii)	Prsadhrah	Indra Agni-Surya, 5	5
57 (ix)	Medhyah	Asvinau	4
58 (x)	Medhyah	Visvedevah	3
59 (xi)	Suparnah	Indra-Varuna	7

All the *rsis* belong to the family of Kanva, and the total number of verses are 80. With the exception of the hymn 55 (which relates to the munificence of Praskanva), the *devata* of the first eight hymns is Indra; Indra-Varuna pair is of the hymn 59, Visvedevah of the hymn 58.

The *Bṛhaddevata* takes notice of only 8 hymns (VIII, 49-56); "Now the following (49-56) eight hymns by seers of ardent brilliance, are addressed to Indra; but the twenty-sixth Pragatha couplet here (VIII.54. 3-4) is addressed to Visvedevah. The last verse (अग्नेत्यग्निः, 56.5) is to Agni, but the ending of this verse दिवि सूर्यो ऋरोचस is devoted to the

Sun." The *Bṛhaddevata* makes no reference to the hymns 57-59; and hence according to certain authorities, the Valakhilya Hymns are only eight in number. This is in agreement with the Kashmir Khila collection, which (Chapter III. 1-14) only contains the first eight (VIII.49-56), introduced with the words बालखिल्याः परेष्टो (II.19).

The Taittiriya Aranyaka recognizes the *Valakhilyas* along with the *Vaikhanasas* and *Apam* as follows: ये नखाः । ते वैखानसाः । ये बालाः, ते बालखिल्याः । यो रसः सोऽयाम् । (from the intent determination of Prajapati were born Vaikhanasa seers from *nakha*, nails; Valakhilya seers from *Vala* (बाल) or hairs, and the marine creatures like tortoise (*kurma*) from the body sap or essence—प्रजापतेः सत्यसंकल्पात् तत्संकल्पानुसारेण तत्तद्वस्तुत्पद्यते; तस्य शरीरस्य ये नखाः आसंस्ते वैखानसा नामका मुनयोऽभवन् । ये च शरीरबालाः केशास्ते बालखिल्य नामका मुनयोऽभवन् । यः शिरस्य रसः सारांशः सोऽयं मध्ये काश्चित् कूर्मोऽभूत्—Taitt. Ar.I.23.

The Valakhilya hymns are known as supplementary hymns to the Book VIII of the *R̥gveda*, as if, they were not the original part of the revealed Samhita. The word *Khila* (खिल) and *Khilya* (खिल्य) appear to have the same meaning. According to Roth, these terms denote the waste land between the cultivated fields, but he admits that this sense does not suit the passage of the *R̥gveda* (अभिन्ने खिल्ये निदधाति देव्यम्—VI.28.2; खिल्ये खण्डेषु भवे—*Daya*.) in which it is said that God places the worshipper on an unbroken khilya (अभिन्ने खिल्ये), and he accordingly conjectures the reading अखिल्य भिन्ने, the land unbroken by barren strips. According to Oldenberg, *Khilya* means the land which lay between cultivated fields, but which need not be deemed to have been unfertile.

The second reference to Khilyas in the *R̥gveda* is X 142 3. (उत्त खिल्या उर्वराणां भवन्ति). These are the only two places where the word *Khilya* occurs in the *R̥gveda* (VI.28.2; and X.142.3). The words *Vaikhanasa* and *Valkhilya* do not occur in the *R̥g.* text.

In the *Sarvanukarama* (Index) of the *R̥gveda*, there is no reference to the hymn 58, (५८ सूक्तविषये सर्वानुक्रम सूत्रं नास्ति).

Khila-hymns in Book I—It is said that after the Hymn 73 of Book I (which begins with the Pratika (रयिन्यः सितुत्तो), there were eleven Khilas, ten of which were addressed to Asvins and one to *Indravaruna*; for them, we have a reference in the Brhaddevata (III.119) as follows : दशाश्विनानोमानोति इन्द्रावरुणयोस्तुतिः । This eleventh Khila, devoted to Indra-Varuna appears as the eleventh Valakhilya Hymn VIII. 59 (xi), the seer of which according to the *Sarvanukramani* is *Suparna*. This collection of the eleven Khila hymns in the Book I is spoken of in the *Rgvidhana* I.20.3 as the eleven purifying *Suparna* Hymns. (सोपर्णाणि पवित्राणि सूक्तान्येकादश). Of the ten Asvin Hymns, we know only the Pratikas of two (viz. माश्वद्विवाम—of the first, and one of the others प्रचारायन्तु यद्गुनो वृत्तस्य).

Valakhilya and the Aitareya and Kausitaki Brahmanas—The Valakhilya hymns have been used at several places in the *Aitareya Brahmana*, usually along with the Nabhanedistha (नाभानेदिष्ट), *Vṛsakapi* (वृषाकपि) and *Evayamarut* (एवयामरुत): V.15. (xxii.10); VI.30 (xxx.4); VI.36 (xxx.10). The *Kausitaki Brahmana* of the Rgveda school also refers to the Valakhilyas (xxx 4; xxx 8): I shall quote the latter one : “Having recited the strophe and anti-strophe, he recites the Valakhilyas; the strophe and antistrophe are the body, the Valakhilyas the breaths; these breaths are not separated (from the body). They say “why are they (called) Valakhilyas?” That which is not in contact in two fields, they call *Khila*; these breaths are a hair (बाल) in breath and are not separated; therefore are they Valakhilyas.

Padapatha (पदपाठ)—Just as the Pada Pathas are available for other Rg. Hymns, similarly they are also available for the Valakhilyas. This also shows that reverence to the Valakhilyas was shown as much as to the other Rg. Hymns. Dayananda in his *Caturved Visaya Suci चतुर्वेद विषयसूची*, refers to the hymns (astaka VI, adhyaya 4, varga 14-31, with पदार्थविद्या), as the usual subject matter.

Arguments against these Hymns—

Sayana in his commentary has not commented on the Valakhilya Hymns. The Sayana Commentary, edited by the Vaidika Samsodhana

Mandala, Tilak Maharashtra University Poona (1941) gives a very recent Commentary of the Valakhilya verses, procured from the Government Sanskrit Pathshala Library, written by an unknown scholar. It might have been written by a Pandit of Punya-pattana, Poona (Pune). Venkata Madhava has commented on the Mandala VIII of the R̥gveda, but he does not comment on these Hymns. The Nirukta of Yaska gives no reference to the hymns of the Valakhilya. Wilson's and Griffith's translations include these hymns only in the form of Appendix. Of course Cowell (in Wilson's Translations) and Griffith both of them have given their excellent translations on their usual lines.

The following words occur only in the Valakhilya Hymns and nowhere else in the R̥gveda : नीपातिविम्, पुष्टिनी, क्षुष्टिनी, साबरणी, पाचंद्वाणः, वस्यवेदुक, पूतक्तु, पूतक्ता, ऋजूनस्, दक्षोष्प, दक्षमित्र, क्षीष्ट ।

Hymn-49

The R̥si is *Praskanya*; प्रस्कण्व; the deity Indra and the metre is Pragatha (the odd line *Br̥hati* and the even *sato-br̥hati*).

2. *Satanika-iva*, सतानीकाइव, like a weapon with a hundred edges (Cowell); with a hundred hosts (*Griffith*); with a large number of armies of enemy (सतानीकेव अपरिमितान्येव रिप् सेन्यानि); the commander of hundreds of battalions; Lord of hundreds of powers.

Dhṛsnuya, धृष्णुया, with boldness.

Dasuse, दासुसे, for the charitable person; for the offerer.

Gir̥h rasah, गिरेः रसाः, like the water brooks from a mountain as water-streams from clouds (गिरि=मेघनाम=पर्वत, Nigh. 1.10).

Vṛtrani, वृत्राणि, sins, evils, nescience.

3. **Girvanah**, गिरवन्ः, O, the one praised by the speech of devotee (गिरवन्ः बोधिवचनीयेभ्यः; Lover of the song (*Griffith*); Lover of hymns (*Wilson*).

Madah, exhilarating (मदाः हृषकराः).

Apo na okyam sarah, as waters flow to a lake, the reservoir.

Indavah, exhilarating; pleasing; the soft-hearted one (Soma juice);

4. **Anehasam**, always protecting, incomparable, matchless; free from sins.

Pratarnam, capable of taking across through difficulties; helpful (प्रतरणं प्रवर्धनम्); strengthening;

Vivaksnan, pleasing; swelling, praise worthy, energy giving, (विवक्षणं प्रतिशयेन स्तुत्यम्).

Ksudra-iva, क्षुद्रा इव, like the small honey-bee; like the meek and humble (क्षुद्रेव दीनेष्व इव).

Dhrsāt = dṛśad (दृषद् = दृषद् = millstone).

Kirasi nah Ksudreva dhrsāt, scatter thy gifts over us, even as the dust (*Griffith*); pour out treasure for us just as the millstone pours out meals (*Cowell*).

Tmanā = atmanā, त्मना = आत्मना, but itself (स्वयमेव).

5. **Stomam**, to our laud (*Griffith*); to our praise (*Cowell*).

Hiyanah, urged on (हियानः प्रेर्यमाणः).

Sotrbbih, by the Soma-pressers (सोतृभिः सोमाभिषवकतृभिः).

Dhenavah, words or speech; cows; milk-products.

6. **Udri-iva avatah**, उद्री इव अवतः, as a plenteous spring pours forth its stream; as an abundant fountain pours out its streams. (उद्रीव । उदकान् उदकवान् अवतो न कूप इव स यथा सस्यादि सेकत्रे जल सरति तद्वत्) *udriva*=one with the raised mouth.

Vibbutim aksita-vasum, विभूतिमक्षिता वसुम्, prosperity with unfailing wealth.

7. **Asubhih**, with swift ones, with speeds (अशुभिः शीघ्रगामिभिः with speedy horses, शीघ्रगामिभिरश्वैः). **Ugrebhih**, with mighty ones (उग्रेभिः उद्गूष्मबलैः). Indras horses are said to be swift and mighty ones.

8. **Harayah**, steeds coursers; horses; rays.

Asavah, आशवः, speedy.

Vata-iva prasaksinah, swift to victory like the winds (*Griffith*); over-powering like the winds (*Wilson*) (वाता इव प्रसक्षिणः वायव इव प्रकर्षेण संगच्छमानाः).

Manusah apatyam, Manu's seed (*Griffith*); race of Manu (मनुषः मनोः अपत्यं अपतनहेतुं यजमानम्) man, the house-holder or Yajamana.

Parlyese, encircles (परीयसे सवंत आगच्छसि).

Visvam swardrse, whole heaven becomes visible: (विश्वं स्वः स्वं स्वर्गोक्तं)

दूते ऋषिभिः).

9. **Medhyatīthi**, mendicant, a seer of this name (मेध्यातिथिः); in mythology, the one whose guests are respectable and dedicated (मेध्यातिथिम् मेध्याः संयमनीयाः पवित्रा अतिथयो यस्य तम्—शिल्पिजनम्—*Daya*, on I.36.17; मेध्यातिथिभिर्दुःस्तोऽप्यपकः—*Daya*, on I.36.10; पवित्रैः पूजकैः शिष्यवर्गं युक्तो विद्वान्—*Daya*, on I.36.11).

Nipatithim, the name of a seer (नीपातिथिम्); leading ascetic; the respectable person who shows the right path.

नीपज्जतिथिम्—VIII.49.9

नीपज्जतिथौ—VIII.51.1.

The name occurs only in the Valakhilya hymns, and that too only at these two places:

The hymn VIII. 34 of the R̥gveda is also assigned to this R̥si by Anukramani. A *Saman* or chant of his is mentioned in the Pancavimsa Brahmana (XIV.10.4).

10 For *kanva* and *trasadasyu* (one who is a terror to infidels); See earlier notes.

Pakthe, in the one matured in experience; in *paktha* (पक्थ), a favourite of the Asvins. Name of a king in mythology. Paktha is also the name of a people (VII.18.7); as one of the tribes that opposed the Trtsu-Bharatas (तृत्स भरत) in the *Dasarajna* (दाशराज) of battle of the ten Kings. In the three passages of the R̥gveda (VIII.22.10; 49.10; X.61.1), a Paktha is referred to as a protege of the Asvins; the second passage connects him with *Trasadasyu*, whose tribe, the *Purus*, were aided by the Pakthas in their unsuccessful onslaught on Sudas (सुदास्). In the third passage, he seems specified as Turvayana (तुर्वयण), and appears

as an opponent of Cyavana (क्यावान). Probably, therefore, Paktha in all cases denotes the king of the Paktha people. (*Macdonell and Keith*).

Dasavraja, (दशवज) is the name of a protege of the Asvins in VIII.8.20; 49.1; 50.9.

See our earlier note. Men of all round discipline; one with ten disciplined organs of sense and action.

Gosarya, (गोसर्ग), the name of a katriya; the name of a protege of the Asvin (VIII.8.20; 49.10; 50.10): See earlier note. *Go* (गो)=string of a bow; *sara* (सर)=arrow; *gosarya*, for a trained archer.

Hymn-50

1. **Sakram**, सक्रम्, All-potent, almighty Lord; an epithet of Indra.

Sabaarena-iva manbate, सहस्रेण इव बभूते, one who gives as it were, in thousands.

Suvate, सुवते, sheds the juice; one who shows intense devotion.

Stuvate, स्तुवते, one who worships.

Suradhasam, precious wealth (सुरास्रष्टं सोमनघनोपेतम्).

2. **Sata-anika**, सतानीका, with hundred mouths, or innumerable arrowheads or points (सतानीकाः शतपरिमितानि घनीकानि मुञ्चानि यासां ताः).

Hetayah, weapons for purposes of killing (हेतयः हनय साधनान्यायुधानि).

Maghavatsu, in liberal and rich worshippers (मघवत्सु हविलसमघनवत्सु).

व्यमानेषु); amongst the respectable affluent persons. .

Glrlh, णिरिः, cloud or mountain.

3. Sutasah, the flowing, or effusing (सुतासः प्रसिपुताः); exuding devotional love (like sweat).

Dughah-iva, like milch-kine (हविदुंवा घेनवो यथा).

Apo-na, like water steams (आपो न । ता यथा स्नानपानादिना सकलीक्रियन्ते तद्वत्).

4. Dhltayah, fmgets (धीतयः धंगुलयः, Nigh. II.5); praises or prayers (धीतिभिः=well composed hymns, VI 61.2; धीतिभिः कर्मभिः, with actions, Nir.XI.16).

Stotresu, स्तोत्रेषु, in the midst of hymns.

5. Tosate, तोसते for the suppression (तोसतिर्वचकर्म; "नितोसते निर्वहयति"—इति वचकर्मसु पाठात्—Nigh. II.19).

Atyah na, like a constant moving horse or horse-rider (अत्यो न सतत गमनशीलोऽयं इव).

Iyanah, rushing (इयानः गच्छन्).

Svadhvare, in the sacred or pleasing uninjuring *Yajna*, or festival (स्वध्वरे क्षोभनयज्ञे । ध्वर इति यज्ञनाम । ध्वरतिहिंसा कर्म । तत्प्रतिषेधः, Nir. I.8; *Adhvare* is a synonymn of *sacrifice*, the verb √ध्व, *dhv*, means to kill; *a-dhvare* denotes the negation of it (killing).

Paure havam, the call to Paura; the invitation to Paura's house.

According to Roth, *paura* means the filler, the satisfier; "thou approvest summons to the satisfying beverage." (Cowell).

Paura, it is a commune of numerous types or categories of people.

7. **Rsvah ṛsvebhih a gahl**, come Lofty with Lofty ones (ऋष्वः ऋष्वेभिः आ गहि—ऋष्वैः महद्भिः हरिभिः ऋष्वः महांस्त्वमा गहि प्रागल्हास्मद् यज्ञम्). Lofty ones may be the mighty horses (महद्भिः हरिभिः एतत्संज्ञकैरश्वैः).

Haribhih yujanah, yoked with steeds; in the company of intellectuals.

8. **Harayah**, bays, horses, steeds, the individual souls.

Rathirasab, that draw the chariots (the souls in the chariot of body).

9. **Etasam**, एतसम्, a ṛsi (seer) known by this name in the Vedic mythology (I.62.15; IV.30.6; V.29.5 and others). See our earlier notes; a protege whom Indra helped against the Sun-god, Surya; mostly horse of the Sun; the cavalry (एतसं शस्वहेन्यम्).

10. **Gotram harisriyam**, a staff (गोत्रं) graced with bay steeds; a gold-bright stall of kine (हरिभ्रियम्। हरिः हरितवर्णा श्रीः सश्वीर्यस्य तावृशम्); a resort for horses, cattle, men etc. is *harisriya*; and the preserver or the giver of protection to speech, land, and cattle is *gotra* (गोत्रं).

Dirghanithe, a qualifying adjective to *medhe adhware*, i.e. at the sacrificial feast of long duration (दीर्घनीथे दीर्घस्वर्लोकं पर्यन्तं नीथं हविः प्रापणं यस्य तस्यभूते, i.e. carrier for a long-long time along a long path. Also "to Dirghanitha, thine home friend-Griffith also Cowell.

Medhe, in the sacred Yajna or sacrifice (मेघेयज्ञे).

Hymn-51 (iii)

1. **Nipatithau,** (नीपातिषौ), (See VIII.49.9). one who carries oblations to gods and gives protection to the Yajamana (the householder, the performer of the sacrifice is Nipa (नीप)). Like the guest of that one is *Nipatithi* (नयति हविर्देवान् पाति रक्षति यजमानं चेति नीपः। तावृणोऽतिथिर्यस्य, तस्मिन् नीपातिषौ).

Manu, (मनु), the descendent of *Samvarna* (सांवरण), *Nipatithi Medhatithi Pustigu* (पुष्टिगु) and *Srustigu* (श्रुष्टिगु), are the names of persons according to Cowell, who partake in the Soma drink along with Indra.

Medhyatithau, an ascetic, venerable as a guest (प्रतिथि=संन्यासी, in the sacred acts and ceremonies. (मेघ्यातिषौ मेघ्यः यज्ञाहं। अतिथिर्यस्य तावृण एतस्मान्मे ऋषौ)।

Pustigau, pertaining to Pustigu (पुष्टिगु); one possessing cow, the sustainer of the family; a Rsi of that type or name (पुष्टिगौ। पुष्टिः कुटुम्ब-पोषिका गौर्यस्य), on the post of prosperity in respect to cattle, wealth and land.

Srustigau, pertaining to Srustigu (श्रुष्टिगु); *srusti* is a synonym of moving with speed (श्रुष्टीति क्षिप्रनाम; Nir. VI.12; 13; see VII.39.4; a pada-nama (पदनाम), Nigh. IV.3; श्रुष्टिः शीघ्रग्यायिनो गौर्यस्य तादशे मयि च whose speech or cow is quick and speedy).

Samvarnau, सांवरणौ, to be selected out or given preference in a rightful manner.

Pustigau, Srustigau and Samvarnau, these words occur nowhere

else in the R̥gveda.

2. **Parasad-vanah**, पार्षद्वाणः, the son of Prsadvan (पृषद्वाणः); one keen to learn divine speech (mentioned as a wonder-work—*Macdonell and Keith*). The term does not occur anywhere else in the R̥gveda.

Praskanva, see earlier notes; a Rsi of hymns I 44-50, VIII 49; IX 95. See I.44.6; 45.3; VIII.3.9; 51.2; 54.8. A teacher or disciple of divine wisdom.

Jibrim, decipit (जिबिं जराजीणम्).

Uddhitau, forlorn (उद्धितं; ऊर्ध्वदेने स्थापितम्); nicely settled; bound by nice relations

Dasyave-vr̥ka, the giver of enlightenment to liberal devotee (दस्यु =devotee who surrenders his all to Lord) Literally, it means "wolf to the Dasyu"; the name of a man occurring four times in the *Valakhilya Hymns* only; VIII.51.2; 55.1; 56.1; 2).

In one hymn, (VIII.51) he is called a *Rsi*, but in two others, he is clearly a prince, victorious over Dasyus, and a generous patron of the singer. He is said to be the son of putakratu (पुतक्रतु) VIII. 56.2 and *Putakrata* was his wife, VIII.56.4 (पुतक्रतः and पुतक्रतायै). These two terms occur in the *Valakhilya Hymns* only (a term पुतक्रतो occurs in VIII.68,17 also).

3. **Ya ukthebbir na vindhate**, य उक्थेभिर्न विन्धते, who does not lack hymns of praise (*Griffith*); who has no lack of praise (*Cowell*) (विन्धते परिचरति । विघतिः परिचरणकर्मा । विघतिर्दति कर्मा— Nir. X.23).

Vada navyasyamati, sing with the newest hymns (नव्यस्या नवतरा मतो स्तुतिं वद दूहि).

R̥sicoḍanah, worth being instructed or impelled by *rsis* or the enlightened teachers (ऋषिबोधनः ऋषीणां संज्ञाणां तद्द्रष्टृणां वा बोधनः प्रवर्त्तकोऽस्ति).

4. **Saptas̥r̥sanam**, the seven-headed hymn (सप्तशीर्षाणां सप्तसंख्याकाः शीर्षवत् प्रधानभूतं श्रमयो यस्य तादृशम्), like the one with seven rays (seven colours of spectrum).

Tridhatum, triḥatam, the sustainer of the three regions, *bhuh*, *bhuvah* and *svah* (त्रिधातुं त्रयाणां भूरादिलोकानां पोषकम्); three-parted (*Griffith*).

Uttame pade, in the loftiest region or place; in the highest region (उत्तमे हृदे उत्कृष्टतमे स्थाने; युक्तोकाख्ये स्थितम्).

5. **Naviyasim sumatim**, his newest favour (नवीयसीनवतरामकृतपूर्वां सुमतिं कस्याणीं मतिं मनुष्यं बुद्धिम्); well-intensely worded divine speech.

Gomati Vraje, a stable full of kine; a stall rich in cows. (गोमतिं चवोषेते ब्रजे गजाश्वादि पशुसमूहे); in this human body, provided with sense organs.

6. **Rayasposam**, rayasposam, abundance of wealth, (wealth and nourishment); prosperity of all types.

7. **Kadacana starib na**, never fruitless; never injuring (स्वरीः हिंसकः कदाचन कदापि नासि न भवसि)

8. **Nanakse**, overtakes (गनक्षे व्याप्नोतिस्म)

Krivi, a demon of this name; a water-well, a tank (क्रिविरिति कूपनाम—Nigh. III. 23; see II.17.6); an injurer, हृणोति हिनस्ति येन तत्—Yv. X.20.

Susna, a demon or *asura* of this name; also a cloud; thunder of

a cloud; an oppressor of the type of thunder. (शुष्णः शोषकं बलवन्तम्)—*Daya*. on I.56.3; VII.19.2); strength (शुष्णं बलनाम Nigh. II.9); the sun (शुष्णस्य आदित्यस्य—Nir, V.16); susna is a demon which entered into the eye of a man and has become the pupil of the eye (शुष्णो दानवः प्रत्यङ्ग पतित्वा मनुष्याणामक्षीणं प्रविशेश स एष कनीनकः कुमारक इव परिभासते—SBr. III.1.3.13). Susna as demon is also mentioned along with Sambara, Pipru and Varcin.

For Susna, see among numerous others (शुष्णस्य)

शुष्णः—VI 20.5

शुष्णम्—I.11.7; 33.12; 56.3; 63.3; 101.2; 103.8; 129.9; II. 14.5; 19.6;
III.31.8; IV.16.12; V. 29.9; 32.4; VI. 16.8; 26.3; 31.3;
VII. 19.2; VIII. 51.8; X.22.7; 14; 99.9; 111.5

शुष्णहृत्पेषु —I.51.6

शुष्णे —VIII.6.14.

For **Krivim**, see I.30.1; II.17.6; 22.2; VIII.20.24; 22.12; 51.8.

9. For Arya, Dasa (दास), Rusama (रुसाम) and Paviru (पवीर), see our earlier notes.

रुसामम् —VIII.3.12

रुसामाः —V.30.12

रुसामावाम् —V.30.14

रुसामासः —V.30.13

रुसमे —VIII.4.2; 51.9

रुसमेन् —V.30.15.

Arye rusame paviravi, in the Vaisya (business class), equipped with weapon a ksatriya (soldier class).

Rusama, an injurer (रुसमानां हिसकमंवीणाम् —*Daya*. on V.30.14); those who kill an injurer (ये रुसान् हिसकान् भिन्वन्ति ते —V.30.12; —V.30.13); also all ordainer

For Paviru :

पवीरवान् —X.60.3

पवीरवि —VIII.51.9 (occurs only in this verse)

पवीरवस्य —I.174.4

(पवीरवत् प्रवृत्तः पवीरः —ploughshare—कामो विद्यते यस्मिन् तत् ; भाङ्गलं काष्ठम् —*Daya*. on Yv, XII.71; also पवीरः from पवि=thunderbolt (Nigh. II.20), तत् इदं मत्सर्षीयमृष्टान्दसः । पविः शल्यो भवति यद् विपुनाति कायम् । तद्वत् । पवीरमायुषम् । तद्वान् इन्द्रः पवीरवान् —*Nir*. XII.30; अतितस्योपवीरवान् —XX.60.3)

Pavi, means a javelin, because it tears the body open; *paviram*, पवीरं, means a pointed weapon, i.e. furnished with javelins; *pavi-ra-van* पवी-र-वान्, one who possesses this weapon, i.e. Indra.)

Paviravi is one who takes hold of weapons for defence purposes (यो वृणादि रक्षायै पवीरं शस्त्रं वाति प्राप्नोति तस्मिन्, अयं वैश्ये —*Daya*. on Yv. XXXIII.82.

Paviravi, पावीरवी, is divine speech (पावीरवी च विष्वावाक्), (*Nir*. XII.30).

Hymn-52 (iv)

1. **Vivasvati Manau**, with Manu called Vivasvan (*Griffith*); the lord of different classes of people; the benevolent administrator, also in the illumined mind.

Sakra the endeavouring self.

Ayau, in the midst of men; of the living man; of light or of water (आयोः अयनस्य मनुष्यस्य ज्योतिषो वोदकस्य वा —Nir. XI.49 on प्रप्लवत्यायोः । सिषक्तु न ऊर्जव्यस्य पुष्टेः—V.41.19).

Also *ayuh*, आयुः=*vayuh*, वायुः=*ayanah*, अयनः —Nir. IX 9; *ayu*, *vayu*, the swift one.

2. **Matarisvan**, मातरिषवन्, the ṛsi of the hymn VIII.54 (vi); the interspatial atmospheric fluids or winds.

Medhya, मेध्य, the ṛsi of the hymn VIII.57 and 58 (ix and x) also excellent food.

Prsadhra, प्रसध्र, the ṛsi of the hymn VIII.56 (viii); one that sustains water-shedding clouds or rains.

Rjunasi, ऋजुनसि, one with simple and straight nose; one who has control on vital breaths.

Syuma rasman, स्युम रसमी, highly radiating; one with a hate of enlightenment. A favourite of Asvins (I.112.16).

Dasonye, दशोष्ये, dasonya is one possessing control on ten vital breaths. (प्राण, अपान, म्यान, समान, उदान, नाग, कूर्म, कृकल, देवदत्त and वनञ्जय)

Dasasipre, दशसिप्रे, dasasipra is one who is master of his five sense organs and five organs of actions. The terms ऋजूनस्, दशोष्य and दशसिप्रे do not occur anywhere else in the Rgveda.

5. **Goh-asvasya data**, गोरस्वस्यदाता, the giver of cows and horses, or wisdom and vigour.

Isanakṛta, ईशानकृत, ruler over all that He creates; ruling as he wills (*Griffith*). He who acts as the sovereign (*Cowell*).

7. **Kada Cana prayuechasi**, never neglects Ubhe janmani both the worlds, this and beyond.

Turiya, O fourth one, O beyond all.

Aditya, the regulator of the creation; the Sun. The list of four is Varuna, Mitra, Aryaman and Aditya;—in this fourth is Aditya.

Havanam Indriyam, हवनं इन्द्रियम्, the call on Indra; th resplendence worthy of invocation. (इन्द्रियम्-resplendence).

8. **Purvyam astavi**, अस्ताविपूर्व्यम्—sung is the sol.3, that comes from eternity (the song of ancient time—*Griffith*).

9. **Purvih ṛtasya br̥hatih anusata**, पूर्वीः ऋतस्य बृहतीः अनुसत, have sung many a *Br̥hati* of sacrifice.

10. **Ksoni**, क्षोणी earth.

Gavasrah, गवाशिरः, mingled with milk.

Hymn-53

1. **Maghavan,** मघवन्, O full of excellent wealth and riches; an epithet of Indra.

Jyestham, the eldest, the highest, the nearest (ज्येष्ठं अतिशयेन प्रज्ञस्यम्)

2. **Ayu, Kutsa and Atithigva,** see our earlier notes (eg. I.53.10—त्वमस्मैकुत्समतिथिगवमायुम्). The names of ṛsis according to mythology.

Ayum, आयुम्, long life, related to

Atithigvam, अतिथिग्वम्, hospitality, related to

Kutsam, कुत्सम्, wisdom, related to

3. **Paravati,** those at a distance; (परावति दूरदेशे वर्तमानाः); pressed out afar (*Griffith*).

Arvavati, those at close quarters; those near (अर्वावति समीपदेशे वर्तमानाः); pressed near us (*Griffith*).

Adrayah, madhvah, pressing stones (in connection with the Soma pressing); (अद्रयः अद्रिप्रभवास्ते सोमाः मध्वः मधुरम्); मध्वः=meath, mead, fermented honey (*Griffith*); मध्वः रसः—the honey-juice (*Cowell*).

Adrayah, also like the cloud (अद्रिः=मेघनाम, Nigh. I.10).

Madhvam rasam the sweet elixir of enlightenment.

4. **Sistesu**, शीष्टेषु=शिष्टेषु, amongs the gentry; among the *Sistas* (a tribe of no importance).

The word शीष्ट occurs only in this *Valakhilya Hymn* and nowhere else in the *R̥gveda*.

5. **Svape Svapibhih**, O brother, with brotherly feeling; O good kinsmen, with good kinsmen (स्वापे is vocative). (स्वापे सुवराभाप्येन्द्र, O readily approachable Indra; (स्वापिभिः शोभना प्रापयः प्राप्ता बान्धवः यासु ताभिः); स्वापिभिः=सु+प्रापिभिः ; स्वापे=सु+प्रापे; बान्धव्याप्तौ; (pervading); प्राप्ता सम्पन्ने (पूरा०), approachable, available.

6. **Ajiture**, victorious in battle (प्राञ्जितुरे संग्रामे त्वरमाणम्; जित्वरमित्यर्थः); प्राञ्जो=संज्ञापनाञ्ज, Nigh.II.17).

7. **Bharesu**, in combats, in battle (भरेषु संग्रामेषु— Nigh. II.17).

Sasavansah, one rich in food (ससवांसः हविर्लक्षणान्नवन्तः); which praising (ससव्=सन्ननाञ्ज, Nigh. II.7).

Hotrabhih, with holy offerings; with words of praise (होत्राभिः वाग्भिः स्तुतिमज्जनाभिः ; होत्रा=वाङ्मनाञ्ज Nigh. I.11. (*Griffith*).

Manamahe, we mean; we acknowledge; we praise or worship (Cowell). (मनामहे स्तुमः).

Vayam hotrabhih.....manamahe, we worship thee with invocations and prayers when we obtain our desire. (Cowell); with holy offerings and invocations, we mean, that we may win the spoil (*Griffith*).

8. **Brahma**, prayer, resplendence, food (ब्रह्म=ब्रह्मन्, Nigh. II.7).

Vajayuh ajim, one who longs for food, strength or spoils in battle (वाजः अन्ननाम, Nigh. II.7); वाजिम्=वाजो=अन्न-संप्राप्तम्, Nigh. II.17); वाजः-वाजः-बलनाम—Nigh. II.9).

Sam ame, सं+अमे, unite myself (सम् अमे संगतो अस्मि).

Mathinam agre, in the forefront line, while crushing the raiders (at the raiders, head-*Griffith*; at the head of plunderer—*Cowell*).

Hymn-54 (vi)

1. **Girbbih**, गीर्भिः, by words or speech; by praises.

Paurasab, पौरासः, the disciplined men, people or folk, (पुरोषा स्तोतारः); the offerers (*Cowell*).

Ghr̥tascutam, to you, the giver of spirit and valour; (thy power that droppeth oil-*Griffith* (घृतश्चुतं घृत्स्नाविणं गवादिगणम्).

Dhitibhih, धीतिभिः ; by figers, by virtuous actions (धीतिभिः प्रगुणीभिः).

Naksan, have drawn, came close (नक्षन् आप्नुवन्ति).

2. **Krsab**, कृषः, Rsi of the Hymn VIII.55 (vii) (कृषः काण्व ऋषिः) ; also a Yajamana of this name, (कृषो एतन्नाम्नि यजमाने); also feeble and weak; physically weak on account of austerity and penance.

Eva asme matsva, एवास्मे मत्स्य, be glad with us.

3. **Visve devasah**, all godly or learned people; all Nature's bounties.

Vasavah, they who provide protection; the Vasus.

Rudrah, the punishers of the wicked; loving like the vital breaths.

Marutah, men; the cloud-bearing winds.

4. **Pusa**, पूषा, the sustainer, the sun.

Visnuh, विष्णुः, the all-pervading; even widely spread atmosphere.

Sarasvati, सरस्वती, the divine speech of enlightenment.

Sapta-sindhavah, सप्तसिन्धवः, the seven streams of vital breaths.

Apah, आपः, waters.

Vatah, वातः, winds.

5. **Sadhamadyah**, one who enjoys in the company of others; feast-companion. (सधमाद्यः सहमादन योग्यः).

6. **Ajipate**, O lord of battles, (आजिपते संग्रामपालक).

Hotrabhñh, with words of prayers (होत्राभिः स्तुतिवसनाभिः वाग्भिः), by

invocations.

Devavitibhih, देववीतिभिः, by entertainment of gods (*Griffith*), (देववीतिभिः देवकतुःकाशनैः); by the virtuous qualities of the learned ones.

Vitih, वीतीः, by feasts (वीतीः प्रशनवान् स्तुतिभिः प्रोत्सहमानो हविरत्तेत्यर्थः); by sacrificial feasts (*Griffith*); full of wisdom.

Srvire, श्रुविरे, are far-famed; high fame is theirs.

Viti.....srvire; high fame is theirs who win by invocations, feasts and entertainment of the Gods (*Griffith*); far-famed are those who obtain their desires, by sacrificial feasts, by invocations and by entertaining the gods (*Cowell*). May the glory of those persons be heard far and wide who with enlightened words of wisdom offer their praises and prayers to Lord. Compare this line with verse 7 of hymn 53.

8. **Praskanva**, प्रस्कण्व, learned wise person of special merits.

Sthuram, स्तुरम्, solid, firm.

Sasayam, शकयम्, exuberant.

Ahrayam, अहर्यम्, inexhaustible.

Hymn-55 (vii)

2. **Divi satam svetasah uksanah tara na rocante**—A hundred heavenly bodies, while in radiance are shining like the stars in heaven

(this refers to hundreds of white self-luminous stars in heaven).

Uksan, उक्षन्, the word has been ridiculously translated "oxen" by Cowell and Griffith.

Venun, वेणून्, bamboos; pipe organs of music (वेणून् मस्करान्).

Sunah, सुनः, dogs (सुनः सारमेयान्).

Mlatani carmani, tanned and softened hides or skins; leather sheets well-tanned (म्लातानि मृदुकृतानि चर्मणि अजिनानि).

Bulbajastuka, tufts of *bulbaja*, a kind of coarse grass, *Elusine Indica*, used for numerous purposes when plaited. (बल्बजस्तुकाः तृणपूसाः).

Arusinam, of red coloured cows (आरूषीणामारोचमानानां गवाम्) or red-hued mares (*Griffith; Cowell*).

4. **Kanvayanah**, काण्वायनाः, O disciples of men of wisdom (*vocative*).

5. **Syavli**, श्यावीः, dark or brown cows (श्यावीः कपिला गाः); dark mares (*Griffith*).

Syavli pathab, the red and dark (of vitality and *inertia*) paths of life (*rajasa* and *tamasa*).

Saptasya, साप्तस्य, the controller of the seven vital breaths or seven voices; team of seven; seven-yoked team.

Hymn-56 (viii)

1. Dasyave vṛkah, the suppressor or subjugator of infidels or Dasyus, i.e. Indra (हे वृक शत्रुविकर्तनेन्द्र !) *vṛka* is also moon because her light is disclosed, or because her light is not sufficient or because her light is strong-compared with stars. (वृकश्चन्द्रमा भवति । विवृत ज्योतिष्को वा । विकृत ज्योतिष्को वा । विक्रान्त ज्योतिष्को वा —Nir. V.20).

The sun is also called *vṛka*, because he dispels darkness (आदित्योऽपि वृक उच्यते । यदा वृङ्क्ते—Nir. V.21 on I.117.6).

A dog is also called *vṛka* on account of biting (स्वापि वृक उच्यते । विकर्तनात्—V.21. on VIII.66.8).

2. Amamhat,, अमंहत्, gave (or gives); awarded or awards (अमंहत् अद्ः).

Dasa sahasra dasyave vṛkah, दशसहस्रा दस्यवे वृकाः, ten thousand (i.e. thousands of) riches or immense wealth, or verses; or large number of Dasyus (slaves) (अमृत संख्याकान् दस्यून् ; अत्र दस्यु पक्षे विकर्तनात् वृकः । आदित्यपक्षे विवृत पक्षे ईश्वरपक्षे च विकृतज्योतिष्को विक्रान्तज्योतिष्को । यदा वृङ्क्ते इतिवक् । इति विवेकः).

Pautakratah, पीतकृतः, an epithet of Indra because his actions are also pure, or virtuous (हे पीतकृतः पवित्रकर्मवन्निन्द्र).

Also Pautakratah is son of *Putakrata*, (पूतक्रता the mother). Perhaps she is so known as being the wife of *Putakratu*, (पूतक्रतु, the father).

5. Hayavat agnih, the fire produced by attrition which is the carrier of oblations (हव्यवाद् हविषां वोढा).

Sumat rathah, with his car, or with the car that moves by itself

(सुमत् रवः स्वयमेव रंहणस्वभावः ; सुमत् स्वयमित्यर्थः — Nir. VI.22; i.e. *sumat* means 'of one's own accord').

Hymn-57 (ix)

1. **Yajatra**, यजत्रा, the respectable men of enlightenment; an epithet for *Asivins* (यजना यजनीयो देवो द्योतमानावश्विनौ).

Nasatya, नासत्या—नासत्यौ, not untruth i.e. both of them truthful (सत्यपूतौ), an epithet for Asvins.

Tṛtiya savana, the third libation; the period of life after the age of 48 (अथ यान्यष्टा चत्वारिणद् वर्षाणि तत् तृतीयं सवनम्—Chandogya Up. III.16).

2. **Devah trayah-ekadasasah**, देवास्त्रयः एकादशासः, thirty three gods: (मष्टौ वसवः एकादश रुद्रा द्वादशादित्याः प्रजापतिश्च वषट्कारश्च, 8 vasus; 11 rudras, 12 adityas, prajapati and *vasatkara*).

The thirty-three gods may also be 11 of the terrestrial region, 11 of the midspace and 11 of the celestial.

3. **Divah-rajasah pṛthivyah**, of the celestial, midspace and terrestrial regions.

Vṛsabhah, the sun, the cloud-born lightning, and the terrestrial fire produced by attrition.

Hymn-58 (x)

1. **Anucanah brahmanah**, an intellectual person of deep learning;

a learned Brahmana.

2 The verse indicates that one and the same *Agni* or energy is present in the fire produced by attrition for consuming oblations; the same is in the sun, the one and the same shines everywhere, in all the heavenly bodies (अग्निं यद्यैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव —Katha; तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशत् —Taitt. Up, II.6; सूर्यं आत्मा जगत्स्तत्सृष्टश्च—I.115.1); just as *Agni*, *Surya* and all these Nature's bounties are one but appear differently in different bodies, similarly the Supreme Self is also one, but His glory shines every where.

3. *Citramagha yasya yoge addijanje*—She of wondrous wealth was born to harness (चित्रं चायनीयं मघं गवाश्वदि लक्षणं घनं यस्याः सा चित्रमघा) *Jyotismantam*, bright and radiant (ज्योतिष्मन्तं ज्वोतीषि सूर्यादीनि प्रकाशयत्वेन सन्ति यस्य तम् । “तस्य भासा सर्वमिदं विभाति” —Up.

Ketumantam, diffusing splendour (*ketu* is banner; *ketu* is wisdom; केतुः-केतः-प्रज्ञा, Nigh. III.9).

Tricakram, त्रिचक्रम्, rolling three-wheeled.

Sukham susadam, offering an easy-seat or comfortable seat (सुषयम् । शोभने आत्मस्वरूपे सीदति तिष्ठतीति सुषत् सुप्रतिष्ठः षम्).

Bhurivaram, full of many gifts (*Cowell*); treasureladen (*Griffith*); dear to so many creatures (भूरिवारं भूरिभिर्बहुभिः प्राणिभिः वरो वरणीयस्तम्).

Hymn-59 (xi)

The Rsi of this hymn is Suparnah Kanva; and the hymn is devoted to Indra-Varuna, and the metres are tristup and jagati.

Indra is the energy-factor and varuna is the fluid factor, curative and exhilarating.

1. **Bhagadbeyani**, shares (भागधेयानि भवदंश भूतानि) (in the rituals the shares of offerings line *caru*, चरु and *purodasa*, पुरोडास etc.).

Sutesu, in the extracts; in the blessings obtained from spiritual efforts. (also सुतेषु अक्षिपुतेषु सोमेषु).

Siksathah, शिक्षथः, assist (शिक्षथः अभिमतं प्रयच्छथः ; शिक्षतिर्दानं कर्मा— Nigh. III 20).

2. **Osadhih-apah**, ओषधीः-आपः, plants and waters (ओह्याद्या ओषधयः, आपः उदकानि).

Nih sidhvare, निःसिध्वरी, one with efficacious vigour (निःसिध्वरी नितरा मंगलस्वभावा).

Rajasah, pare, beyond midspace (रजसः अन्तरिक्षलोकस्य सम्बन्धिनः पारे पारतीरे).

Adhvanah, of paths (अध्वनो मार्गस्य).

Na kih at eva ohate, none becomes strong enough to gain success, (also नकिः ओहते न कोऽपि तर्कगोचरो भवति).

Adevah satruh, the infidel, god-opposing, enemy, (अदेवा देवप्रतियोगी असुरादिः शत्रुः शातयिता).

3. **Sapta-vanih**, divine speech expressed in seven metres, from

the Gayatri to jagati (सप्तवाणीः सप्तसंख्याकाः सर्पण स्वभावा वा वाणीः । वाण्यः सप्तहोत्रकाणां स्तुतिरूपा वाचः) seven holy voices (see IX.103.3; षड्वाणी ऋषीणां सप्तनृषत).

Krsasya, कृणस्य, of *Kṛsa*, is who has gone feeble and weak on account of severe self-imposed austerities (a relation of the Yajamana, the sacrificer of this name).

Kṛsa is mentioned with *samvarta* as a pious sacrificer to Indra in the Valkhilya Hymn (VIII.54.2), and as a speaker of truth (VIII.59.3) and whilst a third is traditionally ascribed to his authorship. He seems also to be mentioned with Sayu, शयु, as a protege of the Asvins in X.40.8; युवं ह कृणं युवमश्विना शयुम्, but here the word may merely denote the "feeble man". (*Macdonell and Keith*)

कृणम्—VI.28.6, VIII.75.8; X.40.8

कृणस्य—II.12.6; VIII.59.3; X.39.3

कृणाय—X.117.3

कृणे—VIII.54.2.

4. **Sapta svasarah**, seven sisters; sister-streams of the Soma (*Cowell*); (सप्त सप्तसंख्याकाः स्वसारः स्वयं सारिण्यो वाण्यः सन्ति), the seven divine speeches through seven metres).

5. **Tribbiih-Saptebbiih**, त्रिभिः सप्तभिः, through the three times seven, $3 \times 7 = 21$ (see *tri-saptah* at numerous places). The seven horses of the sun in three groups (सप्तयोऽशवाः तेषां समूहः । सप्तयुग्मेस्तैः त्रिसंख्याकैरश्वसमूहैः). Also perhaps the Maruts, thrice-seven, being used indefinitely for a larger number consisting of troops of seven (I.133.6).

Twenty-one out of the evolutionary elements in the school of the

Samkhyā.

Hym-60

2. **Ghrtakesam**, One with brandishing flames (घृतकेतं ञ्वासाकेतम्—*Venkata*; butter-haired—Wilson cf. घृतपृष्ठम्, butter-backed; (प्रदीप्तकेतस्यानीय-*ञ्वातम्*—*Sayana*).

Napatam, non-protector (नपातं न पातयितारम्—*Sayana*).

6. **Surayah**, wise persons, priests, the praisers (सूरयः स्तोतारः—*Venkata*; स्तोतारो वेदाविनोऽस्माकं पुत्रावयः ; hymners or sons—*Sayana*).

9. **Ekaya, dvitriyaya, tisrbhīh and Catasrbhīh**, by one, by second, by three, by four, i.e. Rc, Yajus, Saman and Nigada (एकयागिरा ऋचाः—*Venkata*; *Sayana* ; ऋगाद्यास्तिसः गद्यपद्यकाव्यलक्षणा चतुर्षां गीः—*Uvat*; एकया गिरा ऋग्-लक्षणया उत यपि च द्वितीयया यजुर्लक्षणया स्तुतः सन्, तिसृभिर्गीभिः ऋग्यजुसाम लक्षणाभिः, चतसृभिः ऋग्यजुः सामनिगदलक्षणाभिः स्तुतो नः पाहि—*Mahidhara* on Yv. XXVII.43). May also be वरा, मध्यमा, पश्यन्ती and वैखरी spesch.

10. **Arvanah**, one who does not liberally give; impious; a troublesome person (अरावणः अदातुः—*Venkata*).

11. **Vayahvrdham**, food-augmenting (वयः वृधम् धन्नस्य वर्धयितारम्—*Venkata*; धन्नस्य वर्धकम्—*Sayana*; वा वयति = धति कर्म; Nigh. II.8; वयः = धन्नम्; food; Nir. VI.4—See VII.69-4—परि धंससोमना वा वयो वात्).

Upamate; O wealth-giver (उपमाते ! धनं यः समीपे करोति स तपोवतः—*Venkata*; उपास्यत्समीपे माति नो धनमियुपमातिः ; addressed to Agni—*Sayana*).

13. **Sacivaso**, O thou who by wisdom establishes our rites

(*Wilson*) (कचीवसो, हे प्रजया वासीयतः —*Venkata*; also कचंवस ! *Venkata* and *Sayana*).

Vasuvidah, wealth obtaining (वसुविदः धनस्य सम्पत्कानि—*Venkata*).

Yahub, child or son (यहुः पुत्रः —*Venkata*; सहस्रो बहूः सहस्रः पुत्रः —*Sayana*;
बहुः सहस्रः —the son of strength—*Wilson*).

Asya hanavah. flames of the fire (अस्य अग्नेः हनवो न हनव इव हनुस्थानीया
ज्वालाः —*Sayana*).

16. **Pra agne tistha janan ati**—O fire-divine, rest with Nature's
bounties (प्राग्ने हे अग्ने जनान् अस्मान् अति अतीत्य प्रतिष्ठ प्रगच्छ हविरादाव देवान् प्रति —
Sayana; go forth having overcome our enemies—*Wilson*).

Tapasa, by heat (तपसा तापकेन—*Sayana*).

Socisa, by glow (शोचिषा तेजसा—*Sayana*).

17. **Vṛkta-barhisah**, have cut the sacred grass; have made all
preparations (वृक्त बहिषः विच्छिन्न बहिषः —*Venkata*).

20. **Parah gavyuti**, beyond a gavyuti (गव्यूति) a Krosas, about 4
miles (परःऽगव्यूति गव्यूतेः क्रोशात् परस्तात् —*Venkata*; क्रोशद्वयात् देशात् परस्तात्—*Sayana*;
गव्यूति मागम्—*Daya*. on V 66 3; क्रोशद्वयम् on III.62.16: क्रोशयामम् on
Yv.XXI.9).

Hymn-61

For verse 11, see Nir. VI.25.

1. Dhiya, धिया, thought.

Satracya, inclined to us (सत्राच्या अञ्चन्त्या—*Venkata*; अस्माकं सहाञ्चन्त्या—*Sayana*)

Savisthab, mightiest (शविष्ठः प्रतिशयेन बलवान् —*Sayana*).

4. Aprami-Satya, Maghavan!, O bounteous of unbroken truth; and epithet of Indra, the resplendent Lord. (अप्रामिऽसत्य! अविनश्यत्सत्य! मघवन्! —*Venkata*; हे अहिंसित सत्य! हे इन्द्र! —*Sayana*).

5. Sacipate, O Lord of rites (शचीपते वेदवाचः पालक! —*Daya*, on 1.106.6; प्रजास्वामिन् on VI.45.9), (शचि=वाणी, speech; सत्कर्म=righteous actions; ज्ञा=wisdom; प्रजा=people).

Bhagam na, like happiness; bliss-giving (भगं न भाग्यमिव —*Sayana*; भाग्याधिपतिम् —*Venkata*).

9. Pracamanyo, O pride prsonified!, whose wrath presses ever forwards (प्राचामन्यो प्राचीन क्रोध अप्रतिहतक्रोध —*Sayana*).

Ahamsan, who meets the foe proclaiming "It is I". (अहमित्युक्तवा यः शत्रून् भजते सः अहंसनः —*Venkata*; हे अहंसन्! संग्रामेऽहमित्यात्मनो महत्त्वं प्रकाशवन्, यं शत्रुं संभजते; —used for Indra—*Sayana*).

11. Na papaso manamahe narayaso na jalhavah, we do not think ourselves to be sinful, or destitute, or devoid of lustre. We are celibate, devoted to study, austerities, generosity and activity, said the seer (न पापा मन्यामहे । नाधनाः । न ज्वलनेन हीनाः । अस्त्यस्मासु ब्रह्मचर्यमध्ययनं तपो दान कर्मैतृषिरवोचत् —*Nir.* VI.25).

Na papso manamahe, we are not evil; we do not appear evil.

12. Rina' Katim, to whom we are all indebted (ऋणकाति ऋणभूत स्तुति ऋणवत् फलप्रदानेन स्तोतारम्, him to whom praise is due as a debt—*Venkata*; ऋणकाति ऋणसम्भूत स्तुतिम् । यस्मै स्तुतिऋणवदवश्यं क्रियते तं सदुक्तम् । अथवा ऋणवदवश्यं फलप्रवस्तुतिम् —*Sayana*)

According to Wilson, Sayana's explanation of this verse is obscure; he seems to take *vajñnam* twice over with a difference in meaning in each clause (वाजिनं बलवन्तमश्वं), the mighty horse; as well as वाजिनं हविष्मन्तं, the one with offerings. Wilson supposes that *veda*, i.e. knows is to be repeated in the second clause; he, the best of the charioteers, knows (among steeds) the strong racer, and (among men), he, the bounteous, (knows) the offerer whom he is to reach.

15. Spat-Uta, omniscient (स्पद् उत वेत्ता—*Venkata*; स्पशतिज्ञानकर्मा; स्पद् सर्वस्यज्ञाता —*Sayana*. स्पद् स्पष्टा (राजा)—*Daya*. on V.59.Ī; स्पशबाधनं स्पर्शनयोः); also the seer of all (सर्वद्रष्टा).

17. Adyadya, Svah-Svah, प्रद्याद्या श्वः श्वः, every today and every tomorrow.

Hymn-62

'For verse 11, see Nir. I.4.

1. Mahinam yayah, ample food (माहिनं वयः महत् भलम्—*Venkata*; महत् भलं सोमसन्नम्—*Sayana*); also mighty strength.

5. Avatan' iva, like water-wells (अवतान् इव कूपान् इव—*Venkata*; just as a thirsty man looks for water deep into the well).

Sominah, devotee in intense love; a house-holder or sacrificer सोमिन्ः सोमातृणम्—*Venkata*, यजमानस्य —*Sayana*; सोमाः प्रशस्ताः पदार्थाः सन्ति यस्य तस्य गृहस्थि जनस्य —*Daya*. on I.151.2).

8. Upamam, near at hand (उपमं प्रन्तिकम्—*Venkata*)

Devatataye, for the sacrificer or devotee or worshipper (देवतातये यजमानाय—*Venkata*; यजमानाय यज्ञार्थं वा—*Sayana*); highly coveted in sacred performance).

9. **Samana' iva vapusyatah**, as a woman of one mind enjoys the body of her lover (or as a woman, who shows no partiality wins her lovers to her; or as a woman enjoys or wins the body of her lovers of one mind) (समनऽइव समनेव समानमनस्का योषिदिव सा यथा वपुष्यतः वपुरिच्छतः पुरुषान् कृणवत् करोति स्ववशान्—*Sayana*).

10. **Ujjatam**, since manifestation, when it was born जातं प्रादुर्भूतम्—*Venkata*).

Savah, strength (शवः बलम्—*Sayana*).

Kratum, knowledge (ऋतुं प्रज्ञां स्वानुकूलाम्—*Sayana*; प्रज्ञानाम्—*Venkata*).

11. **Aham ca tvam ca vṛtrahan**, अहं च त्वं च वृत्रहन्!,—Yaska in his Nirukta (1.4) quotes this phrase to show that the word *ca* is used in the sense of aggregation and is joined together with both as “I and you, O slayer of Vṛtra”.

12. **Asunvatah**, infidel who does not offer (असुन्वतः अयष्टुः; one who does not press out the Soma for sacrifice).

Sunvatah, the devotee who offers *Soma* in the sacrifice. (सुन्वतं अग्निषवं कुर्वतः—*Sayana*).

Bhuri jyotinsi, भूरि ज्योतींषि, plenty of blessings.

Hymn-63

For verse 7, see Nir. III.8.

1. **Manuspita**, father of the family (पिता=sustainer) father; head of the family) (पिता सर्वेषां पासकः—*Sayana*; the protector of all).

Dvara, by whose door (द्वारा द्वारेण—*Venkata*).

7. **Ksayah**, abode; residence (क्षयः निवासः—*Sayana*).

Panca janyaya, by the *Pancajana*; by people of five categories; (i) intellectuals, (ii) people of defence, (iii) dealers in trade, agriculture and industry, (iv) labour class, and (v) the nonscheduled, the *nisada*,—(निषादपञ्चमाञ्चत्वारो वर्णाः पाञ्चजन्याः ; पाञ्चजन्यः पञ्चसु सकलविशेषेषु ग्रन्थापको-पदेसक, राजसभा-सेना-सर्वजनाधीशेषु जनेषु भवः — *Daya*. पञ्चजना इति मनुष्य नाम—*Nigh.* II.3; Nir. III.8).

The *Pancajana* word occurs in X.53.4 also. *Yaska* in his *Nirukta* (III.8) comments on this thus : Ye five-tribes, enjoy my sacrifice (पञ्चजना ममोहोर्जं जुषस्वम्). According to same, (the five tribes) are the *gandharvas*, the manes, gods, demons and evil spirits: गन्धर्वाः पितरो देवा असुरा रक्षांसि; again, they are the four categories with *nisada* as the fifth (चत्वारोवर्णा निषादः पञ्चम इत्योपमन्येवः), so says *Aupamanyava* (*nisada* is hunter, because he lives by killing animals, sin is embodied in him ($ni + \sqrt{sad}$)—निषादः कस्मात् । निषदनेः भवति । निषण्णस्मि न्यापकमिति नैरुक्ताः (Nir. III.8). In its continuity, the *Nirukta* comments on यत्पाञ्चजन्यया विशा—when with the tribes of five peoples i.e. with the tribe consisting of five peoples. Five (पञ्च) is a united number (i.e. it remains unfixed in the masculine, feminine and neuter genders. (पञ्च पृक्ता संख्या स्त्रीपुंनपुंसकेष्वविशिष्टा).

Hymn-64

1. **Brahmadvisah**, the despiser of God and the Veda; an infidel

(ब्रह्मद्विषः ब्रह्मणः द्वेष्टन् राक्षसान्—*Venkata*; despiser of Brahmana, the holy educated class).

3. *Satanam*, of the expressed one; the effused Soma; of the effused soma

Asutanam, of the non-effused.

4. *Girim*, cloud (गिरि मेघम्—*Venkata, Sayana*).

Parvavantam, gharled or knotted (पर्वतं पर्ववन्तम्—*Venkata*).

11. *Saryanavati*, intellect; the innermost cavity of consciousness, (a lake of this name according to *Śayana* and others : सयणावति—‘कुरुक्षेत्रस्य जघनार्धं नवे सरस्वन्ते’ कुरुक्षेत्रस्य जघनार्धं नवे सरस्वतीपेते सरसि, i.e. in the lower parts of Kuruksetra.

For reference, see :

सयणावतिः—X.35.2

सयणावति—I.84.14; VIII.6.39; 7.29; 64.11; IX.65.22; 113.1.

According to *Dayananda*, the under-tract of ground with harmful creatures is *Saryanavati* (हिंसनीय पदार्थयुक्तं भूमितल—on IX.113.1 in the *Sanskara-vidhi*); and also सयणावतिरिजदेवस्तस्याङ्गूरं नवे—*Daya*. on I.84.14).

Susoma, सुषोमा, fine beautiful mortal body (to some, it is a river of this name. For references, see :

सुषोमया—X.75.5 (नदीयुक्त)

सुप्तोमायात्—VIII.64.11

सुप्तोमे—VIII.7.29.

No river has been identified of this name. According to some speculations, it is the modern Suwan, mentioned by Megasthenes *Soavon*. To Roth, it is a Soma-vessel; when the word is used as masculine (VIII.7.29), it means people and it has been once used as feminine (VIII 64.11). The Nirukta identifies the word with *Sindhu* (सुप्तोमा सिन्धु :— Nir. IX.26), which according to Macdonell and Keith is absurd.

Arjikiye, the sense-organs; a sacred land; also regarded as a river of this name. For references, see

मार्जिकात्—IX.113.2

मार्जिकीये—X.75.5

मार्जिकीये (with different accents)—VIII.64.11

मार्जिकि—VIII.7.29

मार्जिकिषु—IX.65.23.

The two masculine forms (मार्जिक and मार्जिकीय) may denote people or land; the feminine (मार्जिकीया) designates the river of the land (Macdonald and Keith). Hillebrandt locates the country in or near Kashmir, as Arrian mentions Arsaces, brother of Abhisares, who presumably took this name from his people, and Abhisara (अभिसार) bordered on Kashmir. According to Pischel, Arjika (मार्जिक) is an unidentified country. According to Roth or Zimmer, the word is not a

proper name. Hillebrandt recognizes *arjikiya* as the name of the Upper Indus; or it may even be Vitasta or Jhelum. Brunnhofer identifies it with Arghesan, a tributary of the Arghanab.

Hymn-65

2. **Andhasah**, usually pertaining to food (Nigh. अन्धः=अन्ननाम—II.7); according to Sayana here it means water as the cause of food (अन्धोऽन्नम्, तेन तत्कारणमुदकं लक्ष्यते—*Sayana*).

Samudre, in the midspace (समुद्रे समुन्दनापादान भूतेऽन्तरिक्षे माघसि—*Sayana*).

Svah-nare, in this world (स्वः नरे=स्वर्णरे=सर्वनरे or अस्मिन् लोके—*Venkata*).

7. **Sasvatam**, to all the worshippers (शश्वतां बहूनां यजमानानां—*Sayana*).

Sadharanah, साधारणः, common; ordinary.

11. **Brhatprthu**, in a large quantity (बृहत्पृथ महत् विस्तृत—*Sayana*).

Pr̥satinam, cows of dappled colour (पृषतीनां गवः —*Sayana*).

Sahasre.....br̥hat pr̥thu, upon a thousand cows I obtain gold (*Wilson*); the cows came as it were laden with gold from Indra (एन्द्रेणानीत—*Sayana*).

Napatah, nominative plural, children (*Wilson*); unprotected (नपातः अरक्षितस्य—*Sayana*).

Hymn-66

For verses 8 and 10, see Nir. V.21 and VI.26 respectively.

2. Made Susipram, (मदे सुशिप्रम्) in the Rk. ; मदेष् शिप्र (in the Sama Veda, II.33. 688).

Adrtya, आद्रित्य, from \sqrt{dr} to tear. Sayana does not translate this word with respect.

3. According to Wilson, an obscure stanza.

Mrksah, well-washed; purified (मृक्षः शोधकः परित्स्वरणीयो वा—*Sayana*).

Asvyah, अश्व्यः, all-pervading; see previous notes.

Kijah, कीजः, wonderful (कीजः । कीज इत्यद्भुतमाहुः; किमस्य कथं जात इति—*Sayana*).

Gavyasya, stock of divine speech; the Veda; herd of kine (गव्यस्य गोसमूहस्य—*Sayana*).

4. **Puru Sambhrtam,** accumulated by many, sustained by many sense organs.

Nikhatam puru- sambhrtam vasu udvapati, digs out the treasure accumulated at one place, in that way, (निखातं चित् भूमौ खात्वा स्थापितमपि सम्भृतं संगृहीत यागादानादिकं कृत्वेदं पुरुबद्धं वसु धनम् उदिद्वपति उद्वपत्येव—*Sayana*).

Sayana separates the two words *puru* and *sambhrtam*, “the buried wealth, plenteous and accumulated”. He takes the wealth as accumu-

lated stores from former sacrifices.

7. *Samana*, समना, for battle (समनम्=संग्रामनाम, Nigh. II.17); with united mind (समना संग्रामार्थम्—*Sayana*).

8. *Vrkas cid asya varanah ura'mathih*, the destroyer of travelling enemies; the wolf, the killer of sheep; is indeed his warder. A dog is called *vrka* on account of biting (श्वोऽपि वृक उच्यते । विकर्त्तनात्—Nir. V.21. There are several meanings of *Vrka*; wolf, dog, moon; the Sun, the thief—See Nir. V.21. (वृकश्चित् स्तेनोऽपि वारणः वारयिता सर्वस्य सन्नपि उरामधिः शत्रूणां मार्गे गच्छतां मथिता सन्नपि—*Sayana*).

Vrkah cid uramathih, (i) one that digs the earth like a plough, (ii) the destroyer of darkness at the night time like a moon; (iii) the destroyer of nescience like a wolf devouring a sheep

10. *Beka' natan*, बेकनाटान्, usurer; *Baka-natah* are, indeed, the usurers, so called because they make their (principal sum) double, or because they advance (on security) of double (value) or because they demand double (price). In the present verse, we have : Indra overcomes all the usurers who behold the daylight and the dishonest merchants. (बेक नाटाः खलु कुसीदिनो भवन्ति । द्विगुणकारिणो वा । द्विगुणदायिनो वा । द्विगुणं कामयन्त इति वा—Nir. VI.26).

In the word “*Bekanatah*, बेकनाटाः ”, the prefix बे, *be*, stands for two in the corrupted form (बे इत्ययम्रश्नो द्विशब्दार्थे । एकं कावपिणमृणिकाय प्रयच्छन् द्वौ मण्यं दातव्यंनयेन दर्शयन्ति, ततो द्विशब्देनैक शब्देन च नाटयन्तीति बेकनाटाः —*Sayana*).

For *Bekanatah*, also see Panini— न ते नासिकायां सञ्ज्ञायां टीटञ् नाटञ्—अटवः—V.2.31.

The other derivations are : बेकनाटा बेकनासिकाः भेकनासिकाः विकटनासिका वा । अथवा । बिचिर पृथग्भावे । बेकः पृथग्भावः । बेकनाटाः छिन्ननासः । विनासिका । विवेकशील नासिकाः कुशला वा ।

8. **Adhardrsab**, beholders of sunlight (अहर्दृशः सूर्यदृशः । य इमान्यहानि पश्यन्ति न पराणोति वा । अग्नि भवति कर्मणा—Nir. VI.26).

Panin, पणोन्, dishonest merchants (पणीषच्च वणिजः —Nir. VI.26)

11. **Bhrtim**, भृति, regular honorarium, wages of salary.

13 **Vayam gha te tve**, वयं घ ते त्वे, we are verily thus.

14 **Sacistha**, शक्तिष्ठ, mightiest.

Gatu'vit, गतुऽवित्, one acquainted with the path. (मार्गज्ञः —*Venkata*; मार्गज्ञ उपायज्ञस्त्वम्—*Sayana*).

15. **Kalayah**, dear ones, enlightened ones, sincere workers; children and close relatives (कलयः पुत्राणां ज्ञातीनां च सम्बन्धनम् —*Venkata*).

Hymn-67

For verse 5, see Nir. VI.27.

1. **Adityam**, learned ones; sages of the highest austerity, Brahmacarins of the supreme level.

5. "O Adityas, run to us the living ones before the slaughter; where are you, the heares of our call". (जीवितो नोऽभिधावतादित्याः पुराहृन्नात् । क्व नु स्प ह्वानश्नुत इति—Nir. VI.27).

It is known to be the composition of the fish caught in net.

(मत्स्यानां जालमापन्नानामेतदार्थं वेदयन्ते).

The Nirukta then proceeds to give the etymology of the word *matsya* (मत्स्य, fish); the fish are so called because they float in water, or they ravel in eating each other (मत्स्या मद्या उदके स्पन्दन्ते । माद्यन्तेऽप्योन्यं भक्षणायेति वा)

Jala, (जाल, net) is so called because it moves in water (water= जल; जालं जलचरं भवति । जलेभवं वा । जलेशयं वा—Nir. VI.27).

7. **Amhoh**, अंहो; , of the sinner.

11. **Ugraputre**, O mother of mighty children or full of mighty offspring in consistency of the word *gabhlra* meaning water (गभीरम्= उदकनाम—Nigh I.12).

15. **Saruh**, Snare, an injurer (शरः हितिका प्रसितिः जालिक प्रेरिता—*Sayana*).

Ajaghnusi, innocuous; without injuring (अजघ्नुषी अहिंसन्ती सती—*Sayana*).

18. **Navyam**, latest (नव्यं नव्यं स्तुत्यम्—*Sayana*).

Sanyase, protective measure, the measure for getting released (सन्यसे संभजनाय).

Tatnah Sanyase, that which releases us (*tat* or *that* may either be net or your favour—तत्त्वन्धकं or युष्मदनुग्रहादस्मान् मुञ्चतु—*Sayana*).

In the former case, the net itself is supposed by the favour of the gods to become as it were the instrument of deliverance—*Wilson*).

19. **Tarah**, strength; speed (तरः वेगः —*Venkata*).

20. **Vivasvatah hetih**, the weapon of Yama, or of the supreme sovereign. The wheel of time (विवस्वतः हेतिः वैवस्वतस्य यमस्य हेतिभूता—*Venkata*).

Hymn-68

For verse 1 and 4, see Nir. V.3 and XII.21 respectively.

1. **A tva ratham yatha utaye**, to thee for protection as to a chariot.

Utih; protection, is derived from the $\sqrt{\text{प्रव्}}$, to protect (प्रतिरक्षणात्—Nir. V.3).

Sumnaya, for well-being (सुम्नाय सुखाय—*Venkata*; *Sayana*).

Tuvi, many, several, (तुवि=बहु).

Tuvi-kurmim, accomplisher of many deeds; rich in deeds, or actions (तुविकूर्मि बहुः कर्तारम्—*Venkata*; बहुकर्मणिम्—*Sayana*).

Rtisaham, ऋतीषहम्=ऋतिऽसहम्, subduer of evil forces or cruel persons (ऋतीषहम् हिंसकानामभिभवितारम्—*Sayana*).

2. **Tuvi-susma**, O possessor of immense strength (तुविशुष्म ! बहुबल! —*Venkata*).

Tuvi-krato, O doer of many actions of repute. (तुविश्रुतो! बहुकर्मन्!).

3. **Jmayantan**, the all-pervading or extensive (*jma*=ज्मा=पृथिवी, extensive earth; पृथिव्यां सर्वतो व्याप्नुवन्तम्—*Sayana*).

4. *Evaih ca carsaninam uti huve rathanam*, I invoke him to come with his protections in the onsets of your soldiers (चर्षणीनाम्) and chariots (रथीनाम्)—*Wilson*. “I invoke for you, and Lord of *Visvanara*, whose prowess is unhumbled, with the desires of human beings and with the protection of chariot”—In this sacrifice, I invoke Indra (Lord) of *Visvanara*, i.e., the Sun, of unhumbled prowess or of mighty strength (शवसः), with desires (एवैः कामैः), courses (अयनैः), or protection (ऊक्ती) of men (चर्षणीनाम्), i.e. of mortals along with the protection, i.e. the path of chariots.

Here *Visvanara* is *Aditya*, the Sun (विश्वानरस्य आदित्यस्य । अनानतस्य । शवसो महतो बलस्य । एवैश्च कामैरयनेरवनेर्वा । चर्षणीनाम् मनुष्याणाम् । ऊत्या च पथा रथानाम् । इन्द्रमस्मिन् यज्ञे ह्वयामि—*Nir. XII.21*).

7. *Purvyam*, ancient, old one, the best; also at the opening of sacrifice (पूर्व्या यज्ञमुखस्थानम्—*Venkata*; पूर्वो भवां यज्ञमुखस्थाम्—*Sayana*).

Nṛtuh, the leader (नृतुः विनेता—*Venkata*; कलस्य नेता देवः—*Sayana*).

Anustutim, praise in proper sequence (अनुष्टुतिम् अनुक्रमेण क्रियमाणां स्तुतिम्—*Sayana*).

9. *Apsu Surye*, in waters, in the Sun, i.e. bathe in water and see the Sun. According to *Sayana*, we may perform our accustomed bathings in the water, and when the Sun is risen, may set about our accustomed tasks. (अप्सु स्नातुं सूर्यं द्रष्टुं च । स्नानादिव्यवहारं कर्तुं सूर्यो उदिते सति गमनादि व्यवहारं कर्तुमित्यर्थः—*Sayana*).

10. *Purumayyam*, पुरुमाय्यम्, possessing many wisdoms; also the offerer of many praises; A proper name (*St. Peters. Dict.*).

14. *Sad*, षड्, the six; *dvadva*, in three pairs, i.e. 2 eyes, 2 ears, and a pair of nose and tongue (or 2 passages or nostrils in nose).

15. Rjau, ऋजौ, two eyes.

Hari, हरी, two ears.

Robita, रोहिता, nose and tongue.

I receive two straight going steeds (eyes) with excellent chariots from the givers of the sense of sight, *Indrota* and *atithigva*; two horses (ears) with excellent reins from the giver of hearing, *Rksa* and his son; and two horses (nose and tongue) with excellent ornaments from the givers of senses of smell and taste, *Aamedha* and his son.

According to Venkata and Sayana, the distribution of six horses is like this :

(i) two fast moving horses (ऋजौ) between Atithigva (प्रतिथिग्व)

and his son Indrota (इन्द्रोत);

(ii) two green horses (हरी) between Rksa (ऋक्ष) and his son

(iii) two red horses (रोहिता) between Asvamedha (अश्वमेध) and his son.

According to the tradition, no distinction is made between father and his son for such purposes (पितृपुत्रयोरभेदात्).

17. The six horses mentioned in the previous verses (15th and 16th) are mentioned again in this verse (षट् अश्वान्).

For sacrificial details, see *Katyayana* (II.8.68).

Hymn-69

For verses 6 and 12, See Nir. VI.8 and V.27 respectively.

1. **Medhasataye**, for benevolent activities; for or with divine wisdom; for the accomplishment of sacrifice (मेघसातये यज्ञ भजनार्थं—*Venkata*; यज्ञसंभजनाय—*Sayana*).

Purandhya, with great wisdom (पुरंध्या बहुप्रज्ञया —*Sayana*).

Dhiya, by actions (धिया कर्मणा—*Sayana*).

Mandat-viraya, one who gladdens heroes or children (मन्दवीराय । यो वीरान् हर्षयति स मन्दवीरः —*Sayana*; *Venkata*).

Indave, for *indu*, the bliss-giver; for Indra, the resplendent. (इन्दवे इन्द्राय । इन्दतेरैश्वर्यकर्मण इदं रूपम् —*Sayana*).

Tristubham, threefold praise-song (त्रिष्टुभं तृचं —*Venkata*; स्तोम त्रयोपेतम्, *Sayana*).

2 **Odatinam**, of dawns (Nigh. I.8; ओदती=उषस्).

Yoyuvatinam, of rivers; of the conjugating rivers (योयुवत्यः नद्यः , उदकेन मिश्रयन्ति इति).

Nadam (I), the author or the creator of dawns; Indra is one of the twelve senses (नदम् । उत्पादकमित्यर्थः । इन्द्रेण ह्युषस उत्पद्यन्त इन्द्रस्यैव सूर्यत्वात् । “विवस्वदिन्द्रं सम्प्य” इति द्वादशादित्यमध्य इन्द्रः षष्ठितः —*Sayana*).

Nadam (II), roarer, causing noise or sound (नदम् शब्दयितारम् —

Sayana).

Aghnyanam, cows, inviolable as they are (अघ्न्यानां ग्रहन्तव्यानां गवम् — *Sayana*).

3. Suda-dohasah, *Suda* is a synonym of *Kupa* (कूप) or well (Nigh. III.23); hence cows giving like wells.

Prsnayah, white cows (प्रसन्नयः प्रसन्नवर्णा गवः — *Sayana*).

Trisu, at the three *Savanas* or oblations (त्रिषु त्रिष्वपि सवनेषु).

Devanam janman, at the birth place of gods, i.e., Nature's bounties, i.e. the celestial region (देवानां जन्मन् जन्मस्थाने । दिवोत्यर्थः — *Sayana*).

Divah, of the Sun of Aditya (दिवः आदित्यस्य — *Sayana*; *Venkata*).

4. Gopatim, guardian of speech or wisdom; lord of cows (गोपति गवां स्वामिनम् — *Sayana*).

Yatha vide, (i) as prescribed; or (ii) for detaining appropriate knowledge; (iii) as he himself knows (यथा विदे । स यथा स्वात्मानं स्तुतप्रकारं जानाति यथा वा यागं प्रति गन्तव्यमिति जानाति तथाचेति — *Sayana*).

Satyasya Sunum, Son of truth (सत्यस्य सूनुं यज्ञस्य सत्यस्य वा पुत्रम् — *Sayana*).

Satpatim, protector of good (or of Yajamana) (सत्पति सतां यजमानानां पालकम् — *Sayana*).

6. Asiram, sweet milk; the sustaining milk (आशिरं आश्रयण साधनं पयः)

आशिकम् —*Sayana*).

Asih, आशीः, a mixture of Soma and milk is so called from being mixed (आ√म्) or from being slightly cooked (आ√ष्, to cook) (आशीराश्रयणाद्वा । आश्रयणाद् वा —*Nir.* VI.8). For Indra, kine yield mixture (इन्द्राय गाव आशिरम्).

Vajrine, वज्रिणे, for the holder of thunderbolt; for Indra; for the omnipotent Lord; for the one rendering adamant justice.

7. **Vistapam**, abode, home (विष्टपं गृहम् —*Venkata*; स्थानम् —*Sayana*).

Bradhnasya, of the Sun (ब्रह्मस्य सूर्यस्य).

8. **Priyamedhasah**, O pious devotees, persons belonging to Priyamedha *gotra* —प्रियमेधासः प्रियमेध सम्बन्धिनस्तद् गोत्रा यूयं —*Sayana*).

9. **Gargarah**, drum (गगरः गर्गरज्जनि युक्तो वाद्य विशेषः —*Sayana*).

Godha, leather garn (गोधा हस्तघ्नः —*Sayana*; *Venkata*).

11. **Indrah**, इन्द्रः, lower resplendent self, the soul.

Vishvedevah, विश्वेदेवाः, divine powers.

Varunah, वरुणः, virtuous mind.

Apah, आपः, pious seekers.

Sinsvarih, the accompanying cows (or sense organs) सिन्धवरोः सिन्धवयैः

संगच्छमाना नावः —*Venkata; Sayana*).

12. *Surmyam*, fair-flowing pipe; सुर्म्यंशब्दो गदायां दृष्टः — ‘एषा वै सुर्मि कर्णकावत्येतया ह स्व वैदेवा असुराणां जततर्हस्तु हन्ति (Tait. S I.5.76); i.e. this is a pipe with projections; by it the gods made piercings of hundreds of the *asuras*.

Sapta Sindhavah, सप्तसिन्धवः, seven rivers (गंगाद्याः सप्तनद्यः —*Sayana*).

Susiram, abyss, pipe with wide mouth, (इह तु सुषिरे काष्ठविशेषे वर्तते — *Venkata*).

“O Varuna, thou art a benevolent god, into whose palate flows the seven rivers as into a hollow channel”. Thou art a benevolent god, i.e. a bountiful god (सुदेवस्त्वं कल्याणदानः), or a munificent god; O Varuna, to thee belong the seven rivers. A river (*sindhu*) is so called from \sqrt{sru} , स्तृ, flowing (सिन्धुः स्रवणात्) Into thy palate flows seven streams. *Su-urmi* (channel) i.e. having beautiful waves. Just as stream (flows) into a hollow channel. (सुर्मिः कल्याणीभिः) —*Nir. V.27*.

Kakudam, palate (काकुदं जिह्वा —*Venkata*; तालुम् —*Sayana*). Palate is called *kakudam*; *kokuva*—signifies tongue, that tongue is placed under it (काकुदं ताल्वित्याचक्षते । जिह्वा कोकुवा साऽस्मिन्धीयते). Tongue or *jihva* is *kokuva*, because being noisy (*kokuyamana*), it utters sounds Or it may be derived from the root *kokuy*. \sqrt{kokuy} , meaning to make a sound (जिह्वा कोकुवा । कोकूयमाना वर्णान्मुदतीति वा । कोकूयतेर्वा स्याच्छब्दकर्मणः).

Tongue is so called *jihva* because it calls out again and again (*johuva*) (जिह्वा जोहुवा).

The word *talv* for palate is derived from the root *tr* (\sqrt{tr}), to cross; it is the highest part in the mouth; or from *lat* (\sqrt{lat}), meaning to be long by metathesis like *talav*, surface (तालुः तरते । तीर्णतममङ्गम् । लततेर्वा स्याद् लम्बकर्मणः विपरीतात् । यथा लसम् (the word *lata*, लता, for creeper is also

derived from the same root without metathesis. (सतेत्यविपर्ययः) —Nir. V.26.

13. Takvah. swift, quick in sacred action (तक्वः । उकृतिर्गतिकर्मा — Nigh. II.14; यज्ञगमनशीलः —*Sayana*; *takvah neta*, swift bearer of blessings.

Aphanayat, directs (अफाणयत् उषगमयति फणतिर्भैतिकर्मा; also “फणयती” — *Sayana*; See Nir. II.28 for प्रापनीफणत् —IV.40.4; a reduplicated form of √फण्, to bound.

Vapuh, produces rains (वपुः उदकमुत्पादयतीति —*Sayana*; उदकं वयति — *Venkata*).

14. Odanam, clouds (ओदनम्=मेघ — Nigh. I.10).

Bhinat odanam pacyamanah parah gira, cleaves the cloud smitten by the thunder voice (परः मेघानां परस्ताद् वल्लमान इन्द्रः ओदनं मेघनामैतत् । मेघं भिनत् प्रभिनत् भिनति वृष्टयर्थम् —*Sayana*).

Hymn-70

1. Taruta, तरुता=तारकः, deliverer; may means conquerer also (cf. विश्वेषां तरुतारं —VIII.1.21). (तरुता तारकः —*Venkata*; *Sayana*).

2. Puruhanman, O brave hero (name of a Rsi—*Sayana*); one who is able to destroy numberless enemies.

Dvita, two forms; of two-fold might (i.e. of mercy and punishment both); one form is *hastaya vajrah*, strong in punishing wicked, and the other *mahah darsatah*, very charming and benevolent (द्विता द्वित्वमस्त्यो-प्यमनोप्यम् । त्वं शत्रून् हन्तुमुग्रत्वं त्वदनग्रहा या नोप्यं चेति द्वैतमस्ति —*Sayana*).

Hastaya, for the hand (हस्ताय कराय हननाय शत्रूणां, i.e. for destroying

enemies —*Sayana*).

Darsatah, benevolent, pleasing (दर्शतः दर्शनीयः —*Sayana*).

4. Dhenavah, people (men and cattle) (धेनवः हविरादिना पीणयित्वः प्रजा गाव एव वा—*Sayana*).

Anonavuh, welcome or greet with praises (अनोनवुः समस्तुवन्—*Sayana*; प्रीणयित्वः —*Venkata*). [From heaven (आवः) to earth (क्षामः), every one copraising, cf. “त्रिवृतो लोकाः”—Ait. Br. II. 17 for plural].

6. Gomatih, full of cows, well-stockers (गोमति/व्रजे—*Venkata* : गोमति बहुभिर्गोभिर्बृते—*Venkata*).

Vraje, व्रजे Cowpen

8. Gadhesu, in the depths of water; in waters (गाधेषु उदकेषु—*Venkata*; *Sayana*).

Vajesu, in battles (वाजेषु संग्रामेषु—*Venkata*).

A'aranesu, आरारणेषु, on shallow lands (आरणेषु गन्तव्येषु निम्नेष्वुदकेषु स्थलेषु वा).

Havyah asti, is to be invoked (हव्यः अस्ति आहूतव्यो भवति—*Sayana*).

10. Ni sisnatho hathaih, You smite with your blows (द्वयैः हननैः निशिप्रनयः मारयसि—*Sayana*).

Urroh madhye vasisva, give us shelter under your thighs; make use of your family members. (ऊर्वाः मध्ये अस्मान् वसिष्व; ऊरुभ्यामाच्छादय—*Sayana*).

Tuvirnma, O one with immense wealth (तुविर्नृम्ण प्रभूतघन सत्त्वं—*Sayana*).

11. Parvatah, पर्वतः, cloud=*parjanya* a god, friend of Indra (According to *Sayana*, ऋषि—पर्वतः तव सखिभूतः पर्वत ऋषिः यद्यप्यन्यं देवमिष्ट्वा स्वर्गं प्राप्नोति स तथापि पातयति ऋषिः, cf. VII. 37.8; according to *Ludwing*, a sacrificer whose generosity is praised; but according to *Macdonell* and *Keith*, the god *Parvat*, the spirit of the mountain, is meant).

13. Bhojah, the recompenser of enemies (भोजः शत्रूणां भोजयिता—*Sayana*).

Surih, सूरिः, impeller (सूरिः प्रेरकः); giver of rewards.

Ahrayah, unvanquished (अह्नयः अनवनतः —*Venkata; Sayana*).

14. Ekam-ekam, one by one; also many (एकं एकं बहून्; वत्समित्येवं बहून्, calves or cows).

Vatsam, calf or cow even (वत्स शब्दो वत्स मातृणां गवामुपलक्षकः—*Sayana*).

Saura-daivyah, one gifted in the craft of battle; won the battle and hence cow (शौरदेव्यः दीव्यन्ति क्रीडन्त इति देवा योद्धारः । शूराश्च ते देवाश्च शूरदेवाः । तेषां हितम् शौरदेवं युद्धम् । तत्सम्बन्धिन्यो गाः । युद्धे शत्रून् हत्वा तत्सम्बन्धिन्य इत्यर्थः —*Sayana*; शौरदेव्यः शूरदेवानां इदं युद्धं शौरदेवम् । युद्धकुशलः शौरदेव्यः —*Venkata*).

Hymn-71

1. **Mahobhiih**, by the greatness; by our worship; by immense wealth (महोभिः पूजाभिर्महद्विभवंनीर्वा—*Sayana*).

2. **Ksapavan**, the lord of night (we shall protect thee from men day by day, and thou wilt protect thyself by night from evil spirits as fire then burns brightest. (क्षपावान् रात्रिमान् अस्ति । रात्रौ अग्निविभवेण तेजस्वी भवति —*Sayana*).

3. **Visvavaram**, created by all; chosen by all; associated with all gods (विश्ववार्त्तं सर्वैर्बर्णीयं धनम् —*Sayana*).

5. cf. I. 86.3—

Medhasatau, in the performance of the sacrifice (मेघसातो यज्ञस्य संभजने —*Sayana*).

11. **Dvita yah bhuta amrtah**, who is doubly immortal as perpetually burning amongst mortals.

Visi, विणि among the sacrificers.

14. **Sira-socisam**, शीरशोचिषम् —bright and consuming.

Purumilha, पुरुमीलह, much renowned; possessing numerous worthy attributes (पुरुमीलः पुरुभिर्महद्विभिः पदार्थैः सिक्तः —*Daya*. on I.183.5; see also I.151.2).

15. **Sam yosea**, सम=peace; योः, bliss; freedom from fear and

pain; peace and bliss (नं सुखम् । योः च प्रयामानमिश्रणम् — *Sayana*; योः पदार्थानां पृथक्करणं दुःखात् पृथग्भूतम्; दुःखवियोजनम् — *Daya*).

Hymn-72

1. **Adhyaryuh**, the head priest (from *adhvare*, inviolable; the priest that bears ill-will to none. *Adhvar-yuh* (priest) = *Adhvara-yuh*; i.e. he directs the sacrifice; he is the leader of the sacrifice, or else, he loves the sacrifice. (अध्वर्युः । अध्वर्युरध्वरयुः । अध्वरं युनक्ति । अध्वरस्य नेता । अध्वरं कामयत इति वा । — *Nir.* I.8).

Adhvara, sacrifice; the verb *dhvar*, √ध्वर, means to kill, and therefore *adhvara* = *a + dhvara*, denotes the negation of killing. (अध्वर इति यज्ञनाम । ध्वरिति हिंसाकर्मा । तत्प्रतिषेधः — *Nir.* I.8; also प्रात्मनोऽध्वरमहिंसा व्यवहारं कामयमानः । विद्वान्-शिल्पी, a technician — *Daya*, on VI.61.2 and V 37.2; यज्ञकर्त्ता on II.5.6).

2. **Hota, hotr**, invoker. See *Nir.* I.8; IV.26, VII 5; 15; 23; 31; VIII.21 Refer to : ऋचां त्वः पोषमास्ते पुपुष्वान् गायत्रं त्वो गायति शक्वरीषू । ब्रह्मा त्वा वंदति जातविद्यां यज्ञस्य मात्रां वि मिमीत उ त्वः (X 71.11)

One sits increasing the store of stanzas; a second chants the *gayatra* hymn in *Sakvari* measures. One, i.e. Brahman expounds the science of being; whilst another metes the measure of the sacrifice". In this verse, the duties of the priests are assigned : (i) *hotr*, the invoker is the one who sits increasing the store of stanza (ॠ, ऋच्); (ii) *Udgatr*, उद्गात् the second chants the *gayatra* hymn; (iii) *Brahma* is supereminent from knowledge; he is omniscient (ब्रह्मा । सर्वविद्यः । सर्वं वेदुतमर्हीति । ब्रह्मा परिवृहन् श्रुततः । ब्रह्म परिवृहन् सर्वतः); (iv) *Adhvaryu* अध्वर्युः, who metes the measure of sacrifice, the performing priest (*Nir.* I.8) (See also *Nir.* VII.5 : यथा होनाध्वर्युः ब्रह्मोद्गातेत्यप्येकस्य सह—the priest, although *he is one*, on account of the diversity of his functions (कर्मपृथक्त्वात्), is called the sacrificer (होन्), the director of the sacrifice (अध्वर्युः), the possessor of the sacred lore (ब्रह्मा), and the chanter (उद्गात्). Also *hota*, the worthy of being invoked (होतुर्होतृत्वस्य — *Nir.* IV.26 on I.164.1).

3. **Sasam**, in the sleeping state (ससं स्वपनम् — *Venkata*; ससं स्वपन्तमग्निम् — *Sayana*)

Jihvaya gr̥bhñanti, perceives through speech or tongue; i.e. realizes through prayers (जिह्वाया । जन्ये जनक शब्दः जिह्वा प्रभवया स्तुत्यं ग्र्भन्ति गृह्णन्ति ग्रंथलिभिः — *Sayana*) (they seize him, as he sleeps, with their tongues or with their hymns — *Wilson*).

Rudra, रुद्र, one who inflicts pain (रुद्रम् । रुत् दुःखम् । तस्य द्रावयितारम् — *Sayana*; दुष्टानां शत्रूणां रोदयितः ; रोदयत्यन्यायकारिणा जनान् स रुद्रः — *Daya*). Also, the word is derived from *rut*, meaning praise (प्रशंसा रुत् स्तुतिः । तया गन्तव्यम्, स्तुत्यमित्यर्थः — *Sayana*; praiser (रुद्र इति स्तोत्रनाम; रुद्र = praiser, Nigh. III.16). One who gives honest advice (रुतः सत्योपदेशान् राति ददाति — *Daya*. on I 114.3; one who cures from all diseases—*Daya*. on II.33.15).

4. **Jami**, extensive or vast (जामि प्रवृद्धं सर्वमतिरिच्य वर्तमानम्. *Jami* is a synonym of tautology, fool, and one born in the same caste (जाम्यतिरेकनाम । बालिशस्य वा । समानजातीयस्य बोधजनः — *Nir*. IV.20).

Vayodhah, the giver of food (वयोधाः = वयःस्थाः भक्ष्यस्य दाताग्निः — *Sayana*)

Vanam, water (वनम् = उदकम्, Nigh. I.12).

Drsadam, by the cloud (दृषदं मेघम् — *Venkata*, *Sayana*).

Jihvaya, by the flames (जिह्वाया ज्वालयया — *Sayana*). (the verse may be applied to forest-fire also which consumes by its flames the host of trees— दावाग्नि पक्षे वनं तरुसमूहं हन्ति, or it cleaves the hard stones also — जिह्वाया दृषदं कठिनमपि पाषाणं भिनत्ति — *Sayana*).

8. **Dasabhih**, by ten (fingers) (दशभिः अंगुलिभिः — *Venkata*; दशभिः अंगुलीभिर्वाचितः — *Sayana*).

Khedaya, by rays (खेदया रश्मिभिः — *Venkata; Sayana*).

Trivṛta, three-fold measures (त्रिवृता त्रिप्रकार वर्तनवता; three-fold rays or hammer).

9. Tridhatuh, त्रिधातुः; fed on three sorts of materials (milk preparations, herbs and food grains).

10. Avatam, the inexhaustible cauldron (अवतं महावीरम् — *Venkata, Sayana*); avata, a metaphor for cloud; one with a wheel at the top; see also verses 11 and 12.

Ucca-cakram, going round circular above (उच्चा-चक्रम् उपरिस्थित चक्रम् — *Sayana*).

Nicinabaram, cauldron placed below (नीचीनबारं नीचीन द्वारम् — *Sayana*).

11. Puskare, in a large spoon, upayamani spoon for drinking milk (पुष्करे वपुष्करे प्रवृद्ध उपयमनी पात्रे — *Sayana*); also in the midspace.

Adrayah, clouds; also reverent priests (अद्रयः आद्रियमाणा अह्वर्यादयः — *Sayana*; अद्रिः=मेघ=cloud,—*Nigh. I.10*).

12. Ubhakarana hiranyaya, vessel with both ears golden (or of gold or silver) (उभा उभौ कर्णा कर्णस्थानीयो द्वौ हवभौ हिरण्यया हिरण्ययो सुवर्णरजतमयो — *Sayana*).

13. Vṛsabham, showerer, fire or agni (वृषभं वर्षकमग्निम् — *Sayana*)
See *Tait. Br. आग्नेयी वा एषा यदजा* (III.7.3.1).

14. Te, they, the cows (ते ता गावः —*Sayana*).

16. Saptapadim, seven stepped; (सप्त पृष्ठा संख्या—Nir. IV.26; seven is an extended number); land extensively inhabited by people.

Suryasya sapta-rasmbhiih, by seven rays (seven colours of the spectrum) of the Sun.

Isam, इषं, food (इषं अन्नम्)

Urjam, ऊर्जं, sap (ऊर्जं रसम्); energy.

18. Pari dyam jihvaya atanat, fills the sky on every side with his flame or blaze.

19. Yatpadam nidhanyam, the spot (for presenting the oblations); a spot specially suited for growing harvest (यत्पदं निधान्यं हविषा निधानाहं मुत्तरवेदि सज्जनं तत्र स्थित्वानिः —*Sayana*).

Hymn-73

1. Anti sat bhutu vam avah, let your protection abide near me (this is the refrain of all the eighteen verses of this hymn, अन्ति सत् भूतु वाम् अवः).

3. Atraye, अत्रये, for a destitute (one without the three close relations, father, mother and elder brother).

Himena, by water (हिमेन उदकेन —*Sayana*; also see—हिमेनाग्निं अन्नं वारयेत्—I.116.8).

6. **Yamahutama**, invoked or called in emergence (यामहूतमा प्रतिशयेन काले ह्वातव्यो —*Sayana*).

Nedistam yamyapyam, enter in the closest kinship (नेदिष्टं अन्तिकतमम् प्राप्यं बान्धवं च यामि तयोः —*Sayana*).

7. **Atraye**, for the destitute, see verse 3; also, for getting free from triple pains (i.e., for *atri*).

9. **Sapta-vadhrih**, seven tongued dragon (a flame with seven tongues; the controller of the seven vital (name of Rsi according to *Sayana*, सप्तवधिः महर्षिः) For *Saptavadhri*, see—

सप्तज्वघ्नये —V.78.6; X.39.9

सप्तज्वघ्नः —VIII.73.9

सप्तज्वघ्नम्—V.78.5.

Saptavadhri is one who has a control on seven (the five sense-organs, mind and intellect)—पञ्चज्ञानेन्द्रियाणि मनो बुद्धिश्च सप्तहता यस्य —*Daya*. on V.78.6; हतसन्तेन्द्रियम् —*Daya*. on V.78.5.

Saptavadhri is the name of a protege of the Asvins who appear to have rescued him from a tree in which he had got fastened (V.78.5; VIII.73.9; X.39.9; see also Av. IV.29.4). *Macdonell* and *Keith*; may be identical with *Atri* (*Geldner*).

11. **Purana'vat**, पुराणज्वत्, like a very old person.

Jaratoh'iva, जरतोऽिव, like a decrepit.

16. Aruna'psuh, अरुणऽप्सुः. purple-tinted (down) one with fair colour (शुभ्रवर्णा —*Sayana*).

17. Vṛksam parasuiman'iva, a wood-cutter with his axe a tree.

18. Dhṛsnava, धृष्णवा=धृष्णो+मा, bold (धृष्णो ! धर्षक ! addressed by Saptavadhri to himself; or by Gopavana trisapta-vadhri —*Sayana*).

Visa, a basket (विशा प्रवेशयन्त्या वेदिकया —*Sayana*).

Kṛsnaya badhito visa, कृष्णया बाधितः विशा—distressed by the entangling and detaining basket; distressed by the black people (*Wilson*) (कृष्णया आकर्षया विशा प्रवेशयन्त्या वेदिका बाधितः —*Sayana*).

Hymn-74

1. Duryam, homely, domestic, dear and familiar.

Vajayantah, desirous of food and strength; desirous of enlightenment and vigour. (वाजयन्तः श्रन्तमिच्छन्तः —*Venkata*).

Viso-visah, of the entire people (विशोविशः सर्वस्याः प्रजायाः —*Sayana*).

4. Arksah, आर्षः = आर्षः ; pertaining to a ṛksa or ṛsi, a seer; also one capable of punishing enemies.

Srutarva, श्रुतर्वा, the well-reputed horsemen; also one adept in divine lore. (Name of a king, the son of a ṛksa ऋक्ष—*Sayana*). Srutarvan Arksa is the name of a prince whose liberality is celebrated in the

present hymn VIII 74; 13, and whose victory over *Mgraya*, मृगय, is mentioned in X.49.5 (*Macdonell and Keith*).

5. *Ghr̥ta' ahavanam*, घृतः ग्राहवनम्, well worthy of receiving the offerings of ghi, घी or affection (घृत=स्नेह=affection).

7. *Amura*, अमूर=अमूढ, unbewildered.

, *Dasma*, O pleasing to look (दस्म दशनीय !)

Mandra, O happy one (मन्द्र मोदमान !).

9. *Dyumnaih dyumnini*, द्युम्नेः द्युमनीः, by glittering food; द्युम्निनी, one possessing food (द्युम्नेः द्योतमानेरन्नेः द्युम्निना अन्नवती —*Sayana*; हविभिः हविष्मती —*Venkata*).

Sravasi Sravah, heap abundance on abundance (श्रवसि श्रवः अन्नस्य उपरि अनुपशीणे पूर्वस्मिन् अन्ने —*Venkata*)

Vr̥traturye, वृत्र-तूर्ये, battle against a foe (वृत्रतूर्ये संग्रामे —*Nigh II.17*).

10. *Panyam panyam*, store of enemies.

Asvam it gam, one going like a horse (गां गन्तारम्, अश्वं इत् । इच्छन् इवार्थं —*Sayana*).

Kṛstayah, men of agriculture; the cultured men; men in general (कृष्यः अनुष्याः परिवर्तेति शेषः —*Sayana*).

(For *Kṛsti*, कृष्टिः see Nir. X.22; 29; 31; कृष्टय इति मनुष्यनाम, cf. III.59.1; IV.38.10; X.178.3).

11. *Gopavanah*, गोपवनः, the seer of the secret lore (name of a ṛṣi — *Sayana*). Name of a poet of the race of Atri. *Gaupavana* (गोपवन), pupil of Pautimasya, पौतिमाष्य, is mentioned in the first two traditions (list of teachers) in the Kanva recension of the Brhadaranyaka Up. III.6.1; IV. 6.1 (*Macdonell and Keith*) *Gira*, गिरा, praise.

13. *Arkse Srutarvani*, आर्क्षे श्रुतर्वणि, see verse 4.

Mrksa, to purify.

Sayana gives *Vṛksa* (वृक्षा) as a reading for *Mrksa* (मृक्षा), which he explains as *Kesavanti* (having hairs or wool) (वृक्षा वृक्षाणि । वृक्ष्यन्त इति वृक्षाः केशाः । तद्वन्ति वृक्षाणि; he gives another alternative : अथवा वृक्षा वृक्षेण । वृक्षन्त्याधनत्वाद् वृक्षो हस्तः । तेनोन्मृशामि ।

Caturnam, of the horses; of the four horses (according to *Sayana*, the horses given by *Srutarvan*, श्रुतर्वण)

Sardhamsi-iva, like well grown (long) hairs (सर्विसि इव उच्छ्रितानि लोमानिव).

Stuka-avinam, wool of rams; (स्तुकाऽवि न ऊर्णयिवः । स्तुकः केशसन्धारः ; bunch of hairs — *Sayana*).

14. *Vayah*, birds (a poetic metaphor for ships).

Tugryam, the imported material; for *Bhuju* and *Tugrya*, see earlier notes. According to traditionalists, *Tugra* is the name of the father of *Bhuja*, a protege of the *Asvins*, and thus *Bhuju* is known as

Tugrya (VIII.3.23; 74.4) or **Taugrya** (I.117.15; 118.6; 182.5,6; VIII.5.22, X.39.4).

The word *tugra* means a strong man who can put up a fight with enemy.

Asavah, fast moving horses (आशवः अशवाः).

15. Parusni, a carrier across; one consisting of knots; one who could bravely resist enemy at each step. (परुष्णीं पालिकाम्, the sustainer, the earth *Daya*. on VII.18 8; विभागवतीम्, having divisions as of an army, *Daya*. on IV.22.2; परुष्याम् पालनकर्त्याम् बुविष्याम्, *Daya*. on V.52 9).

Mahenadi, O great river (महाजदि, हे महानदि !).

Hymn-75

For verse 9, see Nir. V. 23.

1. see Yv. XIII.37.

4. Patih satiaahpatih, sahasrinah, lord of hundreds and thousands.

Murdha kavi, an outstanding seer of piercing vision (मूर्धा उच्छ्रितः कवी क्रान्तप्रज्ञः — *Venkata*; मूर्धा शिरोवदन्तः कविः मेधावी — *Sayana*).

Rayinam, of wealth (रयीणां धनानाम् — *Sayana*).

5. Nemim ṛbhavah, as the Ṛbhus (the artisans) bend the circumference of a wheel; see also VII.32.20 (नमे नेमि तष्टा इव).

6. **Virupa**, O one of multiform; name of a Maharsi (हे विरूप! नाना रूपै तन्नामक महर्षे —*Sayana*).

Nunam, now, this time (नूनं इदानीं —*Venkata*).

Abhidya, all round shining (अभिद्यवे अभिगतदीप्तये —*Venkata*; *Sayana*).

7. **Apaka-Caksasah**, missile (*Griffith*); of un-measured radiance (अपाकचक्षसः अनल्पचक्षसः —*Sayana*; अनल्प तेजसः —*Venkata*).

Panim, पणिम्, exploiter.

Staramahe, shall we overthrow, or defeat (स्तरामहे । स्तरणं हिसनम्—*Venkata*).

8. **Usrah**, उस्त्रः, milk-streaming.

Aghnyah, cows (inviolable), (Nigh. II.11; V.5 (पदनाम); also अघ्न्याहन्तव्या भवति; *aghnya*, cow is so called because she is not to be killed, अ + √हृत्, or she is the destroyer of sin—*Nir.* XI.43).

9. **Dudhyah**, दूद्यः = दुःष्ठ्यः, an evil-minded.

Samasya, of everyone (समस्य सर्वस्य —*Venkata*).

“Let the weapon of our numerous evil-minded vindictive foes not smite us as a wave does a boat”, Evil-minded, i.e. whose minds are sinful (दूद्यः=दुषियः पापधियः ; परिद्वेषसो सर्वतो द्वेषसो ग्रहतिः —*Nir.* V.23).

Urmi (wave) is derived from √ऊर्ण to cover.

Nau, a boat is so-called because it is to be pulled through (√नी) or the word may be derived from the root nam, नम्, to bend. (उमिरिव नावमावधीत । ऊमिरूणो ते । नौः प्रणोत्तव्या भवति नमतेर्वा —Nir. V.23)

11. Uru-Kṛt uru kṛdhi, giver of abundance (or of wide space) give us abundance (उरुक्रुत् बहुक्रुत् उरु बहु नः यस्माकं कृषि कृविति —*Venkata*).

15. Yatra aham asmi tan ava, यत्र अहं अस्मि तां अव shield those among whom I stand (or among whom I am).

Hymn-76

9. Divistisu, दिविष्टिषु, on the recurring sacred days (दिविष्टिषु यस्माकं ह्यमभि गमनेषु; दिवः स्वर्गस्य वैषणेषु निमित्तेषु —*Sayana*).

10. Ut-tisthan ojase, rising up in thy strength (उत्+तिष्ठन् ओजसा बलेन —*Sayana*).

Camu, between the two boards (चम् चम्बोः अघ्निसवण फलकयोः —*Venkata*; *Sayana*).

11. Kraksamanan, whilst smiting foes (क्रक्षमाणं शत्रून् विनिखन्तम् —*Sayana, Venkata*).

Akripetam, follow thee (अक्रुपेतां अनुकल्पयेताम् —*Venkata*); shudder.

13. Astapadim, अष्टाङ्गदीम्, eight points of the sky (eight cardinal directions==north, south, east, west, and four half-quarters or corner points : ईशान (N—E); आग्नेय (S—E); नैऋत्य (S—w); and वायव्य

(N—W); (दिग्भिः प्रबान्तरदिग्भिः —*Venkata*).

Nayasraktim, rising to the ninth (i.e. the sun in the zenith) (वाचंदिग्भिः प्रबान्तरदिग्भिः च प्रष्टापदीम् ताभिः प्रादित्येन च नवसक्तिम् —*Venkata*).

Hymn-77

For verses 4, 6, 10 and 11, see Nir. V.11; VI.34; V.4 and VI.33 respectively.

1. **Sṛnvire**. शृण्विरे, renowned (विश्रुता —*Venkata*), heard even today.

2. **Aurna'vabham**, descendent of Urnavabhi (ऊर्णवाभि); literally it means abounding in wool; also a conceit. In the tradition, (i) this is the name of a pupil of kaundinya, कौण्डिन्य. (Bṛhada. Up. IV.5.26. Madhyandina) (ii) a teacher of this name in the Nirukta VII.15; XII.19. He is normally said to belong to the school of *Aitihāsikas*, the traditionalists. He was probably an eclectic.

Ahisu'vam, wicked (in administration). In tradition, the name of an *Asura* (Aurnavabham and Ahisuvam, both are regarded as Asuras or demons —*Sayana, Venkata*)

ऊर्णवाभम्—VIII. 32.26; 77.2 (ऊर्णवाभि word does not occur in the Rgveda).

अहीशुवः —X.144.3

अहीशुवम्—VIII.32.2; 26; 77.2.

Both the terms, Aurnavabham and Ahisuvam occur together in the R̥gveda; VIII. 32.26; 77.2; Ahisuvam singly occurs in VIII. 32.2.

4 Saransi trimsatam, सरांसित्रिंशत्, thirty lakes of soma.

At one single draught, Indra (the sun) drank thirty lakes full of Soma.

At one draught alone; Indra drank them together, i.e. a long with one another (सार्कं सहेत्यर्थः).

Lakes full of Soma, i.e. dear to his heart or full to the brim, or consecrated to Indra (इन्द्रः सोमस्य काणुका । कान्तकानीति वा । कान्तकानीति वा । कृतकानीति वा); or else Indra is a lover of Soma, or he drinks till he desires, till his appetite is completely satisfied (इन्द्रः सोमस्य कान्त इति वा । कणेषात इति वा । कणहृत् । कान्तिहृत्:).

The ritualists explain like this : There are thirty libation-vessels consecrated to one deity at the meridional pressing of the Soma-juice. These (libation-vessels), they drink at a single draught. They are here called lakes. "There are thirty days and nights in the second and thirty in the first half of a month," say the etymologists. Then the rays drink those same lunar waters which fall on certain days in the second fortnight.

(तत्रैतद् याज्ञिका वेदयन्ते : त्रिंशदुक्ष्यपात्राणि माध्यन्दिने सवन एकदेवतानि । तान्येतस्मिन् कास एकेन प्रतिघातेन पिबन्ति । तान्यत्र सरांस्युच्यन्ते । त्रिंशदपरपक्षस्याहोरात्राः । त्रिंशत्पूर्वपक्षस्येति नैरुक्ताः । तद्यथा एताश्चान्द्रमस्य आगामिन्य घ्रापो भवन्ति रश्मयस्ता अपरपक्षे पिबन्ति — Nir V.11).

5. Gandhavram, the cloud (गन्धर्वा मेघः — *Venkata*; वायुश्च तारवतीति मेघः—*Sayana*) Gandharva also means wind or air (यो वां पृथिवीं धरति स वायुः ; air the sustains that earth, *Daya*. on 1.163.2; also the sun, यो वां पृथिवीं वाणीं

व धरति धारयति वा स सूर्यलोकः — *Daya*. on Yv. II.3; a learned one, यो गां वेदवाचं धरति सः विद्वान् पण्डितो जनः — *Daya*. on Yv. XXXII.9; also moon, यो गाः सूर्यकिरणान् धरति स चन्द्रमाः Yv. XVIII.40).

Gandharvas are also persons devoted to aesthetics and fine arts : गानविद्याकुशलाः — *Daya*. on Yv. XII.98. Beauty personified (रूपमिति गन्धर्वाः (उपासते) — SBr. X.5.2.20; lovers of maidens, योषित्कामा वै गन्धर्वाः — SBr. III.2.4.3; स्त्रीकामा वै गन्धर्वाः — *Ait. Br.* I.27; तत्तन्गन्धर्वाः) उ ह स्त्रीकामाः — *Kausitaki Br.* II.9; wind, वातो गन्धर्वः SBr. IX.4.1.10; vital breaths, Jaim Up. III.36.3; mind, मनो गन्धर्वः — SBr. IX.4.1.11; fire, अग्निर्गन्धर्वः — SBr. IX.4.1.7; moon, चन्द्रमा गन्धर्वः — SBr. IX.4.1.9. the sun, सूर्यो गन्धर्वः — SBr. IX.4.1.8; they are twenty-seven, गन्धर्वाः सप्तविंशतिः — SBr. V.1.4.8.

Abudhnesu rajah-su, in the vacant or nonhabitable regions of space (अबुध्नेषु पदनिधानयोग्यस्थानरहितेषु रजःसु लोकेषु — *Sayana*).

6. "From the mountains, Indra transfixes the mellow cloud and held his well-aimed arrow." From the mountains Indra held the well-aimed arrow and transfixes the well-ripe cloud, the giver of rain-water. (प्रोदतं उदकदानं मेघम् । बृन्दे बृन्देन व्याख्यातम् । बृन्दारकश्च — *Nir.* VI.34)

Bundah, बृन्दः means arrow; it pierces; it inspires awe; or it shines while it flies (बृन्द इषुर्भवति । बिन्दो वा । भिन्दो वा । भयदो वा भासमानो द्रवतीति वा — *Nir.* VI.32).

8. Sadyah jatah, forth with increased (*Wilson*); सद्यः तदानीमेव जातः अस्माभिर्दत्तेन सोमेन प्रवृद्धः — *Sayana*); one who has immediately gained popularity.

Rbhu-sthira (vocative), O mighty and firm in battle ! (ऋभुश्ठिर! महान्-स्थिरः च तथोक्तः — *Venkata*, ऋभुः = उरु-प्रभूतः, and hence *rbhusthira* is उरुः प्रभूतः स्थिरश्च संग्रामे स तथोक्तः — *Sayana*).

Cyautnani, strengths, powers, energies; efforts; strong persons (च्योत्नमिति बलनाम —Nigh. II.9.; च्यवन्ति शत्रवो येभ्यस्तानि बलानि —*Daya*. on VII.19.5); praises (च्योत्नानि स्तोत्राणि —*Daya*. on I.173.4).

च्योत्नः—X.50.4

च्योत्ना—VI.47.2; VIII.2.33

च्योत्नानि—I.173.4; IV.31.9; VII.19.5; VIII.77.9

च्योत्नाय—VI.18.8

च्योत्नेन—X.49.11

च्योत्नेः —VIII.16.6.

Mountains are regarded as the supporters or the stays of the earth (भूमेः कोलवद् धारणाय —*Sayana*).

Varsisthani, gigantic (वर्षिष्ठानि प्रतिशयेन प्रवृद्धानि —*Sayana*).

Parinasa, far reaching (परीणसा परितो न तानि, प्रतएव 'च्योत्नानि' इति भावः —*Sayana*).

Viou adharayah, वीढु मधारयः fixed them firm (वीढु स्थिराणि—*Sayana*).

10. Varaham, to a cloud (वराहो मेघो भवति । वराहारः —Nir. V.4), *Varaha* is cloud; it brings (√हृ) the best means of livelihood (वर+आहार); this is supported by a passage from a *Brahmana*. (untraced) : “वरमाहार-माहवि” —इति च ब्राह्मणम् । See also—“Vidhyat varaham tiro adrim asta.”

बिध्यद् वराहं तिरो अद्रिमस्ता (1.61.7) : from afar, he pierced the cloud by hurling his thunderbolt. This other meaning of *Varaha* (boar) is derived from the same root also; he tears up the roots, or he tears up all the good roots. (अयमपीतरो वराह एतस्मादेव । बृहति मूलानि । वरं वरं मूलं बृहतीति वा —Nir. V.4)

We have a Vedic quotation : "Indra slew the ravening boar" (वराहमिन्द्र एमुपम्—VIII.77.10). *Angirasas* are also called "*Varahas*" ब्रह्मणस्पतिर्बभिवराहः (the lord of prayer, with the powerfull *Angirasas*—X.67.7.)

The group of atmospheric gods are called *Varahavah* (वसवन् हिरण्य चक्रानयो दष्टान् विधातुतो वराहन् —I.88.5; seeing the groups of atmospheric gods, of golden chariot wheels, of iron-tusks, running) —Nir. V.4.

Sayana gives two interpretations of this verse : (i) The etymological school, Nairukta : *Visnu* is the sun, the bringer of rain, and also bringer of cattle and food ; the *varaha* (boar) is one of the personifications of the cloud as smitten by Indra's thunderbolt.

(ii) the school of mythology or tradition, *Aitihasika* : (For this see Tait. Samhita VI.2.4); the sacrifice went away from the gods in the form of *Visnu* and entered the earth. The gods sought him grasping hands. Indra passed over him. He said, "who has passed over me ?" "I am he who smites in the stronghold; who art thou ?" "I am he who brings from the strong hold." He said. "Thou art called he who smites in the strong hold. Now a *boar*, the stealer of the good, keeps the wealth of the *Asuras* which is to be one beyond the seven hills. Him smite, if thou art he who smites in the stronghold." He plucked out a bunch of *darbha* grass, pierced the seven hills and smote him. He said, "Thou art called, he who brings from the stronghold; bring him. So the sacrifice bore off the sacrifice for them; in that they won the wealth of the *Asuras* which was to be won; that alone is the reason why the *Vedi* is so called', (i.e. the *Upsads*). A similar

story is given in the Caraka Brahmana also. (For the legend, see I.61.7 also : मृषा यद् विष्णुः पशतं सहीयान् विष्यद् बराहं तिरो अद्रिमस्ता).

11. **Bundah**, arrow (since it pierces, it inspires awe, or it shines when it flies (बुन्द इषुर्भवति । विन्दो वा । भिन्दो वा । मयधो वा । भासमानो द्रवतीति वा— Nir. VI.32)

“Thy bow is most powerful, strongly made, and well-shaped. Thy arrow is golden and swift. Both the arms which knock down enemies and increase sweetness for us) are well-equipped and fit for war.”

Tuviksam, powerful, having a great capacity of discharging arrows (तुविक्षं बहुविक्षेपं महविक्षेपं वा —Nir. VI.33)

Sumayam, delightful (सुमयं सुसुखम् —Nir. VI.33)

Ranya=*ranyau* (रण्या=रण्यो=रमणीयो सांग्राम्यो वा; beautiful or well-equipped for battle

Rdupe, knocking down by movement, or by motion (ऋदूपे शर्देन पातिनो, गमनपातिनो) or, knocking down by sound or knocking down at a great distance (शब्दपातिनो दूरपातिनो वा) —Nir. VI.33.

Cid-rdu-vṛdha, विद्दुवृधा, destructively piercing; piercing the vital parts by movement, by motion; piercing from the sound, or piercing from a distance (मर्मण्यर्देन वेधिनो, गमनवेधिनो । शब्दवेधिनो । दूरवेधिनो वा) —Nir. VI.33).

Hymn-78

The hymn refers to cows (गोनाम) ; food grains (अन्धसः, 1), condiments (अम्यञ्जम्, 2), horses (अश्वम्, 2); oils or cosmetics (अम्यञ्जम्), sheep (हिरण्यम्, 2; may mean gold vessels also), ear ornaments (कर्णशोभना, 3), barley (*yavyuh* यवयुः—seeking *yava* or barley, 9) along with *gavyuh*, गव्युः—seeking cows and *hiranyayuh*, हिरण्ययुः—seeking gold or sheep, *asvayuh*, अश्वयुः—seeking horses, 9). The tenth verse refers to *datram*, दातम्, a sickle, held in hand (*haste*, हस्ते; barley cut and piled (*dinasya*, दिनस्य, cut; *sambhṛtasya*, सम्भृतस्य, piled यवस्य, of barley; *Kasina*, कासिना, handful, same as mustina, मुष्टिना, 10).

The word *vrihi* (वीहि) for rice does not occur in the R̥gveda; we have the word *dhana* for fried or parched barley or other grains (धानानाम् भृष्टयवाद्यन्नानां —*Daya*. on Yv. XIX.22; (पश्वान्नविशेषाः —III.35.7; अग्नि संस्कृतान्नविशेषान्—III.35.3; भृष्टान्नानि VI.29.4; यवाः IV.24.7).

धानम् — III.7.6

धानाः — 1.16.2; III.35.3; 7; 52.5-8; IV.24.7; VI.29.4; X.28.1

धानानाम् — VIII.70.12

धानाञ्चत् — III.43.4

धानाञ्चन्तम् — II.52.1; VIII.91.2.

It is surmised that rice was not known in the R̥gvedic period; it was introduced during the age of the Atharva-veda, where we have the occurrence of the word *vrihi* (वीहि),—*Wilson*.

यवम् — I.23.15; 117.21; 176.2; V.85.3; VIII.3.4; VIII.2.3;
22.6; 63.9; X.27.8; 43.7; 131.2

यवऽमत् — VIII.93.3; IX.69.8; X.42.7

यवऽमन्तः — X.131.2

यवम्ऽइव — X.68.3

यवम्ऽयवम् — IX.55.1

यवऽयुः — VIII.78.9

Hymn-79

1 Visvajit, (विश्वजित्), conquerer of all.

Udbhit, producer of fruit (उद्भित उदभेत्ता — *Venkata*; फलस्य उद्भेदक — *Sayana*)

Krtnuh, all creating (कृत्नुः कर्त्ता — *Venkata*)

Agṛbhitah, obustructed by none of the enemies (अग्रभीतः शत्रुभिः
अग्रहीतः — *Venkata*)

Visvajit and Udbhit are also the names of two special Soma ceremonies, and the Soma may be addressed under these names as the principal means of their accomplishment (*Wilson*) (विश्वजित् सर्वस्य नेता, उद्भित् फलस्योद्भेदकः । अथवा विश्वजिदुभिदो सोमयागो । तयोनिष्पादकत्वात्तद्रूपः — *Sayana*).

3. **Yantasi**, (यन्तायसि), provide or offer.

Varutham, Shelter, protection (वरुथं वरकम् —*Sayana*).

“Thou art the restrainer from the enmities etc.; thou art a wide shelter.” (*Mahidhara* on Yv. V.35)

4. **Rjisin**, ऋजीषिन्, O straight forward gentleman : O seeker of truth : (हे तृतीय सवनस्थेन ऋजीषेण तद्वत् —*Venkata*) (ऋजीषिणं ऋजूनां सरलानां धार्मिकाणां जनानामोषितुं शीलम् —*Daya*. on VI.42.2; प्रशस्तमुपाज्जनं विद्यते यस्मिन्तम् —on I.64.12; ऋजीषिन् सरलस्वभाव —VII.42.3; ऋजीषि सरलत्वं यस्य प्रति तत्सम्बद्धी —on VI.17.10) (O Rjisin : i.e., thou, who possessest the remains of the Soma, offered in the Tṛtiya Savana (third season—of Tait.Samhita. VI.1.6).

6. **Atirnam**, life not yet crossed; the unending life.

Pra im ayuh tarit atirnam, प्र ईम् आयुः तरित् अतीर्णम्, lengthens out his unending life (i.e. the life not yet crossed).

Ut irayati, urges him on (उत् ईरयति प्रवर्धयसि —*Venkata*).

Hymn-80

Ekadyuh, is the seer of the hymn; the word occurs in verse 10 (एकयूः); it means “the lone illuminator”, —perhaps thus it refers to the Sun. The word does not occur anywhere else in the Rgveda.

3. **Kim anga**, किम् अङ्ग, what now (किम् क्षिप्रम् —*Venkata*).

Radhracodanah, director of the worshipper (रघ्रञ्चोदनः रघ्रस्य राघकस्य यः चोदयति धनम्—*Venkata*; रघ्रं राघकं चोपयतीति रघ्रचोदनः —*Sayana*).

Sunvanasya avita, guardian of the offerer (सुन्वानस्य अविता, guardian of

the faithful).

5. **Vajayu**, coveting for food or victory (वाजयुं अन्नमिच्छत—*Venkata*; अस्माकमन्नमिच्छत—*Sayana*).

Sravah, श्रवः, fame; also food (श्रवः अन्नं हविसंक्षणम्—*Sayana*).

6. **Vajayum**, वाजयुम्, coveting for food (or victory) (वाजयुं अन्नमिच्छुम्—*Venkata*).

8. **Urvikastha**, far off (उर्वी) is the goal (काष्ठा), (उर्वीकाष्ठा बहुन्तरान् द्वाप्यन्तः । द्वाप्यन्तोऽपि काष्ठीच्यते । 'क्रान्त्वा स्थिता भवति'—cf. Nir.II.15; *Sayana*).

The word *Kastha*, काष्ठा, is a synonym of many objects:

(i) *Kastha* means quarter; they are situated having gone across (तत्र काष्ठा इत्येतदनेकस्यापि सत्यस्य नाम भवति । काष्ठा दिशो भवन्ति । क्रान्त्वा स्थिता भवन्ति).

(ii) *Kastha* also means intermediate quarters; they are situated having crossed each other (काष्ठा उपदिशो भवन्ति । इतरेतरं क्रान्त्वा स्थिता भवन्ति).

(iii) The Sun is called *Kastha* also; it is situated having gone across (द्वादित्योऽपि काष्ठीच्यते । क्रान्त्वा स्थितो भवति).

(iv) Destination is called *Kastha* also; it is situated having gone across (द्वाप्यन्तोऽपि काष्ठीच्यते । क्रान्त्वा स्थितो भवति).

(v) Waters are also called *Kastha*; they are situated, having gone

across i.e. stationary waters (आपोऽपि काष्ठा उच्यन्ते। कान्त्वा स्थिता भवन्तीति स्थावराणाम्)—Nir. II.15. (see also अतिष्ठन्तीनामनिवेशनानां काष्ठानां मध्ये निहितं शरीरम् —I.32.10).

For *Kastha*, see:

काष्ठा — VIII.80.8

काष्ठाः — I.37.10; 59.6; 63.5; IV.58.7

काष्ठानाम् — I 32.10

काष्ठाम् — VII.93.3; IX.21.7

काष्ठायाः — X.102.9.

काष्ठासु — I.146.5; VI.46.1

Apavṛktah, be excluded

Aratnayah, enemies (अरत्नयः अरममाणाः शत्रवः —*Sayana*; अदाताः यजमानाः शत्रवः —*Venkata*)

9. *Turiyam nama*, the fourth name (*Somayaji*, सोमयाजी is the fourth name; सोमयाजीति तुरीयं नाम तच्च यजियम् —*Sayana*).

The first three names pertaining to Yajna (यजियं) are; (i) names pertaining to constellations, नक्षत्रनाम like Arjunyau, Phalgunyau etc. (ii) the hidden or secret names, गुह्यं नाम, (iii) the revealed names (open names), प्रकाशनाम.

In this case, one may refer to the Satapatha Brahmana (II.1.2.11) also. "He may also set up his fires under the Phalgunis. They, the Phalgunis, are Indra's asterism, and even correspond to him in name; for indeed Indra is also called Arjuna, this being his mystic name, and they (the Phalgunis) are also called Arjunis." Hence he overtly calls them Phalgunis, for who dares to use his (god's) mystic name? कल्गुनीष्वनीष्मादधीत् । एता वा ऽ इन्द्र नक्षत्र यत्कल्गुन्योऽयस्य प्रतिनामन्योऽजुनो ह वै नामेन्द्रो यदस्य गृह्यं नामाजुन्यो वै नामेतास्ता एतत् परोऽक्षमाचक्षते कल्गुन्य इति को ह्येतस्यार्हति गृह्यं नाम गृहीतुम्).

Hymn-81

The Rsi of the hymn is Kusidi of the family of Kanva.

2. Tuvi kurmi, तुविऽकूर्मी, achiever of many great deeds,

Tuvi desnam, तुविऽदेष्णम्, bestower of plentiful gifts.

Tuvi magham, तुविऽमघम्, lord of immense wealth.

Turi matram, तुविऽमात्रम् = बहु प्रमाणम् — Venkata; of huge dimension's or vast in size.

3. Bhimam gam, भीमं गाम, terrible bull.

4. Ait u nu, एत उ नु, come at once, O dear one ! hasten hither.

5. Up gasi-sat, उप गसिषत्, may you sing the upagana or prelude उपगानं च करोतु — Venkata).

6. A no bhara daksinena, आ नो भर दक्षिणेन may you bring us wealth with your right hand (घनं दक्षिणेन हस्तेन बाह्व — Venkata).

Abhi savyena pra mrsa, अभि सव्येन प्र मृषा, may you encourage us with your left hand.

Ma nirbhak, मा निर्भाक्, deprive us not; exclude us not.

9. Visva candrah, All-rejoicing (विश्वचन्द्राः सर्वकान्ताः —*Venkata*; सर्वं हिरण्योपेता बहुनामाह्लादका वा —*Sayana*).

Vasaih full of desires : with all aspirations (वसैः कामैः हेतुभिः —*Venkata*; कामैरनेकैर्बुक्ताः —*Sayana*).

Maksu, मक्षू, spontaneously : immediately (मक्षू शीघ्रम् —*Sayana*)

Hymn-82

4. Asatro , असत्रो, O the one without any enemy (असत्पत्न —*Venkata*).

Upa' me, from close quarters (उपऽमे समीपे —*Sayana*).

Upa me rocane divah, from the resplendent heaven; in the highest splendour of heaven; from the world of heaven illumined by its own splendour; that is, by deities residing there (दिवः एव तेजसा दीप्यमानात् शुलोकात् । तत्रस्थैर्देवैरित्यर्थः । रोचने अग्निभिर्दीप्याने च —*Sayana*)

7. Camasesu, in the bowls; in the cups (चमसेषु एतन्नामकेषु पात्रेषु —*Sayana*).

Camusu, in the saucers (चमूषु । चमन्ति यजन्त्यत्रेति चम्बो ग्रहाः (चमू=ग्रह) तेषु —*Sayana*; *camu*, चमू, is also army.

9. **Yam te syenah pada a abharat**, यं ते स्येनः पदा आ अभरत् —What-ever the hawk bore, according to traditionalists, this refers to Gayatri, who in the form of a hawk or falcon brought the Soma on earth from heaven (Tait. Samhita VI.1.6.4; At. Br. III. 25-27; गायत्री पक्षिरूपं धारयित्वा पद्भ्यां सोममाहरत् —*Sayana*) (Refer to *kadru-suparna* dispute; the metres are the descendents of *Suparni*. *Kadru* (earth) told *Suparni* (heaven). “In the third heaven from here is the Soma; fetch it; and by it buy your release”. The Soma could not be brought by any of the metres like the Jagati and the Tristubh. Then the Gayatri flew up, of four syllables, together with a female goat and light. Then the goat won (Soma) for her, and so the goat has the name (*aja*, अज). The Gayatri brought back the Soma and the four syllables (two of the Jagati and two of the Tristubh which they had lost in the effort of getting the Soma), and so became of eight syllables—Tait. Sam. VI.1.6.4.

Hymn-83

2. **Yujah**, allies; associate (युजः सहायः —*Sayana*).

4. **Vamam**, wealth (वामं धनम् —*Venkata*).

5. **Risadasah**, O repeller of enemies (रिषादसः रिषतामसि तारः —*Venkata*).

Aghasya yat, belongs to sin (अघस्य यत् अघस्य सम्बन्धि —*Venkata*).

6. **Ksiyantah**, stay at home (क्षियन्तः गृहेष्वग्निहोत्रार्थं निवसन्तः ; stay at home for performing the Agnihotra —*Sayana*).

Adhvan yantah, go abroad on the road; go out for the collection of fuel etc. for the Agnihotra (अध्वन अध्वनि समिदाहरणार्थं यान्तः गच्छन्तः —*Sayana*).

7. **Indra**, इन्द्र, O Indra! O lightning!

Visno, विष्णो, O Visnu! O sun!

Marutah, मरुतः, cloud-bearing wind.

8. **Bharamahe**, we proclaim (प्रभरणं उच्चारणम् प्रकाशनं वा —*Venkata*; उच्चारयामः प्रकाशयामो वा —*Sayana*).

Samanya, सामान्या=सामान्येन (पूर्वं सर्वेषां देवानां सांहत्येन ततः —*Sayana*)

Matub, of the mother; of Aditi (मातुः ऋदितेः —*Sayana*).

Garbhe bhratr̥tvam pra bharamahe, brotherhood of yours in your mother's womb.

There is a legend in the Taittiriya Samhita to this effect (ऋदितः पुत्रकामा साध्यैभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मोदनम् पचत् —Tait. S. VI.5.6). Aditi offers a certain offering to the gods, and conceives four of the Adityas on eating the remainder which they gave to her. Thinking to conceive a still nobler offspring, she next eats the whole of the second offering herself, but she only conceives a barren egg. She then offers the third offering to the Adityas and conceives *Vivasvat*. But here in this legend, there is nothing of the birth of Pusan and Aryaman; though according to Sayana—तस्यै पूषा चार्यमा जाजायेताम्, i.e. these two are also born (*Wilson*).

Hymn-84

Usnas, the son of *Kavi*, is the seer of this hymn.

2. **Dvita**, द्विती, in twofold ways; in twofold functions (द्विती द्वैषः).

This refers to Agni, with twofold functions as the *garhapatya* and the *ahavaniya*; or else the Agni as cosmic sacrifice and terrestrial fire.

Dvita Martyesu ni a'dadhus, amongst men (द्विता द्वेयं मर्त्येषु मनुष्येषु नि प्रादधुः । गार्हपत्यं आहवनीयं च । यद्वा दिवि वर्तमानस्य पृथिव्यां च यस्य निष्ठा न कृतवन्तः — *Venkata*).

4. Urjah napat, son of food (नपात् अन्नस्यपुत्र!) (vocative along with *Agne* and *Angirah*) (in this verse *urjah*=food, not fuel).

Varaya manyave, to the venerable pride: to the excellent scorner of enemies (वराय वरणीयाय मन्यवे अभिमन्यमानाय शत्रून् — *Venkata*).

5. Yaho, O son; *sahasah yaho*, O son of a strength (यहो सहसो पुत्र! — *Venkata*).

7. Gosata, गोऽजाता=गोऽसाता, wealth of kine, wealth of wisdom.

9. Kseti, stays at his home (क्षेति स्वगृहे निवसति — *Sayana*).

Ksemebhih Sadhubhih, with all efficient protections (क्षेमेषु पःसुनैः सह साधुभिः साधयद्भिः — *Sayana*).

Hymn-85

Kṛsna Angiras is the seer.

The refrain of the verses of this hymn is “मध्वः सोमस्य पीतये”; may ye drink the exhilarating Soma; or for the sake of enjoying or accepting sweet enlightenment.

3. **Kṛṣṇa**, कृष्ण, the charming devotee (according to the traditionalists, the name of the seer of this hymn; see *Kṛṣṇasya*, कृष्णस्य in verse 4 also. The tradition assigns to him or to *Visvaka* (विश्वक) son of Kṛṣṇa (काष्णी) the authorship of the next hymn VIII. 86. The word *Kṛṣṇiṇya* (कृष्णीय) may be a patronymic formed from the same name in two other hymns of the *R̥gveda* (I.116.23; 117.7), where the Asvins are said to have restored *Visnapu* to Visvaka Kṛṣṇiṇya. In that case, Kṛṣṇa would seem to be the grandfather of Visnapu—*Macdonell* and *Keith*).

7. **Rasabham**, ass, mule or horse, the animal that makes pleasing sound (रासभं शब्दायमानमेतन्नामकमश्वम्; “रासभावशिवनोः” इति रासभेवावाशिवनो रथस्यवाहनौ —*Sayana*).

Vidvange, firmly-built; all parts of body firm and strong (वीड्वङ्गे । वीड्वङ्गः । दृढाङ्गापेते —*Sayana*).

8. **Tribandhureṇa**, त्रिबन्धुरेण, three-seated (त्रिफलका संघाटेन—*Venkata*).

Trivṛta, त्रिवृता, triangular (त्रिवृतां त्रिकोणेन —*Venkata*; *Sayana*).

Hymn-86

Kṛṣṇa Angiras, Visvaka or Karsni is the seer of the hymn. The refrain of the hymn is मानो वि योष्टं संख्यामुमोचतम् (severe not our friendships, but fling loose or set me free).

1. **Dasra**, दसा, wondrous (दसा दर्शनीयो); subduer of enemies सर्वेषां शत्रूणामुपक्षयितारो —*Sayana*).

Visvakah, विश्वकः, the family-head (name of a Ṛṣi —*Sayana*). The word *visvaka* विश्वक, occurs only in this hymn in the first three verses VIII.86.1-3, and nowhere else in the *R̥gveda*.

Daksasya, of a sage with skill; Prajapati of this name (*Sayana*).

Tanu'krthe, for the sake of son (तनुऋषे पुत्रस्यकृते — *Venkata*).

Mumocatam, set me free; fling loose (मुमोचतम् अस्मानागतं रथेस्थित्वाश्व-
प्रग्रहान् मुञ्चतम् — *Sayana*).

2. Vimanah, विमनाः, unattentive (a Rsi of this name — *Sayana*).

Visnapve, for the sake of posterity or son or grandson (विष्णाव्ये
मम पुत्रे पोत्रे वा — *Venkata*).

Visnapu is the name of the Rsi's son or grandson also in my-
thology.

4. Uta tyam viram avase havamahe, उत त्वं वीरं अवसे हवामहे, we
summon that hero for our protection (since it is for the son to protect
the father, पुत्रोहि पितरं रक्षति — *Sayana*).

Rjisinam, the possessor of bliss; the possessor of Soma.

“**Rjisin**, is generally an epithet of Indra, and is always explained
by *Sayana*, as here,” possessor of stale Soma—III.32.1; 36.10 etc.),
Rjisa, ऋजोष, also means “enemy-repelling.”

ऋजोषम् — I.32.6

ऋजोषिणः — I.87.1; II.34.1; VIII.32.1

ऋजोषिणम् — I.64.12; VI.42.2; VIII.76.5; 86.4;

ऋजीषन् — III.32.1; 36.10; 43.5; 50.3; VI.17.10; 20.2; VII.24.3; VIII.79.4; 96.9

ऋजीषी — III.46.3; IV.16.1; 5; V.40.4; VI.17.2; 18.2; 24.1; VIII.90.5; X.89.5.

5. *Rtasya Sṛngam*, horn of truth (ऋतस्य सत्यस्य शृङ्गं स्रग्म — *Sayana*).

Savita, impeller; the sun; the creator (सविता सर्वस्य स्वस्वकर्मणि श्रेरकः — *Sayana*).

The verse is in the praise of truth (सत्यं प्रशंसा). *Sayana* seems to explain the verse implying that as the sun swerves not from his appointed course, and as truth or adherence to right conquers earthly foes, so the Asvins must fulfil the duties of ancient friendship and hear the Ṛsi's prayer (*Wilson*).

Hymn-87

1. *Dyumni*, glorious (द्युम्नी).

According to traditionalists, this may be the *sad-Vasisthah* (षट् वसिष्ठः) or *Priyamedhah*, (प्रियमेधः) or an *Angirasa* (आंगिरसः). (वसिष्ठ पुत्रो द्युम्नीक ऋषिरांगिरसः प्रियमेधो वा — *Sayana*).

For *Dyumni*, see — I.36.8; 91.2; VIII.87.1; 89.2; 93.8; 103.9; IX.109.7; X.69.5; 96.3; 159.4; 174.4.

The word *dyumnika* does not occur in the Ṛgveda. (द्युम्नी प्रशस्तघवा, यशस्वी, the well known, rich, famous, glorious—*Daya*. on I.91.2; बहु प्रशंसा-घनयुक्त, इन्द्रः Yv. XXXIII.95 ; द्युम्नानि बहुविधानि घनानि भवन्ति यस्मिन्—*Daya*. on I.36.8).

Krivib, well (क्रिविरिषि कूपनाम —Nigh. III.23) (कूपो यथा सेके उपकसेचने वृष्टौ भवन्त्यां नात्योदको भवति, तद्बत्—*Sayana*, as a well (with water) in the time of rain).

Gaurau iva, like teo gauras (deers) drink at a pool. Again the same in verse 4.

Irine, at a lake or pool (हरिणे तटाकादिषूदकपानार्थं शीघ्रमागच्छत स्तद्बत् —*Sayana*).

2. Gharmam, as it drops (घर्मं 'घृ क्षरणदीप्तयोः' पात्रेषु क्षरन्त सोमम् —*Sayana*; or it may also mean as an earthen pot called *mahavira*, and signify the milk boiled in it : "Drink Asvins the exhilarating (Soma) and the milk" (*Wilson*).

Mandasana, rejoicing (मन्दसाना सोमपानेन मोदमानो —*Sayana*).

3. Priyamedhah, those whose sacrifices are acceptable; worshippers (प्रियमेधः । मेधोयज्ञः प्रियतमयज्ञाः यजमानाः —*Sayana*). There is also a Rsi of the name Priyamedha in mythology; the plural is used as a token of respect (पूजाया बहुवचनम्).

5. Dasra, full of glory; worth seeing; the subduer of enemies (दसा दसो दशनीयो उपसयितारो; epithet of Asvins—*Sayana*).

Hymn-88

The Rsi is Nodhas

1. Svasaresu, in the stalls (स्वसरेषु । स्वसराणि ग्रहानि स्वयंसारीष्यसि वा । स्वरादित्यो भवति । स एनानि सारयति), *svasarani* means days; they move of their

own accord. Or else, *Svar* means the sun; he causes them to move Nir. V.4): See I.3.8 (वसन्त इव स्वसराणि).

Normally, the word means *days*, but whilst Sayana takes it as "days" in the first clause, "We praise thee in the days" (सूर्यनेतृकेषु दिवसेषु वयमभिष्टुमः), in the second clause he interprets the same word as "Stalls" (तत्र दृष्टान्तः । वत्सं न यथा घेनवः नव प्रसूतिका घेनवः स्वसरेषु । सुष्ट्वस्यन्ते प्रेयन्ते गावोऽन्नेति स्वसराणि गोष्ठानि).

Vasoh=**Vasayituh**, (cf. VI.16.25), in the excellent beverage (वसोः वासयितुर्दुःखस्य निवासयितुः । यद्वा । वसोः पात्रे निवसतः — *Sayana*).

2. Ksumantam, Sound-producing (क्षुमन्तं शब्दवन्तम् — *Venkata*; also renowned (क्षुमन्तं शब्दवन्तम् । "दृक्षु शब्दे" । अनेन पुत्रादिकं लक्ष्यते । स्तोत्रादीनि कुर्वाणम् — Causing praises by means of the children which it will produce — *Sayana*).

4. Gotamah, enlightened sages; the sons of Gotama, like Nodhas — *Sayana*); the most devoted worshipper (गोतमः गच्छतीति गोः स्तोता, सोऽतिशयतः — *Daya*. on I.62.13; विद्यायुक्तो जनः — on I.78.2; बहुधेनुयुक्तः — on, I.79.4; मेधावी — on I.183.5; गोतमाः अतिशयेन स्तोतारः — on I.78.1).

Hymn-89

For verse, 7, see Nir. VI.14.

Nṛmedha and **Purumedha** of the Angirasa family are the **Rsis**.

1. R̥tavṛdhah, Upholder of truth; devoted to knowledge and truth (eternal laws) ऋतावृधः य ऋतेन वेद विज्ञानेन वर्धन्ते, तान् — *Daya*. on Yv. XIX.65; सत्यविद्या वर्धकाः — on VI 52.10; ऋतावृधा यावृतेन जलेन यथावन्तया शिल्पक्रियया वा वर्धते तो अश्विनो; or यावृतेन सत्यानुष्ठानेन वर्धते तो अश्विनो — *Daya*. on I.47.1.

6. **Arkah**, अरकः , hymns of RK.

Haskṛtib, that which indicates pleasure and satisfaction; joyous
(हस्करतिः हर्षस्य सूचकः — *Venkata*).

Yat jātam yat ca jantaam, यत् जातं यत् च जन्तवम्, whatever has been
or will be born.

7. **Girvanah**, a god (गिरवणा देवो भवति । गीभिरेनं वनयन्ति —Girvanah
means a god; they win him over with hymns.

Justam girvanase br̥hat, जुष्टं गिरवणसे बृहत्, the agreeable; the sublime
hymn to the god—Nir. VI.14.

Hymn-90

1. **R̥cisamah**, worthy of praise (ऋचीषमः स्तुत्या समः — *Venkata*).

Param' jyah, परमज्याः , the mighty crusher or subduer (परमज्याः
प्रकर्षेण क्षययिता — *Venkata*).

5. **R̥jisi**, lover or possessor of divine elixir (ऋजीवीष्वाजितोऽभिष्टुतः
सोमः , तद्वान् — *Sayana*).

6. **Asura**, O living one, O Lord of vital breath (असुर ! हे बलवन् !
Venkata, बलवन्, प्राणवन् ! — *Sayana*)

Kṛttih, कृत्तिः ; the word has several meanings, (Nir. V.22) (i) fame
or glory; and also food;

The word is derived from √कृत्, to cut; it signifies fame or food

(कृतिः कृत्यतेः । यतो वा । यन्नं वा) : Great like fame is thy protection, O Indra — महीष कृतिः शरणा त इन्द्र as in the present verse VIII.90.6. (O Indra, thy protection in the atmosphere is very great indeed like fame — सुमहत्त इन्द्र शरणमन्तरिक्षे कृतिरिवेति — Nir.).

(ii) Kṛttibh also means garment; the word is derived from the same root √कृत् (इयमपीतरा कृतिरेतस्मादेव); it is made of cotton-threads — सूत्रमयी.

Clad in skin, trident in hand, and with bow outstretched — कृतिवासाः पिनाकहस्तो भवतत घन्वा — Kathaka Sam. IX.7; cf. भवतत घन्वा पिनाकवांसः etc Yv. III.61; SBr II. 6.2.17; and भवततघन्वा कृतिवासाः पिनाकहस्तः — Tait. Sam. I.8.6.2), also wander about wearing the skin garment and come to us hearing the trident — कृतिवसान आचर पिनाकं बिभ्रदागहि — Yv. XVI.51.

(iii) The word is also used for the sake of comparison; (बाहूराजन्वः कृतः — X.90.12). This explained by Durga as giving the third meaning of the word i.e. 'a skin', from the analogy of a cotton garment.

Hymn-91

The Rsika of the hymn is Apala (अपाला), the daughter of Atri. Wilson summarizes the legend of Apala from Satyayana Brahmana thus;

Apala, the daughter of Atri, being afflicted with a disease of the skin, was repudiated by her husband. She returned to her father's hermitage and there practised penance. One day she went out to bathe, intending to make a *Soma* offering to Indra, and as she was returning, she found some *Soma* plants in the road. She gathered them and ate them as she walked. Indra hearing the sound of her jaws, thought it was the sound of the *Soma* stones, and appeared to her, asking whether there were any *Soma* stones braising there. She explained the reason

of the sound, and Indra turned away. She called after him, "Why dost thou turn away? Thou goest from house to house to drink the Soma, now then drink the Soma ground by my teeth and eat fried grains of barley." She then added, without paying him respect, "I know not whether thou art *Indra*, but if thou comest to my house, I will pay thee due honour."

Feeling however sure that it was really Indra's he addressed the later half of the third verse to the *Soma* in her month. Indra then, falling in love with her, drank the *Soma* as she wished. She then triumphantly exclaimed (V.4): "I have been repudiated by my husband, and yet Indra comes to me." Indra then granted her a boon and she thus chose "my father's head is bald, his field is barren, and my body is destitute of hair; make these things grow". Indra granted the three boons.

2. *Karambha*, कर्मभ, a mixture of fried barley, meal and butter and curds.

The word *Apala*, अपला, occurs only once in the *R̥gveda* (VIII.91.7); which means maiden, yet to be married (just as the word "*pati*", one that offers protection means a husband also, similarly the one who has not yet received protection, i.e., is yet unmarried, is known as *Apala*).

Apala, the unmarried virgin, is seeking *Soma*, the young person with blooming youth, a *brahmacarin*. *Sruta* (स्रुता) is that girl who has taken a purificatory bath after her menses, or the one who has completed her studies in the *asrama* of her preceptor; now it is for her to select the young man for her companionship (ब्रह्मचर्येण कन्या युवानं विन्दते पतिम् — Av. XI.5.18; अयमर्णं यजामहे सुबन्धुं पतिवेदनम् । उर्वारुकमिव बन्धनात्प्रेतः मुञ्चामि मातुतः — Av XIV.1.17); व्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पतिवेदनम् । उर्वारुकमिव बन्धनादितो मुक्षीय मामृतः — Yv.III.60).

This *pativedana* is indicated by the term *sruta api vidat* (verse 1) i.e. obtain or choose the husband with the feelings of love and attrac-

tion. The word “*astam bharanti*” means establishing herself in the household life (*grhastha*, गृहस्थ).

2. The verse (2) has the term *virakah* वीरकः, the boy hero with whom *apala*, the maiden, is going to be married. The word *jambhe-suti*, pressed by my teeth, means in this context the child born of the union of the two, husband and wife (जम्भसुतम् । जाया च पतिश्च जम्पती । जायतेऽस्यां जनयति इति वा जायो । बिभ्रति इति भः । उभौ जम्भौ । ताभ्यामुत्पन्नो जम्भसुतः तम् । धानवन्तम् । धानं प्राधानम्, गर्माधानसंस्कारवन्तम् । स्वयं विधिवत् प्राहितम् । करम्भिणम् । करभ्यः करम्भः । करोते रम्भच् प्रत्ययः । क्रियावान् कर्मकुशलः । अपूपवन्तम् । अपदूरे प्राचायंगृहे उपवन्तं उपवीतवन्तम् । मध्यमपदलोपः उक्थिनम् । उक्थो वेदो गुरूपदेशो वा तद्वन्तम्).

3. In this verse, the young man to the married, is in the intense love for the girl, and is known as *indu*, इन्दु. Indu becomes Indra after marriage.

4 The verse has been addressed to such a husband or Indra, who is rich enough to maintain the family.

5, 6. The maiden demands three things from the husband, (i) growth on father's head (the word *tata*, तत, also means the dear son, तमोति सन्ततिमिति ततः, i.e. the husband. (ii) her own fertility and (iii) the fertility of the agricultural land.

7. *Rathasya khe*, in the void or whole of the chariot.

Anasah khe, in the void of the cart.

Yugasya khe, in the void of the yoke.

This refers to the three means of transport.

Surya-tvacam, with the splendour of the sun (सूर्यत्वचं सूर्यसमानं त्वचम् ।

त्वग्दोषमपमम्य सूर्यसवृक्षकान्तिमित्रः करोति — the blemishes of skin are removed and replaced by the shining skin—*Sayana*).

Triḥ putvī akr̥noh, thrice did'st thou purify, According to the legend quoted by Sayana, Indra dragged Apala through the wide hole (*kha*) of the chariot, the narrower hole of the cart and finally through a small hole of the yoke, and she cast off three skins. The first skin became a hedge hog, the second an alligator, and the third chameleon. According to Wilson, and also Prof. Ausfrecht, the hole or space of the chariot and cart represents the opening between the four wheels; the whole of the yoke is the opening through which the animal's head passed. (*Homer's* II 19,406).

Hymn-92

For versé 22, see Nir. VI.24.

The R̥si of the hymn is Srutakaksa or Sukaksa Angirasa.

1. **Viśvasaham**, subduer of all enemies (विश्वासाहम्=विश्यऽसहम्, सर्वेषां शत्रूणामभिप्रवितारं सर्वेषां शूतजातानां वा —*Sayana*).

Satakratum, the accomplisher of cent per cent selfless actions; the knower of numerous disciplines of learning, and the accomplisher of a variety of actions (सतक्रतुं बहुविधं प्रज्ञानं बहुविधकर्मणां वा—*Sayana*).

2. **Gathanyam**, worth singing (गाथान्यं गानयोग्यं गातव्यम्—*Sayana*).

3. **Mahanam**, of great (महानां महतां).

Vajanam, variety of foods (वाजानां घनानाम् or महावाग्. वर्गस्यत्ययः).

मघानां वाजानामन्नानाम् च).

Nṛtuh, the leader of worshippers, cows etc. (नृतुः स्तोतृभ्यो गवादि नेता —*Sayana*; Unadi —नृतिश्रृङ्घो कूः —I.91).

4. **Sudaksasya**, of an enlightened devotee; (according to traditionalists, *Sudaksa*, सुदक्ष, is the name of a Rsi).

Prahosinah, assiduously engaged in worship or sacrifice (प्रहोषिणः प्रकर्षेण देवान् हविर्भिर्जुह्वतः —*Sayana*); प्रकर्षेण जुह्वतः —*Venkata*. The word does not occur anywhere else in the R̥gveda. For *Prahose* (प्रहोषे), see I.150.2 (प्रहोषे यो जुहोति तस्मै —*Daya*.) (प्र + हु दानादानयोः); प्र + होषि = प्रजुहोसु —VI.44.14; दानादानयोः —*Daya*.].

Yavasirah, यवाशिरः, Soma beverage cooked with barley (यवज्ज्वाशिरः । श्रीङ् पाके । यवेरामिश्रितं यवैः सह पक्वम् —*Sayana*).

Andhasah, food, here Soma (अन्धसः सोमलक्षणमन्नम् —*Sayana*).

6. **Visvabhi bhuvana**, विश्वाभि भुवना = विश्वानि भुवनानि all worlds.

9. **Parye dhane**, by the wealth of enemies (पार्ये पाराः शत्रवः तन्न भवे । घने प्राजिहीषि ते शत्रूधने —*Sayana*).

11. **Dhiyah**, धियः, wisdom.

Dhī'vatah, धीज्वतः, the possessor of wisdom.

Arvat'bhīh, अरवंतर्भिः, by vigour; by horses (सर्वतो गन्तुभिः त्वया दत्तं अश्वैः —*Sayana*).

Godare, Cleaver of mountains (गोडदरे गवां पर्वतानां दारभितह्वं—from √दृ, विदारणे, to cleave—*Sayana*).

12. Yavasesu, यवसेषु, on the pastures (*gavah na yavasesu*), cattles with different kinds of pastures (गावो न यथा गोपालः यवसेसु तृणविशेषेषु गावो नाः पशून् —*Sayana*).

15. Sanisthaya, most bounteous; by the induction; by thy action; by your gift (सनिष्ठया । 'यणु दाने' घनादेर्दत्तमया).

Ghoraya, awful (घोरया सपत्नानां भयकारिण्या).

Dravitva, Many-cherishing; speedy; foe-repelling (द्रवित्वा द्रावयित्वा —*Venkata*, शङ्कणां पलायित्वा —*Sayana*).

Sam.Avid-dhi, protect us from all sides; protect us at once (अविद्धि समन्तात् पालय—*Sayana*, सम् अभिपालय —*Venkata*).

18. Visvasu Kṛstisu, among all votaries; or faithful devotees; amongst all cultured persons (विश्वासु कृष्टिषु सर्वेषु सोमस्य दातृषु यजमानेषु —*Sayana*, विश्वेषु यजमानेषु —*Venkata*).

19. Arkam, अर्कम्, songs of praise.

Karavah, कारवः, poets.

20. Sapta-Sansadah, the seven invokers (सप्तसंवदः सप्तहोताः —*Venkata*; five sense organs, mind and intellect, thus seven; सम्यक् यज्ञेषु कर्मकरणार्थं सीदन्तीति संसदम् —*Sayana*; सम्यक् सीदन्ति यासु ता सप्ताः —*Daya*, on Yv. XXVI.1).

Trikadrakesu, in three regions (see VIII.13.18, which adds two more words तदावृषम् at the end—तमिद वधंन्तु नो गिरा तदावृषम्). According to Sayana, the three *kadrukas* are *Jyotih* (ज्योतिः, light), *Gauh* (गौः, cows) and *Ayuh* (आयुः, life) (त्रिकद्रुकेषु आभिप्लविकेषु ग्रहः सु । ज्योतिगौरायुरिति त्रिकद्रुकाः)—The first three days of Abhiplava, a religious ceremony which lasts six days and is a part of the gavamayana, गवां प्रयत्न, sacrifice. The first three days are known as *gyotis*, *go* and *ayus* and the last three days are known as *go*, *ayus*, and *gyotis*.—*Wilson*.

22. “आ त्वा विशन्तिवन्दवः”, for this much see I.15.1 also; Yaska quotes आ त्वा विशन्तिवन्दव आ गल्दा घमनीम् (Nir. VI.24; let the Soma draughts flow into thee, aye; and the extracted juices of vessels. *Galda* means juices thus extracted in the vessels, or *dhamanis*), See गल्दया, *galdaya*,—VIII.1.20.

23. **Jagṛve**, जागृवे, O wakeful one (जागरणशील —*Venkata*).

25. **Aram**, अरम्=अलम्, enough (अरं पर्याप्तम्).

Asvaya, for horse; for vigour.

Gave, for cow; for wisdom.

Dhamne, for house (धाम्ने गृहाय, तदर्थं च).

26. **Davane**, for the liberal giver; for the bounteous. (दावने दावे —*Venkata*).

27. **Parakattat**, from a long distance; from a far (पराकात्तात् प्रतिदूरात् —*Sayana*).

32. Tvam asmakam tava samasi, त्वं अस्माकं तव स्मसि, thou art ours; we are thine.

Hymn-93

For verse 22, see Nir. V.18.

1. Naryapasam, benefactor of men (नर्यपसम् नृहित कर्माणम्—*Venkata*; नरहितं नर्यम् । नरहितकर्माणम् —*Sayana*).

3. Uru-dhara'iva dohate, like a richly streaming (cow) (उरुधाराइव । गोः इव पयः दोहते —*Venkata*; उरुधारेव । दोहनकाले अभूतपयोधारा यद्वा बहूनां पोषयित्री गोयंथा वत्सस्य पयो दोग्धि तथा प्रभूतं धनमस्माकं दोग्धु ददातु —*Sayana*).

11. Adhriguh janah, irresistible hero (अध्रिगुः अधृतगमनः जनः मनुष्यः —*Venkata*; अधृतगमनः संश्रमे त्वरमाणो वीरोऽपि —*Sayana*).

Savarajyam, one's own empire; rightful empire (स्वराज्यं तव स्वभूतं राज्यं च । यद्वा स्व शब्देन स्वर्गोऽभिधीयते । स्वर्गस्वामित्वम् —*Sayana*).

13. Parusni, spotted (परुष्णी पर्ववती —Nir. IX.26); पर्ववतीषु गोषु श्वेतम् इति —*Venkata*, (three types of cows: कृष्णा, black; रोहिती, red, and परुष्णी Parusni, spotted or white).

21. Prayante, giver (प्रयन्ता प्रदाता —*Venkata*).

22. "These pressed Soma juices accompanied by their consorts flow lovingly to be partaken, Soma spreads to waters."

Nicumpunah, means Soma (निचुम्पुणः सोमः), the exhilarating food,

i.e. if exhilarates (when mixed) with water (निचाम्त पृणः । निचमनेन ग्रीणाति — Nir. V.17; 'चमु अदने' निचान्तो अक्षितः पृणः ग्रीणयिता । यद्वा । निचमनेन ग्रीणाति, इति अक्षणेन तर्पयतीति निचुम्पुणः — Sayana).

Nicamanena, by eating; by partaking.

Patnivants, accompanied by their consorts, i.e. water (पत्नीयन्तः सुता इमेऽदिभः सोमा).

Usantah yanti vitaye, flow lovingly to be partaken, i.e. to be drunk (उशन्तः यन्ति वीतये कामयमाना यन्ति वीतये पानायापांम् — Nir. V.17).

Apam jagmih nicumpuhah, अपां जग्मिः निचुम्पुणः, Soma goes to waters. Ocean is called *nicumpuna* also; it is filled with water. The last sacrificial ablution is called *nicumpuna* also. On this occasion, they recite in a low tone: or they put the sacrificial utensils down (गन्ता निचुम्पुणः । समुद्रोऽपि निचुम्पुण उच्यते । निचमनेन पूर्यते । अदभृथोऽपि निचुम्पुण उच्यते । नीचैरस्मिन् क्वणन्ति । नीचैरेवतीति वा). See अवधूय निचुम्पुणः Yv.III.48, निचुम्पुण निचुंकुणेति च — Nir. V.18).

The word *nicumpuna* occurs nowhere else in the R̥gveda.

23. Hotra, होत्रा, the seven organs of senses (five sense organs).

28. Bhadram-bhadram, the most blessed (भद्रं भद्रं कल्याणतमम्) and also wealth (भद्रं धनम् — Venkata, Sayana).

29. Satakrato, O one of hundred actions and hundred wisdoms, (शतक्रतो शतविषकर्मन् ! शतप्रज्ञ !).

31. Haribbhih, with vital vigour; with innumerable horses

(cf. II.18.6, वा शतेन हरिषिदह्यमानः बहुनामश्वानां श्रुतेरत्रापि शतसहस्रसंख्याकैरश्वैः — *Sayana*).

Upnah, उपनः भादराश्वः (for respect).

34, Rbhuksana, from *Rbhukṣa*, great, intellectual; wise (ऋभुक्षा इति मह्यनाम — Nigh. III.3; *Daya*. on VII : 48.1; the wise and learned, on VII.37.1; ये ऋभून् मेघाविनः क्षाययति निवासयति ज्ञापयति वा तम् ऋभुक्षणम् — *Daya*. on I.111.4).

According to traditionalists, *Rbhuksana* was the eldest and *Vaja* (वाज), the youngest of the three brothers (ऋभु-विभु and वाज — see earlier notes). The Rbhūṣ have a share in the evening libation between Prajapati and Savitri — Ait. Br. III.30

Hymn-94

1. Gauh, गोः, firmament; cow; wisdom; sense organ; speech (गोः पृश्निरूपा — “पृश्निर्यं वै पयसो मरुतो जाताः” इति श्रुतेः यद्वा । गोर्माध्यमिकी वाक् । तत्रैव मध्यमस्थाने मरुतामपि — *Sayana*). (See also पृश्निमातरः = गोमती, I 23.10; पृश्न्याः, II 34.2).

3. “All our priests (तः विश्वे भ्रयैः) in their worship always sing that (might of the Maruts) that they may drink the Soma; the Maruts (are to be invoked by us.” (मरुतः सोमपाताय बाह्वातव्या — *Venkata*; भ्रयैः स्तोत्रकरणार्थमित-स्ततो गन्तारः, those who move hithe. . . thither for singing the praises; कारवः = स्तोतारः, the priests — *Sa*”

4. Svarajah, the self-resplendent (स्वराजः स्वयं दीप्ताः — *Venkata*; may be an epithet of Soma, instead of Maruts — *Wilson*).

5. Tri-Sadhashtasya, of those who abide in three places :

dronakalasa, *adhavaniya*, and *putabhrit* (द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृदिति तानि स्थानानि — *Venkata*; the Soma juice when extracted is poured in the *Adhavaniya*, a kind of trough; thence it is poured into a cloth in order to strain it. This cloth is called *pavitra*, पवित्र or *dasapavitra*, दशापवित्रः; below the cloth is another trough called *putabhrit* पूतभृत् (*Haug*).

Javatah, जावतः = जववतः, speedy (वेगवन्तम् — *Venkata*; स्तुत्यजनवन्तम् — *Sayana*) granting posterity — *Wilson*.

Varunah, venerable (वरुणः दुःखादीनां शत्रूणां वा वरिता निवारकः — the one who protects us against pain or enemies — *Sayana*).

Mitrah, God, the friend (मित्रः सर्वेषां स्वस्वकर्मणि प्रवर्तकत्वात् सखिभूतः — *Sayana*; the one who inspires every one like a friend to do his respective duties).

Tana putasya, purified by the straining cloth (तना पूतस्य पवित्रेण पूतम् — *Venkata*; तना । ततमूर्णस्तुकेनेति तमं दशापवित्रम् । पूतस्य शोधितम् — *Sayana*).

Hymn-95

3. *Syenabhrtam*, brought by the falcon or hawk (see I.80.2; brought by the Gayatri — दिवः गायत्र्याहृतम् — *Venkata*; see earlier notes).

4. *Tirascya*, तिरश्च्या, by a devotee who has surrendered every thing to the will of God; by a faithful devotee. Also by one who moves on a crooked zig-zag path (तिरश्चा तिर्यग् गमया — *Daya*, on I.61 12; येन तिरोऽवतिन — *Yv*. XI.23; तिरश्चोत्तनः, तिर्यग् गमनः किरणो दीप्तिः — *Yv*. XXIII.74).

According to *Sayana*, the name of a Ṛsi.

7. Sayana quotes a legend from the Satyayana Brahmana : Indra, after the slaughter of *Vrtra*, being polluted by the guilt of Brahmanicide, ब्रह्महत्या, begged the Rsis to purify him by their Saman hymns. They accordingly said these verses and he became purified. (*Wilson*; see verse 7, 8 and 9).

Hymn-96

1. *Urmya*, ऊर्म्या, night (Nigh. I.7; अर्तूरुच्य—Unadi, IV.44; from 'ऋ गतिप्रापणयोः ; √r, to move, to go; to reach; ऋच्छति गच्छतीति ऊर्मिः अस्तरेण्णो वा —*Daya*.) Every-one goes to his home during night (सर्वैरभिगन्तव्याः । रात्रौ हि सर्वे स्वनिवासं गच्छन्ति । स्वनिलयं प्राप्तिहेतुभूता रात्रयः —*Sayana*).

Naktam urmya suvacah, नक्तं ऊर्म्याः सुवाचः, the nights uttered auspicious voice by night. Sayana says, "all men read the Veda etc. in the later-half of the night (*Brahma-muhurta*, ब्रह्ममुहूर्त), therefore the voices of the night are very auspicious" (नक्तम् अपररात्रिकाले सुवाचः नोभनवाचो भवन्ति । तस्मिन् काले हि सर्वे वेदाध्ययनादीनि कुर्वन्ति । तस्मात् कल्याणवाचोऽभवन्).

Alternatively, *urmyah*, having been encouraged, *naktam* during the night, *suvacah* they utter auspicious speech.

Sapta apah, extending or succeeding people, the next coming waters; the seven waters (सप्त सृप्ता संख्या, Nir. IV.26; seven is an extended number).

2. *Trih-Sapta*, thrice-seven i.e. twenty-one. *Trih-Sapta Sanu samhita girinam atividha*, pierced asunder the twenty-one table lands (त्रिःसप्त एकविंशति संख्यानि संहिता संहिताग्येकत्र संघीभूतानि शिरोणां सप्तानां पर्वतानां सानु सानूनि प्रतिविद्धा प्रतिविद्धानि —*Sayana*).

3. *Sirsan kratavah nireke asan a isanta*, ample employment for the

head and mouth (head is employed in fitting the helmet (इन्द्रस्य शीर्षं शिरसि श्रुतवः कर्माणि शिरस्त्राण निघानादीनि । यद्वा । शिर इति गलप्रभृत्यूर्ध्वमङ्गमुच्यते । तत्रत्याभ्याम-
क्षिभ्यां दर्शनप्रेरणेदीनि कर्माणि भवन्ति; all the portion above the neck is head; there we have eyes which are used in seeing the enemies—*Sayana*).

4. **Manye tva cyavanam acyutanam**, I regard thee as the over-thrower of the imperishable i.e. of the heroes not to be overthrown (मन्ये त्वा च्यवनं च्यावयितारं । अच्युतानामपि वीराणाम् —*Venkata*; अच्युतानां च्युतिरहितानामपि पर्वतानां च्यवनं च्यावयितारं बज्जेण विभेदकमिति । यद्वा । अच्युतानां बलेन च्यावयितुमशक्यानां बलिनां वीराणामपि स्वबलेन विद्रावयितारम् —*Sayana*).

5. **Gavab**, Cows are the waters pent within the clouds (when the mountain-Clouds loudly roar —प्र पवंता अनवन्ता प्र गावः, when the cows loudly bellow; प्रकर्षेण अशब्दयन् मेघाः तत्स्थानि उदकानि—“यददः सम्प्रयतीदह्वानदता हते । तस्मादा नद्यो नामस्य तावो नामानि सिध्यवः” इति मंत्रः —*Taitt. S. V.6.1.2; Av. III.13 1*; when as ye went below, ye cried (अनदत्) on the slaying of the Serpent, therefore are ye criers (नद्यः) by name; these are your names, O streams).

6. **Indrena mitram didhisema girbhiih**, may we maintain friendship with Indra by praises (तेन अनेन इन्द्रेण वयं स्तुतिभिः मैत्रीं धारयेम —*Venkata*; i.e. मित्रम् = मैत्रीम्).

7. **Marut'bhiih Indra sakhyam**, Maruts continued to be friends of Indra in all eventualities; they alone did never leave Indra (Indra = the self, the *atman*; *Maruts* = vital *pranas*).

8. **Trih-sastih**, त्रिः षष्टिः, Sixty-three (63 Maruts); or thrice-sixty = 180. According to *Venkata*, there were nine companies of Maruts, each composed of seven, and hence $9 \times 7 = 63$ (इदं चान्याद् इत्, *Taitt. S. I.8.13.2; IV.6.5.5*; एवमादिकाः सप्तका नवगणाः भवन्ति).

The *yajnikas* quote the seven-groups in a variety of ways (See the *Yajurveda. XVII.80-84*).

(80) शुक् ज्योतिः —of pure radiance

(81) ईदृक् —such like

विचित्र —of varied

अन्यादृक् —other like

सत्य —of true

सदृक् —thus like

ज्योतिः —radiant

प्रतिसदृक् —similar

शुक् —true

मितः —measured

ऋतपा—protector of holy order

समितः —commensurate

अस्य हा —beyond distress

समराः —harmonious.

(83) ऋतवित् — winner of rights

(85) स्ववान् —self powerful

सत्यवित् —winner of truth

प्रधासी —voracious

सेनवित् —host-conquering

साम्पन —kin to the
sun

शुभेन —lord of goodly host

गृहमेधी —house holder

अन्तिमित्र —one with near-friends

क्रीडी —play-lover

दूरे —one with far-away friends

शक्नी —mighty

अमित्र —non friend

उज्ज्वेधी —conqueror

and similar others.

10. Tanve, तन्वे, for my son, (तनेति कुलविति तनूस्तनवः । तस्मै पुत्राय — *Sayana*).

Anga, —instantly (अङ्ग क्षिप्रम्).

Kuvit, कुविद्, ample (wealth) (कुविद् बहुनामैतद् — *Sayana*).

13. Amsumatim, अम्सुमतीम् by the side of celestial ocean (name of a river—*Sayana, Venkata*).

Kṛśṇah, कृष्णः, the demon of nescience, *Sayana* quotes a legend: Indra aided by *Brhaspati* and the *Maruts* slew the asura *Kṛśṇa* (कृष्ण), who with ten thousand other *asuras* had occupied the river *Amsumati* (perhaps the present *Yamuna*). The *Bṛhaddevata* also gives a legend: Soma being afraid of *Vṛtra*, took refuge with kuru by the river *Amsumati*; Indra followed it with *Brhaspati* and the *Maruts*, and begged it to return. It however, refused and attempted to resist, but it was ultimately conquered and carried back to the gods, who drank it and in consequence, vanquished the demons.

Drapaa, द्रप्स, = सोम, Soma; the dropping; swift moving.

Amsumati, the sunlight (*Benfey*) and Indra in the parable is the Sun, behind the cloud.

Kṛśṇa, cloud, the demon of nescience.

16. **Saptabhyah jayamanah asatrubhyah**, the seven born without any enemy of theirs (कृष्ण, द्रुम, वसुधि, नम्यर and others; the seven types of clouds like nimbus, cumglus, stratus, etc.)

Hymn-97

The Rsi of the hymn is Rebha (see verse 11 for this term, *Rebhas*).

3. *Adevayuh*, careless of gods; ungodly in actions (अदेवयुः देवान् युष्मान् कायमानः — *Sayana*).

Anusvapam, sleeping away (अनुस्वापम् अनुवृत्तस्वप्नं यथा भवति तथा — *Sayana*; *Venkata*).

Avratah, regardless of duties (अव्रतः व्रतरहितो भूत्वा — *Sayana*).

Rayim, wealth (रयि धनम्).

5. *Vistapi*, in some region (विष्टपि विष्टपे तत्सम्बन्धे कस्मिंश्चित् स्थाने — *Sayana*).

8. *Jaritre*, for the sake of praiser (जरित्रे स्तोत्रे); जरिताः स्तावकः — *Daya*, on V.63.3; स्तोता on IV.17.19; (जरित्रे विद्यागुण प्रकाशकाय याचमानायाऽवाचिताया वा on IV.24.21; स्तुत्याय on IV.16.18).

11. *Rebhasah*, the praisers (रेभासः स्तोतारः — *Venkata*) (रेषति अर्चनकर्मा, Nigh, III.14; रेभः स्तोतृनाम् — Nigh, III.16; see VI.3.6).

12. *Mesam*, rain sprinkling; joy-bestowing; also ram (नेषम् । सेचनकर्तारम् — *Daya*, on Yv. XXI.40; वृष्टिद्वारासेवितारम् — on I.51.1; सुखजलाभ्यां सर्वाङ्गसेवितारम् — on I.52.1; यो मिवति स्पन्दते सः पशुः — on Yv. XIX.90; अग्नि-जातिविशेषः — on Yv. XXIV.30).

14. *Bhisarejete*, भीषारेजेते, tremble by way of fear (भीषा भीत्या रेजेते

कम्पन्ते — *Venkata*; भीषा त्वत्तो भीष्या रेजेते कम्पते — *Sayana*) (cf. अरेजेतां रोदसी; द्यावा-पृथिवी, I.31.3).

15. *Visva'psnyasya*, विश्वऽस्त्यस्य, here *psa*, प्स is the name of form, रूपनाम, and hence of multiform or manifold in its kinds.

Hymn-98

The R̥si for verse 1, see Nir VII.2, is Nṛmedha of the family of Angiras.

1. *Indraya Sama gayata*, इन्द्राय साम गायत, chant the Saman verses for the sake of Indra. This line is quoted by Yaska (Nir. VII.2), as an illustration where the deity (as Indra here) is addressed indirectly (परोक्षकृताः). Such verses or stanzas are composed in all the cases (*vibhaktis*) of nouns, but the verb of the third person only (तत्र परोक्षकृताः सर्वाभिर्नाम विभक्तिभिर्भुज्यन्ते । प्रथम पुरुषैश्चाख्यातस्य).

3. *Rocanam divah*, light or the sun of the sky (दिवः प्रादित्यस्य रोचनम् — *Venkata*; “thou has pervaded and illumined by the light heaven which manifests the Sun. (as being its receptacle)” (दिवः प्रादित्यस्य रोचनं प्रकाशकमधिकरणत्वेन — *Sayana*).

6. *Manoh'vr̥dhah*, the fosterer of man (मनोः मनुष्यस्य वृधः वर्धयिता — *Venkata*; मनुष्यस्य यागादिकं कुर्वतः वृधः वर्धकः *Sayana*, man being the one who offers sacrifice).

7. *Sasṛjmahe udeva yantah udabhih*, men going by water (splash their friends) with handfuls; or, as men going by waters (उदेव यन्तः), i.e., a river or the waters, that is the sea (समुद्र लक्षणैः) desire an eightfold gain. (यथा उदकेन गच्छन्तः पुरुषा अञ्जलिनोत्तिष्ठ्य उदकैः समीपस्थान् संसृजन्ति — *Venkata*; उदेव

यथोदकेन यन्तः गच्छन्तः उदभिः क्षञ्जसिना उत्क्षिप्य उदकैः समीपस्थान् पुरुषान् क्रीडार्थं संसृजन्ति — *Sayana*).

8. **Vah na tva yavyabhih vardhanti**, as the lake swells with rivers, so our praises augment thee (*yavyabhih*, with rivers, नदीभिः “प्रवनयो यव्याः — Nigh. I.13, प्रवनयः = यव्याः = नदीनाम्).

10. **Abhara viram pṛtana'saham**, bring us a host-over powering champion, i.e. a son (*Wilson*) (पुतनाषहं सेनासहं सेनाभिन्नवितारम्).

Hymn-99

For verses 3 and 4, see Nir. VI. 8 and VI.23 respectively.

1. **Ida**, इदा, today (इदा = अद्य — *Venkata*).

Hyah, ह्यः, tomorrow.

Bhurnayah, ready with oblations (पूर्णयः हविर्भिर्भरणशीलाः — *Sayana*); benevolent ruler; opulent.

3. “Dependent on the sun as it were, all will indeed divide the wealth of Indra among the born and yet to be born, with vigour; we did not think of every share.”

Absolutely dependent they approach the sun (समाश्रिताः सूर्यमुपतिष्ठन्ते). Or else, it may have been used for the sake of comparison, i.e. they approach Indra as if he were the sun (अपि बोधमार्थे स्यात् । सूर्यमिवेन्द्रमुपतिष्ठन्त इति). Distributing all the treasures of Indra: as he distributes treasures among those who are born and who are yet to be born (सर्वाणीन्द्रस्य धनानि

विषमाणाः । स यथा धनानि विभजति जाते च जनिष्यमाणे च). Let us think of that portion with vigour, with strength, (तं वयं भागमनुष्यायाम् । भोजसा बलेन).

Ojas, vigour, (भोज भोजतेर्वा, उज्जतेर्वा, the word is derived from √भोज्, to be strong, or from √उज्ज्, to subdue).—Nir. VI.8.

4. Anarsaratim vasudam upa stuhi, धनशंराति वसुदामुप स्तुहि, praise well the giver of wealth whose gifts are not vulgar.

Anarsadatim, धनशंदातिम् one whose gifts are not vulgar. Vulgar, sinful, unpleasant, crooked (धनशंरातिमनश्लीलदानम् अनश्लीलं पापकम् —Nir VI.23).

5. Visvatuh, विश्वतुः, smiter of all the enemies (विश्वतुः सर्वस्य शत्रुवर्गस्य हिंसितः).

Asastiha, अशस्तिहा, smiter of all the demons (देव्यानां अशस्तीनां हन्ता).

Praturtisu, in the conflict or battle (प्रतूर्तिषु संग्रामेषु —Sayana).

Visvah sprdhah, all the forces of the enemy (विश्वः सर्वाः स्पृधः युद्धकारिणीः शत्रुसेनाः —Sayana).

Turya, O the opposer of enemy! (हे तूर्य! शत्रूणां बाधकेन्द्र!) an epithet for Indra

7. Tugryavrham, augments of water (तुग्ग्यावृधं उदकस्य वर्धयितारमिन्द्रम् —Sayana; तुग्ग्या=उदक=water, Nigh. I.12).

8. Iskartaram, इष्कर्तारम्, the consecrator of enemies (शत्रूणां संस्कर्तारम् —Sayana).

Anih'kṛtam, अनिःकृतम्, consecrated by none.

Vasavanam, hiding treasures in his stores (वसवानं वानान्याच्छादयन्तम् — *Sayana*).

Vasujuvam, sender of wealth to his worshippers (वसुजुवं यजमानेभ्यो वसूनां प्रेरितारम् — *Sayana*).

Hymn-100

For verses 10 and 11, see Nir. XJ.28. and XI 29 respectively. For verses 10 and 11, the Rsi is *Vac* and the term occurs in both these verses.

1. **Maya kṛnavah viryani,** Put fourth thy strength on my side. यदा त्वं मह्यं शत्रूषु स्थितं भागं दीधरः धारयसि इन्द्र! अनन्तरं एव मया सह मच्छतुं जेतुं वीर्याणि कृणवः कुर्याः—*Venkata*, i.e. if thou wishest to give me the wealth of my enemies, come and help me to overcome them (शत्रुजयार्थं गच्छतः सपुत्रस्य मम साहाय्यं कुरु, यदि शत्रुघ्नं मह्यं दित्ससि — *Venkata*, in that case, help me along with the son while you proceed to overcome the enemy).

3. **Vajayantah,** in case you intend to proceed to the battle field (वाजयन्तः संग्रामिच्छन्तः) war loving companion.

Prabharata, प्रभरत = प्रहरत, offer fervently.

Nemah um iti tvah aha, नेम, ऊँ इति त्वाः प्राह-न इन्द्रः अस्ति, Nema says, “verily, there is no Indra ” The word *nemah* means certain persons, like, agnostics. To those who raise doubts in the benevolence and existence of the supreme Lord Indra, Indra replies forcefully in the next verse—(4).

6. **Paravatam**; पारावतम्, paradise, According to Sayana, the name of a certain enemy. Literally, it means brought from afar; existing afar. (परावन्नाम्नः कस्यचित् स्वभूतम् — *Venkata*).

Sarabhaya, शरभाय, austere sage (according to traditionalists Sarabha is a Ṛsi).

Purusambhrtm, पुरुषभृतम् —collected by many (—*Venkata*); that wealth of Paravat thou hast opened (अपञ्चवृणोः) to Sarabha, so that it may be collected by many. (*Sayana*).

7 Sayana reads नि for न of the second line, and seems to explain the verse: “that enemy who was running forward and stayed not apart and did not hinder (अवावरोत्) you, Indra has thrown (अपीपतत्—नितरां अपातयत्) his belt in the vitals of that enemy (वृवस्य मर्माणि) ”

Wilson’s rendering is thus:

“Haste now severally forward; he is not here who stopped your way,—has not Indra let fall his thunderbolt in the very vitals of that enemy?”

8. Again a reference to *suparna* (Gayatri) who brought soma from heaven.

10. When vac, (वाक्), speaking unknown words (अविचेतनानि) sat down as the charming queen (राष्ट्री), of the Gods, the four (चतस्र) milked (दुहे) food and milk, but where did her best portion go (क्वः स्विदस्याः परमं गमेनि)

When Vac, speaking unknown, i.e. unintelligible, words (अविचेतनानि वक्त्रातानि) sat down as the charming pleasing queen of the gods (राष्ट्री

देवानां निषसाद मन्त्रा मदना), all the four quarters milked food and waters (चतस्रोऽनुविषा ऊर्जं दुदुहेपयांसि). But where did her best portion go? (क्व स्विदस्या; परमं जगामेति). It may be that which goes to the earth or that which is taken away by the rays of the sun (यत्पृथिवीं गच्छतीति वा । यदादित्यरश्मयो हरन्तीति वा)—Nir. XI.28.

11 The gods (देवाः) generated the divine speech (देवीं वाचं प्रजनयन्त). Animals (पशवः) of all shapes (विश्वरूपाः) speak it (वदन्ति). May that charming milch cow (सा नो मन्त्रा दुहाना घेनुः), in the form of speech (वाक्), bestowing on us strength-giving food (अस्मान् उप इषं ऊर्जं) easily (सुष्टुता) approach us (उप आस्तु).

The gods generated the godless *Vac*; animals of all shape speak it, i.e. the animals whose sounds are articulate and those whose sounds are inarticulate (देवीं वाचमजनयन्त देवाः । तां सर्वरूपाः पशवो वदन्ति । व्यक्तवाचाव्याव्यक्तवाचश्च). May that pleasant milch cow, in the form of *Vac* bestowing food and juice on us, easily approach us (सा नो मदनाम्नं च रसं च दुहाना घेनुर्वागिस्मानुपैत् सुष्टुता)—Nir. XI.29.

Visvarupah, विश्वरूपाः, of all forms, shapes or kinds (Venkata and Sayana mean all the creatures speaking articulate or inarticulate sounds (सर्वा रूपा व्यक्तवाचाव्याव्यक्तवाचश्च, the idea taken from Yaska).

12. **Dehi lokam vajraya viskambhe**, देहि लोकं वज्राय विष्कम्भे, give room to contain the thunderbolt. The Bṛhad-devata gives a legend in this connection:

‘*Vṛtra* had enveloped the three worlds and stood there in his fierce energy, Indra could not conquer him, and he went to Visnu and said, “I will smite *Vṛtra*; do thou stride forth and stand by my side, and let the heavens give room for my uplifted thunderbolt, Visnu consented and did so and heavens gave an open space. All this is related in the verse” (*Wilson*). Obviously all this refers to clouds, the sun and lightning.

Hymn-101

Jamadagni of the family of Bhrgu is the seer of the hymn. For the word *Jamadagni*; see verse 8.

Jamadagni, जमदग्नि=jamat+agni (जमत्सग्नि). see:

जमत्सग्निना —III.62.18; VIII.101.8; IX.62.24; 65.25

जमदग्निदत्ता —III.53.15

जमदग्निस्वत् —VIII.96.3; IX.97.51.

Jamadagni'datta, जमदग्नि दत्ता, cognized by eye; the self evident (जमदग्निदत्ता चक्षुषा प्रत्यक्षेण दत्ता; Jamadagni is eye, चक्षुर्वै जमदग्निश्चेष्टिः —SBr. VIII.1.2.3. *Daya.* on III.53.15).

Jamadagnina, जमदग्निना, evidently cognized by eye (चक्षुषा प्रत्येक्षण — *Daya.* on III.62.18).

Jamadagnih, जमदग्निः=प्रज्वलितग्निः=नयनम्, the eye (*Daya.* on Yv. XIII.56, *jamat*=जमत्=synonym of *jvalatah*, Nigh. I.17, a name concerning fire, flame, or ignition: We have in Nir. VII.24, जमत्सग्निभिः पाहुतः Asva-layana Srauta Sutra, VIII 9). i.e. sacrificed with blazing fires. Blazing fires, i.e. profusely generated fires, or burning fires; it is with them that the sacrifice is made. (जमदग्नेयः प्रजमिताग्नेयो वा । प्रज्वलितान्नयो वा).

1. **Ittha**, इत्था, truth, reality; in this way; (Nigh. III.10; the synonyms for truth, सत्य, are बद्, अत्, सत्, मद्वा इत्था and ऋत्, (for *ittha*, see V.59 2, बद्+इत्था=बलित्था) (See Yv. XXXIII.87 for this verse).

Mitra, मित्र, light; in-breath.

Varuna, वरुण, bliss; up-breath.

Rdhak, ऋधक्, truth, truly, verily (यः संमृज्जीति सः — *Daya*. ; संमृद्धिर्यथा स्यात् तथा — *Daya*. Yv. VIII.20; स्वीकारे, III.25.1; सत्ये VII.57.4; यथायम् VI.40.5.

Devatataye, for the good of every one; for the sacrifice; for a control on mind and sense organs. Also for attaining divine qualities (देवतातये दिव्यगुणं प्राप्तये — *Daya*. III.26.2; देवेभ्यः विद्वद्भ्यो दिव्यगुणेष्वो वा — *Daya*.)

“Verily that man who worships Mitra and Varuna (friend and venerable lord) for the attainment of his desires and the one who gives oblations, becomes thereby perfectly tranquil and able to perform the sacrifice (ऋधग् देवतातये)” (*Mahidhara*).

Havyadataye, हव्यदातये, to the offerer; to the Yajamana (हव्यदातये हव्यानामादातुमर्हणामादानाय — *Daya*.)

2. **Bahutana**, बाहुता न, like two arms (बाहुता भुजो न इव — *Venkata*), that is, they obtain the sacrifice as the arms accomplish an object (यथा भुजो स ह कर्मं प्रविशतः, तद्वत् यज्ञं प्राप्नुत इति — *Venkata*).

3. **Ayah'sirsa**, अयःशीर्षा, iron (or golden) helmet (हिरण्यालंकृत शिरस्कः — *Venkata*).

5. **Varuthyam**, produced in the sacrificial chamber (वरुथ्यं यज्ञगृहभवम् — *Venkata*; यज्ञगृहे भवम् — *Sayana*).

Rajasu, to the kings (राजसु-मितादीन् राज्ञः, i.e. Mitra, Varuna, Aryaman etc. — *Venkata*).

6. **Jenyam**, victory-giving; also what is to be conquered or won (जेन्यं जयसाधनम् — *Venkata*).

Vasu=**vasum**, the sun as one of the Vasus, “they send him for the dispelling of darkness of the three worlds.” (ते प्रेरयन्ति अरुणवर्णं जयसाधनम् वसु इति । एतदेव आह एकम् पुत्रम् तिसृणाम् पृथिव्यादीनाम् आदित्यं प्रेरयन्ति — *Venkata*).

Vasu may also mean wealth or gold; then “it was these who sent the red gold victory—giving”, or “the reward of victory.” (*Wilson*)

10. **Adhvaryuh veti**, अध्वर्युः वेति, the priest comes; i.e. from the *haviṛdhanam*, a cart for the Soma (वेति गच्छति अध्वर्युः हविर्धानात् रजिष्ठैः ऋजुतमैः पथिभिः मार्गैः — *Venkata*).

Rajisthaih रजिष्ठैः, by the straight—most, or by the shortest path.

Niyutvah, O Lord of the vital world; O Lord of the *Niyut* steeds.

11. See Yv. XXXIII.39; *Bat*, बट्, synonym of truth, Nigh. III.10.

Panasyate addha, पतस्यते अद्धा, is praised rightly.

12. See Yv. XXXIII.40.

Asuryah, slayer of the *asuras* (असुर्यः असुराणां हन्ता — *Venkata*); also beneficent to living beings—*Mahidhara*. Also असुर्यः=असुभ्यः आशेष्यो हितः परमेश्वरः — *Daya*. on Yv. XXXIII.40).

13 **Dasasu babusu**, from the ten quarters or cardinal directions

(वसुसु बाहुसु स्थानीयासु दिक्षु इति — *Venkata*).

In this verse, we have a praise of Usas or dawn or the light of the sun (उषसः स्तुतिः सूर्यप्रभाया वा — *Sayana*).

14. *Haritah*, the quarters (दिशो वै हरितस्ता अयं पश्यमान आदिष्टः ... *Venkata*).

To explain this verse, the Satapatha Brahmana (II.5.1.4; 5) gives a legend: Prajapati desired to create, and after intense penance, produced in succession three kinds of creatures (प्रजा हि तिस्रः)—birds, small snakes (*Sarīrpa*, सरीसृप), and serpents, but they all died. He then reflected on the cause of the failure; and perceiving it to be the want of nourishment, he caused milk to be produced in his own breasts. After this, he created a fourth kind, which were thus fed and lived. The other (अन्याः) are those which thus survived.

Brhat, the great; this refers to the sun; and alternatively to *Prajapati* (बृहत् महान् असावादित्यः । प्रजापतिरित्येके — *Sayana*).

For the cretion, compare Ait. Br. II.1.1 and SBr. II.5.1.1-5 .

16. *Vacovidam vacam ut' irayantim*, (the cows) who herself utters speech and gives speech to others. So long as men are hungry, they remain silent, but when they have taken milk and are thus fed, they start talking (अधितो हि न वाचम् उदीरयति, पयः पीत्वा पश्चात् उदीरयति — *Venkata*).

Martyah dabhracetah, man who does not possess sense; the one who is a fool (मर्त्यः मनुष्यः दम्भचेताः अल्पचेताः — *Venkata*).

Hymn-102

For verses 11 and 21, see Nir. IV.14 and III.20 respectively.

The R̥si of the hymn is *Prayoga* of the family of Bhṛgu; or *Agnirbarhaspatya* or *Pavaka* or one or both of the two Agnis, the sons of Sahas; called *Grhapati*, and *Yavistha*

4. Aurva Bhṛgu vat, like ऋर्वभृगु; it may be the *dvandva* compound ऋर्व + भृगु, like Aurva and Bhṛgu (*Benfey*) Aurva is sometimes called the son, sometimes the grandson, and sometimes only a descendent of Bhṛgu.

Aurva, inside the earth.

Bhṛgu, shining, glorious.

The compound of the two may mean the sun; or the austere-sage.

Apnovanavat, like a honest toiler.

Samudravasasam, the one existing in waters, the submarine fire (समुद्रवाससम् वाडवम् — *Venkata*; or Omnipresent in the entire space of the firmament.

7. Adhvaranam, अध्वराणाम्, of the inviolable rites; pertaining to the rites free from violence.

8. Tvasta, त्वष्टा, creator.

Taksya, carpenter (तक्ष्या विकर्तव्यानि रूपेव त्वष्टा रूपानि वर्धकृत्विह, may deal

with us as a carpenter deals with the timber he has to cut—*Sayana*).

11 Siram pavaka-socisam, शीरं पावकसोचिषम् (praise) Agni of purifying flames, i.e. of pure light (पावक दीप्तिम्); it rests through all or pervades all (अनुशायिनमिति वा । आश्रितमिति वा —*Nir.* IV.14).

14. Tridhatu-avṛtam barhih, triple-uncovered (त्रिधातु अनावृतम् बहिः —*Venkata*: त्रिधातु त्रिः अवृतं अनावृतं च असन्दिनं अवृतं च । स्तरण काले हि बहिरवृतं भवति — *Sayana*).

Apah cit ni dadha padam, the waters find their place in him (आपः अपि पदं निवसति अन्तरिक्ष्या माध्यमिके —*Venkata, Sayana*).

Barhih, बहिः, firmament.

Asam'dinam; असम्प्रदिनम्, united, unbound.

15. Anadhrstabhīh utibhih, अनावृष्टाभिः ऊतिभिः, with inviolable protections.

Midhusah, the bestower of happiness, auspicious.

17. Angirah, fire divine.

21. Yat atti upajihvika yat vamrah ati'sarpati, when the emmet eats, when the pismire crawls (यत् अति उपजिह्विका यदा वम्रः अतिसर्पति), *vamribhīh* and *upajihvikah* are synonymous of emmets (वम्रीभिरुपजिह्विका इति सीमिकानाम्)

Vamryah, (emmets) are so called from vomiting (वम्र्या वमनात्).

Simika, (emmet) is so called from crawling (सीमिका स्पमनात्);

Upajihvikah, smellers. (उपजिह्विका उपजिह्वयः). See also वज्रीभिः पुनःपुनो मदानम् —IV.19.9.

[unmarried maidens (have taken) the undivided son from the emmets.] —Nir. III 20.

22. **Vivasvibhih**, विवस्विभिः, priests.

Hymn-103

Sobhari of the family of Kanva is the Rsi of this hymn.

2. **Daivah'dasah**, invoked by Divodasa according to the traditionalists. Here it, however, means sunshine or enlightenment. The term देवःऽदासः occurs nowhere else in the R̥gveda.

Divodasam, दिवोदासम्, the giver of light; ('दिवश्च दास उपसंख्यानम् — Astadhyayi VI.3.21; विज्ञानमयस्य प्रकाशस्यदातारम् —*Daya*. on IV.26.3; दिवोदासस्य = प्रकाशदातुः (सूर्यस्य) —*Daya*. on VI.16.19; दिवोदासेभिः प्रकाशस्य दातृभिः —*Daya*. on I.130.10.

Majmana, मज्जना, with speed or force (मज्जना बलेन —*Venkata* शुद्धिकारण-क्षेपणाऽऽख्येन बलेन —*Daya*. on I.64.3; अनन्तेन बलेन on I. 143.4; मज्जना = बलनाम Nigh. II.9).

3. **Rejanta**, tremble (रेजन्त कम्पन्ते —*Venkata*).

Sahasra'sam, सहस्रसाम्, thousand of blessings; giver of thousands (सहस्रसाम् सहस्रम्य दातारम्).

5. **Dr̥dhe cit**, strong; stronghold of enemies (स दृढे चित् अपि शत्रुपुरे स्थितम्).

Abhi-trnatti, spoils, wastes, destroys, defeats (अभि-तृणति द्विनस्ति — *Sayana*).

He (who is devoted to you) by his own strength and power destroys or defeats the enemy in a battle, and attains immense inexhaustible wealth, food or prosperity.

Vamani, wealth, treasure (वामानि धनानि — *Venkata*).

Alternatively, he (thy worshipper) spoils with his steed food laid up even in strongholds, he possesses imperishable wealth. (*Wilson*)

Puruvaso, O Lord of vast wealth (पुरुवसो ! हे बहुधन ! — *Venkata*).

7. **Deva-yavah**, Yajamanas, worshippers or householders, (देवयवः यजमानाः — *Venkata*).

Gibhih, गोभिः, by songs.

Sudanavah, liberal givers (सुदानवः शोधनदाना — *Venkata*).

Dasma, O graceful Lord (दस्म ! दर्शनीय ! — *Venkata*).

8. **Rtavne**, ऋतावने=ऋतऽवने, observant of truth (ऋतवने=यज्ञवते — *Venkata*; यज्ञवते सत्यवते वा — *Sayana*).

9. **Vira vat**, with children (वीरवत् पुत्रवत् — *Venkata*).

Maghava, wealthy (मघवा धनवान्).

Yasah, यशः, fame, i.e. fame-giving food (यशः यशास्करं धनम् — *Sayana*).

Dyumni, one possessing food; famous; glorious (द्युम्नी भल्लवान् बलस्वी वा । 'द्युम्नं द्योततेर्द्यमो बलान्नं वा' — Nir. V.5. *dyumnam* is derived from the root √द्यु, to shine and means glory or food. See VII.25.3 for *dyumnam*).

14. **Svah'nare**, स्वनरे=स्वःनरे; in the yajna-performance (यजनि लक्षणे कर्मणि — *Sayana*)

Sobharyah. सोभर्याः, of sobhari; of the virtuous devotee=सोभरे: .

For *sobhari*, see :

सोभरयः — VIII.19.32

सोभरिष् — VIII.5.26

सोभरी — VIII.22.15

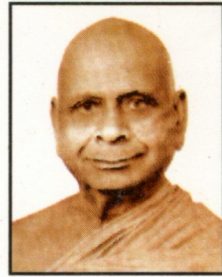
सोभरीणाम् — VIII.20.8

सोभरीज्यवः — VIII.20.2

सोभरे — VIII.19.2

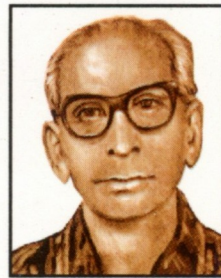
सोभर्याः — VIII.103.14.

About the Translators

Swami Satya Prakash Saraswati

A renowned Vedic scholar, a prolific writer who took to *sanyas* after having served meritoriously as head of the Chemistry Department of Allahabad University. He brings to bear scientific temper to his spiritual writings.

Shri Satyakam Vidyalankar

A profound Vedic scholar having a number of books about the Vedas to his credit, a veteran editor of Hindi Dailies like *Arjun*, *Navyug* etc. and celebrated journals like *Dharmyug* and *Navneet*, was also a poet of great merit.

THE FOUR VEDAS

COMPLETE TRANSLATION IN ENGLISH
(A SET OF 22 VOLUMES)

Translated by
**Swami Satya Prakash Saraswati &
Satyakam Vidyalkar**

*Ved Mantras in Sanskrit with
transliteration followed by translation
in easily understandable modern English
Printed by offset with beautiful binding
More than 10,000 pages
Being offered at cost price*

Rig Veda 12 Volumes (Rs. 1100)
Atharva Veda 5 Volumes (Rs. 400)
Sama Veda 2 Volumes (Rs. 200)
Yajur Veda 3 Volumes (Rs. 300)

**Complete set of Four Vedas
priced at Rs 2000 only (22 volumes)**

*Outstation orders will be
supplied against bank draft of Rs. 2300
(Rs. 2000 + Rs. 300 for packing & forwarding)*

Published by
D.A.V. Publication Division
(VED PRATISHTHAN वेद प्रतिष्ठान)

Arya Samaj Building, UP Block
Pitampura, Delhi - 110034

ISBN 978-81-89492-19-9

9 788189 492205

Barcode : 99999990842020

Title - rigvede samhita vol.x

Author - sarasvati , satya prakash

Language - english

Pages - 430

Publication Year - 1920

Barcode EAN.UCC-13

GOVERNMENT OF INDIA

ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA

Central Archaeological Library
NEW DELHI

ACC. NO. 72805

CALL NO. Sa 2VI/Sar / Vid

D.G.A 79

MINCHERAM MANOHARLAL
PUBLISHERS PVT. LTD.
ORIENTAL & FOREIGN BOOK SELLERS

P B 57354 RANI JHANSI ROAD
NEW DELHI

72805—RGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

RGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

with
English Translation
by
Swami Satya Prakash Sarasvati
and
Satyakam Vidyalkar

१०१०१

Volume X
Book VIII, Hymns [41—103]
दशमं मागः
अष्टमं मण्डलम्, सूक्तानि [४१—१०३]

3.1.12

Veda Pratishthana
New Delhi

RGVEDA, Vol. X

© Veda Pratishthana, 1982

Published by the Veda Pratishthana, New Delhi

प्रमाणित प्रतः
दिनांक 29/7/86
निर्देश - Sa 2vi / Sa 2vi / 116
केन्द्रीय पुरातत्व प्रसक्तकाल

Sole Selling Agents

S. CHAND & COMPANY LTD

Head Office : Ram Nagar, New Delhi-110055

Show Room : 4/16-B, Asaf Ali Road, New Delhi-110002

Branches :

Mai Hiran Gate, Jullundur-144008	285/J, Bipin Behari Ganguli Street,
Aminabad Park, Lucknow-226001	Calcutta-700012
Blackie House,	3, Gandhi Sagar East,
103/5, Walchand Hirachand Marg,	Nagpur-440002
Opp. GPO, Bombay-400001	KPCC Bldg., Race Course Road,
Khazanchi Road, Patna-800004	Bangalore 560009
Sultan Bazar, Hyderabad-500001	8-1, Banerjee Road,
152, Anna Salai, Madras-600002	Eranakulam North, Cochin-682018

Printed at :

Shiksha Bharati Press, G. T. Road, Shahdara, Delhi

ed. from mungluram mandalal pub
dellhij, Billa: 68346 del. 215782
Fax: 19587

CONTENTS

Foreword by Dr. L. M. Singhvi

Preface by Prakashvir Shastri

English Translation : Book VIII

Hymns 41 to 103

3177—3443

Notes

Book VIII

3447—3582

IN MEMORY OF
VED RATAN MOHAN

Col. Ved Ratan Mohan, M.P. was born at Rawalpindi on July 30, 1920. He graduated from the Punjab University and later took his Master of Commerce Degree from Delhi University.

Shri Ved Ratan Mohan's father Shri N.N. Mohan was a prominent industrialist and a generous philanthropist. Shri Ved Ratan Mohan made his own memorable contribution to the success of the enterprises in which his family was interested. He also took active interest in public life and supported many worthwhile causes.

In 1961, the honorary rank of Captain was conferred on Shri Ved Ratan Mohan; in 1966, he became a Lieutenant Colonel in the Territorial Army; in 1972, the honorary rank of Colonel in the Territorial Army was conferred on him.

He was elected as Deputy Mayor of the Municipal Corporation, in Lucknow. Later he was elected to the office of the Mayor. In 1964, he was nominated as a Member of the Uttar Pradesh Legislative Council. In 1967, he was awarded Padama Shri. In 1971, he became the recipient of the Padma Bhushan Award. In 1972, he was elected to Rajya Sabha, the Upper House of Indian Parliament, from Uttar Pradesh.

He died on July 28, 1973, deeply mourned and widely lamented.

He had travelled extensively and had a wide range of interests and accomplishments. Photography, painting, music and poetry had a claim on him. Equally, he gave generously of himself to the solution of public problems and to personal hardships of individuals in distress. He was deeply interested in Indian culture and in educational institutions as vehicles of India's cultural renaissance and socio-economic reconstruction. The Vedas and their message energised his inspiration and impelled him to consecrated action for human welfare.

Ved Ratan Mohan

Foreword

by

Dr. L.M. Singhvi

Executive Chairman, Veda Pratisthana:

The Vedas enshrine the cosmic vision and vitality of our ancestors and epitomise a living legacy of divine inspiration, intuition and insight.

The glory of the Vedas is their universal and timeless quality.

The subtle and symbolic invocations of the *Sruti* and the mystic and melodic music of the celestial hymns have hallowed human consciousness through trackless centuries with a sublime glow.

The Vedas exemplify a carefully nurtured and elaborately systematized oral tradition which is unrivalled in the annals of civilization.

The evocative poetry of joyous and spontaneous affirmation of life and nature, the unravelling explorations of the seers into the terrestrial and transcendental destiny of mankind, the pervasive immanence and the pristine omnipresence of primeval reality and primordial matter, and the wisdom and philosophy of Moral and Social Order in an harmonious equilibrium unfold the luminous realm of the spirit of the Vedas.

The Vedas are unique in their perspective of time and space.

Early in the history of human civilization, the Vedas proclaimed the essential unity of mankind, untrammelled by geographical barriers and tribal parochialism.

The Vedas declared the enduring filial allegiance of Man to Mother Earth: माता भूमि. पुत्रोऽहं पृथिव्याअथर्व. 12.1.12.

The Vedas articulated the essential equality and intrinsically equal dignity of men and nations and the need for cooperative effort for common benefit: अज्येष्ठासो अकनिष्ठास एते, सभ्रातरो वावृधुः सौभगाय । ऋक्. 5.60.5.

The Vedas cautioned against recrimination, jealousy and ill-will among the human kindred: मा भ्राता भ्रातर द्विषन् मा स्वसारमुत स्वसाअथर्व. 3.30.3.

The Vedas aimed and aspired for an ambience of unfailing and ubiquitous friendship:

मित्रस्याहं चक्षुषा सर्वाणि भूतानि समीक्षे ।

मित्रस्य चक्षुषा समीक्षामहे । यजु. 36.18.

The Vedas celebrate the *vac* whose array of thousand syllables and thousand postures of consciousness manifested in a thousand ways appear as flame-songs of the earth and the empyrean. In their innermost recesses are embedded the eternal and cosmic powers of illumination. The Vedic words rising from the oceanic depths of creative consciousness provide a panoramic vision and a thousand vignettes of that real inner illumination, *sva*, reached by *dhi*, the two facets of which are *karma* (action) and *prajna* (knowledge). In that realm of invocation and sacrifice, faith (*sraddha*) converges with reason (*tarka*); intuition assimilates perception; light combines with vigour; wisdom coalesces with valour; speech and action become one. The science of Vedas seeks that true synthesis of faith and reason, and in that pursuit, its prayer is that we may be blessed with "faith" that has not degenerated into the somnolence of the spirit and that we may be endowed with "reason" that has not, in the words of Gurudeva Tagore, lost "its way into the dreary desert sand of dead habit" and which has its habitation in the meandering maze of pointless prolixity:

वातारो देवा अधिवोचता नो मा नो निद्रा ईशत मोत जल्पिः ।

वयं सोमस्य विश्वह प्रियासः सुवीरासो विदथमावदेम ॥ ऋक्. 8.48.14.

The true Vedic faith does not countenance dogma; the Vedic reason is not a euphemism for sophistry; the Vedic word is not a victim of verbiage. The essential perception of the Vedas is not a prisoner of perversions. The humanism of Vedas is not a hypocrisy and the Vedic teaching of tolerance is not a transient contrivance. The core commitment of Vedas is to truth and *dharma*, to harmony and happiness, to freedom and justice. The soulful Vedic voyage in ceaseless quest of the experience of inner illumination and with its rich symbolism and manifold meanings is perhaps the oldest and the most magnificent and many-splendoured pilgrimage of the human spirit.

The Vedas gave the *Magna Carta* of Human Brotherhood and Universal Goodwill and proclaimed a noble prayerful Preamble to the humanitarian Constitution of One World based on friendship, fellow-feeling, freedom and fearlessness in words which are immortal and ever inspiring and which are central to the basic teleology and technology of building impregnable defences of peace in the minds of men. The Vedic seers who viewed the world of perception and the world of thought as a continuum prayed for the composite benediction of hearing noble thoughts and seeing noble deeds: भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षिभिर्गजत्राः । यजु. 25.21

In that endeavour of building a universe of noble thoughts and noble deeds, the Vedic seers convened a cosmic convocation based

on the fundamental human quest for truth and the acceptance of its many facets (एकं सद् विप्रा. बहुधा वदन्ति):

आ नो भद्राः क्रतवो यन्तु विश्वतोऽद्विधासो अपरीतास उद्भिदः ।

देवा नो यथा सदमिद् वृधे असन्नप्रायवो रक्षितारो दिवे दिवे ॥ ऋक्. 1.89.1.

In the Vedic vision of human society, man in his relation to man was not predatory, aggressive and oppressive as in the Hobbesian nightmare which conjured up *homo homini lupus*. The Vedic ideal was that Man was under an obligation to protect and preserve and to aid and comfort mankind everywhere: पुमान् पुमांसं परिपातु विश्वतः । ऋक्. 6.75.14.

The Vedic philosophy of freedom and fearlessness reached a credal and climactic crescendo in the earthy yet ethereal invocations:

अभयं मित्रादभयमित्रादभय ज्ञातादभय परोक्षात् ।

अभयं नक्तमभयं दिवा नः सर्वा आशा मम मित्र भवन्तु ॥ अथर्व. 19.15.7

Equally, the Vedic hymn of *togetherness* remains a refreshing reminder and a beacon light to the fractured and fragmented world out of whose womb the new world order is struggling to be born:

सङ्गच्छध्वं संवदध्वं सं वो मनांसि जानताम् ।

देवा भागं यथा पूर्वं सञ्जानाना उपामते ॥ ऋक्. 10.191.2.

These noble thoughts made the culture of the Vedas the first and foremost foundation of the edifice of universal values: सा प्रथमा संस्कृतिर्विश्ववाराः । यजु. 7.14.

These enduring verities of the Vedas are not a relic of the past, nor are they the exclusive preserve or the sole inheritance of Indians and Indo-Aryans. They belong to the common heritage of humanity and are relevant in our contemporary world and in our age. We owe it to ourselves and to the peoples and the nations of the world to share this precious heritage and to disseminate its message and meaning.

It is the proud privilege of Veda Pratisthana to be the chosen instrument of the monumental project for preparing and presenting a readable and systematic modern translation of all the four Vedas. The Veda Pratisthana has had the credentials and the capacity to attempt this ambitious task because it was founded on the deep understanding and encyclopaedic erudition of Swami Satya Prakashji, an eminent scientist and a distinguished professor before he became a *parivrajaka*, the firm financial support and the bounteous benefaction of Narendra Mohan Foundation, an eloquent and tangible testament of the Mohan family's liberal and public-spirited disposition, and of the intrepid faith, fortitude, vision and dedication of the late Shri Prakash Vir Shastri.

The munificence of Major Kapil Mohan and his family and their deep devotion to the cause of Vedic learning enabled the Veda Pratisthana to embark on this noble enterprise. It was Major Kapil Mohan's resolve to raise a truly meaningful memorial in the form of a new edition of the Vedas in remembrance of his elder brother, the late Col. Ved Ratan Mohan that led the Narendra Mohan Foundation to offer its generous and unsparing financial assistance for this project. We acknowledge our debt of gratitude to Major Kapil Mohan and to Narendra Mohan Foundation. We also take this opportunity to pay our tribute to the memory of Col. Ved Ratan Mohan whose life was a superb saga of service and an inexhaustible treasury of goodwill.

The late Shri Prakash Vir Shastri was the main architect of Veda Pratisthana. It was to him that we owed the initial organization, the basic conception and the purposeful momentum of the project. Indeed, we are only trying to translate his dream into a reality. An eminent and gifted parliamentarian, whose cascading eloquence, sparkling wit, mature wisdom and intrinsic goodness had a singular charm, Parkash Vir Shastri was an articulate exponent and a selfless missionary of the fundamental values of India's creative and spiritual culture. Spun and woven with the warp and woof of Indian sensitivity and perception, the tapestry of his life and work was as authentic as it was inspiring. He shunned the pettiness and parochialism of politics and strove to reinforce our national life with the tensile strength of our quintessential heritage. He lived and worked for national goals. In national politics he was the ambassador of the larger cultural claims on life. In his tragic and untimely death, Mother India lost an illustrious son who distinguished himself not by the office he held, nor by his wealth or material acquisitions, but by his dedicated and singleminded service to the cause of the nation. In his death, Veda Pratisthana lost its moving spirit, regained mainly because his memory is a motive force. We savour the exhilarating fragrance and see the inspiring and exhorting presence of his personality, pervasive, permeating and perdurable, in the fruition of this project and pay our affectionate homage to his everlasting memory.

Deepavali, 1978.

Preface

The Vedas are the Word of God. At the very beginning of the Creation, man received knowledge of the Vedas. The R̥gveda is the most ancient of all the holy scriptures in the world.

Knowledge of the Vedas is not intended for a particular race or country. God revealed this knowledge for the greatest good of mankind. This noble objective is reflected in the following words of the Vedic sages :

May all be happy and rid of diseases,
May all have a happy and harmonious life,
May nobody ever be afflicted with suffering.

The Vedas have been translated into several languages. Scholars like Griffith, Wilson and Max Müller have written commentaries on the Vedas in English. But the need for bringing out an unconventional and standard translation of the Vedas has been felt for quite sometime. The task, however, involved dedication, hard work and considerable financial resources.

Col. Ved Ratna Mohan, ex-M.P., was a promising youngman, the scion of a family which had implicit faith in the Vedas. His brilliant career was cut short by untimely death in 1973. His father, late Shri Narendra Mohan, was a leading industrialist of India. Devoted to social service, he took keen interest in the dissemination and distribution of religious literature. He had unshakable faith in God. Daily he would perform *yajna* and once in a year he would perform this on a big scale when all the *mantras* of one of the four Vedas would be recited. He had named his eldest son Ved Ratna (Jewel of the Vedas). He had desired the late Ved Ratna to do some service to

the Vedas. But fate had willed otherwise. Col. Ved Ratna died before he could fulfil his father's wish.

His younger brother Major Kapil Mohan, who has great reverence for the Vedas like his father, made the noble resolve to get all the four Vedas translated into English and publish them on behalf of the Narendra Mohan Foundation in the sacred memory of his elder brother. This Foundation was endowed by the sons of the late Shri Narendra Mohan, the founder of the Mohan Industries, in accordance with the wishes of their father. A hospital, a college, and several other charitable institutions devoted to public service are being run by the Foundation.

The task of rendering the four Vedas into English was entrusted to the Veda Pratishthana by the Foundation. Dr. Govardhan Lal Dutta, a famous educationist and Head of the Pratishthana, requested the Vedic scholar Svami Satya Prakash Sarasvati to undertake the highly onerous responsibility. Indeed one could think of no other scholar better qualified than Svami Satya Prakashji to accomplish this task. I am happy that Svamiji was kind enough to accede to the request. He is devoting most of his time to the translation work though he is a *parivrajaka*, a peripatetic monk. In this task, he is collaborating with Pandit Satyakam Vidyalkar.

Thanks are particularly due to Shri Vishwanath for his unstinted cooperation in the excellent printing of this work. No words would be adequate to express my warm appreciation and grateful thanks to Major Kapil Mohan, Svami Satya Prakashji and other colleagues and co-workers of the Veda Pratishthana who have generally helped in the accomplishment of this sacred task.

Our labours would be fully rewarded if through this English translation of the four Vedas, attempted for the first time in India, the divine message enshrined in the Vedas impregnates human consciousness everywhere.

Shravani Poornima,
Vikramiya Samvat 2034,
August 28, 1977.

Prakash Vir Shastri
Secretary, Veda Pratishthana
New Delhi

ऋग्वेद संहिता

ṚGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

अष्टमं मण्डलम्

(४१) एकचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चम्यास्य सूक्तस्य काण्वो नाभाक ऋषिः । वरुणो देवता । महापङ्क्तिच्छन्दः ॥

२६॥ अ॒स्मा ऊ पु प्र॒भू॒तये वरु॑णाय म॒रुद्भ्योऽर्चा॑ वि॒दुष्ट॑रेभ्यः ।
यो धी॒ता मानु॑षाणां प॒श्वो गा इव॑ रक्ष॒ति न॑भन्तामन्य॒के संमे ॥१॥
तमू पु स॒मना गिरा॑ पि॒तॄणां च॒ मन्म॑भिः ।
ना॒भाक॑स्य प्रश॒स्तिभि॑र्यः सिन्धू॒नामु॑पो॒दये स॑प्तस्व॒सा स म॑ध्य॒मो न॑भन्तामन्य॒के संमे ॥२॥
स क्षपः॑ परि॒ षस्य॑जे न्यु॒ःस्रो मा॒यया॑ दधे स विश्वं॒ परि॑ दर्श॒तः ।
तस्य॑ वेनी॒रनु॑ व्रतमु॒षस्ति॒स्रो अव॑र्धयन्नभन्तामन्य॒के संमे ॥३॥

41

Asmā ū shū prābhūtaye vārunaya marúdbhyó 'rcā vi-
dúshṭarebhyah | yó dhītā mānushāṇām paśvó gā iva rá-
kshati nábhantām anyaké same || 1 || tám ū shū samanā
girá pitrīṇām ca mánmabhiḥ | nābhākāśya prāśastibhir yāḥ
sindhūnām úpodayé saptásvasā sá madhyamó nábhantām
anyaké same || 2 || sá kshápaḥ pári shasvaje ny ūsró mā-
yáyā dadhe sá víśvam pári darśatāḥ | tásya vénīr ánu vra-
tām ushás tísro avardhayan nábhantām anyaké same || 3 ||

7265

ṚGVEDA SAMHITĀ

BOOK EIGHT

Hymn-41

May you offer praise to that opulent venerable Lord and to the vital principles. The venerable Lord protects men by His acts as the herdsman guards the cattle. May all our adversities vanish. 1

I praise him (the sun-divine), the venerable lord, with that song and hymn with which our ancient sages have been praying and with that song, repeated by a pain-despiser too. The lord of vapours rises up in the vicinity of rivers; there are seven streams (sisters) in the midst of them. May all our adversities vanish. 2

He embraces beautiful nights and with swift movements He encompasses the universe by His mysterious power. Visible over all is he. All who are desirous of his favour diligently offer him worship at three times a day (morning, noon, and evening). May all our adversities vanish. 3

यः ककुभो निधारयः पृथिव्यामधि दर्शतः ।
 स माता पूर्वं पदं तद्वरुणस्य सप्त्यं स हि गोपा इवेर्यो नभन्तामन्यके समे ॥४॥
 यो धर्ता भुवनानां य उस्त्राणामपीच्यां वेद नामानि गुह्या ।
 स कविः काव्या पुरु रूपं द्यौरिव पुष्यति नभन्तामन्यके समे ॥५॥

yáḥ kakúbho nidhārayáḥ pṛithivyām ádhi darṣatáḥ | sá
 mātā pūrvyām padám tád varuṇasya sáptyam sá hí gopá
 ivéryo nábhantām anyaké same || 4 || yó dhartá bhúvanā-
 nām yá usrāṇām apīcyā veda nāmāni gúhyā | sá kavíḥ ká-
 vyā purú rūpām dyaúr iva pushyati nábhantām anyaké
 same || 5 || 26 ||

॥८७॥ यस्मिन्विश्वानि काव्या चक्रे नाभिरिव श्रिता ।
 त्रितं जृती सपयतव्रजे गावो न संयुजे युजे अश्वान् अयुक्षत नभन्तामन्यके समे ॥६॥
 य आम्बत्क आशये विश्वा ज्ञान्येषाम् ।
 परि धामानि मर्मशद्वरुणस्य पुरो गये विश्वे देवा अनु व्रतं नभन्तामन्यके समे ॥७॥
 स समुद्रो अपीच्यस्तुरो द्यामिव रोहति नि यदासु यजुर्दधे ।
 स माया अर्चिना पदाम्बुणाम्नाकमारुहन्नभन्तामन्यके समे ॥८॥

yásmin víṣvāni kávyā cakré nābhir iva ṣritá | tritám
 jūṭi saparyata vrajé gávo ná samyúje yujé áṣvān ayukshata
 nábhantām anyaké same || 6 || yá āsv átka āśāye víṣvā jā-
 tāny eshām | pári dhāmāni marmṣad varuṇasya puró gáye
 víṣve devā ānu vratám nábhantām anyaké same || 7 || sá
 samudró apīcyās turó dyām iva rohati ní yád āsu yájur
 dadhé | sá māyā arcínā padāstrīṇān nākam āruhan nábhan-
 tām anyaké same || 8 ||

He is visible above the earth and sustains the quarters of the horizon. He measures out (the entire space) which is the eternal abode of his venerability; he is our lord like the keeper of cattle. May all our adversities vanish. 4

He is the sustainer of all the regions, knows the hidden and secret names of the mysterious rays, He is a sage who cherishes the act of sages, as the heaven cherishes numerous forms. May all our adversities vanish. 5

In him all pious acts are concentrated like the nave set within the wheel. May you worship him, quickly, who pervades all the three worlds. As men assemble the cattle in their pasture, in the same manner, the horses have been gathered (to assail us) by our opponents. May all our adversities vanish. 6

He wraps these regions as a robe; he gives refuge to all the creatures. All Nature's bounties precede the chariot of the venerable Lord, while manifesting His glories at the time of worship. May all our adversities vanish. 7

He is the hidden ocean; swiftly he mounts the heaven as the sun ascends the sky. When He establishes the cosmic sacrifice in those regions, He demolishes with his brilliant radiance the devices of obstructing forces and ascends to heaven. May all our adversities vanish. 8

यस्य श्वेता विचक्षणा तिस्रो भूमीरधिष्ठितः ।

त्रिरुत्तराणि पप्रतुर्वरुणस्य ध्रुवं मदुः स सप्तानामिरज्यति नभन्तामन्यके समे ॥९॥

यः श्वेतां अधिनिर्णिजश्चक्रे कृष्णां अनु व्रता ।

स धाम पृथ्यं ममे यः स्कम्भेन वि रोदसी अजो न द्यामधारयन्नभन्तामन्यके समे ॥१०॥

yásya śvetā vicakṣhaṇā tistró bhū-
mīr adhikṣhitāḥ | trír úttarāṇi paprátur vāruṇasya dhruvām
sádah sā saptānām irajyati nábhantām anyaké same || 9 ||
yáḥ śvetāñ ádhinirṇijaṣ cakré kṛiṣṇāñ ánu vratā | sá dhāma
pūrvyām mame yá skambhéna ví ródasī ajó ná dyām
ádhārayan nábhantām anyaké same || 10 || 27 ||

(४२) द्विचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-६) पटुचम्यास्य सूक्तस्य काण्वो नामाक आत्रेयोऽर्चनाना वा ऋषिः । (१-३) प्रथमनृचस्य

वरुणः । (४-६) द्वितीयनृचस्य चाश्विनौ देवताः । (१-३) प्रथमनृचस्य त्रिष्टुप .

(४-६) द्वितीयनृचस्य चानुष्टुप छन्दसी ॥

॥२८॥

अस्तभ्नाद्व्यामसुगे विश्वेवेदा अमिमीत वरिमाणं पृथिव्याः ।

आसीद्विश्वा भुवनानि सम्राड् विश्वेत्तानि वरुणस्य व्रतानि ॥१॥

एवा वन्दस्य वरुणं बृहन्तं नमस्या धीरममृतस्य गोपाम् ।

स नः शर्म त्रिवरुथं वि यमत्पातं नो द्यावापृथिवी उपस्थे ॥२॥

42.

Ástabhnād dyām ásuro viśvávedā áminīta varimāṇam
prithivyāḥ | ásīdad viśvā bhúvanāni samrād viśvét tāni vá-
ruṇasya vratāni || 1 || evā vandasva vāruṇam bṛihántam na-
masyá dhíram amṛítasya gopām | sá nah śárma trivárū-
tham ví yaṁsat pātām no dyāvāprithivī upásthe || 2 ||

His bright far-seeing rays pervade all the three regions, and have further filled the three superior realms of heaven. Firm is the abode of the venerable Lord, who rules over the seven cosmic streams of firmament. May all our adversities vanish. 9

In his successive functions, he emits his bright rays (during day) or turns them dark (during the night). He measures out the eternal abode, and supports with the pillar of the firmament, both heaven and the earth. May all our adversities vanish. 10

42

The powerful venerable Lord, the possessor of all wealth has fixed the heaven. He measures out the wide expanses of the broad earth, and presides over all worlds as a supreme monarch. All these are the holy operations of the venerable Lord. 1

May you glorify the mighty venerable Lord and revere this guardian of immortality. May He bestow upon us a triply-guarded habitation. May heaven and earth preserve us within their lap. 2

इ॒मां धि॒यं शि॒क्षमा॑णस्य दे॒व क्र॑तुं द॒क्षं वरु॑ण॒ सं शि॑शाधि ।
 यया॑ति॒ विश्वा॑ दु॒ग्निता॑ तरे॒म सु॒तर्मा॑णमधि॒ नाव॑ रुहे॒म ॥३॥
 आ वां॑ ग्रा॒वा॒णो अ॒श्विना॑ धी॒भिर्वि॒प्रो अ॒चु॒च्यवुः॑ ।
 ना॒स॒त्या सोम॑पी॒तये॒ नभ॑न्तामन्य॒के सं॑मे ॥४॥
 यथा॑ वा॒मत्रि॑र्गश्विना॒ गी॒भिर्वि॒प्रो अ॒जो॒हवी॑त् ।
 ना॒स॒त्या सोम॑पी॒तये॒ नभ॑न्तामन्य॒के सं॑मे ॥५॥
 ए॒वा वा॒मह्म॑ ऊ॒तये॒ यथा॑हुवन्त॒ मे॒धि॒राः ।
 ना॒स॒त्या सोम॑पी॒तये॒ नभ॑न्तामन्य॒के सं॑मे ॥६॥

imām

dhíyam śíkshamāṇasya deva krátum dáksham varuṇa sám
 śiṣādhi | yáyāti víṣvā duritá tárema sutármāṇam ádhi ná-
 vam ruhema || 3 || á vām grávāṇo aśvinā dhībhír víprā
 acucyavuh | násatyā sómapīṭaye nábhantām anyaké same
 || 4 || yáthā vām átrir aśvinā girbhír vípro ájohavīt | ná-
 satyā sómapīṭaye nábhantām anyaké same || 5 || evá vām
 ahva ūtāye yátháhuventa médhirāḥ | násatyā sómapīṭaye
 nábhantām anyaké same || 6 || 28 ||

[अथ षष्ठोऽनुवाकः ॥]

(२३) विचित्राग्निं सूक्तम्

(२-३३) त्र्यग्निशदचम्यास्य सूक्तस्याङ्गिमो विरूप ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२०॥ इ॒मे वि॒प्रस्य॑ वे॒ध॒मोऽग्ने॑र॒मृत॑यज्वनः । गि॒रः स्तो॑माम॒ ईग्ने॑ ॥१॥
 अ॒स्मै ते॒ प्र॒ति॒ह॒र्य॑ते॒ जा॒तवे॑दो वि॒च॒र्षणे॑ । अ॒ग्ने ज॑ना॒मि सु॑ष्टुति॒म ॥२॥
 आ॒रो॒का इ॒व घे॒दह॑ ति॒ग्मा अ॒ग्ने तव॑ त्विषः । इ॒द्धि॒र्वना॑नि व॒प्सति॑ ॥३॥

43.

Imé víprasya vedhāso 'gnér ástritayaajvanah | gíra stó-
 māsa irate || 1 || ásmāi te pratiháryate jātavedo vícarshane |
 ágne jánāmi sushtútīm || 2 || āroká iva ghéd āha tigmá agne
 tāva tvíshah | daddbhír vānāni bapsati || 3 ||

O venerable Lord, may you inspire the worshipful devotee and sharpen his intellect to perform benevolent acts. May we ascend the ship that bears us safely to get across all difficulties. 3

O evertrue twin-divines, the pious worshippers, with their songs, induce you to come hitherward to enjoy devotional elixir. May all our adversities vanish. 4

O evertrue twin-divines, as the triply detached sage has been eagerly calling you with his hymns to enjoy the devotional elixir, so I also invoke you. May all our adversities vanish. 5

As all the wise men have been invoking you for protection, O evertrue twin-divines, I also invoke you to come and enjoy our devotional elixir. May all our adversities vanish. 6

43

These reciters of praises invoke the fire-divine who is all-wise, creative and performer of uninterrupted cosmic sacrifice. 1

O all-beholding, all pervading fire-divine, I repeat earnest prayers to you for your delight. 2

O fire-divine, your fierce flames consume the forest, as the sharpened teeth of wild animals destroy (the plants). 3

हरयो धूमकेतवो वातजूता उप द्यवि । यतन्ते वृथगग्नयः ॥४॥
एते ते वृथगग्नय इद्धासः समदक्षत । उपसामिव केतवः ॥५॥

hārayo dhūmā-
ketavo vātajūtā ūpa dyāvi | yātante vrīthag agnāyah || 4 ||
etē tyē vrīthag agnāya iddhāsah sām ādrikshata | ushāsām
iva ketāvah || 5 || 29 ||

॥३०॥ कृष्णा रजांसि पत्सुतः प्रयाणे जातवेदसः । अग्निर्यद्रोधति श्रमि ॥६॥
धामि कृष्णान ओषधीर्वप्सदग्निर्न वायति । पुनर्यन्तरुणारपि ॥७॥
जिह्वाभिर्गृह नन्नमदूर्चिषा जञ्जणाभवन् । अग्निर्वनेषु रोचते ॥८॥
अप्स्वग्ने सधिष्टव सौषधीर्नु रुध्यसे । गर्भे सञ्जायसे पुनः ॥९॥
उदग्ने तव तद्धृतादूर्ची रोचत आहुतम् । निमानं जुह्वोः मुखे ॥१०॥

krishnā rájañsi patsutáh prayāṇe jātávedasah | agnír
yád ródhati kshámi || 6 || dhāsim kṛiṇvāná óshadhír bápsad
agnír ná vāyati | púnar yān tárunīr āpi || 7 || jihvábhir áha
nānnamad arcísha jañjapabhāvan | agnír vāneshu rocate
|| 8 || apsv āgne sádhisti táva saúshadhír ānu rudhyase |
gárbhe sán jāyase púnah || 9 || úd agne táva tát ghṛitád
arci rocata áhutam | nīnsānam juhvo múkhe || 10 || 30 ||

॥३१॥ उश्नान्नाय वशान्नाय सोमपृष्ठाय वेधसे । स्तोमैर्विधेमग्नये ॥११॥
उत त्वा नमसा वयं होतर्वरेण्यक्रतो । अग्ने समिद्धिरीमहे ॥१२॥

ukshānnaya vaśānnaya sōmapṛishṭhaya vedhāse | stó-
mair vidhemāgnāye || 11 || utá tvā námasā vayām hótar vá-
renyakrato | āgne samídbhir īmahe || 12 ||

Your consuming fire flames, urged by the wind, bannered with the smoke, rise and go aloft diversely to heaven. 4

These diversely-kindled fiery flames are all around made visible even as the ensigns of the dawn. 5

As this all pervading fire speeds along, the black dust is raised by its feet when this fire spreads upon the earth. 6

Making the plants its food the fire-divine consumes them and is never satiated, and falls upon the tender shrubs again. 7

Bending the trees down with all its tongues (flames), it flickers in its fiery glow; the fire-divine looks splendid in the woods. 8

O fire-divine, your original place is in the waters, yet you force your way into the plants and becoming their embryo, you are born anew. 9

O fire-divine, worshipped with offerings, your flames shine out from the sacred butter with kisses on the ladle's mouth. 10

Let us adore with hymns the fire-divine, who is fed on agricultural products, dairy products, and who bears the herbal plants on the back. 11

We solicit you, O fire-divine, the invoker of Nature's bounties and performer of sacred rites, with oblations and with fuel. 12

उ॒त त्वा॑ भृ॒गुव॑च्छु॒चे म॑नु॒ष्वद॑ग्न आहु॒त । अ॒ङ्गि॒र॒स्व॒ध्र॒वाम॑हे ॥१३॥
 त्वं ह्य॑ग्ने अ॒ग्निना॑ वि॒प्रो वि॒प्रेण॑ स॒न्त्स॒ता । स॒खा स॒ख्या स॒मि॒ध्यमे॑ ॥१४॥
 स त्वं वि॒प्राय॑ दा॒शुषे॑ र॒यिं दे॑हि स॒हस्रि॑णम् । अ॒ग्ने वी॒र॒वती॑मिषम् ॥१५॥

utá tvā bhṛiguvác

chuce manushvād agna āhuta | aṅgirasvād dhavāmahe || 13 ||
 tvám hy āgne agnínā vípro vípreṇa sán satá | sákhā sá-
 khyā samidhyāse || 14 || sá tvám víprāya dāśúshe rayím
 dehi sahasrīṇam | āgne vīrávatīm ísham || 15 || ३१ ||

॥३२॥ अ॒ग्ने भ्रा॑तः स॒ह॒म्कृत॑ रोहि॒दश्च॑ शुचि॒व्रत॑ । इ॒मं स्तोमं॑ जुष॒म्य मे॑ ॥१६॥
 उ॒त त्वा॑ग्ने म॒म स्तु॑तो वा॒श्राय॑ प्रति॒ह॒र्यते॑ । गो॒ष्ठं गा॒व इ॒वा॒शत॑ ॥१७॥
 तु॒भ्यं ता॑ अ॒ङ्गि॒रस्त॑म वि॒श्वाः सु॒क्षित॑यः पृथ॒क । अ॒ग्ने का॒माय॑ येमिरे ॥१८॥
 अ॒ग्निं धी॑भिर्मनी॒षिणो॑ मे॒धि॒र॒ग॒मो वि॒पश्चितः॑ । अ॒द॒म॒द्याय॑ हि॒न्विरे॑ ॥१९॥
 तं त्वा॑म॒ज्मे॒षु वा॒जिनं॑ तन्वा॒ना अ॒ग्ने अध्व॑रम् । व॒ह्निं हो॑ता॒ग्मी॒ळते॑ ॥२०॥

āgne bhrātaḥ sáhaskṛita rōhidaṣva śúcivrata | imám
 stómam jushasva me || 16 || utá tvāgne máma stúto vāśráya
 pratibáryate | gosht́hám gáva ivāṣata || 17 || túbhyam tá
 aṅgirastama víṣvāḥ sukshítáyah príthak | āgne kāmāya ye-
 mire || 18 || agnīm dhībhír manīshīṇo médhirāso vipaścítaḥ |
 admasádyāya hinvire || 19 || tám tvám ájmeshu vājīnam
 tanvāná agne adhvarám | váhnim hótāram ṭlate || 20 || ३२ ||

॥३३॥ पु॒रु॒त्रा हि॑ स॒द॒ङ्गि॒मि॒ विशो॑ वि॒श्वा अनु॑ प्र॒भुः । स॒मत्सु॑ त्वा ह॒वाम॑हे ॥२१॥

purutrā hí sadṛíṇṇ ási víṣo víṣvā ánu prabhúḥ | sa-
 mátsu tvā havāmahe || 21 ||

O holy fire-divine, worshipped with oblations, we adore you in like-manner, as you have been adored by men of distinction, by intellectuals and by men of vitality. 13

O divine, you are a fire, kindled by fire; you are a sage, kindled by a sage; you are a saint, kindled by a saint; and you are a friend, kindled by a friend. 14

O adorable lord, may you bestow upon the pious worshipper infinite riches, food and brave progeny. 15

O fire-divine, our brother, the source of strength, driven as if on red horses, performer of pure acts, may you be propitiated by our laudations. 16

My praises hasten to you, O fire-divine, as the cows enter their stalls to meet the lowing calf that longs for milk. 17

O fire-divine, most vital among vital forces, all people, howsoever rich, turn towards you for attainment of their desires. 18

The intellectuals, the wise and the sagacious, with their thoughts and actions propitiate the fire-divine for the furtherance of their prosperity. 19

While making preparations to adore you in their homes, the worshippers glorify you, O powerful fire-divine, the bearer of the oblations and the invoker of Nature's bounties. 20

You are the adorable lord, beholder of all people of the universe alike in all the regions. We invoke you to help us in our struggles. 21

तमीलिष्व य आहुतोऽग्निर्विभ्राजते घृतेः । इमं नः शृणवद्वम ॥२२॥
 तं त्वा वयं हवामहे शृण्वन्तं जातवेदमम । अग्ने घ्नन्तमप द्विषः ॥२३॥
 विशां राजानमद्भुतमध्यक्षं धर्मेणामिमम । अग्निमीळे स उ श्रवत ॥२४॥
 अग्निं विश्वायुवेपसं मर्यं न वाजिनं हितम । सप्तिं न वाजयामसि ॥२५॥

tām ilishva yá áhuto 'gnír vi-
 bhrájate ghṛitaib̐ | imám naḥ śṛṇavad dhávam || 22 || tām
 tvā vayám havāmahe śṛṇvántam jātávedasam | ágne ghnán-
 tam ápa dvíshaḥ || 23 || viśám rájānam ádbhutam ádhya-
 ksham dhármanām imám | agnīm ile sá u śravat || 24 || agnīm
 viśváyuvepasam máryam ná vājīnam hitám | sáptim ná vā-
 jayāmasi || 25 || ३३ ||

॥२४॥ घ्नन्मृध्राण्यप द्विषो दहन्नशंसि विश्वहा । अग्ने तिग्मेन दीदिहि ॥२६॥
 यं त्वा जनाम इन्धते मनुष्वदङ्गिस्तम । अग्ने स बोधि मे वचः ॥२७॥
 यदग्ने दिविजा अस्यप्सुजा वा सहस्कृत । तं त्वा गीर्भिहवामहे ॥२८॥
 तुभ्यं घेत्ते जना इमे विश्वाः सुक्षितयः पृथक् । धासिं हिन्वन्त्यत्तवे ॥२९॥
 ते घेदग्ने स्वाध्योऽहा विश्वा नृचक्षसः । तरन्तः स्याम दुर्गहा ॥३०॥

ghnán mṛidhrāny ápa dvísho dáhan rákshānsi viśvāhā |
 ágne tigména dīdihi || 26 || yám tvā jānāsa indbaté manush-
 vād āngirastama | ágne sá bodhi me vācaḥ || 27 || yád
 agne divijá ásy apsujá vā sahaskr̥ita | tām tvā gīrbhír ha-
 vāmahe || 28 || túbhyam ghét té jānā imé viśvāḥ sukshitá-
 yaḥ pr̥ithak | dhāsim hinvanty áttave || 29 || té ghéd agne
 svādhyó 'hā viśvā nṛicákshasaḥ | tārantaḥ syāma durgāhā
 || 30 || ३४ ||

॥३१॥ अ॒ग्निं म॒न्द्रं पु॒रु॒प्रि॒यं शी॒रं पा॒वक॑शो॒चिष॑म् । ह॒र्दिर्म॒न्द्रेभि॑रीमहे ॥३१॥
 स त्व॑म॒ग्ने वि॒भा॒व॒सुः सृ॒जन्त्सू॒र्यो न र॒श्मि॑भिः । श॒र्धन्त॑मा॒सि जिघ्न॑से ॥३२॥
 तत्ते॑ स॒हस्व॑ ईमहे द्वा॒त्रं यन्नो॑प॒दस्य॑ति । त्व॑द॒ग्ने वा॒र्यं व॒सु ॥३३॥

agnīm mandrām purupriyām śīrām pāvakāśocisham |
 hṛidbhīr mandrébhir imahe || 31 || sā tvām agne vibhāvasuḥ
 sṛjān sūryo ná raśmībhiḥ | śārdhan tāmānsi jighnase || 32 ||
 tát te sahasva īmahe dātrām yān nópādāsyati | tvād agne
 vāryam vāsu || 33 || 35 ||

(४४) चतुश्चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-३०) त्रिंशद्वचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो विरूप ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३६॥ म॒मि॒ध्रा॒ग्निं दु॒वस्य॑त घृ॒तैर्बो॑ध॒यता॑ति॒थिम् । आ॒स्मि॒न्हव्या॑ जु॒होत॑न ॥१॥
 अ॒ग्ने स्तो॑मं जुष॒स्व मे॒ वर्ध॑स्वा॒नेन॑ म॒न्म॑ना । प्र॒ति सू॒क्तानि॑ ह॒र्य नः॑ ॥२॥
 अ॒ग्निं दू॒तं पु॒रो द॑धे ह॒व्यवा॑ह॒मुप॑ ब्रुवे । दे॒वाँ आ॑ सा॒दया॑दि॒ह ॥३॥

44.

Samīdhāgnīm duvasyata ghṛitair bodhayatātithim | āsmin
 havyā juhutana || 1 || āgne stōmaṁ jushasva me vārdhasvā-
 nēna mānmanā | prāti sūktāni harya naḥ || 2 || agnīm dū-
 tām puró dadhe havyavāham úpa bruve | devāñ ā sādayaḍ
 ihā || 3 ||

With cheerful heart and delightful sweet hymns, we venerate the gladdening fire-divine, dear to all, abiding in sacred acts, and burning with purifying brilliance. 31

O fire-divine, rich in light like the rising sun, displaying strength by your beams, may you boldly destroy the darkness of ignorance. 32

We solicit from you, O fire-divine, the source of energy, that choicest wealth which you grant with blessings and which does not decay. 33

44

May you honour the fire-divine, dear as honoured guest with your fuel and awaken it by offering butter. Dedicate your offerings in it. 1

O fire-divine, may you accept my laudations and be magnified by my prayers. May you welcome my sweetly spoken words. 2

I establish to the fire-divine the foremost status of the messenger. I adore it as the bearer of the oblations; may it inspire Nature's bounties to occupy their functional places. 3

उत्ते बृहन्तो अर्चयः समिधानस्य दीदिवः । अग्ने शुक्रास ईरते ॥४॥
उप त्वा जुह्वोः मम घृताचीर्यन्तु हर्यत । अग्ने हव्या जुषस्व नः ॥५॥

ut te bṛihānto arcāyaḥ samidhānāsyā dīdivaḥ |
āgne śukrāsa īrate || 4 || ūpa tvā juhvo māma ghṛitācīr
yantu haryata | āgne havyā jushasva naḥ || 5 || 36 ||

॥३७॥ मन्द्रं होतारमृत्विजं चित्रभानुं विभावसुम् । अग्निमीळे स उ श्रवत् ॥६॥
प्रत्नं होतारमीड्यं जुष्टमग्निं कविक्रतुम् । अध्वराणामभिश्चियम् ॥७॥
जुषाणो अङ्गिरस्तमेमा हव्यान्यानुषक् । अग्ने यज्ञं नय क्रतुथा ॥८॥
समिधान उ सन्त्य शुक्रशोच इहा वह । चिकित्वान्दैव्यं जनम् ॥९॥
विप्रं होतारमद्रुहं धूमकेतुं विभावसुम् । यज्ञानां केतुमीमहे ॥१०॥

mandrām hótāram ṛitvījaṁ citrābhānuṁ vibhāvasum |
agnīm īle sá u śravat || 6 || pratnām hótāram īdyam jush-
tam agnīm kavíkratum | adhvarāṇām abhiśríyam || 7 || ju-
shānó āṅgirastamemá havyāny ānushák | āgne yajñām naya
rituthá || 8 || samidhānā u santya śukraśoca ihá vaha | ci-
kitván daívyam j nam || 9 || vípraṁ hótāram adrúhaṁ dhū-
máketum vibhāvasum | yajñānām ketúm īmahe || 10 || 37 ||

॥३८॥ अग्ने नि पाहि नस्त्वं प्रति श्म देव रीषतः । भिन्धि द्वेषः सहस्कृत ॥११॥
अग्निः प्रत्नेन मन्मना शुम्भानस्तन्वं स्वाम् । कविर्विप्रेण वावृधे ॥१२॥

āgne ní pāhi nas tvām prāti shma deva ríshataḥ | bhin-
dhí dvéshaḥ sahaskrīta || 11 || agnīḥ pratnéna mánmanā
śumbhānas tanvām svām | kavír vípreṇa vāvṛidhe || 12 ||

O brilliant fire-divine, as you are kindled, your great flames start blazing up. 4

O propitious fire-divine, let my ladles filled with butter come near you. May you accept our offerings. 5

I adore the fire-divine, the exhilarating invoker, the priest who shines forth with various lustres and is rich in brilliance; may it hear my invocations. 6

(I worship) the fire-divine, the eternal invoker, adorable, beloved, the performer of wise deeds and the visitant of solemn ceremonies. 7

O fire-divine, best of all vital forces, may you continually accept our offerings and conduct cosmic sacrifice at the proper seasons. 8

O brilliant-flamed, the virtuous, the knower, may you, while enkindled, bring Nature's bounties of celestial region towards us. 9

We solicit the wise invoker of Nature's bounties, the beneficent, the smoke-bannered, the resplendent and the ensign of sacred acts. 10

O brilliant fire-divine, procured by mechanical strength, may you protect us against those, who injure us, and drive away our adversities. 11

The wise fire-divine, decorating its form with brilliant flame, and chanting of hymns, grows in night through the singing of hymns. 12

ऊ॒र्जो न॑पा॒त॒मा हु॒वेऽग्निं॑ पा॒व॒क॒शो॑चिषम् । अ॒स्मि॒न्य॒ज्ञे स्व॑ध्व॒रे ॥१३॥
 स नो॑ मि॒त्रम॒ह॒म्त्वम॒ग्ने शु॒क्रेण॑ शोचिषा । दे॒वैरा स॑त्सि ब॒र्हिषि॑ ॥१४॥
 यो अ॒ग्निं त॒न्वो॒३ द॒मे दे॒वं म॑र्तः स॒प॒र्य॒ति । तस्मा॑ इ॒दीद॑य॒द्वसु॑ ॥१५॥

ūrjō nāpātam ā huve 'gnīm. pāvakāśocisham | asmín yajñé
 svadhvaré || 13 || sá no mitramahas tvám ágne śukréṇa śo-
 cishā | devaír ā satsi barhíshi || 14 || yó agnīm tanvò dāme
 devám mártah saparyāti | tásmā íd dīdayad vásu || 15 || 38 ||

॥३०॥ अ॒ग्निर्मृ॑र्धा दि॒वः क॒कुत्प॑तिः पृथि॒व्या अ॒यम् । अ॒पां रेता॑ंसि जि॒न्वति॑ ॥१६॥
 उ॒द॒ग्ने शु॒चय॑स्तव शु॒क्रा भ्राज॑न्त ई॒रते॑ । तव॑ ज्योती॑ष्य॒र्चयः॑ ॥१७॥
 ई॒शिषे॑ वा॒र्य॒म्य हि दा॑त्र॒म्याग्ने॑ स्व॒र्पतिः॑ । स्तो॒ता स्या॑न्तव॒ शर्म॑णि ॥१८॥
 त्वा॒म॒ग्ने म॑र्ता॒षिण॑स्त्वां हि॒न्वन्ति॑ चि॒त्तिभिः॑ । त्वां व॑र्धन्तु नो गि॒रः ॥१९॥
 अ॒द॒ब्धस्य॑ स्व॒धाव॑तो दू॒तस्य॑ रे॒भतः॑ सदा॑ । अ॒ग्नेः स॒ख्यं वृ॑णीमहे ॥२०॥

agnír mūrdhā diváh kakút pátih prithivyā ayám | apām
 rétānsi jinvati || 16 || úd agne śúcayas táva śukrá bhrájanta
 irate | táva jyótiṣhy arcáyah || 17 || íśishe váryasya hí dā-
 trasyāgne svàrpatih | stotā syām táva śārmaṇi || 18 || tvám
 agne manīshíṇas tvám hinvarianti cīttibhiḥ | tvám vardhantu
 no gírah || 19 || ádabdhasya svadhāvato dūtasya rébhataḥ
 sádā | agnéḥ sakhyām vrinīmahe || 20 || 39 ||

I invoke the fire-divine of purifying lustre, the source of all energy in this inviolable sacred ceremony. 13

O fire of spirituality, faithful to your friends, may you be seated in our hearts with divine attributes and cherish our sacred deeds with your brilliance. 14

Whosoever mortal worships the divine fire within his house for the attainment of wealth and riches, to him it gives all these. 15

The fire-divine is the head (of Nature's bounties), the summit of the heaven, the lord of the earth; it sustains the seed of aquatic life. 16

O fire-divine, may your shining, pure and bright flames go upward with your lustre and splendour. 17

O fire-divine, lord of heaven, you preside over all that is desired or given; may I become your admirer for my solace. 18

O fire-divine, they, who understand, invoke you; they please you by their actions; let our prayers magnify your glory. 19

We ever solicit the friendship of fire-divine, the invincible, the powerful one, the messenger and admirer of Nature's bounties. 20

॥४८॥ अग्निः शुचिर्व्रततमः शुचिर्विप्रः शुचिः कविः । शुची रोचत आहुतः ॥२१॥
 उत त्वा धीतयो मम गिरो वर्धन्तु विश्वहा । अग्ने सख्यस्य बोधि नः ॥२२॥
 यदग्ने स्यामहं त्वं त्वं वा घा स्या अहम् । स्युष्टे सत्या इहाशिषः ॥२३॥
 वसुर्वसुपतिर्हि कमस्यग्ने विभावसुः । स्याम ते सुमतावपि ॥२४॥
 अग्ने धृतव्रताय ते समुद्रायेव सिन्धवः । गिरो वाश्रास ईरते ॥२५॥

agnih śucivratatamah śucir viprah śuciḥ kavīḥ | śucī
 rocata ābutah || 21 || utā tvā dhītāyo māma gīro vardhantu
 viśvāhā | āgne sakhyāsyā bodhi naḥ || 22 || yād agne syām
 ahām tvām tvām vā ghā syā ahām | syūṣh te satyā ihāśi-
 shaḥ || 23 || vāsura vāsupatir hī kam āsy agne vibhāvasuḥ |
 syāma te sumatāv āpi || 24 || āgne dhṛitāvratāya te samud-
 rāyeva sīndhavah | gīro vāśrāsa īrate || 25 || 40 ||

॥४९॥ युवानं विस्पतिं कविं विश्वादे पुरुवेपसम् । अग्निं शुम्भामि मन्मभिः ॥२६॥
 यज्ञानां रथ्ये वयं तिग्मजम्भाय वीळवे । स्तोमैरिषेमाग्नये ॥२७॥
 अयमग्ने त्वे अपि जरिता भूतु सन्त्य । तस्मै पावक मृळय ॥२८॥
 धीरो ह्यस्यद्वसद्विप्रो न जागृविः सदा । अग्ने दीदयसि द्यवि ॥२९॥
 पुराग्ने दुरितेभ्यः पुरा मृध्रेभ्यः कवे । प्र ण आयुर्वसो तिर ॥३०॥

yuvānam viṣpātim kavīm viśvādam puruvépasam | ag-
 nīm śumbhāmi mánmabhiḥ || 26 || yajñānām rathyè vayām
 tigmājambbhāya vīlāve | stómair ishemāgnāye || 27 || ayām
 agne tvé āpi jaritā bhūtu santya | tasmai pāvaka mṛīlaya
 || 28 || dhīro hy āsy admasād vipro ná jāgrivīḥ sādā | āgne
 dīdāyasi dyāvi || 29 || purāgne duritébhyaḥ purā mṛidhré-
 bhyaḥ kave | prá na āyur vaso tira || 30 || 41 ||

The divine fire is extremely pure in creativity, and shines pure when invoked. 21

May my dedicated actions and devotional songs ever invigorate you; may you always think of our friendly bond. 22

O fire-divine, if I were you and you were I, your blessings here should come through. 23

O fire-divine, you are the giver of dwellings, the lord of wealth and rich in light; may we always enjoy your favour. 24

O fire-divine, observant of pious acts, our resonant songs of praise proceed to you as rivers hasten to a sea. 25

I glorify with hymns the ever-young fire-divine, the supreme lord of men, the all-wise, the all-consuming and inspirer of all sacred acts. 26

Let us seek with our hymns the fire-divine, the guide of all sacred sacrificial acts, strengthened with sharp-jaw of justice. 27

May my fellow brothers also be your worshippers, O adorable fire-divine, O purifier, give them happiness. 28

Verily you are wise, the sharer of oblations and ever wakeful as the seer (for our well-being). May you, O fire-divine, shine in the sky. 29

O wise fire-divine, giver of dwellings, may you prolong our lives before misfortunes or assailants fall on us. 30

(४५) पञ्चचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-४२) द्विचत्वारिंशद्वयस्य सूक्तस्य काण्वस्त्रिशोक ऋषिः । (१) प्रथमर्चोऽग्नीन्द्रो,

(२-४२) द्वितीयाद्येकचत्वारिंशद्वयस्येन्द्रो देवते । गायत्री छन्दः ॥

॥४२॥ आ घा ये अग्निमिन्धते स्तृणन्ति बर्हिरानुषक् । येषामिन्द्रो युवा सखा ॥१॥
 बृहन्निदिध्म एषां भूरि शस्तं पृथुः स्वरुः । येषामिन्द्रो युवा सखा ॥२॥
 अयुद्ध इयुधा वृतं शूर आजति सत्वभिः । येषामिन्द्रो युवा सखा ॥३॥
 आ बुन्दं वृत्रहा ददे जातः पृच्छद्भि मातरम् । क उग्राः के ह शृण्विरे ॥४॥
 प्रति त्वा शवसी वदद्गिरावप्सो न योधिषत् । यस्ते शत्रुत्वमाचके ॥५॥

Ā ghā yé agním indbaté strīṇānti barhír ānushák | yé-
 shām índro yúvā sákhā || 1 || bṛihānn íd idhmá eshām bhūri
 śastám prītháh sváruh | yéshām índro yúvā sákhā || 2 ||
 áyuddha íd yudhá vṛitam śúra ájati sátvabhiḥ | yéshām
 índro yúvā sákhā || 3 || ā bundám vṛitrahá dade jātáh pri-
 chad ví mātáram | ká ugráh ké ha śṛiṇvire || 4 || prāti tvā
 śavasí vadad giráv āpso ná yodhishat | yás te śatrutvám
 ācaké || 5 || 42 ||

॥४३॥ उत त्वं मघवञ्छृणु यस्ते वष्टि ववक्षि तत् । यद्वीळ्यासि वीळु तत् ॥६॥
 यदाजिं यात्याजिकृदिन्द्रः स्वश्चयुरूप । रथीतमो रथीनाम् ॥७॥
 वि पु विश्वा अभियुजो वज्रिन्विष्वग्यथा वृह । भवा नः सुश्रवस्तमः ॥८॥

utá tvám maghavañ chṛiṇu yás te vāsṭi vavákshi tát |
 yád viláyāsi vilú tát || 6 || yád ajím yáty ājikṛíd índrah
 svasṣvayúr ūpa | rathítamo rathínām || 7 || ví shú víṣvā abhi-
 yújo vájrin víshvag yáthā vṛiha | bhávā naḥ suśrávasta-
 mah || 8 ||

The sages who enkindle ritual fire, continually purify their hearts; in case their close friend is the ever-young resplendent Lord. 1

Ample is their fuel to burn, many their hymns to sing and wide their splinters; in case their close friend is the ever-young resplendent Lord. 2

Though unequalled in power to combat, the brave devotee is sure to subdue his adversaries, howsoever equipped by their own forces, in case his close friend is the ever-young resplendent Lord. 3

As soon as born, the resplendent self, the destroyer of evils, seizes an arrow and asks the mother Eternity “who are the terrible, who are the renowned opponents?” 4

The powerful mother answers, “O son, he who seeks your enmity, fights as lightning in clouds.” 5

O bounteous Lord, may you hear this: “surely you grant all what your devotees ask of you; whomsoever you make firm keeps firm.” 6

When the resplendent Lord, the fighter, goes to battle borne by excellent vital energies, He is the foremost amongst the charioteers. 7

O Lord, the thunderer, may you repel all attacks coming on us from any directions; may you be to us a most abundant benefactor. 8

अस्माकं सु रथं पुर इन्द्रः कृणोतु सातये । न यं धूर्वन्ति धूर्तयः ॥९॥
वृज्याम ते परि द्विषोऽरं ते शक्र दावने । गमेमेदिन्द्र गोमतः ॥१०॥

asmākaṃ sū rātham purā índraḥ kṛṇotu sātāye |
ná yāṃ dhūrvanti dhūrtāyaḥ || 9 || vṛijyāma te pári dvíshó
'raṃ te śakra dāvāne | gaméméd índra gómataḥ || 10 || 43 ||

॥४४॥ शनैश्चिद्यन्तो अद्रिवोऽश्वान्तः शतग्विनः । विवक्षणा अनेहसः ॥११॥
ऊर्ध्वा हि ते दिवेदिवे सहस्रा सूनृता शता । जरितृभ्यो विमंहते ॥१२॥
विद्महि त्वा धनं जयमिन्द्र दृळ्हा चिदारुजम् । आदारिणं यथा गयम् ॥१३॥
ककुहं चित्वा कवे मन्दन्तु धृष्णविन्दवः । आ त्वा पणिं यदीमहे ॥१४॥
यस्ते रेवाँ अदाशुरिः प्रममर्ष मघत्तये । तस्य नो वेद आ भर ॥१५॥

śānaiḥ cid yānto adrivo 'śvāvantaḥ śatagvīnaḥ | vivā-
kshaṇā anchāsaḥ || 11 || urdhvā hí te divé-dive sahásrā sū-
nṛítā śatá | jaritrībhyo vimáñhate || 12 || vidmá hí tvā dha-
naṃjayám índra dṛiḥhá cid ārujám | ādāriṇaṃ yáthā gáyam
|| 13 || kakuhám cit tvā kave mándantu dhṛishṇav índavaḥ |
á tvā pañím yád ímaho || 14 || yás te revāñ ádaśuriḥ pra-
mamārsha maghāttaye | tāsya no véda á bhara || 15 || 44 ||

॥४५॥ इम उ त्वा वि चक्षते सखाय इन्द्र सामिनः । पुष्टावन्तो यथा पशुम् ॥१६॥
उत त्वाबधिरं वयं श्रुत्कर्णं सन्तमृतये । दूरादिह हवामहे ॥१७॥

imá u tvā ví cakshate sakhāya índra somīnaḥ | pushtā-
vanto yáthā paśúm || 16 || utá tvābadhiraṃ vayám śrútkar-
ṇaṃ sántam utāye | dūrād ihá havāmahe || 17 ||

May the resplendent Lord, whom no wicked force can harm, set our chariot in foremost place for the aquisition of rewards. 9

O powerful Lord, may we escape our enemies; may we come to you for your generous rewards, rich in cattle. 10

O Lord, strong and resolute, may we slowly approach you to be rich in vital powers and be possessed of unrivalled treasure, and unharmed (by calamities). 11

Your exalted excellence gives day by day hundreds and thousands of precious and auspicious rewards to your worshippers. 12

O resplendent Lord, we know you as the winner of wealth and breaker of firm obstacles. You are the opener (of the gate of wealth) and (giver of shelter) as a house. 13

O all-wise, exalted and brave Lord, subduer of evil forces, when we solicit you, the barterer, may our adorations exhilarate you. 14

May you bring to us the treasure of that opulent person, who is unwilling to give, and who reviles you regarding your generosity of bestowing wealth. 15

O resplendent, these our friends, effusers, singers of devotional love, wait and look to you like men with fodder to the herd of cattle. 16

We invoke you here from afar for our protection, for you are not deaf; your ears are always open to hear. 17

यच्छृ॒या इ॒मं ह॒वं दु॒र्मर्षं॑ चक्रि॒या उ॒त । भवे॑रा॒पिर्नो॑ अ॒न्तमः॑ ॥१८॥
 यच्चि॒द्धि ते॒ अपि॒ व्यथि॑र्जग॒न्वांसो॑ अम॒न्महि॑ । गो॒दा इ॒न्द्रि॒न्द्र बो॒धि नः॑ ॥१९॥
 आ त्वा॑ र॒म्भं न जि॒त्रयो॑ र॒भ्मा श॑वसस्पते । उ॒श्मसि॑ त्वा स॒धस्य॑ आ ॥२०॥

yác chu-

śrūyá imám hávam durmársham cakriyā utá | bháver āpír
 no ántamah || 18 || yác cid dhí te ápi vyáthir jaganváńso
 ámanmahi | godá íd indra bodhi nah || 19 || á tvā rambhám
 ná jívrayo rarabhmá şavasas pate | uşmási tvā sadhástha
 á || 20 || 45 ||

॥ स्तोत्रमिन्द्राय गायत पु॒रु॒न्म॒णाय॑ स॒त्वने॑ । नकि॒र्यं वृ॑ण्वते यु॒धि ॥२१॥
 अ॒भि त्वा॑ वृषभा सु॒ते सु॒तं सृ॑जामि पी॒तये॑ । तृ॒म्पा व्य॑श्रुही म॒दम् ॥२२॥
 मा त्वा॑ मृ॒ग अ॒वि॒ष्यवो॑ मोप॒ह॒स्वान् आ द॑भन् । मा॒कीं ब्र॒ह्म॒द्विषो॑ वनः ॥२३॥
 इ॒ह त्वा॑ गो॒प॒रीण॑सा म॒हे म॑न्दन्तु राध॒मे । म॒रो गो॑रो यथा॒ पिव॑ ॥२४॥
 या वृ॒त्रहा॑ प॒राव॑ति स॒ना न॒वा च॑ चु॒च्युवे॑ । ता सं॒सत्सु॑ प्र वो॒चत॑ ॥२५॥

stotrám índrāya gāyata purunṛimṇāya sátvane | nákir
 yám vṛiṇvaté yudhí || 21 || abhí tvā vṛishabhā suté sutám
 srijāmi pītāye | ṛimpá vy àşnuhī mādām || 22 || má tvā
 mūrā avishyávo mópahásvāna á dabhan | mākīm brahma-
 dvísho vanah || 23 || ihá tvā gópariṇasā mahé mandantu rá-
 dhase | sáro gauró yáthā piba || 24 || yá vṛitrahá parāvāti
 sánā návā ca cucyuvé | tá saṁsátsu prá vocata || 25 || 46 ||

If you hear this invocation, please display your invincible power and be our very nearest friend. 18

Whenever we come to you in our distress and offer praises, we only think of you. O resplendent Lord, may you give us wisdom. 19

O Lord of strength, we lean on you as old men lean on a staff. We entreat you to be always with us in the sacred works. 20

May you sing a song of praise to the resplendent Lord who is rich in wealth and bountiful and whom no one challenges in war. 21

When the prayers are repeated, I pour out the libation to you, O showerer, for your acceptance. May you accept it to your satisfaction and enjoy the exhilarating elixir of devotion. 22

Let not the fools or those who mock, beguile you, when they seek your protection; may you not favour the unbelievers and godless. 23

Let the worshippers exalt you here with sweet devotion and sincere dedication for the attainment of munificence. May you drink the elixir as *Gaura* deer drinks water from a pond. 24

Proclaim in our congregations those old and new riches which our Lord, the destroyer of evils, sends from afar. 25

२५॥ अपि॒वत्क॒द्रुवः॑ सु॒तमिन्द्रः॑ स॒हस्र॑वा॒ह्वे । अत्रा॑दिदिष्ट॒ पौंस्य॑म् ॥२६॥
 स॒त्यं तत्तुर्व॑शे यदा॒ विदा॑नो अ॒ह्नवा॒य्यम् । व्या॑नट् तुर्व॒णे श॑मि ॥२७॥
 त॒रणिं॑ वो ज॒नानां॑ व्र॒दं वाज॑स्य गो॒मतः॑ । स॒मान॑मु प्र शै॒सिष॑म् ॥२८॥

ápibat kadrúvaḥ sutám índraḥ sahásrabāhve | átrāde-
 dishta paúnsyam || 26 || satyám tát turváṣe yádan vídāno
 ahnavāyyám | vy ānaṭ turváṇe śámi || 27 || tarānim vo jánā-
 nām tradám vájasya gómataḥ | samānám u prá śaṁsisham
 || 28 ||

ऋभु॒क्ष॒णं न॑ वर्त॒व उ॒क्थेषु॑ तुग्यावृ॒धम् । इन्द्रं॑ सोमे स॒चा सु॒ते ॥२९॥
 यः कृ॒न्तदि॑द्वि यो॒न्यं त्रि॒शोका॑य गि॒रिं पृथु॑म् । गो॒भ्यो गा॒तुं निरे॑तवे ॥३०॥

ṛibhukshāṇam ná vartava ukthéshu tugryāvṛidham |
 índram sóme sácā suté || 29 || yáḥ kṛintád íd ví yonyám
 trisókāya girím prithúm | góbhyo gātúm níretave || 30 || 47 ||

४८॥ यद॑धि॒षे म॑न॒स्यसि॑ मन्दा॒नः प्रे॒दिय॑क्षसि । मा तत्करि॑न्द्र मृ॒ळय॑ ॥३१॥
 द॒भ्रं चि॒द्वि त्वाव॑तः कृ॒तं शृ॒ण्वे अधि॑ क्षमि । जिगा॑त्विन्द्र ते म॒नः ॥३२॥
 तवे॒दु ताः मु॒र्क॒र्तयो॑ऽम॒न्नुन॑ प्र॒शस्त॑यः । यदि॑न्द्र मृ॒ळया॑सि नः ॥३३॥

yád dadhishé manasyási mandānāḥ préd íyakshasi | mā
 tát kar indra mṛilāya || 31 || dabhrám cid dhí tvāvataḥ kṛi-
 tám śṛiṇvé ádhi kshámi | jígātv indra te mánah || 32 || tá-
 véd u táḥ sukírtáyó 'sann utá práśastayah | yád indra
 mṛiláyāsi nah || 33 ||

The resplendent Lord displays His manly might, after a successful fight against thousands of armed obstructions, and accepting the exhilarating elixir from the gourd-pitcher. 26

He finds undeniable strength in intellectual people and also in those toiling and thereby He conquers against the day to day miseries. 27

I praise the universal Lord, the deliverer of our families, the destroyer of evils, and the bestower of food and cattle. 28

I praise through hymns the mighty resplendent Lord, the augments of waters, for the attainment of wealth and wisdom while the devotional worship is performed with prayers. 29

It is only He who cleaves the hill for the people of three regions so that the wide womb is formed to allow the cows in captivity to issue forth. 30

Whatever anger you incur in your exhilaration, whatever you plan in your mind, or think to penalize us, O resplendent Lord, please do it not, but be kind to bless us. 31

O resplendent Lord, whatever little has been done by you for us is renowned on the earth. May your kindness turn to us. 32

O resplendent Lord, when you are kind to us, yours shall be this eulogy, and yours shall be these hymns of praises. 33

मा न॒ एक॑स्मिन्नाग॑मि मा द्वयो॑रुत त्रि॒षु । व॒धीर्मा शू॒र भू॑रिषु ॥३४॥
वि॒भया॒ हि त्वाव॑त उ॒ग्राद॑भिप्रभ॒ङ्गिणः॑ । द॒स्माद॒हमृ॑तीषहः ॥३५॥

mā na ékasminn āgasi mā dváyor utá
trishú | vádhir má śūra bhúrishu || 34 || bibháyā hí tvá-
vata ugrád abhiprabhaṅgínah | dasmád ahám řitisháhah
|| 35 || 48 ||

॥३६॥ मा स॒ख्युः शून॑मा वि॒दे मा पु॒त्रस्य॑ प्रभृ॒वसो॑ । आ॒वृत्त्व॑द्भृ॒तु ते म॑नः ॥३६॥
को नु म॑र्या अमि॒थितः॑ स॒खा स॒खाय॑मब्रवीत् । ज॒हा को अ॒स्मदी॑षते ॥३७॥
ए॒वारे वृ॒षभा सु॒तेऽमि॒न्वन्भृ॑यावयः । श्व॒घ्नीव॑ नि॒वता च॑रन् ॥३८॥
आ त ए॒ता व॑चो॒युजा॒ हरी॑ गृ॒भ्णे सु॒मद्र॑था । यदी॑ ब्र॒ह्मभ्य॑ इ॒ददः॑ ॥३९॥
भि॒न्धि वि॒श्वा अप॒ द्विषः॑ परि॒ बाधो॑ ज॒ही मृ॑धः । वसु॑ स्पा॒र्ह तदा॑ भर ॥४०॥
यदी॑न्द्रावि॒न्द्र यन्मि॒थ्ये यत्प॑शीने॒ परा॑भृतम् । वसु॑ स्पा॒र्ह तदा॑ भर ॥४१॥
यस्य॑ ते वि॒श्वमा॑नुषो भृ॒र्दत्त॑स्य वे॒दति॑ । वसु॑ स्पा॒र्ह तदा॑ भर ॥४२॥

mā sákhyuh śūnam á vide mā putrásyā prabhūvaso |
āvṛitvad bhūtu te mánah || 36 || kó nú maryā ámithitah sá-
khā sákhāyam abravīt | jahá kó asmád īshate || 37 || evāre
vrishabhā suté 'sinvan bhúry āvayah | śvaghñíva nivátā
cáran || 38 || á ta etá vacoyújā hārī grībhṇe suṁádrathā |
yád im brahmábhya id dáadah || 39 || bhindhí víšvā ápa dvíshah
pári bádho jahí mṛidhah | vásu spārhám tát á bhara || 40 ||
yád vilāv indra yát sthiré yát pársāne párābhṛitam | vásu
spārhám tát á bhara || 41 || yásya te viṣvamānusho bhúrer
dattásya védati | vásu spārhám tát á bhara || 42 || 49 ||

O brave Lord, penalize us not for one sin, not for two, not for three, even not for many. 34

I am afraid of one like you only. You are terrible, the destroyer of evils and strong enough to endure all attacks. 35

O bounteous Lord, may I never live to see my friend or son in distress; may your mind remain ever favourable towards me. 36

“O mortals, which friend, has, without provocation, ever abused a friend? who again is one that leaves his friend in distress? ” 37

O showerer of blessings, when the devotional prayers are offered, you have always been eagerly accepting them to your delight like a hunter rushing down to his victim. 38

I draw here towards you the two horses harnessed to a beautiful car and yoked by hymns, since you give precious wealth to the sincere devotees. 39

May you cleave asunder all the hostile forces, and frustrate their destructive attacks, and bring us that wealth which we long for. 40

O resplendent Lord, what is concealed in the strongholds of evil forces, and in places not easily accessible,—bring us that wealth which we long for. 41

O resplendent Lord, what all men recognize as given abundantly by you, bring us that wealth which we long for. 42

(४६) षट्चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-३३) त्रयस्त्रिंशद्वचस्यास्य सूक्तस्याऽऽद्यो वश ऋषिः । (१-२०, २१-३१, ३३) प्रथमादिविंशत्युचामकोनत्रि-
 ष्यादितृचस्य त्रयस्त्रिंशत्वेन्द्रः, (२१-२४) एकविंश्यादिचतसृणां कानीतस्य पृथुश्रवसो दानस्तुतिः, (२५-२८, ३०)
 पञ्चविंश्यादिचतसृणां द्वात्रिंश्याश्च वायुर्देवताः । (१) प्रथमचेः पादनिचृत्, (२-४, ६, १०, २३, २९, ३३)
 द्वितीयादितृचस्य षष्ठीदशमीत्रयोविंश्येकोनत्रिंशीत्रयस्त्रिंशीनाञ्च गायत्री, (५) पञ्चम्याः ककुप्, (७, १०)
 सप्तम्येकोनविंश्योबृहती, (८) अष्टम्या अनुष्टुप्, (९) नवम्याः सतोबृहती, (११-१२) एकादशीद्वादश्या-
 विपरीतोत्तरः प्रगाथः (एकादश्या बृहती, द्वादश्या विपरीता सतोबृहती), (१३) त्रयोदश्या द्विपदा जगती,
 (१४) चतुर्दश्या पिपीलिकमध्या बृहती, (१५) पञ्चदश्याः ककुप्स्यङ्कुशिगा, (१६) षोडश्या विगट्,
 (१७) सप्तदश्या जगती, (१८) अष्टादश्या उपरिष्टाबृहती, (२०) विंश्या विषमपदा बृहती, (२१-
 २२, २४, ३२) एकविंशीद्वाविंशीचतुर्विंशीद्वात्रिंशीनां पङ्क्तिः, (२५-२८) पञ्चविंश्यादिचत-
 सृणां प्रगाथः [(२५, २७) पञ्चविंशीसप्तविंश्योबृहती, (२६, २८) षड्विंश्याविंश्याः
 सतोबृहती], (३०) त्रिंश्या द्विपदा विगट्, (३१) एकत्रिंश्याश्चोष्णिकं छन्दांसि ॥

॥१॥ त्वावतः पुरुवसो वयमिन्द्र प्रणेतः । स्मसि स्थातर्हरीणाम् ॥१॥
 त्वां हि सत्यमद्रिवो विद्म दातारमिषाम् । विद्म दातारं रयीणाम् ॥२॥

46.

Tvāvataḥ purūvaso vayām indra praṇetaḥ | smāsi sthā-
 tar harīṇām || 1 || tvām hí satyām adriyo vidmá dātāram
 ishām | vidmá dātāram rayīṇām || 2 ||

आ यस्य ते महिमानं शतमृते शतक्रतो । गर्भिर्गृणन्ति कारवः ॥३॥
 सुनीथो घा स मर्त्यो यं मरुतो यमर्यमा । मित्रः पान्त्यद्रुहः ॥४॥
 दधानो गोमदश्चवत्सुवीर्यमादित्यजृन् एधते । सदा राया पुरुस्पृहा ॥५॥

ā yāsyā te mahimā-
 nam śātamūte śātakrato | gīrbhīr grīṇānti kārāvaḥ || 3 || su-
 nīthó ghā sá mārtyo yām marúto yām aryamā | mitráḥ
 pānty adrúhaḥ || 4 || dādhāno gómad āṣvavad suvíryam ādi-
 tyájūta edhate | sādā rāyā purusprīhā || 5 || 1 ||

O resplendent Lord of ample wealth, our guide, we are privileged to belong to one like you. You are the controller of all cosmic vital energies. 1

O possessor of resolute will-power, we know that truly you are the giver of nourishment and conferer of wealth to all. 2

O performer of various selfless deeds and possessor of hundreds of aids, the singers celebrate your majesty with their devotional songs. 3

Fortunate in life is that mortal whom the faultless Supreme Lord, who is also the Lord of vital principles, Lord of Justice, and the Lord of light, gives protection. 4

He, who is directed by mother Infinity, ever increases in wealth desired by all. He possesses abundant wisdom, vitality and brave children. 5

॥२॥ तमिन्द्रं दानमीमहे शवसानमभीर्वम् । ईशानं राय ईमहे ॥६॥
 तस्मिन्हि सन्त्युतयो विश्वा अभीरवः सचा ।
 तमा वहन्तु सप्तयः पुरुवसुं मदाय हरयः सुतम् ॥७॥
 यस्ते मदो वरेण्यो य इन्द्र वृत्रहन्तमः ।
 य आददिः स्वर्नृभिर्यः पृतनासु दुष्टरः ॥८॥
 यो दुष्टरो विश्ववार श्रवाय्यो वाजेष्वस्ति तरुता ।
 स नः शविष्ठ सवना वसो गहि गमेम गोमति व्रजे ॥९॥
 गव्यो पु णो यथा पुराश्चयोत रथया । वरिवस्य महामह ॥१०॥

tām índram dánam īmahe śavasānām ābhīrvam | īśā-
 nam rāyā īmahe || 6 || tāsmin hí sánty ūtáyo víṣvā ābhīra-
 vaḥ sácā | tām á vahantu sáptayaḥ purūvásuṁ mādāya há-
 rayāḥ sutám || 7 || yás te mado váreṇyo yá indra vṛitra-
 hántamaḥ | yá ādadiḥ svār nṛíbhīr yáḥ pṛítanāsu dushtá-
 raḥ || 8 || yó 'dushtáro viṣvavāra śraváyyo vājeshv ásti ta-
 rutá | sá naḥ śavishṭha sávanā vaso gāni gaméma gómati
 vrajé || 9 || gavyó shú no yáthā puráśvayótá rathayá | vari-
 vasyá mahāmaha || 10 || 2 ||

॥३॥ नहि ते शूर गधसोऽन्तं विन्दामि सत्रा ।
 दुशस्या नो मघवन्न चिदद्रिवो धियो वाजेभिर्गविथ ॥११॥
 य ऋष्वः श्रावयत्सखा विश्वेत्स वेद जनिषा पुरुष्टुतः ।
 तं विश्वे मानुषा युगेन्द्रं हवन्ते नविषं यतस्वुचः ॥१२॥

nahí te śūra rádhasó 'ntam vindāmi satrá | daśasyá no
 maghavan nú cid adrivo dhíyo vājebhir āvithā || 11 || yá
 ṛishváḥ śrāvayátsakhā víṣvét sá veda jānimā purushtutáh |
 tām víṣve mánushā yugéndram havante tavishám yatásru-
 caḥ || 12 ||

We solicit rewards from the resplendent Lord who is fearless and strong; we solicit wealth from the bounteous Lord. 6

Verily, in Him are combined all the protective measures; He is the Lord of vast wealth. May His gliding-steeds like blessings bear Him to the sacred place of devotion for his exhilaration. 7

That ecstasy of joy which is pre-eminent and which utterly destroys your enemies and which wins tributes from men and which is invincible in battles of cosmic life,— 8

—that ecstasy of yours, O well-worthy of praise, and the deliverer from enemies, (is remarkable). May you come to accept our oblations, O most mighty one, the giver of dwellings, may we obtain a treasure full of wisdom. 9

O lord of wealth, greatest of the great, may you, responding to our wishes for cows, horses and chariots, be gracious to us as ever. 10

O brave and bounteous Lord, I find no limit to your munificence. O Lord of resolute will-power, may you bestow your rewards on us and bless our offerings by giving us ample wealth and wisdom. 11

The graceful resplendent Lord is glorified and praised by His friends; He knows all generations; all men adore Him at all times and offer devotion like the pure butter being poured by ladles. 12

स नो वाजेष्वविता पुरुवसुः पुरःस्थाता मघवा वृत्रहा भुवत् ॥१३॥
 अभि वो वीरमन्धसो मदेशु गाय गिरा महा विचेतसम् ।
 इन्द्रं नाम श्रुत्यं शाकिनं वचो यथा ॥१४॥
 ददी रेक्णस्तन्वे ददिर्वसु ददिर्वाजेषु पुरुहूत वाजिनम् । नूनमथ ॥१५॥

sá no vājeshv avitá purūvásuh purasthātá ma-
 ghāvā vṛitrahá bhuvat ॥ 13 ॥ abhí vo vīrám ándhaso má-
 deshu gāya girá mahá vícetasam | índram náma śrútyam
 sākínam váco yáthā ॥ 14 ॥ dadí rékṇas tanvè dadír vásu
 dadír vājeshu puruhūta vājínam | nūnám átha ॥ 15 ॥ ३ ॥

॥३॥ विश्वेषामिरज्यन्तं वसूनां सासह्वांसं चिदस्य वर्षसः । कृपयतो नूनमत्यथ ॥१६॥
 महः सु वो अरमिषे स्तवामहे मीळहुषे अरंगमाय जग्मये ।
 यज्ञेभिर्गीर्भिर्विश्वमनुषां मरुतामियक्षसि गाये त्वा नमसा गिरा ॥१७॥
 ये पातयन्ते अज्मभिर्गिरीणां सुभिरेषाम् ।
 यज्ञं महिष्वणीनां सुम्नं तुविष्वणीनां प्राध्वरे ॥१८॥
 प्रभङ्गं दुर्मतीनामिन्द्र शविष्ठा भर । रयिमस्मभ्यं युज्यं चोदयन्मते ज्येष्ठं चोदयन्मते ॥१९॥

viśveshām irajyāntam vāsūnām sāsahvānsam cid asyá
 vārpasah | kṛipayató nūnám áty átha ॥ 16 ॥ maháh sú vo
 áram ishe stávāmahe mīḷhúshe araṅgamāya jágmaye | ya-
 jñébhīr gīrbhír viśvámanushām marútām iyakshasi gāye tvā
 námasā girá ॥ 17 ॥ yé pātáyante ájmabhir girīṇām snúbhir
 eshām | yajñám mahishvánīnam sumnám tuvishvánīnām prá-
 dhvaré ॥ 18 ॥ prabhaṅgām durmatīnām índra śavishṭhá
 bhara | rayím asmábhyam yújyam codayanmate jyéshṭham
 codayanmate ॥ 19 ॥

May the bounteous Lord, the destroyer of the evils of ignorance, be our champion and protector in critical struggles of our life. 13

O devotees, may you sing with a loud voice the sacred lores in the wild rapture of spiritual joy; may your wise and strong Lord, humbler of adversaries, be ever honoured by your praises. 14

O glorified by all (the resplendent Lord), may you give wealth, give treasure and vigour and provide abundant food in critical times of life-struggle just now, without delay. 15

May the Lord of all precious things, who according to His pleasure can change His charming forms, give us abundant wealth and wisdom just now, without delay. 16

We praise with oblations and hymns that blissful mighty Lord, showerer of bounties and very much wish that He comes. You are worshipped by every man, including cloud-bearing winds. May I adore you constantly with song and prayers. 17

We offer devotion to those loud-sounding clouds who rush along with streaming trains of rain showers; may we obtain in the worship the happiness which these loud roarers bestow. 18

O resplendent Lord, the mightiest, may you, O inspirer of intellect, bring to us suitable wealth that crushes men of evil minds. O inspirer, bring to us most excellent wealth. 19

सनितः सुसनितरुग्र चित्र चेतिष्ठ सूनृत ।
 प्रासहा सम्राट् सहरिं सहन्तं भुज्युं वाजेषु पूर्व्यम् ॥२०॥

sánitah sūsanitar úgra c. 'ra cétishṭha
 sūnṛita | prāsáhā samrāṭ sáhurim sáhantam bhujyúm váje-
 shu pūrvyam || 20 || 4 ||

॥२॥

आ स एतु य ईवदाँ अदेवः पूर्तमाददे ।
 यथा चिद्वशो अश्व्यः पृथुश्रवसि कानीतेऽस्या व्युष्याददे ॥२१॥
 षष्टिं सहस्राश्व्यस्यायुतासनमुष्ट्रानां विंशतिं शता ।
 दश श्यावीनां शता दश व्यरुषीणां दश गवां सहस्रा ॥२२॥
 दश श्यावा क्रधद्रयो वीतवारास आशवः । मथा नेमिं नि वावृतुः ॥२३॥
 दानासः पृथुश्रवसः कानीतस्य सुराधसः ।
 रथं हिरण्यं ददन्महिष्ठः सूरिर्भुद्वर्षिष्ठमकृत श्रवः ॥२४॥
 आ नो वायो महे तने याहि मखाय पाजसे ।
 वयं हि ते चक्रमा भूरि दावने सद्यश्चिन्महि दावने ॥२५॥

ā sā etu yā ívad āñ ádevaḥ pūrtám ādadé | yáthā cid
 váṣo aṣvyáh prithuśrávasi kānītè 'syá vyúshy ādadé || 21 ||
 shashtīm sahásrāśvyasyāyútāsanam úshṭrānām viṁsatīm
 satá | dáṣa śyāvīnām satá dáṣa tryārushīnām dáṣa gávām
 sahásrā || 22 || dáṣa śyāvā ṛidhádrayo vītávārāsa āśávaḥ |
 mathrá nemīm ní vāvṛituh || 23 || dánāsaḥ prithuśrávasaḥ
 kānītāsyā surádhasaḥ | rátham hiraṇyáyaṁ dādan mánhi-
 shṭah sūrír abhūd vārshishṭham akṛita śrávaḥ || 24 || ā no
 vāyo mahé táne yāhí makháya pájase | vayám hí te ca-
 kṛimá bhúri dāvāne sadyás cin máhi dāvāne || 25 || 5 ||

O most bountiful, strong, wondrous, most splendid, excellent and supremely truthful; may you, by our prowess, O universal ruler, overpower them who attack us, and may you bring to us ample wealth for our enjoyment. 20

Let the new disciple, though not so divine, approach the one who has received the living gift of knowledge. May he, the God-dependent soul, the enjoyer of fruits, approach the loving Lord, the possessor of immense treasures, for enlightenment during the break of dawn. 21

I, the God-blessed wealthy person, thank Him for possessing sixty thousand horses, ten thousand cattle, twenty hundred camels, and a thousand brown mares with three red patches. 22

(Let me thank God and proclaim): "I have ten brown horses, who turn the wheel of my chariot with swift whirl; they are of high speed and mature vigour." 23

These are the gifts of the loving Lord, the possessor of immense treasures. He donates golden chariot and proves himself most liberal and wise. He Himself wins wide fame in the world. 24

Come to us, O Lord of vitality, to bestow upon us great wealth and glorious strength. We have been offering to you, O giver of abundant wealth, so that you give much to us; we are also just now offering the same to you, the giver of gifts. 25

॥२॥

यो अश्वेभिर्वहते वस्त उस्वास्त्रिः सप्त सप्ततीनाम् ।

एभिः सोमेभिः सोमसुद्धिः सोमपा दानाय शुक्रपूतपाः ॥२६॥

यो म इमं चिदु त्मनामन्दच्चित्रं दावने ।

अरद्वे अक्षे नहुषे सुकृत्वानि सुकृत्तराय सुकृतुः ॥२७॥

उचथ्ये३ वपुषि यः स्वराळुत वायो घृतस्नाः ।

अश्वेषितं रजेषितं शुनेषितं प्राज्म तदिदं नु तत् ॥२८॥

yó aśvebhir váhate vásta usrás tríḥ sapta saptatīnām |
ebhīḥ sómebhiḥ somasúdbhiḥ somapā dānáya śukrapūtapāḥ
|| 26 || yó ma imám cid u tmánāmandac eitrám dāvāne |
aratvé ákshe náhushe sukṛítvani sukṛíttarāya sukrátuḥ || 27 ||
ueathyè vāpushi yáḥ svaráḥ utá vāyo ghṛitasnāḥ | aśveshi-
tam rájeshitam śúneshitam prájma tát idám nú·tát || 28 ||

अध प्रियमिषिराय षष्टिं सहस्रासनम् । अश्वानामिन्न वृष्णाम् ॥२९॥

गावो न यूथमुप यन्ति वध्रय उप मा यन्ति वध्रयः ॥३०॥

अध यच्चारथे गणे शतमुष्ट्राँ अचिक्रदत् । अध श्वितेषु विंशतिं शता ॥३१॥

ádha priyám ishirāya shashtīm sahásrasanam | aśvānām ín
ná vrīṣṇām || 29 || gávo ná yúthám úpa yanti vādhraya
úpa má yanti vādhrayah || 30 || ádha yáe cárathe gané ṣa-
tām úshṭrān ácikradat | ádha śvítneṣhu viṁśatīm śatá || 31 ||

He, the sun, comes speedily mounted on horses and invested with thrice seven times seventy ($3 \times 7 \times 70 = 1470$) golden rays of morning. He (the sun) comes to you, the Lord, with these healing herbs; and learned priests offer our invocations to you, the acceptor of loving devotion,—bright and pure. 26

Of His own sweet-will, He has been pleased to give me these honoured gifts. He is the performer of good works, and inspires men who are courteous, liberal, and determined to perform noble deeds on the basis of their pre-eminent good actions. 27

O Lord of vital energies, you are self-resplendent in your glorious form; you are bright like pure butter, you grant me the gifts of divine spirituality inspired by vital energies, willing efforts, and god-inspired love. Surely these are inspired by the blessings of our Lord. 28

May I enjoy these gifts worthy to be enjoyed by the beneficent kings, corresponding to sixty thousand bulls, vital and vigorous like horses. 29

As the cows approach the herd, in the same manner the castrated bullocks come for refuge; may the bullocks come to me for refuge. 30

He calls hundred camels (to be donated) when the herd has been grazing in the woods, and two thousand white cows from among the white herds. 31

शतं दासे बल्वूथे विप्रस्तरुक्ष आ ददे ।
 ते ते वायविमे जना मदन्तीन्द्रगोपा मदन्ति देवगोपाः ॥३२॥
 अध स्या योषणा मही प्रतीची वशमश्व्यम् । अधिरुक्मा वि नीयते ॥३३॥

ṣatām dāsé balbūthé vipras táruksha á dade | té te vāyav
 imé jānā mādantīndragopā mādanti devágopāḥ || 32 || ádha
 syá yóshana mahí pratīcī vāsam aśvyām | ádhirukmā ví
 nīyate || 33 || ६ ||

(४७) सप्तचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-१८) अष्टादशर्चस्यास्य सूक्तस्याप्यस्त्रित ऋषिः । (१-१३) प्रथमादित्रयोदशर्चामादित्याः,

(१४-१८) चतुर्दश्यादिपञ्चानाञ्चादित्योषसो देवताः । महापङ्क्तिश्छन्दः ॥

॥७॥ महि वो महतामवो वरुण मित्र दाशुषे ।
 यमादित्या अभि द्रुहो रक्षथा नेमघं नशदनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१॥
 विदा देवा अघानामादित्यासो अपाकृतिम् ।
 पक्षा वयो यथोपरि व्यस्मे शर्म यच्छतानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥२॥
 व्यस्मे अधि शर्म तत्पक्षा वयो न यन्तन ।
 विश्वानि विश्ववेदसो वरूथ्या मनामहेऽनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥३॥

47.

Máhi vo mahatām ávo vārūṇa mítra dāśúshe | yām ādi-
 tyā abhí druhó rákshathā ném aghām naṣaḍ aneháso va
 ūtáyah suūtáyō va ūtáyah || 1 || vidá devā aghānām ādityāso
 apákṛitim | pakshá váyo yáthopári vy àsmé śarma yacha-
 tāneháso va ūtáyah suūtáyō va ūtáyah || 2 || vy àsmé ádhi
 śarma tát pakshá váyo ná yantana | víśvāni víśvavedaso
 varūthyā manāmahe 'neháso va ūtáyah suūtáyō va ūtáyah
 || 3 ||

The sage accepts the donation of hundreds from the liberal giver and benefactor. O vital Lord, we belong here to you, and you alone. Men rejoice when protected by the resplendent Lord and guarded by Nature's bounties. 32

(By your grace) may this stately maiden adorned with gold be led forth towards me, the brilliant and strong youth. 33

47

O Lord of light and bliss, great are you and great are your protections which you give to the dedicated devotees. No evil can harm him, whom, O the cosmic solar rays, you guard from injury. Your aids are void of harm, and verily your aids are true aids. 1

O Lord of cosmic solar rays, you know the way to keep all evils at a distance; may you grant us happiness as birds by their wings over their off-springs. Your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 2

May you grant us happiness as birds by their wings over their offsprings; O possessor of all wealth, we solicit from you all riches suitable for our life, your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 3

यस्मा अरासत क्षयं जीवातुं च प्रचेतसः ।
 मनोर्विश्वस्य घेदिम आदित्या राय ईशतेऽनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥४॥
 परि णो वृणजन्नघा दुर्गाणि रथ्यो यथा ।
 स्यामेदिन्द्रस्य शर्मण्यादित्यानामुतावस्यनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥५॥

yāsmā árāsata ksháyam jīvátum ca prácetasah | má-
 nor víśvasya ghéd imá ādityā rāyá īshate 'neháso va ūtá-
 yah suūtáyo va ūtáyah || 4 || pári ṇo vṛiṇajann aghá dur-
 gāṇi rathyò yathā | syáméd índrasya śarmany ādityānām
 utávasy aneháso va ūtáyah suūtáyo va ūtáyah || 5 || 7 ||

॥८॥ परिहृतेदना जनो युष्मादत्तस्य वायति ।
 देवा अदभ्रमाश वो यमादित्या अहेतनानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥६॥
 न तं तिग्मं च न त्यजो न द्रासदभि तं गुरु ।
 यस्मा उ शर्म सप्रथ आदित्यासो अराध्वमनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥७॥
 युष्मे देवा अपि प्सि युध्यन्त इव वर्मसु ।
 यूयं महो न एनेसो यूयमभीदुरुष्यतानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥८॥

parihvritéd aná jáno yushmádattasya vāyati | dévā ádabh-
 ram āṣa vo yám ādityā áhetanāneháso va ūtáyah suū-
 táyo va ūtáyah || 6 || ná tám tigmám caná tyájo ná drāsad
 abhí tám gutú | yāsmā u śarma saprátha ādityāso árādhvam
 aneháso va ūtáyah suūtáyo va ūtáyah || 7 || yushmé devā
 ápi shmasi yúdhyanta iva vármasu | yūyám mahó na énasó
 yūyám árbhād urushyatāneháso va ūtáyah suūtáyo va ūtá-
 yah || 8 ||

To whomsoever these agile solar rays give shelter and the means of life, they keep full control over the wealth of everyone; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 4

May our sins and sorrows pass us by, as drivers of the chariots avoid rough roads; may we abide in resplendent Lord's guard and in the protection of the cosmic solar rays; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 5

Verily men obtain by painful means the wealth which you bestow on them; O divine cosmic rays, the person, whom you favour, wins great riches; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 6

On him shall neither fear nor wrath fall and no heavy calamity visits him whom the cosmic solar rays give shelter and extensive happiness; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 7

O divine, may we abide in you as warriors in their armour; may you guard us from great calamities and guard us from even small ones; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 8

अदितिर्न उरुष्यत्वदितिः शर्म यच्छतु ।
 माता मित्रस्य रेवतोऽर्यम्णो वरुणस्य चानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥९॥
 यदेवाः शर्म शरणं यद्भद्रं यदनातुरम् ।
 त्रिधातु यद्वरूथ्यं तदस्मासु वि यन्तनानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१०॥

áditir na urushyatv áditiḥ śarma yachatu | mātā
 mitráśya reváto 'ryamṇó váruṇasya cāneháso va ūtáyah
 suūtáyo va ūtáyah || 9 || yád devāḥ śarma śaraṇám yád
 bhadram yád anāturám | tridhātu yád varūthyam tād
 asmāsu ví yantanāneháso va utáyah suūtáyo va ūtáyah
 || 10 || 8 ||

॥९॥ आदित्या अव हि ख्यताधि कूलादिव स्पशः ।
 सुतीर्थमर्वतो यथानु नो नेषथा सुगमनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥११॥
 नेह भद्रं रक्षस्विने नावयै नोपया उत ।
 गवे च भद्रं धेनवे वीराय च श्रवस्यतेऽनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१२॥
 यदाविर्यदपीच्यं देवासो अस्ति दुष्कृतम् ।
 त्रिते तद्विश्वमाप्त्य आरे अस्मदधातनानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१३॥

ádityā áva hí khyátádhi kúlād iva spásah | sutīrthám
 árvato yathānu no neshathā sugám aneháso va ūtáyah
 suūtáyo va ūtáyah || 11 || nchá bhadram rakshasvīne náva-
 yaí nópayá utá | gáve ca bhadram dhenáve vīráya ca śra-
 vasyatè 'neháso va ūtáyah suūtáyo va ūtáyah || 12 || yád
 āvīr yád apīcyam dévāso ásti dushkrítam | trité tād víśvam
 āptyá āré asmád dadhātanāneháso va ūtáyah suūtáyo va
 ūtáyah || 13 ||

May Mother Eternity defend us, may Mother Eternity guard us and give happiness; verily, she is the mother of Nature's bounties such as the sun, the vital wind and the ocean; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 9

O divine powers, grant to us that happiness which is secured, auspicious and free from sickness, and which is triply strong and fit for shelter; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 10

O lord of cosmic rays, look down upon us as a guide exploring from the shore of a sea; as men lead horses to secure destination, so conduct us along a good path; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 11

Let there be no peace and prosperity to insurgents, nor to him who threatens or assails us; but let there be prosperity to our cattle and milch kine and for the man, who strives for fame; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 12

O divine, may you remove far away from us even far away from three accessible regions, —each evil, manifest or concealed; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 13

यच्च गोषु दुष्वप्ययं यच्चास्मे दुहितर्दिवः ।
 त्रिताय तद्विभार्याप्याय परा वहानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१४॥
 निष्कं वा घा कृणवते स्वजं वा दुहितर्दिवः ।
 त्रिते दुष्वप्ययं सर्वमाप्त्ये परि ददमस्यनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१५॥

yác ca góshu dushvápnyam yác cāsmé duhi-
 tar divah | tritāya tát v'bhāvary āptyāya pārā vahāneháso
 va ūtāyah suūtāyo va ūtāyah || 14 || nishkám vā gbā kṛiṇá-
 vate srájam vā duhitar divah | trité dushvápnyam sárvam
 āptyé pári dadmasy aneháso va ūtāyah suūtāyo va ūtāyah
 || 15 || 9 ||

॥१६॥ तदन्नाय तदपसे तं भागमुपसेदुषे ।
 त्रिताय च द्विताय चोषो दुष्वप्ययं वहानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१६॥
 यथा कलां यथा शफं यथ ऋणं संनयाममि ।
 एवा दुष्वप्ययं सर्वमाप्त्ये सं नयामस्यनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१७॥
 अजैष्मद्यामनाम चाभुमानागसो वयम् ।
 उषो यस्मादुष्वप्यादभैष्माप तदुच्छत्वनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१८॥

tādannāya tādapase tám bhāgám upasedúshe | tritāya
 ca dvitāya cósho dushvápnyam vahāneháso va ūtāyah suū-
 tāyo va ūtāyah || 16 || yáthā kalám yáthā ṣaphám yátha
 ṛiṇám samnáyāmasi | evá dushvápnyam sárvam āptyé sám
 nayāmasy aneháso va ūtāyah suūtāyo va ūtāyah || 17 ||
 ájaishmādyāsanāma cábhūmánāgasó vayám | úsho yásmād
 dushvápnyād ábhaishmāpa tát uchatv aneháso va ūtāyah
 suūtāyo va ūtāyah || 18 || 10 ||

O daughter of heaven (the dawn), whatever ill-dream threatens ourselves or relates to our cattle's distress, remove it to the wide far away regions of subconsciousness; even away from the three such regions; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 14

O lady of the light (dawn), whatever ill dream that threatens the maker of gold ornaments or the maker of garlands, let us transfer it to the remote distances of wide regions of subconsciousness, second and the third; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 15

O lady of the light, may you drive away the evil dream to the second and third regions (of subconsciousness),—such a dream, in which we appear to be creatures and souls of remote distances, who are ordained to enjoy or do what we enjoy and do while awake; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 16

As we throw off the nails of fingers and hoofs of animals (as insignificant parts) and as we discharge debt, in the same manner disburse all the evil dreams to the remote regions (places of our subconsciousness); your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 17

O dawns, may we be free from evil dreams; may these dreams, which we were afraid of, depart from us and may we feel today victorious and happy; your aids are void of harm and verily your aids are true aids. 18

(४८) अष्टचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-१०) पञ्चदशर्वस्यास्य सूक्तस्य घोरः काण्वः प्रगाय ऋषिः । सोमो देवता । (१-४, ६-१५)

प्रयमादिचतुर्ऋचां षष्ठ्यादिदशानाञ्च त्रिष्टुप् , (५) पञ्चम्याश्च जगती छन्दसी ॥

॥ १ ॥

स्वा॒दोर्ग॑भक्षि॒ वय॑सः सु॒मे॒धाः स्वा॒ध्यो वरि॑वो॒वित्तर॑स्य ।
 विश्वे॒ यं दे॒वा उ॒त म॒र्त्या॑मो मधु॒ ब्रुव॑न्तो अ॒भि स॑ंचरन्ति ॥१॥
 अ॒न्तश्च॒ प्रागा॒ अदि॑तिर्भ॒वास्य॑वया॒ता हर॑सो दै॒व्यस्य॑ ।
 इ॒न्द्रवि॑न्द्र॒म्य स॒ख्यं जु॑षाणः श्रौ॒ष्टीव॒ धुर॑मनु रा॒य ऋ॑ध्याः ॥२॥
 अ॒णाम॒ सोम॑म॒मृता॑ अभू॒माग॑न्म ज्योति॒रवि॑दाम दे॒वान् ।
 किं नू॒नम॑स्मान्कृ॒णव॑द॒गतिः॑ किमु धृ॒तिर॑मृत॒ मर्त्य॑स्य ॥३॥

48.

Svādór abhakshi váyasah sumedháh svādhyaò varivovít-
 tarasya | víṣve yám devá utá mártiyāso mādhu bruvánto
 abhí samcāranti || 1 || antás ca prágā áditir bhavāsy ava-
 yātá háraso daívyasya | índav índrasya sakhyám jushānāḥ
 śraúshṭīva dbúram ánu rāyá řidhyāḥ || 2 || ápāma sómam
 amṛitā abhūmāganma jyótir ávidāma devān | kím nūnām
 asmān kṛṇavad árātiḥ kím u dhūrtír amṛita mártiyasya
 || 3 ||

शं नो॑ भव॒ हृद॑ आ पी॒त इ॒न्द्रो पि॒तेव॑ सोम॒ सून॑वे सु॒शेवः॑ ।
 स॒खेव॑ स॒ख्य उ॒रुशंस॑ धी॒रः प्र ण॑ आयु॒र्जीव॑से सोम॒ तारीः॑ ॥४॥
 इ॒मे मा॑ पी॒ता य॒शस॑ उ॒रु॒श्वो रथं॑ न गा॒वः सम॑नाह॒ पर्व॑सु ।
 ते मा॑ रक्षन्तु वि॒स्रस॑श्च॒रित्रा॑दु॒त मा॒ स्रामा॑द्यवयन्त्वि॒न्द्रवः॑ ॥५॥

sām no bhava hṛidá ā pītá indo pitéva soma sūnáve
 suśévaḥ | sákheva sákhyā uraśaṁsa dhírah prá.ṇa áyur jī-
 vāse soma tāriḥ || 4 || imé mā pītá yaśasa urushyávo rá-
 tham ná gávaḥ sām anāha párvasu | té ma rakshantu vi-
 srásaś caritrād utá mā srāmād yavayantv índavaḥ || 5 || 11 ||

May I with wisdom and devotion enjoy the delicious and widely honoured health-giving food, which all godly men and divine powers proclaim to be sweet, and try to procure for eating. 1

O delightful elixir, you are divinely pure and as you enter within unimpaired, you avert the anger of the divine forces; may you, enjoying the friendship of the resplendent, carry us to wealth as a swift horse brings the chariot speedily (to riches). 2

As we drink the elixir of divine love, we become immortal; we attain the heavenly light, we have known the secrets of divine forces. Now what would the malignant do to harm us? O immortal, what mortal man's deception now to us? 3

O pure divine elixir, may you be sweet and blissful when absorbed into our hearts, as a kind father to his son, or as a friend to a friend. O pure elixir, worthy of wide praise, may you extend our years that we live long. 4

I have drunk these glorious drops of divine elixir which give me freedom. Closely they knit together my joints as bullocks drawing together a chariot falling in pieces. Let them protect my foot from slipping on the way. May they deliver me from sickness. 5

॥१२॥ अ॒ग्निं न मा॑ मथि॒तं सं दि॑दीपः प्र चक्षय कृ॒णुहि॑ वस्य॒सो नः॑ ।
 अथा॒ हि ते॒ मद॒ आ सोम॑ मन्ये रे॒वाँ इव॑ प्र च॒रा पु॒ष्टिम॑च्छ ॥६॥
 इ॒षिरे॑ण ते॒ मन॑सा सु॒तस्य॑ भक्षीमहि पि॒त्र्यस्ये॑व रा॒यः ।
 सोम॑ राज॒न्प्र ण॑ आयूँषि तारी॒रहा॑नीव॒ सूर्यो॑ वास॒राणि॑ ॥७॥

agnīm ná mā mathitām sām didīpaḥ prā cakshaya kṛi-
 nuhí vásyaso naḥ | áthā hí te máda á soma mánye revāñ
 iva prā carā pushtīm ácha || 6 || ishiréṇa te mánasā sutá-
 sya bhakshīmáhi píttryasyeva rāyāḥ | sóma rājan prā ṇa
 áyūñshi tārīr áhānīva sūryo vāsarāṇi || 7 ||

सोम॑ राजन्मृ॒ळया॑ नः स्व॒स्ति तव॑ स्मसि ब्र॒त्याऽस्तस्य॑ वि॒द्धि ।
 अ॒ल॒र्तिं दक्ष॑ उ॒त म॒न्युरि॑न्दो मा नो अ॒र्यो अ॑नुका॒मं परा॑ दाः ॥८॥
 त्वं हि न॑स्तन्वः सोम गो॒पा गा॒त्रेगा॒त्रे निष॑स॒त्था नृ॒चक्षाः॑ ।
 यत्ते॑ व॒यं प्र॑मि॒नाम॑ ब्र॒तानि॑ स नो मृ॒ळ सुष॑खा दे॒व वस्यः॑ ॥९॥
 ऋ॒दूद॒रेण॑ सख्या॑ सचे॒य यो मा॑ न रि॒ष्येद्व॑र्यश्च पी॒तः ।
 अ॒यं यः सोमो॑ न्यधा॒य्यस्मे॑ तस्मा॒ इन्द्रं॑ प्र॒तिर॑मे॒म्यायुः॑ ॥१०॥

sóma rājan mṛi-
 lāyā naḥ svastí táva smasi vratyās tásya viddhi | álarti
 dáksha utá manyúr indo má no aryó anukāmám párā dāḥ
 || 8 || tvám hí nas tanvāḥ soma gopá gātre-gātre nishasátthā
 nṛicákshāḥ | yát te vayám pramināma vratāni sá no mṛiḥ
 sushakhá deva vásyah || 9 || ṛidūdāreṇa sákhyā sacceya yó
 mā ná ríshyed dharyaṣva pītāḥ | ayám yāḥ sómo ny ádhāyy
 asmé tásmā índram pratíram emy áyuh || 10 || 12 ||

O divine elixir, kindle me like the fire produced by friction; give us a clearer insight and make us rich in enlightenment; I praise you now for exhilaration; come now, full of wealth and wisdom, to nourish us. 6

May we enjoy the pleasure you give with an enlivened spirit as men enjoy paternal wealth. O love divine, may you prolong our lives as the sun makes the universal days grow longer. 7

O elixir, the glorious one, bless us for our welfare; we are your worshippers; may you recognize it. O the shining one, may not the enemy become strong and fierce; may you not give us up unto our foeman's pleasure. 8

O divine elixir, you are the guardian of our bodies, you dwell in each limb as the beholder of men. When we offend you against your holy statutes, may you, as a kind friend, best of all, be gracious. 9

O Lord of vital energies, may I have a friend whose heart is tender, and who will never harm me even when intoxicated with power. May this elixir be deposited within me permanently; for this I pray to the resplendent Lord. 10

॥१३॥ अप॒ त्या अ॒स्थुरनि॒रा अमी॒वा निर॑त्रस॒न्तमिषी॑चीरभैषुः ।
 आ सोमो अ॒स्माँ अरु॑हद्विहाया॒ अग॑न्म॒ यत्र॑ प्र॒तिर॑न्त॒ आयुः॑ ॥११॥
 यो न॒ इन्दुः॑ पि॒तरो ह॒त्सु पी॒तोऽम॑र्त्यो॒ मर्त्यो॑ आ॒वि॒वेश॑ ।
 तस्मै॒ सोमा॑य ह॒विषा॑ वि॒धेम॑ मृ॒ळीके॑ अ॒स्य सु॒मतौ॑ स्याम ॥१२॥
 त्वं सोम॑ पि॒तृभिः॑ संवि॒दानोऽनु॑ द्यावा॒पृथि॒वी आ त॑तन्थ ।
 तस्मै॒ त इन्द्रो॑ ह॒विषा॑ वि॒धेम॑ व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम् ॥१३॥

ápa tyá asthur ánirā ámīvā nír atrasan támishīcīr ábhai-
 shuh | á sómo asmāñ aruhad víhāyā áganma yātra prati-
 ránta áyuh || 11 || yó na índuh pitaro hr̥itsú pītó 'martyo
 mártiāñ āvivéṣa | tásmāi sómāya havíshā vidhema mṛṇīké
 asya sumatañ syāma || 12 || tvām soma pitṛíbhiḥ samvidānó
 'nu dyāvāprithiví á tatantha | tásmāi ta indo havíshā vi-
 dhema vayām syāma pátayo rayīṇām || 13 ||

त्रा॒तारो॑ दे॒वा अ॒धि वो॑चता नो॒ मा नो॑ नि॒द्रा ई॒शत॑ मोत जल्पिः ।
 व॒यं सोम॑स्य वि॒श्वह॑ प्रि॒यासः॑ सु॒वीरा॑सो वि॒दथ॑मा वदेम ॥१४॥
 त्वं नः॑ सोम॑ वि॒श्वतो॑ वयो॒धास्त्वं॑ स्व॒र्विदा॑ वि॒शा नृ॑चक्षाः ।
 त्वं न॑ इन्द्र॒ ऊ॒तिभिः॑ स॒जोषाः॑ पा॒हि प॒श्वाता॑दुत वा पु॒रस्ता॑त् ॥१५॥

trátāro devā
 ádhi vocatā no má no nidrá īṣata móta jālpīḥ | vayām só-
 masya viśváha priyāsah suvīrāso vidátham á vadema || 14 ||
 tvām naḥ soma viśvāto vayodhās tvām svarvíd á viṣā nṛi-
 cākshāḥ | tvām na inda ūtibhiḥ sajóśah páhi paścátād utá
 vā purástāt || 15 || 13 ||

May these irremovable sicknesses lose their strength and vanish. Let these terrible pains, which have made us tremble, go away. May the mighty elixir getting active be effective to the climax. Let us feel that we have attained that draught by which men prolong life. 11

That elixir, drunken into our hearts, has entered, immortal into us, the mortals, so let us, O fathers, invoke this elixir with devotion, may we rest securely in his grace and favour. 12

O divine elixir, you spread yourself extensively through earth and heaven in association with our guardians. So let us serve you with devotion and become lords of riches. 13

O Nature's bounties, the protectors, may you give us your blessings. Let not dreams or idle talks overpower us. May we be ever-dear to the divine Lord, and along with brave sons around us, may we address the synod. 14

O divine love, may you provide life-giving food from all sides. You are the bestower of happiness, beholder of all men; may you enter us, and, rejoicing with your protecting powers, preserve us from behind and before. 15

(४९) एकोनपञ्चाशं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चम्याम्य सूक्तस्य काण्वः प्रमृक्ण्व ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रगाथः (विषमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥१४॥

अभि प्र वः सुराधसमिन्द्रमर्च यथा विदे ।
 यो जरितृभ्यो मघवा पुरुवसुः सहस्रेणेव शिक्षति ॥१॥
 शतानीकेव प्र जिगाति धृष्णुया हन्ति वृत्राणि दाशुषे ।
 गिरेरिव प्र रसा अस्य पिन्विरे दत्राणि पुरुभोजसः ॥२॥

49

Abhí prá vah surádhasam índram arca yáthā vidé | yó
 jaritríbhyo maghávā purūvásuḥ sahásreneva śíkshati || 1 ||
 śatānīkeva prá jigāti dhṛishṇuyā hānti vṛitrāṇi dāśúshe |
 girér iva prá rāsā asya pinvire dátrāṇi purubhójasaḥ || 2 ||

आ त्वा सुतास इन्द्रवो मदा य इन्द्र गिर्वणः ।
 आपो न वज्रिन्नन्वोक्यं सरः पृणन्ति शूर राधसे ॥३॥
 अनेहसं प्रतरणं विवक्षणं मध्वः स्वादिष्ठमीं पिव ।
 आ यथा मन्दसानः किरासि नः प्र क्षुद्रेव त्मना धृषत् ॥४॥
 आ नः स्तोममुप द्रवद्वियानो अश्वो न सोतृभिः ।
 यं ते स्वधावन्त्स्वदयन्ति धेनव इन्द्र कण्वेषु रातयः ॥५॥

á tvā sutāsa índavo mādā yá indra girvanah | ápo ná vaj-
 rinn ánv okyām sārāḥ pṛiṇānti śūra rādhasē || 3 || anehāsam
 pratāraṇam vivákshaṇam mādhiṣvā svādishṭham īm piba |
 á yáthā mandasānāḥ kirāsi naḥ prá kshudréva tmānā dhṛi-
 shát || 4 || á na stónam úpa dravád dhiyānó áśvo ná só-
 tṛibhiḥ | yām te svadhāvan svadáyanti dhenáva indra kán-
 veshu rātáyah || 5 || 14 ||

I praise to you, O bounteous resplendent Lord, granter of all riches, and who, with thousandfold treasures, loves to help those who serve Him with dedication. 1

He, equipped with his punitive forces, gets a control over hundreds of armies of adversities. He destroys the enemies of His munificent and liberal worshipper, and grants in ample rewards swelling like a stream flowing out of a mountain. 2

The delightful devotional prayers reach you, O resplendent Lord, the lover of hymns. These prayful melodies seek and surround you as waters seek and flow to their accustomed lake where they finally rest. 3

May you drink the elixir of devotion which strengthens and gives eloquence, and which is the sweetest of the elixir for your exaltation. May you in your exhilaration bestow your reward of treasure on us, just as the millstone pours out dustlike flour. 4

O resplendent Lord, self-strong, may you come quickly to our place of prayers, urged on by the repeated praises which are sweet as milk. Among wise devotees, these are the gifts to glorify you. 5

॥१५॥

उग्रं न वीरं नमसोप सेदिम विभूतिमक्षितावसुम् ।
 उद्रीव वज्रिन्नवतो न सिञ्चते क्षरन्तीन्द्र धीतयः ॥६॥
 यद्ध नूनं यद्वा यज्ञे यद्वा पृथिव्यामधि ।
 अतो नो यज्ञमाशुभिर्महेमत उग्र उग्रेभिरा गहि ॥७॥

ugrām nā vīrām nāmasópa sedima víbhūtim ákshitāva-
 sum | udríva vajrinn avató ná siñcaté kshárantīndra dhī-
 táyah || 6 || yád dha nūnām yád vā yajñé yád vā prithi-
 vyám ádhi | áto no yajñám āśúbhir mahemata ugrá ugré-
 bhir á gahi || 7 ||

अजिरासो हरयो ये त आशवो वाता इव प्रसक्षिणः ।
 येभिरपत्यं मनुषः परीयसे येभिर्विश्वं स्वर्दृशे ॥८॥
 एतावतस्त ईमह इन्द्र सुमनस्य गोमतः ।
 यथा प्रावो मघवन्मेध्यातिथिं यथा नीपातिथिं धने ॥९॥
 यथा कण्वे मघवन्त्रसदस्यवि यथा पक्थे दशव्रजे ।
 यथा गोशर्ये असनोर्ऋजिश्चनीन्द्र गोमदिरण्यवत् ॥१०॥

ajiráso hárayo yé ta āśávo vātā iva pra-
 sakshínah | yébhír ápatyam mánushah paríyase yébhír víś-
 vam svār drīśé || 8 || etāvatas ta īmaha índra sumnásyā gó-
 matah | yáthā právo maghavan médhyātithim yáthā nípā-
 tithim dhāne || 9 || yáthā kánve maghavan trasádasyavi yá-
 thā pakthé dāsavraje | yáthā góśarye ásanor řijīśvaníndra
 gómad dhíraṇyavat || 10 || 15 ||

O resplendent Lord, we approach you, who are a mighty hero, strong, pre-eminent and possessor of imperishable wealth; our prayers flow forth as a plenteous spring pours out its streams. 6

Whether you are now busy at the place of cosmic sacrifice or whether you are on the earth, come from there with your speedy vital forces, O Lord of lofty counsel, powerful. May you come swiftly with your mighty forces. 7

Your vital cosmic forces are agile and swift, and overpowering like the winds; with them, you encircle the realm of human world and therewith the entire luminous heaven becomes visible as if. 8

O resplendent, from you we solicit prosperity and wealth and wisdom. As a bounteous Lord, you help mendicants of venerability, and in the field of learning you help the leading ascetics interested in intellectual pursuits. 9

O bounteous Lord, as you have been giving abundant kine and gold to the wise devotees and to the terrifiers of the wicked, as well as favouring men of matured wisdom and persons of all-round discipline, men spiritually advanced and of straight-forward nature (in the same way may you favour us also). 10

(५०) पञ्चाशं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः पुष्टिगुरुर्ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रगाथः (विषमर्चा बृहती. समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥१६॥

प्र मु श्रुतं सुरार्धसमर्चा शक्रमभिष्टये ।
 यः सुन्वते स्तुवते काम्यं वसु सहस्रेणेव मंहते ॥१॥
 शतानीका हेतयो अस्य दुष्टरा इन्द्रस्य समिषो महीः ।
 गिरिर्न भुज्मा मघवत्सु पिन्वते यदी सुता अमन्दिषुः ॥२॥
 यदी सुतास इन्दवोऽभि प्रियममन्दिषुः ।
 आपो न धायि सर्वनं म आ वसो दुघा इवोप दाशुषे ॥३॥

50.

Prá sú śrutám surārdhasam ārcā śakrām abhīśhtaye |
 yāḥ sunvaté stuvaté kāmīyam vāsu sahasreṇeva mānhate
 || 1 || śatānīkā hetāyo asya duṣṭārā indrasya samīṣho ma-
 hīḥ | girīr ná bhujmā maghāvatsu pinvate yād īm sutā
 āmandishuḥ ' 2 ' yād īm sutāsa índavo 'bhī priyām āmandi-
 shuḥ | āpo ná dhāyi sávanam ma á vaso dúghā ivópa
 dāśúshe ' 3 '

अनेहसं वो हवमानमृतये मध्वः श्ररन्ति धीतयः ।
 आ त्वा वसो हवमानास इन्दव उप स्तोत्रेषु दधिरे ॥४॥
 आ नः सोमे स्वध्वर इयानो अत्यो न तोशते ।
 यं ते स्वदावन्त्स्वदन्ति गूर्तयः पौरे छन्दयसे हवम् ॥५॥

anehāsam vo hāvamānam ūtāye mādihvaḥ
 ksharanti dhītāyah | á tvā vaso hāvamānāsa índava ūpa
 stotrēṣhu dadhire || 4 || á naḥ sóme svadhvará iyānó átyo
 ná toṣate | yām te svadāvan svādanti gūrtāyah paure
 chandayase hāvam ' 5 || 16 ||

I glorify the far-famed, the bounteous, resplendent Lord for the sake of his protection, who gives precious wealth by thousands to the dedicated devotee and the offerer of hymns. 1

The resplendent Lord is equipped with hundred-edged forces, and destructive invincible weapons. He showers blessings on His liberal devotees like a mountain rich in springs. He bestows these rewards on His devotees when exhilarated by the devotional prayers. 2

When sweet devotional prayers exhilarate the loving Lord, my homage is offered abundantly to Him like flowing waters. O gracious Lord, may it please you as it is like sweet milch kine to the worshipper. 3

The matchless elixir of devotion that strengthens and gives eloquence is the sweetest of the beverage that is offered to you; in the ecstasy of joy, may you bestow your gifts upon us. O gracious Lord, with these hymns, we have established you in our prayers. 4

He rushes speeding like a horse towards our devotional prayers, offered to Him in our ceremonies, which are adorned by our sweet hymns. O lover of devotional sweet homage, here we have a call to citizens, whom you have been loving the best. 5

॥ १७ ॥

प्र वीरमुग्रं विविचिं धनस्पृतं विभूतिं राधसो महः ।
 उद्रीव वज्रिन्नवतो वसुत्वना सदा पीपेथ दाशुषे ॥६॥
 यद्ध नूनं परावति यद्वा पृथिव्यां दिवि ।
 युजान इन्द्र हरिभिर्महेमत ऋष्व ऋष्वेभिरा गहि ॥७॥

prá vīrām ugrām vívicim dhanasprítam víbhūtim rādhaso
 maháh | udríva vajrinn avató vasutvaná sádā pīpetha dā-
 śúshe || 6 || yád dha nūnām parāvāti yád vā prithivyām
 diví | yujāná indra háribhir mahemata řishvá řishvébhir á
 gahi || 7 ||

रथिरासो हरयो ये ते अस्त्रिध ओजो वातस्य पिप्रति ।
 येभिर्नि दस्युं मनुषो निघोषयो येभिः स्वः परीयसे ॥८॥
 एतावतस्ते वसो विद्याम शूर नव्यसः ।
 यथा प्राव एतशं कृत्वये धने यथा वशं दशव्रजे ॥९॥
 यथा कण्वे मघवन्मेधे अध्वरे दीर्घनीथि दमूनसि ।
 यथा गोशर्ये असिषासो अद्रिवो मयि गोत्रं हरिश्चियम् ॥१०॥

rathirāso hārayo yé te asrídha ójo vátasya pí-
 prati | yébbhir ní dásyum mánusho nighóshayo yébbhiḥ svàḥ
 paríyase || 8 || etāvatas te vaso vidyāma śūra návyasaḥ |
 yáthā práva étaṣam kṛítvye dhāne yáthā váṣam dāṣavraje
 || 9 || yáthā kánve maghavan médhe adhvaré dīrghánithe
 dāmūnāsi | yáthā góṣarye ásishāso adrivo máyi gotrām ha-
 riśríyam || 10 || 17 ||

May we praise the Lord who is powerful, brave, wise, controller of vast treasures, and extremely adorable. O Lord of resolute will-power, you shower wealth and wisdom on the worshipper like an ever-flowing fountain. 6

Whether you are at a far distance or on the earth or in heaven, O resplendent Lord of lofty counsel, one amongst lofties, may you harness your energies and come, O praise-worthy lord, the lofty one, with the lofty. 7

The vital powers which draw your chariot of universe are harmless; they surpass the impetuous strength of wind; through them you silence the evil forces against men, and with them you go round the sky. 8

O gracious hero, may we learn afresh to know you as you are. Surely you have been helping the vigilant men in the decisive battle, and giving aid to get control over even all round disciplined forces of enemies. 9

O bounteous Lord, as you have been giving help to the wise and pious in their sacred works, and to the man constantly engaged in efforts and the one resisting sensuous pleasure, may you in the same manner, O Lord of resolute will power, give me a herd of kine and cattle and wealth shining like gold. 10

(५१) एकपञ्चाशं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः श्रुष्टिगुरुर्ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रगाथः (विपमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥१८॥

यथा मनौ सांवरणौ सोममिन्द्रापिवः सुतम् ।
 नीपातिथौ मघवन्मेध्यातिथौ पुष्टिगौ श्रुष्टिगौ सचा ॥१॥
 पार्षद्वाणः प्रस्कण्वं समसादयच्छयानं जित्रिमुद्धितम् ।
 सहस्राण्यसिषासद्गवामृषिस्त्वोतो दस्यवे वृकः ॥२॥

51.

Yáthā mánau sāmvaranau sómam indrápibah sutám |
 nípātithau maghavan médhyātithau púshtigau śrúshtigau
 sácā || 1 || pārshadvāṇáh praskaṇvam sám asādayae cháyā-
 nam jivrim úddhitam | sahásrāṇy asishāsad gávām řishis
 tvóto dásyave vřikah || 2 ||

य उक्थेभिर्न विन्धते चिकिद्य ऋषिचोदनः ।
 इन्द्रं तमच्छा वदु नव्यस्या मत्यरिष्यन्तं न भोजसे ॥३॥
 यस्मा अर्कं सप्तशीर्षाणमानृचुस्त्रिधातुमुत्तमे पदे ।
 स त्विमा विश्वा भुवनानि चिक्रदुदादिजनिष्ट पौंस्यम् ॥४॥

yá ukthébhīr ná vindháte cikíd
 yá řishicódanah | índram tám áchā vada návyasya maty
 árishyantam ná bhójase || 3 || yásmā arkām saptáśirshāṇam
 ānřicús tridhátum uttamé padé | sá tv imá víśvā bhúva-
 nāni cikradad ád ij janishṭa paúnśyam || 4 ||

O resplendent bounteous Lord, may you inspire the mind of the true seeker as in the past you have been inspiring leading ascetics of profound knowledge and mendicants of venerability as well as those possessing extrovert and introvert intellects. 1

The outspeaking teacher approaches the man of wisdom, lying crippled and decrepid. Aided by you, (O resplendent Lord), may the seer, deadly hostile to the wicked, desire to obtain thousands of kine (i.e. thousandfold wisdom). 2

May you glorify that resplendent Lord with the newest hymns who has been presently praised by sacred lores. He is wise and inspirer of sages, ever eager to enjoy. 3

It is He, who is established in sevenfold rays of the sun and in the three regions extending to the loftiest. He sends His divine roars down to all the living things and so displays His divine powers. 4

यो नो दाता वसूनामिन्द्रं तं हूमहे वयम् ।
विद्महा ह्यस्य सुमतिं नवीयसीं गमेम गोमति व्रजे ॥५॥

yó no datá
vásūnām índram tám hūmahe vayám | vidmá hy àsya su-
matīm nāvīyasīm gaméma gómati vrajé || 5 || 18 ||

॥१७॥

यस्मै त्वं वसो दानाय शिक्षसि स रायस्योषमश्नुते ।
तं त्वा वयं मघवन्निन्द्र गिर्वणः सुतावन्तो हवामहे ॥६॥
कदा चन स्तरीगमि नेन्द्र सश्वसि दाशुषे ।
उपोपेन्नु मघवन्भूय इन्नु ते दानं देवस्य पृच्यते ॥७॥
प्र यो ननक्षे अभ्योजसा किविं वधेः शुष्णं निघोषयन् ।
यदेदस्तम्भीत्प्रथयन्नमं दिवमादिज्जनिष्ट पार्थिवः ॥८॥
यस्यायं विश्व आयो दामः शेवधिपा अरिः ।
तिरश्चिदुर्ये रुशमे पवीरवि तुभ्येत्सो अज्यते रयिः ॥९॥
तुरण्यवो मधुमन्तं घृतश्रुतं विप्रामो अर्कमानृचुः ।
अस्मे रयिः पप्रथे वृष्ण्यं शवोऽस्मे सुवानास इन्द्रवः ॥१०॥

yásmāi tvám vaso dānáya śikshasi sá rayás pósham
aśnute | tám tvā vayám maghavam indra girvanah sutá-
vanto havāmahe || 6 || kadā canā śarīr asi nēndra saścasi
dāśúshe | úpopén nú maghavan bhúya ín nú te dānam de-
vásyā prīcyate || 7 || prá yó nanakshé abhy ójasa krívim
vadhaiḥ śusbṇam nighosháyan | yadéd ástambhit prathá-
yam amúm divam ád íj janishta párthivah || 8 || yásyayám
vísva áryo dāsaḥ ševadhipá arīḥ | tirás cid aryé rúšame
pārīravi túbhyét só ajyate rayīḥ || 9 || turanyávo mádhū-
mantam ghṛitaścútam vípraso arkām anṛicuḥ | asmé rayīḥ
paprathe vṛiṣṇyam śávo 'smé suvanása índavah || 10 || 19 ||

We invoke that resplendent Lord who bestows precious things on us; for we know the way of seeking his newest favour. May our intellect be guided by his divine radiance. 5

O gracious Lord, the one whom you help to give so that he gives to others, gets from you abundance of wealth and prosperity. Through devotional affection, we invoke you, the resplendent and the bounteous Lord, as you love to hear the devotional songs. 6

Never are you fruitless, O resplendent Lord, never do you desert the worshipper; now, O bounteous, your liberality as the enlightened giver, is poured out ever more and more. 7

You overpower the violence by your might and silence the exploiter with his own weapons. When he spreads abroad the distant sky and props it up, then the first dweller on earth is born. 8

You (the bounteous and resplendent Lord) are that wealth personified which is coveted by every generous master of riches, and even by the humblest miser. May that wealth be brought directly close to you, the energetic devotee. 9

The zealous seers glorify you with sweet prayers and affectionate dedication; may the wealth and strength spread among us and so too the spiritual delight. 10

(५२) द्विपञ्चाशं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चम्याम्य सूक्तस्य काण्व आयुर्ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रगाथः (विषमर्चा बृहती, समर्चा सप्तोबृहती) छन्दः ॥

॥२०॥

यथा मनो विवस्वति सोमं शक्रापिवः सुतम् ।
 यथा त्रिते छन्दे इन्द्र जुजोषस्यायौ मादयसे सचा ॥१॥
 पृषध्रे मेध्ये मातरिश्चनीन्द्र सुवाने अमन्दथाः ।
 यथा सोमं दशशिप्रे दशोण्ये स्यूमरश्मावृजूनसि ॥२॥

52.

Yáthā mánau vívasvati sómam śakrápibah sutám | yá-
 thā trité chándā indra jújoshasy āyaú mādayase sácā || 1 ||
 prīshadhre médhye mātariśvaníndra suváné ámandathāḥ |
 yáthā sómam dáśaṣipre dáṣoṇye syūmarasṃmāv řījūnasi
 || 2 ||

य उक्था केवला दधे यः सोमं धृषितापिवत् ।
 यस्मै विष्णुस्त्रीणि पदा विचक्रम उप मित्रस्य धर्मभिः ॥३॥
 यस्य त्वमिन्द्र स्तोमेषु चाकनो वाजे वाजिञ्छतक्रतो ।
 तं त्वा वयं सुदुघामिव गोदुहो जुहुमसि श्रवस्यवः ॥४॥

yá ukthá kévalā dadhé yáh sómam dhṛishitápibat |
 yásmai víshṇus trīṇi padá vicakramá úpa mitrásya dhár-
 mabhiḥ || 3 || yásya tvám indra stómeshu cākáno vāje vājiñ
 chatakrato | tám tvā vayám sudúghām iva godúho juhū-
 mási śravasyávah || 4 ||

52

O resplendent self, as you enjoy the spiritual knowledge originated in the mind, and as you relish the melodious songs of the threefold-free-sages, so may you enjoy the nearness of the universal law. 1

O resplendent self, may you be delighted in the proximity of such seekers who are full of spiritual joy, swift and strong as the cosmic wind, full of tenfold happiness, helpers of their dependents, brilliant as sun-rays and straight-forward. 2

It is He, who appropriates these sacred hymns for Himself, who bravely accepts sweet devotion, for whom the all-pervading sun himself comes striding his three wide steps and helps Him in a friendly way. 3

O performer of hundreds of selfless deeds, you are bountiful to him, whose praises and oblations you accept delightfully; seeking renown, we invoke you as the milk-man invokes the cow who yields abundant milk. 4

यो नो दाता स नः पिता महौ उग्र ईशानकृत् ।
अयामनुग्रो मघवा पुरुवसुर्गोरश्वस्य प्र दातु नः ॥५॥

yó no dātā sá naḥ pitā mahāñ ugrā
īśānakṛit | áyāmann ugró maghávā purūvásur gór áśvasya
prá dātu naḥ || 5 || 20 ||

॥८॥

यस्मै त्वं वसो दानाय मंहसे स रायस्पोषमिन्वति ।
वसुयवो वसुपतिं शतक्रतुं स्तोमैरिन्द्रं हवामहे ॥६॥
कदा चन प्र युच्छस्युभे नि पासि जन्मनी ।
तुरीयादित्य हवनं त इन्द्रियमा तस्थावमृतं दिवि ॥७॥
यस्मै त्वं मघवन्निन्द्र गिर्वणः शिक्षो शिक्षसि दाशुषे ।
अस्माकं गिर उत सुष्टुतिं वसो कण्ववच्छृणुधी हवम् ॥८॥
अस्तावि मन्म पुर्य ब्रह्मेन्द्राय वोचत ।
पूर्वीर्ऋतस्य बृहतीरनुषत स्तोतुर्मेधा असृक्षत ॥९॥
समिन्द्रो गयो बृहतीर्धूनुत सं क्षोणी समु सूर्यम् ।
सं शुक्रासः शुचयः सं गवाशिरः सोमा इन्द्रममन्दिषुः ॥१०॥

yāsmāi tvām vaso dānāya mánhase sá rāyās pósham
invati | vasūyávo vásupatim śatákratum stómair índram
havāmahe || 6 || kadā caná prá yuchasy ubhé ní pāsi ján-
manī | túrīyāditya hávanam ta indriyám á tasthāv amṛitam
diví || 7 || yāsmāi tvām maghavann indra girvanah śiksho
śikshasi dāśúshe | asmákam gíra utá susṣtutim vaso kaṇ-
vavác chṛiṇudhī hávam || 8 || ástāvi mánma pūrvyām bráh-
méndrāya vocata | pūrvír ṛitasya bṛihatír anūshata stotúr
medhá asṛikshata || 9 || sám índro ráyo bṛihatír adhūnuta
sām kṣhoṇí sám u sūryam | sám śukrásah śúcayah sám
gávāśirah sómā índram amandishuh || 10 || 21 ||

He gives riches to us as our father. He is so powerful that He can make anyone sovereign at His will. May He, the strong and bounteous Lord, give us immense wealth, cows and horses. 5

O provider of comforts, whomsoever you bless, he obtains wealth and becomes prosperous; therefore, we call on the resplendent Lord of wealth, the performer of benevolent deeds, with our devotional songs. 6

O you, the sun-like resplendent Lord, you are never neglectful; you guard both types of men (good and bad) with your care. You are the source of all worldly pleasure; you are immortal. Your radiance is established in lofty heaven. 7

O resplendent bounteous Lord, worthy of invocations, may you hear our hymns and our invocations of praise, as of those whom you favour with your blessings and who are most wise. 8

We have been singing the songs since ancient times and chanting these prayers for the resplendent Lord. We loudly sing many *Bṛhati* verses in the ceremonies in which devotees have poured forth many hymns. 9

The resplendent Lord has heaped together vast stores of wealth and wisdom of both the worlds and of the solar region. The Lord is extremely delighted to hear brilliant, purifying and devotional prayers tuned with enlightenment. 10

(५३) त्रिपञ्चाशं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्चम्यास्य सूक्तस्य काण्वो मेघ्य ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रगाथः (विषमर्चा
बृहती, समर्चा मतोबृहती) छन्दः ॥

॥२२॥

उपमं त्वा मघोनां ज्येष्ठं च वृषभाणाम् ।
 पू॒र्भित्त॑मं मघव॒न्निन्द्र॑ गो॒विद॑मी॒शानं॑ रा॒य ई॒महे ॥१॥
 य आ॒युं कु॒त्स॑मति॒धि॒ग्वम॑र्द॒यो वा॒वृ॒धा॒नो दि॒वेदि॑वे ।
 तं त्वा व॒यं ह॒र्य॑श्चं श॒त॒क्र॑तुं वाज॒य॒न्तो ह॒वाम॑हे ॥२॥

53.

Upamám tvā maghónām jyéshtham ca vṛishabhāṇām |
 pūrbhíttamam maghavann indra govídam íśānam rāyá īmahe
 || 1 || yá āyúm kútsam atithigvám árdayo vāvṛidhānó divé-
 dive | tám tvā vayám háryasvam śatákratum vājayánto
 havāmahe || 2 ||

आ नो विश्वेषां रसं मध्वः सिञ्चन्त्वद्रयः ।
 ये परावति सुन्विरे जनेष्वा ये अर्वावतीन्दवः ॥३॥
 विश्वा द्वेषांसि जहि चाव चा कृधि विश्वे सन्वन्त्वा वसु ।
 शीष्टेषु चित्ते मदिरासो अंशवो यत्रा सोमस्य तृप्पसि ॥४॥

á no víšveshām rasam mádhvah siñcantv
 ádrayah | yé parāvāti sunviré jáneshv á yé arvāvátíndayah
 || 3 || víshvā dvéshānsi jahí cáva cá kṛidhi víšve sanvantv á
 vásu | śíshteshu cit te madiráso aṁśavo yátrā sómasya
 trimpási || 4 || २२ ||

We come to you, O bounteous resplendent Lord, the highest among the bounties, the strongest among the strong, the best destroyer of the strongholds of evils, the provider of worldly riches, and the lord of all treasures. 1

We glorify the Lord, who, increasing His strength day by day, provides long life, wisdom and hospitality. O performer of hundreds of noble deeds, arousing you by our offerings, we call you to come with your bay-horses (i.e.with your vital forces). 2

३३७५

Let the stones pour forth the honey juice for us all, the drops of devotional elixir. These drops have been pressed and squeezed out by all our people who are at a distance or near us. 3

May you repel all enmities and keep them far away; let us all win treasures for ourselves. Even among the intellectuals, the exhilarating parts of the prayful verses are effective, where you, O Lord, saturate yourself with divine love. 4

॥२३॥

इन्द्र नदीय एदिहि मितमेधाभिरुतिभिः ।
 आ शंतम शंतमाभिरभिष्टिभिर्ग स्वापि स्वापिभिः ॥५॥
 आजितुरं सत्पतिं विश्वचर्षणिं कृधि प्रजास्वाभगम् ।
 प्रसूतिरा शर्चाभिर्ये त उक्थिनः कर्तुं पुनत अनुषक् ॥६॥
 यस्ते साधिष्ठोऽवसे ते स्याम भरेषु ते ।
 वयं होत्राभिरुत देवहूतिभिः ससवांसो मनामहे ॥७॥
 अहं हि ते हरियो ब्रह्म वाजयुराजि यामि मदातिभिः ।
 त्वामिदेव तममे समश्चयुर्गव्युरग्रे मथीनाम् ॥८॥

īndra nédīya éd ihi mitāmedhābhir ūtibhiḥ | á śamtama
 śamtamābhir abhīṣṭibhir á svāpe svāpībhiḥ | 5 || ājitúram
 sátpatiṃ viśvācarshaṇiṃ kṛidhī prajāsv ābhagam | prá sú
 tirā śácībhir yé ta ukthínah krátum punatá ānushák || 6 ||
 yás te sādhishtó 'vase té syāma bhāreshu te | vayám hó-
 trābhir utá deváhūtibhiḥ sasavāṅso manāmahe || 7 || ahám
 hí te harivo bráhma vājayúr ājīm yāmi sádotībhiḥ | tvám
 íd evá tám āme sám aṣvayúr gavyúr āgre mathīnām
 || 8 || 23 ||

(५४) चतुष्पञ्चाशं सूक्तम्

(१-८) अष्टचम्याम्य सूक्तस्य काण्वो मातरिश्वा ऋषिः । (१-२, ५-८) प्रथमाद्वितीययोऋचोः

पञ्चम्यादिचतसृणाञ्छेन्द्रः, (३-४) तृतीयाचतुर्थ्योश्च विश्वे देवा देवताः । प्रगाथः

(विषमचां बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥२४॥

एतत् इन्द्र वीर्यं गीर्भिर्गृणन्ति कारवः ।
 ते स्तोभन्त ऊर्जमावन्धृतश्चुतं पौरासो नक्षन्धीतिभिः ॥१॥

Etát ta indra vīryam gīrbhír grīṇánti kārāvah | té stó-
 bhanta ūrjam āvan ghṛitaścútam pauraśo nakshan dhītībhiḥ
 || 1 ||

O resplendent Lord, come very near to us with your aids of firmly-based resolves. Come, O most auspicious Lord, with your most auspicious help. Come, O brother, with your brotherly feelings. 5

May you bless with progeny, that leader of all men, who is victorious in the struggles and who is a strong protector. May you thoroughly help with your powers the men who sing your glory and keep their spirits ever pure and bright. 6

May we fight the battle of life with the assurance of surely obtaining your help. With holy offerings and divine invocations, we worship you to fulfil our aspirations. 7

O Lord of vital forces, I go into prayer and into battle to obtain benefit with your aid. It is you, whom I make friendly, when I go seeking worldly gains and wisdom of and fight the opponents. 8

O resplendent Lord, the singers chanting hymns glorify your strength. They offer sacred viands dropping with butter. These offerers have come near you with their prayers. 1

नक्षन्त॒ इन्द्र॑मवसे॒ सुकृ॑त्यया॒ येषां॑ सु॒तेषु॑ मन्द॑से ।
 यथा॑ संव॒र्ते अम॑दो यथा॑ कृ॒श ए॒वास्मे॑ इन्द्र॑ मत्स्व ॥२॥
 आ नो॑ वि॒श्वे स॒जोष॑सो दे॒वांसो॑ गन्त॒नोप॑ नः ।
 वस॑वो रु॒द्रा अव॑से न॒ आ ग॑मञ्छृ॒ण्वन्तु॑ म॒रुतो॑ हव॑म ॥३॥
 पू॒षा विष्णु॑र्हव॑नं मे सर॑स्वत्य॒वन्तु॑ सप्त॑ सिन्ध॒वः ।
 आपो॑ वा॒तः पर्व॑तासो वन॒स्पतिः॑ शृ॒णोतु॑ पृथि॒वी हव॑म ॥४॥

nákshanta índram ávase sukṛityáyā yéshāṃ sutéshu
 mándase | yáthā samvarté ámado yáthā kṛishá evásmé indra
 matsva || 2 || á no víṣve sajóshaso dévāso gántanópa naḥ |
 vásavo rudrá ávase na á gamañ chṛiṇvántu marúto hávam
 || 3 || pūshá víshṇur hávanam me sárasvaty ávantu sapta
 síndhavah | ápo vátaḥ párvatāso vānaspátih śṛiṇótu prithiví
 hávam || 4 || 24 ||

॥२५॥

यदिन्द्र॑ राधो॒ अस्ति॑ ते॒ माघे॑नं॒ मघ॑वत्तम ।
 तेन॑ नो बोधि॒ मध॒माद्यो॑ वृ॒धे भ॒गो द॒नाय॑ वृ॒त्रह॑न् ॥५॥
 आजि॑पते नृ॒पते॒ त्वमि॑द्वि नो॒ वाज॑ आ व॒क्षि सु॑क्रतो ।
 वी॒ती हो॒त्राभि॑रु॒त दे॒ववी॑तिभिः स॒वांसो॑ वि शृ॒ण्विरे॑ ॥६॥

yád indra rádhō ásti te mághonam maghavattama | téna
 no bodhi sadhamádyo vṛidhé bhágo dānáya vṛitrahān || 5 ||
 ájipate nṛipate tvám íd dhí no vája á vakshi sukrato | vīti
 hótrābhir utá devāvītibhiḥ sasavānsō ví śṛiṇvire || 6 ||

They approach the resplendent Lord with holy ceremonies for their protection. Surely their devotion delights you, just as you are pleased with the devotion of those who are possessors of worldly gains, and those who do not possess anything. May you, resplendent Lord, be delighted with us. 2

May all Nature's bounties come to us with one accord; let the cosmic forces provide comforts; and those, who punish for the offence, come near us to help, and may the vital principles listen to our call. 3

May the lord of divine forces, such as the sun, the omnipresent ether, and the divine speech, also seven rivers of the firmament, give ear unto my call. 4

O resplendent Lord, the destroyer of evil forces, best of all the bounteous forces, may you with your own precious gifts be our benefactor and companion for good. 5

O leader of heroic forces, the lord of battle, mighty in action, may you guide us in the conflict. May I be renowned like those who obtain their wishes by dedicated actions, by invocations, and by honouring Nature's forces. 6

मन्ति ह्य॑र्य आ॒शिष॒ इन्द्र॒ आयु॑र्जनानाम् ।
 अ॒स्मान्नक्ष॑स्य म॒घव॑न्नुपावसे धु॒क्षस्व॑ पि॒प्युर्षामि॑षम् ॥७॥
 वयं॑ ते इन्द्र॒ स्तोमे॑भिर्विधेम॒ त्वम॑स्माकं शतक्रतो ।
 महि॑ स्थूरं शशयं राधो अ॒ह्रयं॑ प्रस्क॑ण्वाय नि तोशय ॥८॥

sánti

hy àryá āśisha índra áyur jánānām | asmán nakshasva ma-
 ghavann úpávase dhukshásva pipyúshīm ísham || 7 || vayám
 ta indra stómebhir vidhema tvám asmákam śatakrato |
 máhi sthūrám śaśayám rádho áhrayam práskañvāya ní
 toṣaya || 8 || 25 ||

(५५) पञ्चपञ्चाशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः कृशः कर्षि । इन्द्रः प्रस्कण्वस्य शतस्तुतिश्च देवते । (१-२, ४)

प्रथमाद्वितीययोर्कचोश्चतुर्थ्याश्च गायत्री (३, ५) तृतीयापञ्चम्योश्चानुष्टुप छन्दसी ॥

॥२६॥

भू॒रीदिन्द्र॑स्य वी॒र्यं॑ व्य॒ख्यम॑भ्यायति । राध॑स्ते दस्यवे वृ॒क ॥१॥
 शतं॑ श्वेताम॑ उ॒क्षणो॑ दि॒वि ता॒रो न गे॑चन्ते । म॒ह्ला दि॒वं न त॑स्तभुः ॥२॥
 शतं॑ वेणू॒ञ्छतं॑ शुनः॑ शतं॑ च॒र्माणि॑ म॒लानि॑ ।
 शतं॑ मे॒ बल्व॑जस्तु॒का अ॒रुणी॑णां चतुःशतम् ॥३॥

55.

Bhuríd índrasya vīryam vy ákhyam abhy áyati | rádhas
 te dasyave vṛika || 1 || śatām śvetāsa ukshāṇo diví táro ná
 rocante | mahná dívam ná tastabhuh || 2 || śatām venūñ
 chatām śunah śatām cārmāṇi mlātāni | śatām me balba-
 jastuká árushīnām cātuṣsatam || 3 ||

Our hopes rest on the resplendent Lord, who is dependable and the true refuge of all people. O bounteous Lord, come near us for our protection and provide ample nourishment for us as the stream of rivers provides water. 7

O resplendent Lord, we glorify you with hymns, O performer of hundreds of selfless deeds, may you be ours and bestow upon the enlightened devotees such inexhaustible, exuberant wealth, which does not decay with passing of time. 8

55

Great indeed is the power of resplendent Lord. I clearly realise it and feel that we always obtain His rewards, O destroyer of usurpers. 1

Hundreds of showerers are shining like stars in heaven. By their excellence, they seem to sustain the heavens. 2

Hundreds of bamboos, hundreds of well-tanned skins, hundred bunches of grass, and four hundred red-hued mares are in my possession. 3

सुदे॒वाः स्था॑ का॒ण्वाय॒ना वयो॑वयो वि॒चर॑न्तः । अ॒श्वो॒सो न च॑ङ्क्रम॒त ॥४॥
 आदि॑त्मा॒सस्य॑ चर्कि॒रन्नानू॑नस्य॒ महि॑ श्रवः
 अ॒यावी॑रति॒ध्वम॒न्पथ॑श्च॒क्षुषा॑ च॒न सं॒नशे॑ ॥५॥

sudevā stha kāṇvāyanā
 váyo-vayo vicarántaḥ | áṣvāso ná caṅkramata || 4 || ád ít
 sāptásya carkirann ānūnasya máhi śrávaḥ | śyāvīr atidhva-
 sán pathás cákshushā caná samnáṣe || 5 || 26 ||

(५६) पट्पञ्चाशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चम्यास्य सूक्तस्य काण्वः पृषध ऋषिः । (१-४) प्रथमादिचतुर्कचामिन्द्रः प्रस्कण्वस्य दानस्तुतिश्च,
 (५) पञ्चम्याश्चाग्निमूर्यो देवताः । (१-४) प्रथमादिचतुर्कचां गायत्री, (५) पञ्चम्याश्च पङ्क्तिश्छन्दसी ॥

॥२७॥ प्रति॑ ते दस्य॒वे वृ॒क रा॒धो अ॒दुश्य॑ह्यम् । द्यौर्न॑ प्र॒थिना॑ शवः ॥१॥
 द॒श म॒ह्यं पौ॒त॒क्रतः॑ स॒हस्रा॑ दस्य॒वे वृ॒कः । नि॒त्या॒द्रा॒यो अ॒मं॒हत ॥२॥
 श॒तं मे॑ गर्द॒भानां॑ श॒तमूर्णा॑वतीनाम् । श॒तं दा॒साँ अ॒ति स्र॑जः ॥३॥
 तत्रो॑ अ॒पि प्रा॑णीय॒त पू॒त॒क्रता॑यै व्य॒क्ता । अ॒श्वाना॑मि॒न्न यू॒थ्याम् ॥४॥
 अ॒चेत्य॑ग्निश्चि॒कितु॑र्हव्य॒वाट् स सु॑म॒द्रथः॑
 अ॒ग्निः शु॒क्रेण॑ शोचि॒षा बृ॒हत्सू॑रो अ॒रोच॑त दि॒वि सूर्यो॑ अ॒रोच॑त ॥५॥

56

Prāti te dasyave vṛika rādho adarśy áhrayam | dyaúr
 ná prathiná śávaḥ || 1 || dáśa mahyam pautakratáh sahásrā
 dasyave vṛikaḥ | nityād rāyó amāhata || 2 || śatām me gar-
 dabhānām śatām ūrṇāvatīnām | śatām dāsāñ áti srājaḥ || 3 ||
 tátro ápi prāṇīyata pūtákratāyai vyàktā | áṣvānām ín ná
 yūthyām || 4 || ácety agniś cikitúr havyavāt sá sumádrathah |
 agniḥ šukreṇa śociśhā bṛihát súro arocata diví sūryo aro-
 cata || 5 || 27 ||

May you have the blessings of Nature's bounties, O enlightened devotee. And may you, feeling young and ever young, step out vigorously like steeds. 4

Let the devotees extol the seven-yoked team of cosmic forces; great is the strength of the person, who is not yet fully grown. It seems that many dark-brown mares are rushing along the path so that no eye can follow them. 5

56

O destroyer of wickedness, your inexhaustible rewards are apparent. The fulness of your bounty is as broad as heaven. 1

The destroyer of wickedness, performer of sacred deeds has bestowed on me tens of thousands of rewards from his own undecaying treasure. 2

A hundred mules and donkeys, a hundred fleecy sheep, a hundred helpmates, besides garlands, have been awarded to me. 3

A well-adorned mare which is not one of the common horses of the herd has also been brought to be given as a gift to the performer of sacred works. 4

Then the fire-divine, with its resplendent flame, comes to shine as the sun shines in the sky. This divine fire, the bearer of the sacred offerings, comes with its cosmic chariot. 5

(५७) समपञ्चाशं सूक्तम्

(१-४) चतुर्कचम्यास्य सूक्तस्य काण्वो मेध्य ऋषिः । अश्विनो देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२८॥

युवं देवा क्रतुना पूर्व्येण युक्ता रथेन तविषं यजत्रा ।
 आगच्छतं नासत्या शचीभिरिदं तृतीयं सवनं पिबाथः ॥१॥
 युवां देवास्त्रय एकादशासः सत्याः सत्यस्य ददृशे पुरस्तात् ।
 अस्माकं यज्ञं सवनं जुषाणा पातं सोममश्विना दीद्यग्नी ॥२॥

57.

Yuvām devā krātunā pūrvyēṇa yuktā rāthēna tavishām
 yajatrā | āgachatam nāsatyā śacībhir idām tṛtīyam sāva-
 nam pibāthah || 1 || yuvām devās trāya ekādaśāsaḥ satyāḥ
 satyāsyā dadṛiṣe purāstāt | asmākaṁ yajñām sāvanam ju-
 shāṇā pātām sōmam aśvinā dīdyagnī || 2 ||

पनाय्यं तदश्विना कृतं वी वृषभो दिवो रजसः पृथिव्याः ।
 सहस्रं शंसा उत ये गविष्ठौ सर्वो इत्तौ उप याता पिबध्यै ॥३॥
 अयं वी भागो निहितो यजत्रेमा गिरो नासत्योप यातम् ।
 पिबतं सोमं मधुमन्तमस्मे प्र दाश्वांसमवतं शचीभिः ॥४॥

paṇāyyam tād
 aśvinā kṛitām vām vṛishabhó divó rájasah prithivyāḥ | sa-
 hásram śānsa utá yé gāvishtau sárvañ it táñ úpa yātā
 píbadhyai || 3 || ayām vām bhāgó níhito yajatremā gíro
 nāsatyópa yātam | píbatam sōmam mādhumantam asmé prá
 dāśvānsam avatam śacībhiḥ || 4 || 28 ||

57

O sacred twin-divines, both of you come quickly with your cosmic chariot, endowed with your perennial wisdom. O ever-true divines, may you come with your mighty powers and accept our tributes in the *afternoon* (the third *Savana*) worship. 1

O ever-true twin-divines, the three and thirty—innumerable cosmic forces—witness your arrival before sunrise. O twin-divines, may you beaming with flames of fire-divine accept our elixir of devotional love. 2

O twin-divines, your performance has been worthy of veneration. Verily you are the showerer of blessings on the creatures of heaven, mid-region and earth. Also wonderful are your thousands of solar rays at the time of water-evaporation. For all these come here to accept our elixir of devotional love. 3

O sacred ones, ever-true, here is your share of offerings presented to you. O ever-true divines, come to hear these praises, and enjoy along with us our sweet elixir of devotion; and with your powers, protect your true devotee. 4

(५८) अष्टपञ्चाशं सूक्तम्

(१-३) तृचम्यास्य सूक्तस्य काण्वो मेध्य ऋषिः । (१) प्रथमर्चो विश्वे देवा ऋत्विजो वा,

(२-३) द्वितीयातृतीययोश्च विश्वे देवा देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२९॥

यमृत्विजो बहुधा कल्पयन्तः सचेतसो यज्ञमिमं वहन्ति ।
 यो अनूचानो ब्राह्मणो युक्त आसीत्का स्वित्तत्र यजमानस्य संवित् ॥१॥
 एक एवाग्निर्बहुधा समिद्ध एकः सूर्यो विश्वमनु प्रभूतः ।
 एकैवोषाः सर्वमिदं वि भ्रात्येकं वा इदं वि बभूव सर्वम् ॥२॥
 ज्योतिष्मन्तं केतुमन्तं त्रिचक्रं सुखं रथं सुषदं भूरिवारम् ।
 चित्रामघा यस्य योगेऽधिजज्ञे तं वा हुवे अति रिक्तं पिबध्ये ॥३॥

58.

Yám ṛitvījo bahudhā kalpáyantaḥ sáchetaso yajñám imám
 váhanti | yó anūcānó brāhmaṇó yuktá āsīt ká svit tátra
 yájamānasya samvít || 1 || éka evágnir bahudhā sámiddha
 ékaḥ sūryo víṣvam ánu prābhūtaḥ | ékaivóśhāḥ sárvam
 idám ví bhāty ékaṁ vá idám ví babhūva sárvam || 2 || jyó-
 tishmantam ketumántam tricakraṁ sukhám rātham sushá-
 dam bhūrivāram | citrāmaghā yásya yóge 'dhijajñe tám
 vām huvé áti riktam píbadhyai || 3 || 29 ||

[११]

(५९) एकोनषष्टिमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चम्यास्य सूक्तस्य काण्वः सुपर्ण ऋषिः । इन्द्रावरुणौ देवता । जगती छन्दः ॥

॥३०॥

इमानि वां भागधेयानि सिस्रत इन्द्रावरुणा प्र महे सुतेषु वाम् ।
 यज्ञेयज्ञे ह सर्वना भुरण्यथो यत्सुन्वते यजमानाय शिक्षथः ॥१॥

59.

Imāni vām bhāgadhéyāni sisrata índrāvaruṇā prá mahé
 sutéshu vām | yajñé-yajñe ha sávanā bhuranyátho yát su-
 nvaté yájamānāya śikshathah || 1 ||

Who is he whom the wise priests bring when they arrange the offering of various forms? Who is employed as a learned priest? And what is the worshipper's knowledge regarding him? 1

The universal fire-divine is one though kindled in various ways. The sun is one pre-eminently shining over all; dawn is one that illuminates the firmament; one is that which manifests in all. 2

I invoke the one who is bright and radiant, rich in enlightenment, who possesses a comfortable chariot yoked with three wheels, that comes rolling lightly, and at whose yoking, the marvellous treasures are obtained. I invoke that person to participate in the enjoyment of the divine elixir. 3

O lord of vitality and virtues, these offerings are presented to you as your share of our homage. At every worship or sacred act, you hasten to accept our oblations when you help the householder who pays homage to you. 1

निष्पिध्वरीरोषधीराप आस्तामिन्द्रावरुणा महिमानमाशत ।
 या मिस्रतू रजसः पारे अध्वनो ययोः शत्रुर्नकिरादेव ओहते ॥२॥
 सत्यं तदिन्द्रावरुणा कृशस्य वां मध्व ऊर्मि दुहते सप्त वाणीः ।
 ताभिर्दाश्वांसमवतं शुभस्पती यो वामदब्धो अभि पाति चित्तिभिः ॥३॥
 घृतप्लुषः सौम्या जीरदानवः सप्त स्वसारः सदन ऋतस्य ।
 या ह वामिन्द्रावरुणा घृतश्रुतस्ताभिर्धत्तं यजमानाय शिक्षतम् ॥४॥

nīshshídhvarīr óshadbīr

ápa āstām índrāvaruṇā mahimānam āśata | yā sísratū rá-
 jasaḥ pāré ádhvano yáyoh śátrur nákir ádeva óhate || 2 ||
 satyām tát índrāvaruṇa kṛishásya vām mádharma ūrmīm du-
 hate sapta vāṇih | tábhir daśváṁsam avatam śubhas patī
 yó vām ádabdhó abhí páti cíttibhiḥ || 3 || ghṛitaprúshaḥ
 saúmya jīrádānavaḥ sapta svásāraḥ sádana ṛitáśya | yā ha
 vām índrāvaruṇā ghṛitaścútas tábhir dhattam yájamānāya
 śikshatam || 4 || 30 ||

॥३॥

अवोचाम महते सौभगाय सत्यं त्वेषाभ्यां महिमानमिन्द्रियम् ।
 अस्मान्तिस्विन्द्रावरुणा घृतश्रुतस्त्रिभिः साप्तेभिरवतं शुभस्पती ॥५॥
 इन्द्रावरुणा यदृषिभ्यो मनीषां वाचो मतिं श्रुतमदत्तमग्रे ।
 यानि स्थानान्यमृजन्त धीरा यज्ञं तन्वानास्तपसाभ्यपश्यम् ॥६॥
 इन्द्रावरुणा सौमनसमदृप्तं रायस्पोषं यजमानेषु धत्तम् ।
 प्रजां पुष्टिं भृतिमस्मासु धत्तं दीर्घायुत्वाय प्र तिरतं न आयुः ॥७॥

āvocāma mahaté saúbhagāya satyām tveshábhyām ma-
 himānam indriyām | asmān sv índrāvaruṇā ghṛitaścútas
 trībhiḥ sāptébhīr avatam śubhas patī || 5 || índravaruṇā yád
 ṛishībhyo manishām vacó matīm śrutām adattam āgre | yāni
 sthānāny asṛijanta dhīra yajñām tanvanās tāpasābhy āpaś-
 yam || 6 || índravaruṇa saumanasām ádṛiptam rayás pósham
 yájamaneshu dhattam | prajām pushtīm bhutīm asmāsu
 dhattam dirghayutváya prá tiratam na áyuh || 7 || 31 ||

O lord of vitality and virtues, the plants and waters gain their power, as you go beyond the path of the firmament. No godless man can afford to exist as your enemy. 2

O lord of vitality and virtues, true is that saying of your sage : “the seven sacred metres of speech distil the stream of honey.” O lord of splendour, may you aid that pious man who unbewildered keeps you ever in his thoughts. 3

O lord of vitality and virtues, the seven sister streams (five senses, mind and intellect) who are blissful, life givers and bright like pure butter—pour out sweet and shining elixir. May you provide strength and wisdom to the offerer of the worship. 4

O lord of vitality and virtues, to our great pleasure, we declare these two bright ones, the real strength of the supreme Lord. O lords of splendour, help us, the offerers of shining elixir, through these three times seven (21) aids. 5

O lord of vitality and virtues, as I see you have been giving divine speech, wisdom, and fame to the sages. I would also see the places which the ancient sages prepare for themselves, as they spread the web of sacrifice with holy austerities. 6

O lord of vitality and virtues, grant to the devotees cheerfulness without pride, and abundance of wealth; may you grant us food and prosperity and lengthen out our days that we may see long life. 7

[अथ सप्तमोऽनुवाकः ॥]

(६०) षष्ठितमं सूक्तम्

(१-२०) विशन्त्यृचम्याम्य मृत्तम्य प्रागाथो भर्गं ऋषिः । अग्निर्देवता । प्रगाथः (विषमर्चा
बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥३२॥

अ॒ग्ने॒ आ॒ या॒ह्य॒ग्नि॒भिर्हो॒तारं॑ त्वा वृ॒णीम॑हे ।
 आ त्वा॒म॒न॒क्तु प्र॑य॒ता ह॒विष्म॑ती य॒जिष्ठं॑ ब॒र्हिरा॒सदे॑ ॥१॥
 अ॒च्छा हि॒ त्वा॒ सह॑सः सू॒नो अ॒ङ्गिरः॑ सु॒च॒श्चर॑न्त्यध्व॒रे ।
 ऊ॒र्जो न॑पा॒तं घृ॒तके॑शमीमहेऽ॒ग्निं य॒ज्ञेषु॑ पू॒र्व्यम् ॥२॥
 अ॒ग्ने क॒विर्वे॒धा अ॒सि होता॑ पा॒वक॑ यक्ष्यः ।
 म॒न्द्रो य॒जिष्ठो॑ अध्व॒रेष्वी॒ड्यो वि॒प्रेभिः॑ शु॒क्र म॑न्म॒भिः ॥३॥

60.

Agna á yāhy agnībhir hótāraṁ tvā vṛṇīmahe | á tvām
 anaktu prāyatā havishmatī yājishṭham barhīr āsāde || 1 ||
 āchā hí tvā sahasaḥ sūno aṅgiraḥ srūcaḥ caranty adhvaré |
 ūrjō nāpātaṁ ghṛitākeṣam īmahe 'gnīm yajñēṣhu pūrvyām
 || 2 || āgne kavīr vedhā asi hótā pāvaka yākshyaḥ | mandró
 yājishṭho adhvaréshv īdya viprebhiḥ śukra mánmabih || 3 ||

अ॒द्रो॒घ॒मा व॑हो॒शतो॑ य॒विष्ठ्य॑ दे॒वाँ अ॒जस्र॑ वी॒तये॑ ।
 अ॒भि प्र॑या॒ंसि मु॒धिता॑ व॒सो ग॒हि म॑न्द॒स्य धी॒तिभि॑र्हितः ॥४॥
 त्वमि॒त्स॒प्र॒था अ॒स्यग्ने॑ त्रा॒तर्क॑तस्क॒विः ।
 त्वां वि॒प्रासः॑ समि॒धान॑ दी॒दिव॒ आ वि॑वा॒सन्ति वे॒धसः॑ ॥५॥

ádrogham á vahoṣató yavishṭhya devāñ ajasra vitāye | abhī
 prāyāñsi súdhitā vaso gahi māndasya dhītībhir hitāḥ || 4 ||
 tvām ít saprāthā asy āgne trātar ṛitās kavīḥ | tvām viprā-
 saḥ samidhāna dīdiva á vivāsanti vedhāsah || 5 || ३२ ||

O adorable fire-divine, come here with your glorious virtues; we honour you as our invoking priest. Let the presented offerings anoint you, the chief sacrificer; to come and enshrine our hearts. 1

O most vital Lord, the source of strength, our offerings go to you, as if in ladles, to find your glory in the sacred cosmic sacrifice—the creation. We glorify the eternal fire-divine, the protector and the one with brandishing flames. 2

O adorable Lord, you are wise, the sage, the creator, and the showerer of benefits. O purifier, O bright one, you are the source of bliss, most adorable and worthy to be worshipped with hymns in all noble deeds by enlightened devotees. 3

O ever-young and eternal one, may you bring the loving divine powers to me, guileless, to accept my tributes; O granter of comforts, come to accept food oblations; and being set in the altar, rejoice with praises. 4

O adorable fire-divine, you are truthful, the seer and widely spread; O kindled refulgent lord, the devotees invoke you to come and bless all. 5

॥३३॥

शोचा शोचिष्ठ दीदिहि विशे मयो रास्व स्तोत्रे महौ अमि ।
 देवानां शर्मन्मम सन्तु सुरयः शत्रूषाहः स्वग्नयः ॥६॥
 यथा चिद्वृद्धमंतसमग्ने संजूर्वसि क्षमि ।
 एवा दह मित्रमहो यो अस्मध्रुग्दुर्मन्मा कश्च वेनति ॥७॥
 मा नो मर्ताय रिपवे रक्षस्विने माघशंसाय रीरधः ।
 अस्त्रेधद्भिस्तरणिभिर्यविष्ठ्य शिवेभिः पाहि पायुभिः ॥८॥

śocā śocishṭha dīdihī viṣe māyo rāsya stotrē mahān
 asi | devānām śarman māma santu sūrayaḥ śatrūśāhaḥ
 svagnāyaḥ || 6 || yātha cid vṛiddham atasām āgne saṁjūrv-
 asi kshāmi | evā daha mitramaho yó asmadhrūg durmánmā
 káṣ ca vénati || 7 || mā no mātaya ripāve rakshasvīne mā-
 ghāśaṁsāya rīradhaḥ | āsredhadbhis tarāṇibhir yavishṭhya
 śivébhiḥ pāhi pāyúbhiḥ || 8 ||

पाहि नो अग्न एकया पाह्युत द्वितीयया ।
 पाहि गीर्भिस्तिष्ठभिर्रुजां पते पाहि चतसृभिर्वसो ॥९॥
 पाहि विश्वस्माद्रक्षसो अराव्यः प्र स्म वाजेषु नोऽव ।
 त्वामिद्धि नेदिष्ठं देवतातय आपि नक्षामहे वृधे ॥१०॥

pāhī no agna ékayā pāhy ūtā
 dvitīyayā | pāhī gīrbhīs tiṣṭibhir ūrjam pate pāhī catasrī-
 bhir vaso || 9 || pāhī viśvasmad rakshāso āraṇyaḥ prā sma
 vājeshu no 'va | tvām id dhī nēdishṭham devātātaya āpīm
 nākshāmahe vṛidhē || 10 ||

O most resplendent fire-divine, may you shine forth and illuminate us; may you give happiness to all men and to your worshippers; you are supreme; may our noble men abide in the bliss of Nature's bounties, and subdue their rivals, and maintain their bright fires. 6

O fire-divine, you burn down the dry timber on the earth, so, O cherisher of our friends, may you burn him who injures us and whosoever evil-minded conspires to harm us. 7

Subject us not (as a prey) to strong mortal enemy, nor to the malevolent; O most youthful lord, guard us with your auspicious, unassailable and victorious protective measures. 8

O adorable Lord, protect us through the first, protect us through the second hymn. Protect us through three hymns, and through four, O lord of energy, O lord of riches. 9

May you preserve us from every violent demon and shield us in our battles of life. We approach you, our most intimate friend, and kinsman, to help us in our noble deeds and increase our strength to accomplish them. 10

॥३४॥

आ नो अग्ने वयोवृधं रयिं पावकं शंस्यम् ।
 रास्वा च न उपमाते पुरुस्पृहं सुनीती स्वयशस्तरम् ॥११॥
 येन वंसाम् पृतनासु शर्धतस्तरन्तो अर्य आदिशः ।
 स त्वं नो वर्ध प्रयसा शचीवसो जिन्वा धियो वसुविदः ॥१२॥
 शिशानो वृषभो यथाग्निः शृङ्गे दविध्वत् ।
 तिग्मा अस्य हनवो न प्रतिधृषे सुजम्भः सहसो यहुः ॥१३॥

á no agne vayovṛ́idham rayīm pāvaka śánsyam | rásvā
 ca na upamāte purusprīham śúnīti sváyaśastaram || 11 ||
 yéna vánsāma prītanāsu śárdhataś tárantō aryá ādīśaḥ |
 śá tvām no vardha práyasā śacivaso jínvā dhíyo vasuvídaḥ
 || 12 || śísāno vṛishabhó yathāgnīḥ śṛ́ṅge dávidhvat | tigmá
 asya hánavo ná pratidhŕishe sujámbhaḥ sáhaso yahúḥ || 13 ||

नहि ते अग्ने वृषभ प्रतिधृषे जम्भासो यद्वितिष्ठसे ।
 स त्वं नो होतः सुहुतं हविष्कृधि वंस्वा नो वार्या पुरु ॥१४॥
 शेषे वनेषु मात्रोः सं त्वा मर्तास इन्धते ।
 अतन्द्रो हव्या वहसि हविष्कृत आदिदेवेषु राजसि ॥१५॥

nahí te agne vṛishabha pratidhŕishe jámbhāso yád vití-
 shṭhase | śá tvām no hotaḥ sūhutaḥ havish kṛidhi vánsvā no
 váryā purú || 14 || śéshe váneshu mātroph śám tvā mártāsa
 indhate | átandro havyá vahasi havishkríta ád íd devéshu
 rājasi || 15 || ३४ ||

O purifying Lord, bestow upon us excellent wealth, the augmenter of food. Bestow on us, O wealth-giver, that wealth of wisdom which all crave, and which is glorious, and which brings its own fame. 11

Wherewith we may overcome our adversities in the battle of life and destroy the designs of our wicked opponents, may you, O Lord of wealth and wisdom, bless us with food and quicken our thoughts so that we prosper. 12

The fire-divine brandishes his punitive powers as a bull who whets and tosses his horns; his sharp punitive jaws cannot be resisted. He is the son of strength, mighty-toothed. 13

O powerful fire-divine, when you spread out your teethlike flames on all sides, no one can resist them; may you make our oblations fruitful and grant us store of precious rewards. 14

You lie dormant within your mother's (womb) in the woods, which the mortal devotees kindle through attrition. Unweariedly you carry the offerings of the worshipper; thence you shine among Nature's bounties. 15

॥३५॥

सप्त होतारस्तमिदीळते त्वग्ने सुत्यजमह्वयम् ।
 भिनत्स्यद्रिं तपसा वि शोचिषा प्राग्ने तिष्ठजनाँ अति ॥१६॥
 अग्निमग्निं वो अध्रिगुं हुवेम वृक्तबर्हिषः ।
 अग्निं हितप्रयसः शश्वतीष्वा होतारं चर्षणीनाम् ॥१७॥

saptá hótāras tām id īlate tvāgne sutyājam āhrayam |
 bhinātsy ādriṃ tāpasā ví śocíshā prāgne tishṭha jānāñ āti
 || 16 || agnīm-agnim vo ádhrigum huvéma vṛiktábarhishah |
 agnīm hitāprayasaḥ śaśvatīshv á hótāraṃ carshaṇīnām || 17 ||

केतेन शर्मन्त्सचते सुषामण्यग्ने तुभ्यं चिकित्वना ।
 इषण्यया नः पुरुरूपमा भर वाजं नेदिष्ठमृतये ॥१८॥
 अग्ने जरितर्विस्पतिस्तेपानो देव रक्षसः ।
 अप्रोषिवान्गृहपतिर्महाँ असि दिवस्पायुर्दुरोणयुः ॥१९॥
 मा नो रक्ष आवेशीदाघृणीवसो मा यातुर्यातुमावताम् ।
 परोगव्यूत्यनिरामप शुध्रमग्ने सेध रक्षस्विनः ॥२०॥

kétena śārman sacate sushāmāny āgne túbhyaṃ cikitvánā |
 ishanyáyā naḥ pururúpaṃ á bhara vājam nédishṭham ūtāye
 || 18 || āgne járitar viśpātis tepāno deva raksháśah | ápro-
 shivān grīhāpatir mahāñ asi divās pāyúr duronayúḥ || 19 ||
 má no ráksha á veśid āghṛṇīvaso má yātúr yātumávatām |
 parogavyūty ánirām ápa kshúddham āgne sédha rakshasví-
 nah || 20 || ३५ ||

O fire-divine, granter of all good things, unfailing, the seven priests glorify you. You cleave the clouds with your heat and fervent glow. May you rise up and rest with Nature's bounties. 16

O fire-divine, the irresistible, now that we have made all preparations, let us invoke you. Having placed the oblation, let us invoke the cosmic fire-divine abiding in all places, the chief invoking priest of men. 17

O fire-divine, the worshipper pays homage to you by praises, chanted by the experienced priest in the ceremony celebrated with beautiful SAMAN hymns. May you of your own accord bring us such food and wealth of varied sorts, as are always within reach as aid to us. 18

O divine-fire, worthy of laudation, you are the guardian of men and destroyer of evil forces. You are powerful and 'never-absent' helper of the worshipper in his house, and you are the sustainer of heaven, ever-present there. 19

O lord of brilliant wealth and wisdom, let no evil enter us, and let no evil spirit torment our mind. O fire-divine, may you drive far away poverty and hunger beyond a pasture-measure (*gavyuti*), and chase away the strong demonic forces. 20

(६१) एकषष्टितम सूक्तम्

(१-१८) अष्टादशर्चस्यास्य सूक्तस्य प्रागाथो भर्ग ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रागाथः (विषमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥३६॥

उभयं शृणवच्च न इन्द्रो अर्वाग्निदं वचः ।
 सत्राच्या मघवा सोमपीतये धिया शविष्ठु आ गमत् ॥१॥
 तं हि स्वराजं वृषभं तमोजसे धिषणे निष्टतक्षतुः ।
 उतोपमानां प्रथमो नि षीदसि सोमकामं हि ते मनः ॥२॥
 आ वृषस्व पुरुवसो सुतस्येन्द्रान्धसः ।
 विद्महि त्वा हरिवः पृत्सु सासहिमधृष्टं चिदधृष्वणिम् ॥३॥

61.

Ubhāyam śṛṇāvāc ca na índro arvāg idām vācaḥ | sa-
 trācyā maghāvā sōmapītaye dhiyā śavishṭha ā gamat || 1 ||
 tāṃ hī svarājam vṛishabhām tām ōjase dhishāṇe nisṭata-
 kshātuh | utópamānām prathamó ní shīdasi sōmakāmam hī
 te mānaḥ || 2 || ā vṛishasva purūvaso sutásyendrándhasaḥ |
 vidmā hī tvā harivaḥ pṛitsú sāsahīm ādhrishṭam cid da-
 dhrishvánim || 3 ||

अप्रामिसत्य मघवन्तथेदसदिन्द्र कृत्वा यथा वशः ।
 सनेम वाजं तव शिप्रिन्नवसा मक्षू चिद्यन्तो अद्रिवः ॥४॥
 शग्ध्युः पु शचीपत इन्द्र विश्वामिरूतिभिः ।
 भगं न हि त्वा यशसं वसुविदुमनु शूर चरामसि ॥५॥

āprāmisatya maghavan tāthéd asad índra
 krátva yáthā váśaḥ | sanéma vájam táva śiprīm ávasa ma-
 kshú cid yānto adriyaḥ || 4 || śagdhy ū shú śacīpata índra
 víśvābhir ūtibhiḥ | bhágam ná hī tvā yaśásam vasuvídām
 ánu śura charamasi || 5 || ३६ ||

61

May the resplendent Lord come here and listen to both our hymns, whether recited or sung. May the mightiest supreme Lord with thought inclined to us be pleased to come near to cherish the elixir of devotion. 1

He is self-resplendent and powerful. The heaven and earth honour him as the showerer of benefits and supremely strong. He is unparalleled and undecaying in His might. He loves to accept our devotional offerings. 2

O resplendent Lord, rich in wealth and wisdom, may you shower strengthening food everywhere. O possessor of vital energies, we know you as unconquerable and the over-powerer in the fight. 3

O resplendent and bounteous lord of unbroken truth, let it be so as you in your wisdom decide to happen. May we, O lord of resolute mind, obtain food with your help; and may we without delay achieve highest wisdom, O Lord of justice. 4

O resplendent Lord of cosmic creation, may you fulfil our aspirations with all your possible assistance. We, O hero, obey your commands as you are bliss-giving, glorious, and granter of wealth and wisdom. 5

॥३७॥

पौरो अश्वस्य पुरुकृद्गवामस्युत्सो देव हिरण्ययः ।
 नकिर्हि दानं परिमर्धिषत्त्वे यद्यद्यामि तदा भर ॥६॥
 त्वं ह्येहि चरेवे विदा भगं वसुत्तये ।
 उद्वावृषस्व मघवन्गविष्टय उदिन्द्राश्वमिष्टये ॥७॥

pauró áśvasya purukṛíd gávām asy útso deva hiraṇyá-
 yah | nákir hí dánam parimárdhishat tvé yád-yad yámi
 tát á bhara || 6 || tvám hy éhi cérave vidá bhágam vásut-
 taye | úd vāvṛishasva maghavan gávishtāya úd indráśvam-
 ishtaye || 7

त्वं पुरु सहस्राणि शतानि च यूथा दानाय मंहसे ।
 आ पुरन्दुरं चकृम विप्रवचस इन्द्रं गायन्तोऽवसे ॥८॥
 अविप्रो वा यदविधद्विप्रो वेन्द्र ते वचः ।
 स प्र ममन्दत्वाया शतक्रतो प्राचामन्यो अहंसन ॥९॥
 उग्रबाहुर्भक्षकृत्वा पुरन्दुरो यदि मे शृणवद्धवम् ।
 वसूयवो वसुपतिं शतक्रतुं स्तोमैरिन्द्रं हवामहे ॥१०॥

tvám purú sahasrāṇi śatāni ca yūthā dānāya
 manihase | á puraṇdarām cakṛima vípravacasa índram gā-
 yantó 'vase || 8 || avipró vā yád ávidhad vípro vendra te
 vācaḥ | sá prá māmandat tvāyá śatakrato prācāmanyō
 āhamṣana || 9 || ugrābāhur mrakshakṛítvā puraṇdaró yádi
 me śṛṇāvad dhāvam | vasūyāvo vásupatim śatákratum stó-
 mair índram havāmahe || 10 || 37 ||

You are the increaser of our vital powers, and multiplier of our mental faculties. O embodiment of divine light, you are fountain of golden blessings; let no one impair the treasure laid up in you for me; may you grant me whatsoever I solicit from you. 6

Bounteous as you are, come, and get wealth to be distributed to your worshippers. O bounteous Lord, may you shower your bounty on a wisdom-seeker, and O resplendent Lord, shower your bounty on a vitality-seeker. 7

You keep hundreds and thousands of herds for granting; reciting long praises, we please you and bring you in our proximity for our protection, as you are the destroyer of strongholds of evils. 8

O resplendent Lord, performer of hundreds of selfless deeds, pride-personified, and with full confidence in self, whosoever, whether unskilled or skilled, offers devotion to you, his wishes are fulfilled by you. 9

With our prayers we invoke the resplendent Lord, the performer of hundreds of selfless deeds and the lord of riches, in case, He, the breaker down of strongholds of evils, equipped with strong measures to destroy the adversities, is prepared to hear my invocation. 10

॥३८॥

न पापासो मनामहे नारायासो न जल्हवः ।
 यदिन्विन्द्रं वृषणं सचा सुते सखायं कृणवामहे ॥११॥
 उग्रं युयुज्म पृतनासु सासहिमृणकातिमदाभ्यम् ।
 वेदा भूमं चित्सनिता रथीतमो वाजिनं यमिद् नशत् ॥१२॥
 यत इन्द्र भयामहे ततो नो अभयं कृधि ।
 मघवज्जुग्धि तव तन्न ऊतिभिर्वि द्विषो वि मृधो जहि ॥१३॥

ná pāpāso manāmahe nārāyāso ná jalhavaḥ | yád ín nv
 índraṃ vṛiṣhaṇaṃ sácā suté sákhāyam kṛiṇāvāmahai || 11 ||
 ugrāṃ yuyujma prītanāsu sāsahīm riṇákātim ādabhyam |
 védā bhrīmāṃ eit sánitā rathítamo vājínam yám íd n ná-
 śat || 12 || yáta indra bhāyāmahe táto no ábhayam kṛidhi |
 mághavañ chagdhí táva tán na ūtíbhīr ví dvísho ví mṛídho
 jahi || 13 ||

त्वं हि राधस्पते राधसो महः क्षयस्यासि विधतः ।
 तं त्वा वयं मघवन्निन्द्र गिर्वणः सुतावन्तो हवामहे ॥१४॥
 इन्द्रः स्पृष्टुत वृत्रहा परस्पा नो वरेण्यः ।
 स नो रक्षिषच्चरमं स मध्यमं स पश्चात्पातु नः पुरः ॥१५॥

tvām hí radhaspate rádhaso maháḥ ksháyasyási
 vidhataḥ | táṃ tva vayám maghavann indra girvaṇaḥ su-
 távanto havāmahe || 14 || índra spál utá vṛitrahá paraspá no
 váreṇyaḥ | sá no rakshishae caramām sá madhyamām sá
 paścát patu naḥ puráḥ || 15 || ३८ ||

We cannot worship Him with sinful mind, or miserly habits, or without faith in sacred fire-rituals. We assemble together to worship the resplendent Lord, the showerer of benefits with our pious deeds and make the Lord our true friend. 11

We approach our lord to help us in our struggles as He is powerful, the subduer of evils, the inviolate, to whom we are all indebted for prayers, and invincible. He, the best of charioteers, knows who is entitled for help and to whom should He extend His helping hand. 12

O resplendent Lord, may you give us security from the one whom we are afraid of. O bounteous Lord, be firm to give us your protections; drive away our enemies who try to harm us. 13

O Lord of wealth, you are the bestower of riches and home upon your worshipper; as such we invoke you with our devotional prayers, O bounteous resplendent Lord, lover of the sincere devotee. 14

The resplendent Lord is omniscient, all-knower, the destroyer of evils and most covetable adversities, the best protector. May He bless our son, also the last and middle ones, and keep watch from behind and before. 15

॥३९॥

त्वं नः प॒श्वाद्ध॒रादु॒त्तरा॒त्पुर इन्द्र॑ नि पा॒हि वि॒श्वतः॑ ।
 आ॒रे अ॒स्मत्कृ॑णुहि दै॒व्यं भ॒यमा॒रे हे॒तीरदे॑वीः ॥१६॥
 अ॒द्याद्या॑ श्वःश्च इन्द्र॑ त्रास्व॒ परे च॑ नः ।
 वि॒श्वा च नो ज॑रि॒तृन्त्स॑त्पते॒ अहा॑ दि॒वा न॑क्तं च रक्षिषः ॥१७॥
 प्र॒भङ्गी शू॒रो म॒घवा॑ तु॒वीम॒घः संमि॑श्लो वी॒र्याय॑ कम् ।
 उ॒भा ते बा॒हू वृष॑णा शत॒क्रतो॒ नि या॑ वज्रं मि॒मिक्ष॑तुः ॥१८॥

tvám nah pascād adharād uttarāt purā índra ní pahi
 viśvātaḥ | āré asmāt kṛṇuhi daívyam bhayám āré hetír
 ádeviḥ || 16 || adyādyā śvāḥ-śva índra trāsva paré ca nah |
 viśva ca no jaritrīm satpate áhā dívā náktam ca rakshi-
 shaḥ || 17 || prabhaṅgī śūro maghāvā tuvímaghaḥ sámmiṣlo
 vryāya kām | ubhá te bāhū vṛiṣhaṇā śatakrato ní yá vá-
 jram mimikshátuḥ || 18 || ३९ ||

(६२) द्विषष्टितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वो घोरः प्रगाथ ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-६, १०-१२)

प्रथमादितृचद्वयस्य दशम्यादितृचस्य च पङ्क्तिः, (७-९) सप्तम्यादितृचस्य च बृहती छन्दसी ॥

॥४०॥

प्रो अ॒स्मा उप॑स्तुतिं॒ भर॑ता॒ यजु॑जोषति ।
 उ॒क्थैरिन्द्र॑स्य॒ माहि॑नं॒ वयो॑ वर्ध॒न्ति सो॒मिनो॑ भ॒द्रा इन्द्र॑स्य रा॒तयः॑ ॥१॥
 अ॒युजो॑ अ॒समो॑ नृ॒भिरे॑कः कृ॒ष्टीर॒यास्यः॑ ।
 पू॒र्वीर॑ति॒ प्र वा॑वृ॒धे वि॒श्वा जा॒तान्यो॑जसा॒ भद्रा॑ इन्द्र॑स्य रा॒तयः॑ ॥२॥

62.

Pró asma úpastutim bháratā yáj jújoshati | ukthair ín-
 drasya máhinam váyo vardhanti somíno bhadrá índrasya
 ratáyah || 1 || ayujó ásamo nṛibhir ékaḥ kṛiṣṭír ayásyah |
 purvír áti prá vāvṛidhe viśvā jātány ójasā bhadrá índra-
 sya rātáyah || 2 ||

O resplendent Lord, may you protect us from the west, from the south, from the north, from the east and from every side. May He keep away far from us the supernatural calamities and far away the weapons of the demons. 16

Save us, O resplendent Lord, every today, every tomorrow and every succeeding day. O lord of the god, protect us, your praisers, in all days, by day and by night. 17

The bounteous Lord is the shatterer, the hero, rich in wealth and the conductor to victory. O performer of hundreds of noble deeds, both of your arms, which hold the weapon of justice, are also the showerers of blessings. 18

62

The singers of the sacred hymns magnify the might of the resplendent Lord with their recited hymns. May you present offering of praises to Him, as He enjoys it. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 1

He alone, without a companion, and unlike any other divine power, surpasses men of yore. He excels in His strength all other beings. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 2

अहितेन चिदर्वता जीरदानुः सिषासति ।
 प्रवाच्यमिन्द्र तत्तव वीर्याणि करिष्यतो भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥३॥
 आ याहि कृण्वाम त इन्द्र ब्रह्माणि वर्धना ।
 येभिः शविष्ठ चाकनो भद्रमिह श्रवस्यते भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥४॥
 धृषतश्चिद्धृषन्मनः कृणोषीन्द्र यत्त्वम् ।
 तीव्रैः सोमैः सपर्यतो नमोभिः प्रतिभूषतो भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥५॥
 अव चष्ट ऋचीषमोऽवताँ इव मानुषः ।
 जुष्टी दक्षस्य सोमिनः सखायं कृणुते युजं भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥६॥

áhitenā cid árvatā jīrádānuḥ sishāsati |
 pravácyaḥ a indra tát táva vīryāṇi karishyató bhadrá índra-
 sya rātáyah ॥ 3 ॥ á yāhi kṛiṇávāma ta indra bráhmāṇi vār-
 dhana | yébbhiḥ śavishṭha cākāno bhadram ihá śravasyaté
 bhadrá índrasya rātáyah ॥ 4 ॥ dhṛishatāḥ cid dhṛishān mā-
 naḥ kṛiṇóshindra yát tvám | tīvraiḥ sómaiḥ saparyató ná-
 mobhiḥ pratibhúshato bhadrá índrasya rātáyah ॥ 5 ॥ áva
 cāshṭa ṛicishamo 'vatān iva mánushah | juṣṭvī dákshasya
 somínaḥ sákhayaṁ kṛiṇute yújam bhadrá índrasya rātáyah
 ॥ 6 ॥ 40 ॥

॥४१॥ विश्वे त इन्द्र वीर्यं देवा अनु क्रतुं ददुः ।
 भुवो विश्वस्य गोपतिः पुरुष्टुत भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥७॥
 गृणे तदिन्द्र ते शव उपमं देवतातये ।
 यद्धंसि वृत्रमोजसा शचीपते भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥८॥

víṣve ta indra vīryāṇi devā ānu krátum daduḥ | bhúvo
 víśvasya gópatih puruṣṭuta bhadrá índrasya rātáyah ॥ 7 ॥
 grīṇé tád indra te śáva upamāṁ devátātaye | yád dhānsi
 vṛitrām ójasa śacipate bhadra índrasya rātáyah ॥ 8 ॥

The resplendent Lord is the swift giver of blessings, even with a steed unyoked. O resplendent Lord, your greatness displayed by your powers must be proclaimed. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 3

O resplendent Lord, come hither; let us perform our sacred ceremonies to honour your might by which, O most mighty one, you will bless the devotee who strives for food and fame. Blessed are the rewards that the resplendent supreme Lord gives. 4

The resplendent Lord makes the mind of that resolute devotee more resolute who worships Him with intense devotion, and constantly keeps praying with his reverent prayer. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 5

The resplendent Lord, worthy of adoration, looks down with favour as a (thirsty) man looks down with eagerness on wells; and being well-pleased with a devotee in intense love with Him, He makes him His intimate friend. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 6

O resplendent Lord, all Nature's bounties accept you as their superior in strength and wisdom. O Lord, adored by all, may you be the guardian of all the universe. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 7

O resplendent Lord, I extol that might of yours, of highly coveted in sacred performances. You dispel darkness, O lord of cosmic sacrifice, by your strength. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 8

The resplendent Lord confers division of Time on mankind, as a woman wins her lover of one mind. The Lord very well knows our deeds, so manifested for which He is renowned. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 9

O resplendent bounteous Lord, rich in wisdom, those devotees who live under your refuge and comfort. greatly augment your glory since its manifestation and also speak high of your wisdom and achievements. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 10

O destroyer of evils, O resolute and brave, may you and I be closely united for gaining wealth and bliss. Even malignant agrees with this (that your companionship gives this reward), O Lord of justice. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 11

Let us extol the resplendent Lord as Truth and not Falsehood. Utter is the destruction of the infidel, and the regions of enlightenment are for the devotee. Blessed are the rewards that the resplendent Lord gives. 12

He (the resplendent Lord) is most ancient, beloved of all and is equipped with mighty powers. It is He at whose doors, the father of the family, the householder, makes his prayers effective and is honoured by Nature's bounties. 1

दिवो मानं नोत्सदन्त्सोमपृष्ठासो अद्रयः । उक्था ब्रह्म च शंस्या ॥२॥

स विद्वाँ अङ्गिरोभ्य इन्द्रो गा अवृणोदप । स्तुषे तदस्य पौंस्यम् ॥३॥

स प्रलथा कविवृध इन्द्रो वाकस्य वक्षणिः । शिवो अर्कस्य होमन्यस्मत्रा गन्त्ववसे ॥४॥

आदू नु ते अनु क्रतुं स्वाहा वरस्य यज्यवः ।

श्वात्रमर्का अनूषतेन्द्र गोत्रस्य दावने ॥५॥

इन्द्रे विश्वानि वीर्या कृतानि कर्त्त्वानि च । यमर्का अध्वरं विदुः ॥६॥

divó mánam

nót sadan sómaprīṣṭhāso ádrayaḥ | ukthá bráhma ca śán-
syā || 2 || sá vidvān āngirobhya índro gā avṛiṇod āpa | stu-
shé tát asya paúnasyam || 3 || sá pratnáthā kavivṛidhá índro
vākásya vakshāṇiḥ | śivó arkásya hómany asmatrá gantv
ávase || 4 || ād ū nú te ánu krátum sváhā várasya yájya-
vaḥ | śvātrám arká anūshaténdra gotrásya dāvāne || 5 || ín-
dre víṣvani vīryā kṛitáni kártvani ca | yám arká adhvarám
vidúḥ || 6 || 42 ||

॥३॥

यत्पाञ्चजन्यया विशेन्द्रे घोषा असृक्षत ।

अस्तृणाद्बर्हणा विपोऽर्यो मानस्य स क्षयः ॥७॥

इयमु ते अनुष्टुतिश्चकृषे तानि पौंस्या । प्रावश्चक्रस्य वर्तनिम् ॥८॥

अस्य वृष्णो व्योदन उरु क्रमिष्ट जीवसे । यवं न पश्च आ ददे ॥९॥

yát pañcajanya yā viśēndre ghósha ásṛikshata | ástrīṇad
barháṇa vipò 'ryó mánasya sá ksháyah || 7 || iyám ū te
ánusṭutis cakṛishé táni paúnasyā | právaṣ cakrásya varta-
nīm || 8 || asyá vṛiṣṇo vyódana urú kramisṭha jīvāse | yá-
vam ná paśvá á dade || 9 ||

May the equipments, the press-stones etc. useful for the sacred ceremony, never foresake our Lord, the maker of celestial region, nor the praises and hymns which are to be chanted. 2

The wise resplendent self discovers the lost cows of wisdom and discloses it to the vital senses. This, his great achievement, must be extolled. 3

As in former times, so now too, the Self blesses the worshipper and helps him, when he expresses his sincere faith. May He come among us auspicious for our protection during the devotional offerings. 4

Forthwith, O resplendent Lord, the priests offer oblation to the fire with the exclamation *Svaha*, and the reciters successively praise your deeds for the attainment of the wealth of kine. 5

The singers know that all the beneficial deeds of might, performed or yet to be performed, rest with the resplendent Lord, who is unharmed. 6

When praises are addressed to the resplendent Lord by people of five classes, He destroys their foes by His strength; He, the Lord, is the abode of the worshipper's. 7

This praise is verily yours, for you have accomplished these many deeds and sped the wheel on its way. 8

When sustenance of various kinds is distributed over by the resplendent Lord, the showerer of blessings, all men step out with wide strides since life is so dear to them. They receive their share as cattle receive corn. 9

तद्धाना अवस्यवौ युष्माभिर्दक्षपितरः । स्याम मरुत्वतो वृधे ॥१०॥
 बह्वित्याय धाम्न ऋक्भिः शूर नोनुमः । जेषामेन्द्र त्वया युजा ॥११॥
 अस्मे रुद्रा मेहना पर्वतासो वृत्रहत्ये भरहूतौ सजोषाः ।
 यः शंसते स्तुवते धायि पञ्च इन्द्रज्येष्ठा अस्माँ अवन्तु देवाः ॥१२॥

tād dādhanā avasyāvo yushmā-
 bbir dākshapitarah | syāma marútvato vṛidhé || 10 || bál
 ritvīyaya dhāmma ṛikvabhiḥ śūra nonumah | jéshamendra
 tvāya yujā || 11 || asmé rudrá mehána párvataso vṛitrahátye
 bhárahūtau sajóshah | yáh śánsate stuvaté dhāyi pajrá ín-
 drajyeshṭha asmāñ avantu deváh || 12 || 43 ||

(६४) चतुःषष्टितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्वम्यास्य सूक्तस्य काण्वः प्रगाथ ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥४३॥ उत्त्वा मन्दन्तु स्तोमाः कृणुष्व राधो अद्रिवः । अव ब्रह्मद्विषो जहि ॥१॥
 पदा पणिरराधसो नि बाधस्व महौ असि । नहि त्वा कश्चन प्रति ॥२॥
 त्वमीशिषे सुतानामिन्द्र त्वमसुतानाम् । त्वं राजा जनानाम् ॥३॥
 एहि प्रेहि क्षयो दिव्याश्चोषश्चर्षणीनाम् । ओभे पृणासि रोदसी ॥४॥

64.

Út tva mandantu stómah kṛiṇushvá rádho adrivah | áva
 brahmadvīsho jahi || 1 || padá pañír arādháso ní badhasva
 mahāñ asi | nahí tvā káṣ caná prāti || 2 || tvām iśíshe sutā-
 nam índra tvam ásutānām | tvām rájā jānānām || 3 || éhi
 préhi ksháyo divy āghóshan carshanīnām | óbhé pṛiṇāsi ró-
 dasi || 4 ||

Presenting our praise and desiring protection, may we, with you, O priest, obtain wealth and food to offer worship to the Lord, an associate of the vital principles. 10

True, O Hero, by our hymns we offer praise to you. You appear at the due time of worship wearing auspicious splendour. may we conquer our enemies with you as our ally. 11

May the cosmic forces of vitality and showering clouds come to us to rejoice in the battle-challenge of life, meant to destroy the devil of Nescience. We, the reciters and singers, invoke all Nature's bounties, along with the resplendent Lord at their head, to give us protection. 12

64

May our hymns please you; O lord of resolute will power, please display your bounty. May you drive off the infidels. 1

May you crush with your foot the niggard churls who offer no homage. You are powerful; there is none so powerful as you are. 2

You are the lord of these devotional prayers, either expressed or unexpressed. You are the sovereign king of all creation. 3

May you come hither from heaven to our dwelling, announcing to your men. You fill both, the heaven and the earth. 4

त्यं चित्पर्वतं गिरिं शतवन्तं सहस्रिणम् । वि स्तोतृभ्यो रुरोजिथ ॥५॥
वयमु त्वा दिवा सुते वयं नक्तं हवामहे । अस्माकं काममा पृण ॥६॥

tyám cit párvatam girim śatávantam sahasrīṇam |
ví stotṛībhyo rurojitha || 5 || vayám u tvā dívā suté vayám
náktam havāmahe | asmākaṁ kāmam ā pṛiṇa || 6 || 44 ||

॥४५॥ कः स्य वृषभो युवा तुविग्रीवो अनानतः । ब्रह्मा कस्तं संपर्यति ॥७॥
कस्य स्विस्सर्वनं वृषा जुजुष्वौ अव गच्छति । इन्द्रं क उ स्विदा चके ॥८॥
कं ते दाना असक्षत वृत्रहृन्कं सुवीर्या । उक्थे क उ स्विदन्तमः ॥९॥

kvā syā vṛishabhó yúva tuvigrívo ánānataḥ | brahmá
kás tām saparyati || 7 || kásya svit sávanam vṛishā jujushvāñ
áva gachati | índram ká u svid á cake || 8 || kām te daná
asakshata vṛitrahau kām suviryā | ukthé ká u svid ánta-
mah || 9 ||

अयं ते मानुषे जने सोमः पूरुषु सूर्यते । तस्येहि प्र द्रवा पिब ॥१०॥
अयं ते शर्यणावति सुषोमायामधि प्रियः । अर्जीकीये मदिन्तमः ॥११॥
तमद्य राधसे महे चारुं मदाय घृष्वये । एहीमिन्द्र द्रवा पिब ॥१२॥

ayám te mánushe jáne sómah pūrúshu sūyate |
tásyéhi prá dravā píba || 10 || ayám te śaryañávati sushó-
māyām ádhi priyáḥ | ārjīkīye madíntamah || 11 || tám adyá
rádhase mahé cārum mādāya ghrīshvaye | éhim indra dráva
píba || 12 || 45 ||

May you break open the gnarled cloud with its hundreds and thousands of showers for your worshippers. 5

We invoke you at devotions offered by day and also invoke you by night; please fulfil our heart's desire. 6

Where is that showerer of benefits, ever-young, strong-necked and who bows to none? Who is that priest that worships Him? 7

Whose offerings does the Lord, the showerer, accept? Who is the person that knows the resplendent Lord? 8

O destroyer of evils, in what way do our devotional offerings or heroic praises honour you? Who is your dearest and nearest in the land? 9

These devotional songs are offered to you among men by me, a mortal. May you come hither; come swiftly and be delighted. 10

These delightful feelings of ecstasy originate in the lake of our heart along the river of intellect and in the land of the sense organs. 11

Come today, O resplendent Lord; hasten and enjoy our devotional expressions for our prosperity, and for your own exhilaration when you successfully crush the foes. 12

(६५) पञ्चषष्ठितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्वस्यास्य सूक्तस्य काण्वः प्रगाथ ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥४६॥ यदिन्द्र प्रागपागुदङ्गयग्वा हूयसे नृभिः । आ याहि तूर्यमाशुभिः ॥१॥
 यद्वा प्रस्रवणे दिवो मादयासे स्वर्णरे । यद्वा समुद्रे अन्धसः ॥२॥
 आ त्वा गीर्भिर्महामुरुं हुवे गामिव भोजसे । इन्द्र सोमस्य पीतये ॥३॥
 आ ते इन्द्र महिमानं हरयो देव ते महः । रथे वहन्तु बिभ्रतः ॥४॥
 इन्द्र गृणीष उ स्तुषे महां उग्र ईशानकृत् । एहि नः सुतं पिब ॥५॥
 सुतावन्तस्त्वा वयं प्रयस्वन्तो हवामहे । इदं नो बर्हिरासदे ॥६॥

65

Yád indra prág ápāg údañ nyàg vā hūyāse nṛibhiḥ | á
 yāhi túyam āśúbhiḥ || 1 || yád vā prasrávane divó mādā-
 yāse svàrnare | yád vā samudré ándhasaḥ || 2 || á tvā gīr-
 bhír mahám urúm huvé gám iva bhójase | índra sómasya
 pītāye || 3 || á ta indra mahimānam hārayo deva te máhah |
 ráthe vahantu bíbhrataḥ || 4 || índra grīṇishá u stushé ma-
 hāñ ugrá īśānakṛít | éhi naḥ sutám píba || 5 || sutāvantas
 tvā vayám prāyasvanto havāmahe | idám no barhír āsāde
 || 6 || 46 ||

॥४७॥ यच्चिद्धि शश्वतामसीन्द्र साधारणस्त्वम् । तं त्वा वयं हवामहे ॥७॥
 इदं ते सोम्यं मध्वधुक्षन्नद्रिभिर्नरैः । जुषाण इन्द्र तत्पिब ॥८॥
 विश्वो अर्यो विपश्चितोऽति ख्यस्तूयमा गहि । अस्मे धेहि श्रवो बृहत् ॥९॥

yác cid dhí śasvatām ásindra sádharmaṇas tvám | tám
 tvā vayám havāmahe || 7 || idám te somyám mádhv ádhu-
 kshann ádribhir nárah | jushāná indra tát píba || 8 || víśvān
 aryó vipaścító 'ti khyas túyam á gahi | asmé dhehi śrávo
 bṛihát || 9 ||

O resplendent lord, when you are invoked by us, the leaders of the ceremonies, from the east, the west, the north, or the south, come here quickly with your speedy vital forces. 1

Whereas you rejoice the blissful heaven, full of divine light, or in the ocean-like expanse, or you are busy on the earth where sacrifices are performed,—2

—O resplendent Lord, supreme and vast, by my praises, you are invoked to come and drink the elixir of our devotional prayers with delight as a cow eats fodder. 3

Let your vital steeds yoked to your chariot, O resplendent Lord, O divine, bring you here with your splendours and majesty. 4

O resplendent Lord, the strong, the wielder of sovereignty, you are being invoked and praised; may you come here and accept our devotional elixir of praises. 5

We, who have made all preparations of offerings, and have arranged for dedicational prayers, are calling you to come and be enshrined in our hearts. 6

O resplendent Lord, you are the common Lord of all the worshippers; and as such we invoke you now. 7

The devotees have pressed for you with these stones, the sweet elixir of devotion. May you, O resplendent Lord, be pleased to accept it with delight. 8

O Lord, please ignore all other worshippers and come quickly to us and give us abundant food and fame. 9

दा॒ता मे॒ पृ॒ष॒तीनां॒ राजा॑ हिर॒ण्य॒वीना॑म् । मा दे॒वा म॒घवा॑ रि॒षत् ॥१०॥
 स॒हस्रे॒ पृ॒ष॒तीना॒मधि॑ श्र॒न्द्रं बृ॒हत्पृ॒थु । शु॒क्रं हि॒र॒ण्य॒मा दे॒दे ॥११॥
 ना॒पातो दु॒र्गा॒स्य मे॒ स॒हस्रे॑ण सु॒राध॑सः । श्र॒वो दे॒वेष्व॑क॒त ॥१२॥

dātā me prīṣatīnām rājā hiraṇyavīnām | mā
 devā maghāvā rishat || 10 || sahasre prīṣatīnām ādhi scan-
 drām bṛihāt prithū | śukrām hiraṇyam ā dade || 11 || nā-
 pāto durgāhasya me sahasreṇa surādhasaḥ | śrāvo devéshv
 akrata || 12 || 47 ||

(६६) षट्षष्टितमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चस्यास्य सूक्तस्य प्रागाथः कलिर्ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-१४) प्रथमादिचतुर्दशर्चा प्रागाथः

(विषमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती), (१५) पञ्चदश्याश्वातुष्टुप् छन्दसी ॥

॥४८॥

तरो॑भिर्वो वि॒द॒द्वसु॑मिन्द्रं स॒बाध॑ उ॒तये॑ ।
 बृ॒ह॒द्गाय॑न्तः सु॒तसो॑मे अध्व॒रे हु॒वे भ॑रं न का॒रिण॑म् ॥१॥
 न यं दु॒ध्रा व॑रन्ते न स्थि॒रा मु॒रो म॑दे सु॒शिप्र॑मन्धसः ।
 य आ॒द॒त्या श॑शमा॒नाय॑ सु॒न्वते॑ दा॒ता ज॑रि॒त्र उ॒क्थ्य॑म् ॥२॥
 यः श॒क्रो मृ॒क्षो अ॒श्व्यो यो वा॑ की॒जो हि॒र॒ण्य॑यः ।
 स ऊ॒र्वस्य॑ रेज॒यत्य॑पा॒वृति॑मिन्द्रो ग॒व्यस्य॑ वृ॒त्रहा ॥३॥

Tárobhīr vo vidádvāsum índraṁ sabādha ūtāye | bṛihád
 gāyantah sutāsoma adhvaré huvé bhāraṁ ná kāriṇam || 1 ||
 ná yām dudhrā vārante ná sthirā mūro māde suṣiprām
 āndhasaḥ | yā ādrītyā śaśamānāya sunvaté dātā jaritrā
 ukthyām || 2 || yāḥ śakró mṛikshó āsvyo yó vā kíjo hiraṇ-
 yāyah | sā ūrvāsya rejayaty āpāvṛitim índro gāvyaśya vṛi-
 trahā || 3 ||

O Nature's bounties, let not the king (the resplendent Lord) be harmed; He gives me cows adorned with gold. 10

Besides a thousand cows, I receive gift of gold, pure, brilliant and in large quantities. 11

Myself born in poverty and sorrow, my children, by divine providence, obtain food in abundance, and cattle in thousands. 12

66

May you worship the resplendent Lord for your protection against the miseries. He is full of might and the revealer of wealth. Invoke Him, singing loudly the *Br̥hat-Saman* in the ceremony where the devotional sentiments are cherished. I invoke Him as men invoke a beneficial master of a household. 1

He is the lord of resolute will power. when He is in the state of rapture of spiritual joy, even the powerful evil tendencies cannot withstand Him, nor the firm Nature's forces, nor mortal men can resist Him. He confers glorious wealth on him, who reverently praises Him, and offers devotion and songs. 2

He is the powerful lord, purifier and master of all vital forces; He is illustrious and splendrous like gold. He opens the closed gates of wisdom and destroys the devil of dark evil forces. 3

निखातं चिद्यः पुरुसंभृतं वसूदिद्वपति दाशुषे ।
 वज्री सुशिप्रः हर्यश्च इत्करदिन्द्रः कृत्वा यथा वशत् ॥४॥
 यद्वावन्थ पुरुष्टुत पुरा चिच्छुर नृणाम् ।
 वयं तत् इन्द्र सं भरामसि यज्ञमुक्थं तुरं वचः ॥५॥

níkhātaṃ cid yāḥ purusambhṛitāṃ vāsūd id vá-
 pati dāśúshe | vajrī suṣipró háryasva ít karad índrah krá-
 tvā yáthā vāṣat || 4 || yád vāvántha purushtuta purá cic
 chūra nṛiṇām | vayāṃ tát ta indra sám bharāmasi yajñām
 ukthām turām vācaḥ || 5 || 48 ||

॥४९॥

सचा सोमेषु पुरुहूत वज्रिवो मदाय द्युक्ष सोमपाः ।
 त्वमिद्धि ब्रह्मकृते काम्यं वसु देष्टः सुन्वते भुवः ॥६॥
 वयमेनमिदा ह्योऽपीपिमेह वज्रिणम् ।
 तस्मा उ अद्य समना सुतं भरा नूनं भूषत श्रुते ॥७॥
 वृकश्चिदस्य वारुण उरामधिरा वयुनेषु भूषति ।
 सेमं नः स्तोमं जुजुषाण आ गहीन्द्र प्र चित्रया धिया ॥८॥

sácā sómeshu puruhūta vajrivo mādāya dyuksha soma-
 pāḥ | tvām id dhí brahmakṛite kāmīyaṃ vāsu dēshṭhah
 sunvaté bhúvah || 6 || vayāṃ enam idá hyó 'pīpemehá vajrī-
 ṇam | tásmā u adyá samanā sutām bharā nūnām bhūshata
 śruté || 7 || vṛikaṣ cid asya vāraṇā urāmáthir á vayúneshu
 bhūshati | sémām na stómaṃ jujushāṇā á gahíndra prá
 citráyā dhiyá || 8 ||

He scatters forth ample wealth, accumulated by many, to His devotees. The resplendent Self, possessor of adamant will power, handsome in appearance, lord of vital faculties, acts freely as He pleases when propitiated with admiration. 4

O resplendent Self, praised by all, we hasten to bring to you our devotion and appreciation, which you have been expecting to receive from your sincere devotees since ancient times. 5

May you, O possessor of adamant will power, invoked by all, O celestial being, O acceptor of devotional love, be present at our worship performed for your exhilaration. You are the giver of delightful wealth and wisdom to him who prays and offers sincere devotion to you. 6

Today, yesterday, and all the days, let the resolute will power accept our tribute to His full satisfaction. We offer Him our reverence. Let him now hasten here on hearing our admiration. 7

Even the wolf-like, wicked, the savage beast, that kills the sheep, is obedient to Him in many ways. O resplendent Lord, may you, graciously accepting our praises, come speedily to us with wondrous thoughts, and welcome our greetings. 8

कदु न्व॑स्याकृतमिन्द्रस्यास्ति पौंस्यम् ।
 केनो॑ नु कं श्रामतेन॑ न शुश्रुवे॑ जनुषः॑ परि वृत्रहा ॥९॥
 कदु॑ महीरघृष्टा॑ अस्य॒ तविषीः॑ कदु॑ वृत्रघ्नो अस्तृतम् ।
 इन्द्रो॑ विश्वान्वेकनाटौ॑ अहर्दश॑ उत॒ कृत्वा॑ प॒णीर॑भि ॥१०॥

kád ū nv àsyákṛitam índrasyāsti paún-
 syam | kéno nú kaṁ śrómatenā ná śuśruve janúṣhaḥ pári
 vṛitrahá || 9 || kád ū mahír ádhṛishṭā asya távishīḥ kád u
 vṛitragnó ástritam | índro víśvān bekanátān ahardṛiṣa utá
 krátvā paṇíṁr abhí || 10 || 49 ||

॥१०॥

वयं॑ घा॒ ते॒ अप॑र्व्येन्द्र॒ ब्रह्मा॑णि वृत्रहन् ।
 पुरु॑तमामः पुरु॒हूत॑ वज्रियो भृतिं॑ न प्र भ॑रामसि ॥११॥
 पूर्वी॑श्चिद्वि॒त्ये तु॑विकृर्मिन्नाशसो॒ हवन्त॑ इन्द्रोतयः ।
 ति॒रश्चि॑दर्यः सव॒ना व॑सो गहि॒ शवि॑ष्ठ श्रुधि॒ मे ह॑वम् ॥१२॥
 वयं॑ घा॒ ते॒ त्वे॒ इद्विन्द्र॒ विप्रा॑ अपि॒ प्स॑सि ।
 नहि॑ त्वदन्यः पुरु॒हूत॑ कश्चन॒ मघ॑वन्नस्ति मर्दि॒ता ॥१३॥
 त्वं नो॑ अ॒स्या अ॑मतेरुत॒ क्षुधो॑ऽभि॒शस्ते॒रव॑ स्पृधि ।
 त्वं न॑ ऊ॒ती तव॑ चि॒त्रया॑ धि॒या शि॒क्षा श॑चिष्ठ गातुवित् ॥१४॥
 सोम॑ इद्वः सु॒तो अ॑स्तु क॒लयो॑ मा बिभीतन ।
 अपे॑देष ध्व॒स्माय॑ति स्वयं॒ घैषो॑ अपायति ॥१५॥

vayám ghā te ápūrvyéndra bráhmāṇi vṛitrahan | purū-
 tāmāsaḥ puruhūta vajrivo bhṛitīm ná prá bharāmasi || 11 ||
 pūrvīṣ cid dhí tvé tuvikūrminn āśaso hāvanta indrotáyaḥ |
 tirás cid aryáḥ sávanā vaso gahi śávishtṥa śrudhí me há-
 vam || 12 || vayám gha te tvé íd v índra vípra ápi shmasi |
 nahí tvád anyáḥ puruhuta kás caṁá mághavann ásti mar-
 ditá || 13 || tvám no asyá ámater utá kshudhò 'bhísaster áva
 spridhi | tvám na utí táva citráya dhiyá śíksha śacishṭṥa
 gātvít || 14 || sóma íd vaḥ suto astu kálayo má bibhātana |
 ápéd eshá dhvasmāyati svayám ghaishó ápayati || 15 || 50 ||

What act of might is there, which now remains unaccomplished by the inner self? Who has not heard His glorious title and his fame? He is renowned to be destroyer of evils from His birth. 9

How great and resistless and how invincible and matchless is the power of this destroyer of evils? He, the self, by his energies excels and overpowers all the dishonest usurpers, who only see the bright today (but have dark days ahead). 10

O resplendent self, the destroyer of evils, invoked by all, we, your very constant worshippers, offer new hymns to you as a regular honorarium from us, O possessor of resolute will power. 11

O resplendent Self, doer of many great deeds, the devotees invoke you with manifold hopes for protections which you do offer. O mightiest Lord, bestower of comforts, hear my call and rejecting the offerings of our opponents, come to us to bless us. 12

O resplendent Self, we are verily yours, therefore, we, the worshippers, entirely depend on you. There is none but only you to show us favour, O bounteous divine power, invoked by all. 13

May you deliver us from this dire poverty, hunger and calumny. May you grant us your protection with your wondrous might and thought; O mightiest, only you know the right way. 14

O pious devotees, let your sincere devotion be offered only to the Lord; fear not, O dear ones, this darkening spirit shall depart and vanish of its own accord. 15

(६७) सप्तषष्ठितमं सूक्तम्

(१-२१) एकविंशत्युच्यमान्य सूक्तस्य साम्मदो मन्व्यो मैत्रावरुणिर्मन्यो वा जालनद्धा बहवो मन्व्या
वा ऋषयः । आदित्या देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ त्यान्न क्षत्रियाँ अव आदित्यान्याचिषामहे । सुमृळीकाँ अभिष्टये ॥१॥
मित्रो नो अत्यहति वरुणः पर्षदर्यमा । आदित्यासो यथा विदुः ॥२॥
तेषां हि चित्रमुक्थ्यं वरूथमस्ति दाशुषे । आदित्यानामरंकृते ॥३॥
महि वो महतामवो वरुण मित्रार्यमन् । अवांस्या वृणीमहे ॥४॥
जीवान्नो अभि धेतनादित्यासः पुरा हथात् । कद्ध स्थ हवनश्रुतः ॥५॥

67

Tyán nú kshatríyān áva ādityān yācishamahe | sumṛi-
likān abhīśṭaye || 1 || mitró no áty añhatīm vāruṇaḥ par-
shad ariyamá | ādityāso yáthā vidúḥ || 2 || téshaṃ hí citrām
ukthyām vārūtham āsti daśuṣhe | adityānam aramkrīte || 3 ||
māhi vo mahatām ávo vāruṇa mītrāryaman | ávānsy á vṛi-
nīmahe || 4 || jīvān no abhī dhetanādityāsaḥ purá háthāt |
kād dha stha havanaśrutah || 5 || 51 ||

॥६॥ यद्धः श्रान्ताय मुन्वते वरूथमस्ति यच्छुर्दिः । तेना नो अधि वोचत ॥६॥
अस्ति देवा अंहोरुर्वस्ति रत्नमनागसः । आदित्या अद्भुतेनसः ॥७॥
मा नः सेतुः सिषेदयं महे वृणक्तु नस्परि । इन्द्र इद्धि श्रुतो वशी ॥८॥
मा नो मृचा रिपूणां वृजिनानामविष्यवः । देवा अभि प्र मृक्षत ॥९॥
उत त्वामदिते मह्यहं देव्युप ब्रुवे । सुमृळीकामभिष्टये ॥१०॥

yád vaḥ śrāntāya sunvaté vārūtham āsti yāc chardīḥ |
tēnā no ādhi vocata || 6 || āsti devā añhór urv āsti rátanam
ánāgasah | āditya ādbhutainasah || 7 || má naḥ sétuḥ sished
ayām mahé vṛiṇaktu nas pári | índra íd dhí śrutó vaśi
|| 8 || má no mṛicā ripuṇām vṛijinānam avishyavaḥ | devā
abhī prá mṛikshata || 9 || utá tvām adite mahy ahām devy
úpa bruve | sumṛilīkām abhīśṭaye || 10 || 52 ||

67

We solicit for protection these brave men, and the learned,
who are kind to assist, in the fulfilment of our desires. 1

May the learned, the friendly, the virtuous, and the men of
justice bear us across our distress as they know well how to
assist. 2

To those learned men belongs wonderful wealth. They are
worthy of all praise and help those who offer devotion and
serve God. 3

You are great, O virtuous, O friendly and O men of
justice; and great is your protection; we implore your
protections. 4

O learned men, hasten to us before we die,—within our
life-time; where are you, O hearers of our call? 5

May you graciously bless us with whatever wealth, what-
ever dwellings you can give to your devotees, who offer
devotion and toil earnestly. 6

O godly learned men, great is (the crime) of the sinner;
and treasure of happiness belongs to the sinless. I know
you are void of sin. 7

Let not the snare bind us; may the resplendent Lord,
subduer of all and renowned, release us from fetters for
great acts. 8

O divines, ready to protect, molest us not with the destruc-
tive net of our wicked enemies. 9

O mighty mother Infinity, I call you to come to me; may
you be kind to assist in the fulfilment of our desires. 10

॥१३॥ पर्षि दीने गभीर आँ उग्रपुत्रे जिघांसतः । माकिस्तोकस्य नो रिषत् ॥११॥
 अनेहो न उरुव्रज उरुचि वि प्रसर्तवे । कृधि तोकाय जीवसे ॥१२॥
 ये मूर्धानः क्षितीनामदब्धासः स्वयशसः । व्रता रक्षन्ते अद्रुहः ॥१३॥
 ते न आस्रो वृकाणामादित्यासो मुमोचत । स्तेनं बद्धमिवादिते ॥१४॥
 अपो पु ण इयं शरुरादित्या अप दुर्मतिः । अस्मदेत्वजंघुषी ॥१५॥

pārshi diné gabhīrá ān úgraputre jīghānsataḥ | mākis
 tokāśya no rishat || 11 || anchó na uruvraja úruci ví prá-
 sartave | kṛidhí tokāya jīvāse || 12 || yé mūrdhānaḥ kshiti-
 nām ádabdhāsaḥ sváyaśasaḥ | vratá rākshante adrúhaḥ || 13 ||
 té na asnó vṛikaṇam ádityāso mumócata | stenām baddhām
 ivadite || 14 || ápo shú ṇa iyám śarur áditya ápa durma-
 tíḥ | asmád etv ájaghnushi || 15 || 53 ||

॥१४॥ शश्वद्धि वः सुदानव आदित्या ऊतिभिर्वयम् । पुरा नूनं बुभुज्महे ॥१६॥
 शश्वन्तं हि प्रचेतसः प्रतियन्तं चिदेनसः । देवाः कृणुथ जीवसे ॥१७॥
 तत्सु नो नव्यं सन्यस आदित्या यन्मुमोचति । बन्धाद्बद्धमिवादिते ॥१८॥
 नास्माकमस्ति तत्तर आदित्यासो अतिष्कदे । यूयमस्मभ्यं मृळत ॥१९॥

śaśvad dhí vaḥ sudanava áditya utíbhīr vayám | purá
 nanám bubhujmāhe || 16 || śaśvantam hí pracetasah prati-
 yántam cid énasah | dévaḥ kṛiṇuthá jīvāse || 17 || tát śú no
 nāvyaṁ sanyasa áditya yān mumocati | bandhād baddhām
 ivadite || 18 || násmākam asti tát tara ádityaso atishkáde |
 yuyám asmābhyam mṛilata || 19 ||

O mother infinity, I call you to come to me. May you be kind to me to assist. Let not the snare hurt our children, plunged in shallow or deep waters. 11

O wide-ruling and far-spread mother-divine, may you come to us, the innocent, so that we may move freely and our children may live long. 12

They, who are at the top of men, invincible, benevolent and lord of self-sustained glory, abide by the accepted statutes. 13

O learned men, O mother Infinity, deliver us from the jaws of the ravening wolf as the thieves from captivity. 14

O learned men, let this snare, let the malevolent design, turn away from us without injuring. 15

O bounteous glorious men, we have enjoyed your help both now and in the days of old. 16

O wise divinities, keep us away from the host of sinners, working against us, so that we may live. 17

O learned men and mother Earth, may this latest protective measure release us from the bond of sin like a prisoner from his bonds. 18

O enlightened men, we have not enough strength to get rid of this snare of sin; may you graciously grant us your assistance. 19

मा नो हेतिर्विवस्वत आदित्याः कृत्रिमा शरुः । पुरा नु जरसो वधीत् ॥२०॥
वि षु द्वेषो व्यंहतिमादित्यासो वि संहितम् । विष्वग्वि बृहता रपः ॥२१॥

mā no hetír vivásvata
ádityaḥ kṛitríma śáruḥ | purá nú jaráso vadhit || 20 || ví
shú dvésho vy áñhatím áditvaso ví sámhitam | víshvag ví
vrihata rápaḥ || 21 || 54 ||

(६८) अष्टषष्टितमं सूक्तम्

(१-१९) एकोनविंशत्यृचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः प्रियमेध ऋषिः । (१-१३) प्रथमादित्रयोदशर्चा-
मिन्द्रः, (१४-१९) चतुर्दश्यादितृचद्वयस्य च ऋक्षाश्वमेधयोर्दानस्तुतिर्देवताः । (१-१२)
प्रथमादिद्वादशर्चासानुष्टुभः प्रगाथः [(१, ४, ७, १०) प्रथमाचतुर्थीसप्तमीदशमीना-
मनुष्टुप्, (२-३, ५-६, ८-९, ११-१२) द्वितीयातृतीयापञ्चमीषष्ठ्यष्टमी-
नवम्येकादशीद्वादशीनाञ्च गायत्री], (१३-१९) त्रयोदश्यादि-
सप्तानाञ्च गायत्री छन्दसी ॥

॥१॥ आ त्वा रथं यथोतये सुम्नाय वर्तयामसि । तुविकूर्मिमृतीषहमिन्द्र शविष्ठ सत्पते ॥१॥
तुविशुष्म तुविक्रतो शचीवो विश्वया मते । आ पप्राथ महित्वना ॥२॥
यस्य ते महिना महः परि ज्मायन्तमीयतुः । हस्ता वज्रं हिरण्ययम् ॥३॥
विश्वानरस्य वस्पतिमनानतस्य शवसः । एवैश्च चर्षणीनामूती हुवे रथानाम् ॥४॥
अभिष्टये सदावृधं स्वर्मीळहेषु यं नरः । नाना हवन्त ऊतये ॥५॥

68

Ā tva rātham yāthotāye sumnāya vartayamasi | tuvi-
kurmīni ṛitishāham indra śāvishṭha sátpate || 1 || túviśushma
túvikrato śácīvo víśvaya mate | ā paprātha mahitvanā || 2 ||
yāsyā te mahinā mahāḥ pári jmayāntam iyātuh | hāsta vā-
jraṁ hiraṇyāyam || 3 || víśvánarasya vas pátim ánānatasya
śávasaḥ | évaiś ca carshaṇmām ūtí huve rāthānam || 4 ||
abhíṣṭaye sadāvṛidham svārmilḥeshu yām nārah | nāna
hāvanta utāye || 5 || 1 ||

Let not the mighty wheel of time, a net woven with divine hands, destroy us before old age. 20

O glorious divines, may you utterly dispel all sin, destroy wickedness, destroy the closely drawn net, and destroy evils everywhere. 21

68

O most powerful, resplendent lord, protector of the virtuous, we bring you here as if in a chariot to give us protection and well-being; you are the subduer of evil forces and rich in deeds. 1

You are rich in power, rich in actions, rich in knowledge and you have filled up everything with your comprehensive majesty. 2

You are supremely powerful, whose hands by virtue of your greatness grasp the all-pervading golden bolt of justice (that breaks all obstructions). 3

I invoke the (resplendent Lord) or that might which subdues all enemies and bows to none, and which rules over all mankind. He is followed by His men (the soldiers) and surrounded with chariots well-protected. 4

Men appeal to Him for aid in various ways in their struggles. I invoke Him for help, whose strength increases ever more and more. 5

- ॥२॥ परोमात्रमृचीषममिन्द्रमुग्रं सुराधसम् । ईशानं चिद्वसूनाम् ॥६॥
 तंतमिद्राधमे मह इन्द्रं चोदामि पीतये । यः पूर्व्यामनुष्टुतिमीशे कृष्टीनां नृतुः ॥७॥
 न यस्य ते शवसान सख्यमानंश मर्त्यः । नकिः शवांसि ते नशत् ॥८॥
 त्वोतामस्त्वा युजाप्सु सूर्ये महद्वनम् । जयेम पृत्सु वज्रिवः ॥९॥
 तं त्वा यज्ञेभिरीमहे तं गीर्भिर्गिर्वणस्तम ।
 इन्द्र यथा चिदाविथ वाजेषु पुरुमाय्यम् ॥१०॥

parómātram rīcīshamam índram ugrām surādhasam | īśa-
 nam cid vāsunam || 6 || tām-tam id rādhasa mahā índram
 codāmi pitāye | yāḥ purvyām ānushtutim īśe kṛiṣṭīnām
 nṛitūḥ || 7 || nā yāsyā te śavasana sakhyām anāṅśa mār-
 tyah | nākiḥ śavāṅsi te naṣat || 8 || tvótasas tvā yujāpsū
 sūrye mahād dhānam | jāyema pṛitsū vajrivah || 9 || tām tvā
 yajñébhīr īmahe tām gīrbhīr girvaṇastama | índra yāthā cid
 āvitha vājeshu purumāyyam || 10 || २ ||

- ॥३॥ यस्य ते स्वादु सख्यं स्वाद्वी प्रणीतिरद्रिवः । यज्ञो वितन्तसाय्यः ॥११॥
 उरु णस्तन्वेऽ तन उरु क्षयाय नस्कृधि । उरु णो यन्धि जीवसे ॥१२॥
 उरु नृभ्य उरुं गव उरुं रथाय पन्थाम् । देववीति मनामहे ॥१३॥
 उप मा षड्द्वाद्वा नरः सोमस्य हर्ष्या । तिष्ठन्ति स्वादुरातयः ॥१४॥

yāsyā te svādú sakhyām svādvī prāṇītir adrivah | yajño
 vitantasāyyah || 11 || urú ṇas tanvè tána urú ksháyāya nas
 kṛidhi | urú ṇo yandhi jīvāse || 12 || urúm nṛībhya urúm
 gáva urúm ráthāya pánthām | devāvītinī manāmahe || 13 ||
 úpa mā shád dvā-dvā nárah sómasya hārshyā | tīṣṭhanti
 svādurātāyah || 14 ||

I invoke the resplendent Lord, measureless, worthy of praise, the mighty, most bountiful, and the sole lord of treasures. 6

I direct my praises to Him, and to Him alone, to the resplendent Lord, so that He may be pleased to accept devotions for my great gains; to Him, who is inspirer of success, who rules over all the sacred ceremonies performed at the start of all dedicated works. 7

You are so mighty that no mortal reaches the heights of your friendship, and none attains your might. 8

Protected by you, O Lord of justice, may we win ample wealth as your ally in battles of life, ever-bathing in the water and beholding the sun. 9

We adore you with sacrifices and with devotional songs, O resplendent Lord, a great lover of the devotional prayers, since you have been protecting me, the offerer of praises, in life-struggles. 10

O Lord of punitive justice, your friendship is sweet; sweet too is your liberality. Men must devote to dedicated actions in honour of you. 11

May you give to us, ourselves and to our children, ample wealth and spacious dwelling places. May you grant us our desires, so that we may live happily. 12

We solicit spacious path for our fellow-workers, for our cattle, for our chariot, for the successful performance of worship. 13

The six (two eyes, two ears and a pair of tongue and nose) come to me in pairs bearing pleasant gifts, in the exhilaration of the worldly joy. 14

ऋज्राविन्द्रोत आ ददे हरी ऋक्षस्य सूनवि । आश्वमेधस्य रोहिता ॥१५॥

ṛijrāv indrotá ā dade hārī ṛikshasya
sūnāvi | āśvamedhāsya rōhitā || 15 || 3 ||

॥४॥ सुरथौ आतिथिग्वे स्वभीशूराक्षे । आश्वमेधे सुपेशसः ॥१६॥
षळश्चौ आतिथिग्व इन्द्रोते वधूमतः । सचा पूतक्रतौ मनम् ॥१७॥
ऐषु चेतद्वृषण्वत्यन्तर्क्रज्रेष्वरुषी । स्वभीशुः कशावती ॥१८॥
न युष्मे वाजबन्धवो निनित्सुश्चन मर्त्यः । अवद्यमधि दीधरत् ॥१९॥

suráthāñ ātithigvé svabhīśūr ārkshé | āśvamedhé supé-
śasaḥ || 16 || shál āśvāñ ātithigvá indroté vadhūmataḥ | sāca
pūtákratau sanam || 17 || aīshu cetad vṛishanvaty antár ṛij-
réshv árushī | svabhīśúḥ káśāvatī || 18 || ná yushmé vāja-
bandhavo ninitśuś caná mártyaḥ | avadyám ádhi dīdharat
|| 19 || 4 ||

(६९) एकोनसप्ततितमं सूक्तम्

(१-१८) अष्टादशर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः प्रियमेध ऋषिः । (१-१०, १३-१८) प्रथमादिदशर्चा
त्रयोदश्यादिषण्णाञ्जेन्द्रः, (११) एकादश्या पूर्वार्धस्य विन्धे देवाः, (११-१२) एकादश्या उत्तरा-
र्धस्य द्वादश्याश्च वरुणो देवताः । (१, ३, ७-१०, १२-१५) प्रथमर्चस्तृतीयायाः सप्तम्यादि-
चतसृणां द्वादश्यादिचतसृणाञ्जानुष्टुप्, (२) द्वितीयाया उष्णिक्, (४-६) चतुर्थ्यादितृचस्य
गायत्री, (११, १६) एकादशीषोडश्याः पङ्क्तिः, (१७-१८) सप्तदश्यष्टादश्याश्च
बृहती छन्दांसि ॥

॥५॥ प्रप्र वस्त्रिष्टुभमिषं मन्दद्वीरायेन्दवे । धिया वो मेधसातये पुरन्ध्या विवासति ॥१॥

Prá-pra vas trisṭúbham ísham mandádvīrayéndave |
dhiyá vo medhásātaye púramdhyá vivāsati || 1 ||

I receive two straight-going steeds from the giver of the sense of sight, two bay-horses from the giver of the sense of hearing, and two red ones (roans) from the giver of the sense of smell and taste. 15

I receive two steeds with excellent chariots from the giver of the sense of sight; two horses with excellent reins from the giver of hearing and two horses with excellent ornaments from the giver of smell and taste. 16

With my other gifts I receive six steeds with their mares (the lingerings of sense-desires), from the pious giver of the sense organs, the son of the mental faculty. 17

Among these straight-going steeds, there is one matured roan-mare (the discriminating intellect) with excellent reins and whip. 18

O fellow sense organs (act in a way so that) not even the man who loves to blame may find a single fault in you. 19

May you present your sacrificial homage with the *Trc* or a three-fold song of praise to the bliss-giver Lord, the gladdener of brave men. May He come to bless you in your sacred works with divine wisdom and with plentifulness. 1

नदं व ओदतीनां नदं योयुवतीनाम् । पतिं वो अघ्न्यानां धेनूनामिषुध्यसि ॥२॥

ता अस्य सूददोहसः सोमं श्रीणन्ति पृश्नयः ।

जन्मन्देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने दिवः ॥३॥

अभि प्र गोपतिं गिरेन्द्रमर्च यथा विदे । सूनुं सत्यस्य सत्पतिम् ॥४॥

आ हरयः ससृजिरेऽरुषीरधि बर्हिषि । यत्राभि संनवामहे ॥५॥

nadām va

ódatinām nadām yóyuvatinām | pátiṃ vo ághnyānām dhe-
nūnām ishudhyasi || 2 || tá asya sūdadohasaḥ sōmaṃ śrīṇanti
pṛiṣṇayaḥ | jānman devānām viṣas trishv á rocané divāḥ
|| 3 || abhí prá gópatiṃ giréndram area yathā vidé | sūnūṃ
satyāsyā sátpatiṃ || 4 || á hārayaḥ sasṛijrírē 'rushīr ádhi
barhíshi | yátrābhí samnávāmahe || 5 || ५ ||

॥६॥ इन्द्राय गाव आशिरं दुदुहे वज्रिणे मधु । यत्सीमुपह्वरे विदत् ॥६॥

उद्यद्रधस्य विष्टपं गृहमिन्द्रश्च गन्वहि ।

मध्वः पीत्वा सचेवहि त्रिः सप्त सख्युः पदे ॥७॥

अर्चतु प्रार्चतु प्रियमेधासो अर्चत । अर्चन्तु पुत्रका उत पुरं न धृष्वर्चत ॥८॥

अव स्वराति गर्गरो गोधा परिसनिष्वणत् ।

पिङ्गा परि चनिष्कददिन्द्राय ब्रह्मोद्यतम् ॥९॥

índrāya gāva āśīraṃ duduhré vajrīṇe mādhu | yát sīm
upahvaré vidát || 6 || úd yád bradhmāsyā viṣṭāpam grīhām
índraḥ ea gānvahi | mādhyah pitvā sacevahi trīḥ sapta sá-
khyuḥ padé || 7 || árcata prārcata prīyamedhāso árcata |
árcantu putrakā utá pūraṃ ná dhṛishṇv àrcata || 8 || áva
svarāti gárgaro godhā pári sanishvanat | píngā pári cani-
shkadad índrāya bráhmódyatam || 9 ||

For your sake, I invoke you who are the creator of dawns,
the giver of musical notes to the conjugating rivers, the
protector of cows, whom none may kill. 2

These dappled kine yield milk in plenty as from a well;
which is mixed with the medicinal elixir and offered three
times a day in the fire-ritual; and the oblations rise high to
the brilliant abode of the sun. 3

May you praise, as prescribed, with melodies the resplen-
dent Lord, the son of truth, the guardian of wisdom and
protector of the good. 4

Let the speedy brilliant vital divine forces bring Him down
to our synod where we in concert sing devotional songs. 5

The cow-like divine speech has yielded the sweet milk of
wisdom (i. e. the exhilarating elixir) for the resplendent
Lord, the possessor of adamantine will power. This wisdom
then gets assimilated in the proximity of heart. 6

I (the soul) and supreme Lord, in communion, mount high
up to the realm of the spiritual light; then having drunk
the draught of spiritual joy, let us be united and reach that
summit where twenty-one divine powers are seated by. 7

O pious devotees, may you glorify the resplendent Lord
and sing songs of His praise; may your children also sing
laudations as warriors sing praises of strong forts. 8

The war-drum utters its sound; the leathern *godha* twangs;
the tawny bow-string leaps to and fro; may this hymn be
raised to reach the Lord. 9

आ यत्पतन्त्येन्यः सुदुघा अनपस्फुरः । अपस्फुरं गृभायत सोममिन्द्राय पातवे ॥१०॥

ā yāt pātanty enyāḥ
sudúghā ánapasphuraḥ | apasphúram gṛibhāyata sómam ín-
drāya pátave || 10 || 6 ||

॥७॥

अपादिन्द्रो अपादग्निर्विश्वे देवा अमत्सत ।

वरुण इदिह क्षयत्तमापो अभ्यनूषत वत्सं संशिश्वरीरिव ॥११॥
सुदेवो असि वरुण यस्य ते सप्त सिन्धवः । अनुक्षरन्ति काकुदं सूर्यं सुषिरामिव ॥१२॥
यो व्यतीरफाणयत्सुयुक्तौ उप दाशुषे । तको नेता तदिद्वपुरुपमा यो अमुच्यत ॥१३॥

अतीदु शक्र ओहत इन्द्रो विश्वा अति द्विषः ।

भिनत्कनीन ओदनं पच्यमानं परो गिरा ॥१४॥

अर्भको न कुमारकोऽधि तिष्ठन्नवं रथम् ।

स पक्षन्महिषं मृगं पित्रे मात्रे विभुक्रतुम् ॥१५॥

आ तू सुशिप्र दंपते रथं तिष्ठा हिरण्ययम् ।

अधद्युक्षं सचेवहि सहस्रपादमरुषं स्वस्तिगामनेहसम् ॥१६॥

ápād índro ápād agnír víṣve devā amatsata | várūṇa íd
ihá kshayat tám ápo abhy ânūshata vatsám saṁśiṣvarīr iva
|| 11 || sudevó asi varuṇa yasya te saptá síndhavaḥ | anu-
kshárantí kākúdam sūmyām sushiráṁ iva || 12 || yó vyá-
tīr áphāṇayat súyuktān úpa dāśúshe | takvó netá tát íd
vāpur upamā yó amucyata || 13 || átíḍ u śakrá ohata índro
víṣvā áti dvíṣaḥ | bhinát kanína odanám pacyámānam paró
girá || 14 || arbhakó ná kumārakó 'dhi tishṭhan nāvam rá-
tham | sá pakshan mahishám mṛigám pitré māt্রে vibhu-
krátum || 15 || ā tú suṣipra dampate rátham tishṭhā hiraṇ-
yáyam | ádha dyukshám sacevahi sahásrapādam arushám
svastigám anehásam || 16 ||

When the streams of thoughts rush forth like the dappled cows unflinching and easy to be milked, seize them quickly and mix them with the elixir of spiritual devotion and offer the drink to the resplendent self for enjoyment. 10

The soul drinks this divine elixir; all the divine powers drink it with delight; let our virtuous mind taste it with joy, and may our pious seekers appreciate it as the mother cows love their calves. 11

O blissful Lord, you are full of divine light; the seven streams of sense organs keep themselves flowing into your palate as it were a pipe with wide mouth. 12

It is he (the self) who directs his well-harnessed prancing vital faculties for his well-being. He, the swift guide, a deliverer of blessings, comparable only to Himself, is delivered from mortal worries. 13

The mighty self verily overpowers his adversaries. He is lovable and far-abiding. He cleaves the clouds by his thundering voice. 14

Like a young boy, He mounts His splendid chariot and prepares for His father and mother (earth and heaven) the great deer-like multipurposeful clouds. 15

O lord of your home, handsome-jawed, may you ascend your heavenly golden chariot which is bright, thousand-footed, sinless and auspiciously moving, and let both of us meet there and enjoy. 16

तं घेमि॒त्था नम॒स्वि॒न॒ उप॒ स्व॒राज॑मासते ।
 अर्थं॑ चिदस्य॒ सुधितं॑ यदेत॒व आव॑र्तयन्ति दावने ॥१७॥
 अनु॑ प्र॒त्नस्यौ॑कसः प्रि॒यमे॑धास एषाम् ।
 पूर्वा॑मनु प्रयतिं वृ॒क्तब॑र्हिषो हि॒तप्र॑यस आशत ॥१८॥

tām ghem itthā namasvīna ūpa
 svarājam āsate | ārtham cid asya sūdhitam yād étava āvar-
 tāyanti dāvāne || 17 || ānu pratnāsyaūkasaḥ priyāmedhāsa
 eṣām | pūrvām ānu prāyatim vṛiktābarhiṣo hitāprayasa
 āṣata || 18 || 7 ||

(७०) सप्ततितमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चम्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः पुरुहन्मा ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-६) प्रथमादितृचद्वयस्य
 प्रगायः (विषमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती), (७-१२) सप्तम्यादिदृचां बृहती,
 (१३) त्रयोदश्या उष्णिक्, (१४) चतुर्दश्या अनुष्टुप्,
 (१५) पञ्चदश्याश्च पुर उष्णिक् छन्दांसि ॥

॥८॥

यो राजा च॑र्षणी॒नां या॒ता रथे॑भि॒रघ्नि॑गुः ।
 विश्वा॑सां तरु॒ता पृ॒तनानां॑ ज्येष्ठो यो वृ॒त्रहा॑ गृणे ॥१॥
 इन्द्रं॑ तं शु॒म्भ पुरु॑हन्म॒न्नव॑से यस्य द्वि॒ता वि॑ध॒र्तरि॑ ।
 हस्ता॑य॒ वज्रः॑ प्रति॒ धायि॑ दर्श॒तो म॒हो दि॒वे न सूर्यः॑ ॥२॥
 नकि॑ष्टं कर्म॒णा न॒शद्य॑श्च॒कार स॒दावृ॑धम् ।
 इन्द्रं॑ न यज्ञैर्वि॒श्वगूर्त॑मृ॒भ्वस॒मधृ॑ष्टं धृ॒ष्ण्वोज॑सम् ॥३॥

70

Yó rājā carshaṇīmāṁ yātā rāthebhir ādhriguh | viśvāsāṁ
 tarutā prītanānāṁ jyēsthō yó vṛitrahā grīṇé || 1 || indram
 tām śumbha puruṣaṁnam āvase yāsyā dvitā vidhartāri |
 hāstāya vājraḥ prāti dhāyi darśatō mahó divé ná sūryaḥ
 || 2 || nākish tām kārmanā naśad yāṣ cakāra sadāvṛidham |
 indram ná yajñair viśvāgūrtam rībhvasam ādhrishtaṁ dhrish-
 nvōjasam || 3 ||

Pious devotees, presenting praises, worship the self-resplendent Lord with reverence, so that they may obtain His well-stored wealth and wisdom at the right time, when vital faculties bring him on his way. 17

The wise devotee (having purified themselves with all the disciplines) have reached their original abode of divines. They have made all the preparations for the dedicated service, such as spreading the grass and placing the offerings. (This constitutes the ritual aspect; on the spiritual side, the discipline is of purification, contemplation and the enjoyment of final bliss). 18

70

I praise that pre-eminent Lord of resplendence who is the sovereign ruler of mankind, who moves unrestrained in his cosmic chariots, the vanquisher of all adversities and the destroyer of evils. 1

Pay homage to the Lord of resplendence, the wielder of the bolt of punitive justice for obtaining protection, for He is the upholder of twofold might; He holds in his hand the splendid bolt of thunder which is as great as the sun in heaven. 2

None can attain Him by deeds, or by performing rituals who is the giver of fresh strength to all, praised by all, great, unconquered, dynamic, ever-daring and extremely strong. 3

अषाब्धमुग्रं पृतनासु सासहिं यस्मिन्महीरुज्रयः ।
 सं धेनवो जायमाने अनोनवुर्द्यावः क्षामो अनोनवुः ॥४॥
 यद्द्याव इन्द्र ते शतं शतं भूमीरुत स्युः ।
 न त्वा वज्रिन्सहस्रं सूर्या अनु न जातमष्ट रोदसी ॥५॥

áshālham ugrām prítanāsu sāsahīm yāsmīn
 mahír urujráyah | sám dhenávo jáyamāne anonavur dyávaḥ
 kshámo anonavuh || 4 || yád dyáva indra te śatām śatām
 bhúmīr utá syúḥ | ná tvā vajrin sahásraṁ sūryā ánu ná
 jātām ashta ródasī || 5 || 8 ||

॥९॥ आ पप्राथ महिना वृष्ण्या वृषन्विश्वा शविष्ठ शवसा ।
 अस्माँ अव मघवन्गोमति व्रजे वज्रिश्चित्राभिरूतिभिः ॥६॥
 न सीमदेव आपदिष दीर्घायो मर्त्यः ।
 एतग्वा चिद्य एतशा युयोजते हरी इन्द्रो युयोजते ॥७॥
 तं वो महो महाय्यमिन्द्रं दानाय सक्षणिम् ।
 यो गाधेषु य आरणेषु हव्यो वाजेष्वस्ति हव्यः ॥८॥
 उदू पु णो वसो महे मृशस्व शूर राधसे ।
 उदू पु मह्यै मघवन्मघत्तय उदिन्द्र श्रवसे महे ॥९॥
 त्वं न इन्द्र ऋतयुस्त्वानिदो नि तृम्पसि ।
 मध्ये वसिष्व तुविनृम्णोर्वोर्नि दासं शिश्रथो हथैः ॥१०॥

á paprātha mahinā vṛishṇyā vṛishan vísvā śavishṭha
 śávasā | asmāñ ava maghavan gómati vrajé vājriñ citrábhīr
 ūtíbhīḥ || 6 || ná sīm ádeva āpad íshaṁ dīrghāyo mārtyah |
 étagvā cid yá étaśā yuyójate hārī índro yuyójate || 7 ||
 tám vo mahó maháyyam índraṁ dānáya sakshānim | yó
 gādhéshu yá áraṇeshu hávyo vājeshv ásti hávyah || 8 ||
 úd ū shú ṇo vaso mahé mṛśásva śūra rádhase | úd ū
 shú mahyaí maghavan maghátṭaya úd indra śrávase mahé
 || 9 || tvám na indra ṛitayús tvānido ní trīmpasi | má-
 dhye vasishva tuvinṛimṇorvór ní dāsān śisuatho háthaiḥ
 || 10 || ९ ||

I laud Him who is not to be withstood, who is mighty and the conqueror of adversities. When he was manifested, the strong rushing rays of light greeted Him and the heavens and the earths sent their loud voices out to praise Him. 4

O Lord of resplendence, were there a hundred heavens or a hundred earths—not even a thousand suns could be equal to you at your manifestation nor both the worlds of heaven and earth could be equal to your splendour. 5

O mightiest showerer of blessings, you have overwhelmed everyone with your vast bountiful power. O bounteous, the wielder of thunder arm, O possessor of adamantine will power, may you, with your wonderful protective measures, lead us successful to the enemies' enclosure full of kine. 6

O eternally long-lived Lord of resplendence, the mortal who does not pay homage to you as the sole adorable deity, shall not get his food, nor the one flourish who does not praise the lord who yokes to his cosmic car a pair of variegated horses and a pair of bay steeds. 7

Great priests worship that resplendent Lord who is propitiated by sacrificial homage and who is to be invoked in the shallows of land and in the depths of oceans and who is to be invoked in battles. 8

O brave, the giver of dwellings, raise us up to enjoy abundant food; raise us up, O bounteous Lord for abundant wealth; raise us up, Lord of resplendence for abundant fame. 9

O Lord of resplendence, you delight in offerings. You trample down your slanderers. O possessor of vast wealth, give us shelter under your vital parts and strike down the infidel with your blows. 10

॥१०॥ अ॒न्यव्र॑त॒ममा॑नु॒षम॑य॒ज्वान॑मदे॒वयु॑म् ।
 अव॒ स्वः सखा॑ दुधुवीत॒ पर्व॑तः सु॒घ्नाय॒ दस्युं॑ पर्व॑तः ॥११॥
 त्वं न॑ इन्द्रा॒सां ह॑स्ते शवि॒ष्ठ दा॑वने ।
 धा॒नानां॑ न सं गृ॒भायास्म॑यु॒र्द्विः सं गृ॒भायास्म॑युः ॥१२॥
 सखा॑यः क्रतुमिच्छत क॒था रा॑धाम शर॒स्य ।
 उप॑स्तुतिं भो॒जः सूरि॑र्यो अ॒ह्यः ॥१३॥

anyávrataṁ ámānusham áyajvānam ádevayum | áva sváh
 sákhā dudhuvīta párvataḥ sughmāya dāsyum párvataḥ || 11 ||
 tvám na indrásāṁ háste śavishṭha dāvāne | dhānānaṁ ná
 sām grībhāyāsmayúr dvīḥ sām grībhāyāsmayúḥ || 12 || sá-
 khāyaḥ krátum ichata kathá rādhrāma śarásya | úpastutin
 bhojáh sūrír yó áhrayaḥ || 13 ||

भूरि॑भिः सम॒ह ऋ॑षिभिर्ब॒र्हिष्म॑द्भिः स्तवि॒ष्यसे ।
 यदित्थ॑मेकमेकमिच्छ॒र व॒त्सान्प॑रा॒ददः॑ ॥१४॥
 क॒र्णगृ॑ह्या म॒घवा॑ शौरदे॒व्यो व॒त्सं न॑स्त्रिभ्य आनयत् । अ॒जां सूरि॑र्न धा॒तवे ॥१५॥

bhúribhiḥ samaha r̥shibhir
 barhishmadbhi stavishyase | yád itthám ékam-ekam íc-
 chára vatsān parādādaḥ || 14 || karṇagrīhyā maghāvā śaura-
 devyó vatsām nas tribhyá āmayat | ajām sūrír ná dhátave
 || 15 || १० ||

May your friend, the cloud, hurl that infidel down from heaven who differs from us in rites and rituals, is inhuman, who does not observe fire-sacrificials, and who does not show reverence to Nature's bounties. 11

O most powerful resplendent Lord, loving us may you please take these gifts of wealth and cattle in your hand as grains of corn, and give us. Please give us the same second time and repeatedly with the same favour. 12

O my companions, give good heed to the worship, for, otherwise, how can we worthily pronounce the praise of the Lord, the destroyer, who is the recompenser of enemies and the sender of rewards and who is unvanquished. 13

O resplendent Lord, the common object of our worship, you are praised by many austere sages, for, it is you, the destroyer of foes who thus gives calves, one by one, in succession to your worshippers. 14

May the bounteous Lord, taking them by the ears, take away the cows with their calves from the clutches of their enemies just as an owner leads a goat to a drinking pond. 15

(७१) एकसप्ततितमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसौ सुदीतिपुरुमीळ्हौ तयोरन्यतरो वा ऋषिः । अग्निर्देवता ।

(१-९) प्रथमादिनवर्चा गायत्री, (१०-१५) दशम्यादिषण्णाञ्च प्रगाथः (विषमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दसी ॥

॥१॥ त्वं नो अग्ने महोभिः पाहि विश्वस्या अरातेः । उत द्विषो मर्त्यस्य ॥१॥
 नहि मन्युः पौरुषेय ईशे हि वः प्रियजात । त्वमिदसि क्षपावान् ॥२॥
 स नो विश्वेभिर्देवेभिरूर्जो नपाद्भद्रशोचे । रयिं देहि विश्ववारम् ॥३॥
 न तमग्ने अरातयो मर्तं युवन्त रायः । यं त्रायसे दाश्वांसम् ॥४॥
 यं त्वं विप्र मेधसातावग्ने हिनोषि धनाय । स तवोती गोषु गन्ता ॥५॥

71

Tvám no agne máhobhiḥ páhi víśvasyā áratēḥ | utá
 dvishó mártasya || 1 || nahí manyúḥ paúruseya íše hí vah
 priyajāta | tvám íd asi kshápāván || 2 || sá no víśvebhir de-
 vébhir úrjo napād bhádrasocē | rayīm dehi víśvāvāram || 3 ||
 na tám agne áratayo mártam yuvanta rāyāḥ | yām tráyasē
 dāśvānsam || 4 || yām tvām vipra medhāsātāv ágne hinóshi
 dhánāya | sá távotí góshu gántā || 5 || 11 ||

॥१२॥ त्वं रयिं पुरुवीरमग्ने दाशुषे मर्ताय । प्र णो नयवस्यो अच्छ ॥६॥
 उरुष्या णो मा परा दा अघायते जातवेदः । दुराध्येऽ मर्ताय ॥७॥
 अग्ने माकिष्टे देवस्य रातिमदेवो युयोत । त्वमीशिषे वसूनाम् ॥८॥
 स नो वस्व उप मास्यूजो नपान्माहिनस्य । सखे वसो जरितृभ्यः ॥९॥
 अच्छा नः शीरशोचिषं गिरो यन्तु दर्शतम् ।
 अच्छा यज्ञासो नमसा पुरुवसुं पुरुप्रशस्तमृतये ॥१०॥

tvám rayīm puruvíram ágne dāśúshe mártāya | prá no
 naya vásyo ácha || 6 || urushyā no má párá dā aghāyaté
 jātavedaḥ | durādhyè mártāya || 7 || ágne mākish te devāsya
 rātīm ádevo yuyota | tvam íshishe vāsūnām || 8 || sá no vásva
 úpa māsya úrjo napān máhinasya | sákhe vaso jaritríbhyaḥ
 || 9 || áchā nah śírāsocisham gíro yantu darśatām | áchā
 yajñāso námasā purūvásam puruprasastām ūtāye || 10 || 12 ||

71

O adorable Lord, may you protect us by your greatness against all malignity and hate of mortal man. 1

O (fire-divine), loving by nature, no human anger can harm you—you are the glory of the night. 2

O source of strength, auspicious in your glory, associated with Nature's bounties, give us wealth, coveted by all. 3

O adorable Lord, verily that worshipful mortal whom you protect, the malignities cannot obstruct his path of prosperity. 4

O wise Lord, the devotee whom you urge to attain wealth, verily becomes rich in cattle, through your assistance. 5

O adorable Lord, you give riches and brave children to the man who offers worship. May you lead us on to higher bliss. 6

Defend us, O all-knowing Lord; hand us not over to the malevolent and to the evil-hearted man. 7

O adorable Lord, let not the godless take away the wealth which you, the divine, have given, for you are the lord of all treasures. 8

O source of strength, the friend, the giver of dwellings, you give us, your worshippers, abundant treasures. 9

Let our hymns come near the consuming flames, beauteous and bright. Let our devotion and oblations come for protection near him who is rich in wealth and rich in praise. 10

॥१३॥

अ॒ग्निं सूनुं सहस्रो जा॒तवे॒दसं दानाय॑ वार्या॒णाम् ।
 द्वि॒ता यो भूदु॒मृतो म॒र्त्येष्व॑ होता म॒न्द्रत॑मो वि॒शि ॥११॥
 अ॒ग्निं वो दे॒वय॒ज्याग्निं प्र॑य॒त्यध्व॑रे ।
 अ॒ग्निं धी॒षु प्रथ॑मम॒ग्निमर्व॑त्य॒ग्निं क्षै॒त्राय॑ साध॒से ॥१२॥

agnīm sūnīm sāhaso jātāvedasam dānāya vāryāṇām |
 dvitā yó bhūd amṛito mārtyeshv á hōta mandrātamo viśi
 || 11 || agnīm vo devayajyāyāgnīm prayaty ādhvaré | agnīm
 dhīshú prathamām agnīm ārvaty agnīm kshaítrāya sādhasē
 || 12 ||

अ॒ग्निरि॒षां स॒ख्ये द॑दातु न ई॒शे यो वार्या॑णाम् ।
 अ॒ग्निं तो॒के तन॑ये शश्व॒दीमहे॑ वसुं सन्तं तनू॒षाम् ॥१३॥
 अ॒ग्निमी॒ळिष्व॑वसे गाथा॒भिः शी॒रशो॑चिषम् ।
 अ॒ग्निं रा॒ये पु॒रुमी॒ळ्ह श्रु॑तं नरोऽ॒ग्निं सु॑दीतये छ॒र्दिः ॥१४॥
 अ॒ग्निं द्वे॒षो योत॑वै नो गृणीमस्य॒ग्निं शं योश्च॑ दात॒वे ।
 वि॒श्वा॒सु वि॒क्ष्ववि॒तेव॑ हव्यो भुव॒द्वस्तु॑र्कषू॒णाम् ॥१५॥

agnīr ishām sakhyé dadātu na īše yó vāryāṇām |
 agnīm toké tánaya śasvad īmale vāsum sántam tanūpām
 || 13 || agnīm ilishvāvase gāthābhiḥ śīrāśocisham | agnīm
 rāyé purumīḷha śrutām nāro gñīm suditāye chardīḥ || 14 ||
 agnīm dvēsho yótavai no grīṇīmasy agnīm śam yós ca dá-
 tave | víśvāsu vikshv āvitēva hávyo bhúvad vāstur rishū-
 nām || 15 || 13 ||

(Our invocations are) to the all-knowing fire-divine who is the source of strength, the giver of all desirable good things, who is doubly immortal amongst mortals (since it is perpetually alive) and who is supremely exhilarating ministrant-priest in the house. 11

(O worshippers), I praise fire-divine for the inauguration of your divine offering at the time of worship. The fire-divine is first in reverence amongst Nature's bounties at our rites; I praise the fire-divine when enemies approach and I praise the same for the procurement of land. 12

May the fire-divine in his friendship give us food, as he is the lord of all desirable things; we solicit abundance for our sons and grandsons from fire-divine, who is also the giver of dwellings and the protector of our bodies. 13

Solicit with your hymns for protection the adorable fire-divine whose bright and consuming flames are spread all over. Praise the same for wealth, O much-renowned worshipper; the other devotees are praising that far-famed one on their own behalf. May you recommend to the same fire-divine for a house to me, his devotee. 14

We praise the adorable Lord so that He may keep off our enemies and their malignities; we praise the Lord so that He may give us peace and bliss. May He be worshipped well as the giver of cottage to the seers. He is verily the protector of all men. 15

(७२) द्विसप्ततितमं सूक्तम्

(१-१८) अष्टादशर्चस्यास्य सूक्तस्य प्रागाथो हर्यत ऋषिः । अग्निर्हवीषि वा देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥१४॥ ह॒विष्कृ॑णुध्व॒मा ग॑मदध्व॒र्युर्वे॑नते पुनः । वि॒द्वान् अस्य॑ प्र॒शासन॑म् ॥१॥
 नि ति॒ग्मम॒भ्यंशुं॑ सीदु॒द्धोता॑ म॒नावधि॑ । जुषा॒णो अस्य॑ स॒ख्यम् ॥२॥
 अ॒न्तर्गि॑च्छन्ति तं जने रु॒द्रं प॒रो मनी॑षया । गृ॒भ्णन्ति जि॒ह्वया॑ स॒सम् ॥३॥
 जा॒म्यती॑तपे धनु॒र्वयो॑धा अरु॒हद्वन॑म् । दृष॒दं जि॒ह्वया॑वधीत् ॥४॥
 चर॑न्व॒त्सो रु॒शन्नि॒ह नि॒दातारं॑ न वि॒न्दते॑ । वेति॑ स्तोत॒व अ॒म्यम् ॥५॥

72

Havísh kṛiṇudhvam á gamad adhvaryúr vanate púnaḥ |
 vidvāñ asya praśāsanam || 1 || ní tigmām abhy àṁśum sídad
 dhótā manáv ádhi | jushāṇó asva sakhyám || 2 || antár
 ichanti tám jáne rudrám paró manīsháyā | gṛibhṇánti jih-
 váyā sasám || 3 || jāmy àtitape dhánur vayodhá arubad vá-
 nam | dṛishádam jihváyávadbīt || 4 || cáran vatsó rúṣam ihá
 nidātāram ná vindate | véti stótava ambyām || 5 || 14 ||

॥१५॥ उ॒तो न्व॑स्य॒ यन्म॑हद॒श्वाव॑द्योजनं बृ॒हत् । द॒ामा रथ॑स्य द॒दृशे॑ ॥६॥
 दु॒हन्ति॑ स॒प्तैका॑मुप॒ द्वा पञ्च॑ सृजतः । ती॒र्थे सि॒न्धोरधि॑ स्व॒रे ॥७॥
 आ दृ॒शभिर्वि॑वस्वत॒ इन्द्रः॑ को॒शम॑चुच्यवीत् । खेद॑या त्रि॒वृता॑ दि॒वः ॥८॥
 परि॑ त्रि॒धातु॑रध्व॒रं जु॒र्णिर॑ति नवी॒यसी॑ । मध्वा॑ हो॒तारो॑ अञ्जते ॥९॥
 सिञ्च॑न्ति नम॑साव॒तमु॒च्चाच॑क्रं परि॒ज्मान॑म् । नी॒चीन॑वार॒मक्षि॑तम् ॥१०॥

utó nv àsya yán mahád áṣvāvad yójanam brihád | dānā
 ráthasya dádrīṣe || 6 || duhánti saptaíkām úpa dvá páñca
 sṛijataḥ | tīrthé síndhor ádhi svaré || 7 || á ṭaśábhīr vivás-
 vata índraḥ kóṣam acueyavīt | khédayā trivṛitā diváḥ || 8 ||
 pári tridhátur adhvarám jūrṇír eti návīyasī | mádhvā hó-
 tāro añjate || 9 || siñcánti námasāvatām uccācakram pári-
 jmánam | nīcínabāram ákshitam || 10 || 15 ||

May you present oblations. He has come and let the head priest (*adhvaryu*), who is well-skilled in devotional works, once again present offerings. 1

The invoker (the *hotr*) sits down by the side hot flame, rejoicing in his friendship towards the head priest. 2

For the sake of the offerer, they (the priests) thoughtfully place the fire in the forefront, and arouse it by prayers, while it sleeps. 3

The fire-divine, giver of food, scorches the vast bow of the firmament. He mounts the waters; and with his tongue-like flames he strikes the clouds. 4

Roaming like a calf, the bright-shining fire-divine finds none to fetter him and seeks a chanter to recite the praises. 5

And as soon as the great strong harness of his steeds and the traces of his chariot are seen—6

—the seven milk a single cow, of whom the two direct the other five to work on the resounding shore of the river. 7

Entreated by the ten fingers of the worshipper, the Lord of resplendence urges the clouds to fall from heaven with His threefold measure from the sky. 8

The newly-kindled flame fed on three materials (milk preparations, herbs and foodgrains), proceeds around the sacred fire; the priests annoint it with butter. 9

With reverence they pour out the inexhaustible cauldron, as it goes round and round from a height with its mouth below. 10

॥६॥ अ॒भ्यार॒मिद॒द्रयो॑ नि॒षिक्तं॑ पु॒ष्करे॑ म॒धु । अ॒व॒तस्य॑ वि॒सर्ज॑ने ॥११॥
 गा॒व॒ उपा॑व॒ताव॒तं म॒ही य॒ज्ञस्य॑ र॒प्सुदा॑ । उ॒भा क॑र्णी हिर॒ण्यया॑ ॥१२॥
 आ सु॒ते सिञ्च॑त॒ श्रियं॑ रो॒दस्योर॑भि॒श्रियं॑म् । र॒सा द॑धीत वृष॒भम् ॥१३॥
 ते जा॑न॒त स्व॑मो॒क्यं सं॒वत्सा॑सो न मा॒तृभिः॑ । मि॒थो न॑सन्त जा॒मिभिः॑ ॥१४॥
 उप॒ स्रक्के॑षु ब॒प्सतः॑ कृ॒ण्वते॑ ध॒रुणं॑ दि॒वि । इ॒न्द्रे अ॒ग्ना नमः॑ स्वः ॥१५॥

abhyāram id ādrayo nishiktam pūshkare niadhu | ava-
 tāsya visárjane || 11 || gāva upāvatāvatām mahí yajñāsya
 rapsúda | ubhá kárnā hiraṇyáyā || 12 || á suté siñcata śrí-
 yam ródasyor abhisríyam | rasá dadhīta vṛishabbhām || 13 ||
 té janata svām okyām sām vatsāso ná mātṛībhiḥ | mithó
 nasanta jamíbhīḥ || 14 || úpa srákveshu bāpsataḥ kṛiṇvaté
 dharúṇam diví | índre agná námaḥ svàḥ || 15 || 16 ||

॥७॥ अधु॑क्ष॒त्पि॒प्युषी॑मिष॒मूर्जं॑ स॒प्तप॑दीम॒रिः । सूर्य॑स्य स॒प्त र॒श्मिभिः॑ ॥१६॥
 सोम॑स्य मि॒त्रावरु॑णोदि॒ता सूर॑ आ द॑दे । तदा॑तु॒रस्य॑ भे॒षज॑म् ॥१७॥
 उ॒तो न्व॑स्य॒ यत्प॑दं ह॒र्यत॑स्य॒ निधा॑न्यम् । परि॒ द्यां जिह्वा॑य॒तनत् ॥१८॥

ádhuksbat pipyúshīm ísham ūrjam saptápadīm aríḥ |
 sūryasya saptá raśmībhiḥ || 16 || sómasya mitrāvaruṇóditā
 sūra á dade | tát áturasya bheshajām || 17 || utó nv àsya
 yát padām naryatāsya nidhanyām | pári dyām jihváyātanat
 || 18 || 17 ||

The reverent priests drawing near pour the superfluous butter into the large spoon, when they set the cauldron down. 11

Draw near, O cows, to the cauldron; the two mighty ones—heaven and earth. The sacrificial fire has been fed plentifully and is fruit-giving; both ears of the cauldron are golden. 12

Drop into the milked stream the admixture of sacred offering which reaches both heaven and earth; supply the offering of the liquids (*mixture* of *Soma* and milk) to the fire—the showerer of blessings. 13

They (the cows) know their own abiding place, as calves with their mothers, so they severally assemble with their kin. 14

They (the priests, out of the earthly oblations), consumed by flames, make sustaining food in heaven, for the fire-divine who devours it with his jaws, they minister all the food to the fire-divine as well as the resplendent lord (the sun). 15

The wind by means of the sun's seven rays milks the nourishing food and drink from the seven-stepped one. 16

O the Lord of light and plasma, I take the herbal juice when the sun is risen; it is a medicine to the sick. 17

He (the fire-divine), standing in the place chosen by me, the eager offerer, as a spot for presenting oblations, fills the sky on every side with his tongue-like blaze. 18

(७३) त्रिसप्ततितमं सूक्तम्

(१-१८) अष्टादशर्चम्यास्य सूक्तम्यात्रियो गोपवनः सप्तवधिरा ऋषिः । अश्विनौ देवते । गायत्री छन्दः ॥

- १२०० उ॒र्द॒रा॒थामृ॒ताय॒ते यु॒ञ्जा॒थाम॒श्विना॒ रथ॑म् । अ॒न्ति॒ ष॒द्भू॒तु वा॒मवः॑ ॥१॥
 नि॒मिष॑श्चि॒ज्जवी॒यसा॒ रथे॑ना या॒तम॒श्विना॒ । अ॒न्ति॒ ष॒द्भू॒तु वा॒मवः॑ ॥२॥
 उप॑ स्तृ॒णीत॒मत्र॑ये हि॒मेन॑ घ॒र्मम॒श्विना॒ । अ॒न्ति॒ ष॒द्भू॒तु वा॒मवः॑ ॥३॥
 कु॒हं म्यः॑ कु॒हं जग्म॑थुः कु॒हं श्ये॒नेव॑ पे॒तथुः॑ । अ॒न्ति॒ ष॒द्भू॒तु वा॒मवः॑ ॥४॥
 यद॒द्य क॑र्हि क॑र्हि चि॒च्छ्रु॒यात॑मि॒मं हव॑म् । अ॒न्ति॒ ष॒द्भू॒तु वा॒मवः॑ ॥५॥

73

Ud rāthām ṛitayaté yuñjāthām aśvinā rātham | ānti
 shād bhūtu vām āvah — 1 || nimīshaṣ cij jāviyasa rāthenā
 yātam aśvinā | ānti shād — 2 || ūpa strīṇitam ātraye hi-
 ména gharmām aśvina | ānti shād — 3 || kūha sthaḥ kūha
 jagmathuḥ kūha syenéva petathuḥ | ānti shād — 4 || yād
 adyā kārhi kārhi cie chusṛūyātam imām hāvam | ānti shād

[5] 18]

- २०० अ॒श्विना॑ या॒महू॒तमा॒ नेदि॑ष्ठं या॒म्याप्य॑म् । अ॒न्ति॒ ष॒द्भू॒तु वा॒मवः॑ ॥६॥
 अ॒वन्त॑मत्र॑ये गृ॒हं कृ॑णु॒तं यु॒वम॒श्विना॒ । अ॒न्ति॒ ष॒द्भू॒तु वा॒मवः॑ ॥७॥
 व॒रेथे॑ अ॒ग्निमा॒तपो॑ व॒दते॑ व॒ल्ग्वत्र॑ये । अ॒न्ति॒ ष॒द्भू॒तु वा॒मवः॑ ॥८॥
 प्र॒ स॒प्तव॑धिरा॒शसा॒ धारा॑म॒ग्नेर॑शाय॒त । अ॒न्ति॒ ष॒द्भू॒तु वा॒मवः॑ ॥९॥
 इ॒हा ग॑तं वृ॒षण्व॑सू श्रृ॒णु॒तं म॑ इ॒मं हव॑म् । अ॒न्ति॒ ष॒द्भू॒तु वा॒मवः॑ ॥१०॥

aśvina yāmahūtāmā nēdishṭham yāmy āpyam | ānti shād
 — 6 — āvantam ātraye grīhām kṛiṇutām yuvām aśvinā |
 ānti shād — 7 — vārethe agnīm ātāpo vādāte valgv ātraye |
 ānti shād — 8 — prā saptāvadhrir āśāsa dhāram agnér
 aśayata | ānti shād — 9 — ihā gatam vṛiṣaṇvasū śṛiṇutām
 ma imām hāvam | ānti shād — 10 || 19 ||

Rise, O twin-divines, on my behalf, as I prepare to perform benevolent works; may you yoke your car; let your protecting help be near us. 1

Come, O twin-divines, in your chariot which moves quicker than the twinkling of an eye. Let your protecting help be near us. 2

O twin-divines, you have cooled the fire (of worries) of the destitute by covering with ice (of refuge). Let your protecting help be near us. 3

Where are you? Whither are you gone ? Whither have you flown like hawks ? Let your protecting help be near us. 4

If this day, at any time or in some place, you listen to my invocation, let your protecting help be near us. 5

The twin-divines are the first to listen to our invocations; I approach for the closest friendship; let your protecting help be near us. 6

O twin-divines, you make a sheltering house for the destitute, let your protecting help be near us. 7

You ward off the fire from its fierceness for the destitute, while he adores you earnestly; let your protecting aid be near us. 8

Through his prayer, the seven-tongued dragon has obtained the flame-edge of fire (i. e. has come out of its basket); let your protecting aid be near us. 9

Come here, O lords of abundant wealth, listen to this invocation of mine. Let your protecting aid be near us. 10

॥२०॥ किमिदं वाँ पुराणवज्जरतोऽरिव शस्यते । अन्ति षड्भूतु वामवः ॥११॥
 समानं वाँ सजात्यं समानो बन्धुरश्विना । अन्ति षड्भूतु वामवः ॥१२॥
 यो वाँ रजांस्यश्विना रथो वियाति रोदसी । अन्ति षड्भूतु वामवः ॥१३॥
 आ नो गव्येभिरश्व्यैः सहस्रैरुप गच्छतम् । अन्ति षड्भूतु वामवः ॥१४॥

kīm idāṃ vām purāṇaváj jārator iva śasyate | ānti shád
 — || 11 || samānām vām sajātyām samānó bāndhur aśvinā |
 ānti shád — || 12 || yó vām rájānsy aśvinā rátho viyāti
 ródasī | ānti shád — || 13 || á no gavyebhir áśvyaiḥ sahás-
 rair úpa gachatam | ānti shád — || 14 ||

मा नो गव्येभिरश्व्यैः सहस्रैरुप गच्छतम् । अन्ति षड्भूतु वामवः ॥१५॥
 अरुणप्सुरुषा अभूदकज्योतिर्ऋतावरी । अन्ति षड्भूतु वामवः ॥१६॥
 अश्विना सु विचाकशदृक्षं परशुमौ इव । अन्ति षड्भूतु वामवः ॥१७॥
 पुरं न धृष्णवा रुज कृष्णया बाधितो विशा । अन्ति षड्भूतु वामवः ॥१८॥

mā no gavyebhir
 áśvyaiḥ sahásrebhir áti khyatam | ānti shád — || 15 || aru-
 nāpsur ushā abhūd ákar jyótir ṛitāvarī | ānti shád — || 16 ||
 aśvinā sú vicākaśad vṛikshám paraśumāñ iva | ānti shád
 — || 17 || púram ná dhṛishṇav á ruja kṛishṇáyā bādhitó
 viśá | ānti shád || 18 || 20 ||

Why is this repeated invocation addressed to you, as if you were decrepit like an old man?—let your protecting aid be near us. 11

O twin-divines, common is your relationship and your kindred is also the same; let your protecting aid be near us. 12

Your cosmic chariot, O twin-divines, moves swiftly through the worlds, through heaven and earth; let your protecting aid be near us. 13

Come to us with thousands of herds of cattle and horses; let your protecting aid be near us. 14

Ignore us not with your thousands of herds of cattle and horses; let your protecting aid be near us. 15

The purple-tinted dawn has appeared, the mistress of the sacrifice spreads her light, let your protecting aid be near us. 16

O twin-divines, the splendidly-brilliant sun clears the darkness as the woodman with his axe a tree; let your protecting help be near us. 17

O bold (poet) entangled by the black band (of the basket), break through it as through a fort; let your protecting aid be near us. 18

(७४) चतुःसप्ततितमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चम्यास्य सूक्तस्यात्रेयो गोपवन ऋषिः । (१-१८) प्रथमादिद्वादशर्चामग्निः, (१३-१५)

त्रयोदश्यादितृचस्य चार्क्षस्य श्रुतर्वणो दानस्तुतिर्देवते । (१-१२) प्रथमादिद्वादशर्चामानुष्टुभः

प्रगायः [(१, ४, ७, १०) प्रथमाचतुर्थीसप्तमीदशमीनामनुष्टुप्, (२-३, ५-६, ८-९,

११-१२) द्वितीयातृतीयापञ्चमीषष्ठ्यष्टमीनवम्येकादशीद्वादशीनाञ्च गायत्री],

(१३-१५) त्रयोदश्यादितृचस्य चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥२१॥

वि॒शोवि॒शो वो॒ अति॑थिं वाज॒यन्तः॑ पुरु॒प्रिय॑म् ।

अ॒ग्निं वो॒ दुर्य॑ वचः॒ स्तुषे॑ शु॒षस्य॑ मन्म॒भिः ॥१॥

यं जना॑सो ह॒विष्म॑न्तो मि॒त्रं न स॒र्पिरा॑सुतिम् । प्र॒शंस॑न्ति प्र॒शस्ति॑भिः ॥२॥

प॒न्यांसं॑ जा॒तवे॑दसं॒ यो दे॒वता॑त्यु॒द्यता॑ । ह॒व्यान्यैर॑यद्वि॒वि ॥३॥

74

Viśó-viśo vo átithim vājayántaḥ purupriyám | agnīm
vo dúryam váca stushé śūshásya mánmabhiḥ || 1 || yám
jánāso havíshmanto mitráṁ ná sarpírāsutim | praśánsanti
práṣastibhiḥ || 2 || pányaṁsam jātávedasam yó devátāty
údyatā | havyāny aīrayat divi || 3 ||

आ॒गन्म॑ वृ॒त्रह॑न्त॒मं ज्येष्ठ॑म॒ग्निमा॑न॒वम् ।

यस्य॑ श्रु॒तर्वा॑ बृ॒हन्ना॒र्क्षो अनी॑क ए॒धते ॥४॥

अ॒मृतै॑ जा॒तवे॑दसं॒ तिर॑स्त॒मौसि॑ दर्श॒तम् । घृ॒ताह॑वन॒मीड्य॑म् ॥५॥

áganma vṛtrahántamaṁ
jyéshṭham agnīm ánavam | yasya śrutárvā bṛihánn ārkshó
ánika édhate || 4 || amṛítam jātávedasam tirás támānsi darṣa-
tām | ghṛitáhavanam ídyaṁ || 5 || 21 ||

O adorable Lord, desirous of strength and food, we glorify you with hymns for the attainment of happiness. You are dear and familiar friend and dear like the guest in every home. 1

(The fire-divine) whom men, bearing oblations and clarified butter worship with songs of praise as a friend;—2

—worship him, who is much lauded and omniscient. The earnest praiser of his worshipper sends to heaven the oblations presented in the worship. 3

We have come to that most excellent fire-divine who is the mightiest destroyer of the wicked. He is the benefactor of men, in whose beams (of radiations), the seer adept in the divine lore waxes great. 4

He (the fire-divine) is immortal and all-knowing visible through the gloom of darkness, worthy of praise and worshipped with invocations and affection. 5

॥२२॥ स॒बाधो॒ यं जना॑ इमे॒ऽग्निं ह॒व्येभि॒रीळते॑ । जुह्वा॑नासो य॒तस्रु॑चः ॥६॥
 इ॒यं ते न॒व्यसी॑ म॒तिर॒ग्ने अधा॑य्य॒स्मदा॑ ।
 म॒न्द्र सुजा॑त सु॒क्रतो॒ऽमूर् द॒स्माति॑थे ॥७॥
 सा ते॒ अग्ने॑ श॒न्तमा॑ च॒निष्ठा॑ भवतु प्रि॒या । तया॑ वर्ध॒स्व सुष्टु॑तः ॥८॥
 सा द्यु॒म्नैर्द्यु॒मिनी॑ बृह॒दुपो॑ऽश्रव॒सि श्रवः॑ । दधी॑त वृ॒त्रतू॑र्ये ॥९॥
 अश्व॒मिद्रां॑ रथ॒प्रां त्वे॒षमि॒न्द्रं न स॑त्प॒तिम् ।
 यस्य॑ श्रवा॑सि तू॒र्वथ॑ प॒न्यप॒न्यं च कृ॑ष्टयः ॥१०॥

sabādho yām jānā imē 'gnim havyébbhir ílate | jūhvā-
 nāso yatásrucāḥ || 6 || iyām te nāvyaśī matir āgne ádhāyy
 asmād ā | māndra sújāta súkrato 'mūra dāsmāṭithe || 7 || sā
 te agne śāntamā cānishṭhā bhavatu priyā | tāyā vardhasva
 sūstutah || 8 || sā dyumnair dyumnīnī bṛihád úpopa śrávasi
 śrávah | dádhitā vṛitratúrye || 9 || áśvam íd gām ratñapráṁ
 tveshām índraṁ ná sátpatim | yása śrávāñsi túrvatha pán-
 yam-panyam ca kṛishtáyah || 10 || २२ ||

॥२३॥ यं त्वा गो॒पवनो॑ गि॒रा च॒निष्ठ॑दग्ने अ॒ङ्गिरः॑ । स पा॑वक श्रु॒धी ह॒वम् ॥११॥
 यं त्वा जना॑स ईळते स॒बाधो॒ वाज॑सातये । स बो॑धि वृ॒त्रतू॑र्ये ॥१२॥
 अ॒हं हु॒वान् आ॒र्क्षे श्रु॒तर्व॑णि म॒दुच्यु॑ति ।
 शर्धा॑सीव स्तुका॒विना॑ मृ॒क्षा शी॒र्षा च॑तु॒र्णाम् ॥१३॥

yām tvā gopávano girā cānishṭhad agne aṅgiraḥ | sā
 pāvaka śrudhī hāvam || 11 || yām tvā jānāsa ílate sabādho
 vájasātaye | sā bodhi vṛitratúrye || 12 || ahām huvāná ārkshé
 śrutárvaṇi madacyúti | śárdhāñsīva stukāvínām mṛikshā śīr-
 shā caturṇām || 13 ||

That fire-divine is He, whom these priestly men worship with oblations and offer devotion as if with uplifted ladles. 6

This new hymn has been made by us for you, O the blissful, the well-manifested, the one glorious in deeds, the unbewildered, the beautiful and O the one dear as guest of men. 7

O adorable Lord, may it be dear to you, most pleasant and most agreeable. May you, well praised by it, grow mightier. 8

May this hymn be the rich source of wealth, and splendid with splendours. May it make your glory more glorious in the battle with the foe. 9

O men, adore the bright fire-divine who goes like a horse and fills our chariots (with the spoils of battle); and who is the protector of the good, like the Lord of resplendence and by whose might you win over (your enemies) the praiseworthy stock of wealth and food. 10

O most vital fire-divine, purifier, listen to my prayer. The seer of secret lore has made you the generous giver (of food) by his praise. 11

The worshippers implore you to obtain nourishment. May you listen to them during the battle with the foe. 12

Summoned before the seer of the divine lore, the humbler of the pride of adversaries, I purify with my hands the extremities (i.e. the longings and lingerings) of the four (sense organs—eye, tongue, nose and ear), as men shave the long wool of rams. 13

मां चत्वार आशवः शविष्ठस्य द्रविलवः ।
 सुरथासो अभि प्रयो वक्षन्वयो न तुम्यम् ॥१४॥
 सत्यमित्त्वा महेनदि परुष्यव देदिशम् ।
 नेमापो अश्वदातरः शविष्ठादस्ति मर्त्यः ॥१५॥

mām catvāra āśavaḥ śavishṭhasya dra-
 vitnāvaḥ | surāthāso abhī prāyo vākshan váyo ná túgryam
 || 14 || satyām ít tvā mahenadi párushṇy áva dedīṣam | nēm
 āpo aśvadātarah śavishṭhād asti mártyaḥ || 15 || 23 ||

(७५) पञ्चमप्रतिमं सूक्तम्

(१-१६) षोडशचेस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो विरूप ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२४॥ युक्ष्वा हि देवहूतमाँ अश्वँ अग्ने रथीरिव । नि होता पूर्व्यः सदः ॥१॥
 उत नो देव देवाँ अच्छा वोचो विदुष्टरः । श्रद्धिश्चा वार्या कृधि ॥२॥
 त्वं ह यद्यविष्ठय सहसः सूनवाहुत । ऋतावा यज्ञियो भुवः ॥३॥
 अयमग्निः सहस्रिणो वाजस्य शतिनस्पतिः । मूर्धा कवी रयीणाम् ॥४॥
 तं नेमिमृभवो यथा नमस्व सहृतिभिः । नेदीयो यज्ञमङ्गिरः ॥५॥

Yukshvā hí devahútamāñ āśvañ agne rathír iva | ní
 hótā pūrvyáh sadah || 1 || utá no deva devañ áchā voco vi-
 dúshṭarah | śrād víṣvā váryā kṛidhi || 2 || tvám ha yád ya-
 vishṭhya sáhasaḥ sūnav āhuta | ṛitáva yajñíyo bhúvaḥ || 3 ||
 ayám agníḥ sahasríṇo vājasya śatīnas pátih | mūrdhá kaví
 rayīṇām || 4 || tám nemím ṛibhávo yathá namasva sáhūti-
 bhiḥ | uédiyo yajñám aṅgirah || 5 || 24 ||

Four coursers yoked to a splendid car bear me forth to the sacred feast as the (four) boats carry the imported material home. 14

O the mighty carrier (across troubles), verily I declare to you the great truth : there is no mortal who gives energy more liberally than this most mighty power. 15

75

O fire-divine, like a charioteer, yoke your divine-steeds,—i.e. the forces, to invite Nature's bounties and first be seated yourself as their invoker. 1

O fire-divine, you are profoundly skilful; call for us hitherward the cosmic forces and assure that all our wishes will be fulfilled, 2

—since, O most youthful, the source of strength; O invoked one (in sacrifice), you are truthful and worthy of worship. 3

This fire-divine is the lord of hundred-fold and thousand-fold wealth. He is the chief of riches and a sage of piercing vision. 4

O cosmic fire technician, as craftsmen bend the felly, so direct the sacrifice towards yourself at our general call. 5

॥२५॥ तस्मै नूनमभिद्यवे वाचा विरूप नित्यया । वृष्णे चोदस्व सुष्टुतिम् ॥६॥
 कमु ष्विदस्य सेनयाग्नेरपाकचक्षसः । पणिं गोषु स्तरामहे ॥७॥
 मा नो देवानां विशः प्रस्नातीरिवोस्त्राः । कृशं न हासुरघ्न्याः ॥८॥
 मा नः समस्य दूढ्यः परिद्वेषसो अंहतिः । ऊर्मिर्न नावमा वधीत् ॥९॥
 नमस्ते अग्न ओजसे गृणन्ति देव कृष्टयः । अमैरमित्रमर्दय ॥१०॥

tāsmāi nūnām abhidyave vācā virūpa nītyayā | vṛishṇe
 codasva susṭutīm || 6 || kām u shvid asya sēnayāgnér āpā-
 kacakshasaḥ | paṇīm góshu starāmahe || 7 || mā no devānām
 vīṣaḥ prasnātīr ivosrāḥ | kṛīṣām ná hāsura āghnyāḥ || 8 || mā
 naḥ samasya dūḍhyāḥ páridveshaso aṇhatīḥ | ūrmír ná ná-
 vam á vadhīt || 9 || námas te agna ójase grīṇānti deva kṛish-
 tāyaḥ | amair amītram ardaya || 10 || 25 ||

॥२६॥ कुवित्सु नो गविष्टयेऽग्ने संवेषिषो रयिम् । उरुकृदुरु णस्कृधि ॥११॥
 मा नो अस्मिन्महाधने परा वर्गारभृद्यथा । संवर्गं सं रयिं जय ॥१२॥
 अन्यमस्मद्भिया इयमग्ने सिषक्तु दुच्छुना । वर्धा नो अमवच्छवः ॥१३॥
 यस्याजुषन्नमस्विनः शमीमदुर्मग्वस्य वा । तं घेदुग्निर्वृधावति ॥१४॥
 परस्या अधि संवतोऽवराँ अभ्या तर । यत्राहमस्मि ताँ अव ॥१५॥

kuvít sú no gāvisṭayé 'gne samvéshisho rayīm | úru-
 kṛid urú ṇas kṛidhi || 11 || mā no asmín malāadhané parā
 varga bhārabhṛíd yathā | samvārgam sám rayīm jaya || 12 ||
 anyām asmād bhiyā iyām āgne síshaktu duchúnā | vārdhā
 no amavac chāvaḥ || 13 || yāsyājushan namasvínāḥ sāmīn
 ādurmakhasya vā | tām ghéd agnír vṛidhāvati || 14 || pára-
 syā ādhi samvátó 'varāñ abhy á tara | yatrāhām āsmi tāñ
 ava || 15 ||

O multiform, may you with voice that ceases not, address your praise to this showerer of blessings, who shines at early morn.' 6

Which strong exploiter shall we overthrow to win kine in combat with the help of the missile of this fire-divine ? 7

Let the company of Nature's bounties not fail us, like dawns that float away or like cows who leave the unfaithful. 8

Let not the sinful tyranny of any evil-minded adversary harm us and smite us as the waves overwhelm a ship. 9

O divine adorable Lord, men sing reverent praises for the attainment of strength; may you destroy the enemy by strength. 10

O adorable Lord, may you send us abundance of wealth to fulfil our aspirations. O provider of space, grant us abundant space to live. 11

Leave us not in this conflict as a bearer of load; snatch up the wealth of infidels and give it to us. 12

O adorable Lord, may your fear pursue someone else (not us) to terrify him, increase our vigorous strength in battle of life. 13

The adorable Lord protects especially that person who is reverent and hard toiling, and whose holy labour He accepts. 14

Deliver us wholly from the hostile men and shield those, among whom I stand. 15

विद्महा हि ते पुरा वयमग्ने पितुर्यथावसः । अधा ते सुमन्मीमहे ॥१६॥

vidmā́ hí te purá vayám ágne pitúr yáthávasah |
ádhā te sumnām īmahe || 16 || 26 ||

(७६) षट्सप्ततितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः कुरुसुतिर्ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२७॥ इमं नु मायिनं हुव इन्द्रमीशानमोजसा । मरुत्वन्तं न वृञ्जसे ॥१॥
अयमिन्द्रो मरुत्सखा वि वृत्रस्याभिनच्छिरः । वज्रेण शतपर्वणा ॥२॥
वावृधानो मरुत्सखेन्द्रो वि वृत्रमैरयत् । सृजन्त्समुद्रिया अपः ॥३॥
अयं ह येन वा इदं स्वर्मरुत्वता जितम् । इन्द्रेण सोमपीतये ॥४॥
मरुत्वन्तमृजीषिणमोजस्वन्तं विरप्शिनम् । इन्द्रं गीर्भिर्वामहे ॥५॥

Imām nú māyīnam huva índram íśānam ójasā | marút-
vantam na vṛñjāse || 1 || ayām índro marútsakhā ví vṛitrá-
syābhinac chīrah | vājrena śatáparvaṇa || 2 || vāvṛidhānó
marútsakhéndro ví vṛitrām airayat | sṛiján samudríyā apāh
|| 3 || ayām ha yéna vá idam svar marutvatā jitam | índrena
sómapiṭaye || 4 || marútvantam ṛijīshīnam ójasvantam vi-
rapśīnam | índram gīrbhír havamahe || 5 ||

O adorable Lord, from time immemorial we have known your gracious and father-like help; so we again pray to you for happiness. 16

76

For the destruction of my adversities, I invoke now; the wise resplendent self,—the one that functions in association with vital breath and is the sovereign ruler of all by his might. 1

The resplendent self, in association of vital breath, cleaves into pieces the head of Nescience with his hundred-knotted bolt of adamantine will-power. 2

The resplendent self associated with vital breath rends the devil of Nescience asunder, and releases the obstructed thoughts of higher level (i.e. the waters from the firmament) to flow freely. 3

This is that resplendent Lord, by whom, in association with vital forces, the yonder heaven is conquered for quaffing the spiritual elixir. 4

We invoke with our praises the mighty resplendent Lord, who is associated with vital forces, and is the vigorous acceptor of the sacred residue of the oblation. 5

इन्द्रं प्रत्नेन मन्मना मरुत्वन्तं हवामहे । अस्य सोमस्य पीतये ॥६॥

índram prasnéna
mánmanā marútvantam havāmahe | asyá sómasya pitáye
॥ 6 ॥ 27 ॥

॥२८॥ मरुत्वौ इन्द्र मीधः पिबा सोमं शतक्रतो । अस्मिन्यज्ञे पुरुष्टुत ॥७॥
तुभ्येदिन्द्र मरुत्वते सुताः सोमासो अद्रिवः । हृदा हूयन्त उक्थिनः ॥८॥
पिबेदिन्द्र मरुत्सखा सुतं सोमं दिविष्टिषु । वज्रं शिशान ओजसा ॥९॥

márutvāñ indra mīdhvaḥ pība sómam śatakrato | asmín
yajñé purushtuta || 7 || túbhyéd indra marútvate sutāḥ só-
māso adrivaḥ | hṛidā hūyanta ukthínah || 8 || píbéd indra
marútsakhā sutām sómam dívishṭishu | vájram śīṣāna ójasā
|| 9 ||

उत्तिष्ठन्नोजसा सह पीत्वी शिप्रे अवेपयः । सोममिन्द्र चमू सुतम् ॥१०॥
अनु त्वा रोदसी उभे क्रक्षमाणमकृपेताम् । इन्द्र यदस्युहाभवः ॥११॥
वाचमष्टापदीमहं नवस्त्रक्तिमृतस्पृशम् । इन्द्रात्परि तन्वममे ॥१२॥

uttíshṭham ójasā sahā pītvī śipre avepayah | sómam
indra camū sutām || 10 || ānu tva ródasī ubhé krákshama-
nam akṛipetām | indra yád dasyuhābhavah || 11 || vācam
ashtāpadīm ahām návasraktim ritasprīṣam | índrāt pári ta-
nvām mame || 12 || 28 ||

With an eternal hymn, we invoke the resplendent Lord who is associated with vital forces and enjoys this spiritual elixir. 6

O resplendent Lord, showerer of blessings, performer of hundreds of selfless works, invoked by all, may you associated with vital forces enjoy the spiritual elixir. 7

O mighty thunderer, the resplendent Lord, an associate of vital forces, verily these delightful spiritual experiences, expressed with sacred hymns, and recited with faith and devotion are offered to you. 8

Drink, O resplendent Lord, joined with your friends, the vital forces, this elixir of spiritual joy, expressed on the recurring sacred days, and sharpen your bolt of justice with renewed vigour. 9

O resplendent Lord, with full expression of joy on your face, you enjoy the quaff of divine elixir, effused between the press-stones. 10

Both the heaven and earth shudder when you, O the resplendent Lord, uttering your fearful roar, crush down the infidel. 11

I make this sacrificial hymn, rising through eight steps (through eight cardinal directions), and finally it takes the ninth one (the sun in the Zenith). This is still less than the dimensions of the resplendent Lord. 12

(७७) सप्तसप्ततितमं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चम्यास्य सूक्तस्य काण्वः कुरुसुतिर्कषिः । इन्द्रो देवता । (१-९) प्रथमादिनवर्चा गायत्री,

(१०-११) दशम्येकादश्योश्च प्रगायः (दशम्या बृहती, एकादश्याः सतोबृहती) छन्दसी ॥

॥२९॥ जज्ञानो नु शतक्रतुर्वि पृच्छदिति मातरम् । क उग्राः के ह शृण्विरे ॥१॥
 आदीं शवस्यब्रवीदौर्णवाभमहीशुवम् । ते पुत्र सन्तु निष्टुरः ॥२॥
 समित्तान्वृत्रहाखिदुत्वे अरौ इव खेदया । प्रवृद्धो दस्युहाभवत् ॥३॥
 एकया प्रतिधापिबत्साकं सरांसि त्रिंशतम् । इन्द्रः सोमस्य काणुका ॥४॥
 अभि गन्धर्वमतृणदबुधेषु रजःस्वा । इन्द्रो ब्रह्मभ्य इदृधे ॥५॥

77

Jajñanó nú śatákratur ví prichad íti mātáram | ká ugráh
 ké ha śṛiṇvire | 1 || ád im śavasy àbravīd aurnavābhām
 ahīśivam | té putra santu nishtúraḥ || 2 || sām ít tán vṛitra-
 hákhidat khé arān iva khédaya | prāvṛiddho dasyuhābha-
 vat || 3 || ékayā pratidhāpibat sākām sārānsi triṁśatam | ín-
 draḥ sómasya kāṇuká || 4 || abhí gandharvām atrīṇad abudh-
 néshu rájassv á | índro brahmábhya íd vṛidhé || 5 || 29 ||

॥३०॥ निराविध्यद्विरिभ्य आ धारयत्पक्वमोदनम् । इन्द्रो बुन्दं स्वाततम् ॥६॥
 शतब्रध्न इषुस्तव सहस्रपर्ण एक इत् । यमिन्द्र चकृषे युजम् ॥७॥
 तेन स्तोत्रभ्य आ भर नृभ्यो नारिभ्यो अत्तवे । सद्यो जात ऋभुष्ठिर ॥८॥

nír āvidhyad girībhya á dhārāyat pakvām odanām | ín-
 dro bundām svātataṁ | 6 || śatābradhna īshus tāva sahāsra-
 parṇa éka ít | yām indra cakṛishé yújam || 7 || téna stotrī-
 bhya á bhara nṛībhyo nāribhyo áttave | sadyó jāta ṛibhu-
 shthira || 8 ||

77

As soon as born (at the sun-rise), he (the sun-divine), the performer of hundred selfless works, asks his mother : who are the mighty powers, who are the renowned? 1

His strong mother answered—O son, the conceit and the wicked are your two opponents in the society; may they be vanquished by you. 2

The destroyer of wicked-forces (the resplendent Lord) crushes both of them as spokes are hammered into naves of a chariot wheel. Then, the vanquisher of enemies swells in vigour. 3

Then the resplendent Lord (the sun-divine), at one draught drinks the contents of thirty lakes, full of divine elixir. 4

The resplendent sun pierces the clouds' vacant regions of space for the prosperity of wise sages. 5

The resplendent sun from the mountains shoots down with his far-stretched arrow and thereby causes to ripen the paddy. 6

That single shaft of yours, O sun, which you have made your faithful friend, is hundred-pointed, and thousand-feathered. 7

May you, O mighty and firm in battle since your birth, bring wealth for sustenance to us who are your praisers—to our men and women. 8

ए॒ता च्यौ॒त्नानि॑ ते कृ॒ता वर्षि॑ष्ठानि॒ परी॑णसा । हृ॒दा वी॒डुध॑ारयः ॥९॥
 विश्वे॑त्ता विष्णु॑राभरदु॒रुक्रम॑स्त्वेषितः ।
 श॒तं महि॑षान्क्षीरपा॒कमो॑दनं व॒राह॑मिन्द्र ए॒मुष॑म् ॥१०॥
 तुवि॑क्षं ते सु॒कृतं॑ सू॒मयं॑ धनुः सा॒धुर्बु॑न्दो हि॒र॒ण्य॑यः ।
 उ॒भा ते बा॒हू र॒ण्या सु॑संस्कृत ऋदू॒पे चि॑द्वृ॒धौ ॥११॥

etā cyautnāni te kṛitā vārshishṭhāni pārīṇasā |
 hṛidā vidv ādharayaḥ | 9 || vīśvēt tā vīṣṇur ābharad uru-
 kramās tvéshitaḥ | śatam mahishān kshīrapākām odanām
 varāhām indra emushām || 10 || tuvikshām te sūkṛitam sū-
 māyam dhānuḥ sādūr bundó hiraṇyāyāḥ | ubhā te bāhū
 rāṇyā sūsaṃskṛitā ṛidūpé cid ṛidvṛidhā || 11 || 30 ||

(७८) अष्टमप्रतितमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः कुम्भुनिर्ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-९) प्रथमादि-
 नवर्चा गायत्री, (१०) दशम्याश्च बृहती छन्दसी ॥

॥३१॥ पु॒रोळा॑री नो अ॒न्धस॑ इन्द्र॒ सह॑स्र॒मा भ॑र । श॒ता च॑ शू॒र गो॑नाम् ॥१॥
 आ नो॑ भ॒र व्य॑ञ्जनं॒ गाम॑श्च॒मभ्य॑ञ्जनम् । स॒चा म॒ना हि॒र॒ण्य॑या ॥२॥
 उ॒त नः॑ कर्ण॒शोभ॑ना पु॒रुणि॑ धृ॒ष्णवा॑ भ॒र । त्वं हि॑ शृ॒ण्विषे॑ व॒सो ॥३॥
 नकी॑ वृ॒धीक॑ इन्द्र ते न सु॒षा न सु॒दा उ॒त । नान्य॑स्त्वच्छू॒र वा॒घतः॑ ॥४॥
 नकी॑मिन्द्रो नि॒कर्त॑वे न श॒क्रः परि॑श॒क्तवे॑ । विश्वं॑ शृ॒णोति॑ पश्यति ॥५॥

Purolāṣam no āndhasa indra sahasram ā bhara | śatā
 ca śūra gónām || 1 || ā no bhara vyāñjanam gām āśvam
 abhyāñjanam | śacā manā hiraṇyāyā || 2 || utā naḥ karnaśo-
 bhanā purūṇi dhrishnav ā bhara | tvām hí ṣṛiṇvishé vaso
 || 3 || nākīm vṛidhikā indra te ná sushā·ná sudā utā | nān-
 yās tvác chūra vāghātaḥ || 4 || nākīm indro níkartave ná
 śakráḥ páriśaktave | vīśvam ṣṛiṇoti páśyati || 5 || 31 ||

These gigantic all-round comprehending efforts are put forth by you; you have firmly determined in your mind to accomplish them. 9

The wide-traversing sun, despatched by you, brings all the waters created by you; he brings hundreds of cattle and rice boiled in milk; it is the resplendent sun who slays the water-steeling boar (i.e. the cloud). 10

Most deadly is your well-made auspicious bow with an unfailing golden arrow; your two warlike arms are fully equipped; destructively overthrowing, destructively piercing. 11

78

O brave resplendent, bring us thousands and hundreds of riches (or cows) and accept our sweet loving devotion and offerings. 1

Bless us with condiments, cows, horses, cosmetics (oil etc.) and along with them precious golden vessel. 2

O resolute giver of dwellings, bring us ear-ornaments. You are widely renowned as giver. 3

O brave, there is none other than you for our prosperity, no other as the distributor of wealth, and no other as the granter of rewards. There is no other than you, as our leader in sacrifices. 4

Resplendent Lord cannot be brought low and cannot be overpowered,—He hears all; He sees all. 5

॥३२॥ स मन्युं मर्त्यानामदब्धो नि चिकीषते । पुरा निदश्चिकीषते ॥६॥
 कृत्व इत्पूर्णमुदरं तुरस्यास्ति विधतः । वृत्रघ्नः सोमपात्रः ॥७॥
 त्वे वसूनि संगता विश्वा च सोम सौभगा । सुदात्वपरिहृता ॥८॥
 त्वामिद्यवयुर्मम कामो गव्युर्हिरण्ययुः । त्वामश्चयुरेषते ॥९॥
 तवेदिन्द्राहमाशसा हस्ते दात्रं चना ददे ।
 दिनस्य वा मघवन्त्संभृतस्य वा पूरि यवस्य काशिना ॥१०॥

sá manyúm mártyanām ádabdhó ní cikīshate | purā ni-
 dāś cikīshate || 6 || krátva ít pūrṇām udáram turásyāsti vi-
 dhatáh | vṛitraghnáh somapávrñah || 7 || tvé vásūni sámgatā
 vísvā ca soma saúbhagā | sudátv áparihvṛitā || 8 || tvám íd
 yavayúr máma kámo gavyúr hiraṇyayúḥ | tvám aṣvayúr
 éshate || 9 || távéd indráhām āśāsā hāste dátram caná daae |
 dinásya vā maghavan sámhṛitasya vā pūrdhí yávasya
 kāśínā || 10 || 32 ||

(७९) एकोनाशीतितमं सूक्तम्

(१-९) नवर्षस्यास्य सूक्तस्य भार्गवः कृत्नुर्ऋषिः । सोमो देवता । (१-८) प्रथमाष्टर्चा गायत्री,

(९) नवम्याश्चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥३३॥ अयं कृत्नुरगृभीतो विश्वजिदुद्भिदित्सोमः । ऋषिर्विप्रः काव्येन ॥१॥
 अभ्यूर्णोति यन्नमं भिषक्ति विश्वं यत्तुरम् । प्रेमन्धः ख्यन्निः श्रोणो भूत् ॥२॥

Ayám kṛitnúr ágribhīto viṣvajíd udbhíd ít sómah | rí-
 shir víprah kávyena || 1 || abhy ūrṇoti yán nagnám bhí-
 shákti vísvam yát turám | prém andháh khyan níḥ śronó
 bhūt || 2 ||

Unharméd by anyone, **He** brings low the wrath of mortals and can never be **deceived**; ere anyone reproches him, he humbles him down. 6

The heart of the lover of **spiritual joy** is always full by the praises of the devotee. **He is the slayer of the all-shrouding darkness.** 7

O cherisher of noble deeds, all **the riches** are combined in you and precious things and all **unblemished gifts** are easy for you to bestow. 8

All my hopes, seeking corn, kine and gold and my craves for possessing horses hasten towards you alone. 9

O resplendent Lord, I grasp in my hand my sickle with a prayer to you. May you fill (up my bags), O bounteous Lord, with your handful of barley already cut or piled up. 10

79

Here is this blissful Lord, all-creating, never restrained, all-conquering, producer of fruit, the seer and the wise; (may we pray Him) with a poem. 1

He covers the naked and heals them all who are sick. (By His grace), the blind sees and the crippled walks. 2

त्वं सोम तनूकृद्भ्यो द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्यः । उरु यन्तासि वरूथम् ॥३॥
 त्वंचित्ती तव दक्षैर्दिव आ पृथिव्या ऋजीषिन् । यावीरघस्य चिद्वेषः ॥४॥
 अर्थिनो यन्ति चेदर्थं गच्छानिदुषो रतिम् । ववृज्युस्तृप्यतः कामम् ॥५॥

tvám soma tanūkṛīdbhyo dvéshobhyo 'nyákṛite-
 bhyah | urú yantási varūtham || 3 || tvám cittí táva dákshair
 divá á prithivyá řijīshin | yāvīr aghásya cid dvéshah || 4 ||
 arthíno yánti céd ártham gáchān íd dadúsho rātīm | va-
 vřijyús trīshyatah kāmam || 5 || 33

॥३४॥ विदद्यत्पूर्व्यं नष्टमुदीमृतायुमीरयत् । प्रेमायुस्ताग्निदतीर्णम् ॥६॥
 सुशेवो नो मृळयाकुरदक्षकतुरवातः । भवा नः सोम शं हृदे ॥७॥
 मा नः सोम सं वीविजो मा वि वीभिषथा राजन् ।
 मा नो हार्दि त्विषा वधीः ॥८॥
 अव यत्स्वे सधस्थे देवानां दुर्मतीरीक्षे ।
 राजन्नप द्विषः सेध मीधो अप स्त्रिधः सेध ॥९॥

vidád yát pūrvyám nashtám úd īm řitāyúm īrayat |
 prém áyus tārīd átīrṇam || 6 || suśévo no mṛīḷayákur ádřip-
 takratur avātáh | bhávā nah soma śam hṛidé || 7 || má nah
 soma śam vīvijo má ví bībhishathā rājan | má no hārdi
 tvishá vadhīh || 8 || áva yát své sadhásthe devánām durma-
 tīr íkshe | rájann ápa dvīshah sedha mīdhvo ápa sřidhah
 sedha || 9 || 34 ||

O love-divine, you offer us a wide defence against hatred of alien that wastes and weakens us. 3

O truth-seeker, by your wisdom and skill, drive away the enmity of our oppressor whether he is on earth or in the sky. 4

The implorers beg for wealth, and they depend on the bounty of the liberal giver. By your grace, men satisfy the desires of the thirsty. 5

May he recover whatever is lost of him, and may (the Lord) inspire the pious man, and lengthen out his remaining life. 6

O most gracious blissful Lord, conferring tender love, void of pride in your achievements, and never failing, please dwell auspiciously in our hearts. 7

O blissful Lord, cause us not to tremble, frighten us not; O king, please injure not our sentiments with your wrath. 8

When in my house, I see the wicked enemies of Nature's bounties, then O king, drive away those who hate us,—O showerer of blessings, drive away those who wish to harm us. 9

(८०) अशीतितमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्वम्याम्य सूक्तस्य नौधस एकधूर्कृषिः । (१-९) प्रथमादिनवर्चामिन्द्रः, (१०) दशम्याश्च देवा देवताः । (१-९) प्रथमादिनवर्चा गायत्री, (१०) दशम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥३५॥ न॒ह्य॑न्यं ब॒ळ॒ाकरं॑ म॒र्दि॒ता॒रं॑ श॒तक्र॑तो । त्वं न॑ इन्द्र॒ मृळ॑य ॥१॥
 यो नः॑ श॒श्वत्पु॒रावि॒थामृ॑ध्रो वा॒जसा॑तये । स त्वं न॑ इन्द्र॒ मृळ॑य ॥२॥
 किम॒ङ्ग र॑ध्रचो॒दनः॑ सु॒न्वा॒नस्या॑वि॒तेद॑सि । कु॒वित्स्वि॑न्द्र णः॒ शकः॑ ॥३॥
 इन्द्र॒ प्र णो॑ रथ॒मव प॑श्चाच्चि॒त्सन्त॑मद्रि॒वः । पु॒रस्ता॑दे॒नं मे॑ कृ॒धि ॥४॥
 ह॒न्तो नु॑ किमा॒ससे॑ प्रथ॒मं नो॑ रथं कृ॒धि । उ॒पमं॑ वा॒जयु॑ श्रवः ॥५॥

80

Nahy anyām balākaram marditāram śatakrato | tvām
 na indra mṛṇaya " 1 || yó nah śasvat purāvithāmṛidhro vā-
 jasātaye " sā tvām na indra mṛṇaya " 2 || kīn aṅgā radbra-
 eódanah sunvānāsyāvitéd asi | kuvít sv indra ṇāḥ śakah
 " 3 || índra prá ṇo rátham ava paścác eit sántam adrivaḥ |
 purástād enam me kṛidhi " 4 || hānto nú kīm asase pratha-
 mām no rátham kṛidhi " upamam vajayú śrávaḥ " 5 || ॥५॥

॥३६॥ अवा॑ नो वा॒जयु॑ रथं सु॒करं॑ ते किमि॒त्परि॑ । अ॒स्मान्सु॑ जि॒ग्युष॑स्कृ॒धि ॥६॥
 इन्द्र॒ दृह्य॑स्व पू॒रसि॑ भ॒द्रा त॑ एति निष्कृतम् । इ॒यं धी॑र्कृ॒त्विया॑वती ॥७॥
 मा सी॑मव॒द्य आ भा॑गुर्वी का॒ष्ठा हि॑तं ध॒नम् । अ॒पावृ॑क्ता अ॒रत्न॑यः ॥८॥
 तुरी॑यं ना॒म य॒ज्ञियं॑ य॒दा क॑र॒स्तदु॑श्मसि । आदि॒त्पति॑र्न ओ॒हसे॑ ॥९॥

áva no vajayúm rátham sakaram te kīm ít pári | asmán
 sú jigyúshas kṛidhi " 6 || índra dṛihyasva púr asi bhadrá
 ta eti nishkṛitām " iyam dhír ṛitvīyāvati " 7 || má sīm avadyá
 á bhag urví káshṭha hitām dhanam | apāvṛikta aratnáyah
 " 8 || turiyam náma yajñiyam yadá káras tát uśmasi | ád
 ít patir na ohase " 9 ||

80

Truly, O resplendent Lord, performer of hundreds of selfless tasks, I know no other bestower of happiness; may you be pleased to be gracious unto us. 1

O resplendent Lord, the invulnerable, you have always been helping us to win the battle of life; may you bless us to be happy. 2

What now? You are as if the prompter of the worshipper and guardian of the faithful. Will you not strengthen us, O resplendent Lord? 3

O resplendent Lord, may you help our chariot on; though now left behind, set it in the front, O Lord of adamant will power. 4

Hallo, O Lord, why do you sit at ease? Make our chariot the first; and bring the fame of victory near. 5

Protect our victory-seeking chariot; everything is easy for you to do; so make us finely victorious. 6

O resplendent Lord, be firm; you are strong as a fort; O the repeller of adversities, this our timely auspicious homage comes to you. 7

Let not reproach reach us; far off is the goal; stored is the wealth (obtained from the enemies); may the enemies be excluded. 8

May you assume your fourth sacrificial name, the *sacrificial* (the *yajniya* or *somayaji*); we long for it; surely then you would be leading us as our protector. 9

अवीवृधदो अमृता अमन्दीदेकद्युर्देवा उत याश्च देवीः ।
तस्मा उ राधः कृणुत प्रशस्तं प्रातर्मक्षू धियावसुर्जगम्यात् ॥१०॥

ávivṛidhad vo amṛitā ámandid eka-
dyúr deva utá yāṣ ca devīḥ | táśma u rádhaḥ kṛiṇuta pra-
ṣastām prátár makshú dhiyávasur jagamyat 10 || 36 ||

(८१) एकाशीतितमं सूक्तम्

(१-९.) नवर्चम्याम्य सूक्तम्य काण्वः कुमीदी ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३७॥ आ तू न इन्द्र क्षुमन्तं चित्रं ग्रभं सं गृभाय । महाहस्ती दक्षिणेन ॥१॥
विद्महि त्वा तुविकूर्मिं तुविदेष्णं तुवीमघम् । तुविमात्रमवोभिः ॥२॥
नहि त्वा शूर देवा न मर्तासो दित्सन्तम् । भीमं न गां वारयन्ते ॥३॥
एतो न्विन्द्रं स्तवामेशानं वस्वः स्वराजम् । न राधसा मर्धिषन्नः ॥४॥
प्र स्तोषदुप गासिषच्छ्रवत्साम गीयमानम् । अभि राधसा जुगुरत् ॥५॥

81

Ā tú na indra kshumántam citráṁ grabhám sám grī-
bhāya | mahābastí dākshinena | 1 | vidmā́ hí tvā tuvikūr-
mīm tuvídeshaṇam tuvímagham | tuvimātrám ávobhiḥ | 2 |
nahí tvā sūra devā ná mártāso dítsantam | bhīmám ná gām
vāráyante || 3 || éto nv índram stávāmésānam vásvah sva-
rájam | ná rádhasā mardhishan naḥ || 4 || prá stoshad úpa
gāsishac chrávat sáma gīyámānam | abhí rádhasā jugurat
|| 5 || 37 ||

O immortal divines and their attributes (their consorts), the lone-illuminator, the sun, has been exalting and delighting you; bestow upon him abundance; and may he who rewards pious acts with wealth, come soon and early. 10

81

O resplendent Lord of the mighty hand, may you gather for us with your right hand manifold, marvellous and nutritious food. 1

We know, you are the achiever of many great deeds, the bestower of many gifts, the lord of ample wealth, and vast in measure for the ample protections you give. 2

O victorious lord, when you wish to give, neither divines nor men can refrain you, just as it becomes difficult to face a fearful bull. 3

Hasten hither; let us glorify the resplendent Lord, the possessor of wealth and the self-sovereign. Let none harm us by his wealth. 4

May we sing the prelude; may we hear the chants of His glory; may He listen to our hymns as they are chanted; may He, endowed with wealth, accept us favourably. 5

॥३८॥ आ नो भर दक्षिणेनाभि सव्येन प्र मृश । इन्द्र मानो वसोर्निर्भीक् ॥६॥
 उप क्रमस्वा भर धृषता धृष्णो जनानाम् । अदाशूष्टरस्य वेदः ॥७॥
 इन्द्र य उ नु ते अस्ति वाजो विप्रेभिः सनित्वः । अस्माभिः सु तं सनुहि ॥८॥
 सद्योजुवस्ते वाजा अस्मभ्यं विश्वश्चन्द्राः । वशैश्च मधू जरन्ते ॥९॥

ā no bhara dākṣiṇenābhī savyéna prā mṛiṣa | índra
 mā no vásor nír bhāk || 6 || úpa kramasvā bhara dhṛishatá
 dhṛishṇo jánānām | ádāsūshṭarasya védah || 7 || índra yá u
 nú te ásti vājo víprebhiḥ sánitvah | asmábhiḥ sú tám sa-
 nuhi || 8 || sadyojúvas te vājā asmábhyaṃ viśváścandrāḥ |
 vāṣaiḥ ca makshú jarante || 9 || ३८ ||

(८२) द्वांशतितमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः कुसीदी ऋषिः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ आ प्र द्रव परावतोऽर्वावतश्च वृत्रहन् । मध्वः प्रति प्रभर्मणि ॥१॥
 तीव्राः सोमासु आ गहि सुतासो मादयिष्णवः । पिबा दधृग्यथोचिषे ॥२॥
 इषा मन्दस्वादु तेऽरं वराय मन्यवे । भुवत्त इन्द्र शं हृदे ॥३॥
 आ त्वशत्रवा गहि न्युक्थानि च हूयसे । उपमे रोचने दिवः ॥४॥

Ā prā drava parāvāto 'rvāvātaḥ ca vṛitrahān | mādihvaḥ
 prāti prābharmanī || 1 || tīvrāḥ sómāsa ā gahi sutāso māda-
 yishṇāvah | pibā dadhrīg yāthocishé || 2 || ishā mandasvād
 u té 'raṃ vārāya manyāve | bhúvat ta índra śam hṛidé
 || 3 || ā tv àṣatrav ā gahi ny ūkthāni ca hūyase | upamé
 rocané divāḥ || 4 ||

O resplendent Lord, bring us gifts with your right hand, and with your left bestow them on us; let us not miss our share of wealth. 6

Come hither, O bold one and bring us boldly the wealth of him who is pre-eminently a niggard amongst men. 7

O resplendent Lord, give us abundantly that wealth which is yours and which is to be obtained by the wise worshippers. 8

May your early-procurable riches, pleasing to all, come to us; the aspirants spontaneously offer their praises. 9

82

Hasten, O repeller of shrouding darkness, from afar or from high, for the acceptance of the exhilarating elixir of sweet devotional love. 1

Come hither; the delightful elixir of intensely devotional love is expressed; drink it as you love to accept it unhesitatingly. 2

O resplendent Lord, rejoice yourself with this strengthening food – let it satisfy your wish and appease your foe-restraining anger; may it be enjoyable to your heart's content. 3

May you who has no enemy, come to us hither; we call you down here to the hymns of praise in heaven's sublimest realm of light. 4

तुभ्यायमद्रिभिः सुतो गोभिः श्रीतो मदायकम् । प्र सोम इन्द्र हूयते ॥५॥

túbhya_yayám ádribhiḥ sutó góbhiḥ śrító
mádāya kām | prá sóma indra hūyate || 5 || 1 ||

॥२॥ इन्द्रं श्रुधि सु मे हवमस्मे सुतस्य गोमतः । वि पीतिं तृप्तिमश्नुहि ॥६॥
य इन्द्र चमसेष्वा सोमश्चमूषु ते सुतः । पिबेदस्य त्वमीशिषे ॥७॥
यो अप्सु चन्द्रमा इव सोमश्चमूषु ददृशे । पिबेदस्य त्वमीशिषे ॥८॥
यं ते श्येनः पदाभरत्तिरो रजांस्यस्पृतम् । पिबेदस्य त्वमीशिषे ॥९॥

índra śrudhí sú me hávam asmé sutásya gómataḥ | ví
pítim triptím aśnuhi || 6 || yá indra camaséshv á sómaś ca-
múshu te sutáḥ | píbéd asya tvám īśishe || 7 || yó apsú can-
drámā iva sómaś camúshu dádrīṣe | píbéd asya tvám īśishe
|| 8 || yám te śyenáḥ padābharat tiró rájānsy áspritam | pí-
béd asya tvám īśishe || 9 || 2 ||

(८३) त्र्यशीतितमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः कुसीदी ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥३॥ देवानामिदवो महत्तदा वृणीमहे वयम् । वृष्णामस्मभ्यमूतये ॥१॥

Devānām íd ávo mahát tát á vṛṇīmahe vayám | vṛi-
shṇām asmábhyam ūtāye || 1 ||

O resplendent Lord, this devotional prayer expressed with hard toil and mixed with sincere love (just as the herbal elixir expressed with stones and mixed with milk) is offered auspiciously for your exhilaration. 5

O resplendent Lord, hear with favour my call; be present to accept this elixir of devotional invocation, blent with the milk of love and be delighted. 6

O sovereign Lord of resplendence whatever elixir of devotional invocation has been poured in the sacred ceremonial vessels, cups and bowls for you, may you honour us by accepting it. 7

Whatever elixir is visible in the ritual vessels here, like the moon reflected in the waters, may you kindly cherish it as you are the sovereign lord. 8

Whatever divine elixir of love, till then unstinted, the *Gayatri* metre, the hawk, brings for you with its feet, having won it from the guardians of the upper worlds, may you accept it as you are the sovereign Lord. 9

For our protection, we solicit the mighty aids of Nature's bounties, the showerers of blessings. 1

ते नः सन्तु युजः सदा वरुणो मित्रो अर्यमा । वृधासश्च प्रचेतसः ॥२॥
 अति नो विष्पिता पुरु नौभिरपो न पर्षथ । यूयमृतस्य रथ्यः ॥३॥
 वामं नो अस्त्वर्यमन्वामं वरुण शंस्यम् । वामं ह्यवृणीमहे ॥४॥
 वामस्य हि प्रचेतस ईशानासो रिशादसः । नेमादित्या अघस्य यत् ॥५॥

té naḥ santu yújaḥ sádā vá-
 runo mitró aryamá | vṛidhāsaḥ ca prācetasah || 2 || āti no
 vishpitā purú naubhír apó ná parshatha | yūyám ṛitāsya
 rathyah || 3 || vāmám no astv aryaman vāmám varuṇa śān-
 syam | vāmám hy āvṛiṇīmáhe || 4 || vāmāsya hí pracetasa
 īśānāṣo riṣādasah | nēm ādityā aghāsya yāt || 5 || ३ ||

॥४॥ वयमिद्वः सुदानवः क्षियन्तो यान्तो अध्वन्ना । देवा वृधाय हूमहे ॥६॥
 अधि न इन्द्रैषां विष्णो सजात्यानाम् । इता मरुतो अश्विना ॥७॥
 प्र भ्रातृत्वं सुदानवोऽध द्विता समान्या । मातुर्गर्भे भरामहे ॥८॥
 यूयं हि एषा सुदानव इन्द्रज्येष्ठा अभिद्यवः । अधो चिद्व उत ब्रुवे ॥९॥

vayám id yaḥ sudānavah kshiyánto yánto ádhvann á |
 dévā vṛidhāya hūmahe || 6 || ádhi na indraishām víshṇo sa-
 jātyānām | itā māruto áṣvinā || 7 || prá bhrātrítvām sudā-
 navó 'dha dvitā samānyā | mātúr gārbhe bharāmahe || 8 ||
 yūyám hí shṭhā sudānava índrajyeshṭhā abhídyavaḥ | ádhā
 cidva utá bruve || 9 || ४ ||

May these supremely wise divine powers, Lord of light, bliss and justice, be ever our allies and make us prosperous. 2

O charioteers of the cosmic sacrifice of universe, may you conduct us safe over many wide-spread adversities as in ships across the water floods. 3

O Lord of cosmic justice, may we possess wealth, the wealth worthy to be praised. O Lord of virtues, it is the wealth that we ask for. 4

O lords of cosmic radiance, you are mighty in wisdom and repellers of adversities, you are the lords of wealth. May none of us possess that wealth which is earned by sinful means. 5

O bounteous divines, whether we dwell at home or on journey on the road, we invoke you to make us prosperous. 6

Come to us, O Lord of lightning, the sun, the cloud-bearing winds and the twin-divines, we are kith and kin to you. 7

O bounteous divines, we proclaim, that you are bound in one brotherhood, since you have been one in the mother's womb, and later on are born in diverse manner. 8

O bounteous divines, may you come and be here with the sun as your chief in your full radiance; I invoke you again and again. 9

(८४) चतुर्शीनितमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य काव्य उशना ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

- ॥५॥ प्रेष्ठं वो अतिथिं स्तुषे मित्रमिव प्रियम् । अग्निं रथं न वेद्यम् ॥१॥
 कविमिव प्रचेतसं यं देवासो अध द्विता । नि मर्त्येष्वद्बुधः ॥२॥
 त्वं यविष्ठ दाशुषो नृः पाहि शृणुधी गिरः । रक्षां तोकमुत त्मना ॥३॥
 कया ते अग्ने अङ्गिर ऊर्जो नपादुपस्तुतिम् । वराय देव मन्यवे ॥४॥
 दाशेम कस्य मनसा यज्ञस्य सहसो यहो । कदु वोच इदं नमः ॥५॥

84

Préshtham vo átithim stushé mitráṁ iva priyám | agním
 rátham ná védyam || 1 || kavím iva pracetasaṁ yám deváso
 ádha dvitá | ní mártyeshv adadhúḥ || 2 || tvám yavishṭha
 dāśúsho nrīṇḥ pāhi śṛiṇudhí gírah | rákshā tokám utá
 tmánā || 3 || káyā te agne āngira ūrjo napād úpastutim | vá-
 rāya deva manyáve || 4 || dāṣema kāsya mánasā yajñāsya
 sahaso yaho | kád u voca idám námah 5 || 5 ||

- ॥६॥ अधा त्वं हि नस्करो विश्वा अस्मभ्यं सुक्षितीः । वाजद्रविणसो गिरः ॥६॥
 कस्य नूनं परीणसो धियो जिन्वसि दंपते । गोषाता यस्य ते गिरः ॥७॥
 तं मर्जयन्त सुक्रतुं पुरोयावानमाजिषु । स्वेषु क्षयेषु वाजिनम् ॥८॥
 क्षेतिक्षेमेभिः साधुभिर्नक्रियं घ्नन्ति हन्ति यः । अग्ने सुवीर एधते ॥९॥

ádhā tvám hí nas káro vísha asmábhyam sukshitíḥ |
 vājadraviṇaso gírah || 6 || kāsya nūnám páriṇaso dhíyo jin-
 vasi dampate | góshatā yásya te gírah || 7 || tám marjayanta
 sukrátum puroyāvānam ajishu svéshu ksháyeshu vājínam
 || 8 || kshéti kshémebhiḥ sādhubhir nákir yám ghnánti hánti
 yáh | ágne suvíra edhate || 9 || 6 ||

I adore fire-divine dear as a guest and loving as a friend
who brings us riches as if laden on a chariot. 1

—Whom as a far fore-seeing sage, the divine powers establish
in two-fold ways among mortal men. 2

O ever youthful divine, protect us, your offerers, hear our
songs and yourself take care of our children. 3

O fire divine, O adorable, the Lord of vital forces, the son
of energy, with what hymns shall I adore you, praise you,
for your venerable pride? 4

O child of strength, tell me with what offering of the worshipper
shall we present to you with devoted mind and what prayer shall I now
speak to you? 5

O Lord, be it so that our songs, as rewards, bring to us
happy habitations, abundant wealth and food. 6

O Lord of the house (or universe), tell me, whose offerings
and songs delight you the most and whose prayers inspire
you to grant us the wealth of wisdom. 7

They keep him bright in their houses, the one who is
renowned for glorious deeds, who is mighty and champion
in the battles of life. 8

He dwells at home with all efficient protections, whom
none can harm but who himself can punish anyone. He
becomes strong and prosperous with heroic children. 9

(८५) पञ्चाशीतितमं सूक्तम्

(१-९) नवर्षस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः कृष्ण ऋषिः । अश्विनौ देवते । गावत्री छन्दः ॥

- ॥७॥ आ मे हवं नासत्याश्विना गच्छतं युवम् । मध्वः सोमस्य पीतये ॥१॥
 इमं मे स्तोममश्विनेमं मे शृणुतं हवम् । मध्वः सोमस्य पीतये ॥२॥
 अयं वां कृष्णो अश्विना हवते वाजिनीवसू । मध्वः सोमस्य पीतये ॥३॥
 शृणुतं जरितुर्हवं कृष्णस्य स्तुवतो नरा । मध्वः सोमस्य पीतये ॥४॥
 छर्दिर्यन्तमदाभ्यं विप्राय स्तुवते नरा । मध्वः सोमस्य पीतये ॥५॥

85

Ā me hāvaṃ nāsatyāśvinā gāchataṃ yuvām | mādhvah
 sōmasya pītāye || 1 || imām me stōmam aśvinemām me śṛi-
 nutaṃ hāvaṃ | mādhvah sōmasya pītāye || 2 || ayāṃ vām
 kṛishṇo aśvinā hāvate vājiniṇvasū | mādhvah sōmasya pītāye
 || 3 || śṛinutām jaritūr hāvaṃ kṛishṇasya stuvato narā | mā-
 dhvah sōmasya pītāye || 4 || chardīr yantaṃ ādābhyam vip-
 rāya stuvaté narā | mādhvah sōmasya pītāye || 5 || 7

- ॥८॥ गच्छतं दाशुषो गृहमित्था स्तुवतो अश्विना । मध्वः सोमस्य पीतये ॥६॥
 युञ्जाथां रासभं रथे वीडुङ्गे वृषण्वसू । मध्वः सोमस्य पीतये ॥७॥
 त्रिवन्धुरेण त्रिवृता रथेना यातमश्विना । मध्वः सोमस्य पीतये ॥८॥
 नू मे गिरो नासत्याश्विना प्रावतं युवम् । मध्वः सोमस्य पीतये ॥९॥

gāchataṃ dāśuṣho gṛihām itthā stuvato aśvina | mā-
 dhvah sōmasya pītāye || 6 || yuñjāthām rāsabhaṃ rāthe vi-
 dyaṅge vṛishanvasū | mādhvah sōmasya pītāye || 7 || trivan-
 dhurēṇa trivṛitā rāthenā yatam aśvinā | mādhvah sōmasya
 pītāye || 8 || nū me gīro nāsatyāśvina prāvatam yuvām |
 mādhvah sōmasya pītāye || 9 || 8

85

O ever-true twin-divines, may you come to my invocation,
—that you drink the elixir of devotional love. 1

O twin-divines, may you hear this my invocation,—that
you drink the elixir of devotional love. 2

This charming devotee is invoking you O twin-divines,
lords of ample wealth,—that you drink the elixir of
devotional love. 3

O leaders of all, may you hear the invocation of the charm-
ing devotee, the hymner, who is praying,—that you drink
the elixir of devotional love. 4

O leaders, grant an inviolable home to the sage who sings
your prayers,—that you drink elixir of devotional love. 5

O twin-divines, may you come to the house of the offerer who
thus praises you—that you drink the elixir of devotional
love. 6

May you harness the mule to your firmly-jointed chariot
which draws you,—that you drink the elixir of devotional
love. 7

Come here, O twin-divines, with your three seated trian-
gular chariot,—that you drink the elixir of devotional
love. 8

O ever-true twin-divines, may you hasten quickly to listen
to my praises,—that you drink the elixir of devotional
love. 9

(८६) षडशीतितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः कृष्णः कार्ष्णिर्विश्वको वा ऋषिः । अश्विनौ देवते । जगती छन्दः ॥

- ॥९॥ उ॒भा हि दु॒स्त्रा भि॒षजा॑ म॒योभुवो॑भा दक्ष॒स्य वच॑सो बभूवथुः ।
 ता वां वि॒श्वको॑ हवते तनू॒कृथे॑ मा नो वि यौष्टं स॒ख्या मुमोच॑तम् ॥१॥
 क॒था नूनं॑ वां विम॒ना उप॑ स्तवद्यु॒वं धियै॑ ददथुर्वस्यै॒ष्टये॑ ।
 ता वां वि॒श्वको॑ हवते तनू॒कृथे॑ मा नो वि यौष्टं स॒ख्या मुमोच॑तम् ॥२॥
 यु॒वं हि ष्मा॑ पुरु॒भुजे॑ममेध॒तुं विष्णा॑प्वे द॒दथुर्वस्यै॒ष्टये॑ ।
 ता वां वि॒श्वको॑ हवते तनू॒कृथे॑ मा नो वि यौष्टं स॒ख्या मुमोच॑तम् ॥३॥

86

Ubhá hí dasrá bhishájā mayobhúvobhá dákshasya vá-
 caso babhūváthuh | tá vām víṣvako havate tanūkṛithé mǎ
 no ví yaushtam sakhyá mumócatam || 1 || kathá nūnám vām
 vímanā úpa stavad yuvám dhíyam dadathur ványaishṭaye |
 tá vām víṣvako — || 2 || yuvám hí śhmā purubhujemám
 edhatum vishṇāpvè dadáthur ványaishṭaye | tá vām víṣvako
 — || 3 ||

उ॒त त्यं वी॒रं ध॒न॒मामृ॑जी॒षिणं॑ दू॒रे चि॒त्सन्त॒मव॑से हवामहे ।
 यस्य॒ स्वादि॑ष्टा सु॒मतिः॑ पि॒तुर्यथा॑ मा नो वि यौष्टं स॒ख्या मुमोच॑तम् ॥४॥
 ऋ॒तेन॑ दे॒वः स॒वि॒ता श॑मायत ऋ॒तस्य॑ शृङ्ग॒मुर्वि॒या वि प॑प्रथे ।
 ऋ॒तं सा॑माह॒ महि॑ चि॒त्पृ॒तन्य॑तो मा नो वि यौष्टं स॒ख्या मुमोच॑तम् ॥५॥

utá tyám vīrám dhanasám rijishīnam dūré cit sán-
 tam ávase havāmahe | yása svádishṭhā sumatiḥ pitúr ya-
 thā mǎ no ví yaushtam sakhyá mumócatam || 4 || rítēna
 deváh savitá śamāyata rítasya śṛīngam urviyá ví papra-
 the | rítam sāsāha máhi cit prítanyató mǎ no ví yaushtam
 sakhyá mumócatam || 5 || १ ||

86

Both of you, the wondrous, physicians, source of happiness and the object of the tributes of skilled sages. The family-head invokes you for the sake of his son—may you not severe our friendship, please come and set me free. 1

How shall we praise you now who is un-attentive? You have been giving him wisdom for the attainment of excellent wealth. The family-head invokes you for the sake of his son,—may you not severe our friendship; please come and set me free. 2

O twin-divines, possessors of great wealth, you have been giving to our posterity this prosperity for their full progress. The family-head invokes you for the sake of his son, may you not severe our friendship; please come and set me free. 3

We summon that brave leader to our protection, who is the possessor of bliss, and enjoyer of wealth. Though he dwells far away, we call him to help us. His gracious favour, like that of a father, is most sweet. May you not severe our friendship; please come and set me free. 4

In accordance to eternal order, the divine sun extinguishes himself (in the evening), toils and spreads far and wide the horns of eternal order (in the morning). The eternal order quells even the mighty assailants. May you not severe our friendships, please come and set me free. 5

(८७) सप्ताशीतितमं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य वासिष्ठो द्युम्नीक आङ्गिरसः प्रियमेधो वाङ्गिरसः कृष्णो वा ऋषिः ।
अश्विनौ देवते । प्रगायः (विषमर्चा बृहती, समर्चा मनोबृहती) छन्दः ॥

॥ १० ॥

द्युम्नी वां स्तोमो अश्विना क्रिविर्न सेक आ गतम् ।
 मध्वः सुतस्य स दिवि प्रियो नरा पातं गौराविवेरिणे ॥१॥
 पिबतं घर्म मधुमन्तमश्विना बर्हिः सीदतं नरा ।
 ता मन्दसाना मनुषो दुरोण आ नि पातं वेदसा वयः ॥२॥
 आ वां विश्वाभिरूतिभिः प्रियमेधा अहूषत ।
 ता वर्तियीतमुप वृक्तबर्हिषो जुष्टं यज्ञं दिविष्टिषु ॥३॥

87

Dyumní vām stómo aṣvinā krívir ná séka á gatam |
 mādghvaḥ sutásya sá diví priyó narā pātám gaurāv ivérine
 || 1 || píbatam gharmám mādhumantam aṣvinā barhíḥ sīda-
 tam narā | tá mandasānā mánusho duroná á ní pātám vé-
 dasā váyah || 2 || á vām víṣvābhir ūtíbbhiḥ priyámedhā abū-
 shata | tá vartír yātam úpa vṛiktábarhisho júshtam yajñám
 dívishtishu || 3 ||

पिबतं सोमं मधुमन्तमश्विना बर्हिः सीदतं सुमत् ।
 ता वावृधाना उप सुष्टुतिं दिवो गन्तं गौराविवेरिणम् ॥४॥
 आ नूनं यातमश्विनाश्वेभिः प्रुषितप्सुभिः ।
 दस्त्रा हिरण्यवर्तनी शुभस्पती पातं सोममृतावृधा ॥५॥
 वयं हि वां हवामहे विपन्यवो विप्रासो वाजसातये ।
 ता वल्गू दस्त्रा पुरुदंससा धियाश्विना श्रुष्ट्या गतम् ॥६॥

píbatam sómam mādhumantam aṣvinā bar-
 híḥ sīdatam sumát | tá vāvṛidhānā úpa sushtutím divó
 gantám gaurāv ivérinam || 4 || á nūnám yātam aṣvinášvebhiḥ
 prushitápsubhiḥ | dásrā hiraṇyavartanī śubhas patī pātám
 sómam ṛitāvṛidhā || 5 || vayám hí vām hāvāmahe vipanyávo
 víprāso vájasātaye | tá valgú dasrá purudánsasa dhiyáṣvinā
 śrushty á gatam || 6 || 10 ||

O twin-divines, your praises filled with splendour as a well is filled with water in time of rain; come like fountain to pour the stream. The sweet elixir of devotion is effused; come and relish it like two wild bulls (*Gaura*) at a pool. 1

Drink, O twin-divines and drink the exhilarating drops of devotional love. Be seated yourselves, O leaders, in the sacred hearts of devotees and with joyful heart accept it in the house of the worshipper. May you preserve his life by means of wealth. 2

The dear worshippers invoke you to come with all your protective measures; come in the early morning to the dwelling of the offerer who has completed all preparations like clipping of sacred grass to worship you (at the fire-ritual). 3

O twin-divines accept the exhilarating love, sit down with your radiant glow on the sacred seat. Magnified by our praises may you come from heaven to our sacred works as two wild bulls to a pool. 4

Come, O twin-divines, full of splendour with your shining cosmic forces, riding in golden chariots. You are lords of good fortune and upholders of truth. May you accept our loving devotion.

We, your wise praisers, invoke you for obtaining strengthening food. So wondrous, fair and famed for great deeds, O twin-divines, when you hear our praises, come to us. 6

(८८) अष्टाशीतितमं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य गौतमो नोधा ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रगाथः (विषमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥११॥

तं वो द॒स्ममृ॑ती॒षहं॑ वसो॑र्मन्दा॒नम॑न्ध॒सः ।
 अ॒भि व॒त्सं न स्व॑सरेषु धे॒नव॑ इन्द्रं गी॒र्भिर्न॑वामहे ॥१॥
 द्यु॒क्षं सु॒दानुं॑ तवि॒षीभि॑रावृतं गि॒रिं न पु॑रुभोजसम् ।
 क्षु॒मन्तं॑ वाजं श॒तिनै॑ सह॒स्रिणं॑ म॒क्षू गो॑मन्तमीमहे ॥२॥

88

Tām vo dasmām ṛitishāham vāsor mandanām āndha-
 sah | abhī vatsām ná svásaresu dhenáva índram gīrbhīr
 navāmahe || 1 || dyukshām sudānum tāvishībhir āvṛitam gi-
 rīm ná purubhójasam | kshumāntam vājam śatīnam sahasrī-
 nam makshū gómāntam īmahe || 2 ||

न त्वा॑ बृहन्तो॒ अद्र॑यो वर॑न्त इन्द्र वी॒ळवः॑ ।
 यद्वि॑त्स॒सि स्तु॒वते॑ मा॒वते॑ वसु॒ नकि॑ष्टदा मि॒नाति॑ ते ॥३॥
 योद्धा॑सि॒ कृत्वा॑ शर्व॒सोत॑ दुंस॒ना वि॒श्वा जा॒ताभि॑ म॒ज्मना॑ ।
 आ त्वा॑य॒मर्क॑ ऊ॒तये॑ ववर्त॒ति यं गो॑त॒मा अजी॑जनन् ॥४॥
 प्र हि रि॑रि॒क्ष ओज॑सा दि॒वो अन्ते॑भ्य॒स्परि॑ ।
 न त्वा॑ वि॒व्याच॑ रज इन्द्र पा॒थिव॑मनु॒ स्वधां॑ वव॒क्षिथ॑ ॥५॥
 नकिः॑ परि॒ष्टिर्म॑घवन्म॒घस्य॑ ते यद्वा॒शुषे॑ द॒शस्य॑सि ।
 अ॒स्माकं॑ बो॒ध्युच॑थस्य चोदि॒ता मं॑हि॒ष्ठो वाज॑सातये ॥६॥

ná tvā bṛhānto ādrayo

vāranta indra vīlavah | yād dītsasi stuvaté māvate vāsu
 nákish tád ā mināti te || 3 || yóddhāsi krátvā śavasotá dañ-
 sánā vīsvā jātābhī majmánā | ā tvāyām arkā ūtāye va-
 vartati yām gótamā ājījanan || 4 || prá hí ririkshā ójasā divó
 ántebhyas pári | ná tvā vivyāca rája indra párthivam ānu
 svadbām vavakshitha || 5 || nákiḥ párishtir maghavan ma-
 ghásya te yād dāśúshe daśasyási | asmákam bodhy ucá-
 thasya coditá mánhishtho vājasātaye || 6 || 11 ||

We offer love and praise with our hymns, as cows low to their calf in the stalls; we invoke that glorious resplendent Lord, the subduer of evil spirits, who delights in accepting the beverage of loving devotion. 1

We solicit the radiant, bounteous giver, surrounded by powers like a mountain by clouds, the supporter of all and swift to obtain wealth, rich in cattle, and multiplied by hundred and a thousand-fold. 2

The lofty and firm mountains cannot stop you, O resplendent Lord. Whatever wealth you wish to give to a worshipper, such as I, none can object you therein. 3

You are warrior by your strength, wisdom and wondrous deeds. In might you excel all. May this hymn, which the enlightened sages compose, attract you this way for their protection. 4

O resplendent Lord, by your might you extend beyond the limits of heaven; and the region of the earth cannot comprehend you. May you bring us food and drink. 5

None can refrain you from being a liberal giver to your devotee, O bounteous Lord. O most liberal giver listen to our praise so that we may win food and favour from you. 6

(८९) एकोनवतितमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसौ नृमेघपुरुमेधावृषी । इन्द्रो देवता । (१-४) प्रथमादिचतुर्कचां
 प्रगायः (विषमर्चा बृहती, समर्चा सतोबृहती), (५-६) पञ्चमीषष्ठयोरनुष्टुप्,
 (७) सप्तम्याश्च बृहती छन्दांसि ॥

॥१२॥

बृहदिन्द्राय गायत॒ मरु॑तो वृ॒त्रह॑न्तमम् ।
 येन॒ ज्योति॑रज॒नय॑न्नृतावृ॒धो दे॒वं दे॒वाय॒ जागृ॑वि ॥१॥
 अपा॑धमदु॒भिषा॑स्तीरश॒स्तिहा॑थेन्द्रो द्यु॒म्याभ॑वत् ।
 दे॒वास्त॑ इन्द्र॒ सख्या॑य॒ येमिरे॒ बृह॑द्भानो मरु॒द्गण॑ ॥२॥
 प्र॒ व॒ इन्द्राय॒ बृह॑ते मरु॒तो ब्र॑ह्मार्चत ।
 वृ॒त्रं ह॑नति वृ॒त्रहा॒ शत॑क्रतुर्वज्रेण॒ शत॑पर्वणा ॥३॥

89

Bṛihád indrāya gāyata māruto vṛitrahántamam | yéna
 jyótir ájanayann ṛitāvṛídho devám devāya jágrivi || 1 || ápā-
 dhamad abhíṣastīr aṣastiháthéन्द्रो dyumny ábhavat | devás
 ta indra sakhyāya yemire bṛihadbhāno mārudgana || 2 || prá
 va índrāya bṛihaté māruto bráhmārcata | vṛitrám hanati
 vṛitrahá ṣatákratur vájreṇa ṣatáparvaṇā || 3 ||

अ॒भि प्र॒ भर॑ धृष॒ता धृष॑न्मनः श्रव॑श्चित्ते अस॒द्रुह॑त् ।
 अ॒र्षन्त्वापो॒ जवा॑सा वि मा॒तरो॒ हनो॑ वृ॒त्रं जया॒ स्वः ॥४॥
 य॒ज्ञाय॑था अपू॒र्व्य म॑घ॒वन्वृ॒त्रह॑त्याय । तत्पृ॑थि॒वीम॑प्रथय॒स्तद॑स्तन्ना उ॒त द्याम् ॥५॥

abhí prá bhara

dhṛishbatá dhṛishanmanah śrávaṣ cit te asad bṛihát | ár-
 shantv ápo jávasā ví mātáro hánò vṛitrám jáyā svàh || 4 ||
 yáj jáyathā apūrvya mághavan vṛitrahátyāya | tát prithi-
 vīm aprathayas tát astabhnā utá dyām || 5 ||

Priests sing to the Lord of resplendence, the most evil-destroying sacred hymn the *Brhat-Saman*, by which the upholders of truth generate divine ever-wakeful radiance for enlightenment. 1

The Lord of resplendence, the destroyer of unbelievers, drives away the malevolent and becomes glorious. O radiant one of mighty splendour, lord of the troops of vital forces, Nature's bounties are invoking you for your friendship. 2

O priest, may you utter forth the hymn to your great lord of resplendence. Let the performer of hundreds of selfless works, the slayer of shrouding Nescience, conquer the devil with his hundred-edged thunderbolt. 3

O daring and fearless (Lord of resplendence), there is abundance of food with you. Please bring it to us. Let the mother waters—the rain water—impetuously spread over the earth as you smite down the demon of shrouding clouds and conquer every one. 4

O bounteous Lord, there has been a time, when none existed prior to you, and you were born for the destruction of the shrouding darkness. At that time, you spread out far and wide this earth, and brought the heavens, the luminaries, into existence. 5

तत्ते यज्ञो अजायत तदुर्क उत हस्कृतिः । तद्विश्वमभिभूरसि यज्ञातं यच्च जन्त्वम् ॥६॥
 आमासु पक्वमैरय आ सूर्य रोहयो दिवि ।
 घर्म न सामन्तपता सुवृक्तिभिर्जुष्टं गिर्वणसे बृहत् ॥७॥

tát te yajñó

ajāyata tād arká utá háskṛitib | tād viśvam abhibbūr asi
 yáj jātām yāc ea jāntvam || 6 || āmāsu pakvām aíraya á
 sūryam rohayo diví | gharmām ná sáman tapatā suvṛiktí-
 bhir júshtam girvanase brihát || 7 || 12 ||

(९०) नवतितमं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसौ नृमेधपुष्मेधावृषी । इन्द्रो देवता । प्रगाथः (विषमर्चा बृहती,
 समर्चा सतोबृहती) छन्दः ॥

॥१३॥

आ नो विश्वासु हव्य इन्द्रः समत्सु भूषतु ।
 उप ब्रह्माणि सर्वनानि वृत्रहा परमज्या ऋचीषमः ॥१॥
 त्वं दाता प्रथमो राधसामस्यसि सत्य ईशानकृत् ।
 तुविद्युन्नस्य युज्या वृणीमहे पुत्रस्य शवसो महः ॥२॥
 ब्रह्मा त इन्द्र गिर्वणः क्रियन्ते अनतिद्विता ।
 इमा जुषस्व हर्यश्च योजनेन्द्र या ते अमन्महि ॥३॥

Ā no viśvāsu hāvya índrah samātsu bhūshatu | úpa
 brāhmāṇi sávanāni vṛitrahá paramajyá ṛicīshamah || 1 || tvám
 dātá prathamó rádhasām asy ási satyá īśānakṛít | tuvi-
 dyumnāsyā yújyā vṛiṇīmahe putrásya śavaso maháh || 2 ||
 bráhma ta indra girvanah kriyānte ánatidbhutā | imá ju-
 shasva haryasva yójanéndra yá te ámanmahí || 3 ||

Then the sacrifice was produced for you, and thence the delightful hymns of *R.K.* (the revealed knowledge); thus in your power, you surpass all, whatever has been or whatsoever would be. 6

In the raw cow, you produce the ripe milk. Then you cause the sun to rise to heaven. (O priests), please invoke (the Lord) with your praises as the milk pot is heated with sacred *Saman* hymns and also sing the *Brhat Saman* to Him who loves to hear praise-songs. 7

90

May the resplendent Lord who must be invoked in all the struggles of life accept our hymns and our libations. He is the powerful destroyer of the shrouding darkness, and therefore, is worthy of praise. 1

You are the best of all in giving bounteous gifts. You are truthful and lordly in your acts. We solicit blessings worthy of you, O lord of vast riches and mighty source of strength. 2

O resplendent Lord, you are the object of these hymns. The unexaggerated praises are offered to you by us. O lord of vital faculties accept these fitting hymns, which we have thought out for you. 3

त्वं हि सत्यो मघवन्ननानतो वृत्रा भूरि न्यूञ्जसे ।
 स त्वं शविष्ठ वज्रहस्त दाशुषेऽर्वाञ्च रयिमा कृधि ॥४॥
 त्वमिन्द्र यशा अस्यृजीषी शवसस्पते ।
 त्वं वृत्राणि हंस्यप्रतीन्येक इदनुत्ता चर्षणीधृता ॥५॥
 तमु त्वा नूनमसुर प्रचेतसं राधो भागमिवेमहे ।
 महीव कृत्तिः शरणा ते इन्द्र प्र ते सुम्ना नो अश्ववन् ॥६॥

tvám hi

satyó maghavann ánānato vṛitrá bhúri nyr̥injāse | sá tvám
 śavishṭha vajrahasta dāśuṣhe 'rvāñcam rayim á kṛidhi || 4 ||
 tvám indra yaśá asy ṛijīshí śavasas pate | tvám vṛitrāṇi
 haṁsy apratīny éka íd ánutta carshanīdhṛitā || 5 || tám u
 tvā nūnám asura prācetasam rādho bhāgām ivemahe | ma-
 hīva kṛittih śaraṇā ta indra prā te sumnā no aśnavan
 || 6 || 13

(९१) एकवतितमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्वस्यास्य सूक्तस्यात्रेय्यपाला ऋषिका । इन्द्रो देवता । (१-२) प्रथमाद्वितीययोर्ऋचोः
 पङ्क्तिः, (३-७) तृतीयादिपञ्चानामनुष्टुप् छन्दसी ॥

॥१४॥

कन्या३ वारवायती सोममपि सुताविदत् ।
 अस्तं भरन्त्यब्रवीदिन्द्राय सुनवै त्वा शक्राय सुनवै त्वा ॥१॥
 असौ य एषि वीरको गृहंगृहं विचाकशत् ।
 इमं जम्भसुतं पिब धानावन्तं कर्मिभणमपूपवन्तमुक्थिनम् ॥२॥

91

Kanyā vār avayatī somam āpi srutāvidat | āstam bhā-
 ranty abravīd indraya sunavai tvā śakrāya sunavai tvā | 1 ||
 asaú yá éshi vīrakó gṛihām-gṛiham vicākaśad | imām jāmb-
 hasutam piba dhānāvantam karambbhīnam apūpāvantam
 ukthīnam || 2

O bounteous Lord, you are truthful; yourself unhumbled, you humble down many a wicked. O most mighty, the wielder of adamantine will-power, may you enrich your worshipper. 4

O resplendent Lord, possessor of strength, far-renowned, and the lover of elixir, you alone protect men with your punitive justice and subdue adversities that none else can conquer or drive away. 5

As such, we invoke you now, O Lord of vital forces, the possessor of Supreme Knowledge. We verily ask you for wealth as though it were our share of inheritance. Your sheltering defence is vast like your glory. So, may your blessings and favours reach us. 6

91

A maiden going to the stream of water, finds a *soma* herb in the path; as she carries it home she says, I will press it for the supreme Lord, I will press thee for the all-powerful Lord. 1

You, a hero, go from house to house, bright in your splendour; may you please enjoy this herb pressed under molars, along with fried grains of barley, the curds and the cakes, and sing the songs of praise. 2

आ च॒न त्वा॑ चि॒कित्सा॒मोऽधि॑ च॒न त्वा॑ नेम॑सि ।
 शनै॑रिव शन॒कैरिवेन्द्रा॑येन्द्रो परि॑ स्रव ॥३॥
 कुवि॑च्छक॒त्कुवित्कर॑त्कुवि॒न्नो वस्य॑स॒स्करत् ॥
 कुवि॑त्पति॒द्विषो॑ यती॒रिन्द्रेण॑ सं॒गमाम॑है ॥४॥
 इमा॑नि त्री॒णि वि॒ष्टपा॑ तानीन्द्र॒ वि रो॑हय ।
 शिर॑स्त॒तस्योर्वरा॑मादिदं म॒ उपो॑दरे ॥५॥

ā canā tvā cikitsāmó 'dhi canā tvā némasi |
 śánair iva śanakaír ivéन्द्रāyendo pári srava || 3 || kuvíc
 chákat kuvít kárat kuvín no vásyasas kárat | kuvít pati-
 dvísho yatír índreṇa saṁgámāmahai || 4 || imāni trīṇi vi-
 shṭápā tánindra ví rohaya | śiras tatásyorvárām ād idám
 ma úpodāre || 5 ||

अ॒सौ च॒ या न॑ उ॒र्वरा॑दिमां त॒न्वं॑ म॒म ।
 अथो॑ त॒तस्य॑ यच्छि॒रः सर्वा॑ ता रोम॒शा कृ॑धि ॥६॥
 खे रथ॑स्य खेऽन॒सः खे॑ यु॒गस्य॑ शत॒क्रतो॑ ।
 अ॒पा॒लमिन्द्र॑ त्रि॒षू॒त्यकृ॑णोः सूर्य॑त्वचम् ॥७॥

asaú ca yá na urvárād imām tanvām
 máma | átho tatásya yác chírah sárvā tá romaśá kṛidhi
 || 6 || khé ráthasya khé 'nasah khé yugásya śatakrato | apā-
 lām indra trīṣh pūtvya ákṛiṇoḥ sūryatvacam || 7 || 14 ||

We wish to know you well, yet we know you not. O loving elixir, flow forth for the resplendent Lord, first slowly, then quickly. 3

May the Lord of resplendence repeatedly make us powerful. May he help us and work for us. May he repeatedly make us wealthier. May He unite me with my husband, who has been indifferent, unconcerned and unfriendly with me so far. 4

May you cause to grow all these three places, my father's bald head, his barren field and the part of my body below my waist. 5

May you make all these three bear a crop—the (barren) field of my father, my body and the (bald) head of my father. 6

Thrice, the resplendent Lord, the selfless worker of hundreds of deeds, cleansed the sinning woman, first having dragged her through the hole of a chariot (i.e. her body physically cleaned); then she has been passed through the hole of a cart, (i. e. her vital breathing complex cleaned) and lastly from the hole of the yoke (i.e. spiritually cleaned by the system of the Yoga). Her skin thus finally becomes resplendent like the sun. 7

(९.२) दिनवन्तितमं मृकम्

(१-३३) त्रयस्त्रिंशद्वचस्यास्य सूक्तम्याङ्गिरसः श्रुतकक्षः सुकक्षो वा ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१) प्रथम-
चोऽनुष्टुप्, (२-३३) द्वितीयादिद्वात्रिंशद्वचस्य गायत्री छन्दसी ॥

॥१५॥ पान्त॒मा वो॒ अन्ध॑स॒ इन्द्र॑म॒भि प्र॑ गायत । वि॒श्वा॒साहं॑ श॒तक्र॑तुं मं॒हिष्ठं॑ च॒र्षणी॑नाम् ॥१॥
 पु॒रुहू॑तं पु॒रुष्टु॑तं गा॒थान्य॑ । स॒नश्चु॑तम् । इन्द्र॑ इति॒ ब्रवी॑तन ॥२॥
 इन्द्र॑ इ॒न्नो म॒हानां॑ दा॒ता वा॒जानां॑ नृ॒तुः । म॒हाँ अ॒भिज्ञा॑ य॒मत् ॥३॥
 अ॒पादु॑ शि॒ष्यन्ध॑सः सु॒दक्ष॑स्य प्र॒होषि॑णः । इन्द्रो॑रिन्द्रो॒ यवा॑शिरः ॥४॥
 त॒म्वभि॑ प्रा॒र्चते॑न्द्रं सोम॑स्य पी॒तये॑ । तदि॒द्वय॑स्य॒ वर्ध॑नम् ॥५॥

92

Pāntam a vo ándhasa índram abbí prá gāyata | visvā-
 sáham śatákratum mánhishṭham carshaninām || 1 || puruhū-
 tám purushtutam gāthānyam śanasrutam | índra íti bravī-
 tana || 2 || índra ín no mahánam dátā vájānām nṛitúḥ | ma-
 háñ abhijñv á yamat || 3 || ápād u śipry ándhasaḥ sudá-
 kshasya prahoshíṇaḥ | índor índro yávāśiraḥ || 4 || tám v
 abbí prárcaténdram sómasya pītāye | tát id dhy àsya vár-
 dhanam || 5 || 15 ||

॥१६॥ अ॒स्य पी॒त्वा म॒दानां॑ दे॒वो दे॒वस्यो॑जसा । वि॒श्वा॒भि भु॒वना॑ भुवत् ॥६॥
 त॒यमु॑ वः स॒त्रासा॑हं वि॒श्वासु॑ गी॒र्ष्वाय॑तम् । आ च्या॒वय॑स्यु॒तये॑ ॥७॥

asyá pítvā mādānām devó devásyaújasā | visvābhi bhú-
 vanā bhuvat || 6 || tyām u vaḥ satrāsāham visvāsu gīrshv
 áyatam | á cyāvayasy ūtāye || 7 ||

May you sing the glory of that resplendent Lord, who accepts all your ablutions, who subdues all enemies, who is the performer of hundreds of selfless deeds, the most liberal of all men. 1

Proclaim that divine force as the resplendent supreme, who is invoked by all, praised by all and who is worthy of songs and renowned as eternal. 2

May the resplendent who causes all to rejoice, be the giver of abundant riches to us; may He, the mighty, bring riches to the devotee, who pray with humility. 3

The resplendent supreme, handsome and resolute, accepts the over-flowing elixir of love and dedication offered by enlightened devotees who are assiduously engaged in worship. 4

May you loudly praise that resplendent supreme that He may be delighted to accept our love. Verily it is this, which gives Him strength. 5

When the Lord is pleased to accept delightful prayers, He, through the strength of the divine love, conquers all things which have been created. 6

May He be brought hither for our protection, who is the resplendent supreme, the conqueror of many, who pervades even all our praises. 7

The warrior whom none oppose and none can over-throw,
the accepter of the devotion, the leader whose deeds cannot
be hindered. 8

O resplendent omniscient, worthy of our praise, who
knowest all things, may you send us plentiful riches. May
you help us with the wealth seized from enemies. 9

Come to us, O resplendent Lord from any place with food
that gives hundred fold strength, a thousand fold
strength. 10

O glorious Lord, the wielder of the bolt of justice, the
cleaver of obstructions, may we, the possessor of wisdom,
overpower evils in the battle of life by your vigour and
wisdom. 11

O performer of selfless deeds, we try to greet you with our
praises, as the herdsman tries to please the cattle by taking
them to pasture. 12

O performer of hundreds of deeds, wielder of bolt of
justice, all mortal behaviours follow the innate desires may
all that we crave be attained. 13

O source of strength, all men who cherish their wishes
come to you for fulfilment; O resplendent Lord, none can
surpass you. 14

O showerer of blessings, protect us through your care, with
your most bounteous and speedy and yet terrifying
actions. 15

O resplendent, performer of hundreds of deeds, may you
be pleased to rejoice us whilst you rejoice in that most
glorious exhilaration of our loving devotion. 16

यस्ते चित्रश्रवस्तमो य इन्द्र वृत्रहन्तमः । य ओजोदातमो मदः ॥१७॥
 विश्वा हि यस्ते अद्रिवस्त्वादत्तः सत्यसोमपाः । विश्वासु दस्म कृष्टिषु ॥१८॥
 इन्द्राय मद्दने सुतं परि शोभन्तु नो गिरः । अर्कमर्चन्तु कारवः ॥१९॥
 यस्मिन्विश्वा अधि श्रियो रणन्ति सप्त सप्तदः । इन्द्रं सुते हवामहे ॥२०॥

yás te citráṣravastamo yá
 indra vṛitrahántamaḥ | yá ojodátamo mādah || 17 || vidmá
 hí yás te adrivas tvádattah satya śomapāḥ | víśvāsu dasma
 kṛishtīṣhu || 18 || índrāya mādane sutám pári śtobhantu
 no gírah | arkám arcantu kārāvah || 19 || yásmin víśvā ádhi
 śríyo ráṇanti saptá samsádah | índram suté havāmahe
 || 20 || 18 ||

॥१९॥ त्रिकद्रुकेषु चेतनं देवासो यज्ञमन्नत । तमिद्वर्धन्तु नो गिरः ॥२१॥
 आ त्वा विशन्तिवन्दवः समुद्रमिव सिन्धवः । नत्वामिन्द्राति रिच्यते ॥२२॥
 विव्यक्तं महिना वृषन्भक्षं सोमस्य जागृवे । य इन्द्र जठरेषु ते ॥२३॥
 अरं त इन्द्र कुक्षये सोमो भवतु वृत्रहन् । अरं धामभ्य इन्द्रवः ॥२४॥
 अरमश्वाय गायति श्रुतकक्षो अरं गवे । अरमिन्द्रस्य धाम्ने ॥२५॥

tríkadrakeshu cétanam deváso yajñám atnata | tám íd
 vardhantu no gírah || 21 || á tvā viśantv índavaḥ samudrám
 iva síndhavaḥ | ná tvám indráti ricyate || 22 || vivyáktha
 mahinā vṛiṣaṇ bhakshám sómasya jāgrive | yá indra ja-
 tháreshu te || 23 || áram ta indra kuksháye sómo bhavatu
 vṛitrahan | áram dhāmabhya índavaḥ || 24 || áram áṣvāya
 gāyati śrutákaksho áram gáve | áram índrasya dhāmne
 || 25 ||

O resplendent Lord, verily your carouse which is most widely renowned is most destructive of your enemies but most renovating to your strength. 17

O wielder of bolt of justice, smiter of enemies, truthful drinker of the elixir of loving devotion, we know the value of the reward, given by you to all you faithful devotees. 18

Let the songs of praises expressed to the exhilarated be effectual on every side, resplendent Lord. May the poets sing the songs of praises. 19

Now when the Prayers are recited the resplendent Lord we invoke in Him all glories rest and in His domain all the seven senses rejoice. 20

In the three regions, Nature's bounties extend their cosmic sacrifice, that inspire sacrificial acts in the minds of men. Let our songs inspire these performances for prosperity. 21

Let the drops of divine love enter your heart, as the rivers enter sea, none surpasses you. 22

The resplendent Lord, the Showerer of blessings, everwakeful, you attain by your strength the drinking of this celestial juice which enters into thy heart and mind. 23

O resplendent Lord, dispeller of darkness, may the divine love be enough for your heart and mind. May the drops be enough for your numerous bodies. 24

The learned preceptors sing their hymns to receive sufficient vigour and wisdom. May the Lord of resplendence come to enshrine their hearts. 25

अ॒रं हि॒ प॒मा सु॒तेषु॑ णः॒ सोमै॑ष्विन्द्र॒ भूष॑सि । अ॒रं ते श॒क्र द॒ावने॑ ॥२६॥

áram hí shmā sutéshu ṇaḥ sómeshv indra bhúshasi |
áram te śakra dāvāne || 26 || 19 ||

॥२०॥ प॒रा॒का॒त्ताच्चि॒दद्रि॒वस्त्वां॑ न॒क्षन्त॑ नो गि॒रः । अ॒रं ग॒माम॑ ते व॒यम् ॥२७॥
ए॒वा ह्य॒सि वी॒र्यु॒रे॒वा शू॒र उ॒त स्थि॒रः । ए॒वा ते रा॒ध्यं म॒नः ॥२८॥
ए॒वा रा॒तिस्तु॑वीमघ॒ विश्वे॑भिर्धायि धा॒तृभिः॑ । अ॒धा चि॒दिन्द्र॑ मे स॒चा ॥२९॥

parākāttāc cid adrivas tvām nakshanta no girah | áram
gamāma te vayām || 27 || evā hy ási vīrayúr evā sūra utá
sthiráh | evā te rādhyam mánah || 28 || evā rātís tuvimagha
vīṣvebhir dhāyi dhātrībhiḥ | ádhā cid indra me sácā || 29 ||

मो॒ षु ब्र॒ह्मेव॑ तन्द्रयु॒र्भुवो॑ वा॒जानां॑ प॒ते । म॒त्स्वा सु॒तस्य॑ गो॒मतः॑ ॥३०॥
मा न॑ इन्द्रा॒भ्याऽदि॒शः॑ सू॒रो अ॒कुष्वा य॑मन् । त्वा यु॒जा व॑नेम॒ तत् ॥३१॥
त्वये॑दिन्द्र यु॒जा व॒यं प्र॑ति ब्रुवीमहि स्पृ॒धः । त्वम॒स्माकं॑ तव॒ स्मसि॑ ॥३२॥
त्वामि॒द्धि त्वा॒यवो॑ऽनु॒नोनु॑वत॒श्चरान्॑ । सखा॑य इन्द्र का॒रवः॑ ॥३३॥

mó shú brahméva tandrayúr bhúvo vājānām pate | mátsvā
sutásya gómataḥ || 30 || má na indra abhy ādīṣaḥ sūro
aktúshv á yaman | tvā yujá vanema tát || 31 || tváyéd indra
yujá vayām prāti bruvīmahī sprīdhah | tvām asmākaṁ táva
smasi || 32 || tvām íd dhí tvāyávo 'nunónuvatas cārān | sá-
khāya indra kāravaḥ || 33 || 20 ||

When our devotional prayers are presented, you are very substantially able to accept them—May they be enough with you to be given liberally to us. 26

O wielder of bolt of justice, may our praises reach you even from afar; may we come very close to you. 27

You verily love to overcome the wicked, you are a hero and firm, your mind is to be propitiated. 28

O Lord of great wealth, your offerings are pursued by all the worshippers; therefore may the resplendent Lord be also my ally. 29

Be not like a lazy priest, O Lord of nourishment; rejoice by drinking the elixir of divine love mixed with dedication. 30

O resplendent Lord let not the ill-designs threaten and obstruct us at night; let us crush them with your help. 31

With the resplendent Lord as our helper, let us answer those who envy us, for you are ours and we are yours. 32

O resplendent Lord, may your friends, the poets devoted to your service sing loudly your praise-songs, again and again. 33

(९३) त्रिनवतितमं सूक्तम्

(१-३४) चतुस्त्रिंशद्वचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः सुकक्ष ऋषिः । (१-३३) प्रथमादित्रयस्त्रिंशद्वचामिन्द्रः,

(३४) चतुस्त्रिंशद्याध्वेन्द्र ऋभवश्च देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥२१॥ उद्धेदुभि श्रुतामघं वृषभं नर्यापसम् । अस्तारमेषि सूर्य ॥१॥
 नव यो नवतिं पुरो बिभेद बाह्वोजसा । अहिं च वृत्रहावधीत् ॥२॥
 स न इन्द्रः शिवः सखाश्चावद्रोमद्यवमत् । उरुधरिव दोहते ॥३॥
 यद्य कच्च वृत्रहन्नुदगा अभि सूर्य । सर्वं तदिन्द्र ते वशे ॥४॥
 यद्वा प्रवृद्ध सत्पते न मरा इति मन्यसे । उतो तत्सत्यमित्तव ॥५॥

93

Íd ghéd abhí śrutāmagham vṛishabhām nāryāpasam |
 āstāram eshi sūrya || 1 || náva yó navatīm pūro bibhédā
 bāhvòjasā | áhim ca vṛitrahāvadhīt || 2 || sá na índrah śiváh
 sákhāśvāvad gómād yāvamāt | urúdhāreva dohate || 3 || yád
 adyá kác ca vṛitrahām udágā abhí sūrya | sárvaṁ tát in-
 dra te váše || 4 || yád va pravṛiddha satpate ná marā íti
 mán-yase | utó tát satyām ít táva || 5 || 21 ||

॥२२॥ ये सोमासः परावति ये अर्वावति सुन्विरे । सर्वोस्तौ इन्द्र गच्छसि ॥६॥
 तमिन्द्रं वाजयामसि महे वृत्राय हन्तवि । स वृषा वृषभो भुवत् ॥७॥
 इन्द्रः स दामने कृत ओजिष्ठः स मदे हितः । द्युम्नी श्लोकी स सोम्यः ॥८॥
 गिरा वज्रो न संभृतः सर्वलो अनपच्युतः । ववक्ष ऋष्वो अस्तृतः ॥९॥

yé sómāsaḥ parāvāti yé arvāvāti sunviré | sárvañs tāñ
 indra gachasi || 6 || tám índraṁ vājayāmasi mahé vṛitrāya
 hāntave | sá vṛishā vṛishabhó bhuvat || 7 || índrah sá dāmane
 kṛitá éjishṭhaḥ sá māde hitáh | dyumní ślokí sá somyáh
 || 8 || girá vājro ná sambhṛitah sábalō ānapacyutah | vava-
 kshá ṛishvó āstritah || 9 ||

O Sun, you^{*} ascend to meet the Lord, the showerer of blessings, the bountiful giver, famous for wealth and who is the benefactor of men; 1

and, who cleaves, by the strength of His arms, the ninety-nine i.e. innumerable, strongholds of evil forces, and is the dispeller of the devil of ignorance and annihilator of the wicked. 2

May the resplendent Lord, our auspicious friend, milk for us, like a rich-streaming (cow), riches in horses, kine and barley. 3

Whatsoever, O sun, the destroyer of darkness, you have risen upon today as ever, it is all in your control. 4

O Lord of all, that is quite True, when at the height of your glory, you think, "I shall never die". This thought of yours is indeed true. 5

O resplendent, you go at once, unto all those sacred places where devotional elixir is effused, be they far or near. 6

We invigorate that great resplendent self, for overpowering strong evils; may He be a bounteous Showerer. 7

The Resplendent exists for giving (us blessings). He is the most mighty, established to enjoy the exhilarating divine love. He is lustrous, glorious and worthy of our devotional love. 8

The powerful resplendent is invincible and hastens to confer wealth on his worshippers. Strengthened by praises, He becomes formidable like thunderbolt, full of strength and unconquerable. 9

दुर्गे चिन्नः सुगं कृधि गृणान इन्द्र गर्वणः । त्वं च मघवन्वशः ॥१०॥

durgé ein nah sugám kṛidhi grī-
nānā indra girvanah | tvám ca maghavan vāśah || 10 || 22 ||

॥२३॥ यस्य ते नू चिदादिशं न मिनन्ति स्वराज्यम् । न देवो नाग्निगुर्जनः ॥११॥
अधा ते अप्रतिष्कृतं देवी शुष्मं सपर्यतः । उभे सुशिप्र रोदसी ॥१२॥
त्वमेतदधारयः कृष्णासु रोहिणीषु च । परुष्णीषु रूतयः ॥१३॥
वि यदहेरधं त्विषो विश्वे देवासो अक्रमुः । विदन्मृगस्य तौ अमः ॥१४॥
आदु मे निवरो भुवद्ब्रह्मादिष्ट पौंस्यम् । अजातशत्रुरस्तृतः ॥१५॥

yāśya te nū cid ādīśaṁ ná minānti svarājyam | ná devó
nādhṛigur jānah || 11 || ádhā te ápratishkutam deví śuśh-
mam saparyatah | ubhé suśipra ródasī || 12 || tvám etád
adhārayah kṛishṇāsu róhinīshu ca | párushnīshu rúśat pá-
yah || 13 || ví yád áher ádha tvishó víśve devāso ákramuh |
vidán mṛigāśya táñ āmah || 14 || ád u me nivaró bhuvad
vritrahādishta paúnśyam | ájātaśatrur ástritah || 15 || 23 ||

॥२४॥ श्रुतं वो वृत्रहन्तमं प्र शर्धं चर्षणीनाम् । आ शुषे राधसे महे ॥१६॥
अया धिया च गव्यया पुरुणामन्पुरुष्टुत । यत्सोमैसोम आभवः ॥१७॥
बोधिन्मना इदस्तु नो वृत्रहा भूयीसुतिः । शृणोतु शक्र आशिषम् ॥१८॥

śrutám vo vritrahántamam prá śardham carshanīnām |
á śushe rádhase mahé || 16 || ayá dhiyá ca gavyayá pūru-
nāman pūrushtuta | yát sóme-soma ábhavaḥ || 17 || bodhín-
manā íd astu no vritrahá bhúryāsutiḥ | śṛiṇótu śakrá āśi-
sham || 18 ||

O resplendent, worthy of our praise, may you hymned by us, make our path plain even in the midst of difficulties; (hear us) bounteous Lord, since you love us. 10

You are the one whose commandments and Truthful domain can never be defied—neither by divine powers nor by men, howsoever irresistible. 11

O Lord of handsome appearance, the two divines, heaven and earth, reverse your might which no one can resist. 12

It is you who deposits white milk in the black and the red and in the cows with spotted skins. 13

When in their state of misery, all the divine powers shrink in various directions, overpowered by the furious might of the wicked, the fear of the monster seizes them. 14

Then the resplendent supreme, the repeller of dark forces, conqueror of evils, puts forth His might. Verily He has no enemies and is invincible. 15

The best evil-destroyer and the famous champion of mankind—I urge Him to grant munificence. 16

O Lord, bearing many names and praised by many, when you are present at our various sacred ceremonies, may we be endowed with keen intellect followed by virtuous actions. 17

May the destroyer of evils to whom many libations are offered, know our desires—may the bright and vigorous Lord hear our Praises. 18

कया त्वं न ऊत्याभि प्र मन्दसे वृषन् । कया स्तोतृभ्य आ भर ॥१९॥
कस्य वृषा सुते सचा नियुत्वान्वृषभो रणत् । वृत्रहा सोमपीतये ॥२०॥

kāyā tvām na ūtyābhī prā mandase vṛishan |
kāyā stotṛībhya ā bhara || 19 || kāśya vṛishā suté sácā ni-
yútvān vṛishabhó ranat | vṛitrahā sómapītaye || 20 || 24 ||

॥२१॥ अभी षु णस्त्वं रयिं मन्दसानः सहस्रिणम् । प्रयन्ता बोधि दाशुषे ॥२१॥
पत्नीवन्तः सुता इम उशन्तो यन्ति वीतये । अपां जग्मिर्निचुम्पुणः ॥२२॥
इष्टा होत्रा असृक्षतेन्द्रं वृधासो अध्वरे । अच्छावभृथमोजसा ॥२३॥
इह त्या सधमाद्या हरी हिरण्यकेश्या । वोळ्हामभि प्रयो हितम् ॥२४॥
तुभ्यं सोमाः सुता इमे स्तीर्णं बर्हिर्विभावसो । स्तोतृभ्य इन्द्रमा वह ॥२५॥

abhi shú ṇas tvām rayīm mandasānāḥ sahasrīṇam | pra-
yantā bodhi dāśúshe || 21 || pātnīvantah sutā imā uśānto
yanti vītāye | apām jāgmir nicumpunāḥ || 22 || ishtā hó-
trā asṛikshaténdram vṛidhāso adhvaré | áchāvabhṛithām
ójasā || 23 || ihā tyā sadhamādyā hārī hīraṇyakeśyā | volhām
abhi prāyo hitām || 24 || túbhyaṃ sómāḥ sutā imé stīrnām
barhír vibhāvaso | stotṛībhya índram ā vaha || 25 || 25 ||

॥२६॥ आ ते दक्षं वि रोचना दधद्रत्ना वि दाशुषे । स्तोतृभ्य इन्द्रमर्चत ॥२६॥
आ ते दधामीन्द्रियमुक्था विश्वा शतक्रतो । स्तोतृभ्य इन्द्र मृळय ॥२७॥

ā te dāksham ví rocanā dādhdad rātnā ví dāśúshe | sto-
tṛībhya índram arcata || 26 || ā te dadhāmīndriyām ukthā
vīṣvā śatakṛato | stotṛībhya indra mṛīlaya || 27 ||

O Showerer of blessings, with what type of help of yours you gladden us and with what type of wealth, you make your worshippers happy and prosperous? 19

O Showerer of blessings, the Lord of the fortune and the destroyer of evils, at whose hymn—accompanied libations, you come and rejoice to accept the loving devotion? 20

Rejoicing in your spirit, bring thousand-fold opulence to us and remember that you are the giver to your dedicated devotee. 21

These devotional elixirs with their consorts i. e. waters lovingly to be enjoyed. The exhilarating food or the elixir spreads to waters. 22

The devotees i.e. the sense organs with a desire to fulfil their aspirations, invigorate the soul by their strength and vigour at the time of worship and there by bring the task to completion. 23

(Repitition of VIII 32-29) 24

O fire, these sweet oblations of medicinal herbs are ready for you and all the preparations are complete, may the resplendent Lord be invoked now for the benefit of worshippers. 25

May He give strength, His brilliant light and precious things to you, His worshipper and to His praising devotees who adore the Lord of resplendence. 26

O performer of hundreds of selfless actions, possessor of wondrous strength I offer you all the praises; O resplendent Lord, be gracious to your worshippers. 27

भद्रंभद्रं न आ भरेषमूर्जं शतक्रतो । यदिन्द्र मृळयासि नः ॥२८॥
 स नो विश्वान्या भर सुवितानि शतक्रतो । यदिन्द्र मृळयासि नः ॥२९॥
 त्वामिदृव्रहन्तम सुतावन्तो हवामहे । यदिन्द्र मृळयासि नः ॥३०॥

bhadram

-bhadram na á bharésham ūrjam śatakrato | yád indra
 mṛiláyasi nah || 28 || sá no víśvāny á bhara suvitáni śata-
 krato | yád indra mṛiláyāsi nah || 29 || tvám íd. vṛitrahan-
 tama sutávantō havāmahe | yád indra mṛiláyāsi nah
 || 30 || 26 ||

॥२७॥ उप नो हरिभिः सुतं याहि मदानां पते । उप नो हरिभिः सुतम् ॥३१॥
 द्विता यो वृत्रहन्तमो विद इन्द्रः शतक्रतुः । उप नो हरिभिः सुतम् ॥३२॥

úpa no háribhiḥ sutám yahí madānām pate | úpa no
 háribhiḥ sutám || 31 || dvitá yo vṛitrahántamo vidá índrah
 śatákratuh | úpa no háribhiḥ sutám || 32 ||

त्वं हि वृत्रहन्नेषां पाता सोमानामसि । उप नो हरिभिः सुतम् ॥३३॥
 इन्द्र इषे ददातु न ऋभुक्षणमृभुं रयिम् । वाजी ददातु वाजिनम् ॥३४॥

tvám hí vṛitra-

ham eshām pātá sōmānām āsi | úpa no háribhiḥ sutám
 || 33 || índra ishé dadātu na ṛibhukshāṇam ṛibhúm rayím |
 vājī dadātu vājīnam || 34 || 27 ||

Bring to us what is most auspicious, O Performer of hundreds of noble deeds, bring to us food and strength; for O resplendent Lord you have been kind to us. 28

Bring to us all blessings, O Performer of selfless deeds; for O resplendent Lord, you have been kind to us. 29

Bearing the loving devotion of heart, we invoke you the mightiest repeller of evils; for O resplendent Lord, you have been kind to us. 30

O Lord of rapturous joy come with vital vigour to our expressed devotion, come with your vital faculties to our place of worship. 31

O resplendent Lord, the dispeller of darkness, your power is known in a two fold way. May you come with your vital divines to our effused libation. 32

O slayer of evil minded men, you are the acceptor of these sweet prayers. Come with your vigour to our effused libation. 33

May the Lord of resplendence give us the bounteous enlightened person to partake of our sacred viands. May He, the mighty, give us physical strength. 34

[अथ दशमोऽनुवाकः ॥]

(९४) चतुर्ववर्तितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो बिन्दुः पूतदक्षो वा ऋषिः । मरुतो देवताः । गायत्री छन्दः ॥

॥२८॥ गौर्धयति मरुतां श्रवस्युर्माता मघोनाम् । युक्ता वह्नी रथानाम् ॥१॥
 यस्या देवा उपस्थे व्रता विश्वे धारयन्ते । सूर्यामासा दृशे कम ॥२॥
 तत्सु नो विश्वे अर्य आसदा गृणन्ति कारवः । मरुतः सोमपीतये ॥३॥
 अस्ति सोमो अयं सुतः पिबन्त्यस्य मरुतः । उत स्वराजो अश्विना ॥४॥
 पिबन्ति मित्रो अर्यमा तना पूतस्य वरुणः । त्रिषधस्थस्य जावतः ॥५॥
 उतो न्वस्य जोषमो इन्द्रः सुतस्य गोमतः । प्रातर्होतेव मत्सति ॥६॥

94

Gaúr dhayati marútām śravasyúr mātá maghónām |
 yukta váhni ráthānām | 1 | yásya devá upásthe vrata víšve
 dhāráyante | sūryamása dṛṣé kām | 2 | tát sú no víšve
 arya á sádā grṇanti karávaḥ | marútaḥ sómapitaye | 3 |
 ásti sómo ayám sutáḥ píbanty asya marútaḥ | utá svarájo
 aśvínā | 4 | píbanti mitró aryamá tána putásya varuṇaḥ |
 trishadhashtásya jávataḥ | 5 | utó nv àsya jósham áñ ín-
 draḥ sutásya gómataḥ | prātár hóteva matsati | 6 | 28 |

॥२९॥ कदत्विषन्त सूर्यस्तिर आप इव सिधः । अर्षन्ति पूतदक्षसः ॥७॥
 कद्वो अद्य महानां देवानामवो वृणे । तमना च दस्मर्वर्चसाम् ॥८॥

kád atvishanta suráyas tirá ápa iva srídhaḥ | árshanti
 pūtádakshasaḥ | 7 | kád vo adyá mahánām devánām ávo
 vṛiṇe | tmánā ca dasmávarcasām | 8 |

The cow (Firmament), the famous mother of the wealthy rain shedding clouds —she pours her milk. She is worthy of all honour, who yokes (the two mares) to their cosmic chariots. 1

She is the one in whose bosom all Nature's bounties maintain rest and the sun and moon move in peace to maintain their ever-lasting laws. 2

Therefore all our priests in their worship always sing the glory of vital principles that they may drink the divine elixir. 3

This elixir is effused by us. Let the self-resplendent twin-divines and vital principles gladly accept it. 4

May the sun, the cosmic order and the Ocean accept the elixir, purified by the strainer, abiding in three places and granting posterity. 5

The sun also is eager in the morning to accept this effused elixir mixed with the milk of love, as a Priest. 6

When shall the divine sages gleam and shine like waters across the sky? When shall the vital principles, pure in vigour, destroyers of adversities, come to bless our offering? 7

Shall I to-day claim your Protection, O mighty divines, beautifully bright in yourselves? 8

आ ये विश्वा पार्थिवानि पप्रथन्नोचना दिवः । मरुतः सोमपीतये ॥९॥
 त्यान्नु पूतदक्षसो दिवो वो मरुतो हुवे । अस्य सोमस्य पीतये ॥१०॥
 त्यान्नु ये वि रोदसी तस्तभुर्मरुतो हुवे । अस्य सोमस्य पीतये ॥११॥
 त्वं नु मारुतं गुणं गिरिष्ठां वृषणं हुवे । अस्य सोमस्य पीतये ॥१२॥

ā yé vīśvā pāṛthivāni
 paprāthan rocana divāḥ | marútaḥ sōmapitaye || 9 || tyān nú
 pūtádakshaso divó vo maruto huve | asyá sōmasya pītāye
 || 10 || tyān nú yé ví ródasi tastabhúr marúto huve | asyá
 sōmasya pītāye || 11 || tyām nú mārutam ganām girishthām
 vrīshaṇam huve | asyá sōmasya pītāye || 12 || २९ ||

(९५) पञ्चनवतितमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसस्तिरश्वीर्ऋषिः । इन्द्रो देवता । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥३०॥

आ त्वा गिरो रथीरिवास्थुः सुतेषु गर्वणः ।
 अभि त्वा समनूषतेन्द्र वत्सं न मातरः ॥१॥
 आ त्वा शुक्रा अचुच्यवुः सुतास इन्द्र गर्वणः ।
 पिबा त्वस्यान्धस इन्द्र विश्वासु ते हितम् ॥२॥
 पिबा सोमं मदाय कमिन्द्र श्येनाभृतं सुतम् ।
 त्वं हि शश्वतीनां पती राजा विशामसि ॥३॥

Ā tvā gīro rathīr ivāsthuh sutēshu girvaṇaḥ | abhī tvā
 sām anūshatēndra vatsām nā mātārah || 1 || ā tvā śukrá
 acucyavuh sutāsa indra girvaṇaḥ | pibā tv āsyāndhasa indra
 vīśvasu te hitām || 2 || pibā sōmam mādāya kām indra
 syenābhṛitam sutām | tvām hí śaśvatīnām pātī rājā vīśām
 āsi || 3 ||

We invoke those cosmic vital principles to accept our reverence who have spread out all the realms of earth and the luminaries of heaven. 9

O vital principles, resplendent, pure in vigour, I invoke you to accept our loving elixir. 10

I invoke those vital principles who have sustained and propped the heavens and earth apart, to cherish the elixir. 11

I invoke that vigorous band of the vital principles that abides in the clouds, the Showerers to accept our elixir. 12

95

O resplendent Lord, worthy of praise, when the loving devotion is expressed, our Songs hasten to you as a charioteer to his goal; they low towards you as a mother-kine towards their calves. 1

O resplendent Lord, worthy of praise, let the bright devotional melodies flow to you. May you accept your portion of this beverage. It is set for you in every house. 2

O resplendent Lord, may you accept to your full satisfaction the effused elixir of our love, brought down on this earth by the divine hawk. You are the lord of all the families of men. You are Self-resplendent. 3

श्रुधी हवै तिरश्च्या इन्द्र यस्त्वा सपर्यति ।
 सुवीर्यस्य गोमतो रायस्पूधि महौ असि ॥४॥
 इन्द्र यस्ते नवीयसीं गिरं मन्द्रामजीजनत् ।
 चिकित्विन्मनसं धियं प्रत्नामृतस्य पिप्युषीम् ॥५॥

śrudhī hāvaṃ tiraścyā índra yás tvā saparyāti |
 suvīryasya gómato rāyás pūrdhi mahāñ asi || 4 || índra yás
 te nāvīyasīm gīram mandrām ājījanat | cikitvīnmanasam
 dhīyam pratnām ṛitāsyā pipyúshīm || 5 || 30 ||

॥३१॥

तमु ष्टवाम यं गिर इन्द्रमुक्थानि वावृधुः ।
 पुरुष्यस्य पौंस्या सिषासन्तो वनामहे ॥६॥
 एतो न्विन्द्रं स्तवाम शुद्धं शुद्धेन साम्ना ।
 शुद्धैरुक्थैर्वीवृध्वांसं शुद्ध आशीर्वान्ममत्तु ॥७॥
 इन्द्र शुद्धो न आ गहि शुद्धः शुद्धाभिरुतिभिः ।
 शुद्धो रयिं नि धारय शुद्धो ममद्धि सोम्यः ॥८॥
 इन्द्र शुद्धो हि नो रयिं शुद्धो रत्नानि दाशुषे ।
 शुद्धो वृत्राणि जिघ्रसे शुद्धो वाजं सिषाससि ॥९॥

tām u śṭavāma yāṃ gīra índram ukthāni vāvṛidhúḥ |
 purúṇy asya paúṇsyā síshāsanto vanāmahe || 6 || éto nv ín-
 dram stāvāma śuddhām śuddhéna sāmna | śuddhaír ukthaír
 vāvṛidhvānsam śuddhā āśīrvān mamattu || 7 || índra śuddhó
 na á gahi śuddhāḥ śuddhābhir ūtībhiḥ | śuddhó rayīm ní
 dhāraya śuddhó mamaddhi somvāḥ || 8 || índra śuddhó hí
 no rayīm śuddhó rátanāni dāśúshe | śuddhó vṛitrāṇi jighnase
 śuddhó vājam síshāsasi || 9 || 31 ||

O Lord of resplendence, listen to the Prayer of the one who faithfully serves you and satisfy him with wealth of Kine and Valiant off-spring. You are really magnanimous. 4

O resplendent Lord, may you extend your favour to him who composes for you the newest joy-giving hymn; a hymn that springs from careful thought and which is full of sacred Truth and which is eternal. 5

Let us praise that Lord of resplendence whom our chants and hymns have magnified; desirous to obtain valiant powers we honour Him. 6

Come now and let us glorify Pure Lord resplendence with Pure SAMAN hymns. Let the Pure recited hymns mixed with devotional love gladden Him and magnify His glory. 7

O Lord of resplendence, come to us, Purified with your pure Protecting faculties; send your purified wealth to us; may it be purified and be worthy of pure love and sublime joy. 8

O Pure Lord of resplendence, give us wealth; and enrich the worshipper with precious jewels. Purified you smite your opponents. Purified you are ever pleased to give us nourishment. 9

(९६) पणवतितमं सूक्तम्

(१-२१) एकविंशत्यृचस्यास्य सूक्तस्य मारुतो द्युतान आङ्गिरसन्तिरश्नीर्वा ऋषिः । (१-१३, १४, १६-२१)
 प्रथमादित्रयोदशर्चा चतुर्दश्याः पादत्रयस्य षोडश्यादिषण्णाश्वेन्द्रः, (१४) चतुर्दश्यास्तुरीयपादस्य मरुतः, (१५)
 पञ्चदश्याश्वेन्द्राबृहस्पती देवताः । (१-३, ५-२०) प्रथमादितृचस्य पञ्चम्यादिषोडशर्चाश्च त्रिष्टुप् ,
 (४) चतुर्थ्या विराद् , (२१) एकविंश्याश्च पुरस्ताज्ज्योतिस्त्रिष्टुप् छन्दांसि ॥

॥३२॥ अस्मा उषास आतिरन्त याममिन्द्राय नक्तमूर्म्याः सुवाचः ।
 अस्मा आपो मातरः सप्त तस्थुर्नभ्यस्तराय सिन्धवः सुपाराः ॥१॥
 अतिविद्धा विधुरेणा चिदस्त्रा त्रिः सप्त सानु संहिता गिरिणाम् ।
 न तदेवो न मर्त्यस्तुतुर्याद्यानि प्रवृद्धो वृषभश्चकार ॥२॥
 इन्द्रस्य वज्र आयसो निमिः इन्द्रस्य बाह्वोर्भूयिष्ठमोजः ।
 शीर्षमिन्द्रस्य क्रतवो निरेक आसन्नेषन्त श्रुत्या उपाके ॥३॥

96

Asmā ushāsa ātiranta yāmam indrāya nāktam ūrmyāḥ
 suvācaḥ | asmā āpo mātaraḥ sapta tasthur nṛībhyas tārāya
 sīndhavaḥ supārāḥ | 1 || ātividhā vithurēṇa cid āstrā trīḥ
 sapta sānu sāṁhita girmām | nā tād devó nā mārtyas tu-
 turyad yāni prāvṛiddho vṛishabhāś cakāra || 2 || indrasya
 vājra āyasó nīmisha indrasya bāhvór bhūyishṭham ójaḥ |
 śīrshām indrasya krátavo nireká āsān eśhanta śrútyā
 upāké || 3 ||

मन्ये त्वा यज्ञियं यज्ञियानां मन्ये त्वा च्यवनमच्युतानाम् ।
 मन्ये त्वा मत्वनामिन्द्र केतुं मन्ये त्वा वृषभं चर्षणीनाम् ॥४॥
 आ यद्वज्रं बाह्वोरिन्द्र धत्से मदच्युतमहये हन्तवा उ ।
 प्र पर्वता अनवन्त प्र गावः प्र ब्रह्माणो अभिनक्षन्त इन्द्रम् ॥५॥

mānye tvā yajñīyam yajñīyānām mānye tvā
 cyāvanam ācyutānām | mānye tvā sātvanām indra ketūm
 mānye tvā vṛishabhām carṣṇaṇīnām || 4 || ā yād vājram
 bāhvór indra dhátse madaacyútam áhaye hántavá u | prá
 párvatā ánavanta prá gāvaḥ prá brahmāṇo abhinákshanta
 índram || 5 || 32 ||

96

For Him, the resplendent Lord, the dawns make their courses longer; for Him the nights utter pleasant voices; for Him the waters, the seven mothers and the seven rivers stand still and offer an easy passage for men to cross over. 1

By Him, the thrower of bolt, unassisted, the thrice-seven (21) ridges of the mountains are pierced as under. Neither divines nor any mortal can accomplish what He the Showerer does in his full grown vigour. 2

The resplendent's iron bolt of justice is grasped firmly in His hand; enormous strength rests in His arms. When He goes forth to battle His thoughts (in head) and speech (in mouth) are inspiring to every-one and His followers rush near to hear His commands. 3

I count you as the holiest of the holy and the over-thrower of the imperishable. I count you as the banner of warriors; and Showerer of blessings to men. 4

When O resplendent Lord you grasp in your arms thy pride-humbling thunderbolt to smite the dragon of evil clouds loudly roar and the cows loudly bellow. At that hour, the Brahmanas offer their worship to the Supreme Lord. 5

॥३३॥ तमु॑ ष्टवाम॒ य इ॒मा ज॒जान॒ विश्वा॑ जा॒तान्यव॑राण्यस्मात् ।
 इन्द्रे॑ण मि॒त्रं दि॒धिषेम॑ गी॒र्भिरु॑पो नमो॑भिर्वृष॒भं वि॒शेम ॥६॥
 वृ॒त्रस्य॑ त्वा श्व॒सथा॒दीष॑माणा॒ विश्वे॑ दे॒वा अ॑जहु॒र्ये सखा॑यः ।
 मरु॑द्भिरिन्द्र स॒ख्यं ते अ॒स्त्वथे॒मा विश्वाः॑ पृ॒तना॑ जया॒सि ॥७॥
 त्रिः ष॒ष्टिस्त्वा॑ म॒रुतो॑ वावृ॒धाना॑ उ॒स्त्रा इ॒व रा॒शयो॑ य॒ज्ञिया॑सः ।
 उप॒ त्वेमः॑ कृ॒धि नो॑ भाग॒धेयं॑ शु॒ष्मं त ए॒ना ह॒विषा॑ वि॒धेम ॥८॥

tām u śṭavāma yá imā jajāna víśvā jātāny ávarāny
 asmāt | índreṇa mitráṃ didhishema gīrbhír úpo námobhir
 vṛishabhám viṣema || 6 || vṛitrasya tvā śvasáthād íshamānā
 víṣve devá ajahur yé sákhāyah | marúdbhir indra sakhyám
 te astv áthemā víśvāḥ prítanā jayasi || 7 || tríḥ shashtís tvā
 marúto vāvṛidhānā usrá iva rāśayo yajñíyāsaḥ | úpa tvé-
 maḥ kṛidhí no bhāgadhéyam śúshman ta enā havishā vi-
 dhema || 8 ||

ति॒ग्ममा॑यु॒धं म॒रुता॑मनी॒कं क॑स्त इन्द्र॒ प्रति॒ वज्रं॑ दध॒र्ष ।
 अ॒ना॒यु॒धासो॑ अ॒सुरा॑ अ॒दे॒वाश्च॑क्रेण॒ ताँ अप॑ वप ऋ॒जीषि॑न् ॥९॥
 म॒ह उ॒ग्राय॑ त॒वसे॑ सुवृ॒क्तिं प्रे॑रय शि॒वत॑माय प॒श्वः ।
 गि॒र्वीह॑से गि॒र इ॒द्राय॑ पु॒र्वीर्धे॒हि त॒न्वे कु॑विदु॒ङ्ग वेद॑त् ॥१०॥

tigmām áyudham marútām ánikaṃ kás ta in-
 dra práti vájraṃ dadharsha | anāyudhāso ásurā adevās ca-
 kréṇa táñ ápa vapa ṛijīshin || 9 || mahá ugrāya tavāse su-
 vṛiktím préraya śivatamāya paśvāḥ | gírvāhase gíra índrāya
 pūrvír dhebí tanvè kuvíd aṅgá védat || 10 || ३३ ||

Let us praise that Lord of resplendence who made these Worlds and Creatures. All beings are indeed subsequent to Him. May we maintain friendship with supreme Lord by our hymns. Let us bring the Showerer of blessings near us by our praises. 6

All the divine forces, so far your friends, forsake you, and in fear fly away from the snort of dark evil forces. O resplendent, let your friendship with the vital principles continue as ever and may you conquer all adverse forces. 7

These three sixty vital principles have been worthy of respect and nourish your vigour like milch cows gathered together. We come to you, may you grant us a happy portion. We think that we produce strength in you by paying our homage. 8

Who can withstand your sharp weapon, the host of vital principles, and the thunderbolt of yours, O Lord of resplendence? The infidels are weaponless and they have been abandoned by godly men. Drive them away by your discus of straight-forward justice. 9

For obtaining wealth, offer melodious hymn to supreme Lord who is powerful, majestic, strong, mighty and most auspicious, sing many praises to the resplendent for He appreciates them immensely. For the sake of me, and for the sake of my child, may He instantly give ample wealth. 10

॥३४॥ उक्थवाहसे विभ्वे मनीषां द्रुणा न पारमीरया नदीनाम् ।
 नि स्पृश धिया तन्वि श्रुतस्य जुष्टतरस्य कुविदुङ्ग वेदत् ॥११॥
 तद्विविद्धि यत् इन्द्रो जुजोषत्स्तुहि सुष्टुतिं नमसा विवास ।
 उप भूष जरितर्मा रूष्यः श्रावया वाचं कुविदुङ्ग वेदत् ॥१२॥
 अव द्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठदियानः कृष्णो दशभिः सहस्रैः ।
 आवत्तमिन्द्रः शच्या धमन्तमप स्नेहितीर्नमणा अधत्त ॥१३॥

ukthāvāhase vibhvè manīshām drūṇā ná pāram īrayā
 nadīnām | ní sprīṣa dhiyā tanvī śrutāsya jūṣṭatarasya ku-
 vid āṅgā védāt || 11 || tát vividdhi yāt ta índro jújoshat
 stuhí susṭutīm nāmasā vivāsa | úpa bhūsha jaritar má ru-
 vanyah śrāvāya vācam kuvíd āṅgā védāt || 12 || áva drapsó
 aṅsumátīm atishṭhad iyanāḥ kṛishṇó daśábhīḥ sahásraiḥ |
 ávat tám índrah śácyā dhāmāntam ápa snéhitīr nṛimāṇā
 adhatta || 13 ||

द्रप्समपश्यं विपुणे चरन्तमुपह्वरे नद्यो अंशुमत्याः ।
 नभो न कृष्णमवतस्थिवांसमिष्यामि वो वृषणो युध्यताजौ ॥१४॥
 अध द्रप्सो अंशुमत्या उपस्थेऽधारयत्तन्वं तित्विषाणः ।
 विशो अदेवीरभ्याश्चरन्तीर्बृहस्पतिना युजेन्द्रः ससाहे ॥१५॥

drapsām apaśyam víshuṇe cārantam upahvaré
 nadyò aṅsumátyāḥ | nábho ná kṛishṇām avatasthivāṅsam
 íshyāmi vo vṛishāṇo yúdhyatājau || 14 || ádha drapsó aṅsu-
 mátyā upásthé 'dhārayat tanvām titvishāṇāḥ | víṣo ádevīr
 abhy ācārantīr brīhaspátinā yujéndrah sasāhe || 15 || 34 ||

Send forth your Praise—songs to mighty resplendent who is borne by hymns as in a boat across the rivers. Bring that wealth for the sake of child through prayer of the Lord who is renowned and benevolent. May He instantly give ample wealth. 11

Perform those of your ceremonies that the resplendent Lord may accept. Praise Him to whom Praise belongs. Worship Him with your Service. O priest, adorn yourself, grieve not. Let Lord of resplendence hear your praise. May He Quickly give ample wealth. 12

The swift-moving darkness of nescieves with ten thousand dark elements stood in the depths of celestial ocean. By His might resplendent Supreme (the Sun, the source of enlightenment) catches him shorting in the water; He, the benevolent to man, smites His malicious bands. 13

I see the swift-moving demon lurking in an inaccessible place, in the depths of the celestial ocean. I see the dark demon standing there as the sun in a cloud. I appeal to you, O Showerers; "Conquer him in battle". 14

Then the swift-moving one (the cloud) shining forth assumed his own body in the bosom of the celestial Ocean. The resplendent sun associated with the cosmic force of universe as his ally conquers the clouds of nescience that comes against him. 15

॥३५॥ त्वं ह त्वत्सप्तभ्यो जायमानोऽशत्रुभ्यो अभवः शत्रुरिन्द्र ।
 गूळ्हे द्यावापृथिवी अन्वविन्दो विभुमद्भ्यो भुवनेभ्यो रणं धाः ॥१६॥
 त्वं ह त्वदप्रतिमानमोजो वज्रेण वज्रिन्धृषितो जघन्थ ।
 त्वं शुष्णस्यावातिरो वधत्रैस्त्वं गा इन्द्र शच्येदविन्दः ॥१७॥
 त्वं ह त्वद्वृषभ चर्षणीनां घनो वृत्राणां तविषो बभूथ ।
 त्वं सिन्धूरसृजस्तस्तभानान्त्वमपो अजयो दासपत्नीः ॥१८॥
 स सुक्रतू रणिता यः सुतेष्वनुत्तमन्युर्यो अहेव रेवान् ।
 य एक इन्नर्यपांसि कर्ता स वृत्रहा प्रतीदुन्यमाहुः ॥१९॥
 स वृत्रहेन्द्रश्चर्षणीधृत्तं सुष्टुत्या हव्यं हुवेम ।
 स प्राविता मघवा नोऽधिवक्ता स वाजस्य श्रवस्यस्य दाता ॥२०॥
 स वृत्रहेन्द्र क्रभुक्षाः सद्यो जज्ञानो हव्यो बभूव ।
 कृष्वन्नपांसि नर्या पुरुणि सोमो न पीतो हव्यः सखिभ्यः ॥२१॥

tvám ha tyát saptábhyo jáyamāno 'śatrúbhyo abhavaḥ
 śātrur indra | gūḷhé dyāvāpṛithiví anv avindo vibhumád-
 bhyo bhúvanebhyo raṇam dhāḥ || 16 || tvám ha tyád apra-
 timānām ójo vājreṇa vajrin dhṛishitó jaghantha | tvám śuśh-
 nasyāvā tiro vādhatrais tvám ga indra śacyéd avindah
 || 17 || tvám ha tyád vṛishabha carshaṇīmān ghanó vṛitrā-
 nām tavishó babbūtha | tvám síndhūr asṛijas tastabhānān
 tvám apó ajayo dāsápatnīḥ || 18 || sá sukrátū rāṇitā yáḥ su-
 téshv ánuttamanyur yó áheva revān | yá éka ín nāry ápānsi
 kártā sá vṛitrahá prátid anyām āhuh || 19 || sá vṛitrahén-
 draḥ carshaṇīdhṛit tám suṣṭutýá hávyam huvema | sá prā-
 vitā magháva no 'dhivaktá sá vājasya śravasyāsyā dātā
 || 20 || sá vṛitrahéndra ṛibhuksháh sadyó jajñānó hávyo ba-
 bhūva | kṛiṇvām ápānsi nāryā purūṇi sómo ná pītó hávyah
 sákhibhyah || 21 || 35 ||

(९.७) सप्तनवतितमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्चस्यास्य सूक्तस्य काश्यपो रेभ ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-९) प्रथमादिनवर्चा बृहती,
 (१०, १३) दशमीत्रयोदशयोरतिजगती, (११-१२) एकादशीद्वादशयोरुपरिष्ठाबृहती,
 (१४) चतुर्दश्यास्त्रिष्टुप्, (१५) पञ्चदश्याश्च जगती छन्दांसि ॥

॥३६॥

या इन्द्र भुज अभरः स्वर्वा असुरेभ्यः ।
 स्तोतारमिन्मघवन्नस्य वर्धय ये च त्वे वृक्तबर्हिषः ॥१॥
 यमिन्द्र दधिषे त्वमश्वं गां भागमव्ययम् ।
 यजमाने सुन्वति दक्षिणावति तस्मिन्तं धेहि मा पणौ ॥२॥
 य इन्द्र सस्त्यव्रतोऽनुष्वापमदेवयुः ।
 स्वैः ष एवैर्मुमुरत्पोष्य रयिं सनुतर्धेहि तं ततः ॥३॥

97

Yā indra bhúja ábharah svārvān āsurebhyah | stotā-
 ram ín maghavann asya vardhaya yé ca tvé vṛiktábarhi-
 shah || 1 || yām indra dadhishé tvām āṣvaṃ gām bhāgām
 ávyayam | yájanane sunvatí dākshināvatí tásmin tám dhehi
 má paṇau || 2 || yā indra sásty avratò 'nushvāpam ádeva-
 yuh | svaíḥ shá évair mumurat póshyam rayim sanutár
 dhebi tám tátah || 3 ||

यच्छक्रासि परावति यदर्वावति वृत्रहन् ।
 अतस्त्वा गीर्भिर्द्युगदिन्द्र केशिभिः सुतावाँ आ विवासति ॥४॥
 यद्वामि रोचने दिवः समुद्रस्याधि विष्टपि ।
 यत्पार्थिवे सदाने वृत्रहन्तम् यदन्तरिक्ष आ गहि ॥५॥

yác chakrási parāvāti yád arvāvāti
 vṛitrahān | átas tvā gīrbhír dyugád indra keśibhiḥ sutāvān
 á vivāsatí || 4 || yád vāsi rocané divah samudrásyádhi vi-
 shṭápi | yát párthive sādane vṛitrahantama yád antáriksha
 á gahi || 5 || 36 ||

O resplendent, the lord of celestial light, with those enjoyable things, which you carry off from the wicked, may you prosper and along, O bounteous Lord, may they prosper who Praise you and who surrender their worldly gains at your feet. ¹

Those horses, those cows, that imperishable wealth which you secure from infidels, bestow them on the faithful worshipper who offers loving devotion to you and is liberal to the priests, not on the niggard. ²

O resplendent, the one, who is careless and carelessly disregards divine powers and pays no homage to you—Let him lose his Precious Wealth by his own evil devices and then may you hide from him the wealth that gives prosperity. ³

O Lord of splendour, whether you are in the far-distant region or O the dispeller of darkness, whether you are near at hand—the worshipper longs to bring you, from thence by his hymns, as if speedily rushing on divine long-mained steeds. ⁴

Or whether you are in the brightness of heaven, or at the base of the sea, or whether, O mightiest dispeller of darkness, in some place on this earth, or in the firmament—come to us. ⁵

॥३७॥

स नः सोमेषु सोमपाः सुतेषु शवसस्पते ।
 मादयस्व राधसा सूनृतावतेन्द्र राया परीणसा ॥६॥
 मा न इन्द्र परा वृणग्भवा नः सधमाद्यः ।
 त्वं न ऊती त्वमिन्न आप्यं मा न इन्द्र परा वृणक् ॥७॥
 अस्मे इन्द्र सचा सुते नि षदा पीतये मधु ।
 कृधी जरित्रे मघवन्नवो महदस्मे इन्द्र सचा सुते ॥८॥

sá naḥ sómeshu somapāḥ sutéshu śavasas pate | mādā-
 yasva rādhasā sūnṛitāvaténdra rāyā pārīṇasā || 6 || mā na
 indra pārā vṛiṇag bhāvā naḥ sadhamādyah | tvām na ūtī
 tvām ín na āpyam mā na indra pārā vṛiṇak || 7 || asmé in-
 dra sácā suté ní shadā pītāye mādhu | kṛidhī jaritré ma-
 ghavann ávo mahád asmé indra sácā suté || 8 ||

न त्वा देवास आशत न मर्त्यासो अद्रिवः ।
 विश्वा जातानि शवसाभिमूरसि न त्वा देवास आशत ॥९॥
 विश्वाः पृतना अभिभूतरं नरं सजुस्ततक्षुरिन्द्रं जजनुश्च राजसे ।
 क्रत्वा वरिष्ठं वरं आमुरिमुतोग्रमोजिष्ठं तवसं तरस्विनम् ॥१०॥

ná tvā de-
 vāsa āṣata ná mártiyāso adrivah | víṣvā jātāni śavasābhi-
 bhūr asi ná tvā devāsa āṣata || 9 || víṣvāḥ prītanā abhibhū-
 taram nāram sajūś tatakshur indram jajanūś ca rājāse |
 krátvā vāriṣṭham vāra āmúrim utógrām ójishṭham tavá-
 sam tarasvínam || 10 || 37 ||

O Lord of resplendence, Cherisher of noble deeds of strength, now that our loving devotion is expressed, may you delight us with your wholesome food and ample wealth. 6

O Lord of resplendence, turn us not away but share in our joy; you are our Protector, you are our Kith and Kin; turn us not away. 7

Sit with us, O resplendent, at the place of worship to cherish the Sweetness of our benevolent deeds. O bounteous Lord, sit beside us and render great protection to your praiser. 8

O Thunderer, neither divine forces nor mortals equal you by their acts; you surpass all beings by your might; even the cosmic powers are not equal to you. 9

The assembled priests have roused the resplendent, the leader, the conqueror in all battles. They urge Him (through their hymns) to Shine. He is the mightiest in his acts, the destroyer of evil spirits, the terrible, the most powerful, the Stalwart and the furious. 10

॥३८॥

समी रेभासो अस्वरन्निद्रं सोमस्य पीतये ।
 स्वर्पति यदी वृधे धृतव्रतो ह्योजसा समूतिभिः ॥११॥
 नेमि नमन्ति चक्षसा मेषं विप्रा अभिस्वरा ।
 सुदीतयो वो अद्रुहोऽपि कर्णे तरस्विनः समृक्भिः ॥१२॥
 तमिन्द्रं जोहवीमि मघवानमुग्रं सत्रा दधानमप्रतिष्कृतं शवींसि ।
 मंहिष्ठो गीभिरा च यज्ञियो ववर्तद्वाये नो विश्वा सुपथा कृणोतु वज्री ॥१३॥

sām īm rebhāso asvarann índram sómasya pítāye | svār-
 patim yád īm vṛidhé dhṛitávrato hy ójasā sām ūtíbbhiḥ
 || 11 || nemīm namanti cáksbasā meshām víprā abhisvárā |
 sudītāyo vo adrúhó 'pi kárṇe tarasvínah sām říkvabhiḥ
 || 12 || tám índram johavīmi maghávānam ugrām satrá dá-
 dhānam ápratishkutam śávānsi | mánbishtho gīrbhír ā ca
 yajñīyo vavártad rāyé no víšvā supáthā kṛiṇotu vajrí || 13 ||

त्वं पुरं इन्द्र चिकिदेना व्योजसा शविष्ठ शक्र नाशयध्ये ।
 त्वद्विश्वानि भुवनानि वज्रिन्यावा रेजेते पृथिवी च भीषा ॥१४॥
 तन्म ऋतमिन्द्र शूर चित्र पात्वपो न वज्रिन्दुरिताति पर्षि भूरि ।
 कदा न इन्द्र राय आ दशस्येर्विश्वप्स्यस्य स्पृहयाय्यस्य राजन् ॥१५॥

tvám púra indra cikíd enā vy ójasā śavishtha śakra nā-
 śayádhyai | tvád víšvāni bhúvanāni vajrin dyāvā rejete pṛi-
 thiví ca bhīshā || 14 || tán ma řitām indra śūra citra pātv
 apó ná vajrin duritāti parshi bhúri | kadā na indra rāyá ā
 daśasyer víšvápsnyasya spṛihayáyyasya rājan || 15 || ३८ ||

The spiritually realized sages together Praise the resplendent that He may accept loving devotion. He is the lord of light and strength. He is observant of pious laws which enhance His strength and His protecting capacity. 11

At the first sight the realized sages bow to him, who is the circumference of the wheel. The priests worship with their praise the joy-bestowing Lord who is radiant and unharmed. May you also, full of earnestness, whisper in his ear your hymns. 12

Again and again I invoke the strong bounteous resplendent Lord, who alone really possesses the irresistible might. May he draw nigh through our songs. He, the best bestower of wealth and worthy of worship. May He, the thunderer, make all our pathways pleasant for us. 13

The resplendent Lord, the mightiest and refulgent, you verily know how to destroy those strongholds (of wickedness). By your strength, all the powers of the World tremble,—O thunderer, heaven and earth tremble with fear. 14

O Lord of resplendence, hero, assuming many forms, may your truth be my guard. Bear us, O most powerful, over our many sins as across waters. O radiant when will you honour us with covetable opulence which may be all-nourishing and manifold? 15

(९८) अष्टनवतितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो नृमेध ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-६, ८) प्रथमादि-
तृचद्वयस्याष्टम्या ऋचश्चोष्णिक्, (७, १०-११) सप्तमीदशम्येकादशीनां ककुप्,
(९, १२) नवमीद्वादस्योश्च पुर उष्णिक् छन्दांसि ॥

॥१॥ इन्द्राय॒ साम॑ गाय॒त वि॒प्राय॑ बृ॒हते॑ बृ॒हत् । ध॒र्म॒कृ॒ते वि॒प॒श्चिते॑ प॒न॒स्यवे॑ ॥१॥
त्वमिन्द्रा॒भिभू॑रसि॒ त्वं सूर्य॑मरोचयः । वि॒श्वकर्मा॑ वि॒श्वदे॑वो म॒हो॑ अ॒सि ॥२॥
वि॒भ्राज॑ज्ज्योति॒षा स्व॑र॒गच्छो॑ रोच॒नं दि॒वः । दे॒वास्त॑ इन्द्र॒ सख्या॑य॒ येमि॑रे ॥३॥
एन्द्र॑ नो ग॒धि प्रि॒यः स॒त्राजि॑दगो॒ह्यः । गि॒रिर्न॑ वि॒श्वत॑स्पृथुः पति॒र्दिवः॑ ॥४॥
अ॒भि हि स॑त्य सोमपा उ॒भे ब॒भूथ॑ रोद॒सी । इन्द्रा॑सि सु॒न्वतो॑ वृ॒धः पति॑र्दिवः ॥५॥
त्वं हि श॑श्व॒तीना॒मिन्द्र॑ द॒र्ता पु॒राम॑सि । ह॒न्ता द॑स्यो॒र्मनो॑र्वृ॒धः पति॑र्दिवः ॥६॥

98

Indraya sāma gayata viprāya bṛihaté bṛihāt | dharmakṛite vipaścīte panasyāve ॥ 1 ॥ tvām indrabhibhūr asi tvām
sūryam arocayaḥ | viśvakarmā viśvādevo mahān asi ॥ 2 ॥
vibhrajāṇ jyōtiṣa svār āgachho rocanām divāḥ | devās ta
indra sakhyāya yemire ॥ 3 ॥ éndra no gadhi priyāḥ satrā-
jīd āgoḥyaḥ | girīr nā viśvātas prīthūḥ pātir divāḥ ॥ 4 ॥
abhi hí satya somapā ubhé babhūtha ródasi | indrásī sun-
vató vṛidhāḥ pātir divāḥ ॥ 5 ॥ tvām hí śasvatmām indra
darta purām āsi | hantā dāsyor mānor vṛidhāḥ pātir divāḥ
॥ 6 ॥

॥७॥ अ॒धा ही॒न्द्र गि॒र्वण॑ उप॒ त्वा का॒मान्म॒हः स॑सृ॒ज्महे॑ । उ॒दे॒व य॑न्त॒ उ॒द॒भिः ॥७॥
वा॒र्ण त्वा॑ य॒व्याभि॑र्व॒र्धन्ति॑ शू॒र ब्र॒ह्मा॑णि । वा॒वृ॒ध्वांसं॑ चि॒द॒द्रि॒वो दि॒वेदि॑वे ॥८॥

ādha hīndra girvaṇa ūpa tva kāman mahāḥ sasṛjmahe
udēva yānta udābbih ॥ 7 ॥ vār nā tva yavyābhir vārdhanti
śura brāhmaṇi | vāvṛidhvānsam cid adriṇvo divé-dive ॥ 8 ॥

Sing a *Saman* hymn, a *Brhat* song to the mighty, the resplendent sage; to the performer of sacred deeds, to the all knowing one and the one who loves to receive sincere devotion. 1

Your are the conqueror, O resplendent; you give splendour to the Sun; you are the creator of all things, the lord of all the divine powers, and the mighty. 2

O resplendent, you pervade the luminous realm of the sky, illuminating heaven by your splendour, and the divine powers submissively solicit your friendship. 3

Come to us, O resplendent, O beloved, a great triumphant, the whom none can cancel and lord of heaven, vast as a mountain spread on all sides. 4

O truthful cherisher of noble deeds, you surpass heaven and earth; O resplendent you are the fasterer of him who prepares the libation. You are the lord of heaven. 5

O resplendent, you are the stormer of many hostile cities, the destroyer of the infidels, the sustainer of mankind, the lord of heaven. 6

O resplendent, lover of hymns, we sent our earnest praises to you as people sporting in a water pool (splash their friends) with handful water. 7

As a lake swell with the rivers, so our praises, O hero, O thunderer, augment you as you grow more and more day by day. 8

युञ्जन्ति हरीं इषिरस्य गाथयोरौ रथं उरूयुगे । इन्द्रवाहा वचोयुजा ॥९॥
 त्वं न इन्द्रा भरुं ओजो नृम्णं शतक्रतो विचर्षणे । आ वीरं पृतनाषहम् ॥१०॥
 त्वं हि नः पिता वसो त्वं माता शतक्रतो बभूविथ । अधा ते सुम्नमीमहे ॥११॥
 त्वां शुष्मिन्पुरुहूत वाजयन्तमुप ब्रुवे शतक्रतो । स नो रास्व सुवीर्यम् ॥१२॥

yuñjānti hārī ishīrasya gāthayorau rātha urūyuge | indra-
 vāha vacoyūja 9 tvām na indrā bharau ōjo nṛimṇām
 śatakrato vicarshane | ā virām pṛitanashāham 10 | tvām
 hī naḥ pitā vaso tvām matā śatakrato babhūvitha | ādhā
 te sumnām imāhe 11 tvām śushmin puruhūta vājayan-
 tam ūpa bruve śatakrato | sā no rasva sūvīryam || 12 || 2 ||

(९.९.) नवनवतितमं सूक्तम्

(१-८) अष्टवस्यस्य सूक्तस्याङ्गिरसो नृमेध ऋषिः । इन्द्रो देवता । प्रगाथः
 (विषमर्चो बृहती, समर्चो सतोबृहती) छन्दः ॥

॥३॥

त्वामिदा ह्यो नरोऽपीप्यन्वज्रिन्भूर्णयः ।
 स इन्द्र स्तोमवाहसामिह श्रुध्युप स्वसरमा गहि ॥१॥
 मत्स्वा सुशिप्र हरिवस्तदीमहे त्वे आ भूषन्ति वेधसः ।
 तव श्रवांस्युपमान्युक्थ्या सुतेष्विन्द्र गिर्वणः ॥२॥

99

Tvām idā hyó náró 'pīpyan vajrin bhūrṇayah | sā in-
 dra stómavāhasām ihá śrudhy ūpa svásaram á gahi || 1 ||
 mátsvā susipra harivas tát imāhe tvé á bhūshanti vedhā-
 sah | táva śrávānsy upamāny ukthyā sutéshv indra girva-
 nah || 2 ||

With holy songs are yoked to the broad wide-yoked chariot,
carrying the resplendent Sun, the two horses moving at the
word-signal. 9

O resplendent, all beholding and bounteous, bring us
strength and valour; we solicit you the host over-powering
champion. 10

O giver of dwellings, you have been our father, and our
mother, O performer of hundreds of sacred deeds, we pray
for that happiness which is yours. 11

O Mighty selfless worker of hundreds of deeds, invoked by
many, I praise you, keen acceptor of offerings; may you
give wealth. 12

O thunderer, your rich and opulent worshippers—every
day, to-day and yesterday have been offering devotion;
which you have accepted. Listen to us O resplendent, who
offer you praise. May you please come to our dwell-
ings. 1

O Lord of vital faculties, handsome and fair, rejoice, we
pray to you. May your votaries come to you. O resplen-
dent, lover of songs, may your glories be exemplary and
claim our lauds. 2

श्रायन्त इव सूर्य विश्वेदिन्द्रस्य भक्षत ।
 वसूनि जाते जनमान ओजसा प्रति भागं न दीधिम ॥३॥
 अनर्शरातिं वसुदामुप स्तुहि भद्रा इन्द्रस्य रातयः ।
 सो अस्य कामं विधतो न रोषति मनो दानाय चोदयन् ॥४॥
 त्वमिन्द्र प्रतूर्तिष्वभि विश्वा असि स्पृधः ।
 अशस्तिहा जनिता विश्वतूरसि त्वं तूर्य तरुष्यतः ॥५॥
 अनु ते शुष्मं तुरयन्तमीयतुः क्षोणी शिशुं न मातरा ।
 विश्वास्ते स्पृधः श्रथयन्त मन्यवे वृत्रं यदिन्द्र तूर्वसि ॥६॥

śráyanta iva sūryam viśvéd indrasya bhakshata |
 vásūni jāté jānamāna ójasā prāti bhāgām ná dīdhima || 3 ||
 ānarṣarātim vasudām ūpa stuhi bhadrá indrasya rātayah |
 só asya kāmam vidható ná roshati máno dānāya codāyan
 || 4 || tvám indra prátūrtishv abhí viśvā asi sprīdhaḥ | aśas-
 tihá janitá viśvatūr asi tvám tūrya tarushyatáh || 5 || ānu
 te śuśhamam turáyantam īyatuh kshoní śiṣum ná mātārā |
 viśvās te sprīdhaḥ śnathayanta manyāve vṛitrām yád indra
 tūrvasi || 6 ||

इत ऊती वो अजरं प्रहेतारमप्रहितम् ।
 आशुं जेतारं हेतारं रथीतममतूर्तं तुग्यावृधम् ॥७॥
 इष्कर्तारमनिष्कृतं सहस्कृतं शतमूर्तिं शतक्रतुम् ।
 समानमिन्द्रमवसे हवामहे वसवानं वसूजुवम् ॥८॥

itá ūtí vo ajāram prahetāram āprahitam | āśum
 jētāram hétāram rathítamam átūrtam tugryāvṛídhām || 7 ||
 ishkartāram ānishkṛitam sáhaskṛitam śatámūtim śatákra-
 tum | samānām indram ávase havāmahe vásavānam vasū-
 júvam || 8 || ३ ||

As the gathering solar rays proceed to the sun, so the vital principles clouds turn back to Lord of resplendence and by their power divide all his loftiest glories among those who have been or will be born; may we meditate on our share. 3

Praise him the bestower of wealth whose bounties are never evil; gifts of the Lord of resplendence are fortunate. He never fails in fulfilling the desires of His worshipper and always unhesitatingly gives boons. 4

O resplendent Lord, you in conflicts are the subduer of all opposing elements. You are the vanquisher of the wicked, as well as the progenitor. You are the destroyer of all enemies. O opposer, you beat down the opponents. 5

Heaven and earth follow your destructive forces as mothers to the child; since you smite the demon of nescience, all the hostile hosts shrink and faint at your wrath, O resplendent. 6

Summon hither for protection; Him who never grows old, who is the repeller of enemies – himself never repelled. The resplendent Lord is swift in victory a good guide, the best of Charioteers, unharmed of any, the augments of water. 7

We solicit for our protection, resplendent, the consecrator of others but himself consecrated by none, source of strength, possessing hundred fold protection; possessing hundred fold knowledge, judicious to all, rich in wealth and granter of treasuries. 8

(१००) गततमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चस्यास्य सूक्तस्य (१-३, ६-१२) प्रथमादितृचस्य षष्ठ्यादिसप्तानामृचां भार्गवो नेमः,

(४-५) चतुर्थीपञ्चम्योश्चेन्द्र ऋषी । (१-७, १२) प्रथमादिसप्तर्चा द्वादश्याश्चेन्द्रः, (८) अष्टम्याः

सुपर्ण इन्द्रो वा, (९) नवम्या वज्रो इन्द्रो वा, (१०-११) दशम्येकादश्याश्च वारुण्येवताः ।

(१-५, १०-१२) प्रथमादिपञ्चर्चा दशम्यादितृचस्य च त्रिष्टुप्, (६) षष्ठ्या

जगती, (७-९) सप्तम्यादितृचस्य चानुष्टुप् छन्दांसि ॥

॥४॥

अयं त एमि तन्वा पुरस्ताद्विश्वे देवा अभि मा यन्ति पश्चात् ।

यदा मह्यं दीधरो भगमिन्द्रादिन्मया कृणवो वीर्याणि ॥१॥

दधामि ते मधुनो भक्षमग्रे हितस्ते भगः सुतो अस्तु सोमः ।

असश्च त्वं दक्षिणतः सखा मेऽधा वृत्राणि जङ्घनाव भूरि ॥२॥

100

Ayám ta emi tanvā purástād vīṣve devā abhí mā yanti
 paścāt | yadā máhyam dídharo bhāgām indrád ín máyā
 kṛṇavo vīryāṇi || 1 || dádhami te mādhuṇo bhakshám āgre
 hitás te bhāgáh sutó astu sómah | ásaṣ ca tvám dakshina-
 tāḥ sákhā mé 'dhā vṛitrāṇi jāṅghanāva bhūri || 2 ||

प्र सु स्तोमं भरत वाजयन्त इन्द्राय सत्यं यदि सत्यमस्ति ।

नेन्द्रो अस्तीति नेम उ त्व आह क ई ददर्श कमभि ष्टवाम ॥३॥

अयमस्मि जरितः पश्य मेह विश्वा जातान्यभ्यस्मि मन्त्रा ।

ऋतस्य मा प्रदिशो वर्धयन्त्याददिरो भुवना ददर्शमि ॥४॥

prá sú

stómam bharata vājayānta indrāya satyām yādi satyām
 āsti | néndro astíti néma u tva āha ká īm dadarṣa kām
 abhí shtavāma || 3 || ayám asmi jaritah páśya mehá vīṣvā
 jātāny abhy āsmi mahnā | ṛitāsya mā pradīṣo vardhayanty
 ādardiró bhúvanā dardarīmi || 4 ||

100

I with my child come here before you along with all nature's bounties who follow behind me. O resplendent Lord when you keep my share of wealth for me, may you put forth your strength in my favour. 1

I offer the elixir of the exhilarating drink first to you, let the effused enjoyable ambrosia be placed within you; may you be a friend on my right hand, then shall you and I cast down our all adversities. 2

O my companions, eager to put a fight against one's own evils, may you fervently offer sincere praises to the resplendent Lord. Since His name is Truth, He is personified truth. Only the agnostic says, "There is no Lord Resplendent. Is there any who has ever seen him? Whom shall we praise?" 3

"Here I am, O worshipper, behold me here; in my greatness I surpass all that exists. The holy commandments magnify me by their laudations, rending with strength I rend the World's as under". 4

आ यन्मा वेना अरुहन्नृतस्यै॑ एकमासी॑नं ह॒र्य॒तस्य॑ पृ॒ष्ठे ।
 मन॑श्चिन्मे हृ॒द आ प्र॒त्यवो॑च॒दचि॑क्रद॒ञ्छि॒शुम॑न्तः सखा॑यः ॥५॥
 वि॒श्वेत्ता ते॒ सर्व॑नेषु प्र॒वाच्या॑ या च॒कर्थ॑ मघव॒न्निन्द्र॑ मु॒न्य॒ते ।
 पा॒रा॒वतं॑ यत्पु॒रुसं॑भृतं वस्व॒पावृ॑णोः श॒रभा॑य॒ ऋषि॑बन्ध॒वे ॥६॥

ā yān mā venā áruhann
 ritásyañ ékam ásinam haryatásya prishthé | mānaṣ cin me
 hṛidā ā prāty avocad ácikradañ chīsumantaḥ sákhāyaḥ
 " 5 " viśvét tá te sávaneshu pravácyā yá cakártha magha-
 vāni indra sunvaté | párávatam yát purusambhṛitām vásv
 apávrīṇoḥ śarabhāya ṛishibandhave || 6 || 4 ||

॥५॥

प्र नू॒नं धा॒वता॒ पृथ॒ङ्नेह॑ यो वो॒ अवा॑वरीत् ।
 नि षी॑ वृ॒त्रस्य॑ म॒र्मेणि॑ वज्र॒मिन्द्रो॑ अपी॒पत॑त् ॥७॥
 मनो॑जवा॒ अय॑मान॒ आय॑मी॒मन्तर॑त्पु॒रम् ।
 दि॒वं मु॒प॒र्णो ग॒त्वाय॑ सोमं॒ वज्रि॑ण॒ आभ॑रत् ॥८॥
 स॒मु॒द्रे अ॒न्तः श॑यत॒ उ॒द्रा वज्रो॑ अ॒भीवृ॑तः ।
 भ॒रन्त्य॑स्मै॒ संय॑तः॒ पुरःप्र॑स्रवणा॒ बलि॑म् ॥९॥
 यद्वा॒ग्वद॑न्त्यविचे॒त॒नानि॑ रा॒ष्ट्री दे॒वानां॑ निष॒साद॑ म॒न्द्रा ।
 च॒तस्र॑ ऊ॒र्जं दु॒दुहे॑ प॒यांसि॑ क्व॒ स्वि॒दस्याः॑ प॒रमं॑ ज॒गाम॑ ॥१०॥

prā nūnām dhāvatā prīthañ néhā yó vo ávāvarīt | ní
 shīm vṛitrásya mārmaṇi vajram índro apīpatat || 7 || mánō-
 java áyamana áyasīm atarat púram | dívaṁ suparṇó ga-
 tvāya sómam vajríṇa ábharat || 8 || samudré antáh śayata
 udnā vājro abhívṛitaḥ | bháranty asmai samyátaḥ puráh-
 prasravaṇā balím || 9 || yád vág vādanty avicetanáni ráshtṛī
 devánām nishasáda mandrá | cátasra ūrjam duduhe páyānsi
 kvà svid asyāḥ paramām jagāma || 10 ||

When the lovers of sacred laws approach me, while I sit alone across Nature's Splendour, then my mind within proclaims to my heart, "my friends with their children are calling and crying for me." 5

Verily all those your deeds; O bounteous Lord, are to be declared at prayer halls, which you have achieved for him who offers libations. Verily you open the gate of paradise for the austere sage and his kith and kin. 6

Now haste severally and individually forward; he, your opponent, is not here who stopped your way,—has not the Lord of resplendence let fall His thunderbolt in the very vitals of that evil your enemy? 7

Rushing swift with the speed of thought, he, the falcon, the bird of wisdom, passes through the iron fort; then having gone to heaven, he brings the ambrosia to the thunderer. 8

The thunderbolt of punitive justice lies in the midst of the firmament with the cosmic waters compassed round about; and the enemies flying in front of the battle, bring offerings of submission to it. 9

When the divine speech, the queen, the gladdener of the divine forces, is enshrined uttering things not to be comprehended, she milks drink and sustenance for the four quarters of the earth. But whither now does her best portion vanish? 10

देवीं वाचमजनयन्त देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति ।
 सा नो मन्द्रेषमूर्जं दुहाना धेनुर्वागस्मानुष सुष्टुतैतु ॥११॥
 सखे विष्णो वितरं वि क्रमस्य द्यौर्देहि लोकं वज्राय विष्कभे ।
 हनाव वृत्रं रिणचाव सिन्धुनिन्द्रस्य यन्तु प्रसवे विमृष्टाः ॥१२॥

devīm vācam aja-
 nayanta devās tāṃ viṣvārūpāḥ paśavo vadanti | sā no
 mandrēṣham ūrjam dūhānā dhenūr vāg asmān ūpa sūṣṭu-
 tāitu || 11 || sākhe viṣṇo vitarāṃ ví kramasva dyaúr dehí
 lokāṃ vājraya viṣkábhe | hánāva vṛitrāṃ riṇácāva síndhūn
 índrasya yantu prasavé víṣṛiṣṭāḥ || 12 ||

(१०१) एकोनशततमं सूक्तम्

(१-१६) षोडशर्चस्यास्य सूक्तस्य भार्गवो जमदग्निर्केपि । (१-४. ५) प्रथमादितुर्केचो पञ्चम्याः
 पादत्रयस्य च मित्रावरुणौ, (५-६) पञ्चम्यास्तृतीयपादस्य पशुवाश्चादित्याः, (७-८) सप्तम्यष्टम्यो-
 रग्निर्नो, (९-१०) नवमीदशम्योर्वायुः, (११-१२) एकादशीद्वादित्योः सूर्यः, (१३) त्रयोदश्या
 श्या सूर्यप्रभा वा, (१४) चतुर्दश्याः पवमानः, (१५-१६) पञ्चदशीषोडश्याश्च गौर्देवताः ।
 (१-२, ५-१०) प्रथमाद्वितीययोर्केचोः पञ्चम्याद्यष्टानाञ्च प्रगाथः (विषमर्चा बृहती,
 समर्चा सतोबृहती), (३) तृतीयाया गायत्री, (४) चतुर्थ्याः सतोबृहती, (१३)
 त्रयोदश्या बृहती, (१४-१६) चतुर्दश्यादितुचस्य च त्रिष्टुप् छन्दांसि ॥

॥६॥

ऋधगित्था स मर्त्यः शशमे देवतातये ।
 यो नूनं मित्रावरुणावभिष्टय आचक्रे हव्यदातये ॥१॥
 वर्षिष्ठश्चा उरुचक्षमा नरा राजाना दीर्घश्रुत्तमा ।
 ता बाहुता न दंसना रथर्यतः साकं सूर्यस्य रश्मिभिः ॥२॥

101

Rídhag itthá sá mártyaḥ śaśamé devátātaye | yó nūnām
 mitrávaruṇāv abbīṣṭaya ācakré havýádātaye || 1 || vārshish-
 thakshatrā urucákshasā nāra rájānā dīrghaśrúttamā | tá
 bābútā ná daṅsānā ratharyataḥ sakāṃ sūryasya raśmībhiḥ
 || 2 ||

The divine powers produce the goddess of speech; even animals of every kind utter some words; may She, the speech, the all-gladdening cow, yielding food and drink come to us, worthily Lauded. 11

O all-pervading Lord, my comrade, stride forth lustily; O heaven, make room to contain the bolt of lightning. Let us smite dark demon of evil, let us free the rivers; let them flow free at the command of our resplendent Lord. 12

101

The offerer of worship who succeeds in invoking the Light and Bliss for the attainment of his desires, in truth consecrates the oblation for the cosmic sacrifice. 1

Those two leaders (Light and Bliss) of cosmic forces, who are great in might, far-seeing, resplendent and most far-hearing, perform their deeds like two arms, by the help of the rays of the Sun. 2

प्र यो वाँ मित्रावरुणाजिरो दूतो अद्रवत् । अयःशीर्षा मदेरघुः ॥३॥
 न यः संपृच्छे न पुनर्हवीतवे न संवादाय रमते ।
 तस्मान्नो अद्य समृतेरुष्यतं बाहुभ्यां न उरुष्यतम् ॥४॥
 प्र मित्राय प्रार्यम्णे सचथ्यमृतावसो ।
 वरुथ्यं वरुणे छन्द्यं वचः स्तोत्रं राजसु गायत ॥५॥

prá yó vām mitrāvaruṇājiró dūtó ádravat | áyahṣirshā
 máderaghuḥ || 3 || ná yāḥ sampriche ná púnar hávītave ná
 samvādāya rāmate | tásman no adyā sámṛiter urushyatam
 bāhúbhyām na urushyatam || 4 || prá mitráya práryamṇé
 sacathyām ṛitāvaso | varūthyām vārune chándyam váca
 stotrām rájasu gayata || 5 || 6 ||

॥७॥ ते हिन्विरे अरुणं जेन्यं वस्वेकं पुत्रं तिसृणाम् ।
 ते धामान्यमृता मर्त्यानामदब्धा अभि चक्षते ॥६॥
 आ मे वचांस्युद्यता द्युमत्तमानि कर्त्वा ।
 उभा यातं नामत्या सजोषसा प्रति हव्यानि वीतये ॥७॥
 रातिं यद्वामरक्षसं हवामहे युवाभ्यां वाजिनीवसू ।
 प्राचीं होत्रां प्रतिरन्तावितं नरा गृणाना जमदग्निना ॥८॥
 आ नो यज्ञं दिविस्पृशं वायो याहि सुमन्मभिः ।
 अन्तः पवित्रं उपरि श्रीणानोऽयं शुक्रो अयामि ते ॥९॥

té hinvire aruṇam jényam vásv ékam putrām tisṛṇām |
 té dhāmāny amṛitā mārtyānam ádabdha abhí cakshate || 6 ||
 á me vacānsy ūdyata dyumáttamāni kártyā | ubhā yatam
 nāsatya sajóshasā prāti havyanī vitāye || 7 || rātim yād vam
 arakshāsam hāvāmahe yuvābhyām vajinīvasū | prācim hó-
 trām pratirántāv itam nara grīṇanā jamádagninā || 8 || á no
 yajñam divisprīṣam váyo yāhí sumānuabhiḥ | antāḥ pavī-
 tra upāri śrīṇāno 'yam śukró ayami te || 9 ||

O light and bliss, the one who hastens to appear before you, becomes the messenger of Nature's bounties; he wears an iron head and exults in his wealth. 3

He whom no man questions nor summons back, who waits not for dialogue—defend us today from him and from his encounter; defend us from his arms. 4

O rich in righteousness, sing to the Lord of light and to the ordainer, a reverential hymn produced in the worship hall; recite a propitiating poem to the Lord of Bliss; sing a hymn of praise to these radiant divine forces. 5

It is these who inspire one radiant and victory giving source of strength for the three regions; they are invincible and immortal, and survey all the abodes of mortal men. 6

O ever true divines, come hither with accordant mind to listen to my uplifted glorious praises and my rites; come to partake of my offerings. 7

O Lords of great Wealth, when we solicit your bounty, that wealth which demons cannot thwart, then, both of you O leaders of our ceremonies, directed and adored by enlightened preceptors come to us, furthering our most ancient and glorious praises. 8

Come, O Lord of Vitality, to our heaven reaching prayers with its beautiful hymns of praise. This bright elixir of devotion has been kept aside and poured out for you through the purifying strainer. 9

वेत्यध्वर्युः पथिभी रजिष्ठैः प्रति हव्यानि वीतये ।
अधा नियत्व उभयस्य नः पिब शुचिं सोमं गवाशिरम् ॥१०॥

véty adhvar-
yúḥ pathíbhī rájishthaiḥ prāti havyāni vitáye | ádhā niyutva
ubháyasya naḥ piba śúcim sómam gāvāṣiram || 10 || 7 ||

॥८॥

बष्महौ असि सूर्य बळादित्य महौ असि ।
महस्ते सतो महिमा पनस्यतेऽद्धा देव महौ असि ॥११॥
बट् सूर्य श्रवसा महौ असि सत्रा देव महौ असि ।
मह्ला देवानामसुर्यः पुरोहितो विभु ज्योतिरदाभ्यम् ॥१२॥
इयं या नीच्यर्किणी रूपा रोहिण्या कृता ।
चित्रेव प्रत्यदर्शयत्यन्तर्दशसु बाहुषु ॥१३॥
प्रजा ह तिस्रो अत्यायमीयुर्न्यन्या अर्कमभितो विविश्रे ।
बृहद्ध तस्थौ भुवनेष्वन्तः पवमानो हरित आ विवेश ॥१४॥

bāṇ mahān asi sūrya bāl āditya mahān asi | mahās te
sató mahimā panāsyate 'ddhā deva mahān asi || 11 || bāt
surya śrávasā mahān asi satrá deva mahān asi | mahná de-
vānām asuryāḥ puróhito vibhú jyótir ādābhyam || 12 || iyāṇ
yā nícy arkīṇī rūpā rōhiṇya kṛitā | citréva prāty adarsy
ayaty āntār dasāsu bahúshu || 13 || prajā ha tistró atyāyam
iyur ny ānyā arkām abhító vivišre | bṛihád dha tasthau
bhúvaneshv antāḥ pávamāno haríta á vivesa || 14 ||

The ministrant priest comes by the straightest paths to realise divine experiences of spiritual joy. Then, O lord of the Vital World, may you have both the drinks, one the elixir of pure devotion and the other, which is mixed with the milk of dedicated actions. 10

Verily, you are great, O radiant sun; verily, you are great O eternal, the greatness of the great one, we adore; Verily you are great, O supreme God. 11

Verily, O Sun, you are great in fame; O divine, you are indeed mighty among the divine forces in might. You are the destroyer of the wicked and the preceptor. Your glory is wide-spread and unconquerable. 12

She (dawn) bending lowly downwards, clothed in red hues and rich in rays, is seen advancing with various tints to the ten regions spread out like arms. 13

Three kinds of manifested Nature's Creatures—move across our sight. The others enter around the cosmic glows. The mighty Lord (the Sun) stands within the Worlds; wind, the purifier embraces all the quarters of space. 14

माता रुद्राणां दुहिता वसूनां स्वसादित्यानाममृतस्य नाभिः ।
 प्र नु वोचं चिकितुषे जनाय मा गामनागामदिति वधिष्ट ॥१५॥
 वचोविदं वाचमुदीरयन्ती विश्वाभिर्धीभिरुपतिष्ठमानाम् ।
 देवीं देवेभ्यः पर्येयुषीं गामा मावृक्त मर्त्यो दभ्रचेताः ॥१६॥

mata

rudrāṇaṃ duhitā vāsūnām svāsādityānam amṛitasya nābhiḥ ।
 prā nū vocaṃ cikitúshe jānāya mā gām ānāgām āditim va-
 dhishta ॥ 15 ॥ vacovídam vācam udīráyantīm vísvābhir dhī-
 bhír upatíshṭhamānām | devīm devébhyaḥ páry eyúshīm
 gām ā māvṛikta mártyo dabhráacetāḥ ॥ 16 ॥ १ ॥

(१०२) द्व्युत्तशततम सूक्तम्

(१-२२) द्वाविंशत्युत्तमस्य सूक्तस्य भार्गवः प्रयोगो बार्हस्पत्यः पावको वाग्निर्वा, सहसः
 सुतो गृहपतियविष्ठो वा तयोरन्यतरो वा ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ त्वमग्ने बृहद्वयो दधासि देव दाशुषे । कविर्गृहपतिर्युवा ॥१॥
 स न ईळानया सह देवाँ अग्ने दुवस्युवा । चिकिद्विभानवा वह ॥२॥
 त्वया ह स्विद्युजा वयं चोदिष्ठेन यविष्ठ्य । अभि ष्मो वाजसातये ॥३॥
 और्वभृगुवच्छुचिमप्रवानवदा हुवे । अग्निं समुद्रवाससम् ॥४॥
 हुवे वातस्वनं कविं पर्जन्यक्रन्द्यं सहः । अग्निं समुद्रवाससम् ॥५॥

102

Tvám agne bṛihád váyo dádghāsi deva dāśúshe | kavír
 grīhāpatir yúvā ॥ 1 ॥ sá na īlānayā sahā devāñ agne duvas-
 yúvā | cikíd vibhānav ā vaha ॥ 2 ॥ tváyā ha svid yujā va-
 yām códishṭhena yavishtṭhya | abhí shmo vājasātaye ॥ 3 ॥
 aurvabhṛiguvác chúcim apnavānavád ā huve | agnīm sam-
 udrāvāsasam ॥ 4 ॥ huvé vātasvanam kavīm parjānyakrandyam
 sáhaḥ | agnīm samudrāvāsasam ॥ 5 ॥ १ ॥

She is like the mother of the cosmic Forces, the daughter of the cosmic Matter, the sister of cosmic Energy, the centre of the ambrosia—I address to men of wisdom—kill not her, the sinless inviolate COW. ¹⁵

The divine cow, herself is skilled in eloquence, gives speech to others, who comes surrounded by every kind of utterance, who helps me for my worship of the divine forces, it is only the fool that abandons her. ¹⁶

102

O divine adorable Lord, every young, wise, Protector of the household, it is you who give abundant food to the worshipper. ¹

O all-wise resplendent adorable Lord, may you bring Nature's bounties hither with our reverential hymn of praise. ²

O ever-youthful, with you as our ally and inspirer of wisdom, we overcome all hurdles for the attainment of food and vigour. ³

The one who is like an austere sage and like an honest toiler—such a pure fire-divine pervading the entire space of firmament, I invoke. ⁴

The one who is most wise and who roars like wind along with a loud thunder of the cloud—such a fire-divine, pervading the entire space of firmament, I invoke. ⁵

॥१०॥ आ स॒वं स॒वितु॒र्यथा॑ भ॒गस्ये॒व भु॒जिं हु॒वे । अ॒ग्निं स॒मुद्र॒वास॒सम् ॥६॥
 अ॒ग्निं वो॑ वृ॒धन्त॑म॒ध्वरा॑णां पु॒रूत॑मम् । अ॒च्छा न॒प्त्रे स॒ह॒स्वते ॥७॥
 अ॒यं यथा॑ न आ॒भुव॑त्त्वष्टा॑ रू॒पेव॑ तक्ष्या॑ । अ॒स्य क॒त्वा य॒श॒स्वतः ॥८॥
 अ॒यं वि॒श्वा अ॒भि श्रि॒योऽग्नि॑र्दे॒वेषु॑ प॒त्यते॑ । आ वा॒जैरु॒प नो॑ ग॒मत् ॥९॥
 वि॒श्वेषा॑मि॒ह स्तु॒हि हो॒तॄणां॑ य॒शस्त॑मम् । अ॒ग्निं य॒ज्ञेषु॑ पू॒र्व्यम् ॥१०॥

ā savām savitūr yathā bhāgasyeva bhujīm huve | agnīm
 samudrāvāsasam || 6 || agnīm vo vṛidhāntam adhvarāṇām
 purūtāmam | āchā nāptre sāhasvate || 7 || ayām yathā na
 abhūvat tvāshtā rūpeva tāksbyā | asyā krātvā yāśasvataḥ
 || 8 || ayām viśvā abhī śrīyo 'gnīr devēshu patyate | ā vājair
 ūpa no gamat || 9 || viśveshām ihā stuhi hōtrīṇām yaśasta-
 mam | agnīm yajñēshu pūrvyām || 10 || 10 ||

॥११॥ शी॒रं पा॒वक॑शो॒चिषं॑ ज्येष्ठो॒ यो द॑मे॒ष्वा । दी॒दाय॑ दी॒र्घश्रु॑त्तमः ॥११॥
 तम॑र्वन्तं न सा॒न॒सिं गृ॑णी॒हि वि॒प्र शु॒ष्मि॒णम् । मि॒त्रं न या॑त॒यज॑नम् ॥१२॥
 उप॑ त्वा जा॒मयो॑ गि॒रो दे॑दि॒शती॑र्ह॒विष्कृ॑तः । वा॒यो र॒नीके॑ अ॒स्थिर॑न् ॥१३॥

śīrām pāvakāśocisham jyēsthō yó dāmeshv ā | dīdāya
 dīrghasruttamaḥ || 11 || tām ārvantam ná sānasīm grīṇibī
 vipra śushmīṇam | mitrām ná yātayājjanam || 12 || ūpa tvā
 jāmāyo gīro dédisatīr havishkrītaḥ | vāyór ānīke asthiran
 || 13 ||

The one who is like the productive power of creator and like the Lord of grace and showerer of bliss—such a fire-divine, pervading the entire space of firmament, I invoke. 6

At our solemn rite, free from violence, I call to the fire-divine—the one wide-spreading, most abundant and mighty, for attaining courageous grandson (brave progeny). 7

May He stand by us as a creator and through His power shape us into an exemplary model and may we find glory through His art. 8

The fire-divine is supreme surpassing the glory of other Nature's bounties; may he come to us with abundance of food. 9

May you praise him who is the most glorious of all the ministrant priests. The fire-divine is foremost at all places of worship. 10

(May we praise the fire-divine) who is pure light, and pervades all, is the eldest, and shines in all homes; he is the swiftest to hear from far away. 11

O sage glorify him who wins the battle like a strong steed; and who like a friend conquers all over adversities. 12

The sister hymns full of divine wisdom rise to you proclaiming your glories; they stand kindling you in the presence of cosmic vitality. 13

यस्य त्रिधात्वृतं बर्हिस्तस्थावसंदिनम् । आपश्चिन्नि दधा पदम् ॥१४॥
 पदं देवस्य मीळहुषोऽनाधृष्टाभिरूतिभिः । भद्रा सूर्य इवोपदृक् ॥१५॥

yāśya tridhātv āvṛitam barhís tasthāv āsamḍinam |
 āpaś cin ní dadhā padām || 14 || padām devāśya mīḥuśhó
 'nādbṛiṣṭābhir ūtībhiḥ | bhadrá sūrya ivopadrīk || 15 || 11 ||

॥१२॥ अग्ने घृतस्य धीतिभिस्तेपानो देव शोचिषा । आ देवान्वक्षि यक्षि च ॥१६॥
 तं त्वाजनन्त मातरः कविं देवासो अङ्गिरः । हव्यवाहममर्त्यम् ॥१७॥
 प्रचेतसं त्वा कवेऽग्ने दूतं वरेण्यम् । हव्यवाहं नि षेदिरे ॥१८॥
 नहि मे अस्त्यघ्न्या न स्वधितिर्वनन्वति । अथैतादृग्भरामि ते ॥१९॥
 यदग्ने कानि कानि चिदा ते दारूणि दध्मसि । ता जुषस्व यविष्य ॥२०॥
 यदत्युपजिह्विका यद्वाम्रो अतिसर्पति । सर्वं तदस्तु ते घृतम् ॥२१॥
 अग्निमिन्धानो मनसा धियं सचेत मर्त्यः । अग्निमीधे विवस्वभिः ॥२२॥

āgne ghṛitāśya dhītībhis tepanó deva śocíshā | á devān
 vakshi yákshi ca || 16 || tām tvājananta mātārah kavīm de-
 vāso aṅgiraḥ | havṡavāham āmartyam || 17 || prācetasam tvā
 kavé 'gne dūtām vāreṇyam | havṡavāham ni shedire || 18 ||
 nahí me ásty ághnyā ná svádhitir vānanvati | áthaitādrīg
 bharāmi te || 19 || yád agne káni káni cid á te dārūṇi dadh-
 māsi | tá jushasva yavishṭhya || 20 || yád átty upajíhvikā
 yád vamró atisárpati | sārvaṡm tát astu te ghṛitām || 21 ||
 agním índhāno mánasā dhíyaṡm saceta mārtyaḥ | agním ídhe
 vivāsvabhiḥ || 22 || 12 ||

The cosmic waters find their place in him for whom the triple uncovered, but unbound firmament is established. 14

Highly pleasant is the place of the supreme God who pours forth all desires with His inviolable protections; auspicious in His appearance like the Sun. 15

O fire-divine, blazing with radiance through our oblation of pure butter, bear our sacrifice to Nature's bounties and honour them. 16

Nature's bounties, as mothers, have borne you, O fire-divine, the seer, the immortal and the bearer of the oblation. 17

O all-wise fire-divine, the seer, the messenger, the most excellent, the bearer of the oblation, the enlightened sages enshrine you at the altar. 18

Neither Cow I have, nor axe with me for cutting the wood, in spite of it, I have come to you to offer my sincere devotion. 19

Most youthful fire-divine, whatsoever fuel that we offer to you, may you be pleased there-with. 20

Whatever timber the white ant has gnawed or whatever the emmet has infested—may it all be welcome to you as butter. 21

Let a man, when he kindles fire ritual, perform the ceremony with a devout mind; he kindles it with the guidance of priests. 22

(१०३) व्युत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१४) चतुर्दशर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः सोभरिक्रेपिः । (१-१३) प्रथमादित्रयोदशर्चमग्निः, (१४) चतुर्दश्याश्चाग्नारुतो देवताः । (१-४, ६) प्रथमादिचतुर्केचां पष्ठ्याश्च बृहती, (५) पञ्चम्या विगङ्गपा, (७, ९, ११, १३) सप्तमीनवम्येकादशीत्रयोदशीनां सतोबृहती, (८, १२) अष्टमीद्वादश्याः ककुप्, (१०) दशम्या हमीयसी गायत्री, (१४) चतुर्दश्याश्चानुष्टुप् छन्दांसि ॥

॥१३॥

अदर्शि गातुवित्तमो यस्मिन्व्रतान्यादधुः ।
 उपो पु जातमार्यस्य वर्धनमग्निं नक्षन्त नो गिरः ॥१॥
 प्र दैवोदासो अग्निर्देवां अच्छा न मज्मना ।
 अनु मातरं पृथिवीं वि वावृते तस्थौ नाकस्य सानवि ॥२॥
 यस्माद्रेजन्त कृष्टयश्चर्कृत्यानि कृण्वतः ।
 सहस्रसां मेधसाताविव त्मनाग्निं धीभिः सपर्यत ॥३॥

103

Ādarsi gātuvittamo yāsmiṇ vratāny ādadhūḥ | ūpo śhū
 jātām āryasya vārdhanam agnīm nakshanta no girah | 1 |
 prā daivodāso agnir devān āchā nā majmāna | ānu mātā-
 ram prithivīm vī vāvṛite tasthau nākasya sānavi | 2 | yā-
 smād réjanta kṛishṭāyaṣ carakṛityāni kṛiṇvatāḥ | sahasrasām
 medhāsātāv iva tmānāgnīm dhībhīḥ saparyata | 3 |

प्र यं गये निनीषमि मर्तो यस्ते वसो दाशत् ।
 स वीरं धत्ते अग्न उक्थशंसिनं त्मना सहस्रपोषिणम् ॥४॥
 स दृळे चिदभि तृणन्ति वाजमर्वता स धत्ते अक्षिति श्रवः ।
 त्वे देवत्रा सदा पुर्वसो विश्वा वामानि धीमहि ॥५॥

prā yām

rāyé nīnīshasi mārto yās te vaso dāsat | sā vīrām dhatte
 agna ukthasaṁsinam tmānā sahasraposhīṇam | 4 || sā dṛiḷhé
 cid abhī tṛiṇatti vājam ārvatā sā dhatte ākshiti śrāvah |
 tvé devatrā sādā purūvaso viśva vāmāni dhīmahi | 5 | 10

Our laudations are offered to that adorable Lord to whom all our actions and prayers are dedicated, to the one who is manifest as the noblest and wisest, and is the furtherer of the works of pious men. 1

Fire-divine when invoked during the sunshine runs around the mother Earth with speed and force, proceeds to Nature's bounties, and finally takes his place at the summit of heaven. 2

Men tremble (on account of the uncertainty of success) while they incessantly devote to the sacred sacrifices, unmindful of that, may you continue to devoutly worship in the solemn rite the adorable Lord the bestower of thousands of blessings. 3

O fire-divine bestower of dwellings the mortal whom you wish to lead the opulence and who presents offering to you is rewarded to possess a son who is brave and reciter of hymns, and a lord of great wealth. 4

O Lord of vast wealth, he (the devotee) with his vigour wins wealth stored even in the strong-holds of enemy and gains unperishable fame. O Lord, in your divine protection we constantly obtain all our cherished treasures. 5

॥१४॥

यो विश्वा दयते वसु होता मन्द्रो जनानाम् ।
 मधोर्न पात्रा प्रथमान्यस्मै प्र स्तोमा यन्त्यग्नये ॥६॥
 अश्वं न गीर्भी रथ्यं सुदानवो मर्मज्यन्ते देवयवः ।
 उभे तोके तनये दस्म विस्पते पर्षि राधो मघोनाम् ॥७॥
 प्र मंहिष्ठाय गायत ऋतावै बृहते शुक्रशौचिषे । उपस्तुतासो अग्नये ॥८॥

yó víśvā dáyate vásu hótā mandró jánānām | mādhor
 ná pátrā prathamāny asmai prá stómā yanty agnáye || 6 ||
 áśvam ná girbhí rathyām sudánavo marmṛijyānte devayá-
 vaḥ | ubhé toké tánaye dasma viṣpate pārshi rádho ma-
 ghónām || 7 || prá mánhishṭhāya gāyata ṛitāvne bṛihaté śu-
 kráśocishe | úpastutāso agnáye || 8 ||

•

आ वंसते मघवा वीरवद्यशः समिद्धो द्युम्याहुतः ।
 कुविन्नो अस्य सुमतिर्नवीयस्यच्छा वाजेभिर्गमत ॥९॥
 प्रेष्ठमु प्रियाणां स्तुह्यामावातिथिम् । अग्निं रथानां यमम् ॥१०॥

ā vaṁsate magháva ví-
 rávad yáśaḥ sāmiddho dyumny áhutaḥ | kuvín no asya su-
 matír náviyasy áchā vájebhir āgāmat || 9 || prэшṭham u
 priyānām stuhya āsavátithim | agním ráthānām yámam
 || 10 || 14 ||

May our praises like the principal cups of the exhilarating elixir of devotion proceed to Him who is the invoker of Nature's bounties and who cheerfully distributes all wealth to men. 6

The liberal worshippers honour you with their songs as the steed harnessed to the chariot. O Lord of men, grant wealth to us, to our children and grand-children. 7

O Chanters, sing forth to the mighty adorable Lord who is most bounteous, observant of truth and radiant with His refulgence. 8

The opulent, glorious and adorable Lord when worshipped and enkindled, pours fourth on his devotees abundance of food along-with progeny; may his ever-fresh favour continually come to us with all kinds of strength. 9

Praise, O singer of hymns, the adorable Lord, the dearest guest of our friends, and the controller of the cosmic chariot. 10

॥१५॥

उदिता॒ यो निदिता॒ वेदिता॒ वस्वा यज्ञियो॑ ववर्त॑ति ।

दुष्ट॑रा यस्य॑ प्रव॒णे नोर्म॑यो धि॒या वाजं॑ सिषा॑सतः ॥११॥

मा नो॑ ह॒णीता॒मतिथि॑र्वसु॒ग्निः पु॒रुप्र॑शस्त ए॒षः । यः सु॒होता॑ स्वध्व॒रः ॥१२॥

मो ते रि॒षन्त्ये॑ अ॒च्छोक्ति॑भिर्व॒सोऽग्ने॑ केभिश्चि॒देवैः॑ ।

की॒रिश्चि॒द्दि॒ त्वामी॑द्वे॒ दूत्या॑य रा॒तह॑व्यः स्वध्व॒रः ॥१३॥

आग्ने॑ याहि म॒रुत्स॑खा रु॒द्रेभिः॑ सोम॑पीतये ।

सोभ॑र्या॒ उप॑ सुष्टु॒तिं मा॒दय॑स्व स्व॒र्णरे॑ ॥१४॥

úditā yó nīditā veditā vāsv ā yajñīyo vavārtati | dush-
 tārá yāsyā pravaṇé nōrmāyo dhiyā vājam śishāsataḥ || 11 ||
 mā no hrīntām ātithir vāsus agnīḥ puruprasastā eshāḥ |
 yāḥ suhótā svadhvarāḥ || 12 || mó té rishan yé āchoktibhir
 vasó 'gne kébhiḥ cid évaiḥ | kíriḥ cid dhí tvām ítte dū-
 tyāya rātāhavyaḥ svadhvarāḥ || 13 || āgne yāhi marútsakhā
 rudrébhiḥ sōmapītaye | sōbharya ūpa susṭutīm mādāyasva
 svāṇare || 14 || 15 ||

He is the explorer of treasurer open and concealed, and brings them hither. When He rushes to fight with evil, His power is hard to be checked like waves of rivers rushing down a declivity. 11

May none obstruct adorable lord, praised by all, from coming to us. He is dear as our guest and giver of dwellings. He is excellent invoker of Nature's bounties and skilled in cosmic sacrifice. 12

O adorable Lord, giver of dwellings, let not those be harmed who approach you in whatsoever manner with hymns of praise, may you become the envoy of the Worshipper who offers his libation and duly performs sacrificial acts and praises you. 13

O adorable Lord, friendly to vital powers, come with cosmic vitality to cherish our loving devotion; come to bless the praises virtuous devotee; delight yourself at our solemn rite. 14

NOTES

Book 8
Hymns 41-103

अष्टमं मण्डलम्
सूक्तानि ४१-१०३

NOTES ON BOOK No. 8

Hymn-41

For verse 2, see Nir.X.5.

2. **Nabhakasya**, नाभाकस्य, of the pain despiser; See नभाकज्वत् VIII.40.4.

Sapta-svasa, seven sisters; see also VI.61.10 (सप्तस्वसा सप्तार्थात् पञ्चप्राणा मनोबुद्धिश्च स्वसेव यस्याः सा सरस्वती, सरयावाणी)—*Daya*. On VI.61.10—The seven means: five vital breaths, mind and intellect; सप्तस्वसारम्—Nir. X. 5; also seven kinds of metre or speech: सप्तिभिः वाग्भिः “I praise him who possesses seven sisters at the birth of rivers, and who belongs to the middle region, with noble speech, hymns of the manes, and panegyrics of Nabhaka at the same time. Let all others be killed.” (गिरा गीत्यास्तुत्या, with speech, i.e. song or eulogy, पितृणां च मन्मभिः, मननीयैः स्तोमैः, equal to the respectable hymns of the manes and the panegyrics of Nabhaka—नाभाकस्य प्रशस्तिभिः, at the same time Nabhaka was a seer, ऋषिर्नाभाको बभूव, who in his speech, called him one having seven sisters at the birth of these flowing rivers—यः स्यन्दमानानामासामुपोदये सप्तस्वसारमेनमाह वाग्भिः स मध्यम इति निरुच्यते—He, Varuna, is called one belonging to the middle region; अथैष एव भवति, now this is he himself, नभन्तामन्यके समे, let all others be killed. By all others is meant, who bear enmity to us, who are evil-minded, i.e. whose minds or whose thoughts are sinful,—मा भूवन्नन्यके सर्वे ये नो द्विषन्ति पापघ्नियः पापसंकल्पाः — Nir. X. 5.

Nabhakasya, also means “of the sky covered with clouds”—मेघावृतस्याकाशस्य (नाभाकः नभते वधकर्मा—Nigh. II.19).

Pitrinam, पितृणां, of the seasons (ऋतवो वै पितरः —SBr. II. 4.1.32. The colour of lighting (विद्युत्) at the beginning of the rainy season (month of *asadha*, आषाढ़) indicates the forth-coming season:

वाताय कपिला विद्युदातपायाति लोहिनी ।
कृष्णा सर्वविनाशाय दुर्भिक्षाय सिता भवेत् ॥

If the lighting is of yellow colour, it indicates the forth-coming storms; if of intense red colour, then of abnormal hot weather; if of the dark colour, then it is indicative of utter destruction; and if white colour, then the forth-coming famine, if of ordinary usual colour, it indicates favourable and auspicious healthy and conducive conditions. Mahabhasye. II.3.13).

Hymn-42

The hymns have two triplets; verses 1-3 are devoted to Varuna and 4-6 to Asvins. The Rsi is *Arcanas* or Nabhaka and the metre anustup.

For Varuna, see earlier notes; he has meted the measure of the earth; is a supreme monarch, he is wise guardian of ambrosia; with his reliance, one ascends in life the safe-bearing vessel to cross over all difficulties.

For Atri, Asvins and Nasatya, see earlier notes.

Hymn-43

For verse 31, see Nir. IV. 14.

Virupa Angirasa is the Rsi of the hymn and it is devoted to Agni and is in the Gayatri metre; Agni is the fire divine; He is the most adorable Lord, all-beholding; knows all that is born, the *Jatavedas*; he is able to consume vast forests with his smoke-bannered fires, borne by the wind, diversely spreading in the firmament. His station is in the waters, he clings to the plants, becomes their embryo and is re-born. One of the finest description of Agni is in this hymn.

3. *Arokah-iva*, आरोकाऽइव, like wild animals (आरोचमानाः पशव इव — *Sayana*).

Dat-bhib, with teeth (दत्क्ष्मिः दन्तैः—*Sayana*).

4. *Vrthak*, वृथक्=पृथक् diversely. See Yv. XXXIII. 2, where पृथक्, is for वृथक्.

5. *Ketavah*, ensigns. (केतवः ज्ञापकाः — *Daya*. on Yv. VIII. 40; rays, किरणाः—Yv. XXX. 31; प्रज्ञानानि—Yu. VII. 41; विविध जगतः पृथक् पृथग् रचनादि नियामका ज्ञापकाः प्रकाशकाश्चेत्पूर्वरस्य गुणाः — *Daya*.).

6. *Dhasim*, food (घासि घन्नम्; क्षुत् घासि इत्यन्न नामसु पाठात्—Nigh. 11.7).

7. **Tarunih**, तरुणीः, tender herbs (तरुणीः श्लेषघ्नीः).

8. **Janjanabhavan**, जञ्जणाऽभवन् = मल्मलाभवन इति ज्वलति कर्मसु पाठात्—
Nigh. I. 17; blazing.

10. **Nisanam**, निसानं = लिहानं = Kisses.

Juhvah, ladle (=सु च् ; जुह्वः होमसाधनभूतायाः सुचः —*Sayana*).

11. **Uksa**, उक्षः OX; *Uksannaya*, for the eater of the ox.

Vasannaye, वशान्नाय, for the eater of the marrow (वशान्नं यस्यासौ वशान्नः —*Sayana*).

Somapṛsthaya, सोमपृष्ठाय = सोमघृत पृष्ठाय, on whose back the libation is poured; bears the herbal plants on his back. (ox, fat and Soma libation). (सोमपृष्ठाय सोम-पृष्ठो येन तस्मै = अग्नये —*Daya*. on Yv. XX. 78).

13. **Bhṛgu-vat**, like Bhṛgu, as by Bhṛgu (Bhṛgu = man of distinction (भृगव इति पदनाम—Nigh. V. 5) विद्यायाऽविद्याया भर्जका निवारकाः, the one who dispels ignorance by his enlightenment.—*Daya*. on I.143.4; I.127.7.

Manusvat, मनुष्वत्, by Manus; by intellectuals.

Angirasvat, अगिरस्वत्, by men of vitality.

14. **Agni**, thou art killed by Agni, a sage by a sage, a saint by a saint and a friend by freind, See Ait. Br. I. 16 : “For thou, O Agni, by Agni, sage by the sage, good by the good,” (he says); one is a sage, the other a sage; one is good, the other good. “Friend with friend thou art enkindled” (he says); he is his own friend in that Agni is Agni’s (अग्ने अग्निना विप्रो विप्रेण सन्तसतेति विप्र इतरो विप्र इतरः तन्नितरः सन्नितरः सखा सख्या समिध्यस इत्येष ह वा अस्य स्वः सखा । यदग्निरग्नेस्त मर्जयत सुकृत् पुरोयावान माजिष—Ait. Br. I. 16).

16. **Rohit-ava**, रोहितव, driven as if on red horses (one who has red horses).

18. **Angirastama**, अंगिरस्तम, most vital among vital forces

19. **Manisinah**, मनीषिणः, intellectuals (मनस ईश्वराः —*Sayana*).

Medhirasah, मेधिरासः, men of wisdom (मेधाविनः —*Sayana*).

Dhibhih, with actions and thoughts (धीभिः कर्मभिः —*Sayana*).

Admasadyaya, for the attainment of food; for the furtherance of their property (अद्मसद्या अन्नस्य भजनाय—*Sayana*).

28. **Sahaskṛta**, procured by mechanical strength; i.e. by the process of attrition (सहस्कृतः सहस्ताबलेन कृतश्चासि—*Sayana*).

29. **Dhasim**, food (धासि अन्न इति. —*Sayana*; Nigh. II. 7).

31. **Siram pavaka-socisam**, शीरंपावकशोचिषं —(Praise) Agni of purifying flames, i.e. of pure light (पावक दीप्तिम्), it rests through all (अनुशायिनमिति वा) or pervades all (आशिनमिति वा—Nir. IV. 14).

32. **Sardhan**, doing with speed, boldness of force (शर्धन् बलं कुर्वन्—*Sayana*; वेगं कुर्वन्—*Venkata*).

Hymn-44

The hymn is devoted to Agni, the Ṛṣi is Virupa Angiras.

2. **Suktani**, सूक्तानि, Su + uktani, sweet spoken words.

5. **Haryata** (vocative), O propitious one. O 'amiable one; O

beloved (हयंत कामयमान—*Sayana*).

6. **Rtvijam**, the priest (ऋत्विजं ऋतो यष्टव्यम्, i.e. one that is to be adored in due season; see I. 1. 1, also ऋतुयष्टारं, i.e. one who offers in due season (*Sayana* on V. 22 2).

7. **Kavikratum**, him by whom the rites are performed (कविकृतु क्रान्तकर्मणिम्); the wise; possessing sharp intellect; omniscient (क्रान्तप्रज्ञ, सर्वज्ञ—*Sayana* on III. 2.4; III. 14. 7; I. 1.5; कविः सर्वज्ञा सकलविद्यायुक्ता ऋतुः प्रज्ञा कर्म क्रमदर्शनं वा यस्मत्तम्—*Daya*. on Yv IV. 25; अग्नि=भौतिकम् on III. 2.4; कवीनां विदुषां ऋतुः प्रज्ञाकर्म वा ऋतुवता यस्य स तम्—*Daya*. on III. 27. 12).

Kavi, कवि, wise. He is so called because his presence is desired (✓कम्), or the word is derived from ✓कव्, to praise (कविः क्रान्तदर्शनो भवति कवतेर्वा—*Nir.* XII. 13, on V. 81.2).

9. **Santya**, O giver of good (सन्त्य भजनशील—*Sayana*); bestowing gifts, bountiful (only vocative in addressing Agni); may be derived from *Sat*. सत्.=benevolent, kind.

11. **Risatah**, those who injure (रीषतः=रिषतः हिंसकान्—*Sayana*) (रिष हिंसायाम्; रिषे=रेषणाय, हिंसकाय *Nir.* X. 45; cf. VII. 34. 17; V. 41.16, usually occurring with Ahirbudhnya

13. **Urjah**, ऊर्जः, food (usually energy, or fuel) (ऊर्जः घ्नन्तस्य—*Sayana*; from ऊर्क=अन्न, *Nigh.* II.7)

Urjah-napatam, source of energy, son of food.

14. **Agne**, O fire of spirituality.

Barhisi, बरहिषि यज्ञे; in the hearts.

Devaih, divine attributes.

16 Apam retansi, seeds of aquatic life, (अपां रेतांसि स्थावर जंगमात्मकानि भूतानि—*Sayana*); the seed of waters, the movable and immovable productions of the creative waters.

21. Sucivrata-tamah, the purest offerer; extremely pure in functions (शुचिव्रततमः अतिशयेन शुद्धकर्मा—*Sayana*).

23. Yat syam abam tvam, tvam va gha sya aham, If I were thou or thou wert I; or if I were rich like you or you were poor like me.

24. Kam, कम्=च=and=cum.

Vibhavasuh, rich in splendour (विभावसुः दीप्तिर्धनः —*Sayana*).

25. Dhṛtavrataya, to the observant of pious rites (धृतव्रताय धृतकर्मणे —*Sayana*).

Vasrasah girah, my loud praises; (वाश्रासः वाशनशीलाः गिरः स्तुतयः —*Sayana*).

26. Visvadam, all-consuming; all devouring; the devourer of entire oblation (विश्वादं सर्वस्य हविषोऽन्तारम्—*Sayana*).

Puru vepasam, the performer of numerous acts (पुरुवेपसम् बहुकर्माण्यु—*Sayana*).

27. Stomaih, स्तोमैः praises (स्तोत्रः)

28. Santya, see note on verse 9. (सन्त्य भजनीय, adorable even *phala-prada*, फलप्रद, or giver of success).

सन्त्य (vocative)—I.15.12; 36.2; 45.5; 9;III. 21.3; V.51.3; VIII.19.26; 44 9; 28.

29. **Adma-sat**, seated at the oblations; see *Adma-Sadyaya* : VIII.43.19.

अद्मऽसत् — I.124.4; VIII. 44.29

अद्मऽसदः — VI. 30.3

अद्मऽसदाम् — VII.83 7

अद्मऽसद्याय — VIII 43.19

अद्मऽसद्वा — VI. 4.4.

30 **Kave**, O wise (कवे क्रान्तकर्मन् !—*Sayana*).

Duritebhyah, prior to sins (or enemies), or misfortunes (दुरितेभ्यः पापेभ्यः).

Mrdhrebhyah, prior to assailants, (मृध्रेभ्यः हिंसकेभ्यः).

Hymn-45

For verses 1, 20 and 37, see Nir. VI. 14; III.21 and IV.2 respectively.

1. **Anusak**, आनुषक्, it is the name of a series in succession (आनुषक् इति नामानुपूर्वस्य । अनुषक्त भवति —Nir. VI.14). Also आनुषक् आनुकूल्ये.

Strnanti barhih anusak, स्तृणन्ति बहिः आनुषक्, they spread the grass successively.

For *Anusak*, आनुषक्, see : I.13.5; I.52.14; 58.3;72.7; II.6.8; III.11.1; 41.2; IV.4.10; 7.2; 5.12.3; V.6.6; 10; 9.1; 16.2; 18.2; 21.2; 22.2; 26.8; VI.5.3; 48.4; VIII. 44.8 etc.

(आनुषक्=अनुकूलं, II.6.8; अनुकूलतया I.58.3; आनुकूल्ये VI.48.4—*Daya*.).

2. *Prthuh svaruh*, broad their sacred shaving पृथुः स्वरुः ; *Svaru* is not explained by Sayana; it is the first shaving or splinter from the sacrificial post—*Wilson*. See *Katyayana*, VI. 4.12; VI. 9.12.

स्वरुः —IV 6.3; VIII 45.2; स्वरूणां VII.35.7.

Svarum, the giver of heat; the sun (स्वरुं तापकमादित्यम् —*Daya*. On I.92.5; *Svaruh* = स्वरुः उपदेष्टा, the instructor, *Daya*. on IV.6.3; *Svarunam*, स्वरूणां = यज्ञशालास्तम्भशब्दानाम्—of the sound coming from the sacrificial post); स्वरुः शब्दोपनापयोः—Unadi I 10 (स्वरुः - स्वर्यन्त उपतप्यन्ते प्राणिनोऽनेनेति स्वरुः वच्चां वा).

3. *Ayuddhah*, Unopposed powerless to combat (अयुद्धः इत् प्राणयोद्धेव). See also I.32.6. (अयोद्धेव०).

5. *Apsah na*, like a stately elephant (अप्सः न दर्शनीयोगज इव—*Sayana*; *apsah* is also beautiful lightning. See Nir III.5 and V. 13 for अप्सस् (निरिणीते अप्सः —I.124.7; अप्स इति रूपनाम—Nigh III.7); displays her beauty like a smiling damsel).

Apsas, is a synonym of beauty. it is derived from the negative of √प्सा, to devour; it is not to be devoured, but to be gazed at, or to be made pervasive. It is for clear perception (*Sakapuni*). In “whatever forbidden food.” *apsas* signifies something which is not to be eaten.

From *apsas* is also derived the word ‘*apsarah*’, one who possesses a beautiful person (Nir. V. 13).

Girih, गिरिः, cloud—Nigh. I.10.

7. **Svasvayu,** स्वश्वयुः, borne by excellent vital energies, desirous of gallant steeds (स्वश्वयुः कल्याणमश्वमिच्छन्—*Sayana*).

8. **Vajrin,** वज्रिन्, O strong and resolute.

13. **Gayam,** गयम् = गृहम् (गयं गृहमिदो उपद्रवेभ्यो रक्षकम्).

Adarinam, the opener (आदारिणं आदत्तारम्—*Sayana* cf. VIII. 24.4).

Arujam, आरुजम्, guarding from harm.

14. **Panim,** the trader; barterer, (see I.33.3. also).

15. **Vedah,** वेदः, wealth; treasure (*Nigh.* II.10; see VII.15.3).

Revan, रेवान्, opulent (रेवान् धनवान्—*Sayana*).

Adasurih, the miser, one who does not give alms (अदासुरिः अदानशीलः—*Sayana*).

20. **Rambhah,** रम्भः and **pinakam,** पिनाकम्, are synonyms of staff. *Rambhah*, i.e. people grasp it: We grasped thee as decrepit people their staff (आ त्वा रम्भं न जिज्ञयः ररम्भ). The sense is that we lean on thee as decrepit man on their staff (रम्भः पिनाकमिति दण्डस्य । रम्भ आरभन्त एनम् । आरभामहे त्वा जीर्णा इव दण्डम् —*Nir.* III.21).

24. **Goparinasa,** by sincere dedication; also by the Soma mixed with milk (गोपरोषसा गव्येन पयस समिश्रितेन सोमेन—*Sayana*).

Gaurah—Buffalo (*Wilson*); deer (गौरः मृगः, deer or a beast—*Sayana*).

26. Kadruvah, pertaining to Kadru,—the name of a R̥si; a sincere seeker; *Kadru* is also pitcher. *Kadruvah* word does not occur anywhere else in the R̥gveda.

27. Yadau, यदौ, from *Yadu*, people toiling hard. See earlier notes on *Yadu*.

Turvase, तुर्वशे, from तुर्वश, Turvasa; see earlier notes; also intellectual people; active person keen to obtain the four fruits: *dharma*, *artha*, *kama*, and *moksa*.

Ahnavayyam, अह्नवाय्यम्, day to day miseries. Name of an enemy (*Wilson*; *Sayana*). The word does not occur anywhere else in the R̥gveda. Macdonell and Keith have taken no note of it. Also *ahnu*= he prevailed indisputable in battle.

Turvane, in the combat or battle (तुर्वणे संग्रामे—*Sayana*).

29. Rbhuksanam, ऋभुक्षणम्=महान्तम्, mighty; see earlier notes:

ऋभुक्षणः — VII.48.1; X.92.11; (vocative); IV.37.3; 5; 7; 8; VII.37.1; 2; VIII.7.9; 12; 20.2; X.93.7.

ऋभुक्षणम् — I.111.4; VIII. 45.9; 93.34; X. 74.5.

See also ऋभुक्षाः (Nigh. III.3; महन्ताम; Nir. IX. 3; king of the R̥bhus).

Tugrya-Vrdham, तुग्र्यावृधम्=तुग्र्यञ्ज्वधम्,, augmenters of water (उदकस्य वर्धयितारम् —*Sayana*; तुग्र्या=water, Nigh. I 12).

30. Trisokaya for attaining three splendours; for the one with triple splendour (see also X.29.2); for *trisoka* or for people of three regions. (त्रिशोकाय त्रिशोकनामर्प्यर्थम्—*Sayana*), Trisoka being the name of an ancient mythical Rsi (I.112.12; VIII.45.30; also Av. IV. 29.6). A Saman or chant, named after him is referred to in the *Pancavimsa Brahmana* (VIII.1)—*Macdonell* and *Keith*.

Also the one who has regrets for being involved in malicious qualities, actions and temperaments (त्रिषु दुष्ट गुणकर्मस्वभावेषु शोको यस्य विदुषः सः —*Daya*. on I.112.12).

Girim, cloud (गिरि मेघम्—*Nigh.* I.10).

37. See *Nir.* IV 2. O men, what friend has said, “Unprovoked I have killed my friend? Who flies from us.”=Here the word मर्या, *marya*, is synonym of man, or it may be a synonym of boundary (since boundary is settled by men). (मर्या इति मनुष्यनाम मर्यादाभिधानं वा स्यात् मर्यादा मर्येरादीयते). Boundary is the line of division between two bounded places (मर्यादा मर्यादिनो विभागः).

Methati (मेथति) means to provoke (मेथतिराक्रोशकर्म—*Nir.* IV.2).

Hymn-46

1. Tva-vatah vayam smasi, त्वाज्वतः वयं स्मसि “We belong to one like thee; since none other is like Thee, we are Thine.”

8. Nrbhih, from men from foes (नृभिः नृभ्यः शत्रुभ्यः —*Sayana*).

9. Taruta, the deliverer from enemies (तारुता शत्रूणां तारकः—*Sayana*).

12. Visve manusa, all men; all priests associated with men (विश्वे

सर्वेष्वयंवादयः मानुषा मनुष्य सम्बन्धिनः —*Sayana*).

14. Vah—वः=युयं=you all (*Sayana*); or for your sake (वो युष्माक हिताय—*Sayana*).

Vaco yatha, वचो यथा, in your words, or, i.e. in the Gayatri or Tristubh metre (वचः वाग्युष्मदीया यथा येन प्रकारेण प्रवर्तते गायत्र्या त्रिष्टुभा वा—*Sayana*).

15. Nunam-atha, नूनमथः it is not नूनमद्य (नूनं+अद्य) as mistaken by *Sayana*.

16. Athyatha (अति+अथ); it is not अद्यापि or अप्यद्य as mistaken by *Sayana*.

17. Visva-manusam marutam iyaksasi, thou art worshipped of all men: thou showest favour to all men and the Maruts; or to the Maruts who are known to all men (cf VI. 49.4).

18. Ajmabhih, with streaming trains of clouds; along with vehemently flowing waters (अज्मभिः बलैः बलकरैरुदकैः —*Sayana*); *ajman* is also गमनम् cf. I.112.17; also *sangrama*=अज्म=combat, Nigh. II.17; cf. I.112.17)

19. Codayat mate, O impeller, O inspirer; O thou whose mind sends or brings wealth to this worshipper (चोदयन्मते । चोदयन्ती धनं प्रेरयन्ती मतिर्यस्य सः—*Sayana*). Also see V.8.6, where it is applied to *Caksuh*, eye: चक्षुः चोदयन्मति, having the mind as its instigator.

20. Bhujyum purvyam (cf. VIII.22.2.), these are the two epithets applied to the chariot of the Asvins, *Purvyam*, going before in the battle and *Bhujyum* the preserver of all. (पूर्व्यं संशामेष्वग्रतो गन्तारः भुज्युम्—“भुजपालने”, सर्वस्व रक्षकम्—*Sayana* on VIII.22.2); also भुज्यु भोजयितारम्; पूर्व्यं प्रवृद्धम् —*Sayana*).

21. **Ivat**, ईवत् — गमनवत् गवादिलक्षणम्, such, so great.

Purtam adade, पूर्तं आदद, would receive this complete gift.

Vasah, वशः, god-depending: having reliance in God. (कामयमानाः—विद्वज्जन—*Daya*. on I.129.1)

Pr̥thusravas, possessor of immense treasures; far-famed (in mythology, a king of this name).

The term is mentioned twice in connection with Vasa, वश— I.116.21; VIII.46.21. In the present verse, it refers to the generosity of पृथुश्रवस कानीता. For the episode, see the Sankhayana Srauta Sutra.

Asvyah, अश्व्यः = अश्वपुत्रः, if refers to *vasa* as the son of *Asva*. (See I.112 10; 116 21; VIII.8.20: 24.14: 46.21: 23; 50.9; X.40.7).

Kanite, loving Lord. The word occurs twice in this hymn also:

कानीतस्य—VIII.46.24.

कानीते —VIII.46 21

27. **Aratve**, अरद्वे for the courteous (the term occurs nowhere else in the R̥gveda)

Akse, अक्षे, for the liberal

Nahuse, नहसे, for men.

Sukṛtvani, सकृत्त्वनि, determined to perform noble deeds.

These names Aradva, Aksa, Nahusa, and Sukrtvan are regarded in mythology as either the officers of Prthusravas or other Kings.

सुकृत्वनि — VIII.46.27

सुकृत्वने — VIII.13.7

नहुषः — I.122.8; 10.11; VII.6.5; VIII.8.3; X.49.8; 80.6; 99.7

नहुषस्य — I.31.11; V.12.6

नहुषा — VI.26.7

नहुषे — VIII.46.27

नहुष्यस्य — X.63.1

नहुष्याणि — IX.88.2

नहुष्येभिः — IX.91.2

28. **Asvesitam**, inspired by vital energies (or horses) (अश्वेषित अश्वैः प्रापितम्—brought by horses—*Sayana*).

Rajesitam, रजेषितम्, brought by camels or mules (रजः शब्दनोष्ट्रो गर्दभी षोच्यते—*Sayana; Venkata*).

Sunesitam, शुनेषितम्, brought by dogs.

Ajma, food (अज्म अन्नम्—*Sayana, Nigh.* II.7).

Hymn-47

The Adityas, as well *usas* (उषस्, dawn) are the deities. Various self-luminary bodies in the celestial region are the Adityas; or different solar rays of the widest spectrum are the Adityas. The Adityas advert evils: they are giver of happiness, as birds spread their wings over their young. Their aids are void of arms. It is only through painful means that their favours are gained, but he whom Adityas visit gains riches without difficulty. (1—7), Aditi, the mother Infinity, the *Prakṛti* is the mother of Mitra, Aryaman and Varuna (9) The Adityas give us cattle, milch kine and male offsprings (12).

Trita Aptya ought to be free from all evils (the evils of physical, mental and spiritual realms, *tri*, the three), the Adityas, and the *usas* help in eradicating these evils (13-16) *Usas* is invoked to get rid of evil dreams, ill-omened dreams (14-18).

Anehasah vah Utayah su utayo va utayah, this is the refrain of verses 1-18; your aids are void of harm; your aids are true aids' (अनेहसः वः ऊतय सुऊतयः वः ऊतयः).

4. **Visvasya gha it**, विश्वस्य घ इत्, of every one (who does not offer sacrifice; सर्वस्याप्ययष्टुः—*Sayana*).

6. **Parih-vṛta it ana**, परिह्वृता इत् अना, by painful means; by observing penance etc. (परिधीतेनैव तपो नियमादिना—*Sayana*).

Ana janah, the living man; the man that breathes (अना प्राणयुक्ता जनः—*Sayana*); one endowed with life; cf. IV. 30.3. विश्वे च न इह अना त्वा—*Sayana*—"Verily men succumb through the loss of wealth given by you"—*Wilson*.

Asha vah (आश वः), swiftly moving (आशवः क्षीघ्र गमनाः According to the *Pada-Patha* आश and वः are separate terms, but *Sayana* in interpreta-

tion has combined into one शान्तवः).

7. **Sa-prathah sarma**, सप्रथः शर्म=समान प्रयनाः सर्वतः पृथुभूता वा शर्म सुखम्;
You have given great (सप्रथः) happiness (शर्म).

Tam tigmam, that fierce or harsh (तिग्मं तीक्ष्णं).

Tyajah, wrath, anger (त्यजः क्रोधनामैतत्—*Sayana*).

9. **Revatah**, (*Nigh.* II.13) wealthy; rich (रेवतः धनवतः —*Sayana*)

Aryamnah, अर्यम्णः, of Aryaman; of the vital wind.

10. **Tridhatuh**, Three *gunas*; three elements; three-fold — the three, cold (शीत), heat (घातपे) and moist or wet wind (वात), (See VI.67.2 in connection with वरुध्यम्—शीतवातातपानां वारयितुः; also त्रिवरुध्य—VIII.18.21—शीतातपवर्षाणां निवारकम्—*Sayana*). According to Dayananda we have: त्रिधातवः (1)—पत्व, रजस् तमस्, (V. 47.4) three elements; (2) अस्थि, मज्जा, वीर्यं — Yv. XXI. 37). (bone, marrow and semen).

त्रिवरुध्यः (three abodes)—1. शीत (cold), उष्ण (hot) and वर्षा (mois-
ture)—(VI.46.9).

2. भूमि. (ground), अघः (underground),
अन्तरिक्ष (midspace) (Yv. XXI.55).

3. उत्तम (best), मध्यम (middle), निकृष्ट
(worst)—(VI.15.9).

4. आध्यात्मिक (spiritual), आधिदैविक (mental), and
आधिभौतिक (physical) Yv. XV.1) pleasures.

5. Rains, winter and summer (V.4.8).

11. **Sutirtham**, secure destination (सुतीर्थं शोभनावतार प्रदेशम्—*Sayana*); secure place to land (घाट) by the side of river.

Spasah, स्पशः, visible, shore (स्पशः स्पष्टाः, स्थिता इत्यर्थः—*Sayana*); from √स्पश्, to see: As a man standing on the shore looks down on the water below or on someone in it (यथा कूलस्थः पुरुषोऽधोगतमुदकं जिज्ञासुस्तत्रस्थं मनुष्यं वा—*Sayana*).

12. **Na avayai na upayai** (न अवयै न उपयै), neither to threaten nor to assail us; nor to him who threatens or assails us. (अवयै हिंसितुं भवणच्छते, उपयै उपगच्छते—*Sayana*).

13. **Trite aptye**, त्रिते आप्त्ये, Trita Aptya was a deity dwelling in remote distance, and consequently evil was sought to be transferred to him (Av.XIX. 56.4)—*Trite Aptye asmat are dadhatana*, keep it far from us in Trita Aptya (*Roth*), *are* (आरे) means far or at a distance (आरे दूरे—*Sayana*).

14. **Tritaya Aptyaya para vaha**, त्रिताय आप्त्याय परा वह, keep it far away for Trita Aptya.

The Asvalayana Grhya Sutras prescribe the verses 14-15 to be recited after an unpleasant dream.

Trita-Aptya are the three accessible regions (physical, mental and spiritual) the three regions of self-consciousness in which dreams submerge and from which dreams again rise.

15. **Niska**, gold or gold ornament; *niska*, is also a gold coin. (4 *Survarnas* = 1 *Niska*). See:

निष्कऽग्रीव—V.19.3

निष्कम् —II.33.10; VIII.47.15

निष्कान् —I.126.2.

निष्कग्रीवः —निष्क चतुस्सौवर्ण-प्रमितमाभूषणं ग्रीवायां यस्य सः —*Daya. on V.19.3*;
निष्कं सुवर्णऽभूषणम्—*Daya. on II.33.10*; निष्कान् सौवर्णान् अश्वान् तुरङ्गान्—*Daya. on I.26.2*)

16. Tad-annaya. let the eating of honey etc. perceived in a dream produce happiness as in a waking state (तदन्नाय । यदेवजागरावस्थायां भोजयत्वेन प्रसिद्ध मधुपायसादि स्वप्नेऽपि भोक्त इत्यर्थः —*Sayana*).

17 Kalam, कलाम्, parts (proper parts, heart etc. as fit to be cut to pieces)—The word occurs nowhere else in the R̥gveda.

Safam, शफम्, hoof (or bones etc. as unfit). See Taittiriya Sam VI.1.10; here शफ=1/8 of the value of a cow, and कला as very small portion in the sale and purchase of Soma or कला=1/16 of the value of a cow. The word शफम् does not occur anywhere else in the R̥gveda; though we have

शफऽप्रारुजः — X.44.9

शफऽप्रारुजम् — X.87.12

शफऽव्युतः — I.33.14

शफम् — VIII.47.17

शफऽवत् — III.39.6

शफात् — I.116.7; 117.6

शफानाम् — 163.5; V 6.7

शफोऽव — II.19.3.

(शफेषु गवादि खुर चिह्नेषु च्युतः पतित आसिक्तो यः सः शफच्युतः — *Daya*. on I.33.14); शफात् खुरात्, शफणति प्रापयतीति शफोवेगस्तस्माद्वा— *Daya*. on I.117.6; शफानां शं फणति तेषां (वेगानाम्)— *Daya*. on I.163.5).

Hymn-48

For verses 7 and 10, See Nir. 7 and VI.4 respectively.

The entire hymn is devoted to *Soma*; which is an ecstatic elixir of life, which man by his life's efforts oozes out in the Anandamaya and Vijnanamaya Kosas or the inner-most core of the body complex. This there becomes the sap of life. It creates love, thrill and appreciation for the Highest Self, His creativity, and His love.

The Soma, as the sap of life, is enjoyed by all gods (the sense-organs), including Indra, the individual self. It emanates from the Highest Self, (1-2); we become immortal when we drink *Soma*, (3); It becomes the bliss of our hearts (4); it delivers one from sickness (5); it kindles our life, and is spiritually exhilarating (6). King Soma prolongs our life (7). Soma blesses us for our welfare, (8) and is the guardian of our bodies (9). Soma has been placed within us (10). When the mighty Soma climbs into us, our life is prolonged and we get rid of all sickness (11). On its accounts, we the mortals become immortal (12). May be ever be dear to Soma (14). It nourishes us from all sides; may it guard us from behind and front (15).

2. Srausti-iva, like the swift one (श्रोष्टी । श्रुतीति क्षिप्रनाम । तत्सम्बन्धी श्रोष्टी । क्षिप्रगाम्यश्वः — *Sayana*); like the swift moving horse.

7. **Ahani-iva vasarani**—"may we with an active mind partake of thy pressed Soma, as if it were paternal property. O king Soma prolong our lives as the sun prolongs the summer days."

Days (वासराणि) are so called because they are of different courses (वासराणि वेसराणि विवासनानि गमनानोति वा), or they are bright, or they pass away.

9. **Vasyah**, best of all (वस्यः श्रेष्ठान्).

10. **Rdudarena sakhya saceya**, ऋदूदरेण सख्या सचेय, *Rdu-udara* means Soma; its inside (उदर) is soft, or it is soft inside the man. (ऋदूदरः सोमः । मृदूदरः । मृदूदरेष्विति वा—Nir. VI.4).

12,13. **Pitarah**, parents.

14. **Nidrah**, dreams (निद्रः स्वप्नाः —*Sayana*).

Visvaha, विश्वह, always; all the days (विश्वह सर्वेष्वप्यहः सु —*Sayana*).

Vayodhah, the giver of food (वयोधाः वयोऽधाः अन्नदाता—*Sayana*).

Hymns-49-59

The Valakhilya Hymns

The eleven hymns of the Eighth Mandala of the R̥gveda from 49-59, are commonly known as the *Valakhilyam*, बालखिल्यम्. Their R̥sis and Devatas are as follows:

<i>Hymn</i>	<i>R̥si</i>	<i>Devata</i>	<i>No. of verses</i>
49 (i)	Praskanva	Indra	10
50 (ii)	Pustiguh	Indra	10

51 (iii)	Srustiguh	Indra	10
52 (iv)	Ayuh	Indra	10
53 (v)	Medhyah	Indra	8
54 (vi)	Matarisvan	Indra (Visvedevah, 3, 4)	8
55 (vii)	Kṛsah	Praskanva —Danam	5
56 (viii)	Prsadhrah	Indra Agni-Surya, 5	5
57 (ix)	Medhyah	Asvinau	4
58 (x)	Medhyah	Visvedevah	3
59 (xi)	Suparnah	Indra-Varuna	7

All the ṛsis belong to the family of Kanva, and the total number of verses are 80. With the exception of the hymn 55 (which relates to the munificence of Praskanva), the *devata* of the first eight hymns is Indra; Indra-Varuna pair is of the hymn 59, Visvedevah of the hymn 58.

The *Bṛhaddevata* takes notice of only 8 hymns (VIII, 49-56); "Now the following (49-56) eight hymns by seers of ardent brilliance, are addressed to Indra; but the twenty-sixth Pragatha couplet here (VIII.54. 3-4) is addressed to Visvedevah. The last verse (अचेत्यग्निः, 56.5) is to Agni, but the ending of this verse दिवि सूर्यो अरोचत is devoted to the

Sun.” The *Brhaddevata* makes no reference to the hymns 57-59; and hence according to certain authorities, the Valakhilya Hymns are only eight in number. This is in agreement with the Kashmir Khila collection, which (Chapter III. 1-14) only contains the first eight (VIII.49-56), introduced with the words बालखिल्याः परेऽष्टौ (II.19).

The Taittiriya Aranyaka recognizes the *Valakhilyas* along with the *Vaikhanasas* and *Apam* as follows: ये नखाः । ते वैखानसाः । ये बालाः, ते बालखिल्याः । यो रसः सोऽयम् । (from the intent determination of Prajapati were born Vaikhanasa seers from *nakha*, nails; Valakhilya seers from Vala (बाल) or hairs, and the marine creatures like tortoise (*kurma*) from the body sap or essence—प्रजापतेः सत्यसकल्पात् तत्सकल्पानुसारेण तत्तद्वस्तुत्पद्यते; तस्यशरीरस्य ये नखाः आसंस्ते वैखानस नामका मुनयोऽभवन् । ये च शरीरवालाः केशास्ते बालखिल्य नामका मुनयोऽभवन् । यः शिरस्य रसः सारांशः सोऽयं मध्ये काश्चित् कूर्मोऽभूत्—Taitt. Ar.I.23.

The Valakhilya hymns are known as supplementary hymns to the Book VIII of the *R̥gveda*, as if, they were not the original part of the revealed Samhita. The word *Khila* (खिल) and *Khilya* (खिल्य) appear to have the same meaning. According to Roth, these terms denote the waste land between the cultivated fields, but he admits that this sense does not suit the passage of the *R̥gveda* (अभिन्ने खिल्ये निदधति देव्युम्—VI.28.2; खिल्ये खण्डेषु भवे—*Daya*.) in which it is said that God places the worshipper on an unbroken khilya (अभिन्ने खिल्ये), and he accordingly conjectures the reading अखिल्य भिन्ने, the land unbroken by barren strips. According to Oldenberg, *Khilya* means the land which lay between cultivated fields, but which need not be deemed to have been unfertile.

The second reference to Khilyas in the *R̥gveda* is X 142 3. (उत्त खिल्या उर्वराणां भवन्ति). These are the only two places where the word *Khilya* occurs in the *R̥gveda* (VI.28.2; and X.142.3). The words *Vaikhanasa* and *Valkhilya* do not occur in the *R̥g.* text.

In the *Sarvanukarama* (Index) of the *R̥gveda*, there is no reference to the hymn 58, (५८ सूक्तविषये सर्वानुक्रम सूत्र नास्ति).

Khila-hymns in Book I—It is said that after the Hymn 73 of Book I (which begins with the Pratika (रयिनयः पितृवृत्तो), there were eleven Khilas, ten of which were addressed to Asvins and one to *Indravaruna*; for them, we have a reference in the Brhaddevata (III.119) as follows : दशाश्विनानीमानीति इन्द्रावरुणयोस्तुतिः । This eleventh Khila, devoted to Indra-Varuna appears as the eleventh Valakhilya Hymn VIII. 59 (xi), the seer of which according to the *Sarvanukramani* is *Suparna*. This collection of the eleven Khila hymns in the Book I is spoken of in the *Rgvidhana* I.20.3 as the eleven purifying *Suparna* Hymns (सौपर्णानि पवित्राणि सूक्तान्येकादश) Of the ten Asvin Hymns, we know only the Pratikas of two (viz शाश्वद्विवाम—of the first, and one of the others प्रघारायन्तु मधुनो घृतस्य).

Valakhilya and the Aitareya and Kausitaki Brahmanas—The Valakhilya hymns have been used at several places in the Aitareya Brahmana, usually along with the Nabhanedistha (नाभानेदिष्ट), Vṛsakapi (वृषाकपि) and Evayamarut (एवयामरुत): V 15. (xxii.10); VI.30 (xxx.4); VI.36 (xxx.10). The Kausitaki Brahmana of the Rgveda school also refers to the Valakhilyas (xxx 4; xxx 8): I shall quote the latter one : “Having recited the strophe and anti-strophe, he recites the Valakhilyas; the strophe and antistrophe are the body, the Valakhilyas the breaths; these breaths are not separated (from the body). They say “why are they (called) Valakhilyas?” That which is not in contact in two fields, they call *Khila*; these breaths are a hair (बाल) in breath and are not separated; therefore are they Valakhilyas.

Padapatha (पदपाठ)—Just as the Pada Pathas are available for other Rg .Hymns, similarly they are also available for the Valakhilyas. This also shows that reverence to the Valakhilyas was shown as much as to the other Rg. Hymns. Dayananda in his Caturved Visaya Suci चतुर्वेद विषयसूची, refers to the hymns (astaka VI, adhyaya 4, varga 14-31, with पदार्थविद्या), as the usual subject matter.

Arguments against these Hymns—

Sayana in his commentary has not commented on the Valakhilya Hymns. The Sayana Commentary, edited by the Vaidika Samsodhana

Mandala, Tilak Maharashtra University Poona (1941) gives a very recent Commentary of the Valakhilya verses, procured from the Government Sanskrit Pathshala Library, written by an unknown scholar. It might have been written by a Pandit of Punya-pattana, Poona (Pune). Venkata Madhava has commented on the Mandala VIII of the R̥gveda, but he does not comment on these Hymns. The Nirukta of Yaska gives no reference to the hymns of the Valakhilya. Wilson's and Griffith's translations include these hymns only in the form of Appendix. Of course Cowell (in Wilson's Translations) and Griffith both of them have given their excellent translations on their usual lines.

The following words occur only in the Valakhilya Hymns and nowhere else in the R̥gveda : नीपातिथिम्, पुष्टिगो, श्रुष्टिगो, सांवरणो, पाषाणः, दस्यवेवृक, पूतक्रतु, पूतक्रता, ऋजूनस्, दशोण्य, दशशिप्र, शीष्ट ।

Hymn-49

The R̥si is *Praskanva*; प्रस्कण्व; the deity Indra and the metre is Pragatha (the odd line *Brhati* and the even *sato-brhati*).

2. **Satanika-iva**, शतानीकाइव, like a weapon with a hundred edges (Cowell); with a hundred hosts (*Griffith*); with a large number of armies of enemy (शतानीकेव अपरिमितान्येव रिपु सेन्यानि); the commander of hundreds of battalions; Lord of hundreds of powers.

Dhrsnuya, धृष्णुया, with boldness.

Dasuse, दासुषे, for the charitable person; for the offerer.

Gireh rasah, गिरेः रसाः, like the water brooks from a mountain as water-streams from clouds (गिरि=मेघनाम=पर्वत, Nigh. I.10).

Vrtrani, वृत्राणि, sins, evils, nescience.

3. **Girvanah**, गिर्वणः, O, the one praised by the speech of devotee (गिर्वणः गोभिर्वननीयेन्द्र; Lover of the song (*Griffith*); Lover of hymns (*Wilson*).

Madah, exhilarating (मदाः हृषकराः).

Apo na okyam sarah, as waters flow to a lake, the reservoir.

Indavah, exhilarating; pleasing; the soft-hearted one (Soma juice);

4. **Anehasam**, always protecting, incomparable, matchless; free from sins.

Pratarnam, capable of taking across through difficulties; helpful (प्रतरणं प्रवर्धनम्); strengthening;

Vivaksnan, pleasing; swelling, praise worthy, energy giving, (विवक्षणं अतिशयेन स्तुत्यम्).

Ksudra-iva, क्षुद्रा इव, like the small honey-bee; like the meek and humble (क्षुद्रेव दीनेभ्य इव).

Dhrsat = dṛsad (दृषद् = घृषद् = millstone).

Kirasi nah Ksudreva dhrsat, scatter thy gifts over us, even as the dust (*Griffith*); pour out treasure for us just as the millstone pours out meals (*Cowell*).

Tmana = atmana, तमना = आत्मना, but itself (स्वयमेव).

5. **Stomam**, to our laud (*Griffith*); to our praise (*Cowell*).

Hiyanah, urged on (हियानः प्रेर्यमाणः).

Sotrbbih, by the Soma-pressers (सोतृभिः सोमाभिषवकर्तृभिः).

Dhenavah, words or speech; cows; milk-products.

6. Udri-iva avatah, उद्री इव अवतः, as a plenteous spring pours forth its stream; as an abundant fountain pours out its streams. (उद्रीव । उदकान् उदकवान् अवतो न कूप इव स यथा सस्यादि सेकत्रे जल क्षरति तद्वत्) *udriva*=one with the raised mouth.

Vibhutim aksita-vasum, विभूतिमक्षिता वसुम्, prosperity with unfailing wealth.

7. Asubhah, with swift ones, with speeds (अशुभिः शीघ्रगामिभिः with speedy horses, शीघ्रगामिभिरश्वैः). **Ugrebhih,** with mighty ones (उग्रेभिः उद्गूर्णबलैः Indras horses are said to be swift and mighty ones.

8. Harayah, steeds coursers; horses; rays.

Asavah, अशवः, speedy.

Vata-iva prasaksinah, swift to victory like the winds (*Griffith*); over-powering like the winds (*Wilson*) (वाता इव प्रसक्षिणः वायव इव प्रकर्षेण संगच्छमानाः).

Manusah apatyam, Manu's seed (*Griffith*); race of Manu (मनुषः मनोः अपत्यं अपतनहेतु यजमानम्) man, the house-holder or Yajamana.

Pariyese, encircles (परीयसे सवंत आगच्छसि).

Visvam swardrse, whole heaven becomes visible: (विश्वं स्वः स्वं स्वर्लोकं

दृशे द्रष्टुमिच्छति).

9. **Medhyatithi**, mendicant, a seer of this name (मेध्यातिथि); in mythology, the one whose guests are respectable and dedicated (मेध्यातिथिम् मेध्याः संगमनीयाः पवित्रा अतिथयो यस्य तम्—शिल्पिजनम्—*Daya*. on I.36.17; मेध्यातिथिभिर्युक्तोऽप्यपकः—*Daya*. on I.36.10; पवित्रैः पूजकैः शिष्यवर्गयुक्तो विद्वान्—*Daya*. on I.36.11).

Nipatithim, the name of a seer (नीपातिथिम्); leading ascetic; the respectable person who shows the right path.

नीपऽप्रतिथिम्—VIII.49.9

नीपऽप्रतिथी—VIII.51.1.

The name occurs only in the Valakhilya hymns, and that too only at these two places:

The hymn VIII. 34 of the Rgveda is also assigned to this Rsi by Anukramani. A *Saman* or chant of his is mentioned in the Pancavimsa Brahmana (XIV.10.4).

10 For *kanva* and *trasadasyu* (one who is a terror to infidels); See earlier notes.

Pakthe, in the one matured in experience; in *paktha* (पक्थ), a favourite of the Asvins Name of a king in mythology. Paktha is also the name of a people (VII.18.7); as one of the tribes that opposed the Trtsu-Bharatas (तृत्स भरत) in the *Dasarajna* (दाशराज) of battle of the ten Kings. In the three passages of the Rgveda (VIII.22.10; 49.10; X.61.1), a Paktha is referred to as a protege of the Asvins; the second passage connects him with *Trasadasyu*, whose tribe, the *Purus*, were aided by the Pakthas in their unsuccessful onslaught on Sudas (सुदास्). In the third passage, he seems specified as Turvayana (तूर्वायण), and appears

as an opponent of Cyavana (च्यवान्). Probably, therefore, Paktha in all cases denotes the king of the Paktha people. (*Macdonell and Keith*).

Dasavraja, (दशव्रज) is the name of a protege of the Asvins in VIII.8.20; 49.1; 50.9.

See our earlier note. Men of all round discipline; one with ten disciplined organs of sense and action.

Gosarya, (गोशर्य), the name of a katriya; the name of a protege of the Asvin (VIII.8.20; 49.10; 50.10). See earlier note. *Go* (गो)=string of a bow; *sara* (शर)=arrow; *gosarya*, for a trained archer.

Hymn-50

1. **Sakram**, शक्रम्, All-potent, almighty Lord; an epithet of Indra.

Sahasrena-iva manhate, सहस्रेण इव मंहते, one who gives as it were, in thousands.

Sunvate, सृन्वते, sheds the juice; one who shows intense devotion.

Stuvate, स्तुवते, one who worships.

Suradhasam, precious wealth (सुराधसं शोभनघनोपेतम्).

2. **Sata-anika**, शतानीका, with hundred mouths, or innumerable arrowheads or points (शतानीकाः शतपरिमितानि घनीकानि मुखानि यासां ताः).

Hetayah, weapons for purposes of killing (हेतयः हनन साधनान्यायुधानि).

Maghavatsu, in liberal and rich worshippers (मघवत्सु हविलक्षणघनवत्सु).

यजमानेषु); amongst the respectable affluent persons.

Girih, गिरिः, cloud or mountain.

3. Sutasah, the flowing, or effusing (सुतासः अभिषृताः); exuding devotional love (like sweat).

Dughah-iva, like milch-kine (हविर्दुग्धा घेनवो यथा).

Apo-na, like water steams (आपो न । ता यथा स्नानपानादिना सफलीक्रियन्ते तद्वत्).

4. Dhitayah, fignets (धीतयः अंगुलयः, *Nigh.* II.5); praises or prayers (धीतिभिः==well composed hymns, VI 61.2; धीतिभिः कर्मभिः, with actions, *Nir.* XI.16).

Stotresu, स्तोत्रेषु, in the midst of hymns.

5. Tosate, तोषते for the suppression (तोषतिवन्धकर्मा; “नितोषते निर्वह्यति” —इति वधकर्मसु पाठात्—*Nigh.* II.19).

Atyah na, like a constant moving horse or horse-rider (अत्यो न सतत गमनशीलोऽश्व इव).

Iyanah, rushing (इयानः गच्छन्).

Svadhvare, in the sacred or pleasing uninjuring *Yajna*, or festival (स्वध्वरे शोभनयज्ञे । अध्वर इति यज्ञनाम । ध्वरतिहिंसा कर्मा । तत्प्रतिषेधः, *Nir.* I.8; *Adhvara* is a synonymn of *sacrifice*, the verb √ध्वृ, *dhvr*, means to kill; *a-dhvara* denotes the negation of it (killing).

Paure havam, the call to Paura; the invitation to Paura's house.

According to Roth, *paura* means the filler, the satisfier; “thou approvest summons to the satisfying beverage.” (Cowell).

Paura, it is a commune of numerous types or categories of people.

7. **Rsvah rsvebhih a gahi**, come Lofty with Lofty ones (ऋष्वः ऋष्वेभिः आ गहि—ऋष्वैः महद्भिः हरिभिः ऋष्वः महांस्त्वमा गहि आगच्छास्मद् यज्ञम्). Lofty ones may be the mighty horses (महद्भिः हरिभिः एतत्संज्ञकैरश्वैः).

Haribhih yujanah, yoked with steeds; in the company of intellectuals.

8. **Harayah**, bays, horses, steeds, the individual souls.

Rathirasah, that draw the chariots (the souls in the chariot of body).

9. **Etasam**, एतशम्, a rsi (seer) known by this name in the Vedic mythology (I.62.15; IV.30.6; V.29.5 and others). See our earlier notes; a protege whom Indra helped against the Sun-god, Surya; mostly horse of the Sun; the cavalry (एतशं अश्वसैन्यम्).

10. **Gotram harisriyam**, a staff (गोत्रं) graced with bay steeds; a gold-bright stall of kine (हरिश्चयम्। हरिः हरितवर्णा श्रीः सङ्कीर्यस्य तादृशम्); a resort for horses, cattle, men etc. is *harisriya*; and the preserver or the giver of protection to speech, land, and cattle is *gotra* (गोत्र).

Dirghanithe, a qualifying adjective to *medhe adhware*, i.e. at the sacrificial feast of long duration (दीर्घनीचे दीर्घस्वर्लोकं पर्यन्तं नीथं हविः प्रापणं यस्य तस्यभूते, i.e. carrier for a long-long time along a long path. Also “to Dirghanitha, thine home friend-Griffith also Cowell.

Medhe, in the sacred Yajna or sacrifice (मेधेयज्ञे).

Hymn-51 (iii)

1. **Nipatithau**, (नीपातिथौ), (See VIII.49.9). one who carries oblations to gods and gives protection to the Yajamana (the householder, the performer of the sacrifice is Nipa (नीप). Like the guest of that one is *Nipatithi* (नयति हविर्देवान् पाति रक्षति यजमानं चेति नीपः। तादृशोऽतिथिर्यस्य, तस्मिन् नीपातिथौ).

Manu, (मनु), the descendent of *Samvarna* (सांवरण), *Nipatithi* *Medhatithi* *Pustigu* (पुष्टिगु) and *Srustigu* (श्रुष्टिगु), are the names of persons according to Cowell, who partake in the Soma drink along with Indra.

Medhyatithau, an ascetic, venerable as a guest (अतिथि=संन्यासी, in the sacred acts and ceremonies. (मेध्यातिथौ मेध्यः यज्ञार्हः। अतिथिर्यस्य तादृश एतन्नामके ऋषौ) ।

Pustigau, pertaining to Pustigu (पुष्टिगु); one possessing cow, the sustainer of the family; a R̥si of that type or name (पुष्टिगौ। पुष्टिः कुटुम्ब-पोषिका गौर्यस्य), on the post of prosperity in respect to cattle, wealth and land.

Srustigau, pertaining to Srustigu (श्रुष्टिगु); *srusti* is a synonym of moving with speed (श्रुष्टीति क्षिप्रनाम; Nir. VI.12: 13; see VII.39.4; a pada-nama (पदनाम), Nigh. IV.3; श्रुष्टिः शीघ्रव्यापिनी गौर्यस्य तादृशे मयि च whose speech or cow is quick and speedy).

Samvarnau, सांवरणौ, to be selected out or given preference in a rightful manner.

Pustigau. *Srustigau* and *Samvarnau*, these words occur nowhere

else in the R̥gveda.

2. **Parasad-vanah**, पार्षद्वाणः, the son of Prsadvan (पृषद्वाण); one keen to learn divine speech (mentioned as a wonder-work—*Macdonell and Keith*). The term does not occur anywhere else in the R̥gveda.

Praskanva, see earlier notes; a R̥si of hymns I 44-50, VIII 49; IX 95. See I.44 6; 45.3; VIII.3.9; 51.2; 54.8. A teacher or disciple of divine wisdom.

Jibrim, decipit (जिब्रि' जराजीर्णम्).

Uddhitau, forlorn (उद्धितं; ऊर्ध्वदेशे स्थापितम्); nicely settled; bound by nice relations

Dasyave-vrka, the giver of enlightenment to liberal devotee (दस्यु = devotee who surrenders his all to Lord) Literally, it means "wolf to the Dasyu"; the name of a man occurring four times in the *Valakhilya Hymns* only; VIII.51.2; 55.1; 56.1; 2).

In one hymn, (VIII.51) he is called a R̥si, but in two others, he is clearly a prince, victorious over Dasyus, and a generous patron of the singer. He is said to be the son of putakratu (पूतकृतु) VIII. 56.2 and *Putakrata* was his wife, VIII.56.4 (पूतकृतः and पूतकृतार्थम्). These two terms occur in the *Valakhilya Hymns* only (a term पूतःकृतो occurs in VIII.68,17 also).

3. **Ya ukthebhir na vindhate**, य उक्थेभिर्न विन्धते, who does not lack hymns of praise (*Griffith*); who has no lack of praise (*Cowell*) (विन्धते परिचरति । विधतिः परिचरणकर्मा । विधतिर्दति कर्मा— Nir. X.23).

Vada navyasyamati, sing with the newest hymns (नव्यस्या नवतरा मता स्तुतिं वद ब्रूहि).

Rsicodanah, worth being instructed or impelled by *rsis* or the enlightened teachers (ऋषिचोदनः ऋषीणां मंत्राणां तद्द्रष्टृणां वा चोदनः प्रवर्त्तकोऽस्ति).

4. **Saptasirsanam**, the seven-headed hymn (सप्तशीर्षाणां सप्तसंख्याकाः शीर्षवत् प्रधानभूतं दशमयो यस्य तादृशम्), like the one with seven rays (seven colours of spectrum).

Tridhatum, त्रिधातुम्, the sustainer of the three regions, *bhuh*, *bhuvah* and *svah* (त्रिधातुं त्रयाणां भूरादिलोकानां पोषकम्); three-parted (*Griffith*).

Uttame pade, in the loftiest region or place; in the highest region (उत्तमे हृदे उत्कृष्टतमे स्थाने; द्युलोकाख्ये स्थितम्).

5. **Naviyasim sumatim**, his newest favour (नवीयसीनवतरामकृतपूर्वा सुमतिं कल्याणीं मतिं अनुग्रहं बुद्धिम्); well-intensely worded divine speech.

Gomati Vraje, a stable full of kine; a stall rich in cows. (गोमति गवोपेते ब्रजे गजाश्वादि पशुसमूहे); in this human body, provided with sense organs.

6. **Rayasposam**, रायस्पोषम्, abundance of wealth, (wealth and nourishment); prosperity of all types.

7. **Kadacana starih na**, never fruitless; never injuring (स्तरिः हिंसकः कदाचन कदापि नासि न भवसि)

8. **Nanakse**, overtakes (ननक्षे व्याप्नोतिस्म)

Krivi, a demon of this name; a water-well, a tank (क्रिविरिति कूपनाम—Nigh. III. 23; see II.17.6); an injurer, कृणोति हिनस्ति येन् तत्—Yv. X.20.

Susna, a demon or *asura* of this name; also a cloud; thunder of

रुसमे —VIII.4.2; 51.9

रुसनेषु —V.30.15.

Arye rusame paviravi, in the Vaisya (business class), equipped with weapon a ksattriya (soldier class).

Rusama, an injurer (रुसमानां हिंसकमंत्रीणाम् —*Daya.* on V.30.14); those who kill an injurer (ये रुशान् हिंसकान् भिन्वन्ति ते —V.30.12; —V.30.13); also all ordainer

For Paviru :

पवीरवान् —X.60.3

पवीरवि —VIII.51.9 (occurs only in this verse)

पवीरवस्य —I.174.4

(पवीरवत् प्रशस्तः पवीरः —ploughshare—फालो विद्यते यस्मिन् तत् ; लाङ्गलं काष्ठम् —*Daya.* on Yv, XII.71; also पवीरः from पवि=thunderbolt (Nigh. II.20), तत् इरन् मत्वर्यीयश्छान्दसः । पविः शल्यो भवति यद् विपुनाति कायम् । तद्वत् । पवीरमायुधम् । तद्वान इन्द्रः पवीरवान् —*Nir.* XII.30: अतितस्थोपवीरवान् —XX.60.3)

Pavi, means a javelin, because it tears the body open; *paviram*, पवीरं, means a pointed weapon, i.e. furnished with javelins; *pavi-ra-van* पवी-र-वान्, one who possesses this weapon, i.e. Indra.)

Paviravi is one who takes hold of weapons for defence purposes (यो घनादि रक्षार्थं पवीरं शस्त्रं वाति प्राप्नोति तस्मिन्, अर्थे वैश्ये —*Daya.* on Yv. XXXIII.82.

Paviravi, पावीरवी, is divine speech (पावीरवी च दिव्यावाक्), (*Nir.* XII. 30).

Hymn-52 (iv)

1. **Vivasvati Manau**, with Manu called Vivasvan (*Griffith*); the lord of different classes of people; the benevolent administrator, also in the illumined mind.

Sakra the endeavouring self.

Ayau, in the midst of men; of the living man; of light or of water (आयोः अयनस्य मनुष्यस्य ज्योतिषो बोदकस्य वा —Nir. XI.49 on प्रभृक्षस्यायोः । सिषक्तु न ऊर्जव्यस्य पुष्टेः—V.41.19).

Also *ayuh*, आयुः=*vayuh*, वायुः=*ayanah*, अयनः —Nir. IX 9; *ayu*, *vayu*, the swift one.

2. **Matarisvan**, मातरिष्वन्, the ṛsi of the hymn VIII.54 (vi); the interspatial atmospheric fluids or winds.

Medhya, मेध्य, the ṛsi of the hymn VIII.57 and 58 (ix and x) also excellent food.

Prsadhra, प्रषध्र, the ṛsi of the hymn VIII.56 (viii); one that sustains water-shedding clouds or rains.

Rjunasi, ऋजुनसि, one with simple and straight nose; one who has control on vital breaths.

Syuma rasmau, स्यूम रस्मौ, highly radiating; one with a hate of enlightenment. A favourite of Asvins (I.112.16).

Dasonye, दशोण्ये, dasonya is one possessing control on ten vital breaths. (प्राण, अपान, म्यान, समान, उदान, नाग, कूर्म, कृकल, देवदत्त and घनञ्जय)

Dasasipre, दशशिप्रे, dasasipra is one who is master of his five sense organs and five organs of actions. The terms ऋजूनस्, दशोण्य and दशशिप्र do not occur anywhere else in the Rgveda.

5. Gob-asvasya data, गोरस्वस्यदाता, the giver of cows and horses, or wisdom and vigour.

Isanakṛta, ईशानकृत, ruler over all that He creates; ruling as he wills (*Griffith*). He who acts as the sovereign (*Cowell*).

7. Kada Cana prayucchasi, never neglects Ubhe janmani both the worlds, this and beyond.

Turiya, O fourth one, O beyond all.

Aditya, the regulator of the creation; the Sun. The list of four is Varuna, Mitra, Aryaman and Aditya;—in this fourth is Aditya.

Havanam Indriyam, हवनं इन्द्रियम्, the call on Indra; th resplendence worthy of invocation. (इन्द्रियम्-resplendence).

8. Purvyam astavi, अस्ताविपूर्वम्—sung is the song, that comes from eternity (the song of ancient time—*Griffith*).

9. Purvih ṛtasya br̥hatih anusata, पूर्वोः ऋतस्य बृहतीः अनुषत, have sung many a *Br̥hati* of sacrifice.

10. Ksoni, क्षोणी earth.

Gavasirah, गवाशिरः, mingled with milk.

Hymn-53

1. **Maghavan,** मघवन्, O full of excellent wealth and riches; an epithet of Indra.

Jyestham, the eldest, the highest, the nearest (ज्येष्ठं अतिशयेन प्रशस्यम्)

2. **Ayu, Kutsa and Atithigva,** see our earlier notes (eg. I.53.10—त्वमस्मैकुत्समतिथिगवमायुम्). The names of ṛsis according to mythology.

Ayum, आयुम्, long life, related to

Atithigvam, अतिथिगवम्, hospitality, related to

Kutsam, कुत्सम्, wisdom, related to

3. **Paravati,** those at a distance; (परावति दूरदेशे वर्तमानाः); pressed out afar (*Griffith*).

Arvavati, those at close quarters; those near (अर्वावति समीपदेशे वर्तमानाः); pressed near us (*Griffith*).

Adrayah, madhvah, pressing stones (in connection with the Soma pressing); (अद्रयः अद्रिप्रभवास्ते सोमाः मध्वः मधुरम्); मध्वः=meath, mead, fermented honey (*Griffith*); मध्वः रसः—the honey-juice (*Cowell*).

Adrayah, also like the cloud (अद्रिः=मेघनाम, Nigh. I.10).

Madhvam rasam the sweet elixir of enlightenment.

4. **Sistesu**, शीष्टेषु=शिष्टेषु, amongs the gentry; among the *Sistas* (a tribe of no importance).

The word शीष्ट occurs only in this *Valakhilya Hymn* and nowhere else in the *Rgveda*.

5. **Svape Svapibhih**, O brother, with brotherly feeling; O good kinsmen, with good kinsmen (स्वापे is vocative) (स्वापे सुतरामाप्तेन्द्र, O readily approachable Indra; (स्वापिभिः शोभना आपयः आप्ता बान्धवः यासु ताभिः); स्वापिभिः= सु+आपिभिः ; स्वापे= सु+आपे; आप्लव्याप्तौ; (pervading); आप्लु लम्भने (चुरा०), approachable, available.

6. **Ajiture**, victorious in battle (आजितुरे संग्रामे त्वरमाणम्; जित्वरमित्यर्थः); आजौ=संग्रामनाम, Nigh.II.17).

7. **Bharesu**, in combats, in battle (भरेषु संग्रामेषु— Nigh. II.17).

Sasavansah, one rich in food (ससवांसः हविलंसणान्नवन्तः); which praising (ससम्=अन्ननाम, Nigh. II.7).

Hotrabhih, with holy offerings; with words of praise (होत्राभिः वाग्भिः स्तुतिलक्षणाभिः ; होत्रा=वाङ्नाम Nigh. I.11. (*Griffith*)).

Manamahe, we mean; we acknowledge; we praise or worship (Cowell). (मनामहे स्तुमः).

Vayam hotrabhih.....manamahe, we worship thee with invocations and prayers when we obtain our desire. (Cowell); with holy offerings and invocations, we mean, that we may win the spoil (*Griffith*).

8. **Brahma**, prayer, resplendence, food (ब्रह्म=बलम्, Nigh. II.7).

Vajayuh ajim, one who longs for food, strength or spoils in battle (वाजः वन्ननाम, Nigh. II.7); वाजिम्=वाजो=धम्म-संग्रामम्, Nigh. II.17); वाजः-वाजः-बलनाम—Nigh. II.9).

Sam ame, सं+अमे, unite myself (सम् अमे संगतो भवामि).

Mathinam agre, in the forefront line, while crushing the raiders (at the raiders, head-*Griffith*; at the head of plunderer—*Cowell*).

Hymn-54 (vi)

1. **Girbbih**, गीर्भिः, by words or speech; by praises.

Paurasah, पौरसः, the disciplined men, people or folk, (पुरोभवा स्तोतारः); the offerers (*Cowell*).

Ghr̥tascutam, to you, the giver of spirit and valour; (thy power that droppeth oil-*Griffith* (घृतश्चुतं घृतस्त्राविणं गवादिगणम्)).

Dhitibhih, धीतिभिः ; by figers, by virtuous actions (धीतिभिः प्रगुलीभिः).

Naksan, have drawn, came close (नक्षन् व्याप्नुवन्ति).

2. **Krsah**, कृशः, Rsi of the Hymn VIII.55 (vii) (कृशः काण्ड ऋषिः) ; also a Yajamana of this name, (कृशे एतन्नाम्नि यजमाने); also feeble and weak; physically weak on account of austerity and penance.

Eva asme matsva, एवास्मे मत्स्व, be glad with us.

3. Visve devasah, all godly or learned people; all Nature's bounties.

Vasavah, they who provide protection; the Vasus.

Rudrah, the punishers of the wicked; loving like the vital breaths.

Marutah, men; the cloud-bearing winds.

4. Pusa, पूषा, the sustainer, the sun.

Visnuh, विष्णुः, the all-pervading; even widely spread atmosphere.

Sarasvati, सरस्वती, the divine speech of enlightenment.

Sapta-sindhavah, सप्तसिन्धवः, the seven streams of vital breaths.

Apah, आपः, waters.

Vatah, वातः, winds.

5. Sadhamadyah, one who enjoys in the company of others; feast-companion. (सष्टमाद्यः सहमादन योग्यः).

6. Ajipate, O lord of battles, (आजिपते संग्रामपातक).

Hotrabhhih, with words of prayers (होत्राभिः स्तुतिसंज्ञाभिः वाग्भिः), by

invocations.

Devavitibhih, देववीतिभिः, by entertainment of gods (*Griffith*), (देववीतिभिः देवकर्तुंकाशनैः); by the virtuous qualities of the learned ones.

Vitih, वीतीः, by feasts (वीतीः अशनवान् स्तुतिभिः प्रोत्सहमानो हविरत्तेत्यर्थः); by sacrificial feasts (*Griffith*); full of wisdom.

Sṛnvire, शृण्विरे, are far-famed; high fame is theirs.

Viti.....sṛnvire; high fame is theirs who win by invocations, feasts and entertainment of the Gods (*Griffith*); far-famed are those who obtain their desires, by sacrificial feasts, by invocations and by entertaining the gods (*Cowell*). May the glory of those persons be heard far and wide who with enlightened words of wisdom offer their praises and prayers to Lord. Compare this line with verse 7 of hymn 53.

8. **Praskanva**, प्रस्कण्व, learned wise person of special merits.

Sthuram, स्थूरम्, solid, firm.

Sasayam, ससयम्, exuberant.

Ahrayam, अहर्षम्, inexhaustible.

Hymn-55 (vii)

2. **Divi satam svetasah uksanah tara na rocante**—A hundred heavenly bodies, while in radiance are shining like the stars in heaven

(this refers to hundreds of white self-luminous stars in heaven).

Uksan, उक्शन, the word has been ridiculously translated “oxen” by Cowell and Griffith.

Venun, वेणून् bamboos; pipe organs of music (वेणून् मस्करान्).

Sunah, शुनः, dogs (शुनः सारमेयान्).

Mlatani carmani, tanned and softened hides or skins; leather sheets well-tanned (म्लातानि मृदूकृतानि चर्माणि अजिनानि).

Bulbajastuka, tufts of *bulbaja*, a kind of coarse grass, *Elusine Indica*, used for numerous purposes when plaited. (बल्बजस्तुकाः तृणपूसाः).

Arusinam, of red coloured cows (आरूपीणामारोचमानानां गवाम्) or red-hued mares (*Griffith; Cowell*).

4. **Kanvayanah,** काण्वायनाः, O disciples of men of wisdom (*vocative*).

5. **Syavih,** श्यावीः, dark or brown cows (श्यावीः कपिला गाः); dark mares (*Griffith*).

Syavih pathah, the red and dark (of vitality and inertia) paths of life (*rajasa* and *tamasa*).

Saptasya, सप्तस्य, the controller of the seven vital breaths or seven voices; team of seven; seven-yoked team.

Hymn-56 (viii)

1. **Dasyave vrkaha**, the suppressor or subjugator of infidels or Dasyus, i.e. Indra (हे वृकः शत्रुविकर्तनेन्द्र !) *vrka* is also moon because her light is disclosed, or because her light is not sufficient or because her light is strong-compared with stars. (वृकश्चन्द्रमा भवति । विदूत ज्योतिष्को वा । विकृत ज्योतिष्को वा । विक्रान्त ज्योतिष्को वा —Nir. V.20).

The sun is also called *vrka*, because he dispels darkness (आदित्योऽपि वृक उच्यते । यदा वृङ्क्ते—Nir. V.21 on I.117.6).

A dog is also called *vrka* on account of biting (श्वापि वृक उच्यते । विकर्तनात्—V.21. on VIII.66.8).

2. **Amamhat**, अमंहत्, gave (or gives); awarded or awards (अमंहत् अमुः).

Dasa sahasra dasyave vrkaha, दशसहस्रा दस्यवे वृकाः, ten thousand (i.e. thousands of) riches or immense wealth, or verses; or large number of Dasyus (slaves) (अयुत संख्याकान् दस्यून् ; अत्र दस्यु पक्षे विकर्तनात् वृकः । आदित्यपक्षे विदूत पक्षे ईश्वरपक्षे च विकृतज्योतिष्को विक्रान्तज्योतिष्को । यदा वृङ्क्ते इतिवक् । इति विवेकः).

Pautakratah, पीतकृतः, an epithet of Indra because his actions are also pure, or virtuous (हे पीतकृतः पवित्रकर्मवन्निन्द्र).

Also Pautakratah is son of *Putakrata*, (पूतकृता the mother). Perhaps she is so known as being the wife of *Putakratu*, (पूतकृत्, the father).

5. **Havyavat agnih**, the fire produced by attrition which is the carrier of oblations (हव्यवाद् हविषां वोढा).

Sumat rathah, with his car, or with the car that moves by itself

(सुमत् रथः स्वयमेव रंह्यस्वभावः ; सुमत् स्वयमित्यर्थः —Nir. VI.22; i.e. *sumat* means 'of one's own accord').

Hymn-57 (ix)

1. **Yajatra**, यजत्रा, the respectable men of enlightenment; an epithet for *Asivins* (यजना यजनीयौ देवौ द्योतमानावश्विनौ).

Nasatya, नासत्या—नासत्यौ, not untruth i.e. both of them truthful (सत्यभूतौ), an epithet for Asvins.

Tṛtiya savana, the third libation; the period of life after the age of 48 (अथ यान्यष्टा चत्वारिंशद् वर्षाणि तत् तृतीयं सवनम्—Chandogya Up. III.16).

2. **Devah trayah-ekadasasah**, देवास्त्रयः एकादशासः, thirty three gods: (अष्टौ वसवः एकादशरुद्रा द्वादशादित्याः प्रजापतिश्च वषट्कारश्च, 8 vasus; 11 rudras, 12 adityas, prajapati and *vasatkara*).

The thirty-three gods may also be 11 of the terrestrial region, 11 of the midspace and 11 of the celestial.

3. **Divah-rajasaḥ pṛthivyah**, of the celestial, midspace and terrestrial regions.

Vṛsabhah, the sun, the cloud-born lightning, and the terrestrial fire produced by attrition.

Hymn-58 (x)

1. **Anucanah brahmanah**, an intellectual person of deep learning;

a learned Brahmana.

2 The verse indicates that one and the same *Agni* or energy is present in the fire produced by attrition for consuming oblations; the same is in the sun, the one and the same shines everywhere, in all the heavenly bodies (अग्निं यथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव —Katha; तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशत् —Taitt. Up, II.6; सूर्य आत्मा जगत्स्तस्थुषश्च—I.115.1); just as Agni, Surya and all these Nature's bounties are one but appear differently in different bodies, similarly the Supreme Self is also one, but His glory shines every where.

3. **Citramagha yasya yoge addijanje**—She of wondrous wealth was born to harness (चित्रं चायनीयं मघं गवाश्वादि लक्षणं घनं यस्याः सा चित्रमघा) *Jyotismantam*, bright and radiant (ज्योतिष्मन्तं ज्वोतीषि सूर्यादीनि प्रकाश्यत्वेन सन्ति यस्य तम् । “तस्य भामा सर्वमिदं विभाति” —Up.

Ketumantam, diffusing splendour (*ketu* is banner; *ketu* is wisdom; केतुः-केतः-प्रज्ञा, Nigh. III.9).

Tricakram, त्रिचक्रम्, rolling three-wheeled.

Sukham susadam, offering an easy-seat or comfortable seat (सुषदम् । शोभने आत्मस्वरूपे सीदति तिष्ठतीति सुषत् सुप्रतिष्ठः बम्).

Bhurivaram, full of many gifts (*Cowell*); treasureladen (*Griffith*); dear to so many creatures (भूरिवारं भूरिभिर्बहुभिः प्राणिभिः वरो वरणीयस्तम्).

Hymn-59 (xi)

The *Rsi* of this hymn is Suparnah Kanva; and the hymn is devoted to Indra-Varuna, and the metres are tristup and jagati.

Indra is the energy-factor and varuna is the fluid factor, curative and exhilarating.

1. **Bhagadheyani**, shares (भागधेयानि भवदंश भूतानि) (in the rituals the shares of offerings line *caru*, चरु and *purodasa*, पुरोडाश etc.).

Sutesu, in the extracts; in the blessings obtained from spiritual efforts. (also सुतेषु अभिषुतेषु सोमेषु).

Siksathah, शिक्षथः, assist (शिक्षथः अभिमतं प्रयच्छथः ; शिक्षतिर्दानं कर्मा— Nigh. III 20).

2. **Osadhih-apah**, ओषधीः-आपः, plants and waters (ब्रीह्याद्या ओषधयः, आपः उदकानि).

Nih sidhvare, निःसिध्वरी, one with efficacious vigour (निःषिध्वरी नितरां मंगलस्वभावा).

Rajasah, pare, beyond midspace (रजसः अन्तरिक्षलोकस्य सम्बन्धिनः पारे पारतीरे).

Adhvanah, of paths (अध्वनो मार्गस्य).

Na kih at eva ohate, none becomes strong enough to gain success, (also नकिः ओहते न कोऽपि तर्कगोचरो भवति).

Adevah satruh, the infidel, god-opposing, enemy, (अदेवा देवप्रतियोगी असुरादिः शत्रुः शातयिता).

3. **Sapta-vanah**, divine speech expressed in seven metres, from

Samkhya.

Hym-60

2. **Ghṛtakesam**, One with brandishing flames (घृतकेशं ज्वालाकेशम्—*Venkata*; butter-haired—Wilson cf. घृतपृष्ठम्, butter-backed; (प्रदीप्तकेशस्यानीय-ज्वालम्—*Sayana*).

Napatam, non-protector (नपातं न पातयितारम्—*Sayana*).

6. **Surayah**, wise persons, priests, the praisers (सूरयः स्तोतारः—*Venkata*; स्तोतारो मेधाविनोऽस्माकं पुत्रादयः ; hymners or sons—*Sayana*).

9. **Ekaya, dvitīyaya, tisṛbhiḥ and Catasṛbhiḥ**, by one, by second, by three, by four, i.e. R̥c, Yajus, Saman and Nigada (एकयागिरा ऋचाः—*Venkata*; *Sayana* ; ऋगाद्यास्तिसः गद्यपद्यकाव्यलक्षणा चतुर्था गीः—*Uvat*; एकया गिरा ऋग्-लक्षणया उत अपि च द्वितीयया यजुर्लक्षणया स्तुतः सन्, तिसृभिर्गीभिः ऋग्यजुसाम लक्षणाभिः, चतसृभिः ऋग्यजुः सामनिगदलक्षणाभिः स्तुतो नः पाहि—*Mahidhara* on Yv. XXVII.43). May also be परा, मध्यमा, पश्यन्ती and वैखरी *spesch*.

10. **Arvanah**, one who does not liberally give; impious; a troublesome person (अरावणः अदातुः —*Venkata*).

11. **Vayahvrdham**, food-augmenting (वयः वृधम् अन्नस्य वर्धयितारम्—*Venkata*; अन्नस्य वर्धकम्—*Sayana*; वा वयति = वृत्ति कर्म; Nigh. II.8; वयः = अन्नम्; food; Nir. VI.4—See VII 69-4—परि घंससोमना वा वयो यात्).

Upamate; O wealth-giver (उपमाते ! धनं यः समीपे करोति स तथोक्तः —*Venkata*; उपास्मत्समीपे माति नो धनमियुपमातिः ; addressed to Agni—*Sayana*).

13. **Sacivaso**, O thou who by wisdom establishes our rites

(*Wilson*) (सचीवसो, हे प्रज्ञया वासीयतः —*Venkata*; also कवंचन ! *Venkata* and *Sayana*).

Vasuvidah, wealth obtaining (वसुविदः धनस्य सम्भक्तानि—*Venkata*).

Yahuh, child or son (यहुः पुत्रः —*Venkata*; सहसो यहुः सहसः पुत्रः —*Sayana*; यहुः सहसः —the son of strength—*Wilson*).

Asya hanavah, flames of the fire (अस्य अग्नेः हनवो न हनव इव हनुस्यानीया ज्वालाः —*Sayana*).

16. Pra agne tistha janan ati—O fire-divine, rest with Nature's bounties (प्राग्ने हे अग्ने जनान् अस्मान् अति अतीत्य प्रतिष्ठ प्रगच्छ हविरादाय देवान् प्रति —*Sayana*; go forth having overcome our enemies—*Wilson*).

Tapasa, by heat (तपसा तापकेन—*Sayana*).

Socisa, by glow (शोचिषा तेजसा—*Sayana*).

17. Vrkta-barhisah, have cut the sacred grass; have made all preparations (वृक्त बर्हिषः विच्छिन्न बर्हिषः —*Venkata*)

20. Parah gavyuti, beyond a gavyuti (गव्यूति) a Krosas, about 4 miles (परःऽगव्यूति गव्यूतेः क्रोशात् परस्तात् —*Venkata*; क्रोशद्वयात् देशात् परस्तात्—*Sayana*; गव्यूति मार्गम्—*Daya*. on V 66 3; क्रोशद्वयम् on III.62.16; क्रोशयुग्मम् on Yv.XXI.9).

Hymn-61

For verse 11, see Nir. VI.25.

1. **Dhiya**, धिया, thought.

Satracya, inclined to us (सत्राच्या अञ्चन्त्या—*Venkata*; अस्माकं सहाञ्चन्त्या—*Sayana*)

Savisthab, mightiest (शविष्ठः प्रतिशयेन बलवान् —*Sayana*).

4. **Aprami-Satya, Maghavan!**, O bounteous of unbroken truth; and epithet of Indra, the resplendent Lord. (अप्रामिऽसत्य! अविनश्यत्सत्य! मघवन्! —*Venkata*; हे अहिंसित सत्य! हे इन्द्र! —*Sayana*).

5. **Sacipate**, O Lord of rites (शचीपते वेदवाचः पालक! —*Daya*. on 1.106.6; प्रजास्वामिन् on VI.45.9), (शचि=वाणी, speech; सत्कर्म=righteous actions; प्रज्ञा=wisdom; प्रजा=people).

Bhagam na, like happiness; bliss-giving (भगं न भाग्यमिव —*Sayana*; भाग्याधिपतिम् —*Venkata*).

9. **Pracamanyo**, O pride personified!, whose wrath presses ever forwards (प्राचामन्यो प्राचीन क्रोध अप्रतिहतक्रोध —*Sayana*).

Ahamsan, who meets the foe proclaiming “It is I”. (अहमित्युक्तवा यः शत्रून् भजते सः अहसनः —*Venkata*; हे अहंसन्! संग्रामेऽहमित्यात्मनो महत्त्वं प्रकाशवन्, यं शत्रुं संभजते; —used for Indra—*Sayana*).

11. **Na papaso manamahe narayaso na jalhavah**, we do not think ourselves to be sinful, or destitute, or devoid of lustre. We are celibate, devoted to study, austerities, generosity and activity, said the seer (न पापा मन्यामहे । नाधनाः । न ज्वलनेन हीनाः । अस्त्यस्मासु ब्रह्मचर्यमध्ययनं तपो दानं क्रमेत्यृषिरवोचत् —*Nir.* VI.25).

Na papso manamahe, we are not evil; we do not appear evil.

12. Rina' Katim, to whom we are all indebted (ऋणकारि ऋणभूत स्तुति ऋणवत् फलप्रदानेन स्तोतारम्, him to whom praise is due as a debt—*Venkata*; ऋणकारि ऋणसम्भूत स्तुतिम् । यस्मै स्तुतिऋणवदवश्यं क्रियते तं सदृशम् । अथवा ऋणवदवश्य फलप्रदस्तुतिम् —*Sayana*)

According to Wilson, Sayana's explanation of this verse is obscure; he seems to take *vajinam* twice over with a difference in meaning in each clause (वाजिनं बलवन्तमश्वं), the mighty horse; as well as वाजिनं हविष्मन्तं, the one with offerings. Wilson supposes that *veda*, i.e. knows is to be repeated in the second clause; he, the best of the charioteers, knows (among steeds) the strong racer, and (among men), he, the bounteous, (knows) the offerer whom he is to reach.

15. Spat-Uta, omniscient (स्पट् उत वेत्ता—*Venkata*; स्पष्टतिर्ज्ञानिकर्मा; स्पट् सर्वस्यज्ञाता --*Sayana*. स्पट् स्पष्टा (राजा)—*Daya*. on V.59.1; स्पष्टबाधन स्पष्टनयो:); also the seer of all (सर्वग्रष्टा).

17 Adyadya, Svah-Svah, अद्याद्या श्वः श्वः, every today and every tomorrow.

Hymn-62

For verse 11, see Nir. I.4.

1. Mahinam vayah, ample food (माहिनं वयः महत् अन्नम्—*Venkata*; महत् अन्नं सोमलक्षणम्—*Sayana*); also mighty strength.

5. Avatan' iva, like water-wells (अवतान् इव कूपान् इव—*Venkata*; just as a thirsty man looks for water deep into the well).

Sominah, devotee in intense love; a house-holder or sacrificer सोमिनः सोमातृणम्—*Venkata*, यजमानस्य —*Sayana*; सोमाः प्रशस्ताः पदार्थाः सन्ति यस्य तस्य गृहस्थ जनस्य —*Daya*. on I.151.2).

8. Upamam, near at hand (उपमं भन्तिकम्—*Venkata*)

Devatataye, for the sacrificer or devotee or worshipper (देवतातये यजमानाय —*Venkata*; यजमानाय यज्ञार्थं वा—*Sayana*); highly coveted in sacred performance).

9. **Samana'iva vapusyatah**, as a woman of one mind enjoys the body of her lover (or as a woman, who shows no partiality wins her lovers to her; or as a woman enjoys or wins the body of her lovers of one mind) (समनऽइव समनेव समानमनस्का योषिदिव सा यथा वपुष्यतः वपुरिच्छतः पुरुषान् कृणवत् करोति स्ववशान्—*Sayana*).

10. **Ujjatam**, since manifestation, when it was born जातं प्रादुर्भूतम् —*Venkata*).

Savah, strength (शवः बलम्—*Sayana*).

Kratum, knowledge (ऋतुं प्रज्ञां स्वानुकूलाम्—*Sayana*; प्रज्ञानाम् —*Venkata*).

11. **Aham ca tvam ca vrtrahan**, अहं च त्वं च वृत्रहन्!,—Yaska in his Nirukta (1.4) quotes this phrase to show that the word *ca* is used in the sense of aggregation and is joined together with both as “I and you, O slayer of Vṛtra”.

12. **Asunvatah**, infidel who does not offer (असुन्वतः अयष्टुः ; one who does not press out the Soma for sacrifice).

Sunvatah, the devotee who offers *Soma* in the sacrifice. (सुन्वतं अमिषवं कुर्वतः —*Sayana*).

Bhuri jyotinsi, भूरि ज्योतीषि, plenty of blessings.

Hymn-63

For verse 7, see Nir. III.8.

1. **Manuspita**, father of the family (पिता=sustainer) father; head of the family) (पिता सर्वेषां पालकः—*Sayana*; the protector of all).

Dvara, by whose door (द्वारा द्वारेण—*Venkata*).

7. **Ksayah**, abode; residence (अवसः निवासः—*Sayana*).

Panca janyaya, by the Pancajana; by people of five categories: (i) intellectuals, (ii) people of defence, (iii) dealers in trade, agriculture and industry, (iv) labour class, and (v) the nonscheduled, the *nisada*,—(निषादपञ्चमाञ्चत्वारो वर्णाः पाञ्चजन्याः ; पाञ्चजन्यः पञ्चसु सकलविद्येषु ग्रन्थापको-पदेशक, राजरुभा-सेना-सर्वजनाधीशेषु जनेषु भवः — *Daya*. पञ्चजना इति मनुष्य नाम—Nigh. II.3; Nir III.8).

The *Pancajana* word occurs in X.53.4 also. Yaska in his Nirukta (III.8) comments on this thus : Ye five-tribes, enjoy my sacrifice (पञ्चजना ममोहोतं जुषध्वम्). According to same, (the five tribes) are the gandharvas, the manes, gods, demons and evil spirits: गन्धर्वाः पितरो देवा असुरा रक्षांसि; again, they are the four categories with *nisada* as the fifth (चत्वारो वर्णा निषादः पञ्चम इत्योपमन्येवः), so says Aupamanyava (*nisada* is hunter, because he lives by killing animals, sin is embodied in him (*ni* + \sqrt{sad}) —निषादः कस्मात् । निषदनेः भवति । निषण्णस्मि न्यापकमिति नैरुक्ताः (Nir. III.8). In its continuity, the Nirukta comments on यत्पाञ्चजन्यया विशा—when with the tribes of five peoples i.e. with the tribe consisting of five peoples. Five (पञ्च) is a united number (i.e. it remains uninflected in the masculine, feminine and neuter genders. (पञ्च पृक्ता संख्या स्त्रीपुंनपुंसकेष्वविशिष्टा).

Hymn-64

1. **Brahmadvisah**, the despiser of God and the Veda; an infidel

(ब्रह्मद्विषः ब्रह्मणः द्वेष्टन् राक्षसान्—*Venkata*; despiser of Brahmana, the holy educated class).

3. **Satanam**, of the expressed one; the affused Soma; of the effused soma

Asutanam, of the non-effused.

4. **Girim**, cloud (गिरि मेघम्—*Venkata, Sayana*).

Parvavantam, gharled or knotted (पर्वतं पर्ववन्तम्—*Venkata*).

11. **Saryanavati**, intellect; the innermost cavity of consciousness, (a lake of this name according to Sayana and others : सार्यणावति—‘कुरुक्षेत्रस्य जघनार्धं भवे सरस्वन्ते’ कुरुक्षेत्रस्य जघनार्धं भवे शरद्वृणोपेते सरसि, i.e. in the lower parts of Kuruksetra.

For reference, see :

सार्यणावतः—X.35.2

सार्यणावति—I.84.14; VIII.6.39; 7.29; 64.11; IX.65.22; 113.1.

According to Dayananda, the under-tract of ground with harmful creatures is Saryanavati (हिंसनीय पदार्थयुक्त भूमितल—on IX.113.1 in the Sanskara-vidhi); and also सार्यणोज्ज्वलरिक्षदेवस्तस्याद्भूर भवे—*Daya*. on I.84.14).

Susoma, सुषोमा, fine beautiful mortal body (to some, it is a river of this name. For references, see :

सुऽसोमया—X.75.5 (नदीसूक्त)

सुप्तोमायाम्—VIII.64.11

सुप्तोमे—VIII.7.29.

No river has been identified of this name. According to some speculations, it is the modern Suwan, mentioned by Megasthenes *Soavon*. To Roth, it is a Soma-vessel; when the word is used as masculine (VIII.7.29), it means people and it has been once used as feminine (VIII 64.11). The Nirukta identifies the word with *Sindhu* (सुप्तोमा सिन्धु :—Nir. IX.26), which according to Macdonell and Keith is absurd.

Arjikiye, the sense-organs; a sacred land; also regarded as a river of this name. For references, see

आर्जिकात्—IX.113.2

आर्जिकीये—X.75.5

आर्जिकीये (with different accents)—VIII.64.11

आर्जिके—VIII.7.29

आर्जिकेषु—IX.65.23.

The two masculine forms (आर्जिक and आर्जिकीय) may denote people or land; the feminine (आर्जिकीया) designates the river of the land (*Macdonald and Keith*). Hillebrandt locates the country in or near Kashmir, as Arrian mentions Arsaces, brother of Abhisares, who presumably took this name from his people, and Abhisara (अभिसार) bordered on Kashmir. According to Pischel, Arjika (आर्जिक) is an unidentified country. According to Roth or Zimmer, the word is not a

proper name. Hillebrandt recognizes *arjikiya* as the name of the Upper Indus; or it may even be Vitasta or Jhelum. Brunnhofer identifies it with Arghesan, a tributary of the Arghanab.

Hymn-65

2. **Andhasah**, usually pertaining to food (Nigh. अन्धः=अन्ननाम—II.7); according to Sayana here it means water as the cause of food (अन्धोऽन्नम्, तेन तत्कारणमुदकं लक्ष्यते—*Sayana*).

Samudre, in the midspace (समुद्रे समुन्दनापादान भूतेऽन्तरिक्षे माघसि—*Sayana*).

Svab-nare, in this world (स्वः नरे=स्वर्णरे=सर्वनरे or अस्मिन् लोके—*Venkata*).

7. **Sasvatam**, to all the worshippers (शश्वतां बहूनां यजमानानां—*Sayana*).

Sadharanah, साधारणः, common; ordinary.

11. **Brhatprthu**, in a large quantity (बृहत्पृथु महत् विस्वृत—*Sayana*).

Prsatinam, cows of dappled colour (पृषतीनां गवः —*Sayana*).

Sahasre.....brhat prthu, upon a thousand cows I obtain gold (*Wilson*); the cows came as it were laden with gold from Indra (एन्द्रेणानीत—*Sayana*).

Napatah, nominative plural, children (*Wilson*); unprotected (नपातः अरक्षितस्य—*Sayana*).

Hymn-66

For verses 8 and 10, see Nir. V.21 and VI.26 respectively.

2. **Made Susipram**, (मदे सुशिप्रम्) in the Rk. ; मदेषु शिप्र (in the Sama Veda, II.33. 688).

Adrtya, अद्रित्य, from \sqrt{dr} to tear. Sayana does not translate this word with respect.

3. According to Wilson, an obscure stanza.

Mrksah, well-washed; purified (मृक्षः शोधकः परिचरणीयो वा—*Sayana*).

Asvyah, अश्व्यः, all-pervading; see previous notes.

Kijah, कीजः, wonderful (कीज. । कीज इत्यद्भुतमाह; किमस्य कथं जात इति—*Sayana*).

Gavyasya, stock of divine speech; the Veda; herd of kine (गव्यस्य गोसमूहस्य—*Sayana*).

4. **Puru Sambhrtam**, accumulated by many, sustained by many sense organs.

Nikhatam puru- sambhrtam vasu udvapati, digs out the treasure accumulated at one place, in that way, (निखातं चित् भूमौ खात्वा स्थापितमपि सम्भृत संगृहीत यागादानादिक कृत्वेदं पुरुषं वसु धनम् उद्वपति उद्वपत्येव—*Sayana*).

Sayana separates the two words *puru* and *sambhrtam*, “the buried wealth, plenteous and accumulated”. He takes the wealth as accumu-

lated stores from former sacrifices.

7. **Samana**, समना, for battle (समनम्=संग्रामनाम, Nigh. II.17); with united mind (समना संग्रामार्थम्—*Sayana*).

8. **Vrkas cid asya varanah ura'mathih**, the destroyer of travelling enemies; the wolf, the killer of sheep; is indeed his warder. A dog is called *vrka* on account of biting (श्वापि वृक उच्यते । विकर्त्तनात्—Nir. V.21. There are several meanings of *Vrka*; wolf, dog, moon; the Sun, the thief—See Nir. V.21. (वृकश्चित् स्तेनोऽपि वारणः वारयिता सर्वस्य सन्नपि उरामथिः शत्रूणां मार्गे गच्छतां मथिता सन्नपि—*Sayana*).

Vrkah cid uramathih, (i) one that digs the earth like a plough, (ii) the destroyer of darkness at the night time like a moon; (iii) the destroyer of nescience like a wolf devouring a sheep

10. **Beka' natan**, बेकनाटान्, usurer; *Baka-natah* are, indeed, the usurers, so called because they make their (principal sum) double, or because they advance (on security) of double (value) or because they demand double (price). In the present verse, we have : Indra overcomes all the usurers who behold the daylight and the dishonest merchants. (बेक नाटाः खलु कुसीदिनो भवन्ति । द्विगुणकारिणो वा । द्विगुणदायिनो वा । द्विगुणं कामयन्त इति वा—Nir. VI.26).

In the word “*Bekanatah*, बेकनाटाः ”, the prefix बे, *be*, stands for two in the corrupted form (बे इत्ययमंशो द्विशब्दार्थे । एकं कार्षापणमृणिकाय प्रयच्छन् द्वौ मह्यं दातव्यंनयेन दर्शयन्ति, ततो द्विशब्देनैक शब्देन च नाटयन्तीति बेकनाटाः —*Sayana*).

For *Bekanatah*, also see Panini— न ते नासिकायां सज्ञायां टोटञ् नाटञ्—अटचः—V 2 31.

The other derivations are : बेकनाटा बेकनासिकाः भेकनासिकाः विकटनासिका वा । अथवा । विचिर पृथग्भावे । बेकः पृथग्भावः । बेकनाटाः छिन्ननासः । विनासिका । विवेकशील नासिकाः कुशला वा ।

8. **Adhardrsah**, beholders of sunlight (अहर्दृशः सूर्यदृशः । य इमान्यहानि पश्यन्ति न पराणीति वा । अग्निं भवति कर्मणा—Nir. VI.26).

Panin, पणोन्, dishonest merchants (पणोश्च वणिजः —Nir. VI.26)

11. **Bhrtim**, भृति, regular honorarium, wages of salary.

13 **Vayam gha te tve**, वयं घ ते त्वे, we are verily thus.

14 **Sacistha**, शचिष्ठ, mightiest.

Gatu'vit, गातुर्वित्, one acquainted with the path. (मार्गज्ञः —*Venkata*; मार्गज्ञ उपायज्ञस्त्वम्—*Sayana*).

15. **Kalayah**, dear ones, enlightened ones, sincere workers; children and close relatives (कलयः पुत्राणां ज्ञातीनां च सम्बोधनम् —*Venkata*).

Hymn-67

For verse 5, see Nir. VI.27.

1. **Adityam**, learned ones; sages of the highest austerity, Brahmacarins of the supreme level.

5. “O Adityas, run to us the living ones before the slaughter; where are you, the heares of our call”. (जीवितो नोऽभिधावतादित्याः पुराहन्नात् । स्व नु स्थ द्वावश्रुत इति—Nir. VI.27).

It is known to be the composition of the fish caught in net.

(मत्स्यानां जालमापन्नानामेतदार्थं वेदयन्ते).

The Nirukta then proceeds to give the etymology of the word *matsya* (मत्स्य, fish); the fish are so called because they float in water, or they ravel in eating each other (मत्स्या मघा उदके स्पन्दन्ते । माद्यन्तेऽन्योन्यं भक्षणा-येति वा)

Jala, (जाल, net) is so called because it moves in water (water= जल; जालं जलचरं भवति । जलेभवं वा । जलेशय वा—Nir. VI.27).

7. **Amhoh**, ग्रहोः, of the sinner.

11. **Ugraputre**, O mother of mighty children or full of mighty offspring in consistency of the word *gabhlra* meaning water (गभीरम्= उदकनाम—Nigh I.12).

15. **Saruh**, Snare, an injurer (शरः हिंसिका प्रसितिः जालिक प्रेरिता—*Sayana*).

Ajaghnsi, innocuous; without injuring (अजघ्नुषी ग्रहिसन्ती सती—*Sayana*).

18. **Navyam**, latest (नव्यं नव्यं स्तुत्यम्—*Sayana*).

Sanyase. protective measure, the measure for getting released (सन्यसे संभजनाय).

Tatnah Sanyase, that which releases us (*tat* or *that* may either be net or your favour—तत्त्वन्धकं or युष्मदनुग्रहादस्मान् मुञ्चतु—*Sayana*).

In the former case, the net itself is supposed by the favour of the gods to become as it were the instrument of deliverance—*Wilson*).

19. **Tarah**, strength; speed (तरः वेगः —*Venkata*).

20. **Vivasvatah hetih**, the weapon of Yama, or of the supreme sovereign. The wheel of time (विवस्वतः हेतिः वैवस्वतस्य यमस्य हेतिभूता—*Venkata*).

Hymn-68

For verse 1 and 4, see Nir. V.3 and XII.21 respectively.

1. **A tva ratham yatha utaye**, to thee for protection as to a chariot.

Utih; protection, is derived from the √म्व्, to protect (अतिरचनात्—Nir. V.3).

Sumnaya, for well-being (सुम्नाय सुखाय—*Venkata*; *Sayana*).

Tuvi, many, several, (तुवि=बहु).

Tuvi-kurmim, accomplisher of many deeds; rich in deeds, or actions (तुविकूर्मि बहोः कर्तारम्—*Venkata*; बहुकर्मणिम्—*Sayana*).

Rtisaham, ऋतीषहम्=ऋतिसहम्, subduer of evil forces or cruel persons (ऋतीषहम् हिंसकानामभिभवितारम्—*Sayana*).

2. **Tuvi-susma**, O possessor of immense strength (तुविशुष्म ! बहुबल! —*Venkata*).

Tuvi-krato, O doer of many actions of repute. (तुविऋतो! बहुकर्मन्!).

3. **Jmayantae**, the all-pervading or extensive (*jma*=ज्मा=पृथिवी, extensive earth; पृथिव्यां सर्वतो व्याप्नुवन्तम्—*Sayana*).

4. **Evaih ca carsaninam uti huve rathanam**, I invoke him to come with his protections in the onsets of your soldiers (चर्षणीनाम्) and chariots (रथीनाम्)—*Wilson*. “I invoke for you, and Lord of *Visvanara*, whose prowess is unhumbled, with the desires of human beings and with the protection of chariot”—In this sacrifice, I invoke Indra (Lord) of *Visvanara*, i.e., the Sun, of unhumbled prowess or of mighty strength (शवसः), with desires (एवैः कामैः), courses (अयनैः), or protection (ऊती) of men (चर्षणीनाम्), i.e. of mortals along with the protection, i.e. the path of chariots.

Here *Visvanara* is *Aditya*, the Sun (विश्वानरस्य आदित्यस्य । अनानतस्य । शवसो महतो बलस्य । एषैश्च कामैरयनैरवनैर्वा । चर्षणीनाम् मनुष्याणाम् । ऊत्या च पथा रथानाम् । इन्द्रमस्मिन् यज्ञे ह्वयामि—*Nir. XII.21*).

7. **Purvyam**, ancient, old one, the best; also at the opening of sacrifice (पूर्व्या यज्ञमुखस्थानम्—*Venkata*; पूर्वे भवा यज्ञमुखस्थाम्—*Sayana*).

Nṛtuh, the leader (नृतुः विनेता—*Venkata*; फलस्य नेता देवः —*Sayana*).

Anustutim, praise in proper sequence (अनुष्टुतिम् अनुक्रमेण क्रियमाणां स्तुतिम्—*Sayana*).

9. **Apsu Surye**, in waters, in the Sun, i.e. bathe in water and see the Sun. According to *Sayana*, we may perform our accustomed bathings in the water, and when the Sun is risen, may set about our accustomed tasks. (अप्सु स्नातु सूर्यं द्रष्टु च । स्नानादिव्यवहारं कर्तुं सूर्यो उदिते सति गमनादि व्यवहारं कर्तुमित्यर्थः—*Sayana*).

10. **Purumayyam**, पुरुमाय्यम्, possessing many wisdoms; also the offerer of many praises; A proper name (*St. Peters. Dict.*).

14. **Sad**, षड्, the six; *dvadva*, in three pairs, i.e. 2 eyes, 2 ears, and a pair of nose and tongue (or 2 passages or nostrils in nose).

15. Rjan, ऋजौ, two eyes.

Hari, हरी, two ears.

Rohita, रोहिता, nose and tongue.

I receive two straight going steeds (eyes) with excellent chariots from the givers of the sense of sight, *Indrota* and *atithigva*; two horses (ears) with excellent reins from the giver of hearing, *Rksa* and his son; and two horses (nose and tongue) with excellent ornaments from the givers of senses of smell and taste, *Aamedha* and his son.

According to Venkata and Sayana, the distribution of six horses is like this :

(i) two fast moving horses (ऋजौ) between Atithigva (अतिथिग्व) and his son Indrota (इन्द्रोत);

(ii) two green horses (हरी) between Rksa (ऋक्ष) and his son

(iii) two red horses (रोहिता) between Asvamedha (अश्वमेध) and his son.

According to the tradition, no distinction is made between father and his son for such purposes (पितृपुत्रयोरभेदात्).

17. The six horses mentioned in the previous verses (15th and 16th) are mentioned again in this verse (षट् अश्वान्).

For sacrificial details, see *Katyayana* (II.8.68).

Hymn-69

For verses 6 and 12, See Nir. VI.8 and V.27 respectively.

1. Medhasataye, for benevolent activities; for or with divine wisdom; for the accomplishment of sacrifice (मेघसातये यज्ञ भजनार्थं—*Venkata*; यज्ञसंभजनाय—*Sayana*).

Purandhya, with great wisdom (पुरंध्या बहुप्रज्ञया —*Sayana*).

Dhiya, by actions (धिया कर्मणा—*Sayana*).

Mandat-viraya, one who gladdens heroes or children (मन्दद्वीराय । यो वीरान् हर्षयति स मन्दद्वीरः —*Sayana*; *Venkata*).

Indave, for *indu*, the bliss-giver; for Indra, the resplendent. (इन्दवे इन्द्राय । इन्दतेरैश्वर्यकर्मण इदं रूपम् —*Sayana*).

Tristubham, threefold praise-song (त्रिष्टुभं तृचं —*Venkata*; स्तोम त्रयोपेतम्, *Sayana*).

2 Odatinam, of dawns (Nigh. I.8; ओदती=उषस्).

Yoyuvatinam, of rivers; of the conjugating rivers (योयुवत्यः नद्यः , उदकेन मिश्रयन्ति इति).

Nadam (I), the author or the creator of dawns; Indra is one of the twelve senses (नदम् । उत्पादकमित्यर्थः । इन्द्रेण ह्युषस उत्पद्यन्त इन्द्रस्यैव सूर्यत्वात् । “विवस्वदिन्द्र सगम्य” इति द्वादशादित्यमध्य इन्द्रः पठितः —*Sayana*).

Nadam (II), roarer, causing noise or sound (नदम् शब्दयितारम् —

Sayana).

Aghnyanam, cows, inviolable as they are (अघ्न्यानां अहन्तव्यानां गवम् — *Sayana*).

3. Suda-dohasah, *Suda* is a synonym of *Kupa* (कूप) or well (Nigh. III.23); hence cows giving like wells.

Prsnayah, white cows (पृश्नयः पृश्निवर्णा गावः — *Sayana*).

Trisu, at the three *Savanas* or oblations (त्रिषु त्रिष्वपि सवनेषु).

Devanam janman, at the birth place of gods, i.e., Nature's bounties, i.e. the celestial region (देवानां जन्मन् जन्मस्थाने । दिवीत्यर्थः — *Sayana*).

Divah, of the Sun of Aditya (दिवः आदित्यस्य — *Sayana*; *Venkata*).

4. Gopatim, guardian of speech or wisdom; lord of cows (गोपति गवां स्वामिनम् — *Sayana*).

Yatha vide, (i) as prescribed; or (ii) for detaining appropriate knowledge; (iii) as he himself knows (यथा विदे । स यथा स्वात्मानं स्तुतप्रकारं जानाति यथा वा यागं प्रति गन्तव्यमिति जानाति तथार्चेति — *Sayana*).

Satyasya Sunum, Son of truth (सत्यस्य सूनुं यज्ञस्य सत्यस्य वा पुत्रम् — *Sayana*).

Satpatim, protector of good (or of Yajamana) (सत्पति सतां यजमानानां पालकम् — *Sayana*).

6. Asiram, sweet milk; the sustaining milk (आशिरं आश्रयण साधनं पयः)

आदिकम् —*Sayana*).

Asih, आशीः, a mixture of Soma and milk is so called from being mixed (आ√श्) or from being slightly cooked (आ√आ, to cook) (आशीराश्रयणाद्वा । आश्रयणाद्वा —Nir. VI.8). For Indra, kine yield mixture (इन्द्राय गाव आशिरम्).

Vajrine, वज्रिणे, for the holder of thunderbolt; for Indra; for the omnipotent Lord; for the one rendering adamant justice.

7. **Vistapam**, abode, home (विष्टपं गृहम् —*Venkata*; स्थानम् —*Sayana*).

Bradhnasya, of the Sun (ब्रध्नस्य सूर्यस्य).

8 **Priyamedhasah**, O pious devotees, persons belonging to Priyamedha *gotra* —प्रियमेधासः प्रियमेध सम्बन्धिनस्तद् गोत्रा यूयं —*Sayana*).

9. **Gargarah**, drum (गगरः गगंरध्वनि युक्तो वाद्य विशेषः —*Sayana*).

Godha, leather garn (गोधा हस्तघ्नः —*Sayana*; *Venkata*).

11. **Indrah**, इन्द्रः, lower resplendent self, the soul.

Vishvedevah, विश्वेदेवाः, divine powers.

Varunah, वरुणः, virtuous mind.

Apah, आपः, pious seekers.

Sinsvarih, the accompanying cows (or sense organs) सिन्धवरीः सिन्धवयः

संगच्छमाना गावः —*Venkata; Sayana*).

12. Surmyam, fair-flowing pipe; सूर्म्यंशब्दो गदायां दृष्टः —‘एषा वै सूर्मि कर्णकावत्येतया ह स्म वैदेवा असुराणां शततर्हस्तुं हन्ति (Tait. S. I.5.76); i.e. this is a pipe with projections; by it the gods made piercings of hundreds of the *asuras*.

Sapta Sindhavah, सप्तसिन्धवः, seven rivers (गंगाद्याः सप्तनद्यः —*Sayana*).

Susiram, abyss, pipe with wide mouth, (इह तु सुषिरे काष्ठविशेषे वर्तते — *Venkata*).

“O Varuna, thou art a benevolent god, into whose palate flows the seven rivers as into a hollow channel”. Thou art a benevolent god, i.e. a bountiful god (सुदेवस्त्वं कल्याणदानः), or a munificent god; O Varuna, to thee belong the seven rivers. A river (*sindhu*) is so called from √*sru*, सु, flowing (सिन्धुः स्रवणात्) Into thy palate flows seven streams. *Su-urmi* (channel) i.e. having beautiful waves. Just as stream (flows) into a hollow channel. (सूर्मिः कल्याणोर्मिः) —Nir. V.27.

Kakudam, palate (काकुद जिह्वा —*Venkata*; तालुम् —*Sayana*). Palate is called *kakudam*; *kokuva* = signifies tongue, that tongue is placed under it (काकुदं ताल्वित्याचक्षते । जिह्वा कोकुवा साऽस्मिन्धीयते). Tongue or *jihva* is *kokuva*, because being noisy (*kokuyamana*), it utters sounds Or it may be derived from the root *kokuy*. √कोकूय्, meaning to make a sound (जिह्वा कोकुवा । कोकूयमाना वर्णान्नुदतीति वा । कोकूयतेर्वा स्याच्छब्दकर्मणः).

Tongue is so called *jihva* because it calls out again and again (*johuva*) (जिह्वा जोहुवा).

The word *talv* for palate is derived from the root *tr* (√तृ), to cross; it is the highest part in the mouth; or from *lat* (√लत्), meaning to be long by metathesis like *talam*, surface (तालुः तरतेः । तीर्णतममङ्गम् । लततेर्वा स्याद् लम्बकर्मणः विपरीतात् । यथा लतम् (the word *lata*, लता, for creeper is also

derived from the same root without metathesis. (लतेत्यविपर्ययः) —Nir. V.26.

13. Takvah. swift, quick in sacred action (तक्वः । तक्रतिर्गतिकर्मा — Nigh. II.14; यज्ञगमनशीलः —*Sayana*; *takvah neta*, swift bearer of blessings.

Aphanayat, directs (अफाणयत् उपगमयति फणतिर्गतिकर्मा; also “फणगती” — *Sayana*; See Nir. II.28 for आपनीफणत् —IV.40.4; a reduplicated form of √फण्, to bound.

Vapuh, produces rains (वपुः उदकमुत्पादयतीति —*Sayana*; उदकं वयति — *Venkata*).

14. Odanam, clouds (ओदनम्=मेघ —Nigh. I.10).

Bhinat odanam pacyamanah parah gira, cleaves the cloud smitten by the thunder voice (परः मेघानां परस्ताद् वर्त्तमान इन्द्रः ओदनं मेघनामैतत् । मेघं भिनत् अभिनत् भिनत्ति वृष्टयर्थम् —*Sayana*).

Hymn-70

1. Taruta, तरुता=तारकः, deliverer; may means conquerer also (cf. विश्वेषां तरुतारं —VIII.1.21). (तरुता तारकः —*Venkata*; *Sayana*).

2. Puruhanman, O brave hero (name of a Rsi—*Sayana*); one who is able to destroy numberless enemies.

Dvita, two forms; of two-fold might (i.e. of mercy and punishment both); one form is *hastaya vajrah*, strong in punishing wicked, and the other *mahah darsatah*, very charming and benevolent (द्विता द्वित्वमस्त्यो-ग्र्यमनोग्र्यम् । त्वं शत्रून् हन्तुमुग्रत्वं त्वदनग्रहा या नोग्र्य चेति द्वैतमस्ति —*Sayana*).

Hastaya, for the hand (हस्ताय कराय हननाय शत्रूणां, i.e. for destroying

enemies —*Sayana*).

Darsatah, benevolent, pleasing (दर्शतः दर्शनीयः —*Sayana*).

4. **Dhenavah**, people (men and cattle) (धेनवः हविरादिना पीणयित्वः प्रजा गाव एव वा—*Sayana*).

Anonavuh, welcome or greet with praises (अनोनवुः समस्तुवन्—*Sayana*; प्रीणयित्वः —*Venkata*). [From heaven (द्यावः) to earth (क्षामः), every one copraising, cf. “त्रिवृतो लोकाः”—Ait. Br. II. 17 for plural].

6 **Gomatih**, full of cows, well-stockers (गोमति/व्रजे—*Venkata*; गोमति बहुभिर्गोभिर्युक्ते—*Venkata*).

Vraje, व्रजे Cowpen

8. **Gadhesu**, in the depths of water; in waters (गाघेषु उदकेषु—*Venkata*; *Sayana*).

Vajesu, in battles (वाजेषु सग्रामेषु—*Venkata*).

A'aranesu, आरारणेषु, on shallow lands (आरणेषु गन्तव्येषु निम्नेष्वुदकेषु स्थलेषु वा).

Havyah asti, is to be invoked (हव्यः अस्ति आहूतव्यो भवति—*Sayana*).

10. **Ni sisnatho hathaih**, You smite with your blows (हयैः हननैः निशिश्नयः मारयसि—*Sayana*).

Urvoh madhye vasisva, give us shelter under your thighs; make use of your family members. (ऊर्वोः मध्ये अस्मान् वसिष्व; ऊह्यमानाच्छादय—*Sayana*).

Tuvinrmna, O one with immense wealth (तुविनृम्ण प्रभूतघन सत्त्वं—*Sayana*).

11. Parvatah, पर्वतः, cloud=*parjanya* a god, friend of Indra (According to Sayana, ṛsi—पर्वतः तव सखिभूतः पर्वत ऋषिः यद्यप्यन्यं देवमिष्ट्वा स्वर्गं प्राप्नोति स तथापि पातयति ऋषिः, cf. VII 37.8; according to Ludwing, a sacrificer whose generosity is praised; but according to Macdonell and Keith, the god Parvat, the spirit of the mountain, is meant).

13. Bhojah, the recompenser of enemies (भोजः शत्रूणां भोजयिता—*Sayana*).

Surih, सूरिः, impeller (सूरिः प्रेरकः); giver of rewards.

Ahrayah, unvanquished (अह्वयः अनवनतः —*Venkata; Sayana*).

14. Ekam-ekam, one by one; also many (एकं एकं बहून्, वत्समित्येव बहून्, calves or cows).

Vatsam, calf or cow even (वत्स शब्दो वत्स मातृणां गवामुपलक्षक—*Sayana*).

Saura-daivyah, one gifted in the craft of battle; won the battle and hence cow (शौरदेव्यः दीव्यन्ति क्रीडन्त इति देवा योद्धार । शूराश्च ते देवाश्च शूरदेवाः । तेषां हिनम् शौरदेव युद्धम् । तत्सम्बन्धिन्यो गाः । युद्धे शत्रून् हत्वा तत्सम्बन्धिन्य इत्यर्थः —*Sayana*; शौरदेव्यः शूरदेवानां इदं युद्धं शौरदेवम् । युद्धकुशलं शौरदेव्यः —*Venkata*).

Hymn-71

1. **Mahobhiih**, by the greatness; by our worship; by immense wealth (महोभिः पूजाभिर्महद्भिर्घनैर्वा—*Sayana*).

2. **Ksapavan**, the lord of night (we shall protect thee from men day by day, and thou wilt protect thyself by night from evil spirits as fire then burns brightest. (क्षपावान् रात्रिमान् असि । रात्रौ अग्निविशेषेण तेजस्वी भवति —*Sayana*).

3 **Visvavaram**, created by all; chosen by all; associated with all gods (विश्ववारं सर्वैर्वरणीयं घनम् —*Sayana*).

5. cf. I. 86.3—

Medhasatau, in the performance of the sacrifice (मेघसातो यज्ञस्य संभजने —*Sayana*).

11. **Dvita yah bhuta amṛtah**, who is doubly immortal as perpetually burning amongst mortals.

Visi, विशि among the sacrificers.

14. **Sira-socisam**, शीरशोचिषम् —bright and consuming.

Purumilha, पुरुमील्ह, much renowned; possessing numerous worthy attributes (पुरुमीढः पुरुभिर्बहुभिः पदार्यैः सिक्तः —*Daya*. on I.183.5; see also I 151.2).

15. **Sam yosea**, शम्=peace; योः, bliss; freedom from fear and

pain; peace and bliss (शं सुखम् । योः च भयानामभिभ्रणम् — *Sayana*; योः पदार्थानां पृथक्करणं दुःखात् पृथग्भूतम्; दुःखवियोजनम् — *Daya*).

Hymn-72

1. **Adhyaryuh**, the head priest (from *adhvare*, inviolable; the priest that bears ill-will to none *Adhvar-yuh* (priest) = *Adhvara-yuh*; i.e. he directs the sacrifice; he is the leader of the sacrifice, or else, he loves the sacrifice. (अध्वर्युः । अध्वर्युरध्यर्युः । अध्वरं युनक्ति । अध्वरस्य नेता । अध्वरं कामयत इति वा । — *Nir.* I.8).

Adhvara, sacrifice; the verb *dhvar*, √ध्वर, means to kill, and therefore *adhvara* = *a* + *dhvara*, denotes the negation of killing. (अध्वर इति यज्ञनाम । ध्वरित हिंसाकर्मा । तत्प्रतिषेधः — *Nir.* I.8; also आत्मनोऽध्वरमहिंसा व्यवहार कामयमानः । विद्वान्-शिल्पी, a technician — *Daya*, on VI.61.2 and V.37.2; यज्ञकर्त्ता on II.5.6).

2. **Hota, hotr**, invoker. See *Nir.* I.8; IV.26, VII.5; 15, 23; 31; VIII.21 Refer to : ऋचां त्व. पोषमास्ते पुण्ड्रान् गायत्र त्वो गायति शक्वरीप् । ब्रह्मा त्वा वदति जातविद्यां यज्ञस्य मात्रा वि मिमीत उ त्व (X.71.11)

One sits increasing the store of stanzas; a second chants the *gayatra* hymn in Sakvari measures. One, i.e. Brahman expounds the science of being; whilst another metes the measure of the sacrifice". In this verse, the duties of the priests are assigned : (i) *hotr*, the invoker is the one who sits increasing the store of stanza (ꣳ, ऋच्); (ii) *Udgatr*, उद्गातृ the second chants the *gayatra* hymn; (iii) *Brahma* is supereminent from knowledge; he is omniscient (ब्रह्मा । सर्वविद्यः । सर्व वेदुनमर्हीति । ब्रह्मा परिवृहलं श्रुतत । ब्रह्म परिवृहलं सर्वतः); (iv) *Adhvaryu* अध्वर्यु, who metes the measure of sacrifice, the performing priest (*Nir.* I.8) (See also *Nir.* VII.5 : यथा होनाध्वर्यु ब्रह्मोद्गातेत्यप्येकस्य सह—the priest, although *he is one*, on account of the diversity of his functions (कर्मपृथक्त्वात्), is called the sacrificer (होतृ), the director of the sacrifice (अध्वर्यु), the possessor of the sacred lore (ब्रह्मा), and the chanter (उद्गातृ). Also *hota*, the worthy of being invoked (होतुर्होतव्यस्य — *Nir.* IV.26 on I.164.1).

3 **Sasam**, in the sleeping state (ससं स्वपनम् — *Venkata*; ससं स्वपन्तमग्निम् — *Sayana*)

Jihvaya grbhnanti, perceives through speech or tongue; i.e. realizes through prayers (जिह्वया । जन्ये जनक शब्दः जिह्वा प्रभवया स्तुत्य गृह्णन्ति गृह्णन्ति अंगुलिभिः — *Sayana*) (they seize him, as he sleeps, with their tongues or with their hymns — *Wilson*).

Rudra, रुद्र, one who inflicts pain (रुद्रम् । रुत् दुःखम् । तस्य द्रावयितारम् — *Sayana*; दुष्टानां शत्रूणां रोदयितः ; रोदयत्यन्यायकारिणा जनान् स रुद्रः — *Daya*). Also, the word is derived from *rut*, meaning praise (अथवा रुत् स्तुतिः । तथा गन्तव्यम्, स्तुत्यमित्यर्थः — *Sayana*; praiser (रुद्र इति स्तोतृनाम्; रुद्र = praiser, Nigh. III.16). One who gives honest advice (रुतः सत्योपदेशान् राति ददाति — *Daya*. on I 114.3; one who cures from all diseases — *Daya*. on II.33.15).

4. **Jami**, extensive or vast (जामि प्रवृद्धं सर्वमतिरिच्य वर्तमानम्. *Jami* is a synonym of tautology, fool, and one born in the same caste (जाम्यतिरेकनाम । बालिशस्य वा । समानजातीयस्य वीरजनः — *Nir.* IV.20).

Vayodhah, the giver of food (वयोधाः = वयःस्थाः अन्नस्य दाताग्निः — *Sayana*)

Vanam, water (वनम् = उदकम्, Nigh. I.12).

Dr̥sadam, by the cloud (दृषदं मेघम् — *Venkata, Sayana*).

Jihvaya, by the flames (जिह्वया ज्वाला — *Sayana*). (the verse may be applied to forest-fire also which consumes by its flames the host of trees— दावाग्नि पक्षे वन तरुममूहं हन्ति, or it cleaves the hard stones also — जिह्वया दृषदं कठिनमपि पापाण भिनन्ति — *Sayana*).

8. **Dasabhih**, by ten (fingers) (दशभिः अंगुलिभिः — *Venkata*; दशभिः अंगुलीभिर्याचितः — *Sayana*).

Khedaya, by rays (खेदया रश्मिभिः — *Venkata; Sayana*).

Trivṛta, three-fold measures (त्रिवृता त्रिप्रकार वर्तनवता; three-fold rays or hammer).

9. Tridhatuh, त्रिधातुः ; fed on three sorts of materials (milk preparations, herbs and food grains).

10. Avatam, the inexhaustible cauldron (अवत महावीरम् — *Venkata, Sayana*); avata, a metaphor for cloud; one with a wheel at the top; see also verses 11 and 12.

Ucca-cakram, going round circular above (उच्चा-चक्रम् उपरिस्थित चक्रम् — *Sayana*).

Nicinabaram, cauldron placed below (नीचीनबार नीचीन द्वारम् — *Sayana*).

11. Puskare, in a large spoon, upayamani spoon for drinking milk (पुष्करे वपुष्करे प्रवृद्ध उपयमनी पात्रे — *Sayana*); also in the midspace.

Adrayah, clouds; also reverent priests (अद्रयः आद्रियमाणा भृष्टवर्चदयः — *Sayana*; अद्रिः=मेघ=cloud,—*Nigh. I.10*).

12. Ubhakarana hiranyaya, vessel with both ears golden (or of gold or silver) (उभा उभौ कर्णा कर्णस्थानीयो द्वौ रुवमौ हिरण्यया हिरण्ययो गुवर्णरजतमयो — *Sayana*).

13. Vṛsabham, showerer, fire or agni (वृषभ वर्षकमग्निम् — *Sayana*)
See Tait. Br. आग्नेयी वा एषा यदजा (III.7.3.1).

14. **Te, they, the cows** (ते ता गावः —*Sayana*).

16. **Saptapadim**, seven stepped; (सप्त सृप्ता संख्या—Nir. IV.26; seven is an extended number); land extensively inhabited by people.

Suryasya sapta rasmibhih, by seven rays (seven colours of the spectrum) of the Sun.

Isam, इषं, food (इषं अन्नम्)

Urjam, ऊर्जं, sap (ऊर्जं रसम्); energy.

18. **Pari dyam jihvaya atanat**, fills the sky on every side with his flame or blaze.

19. **Yatpadam nidhanyam**, the spot (for presenting the oblations); a spot specially suited for growing harvest (यत्पदं निधान्यं हविषां निधानार्हं मुत्तरवेदि लक्षणं तत्र स्थित्वानिः —*Sayana*).

Hymn-73

1. **Anti sat bhutu vam avah**, let your protection abide near me (this is the refrain of all the eighteen verses of this hymn, अन्ति सत् भूतु वाम् अवः).

3. **Atraye**, अत्रये, for a destitute (one without the three close relations, father, mother and elder brother).

Himena, by water (हिमेन उदकेन —*Sayana*; also see—हिमेनाग्निं घ्नं समवारयेक्षम्—I.116.8).

6. **Yamahutama**, invoked or called in emergence (यामहूतमा प्रतिशयेन काले ह्वातव्यो —*Sayana*).

Nedistam yamyapyam, enter in the closest kinship (नेदिष्टं भक्तिकतमम् आप्यं बान्धवं च यामि तयोः —*Sayana*).

7. **Atraye**, for the destitute, see verse 3; also, for getting free from triple pains (i.e., for *atri*).

9. **Sapta-vadhrih**, seven tongued dragon (a flame with seven tongues; the controller of the seven vital (name of Rsi according to *Sayana*, सप्तवधिः महर्षिः) For *Saptavadhri*, see—

सप्तज्वधये —V.78.6; X.39.9

सप्तज्वधिः —VIII.73.9

सप्तज्वधिम्—V.78.5.

Saptavadhri is one who has a control on seven (the five sense-organs, mind and intellect)—पञ्चज्ञानेन्द्रियाणि मनो बुद्धिश्च सप्तहता यस्य —*Daya*. on V.78.6; हतसप्तेन्द्रियम् —*Daya*. on V.78.5.

Saptavadhri is the name of a protege of the Asvins who appear to have rescued him from a tree in which he had got fastened (V 78.5; VIII.73.9; X.39.9; see also Av. IV.29.4). *Macdonell* and *Keith*); may be identical with *Atri* (*Geldner*).

11. **Purana'vat**, पुराणवत्, like a very old person.

Jaratoh'iva, जरतोऽहव, like a decrepit.

16. Aruna'psuh, अरुणऽप्सुः. purple-tinted (down) one with fair colour (शुभ्रवर्णा —*Sayana*).

17. Vṛksam parasuīman'iva, a wood-cutter with his axe a tree.

18. Dhṛsnava, धृष्णवा=धृष्णो+आ, bold (धृष्णो ! धर्षक ! addressed by Saptavadhri to himself; or by Gopavana trisapta-vadhri —*Sayana*).

Visa, a basket (विशा प्रवेशयन्त्या पेटिकया —*Sayana*).

Kṛsnaya badhito visa, कृष्णया बाधितः विशा—distressed by the entangling and detaining basket; distressed by the black people (*Wilson*) (कृष्णया आकष्यया विशा प्रवेशयन्त्या पेटिका बाधितः —*Sayana*).

Hymn-74

1. Duryam, homely, domestic, dear and familiar.

Vajayantah, desirous of food and strength; desirous of enlightenment and vigour. (वाजयन्तः अन्नमिच्छन्तः —*Venkata*).

Viso-visah, of the entire people (विशोविशः सर्वस्याः प्रजायाः —*Sayana*).

4. Arksah, अर्षः = अर्षः ; pertaining to a ṛksa or ṛsi, a seer; also one capable of punishing enemies.

Srutarva, श्रुतर्वा, the well-reputed horsemen; also one adept in divine lore. (Name of a king, the son of a ṛksa ऋक्ष—*Sayana*). Srutarvan Arksa is the name of a prince whose liberality is celebrated in the

present hymn VIII 74; 13, and whose victory over *Mgraya*, मृगय, is mentioned in X.49.5 (*Macdonell and Keith*).

5. Ghr̥ta' ahavanam, घृतऽ आहवनम्, well worthy of receiving the offerings of ghi, घी or affection (घृत=स्नेह=affection).

7. Amura, अमूर=अमूढ, unbewildered.

Dasma, O pleasing to look (दस्म दर्शनीय !)

Mandra, O happy one (मन्द्र मोदमान !).

9. Dyumnaih dyumnini, द्युम्नैः द्युमनीः, by glittering food; द्युम्निनी, one possessing food (द्युम्नैः द्योतमानैरन्नैः द्युम्निना अन्नवती —*Sayana*; हविर्भिः हविष्मती —*Venkata*).

Sravasi Sravah, heap abundance on abundance (श्रवसि श्रवः अन्नस्य उपरि अनुपक्षीणे पूर्वस्मिन् अन्ने —*Venkata*)

Vr̥traturye, वृत्र-तूर्ये, battle against a foe (वृत्रतूर्ये संग्रामे —*Nigh II.17*).

10. Panyam panyam, store of enemies.

Asvam it gam, one going like a horse (गां गन्तारम्, अश्वं इत् । इच्छन्द इवार्थ —*Sayana*).

Kr̥stayah, men of agriculture; the cultured men; men in general (कृष्टयः मनुष्याः परिव्रतेति शेषः —*Sayana*).

(For *Kṛsti*, कृष्टिः see Nir. X.22; 29; 31; कृष्टय इति मनुष्यनाम, cf. III.59.1; IV.38.10; X.178.3).

11. Gopavanah, गोपवनः, the seer of the secret lore (name of a ṛṣi — *Sayana*). Name of a poet of the race of Atri. *Gaupavana* (गोपवन), pupil of Pautimasya, पौत्तिमाष्य, is mentioned in the first two traditions (list of teachers) in the Kanva recension of the Brhadaranyaka Up. III.6.1; IV. 6.1 (*Macdonell and Keith*) *Gira*, गिरा, praise.

13. Arkse Srutarvani, मासं श्रुतर्वणि, see verse 4.

Mrksa, to purify.

Sayana gives *Vṛksa* (वृक्षा) as a reading for *Mrksa* (मृक्षा), which he explains as *Kesavanti* (having hairs or wool) (वृक्षा वृक्षाणि । वृश्च्यन्त इति वृक्षाः केशाः । तद्वन्ति वृक्षाणि; he gives another alternative : अथवा वृक्षा वृक्षेण । वृश्चन्साधनत्वाद् वृक्षो हस्तः । तेनोन्मृजामि ।

Caturnam, of the horses; of the four horses (according to *Sayana*, the horses given by *Srutarvan*, श्रुतर्वण्)

Sardhamsi-iva, like well grown (long) hairs (सर्धंसि इव उच्छ्रितानि लोमानीव).

Stuka-avinam, wool of rams; (स्तुकास्वि न ऊर्णयिवः । स्तुकः केशसन्धानः ; bunch of hairs — *Sayana*).

14. Vayah, birds (a poetic metaphor for ships).

Tugryam, the imported material; for *Bhuju* and *Tugrya*, see earlier notes. According to traditionalists, *Tugra* is the name of the father of *Bhuja*, a protege of the *Asvins*, and thus *Bhuju* is known as

Tugrya (VIII.3.23; 74.4) or **Taugrya** (I.117.15; 118.6; 182.5,6; VIII.5.22, X.39.4).

The word *tugra* means a strong man who can put up a fight with enemy.

Asavah, fast moving horses (आशवः अशवाः).

15. Parusni, a carrier across; one consisting of knots; one who could bravely resist enemy at each step. (परुष्णी पालिकाम्, the sustainer, the earth *Daya*. on VII.18 8; विभागवतीम्, having divisions as of an army, *Daya*. on IV.22.2; परुष्याम् पालनकर्त्र्याम् पृथिव्याम्, *Daya*. on V.52 9).

Mahenadi, O great river (महाजदि, हे महानदि !).

Hymn-75

For verse 9, see Nir. V. 23.

1. see Yv. XIII.37.

4. Patih satinahpatih, sahasrinah, lord of hundreds and thousands.

Murdha kavi, an outstanding seer of piercing vision (मूर्धा उच्छ्रितः कवी क्रान्तप्रज्ञः — *Venkata*; मूर्धा शिरोवदुन्नतः कविः मेधावी — *Sayana*).

Rayinam, of wealth (रयीणां धनानाम् — *Sayana*).

5. Nemim rbhavah, as the Rbhus (the artisans) bend the circumference of a wheel; see also VII.32.20 (नमे नेमि तष्टा इव).

6. **Virupa**, O one of multiform; name of a Maharsi (हे विरूप! नाना रूपै तन्नामक महर्षे —*Sayana*).

Nunam, now, this time (नूनं इदानीं —*Venkata*).

Abhidyave, all round shining (अभिद्यवे अभिगतदीप्तये —*Venkata*; *Sayana*).

7. **Apaka-Caksasah**, missile (*Griffith*); of un-measured radiance (अपाकचक्षसः अनल्पचक्षसः —*Sayana*; अनल्प तेजसः —*Venkata*).

Panim, पणिम्, exploiter.

Staramahe, shall we overthrow, or defeat (स्तरामहे । स्तरणं हिसनम्—*Venkata*).

8. **Usrah**, उस्त्राः, milk-streaming.

Aghnyah, cows (inviolable), (Nigh. II.11; V.5 (पदनाम); also अघ्न्याहन्तव्या भवति; *aghnya*, cow is so called because she is not to be killed, अ + √हन्, or she is the destroyer of sin—Nir. XI.43).

9 **Dudhyah**, दूढ्यः = दुःष्ठ्यः, an evil-minded.

Samasya, of everyone (समस्य सर्वस्य —*Venkata*).

“Let the weapon of our numerous evil-minded vindictive foes not smite us as a wave does a boat”, Evil-minded, i.e. whose minds are sinful (दूढ्यः=दुधियः पापधियः ; परिद्वेषसो सर्वतो द्वेषसो ग्रहतिः —Nir. V.23).

Urmi (wave) is derived from √ऊर्ण to cover.

Nau, a boat is so-called because it is to be pulled through (√नी) or the word may be derived from the root nam, नम्, to bend. (उर्मिरिव नावमावधीत । ऊर्मिरूर्णो तेः । नौः प्रणोत्तव्या भवति नमतेर्वा —Nir. V.23)

11. Uru-Kṛt uru kṛdhi, giver of abundance (or of wide space) give us abundance (उरुकृत् बहुकृत् उरु बहु नः अस्माकं कृधि कुर्वति —*Venkata*).

15. Yatra aham asmi tan ava, यत्र अहं अस्मि तां अव shield those among whom I stand (or among whom I am).

Hymn-76

9. Divistisu, दिविष्टिषु, on the recurring sacred days (दिविष्टिषु अस्माकह्वामभि गमनेषु; दिवः स्वर्गस्य वैषणेषु निमित्तेषु —*Sayana*).

10. Ut-tisthan ojase, rising up in thy strength (उत्+तिष्ठन् ओजसा बलेन —*Sayana*).

Camu, between the two boards (चमू चम्बोः अघिषवण फलकयोः —*Venkata*; *Sayana*).

11. Kraksamanan, whilst smiting foes (ऋक्षमाणं शत्रून् विलिखन्तम् —*Sayana, Venkata*).

Akripetam, follow thee (अकृपेतां अनुकल्पयेताम् —*Venkata*) ; shudder.

13. Astapadim, अष्टास्पदीम्, eight points of the sky (eight cardinal directrions = north, south, east, west, and four half-quarters or corner points : ईशान (N—E); आग्नेय (S—E); नैऋत्य (S—w); and वायव्य

(N—W); (दिग्भिः अवान्तरदिग्भिः —*Venkata*).

Nayasraktim, rising to the ninth (i.e. the sun in the zenith) (वाचंदिग्भिः अवान्तरदिग्भिः च अष्टापदीम् ताभिः आदित्येन च नवसक्तिम् —*Venkata*).

Hymn-77

For verses 4, 6, 10 and 11, see Nir. V.11; VI.34; V.4 and VI.33 respectively.

1. Sṛṇvire. शृण्विरे, renowned (विश्रुता —*Venkata*), heard even today.

2. Aurna'vabham, descendent of Urnavabhi (ऊर्णवाभि); literally it means abounding in wool; also a conceit. In the tradition, (i) this is the name of a pupil of kaundinya, कौण्डिन्य (Bṛhada. Up. IV.5.26. Madhyandina) (ii) a teacher of this name in the Nirukta VII.15; XII.19. He is normally said to belong to the school of *Aitihasikas*, the traditionalists. He was probably an eclectic.

Ahisu'vam. wicked (in administration). In tradition, the name of an *Asura* (Aurnavabham and Ahisuvam, both are regarded as Asuras or demons —*Sayana, Venkata*)

ओर्णवाभम्—VIII. 32.26; 77.2 (ऊर्णवाभि word does not occur in the R̥gveda).

अहीशुवः —X.144.3

अहीशुवम्—VIII.32.2; 26; 77.2

Both the terms, Aurnavabham and Ahisuvam occur together in the Rgveda; VIII. 32.26; 77.2; Ahisuvam singly occurs in VIII. 32.2.

4 Saransi trimsatam, सरासित्रिशतम्, thirty lakes of soma.

At one single draught, Indra (the sun) drank thirty lakes full of Soma.

At one draught alone; Indra drank them together, i.e. a long with one another (साक सहेत्यर्थः).

Lakes full of Soma, i.e. dear to his heart or full to the brim, or consecrated to Indra (इन्द्रः सोमस्य काण्डिका । कान्तकानीति वा । कान्तकानीति वा । कृतकानीति वा); or else Indra is a lover of Soma, or he drinks till he desires, till his appetite is completely satisfied (इन्द्रः सोमस्य कान्त इति वा । कणेषात इति वा । कणैहतः । कान्तिहतः).

The ritualists explain like this : There are thirty libation-vessels consecrated to one deity at the meridional pressing of the Soma-juice. These (libation-vessels), they drink at a single draught. They are here called lakes. "There are thirty days and nights in the second and thirty in the first half of a month," say the etymologists. Then the rays drink those same lunar waters which fall on certain days in the second fortnight.

(सत्रैतदयज्ञिका वेदयन्त्रे । त्रिशद्व्यपात्राणि माध्यन्दिने सवन एकदेवतानि । तान्येतस्मिन् काल एकेन प्रतिघ्रातेन पिबन्ति । तान्यत्र सरान्युच्यन्ते । त्रिशदपरपक्षस्याहोरात्राः । त्रिशत्पूर्वपक्षस्येति नैरुक्ताः । तद्या एताश्चान्द्रमस्य आगामिन्य आपो भवन्ति रश्मयस्ता अपरपक्षे पिबन्ति — Nir V 11).

5. Gandhavram, the cloud (गन्धर्वो मेघः —Venkata; वायुदकं तारवतीति मेघः—Sayana) Gandharva also means wind or air (यो मां पृथिवीं धरति स वायुः ; air the sustains that earth, Daya on 1.163.2; also the sun, यो मां पृथिवीं वाणी

व धरति धारयति वा स सूर्यलोकः — *Daya.* on Yv. II.3; a learned one, यो गां वेदवाचं धरति सः विद्वान् पण्डितो जनः — *Daya.* on Yv. XXXII.9; also moon, यो गाः सूर्यकिरणान् धरति स चन्द्रमाः Yv. XVIII.40).

Gandharvas are also persons devoted to aesthetics and fine arts : गानविद्याकुशलाः — *Daya.* on Yv. XII.98. Beauty personified (रूपमिति गन्धर्वाः (उपासते) — SBr. X 5.2.20; lovers of maidens, योषित्कामा वै गन्धर्वाः — SBr. III.2.4.3; स्त्रीकामा वै गन्धर्वाः — *Ait. Br.* I.27; तत्तगन्धर्वाः) उ ह स्त्रीकामाः — *Kausitaki Br.* II.9; wind, वातो गन्धर्वः SBr. IX.4.1.10; vital breaths, Jaim Up. III.36 3; mind, मनो गन्धर्वः — SBr. IX.4.1.11; fire, अग्निर्गन्धर्वः — SBr. IX.4.1.7; moon, चन्द्रमा गन्धर्वः — SBr. IX.4.1.9. the sun, सूर्यो गन्धर्वः — SBr. IX.4.1.8; they are twenty-seven, गन्धर्वाः सप्तविंशतिः — SBr. V.1.4.8.

Abudhnesu rajah-su, in the vacant or nonhabitable regions of space (अबुध्नेषु पदनिधानयोग्यस्थानरहितेषु रजःसु लोकेषु — *Sayana*).

6. “From the mountains, Indra transfixed the mellow cloud and held his well-aimed arrow.” From the mountains Indra held the well-aimed arrow and transfixed the well-ripe cloud, the giver of rain-water. (ओदनं सदकदानं मेघम् । वृन्दे बुन्देन व्याख्यातम् । वृन्दारकश्च — *Nir.* VI.34)

Bundab, बुन्दः means arrow; it pierces; it inspires awe; or it shines while it flies (बुन्द इषुर्भवति । बिन्दो वा । भिन्दो वा । भयदो वा भासमानो द्रवतीति वा — *Nir.* VI.32).

8. **Sadyah jatah**, forth with increased (*Wilson*); सद्यः तदानीमेव जातः अस्माभिर्दत्तेन सोमेन प्रवृद्धः — *Sayana*); one who has immediately gained popularity.

Rbhu-sthira (vocative), O mighty and firm in battle ! (ऋभुष्ठिर! महान्-स्थिरः च तथोक्तः — *Venkata*, ऋभुः = उरु-प्रभूतः, and hence *rbhusthira* is उरु; प्रभूतः स्थिरश्च संग्रामे स तथोक्तः — *Sayana*).

Cyautnani, strengths, powers, energies; efforts; strong persons (च्योत्नमिति बलनाम —Nigh. II.9.; च्यवन्ति शत्रवो येभ्यस्तानि बलानि —*Daya*. on VII.19.5); praises (च्योत्नानि स्तोत्राणि —*Daya*. on I.173.4).

च्योत्नः—X 50.4

च्योत्ना—VI.47.2; VIII.2.33

च्योत्नानि—I.173.4; IV.31.9; VII.19.5; VIII.77.9

च्योत्नाय—VI.18.8

च्योत्नेन—X.49.11

च्योत्नैः —VIII 16.6.

Mountains are regarded as the supporters or the stays of the earth (भूमेः कीलवद् धारणाय —*Sayana*).

Varsisthani, gigantic (वर्षिष्ठानि अतिशयेन प्रवृद्धानि —*Sayana*).

Parinasa, far reaching (परीणसा परितो न तानि, अतएव 'च्योत्नानि' इति भाव —*Sayana*).

Viou adharayah, वीढु अधारयः fixed them firm (वीढु स्थिराणि—*Sayana*).

10. Varaham, to a cloud (वराहो मेघो भवति । वराहार —Nir. V.4), *Varaha* is cloud; it brings (√हृ) the best means of livelihood (वर+आहार); this is supported by a passage from a *Brahmana*. (untraced) : “वरमाहार-माहृषि” —इति च ब्राह्मणम् । See also “Vidhyat varaham tiro adrim asta.”

विध्यद् वराहं तिरो अद्रिमन्ता (1.61.7) : from afar, he pierced the cloud by hurling his thunderbolt. This other meaning of *Varaha* (boar) is derived from the same root also; he tears up the roots, or he tears up all the good roots. (अयमपीतरो वराह एतस्मादेव । बृहति मूलानि । वर वर मूलं बृहतीति वा —Nir. V.4)

We have a Vedic quotation : “Indra slew the ravening boar” (वराहमिन्द्र एमुषम्—VIII.77.10). *Angirasas* are also called “*Varahas*” ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहः (the lord of prayer, with the powerful Angirasas—X.67.7.)

The group of atmospheric gods are called *Varahavah* (पश्यन् हिरण्य चक्रानयो दष्टान् विधावतो वराहन् —I.88.5; seeing the groups of atmospheric gods, of golden chariot wheels, of iron-tusks, running) —Nir. V.4.

Sayana gives two interpretations of this verse : (i) The etymological school, *Nairukta* : *Visnu* is the sun, the bringer of rain, and also bringer of cattle and food ; the *varaha* (boar) is one of the personifications of the cloud as smitten by Indra’s thunderbolt.

(ii) the school of mythology or tradition, *Aitihasika* : (For this see Tait. Samhita VI.2.4); the sacrifice went away from the gods in the form of *Visnu* and entered the earth. The gods sought him grasping hands. Indra passed over him. He said, “who has passed over me ?” “I am he who smites in the stronghold; who art thou ?” “I am he who brings from the strong hold.” He said. “Thou art called he who smites in the strong hold. Now a *boar*, the stealer of the good, keeps the wealth of the *Asuras* which is to be one beyond the seven hills. Him smite, if thou art he who smites in the stronghold.” He plucked out a bunch of *darbha* grass, pierced the seven hills and smote him. He said, “Thou art called, he who brings from the stronghold; bring him. So the sacrifice bore off the sacrifice for them; in that they won the wealth of the *Asuras* which was to be won; that alone is the reason why the *Vedi* is so called’,’ (i.e. the *U'psads*). A similar

story is given in the Caraka Brahmana also. (For the legend, see I.61.7 also : मुषा यद् विष्णुः पचतं सहीयान् विध्यद् वराहं तिरो अद्रिमस्ता).

11. Bundah, arrow (since it pierces, it inspires awe, or it shines when it flies (वृन्द इषुर्भवति । विन्दो वा । भिन्दो वा । भयदो वा । भासमानो द्रवतीति वा— Nir. VI.32)

“Thy bow is most powerful, strongly made, and well-shaped. Thy arrow is golden and swift. Both the arms which knock down enemies and increase sweetness for us) are well-equipped and fit for war.”

Tuviksam, powerful, having a great capacity of discharging arrows (तुविक्षं बहुविक्षेपं महविक्षेपं वा —Nir. VI.33)

Sumayam, delightful (सुमयं सुसुखम् —Nir. VI.33)

Ranya=*ranyau* (रण्या=रण्यो=रमणीयो सांग्राम्यो वा; beautiful or well-equipped for battle

Rdupe, knocking down by movement, or by motion (ऋदूपे अर्दन पातिनो, गमनपातिनो) or, knocking down by sound or knocking down at a great distance (शब्दपातिनो दूरपातिनो वा) —Nir. VI.33.

Cid-rdu-vrdha, चिद्दूवृद्धा, destructively piercing; piercing the vital parts by movement, by motion; piercing from the sound, or piercing from a distance (मर्मण्यर्दन वेधिनो, गमनवेधिनो । शब्दवेधिनो । दूरवेधिनो वा) —Nir. VI.33).

Hymn-78

The hymn refers to cows (गोनाम) ; food grains (अन्धसः, 1), condiments (व्यञ्जनम्, 2), horses (अश्वम्, 2); oils or cosmetics (अभ्यञ्जम्), sheep (हिरण्यया, 2; may mean gold vessels also), ear ornaments (कर्णशोभना, 3), barley (*yavyuh* यवयुः—seeking *yava* or barley, 9) along with *gavyuh*, गव्युः—seeking cows and *hiranyayuh*, हिरण्ययुः—seeking gold or sheep, *asvayuh*, अश्वयुः—seeking horses, 9). The tenth verse refers to *datram*, दात्रम्, a sickle, held in hand (*haste*, हस्ते; barley cut and piled (*dinasya*, दिनस्य, cut; *sambhṛtasya*, सम्भृतस्य, piled यवस्य, of barley; *Kasina*, काशिना, handful, same as *mustina*, मुष्टिना, 10).

The word *vrihi* (व्रीहि) for rice does not occur in the Ṛgveda; we have the word *dhana* for fried or parched barley or other grains (धानानाम् भृष्टयवाद्यन्नानां —*Daya*. on Yv. XIX.22; (पक्वान्नविशेषाः —III.35.7; अग्निं सस्कृतान्नविशेषान् —III.35.3; भृष्टान्नानि VI.29.4; यवाः IV.24.7).

धानम् — III.7.6

धानाः — 1.16.2; III.35.3; 7; 52.5-8; IV 24.7; VI.29.4; X.28 1

धानानाम् — VIII.70.12

धानाऽवत् — III 43.4

धानाऽवन्तम् — III.52.1; VIII.91.2.

It is surmised that rice was not known in the Ṛgvedic period; it was introduced during the age of the Atharva-veda, where we have the occurrence of the word *vrihi* (व्रीहि),—*Wilson*.

यवम् — I.23.15; 117.21; 176.2; V.85.3; VIII.3.4; VIII.2.3;
22.6; 63.9; X.27.8; 43.7; 131.2

यवऽमत् — VIII.93.3; IX.69.8; X.42.7

यवऽमन्तः — X.131.2

यवम्ऽइव — X.68.3

यवम्ऽयवम् — IX.55.1

यवऽयुः — VIII.78.9

Hymn-79

1 Visvajit, (विश्वजित), conquerer of all.

Udbhit, producer of fruit (उद्भित उदभेता — *Venkata*; फलस्य उद्भेदक — *Sayana*)

Kṛtnuh, all creating (कृत्नुः कर्त्ता — *Venkata*)

Agr̥bhitah, obustructed by none of the enemies (अग्रभीतः शत्रुभिः
अग्रहीतः — *Venkata*)

Visvajit and **Udbhit** are also the names of two special Soma ceremonies, and the Soma may be addressed under these names as the principal means of their accomplishment (*Wilson*) (विश्वजित् सर्वस्य नेता, उद्भित् फलस्योद्भेदकः । अथवा विश्वजिदुभिदो सोमयागो । तयोर्निष्पादकत्वात्तद्रूपः — *Sayana*).

3. **Yantasi**, (यन्ताप्रसि), provide or offer.

Varutham, Shelter, protection (वरूयं वरकम् —*Sayana*).

“Thou art the restrainer from the enmities etc.; thou art a wide shelter.” (*Mahidhara* on Yv. V.35)

4. **Rjisin**, ऋजीषिन्, O straight forward gentleman : O seeker of truth : (हे तृतीय सवनस्थेन ऋजीषेण तद्वत् —*Venkata*) (ऋजीषिणं ऋजूनां सरलानां धार्मिकाणां जनानामोषितुं शीलम् —*Daya*. on VI.42.2; प्रशस्तमुपार्जनं विद्यते यस्मिस्तम् —on I.64.12; ऋजीषिन् सरलस्वभाव —VII.42.3; ऋजीषि सरलत्वं यस्य प्रति तत्सम्बद्धौ —on VI.17.10) (O Rjisin : i e., thou, who possessest the remains of the Soma, offered in the Tṛtiya Savana (third season—of Tait.Samhita. VI.1.6).

6. **Atirnam**, life not yet crossed; the unending life.

Pra im ayuh tarit atirnam, प्र ईम् आयुः तरित् अतीर्णम्, lengthens out his unending life (i.e the life not yet crossed).

Ut irayati, urges him on (उत् ईरयति प्रवर्धयति —*Venkata*).

Hymn-80

Ekadyuh, is the seer of the hymn; the word occurs in verse 10 (एकशूः); it means “the lone illuminator”, —perhaps thus it refers to the Sun. The word does not occur anywhere else in the Rgveda.

3. **Kim anga**, किम् अङ्ग, what now (किम् क्षिप्रम् —*Venkata*).

Radhracodanah, director of the worshipper (रधञ्चोदनः रधस्य राधकस्य यः चोदयति धनम्—*Venkata*; रधं राधकं चोपयतीति रधञ्चोदनः —*Sayana*).

Sunvanasya avita, guardian of the offerer (सुन्वानस्य प्रविता, guardian of

the faithful).

5. **Vajayu**, coveting for food or victory (वाजयुं अन्नमिच्छत—*Venkata*; अस्माकमन्नमिच्छत—*Sayana*).

Sravah, श्रवः, fame; also food (श्रवः अन्नं हविलक्षणम्—*Sayana*).

6. **Vajayum**, वाजयुम्, coveting for food (or victory) (वाजयुं अन्नमिच्छुम्—*Venkata*).

8. **Urvikastha**, far off (उर्वी) is the goal (काष्ठा), (उर्वीकाष्ठा बहुन्तरालं प्राज्यन्तः । प्राज्यन्तोऽपि काष्ठोच्यते । 'क्रान्त्वा स्थिता भवति'—cf. Nir.II.15; *Say. na*).

The word *Kastha*, काष्ठा, is a synonym of many objects:

(i) *Kastha* means quarter; they are situated having gone across (तत्र काष्ठा इत्येतदनेकस्यापि सत्यस्य नाम भवति । काष्ठा दिशो भवन्ति । क्रान्त्वा स्थिता भवन्ति).

(ii) *Kastha* also means intermediate quarters; they are situated having crossed each other (काष्ठा उपदिशो भवन्ति । इतरेतरं क्रान्त्वा स्थिता भवन्ति).

(iii) The Sun is called *Kastha* also; it is situated having gone across (आदित्योऽपि काष्ठोच्यते । क्रान्त्वा स्थितो भवति).

(iv) Destination is called *Kastha* also; it is situated having gone across (प्राज्यन्तोऽपि काष्ठोच्यते । क्रान्त्वा स्थितो भवति).

(v) Waters are also called *Kastha*; they are situated, having gone

across i.e. stationary waters (आपोऽपि काष्ठा उच्यन्ते । कान्त्वा स्थिता भवन्तीति स्थावराणाम्)—Nir. II.15. (see also अतिष्ठन्तीनामनिवेशनानां काष्ठानां मध्ये निहितं शरीरम् —I.32.10).

For *Kastha*, see:

काष्ठा — VIII.80.8

काष्ठाः — I.37.10; 59.6; 63.5; IV.58.7

काष्ठानाम् — I 32.10

काष्ठाम् — VII.93.3; IX.21.7

काष्ठायाः — X.102.9.

काष्ठासु — I.146.5; VI.46.1

Apavṛktah, be excluded

Aratnayah, enemies (अरतनयः परममाणाः शत्रवः —*Sayana*; अदामाः यजमानाः शत्रवः —*Venkata*)

9. Turiyam nama, the fourth name (*Somayaji*, सोमयाजी is the fourth name; सोमयाजीति तुरीयं नाम तच्च यज्ञियम् —*Sayana*).

The first three names pertaining to Yajna (यज्ञियं) are; (i) names pertaining to constellations, नक्षत्रनाम like Arjunyau, Phalgunyau etc. (ii) the hidden or secret names, गुह्यनाम, (iii) the revealed names (open names), प्रकाशनाम.

In this case, one may refer to the Satapatha Brahmana (II.1.2 11) also. "He may also set up his fires under the Phalgunis. They, the Phalgunis, are Indra's asterism, and even correspond to him in name; for indeed Indra is also called Arjuna, this being his mystic name, and they (the Phalgunis) are also called Arjunis " Hence he overtly calls them Phalgunis, for who dares to use his (god's) mystic name? फल्गुनीष्वनीऽग्रादधीत् । एता वा ऽ इन्द्र नक्षत्र यत्फल्गुन्योऽप्यस्य प्रतिनामन्योऽर्जुनो ह वै नामेन्द्रो यदस्य गुह्यं नामार्जुन्यो वै नामैतास्ता एतत् परोक्षमाचक्षते फल्गुन्य इति को ह्येतस्यार्हति गुह्यं नाम गृहीतुम्).

Hymn-81

The Rsi of the hymn is Kusidi of the family of Kanva.

2. **Tuvi kurmi,** तुविऽकूर्मी, achiever of many great deeds,

Tuvi desnam, तुविऽदेष्णम्, bestower of plentiful gifts.

Tuvi magham, तुविऽमघम्, lord of immense wealth.

Turi matram, तुविऽमात्रम् = बहु प्रमाणम् — *Venkata*; of huge dimension's or vast in size.

3. **Bhimam gam,** भीमं गाम, terrible bull.

4. **Ait u nu,** एन च नु, come at once, O dear one ! hasten hither.

5. **Up gasi-sat,** उप गामिषत्, may you sing the upagana or prelude उपगानं च करोतु — *Venkata*).

6. **A no bhara daksinena,** आ नो भर दक्षिणेन may you bring us wealth with your right hand (घन दक्षिणेन हस्तेन आहर — *Venkata*).

Abhi savyena pra mrsa, अभि सव्येन प्र मृषा, may you encourage us with your left hand.

Ma nirbhak, मा निर्भाक्, deprive us not; exclude us not.

9. Visva candrah, All-rejoicing (विश्वचन्द्राः सर्वकान्ताः —*Venkata*; सर्व हिरण्योपेता बहूनामाह्लादका वा —*Sayana*).

Vasaih full of desires : with all aspirations (वसैः कामैः हेतुभिः —*Venkata*; कामैरनेकैर्युक्ताः —*Sayana*)

Maksu, मक्षू, spontaneously : immediately (मक्षू शीघ्रम् —*Sayana*)

Hymn-82

4. Asatro , अशत्रो, O the one without any enemy (असपत्न —*Venkata*).

Upa' me, from close quarters (उपऽमे समीपे —*Sayana*).

Upa me rocane divah, from the resplendent heaven; in the highest splendour of heaven, from the world of heaven illumined by its own splendour; that is, by deities residing there (दिवः एव तेजसा दीप्यमानात् द्युलोकात् । तत्रस्थैर्देवैरित्यर्थः । रोचने अग्निभिर्दीप्याने च —*Sayana*)

7 Camasesu, in the bowls; in the cups (चमसेषु एतन्नामकेषु पात्रेषु —*Sayana*).

Camusu, in the saucers (चमसु । चमन्ति यजन्यत्रेति चम्बो ग्रहाः (चमू=ग्रह) तेषु —*Sayana*; *camu*, चमू, is also army.

9. **Yam te syenah pada a abharat**, यं ते श्येनः पदा ग्रा अभरत् —Whatever the hawk bore, according to traditionalists, this refers to Gayatri, who in the form of a hawk or falcon brought the Soma on earth from heaven (Tait. Samhita VI.1.6.4; At. Br. III. 25-27; गायत्री पक्षिरूपं धारयित्वा पदभ्यां सोममाहरत् —*Sayana*) (Refer to *kadru-suparna* dispute; the metres are the descendents of *Suparni*. *Kadru* (earth) told *Suparni* (heaven). “In the third heaven from here is the Soma; fetch it; and by it buy your release”. The Soma could not be brought by any of the metres like the Jagati and the Tristubh. Then the Gayatri flew up, of four syllables, together with a female goat and light. Then the goat won (Soma) for her, and so the goat has the name (*aja*, अज). The Gayatri brought back the Soma and the four syllables (two of the Jagati and two of the Tristubh which they had lost in the effort of getting the Soma), and so became of eight syllables—Tait. Sam. VI.1.6.4.

Hymn-83

2. **Yujah**, allies; associate (युजः सहायः —*Sayana*).

4. **Vamam**, wealth (वामं धनम् —*Venkata*).

5. **Risadasah**, O repeller of enemies (रिशादसः रिशतामसि तारः —*Venkata*).

Aghasya yat, belongs to sin (अघस्य यत् अघस्य सम्बन्धि —*Venkata*).

6. **Ksiyantah**, stay at home (क्षियन्तः गृहेष्वग्निहोत्रार्थं निवसन्तः ; stay at home for performing the Agnihotra —*Sayana*).

Adhvan yantah, go abroad on the road; go out for the collection of fuel etc. for the Agnihotra (अध्वन अध्वनि समिदाहरणार्थं यान्तः गच्छन्तः —*Sayana*).

7. **Indra**, इन्द्र, O Indra! O lightning!

Visno, विष्णो, O Visnu! O sun!

Marutah, मरुतः, cloud-bearing wind.

8. **Bharamahe**, we proclaim (प्रभरणं उच्चारणम् प्रकाशनं वा —*Venkata*; उच्चारयामः प्रकाशयामो वा —*Sayana*).

Samanya, सामान्या = सामान्येन (पूर्वं सर्वेषां देवानां सांहृत्येन ततः —*Sayana*)

Matuh, of the mother; of Aditi (मातुः अदितेः —*Sayana*).

Garbhe bhratṛtvam pra bharamahe, brotherhood of yours in your mother's womb.

There is a legend in the *Taittiriya Samhita* to this effect (अदितिः पुत्रकामा साख्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मोदनम पचत् —*Tait. S. VI.5.6*). Aditi offers a certain offering to the gods, and conceives four of the Adityas on eating the remainder which they gave to her. Thinking to conceive a still nobler offspring, she next eats the whole of the second offering herself, but she only conceives a barren egg. She then offers the third offering to the Adityas and conceives *Vivasvat*. But here in this legend, there is nothing of the birth of Pusan and Aryaman; though according to *Sayana*—तस्यै पूषा चार्यमा चाजायेताम्, i.e. these two are also born (*Wilson*).

Hymn-84

Usnas, the son of *Kavi*, is the seer of this hymn.

2. **Dvita**, द्विता, in twofold ways; in twofold functions (द्विता द्वेषः).

This refers to Agni, with twofold functions as the *garhapatya* and the *ahavaniya*; or else the Agni as cosmic sacrifice and terrestrial fire.

Dvita Martyesu ni a'dadhus, amongst men (द्विता द्वैधं मर्त्येषु मनुष्येषु नि आदधुः । गार्हपत्यं आहवनीयं च । यद्वा दिवि वर्तमानस्य पृथिव्यां च यस्य निधानं कृतवन्तः — *Venkata*).

4. **Urjah napat**, son of food (नपात् अन्नस्यपुत्र!) (vocative along with *Agne* and *Angirah*) (in this verse *urjah*=food, not fuel).

Varaya manyave, to the venerable pride: to the excellent scorner of enemies (वराय वरणीयाय मन्यवे अभिमन्यमानाय शत्रून् — *Venkata*).

5. **Yaho**, O son; *sahasah yaho*, O son of a strength (यहो सहसो पुत्र! — *Venkata*).

7. **Gosata**, गोष्वाता=गोऽसाता, wealth of kine, wealth of wisdom.

9. **Kseti**, stays at his home (क्षेति स्वगृहे निवसति — *Sayana*).

Ksemebhih Sadhubhih, with all efficient protections (क्षेमेभिः पालनैः सह साधुभिः साधयद्भिः — *Sayana*).

Hymn-85

Kṛsna Angiras is the seer.

The refrain of the verses of this hymn is “मध्वः सोमस्य पीतये”; may ye drink the exhilarating Soma; or for the sake of enjoying or accepting sweet enlightenment.

3. **Kṛsna**, कृष्णा, the charming devotee (according to the traditionalists, the name of the seer of this hymn; see *Kṛsnasya*, कृष्णस्य in verse 4 also. The tradition assigns to him or to *Visvaka* (विश्वक) son of Kṛsna (कर्णो) the authorship of the next hymn VIII. 86. The word *Kṛsniya* (कृष्णीय) may be a patronymic formed from the same name in two other hymns of the *R̥gveda* (I.116.23; 117.7), where the Asvins are said to have restored *Visnapu* to Visvaka Kṛsniya. In that case, Kṛsna would seem to be the grandfather of Visnapu—*Macdonell and Keith*).

7. **Rasabham**, रासभं, ass, mule or horse, the animal that makes pleasing sound (रासभं शब्दायमानमेतन्नामकमश्वम्; “रासभावश्चिनोः” इति रासभेवावाश्चिनो रथस्यवाहनौ —*Sayana*).

Vidvange, वीड्वङ्गे, firmly-built; all parts of body firm and strong (वीड्वङ्गे । वीडुर्दृढः । दृढाङ्गापेते —*Sayana*).

8. **Tribandhurena**, त्रिवन्धुरेण, three-seated (त्रिफलका संघाटेन—*Venkata*).

Trivṛta, त्रिवृता, triangular (त्रिवृता त्रिकोणेन —*Venkata; Sayana*).

Hymn-86

Kṛsna Angiras, Visvaka or Karsni is the seer of the hymn. The refrain of the hymn is मानो वि योष्टं सख्यामूचनम् (severe not our friendships, but flag loose or set me free).

1. **Dasra**, दस्रा, wondrous (दस्रा दर्शनीयो); subduer of enemies सर्वेषां शत्रूणामुपक्षयितारौ —*Sayana*).

Visvakah, विश्वकः, the family-head (name of a R̥si —*Sayana*). The word *visvaka* विश्वक, occurs only in this hymn in the first three verses VIII.86.1-3, and nowhere else in the *R̥gveda*.

Daksasya, of a sage with skill; Prajapati of this name (*Sayana*).

Tanu'krthe, for the sake of son (तनुःकृत्ये पुत्रस्यकृते —*Venkata*).

Mumocatam set me free; fling loose (मुमोचतम् अस्मानागन्तु रथेस्थित्वाश्व-
प्रग्रहान् मुञ्चतम् —*Sayana*).

2. Vimanah, विमनाः, unattentive (a R̥si of this name —*Sayana*).

Visnapve, for the sake of posterity or son or grandson (विष्णाप्वे
मम पुत्रे पौत्रे वा —*Venkata*).

Visnapu is the name of the R̥si's son or grandson also in my-
thology.

4. Uta tyam viram avase havamahe, उत त्वं वीर अवसे हवामहे, we
summon that hero for our protection (since it is for the son to protect
the father, पुत्रोहि पितर रक्षति —*Sayana*).

R̥jisinam, the possessor of bliss; the possessor of Soma.

“**R̥jisin,** is generally an epithet of Indra, and is always explained
by *Sayana*, as here,” possessor of stale Soma—III.32.1; 36.10 etc.),
R̥jisa, ऋजीष, also means “enemy-repelling.”

ऋजीषम् — I.32.6

ऋजीषिणः — I.87.1; II.34.1; VIII.32.1

ऋजीषिणम् — I.64.12; VI.42.2; VIII.76.5; 86 4;

ऋजीषन् — III.32.1; 36.10; 43.5; 50.3; VI.17.10; 20.2; VII.24.3; VIII.79.4; 96.9

ऋजीषी — III.46.3; IV.16.1; 5; V.40.4; VI.17.2; 18.2; 24.1; VIII.90.5; X.89.5.

5. *Rtasya Sṛngam*, horn of truth (ऋतस्य सत्यस्य शृङ्गं धनम् — *Sayana*).

Savita, impeller; the sun; the creator (सविता सर्वस्य स्वस्वकर्मणि प्रेरकः — *Sayana*).

The verse is in the praise of truth (सत्य प्रशंसा). *Sayana* seems to explain the verse implying that as the sun swerves not from his appointed course, and as truth or adherence to right conquers earthly foes, so the Asvins must fulfil the duties of ancient friendship and hear the Ṛṣi's prayer (*Wilson*).

Hymn-87

1. *Dyumni*, glorious (द्युम्नी).

According to traditionalists, this may be the *sad-Vasisthah* (षड् वसिष्ठः) or *Priyamedhah*, (प्रियमेधः) or an *Angirasa* (आंगिरस). (वसिष्ठ पुत्रो द्युम्नीक ऋषिरांगिरसः प्रियमेधो वा — *Sayana*).

For *Dyumni*, see — I.36.8; 91.2; VIII.87.1; 89.2; 93.8; 103.9; IX.109.7; X.69.5; 96.3; 159.4; 174.4.

The word *dyumnika* does not occur in the Ṛgveda. (द्युम्नी प्रशस्तघना, यशस्वी, the well known, rich, famous, glorious—*Daya*. on I.91.2; बहु प्रशंसा-घनयुक्त, इन्द्रः Yv. XXXIII.95 ; द्युम्नानि बहुविधानि घनानि भवन्ति यस्मिन्—*Daya*. on I.36.8).

Krivih, well (क्रिविरिति कूपनाम —Nigh. III.23) (कूपो यथा सेके उदकसेचने वृष्टौ भवन्त्यां नाल्पोदको भवति, तद्वत्—*Sayana*, as a well (with water) in the time of rain).

Gaurau iva, like teo gauras (deers) drink at a pool. Again the same in verse 4.

Irine, at a lake or pool (इरिणे तटाकादिषूदकपानार्थं शीघ्रमागच्छत स्तद्वत् —*Sayana*).

2. Gharmam, as it drops (घर्मं 'घृ क्षरणदीप्त्योः' पात्रेषु क्षरन्त सोमम् —*Sayana*; or it may also mean as an earthen pot called *mahavira*, and signify the milk boiled in it : "Drink Asvins the exhilarating (Soma) and the milk" (*Wilson*).

Mandasana, rejoicing (मन्दसाना सोमपानेन मोदमानौ —*Sayana*).

3. Priyamedhah, those whose sacrifices are acceptable; worshippers (प्रियमेधः । मेधोयज्ञः प्रियतमयज्ञाः यजमानाः —*Sayana*). There is also a Rsi of the name Priyamedha in mythology; the plural is used as a token of respect (पूजाया बहुवचनम्).

5. Dasra, full of glory; worth seeing; the subduer of enemies (दसा दसो दशनीयो उपक्षयितारो; epithet of Asvins—*Sayana*).

Hymn-88

The Rsi is Nodhas

1. Svasaresu, in the stalls (स्वसरेषु । स्वसराणि ग्रहानि स्वयंसारीष्यपि वा । स्वरादित्यो भवति । स एनानि सारयति), *svasarani* means days; they move of their

own accord. Or else, *Svar* means the sun; he causes them to move Nir. V.4): See I.3.8 (उसा इव स्वसराणि).

Normally, the word means *days*, but whilst Sayana takes it as “days” in the first clause, “We praise thee in the days” सूर्यनेतृकेषु दिवसेषु वयमभिष्टुमः), in the second clause he interprets the same word as “Stalls” (तत्र दृष्टान्तः । वत्सं न यथा धेनवः नव प्रसूतिका धेनवः स्वसरेषु । सुष्ट्वस्यन्ते प्रेर्यन्ते गावोऽन्नेति स्वसराणि गोष्ठानि).

Vasoh=Vasayitub, (cf. VI.16.25), in the excellent beverage (वसोः वासयितुर्दुःखस्य निवासयितुः । यद्वा । वसोः पात्रे निवसतः — *Sayana*).

2. Ksumantam, Sound-producing (क्षुमन्त शब्दवन्तम् — *Venkata*; also renowned (क्षुमन्त शब्दवन्तम् । “दुक्षु शब्दे” । अनेन पुत्रादिकं लक्ष्यते । स्तोत्रादीनि कुर्वाणम् — Causing praises by means of the children which it will produce — *Sayana*)

4. Gotamah, enlightened sages; the sons of Gotama, like Nodhas — *Sayana*); the most devoted worshipper (गोतमः गच्छतीति गोः स्तोता, मोर्तिगयनः — *Daya*. on I.62 13; विद्यायुक्तो जनः — on I.78.2; बहुधेनुयुक्तः — on, I.79 4; मेघावी — on I.183.5; गोतमाः अनिशयेन स्तोतारः — on I.78.1).

Hymn-89

For verse, 7, see Nir. VI.14.

Nṛmedha and Purumedha of the Angirasa family are the Ṛsis.

1. Rtavṛdhah, Upholder of truth; devoted to knowledge and truth (eternal laws) ऋतावृधः य ऋतेन वेद विज्ञानेन वर्धन्ते, तान् — *Daya*. on Yv. XIX.65; मत्यविद्या वर्धकाः — on VI 52.10; ऋतावृधा यावृतेन जलेन ययार्थतया शिल्पक्रियया वा वर्धते तो अश्विनो; or यावृतेन सत्यानुष्ठानेन वर्धते तो अश्विनो — *Daya*. on I.47.1.

6. **Arkah**, अर्कः , hymns of RK.

Haskrtih, that which indicates pleasure and satisfaction; joyous (हस्कृतिः हर्षस्य सूचकः — *Venkata*).

Yat jatam yat ca jantaam, यत् जातं यत् च जन्तवम्, whatever has been or will be born.

7. **Girvanah**, a god (गिर्वणा देवो भवति । गीभिरेनं वनयन्ति — Girvanah means a god; they win him over with hymns.

Justam girvanase brhat, जुष्टं गिर्वणसे बृहत्, the agreeable; the sublime hymn to the god—Nir. VI.14.

Hymn-90

1. **Rcisamah**, worthy of praise (ऋचीषमः स्तुत्या समः — *Venkata*).

Param'jyah, परमज्याः , the mighty crusher or subduer (परमज्याः प्रकर्षेण क्षपयिता — *Venkata*).

5. **Rjisi**, lover or possessor of divine elixir (ऋजीषीष्पाजितोऽभिष्टुतः सोमः , तद्वान् — *Sayana*).

6. **Asura**, O living one, O Lord of vital breath (असुर ! हे बलवन् ! *Venkata*, बलवन्, प्राणवन् ! — *Sayana*)

Krttih, कृतिः ; the word has several meanings, (Nir. V.22) (i) fame or glory; and also food;

The word is derived from √कृत्. to cut; it signifies fame or food

(कृत्तिः कृत्ततेः । यत्तो वा । प्रल्लं वा): Great like fame is thy protection, O Indra — महीव कृत्तिः ऋणा त इन्द्र as in the present verse VIII.90.6. (O Indra, thy protection in the atmosphere is very great indeed like fame — सुमहत्त इन्द्र ऋणमन्तरिक्षे कृत्तिरिवेति — Nir.).

(ii) **Krttiḥ** also means garment; the word is derived from the same root √कृत् (इयमपीतरा कृत्तिरेतस्मादेव); it is made of cotton-threads — सूत्रमयी.

Clad in skin, trident in hand, and with bow outstretched — कृत्तिवासाः पिनाकहस्तो ऋवतत घन्वा — Kathaka Sam. IX.7; cf. ऋवतत घन्वा पिनाकवांसः etc Yv. III.61; SBr II. 6.2.17; and ऋवततघन्वा कृत्तिवासाः पिनाकहस्तः — Tait. Sam. I.8.6.2), also wander about wearing the skin garment and come to us hearing the trident — कृत्तिवसान आचर पिनाकं विभूदागहि — Yv. XVI.51.

(iii) The word is also used for the sake of comparison; (बाह्वराज्यः कृतः — X.90.12). This explained by Durga as giving the third meaning of the word i.e. 'a skin', from the analogy of a cotton garment.

Hymn-91

The **Ṛsika** of the hymn is **Apala** (अपाला), the daughter of **Atri**. Wilson summarizes the legend of **Apala** from **Satyayana Brahmana** thus;

Apala, the daughter of **Atri**, being afflicted with a disease of the skin, was repudiated by her husband. She returned to her father's hermitage and there practised penance. One day she went out to bathe, intending to make a *Soma* offering to **Indra**, and as she was returning, she found some *Soma* plants in the road. She gathered them and ate them as she walked. **Indra** hearing the sound of her jaws, thought it was the sound of the *Soma* stones, and appeared to her, asking whether there were any *Soma* stones braising there. She explained the reason

of the sound, and Indra turned away. She called after him, "Why dost thou turn away? Thou goest from house to house to drink the Soma, now then drink the Soma ground by my teeth and eat fried grains of barley." She then added, without paying him respect, "I know not whether thou art *Indra*, but if thou comest to my house, I will pay thee due honour."

Feeling however sure that it was really Indra's he addressed the later half of the third verse to the *Soma* in her month. Indra then, falling in love with her, drank the *Soma* as she wished. She then triumphantly exclaimed (V.4): "I have been repudiated by my husband, and yet Indra comes to me." Indra then granted her a boon and she thus chose "my father's head is bald, his field is barren, and my body is destitute of hair; make these things grow". Indra granted the three boons.

2. **Karambha**, करम्भ, a mixture of fried barley, meal and butter and curds.

The word *Apala*, अपाला, occurs only once in the *Rgveda* (VIII.91.7), which means maiden, yet to be married (just as the word "*pati*", one that offers protection means a husband also, similarly the one who has not yet received protection, i.e., is yet unmarried, is known as *Apala*).

Apala, the unmarried virgin, is seeking *Soma*, the young person with blooming youth, a *brahmacarin*. *Sruta* (स्रुता) is that girl who has taken a purificatory bath after her menses, or the one who has completed her studies in the *asrama* of her preceptor; now it is for her to select the young man for her companionship (ब्रह्मचर्येण कन्या युवानं विन्दते पतिम् — Av. XI.5.18; अयंमणं यजामहे सुबन्धुं पतिवेदनम् । उर्वारुकमिव बन्धनात्प्रेतः मुञ्चामि आहुतः — Av XIV.1.17); व्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पतिवेदनम् । उर्वारुकमिव बन्धनादितो मुक्षीय मामुतः — Yv.III.60).

This *pativedana* is indicated by the term *sruta api vidat* (verse 1) i.e. obtain or choose the husband with the feelings of love and attrac-

tion. The word “*astam bharanti*” means establishing herself in the household life (*grhastha*, गृहस्थ).

2. The verse (2) has the term *virakah* वीरकः, the boy hero with whom *apala*, the maiden, is going to be married. The word *jambhe-suti*, pressed by my teeth, means in this context the child born of the union of the two, husband and wife (जम्भसुतम् । जाया च पतिश्च जम्पती । जायतेऽस्यां जनयति इति वा जाया । विभर्ति इति भः । उभौ जम्भौ । ताभ्यामुत्पन्नो जम्भसुतः तम् । धानवन्तम् । धानं प्राधानम्, गर्माधानसंस्कारवन्तम् । स्वयं विधिवत् आहितम् । करम्भिणम् । करम्भ्यः करम्भः । करोते रम्भच् प्रत्ययः । क्रियावान् कर्मकुशलः । अपूपवन्तम् । अपदूरे आचार्यगृहे उपवन्तं उपवीतवन्तम् । मध्यमपद-लोपः उक्थिनम् । उक्थो वेदो गुरूपदेशो वा तद्वन्तम्).

3. In this verse, the young man to the married, is in the intense love for the girl, and is known as *indu*, इन्दु. Indu becomes Indra after marriage.

4 The verse has been addressed to such a husband or Indra, who is rich enough to maintain the family.

5, 6. The maiden demands three things from the husband, (i) growth on father's head (the word *tata*, तत, also means the dear son, तमोति सन्ततिमिति ततः, i.e. the husband. (ii) her own fertility and (iii) the fertility of the agricultural land.

7. *Rathasya khe*, in the void or whole of the chariot.

Anasah khe, in the void of the cart.

Yugasya khe, in the void of the yoke.

This refers to the three means of transport.

Surya-tvacam, with the splendour of the sun (सूर्यत्वचं सूर्यसमान त्वचम् ।

त्वग्दोषमपनम्य सूर्यसद्गन्तमिन्द्रः करोति — the blemishes of skin are removed and replaced by the shining skin—*Sayana*).

Trih putvi akṛnoh, thrice did'st thou purify, According to the legend quoted by Sayana, Indra dragged Apala through the wide hole (*kha*) of the chariot, the narrower hole of the cart and finally through a small hole of the yoke, and she cast off three skins. The first skin became a hedge hog, the second an alligator, and the third chameleon. According to Wilson, and also Prof. Ausfrecht, the hole or space of the chariot and cart represents the opening between the four wheels; the whole of the yoke is the opening through which the animal's head passed. (*Homer's* II 19,406).

Hymn-92

For verse 22, see Nir. VI.24.

The Rṣi of the hymn is Srutakaksa or Sukaksa Angirasa.

1. **Visvasaham**, subduer of all enemies (विश्वासाहम्=विश्वऽसहम्, सर्वेषां शत्रूणामभिभूतारं सर्वेषां भूतजातानां वा —*Sayana*).

Satakratum, the accomplisher of cent per cent selfless actions; the knower of numerous disciplines of learning, and the accomplisher of a variety of actions (शतक्रतुं बहुविधं प्रज्ञानं बहुविधकर्मणां वा—*Sayana*).

2. **Gathanyam**, worth singing (गाथान्यं गानयोग्यं गातव्यम्—*Sayana*).

3. **Mahanam**, of great (महानां महतां).

Vajanam, variety of foods (वाजानां घन्नानाम् or महानाम्। वर्णव्यत्ययः।

मघाना वाजानामन्नानाम् च).

Nrtuh, the leader of worshippers, cows etc. (नृतुः स्तोतृभ्यो गवादि नेता —*Sayana*; Unadi —नृतिश्रृङ्गो कूः —I.91).

4. Sudaksasya, of an enlightened devotee; (according to traditionalists, *Sudaksa*, सुदक्ष, is the name of a Rsi).

Prahosinah, assiduously engaged in worship or sacrifice (प्रहोषिणः प्रकर्षेण देवान् हविर्भिर्जुह्वतः —*Sayana*); प्रकर्षेण जुह्वतः —*Venkata*. The word does not occur anywhere else in the R̥gveda. For *Prahose* (प्रहोषे), see I.150.2 (प्रहोषे यो जुहोति तस्मै—*Daya*) (प्र+हु दानादानयोः); प्र+होषि=प्रजुहोसु —VI.44.14; दानादानयोः —*Daya*.].

Yavasirah, यवाशिरः, Soma beverage cooked with barley (यवःप्राशिरः । श्रीङ् पाके । यवैरामिश्रित यवैः सह पक्वम्—*Sayana*).

Andhasah, food, here Soma (अन्धसः सोमलक्षणमन्नम् —*Sayana*).

6. Visvabhi bhuvana, विश्वाभि भुवना=विश्वानि भुवनानि all worlds.

9. Parye dhane, by the wealth of enemies (पार्ये पाराः शत्रवः तन्न भवे । घने प्राजिहीषि ते शत्रुघने —*Sayana*).

11. Dhiyah, धियः, wisdom.

Dhi'vatah, धीश्वतः, the possessor of wisdom.

Arvat'bhih, अरवन्तर्षिः, by vigour; by horses (सर्वतो गन्तुभिः त्वया दत्तं अश्वैः —*Sayana*).

Godare, Cleaver of mountains (गोऽदरे गवां पर्वतानां दारभितर्ह—*from* √दृ, विदारणे, to cleave—*Sayana*).

12. Yavasesu, यवसेषु, on the pastures (*gavah na yavasesu*), cattles with different kinds of pastures (गावो न यथा गोपालः यवसेसु तृणविशेषेषु गावो नाः पशून् —*Sayana*).

15. Sanisthaya, most bounteous; by the induction; by thy action; by your gift (सनिष्ठया । 'षणु दाने' घनादेर्दातृमया).

Ghoraya, awful (घोरया सपत्नानां भयकारिण्या).

Dravitva, Many-cherishing, speedy; foe-repelling (द्रवित्वा द्रावयित्वा —*Venkata*, शत्रूणां पलायित्वा —*Sayana*).

Sam Avid-dhi, protect us from all sides; protect us at once (अविद्धि समन्तात् पालय—*Sayana*, सम् अभिपालय —*Venkata*).

18. Visvasu Krstisu, among all votaries; or faithful devotees; amongst all cultured persons (विश्वासु कृष्टिषु सर्वेषु सोमस्य दातृषु यजमानेषु —*Sayana*, विश्वेषु यजमानेषु —*Venkata*).

19. Arkam, अर्कम्, songs of praise.

Karavah, कारवः, poets.

20. Sapta-Sansadah, the seven invokers (सप्तसंसदः सप्तहोता. —*Venkata*; five sense organs, mind and intellect, thus seven; सम्यक् यज्ञेषु कर्मकरणार्थं सीदन्तीति संसदम् —*Sayana*; सम्यक् सीदन्ति यासु ता सभाः —*Daya*. on Yv. XXVI.1).

Trikadrakesu, in three regions (see VIII.13.18, which adds two more words तदावृषम् at the end—तमिद वधन्तु नो गिरा तदावृषम्). According to Sayana, the three *kadrukas* are *Jyotih* (ज्योतिः, light), *Gauh* (गौः, cows) and *Ayuh* (आयुः, life) (त्रिकद्रुकेषु आभिप्लविकेषु अहः सु । ज्योतिगौरायुरिति त्रिकद्रुकाः)—The first three days of Abhiplava, a religious ceremony which lasts six days and is a part of the gavamayana, गवां अघ्न, sacrifice. The first three days are known as *gyotis*, *go* and *ayus* and the last three days are known as *go*, *ayus*, and *gyotis*.—*Wilson*.

22. “आ त्वा विशन्तिवन्दवः”, for this much see I.15.1 also; Yaska quotes आ त्वा विशन्तिवन्दव आ गल्दा घमनीम् (Nir. VI.24; let the Soma draughts flow into thee, aye; and the extracted juices of vessels. *Galda* means juices thus extracted in the vessels, or *dhamanis*), See गल्दया, galdaya,—VIII.1.20

23. **Jagrve**, जागृवे, O wakeful one (जागरणशील —*Venkata*).

25. **Aram**, अरम् = अलम्, enough (अरं पर्याप्तम्).

Asvaya, for horse; for vigour.

Gave, for cow; for wisdom.

Dhamne, for house (धाम्ने गृहाय, तदर्थं च).

26. **Davane**, for the liberal giver; for the bounteous. (दावने दावे —*Venkata*).

27. **Parakattat**, from a long distance; from a far (पराकात्तात् प्रतिदूरात् —*Sayana*).

32 **Tvam asmakam tava samasi,** त्वं अस्माकं तव स्मसि, thou art ours; we are thine.

Hymn-93

For verse 22, see Nir. V.18.

1. Naryapasam, benefactor of men (नर्यऽपसम् नृहित कर्माणम्—*Venkata*; नरहितं नर्यम् । नरहितकर्माणम् —*Sayana*)

3. Uru-dhara'iva dohate, like a richly streaming (cow) (उरुधाराइव । गोः इव पयः दोहते —*Venkata*; उरुधारेव । दोहनकाले अभूतपयोधारा यद्वा बहूनां पोषयित्री गौर्यया वत्सस्य पयो दोग्धि तथा प्रभूतं घनमस्माकं दोग्धु ददातु —*Sayana*).

11. Adhriguhjanah, irresistible hero (अध्रिगुः अघृतगमन. जनः मनुष्य. —*Venkata*; अघृतगमनः संग्रामे त्वरमाणो वीरोऽपि —*Sayana*).

Savarajyam, one's own empire; rightful empire (स्वराज्यं तव स्वभूतं राज्यं च । यद्वा स्व शब्देन स्वर्गोऽभिधीयते । स्वर्गस्वामित्वम् —*Sayana*).

13. Parusni, spotted (परुष्णी पर्ववती —Nir. IX.26); पर्ववतीषु गोषु श्वेतम् इति —*Venkata*, (three types of cows: कृष्णा, black; रोहिती, red, and परुष्णी Parusni, spotted or white).

21. Prayante, giver (प्रयन्ता प्रदाता —*Venkata*).

22. "These pressed Soma juices accompanied by their consorts flow lovingly to be partaken, Soma spreads to waters."

Nicumpunah, means Soma (निचुम्पुणः सोमः), the exhilarating food,

i.e. if exhilarates (when mixed) with water (निचान्त पृणः । निचमनेन प्रीणाति — Nir. V.17; 'चमु अदने' निचान्तो भक्षितः पृणः प्रीणयिता । यद्वा । निचमनेन प्रीणाति, इति भक्षणेन तपयतीति निचुम्पुणः — Sayana).

Nicamanena, by eating; by partaking.

Patnivants, accompanied by their consorts, i.e. water (पत्नीवन्तः सुता इमेऽद्भिः सोमा).

Usantah yanti vitaye, flow lovingly to be partaken, i.e. to be drunk (उशन्तः यन्ति वीतये कामयमाना यन्ति वीतये पानायापाम् — Nir. V.17).

Apam jagmih nicumpubah, अपां जग्मिः निचुम्पुणः, Soma goes to waters. Ocean is called *nicumpuna* also; it is filled with water. The last sacrificial ablution is called *nicumpuna* also. On this occasion, they recite in a low tone: or they put the sacrificial utensils down (गन्ता निचुम्पुणः । समुद्रोऽपि निचुम्पुण उच्यते । निचमनेन पूर्यते । अवभृथोऽपि निचुम्पुण उच्यते । नीचैरस्मिन् क्वणन्ति । नीचैर्दधतीति वा). See अवभृथ निचुम्पुणः Yv III.48, निचुम्पुण निचुकुजेति च — Nir. V.18).

The word *nicumpuna* occurs nowhere else in the Rgveda.

23. Hotra, होत्रा, the seven organs of senses (five sense organs).

28. Bhadram-bhadram, the most blessed (भद्रं भद्रं कल्याणतमम्) and also wealth (भद्रघनम् — Venkata, Sayana).

29. Satakrato, O one of hundred actions and hundred wisdoms, (शतक्रतो शतविधकर्मन् ! शतप्रज्ञ !).

31. Haribhih, with vital vigour; with innumerable horses

(cf. II.18 6, आ शतेन हरिभिरुह्यमानः बहूनामश्वानां श्रुतेरत्रापि शतसहस्रसंख्याकैरश्वैः —*Sayana*).

Upnah, उपनः आदरायः (for respect).

34, Rbhuksana, from *Rbhuksa*, great, intellectual; wise (ऋभुक्षा इति महन्नाम —Nigh. III.3; *Daya*. on VII : 48.1; the wise and learned, on VII.37.1; ये ऋभून् मेघाविनः क्षाययति निवासयति ज्ञापयति वा तम् ऋभुक्षणम् —*Daya*. on I.111.4).

According to traditionalists, *Rbhuksana* was the eldest and *Vaja* (वाज), the youngest of the three brothers (ऋभु-विभु and वाज —see earlier notes). The Rbhus have a share in the evening libation between Prajapati and Savitri —Ait. Br. III.30

Hymn-94

1. Gauh, गौः, firmament; cow; wisdom; sense organ; speech (गौः पृश्निरूपा—“पृश्निर्यै वै पयसो मरुतो जाताः” इति श्रुतेः यद्वा । गौर्माध्यमिकी वाक् । तत्रैव मध्यमस्थाने मरुतामपि —*Sayana*). (See also पृश्निमातरः = गौर्माता, I 23.10; पृश्न्याः, II 34.2).

3. “All our priests (नः विश्वे अर्यः) in their worship always sing that (might of the Maruts) that they may drink the Soma; the Maruts (are to be invoked by us.” (मरुतः सोमपानाय आह्वातव्या —*Venkata*; अर्यः स्तोत्रकरणार्थमित-स्ततो गन्तारः, those who move hither and thither for singing the praises; कारवः = स्तोतारः, the priests—*Sayana*).

4. Svarajah, the self-resplendent (स्वराजः स्वय दीप्ताः —*Venkata*; may be an epithet of Soma, instead of Maruts—*Wilson*).

5. Tri-Sadbasthasya, of those who abide in three places :

dronakalasa, *adhavaniya*, and *putabhrit* (द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृदिति तानि स्थानानि — *Venkata*; the Soma juice when extracted is poured in the *Adhavaniya*, a kind of trough; thence it is poured into a cloth in order to strain it. This cloth is called *pavitra*, पवित्र or *dasapavitra*, दशापवित्रः below the cloth is another trough called *putabhrit* पूतभृत् (*Haug*).

Javatah, जावतः = जवतः, speedy (वेगवन्तम् — *Venkata*; स्तुत्यजनवन्तम् — *Sayana*) granting posterity — *Wilson*.

Varunah, venerable (वरुणः दुःखादीनां शत्रूणां वा वरिता निवारकः — the one who protects us against pain or enemies — *Sayana*).

Mitrah, God, the friend (मित्रः सर्वेषां स्वस्वकर्मणि प्रवर्तकत्वात् सखिभूतः — *Sayana*; the one who inspires every one like a friend to do his respective duties).

Tana putasya, purified by the straining cloth (तना पूतस्य पवित्रेण पूतम् — *Venkata*; तना । ततमूर्णास्तुकेनेति तनं दशापवित्रम् । पूतस्य शोधितम् — *Sayana*).

Hymn-95

3. **Syenabhrtam**, brought by the falcon or hawk (see I.80.2; brought by the Gayatri — दिवः गायत्र्याहृतम् — *Venkata*; see earlier notes).

4. **Tirascya**, तिरश्च्या, by a devotee who has surrendered every thing to the will of God; by a faithful devotee. Also by one who moves on a crooked zig-zag path (तिरश्चा तिर्यग् गत्या — *Daya*, on I.61 12; येन तिरोऽचतिन — *Yv.* XI.23; तिरश्चोत्तनः, तिर्यग् गमनः किरणो दीप्तिः — *Yv.* XXIII.74).

According to *Sayana*, the name of a Rsi.

7. Sayana quotes a legend from the Satyayana Brahmana : Indra, after the slaughter of *Vrtra*, being polluted by the guilt of Brahmanicide, ब्रह्महत्या, begged the Rsis to purify him by their Saman hymns. They accordingly said these verses and he became purified. (*Wilson*; see verse 7, 8 and 9).

Hymn-96

1. **Urmya**, ऊर्म्या, night (Nigh. I.7; अर्तुरुच्च—Unadi, IV.44; from 'ऋ गतिप्रापणयोः ; √r, to move, to go; to reach; ऋच्छति गच्छतीति ऊर्मिः जलतरङ्गो वा —*Daya*.) Every-one goes to his home during night (सर्वैरभिगन्तव्याः । रात्रौ हि सर्वे स्वनिवासं गच्छन्ति । स्वनिवासं प्राप्तिहेतुभूता रात्रयः —*Sayana*).

Naktam urmya suvacah, नक्तं ऊर्म्याः सुवाचः, the nights uttered auspicious voice by night. Sayana says, "all men read the Veda etc. in the later-half of the night (*Brahma-muhurta*, ब्रह्ममुहूर्तं), therefore the voices of the night are very auspicious" (नक्तम् अपररात्रिकाले सुवाचः शोभनवाचो भवन्ति । तस्मिन् काले हि सर्वे वेदाध्ययनादीनि कुर्वन्ति । तस्मात् कल्याणवाचोऽभवन्).

Alternatively, **urmyah**, having been encouraged, **naktam** during the night, **suvacah** they utter auspicious speech.

Sapta apah, extending or succeeding people, the next coming waters, the seven waters (सप्त सृप्ता संख्या, Nir. IV.26; seven is an extended number).

2. **Trih-Sapta**, thrice-seven i.e. twenty-one. *Trih-Sapta Samu samhita girinam atividdha*, pierced asunder the twenty-one table lands (त्रिःसप्त एकविंशति संख्यानि सहिता सहितान्येकत्र सघीभूतानि शिरीणा सप्तानां पर्वतानां सानु सानूनि प्रतिविद्धा प्रतिविद्धानि —*Sayana*).

3. **Sirsan kratavah nireke asan a isanta**, ample employment for the

head and mouth (head is employed in fitting the helmet (इन्द्रस्य शीर्षेण शिरसि ऋतवः कर्माणि शिरस्त्राण निधानादीनि । यद्वा । शिर इति गलप्रभृत्यूर्ध्वमङ्गमुच्यते । तत्रत्याभ्याम-क्षिभ्यां दर्शनप्रेरणेदीनि कर्माणि भवन्ति; all the portion above the neck is head; there we have eyes which are used in seeing the enemies—*Sayana*).

4. **Manye tva cyavanam acyutanam**, I regard thee as the over-thrower of the imperishable i.e. of the heroes not to be overthrown (मन्ये त्वा च्यवन च्यावयितारं । अच्युतानामपि वीराणाम् —*Venkata*; अच्युतानां च्युतिरहितानामपि पर्वतानां च्यवन च्यावयितार वज्रेण विभेदकमिति । यद्वा । अच्युतानां बलेन च्यावयितुमशक्यानां बलिनां वीराणामपि स्वबलेन विद्रावयितारम् —*Sayana*).

5 **Gavah**, Cows are the waters pent within the clouds (when the mountain-Clouds loudly roar —प्र पर्वता अनवन्ता प्र गावः , when the cows loudly bellow; प्रकर्षेण अशब्दयन् मेघा. तत्स्थानि उदकानि—“यददः सम्प्रयतीदहवानदता हते । तस्मादा नद्यो नामस्य तावो नामानि सिन्धवः ” इति मंत्रः —*Taitt. S. V.6.1 2; Av. III.13 1*; when as ye went below, ye cried (अनदत्) on the slaying of the Serpent, therefore are ye criers (नद्यः) by name; these are your names, O streams).

6. **Indrena mitram didhisema girbhih**, may we maintain friendship with Indra by praises (तेन अनेन इन्द्रेण वयं स्तुतिभिः मैत्री धारयेम —*Venkata*; i.e. मित्रम्—मैत्रीम्).

7. **Marut'bhih Indra sakhyam**, Maruts continued to be friends of Indra in all eventualities; they alone did never leave Indra (Indra= the self, the *atman*; *Maruts*=vital *pranas*).

8. **Trib-sastih**, त्रिः षष्टिः , Sixty-three (63 Maruts); or thrice-sixty =180. According to *Venkata*, there were nine companies of Maruts, each composed of seven, and hence $9 \times 7 = 63$ (इदृङ् चान्यादृङ् च, *Taitt. S. I.8.13.2; IV.6.5.5*; एवमादिकाः सप्तका नवगणाः भवन्ति).

The *yajnikas* quote the seven-groups in a variety of ways (See the *Yajurveda. XVII.80-84*).

(80) शुक्र ज्योतिः —of pure radiance

(81) ईदृङ् —such like

चित्र —of varied

अन्यादृङ् —other like

सत्य —of true

सदृङ् —thus like

ज्योति —radiant

प्रतिसदृङ् —similar

शुक्र —true

मितः —measured

ऋतपा—protector of holy order

समितः —commensurate

अस्य हा —beyond distress

सभराः —harmonious.

(83) ऋतजित् — winner of rights

(85) स्ववान् —self powerful

सत्यजित् —winner of truth

प्रघासी —voracious

सेनजित् —host-conquering

सान्तपन —kin to the
sun

सुषेण —lord of goodly host

गृहमेधी —house holder

अन्तिभिज् —one with near-friends

क्रीडी —play-lover

दूरे —one with far-away friends

शाकी —mighty

अमित्र —non friend

उज्जेषी —conqueror

and similar others.

10. **Tanve**, तन्वे, for my son, (तनेति कुसमिति तनूस्तनयः । तस्मै पुत्राय — *Sayana*).

Anga, —instantly (अङ्ग क्षिप्रम्).

Kuvit, कुवित्, ample (wealth) (कुवित् बहुनामैतत् — *Sayana*).

13. **Amsumatim**, अंशुमतीम् by the side of celestial ocean (name of a river—*Sayana, Venkata*).

Kṛsnah, कृष्णः, the demon of nescience, *Sayana* quotes a legend: *Indra* aided by *Brhaspati* and the *Maruts* slew the asura *Kṛsna* (कृष्ण), who with ten thousand other *asuras* had occupied the river *Amsumati* (perhaps the present *Yamuna*). The *Brhaddevata* also gives a legend: *Soma* being afraid of *Vṛtra*, took refuge with *kuru* by the river *Amsumati*; *Indra* followed it with *Brhaspati* and the *Maruts*, and begged it to return. It however, refused and attempted to resist, but it was ultimately conquered and carried back to the gods, who drank it and in consequence, vanquished the demons.

Drapsa, द्रप्स, =सोम, *Soma*; the dropping; swift moving.

Amsumati, the sunlight (*Benfey*) and *Indra* in the parable is the Sun, behind the cloud.

Kṛsna, cloud, the demon of nescience.

16. **Saptabhyah jayamanah asatrubhyah**, the seven born without any enemy of theirs (कृष्ण, वृष, नमृचि, मम्बर and others; the seven types of clouds like nimbus, cumglus, stratus, etc.)

Hymn-97

The R̥si of the hymn is Rebha (see verse 11 for this term, *Rebhas*).

3. **Adevayuh**, careless of gods; ungodly in actions (अदेवयुः देवान् युष्मान कायमानः —*Sayana*).

Anusvapam, sleeping away (अनुस्वापम् अनुवृत्तस्वप्न यथा भवति तथा —*Sayana*; *Venkata*).

Avratah, regardless of duties (अव्रतः व्रतरहितो भूत्वा —*Sayana*).

Rayim, wealth (रयि धनम्).

5. **Vistapi**, in some region (विष्टपि विष्टपे तत्सम्बन्धे कस्मिंश्चित् स्थाने —*Sayana*).

8. **Jaritre**, for the sake of praiser (जरित्रं स्तोत्रे); जरिताः— स्तावकः —*Daya*. on V.63 3; स्तोता on IV.17.19; (जरित्रे विद्यागुण प्रकाशकाय याचमानायाऽयाचिताय वा on IV.24.21; स्तुत्याय on IV.16.18).

11. **Rebhasah**, the praisers (रेभासः स्तोतारः —*Venkata*) (रेभति अर्चनकर्मा, Nigh, III.14; रेभः स्तोतृनाम् —Nigh, III.16; see VI.3.6).

12. **Mesam**, rain sprinkling; joy-bestowing; also ram (मेषम् । सेचनकर्तारम् —*Daya*. on Yv. XXI.40; वृष्टिद्वारासेक्तारम् —on I.51.1; सुखजलाभ्यां सर्वान् सेक्तारम् —on I.52.1; यो मिषति स्पृहते सः पशुः —on Yv. XIX.90; अंवि-जातिविशेषः —on Yv. XXIV.30).

14. **Bhisarejete**, भीषारेजेते, tremble by way of fear (भीषा भीत्या रेजेते

कम्पन्ते — *Venkata*; भीषा त्वत्तो भीत्या रेजेते कम्पते — *Sayana*) (cf. अरेजेतां रोदसी; छावा-पृथिवी, 1.31.3).

15. **Visva'psnyasya**, विश्वऽप्स्यस्य, here *psa*, प्स is the name of form, रूपनाम, and hence of multiform or manifold in its kinds.

Hymn-98

The Rsi for verse 1, see Nir VII.2, is Nṛmedha of the family of Angiras.

1. **Indraya Sama gayata**, इन्द्राय साम गायत, chant the Saman verses for the sake of Indra. This line is quoted by Yaska (Nir. VII.2), as an illustration where the deity (as Indra here) is addressed indirectly (परोक्षकृताः). Such verses or stanzas are composed in all the cases (*vibhaktis*) of nouns, but the verb of the third person only (तत्र परोक्षकृताः सर्वाभिर्नाम विभक्तिभिर्युज्यन्ते । प्रथम पुरुषैश्चाख्यातस्य).

3. **Rocanam divah**, light or the sun of the sky (दिवः प्रादित्यस्य रोचनम् — *Venkata*; “thou has pervaded and illumined by the light heaven which manifests the Sun. (as being its receptacle)” (दिवः प्रादित्यस्य रोचनं प्रकाशकमधिकरणत्वेन — *Sayana*).

6. **Manoh vṛdhah**, the fosterer of man (मनोः मनुष्यस्य वृधः वर्धयिता — *Venkata*; मनुष्यस्य यागादिकं कुर्वतः वृधः वर्धकः *Sayana*, man being the one who offers sacrifice).

7. **Sasṛjmahe udeva yantah udabbih**, men going by water (splash their friends) with handfuls; or, as men going by waters (उदेव यन्तः), i.e., a river or the waters, that is the sea (समुद्र लक्षणैः) desire an eightfold gain. (यथा उदकेन गच्छन्तः पुरुषा अञ्जलिनोत्क्षिप्य उदकैः समीपस्थान् संसृजन्ति — *Venkata*; उदेव

यथोदकेन यन्तः गच्छन्तः उदभिः झञ्जलिना उत्क्षिप्य उदकैः समीपस्थान् पुरुषान् क्रीडार्थं संसृजन्ति — *Sayana*).

8. **Vah na tva yavyabhih vardhanti**, as the lake swells with rivers, so our praises augment thee (*yavyabhih*, with rivers, नदीभिः “अवनयो यव्याः — Nigh. I.13, अवनयः = यव्याः = नदीनाम्).

10. **A bhara viram pr̥tana'saham**, bring us a host-over powering champion, i.e. a son (*Wilson*) (पृतनाबह सेनासहं सेनाभिभवितारम्).

Hymn-99

For verses 3 and 4, see Nir. VI. 8 and VI.23 respectively.

1. **Ida**, इदा, today (इदा = अद्य — *Venkata*).

Hyah, ह्यः, tomorrow.

Bhurnayah, ready with oblations (भूर्णयः हविर्भिर्भरणशीलाः — *Sayana*); benevolent ruler; opulent.

3. “Dependent on the sun as it were, all will indeed divide the wealth of Indra among the born and yet to be born, with vigour; we did not think of every share.”

Absolutely dependent they approach the sun (समाश्रिताः सूर्यमुपतिष्ठन्ते). Or else, it may have been used for the sake of comparison, i.e. they approach Indra as if he were the sun (अपि बोधमार्थे स्यात् । सूर्यमिवेन्द्रमुपतिष्ठन्त इति). Distributing all the treasures of Indra: as he distributes treasures among those who are born and who are yet to be born (सर्वाणीन्द्रस्य धनानि

विभ्रमाणाः । स यथा धनानि विभ्रजति जाते च जनिष्यमाणे च) Let us think of that portion with vigour, with strength, (तं वयं भागमनुध्यायाम् । ओजसा बलेन).

Ojas, vigour, (ओज ओजतेर्वा, उब्जतेर्वा, the word is derived from √ओज्, to be strong, or from √उब्ज्, to subdue).—Nir. VI.8.

4. **Anarsaratim vasudam upa stuhi**, अनशंराति वसुदामुप स्तुहि, praise well the giver of wealth whose gifts are not vulgar.

Anarsadatim, अनशंदातिम् one whose gifts are not vulgar. Vulgar, sinful, unpleasant, crooked (अनशंरातिमनश्लीलदानम् अनश्लीलं पापकम् —Nir VI.23).

5. **Visvatuh**, विश्वतूः, smiter of all the enemies (विश्वतूः सर्वस्य शत्रुवर्गस्य हिंसिता).

Asastiha, अशस्तिहा, smiter of all the demons (देव्यानां अशस्तीनां हन्ता).

Praturtisu, in the conflict or battle (प्रतूर्तिषु सग्रामेषु —Sayana).

Visvah sprdhah, all the forces of the enemy (विश्वाः सर्वाः स्पृधः युद्धकारिणीः शत्रुसेनाः —Sayana).

Turya, O the opposer of enemy! (हे तूर्य! शत्रूणां बाधकेन्द्र!) an epithet for Indra

7. **Tugryavrham**, augments of water (तुग्र्यावृधं उदकस्य वर्धयितारमिन्द्रम् —Sayana; तुग्र्या=उदक=water, Nigh. I.12).

8. **Iskartaram**, इष्कर्तारम्, the consecrator of enemies (शत्रूणां संस्कृतरिम् —Sayana).

Anih'krtam, अनिःकृतम्, consecrated by none.

Vasavanam, hiding treasures in his stores (वसवानं धनान्याच्छादयन्तम् — *Sayana*).

Vasujuvam, sender of wealth to his worshippers (वसुजुव यजमानेभ्यो वसूनां प्रेरयितारम् — *Sayana*).

Hymn-100

For verses 10 and 11, see Nir. XJ.28. and XI 29 respectively. For verses 10 and 11, the Rsi is *Vac* and the term occurs in both these verses.

1. **Maya kṛnavah viryani,** Put fourth thy strength on my side. यदा त्वं मह्यं शत्रुषु स्थितं भागं दीधरः धारयसि इन्द्र! अनन्तरं एव मया सह मच्छद् जेतु वीर्याणि कृणवः कुर्याः—*Venkata*, i.e. if thou wishest to give me the wealth of my enemies, come and help me to overcome them (शत्रुजयार्थं गच्छतः सपुत्रस्य मम साहाय्यं कुरु, यदि शत्रुघ्नं मह्यं दित्ससि — *Venkata*, in that case, help me along with the son while you proceed to overcome the enemy).

3. **Vajayantah,** in case you intend to proceed to the battle field (वाजयन्तः संग्रामिच्छन्तः) war loving companion.

Prabharata, प्रभरत = प्रहरत, offer fervently.

Nemah um iti tvah aha, नेम. ऊं इति त्वाः आह-न इन्द्रः अस्ति, Nema says, “verily, there is no Indra ” The word *nemah* means certain persons, like, agnostics. To those who raise doubts in the benevolence and existence of the supreme Lord Indra, Indra replies forcefully in the next verse—(4).

6. **Paravatam:** पारावतम्, paradise, According to Sayana, the name of a certain enemy. Literally, it means brought from afar; existing afar. (परावन्नाम्नः कस्यचित् स्वभूतम् —*Venkata*).

Sarabhaya, शरभाय, austere sage (according to traditionalists Sarabha is a Rsi).

Purusambhrtm, पुरुषसंभृतम् —collected by many (—*Venkata*); that wealth of Paravat thou hast opened (अपऽभ्रवृणोः) to Sarabha, so that it may be collected by many. (*Sayana*).

7 Sayana reads नि for न of the second line, and seems to explain the verse: “that enemy who was running forward and stayed not apart and did not hinder (अवावरीत्) you, Indra has thrown (अपीपतत्—नितरां अपातयत्) his belt in the vitals of that enemy (वृत्रस्य मर्माणि) ”

Wilson’s rendering is thus:

“Haste now severally forward; he is not here who stopped your way,—has not Indra let fall his thunderbolt in the very vitals of that enemy?”

8. Again a reference to *suparna* (Gayatri) who brought soma from heaven.

10. When vac, (वाक्), speaking unknown words (अविचेतनानि) sat down as the charming queen (राष्ट्री), of the Gods, the four (चतस्र) milked (दुदुहे) food and milk, but where did her best portion go (क्वः स्वदस्याः परमं जगामेति)

When Vac, speaking unknown, i.e. unintelligible, words (अविचेतनानि अविज्ञातानि) sat down as the charming pleasing queen of the gods (राष्ट्री

देवानां निषसाद मन्द्रा मदना), all the four quarters milked food and waters (चतसोऽनुदिश ऊर्जं दुदुहेपयांसि). But where did her best portion go? (क्व स्विदस्या; परमं जगामेति). It may be that which goes to the earth or that which is taken away by the rays of the sun (यत्पृथिवीं गच्छतीति वा । यदादित्यरश्मयो हरन्तीति वा)—Nir. XI.28.

11 The gods (देवाः) generated the divine speech (देवी वाचं भजनयन्त). Animals (पशवः) of all shapes (विश्वरूपाः) speak it (वदन्ति). May that charming milch cow (सा नो मन्द्रा दुहाना घेनुः), in the form of speech (वाक्), bestowing on us strength-giving food (अस्मान् उप इषं ऊर्जं) easily (सुष्टुता) approach us (उप आस्तु).

The gods generated the goddess *Vac*; animals of all shape speak it, i.e. the animals whose sounds are articulate and those whose sounds are inarticulate (देवीं वाचमजनयन्त देवाः । तां सर्वरूपाः पशवो वदन्ति । व्यक्तवाचश्चाव्यक्तवाचश्च). May that pleasant milch cow, in the form of *Vac* bestowing food and juice on us, easily approach us (सा नो मदनान्न च रस च दुहाना घेनुर्वागिस्मानुपैतु सुष्टुता)—Nir. XI.29.

Visvarupah, विश्वरूपाः, of all forms, shapes or kinds (Venkata and Sayana mean all the creatures speaking articulate or inarticulate sounds (सर्वा रूपा व्यक्तवाचश्चाव्यक्तवाचश्च, the idea taken from Yaska).

12. Dehi lokam vajraya viskambhe, देहि लोकं वज्राय विष्कम्भे, give room to contain the thunderbolt. The Brhad-devata gives a legend in this connection:

‘**Vṛtra** had enveloped the three worlds and stood there in his fierce energy, Indra could not conquer him, and he went to Visnu and said, “I will smite Vṛtra; do thou stride forth and stand by my side, and let the heavens give room for my uplifted thunderbolt, Visnu consented and did so and heavens gave an open space. All this is related in the verse” (*Wilson*). Obviously all this refers to clouds, the sun and lightning.

Hymn-101

Jamadagni of the family of Bhrgu is the seer of the hymn. For the word *Jamadagni*; see verse 8.

Jamadagni, जमदग्नि=jamat+agni (जमत्ऽअग्नि). see:

जमत्ऽअग्निना —III.62.18; VIII.101.8; IX.62.24; 65.25

जमदग्निदत्ता —III.53.15

जमदग्निवत् —VIII.96 3; IX.97 51.

Jamadagni'datta, जमदग्नि दत्ता, cognized by eye: the self evident (जमदग्निदत्ता चक्षुषा प्रत्यक्षेण दत्ता; Jamadagni is eye, चक्षुर्वे जमदग्निर्दृष्टिः —SBr. VIII.1.2.3 *Daya*. on III.53.15).

Jamadagnina, जमदग्निना, evidently cognized by eye (चक्षुषा प्रत्येक्षण —*Daya*. on III.62.18).

Jamadagnih, जमदग्निः=प्रज्वलिताग्नि =नयनम्, the eye (*Daya* on Yv. XIII.56, *jamat*=जमत्=synonym of *jvalatah*, Nigh I 17, a name concerning fire, flame, or ignition: We have in Nir. VII 24, जमत्ऽअग्निभिः प्राहुतः Asva-layana Srauta Sutra, VIII 9). i.e. sacrificed with blazing fires. Blazing fires, i.e. profusely generated fires, or burning fires; it is with them that the sacrifice is made. (जमदग्नयः प्रजमिताग्नयो वा । प्रज्वलिताग्नयो वा).

1. **Ittha**, इत्था, truth, reality; in this way; (Nigh. III.10; the synonyms for truth, सत्य, are बट्, अत, सदा, अद्वा इत्था and ऋत, (for *ittha*, see V 59 2, बट्+इत्था=बलित्था) (See Yv. XXXIII.87 for this verse).

Mitra, मित्र, light; in-breath.

Varuna, वरुण, bliss; up-breath.

Rdhak, ऋधक्, truth, truly, verily (यः संमृज्जोति सः — *Daya.* ; संमृद्धियंथा स्यात् तथा—*Daya.* Yv. VIII.20; स्वीकारे, III.25.1; सत्ये VII.57.4; यथार्थम् VI.40.5.

Devatataye, for the good of every one; for the sacrifice; for a control on mind and sense organs. Also for attaining divine qualities (देवतातये दिव्यगुण प्राप्तये — *Daya.* III.26.2; देवेभ्यः विद्वद्भ्यो दिव्यगुणेभ्यो वा — *Daya.*)

“Verily that man who worships Mitra and Varuna (friend and venerable lord) for the attainment of his desires and the one who gives oblations, becomes thereby perfectly tranquil and able to perform the sacrifice (ऋधग् देवतातये)” (*Mahidhara*).

Havyadataye, हव्यदातये, to the offerer; to the Yajamana (हव्यदातये हव्यानामादातुमर्हणामादानाय — *Daya.*).

2. **Bahutana,** बाहुता न, like two arms (बाहुता भुजो न इव — *Venkata*), that is, they obtain the sacrifice as the arms accomplish an object (यथा भुजो स ह कर्म प्रविशतः , तद्वत् यज्ञं प्राप्नुत इति — *Venkata*).

3. **Ayah'sirsa,** अयःशीर्षा, iron (or golden) helmet (हिरण्यालकृत शिरस्कः — *Venkata*).

5. **Varuthyam,** produced in the sacrificial chamber (वरुथ्यं यज्ञगृहभवम् — *Venkata*; यज्ञगृहे भवम् — *Sayana*).

Rajasu, to the kings (राजसु-मित्रादीन् राज्ञः , i.e. Mitra, Varuna, Aryaman etc. — *Venkata*).

6. **Jenyam**, victory-giving; also what is to be conquered or won (जेन्यं जयसाधनम् — *Venkata*).

Vasu=**vasum**, the sun as one of the Vasus, “they send him for the dispelling of darkness of the three worlds.” (ते प्रेरयन्ति अरुणवर्णं जयसाधनम् वसु इति । एतदेव आह एकम् पुत्रम् तिसृणाम् पृथिव्यादीनाम् आदित्यं प्रेरयन्ति — *Venkata*).

Vasu may also mean wealth or gold; then “it was these who sent the red gold victory—giving”, or “the reward of victory.” (*Wilson*)

10. **Adhvaryuh veti**, अध्वर्युः वेति, the priest comes; i.e. from the *haviṛdhanam*, a cart for the Soma (वेति गच्छति अध्वर्युः हविर्घानात् रजिष्ठैः ऋजुतमैः पथिभिः मार्गैः — *Venkata*).

Rajisthaih रजिष्ठैः, by the straight—most, or by the shortest path.

Niyutvah, O Lord of the vital world; O Lord of the *Niyut* steeds.

11. See Yv. XXXIII.39; *Bat*, बट्, synonym of truth, Nigh. III.10.

Panasyate addha, पनस्यते षडा, is praised rightly.

12. See Yv. XXXIII.40.

Asuryah, slayer of the *asuras* (असूर्यः असुराणां हन्ता — *Venkata*); also beneficent to living beings—*Mahidhara*. Also असूर्यः=असुभ्यः प्राणेभ्यो हितः परमेश्वरः — *Daya*. on Yv. XXXIII.40).

13 **Dasasu bahusu**, from the ten quarters or cardinal directions

(दक्षसु बाहुषु स्थानीयासु दिक्षु इति — *Venkata*).

In this verse, we have a praise of Usas or dawn or the light of the sun (उषसः स्तुतिः सूर्यप्रभाया वा — *Sayana*).

14 Haritah, the quarters (दिशो वै हरितस्ता अयं पवमान आविष्टः — *Venkata*).

To explain this verse, the Satapatha Brahmana (II.5.1.4; 5) gives a legend: Prajapati desired to create, and after intense penance, produced in succession three kinds of creatures (प्रजा हि तिस्रः)—birds, small snakes (*Sarishrpa*, सरीसृप), and serpents, but they all died. He then reflected on the cause of the failure; and perceiving it to be the want of nourishment, he caused milk to be produced in his own breasts. After this, he created a fourth kind, which were thus fed and lived. The other (अन्याः) are those which thus survived.

Brhat, the great; this refers to the sun; and alternatively to Prajapati (बृहत् महान् असावादित्यः । प्रजापतिरित्येके — *Sayana*).

For the creation, compare Ait. Br. II.1.1 and SBr, II.5.1.1-5 .

16. Vacovidam vacam ut' irayantim, (the cows) who herself utters speech and gives speech to others. So long as men are hungry, they remain silent, but when they have taken milk and are thus fed, they start talking (क्षुधितो हि न वाचम् उदीरयति, पयः पीत्वा पश्चात् उदीरयति — *Venkata*).

Martyah dabhracetah, man who does not possess sense; the one who is a fool (मर्त्यः मनुष्यः दम्भचेताः अल्पचेताः — *Venkata*).

Hymn-102

For verses 11 and 21, see Nir. IV.14 and III.20 respectively.

The R̥si of the hymn is *Prayoga* of the family of Bhr̥gu; or *Agnirbarhaspatya* or *Pavaka* or one or both of the two Agnis, the sons of Sahas; called *Grhapati*, and *Yavistha*

4 **Aurva Bhr̥gu vat**, like अरुवंभृगु; it may be the *dvandva* compound अरुवं + भृगु, like Aurva and Bhr̥gu (*Benfey*) Aurva is sometimes called the son, sometimes the grandson, and sometimes only a descendent of Bhr̥gu.

Aurva, inside the earth.

Bhr̥gu, shining, glorious.

The compound of the two may mean the sun; or the austere-sage.

Apnovanavat, like a honest toiler.

Samudravasasam, the one existing in waters, the submarine fire (समुद्रवाससम् वाडवम् — *Venkata*; or Omnipresent in the entire space of the firmament.

7. **Adhvaranam**, अध्वराणाम्, of the inviolable rites; pertaining to the rites free from violence.

8. **Tvasta**, त्वष्टा, creator.

Taksya, carpenter (तस्या विकृतं व्यानि रूपेव त्वष्टा रूपाणि वसंकिरिष, may deal

with us as a carpenter deals with the timber he has to cut—*Sayana*).

11 Siram pavaka-socisam, शीरं पावकशोचिषम् (praise) Agni of purifying flames, i.e. of pure light (पावक दीप्तिम्); it rests through all or pervades all (अनुशायिनमिति वा । आशिनमिति वा —*Nir. IV.14*).

14. Tridhatu-avrtam barhih, triple-uncovered (त्रिधातु अनावृतम् बहिः —*Venkata*: त्रिधातु त्रिः अवृतं अनावृतं च असन्दिनं अवदं च । स्तरण काले हि बहिरवदं भवति — *Sayana*).

Apah cit ni dadha padam, the waters find their place in him (आपः अपि पदं निदधति अन्तरिक्षा माध्यमिके —*Venkata, Sayana*).

Barhih, बहिः, firmament.

Asam'dinam; असम्सदिनम्, united, unbound.

15. Anadhrstabbih utibhih, अनाधृष्टाभिः ऊतिभिः, with inviolable protections.

Midhusah, the bestower of happiness, auspicious.

17. Angirah, fire divine.

21. Yat atti upajihvika yat vamrah ati'sarpati, when the emmet eats, when the pismire crawls (यत् अति उपजिह्विका यदा वम्रः अतिमर्षति), *vamribhih* and *upajihvikah* are synonymous of emmets (वम्रीभिरुपजिह्विका इति सीमिकानाम्)

Vamryah, (emmets) are so called from vomiting (वम्र्या वमनात्).

Simika, (emmet) is so called from crawling (सीमिका स्यमनात्);

Upajihvikah, smellers. (उपजिह्विका उपजिह्वयः). See also वज्रीभिः पुत्रमपुत्रो
प्रदानम् —IV.19.9.

[unmarried maidens (have taken) the undivided son from the
emnets.] —Nir. III 20.

22. Vivasvibhih, विवस्विभिः, priests.

Hymn-103

Sobhari of the family of Kanva is the Ṛsi of this hymn.

2. Daivah'dasah, invoked by Divodasa according to the tradi-
tionalists. Here it, however, means sunshine or enlightenment. The
term दैवःदासः occurs nowhere else in the Ṛgveda.

Divodasam, दिवोदासम्, the giver of light; ('दिवश्च दास उपसंख्यानम् —
Astadhyayi VI.3.21; विज्ञानमयस्य प्रकाशस्यदातारम् —*Daya*. on IV.26.3; दिवोदासस्य
= प्रकाशदातुः (सूर्यस्य) —*Daya*. on VI.16.19; दिवोदासेभिः प्रकाशस्य दातृभिः —*Daya*.
on I.130.10.

Majmana, मज्मना, with speed or force (मज्मना बलेन —*Venkata*
शुद्धिकारण-क्षेपणाऽऽख्येन बलेन —*Daya*. on I.64.3; मनन्तेन बलेन on I. 143.4; मज्मना=
बलनाम Nigh. II.9).

3. Rejanta, tremble (रेजन्त कम्पन्ते —*Venkata*).

Sahasra'sam, सहस्रसाम्, thousand of blessings; giver of thousands
(सहस्रसाम् सहस्रस्य दातारम्).

5. Dr̥dhe cit, strong; stronghold of enemies (स दृढे चित् अपि शत्रुपुरे
स्थितम्).

Abhi-trnatti, spoils, wastes, destroys, defeats (अभि-तृणत्ति हिनस्ति — *Sayana*).

He (who is devoted to you) by his own strength and power destroys or defeats the enemy in a battle, and attains immense inexhaustible wealth, food or prosperity.

Vamani, wealth, treasure (वामानि धनानि — *Venkata*).

Alternatively, he (thy worshipper) spoils with his steed food laid up even in strongholds, he possesses imperishable wealth. (*Wilson*)

Puruvaso, O Lord of vast wealth (पुरुवसो ! हे बहुधन ! — *Venkata*).

7. **Deva-yavah**, Yajamanas, worshippers or householders, (देववयः यजमानाः — *Venkata*).

Gibhih, गोभिः, by songs.

Sudanavah, liberal givers (सुदानवः शोभनदाना — *Venkata*).

Dasma, O graceful Lord (दस्म ! दर्शनीय ! — *Venkata*).

8. **Rtavne**, ऋताव्ने=ऋतव्ने, observant of truth (ऋतव्ने=यज्ञवते — *Venkata*; यज्ञवते सत्यव्रते वा — *Sayana*).

9. **Vira vat**, with children (वीरवत् पुत्रवत् — *Venkata*).

Maghava, wealthy (मघवा धनवान्).

Yasah, यशः, fame, i.e. fame-giving food (यशः यशस्करं अन्नम्—*Sayana*).

Dyumni, one possessing food; famous; glorious (द्युम्नी अन्नवान् यज्ञस्वी वा । 'द्युम्नं द्योतयेयंशो वान्नं वा' — Nir. V.5. *dyumnā* is derived from the root √द्यु, to shine and means glory or food. See VII.25.3 for *dyumnā*).

14. **Svah'nare**, स्वनरे=स्वःजरे; in the yajna-performance (यजनि लक्षणे कर्मणि — *Sayana*)

Sobharyah. सोभर्याः, of sobhari; of the virtuous devotee=सोभरेः .

For *sobhari*, see :

सोभरयः — VIII.19.32

सोभरिम् — VIII.5.26

सोभरी — VIII.22.15

सोभरीणाम् — VIII.20.8

सोभरीज्यवः — VIII.20.2

सोभरे — VIII.19.2

सोभर्याः — VIII.103.14.

720

Central Archaeological Library,

NEW DELHI.

72805

Call No. Sa2V1/Sar/Vid

Author—Saraswati, Satya
Prakash.

Title—Rigveda Samhita

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

**Please help us to keep the book
clean and moving.**

Barcode : 99999990842021

Title - rigvede samhita vol.xi

Author - sarasvati , satya prakash

Language - english

Pages - 496

Publication Year - 1983

Barcode EAN.UCC-13

GOVERNMENT OF INDIA

ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA

Central Archaeological Library

NEW DELHI

ACC. NO. **72806**

CALL NO. **Sa 2VI/Sar/Vid**

D.G.A 79

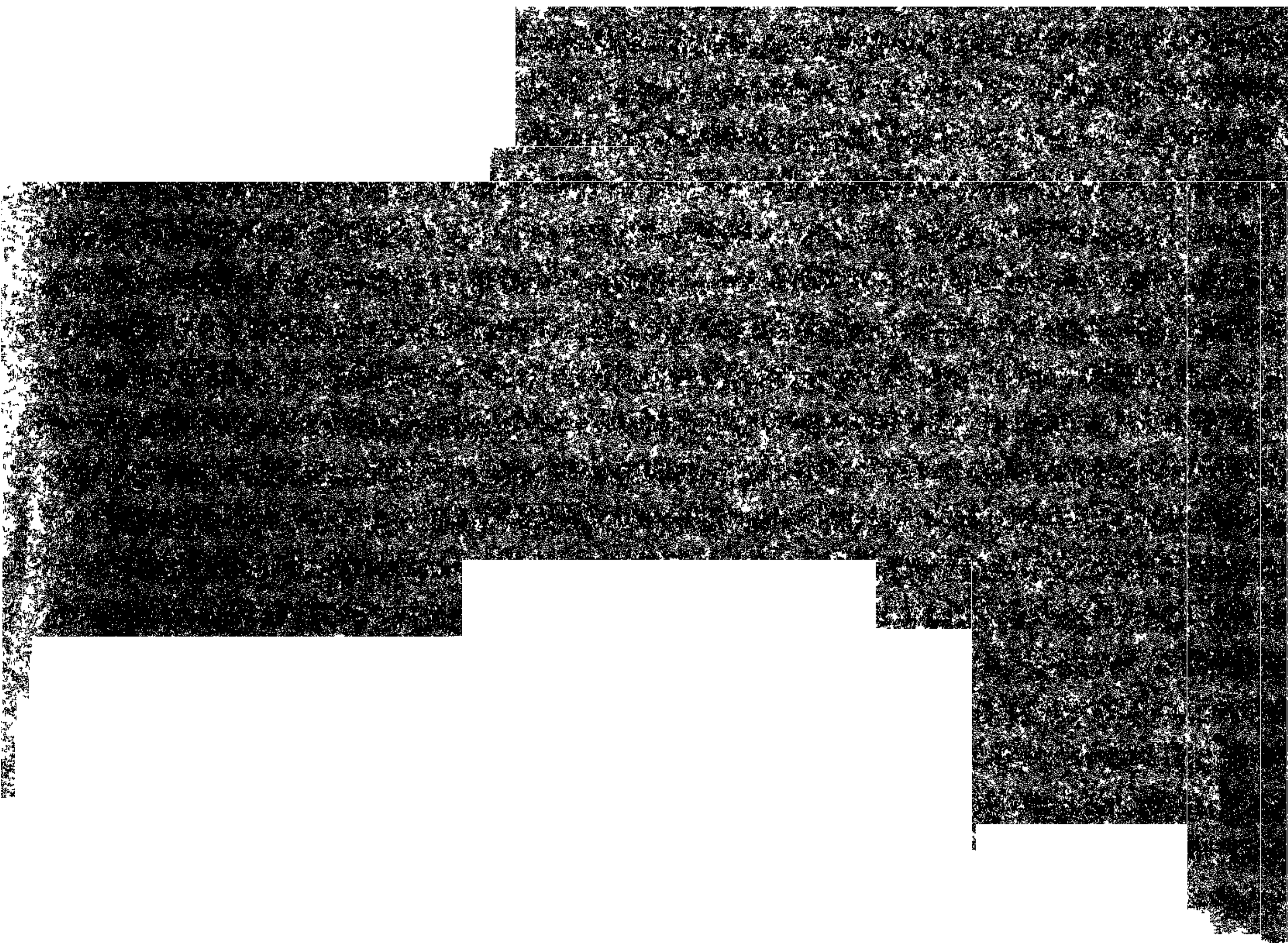
**MUNSHIRAM MANOHARLAL
PUBLISHERS PVT. LTD.**

ORIENTAL & FOREIGN BOOK SELLERS

SECRET

SECRET

SECRET

1911

1912

1913

1914

ṚGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

72806

RGVEDA SAMHITĀ

ऋग्वेद संहिता

with

English Translation

by

Svami Satya Prakash Sarasvati

and

Satyakam Vidyalkar

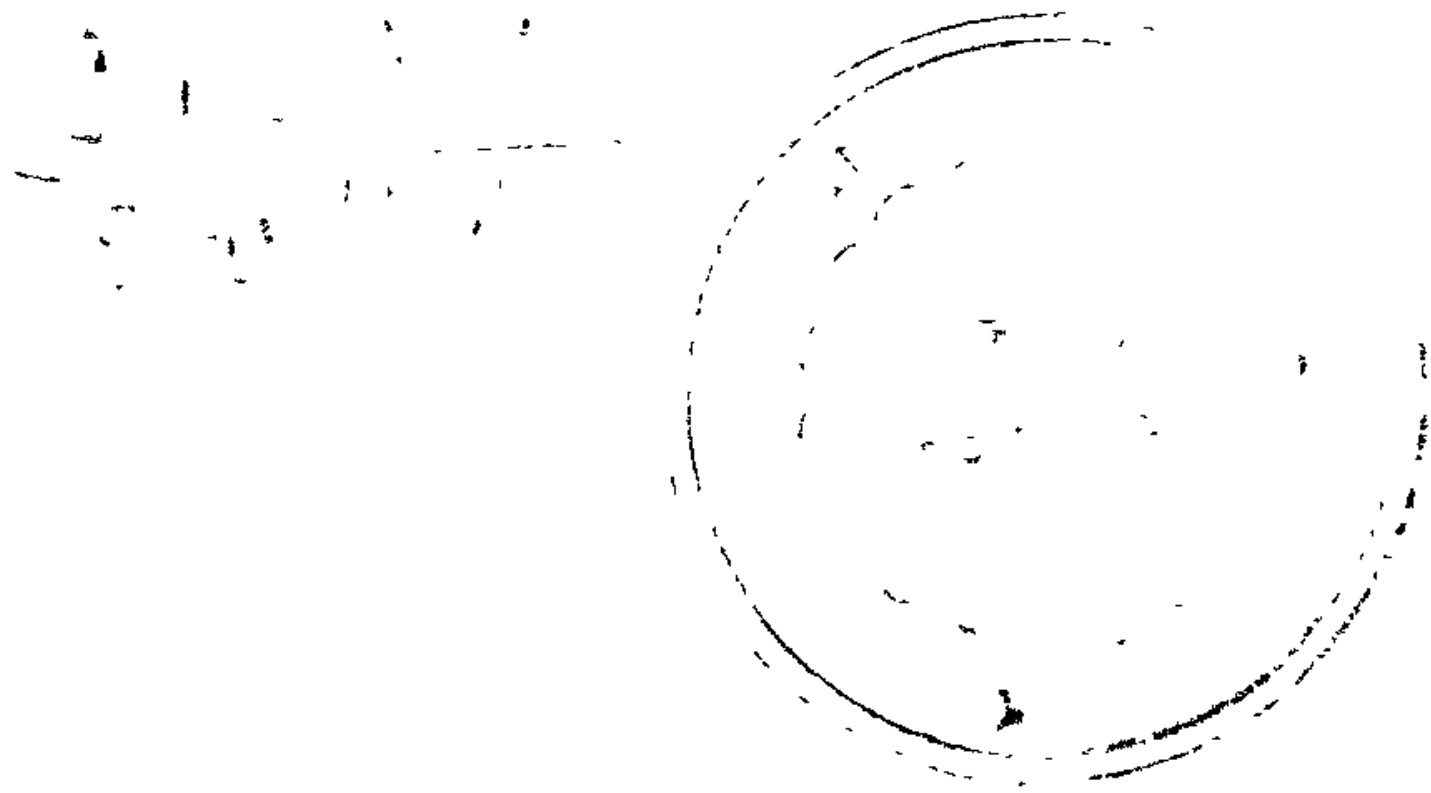
72806

Volume XI

Book IX, Hymns [1—114]

एकादश भागः

नवमं मण्डलम्, सूक्तानि [१—११४]

Veda Pratishthana

New Delhi

RGVEDA, Vol. XI
© Veda Pratishthana, 1983
Published by the Veda Pratishthana, New Delhi

29/7/86
So 27 So 27/86
कन्यापुत्राभ्यां वसुदेवकालम्

Printed at :
Shiksha Bharati Press, G. T. Road, Shahdara, Delhi

IN MEMORY OF
VED RATAN MOHAN

Ved Ratan Mohan

The Vedas celebrate the *vac* whose array of thousand syllables and thousand postures of consciousness manifested in a thousand ways appear as flame-songs of the earth and the empyrean. In their innermost recesses are embedded the eternal and cosmic powers of illumination. The Vedic words rising from the oceanic depths of creative consciousness provide a panoramic vision and a thousand vignettes of that real inner illumination, *sva*, reached by *dhi*, the two facets of which are *karma* (action) and *prajna* (knowledge). In that realm of invocation and sacrifice, faith (*sraddha*) converges with reason (*tarka*); intuition assimilates perception; light combines with vigour; wisdom coalesces with valour; speech and action become one. The science of Vedas seeks that true synthesis of faith and reason, and in that pursuit, its prayer is that we may be blessed with "faith" that has not degenerated into the somnolence of the spirit and that we may be endowed with "reason" that has not, in the words of Gurudeva Tagore, lost "its way into the dreary desert sand of dead habit" and which has its habitation in the meandering maze of pointless prolixity:

ज्ञातारो देवा अधिवोचता नो वा नो निद्रा ईक्षत मोत जल्पिः ।

वयं सोमस्य विश्वह प्रियासः सुवीरासो विदधमावदेम ॥ ऋक्. 8.48.14.

The true Vedic faith does not countenance dogma; the Vedic reason is not a euphemism for sophistry; the Vedic word is not a victim of verbiage. The essential perception of the Vedas is not a prisoner of perversions. The humanism of Vedas is not a hypocrisy and the Vedic teaching of tolerance is not a transient contrivance. The core commitment of Vedas is to truth and *dharma*, to harmony and happiness, to freedom and justice. The soulful Vedic voyage in ceaseless quest of the experience of inner illumination and with its rich symbolism and manifold meanings is perhaps the oldest and the most magnificent and many-splendoured pilgrimage of the human spirit.

The Vedas gave the *Magna Carta* of Human Brotherhood and Universal Goodwill and proclaimed a noble prayerful Preamble to the humanitarian Constitution of One World based on friendship, fellow-feeling, freedom and fearlessness in words which are immortal and ever inspiring and which are central to the basic teleology and technology of building impregnable defences of peace in the minds of men. The Vedic seers who viewed the world of perception and the world of thought as a continuum prayed for the composite benediction of hearing noble thoughts and seeing noble deeds: षड् कर्णेभिः शृणुयाम देवा षड् पश्येमाक्षिभिर्यज्ञज्ञाः । यजु. 25.21

In that endeavour of building a universe of noble thoughts and noble deeds, the Vedic seers convened a cosmic convocation based

on the fundamental human quest for truth and the acceptance of its many facets (एकं सद् विप्राः बहुधा वदन्ति):

आ नो भद्राः क्रतवो दन्तु विश्वतोऽदब्धासो अपरीतास उद्भिदः ।

देवा नो यथा सदमिद् वृधे असन्नप्रायवो रक्षितारो दिवे दिवे ॥ ऋक्. 1.89.1.

In the Vedic vision of human society, man in his relation to man was not predatory, aggressive and oppressive as in the Hobbesian nightmare which conjured up *homo homini lupus*. The Vedic ideal was that Man was under an obligation to protect and preserve and to aid and comfort mankind everywhere: पुमान् पुमांसं परिपातु विश्वतः । ऋक्. 6.75.14.

The Vedic philosophy of freedom and fearlessness reached a credal and climactic crescendo in the earthy yet ethereal invocations:

अभयं मित्रादभयमित्रादभयं ज्ञातादभयं परोक्षात् ।

अभयं नक्तमभयं दिवा नः सर्वा आशा मम मित्रं भवन्तु ॥ अथर्व. 19.15.7

Equally, the Vedic hymn of *togetherness* remains a refreshing reminder and a beacon light to the fractured and fragmented world out of whose womb the new world order is struggling to be born:

सङ्गच्छध्वं संवदध्वं सं वो मनांसि जानताम् ।

देवा भागं यथा पूर्वं सञ्जानाना उपासते ॥ ऋक्. 10.191.2.

These noble thoughts made the culture of the Vedas the first and foremost foundation of the edifice of universal values: सा प्रथमा संस्कृतिर्विश्ववाराः । यजु. 7.14.

These enduring verities of the Vedas are not a relic of the past, nor are they the exclusive preserve or the sole inheritance of Indians and Indo-Aryans. They belong to the common heritage of humanity and are relevant in our contemporary world and in our age. We owe it to ourselves and to the peoples and the nations of the world to share this precious heritage and to disseminate its message and meaning.

It is the proud privilege of Veda Pratisthana to be the chosen instrument of the monumental project for preparing and presenting a readable and systematic modern translation of all the four Vedas. The Veda Pratisthana has had the credentials and the capacity to attempt this ambitious task because it was founded on the deep understanding and encyclopaedic erudition of Swami Satya Prakashji, an eminent scientist and a distinguished professor before he became a *parivrajaka*, the firm financial support and the bounteous benefaction of Narendra Mohan Foundation, an eloquent and tangible testament of the Mohan family's liberal and public-spirited disposition, and of the intrepid faith, fortitude, vision and dedication of the late Shri Prakash Vir Shastri.

The munificence of Major Kapil Mohan and his family and their deep devotion to the cause of Vedic learning enabled the Veda Pratisthana to embark on this noble enterprise. It was Major Kapil Mohan's resolve to raise a truly meaningful memorial in the form of a new edition of the Vedas in remembrance of his elder brother, the late Col. Ved Ratan Mohan that led the Narendra Mohan Foundation to offer its generous and unsparing financial assistance for this project. We acknowledge our debt of gratitude to Major Kapil Mohan and to Narendra Mohan Foundation. We also take this opportunity to pay our tribute to the memory of Col. Ved Ratan Mohan whose life was a superb saga of service and an inexhaustible treasury of goodwill.

The late Shri Prakash Vir Shastri was the main architect of Veda Pratisthana. It was to him that we owed the initial organization, the basic conception and the purposeful momentum of the project. Indeed, we are only trying to translate his dream into a reality. An eminent and gifted parliamentarian, whose cascading eloquence, sparkling wit, mature wisdom and intrinsic goodness had a singular charm, Parkash Vir Shastri was an articulate exponent and a selfless missionary of the fundamental values of India's creative and spiritual culture. Spun and woven with the warp and woof of Indian sensitivity and perception, the tapestry of his life and work was as authentic as it was inspiring. He shunned the pettiness and parochialism of politics and strove to reinforce our national life with the tensile strength of our quintessential heritage. He lived and worked for national goals. In national politics he was the ambassador of the larger cultural claims on life. In his tragic and untimely death, Mother India lost an illustrious son who distinguished himself not by the office he held, nor by his wealth or material acquisitions, but by his dedicated and singleminded service to the cause of the nation. In his death, Veda Pratisthana lost its moving spirit, regained mainly because his memory is a motive force. We savour the exhilarating fragrance and see the inspiring and exhorting presence of his personality, pervasive, permeating and perdurable, in the fruition of this project and pay our affectionate homage to his everlasting memory.

Deepavali, 1978.

Preface

The Vedas are the Word of God. At the very beginning of the Creation, man received knowledge of the Vedas. The R̥gveda is the most ancient of all the holy scriptures in the world.

Knowledge of the Vedas is not intended for a particular race or country. God revealed this knowledge for the greatest good of mankind. This noble objective is reflected in the following words of the Vedic sages :

May all be happy and rid of diseases,
May all have a happy and harmonious life,
May nobody ever be afflicted with suffering.

The Vedas have been translated into several languages. Scholars like Griffith, Wilson and Max Müller have written commentaries on the Vedas in English. But the need for bringing out an unconventional and standard translation of the Vedas has been felt for quite sometime. The task, however, involved dedication, hard work and considerable financial resources.

Col. Ved Ratna Mohan, ex-M.P., was a promising youngman, the scion of a family which had implicit faith in the Vedas. His brilliant career was cut short by untimely death in 1973. His father, late Shri Narendra Mohan, was a leading industrialist of India. Devoted to social service, he took keen interest in the dissemination and distribution of religious literature. He had unshakable faith in God. Daily he would perform *yajna* and once in a year he would perform this on a big scale when all the *mantras* of one of the four Vedas would be recited. He had named his eldest son Ved Ratna (Jewel of the Vedas). He had desired the late Ved Ratna to do some service to

the Vedas. But fate had willed otherwise. Col. Ved Ratna died before he could fulfil his father's wish.

His younger brother Major Kapil Mohan, who has great reverence for the Vedas like his father, made the noble resolve to get all the four Vedas translated into English and publish them on behalf of the Narendra Mohan Foundation in the sacred memory of his elder brother. This Foundation was endowed by the sons of the late Shri Narendra Mohan, the founder of the Mohan Industries, in accordance with the wishes of their father. A hospital, a college, and several other charitable institutions devoted to public service are being run by the Foundation.

The task of rendering the four Vedas into English was entrusted to the Veda Pratishthana by the Foundation. Dr. Govardhan Lal Dutta, a famous educationist and Head of the Pratishthana, requested the Vedic scholar Svami Satya Prakash Sarasvati to undertake the highly onerous responsibility. Indeed one could think of no other scholar better qualified than Svami Satya Prakashji to accomplish this task. I am happy that Svamiji was kind enough to accede to the request. He is devoting most of his time to the translation work though he is a *parivrajaka*, a peripatetic monk. In this task, he is collaborating with Pandit Satyakam Vidyalkar.

Thanks are particularly due to Shri Vishwanath for his unstinted cooperation in the excellent printing of this work. No words would be adequate to express my warm appreciation and grateful thanks to Major Kapil Mohan, Svami Satya Prakashji and other colleagues and co-workers of the Veda Pratishthana who have generally helped in the accomplishment of this sacred task.

Our labours would be fully rewarded if through this English translation of the four Vedas, attempted for the first time in India, the divine message enshrined in the Vedas impregnates human consciousness everywhere.

Shravani Poornima,
Vikramiya Samvat 2034,
August 28, 1977.

Prakash Vir Shastri
Secretary, Veda Pratishthana
New Delhi

ऋग्वेद संहिता

ṚGVEDA SAMHITA

ऋग्वेद संहिता

नवमं मण्डलम्

(१) प्रथमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्वस्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो मधुच्छन्दा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१६॥ स्वादिष्ठया मदिष्ठया पवस्व सोम धारया । इन्द्राय पातवे सुतः ॥१॥
रक्षोहा विश्वचर्षणिरभि योनिमयोहतम् । द्रुणा सधस्थमासदत् ॥२॥
वरिवोधातमो भव मंहिष्ठो वृत्रहन्तमः । पर्षि राधो मघोनाम् ॥३॥
अभ्यर्ष महानां देवानां वीतिमन्धसा । अभि वाजमुत श्रवः ॥४॥

1.

Svādishṭhayā mādishṭhayā pávasva soma dhārayā | ín-
drāya pátave sutáh || 1 || rakshohá viṣvácārshanir abhí yó-
nim áyohatam | drúnā sadhástham ásadat || 2 || varivodhā-
tamo bhava mánhishṭho vṛtrahántamah | pârshi rádho ma-
ghónām || 3 || abhy àrsha mahánām deyánām vitím ándhasā |
abhí vájam utá śrávah || 4 ||

RGVEDA SAMHITĀ

BOOK NINE

1

O elixir of divine love, may you flow in the sweetest and most exhilarating stream, expressed for the acceptance of the aspirant, the resplendent self. 1

It is all-beholding, and a destroyer of the wicked, when collected, it occupies the assigned position in the wooden cask, made strong by fixing iron nails. 2

May you be the lavish giver of wealth, most bounteous, the subduer of enemies and may you bestow on us the riches of the affluent. 3

Flow onward to the sacrifice with Nature's bounties and flow here for our strength and fame. 4

त्वामच्छा चरामसि तदिदर्थं दिवेदिवे । इन्द्रो त्वे न आशसः ॥५॥

tvām áchā caramasi tát id
ártham divé-dive | índro tvé na āśasaḥ || 5 || 16 ||

॥१७॥ पुनाति ते परिस्रुतं सोमं सूर्यस्य दुहिता । वारेण शश्वता तना ॥६॥
तमीमप्वीः समर्य आ गृभ्णन्ति योषणो दश । स्वसारः पार्ये दिवि ॥७॥
तमीं हिन्वन्त्यग्रुवो धमन्ति बाकुरं दृतिम् । त्रिधातु वारणं मधु ॥८॥

punāti te parisrútaṁ sómaṁ sūryasya dubitá | váreṇa
śáṣvatā tánā || 6 || tám im āṇviḥ samaryá ā gṛibhṇānti yó-
shaṇo dáśa | svásaraḥ párye diví || 7 || tám im hinvanty
agrúvo dhámanti bākuraṁ dṛitim | tridhātu vāraṇām mādhu
|| 8 ||

अभीममघ्न्या उत श्रीणन्ति धेनवः शिशुम् । सोममिन्द्राय पातवे ॥९॥
अस्येदिन्द्रो मदेष्वा विश्वा वृत्राणि जिघ्रते । शूरो मघा च मंहते ॥१०॥

abhimám ághnyā utá śrīṇānti dhenávaḥ śiṣum | só-
mam índrāya pátave || 9 || asyéd índro mādeshv ā víṣvā
vritráṇi jighnate | śūro maghá ca mañhate || 10 || 17 ||

O dropping divine elixir, we come to you only; this divine worship, offered day by day, is for you only; our invocations are to you alone, and to none else. 5

May the dawn, the daughter of the sun, purify this elixir; your elixir of divine love is gushing in streams through the eternally outstretched ultra-psychic fleecy filter. 6

The ten sister-fingers seize you in the sacrifice (for cleansing the stems of plant with water and squeezing out the sap) on the auspicious day. 7

The fingers carry the plant of the elixir. They, the enlightened priests, crush it and squeeze out the glittering sap on the water skin. The sweet sap is imbibed with three qualities (of invigorating body, mind and intellect), and is enemy-averting. 8

The inviolable kine mingle this fresh celestial elixir with their milk for the enjoyment of the aspirant, the resplendent self. 9

In the exhilaration of this devotional elixir, the aspirant self smites all evil tendencies and bestows prosperity (on the devotees). 10

(२) द्वितीयं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चम्याम्य सूक्तस्य काण्वो मेवातिथिर्ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१८॥ पवस्व देववीरति पवित्रं सोमं रंह्या । इन्द्रमिन्द्रो वृषा विश ॥१॥
 आ वच्यस्व महिं प्सरो वृषेन्द्रो द्युम्रवत्तमः । आ योनिं धर्णसिः सदः ॥२॥
 अधुक्षत प्रियं मधु धारां सुतस्य वेधसः । अपो वसिष्ठ सुक्रतुः ॥३॥
 महान्तं त्वा महीरन्वापो अर्षन्ति सिन्धवः । यद्गोभिर्वासयिष्यसे ॥४॥
 समुद्रो अप्सु मामृजे विष्टम्भो धरुणो दिवः । सोमः पवित्रे अस्मयुः ॥५॥

2.

Pávasva devavír áti pavítram soma ránhya | índram
 indo vṛishá viṣa || 1 || á vacyasva máhi psáro vṛishendo
 dyumnávattamah | á yónim dharnasíḥ sadah || 2 || ádhu-
 kshata priyám mádhu dhārā sutásya vedhásah | apó vasi-
 shṭa sukrátuh || 3 || mahántam tva mahír ánv ápo arshanti
 síndhavah | yád góbhīr vasayishyáse || 4 || samudró apsú
 mamṛije viṣṭambhó dharúṇo diváh | sómah pavítre asma-
 yúh || 5 || 18 ||

॥१९॥ अचिक्रददृषा हरिर्महान्मित्रो न दर्शतः । सं सूर्येण रोचते ॥६॥
 गिरस्त इन्द्र ओजसा मर्मज्यन्ते अपस्युवः । याभिर्मदाय शुम्भसे ॥७॥
 तं त्वा मदाय घृष्वय उ लोककृत्नुमीमहे । तव प्रशस्तयो महीः ॥८॥

acikradad vṛisha hárir mahān mitró ná darśatáh | sám
 sūryeṇa rocate || 6 || gíras ta inda ójasa marmṛijyānte apas-
 yúvah | yábhīr mādāya śumbhase || 7 || tám tva mādāya
 ghrīshvaya u lokakṛitnūm imāhe | tāva prāśastayo mahīḥ
 || 8 ||

2

O elixir of joy-divine, dear to Nature's bounties (or sense organs), may you hasten on in your purifying course. O blissful, may you satisfy the resplendent self, the showerer. 1

O blissful elixir, the mighty showerer (of blessings) and the most glorious upholder, may you give us food and strength; may you occupy your assigned position. 2

The stream of the effused creative juice of bliss furnishes the joy-giving milk. Rich in qualities and reactions, it is mingled with waters. 3

When you, O elixir, the mighty, are mixed with milk, the forceful streaming waters flow to you. 4

The divine elixir is the sustainer (of all of us); it is the supporter of heaven and is purified in the waters. For our sake, (it is poured) into the straining cloth (the ultra-psychic fleecy filter). 5

This mighty showerer of blessings gives out a thrilling sound as it drops (on the strainer). It is beautiful as a friend; it shines (in heaven) with the sun. 6

O love divine, the divine words of praise (chanted on the occasion of your effusion) increase our vigour and encourage us for the right conduct. They cleanse (our hearts), and they add to our exhilaration. 7

We pray to secure exhilaration from you; you are the giver of the highest joy to your worshipper, eager to crush evils. Verily, you are worthy of the loftiest adoration. 8

अ॒स्मभ्य॑मि॒न्दवि॒न्द्रयु॑र्म॒ध्वः प॒वस्व॒ धार॑या । प॒र्जन्यो॑ वृ॒ष्टि॒मौ इ॒व ॥९॥
गो॒षा इ॒न्दो नृ॑षा अ॒स्यश्च॒सा वा॒जसा॒ उ॒त । आ॒त्मा य॒ज्ञस्य॑ पू॒र्व्यः ॥१०॥

asmábhyam indav indrayúr mādhyah pavasva dha-
raya | parjanyaṁ vṛṣṭimāu iva || 9 || goṣhā indo nṛishā asy
asvasā vājasā uta | ātmā yajñāsya purvyāh || 10 || 9 ||

(३) तृतीयं सूक्तम्

(१-१०) दशर्वस्यास्य सूक्तस्याजीगतिः शुनःशेषः (कृत्रिमो वैश्वामित्रो देवरानः) ऋषिः । पवमानः
सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२०॥ ए॒ष दे॒वो अम॑र्त्यः प॒र्णवी॑रि॒व दी॑यति । अ॒भि द्रो॑णान्या॒सद॑म् ॥१॥
ए॒ष दे॒वो वि॒षा कृ॑तोऽति॒ ह्वरा॑ंसि धावति । प॒वमा॑नो अ॒दाभ्यः॑ ॥२॥
ए॒ष दे॒वो वि॒प॒न्युभिः॑ प॒वमा॑न ऋ॒तायु॑भिः । ह॒रि॒र्वाजा॑य मृ॒ज्यते॑ ॥३॥
ए॒ष वि॒श्वानि॑ वा॒र्या शू॒रो यन्नि॑व स॒त्वंभिः॑ । प॒वमा॑नः सि॒षास॑ति ॥४॥
ए॒ष दे॒वो र॑थर्यति॒ प॒वमा॑नो द॒शस्य॑ति । अ॒विष्कृ॑णोति व॒ग्वनु॑म् ॥५॥

3.

Eshā devó amartyah parnavír iva dīyati | abhí drōṇāny
asādam || 1 || eshā devó vipā kṛitó 'ti hvārānsi dhāvati | pá-
vamāno ádābhyah || 2 || eshā devó vipanyúbhiḥ pávamāna
ritāyúbhiḥ | hárir vājaya mṛijyate || 3 || eshā víśvāni vārya
śúro yánn iva sātvaabhiḥ | pávamānaḥ sishāsati || 4 || eshā
devó ratharyati pávamāno daśasyati | avísh kṛiṇoti vagva-
nūm || 5 || 20 ||

O love divine, you are dear to the resplendent self. May you shower upon us streams of ambrosia, like a raining cloud. 9

O love divine, you are the giver of milch-kine, of children, of horses, and of food; you are the primeval soul of the cosmic sacrifice. 10

3

This divine immortal bliss flies like a bird upon her wings to settle on the sacrificial vessels 1

This divine elixir which has been squeezed out from plants by fingers, is inviolable. It rushes forward against all obstacles and oppositions. 2

This divine ambrosia, while flowing, is adorned (with hymns by the devout and skilled priests), as a horse for battle. 3

This strong one, as it flows along, seems to encompass all sorts of desirable wealth with its power and seeks to bestow it upon us. 4

This love divine, as it drops, hastens, as if a horse to its chariot and bestows rich gifts upon the worshipper. (During its motion), it discovers for itself new ever-thrilling sounds. 5

This divine sap, praised by the priests, gives precious wealth to the worshipper. It is mingled with waters. 6

Away it rushes with its stream across the high regions into heaven and roars as it flows on. 7

Having completed the sacrificial rites, it goes to heaven across the inviolable regions. 8

The green-tinted divine elixir of ancient birth flows across the ultra-psychic fleecy filter for the enjoyment of Nature's bounties. 9

This elixir of love divine, multi-functional, produces abundant food, while it flows onward in a stream in the process of purification. 10

4

O love divine, most nourishing, may you welcome (enlightened persons in the holy rites); win over (the enemies) and make us happy and prosperous. 1

O lord of love divine, give us light, heavenly light, give us good fortune, and make us happy and prosperous. 2

O divine bliss, give us strength, give us wisdom, drive away our adversities and make us happy and prosperous. 3

पवी॒तारः पुनी॒तन॒ सोम॒मिन्द्रा॒य पा॒तवे । अथा॑ नो॒ वस्य॑सस्कृधि ॥४॥
 त्वं सूर्ये॑ न॒ आ भ॑ज॒ तव॒ कृत्वा॒ तवो॒तिभिः । अथा॑ नो॒ वस्य॑सस्कृधि ॥५॥

pāvītārah punītana
 sómam índrāya pátave | áthā — || 4 || tvám sūrye na á
 bhaja táva krátvā távotíbhīḥ | áthā — || 5 || 22 ||

॥२३॥ तव॒ कृत्वा॒ तवो॒तिभिर्ज्यो॑क्पश्ये॒म सूर्ये॑म् । अथा॑ नो॒ वस्य॑सस्कृधि ॥६॥
 अ॒भ्यर्ष॑ स्वा॒युध॒ सोम॑ द्वि॒बर्ह॑सं र॒यिम् । अथा॑ नो॒ वस्य॑सस्कृधि ॥७॥
 अ॒भ्यर्षा॑न॒पच्यु॑तो र॒यिं स॒मत्सु॑ सा॒सहिः । अथा॑ नो॒ वस्य॑सस्कृधि ॥८॥

táva krátvā távotíbhīr jyók paśyema sūryam | áthā —
 || 6 || abhy àrsha svāyudha sóma dvibárhasam rayīm | áthā
 — || 7 || abhy àrshánapacynto rayīm samátsu sāsahīḥ | áthā
 — || 8 ||

त्वां य॒ज्ञैरे॒वीवृ॑ध॒न्पव॑मान॒ वि॒धर्म॑णि । अथा॑ नो॒ वस्य॑सस्कृधि ॥९॥
 र॒यिं न॑श्चि॒त्रम॑श्चि॒नमि॑न्दो वि॒श्वायु॑मा भ॑र । अथा॑ नो॒ वस्य॑सस्कृधि ॥१०॥

tvám yajñair avivṛidhan pávamāna vídharmaṇi |
 áthā — || 9 || rayīm naṣ citrām aśvīnam índo viśvāyum á
 bhara | áthā — || 10 || 23 ||

O priests, press out joy-giving elixir to please the aspirant self, and make us happy and prosperous. 4

O blissful elixir, by your power and protections, may we live long to enjoy the sun. Please make us happy and prosperous. 5

By your wisdom and protections, may we be able to behold the sun for a long time. Please make us happy and prosperous. 6

O bright-weaponed elixir of bliss, shower upon us riches abundant for both worlds. Please make us happy and prosperous. 7

O you, who are unvanquished in the struggle, and subduer of adversities, shower wealth upon us. Please make us happy and prosperous. 8

O pure dropping love divine, they glorify you with sacred performance for their own upholding. Please make us happy and prosperous. 9

O blissful Lord, bring to us varied wealth, abundant in cattle, and a full life. Please make us happy and prosperous. 10

(५) पञ्चमं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य काव्यपोऽसिनो देवलो वा ऋषिः । (१) प्रथमर्च इध्मः समिद्धो
वाग्निः, (२) द्वितीयायास्तनूनपान्, (३) तृतीयाया इळः, (४) चतुर्थ्या बर्हिः, (५) पञ्चम्या
देवीर्धरिः, (६) षष्ठ्या उपास्मानक्ता, (७) सप्तम्या दैव्यो होतारो प्रचेतसो, (८) अष्ट-
म्यास्मिन्नो देव्यः सरस्वतीळाभारग्यः, (९) नवम्यास्त्वष्टा, (१०) दशम्या
वनस्पतिः, (११) एकादश्याश्च स्वाहाकृतयो देवताः । (१-७) प्रथमादि-
सप्तर्चा गायत्री, (८-११) अष्टम्यादिचतसृणाञ्चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥२४॥ समिद्धो विश्वतस्पतिः पवमानो वि राजति । प्रीणन्वृषा कनिक्रदत् ॥१॥
तनूनपात्पवमानः शृङ्गे शिशानो अर्षति । अन्तरिक्षेण रारजत् ॥२॥
ईलेन्यः पवमानो रयिर्वि राजति द्युमान् । मधोर्धाराभिरोजसा ॥३॥
बर्हिः प्राचीनमोजसा पवमान स्तृणन्हरिः । देवेषु देव ईयते ॥४॥
उदानैर्जिहते बृहद्धारो देवीर्हिरण्ययीः । पवमानेन सुष्टुताः ॥५॥

5

Sámiddho viśvátas pátiḥ pávamāno ví rājati | prīṇān
vrīshā kánikradat || 1 || tánūnāpat pávamānaḥ śṛīṅge śiśāno
arshati | antárikshena rārajat || 2 || ilényaḥ pávamāno rayír
ví rājati dyumán | mádhor dhārābhir ójasā || 3 || barhíḥ prā-
cīnam ójasā pávamāna strīṇān háriḥ | devéshu devá iyate
|| 4 || úd átair jihate bṛihád dvāro devír hiraṇyáyīḥ | páva-
mānena súsṭutāḥ || 5 || 24 ||

॥२५॥ सुशिल्पे बृहती मही पवमानो वृषण्यति । नक्तोषासा न दर्शते ॥६॥
उभा देवा नृचक्षसा होतारा दैव्या हुवे । पवमान इन्द्रो वृषा ॥७॥

susilpé bṛihatí mahí pávamāno vrīshanyati | náktoshāsā
ná darṣaté || 6 || ubhá devá nṛicákshasā hótārā daívyā huve |
pavamāna índro vrīshā || 7 ||

5

(The elixir), the enkindled, the sovereign Lord of all, the showerer of blessings, the rejoicer, flows forth, pure in form, and in joy utters a thrilling sound. (*Idhma=Samid-dha=Agni=enkindled*) 1

(The elixir), pure-flowing, with body never-decaying, rushes onwards; sharpening its splendour in the height and glittering across the firmament, (it falls into the receptacle). (*Tanunpat*—with body never decaying) 2

Worthy of all praises, pure-flowing, bright, the bounteous giver (elixir of bliss) shines forth in its might with the sweet streams of water. (*Idyah*=worthy of praises) 3

The bright green-hued (or of golden colour), pure-flowing (elixir of bliss) rushes in its might. It occupies its seat (on sacred grass) pointing towards the east. (*Barhih*=seat on sacred grass) 4

The divine golden doors, praised by the priests together with the bliss are thrown open from the vast heaven. (*Devir-dvarah*=divine door) 5

The pure-flowing love divine, eagerly waits for the handsomely built, lofty and charming pair of night and dawn, not yet visible. (*Nakta-usasa*=pair of night and dawn) 6

I invoke the two celestial divine priests, the two deities who always behold men. (The bliss divine) is pure-flowing. (*Daivyau hotarau*=two celestial divine priests) 7

भारती पवमानस्य सरस्वतीळा मही ।
 इमं नो यज्ञमा गमन्तिस्त्रो देवीः सुपेशसः ॥८॥
 त्वष्टारमग्रजां गोपां पुरोयावानमा हुवे ।
 इन्दुरिन्द्रो वृषा हरिः पवमानः प्रजापतिः ॥९॥
 वनस्पतिं पवमान मध्वा समञ्जि धारया ।
 सहस्रवल्शं हरितं भ्राजमानं हिरण्ययम् ॥१०॥
 विश्वे देवाः स्वाहाकृतिं पवमानस्या गत ।
 वायुर्बृहस्पतिः सूर्योऽग्निरिन्द्रः सजोषसः ॥११॥

bhāratī pāvamānasya sārasya-
 tīlā mahī | imām no yajñām ā gaman tistro devīḥ supēśa-
 saḥ || 8 || tváshtāram agrajām gopām puroyāvānam ā huve |
 índur índro vṛishā hāriḥ pāvamānaḥ prajāpatiḥ || 9 || vānas-
 pātim pavamāna mādhvā sām āngdhi dhārayā | sahāsra-
 valśam hāritam bhrājamānam hiraṇyāyam || 10 || vīṣve devāḥ
 svāhākṛitim pāvamānasyā gata | vāyūr brīhaspātiḥ sūryo
 'gnīr indraḥ sajóshasaḥ || 11 || 25 ||

(६) षष्ठं सूक्तम्

(१-५) नवचेम्यास्य सूक्तस्य काश्यपोऽमितो देवलो वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२६॥ मन्द्रया सोम धारया वृषा पवस्व देवयुः । अव्यो वारेण्वस्मयुः ॥१॥
 अभि त्यं मद्यं मदमिन्दुविन्द्र इति क्षर । अभि वाजिनो अर्वतः ॥२॥

Mandrāyā soma dhārayā vṛishā pavaśva devayúḥ | ávyo
 váreshv asmayúḥ || 1 || abhí tyām mádyam mādām índav índra
 íti kshara | abhi vājino árvataḥ | 2 ||

May the three beautiful divine virtues, culture, speech and wisdom, come to bless our sacred offerings of bliss divine. (*Bharati*, *Sarasvati* and *Ilha*-culture, speech and wisdom) 8

I invoke the architect of universe, the first-born, the protector, the leader, the golden coloured, pure-flowing divine bliss, delightful, resplendent, the showerer, the protector of all creatures. (*Tvastṛ*=the architect of universe) 9

O pure-flowing divine bliss, may you consecrate with your streaming ambrosia the ever-green refulgent, golden-hued forest vegetation along with its thousand branches. (*Vanaspati*=lord of forest; vegetation) 10

O all the divinities, the cosmic wind, the cosmic intelligence, the sun, the cosmic fire and lightning come together to the consecrating ceremonies of the joy divine. (*Svahakrtayah*-consecrating ceremonies) 11

6

O elixir of joy divine, showerer of blessings, keen to meet divine powers, may you be favourable to us; flow with your exhilarating stream into the ultra-psychic fleecy strainer. 1

May you, O drops of elixir, sovereign as you are, effuse and shower on us exhilarating sap of joy that brings to us vigour of horses. 2

अ॒भि त्वं पु॒र्व्यं म॒दं सु॒वानो अ॒र्ष प॒वित्र आ । अ॒भि वा॒जमु॒त श्र॒वः ॥३॥
 अनु॑ द्र॒प्सास॒ इन्द्र॑व॒ आपो॑ न प्र॒वता॑सरन् । पु॒ना॒ना इन्द्र॑माशत ॥४॥
 यम॑त्यमिव वा॒जिनं॑ मृ॒जन्ति॒ योष॑णो दश । वने॑ क्री॒ळन्त॒मत्य॑विम् ॥५॥

abhi tyám pūrvyám má-
 dam suvānó arsha pavitra á | abhi vájam utá śrávaḥ || 3 ||
 ánu drapsása índava ápo ná pravátāśaran | punānā índram
 āśata || 4 || yám átyam iva vājīnam mṛijānti yóśhaṇo dāśa |
 vāne krīlantam átyavim || 5 || 26 ||

॥२७॥ तं गो॒भिर्वृ॒षणं॒ रसं॒ मदा॑य दे॒ववी॑तये । सु॒तं भ॑रा॒य सं सृ॑ज ॥६॥
 दे॒वो दे॒वाय॒ धा॒रये॑न्द्रा॒य प॑वते सु॒तः । प॒यो य॑दस्य पी॒पय॑त् ॥७॥
 आ॒त्मा य॒ज्ञस्य॒ रं॒ह्या सु॒प्वाणः॒ प॑वते सु॒तः । प्र॒त्नं नि॒ पा॑ति का॒व्यम् ॥८॥
 ए॒वा पु॒ना॒न इन्द्र॑युर्म॒दं मदि॑ष्ठ वी॒तये॑ । गु॒हा चि॒दधि॑षे गि॒रः ॥९॥

tām góbhīr vṛiṣhaṇam rāsam mādāya devāvītaye | su-
 tām bhārāya sām sṛija || 6 || devó devāya dhārayēndrāya
 pavate sutāḥ | páyo yád asya pīpáyat || 7 || ātmá yajñāsya
 rānhyā sushvānāḥ pavate sutāḥ | pratnām ní pāti kāvyaṁ
 || 8 || evá punānā indrayúr mādām madishṭha vītāye | gúhā
 cid dadhishe gírah || 9 || 27 ||

Flow hitherward to us, and pour forth through the strainer that eternal exhilarating stream of celestial nectar which grants strength and food. 3

The sparkling stream of elixir flows in course of filtration with a speed and moves towards the resplendent soul like waters along a slope. 4

Far from the place of effusion and filtration, the plant of this elixir sportingly grows in forests. The ten fingers pluck it and cleanse, just as (men rub down) a strong horse. 5

May you, after effusion, pour forth this elixir in milk and mix to be enjoyed by Nature's bounties and for our exhilaration. 6

The milk of divine love, when effused, flows to the receptacle in streams for the enjoyment of the aspirant. It sustains and strengthens the self. 7

The expressed sap of divine love is the soul of the cosmic sacrifice. It flows with speed bringing blessings. It maintains its ancient regards and seerhood. 8

This most delightful exhilarating divine sap is offered to the resplendent self for his acceptance. It resounds with a thrill (when it flows from the filters) in the ceremonial hall. 9

(७) सप्तमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य काश्यपोऽसितो देवलो वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२८॥ अ॒सृ॒ग्रमि॒न्देवः॑ प॒था ध॒र्म॒न्नृ॒तस्य॑ सु॒श्रियः॑ । वि॒द॒ना अ॒स्य यो॒जनम्॑ ॥१॥
 प्र धा॒रा म॒ध्वो अ॒ग्रि॒यो म॒ही॒रपो॑ वि गा॒हते॑ । ह॒विर्ह॒विष्णु॑ व॒न्द्यः ॥२॥
 प्र यु॒जो वा॒चो अ॒ग्रि॒यो वृ॒षाव॑ च॒क्रद॒द्वने॑ । स॒द्माभि॑ स॒त्यो अ॒ध्वरः॑ ॥३॥
 परि॑ य॒त्काव्या॑ क॒विर्नृ॒म्णा व॒सानो॑ अ॒र्षति॑ । स्व॒र्वाजी॑ सि॒षास॑ति ॥४॥
 प॒व॒मानो॑ अ॒भि स्पृ॒धो वि॒शो रा॒जेव॑ सी॒दति॑ । यदी॑मृ॒ष्वन्ति॑ वे॒धसः॑ ॥५॥

7.

Āsṛigram indavaḥ pathā dhārmann ṛitāsya suśriyaḥ | vi-
 dānā asya yójanam. || 1 || prá dhārā mādhuvo agriyó mahír
 apó ví gāhate | havír havishshu vándyaḥ || 2 || prá yujó vācó
 agriyó vṛishāva cakradad vāne | sádmābhí satyó adhvarāḥ
 || 3 || pári yát kávyā kavír nṛimṇā vásāno árshati | svār vājí
 sishāsati || 4 || pávamāno abhí sprīdho viśo rájeva sīdati |
 yád im riṇvānti vedhāsah || 5 || 28 ||

॥२९॥ अ॒व्यो वा॒रे परि॑ प्रि॒यो ह॒रिर्व॑नेषु सी॒दति॑ । रे॒भो व॑नु॒ष्यते॑ म॒ती ॥६॥
 स वा॒युमि॒न्द्रम॒श्विना॑ सा॒कं म॑दे॒न ग॑च्छति । र॒णा यो अ॒स्य ध॑र्म॒भिः ॥७॥
 आ मि॒त्रावरु॑णा भ॒गं म॑ध्वः प॒वन्त॑ ऊ॒र्मयः॑ । वि॒द॒ना अ॒स्य श॑क॒र्मभिः॑ ॥८॥

avyo vāre pári priyó hárir vāneshu sīdati | rebhó va-
 nushyate matí || 6 || sá vāyúm índram aśvínā sākám mádena
 gachati | rānā yó asya dhārmabhiḥ || 7 || á mitrávaruṇā bhá-
 gam mādhuvaḥ pavanta ūrmāyaḥ | vidānā asya śákmabhiḥ
 || 8 ||

7

The excellent streams of divine love, knowing that they have a relation with the resplendent self, flow forth during this sacrifice along the path of the eternal truth. 1

Among all oblations, the oblation of this divine elixir is superb; after effusion, the elixir is mixed with holy waters; the streams of this sweet bliss flow forth pre-eminent. 2

The pre-eminent divine love is the showerer of benefits, ever-true and imperishable. It flows to the sacrificial hall, mixed with waters, uttering continuous thrilling sounds. 3

When the seer, the love divine, full of ample treasures, goes round in the midst of the recitations (by devotees), then the mighty resplendent self seated in the heaven (of heart) rejoices and accepts the invocations. 4

When it (the love divine) is invoked by devotees, the effused elixir, like a king, destroys the malignant persons (the inner wicked tendencies) as well as those who oppose. 5

The green-tinted (love divine), dear to the cosmic forces (or spiritual instincts), blends with the water, and then moves forward for filtration on the ultra-psychic woollen seive in the midst of the thrilling chants by the welcoming priests. 6

He, the householder, who is assiduous in the technique of effusion and filtration of the divine elixir, is blessed by bounties like wind, fire and the twin divines. 7

The stream of sweet divine love flows to the Lord of light and bliss and to the gracious Lord. The worshippers who accept the virtues of this elixir are rewarded with happiness. 8

अ॒स्मभ्यै रोद॑सी र॒यिं म॒ध्वो वाज॑स्य सा॒तये॑ । श्रवो॑ वसू॒नि सं जि॑तम् ॥९॥

asínabhyam rodasi rayim mádhvo vājasya sātāye
śrávo vásūni sám jitam ॥ 9 ॥ २९ ॥

(८) अष्टमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य काश्यपोऽसितो देवलो वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३०॥ ए॒ते सोमा॑ अ॒भि प्रि॒यमिन्द्र॑स्य॒ काम॑मक्षरन् । वर्ध॑न्तो अस्य वी॒र्यम् ॥१॥
पुना॑नासश्चमूषदो गच्छ॑न्तो वा॒युम॒श्विना॑ । ते नो॑ धान्तु सुवी॒र्यम् ॥२॥
इन्द्र॑स्य सोम॒ राध॑से पुना॒नो हार्दि॑ चोदय । ऋ॒तस्य॑ योनि॒मास॑दम् ॥३॥
मृज॑न्ति त्वा दश॒ क्षिपो॑ हि॒न्वन्ति॑ सप्त धी॒तयः॑ । अनु॑ वि॒प्रा अ॒मादि॑षुः ॥४॥
दे॒वेभ्य॑स्त्वा मदा॒य कं॑ सृ॒जान॑मति॒ मे॒ष्यः । सं गो॑भिर्वा॒सयाम॑सि ॥५॥

8.

Été sómā abhí priyām índrasya kāmam aksharan | vār-
dhanto asya vīryam ॥ 1 ॥ punānāsaṣ camūshādo gāchanto
vāyūm asvínā | té no dhāntu suvīryam ॥ 2 ॥ índrasya soma
rādhasc punānó hārdi codaya | ṛitāsyā yōnim āśadam ॥ 3 ॥
mṛijānti tvā dāṣa kshīpo hinvānti saptā dhītāyah | ānu
vīprē amādishuḥ ॥ 4 ॥ devébhyas tvā mādāya kām sṛijānām
āti meshyāḥ | sám góbhīr vāsayāmasi ॥ 5 ॥ ३० ॥

O heaven and earth, for the acquisition of this exhilarating divine love, may you win for us fame and riches. १

8

The divine elixirs instil into the self the pleasing aspirations, enhancing his vigour. 1

Pure-flowing, filling the ladles, these (streams of divine love) proceed to the wind and the twin divines. May they sustain our strength and vigour. 2

O pure effusing divine elixir, you provide gratification to the resplendent self. May you impel him to participate in the place of benevolent works. 3

The ten fingers effuse you and the seven participating priests caress you; the sages gladden you. 4

When you (O divine love) effuse forth along with water, and pass through ultra-psychic fleecy sieve, we wrap you up with the milk of devotion and offer you to Nature's all bounties. 5

॥३१॥ पुनानः कलशेष्वा वस्त्राण्यरुषो हरिः । परि गव्यान्वव्यत ॥६॥
 मघोन आ पवस्व नो जहि विश्वा अप द्विषः । इन्द्रो सखायमा विश ॥७॥
 वृष्टिं दिवः परि स्रव द्युम्नं पृथिव्या अधि । सहो नः सोम पृत्सु धाः ॥८॥
 नृचक्षसं त्वा वयमिन्द्रपीतं स्वर्विदम् । भक्षीमहि प्रजामिषम् ॥९॥

punānāḥ kalāśeshv ā vāstrāṇy arushó hāriḥ | pári gāv-
 yāny avyata || 6 || maghóna ā pavasva no jahí víśvā āpa
 dvíśhaḥ | índro sákhāyanī ā viśa || 7 || vṛishtīm diváh pári
 srava dyumnám pṛithivyā ádhi | sáho naḥ sóma pṛitsú dhāḥ
 || 8 || nṛicákshasam tvā vayám índrapītam svarvídam | bha-
 kshīmáhi prajām íshan || 9 || ॥ ॥

(९) नवमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य काश्यपोऽमिनो देवलो वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३२॥ परि प्रिया दिवः कविर्वयांसि नप्त्योर्हितः । सुवानो याति कविक्रतुः ॥१॥
 प्रप्र क्षयाय पन्यसे जनाय जुष्टो अद्रुहे । वीत्यर्ष चनिष्ठया ॥२॥

9.

Pári priyā diváh kavír váyānsi naptýor hitáh | suvānó
 yāti kavíkratuh || 1 || prá-pra ksháyāya pányase jánāya
 júshto adrúhe | vīty àrsha cánishthayā || 2 ||

When (the divine love) is purified in the pitcher of heart, it comes out radiant and green-tinted; when it is further mixed up with milk, it appears that it has put on the raiment derived from cow. 6

Flow on to us, who are your effluent devotees; drive away all our adversaries, O divine love; may you enter into the heart of the resplendent self, your real friend. 7

Pour down rain from heaven, and abundance upon the earth; uphold our strength, O love divine, in our struggle of life. 8

(O divine elixir) you are the contemplator of men, the loving beverage of the resplendent self and the knower of all things; may we, while adoring you, be blessed with progeny and food. 9

9

Not only wise, but you work with your penetrating wisdom; you are rightly placed at the source where effusion takes place. The one who enjoys and accepts you is raised to the highest statures, dear to heaven. 1

(O divine elixir), go forth in a most abundant stream, rich in sustenance; go to the guileless man, your owner, who praises you. 2

That mighty and pure elixir, when born, illumines the mighty parents (heaven and earth), the progenitors (of everything that is born) and the augmenters of eternal truths. 3

Effused by (the ten) fingers, the (love divine) gladdens seven guileless streams of sensation. May you magnify it, the one and undecaying. 4

O resplendent Lord, at your worship, they (the ten fingers) provide the ever-lasting and ever-youthful joy (the divine elixir) for your solemn service. 5

(The divine elixir) is an immortal bearer (of oblations to Nature's bounties); it beholds the seven rivers (of enlightenment), i.e. the elixir is mixed with water, full as a well; he quenches the thirst of the divine elements. 6

Protect us, O lord of bliss, manly in functions, during our undertaking and destroy that power of darkness against which we must contend (unitedly). 7

(O love divine), may you without delay speed on the road for our new praiseworthy hymns; as of old, please continue to display your radiance. 8

O purifier (love divine), you are always good to grant us abundant food, brave offsprings, cattle and horses. May you give us the discriminating wisdom, and also all that we need and cherish. 9

(१०) दशमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चम्यास्य सूक्तस्य काश्यपोऽसितो देवलो वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३४॥ प्र स्वानासो रथा इवार्वन्तो न श्रवस्यवः । सोमासो राये अक्रमुः ॥१॥
 हिन्वानासो रथा इव दधन्विरे गर्भस्त्योः । भरासः कारिणामिव ॥२॥
 राजानो न प्रशस्तिभिः सोमासो गोभिरञ्जते । यज्ञो न सप्त धातृभिः ॥३॥
 परि सुवानास इन्दवो मदाय बर्हणा गिरा । सुता अर्षन्ति धारया ॥४॥
 आपानासो विवस्वतो जनन्त उषसो भगम् । सूराम् अण्वं वि तन्वते ॥५॥

10.

Prā svanāso rāthā ivārvanto nā śravasyāvaḥ | sōmāso
 rāyē akramuḥ || 1 || hinvānāso rāthā iva dadhanviré gābhas-
 tyoḥ | bhārāsaḥ karīṇam iva || 2 || rājāno nā praśastibhiḥ
 sōmaso góbhīr añjate | yajño nā sapta dhātṛibhiḥ || 3 || pári
 suvānāsa índavo mādāya barhāṇā girā | sutā arshanti dhā-
 rayā || 4 || apānāso vivāsvato jānanta uśāso bhāgam | sūra
 āṇvam ví tanvate || 5 || ॥

॥३५॥ अप द्वारा मतीनां प्रत्ना ऋष्वन्ति कारवः । वृष्णो हरस आयवः ॥६॥
 समीचीनास आसते होतारः सप्तजामयः । पदमेकस्य पिप्रतः ॥७॥
 नाभा नाभि न आ ददे चक्षुश्चित्सूर्ये सचा । कवेरपत्यमा दुहे ॥८॥

āpa dvārā matnām pratnā ṛiṣvanti kārāvaḥ | vṛiṣṇo
 hārāsa āyāvaḥ || 6 || samīcināsa āsate hótāraḥ saptajāmayah |
 padām ékasya pípratāḥ || 7 || nābhā nābhim na ā dāde cá-
 kshuṣ cit sūrye sāca | kavér āpatyam ā duhe || 8 ||

10

The elixirs of bliss, longing for food and strength, uttering a sound like chariots, or like horses, have come here for the sake of excellence and prosperity. ¹

Coming like chariots (to the place of work and worship), they (the stems of the plant of divine juices) are upheld in the arms (of the priests) or as a load in the arms of a toiler. ²

The libations (of the herbal juices) are anointed with milk (of devotion) as kings with praises and tended as a worship by seven priests. ³

The blissful elixirs are effused and poured forth, in the midst of loud chants (of verses), and they proceed in a stream to excite exhilaration. ⁴

The elixirs of cosmic brilliance generate the glory, as if of the dawn and whilst they issue forth, and spread, they do so with a thrilling sound. ⁵

The ancient singers of hymns and the offerers of divine love throw open the doors of cosmic sacrifice. ⁶

The seven associated ministers (the sense organs) like so many kinsmen. participate with delight in the sacrifice, and with single devotion, bring success to the objective. ⁷

I take into my navel the navel of the cosmic sacrifice, my eyes become associated with the sun and I effuse out the offspring (i.e. the juice) of the parent sage (i.e. of stems of the plant). ⁸

अभि प्रिया दिवस्पदमध्वर्युभिर्गुहा हितम् । सूरः पश्यति चक्षसा ॥९॥

abhí

priyá divás padám adhvaryúbhir gúha hitám | súraḥ paś-
yati cákshasā || 9 || 35 ||

(११) एकादशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चभ्यास्य सूक्तस्य काश्यपोऽसितो देवलो वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३६॥ उपास्मै गायता नरः पवमानायेन्दवे । अभि देवाँ इयक्षते ॥१॥
अभि ते मधुना पयोऽथर्वाणो अशिश्नयुः । देवं देवाय देवयु ॥२॥
स नः पवस्व शं गवे शं जनाय शमर्वते । शं राजन्नोषधीभ्यः ॥३॥
बभ्रवे नु स्वतवसेऽरुणाय दिविस्पृशे । सोमाय गाथमर्चत ॥४॥
हस्तच्युतेभिरद्रिभिः सुतं सोमं पुनीतन । मधवा धावता मधु ॥५॥

11.

Úpāsmāi gāyatā naraḥ pāvamānāyéndave | abhí devān
íyakshate || 1 || abhí te mádhunā páyó 'tharvāṇo aśiṣrayuḥ |
devám devāya devayú || 2 || sá naḥ pavasva śám gāve śám
jánāya śám árvate | śám rājann ósbadhībhyah || 3 || ba-
bhrāve nú svátavase 'ruṇāya divisprīṣe | sómāya gāthám
arcata || 4 || hástacyutebhir ádribhiḥ sutám sómam punī-
tana | mádhāv á dhāvatā mádhu || 5 || 36 ||

The mighty self has seen with his own hidden eye, that all the priests (the sense organs) have in their heart enjoyed their divine share of elixir. 9

11

Sing, O leaders of ceremonies, to the glory of this pure-flowing drop of divine love. It is keen to offer worship to Nature's bounties (the verses are chanted whilst the juice is extracted). 1

To the exhilarating juice, the celebrated sages mix the sweet milk which is divine and favourite of all divinties. 2

O radiant divine love, may you grant health and happiness to our people, happiness to our cattle and horses and long life to our herbal plants. 3

May you recite praises to the bright and brown, self-vigorous, and heaven-touching divine elixir. 4

Purify the divine elixir, which has been crushed between stones, whirled by the hands and squeezed. May you mix the sweet milk of devotion in the inebriating elixir. 5

॥३७॥ नमसेदुप सीदत दुधेदुभि श्रीणीतन । इन्दुमिन्द्रे दधातन ॥६॥
 अमित्रहा विचर्षणिः पवस्व सोम शं गवे । देवेभ्यो अनुकामकृत् ॥७॥
 इन्द्राय सोम पातवे मदाय परि षिच्यसे । मनश्चिन्मनसस्पतिः ॥८॥
 पवमान सुवीर्यं रयिं सोम रिरीहि नः । इन्दुविन्द्रेण नो युजा ॥९॥

. námaséd úpa sīdata dadhnéd abhí śrīṇītana | índum ín-
 dre dadhātana || 6 || amitrahā vícarshaṇiḥ pávasva soma
 śám gáve | devébhyo anukāmakṛít || 7 || índrāya soma pá-
 tave mādāya pári shicyase | manaścín mánasas pátih || 8 ||
 pávamāna suvīryam rayim soma rirīhi naḥ | índav índreṇa
 no yujá || 9 || 37 ||

(१२) द्वादशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य काश्यपोऽसिनो देवलो वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३८॥ सोमा असृग्रमिन्दवः सुता ऋतस्य सादने । इन्द्राय मधुमत्तमाः ॥१॥
 अभि विप्रा अनूषत गावो वत्सं न मातरः । इन्द्रं सोमस्य पीतये ॥२॥
 मदच्युत्क्षेति सादने सिन्धोरूर्मा विप्रश्चित् । सोमो गौरी अधि श्रितः ॥३॥

12.

Sómā asṛigram índavaḥ sūtá ṛitasya sādane | índrāya
 mádhumattamāḥ || 1 || abhí víprā anūshata gávo vatsám ná
 mātārah | índram sómasya pītāye || 2 || madacyút ksheti sá-
 dane síndhor ūrmá vipaścít | sómo gaurí ádhi śritáh || 3 ||

(O priests), may you come with reverence; mix the juices of elixir with curds and offer the mixed juices to the resplendent self. 6

O divine elixir, the subduer of enmity, the most wise, fulfiller of aspirations of godly men, may you shower prosperity on our cows and cattle. 7

O elixir of divine love, cognizant of the mind, and its controller as well, you are poured forth as a drink for the exhilaration of the resplendent self. 8

O joy-bestowing effused elixir, may you give us by the grace of the resplendent Lord, such wealth of prosperity, as increases our vigour. 9

12

The sweetest and most flavoured juices of divine elixir (the spiritual love) are effused and poured forth for the acceptance of the resplendent self in the hall of this eternal sacrifice. 1

The wise men call upon the resplendent self to enjoy the divine elixir, as the mother kine low to their calves. 2

The exhilarating elixir, the wise, dwells in its own station; it is further mixed with waters taken from rivers. At the place of sacrifice, it remains under the control of speech (or chants in the middle tone). 3

दिवो नाभा विचक्षणोऽव्यो वारे महीयते । सोमो यः सुक्रतुः कविः ॥४॥
यः सोमः कलशेष्वो अन्तः पवित्र आहितः । तमिन्दुः परि षस्वजे ॥५॥

divó nábhā vicakṣhaṇó 'vyo·vāre mahīyate | sómo yáḥ su-
krátuḥ kavíḥ || 4 || yáḥ sómaḥ kalāśeshv āñ antáḥ pavíttra
āhitah | tám índuḥ pári shasvaje || 5 || 38 ||

॥३९॥ प्र वाचमिन्दुरिष्यति समुद्रस्याधि विष्टपि । जिन्वन्कोशं मधुश्चुतम् ॥६॥
नित्यस्तोत्रो वनस्पतिर्धीनामन्तः सबर्दुघः । हिन्वानो मानुषा युगा ॥७॥
अभि प्रिया दिवस्पदा सोमो हिन्वानो अर्षति । विप्रस्य धारया कविः ॥८॥
आ पवमान धारय रयिं सहस्रवर्चसम् । अस्मे इन्दो स्वाभुवम् ॥९॥

prá vācam índur ishyati samudrásyādhi vishtápi | jínvan
kóṣam madhuṣcútam || 6 || nítastyastotro vānaspátir dhīnām
antáḥ sabardúghaḥ | hinvāno mánushā yugá || 7 || abhí priyā
divás padá sómo hinvāno arshati | víprasya dhārayā kavíḥ
|| 8 || ā pavamāna dhāraya rayīm sahásravarcasam | asmé
indo svābhúvam || 9 || 39 ||

(१३) त्रयोदशं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य काश्यपोऽसितो देवलो वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ सोमः पुनानो अर्षति सहस्रधारो अत्यविः । वायोरिन्द्रस्य निष्कृतम् ॥१॥

13.

Sómaḥ punāno arshati sahásradhāro átyaviḥ | vāyór ín-
drasya nishkṛitām || 1 ||

The elixir of bliss, the keen observant, the wise seer, is worshipped in the navel of the sky, and is purified by filtering it through a fleecy filter. 4

The one collected in the vats or pots, has now been filtered through the ultra-psychic fleecy filters, and the filtrates are all mixed together. 5

The drops of elixir, abiding in the firmament of the sky, as they fall and flow, make a sound, that delights the nectar-shedding cloud. 6

The praise of the elixir of love is eternal; the plant is known as the lord of forests; and is the shedder of nectar. It inspires many generations of men. Such an elixir enlightens the intellects to their core. 7

The sagacious elixir has been brought from heaven; it flows in a stream to the happy and fortunate houses of the devout. 8

O purifying divine elixir, may you shower upon us wealth of a thousand radiances, excellent in all respects. 9

The purifying love divine, flowing in a thousand streams and passing through the celestial fleecy filters, proceeds to Nature's bounties, such as the wind and the solar rays. 1

पवमानमवस्यवो विप्रमभि प्र गायत । सुष्वाणं देववीतये ॥२॥
 पवन्ते वाजसातये सोमाः सहस्रपाजसः । गृणाना देववीतये ॥३॥
 उत नो वाजसातये पवस्व बृहतीरिषः । द्युमदिन्दो सुवीर्यम् ॥४॥
 ते नः सहस्रिणं रयिं पवन्तामा सुवीर्यम् । सुवाना देवास इन्दवः ॥५॥

pavamānam avasyavo vipram abhī
 prā gāyata | sushvāṇam devāvītaye || 2 || pāvante vājasātaye
 sómāḥ sahasrapājasah | grīṇānā devāvītaye || 3 || utā no vā-
 jasātaye pávasva bṛihatīr īśah | dyumād indo suvīryam
 || 4 || té naḥ sahasrīṇam rayīm pávantām ā suvīryam | su-
 vānā devāsa índavaḥ || 5 || 1 ||

॥२॥ अत्या हिया॒ना न हे॒तृभि॒रसृ॒ग्रं वाज॑सातये । वि वार॒मव्य॑मा॒शवः॑ ॥६॥
 वा॒श्रा अ॒र्षन्ती॑न्द॒वोऽभि व॒त्सं न धे॒नवः॑ । द॒धन्वि॑रे गर्भ॒स्त्योः॑ ॥७॥
 जुष्ट॑ इन्द्रा॒य मत्सरः॑ पवमान॒ कनिक॑दत् । विश्वा॒ अप॒ द्विषो॑ जहि ॥८॥
 अप॒घ्नन्तो॑ अरा॒व्णः पव॑मानाः स्वर्दृ॒शः । योना॑वृतस्य सीद॒त ॥९॥

átyā hiyānā ná betṛībhir āsṛigraṃ vājasātaye | ví vāram
 ávyam āśavaḥ || 6 || vāśrā arshantīndavo 'bhī vatsām ná
 dhenávaḥ | dadhanviré gābhastyoh || 7 || júshta índrāya mat-
 sarāḥ pávamāna kánikradat | víśvā āpa dvīśho jahi || 8 ||
 apaghñanto ārāvṇaḥ pávamānāḥ swardṛīśaḥ | yónāv ritásya
 sīdata || 9 || 2 ||

May you, who are desirous of divine protection, sing aloud praises of the cosmic elixir which is being effused for Nature's bounties as their favourite beverage. 2

The elixir of divine love flows for the attainment of nourishment, giving strength in thousands. It secures affection from Nature's bounties when glorified through sacred hymns. 3

O divine love, may you pour forth abundant streams and splendid and excellent vigour for our attainment of food. 4

May those divine libations of spiritual elixir, when effused, bring to us thousand-fold wealth and excellent vigour. 5

Like horses urged to battle by their drivers, the swift-flowing elixir of divine love, hastens through the texture of the cosmic fleecy filter. 6

While flowing, the drops of elixir of divine love make thrilling sounds as if cows lowing to their calves. They are welcome to priests (as guests) received in arms. 7

O pure blissful love divine, you are acceptable and pleasing to the resplendent self. While uttering thrilling sound, may you destroy all our adversaries. 8

May you (O love divine), the beholder of the path of enlightenment, purifying our mind and destroying the infidels who refuse to offer worship, come and stay in the prime position of the eternal sacrifice. 9

(१४) चतुर्दशं सूक्तम्

(१-८) अष्टवस्यास्य सूक्तस्य काश्यपोऽसितो देवतो वा ऋषिः । ऋषिर्वाणः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

- ॥३॥ परि प्रासिष्यदत्कविः सिन्धोरूर्मावधि श्रितः । कारं विभ्रत्पुरुस्पृहम् ॥१॥
 गिरा यदी सवन्धवः पञ्च व्राता अपस्यवः । परिष्कृष्वन्ति धर्णसिम् ॥२॥
 आदस्य शुष्मिणो रसे विश्वे देवा अमत्सत । यदी गोभिर्वसायते ॥३॥
 निरिणानो वि धावति जहृच्छर्याणि तान्वा । अत्रा सं जिघ्रते युजा ॥४॥
 नप्तीभिर्यो विवस्वतः शुभ्रो न मामृजे युवा । गाः कृष्वानो न निर्णिजम् ॥५॥

14.

Pāri prāsisshyadat kavīḥ sīndhor ūrmāv ādhi śritāḥ | kā-
 rām bībhrat purusprībam || 1 || girā yādī sābandhavaḥ pañca
 vrātā apasyāvaḥ | pariṣkṛiṇvānti dharnasīm || 2 || ād asya
 śushmīno rāse viśve devā amatsata | yādī góbhir vasāyāte
 || 3 || nirīṇāno ví dhāvati jáhac chāryāṇi tānvā | ātrā sām
 jighnate yujā || 4 || naptībhir yó vivāsvataḥ śubhró ná mā-
 mṛijé yuvā | gāḥ kṛiṇvāno ná nirṇījam || 5 || ॥

- ॥४॥ अति श्रिती तिरश्चता गव्या जिगात्यण्व्या । वमुमियति यं विदे ॥६॥
 अभि क्षिपः समग्मत मर्जयन्तीरिषस्पतिम् । पृष्ठा गृभ्णत वाजिनः ॥७॥
 परि दिव्यानि मर्मशुद्धिश्चानि सोम पार्थिवा । वसूनि याह्यस्मयुः ॥८॥

āti śritī tiraścātā gavyā jigāty āṇvyā | vagnūm iyarti
 yām vidé || 6 || abhī kshīpaḥ sām agmata marjāyantīr ishās
 pātīm | priṣṭhā gṛibhnata vājīnaḥ || 7 || pāri divyāni mār-
 mṛiṣad viśvāni soma pārthivā | vāsūni yāhy asmayúḥ || 8 || ॥

14

The divine elixir of penetrating insight, when effused, flows widely round and is taken to the waves of a river (i.e. it is mixed with water), and with a thrilling sound pleasing to all, (it comes to a receptacle). ¹

All the five types of men, full of zeal and faith, and desirous of accomplishing sacred acts, honour the sustaining love divine with their chants of praises. ²

At that time, all Nature's bounties rejoice in expectation of getting their share of elixir, now enveloped (i.e. mixed) with milk and curds. ³

Descending from the cosmic (or ultra-psychic) filters, it hastens and passes through the interstices of the woollen cloth. Finally, it imparts the ecstatic feeling of unity with its friend, the resplendent self. ⁴

The divine extract is squeezed and cleansed by the fingers of the sacrificer, and it looks fresh and bright like a handsome young (horse). It makes the milk as one's own abode (i.e. it is mixed with milk and curds). ⁵

Expressed by the fingers, it proceeds obliquely to the produce of the cow (i.e. it is mixed with milk); it utters a thrilling sound which is familiar to the worshipper. ⁶

The fingers express the juice from the plant which is the lord of nourishment. They, the fingers, come close to each other at the time of cleansing, and hold vigorously the plant of the elixir. ⁷

O divine love, may you, holding all the treasures of heaven and earth, come favourably disposed to us. ⁸

(१५) पञ्चदशं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्वस्यास्य सूक्तस्य काश्यपोऽसितो देवलो वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥५॥ ए॒ष धि॒या या॒त्य॒ण्व्या॒ शू॒रो रथे॑भि॒राशु॑भिः । गच्छ॒न्निन्द्र॑स्य निष्कृतम् ॥१॥
 ए॒ष पु॒रू धि॒याय॑ते बृ॒हते दे॒वता॑तये । यत्रा॒मृता॑सि आ॒सते ॥२॥
 ए॒ष ह॒ितो वि नी॑यतेऽन्तः शु॒भ्राव॑ता प॒था । यदी॑ तुञ्जन्ति भूर्ण॑यः ॥३॥
 ए॒ष शृ॒ङ्गाणि॑ दोधुवच्छि॒शीते॑ यू॒थ्यो॒ऽवृ॒षा । नृ॒म्णा द॑धान॒ ओज॑सा ॥४॥

15.

Eshā dhiya yatya ānyā śūro rāthebhir aśúbhiḥ | gācham
 indrasya nishkritām || 1 || eshā purū dhiyayate brīhaté de-
 vātātaye | yātrāmṛtasa āsate || 2 || eshā hitó vi myate 'ntāḥ
 śubhrāvata pathā | yādī tuñjānti bhūrṇayah || 3 || eshā śṛn-
 gāṇi dódhavac chīṣite yúthyo vṛṣhā | nṛmṇā dādhanā ójasā
 || 4 ||

ए॒ष रु॒क्मि॑भिरीयते वा॒जी शु॒भ्रेभि॑रंशुभिः । पतिः॑ सिन्धू॒नां भव॑न् ॥५॥
 ए॒ष वसू॑नि पि॒ब॒न्ना पर॑षा ययि॒वाँ अति॑ । अव॒ शादे॑षु गच्छति ॥६॥
 ए॒तं मृ॑जन्ति म॒र्ज्यमु॑प॒ द्रो॑णेष्व॒यवः॑ । प्र॒च॒क्रा॒णं म॒हीरि॑षः ॥७॥
 ए॒तमु॒ त्वं द॑श क्षि॒पो मृ॑जन्ति स॒प्त धी॒तयः॑ । स्वा॒युधं॑ म॒दि॒न्तम॑म् ॥८॥

eshā rukmībhir iyate vāji śubhrēbhir aṇśúbhiḥ | pātiḥ
 síndhūnam bhāvan || 5 || eshā vāsūni pibdanā pārushā yayi-
 vān āti | āva śādeshu gachati || 6 || etām mṛijanti mārjyam
 ūpa drōṇeshv ayāvah | pracakraṇām mahīr īshah || 7 || etām
 a tyām dāśa kshīpo mṛijānti sapta dhītayah | svayudhām
 madīntamam || 8 || 5 ||

15

This love divine is heroic. Expressed intelligently by fingers, it proceeds further and hastens as if on a swift chariot to the abode of the resplendent self. 1.

This love divine engages in many sacred performances and promotes divine virtues, which adorn the men of immortal fame. 2

The effused elixir is brought to the place of sacrifice by a path that shines with brilliant light; then the priests offer it (to the resplendent self and to Nature's bounties). 3

He (the divine elixir) tosses his horn, and whets on high like a bull; the lord of the herd thus manifests his might, and thereby brings for us his treasures. 4

Becoming the lord of streams, he (the divine elixir) proceeds along with enthusiasm and vigour (to the place of sacrifice), adorned with brilliant golden rays. 5

At the right time, he overpowers the discomfited concealers of wealth, destroys them and moves to the side of those who abide by his discipline. 6

The priests express the sap of the divine plant into the vessels, which is thereafter purified. The sap is the provider of abundant food. 7

The ten fingers, the seven priests, effuse out this well-weaponed divine elixir which yields great exhilaration. 8

(१६) षोडशं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्षम्याम्य सूक्तम्य काश्यपोऽसितो देवलो वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥६॥ प्र ते सोतारं ओण्योऽरु रसं मदाय घृष्वये । सर्गो न तत्त्येतशः ॥१॥
 कृत्वा दक्षस्य रथ्यमपो वसानमन्धसा । गोषामण्वेषु सश्विम ॥२॥
 अनप्तमप्सु दुष्टरं सोमं पवित्र आ सृज । पुनीहीन्द्राय पातवे ॥३॥
 प्र पुनानस्य चेतसा सोमः पवित्रे अर्षति । कृत्वा सधस्थमासदत् ॥४॥

16.

Prá te sotāraṁ oṇyo rāsam mādāya ghrīshvaye | sārgo
 ná takty étaṣaḥ || 1 || krátva dákshasya rathyām apó vāsa-
 nam ándhasa | goshām āṇveshu saśchima || 2 || ānaptam apsū
 duṣṭāraṁ sōmam pavitra ā sṛija | punihīndrāya pātave
 || 3 || prá punanāsyā cétasa sōmaḥ pavitre arshati | krátva
 sadhāstham āsadat || 4 ||

प्र त्वा नमोभिरिन्दव इन्द्र सोमा असृक्षत । महे भराय कारिणः ॥५॥
 पुनानो रूपे अव्यये विश्वा अर्षन्नभि श्रियः । शूरो न गोषु तिष्ठति ॥६॥
 दिवो न सानु पिप्युषी धारा सुतस्य वेधसः । वृथा पवित्रे अर्षति ॥७॥
 त्वं सोम विपश्चितं तना पुनान आयुषु । अव्यो वारं वि धावसि ॥८॥

pra tva nāmobhir indava indra
 sōma asṛikshata | mahé bhārāya karīṇaḥ || 5 || punanó rūpé
 avyāye vīśvā ārshann abhī śrīyaḥ | śūro na gōshu tiṣṭhati
 || 6 || divó ná sānu pipyūṣhi dhāra sutāsyā vedhāsaḥ | vṛitha
 pavitre arshati || 7 || tvām soma vipaścitam tāna punanā
 ayūshu | ávyo vāraṁ ví dhavasi || 8 ||

16

O elixir of divine love, the persons who extract and effuse you out, do it for an exhilaration that is capable of destroying evils. You are a sap that pervades the entire space existing between heaven and earth. May your flow flash like a swift horse. 1

This (elixir) provides strength and speed. In sacred rites, it is mingled with food and water and mixed with milk of cow by our fingers. 2

This unassailable, invincible divine love abides in the cosmic vapours of firmament. May you pour it and purify on the ultra-psychic filter for the enjoyment of the resplendent self. 3

The loving elixir of that devotee who is purified by worship flows upon the ultra-psychic filter and settles at a worthy place, duly assigned in the ceremony. 4

O resplended self, these drops of love divine flow to you with praises and give you vigour for the impending great struggle of life. 5

Purified through the ultra-psychic woollen filter, the divine elixir attains all honours. It stands as if it is a hero in the midst of kine. 6

Nutritious stream of the invigorating love divine falls easily upon the straining cloth as the lofty rain from heaven. 7

O bliss divine, most wise, may you extend your grace and purify men. May your stream of love divine flow unceasingly through the ultra-psychic woollen filters. 8

(१७) समदर्शं सूक्तम्

(१-८) अष्टवस्यास्य सूक्तस्य काव्यपोऽसितो देवलो वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥७॥ प्र निम्नेनेव सिन्धवो घ्नन्तो वृत्राणि भूर्णयः । सोमा असृग्रमाशवः ॥१॥
 अभि सुवानास इन्द्रवो वृष्टयः पृथिवीमिव । इन्द्रं सोमासो अक्षरन् ॥२॥
 अत्यूर्मिर्मत्सरो मदुः सोमः पवित्रे अर्षति । विघ्नन्नक्षीसि देवयुः ॥३॥
 आ कलशेषु धावति पवित्रे परि षिच्यते । उक्थैर्यज्ञेषु वर्धते ॥४॥

17.

Prā nimméneva síndhavo ghnánto vṛitrāṇi bhúrṇayah |
 sómā asṛigram āśāvah || 1 || abhí suvānāsa índavo vṛishta-
 yah prithivím iva | índraṃ sómāso aksharan || 2 || átyūrmir
 matsaró mádah sómah pavítre arshati | vighnān rákshānsi
 devayúh || 3 || á kalāśeshu dhāvati pavítre pári shicyate |
 ukthair yajñéshu vardhate || 4 ||

अति त्री सोम रोचना रोहन्न भ्राजमे दिवम् । इष्णन्त्सूर्यं न चोदयः ॥५॥
 अभि विप्रा अनूषत मूर्धन्यज्ञस्य कारवः । दधानाश्चक्षमि प्रियम् ॥६॥
 तमु त्वा वाजिनं नरो धीभिर्विप्रा अवस्यवः । मृजन्ति देवतातये ॥७॥
 मधोर्धारामनु क्षर तीव्रः सधस्थमासदः । चारुर्क्रताय पीतये ॥८॥

āti tri soma rocanā róhan
 ná bhrājase dívam | ishṇān sūryam ná codayah || 5 || abhí
 víprā anūshata mūrdhān yajñāsyā kārāvah | dádhanāś cá-
 kshasi priyām || 6 || tám u tvā vājīnam náro dhībhír víprā
 avasyāvah | mṛijānti devātātaye || 7 || mádhor dhārām ānu
 ksbara tivrāḥ sadhāstham āsadah | cārur ṛitāya pītāye
 || 8 || १ ||

Like rivers flowing along a steep descent, the rapid streams of divine love flow with full zeal (through the strainers). They are the destroyers of dark forces. 1

The drops of love divine, as they are expressed, flow to the resplendent self like the rains falling upon the ground. 2

The elixir of divine love flows across the strainer with swelling waves. It is exhilarating, inebriating and it destroys the wicked. It is ever keen to go to the divine. 3

It flows to the receptacles of hearts, is strained through the ultra-psychic filters, and is glorified at worship by praises. 4

The divine love, mounting beyond the three worlds, illumines heaven and it voluntarily provides impulsion to the sun as well. 5

The enlightened performers of pious ceremonies glorify it (the elixir) at the time of worship, entertaining affection for the one all-beholding. 6

The sages, leaders of sacred rites, desirous of sustenance, filter and purify you, to be used in the sacred performances; you are the giver of strengthening food. 7

May you flow onward to pour forth streams of the sweet elixir of divine love. May you stay in your receptacle, O sharp-flavoured, for the fulfilment of the eternal rites and for enjoyment. 8

(१८) अष्टादशं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चम्यास्य सूक्तस्य काश्यपोऽसिनो देवलो वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥८॥ परि सुवानो गिरिष्ठाः पवित्रे सोमो अक्षाः । मदेषु सर्वधा असि ॥१॥
 त्वं विप्रस्त्वं कविर्मधु प्र जातमन्धसः । मदेषु सर्वधा असि ॥२॥
 तव विश्वे सजोषसो देवासः पीतिमाशत । मदेषु सर्वधा असि ॥३॥

18.

Pāri suvānó girishthāḥ pavitre sómo akshah | mādeshu
 sarvadhā asi || 1 || tvam vipras tvam kavir madhu pra jā-
 tām andhasah | mādeshu — || 2 || tāva visve sajóshaso de-
 vāsah pītim āsata | mādeshu — || 3 ||

आ यो विश्वानि वार्या वसूनि हस्तयोर्दधे । मदेषु सर्वधा असि ॥४॥
 य इमे रोदसी मही सं मातरेव दोहते । मदेषु सर्वधा असि ॥५॥
 परि यो रोदसी उभे सद्यो वाजेभिरर्षति । मदेषु सर्वधा असि ॥६॥
 स शुष्मी कलशेष्या पुनानो अचिक्रदत् । मदेषु सर्वधा असि ॥७॥

ā yó visvāni vāryā
 vāsūni hāstayor dadhé | mādeshu — || 4 || yā imé ródasī
 mahī sām mātāreva dōhate | mādeshu — || 5 || pāri yó ró-
 dasī ubhé sadyó vājebhir ārshati | mādeshu — || 6 || sā
 śushmī kalāśeshv ā punānó acikradat | mādeshu — || 7 || 8 ||

18

O elixir of bliss, with your habitat on hill-tops, when effused, you flow on the ultra-psychic woollen strainers. You, O nectar, are the supreme sustaining among those who give us ecstatic delight. 1

You are wise; you are a seer; you bestow the sweet honey as if produced from food (herbal plants). You are the supreme sustainer among those who give us ecstatic delight. 2

All divines (the organs of senses and actions) together are pleased to enjoy the drinking of this embrosia. You are the supreme sustainer among those who give us ecstatic delight. 3

You are the one who places in the hands of the worshipper all desirable riches; you are the supreme sustainer among those who give us ecstatic delight. 4

You are the one who milks this great heaven and earth, like two mothers; you are the supreme sustainer among those who give us ecstatic delight. 5

You are the one who in no time goes around and serves both heaven and earth with viands; you are the supreme sustainer among those who give us ecstatic delight. 6

This vigorous nectar of love divine, stocked in vessels, gives thrilling sounds while proceeding for purification; you are the supreme sustainer among those who give us ecstatic delight. 7

(१९) एकोनविंशं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चम्याम्य सूक्तस्य काश्यपोऽसितो देवलो वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ यत्सोम चित्रमुक्थ्यं दिव्यं पार्थिवं वसु । तन्नः पुनान आ भर ॥१॥
 युवं हि स्थः स्वर्पती इन्द्रश्च सोम गोपती । ईशाना पिप्यतं धियः ॥२॥
 वृषा पुनान आयुषु स्तनयन्नधि बर्हिषि । हरिः सन्योनिमासदत् ॥३॥

19.

Yāt soma citrām ukthyām divyām pārthivam vāsu | tán
 naḥ punanā á bhara || 1 || yuvām hí sthāḥ svārpātī indraḥ
 ca soma gópatī | īśānā pipyatam dhíyah || 2 || vṛishā punānā
 āyúshu stanáyann ádhi barhíshi | hāriḥ sán yónim ásadat || 3 ||

अवावशन्त धीतयो वृषभस्याधि रेतसि । सूनोर्वत्सस्य मातरः ॥४॥
 कुविद्वृषण्यन्तीभ्यः पुनानो गर्भमादधत् । याः शुक्रं दुहते पयः ॥५॥
 उपे शिक्षापतस्थुषो भियममा धेहि शत्रुषु । पवमान विदा रयिम् ॥६॥
 नि शत्रोः सोम वृष्ण्यं नि शुष्मं नि वयस्तिर । दूरे वा सतो अन्ति वा ॥७॥

ávāvasanta dhítāyo vṛishabhasyádhi rétasī | sūnór vat-
 sāsya mātārah || 4 || kuvíd vṛishanyántībhyah punānó gār-
 bham ādádhat | yāḥ ṣukrām duhaté páyah || 5 || úpa śikshā-
 patasthúsho bhiyásam á dhehi śātrushu | pávamāna vidá
 rayīm || 6 || ní śātroḥ soma vṛishṇyam ní śúshmanḥ ní vá-
 yas tira | dūré vā sató ánti vā || 7 || १ ||

19

Whatever wonderful wealth of glory there be in heaven or on earth, may you, O nectar of bliss, being purified, bring it to us. 1

O nectar of bliss, you and resplendent self both are the lords of everyone; also the lords of our organs of senses; may you, O master, bless us in our intellectual assignments. 2

The celestial elixir, the showerer (of benefit), is purified in the midst of chants of men (the priests), uttering thrilling noise. It lies green-tinted, on its assigned seat. 3

Like the mothers of the born children, the fingers cleanse (the stems of the plant) under waters and crave for the invigorating and strength-giving (elixir of bliss). 4

For purification, the plant of the mighty elixir is washed with waters; the effused elixir stays under water and implants numerous germs (ferments) of activity, and finally the effused elixir after purification is mixed with bright water and milk. 5

May you bring near to us those who stand aloof; may you strike terror into our foes; O pure-flowing elixir, please transfer their riches to us. 6

O lord of bliss, destroy the vigour, the energy, the vital power of our enemy, whether he be close by or at a distance. 7

(२०) विशं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चम्याम्य सूक्तम्य काश्यपोऽमितो देवलो वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१०॥ प्र कविर्देववीतयेऽव्यो वारेभिरर्षति । साह्वान्विश्वा अभिस्पृधः ॥१॥
 स हि प्मा जरितृभ्य आ वाजं गोमन्तमिन्वति । पवमानः सहस्रिणम् ॥२॥
 परि विश्वानि चेतसा मृशमे पवसे मती । स नः सोम श्रवो विदः ॥३॥

20

Prá kavír devávitayé 'vyo vārebhir arshati | sāhvān vísvā
 abhí sprīdhaḥ || 1 || sá hí shmā jaritrībhya á vājam gó-
 mantam ínvati | pávamānaḥ sahasríṇam || 2 || pári vísvāni
 cétaśa mṛiśāse pávase matí | sá .naḥ soma śrávo vidaḥ || 3 ||

अभ्यर्ष बृहद्यशो मघवद्भ्यो ध्रुवं रयिम् । इषं स्तोतृभ्य आ भर ॥४॥
 त्वं राजेव सुव्रतो गिरः सोमा विवेशिथ । पुनानो वह्ने अद्भुत ॥५॥
 स वह्निरप्सु दुष्टरो मृज्यमानो गभस्त्योः । सोमश्चमृषु सीदति ॥६॥
 क्रीळुर्मग्वो न मंहयुः पवित्रं सोम गच्छसि । दधत्स्तोत्रे सुवीर्यम् ॥७॥

abhy àrsha bṛihád yāśo maghávadbhyo dhruvám rayím |
 íśham stotrībhya á bhara || 4 || tvám rájeva suvrató gírah
 somá viveṣitha | punānó vahne adbhuta || 5 || sá váhnir apsú
 dushtáro mṛijyámāno gábhastyoh | sómaś camúshu sīdati
 || 6 || krīlúr makhó ná mañhayúḥ pavítram soma gachasi |
 dádhat stotré suvíryam || 7 || 10 ||

20

The ambrosia passes through the texture of the ultra-
psychic fleecy sieve to become the beverage of the organs
of senses and actions, triumphing over all our adver-
saries. 1

Verily, it, the pure-flowing ambrosia, bestows upon its
praisers thousandfold treasure in the shape of cattle, cow-
products and food. 2

You give us all kinds of wealth with your intuition; you
flow for us at our praises; as such, O elixir of bliss, grant
us sustenance. 3

Bestow upon us great glory; grant durable riches to those
who are rich and prosperous; bring food to your
praisers. 4

O elixir of divine bliss, the purified and the one pledged for
noble deeds, O wonderful bearer of our offerings, may you
listen to our praises as a king. 5

4

O nectar of divine bliss, the bearer of oblations, you abide
in the vapours of the firmament; you are difficult to be
surpassed by any; we cleanse you by our hands. May you
repose in the receptacles of our hearts. 6

O ambrosia, you proceed to the filtering ultra-psychic
sieve sportingly; like a chief, you are liberal and generous,
and give excellent vigour to him who praises you. 7

(२१) एकविंशं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चम्याम्य सूक्तस्य काश्यपोऽसितो देवलो वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ ए॒ते धा॒वन्ती॒न्द॒वः सोमा॒ इन्द्रा॒य घृ॒ष्वयः । म॒त्स॒रासः स्व॒र्विदः ॥१॥
 प्र॒वृ॒ष्वन्तो॑ अ॒भियु॒जः सु॒ष्वये वरि॒वोवि॒दः । स्व॒यं स्तो॒त्रे वय॑स्कृतः ॥२॥
 वृ॒था क्री॑ळन्त॒ इन्द॑वः स॒धस्थ॑म॒भ्येक॑मित् । सि॒न्धो॒रूर्मा व्य॑क्षरन् ॥३॥

21.

Eté dhāvantīndavaḥ sómā índrāya ghrīśhvayaḥ | matsa-
 rāsaḥ svarvīdaḥ || 1 || pravṛṣṇvānto abhiyújaḥ sūshvaye va-
 rivovīdaḥ | svayām stotrē vayaskṛitaḥ || 2 || vrīthā krīlanta
 indavaḥ sadhāstham abhy ékam ít | síndhor ūrmā vy àksha-
 ran || 3 ||

ए॒ते वि॒श्वानि॒ वार्या॑ प॒वमाना॑स आ॒शत॑ । हि॒ता न सप्त॑यो रथे ॥४॥
 आ॒स्मिन्पि॒शङ्ग॑मिन्द॒वो द॒धाता॑ वे॒नमा॑दि॒शे । यो अ॒स्मभ्य॑मरा॒वा ॥५॥
 ऋ॒भुर्न रथ्यं॑ न॒वं द॒धाता॑ के॒तमा॑दि॒शे । शु॒क्राः प॒वध्व॑मर्ण॒सा ॥६॥
 ए॒त उ॒ ते अ॒वीव॑श॒न्काष्ठीं॑ वा॒जिनो॑ अ॒कत॑ । स॒तः प्रा॒सावि॑पुर्म॒तिम् ॥७॥

eté víśvāni vāryā pāvamānāsa āsata | hitā ná śap-
 tayo rātḥe || 4 || āsmin piśāṅgam indavo dādhatā venām
 ādiṣe | yó asmábhyam árāvā || 5 || ṛibhúr ná rāthyam ná-
 vam dādhatā kētam ādiṣe | śukrāḥ pavadhvam āṇasā || 6 ||
 etá u tyé avīvaśan kāśhthām vājīno akrata | satāḥ prāsā-
 vishur matīm || 7 || 11 ||

These flowing, encouraging (for contest), exhilarating, heaven-conferring streams of ambrosia rush toward the resplendent self. 1

(These elixirs are) graceful in awarding favours, useful in numerous ways, and are the givers of wealth to him, who rightly effuse them. They spontaneously bestow food and nourishment on their praisers. 2

The effused streams of ambrosia come sporting and are finally received in a common receptacle containing water of rivers. 3

Like horses harnessed to a car, these pure streams of nectar bring all desirable blessings to us. 4

O effused streams of love divine, bestow at our indication manifold blessings on pious devotees who may not have given us anything presently. 5

As a great man appoints a commendable charioteer, so may you grant knowledge to our superior and flow glistening with water. 6

These effused streams of joy have been keen at the sacrifice; powerful, they have made for themselves an abiding place; they have animated the intellect of the pious institutor of the sacrificial rite. 7

These streams of ambrosia when let out (for filtration), give a thrilling sound as they pass (through the ultra-psychic sieve). (In their movements, they resemble) chariots or the swift horses let loose. 1

Like the gushing winds, like the rain-storms or like the swift whirling flames of fire,— 2

—these pure streams of divine love, sagacious, and mixed with milk and curds, easily participate in our ceremonies performed with intelligence. 3

These elixirs, when purified, come down from the filters to the receptacles; thence they traverse along their assigned paths. They never get exhausted (in their incessant sojourn). 4

Spreading in various directions, they pervade the entire space, from earth to heaven. They extend to all the regions, the highest and the supreme ones. 5

Descending rivers follow this excellent ambrosia as it spreads out to our sacred works; these accomplishments are glorified thereby. 6

O elixir of bliss, you hold the wealth of kine which you win from the greedy persons; you are the force behind the extended thread (of creation). 7

(२३) त्रयोविंशं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चम्यास्य सूक्तस्य काश्यपोऽसितो देवलो वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१३॥ सोमा असृग्रमाशवो मधोर्मदस्य धारया । अभि विश्वानि काव्या ॥१॥
 अनु प्रत्नास आयवः पदं नवीयो अक्रमुः । रुचे जनन्त सूर्यम् ॥२॥
 आ पवमान नो भरार्यो अदाशुषो गयम् । कृधि प्रजावतीरिषः ॥३॥
 अभि सोमास आयवः पवन्ते मद्यं मदम् । अभि कोशं मधुश्चुतम् ॥४॥

23.

Sómā asṛigram āśavo mādhor mādasya dhārayā | abhī
 vīśvāni kāvyā || 1 || ānu pratnāsa āyāvah padam nāvīyo
 akramuh | rucé jananta sūryam || 2 || ā pavamāna no bha-
 rāryó ādāṣusho gāyam | kṛidhī prajāvatīr īshah || 3 || abhī
 sómāsa āyāvah pāvante mādyaṁ mādām | abhī kóṣam ma-
 dhuṣcútam || 4 ||

सोमो अर्षति धर्णसिर्दधान इन्द्रियं रसम् । सुवीरो अभिशस्तिपाः ॥५॥
 इन्द्राय सोम पवसे देवेभ्यः सधमाद्यः । इन्द्रो वाजं सिषाससि ॥६॥
 अस्य पीत्वा मदानामिन्द्रो वृत्राण्यप्रति । जघान जघनच्च नु ॥७॥

sómo arshati dharnasír dádhāna indriyám
 rásam | suvíro abhiṣastipāḥ || 5 || índrāya soma pavase de-
 vébhyah sadhamādyah | índro vājam sishāsasi || 6 || asyá pī-
 tvā mādānām índro vṛitrāṇy apratí | jaghāna jaghānac ca
 nú || 7 || 13 ||

The swift-flowing ambrosia issues forth in a stream, sweet and exhilarating, whilst the chanting of numerous praises by the sages goes on. 1

These swift-going cosmic horses (of the sun) have been traversing a new field since the eternal past; they as if, impel the sun to give light. 2

O purifier, acquire for us the property and possessions of such a miser landlord as is not liberal in munificence. May you bestow upon us progeny-abounding food. 3

The swift-flowing streams of divine love effuse exhilarating juices; they flow (after filtration) to the honey-storing receptacle. 4

The divine love, the sustainer (of the world), the giver of the sap of life to organs of senses and actions, heroic, a protector against calumny, flows forth (to the receptacles). 5

O nectar of divine love, worthy of worship, you flow forth for the sake of the resplendent soul and for the sake of sense organs (divines); O drop of ambrosia, you vouchsafe to give us food. 6

Having drunk of this divine supreme exhilarating draught, the soul, the irresistible, has been subduing the opponents; may he ever subdue them. 7

(२४) चतुर्विंशं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चस्यास्य सूक्तस्य काश्यपोऽसितो देवलो वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१४॥ प्र सोमासो अधन्विषुः पवमानासु इन्द्रवः । श्रीणाना अप्सु मृञ्जत ॥१॥
 अभि गावो अधन्विषुरापो न प्रवता यतीः । पुनाना इन्द्रमाशत ॥२॥
 प्र पवमान धन्वसि सोमेन्द्राय पातवे । नृभिर्यतो वि नीयसे ॥३॥
 त्वं सोम नृमादनः पवस्व चर्षणीसहे । सस्त्रियो अनुमाद्यः ॥४॥

24.

Prá sómāso adhanvishuḥ pávamānāsa índavaḥ | śrīṇānā
 apsú mṛiñjata || 1 || abhí gāvo adhanvishur āpo ná pravātā
 yatíḥ | punānā índram āṣata || 2 || prá pavamāna dhanvasi
 sóméन्द्रāya pátave | nṛibhir yató ví nīyase || 3 || tvám soma
 nṛimādanah pávasva carhaṇísáhe | sásnir yó anumādyah
 || 4 ||

इन्द्रो यदद्रिभिः सुतः पवित्रं परिधावसि । अरमिन्द्रस्य धाम्ने ॥५॥
 पवस्व वृत्रहन्तमोक्थेभिरनुमाद्यः । शुचिः पावको अद्भुतः ॥६॥
 शुचिः पावक उच्यते सोमः सुतस्य मध्वः । देवावीरघशंसहा ॥७॥

índo yád ádribhiḥ sutáḥ pavítram paridhāvasi | áram
 índrasya dhāmne || 5 || pávasva vṛitrahantamokthébhīr annu-
 mādyaḥ | śúciḥ pāvakó ádbhutaḥ || 6 || śúciḥ pāvaká ucyate
 sómah sutásya mádhvah | devāvīr aghaṣaṇsahá || 7 || 14 ||

The purified streams of effused elixirs flow downwards through the ultra-psychic filters, mixed with water, milk and curds. 1

The flowing juices of ambrosia rush like waters flowing down a declivity; filtered and purified, they proceed to the resplendent self. 2

O filtrable ambrosia, you proceed to the resplendent self for his enjoyment. By the priests, you have been prepared and conveyed by them (to the self). 3

O ambrosia of divine love, you are the exhilarator of men; may you flow to the resplendent soul, who is the conqueror of adversaries. You (O elixir) are pure and worthy of adoration. 4

O nectar, when you are effused by crushing under stones, you hasten to the ultra-psychic sieve; verily, you are pure and of worth acceptance (or enjoyment) by the resplendent self. 5

Flow on, best destroyer of evils, to be propitiated by praises. Verily, you are pure, purifying and wonderful. 6

The ambrosia is said to be the yielder of the exhilarating effusion; it is known to be pure, shining and purifier, the gratifier of the enlightened persons and a destroyer of the wicked. 7

[अथ द्वितीयोऽनुवाकः ॥]

(२५) पञ्चविंशं सूक्तम्

(१-६) षडृचस्यास्य सूक्तस्यागस्त्यो दृढहच्युत ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१५॥ पवस्व दक्षसाधनो देवेभ्यः पीतये हरे । मरुद्भ्यो वायवे मदः ॥१॥
 पवमान धिया हितोऽभि योनिं कनिक्रदत् । धर्मेणा वायुमा विश ॥२॥
 सं देवैः शोभते वृषा कविर्योनावधि प्रियः । वृत्रहा देववीतमः ॥३॥
 विश्वा रूपाण्याविशन्पुनानो याति हर्यतः । यत्रामृतास आसते ॥४॥
 अरुषो जनयन्गिरः सोमः पवत आयुषक् । इन्द्रं गच्छन्कविक्रतुः ॥५॥
 आ पवस्व मदिन्तम पवित्रं धारया कवे । अर्कस्य योनिमासदम् ॥६॥

25.

Pávasva dakshasádhano devébhyaḥ pítáye hare | ma-
 rúdbhyo vāyáve madaḥ || 1 || pávamāna dhiyā hito 'bhi yō-
 niṁ kánikradat | dhármaṇā vāyúm á viṣa || 2 || sám devaḥ
 sobhate vṛishā kavír yónāv ádhi priyáḥ | vṛitrahá devaví-
 tamaḥ || 3 || víśvā rūpāṇy āviśān punānó yāti haryatáḥ | yá-
 trāmṛitāsa āsate || 4 || arushó janāyan gírah sómāḥ pavata
 āyushák | índraṁ gáchan kavíkratuḥ || 5 || á pavasva madin-
 tama pavítram dhárayā kave | arkásya yónim āsadam
 || 6 || 15 ||

(२६) षड्विंशं सूक्तम्

(१-६) षडृचस्यास्य सूक्तस्य दारुहच्युत इक्ष्मवाह ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१६॥ तममृक्षन्त वाजिनमुपस्थे अदितेरधि । विप्रासो अण्व्या धिया ॥१॥

26.

Tám amṛikshanta vājīnam upásthe áditer ádhi | vípraso
 āṇvyā dhiyā || 1 ||

25

O green-hued ambrosia, the bestower of strength, may you flow for the enjoyment of divine powers such as vital principles and vital winds. 1

O purifying ambrosia, suitably placed by sacred rites, may you roaring enter the receiving pot, and come in contact with the wind by your natural rights. 2

This ambrosia, the showerer of benefits, the seer, the beloved, the destroyer of foes, most favourite among the divines, shines in its own home. 3

Pervading all beauteous forms, the pure, the desirable (elixir) goes to the place where the immortal ones abide. 4

Endowed with wisdom of the past, the brilliant nectar of divine love, generating sounds, flows forth continually, and finally it proceeds to the resplendent soul. 5

Most exhilarating and sagacious (elixir) flows through the filter in a stream, and attains its seat in the proximity of the adorable (resplendent soul). 6

26

The priests cleanse with utmost care (or with fingers) that ambrosia, vigorous and agile, on the lap of the mother earth. 1

तं गावो अभ्यनूषत सहस्रधारमक्षितम् । इन्दुं धर्तारमा दिवः ॥२॥
 तं वेधां मेधयाह्यन्पवमानमधि द्यवि । धर्णसिं भूरिधायसम् ॥३॥
 तमह्यन्भुरिजोर्धिया संवसानं विवस्वतः । पतिं वाचो अदाभ्यम् ॥४॥
 तं सानावधि जामयो हरिं हिन्वन्त्यद्रिभिः । हर्यतं भूरिचक्षसम् ॥५॥
 तं त्वा हिन्वन्ति वेधसः पवमान गिरावृधम् । इन्दुविन्द्राय मत्सरम् ॥६॥

tām gāvo abhy ānūshata sahasradhāram
 ākshitam | indum dhartāram ā divāḥ || 2 || tām vedhām
 medhāyahyan pāvamānam ādhi dyāvi | dharnasīm bhūridhā-
 yasam || 3 || tām ahyam. bhurījor dhiyā samvāsānam vivāsva-
 taḥ | pātiṁ vācō ādābhyam || 4 || tām sānāv ādhi jāmāyo
 hāriṁ hinvanty ādriḥḥ | baryatām bhūricakshasam || 5 ||
 tām tvā hinvanti vedhāsaḥ pāvamāna girāvṛdham | indav
 indrāya matsarām || 6 || 16 ||

(२७) सप्तविंशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो नृमेध ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ एष कविरभिष्टुतः पवित्रे अधि तोशते । पुनानो घ्नन्नप स्त्रिधः ॥१॥
 एष इन्द्राय वायवे स्वर्जित्परि शिच्यते । पवित्रे दक्षसाधनः ॥२॥

Eshā kavīr abhīshṭutah pavitre ādhi toṣate | punāno
 ghnānm āpa srīdhah || 1 || eshā indrāya vāyāve svarjīt pari
 shicyate | pavitre dakshasāadhanah || 2 ||

The sacred hymns propitiate that ambrosia flowing in a thousand streams, which is inexhaustible and is the sustainer of heaven. 2

They elevate to heaven by their keen intellect that creative (ambrosia), the purifier, the sustainer and the upholder of all. 3

The worshippers elevate by the fingers (by their arms) that unconquerable (ambrosia), the Lord of praise abiding (in receptacles).4

The fingers effuse (from the plant) that green-tinted, desirable and far-beholding sap, after having crushed with stones the plant stems placed at a high level. 5

Men of intelligence invoke you, O pure and refined elixir; you provide exhilaration to the resplendent self, and all these praises are addressed to you. 6

27

This purifying ambrosia of divine love, lauded as if it is a sage, passes through the ultra-psychic fleecy filter. It drives away all the opponents. 1

This invigorating heaven-conquering ambrosia is poured upon the ultra psychic filter for the gratification of the cosmic forces as the sun and the wind. 2

एष नृभिर्वि नीयते दिवो मूर्धा वृषा सुतः । सोमो वनेषु विश्ववित् ॥३॥
 एष गव्युरचिक्रदत्पवमानो हिरण्ययुः । इन्दुः सत्राजिदस्तृतः ॥४॥
 एष सूर्येण हासते पवमानो अधि द्यवि । पवित्रे मत्सरो मदः ॥५॥
 एष शुष्म्यसिष्यददन्तरिक्षे वृषा हरिः । पुनान इन्दुरिन्द्रमा ॥६॥

eshá nṛíbbir ví ni-
 yate divó .mūrdhá vṛishā sutáh | sómo vāneshu viṣvavít
 || 3 || eshá gavyúr acikradat pávamāno hiraṇyayúḥ | índuh
 satrajíd āstrītaḥ || 4 || eshá sūryeṇa hāsate pávamāno ādhi
 dyāvi | pavítre matsaró mádaḥ || 5 || eshá ṣushmy àsishya-
 dad antárikshe vṛishā hāriḥ | punāná índur índram á
 || 6 || 17 ||

(२८) अष्टाविंशं सूक्तम्

(१-६) षडृचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः प्रियमेध ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१८॥ एष वाजी हितो नृभिर्विश्वविन्मनसस्पतिः । अव्यो वारं वि धावति ॥१॥
 एष पवित्रे अक्षरत्सोमो देवेभ्यः सुतः । विश्वा धामान्याविशन् ॥२॥
 एष देवः शुभायतेऽधि योनावर्मर्त्यः । वृत्रहा देववीतमः ॥३॥

Eshá vají hitó nṛíbbir viṣvavín mánasas pátīḥ | ávyo
 vāram ví dhāvati || 1 || eshá pavítre aksharat sómo devé-
 bhyah sutáh | vísvā dhāmāny āviṣān || 2 || eshá deváh ṣu-
 bhayaté 'dhi yónav ānartyāḥ | vṛitrahá devavítamah || 3 ||

This effused ambrosia, the elixir of divine love, is the showerer of benefits, the summit of heaven and prominent among forest produces. It is all-knowing and thus conducted by the pious men (to the spots of benevolent sacrifices). 3

This ambrosia resounds as it drops, yearning to give us cattle and gold and is the conqueror of foes, irresistible and purifier. 4

This pure-flowing exhilarating elixir of divine love mounts up with the Sun's rays to the sky and then drops on the ultra-psychic filter. 5

This powerful and purifying ambrosia, the showerer of blessings, green-tinted, shining when pure, flows through the firmament (the filter), is meant to be enjoyed by the resplendent self. 6

28

This swift-flowing ambrosia, placed in the vessel by pious men, runs to the fabric of ultra-psychic fleecy filter. It is omniscient and lord of mental complex. 1

This ambrosia has been effused for divines (all organs of senses and actions) and it flows into the ultra-psychic filter. It penetrates through all the functional spots. 2

This divine immortal ambrosia is brilliant in its own place, is the destroyer of evils and is the most devoted to divine functional organs. 3

ए॒ष वृ॒षा क॒निक॒रद॒दश॒भिर्जामि॒भिर्य॒तः । अ॒भि द्रो॒णानि॑ धावति ॥४॥
 ए॒ष सूर्य॑मरोचय॒त्पव॑मानो वि॒चर्ष॑णिः । वि॒श्वा धा॒मानि॑ वि॒श्ववित् ॥५॥
 ए॒ष शु॒ष्म्यदा॑भ्यः सोमः पु॒नानो॑ अ॒र्षति॑ । दे॒वावी॒रघ॑शंस॒हा ॥६॥

eshā vṛishā kánikradad daśābhir jamíbbir yatáh | abhí dró-
 ñani dhavati || 4 || eshá sūryam arocayat pávamāno vícar-
 shanīḥ | víśva dhāmani viśvavít || 5 || eshá śushmy ádābhyah
 sómah punānó arshati | devāvīr aghaśaṁsahá || 6 || 18 ||

(२९.) एकोनत्रिंशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो नृमेध ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२९॥ प्रा॒स्य धा॒रा अक्ष॑र॒न्वृष्णः॑ सु॒तस्यौ॑जसा । दे॒वाँ अनु॑ प्र॒भूष॑तः ॥१॥
 म॒र्षिं मृ॑जन्ति वे॒धसो॑ गृ॒णन्तः॑ का॒रवो॑ गि॒रा । ज्योति॑र्जज्ञानमु॒क्थ्यम् ॥२॥
 मु॒षहा॑ सोम॒ तानि॑ ते पु॒नाना॑य प्र॒भूव॑सो । वर्धो॑ समु॒द्रमु॒क्थ्यम् ॥३॥
 वि॒श्वा व॑सूनि स॒जय॑न्पव॒स्व सोम॒ धार॑या । इ॒नु द्वे॑षांसि स॒ध्यक् ॥४॥

Prāsya dhārā aksharan vṛishṇaḥ sutásyaújasā | devāñ
 ānu prabhūsbataḥ || 1 || sāptim mṛijanti vedhāso grṇántaḥ
 kārávo girá | jyótir jajñānām ukthyām || 2 || sushābhā soma
 tāni te punānáya prabhūvaso | vārdhā samudrām ukthyām
 || 3 || víśvā vāsūni samjáyan pávasva soma dhārayā | inú
 dvéshāṁsi sadhryāk || 4 ||

This showerer of blessings, cleansed and squeezed by ten fingers hastens uttering a sound to the receiving pots. 4

This purified (sap), all-contemplating and all-knowing, gives radiance to the sun and all the spots of the sacred performances. 5

This powerful, invincible, purifying ambrosia which is protector of divine functional organs and the destroyer of the wicked, proceeds to receptacles after purification and filtration. 6

29

The streams of this effused ambrosia of love divine, the showerer of blessings, flow forth with speed and force. (The elixir) seeks to surpass all other divine powers in strength. 1

The pious performers and priests praise it with their songs and offer laudations while filtering and purifying this radiant nectar. It becomes worthy of adoration immediately after its generation. 2

O Lord of love divine, you are the distributor of abundant wealth. When you are purified, you look radiant. May you therefore fill the praise-deserving ocean (i.e. the pitcher containing water) to the brim. 3

O ambrosia, flow in a full stream, conquering for us all treasures. May you drive away all our enemies (to great distances). 4

रक्षा सु नो अररुषः स्वनात्समस्य कस्य चित् । निदो यत्र मुमुचमहे ॥५॥
एन्दो पार्थिवं रयिं दिव्यं पवस्व धारया । द्युमन्तं शुष्ममा भर ॥६॥

rákshā sú no árarushaḥ svanāt sa-
masya kásya cit | nidó yátra mumucmáhe || 5 || éndo párthi-
vam rayim divyám pavasva dhárayā | dyumántam śúshmam
á bhara || 6 || 19 ||

(३०) त्रिशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो बिन्दुर्ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२०॥ प्र धारा अस्य शुष्मिणो वृथा पवित्रे अक्षरन् । पुनानो वाचमिष्यति ॥१॥
इन्दुर्हियानः सोतृभिर्मृज्यमानः कनिक्रदत् । इयर्ति वभ्रुमिन्द्रियम् ॥२॥
आ नः शुष्मं नृषाह्यं वीरवन्तं पुरुस्पृहम् । पवस्व सोम धारया ॥३॥
प्र सोमो अति धारया पवमानो असिष्यदत् । अभि द्रोणान्यासदम् ॥४॥

30.

Prá dhārā asya śushmīṇo vṛithā pavitre aksharan | pu-
nānó vācam ishyati || 1 || índur hiyānāḥ sotṛībhir mṛijyāmā-
naḥ kánikradat | íyarti vaguúm indriyám || 2 || á naḥ śúsh-
mam nṛisháhyam vīrávantam purusprīham | pávasva soma
dhárayā || 3 || prá sómo áti dhárayā pávamāno asishyadat |
abhí drónāny āsadam || 4 ||

Preserve us from the reproach of every one, who makes no offerings, is vicious and wicked, and who utters ill words, so that we may be free (from anxiety). 5

O Lord of ambrosia, may you pour in streams the terrestrial and celestial riches and bring to us brilliant vigour. 6

ॐ नमः शिवाय

30

The streams of the effused divine elixir, active and strong, flow without any effort through the ultra-psychic fleecy filter. During filtration, the elixir is, as if, gladdened to listen to the chants of praise. 1

Urged by the workers who press it out, the divine elixir during purification, filtration, and flow utters a characteristic voice of thrill and impels the organs of sense and action (for their right functions). 2

O divine elixir, may you flow forth for us in a stream, and bestow on us the foe-dispelling strength, and heroic progeny, coveted by so many of us. 3

This purified elixir of love flows out in a stream and is received in the pitchers of the innermost consciousness. 4

अप्सु त्वा मधुमत्तमं हरिं हिन्वन्त्यद्रिभिः । इन्दुविन्द्राय पीतये ॥५॥
 मुनोता मधुमत्तमं सोममिन्द्राय वज्रिणे । चारुं शर्धाय मत्सरम् ॥६॥

apsú tvā mādhumattamam há-
 rim hinvanty ádribhiḥ | índav índrāya pītāye || 5 || sunótā
 mādhumattamam sómam índrāya vajrīṇe | cārum śárdhāya
 matsarām || 6 || 20 ||

(३१) एकत्रिंशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य राहुगणो गोतम ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२१॥ प्र सोमासः स्वाध्यः पवमानासो अक्रमुः । रयिं कृण्वन्ति चेतनम् ॥१॥
 दिवस्पृथिव्या अधि भवेन्दो द्युम्वर्धनः । भवा वाजानां पतिः ॥२॥
 तुभ्यं वाता अभिप्रियस्तुभ्यमर्षन्ति सिन्धवः । सोम वर्धन्ति ते महः ॥३॥
 आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्यम् । भवा वाजस्य संगथे ॥४॥
 तुभ्यं गावो घृतं पयो बभ्रो दुदुहे अक्षितम् । वर्षिष्ठे अधि सानवि ॥५॥

31.

Prá sómāsaḥ svādhyaḥ pávamānāso akramuḥ | rayīm
 kṛiṇvanti cétanam || 1 || divás pṛithivyā ádhi bhávendo dyu-
 mnavárdhanah | bhávā vājānām pātiḥ || 2 || túbhyam vātā
 abhipriyas túbhyam arshanti síndhavah | sóma várdhanti te
 máhah || 3 || á pyāyasva sám etu te viśvātaḥ soma vṛish-
 nyam | bhávā vājasya saṁgathé || 4 || túbhyam gāvo ghṛi-
 tám páyo bábhro duduhré ákshitam | vārshishṭhe ádhi sá-
 navi || 5 ||

स्वायुधस्य ते सतो भुवनस्य पते वयम् । इन्दो सखित्वमुश्मसि ॥६॥

svāyudhāsya te sató bhúvanasya pate vayám |
índo sakhitvám usmasi || 6 || 21 ||

(३२) द्वात्रिंशं सूक्तम्

(१-६) षडृचम्याम्य सूक्तम्यात्रेयः श्यावाश्व ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२२॥ प्र सोमासो मदच्युतः श्रवसे नो मघोनः । सुता विदथे अक्रमुः ॥१॥
आदीं त्रितस्य योषणो हरिं हिन्वन्त्यद्रिभिः । इन्दुमिन्द्राय पीतये ॥२॥
आदीं हंसो यथा गणं विश्वस्यावीवशन्मतिम् । अत्यो न गोभिरज्यते ॥३॥

32.

Prá sómāso madacyútaḥ śrávase no maghónaḥ | sutá
vidátthe akramuḥ || 1 || ád īm tritásya yóshaṇo hárīm hin-
vanty ádribhiḥ | índum índrāya pítāye || 2 || ád īm haúsó
yáthā gaṇám víśvasyāvīvaśan matim | átyo ná góbbhir ajyate
|| 3 ||

उभे सोमावचाकशन्मृगो न तक्तो अर्षसि । सीदन्नृतस्य योनिमा ॥४॥
अभि गावो अनूषत योषा जारमिव प्रियम् । अगन्नाजिं यथा हितम् ॥५॥
अस्मे धेहि द्युमद्यशो मघवद्भ्यश्च मह्यं च । सनिं मेधामुत श्रवः ॥६॥

ubhé somāvacākaśan mṛigó ná taktó arshasi | sídann
ritásya yónim á || 4 || abhí gāvo anūshata yóshā jāram iva
priyám | ágann ājīm yáthā hitám || 5 || asmé dhehi dymád
yáśo maghávadbhyaḥ ca máhyam ca | sanim medhám utá
śrávaḥ || 6 || 22 ||

O elixir of devotional bliss, the Lord of all beings, bearing arms of protection, we crave for your friendship. 6

32

May the elixirs of love divine, full of exhilaration, be effused during all sacred performances. They rush forth for our sustenance—for us who are the organizers of sacrifice. 1

And now, the stems of the plant are crushed under stones, and the fingers of the triply-enlightened priest effuse out the green-tinted elixir for the enjoyment of the resplendent self. 2

And like a swan entering its own flock, this divine ambrosia excites everyone and captures his thoughts. Like a horse bathed with water, the divine elixir is covered with the milk of devotion (i.e. is mixed with water, milk and curds).

O elixir, you behold both the worlds, run like a speedy deer; come along with milk and take a seat of honour in the sacred performances. 4

The songs of praises commend you as a beloved praises her lover; as a hero, you hasten to a joyful contest. 5

May you bestow illustrious fame on us,—both on our rich participants and me (the poor). Grant us wealth, intelligence and glory. 6

(३३) त्रयस्त्रिंशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्याष्ट्यस्त्रित ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२३॥ प्र सोमासो विपश्चितोऽपां न यन्त्यूर्मयः । वनानि महिषा इव ॥१॥
 अभि द्रोणानि बभ्रवः शुक्रा ऋतस्य धारया । वाजं गोमन्तमक्षरन् ॥२॥
 सुता इन्द्राय वायवे वरुणाय मरुद्भ्यः । सोमा अर्षन्ति विष्णवे ॥३॥
 तिस्रो वाच उदीरते गावो मिमन्ति धेनवः । हरिरेति कनिकदत् ॥४॥
 अभि ब्रह्मीरनूषत यक्षीर्ऋतस्य मातरः । मर्मज्यन्ते दिवः शिशुम् ॥५॥
 रायः समुद्रांश्चतुरोऽस्मभ्यं सोम विश्वतः । आ पवस्व सहस्रिणः ॥६॥

33.

Prá sómāso vipaścīto 'pām ná yanty ūrmáyah | vānāni
 mahishā iva || 1 || abhī drōṇāni babhrávaḥ sukrā ṛitāsya
 dhārayā | vājam gómantam aksharan || 2 || sutā índrāya vā-
 yāve vāruṇāya marúdbhyaḥ | sómā arshanti víshṇave || 3 ||
 tísro vāca úd īrate gāvo mimanti dhenávaḥ | hárir eti káni-
 kratat || 4 || abhī bráhmīr anūshata yahvīr ṛitāsya mātārah |
 marmṛijyānte divāḥ śiṣum || 5 || rāyāḥ samudráṅś catúro
 'smábhyam soma viṣvataḥ | ā pavasva sahasrīṇah || 6 || २३ ||

(३४) चतुस्त्रिंशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्याष्ट्यस्त्रित ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२४॥ प्र सुवानो धारया तनेन्दुर्हिनवानो अर्षति । रुजदृळ्हा व्योजसा ॥१॥

34

Prá suvānó dhārayā tánéndur hinvānó arshati | rujád
 drilbā vy ójasā || 1 ||

The conscientious drops of divine love rush along like waves of water or like buffaloes to forests. 1

The brown bright drops flow with strength to the pitchers with a stream of divine ambrosia; they pour forth food accompanied with kine (or milk products). 2

The effused elixir of divine love proceeds to Nature's bounties such as the sun, the wind, the ocean, the moving clouds and to the cosmos. 3

The priests utter the three sacred texts (the R̥k, the Yajus and the Samans); the milch kine low on being milked, while the green – tinted elixir flows with roaring sound (to the collecting vessel). 4

While they purify and decorate the child of heaven (the elixir of love divine), the priests utter words of praises through the divine texts pertaining to holy rites, supreme and sacred. 5

From every side, O Lord of love and joy, pour upon us oceans of riches; from all the four quarters, fulfil our thousands of aspirations. 6

The elixir of divine love when effused and expressed, flows in a stream to the filter, breaking down strong fortresses of opposition by its strength. 1

सु॒त इन्द्रा॑य वा॒यवे॒ वरु॑णाय म॒रुद्भ्यः॑ । सोमो॑ अ॒र्षति॒ विष्ण॑वे ॥२॥
 वृषा॑णं वृष॑भिर्य॒तं सु॒न्वन्ति॒ सोम॑म॒द्रिभिः॑ । दु॒हन्ति॒ शक्म॑ना प॒यः ॥३॥
 भुव॑त्त्रि॒तस्य॒ मर्ज्यो॑ भुव॒दिन्द्रा॑य मत्स॒रः । सं रू॒पैर॑ज्यते ह॒रिः ॥४॥
 अ॒भीमृ॑तस्य वि॒ष्टपे॑ दु॒हते॒ पृश्नि॑मातरः । चा॒रु प्रि॒यत॑मं ह॒विः ॥५॥
 समे॑न॒महु॑ता इ॒मा गि॑रो अ॒र्षन्ति॒ सस्रु॑तः । धे॒नूर्वा॒श्रो अ॒वीव॑शत् ॥६॥

sutá índrāya vāyāve vāruṇāya marūd-
 bhyah | sómo arshati víshṇave || 2 || vṛishāṇam vṛishabhir
 yatám sunvánti sómam ádribhiḥ | duhánti śákmana páyah
 || 3 || bhúvat tritásya márjyo bhúvad índrāya matsaráh
 sám rūpaír ajyate háriḥ || 4 || abhín ṛitásya viṣṭápaṁ du-
 haté prīṣnimātarah | cáru priyátamaṁ havíḥ || 5 || sám enam
 áhrutā . imá gíro arshanti sasrútaḥ | dhenúr vāśró avivaśat
 || 6 || २५ ||

(३५) पञ्चत्रिंशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः प्रभृवसुर्ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२५॥ आ नः॑ प॒वस्व॒ धारा॑या प॒वमान॑ र॒यिं पृ॑थुम् । यया॑ ज्योतिर्वि॒दासि॑ नः ॥१॥
 इ॒न्दो॑ समु॒द्रमी॒क्ष्य प॒वस्व॒ विश्व॑मेजय । रा॒यो ध॒र्ता न॒ ओज॑सा ॥२॥
 त्वया॑ वी॒रेण॑ वी॒रवो॒ऽभि प्या॑म पृ॒तन्य॑तः । क्षरा॑ णो अ॒भि वा॒र्यम् ॥३॥

35.

Ā naḥ pavasva dhārayā pāvamāna rayīm prithúm |
 yāyā jyótir vidási naḥ || 1 || indo samudrammīkhaya pávasva
 viśvamejaya | rayó dhartá na ójasa || 2 || tvāyā vīreṇa
 vīravo 'bhí shyāma prītanyatáh | kshará ṇo abhí vār-
 yam || 3 ||

The ambrosia effused proceeds to the sun, the wind, the ocean, to the moving clouds and to the cosmos. 2

From the crushed plant, they squeeze out the sap between the effusing stones; they milk out its juice by their efforts. 3

The exhilarating ambrosia is cleansed by the triple-functioning priest for the enjoyment of the resplendent self; the green-tinted elixir is mixed with the ingredients. 4

The forces of cosmos milk out at the place of cosmic sacrifice this elixir which is most beautiful and graceful as an oblation. 5

Our sincere praises flow to him in one united stream and he uttering a sound welcomes the milch kine. 6

35

May you pour forth in streams for us, O purifier (the elixir of bliss),—in such streams, wherewith you bless us enlightenment. May you give us riches in plenty. 1

O loving ambrosia, impeller of the waters, the trembler of all, flow forth by your power as the bearer of wealth to us. 2

With you, O valiant one, our hero, may we overcome our enemies; let whatever is desirable be poured upon us. 3

प्र वाजमिन्दुरिष्यति सिषासन्वाजसा ऋषिः । व्रता विद्वान आयुधा ॥४॥
 तं गीर्भिर्वीचमीङ्ख्यं पुनानं वासयामसि । सोमं जनस्य गोपतिम् ॥५॥
 विश्वो यस्य व्रते जनो दाधार धर्मणस्पतेः । पुनानस्य प्रभूवसोः ॥६॥

prá vájam índur ishryati síshāsan vajasá ṛshih |
 vratā vidānā āyudhā || 4 || tām gīrbhīr vācamukhayām pu-
 nānām vāsayāmasi | sōmam jānasya gōpatim || 5 || viśvo yā-
 sya vraté jāno dādāra dharmānas pāteḥ | punanāsyā pra-
 bhūvasoḥ || 6 || ३६ ||

(३६) षट्त्रिंशं सूक्तम्

(१-६) षट्चम्याम्य सूक्तस्याङ्गिरसः प्रभूवसुर्ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२६॥ असर्जि रथ्यो यथा पवित्रे चम्वोः सुतः । कार्मन्वाजी न्यक्रमीत् ॥१॥
 स वह्निः सोम जागृविः पवस्व देववीरति । अभि कोशं मधुश्चुतम् ॥२॥
 स नो ज्योतीषि पूर्य पवमान वि रोचय । कृत्वे दक्षाय नो हिनु ॥३॥
 शुम्भमान क्रतायुभिर्मृज्यमानो गर्भस्त्योः । पवते वारं अव्यये ॥४॥

36.

Āsarji rāthyo yatha pavitre camvòḥ sutáh | kārshman
 vājí ny àkramīt || 1 || sá vábniḥ soma jágrivih pávasva de-
 vavír áti | abhí kóṣam madhusútam || 2 || sá no jyótiṁshi
 pūrvya pávamāna ví rocaya | krátve dáksḥāya no hinu
 || 3 || śumbhāmāna ṛitāyúbhir mṛijyāmāno gábhastyoḥ | pá-
 vate vāre avyáye || 4 ||

The divine elixir is the bestower of food, is the seer, (the source of enlightenment); it is an associate of food; it knows our conducts of life, and is equipped with arms. 4

We clothe with praises that ambrosia of divine love who is the inspirer of praise, the purifier, our cowherd (the guardian of men). 5

On the worship of whom, all men set their hearts—the Lord of virtuous acts, the purified and the possessor of abundant wealth. 6

36

Pressed between the two wooden boards, the divine sap is squeezed out; it then passes to the ultra-psychic filter for purification. In this respect, the processes may be compared to letting loose of a chariot-horse, stepping out on the battlefield. 1

O ambrosia of divine love, you are the bearer (of oblations), vigilant, devoted to Nature's bounties. May you flow past the ultra-psychic filter-cloth and finally to the honey-dropping containers. 2

O eternal purifier, illumine for us the luminaries of heaven and animate us for strength—bestowing benevolent works. 3

Adorned by priests of holy rites and expressed by their hands, the love divine flows through the ultra-psychic fleecy filter. 4

स विश्वा दाशुषे वसु सोमो दिव्यानि पार्थिवा । पर्वतामान्तरिक्ष्या ॥५॥
आ दिवस्पृष्ठमश्वयुर्गव्ययुः सोम रोहसि । वीर्युः शविसस्पते ॥६॥

sá víṣva dāśúṣhe vāsu sómo divyāni
pārthivā | pávatām āntárikshyā || 5 || á divás prishthám
aṣvayúr gavyayúḥ soma rohasi | vīrayúḥ śavasas pate
|| 6 || 26 ||

(३७) सप्तत्रिंशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो रहूगण ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२.७॥ स सुतः पीतये वृषा सोमः पवित्रे अर्षति । विघ्नत्रक्षांसि देवयुः ॥१॥
स पवित्रे विचक्षणो हरिर्षति धर्णसिः । अभि योनिं कनिक्रदत् ॥२॥
स वाजी रोचना दिवः पवमानो वि धावति । रक्षोहा वारमव्ययम् ॥३॥
स त्रितस्याधि सानवि पवमानो अरोचयत् । जामिभिः सूर्य सह ॥४॥

37.

Sá sutáḥ pítāye vṛishā sómah pavítre arshati | vighnán
rákshānsi devayúḥ || 1 || sá pavítre vicakshanó bhárir arshati
dharnasíḥ | abhí yónim kánikradat || 2 || sá vājí rocaná di-
vāḥ pávamāno ví dhāvati | rakshohá váram avyáyam || 3 ||
sá tritáśyádhi sánavi pávamāno arocayat | jāmíbbhiḥ sūryam
sahá || 4 ||

May that love divine bestow upon the liberal donor all treasures, whether of heaven or earth or the firmament. 5

(O love divine), the lord of food and strength, your glory ascends to the summit of the sky, a glory that gives us horses, kine and brave progeny. 6

37

It, the elixir of bliss, the showerer of benefits, when effused for enjoyment, flows to the ultra-psychic filter for purification. It destroys demons of evils and covets to meet the divine elements. 1

The all—beholding love divine, green and fresh, all-sustaining, flows through the ultra-psychic filter and drops into the pitcher of hearts with resounding voice. 2

This elixir of love divine, speedy like a horse, and illumer of heaven, hastens through the ultra-psychic fleecy filter, and is the destroyer of the demon of evils. 3

This pure elixir, during the sacrifice set by the triply—functioning priest, has lighted up the sun together with other luminaries. 4

स वृत्रहा वृषा सुतो वरिवोविददाभ्यः । सोमो वाजमिवासरत् ॥५॥
स देवः कविनेषितोऽभि द्रोणानि धावति । इन्दुरिन्द्राय मंहना ॥६॥

sa vṛitrahá vṛishā sutó varivovíd ádābhyah | sómo
vājam ivāsarāt || 5 || sá deváh kavíneshitò 'bhí drónāni dhā-
vati | índur índrāya mañhānā || 6 || 27 ||

(३८) अष्टात्रिंशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो रहूगण ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२८॥ एष उ स्य वृषा रथोऽव्यो वरेभिरर्षति । गच्छन्वाजं सहस्रिणम् ॥१॥
एतं त्रितस्य योषणो हरिं हिन्वन्त्यद्रिभिः । इन्दुमिन्द्राय पीतये ॥२॥
एतं त्यं हरितो दश मर्मज्यन्ते अपस्युवः । याभिर्मदाय शुम्भते ॥३॥
एष स्य मानुषीप्वा श्येनो न विशु सीदति । गच्छेन्नारो न योषितम् ॥४॥
एष स्य मद्यो रसोऽव चष्टे दिवः शिशुः । य इन्दुर्वारमाविशत् ॥५॥
एष स्य पीतये सुतो हरिरर्षति धर्णसिः । क्रन्दन्योनिमभि प्रियम् ॥६॥

38.

Eshá u syá vṛishā ráthó 'vyo várebhir arshati | gáchan
vājam sahasrīṇam || 1 || etám tritásya yóshano hárīm hin-
vanty ádribhiḥ | índum índrāya pītāye || 2 || etám tyám ha-
rító dáśa marmājyānte apasyúvah | yábhīr mādāya śum-
bhate || 3 || eshá syá mánushīshv á syenó ná vikshú sīdati |
gáchan jāró ná yoshítam || 4 || eshá syá mādya rásó 'va
cashte diváh śiśuḥ | yá índur vāram áviṣāt || 5 || eshá syá
pītāye sutó hárir arshati dharnasīḥ | krándan yónim abhí
priyám || 6 || 28 ||

This effused elixir, the dispeller of darkness, the showerer of benefits, the giver of wealth, and the invincible proceeds (to the receptacle) as a horse to battle. 5

This divine elixir when effused by the pious devotee hastens in its might to the pitchers of heart. The loving elixir is for the resplendent self in all its dignity. 6

38

This elixir, the showerer of benefits, swift as chariot, passes through the ultra-psychic fleecy filter, bearing nourishing food for thousands of persons. 1

The fingers of that triply-functioning priest effuse by the stones (i.e. by adamantine determination) this fresh green-tinted elixir for the enjoyment of the resplendent self. 2

The ten fingers, active in effusion express that elixir and by them it is purified for the exhilaration (of the resplendent self). 3

That love divine settles down in the community of men, like a falcon, speeding like a lover to his beloved. 4

That exhilarating divine juice of love beholds everyone with affection,—the elixir, the child of heaven, that percolates through the ultra-psychic fleecy filter. 5

That green-hued, all-sustaining elixir when effused for enjoyment rushes to its beloved place with resounding voice. 6

(३९) एकोनचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-६) पटुचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो बृहन्मतिर्ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२९॥ आ॒शुर॑र्ष॒ बृ॒हन्म॑ते॒ परि॑ प्रि॒येण॒ धाम्ना॑ । यत्र॑ दे॒वा इति॑ ब्र॒वन् ॥१॥
 प॒रिष्कृ॑ष्वन्ननिष्कृतं॒ जना॑य॒ यात॑यन्निषः । वृष्टिं॑ दि॒वः परि॑ स्र॒व ॥२॥

39.

Āśúr arsha bṛiḥanmate pári priyéṇa dhāmnā | yātra
 devā́ iti brávan || 1 || parishkṛiṇvānn ánishkṛitam jānāya yā-
 tāyann íshah | vṛishtiṁ diváh pári srava || 2 ||

सु॒त ए॒ति प॒वित्र॒ आ त्वि॑षिं॒ दधा॑न् ओज॒सा । वि॒चक्षा॑णो वि॒रोच॑यन् ॥३॥
 अ॒यं स यो दि॒वस्परि॑ रघु॒यामा॑ प॒वित्र॒ आ । सि॒न्धोरू॑र्मा व्य॒क्षर॑त् ॥४॥

sutá eti pa-
 vítra á tvíshim dádhanā ójasā | vicákshāṇo virocáyan || 3 ||
 ayam sá yó divás pári raghuyāmā pavitra á | síndhor ūrmá
 vy áksharat || 4 ||

आ॒विवा॑सन्परा॒वतो॒ अथो॑ अर्वा॒वतः॒ सुतः॑ । इन्द्रा॑य सिच्यते॒ मधु॑ ॥५॥
 स॒मीची॒ना अ॑नूषत॒ हरि॑ हिन्व॒न्त्यद्रि॑भिः । योना॑वृतस्य॒ सीद॑त ॥६॥

āvivāsan parāváto átho arvāvátah sutáh |
 índrāya sicyate mādhu || 5 || samīcīnā anūshata hārim hin-
 vanty ádribhiḥ | yónāv ṛitāsya sīdata || 6 || 29 ||

O love divine, most sublime in thoughts, flow swift in your lovely splendour, saying, "I go where the divine elements dwell". 1

Sanctifying the unconsecrated devotee and bringing food for the offerer, may you pour down rain from celestial region. 2

This elixir when effused enters the ultra-psychic filter with force, sending forth its light and beholding all illuminated things. 3

Such is this divine elixir that it mounts to regions beyond heaven, and thence it descends in a short while through the ultra-psychic filter in streams like the river-waves. 4

The effused elixir is meant for all divines, whether far off or nigh. It is poured forth, sweet as honey, for the enjoyment of the resplendent soul. 5

In a group they sing hymns of praise; they crush the green (plants of the elixir) with stones. May you sit down at the place of sacrifice. 6

(४०) चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-६) षडृचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो बृहन्मतिक्रैषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३०॥ पु॒ना॒नो अ॒क्रमी॒दुभि॒ विश्वा॒ मृ॒धो वि॒चर्ष॑णिः । शु॒म्भन्ति॒ विप्रै॑ धी॒तिभिः॑ ॥१॥
 आ यो॒निम॑रु॒णो रु॒द्रम॑दि॒न्द्रं वृ॒षा सु॒तः । ध्रु॒वे स॑द॒सि सी॑दति ॥२॥
 नू नो॑ र॒यिं म॒हामि॑न्दोऽस्म॒भ्यं सोम॑ वि॒श्वतः॑ । आ प॑वस्व स॒हस्रि॑णम् ॥३॥
 विश्वा॑ सोम॒ पव॑मान॒ द्युम्ना॑नी॒न्दुवा भ॑र । वि॒दाः स॑ह॒स्रिणी॑रिषः ॥४॥
 स नः॑ पु॒ना॒न आ भ॑र र॒यिं स्तो॒त्रे सु॒वीर्य॑म् । ज॒रितु॑र्व॒र्धया॑ गिरः ॥५॥
 पु॒ना॒न इ॒न्दुवा भ॑र सोम॒ द्वि॒वर्ह॑सं र॒यिम् । वृ॒षन्नि॑न्दो न उ॒क्थ्य॑म् ॥६॥

40.

Punānó akramīd abhí viśvā mṛīdho vícarshaṇiḥ | ṣum-
 bhānti vípraṃ dhītíbhīḥ || 1 || ā yónim aruṇó ruhad gāmad
 índraṃ vṛishā sutáḥ | dhruvé sādasi sīdati || 2 || nú no ra-
 yīm mahām indo 'smábhyaṃ soma viśvátaḥ | ā pavasva
 sahasrīṇam || 3 || viśvā soma pavamāna dyumnānīndav ā
 bhara | vidāḥ sahasrīṇīr íshaḥ || 4 || sá naḥ punāná ā bhara
 rayīm stotré suvīryam | jaritúr vardhayā gírah || 5 || punāná
 indav ā bhara sóma dvibárhasam rayīm | vṛishann indo na
 ukthyām || 6 || 30 ||

(४१) एकचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-६) षडृचस्यास्य सूक्तस्य काण्वो मेथ्यानिथिक्रैषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३१॥ प्र॒ ये गा॒वो न॒ भूर्ण॑यस्त्वेषा॒ अ॒यामो॑ अ॒क्रमुः॑ । घ्नन्तः॑ कृ॒ष्णाम॑प॒ त्वच॑म् ॥१॥

41.

Prá yé gāvo ná bhúrṇayas tveshā ayāso ákramuḥ |
 ghnántaḥ kṛishṇām āpa tvácam || 1 ||

40

The pure, all-seeing (divine elixir) overcomes all evils;
may you honour this sage, the elixir, with holy songs. 1

This refulgent (elixir), showerer of benefits, when effused,
enters the heart of the devotee; it moves to the proximity
of the resplendent soul and stays there with permanence in
its super-psychic abode. 2

O Lord of purity and love divine, quickly pour upon us
from all quarters vast and thousandfold treasures. 3

O Lord of purity and love divine, bring all sorts of wealth
and provide food to us in thousand measures. 4

O lord of love divine, pure and dignified, bring us, your
worshippers, wealth with offsprings. May you recompense
the praises of him who glorifies you. 5

O lord of bliss and love, pure and graceful, bring us wealth
(of joy and wisdom) from both worlds; O showerer of
benefits, bring us glorious wealth. 6

41

It descends like streams of waters; it is swift, brilliant,
rapid and drives off the dark evils. 1

सुवितस्य मनामहेऽति सेतुं दुराव्यम् । साह्यांसो दस्युमव्रतम् ॥२॥
 शृण्वे वृष्टेरिव स्वनः पवमानस्य शुष्मिणः । चरन्ति विद्युतो दिवि ॥३॥
 आ पवस्व महीमिषं गोमदिन्दो हिरण्यवत् । अश्वावद्वाजवत्सुतः ॥४॥
 स पवस्व विचर्षण आ मही रोदसी पृण । उषाः सूर्यो न रश्मिभिः ॥५॥
 परि णः शर्मयन्त्या धारया सोम विश्वतः । सरो रसेव विष्टपम् ॥६॥

suvitāsyā manāmahé

'ti sētum durāvyam | sāhvāṅso dāsyum avratām || 2 || śṛiṇvé
 vṛishtër iva svanáḥ pāvamānasya śushmīṇaḥ | cāranti vi-
 dyúto diví || 3 || ā pavasva mahīm ísham gómad indo híraṇ-
 yavat | áśvāvad vájavat sutáh || 4 || sá pavasva vicarshana
 ā mahí ródasī prīṇa | usháh sūryo ná raśmībhiḥ || 5 || pári
 ṇaḥ śarmayāntyā dhārayā soma viśvátah | sārā raséva vi-
 shtāpam || 6 || ३१ ||

(४२) द्विचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य काण्वो मेध्यानिथिर्ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३२॥ जनयन्नोचना दिवो जनयन्नप्सु सूर्यम् । वसानो गा अपो हरिः ॥१॥
 एष प्रत्नेन मन्मना देवो देवेभ्यस्परि । धारया पवते सुतः ॥२॥

Janáyan rocaná divó janáyann apsú sūryam | vāsāno
 gá apó háriḥ || 1 || eśhá prātnéna mánmanā devó devébhyas
 pári | dhārayā pavate sutáh || 2 ||

We praise this auspicious elixir which acts as a bridge to carry us across to the region of excellence and bliss and which leaves the regions of woe behind. With its assistance, we triumph over hostile people who do not submit to the virtuous disciplines. 2

The sound of this effused and purified elixir is heard like that of rainfall and in its flashes it is like the lightnings running across the sky. 3

When effused, this elixir bestows abundant prosperity of cows, gold (or goat and sheep), horse and food (strength). 4

Flow on. O all-beholding elixir, fill to the full the vast heaven and earth as the sun fills space after the dawn with his beams. 5

Flow round us, O elixir of love divine, on all sides in a bliss—bestowing stream, like a river down a plateau. 6

42

This green-tinted splendidous ambrosia, generating the luminaries of heaven and generating the sun in the firmament, keeps clothing himself with the descending waters and milk—

It, when effused with holy hymns, flows in a stream; it is divine in its own nature and flows for the divine forces. 2

वावृधानाय तूर्वये पवन्ते वाजसातये । सोमाः सहस्रपाजसः ॥३॥
 दुहानः प्रत्नमित्पयः पवित्रे परि षिच्यते । क्रन्दन्देवाँ अजीजनत् ॥४॥
 अभि विश्वानि वार्याभि देवाँ क्रतावृधः । सोमः पुनानो अर्षति ॥५॥
 गोमन्नः सोम वीरवदश्वावद्वाजवत्सुतः । पवस्व बृहतीरिषः ॥६॥

vāvṛidhānāya tūrvaye pá-
 vante vājasātaye | sómāḥ sahásrapājasah || 3 || duhānāḥ
 pratnām ít páyah pavítre pári shicyate | krāndan devāñ
 ajījanat || 4 || abhí vísvāni vāryābhí devāñ ṛitāvṛídhaḥ | só-
 mah panānó arshati || 5 || góman naḥ soma vīrávad ásvāvad
 vājavat sutáh | pávasva bṛihatír íshah || 6 || ३२ ||

(४३) त्रिचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-६) षडृचम्याम्य सूक्तस्य काण्वो मेध्यातिथिर्ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

३॥ यो अत्य इव मृज्यते गोभिर्मदाय हर्यतः । तं गीर्भिर्वीसयामसि ॥१॥
 तं नो विश्वा अवस्युवो गिरः शुम्भन्ति पूर्वथा । इन्दुमिन्द्राय पीतये ॥२॥
 पुनानो याति हर्यतः सोमो गीर्भिः परिष्कृतः । विप्रस्य मेध्यातिथेः ॥३॥
 पवमान विदा रयिमस्मभ्यं सोम सुश्रियम् । इन्दो महस्रवर्चसम् ॥४॥

43.

Yó átya iva mṛijyáte góbbhir mādāya haryatáh | tám
 gīrbhír vāsayāmasi || 1 || tám no vísvā avasyúvo gírah şum-
 bhanti pūrváthā | índum índrāya pītāye || 2 || punānó yāti
 haryatáh sómo gīrbhíḥ párishkrītaḥ | víprasya médhyātītheḥ
 || 3 || pávamāna vidá rayīm asmábhyam soma suşríyam |
 indo sahásravarcasam || 4 ||

The elixirs of divine love flow with unbounded vigour for the rapid and ever—increasing acquisition of food. 3

Milking forth the eternal fluid, this elixir is poured into the ultra-psychic filter and there with a roar, it generates divine virtues. 4

This love divine, when purified, hastens towards all desirable prosperity and towards divine men who adhere to eternal truth. 5

May this elixir, when effused, pour down treasures upon us consisting of kine, children vigour, strength and abundant food. 6

43

We glorify with praises that loving elixir for our spiritual joy which, like a horse, is cleansed. The purified extract is finally mixed with cow's milk and curds. 1

All our invocations, desiring grace and protection, beautify this elixir now as of old, so that our resplendent soul may enjoy it. 2

This elixir of love divine flows on when beautified at the sacrifices, conducted by the respectable medicants. 3

O flowing elixir of love divine, O delightful, grant us auspicious wealth with thousands of splendour. 4

इन्दुरत्यो न वाजसृत्कनिक्रन्ति पवित्र आ । यदक्षरति देवयुः ॥५॥
पवस्व वाजसातये विप्रस्य गृणतो वृधे । सोम रास्व सुवीर्यम् ॥६॥

índur átyo ná vājasrít káni-
kranti pavitra á | yád ákshār áti devayúḥ || 5 || pávasva vā-
jasātaye víprasya grīṇató vṛidhē | sóma rāsva suvīryam
|| 6 || ३३ ||

(४४) चतुश्चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरस अयास्य ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ प्र ण इन्दो महे तन ऊर्मि न बिभ्रदर्षसि । अभि देवाँ अयास्यः ॥१॥
मती जुष्टो धिया हितः सोमो हिन्वे परावति । विप्रस्य धारया कविः ॥२॥
अयं देवेषु जागृविः सुत एति पवित्र आ । सोमो याति विचर्षणिः ॥३॥
स नः पवस्व वाजयुश्चक्राणश्चारुमध्वरम् । बर्हिष्मौ आ विवासति ॥४॥
स नो भगाय वायवे विप्रवीरः सदावृधः । सोमो देवेष्वाम यमत् ॥५॥

44.

Prá ṇa indo mahé tána ūrmīm ná bíbhrad arshasi |
abhí devāñ ayásyah || 1 || mātí jushtó dhiyá hitáh sómo
hinve parāvāti | víprasya dhārayā kavīḥ || 2 || ayám devé-
shu jāgrivīḥ sutá eti pavitra á | sómo yāti vícarshaṇīḥ
|| 3 || sá naḥ pavasva vājayuṣ cakrāṇāṣ cārum adhvarām |
barhíshmāñ á vivāsati || 4 || sá no bhágāya vāyāve vípravī-
rah sadāvṛidhah | sómo devéshv á yamat || 5. ||

The nectar of joy divine, beloved of divine forces, when flows through the ultra-psychic filter roars like a courser rushing to battle. 5

May you, O love divine, flow for the acquisition of food of wisdom and for the prosperity of the enlightened person who praises you; may you grant him excellent progeny. 6

44

O love divine, you flow to us to bestow abundance. The internal organ bears the thrills of your waves and conveys them in turn to gods (the sense organs). 1

The sage-like love divine, gratified by the praise of the pious worshipper and effused forth for the worship, flows forward in a stream to long distances. 2

This vigilant elixir of love divine, after effusion, proceeds onwards to the ultra-psychic filter; and there-after in the purified form, it, the all-beholding, goes to the sense organs. 3

May you flow for us, who are desirous of obtaining food of wisdom, and make our worship auspicious. (O elixir,) the devotees enshrine you in their hearts. 4

May the elixir which is pressed forth by the seers for obtaining grace and vitality make us ever-prospering. May the elixir grant us wealth of wisdom to be conveyed to gods (i.e. to all the faculties of the human complex). 5

स नो अद्य वसुत्तये क्रतुविद्ग्रातुवित्तमः । वाजं जेषि श्रवो बृहत् ॥६॥

sá no adyá
vásuttaye kratuvíd gātuvittamah | vājam jeshi śrávo bṛihát
॥ 6 ॥ 1 ॥

(४५) पञ्चचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरस अश्वस्य ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२॥ स पवस्व मदाय कं नृचक्षा देववीतये । इन्द्रविन्द्राय पीतये ॥१॥
स नो अर्षाभि दूत्यं त्वमिन्द्राय तोशसे । देवान्त्सखिभ्य आ वरम् ॥२॥
उत त्वामरुणं वयं गोभिरञ्ज्मो मदाय कम् । वि नो राये दुरो वृधि ॥३॥
अत्यू पवित्रमक्रमीद्वाजी धुरं न यामनि । इन्दुर्देवेषु पत्यते ॥४॥
समी सखायो अस्वरन्वने क्रीलन्तमत्यविम् । इन्दुं नावा अनूषत ॥५॥
तया पवस्व धारया यया पीतो विचक्षसे । इन्दो स्तोत्रे सुवीर्यम् ॥६॥

45.

Sá pavasva mādāya kām nṛicákshā devávītaye | índav
índrāya pitaye || 1 || sá no arshābhí dūtyām tvám índrāya
toṣase | devān sákhībhya á váram || 2 || utá tvám aruṇān
vayām góbhīr añjmo mādāya kām | ví no rāyé dúro vṛidh
|| 3 || áty ū pavítram akramīd vājí dhúram ná yámani | ín-
dur devéshu patyate || 4 || sám ī sákhāyo asvaran vāne krí-
lantam átyavin | índum nāvā anūshata || 5 || táyā pavasva
dhārayā yáyā pító vicákshase | índo stotré suvíryam
|| 6 || 2 ||

O receiver of sacred homages, knower of paths of virtues, may you grant us this day abundant food of wisdom and vigour for the acquisition of wealth of enlightenment. 6

45

O elixir of love divine, the beholder of men, flow pleasantly for the joy of the sense organs and for the delight and exhilaration of the resplendent soul. 1

Flow for functioning as the messenger for us; may you (O elixir) appear for the joy of the resplendent soul. May you flow forth for the award of our friends, the sense organs. 2

We invoke you, O purple elixir, for the purpose of exhilaration and mix you with cow's milk and curds; may you throw open the doors for our riches. 3

The ambrosia passes through the ultra-psychic sieve as a horse passes the shafts (of the chariot) for driving. The elixir conveys the exhilaration to the sense organs. 4

His associates praise the elixir as it sports in waters and passes through the ultra-psychic fleecy filter. The hymns (of priests) glorify the drops of divine elixir. 5

Flow forth, O elixir of love divine, with that stream, where-with, when drunk, you instil wonderful vigour in the hearts of your discerning offerers of praise. 6

(४६) षट्चत्वारिंशं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरस अयाम्य ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३॥ असृग्रन्देववीतयेऽत्यासः कृत्व्या इव । क्षरन्तः पर्वतावृधः ॥१॥
 परिष्कृतास इन्दवो योषेव पित्र्यावती । वायुं सोमा असृक्षत ॥२॥
 एते सोमास इन्दवः प्रयस्वन्तश्चमू सुताः । इन्द्रं वर्धन्ति कर्मभिः ॥३॥

46.

Āsṛigran devāvītayé 'tyāsaḥ kṛitvyā iva | kshārantah
 parvatāvṛīdhaḥ || 1 || pārishkṛitāsa indavo yósheva pītryā-
 vatī | vāyúm sómā asṛikshata || 2 || eté sómāsa indavaḥ prá-
 yasvantaḥ camú sutāḥ | índram vardhanti kármabhiḥ || 3 ||

आ धावता सुहस्त्यः शुक्रा गृभ्णीत मन्थिना । गोभिः श्रीणीत मत्सरम् ॥४॥
 स पवस्व धनंजय प्रयन्ता राधसो महः । अस्मभ्यै सोम गातुवित् ॥५॥
 एतं मृजन्ति मर्ज्यं पवमानं दश क्षिपः । इन्द्राय मत्सरं मदम् ॥६॥

ā .dhāvatā suhastyah ṣukrá gṛibhṇīta manthínā | góbhiḥ śrī-
 nīta matsarām || 4 || sá-pavasva dhanamjaya prayantā rá-
 dhaso mahāḥ | asmábhyam soma gātuvít || 5 || etāni mṛijanti
 márjyam pávamānam dáśa kshípah | índrāya matsarāni má-
 dam || 6 || ॥

46

The plants of divine elixir grow on the lofty mountains; the saps obtained from them flow with a speed as of the swift moving courser to the receptacles for sustaining the sense organs. 1

The juices of love divine pressed and adorned like a bride of the one who has a father, flow to the breathing organs of the human body. 2

These brilliant elixirs, bestowing pleasant nourishment, expressed into the receptacle of the heart gratify resplendent soul with sacred works. 3

May the dextrous priests hasten to me with their attrition apparatus (for producing sacrificial fire) and accept (from me) the brilliant elixir. May they mix it with cow's milk and curds. 4

O elixir of divine love, the conqueror of wealth, and the knower of the paths (of virtuous prosperity), may you, the bestower of the vast wealth, flow forth for our sake. 5

The ten fingers purify the purifiable effuse exhilarating juices for the benefit of the resplendent soul. 6

(४७) सप्तचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य भार्गवः कविक्रषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥४॥ अया सोमः सुकृत्यया महश्चिदभ्यवर्धत । मन्दान उद्वषायते ॥१॥
 कृतानीदस्य कर्त्वा चेतन्ते दस्युतर्हणा । ऋणा च धृष्णुश्चयते ॥२॥
 आत्सोम इन्द्रियो रसो वज्रः सहस्रसा भुवत् । उक्थं यदस्य जायते ॥३॥
 स्वयं कविर्विधर्तरि विप्राय रत्नमिच्छति । यदी मर्मज्यते धियः ॥४॥
 सिषासतू रयीणां वाजेष्वर्वातामिव । भरेषु जिग्युषामसि ॥५॥

47.

Ayā sōmaḥ sukṛityāyā mahāś cid abhy àvardhata |
 mandānā úd vṛishāyate || 1 || kṛitānīd asya kārtvā cétante
 dasyurtārhanā | ṛiṇā ca dhṛishṇuṣ cayate || 2 || át sōma in-
 driyó rāso vājraḥ sahasrasā bhuvat | ukthām yád asya já-
 yate || 3 || svayām kavir vidhartāri víprāya rátnam ichati |
 yādī marmṛijyāte dhíyaḥ || 4 || sishāsátū rayīnām vājeshv
 árvatām iva | bhāreshu jigyúshām asi || 5 || ५ ||

(४८) अष्टचत्वारिंशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य भार्गवः कविक्रषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥५॥ तं त्वा नृम्णानि विभ्रतं सधस्थेषु महो दिवः । चारुं सुकृत्ययेमहे ॥१॥
 संवृक्तधृष्णुमुक्थ्यं महामहिब्रतं मदम् । शतं पुरो रुरुक्षणिम् ॥२॥

48.

Tām tvā nṛimṇāni bíbhratam sadhāstheshu mahó di-
 vāḥ | cāruṁ sukṛityāyemahe || 1 || sāmvrīktadhṛishṇum uk-
 thiyām mahāmahivratam mādām | śatām puro ruru'kshāṇim
 || 2 ||

47

By the sacred solemnity, the blissful elixir is magnified before the mighty divines; joyous it moves like a mighty bull. 1

Its task is done; its work of crushing wicked tendencies is made manifest; it acquits the debts of the worshipper. 2

When the praise of the resplendent self is recited, the elixir dear to him, vigorous as a thunderbolt, flows forth and gives wealth in thousands. 3

When (the stems of the plant of) the sage-like blissful elixir are cleansed with fingers, the elixir of its own accord desires to provide precious wealth to the pious worshipper. 4

(O blissful elixir), you desire to give wealth to those who conquer in the internal struggle of life, just as men distribute fodder to horses in battle. 5

48

In our sacred ceremonial works we solicit your blessings; you are the possessor of stores of wealth; and you abide in the lofty regions of the heavens. 1

(O divine elixir!) you are overthrower of the resolute adversities; you are the accomplisher of many solemn observances; you are worthy of praises, the exhilarator and the destroyer of a hundred strongholds of evil-doers. 2

अतस्त्वा रयिमभि राजानं सुक्रतो दिवः । सुपर्णो अव्यधिर्भरत् ॥३॥
 विश्वस्मा इत्स्वर्दृशे साधारणं रजस्तुरम् । गोपामृतस्य विर्भरत् ॥४॥
 अधो हिन्वान इन्द्रियं ज्यायो महित्वमानशे । अभिष्टिकृद्विचर्षणिः ॥५॥

átas tvā rayīm abhí rájānam sukrato diváh | suparnó
 avyathír bharat || 3 || víshvasmā ít svār dṛishé sádbhāraṇam
 rajastúram | gopām ritásya vír bharat || 4 || ádhā hinvāná
 indriyám jyáyo mahitvám ānaṣe | abhishtíkṛíd vícarshaṇih
 || 5 || ५ ||

(४९) एकोनपञ्चाशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्य भार्गवः कविक्रपिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥६॥ पवस्व वृष्टिमा सु नोऽपामूर्मि दिवस्परि । अयक्ष्मा बृहतीरिषः ॥१॥
 तयो पवस्व धारया यया गाव इहागमन् । जन्याम उप नो गृहम् ॥२॥
 घृतं पवस्व धारया यज्ञेषु देववीतमः । अस्मभ्यं वृष्टिमा पव ॥३॥
 स न ऊर्जे व्यव्ययं पवित्रं धाव धारया । देवासः शृण्वन्हि कम् ॥४॥

49.

Pávasva vṛishṭím á sú no 'pām ūrmín divás pári | aya-
 kshamá bṛihatír íshaḥ || 1 || táyā pavasva dhárayā yáyā gáva
 ihágáman | jányāsa úpa no gṛihám || 2 || ghṛitám pavasva
 dhárayā yajñéshu devavítamaḥ | asmábhyaṁ vṛishṭím á
 pava || 3 || sá na ūrjé vy àvyáyam pavítram dhāva dhárayā |
 devásah śṛiṇāvan hí kam || 4 ||

O divine elixir, you are the accomplisher of selfless deeds;
the unwearied hawk brings you here from distant heaven;
you are our lord over riches. 3

The divine bird brings you here so that each may see the
light. You are the impeller of spiritual water, the guard
of eternal truth and the common sustainer of every one. 4

He is the contemplator of all and the granter of desires.
He attains mighty power and majesty when he puts forth
his vigour, his resplendence. 5

49

May you pour down upon us a shower of rain from heaven,
a stream of waters from the celestial region and plenteous
store of wholesome food free from disease. 1

Flow in such a stream that even the cattle belonging to
strangers (or opponents) may come to our home. 2

Since you are very loving to Nature's bounties at the cos-
mic sacrifice, may you shower down water in a stream; may
pour down on us floods of rain (i.e. of blessings). 3

May you for our sustenance run through the ultra-psychic
fleecy filter with your stream; may our organs of senses hear
your sound. 4

This purified elixir flows forth to the receptacle, destroying our wicked tendencies and flashing out splendour as of old. 5

50

Your mighty streams flow forth upwards like the roaring waves of a sea; may you provide impulsion to your sound like that of a rushing arrow. 1

At your effusion, the priests engaged in sacrifice utter the three voices (of R̥k, Yajuh and Saman), full of joy, when you proceed to the ultra-psychic fleecy filter. 2

They filter out the charming green-tinted, honey-dropping elixir, through the ultra-psychic fleecy filter, after crushing (the plant) with adamantine stones (of will power). 3

O most exhilarating sage-like elixir of penetrating wisdom, flow through the ultra-psychic filter in streams to the receptacle to be co-seated in the innermost cavity along with the resplendent soul. 4

O most exhilarating elixir, anointed with milk (of enlightenment) as a soothing balm, flow forth for the joy of resplendent soul. 5

(५१) एकपञ्चाशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरस उच्यते ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

- ॥८॥ अध्वर्यो अद्रिभिः सुतं सोमं पवित्रं आ सृज । पुनीहीन्द्राय पातवे ॥१॥
 दिवः पीयूषमुत्तमं सोममिन्द्राय वज्रिणे । सुनोता मधुमत्तमम् ॥२॥
 तव त्य इन्द्रो अन्धसो देवा मधोर्व्यश्नते । पवमानस्य मरुतः ॥३॥
 त्वं हि सोम वर्धयन्त्सुतो मदाय भूर्णये । वृषन्स्तोतारमूतये ॥४॥
 अभ्यर्ष विचक्षणं पवित्रं धारया सुतः । अभि वाजमुत श्रवः ॥५॥

51.

Ádhvaryo ádribhiḥ sutám sómam pavíttra á sṛija | pu-
 nihíndrāya pátave || 1 || diváh pīyúṣham uttamám sómam
 índrāya vajrīṇe | sunótā mádhumattamam || 2 || táva tyá
 indo ándhaso devá mádhor vy àsnate | pávamānasya ma-
 rútaḥ || 3 || tvám hí soma vardháyan sutó mādāya bhūr-
 naye | vṛiṣhan stotáram ūtāye || 4 || ábhy àrsha vicakshaṇa
 pavíttram dhārayā sutáh | abhí vājam utá śrávaḥ || 5 || ॥

(५२) द्विपञ्चाशं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरस उच्यते ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

- ॥९॥ परि द्युक्षः सनद्रयिर्भरद्वाजं नो अन्धसा । सुवानो अर्ष पवित्रं आ ॥१॥
 तव प्रत्नेभिर्ध्वभिरव्यो वारो परि प्रियः । सहस्रधारो यात्तना ॥२॥

52.

Pári dyuksháh sanádrayir bhárad vājam no ándhasā |
 suvanó arsha pavíttra á || 1 || táva pratnébhir ádhvabhir
 ávyo vāre pári priyáh | sahásradhāro yāt tana || 2 ||

51

O pious devotee, may you affuse the elixir that has been purified through the ultra-psychic filter after crushing with rocklike adamantine will power for the joy of your resplendent soul. 1

May you effuse the most sweet-flavoured elixir of devotion, the best ambrosia of heaven for the resplendent soul, the wielder of the adamantine will power. 2

O blissful drops of elixir, the divine sense organs and the vital breaths partake of your sweet purifying sap, the viand of life. 3

For, O elixir of devotion, being effused you approached the worshipper for his protection and superb exhilaration; (you come out) strengthening the vitality of sense organs and fulfilling the desires. 4

May you, O sagacious elixir, when effused in a stream, flow on to give us strength and fame. 5

52

May the glittering elixir of devotion, the acquirer of wealth, bestow upon us strength along with food; may it when effused, hasten to the receptacles through the filters. 1

Your elixir of devotion, dear to the divine powers, flows in a thousand streams, and along the traditional paths, it passes through the ultra-psychic woollen filters. 2

च॒रुर्न॑ यस्त॒मी॒ङ्ख॒येन्दो॑ न दान॒मी॒ङ्ख॒य । व॒धैर्वे॒धस्त॒वी॒ङ्ख॒य ॥३॥
 नि शु॒ष्म॒मि॒न्द॒वेषां॑ पु॒रु॒हू॒त ज॒ना॒नाम् । यो अ॒स्माँ आ॒दि॒देश॑ति ॥४॥
 श॒तं न॑ इ॒न्द्र ऊ॒तिभिः॑ स॒हस्रं॑ वा शु॒ची॒नाम् । प॒वस्व॑ म॒ह्यद्र॑यिः ॥५॥

carūr

nā yās tām īṅkhayéndo ná dānam īṅkhaya | vadhaír va-
 dhasnav īṅkhaya || 3 || ní śúshmam indav eshām púruhūta
 jānānam | yó asmāñ adídesati || 4 || śatām na inda ūtibhiḥ
 sahasram vā śúcīnām | pávasva mahayádrayih || 5 || १ ||

(१३) त्रिपञ्चाशं सूक्तम्

(१-४) चतुर्केचस्यास्य सूक्तस्य काव्यपोऽवन्सार ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ उ॒त्ते शु॒ष्मा॒सो अ॒स्थू र॒क्षो भि॒न्द॒न्तो अ॒द्रि॒वः । नु॒दस्व॑ याः प॒रि॒स्पृ॒धः ॥१॥
 अ॒या नि॒ज॒घ्नि॒रोज॑मा रथ॒स॒ङ्गे ध॒ने हि॒ते । स्त॒वा अ॒बि॒भ्यु॒षा हृ॒दा ॥२॥
 अ॒स्य व्र॒तानि॑ नाधृ॒षे प॒व॒मा॒नस्य॑ दू॒ढ्या । रु॒ज य॒स्त्वा पृ॒त॒न्य॒ति ॥३॥
 तं हि॒न्व॒न्ति म॒द॒च्यु॒तं ह॒रिं न॒दीषु॑ वा॒जिन॑म् । इ॒न्दु॒मि॒न्द्रा॒य म॒त्स॒रम् ॥४॥

53.

Ūt te śúshmāso asthū rāksho bhindānto adrivah | nu-
 dāsya yāḥ parisprīdhaḥ || 1 || ayā nijaghnīr ójasā ratha-
 sangé dhāne hité | stáva ábibhyusha hṛidā || 2 || ásyā vratāni
 nādhrīshe pávamānasya dūḍhyā | rujā yās tvā prītanyāti
 || 3 || tām hinvanti madacyútam hāriṁ nadīshu vājīnam |
 indum índrāya matsarām || 4 || 10 ||

O elixir of bliss, send him to us who has been like a pot; send us now gifts of wealth; may you come to us in swift-flowing streams; may you come to us, whose plants have been crushed with the blows of the stones. 3

O drops of blissful elixir, invoked by all, may you overthrow the strength of those people who challenge us. 4

O drops of spiritual bliss, may you, who are the distributor of riches, pour forth for our protection hundreds and thousands of the pure streams. 5

53

(O divine elixir,) crushed through stones, your powerful (streams), having scattered and subdued the wicked, are stationed high. May you drive away those adversities which envelop us. 1

By this strength, you become conqueror (of our enemies); I praise you with a fearless heart for the sake of progress of our array of chariots ranged against our opponents and for the sake of gaining wealth. 2

No one with evil thoughts can assail your inviolable prowess whilst you flow forth; you destroy the malignant who defies you in the struggle of life. 3

They, the wise devotees, plunge (the stems of the plants of) the love divine under water (to squeeze out the sap) which is green-tinted, strength-conferring, and exhilarating for the resplendent soul. 4

54

According to the traditional reputation, the invokers effuse this brilliant and pure fluid, the giver of penetrating insight that grants a thousand gifts. 1

Like the sun, it (the divine elixir) is the supervisor of all acts; it hastens to the lakes (of the brain), and unites with the seven down-descending currents from the region of enlightenment. 2

After filtration and purification, the spiritual elixir of divine love shines in its splendour and stands high over all things in the celestial region like the sun. 3

O filtered and purified elixir, always devoted to the resplendent soul, you pour down for the dedicated divine purposes food with milk and curds. 4

55

O elixir of divine love, may you flow forth with your juices of all kinds of food grains for every sort of nourishment and with all felicities. 1

O drops of spiritual bliss, since all these nourishing praises are addressed to you and the way you are born and the way the things are born of you, may you come and be seated in the innermost cavity of our hearts. 2

उ॒त नो॑ गो॒विद॑श्च॒वित्प॑वस्व सो॒मान्ध॑सा । म॒क्षृ॒तमे॑भि॒रह॑भिः ॥३॥
यो जि॒नाति॑ न जी॒यते॑ ह॒न्ति श॑त्रुम॒भीत्य॑ । स प॑वस्व स॒हस्र॑जित् ॥४॥

utá no

govíd aṣvavít pávasva somāndhasā | makshútamebhir áha-
bbih || 3 || yó jināti ná jíyate hánti śátrum abhítya | sá
pavasva sahasrajit || 4 || 12 ||

(५६) षट्षष्ठांशं सूक्तम्

(१-४) चतुर्ऋचम्याम्य सूक्तस्य काश्यपोऽवन्मार ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१३॥ परि॒ सोम॑ ऋ॒तं बृ॒हदा॑शुः प॒वित्रे॑ अ॒र्षति॑ । वि॒घ्नन्न॑श्रामि दे॒वयुः॑ ॥१॥
यत्सोमो॑ वाज॒मर्ष॑ति श॒तं धा॑रा॒ अप॒स्युवः॑ । इन्द्र॑स्य स॒ख्यमा॑वि॒शन् ॥२॥

56.

Pári sóma ṛitám bṛihád aśúḥ pavítre arshati | vighnán
rákshāñsi devayúḥ || 1 || yát sómo vājam árshati śatám
dhārā apasyúvaḥ | índrasya sakhyám āviśan || 2 ||

अ॒भि त्वा॒ योष॑णो द॒श जा॒रं न॑ क॒न्या॑नृ॒पत॑ । मृ॒ज्यसे॑ सोम॒ सा॒तये॑ ॥३॥
त्वमिन्द्रा॑य वि॒ष्णवे॑ स्वा॒दुरि॑न्द्रो परि॒ स्रव॑ । नृ॒न्तस्तो॑नृ॒न्याह्य॑हंसः ॥४॥

abhí tva

yóshaṇo dáśa jārám ná kanyānushata | mṛijyāse soma sā-
tāye || 3 || tvám índrāya víṣṇave svādúr indo pári srava |
nrín stotrín páhy áñhasaḥ || 4 || 13 ||

O elixir of divine love, granter of wisdom (cattle) and vigour (horses), may you flow with all nourishment to us through days that fly most rapidly. 3

Flow forth, O conqueror of thousands; flow as one who ever conquers and is never conquered, and who attacks with dreadful weapons and destroys evils. 4

56

The sweet elixir of love divine devoted to Nature's bounties flows to the ultra-psychic sieve, destroying the wicked spirits. It is the bestower of eternal enlightenment. 1

Hundreds of ever-active streams of the spiritual elixir pour the strengthening food, while establishing friendship with the resplendent soul. 2

The ten fingers greet you, O elixir, as a maiden greets her lover; thereby, you are cleansed to our advantage. 3

Flow hitherward, O sweet-flavoured elixir of spiritual love; flow for the sake of the resplendent soul and under the blessings of the all-pervading Lord. May you preserve the worshippers, your praisers, from every sort of sin. 4

(५७) सप्तपञ्चाशं सूक्तम्

(१-४) चतुर्ऋचस्यास्य सूक्तस्य काश्यपोऽवत्सार ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१४॥ प्र ते धारा असश्वतो दिवो न यन्ति वृष्टयः । अच्छा वाजं सहस्रिणम् ॥१॥
 अभि प्रियाणि काव्या विश्वा चक्षाणो अर्षति । हरिस्तुञ्जान आयुधा ॥२॥
 स मर्मजान आयुभिरिभो राजेव सुव्रतः । श्येनो न वंसु षीदति ॥३॥
 स नो विश्वा दिवो वसूतो पृथिव्या अधि । पुनान इन्दुवा भर ॥४॥

57.

Prá te dhārā asaśvāto divó ná yanti vṛiṣṭáyah | áchā
 vājāṃ sahasrīṇam || 1 || abhí priyāṇi kāvyaṁ víṣvā cákshāṇo
 arshati | hāris tuñjāná áyudhā || 2 || sá marmajāná āyúbhīr
 íbho rájeva suvratāḥ | śyenó ná vānsu shīdati || 3 || sá no
 víṣvā divó vāsūtó pṛithivyá ádhi | punāná indav á bhara
 || 4 || 14 ||

(५८) अष्टपञ्चाशं सूक्तम्

(१-४) चतुर्ऋचस्यास्य सूक्तस्य काश्यपोऽवत्सार ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१५॥ तरत्स मन्दी धावति धारा सुतस्यान्धसः । तरत्स मन्दी धावति ॥१॥
 उस्त्रा वेदु वसूनां मर्तस्य देव्यवसः । तरत्स मन्दी धावति ॥२॥

58.

Tárat sá mandí dhāvatiḥ dhāra sutásyāndhasaḥ | tárat
 sá mandí dhāvati || 1 || usrá veda vāsūnam mártasya devy
 ávasaḥ | tárat sá mandí dhāvati || 2 ||

57

Your streams, that never fail or waste, flow forth like the showers from heaven, and bring for us a thousand stores of food. 1

The ever-green elixir contemplating all the holy acts, pleasing to Nature's bounties, rushes forward brandishing his arms. 2

He, the divine elixir of spirituality, sacred in deliberations, purified by the virtuous men, sits on waters like a fearless king or like a hawk. 3

O elixir of spiritual bliss, when purified, bring us all the treasures that are in heaven and upon this earth. 4

58

He (the divine sap of spirituality), exhilarating and rescuing (from sins) runs swiftly (to receptacles); the effused sap of nourishment flows in streams. Swiftly runs the rescuing elixir, the giver of delight. 1

The stems of the plant of brilliant elixir know how to protect the mortals. The elixir is the bestower of riches. Swiftly runs the rescuing elixir, the giver of delight. 2

ध्वस्त्रयोः पुरुषन्त्योरा सहस्राणि दद्महे । तत्स मन्दी धावति ॥३॥
आ ययोस्त्रिंशतं तना सहस्राणि च दद्महे । तत्स मन्दी धावति ॥४॥

dhvasráyoh purushán-
tyor á sahásrāṇi dadmahe | tárat sá mandí dhāvati || 3 || á
yáyos triṅśátam tánā sahásrāṇi ca dádmahe | tárat sá mandí
dhāvati || 4 || 15 ||

(५९) एकोनषष्टितमं सूक्तम्

(१-४) चतुर्ध्वस्त्रयोः सूक्तस्य काश्यपोऽवत्सार ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥६६॥ पवस्व गोजिदश्चजिद्विश्चजित्सोम रण्यजित् । प्रजावद्रत्नमा भर ॥१॥
पवस्वाद्वयो अदाभ्यः पवस्वौषधीभ्यः । पवस्व ध्रिषणाभ्यः ॥२॥
त्वं सोम पवमानो विश्वानि दुरिता तर । कविः सीद नि बर्हिषि ॥३॥
पवमान स्वर्विदो जायमानोऽभवो महान् । इन्द्रो विश्वाँ अभीदसि ॥४॥

59.

Pávasva gojíd asvajíd viṣvajít soma ranyajít | prajāvad
rátanam á bhara || 1 || pávasvādbhyó ádābhyah pávasvaúsha-
dhībhyah | pávasva dhishánābhyah || 2 || tvám soma páva-
māno víṣvāni duritá tara | kavíḥ sīda ní barhíshi || 3 || pá-
vamāna svār vido jáyamāno 'bhavo mahán | índro víṣvāñ
abhíd asi || 4 || 16 ||

We have received wealth in thousands from rescuers and peace lovers. Swiftly runs the rescuing elixir, the giver of delight. 3

We have received from those two (1. rescuers, 2. peace lovers), thirty robes and thousand cows. Swiftly runs the rescuing elixir, the giver of delight. 4

59

O nectar of divine bliss, restrainer of sense organs against malices, winner of vigour, conquerer of all things, including covetable wealth, may you flow forth and bring us riches with progeny. 1

May your blessings flow forth with waters, flow forth through the filaments (of the ultra-psychic woollen filter); flow out of the herbs, flow onward while crushed between the stones. 2

O elixir of divine bliss, the purifier, the sage, may you help us to overcome all hindrances and be enshrined in our hearts. 3

O purifying elixir of spiritual bliss, grant all boons; from the very beginning as soon as manifest, you are great; O blissful, you overcome all (vices and adversaries). 4

(६०) षष्ठितमं सूक्तम्

(१-४) चतुर्ऋचम्याम्य सूक्तस्य काश्यपोऽवत्मार ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । (१-२, ४) प्रथमाद्वितीययो-
र्ऋचोश्चतुर्थ्याश्च गायत्री, (३) तृतीयायाश्च पुर उष्णिक् छन्दसी ॥

॥ १ ॥ प्र गायत्रेण गायत पवमानं विचर्षणिम् । इन्दुं सहस्रचक्षसम् ॥१॥
तं त्वा सहस्रचक्षसमथो सहस्रभर्णसम् । अति वारमपाविपुः ॥२॥
अति वारान्पवमानो असिष्यदत्कलशौ अभि धावति । इन्द्रस्य हार्द्याविशन् ॥३॥
इन्द्रस्य सोम राधसे शं पवस्व विचर्षणे । प्रजावद्रेत आ भर ॥४॥

60.

Prá gāyatrēṇa gāyata pāvamānaṃ vīcarshaṇīm | indum
sahasracakshasam || 1 || tāṃ tvā sahasracakshasam ātho sa-
hasrabharṇasam | āti vāram apāviṣhuḥ || 2 || āti vārān pāva-
māno asishyadat kalāśāṇ abhī dhāvati | indrasya hārdy āvi-
śan || 3 || indrasya soma rādhasē śam pavasva vicarshaṇe |
prajāvad réta á bhara || 4 || 17 ||

[अथ तृतीयोऽनुवाकः ॥]

(६१) एकषष्ठितमं सूक्तम्

(१-३०) त्रिशद्वचम्याम्य सूक्तस्याङ्गिरसोऽमहीयुर्ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥ १ ॥ अया वीती परि स्रव यस्त इन्दो मदेश्व । अवाहन्नवतीर्नव ॥१॥
पुरः सद्य इत्थाधिषे दिवोदासाय शम्बरम् । अध्र त्यं तुर्वशं यदुम् ॥२॥
परि णो अश्वमश्चविद्रोमदिन्द्रो हिरण्यवत् । क्षरा सहस्रिणीरिषः ॥३॥

61.

Ayá vití pári srava yás ta indo mādeshv á | avāhan
navatír náva || 1 || púrah sadyá itthādhiye dívodāsāya śam-
baram | ádha tyám turvāṣam yádum || 2 || pári ṇo áśvam
aśvavid gómad indo hīraṇyavat | kshārā sahasrínīr íśah
|| 3 ||

60

Sing forth the spiritual hymn, the GAYATRI, to adore the Lord, who is our purifier and who sees us all with thousand eyes. 1

O thousand-eyed, and the sustainer of thousands, the pious devotees make you, O elixir, flow through the ultra-psychic filter. 2

The purifier (the love divine) trickles through the fleecy ultra-psychic filter and hastens to the receptacles of the heart and then passes on to the resplendent soul. 3

The all-beholding divine bliss flows pleasantly for the delight of our soul and nourishment with progeny. 4

61

O love divine, may you flow with that nourishing spirituality which enables the resplendent self to subdue ninety and nine strongholds of nescience in the battle of life; 1 —

—which conquers the strongholds in an instant, in the interests of the seeker of truth, the devout, and subdues the malicious, obstinate and quarrelsome tendencies. 2

O love divine, the knower of the secrets of energy, may you shower forth vigour and wisdom, riches of gold and food in boundless measures. 3

पवमानस्य ते वयं पवित्रमभ्युन्दतः । सखित्वमा वृणीमहे ॥४॥
ये ते पवित्रमूर्मयोऽभिक्षरन्ति धारया । तेभिर्नः सोम मृळय ॥५॥

pāvamānasya te vayām pavītram abhyundatāḥ | sakhi-
tvām ā vṛṇīmahe || 4 || yé te pavītram ūrmáyo 'bhikshá-
ranti dhārayā | tébhir nah soma mṛṇaya || 5 || 18 ||

॥६॥ स नः पुनान आ भर रयिं वीरवतीमिषम् । ईशानः सोम विश्वतः ॥६॥
एतमु त्त्वं दश क्षिपो मृजन्ति सिन्धुमातरम् । समादित्येभिरख्यत ॥७॥
समिन्द्रेणोत वायुना सुत एति पवित्र आ । सं सूर्यस्य रश्मिभिः ॥८॥
स नो भगाय वायवे पृष्णे पवस्व मधुमान् । चारुमित्रे वरुणे च ॥९॥
उच्चा ते जातमन्धसो दिवि षड्भूम्या ददे । उग्रं शर्म महि श्रवः ॥१०॥

sá nah punāná ā bhara rayīm vīrávatīm ísham | íśānah
soma viśvátāḥ || 6 || etām u tyām uāṣa kshípo mṛijānti sín-
dhumataram | sám ādityébhīr akhyata || 7 || sám índrenotá
vāyúnā sutá eti pavitra ā | sám sūryasya raśmībhiḥ || 8 ||
sá no bhágāya vāyāve pūṣṇé pavasva mádhumān | cārur
mitré varuṇe ca || 9 || uccá te jātām ándhaso divi śhád
bhūmy ā dade | ugrām śarma máhi śrávaḥ || 10 || 19 ||

॥११॥ एना विश्वान्यर्य आ द्युम्नानि मानुषाणाम् । सिषामन्तो वनामहे ॥११॥
स न इन्द्राय यज्यवे वरुणाय मरुद्भ्यः । वरिवोवित्परि स्व ॥१२॥

enā víśvāny aryā ā dyumnāni mánushaṇām | síshāsanto
vanāmahe || 11 || sá na índrāya yājyave varuṇāya marúd-
bhyah | varivovít pári srava || 12 ||

We solicit your friendship; your affection over-flows
beyond the limits of the ultra-psychic filter. 4

Delight us, O divine love, with those of your undulations
which flow over the ultra-psychic sieve in a stream. 5

O divine love, lord over all, the purifier, bring us riches,
food and heroic progeny. 6

The ten fingers cleanse and beautify this divine elixir; the
cosmic oceans are the mother of this newborn babe, which
along with other children is born of the mother Eternity. 7

When effused, it proceeds to the cleansing sieve with the
lightning and the wind along the path of the sun's rays. 8

May you, O sweet-flavoured and beautiful nectar, flow for
our splendour, for our virile strength, for our sustenance,
for our friendship and venerability. 9

High is the birth of this sap of life; though set in heaven,
it has come down to the earth with strong sheltering power
renown and sustenance. 10

With the aid of this (divine elixir) alone, may we procure
all the wealth that belongs to men, and enjoy it not alone
but distributing it judiciously among ourselves. 11

O divine elixir, the possessor of wealth as you are, may you
flow from all sides for our resplendence, for our venerability
and for our humanitarian character. 12

उपो पु जातमप्सुरं गोभिर्भङ्गं परिष्कृतम् । इन्दुं देवा अयासिपुः ॥१३॥
 तमिद्वर्धन्तु नो गिरो वत्सं संशिश्वरीरिव । य इन्द्रस्य हृदंसनिः ॥१४॥
 अर्षा णः सोम शं गवे धुक्षस्व पिप्युषीमिषम् । वर्धा समुद्रमुक्थ्यम् ॥१५॥

úpo shú jātám aptúram
 góbhīr bhaṅgám párishkṛitam | índum devā ayāsisihuh || 13 ||
 tām id vardhantu no gīro vatsám saṁśiśvarīr iva | yā ín-
 drasya hṛidaṁsāniḥ || 14 || ārsha ṇaḥ soma śám gāve dhu-
 kshásva pipyúshīm ísham | vārdhā samudrām ukthyām
 || 15 || 20 ||

॥२१॥ पवमानो अजीजनद्विवाश्चित्रं न तन्यतुम् । ज्योतिर्वैश्वानरं बृहत् ॥१६॥
 पवमानस्य ते रसो मदो राजन्नदुच्छुनः । वि वारमव्यमर्षति ॥१७॥
 पवमान रसस्तव दक्षो वि राजति द्युमान् । ज्योतिर्विश्वं स्वर्दृशे ॥१८॥
 यस्ते मदो वरेण्यस्तेना पवस्वान्धसा । देवावीरघशंसहा ॥१९॥
 जघ्निर्वृत्रममित्रियं सस्त्रिर्वाजं दिवेदिवे । गोषा उ अश्वसा असि ॥२०॥

pāvamāno ajījanad divāś citrām nā tanyatúm | jyótir
 vaiśvānarām bṛihát || 16 || pāvamānasya te rāso mado rā-
 jann aduchhunah | ví vāram ávyam arshati || 17 || pāvamāna
 rāsas tāva dāksho ví rajati dyumān | jyótir víśvam svār-
 dṛiṣé || 18 || yās te mado vāreṇyas téna pavasvāndhasā | de-
 vāvīr aghaśaṁsahá || 19 || jāghnir vṛitrām amitríyam sāsniṛ
 vājam divé-dive | goṣā u aśvasá asi || 20 || 21 ||

Sent forth by sacred waters, Nature's bounties approach this divine elixir, which is born with fullness, and is the demolisher (of evils)—the one adorned with milk and curds. 13

May our praises foster him who wins the heart of the resplendent self, as the milch cows foster their young calf. 14

O elixir of divine love, pour prosperity upon our cattle, milk forth (for us) nutritious food and augment water that merits laudation. 15

The pure elixir generates in heaven the great light, the guide of all men, as it were the marvellous thunder. 16

O bright-shining elixir, as you flow, the juice of yours enters the cosmic woollen sieve, exhilarating and free from evil. 17

O purified elixir, your juice as it collects, shines bright; it makes the pervading universal light visible. 18

Flow onward with such of your juice as is exhilarating, most excellent, dear to Nature's bounties and slayer of wicked people. 19

You are the destroyer of the hostile nescience, the enjoyer of battle day by day, the giver of wisdom and the giver of vigour. 20

॥२२॥ संमि॒श्रो अ॒रुषो भ॑व॒ सूप॒स्थाभि॒र्न धे॒नुभिः । सीद॑ञ्छे॒नो न यो॒निमा ॥२१॥
 स प॑व॒स्व य आ॒वि॒थेन्द्रं॑ वृ॒त्राय॑ ह॒न्तवे॑ । व॒व्रिवांसं॑ म॒हीर॒पः ॥२२॥
 सु॒वीरा॑सो व॒यं ध॒ना ज॑येम॒ सोम॑ मी॒ढुः । पु॒ना॒नो व॑र्ध॒ नो गि॑रः ॥२३॥
 त्वो॒तास॒स्तवा॑व॒सा स्याम॑ व॒न्वन्त॑ आ॒मु॒रः । सोम॑ व्र॒तेषु॑ जा॒गृहि ॥२४॥
 अ॒प॒घ्नन्प॑व॒ते मृ॒धोऽप॒ सोमो॑ अ॒रा॒व्णः । गच्छ॑न्निन्द्र॒स्य निष्कृ॑तम ॥२५॥

sāmmiṣlo aruṣno bhava sūpasthābhir ná dhenúbhiḥ | sí-
 dañ chyenó ná yónim á || 21 || sá pavasva yá ávithéndram
 vritráya hantave | vavrivánsam mahír apāḥ || 22 || suvīrāso
 vayām dhánā jáyema soma mīdhvaḥ | punāno vardha no
 gírah || 23 || tvótasas távávasā syāma vanvānta āmúraḥ |
 sóma vratéshu jāgrīhi || 24 || apaghnān pavate mṛídhó 'pa
 sómo árāvṇaḥ | gáchann índrasya nishkṛitám || 25 || २२ ||

॥२३॥ म॒हो नो॑ रा॒य आ भ॑र॒ पव॑मान॒ ज॒ही मृ॒धः । रा॒स्वेन्द्रो॑ वी॒रवृ॒त्रशः॑ ॥२६॥
 न त्वा॑ श॒तं च॒न हु॒तो रा॒धो दि॒त्सन्त॑मा॒ मि॒नन् । यत्पु॑ना॒नो म॑ख॒स्यसे॑ ॥२७॥
 प॒व॒स्वेन्द्रो॑ वृ॒षा सु॒तः कृ॒धी नो॑ य॒शसो॑ ज॒ने । वि॒श्वा अ॒प॒ द्वि॒षो ज॑हि ॥२८॥
 अ॒स्य ते॑ स॒ख्ये व॒यं तवे॑न्द्रो॒ द्यु॒म्न उ॒त्तमे॑ । सा॒स॒ह्याम॑ पृ॒तन्य॑तः ॥२९॥

mahó no rāyá á bhara pávamāna jahí mṛídhah | rá-
 svendo vīrávad yásah || 26 || ná tvā ṣatām caná hrúto rádho
 dítsantam á minan | yát punāno makhásyāse || 27 || páva-
 svendo vṛishā sutāḥ kṛidhí no yásaso jāne | víṣvā ápa dví-
 sho jahi || 28 || ásyā te sakhyé vayām távendo dyumná
 uttamé | sāsahyāma pṛitanyatāḥ || 29 ||

May you now when blended with the milk of the kine
become resplendent. You alight like a falcon on your
own abode. 21

Flow onward, as you have been flowing, to help the res-
plendent self in slaying nescience, which obstructs the flow
of the great streams of pious thoughts. 22

O divine elixir of bliss, showerer of blessings and purifier,
may we win wealth, beget heroic children and may you
augment and accept our praises. 23

Protected by you, through your grace may we be victorious
over our adversaries. O blissful Lord, may you be vigilant
at our worship. 24

The elixir of divine love flows onward, chasing the malig-
nant, and driving off the withholders of wealth and thus it
proceeds to the holy abode of the resplendent Lord. 25

O drops of ambrosia, the purifier, bring to us plenty of
wealth; conquer our foes; grant us fame and brave off-
spring. 26

O love divine, none of the hundreds of hurdles can harm
you when you, pure and neat, propose to give wealth to us,
benevolently inclined. 27

O mighty love divine, the showerer of benefits, may you
make us celebrated amongst men and drive away all our
adversaries. 28

O divine love, may we overcome them who assail us; may
we enjoy your friendship, lofty and glorious. 29

या ते भीमान्यायुधा त्रिगमानि सन्ति धूर्वणे । रक्षा समस्य नो निदः ॥३०॥

yá te bhīmāny āyu-
dhā tigmāni śānti dhūrvane | rākshā samasya no nidāḥ
|| 30 || 23 ||

(६२) द्विषष्टितमं सूक्तम्

(१-३०) त्रिशद्वचस्यास्य सूक्तस्य भार्गवो जमदग्निर्ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२४॥ एते असृग्रमिन्दवस्तिरः पवित्रमाशवः । विश्वान्यभि सौभगा ॥१॥
विघ्नन्तो दुरिता पुरु सुगा तोकाय वाजिनः । तना कृष्वन्तो अर्वते ॥२॥
कृष्वन्तो वरिवो गवेऽभ्यर्षन्ति सुष्टुतिम् । इळामस्मभ्यं संयतम् ॥३॥
असाव्यंशुर्मदायाप्सु दक्षो गिरिष्ठाः । श्येनो न योनिमामदत् ॥४॥
शुभ्रमन्धो देववातमप्सु धृतो नृभिः सुतः । स्वदन्ति गावः पयोभिः ॥५॥

62.

Été asṛigram índavas tirāḥ pavítram āśāvah | víśvāny
abhí saúbhaga || 1 || viglmānto duritá purú sugá tokāya vā-
jīnah | tánā kṛiṇvānto árvate || 2 || kṛiṇvānto vārivo gáve
'bhy ārshanti sushtútīm | ílam asmábhyam samyátam || 3 ||
āsāvy aṇśúr mādāyāpsú dāksho girishṭhāḥ | syenó ná yó-
nim āsadat || 4 || śubhrām āndho devāvātam apsú dhūtó
nṛibhiḥ sutāḥ | svádanti gāvah páyobhiḥ || 5 || 24 ||

With your weapons which are formidable for destroying
the wicked, please guard us from our every foe. 30

62

These rapid streams of divine love have been directed
through the cosmic filter to bring us all felicities— 1

—repelling many evils, bestowing happiness and success
upon our sons and warriors. 2

They flow towards our noble eulogy, granting to (us) our
cattle-sustaining wealth and food. 3

This rapid (divine elixir) like mountain-born stream of
water flows for exhilaration; it alights like a falcon on his
own place of stay. 4

The cows sweeten this nourishing juice, cherished by divines,
with their milk. The sap-plant before being effused by the
priests is cleansed in the waters. 5

॥२५॥ आदीमश्वं न हेतारोऽशुभन्नमृताय । मध्वो रसं सधमादे ॥६॥
 यास्ते धारा मधुश्रुतोऽसृग्रमिन्द ऊतये । ताभिः पवित्रमामदः ॥७॥
 सो अर्षेन्द्राय पीतये तिरो रोमाण्यव्यया । सीदुन्योना वनेष्व ॥८॥
 त्वमिन्दो परि स्रव स्वादिष्ठो अङ्गिरोभ्यः । वरिवोविद्धतं पयः ॥९॥
 अयं विचर्षणिर्हितः पवमानः स चेतति । हिन्यान आप्यं बृहत् ॥१०॥

ád īm áśvam ná hétáro 'sūsubhann amṛitāya | mādhuvo
 rāsam sadhamāde || 6 || yās te dhārā madhuśrúto 'sṛigram
 inda utāye | tábhiḥ pavítram ásadah || 7 || só arshéndrāya
 pītāye tiró rómāṇy avyāya | sídan yónā vāneshv á || 8 ||
 tvám indo pári srava svádishtho āṅgirobhyaḥ | varivovíd
 ghṛitām páyah || 9 || ayám vícarshanir hitáh pávamānah sá
 cetati | hinvaná ápyam bṛihát || 10 || 25 ||

॥२६॥ एष वृषा वृषव्रतः पवमानो अशस्तिहा । करद्वसूनि दाशुषे ॥११॥
 आ पवस्व सहस्रिणं रयिं गोमन्तमश्विनम् । पुरुश्चन्द्रं पुरुस्पृहम् ॥१२॥
 एष स्य परि षिच्यते मर्मज्यमान आयुभिः । उरुगायः कविक्रतुः ॥१३॥
 सहस्रोतिः शतामघो विमानो रजसः कविः । इन्द्राय पवते मदः ॥१४॥

eshá vṛisha vṛishavrataḥ pávamāno aśastihá | kárad vá-
 suni daśúshe || 11 || á pavasva sahasrīṇam rayīm gómantam
 aśvīnam | puruścandram purusprīham || 12 || eshá syá pári
 shicyate marmṛijyámāna āyúbhiḥ | urugāyáh kavíkratuh
 || 13 || sahástrotiḥ śatāmagho vimāno rájasah kavíḥ | índrāya
 pavate madaḥ || 14 ||

Then the ministering priests in the ceremony adorn this juice of the exhilarating (ambrosia) for gaining immortality, as if they are decking a horse. 6

Settle down, O elixir of divine love, on the cosmic filter with those of your streams that shower sweetness and which are poured forth for our protection. 7

Staying for some time in the wooden vessels, may you pass obliquely through the filter of woollen hairs, and hasten (O divine sap) for the enjoyment of the resplendent self. 8

O elixir of divine love, sweet and flavoured, you are the bestower of riches. We mix you with butter and milk to be offered to the fire-technicians. 9

This all-seeing flowing divine elixir, deposited on the sides of the container, furnishes us with abundant food. As a product of waters, it is known by all. 10

The flowing divine elixir, the showerer of benefits, when engaged in showering, becomes the destroyer of the obstacles and bestows riches upon the offerer of worship. 11

Pour forth thousand-fold much desired and exceedingly glorious and gladdening wealth, both of cattle and steeds. 12

This divine elixir worthy of many praises and of wise designs is effused and beautified by men. 13

This sagacious exhilarating elixir, offering thousand-fold protections and having hundred-fold wealth, is the measure of all the regions. It flows for the resplendent Lord. 14

गिरा जात इह स्तुत इन्दुरिन्द्राय धीयते । वीर्योना वसताविव ॥१५॥

girā jāta ihā stutā indur indrāya dhī-
yate | vīr yonā vasatāv iva || 15 || 26 ||

॥२७॥ पवमानः सुतो नृभिः सोमो वाजमिवासरत् । चमूषु शक्मनासदम् ॥१६॥
तं त्रिपृष्ठे त्रिवन्धुरे रथे युञ्जन्ति यातवे । ऋषीणां सप्त धीतिभिः ॥१७॥
तं सौतारो धनस्पृतमाशुं वाजाय यातवे । हरिं हिनोत वाजिनम् ॥१८॥
आविशन्कलशं सुतो विश्वा अर्षन्नभि श्रियः । शूरो न गोषु तिष्ठति ॥१९॥
आ त इन्दो मदाय कं पयो दुहन्त्यायवः । देवा देवेभ्यो मधु ॥२०॥

pavamānaḥ sutó nṛbhiḥ sómo vājam ivāsarat | camūshu
śákmanāsádam || 16 || tāṃ triprishthé trivandhuré rāthe yuñ-
janti yátave | ṛishīnām saptā dhītíbhīḥ || 17 || tāṃ sotāro
dhanasprítam āśum vājāya yátave | hāriṃ hinota vājinam
|| 18 || āviśán kalāśam sutó vísvā árshann abhí śríyaḥ | śūro
ná góshu tishṭhati || 19 || á ta indo mādāya kām páyo du-
hanty āyávaḥ | devā devébhyo mādhu || 20 || 27 ||

॥२८॥ आ नः सोमं पवित्र आ सृजता मधुमत्तमम् । देवेभ्यो देवश्रुत्तमम् ॥२१॥
एते सोमा असृक्षत गृणानाः श्रवसे महे । मदिन्तमस्य धारया ॥२२॥
अभि गव्यानि वीतये नृम्णा पुनानो अर्षसि । सनद्वाजः परि स्रव ॥२३॥

á naḥ sómam pavitra á sṛijāta mādhumattamam | de-
vébhyo devaśrúttamam || 21 || eté sómā asṛikṣhata gṛiṇanāḥ
śrávase mahé | madíntamasya dhārāya || 22 || abhí gāvyaṇi
vítāye nṛimṇā punānó arshasi | sanādvājaḥ pári srava || 23 ||

This divine elixir is generated and glorified by praises at this sacrifice. It is deposited in its abode, for the resplendent Lord like a bird on its sheltering nest. 15

The pure elixir expressed by the priests speedily alights upon the sacrificial ladles, as of to battle. 16

O devotees, yoke him to the three-benched, triple-seated sacrificial chariot of the seven sages to go to Nature's divine forces. 17

O effusers, urge forward that wealth-bestowing rapid vigorous steed-like divine elixir to go to the sacrificial battle-field. 18

This elixir while effused enters into the cosmic pitcher, brings us all success and stands like a hero amidst the kine. 19

O divine elixir, the devout priests milk out your sweet juice for Nature's bounties for the purpose of exhilaration. 20

May you pour upon the cosmic filter for us and for the sake of the divine forces the most sweet-flavoured elixir of devotion, which the divine forces hear and respond to most gladly. 21

These much-lauded divine elixirs are let flow in the most exhilarating stream for the sake of obtaining abundant food. 22

In the course of purification, you hasten to cherish the treasures of kine (of wisdom); may you flow hitherward to grant us nourishment. 23

उ॒त नो॒ गोम॑ती॒रिषो॑ विश्वा॑ अ॒र्ष प॑रि॒ष्टुभः॑ । गृ॒णानो॑ ज॒मद॑ग्निना ॥२४॥
पव॑स्व वा॒चो अ॑ग्रि॒यः सोम॑ चि॒त्राभि॑रू॒तिभिः॑ । अ॒भि विश्वा॑नि॒ काव्या॑ ॥२५॥

utá no gómatir ísho víšvā arsha parishtúbhaḥ | grīṇāno ja-
mádagninā || 24 || pávasva vācō agriyāḥ sōma citrābhir ūtí-
bhiḥ | abhí víšvāni kāvya || 25 || २४ ||

॥२६॥ त्वं स॑मु॒द्रिया॑ अ॒पोऽग्रि॑यो वाच॑ ई॒रय॑न् । पव॑स्व वि॒श्वमे॑जय ॥२६॥
तुभ्ये॒मा भुव॑ना कवे॒ महि॑म्ने सोम॑ तस्ति॒रे । तुभ्य॑म॒र्षन्ति॑ सि॒न्धवः॑ ॥२७॥
प्र ते॑ दि॒वो न॑ वृ॒ष्टयो॑ धा॒रा य॑न्त्यस॒श्वतः॑ । अ॒भि शु॑क्रा॒मुप॑स्ति॒रम् ॥२८॥

tvam sanudriyā apó 'griyó vāca īráyan | pávasva viṣ-
vamejaya || 26 || túbhyemá bhúvanā kave mahimné soma
tasthire | túbhyam arshanti síndhavaḥ || 27 || prá te divó ná
vṛishtë́yo dhārā yanty asaścātaḥ | abhí śukrām upastíram
|| 28 ||

इन्द्रा॑ये॒न्दुं पु॒नीत॑नो॒ग्रं द॑क्षा॒य सा॑ध॒नम् । ई॒शानं॑ वी॒तिरा॑धसम् ॥२९॥
पव॑मान॒ ऋतः॑ क॒विः सोमः॑ प॒वित्र॑मास॒दत् । द॒धत्स्तो॑त्रे सु॒वीर्य॑म् ॥३०॥

īndrāyéndum punītanogrām dākshāya sādhanam | īṣa-
nām vītīrādhasam || 29 || pávamana ṛitāḥ kavīḥ sōmaḥ pa-
vītram āsadat | dádhat stotré suvīryam || 30 || २९ ||

And being praised by a person of spiritual blaze, hasten towards us for giving all widely-renowned food and cattle. 24

O foremost leader, may your divine love flow with your marvellous protections towards our praises, towards all our hymns of praise. 25

May you, as a leading inspirer of the lyrics, raising your voice, pour forth the waters of the firmament. 26

O poet of penetrating vision, in your might, these worlds stand firm; and the cosmic rivers flow to pay homage to you. 27

Your streams perpetually flow like showers of rain that fall from heaven upon the white fleece spread under them. 28

May you purify the strong and effectual elixir, the lord of treasures, the giver of enjoyment to the person of resplendence. 29

The flowing divine love, the truth personified and of penetrating vision, is spread all over the cosmic filter, giving great vigour to the worshipper. 30

(६३) त्रिपष्टितमं सूक्तम्

(१-३०) त्रिशद्वचस्यास्य सूक्तस्य काश्यपो निधुविक्रपिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३०॥ आ पवस्व सहस्रिणं रयिं सोम सुवीर्यम् । अस्मे श्रवांसि धारय ॥१॥
 इषमूर्जं च पिन्वस इन्द्राय मत्सरिन्तमः । चमूष्या नि षीदसि ॥२॥
 सुत इन्द्राय विष्णवे सोमः कलशे अक्षरत् । मधुमाँ अस्तु वायवे ॥३॥
 एते असृग्रमाशवोऽति ह्वरांसि बभ्रवः । सोमा ऋतस्य धारया ॥४॥
 इन्द्रं वर्धन्तो अमुरः कृण्वन्तो विश्वमार्यम् । अपघ्नन्तो अरावणः ॥५॥

63.

Ā pavasva sahasrīṇaṃ rayīm soma suvīryam | asmé śrā-
 vānsi dhāraya || 1 || ísham ūrjaṃ ca pinvasa índrāya matsa-
 rīntamaḥ | cau.ishv ā ní shīdasi || 2 || sutá índrāya víshṇave
 sōmaḥ kalāṣe aksharat | mādhumāñ astu vāyāve || 3 || eté
 asṛigram āśávó 'ti hvārānsi babhrávaḥ | sómā ṛitāsya dhā-
 rayā || 4 || índraṃ vārdhanto aptúraḥ kṛiṇvānto víṣvam
 áryam | apaghmánanto árāvṇaḥ || 5 || ३० ||

॥३१॥ सुता अनु स्वमा रजोऽभ्यर्षन्ति बभ्रवः । इन्द्रं गच्छन्त इन्द्रवः ॥६॥
 अया पवस्व धारया यया सूर्यमरोचयः । हिन्वानो मानुषीरपः ॥७॥
 अयुक्त सृ एतशं पवमानो मनावधि । अन्तरिक्षेण यातवे ॥८॥

sutá ánu syám á rájo 'bhy àrshanti babhrávaḥ | índraṃ
 gáchanta índavaḥ || 6 || ayá pavasva dhārayā yáyā sūryam
 árocayaḥ | hinvānó mānushir apāḥ || 7 || áyukta sūra étaṣam
 pávamāno manāv ádhi | antárikshena yátave || 8 ||

O Lord of divine bliss, pour upon us thousand-fold wealth;
grant excellent progeny and secure ample food for us. 1

You are most exhilarating, and effuse out nourishment and
vigour for the resplendent self. You have your seat in the
cups (of the worldly regions). 2

The elixir of divine love is effused for the sake of resplen-
dence and omnipresence, as well as for superactivity; it
drops into the cosmic pitcher in the most sweet-flavoured
form. 3

These swift—flowing saps of elixir, brown in hue, associat-
ed with a stream of water, have been flowing ahead inces-
santly through obstinate channels. 4

Augmenting the strength of resplendent self, urging the
waters and rejuvenating all noble acts and destroying the
infidels— 5

—the effused richly-coloured cosmic divine elixirs flow to
the resplendent self and then hasten back to their place of
origin. 6

O Lord of divine elixir, may your blessings flow with that
stream wherewith you lighten up the sun and urge on the
waters beneficial to man. 7

The purified elixir harnesses the courser of the sun to travel
through the firmament, and reach man. 8

उ॒त त्या॑ ह॒रितो॑ द॒श सूरौ॑ अ॒युक्त॑ या॒तवे॑ । इ॒न्दुरिन्द्र॑ इति॑ ब्रुवन् ॥९॥
प॒रीतो॑ वा॒यवे॑ सु॒तं गिर॑ इन्द्रा॒य मत्सर॑म् । अ॒व्यो वा॒रेषु॑ सिञ्च॑त ॥१०॥

utá tyá

haríto dáśa sūro ayukta yátave | índur índra ít bruván
|| 9 || páritó vāyāve sutám gíra índrāya matsarām | ávyo vá-
reshu siñcata || 10 || a "

॥३२॥ प॒र्वमा॑न वि॒दा र॒यिम॒स्मभ्यै॑ सोम॑ दुष्ट॒रम् । यो दृ॒णाशो॑ व॒नुष्य॑ता ॥११॥
अ॒भ्यर्ष॑ मह॒स्त्रिणं॑ र॒यिं गोम॑न्तम॒श्विन॑म् । अ॒भि वाज॑मु॒त श्रवः॑ ॥१२॥
सोमो॑ दे॒वो न सूर्यो॑ऽद्रिभिः प॒वते॑ सु॒तः । द॒धानः॑ क॒लशे॑ र॒सम् ॥१३॥
ए॒ते धा॑मा॒न्यायी॑ शु॒क्रा ऋ॒तस्य॑ धा॒रया॑ । वाजं॑ गोम॑न्तम॒क्षर॑न् ॥१४॥
सु॒ता इन्द्रा॑य व॒ज्रिणे॑ सोमा॑सो द॒ध्याशि॑रः । प॒वित्र॑म॒त्यक्ष॑रन् ॥१५॥

pávamana vidá rayīm asmábhyam soma dushtáram | yó
dunāśo vanushyatá || 11 || abhy àrsha sahasrīṇam rayīm gó-
mantam aśvīnam | abhí vājam utá śrávaḥ || 12 || sómo devó
ná sūryó 'dribhiḥ pavate sutáḥ | dádhānaḥ kalāṣe rāsam
|| 13 || eté dhāmāny ārya śukrá ṛtasya dhārayā | vājam gó-
mantam aksharan || 14 || sutá índrāya vajrīṇe sómāso dá-
dhyasīraḥ | pavítram áty aksharan || 15 || 32 ||

॥३३॥ प्र॒ सोम॑ म॒धुम॑त्तमो ग॒ये अ॒र्ष प॒वित्र॑ आ । म॒दो यो दे॒ववी॑तमः ॥१६॥
तमी॑ मृज॒न्त्याय॑वो ह॒रिं न॒दीषु॑ वा॒जिन॑म् । इ॒न्दुमिन्द्रा॑य मत्सर॑म् ॥१७॥

prá soma mádhumattamo rayé arsha pavitra á | mádo
yó devavítamaḥ || 16 || tám i mṛijanty ayāvo hāriṁ nadīṣhu
vajīnam | índum índraya matsarām || 17 ||

The sweet-natured one harnesses the ten horses and exclaiming "O Indra! O Indra!" (O Lord of resplendence!) proceeds towards the sun. 9

O worshippers, pour the divine exhilarating elixir of devotion, effused althrough in all directions, upon the cosmic woollen filter for the sake of superactivity and resplendence. 10

O purified elixir, grant us unassailable wealth, not to be destroyed by our foes. 11

With your stream bring to us thousand-fold wealth of kine and steeds; bring us vigour and renown. 12

This divine elixir when effused flows on his way like the radiant sun pouring its divine essence in the cosmic bowl of universe. 13

These brilliant divine drops have poured for us the eternal truths in a stream of solemn sacrifice assuring for us the prosperity of food and cattle. 14

The divine elixir mixed with curds flows through the cosmic filter and is dedicated to the resplendent Lord, the wielder of the thunderbolt. 15

O Lord of divine elixir, pour into the cosmic filter (the sap of spirituality) to bring us wealth which is most sweet-flavoured, exhilarating and most desired by Nature's bounties. 16

The priests cleanse in the cosmic sacred waters the green-tinted, powerful, exhilarating elixir in dedication to the resplendent Lord. 17

आ पवस्व हिरण्यवदश्ववित्सोम वीरवत् । वाजं गोमन्तमा भर ॥१८॥
 परि वाजे न वाजयुमव्यो वारेषु सिञ्चत । इन्द्राय मधुमत्तमम् ॥१९॥
 कविं मृजन्ति मर्ज्य धीभिर्विप्रा अवस्यवः । वृषा कनिकदर्षति ॥२०॥

ā pavasva hīran-
 yavad āśvavat soma virāvat | vājam gōmantam ā bhara
 || 18 || pari vāje nā vajayūm avyo vāreshu siñcata | indrāya
 mādhumattamam || 19 || kavīm mṛijanti mārjyam dhībhīr
 vipra avasyāvaḥ | vṛiṣha kánikrad arshati || 20 || ३ ||

॥३४॥ वृषणं धीभिरसुरं सोममृतस्य धारया । मती विप्राः समम्बरन् ॥२१॥
 पवस्व देवायुषगिन्द्रं गच्छतु ते मदः । वायुमा रोह धर्मेणा ॥२२॥
 पवमान नि तोशसे रयिं सोम श्रवाय्यम् । प्रियः समुद्रमा विश ॥२३॥
 अपघ्नन्पवसे मृधः क्रतुवित्सोम मत्सरः । नुदस्वादेवयुं जनम् ॥२४॥
 पवमाना अमृक्षत सोमाः शुक्रास इन्दवः । अभि विश्वानि काव्या ॥२५॥

vṛiṣhaṇam dhībhīr aptūram sōmam ṛitāsya dhāraya |
 matī viprāḥ sām asvaran || 21 || pāvasva devāyushāg indram
 gachatu te madaḥ | vayūm ā roha dhārmanā || 22 || pāvamāna
 nī toṣase rayīm soma śravāyyam | priyāḥ samudrām ā viṣa
 || 23 || apaghnān pavase mṛīdhaḥ kratuvīt soma matsarāḥ |
 nudāsvādevayum jānam || 24 || pāvamānā asṛikshata sōmaḥ
 śukrāsa indavaḥ | abhī viśvāni kāvya || 25 || ४ ||

O Lord of divine elixir, may you grant wealth of gold, horses, and brave offspring; also bring us nourishment and cattle. 18

Sprinkle and filter the sweetest elixir upon the cosmic woollen sieve for the resplendent self, seeking success in a battle and the succeeding battles. 19

The worshippers desiring protection cleanse with their fingers and adorn the purifiable divine elixir of penetrating vision, and then, with characteristic sounds, the elixir, the showerer of blessings flows onwards. 20

The wise priests with their fingers cleanse under a stream of water (the stems of the elixir plant) and proceed further for the effusion of the sap with hymns of praise and the juice comes out with a roar. 21

Flow, O brilliant elixir; let your exhilarating juice proceed intermittently to the resplendent Lord and rise with your supporting juice to superactivity. 22

O purified divine elixir, you squeeze forth the celebrated riches of the enemy; may you, O beloved, enter the ocean. 23

O divine elixir, you who are exhilarating, flow onwards and defeat the enemies. Please bestow knowledge on us; may you drive off the people who do not respond to Nature's bounties (i. e. to law and order). 24

The brilliant purified divine elixirs have been pouring forth amidst divine praises. 25

॥३५॥ पवमानास आशवः शुभ्रा असृग्रमिन्दवः । घ्नन्तो विश्वा अप द्विषः ॥२६॥
 पवमाना दिवस्पर्यन्तरिक्षादसृक्षत । पृथिव्या अधि सानवि ॥२७॥
 पुनानः सोम धारयेन्दो विश्वा अप स्त्रिधः । जहि रक्षांसि सुक्रतो ॥२८॥
 अपघ्नन्त्सोम रक्षसोऽभ्यर्ष कनिक्रदत् । द्युमन्तं शुष्ममुत्तमम् ॥२९॥
 अस्मे वसूनि धारय सोम दिव्यानि पार्थिवा । इन्दो विश्वानि वार्या ॥३०॥

pāvamānasa āśavaḥ śubhrā asṛigram indavaḥ | ghnānto
 vīśvā āpa dvīśaḥ || 26 || pāvamana divās pāry antārikshad
 asṛikshata | pṛithivyā ādhi sānavi || 27 || punānāḥ soma dhā-
 rayendo vīśvā āpa strīdhaḥ | jahī rākshāṁsi sukrato || 28 ||
 apaghnān soma rakshāso 'bhy ārsha kánikradat | dyumnān-
 taṁ śuśhmam uttamām || 29 || asmé vásūni dhāraya sōma
 divyāni pāṛthivā | īndo vīśvāni vārya || 30 || ३५ ||

(६४) चतुःषष्टितमं सूक्तम्

(१-३०) त्रिंशद्वचस्यास्य सूक्तस्य मार्गचः कज्यष ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥३६॥ वृषा सोम द्युमाँ असि वृषा देव वृषव्रतः । वृषा धर्माणि दधिषे ॥१॥
 वृष्णस्ते वृष्ण्यं शवो वृषा वनं वृषा मदः । सत्यं वृषन्वृषेदसि ॥२॥
 अश्वो न चक्रदो वृषा सं गा इन्दो समर्वतः । वि नो गये दुरो वृधि ॥३॥

64.

Vṛiṣha soma dyumnān asi vṛiṣha deva vṛiṣhavrataḥ | vṛi-
 shā dhārmāṇi dadhishe || 1 || vṛiṣṇas te vṛiṣṇyam śavo
 vṛiṣhā vānaṁ vṛiṣha mādaḥ | satyām vṛiṣhaṁ vṛiṣhéd asi
 || 2 || āśvo ná cakrado vṛiṣhā sāṁ gā īndo sāṁ ārvataḥ | ví
 no rāyē dúro vṛidhi || 3 ||

The purified elixir, swift and bright, is flowing forth driving off all adversaries. 26

The purified elixirs are poured forth from heaven and from heaven and from the firmament upon the summit of the earth. 27

O brilliant divine Lord of elixir, may you let off the elixir purified in a stream, achieving great acts and may you destroy every adversity and obstacle. 28

Driving the evils far off, may you pour forth the divine brilliant and excellent elixir with splendid roar and strength. 29

Bestow upon us, O blissful Lord, the celestial and terrestrial treasures and give us, O benign and benevolent, all boons worth cherishing. 30

64

O Lord of divine love, you are bright and consecrating; O showerer, consecration by sprinkling is your sacred privilege; O showerer, you sustain eternal law and order. 1

O showerer, your strength consists in showering; your worship consists in showering; your joice consists in showing; O showerer, truly you alone are a 'showerer', a vṛsa. 2

O blissful Lord, the showerer, you neigh like a horse; you give us cattle; you give us horses and open the doors for our wealth. 3

अ॒सृ॒क्षत॒ प्र वा॒जिनो॑ ग॒व्या सोमा॑सो अ॒श्वया॑ । शु॒क्रासो॑ वी॒र्याश॑वः ॥४॥
शु॒म्भमा॑ना क॒तायु॑भिर्मृ॒ज्यमा॑ना ग॒भस्त्योः॑ । प॒वन्ते॒ वारो॑ अ॒व्यये॑ ॥५॥

asṛikshata prā vājīno gavyā só-
māso aśvayā | śukrāso vīrayāśavaḥ || 4 || śumblāmanā rītā-
yúbhīr mṛijyāmanā gābhastyoh | pāvante vāre avyāye
|| 5 || 36 ||

॥३॥ ते विश्वा दाशुषे वसु सोमा दिव्यानि पार्थिवा । पवन्तामान्तरिक्ष्या ॥६॥
पवमानस्य विश्ववित्प्र ते सर्गा अमृक्षत । सूर्यस्येव न रश्मयः ॥७॥
केतुं कृष्वन्दिवम्परि विश्वा रूपाभ्यर्षमि । समुद्रः सोम पिन्वसे ॥८॥
हिन्यानो वाचमिष्यमि पवमान विधर्मणि । अक्रान्देवो न सूर्यः ॥९॥
इन्दुः पविष्ट चेतनः प्रियः कवीनां मती । सृजदश्वं रथीरिव ॥१०॥

té víṣvā dāśúshe vāsu sóma divyāni pāṛthivā | pāvan-
tām āntārikshyā || 6 || pāvamanasya viṣvavit prā te sārga
asṛikshata | sūryasyeva nā raśmāyaḥ || 7 || ketúm kṛiṇván
divās pári víṣvā rūpābhy ārshasi | samudráḥ soma pinvase
|| 8 || hinvánó vācam ishyasi pāvamāna vídharmani | ákrān
devó nā sūryaḥ || 9 || índuḥ pavishṭa cétanāḥ priyāḥ kavī-
nām matí | sṛijád áśvam rathír iva || 10 || 37 ||

The powerful, brilliant, rapid divine elixirs are effused in the hope of obtaining cattle, horses and brave offspring. 4

The divine juices are beautified by holy worshippers engaged in selfless sacrifices and cleansed by their hands. May you flow through all the woollen ultra-psychic filters. 5

May those divine juices pour forth for the offerer of libations all the treasures of heaven and earth and of the firmament. 6

O all-beholding Lord of elixir, the streams of your divine sap is being constantly purified and is ever sent forth like the rays of the sun. 7

O Lord of elixir, the divine bliss, you are the ocean, bestowing knowledge; your elixir hastens from heaven to all our various forms and bestows (on us all types of blessings). 8

O Lord, when your purified elixir is poured forth in streams, it neighs in loving sounds; like the bright sun, it moves through the supporting filters. 9

This divine elixir, the enlightener, the beloved, flows forth, whilst the sages are reciting the praise-hymns; it lets loose (his wave) as a charioteer loosens his horse— 10

॥३८॥ ऊर्मिर्यस्ते पवित्र आ देवावीः पर्यक्षरत् । सीदन्नृतस्य योनिमा ॥११॥
 स नो अर्ष पवित्र आ मदो यो देववीतमः । इन्द्रविन्द्राय पीतये ॥१२॥
 इषे पवस्व धारया मृज्यमानो मनीषिभिः । इन्द्रो रुचाभि गा इहि ॥१३॥
 पुनानो वरिवस्कृध्यूर्जं जनाय गिर्वणः । हरे सृजान आशिरम् ॥१४॥
 पुनानो देववीतय इन्द्रस्य याहि निष्कृतम् । द्युतानो वाजिभिर्यतः ॥१५॥

ūrmīr yās te pavitra ā devāvīḥ paryāksharat | sīdann
 ritāsyā yōnim ā || 11 || sā no arsha pavitra ā mado yó de-
 vavítamah | índav índrāya pītāye || 12 || ishé pavasva dhā-
 rayā mṛijyāmāno manīśībhiḥ | índo rucābhī gā ihi || 13 ||
 punānó vārivas kṛidhy ūrjam jānāya girvanah | hāre sṛi-
 jānā āśiram || 14 || punānó devāvītaya índrasya yāhi nishkṛi-
 tām | dyutānó vājībhir yatāḥ || 15 || ३८ ||

॥३९॥ प्र हिन्यानास इन्द्रोऽच्छा समुद्रमाशवः । धिया जूता असृक्षत ॥१६॥
 मर्मृजानास आयवो वृथा समुद्रमिन्द्रवः । अग्मन्नृतस्य योनिमा ॥१७॥
 परि णो याह्यस्मयुर्विश्वा वसून्योजसा । पाहि नः शर्म वीरवत् ॥१८॥
 मिमाति वह्निरेतशः पदं युजान ऋक्भिः । प्र यत्समुद्र आहितः ॥१९॥

prā hinvānāsa índavó 'chā samudrām āśavaḥ | dhiyā
 jūtā asṛikshata || 16 || marmṛijānāsa āyāvo vrīthā samudrām
 índavaḥ | āgmann ritāsyā yōnim ā || 17 || pári ṇo yāhy asma-
 yūr víṣvā vāsūny ójasā | pāhī naḥ śarma vīrávat || 18 || mí-
 māti váhnir étaṣaḥ padām yujānā ṛikvabhiḥ | prā yāt sam-
 udrā áhitah || 19 ||

—your wave which devoted to Nature's bounties flows to the cosmic filter, alighting upon the place of universal sacrifice. 11

O divine elixir, exhilarating and most devoted to the divine forces, hasten to the ultra-psychic filter for the resplendent self to assimilate. 12

O holy water, cleansed by the priests, may you flow a stream for our sustenance and with fodder go to the cattle. 13

The green-tinted blissful elixir, lauded by hymns, is mixed with the curds and milk and then purified; it bestows wealth and food upon the worshipper. 14

Purified for the banquet of Nature's bounties, go to the radiant region of the resplendent self, guided by the vigorous and strong. 15

The rapid saps of divine elixir are sent towards the firmament. They are effused by the fingers and thence poured forth. 16

The swift vapours being cleansed approach the firmament without any effort; they go to the original abode of the eternal truth. 17

O divine elixir, our faithful friend, guard all our treasures with your might; guard hero-like our sheltering home. 18

The horse of burden neighs, harnessed by the priests to the sacrifice. It moves well-guarded to the sea (the lake, vat or reservoir) 19

आ ययोनिं हिरण्ययमाशुर्ऋतस्य सीदति । जहात्यप्रचेतमः ॥२०॥

ā yād yónim hiraṇyáyam āśúr ṛitásya
sídati | jáhāty apracetasaḥ || 20 || 39 ||

॥३८॥ अभि वना अनृषतेयक्षन्ति प्रचेतमः । मज्जन्त्यविचेतसः ॥२१॥
इन्द्रायिन्द्रो मरुत्वते पवस्व मधुमत्तमः । ऋतस्य योनिमामदम् ॥२२॥
तं त्वा विप्रा वचोविदुः परिष्कृण्वन्ति वेधमः । सं त्वा मृजन्त्यायवः ॥२३॥
रमं ते मित्रो अर्यमा पिबन्ति वरुणः कवे । पवमानस्य मरुतः ॥२४॥
त्वं सोम विपश्चितं पुनानो वाचमिष्यसि । इन्द्रो महस्रभर्णमम् ॥२५॥

abhí venā anūshatéyakshanti prācetasah | májjanty ávi-
cetasah || 21 || índrāyendo marútvate pávasva mādhumatta-
mah | ṛitásya yónim āśadam || 22 || táṃ tvā víprā vacoví-
dah | párish kṛiṇvanti vedhásah | sám tvā mṛijanty āyávaḥ
|| 23 || rāsaṃ te mitró aryamá píbanti váruṇah | kave | páva-
mānasya marútaḥ || 24 || tvám soma vipaścítam punānó vā-
cam ishyasi | índo sahásrabharnāsam || 25 || 40 ||

॥३९॥ उतो सहस्रभर्णमं वाचं सोम मखस्युवम् । पुनान इन्द्रया भर ॥२६॥
पुनान इन्द्रयेषां पुरुहूत जनानाम् । प्रियः समुद्रमा विश ॥२७॥
दविद्युतत्या रुचा परिष्टोभन्त्या कृपा । सोमोः शुक्रा गवाशिरः ॥२८॥
हिन्यानो हेतृभिर्यत आ वाजं वाज्यक्रमीत । सीदन्तो वनुषो यथा ॥२९॥

utó sahásrabharnāsaṃ vācam soma makhasyúvam | pu-
nānā indav ā bhara || 26 || punānā indav eshām púruhūta
jánānām | priyāḥ samudrām ā viṣa || 27 || dávidyutatyā ručā
parishtóbbhantya kṛipā | somāḥ śukrá gāvāṣiraḥ || 28 || hin-
vānó hetṛíbhīr yatā ā vājaṃ vājy ākramīt | sídanto vanúsho
yathā || 29 ||

whilst the swift elixir gladly accepts a place on the golden seat of the sacrificer devoted to truth, it leaves far away the foolish, the infidel. 20

Devoted worshippers glorify the divine elixir; the prudent persons cherish to perform the sacrifice; down sinks the one, mentally-perverted. 21

Flow, O drops of elixir, sweet-flavoured, for the resplendent self. Flow for men in general. Take your proper place in the spiritual sacrifice. 22

The wise performers of pious acts, well-acquainted with the holy love, adorn you; may men skilled in the art, consecrate you. 23

The supra-instincts of friendliness, justice, venerability and humanity, enjoy the holy spiritual sap whilst it drops. 24

Brilliant elixir of bliss, while being filtered and purified, you have been uttering words feeding thousands. 25

O brilliant elixir, when purified bring for our guidance a clear voice of conscience that may feed thousands craving for prosperity. 26

O elixir, invoked by many, you have been purified and are now cherished by these your worshippers; may you enter the firmament (of their hearts). 27

The bright holy juices with their shining radiance and resounding stream are blended with the milk and curds. 28

The powerful elixir urged by the enthusiast devotees goes collected to the battle like warriors as they stand arrayed. 29

ऋ॒ध॒क् सो॒म स्व॒स्तये॑ संजग्मा॒नो दि॒वः क॒विः । पव॑स्व॒ सूर्यो॑ दृ॒शे ॥३०॥

ṛidhák soma svastáye samjagmānó diváh ka-
vīh | pávasva sūryo dṛiṣé || 30 || 41 ||

(६५) पञ्चपष्ठितमं सूक्तम्

(१-३०) विश्वहवस्यास्य सूक्तस्य वारुणिभृगुर्भागवो जमदग्निर्वा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता ।
गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ हि॒न्वन्ति॒ सृ॒ग्मु॒स्त्रयः॑ स्व॒सारी॑ जा॒मय॑स्पति॒म् । म॒हार्मि॑न्दुं म॒हीयु॑वः ॥१॥
पव॑मान रु॒चारु॑चा दे॒वो दे॒वेभ्य॑स्प॒रि । वि॒श्वा व॑सू॒न्या वि॒श ॥२॥
आ पव॑मान सु॒ष्टुतिं॑ वृ॒ष्टिं दे॒वेभ्यो॑ दु॒वः । इ॒षे प॑वस्व॒ संय॑तम् ॥३॥

65.

Hinvānti sūram úsrayah svásāro jāmáyas pátim | ma-
hām índum mahīyúvah || 1 || pávamāna rucā-rucā devó de-
vébhyas pári | víṣva vásūny á viṣa || 2 || á pavamāna sushtu-
tīm vṛiṣhtīm devébhyo dúvah | ishé pavasva samyátam
|| 3 ||

वृ॒षा ह्य॑सि भानु॒ना द्यु॑मन्तं त्वा हवामहे । पव॑मान स्वा॒ध्यः ॥४॥
आ प॑वस्व सु॒र्वीर्यं॑ म॒न्दमा॑नः स्वायु॒ध । इ॒हो वि॑न्दु॒वा ग॑हि ॥५॥

vṛishā hy ási bhānúnā dyumántam tvā havāmahe | pá-
vamāna svādhyah || 4 || á pavasva suvīryam mándamānah
svāyudha | ihó shv índav á gahi || 5 || 1 ||

O divine elixir of bliss, mighty and prospering, come like a sagacious blessing from heaven for our prosperity, like the sun for our vision. ³⁰

65

The glittering-maidens, the (ten) sister-fingers, of close-birth work side by side for the effusion of bliss-giving elixir,—the impeller and invigorator, mighty and Lord of all. ¹

O filtered and purified elixir, shining with reiterated radiance at the top of Nature's all bounties, may you enter into all blessings of prosperity. ²

O purified and filtered elixir, pour on us a well-praised shower in dedication to Nature's bounties: pour a continual shower for our nourishment. ³

We, the performers of noble selfless works, praise you, O purified elixir, brilliant with radiance. Verily, you are the showerer of blessings. ⁴

May you, O nobly-armed, pour upon us creative virility. O divine elixir, may you come to us with your favours. ⁵

॥२॥ यद्भिः परिपिच्यमे मृज्यमानो गभस्त्योः । द्रुणा मधस्थमश्रुषे ॥६॥
 प्र सोमाय व्यश्ववत्पर्वमानाय गायत । महे महस्रचक्षमे ॥७॥
 यस्य वर्णं मधुश्रुतं हरिं हिन्यन्त्यद्रिभिः । इन्दुमिन्द्राय पीतये ॥८॥
 तस्य ते वाजिनो वयं विश्वा धनानि जिग्युषः । सखित्वमा वृणीमहे ॥९॥
 वृषा पवस्य धारया मरुत्वते च मत्सरः । विश्वा दधान ओजसा ॥१०॥

yád adbhíḥ parishicyáse mṛijyámāno gábhastyoḥ | drúṇā
 sadhásthām aṣṇushe || 6 || prá sómāya vyaṣvavát pávamā-
 nāya gāyata | mahé sahasracakshase || 7 || yasya vārṇam
 madhuṣcútaṁ hárīm hinvānty ádribhiḥ | índum índrāya pī-
 táye || 8 || tasya te vājīno vayāṁ víṣvā dhánāni jigyúṣaḥ |
 sakhitvām á vṛṇīmahe || 9 || vṛishā pavasva dhārayā ma-
 rútvate ca matsaráḥ | víṣvā dádhāna ójasā || 10 || २ ||

॥३॥ तं त्वा धर्तारमोण्योऽः पवमानं स्वर्दृशम् । हिन्ये वाजेषु वाजिनम् ॥११॥
 अया चित्तो विपानया हरिः पवस्य धारया । युजं वाजेषु चोदय ॥१२॥
 आ न इन्द्रो मर्हामिषं पवस्य विश्वदर्शनः । अस्मभ्यमोम गातुवित् ॥१३॥

tām tvā dhartāram oṇyoḥ pávamāna svardṛiṣam | hinvé
 vājeshu vājīnam || 11 || ayá cittó vipánáyā háriḥ pavasva
 dhārayā | yújam vājeshu codaya || 12 || á na indo mahīm
 íṣham pávasva víṣvādarṣataḥ | asmábhyam soma gātuvít
 || 13 ||

When rubbed and cleansed by the hands, you are blended with consecrated waters; you find your abode in the wooden vats in which you are collected. 6

May you like previous holy chanters sing to the glory of the supreme Lord of divine elixir, the Lord who is great, and all-beholding with his thousands of eyes— 7

—the elixir, honey-dropping, foe-repelling and of pleasing colour. Whom they squeeze out with stones (of hard work and perseverance) for the sake of the resplendent self. 8

We solicit the friendly love of you, O strong, mighty and winner of all the riches. 9

May you, O showerer of benefits, flow in a stream for inspiring mortal men in general and grant us riches by your superior might. 10

You are the sustainer of heaven and earth; O all pure and sanctified, you are the beholder of heaven and extremely powerful. I impel you to participate in our battle (against all odds of life). 11

Cleansed, effused and expressed by my tender fingers, you come out fresh and pleasing in colour, flow forth in a stream and impel (the resplendent self), our ally, for success in life's struggle. 12

O swift-flowing divine elixir, the illuminator of the universe, pour down upon us abundant food and be to us the revealer of the path (to heaven). 13

आ कलशा अनृषतेन्द्रो धाराभिर्गेजसा । एन्द्रस्य पीतये विश ॥१४॥
यस्य ते मद्यं रसं तीव्रं दुहन्त्यद्रिभिः । स पवस्वाभिमातिहा ॥१५॥

ā kalāṣā anūṣhaténdo dhārābhir ójasā | éndrasya pī-
tāye viṣa || 14 || yāsya te mādyaṃ rāsaṃ tīvrāṃ duhānty
ádribhiḥ | sá pavasvābhimātihā || 15 || ३ ||

॥३॥ राजा मेधाभिरीयते पवमानो मनावधि । अन्तरिक्षेण यातवे ॥१६॥
आ न इन्द्रो शतग्विनं गवां पोषं स्वश्वयम् । वह्ना भगतिमृतये ॥१७॥
आ नः सोम महो जुवो रूपं न वरुसे भर । सुश्वानो देववीतये ॥१८॥
अर्षा सोम द्युमत्तमोऽभि द्रोणानि रोरुवत । सीदञ्छ्येनो न योनिमा ॥१९॥
अप्सा इन्द्राय वायवे वरुणाय मरुद्भ्यः । सोमो अर्पति विष्णवे ॥२०॥

rājā medhābhir īyate pāvamāno manāv ādhi | antāri-
kshheṇa yātave || 16 || ā na indo ṣatagvīnaṃ gāvāṃ pōṣhaṃ
svāṣvyam | vāhā bhāgattim ūtāye || 17 || ā naḥ soma sāho
jūvo rūpāṃ ná varcase bhara | sushvāṇó devāvītaye || 18 ||
ārshā soma dyumáttamo 'bhí dróṇāni rōruvat | sídañ chyenó
ná yónim ā || 19 || apsā índrāya vāyāve varuṇāya marūd-
bhyah | sómo arshati víshṇave || 20 || ४ ||

॥४॥ इषं तोकाय नो ददधद्दस्मभ्यं सोम विश्वतः । आ पवस्व महस्मिणम् ॥२१॥
ये सोमांसः परावति ये अर्वावति सुन्विरे । ये वादः शर्याणावति ॥२२॥

isham tokāya no dādhad asmābhyam soma viśvataḥ | ā
pavasva sahasrīṇam || 21 || yé sómāsaḥ parāvāti yé arvāvāti
sunviré | yé vādāḥ śaryañāvati || 22 ||

O elixir of divine love, they praise the ultra-psychic receptacles together with your sublime streams of elixir; may you enter the streams so that the resplendent self may relish it. 14

The priests express with stones of austerity the sharp exhilarating elixir, which is the destroyer of the evil-minded. 15

The radiant elixir purified at the place of worship is implored with holy songs by the priests to pass through the firmament (of inner consciousness). 16

O divine elixir, bring to us for our protection increase of kine with hundreds of other cattle including beautiful horses and a gift of prosperity. 17

O divine elixir, expressed for the banquet of our organs of sensation, bestow on us strength, speed and a form for brilliance. 18

Hasten, most radiant divine elixir, with a roar to the ultra-psychic receptacles, as a hawk flying to its nest. 19

The divine elixir, the enjoyer of the water, hastens to the ultra-psychic containers for resplendence, activity, venerability, for human characteristics, and for pervasiveness. 20

O elixir, bestowing food upon our children, may you pour from all quarters thousand-fold riches. 21

May those divine bliss-giving spiritual juices which are effused at a distance or nigh or in the ultra-conscious cavity of heart,— 22

य आ॒र्जीकेषु॑ कृ॒त्वामु॑ ये म॒ध्ये प॒स्त्याना॑म् । ये वा॒ जने॑षु प॒ञ्चमु॑ ॥२३॥
 ते नो॑ वृ॒ष्टिं दि॒वस्प॑रि प॒वन्ता॑मा सु॒वीर्य॑म् । सुवा॒ना दे॒वास॒ इन्द्र॑वः ॥२४॥
 प॒वते॑ ह॒र्यतो॑ ह॒रिर्गृ॑णानो ज॒मद॑ग्निना । हि॒न्वा॒नो गो॑रधि॒त्वचि॑ ॥२५॥

yá ārjīkēshu krítvasu

yé mādhye pastyānām | yé vā jāneshu pañcāsu || 23 || té no
 vṛishtīm divás pári pávantām á suvīryam | suvāná devāsa
 índavaḥ || 24 || pávate haryató hárir gṛiṇāno jamádagninā |
 hinvánó gór ádhi tvací || 25 || ५ ||

॥६॥ प्र शु॒क्रासो॑ वयो॒जुवो॑ हि॒न्वा॒नासो॑ न सप्त॑यः । श्री॒णा॒ना अ॒प्सु मृ॑ञ्जत ॥२६॥
 तं त्वा॑ सु॒तेष्वा॒भुवो॑ हि॒न्वि॒रे दे॒वता॑तये । स प॒वस्वा॒नया॑ रु॒चा ॥२७॥
 आ ते॒ दक्ष॑म॒योभु॑वं व॒ह्निम॒द्या वृ॑णीमहे । पान्त॒मा पु॑रु॒स्पृह॑म् ॥२८॥
 आ म॒न्द्रमा॑ वरे॒ण्यमा॑ वि॒प्रमा॑ म॒नीषि॑णम् । पान्त॒मा पु॑रु॒स्पृह॑म् ॥२९॥
 आ र॒यिमा॑ सु॒चेतु॑न॒मा सु॒क्रतो॑ त॒नूष्वा॑ । पान्त॒मा पु॑रु॒स्पृह॑म् ॥३०॥

prá śukráso vayojúvo hinvánāso ná saptayah | śrīṇānā
 apsú mṛiñjata || 26 || tāṃ tvā sutéshv ābhúvo hinviré devā-
 tātaye | sá pavasvānāyā rucā || 27 || á te dāksham mayo-
 bhúvam váhniṃ adyā vṛiṇīmahe | pántam á purusprīham
 || 28 || á mandrām á vāreṇyam á vípram á manīṣhīnam |
 pántam á purusprīham || 29 || á rayīm á sucetūnam á su-
 krato tanúshv á | pántam á purusprīham || 30 || ६ ||

—or amongst the straight forward tendencies, or in super-activity in the neighbourhood of the spiritual ultra-streams of consciousness or in the five categories of mankind— 23

—may those celestial elixirs when expressed, pour down upon us from celestial heavenly region and furnish us heroic children. 24

The delightful elixir of pleasing colour, admired by organs of eye, is impelled to flow on cow-hide filter to the receptacles. 25

The bright herbal plants of divine elixirs are the dispensers of food. They are cleansed under the waters like horses urged by the charioteers, and the filtered juice is then mixed with the milk and curds for consecration. 26

The priests who are present send you forth at the rites at which you are effused for the entire divine forces; may you flow with this splendour. 27

We depend on your strength today and ever; you are the source of happiness, the bearer of good things, the defender (against evils) and evoked by many; — 28

—exhilarating, worthy of choice, the wise, the intelligent, the defender, and coveted by all—; 29

(We choose you; we come to you), O most efficient, for your wealth and spiritual wisdom; and for your posterity. You are the defender and coveted by all. 30

(६६) षट्षष्टितमं सूक्तम्

(१-३०) त्रिशद्वचस्यास्य सूक्तस्य शतं वैखानसा ऋषयः । (१-१८, २२-३०) प्रथमाद्यष्टादशर्चा द्वाविश्यादि-
नवानाञ्च पवमानः सोमः, (१९-२१) एकोनविश्यादितृचस्य च पवमानोऽग्निदेवते ।

(१-१७, १९-३०) प्रथमादिसप्तदशर्चामेकोनविश्यादिद्वादशानाञ्च गायत्री,

(१८) अष्टादश्याश्चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥३॥ पवस्व विश्वचर्षणेऽभि विश्वानि काव्या । सखा सखिभ्य ईड्यः ॥१॥
ताभ्यां विश्वस्य राजसि ये पवमान धामनी । प्रतीची सोम तस्थतुः ॥२॥
परि धामानि यानि ते त्वं सोमासि विश्वतः । पवमान ऋतुभिः कवे ॥३॥
पवस्व जनयन्निषोऽभि विश्वानि वार्या । सखा सखिभ्य ऊतये ॥४॥
तव शुक्रासो अर्चयो दिवस्पृष्ठे वि तन्वते । पवित्रं सोम धामभिः ॥५॥

66.

Pávasva viṣvacarshaṇe 'bhí viśvāni kāvya | sákhā sá-
khibhya ídyaḥ || 1 || tábhyām viśvasya rājasi yé pavamāna
dhāmanī | pratičí soma tasthátuḥ || 2 || pári dhāmāni yāni
te tvám somāsi viśvátaḥ | pávamāna ṛitúbhiḥ kave || 3 || pá-
vasva janáyann ísho 'bhí viśvāni vāryā | sákhā sákhibhya
ūtáye || 4 || táva śukráso arcáyo divás priśthé ví tanvate |
pavítram soma dhāmabhiḥ || 5 || 7 ||

॥४॥ तवेमे सप्त सिन्धवः प्रशिषं सोम सिस्त्रते । तुभ्यं धावन्ति धेनवः ॥६॥
प्र सोम याहि धार्या सुत इन्द्राय मत्सरः । दधानो अक्षिति श्रवः ॥७॥
समु त्वा धीभिरस्वरन्हिन्वतीः सप्त जामयः । विप्रमाजा विवस्वतः ॥८॥
मृजन्ति त्वा समग्रुवोऽव्यै जीरावधि प्वणि । रेभो यदज्यसे वने ॥९॥

távemé saptá síndhavaḥ praśiṣhaṁ soma sistrate | tú-
bhyam dhāvanti dhenávaḥ || 6 || prá soma yāhi dhārāya sutá
índrāya matsaráḥ | dádhāno ákshiti śrávaḥ || 7 || sám u tvā
dhībhír asvaran hinvatīḥ saptá jāmāyaḥ | vípram ājā vivás-
vataḥ || 8 || mṛijānti tvā sám agrúvó 'vyc jīráv ádhi shváni |
rebhó yád ajyāse vāne || 9 ||

66

O all-beholding, you are adorable; a friend to be sought by friends; may you flow for all, our holy love. 1

O blissful Lord of purified elixir, rule over the universe by those two halves (the northern and southern solstices) which stand facing you. 2

O wise and pure lord of immortality, with your all-round splendour, you encompass on every side and everywhere with the seasons. 3

O blissful, you are a friend; may you for the sake of granting all precious boons of every kind flow onward, generating food for your friends and giving support to us all. 4

O blissful lord, your shining rays accompanied by brilliance, spread the purifying glory over the lofty ridge of heaven. 5

O blissful Lord, the seven rivers, as being yours, flow at your command; the milch-kine hasten to you. 6

Proceed, O Lord of blissful elixir, in a stream when effused; exhilarate the resplendent self and bestow upon us inexhaustible store of sustenance. 7

You, O sage, are invoked by the seven kindred (metres of divine speech) which utter the songs of praises at the worship. 8

The fingers cleanse (the stems squeeze out the juice and filter it) in quickly improvised loud sounding supra-psychic (woollen) filter, when with a noise you are sprinkled with water. 9

पवमानस्य ते कवे वाजिन्त्सर्गा अमृशत । अर्वन्तो न श्रवस्यवः ॥१०॥

‘pāvamānasya te kave vājin
sārgā asrikshata | ārvanto ná śravasyávaḥ || 10 || १ ||

॥१॥ अच्छा कोशं मधुश्चुतममृग्रं वारे अव्यये । अवावशन्त धीतयः ॥११॥
अच्छा समुद्रमिन्दुवोऽस्तं गावो न धेनवः । अग्मन्नृतस्य योनिमा ॥१२॥
प्र ण इन्दो महे रण आपो अर्पन्ति सिन्धवः । यदोभिर्वासयिष्यसे ॥१३॥
अस्य ते सख्ये वयमियक्षन्तस्त्वोतयः । इन्दो सखित्वमुश्मसि ॥१४॥
आ पवस्य गविष्टये महे सोम नृचक्षमे । एन्द्रस्य जठरे विश ॥१५॥

áchā kóṣam madhuścútam ásrigrām vāre avyáye | ávā-
vasanta dhítáyah || 11 || áchā samudrām índavó 'stam gávo
ná dhenávaḥ | ágmān ṛitása yónim á || 12 || prá ṇa indo
mahé rāṇa ápo arshanti síndhavah | yád góbhīr vāsayish-
yáse || 13 || ásyā te sakhyé vayām íyakshantas tvótayah |
índo sakhitvām uṣmasi || 14 || á pavasva gāvishtāye mahé
soma nṛicákshase | éndrasya jathāre viṣa || 15 || १ ||

॥१॥ महौ असि सोम ज्येष्ठ उग्राणामिन्दु ओजिष्ठः । युध्वा सञ्जश्वजिगेथ ॥१६॥
य उग्रेभ्यश्चिदोर्जीयाञ्छ्रेभ्यश्चिच्छ्रेतरः । भूरिदाभ्यश्चिन्महीयान् ॥१७॥
त्वं सोम सूर एषस्तोकस्य माता तनूनाम् । वृणीमहे सख्याय वृणीमहे युज्याय ॥१८॥

mahāñ asi soma jyéshṭha ugrāṇām inda ójishṭhaḥ |
yúdhvā sán chāsṡvaj jigetha || 16 || yá ugrébhyaṣ cid ójīyāñ
chúrebhyaṣ cic chúratarah | bhūridābhyaṣ cin mánhīyān
|| 17 || tvām soma sūra éshas tokása sātā tanūnām | vṛiṇī-
máhe sakhyāya vṛiṇimáhe yújyāya || 18 ||

O sage of supra-psychic bliss, possessor of food, when you are filtered your food-desiring streams are let loose like horses. 10

They are let loose in the supra-psychic woollen filters to go towards the honey-dropping receptacles. Our fingers have already treated and cleansed the plant. 11

The streams of the supra-psychic bliss go to the ocean, as milch kine to their stall; they go to the place of worship. 12

O divine elixir, at the sacrifice, the flowing waters hasten to cleanse the stems of plants, and subsequently after effusion, the sap is mixed with the curds and milk. 13

O Lord of divine bliss, we abide in your friendship at the hour of sacrifice; depending on your protection, we crave for your friendly love. 14

O divine elixir, flow on for the sake of the mighty wisdom-seeker, for the sake of the beholder of men; may you enter into the very core of the resplendence. 15

O divine elixir, you are great and most worthy of praises; you are most vigorous of the mighty; when engaged in the battle of life, you are always triumphant. 16

You are mightier than the mighty; braver than the brave, and more generous than the generous. 17

O Lord of divine love, you are a hero. Bestow upon us food; may you be the giver of sons; we crave for your friendship, and we cherish your companionship. 18

अ॒ग्न॒ आयूँ॑षि॒ पव॑स॒ आ सु॒वोर्ज॑मिषं च नः । अ॒रे बा॑धस्व दु॒च्छुना॑म् ॥१९॥
अ॒ग्निर्ऋ॑षिः पव॑मानः पाञ्च॑जन्यः पु॒रोहि॑तः । त॒र्मीम॑हे म॒हाग॑यम् ॥२०॥

ághna áyūn̄shi pa-
vasa á suvórjam ísham ca nah | āré bādhasva duchúnām
॥ 19 ॥ agnir ṛishiḥ pávamānaḥ pāñcajanyaḥ puróhitaḥ | tám
īmahe mahāgayám ॥ 20 ॥ 10 ॥

॥२१॥ अ॒ग्ने पव॑स्व स्व॒पा अ॒स्मे व॒र्चः सु॒वीर्य॑म् । द॒ध॒द्र॒यि म॒यि पो॑षम् ॥२१॥
पव॑मानो अ॒ति स्वि॒धोऽभ्य॑र्षति मु॒ष्टुति॑म् । सू॒रो न वि॒श्वदर्श॑तः ॥२२॥
स म॑र्म॒जान॒ आयु॑भिः प्र॒यस्वा॒न्प्रय॑से हि॒तः । इ॒न्दुर॒त्यो वि॒चक्ष॑णः ॥२३॥

ágne pávasva svápā asmé vārcaḥ suvīryam | dádhad ra-
yīm máyi pósham ॥ 21 ॥ pávamāno áti srídho 'bhy àrshati
sushtutim | sūro ná viśvādarṣataḥ ॥ 22 ॥ sá marmṛijāná āyú-
bhiḥ práyasvān práyase hitāḥ | índur átyo vicakshaṇāḥ
॥ 23 ॥

पव॑मान॒ ऋ॒तं बृ॒हच्छु॑क्रं ज्योति॑र्जीजनत् । कृ॒ष्णा त॑मांसि जङ्घ॑नत ॥२४॥
पव॑मानस्य॒ जङ्घ॑नो ह॒रेश्च॒न्द्रा अ॑मृ॒क्षत॑ । जी॒रा अ॑जि॒रशो॑चिषः ॥२५॥

pavamāna ṛitām bṛhác chukráṁ jyótir ajījanat |
kṛishṇā támān̄si jānghanat ॥ 24 ॥ pávamānasya jānghnato
háreṣ candrá asṛikshata | jīrá ajiráṣocishaḥ ॥ 25 ॥ 11 ॥

O adorable Lord, you support our lives; you send us fuel and food; may you drive far off the evil instincts. 19

Adorable Lord, the penetrating seer, is just another form of the pure and flowing. He is the benefactor of all five types of men and is the preceptor at sacrifices. Hymned by the great, we solicit His blessings. 20

O adorable Lord, the doer of good, may you bestow upon us brightness and brave offspring. May He grant me wealth in plenty for our nourishment. 21

Visible to all like the sun, the divine elixir hastens and proceeds ahead against all evil forces, whilst appropriate praises are offered by worshippers. 22

Repeatedly purified and adorned by the leading priests, the drops of elixir, rich in food, and meant for sustenance, flow on and on continuously; may it be the beholder of all. 23

The purified elixir generates the veracious, all-pervading, bright-shinning light and destroys the gloomy darkness. 24

Ever-flowing have been the gladsome swift-moving streams of the purified elixir, brilliant and radiating; may the elixir be the destroyer of darkness. 25

॥१२॥ पवमानो रथीतमः शुभ्रेभिः शुभ्रशस्तमः । हरिश्चन्द्रो मरुद्गणः ॥२६॥
 पवमानो व्यश्नवद्रश्मिभिर्वाजसातमः । दधत्स्तोत्रे सुवीर्यम् ॥२७॥
 प्र सुवान इन्दुरक्षाः पवित्रमत्यव्ययम् । पुनान इन्दुरिन्द्रमा ॥२८॥
 एष सोमो अधि त्वचि गवां क्रीळत्यद्रिभिः । इन्द्रं मदीय जोहुवत् ॥२९॥
 यस्य ते द्युम्नवत्पयः पवमानाभृतं दिवः । तेन नो मृळ जीवसे ॥३०॥

pāvamāno rathītamah śubhrébhiḥ śubhrāśastamah | hā-
 riścandro marúdganaḥ || 26 || pāvamāno vy āśnavad raśmī-
 bhir vājasātamah | dādhat stotrē suvīryam || 27 || prā suvānā
 índur akshāḥ pavītram áty avyáyam | punānā índur índram
 á || 28 || eshá sómo ádhi tvací gávām krīlaty ádribhiḥ | ín-
 dram mādāya jūhuvat || 29 || yásya te dyumnávat páyah
 pāvamānābhṛitam divāḥ | téna no mṛṣa jīvāse || 30 || 12 ||

(६७) सप्तपष्टिनमं सूक्तम्

(१-३२) द्वात्रिंशद्व्यास्य सूक्तस्य सप्तपदैः—(१-३) प्रथमादिनृचस्य बाहेस्पत्यो भगद्वाजः, (४-६) चतुर्थ्यादिनृचस्य
 मारीचः कश्यपः, (७-९) सप्तम्यादिनृचस्य गद्गणो गोनमः, (१०-१२) दशम्यादिनृचस्य भौमोऽग्निः, (१३-१५) त्रयो-
 दश्यादिनृचस्य गार्धितो विश्वामित्रः, (१६-१८) षोडश्यादिनृचस्य भागवो जमदग्निः, (१९-२१) एकोनविंश्यादि-
 नृचस्य मैत्रावरुणिर्वसिष्ठः, (२२-३२) द्वाविंश्याद्येकादशर्चाश्चाङ्गिरसः पवित्रो वसिष्ठो वोभौ वा ऋषयः ।
 (१-९, १३-२२, २८-३०) प्रथमादिनवर्चा त्रयोदश्यादिदशानामष्टाविंश्यादिनृचस्य च पवमानः
 सोमः, (१०-१२) दशम्यादिनृचस्य पवमानः पृषा सोमो वा, (२३-२४) त्रयोविंशीचतुर्विंश्याः
 पवमानोऽग्निः, (२५) पञ्चविंश्याः पवमानोऽग्निः सविता वा, (२६) षड्विंश्याः पवमानोऽग्निः
 पवमानाग्निसवितागो वा, (२७) सप्तविंश्याः पवमानोऽग्निविश्वे देवा वा, (३१-३२) एक-
 त्रिंशीद्वात्रिंश्याश्च पावमान्यथ्येनृन्नुनिर्देवताः । (१-१५, १९-२६, २८-२९)
 प्रथमादिषड्विंश्यामेकोनविंश्याद्यष्टानामष्टाविंश्यामेकोनत्रिंश्याश्च गायत्री, (१६-
 १८) षोडश्यादिनृचस्य द्विपदा गायत्री, (२७, ३१-३२) सप्तविंश्या-
 त्रिंशीद्वात्रिंशीनामनुष्टुप्, (३०) त्रिंश्याश्च पुर उष्णिक् छन्दांसि ॥

॥१३॥ त्वं सोमासि धारयुर्मन्द्र ओजिष्ठो अध्वरे । पवस्व मंहयद्रयिः ॥१॥

67.

Tvám somāsi dhārayúr mandrá ójishṭho adhvaré | pá-
 vasva mañhayádrayih || 1 ||

The purified elixir, effusing in streams, riding over the best of the chariots, most radiant with beauteous splendours, green-tinted, invoked by the group of mortals — 26

—may the purified elixir, the most liberal dispenser of food, pervade the world with its rays, granting excellent progeny to the worshipper. 27

The cosmic elixir when effused drops through the fleecy supra-psychic filter, and as filtrate it passes on to the resplendent self. 28

These stems of the plants sport with the stones upon the cattle hide, while crushed and bruised, and the elixir is finally made available for self's exhilaration. 29

O all-pure blissful sap of life, bless us, so that, we may live long with that bright and nutritious milk of yours which has been brought from heaven. 30

You are, O Lord of elixir, most exhilarating, and most powerful; you have been ever kind to us when you shed your joyous stream of bliss, while we are engaged in our dedicated performances. May you, the bestower of wealth, continue to flow on and on as ever. 1

त्वं सुतो नृमादनो दधन्वान्मत्सरिन्तमः । इन्द्राय सूरिरन्धसा ॥२॥
 त्वं सुष्वाणो अद्रिभिरभ्यर्ष कनिक्रदत् । द्युमन्तं शुष्ममुत्तमम् ॥३॥
 इन्दुर्हिन्वानो अर्षति तिरो वाराण्यव्यया । हरिर्वाजमचिक्रदत् ॥४॥
 इन्द्रो व्यव्यमर्षसि वि श्रवांसि वि सौभगा । वि वाजान्तसोम गोमतः ॥५॥

tvám sutó nṛimádano dadhanvān
 matsaríntamah | índrāya sūrír ándhasā || 2 || tvám sushvānó
 ádribhir abhy ársha kánikradat | dyumántam śúshmam utta-
 mām || 3 || índur hinvānó arshati tiró vārāṇy avyáyā | hárir
 vájam acikradat || 4 || índo vy ávyam arshasi ví śrávāṁsi ví
 saúbhagā | ví vájān soma gómataḥ || 5 || 13 ||

॥६॥ आ न इन्द्रो शतग्विनं रयिं गोमन्तमश्विनम् । भरा सोम सहस्रिणम् ॥६॥
 पवमानाम् इन्द्रवस्तिरः पवित्रमाशवः । इन्द्रं यामेभिराशत ॥७॥
 ककुहः सोम्यो रस इन्दुरिन्द्राय पूर्यः । आयुः पवत आयवे ॥८॥
 हिन्वन्ति मरुमुस्रयः पवमानं मधुश्चुतम् । अभि गिरा समस्वरन् ॥९॥

ā na indo śatagvinam rayīm gómantam aśvinam | bhārā
 soma sahasrīnam || 6 || pávamānāsa índāvas tirāḥ pavítram
 āśavaḥ | índram yāmebhir āśata || 7 || kakuhāḥ somyó rāsa
 índur índrāya pūrvyāḥ | āyúḥ pavata āyáve || 8 || hinvānti
 sūram úsrayaḥ pávamānam madhuścútam | abhí girā sám
 asvaran || 9 ||

When effused, you are the giver of joy to our leading men. You are the bestower (of sustenance). You are ever the best joy giver. With all your nutrient juice, you are an intelligent associate of the resplendent self. 2

Crushed and effused by the pressing stones, you proceed with loud roar (to the receptacle) in a stream; may you grant us bright excellent strength. 3

Divine drops of elixir of spirituality, when effused, flow through the ultra-psychic woollen filter; (the filtrate) comes out (in a stream) with loud roar,—green-tinted and strength-giving. 4

O elixir of divine love, you hasten through the ultra-psychic woollen filter; you grant us food and riches. O blissful Lord, grant us strength and wealth of speech and wisdom. 5

O blissful Lord of divine elixir bring us thousand-fold wealth, consisting of hundreds of cows; grant us excellent wisdom and vigour. 6

The purified swift-flowing divine juices passing through the ultra-psychic filters reach the resplendent self by their own paths. 7

The sages from olden times have been pouring the excellent-sap of the bliss-plant into the ultra-psychic filter after expression, and the clarified juice goes to the resplendent self for whom it is actually meant. 8

The (ten) fingers express the purified honey-dropping heroic elixir; may you, the devotees, hail it with songs of praise. 9

अ॒वि॒ता नो॑ अ॒जाश्वः॑ पृ॒षा या॒म॒नियाम॑नि । आ भ॑क्षत्क॒न्यासु॑ नः ॥१०॥

avitá no ajáśvah pūshā yāmani-yāmani | á
bhakshat kanyāsu nah || 10 || 14 ||

॥१०॥ अ॒यं सोमः॑ क॒प॒र्दिने॑ घृ॒तं न प॑वते॒ मधु॑ । आ भ॑क्षत्क॒न्यासु॑ नः ॥११॥
अ॒यं ते॑ आघृ॒णे मु॒तो घृ॒तं न प॑वते॒ शुचि॑ । आ भ॑क्षत्क॒न्यासु॑ नः ॥१२॥
वा॒चो ज॒न्तुः क॑वी॒नां प॑वस्व सोम॒ धार॑या । दे॒वेषु॑ रत्न॒धा अ॑सि ॥१३॥
आ क॒लशेषु॑ धावति॒ श्येनो॑ वर्म॒ वि गा॑हते । अ॒भि द्रो॑णा क॒निक॑दत् ॥१४॥
परि॒ प्र सोम॑ ते र॒सोऽस॑र्जि क॒लशे॑ मु॒तः । श्ये॒नो न त॒क्तो अ॑र्षति ॥१५॥

ayám sómah kapardīne ghṛitám ná pavate mādhu | á
bhakshat kanyāsu nah || 11 || ayám ta āghṛiṇe sutó ghṛi-
tám ná pavate śuci | á bhakshat kanyāsu nah || 12 || vācó
jantúḥ kavīnām pávasva soma dhārayā | devéshu ratnadhā
asi || 13 || á kalāśeshu dhāvati śyenó varma ví gāhate | abhí
drónā kánikradat || 14 || pári prá soma te rásó 'sarji kalāśe
sutáh | śyenó ná taktó arshati || 15 || 15 ||

॥१६॥

प॒वस्व॑ सोम॒ म॒न्द॒यन्निन्द्रा॑य॒ मधु॑मत्तमः ॥१६॥

अ॒सृ॒ग्रन्दे॒ववी॑तये वाज॒यन्तो॑ रथा॒ इव॑ ॥१७॥

ते सु॒तामो॑ म॒दि॒न्त॒माः शु॒क्रा वा॒युम॑सृक्षत ॥१८॥

ग्रा॒व्णा तु॒न्नो अ॒भिष्टु॑तः प॒वित्रं॑ सोम गच्छ॑सि । द॒ध॒त्स्तो॒त्रे सु॒वीर्य॑म् ॥१९॥

pávasva soma mandáyann indrāya mādhumattamah || 16 ||
ásrigran devávitaye vājayánto ráthā iva || 17 || té sutáso
madíntamāḥ śukrá vāyúm asṛikshata || 18 || grāvṇā tunnó.
abhíshṭutah pavítram soma gachasi | dádhat stotré suvír-
yam || 19 ||

May the automation-borne nourisher be our protector on all his paths. May He bestow charming virtues on us. 10

This divine elixir flows for the nourisher, decorated with a tiara, providing a sap like butter; may he grant charming virtues to us. 11

This divine elixir is poured forth for you, O shining (nourisher); it flows like clarified sacred butter, may you grant charming virtues to us. 12

O divine elixir, impeller of the poets, whilst they utter their words of praise, flow in a stream; you are the dispenser of treasure among Nature's bounties. 13

He hastens to the ultra-psychic receptacles as a falcon enters its nest and enters the receptacle with a screaming sound. 14

Your loving juice; O Lord of bliss, spreads around when effused into the receptacle as a swift falcon rushes along. 15

O divine elixir, super-sweet and flavoured, may you flow onward giving exhilaration to the resplendent self. 16

The elixir is let loose for the banquet of Nature's bounties, like chariots seeking wealth. 17

These effused elixirs, brilliant and extremely exhilarating, are let forth with the speed and sound of the wind for the sake of virile activity. 18

Bruised with the stones and effused, O divine elixir, you enter the ultra-psychic filter bestowing virility upon your praiser. 19

एष तुन्नो अभिष्टुतः पवित्रमति गाहते । रक्षोहा वारमव्ययम् ॥२०॥

eshá tunnó abhíshtutah pavítram áti gāhate |
rakshohá váram avyáyam || 20 || 16 ||

॥२०॥ यदन्ति यच्च दुरके भयं विन्दति मामिह । पवमान वि तज्जहि ॥२१॥
पवमानः सो अद्य नः पवित्रेण विचर्षणिः । यः पोता स पुनातु नः ॥२२॥
यत्ते पवित्रमर्चिष्यन्ते विततमन्तरा । ब्रह्म तेन पुनीहि नः ॥२३॥
यत्ते पवित्रमर्चिवदन्ते तेन पुनीहि नः । ब्रह्मसवैः पुनीहि नः ॥२४॥
उभाभ्यां देव सवितः पवित्रेण सवेन च । मां पुनीहि विश्वतः ॥२५॥

yád ánti yác ca dūraké bhayám vindáti mām ihá | pá-
vamāna ví táj jahi || 21 || pávamānah só adyá nah pavítrena
vīcarshanīḥ | yáh potá sá punātu nah || 22 || yát te paví-
tram arcíshy ágne vítatam antár á | bráhma téna punīhi
nah || 23 || yát te pavítram arcivád ágne téna punīhi nah |
brahmasavaīḥ punīhi nah || 24 || ubhábhyaṁ deva savitah
pavítrena savéna ca | mām punīhi viśvátah || 25 || 17 ||

॥२०॥ त्रिभिष्टुं देव सवितर्वर्षिष्ठैः सोम धामभिः । अग्ने दक्षैः पुनीहि नः ॥२६॥
पुनन्तु मां देवजनाः पुनन्तु वसवो धिया ।
विश्वे देवाः पुनीत मा जातवेदः पुनीहि मा ॥२७॥
प्र प्यायस्व प्र स्यन्दस्व सोम विश्वेभिरंशुभिः । देवेभ्य उत्तमं हविः ॥२८॥

tribhíṣh tvám deva savitar vārshishṭhaiḥ soma dhāma-
bhiḥ | ágne dákshaiḥ punīhi nah || 26 || punántu mām deva-
janāḥ punántu vásavo dhiyá | víṣve devāḥ punítá mā játa-
vedah punīhi mā || 27 || prá pyāyasva prá syandasva sóma
viśvebhir anśúbhiḥ | devébhya uttamám havīḥ || 28 ||

This elixir, bruised (with stones) and praised, the destroyer, plunges through the ultra-psychic woollen filter, and is the destroyer of evil hurdles. 20

Whatever fear seizes me, near at hand or far away, may you be pleased to dispel that. 21

May that divine elixir, the beholder of all, pure and purifier, purify us now by his purifying power. 22

O adorable Lord, with that lustre which is within you, may you purify us. May you purify us with your spiritual enlightenment. 23

Purify us, O adorable Lord, with that pure radiance which is yours; may you purify us with your divine love. 24

O impeller, O light, purify me by your processes of filtration and of effusion both; purify me from every side. 25

O impeller, O light, O foremost adorable, you preside over all the three regions (behind the fire on the earth, behind the lightning in midspace, and behind the sun in the celestial region). May you purify us with your powerful skills. 26

May the enlightened persons purify me; may the persons of riches make me pure by their wise blessings; may all the bounties of Nature purify me. O omniscient Lord, may you purify me. 27

O Lord of bliss, nourish us with all care. May you be so pleased with us that all types of loving spiritual saps, worthy as offerings to all enlightened divinities, flow toward us. 28

उपे प्रियं पनिपतं युवानमाहुतीवृधम् । अगन्म विभ्रतो नमः ॥२९॥
 अलाय्यस्य परशुर्ननाश तमा पवस्व देव सोम । आखुं चिदेव देव सोम ॥३०॥
 यः पावमानीरध्येत्यृषिभिः संभृतं रसम् ।
 सर्वं स पूतमश्नाति स्वदितं मातरिश्चन ॥३१॥
 पावमानीर्यो अध्येत्यृषिभिः संभृतं रसम् ।
 तस्मै सरस्वती दुहे क्षीरं सर्पिर्मधूदकम् ॥३२॥

úpa

priyám pānipnatam yúvānam āhutīvrīdham | āganma bí-
 bhrato nāmaḥ || 29 || alāyyasya paraśúr nanāṣa tám ā pa-
 vasva deva soma | ākhúm cid evá deva soma || 30 || yáh
 pāvamānīr adhyéty ṛishibhiḥ sāmblhṛitam rásam | sárvaṃ
 sá pūtám aśnāti svaditám mātariśvanā || 31 || pāvamānīr yó
 adhyéty ṛishibhiḥ sāmblhṛitam rásam | tásmāi sárasvatī duhe
 kshīrám sarpír mādhdakám || 32 || 18 ||

[अथ चतुर्थोऽनुवाकः ॥]

(६८) अष्टपष्ठितम मृक्तम

(१-१०) दशर्चस्यास्य मृक्तस्य भालन्दनो वन्मप्रिक्रपिः । पवमानः सोमो देवता । (१-९)

प्रथमादिनवर्चा जगती, (१०) दशम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१९॥

प्र देवमच्छा मधुमन्त इन्दवोऽमिष्यदन्त गाव आ न धेनवः ।
 बर्हिषदो वचनावन्त ऊर्धभिः परिमृतमुस्त्रिया निर्णिजं धिरे ॥१॥
 स रोरुवदभि पूर्वा अचिक्रददुपारुहः श्रथयन्त्स्यादते हरिः ।
 तिरः पवित्रं परियन्तु ज्रयो नि शर्याणि दधते देव आ वरम् ॥२॥

68.

Prá devám áchā mādhumanta índavó 'sishyadanta gāva
 ā ná dhenávaḥ | barhishádo vacanávanta ūdhabhiḥ parisrú-
 tam usríyā nirṇíjam dhire || 1 || sá róruvad abhí pūrvā aci-
 kradaḥ upārúhaḥ śratháyan svādate háriḥ | tiráḥ pavítram
 pariyánn urú jráyo ní śaryāṇi dadhate devá ā váram || 2 ||

That youthful loving lord of bliss we approach, with homage and reverence, who utters the words of wisdom to us, and who is fostered by your offerings. 29

The battle-axe of the aggressor is self-destroyed. Flow to us, divine elixir; (slay) the villain foe alone, O bright elixir. 30

He who reads these *Pavamani* hymns (dedicated to the effusing spiritual sap), the essence of the Veda, received and preserved by the Vedic seers, enjoys his food purified in every way and first sweetened and tasted by the breathing vital complex. 31

For him who recites these *Pavamani* hymns, the essence of the Veda, carefully received and preserved by the sages, the divine mother of speech furnishes the spiritual milk, butter and exhilarating sweetened ambrosia. 32

68

The exhilarating divine nectar flows towards the resplendent self, as milch-kine hasten to their calves or just as the pure milk flows forth from the udders of the lowing cows sitting on the sacred grass. 1

The fresh divine nectar repeatedly echoes the holy hymns (of the poets) as if with a shriek; while it separates from the growing herbs in a green tint, it particularly sweetens itself; passing through the ultra-psychic filter with speed, it annihilates the evil demoniac obstacles. The shining elixir bestows wealth upon the worshippers. 2

वि यो म॒मे य॒म्या संय॒ती म॒दः साक॑वृ॒धा प॒यसा॑ पि॒न्वद॒क्षिता॑ ।
 म॒ही अ॒पारे॑ र॒जसी॑ वि॒वेवि॑ददभि॒व्रज॒न्नक्षि॑तं पा॒ज आ द॑दे ॥३॥
 स मा॒तरा॑ वि॒चर॑न्वा॒जय॑न्नपः प्र मे॒धिरः॑ स्व॒धया॑ पि॒न्वते॑ प॒दम् ।
 अ॒ंशुर्य॑वे॒न पि॒पि॒शे य॒तो नृ॒भिः सं जा॒मिभि॑र्न॒मते॑ र॒क्षते॑ शि॒रः ॥४॥
 सं द॒क्षेण॑ म॒नसा॑ जा॒यते॑ क॒विर्ऋ॑तस्य ग॒र्भो नि॒हितो॑ य॒मा प॒रः ।
 यू॒ना ह॒ सन्ता॑ प्रथ॒मं वि ज॑ज्ञतुर्गुहा॑ हि॒तं ज॒निम् ने॒ममु॒द्यत॑म् ॥५॥

ví yó mamé yamyā samyatī mādah sākamvrīdhā pāyasā
 pinvad ákshitā | mahí apāré rájasī vivévidad abhivrájam
 ákshitam pája á dade || 3 || sá mātārā vicāran vājāyann
 apāḥ prā médhiraḥ svadhāyā pinvate padām | aṁśúr yá-
 vena pipiṣe yató nṛibhiḥ sām jāmíbhīr násate rákshate sí-
 raḥ || 4 || sām dáksheṇa mánasā jāyate kavír ṛitasya gárbbho
 nīhito yamā parāḥ | yūnā ha sántā prathamām ví jajñatur
 gúhā hitām jānima nēmam údyatam || 5 || 19 ||

॥२०॥

म॒न्द्रस्य॑ रू॒पं वि॒विदु॑र्मनी॒षिणः॑ श्ये॒नो यद॑न्धो अ॒भर॑त्परा॒वतः॑ ।
 तं म॑र्जयन्त सुवृ॒धं न॒दीप्याँ उ॒शन्त॑म॒ंशुं प॑रि॒यन्त॑मृ॒ग्मिय॑म् ॥६॥
 त्वां मृ॑जन्ति द॒श योष॑णः सु॒तं सोम॑ ऋ॒षिभि॑र्म॒तिभि॑र्धी॒तिभि॑र्हितम् ।
 अ॒व्यो वा॑रेभि॒रुत॑ दे॒वहू॑तिभि॒र्नृभि॑र्यतो वा॒जमा॑ दर्शि सा॒तये॑ ॥७॥

mandráśya rūpām vividur manīṣiṇaḥ syenó yád ándho
 ábharat parāvataḥ | tám marjayanta suvrīdham nadīshv āñ
 usāntam aṁśúm pariyāntam ṛigmíyam || 6 || tvām mṛijanti
 dáśa yóshaṇaḥ sutām sóma ṛishibhir matíbhīr dhītíbhīr hi-
 tám | ávyo várebhir utá deváhūtibhir nṛibhir yató vājam á
 darshi sātáye || 7 ||

O Lord of exhilarating divine nectar holds in unison, and fills full with milk the eternal, twin-united (regions of heaven and earth). He knows that the two regions are extensively great, and without limits, while moving above them, He assumes imperishable strength. 3

The sage-like nectar wanders through the two worlds; and sends forth the waters. It swells up and strengthens with its own might. The nectar collected by the priests is mixed with extracts of barley. The mixture is stirred skilfully with the compact fingers of the priests. It furnishes protection to all and sundry creatures. 4

The sage-like divine nectar is born with a developed mind. It is the germ of the eternal law. As a rule, it is deposited in the top-region. Both of them (the sun and the moon) were the first to be recognized during the creation. Before the birth, they rested in a secret place, from whence they duly appeared in course of time. 5

The wise worshippers have been knowing the form of the exhilarating divine elixir, ever since the divine falcon brings it from far; they cleanse it in the flowing waters of rivers; the fostering delightful elixir flows around; it deserves our laudation. 6

O life-giving nectar, the ten fingers of the priests cleanse your plants and the priests collect you, when effused in vessels, reciting the songs of praises, and pour you through the ultra-psychic woollen filters. They collect the filtrate in vessels with oblations to Nature. You bestow food to them as gift. 7

परिप्रयन्तं वय्यं सुषंसदं सोमं मनीषा अभ्यनृषत स्तुभः ।
 यो धारया मधुमाँ ऊर्मिणा दिव इयति वाचं रयिषालमर्त्यः ॥८॥
 अयं दिव इयति विश्वमा रजः सोमः पुनानः कलशेषु सीदति ।
 अद्भिर्गोभिर्मृज्यते अद्भिभिः सुतः पुनान इन्दुर्वरिवो विदत्प्रियम् ॥९॥
 एवा नः सोम परिषिच्यमानो वयो दध्रच्चित्रतमं पवस्व ।
 अद्वेषे द्यावापृथिवी हुवेम देवा धत्त रयिमस्मे सुवीरम् ॥१०॥

pariprayāntam vayyāṃ sushamsādam só-
 mam manīshā abhy ànūshata stúbhaḥ | yó dhārayā mādhu-
 māñ ūrmīnā divá iyarti vācam rayishāl āmartyaḥ || 8 || ayāṃ
 divá iyarti víśvam á rájaḥ sómaḥ punānāḥ kalāṣeshu sī-
 dati | adbbír góbbhir mṛijyate ádribhiḥ sutáḥ punāná índur
 vārivo vidat priyám || 9 || evá naḥ soma parishicvámāno
 váyo dádhaḥ citrátamam pavasva | adveshé dyāvāpṛithiví
 huvema dévā dhattá rayím asmé suvíram || 10 || 20 ||

(६९.) एकोनमप्रतितमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्याद्भिर्मो हिग्न्यस्त्प ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । (१-८)

प्रथमाष्टका जगती, (९-१०) नवमीदशस्योश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥२१॥

इषुर्न धन्वन्प्रति धीयते मतिर्वत्सो न मातुरुप स्र्यधनि ।
 उरुधरेव दुहे अग्र आयत्यस्य व्रतेष्वपि सोम इष्यते ॥१॥

69.

Íshur ná dhánvan práti dhīyate matír vatsó ná mātúr
 úpa sarjy ūdhani | urúdhāreva duhe ágra āyaty áśya vra-
 téshv ápi sóma ishyate || 1 ||

Songs resonate with intelligent praises to invoke the wide-flowing and delightful divine elixir. It rests in good company with associates. As it comes down with its undulating stream of water from the heaven above, it impels people to sing the songs of praise. It is a wealth-conquering immortal. 8

This divine elixir sends from heaven the large quantities of water; being filtered (through the ultra-psychic sieve), it settles in the vessels. The plant is cleansed with water and crushed with stones for effusion and the extract is (finally mixed with) milk. The filtered divine elixir bestows delightful wealth. 9

O blissful elixir, when mixed with water and milk, may you pour on us manifold food and vigour; let us invoke the friendly heaven and earth; O nature's bounties, may you grant us wealth and excellent progeny. 10

Our praise is attached (to the resplendent Lord), as an arrow to the bow. The divine elixir has been let loose (to the resplendent self), the fosterer as a calf to the udder of its mother. (The resplendent Lord sheds blessings) as a cow, having a copious stream of milk, yields it at the approach (of the calf); the elixir in the stimulated form is dedicated to the resplendent on all auspicious occasions .

उपो मतिः पृच्यते सिच्यते मधु मन्द्राजनी चोदते अन्तरासनि ।
 पवमानः संतनिः प्रघ्नतामिव मधुमान्द्रप्सः परि वारमर्षति ॥२॥
 अव्ये वधूयुः पवते परि त्वचि श्रथ्नीते नप्तीरदितेऋतं यते ।
 हरिरक्रान्यजतः संयतो मदो नृम्णा शिशानो महिषो न शोभते ॥३॥

úpo matíḥ pricyáte sicyáte
 mádhu mandrájanī codate antár āsāni | pávamānaḥ samta-
 nīḥ praghnatām iva mádhumān drapsāḥ pári vāram arshati
 || 2 || ávye vadhūyúḥ pavate pári tvací śrathnīté naptír ádi-
 ter ṛitām yaté | hárir akrān yajatāḥ samyató mádo nṛimṇā
 śísāno mahishó ná śobhate || 3 ||

उक्षा मिमाति प्रति यन्ति धेनवो देवस्य देवीरूपं यन्ति निष्कृतम् ।
 अत्यक्रमादर्जुनं वारमव्ययमत्कं न नित्तं परि सोमो अव्यत ॥४॥
 अमृक्तेन रुता वारमा हरिर्मर्त्यो निर्णिजानः परि व्यत ।
 दिवस्पृष्टं बर्हणा निर्णिजे कृतोपस्तरणं चम्वोर्नभस्मयम् ॥५॥

ukshá mimāti prāti yanti
 dhenávo devásya devír úpa yanti nishkṛitām | áty akramīd
 árjunam vāram avyáyam átkam ná niktām pári sómo avy-
 ata || 4 || ámṛiktena rúsatā vāsasā hárir ámartyo nirñijānāḥ
 pári vyata | divás prishthām barhánā nirñije kṛitopastāra-
 nam camvòr nabhasmáyam || 5 || 21 ||

The resplendent Lord is invoked through songs of praises. The elixir is sprinkled on that occasion; the stream of the pleasant juice is directed towards the mouth, as if, of the resplendent; the effused exhilarating swift-flowing elixir hastens to the ultra-psychic woollen filter like the arrow of the combatants. 2

Seeking its beloved, the stems of the elixir plant are cleansed on the sheep-skin. The plant is the great-granddaughter of the mother Infinity (from the mother Aditi, the sun; from the sun, the rains; and from rains, the plant or herbs in the fourth generation). It comes to the earth for the sacrifices. The effused elixir is green in colour, adorable, is collected (in ladles); and is exhilarating. It sharpens the vigour and thus enables one to overcome enemies; it shines like one of strength and energy. 3

The showerer roars, the cows flock around him. The divine maidens proceed to the station of the enlightened ones. The radiant elixir passes through the sieve of white sheep-skin. Thereon it clothes itself, as it were, in new shining armour (i.e. the water is mixed with it). 4

The immortal green plant of the elixir puts on a clean and bright garment when washed with water. The filtered elixir, placed in open, shines by the reflection of the sun, standing on the back of the sky, for the destruction (of the sin) and purification. It looks shining when placed in bowls and illumines the two worlds. 5

सूर्यस्येव रश्मयो द्रावयित्तवो मत्सरासः प्रसुपः साकर्मिरते ।
 तन्तुं ततं परि सर्गास आशवो नेन्द्रादृते पवते धाम किं चन ॥६॥
 मिन्धोरिव प्रवणे निम्न आशवो वृषच्युता मदासो गातुमाशत ।
 शं नो निवेशे द्विपदे चतुष्पदेऽस्मे वाजाः सोम तिष्ठन्तु कृष्टयः ॥७॥

sūryasyeva raśmāyo drāvayitnāvo matsarāsaḥ prasūpaḥ
 sākām irate | tāntum tatām pari sārgāsa āśavo nēdrād
 ritē pavate dhāma kīm canā || 6 || sīndhor iva pravanē
 nimnā āśavo vṛishacyutā mādāso gātum āsata | śam no ni-
 vesē dvipāde cātushpade 'smé vājāḥ soma tisṭhantu kṛish-
 tāyah || 7 ||

आ नः पवस्व वसुमद्विरण्यवदश्ववद्गोमयवमत्सुवीर्यम् ।
 यूयं हि सोम पितरो मम स्थनं दिवो मूर्धानः प्रस्थिता वयस्कृतः ॥८॥
 एते सोमाः पवमानासु इन्द्रं रथा इव प्र ययुः सातिमच्छे ।
 मुताः पवित्रमतिं यन्त्यव्यं हित्वी वव्रिं हरितो वृष्टिमच्छे ॥९॥
 इन्द्रविन्द्राय बृहते पवस्व सुमृळीको अनवद्यो रिशादाः ।
 भरा चन्द्राणि गृणते वसूनि देवैर्यावापृथिवीं प्रावतं नः ॥१०॥

ā naḥ pavasva vāsumad dhīraṇyavad āśvāvad
 gōmad yāvamat suvīryam | yūyām hī soma pitāro māma
 sthāna divó mūrdhānaḥ prāsthitā vayaskṛitah || 8 || eté só-
 māḥ pāvamānāsa índram rāthā iva prā yayuḥ sātīm ácha |
 sutāḥ pavítram áti yanty ávyam hitvī vavrīm haríto vṛish-
 tīm ácha || 9 || índav índrāya bṛihaté pavasva sumṛilíko
 anavadyó riśádāḥ | bhārā candráṇi gṛṇaté vāsūni devaír
 dyāvāpṛithivī prāvatam naḥ || 10 || २२ ||

The rushing, exhilarating, foe-slaying divine elixirs when let loose are filtered together round through the extended cloth like the sun's rays; they flow to no other spot except where the resplendent self is. 6

As in a waterfall or a river the flowing waters readily find their way along a slope to a low ground, in the same way exhilarating elixir of divine love poured forth by the sprinkless finds its way to the resplendent self. May you bless in our home our men (bipeds) and cattle (quadrupeds). May food and men (offspring) ever abide with us. 7

Pour out upon us wealth consisting of treasure, sheep, horses, cattle, barely and great heroic strength. You, O divine elixirs, are my progenitors, staying high up on the summits of heaven and are providers of food. 8

These filtered divine juices speed forth to the resplendent self, worthy of honour, like chariots advancing to a battle. Expressed (with stones) they pass through the ultra-psychic woollen filter, just as casting off infirmity, everyone goes to the place where it rains. 9

O divine drops of elixir, the blameless, the generous, the destroyer of foes, may you flow on for the mighty resplendent self and bring to your worshipper splendid riches. O heaven and earth, may you protect us with your divine treasures. 10

(७०) सप्ततितमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो रेणुर्ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । (१-२)

प्रथमादिनवर्चा जगती, (१०) दशम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥२३॥

त्रिरस्मै सप्त धेनवो दुदुहे सत्यामाशिरं पूर्व्ये व्योमनि ।
 चत्वार्यन्या भुवनानि निर्णिजे चारुणि चक्रे यदृतैरवर्धत ॥१॥
 स भिक्षमाणो अमृतस्य चारुण उभे द्यावा काव्येना वि शश्रथे ।
 तेजिष्ठा अपो मंहना परि व्यत यदी देवस्य श्रवसा सदो विदुः ॥२॥
 ते अस्य सन्तु केतवोऽमृत्यवोऽदाभ्यासो जनुषी उभे अनु ।
 येभिर्नृग्णा च देव्या च पुनत आदिद्राजानं मनना अगृभ्णत ॥३॥
 स मृज्यमानो दशभिः सुकर्मभिः प्र मध्यमासु मातृषु प्रमे सचा ।
 व्रतानि पानो अमृतस्य चारुण उभे नृचक्षा अनु पश्यते विशौ ॥४॥
 स मर्मजान इन्द्रियाय धायस ओभे अन्ता रोदसी हर्षते हितः ।
 वृषा शुष्मेण बाधते वि दुर्मतीरादेदिशानः शर्यहेव शुरुधः ॥५॥

70.

Trír asmai saptá dhenávo duduhre satyām āśīram pūr-
 vyé vyòmani | catvāry anyā bhúvanāni nirñije cārūṇi cakre
 yád ritaír ávardhata || 1 || sá bhíkshamāṇo amṛítasya cārūṇa
 ubhé dyāvā kávyenā ví śaśrathe | téjishthā apó mañhánā
 pári vyata yádī devásya śrávasā sádo vidúḥ || 2 || té asya
 santu ketávó 'mṛityavó 'dābhyāso janúshī ubhé ánu | yé-
 bhir nṛimṇā ca devyā ca punatá ád id rájānam manánā
 agṛibhṇata || 3 || sá mṛijyámāno daśábhiḥ sukármabhiḥ prá-
 madhyamāsu mātṛishu pramé sácā | vratāni pānó amṛítasva
 cārūṇa ubhé nṛicákshā ánu paśyate víṣau || 4 || sá marmṛi-
 jāná indriyāya dhāyasa óbhé antá ródasī hārshate hitáḥ |
 vṛishā śúshmeṇa bādhate ví durmatír ādédīsānaḥ śarya-
 héva śurúdhah || 5 || 23 ||

For Him, in the eastern sky thrice-seven, i.e. 21 celestial cows (12 months+5 seasons+3 regions+sun) have been pouring the appropriate mixture of sweet milk and cream. He has made four other beauty-regions for His adornment, which continue to grow in accordance to the eternal law. ¹

He (the divine elixir) solicits for the auspicious ambrosia (i.e. sacred waters); both heaven and earth are kept aloof by His poetry or design. He wraps the lustrous waters with his greatness, when (the priests) with the oblation find out the resting abode of the radiant (elixir). ²

May, those—his immortal and invisible—rays, protect both classes of creation (men and cattle). His stimulates human strength and divine food. The sovereign Lord of bliss is invoked by songs of praise. ³

Adorned and cleansed by ten working fingers, it, the companion (of the waters) stands amongst the midmost mothers to measure (the worlds); He is the beholder of men and protects the sacred rites. The auspicious ambrosia looks after both types of men (vicious and virtuous). ⁴

Being filtered for the supreme resplendent Lord's world-supporting strength, stationed in the midst of both worlds, it goes (everywhere); the showerer destroys evil-minded by his vigour, challenging the evil forces like an archer. ⁵

॥२४॥ स मातरा न ददृशान उस्त्रियो नानददेति मरुतामिव स्वनः ।
 जानन्नृतं प्रथमं यत्स्वर्णरं प्रशस्तये कर्मवृणीत सुक्रतुः ॥६॥
 रुवति भीमो वृषभस्तविष्यया शृङ्गे शिशानो हरिणी विचक्षणः ।
 आ योनिं सोमः सुक्रतं नि षीदति गव्ययी त्वग्भवति निर्णिगव्ययी ॥७॥
 शुचिः पुनानस्तन्वमरेपमव्ये हरिर्न्यधाविष्ट सानवि ।
 जुष्टो मित्राय वरुणाय वायवे त्रिधातु मधु क्रियते सुकर्मभिः ॥८॥

sá mātārā ná dādṛiṣāna usṛíyo nānadad eti marútām
 iva svanáḥ | jānānn ṛitām prathamām yāt svārṇaram prá-
 śastaye kām avṛiṇīta sukrātuḥ || 6 || ruvāti bhīmó vṛisha-
 bhás tavishyáyā śṛīṅge śiśāno hāriṇī vicakshaṇáḥ | á yó-
 niṁ sómaḥ súkṛitam ní shīdati gavyáyī tvág bhavati nirṇig
 avyáyī || 7 || śúciḥ punānás tanvām arepāsam ávye hárir ny
 àdhāvishta sānavi | júshto mitráya vāruṇāya vāyāve tri-
 dhātu mādhu kriyate sukármabhiḥ || 8 ||

पवस्व सोम देववीतये वृषेन्द्रस्य हार्दि सोमधानमा विश ।
 पुरा नो बाधादुरितानि पारय क्षेत्रविद्धि दिश आहा विपृच्छते ॥९॥
 हितो न सप्तिरभि वाजमर्षेन्द्रस्येन्दो जठरमा पवस्व ।
 नावा न सिन्धुमति पर्षि विद्वाञ्छरो न युध्यन्नव नो निदः स्पः ॥१०॥

pávasva soma de-
 vāvītaye vṛishéन्द्रasya ,hárdi somadhānam á viṣa | purá no
 bādhád duritāti pāraya kshetravid dhí díṣa áhā vipṛichaté
 || 9 || hitó ná sáptir abhí vājam arshéन्द्रasyendo jaṭhāram
 á pavasva | nāvá ná síndhum áti parshi vidváñ chūro ná
 yúdḥyann áva no nidá spaḥ || 10 || 24 ||

He repeatedly beholding his parents (earth and heaven) proceeds with a loud roar, like cows (looking at their calves and lowing) and like thundering clouds. Water has been the best well-wisher of every man, and as such the elixir mixed with it (water). The intelligent and wise (elixir) has chosen man to be the offerer of its praise. 6

The formidable showerer, the far-sighted, sharpening his green-tinted horns, roars with violent force. The elixir settles on his well-prepared station. The stems of plants are first cleansed on the cowhide and filtered through sheep-wool (ultra-psychic woollen filter). 7

The fresh elixir, brilliant, green-tinted, free from blemishes and stains, and the purifier of body, flows down on the ultra-psychic woollen filter placed at a higher level. It is offered by the priests (to the self) to invoke friendliness, venerability, and the virile activity in the sweetened and exhilarated form of triple qualities. 8

Flow on, O divine elixir, the showerer, for the sake of Nature's bounties, enter the ultra-psychic reservoir of the resplendent self. Bear us beyond misfortune before we are oppressed. He alone, who knows the location, can direct someone else to the spot on enquiry. 9

speedily flow (towards the receptacle) as a horse when urged hastens to the battle. Flow, O elixir, into the belly of the resplendent self. O all-knowing, bear us safe across, as boatmen bear people across a river in a boat and fighting like a hero defend us against reviling evil forces. 10

(७१) एकमप्रतिनमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्र ऋषभ ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । (१-८) प्रथमाद्यष्टर्चा
जगती, (९) नवम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥२५॥

आ दक्षिणा सृज्यते शुष्म्याऽसदं वेति द्रुहो रक्षसः पाति जाग्रविः ।
हरिरोपशं कृणुते नभस्पय उपस्तिरे चम्योऽब्रह्म निर्णिजे ॥१॥
प्र कृष्टिहेव शूष एति रोखदसुर्यं वर्णं नि रिणीते अस्य तम् ।
जहाति वविं पितुरेति निष्कृतमुपप्रुतं कृणुते निर्णिजं तना ॥२॥

71.

Ā dākshinā srijyate śushmy āśadam véti druhó rakshá-
sah pāti jāgrivih | hárir opasám kṛiṇute nábhas páya upa-
stíre camvòr bráhma nirñije || 1 || prá krishtihéva śushá eti
róruvad asuryàm várṇam ní riṇīte asya tám | jáhāti vavrím
pitúr eti nishkṛitám upaprútam kṛiṇute nirñijam tánā || 2 ||

अद्रिभिः सुतः पवते गर्भस्त्योर्वृषायते नभस्मा वेपते मती ।
स मोदते नसते साधते गिरा नैनिक्ते अप्सु यजते परीमणि ॥३॥
परि द्युक्षं सहसः पर्वतावृधं मध्वः मिञ्चन्ति हर्म्यस्य सक्षणिम् ।
आ यस्मिन्गावः सुहुताद् ऊधनि मूर्धञ्छीणन्त्यग्रियं वरीमभिः ॥४॥

ádribhiḥ sutáh pavate gábhastyor vṛishāyáte nábhasā vé-
pate matí | sá modate násate sádhate girá nenikté apsú yá-
jate párīmani || 3 || pári dyukshám sáhasah parvatāvṛidham
mádhvah siñcanti harmyásya sakshánim | ā yásmin gávah
subutáda údhani mūrdhān chrīṇánty agriyám várīmabhiḥ
|| 4 || sám ī rátham ná bhuríjor abeshata dáśa svásāro ádi-

The alms and gifts are presented on sacred occasions. The vigour-infusing elixir is stationed on its proper resting-place; the vigilant elixir guards its worshippers against the malignant forces and adverse circumstances. The green-tinted pleasing elixir makes the all-sustaining clouds as its abode. In the midst of heaven and earth, it has placed the sun to give us light. 1

The powerful elixir advances with a roar like a slayer of (malevolent) men; it assumes that colour which dispels darkness; it abandons bodily infirmity. The oblations (of elixir) go to the prepared (altar). It makes its way through the outstretched ultra-psychic woollen filter. 2

Crushed and bruised with stones worked by hands, it flows. It moves with the dignity of a bull. Invoked with prayers, it wanders through the firmament; it rejoices, and is embraced; when praised with a hymn, it fulfils the desire of the worshippers. The plant is cleansed under water, (and then crushed and effused). The elixir is honoured on all sacred occasions. 3

The powerful exhilarating divine elixirs are dedicated to the resplendent self that dwells in heaven (i.e. in the innermost celestial cavity of heart), who is the augments of the clouds, and who is the destroyer of the dwelling (of foes). For his sake, on account of his greatness, the cows, the enjoyers of food, furnish the best or the milk in the uplifted udders (to be mixed with the elixirs). 4

समी रथं न भुरिजोरहेषत दश स्वसारो अदितेरुपस्थ आ ।
जिगादुप जयति गोरपीच्यं पदं यदस्य मतुथा अजीजनन् ॥५॥

sām ī rātham ná bhuríjor ahashata dáśa svásāro ádi-
ter upásthā á | jígād úpa jrayati gór apīcyām padām yád
asya matúthā ájījanan || 5 || 25 ||

॥२६॥

श्येनो न योनिं सदनं धिया कृतं हिरण्ययमासदं देव एषति ।
ए रिणन्ति बर्हिषि प्रियं गिराश्चो न देवाँ अप्येति यज्ञियः ॥६॥
परा व्यक्तो अरुषो दिवः कविर्वृषा त्रिपृष्ठो अनविष्ट गा अभि ।
सहस्रणीतिर्यतिः परायती रेभो न पूर्वीरुषसो वि राजति ॥७॥

syenó ná yónim sádanam dhiyá kṛitām hiraṇyáyam āsá-
dam devá éshati | é riṇanti barhíshi priyām girásvo ná de-
vāñ ápy eti yajñíyah || 6 || párá vyàkto arushó diváh kavír
vríshā triprishthó anavishta gā abhí | sahásranītir yátih pa-
rāyātī rebhó ná pūrvír ushásó ví rājati || 7 ||

त्वेषं रूपं कृणुते वर्णो अम्य स यत्राशयत्समृता मेधति स्त्रिधः ।
अप्सा याति स्वधया दैव्यं जनं सं सुष्टुती नसते सं गोअग्रया ॥८॥
उक्षेव यथा परियन्नगवीदधि त्विषीरधित सूर्यस्य ।
दिव्यः सुपर्णोऽव चक्षत आं सोमः परि क्रतुना पश्यते जाः ॥९॥

tveshām rū-
pām kṛiṇute vārṇo asya sá yátrāśayat sámritā sédhati sri-
dháh | apsá yāti svadháyā daívyam jānam sām sushtutí ná-
sate sām góagrayā || 8 || ukshéva yúthā pariyánn arāvid
ádhi tvíshīr adhita sūryasya | divyáh suparnó 'va cakshata
kshām sómah pári krátunā paśyate jáh || 9 || 26 ||

The ten fingers of both the hands urge him (the stems of the elixir plant) near to the ground like arms to a chariot. This divine elixir goes to the receptacles, and there it is mixed with cows' milk. The priests effuse the elixir out whilst offering prayers (and carry it to its resting place). 5

The spiritual elixir of joy, shining, occupies its golden seat within our innermost consciousness as a result of the sacred operations just as a falcon coming to rest in his nest. The devotees send their most-beloved (elixir) by their songs of praise to the place of dedicated sacrifice, just as the horse proceeds to divine dignitaries (in an imperial ceremonial). 6

The divine elixir, radiant, wise, the showerer, flowing in numerous streams, descends from a region beyond. It responds to the praises of the worshippers, offered at the three libations (morning, midday and evening). Led in a thousand directions, coming and going (from receptacles to receptacles), it shines splendidly through many dawns, like one who sings the songs of praise. 7

The colour of this spiritual elixir, its radiance, shines. In all the battles, it beats down the adversaries. It is the giver of ambrosial water; it goes with the oblation to the divine people. It is invoked by hymns of praise and when glorified, one demands from it the only boon, a request for kine or divine speech. 8

Like a bull, finding herds of kine all round, it (the elixir) bellows (when effused). And it assumes the brilliance of the sun. Celestial falcon looks down gracefully upon the earth. The spiritual elixir views all living creatures with loving wisdom. 9

(७२) द्विसप्ततितमं सूक्तम्

(१-९) नवचम्यास्य मृजन्त्याङ्गिरसा हरिमन्त ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । जगती छन्दः ॥

॥२॥ ॥३॥

हरिं मृजन्त्यरुषो न युज्यते सं धेनुभिः कलशे सोमो अज्यते ।
 उद्वाचमीरयति हिन्यते मती पुरुष्टुतस्य कति चित्परिप्रियः ॥१॥
 साकं वदन्ति बहवो मनीषिण इन्द्रस्य सोमं जठरे यदादुहुः ।
 यदी मृजन्ति सुगभस्तयो नरः सनीलाभिर्दशभिः काम्यं मधु ॥२॥
 अरममाणो अत्येति गा अभि सूर्यस्य प्रियं दुहितुस्तिरो रवम् ।
 अन्वस्मै जोषमभरद्विनंगुसः सं द्रयीभिः स्वसृभिः क्षेति जामिभिः ॥३॥
 नृधूतो अद्रिपुतो बर्हिषि प्रियः पतिर्गवां प्रदिव इन्दुर्ऋत्वियः ।
 पुरन्धिवान्मनुषो यज्ञमाधनः शुचिर्धिया पवते सोम इन्द्र ते ॥४॥
 नृबाहुभ्यां चोदितो धारया सुतोऽनुष्वधं पवते सोम इन्द्र ते ।
 आप्राः क्रतून्त्समजैरध्वरे मतीर्वेन द्रुषच्चम्वोऽरासदुद्धरिः ॥५॥

72.

Hárīm mṛijanty arushó ná yujyate sám dhenúbhiḥ ka-
 láṣe sómo ajyate | úd vácām íráyati hinváte matí purushtu-
 táśya káti cit paripríyah || 1 || sākām vadanti bahávo manī-
 shīṇa índrasya sómam jatháre yád āduhúḥ | yádī mṛijánti
 sūgabhastayo nárah sánīlābhir daśábhiḥ kām̐yam mādhu
 || 2 || áramamāṇo áty eti gá abhí sūryasya priyám duhitús
 tiró rávam | ánv asmai jósham abharad vinamgrísáh sám dva-
 yíbhiḥ svásribhiḥ ksheti jāmíbbhiḥ || 3 || nṛídhūto ádrishuto
 barhíshi priyáh pátir gávām pradíva índur ritvíyah | pú-
 ramdbhivān mánusho yajñasádhanah śúcir dhiyá pavate sóma
 indra te || 4 || nṛíbāhúbhyām coditó dhárayā sutò 'nushva-
 dhām pavate sóma indra te | āprāḥ krátūn sám ajair
 adhvaré matír vér ná drushác camvòr áśadad dháriḥ

|| 5 || 27 ||

They, the priests, cleanse the elixir of the green tint. It is harnessed in a sacrifice like a swift horse. The shining elixir is mixed with cow's milk in the pitcher. While he utters a sound, the priests send forth the songs of praise. Thereupon, the householder receives charming boons and treasures in unknown measures. ¹

Many wise men utter the songs of praise in one tune while they prepare the divine elixir and the resplendent self drinks this milk to his heart's content. (Prior to effusion), the fair-armed men cleanse the plant of the delightful exhilarating juice with their ten fingers. ²

Unresting, on his way, this divine elixir proceeds further and is mixed with cow's milk. When effused and filtered, the juice utters a cry, dear to dawn, the daughter of the sun. The praisers, meanwhile, sing the songs of praise to delight him. The plant is cleansed with the kindred fingers of both the hands. ³

Shaken and cleansed (by fingers of) men, and bruised and crushed between the stones, effuses out the divine elixir, the delighter, the lord of the cattle (or of sense organs), ancient, distilling, (in the vessels), born in due season, adorned in the sacred place of worship. It invokes intelligence and provides material for man's offerings and is pure. Such an elixir flows for you, O resplendent self, of his own accord. ⁴

Urged by the arms of men, poured forth in a stream; the spiritual stream of elixir flows for you, O resplendent self, for strength. You accomplish the sacred duties assigned, and overcome all hostile hurdles that come in the way. Loving elixir, green-tinted, rests upon the (ultra-psychic) pitchers like a bird perching on a tree. ⁵

॥२८॥

अंशुं दुहन्ति स्तनयन्तमक्षितं कविं कवयोऽपसो मनीषिणः ।
 समी गावो मतयो यन्ति संयतं क्रतस्य योना सदने पुनर्भुवः ॥६॥
 नाभा पृथिव्या धरुणो महो दिवोऽपामूर्मो सिन्धुष्वन्तरिक्षितः ।
 इन्द्रस्य वज्रो वृषभो विभूवसुः सोमो हृदे पवते चारु मत्सरः ॥७॥
 स तू पवस्व परि पार्थिवं रजः स्तोत्रे शिक्षन्नाधून्वते च सुक्रतो ।
 मा नो निर्भाग्वसुनः सादनस्पृशो रयिं पिशङ्गं बहुलं वसीमहि ॥८॥
 आ तू न इन्दो शतदात्वश्व्यं सहस्रदातु पशुमद्विरण्यवत् ।
 उप मास्य बृहती रेवतीरिषोऽधि स्तोत्रस्य पवमान नो गहि ॥९॥

aṅśum duhanti stanáyantam ákshitam kavím kaváyo
 'páso manīshínah | sám ī gávo matáyo yanti samyáta ritá-
 sya yónā sádane punarbhúvah || 6 || nábhā prithivyā dba-
 rūṇo mahó divó 'pám ūrmaú síndhushv antár ukshitáh | ín-
 drasya vájro vṛishabhó vibhúvasuḥ sómo hṛidé pavate cáru
 matsaráh || 7 || sá tú pavasva pári párthivam rája stotré
 śikshann ādhūnvaté ca sukrato | má no nír bhāg vásunah
 sādanasprīso rayím piśāṅgam bahulám vasīmahi || 8 || á tú
 na indo śatádātv áśvyam sabásradātu paṣumád dhíraṇya-
 vat | úpa māsva bṛihatí revátīr íshó 'dhi stotrásya pava-
 māna no gahi || 9 || 28 ||

(७३) त्रिसप्ततितमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः पवित्र ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । जगती छन्दः ॥

॥२९॥

स्वर्के द्रप्सस्य धर्मतः समस्वरन्नृतस्य योना समरन्त नाभयः ।
 त्रीन्त्स मूर्ध्नो असुरश्चक्र आरभे सत्यस्य नावः सुकृतमपीपरन् ॥१॥

73.

Srákve drapsásya dhámatah sám asvarann ritásya yónā
 sám aranta nábhayah | trín sá mūrdhnó ásuras cakra ārá-
 bhe satyásya návah sukrítam apīparan || 1 ||

The poet seers, the experienced performers of holy ceremonial rites milk forth the sap of spirituality from the plants, loud-sounding and undecaying.

The cows, bearing calves anew, furnish milk all along, and the wise worshippers, gathering together, effuse out the elixir at the sacred spots of sacrifice. 6

The plant of this elixir of divine love, the supporter of the vast heaven, is placed upon the navel of the earth, and is moistened (and cleansed) amongst the rivers in the wave of the waters. It is like the bolt of justice in the hands of the resplendent self. The elixir is the showerer of benefits and the possessor of wealth. The auspicious elixir distils into the heart (of the resplendent self) and exhilarates. 7

O performer of good deeds, please flow quickly round the terrestrial region, giving riches to the worshipper, and to the shaker of the libation. Please do not deprive us of the wealth that enriches our dwellings. May we be invested with abundant wealth of diverse kinds. 8

O Lord of divine love, bring us without delay wealth of a hundred gifts and horses; award us a thousand blessings of cattle and gold; measure unto us abundant riches and food. Come, O purified one, to hear our songs of praise. 9

With a characteristic sound, the streams of the rushing divine love flow to the receptacles placed at the centre of the sacrifice. This powerful elixir has overwhelmed the three worlds with its functions. The boats of ever-true divine love fulfill the aspirations of the accomplishers of noble deeds. 1

स॒म्यक्स॒म्यञ्चो॑ म॒हिषा॑ अ॒हेष॒त॒ मि॒न्धोरु॑मा॒वधि॑ वे॒ना अ॒वीवि॑पन् ।
 म॒धो॒र्धरा॑भिर्ज॒नय॑न्तो अ॒र्कमि॒त्प्रि॒यामि॒न्द्रस्य॑ त॒न्वम॑वीवृ॒धन् ॥२॥
 प॒वित्र॑वन्तः प॒रि वाच॑माम॒ते पि॒तैषां॑ प्र॒त्नो अ॒भि र॑क्षति व्र॒तम् ।
 म॒हः स॑मु॒द्रं वरु॑णस्ति॒रो द॑धे धी॒रा इ॒च्छेकु॑र्ध॒रुणे॑ष्वार॒भम् ॥३॥
 स॒हस्र॑धारेऽव॒ ते स॑म॒स्वर॑न्दि॒वो नाके॑ मधु॒जिह्वा॑ अस॒श्वतः॑ ।
 अस्य॑ स्प॒शो न नि॑ मि॒षन्ति॒ भूर्णयः॑ प॒देप॑दे पा॒शिनः॑ सन्ति॒ सेत॑वः ॥४॥
 पि॒तुर्मा॑तु॒रध्या॑ ये स॒मस्वर॑न्नृ॒चा शोच॑न्तः स॒न्दह॑न्तो अ॒व्रतान्॑ ।
 इ॒न्द्रद्वि॑ष्टा॒मप॑ धमन्ति मा॒यया॑ त्वच॒ममि॑क्नीं भू॒मनो॑ दि॒वस्परि॑ ॥५॥

samyák samy-

āñco mahishā abeshata sīndhor ūrmāv ādhi venā avīvi-
 pan | mādhor dhārābhir janāyanto arkām it priyām indra-
 sya tanvām avivṛidhan || 2 || pavitravantah pari vācam āsate
 pitaishām pratnó abhí rakshati vratām | mahāḥ samudrām
 vāruṇas tiró dadhe dbírā íc chekur dharúñeshv ārābham
 || 3 || sahasradhāré 'va té sám asvaran divó náke mādhu-
 jihvā asaścātaḥ | ásyaspaśo ná ní mishanti bhúrṇayah
 padé-pade pāśinaḥ santi sétavaḥ || 4 || pitúr mātúr ádhy á
 yé samásvarann ṛicā śocantaḥ samdáhanto avratān | indra-
 dvishtām ápa dhamanti māyáyā tvācam ásiknīm bhúmano
 divás pari || 5 || 29 ||

॥३०॥

प्र॒त्नान्मा॑ना॒दध्या॑ ये स॒मस्वर॑ञ्छ्लो॒कयन्त्रा॑सो र॒भस॑स्य मन्त॑वः ।
 अपा॑न॒श्रासो॑ ब॒धिर्ग अ॑हाम॒न क्र॑तस्य पन्थां न त॑रन्ति दुष्क॒ृतः ॥६॥

pratnān mánād ádhy á yé samásvarañ chlókayantrāso
 rabhasásya mántavaḥ | ápānakshāso badhirá ahāsata ṛitá-
 sya pānthām ná taranti dushkrítaḥ || 6 ||

The mighty assembled devotees send forth their invocations together; desirous of happiness, they cleanse the plant in the waves of the river (or mix water in the effused juice). Reciting praises, they nourish the splendrous body of the resplendent self with the streams of the exhilarating spiritual elixir. 2

With the potential of purification, (the elixir at the time of effusion) is invoked through the divine words. This elixir, their ancient father, protects their work; the venerable elixir overwhelms the vast firmament with exhilaration. The skilful sages are able to conduct the elixir of bliss to the all-sustaining waters. 3

The rays from the halo of the divine love are coming down to the earth through the firmament in thousand streams. Their abode is at the vault of heaven, from whence they, the sweet tongued, emanate. The emanations from the spiritual elixir are swift-moving, not static. At every place are found the junctions, that join everyone with intimate bonds. 4

The rays from the halo of divine love emanate from the fatherly heaven and come down to the motherly earth, illumined by the hymn of praise. These actinic emanations consume the impious ones, and drive away dark evils despised by the resplendent self, from earth and heaven by their wisdom. 5

The fast-moving bright rays worthy of all praise, emanating from the halo of divine love move in unison across the midspace. They avoid blind, as well as the deaf. The wicked (persons) hesitate to traverse the path of eternal truth. 6

The intelligent sages extol the voice of the firmament in the purifying extended divine love with its thousand streams; the vital elements of the cosmos are their servants swift-moving, inviolable, reverend, splendrous, the beholders of mankind. 7

These waves of divine love are the protectors of the cosmic sacrifice and the doers of good deeds; they cannot be resisted; he places in his heart the three purifiers: he, the all-wise, looks over all worlds; he censures those who are hostile in action, and who do not offer sacrifices and render no public good. 8

The thread of the cosmic sacrifice, spread over the ultra-psychic filter, extends as if, by its act up to the tip of venerable Lord's tongue; the prudent devotees attain it; but he who is incompetent and faithless shall sink into the pit of hell, even whilst he is in this world. 9

When it, the powerful and brilliant elixir, born in the cosmic waters wishes to enjoy heaven, it roars like a youngling. It comes from the sky to mix with the water that nourishes the cattle, we invoke this elixir by our praises for opulence and shelter. 1

दिवो यः स्कम्भो धरुणः स्वातत आपूर्णो अंशुः पर्येति विश्वतः ।
 सेमे मही रोदसी यक्षदावृता समीचीने दाधार समिषः कविः ॥२॥
 महि प्सरः सुकृतं सोम्यं मधूर्वी गव्यूतिरदितेऋतं यते ।
 ईशे यो वृष्टेरित उस्त्रियो वृषापां नेता य इतऊतिर्ऋग्मियः ॥३॥

divó yá skambhó dharúṇaḥ svātata
 āpūrṇo aṅśúḥ paryéti viśvátaḥ | sémé mahí ródasī yakshad
 āvṛitā samīcīné dādharma sám íshaḥ kavīḥ || 2 || máhi psarah
 súkṛitaṁ somyám mádhūrvī gavyūtir áditer ṛitám yaté |
 íše yó vṛishtér itá usriyo vṛishāpām netá yá itáūtir ṛigmí-
 yaḥ || 3 ||

आत्मन्वन्नभो दुह्यते घृतं पयः ऋतस्य नाभिरमृतं वि जायते ।
 समीचीनाः सुदानवः प्रीणन्ति तं नरो हितमव मेहन्ति पेरवः ॥४॥
 अरावीदंशुः सचमान ऊर्मिणा देवाव्यं मनुषे पिन्वति त्वचम् ।
 दधाति गर्भमदितेरुपस्थ आ येन तोकं च तनयं च धामहे ॥५॥

ātmanván nábhō dubyate ghrítam páya ṛitasya
 nábhīr amṛitam ví jāyate | samīcīnāḥ sudānavah prīṇanti
 tām náro hitám áva mehanti péravaḥ || 4 || árāvīd aṅśúḥ
 sácamāna ūrmínā devāvyām mánushe pinvati tvácam | dá-
 dhāti gárbbham áditer upástha á yéna tokám ca tánayam
 ca dhāmahe || 5 || 31 ||

This elixir of divine love is the supporter of heaven, and the prop of the earth; it spreads widely and fills the vessels and flows in all directions. May it unite the two great worlds by its own strength; it upholds them combined; may it, the sage, bestow food upon its worshippers. 2

There is abundant and well prepared food, made of this divine elixir and sweetened for (the resplendent one) who is to be invoked at that time of worship. For him, the way to earth is broad. He is the Lord of the rain that falls here; he is the possessor of cattle, the showerer of water, and the leader. He helps us hence and thereby deserves our praises. 3

Water, the life sap, is milked from animated clouds of the firmament. Here is the centre of cosmic creation whence the nectar of immortality (the divine elixir) is generated. The most bounteous ones, ever united, love him. As our friend, as leader, as protector, he (the divine sap of bliss) showers down the accumulated (waters of happiness). 5

Combining with the radiant wave, the elixir of divine love roars loudly; it sprinkles its divine nectar for the benefit of the worshipper. It places the cosmic life germ upon the lap of the mother Infinity, whereby we acquire sons and grandsons. 5

॥३२॥

सहस्रधारेऽव ता असुश्चतस्तृतीये सन्तु रजसि प्रजावतीः ।
 चतस्रो नाभो निहिता अवो दिवो हविर्भरन्त्यमृतं घृतश्रुतः ॥६॥
 श्वेतं रूपं कृणुते यत्सिषासति सोमो मीढ्वाँ असुरो वेद भूमानः ।
 धिया शमी सचते सेमभि प्रवद्विवस्क्वन्धमव दर्षदुद्रिणम् ॥७॥
 अध श्वेतं कलशं गोभिरक्तं कार्प्मन्ना वाज्यक्रमीत्ससवान् ।
 आ हिन्विरे मनसा देवयन्तः कक्षीवते शतहिमाय गोनाम् ॥८॥
 अद्भिः सोम पृचानस्य ते रसोऽव्यो वारं वि पवमान धावति ।
 स मृज्यमानः कविभिर्मदिन्तम् स्वदुस्वेन्द्राय पवमान पीतये ॥९॥

sahásradhāré 'va ta asaścátas tṛitíye santu rájasi pra-
 jávatīḥ | cátasro nābho níhitā avó divó havír bharanty amṛi-
 tam ghrītaścútaḥ || 6 || śvetāṁ rūpām kṛiṇute yāt síshāsati
 sómo mīdhvāñ ásuro veda bhūmanah | dhiyā śamī sacate
 sém abbí pravád divás kāvandham áva darshad udrīṇam
 || 7 || ádha śvetām kalāṣam góbhir aktām kārshmann á vājy
 àkramīt sasavān | á hinvire mānasā devayántaḥ kakshíivate
 śatáhimāya gónām || 8 || adbhīḥ soma papṛicānāsya te rásó
 'vyo vāraṁ ví pavamāna dhāvati | sá mṛijyámānah kavíbir
 madintama svádasvéndrāya pavamāna pītáye' || 9 || 32 ||

(७५) पञ्चमप्रतिपदं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्य भार्गवः कविक्रपिः । पवमानः सोमो देवता । जगती छन्दः ॥

॥३॥

अभि प्रियाणि पवते चनोहितो नामानि यद्भो अधि येषु वर्धते ।
 आ सूर्यस्य बृहनो बृहन्नधि रथं विष्वञ्चमरुहद्विचक्षणः ॥१॥

Abhí priyāṇi pavate cánobito nāmāni yahvó ádhi yéshu
 várdhate | á sūryasya bṛiható bṛihānn ádhi rátham víshv-
 aṇcam aruhad vicakshanáh || 1 ||

May those elixirs, which are in the third world, the celestial, descend with procreating power. The four brilliances have been sent down from heaven. They bear divine water, and bring elixir and sacred oblation. 6

When divine elixir seeks to gain heaven, it assumes a white colour. Powerful as it is, it showers benefits, and knows how to bestow abundant wealth. By its wisdom it is associated with excellent rites. It bursts asunder the rain cloud from heaven. 7

The divine elixir successfully reaches the white-sprinkled cosmic pitcher like a horse reaching the goal. The devout priests stimulate it with their praise. It bestows cattle upon seers rich with sacred love and who have seen a hundred winters. 8

O purified elixir, when you are diluted with the divine water, your juice passes through the ultra-psychic woollen fleece and thus cleansed by the sages. O exhilarating purified elixir, be sweet-flavoured, so that the resplendent self may gladly accept you. 9

The divine elixir is flowing to charming waters, with which it gets mingled and is fostered. He, the great, is beholder of all and mounts the mighty sun's chariot which goes everywhere. 1

ऋतस्य जिह्वा पवते मधु प्रियं वक्ता पतिर्धियो अस्या अदाभ्यः ।
 दधाति पुत्रः पित्रोरपीच्यं नाम तृतीयमधि रोचने दिवः ॥२॥
 अव द्युतानः कलशौ अचिक्रदन्नृभिर्येमानः कोश आ हिरण्यये ।
 अभीमृतस्य दोहना अनृषताधि त्रिपृष्ठ उषसो वि राजति ॥३॥
 अद्रिभिः सुतो मतिभिश्चनोहितः प्ररोचयन्नोदसी मातरा शुचिः ।
 रोमाण्यव्या समया वि धावति मधोर्धारा पिन्वमाना दिवेदिवे ॥४॥
 परि सोम प्र धन्वा स्वस्तये नृभिः पुनानो अभि वासयाशिरम् ।
 ये ते मदा आहनसो विहायस्तेभिरिन्द्रं चोदय दातवे मघम् ॥५॥

ṛitāsya jihvā pavate mādhu
 priyāṃ vaktā pātir dhiyó asyā ádābhyah | dádhāti putráḥ
 pitrór apīcyāṃ náma tṛtíyam ádhi rocané diváh || 2 || áva
 dyutānāḥ kalāṣāñ acikradan nṛībhir yemānāḥ kōṣa á hi-
 ranýāye | abhīm ṛitāsya dohānā anūshatádhi triprishthá
 ushásó ví rājati || 3 || ádribhiḥ sutó matíbbhiḥ cánohitaḥ pra-
 rocáyan ródasī mātārā śúciḥ | rómāṇy ávyā samáyā ví dhā-
 vati mádhor dhārā pínvamānā divé-dive || 4 || pári soma prá
 dhanvā svastáye nṛībhiḥ punānó abhí vāsayaśíram | yé te
 mādā āhanáso víhāyاسas tébbhir índraṃ codaya dátave ma-
 ghám || 5 || ३३ ||

(७६) षट्सप्ततितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य भार्गवः कविकर्षिः । पवमानः सोमो देवता । जगती छन्दः ॥

॥१॥ धर्ता दिवः पवते कृत्व्यो रसो दक्षो देवानामनुमाद्यो नृभिः ।
 हरिः सृजानो अत्यो न सत्वभिर्वृथा पाजंसि कृणुते नदीष्व ॥१॥

Dhartā diváh pavate kṛitvyo rāso dāksho devānām anu-
 mādya nṛībhiḥ | hāriḥ sṛijānó átyo ná sátvabbhir vṛithā pā-
 jānsi kṛiṇute nadíshv á || 1 ||

This elixir is the tongue of the cosmic sacrifice, and is unassailable. It distils the delightful exhilarating (juice) within the lustrous region of the heavens; it (the elixir) assumes a third independent name, unknown even to its parents, the earth and heaven. 2

Shining, it roars aloud, descending into the ultra-psychic vessels, and is pressed by the priests into the golden receptacle; the milkers of the worship glorify it. It is the supporter of the three regions and shines brightly through the morning dawns. 3

It comes out effused when pressed through stones, whilst the priests sing the praises. It is fit for food, and illuminates both heaven and earth, the parents. The extract flows between the ultra-psychic woollen filter, and then diluted with water. The stream of the exhilarating beverage thus gets purified day by day. 4

O divine elixir, may you flow forth for our good. Purified by the priests, may you invest yourself with devotional love. May the exhilarating loud-sounding mighty juices, as are yours, inspire the resplendent self and bestow affluence upon us. 5

(The divine elixir), sustainer of all, powerful, the invigorator of the sense organs, worthy to be praised by the priests, golden—hued, flows onwards from the firmament (the ultra-psychic region). Like a horse let loose by brave persons, it without any effort, replenishes its vigour in the streams (of water). 1

Like a hero, he carries weapons in his hands, desiring to enjoy felicity. He mounts his chariot in quest of the lost cattle (or wisdom); the elixir of bliss stimulates the strength of the resplendent self; he is invoked by the performers of sacrifice; he (the elixir) is anointed with milk and curds. 2

O divine elixir of bliss, you have been duly purified. With your full exhilarating strength, may you enter the heart of the resplendent self and make both worlds yield milk for us, just as lightning milks the clouds. May you mete out inexhaustible strength into us as a result of our duty-bound performances. 3

Onwards flows (the divine bliss), the sovereign of all the creatures that see the light. He is known as the lord of seers and saints, who sing the praises at the sacrifice where the elixir is effused. He is cleansed by the ray of the sun; he is the burthen of the hymns of praise and his wisdom is beyond our reach. 4

Like a bull in the midst of the herd, you rush to the ultra-psychic receptacle, with a crying sound as you fall upon the water's lap. You effuse and flow for the enjoyment of the resplendent self. May we, under your care and protection, O blissful Lord, be victorious in battle against evils. 5

(७७) ममममनितमं मृतम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य भार्गवः कविक्रपिः । पवमानः सोमो देवता । जगती छन्दः ॥

॥२॥

एष प्र कोशे मधुमाँ अचिक्रदुदिन्द्रस्य वज्रो वपुषो वपुष्टरः ।
 अभीमृतस्य सुदुघा घृतश्रुतो वाश्रा अर्षन्ति पयसेव धेनवः ॥१॥
 स पूर्यः पवते यं दिवस्परि श्येनो मथायदिषितस्तिरो रजः ।
 स मध्व आ युवते वेविजान इत्कृशानोरस्तुर्मनसाह विभ्युषा ॥२॥

77.

Eshá prá kóṣe mádhumāñ acikradad índrasya vājro vá-
 pusho vápushtarah | abhím ṛitása sudúghā ghṛitaścúto
 vāsrá arshanti páyaseva dhenávah || 1 || sá pūrvyáh pavate
 yám divás pári syenó mathāyád ishitás tiró rájah | sá
 mádharma á yuvate vévijāna ít kṛiṣānor ástur mánasáha bi-
 bhyúshā || 2 ||

ते नः पूर्वास उपरास इन्दवो महे वाजाय धन्वन्तु गोमते ।
 ईक्षेण्यासो अह्यो न चारवो ब्रह्मब्रह्म ये जुजुषुर्विर्हविः ॥३॥
 अयं नो विद्वान्वनवद्वनुष्यत इन्दुः सत्राचा मनसा पुरुष्टुतः ।
 इनस्य यः सदने गर्भमादधे गवामुरुब्जमभ्यर्षति व्रजम् ॥४॥
 चक्रिर्दिवः पवते कृत्व्यो रसो महाँ अदब्धो वरुणो हुरुग्यते ।
 असावि मित्रो वृजनेषु यज्ञियोऽत्यो न यूथे वृषयुः कनिक्रदत् ॥५॥

té naḥ pūrvāsa úparāsa índavo mahé vājāya
 dhanvantu gómate | ikshenyaśo ahyò ná cāravo bráhma-
 -brahma yé jujushúr havir-haviḥ || 3 || ayám no vidván va-
 navad vanushyatá índuh satrácā mánasā purushtutáh | iná-
 sya yáh sádane gárbham ādadhé gávām urubjám abhy
 árshati vrajám || 4 || cákrir diváh pavate kṛitvyo rāso ma-
 hāñ ádabdhò várūṇo hurúg yaté | ásāvi mitró vṛijāneshu
 yajñíyó 'tyo ná yūthé vṛishayúḥ kánikradat || 5 || 2 ||

The sweet-flavoured elixir sounds in the ultra-psychic pitcher. It is like a thunderbolt of the resplendent Lord, more beauteous than the beautiful. The streams of this voracious elixir mix up with water and a good quantity of milk and in the process, make a sound like lowing of kine laden with milk. ¹

That ancient elixir effuses out which the hawk, commissioned for the purpose, brings down from heaven passing through the third world, though fully possessed of fear of the bow-armed protector, guarding this stock of bliss with caution. He flies downward, holding fast the blissful elixir, sweet and flavoured, (for the benefit of the resplendent self). ²

May those, first and foremost, fresh streams of divine elixirs flow on their way to give us abundant food and milk. They are pleasing to look upon like beautiful well-adorned women and whom not only our every prayer, even every oblation pleases. ³

May this drop of divine elixir, much lauded with full knowledge, slay them with united mind who desire to slay us. It (the elixir) dwells in the interior of our heart and deposits a germ in the cosmic herds and hastens to fertilize our milk-giving stall of kine. ⁴

The active, potent juice of heaven is flowing on; the mighty, unassailable and virtuous divine flows from heaven for the sake of him, who in search wanders hither and thither. It is a friend of every one. The adorable divine elixir is effused in affliction, uttering a sound like an ardent horse amidst a herd (of mares). ⁵

(७८) अष्टसप्ततितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चम्यास्य सूक्तस्य भार्गवः कविक्रपिः । पवमानः सोमो देवता । जगती छन्दः ॥

॥३॥

प्र राजा वाचं जनयन्नसिप्यददपो वसानो अभि गा इयक्षति ।
 गृभ्णाति रिप्रमविरस्य तान्वा शुद्धो देवानामुप याति निष्कृतम् ॥१॥
 इन्द्राय सोम परि पिच्यसे नृभिर्नृचक्षा ऊर्मिः कविरज्यसे वने ।
 पूर्वीर्हि ते स्नुतयः सन्ति यातवे सहस्रमश्वा हरयश्चमूषदः ॥२॥
 समुद्रिया अप्सरसो मनीषिणमासीना अन्तरभि सोममक्षरन् ।
 ता ई हिन्वन्ति हर्म्यस्य सक्षणिं याचन्ते सुम्रं पवमानमक्षितम् ॥३॥

78.

Prá rájā vācam janáyann asishyadad apó vásāno abhí
 gá iyakshati | gr̥ibhnāti riprām ávir asya tánvā suddhó de-
 vānām úpa yāti nishkr̥itām || 1 || índrāya soma pári shicyase
 nṛibhir nṛicákshā ūrmīḥ kavír ajyase vāne | pūrvír hí te
 srutáyah sánti yátave sahasram ásvā hárayaṣ camūshadah
 || 2 || samudriyā apsaráso manīshīṇam āsīnā antár abhí só-
 mam aksharan | tá īm hinvanti harmyásya sakshāṇim yá-
 cante sumnām pávamānam ákshitam || 3 ||

गोजिन्नः सोमो रथजिद्धिरण्यजित्स्वर्जिदुजित्पवते सहस्रजित् ।
 यं देवामश्चक्रिरे पीतये मदं स्वादिष्ठं द्रप्समरुणं मयोभुवम् ॥४॥
 एतानि सोम पवमानो अस्मयुः सत्यानि कृष्वन्द्रविणान्यर्षसि ।
 जहि शत्रुमन्तिके दूरके च य उर्वी गव्यूतिमभयं च नस्कृधि ॥५॥

gojín nah sómo
 rathajíd dhiranyaajít svarjíd abjít pavate sahasrajít | yām
 devāsaṣ cakriré pītāye mādām svádishṭham drapsām aru-
 nām mayobhúvam || 4 || etāni soma pávamāno asmayúḥ sat-
 yāni kṛiṇvān dráviṇāny arshasi | jahí śātrum antiké dūraké
 ca yá urvīm gavyūtim ábhayaṁ ca nas kr̥idhi || 5 || 3 ||

This royal divine elixir, raising its voice, flows forth on its way; it clothes itself with water and advances forward whilst the hymns of praises are sung. It then passes to the ultra-psychic woollen filter where its impure residue is retained (and the purified filtrate passes through). Henceforth purified, it passes on to the dwellings of the divine sense-organs. 1

O elixir of devotion, you are expressed by the priests for the resplendent self. You are the observer of men, stimulated, intelligent, and your stems are immersed in water (before effusion). Many are the paths for you to follow and infinite are the spreading green-tinted streams pouring down to the ultra-psychic receptacles. 2

The damsels of the firmament, seated in the midst, flow towards the sagacious elixir; they cherish the one who is the sprinkler of the hall of sacrifice; may, the worshippers, invoke the flowing undecaying elixir, and ask for a boon. 3

The elixir of divine love flows for us. It is the conqueror of cattle, of chariots, of gold, of heaven, of water, of thousand-fold wealth, whom the divinities, the sense organs, greet and accept as their drink for their exhilaration, since it is exceedingly sweet and flavoured. While it drops, it is purple in colour and is the source of happiness. 4

May you bestow all true riches to us. Loving as you are, may you flow on and on, O purified divine elixir of bliss. Destroy our enemy whether he be far or near; grant us a free road and freedom from danger. 5

(७९.) एकोनाशीतितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चम्यास्य सूक्तस्य भार्गवः कविक्रिषिः । पवमानः सोमो देवता । जगती छन्दः ॥

॥३॥

अ॒चो॒द॒सो नो ध॒न्व॒न्त्वि॒न्द॒वः प्र सु॒वा॒ना॒सो बृ॒ह॒द्वि॒वेषु॑ ह॒रयः॑ ।
 वि च॒ न॒श॒न्न इ॒षो अ॒रा॒तयो॒ऽर्यो न॑श॒न्त॒ स॒नि॒ष॒न्त नो॒ धि॒यः ॥१॥
 प्र णो॑ ध॒न्व॒न्त्वि॒न्द॒वो म॒द॒च्यु॒तो ध॒ना वा॒ येभि॒रर्व॑तो जु॒नी॒म॒सि ।
 ति॒रो म॒र्त॒स्य क॒स्य चि॒त्प॒रि॒हृ॒तिं व॒यं ध॒ना॒नि वि॒श्व॒धा भ॑रेम॒हि ॥२॥
 उ॒त स्व॒म्या अ॒रा॒त्या अ॒रि॒र्हि ष॒ उ॒ता॒न्य॒स्या अ॒रा॒त्या वृ॒को हि॒ षः ।
 ध॒न्व॒न्न तृ॒ष्णा स॒म॒री॒त ताँ अ॒भि सोम॑ ज॒हि प॒व॒मान॑ दु॒रा॒ध्यः ॥३॥

79.

Accdāso no dhanvantv índavaḥ prá suvānāso bṛiháddi-
 veshu hárayaḥ | ví ca náṣan na ishó árātayo 'ryó naṣanta
 sánishanta no dhíyaḥ || 1 || prá ṇo dhanvantv índavo ma-
 dacyúto dhánā vā yébbhir árvato junīmási | tiró mártasya
 kásya cit párihvṛitim vayám dhánāni viṣvādhā bharemaḥi
 || 2 || utá svásyā árātyā arír hí shá utányāsyā árātyā vṛiko
 hí sháh | dhánvan ná trīṣṇā sám arīta táñ abhí sóma jahí
 pavamāna durādhyāḥ || 3 ||

दि॒वि ते॒ नाभा॑ प॒र॒मो य आ॑द॒दे पृ॒थि॒व्यास्ते॑ रुरु॒हुः सान॑वि क्षि॒पः ।
 अ॒द्र॒य॒स्त्वा व॒प्सति॑ गो॒रधि॑ त्व॒च्य॒प्सु त्वा ह॒स्तैर्दु॑दु॒हुर्म॑नी॒षिणः॑ ॥४॥
 ए॒वा ते॒ इ॒न्दो सु॒भ्वं सु॒पे॒श॒सं र॒सं तु॒ज्ज॒न्ति प्र॒थ॒मा अ॒भि॒श्रि॒यः ।
 नि॒दं॒नि॒दं प॒व॒मान॑ नि ता॒रिष॑ आ॒वि॒स्ते शु॒ष्मो भ॑वतु प्रि॒यो म॑दः ॥५॥

diví te nábhā paramó yá ādadé
 prithivyás te ruruhuḥ sánavi kshípaḥ | ádrayas tvā bapsati
 gór ádhi tvacy àpsú tvā hástair duduhur manīṣiṇaḥ || 4 ||
 evá ta indo subhvám supéśasaṁ rásam tuñjanti prathamá
 abhisríyaḥ | nídama-nídama pavamāna ní tārisha āvis te śúshmo
 bhavatu priyó madaḥ || 5 || 4 ||

79

May the spontaneously effused, green in hue, and fresh elixir of divine love flow to us during the brilliant (occasions of sacred acts). May they be destroyed who are the with-holders of food from us; may our adversaries be destroyed. May the words of wisdom inspire us for our noble acts. 1

May these honey-dropping elixirs flow to us. May they bring us riches; with their aid, may we encounter the powerful enemy. May we, overcoming everyone who is not friendly to us, deprive the opponent of his precious wealth for our enjoyment. 2

For verily the elixir is the foe of its own enemy and the destroyer of the enemy of another. As thirst overcomes one in a desert, so purified irresistible elixir slays both of them. 3

The best blissful juice, which persons of enlightenment invoke dwells in the navel of heaven. Its stems and offshoots grow upon the summit of the earth; the stones crush you upon the cowhide (or a hard surface of earth); the wise sages milk you with their hands under water. 4

O drops of resplendence, you are effused and pressed out by the leading priest. You when mingled are attractive in form and fully matured. O purified elixir of enlightenment, may you destroy all our reviling thoughts. May your powerful, blissful and rejuvenating (sap) be made available to us. 5

(८०) अर्गीतितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चवेस्यास्य सूक्तस्य भारद्वाजो वसुक्रपिः । पवमानः सोमो देवता । जगती छन्दः ॥

सोमस्य धारा पवते नृचक्षस ऋतेन देवान्हवते दिवस्परि ।
 बृहस्पते रवथेना वि दिद्युते समुद्रामो न सवनानि विव्यचुः ॥१॥
 यं त्वा वाजिन्नघ्न्या अभ्यनृषतायोहतं योनिमा रोहमि द्युमान् ।
 मघोनामायुः प्रतिरन्महि श्रव इन्द्राय सोम पवसे वृषा मदः ॥२॥

80.

Sómasya dhārā pavate nṛicákshasa ríténa devān havate
 divás pári | bṛīhaspáte raváthenā ví didyute samudráso ná
 sávanāni vivyacuh || 1 || yám tvā vājinn agl̥nyā abhy ánū-
 shatáyohatam yónim á rohasi dyumán | maghónām áyuh
 pratirán máhi śráva índrāya soma pavase vṛishā madaḥ
 || 2 ||

एन्द्रस्य कुक्षा पवते मदिन्तम ऊर्जं वसानः श्रवसे सुमङ्गलः ।
 प्रत्यङ् म विश्वा भुवनाभि पप्रथे कीलन्हरिरत्यः स्यन्दते वृषा ॥३॥
 तं त्वा देवेभ्यो मधुमन्तमं नरः सहस्रधारं दुहते दश क्षिपः ।
 नृभिः सोम प्रच्युतो ग्रावभिः सुतो विश्वान्देवा आ पवस्या सहस्रजित् ॥४॥
 तं त्वा हस्तिनो मधुमन्तमद्रिभिर्दुहन्त्यप्सु वृषभं दश क्षिपः ।
 इन्द्रं सोम मादयन्देव्यं जनं सिन्धोरिवोर्मिः पवमानो अर्षमि ॥५॥

éन्द्रasya kukshá pavate madíntama ūrjam vásānaḥ
 śrávase sumaṅgálaḥ | pratyān sá viśvā bhúvanābhí paprathe
 krīḷan hárir átyaḥ syandate vṛishā || 3 || tám tvā devébhyo
 mádhumattamam nárah sahasradhāram duhate dáśa kshí-
 paḥ | nṛibhiḥ soma prácyuto grāvabhiḥ sutó viśvān devāñ
 á pavasvā sahasrajit || 4 || tám tvā hastíno mádhumantam
 ádribhir duhánty apsú vṛishabhām dáśa kshípaḥ | índram
 soma mādāyan daívyam jānam síndhor ivormíḥ pávamāno
 arshasi || 5 || ५ ||

The stream of this blissful elixir, the dream of man, flows forth. By the eternal truth, it invites the divinities from the region of enlightenment to the place of sacrifice. While it flows out with brilliance, the learned leading worshipper sings the hymns of praise in high pitch. The elixir flows in streams to the reservoirs like the rivers covering the land. ¹

O divine elixir, the creative power, you are praised by the inviolable divine speech; you sustain the entire creation: your abode (in the innermost cavity) has been fashioned by golden hands; like the sun in the sky, you shine forth above all. You provide us health, wealth, food, long life and divine exhilaration. You flow forth for the sake of the resplendent self, and are the showerer of all benefits. ²

You, as elixir of life, the creative inspiration and power, flow for the satisfaction of the resplendent self and for his ample nourishment. You are clothed with vigour; you extend fortunes to all the beings. You are pleasingly green-tinted, sporting, swift-moving and showerer of benefits as you flow forth. ³

The ten fingers of the priest milk you forth for gods, the sense-organs; most sweet-flavoured, flowing in a thousand streams, poured out by the devotees, squeezed through stones, you, O divine elixir, the winner of thousand-fold wealth, flow to all the psychic powers. ⁴

You are skilfully milked by ten fingers; the stems of your plant are crushed between stones; the sap is mingled with water. You are sweet and flavoured, a showerer of benefits. You exhilarate the resplendent self, and all the celestial organs of the body. When squeezed and filtered, you rush forth like a wave of water. ⁵

(८१) एकाशीतितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य भारद्वाजो वसुर्ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । (१-४) प्रथमादिचतुर्ऋचां जगती, (५) पञ्चम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥६॥

प्र सोमस्य पवमानस्योर्मय इन्द्रस्य यन्ति जठरं सुपेशसः ।
 दध्ना यदीमुन्नीता यशसा गवां दानाय शूरमुदमन्दिषुः सुताः ॥१॥
 अच्छा हि सोमः कलशाँ असिष्यदुदत्यो न वोळ्हा रघुवर्तनिर्वृषा ।
 अथा देवानामुभयस्य जन्मनो विद्वाँ अश्नोत्यमुत इतश्च यत् ॥२॥
 आ नः सोम पवमानः किरा वस्विन्दो भव मघवा राधसो महः ।
 शिक्षा वयोधो वसवे सु चेतुना मा नो गयमारे अस्मत्परा सिचः ॥३॥

81.

Prá sómasya pávamānasyormáya índrasya yanti jathá-
 ram supéśasaḥ | dadhná yád im únnitā yaśásā gáyām dā-
 náya sūram udāmandishuḥ sutáh || 1 || áchā hí sómaḥ ka-
 lásāñ ásishyadad átyo ná vólhā raghúvartanir vṛishā | áthā
 devānām ubháyasya jánmano vidvāñ aṣnoty amúta itás ca
 yát || 2 || á naḥ soma pávamānaḥ kirā vásv índo bháva ma-
 ghávā rádhaso maháh | śikshā vayodho vásave sú cetúnā
 má no gáyam āré asmát párā sicah || 3 ||

आ नः पूषा पवमानः सुरातयो मित्रो गच्छन्तु वरुणः सजोषसः ।
 बृहस्पतिर्मरुतो वायुरश्विना त्वष्टा सविता सुयमा सरस्वती ॥४॥
 उभे द्यावापृथिवी विश्वमिन्वे अर्यमा देवो अदितिर्विधाता ।
 भगो नृशंस उर्वन्तरिक्षं विश्वे देवाः पवमानं जुषन्त ॥५॥

á naḥ pūshá pá-
 vamānaḥ surātáyo mitró gachantu várunaḥ sajóshasaḥ | brí-
 haspátir marúto vāyúr aśvínā tváshtā savitá suyámā sá-
 rasvatī || 4 || ubhé dyāvāpṛithiví viśvaminvé aryamá devó
 áditir vidhātá | bhágo nṛishánsa urv àntárikshaṁ víśve de-
 váh pávamānam jushanta || 5 || ६ ||

The graceful waves of the purified spiritual bliss flow in the ultra-psychic region of the complex of the resplendent self. The elixir has been effused, filtered and mixed with milk and curds of kine,—all to exhilarate the hero, the bestower (of gifts to the devotees). 1

The bliss divine, the showerer, flows towards the pitchers of inner consciousness, like a draught horse, moving with sure and steady paces. It knows both, the ambrosia brought from the other world, the exterior, and also the one existing in this world, the interior (observations from the external and experiences from within). 2

The elixir of life, when effused and purified, enriches us with all sorts of wealth. The divine love is the possessor of affluence; may it also provide us with ample richness of divine experience. O dispenser of sustenance, may you bless this embodied soul with prosperity, along with discriminating faculty. Scatter not riches and blessings distant from us. 3

May the effused life-sustenance come to us. May also come venerability and friendliness, bountiful and of one accord come to us. May also come to us men of valour, the twins divine, the sense of superb activity, the divine knowledge, creativity and impulsion, technical skill, and tractable divine speech. 4

The elixir of life is honoured and loved by all bounties of Nature—be they existing in the pervading pair of earth and heaven. It is valued by people, just and kind, by those blessed by mother Infinity, by the possessors of the faculty of sustenance, and of effulgence, and by bounties in spacious firmament. 5

(८२) द्व्यशीतितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चम्याम्य सूक्तस्य भारद्वाजो वसुर्ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । (१-४) प्रथमादि-
चतुर्ऋचां जगती, (५) पञ्चम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥ ७ ॥

असावि सोमो अरुषो वृषा हरी राजेव दस्मो अभि गा अचिक्रदत् ।
 पुनानो वारं पर्येत्यव्ययं श्येनो न योनिं घृतवन्तमासदम् ॥१॥
 कविर्वेधस्या पर्येषि माहिनमत्यो न मृष्टो अभि वाजमर्षसि ।
 अपसेधन्दुरिता सोम मृळय घृतं वसानः परि यासि निर्णिजम् ॥२॥
 पर्जन्यः पिता महिषस्य पर्णिनो नाभा पृथिव्या गिरिषु क्षयं दधे ।
 स्वसार आपो अभि गा उतासरन्त्सं ग्रावभिर्नसते वीते अध्वरे ॥३॥

82.

Āsāvi sōmo arushó vṛishā hārī rájeva dasmó abhí gā
 acikradat | punānó vāram páry ety avyáyam syenó ná yó-
 nim ghṛitāvantam āsādam || 1 || kavír vedhasyā páry eshi
 māhinam átyo ná mṛishṭó abhí vājam arshaṣi | apasédhan
 duritá soma mṛiḷaya ghṛitām vásānaḥ pári yāsi nirñijam
 || 2 || parjānyaḥ pitá mahishásya parñino nábhā pṛithivyā
 giríshu ksháyam dadhe | svásāra ápo abhí gā utásaran sám
 grāvabhir nasate vité adhvaré || 3 ||

जायेव पत्यावधि शेव मंहसे पज्राया गर्भं शृणुहि ब्रवीमि ते ।
 अन्तर्वाणीषु प्र चरा सु जीवसेऽनिन्द्यो वृजने सोम जागृहि ॥४॥
 यथा पूर्वैभ्यः शतसा अमृधः सहस्रसाः पर्यया वाजमिन्दो ।
 एवा पवस्व सुविताय नव्यसे तव व्रतमन्वापः सचन्ते ॥५॥

jāyēva pātyāv ādhi śeva
 mañhase pájrāyā garbha śṛiṇuhí brāvīmi te | antár vānīshu
 prá carā sú jivāse 'nindyó vṛijāne soma jāgrihi || 4 || yáthā
 pūrvebhyaḥ śatasā āmṛidhraḥ sahasrasāḥ paryáyā vājam
 indo | evā pavasva suvitāya nāvyaśe tāva vratām ānv āpaḥ
 sacante || 5 || 7 ||

The effused elixir of love with all its radiance is a showerer of benefits; green-tinted; is like a king in magnanimity. The divine juice, as it proceeds to waters (to be mixed with) utters a thrilling sound. It passes through an ultra-psychic fleecy sieve for filtration and purification. Just as a hawk (coming back to its nest for rest), it alights on the water-moistened seat. 1

You, the wise one, pass through the adorable filter with the intent desire to participate in the noble sacrifice. Just as a horse, you, cleansed with water, proceed to the battle, i.e. to meet the struggles of life. May you drive away all our evils and troubles, and be kind and considerate to us. Clad with water, you, O elixir, pass through the filtering device. 2

The father of the broad-leafed (plant of divine elixir) is the divine cloud; the plant dwells on the navel of the earth among the mountains. The streams of waters are its sisters. The chants of hymns go on while the juice is squeezed out, and it meets the stones at the beloved sacrifice (which crush the stems of the plant). 3

You give delight to your devotee as wife to her husband. O child of cloud, listen to all that I address to you. Pleased with our adorations, may you favour us with full life. O irreproachable divine elixir, please be vigilant against our foes and miseries. 4

Just as you, the divine bliss, have been providing invulnerable strength and wisdom to our ancient sages hundred-fold and thousand-fold, favour us also with the same, and provide us with the latest prosperity. These sacred waters would bring success to all your pledges and functions. 5

(८३) त्र्यशीतितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः पवित्र ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । जगती छन्दः ॥

॥८॥

पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते प्रभुर्गोत्राणि पर्येषि विश्वतः ।
 अतप्ततनूर्न तदामो अश्नुते श्रुतास इद्वहन्तस्तत्समाशत ॥१॥
 तपोष्पवित्रं विततं दिवस्पदे शोचन्तो अस्य तन्तवो व्यस्थिरन् ।
 अवन्त्यस्य पवीतारमाशवो दिवस्पृष्ठमधि तिष्ठन्ति चेतसा ॥२॥

83.

Pavítram te vítatam brahmaṇas pate prabhúr gátrāṇi
 páry eshi viśvátaḥ | átaptatanūr ná tát āmó aṣnute śrítāsa
 íd váhantas tát sám āsata || 1 || táposh pavítram vítatam
 divás padé śócanto asya tántavo vy àsthiran | ávantv asya
 pavítāram āśávo divás prishṭhām ádhi tishṭhanti cét sa 2 ||

अरूरुचदुषसः पृश्निरग्रिय उक्षा बिभर्ति भुवनानि वाजयुः ।
 मायाविनो ममिरे अस्य मायया नृचक्षसः पितरो गर्भमा दधुः ॥३॥
 गन्धर्व इत्था पदमस्य रक्षति पाति देवानां जनिमान्यद्भुतः ।
 गृभ्णाति रिपुं निधया निधापतिः सुकृत्तमा मधुनो भक्षमाशत ॥४॥
 हविर्हविष्मो महि सद्म दैव्यं नभो वसानः परि यास्यध्वरम् ।
 राजा पवित्ररथो वाजमारुहः सहस्रभृष्टिर्जयसि श्रवो बृहत् ॥५॥

árūrucad ushásah prīṣṇir agriyá ukshá bibharti bhávanāni
 vājayúḥ | māyāvino mamire asya māyáyā nṛicákshasah pi-
 táro gárbham á dadhuḥ || 3 || gandharvá itthá padám asya
 rakshati páti devánām janimāny ádbhutaḥ | grībhṇāti ripūṃ
 nidháyā nidhāpatiḥ sukrítamā mádhuṇo bhakshám āsata
 || 4 || havír havishmo máhi sádma daívyam nábho vásānah
 pári yāsy adhvarām | rájā pavítraratho vājam áruhaḥ sa-
 hásrabhrishṭir jayasi śrávo bṛihát || 5 || 8 ||

O Lord of divine enlightenment, your processes of purification are widely stretched out (in cosmos); you are the sovereign, who rules over the entire creation from all sides; you never get tired (become hot) in your work; your divine bliss is not obtainable to those who are unripened. Only the mature ones receive the graces from you. ¹

Your filter of the elixir that blazes all opposition (and destroys adversaries) lies at the summit of heaven. The shining filaments of this filter are separated. The brilliant swift-flowing juices protect the pious ones (or the worshippers). They with their supreme intellect attain the highest summit of aspirations. ²

The associate of dawn, and the sun (i.e. the divine elixir) shines forth; it sprinkles the dew drops to nourish the worlds with food and provisions; by its super—intellect, it supports the entire intelligentsia, the elders, the beholders of men; it supports the germ of entire activity in the world. ³

The sun verily preserves this station. The elixir of life preserves the races of sentient beings. The lord of nooses seizes our enemy with snare. They who are virtuous in actions have a right to enjoy the sweet-juiced elixir of life. ⁴

O elixir, you are mixed with water, i.e. you are clad in water, and thence you take the sacrifice to the celestial abode. As a king, you ascend to the battle, mounted on the chariot of your ultra—psychic filter and armed with a thousand weapons, you win abundant food for us. ⁵

(८४) चतुशीतितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य वाच्यः प्रजापतिक्रिषिः । पवमानः सोमो देवता । जगती छन्दः ॥

॥९॥

पवस्व देवमाद॑नो विच॑र्षणि॒रप्सा इन्द्रा॑य वरु॑णाय वा॒यवे ।
 कृ॒धी नो अ॒द्य वरि॑वः स्वस्ति॒मदुरु॑क्षितौ गृ॒णीहि दै॒व्यं ज॒नम् ॥१॥
 आ यस्त॒स्थौ भुव॑नान्यम॒र्त्यो विश्वा॑नि सोमः॒ परि तान्य॑र्षति ।
 कृ॒ष्वन्त॑संच॒तं वि॒चृत॑मभिष्ट॒य इन्दुः॑ सिष॒क्त्युष॑सं न सूर्यः ॥२॥

84.

Pávasva devamádano vícarshanir apsa índrāya varuṇāya
 vāyāve | kṛidhī no adyā varivah svastimád urukshitaú gri-
 ṇīhi daívyam jānam || 1 || á yás tasthaú bhúvanāny ámartyo
 víšvāni sómah pári tány arshati | kṛiṇvān samcrítam vi-
 crítam abhíshtaya índuh sishakty ushásam ná sūryah || 2 ||

आ यो गो॑भिः सृज्य॑त ओष॑धी॒ष्वा दे॒वानां॑ सु॒म्न इ॒षय॑न्नुपा॒वसुः ।
 आ वि॒द्युता॑ पव॒ते धार॑या सु॒त इन्द्रं॑ सोमो॑ मा॒दय॑न्दै॒व्यं ज॒नम् ॥३॥
 ए॒ष स्य सोमः॑ पव॒ते सह॑स्रजिद्धि॒न्या॒नो वाच॑मिषि॒रामुष॑बु॒धम् ।
 इन्दुः॑ समु॒द्रमुदि॑यति वा॒युभि॑रेन्द्र॒स्य हा॒दि क॒लशे॑षु सी॒दति ॥४॥
 अ॒भि त्यं गा॑वः पय॑सा पयो॒वृधं॑ सोमं॑ श्री॒णन्ति म॒तिभिः॑ स्व॒र्विद॑म् ।
 ध॒नंज॒यः पव॑ते कृ॒त्व्यो रसो॑ वि॒प्रः क॒विः का॒व्येना॑ स्व॒र्चनाः ॥५॥

á yó góbhiḥ sṛijyāta óshadhīshv á devānām sumná ishā-
 yam upāvasuh | á vidyúta pavate dhārayā sutá indram
 sómo mādāyan daívyam jānam || 3 || eshá syá sómah pavate
 sahasrajít dhinvāno vācam ishirām usharbúddham | índuh
 samudram úd iyarti vāyúbhir éndrasya hárdi kalāśeshu sī-
 dati || 4 || abhí tyām gávaḥ páyasā payovṛidham sómam
 sṛīnanti matíbhīḥ svarvídham | dhanamjayáh pavate kṛitvyo
 rāso víprah kavíḥ kávyenā svārcanāḥ || 5 || १ ||

May you flow forth, the exhilarator of the cosmic bounties, the far-sighted, the giver of life-force to the sun, the ocean and the wind. Grant us this day wealth and health; call the celestial people on the auspicious ground of the sacrifice. 1

The immortal elixir of bliss, which is stationed upon the regions, goes about them all; the divine love brings us closer to divine virtues and takes us away from vices. It comes to the sacrifice for the fulfilment of our desires, like the sun following the dawn. 2

The elixir of life force which is created by the sun's rays, (or when mixed with cow's milk) is placed in the herbs for the gratification of the divine powers. It snatches away the property of the foes (to be given to virtuous people). Poured forth in a stream, it flows with the lightning's flash and gladdens the Lord of the sun and the people of heaven. 3

This is the elixir of divine love, the conqueror of thousands; awakened at dawn, it flows stimulating the priests to chant the divine praises. The elixir sends forth its ocean of divine love with the aid of the breathing winds; for the satisfaction of the resplendent self, it is received in the receptacles of hearts. 4

The milk of the cows, i.e. the wisdom of the sages, augments the exhilarating elixir. Mixed with that milk and invoked by praises, it awards us everything. The elixir of the life-force, the winner of wealth, flows forth, purified with wisdom, sacred acts and mature experience. 5

(८५) पञ्चाशीतितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चस्यास्य सूक्तस्य भार्गवो वेन ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । (१-१०) प्रथमादि-
दशर्चा जगती. (११-१२) एकादशीद्वादशयोश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१०॥

इन्द्राय सोम सुषुतः परि स्रवापामीवा भवतु रक्षसा सह ।
 मा ते रसस्य मत्सत द्रवाविनो द्रविणस्वन्त इह सन्त्विन्दवः ॥१॥
 अस्मान्त्समर्ये पवमान चोदय दक्षो देवानामसि हि प्रियो मदः ।
 जहि शत्रूरभ्या भन्दनायतः पिबेन्द्र सोममव नो मृधो जहि ॥२॥

85.

Índrāya soma súshutah pári sravápāmīvā bhavatu rāk-
 shasā sahā | mǎ te rāsasya matsata dvayāvino dráviṇasvanta
 ihá santv índavaḥ || 1 || asmán samaryé pavamāna codaya
 dáksho devánām ási hí priyó mādah | jahí śátrūñr abhy á
 bhandanāyatáh píbendra sómam áva no mṛídho jahi || 2 ||

अदब्ध इन्द्रो पवसे मदिन्तम आत्मेन्द्रस्य भवसि धासिरुत्तमः ।
 अभि स्वरन्ति बहवो मनीषिणो राजानमस्य भुवनस्य निंसते ॥३॥
 सहस्रणीथः शतधरो अद्भुत इन्द्रायेन्दुः पवते काम्यं मधु ।
 जयन्क्षेत्रमभ्यर्षा जयन्नप उरुं नो गतुं कृणु सोम मीध्वः ॥४॥
 कनिक्रदत्कलशे गोभिरज्यसे व्यव्ययं समया वारमर्षमि ।
 मर्मृज्यमानो अत्यो न सानमिरिन्द्रस्य सोम जठरे समक्षरः ॥५॥

ádabdhā indo pavase madántama ātméndrasya bhavasi dhā-
 sīr uttamáh | abhí svaranti bahávo manīshīno rájānam asyá
 bhúvanasya niñsate || 3 || sahásrañīthah śatádhāro ádbhuta
 índrāyénduh pavate kámyam mādhu | jáyan kshétram abhy
 àrshā jáyann apá urúṇ no gātúm kṛiṇu soma mīdhvah || 4 ||
 kánikradat kalāṣe góbbhir ajoyase vy àvyáyam samáyā vā-
 ram arshasi | marmṛijyámāno átyo ná sānasír índrasya
 soma jathāre sám aksharah || 5 ||

85

Flow forth, O well-expressed melody of praises, for the resplendent self; may disease and the wicked spirit be kept far off; let not the double-dealers be delighted with your elixir; may your flowing drops be laden with opulence at this (sacrifice). 1

O purified elixir, urge us to victory in battles for you are powerful, dear to the divine powers and the exhilarator. Slay our foes; come to those who chant your praises. O radiant soul, drink the elixir of life-force and destroy the adversaries. 2

May you continue to flow, O elixir of divine love, the inviolable, the most exhilarating, the ruler of the world; you yourself are the best support of the resplendent self; all the sages verily approach and glorify you. 3

The marvellous divine elixir, brought to us in thousands of ways, flowing in a hundred streams, pours forth for the resplendent self, it being his most beloved beverage. May you approach, O elixir, the filter, winning land for us, winning water, and making our path broad and easy. 4

Roaring with thrill you are blended in the pitcher with milk and curds; you pass through the ultra-psychic fleecy filter in the midst. Being cleansed and decked like a prize-winning horse, you flow down, O elixir, (after filtration) in the belly of the resplendent self. 5

स्वा॒दुः प॒वस्व दि॒व्याय॒ जन्म॑ने स्वा॒दुर्गिन्द्रा॑य सु॒हवी॑तुना॒म्ने ।
स्वा॒दुर्मि॑त्राय॒ वरु॑णाय॒ वा॒यवे॒ बृह॑स्पतये॒ मधु॑माँ अदा॒भ्यः ॥६॥

svādúḥ pavasva divyāya
jánmane svādúr índrāya suhāvītunāmne | svādúr mitráya
várunāya vāyāve brīhaspátaye mādhumāñ ādābhyah || 6 || 10 ||

॥११॥

अत्यं॑ मृजन्ति क॒लशे॑ द॒श क्षि॒पः प्र वि॒प्राणां॑ म॒तयो॑ वाच॑ ई॒ग्ने ।
प॒व॒मा॒ना अ॒भ्यर्ष॑न्ति सु॒ष्टुति॑मेन्द्रं वि॒शन्ति॑ मदि॒गम् इन्द्र॑वः ॥७॥
प॒व॒मा॒नो अ॒भ्यर्षा॑ सु॒वीर्य॑मु॒र्वीं ग॒व्यूति॑ म॒हि शर्म॑ स॒प्रथः॑ ।
माकि॑र्नो अ॒स्य परि॑पूति॒रीश॑तेन्द्रो जये॑म त्वया॒ धनं॑धनम् ॥८॥
अधि॑ द्याम॒स्थादृष॑भो वि॒चक्ष॑णोऽरु॒रुच॑द्वि दि॒वो रो॑चना क॒विः ।
राजा॑ प॒वित्र॑मत्येति॒ रो॒रुव॑द्वि॒वः पी॒यूषं॑ दु॒हते॑ नृ॒चक्ष॑मः ॥९॥
दि॒वो ना॒के मधु॑जिह्वा अ॒मश्न॑तो वे॒ना दु॑हन्त्यु॒क्ष्णं गि॒रि॒ष्ठाम् ।
अ॒प्सु द्र॒प्सं वा॒वृधा॑नं स॒मुद्र॑ आ सि॒न्धोर्मु॒र्मा मधु॑मन्तं प॒वित्र॑ आ ॥१०॥
ना॒के सु॒पर्ण॑मु॒पप॑तिवांसं गि॒रे वे॒नाना॑मकृ॒पन्त॑ पूर्वीः ।
शि॒शुं रि॑हन्ति म॒तयः॑ प॒निप॑तं हि॒र॒ण्ययं॑ शकु॒नं श्राम॑णि स्याम् ॥११॥

átyam mṛijanti kalāṣe dāśa kshípaḥ prá víprāṇām ma-
tāyo vāca irate | pávamānā abhy àrshanti sushtutīm én-
dram viṣanti madirāsa índavaḥ || 7 || pávamāno abhy àrshā
suvíryam urvīm gávyūtim máhi śárma sapráthaḥ | mákir
no asyá párishūtir īsaténdo jáyema tváyā dhānam-dhanam
|| 8 || ádhi dyām asthād vṛishabhó vicakshaṇó 'rūrucad ví
divó rocaná kavíḥ | rájā pavítram áty eti róruvad diváh
pīyúsham duhate nṛicákshasaḥ || 9 || divó náke mádhujihvā
asascáto vená duhanty ukshāṇam girishthām | apsú drapsám
vāvṛidhānām samudrá á síndhor ūrmá mādhumantam pa-
vítra á || 10 || náke suparnām upapaptiváñsam giro venánām
akṛipanta pūrvíḥ | śiṣum rihanti matáyah pānipnatam hi-
raṇyáyam śakunām kshāmaṇi sthām || 11 ||

Flow onwards sweet for the celestial people; flow sweet for the resplendent self, whose name is worthily invoked; flow sweet for the sun, the ocean, the wind and cosmic intelligence; verily you are sweet-flavoured and inviolable. 6

The ten fingers clean the stems of the plant in the cosmic pitcher; the holy singers send forth their praises with hymns; the filtered elixir hastens to the fair praises; the exhilarating saps find their way to the core of the resplendent self. 7

While you are purified, pour on us heroic strength, extensive pastures, a large and spacious mansion; let no oppressor be lord over us. O elixir, may we gain all opulence through you. 8

The showerer, the beholder has risen above the sky; the seer has illumined the luminaries of heaven; the king is passing through the ultra-psychic filter with a roar. The beholder of men milk forth the ambrosia of heaven. 9

In the heaven of the bright universal sacrifice, the sweet-voiced loving divine powers severally milk forth the mountain-haunting divine elixir; they sprinkle it with waters; it is nourished with waters, become juicy; it is strengthened in the ocean, in the waves of the streams. They sprinkle it sweet-flavoured as it passes through the ultra-psychic filter. 10

The prayers of the enlightened ones of noble desires praise (the divine elixir, which dwells) in heaven, well-winged, falling (to earth); praises give comfort to the crying infant, the golden bird, reposing on the earth. 11

ऊ॒र्ध्वो गन्ध॒र्वो अधि॑ नाके॒ अस्था॒द्विश्वा॑ रू॒पा प्र॑ति॒चक्षा॑णो॒ अस्य॑ ।
भा॒नुः शु॒क्रेण॑ शोचिषा॒ व्यद्यौ॒त्प्रा॒रुरु॒चद्रो॑द॒मी मा॒तरा॑ शुचिः ॥१२॥

ūrdhvó gan-
dharvó ádhi náke asthād vīśvā rūpā praticákshāṇo asya |
bhānúḥ śukréṇa śocíshā vy ádyaut prārūrucad ródasī mā-
tārā sūciḥ || 12 || 11 ||

[अथ पञ्चमोऽनुवाकः ॥]

(८६) पङ्क्तिनिर्णयं सूक्तम्

(१-४८) अष्टचत्वारिंशद्वचस्यास्य सूक्तस्य (१-१०) प्रथमादिदशर्चामकृष्टा मापाः. (११-२०)

एकादश्यादिदशानां सिकता निवावरी. (२१-३०) एकविंश्यादिदशानां पृथ्व्योऽजाः.

(३१-४०) एकत्रिंश्यादिदशानामत्रयः. (४१-४५) एकचत्वारिंश्यादिपञ्चानां

भौमोऽत्रिः. (४६-४८) पट्वचत्वारिंश्यादितृचस्य च भार्गवः शौनको

गृन्ममद् ऋषयः । पवमानः सोमो देवता । जगती छन्दः ॥

॥१२॥

प्र त॑ आ॒शवः॑ पव॒मान धी॒जवो॑ मदा॑ अर्षन्ति॒ रघु॑जा इ॒व त्मना॑ ।
दि॒व्याः सु॒पर्णा॑ मधु॒मन्त॑ इन्द्र॒वो म॒दिन्त॑मासः॒ परि॑ को॒शमा॑सते ॥१॥
प्र ते॒ मदा॑सो म॒दिरा॑स आ॒शवोऽसृ॑क्षत॒ रथ्या॑सो यथा॒ पृथक्॑ ।
धे॒नुर्न व॒त्सं पय॑सा॒भि व॒ज्रिण॑मिन्द्रमिन्द्र॒वो मधु॑मन्त उ॒र्मयः॑ ॥२॥

86.

Prá ta āśavaḥ pavamāna dhījavo mādā arsuanti ra-
ghujā iva tmānā | divyāḥ suparnā mādhumanta índavo ma-
dīntamāsaḥ pári kóṣam āsate || 1 || prá te mādāso madirāsa
āśavó 'srikshata ráthyāso yáthā príthak | dhenúr ná vatsám
páyasābhí vajríṇam índram índavo mādhumanta ūrmáyah
|| 2 ||

The divine plant of the elixir, the elevated one, has risen high to heaven's vault. From thence, it beholds all the varieties of forms. The sun shines in white light with gleaming splendour. Radiant, it illumines both the parents, heaven and earth. ¹²

86

The purified divine elixirs are all-pervading, quick as thoughts, exhilarating and swift like offsprings of mares; the celestial sweet flavoured elixirs, thrilling and exciting, alight in the cosmic receptacles. ¹

Your exhilarating all-pervading elixirs are let loose separately like chariot-horses; the sweet-flavoured waves of spiritual thrill go to the resplendent self, the wielder of the thunderbolt, as a cow with her milk to the calf. ²

अत्यो न हिया॒नो अ॒भि वाज॑म॒र्ष स्व॒र्वित्कोशं॑ दि॒वो अ॒द्रिमा॑तरम् ।
 वृषा॑ प॒वित्रे॒ अधि॑ सानो॒ अव्यये॑ सोमः पुनान॒ इन्द्रि॑याय॒ धाय॑से ॥३॥
 प्र त आ॒श्विनीः प॑वमान धी॒जुवो॑ दि॒व्या अ॒मृग्र॑न्पयसा॒ धरी॑मणि ।
 प्रान्त॑र्कषयः स्था॒विरी॑रमृ॒क्षत॑ ये त्वा मृ॒जन्त्यृ॑षिषाण वे॒धसः॑ ॥४॥
 विश्वा॑ धामा॒नि विश्व॑चक्ष॒ ऋभ्व॑सः प्र॒भोस्ते स॒तः परि॑ यन्ति के॒तवः॑ ।
 व्या॒नशिः॑ प॒वसे॒ सोम॑ धर्म॒भिः पति॑र्वि॒श्वस्य॑ भुवनस्य राजसि ॥५॥

átyo ná hiyāno abhí vājam arsha svarvít kóṣam divó
 ádrimātaram | vṛishā pavitre ádhi sāno avyāye sómaḥ pu-
 nāná indriyāya dhāyase || 3 || prá ta áṣvinīḥ pavamāna dhī-
 júvo divyā asṛigran páyasā dhārīmaṇi | prántár ṛishaya
 sthāvirīr asṛikshata yé tvā mṛijānty ṛishishāṇa vedhásah
 || 4 || víṣvā dhāmāni viṣvacaksha ṛibhvasah prabhós te sa-
 táḥ pári yanti ketávaḥ | vyānaśiḥ pavase soma dhārma-
 bhiḥ pátir víṣvasya bhúvanasya rājasi || 5 || 12 ||

॥६॥

उ॒भय॑तः प॒वमान॑स्य र॒श्मयो॑ ध्रु॒वस्य॑ स॒तः परि॑ यन्ति के॒तवः॑ ।
 यदी॑ प॒वित्रे॒ अधि॑ मृज्यते हरिः सत्ता॒ नि योना॑ क॒लशेषु॑ सीदति ॥६॥
 यज्ञ॑स्य के॒तुः प॑वते स्वध्व॒रः सोमो॑ दे॒वाना॑मुप॒ याति॑ निष्कृतम् ।
 स॒हस्र॑धारः परि॒ कोश॑मर्षति वृषा॑ प॒वित्र॑मत्येति रो॒रुवत् ॥७॥
 गजा॑ समु॒द्रं नद्यो॑ऽ वि गा॒हते॑ऽपामृ॒र्मि स॑चते सिन्धु॒षु श्रि॑तः ।
 अ॒ध्यस्था॑त्मानु प॒वमानो॑ अ॒व्ययं॑ नाभा॒ पृथि॒व्या ध्रु॒वो महो॑ दि॒वः ॥८॥

← ubhayátaḥ pávamānasya raśmáyo dhruvásaḥ satáḥ pári
 yanti ketávaḥ | yádī pavitre ádhi mṛijyáte hāriḥ sáttā ní
 yónā kalāśeshu sīdati || 6 || yajñásaḥ ketúḥ pavate svadhva-
 ráḥ sómo devānām úpa yāti nishkrítam | sahásradhārah pári
 kóṣam arshati vṛishā pavítram áty eti róruvat || 7 || rājā sam-
 udrām nadyò ví gāhate 'pām ūrmīm sacate síndhushu
 śritáḥ | ádhy asthāt sānu pávamāno avyāyam nábhā pṛi-
 thivyā dharúno mahó diváḥ || 8 ||

Like a steed urged on to battle, may you, who are all-knowing, speed onward from heaven to the receptacle, as clouds descend from heaven. The elixir, the showerer of benefits, is being purified at the top upon the ultra-cosmic fleecy filter for the strength of the resplendent sun, who supports the world. 3

O purified elixir, your celestial steed-like streams, quick as thoughts, are poured along with the cosmic milk into the cosmic receptacle; the sages, the ordainers of the sacred traditions, cleanse you. O divine elixir, enjoyed by sages, may you pour your continuous streams in the midst (of the vessel). 4

O all-seeing sovereign, your mighty rays encompass all the spheres; pervading all things, you flow, O elixir, through your functions; and as a lord of the whole world, you rule over everyone. 5

The heralding rays of steady, purified, green-tinted elixir, cleansed upon the cosmic filter, circulate from both the sides. It is finally allowed to repose in the pitchers. 6

This elixir of divine love is the signal of cosmic sacrifice and an object of pious worship; it flows filtered; it approaches the abode of Nature's bounties. This thousand-streamed elixir, the showerer of blessings, rushes to the cosmic receptacle and passes roaring through the cosmic filter. 7

The royal elixir plunges into the firmament, and the rivers thereof; mixed with the streams, it associates with the wave of the waters; being filtered it stands upon the uplifted cosmic fleecy filter on the navel of the earth. It is the upholder of the vast celestial region. 8

दिवो न सानु स्तनयन्नचिक्रदुद्वयौश्च यस्य पृथिवी च धर्मभिः ।
 इन्द्रस्य सख्यं पवते विवेविदुत्सोमः पुनानः कलशेषु सीदति ॥९॥
 ज्योतिर्यज्ञस्य पवते मधु प्रियं पिता देवानां जनिता विभूवसुः ।
 दधाति रत्नं स्वधयोरपीच्यं मदिन्तमो मत्सर इन्द्रियो रसः ॥१०॥

divó ná sánu stanáyann
 acikradad dyaús ca yásya prithiví ca dhármabhiḥ | índra-
 sya sakhyám pavate vivévidat sómaḥ punānáḥ kalāśeshu
 sīdati || 9 || jyótir yajñásya pavate mádhu priyám pitá de-
 vānām janitá vibhūvasuḥ | dádhāti rátnam svadháyor apī-
 cyám madíntamo matsará indriyó rásaḥ || 10 || 13 ||

॥१४॥ अभिक्रन्दन्कलशं वाज्यर्षति पतिर्दिवः शतधारो विचक्षणः ।
 हरिभ्रत्रस्य सदानेषु सीदति मर्मजानोऽविभिः सिन्धुभिर्वृषा ॥११॥
 अग्रे सिन्धूनां पवमानो अर्षत्यग्रे वाचो अग्रियो गोषु गच्छति ।
 अग्रे वाजस्य भजते महाधनं स्वायुधः सौतृभिः पूयते वृषा ॥१२॥
 अयं मतवाञ्छकुनो यथा हितोऽव्ये ससार पवमान ऊर्मिणा ।
 तव कृत्वा रोदसी अन्तरा कवे शुचिर्धिया पवते सोम इन्द्र ते ॥१३॥
 द्रापि वसानो यजतो दिविस्पृशमन्तरिक्षप्रा भुवनेष्वर्पितः ।
 स्वर्जज्ञानो नभसाभ्यक्रमात्प्रत्नमस्य पितरमा विवासति ॥१४॥

abhikrándan kalāṣam vājy àrshati pátir diváḥ śatádhāro
 vicakshaṇáḥ | hárir mitrásya sádaneshu sīdati marmrijānó
 'vibhiḥ síndhubhir vṛishā || 11 || ágre síndhūnām pávamāno
 arshaty ágre vācó agriyó góshu gachati | ágre vājasya bha-
 jate mahāadhanám svāyudháḥ sotṛibhiḥ pūyate vṛishā || 12 ||
 ayám matávāñ chakunó yáthā hitó 'vye sasāra pávamāna
 ūrmínā | táva krátvā ródasī antarā kave śúcir dhiyá pavate
 sóma indra te || 13 || drāpim vásāno yajató divisprīṣam an-
 tarikshaprā bhúvaneshv árpitaḥ | svār jajñānó nábbhasābhy
 àkramīt pratnám asya pitáram á vivāsati || 14 ||

Thundering like the summit of the sky, the elixir, by whose support both heaven and earth are upheld, roars. The elixir flows acquiring friendship of the resplendent sun; purified, it alights upon the cosmic pitchers. 9

It (the elixir) is the light of the cosmic sacrifice; it distils sweet delightful juices. It is the parent of Nature's bounties, the generator of all, and the possessor of ample wealth. This, the most exhilarating, exciting and the nourishing elixir supports the hidden treasures of heaven and earth. 10

The rapid elixir, the lord of heaven, the thousand-streamed, the beholder of all, rushes roaring aloud to the cosmic reservoir; the green-tinted one alights on the place of sacrifice, its own friendly home. Mixed with waters, it is filtered pure through the cosmic fleecy hairs. 11

The filtered divine elixir runs in the forefront of the rivers; in the fore-front of the hymns, it goes amongst the rays; in front, it fights for obtaining food. This well-armed, the showerer of benefits, is purified by the worshippers who offer oblation. 12

This much praised, purified elixir is sent forth with the speed of a flying bird; it flows onward in streams of juices through the cosmic fleecy filter. O resplendent Lord, through your sustaining act, your intelligence, the pure elixir flows, purified through both heaven and earth. 13

The elixir, clad in a defensive armour that reaches heaven, fills the firmament (with rains). When mixed with waters, it generates heavenly bliss. Along with waters, it comes to the place of worship, and it invokes its ancient parent (the resplendent Lord). 14

सो अस्य विशे महि शर्म यच्छति यो अस्य धाम प्रथमं व्यानशे ।
पदं यदस्य परमे व्योमन्यतो विश्वा अभि सं याति संयतः ॥१५॥

só asya

viṣé máhi śárma yachati yó asya dháma prathamám vyā-
naśé | padám yád asya paramé vyòmany áto víśvā abhí
sám yāti samyátah || 15 || 14 ||

॥१५॥

प्रो अयासीदिन्दुरिन्द्रस्य निष्कृत सखा सख्युर्न प्र मिनाति संगिरम् ।
मर्य इव युवतिभिः समर्षति सोमः कलशे शतयाम्ना पथा ॥१६॥
प्र वो धियो मन्द्रयुवो विपन्युवः पनस्युवः संवसनेष्वक्रमुः ।
सोमं मनीषा अभ्यनूषत स्तुभोऽभि धेनवः पयसेमशिश्रयुः ॥१७॥
आ नः सोम संयतं पिप्युषीमिषमिन्द्रो पवस्व पवमानो अस्त्रिधम् ।
या नो दोहते त्रिरहन्नसश्चुषी क्षुमद्वाजवन्मधुमत्सुवीर्यम् ॥१८॥
वृषा मतीनां पवते विचक्षणः सोमो अह्नः प्रतरीतोषसो दिवः ।
क्राणा सिन्धूनां कलशो अवीवशदिन्द्रस्य हार्द्याविशन्मनीषिभिः ॥१९॥
मनीषिभिः पवते पूर्व्यः कविर्नृभिर्यतः परि कोशो अचिक्रदत् ।
त्रितस्य नाम जनयन्मधु क्षरदिन्द्रस्य वायोः सख्याय कर्तवे ॥२०॥

pró ayāsīd índur índrasya nishkṛitám sákhā sákhyur ná
prá mināti saṁgíram | márya iva yuvatíbhīḥ sám arshati
sómah kaláṣe śatáyāmnā pathá || 16 || prá vo dhíyo mand-
rayúvo vipanyúvah panasyúvah saṁvāsaneshv akramuḥ |
sómam manīshá abhy ànūshata stúbho 'bhí dhenávaḥ pá-
yasem aṣiṣrayuḥ || 17 || á nah soma samyátam pipyúshīm
ísham índo pávasva pávamāno asrídham | yá no dóhate
trír áhann ásascushī kshumád vājavan mádhumad suvíryam
|| 18 || vṛishā matínām pavate vicakshanáh sómo áhnaḥ pra-
taritósháso diváh | krāṇá síndhūnām kalásāñ avīvaṣad ín-
drasya hárdy āviśán manīshíbhīḥ || 19 || manīshíbhīḥ pavate
pūrvyáh kavír nṛíbhīr yatáh pári kósāñ acikradat | tritásya
náma janáyan mádhu ksharad índrasya vāyóḥ sakhyáya
kártave || 20 || 15 ||

At first it penetrates the glorious body of the resplendent sun and gives great happiness to the sunshine. From that station, which is in the highest heaven, it comes victorious in all its encounters. 15

The divine elixir goes to the abode of the sun; as a friend, it does not betray the affection of his friend. As a young man meets maidens, so the effused elixir proceeds to meet by a hundred paths the cosmic pitcher. 16

Your exhilarating tuneful praises advance into the halls of worship; the praisers, the lords of intellect, invoke the elixir with their hymns and the milch kine approach it with their loving milk. 17

O radiant elixir, when purified, you pour upon us accumulated unwasting nutritious food, which without any hurdle is milked for us three times a day. Effusing out with sound, it yields for us the healthy strength, enriched with nourishment, sweetness, and virility. 18

The all-observant elixir is the showerer of blessings to its eulogists; it is the furtherer of the day, the dawn, and the sun, mixes with the waters of rivers and roars aloud; it enters the cosmic pitchers, penetrating the core of the sun. The wise invoke it with praises. 19

The ancient sage (the divine elixir) is purified by the wise guided by the priests, and it roars into the receptacles; eulogizing the name of the threefold (the sun or the resplendent Lord), it distils sweet juices to gain the friendship of the sun and wind. 20

॥६६॥

अ॒यं पु॒ना॒न उ॒षसो॒ वि रो॒चय॑द॒यं सि॒न्धु॒भ्यो अ॒भवदु॒ लोक॑कृत् ।
 अ॒यं त्रिः स॒प्त दु॒दुहान॑ आ॒शिरं॑ सोमो॒ हृदे॑ प॒वते॒ चारु॑ म॒त्सरः॑ ॥२१॥
 प॒वस्व सोम॑ दि॒व्येषु॑ धा॒मसु॑ सृ॒जान॑ इ॒न्दो क॒लशे॑ प॒वित्र आ॑ ।
 सीद॑न्निन्द्रस्य ज॒ठरे॑ क॒निक॑द॒न्नभिर्य॑तः सूर्य॒मारो॑हयो दि॒वि ॥२२॥
 अ॒द्रिभिः॑ सु॒तः प॒वसे॑ प॒वित्र आँ इ॒न्दुवि॑न्द्रस्य ज॒ठरे॑ष्वावि॒शन् ।
 त्वं नृ॒चक्षा॑ अ॒भवो वि॒चक्षण॑ सोम॑ गो॒त्रमङ्गि॑रो॒भ्योऽवृ॑णो॒रप॑ ॥२३॥

ayám punāná ushāso ví rocayad ayám síndhubhyo abha-
 vad u lokakṛit | ayám triḥ saptá duduhāná āśīraṁ sómo
 hṛidé pavate cāru matsarāḥ || 21 || pávasva soma divyēshu
 dhāmasu sṛijāná indo kalāṣe pavitra á | sídann índrasya
 jathāre kánikradan nṛíbhīr yatāḥ sūryam ārohayo diví
 || 22 || ádribhiḥ sutāḥ pavase pavitra āñ índav índrasya ja-
 thāreshv āviśán | tvám nṛicákshā abhavo vicakshana sóma
 gotrám āngirobhyo 'vṛiṇor ápa || 23 ||

त्वां सोम॑ प॒वमानं॑ स्वा॒ध्योऽनु॑ वि॒प्रासो॑ अ॒मद॑न्नव॒स्यवः॑ ।
 त्वां सु॒पर्ण॑ आ॒भर॑द्वि॒वस्परी॑न्द्रो वि॒श्वाभि॑र्म॒तिभिः॑ परि॒ष्कृत॑म् ॥२४॥
 अ॒व्ये पु॒ना॒नं परि॑ वार॑ ऊ॒र्मिणा॑ ह॒रिं न॑वन्ते अ॒भि स॒प्त धे॒नवः॑ ।
 अ॒पामु॑प॒स्थे अ॒ध्याय॑वः क॒विमृ॑तस्य योना॑ म॒हिषा॑ अ॒हेष॑त ॥२५॥

tvám soma pávamā-
 nam svādhyó 'nu víprāso amadann avasyāvah | tvám su-
 parṇā ābharad divás páríndo víṣvābhīr matíbhīḥ páriṣhkṛi-
 tam || 24 || ávye punānám pári vāra ūrmīṇā hāriṁ navante
 abhí saptā dhénāvah | apám upásthe ádhy āyāvah kavīm
 ritāsya yonā mahishā ahesbata || 25 || 16 ||

When purified, it is he who illumines the dawn; makes the path wide for the rivers to flow; this elixir makes three times seven celestial rivers pour out their curds and milk; it exhilarates and flows pleasantly to the heart. 21

Flow onward, O elixir, to your own heavenly abodes; flow, O sweet elixir, (proceed) to the cosmic pitcher, to the cosmic filter; may you, alighting upon the core of the sun with a roar, and in the midst of the chants of the priests, make the sun ascend the sky. 22

You are pressed out with the help of stones. O elixir, may you flow into the cosmic filter, and enter into the core of the resplendent. O elixir, the contemplator, you look upon mankind with affection, and you release the water (of the clouds) for the sustenance of cows and thus help the sacrificers. 23

O elixir, while being purified, the pious worshippers, desirous of preservation, glorify you (with their chants); the elegant falcon brings you from heaven; O elixir, meanwhile you are adorned with all praises. 24

The seven celestial rivers approach the green-tinted elixir, which flows purified in a stream through the cosmic fleecy filter. The enlightened men urge you, the sage, on the lap of the waters to the place of sacrifice (or mixed with water and milk, they offer your oblations). 25

॥१७॥

इन्दुः पुनानो अति गाहते मृधो विश्वानि कृण्वन्मुपथानि यज्यवे ।
 गाः कृण्वानो निर्णिजं हर्यतः कविरत्या न कीळन्परि वारमर्षति ॥२६॥
 असश्चतः शतधारा अभिश्रियो हरिं नवन्तेऽव ता उदन्युवः ।
 क्षिपो मृजन्ति परि गोभिर्गवृतं तृतीये पृष्ठे अधि रोचने दिवः ॥२७॥
 तवेमाः प्रजा दिव्यस्य रेतसस्त्वं विश्वस्य भुवनस्य राजसि ।
 अथेदं विश्वं पवमान ते वशे त्वमिन्द्रो प्रथमो धामधा अमि ॥२८॥

induh punāno āti gāhate mṛidho viśvāni kṛiṇvān su-
 pāthāni yājyave | gāḥ kṛiṇvanō nirṇījam haryatāḥ kavir
 ātyo nā krīḥan pari vāram arshati || 26 || asaścātaḥ śatā-
 dhārā abhiśriyo hāriṁ navanté 'va tā udanyúvaḥ | kshīpo
 mṛijanti pari góbhir āvṛitam tṛitīye prishthé ādhi rocané
 divāḥ || 27 || tāvemāḥ prajā divyāsya rétasas tvām viśvasya
 bhūvanasya rājasi | āthedam viśvam pavamāna te vāṣe tvām
 indo prathamó dhāmadhā asi || 28 ||

त्वं समुद्रो अमि विश्ववित्कवे तवेमाः पञ्च प्रदिशो विधर्मणि ।
 त्वं द्यां च पृथिवीं चाति जभ्रिषे तव ज्योतींषि पवमान सूर्यः ॥२९॥
 त्वं पवित्रे रजसो विधर्मणि देवेभ्यः सोम पवमान पृथमे ।
 त्वामुशिजः प्रथमा अग्रभणत तुभ्येमा विश्वा भुवनानि येमिरे ॥३०॥

tvām samudró asi viśva-
 vit kave tāvemāḥ pañca pradīṣo vídharmani | tvām dyām
 ca prithivīm cāti jabhrishe tāva jyótiṁshi pavamāna sūryaḥ
 || 29 || tvām pavitre rájaso vídharmani devébhyaḥ soma
 pavamāna pūyase | tvām usījaḥ prathamā agribhṇata tú-
 bhyemā viśvā bhūvanāni yemire || 30 || 17 ||

The divine elixir, purified, goes across all obstructions, making its way easy for all worshippers; with its fluid body, lovable and wise, it rushes through the cosmic filter like a sporting courser. 26

The ceaseless watery fountains with their hundred streams, commingle with the elixir, ever-seeking to mix with water. The sun's rays approach the green-tinted (elixir) and the swift fingers beautify it in the third sphere illumined by the sun. 27

All these are the offspring of your celestial affluence; you are the ruler of the entire world; so, O purified elixir, this universe is in your control; the divine elixir is the foremost, the first establisher of the eternal law. 28

O sage, you are the ocean, you are omniscient; these five regions rest on your support; you sustain both heaven and earth and O pure-flowing elixir, you nourish the sun and other luminaries. 29

O effused elixir, you are purified for the divine forces in the cosmic filter; you are the supporter of the world. The chief priests desiring benefits look to you alone, and all these worlds offer themselves to your service. 30

॥१८॥

प्र रेभ एत्यति वारमव्ययं वृषा वनेष्वव चक्रदुद्धरिः ।
 सं धीतयो वावशाना अनूषत शिशुं रिहन्ति मतयः पनिप्रतम् ॥३१॥
 स सूर्यस्य रश्मिभिः परि व्यत तन्तुं तन्वानस्त्रिवृतं यथा विदे ।
 नयन्नृतस्य प्रशिषो नवीयसीः पतिर्जनीनामुप याति निष्कृतम् ॥३२॥
 राजा सिन्धूनां पवते पतिर्दिव ऋतस्य याति पथिभिः कनिकदत् ।
 सहस्रधारः परि षिच्यते हरिः पुनानो वाचं जनयन्नुपावसुः ॥३३॥

prá rebhá ety áti vāram avyáyam vṛishā vāneshv áva
 cakradad dháriḥ | sám dhítáyo vāvaśāná anūshata śíṣum
 rihanti matáyah pánipnatam || 31 || sá sūryasya raśmíbhīḥ
 pári vyata tántum tanyānās trivṛítam yáthā vidé | náyanu
 rítasya praśísho návíyasīḥ pátir jānīnām úpa yāti nishkṛi-
 tám || 32 || rájā síndhūnām pavate pátir divá rítasya yāti pa-
 thíbhiḥ kánikradat | sahásradhārah pári shicyate háriḥ pu-
 nānó vācam janáyann upāvasuḥ || 33 ||

पवमान मह्यर्णो वि धावसि सूरौ न चित्रो अव्ययानि पव्यया ।
 गभस्तिपूतो नृभिरद्रिभिः सुतो महे वाजाय धन्याय धन्वसि ॥३४॥
 इषमूर्जं पवमानाभ्यर्षसि श्येनो न वंसु कलशेषु सीदसि ।
 इन्द्राय मद्रा मद्यो मदः सुतो दिवो विष्टम्भ उपमो विचक्षणः ॥३५॥

pāvamāna málhy árṇo
 ví dhāvasi sūro ná citró ávyayāni pávyayā | gābhastipūto
 nr̥bhir ádribhiḥ sutó mahé vājāya dhányāya dhanvasi || 34 ||
 ísham ūrjam pavamānābhy ārshasi śyenó ná vānsu kalā-
 śeshu sīdasi | índrāya mādīvā mādyaó mādah sutó divó vi-
 shṭambhá upamó vicakshanáh || 35 || 18 ||

The hissing elixir passes through the cosmic fleecy filter; the green-tinted showerer mixes with water with a thrilling sound; hymns are chanted during the process and holy songs soothen the infant, as he cries. 31

It (the elixir) invests itself with the rays of the sun for its robe, stretching out the triple thread as it knows; guiding the recent adorations of the truthful (worshipper), the elixir, the protector of women, passes into the consecrated vessel. 32

The pure elixir, the sovereign of rivers, flows onward; the lord of heaven, it goes with a shout by the paths of the holy law; green-tinted and wealth-giver elixir is poured forth with its hundred streams, lifting up its voice while being filtered and purified. 33

O purified elixir, you pour forth abundant juice like the wonderful sun-rays, you approach the cosmic fleecy filter. Purified by the hands of the priests and expressed with the stones you flow forth for a mighty wealth-yielding struggle. 34

O flowing elixir, you grant abundant food and strength in streams. You alight on the cosmic pitchers like a falcon on its nest. Your exhilarating effused juice gives joy to the resplendent self and support to heaven, beholding (the entire world). 35

॥१९॥

सप्त स्वसारो अभि मातरः शिशुं नवं जज्ञानं जेन्यं विपश्चितम् ।
 अपां गन्धर्वं दिव्यं नृचक्षसं सोमं विश्वस्य भुवनस्य राजसे ॥३६॥
 ईशान इमा भुवनानि वीर्यसे युजान इन्दो हरितः सुपर्ण्यः ।
 तास्ते क्षरन्तु मधुमद्धृतं पयस्तव व्रते सोम तिष्ठन्तु कृष्टयः ॥३७॥

saptá svásāro abhí mātáraḥ śīṣuṃ nāvam jajñānam jēn-
 yam vipaścitam | apām gandharvām divyām nṛicákshasam
 sómam víśvasya bhúvanasya rājāse || 36 || īśānā imā bhúva-
 nāni víryase yujānā indo harítaḥ suparnyāḥ | tās te ksha-
 rantu mādhumad ghṛitām páyas táva vraté soma tishṭhantu
 kṛishtáyah || 37 ||

त्वं नृचक्षा असि सोम विश्वतः पवमान वृषभ ता वि धावसि ।
 स नः पवस्व वसुमद्विरण्यवद्वयं स्याम भुवनेषु जीवसे ॥३८॥
 गोवित्पवस्व वसुविद्धिरण्यविद्रेतोधा इन्दो भुवनेष्वर्पितः ।
 त्वं सुवीरो असि सोम विश्ववित्तं त्वा विप्रा उप गिरेम आसते ॥३९॥
 उन्मध्व उर्मिर्वनना अतिष्ठिपदपो वसानो महिषो वि गाहते ।
 राजा पवित्ररथो वाजमारुहत्सहस्रभृष्टिर्जयति श्रवो बृहत् ॥४०॥

tvām nṛicákshā asi soma viśvataḥ páva-
 māna vṛishabha tá ví dhāvasi | sá naḥ pavasva vásumad
 dhíraṇyavad vayām syāma bhúvaneshu jīvāse || 38 || govít
 pavasva vasuvíd dhiranyavíd retodhá indo bhúvaneshv árpi-
 taḥ | tvām suvíro asi soma viśvavít tām tvā víprā úpa gi-
 rémā āsate || 39 || ún mādhyā ūrmír vanānā atishṭhipad apó
 vāsāno mahishó ví gāhate | rājā pavítraratho vājam áruhat
 sahasrabhṛishtir jayati srávo bṛihát || 40 || 19 ||

The seven celestial sister mothers approach the new-born victorious sagacious infant, the spiritual elixir, abiding amidst the waters, supporter of water, divine, the beholder of men, so that he may become the ruler of the whole world. 36

O sovereign Lord, as you pass through these worlds, harnessing your well-winged steeds, let them pour forth sweet-flavoured shining sap; may all men, O spiritual elixir, abide in your decree. 37

O spiritual elixir, being everywhere, you behold men from every side; O purifier, the showerer, you wander through cosmic waters, may you pour forth upon us wealth, comprising various treasures and gold; may we have strength to live long in the worlds. 38

O divine elixir, the winner of cattle, wealth, and gold, the fructifier, may you, dressed with cosmic waters, flow onward. O elixir, you are a hero and omniscient; these sages invoke you with hymns of praises. 39

We are hearing the sound of the waves of sweet-flavoured elixir. Clothed in waters, the mighty one plunges (into the cosmic pitcher); the king, whose chariot is the cosmic filter, gets ready to proceed to battle, and armed with a thousand weapons, he wins ample sustenance (for us). 40

॥२०॥

स भ॒न्दना॒ उदिय॑ति॒ प्रजा॑वतीर्वि॒श्वायुर्वि॒श्वः सु॒भरा॒ अह॑र्दिवि ।
 ब्रह्म॑ प्रजा॒वद्रयि॑मश्व॒पस्त्यं पी॑त इ॒न्द्रवि॒न्द्रम॒स्मभ्यं॑ याच॒तात् ॥४१॥
 सो अ॒ग्रे अ॒ह्नां ह॒रिर्ह॑र्यतो म॒दुः प्र चे॑तसा चे॒तय॑ते अनु द्यु॒भिः ।
 द्वा जना॑ या॒तय॑न्नन्तरी॒यते॒ नरा॑ च॒ शंसं॑ दै॒व्यं च॒ ध॒र्तरि॑ ॥४२॥

sá bhandānā úd iyarti prajāvatīr viśvāyūr viśvāḥ su-
 bhārā āhardivi | bráhma prajāvad rayīm āśvapastyam pītā
 indav índram asmābhyam yācatāt || 41 || só āgre āhnām hā-
 rir haryatō mādah prā cetasā cetayate ānu dyúbhiḥ | dvā
 jāna yātāyam antār iyate nārā ca śaṁsam daívyam ca
 dhartāri || 42 ||

अ॒ञ्जते॒ व्य॒ञ्जते॒ सम॑ञ्जते॒ क्रतुं॑ रि॒हन्ति॒ मधु॑नाभ्यञ्जते ।
 सि॒न्धोरु॑च्छा॒से प॒तय॑न्तमु॒क्ष्णं हिर॑ण्यपा॒वाः प॒शुमा॑सु गृ॒भ्णते॑ ॥४३॥
 वि॒प॒श्चिते॒ पव॑मानाय गाय॒त म॒ही न॒ धारा॑त्यन्धो अ॒र्षति॑ ।
 अ॒हिर्न॑ जू॒र्णाम॑ति॒ सर्प॑ति॒ त्वच॑मत्यो न की॒ळन्न॑सर॒दृषा॒ हरिः॑ ॥४४॥
 अ॒ग्रेगो॑ राजा॒प्यस्त॑वि॒प्यते॒ वि॒मानो॑ अ॒ह्नां भुव॑नेष्वर्पि॒तः ।
 ह॒रिर्घृ॑त॒स्तुः सु॒दृशी॑को अ॒र्णवो॑ ज्योती॒रथः॑ प॒वते॒ रा॒य ओ॒क्वः ॥४५॥

añjāte vy añjate sām añjate krátum rihanti
 mādhumabhy añjate | síndhor uechvāsé patāyantam ukshā-
 nam hiraṇyapāvāḥ paśum āsu grībhṇate || 43 || vipaścite
 pāvanānāya gāyata mahí ná dhārāty āndho arshati | āhir
 ná jurnām āti sarpati tvācam ātyo ná krīḷann asarad vṛi-
 sha hāriḥ || 44 || agregó rájāpyas tavishyate vimāno āhnām
 bhūvaneshv ārpitaḥ | hārir ghṛitāsnuḥ sudrīṣīko arṇavó jyo-
 tīrathaḥ pavate rāyā okyāḥ || 45 || 20 ||

All the days and all the nights are chanted the glories and praises of this elixir; these praises are easily borne and productive of prosperity; O elixir, when delighted, may you solicit the resplendent Lord to give us food productive of progeny and riches filling our homes. 41

During the early hours of the day, the golden-hued delightful exhilarating elixir is specifically beneficial to intellectuals. It shines during these hours. It elevates to high positions both the participants, the sacrificer and the chanter. 42

They, the priests, smear and grease, and anoint the effused elixir with milk. Nature's bounties enjoy the sweetness of the original invigorating sap. They smear it over with sweetened milk. They filter it through sheepwool, and plunge it into those waters, the sprinkler, the beholder, falling into the seething torrent. 43

Sing forth (O priests) to the intelligent elixir, who sends forth food like a mighty stream; like a snake, he glides out of his old skin. He, the showerer and green-tinted, comes to the receptacle like a sporting horse. 44

The divine elixir, foremost, radiant, dweller in cosmic water, placed in the firmament as the measurer of the days, is glorified; it is golden-hued, shedder of rain, charming, source of moisture, borne as if in a chariot of light. It is friendly and flows giving wealth to all house-holders. 45

॥२१॥ असर्जि स्कुम्भो दिव उद्यतो मदुः परि त्रिधातुर्भुवनान्यर्षति ।
 अंशुं रिहन्ति मतयः पनिप्रतं गिरा यदि निर्णिजमृग्मिणो ययुः ॥४६॥
 प्र ते धारा अत्यप्वानि मेप्यः पुनानस्य संयतो यन्ति रंहयः ।
 यद्गोभिरिन्दो चम्बोः समज्यस आ सुवानः सोम कलशेषु सीदसि ॥४७॥
 पवस्व सोम क्रतुविन्न उक्थ्योऽव्यो वारे परि धाव मधु प्रियम् ।
 जहि विश्वान्रक्षस इन्दो अत्रिणो बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥४८॥

asarji skambhó divá údyato mádah pári tridhátur bhú-
 vanāny arshati | aṁśum rihanti matāyah pānipnatam girā
 yādi nirñijam ṛigmīṇo yayūḥ || 46 || prā te dhārā āty ānvāni
 meshyāḥ punānāśya saṁyāto yanti rānhayah | yād góbhīr
 indo camvòḥ samajyāsa á suvānāḥ soma kalāśeshu sīdasi
 || 47 || pávasva soma kratuvín na ukthyó 'vyo vāre pári
 dhāva mādhu priyām | jahí víśvān rakshāsa indo atrīṇo
 bṛihád vadema vidátthe suvírah || 48 || 21 ||

(८७) सप्ताशीतितमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य काव्य उशाना ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२२॥ प्र तु द्रव परि कोशं नि षीदु नृभिः पुनानो अभि वाजमर्ष ।
 अश्वं न त्वा वाजिनं मर्जयन्तोऽच्छा बर्ही रशनाभिर्नयन्ति ॥१॥
 स्वायुधः पवते देव इन्दुरशस्तिहा वृजनं रक्षमाणः ।
 पिता देवानां जनिता सुदक्षो विष्टम्भो दिवो धरुणः पृथिव्याः ॥२॥

87.

Prā tú drava pári kōṣam ní shīda nṛbhiḥ punānó abhī
 vājam arsha | āśvam ná tvā vājīnam marjāyantó 'eba barhī
 raśanābhīr nayanti || 1 || svayudhāḥ pavate devá índur aśas-
 tihá vṛijānam rākshamāṇaḥ | pitá devānam janitá sudáksho
 viśṭambhó divó dharuṇaḥ prithivyāḥ || 2 ||

This divine exhilarating elixir, the supporter of heaven, has been let loose. The triply-mingled juice rushes to the waters; the intelligent worshippers caress the elixir which comes out with a hissing sound, and recite hymns in his praise. The chanters of verses approach the embodied beverage with songs and prayers. 46

The rapid streams that flow forth are collected together, and allowed to pass through the interstices of the cosmic fleecy filter. After effusion, O elixir, you are mixed with water in the ladles and come down to the pitchers (and stored and stocked there). 47

Flow for us, O elixir of divine love, cognizant of our worship and deserving praise; pour your beloved, sweet-flavoured juice upon the cosmic fleecy texture for filtration, O elixir, destroy all the voracious wicked forces. Blessed with excellent male offsprings, may we offer ample praises at the congregational gathering. 48

87

Flow fast, O elixir, and settle down in the cosmic receptacle. Purified by the priests, come forward to provide us with food. They cleanse you like a strong courser and lead you to the place of worship with fingers as if a horse led with reins. 1

The divine well-armed elixir flows onward, it destroys the wicked and guards us from trecherous onslaught. It is the protector of the divine powers, the progenitor, powerful prop of heaven and earth's support. 2

ऋषिर्विप्रः पुरेता जनानामुर्ध्वीर उशना काव्येन ।
 स चिद्विवेद निहितं यदासामपीच्यं गुह्यं नाम गोनाम् ॥३॥
 एष स्य ते मधुमाँ इन्द्र सोमो वृषा वृष्णे परि पवित्रे अक्षाः ।
 सहस्रसाः शतसा भूरिदावा शश्वत्तमं बहिरा वाज्यस्थात् ॥४॥
 एते सोमा अभि गव्या सहस्रा महे वाजायामृताय श्रवांसि ।
 पवित्रेभिः पवमाना असृग्रज्ज्वस्यवो न पृतनाजो अत्याः ॥५॥

ṛśhir viprah

puractā jānānam ṛibhūr dhīra uśāna kāvyena | sā cid vi-
 veda nīhitam yād āsām apīcyam guhyam nāma gónām || 3 ||
 eshā syā te mādhumāñ indra sómo vṛishā vṛishṇe pári pa-
 vítre akshāḥ | sahasrasāḥ śatasā bhūridāvā śaṣvattamāni
 barhír ā vājy āsthāt || 4 || eté sómā abhí gavyā sahasrā
 mahé vājāyāmṛitāya śrāvāñsi | pavítrebhiḥ pávamānā asṛig-
 rañ chravasyávo ná pṛitanájo átyāḥ || 5 || 22 ||

॥२३॥

परि हि ष्मा पुरुहूतो जनानां विश्वासरद्भोजना पूयमानः ।
 अथा भर श्येनभृत प्रयांसि रयिं तुञ्जानो अभि वाजमर्ष ॥६॥
 एष सुवानः परि सोमः पवित्रे सर्गो न सृष्टो अदधावदर्वी ।
 तिग्मे शिशानो महिषो न शृङ्गे गा गव्यन्नभि शूरो न सत्वा ॥७॥
 एषा ययौ परमादुन्तरद्रेः कूचित्सतीरूर्वे गा विवेद ।
 दिवो न विद्युत्स्तनयन्त्यभ्रैः सोमस्य ते पवत इन्द्र धारा ॥८॥

pári hí śhmā puruhūtó jānānām viśvāsarad bhójanā pū-
 yāmānaḥ | áthā bhara śyenabhṛita práyāñsi rayim tūñjāno
 abhí vājam arsha || 6 || eshā suvānāḥ pári sómāḥ pavítre
 sárgo ná śṛishtó adadhāvad árvā | tigmé śīśāno mahiśó
 ná śṛīṅge gā gavyānn abhí śūro ná sátvā || 7 || eshā yayan
 paramād antár ádreḥ kúcit satír ūrvé gā viveda | divó ná
 vidyút stanáyanty abhrañ śómasya te pavata indra dhārā
 || 8 ||

The seer, the sage, the champion of men, deft and sagacious, and brilliantly intelligent, such a poet by his poetic gift, (or a seer by the divine enlightenment) discovers the secret knowledge of those Vedic hymns, the so-called secret milk of those cows, which lies hidden and concealed. 3

For you, O resplendent self, the showerer, this sweet-flavoured elixir, has been poured into the cosmic filter; the giver of thousand-fold wealth, the giver of hundred-fold wealth, the giver of abundant wealth, the liberal and powerful is present at the eternal cosmic sacrifice. 4

These divine elixirs, moving in the direction of thousand viands produced by kine, are purified at the cosmic filter. They are let loose for securing ample food and ambrosia, like horses rushing to the battle for glorious victory. 5

Invoked by many, the elixir under-going purification pours forth all food and sustenance (for everyone of us). Brought on the earth by a divine falcon, may you bring us dainty viands and wealth from all sides. May you send forth such a juice of yours. 6

When effused, this quick-flowing elixir hastens to the cosmic filter, like a steed let loose; whilst alighting, it rushes like a buffalo sharpening his pointed horns, or like a brave warrior in search of cattle. 7

This stream of elixir issues forth from a high region and finds treasure of kine hidden somewhere in the self, the cave within the mountain. The stream of elixir flows for you, O resplendent self, like lightning thundering through the clouds of the midspace. 8

उ॒त स्म रा॒शिं परि॑ या॒सि गो॒नामि॒न्द्रेण॑ सोम॒ सर॒थं पु॒नानः॑ ।
पू॒र्वीरि॒षो बृ॒हती॒र्जीर॒दानो॑ शि॒क्षा श॒चीव॒स्तव॒ ता उ॒प॒ष्टुत् ॥९॥

utá sma rāśim pári yāsi gónām índreṇa soma sará-
tham punānāḥ | pūrvīr īsho bṛihatīr jīradāno śikshā śaci-
vas tāva tā upaśtūt || 9 || 23 ||

(८८) अष्टाशीतितमं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्चम्यास्य सूक्तस्य काव्य उशना ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२४॥

अ॒यं सोम॑ इन्द्र॒ तुभ्यं॑ सु॒न्वे तुभ्यं॑ पव॒ते त्वम॑स्य पा॒हि ।
त्वं ह॒ यं च॑कृ॒षे त्वं व॑वृ॒ष इन्द्रुं॑ मदा॒य यु॒ज्याय॑ सोम॑म् ॥१॥
स ई॒ रथो॑ न भु॒रिषा॑ळ्यो॒जि म॒हः पु॒रुषि॑ सा॒तये॑ वसू॒नि ।
आदीं॑ वि॒श्वा नहु॑प्या॒णि जा॒ता स्व॑र्षा॒ता वन॑ ऊ॒र्ध्वा न॑वन्त ॥२॥
वा॒युर्न॑ यो नि॒युत्वान्॑ इ॒ष्टया॑मा॒ नास॑त्ये॒व हव॑ आ शंभ॑विष्ठः ।
वि॒श्ववारो॑ द्रवि॒णोदा॑ इ॒व त्मन्पू॑षे॒व धी॒जव॑नोऽसि सोम॑ ॥३॥
इन्द्रो॑ न यो म॒हा क॑र्मा॒णि च॑क्रि॒हन्ता॑ वृ॒त्राणाम॑सि सोम॑ पू॒र्भित् ।
पै॒द्वो न॑ हि त्वम॑हि॒नाम्नां॑ ह॒न्ता वि॒श्वस्या॑सि सोम॑ द॒स्योः ॥४॥

88.

Ayám sóma indra túbhyam sunve túbhyam pavate tvám
asya pāhi | tvám ha yam cakṛishé tvám vavṛishá indum
mādāya yújyāya sómam || 1 || sá īm rátho ná bhurishá| ayoji
mahāḥ purūṇi sātāye vāsūni | ád im víšvā nahushyāni jatā
svārshatā vāna ūrdhvā navanta || 2 || vāyúr ná yó niyútvān
ishtāyama nāsatyeva hāva á śambhavishṭhaḥ | víšvāvaro
draviṇodá iva tmān pushéva dhājāvano 'si soma || 3 || índro
ná yó mahá kármāni cákrir hantá vṛitrāṇām asi soma pur-
bhít | paidvó ná hí tvám áhinamnām hantá víšvasyāsi soma
dasyoh || 4 ||

And being purified, O elixir, you go to the herd of cattle.
 You and the resplendent self are seated in the same chariot.
 O prompt-giver, give us, when invoked, plentiful and
 abundant food, as you are the master of all viands. १

88

The elixir is expressed for you, O resplendent self; for you
 it is filtered; may you drink it; it is the delightful elixir,
 which you yourself have prepared; you have chosen for
 your exhilaration; it is verily your companion. 1

It has been harnessed like a capacious car that bears
 abundant treasures to be given to us; it helps everyone of
 us among men to triumph in the great struggles of life;
 there it helps its votaries. 2

O elixir, like the wind with its steeds, you go to your
 destination at pleasure, and like evertrue divines, you grant
 your devotees abundant felicity when invoked. You have
 been accepted by all of us as the giver of wealth. Like the
 supreme nourisher, you are always prompt to help the
 needy with the speed of mind. 3

O elixir, like the resplendent self, you perform mighty acts;
 you are the slayer of the wicked and the destroyer of their
 strongholds. Like the horse of an adventure, you are the
 killer of serpent, the nescience; you are the eliminator of
 every evil. 4

अ॒ग्निर्न॑ यो व॒न आ॑ सृ॒ज्यमा॑नो वृ॒था पा॑जांसि कृणुते न॒दीषु॑ ।
 ज॒नो न॑ यु॒ध्वा मह॑त उ॒प॒ब्दि॒रिय॑ति॒ सोमः॑ प॒व॒मान॑ ऊ॒र्मिम् ॥५॥
 ए॒ते सो॒मा अ॒ति वा॑रा॒ण्यव्या॑ दि॒व्या न॑ को॒शासो॑ अ॒भ्रव॑र्षाः ।
 वृ॒था स॒मु॒द्रं सि॒न्ध॒वो न॑ नी॒चीः सु॒तासो॑ अ॒भि क॒लशौ॑ अ॒सृ॒ग्रन् ॥६॥
 शु॒ष्मी श॒र्धो न॑ मा॒रुतं॑ प॒व॒स्वान॑भि॒शस्ता॑ दि॒व्या यथा॑ विट् ।
 आ॒पो न॑ म॒क्षु सु॑म॒तिर्भ॑वा नः स॒हस्रा॑प्साः पृ॒तना॑षा॒प्न य॒ज्ञः ॥७॥
 रा॒ज्ञो नु॑ ते व॒रुण॑स्य व्र॒तानि॑ बृ॒हद्भी॑रं तव॒ सोम॑ धाम ।
 शुचि॒ष्टम॑सि प्रि॒यो न मि॒त्रो दु॒क्षाय्यो॑ अ॒र्यमे॒वासि॑ सोम ॥८॥

agnír ná yó vána á srijyámāno vṛithā pájānsi
 kṛiṇute nadīshu | jāno ná yúdhvā mahatá upabdíṛ íyarti
 sómah pávamāna ūrmīm || 5 || eté sómā áti várāṇy ávyā
 divyā ná kóṣāso abhrávarshāḥ | vṛithā samudráṁ síndhavo
 ná níciḥ sutáso abhí kalásāñ asṛigran || 6 || śushmí śárdho
 ná mārutam pavasvānabhiṣastā divyā yáthā víṭ | ápo ná
 makshú sumatír bhavā naḥ sahásrāpsāḥ pṛitanāshāñ ná
 yajñāḥ || 7 || rájño nú te váruṇasya vratáni — || 8 || २५ ||

(८९) एकोनवसितमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चस्यास्य सूक्तस्य काव्य उशना ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२५॥

प्रो॒ स्य॑ व॒ह्निः प॒थ्याभि॑रस्या॒न्दि॒वो न॑ वृ॒ष्टिः प॒व॒मानो॑ अ॒क्षाः ।
 स॒हस्र॑धरो॒ अस॒द॒ह्य॒स्मे मा॒तुरु॒प॒स्थे व॒न आ च॑ सोमः ॥१॥

89.

Pró syá válmih pathyābhir asyān divó ná vṛishtīḥ pá-
 vamāno akshāḥ | sahásradhāro asadan ny àsmé mātúr upá-
 sthe vána á ca sómah || 1 ||

O elixir, you are born in a forest like fire; you easily manifest your might in the running waters; you are like a warrior who fights roaring against his mighty foe; O elixir, you give rise to ripples while being purified and filtered. 5

These elixir-juices pass through the cosmic fleecy filter. Like rains from heaven, they are showered from the height. The effused juices flow promptly to the cosmic pitchers, as rivers running downwards flow into the ocean. 6

O elixir, strong as you are like the army of the cloud-bearing winds, may you flow forth. You are blameless as innocent folk. May you become quickly favourable to us like waters. You are verily of a thousand forms, adorable like the resplendent self and the victor in battle. 7

Your acts are like those of the royal sovereign, vast and profound; nectar is your abode; you are pure as the beloved sun, and munificent, O elixir, like a great ordainer. 8

This effused elixir moves forth along the cosmic paths like a horse of burden; when purified, you, O elixir, flow like the rain from heaven; the thousand-streamed elixir rests in the cosmic family as if on its mother's lap in the cosmic water. 1

ग॒जा मि॒न्धूना॑मव॒सिष्ट॑ वा॒सं ऋ॒तस्य॑ ना॒वमा॑रु॒हद्र॑जिष्ठाम् ।
 अ॒प्सु द्र॒प्सो वा॑वृ॒धे श्ये॑नजू॒तो दु॒ह ई॑ पि॒ता दु॒ह ई॑ पि॒तुर्जाम् ॥२॥
 मि॒हं न॑मन्त॒ मध्वो॑ अ॒यामं॑ ह॒रिम॑रु॒षं दि॒वो अ॒स्य प॑तिम् ।
 शू॒रो यु॒त्सु प्र॑थ॒मः पृ॑च्छते॒ गा अ॒स्य च॑क्ष॒सा परि॑ पात्यु॒क्षा ॥३॥
 मधु॑पृ॒ष्ठं घो॒रम॒यास॑म॒श्वं रथे॑ यु॒ञ्जन्त्यु॑रु॒चक्र॑ ऋ॒ष्वम् ।
 स्व॒सा॒र ई॑ जा॒मयो॑ म॒र्जय॑न्ति॒ सना॑भयो॒ वा॒जिन॑मूर्जयन्ति ॥४॥

rājā síndhūnām avasishta vāsa
 ritāsya nāvam āruhad rājishthām | apsú drapsó vāvṛidhe
 syenájūto duhá īm pitá duhá īm pitúr jām || 2 || sínhām
 nasanta mādhuvo ayāsam hārim arushām divó asyá pátim |
 śūro yutsú prathamāḥ prichate gá āsya cákshasā pári pāty
 ukshá || 3 || mādhuṣṛishtham ghorām ayāsam āṣvam ráthe
 yuñjanty urucakrá rishvām | svāsāra īm jānāyo marjayanti
 sánābhayo vājīnam ūrjayanti || 4 ||

च॒तस्र॑ ई॒ घृ॒तदु॑हः स॒चन्ते॑ स॒माने॑ अ॒न्तर्ध॑रुणे॒ निष॑त्ताः ।
 ता ई॒मर्ष॑न्ति॒ नम॑सा पु॒नाना॑स्ता ई॒ विश्व॑तः॒ परि॑ षन्ति॒ पूर्वीः ॥५॥
 वि॒ष्टम्भो॑ दि॒वो ध॑रुणः॒ पृथि॑व्या वि॒श्वा उ॒त क्षि॑तयो॒ हस्ते॑ अ॒स्य ।
 अ॒सत्त॑ उ॒त्सो गृ॑णते॒ नियु॑त्वान्मध्वो॒ अंशुः॑ प॒वत॑ इन्द्रि॒याय॑ ॥६॥
 व॒न्वन्न॑वा॒तो अ॒भि दे॒ववी॑तिमिन्द्रा॒य सोम॑ वृ॒त्रहा॑ प॒वस्व॑ ।
 श॒ग्धि म॒हः पु॑रु॒श्चन्द्र॑स्य॒ रा॒यः सु॒वीर्य॑स्य॒ पत॑यः॒ स्याम॑ ॥७॥

cātasra īm ghṛitadúhaḥ
 sacante samāné antár dharuṇe nishattāḥ | tā īm arshanti
 námasā punānās tā īm viśvātaḥ pári shanti pūrvīḥ || 5 ||
 viṣṭambhó divó dharuṇaḥ prithivyá viśvā utá kshítāyo
 háste asya | ásat ta útsa grīnaté niyútvān mādhuvo aṁśúḥ
 pavata indriyāya || 6 || vanvānn ávāto abhí devāvītim ín-
 drāya soma vṛitrahá pavasva | śagdhí mahāḥ puruścandrā-
 sya rāyāḥ suvīryasya pátayaḥ syāma || 7 || 25 ||

The sovereign divine elixir has put on the vestment of the cosmic vapours. The ship it ascends constitutes of eternal truth in matters of sacrifice; the dripping juice, brought by the celestial falcon, mixes with waters; the *father*, the heavenly Lord, milks him-milks him, the son of the father firmament. 2

The worshippers press out the lion-like elixir, which mixes with water, is green-tinted, shining and the protector of this heaven; it is a foremost hero in battles; among the divinities, it is the first to recover the stolen cows (the lost wisdom); by his might, the showerer, the resplendent Lord, is our protector. 3

The priests harness to the broad-wheeled car of universe, the glossy-backed, terrible, active, graceful courser—the sun; sister fingers, ten in number, cleanse him, and men strengthen this vigorous car of the sun by invocations. 4

The four yielders of butter (the cows) wait upon it, staying in a common shed; being purified, these cows approach the elixir with food and they surround it in numbers from every side. 5

(The elixir is) the prop of heaven, supporter of earth and in its hands, lies the well-being of us all. May you, the fountain (of prosperity) be possessed of energy (or horses), to be awarded to your adorers. The filament of the sweet-flavoured elixir is purified for our winning strength. 6

O elixir, ever victorious, never accepting a defeat, may you approach the congregation of friendship with divine forces; you are the destroyer of evils. May you flow for the satisfaction of the resplendent Lord; grant us abundant and splendid wealth. May we be masters of heroic vigour. 7

(९०) नवतितमं सूक्तम्

(१-६) षडृचस्यास्य सूक्तस्य मैत्रावरुणिर्वसिष्ठ ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२६॥

प्र हि॒न्वा॒नो ज॑नि॒ता रो॑द॒स्यो र॒थो न वाजं॑ स॒नि॒प्यन्न॑यासीत् ।
 इन्द्रं॑ गच्छन्नायु॒धा सं॒शिशा॑नो विश्वा॒ वसु॑ हस्तयो॒राद॑धानः ॥१॥
 अ॒भि त्रि॑पृ॒ष्ठं वृ॑ष॒णं वयो॑धामाङ्गु॒षाणाम॑वाव॒शन्त॒ वाणीः॑ ।
 वना॒ वसा॑नो वरु॒णो न सि॑न्धून्वि रत्न॒धा द॑यते वा॒र्याणि॑ ॥२॥
 शूर॑ग्रामः सर्व॒वीरः॒ सहा॑वा॒ञ्जेता॑ पवस्व स॒नि॒ता ध॑नानि ।
 ति॒ग्मायु॑धः क्षिप्र॒धन्वा॒ सम॑त्स्वषाळ॒हः सा॒ह्वा॒नपृ॑त॒नासु॑ शत्रून् ॥३॥

90.

Prá hinvánó janitá ródasyo rátho ná vájam sanishyám
 ayāsīt | índram gácham áyudhā samśīṣano víśvā vāsu hás-
 tayor ādádhanah || 1 || abhí triprishthām vṛishanam vayo-
 dhām āngūshāṇām avāvaśanta vāṇīḥ | vānā vāsāno vāruṇo
 ná síndhūn ví ratnadhā dayate vāryāni || 2 || sūragrāmah
 sárvavīrah sáhāvāñ jētā pavasva sánitā dhánāni | tigmāyu-
 dhah kshiprádhanvā samātsv áshālḥah sāhvān prítanāsu śat-
 rūn || 3 ||

उ॒रु॒गव्यू॒तिर॑भ॒यानि॑ कृ॒ष्वन्त्समी॑ची॒ने आ प॑वस्वा॒ पुर॑न्धी ।
 अ॒पः सि॑षासन्न॒षसः॒ स्वर्गाः॑ सं चि॒क्रदो॑ म॒हो अ॒स्मभ्यं॑ वाजा॒न् ॥४॥
 म॒त्सि सोम॑ वरु॒णं म॒त्सि मि॒त्रं म॒त्सीन्द्र॑मिन्द्रो पवमान॒ विष्णु॑म् ।
 म॒त्सि श॒र्धो मा॒रुतं॑ म॒त्सि दे॒वान्म॒त्सि म॒हामिन्द्र॑मिन्द्रो म॒दाय॑ ॥५॥
 ए॒वा रा॒जेव॑ क्रतु॒माँ अमे॑न॒ विश्वा॑ घनि॒घ्नदु॒रिता॑ पवस्व ।
 इन्द्रो॑ सू॒क्ताय॑ वच॒से वयो॑ धा यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॒ नः ॥६॥

urúgavyūtir ábhayāni kṛiṇvān samīciné á pa-
 vasvā púramdhī | apāḥ síshāsann ushásah svār gāḥ sám ci-
 krado mahó asmábhyam vājān || 4 || mátsi soma vāruṇam
 mátsi mitráṁ mátsíndram indo pavamāna víshṇum | mátsi
 śárdho márutani mátsi devān mátsi mahām índram indo
 mādāya || 5 || evá rájeva krátumāñ ámena víśvā ghánighnad
 duritá pavasva | indo sūktāya vácasa váyo dhā yūyām pāta
 svastíbhiḥ sádā nah || 6 || 26 ||

Urged and invoked, the elixir is the generator of heaven and earth; always keen to distribute food, it moves forward. Sharpening its weapons, it takes the control of the entire wealth in its hands, and goes to the resplendent self. 1

The voices of the worshippers resound about this divine, who is triple-backed, is the showerer of benefits and is the giver of food. It is arrayed in waters (i.e. the elixir is mixed with water) as if the rivers meeting the ocean. May the elixir, the possessor of precious gems and jewels, bestow on us much desired riches. 2

Flow on your way as a leader of a host of warriors, all ardent and heroic; the elixir is full of strength, victorious, giver of riches, sharp-weaponed, a Bowman efficient and quick, irresistible in battle, and who overthrows the hostile army. 3

Flow on your way as the one whose paths are broad, who gives security and unites heaven and earth. It keeps well in order and discipline the dawns, the sun, the radiations. For this it cries aloud. May he, the elixir, give us ample food. 4

O elixir, may you exhilarate ocean, exhilarate the sun; O flowing elixir, exhilarate lightning and wind, exhilarate the company of clouds, exhilarate all the divines; may you glorify the mighty universal self for his rejoicing. 5

Thus like a king, performing your functions, flow on, O elixir, destroying all evils by your might: O elixir, give food in response to our well-recited praises; may you cherish us ever with your blessings. 6

(१.१) एकनवतितमं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य मारीचः कश्यप ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १ ॥

अस॑र्जि॒ वक्त्रा॑ रथ्ये॒ यथा॑जौ धि॒या म॒नोता॑ प्रथ॒मो म॑नी॒षी ।
 द॒श स्व॑सा॒रो अधि॑ सा॒नो अव्येऽज॑न्ति॒ वह्निं॑ स॒द॒नान्य॑च्छे ॥१॥
 वी॒ती ज॑नस्य दि॒व्यस्य॑ क॒व्यैरधि॑ सुवा॒नो न॑हु॒प्येभिरि॑न्दुः ।
 प्र यो नृ॑भि॒रमृ॒तो म॒र्त्यैभिर्म॑र्मृ॒जानोऽवि॑भि॒र्गोभि॑र॒द्भिः ॥२॥

91.

Asarji vākvā rāthye yāthājau dhiyā manótā prathamó
 manīshī | dāṣa svāsāro ādhi sāno ávyé 'janti váhniṃ sáda
 nāny ácha || 1 || vīti jánasya divyásya kavyaír ādhi suvānó
 nahushyèbhir índuḥ | prá yó nṛíbhīr amṛíto mārtyebhir
 marmṛijānó 'vibhir góbhīr adbhīḥ || 2 ||

वृषा॑ वृ॒ष्णे रो॒रुव॑दं॒शुर॑स्मै प॒वमानो॑ रु॒शदी॑र्ते प॒यो गोः॑ ।
 स॒हस्र॑मृ॒क्त्रा प॒थिभि॑र्वचो॒विद॑ध्व॒स्मभिः॑ सू॒रो अ॒ण्वं वि॒ याति॑ ॥३॥
 रु॒जा दृ॒ळ्हा चि॒द्रक्ष॑सः स॒दांसि॑ पु॒नान॑ इ॒न्द ऊ॒र्णुहि॑ वि॒ वाजा॑न् ।
 वृ॒श्चोप॑रि॒ष्टात्तु॑ज॒ता व॒धेन॑ ये अ॒न्ति दू॒रादु॑प॒नाय॑मेषाम् ॥४॥
 स प्र॑त॒नव॑न्नव्य॒मे वि॒श्ववार॑ सू॒क्ताय॑ प॒थः कृ॑णुहि प्रा॒चः ।
 ये दु॒ष्पहा॑सो व॒नुषा॑ बृ॒हन्त॑स्ताँस्ते अ॒श्याम॑ पु॒रुकृ॑त्पु॒रुक्षो॑ ॥५॥

vrīshā vrīshṇe ró-

ruvad aṁśúr asmai pávamāno rúṣad īrte páyo góḥ | sa-
 hásram rīkvā pathíbhīr vacovíd adhvasmábhiḥ sūro áṇvam
 ví yāti || 3 || rujá dṛiḥhá cid rakshásah sádāṁsi punāná inda
 urnuḥi ví vājān | vṛiṣcópárishtāt tujatā vadhéna yé ánti
 durád upanāyām eshām || 4 || sá pratnaván návyase viṣva-
 vara suktāya patháh kṛiṇubī prácaḥ | yé duḥsháhāso va-
 nūshā bṛihántas táns te aśyāma purukṛit puruksho || 5 ||

Just as in a race, the chariots are let loose at the signal of a sound, so during the sacrifice, the sap from the stems of the elixir is effused out after the recitation of certain hymns of prayers. The sacrifice is led by a chosen learned priest. The ten fingers cleanse the plant, and the extract of the stems is brought to the fleecy filter, and the purified shining juice is carried to the properly assigned place. ¹

The purified juice of the elixir, effused out by enlightened mortals is brought to the place of sacrifice to be used as a nourishing food of the celestial people (i.e. for nourishing the participants in the sacrifice, as well as for sustaining divine natural forces in cosmos). The elixir is divine and immortal though effused and purified by mortal (priests). It has been filtered through the cosmic fleecy filter, mixed with water and strengthened with milk and curds. ²

The divine elixir, the showerer of blessings, while being purified, goes roaring to mix with the shining milk of cow. Greeted with laudation, cognizant of sacred praise, the elixir passes through the filter by a thousand imperishable pathways. ³

O divine elixir, when purified, put on the strength and demolish the strong dwellings of demoniac adversaries, whether they come from above, from near or from far; destroy their leaders as well, destroy all their forces. ⁴

O universally adorable, may you as of old rennovate old paths on new lines, teach old traditions to your new worshippers. O doer of many acts, praised through numerous hymns, may we obtain such blessings and portions from you as are difficult to defeat, and being mighty, may you inflict injury on our foes. ⁵

ए॒वा पु॒ना॒नो अ॒पः स्व॑र्गा अ॒स्मभ्य॑ तो॒का तन॑यानि भूरि॑ ।
शं नः॑ क्षे॒त्रमु॑रु ज्योती॑षि सोम॒ ज्यो॑ः सूर्य॑ दृ॒शये॑ रि॒रीहि॑ ॥६॥

evā

punānó apāḥ svār gā asmābhyam tokā tánayāni bhūri | śam
naḥ kshétram urú jyótīṣhi soma jyōḥ naḥ sūryam dṛśāye
rirīhi || 6 || 1 ||

(९२) दिनवतितमं सूक्तम्

(१-६) षडृचम्यास्य सूक्तस्य मारीचः कश्यप ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२॥

परि॑ सु॒वा॒नो हरि॑रंशुः प॒वित्रे॑ रथो न सर्जि॑ स॒नये॑ हिया॒नः ।
आप॑च्छ्लोकमिन्द्रि॒यं पू॒यमा॑नः प्र॒ति दे॒वाँ अ॑जुषत प्रयो॑भिः ॥१॥
अच्छा॑ नृचक्षा॑ अस॒रत्प॒वित्रे॑ नाम॒ दधानः॑ क॒विर॑स्य॒ योनौ॑ ।
सीद॑न्होते॒व स॒दने॑ च॒मूषू॑पेम॒ग्मन्नृ॑षयः स॒प्त वि॒प्राः ॥२॥
प्र सु॑मे॒धा गा॑तुविद्वि॒श्वदे॒वः सोमः॑ पु॒ना॒नः स॒द ए॒ति नि॒त्यम् ।
भुव॑द्वि॒श्वेषु॑ का॒व्येषु॑ रन्ता॒नु ज॑नान्यतते पञ्च॒ धीरः॑ ॥३॥
तव॑ ते सोम॒ पव॑मान नि॒ण्ये वि॒श्वे दे॒वास्त्रय॑ एकाद॒शासः॑ ।
दश॑ स्व॒धाभिर॑धि॒ सानो॑ अव्ये मृज॑न्ति त्वा न॒द्यः स॒प्त य॒ज्ञीः ॥४॥

92

Pāri suvānó hārīr aṅśuḥ pavitre rātho ná sarji sanāye
hiyānāḥ | āpac chlókam indriyāṁ pūyāmānaḥ prāti devāñ
ajushata prāyobhiḥ || 1 || āchā nṛicākshā asarat pavitre nāma
dādhanāḥ kavīr asya yōnaḥ | sīdan hōteva sādane camū-
shūpem agmann rīshayaḥ saptā viprāḥ || 2 || prā sumedhā
gātuvīd viśvādevaḥ sōmaḥ punānāḥ sāda eti nītyam | bhū-
vad viśveshu kāvyeshu rāntānu jānān yatate pāñca dhīrah
|| 3 || tāva tyé soma pavamāna niṇyé viśve devās trāya ekā-
daśāsaḥ | dāśa svadhābhir ādhi sāno āvyē mṛijānti tvā na-
dyāḥ saptā yahvīḥ || 4 ||

Thus being purified, bestow upon us the light of heaven and earth, and grant many sons and grandsons; give us health, ample land and bright luminaries and grant us long life to see the sunshine years after years. 6

92

The golden-hued elixir, effused, activated and urged, comes to the cosmic filter as a chariot to the battle-field for the acquisition of riches; being filtered, it listens to the praise of the resplendent self and gratifies Nature's bounties with sustenance. 1

He who beholds men and retains the water, proceeds to his place on the cosmic filter like a ministrant priest sitting at the worship. The elixir flows to its cups; the seven wise seers approach it with praise. 2

The elixir, the intelligent, the knower of the right path, accompanied by all divine forces, goes to its abode (the receptacle) after purification. Let it rejoice in all sacred praises. The sage elixir endeavours to satisfy all the five classes of beings (the intelligentsia, the warriors, the traders, the labour, and the unclassified). 3

O flowing elixir, the thrice eleven (33) universal divine entities live in your secret heaven, the ten fingers cleanse you with the waters upon the elevated cosmic fleecy filter; the seven great rivers provide water (for cleansing purposes). 4

तन्नु सत्यं पवमानस्यास्तु यत्र विश्वे कारवः संनसन्त ।
 ज्योतिर्यदह्ने अकृणोदु लोकं प्रावन्मनुं दस्यवे करभीकम् ॥५॥
 परि सद्यैव पशुमान्ति होता राजा न सत्यः समितीरियानः ।
 सोमः पुनानः कलशौ अयामीत्सीदन्मृगो न महिषो वनेषु ॥६॥

tān nū satyām pāvamānasyāstu yā-
 tra vīṣve kārāvaḥ samnāsanta | jyótir yád āhne ákṛiṇod u
 lokām prāvan mānuṁ dāsyave kar abhíkam || 5 || pári sād-
 meva paṣumānti hótā rája ná satyāḥ sámītīr iyānāḥ | só-
 maḥ punānāḥ kalāśāṁ ayāsīt sídan mṛigó ná mahiṣhó vá-
 neshu || 6 || २ ||

(१.३) त्रिनवतितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वम्यास्य सूक्तस्य गौतमो नोधा ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥३॥

साकमुक्षो मर्जयन्त स्वसरो दश धीरस्य धीतयो धनुत्रीः ।
 हरिः पर्यद्रवजाः सूर्यस्य द्रोणं ननक्षे अत्यो न वाजी ॥१॥
 सं मातृभिर्न शिशुर्वावशानो वृषा दधन्वे पुरुवारो अद्भिः ।
 मर्यो न योषामभि निष्कृतं यन्त्सं गच्छते कलश उस्त्रियाभिः ॥२॥
 उत प्र पिप्य ऊधरघ्न्याया इन्दुर्धाराभिः सचते सुमेधाः ।
 मूर्धानं गावः पर्यसा चमूष्वभि श्रीणन्ति वसुभिर्न निकैः ॥३॥

93.

Sākamūksho marjayanta svāsāro dāṣa dhīrasya dhītāyo
 dhānutriḥ | hāriḥ pāry adravaj jāḥ sūryasya dróṇaṁ nana-
 kshe átyo ná vājī || 1 || sám mātṛībhir ná śīsur vāvaśānó
 vṛīṣhā dadhanve puruvāro adbhiḥ | máryo ná yóshām abhi
 nishkṛitām yān sám gachate kalāśa usṛiyābhiḥ || 2 || utá
 prá pipya údhar ághnyāyā índur dhārābhiḥ sacate sume-
 dhāḥ | mūrdhānam gāvāḥ pāyasā camūshv abhi śṛiṇanti vá-
 subhir ná niktaíḥ || 3 ||

May that truthful place (i.e. the sacrifice) of the flowing elixir be quickly ours, where all the worshippers assemble. That very light which brightens the day protects the mankind also. The elixir utilizes its effulgence for the destruction of non-believers and malicious persons. 5

As the ministrant priest proceeds to the house, full of kine and cattle, or just as the king, pledged for truth and justice, comes to parliament, or just as a buffalo comes to waters, so the divine elixir comes to the pitchers. 6

93

Ten sister-like fingers, ten in number, of cosmic hand, sprinkling together, are the cleanser and effuser of this sagacious elixir, which flows round in the entire space (along all the cardinal points). Born of the sun, the elixir hastens to the pitcher like a swift horse. 1

The showerer of blessings (the divine elixir), loved by all and longing to meet divines, is sustained by the consecrated waters as the infant by its mother. Going to its resting place, like a youth to meet his damsel, it mixes in the cosmic reservoir with milk and curds. 2

And it nourishes the milch-cow's udder; the sagacious elixir is poured down in streams; the cows clothe the elevated elixir in the ladles with their milk as with newly washed dresses. 3

स नो देवेभिः पवमान रदेन्दो रयिमश्विनं वावशानः ।
 रथिरायतामुशती पुरन्धिरस्मद्रथगा दावने वसूनाम् ॥४॥
 नू नो रयिमुप मास्व नृवन्तं पुनानो वाताप्यं विश्वश्चन्द्रम् ।
 प्र वन्दितुरिन्दो तार्यायुः प्रातर्मक्षू धियावसुर्जगम्यात् ॥५॥

sá no devébhiḥ pavamāna radéndo
 rayím aśvínam vāvaśānāḥ | rathirāyātām uṣatí púramdhir
 asmadryàg á dāvāne vásūnām || 4 || nū no rayím úpa māsva
 nṛivántam punānó vātápyam viśváścandram | prá vanditúr
 indo tāry áyuhḥ prātár makshú dhiyávasur jagamyāt || 5 || ३ ||

(९४) चतुर्नवतितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः कण्व ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥४॥

अधि यदस्मिन्वाजिनीव शुभः स्पर्धन्ते धियः सूर्ये न विशः ।
 अपो वृणानः पवते कवीयन्व्रजं न पशुवर्धनाय मन्म ॥१॥
 द्विता व्यूर्ध्वन्नमृतस्य धाम स्वर्विदे भुवनानि प्रथन्त ।
 धियः पिन्वानाः स्वसरे न गावः क्रतायन्तीरभि वावश्च इन्दुम् ॥२॥

94.

Ádhi yád asmin vājínīva śúbha spárdhante dhíyah
 sūrye ná víśaḥ | apó vṛiṇānāḥ pavate kavīyán vrajám ná
 paśuvárdhanāya mánma || 1 || dvitá vyūrvánn amṛítasya
 dhāma svarvīde bhúvanāni prathanta | dhíyah pinvánāḥ svá-
 sare ná gāva ṛitāyántīr abhí vāvaśra índum || 2 ||

O flowing elixir, may you, associated with Nature's bounties, our well-wishers, bestow upon us wealth and vigour; may your capacious mind, speeding on cosmic chariots come towards us to give us treasures. 4

O divine elixir, while being sanctified, measure out to us riches and a large family of men and also universally loving waters. O elixir, may the life of your praiser be prolonged; may he, rich in intelligence, flourish every morn from day to day. 5

94

The fingers vie with each other (when they cleanse) the plants of the divine elixir. They look charming as the trappings on a horse or the rays in the sun. The elixir, clothed in the waters, flows eager to meet its worshippers, like a cowherd going to a pleasant cow-stall for the nourishment of his cattle. 1

(The ambrosia is mixed twice with waters), thus the elixir, twice opens the abode of water. During that period, for it, the omniscient, all the worlds expand. The gratifying laudations, appropriate for the worship, invoke the divine elixir, which stays at the place of sacrifice, just as the kine staying and lowing in their stalls. 2

परि यत्कविः काव्या भरते शूरो न रथो भुवनानि विश्वा ।
 देवेषु यशो मर्तीय भूषन्दक्षाय रायः पुरुभूषु नव्यः ॥३॥
 श्रिये जातः श्रिय आ निरियाय श्रियं वयो जरितृभ्यो दधाति ।
 श्रियं वसाना अमृतत्वमायन्भवन्ति सत्या समिथा मितद्रौ ॥४॥
 इषमूर्जमभ्यर्षाश्वं गामुरु ज्योतिः कृणुहि मत्सि देवान् ।
 विश्वानि हि सुषहा तानि तुभ्यं पवमान बार्धसे सोम शत्रून् ॥५॥

pári yát

kavīḥ kāvyā bhárate śūro ná rátho bhúvanāni vísvā | de-
 véshu yáṣo mártāya bhúshan dákshāya rāyāḥ purubhúshu
 návyah || 3 || śriyé jātāḥ śriyá á nír iyāya śríyam váyo ja-
 ritríbhyo dadhāti | śríyam vásānā amṛitatvām āyan bhá-
 vanti satyá samithá mitádrau || 4 || ísham ūrjam abhy àr-
 shásvam gāṁ ur' jyótiḥ kṛiṇuhi mátsi devān | vísvāni hí su-
 sháhā tāni túbhyam pávamāna bádhasē soma śátrūn || 5 || ५ ||

(१-५) पञ्चनवतितमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य काण्वः प्रस्कण्व ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥५॥

कनिक्रन्ति हरिरा सृज्यमानः सीदन्वनस्य जठरे पुनानः ।
 नृभिर्यतः कृणुते निर्णिजं गा अतो मतीर्जनयत स्वधाभिः ॥१॥
 हरिः सृजानः पथ्यामृतस्येयर्ति वाचमरितेव नावम् ।
 देवो देवानां गुह्यानि नामाविष्कृणोति बर्हिषि प्रवाचे ॥२॥

95.

Kánikranti hárir á sṛijyámānaḥ sídan vānasya jathāre
 punānāḥ | nṛībhīr yatāḥ kṛiṇute nirñijam gā áto matír ja-
 nayata svadhábhiḥ || 1 || hárīḥ sṛijānāḥ pathyām ṛitásyéyarti
 vācam aritéva nāvam | devó devānām gúhyāni nāmāvish
 kṛiṇoti barhīshi pravāce || 2 ||

The enlightened divine cosmic elixir listens to the invocations of the priests. Like a chariot, it goes round all the regions and gains popularity. Whatsoever wealth abides with immortals, it brings to the mortal-man. It is to be glorified at the place of universal sacrifice for the procurement of fresh and the preservation of the riches already bestowed. 3

It is generated for prosperity; it issues forth; it gives prosperity and sustenance to those who praise him. Clothing themselves in its prosperity, they obtain immortality, it moves with measured tread in its course and makes the struggles of life successful and victorious. 4

Bring to us food and fuel, horses and cattle; give us ample light. May all bounties of Nature be endowed with exhilaration. On your accounts, the devils have all been killed. O flowing elixir, subdue all our adversaries. 5

95

The golden-hued elixir roars aloud when it comes out of the plant. After filtration, it rests in the centre of cosmic pitcher; collected by the priests, it is mixed with cow's milk and curds. Chant hymns of praises and give offering of the elixir. 1

The golden-hued elixir, when let loose, sends forth its thrilling voice that indicates the path of truth as the boatman propels his boat; the bright elixir reveals to its worshippers squatting on the green lawns the secret names of the Lord. 2

अ॒पामि॒वेदूर्म॑य॒स्तर्तु॑राणाः प्र म॑नी॒षा ई॑रते सोम॒मच्छ॑ ।
 नम॑स्यन्तीरुप॑ च॒ यन्ति॑ सं चा च॑ विशन्त्यु॒शतीरु॑शन्तम् ॥३॥
 तं म॑र्म॒जानं॑ म॒हिषं॑ न साना॑वंशुं दु॒हन्त्यु॒क्षणं॑ गिरि॒ष्ठाम् ।
 तं वा॑व॒शानं॑ म॒तयः॑ सचन्ते त्रि॒तो वि॑भर्ति वरु॒णं समु॑द्रे ॥४॥
 इ॒ष्यन्वाच॑मुपव॒क्तेव॑ होतुः पुना॒न इन्द्रो॑ वि ष्या॑ मनी॒षाम् ।
 इन्द्र॑श्च॒ यत्क्षय॑थः सौभ॑गाय सुवीर्य॑स्य पत॑यः स्याम ॥५॥

apām ivéd ūrmāyas tárturā-
 nāḥ prā manīshā irate sōmam ácha | namasyántīr úpa ca
 yānti sām cá ca viśanty uṣatīr uśántam || 3 || tām marmṛi-
 jānām mahishām ná sánāv aṅśum duhanty ukshānam gi-
 riṣṭhām | tām vāvaśānām matáyah sacante tritó bibharti
 vāruṇam samudré || 4 || ishyan vācam upavaktéva hótuh pu-
 nāná indo ví shya manīshām | índraṣ ca yāt ksháyathah
 saubhagāya suviryaśya pátayah syāma || 5 || ५ ||

(९६) षण्णवन्तितमं सूक्तम्

(१-२४) चतुर्विंशत्युच्यस्यास्य सूक्तस्य दैवोदासिः प्रतर्दन ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥६॥

प्र से॒नानीः॑ शू॒रो अ॒ग्रे र॒थानां॑ ग॒व्यन्ने॑ति ह॒र्षते॑ अ॒स्य से॒ना ।
 भ॒द्रान्कृ॑ण्वन्निन्द्र॒ह्वान्त॑सखिभ्य॒ आ सोमो॑ वस्त्रा॑ रभ॒सानि॑ दत्ते ॥१॥
 स॒मस्य॑ ह॒रिं ह॑रयो मृजन्त्यश्व॒हृयैर॑नि॒शितं॑ नमो॒भिः ।
 आ ति॑ष्ठति रथमिन्द्र॒स्य स॒खा वि॒द्वौ ए॒ना सु॒मतिं॑ यात्यच्छ ॥२॥

96.

Prā senānīḥ śūro ágre ráthānām gavyānn eti hárshate
 asya sénā | bhadrán kṛiṇvānn indrahavān sákhibhya á
 sōmo vástrā rabhasāni datte || 1 || sām asya hárīm hárayo
 nrījanty aśvalayaír ániṣitam námobhiḥ | á tisṭhati rátham
 índrasya sákha vidvān ena sumatīm yāty ácha || 2 ||

It is true that the priests hurrying like the waves of the waters despatch praises towards divine elixir. Adoring it, they, the priests, approach and come up together; they long for him who longs for them (such is the affection between the elixir and the hymns of praise). The praises finally merge in the divine elixir. 3

They, the devotees, milk forth like a buffalo the cleansed divine elixir, who dwells on a high place, who is the showerer, the sprinkler, and is placed between the two hemispheres; hymns follow and attend it as it roars; the sun, who dwells in the three abodes, supports it. The elixir is the defeater of adversaries in the firmament. 4

O elixir, while being purified you encourage us to offer prayers; may you direct us to sacred duties like an invoking priest. May you evoke our intellect, while you and the resplendent Lord, are present together. May we be prosperous; may we become the possessors of heroic vigour. 5

96

In front of the chariots, the brave leader, the general of an army, the divine elixir, advances ahead to catch hold of the lost cattle of enemy. Its army rejoices, as the hero assumes the white robes, The oblations and invocations are for the resplendent self to bring prosperity to friends. 1

The priests, decked with gold, express its green-tinted juice. The elixir mounts the chariot unyoked with horses and proceeds to the place of sacrifice (where hymns are chanted in its praise). The wise elixir is friendly to the resplendent self and meets the worshippers with affection 2

स नो देव देवताते पवस्व महे सोम प्सरस इन्द्रपानः ।
 कृण्वन्नपो वर्षयन्द्यामुतेमामुरोरा नो वरिवस्या पुनानः ॥३॥
 अजीतयेऽहतये पवस्व स्वस्तये सर्वतातये बृहते ।
 तदुशन्ति विश्व इमे सखायस्तदहं वशिम पवमान सोम ॥४॥
 सोमः पवते जनिता मतीनां जनिता दिवो जनिता पृथिव्याः ।
 जनिताग्नेर्जनिता सूर्यस्य जनितेन्द्रस्य जनितोत विष्णोः ॥५॥

sá no

deva devátāte pavasva mahé soma psárasa indrapānaḥ |
 kṛiṇvānn apó varshāyan dyām utémām urór ā no varivasyā
 punānaḥ || 3 || ājītayé 'hataye pavasva svastāye sarvātātaye
 bṛihaté | tād uṣanti víśva imé sákhāyas tād ahām vaṣmi
 pavamāna soma || 4 || sómah pavate janitá matīnām janitá
 divó janitá pṛithivyāḥ | janitágnér janitá sūryasya janitén-
 drasya janitótá víṣṇoḥ || 5 || 6

॥७॥

ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम् ।
 श्येनो गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति रेभन् ॥६॥
 प्रावीविपद्वाच ऊर्मि न सिन्धुर्गिरः सोमः पवमानो मनीषाः ।
 अन्तः पश्यन्वृजनेमावराण्या तिष्ठति वृषभो गोषु जानन् ॥७॥

brahmá devānām padavīḥ kavīmān ṛishir víprāṇām ma-
 hishó mṛigāṇām | syenó gṛidhrāṇām svádhitir vānānām só-
 mah pavītram āty eti rébhan || 6 || prāvīvipad vácá urmīm
 ná síndhur gírah sómah pávamāno manīṣāḥ | antāḥ páśyan
 vṛijānemāvarāṇy ā tishṭhati vṛishabhó góshu janān || 7 ||

O divine elixir, the beverage of the resplendent self, flow onward to bless our sacrifice conducted to invoke all Nature's bounties. Activating water, you cause rain to fall across the midspace down upon this earth. May you come from the wide firmament, pure in form, to bestow upon us wealth. 3

Flow onward for our immunity from defeat and slaughter; flow on for our happiness and for the great universal sacrifice invoking Nature's all bounties. This is the wish of these friends assembled; even mine is this wish, O flowing divine elixir. 4

The divine elixir is the generator of discriminating intellect, the generator of heaven, the generator of the earth, the generator of the fire divine, the generator of the sun, the generator of lightning and the generator of the omnipresent life-force. May this divine elixir flow forth. 5

The divine elixir, as it passes with the thrilling sound through the ultra-psychic filter is supreme and superb among Nature's bounties, the foremost guide among the sages, the seer among the pious, the mightiest bull among wild animals, an eagle among the birds, and the hatchet of deadly weapons. 6

The purified elixir, like a river, stirs the wave of sound (i.e., it evokes for a chant of hymns). Beholding the hidden treasure and knowing all about the concealed knowledge, it presides over these irresistible powers. 7

स मत्सरः पृत्सु वन्वन्नवातः सहस्ररेता अभि वाजमर्ष ।
 इन्द्रायेन्द्रो पवमानो मनीष्यं शोरूमिर्मिरय गा इषण्यन् ॥८॥
 परि प्रियः कलशे देववात इन्द्राय सोमो रण्यो मदाय ।
 सहस्रधारः शतवाज इन्दुर्वाजी न सप्तिः समना जिगाति ॥९॥
 स पूर्व्यो वसुविज्जायमानो मृजानो अप्सु दुदुहानो अद्रौ ।
 अभिशस्तिपा भुवनस्य राजा विदद्गतुं ब्रह्मणे पूयमानः ॥१०॥

sā

matsarāḥ pṛitsú vanyānn āvātaḥ sahasraretā abhī vājam
 arsha | indrāyendo pāvamāno manīshy āṇśor ūrmīm īraya
 gā ishanyān || 8 || pari priyāḥ kalāṣe devāvāta indraya sōmo
 rānyo mādāya | sahasradhāraḥ śatāvāja indur vājī nā sāptiḥ
 sāmanā jigāti || 9 || sā pūrvyó vasuvīj jāyamāno mṛijāno
 apsú duduhāno ādrau | abhisastipā bhūvanasya rājā vidād
 gātūm brāhmaṇe pūyāmānaḥ || 10 || 7 ||

॥८॥

त्वया हि नः पितरः सोम पूर्वे कर्माणि चक्रुः पवमान धीराः ।
 वन्वन्नवातः परिधीरपोर्णु वीरेभिरश्वैर्मघवा भवा नः ॥११॥
 यथापवथा मनवे वयोधा अमित्रहा वरिवोविद्धविष्मान् ।
 एवा पवस्व द्रविणं दधान इन्द्रे सं तिष्ठ जनयायुधानि ॥१२॥
 पवस्व सोम मधुमौ ऋतावापो वसानो अधि सानो अव्ये ।
 अव द्रोणानि घृतवान्ति सीद मदिन्तमो मत्सर इन्द्रपानः ॥१३॥

tvāyā hī naḥ pitāraḥ soma pūrve karmāṇi cakrūḥ pa-
 vamāna dhīrāḥ | vanyānn āvātaḥ paridhīr āporṇu vīrébhīr
 āṣvair maghāvā bhavā naḥ || 11 || yāthāpavathā mānave va-
 yodhā amitrahā varivovīd dhavīshmān | evā pavasva drā-
 viṇam dādhanā indre sām tiṣṭha janāyāyudhāni || 12 || pā-
 vasva soma mādhumāni ṛitāvāpó vāsāno ādhi sāno āvye |
 āva drōṇāni ghṛitāvānti sīda madīntamo matsarā indrapā-
 naḥ || 13 ||

The elixir is the exhilarator; it harms the foes in battles, and yet itself never harmed. It flows through a thousand streams; it resists strength and vigour of the enemy. Being purified, O sage-like flowing elixir, may you mixed with milk send waves of thrill for the resplendent self. 8

The pleasing delightful elixir approached by divine powers, proceeds to the cosmos to exhilarate the resplendent self; the thousand-streamed and vigorous, the divine elixir proceeds like a strong horse to battle. 9

The eternal divine elixir, from its inception, is the finder of the hidden treasure; it is cleaned in the waters and milked under the pressing stones. It is the defender against enemies, and is the sovereign of the world; when purified for the worship, it leads the worshipper along the right path. 10

O flowing elixir, with your assistance, our ancient and wise sages have been performing their sacred duties; may you, fighting the foes and remaining unvanquished, slay the wicked enemies, open the enclosures and enrich us with large gifts of wealth, vigour and children. 11

As you have been flowing to the earliest man, flow onward now possessing food, slaying enemies, acquiring wealth, having oblations, and bringing riches to us. May you abide yourself in the resplendent self and manifest your power of weapons. 12

Flow onward, O elixir, rich in sweetness, holy and enrobed in the waters; flow across the elevated fleecy filter, then come down to the water-holding vessels. You are exhilarating thought-evoking and gladdening, and as such a special beverage of the resplendent self. 13

वृष्टिं दिवः शतधारः पवस्व सहस्रसा वाजयुर्देववीतौ ।
 सं सिन्धुभिः कलशे वावशानः समुस्त्रियाभिः प्रतिरन्न आयुः ॥१४॥
 एष स्य सोमो मतिभिः पुनानोऽत्यो न वाजी तरतीदरातीः ।
 पयो न दुग्धमदितेरिषिरमुर्विव गातुः सुयमो न वोळ्हा ॥१५॥

vṛiṣṭīm divāḥ ṣatādhārah pavasva sahasrasā vā-
 jayūr devāvītau | sām sīndhubhiḥ kalāṣe vāvaśānāḥ sām
 usrīyābhiḥ pratirān na āyuh || 14 || eṣā syā sómo matībhiḥ
 punāno 'tyo ná vājī tārātīd ārātīḥ | páyo ná dugdhām ādi-
 ter ishīrām ury iva gātūḥ suyāmo ná vólha || 15 || s ||

॥९॥

स्वायुधः सोतृभिः पूयमानोऽभ्यर्ष गुह्यं चारु नाम ।
 अभि वाजं सप्तिरिव श्रवस्याभि वायुमभि गा देव सोम ॥१६॥
 शिशुं जज्ञानं हर्यतं मृजन्ति शुम्भन्ति वह्निं मरुतो गुणेन ।
 कविर्गीर्भिः काव्येना कविः सन्त्सोमः पवित्रमत्येति रेभन् ॥१७॥
 ऋषिमना य ऋषिकृत्स्वर्षाः सहस्रणीथः पदवीः कवीनाम् ।
 तृतीयं धाम महिषः सिषासन्त्सोमो विराजमनु राजति वृष् ॥१८॥

svāyudhāḥ sotṛībhiḥ puyāmāno 'bhy ārsha gūhyam cāru
 nāma | abhī vājam sāptir iva śravasyābhī vayūm abhī gā
 deva soma || 16 || śīṣum jajñānām haryatām mṛijanti śum-
 bhānti vāhniṁ marúto gaṇéna | kavir gīrbhiḥ kāvyena ka-
 vīḥ sām sómaḥ pavītram āty eti rébhan || 17 || ṛīshimanā yā
 ṛīshikṛt svarshāḥ sahasraṇīthah padavīḥ kavīnām | tṛitīyam
 dhāma mahishāḥ śīshāsan sómo virājam ānu rājati śhṛup
 || 18 ||

It is the one, that flows in a hundred streams, pours rain from the firmament. It is the one, who is the giver of hundred-fold wealth, and the bestower of food at the assembly of the divine powers; it is always eager to mix with the waters in the pitchers and reservoirs, and also with milk and curds. May it prolong our life. 14

This divine elixir, sanctified with praises, moves like a strong horse and overthrows adversities; it is strong like the pure milk freshly taken from the cow; it is enjoyable like a broad road, easily controllable like a docile well-trained horse. 15

O divine elixir, purified by the divine pressers, armed with noble weapons, may you send your secret desirable form (into the pitcher). May you like a horse bring us food in fulfilment of our desire for nourishment; grant us life and bring us wisdom. 16

They cleanse the charming infant elixir at its birth; the vital elements adorn its chariot with their associates. Being wise with songs, wise with wisdom, the elixir passes through the ultra-psychic filter. 17

The mighty divine elixir, with the mind of a seer and with actions of a sage, praised by thousands of hymns, and a leader of the wise, stays in the superlative (i.e. the third) region. Being praised, it adds lustre to the resplendent self. 18

च॒मूष॒च्छये॒नः श॒कुनो वि॒भृत्वा गोवि॒न्दुर्द्र॒प्स आयु॑धानि विभ्रत् ।
 अ॒पामूर्मि॑ सच॒मानः समु॒द्रं तुरी॑यं धाम॒ महि॑षो विवक्ति ॥१९॥
 मर्यो॑ न शु॒भ्रस्त॒न्वं मृ॒जानोऽत्यो॑ न सृ॒त्वा स॒नये॑ धनानाम् ।
 वृषे॑व यू॒था परि॑ को॒शम॑र्ष॒न्कनि॑क्रदच्च॒म्वोऽ॒रा वि॑वेश ॥२०॥

camūshāc chyenāḥ śakunó vibhrítvā govindúr drapsá
 āyudhāni bíbhrat | apām ūrmīm sácamānaḥ samudrām tu-
 ríyaṁ dhāma mahishó vivakti || 19 || máryo ná śubhrás tan-
 vām mṛijāno 'tyo ná sṛítvā sanáye dhánānām | vṛisheva
 yūthá pári kóṣam árshan kánikradac camvòr á viveṣa
 || 20 || 9 ||

॥१०॥ पव॒स्वेन्दो पव॑मानो॒ महो॑भिः कनि॒क्रद॑त्परि॒ वारा॑ण्यर्ष ।
 क्री॒ळश्च॒म्वोऽ॒रा वि॑श पू॒यमा॑न इन्द्रं॒ ते रसो॑ मदि॒रो म॑मत्तु ॥२१॥
 प्रास्य॒ धारा॑ बृ॒हती॑रसृ॒ग्रन्न॒क्तो गो॑भिः क॒लशो॑ आ वि॒वेश ।
 साम॑ कृ॒ष्वन्त्साम॑न्यो वि॒पश्चित्क॑न्द॒न्नेत्य॑भि सख्यु॒र्न जा॑मिम् ॥२२॥
 अ॒प॒घ्नन्ने॑षि पव॑मान॒ शत्रू॑न्प्रि॒यां न जा॑रो अ॒भिगी॑त इन्द्रुः ।
 सीद॑न्वनेषु शकु॒नो न प॑त्वा सोमः पु॒नानः॑ क॒लशेषु॑ सत्ता ॥२३॥
 आ ते रुचः॒ पव॑मानस्य सोम॒ योषे॑व यन्ति सु॒दुघाः॑ सु॒धाराः॑ ।
 हरि॑रानीतः पु॒रुवारो॑ अ॒प्स्वचि॑क्रदत्क॒लशो॑ दे॒वयू॑नाम् ॥२४॥

pávasvendo pávamāno máhobhiḥ kánikradat pári várāṇy
 arsha | kríḷaṇ camvòr á viṣa pūyāmāna índraṁ te raso
 madiró mamattu || 21 || prásya dhārā bṛihatír asṛigrann aktó
 góbbhiḥ kalāśān á viveṣa | sāma kṛiṇvān samanyò vipaścít
 krāṇdam ety abhí sákhyur ná jāmán || 22 || apaghnānn eshi
 pavamāna śātrūn priyām ná jāró abhígīta índuḥ | sídan
 váneshu śakunó ná pátvā sómaḥ punānāḥ kalāśeshu sáttā
 || 23 || á te rúcaḥ pávamānasya soma yósheva yanti sudú-
 ghāḥ sudhārāḥ | hárir ánitah puruváro apsv ácikradat ka-
 láśe devayūnām || 24 || 10 ||

The mighty elixir, seated on the bowl of universe, is praiseworthy, competent, kept in the sacrificial vessels, ready to mix with milk flowing and staying in utensils. It mixes with the waters and extending its form in the firmament; it adorns the fourth abode (the bliss-sheath). 19

Cleansing its body like a richly-decorated man, flowing to acquire riches like a rapid horse, rushing to the receptacle like a bull to the herd, the elixir repeatedly enters the cosmic reservoir with a roar. 20

O divine elixir, purified by the venerable priests, rush through the cosmic filter, crying repeatedly, may you after purification, sportingly rest in the pitcher. Let your exhilarating ambrosia put the resplendent self into the ecstasy of bliss. 21

Its copious streams are effusing in all their fulness. They are blended with milk and curds. Finally they flow onward and enter the cosmic pitchers; uttering the Saman chants, the elixir, skilful and omniscient, hastens onwards, just as a lover to a friendly beloved. 22

O flowing elixir, eulogized, you come chasing our foes, as a lover to his darling, or as a bird flies back to her nest. You finally settle in the reservoirs, having been mixed with water. 23

O elixir, effused and purified, your lustres emerge out with abundant sweetness and in copious streams like a woman (feeding the child with her breast milk). The golden-hued elixir, loved by all, has been brought to the altar and roars repeatedly in the goblet of the God-loving worshippers. 24

[अथ षष्ठोऽनुवाकः ॥]

(९.७) समनवतिनमं सूक्तम्

(१-१८) अष्टपञ्चाशद्वचस्यास्य सूक्तस्य (१-३) प्रथमादितृचस्य मैत्रावरुणिर्वसिष्ठः, (४-६) चतुर्थ्यादितृचस्य वासिष्ठ इन्द्रप्रमतिः, (७-९) सप्तम्यादितृचस्य वासिष्ठो वृषगणः, (१०-१२) दशम्यादितृचस्य वासिष्ठो मन्युः, (१३-१५) त्रयोदश्यादितृचस्य वासिष्ठ उपमन्युः, (१६-१८) पौडश्यादितृचस्य वासिष्ठो व्याघ्रपातः, (१९-२१) एकोनविंश्यादितृचस्य वासिष्ठः शक्तिः, (२२-२४) द्वाविंश्यादितृचस्य वासिष्ठः कर्णश्रुतः, (२५-२७) पञ्चविंश्यादितृचस्य वासिष्ठो मृच्छीकः, (२८-३०) अष्टाविंश्यादितृचस्य वासिष्ठो वसुक्रः, (३१-४४) एकत्रिंश्यादिचतुर्दशर्चा शाक्यः पगशरः, (४५-५८) पञ्चचत्वारिंश्यादिचतुर्दशानाञ्चाङ्गिरसः कुत्स ऋषयः । पवमानः सोमो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥११॥

अस्य प्रेषा हेमना पूयमानो देवो देवेभिः समपृक्त रसम् ।
 सुतः पवित्रं पर्येति रेभन्मितेव सन्न पशुमान्ति होता ॥१॥
 भद्रा वस्त्रा समन्याऽवसानो महान्कविर्निवचनानि शंसन् ।
 आ वच्यस्व चम्बोः पूयमानो विचक्षणो जाग्रद्विदेववीतौ ॥२॥
 समु प्रियो मृज्यते सानो अव्ये यशस्तरो यशसां क्षैतो अस्मे ।
 अभि स्वर धन्वा पूयमानो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥३॥
 प्र गायताभ्यर्चाम देवान्सोमं हिनोत महते धनाय ।
 स्वादुः पवाते अति वारमव्यमा सीदति कलशं देवयुर्नः ॥४॥
 इन्दुर्देवानामुप सख्यमायन्त्सहस्रधारः पवते मदाय ।
 नृभिः स्तवानो अनु धाम पूर्वमगन्निन्द्रं महते सौभगाय ॥५॥

97.

Asyā preshā hemānā pūyāmāno devó devébhiḥ sám
 aprikta rāsam | sutāḥ pavītram pāry eti rébhan mitéva
 sādma paṣumānti hótā || 1 || bhadrá vástrā samanyā vásāno
 mahān kavír nivācanāni śānsan | ā vacyasva camvòḥ pūyā-
 māno vicakshanó jāgrivir devávitau || 2 || sám u priyó mṛij-
 yate sāno ávye yaśástaro yaśásam kshaíto asmé | abhí
 svara dhāhvā pūyāmāno yūyám pāta svastíbhiḥ sādā naḥ
 || 3 || prá gāyatābhy ārcāma devān sómam hinota mahaté
 dhánāya | svādúḥ pavāte áti váram ávyam ā sīdāti kalá-
 sam devayúr naḥ || 4 || índur devānām úpa sakhyám āyān
 sahásradhārah pavate mādāya | nṛíbhī stāvāno ánu dhāma
 pūrvam ágam indram mahaté saúbhagāya || 5 || 11 ||

The potency of the effused pure shining elixir is further activated by the touch of gold (from the rings in the fingers of priests), and the juice assumes from several contacts other divine characteristics. It then proceeds with a thrilling sound to the ultra-psychic filter, like the ministrant priest moving to the hall where domestic animals are kept with care. ¹

O great wise divine elixir, clothed in its auspicious vestments, the inspirer of praises, may you flow on into the cosmic vessels when purified. You are sagacious and vigilant at the divine scarifice. ²

(The elixir is) most famous of the famous, the earth-born, and the conciliator; it is cleansed for us by passing through fleecy filter placed at a high level; it roars aloud in the firmament when clarified; may you protect us now and ever with blessings. ³

We shall now sing praises to Nature's bounties; may you specially pay compliments to the elixir for the acquirement of great wealth. The sweet-flavoured elixir passes through the fleecy cosmic filter. Beloved of Nature's bounties, it alights on and stays in the cosmic pitcher. ⁴

The divine elixir, desirous of entering into the friendship of Nature's bounties, flows in a thousand streams for their exhilaration. Glorified by the priests, it proceeds to its initial place. It goes to the resplendent self for the prosperity (of the entire family). ⁵

॥१२॥

स्तोत्रे राये हरिर्षा पुनान इन्द्रं मदो गच्छतु ते भराय ।
 देवैर्याहि सरथं राधो अच्छा यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥६॥
 प्र काव्यमुशनेव ब्रुवाणो देवो देवानां जनिमा विवक्ति ।
 महिब्रतः शुचिबन्धुः पावकः पदा वराहो अभ्येति रेभन् ॥७॥
 प्र हंसासस्तृपलं मन्युमच्छामादस्तं वृषगणा अयासुः ।
 आङ्गुष्यं पर्वमानं सखायो दुर्मर्षं साकं प्र वदन्ति वाणम् ॥८॥

stotré rāyé hárir arshā punāná índram mádo gachatu
 te bhārāya | devaír yāhi sarátham rádhō áchā yūyām pāta
 svastíbhiḥ sádā naḥ || 6 || prá kávyam uṣāneva bruvāṇó
 devó devānām jānimā vivakti | málhivrataḥ śúcibandhuḥ pā-
 vakáh padá varāhó abhy èti rébhan || 7 || prá haṁsāsas tri-
 pálam manyúm áchāmád ástaṁ vṛishagaṇā ayāsuḥ | āṅgū-
 shyām pávamānam sákhāyo durmārsham sākām prá vadanti
 vāṇám || 8 ||

स रहत उरुगायस्य जूतिं वृथा क्रीळन्तं मिमते न गावः ।
 परीणसं कृणुते त्रिगमशृङ्गो दिवा हरिर्दृष्टो नक्तमृजः ॥९॥
 इन्दुर्वाजी पवते गोन्योघा इन्द्रे सोमः सह इन्वन्मदाय ।
 हन्ति रक्षो बाधते पर्यरातीर्वरिवः कृष्वन्वृजनस्य राजा ॥१०॥

sá rañhata urugāyasya jūtim vṛithā krīḷantam
 mimate ná gāvah | parīṇasām kṛiṇute tigmáṣṛiṅgo dívā há-
 rir dádrīṣe náktam ṛijráḥ || 9 || índur vājí pavate gónyoghā
 índre sómah sāha invan mādāya | hānti ráksho bádhate
 páry árātir varivah kṛiṇván vṛijánasya rájá || 10 || 12 ||

Along with our chant of hymns, O green-tinted and purified, may you flow onward for our riches. May your exhilarating beverage animate the soul to a victory in a battle. May you share the chariot with Nature's other bounties to procure us wealth; may you protect us now and ever with blessing. 6

The divine seer, the chanter and the poet knows the entire geneology of the divine creation, which he proclaims. Assiduous in pious observances, possessor of brilliant radiance and brightened, the elixir of bliss approaches the vessels, making a roar like a wild boar with its foot. 7

Hosts of heroes assailed by enemies come to the divine elixir for final help and protection, for it is swift-shooting and foe-despising. Friends come and play on musical instruments in honour of the praiseworthy irresistible elixir. 8

Praised by many, the elixir moves rapidly on its path; other speedy bodies cannot overtake it; it is moving and smoothly and steadily. The elixir with sharp-horns (or penetrating brilliance) displays manifold radiance; the elixir appears golden-hued by day and shines silvery by night. 9

The powerful flowing elixir, with copious juice flowing down, streams forth, infusing strength into the resplendent soul for exhilaration. It is the conferer of wealth, the king of vigour; it crushes malignities and harasses the enemies. 10

॥१३॥

अध्र॒ धार॑या॒ मध्वा॑ पृ॒चा॒नस्ति॒रो रोम॑ पवते॒ अद्रि॑दुग्धः ।
 इन्द्रु॑रिन्द्रस्य॒ सख्यं॑ जुषा॒णो दे॒वो दे॒वस्य॑ मत्स॒रो मदा॑य ॥११॥
 अ॒भि प्रि॒याणि॑ पवते पुना॒नो दे॒वो दे॒वान्त्स्वेन॑ रसे॒न पृ॒ञ्चन् ।
 इन्द्रु॑र्धर्मा॒ण्यृतु॑था वसानो॒ दश॑ क्षिपो॒ अव्यत॑ सानो॒ अव्यै॑ ॥१२॥
 वृषा॑ शो॒णो अभि॑क॒निक्र॑दद्वा न॒दय॑न्नेति पृथि॒वीमु॑त द्याम् ।
 इन्द्र॑स्येव व॒ग्मुरा॑ शृ॒ण्व आ॒जो प्र॑चे॒तय॑न्नर्षति॒ वाच॑मेमाम् ॥१३॥

ádha dhárayā mádhvā pricānās tiró róma pavate ádri-
 dugdhabḥ | índur índrasya sakhyám jushāṇó devó devásya
 matsaró mādāya || 11 || abhí priyāṇi pavate punānó devó
 devān svéna rásena priñcān | índur dhármāṇy rituthá vá-
 sāno dáśa kshípo avyata sāno ávyē || 12 || vṛishā śoṇo abhi-
 kánikradad gá nadáyann eti prithivím utá dyám | índra-
 syeva vagnúr ā śṛṇva ājaú pracetáyann arshati vācam
 émām || 13 ||

र॒साय्यः॑ पय॑सा॒ पिन्व॑मान॒ ईर॑यन्नेषि॒ मधु॑मन्तमं॒शुम् ।
 पव॑मानः॒ संत॑निमेषि॒ कृ॒ण्वन्निन्द्रा॑य सोम॒ परि॑षिच्यमानः ॥१४॥
 ए॒वा प॑वस्व॒ मदि॑रो॒ मदा॑योद॒ग्राभ॑स्य॒ नम॑यन्वध॒स्तैः ।
 परि॑ वर्णं॒ भर॑माणो॒ रु॒शन्तं॑ ग॒व्यु॒र्नो अ॑र्ष॒ परि॑ सोम॒ सि॒क्तः ॥१५॥

rasāyyaḥ páyasā pínvamāna iráyann eshi má-
 dhumantam aṅśum | pávamānaḥ samtaním eshi kṛiṇvānn
 índrāya soma parishicyámānaḥ || 14 || evā pavasva madiró
 mādāyodagrābhásya namáyan vadhasnañḥ | pári vārṇam
 bháramāṇo rúśantam gavyúr no arsha pári soma siktáḥ
 || 15 || 13 ||

Milked forth by the stones, the divine elixir flows through the cosmic filter with its sweet-flavoured streams; the holy exhilarating elixir rejoices in the company of the resplendent self. It gives out the divine sap for the enjoyment of every element that is divine in us. 11

Clad in pleasing radiance, suited to every season, the sportive divine elixir flows brightened; in its own essence, it goes to every easy element divine in us. The ten fingers help it in the fleecy cosmic filter placed at a high level. 12

The red bull, the mighty divine elixir, bellowing after the kine, goes with a roar through heaven and earth; its voice is heard as the voice of the resplendent self engaged in battle; encouraging and manifesting itself, it raises this voice. 13

Sweet and flavoured, and dripping with milk, the elixir, when expressed, purified and brightened, goes onward for the resplendent self in a continuous stream. 14

O divine elixir, may you, the exhilarator, flow on; for smiting the water-holding clouds with weapons, flow to us. Assuming all your brilliant forms, with a desire to mix with milk and curds, may you come to us in the sacrificial vessels. 15

॥१४॥

जुष्टी न इन्दो सुपथा सुगान्युरौ पवस्व वरिवांसि कृष्वन् ।
 घनेव विष्वग्दुरितानि विघ्नन्नधि ण्णुना धन्व सानो अव्ये ॥१६॥
 वृष्टिं नो अर्ष दिव्यां जिगत्नुमिळावतीं शंगयीं जीरदानुम् ।
 स्तुकेव वीता धन्वा विचिन्वन्बन्धूरिमाँ अवराँ इन्दो वायून् ॥१७॥

jushtví na indo supáthā sugāny uraú pavasva várivāñsi
 kṛiṇván | ghanéva víshvag duritāni vighnānn ádhi shṇúnā
 dhanva sāno ávye || 16 || vṛishtīm no arsha divyām jigatnūm
 lāvatīm saṁgáyīm jīrádānum | stúkeva vītā dhanvā vici-
 nvān bāndhūr imāñ ávarāñ indo vāyūn || 17 ||

ग्रन्थि न वि प्य ग्रथितं पुनान ऋजुं च गातुं वृजिनं च सोम ।
 अत्यो न क्रदो हरिरा सृजानो मर्यो देव धन्व पस्त्यावान् ॥१८॥
 जुष्टो मदाय देवतात इन्दो परि ण्णुना धन्व सानो अव्ये ।
 सहस्रधारः सुरभिरदब्धः परि स्रव वाजसातौ नृषह्ये ॥१९॥
 अरश्मानो येऽरथा अयुक्ता अत्यासो न ससृजानास आजौ ।
 एते शुक्रासो धन्वन्ति सोमा देवासस्ताँ उप याता पिबध्यै ॥२०॥

grānthīm ná
 ví shya grāthitām punānā ṛijūm ca gātūm vṛijinām ca
 soma | átyo ná krado hárir á sṛijānó máryo deva dhanva
 pastyāvān || 18 || júshto mādāya devátāta indo pári shṇúnā
 dhanva sāno ávye | sahásradhārah surabhír ádabdhah pári
 srava vājasātau nṛisháhye || 19 || araśmāno yè 'rathá áyuktā
 átyāso ná sasṛijānása ājaú | eté śukráso dhanvanti sómā
 dévāsas tāñ úpa yātā píbadhyai || 20 || 14 ||

Pleased with our invocations, O elixir, flow to us. Granting us riches, may you come by holy paths and be easily acquired; may you beat down the demoniac obstacles on every side as with a club; run over the fleecy filter placed at an elevation. 16

Pour on us celestial rains, quick-falling, food-giving, health-providing, and promptly munificent. O elixir, send these breezes of lower regions which move like a kinsman seeking beloved infants. 17

O divine elixir, while being brightened and filtered, liberate me from knotted tangles of the world; grant me a straight path and strength. O golden-hued divine-elixir, when you flow, you spell out a sound as that of a moving horse. Flow on and on, O elixir, and stay in your receptacle which is your final dwelling. 18

O divine elixir, flow onward in a stream from the fleecy filter placed at an elevated summit for our delight. O inviolate, fragrant, irresistible, flow on for the acquisition of food that causes victory in the battle. 19

These brilliant divine elixirs flow like horses let loose in the battle without reins, without chariots, and unharnessed; (they finally come to the vessels and stored). May you, O Nature's bounties, come near to enjoy them. 20

So, O divine elixir, pour the water from the firmament into the cosmic vessels; may the elixir bestow upon us desirable riches in abundance, brave offspring and strength. 21

The zealous worshippers utter hymns in the praises of the elixir just as a vociferous (crowd) praises a distinguished prince and places the demands for fulfilment. Milk from the aspirant cows is mixed with the elixir in the pitcher for its gratification. 22

The divine elixir is the benefactor of givers; it pours blessings on the liberal givers. The intelligent elixir distils its true beverage for the truth-abiding resplendent self. The radiant elixir is the sustainer of strength; it is carefully handled by the ten fingers (when the herbal plant is cleansed and squeezed for its sap). 23

The elixir is purified through the cosmic filters. It is the observer of man and the sovereign of immortal Nature as well as mortals; it stays both in the organic and inorganic worlds. The elixir mixes completely in a nice form with clear and pleasing waters. 24

Hasten, O divine elixir, to give nourishing food to the self and to our vital organs. Come to us like a horse; brings us food; may we acquire wealth; give us abundant thousand-fold food; O elixir, when adorned, may you become the dispenser of riches. 25

When mixed with waters, may the juices of divine elixir, delightful to natural forces, bring us a dwelling and brave children. The elixir is rich in all boons. They, the juices, guide us like the ministrant priests. These elixirs are the precursors of divine favours; they are ever used in every sacrifice; they are acceptable to all; they are the performers of celestial sacrifice and the givers of superb bliss. 26

Divine elixir is the beverage of Nature's bounties; may it flow at the cosmic sacrifice for our abundant food; urged on by you, may we overcome even mighty adversaries in battle; may you render heaven and earth happy abodes for us. 27

Yoked by priests (strong men), may you, O elixir, neighing like a horse, terrible as a lion, swifter than thought, pour happiness upon us. May you flow forth and be directed hitherward by those paths, which are the most direct, most up to date, for our happiness and concord. 28

O elixir, you are issuing forth through hundred streams for nourishing Nature's bounties. The sages brighten these thousand streams. O elixir, pour wealth upon us from heaven; you are the precursor of abundant riches. 29

The streams of divine elixir descend from heaven as the rays of the sun. Like a prudent king, the elixir does not abandon his friend at all. As a virtuous son engaged in pious acts gives comforts to the family, so may our mankind receive your blessings for success and victory and immunity from defeat. 30

ॐ प्र ते धारा मधुमतीरसृग्रन्वारान्यत्पूतो अत्येष्यव्यान् ।
 पवमान पवसे धाम गोनां जज्ञानः सूर्यमपिन्वो अर्केः ॥३१॥
 कनिक्रददनु पन्थामृतस्य शुक्रो वि भास्यमृतस्य धाम ।
 स इन्द्राय पवसे मत्सरवान्हिन्वानो वाचं मतिभिः कवीनाम् ॥३२॥
 दिव्यः सुपर्णोऽव चक्षि सोम पिन्वन्धाराः कर्मणा देववीतौ ।
 एन्दो विश कलशं सोमधानं क्रन्दन्निहि सूर्यस्योप रश्मिम् ॥३३॥

prá te dhārā mādhumatīr asṛigran vārān yāt pūto
 atyēshy ávyān | pávamāna pávase dhāma gónām jajñānāḥ
 sūryam apinvo arkaíḥ || 31 || kánikradad ānu pánthām ṛi-
 tāsya ṣukró ví bhāsy amṛitasya dhāma | sá índrāya pavase
 matsarāvān hinvānó vācam matíbhiḥ kavīnām || 32 || divyāḥ
 suparnó 'va cakshi soma pínvan dhārāḥ kármanā devāvī-
 tau | éndo viṣa kalāṣam somadhānam krándann ihi sūrya-
 syópa raśmím || 33 ||

तिस्रो वाच ईरयति प्र वह्निर्ऋतस्य धीतिं ब्रह्मणो मनीषाम् ।
 गावो यन्ति गोपतिं पृच्छमानाः सोमं यन्ति मृतयो वावशानाः ॥३४॥
 सोमं गावो धेनवो वावशानाः सोमं विप्रा मतिभिः पृच्छमानाः ।
 सोमः सुतः पूयते अज्यमानः सोमं अर्कास्त्रिष्टुभः सं नवन्ते ॥३५॥

tisró vāca irayati prá váhnir ṛitāsya
 dhītīm bráhmaṇo manīshām | gāvo yanti gópatim prichá-
 mānāḥ sómam yanti matáyo vāvaśānāḥ || 34 || sómam gāvo
 dhenávo vāvaśānāḥ sómam víprā matíbhiḥ prichāmānāḥ |
 sómam sutāḥ pūyate ajyámānaḥ sóme arkās trishtúbhah sám
 navante || 35 || 17 ||

Your exhilarating streams with all their sweetness are let loose when you pass purified through the cosmic fleecy filter; O divine elixir, may you flow supported by the milk of cattle; as soon as generated, you fill the sun with your radiance. 31

Roaring repeatedly along the path of truth and eternal order, may you shine as the banner of immortality. May you flow, providing exhilaration to the resplendent self. May you send forth your voice while the sages are engaged in chanting hymns of praise. 32

O divine elixir, you are celestial and with attractive leaves (or feathers) you look down upon us from all sides. May you pour forth your streams of bliss during the sacred works of the pious; may you enter into the cosmic reservoir and roaring aloud approach the rays of the radiant sun. 33

The sage, radiant like fire, utters the triple speech (Rk, Yajus, Saman); he speaks the wisdom of the supreme Lord, who sustains the universal order; the praises, the channels of intellect, come to the divine elixir with eagerness, as if the cows come to the cowherd, their master. 34

The milch-kine come to this divine elixir with eagerness; sages come to it with inquisitive mind; the elixir, effused and filtered, is brightened and blended with milk; The divine elixir is invoked by chanting hymns in Tristup (and other metres). 35

॥१८॥

ए॒वा नः॑ सोम॑ परि॒षिच्य॑मान॒ आ प॑वस्व पू॒यमा॑नः स्व॒स्ति ।
 इन्द्र॑मा वि॒श बृ॒हता॑ रवे॒ण वर्ध॑या वाचै॑ ज॒नया॑ पु॒रन्धि॑म् ॥३६॥
 आ जा॒गृवि॑र्वि॒प्र ऋ॒ता म॑ती॒नां सोमः॑ पु॒नानो॑ अ॒सद॑च्च॒मूषु॑ ।
 सप॑न्ति॒ यं मि॒थुना॑सो॒ निका॑मा अध्व॒र्यवो॑ रथि॒रासः॑ सु॒हस्ताः॑ ॥३७॥
 स पु॒नान॑ उप॒सूरे॑ न धा॒तोभे॑ अप्रा॒ रोद॑सी वि ष आ॒वः ।
 प्रि॒या चि॒द्यस्य॑ प्रि॒यसा॑स ऊ॒ती स तू॑ धनं॒ का॒रिणे॑ न प्र य॑सत् ॥३८॥

evā naḥ soma parishicyāmāna ā pavasva pūyāmānaḥ
 svastī | indram ā viṣa bṛihatā rāveṇa vardhāyā vācam ja-
 nāyā pūramdham || 36 || ā jāgrivir vipra ritā matinām só-
 maḥ punānó asada camūshu | sápani yām mithunāso
 níkāma adhvaryavo rathirāsaḥ suhástāḥ || 37 || sá punāná
 úpa sūre ná dhátóbhé aprā ródasī ví shā āvaḥ | priyā cid
 yasya priyasāsa ūtī sá tú dhānam kārīṇe ná prá yaṁsat
 || 38 ||

स वर्धिता॑ वर्धनः॑ पू॒यमा॑नः सोमो॑ मी॒ध्वँ अ॒भि नो॒ ज्योति॑षावीत् ।
 येना॑ नः॒ पूर्वे॑ पि॒तरः॑ पद॒ज्ञाः॑ स्व॒र्विदो॑ अ॒भि गा॑ अ॒द्रिमु॑ष्णन् ॥३९॥
 अ॒क्रान्त्समु॑द्रः प्रथ॒मे वि॒धर्म॑ञ्जनयन्प्र॒जा भु॑वनस्य॒ राजा॑ ।
 वृषा॑ प॒वित्रे॑ अधि॒ सानो॑ अव्ये॒ बृहत्सोमो॑ वावृ॒धे सु॒वान॑ इन्द्रुः॑ ॥४०॥

sá vardhitā vārdhanah pūyāmānaḥ sómo mīdhvāñ
 abhī no jyótishāvīt | yénā naḥ pūrve pitārah padajñāḥ svar-
 vido abhī gā ádrim ushnān || 39 || ákrān samudrah pra-
 thamé vídharmañ janāyan prajā bhúvanasya rájā | vṛishā
 pavitre ádhi sáno ávye bṛihát sómo vāvṛidhe suvánā índuh
 || 40 || 18 ||

O elixir of the life-force, while being filtered and purified, may you flow for our welfare. May you enter with a great roar and zeal into the soul; please foster our praise, and generate abundant understanding in us. 36

The vigilant elixir of life force, the knower of true praises, (the possessor of superb intellects) after purification stays in vessels. The auspicious pious priests, the leaders of the worship, working in collaboration, are pleased to touch by their hands this elixir. 37

The purified brightened elixir goes to the resplendent self, as the year approaches the sun; it fills both heaven and earth with radiance; it drives away the darkness with its light; may it, the beloved elixir, whose streams are for our preservation, bestow upon us wealth like wages given to a labourer. 38

May the divine elixir, the augments and self-augmenting, the showerer of benefits, being purified protect us with his radiance; through it our forefathers, tracing the footmarks, cognizant of all things, have been finding the stolen cows concealed in the caves behind the rocks. 39

The divine elixir, the king of all beings, holds water in the outstretched ocean of firmament. Having generated its progeny here, it traverses further across. The brilliant elixir, the showerer of benefits, when effused is mixed with water, where it effervesces to abundance. Then it is made to pass through the cosmic fleecy filter, placed at an elevation. 40

॥१०॥

म॒हत्तत्सोमो॑ म॒हिषश्च॑का॒रापां॑ यद्गर्भोऽवृ॑णीत दे॒वान् ।
 अ॒द॒धादि॒न्द्रे प॑व॒मान॒ ओजोऽज॑नयत्सूर्ये॒ ज्योति॑रिन्दुः ॥४१॥
 मत्सि॑ वा॒युमि॑ष्ट्ये रा॒धसे॑ च॒ मत्सि॑ मि॒त्रावरु॑णा पु॒यमा॑नः ।
 मत्सि॑ श॒र्धो मा॑रु॒तं मत्सि॑ दे॒वान्मत्सि॑ द्यावा॑पृथि॒वी दे॒व सोम॑ ॥४२॥
 ऋ॒जुः प॑वस्व वृ॒जिन॑स्य॒ हन्ता॑पामी॒वां बा॑धमानो मृ॒धश्च॑ ।
 अ॒भि॒श्री॒णन्प॑यः प॒यसा॑भि गो॒नामि॑न्द्रस्य॒ त्वं तव॑ व॒यं सखा॑यः ॥४३॥

mahát tát sómo mahishás cakārāpām yád gárbhó 'vri-
 nīta deván | ádadhād índre pávamāna ójó 'janayat sūrye
 jyótir índuh || 41 || mátsi vāyúm ishṭáye rádhase ca mátsi
 mitrávaruṇā pūyámānaḥ | mátsi śárdho márutam mátsi de-
 vān mátsi dyāvāprithiví deva soma || 42 || ṛijúḥ pavasva vṛi-
 jinásya hantápāmivām bádhamāno mṛídhaḥ ca | abhisrīṇān
 páyaḥ páyasābhí gónām índrasya tvám táva vayám sakhā-
 yaḥ || 43 ||

म॒ध्वः सू॒दं प॑वस्व॒ वस्व॒ उत्सं॑ वी॒रं च॒ न॒ आ प॑वस्वा भ॒गं च॑ ।
 स्व॒द॒स्वेन्द्रा॑य॒ पव॑मान॒ इन्द्रो॑ र॒यिं च॒ न॒ आ प॑वस्वा स॒मुद्रा॑त् ॥४४॥
 सोमः॑ सु॒तो धा॑र॒यात्यो॑ न हि॒त्वा सि॑न्धु॒र्न नि॒म्नम॑भि वा॒ज्यक्षाः॑ ।
 आ योनिं॑ व॒न्यम॑सदत्पु॒नानः॑ स॒मिन्दु॑र्गो॒भिरस॑रत्स॒मद्भिः॑ ॥४५॥

mádhvaḥ sūdam pavasva vásva útsam vīrám ca
 na á pavasvā bhágam ca | svádasvéndrāya pávamāna indo
 rayīm ca na á pavasvā samudrát || 44 || sómaḥ sutó dhāra-
 yátyo ná hítvā síndhur ná nimnám abhí vājy àkshāḥ | á
 yónim vānyam asadat punānāḥ sám índur góbbhir asarat
 sám adbbíḥ || 45 || 19 ||

The mighty elixir achieves the mighty work. Being the germ of the waters, it nourishes Nature's bounties. In its pure form, it gives vigour to the resplendent self and generates radiance in the sun. 41

Exhilarate wind for our food and wealth, exhilarate the sun and ocean as soon as you are filtered; exhilarate the troop of the vital principles; exhilarate all the divine powers; exhilarate heaven and earth, O divine elixir. 42

O divine bliss, you flow out straight-way with ease; you are the slayer of the crooked and the wicked; you drive away diseases, ills and malices. May you flow onward; your juice is mixed with the milk of cows. And then you become the friend of the resplendent self, the aspirant, and we are your friends. 43

Pour forth a spring of treasure; provide us sweetness, grant us brave offspring and happy fortune; may sweetness flow for the aspirant, the resplendent self, O elixir, when purified; pour riches upon us from the firmament. 44

The divine elixir of life force, effused in a stream, speeds up like a courser. It flows out forcefully (from a filter) like a river speeding downward; purified, it rests in the wooden vessel; the elixir mixes with the waters, milk and curds. 45

॥२०॥

ए॒ष स्य ते॑ पव॒त इन्द्र॑ सोमश्चमृ॒षु धीर॑ उ॒शते॑ तव॒स्वान् ।
 स्व॑र्च॒क्षा रथि॑रः स॒त्यशु॑ष्मः का॒मो न यो दे॒वय॑तामस॒र्जि ॥४६॥
 ए॒ष प्र॒त्नेन॑ वय॒सा पुन॑ानस्ति॒रो वर्पा॑सि दु॒हितु॑र्द॒धानः ।
 वसा॑नः श॒र्मा त्रि॒वरू॑थम॒प्सु हो॑ते॒व या॑ति॒ सम॑नेषु रेभ॒न् ॥४७॥
 नू न॒स्त्वं र॑थि॒रो दे॒व सोम॑ परि॒ स्रव॑ च॒म्बोः पू॒यमा॑नः ।
 अ॒प्सु स्वा॑दि॒ष्टो मधु॑माँ ऋ॒तावा॑ दे॒वो न यः स॒विता॑ स॒त्यम॑न्मा ॥४८॥

eshá syá te pavata indra sómaṣ camúshu dhíra uṣaté
 távasvān | svārcakshā rathirāḥ satyáśushmah kámo ná yó
 devayatám ásarji || 46 || eshá prathnéna váyasa punānás tīró
 várpānsi dubitúr dádhanah | vásānah śarma trivárūtham
 apsú hóteva yāti sámāneshu rébhan || 47 || nú nas tvám ra-
 thiró deva soma pári srava camvòḥ puyámanah | apsú svá-
 dishtho mádhumān rítāvā devó ná yāḥ savitá satyámammā
 || 48 ||

अ॒भि वा॒युं वी॒त्यर्षा॑ गृ॒णानो॑ऽभि मि॒त्रावरु॑णा पू॒यमा॑नः ।
 अ॒भी नरं॑ धी॒जवनं॑ रथे॒ष्टाम॑भीन्द्रं वृ॒षणं॑ वज्र॒बाहु॑म् ॥४९॥
 अ॒भि वस्त्रा॑ सुव॒सनान्य॑र्षाभि धे॒नूः सु॒दुघाः॑ पू॒यमा॑नः ।
 अ॒भि च॒न्द्रा भ॑र्त॒वे नो॑ हि॒रण्या॑भ्यश्चा॒न्नथि॑नो दे॒व सोम॑ ॥५०॥

abhi vayúm vīty ārshā grīṇanò 'bhi mitrávárūṇā pū-
 yámānah | abhi nāram dhījāvanam rathesṭhām abhīndram
 vrīṣaṇam vajrabahum || 49 || abhi vāstra suvasanāny ārsha-
 bhī dhenúḥ sudúghāḥ pūyámanah | abhi candra bhártave
 no hiráṇyābhy āśvan rathíno deva soma || 50 || 20 ||

The filtered sagacious elixir flows into the receptacles for your sake, O aspirant, the resplendent soul, since you crave for it; it is all-seeing, car-borne, truly potent, and has been sent forth to fulfil the wish of true devotees and sacrificers. 46

The divine elixir, that comes to the sacrifice has the following characteristics: from the earliest times, the practice has been to mix it with nutrients and filter; in spite of the land and climatic variations, it remains uninfluenced; it acclimatizes itself in respect to three variations: hot, cold and moisture; with a thrilling sound it mixes with waters. 47

The elixir of divine force in flow is speedy like a chariot, it is filtered through sacrificial strainers, and is instilled into waters with which it mixes; it is sweet, tasting like honey, it is sweet stimulator and impeller; like other divinities, it responds to sincere praises. 48

Being eulogized, may it hasten to the wind: being purified, hasten to the sun and ocean; hasten to the twin divines. The leader, quick as thought and mounted on a car, may you quickly approach the resplendent self, the showerer and the wielder of the thunderbolt. 49

O divine elixir, while being filtered proceed to handsome garments, proceed to cows to be milked; proceed to silver and gold for maintenance; proceed to horses fit for chariots. 50

॥२१॥

अ॒भी नो॑ अ॒र्ष दि॒व्या वसू॑न्य॒भि वि॒श्वा पा॒र्था॒वा पू॒य॒मा॒नः ।
 अ॒भि येन॑ द्र॒वि॒णम॒श्व॒वा॒मा॒भ्या॒र्षेयं॑ ज॒मद॒ग्नि॒वन्नः॑ ॥५१॥
 अ॒या प॒वा प॒वस्वै॒ना वसू॑नि माँ॒श्वत्वे॒ इ॒न्द्रो सर॑सि॒ प्र ध॑न्व ।
 ब्र॒ध्नश्चि॒दत्र॒ वातो॑ न जू॒तः पु॒रुमे॒धश्चि॒त्त॒कवे॑ नरै॒ दा॒त् ॥५२॥

abhi no arsha divyā vāsūny abhi viśva pārthiva puyā-
 manah | abhi yēna drāviṇam aśnāvamābhy ārsheyām jamad-
 agnivan nah || 51 || ayā pavā pavaśvainā vāsūni māṁścatvā
 indo sārasi prā dhanva | bradhnāś cid ātra vāto nā jutāḥ
 purumēdhas cit tākave nāraṁ dat || 52 ||

उ॒त न॑ ए॒ना प॒व॒या प॒व॒स्वाधि॑ श्रु॒ते श्र॒वाय्य॑स्य ती॒र्थे ।
 ष॒ष्टिं स॒हस्रा॑ नै॒गुतो॑ वसू॒नि वृ॒क्षं न॑ प॒क्वं धू॒नव॒द्र॒णाय॑ ॥५३॥
 म॒हीमे॑ अ॒स्य वृ॒षना॑म॒ शू॒षे माँ॒श्वत्वे॒ वा पृ॒शने॑ वा व॒ध॒त्रे ।
 अ॒स्वा॒पय॑न्नि॒गुतः॑ स्ने॒हय॑च्चा॒पामि॒त्राँ अपा॑चितो॒ अचे॑तः ॥५४॥
 सं त्री॑ प॒वि॒त्रा वि॒त॒ता॒न्ये॒श्वन्वे॑कं॒ धाव॑सि पू॒य॒मा॒नः ।
 अ॒सि भ॒गो अ॒सि दा॒त्रस्य॑ दा॒तासि॑ म॒घवा॑ म॒घव॑द्भ्य इ॒न्द्रो ॥५५॥

utā na enā pavayā
 pavaśvādhi śruté śravāyyasya tirthé | shashtīm sahasra nai-
 gutó vāsūni vṛikshām nā pakvām dhūnavad rāṇāya || 53 ||
 māhimé asya vṛiṣhanāma śuṣhé māṁścatve vā priṣane vā
 vādhatre | āsvāpayan nigútaḥ snehāyae cāpamítrāṁ āpācīto
 acetāḥ || 54 || sām trī pavíttra vítatāny eshy ānv ékaṁ dhā-
 vasi pūyāmānaḥ | āsi bhāgo āsi datrásya dātāsi maghāvā
 maghāvadbhya indo || 55 || 21 ||

While being filtered and purified, bring us celestial treasures; bring us all earthly treasures, so that we may acquire riches and divinity and become brilliantly blazing. 51

O divine elixir, neat and pure, pour on us all these treasures; flow onward and mix with sacred waters; may you grant the house-holder a son, full of enlightenment, speedy like the wind, and distinguished for numerous dedicated services. 52

O worthy of renown, flow on for us, pure and filtered, at this renowned resting place. May this destroyer of evils drop down for us sixty thousand (countless) treasures, as one shakes a tree whose fruit is ripe, so that we may be victorious in the struggles of life against adversaries. 53

Eagerly do we pray for these two great rewards : the rain of arrows and humiliation of foes; these are the givers of happiness; they are deadly either in a fight on horse-back or in a hand-to-hand fight; it puts the foes to sleep and drives them away; may you, O divine elixir, drive away the unfriendly and unbelievers. 54

You flow forth unto three outstretched filters; you hasten to all of them, one by one in turn; you are auspicious; you are donor of gifts, O divine elixir; you are much more liberal and munificent than any other affluent. 55

॥२२॥

एष विश्ववित्पवते मनीषी सोमो विश्वस्य भुवनस्य राजा ।
 द्रप्सो ईरयन्विदथेष्विन्दुर्वि वारमव्यं समयाति याति ॥५६॥
 इन्दुं रिहन्ति महिषा अदब्धाः पदे रेभन्ति कवयो न गृध्राः ।
 हिन्वन्ति धीरा दशभिः क्षिपाभिः समञ्जते रूपमपां रसेन ॥५७॥
 त्वया वयं पवमानेन सोम भरे कृतं वि चिनुयाम शश्वत् ।
 तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥५८॥

eshā viṣvavīt pavate manīṣī sómo viśvasya bhúvanasya
 rájā | drapsāṁ īráyan vidátheshv índur ví váram ávyam
 samáyāti yāti || 56 || índum rihanti mahishā ádabdhāḥ padé
 rebhanti kaváyo ná grídhrah | hinvánti dhírá daśábbhiḥ
 kshípabbhiḥ sām añjate rūpām apām rásena || 57 || tváyā
 vayām pávamānena soma bhāre kṛitām ví cinuyāma śa-
 syat | tán no mitró varuṇo māmahantām áditih síndhubḥ pṛi-
 thiví utá dyaúḥ || 58 || 22 ||

(९८) अष्टनवतितमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चस्यास्य सूक्तस्य वार्षागिणेऽम्बरीषो भारद्वाज ऋजिश्वा च ऋषी । पवमानः सोमो देवता ।

(१-१०, १२) प्रथमादिदशर्चा द्वादश्याश्चानुष्टुप्, (११) एकादश्याश्च बृहती छन्दसी ॥

॥२३॥

अभि नो वाजसातमं रयिमर्ष पुरुस्पृहम् ।
 इन्दो सहस्रभर्णसं तुविद्युन्नं विभ्वासहम् ॥१॥
 परि प्य सुवानो अव्ययं रथे न वर्माव्यत ।
 इन्दुरभि द्रुणा हितो हियानो धाराभिरक्षाः ॥२॥

98.

Abhí no vājasátamam rayīm arsha purusprīham | indo
 sahásrabharnasam tuvidyumnám vibhvāsáham || 1 || pári
 shyá suvanó avyáyam ráthe ná vármāvyata | índur abhí
 drúṇa hitó hiyanó dhárabhair akshāḥ || 2 ||

This all-knowing sage, the elixir of divine life force, the sovereign of the whole world, flows forth; distilling its drops at the holy places this elixir passes to the cosmic fleecy filter from both sides. 56

The adorable, unassailable divine elements sip the divine elixir; they hail it at its station like worshippers coveting for wealth; the skilful priests send forth the elixir after cleansing them with ten fingers : they anoint its body with waters (i.e. the effused elixir is mixed with waters). 57

O elixir, may we ever, with you, effused, pure and filtered, as our ally, win glory and copious wealth in battle; so may the sun, the ocean, our mother Eternity, the lord of rivers, heaven and earth as well enrich us. 58

98

Bring us, O elixir of divine love, strength-bestowing riches, desired by many, supporting thousands, far-celebrated and renowned and overcoming even the mighty foes. 1

When effused, the elixir of divine life force, flows to the cosmic woollen filter, as a well-protected warrior in a chariot covered in mail. In the midst of chants of hymns the wooden casks pour it on the filter and the clear sap flows out in streams. 2

परि॒ प्य सु॒वानो॑ अ॒क्षा इ॒न्दुर॒व्ये म॑द॒च्युतः॑ ।
 धारा॒ य ऊ॒र्ध्वो अ॒ध्वरे॒ भ्राजा॑ नैति॒ गव्य॑युः ॥३॥
 स हि॒ त्वं दे॒व श॒श्वते॒ वसु॑ म॒र्ताय॑ दा॒शुषे॑ ।
 इ॒न्दो स॒हस्रि॑णं॒ रयि॑ं श॒तात्मा॑नं वि॒वास॑सि ॥४॥
 व॒यं ते अ॒स्य वृ॒त्रह॑न्वसो॒ वस्यः॑ पु॒रुस्पृ॑हः ।
 नि नेदि॑ष्ठत॒मा इ॒षः स्याम॑ सु॒मन॑स्या॒ध्रिगो॑ ॥५॥
 द्वि॒र्य पञ्च॑ स्वय॑शसं॒ स्वसा॑रो अ॒द्रिसं॑हतम् ।
 प्रि॒यमिन्द्र॑स्य॒ काम्यं॑ प्र॒स्नाप॑यन्त्यु॒र्मिणम्॑ ॥६॥

pāri shyā suvāno
 aksha indur āvye mādacyutaḥ | dhārā yā ūrdhvó adhvaré
 bhrajā naíti gayyayúḥ || 3 || sá hí tvám deva śasvate vásu
 mártaya daśúshe | índo sahasríṇam rayim śatátmānam vi-
 vasasi || 4 || vayám te asyá vṛtrahan vāso vásvaḥ purusprí-
 haḥ | ní nédishṭhatamā isháh syāma sumnásyādhriḡgo || 5 ||
 dvír yām páñca sváyaśasaṁ svásāro ádrisamḥatam | pri-
 yām índrasya kāmnyam prasnāpáyanty ūrmíṇam || 6 || २१ ||

॥२४॥

परि॒ त्यं ह॑र्य॒तं ह॑रिं ब॒भ्रुं पु॑नन्ति॒ वरे॑ण ।
 यो दे॒वान्वि॒श्र्वाँ इ॒त्परि॑ म॒देन॑ स॒ह गच्छ॑ति ॥७॥
 अ॒स्य वो॒ ह्यव॑सा॒ पान्तो॑ दक्ष॒साध॑नम् ।
 यः सू॒रिषु॑ श्र॒वो बृ॒हद्दधे॑ स्व॒र्णं ह॑र्य॒तः ॥८॥
 स वाँ य॒ज्ञेषु॑ मा॒नवी॑ इ॒न्दुर्ज॑निष्ट रोद॒सी ।
 दे॒वो दे॒वी गि॒रिष्ठा॑ अ॒स्त्रेध॑न्तं तु॒विष्व॑णि ॥९॥

pari tyám haryatám hārim babhrúm punanti vāreṇa |
 yó devān víśvān ít pári mādēna sahá gáchatī || 7 || asyá vo
 hy āvasā pánto dakshasádhanam | yáḥ sūrīshu śrávo brí-
 hāt dadhé svār ná haryatáh || 8 || sá vām yajñéshu mānavī
 indur janishṭa rodasi | devó devī girishṭhá áśredhan tám
 tuvishváni || 9 ||

The shining elixir, being effused, flows through the cosmos, i.e. fleecy filter, diffusing exhilaration all around. Being exalted, it goes in streams to the place of sacrifice, for being mixed with milk and curds. 3

O divine elixir, you grant riches, thousand-fold and hundred-fold treasure, to every one who offers libations. 4

O slayer of wicked, O lord of riches, we are yours; may we be very much close to your much-coveted wealth; O irresistible, may we be near happiness and worthy of sustenance. 5

The elixir is such as is expressed under the self-renowned stones with the waves of thrills. It is dear to the self, loved by all, and flows in streams. The twice-five (i.e. ten) sister-fingers give bath to the elixir plant. 6

It is golden-hued and brown (attractive and nutritious) and coveted by all; they purify it and filter across the filters (attractive and nutritious); it goes to Nature's all bounties with exhilaration. 7

May you drink this strengthening elixir which is loved by all and is brilliant like the sun, and which bestows abundant strength upon its worshippers and enlightened persons. 8

O divine heaven and earth, the well-wisher of the mankind, this elixir plant grows at your sacrifice; it is radiant and abides in hilly tracts; priests express it at the ceremony, where hymns are chanted with sweet rhythm. 9

इन्द्राय सोम पातवे वृत्रघ्ने परि विच्यसे ।
 नरे च दक्षिणावते देवाय सदनासदे ॥१०॥
 ते प्रनासो व्युष्टिषु सोमाः पवित्रे अक्षरन् ।
 अपप्रोथन्तः सनुतर्हुरश्वितः प्रातस्ताँ अप्रचेतसः ॥११॥
 तं सखायः पुरोरुचं यूयं वयं च सूरयः ।
 अश्याम वाजगन्ध्यं सनेम वाजपस्त्यम् ॥१२॥

índrāya soma pátave vṛitraghné pári shic-
 yase | náre ca dákshināvate devāya sadanāsáde || 10 || té
 pratnāso vyūṣṭiṣhu sómāḥ pavítre aksharan | apapróthan-
 taḥ sanutár huraścítah prátás táñ apracetasah || 11 || tám
 sakhāyah purorúcam yūyám vayám ca sūrāyah | aṣyāma
 vājagandhyam sanéma vājapastyam || 12 || 24 ||

(९९) नवनवतितमं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्वस्यास्य सूक्तस्य काश्यपौ रेभमून् ऋषी । पवमानः सोमो देवता । (१) प्रथमर्चो बृहती.

(२-८) द्वितीयादिसप्तानाञ्चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥२५॥

आ हर्यताय धृष्णवे धनुस्तन्वन्ति पौंस्यम् ।
 शुक्रां वयन्त्यसुराय निर्णिजं विपामग्रे महीयुवः ॥१॥
 अध क्षपा परिष्कृतो वाजौ अभि प्र गाहते ।
 यदी विवस्वतो धियो हरिं हिन्यन्ति यातवे ॥२॥

99.

Á haryatāya dhṛishṇāve dhānus tanvanti paúnsyam |
 ṣukráṃ vayanty ásurāya nirñijam vipám ágrē mahīyúvah
 || 1 || ádha kshapá párishkṛito vājāñ abhí prá gāhate | yádī
 vivásvato dhíyo hárīm hinvánti yátave || 2 ||

O elixir, you as a beverage, are poured forth for the aspirant, the resplendent self, the crusher of nescience, and for the exhilaration of the munificent worshipper, who sits in the assembly of worship and offers homage. 10

Those eternal elixirs flow into the cosmos at the morning hours, driving away the evil-minded wicked; these elixirs are filtered at the early dawn. 11

May you and we, O friends, enjoy the bright, fragrant and invigorating elixir; may we have the comforts of boarding and lodging. 12

99

People stretch the bow of manly vigour to obtain the blessings of this beloved courageous elixir and worshippers spread out the bright cosmic filter in front of the enlightened wise persons to clarify the mighty elixir. 1

And (the elixir), consecrated by the end of night, plunges into the strengthening food, while the prayers of the worshippers impel the golden-hued elixir to effuse and proceed (to the receiving pitchers). 2

तमस्य मर्जयामसि मदो य इन्द्रपातमः ।
 यं गाव आसभिर्दधुः पुरा नूनं च सूर्यः ॥३॥
 तं गाथया पुराण्या पुनानमभ्यनूषत ।
 उतो कृपन्त धीतयो देवानां नाम बिभ्रतीः ॥४॥
 तमुक्षमाणमव्यये वारं पुनन्ति धर्णसिम् ।
 दूतं न पूर्वचित्तय आ शासते मनीषिणः ॥५॥

tām asya mar-

jayāmasi mádo yá indrapátamah | yām gāva āsābhir da-
 dhúḥ purā nūnām ca sūráyah || 3 || tām gāthayā purānyā
 punānām abhy ànūshata | utó kṛipanta dhītáyo devānām
 náma bíbhratīḥ || 4 || tām ukshámāṇam avyáye vāre punanti
 dharnasīm | dūtām ná pūrvácittaya á śāsate manīshīṇaḥ
 || 5 || 25 ||

॥२६॥

स पुनानो मदिन्तमः सोमश्चमूषु सीदति ।
 पशौ न रेत आदधत्पतिर्वचस्यते धियः ॥६॥
 स मृज्यते सुकर्मभिर्देवो देवेभ्यः सुतः ।
 विदे यदासु सन्दुदिर्महीरपो वि गाहते ॥७॥
 सुत इन्द्रो पवित्र आ नृभिर्यतो वि नीयसे ।
 इन्द्राय मत्सरिन्तमश्चमूष्व नि षीदसि ॥८॥

sá punāno madíntamah sōmaś camūshu sīdati | paśaú
 ná réta ādádhat pátir vacasyate dhiyāḥ || 6 || sá mṛijyate
 sukārmabhir devó devébhyah sutāḥ | vidé yád āsu samda-
 dir mahír apó ví gāhate || 7 || sutá indo pavíttra á nṛíbhīr
 yató ví nīyase | índrāya matsaríntamaś camūshv á ní shī-
 dasi || 8 || 26 ||

We purify the sap of that elixir which is exhilarating and fit for the assimilation of the resplendent self and which the cows and men of wisdom have been now and of old taking up by their mouths (cows provide milk to be mixed with the elixir, and wise men chant hymns of praise). 3

They have been celebrating the purified elixir with the ancient hymn of praise, and the sacred songs, bearing the names of divine powers, supplicate it. 4

They, the men of thinking, purify through the cosmic woollen filter the elixir, supporter of all, and sprinkled with milk and waters. They instruct it in advance, as a forethought, as taking it to be a messenger to bear their names in the morning prayers. 5

The most exhilarating elixir, being purified, alights on the cosmic vessels; it puts its seed (in the cosmic vessels) as it were to impregnate the heifer. Placed in the pitchers, as this protector of intellect is invoked by the hymns. 6

Effused for the divines, the Lord elixir is cleansed by the skilful priests; it is recognised amongst the people as the giver of riches, and as such, it plunges into the mighty cosmic waters. 7

When effused, and collected by the priests, O elixir, you are taken to the cosmic filter; you are poured in the cups for the aspirant, giving him the sublimest joy. 8

(१००) शततमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य काश्यपो रेभसून् कषी । पवमानः सोमो देवता । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥२७॥

अ॒भी न॑वन्ते अ॒द्रुहः॑ प्रि॒यमिन्द्र॑स्य का॒म्यम् ।
 व॒त्सं न॑ पूर्वं आ॒युनि॑ जा॒तं रि॑हन्ति मा॒तरः॑ ॥१॥
 पु॒नान॑ इन्द्र॒वा भर॑ सोम॒ द्विब॑र्हसं र॒यिम् ।
 त्वं व॑सूनि पु॒ष्यसि॑ वि॒श्वानि॑ दा॒शुषो॑ गृ॒हे ॥२॥

100

Abhī navante adrúhaḥ priyám índrasya kām̐yam | vat-
 sām ná pūrva áyuni jātám ribanti mātáraḥ || 1 || punāná
 indav á bhara sóma dvibárhasam rayim | tvám vásūni
 pushyasi víśvāni dāsúsho grīhé || 2 ||

त्वं धि॒यं म॒नो॒युजं॑ सृ॒जा वृ॑ष्टिं न त॒न्यतुः॑ ।
 त्वं व॑सूनि पार्थि॒वा दि॒व्या च॑ सोम पु॒ष्यसि॑ ॥३॥
 परि॑ ते जि॒ग्युषो॑ यथा॒ धारा॑ सु॒तस्य॑ धावति ।
 रं॒हमाणा॑ व्य॒व्ययं॑ वा॒रं वा॒जीव॑ सान॒सिः ॥४॥
 क्र॒त्ये द॑क्षाय नः कवे॒ पव॑स्व सोम॒ धार॑या ।
 इन्द्रा॑य पा॒तवे॑ सु॒तो मि॒त्राय॑ वरु॒णाय॑ च ॥५॥

tvám dhíyam mano-
 yújam srijá vṛisṭim ná tanyatúḥ | tvám vásūni pāṛthivā
 divyā ca soma pushyasi || 3 || pári te jigyúsho yathā dhārā
 sutásya dhāvati | rāṇhamāṇā vy àvyáyam váram vājīva sā-
 nasih || 4 || krátve dákshāya naḥ kave pávasva soma dhā-
 rayā | índrāya pátave sutó mitráya varuṇāya ca || 5 || 27 ||

100

The faultless cosmic waters approach the elixir, which is dear to the sun and beloved of all; just as the mothers (the cows) like the new-born calf at the early part of the life, similarly, the enlightened persons, free from malice, enjoy the elixir, the favourite of the aspirant and liked by all. 1

O divine elixir, when purified, bring us the riches of both worlds; may you foster all treasures in the house of the donor. 2

May you set free the stream of the elixir, rapid as thought, just as the cloud releases the rain; O elixir, may you foster the treasures, terrestrial and celestial both. 3

Your stream, when effused, is swift-flowing and bountiful; it rushes through the cosmic filter like a swift horse who wins prize on a chariot-race). 4

O sagacious cosmic elixir, flow in a stream for our enlightenment and invigoration; you are poured forth for the joy of lightning, the sun and the ocean. 5

॥२८॥

पवस्व वाजसातमः पवित्रे धारया सुतः ।
 इन्द्राय सोम विष्णवे देवेभ्यो मधुमत्तमः ॥६॥
 त्वां रिहन्ति मातरो हरिं पवित्रे अद्रुहः ।
 वत्सं जातं न धेनवः पवमान विधर्मणि ॥७॥
 पवमान महि श्रवश्चित्रेभिर्यासि रश्मिभिः ।
 शर्धन्तमांसि जिघ्रसे विश्वानि दाशुषो गृहे ॥८॥
 त्वं द्यां च महिव्रत पृथिवीं चाति जभ्रिषे ।
 प्रति द्रापिममुञ्चथाः पवमान महित्वना ॥९॥

pávasva vājasátamaḥ pavítre dhārayā sutáḥ | índrāya
 soma víshṇave devébhyo mādhumattamaḥ || 6 || tvám rihanti
 mātáro hárīm pavítre adrúhaḥ | vatsám jātám ná dhenávaḥ
 pávamāna vídharmaṇi || 7 || pávamāna máhi śrávaḥ citrébbhir
 yāsi raśmíbhiḥ | śárdhan támānsi jīghnase víśvāni dāśúsho
 grīhé || 8 || tvám dyám ca mahivrata prithivīm cāti jabhri-
 she | prāti drāpīm amuñcathāḥ pávamāna mahitvanā
 || 9 || 28 ||

(१०१) एकोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१६) षोडशर्चस्यास्य सूक्तस्य (१-३) प्रथमादितृचस्य इयावाश्चिन्ध्यागुः, (४-६) चतुर्थ्यादितृचस्य

नाहृषो ययानिः, (७-९) समस्यादितृचस्य गजपिमानवो नहुपः, (१०-१२) दशस्यादितृचस्य

सांवरणो मनुः, (१३-१६) त्रयोदश्यादितृचस्य च वैश्वामित्रो वाच्यो वा

प्रजापतिर्ऋषयः । पवमानः सोमो देवता । (१, ४-१६)

प्रथमर्चश्चतुर्थ्यादितृचस्योदशानाञ्चानुष्टुप्, (२-३)

द्वितीयातृतीययोश्च गायत्री छन्दसी ॥

॥१॥ पुरोजिती वो अन्धसः सुताय मादयित्वे । अपु श्वानं श्रथिष्टु सखायो दीर्घजिह्वयम् ॥१॥

Purójitī vo ándhasaḥ sutāya mādayitnāve | āpa śvánam
 śnathishtana sákhāyo dīrghajihvyām | 1 ||

Flow onward, O elixir, the giver of food; flow on to the cosmic filter in a stress, when effused; O elixir, you are most sweet for the soul, for the omnipresent Lord and for all other divine powers or men of enlightenment. 6

O golden-hued flowing elixirs, the faultless cosmic mothers caress you upon the cosmic filter at the place of worship, as the milch kine like the new-born calf. 7

O flowing elixir, you traverse the vast firmament with a variety of rays, that surround you; you drive with valour all the glooms away at the house of the liberal donor. 8

O elixir, strong of determinations, you support both heaven and earth; O flowing elixir, endowed with greatness, you put on your coat of mail in majesty. 9

O friends, please drive away far from here the long-tongued dog who is looking for an opportunity to share the effused exhilarating divine elixir, the sure granter of victory. 1

**The elixir, effused and active, flows in a purifying stream;
like a speedy horse, it comes flowing hitherwards. 2**

**The priests, with all comprehending intelligence, express
and squeeze out under stones, the elixir, adorable and un-
assailable. 3**

**The expressed and sanctified sweet-flavoured exhilarating
juices of divine elixir flow onward for the aspirant, the res-
plendent self; may you, O exhilarating elixir, proceed to
other divine elements also. 4**

**The devout worshippers say, "O divine elixir, flow forth
for the aspirant, the resplendent self"; it is the lord of
speech, sovereign of all by its might, and worthy of our
adoration. 5**

**The thousand-streamed ocean of the elixir, the inspirer of
hymns, the lord of riches, the devoted friend of the aspirant
flows day by day. 6**

**This divine elixir, being purified, hastens (to the pitcher):
it is the provider of nutrition and wealth; it is delightful;
it is the lord of the multitude; it illuminates both heaven
and earth. 7**

**The affectionate emulous cows are eager to enjoy the elixir
for their exhilaration; the brilliant filtered elixir juices make
paths (for themselves to flow). 8**

य ओजिष्ठस्तमा भर पवमान श्रवाय्यम् ।
 यः पञ्च चर्षणीरभि रयिं येन वनामहे ॥९॥
 सोमाः पवन्त इन्दवोऽस्मभ्यं गातुवित्तमाः ।
 मित्राः सुवाना अरेपसः स्वाध्यः स्वर्विदः ॥१०॥

yá ójishṭhas tám á bhara pávamaṇa śra-
 váyyam | yáḥ pañca carṣaṇír abhí rayim yéna vāṇamahai
 || 9 || sómāḥ pavanta índavo 'smábhyam gatuvíttamaḥ | mi-
 trāḥ suvāná arepásah svadhyāḥ svarvídaḥ || 10 || :

॥३॥

सुष्वाणासो व्यद्रिभिश्चिताना गोरधि त्वचि ।
 इषमस्मभ्यमभितः समस्वरन्वसुविदः ॥११॥
 एते पूता विपश्चितः सोमासो दध्याशिरः ।
 सूर्यासो न दर्शतासो जिगत्नवो ध्रुवा घृते ॥१२॥
 प्र सुन्वानस्यान्ध्रस्यो मर्तो न वृत तद्वचः ।
 अप श्वानमगधसं हता मुखं न भृगवः ॥१३॥
 आ जामिर्त्वे अव्यत भुजे न पुत्र ओण्योः ।
 सरज्जारे न योषणां वरो न योनिमामदम् ॥१४॥

sushvāṇāso vy ádribhiṣ citāna gór ádhi tvaci | ishāṇa
 asmábhyam abhítaḥ sām asvaran vasuvídaḥ || 11 || eté putá
 vipaścítaḥ sómāso dádhyāśiraḥ | sūryāso ná darsatāso ji-
 gatnávo dhruvā ghṛité || 12 || prá sunvanāsyāndhaso mārto
 ná vṛita tát vācaḥ | āpa śvānam aradhāsam hatá makhām
 ná bhrígavaḥ || 13 || á jamír átke avyata bhujé ná putrá
 oṇyoh | sáraj jāró ná yóshaṇam varó ná yónim asādam
 || 14 ||

O filtered elixir, bring to us that celebrated juice, which is most potent, which waits upon the five classes of people and whereby we may obtain riches. 9

The brilliant elixirs flow for us, knowing the right path. They are friendly, sinless, good-intentioned, and enlightened. 10

Effused by placing the plant on the cattle-skin, and pressing with stones, may these elixirs be the acquirers of wealth; may they give nutrient food to us from all sides. 11

These filtered divine elixirs, intelligent, mixed with milk and curds, swift-moving, firm in the waters, are brilliant as the sun. 12

Let no mortal hear the sound of the effused divine elixir; may it drive off the dog, the greedy person, who is not dedicated to the public welfare. May you, the brilliant ones drive off this villain. 13

Divine elixir, the kinsman, is enveloped in the investing filter like a child in the arms of its protecting parents; it hastens like a lover to a beloved; like a bridegroom to the bride, to rest at his own abode (that is, in the pitcher). 14

स वी॒रो दक्ष॑सा॒र्धनो॒ वि यस्त॑स्तम्भ॒ रोद॑सी ।
 हरिः॑ प॒वित्रे॑ अव्यत वे॒धा न योनि॑मा॒सद॑म् ॥१५॥
 अव्यो॑ वा॒रेभिः॑ पवते॒ सोमो॑ गव्ये॒ अधि॑ त्वचि ।
 क॒निक॑रद॒दृषा॒ हरि॑रिन्द्र॒स्याभ्ये॑ति निष्कृतम् ॥१६॥

sá viró dakshasádhano ví yás tastámbha ródasi | há-
 riḥ pavítre avyata vedhá ná yónim asádam || 15 || ávyo vá-
 rebhiḥ pavate sómo gávye ádhi tvaci | kánikradad vṛisha
 hárir índrasyābhy èti nishkṛitám || 16 || ३ ||

(१०२) द्व्युत्तरशततमं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्चस्यास्य सूक्तस्याध्यस्त्रित ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । उष्णिक् छन्दः ॥

॥४॥ क्रा॒णा शिशु॑र्महीनां॒ हिन्व॑न्नृतस्य दी॒धिति॑म् । विश्वा॒ परि॑ प्रि॒या भुव॑दध॒ द्विता॑ ॥१॥
 उप॑ त्रि॒तस्य॑ पा॒प्योऽर॑भक्त॒ यद्रु॑हा प॒दम् । य॒ज्ञस्य॑ सप्त॒ धाम॑भिरध॒ प्रिय॑म् ॥२॥
 त्रीणि॑ त्रि॒तस्य॑ धा॒रया॑ पृ॒ष्ठेर्वे॑रया र॒यिम् । मिमी॑ति अस्य॒ योज॑ना वि सु॒क्रतुः॑ ॥३॥
 ज॒ज्ञानं॑ सप्त॒ मा॒तरो॑ वे॒धाम॑शासत श्रि॒ये । अ॒यं ध्रु॒वो र॑यी॒णां चि॑केत॒ यत् ॥४॥
 अ॒स्य व्र॑ते स॒जोष॑सो वि॒श्वे दे॒वासो॑ अ॒द्रुहः॑ । स्पा॒र्हा भ॑वन्ति रन्त॒यो जुष॑न्त॒ यत् ॥५॥

102.

Krāṇā śiṣur mahīnām hinvānn ṛitasya dīdhitim | viśva
 pari priyā bhuvad ādha dvitā || 1 || ūpa tritasya pāshyōr
 ābhakta yād gūha padām | yajñasya sapta dhāmabhir ādha
 priyām || 2 || trīṇi tritasya dhāraya pṛsthēshv éraya ra-
 yīm | mīṃte asya yojana ví sukrātuḥ || 3 || jajñānām sapta
 mātāro vedhām aśāsata śriyē | ayām dhruvó raymām ci-
 keta yāt || 4 || asyā vraté sajóshaso víṣve devāso adrúhah |
 spārhā bhavanti rāntayo jushānta yāt || 5 || ४ ||

The golden-hued elixir, the implementer of strength, who upholds heaven and earth, is enveloped in the cosmic filter like the pious devotee in his own house. 15

The elixir flows purified by the cosmic fleecy filter, placed at a height; it comes out roaring on the cowhide; the showerer, the green-tinted goes to the abode of the aspirant, the resplendent self. 16

102

Engaged in sacred acts, the divine elixir is the child of the great earth. It casts lustre to the cosmic sacrifice. It has the control over the entire wealth of both the worlds, earth and heaven. 1

When the elixir takes its secret seat in the triangle of the heart (in the triple region of emotion, knowledge and bliss), it is invoked through the hymns of seven metres, since it is known as dear to sacrifice. 2

May you invoke the elixir, flowing in triple streams in the triple region of the heart; may it cause riches to flow to the sacrificial places. The person dedicated to sacred acts knows fully well the measure of his plan. 3

The seven metres (the seven mothers) impel the divine elixir, born of enlightenment, to assure prosperity for the worshipper, since verily the elixir is cognizant of riches. 4

All noble persons, pledged to the divine elixir and devoid of malice, assemble together at the sacred rite to participate in enjoyment of the elixir. They are to be envied, for they are delightfully absorbed in it. 5

॥५॥ यमी॒ गर्भ॑मृतावृ॒धो दृ॒शे चारु॑मजीजनन् । क॒विं मंहि॑ष्ठमध्व॒रे पु॒रुस्पृ॑हम् ॥६॥
समी॒ची॒ने अ॒भि त्मना॑ य॒ह्नी क॒तस्य॑ मा॒तरा॑ । त॒न्वा॒ना य॒ज्ञमा॑नुषग्यद॒ञ्जते॑ ॥७॥
क॒त्वा शु॒क्रेभि॑र॒क्षभि॑र्कृ॒णोरप॑ ब्रजं दि॒वः । हि॒न्वन्नृ॑तस्य दी॒धिति॑ प्राध्व॒रे ॥८॥

yām 1 gárbham ṛitavṛídho dṛśé cārum ājjanan | kavīm
mānbishṭham adhvaré purusprīham || 6 || sameiné abhí
tmāna yahví ṛitasya mātārā | tanvānā yajñām ānushág yád
añjaté || 7 || krátva śukrébhir akshábhir ṛiṇór āpa vrajám
diváh | hinvānn ṛitasya dídhitim prādhvaré || 8 || 5 ||

(१०३) व्युत्तरगततमं सूक्तम्

(१-६) पवृचस्यास्य सूक्तस्याप्यस्त्रिन ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । उष्णिक् छन्दः ॥

॥६॥ प्र पु॒ना॒नाय॑ वे॒धमे॒ सोमा॑य वच॒ उद्य॑तम् । भृ॒तिं न भ॑रा म॒तिभि॑र्जुजोषते ॥१॥
परि॒ वारा॑ण्यव्यया गोभि॑रञ्जानो अ॒र्षति॑ । त्री॒ षध॑स्था पु॒नानः॑ कृ॒णुते॒ हरिः॑ ॥२॥
परि॒ कोशं॑ मधु॒श्चुत॑मव्यये॒ वारे॑ अ॒र्षति॑ । अ॒भि वा॑णीर्कृ॒षीणां॑ सप्त नू॒षत॑ ॥३॥
परि॒ णे॒ता म॑तीनां वि॒श्वदे॒वो अ॒दाभ्यः॑ । सोमः पु॒नान॑श्चम्योर्वि॒शद्दरिः॑ ॥४॥

103.

Prá punanáya vedhāse sómāya váca údyatam | bhṛitīm
ná bharā matíbhīr jújoshate || 1 || pári várāṇy avyáyā gó-
bhir añjānó arshati | trí shadhástha punanáh kṛiṇute háriḥ
|| 2 || pári kóṣam madhuścútam avyáye vāre arshati | abhí
vāṇīr ṛishīnām sapta nūshata || 3 || pári ṇetá matínām viśvá
devo ádābhyah | sómah punanáś camvòr viśad dháriḥ || 4 ||

The germ, which the augmenters of the rite, bring forth at the sacrifice, is lovely to look upon, is intelligent, most adorable, and desired by many. 6

It of its own will goes to the great parents of the sacrifice, the unseparated ones, heaven and earth. At the ceremony, the priests duly anoint it with waters. 7

O elixir, by your act and by your eye-like brilliance, drive away the darkness from the sky and effuse into the sacrifice your juice, the lustre of the rite. 8

103

Sing loudly to the glory of the purified elixir, the institutor (of the rite). Pay homage to it, just as we pay wages to one who serves us. The elixir is verily gratified by praises. 1

Blending with milk and curds, the elixir rushes through the cosmic fleecy filter; the golden-hued elixir, when purified, rests in three regions (in the triangle of the heart—the seat of emotions, enlightenment and bliss). 2

The divine elixir sends forth its juice through the cosmic woollen filter to the honey-dripping receptacle; the seven metres of the hymns praise it. 3

The divine elixir is the evoker of intellect; all Nature's bounties are comprehended; it is unassailable, and is green-tinted. When filtered, may it come to rest in the cups. 4

परि दैवीरनु स्वधा इन्द्रेण याहि सरथम् । पुनानो वाघद्वाघद्भिरमर्त्यः ॥५॥
परि सप्तिर्न वाजयुर्देवो देवेभ्यः सुतः । व्यानशिः पवमानो वि धावति ॥६॥

pāri daívīr ānu svadhā índreṇa yahi sarátham | punānó vā-
ghād vāghādbhir āmartyah ॥ 5 ॥ pāri sáptir ná vājayúr devó
devébhyaḥ sutáh | vyānaśiḥ pávamano ví dhāvati ॥ 6 ॥ ८ ॥

[अथ सममोऽनुवाकः ॥]

(१०४) चतुस्तर्गतमं सूक्तम्

(१-६) पटुचस्यास्य सूक्तस्य काण्वो पर्वतनारदो काश्यपो शिवण्डिन्यावप्सर्मो वा ऋषिके ।

पवमानः सोमो देवता । उष्णिक् छन्दः ॥

॥ १ ॥ सखाय आ नि षीदत पुनानाय प्र गायत । शिशुं न यज्ञैः परि भूषत श्रिये ॥१॥
समी वत्सं न मातृभिः सृजता गयसाधनम् । देवाव्यं मदमभि द्विशवसम् ॥२॥
पुनाता दक्षसाधनं यथा शर्धाय वीतये । यथा मित्राय वरुणाय शन्तमः ॥३॥
अस्मभ्यं त्वा वसुविदमभि वाणीरनूषत । गोभिष्टे वर्णमभि वासयामसि ॥४॥
स नो मदानां पत इन्दो देवप्सरा असि । सखेव सख्ये गातुवित्तमो भव ॥५॥
सनेमि कृध्यस्मदा रक्षसं कं चिदत्रिणम् । अपादेवं द्वयुमंहो युयोधि नः ॥६॥

104.

Sákhāya ā ní shīdata punānáya prá gāyata | śiṣum ná
yajñaiḥ pári bhūshata śriyé ॥ 1 ॥ sám ī vatsám ná mātṛi-
bhiḥ srijāta gayasāadhanam | devavyām mādām abhí dvīṣa-
vasam ॥ 2 ॥ punāta dakshasāadhanam yāthā śārdhāya vītāye |
yātha mitráya vāruṇāya śāntamah ॥ 3 ॥ asmábhyaṁ tvā
vasuvídam abhí vānir anūshata | góbhish ṭe vārṇam abhí
vasayamasi ॥ 4 ॥ sá no madanām pata índo devápsarā asi |
sákheva sákhye gātuvíttamo bhava ॥ 5 ॥ sánemi kṛidhy
àsmád ā rakshásam kām cid atrínam | ápádevam dvayúm
ánho yuyodhi nah ॥ 6 ॥ 7 ॥

Proceed, O immortal, in the same chariot (in the same cavity) in which the self is seated to the celestial divine powers. Having been purified by priests, you have become pure and purifier. 5

Like a courser, who shows his strength, the divine elixir, effused for the divine elements; flows when purified and spreads widely in all directions. 6

104

Sit down, O friends, and sing aloud to the glory of the purified elixir, decorate it with offerings to beautify it as parents decorate a baby. 1

Just as the mother cares for her child, you devote yourself to the preparation of the elixir, the protector of the divine elements, the exhilarator. It is endowed with twofold strength, physical and spiritual. 2

Purify and filter (the divine elixir), the bestower of strength, for invigoration and for enjoyment. May it grant excellent happiness to the friend and to the man of distinction. 3

For us, do the hymns glorify you, the giver of wealth; we clothe your form with milk and curds (cow products). 4

O divine elixir, you are the king among all joy-giving elixirs; may you be our true guide as a friend to a friend. 5

May we cherish your friendship as if from the earliest times; drive away from us the voracious, the wicked, the impious, the godless, the double-dealer. Please keep sin and evil also far away from us.

(१०५) पञ्चोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य काण्वो पर्वतनारदावृषी । पवमानः सोमो देवता । उष्णिक् छन्दः ॥

॥८॥ तं वः सखायो मदाय पुनानमभि गायत । शिशुं न यज्ञैः स्वदयन्त गूर्तिभिः ॥१॥
संवत्स इव मातृभिरिन्दुर्हिन्यानो अज्यते । देवावीर्मदो मतिभिः परिष्कृतः ॥२॥

105.

Tām vaḥ sakhāyo mādāya punānām abhī gāyata | śiṣum
nā yajñaiḥ svadayanta gūrtibhiḥ || 1 || sām vatsā iva mā-
trībhir indur hinvāno ajyate | devāvīr mado matibhiḥ pā-
rishkritaḥ || 2 ||

अयं दक्षाय साधनोऽयं शर्धाय वीतये । अयं देवेभ्यो मधुमत्तमः सुतः ॥३॥
गोमन् इन्द्रो अश्ववत्सुतः सुदक्ष धन्व । शुचिं ते वर्णमधि गोषु दीधरम् ॥४॥

ayām dākshāya sādhanō 'yām śārdhāya vī-
tāye | ayām devébhyo mādhumattamaḥ sutāḥ || 3 || góman
na indo áṣvavat sutāḥ sudaksha dhanva | śúcim te vārṇam
ádhi góshu dīdharam || 4 ||

स नो हरीणां पत इन्द्रो देवप्सरस्तमः । सखेव सख्ये नर्यो रुचे भव ॥५॥
मनेमि त्वमस्मदाँ अदेवं कं चिद्व्रिणम् । साह्वान् इन्द्रो परि बाधो अप द्वयुम् ॥६॥

sá no harīṇām pata indo devá-
psarastamaḥ | sákheva sákhye nāryo rucé bhava || 5 || sá-
nemi tvām asmád āñ ádevam kām cid atrīṇam | sāhvāñ
indo pári bádho ápa dvayúm || 6 || १॥

105

O friends, loudly chant the hymns while the elixir is being purified. It is a joyful drink for the divine powers. Sweeten the elixir with oblations and sweet words, just as a child is pleased with colourful decorations. 1

The divine elixir is thoroughly mixed with waters as a calf is nourished by its mother; it is the protector of the enlightened one, the exhilarator, and is glorified by our praises. 2

This elixir is a sure means for obtaining invigoration; it is useful for acquiring speed and as a nutrient; it is effused most sweet-flavoured for the divine powers and the enlightened ones. 3

O powerful elixir, while expressed, pour upon us riches, comprising cattle (wealth) and horses (vigour); I shall add pure milk and curds to it. 4

O divine elixir, lord of our vigorous actions, you possess a most brilliant form; may you be kind to priests, and enlighten us as a friend enlightens a friend. 5

May you show us your ancient eternal friendship; drive away the impious voracious demoniac tendencies; O victorious elixir, overcome those who oppress us, and drive off those who are engrossed in sin. 6

(१०६) षडुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१४) चतुर्दशर्चस्यास्य सूक्तस्य (१-३, १०-१४) प्रथमादितृचस्य दशम्यादिपञ्चानाञ्च चाक्षुषोऽग्निः,

(४-६) चतुर्थ्यादितृचस्य मानवश्चक्षुः, (७-९) सप्तम्यादितृचस्य चाप्सवो मनुर्कपयः ।

पवमानः सोमो देवता । उष्णिक् छन्दः ॥

॥१॥ इन्द्रमच्छे सुता इमे वृषणं यन्तु हरयः । श्रुष्टी जातासु इन्द्रवः स्वर्विदः ॥१॥
 अयं भराय सानसिरिन्द्राय पवते सुतः । सोमो जैत्रस्य चेतति यथा विदे ॥२॥
 अस्येदिन्द्रो मदेष्वा ग्राभं गृभ्णीत सानसिम् । वज्रं च वृषणं भरत्समप्सुजित् ॥३॥
 प्र धन्वा सोम जागृविरिन्द्रायेन्द्रो परि स्रव । द्युमन्तं शुष्ममा भरा स्वर्विदम् ॥४॥
 इन्द्राय वृषणं मदं पवस्व विश्वदर्शतः । सहस्रयामा पथिकृद्विचक्षणः ॥५॥

106.

Índram ácha sutá imé vṛishaṇam yantu hárayah |
 śrushṭí jātāsa índavaḥ svarvídaḥ || 1 || ayám bhārāya sā-
 nasír índrāya pavate sutáh | sómo jaítrasya cetati yáthā
 vidé || 2 || asyéd índro mādeshv á grābhám grībhñīta sāna-
 sím | vájram ca vṛishaṇam bharat sám apsujít || 3 || prā
 dhanvā soma jāgrivir índrāyendo pári srava | dyumāntam
 śúshmam á bharā svarvídām || 4 || índrāya vṛishaṇam mād-
 dam pávasva viśvādarṣataḥ | sahásrayāmā pathikṛíd vica-
 kshaṇáh || 5 || १ ||

॥१०॥ अस्मभ्यं गातुवित्तमो देवेभ्यो मधुमत्तमः । सहस्रं याहि पथिभिः कनिक्रदत् ॥६॥
 पवस्व देववीतय इन्द्रो धाराभिरोजसा । आ कलशं मधुमान्तसोम नः सदः ॥७॥
 तव द्रप्सा उदप्रुत इन्द्रं मदाय वावृधुः । त्वां देवासो अमृताय कं पपुः ॥८॥

asmábhyam gātuvíttamo devébhyo mādhumattamah | sa-
 hásram yāhi pathíbhiḥ kánikradat || 6 || pávasva devávitaya
 indo dhārābhir ójasā | á kalāṣam mādhumān soma naḥ
 sadah || 7 || tāva drapsá udaprúta índram mādāya vāvri-
 dhuh | tvām devāso amṛitāya kām papuh || 8 ||

106

May these effused, all-knowing, golden-hued elixirs be quickly generated; may they proceed to the aspirant, the resplendent self, the showerer of blessings. 1

This effused elixir is an inspirer in putting a fight (against evils and evil doers); it is squeezed and filtered for the aspirant; it thinks of the victorious self, just as it thinks of others. 2

In the exhilaration of the spiritual joy, may the inner self seize hold of the bow with ease, and conquering evils in the world, may he wield the bolt of adamantine will power, the showerer of benefits. 3

Flow on, O stream of vigilant spiritual bliss; may it spread around for the aspirant. May it bless us with brilliant, overpowering and all obtaining strength. 4

Pour forth for the inner self the exhilarating sap of divine bliss; verily, you are charming, a tracer of fresh paths, the finder of the right ones. You are a showerer of blessing and all-beholding. 5

You are the best finder of paths for us, and the sweetest beverage for the divines; may you, roaring loudly, come to us by the thousand paths. 6

O elixir of divine bliss, flow onward in your strength with your streams for the inspiration and exultation of Nature's bounties; may you, fragrant and flavoured, come to stay in our pitchers (of heart). 7

Your drops, proceeding towards waters, have exalted the self to exhilaration; the senses have quaffed you for immortality. 8

आ नः सुतास इन्द्रवः पुनाना धावता रयिम् । वृष्टिद्यावो रीत्यापः स्वविदः ॥९॥
सोमः पुनान ऊर्मिणाव्यो वारं वि धावति । अग्रे वाचः पवमानः कनिकदत् ॥१०॥

ā naḥ sutāsa
indavaḥ punānā dhāvataḥ rayīm | vṛisṭīdyāyo rītyāpaḥ
svarvīdaḥ || 9 || sōmaḥ punānā ūrmínāvyo vāraṁ ví dhāvati |
āgre vācāḥ pāvamānaḥ kánikradat || 10 || 10 ||

॥११॥ धीभिर्हिन्वन्ति वाजिनं वने क्रीळन्तमत्यविम् । अभि त्रिपृष्ठं मतयः समस्वरन् ॥११॥
असर्जि कलशौ अभि मीळहे सप्तिर्न वाजयुः । पुनानो वाचं जनयन्नसिष्यदत् ॥१२॥

dhībhīr hinvanti vājīnaṁ vāne krīḷantam ātyavim | abhī
tripṛishṭhām matāyaḥ sām asvaran || 11 || āsarjī kalāṣāṁ abhī
mīḷhé sāptir ná vājayūḥ | punānó vācam janāyann asishya-
dat || 12 ||

पवते हर्यतो हरिरति ह्वरांसि रंह्या । अभ्यर्षन्तस्तोतृभ्यो वीरवद्यशः ॥१३॥
अया पवस्य देवयुर्मधोर्धारा असृक्षत । रेभन्पवित्रं पर्येषि विश्वतः ॥१४॥

pāvate haryató hārīr āti hvārāṁsi rāṁhyā | abhy-
ārshan stotṛībhyo vīrávad yāṣaḥ || 13 || ayā pavasva deva-
yūr mādhor ūhārā asṛikshata | rébhan pavítram páry eshi
viśvātaḥ || 14 || 14 ||

Bring us wealth (of wisdom), O bright blissful spirit, expressed and purified; you fill the sky with rains, and shed water on the earth; you give us everything that we need. 9

The spiritual elixir, while filtered, flows in a stream through the fleecy filter, and roars aloud before the hymns are chanted. 10

With their fingers, the priests send forth the powerful elixir of bliss sporting in the cosmic waters and passing through cosmic fleecy filter. Thereafter the elixir abides in the three receptacles (heaven, midspace and earth; and in the body complex in the physical, mental and spiritual regions). 11

For nourishing (the worshipper) it has been set free into the receptacles like an impetuous courser in battle. While filtered, it raises a cry, and flows (in the vessels). 12

The delightful golden-hued elixir flows with rapidity into the crooked (pitchers). It provides wealth and vigour to the worshippers. 13

For the exhilaration of organs, your streams are set free. May you flow, O elixir, with thrilling sounds and pass through the ultra-psychic filter in all directions. 14

(१०७) सप्तोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-२६) षड्विंशत्यृचम्याम्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यो भरद्वाजः, मारीचः कश्यपः, राहूगणो गोतमः, भौमोऽत्रिः, गाथिनो विश्वामित्रः, भार्गवो जमदग्निः, मैत्रावरुणिर्वसिष्ठश्च सप्तर्षयः । पवमानः सोमो देवता । (१-२, ४-७, १०-१५, १७-२६) प्रथमाद्वितीययोर्ऋचोश्चतुर्थ्याद्विचतसृणां दशम्यादिषण्णां सप्तदश्यादिदशानाञ्च प्रगाथः [(१, ४, ६, १०, १२, १४, १७, १९, २१, २३, २५) प्रथमाचतुर्थीषष्ठीदशमीद्वादशीचतुर्दशीसप्तदश्येकोन-विश्येकविंशत्रयोविंशीपञ्चविंशीनां बृहती, (२, ५, ७, ११, १३, १५, १८, २०, २२, २४, २६) द्वितीयापञ्चमीसप्तम्येकादशीत्रयोदशीपञ्चदश्यष्टादशीविंशीद्वाविंशीचतुर्विंशीषड्विंशीनां सनोबृहती], (३) तृतीयाया भुरिग्विगाड् द्विपदा, (८-९) अष्टमीनवम्योर्बृहती.
(१६) षोडश्याश्च द्विपदा विराट् छन्दांसि ॥

॥१२॥

परीतो षिञ्चता सुतं सोमो य उत्तमं हविः ।
दधन्वाँ यो नर्यो अप्स्वन्तरा सुषाव सोममद्रिभिः ॥१॥
नूनं पुनानोऽविभिः परि स्रवादब्धः सुरभितरः ।
सुते चित्वाप्सु मदामो अन्धसा श्रीणन्तो गोभिरुत्तरम् ॥२॥

107.

Páritó shiñcatā sutám sómo yá uttamám havíḥ | da-
dhanvāñ yó naryo apsv àntár á susháva sómam ádribhiḥ
|| 1 || nūnám punāno 'vibhiḥ pári sravádabdhah surabhínta-
rah | suté cit tvāpsú madāmo ándhasā śrīṇánto góbbhir útta-
ram || 2 ||

परि सुवानश्चक्षसे देवमादनः क्रतुरिन्दुर्विचक्षणः ॥३॥
पुनानः सोमः धारयापो वसानो अर्षसि ।
आ रत्नधा योनिमृतस्य सीदस्युत्सो देव हिरण्ययः ॥४॥
दुहान ऊर्ध्वर्दिव्यं मधु प्रियं प्रत्नं सधस्थमासदत् ।
आपृच्छयं धरुणं वाज्यर्षति नृभिर्धृतो विचक्षणः ॥५॥

pári suvānāṣ cākshase devamādanah krátur índur
vicakshanāḥ || 3 || punānāḥ soma dhārayāpó vāsāno arshasi |
á ratnadhā yónim ṛitasya sīdasy útso deva hiraṇyáyah
|| 4 || duhāná ūdhar divyám mādhu priyam pratnám sadha-
stham ásadat | āprīchyam dharuṇam vājy arshati nrībhīr
dhūtó vicakshanāḥ || 5 || 12 ||

107

Hence sprinkle forth the effused divine elixir from all sides which is the best sacred oblation; it is useful to men as well. It is dressed with waters of firmament; its plant is crushed under stones by the priests. 1

The elixir, filtered through the cosmic fleecy filter, is unassailable, most fragrant, and flows around on effusion. We praise you; you are mixed with cosmic waters and milk and curds as nutrients. 2

After effusion, the elixir flows so as to be seen by every one; it is the exhilarator of Nature's bounties, is active and far-sighted and the source of inspiration. 3

You have been filtered clear, O elixir; you flow in a stream clothed in the consecrated waters; you are the giver of wealth and rest in the place of cosmic rites. It flows forth upwards like a golden fountain. 4

Milking the agreeable celestial exhilarating udder, it rests on its ancient seat, the firmament. The elixir is food-giving. It is washed and cleansed by men and it proceeds to the receiving vessels, worthy of praises. 5

॥१३॥

पुनानः सोम जाग्रविरव्यो वारे परि प्रियः ।
 त्वं विप्रो अभवोऽङ्गिरस्तमो मध्वा यज्ञं मिमिक्ष नः ॥६॥
 सोमो मीद्वान्पवते गातुवित्तम ऋषिर्विप्रो विचक्षणः ।
 त्वं कविरभवो देववीतम आ सूर्य रोहयो दिवि ॥७॥

punānāḥ soma jāgrivir avyo vāre pari priyāḥ | tvām
 vipro abhavó 'ngirastamo mādhvā yajñām mimiksha naḥ
 || 6 || sómo mīdhvān pavate gatuvittama ṛishir' vipro vi-
 cakshanāḥ | tvām kavir abhavo devavitama ā sūryam ro-
 hayo divi || 7 ||

सोम उ पुवाणः सोतृभिरधि ण्णुभिरवीनाम् ।
 अश्वयेव हरिता याति धारया मन्द्रया याति धारया ॥८॥
 अनुपे गोमान्गोभिर्क्षाः सोमो दुग्धाभिरक्षाः ।
 समुद्रं न संवर्णान्यग्मन्मन्दी मदाय तोशते ॥९॥
 आ सोम सुवानो अद्रिभिस्तिरो वारण्यव्यया ।
 जनो न पुरि चम्बोर्विशद्वरिः सदा वनेषु दधिषे ॥१०॥

sóma u shuvaṇāḥ sotṛibhir ádhi śmūbhir
 ávinām | áṣvayeva haríta yati dhārayā mandráya yāti dhā-
 rayā || 8 || anūpé gómān góbbhir akshaḥ sómo dugdhábbhir
 akshaḥ | samudráṁ ná samvāraṇany agman mandí mādāya
 toṣate || 9 || ā soma suvāno ádribhis tiró vāraṇy avyāyā |
 jāno na puri camvōr viṣad dhāriḥ sádo vāneshu dadhishe
 || 10 ||

The ever-vigilant effused elixir flows and passes through the cosmic fleecy filter. You are intelligent, prominent among all the body-fluids. May you sprinkle your oblations with this exhilarating juice. 6

The elixir, which is the showerer of benefits, best of the path-finders, a seer, a sage, and all-discriminating, flows onward. (O elixir), you are wise, most devoted to the divines; it is on your accounts that the sun mounts the heaven. 7

Pressed out by the cosmic effusers, the elixir comes filtered from the cosmic elevated fleecy filters placed at high levels. It proceeds ahead with its golden-hued stream as a mare; it proceeds ahead with its exhilarating stream. 8

The divine elixir of life, mixed with cow-products, flows into the cosmic reservoir. Mixed with milk, it is filtered, its enjoyable juices go (to pitchers) as rivers go to the cosmic ocean; the exhilarating saps are expressed to invigorate Nature's bounties. 9

Expressed by the stones, the golden-hued, divine elixir, passes through the cosmic fleecy filters to the cups just as a man enters a city. 10

॥१४॥

स मा॒मृजे ति॒रो अ॒ण्वानि मे॒ष्यो मी॒ळ्हे सप्ति॒र्न वा॒ज॒युः ।
 अ॒नु॒माद्यः प॒र्व॒मानो मनी॒षिभिः सोमो वि॒प्रेभिर्ऋ॒क्भिः ॥११॥
 प्र सोम दे॒ववी॒तये सिन्धु॒र्न पि॒प्ये अ॒र्णसा ।
 अ॒ंशोः पय॑सा मदि॒रो न जा॒गृवि॒रच्छा को॒शं मधु॑श्चुतम् ॥१२॥

sá māmṛije tiró āṇvani meshyò mīḷhé sáptir ná vaja-
 yūḥ | anumádyah pávamano manishíbhiḥ sómo víprebhir
 ríkvabhiḥ || 11 || prá soma devávitaye síndhur ná pipye
 āṇasā aṅśóḥ páyasa madiro ná jāgrivir acha kōṣam ma-
 dhuścútam || 12 ||

आ ह॒र्यतो अ॒र्जुने अ॒त्के अ॒व्यत प्रि॒यः सु॒नुर्न म॒र्ज्यः ।
 तमी॑ हि॒न्वन्त्य॒पसो यथा॑ रथं॒ नदी॑ष्व॒ गर्भ॑स्त्योः ॥१३॥
 अ॒भि सोमा॑स आ॒यवः प॒वन्ते मद्यं॑ म॒दम् ।
 स॒मु॒द्रस्या॒धि वि॒ष्टपि॑ मनी॒षिणो॑ मत्स॒रासः स्व॒र्विदः ॥१४॥
 त॒र॒त्समु॒द्रं प॒र्व॒मान उ॒र्मिणा॑ राजा॒ देव॑ ऋ॒तं बृ॒हत् ।
 अ॒र्षे॒न्मि॒त्रस्य॒ वरु॑णस्य॒ धर्म॑णा॒ प्र हि॒न्वान॒ ऋ॒तं बृ॒हत् ॥१५॥

á haryató arjune átke avyata priyāḥ sūnūr
 ná mārjyaḥ | tam im hinvanty apāso yátha rātbam nadīshv
 á gābhastyoh || 13 || abhí sōmāsa ayávaḥ pávante mádyam
 mádam | samudrásyádhi vištāpi manīṣiṇo matsarāsaḥ svar-
 vídah || 14 || tárat samudrām pávamāna ūrmínā rájā devá
 ritām bṛihát | árshan mitrásya vāruṇasya dhármanā prá
 hinvānā ritām bṛihát || 15 || 14 ||

Passing through the interstices of the fleece, the divine elixir is adorned like a horse in the battle; it is to be invoked and praised by everyone by men of wisdom and by the reciters of sacred songs. 11

O divine elixir, like rivers feeding an ocean, you are fed with water for the rejoicing of Nature's bounties; full of joy to the extreme, you move towards the honey-dropping pitcher, meant to stock the spiritual bliss. 12

It is loving and affectionate like a dear son about to be decorated. The divine elixir is clad in a shining robe. Fingers of both the hands compel it to mix with streams of waters just as a warrior drives his chariot into battle. 13

The wise priests send forth the inebriating juices upon the uplifted cosmic fleecy filter of the firmament. The elixir is full of lustre, intelligent, and exhilarating. 14

May the flowing divine royal elixir, vast and true (or mixed with large quantities of water), undergo purification, and traverses the firmament in a stream; vast and true, being sent forth, it flows for the support of the sun and ocean. 15

॥१५॥

नृभि॒र्येमा॒नो ह॑र्यतो वि॒चक्ष॑णो राजा दे॒वः संमु॑द्रियः ॥१६॥
 इन्द्रा॑य पवते॒ मदुः सोमो॑ म॒रुत्व॑ते सु॒तः ।
 सह॒स्रधा॒रो अत्य॑व्यम॒र्षति॒ तमी॑ मृजन्त्या॒यवः॑ ॥१७॥

nṛíbhīr yemānó haryató vicakṣhaṇó rájā deváh samud-
 ríyah ॥ 16 ॥ índrāya pavate mādah sómo marútvate sutáh |
 sahásradhāro áty ávyam arshati tám i mṛijanty āyāvaḥ
 ॥ 17 ॥

पुना॒नश्च॒मू ज॒नय॑न्मतिं क॒विः सोमो॑ दे॒वेषु॑ र॒ण्यति॑ ।
 अ॒पो वसा॑नः परि गोभि॒रुत्तरः॑ सीद॒न्वने॑ष्वव्यत ॥१८॥
 तवा॒हं सोम॑ रा॒रण स॒ख्य इन्द्रो॑ दि॒वेदि॑वे ।
 पुरु॑णि बभ्रो नि च॑रन्ति॒ मामव॑ परि॒धीर॑ति ताँ इ॒हि ॥१९॥
 उ॒ताहं॑ न॒क्तमु॑त सोम॒ ते दि॒वा स॒ख्याय॑ बभ्र ऊ॒र्धनि॑ ।
 घृ॒णा तप॑न्त॒मति॒ सूर्य॑ प॒रः शकु॑ना इ॒व प॑प्तिम ॥२०॥

punānāś camū janāyan matim kavīḥ sómo devéṣhu
 raṇyati | apó vāsanaḥ pári góbhīr úttaraḥ sídan vāneshv
 avyata ॥ 18 ॥ távāhám soma rāraṇa sakhyá indo divé-dive |
 perúṇi babhro ní caranti mam āva paridhīr āti tán ihi
 ॥ 19 ॥ utāhám náktam utá soma te díva sakhyaya babhra
 ūrdhani | ghrīṇa tāpantam ati sūryam parāḥ śakuna iva
 paptima ॥ 20 ॥

Led and disciplined by the priests, the divine royal elixir,
intelligent and abiding in the firmament— 16

When effused and expressed, it flows for the aspirant self,
attended with the vital breaths. With all its thousand
streams, it passes through the fleecy sieve for filtration.
It is cleansed by men. 17

Purified in the cosmic bowls, the sagacious elixir, gendering
songs, rejoices amongst all divine elements, clothed with
the waters and sitting in the wooden bowls, it is surround-
ed with the sweet milk and curds (the elixir is mixed with
milk and curds and then used as a libation or beverage). 18

O divine elixir, in your friendship, I have been rejoicing
day by day; many evils assail me. O bright elixir, over-
come them who surround me and tease. 19

I am delighted in your presence, O tawny-coloured elixir,
both day and night. For the sake of your friendship,
may we soar like birds far beyond the sun, refulgent with
your glow. 20

॥१६॥

मृज्यमानः सुहस्त्य समुद्रे वार्चमिन्वसि ।
 रयिं पिशङ्गं बहुलं पुरुस्पृहं पवमानाभ्यर्षसि ॥२१॥
 मृजानो वारे पवमानो अव्यये वृषाव चक्रदो वने ।
 देवानां सोम पवमान निष्कृतं गोभिरञ्जानो अर्षसि ॥२२॥
 पवस्व वाजसातयेऽभि विश्वानि काव्या ।
 त्वं समुद्रं प्रथमो वि धारयो देवेभ्यः सोम मत्सरः ॥२३॥
 स तू पवस्व परि पार्थिवं रजो दिव्या च सोम धर्मभिः ।
 त्वां विप्रासो मतिभिर्विचक्षण शुभ्रं हिन्वन्ति धीतिभिः ॥२४॥

mṛijyāmanah suhastya samudrē vacam invasi | rayīm
 piṣangam bahulām purusprīham pāvamanabhy arshasi || 21 ||
 mṛijānó vāre pāvamano avyaye vṛishāya cakrado vāne | de-
 vānam soma pavamana nishkrītam góbhīr añjānó arshasi
 || 22 || pávasva vājasataye 'bhi viśvāni kavya | tvām samud-
 rām prathamó ví dharayo devébhyaḥ soma matsaráḥ || 23 ||
 sá tú pavasva pári parthivam rájo divyá ca soma dhárma-
 bhīḥ | tvām vípraso matíbhīr vicakṣhaṇa śubhrām hinvanti
 dhítíbhīḥ || 24 ||

पवमाना असृक्षत पवित्रमति धारया ।
 मरुत्वन्तो मत्सरा इन्द्रिया हया मेधामभि प्रयांसि च ॥२५॥
 अपो वसानः परि कोशमर्षतीन्दुर्हियानः सोतृभिः ।
 जनयज्ज्योतिर्मन्दना अवीवशद्वाः कृण्वानो न निर्णिजम् ॥२६॥

pāvamana asṛikshata pavītram āti dhāraya |
 marūtvanto matsará indriyá háya medhām abhi práyāñsi
 ca || 25 || apó vāsanah pári kōṣam arshatīndur hiyānāḥ so-
 trībhīḥ | janāyañ jyótir mandāna avivaśad gāḥ kṛiṇvanó nā
 nirñijam || 26 || ॥ १६ ॥

O elixir, cleansed by beautiful fingers of both the hands, you utter divine words in the process of purification and filtration. You bring, O golden-hued elixir, much-coveted wealth when you flow to us. 21

O flowing elixir, the life-force, the showerer of benefits, when cleansed and filtered through the cosmic fleecy woollen sieve, you come down with a roar (to mix with waters). O effusing elixir, you are mixed with milk and curds for the satisfaction of divine elements, and then you are taken to your proper place. 22

Flow onward, O elixir, full of all praises, to procure food for us; you are the exhilarator of the divine powers and the chief supporter of the firmament. 23

Flow quickly, O far-seeing, radiant, fair coloured, divine elixir with your supports to the terrestrial and celestial worlds. The experienced priests press you out with their fingers. They continue to chant the hymns of praise as the process goes on. 24

Your filtered juices, neat and clean, are let flow through the cosmic filter in a stream for the resplendent self and for the vital elements. They are exhilarating, and swift-moving. They bring us nutrition and fame. 25

The divine elixir, clad in watery robes and effused by the worshippers, rushes to the receptacle, generating light and identifying its form with the cow (i.e. when mixed with milk and curds). This elixir is worth our invocations, and commendations. 26

(१०८) अष्टोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१६) षोडशर्चस्यास्य सूक्तस्य (१-२) प्रथमाद्वितीययोर्ऋचोः शाकन्यो गौरिवीतिः, (३, १४-१६)

तृतीयायाश्चतुर्दश्यादितृचस्य च वामिष्ठः शक्तिः, (४-५) चतुर्थीपञ्चम्योराङ्गिरस ऊरुः, (६-७)

षष्ठीसप्तम्योर्भागिद्वाज ऋजिश्वा. (८-९) अष्टमीनवम्योराङ्गिरस ऊर्ध्वमद्या, (१०-११) दशम्ये-

कादश्याङ्गिरसः कृतयशाः, (१२-१३) द्वादशीत्रयोदश्याश्च राजर्षिक्रैणश्चय ऋषयः ।

पवमानः सोमो देवता । काकुभः प्रगाथः [विपमर्चा ककुप्, समर्चा सतोवृहती,

(१३) त्रयोदश्या यवमध्या गायत्री] छन्दः ॥

॥ १. ७ ॥ पवस्व मधुमत्तम इन्द्राय सोम क्रतुवित्तमो मदः । महि द्युक्षतमो मदः ॥१॥
यस्य ते पीत्वा वृषभो वृषायतेऽस्य पीता स्वर्विदः ।
स सुप्रकेतो अभ्यक्रमीदिषोऽच्छा वाजं नैतशः ॥२॥

108.

Pávasva mādhumattama índrava soma kratuvittamo ma-
dah | máhi dyukshátamo mādah | 1 || yása te pítvá vṛi-
shabhó vṛishayáte 'sya pítá svarvídah | sá supráketo abhy
ākramādiśhó 'cha vajam naitasah || 2 ||

त्वं ह्यङ्ग देव्या पवमान जनिमानि द्युमत्तमः । अमृतत्वाय घोषयः ॥३॥
येना नवग्वो दध्यङ्गपोर्णुते येन विप्रास आपिरे ।
देवानां सुम्ने अमृतस्य चारुणो येन श्रवांस्यानशुः ॥४॥
एष स्य धारया सुतोऽव्यो वारेभिः पवते मदन्तमः । क्रीळन्नूर्मिरपामिव ॥५॥

tyām hy ānga daí-
vya pávamana jānimani dyumattamah | amṛitatváya gho-
sháyah || 3 || yéna navagvo dadhyam apornuté yéna víprasa
apiré | devánām sumné amṛitasya caruṇo yéna śrávaṁsy
ānasúh || 4 || eshá syá dhárayā suto 'vyo várebhiḥ pavate
madántamah | krīlann ūrmír apām iva || 5 || 17 ||

108

O sweet-flavoured, most intelligent, exhilarator, elixir of divine love, flow for the aspirant self, the great, the most brilliant and full of bliss. 1

By drinking whom the mighty aspirant is invigorated and becomes the beholder of everything under its impulsion, the intelligent self reaches the viands (of the enemy) as the horse reaches the battle. 2

O effusing divine love, brilliant and pure, you invoke and evoke all divine elements for the sake of their immortality. 3

Through you, the most realised sages, the offerers of the nine day's rite, have been opening the door of the cave. Again through you the seers recover the lost cows, i.e. the wisdom; through you, under the protection of the divine, the worshippers obtain the sustenance of the delicious ambrosial water. 4

This divine elixir when effused flows most exhilarating through the cosmic woollen fleecy sieve and sporting like a wave of water. 5

॥१८॥

य उ॒स्त्रिया॒ अप्या॑ अ॒न्तर॑श्मनो॒ निर्गा॑ अकृ॒न्तदो॑जसा ।

अ॒भि ब्र॒जं त॑लिषे॒ गव्य॑म॒श्व्यं व॒र्मीव॑ धृ॒ष्णवा॒ रुज॑ ॥६॥

आ सो॒ता परि॑ षिञ्च॒ताश्चं॑ न स्तोम॑म॒सुरै॑ रज॒स्तुर॑म् । व॒नक्र॑क्षमुदु॒प्रुत॑म् ॥७॥

स॒हस्र॑धारं वृष॒भं प॑योवृधं प्रि॒यं दे॒वाय॑ जन्म॑ने ।

ऋ॒तेन॑ य ऋ॒तजा॑तो वि॒वावृ॑धे रा॒जा दे॒व ऋ॒तं बृ॑हत् ॥८॥

अ॒भि द्यु॒म्नं बृ॑हद्य॒श इ॒षस्प॑ते दि॒दीहि॑ दे॒व दे॒वयुः॑ । वि को॒शं म॑ध्य॒मं यु॒व ॥९॥

आ व॑च्यस्व सु॒दक्ष॑ च॒म्बोः सु॒तो वि॒शां व॒ह्निर्न॑ वि॒स्पतिः॑ ।

वृ॒ष्टिं दि॒वः प॑वस्व री॒तिम॑पां जिन्वा॒ गवि॑ष्ट्ये॒ धियः॑ ॥१०॥

yá usríyā ápyā antár áṣmano nír gá ákr̥intad ójasā |
 abhí vrajám tatnishe gávyam áśvyam varmíva dhṛishṇav
 á ruja || 6 || á sotā pári shiñcatáśvam ná stómam aptúram
 rajastúram | vanakrakshám udaprútam || 7 || sahásradhāram
 vṛishabhám payovṛidham priyám devāya jánmanē | řiténa
 yá řitájāto vivāvṛidhé rájā devá řitám bṛihát || 8 || abhí
 dyumnám bṛihád yáśa íshas pate didīhí deva devayúḥ | ví
 kóṣam madhyamám yuva || 9 || á vacyasva sudaksha camvòḥ
 sutó viśám váhnir ná viśpátih | vṛishtīm diváh pavasva ři-
 tím apám jínvā gávishtaye dhíyah || 10 || 18 ||

॥१९॥

ए॒तमु॒ त्वं म॑दु॒च्युत॑ स॒हस्र॑धारं वृष॒भं दि॒वो दु॒हुः । वि॒श्वा व॑सू॒नि वि॒भ्रत॑म् ॥११॥

वृषा॒ वि ज॑ज्ञे ज॒नय॑न्नम॒र्त्यः प्र॒तप॑ज्योति॒षा त॑मः ।

स सु॒ष्टुतः॑ क॒विभि॑र्नि॒र्णिजं॑ दधे त्रि॒धात्व॑स्य दं॒ससा॑ ॥१२॥

etám u tyám madacyútam sahásradhāram vṛishabhám
 dívo duhub | víśvā vásūni bíbhratam || 11 || vṛishā ví jajñe
 janáyann ámartyah pratápañ jyótishā támaḥ | sá sústutah
 kavíbhīr nirñijam dadhe tridhátv asya dánśasā || 12 ||

O hero elixir, it is you who by your might have been extricating from the rock the quick-moving kine, abiding in the waters. You have spread out a pasturage for cattle and horses and like a mailed warrior, you have been ever slaying the wicked and cruel. 6

O priests, pour forth and sprinkle the beverage all around, swift in action like a horse, the adorable, dispenser of rain, and active and speedy as light, squeeze out the juice of the plant, mix it with water and further strengthen it (with milk and curds). 7

It filters out in thousand streams; it is the showerer of benefits, augments of rain water, and dear to the divine elements. It swells in waters. It is a king, a divine, true and vast. 8

O divine elixir, Lord of viands, devoted to the divine elements, bestow upon us brilliant and abundant food. May you throw open the doors of the mid-region (for rains). 9

Come, O powerful elixir, effused into the bowls like a leader, come to the pitcher like a king for the good of the people and impel the intellects for the procurement of wisdom. Just as it rains from heaven, come filtered to the receptacle. 10

The enlightened priests have been milking from heaven, the elixir, exhilarating, thousand-streamed, the showerer of blessings and the bearer of all treasures. 11

We are acquainted with the mighty elixir, the source of virility and the destroyer of the darkness with his radiance. Praised by men of wisdom, it has assumed its own form. Established in the three regions (physical, mental and spiritual, or heaven, midspace, and earth); it controls everyone. 12

स सुन्वे यो वसूनां यो रायामनेता य इलानाम् । सोमो यः सुक्षितीनाम् ॥१३॥
 यस्य न इन्द्रः पिबाद्यस्य मरुतो यस्य वार्यमणा भगः ।
 आ येन मित्रावरुणा करामहु एन्द्रमवसे महे ॥१४॥
 इन्द्राय सोम पातवे नृभिर्यतः स्वायुधो मदन्तिमः । पवस्व मधुमत्तमः ॥१५॥
 इन्द्रस्य हार्दि सोमधानमा विश समुद्रमिव सिन्धवः ।
 जुष्टो मित्राय वरुणाय वायवे दिवो विष्टम्भ उत्तमः ॥१६॥

sá

sunve yó vásūnām yó rāyām ānetā yá ilānām | sómo yáh
 sukshitīnām || 13 || yāsyā na índrah píbād yāsyā marúto
 yāsyā vāryamāṇā bhāgah | ā yēna mitrávaruṇā kārāmaha
 éndram āvase mahé || 14 || índrāya soma pátave nṛíbbhir ya-
 táh svāyudhó madántamah | pávasva mádhumattamah || 15 ||
 índrasya hārdi somadhānam ā viṣa samudrām iva síndha-
 vah | júshto mitráya varuṇāya vāyāve divó viṣṭambhá utta-
 máh || 16 || १९ ||

(१०९) नवोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-२२) द्वाविंशत्युचम्यास्य सूक्तस्यैश्वर्यो धिष्ण्याग्नयः ऋषयः । पवमानः सोमो देवता ।

द्विपदा विगद् छन्दः ॥

॥२०॥

परि प्र धन्वेन्द्राय सोम स्वादुर्मित्राय पूष्णे भगाय । १
 इन्द्रस्ते सोम सुतस्य पेयाः क्रत्वे दक्षाय विश्वे च देवाः ॥१॥ २
 एवामृताय महे क्षयाय स शुक्रो अर्ष दिव्यः पीयूषः । ३

109.

Pári prá dhanvéndrāya soma svādúr mitráya pūshné
 bhāgāya || 1 || índras te soma sutāsyā peyāh krátve dākshāya
 vīṣve ca devāh || 2 || ōvāmṛitāya mahé kshāyāya sá śukró
 arsha divyāh pīyūṣah || 3 ||

The elixir has been effused, which is the bringer of treasures, the bringer of riches, the bringer of food and the bringer of fair home. 13

Ours is this elixir which the resplendent self enjoys, which the vital elements enjoy and which imparts grace and discipline to creation. Through it, we propitiate the sun, the ocean and lightning to obtain the assured protection. 14

O elixir of divine love, collected by the priests, well-armed, most exhilarating, most sweet-flavoured, flow for the enjoyment of the resplendent self. 15

O elixir, enter the celestial container, the heart of the aspirant self, as the rivers enter the sea. You are the best and the strongest pillar of strength to the sun, the ocean, the cosmic wind, and the heavenly bodies. 16

109

O sweet elixir of divine love, march onward with your flowing stream, with the blessings of the supreme Lord who is resplendent, friendly, nourishing and gracious, and stay on in the cosmic container. 1

O divine elixir, let the aspirant self and all the divine powers relish you when effused for obtaining intelligence and strength. 2

O pure, divine, and celestial elixir, flow for immortality and supreme abode. 3

पवस्व सोम महान्तस्समुद्रः पिता देवानां विश्वाभि धाम ॥२॥	४
शुक्रः पवस्व देवेभ्यः सोम दिवे पृथिव्यै शं च प्रजायै ।	५
दिवो धर्तासि शुक्रः पीयूषः सत्ये विधर्मन्वाजी पवस्व ॥३॥	६
पवस्व सोम द्युम्नी सुधारो महामवीनामनु पूर्यः ।	७
नृभिर्येमानो जज्ञानः पूतः क्षरद्विश्वा नि मन्द्रः स्वर्वित् ॥४॥	८
इन्दुः पुनानः प्रजामुराणः करद्विश्वा नि द्रविणानि नः ।	९
पवस्व सोम क्रत्वे दक्षयाश्चो न नित्तो वाजी धनाय ॥५॥	१०

pávasva soma mahán samud-
 ráḥ pitā devānām viśvābhī dhāma || 4 || śukráḥ pavasva
 devébhyaḥ soma divé prithivyaí śam ca prajāyai || 5 || divó
 dhartási śukráḥ pīyúśhaḥ satyé vídharman vājī pavasva
 || 6 || pávasva soma dyumní sudhāró mahām ávīnām ánu
 pūrvyáḥ || 7 || nṛíbhīr yemānó jajñānāḥ pūtáḥ kshárad viśvāni
 mandráḥ svarvít || 8 || índuḥ punānāḥ prajāṃ urānāḥ kárad
 viśvāni dráviṇāni naḥ || 9 || pávasva soma krátve dákshā-
 yāsvo ná níktó vājī dhānāya || 10 || 20 ||

॥२१॥

तं ते सोतारो रसं मदाय पुनन्ति सोमं महे द्युम्नाय ।	११
शिशुं जज्ञानं हरिं मृजन्ति पवित्रे सोमं देवेभ्य इन्दुम् ॥६॥	१२

tām te sotāro rāsam mādāya punānti sómam mahé
 dyumnāya || 11 || śiṣuṃ jajñānām hārim mṛijanti pavítre
 sómam devébhya índum || 12 ||

O elixir of life, an ocean of divine sap (or the shedder of rains), our protector and preserver, may Nature's entire creation ever remain fully blessed with your constant flow. 4

O brilliant elixir, flow in the filtered form for the benefit of divine elements and give joy to heaven and earth and all creatures. 5

You are the sustainer of heaven, the radiant, superb as a soothing beverage and strong; may you flow pure and neat with all appropriateness. 6

O elixir of divine life, brilliant and shining, may you with your copious streams, flow as ever through the great cosmic fleecy woollen filter. 7

May the elixir, effused and filtered by priests, cured and purified, exhilarating and all-knowing, bring riches of all sorts to everyone of us. 8

May the elixir, filtered and purified through the cosmic fleecy sieve, bestow on us progeny and all kinds of wealth. 9

O elixir of life, you have been cleansed with water like a horse. May you constantly flow to bestow on us intelligence, strength and wealth. 10

The priests, who press you, purify your juice for exhilaration; they filter the elixir of life for attaining your intense brilliancy and glory. 11

Just as a newly born babe is cleansed so the priests clarify the golden-hued shining elixir on the cosmic filter to replenish and rejuvenate Nature's creation. 12

इन्दुः पविष्ट चारुर्मदायामुपस्थे कविर्भगाय ।	१३
बिभर्ति चार्विन्द्रस्य नाम येन विश्वानि वृत्रा जघान ॥७॥	१४
पिबन्त्यस्य विश्वे देवासो गोभिः श्रीतस्य नृभिः सुतस्य ।	१५
प्र सुवानो अक्षाः सहस्रधारस्तिरः पवित्रं वि वारमव्यम् ॥८॥	१६
स वाज्यक्षाः सहस्ररेता अद्भिर्मृजानो गोभिः श्रीणानः ।	१७

índuḥ pavishta cārur mādā-
yāpām upásthe kavír bhágāya || 13 || bíbharti cārv índrasya
náma yéna víṣvāni vṛitrā jaghána || 14 || píbanty asya víṣve
devāso góbhiḥ śrítasya nṛíbhīḥ sutásya || 15 || prá suvānó
akshāḥ sahásradhāras tirāḥ pavítram ví vāram ávyam || 16 ||
sá vājy àkshāḥ sahásraretā adbhír mṛijānó góbhiḥ śrīṇā-
nāḥ || 17 ||

प्र सोम याहीन्द्रस्य कुक्षा नृभिर्येमानो अद्भिभिः सुतः ॥९॥	१८
असर्जि वाजी तिरः पवित्रमिन्द्राय सोमः सहस्रधारः ।	१९
अञ्जन्त्येनं मध्वो रसेनेन्द्राय वृष्ण इन्दुं मदाय ॥१०॥	२०
देवेभ्यस्त्वा वृथा पाजसेऽपो वसानं हरिं मृजन्ति ।	२१
इन्दुरिन्द्राय तोशते नि तोशते श्रीणन्नृग्रो रिणन्नपः ॥११॥	२२

prá soma yāhíndrasya kukshá nṛíbhīr yemānó
ádribhiḥ sutāḥ || 18 || ásarji vājī tirāḥ pavítram índrāya só-
mah sahásradhārah || 19 || añjānty enam mādhuvo rásenén-
drāya vṛishṇa índum mādāya || 20 || devébhyas tvā vṛíthā
pājase 'pó vásānam hárīm mṛijanti || 21 || índur índrāya to-
sate ní toṣate śrīṇānn ugró riṇānn apāḥ || 22 || 21 ||

The experienced sage carries this elixir to the midspace along with cosmic waters for exhilaration and for prosperity. 13

The auspicious elixir bears the beauteous name of the resplendent self by which it overcomes all demoniac forces. 14

The universal divine powers drink of it, effused by the priests of the cosmic rites and mixed with sweet milk and curds. 15

Effused and filtered through the cosmic fleecy filter, it comes out in thousands of streams from all sides. 16

The elixir, giver of thousand-fold virility, is washed with waters. It is then mixed with milk and curds and finally filtered. 17

O elixir, supervised and controlled by the enlightened priests, and pressed and crushed under stones, you go to fill the belly of the aspirant self. 18

The vigorous thousand-streamed elixir has been pressed and filtered through the cosmic filter for the resplendent self. 19

They mix the elixir with sweet milk and curds, to be offered to the aspirant, the showerer of blessings. 20

They (the priests) effuse and filter you readily, O golden-hued elixir, and clothe you with waters. You are to be offered and enjoyed by Nature's divine elements. 21

The strength-bestowing elixir is effused for the aspirant, cleansed and purified well, filtered and finally mixed with torrents of water. 22

(११०) दशोत्तरगततमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चस्यास्य सूक्तस्य त्रैवृष्णस्त्र्यरुणः पौरुकुत्स्यस्त्रसदस्युक्नेपी । पवमानः

सोमो देवता । (१-३) प्रथमादितृचस्य पिपीलिकमध्यानुष्टुप् , (४-९)

चतुर्थ्यादितृचद्वयस्योर्ध्वबृहती, (१०-१२) दशम्यादितृचस्य

च विराट् छन्दांसि ॥

॥२२॥

प॒र्यु पु॒ प्र ध॑न्व॒ वाज॑सातये॒ परि॑ वृ॒त्राणि॑ स॒क्षणिः॑ ।

द्विष॑स्तर॒ध्या ऋ॑णया न॒ ईय॑से ॥१॥

अनु॑ हि त्वा॒ सुतं॑ सोम॒ मदा॑मसि म॒हे स॑मर्य॒राज्ये॑ ।

वाजा॑ अ॒भि प॑वमान॒ प्र गा॑हसे ॥२॥

अजी॑जनो हि प॑वमान॒ सूर्यं॑ वि॒धारे॒ शक्म॑ना पयः ।

गो॒जीरया॑ रं॒हमाणः॑ पु॒रंध्या॑ ॥३॥

अजी॑जनो अमृत॒ मर्त्ये॑ष्वौ ऋ॒तस्य॑ धर्म॒न्नमृत॑स्य चारुणः ।

सदा॑सरो वाज॒मच्छा॑ स॒निष्य॑दत् ॥४॥

अ॒भ्य॒भि हि॑ श्रव॒सा त॑तर्दि॒थोत्सं॑ न कं चि॒ज्जन॑पान॒मक्षि॑तम् ।

शर्या॑भिर्न॒ भर॑माणो ग॒भस्त्योः॑ ॥५॥

आदीं॑ के चि॒त्पश्य॑मानास॒ आप्यं॑ वसु॒रुचो॑ दि॒व्या अ॒भ्यनू॑षत ।

वारं॑ न दे॒वः स॒विता॑ व्यू॒र्णुते॑ ॥६॥

110.

Páry ū shú prá dhanva vájasātaye pári vṛitrāṇi sakshá-
 ṇiḥ | dvishás tarádhyā ṛiṇayá na īyase || 1 || ánu hí tvā su-
 tām soma mādāmasi mahé samaryarājye | vájañ abhí pava-
 mana prá gahase || 2 || ájijano hí pavamana sūryam vidhāre
 śakmanā páyah | gójīraya rāṇhamanaḥ pūraṇdhya || 3 || áj-
 jano amṛita mārtyeshv ōñ ṛitāsyā dhārmann amṛitasya cā-
 ruṇaḥ | sādāsaro vájam ácha sánishyadat || 4 || abhy-ābhi hí
 śrávasā tatárdithótsam ná kām cīj janapānam ákshitam |
 śāryābhir ná bhāramano gābhastyoh || 5 || ád im ké cit
 pásyamanāsa ápyam vasurúco divyá abhy ānushata | vá-
 ram ná devāḥ savitá vy ūrṇute || 6 || 22 ||

110

O elixir of divine force, may you flow all-round to bring us sustenance. Gifted with endurance, subdue our opponents and acquit our debts. May you come and disperse our enemies. 1

In turn, we glorify you, O elixir, when effused. May you destroy our evil tendencies, O flowing elixir, and defend your great sovereignty over men. 2

O flowing elixir, by your might, you have generated the sun (in the firmament). You have spread the vast extending moisture in the midspace. Please hasten towards us and bless with abundant wisdom; may you procure cattle and wealth for us. 3

O immortal elixir of life-force, you have generated the sun for us the mortals, above the region which bears the auspicious clouds full of water. You are the support of this truthful ambrosia. Streaming forth, you always go to battle constantly (in our favour). 4

O elixir, combined with food, you come down the cosmic sieve, as one bursts open a never-failing fountain, giving drink to men in general. May we drink you with fingers and palms of our folded hands. 5

This all-beholding self-effulgent celestial star has been chanting hymns to your glory as a kinsman, O elixir, till the sun has not driven away the wide-spread darkness. 6

॥२३॥

त्वे सोम प्रथमा वृक्तबर्हिषो महे वाजाय श्रवसे धियं दधुः ।
 स त्वं नो वीर वीर्याय चोदय ॥७॥
 दिवः पीयूषं पूर्यं यदुक्थ्यं महो गाहादिव आ निरधुक्षत ।
 इन्द्रमभि जायमानं समस्वरन् ॥८॥
 अध यदिमे पवमान रोदसी इमा च विश्वा भुवनाभि मज्मना ।
 यूथे न निष्ठा वृषभो वि तिष्ठसे ॥९॥
 सोमः पुनानो अव्यये वारे शिशुर्न कीळन्पवमानो अक्षाः ।
 सहस्रधारः शतवाज इन्दुः ॥१०॥
 एष पुनानो मधुमाँ क्रतावेन्द्रायेन्दुः पवते स्वादुरुर्मिः ।
 वाजसनिर्वरिवोविद्वयोधाः ॥११॥
 स पवस्व सहमानः पृतन्यून्त्सेधन्नक्षंस्यप दुर्गहाणि ।
 स्वायुधः सासह्वान्तसोम शत्रून् ॥१२॥

tvé soma prathamā vṛiktábarhiṣho mahé vājāya śrāvase
 dhīyaṃ dadhuḥ । sā tvāṃ no vīra vīryāya codaya ॥ 7 ॥ di-
 vāḥ pīyúṣhaṃ puryaṃ yád ukthyāṃ mahó gāhād divá á
 nír adhukshata । índraṃ abhí jāyamānaṃ sám asvaran ॥ 8 ॥
 ádha yád imé pavamana ródasi imá ca víśvā bhúvanābhí
 majmánā । yūthé ná nishṭhā vṛishabhó ví tishṭhase ॥ 9 ॥ só-
 maḥ punānó avyāye vāre śīṣur ná kṛīṇan pávamano akshāḥ ।
 sahásradhārah śatāvāja índuḥ ॥ 10 ॥ eṣā punānó mādhu-
 mān ṛitāvéndrāyénduḥ pavate svādúr ūrmīḥ । vajasánir va-
 rivovíd vayodhāḥ ॥ 11 ॥ sā pavasva sáhamānaḥ pṛitanyún
 sédhan rákshānsy ápa durgáhaṇi । svāyudhāḥ sāsahván
 soma śátrūn ॥ 12 ॥ 23 ॥

The noble men, who have liberated themselves from all wordly bondages, address their prayers to you for abundant strength and renown; may you, O hero, inspire us onward for heroic power. 7

They (the sacrificers) have drained forth from the great depth of the sky the eternal, primeval elixir of divine bliss which is worthy of praise; they raise their voice to the aspirant self at the time of its birth. 8

Since, you, O flowing divine life-elixir, stand pre-eminent and dominating over these two worlds (heaven and earth) and all existences by your own might, you are like a mighty bull amid the herd. 9

The effusing elixir like a playful infant flows when filtered through the cosmic fleecy texture in thousand streams, and with a hundred-fold radiance. 10

This holy elixir undergoing purification is sweet-flavoured. It flows for the enjoyment of the aspirant self in a sweet stream, bestowing food and dispensing wealth and life. 11

O divine elixir, may you flow on, subduing evils and enmities and chasing the wickedness hard to be encountered. May you flow well-armed for a victory and triumph over our adversaries. 12

(१११) एकादशोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-३) तृचस्यास्य सूक्तस्य पारुच्छेपिरनानत ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । अत्यष्टिच्छन्दः ॥

- ॥२४॥ अ॒या रु॒चा ह॒रि॒ण्या पु॒नानो॒ विश्वा॒ द्वेषा॑सि तरति स्व॒युग्व॑भिः स॒रो न स्व॒युग्व॑भिः ।
 धारा॑ सु॒तस्य॑ रोचते पु॒नानो॒ अरु॑षो ह॒रिः ।
 विश्वा॒ यद्रूपा॑ परि॒यात्यृ॑कभिः स॒प्तास्ये॑भिर्ऋ॒कभिः ॥१॥
 त्वं त्य॑त्प॒णीनां॑ वि॒दो वसु॑ सं मा॒तृभिर्म॑र्जयसि स्व आ द॒मं ऋ॒तस्य॑ धी॒तिभिर्द॑मे ।
 प॒राव॑तो न साम॒ तद्यत्रा॑ रण॒न्ति धी॑तयः ।
 त्रि॒धातु॑भि॒ररु॑षीभिर्वयो द॒धे रोच॑मानो वयो द॒धे ॥२॥
 पूर्वा॑मनु प्र॒दिशं॑ याति चे॒कित॑त्सं र॒श्मिभि॑र्यतते द॒र्शतो॑ रथो दै॒व्यो द॑र्शतो रथः ।
 अ॒ग्मन्नु॑क्त्यानि पौ॒ंस्येन्द्रं॑ जैत्राय ह॒र्षयन् ।
 वज्र॑श्च यद्भ॒वथो॒ अन॑पच्युता स॒मत्स्वन॑पच्युता ॥३॥

111.

Ayá ruçá háriṇyā punānó víśvā dvéśhāṁsi tarati sva-
 yúgvabhiḥ sūro ná svayúgvabhiḥ | dhārā sutāsyā rocate
 punānó arushó hāriḥ | víśvā yád rūpā pariyáty ṛíkvabhiḥ
 saptásyebhir ṛíkvabhiḥ || 1 || tvám tyát paṇínām vido vásu
 sám mātṛíbhīr marjayasi svá á dáma ṛitāsyā dhītíbhīr
 dáme | parāváto ná sáma tád yátrā raṇanti dhītáyah | tri-
 dhátubhir árushūbhīr váyo dadhe rócamāno váyo dadhe
 || 2 || pūrvām ānu pradīṣam yāti cékitat sám raṣmíbhīr ya-
 tate darsató rátho daívyo darsató ráthah | ágmann uktháni
 paúṁsyéndram jaitrāya harshayan | vājraṣ ca yád bhāvatho
 ánapacyutā samátsv ánapacyuta || 3 || 24 ||

111

The bright gold-tinted elixir, when filtered, comes out in streams with its juices yoked to it to overcome all enemies. Verily, it is like the sun with rays yoked to it (to dispel darkness). The stream of the effused elixir shines. The filtered green-tinted elixir is resplendent, pervading all constellations with grand splendour; verily, with prayers in seven-metres (or seven-mouthed) high-flown splendour. ¹

O elixir, you have been able to procure for us the treasure kept concealed by the miser traders. You in your own abode—you are consecrated, verily, in your own abode by the cosmic waters at the place of sacrifice. The Saman hymns are chanted in your praise and to the sacrificer's enjoyments. The elixir with its brilliance in the three regions bestows upon us food; verily, the shining one gives us food and nutrition. ²

The intelligent elixir proceeds to the eastern quarter. Your beautiful chariot—verily, the celestial beautiful chariot, meets the sun's rays; the hymns of manly praises invoke the resplendent self and stimulate him to victory. The self is replenished with adamant determination and you thus become invincible; verily, you are invincible in the battle of life. ³

(११२) द्वादशोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-४) चतुर्ऋचम्याम्य सूक्तस्याङ्गिरसः शिशुर्ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । पङ्क्तिश्छन्दः ॥

॥२५॥

नानानं वा उ नो धियो वि व्रतानि जनानाम् ।
 तक्षा रिष्टं रुतं भिषग्ब्रह्मा सुन्वन्तमिच्छतीन्द्रायेन्दो परि स्रव ॥१॥
 जरतीभिरोषधीभिः पर्णेभिः शकुनानाम् ।
 कामारो अश्मभिर्द्युभिर्हिरण्यवन्तमिच्छतीन्द्रायेन्दो परि स्रव ॥२॥

112.

Nānānām vā u no dhīyo ví vratāni jānānām | tākshā
 rishtām rutām bhishág brahmā sunvāntam ichatīndrāyendo
 pári srava || 1 || járatībhir óshadhībhiḥ parṇébhīḥ śakunā-
 nām | kāmāró áṣmabhir dyúbhir hīraṇyavāntam ichatīn-
 drāyendo pári srava || 2 ||

कास्त्रहं ततो भिषगुपलप्रक्षिणी नना ।
 नानाधियो वसूयवोऽनु गा इव तस्थिमेन्द्रायेन्दो परि स्रव ॥३॥
 अश्वो वोळ्हा सुखं रथं हसनामुपमन्त्रिणः ।
 शेपो रोमण्वन्तौ भेदौ वारिन्मण्डूक इच्छतीन्द्रायेन्दो परि स्रव ॥४॥

kārúr ahām tató bhishág upala-
 prakshīṇi naná | nānādhiyo vasūyávó 'nu gá iva tasthi-
 méndrāyendo pári srava || 3 || áśvo vólhā sukhām rátham
 hasanām upamantrīṇaḥ | śépo rómaṇvantāu bhedaú vár ín
 maṇḍúka ichatīndrāyendo pári srava || 4 || 25 ||

112

We all have a variety of aspirations and propensities. Also divers are the occupations of men. The carpenter seeks timber, the physician deals with disease, the Brahmana, the divine intellectual, seeks spiritual knowledge and effuses the divine elixir. May you flow, the elixir of bliss, for the sake of the aspirant self. 1

The artisans work with the dried wood; the decorative artists work with plumages of beautiful birds; those who carve deal with glistening stones and a smith seeks a man who has gold. May you flow, O elixir of bliss, for the sake of the aspirant self. 2

I am the singer; papa is the physician; mummy throws the corn upon the grinding stones. Having various occupations, and seeking riches, we remain (in peace and harmony) in the family like cattle in a common stall. May you flow, O elixir of bliss, for the sake of the aspirant self. 3

The draught horse desires a cart easy to draw. A gay guest is good for jest and merriment. The male desires his mate's approach. And the frog desires water. May you flow, O elixir of bliss, for the sake of the aspirant self. 4

(११३) त्रयोदशोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य मारीचः कश्यप ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । पङ्क्तिच्छन्दः ॥

॥२६॥

शर्यणावति सोममिन्द्रः पिबतु वृत्रहा ।
 बलं दधान आत्मनि करिष्यन्वीर्यं महदिन्द्रायेन्द्रो परि स्रव ॥१॥
 आ पवस्व दिशां पत आर्जीकात्सोम मीढ्वः ।
 ऋतवाकेन सत्येन श्रद्धया तपसा सुत इन्द्रायेन्द्रो परि स्रव ॥२॥

113.

Śaryanāvati sómam índrah pibatu vṛitrahá | bálam dá-
 dhāna ātmāni karishyān vīryam mahád índrāyendo pári
 srava || 1 || á pavasva diśām pata ārjīkāt soma mīdhvah |
 ṛitavākéna satyéna śraddháyā tápasā satá índrāyendo pári
 srava || 2 ||

पर्जन्यवृद्ध माहिषं तं सूर्यस्य दुहिताभरत ।
 तं गन्धर्वाः प्रत्यगृभ्णन्तं सोमे रसमादधुरिन्द्रायेन्द्रो परि स्रव ॥३॥
 ऋतं वदन्नृतद्युम्न सत्यं वदन्त्सत्यकर्मन् ।
 श्रद्धां वदन्त्सोम राजन्धात्रा सोम परिष्कृत इन्द्रायेन्द्रो परि स्रव ॥४॥
 सत्यमुग्रस्य बृहतः सं स्रवन्ति संस्रवाः ।
 सं यन्ति रसिनो रसाः पुनानो ब्रह्मणा हर इन्द्रायेन्द्रो परि स्रव ॥५॥

parjanyaavṛiddham mahishām tam sūryasya du-
 hitābharat | tam gandharvāḥ prāty agṛibhṇan tam sóme
 rāsam ādadhur índrāyendo pári srava || 3 || ṛitām vādann
 ṛitadyumna satyām vādan satyakarman | śraddhām vādan
 soma rājan dhātrā soma párishkṛita índrāyendo pári srava
 || 4 || satyámugrasya bṛihatáh sám sravanti samśraváh | sám
 yanti rasíno rāsāḥ punānó bráhmaṇā hara índrāyendo pári
 srava || 5 || 26 ||

113

The aspirant self, the destroyer of nescience, drinks the elixir of divine life-force in the precincts of a lake, and infuses strength into himself while he is about to show his great prowess. May you flow, O elixir, for the self. ₁

O the elixir of the life-force, lord of the four regions, sprinkler of blessings, flow between the banks of a river, flow from a pure heart. You have been invoked and evoked in divine words with truthfulness, austerity and intent intention to adopt truth alone for life. May you flow, O elixir, for the self. ₂

The daughter of the sun brings out the elixir in quantity large as a rain-cloud; the divine elements of the mid-region seize upon it and place the juices in the elixir. May you flow, O elixir, for the self. ₃

The divine elixir of life-force abides by truth, radiant with truth, truthful in acts and words. O supreme Lord, proclaiming our faith we adorn you, the upholder of sacred rite. May you flow, O elixir, for the self. ₄

The united streams of your elixir are vast and truly formidable; may they flow united; the essences of the elixirs flow together. O golden-hued elixir, you are purified by holy prayer. May you flow, O elixir, for the self. ₅

॥२७॥

यत्र ब्रह्मा पवमान च्छन्दस्यांश्च वाचं वदन् ।
 ग्राव्णा सोमे महीयते सोमेनानन्दं जनयन्निन्द्रायेन्द्रो परि स्रव ॥६॥
 यत्र ज्योतिरजस्रं यस्मिँल्लोके स्वर्हितम् ।
 तस्मिन्मां धेहि पवमानामृते लोके अक्षित इन्द्रायेन्द्रो परि स्रव ॥७॥
 यत्र राजा वैवस्वतो यत्रावरोधनं दिवः ।
 यत्रामूर्यहृतीरापस्तत्र माममृतं कृधीन्द्रायेन्द्रो परि स्रव ॥८॥
 यत्रानुकामं चरणं त्रिनाके त्रिदिवे दिवः ।
 लोका यत्र ज्योतिष्मन्तस्तत्र माममृतं कृधीन्द्रायेन्द्रो परि स्रव ॥९॥
 यत्र कामा निकामाश्च यत्र ब्रध्नस्य विष्टपम् ।
 स्वधा च यत्र तृप्तिश्च तत्र माममृतं कृधीन्द्रायेन्द्रो परि स्रव ॥१०॥
 यत्रानन्दाश्च मोदाश्च मुदः प्रमुद आसते ।
 कामस्य यत्राप्ताः कामास्तत्र माममृतं कृधीन्द्रायेन्द्रो परि स्रव ॥११॥

yātra brahmā pavamāna chandasyāṃ vācam vādan |
 grāṇṇā sōme mahīyāte sōmenānandām janāyann indrāyendo
 pāri srava || 6 || yātra jyōtir ājasraṃ yāsmiñ loké svār hitām |
 tāsmin mām dhehi pavamānāmṛite loké ākshita indrāyendo
 pāri srava || 7 || yātra rājā vaivasvató yātrāvaródhanam di-
 vāḥ | yātrāmūr yabvātīr āpas tātra mām amṛitam kṛidhīn-
 drāyendo pāri srava || 8 || yātrānukāmām cāraṇam trināké
 tridivé divāḥ | lokā yātra jyōtishmantas tātra mām amṛitam
 kṛidhīndrāyendo pāri srava || 9 || yātra kāmā nikāmāś ca
 yātra bradhnāsyā viṣṭāpam | svadhā ca yātra trīptiś ca
 tātra mām amṛitam kṛidhīndrāyendo pāri srava || 10 || yā-
 tranandāś ca módāś ca mūdāḥ pramūda āsate | kāmasya
 yātrāptāḥ kāmās tātra mām amṛitam kṛidhīndrāyendo pāri
 srava || 11 || 27 ||

O lord of divine love, flow where the priest recites the melodious prayer, and brings forth the spiritual delight, while the plant is pressed under grinding stones with due reverence. May you, O elixir, flow for the self. 6

O Lord of divine love, place me in that immortal undecaying world, where the light is perpetual and where the blissful everlasting lustre keeps shining all the times. May you, O elixir, flow for the self. 7

Make me immortal in that realm where dwells the sovereign who is radiant as the sun, and which is the inner chamber of the sun and where all the cosmic moistures are in abundance. May you, O elixir, flow for the self. 8

Make me immortal in that realm, in the third sphere, in the third heaven where lucid worlds are filled with light. May you, O elixir, flow for the self. 9

Make me immortal in that realm where wishes and desires are left no more, where we have the region of the sun, and where the lasting sustenance and delight are available. May you, O elixir, flow for the self. 10

Make me immortal in that realm, where there is lasting happiness, pleasure and supreme joy, and where the wishes of the wisher have been completely met. May you, O elixir, flow for the self. 11

(११४) चतुर्दशोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-४) चतुर्दशम्यास्य सूक्तस्य मार्गचः कश्यप ऋषिः । पवमानः सोमो देवता । पङ्क्तिच्छन्दः ॥

॥२८॥

य इन्द्रोः पवमानस्यानु धामान्यक्रीतः ।
 तमाहुः सुप्रजा इति यस्ते सोमाविधन्मन इन्द्रायिन्द्रो परि स्रव ॥१॥
 ऋषे मन्त्रकृतां स्तोमैः कश्यपोद्वर्धयन्गिरः ।
 सोमं नमस्य राजानं यो जज्ञे वीरुधां पतिरिन्द्रायिन्द्रो परि स्रव ॥२॥
 सप्त दिशो नानासूर्याः सप्त होतार ऋत्विजः ।
 देवा आदित्या ये सप्त तेभिः सोमाभिरक्ष न इन्द्रायिन्द्रो परि स्रव ॥३॥

114.

Yá indoh pávamānasyānu dhāmāny ákramīt | tám āhuh
 suprajā iti yās te somāvidhan māna indrāyendo pári srava
 || 1 || řishe mantrakṛitām stómaiḥ káśyapodvardháyan gírah |
 sómam namasya rájānam yó jajñé vīrúdhām pátir indrā-
 yendo pári srava || 2 || saptá díṣo nánāsūryāḥ saptá hótāra
 řitvījah | devá ādityā yé saptá tébhiḥ somābhí raksha na
 indrayendo pári srava || 3 || yát te rājañ chṛitām havís téna
 somābhí raksha nah | arātivá má nas tārīn mó ca nah kíṃ
 canāmanīad indrāyendo pári srava || 4 || 28 ||

114

The sincere seeker, who attends to the inner philosophy of the filtered juices of the elixir plant, him men call “rich in children”, verily a real householder. O divine bliss, may you continue to flow for the self. 1

O seer of the innermost truth, please raise your voice along with the chants of seers who have known the sense of the hymns, and adore with respect and humility the royal elixir of bliss, who is born as the lord of herbal plants. O divine bliss, may you continue to flow for the self. 2

Seven are the parameters of the world (six of space and one of time), with numerous suns; seven are the ministrant priests, and seven are the divine sons of the mother Eternity. With all of them, O divine elixir, may you protect us. O divine bliss, may you continue to flow for the self. 3

Protect us, O royal elixir, with the oblations cooked for you. Let no enemy injure or hurt us; let no harm of any sort come to us. O divine bliss, may you continue to flow for the self. 4

NOTES

Book 9

Hymns 1-114

नवमं मण्डलम्

सूक्तानि १-११४

Notes on Book IX

The entire Book IX of the Rgveda is devoted to *Pavamanah Soma* (पवमानः सोमः), which according to Griffith is “deified” Soma juice, or to *Soma*, or *Indu*, the moon, who is containing the celestial nectar, the drink of the gods; is identified with the *Soma*-plant, and its exhilarating juice. As the Moon-God pours down his ambrosial rain through the sieve of heaven, he is addressed and worshipped as Pavamana (Self-purifying), represented by the Soma juice as it undergoes purification by flowing through the wool which is used as a filter or strainer.

We are traditionally told that Soma was the famous plant which was used for the preparation of libation of Soma made at the Vedic sacrifice. The whole of the Ninth Book of the Rgveda and six hymns in other Books are devoted to its praise. We give here the entire list of the hymns of the Rgveda (or scattered verses), where the *devata* is Soma.

सोमः — I.43. 4-9; I.91; I.164.43; III.62. 13-15; VI.47. I-5; VII.104.9; 12; 13; VIII.48; VIII.79; X.25; X.85, 1-5.

सोमः पवमानः — IX. 1-4; IX. 6-65; IX. 66. 1-18; 22-30; IX.67, 1-9; 13-22; 28-30; IX.68-114;

सोमः अग्निश्च — I.93; X. 19.1

सोमः अधिषवणं चर्म वा — I.28.9.

सोमः अर्कश्च — X.85.18

सोमः आपो वा — X.17. 11-13.

सोमः इन्द्रश्च — II.30.6; IV.28; VI.72; X.89.5.

सोमः इन्द्रश्च रक्षहणौ — VII.104. 1-7; 15; 25.

सोमः इन्द्रश्च अथवेन्द्रः — IV.28

सोमः इन्द्रो बृहस्पतिश्च — I.18.4

सोमः निरृतिश्च — X.59.4

सोमः पवमानः पूषा वा — IX.67.10-12

सोमः पूषा च — II.40, 1-6

सोमः पूषाऽदितिश्च — II.40.6

सोमः रुद्रश्च — VI.74

सोमः वरुणः कवचश्च — VI.75.18

सोमः हरिश्चन्द्रः प्रजापतिर्वा — I 28.9

Thus in certain hymns, Soma as the *devata* occurs conjointly with Agni, Arka, Apah, Indra, Brhaspati, Nirrti, Pusan, Aditi, Rudra, Varuna, Hariscandra and Prajapati also.

Sir Monier Monier Williams in his *Sanskrit Dictionary* gives; Soma (सोम); from \sqrt{su} , juice, extract; the juice of the *Soma* plant; also the *Soma* plant itself (said to be the climbing plant लता, *Sarcostema Viminalis*, or *Asclepias Acida*, the stalks (पशु) of which were pressed between stones (मद्री), by the priests, then sprinkled with water, and purified in a strainer (पवित्र); whence the acid-juice trickled into jars (कलश) or larger vessels (द्रोण); after which it was mixed with clarified butter, flour etc., made to ferment, and then offered in libation to the gods (in this respect corresponding to the ritual of the *Iranian Avesta*); or was drunk by the Brahmans, by both of whom its exhilarating effect was

supposed to be prized. It was collected by moon-light on certain mountains सोमस्येव मौजवतस्य भक्षो विभीतको जागृदिर्मह्यमच्छान्—X.34.1; the mountain *Mujavat* is mentioned). It is sometimes described as having been brought from the sky by a falcon (स्येन) and guarded by the Gandharvas. It is personified as one of the most important Vedic gods; to whose praise all the 114 hymns of the Ninth Book of the Rgveda, besides six in other Books, and the whole Samaveda are dedicated.

In the post-Vedic mythology and even in a few of the hymns of the Rgveda (although not in the whole of the Ninth Book), as well as some times in the Atharvaveda, or in the Brahmanas, Soma is identified with the moon (as the receptacle of an other beverage of the gods called *amṛta* (अमृत), or as the lord of plants, cf. *indu* (इन्दु), *osadhipati* (ओषधिपति), and with the god of the moon, as well as with Visnu, Siva, Yama, and Kubera.

Soma is called *rajan* (राजन्), and appears among the eight *Vasus*, and the eight *Lokapalas* (सोमाम्नयर्कानिलेन्द्राणां वित्ताप्यत्योर्यमस्य च । अष्टानां लोकपालानां वपुर्धारयते नृपः —*Manusmṛti*, V.96). Soma is the name of one of *Rsis* of the verses (X.124.1; 5-9; अग्नि-वरुण-सोमः ऋषयः).

Soma (सोम) is variously described in the *Nirukta*, one of synonyms of Soma is *matsara* (मत्सरः सोमः । मन्दतेस्तृप्ति कर्मणः —*Nir.* II.5) since it is derived from √मद्, meaning to satisfy; गोभिः शीणत मत्सरम् (IX.46.4), mix Soma with milk; here *gauh*, गौः, is used in the sense of milk. On one occasion Indra is asked to drink Soma for rapture after food (पिब सोममनुष्वघं मदाय —III.47.1). *Madhu* means Soma, since it is derived from √मद्, to exhilarate and is compared with Soma on account of the analogy of exhilaration, (मधुसोममित्योपमिकं माद्यते: —*Nir.* IV.8).

The golden juice (or the green-tinted) is the Soma, so called from its golden colour (हरिः सोमो हरितवर्णः ; आ तू पिञ्च हरिमीं द्रोणस्थे वासीभिस्तप्तताश्मन्मयीभिः —*Nir.* IV 19; —the untraced quotation; Pour down the golden juice in the lap of the wood; prepare it with chisels made of stone).

Soma, whose greatness neither heaven, nor earth, nor water, nor

atmospheres, nor mountains fathomed has flowed; *Nirukta*, on X.89.6, quoted in V.3).

The word *Rdu-udara* (ऋदूदरः), means Soma since its inside is soft, or it is soft in the inside of men (ऋदूदरः सोमः । मृदूदरः । मृदूदरेष्विति वा, Nir. VI.4, on ऋदूदरेण सख्या सचेव—VIII.48.10).

The Soma juices are evaporated during day and during night; यो ग्रस्मै घ्नंस उत वा य ऊघनि सोमं सुनोति भवति क्षुमां ग्रह, V.3.4.3; illustrious indeed becomes that man who presses the Soma juices for him during day and during night. Here in this passage *Udhas* means the udder of a cow, because it is more raised than the other parts or because it is fastened near the abdomen. From the analogy of giving fatty fluids (like dew) night is called *Udhas*; also (घ्नंस इति ग्रहनमि । ग्रस्यन्तेऽस्मिन्साः —the word *ghramsa* is a synonym of day because juices are evaporated during this period, श्रोत्रं उद्घततर भवति । उपोदमिति वा । स्नेहानुप्रदान सामान्याद्रात्रिरप्युध उच्यते — Nir. VI.19).

Soma is one among those deities with whom *Agni* is jointly praised, the others being Indra, Varuna, Parjanya, and Rtavas (Nir. VII.8). Soma is also jointly praised with Indra, and so are the deities Agni, Varuna, Pusan, Brhaspati, Brahmanapati, Parvata, Kutsa, Visnu and Vayu, Soma is also jointly praised with Pusan and Rudra. (Nir. V.II.10).

For the pressing and straining the immortal King, i.e. the Soma, Jatavedas, the fire, shall consume, i.e. he will burn with determination, or reduces the property of the miggard to ashes, for the sake of sacrifice (Nir. VII.20 on जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो नि दहाति वेदः —I.99.1).

The *Nirukta* (VIII.3) quotes a passage where the lord of forests, the courageous one, has been asked to drink the Soma from the cup called *nestra* (नेष्ट्र) together with the seasons, *rtavas* (त्वं नेष्ट्रात्सोमं द्रविषोदः पिब ऋतुभिः —II.37.3).

One of the verses, while describing the berry, *vibhidaka*, mentions a draught of Soma that grows on the Mujavat, मूजवत्, mountain—"the

ever-wakeful berry of the *vibhidaka* tree appears to me like a draught of the Soma that grows on the Mujavat mountain (सोमस्येव मौजवतस्य भक्षो विभीदको जातुर्विर्मह्यमच्छान् —X.34.1. quoted in Nir. IX.8). Some of the mountains are said to be rich in Soma “Let them proclaim, let us proclaim. Address the stones who speak in return, when ye, O unsplit mountains, quick and rich in Soma, together bear; the sound, i.e. invocation for Indra (प्रेते वदन्तु प्र वयं वदाम —X.94.1).

The *Nirukta* also quotes a verse which refers to the falcon, who having seized Soma bore a thousand, ten thousand libations together. Here in the enjoyment of Soma, the bountiful left the illiberal behind and the wise the dull-witted man (आदाय श्येनो अमरत्सोमं सहस्रं सर्वां अयुतं च साकम् — IV.26.7). The word thousand (सहस्रं) is used with reference to the sacrifice in which Soma is pressed a thousand times. In the sacrifice there are ten thousand Soma draughts or there are ten thousand Soma draughts or there are ten thousand gifts in connection with the pressing of Soma. (Nir. XI.2).

Here the *Nirukta* gives the etymology of the word *Soma*. Soma is a plant; the word is derived from the root *su*, सु, to press; it is pressed again and again (शोषधिः सोमः सुनोतेः । यदेनमभिषुण्वन्ति)

The *Nirukta* quotes again the well-known verse (स्वादृष्ट्या मदृष्ट्या पवस्व सोम क्षारया । इन्द्राय पातवे सुष्ठुः —Be pure with thy sweetest and most gladdening stream, O Soma, thou art pressed for Indra to drink— IX.1.1). There is another verse which is either for *soma*, the elixir plant or for the moon as well—सोमं मन्यते पपिवान्यत्संपिषन्त्योषधिम् । सोमं यं ब्रह्माणो विदुर्न तस्याश्नाति कश्चन् —X.85.3 (Because they grind the herbs together, one thinks that he has drunk the Soma. Of the Soma, which the Brahmanas know, none whatsoever partakes. The uselessly—pressed Soma is not the Soma at all—वृथासुतमसोममाह । सोमं यं ब्रह्माणो विदुरिति । न तस्याश्नाति कश्चनायज्वेत्यधियज्ञम्, one who does not offer sacrifice can partake. The Soma pressed with the *Yajus* formula is not Soma at all. Of the Soma which Brahmanas know, i.e. the moon, none whatsoever, i.e. no one who is not a god, can partake (अधधिदेवतम् । सोमं मन्यते पपिवान्यत् संपिषन्त्योषधिमिति यजुः सुतम सोममाह सोमं यं ब्रह्माणो विदुश्चन्दमसम् । न तस्याश्नाति कश्चनादेव इति— Nir. XI.4).

There is another verse : O god, when they drink thee, forth

thence forward, thou thriveest again. Wind is the protector of Soma; the month is maker of years :

यत्वा देव प्रपिबन्ति तत आ व्यावसे पुनः ।

वायुः सोमस्य रक्षिता समानी मास आकृतिः ॥ —X.85.5.

This refers to some particular libations or to the first and second fortnights of the lunar month. Here by Soma plant is really meant the moon, which thrives again and again, from new-moon cycle to the full-moon nights. The month is the maker of years, of annual periods, i.e. the plant Soma on account of its assuming particular shapes, or the moon. *Soma and Amṛta* both are conceptual—Many attempts have been made to identify the Soma plant, about which there is so much talk in the Vedic and Iranian literatures (*Rgveda*, I.93.6; III.48.2; V.36.2; 43.4; 85.2; IX.18.1; 46.1; 71.4; 82.3; *Atharvaveda*, III.21.10; *Avesta Yasna* X.4 etc.). It has been held by some to be the *Sarcostemma viminalis*, or the *Asclepias acida* (= *Sarcostemma brevistigma*). Roth held that *Sarcostemma acidum* more nearly met the requirements of the case. Watt suggested the Afghan grape as the real Soma and Rice thought sugar-cane might be meant, while Max Muller and Rajendra Lal Mitra suggested that the juice was used as an ingredient in a kind of beer, i.e., that the Soma plant was a species of hop. Hillebrandt considers that neither hops nor the grape can explain the references to Soma. It is very probable, as A.A. Macdonell and A.B. Keith suggest that the plant cannot now be identified.

In the *Satapatha Brahmana*, there is a detailed account of the sale and purchase of Soma plant against the cows of different age-group (III.3.1). It grew on mountain, and could not be obtained by ordinary people; perhaps some special tribe or prince owned it, like the *Kikatas* (III.53.14; किं ते कुर्वन्ति कीकटेषु गावो नाशिरं दुहे न तपन्ति घर्मम्). Owing to the difficulty of obtaining the real plant from a great distance, several substitutes were allowed in the Brahmana period.

The *Susruta Samhita* devotes a chapter (XXIX) on Soma, which may thus be summarized;

“In the days of yore, the gods such as Brahma, created a kind

of Amṛta (ambrosia) which is known by the epithet of Soma for the prevention of death and decay of the body. The same divine Soma plant may be classified into 24 species according to the difference in their epithets, potencies, habitats etc. ! Ansuman, Munjavan, candrama, Rajataprabha, Durva-Soma, Kaniyan, Svetaksa, Kanakaprabha, Pratanavan, Talavṛnta, Karavira, Amsavan, Svayam-prabha, Mahasoma, Garudahrta, Gayatrak, Traistubha, Pankta, Jagata, Sakvara, Agnistoma, Raivata, Gayatrya, Tripada, Udupati. (XXIX. 2—8). Whatsoever be the species, the Soma plant is furnished with fifteen leaves which wax and wane with the waxing and waning of the moon. Thus one leaf grows every day, in the bright-half of the month (*Sukla pakṣa*) attaining the greatest number 15 on the Full Moon night, and then leaves begin to decrease in number dropping one by one everyday till the bare stem of the creeper is left on the night of the New Moon (XXIX. 20—22).

The same text further proceeds to describe the details (all conceptual) ! the Ansuman (अंशुमान्) species of the Soma are characterised by a smell like that of clarified butter and has a bulb, while the Rajataprabha (रजतप्रभः), is possessed of a bulb resembling a plantain in shape. The Munjavan (मुञ्जवान्) puts forth leaves like those of a garlic, whilst the candramas (चन्द्रमस्) species is possessed of a golden colour, and is aquatic in its habitat. The Garudahrta (गरुडहृतः) and Svetaksa (स्वेताक्षः) species are yellowish and look like the cast-off skins of a snake, and are usually found to be pendent from the boughs of trees. All other species are marked with particoloured circular rings. Possession of 15 leaves of variegated colours, a bulb, a creeper—like appearance, and secretion of milky juice are the general characteristics of all the Soma plants.

The Himalayas, the Arbuda, the Sahya, the Mahendra, the Malaya, the Sri-Parvata, the Deva-giri, the Devasaha, the Pariyatra, the Vindhya, and the lake Devasunda are the habitats of the Soma plants. Somas of the candramas species are often found to be floating here and there on the mighty stream of the river Sindhu which flows down at the feet of the five large mountains bying to the north bank beyond the Vitasta river. The Munjavan and the Ansuman species may also be likewise found in the same locality while those known as the Gayatrya (गायत्र्यः), Traistubha (त्रैष्टुभः) Pankta (पाङ्क्तः), jagata (जागतः), Sakvara (शाक्वरः) and others looking as beautiful as the moon are found to float on the surface of the divine lake known as the little Manasa (मृदकमानसम्) in Kashmir, XXIX. 27—31).

The description is so vivid, as to appear that the author of the treatise has actually written these details by his personal observation and experience. But this is not so. This is seen from the following passage from the same treatise ;

यैश्चात्र मन्दभाग्यैस्ते भिषजश्चापमानितः ।
न तान् पश्यन्त्य धर्मिष्ठाः कृतघ्नाश्चापि मानवाः ॥
भिषजद्वेषिणश्चापि ब्राह्मणद्वेषिणस्तथा । (XXIX. 32)

(The Soma plants are invisible to the impious or to the ungrateful as well as to the unbeliever in the curative virtues of medicine or to those spiteful to the Brahmana.) This passage clearly shows that the entire description is dramatic, imaginative and conceptual. The author of the *Satapatha* clearly declared that this king Soma, the food of the gods, is no other than the Moon (एष वै सोमो राजा देवानामन्नं यन्बन्धमाः — Now this King Soma, the food of the gods is no other than the Moon *Satapatha Br.* 1 6.4.5.)

Soma-rituals and Soma-yajnas. The Amrta and Soma are both conceptual; they have no terrestrial existence. As has been already quoted earlier, the Rgveda verse (X.85.3) itself suggests : “He who has drunk thinks that the herb men crush is the Soma, but which the priests or Brahmanas know to be Soma, no one ever eats—(सोमं यं ब्रह्मणो विदुर्न तस्याश्नाति कश्चन).”

In the ecclesiastical age, the whole drama was enacted, and the Soma was equated with a creeper, a plant bearing juice or sap and having the content of Soma in it in proportion to its curative or exhilarating capacity. That Soma is universally present in all medicinal herbs is also suggested in one of the lines of the *Gita*; गामाविष्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा । पुष्णामि चोषधीः सर्वाः सोमोभूत्वा रसात्मकः (And entering the earth, I support all beings by my vital energy, and becoming the sapful Soma, I nourish all herbs)—(*Gita*, XV. 13). Since Soma was never available, its substitutes were also suggested in Soma sacrifices; Two kinds of Phalguna, the red-flowering and the brown-flowering, Syenahrta, Adara, Durva (brown) and Yellow Kusa in preferential order (द्वयानि वै फाल्गुनानि । लोहितपुष्पाणि चारुण पुष्पाणि च स यान्यरुणपुष्पानि फाल्गुनानि... यद्यरुण पुष्पाणि न विन्देयुः । श्येनहृतमभिषुणुयात्... यदि श्येनहृतं न विन्देयुः । आदारानभिषुणुयात्... यद्यादारान् न विन्देयुः । अरुणदूर्वा अभिषुणुयात्... etc. *Satapatha Br.* IV.5.10.1-6).

In different localities in India and also in the neighbouring countries. Some substitutes of the Soma plant were always held in esteem and the Soma oblations were prepared from them by crushing them, squeezing their juices, straining them, and mixing milk and curds to them

The conceptual story added to the ceremonial Soma in some of the essential details is as follows :

(a) When the Gayatri flew towards the moon, a footless archer aiming at her while she was carrying him off, severed one of the feathers (पर्ण) either of the Gayatri or of the king soma and on falling down, it became a *parna* (*palasa* पलाश) tree, whence its name parna (पर्ण) *Satapatha Br*, I.7.1.1.

(b) He then spreads the cloth, covers the ox-hide either twofold or fourfold with the fringes towards the east or north. There on he metes out the king (Soma)—*ibid*. III.3.2.9.

Having gathered the ends of the Soma cloth, he ties them together by means of the headband (उष्णीष)—*ibid* III.3.2.18.

(c) Then begins the buying of Soma, and bargaining. Finally Soma is bought for ten things; Candra or gold, cloth or skin, she-goat, milch-cow, pair of kine and so on. चन्द्रं ते वस्त्रं ते छागा ते घेनुस्ते मिथुनो ते गावो तिसस्तेऽज्याऽइति —*Satapatha*, III.3.3.1-4. Soma is usually purchased against cow, since a variety of preparations are available from cow's milk; गोर्वे प्रतिघुक् । तस्मै शृतं तस्यैश्वरस्तस्यै दधि तस्यै मस्तु तस्याऽग्रातञ्चनं तस्यै नवनीतं, तस्यै घृतं, तस्याऽमिक्षा, तस्यै बाजिनम् । From the cow, fresh milk, boiled milk, cream, curdled milk, butter, ghee, clotted curds and whey. *Satapatha*, III.3.3.2.

(d) The Soma is then placed on the black deer-skin in the closed space of a cart, which stands to the south of the place where the purchase of Soma took place, with the shafts towards the east, fitted with all appliances and yoked with a pair of oxen. The antelope skin is spread with the hairy side upwards, and the neck part towards the east (III.3.4.1).

(e) Then he wraps the Soma up in the Soma wrapper. If there are two deer's skins, he then puts up the other by way of a flag. They now drive Soma about on as a safe cart (*nastra*, नाष्ट्र) unmolested by evil spirits. (III.3.4.8).

(f) Soma is then brought to the front of the hall. Adhvaryu then removes the Soma-wrapper. Then four men take up the King's throne (four for a royalty and two for commoners) which is of *udumbara* wood; there upon the king Soma is made to enter the hall. Soma is verily the guest of the sacrificer. (III.3.4.26, 27).

(g) Soma is pressed for juice eight times, then eleven times, twelve times and so on (IV.1.1.8, 10, 12). The juice is collected in cups or vessels (*graha*). It is cleansed or purified first by hand (गभस्तिपूत, *gabhasti-puta*). Having drawn the *graha*, the vessel is wiped all round, lest any Soma juice should trickle down. The great pressing ceremony (*Mahabhisava*, महामिषव) is described in details in the *Satapatha Brahmana* IV.1.2.

Soma and Dayananda—The enigmatic term *Soma* occurs in all the four Vedas. The other words derived from it, as occurring in the Rgveda, are :

सोमऽग्रदः (X.94.9); सोमऽग्राहुतः (IX.94.14), सोमकः (IV.15.9),

सोमकामम् (I.104.9); सोमगोपाः (X.45.5);

सोमजामयः (X 92.10); सोमघानः (VI.69.6);

सोमऽपतिम् (I.76.3); सोमऽपरिबाधः (I.43.8);

सोमपर्वभिः (I.9.1); सोमपा (I.21.3);

सोमपातमः (I.8.7); सोमपावन् (I.55.7);

सोमपीतये (I.2.3.);

सोमपीथम् (X.15.8);

सोमपृष्ठासः (VIII.63.2);

सोमपेयम् (I.120.11);

सोममादः (VII.21.2);

सोमरभस्तरेभ्यः (X.76,5);

सोमराज्ञीः (X.97.18);

सोमवत्या (X.113.8);

सोमवतीम् X.97.7);

सोमवृद्धः (VI.19.5);

सोमशितम् (VII.104.19);

सोमसुतः (I.89.4);

सोम सुतिम् (VIII.93.6);

सोमापूषणा (II.40.1);

सोमारुद्रा (VI.74.1-8);

सोमिनः (I.22.4);

सोम्यः (VIII.93.8);

सोम्याः (VIII.59.4).

Swami Dayananda in his Vedic writings has explained the word *Soma* varyingly. He derives the term from \sqrt{su} , सु thus : सुवति चराचरं जगत् तत्सम्बुद्धो जगदीश्वर, Lord, the creator of the word; अथवा सूयन्ते रसा यस्मात् स सोमोषधिराजः, a medicinal herb from which flows the sap; also सोमविद्यासम्पादक विद्वन् the one adept in the herbal knowledge (Yv. IV.37); चन्द्र इव वर्तमान राजपुरुष विद्वज्जन वा, one like a moon; an enlightened person or a prince (Yv. XII.112); ऐश्वर्यं सम्पन्न. the one with glory, like Indra (IV.28.1); सर्वजगदुत्पादकः ईश्वरः, the creator of the universe (*Aryabhivinaya* I.38); सोमबल्लीव सर्वरोग विनाशक राजन्, a king resembling Soma creaper in cures; (Yv. XXXIV.22); वीर्यवत्तम विद्वज्जन, an enlightened person with virility (I.91.6); सर्वविद्यायुक्त, learned in all disciplines (I.91.23); सोम्यगुणसम्पन्न, one with loving temper; आरोग्य बल प्रापक, or one who cures ill and provides health (I.91.22); शुभकर्मगुणेषु प्रेरकः, one who inspires for good qualities and noble actions (I.91.3); यवाद्योषधि रस-व्यापिनः, one who is present in all plant saps as of barley etc. I.187.9); सुखैश्वर्यप्रद ईश्वर, Lord who provides all pleasures and comforts (I.43.9); प्रशस्तगुणशिष्य, a disciple with excellent

qualities (Yv.VII.14); प्रज्ञस्तैश्चर्यं युक्तं सभाध्यक्ष राजन्, king or the head of a state with noble qualities (Yv, VI.26); सकलैश्चर्यं प्रेरकं सभापते the head of a council or assembly with excellent qualities (Yv. VI.33).

In the material sense, any preparation with nutritive and curative qualities is Soma, सोमरसान्वितं पाकम् (Yv. XII.55); सर्वपदार्थाभिषवम् (I.16.7); सर्वरोगनाशकं महोषधिरसम् (III.53.6); ऐश्वर्यकारकम् (ओषधिम) (III.51.7); ओषधिजन्यं धृतदुग्धादिकं रसम् (III.47.4); सोमलताद्योषधि सारपातारं वैद्यम् (II.11.11); सोम वल्ल्यादि निष्पन्नमाह्, लादकमासव-विशेषम्, an exhilarating liquor (Yv. VIII.10); बलपुष्टिबुद्धि-वर्धकमुत्तमोषध्यभिषवम् (I.28.9) महोषधि विशिष्टमन्तम् (III.40.5); जलम्, water (V.34.3); सोमद्योषधिगणम् (Yv. XXVIII.26); सोमवल्ल्या द्योषधिरसान्वितं पाकम् (Yv.XV.60); अमृताख्यं रसम् ambrosia of immortality (Yv.IV.31). Similarly we have सोमः ओषधिराजः (Yv XXIX.49); महोषधिरस ऐश्वर्यं वा (V.43.5); वैद्यक शिल्प क्रियया ससाधित ओषधीरसः, medicinal preparations accomplished in pharmaceutical concerns (I.47.1) Also the creator Lord, यः सृजति सः (VI.34.4); यः सर्वजगत् सः धराधरः परमात्मा (VI.44.24); सोमाः ये सृजन्ति सृजन्ते वा ते पदार्थाः (III.36.2); सृजन्त उत्पद्यन्ते ये ते पदार्थाः (I.2.1); also moon as (सोमेन चन्द्रेण प्रकाशमानेन वाऽऽह्लादकत्वेन (Yv.X.30).

Analogical Interpretation of Soma—In the Vedic literature. Soma has numerous connotations, based on analogies. We shall quote here a few:

(a) Now as to why he is called Soma. When he first became sacrificial food for the gods, he thought within him, 'I must not become sacrificial food for the gods with my whole self!' That form of his, which was most pleasing, he accordingly put aside. There upon the gods were victorious; they said, 'Draw into thee, for therewith shalt thou become our food? He drew it to him even from a far, saying, verily, that is mine own, he was called Soma. (स्वा वै मऽण्वेति तस्मात् सोमो नाम—*Satapatha* III.9.4.22).

(b) Some is differedt from Sura, the alcoholic beverage—He (the Adhvaryu) then draws seventeen other cups of Soma, and (the Nestri) seventeen cups of Sura (spirituous liquor) for to Prajapati belong these two saps of plants, to wit the Soma and Sura (सप्तदश सुराग्रहान् प्रजापतेर्वाऽण्वेऽग्रहन्ती यत्सोमश्च सुरा च); —and these two the Soma is truth, prosperity,

light (सत्यं वै श्रीर्ज्योतिः सोमः); and the Sura untruth, misery, darkness (अनृत पाप्मा तमः सुरैते —*Satapatha* V.1.2.10).

(c) Sri or eminence is Soma; contrary to it is disease which means meanness श्रीर्वैसोमः, पाप्मा यक्ष्मः —IV.1.3.9; Soma is antithesis of Yaksma or disease).

(d) The king Soma is moon (सोमा राजा चन्द्रमाः, सः स्वयमेवात्मानं प्रोचे यज्ञवचसे राजस्तम्बायवाय यावन्ति बाव मे ज्योती वि तावत्यो मऽष्टकाऽइति, he himself, indeed, proclaimed his own self to Yajnavacos Rajastamba, saying, “As many lights as there are of mine, so many are my bricks.” *Satapatha*, X 4 2.1).

(e) Soma forsooth was Vrtra; Soma is a god, since Soma (the moon) is in the sky, ‘Soma forsooth was Vrtra; his body is the same as the mountains and rocks; thereon grows that plant called Usana (उशान); they fetch it hither and press it, and by means of the consecration and the Upasads, by Tanunaptra, तानूनप्त्र, and the strengthening they make it into Soma. (वृत्रो वै सोम आसीत्, तच्छरीरं यद्गिरयो बद्धश्मानस्तदेषो उशानानोमौषधिर्यायते —*Satpatha*, III.4.3.13).

(f) Soma is Prajapati (सोमो हि प्रजापतिः —*Satapatha*, V.1.5.26); Soma is Pavamana (सोमो वै पवमानः —II.2.3.22); Soma is all the deities (सोमः सर्वा देवता—I.6.3.21); Soma is Indra (सोमो वा इन्द्रः —II.2.3.23); Soma is night (सोमो रात्रिः —III.4.4.15); Soma is *parna* or *palasa* (सोमो वै पर्णः —VI.5.1.1; सोमो वै पलाशः —*Kausitiki* II.2); Pasu or animal is verily Soma (पशुर्वै प्रत्यक्षं सोमः —V.1.3.7); fame is Soma (यशो वै सोमः —IV.2.4.9).

Special feature of the Soma Pavamana hymns : The Book IX of the R̥gveda has 114 hymns and in all, 1108 verses. As we have said, Soma verily means the moon in the cosmic creation, which is imagined to sustain a conceptual plant Soma, which on cleansing, crushing and squeezing yields an exhilarating juice, very tasty, sweet, health-promoting and energizing. This drink is primarily meant for Indra, the Lord Supreme. He is the highest and the most primary source of Soma, and He alone is offered the oblations of Soma, so much so that Indra and Soma become identical. Indra is Lord of Bliss, He is Bliss-personified;

He is identical with Love, which is purest form with all its lustre and devoid of lust, is the personified Soma, Soma is Ananda (आनन्द) personified-the supreme bliss of ecstasy, par excellence.

Soma as an oblation goes to Indra, and through Him to other deities, the bounties of Nature. It exhilarate them also, and energizes them, and they play their due and assigned role in creation and maintenance, Whatever divine beauty exists in the world is due to Soma, and thus the benign creation is the manifestation of Indra, the Lord Supreme.

In the Soma Pavamana hymn, Indra is the central figure, the only supreme recipient of our homage and oblations. In the cosmic creation, our supreme Lord is Indra, and Nature's forces are the Devas, the gods. In our body complex, the little self, the individual consciousness, the soul is Indra, whilst the sense organs are the gods. Here the soul is the enjoyer of the Soma, and through this soul, the Soma is shared by the sense organs. The Soma is cleansed and filtered through the strainers of mental complex, the internal organ in particular, and then it is stored in the *vijnanmaya* sheath (विज्ञानमय कोश) as enlightenment and in the *anandamaya* sheath (आनन्दमय कोश) as bliss or supreme happiness. To the extent Soma has been cleansed and filtered, depends the integral personality of the devotee, the *yogin*; this Soma makes a person a *deva*, a *pitr*, a man, a *gandharva* (a man with worldly sense of aesthetics, a poet, a dancer, a musician, a lover, a man of refined tastes, or a devil, or *raksas*).

The society has also an Indra, the head of a state, the chief of an organisation; all the invocations are addressed to him; all the tributes go to him; he is the custodian of all the revenue and wealth; Soma is this tribute and revenue; through him, the other officers in charge, the head of the sub-offices, get the share of the total finances to be spent for the welfare of the society. The *Soma Pavamana* hymns have messages for such organizations also.

A young disciple, a Brahmacarin, is also known sometimes as Soma; he is addressed as *saumya* (सौम्य). His personal integrity depends upon his preserving the elixir of youth or virility the *virya*, the *ojas*. The essence of life is the Soma-elixir. The Soma reflects through the

eyes, the cheeks, the lips, the muscles in fact, through everything that glorifies the youth. Soma also become the Saurya (शौर्य) or valour of a soldier; it becomes the serenity of a young intellectual in an academy; Soma glitters through the eyes of a Brahmacharin, preparing himself for any walk of life.

Soma is the quintessence of any herb, used as a cure of maladies and diseases. It is the finally refined essence of a medicine that leads to amelioration and better health. Whatever is curative in a herb or medicine is Soma : it is, as if, present in micro-quantities in every dose of medicine, and the cure is supposed to be proportional to its content.

Dayananda in his commentary on the Vedic mantras gives the following meanings of the word Soma.

(i) Supreme Lord, the impaller of the universe ! सुवृत्ति चराचर अगत्, तत्सम्बुद्धौ अगदीश्वरः

(ii) the supreme medicine! सृयन्ते रसा यस्मात् स सोमोषधिराजः ।

(iii) One adept in Soma-knowledge! सोमविद्या-सम्पादक विद्वन्.

(iv) An enlightened person or a government official bright as moon (चन्द्र इव वर्तमान राजपुरुष विद्वज्जन वा ।)

(v) The cure of all diseases like the conceptual Soma-plant (सोमबल्मीव सर्वरोगविनाशक).

(vi) A young with superb virility, वीर्यवत्तम.

(vii) A person of divine humility, सोम्यगुणसम्पन्न.

(viii) Friend and well-wisher of every one, सर्वसुहृद् सोहाय्यं प्रद वा.

(ix) The democratic head of a state, सर्वगुणप्रापक सभाध्यक्ष, सकलैश्वर्यं प्रेरक सभापति:

(x) A deciple with noble qualities, प्रशस्तगुणशिष्य.

(xi) Any preparation mixed with the Soma juice, सोमरसान्वितं पाकम्, सोमवल्ल्यादि निष्पन्नमाह्लादकमासव विशेषम् an *asava*, or an exhilarating extract, derived from Soma plant.

(xii) One desirous of good reputation, the member of the court of justice, ऐश्वर्यमिच्छुः न्यायाधीशः .

(xiii) A friend, सखा.

(xiv) Moon, चन्द्रमा.

(xv) Soma plant or some plant like this of medicinal properties, सोमसताद्योषधिगण.

(xvi) Newly married tender, smart and humble young man, सौकुमार्यादि गुणयुक्तत्वाद् विवाहितः प्रथमः पतिः .

(xvii) Members of an assembly or parliament of a state, or people of a state, राजसभायाः सभासन् प्रजाजनो वा.

Aurobindo and Soma: Aurobindo in "*The Secret of the Veda*" (p 342) writes: Soma is the Lord of the wine of delight: the wine of immortality. Like Agni, he is found in the plants, the growths of earth and in the waters. The Soma wine used in the external sacrifice in the symbol of this wine of delight. It is pressed out by the pressing stone (*adri*, अद्रि, gravan, ग्रावण, which has a close symbolic connection with the thunderbolt, the formed electric force of Indra also called *adri*. The Vedic hymns speak of the luminous thunders of this stone, as they speak of light and sound of Indra's weapon. Once pressed out as

delight of existence, Soma has to be purified through a strainer (पवित्र) and through the strainer he streams in his purity into the wine-bowl, चमू, in which he is brought to the sacrifice, or he is kept in jars (कलश) for Indra's drinking, or, sometimes the symbol of the bowl or the jar is neglected and Soma is simply described as flowing in a river of delight to the seat of the Gods, to the home of Immortality. That these things are symbols is very clear in most of the hymns of the Ninth Mandala which are devoted to the God Soma. Here, for instance, the physical system of the human being is imaged as the jar of the Soma-wine and the strainer through which it is purified is said to be spread out in the seat of heaven, दिवस्पदे, "(Vol X.p.343).

Thus evidently the entire human system, the body complex, is *Kalasa* or the jar of storing the Soma. The mind enlightened by knowledge (चेतस्) is the strainer or divine filter made of fleecy-wool. We have called it ultrapsychic fleecy-filter in our translation of the Soma-Pavaman hymns. Aurobindo says :

"The hymns begins with an imagery which closely follows the physical facts of the purifying of the wine and its pouring into the jar. The strainer or purifying instrument spread out in the seat of Heaven seems to be the mind enlightened by knowledge (*Cetas*); the hymn system is the jar (पवित्रं ते वित्तं ब्रह्मणस्पते, the strainer is spread wide for thee, O Master of the soul; प्रभुर्गत्राणि पर्येषि विश्वतः, becoming manifest thou pervadest or goest about the limbs everywhere. Soma is addressed here as Brahmanaspati, a word sometimes applied to other gods, but usually reserved for Brhaspati, master of the creative *World*. *Brahman* in the Veda is the soul or soul-consciousness, emerging from the secret heart of things, but more often the thought, inspired, creative, full of the secret truth, which emerges from that consciousness and becomes thought of the mind, *manma*. Here, however, it seems to mean the soul itself. Soma, the Lord of the Ananda, is the true creator who possesses the soul and brings out of it a divine creation. For him, the mind and heart, enlightened, have been formed into a purifying instrument, freed from all narrowness and duality, the consciousness in it has been extended widely to receive the full flow of the sense-life and mind-life, and turn it into pure delight of the true existence, the divine, the immortal Ananda;"

Aurobindo further says;

“So received, sifted and strained, the Some-wine of life turned into Ananda, comes pouring into all the members of the human system as into a wine-jar and flows through all of them completely in their every part. As the body of a man becomes full of the touch and exultation of strong wine, so all the physical system becomes full of the touch and exultation of this divine Ananda. The words *prabhu* (प्रभु) and *vibhu* (विभु) in the Veda are used not in the later sense, “lord, but in a fixed psychological significance like *pracetas*, प्रचेतस and *vicetas*, विचेतस, or like *prajnana*, प्रज्ञान and *vijnana*, विज्ञान in the later language, *vibhu* means becoming, or coming into existence pervasively, *Prabhu*, becoming and coming into existence in front of the consciousness, at a particular point as a particular object or experience, Soma comes out like the wine dropping from the strainer and then pervading the jar; it emerges into the consciousness, concentrated at some particular point, *prabhu*, or as some particular experience, and then pervades the whole being as Ananda, *vibhu* (p. 344).

Every human system is not capable of holding this Soma. We would again quote Aurobindo in this connection :

“But it is not every human system that can hold, sustain and enjoy the potent and often violent ecstasy of that divine delight, अतप्ततनूनं तद् ग्रामो ग्रन्तुते (IX.83.1), he who is raw and his body not heated does not taste and enjoy that; अतास इद्वहन्तस्तत् समाशत, only those who have been baked in the fire bear and entirely enjoy that. The wine of that divine Life poured into the system is a strong, overflowing and violent ecstasy, it cannot be held in the system, unprepared for it by strong endurance of the utmost fires of life and suffering and experience. (p. 344).

About the strainer, Aurobindo further says;

“This strong and fiery wine has to be purified and the strainer for its purifying has been spread out wide to receive it in the seat of heaven; तपोष्पवित्तं वित्तं दिवस्पदे—IX.83.2; its thread or fibres are all of pure light and stand out like rays. (शोचन्तो ग्रस्य तस्तदो व्यस्मिन्—IX.83.2). Through these fibres, the wine has to come streaming. The image evidently

refers to the purified mental and emotional conscious heart, *cetas*, whose thoughts and emotions are the threads or fibres." (p. 345)

"Thus received and purified these keen and violent juices, these swift and intoxicating powers of the wine no longer disturb the mind or hurt the body, are no longer spilled and lost but foster and increase, *avanti*, mind and body of their purifier, अवन्त्यस्य पवीतारमाश्रयः (IX 83.2). So increasing him in all delight of his mental emotional, sensational, and physical being, they rise with him through the purified and blissful heart to the highest level or surface of heaven, that is, to the luminous world of *Svar* (स्वर) where the mind capable of intuition inspiration, revelation is bathed in the splendours of the Truth (*rtam*), liberated into the infinity of the vast (*brhat*): दिवस्पृष्ठमधि तिष्ठन्ति चेतसा.

The Vedic tradition takes us by and by to higher and higher connotations of Soma; any medicinal plant is a Soma plant; moon is also Soma; every thing charming is Soma; the Ananda or delight of divine existence in the human being's conscious experience is Soma. From *divine manifestation*, we go up to the *divine Person*, and at once Soma appears as the Supreme Personality, the highest universal Deva (not only *visve devah*, or all Nature's Bounties, but finally the *Devadhi-deva*, the Supreme Lord).

Soma is regarded as the dappled Bull also (धरुचद् उपसः पृश्निप्रिय उक्षा विभति शुवनानि वाज्युः —IX.83.3). The word *prsnih*, पृश्निः, dappled, is used both of the Bull, the supreme Male, and of the Cow, the female energy. Like all words of colour, *sveta*, *su'kra*, *hari*, *harit*, *krsna*, *hiranyaya* in the Veda, the word *prsnih* is also symbolic. Colour, *varna*, has always denoted quality, temperament etc. (*guna*, *karma*, *svabhava*) in the language of the Vedic mysticism. The *dappled Bull* is the Deva in the variety of his manifestations; many-hued Soma is that first dappled Bull, generator of the world of becoming, for, from the Ananda, from the all-blissful one, they all proceed; Soma is this Bull (*uksan* उक्षन्), a word like *vrsan*, वृषन्, means diffusing, generating, impregnating, the father of abundance, the Bull, the Male; it is he who fertilizes force of consciousness (उक्ष् सेचने; उक्षन् सेचन्ते —*Daya.*; उक्षन् महन्नाम—Nigh. III.3); वृषा वर्षकः वीर्यसेषकः —*Daya.*).

Soma is the Ghandharva, the Lord of the hosts of delight, and guards the true seat of the Deva, the level or plane of the Ananda. He is the Supreme, standing out from all other beings, and over them, other than they and wonderful (*adbhuta*). For we have the verse: गन्धर्व इत्या पचस्य क्षिति पाति देवानां जनिमान्यद्भुतः —IX.83.4.

In the *yajna-karma* or the sacrificial rituals, Soma becomes an offering (*havih*). As the wine of delight, he flows about and enters into the great march of the sacrifice, which is the progress of man from the physical to the super-conscious. He enters into it and encompasses it wearing the cloud of the heavenly ether, *nabhas*, नभस्, the mental principle, as his robe and veil (हविर्हविष्मो महि सद्य देव्यम् —IX.83.5). The divine delight comes to us wearing the luminous-cloudy veil of the forms mental experience.

In that march of sacrificial ascent, the all-blissful Deva bemes the king, *Soma Rajan*, of all our activities, master of our divinised nature and its energies, and with the enlightened conscious heart as his chariot ascends into the plenitude of the infinite, and immortal state (*Aurobindo*, p. 348).

Reference to the Samaveda

The Book Nine of the Rgveda deals with the Hymns devoted to the Soma Pavamana, and the verses in large number (often with minor alterations) occur in the Samaveda also. This concordance has been indicated by us in each hymn on two styles:

(i) The Samaveda is divided into two *Arcikas*, the *Purvarcika*, पूर्वाचिक, which we have indicated as I, and the *Uttararcika*, उत्तराचिक, indicated as II. Each *Arcika* is further divided into *Prapathakas*, प्रपाठकाः, each *Prapathaka* into the *Ardhas*, the First-half, प्रथमोऽर्धः, and the Second-half, द्वितीयोऽर्धः; and these *Ardhas* are further sub-divided into *Dasakas*, दशकाः, or groups of ten verses (the number of verses in each *Dasaka*, however, is not restricted to ten only), and finally each *Dasaka* into a number of verses.

(ii) The modern trend is to assign a continuous number to all the verses of the Samaveda, from 1 to 1875. This has been indicated in parenthesis or round brackets, (), after referring to in the first style.

Hymn-1

For verse 1, see Nir. XI.3.

For verse 1, *Samaveda*, 1.5.2.4.2 (468) and II.1.1.15.1 (689),

verse 2, 3, *Samaveda*, II.1.1.15.2, 3, (689, 690).

1. Be pure with thy sweetest and most gladdening stream. O Soma, thou art pressed for Indra to drink (इन्द्राय पातवे सुतः). The verse is explained by the mere reading of it (इति सा निगदध्याख्याता—Nir. XI.3).

Indra is the resplendent self, the soul, who drinks Soma, not in the literal sense; Soma is neither a fluid, nor *Indra*, a human who drinks in the literal sense. Soma is the elixir of divine love which flows out to the *Anandamaya* and *Vijnanamaya* sheaths and enjoyed by the self seated in the innermost cavity of heart. Soma is pleasing and exhilarating, leading to truth and enlightenment, and not to drunkenness leading to falsehood and wretched life. (हे सोम, इन्द्राय पातवे पातुं सुतः अभिसुतः त्वं स्वादिष्ठया स्वादुतमया मदिष्ठया अतिशयेन मादयिष्या धारयपवस्व हर —*Sayana*).

Pavasva, flow (पवस्व हर —*Sayana*; पवित्री भव, be pure; प्रापको भव —*Daya*.).

Sutam, सुतं, expressed, effused (*Wilson*); सुसस्कारै-निष्पादितं —*Daya* on III.40.2; अन्तःकरणाभिगतं विज्ञानम् —*Daya* on I.3.8).

2. *Ayohatam yonim*, made strong by fitting iron-nails (अयोद्धतं योनिं

—gold-smitten birth place—*Wilson*; हिरण्येन हतं —*Sayana*). The word *ayas* stands for any metal in general and hence iron or gold even. (*Ayas=hiranya=gold*—Nigh. I.2).

Druna, द्रुणा ; it is a wooden cask (दोणकलशेन; अग्निचवण-फलकाभ्यां; the planks of the Soma-press—*Sayana*; द्रुणा गन्तारो इन्द्राग्नी सेनापत्यध्यक्षी —*Daya* on V.86.3).

For *Ayohatam yonim*, see also IX.80.2, i.e. fashioned by a golden hand, or pressed by the priest, having gold rings in their fingers. It is so said, that the Brahmins who perform these ceremonies must all wear a kind of flattened gold ring. (*Stevenson*).

Mahindhara in Yv. XXVI.26, takes it as “fabricated by a carpenter with an iron tool.”

4. **Vajam**, वाजं, strength (वाजं बलम् --*Sayana*). (वाजः=अवः=अन्ननाम —Nigh. II.7).

Sravah, अवः, fame or food (अवः अन्न —*Sayana*).

6. **Varena**, वारेण, through the cloth, the ultra-psychic fleecy filter; the universally-stretched out cloth, the cosmic filter, spread in the firmament through which the rains filter out; the extensive psychic filter through which pass all our ideas, thinkings, emotions and feelings before they reach our consciousness to become a part and portion of our *Anandamaya* and *Vijnanamaya* sheaths. (वारेण बालेन, woollen, hairy—*Sayana*).

The hair, वार or बाल, is the hair-sieve used for straining the Soma juice. In the Soma ceremonies, the herbal juice is filtered through a stretched woollen cloth.

Sasvata tana, eternally outstretched (शश्वता शश्वतेन तना विस्तृतेन —*Sayana*).

Suryasya dubita, the daughter of the Sun i.e. dawn; according to Sayana, the *Sradhadevi*, श्रद्धादेवी. *Sradha*, the faith, the instinct which impels the enlightened soul to accept truth and truth alone, is the daughter of the Sun According to the Vajasaneyins, “श्रद्धा वै सूर्यस्य दृहिता श्रद्धा ह्येनं पुनाति” —Sradha, verily, is the daughter of the Sun; she purifies him.”

7. **Parye divi**, पार्ये दिवि, on the auspicious day; on the final day (सौत्येऽहनि —on the day of the Soma effusion—*Sayana*).

Dasa yosanah svasarah anvih, दशयोषणः स्वसारः अण्वीः the ten sister fingers (योषणः स्त्रियः स्वसारः स्वय सरन्त्यो दशसंख्याकाः अण्वीः अण्व्योः अंगुल्यः —*Sayana*).

Anvyah, अण्व्यः=स्वसारः=अंगुलिनामानि —Nigh. II.5.

There are twenty-two synonyms of *anguli*, finger. From what root is *angulayah* (fingers) derived? They are so called because they go foremost, or they drive foremost, or they set foremost; or they move foremost, or they mark, or they bend, or may be so called from decorating (अङ्गुल्यः कस्मात्? अग्रगामिन्यो भवन्तीति वा । अग्रगालिन्यो भवन्तीति वा । अग्रकारिण्यो भवन्तीति वा । अग्रसारिण्यो भवन्तीति वा । अङ्कना भवन्तीति वा । अञ्चना भवन्तीति वा । अपि वाञ्जनादेव स्युः —Nir. II.8).

8. **Tridhatu**, त्रिधातु, the sap is imbibed with three qualities of invigorating body (शरीर) mind (मनस्) and intellect (बुद्धि). In the Soma ceremony, the Soma juice becomes threefold, as filling the three vessels, the dronakalasa, the adhavanīya and the putabhṛta (त्रिधातु त्रिस्थानम् । द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृदिति त्रिधातवः —*Sayana*).

Hymn-2

For verse 1—8, Samaveda II.4.1.3.1-8 (1037-1044)

For verse 9, Samaveda II.4.1.3.10 (1046)

For verse 10, *Samaveda* II.4.1.3.9 (1045).

1. **Deva' vih**, देवः — dear to Nature's bounties; dear to five sense-organs and five organs of actions (देवो देवकामस्त्वम् — *Sayana*).

3. **Apah-vasista**, mingled with waters (अपः वसतीवरीः वसिष्ठ आच्छादयति — *Sayana*).

Sukratuh, rich in qualities and actions (सुक्रतुः सुकर्मा — *Sayana*).

7. **Ojasa apasyuvah**, increase our vigour and encourage us for the right conduct (ओजसां बलेन अपस्युवः कर्मैच्छा सम्बन्धिन्यः ताः — *Sayana*).

Marmrjyante, they cleanse (our hearts) (मर्मृज्यन्ते शोध्यन्ते — *Sayana*).

Girah, words of praise (गिरः स्तुतयः — *Sayana*)

Madaya sumbhase, add to our exhilaration (मदाय क्षरन् शुम्भसे अलक्रियसे — *Sayana*); which adorn thee as thou droppest for our exhilaration—*Wilson*.

Hymn-3

For verse 5, see Nir. VI.28

verse 1, *Samaveda*, II.5.2.2.1 (1256)

verse 2, *Samaveda*, II.5.2.2.6 (1261)

verse 3, *Samaveda*, II.5.2.2.5 (1260)

verse, 4-5, *Samaveda*, II.5.2.2.4; 5, (1258, 1259)

verse 6, *Samaveda*, II.5.2.2.3 (1257)

verses 7-10, *Samaveda*, II.5.2.2.7-10 (1262-65)

verse 9, also *Samaveda*, II.1.2.17.1 (758)

1. **Dronani**, द्रोणानि, towards or on the sacrificial vessels. Dronas are the large troughs called drona-kalasa (द्रोणानि द्रोणकलशानि —*Sayana*).

2. **Hvaransi ati-dhavati**, Hvaransi, ह्वरांसि अतिधावति, rushes forward or hastenes down the declivities (*Benfey*); *Hvaransi*=enemies or obstacles and oppositions (ह्वरांसि शत्रून् अति धावति, rushes on to crush, हन्तुमभिगच्छति —*Sayana*).

Vipa-Krtah, विषाकृतः, worked with fingers (विषा=fingers, Nigh. II.5, विषा मंगुल्याः कृतः अभिषुतः, crushed, squeezed).

5. **Ratharyati**, longing for a chariot, one desirous of something accomplished, or one who desires a chariot (रथयन्तीति सिद्धिस्तत्प्रेप्सुः रथं कामयत इति वा —*Nir.* VI.28).

Esa devo ratharyati, this god desires a chariot; this Soma, the love divine hastens to ride on a chariot; it longs for a chariot, or it longs or is desirous of some thing already accomplished.

10. **Puruvratah**, multi-functional (पुरुव्रतः बहुकर्मा —*Sayana*).

Hymn-4

For verses 1-10, *Samaveda*, II.4.1.4. 1-10 (1047-1056)

1. **Athano vasyasah krdhi**, make us happy and prosperous make us happy—*Wilson*; नः प्रस्मान् वस्यसः श्रेयः कृषि कुरु —*Sayana*; also make us prosperous with food.

7. **Dvibarhasan rayim**, riches abundant for both worlds (द्विवर्हसं इयोः चावा पृथिव्योः स्थानयोः परिवृढं रयिं धनम् —*Sayana*; *dvi* means double or abundant.

9. **Vidharmani**, विधर्मणि, for their own upholding (विधर्मणि आत्मनो विधारणार्थम् —*Sayana*); but he translates the same as “they glorify thee with the hymns in the sacrifice.

Hymn-5

This is one of the *Apri-suktas*, refering to samiddhah, tanunapat, ila, barhih, devir-dvarah, usasanakta, devyau hotarau, tisrodevyah, sarasvati-ila-bharati trio, tvastr, vanaspati and svahakrti, the eleven. For other Apri-hymns, see X.110 of the Rgveda, V 12 of the Atharva, and chapter XXIX.25-36, and numerous other references.

These are the names of Agni usually; here of soma.

2. **Tanunapat**, never decaying in body (तनूनपात् अन्न सोमो भवति — *Sayana*) *beamsari*, born of waters, and from these beams, the Soma, and hence the Soma is *taunnapat*.

4. **Harih**, हरिः, green-hued, golden, golden-hued (हरिः हरितवर्णः —*Sayana*)

6. **Susilpe**, handsome in built (सुशिल्पे सुरूपे —*Sayana*).

11. **Vayu**, cosmic wind; *Brhaspati*, cosmic intelligence, *Suryah*, the Sun or the cosmic light, *Agnih*, the cosmic fire, *Indrah*, the cosmic lightning.

Hymn-6

For verse 1, *Samaveda* I.6.1.2.10 (506) with *avya varebhth*.

2. **Indra iti**, O Soma thou art Indra, or a sovereign, you act as a sovereign.

Indo, इन्द्रो, O Soma, O moon, or O drops of Soma. (इन्द्रो साम, त्वमिन्द्रः ईश्वरः —*Sayana*).

5. **Yosano dasa**, योषणो दश, the ten sisters, the ten fingers, as in IX.1.7, दश संख्याकाः स्त्रियः, अङ्गुल्य इत्यर्थः; the ten ladies, that is the ten fingers —*Sayana*).

7. **Pipa yat**, flattens, its milk swells (*Wilson*); one which sustains Indra, (पयः पीपयत् इन्द्रमाप्यायितवत् । तस्माद् धारया पवत इत्यर्थः —*Sayana*).

9. **Guha cid-dadbise girah**, (thou storest praises in secret), it resounds with a thrill when it flows from the filters. Alternatively, when the Soma has been placed in the sacrificial place (*guha*), the priest start chanting hymns of praise (*girah*). This might also refer to *uparavas* (उपरव) or “sounding holes”, which are dug in the ground and over which the two boards used for pressing Soma are placed. These holes are said to deepen the sound of the stones with which the boards and the Soma-shoots are beaten. (see *Katyayane Sutrās* VIII.4.28; अभिषववेलायामुपरवेषु धारयति । करोषीत्यर्थः —*Sayana*).

Hymn-7

The entire hymn is repeated in the *Samaveda* with several verbal alterations : II.4.3.2. 1-9 (1028-1036).

1. **Vidana asya yojanam**, विदना अस्य योजनम्, knowing that they have a relation with Indra, the resplendent self Here *asya* means with or of *Indra*, इन्द्रस्य (*Sayana*).

2. **Apah**, of waters (*vasativari* waters); of divine elixir (अपः वसतीवरी: —*Sayana*).

See *Aitareya Brahmane* for *vasativari Agriyah dharah madhva pra vi gahate*, the streams of this sweet bliss flow forth pre-eminent (अग्रियः मध्वाः , pre-eminent; प्र वि गाहते पतन्तीत्यर्थः —*Sayana*).

Hymn-8

The entire hymn is repeated in the *Samaveda*, II.5.1.2. 1-9 (with 8 and 9 transposed). (1178-1186)

3. **Rtasya yonim**, ऋतस्य योनिम् in the place of benevolent works, in the place of sacrifice. (देवानां योनिम् in the *Samaveda*).

Asadam codaya, may you impel him, (the resplendent self) to sit (or to participate) in the sacrifice

Hardi, हर्दि, provide gratification: "Soma, pure-flowing for Indra's gratification, do thou stir his heart to sit in the place of sacrifice" (cf. VIII.79.8) (*Sayana's* translation of *hardi* as अभिसप्तितस्त्वम् is wrong — *Wilson*).

4. **Sapta dhitayah**, सप्त-धीतयः , the seven participating priests धीतयः होतृकाः —*Sayana*). (cf. IX.9.4. ; but IX.62.17, metres, धीतभिः छन्दोभिः —*Sayana*).

Viprah anu amadisu, विप्राः अनु अमादिषुः , the sages gladden you. Also worshippers follow thee exulting (*Wilson*).

5. **Kam**, कम्, water (कं उदकं—*Sayana*); *kam* is an adverb here; "Surely" with a very weakened force, (*Wilson*).

7. **Indo**, O divine love (इन्दो सोम —*Sayana*).

Sakhayam a visa, enter thy friend (i.e. Indra) सखायं प्रियमिन्द्रं प्राविश
मानुहि —*Sayana*); may you enter in the heart of the resplendent self,
your real friend.

9. Nrcaksam, नृचक्षसम्, the conlemlplator of men, (नृणां द्रष्टारं —
Sayana).

Svarvidam, the knower of all things (स्वविदं सर्वज्ञं —*Sayana*; also
the knower of heaven—*Wilson*).

Hymn-9

For verse 1, *Samaveda*, I.5.2.4.10 (476); II.3.1.16.1 (935) for सुवानः ,
read स्वानैः).

verse 2, *Samaveda*, II.3.1.16.3 (937) (For चनिष्ठया, read पतिष्ठये).

verse 3, *Samaveda*, II.3.1.16.2 (936).

1. Naptyoh, नप्योः , between the two grand-daughters; at the
source where the effusion takes place; between the two boards (used in
pressing the Soma, मघिषवण-फलकयोः —*Sayana*).

Kavii, कविः , wise (कविः मेधावी).

Kavikratuh, one working with penetrating wisdom,—used for
Soma (कविकृतुः क्रान्तप्रज्ञः क्रान्तकर्मा वा सोमः —*Sayana*).

Vayansi, highest statures; the birds (used for stones: वयांसि प्राणाः ,
तथा च मंत्रवर्णः —“वयांसि श्येना प्रतिपद्यः पर्वतानां ककुभः” इति —*Sayana*).

Yati, proceeds to; is raised to (याति गच्छति).

3. “That pure son (the Soma) illumined his mothers, he the born them too born, he the great them the great, the augmenters of sacrifice” —*Wilson*, literal translation).

4. *Sapta dhitibhih*, seven guileless streams of sensation; seven fingers, धीतिभिः अंगुलिभिः, Nigh. II.5); see IX.8.4—सप्तधीतयः .

7. *Kalpesu*, कल्पेषु, in the days of sacrifice; in functions (कल्पेषु कल्पनीयेष्वहः च in the days which have to be reckoned —*Sayana*).

Hymn-10

For verses 1-3. Samaveda, II.4.2.1. 4-6 (1119-1121)

verse 4, Samaveda, I.5.2.5.9 (485) II.4.2.1.7 (1122)

verse 5-9, Samaveda, II.4 2.1.8-12 (1123-1127), (with verbal alterations).

1. *Sravasyavah*, श्रवस्यवः, longing for food and strength (श्रवः as अन्ननाम Nigh, II.7); desiring to seize food from their enemies, शत्रुभ्योऽन्नमिच्छन्तः —*Sayana*.

5. *Vivasvat*, here it stands for Indra; cosmic brilliance (विवस्वतः इन्द्रस्य प्रापानासः प्रापानभूताः उषसः अश्वं जनन्तः जनयन्तः —*Sayana*).

Surah, the Soma elixirs which issue forth (सूराः सरन्तः सोमाः —*Sayana*). *Wilson* proposes a rendering of the verse 5 as thus : “Having obtained the glory of Vivasvat, and producing that of the dawn, the sun-bright juices distend the interstices (of the cloth)”.

Anvam vi tanvate, the small holes of the filtering cloth are *anva*, but here *Sayana* renders the phrase as spreading the sound (अण्वं वि तन्वते अण्वववेलायामुपरवेषु शब्दं कुर्वन्ति —*Sayana*). Whilst they issue forth and spread,

they do so with a thrilling sound.

6. **Apa dvara matinam**, अप द्वारा मतीनां, throw open the doors of cosmic sacrifice. If one takes 'dvara' with 'matinam', "the ancient poets throw open the doors of their hymns."—*Wilson*.

Pratna matinam karavah, प्रतना मतीनां कारवः, ancient singers of hymns.

Vrsnah, वृष्णः, the offerer of divine love (सेचकः सोमस्य —*Sayana*).

8. **Nabhim**, the navel; Soma is regarded as the navel of sacrifice, (cf. IX.73.1, ऋतस्य योनां नाभयः समस्वरम्).

Kaveh apatyam, कवेः अपत्यं, the offspring of the sage; in rituals, the *graha* or the Soma-vessel is the offspring; it is called *ansu* (अंसु). In fact, the stem of the plant is the parent sage, and its juice is the offspring.

Caksuscit surye saca, चक्षुः चित् सूर्ये सचा, my eyes become associated with the sun (literal translation) (सचा संगतं भवति —*Sayana*).

9. *Sayana* seems to interpret this verse as meaning that Indra views the Soma with affection even after it has been drunk by the priests (सूरः सुवीर्यं इन्द्रः चक्षसा चक्षुषा दिवः दीप्तस्यात्मनः प्रिया प्रियं पदं अश्वयुभिः गुहा गुहायां हृदये हितं निहितं पीतं सोममपि अग्निं पश्यति —*Sayana*).

Benfey's translation; "The sun looks with his eye towards that beloved quarter of heaven, placed by the priests in the sacred cell".

divas (दिव्) = द्युलोक, identified with the *dronakalasa*, द्रोणकलश or large Soma-trough.

The sense appears to be that the Sun looks towards the place

where the Soma lies while it is pressed.

Hymn-11

For verses 1-3, Samaveda, II 1.1.1 1-3 (651-653),

verses 4-9, Samaveda, II.6.3.3.1-6 (1444-1449) (with verbal alterations).

2. **Atharvanah.** ऋषयर्वाणः, the priests, the celebrated sages.

Devam devaya deva'yu, देवं देवाय देवस्य, divine and favourite of all divinities (देवं देवनशीलं देवयु देवयुं देवकामं रसं देवाय देवनशीलायेन्द्राय —*Sayana*).

Hymn-12

For verses 1-9, see Samaveda, II.5.1.4.1-9 (1196-1204) with the transposition of verses 8 and 9, and several verbal alterations.

3. **Vipascit somah,** the wise Soma; Soma the promoter of wisdom (विपश्चित्त सोमः विद्वान् सोमः —*Sayana*).

Sindhoh urma, in water taken from river. ते तरङ्गे ।
वसतोवरोष्वित्यर्धः —*Sayana*, mixed with the waves of *vasatlvvari* waters. with the

Sadane kseti, dwells in its own station. i.e. at the summit of snowing mountains (सादने=सबने; संहितायां — -ने क्षिति निवसति —
Sayana).

Gauri, speech (गौरी=वाङ्मय Nigh. 1.11).

Also resting on an ox-hide (Benfey). See गोरधि त्वचि गोः त्वचि अधि — IX.101.11).

4. **Avyah vare**, through a fleecy filter; through a filter or strainer consisting of woollen network. (*Avi*, अवि, sheep or wool of sheep)

5. **Pavitre**, पवित्रे, the filter or strainer (ultrapsychic fleecy filters in the context of the spiritual Soma that passes to the innermost consciousness).

Tam induh pari sasvaje, तम् इन्दुः परि षस्वजे, Indu has embraced that (Soma). Indu is also Soma, and hence Soma is mixed Soma, that is, the Soma which is stored in the vats or pots, is mixed with the freshly filtered Soma (तं स्वांशभूतं सोमं इन्दुः सोमो देवः परि षस्वजे प्रविशति — *Sayana*).

6. **Madhuscutam kosam jinvvan**, मधुश्चूतं कोशं जिवन्, delights the nectar shedding cloud (कोशं मेघं. —cloud, Nigh I.10). (It is more probable that *samudra* and *Kosa* mean here, as often elsewhere, the water into which the Soma drops and the *drona-kalasa*, द्रोणकलश, a vessel, i.e. समुद्र = water; कोश = द्रोणकलश, vat or pot, (*Wilson*).

7. **Manusa yuga**, मानुषां युगा, many generations of men (also, the various sacrificial seasons, whether occupying one or many days: मानुषा मानुषाणि युगा युगानि ग्रहीर्नैकाहात्मकानि — *Sayana*).

Hymn-13

For the entire hymn, see Samaveda, II 5.1.3. 1-9 (1187-1195); verses 5 and 6 are transposed.

2. Whilst the Soma juices are effused and filtered in the ceremonial rites, the priests carry on the chant of hymns. eulogizing Soma.

Abhi pra gayata, sing praises aloud.

3. **Vajasataye,** for the attainment of nourishment (also for battle, cf. verse 6).

Devavitaye, for securing affection from Nature's bounties. According to Sayana, they become the beverage of gods in the sacrifice, and by that means, the sacrificer obtains food, देववीतये देवानां वीतिगन्तिः प्राप्तिर्भक्षणं वा यस्मिन् स देववीतियंक्तः । तदर्थम् । यज्ञसिद्धिः साक्षात्प्रयोजनं तव द्वारा अन्नसाधन इत्यर्थः —Sayana).

6. **Vajasataye** (for battle) *hiyana* (urged or impelled) *atyah na* (like horses) (घत्वाः न क्षमा इव हियानः प्रेर्यमाणाः वाजसतये संग्रामाय —Sayana).

Hymn-14

1. Also see Samaveda, I.5.2.5.10 (486).

Kavih, the Soma with penetrating wisdom or insight, (कविः मेधावा सोमः).

Sindhoh urmau adhi sritah, taken to the waves of the river, i.e. mixed with water of rivers; the *vasativari* waters, (सिन्धोः ऊमो तरङ्गे वसतीवयु-दकरसे मधि श्रितः आश्रितः —Sayana).

Puru sprham karam bibhrat, uttering a thrilling sound, pleasing to all, or bearing a hymn beloved of many (पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयं कारं शब्दं बिभ्रत धारयन् —Sayana).

2. **Sabandhavah panca vrata apasyavah,** all the five types of men, full of zeal and faith, and desirous of accomplishing sacred acts. The five types of men; पञ्चजनाः, are people of the four *varnas*, Brahmana, Ksatriya, Vaisya and Sudra, and the fifth the unclassified ones, not guided by the rules and conducts of the society, may be *nisadas* (निषाद). (सबन्धवः समान बन्धवाः पञ्च व्राताः पञ्च जना मनुष्या यजमानाः अपस्यवः

कर्मैच्छवः —*Sayana*); अपसः कर्माणि । अप इति कर्मनामसु पठितम्, Nigh II.1.

5. **Naptibhih vivasvatah**, the grandchildren of the sacrificer, i.e. the fingers of the sacrificer or Yajamana. Hand is the son of the sacrificer and hence the fingers, born of hands, are the grand-children. विवस्वतः परिवरणवतो यजमानः नप्तीभिः पौत्रस्थानीयाभिः । तस्य हस्तः पुत्रोऽङ्गुलयः पौत्रस्थानीयाः । इत्यभिप्रायः —*Sayana*),

7. **Isaspatim**, इषस्पतिम्, lord of food and hence Soma (अन्नानां स्वामिनं सोमम् —*Sayana*).

Ksipah. fingers (क्षिपः वङ्गुलयः, Nigh. II.5).

Hymn-15

For verses 1-8, Samaveda, II.5.2.3. 1-8 (1266-1273) with several transpositions 1,2,4,6,5,7,3,8, and verbal alterations; all the verse start with the word एषः or एतम्, standing for Soma.

3. **Bhurnayah**, the sacrificial i.e. priests (भूर्णयः भरणशीलाः अष्टवर्वादयः —*Sayana*).

Hitah vi niyate, placed, placed in the cart (हितः निहितः हविषानि वि नीयते तस्मात् स्वाना दाहवनीयं प्रति, i.e. placed in the *havirdhana*. he is brought to the *Abavaniya* —*Sayana*).

The effused elixir is brought to the place of Sacrifice by a path that shines with brilliant light (सुप्रवता यथा)."

5. **Rukmabhih subhrebhih amisubhih**—he (the divine elixir) proceeds along with enthusiasm and vigour adorned with brilliant golden rays.

Alternatively, "he proceeds along impetuous with golden brilliant rays" —or "he proceeds alongwith the priests, vigorous with brilliant rays. (रुक्मिभिः प्रध्वर्यादिभिः सह शुभ्रेभिः सुभ्रैर्दीप्तैः प्रशुभिः विशिष्टः । अथवा रुक्मिभिरित्येतदप्यशु विशेषणम् —*Sayana*).

6. According to Wilson, an obscure line: "at the juncture of time passing beyond the solid treasures (of heaven and earth), he descends upon the young Soma plants. (St. Petersburg Dict.).

8. *Su-ayudham*, स्वायुधम्, well-weaponed, since the Soma has the power of slaying Raksasas.

Hymn-16

4 *Sadhashtam asadat*, सधस्थं आसदत्, settles in the place; settles at a worthy place. According to Sayana, the place referred to is *drona-kalasa* (सधस्थं सहस्थानं द्रोणकलशे आसदत् आसीदति —*Sayana*).

6. *Gosu tisthati* in the midst of kine (Soma being mixed with milk, is here called by metonymy "kine") The Soma stays in the vessel, like a brave soldier in the midst of battle (शूरो न शूर इव स यथा संग्रामे तिष्ठति तद्वदसौ तिष्ठति पात्रे —*Sayana*)

8 ' *Avyo varam vi dhavas*, may your stream of Soma flow through the ultrapsychic woollen filter. (अव्योवाल अवेर्बाल वि धावसि विविधं गच्छसि; अव्यो= of sheep, वारं=hair, i.e. to the fleecy filter, or to the woollen strainer).

Hymn-17

1. *Bhurnayah Somah*, prevading or rapid streams of divine love (Soma) भूर्णयः क्षिप्रगमनाः ; भुरण्युः - क्षिप्र, rapid, Nigh, II.15).

3. *Pavitre*, पवित्रे, in the filter or strainer.

6. **Karavah**, कारवः, performers of pious ceremonies ((कारवः कर्तारः परिचर्याया यागानुष्ठातारो वा – *Sayana*).

Murdhan Yajnyasya, at the time of worship; at a time when the process of worship is at its height. According to Sayana, “on the last day of expressing the Soma” (यज्ञस्य मूर्धन् मूर्धनि शिरोवदुत्तमेऽभिषव दिवसे – *Sayana*) (cf. II.3 2).

Caksasi priyam dadhanah, entertaining affection for the one all-beholding (चक्षसि द्रष्टरि सोमे प्रियं दधानाः अभ्यनूषत *Sayana*). The word *caksu* is usually applied to the Sun as the eye of the world.

Hymn-18

For verses 1, 2 and 3, Samaveda, II.4.1.17.1-3 (1093-1095) with verbal alterations.

Verse 1, Samaveda I.5.2.4.9. (475) (सुवानो=स्वानो; अक्षः=अक्षरत्).

Hymn-19

For verses 1, 2, 3, Samaveda II.3.2.13, 1, 3 and 2 (999, 1001, 1000) (transposed), (for आसदत्, read आसदः -3).

Verse 6, Samaveda, II.1.2.18.1 (761) (for अक्षुषु, read अक्षवे)

4. **Sanoh vatsasya mataranā**, like the mothers of the born children; like mothers fondling their children; “The mothers of the calf”, according to Sayana, refers to *Vasativari* waters which are mixed with the Soma. सूनोः स्वपुत्रस्थानीयस्य वत्सस्य सोमस्य मातरः निर्माल्यः प्रवृद्धिकामा मातृस्थानीया भवावसन्त पुनः कामयन्ते).

Dhitayah, धीतयः, fingers; also the utensils used in Yajna (धीतयः धीयमानाः सोमाख्येन वत्सेन पीयमाना वसतीवर्यः – *Sayana*).

Wilson gives an alternative rendering of the verse : 'The sacred rites, the mothers of the male calf, long for the full-grown vigour of the bull.'

5. **Kuvit**, कुवित्, many, of numerous kinds,

Sukram payah, शुक्रं पयः, bright water and/or milk.

Garbham adadhat, गर्भं आदधत्, stays under water and implants numerous germs (ferment-) of activity. Or stays in the womb of water, गर्भं स्वगर्भं स्थानीयं सम् आदधत् करोति — *Sayana*).

Hymn-20

For verses 1-7, Samaveda II.3.2 4 1-7 (968-974).

1. **Avyah varebhih**, अग्र्ययः वारेभिः, through the texture of the ultrapsychic fleecy sieve (अग्र्यः, derived from sheep, वारेभिः through the hairs).

2. **Sahasrinam gomantam vajam**, सहस्रिण गोमन्त वाज, thousand fold treasure in the shape of cattle, cow-products (गोमन्तं) and food (वाजम्)

3. **Cetasa**, चेतसा, by your intuition; by your favour (चेतसा विश्वानि परिपृणसे — you give us all kinds of wealth with your intuition (चेतसा स्वीयेन अनुकूलेन चित्तेन — *Sayana*).

Mati pavase, मती पवसे, you flow for us at our praises. (मती मत्यास्मत् स्तुत्या पवसे अरसि रसम् — *Sayana*).

Avah vidah, अवः विदः, grant us sustenance (अवः अन्नं विदः देहि — *Sayana*).

6. **Camusu**, चमूषु, in the sacrificial vessels (चमूषु पात्रेषु — *Sayana*); may mean “between the boards which press it” — *Wilson*. (चमू षदने; चमूषु भक्षयित्रीषु सेनासु in the armies, causing destruction, *Daya*. on III 48.4).

7. **Makhah na**, मखः न, like a sacrifice; like a gift (मखः दानमिव — *Sayana*); *makhah*, a synonym of a Yajna or sacred act — Nigh. III.17; यज्ञ इव सुखकर्ता — *Daya*. on VI.71.1) *makhah* and *manhayuh* both are derived obrived √*magh*, √मघ्; मंहतिर्दानं कर्मा (cf. IX.61 27 मखस्यसे अस्मभ्यं धनं दातुमिच्छसि — *Sayana*; मखस्यन् आत्मनो मखं यज्ञमिच्छन् — *Daya* on III.38.7)

Hymn-21

3. **Sindhorma vyaksaran**. (सिन्धोः ऊर्मा व्यक्षरन्) fall in or received in a receptacle containing water of rivers (सिन्धोः ऊर्मा), i.e. the *vasativari* waters.

Kridantab, क्रीडन्तः, sporting.

5. **Pisangam venam**, many fold blessings of wealth etc (पिशगं बहुरूपं मणिमुक्ताहिरण्यादि भेदेन नानारूपं वेनं कामयन्तं बहुविधं कामम् — *Sayana*; वेनः कामनीयः, काममयानः — *Daya*. on V.36.4 etc.; वेनः मेधाविनाम Nigh. — III.185; यजनाम — III.17.

Adise, at our indication (आदिशे अस्मभ्यमादेशनाय — *Sayana*).

The sense of the verse may be—“the sacrificer only bestows gifts on his officiating priests when he has obtained his desire” (*Wilson*).

Hymn-22

3. **Vipascitab**, sagacious विपश्चितः प्राज्ञाः — *Sayana*).

Vipa, with intelligence — *Sayana*.

The St. Petersburg Dict. explains *vip* as the twigs (cf. *vepres*) which form the bottom of the funnel and support the filtering-cloth. (*Wilson*).

6. **Tantum tanvanam**, as if spreads out our sacred works (i.e. the *yajna*); (तन्तुं यज्ञं तन्वानम् *Sayana*); also descending rivers fill the out-spread threads;

Uttamam, threads excellent (used for Soma, ambrosia) (उत्तमं उत्कृष्टं सोमम् — *Sayana*).

Hymn-23

For verse 2, Samaveda, I.6.1.2.6 (502).

2. **Pratnasah ayavah**, प्रतनासः आयवः, cosmic horses, since the eternal past; Benfey takes *pratnasah ayavah* as “*ewigen lebendigen*”,—the new field is the arranged place of sacrifice.

Alternatively, — The old horses attack a new field; and generate the sun to give light. Similar to them is the Soma

3. **Aryah adasusah gayam**, the house (गयं) of our enemy (अर्यः); the property and possessions (गयं) of such a miser (अदाशुषः) (अयः अरेः अदाशुषः) अप्रयच्छतः गयं गृहं गृहोपलक्षितं धनम् — *Sayana*). *Gayam* really is “house” but by metonymy, it may mean “wealth”.

4. **Madbuscutam kosam**, the honey-storing receptacle; the honey-shedding receptacle. *Sayana* takes it to be “the unmixed portion of the liquor”, (मधुश्चुतं मधुसाविणं कोशम् । रसधारेण कोशशब्देन तन्नामिश्रितो रसो लक्ष्यते, तम् — *Sayana*).

6. **Sadhamadyah**, सधमाद्यः, worthy of the sacrifice; worthy of worship (सधमादो यज्ञः तदहंस्त्वम् — *Sayana*).

Hymn-24

For the entire hymn (i.e. verses 1-7), Samaveda, II.3.2.3.1-7 (961-967) with transposition of 4 and 5.

3. **Pra dhanvasi**, thou proceedest (प्र धान्वसि प्रगच्छस्याहवनीयं प्रति हविर्घानात्, thou proceedest from the waggon whence they are taken by the priests to the Ahavaniya fire or to the vessel—*Sayana*).

Vi niyase, वि नीयसे, हविर्घानात् । अथवा । पवमान प्र धान्वसि पात्रं प्रतीन्द्रपानाय तदर्थं हविर्घानाद् वि नीयसे —*Sayana*; you have been prepared and conveyed by them (to Indra, the self).

4. **Nr-madanah**, नृस्मादनः, exhilarator of man; the giver of joy to man (नृणां मादयिता त्वं —*Sayana*).

Carsanisahe, चर्वणी सहे, for Indra, the self, the conqueror of adversaries (चर्वणयो मनुष्या द्वेष्टारः —*Sayana*). (In the Samaveda, we have चर्वणीधृतः, *carsanidhrtih*, i.e. an epithet of Soma “laid hold of by men”, or “the protection of men.” (*Wilson*).

5. **Indrasya dhamne aram**, इन्द्रस्य धाम्ने अरम्, you are worthy of acceptance by Indra, the resplendent self (इन्द्रस्य धाम्ने स्थानायाधारकायोश्चायं वा अरं वर्धन्ति भवसि, thou art an ample portion for Indra's belly—*Sayana*).

7. **Sutasya madhvah**, सुतस्य मध्वः सुतः स मधुमान्, Samaveda II.3.2.3.7) (967) the yielder of the exhilarating effusion.

Hymn-25

For verse 1, Samaveda, I.5 .2.4.8 (474); II.3.1.10.1 (919),

verses 2 and 3, Samaveda, II 3.1 10.3 (921) and 2 (920) 3. (transposition, with verbal alterations).

1 **Marudbhyah vayave madah**, मरुद्भ्यः वायवे मदः, flow for the enjoyment of divine powers such as vital principles (मरुद्भ्यः and vital winds (वायवे)

2 **Vayum**, वायुम् (come in contact) with wind; "the vessel associated with, or set apart for vayu, वायुसम्बन्धि पात्रमित्यर्थः —*Sayana*).

Hymn-26

1. **Aditeh upasthe**, अदितेः उपस्थे, on the lap of the mother earth (अदितेः पृथिव्याः उपस्थे उत्संगे —*Sayana*).

Anvya dhiya, with utmost care, or with tender fingers (अभ्या धीया प्रज्ञया स्तुत्या वा अथवा अभ्या सूक्ष्मया धियाङ्गुल्येति विशेष्य-विशेषण भावः, with hymns or with delicate fingers. —*Sayana*),

2. **Gavah**. गावः, sacred hymns (गावः गन्धर्वः स्तुतयः —*Sayana*); chants; it may refer as well to the cows, as contributing their milk. (*Wilson*).

3. **Bhuridhayasan**, the upholder of all; the maker of many (भूरिधायसं बहूनां कर्तारम्).

Dharmasim, the sustainer of all (धर्मंति सर्वस्य धारकम् —*Sayana*).

4. **Bhurijoh**, of arms; by their arms (भुरिजोः बाहुभ्योः —*Sayana*).

Dhiva, by fingers (धीया धीया —*Sayana*), [भुरिजोः धिया, by the fingers of their arms—*Wilson*].

Hymn-27

For verses 1-4, Samaveda, II.5.2.6.1-4, (1286-1289),

verse 6, Samaveda, II.5.2.6.5 (1290).

3. Vanesu visvavit, prominent and all-knowing among forest produces. Sayana takes *vanesu* as *desirable* or *wooden vessels* (वनेषु वननीयेषु वनसंभूतद्रुमविकारेषु वा पत्रिषु —*Sayana*).

4. Gavyuh-hiranyayuh, cattle (गव्यः) and gold (हिरण्ययुः).

5. The sun performs on a grand scale the same office of diffusing Soma-juice which the priests perform on a small scale in the filtering cloth, which is sometimes metaphorically called the sky (सूर्येण देवेन अग्निं पवित्रं पृथोकेऽन्तरिक्षे पवित्रे हासते परित्यज्यते । मत्सरः मदकरः, मदः सोमः । वक्ष्यन्त्ययुं हस्ताद् दक्षापवित्रे परित्यज्यते सोमस्तथाप्यन्तरिक्षे सूर्येण पवित्रे त्यज्यत इति भावना वीर्यवत्त्वाय । सत्स्वप्यन्य देवेषु सोमसावने सूर्यस्य कः प्रसङ्ग इति न बाध्यं सूर्यरश्मिभिरेव सोमस्यात्यावनात् —*Sayana*).

Also, This exhilarating Soma, as it drops on the filtering cloth rises with the sun into the heaven. (*Wilson*)

6. Antarikise, अन्तरिक्षे, through the firmament (or through the filter) (अन्तरिक्षे दक्षापवित्रे —*Sayana*).

Hymn-28

For verses 1-5, Samaveda, II.5.2.5.1-5 (1280-1284)

verse 6, Samaveda, II.5.2,6.6 (1291).

1. Manasaspatih, Lord of mental complex, lord of praises (मनसः स्तोत्रस्य पतिः —*Sayana* translates as Lord of mind alluding to *Soma* being moon is related to *mind* (अथवा सोमस्य मनोभिमानित्वात् मनसः स्वामित्वं— “चन्द्रमा मनोभूत्वा हृदये प्राविशत् —*Ait Aradyaka*, II.4.2).

Hymn-29

For verses 1-3, *Samaveda*, II.9.1.1.1-3 (1765-1767).

1. **Anu prabbusatah**, seeks to surpass (अनु प्रभूषतः प्रभवितुमिच्छतः — *Sayana*).

Hymn-30

1. **Punanah vacam isyati**, during filtration, the elixir is gladdened to listen to the chants of praises. Also he excites praise, or he utters a sound. (पुनानः पूयमानः सोमः वाचं स्तुतिं स्वीयं ह्वनिं वा हृष्यति प्रेरयति—*Sayana*).

2. **Kanikradat**, कनिक्रदत्, utters a characteristic voice of thrill.

4. **Dronani**, the pitchers of the innermost consciousness (द्रोणानि द्रोणकलशादीनि —*Sayana*).

Ati, अति, अतःक्रम्य दशापवित्रं, having flown out (of the ultrapsychic filter).

Hymn-31

1. **Rayim krovanti cetanam**, they confer life-giving wealth and intelligence. Also, they confer intellectual wealth (रयिं धनं चेतनं प्रज्ञापनं कुर्वन्ति कुर्वन्त्यस्माकम् —*Sayana*).

Hymn-32

For verse 1, *Samaveda*, I.5.2 5.1 (477) and II.1.2.21.1 (769).

verses 2 and 3, *Samaveda*, II.1.2.21.3 (771); 2 (770).

3. **At im hamsah yatha ganam**, and like a swan entering its own flock (आत् अपि च ईम् अयं सोमः हंसो यथा गणं जनसंघं स्वगतिं विशेषणं स्वनेन वा प्रविशति — *Sayana*). As a swan, by its peculiar gait or voice excites the admiration of its flock as it enters it (*Wilson*).

Atyah na, like a horse (अत्यो न अश्व इव — *Sayana*).

Gobhih, with water, milk and curds (गोभिः गव्यैश्चदकैर्वा — *Sayana*).

4. **Taktah**. तक्तः, mixed with milk (तक्तः गव्यैः पय आदिभिर्मिश्रितः सन्, "दध्नाऽऽवनक्ति" (Tait. Samhita II.5.3.5)).

Hymn-33

For verse 1, Samaveda, I.5.2.5.2. (478) II.1.2.19.1 (764)

verse 2, 3, Samaveda, II.1.2.19.2.3 (765, 766)

verse 4, Samaveda, I.5.2.4.5. (471); II.2.2.14.1 (869)

verse 5, 6 Samaveda. II.2.2.14.2 and 3 (870, 871).

4. **Tisrovacah**. तिस्रोवाचः, the three Vedas, Rk, Yajus and Saman; or the verses, prose, and lyrics.

5. **Brahmih**, ब्रह्मीः, impelled or uttered by the Brahmanas (ब्राह्मण-प्रेरिताः — *Sayana*).

Yahvih, यह्वीः, supreme and sacred (महत्तमः । यह्वीरिति महन्नाम Nigh. III.3).

Hymn-34

1. **Tana**, तना, to the filter (or filtering cloth). (तना पबिसम्—*Sayana*); continuously (*Wilson*) (cf IX 16.8; तना पुनानः).

4. **Rupaih sam ajyate**, रूपैः सं मज्यते, is mixed with the ingredients (like milk and curds).

Harih, हरिः, golden or green-tinted elixir (i.e. *Soma*).

6. **Dhenuh**. milch-kine; here probably praises (धेनूः प्रीणयित्री स्तुतीः).

Girah, our praises (गिरः अस्मदीया स्तुतयः).

Hymn-35

1. **Yaya jyotih nah vidasi** (यया ज्योतिः न विदासि) you give us enlightenment; thou bestowes upon us light (*Wilson*). According to *Sayana*, *jyotih* is heaven or sacrifice (ज्योतिः द्योतमानं यज्ञं स्वर्गं वा —*Sayana*).

Vacam im khayam punanam vasayamasi, we clothe with pleasure that ambrosia of divine love who is the inspirer of praises (वाचं ईह स्वयम् पुनानं वासयामसि, वाचः प्रेरयितारं पूयमानं तं सोम वासयामसि वासयाम अयण-द्रव्यैः).

Alternatively, I address him with praises; we cover (with milk etc.) *Soma* who is the purified inspirer, the cow-keeper of men (जनस्य गोपतिम्; the shepherd of men).

Hymn-36

For verse 1, *Samaveda*, I.6 1.1.4 (490).

1. **Yatha karsman rathyah vaji nyakramit**, like letting loose of

a chariot-horse, stepping out on the battle-field. (The courses steps out to the goal).

Camvoh, of the two wooden boards (चम्बोः अधिषवण फलकयोः — *Sayana*).

Karsman, attractive battle-field; (or god-attracting battle-field; called of sacrifice, कर्षणं । कर्षमयुद्धमितरेतर कर्षणात् । अत्र देवानामाकर्षण वति यज्ञाख्ये संग्रामे — *Sayana*); the furrow drawn as the goal of a race (St. Petersburg Dict.); a piece of wood serving for a goal (*Sayana* on आ वां रघं दुहिता सूर्यस्य कर्ष्वेवातिष्ठद्वंता नयन्तो — I.116.17).

Hymn-37

For verses 1-6, Sumaveda, II.5.2.7. 1-6, (1292-1297).

3. **Rocana divah**, रोचना दिवः (रोचनं दिवः—Sv). The elixir of love, the illumer of heaven.

Savaji...varamavyayam, (fleet as) a horse, the pure Soma, the destroyer of the demon of evils, hastens towards the light of heaven through the woollen fleece (the ultrapsychic fleece filter).

Varam avyayam, fleece or woollen hair. (अव्ययं वार दशापवित्रम् — *Sayana*).

4. **Jamibhih suryam saha**, जामिभिः सूर्यं सह, the sun together with other relations, i.e. with other luminary bodies (जामिभिः प्रवृद्धैर्बन्धुभूतैर्वा स्वतेजोभिः सह सहितः सन् सूर्यम् — *Sayana*).

Tritasya, त्रितस्य, of the triply-functioning priest (or the person or priest free from triple bondage). The three functions of the priest are chant of hymns, the supervision of sacrifice, and often active or actual participation in the sacrifice. The triple bondages are physical, mental, and social.

6. **Manhana**, मंहना (=महयन् in Sv.) in all its dignity; in his might (Wilson) मंहना=महान् —*Sayana*); it may also be महत्त्वेन cf. *Sayana* on IV.17.1; अनुक्षत्र मंहना मन्यतः द्यौः).

Hymn-38

For verses 1, 2, 3, 4, 5 and 6, Samaveda, II.5.2.4. [1, 2, 4, 5, 6, 3] (1274, 1275, 1279, 1276, 1277, 1278) (with a transposition of one verse).

1. **Vrsa rathah**, the showerer of benefits, swift as a chariot (रथः रंहण-स्वभावः —*Sayana*=; रथो रंहतेऽर्गतिकर्मणः स्थिरतेर्वा स्याद् विपरीतस्य । रमाणोऽस्मि तिष्ठतीति वा, रपतेर्वा रसतेर्वा); the word *rathah* (chariot) is derived from √रंह्, meaning to speed, or from *Sthira*, स्थिर, by metathesis; one sits in chariot with joy or from रप्, to chatter, or from रस्, to make a sound. Nir. IX.11).

3. **Dasa haritah**, दशहरितः, ten fingers (Nigh II.5, हरितः =अंगुलिनाम; हरितः हरणस्वभावा अंगुलयः—*Sayana*); fingers are “grasping” and hence *haritah*.

Hymn-39

For verses 1-6, Samaveda, II.3.1.4. 1-6 (898-903) (with the transposition of verses 3 and 4=901 and 900, and verbal changes).

2. **Janaya**, for the offerer; the yajamana engaged in *yajna* (जनाय यागकर्त्रे —*Sayana*).

Hymn-40

For verse 1, Samaveda, I.6.1.1.2 (295); II.3.1.12.1 (924)

verse 2, Samaveda, II.3.1.12.2 (925)

verse 3, Samaveda, II.3.1.12.3 (926)

Hymn-41

For verses 1-6, Samaveda, II.3.1.3. 1-6 (892-897) with verbal variations.

1. **Krsnam tavacam apaghnantah**, कृष्णां त्वचं अपघ्नन्तः, drives off the dark evils, (*lit.*, the black skin = कृष्णं त्वचं, also black cover, or darkness, or the darkness of night (कृष्णा-त्वग् रक्षाः, the black-skinned *Raksas*—*Sayana*).

2. **Avratam dasyum sahvasah**, अव्रतं दस्युं साह्वांसः, with its assistance, we triumph over hostile people (दस्यु) who do not submit to the Vedic or virtuous disciplines (अव्रतम्).

6. **Sara raseva vistapam**, सरा रसेव विष्टपम्, like a river down a plateau (or down a steep place), or as the earth (is surrounded) with water (सर परिसर रसा-इव रसेनेव विष्टपं भूलोकम् । यद्वा रसा नदी स्थानं सा प्रवणरूपमिव — *Sayana*).

Hymn-42

For verse 2, Samaveda, II.1.2.17.2 (759) (for धारया पवते सुतः, read कविर्विप्रेण वाक्प्रे).

verse 4, Samaveda, II.1.2.17 3 (760) (with verbal changes).

1. **Apah gah vasanah**, clothing himself with the descending waters and milk (गाः अघोगन्त्रीः अपः वसानः भूमिमात्मानं वाञ्छादयन्, as the earth (is surrounded) with water.

Gah, गाः, descending (अघोगन्त्री — *Sayana*).

Harib, हरिः, the green-tinted Soma or ambrosia.

4. **Krandan devan ajijanat,** with a roar, it generates divine virtues; (crying out generates the Gods—*Wilson* (क्रन्दन् शब्दं कुर्वन् देवान् जीजानत् जनयति स्व समीपे । यत्र सोमोऽभिषूयते तत्र देवाः नियतं प्रादुर्भवन्ति अतो जनयतीत्युपचर्यते —i.e. gods appear invariably where-so-ever the Soma is pressed or poured forth—*Sayana*).

Hymn-43

1. **Girbhih tam vasayamasl,** glory or invest with praises (गीर्भिः स्तुतिभिः वासयामसि वासयामः —*Sayana*).

1. **Gobhih,** with milk; with milk and curds, as well as water (*vasativari*) (गीर्भिः वसतीवरीभिरद्भिर्गो विकारैः पय आदिभिर्वा —*Sayana*).

Mrjyate, cleansed, or mixed (मृज्यते मिश्र्यते —*Sayana*).

2. **Avasyuvah,** desiring protection (अवस्युवः । अवो रक्षणम् । तदिच्छन्त्यः —*Sayana*).

3. **Viprasya medhyatitheh,** of the respectable or intelligent mendicants (मतिथेः, of mendicants, मेध्य, participating in sacrifice; विप्रस्य —of the sage, or intelligent; मेधाविनः —*Sayana*).

Hymn-44

For verse 1 Samaveda, I.6.1.2.13 (509).

1. **Nah mahe tane pra arsasi,** may you flow to us to provide abundance (नः अस्माकं महे महते तने घनाय प्र अर्षसि प्रगच्छसि).

Ayasyah, अयास्यः, the internal organ (अयास्यः अन्तःकरणः).

Devan abhi, देवान् अभि, towards sense organs.

5. Devesu, in the gods; in all the faculties of the human complex.

Sada-vrdhah, सदावृद्धः, ever-prospering.

6. Brhat Sravah, बृहत् श्रवः, the immense wealth, the wealth of enlightenment.

Vajam, वाजं, strength, vigour and wisdom.

Hymn-45

1. Kam, pleasantly (कं सुखं यथा भवति तथा—*Sayana*). Some times *Kam* is used as a particle meaning nothing, inserted merely *metri gratia* (*Wilson*)

3 Induh devesu patyate, इन्दुः देवेषु पत्यते, The Soma, the elixir, conveys the exhilaration to the sense organs (Indu proceed's to the midst of the gods).

Hymn-46

For verse 4, see Nir, II.5.

1. Parvatavrdhah, पर्वतावृद्धः, पर्वतवृद्धः, growing on the hills, or on the lofty mountains; growing on the mountain slopes (पर्वतावृद्धः पर्वतराशिष्वप्रावर्धितः पर्वतेषु जाता वा —*Sayana*).

Deva vitaya देववीतये, for sustaining the sense-organs; for the banquet of the gods; for the *yajna* (देववीतये यज्ञाय —*Sayana*).

Atyasah krtvyaiva, with the speed of swift-moving courser (अत्यासः अस्याः कृत्या इव यथा कर्मण्या अस्याः तद्वत् —*Sayana*).

4. **Gobhāh srinīta matsaram**, mix Soma with milk i.e. *gauh* गौः is used in the sense of milk (गोभिः पयसः). **Matsarah** means Soma (मत्सरः सोमः). It is derived from √मन्द, meaning to satisfy (मन्दनेऽस्तुप्तिकर्मणः मत्सर इति सोमनाम —*Nir.* II.5).

Hymn-47

For verse 1, Samaveda, I.6.1.1.II (507) with variations.

1. **Sukrtyaya**, सुकृत्यया, by the sacred solemnity (सुकृत्यया जोष इति पिब-वादि सप्तमया —*Sayana*).

Mandanah udvrsayate, मन्दानः उद्वृषायते joyous (or exulting), it moves like a mighty bull, or roars like a bull, i.e. on the sounding holes. (इद् वृषायसे —*Samaveda*) (वृषवदाचरित । यथा मोदमानो वृषभः शब्दं करोति, तथापिबब वेसायामुपरवेष्टु शब्दं करोति —*Sayana*).

2. **Dasyutarhana**, दस्युतर्हणा, work of crushing wicked tendencies.

Krtani it, कृतानि इत्, task having been done with certainty (*Sayana* is silent on this word; they publish his exploits (*Wilson*)).

Kartva, कर्त्वा (कर्माणि), work or actions.

4. **Vidhartari vidhata**, etc. provider of wealth to sages (विधर्तारि कागानां विधातरीन्द्रे रत्नं रमणीयं धनं इच्छति । इन्द्रेण धनं दापयितुमिच्छति —*Sayana*); he desires to cause Indra to give wealth. **Vidhartari**, most likely an infinitive (*Wilson*).

5. **Raynam sisasatuh**, you desire to give wealth. (सिषासतुः संप्रस्तुमिच्छतुः रयीणां धनानाम्—*Sayana*).

Hymn-48

For verse 1, Samaveda, II 2.2.3.1 (836).

3. **Suparnah avyathih bharat**, the unwearyed hawk brings you here (सुपर्णः श्येनः प्रव्यथि व्यथा रहितः भरत् आहरत् — *Sayana*). See प्रादाय श्येनो अभरत् सोमं IV.26.7 (श्येनं यः शीघ्रं धावित्वाऽन्यान् पक्षिणो हन्ति तं पक्षि-विशेषम् — *Daya*, on Yv XIX.10: श्येन — श्यायति विज्ञापयतीति श्येनो विद्वान् — *Daya*, on Yv. XXI.35; श्येन इव शीघ्रगन्ता व्यभिचारिपुरुषः — *Daya*, on IV.18.13; सुपर्णः — शोभनानि पर्णानि सक्षणानि यस्य च, शोभनपतनशीलो वा; सुन्दर शाखा पत्र पुष्पफल मूलो वृक्ष इव वेदादिशास्त्राभ्येताऽभ्यापकः पक्षी वा — *Daya*, on Yv. XII.41; शोभनानि पर्णानि पालनानि पूर्णानि कर्माणि यस्य स ईश्वरः — *Daya*).

Hymn-50

For verse 1-5, Samaveda, II.5.1.5.1-5 (1205-1209).

In verse 5, read एन्द्रस्य जठरं विश in the Samaveda for इन्द्रविन्द्राव पीतये.

1. **Vanasya codaya pavim**—वाणस्य चोदया पविम्, may you provide impulsion to your sound like that of a rushing arrow (वाणस्य विसृष्टस्य वाणस्य नालस्य वा वादित्त-विशेषस्य पवि शब्दम् — *Sayana*; पविः वाङ्नाम, Nigh I.11). *Vana* is an arrow or a reed or a particular musical instrument

2. **Tisro Vacah**, तिस्रो वाचः, the three voices, RK (poems), *yaju* (prose formulae) and *Saman* (lyrics); or the hymns of the three Vedas.

4 See IX.25.6 (a repetition),

Hymn-51

For verse 1, Samaveda, I.6.1.2.3 (499) and II.5.1.11.1 (1225)

verse 2, Samaveda, II.5.1.11.3 (1227)

verse 3, Samnveda, II.5 1.11.2. (1226).

Hymn-52

For verse 1, see Samaveda, I.6.1.1.10 (496).

1. **Suvanah**=**Svanah** (metri gratia?) (सुवानः अभिषूयमाणः —*Sayana*).

Bharat-vajam, bestow upon us strength. (भरद्वाजः वाजंबसम्; भरत् परिभरत् —*Sayana*).

3. **Caruh na**, like a caru or pot (pot-bellied; full bellied: पूर्णोदकः) (चरु. न चरुवि यः पूर्णोदने/पूर्णोदनो भवति —*Sayana*). A doubtful reading in *Sayana's* commentary.

Hymn-53

For verses 1-4, Samaveda, II.8,3.2.1-4 (1714-1717).

1. **Adrivah**, O elixir, crushed through stones (अद्रिवः प्रावन् सोम — *Sayana*). Here we have a reference to stone used for crushing the Soma).

Hymn-54

2. **Saramsi**, सरांसि, to the lakes (hastens to the lakes of the brain).

Sapta a pravata, सप्त आ प्रवत, unites with the seven down-descen-

ding currents from the region of enlightenment (दिवम्)

Also, the Soma fluid is mixed with the water of seven rivers for the *Soma-yajna*.

Hymn-55

For verses 1-4, Samaveda, II.3.2.5. 1-4 (975-978).

1. *Yavam-yavam*, यवंयवम्, juices of all kinds mixed (पुनः पुनयुतं रसम् —*Sayana*); abundant of soft-collected (*Wilson*).

Andhasa, by food grains, (अन्धसा अन्नात्मना —*Sayana*).

Go'vit, asva'vit, गोवित् (granter of wisdom, giver of cattle or cows; अश्ववित्, giver of vigour (or of horses), —गोप्रदः अश्वप्रदः *Sayana*).

Maksutamebhih ahabhih, through days that fly most rapidly; by reason (or by means) of the days quickly passing (मक्षुतमेभिः मक्षुतमेरतिशयेन गीर्घैः महभिः महोभिर्होतुभिः —*Sayana*). As the days quickly pass (*Wilson*).

Hymn-56

2. *Apsasyuvah satam dharah*, hundreds of ever-active streams of spiritual elixir (the hundred rite-loving streams of the Soma (अपस्युवः कर्मकामाः शतं धाराः सोमस्य धाराः —*Sayana*).

“When Soma brings us food, his hundred rite-loving streams obtain Indra’s friendship.” (*Wilson*).

Hymn-57

For verses 1-4, Samaveda, II.8.3 18 I-4 (1761-1764).

3. **Ibhah raja'iva**, king of elephants; also fearless as a king (इभः गतभयः, one free from fear राजेव यथाराजा, as a king—*Sayana*; cf. राजेवामवा इमेन, IV.4.1, like a king (राजेव), accompanied by his minister (ग्रामवान्) on an elephant (इमेन) Also इभाय=महते, for the great, Nir XIII.39 on I 84.17.

Vansu, in waters (उदकेषु वसतीवरीषु —*Sayana*; वाः उदक नाम, Nigh. I.12).

Hymn-58

For verses 1-4, Samaveda, II.4 1.5.1-4 (1057-1060).

For verse 1, Samaveda, I.6.1.2.4 (500).

3. **Dhvasrayoh**, ध्वसयोः, of the assaulting one; of the devastating (ध्वसाः ध्वंसिकाः सेनाः, *Daya*. on IV.19.7; ध्वंसु धवससने—ध्वा०; घातोरोणादिको रक् प्रययो बाहुसकाद) See also :

ध्वसा —X.40.3; ध्वसाः IV.19.7.

Purusantyoh, पुरुषन्त्योः, the distributor or giver to many, all and sundry (पुरुषन्तिम्, पुरुषां बहूनां सन्ति विभाजितारम्—विद्वांसं जनम् —*Daya*. on I.112.23; पुरुषन्तिम्, I.112.23; पुरुषन्त्योः IX.58.3.

In mythology, Dhvasra and Purusanti are two kings who conferred wealth on *Taranta* and *Purumilha*, the two Rsis belonging to the family of *Vidadastva*.

Hymn-59

2. **Adabhyah**, through the filaments (of the ultrapsychic woollen filters); also unassailable; inviolable (*Wilson*, "is properly n. sing.") (अदाभ्यः अंशुभ्यः — *Venkata; Sayana*)

Adbhyah, with waters; with *vasatvara* waters (अद्भ्यः वसतीवरीभ्यः — *Venkata; Sayana*).

Dhisanabhyah, while crushed between the stones (धिसणाभ्यः ग्रावभ्यः — *Venkata; Sayana*).

3. **Durita**, दुरिता=दुःश्रुता; all hindrances; obstacles by wicked persons or demons.

(विश्वानि सर्वाणि दुरितानि राक्षसैः कृतान्युपद्रवाणि — *Sayana*).

Hymn-61

For verse 1, Samaveda, I.6.1.1.9 (495) and II.5.1.6.1 (1210)

verses 2, 3, Samaveda, II.5.1.6.2; 3 (1211, 1212)

verses 4, 5, 6, Samaveda, II.2.1.5. 1-3 (787-789)

verse 10, Samaveda, I.5.2.4.1 (467) and II.1.1.8.1 (672)

verse 11, Samaveda, I.6.3.1 8 (593); II.1.1.8.3. (674)

verse 12, Samaveda, I.6.3.1.7 (592); II.1.1.8.2 (673)

verses 13, Samaveda, I 6.1.1.1 (487) II.1.1.18.2 (762) and II,5.2.20.1 (1335)

verses 14-15, Samaveda, II.5 2.20. 2-3 (1336, 1337)

verses 16-18, Samaveda, II.3.1.2. 1-3 (889-891)

verse 16, Samaveda, I.5.2.5.8 (484)

verses 20-21, Samaveda, II.2.1.15. 2-3 (816-817)

verse 22, Samaveda, I.6 1.1.8 (494)

verse 25, Samaveda, I.6.1.2.14 (510) and II.5.1.7.1 (1213) with variations.

verses 26-27, Samaveda, II.5.1.7. 2-3 (1214-1215).

verse 28, Samaveda, I.5.2.5.3 (479) and II.2.1.2.1 (778)

verse 30, Samaveda, II.2.1.2.3 (780)

1. **Aya viti pari srava**, flow with that nourishing spirituality (अया वीती अनेन रसेन भक्षणाय परिस्रव —*Venkata*; अया अनेन रसेन वीती वीत्या इन्द्रस्य भक्षणाय परिस्रव परिस्रव —*Sayana*).

10. **Bhumya dade**=भूमिः+दा+ददे, bhumih adade (भूमि आददे)—The *pade* text which Sayana follows takes *bhumya* as two words=भूमिः दा, the visarga being elided in the Samhita text (भूम्या ददे भूमिः दा दत्ते भूमिर्दारादीयते —*Venkata*).

27. **Makhasyase**, मखस्यसे, propose to give wealth to us benevo-

lently inclined) यत पुनानः मखस्यसे यदा त्वं पूयमानः मघं दातुमिच्छसि — *Venkata*; मखस्यसे अस्मभ्यं धनं दातुमिच्छसि — *Sayana*)

Makhah, मख., is yajnam (यज्ञ, sacrifice, Nigh. III.17, dhanam (धन, wealth), or danam (दानं, gift), derived from मघू, meaning great (मखो न दानमिव, IX.20.7; मखस्युबं धनकामां, IX.64.26; मखस्यते स्तुतिभिः पूजामिच्छति । लाक्षसायां सुगागमः — *Sayana* on IX. 101.5).

Hymn-62

For verses 1-3, Samaveda, II.2.2.1.1-3 (830-832).

verses 4-6, Samaveda, II.3.2.16. 1-3 (1008-1010)

verse 4, Samaveda, I.5.2.4.7 (473)

verses 7-9, Samaveda, II.3.2.6. 1-3 (979-981)

verse 10, Samaveda, I.6.1.2.12 (508)

verse 19, Samaveda, I.6.1.1.3 (489)

verse 22, Samaveda, II.4.1.6.1 (1061)

verses 25-27, Samaveda, II.2.1.1. 1-3 (775-777).

3. **Apsu giristhah amsub**, गिरिष्ठाय अंशु , mountain-born stream of water (Soma) (गिरिष्ठाः पवंते जातः — *Venkata*, *Sayana*; अंशु सोमः । अप्सु वसतीवरीषु, in *vasativari* waters—सूतः अंशुः मदार्यं वसतीवरीषु प्रबृद्ध. पवंते जातः — *Venkata*) [अंशु व्याप्तिमान् सूर्यः — Yv. XVIII.19; किरणः — V 43.4; ओषधिसारः — III.36.6:— *Daya*.].

Andhah, food (अन्धः घ्नन् — *Venkata*).

Payobhih, with milk (पयोभिः आशिरः — *Sayana, Venkata*).

6. **Sadhamade,** in the Yajna (सधमादे यज्ञे — *Sayana*).

8. **Avyaya,** with woollen (अव्यया अव्ययानि अविमयानि — *Venkata*)

Romani, fleecy (psychic woollen fleecy filter); hairs (रोमाणि बालानि — *Venkata*).

Vanesu, in wooden vessels (वनेषु पात्रेषु — *Sayana*); वनमिति रश्मिनामसु पठितम्, Nigh. I.5; IV.31 उदकनाम — Nigh. I.12; वनानि अरण्यानि — *Daya*. on I.165.4.

9 **Anglrobhyah,** to Angiras, to the fire-technicians (अंगिरःऽभ्यः).

Varivovit, वरिवःऽइत्, the bestower of riches (वरिवोवित् अस्मदभिलषितस्य धनस्य लम्भकश्च — *Savana*; धनस्य लम्भकः — *Venkata*).

13 **Ayubhih,** by people or men (आयुभिः मनुष्यैः — *Venkata*).

Urugayah, worthy of many praises (उरुगायः बहुस्तुतः — *Sayana*).

15. **Yona Vasataviva vih,** योना वसतोऽइव विः, like a bird sheltering in its nest (योना योनौ स्वस्थाने वसताविव विः यथा स्ववासे पक्षी — *Sayana, Venkata*).

Triprsthe, three-benched (त्रिपृष्ठे त्रिषवण पृष्ठे — *Venkata, Sayana*).

The three *Savanas* are the morning, mid day and evening

oblations).

Trivandhure, triple-seated (त्रि-बन्धुरे त्रिवेद बन्धुरे, the three Vedas—*Venkata, Sayana*)—Rk, Yajuh and Saman.

Sapta dhitibhih, the seven sages or seers, seven ceremonies, or seven metres (सप्त धीतिभिः सप्तभिः छन्दोभिः —*Sayana*).

They attach him by seven ceremonies (or seven hymns) to the three-backed-chariot of the Rsis to go to the gods —*Wilson*.

18. Sotarah. सोतारः, O effuses of Soma (सोतारः अभिषव-कर्तारः ऋत्विजः —*Sayana*).

21. Pavitre, पवित्रे-दद्यापवित्रे, in the filter.

14. Jamadagnina, जमदग्निना, by *jamadagni*, by a person or spiritual blaze. (जमदग्नयः प्रजमिताग्नयो वा । प्रज्वलिताग्नयो वा) —Nir. VII.24—sacrificed with blazing fire, blazing fires, profusedly generated fires, or burning fires, See Asva. Srauta Sutra VIII.9; जमत् ज्वलतो नाम, Nigh. I.17.

Hymn-63

For verse 1, Samaveda, I 6.1.2.5 (501)

verses 7-9, Samaveda, II.5.1.8. 1-3 (1216-1218).

verse 7, Samaveda, I.6.1.1.7 (493)

verses 22-24, Samaveda, II.5.1.15. 1-3 (1235-1237)

verse 22, Samaveda, I.5.2.5.7 (483)

verse 25, Samaveda, II.8.2.16.1 (1699)

verse 26, Samaveda, II.8.2.16.3 (1701)

verse 27, Samaveda, II.8.2.16.2 (1700)

4. **Babhravah ete asavah Somah**, बभ्रवः एते आशवः सोमाः, swift flowing (एते आशवः) saps of elixir (सोमाः), brown in hue (बभ्रवः), (cf. : बभ्रवः सुता इन्द्रवः —IX.63.6).

8. The Soma goes to the mid-region through the sun's rays or horses of the sun. For ten horses (दश हरितः see verse 9).

13. Crushed with stones, the Soma juice is stored in pitchers (the cosmic bowl or *Kalasa* of universe).

14. **Rtasya dharaya**, with the stream of eternal truths (or of water).

15. **Dadhyasirah**, mixed with milk and curds.

16. **Hiranya'vat**, wealth of sheep; (or gold) **asva'vat** wealth of horses; **vira'vat**, possessed with horses or young men, **go-mantam**, wealth of cows.

Hymn-64

For verse Samaveda, I.6.1.2.8 (504)

verses 1-3, Samaveda, II.2.1.3.1-3. (781-783)

verses 7-9, Samaveda, II.3.2.2.1-3 (958-960) with variations in verse 9.

verse 10, Samaveda, I.5.2.5.5 (481)

verses 13-15, Samaveda, II.2.2.4 1-3 (841-843)

verse 13, Samaveda, I.6.1.2.9 (505)

verses 22-24, Samaveda, II.4.1.11. 1-3 (1076-1078)

verse 22, Samaveda, I.5.2.4.6 (472)

verse 28, Samaveda, II.1.1.2.1 (654)

7. **Visva rupani abhi arsasi**, bestows to all our various forms (Sayana confines to this much only; he would have completed it; “hastest or slowest from heaven to bring us various forms of wealth—*Wilson*).

13. **Ruca gah abhi ibi**, go to cows with your lustre; with fodder, go to the cattle. We have translated *rucabhi* as “with fodder”; Sayana translates it as “with food” (रुचा अभि रोचमानेनान्धसा गाः पशून् —*Sayana*);

The word रुचा is derived from √रुच्, to shine; it is difficult to say, how it means “food”, Sayana’s usual interpretation of *gah* (गाः, i.e. “milk and curds” would be more appropriate here : “with thy brightness approach (i.e. mix with) the milk” (*Wilson*).

16. **Dhiya**, by the fingers (धिया ग्रन्थ्या —*Venkata; Sayana*).

Jutah, expressed, effused (जुताः कृष्टाः —*Venkata*).

Samudram, to firmament (समुद्रं अन्तरिक्षम् —*Venkata, Sayana*; Nigh. I.3. It may mean Vasativari waters in this verse as in the verse 19 (समुद्रे बाहितः) *Wilson*.

17. Samudram, firmament. water, lake.

Rtasya, ऋतस्य, of eternal truth; of water (ऋतस्य बोनिम्, abode of eternal truth; abode of waters).

18. Sarma, शर्म, shelter-giving home.

19. Yat=yada (यत्=यदा).

Yat Samudra abitah, यत् समुद्र आहितः —when placed in the ocean; it (the horse) moves well-guarded to the sea (lake or reservoir). Also it is mixed with waters (Vasativari). Soma when mixed with water utters a thrilling sound, like neighing of a horse.

Vahni etasah, वह्नि एतसः, horse of burden (मिमासि शब्दं करोति वह्निः बहनशीलः एतसः कश्चिदश्वः पदं युजानः निदधद् यज्ञे ऋक्वभिः स्तोतृभिः । स्तोत्रश्रवणार्थमावच्छन् यदा स समुद्रे उदके व्र आहितः भवति —Venkata).

24. Mitrah, मित्रः, supra-instinct of friendliness.

Aryama, अर्यमा, supra-instinct of justice.

Varunah, वरुणः, supra-instinct of venerability.

Marutah, मरुतः, supra-instinct of humanity.

30. Rdhak, ऋधक्=पृथक् (Nir. IV.25), separate; also mighty and prosperous (ऋधमिति पृथग्भावस्य प्रवचनं भवति । अथाप्यृध्नोत्यर्थे दृश्यते Nir. IV.25).

For (*r dhag*, see ऋधगया ऋधमुतात्मिष्ठाः —Yv. VIII.20, and ऋधक् सा वो मरुतः —VII.57 4; —ऋधम् द्वेषः कृणुत् —VIII.18.11 and ऋधक् कृषे दासम् —X.49.7). **Rdhak** is a Vedic form of *prthak*.

Hymn-65

For verses 1-3, Samaveda, II.3.1.5. 1-3 (904-906)

verses 4-6, Samaveda, II.2.1.4.1-3 (784, 786, 785) with inversions and variations.

verse 4, Samaveda, I.5.2.5 4 (480)

verses 10-12, Samaveda, II.2.1.10. 1-3 (803-805)

verse 10, Samaveda, I.5 2.4.3 (469)

verses 16-18. Samaveda, II.2 2.2. 1-3 (833, 835, 834)

1. Suram, सूरं, all-impeller (सूरं सुवीर्यं सोमे पीते वीर्यं भवतीति शोभनवीर्यकारणं वा सर्वेषां कर्मणि प्रेरकं वा तादृशम् — Sayana).

Svasarah jamayah, fingers born of hands (स्वसारः । अंगुलिनामेतत् — Nigh. II.5, सुष्टु कर्मसु प्रेर्यन्त ऋत्वाभिरिति स्वसारः । जामयः एकस्मात् पाणैरुत्पन्नत्वात् परस्परं बन्धु भूताः — Sayana).

11. Onyoh dhartaram, ओण्योः धर्तारम् — the sustainer of earth and heaven both (ओण्योः आवा पृथिव्योः धर्तारम् — Venkata)

12. Aya citto vipa anaya, effused and expressed by our tender fingers (अया । 'अय पय गतो' कर्मयमितस्ततो वञ्छन्तीभिरनया विपा, विप प्रेरणे । हवीष्यग्नौ प्रेरयन्तीति विपोऽङ्गुलयः । एकवचनं छान्दसम् — Sayana, since oblations are offered or impelled to the fire by fingers, finger is called vipa. • For vipah, see IX.3.2.

22. Saryanavati, सर्यणावति, ultra-conscious cavity of heart (the name of a lake later on in the Kuruksetra country).

The Soma is procured from distant lands (परावति) and also from the neighbourhood (पर्यावति). *Saryanavat*, means possessing sweet juice

23. Janesu pancasu, among the five categories of people. Brahmana, Ksatriya, Vaisya, Sudra and Nisadas (outcasts) or devas, pitrs, man, gandharva and raksas).

24. Suvanah, सुवानाः, for expressing the juice.

25. Goh tvaci adhi, filter made of cow-hide. (गोः त्वचि षधि घानडुहे चर्मणि —*Sayana*).

26. Saptayah, horses (सप्तयः अश्वनामेतत्, Nigh. I.14).

Srinanah, श्रीणानाः, mixed with milk and curds (श्रीणानाः दधिसीरादिभिः श्रीयमाणाः सन्तः —*Sayana*; श्रीणन्ति परिपक्व कुर्वन्ति —Yv. XII.55; पचन्ति —I.84.11; श्रीणातु परिपचतु —Yv. VI.18; from श्रीन् पाके —*Daya*. ; श्रीणानः आश्रयं कुर्वन्ति —*Daya*. on Yv. XXXIII.85.).

Hymn-66

For verses 10-12, *Samaveda*, I.6.3.5.1 (627) II.1.1.3.1-3 (657-659)

verse 19, *Samaveda*, II.6.3.10.3 (1464) and II.7.1.12.1 (1518)

verse 20, *Samaveda*, II.7.1.12 2 (1519)

verse, 21, *Samaveda*, II.7 1.12.3 (1520)

verses 25-27, *Samaveda*, II.5.2.11. 1-3 (1310-1312)

2. **Dhamani**, धामनी, by the two abodes; those two halves (the northern and southern solstices). Sayana explains *dhamani* as either *purvadipaksau*, पूर्वदिपक्षौ, the first and second fortnights of the lunar month, the “sides” or “halves” of the month resembling in their increase and decrease the sides of a creeper, whose leaves alternate (Soma being mythologically regarded here as a creeper) पूर्वपक्षापरपक्षयो-लंतरूपस्य सोमस्य तवैकैक पक्षंवृद्धिहासाभ्यां तव स्वभूतो पूर्वादि पक्षौ); or the two names (अंशु and सोम) (यद्वा ये धामनी नामनी अंशुसोमात्मके अपि). Sayana further adds “on earth under the name *amsu* (अंशु) by granting the desires of all mankind Soma rules this world. In heaven, by giving the gods thy lunar digits, thou art the winner of their affections. The gods drink the digits of the moon (कलादानेन) or Soma by means of their growth and diminution one by one (i.e. as the moon waxes and wanes). The word *dhamani* means the two abodes (or stations) of (the Soma). — *Wilson*.

3. **Rtubhih**, ऋतुभिः, associated with seasons. The Soma, whose attributes are the seasons (spring, summer etc.) exists wherever day and night spread; because day and night are dependent on the Soma, (here Soma means moon).

5. **Prsthe**, पृष्ठे, on the lofty ridge of heaven (or on the surface of heaven—*Wilson*). Sayana says *prstha* means the lower part of heaven, i.e. the earth, (पृष्ठे अथवा भूमे । पृथिव्यामित्यर्थः — *Sayana*).

9. **Agruvah**, अग्रवः, fingers (Nigh. 11.5).

Avye jirau svani adhi, अग्ये जीरो स्वणि अधि, in quickly improvised loud-sounding supra-psychic woollen filter.

Vane, वने, in water.

15. **Mahe gavistaye**, महे गविष्ठये, for the sake of mighty speech and wisdom. Also for Indra, the protector of cows (गविष्ठये अंगिरसा गवामन्वेष्ट्रे, for the one who went in the search of cows of angirasas, — *Sayana*).

20. **Panca-janyah**, see IX.65.23 also, classification of five types of people is also (i) gods (ii) mankind (iii) gandharvas, and apsarasas, (iv) serpents and (v) pitrs (देवमनुष्यागन्धर्वाप्सरसः सर्पाः पितर इति; and also मन्त्रर्षाः पितरो देवा असुरा रक्षांसीति —*Sayana*).

Hymn-67

In this hymn, the devatas are not only पवमान सोम (Pavamana Soma), but also Pavamanah Pusan, Pavamana Agnih, Pavamanah Savita, Pavamana Agni-Savitr, and Pavamani-Adhyeta (31-32).

For verse 1, Samaveda, II.5.2.16.1 (1323)

verse 2, Samaveda, II.5 2.16.2 (1324) (with a variation)

verse 3, Samaveda, II.5.2.16.3 (1325)

verses 16-18, Samaveda, II.9.1.17. (1, 3, 2) (1810, 1812, 1811)

verses 31-32, Samaveda, II.5.2.8. 1-2 (1298, 1299)

Here follows a long khila of 19 verses in praise of the Pavamana hymns (of modern date). The sins to be expiated by the Pavamana hymns, according to the author of the khila, e.g. killing cows and Brahmins, having intercourse with Sudra women, point to a later polluted age of civilization.

2. **Suribh**, intelligent associate, (सूरिः प्राज्ञः —*Sayana*)

5. **Gomatah vajan**, गामतः वाजान्, strength of speech and wisdom गोमतः पशुमन्ति वाजान् वसानि च —*Sayana*; strength of flocks —*Wilson*

6. **Gomantam asvinam**, wisdom and vigour; also cows and

horses (गोमन्तं अश्विनं—आहुर अस्मभ्य इवो ! बहुपशुं रयि प्रसस्तपशुं अश्वयुक्तं सहस्रसंख्यम् —*Venkata*).

8. **Kakuhah**, ककुहः, Soma sap; excellent sap (ककुहः समुच्छ्रितः —*Venkata*; ककुहः सोमः सर्वकर्मकारयितृत्वेन सर्वेषां समुच्छ्रितोऽतिशयितो भवति, सोऽयं —*Sayana*).

9. **Suram pavamanam**, heroic Soma (since Soma is the impeller of sacrificial actions) (सूरं सुवीर्यं सर्वस्य यागादिकर्मणि प्रेरकं पवमानं सोमम् —*Sayana*).

Ustrayah, fingers (उसयः अंगुलयः —*Venkata*; उसयः कर्मकरणार्थमितस्ततः संवरत्सोऽङ्गुलयः —*Sayana*).

10. **Ajasvah Pusan**, अजाश्वः पूषन्, goat-borne Pusan; the automation-borne (अजाश्व) nourisher (पूषन्) (In mythology, Pusan rides on goat).

11. **Kapardine**, decorated with a tiara, (कर्पादिने कस्याण-मुकुटवते सोमाय पूष्णे वा —*Sayana*) having hairs braided like a cowrie, shell (कर्पदं)—*Wilson*.

14. **Kanikradat**, कनिक्रदत्, with a shrill, shriek or scream.

18. **Vayum**, वायुं, virile activity.

21. **Panipnatam**, loud sounding; to him who utters the words of wisdom. (पनिप्लवतं अत्यन्तं शब्दायमानम् —*Sayana*).

30. **Parasub**, परशुः, battle-axe (परशुः छेदकः पवमानः —*Sayana*).

31. **Matarisvam**, मातरिष्वान्, breathing vital complex.

According to Sayana, *matarisvan* means *Vayu*, because it breaths in the atmosphere (अन्तरिक्षे श्वसिति); the food is sweetened and purified by the purifying wind and the man eats it—*Wilson*.

Hymn-68

For verse 1, see Samaveda, I.6.2.2.10 (563).

4. **Svadhaya pivate padam**, fastens his stations with food; strengthens with its own might (according to Sayana *padam* is the *uttara vedi*, the northern altar, स्वस्थानं उत्तरवेदि रूपम्; पिबते प्रकर्षेणाप्याययति).

Ansubh, अंसुः = सोमः, Soma, the divine elixir.

Yavena pipise, strengthened with the flow of fried barley (यवेन पिपिषे 'पिश घवयव'। घवयवत्वेन कृतः। मिश्रित इत्यर्थः। सोमस्तु यव-सक्तुभिः श्रीयते खलु —Sayana).

Jamibhih, by fingers born of palm of hand (जामिभिः। एकस्मात्पाणेरुत्पन्नाभिरङ्गुलीभिः —Sayana).

For *jami*, जामि, (X. 10 10) —जाम्यतिरेकनाम, बालिशस्य वा। समानजातीयस्य योषजनः —*jami* is a synonym of tautology, food, and one born in the same caste. (Nir. IV.20). For *jami*, tautology, see Nir. X.16 also.

For fingers, जामयः, Nigh. II. 5. (जामि जलं, जम्यतेऽद्यते भोजनं यामिस्ता जामयोऽङ्गुलयः —*Brahmamuni* on Nir. IV. 20).

5. Sayana thinks that this refers to the fact that rain is caused by the sun, with which Soma is here identified. The last part of the verse refers to the sun, which appears in the day time, and the moon, which appears at night. "Even when young, these two were distinct; the birth (of one-half) was placed in secret, the other (half) was visible." —(*Wilson*).

6. **Syenah paravatah abharat**, the falcon brought it from across or from a distance. (a bird in the form of Gayatri brought Soma from heaven).

Hymn-69

For verse 6, see Nir. VII. 2.

For verse 2, Samaveda, II. 6. 1. 9. 2 (1371)

1. **Vatsah metuh udhani upasarji**, वत्सः मातुः ऊषनि उपसर्जि, the fosterer

as a calf to the udder of its mother, (Sayana takes *udhani*, ऊधनि, twice over, it is used for Indra, because he is the nourisher of everything, (i) ऊधनि सर्वस्य पोषयितृत्वेनोघः स्थानीय इन्द्रे सोमो मदार्यमस्माभिः; (ii) ऊधनि पयोधारके —*Sayana*).

2. Santarih, diffused ; also arrows (ग्रहादि सम्यग् विस्तृतः —*Sayana*)

Praghnatam iva, of the combatants (प्रघ्नतं इव प्रकर्षेण हन्तॄणां योद्धॄणां सन्तनिः सम्यग् विस्तृतः शरो यथा शीघ्रं प्राप्यमभितो गच्छति तद्वत् —*Sayana*)

Sayana takes *Santarih* twice over; first as an adjective agreeing with *Somah* understood, “diffused in the ladles”. etc. and second, as a noun “the arrow discharged (by the foe).” (*Wilson*).

3. Vadhuyuh avye tvaci pari pavate, seeking its beloved (or spouse, वधूयुः) (the stems of the plant) are cleansed (परिणवते) on the sheep—skin (अप्ये त्वचि).

In the respect to *vadhuyuh*, spouse, Sayana refers to *Vasativari* waters together with the *Ekadhana* waters (वधूयुः । वधूभूता वसतीवर्यं एकधना सहिता मापः —*Saayana*).

The words *vasativari* and *ekadhana* do not occur in Rgveda; the terms are innovation of the Brahmanic period.

Aveye, pertaining to sheep (अप्ये अवेः स्वभूते, *tvaci*, skin (त्वचि चर्मणि).

Naptih, नप्तीः, denotes the offspring in the fourth generation, grand daughter. the herbs (नप्ती नपत्रीः । नप्तृशब्दश्चतुर्थपितृवाची । सोमस्य नप्त्रीः । सोमो षोषघ्नीनामग्रे रेतो निषञ्जति । प्रजापते रेतो देवा, देवानां रेतो वर्षः, वर्षस्य रेत षोषघ्नयः —*Ait. Aran. II. 1.3.*

इति ऋतेः—*Prajapati* begets the gods, the gods beget the rain ; the rain begets the herbs

Prajapati (i) gods (ii) rain (iii) herbs like Soma (iv) or, *Aditi* (mother infinity) the *Aditya*, the sun rains herbs.

Or, it may simply mean the offspring of Soma. Soma (the moon) nourishes the herbs with his rays *srathnite*, अश्नीते, Soma “separates” the herbs at the lip to make them fruitful (अश्नीते अन्नभागे फलिनीः कर्तुं विश्लेषयति —*Sayana*)

Venkata's translation of this verse 3 is अवे ! त्वचि सोमः परि पवते । अययति घोषधी भूमेर्जाता यजमानाय । सोमो ह्योषधीनामग्रे निषञ्चति रेतः । हरिः कामति यष्ट्यः सङ्गृहीतः । सोमः बलानि तीक्ष्णीकुर्वन् महिषः इव शोभते ।

Rtam yate, for the Yajamana (ऋतं सत्य रूपं यज्ञम् ; यते गच्छते यजमानाय : Rta means truth or *satya* ; yajna is the personified *satya*).

We have rendered it as it comes to the earth for sacrifices

4. **Arjunam avyayam varam**, अर्जुनं वारं अव्ययं, through the sieve of white sheep—skin, or cloth of white wool.

Sayana says that the first half of this verse recounts the praise of Soma ; Soma at the time of entering the wooden vessels makes a noise : the cows, i.e., the propitiating hymns of praise (धेनवः) gather round him ; the hymns of praise (देवीः) approach (उपयन्ति) the god's station (देवस्य निष्कृतं).

6. **Na indrat-rte pavata dhama kin can**, without Indra, no place what-so-ever is pure. —This line is quoted by Nir. VII. 2, as an example of the indirectly addressed verses, joined of nouns, but verb of the third person. परोक्षकृतः सर्वाभिनमि-विभक्तिभिर्युज्यन्ते । प्रथमं पुरुषैश्चाख्यातस्य).

9. **Satim**, सति, battle (like शूरसातो, वाजसातो, Nir II. 17.), Sayana take *satim* twice over, first as epithet of Indra, सर्वैः संमजनीयं, second as meaning battle, from सो, to kill.

Hymn-70

For verse 1, Samaveda, I. 6. 2. 2. 7 (560)
and II. 6. 2. 17. 1 (1423)

verse 2, Samaveda, II. 6. 2. 17. 2 (1424)

verse 3, Samaveda, II. 6. 2. 17. 3 (1425)

1. **Trih sapta dhenavah**, thrice seven milch-kine, (12 months+5 seasons+3 regions+1 sun=21 —Wilson : द्वादशमासाः पञ्चतन्वस्तय इमे लोका प्रसावादित्य एकविंशः —Taitt, Sam, V. 4 12. 2)

Catvari, चत्वारि, four beauty regions, four beautiful waters (चत्वारि भुवनानि उदकानि वसतीवरी स्तिस्रश्चैकधना इति तानि चतुःसख्याकानि —Sayana)

Catvari anya bhuvanani nirnije, he makes (निर्णिजे) four other (चत्वारि अन्य) beautiful waters (भुवनानि) (भुवनम्=उदक=water, Nigh. I. 12). The four waters are the *Vasativari* waters and three *ekadhana* waters.

2. **Ubhe dyava kavyena vi sasrathe**, उभे द्यावा काव्येन वि शश्रथे, both heaven and earth are kept aloof (विशश्रथे) by His poetry or design.

Or *vi sasrathe*, opens i.e. fills them with water. Also (काव्येन कविकर्मणा विशश्रथे विवृते करोति । यज्ञनिमित्तेन उदकेन संपूरयति —*Sayana*) ; opens both heaven and earth by his intelligence.

3. **Nrmna** human strength (नृम्णा नृम्णानि बलानि —*Sayana*),

Devyā ca, divine food (देव्या देवार्हाणि च भक्षानि), He strengthens human strength and divine food.

4. **Dasabhih sukarmabhih**, by ten working fingers (दशभिः अङ्गुलिभिः सुकर्मभिः —*Venkata* ; शोभनकर्मयुक्ताभिः दशसंख्याकाभिरङ्गुलीभिः —*Sayana*)

Madhyamasu Matrsu Prame, amongst the midmost mothers to measure or amongst the midmost mothers, *Sayana* does not explain मातृषु. By midmost, he seems to mean “placed in atmosphere” (मध्यमासु अन्तरिक्षे स्थितासु)

Ubhe visau nrcaksa, उभे विशौ नृचक्षा, looks after both races (the two races being gods, देवान् and men मनुष्यान्, men by granting desires and gods by bestowing oblations upon them —*Sayana*).

Carunah amrtasya, of auspicious waters or ambrosia (अमृतस्य चारुणः उदकस्य कल्याणस्य वृष्ट्यर्थम् —*Venkata* ; *Sayana*)

5. **Saryaha**, शर्यहा ; the brave person, or an archer, killing with a weapon like arrow

Sarya may also mean an enemy (हनन साधनैः इषुभिर्हन्ता वीरः प्रतिभटान् यथा हिनस्ति तद्वत् —*Sayana*).

6. **Marutam iva svanah**, like thundering (or noise—making) clouds (मरुतां, of clouds).

Svarnaram, स्वर्णरं, best well-wisher of men Water has been the best well-wisher of every man, and as such the Soma mixes with it.

7. **Gavyayi**, गव्ययी, cowhide (गव्ययी गव्या त्वक् भवति — *Venkata* : गोमय + त्वक् — *Sayana*).

Avyayi, अव्ययी, sheep—wool (अव्ययी अविमयी — *Venkata*, अविमयी त्वक् (गव्ययी गोमयी त्वग्भवति । आनङ्गु हि चर्मणि सोमाभिषवः । एवम् अव्ययी अविमयी त्वक् च निर्नेत्री भवति । तदि दशापवित्रापेक्ष्यमभिहितम् — *Sayana*.)

Harini Sṛge sisanah, हरिणी शृङ्गे शिशानः, Sharpening the green—tinted horns, i.e. the streams of the Soma juice (शब्दायते भीमः वृषभः बलेच्छया शृङ्गे तीक्ष्णी कुर्वन् हरितवर्णं विद्रष्टा — *Venkata* : हरिणी हरितवर्णे द्वे शृङ्गे शिशानः तीक्ष्णी कुर्वन् द्रोणकलशं प्रति द्वाभ्यां धाराम्यां स्थाल्याग्रयणं गृह्णाति । ते धारारूप शृङ्गे तीक्ष्णीकुर्वन् — *Sayana*).

8. **Sukarmabbih**, सुकर्मभिः, by priests of excellent actions (शोभनकर्म युक्तेष्वेति त्विभिः — *Sayana*).

Hymn-71

1. **Druhaḥ raksasah pati**, द्रुहः रक्षसः पाति, guards its worshippers against malignant forces and adverse circumstances.

Jagrvih, जागृविः —vigilant (elixir or Soma).

Opasam, ओपशं, all—sustaining (ओपशं आसमन्तादुपशेत इत्योपशमः । सर्वस्य धारकम् — *Sayana*).

Harih, हरिः, green—tinted elixir or Soma.

The green—tinted Soma produces the all—sustaining water of the sun (Wilson).

4. **Nabhaḥ**, नभः, atmosphere, also the sun — (नभः नभस आदित्यस्य स्वभूतं — *Sayana*).

Nabhaḥ opasam payah, नभः ओपशं पयः, all—sustaining water of the sun.

Camvoh, चम्बोः, the two worlds, heaven and earth (Nigh. III. 30, आवा पृथिवी चमन्ति मक्षयन्ति मनुष्यदेवाः — *Sayana*).

Brahma, the mighty sun (अथ बृहदुद्यतं तमांसि विनाशयन्तं यद्वा परिकृढं सूर्यं ध्रुलोके करोति — *Sayana*, the mighty uplifted one that destroys darkness to the supreme Sun “(परिकृढं, as if deriving *brahma* from *vr̥mh* or *br̥mh*, बृंह, बृंह, — *Wilson*).

2. **Asuryam asya tam varnam**, that asura—slaying tint; the colour that dispels darkness. It might refer to green tint; or *varnam* means “protecting strength”. (वर्णं हरितमावरकं बलं वा; असुर्यं असुराणां वाघकम् —*Sayana*).

Vavrim, infirmity, the old age (वृद्धिं वृणोति शरीरमिति वव्रिजंरा —*Sayana*)

Pituh, पितुः, Soma, the food (पितुः अन्नं सोमः —*Sayana*); *pituh* means juice or food.

Tana, तना, outstretched; passive particle of तन् in the locative; “in the filter outstretched by the sheep—skin.” (अवि बालेन तते विस्तृते दशापवित्रे —*Sayana*)

5. **Bhurijoh**, भूरिजोः, of both the arms. (बाहुनामेतत् । विभ्रति पदार्थानाभ्यामिति । तयो बद्धौ. —*Sayana*).

Dasa—svasarah, ten fingers (दश सख्याकाः स्वसारः सर्वत्र शरणशीला अगुलयः —*Sayana*).

Matuthah, the praisers; the invoking priests (मत्तृथाः मननीय गाथावन्तः स्तोतारः —*Sayana*)

7. **Gah abhi anavista** गः अभि अनविष्ट, responses to the praises or mixes with the milk of cow. (गाः स्तोतृभिः क्रियमाणाः स्तुतीरभिलक्ष्य अनविष्ट शब्दायते —*Sayana*).

8. **Go'agraya sam nasate**, गोऽग्रया सं नसते the only boon it demands is of kind (speech) (गो अग्रया गवादिमुख्यया यथा वाचा स्तोतारः पशून् याचन्ते तथा वाच सं नसते संगतो भवति । नसतिर्गत्यर्थः —*Nigh. II. 14*; —*Sayana*).

Hymn-72

1. **Parib priyah**, (the yajamana receives) charming boons in unknown measures, also, abundantly delighting (परिप्रियः), how many (कतिचित्) (boons) the itterer of many praises (पुरुष्टुतस्य) (does Soma bestow. —*Wilson*).

2. **Indrasya somam jathare yad adubuh**, Indra drinks to his heart's content; or they have milked the soma into Indra's belly, i.e. into the *drona kalasa* (द्रोणकलशा) (इन्द्रस्य जठरे द्रोणकलशे सोमं आदुहुः ऋतिवज दुदुहुः तदाभिष्टुवन्तीति —*Sayana*).

Dasabhih sa'nilabhih, ten fingers (सनीलाभिः अंगुलीभिः दशभिः — *Venkata : Sayana*).

In fact, *nida*. नीड, is nest; and hence सनीलभिः means having a common or one nest. (सनीड means समानस्थान, समान निवास — *Wilson*). The Nighantu does not give this term as a synonym of fingers.

3. **Suryasy duhituh**, सूर्यस्य दुहितुः, the daughter of sun, i.e. the dawn. At the time of dawn, the only noise (रवं तिरः) one hears is of the effusion or dropping of Soma. A cry dear to dawn, the daughter of the sun.

Vinangrsah, विनंगुसः, the arm (Nigh. II. 4; विनंगुसो-बाहुनाम); here the word means praisers (विनं कमनीयं स्तोत्रं गृह्णातीति विनंगुसः स्तोता — *Sayana*).

Dvayibhih svasrbhih jamibhih, fingers belonging to two palms (द्वयीभिः द्वाभ्यां पाणिभ्यामुत्पन्नाभिः, जामिभिः परस्परं बन्धुभिः स्वसृभिः कर्मकरणार्थमितस्ततो गच्छन्तीभिरङ्गुलीभिः).

5. **Matih samajaih**, मतिः समजैः, overcome all hostile hurdles that come in the way. *Sayana* explains *matih* as अभिमन्यमानान् शत्रून्.

Samajaih, समजैः, wins over completely, समजैः सम्यग् जितवानसि । 'जि जये', i.e. from the root *ji*.

6. **Rtasya yona sadane**, at the place of the birth of the sacrifice, at the *Uttara Vedi*. (ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य योना योनी योनि स्थानीय उत्पत्तिभूते सद्ने उत्तरवेद्याख्ये — *Sayana*).

8. **Adhunvate siksas**, आधून्वते, giving riches to the shaker of libations, *Adhunyate* means making the *adhavana* (shaking) with three filaments of the Soma after the *adabhya* libation. (आधून्वते अदाभ्यग्रहे त्रिभिरङ्गुभिराधावनं, कृवंते — *Sayana*, for this see *Apastamba Sutra* "तीरेन चतुराधुनोति पञ्चकृत्वः सप्तकृत्वो वा"),

Hymn-73

For verse 3, See Nir. XII. 32.

1. **Srakve**, स्रक्वे, in the receptacles placed at the centre of the sacrifice (सक्वे यज्ञस्य हनृस्थानीये । सक्व ओष्ठप्रान्तो हनुरुच्यते — *Venkata*) ; at the jaw of the sacrifice (सक्वे ओष्ठप्रान्तो हनुरुच्यते । 'हनुरधिषवण फलकः' इत्याम्नात् हनृस्थानीये अधिषवण फलके — *Sayana*).

Drapsasya, of Soma, of the *amsu* (अंशु द्रप्सस्य सोमस्यांशवः —*Sayana*).

Navah, नावः, boats. In the *Karmakanda*, the word refers to the four pots, aditya, agrayana, ukthya and dhruva libations, (नावः नौका इव स्थिताश्चतसः स्थाल्यः—आदित्याग्रयणोक्थ्यध्रुवस्थाल्य इति —*Sayana*)

3. Having a purified instrument, they sit round speech, their ancient father preserves the ordinance. *Varuna* placed the mighty ocean across ; the wise were able to begin in the water". (lit. transl.)

Having a purifying instrument, having a ray, the groups of atmospheric gods sit round (atmospheric speech). Their ancient, i.e. old and atmospheric father preserves the ordinance, i.e. the course of action. *Varuna* places the mighty ocean across, i.e. within. Now the wise are able to begin, i.e. to commence the work. In the *dharuna*, i.e. in the waters".

(पवित्रवन्तो रश्मिवन्तो माध्यमिका देवगणाः पर्यासते (माध्यमिकां वाचम्) । मध्यमः पितृणां प्रतनः पुराणोऽभिरक्षति व्रतं कर्म । महः समुद्रं वरुणा स्तिरोऽन्तदंश्वाति । अथ क्षीराः शक्नुवन्ति घरणेष्वूदकेषु कर्मण धारममारब्धम् —*Nir*, XII. 32).

Pavitravantah, पवित्रवन्तः, with the potential of purification.

Dharanesu, in all the sustaining waters like *Vasativari* (घरणेषु सर्वस्य धारकेषु वसतीवर्षाभ्येषूदकेषु —*Sayana*).

Pavitravantah vacam pariasate, the voice of firmament (*vacam*, वाचं), which means thunder and the rays of the Soma refer either to moon or to the Soma juice identified with rain.

Whilst Soma juice being cleansed filtered and purified, the priests continue to recite verses of praises in respect to Soma.

4. **Na ni misanti**, न नि मिशन्ति, not static, do not close the eyes. *Sayana* adds "but always keep watch to know the evil and the good, or always keep on the alert, as kings to do guard against enemies."

Spasah, स्पशः, rays, the emanations, his spies or warders —*Wilson*; स्पशः सारभूता रश्मयः —*Sayana*).

Bhurnayah, भूर्णयः, fast-moving ; swift-moving.

6. **Anaksasah**, अनक्षासः, those who are blind. (चक्षुर्वजिताः साधुपदार्था-

नामदृष्टारो नराः —*Sayana*).

Bdhirasah, बधिरासः, those who are deaf. (देवता स्तुति श्रवण वञ्चिताः —*Sayana*).

That is, those who do not see good objects, and those who do not hear the praises of the gods.

7. **Spasah**, स्पशः, servants faithfully working (मध्यमया वाचा वसिनो भवन्ति; कीदृशाः — इधिराः गमनशीलाः —*Sayana*). Rudras are their servants, swift-moving —*Wilson*, verse 4 also.

8. **Hrdi antah adadhe**, हृदि अन्तः आदधे, places in his heart, i.e. combines in himself; the three purifiers.

Tri pavitra, त्री पवित्रा, the three purifiers are Agni, Vayu and the Sun (पवित्रा अग्निवायुसूर्यात्मकानि त्रीणि पवित्राणि —*Sayana*).

9. **Jihvaya agre varunasya**, जिह्वाया अग्रे वरुणस्य, on the tip of the tongue of Varuna. This refers to *Vasativari* waters on the tip of Varuna's tongue. (*Sayana*).

Hymn-74

The Rsi or Seer of the hymn is *Kaksivan Dairgha tamasah* (कक्षावान् दीर्घतमसः). Dirghamas is so well known for his work on the Vedic era. The word Soma in verses of this hymn may well apply to the Sun as well.

3. **Aditeh**, of the Aditi, of the sun or of the earth.

Gavyuti, path; way (गव्यूतिः मार्गः —*Sayana*).

Aditeth gavyuti urvi, the way to the earth is broad (उर्वी विस्तीर्णो भवति —*Sayana*) · उर्वी गव्यूतिः विस्तीर्णः मार्गः —*Venkata*.

h itah vrsteh ise usriyah, one, who sends rains here, benefits the cattle. He is the Lord of the rain that falls here; he is the possessor of the cattle, (ईशेयो वृष्टेः ईश्वरो भवति यः वृष्टेः —*Venkata*).

Usriyah, उस्रियः, kine, cattle (Nigh II 11).

4. **Peravah**, पेरवः, from 'पा' to protect (पा रक्षणे) : the solar rays

(rays from Soma) who give protection to every one (पेरवः सर्वस्य रक्षकः सोमरश्मयः — *Sayana*).

Nabbah, नभः, Soma in the form of Aditya, the sun (नभः नमस मादित्य रूपात्सोमः — *Sayana*).

Rtasya nabhih, navel of the sacrifice. (ऋतस्य यज्ञस्य । नाभिः 'णह् बन्धने from $\sqrt{\text{णह्}}$, $\sqrt{\text{nah}}$, to bind, यज्ञस्य बन्धकम् — *Sayana*).

5. **Aravit**, अरावीद्, makes the noise : roars loudly (अरावीद् शब्दं करोति — *Sayana*).

Urmina, ऊर्मिणा, with the wave, with the mixture of *Vasativari* and other waters, (ऊर्मिणा बहतीदृषा दीनामुदकानां संघेन — *Sayana*).

Whilst Soma mixes with water, it produces roaring sounds, or whilst it is mixed with water, priests loudly chant verses in its praise.

6. **Trtiye rajasi**, in the third world, i.e. in the celestial region (तृतीये रजसि लोके स्वर्गे वर्तमानाः — *Sayana*)

Asascatah, mixed up together (असश्चतः परस्परमसक्ताः — *Sayana*).

Catasrah nabhah, four brilliances associated with Soma (चतस्रो नाभः नमसो बाधिकाः सोमस्य सम्बन्धिन्यश्चतस्रो दीप्तयः कलाः — *Sayana*).

Sayana explains *nabhat* as the rays (दीप्तयः) or digits (कलाः) of the Soma, and derives it in a confused way both from नमस्, heaven, and the the root $\sqrt{\text{णह्}}$, $\sqrt{\text{nah}}$, to bind (नाभः नमसो बाधिकाः, "obstructing heaven" — *Wilson*).

8. **Svetam kalam gobhih aktam**, श्वेतं कलां गोभिः अक्षम्, white milk or the white (water) besprinkled cosmic pitcher (श्वेतं संप्रति क्षोमसंसर्गत् श्वेतवर्णं गोभिः उदकैः अक्षं संपृक्तं द्रोणकलशम् — *Sayana*).

Gobhih, गोभिः, with water ; or with milk (गोभिः उदकैः — *Venkata, Sayana*).

Sata' himaya for hundred winters, i.e. for one hundred years. *Sayana*, however translates it as "for one who attains many things क्षतहिमाय बहुगमनाय", at other places, he translates the word as अपरिमित काल, lasting for an endless time — *Wilson*.

Satam himaya has also been translated as to one who praises in hundreds of ways *Kaksivata*, कक्षीवते, to a seer, rich in sacred lore.

9. **Avyah varam**, ultrapsychic woollen fleece (अव्यः अवेः वारं बालं, wool of sheep — *Venkata*).

Hymn-75

For verse 5, see Nir; IV. 15

For verses 1, 2 and 3, Samaveda, II. 1. 1. 19, 1-3 (700, 701, 702)

For verse 1. Samaveda I. 6. 2. 2. 1 (554)

2. **Vakta**, वक्ता, Yajamana, the praiser; speaking; replying to the praises of worshippers (वक्ता वन्दकृत् । यज्ञा, स्तोतृभिः क्रियमाणाः स्तुतयः)

Rtasya jihva, ऋतस्य जिह्वा, tongue of sacrifices, i.e. the Soma, (ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य, जिह्वा मुख्यत्वेन जिह्वा स्थानोऽयः सोमः — *Sayana*).

Pitroh apicyam nama trtiyam, पित्रोः अपीच्यं नाम तृतीयं, the third name, not known to the parents (पित्रोः मातापित्रोः अपीच्यं अन्तर्हितं यत् तृतीयं नाम — *Sayana*); it means a name not given at birth at the time of naming ceremony (नामकरण संस्कार).

In the Baudhayana Grhya Sesa, (I. II. 4-7) the third name suggested is *Somayajin* (नक्षत्र व्यावहारिक नाम्नी प्रमाप्य सोमयाजीति तृतीयमस्य नामः — *Sayana*).

3. **Hiranyaye Kose**, हिरण्यये कोशे, into the golden receptacle (हिरण्यये हिरण्यये कोशे अग्निषवणि चर्मणे — *Sayana*).

Tri prsthe, त्रिपृष्ठे, in the three *Savanas*, morning, midday and the evening rites.

4. **Romani avyaya**, रोमानि अव्यया, through the ultra—psychic woollen filters (अव्यानि अविषवानि रोमानि तैः कृतानि पवित्राणि — *Sayana*).

5. **Ye te mada ahanaso** etc.—Incite Indra, in order to give us wealth, with those gladdening, foaming and exhilarating draughts, which thou hast.

Incite Indra, so that he may give us wealth, with those draughts

of thine which are gladdening, which foam, and which are accompanied with songs of praise (ये ते मदा ग्राहन्वन्त वचनवन्तस्तीरिन् चोदय दानाय मघम् — Nir. IV. 15).

Hymn-76

For verses 1, 2, 3 (with slight variations), Samaveda, II. 5. 1. 12. 1-3 (1228, 1229, 1230),

Verse 1, Samaveda, I. 6. 2. 2. 5 (558).

1. **Devanam**, देवानां, of gods; of sense organs, *Divah* दिवः from firmament, from the ultrapsychic region.

Dhiya धिया, with intelligence; with rites, with good actions, (धिया कर्मणा — *Venkata* ; *Sayana*), i.e. at the very time, the rite is being performed — *Wilson*

4. **Pita matnam**, protector of those who offer rational and sensible praises ; father of praises.

Hymn-77

For verse 1, Samaveda, I.6 2.2.3 (556).

1. **Vapuso vapustarah**, वपुषो वपुष्टरः more beauteous than the beautiful. According to Sayana “Sowing seed more than any other sower of seed.” (वपुषः बीजानां वपुः अन्यस्मात् वपुष्टरः प्रतिशयेन वप्ता । बीजावापस्य सोम कर्तृकत्वात् ‘सोमो वै रेतोघाः’ — Tait. Sam, II. 1.1.6) इति श्रुतेः.

Kose, कोशे, the ultra psychic filter; the *anandamaya* sheath in the body-complex.

2. **Krsanoh**, becomes of the krsanu, the archer. See the legend, Ait Br. III. 26. Krsanu protects the Soma.

Astu, अस्तु, bow armed, शरणांशेप्तुः, an archer — *Venkata*.

Vevijana it, वेविजान इत्, flowing downwards *Rajah tirah sah madhvah a yuvate*, रजः तिरः सः मध्वः आ युवते, detaches the Soma brought from the heaven which was sweet.

Vibhyusa manasa ha, विभ्युषामनसा ह with mind full of fear.

The Gayatri metre became a hawk and brought Soma from heaven; on the way, the archer *Krsanu* shot an arrow to snatch the Soma.

A yuvate, detaches, (आयुवते योति पुष्वकरोति द्युलोकात् —*Sayana*).

4. **Urubjam**, plenty-milk-giving; also plenty-water-giving (उरुब्जम् प्रभूतानामपां पयसां जनकम् *uru*=in abundance+*up*=milk or water+*jan*=producing,

Vrajam, व्रजम्, herd of cattle *Abhyarsati*, hastens to; goes with speed (अभ्यर्षति गच्छति —*Sayana*).

Hymn-78

1. **Avih**, अविः, sheep; here the word refers to woollen filter, (अविः अविमयेन वस्त्रेण —*Venkata*; अविरोमनिमित्तं दशापवित्रम् —*Sayana*).

Ripram, cover, impure form; the waste or non-purposeful form (रिप्रं अनुपादेयत्वेन पापरूपं अभिषुत वल्लीशकनादि-रूपम् —*Sayana*).

Gah, praises (गाः स्तुतीः *Sayana*).

2. **Asvah**, spreading (अशवाः व्याप्ताः —*Sayana*).

Harayah, the green—tinted rays or the Soma (हरयः हरितवर्णा अंशवः सन्ति —*Sayana*).

Camusadah, alighting on the cups (चमूषदः अभिषवण फलकयोः सीदतः —*Sayana*).

Srutayah, paths, the holes of the sieve or filter (सतयः मार्गाञ्छिद्राणि —*Sayana*)

3. **Samudriyah**, of the sea; of the firmament—(समुद्रियाः । समुद्र साधनत्वाद् समुद्रं अन्तरिक्षम् —*Sayana*).

Apsarsah, nymphs, अप्सरसः ; waters.

Harmyasya, हर्म्यस्य, of the comfortable hall of sacrifice (हर्म्यस्य सुखकरस्य यागगृहस्य —*Sayana*).

Saksanim, of the sprinkler (सक्षणि सेचनशीलं —*Sayana*)

5. *Urvi gavyutim*, the wide path (उर्वी गव्यूति विस्तीर्णं मार्गम् —*Sayana*).

Hymn-79

For verse 1, *Samaveda*, I. 6.2.2.2 (555).

3. *Duh 'adhyah*, दुरध्यः, irresistible

(i) *Svasyah aratyah*, of his own enemy (स्वस्याः परात्याः स्वोयस्य शत्रोः —*Sayana*).

(ii) *Anyasyah aratyah*, enemy of another (अन्यस्याः अस्मदीयायाः परान्याः परमशत्रोः —*Sayana*).

(Apparently, the word *arati*, पराति is feminine also).

Dhanvan, in a desert (धन्व निरुदको देशः —*Sayana*).

4. *Adrayah tva vapsanti*, अद्रयः त्वा वप्सति, the stones crush (or devour) you.

Goh adhi tvaci, गोः अधि त्वचि, on the cowhide (*Sayana* says that although in his time, people poured the Soma out upon a black antelope's skin, and not cowhide, the Soma was measured on a cowhide for the purpose of selling).

Hastaih, हस्तैः, with their hands; the word *hastah*, हस्तः, is derived from √हन्, to strike (हस्तो हन्ते: Nir. I. 7).

Hymn-80

2. *Yam tva aghnyah abhyanusata*, यं त्वा अघ्न्या अभ्यनूषत, O *vajin*, nutrition—giving Soma, you whom the kine praise.

Aghnya means a cow, who is not killed (i.e. is inviolable). Kine are brought to the sacrifice and milked for the curds etc. and the Soma is mixed with these cowproducts—curds and milk). (अघ्न्याः अहननीयाः गावः —*Sayana*).

Abhi yonim ayah' hatam, अभि योनिं अय ऋतम्, (See IX. 1.2 also: अयोहतं हिरण्येन हतम्, fashioned by golden hands).

4. **Ksipah**, fingers (दशभिः अङ्गुलयः —Nigh. II. 5).

Gravabhih srtah, ग्रावभिः सृतः crushed by the stones, squeezed through the stones.

Hymn-81

1. **Indrasya jatharam praynti**, flow into Indra's belly, i.e. flow in the ultrapsychic region of the complex of the resplendent self.

Suram, सूरं, to the brave, i.e. to Indra; the resplendent self.

2. **Vidvan asnoti amutah itah, ca yat**, विद्वान् अश्नोति अमृतः इतः च यत्, he acquires what is in the world above and what is in this world. Or, he knows both, the ambrosia brought from the other world, the exterior, and also the one existing in the world, the interior (observations from the external and experiences from within).

Amutah, अमृतः, from heaven, from above; from the exterior.

Itah, इतः, from this world, from the earth, from within.

Raghuvertanih, रघुवर्तेनिः, lightly moving सघुगमनः) moving with sure paces

Vodha, वोढा, वोल्हा, like a horse **Vrsa**, वृषा, showerer (used for Soma).

Kalasan, कलशान्, pitchers of inner consciousness.

3. **Ma no gayam are asmat para sicah**, मा नो गयं आरे अस्मद् परा सिचः, scatter not riches and blessings distant from us.

Gayam, गयं, wealth, riches and blessings (गयं धनं *Sayana Venkata* wealth to be bestowed on us.

Vasuh, वसुः, wealth, the place of stay, the shelter, cattle and property.

Radhasah, राघसः, of wealth

Vayodhah, possessor of food, the Soma. (वयोधः अन्नस्य घातः सोमः),

4. **Suayama Sarasvati**, Goddess of learning, abiding by discipline; beautiful sarasvati; *suyama* is also one having a fair body (सुयमा, सम्यक्ते नियम्यत इति यमो विग्रहः । सुविग्रहा सरस्वती —*Sayana*); *suyama*, tractable.

Pusa, पूषा, life—sustenance,

Mitrah, मित्र, friendliness,

Varunah, वरुणः, venerability; *sajosasah*, of one accord.

Brhaspatih, गिवर of divine knowledge.

Marutah, मरुतः, man of valour; brave soldiers.

Asvinau, the twin divines, physicians and surgeons.

Vayuh, वायुः, the life—principle.

Tvasta, त्वष्टा, giver of technical skill.

Savita, सविता, creativity and impulsion.

Sarasvati, सरस्वती, divine speech, the inner experience,

Hymn-82

For verses 1, 2, 3, Samaveda, II. 5.2.13. 1-3 (1316, 1318, 1317)

verse 1. Samaveda, I. 6.2 2.9 (562) (with some variations).

3. **Prajanyah**, पजंस्यः, the rain, Sayana takes *Somah*, implied in महिषस्य पणिनः, as the subject of दधे (*dadhe*). The mountains are grinding stones; the navel of the *earth* the *oblation*. He explains स्वसारः as fingers which makes no sense (*Wilson*).

Svasarah apah, the sisters of this Soma are the streams of water.

Prthivya nabha girisu ksyam dadhe, on this earth, the Soma resides on the top of hills; it grows on mountain summits.

Gah abhi asaran, praises of Soma are recited in the Yajna; also the Soma is always mixed with milk; it stays with milk.

Vite adhvare gravabhi samnasate, in the yajna, the Soma plant is crushed with stones, and its juices squeezed out.

4. Jaya patyal iva seva adhi mamhase, just as a wife gives love and affection to her husband, in the same way, the Soma loves the *Yajamana*.

Vanisu antah su pracara, may you rest in your praises along with your good attributes.

Jivase Jagrhi, be vigilant for our good life.

Anindyah vrjane jagrhi, O the irreproachable, be vigilant against our enemies.

Pajraya garbha, पञ्जाया गर्भे, O the son of clouds (Soma is an offspring of clouds).

Hymn-83

For verses 1-3, Samaveda, II. 2.2.16. 1-3 (876-877)

verse 1, Samaveda, I. 6.2 2 12 (565).

1. **Brahmanaspate,** ब्रह्मणस्पते, Lord of divine enlightenment.

Atapt-tanuh, अतप्ततनूः, you never get tired (become hot) in your work; the rain raw (liquid) whose mass is heated (this refers to Soma extract; अतप्ततनूः पयोव्रतादिना असंतप्त गात्रः —*Sayana*; विविधैस्तपो विज्ञेयैः, अतस्तप्ततनूः अतएव अमः अपरिपक्वः, raw —*Venkata*).

Amah, आमः, raw, unripened (आमः अपक्वाः —*Venkata*; अपरिपक्वः —*Sayana*).

2. **Tapoh,** that blazes ail opposition; destroyer of adversaries (तपोः शत्रूणां तापकस्य —*Sayana*).

Divah prstham cetasa adhi tisthanti, They with their supreme intellect (चेतसा) attain the highest summit (दिवःपृष्ठं) of aspirations, or they rest or dwell on the backpart of the heaven or sky along with

their wish (दिवः द्युलोकस्य पृष्ठं पृष्ठभागमुन्नतदेशं चेतसा बुद्ध्या देवगमनेच्छावत्या अक्षितिष्ठन्ति आश्रयन्ते —(Sayana).

4. **Gandhurvah**, the sun, the sustainer, of waters or praises (गन्धर्वः उदकानां स्तुतीनां धारक आदित्यः —*Venkata*, —*Sayana*).

Grbhnati nidhaya nidhapatih, the Lord of nooses seizes with a snare (निधया निधा पाश्या । पाशसमूहेन गृह्णाति गृह्णाति निधापतिः पाशसमूह स्वामी —*Sayana*; *nidhapatih* may mean lord of treasure, the word पाशसमूह by mistake has been understood as पशुसमूह in Sayana's version, and then translated as lord of cattle, —*Wilson*).

5. **Havismah**, हविष्मः, O water—mixed Soma (हविः उदकनाम Nigh. I. 12) (हविष्मः उदकवन् सोम हविभूतम् —*Sayana*).

Nabhah, नभः, a synonym of *udaka*, water; Soma's extract in water (नभः उदकनामैतत् —Nigh I. 12; उदकरसमित्यर्थः Sayana takes *havih* and *nabhah* in apposition, *havih nabhah*=liquid water, —*Wilson*.

Hymn-84

1. **Indraya**, इन्द्राय, to the sun.

Varunaya, वरुणाय, to the ocean

Vayave, वायवे, to the wind.

Varivah, svastimat, वरिवः स्वस्मिन् health and wealth (वरिवः धनं, स्वस्मिन् स्वस्तीत्यविनाशनाम, तद्वद् धनम् —*Sayana*).

Daivyam janam, celestial people (दैव्यं जनं नेवसम्बधिनं संघम् । जम-शब्दः संघवाची —*Sayana*)

2. **Tani visvani pari arsati** तानि विश्वानि परि अर्षति, goes about them all; i.e. protects all the yajnas and the sacrificers both.

4. **A indrasya hardi**, अ० इन्द्रस्य हार्दि, for the heart's satisfaction of the resplendent self. Soma juice, which is favourite of Indra, according to Sayana, "in such a way, that Indra's heart is friendly" (इन्द्रस्य हार्दि हार्दं प्रियम्).

Hymn-85

For verse 1, Samaveda I. 6.2.2.8 (561).

1. **Susutah**, सुसुतः, well-expressed,

Parisravah, परिस्रवः, flows forth; flows on all sides.

Dvayavinah, द्वाविनः, double-dealers; indulging in good and evil both — good in exterior, whilst evil inherently.

3. **Adabdhah**, the inviolable (अदब्धः अहिंसितः — *Venkata*).

Uttamah dhasi, best support; also food (उत्तमः घासि अन्नं उत्तमम् — *Venkata, Sayana*).

4. **Midhvah gatum**, गतुं, path; मीद्वः, broad and easy; comfortable.

5. **Kanikradat kalase gobih ayyase**, कनिक्रदत् कलशे गोभिः अय्यसे, roaring with thrill, you are blended in the pitcher with milk and curds.

Avyayam varam samaya arsasi, अव्ययं वारं समया अर्षसि, at the right time, you pass through the ultra-psychic fleecy filter in the midst.

6. **Divyaya janmane**, दिव्याय जन्मने, to the celestial people, i.e. to Indra, Mitra, Varuna and Vayu, they are *divya* or celestial, since they function in the celestial or heavenly region or, they are born there, or they are the source of enlightenment.

7. **Atyam kalase dasa kshipah mrjanti**, the ten (दश) fingers (क्षिपः) clean (मृजन्ति) the stems of the plant (अत्यं) in the cosmic pitcher (कलशे) [अत्यमतन्वन्तमश्वस्थानीयं वा सोमम्, *atyam* stands for Soma; literally, it means *horse* i.e. horse-like Soma.]

8. **Mabih saprathah sarma**, महिः सप्रथः शर्मं, a large and spacious mansion (may we get from you).

Urvim gavyutim, उर्वी गव्यूति, extensive pastures, or broad paths for cattle (विस्तीर्णं गोमार्गम् — *Venkata*).

10. **Venah duhanti uksanam giristham**, वेनाः दुहन्ति उक्षाणं गिरिष्ठां, loving divine powers severally milk forth the sprinkler, the mountain-

haunting divine elixir (वेनाः वेन नामधेया ऋषयः असश्चतः असंसक्ताः शीघ्रमांभं पुण्वन्तः
उक्षणं सेक्तारं गिरिष्ठां पर्वतेस्थितं दुहन्ति — *Venkata*).

12. **Bhanuh sukrena socisa vyadyaut**, भानुः शुक्लेण शोचिषा व्यद्यौत्, the
sun shines in white light with gleaming splendour.

Sucih matara rodasi prarurucat, शुचिः मातरा रोदसी प्रारूरुचत्, radiant,
he illumines both the parents heaven and earth. (matara=creative,
Wilson; मातरा निर्मात्यौ — *Sayana*).

Hymn-86

For verse 41, see Nir. V. 2.

The Rsis of the hymn are many, अकृष्टा माषाः 1-10; सिकता निवावरी
11-20; ष्णिनोवोऽजाः 21-30; अकृष्टमाषादगस्त्रयः 31-40; भौमोऽग्निः 41-45; and गुत्समदः
शौनकः 46-48.

For verse 4, Samaveda, II. 3.1.1.1 (886).

verse 5, Samaveda, II. 3.1.1.3 (888).

verse 6, Samaveda, II. 3.1.1.2. (887).

verses 10-12, Samaveda, II. 4.1.1. 1-3 (1031, 1032, 1033).

verses 16-18, Samaveda, II. 4.2.7. 1-3 (1152-1154).

verse 16, Samaveda, I. 6.2.2.4. (557).

verses 19-21, Samaveda, II. 2.1.17. 1-3 (821, 822, 823).

verse 19, Samaveda, I. 6.2.2.6 (559).

verses 37, 38, 39, Samaveda, II. 3.2 1. 3; 2; 1; (957, 956, 955)

verses 43-45, Samaveda, II. 7.3 21 1-3 (1614, 1615, 1616)

verse 43, Samaveda, I. 6 2.2.11 (564).

1. **Dhi'javah**=manojavah, quick as thought or mind, (धीऽजवः
मनसा तुल्यवेगाः — *Venkata*; मनोवेगाः — *Sayana*).

3. **Indri yaya dhayase**, for Indra's strength which supports the world.

Atyah na hiyanah, like a steed urged on (अत्यः अश्वः न इव हियानः प्रेर्यमाणः — *Venkata*).

5. **Dharmabhih**, through they functions; through your supporting streams of juice धर्मभिः धाराभिः — *Venkata*; धारकैः रसनिस्पन्दैः — *Sayana*).

8. **Samudram**, firmament (समुद्रं अन्तरिक्षं — Nigh I. B; *Venkata*). Royal elixir (राजा) plunges (वि गाहते) waters (नद्यः) into the firmament (समुद्रं).

Nadyah, rivers, here waters (नद्य तत्रत्या अपः — *Sayana*).

Apam urmim sacate, associates with the waves of waters (सचते सेवते — *Venkata*; उदकपूरं सवति — *Sayana*).

According to Sayana, this may be intended to express the effect of the *Soma* in producing rain by combining in the clouds with the solar rays — *Wilson*, (सिन्धुषु उदकेषु ग्रहेषु वा, श्रितः सम् । हूयमानः सन् रश्मिद्वारा सूर्यप्राप्य अन्तरिक्षे मेघेषु वर्तते, अस्यैव वृष्टिसाधनत्वाय — *Sayana*).

Sayana gives another interpretation; लुप्तोपममेतत् । समुद्रं नद्य इव सिन्धुषु वसतीवरीषु श्रितं प्राश्रितः सन् समुद्रम् अभिषुत सोमरसाधार पात्रं वि गाहते अभिषवात् पूर्वम्.

Avyayam, अव्ययं, fleecy woollen filter.

14. **Drapim vasanah yajatah divisprsam**—the elixir clad in a defensive armour (द्रापि) that reaches heaven (दिविस्पृशं); or wearing a coat of mail (द्रापि) reaching to heaven, i.e. clothed in light, (*Wilson*), (द्रापि कवचं तेजोरूपम् — *Sayana*).

21. **Sindhubhyah abhavat lokakrt**, makes the path wide for the rivers to flow (अयं सिन्धुभ्यः अभवत् जायते लोककृत् लोकस्य कर्ता— *Venkata*,

Abhavat, becomes prosperous (अभवत् समृद्धो भवति — *Sayana*).

Lokakrt, लोककृत्, creator or maker of the regions or worlds.

He, the maker of the world is (prosperous) for the rivers, (*Wilson*).

Trih-sapta duduhanah asiram, the elixir makes three times seven (21) celestial rivers pour out their curds and milk (त्रिःसप्त एकविंशति गाः प्राशिरं दुदुहानः — *Venkata*).

22. **Divyesu sthanesu**, दिव्येषु स्थानेषु, to your own heavenly abodes (i.e. to the bellies of the gods — *Wilson*).

23. **Gotram angirobhyah avrnoh ap**—release the waters (of the clouds) for the sustenance of cows. (गोत्रं मेघं अंगिरोभ्यः अंगिरसामर्थाय अप अवृणोः — *Venkata*); गोत्रं मेघमुदकं क्षारयितुं पजिभिरपहृतानां गवामावरकं पर्वतं वा अप अवृणोः — *Sayana*); it may thus point out to well-known *Pani* episode).

25. **Sapta dhenavah**, the seven milchkin; the seven celestial rivers; the seven channels of sensation ; two eyes, two ears, two nostrils, one mouth), or seven metres, Gayatri etc., or the rivers

Rtasya yona, ऋतस्य योना, water (ऋतं । योनिः । ऋतस्य योनिः; all the three terms are synonyms of water — *Nigh. I. 12*).

26. **Gah**, गः; fluids, liquids, juices (गाः कृष्णानः रसमयान् कुर्वाणः — *Sayana*).

27. **Satadharah**, सतधाराः, the ceaseless watery fountains, (धाराशब्देन सोमधारा).

Asascatah, ceaseless; separate (असञ्चतः परस्पर संगतः; also असम्बद्धा — *Sayana*).

Satadharah may refer to Soma and juices; *harim* (हरि) to Indra; *abhi'sriyah* अभिर्श्रियः, would mean mixed with milk (गोभिः श्रितास्ताः) and *udanyuvah*; उदन्युवः, desiring (Indra's rain), and *harim*, हरि, to Indra (इन्द्र), — *Sayana*.

34. **Dhanyaya dhanvasi**, goes for wealth (धन्याय धनेभ्यो हिताय धन्वसि गच्छति — *Sayana*) thou flowest for a mighty wealth—yielding conflict (*Wilson*).

36. **Sapta-svasarah-matarah**; seven sister mothers i.e. seven rivers (गंगा-यमुना etc.) clothe Soma with that water).

Sapta, सप्त, may also mean सर्पण-स्वभावाः, one goes everywhere is an extended number, (सप्त सृप्ता संख्या — *Nir. IV. 26*).

41. **Rayim asvapastyam**, रयिं अश्वपस्त्यं, riches filling our homes, also having horses in the home (stable), i.e. wealth consisting of horses. (अश्वपस्त्यं व्याप्तं गृहम् — *Sayana*; from root √अश्, to pervade).

Sah bhandanah ut iyarti prajavatih, सः भन्दनाः उत् इयति प्रजावतीः, he utters forth praises which are rich in offspring.

The word *bhandana*, भन्दना, (*applause*) is derived from √भन्द, meaning to praise (भन्दता भन्दतेः स्तुतिकर्मणः — *Nir.* V. 2; see also भन्दते, III. 3.4).

43. **Anjate**, अञ्जते, smear *vyanjate*, व्यञ्जते, grease and *Samanjate*, समञ्जते, anoint (अञ्जते यञ्जते विविधमञ्जन्ति and समञ्जते सम्यगञ्जन्ति, स्तुत्यर्थत्वाद् अणुनङ्क्तिः — *Sayana*).

The repetition of the same word is avoided because it is considered more complimentary to use different words. Of course, all the three words have shades of difference in connotation.

Sindboh ut' svase, सिन्धोः उत्स्रवासे, into the seething torrent (सिन्धोः उदकस्य रसस्याधार भूते उच्छ्वासे उच्छ्रिते देशे, "in the breathing of the river"; or going to an elevated place, the receptacle of the juice.

Pasum, पशुं, to the one that sees (पशुं द्रष्टारम् । पशुः पश्यतेः, from पश to see — *Nir.* III. 16, यद्, पश्यत् तस्मादेते पशवस्तेष्वेतमपश्यत्तस्मादेवै ते पशवः — *Satapatha* VI. 2.1.4).

It appears that Yaska recognized √पश् as an independent root, and not ordinary form of √दृश्, √drs.

45. **Vimanah abnam**, a measurer of days (विमानः निर्माता चन्द्रकला हास-वृद्धयधीनत्वादहर्ग्यवहारस्य; अह्नां दिनानाम् — *Sayana*).

The rule as to the length of day depends in the increase and decrease of the moon's digits, *Soma* being here regarded as the moon.

46. **Tridhatuh**, त्रिधातुः, the triple liquor or three vessels; द्रोणकलश, *dronakalasa*, आघवनीय, *adhavaniya*; and पूतभृत्, *putabhrt*.

48. **Suvirah**, सुवीराः, excellent male offspring.

Vidathe, विदधे, at the congregational gathering.

Atrinah rakasah, भत्रिणः रक्षसः, voracious wicked forces (भत्रिणः भक्षकान् —*Sayana*).

Hymn-87

For verses 1-3, *Samaveda*, II. 1.1.10. 1-3 (677-679).

verse 1, *Samaveda*, I. 6.1.4.1 (523).

verse 4 *Samaveda*, I. 6.1.4.9 (531).

Hymn-88

For 1, *Samaveda*, II.6.3.13.1 (1471).

verse 2, *Samaveda*, II. 6.3.13.2. (1472).

verse 7, *Samaveda*. II. 6.3.13.3. (1473).

2. **Sa im bhuriset rathah na ayoji**, It has been harnessed like a capacious car that bears abundant treasures to be given to us (स इं रथः स अयं रथः न इव अयोजि युज्यते भूरिषट् भूरेभारस्य सोढा महः महान् पुरुणि बहूनि धनानि दातुम् —*Venkata*).

Visva nahusya jatani, everyone of us among men, (विश्वा सर्वाणि नहुष्या नहुष्याणि मनुष्यजातानि —*Venkata*).

Svarsata, स्वर्षता=स्वःऽसाता=स्वषतो, in the struggles of life, संग्रामवामेतत् —*Sayana*; like शूरसातो=वाजसातो-संग्रामनाम (*Nigh. V.17*).

Urdhva, ऊर्ध्वा, is explained as अस्मद् विरोधाद् उन्मुखानि —*Sayana*.

3. **Dhi'javanah**, धीज्वनः, with the speed of mind (मनोवेगः —*Sayana*) also an impeller towards actions (कर्मणां प्रवर्तयिता —*Venkata*).

4. **Pedu**, पेदु, see I. 116. 6.

Paidvah na, पैद. न, like a horse; like a horse of adventure (पैदः अश्वः न इव —*Venkata*).

7. **Susmi sardbah na marutam**, शुष्मी शर्धः न मारुतं, strong as you are like the army of *maruts* (cloud-bearing winds).

Maruts are the people of gods (मरुतो वै देवप्तानां विशः — *Tait. Sam.* II. 2.5.7).

Sardhah, शर्धः, strength (शर्धः बलनाम — *Nigh.* II. 9).

Susmi, शुष्मी, the one with strength (शुष्मं=बलं, from शोषणात्, *Nigh.* II. 9).

8. **Varunasya**, of Varuna; of the coverer (वरुणस्य वारकस्य — *Sayana*): or the Varuna Raja, the royal Sovereign, the Venerable Lord.

Hymn-89

2. **Duhe im pita**, दुहे इं पिता, father milks him.

Duhe im pituh jam, दुहे इं पितुः जाम्, milks him the son of the father.

The father, the heavenly Lord milks and milks him the son of the father firmament. According to Sayana, *pita*, is the protector of regions (पिता पालको लोकः, पितुः पालकात् पितृस्थानीयात् शुलोकात्) and he is *adhvaryu*; who extracts the juice of the Soma which is born from heaven as from a father.

Or, the first milkcr may be the *Yajamana*, and the second, the *adhvaryu*; *duhe*, or दुहे, may be repeated out of respect.

5. **Samane dharune**, समाने धारुणे, in a common shed; in a common asylum.

7. Sayana does not comment on this verse,

Hymn-90

For verse 1, *Samaveda*, I. 6.1.5.4 (536).

verse 2, *Samaveda*, I. 6.1.4.6 (528).

verses 2-4, *Samaveda*, II. 6.2.11. 1-3 (1408, 1409, 1410).

1. **Rodasyoh janita**, रोदस्योः जनिता, producer of heaven and earth. Soma is the generator of earth by giving rain and of heaven by obtaining the oblation, (तयोः जनयितृत्वं वृष्टिप्रदानहविष्प्रापणाम्याम् — *Sayana*).

2. **Varuno na sindhun**, वरुणो न सिन्धून् as if the rivers meeting the ocean.

Hymn-91

For verse 1, *Samaveda*, I. 6.1.5.11 (543).

1. **Dhiya manoto prathamo manisi**, the sacrifice is led by a chosen (प्रथमः) learned (मनोता) priest (मनीषी) (on whom the minds of the gods are fixed, chief (of the gods), recipient of praise, (मनोता यस्मिन् देवानां मनांस्योतानि प्रोतानि सः—तथा च ब्राह्मणं “तस्मिन्हि तेषां मनांस्योतानि —*Ait. Br.* II.10) इति । प्रथमः सर्वेषां देवानां मुख्यः —the chosen one; the chief; मनीषी । मनस ईषा मनीषा स्तुतिः, तद्वाच —*Sayana*).

Manisa, मनीषा, praise; मनीषी, manisi, worthy of praise; the priest (मनीषी मेधाविनामानि —*Nigh.* III. 15).

5. **Visvavara**, विश्वस्वार, O universally adorable (विश्वैः सर्वैर्दरणीय —*Sayana*); worthy to be chosen by all.

6. **Uru jyotimsi**, उरु ज्योतीषि, brighten the luminaries (stars and constellations); diffuse the luminaries widely.

Sayana takes *Uru* (for *uruni*), with *jyotimsi* (उरु उरुणि अन्तरिक्षे विस्तीर्णानि कुरु, ज्योतीषि नक्षत्राणि —*Sayana*).

Hymn-92

2. **Sapta viprah rsayah**, सप्त विप्राः ऋषयः, the seven wise seers (the names are Bharadvaja, भरद्वाज and Kasyapa, कश्यप; Gotama, गोतम and Atri, अत्रि; Visvamitra, विश्वामित्र and Jamadagni, जमदग्नि; and Vasistha, वसिष्ठ, (*Venkata* and *Sayana*).

3. **Panca dhirah**, पञ्चधीरः, five categories of people, पञ्चजनान् —*Venkata*.

4. **Sapta nadyah yahvih**, सप्त नद्यः यह्वीः, the seven mighty rivers.

Hymn-93

For verses 1-3, *Samaveda*, II. 6.2.15 1 3 (1418-1420)

verse 1, *Samaveda*, I. 6.1.5.6 (538).

1. **Jah**, जाः, जायाः, wives. The quarters of the horizons are known as sun's wives, because they are made manifest by the light of the sun, (सूर्यस्य जाः प्रादुर्भूता जाया दिशास्ताः —*Sayana*).

2. **Vavasanah**, वावसानः, loved by all and longing for the most divine (वावसानः देवान् कामयमानः —*Sayana*; कामयमानः, *Venkata*). Also, singing with mothers —*Ludwig*. An infant longs its mother and is sustained by her milk.

Samdadhanve, संदधन्वे, sustained has flowed with (*lit.*).

3. **Aghnyayah udhah pra pisye**, अघ्न्यायाः ऊधः प्रपिष्ये, nourishes the cow's udder (अघ्न्या इति गोनाम, a cow, अहन्तव्यायाः गौः ; ऊधः, the container of milk, i.e. the Soma, प्रपिष्ये प्रकर्षेण प्राप्यायति, nourishes). The Soma, entering the herbs, nourishes the cow who eats them —*Wilson*.

4. **Purandbih**, the capacious mind (पुरन्धिः त्वदीया बहुविधा धीः —*Sayana*).

Usati, longing for those (उषती कामयमाना).

Rathirayatam, those who possess chariots (रथिरोयताम्, रथो येषामस्तीति रथिराः —*Sayana*).

May thy capacious mind longing for those who possess chariots come towards me (रथिरायतां उषती पुरन्धिः अस्मद्भ्यक् आ दावने वसूनाम्) = may your capacious mind, speeding on cosmic chariots come towards us to bestow treasures on us, (वासूनां धनानां दावने दानाय).

Hymn-94

For verse 1, *Samaveda*, I. 6.1.5.7 (539).

1. **Spardhante**, vies with each other (स्पर्धन्ते अहं पुरस्ताच्छोधयाम्यहं पुरः शोधयामीत्यहम् हमिकयोप तिष्ठन्ति । ततोऽयं सोमः—each finger as if competes with the other, i.e. accomplishing the work first (in the work of cleansing the Soma plant), each saying as if! 'I would cleanse it first'; 'I would cleanse it first.'

2. **Amrtasya dhama**, अमृतस्य धाम, the abode of waters; the firmament.

Svasare, स्वसरे, at the place of sacrifice; the cow—stall; used in two senses (i) of the laudations on the day of sacrifice; (ii) of the kine towards their stall.

(स्वसरे । सुष्टु अस्यन्ते प्रेर्यन्ते गावोऽत्रेति स्वसरो गोष्ठम् । तस्मिन्नच्छाभिलक्ष्य शब्दं कुर्वन्ति, तद्वत् —*Sayana*).

See I. 34.4; and II. 34.5

Hymn-95

For verse 3, See *Samaveda*, I. 6.1.5.12. (544).

2. **Guhyani nama**, the secret names (गुह्यानि अन्तर्हितानि नाम नामानि शरीराणि — *Sayana*); the secret forms of gods.

4. **Duhanti**, milks forth; the priests milk forth (दुहन्ति ऋत्विजो दुहते । “ग्रावाणो वासा ऋत्विजो दुहन्ति, *Taitt. Sam.* VI. 2.11.4).

Tritah, त्रितः, one who stays in three abodes, i.e. Indra.

Hymn-96

For verses 5 and 6, see *Nir.* (Appendix) XIII. 25 and 26 respectively.

For 1, *Samaveda*, I. 6.1.5.1 (533).

verses 5-7, *Samaveda*, II. 3.1.19. 1-3 (943-945).

verse 5, *Samaveda*, I. 6.1.4.5 (527).

verse 13, *Samaveda*, I. 6.1.4.10. (532).

verses 17-19 *Samaveda*, II. 5.1.1. 1-3. (1175-1177).

1. **Rabhasani**, रभसानि, hastily made robes of Indra (आदत्ते सोमः वस्त्राणि पयांसि रभसानि वेगनिमित्तानि इन्द्रस्य — *Venkata*; रभसानि इन्द्रस्य वेगेनागमने निमित्तानि वस्त्राण्याच्छादकानि पयः प्रभृतीन्याश्रयणानि आ दत्ते आगृह्णाति — *Sayana*; here is a reference of mixing milk and curds to the Soma.

6. **Devanam Brahma**, the head or the King of gods or *Brahama* of the *rtviks*, i.e. the head priest (*Brahmin*) (देवानां ऋत्विजां ब्रह्मा — *Venkata*)

Padavih Kavinam, guide of the sages (कवीनां पदवीः पदानि स्वलितानि या गमयति स पदवीः —*Venkata*; कान्तं प्रज्ञानां पदवीः स्वलित पदानि साधुत्वेन यो योजयति स पदवीः —*Sayana*; one who corrects the misguided or wrong—tracted ones.)

11. **Vanvan avatah paridhin apa urnu hi**, harming the foes (thyself) unharmed slay the *Raksasas* (वध्वन् भवातः अप ऊर्णु रक्षांसि सम्भजन् तैरनभिगतः रक्षांसि अप ऊर्णुहि —*Venkata*) (वध्वन् स्तोतृन् संभजन् । यद्वा । वनति हिंसार्थः । वधून् हिंसन् । भवातः नैरभिगतस्त्वं परिधीन् परिधीयत एभिः सर्वमिति परिघयो राक्षसाः तान् अपोर्णुहि अपच्छादय —*Sayana*).

14. **Devavitau**, in the *Yajna* or sacrifice (वीतिः=भक्षणान्) (देव वीतो देवानां वीति भक्षणं यस्मिन् स देववीतियज्ञः).

Vajayuh, desirous of food (वाजयु) । तेषामन्नं कामयमानस्त्वन् —*Sayana*).

Usriyabhiih, with milk and milk products (उस्रियाभिः गोविकारैः क्षीरदिभिश्च —*Sayana*).

17. **Kavib gih'bbi kavyana kavib**, secret seer or poet with words of wisdom; poet with his poem. The word *kavi* means wise, seer or a poet. Soma passes through the filter whilst the songs of praises continue. The Soma itself is the *kavi*, (सोऽयं कवि कर्मणैव कवि सन् सोमः पवित्रं प्रति गच्छति रेभन् शब्दायमानः —*Venkata*).

19. **Turiyam, dhama**, the fourth region, the *svah loka*; the region of Soma or moon (the region of the moon has been wrongly supposed to be above that of the Sun" (तुरीयं चतुर्थं धाम चान्द्रमसं स्थानं विवक्षितं सेवते । सूर्यलोकस्योपरि चन्द्रमसो लोक विद्यत इति + यमः पृथिव्यामधिपतिः स मावतु इत्यादिभि चन्द्रमा नक्षत्राणामधिपतिः स मावतु) —*Tait Sam.* III. 4.5.1.

20. **Maryo na subbrah**, मर्यो न शुभ्रः, like a highly brightened (neat and clean, and decorated man).

Camvoh, चम्बोः, planks or ladles (चम्बोः अधिषण फलकयोः —*Venkata*)—see also the next verse 21.

23. **Vanesu**, among trees (वनेषु वृक्षेषु —*Venkaia*)

24. **Yoseva**, योषेव, like a lady (स्त्री इव —*Venkata*).

Hymn-97

For verses, 34, 35, 40 and 41 see *Nir.* (appendix) XIII. 27; 28; 29; and 30 respectively.

For verses 1-3, *Samaveda*, II. 6.2.8. 1-3 (1399, 1400, 1401).

verse 1, *Samaveda*, I. 6.1.4.4 (526).

verse 4, *Samaveda*, I. 6.1.5.3 (535).

verses 7-9, *Samaveda*, II. 4.2.1. 1-3 (1116-1118).

verse 1, *Samaveda*, I. 6.1.4.2 (524).

verses 10-12, *Samaveda*, II. 3.2.20. 1-3 (1019-1021).

verse 10, *Samaveda*, I. 6.1.5.8 (540).

verses 13-15, *Samaveda*, II. 2.1.11. 1-3 (806-808) (with the 2nd person instead of the 3rd).

verse 22, *Samaveda*, I. 6.1.5.5. (537).

verse 31, *Samaveda*, I. 6.1.5.2. (534).

verses 34-36, *Samaveda*, II. 2.2.10. 1-3 (859-861).

verse 34, *Samaveda*, I. 6.1.4.3. (523).

verses 37-39, *Samaveda*, II. 6.1.4. 1-3 (1357-1359).

verses 40-42, *Samaveda*, II. 5.2.1. 1-3 (1253, 1255, 1254).

verse 40, *Samaveda*, I. 6.1.4.7, (529).

verses 49-51. *Samaveda*, II. 6.2.18. 1-3 (1426, 1427, 1428).

verses 52-54, *Samaveda*, II. 4.1.21. 1-3 (1104-1106).

verse 52, *Samaveda*, I. 6.1.5.9. (541).

3. **Dhanva**, धन्वा=धन्व, in the firmament. (धन्व=धन्वीरक्षो, *Nigh.* I. 3, *Venkata*).

Abhi avar dhanva puyamanah, sound aloud in the firmament when purified (अभिस्वर शब्दस्य धन्वा अन्तरिक्षे पूयमानः —*Venkata*; अभि स्वर अभितः शब्दय —*Sayana*).

Yuyam pata svastibhih sada nah, may you protect us now and ever with your blessings (यूयं पूजानां बहुवचनम् । हे सोम, त्वं नः वरमान् स्वस्तिभिः कल्याणतमैः पालनैः सदा सर्वदा पात रक्षत पालयत —*Sayana*).

7. **Pada varahah achi eti rebhan**, पदा वराहः अभि एति रेहम्, making a roar like a wild boar with the foot, (*Venkata* and *Sayana* both refer to another etymology of *varaha*, वराहारः* (effused on a good day, *vara*—good; *ahan*—day), which is an epithet of Soma (cf. *Nir.* V. 4); in that case, पदा (*pada*) is for पदानि (*padani*), meaning the abodes, i.e. the filters.” (वराहः वरं च तदहश्च वराहः । पदा पदानि स्थानानि पात्राणि —*Sayana*).

See *Nir.* V. 4 for *varaha*.

8. **Vrsaganas**, वृषगणः, posts of heroes.

Trpalam, तृपलं, assailed by or readily assailing enemies, (तृपलं । तृपलशब्दः सिप्र बाची । “तृप प्रहारी । सिप्र प्रहारी” । सृप्र प्रहारी । सोमी वेन्द्रो वा । —*Nir.* V. 12 on तृपल प्रमर्मा —X. 89.5) —Soma or Indra is so called whose anger is roused and who rushes to attack, who is quick to attack or who attacks while moving.

Amat, अमात्, terrified by the strength of the enemies (अमात् शत्रूणां बलात् त्रासितः सन्तः —*Sayana*).

Hunsasah, swans; also wounded by the enemy (हंसासः शत्रुभिर्हन्यमाना हंसा हरन्ती वा —*Sayana*).

9. **Divaharib dadrse**, The Soma (elixir) appears golden-hued (or young) by day. (दिवा ग्रहनि हरिः हरितवर्णः ददृशे दृश्यते न प्रकाशत इत्यर्थः —*Sayana*).

***Varahah**, means a cloud; it brings √hr, हृ, the best means of livelihood. There is a *Brahamana* passage; वरमाहारमहार्षीः (untraced), —*Nir.* V. 4.

Sayana explains this to mean that the Soma is not visible in the day light; the word ऋजः (*rjrah*) which he interprets straight-going (ऋजुगामी विस्पष्टः प्रकाशयुक्तो दृश्यते), i.e. clearly visible; red or brown; the Soma is visible in the night (नक्तं) only.

17. **Sam'gayim**, समङ्गयीम्, inhabiting happiness (संगयीं सुखस्य निवासभूता —*Sayana*); health-giving.

Idavattm, इलावतीं, one rich in food; food-giving.

Stukena vita kantani —Move like kinsmen seeking infants or seeking these lower winds (प्रवरान् वायून्) thy kinsmen (इमान् बन्धून्) as (one seeking his) beloved infant (स्फुकेव बीता) (स्तुक शब्दो अपत्यवचनः । अपत्यानि यथा विचिनोषि उद्वत् —*Sayana*).

Vicinvan, seeking (विचिन्वन् घनादिप्रदानार्थम् गवेषणामानः सन् —*Sayana*) (स्तुक like स्फुक् तोकम्—अपत्यनाम —*Nigh.* II. 2).

Indra and the winds are in the relation of praised and praiser, and thus they are *bandhu* (kinsmen).

22. **Ksoh**, क्षोः, of the sounding one; vociferous, noisy (क्षोः शब्दायमानस्य —*Sayana*).

Anike, in front of (अनीके मुखे).

Dharmani, धर्मणि, reason of the praise (धर्मेणि निमित्तात्कर्म संयोगे, *Panini* II. 3.36.6 इति सप्रमी । धारकं योगक्षेम विषयं कर्मोद्दिश्य —*Sayana*)—the duty of acquisition (योग) and preservation (क्षेम).

24. **Dvita**, द्विता, the Soma is two-fold. i.e. abides amongst men and gods both (द्विता द्विधा देवेष्वपि मनुष्येषु—*Venkata, Sayana*).

34. **Tisrovacah**, तिस्रोवाचः, the triple speech. the three texts (Rk, Yajuh and the Saman, poem, prose and lyric).

Vahnih, वह्निः, yajama, the bearer of oblations; also *Aditya*, the sun (); also.

Brahmanah, the supreme, i.e. the Soma. In the *adhidaivata* context, *vahni* is the sun but in the *Adhyatmika*, it is the self (वह्निरात्मा भवति; the three speeches (वाक्) are *Vidya*, *Matl*, and *Buddhi*, (*Nir.* XIII. 27—an appendix)

35. The Nirukta in the appendix (XIII. 28) gives both the types of meaning, the *adhdivat*, and then *adhyatma*; in the former, *gavah dhenavah*, गावः धेनवः, the milch—kine are the sun's rays (रश्मयः); in the latter, they are the sense organs (इन्द्रियाणि). They long for the Soma, which in the former case is the sun, (सोमं आदित्यं), and in the latter, the self (सोमं आत्मनम्). In both the cases, the wise men (विप्राः) are inquiring for him (i.e. for rays or for sense organs) with praises (मतिभिः).

In the former case, our adorations in the Tristubh metre are united in the Soma and in the latter, the adorations are united in Atman and the seven seers (*Nir. Appendix XIII. 28*).

(एत एव सोमं गावो धेनवो रश्मयो वावश्यमानाः आदित्यं यन्ति । एवमेव सोमं विप्रा रश्मयो मतिभिः पृच्छमाना कामयमानाः आदित्यं यन्ति—अग्निदेवत; एतएव सोमं गावो धेनव इन्द्रियाणि वावश्यमानानि कामयमानान्यात्मानं यन्ति—अध्यात्मम्; एतमेवाकर्ष्य त्रिष्टुभश्च संनवन्ते—अग्निदेवत; इममेवात्मा च सप्त ऋषयश्च संनवन्ते—अध्यात्मम्).

39. **Padaynah**, पदज्ञाः, knower of the hiding places of cattle, stolen by Panis (पणिभिरपहृतानां गवां पदानि जानन्तः —*Sayana*).

Svarvidah, the all-knowing; the knower of the sun of enlightenment (स्वविदः सर्वज्ञाः सूर्यं जानन्तो वा —*Sayana*).

Gah adrim usnan, गाः अद्रि उष्णान्, stole the cattle from rock; found the stolen cows concealed in the caves behind the rocks (उष्=मुष्=इष्णान् in the Samaveda).

47. **Trivarutham**, three-fold protection (from heat, cold and rains, त्रयः शीतातपवर्षाः । तेषां निवारकं त्रिवरूथम् —*Sayana*).

48. **Camvoh**, चम्बोः, into the cups or the pressing boards (चम्बोः अग्निषवण फलकयोः —*Sayana*).

52. **Pava**, पवा, neat and pure; with pure stream (पवा पवमानया धारया).

Sarasi, in waters known as the *Vasativari* (सरसि उदके वसतीवर्याह्वये)

Note :—The word *Vasativari* nowhere occurs in the Rgveda. It is a term coined in the Brahmanic period.

Vato na jutah, speedy like the wind (वातः न इव जूतः वेगितः —*Sayana*).

Puru'medhah cit, पुरुमेधः चित्, full of enlightenment ; the object of many sacrifices (पुरुमेधश्चित् बहुविधयज्ञ इन्द्रश्चिद् इन्द्रोऽपि).

Takave, तकवे, approaching (Soma) ; moving towards the Soma

(तकवे । तकतिर्गति कर्मसु पठितः —Nigh. II.14 ; अस्मादोणादिक उन्प्रत्ययः । सोममभिगच्छते स्तुतिभिः —*Sayana*).

54. **Manscatve**, मांश्चत्वे, in a fight on horse-back ; (अश्वं क्रियमाणयुद्धे —*Venkata*); synonym of horse, मांश्चत्वः=horse, —Nigh. I.14 ; a battle (मांश्चत्वे । अश्वनामैतत् मक्षु चरतीति । अश्वः क्रियमाणयुद्धे । तत्साध्यत्वाद्युद्धमिह गृह्यते —*Sayana*).

Prsane पृशने, a personal combat : an arm-fight (पृशने स्पर्शनसाध्ये बाहुयुद्धे —*Venkata* ; *Sayana*).

55. **Sam tri pavitra vitatani**, सं त्री पवित्रा विततानि, three out-stretched filters ; these filters are *agni* (fire), *vayu* (wind) and *surya* (the sun) —*Venkata*.

Ekam, the fleecy or woollen filter (एकं आविकं —*Venkata* ; अविवालकृतं पवित्रं —*Sayana*).

56. **Drapsan**, drops of sap (द्रप्सान् रसकणान् —*Sayana*).

Avyam varam, अव्यं वारम्, the filter of sheep wool.

57. **Kavayo na grdhras**, worshippers of praisers greedy of wealth like a vulture, (कवयो न गृध्राः धनमभिकांक्षमाणाः स्तोतारः).

Hymn-98

For verse 1, Samaveda, 1.6.2.1.5 (549) and (II.5.1.16.1 (1238) अभि changed to अभी).

verse 3, Samaveda, II.5.1.16.3 (1240).

verse 5, Samaveda, II.5.1.16.2 (1239).

verse 6, Samaveda. II.5.2.18.2 (1330).

verse 7, Samaveda, I.6.2.1.8 (552) ; II.5.2.18.1 (1329) and II.8.2.8.3 (1681).

verse 10, Samaveda, II 5.2.18.3 (1331) and II.8.2 8.1 (1679) with viraya for *devaya*.

verse 12, Samaveda, II.8.2,8.2 (1680).

2. *Druna hitah*, while poured (हितः) through the pot (द्रुणा, द्रोणकलशेन).

Druna has been taken by Sayana with हियानः *hiyanah* (तेन पूर्यमाणः), and *hitah* is explained as “sent forth on all sides”, or “praised by the worshippers.” (द्रुणा द्रुममयेन द्रोणकलशेन हियानः । तेन पूर्यमाणः सन् “हि गतो बृद्धो च”.

Varma. mail, cover for body (वर्म कवचं —*Sayana*).

Avyayam, अश्वयं, woollen filter (अविमयं पवित्रम्).

12. *Surayah sakhayah*, intelligent friends or praisers (सूरयः प्राज्ञः ; सखायः स्तोतारः —*Sayana*).

Vajagandhyam, food or Soma with flavour and fragrance (वाजगन्ध्यं बलकर साधुगन्धोपेतं सोमम् —*Sayana*).

Hymn-99

The *Rsis* (seers) are the two *Rebhasunus* of the family of *Kasyapa* (रेभसूनी काश्यपो), *Rebhasunu* means the son of *Rebha*.

For verse 1, Samaveda, I.6.2.1.7 (551)

verse 2, Samaveda, II.8.1.6.1 (1631).

verse 3, Samaveda, II.8.1.6.2 (1632).

verse 4, Samaveda, II.8.1.6.3 (1633).

1. **Nirnijam vayanti**, निर्णिजं वयन्ति, spread out the bright (or white) cosmic filter ; they weave a garment (*Wilson*).

3. **Gavah**, गावः, cows ; *pura nunam surayah*, पुरा नूनं सूरयः, men of wisdom, now and of old, Sayana gives another fanciful interpretation of *gavah* — “which the cows take up in their mouths, “eating it in the form of grass (गावः गन्तारः सूरयः स्तोतारः पुरा च नूनं इदानीं च यं सोमरसं घ्रासभिः घ्रास्यैः दधुः धारयन्ति । पिबन्तीति यावत् । यद्वा । गावो घेनवो यं सोमं तृणादिष्ववस्थितमासभिरास्यैर्दधुर्धारयन्ति त्णरूपेण भक्षयन्ति — *Sayana*).

Hymn-100

For verse 1, Samaveda, I.6.2.1.6 (550).

verse 6, Samaveda, II.3.2.19.1 (1016) with *vajasataye*.

verse 7, Samaveda, II.3.2.19.2 (1017).

verse 9, Samaveda, II.3.2.19.3 (1018).

Hymn-101

For verses 1-3 (with variations), Samaveda, II.1.1.18.1-3 (697, 698, 699).

verse 1, Samaveda, I.6.2.2.1 (545).

verses 4-6, Samaveda, II.2.2.15.1-3 (872-874).

verse 4, Samaveda, I.6.2.1.3 (547).

verses 7-9, Samaveda, II.2.1.16.1-3 (818-820).

verse 7, Samaveda, I.6.2.1.2 (546).

verses 10-12, Samaveda, II.4.1.20.1-3 (1101-1103).

verse 10, Samaveda, I.6.2.1.4 (548).

verse 13-15, Samaveda, II.6.2.3. 1-3 (1386-1388).

verse 13, Samaveda, I.6.2.1.9 (553) and II.2.1.2.22.3 (774).

13. **Bhrgavah**, भृगवः, brilliant ones.

Makham, मखं, villain.

Aradhasam svanam apahata, अराधसं श्वानं अपहता, drive off the dog, the greedy (अराधसं संसाधककर्मरहितम् —*Sayana*).

Martah na vrta tat vacah, मर्तः न वृत्त तत् वचः, let no mortal hear the sound (let no mortal come to know it) (तत् वचः वचनं घोषं मर्तः मारकः कविर्मन्त्रकारी इवा —*Sayana*, dog, obstructing in the sacred rites).

Hymn-102

For verses 1-3, Samaveda, II.3.2.18, 1-3 (1013-1015) (with *prana* for *krana*)

verse 1, Samaveda, I.6 2.3.5 (570).

verse 4, Samaveda, I 2.1.1 5 (101) with variations.

2. **Sapta dhamam**, seven abodes or supports (of *Yajna*), i.e., seven metres (Gayatri) etc.), or *Sapta* may mean *Sarpanasilah* (सप्त सर्पणशीलः) derived from √सृप्, “they effused the Soma with the *Vasativari* water.” (सप्तसर्पणशीलैर्बसतोवयांदिभिर्दुकैः सोममांभषुष्वन्ति —*Sayana*; यज्ञस्य सप्तभिः धारकैश्छन्दोभिः प्रियं सोमं अभिष्टुवन्ति, or सप्तभिः उदकैः अभिषुष्वन्ति, they praise the Soma with seven metres or effuse it with seven waters — *Venkata*).

3. **Yojana**, योजना, measures out hymns ; *Yojanani*, means “roads” or stages. See I.18 5. where Sayana says *Yojana* is “a means for inducing the gods to yoke their horses. i.e., a hymn (योजना योजनानि योजन-कारोणि स्तोत्राणि —*Sayana*).

4. **Seven mothers**, सप्त मातरः , may be seven waters of seven rivers, or seven rivers.

8. **Rtasya didhitim**, ऋतस्य दीधितिम्, lustre of the rite (दीधितिं धारकं रसं ; ऋतस्यः यज्ञस्य —*Sayana*).

Hymn-103

For verse 1, Samaveda, I 6.2.3 8 (573).

2. **Tri sadhastha**, त्री सधस्था, three stations, i.e., the *drona-kalasa* (the wooden cask), a *adhavaniya*, (that into which the *Soma* may run) and the *putabhrt*, —द्रोणकलश, आधवनीय, पूतभृत, “holding the filtered Soma”.

3. **Sapta rsinam vanih**, सप्तऋषीणां वाणीः , the speech of seven rsis.

4. **Camvoh**, चम्बोः , cups (IX 97.48)

5. **Vaghadbhih vaghat**, वाघद्भिः वाघत्, praised by the praisers or priests ; or carried by the priests or fetching wealth for the worshippers. (पुनानः पूयमानः वाघत् उह्यमानः वाघद्भिः ऋत्विग्भिः —*Venkata* ; वाघद्भिः ऋत्विग्भिः पुनानः पूयमानः वाघत् स्तोत्राणां यत्नां घनादीनि प्रापयन् परिगच्छ —*Sayana*); [वाघात इति ऋत्विङ्नाम; वाघत् = priest ; Nigh. III 18].

Hymn-104

For verses 1-3, Samaveda, II.4.2.9.1-3.

verse 1, Samaveda, I.6 2.3.3.

Hymn-105

For verses 1-3, Samaveda, II.4.1.9.1-3 (1157-1159.)

verse 1, Samaveda, I.6.2.3.4 (569).

verses 4-6, Samaveda, II.7.3.20.1-3 (1611-1613) with variations.

verse 4, Samaveda, I.6.2.3.10 (575).

Hymn-106

For verses 1-3, Samaveda, II.1.1.17.1-3 (694-696).

verse 1, Samaveda, I.6.2.3.1 (566).

verse 4, Samaveda, I.6.2.3.2 (567).

verses 7-9, Samaveda, II.5.2.17.1-3 (1326-1328).

verse 7, Samaveda, I.6.2.3.6 (571).

verses 10-12, Samaveda, II.3.1.18.1-3 (940-942).

verse 10, Samaveda, I.6.2.3.7 (572).

verse 13, Samaveda, I.6.2.3.11 (576) and II.1.2.22.2 (773).

verse 14, Samaveda, II.1.2.22.1 (772).

2. **Sutah ayam somah indrasya pavate**, it, the effused elixir, is squeezed and filtered for the resplendent self, or, this munificent effused Soma is filtered for Indra's sustenance (*Wilson*).

Bharaya sanasi, inspirer in putting a fight (against evils and evil-doers); worthy of being invoked at the time of battle (भराय संग्रामाय तदर्थं सानसि भजनीयः — *Sayana*).

3. **Apsujit**, conquering in waters (अप्सुजित् उदकार्यं वृत्रस्य नेता, conquering the Vrtra in waters or for the sake of waters; or conquering *ahi* in the firmament.

Apah, आपः = *antariksa*, firmament, Nigh. I.3).

11. **Dhibhih**, धीभिः, by the praises ; by the fingers (धीभिः स्तुतिभिः ; वर्णलोपश्छान्दसः । धीमिः=धीतिभिः अङ्गुलीभिः — *Venkata* ; also *Scyana*).

13. **Harib ati**, हरिः अति, the green tinted elixir proceeds (हरिः हरितवर्णः अति गच्छति — *Venkata*).

Devayuh, desirous of or desired by gods or Nature's bounties (देवयुः देवकामः — *Venkata*. देवान् कामयमानः — *Sayana*).

Hymn-107

For verse 9, see Nir. V.3.

For verse 2, Samaveda, II.5.2.12.2 (1314).

verse 3, Samaveda, II.5.2.12.3 (1315).

verses 4-5, Samaveda, II.1.1.9.1-2 (675, 676)

verse 4, Samaveda, I 6.1.3.1 (511).

verse 6, Samaveda, I.6.1.3.9 (519).

verses 8 and 9, Samaveda, II.3.2.12.1-2 (997-998).

verse 8, Samaveda, I.6.1.3.5 (515).

verses 10 and 11, Samaveda, II.8.2.12.1-2 (1689, 1690).

verse 10, Samaveda, I.6.1.3.3 (513).

verses 12 and 13, Samaveda, II.1.2.20.1-2 (767, 768).

verse 12, Samaveda, I.6.1.3.4 (514).

verses 14-16, Samaveda, II.2.2.9.1-3 (856-858).

verse 14, Samaveda, I.6.1.3.8 (518).

verse 17, Samaveda, I.6.1.3.10 (520).

verse 19, Samaveda, I.6.1.3.6 (516) and II.3.1.11.1 (922).

verse 20, Samaveda, II.3.1.11.2 (923) (with variations).

verses 21 and 22, Samaveda, II.4.1.12.1-2 (1079, 1080), with variations).

verse 23, Samaveda, I.6.1.3.11 (521) with several variations.

verse 25, Samaveda, I.6.1.3.12 (522).

6. **Angirastamah**, अंगरिस्तमः, most prominent among body fluids. (अंगिरसां वरिष्ठः पितृणां नेता — *Sayana*).

9. **Anupe aksah**, अनूपे अक्षाः, goes to the reservoir placed at a lower level (अनूपे निम्ने देशे कलशे — *Sayana*).

When the cowherd dwells with kine in a watery place, Soma flows from the milked cows.

Aksah, अक्षाः, is formed from √अश्, to go (अश्नोतेरित्येवमेके), (X.89.6 सोमो अक्षाः). Soma scholars think that the word *aksah*, means to dwell in the former and to flow in the latter quotation. When the cowherd dwells with kine in a watery place, then Soma flows from the milked kine. According to Sakapuni, in all quotations, the word *aksah* means 'to dwell'. (क्षिपतिनिगमः पूर्वः क्षरति निगम उत्तर इत्येके । अनूपे गोमान् गोभिर्यदा क्षियत्यथ सोमो दुग्धाभ्यः क्षरति । सर्वे क्षियति निगमा इति आकपूणिः — Nir. V 3).

Somah dugdhabbhih aksah, Soma is mixed with milk and curds in the pitcher.

Tosate, तोशते, is beaten (तोशतिर्वधकर्मा — *Venkata* ; नितोशते = वधकर्माणः — Nigh. II.19).

14. **Ayavah somasah**, आयवः सोमासः, swift (आयवः गमनशीलाः — *Sayana*).
Samudrasya adbhivistapi, filter placed on the water vessel ; (समुद्रस्य भन्तरिसस्य, of the firmament, अधिविष्टपि अधिकं समुक्छिते पवित्रे, upon the uplifted filter — *Sayana*).

Hymn-108

For verses 1 and 2, Samaveda, II.1.1.16.1-2 (692, 693).

verse 1, Samaveda, I.6.2.4.1 (578).

verses 3 and 4, Samaveda, II.3.1.17.1-2 (938, 939).

verse 3, Samaveda, I.6.2.4.6 (583).

verses 5 and 6, Samaveda, I.6.2.4.7-8 (584, 585).

verses 7 and 8, Samaveda, II.6.2.6.1-2 (1394, 1395).

verse 7, Samaveda, I.6.2.4.3 (580).

verses 9 and 10, Samaveda, II.3.2.17.1-2 (1011, 1012).

verse 9, Samaveda, I.6.2.4.2 (579).

verse 11, Samaveda, I.6.2.4.4 (581).

verses 13 and 14, Samaveda, II.4.1.18.1-2 (1096, 1097).

verse 13, Samaveda, I.6.2.4.5 (582).

8. **Rtena ya rtajata viva' vr̥dha raja deva rtam brhat**—Soma is *devartam*, देवऋतं, divine and embodiment of eternal truth ; *brhat*, बृहत्, extensive and great or true and vast *rtajatah*, ऋतजातः, brought to the cosmic sacrifice ; *rtena vivrdhe*, ऋतेन विवृधे, mixed, dressed, fostered by or

increased with water. Or, (pour it fourth) for the race of the gods, which water-born is fostered by the water, the king, the gods, the true, the great—*Wilson*.

Payovrdham, पयोवृद्धं, mixed with milk, dressed with milk ; augmentor of water.

Hymn-109

For verses 1-3, Samaveda, II.6.1.8.1-3 (1367, 1369, 1368).

verse 1, Samaveda, I.5.1.5.1 (427).

verses 4-6. Samaveda, II.5.1.17.1-3 (1241, 1242, 1243).

verse 4, Samaveda, I.5.1.5.3 (429)

verse 7, Samaveda, I.5.1.5.10 (436)

verses 10-12, Samaveda, II.5.2.19.1-3 (1332, 1333, 1334).

verse 10, Samaveda, I.5.1.5.4 (430).

verse 13, Samaveda, I.5.1.5.5 (431).

verses 16-18, Samaveda, II.4.2.10.1-3 (1160, 1161, 1162) (with variations).

Hymn-110

For verse 5, see Nir. V.4.

For verses 1-3, Samaveda, II.6.1.7.1-3 (1364, 1366, 1365).

verse 1, Samaveda, I.5.1.5.2 (428).

verse 4, Samaveda, II.7.1.7.3 (1508).

verse 5, Samaveda, II.7.1.7.2 (1507).

verse 6, Samaveda, II.7.1.3.2 (1495).

verse 7, Samaveda, II.7.1.7.1 (1506).

verse 8, Samaveda, II.5.1 11.3 (1227).

verse 9, Samaveda, II.7.1.3.3 (1496) (with variations).

5. **Saryabhih**, with fingers (*saryah*, शर्याः means fingers : they create works ; *saryah*, means arrows ; they are made of *saccharum sara* (शर). *Sara* (arrow) is derived from √शृ, to rend.

(शर्या अंगुलयो भवन्ति, सृजन्ति कर्माणि । शर्या इषवःशरमय्यः । शर शृणातेः —Nir. V.4 ; Nigh. II.5.

Saryabhih na bharamanah gabhastyoh, शर्याभिः न भरमाणः गभस्त्योः , as with arrows one (pierces), supporting (a bow) with two arms.

Hymn-111

For verse 1, Samaveda, I.5.2.3.7 (463).

verses 1, 2, 3, Samaveda, II.7.3.10 (1590, 1592, 1591) with some variations.

1. **Rkvibhih**, with the Rkvans, with grand splendours ; with encomiastic splendours (the word at two places has two meanings. According to Sayana, the first one means स्तुतिमद्भिः , or praises and the second तेजोभिः . The seven mouths (सप्तास्येभिः) are for taking Soma juices.

Hymn-112

For verse 3, see Nir. VI.6.

3. I am a bard (कारः), my father (तत) is physician (भिक्षक्), my mother (नना) a stone-grinder (उपलप्रक्षिणी), planning in various ways, desirous of wealth, we live, following (others) like cattle ; flow Some ; flow for Indra's sake.

I am a bard, i.e., composer of hymns (कर्ता स्तोमानां). My father is a physician. The word ततः, *tatah*, is a synonym of offspring ; it means father or son (तत इति सन्ताननाम । पितुर्वा । पुत्रस्य वा ।). Stone-grinder, i.e., one who prepares barley meal (उपलप्रक्षिणीसक्तुकारिका).

Nana, नना, derived from √नम्, means either mother or daughter (नना नमतेः । माता वा । दूहिता वा ।) Planning in various ways, i.e., working in various ways (नानाधिया नाना कर्माणः). Desirous of wealth, lovers of wealth (वसुयवो वसुकामाः). We follow the world like kine. —Nir. VI.6.

4. **Sepah romanvantau bhedau**, शेषो रोमण्वन्तो भेदौ, The masculine is attracted towards the pleasure of the feminine grace. (शेषः । शेषो वेतस इति पुंस्प्रजननस्य —Nir. III 21 ; यथा शेषः रोमण्वन्तो भेदौ इच्छति —*Sayana* ; शेषः शपतेः स्पृशतिकर्मणः । वेतसो वितस्त भवति.

Sepah, शेषः, and **Vaitasah**, वैतसः, are synonyms of penis. *Sepah* is derived from √शप्, meaning to touch. *Vaitasah* ; it is faded — Nir. III.21).

X.85. 37 ; and for वेतस —“Thrice during the day, hast thou embraced me ; त्रिः स्म माहूतः श्वययो वैतसेन —X.95.5.

Hymn-113

1. **Saryanavati**, शर्यणावति, see earlier references ; (I.84.14 ; VIII.6 39 ; 7.29 ; 64.11 , IX.65.22) ; in the Saryanavat i.e., at the seat of the innermost consciousness. (In the vicinity of the lake, *saryanavat*, of the Kuruksetra country Jaimini Brahmana, III 64).

2 **Arjikat**, अर्जीकात्, on the bank of a river (the Vedic name, later on given to a region along the river, known as Beas in the Punjab; the country of *Rjikas*, (ऋजीकानाम दूरभव अर्जीको जनपदः —*Sayana*) ; also from a straight or plain, and hence sacred region *rju*, straight ; not crooked; अर्जीकात् ऋजोरकुटिलात् पवित्रात् क्षरं —*Sayana* ; अर्जीकीयां विषाडित्या ऋजीकप्रभवा वा । ऋजुगामिनी वा —Nir. IX.26 ; *Arjikiya* is called *Vipas*, विषाश्, so called because it rises in *rjuka*, or it flows in straight line).

6. **Gravna some mahiyate somena anandam janayan**, engendering the delight (सोमेन आनन्द जनयन्) shows his prowess (महीयते) with the grinding stone (ग्राव्ण) upon the Soma (सोमे) —*Wilson* (पवमान ! यत्र ब्रह्मा ब्राह्मणः छन्दस्यां छन्दसे हितां छन्दस्कृतां वाचं वदन् अभिषवग्रावणा युक्तः सोमे देवैः पूज्यते, सोमेन देवाना आनन्दं जनयत् । तत्र इन्द्राय इन्दो ! परि स्रव —*Venkata*).

10. **Kamah**, wishes (कामाः काम्यमाना देवाः —*Sayana*).

Nikamah, निकामाः, desires (निकामाः, नितरामवश्यं प्रार्थ्यमाना इन्द्रादयः —*Sayana*).

Bradhnasya vistapam, abode of the sun (ब्रध्नस्य सूर्यस्य आदित्यस्य विष्टपं स्थानम् —*Venkata* ; (ब्रध्नस्य सर्वेषां प्रज्ञापकस्य, the revealer of every one, यद्वा सूर्येज विना कर्मणि न घटन्ति इति सर्वेषां कर्मणा मूलभूतस्यादित्यस्य विष्टपं महस्थानं यत्र विद्यते तत्र लोके—*Sayana* ; because nothing is done in absence of daylight, hence, the root cause of daylight, is known as the sun.

11. **Ananda, moda, muda and pramuda**, आनन्दाश्च मोदाश्च मुदः प्रमुदः, shades of differences as in bliss, joy, happiness and pleasure. (अल्पभेदो द्रष्टव्यः —*Sayana*; आनन्दादीनां सूक्ष्मो भेदः —*Venkata*).

Hymn-114

1. **Rse**, O rsi, the one with penetrating vision (ऋषे सूक्ष्मदृष्टर्ह ! —*Sayana*).

Kasyapah, कश्यपः = पश्यकः the seer.

Girah, गिरः, words of praise, स्तुतिरूपा वाचः.

Namasya, offer obeisance ; adore (नमस्य पूजय ; नमसः पूजायां “नमो बरिव” इति ऋक् —*Sayana*).

Mantra' krtam, मंत्रस्कृताम्, hymn-makers ; the seers ; the interpreters of the divine speech.

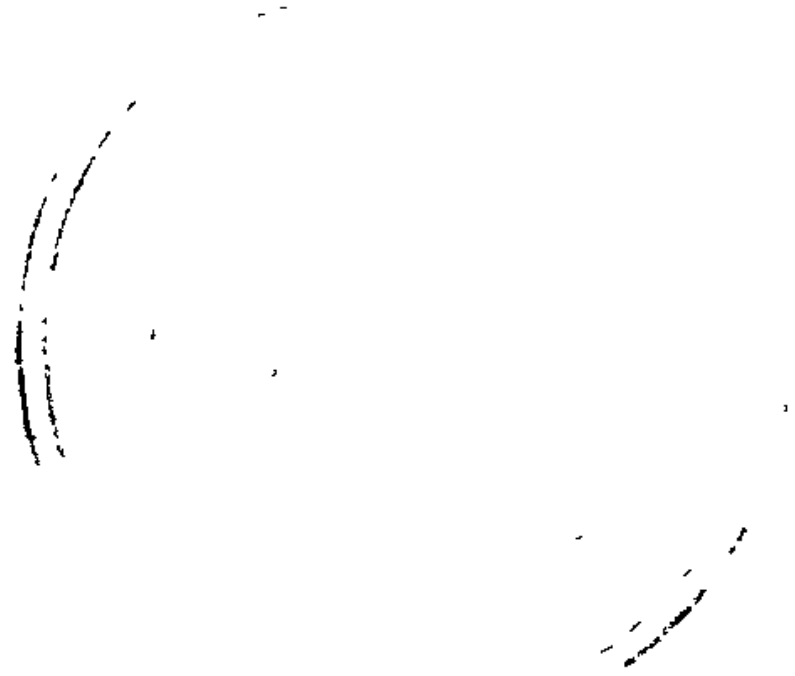
3. **Nanasuryah**, नानासूर्याः, the numerous suns, since they cause numerous seasons (नानालिगत्वाद् ऋतूनां नाना सूर्यत्वम् —*Tait. Ar. I.7.6* —*Nana-suryah*, may be qualifying *disah* or numerous quarters (नाना सूर्या इति दिग्विशेषणम् —*Sayana*).

Sapta hotarah, सप्त होतारः, the seven invokers or priests.

Sapta disah, सप्तदिशः seven cardinal points or quarters.

Sapta adityes, the seven suns, born of mother Aditi, (सप्त ऋदितेः पुत्राः, सप्त ऋदित्याः —*Venkata*), cf. ऋष्टी पुत्रासो ऋदितेः —X.72.8 (सप्त ऋदित्याः ऋदितेः पुत्रा घात्रादयो मातृण्ड वज्रिताः =*Sayana*, *Dhatr* etc. eight *Adityas* minus *Martanda*).

72.8

Central Archaeological Library,

NEW DELHI.

72806

Call No. Sa2V1/Sar/Vid

**Author— Saraswati, Satya
Prakash.**

Title— Rgveda Samhita

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

**Please help us to keep the book
clean and moving.**

S. B., 148. N. DELHI.

ओरम्

RIG VEDA

॥ ऋग्वेद ॥

VOL. XII खण्ड

Complete in 12 vols.

**Mantras in Sanskrit
with English Translation
and Transliteration**

Translated by
Swami Satya Prakash Saraswati
Satyakam Vidyalkar

The enduring teachings of the Vedas are not a relic of the past, nor are they the exclusive preserve or the sole inheritance of Indians and Indo-Aryans. They belong to the common heritage of humanity and are relevant in our contemporary world and in our age. We owe it to ourselves and to the peoples and the nations of the world to share this precious heritage and to disseminate its message and meaning.

The Vedas have been translated into several languages. Scholars like Griffith, Wilson and Max Muller have written commentaries on the Vedas in English. But the need for bringing out an authentic and standard translation of the Vedas has been felt for quite sometime.

To meet the need of a modern, easy to understand English translation of the Vedas, the Veda Pratishthan of DAV College Managing Committee, New Delhi had been publishing complete translation of the four Vedas in twenty-two volumes since 1977.

This new 2008 edition has far superior production values and is priced at less than one-fourth of the price it was being sold so far.

RIG VEDA ऋग्वेद

Volume XII
[Book X, Hymns 87–191]

English Translation
by
Swami Satya Prakash Saraswati
and
Satyakam Vidyalkar

द्वादशो भागः
[दशमं मण्डलम्, सूक्तानि 87–191]

DAV Publication Division
(Veda Pratishthan)
Arya Samaj Building, UP Block,
Pitampura, Delhi-110034

Price : Rs. 1100.00 (Rupees Eleven Hundred only)
(For Complete Set of 12 Volumes)

Transliteration based on the text of Theodor Aufrecht.

Edition - 2008

Reprint - 2009

ISBN : 978-81-89492-22-9

ISBN : 978-81-89492-10-6 (Set)

RIG VEDA. Vol. XII

© Published by the D.A.V. Publication Division,
(Veda Pratishthan), Arya Samaj Building,
UP Block, Pitampura, Delhi-110034

Contents

Epilogue by Swami Satya Prakash Saraswati

Prayerful Thanksgiving by Dr. L.M. Singhvi

English Translation: Book X

Hymns 87 to 191	4462 - 4741
Notes Book X	4743 - 4838
Rishi Sūchi	4839 - 4847
Devata Sūchi	4848 - 4862
Index	4863 - 4938

Epilogue

by

Swami Satya Prakash Saraswati

In 1967, I retired from the University Professorial Chair, and for a few years I continued in my University of Allahabad as a research professor. In 1971, I entered into the holy discipline of *Sannyāsa*. As a devotee of Maharshi Dayananda Saraswati, I was deeply interested in the study of the Vedas, the Upanishads and the Upangas. In the early months of 1974, my friend, an eminent figure, Shri Prakash Vir Shastry, whom I had known for the past several years, sounded me if I could help the Veda Pratishthana, New Delhi, (of which another friend of mine, Dr. Govardhan Lal Datta was the Chairman) in editing and translating the four Vedic Samhitas, the Rik, the Yajur, the Sama and the Atharva, and he promised that he would arrange with a number of Sanskrit scholars to help me in the project. I assured Shri Prakash Vir (a unique and distinguished Parliamentarian, and a person richly endowed with human qualities) that I would be able to undertake the task, if I could be assured of a decent and neat printing.

In the meanwhile, we had to face all types of difficulties. We decided among ourselves to work on the Rig Veda first which, if completed, would mean half of the entire Job finished (since out of the total mantras 20,416, the Rig Veda alone has 10,589 mantras). I am thankful to my colleague, Pandit Satyakama Vidyalankar, a scholar, writer and an editor of repute; he worked with me incessantly for about ten years on the Rig Veda. For days together, we sat at different centres — New Delhi, Bombay, Khapoli,

Hyderabad, Hardwar, Chandigarh, Kanpur, Allahabad and Meerut, thankfully enjoyed the hospitality of our numerous hosts and patiently discussed each and every verse. On the Rig Veda, the commentaries of Skandasvami, Udgitha, Venkata Madhava and Sayana are available. Swami Dayananda (1824-83) gave us a new insight into the meanings of the Vedas, but his life was cut short, and as such, his translation on the Rig Veda could proceed up to Book VII, Hymn 61, verse 2 only.

Our task was much more difficult than of Griffith and of Wilson. Wilson completed his translation near about 1857-58. W.F. Webster who revised and edited Wilson's translation before print writes in his Preface (1868) thus: "The distinguishing feature of Prof. Wilson's translation, whether for good, or for evil, is its *adherence to Sayana*, and this, so far from modifying, I have, if anything, intensified." He further says: "Professor Wilson has, it seems to me, translated Sayana's paraphrase, rather than the original text, and has often used a stilted or a prosaic word instead of the homely, quaint or a poetic word, which the original suggests."

Both Venkata Madhava and Sayana represented post-Mahabharata traditions of scholarship, when the Vedic texts were taken out of their real contexts, and were forced upon to be utilized for ritual-ridden traditions. By this time, they had ceased to inspire and arouse the static lifeless society of India. Both Dayananda and Aurobindo could see deeper meanings into the lines of the Vedic mantras. Long long ago, much before the currency of traditional rituals, they inspired the Aryan society to develop its culture, its philosophy and its sciences; it inspired the Risis of the Upanishads in the spiritual parameter as well.

The Vedas have come down to us in a language, which was original, most natural, and which had to be interpreted on the etymological principles outlined by Yaska, and which have been further elaborated by Dayananda and Aurobindo. In this context, Aurobindo says: "It was the curiosity of a foreign culture that broke after many centuries the seal of final authoritativeness which Sayana had fixed "on the ritualistic interpretation of the Veda." While even Western scholars were feeling shy of breaking this seal of ritualistic

interpretation (in fact, they further tightened it up), it goes to the credit of Dayananda in freeing the Vedic mantras from the ritualistic viniyoga. These Vedas, in our earliest human history, inspired mankind with dynamism in all walks of life—they inspired a farmer, a labourer, a soldier, a businessman and a householder in his daily routine life, and on the other hand inspired a mystic, a sage, a devotee, a seer in spiritual parameters and as such, they encouraged the Arya of our ancient times to evolve a theistic benevolent dynamic society based on morality and high values of life.

And, therefore, I say, our task was much more difficult than of Griffith, Max Muller, Wilson and others who translated the Vedic hymns mainly on the basis of Sayana's interpretations. Vedas do not constitute a text for anthropological, archaeological or mythological (history and culture) studies. Aurobindo has very ably discussed all these themes in his *The Secret of the Veda*. Dayananda has clearly worked on these lines when he wrote his inspiring unique book *The Rigveddādi-Bhashya-Bhumika*. He has shown lacuna in Sayana's interpretations. Nobody would deny Sayana's unique position as one of our greatest commentators on the Vedic Texts; he is our distinguished Acharya, but he followed the rotten traditions of his times. Dayananda had the insight of a Rishi, and he very clearly said that the *viniyogas* are the impositions on the Vedic verses. Dayananda was the greatest living authority on the Vedic language, next to Yaska, Patanjali and Panini only, and he gave us a new vision, quite in line with the vision possessed by the Rishis of the Upanishadic, the Vedanga and the Upanga periods.

Since Dayananda wrote his commentary on the Vedas, our Vedic scholars rightly popularized the *Nirukta* and the *Nighantu* of Yaska. Today in market, we have about half-a-dozen excellent commentaries on the *Nirukta* in Hindi and Sanskrit. Among the classical commentators on the *Nirukta* and the *Nighantu* are Skandasvamin, Devarājajavan, and the most notable Durgā (13th-14th century). Among the recent ones are Svami Brahmamuni, Bhagavatdatta, Chandramani, Aryamuni and Rajarama. Dr. Lakshman Swarup has extensively worked on the *Nirukta*, and translated it into English also. In my critical notes, I have tried to accomodate the commentary of Yaska as much as I could; Yaska's

renderings of the Vedic verses would be a help to our critical scholars. On certain topics, I have given detailed notes as on the Vāḷakhilya Suktas, and on Soma Pavamana Suktas.

In the earliest stage, we tried to have our transliteration of the Vedic text in Roman script with our latest diacritical marks and the work was assigned to Dr. (Km) Usha Jyotishmati. But later on, since we could procure Theodor Aufrecht's excellent transliteration into the Roman script, we thought it more convenient to accept it for our purpose. Of course, the diacritical marks adopted these days are slightly different from those adopted by T. Aufrecht. Our printers also showed reluctance in providing diacritical marks in their entire printing, and thus we had no other recourse left. For this, we offer regrets and apologize to our readers. In our critical notes also, we could not provide diacritical marks, but the deficiency has been well compensated by reproducing Sanskrit quotations in the Devanagari script. For Aufrecht's key to diacritical marks, see our Introductory Volume (Vol.1, p. 81). We hope to provide the diacritical marks in our volumes on the Yaj'uh and other Vedas.

We are obliged to our colleague Shri Udaivir Viraj for his labour on the complete index given at the end of the Volume XII. We are also reproducing the Devatā and Rishi indexes (in Devanagari script). We offer our profused apologies for numerous misprints and negligences which should not have been there in a project like this. We are thankful to Shri Jagannatha Vidyānkar who laboured hard while going through press-proofs in spite of his physical handicaps.

So far as printing and other details are concerned, we had the advantage of the matured experience of Shri Vishwa Nath of Messrs. Rajpal & Sons, who supervised the printing.

New Delhi

August 24, 1986

Prayerful Thanksgiving

by

Dr. L.M. Singhvi

I

With the publication of this, the last volume of the Rig Veda Samhita, my colleagues in Veda Pratishthan and I have the satisfaction of seeing the completion of an important and substantial phase of the project of publishing an annotated English translation of the Vedas based on Indian and international perspectives and expositions. We began some eight years ago with a firm resolve in our hearts, with a sense of sublime purpose, and in sincere humility. We knew that the journey of a thousand miles must begin with one step and that even mighty rivers may have modest beginnings. Our resolve of more than eight years ago could at that time be described only as an act of faith. The fabric of our faith was woven with the warp of prayerful aspiration and woof of consecrated effort.

II

I take this opportunity to offer our prayerful thanksgiving on behalf of all my colleagues and on my own behalf. We rejoice in the completion of the most important phase of our project which was in the nature of a pilgrimage of the spirit, uplifting, ennobling and fulfilling. We celebrate not only our arrival, but also our joyous journey. Predictably and understandably, there were in this journey transient travails and triumphs, swift and slow phases, alternating

anxiety and enthusiasm, passing disappointments and a residual sense of abiding satisfaction. There was always an inspiring, introspective awareness of that perennial striving and prayer which found expression in the Rig Veda in which the very first Sukta invokes cosmic inspiration. We asked ourselves in all humility as the great seers of yore taught us: "How may the mind draw near you to please you, O foremost divine? What hymn of praise shall bring us greater blessings? Who were the illustrious ones who gained your favour through worship? How shall we pay you our reverent homage?" Trusting in that fundamental divine principle and its eternal immanence, we sought and found inspiration and guidance in the message of Vedas. In that perspective, our modest but meaningful project assumed the aspect of a Vedic yajna in the workaday world of the householder and in the manner and tradition of cosmic worship at the threshold of cosmic consciousness on the altar of creativity and realization. To go back to the Rigvedic imagery, the Vedic — hymns are like the weaving shuttles of cosmic threads, the great sages, seers and samhitakarakas weaving forth and weaving back, extending them and unbending them.

III

Sri Aurobindo described the chants of the Rig Veda as episodes of the lyrical epic of the soul in its immortal ascension. Rig Veda is truly the high aspiring song of humanity in which, to adapt the words of the great poet Kalidasa, meaning and expression are indivisibly integrated. Profoundly humane and compassionate, untrammelled and emancipated in its universality, deeply spiritual in its mystical depths, sincere and upright in its ethical rectitude, evocative and affirmative in the ardent enjoyment of life and its gifts, spontaneous in its sense of human togetherness, and cosmic in its reach and its world-view, the Vedic literature is undoubtedly mankind's most precious treasure. It is a treasure of the Experience of Reality and the Reality of Experience. We find in the Vedic experience the Nature of Harmony and discover the

Harmony of Nature.

In the world in which we live today, the Vedas have a uniquely harmonising relevance. The Vedic vision is neither archaic nor archival. The Vedic heritage proves that the primeval is not primitive and the old is not otiose. The Vedas enshrine an inherited remembrance of the primordial revelations, the inner experience of the sages and seers. Indeed each Vedic hymn is a landmark in the spiritual odyssey of Man, celebrating at every step humanity's ceaseless quest for the True, the Good and the Beautiful. The Vedic hymns exude the glowing awareness of pure consciousness and the elevating effulgence of bliss. The reason for the ageless veneration for the Vedas is not mere scriptural authority or some sacerdotal sanctity or an awe for the esoteric. We venerate the Vedas not merely because the Vedas are the oldest books known to man; nor because we collect and are connoisseurs of the "relics of former ages." There are profounder, more transcendental reasons. We venerate the Vedas above all because they enshrine the eternal verity of cosmic harmony and the enduring quality of universal humanity, because the Vedas give us a vision beyond Time and beyond artificial, man-made barriers and frontiers, because the Vedas convoke and unite all the elements of terrestrial and transcendental life and proclaim the reign of peace, rule of Rita and charter of justice. That is why the message of the Vedas remains a living legacy for our age and time. The indestructible spoken word of Vedic seers "stands untouched by time or the elements" and has continued to travel through countless centuries "like a great wave through the living substance of mind."

IV

We embarked on this simple venture of publishing an English translation of Vedas because we felt that we owed it to ourselves and to the world to imbibe and share the Vedic vision more widely and because the many nineteenth century western translations, some of them extensive and others fragmentary, notable and pioneering

in their own ways, were far from being quite satisfactory. We cannot be oblivious of the fact that in the nineteenth century, western Vedic scholarship, though original and erudite, was still insufficiently aided by deeper and more sensitive exposition of the Vedas and that the western discovery of the Vedic lore and literature came in an age when unrepentant colonialism and self-opinionated missionary activity were in the ascendant. The traditional indigenous repositories of the Vedic heritage in its Indian homeland were in a state of intellectual decline and social disarray. The Vedic vision was somewhat eclipsed by an ethnic amnesia and isolation of centuries. There was an overpowering sense of the devastation of our identity and dignity and a denuding loss of self-respect and self-confidence. In that state of decay and disillusionment and of penury and paralysis of critical Indian scholarship, Swami Dayanand Saraswati's interpretation of the Vedas came as a breath of fresh air, creating a new ambiance for understanding, a new striving of resurgence and a new equation of independence. Swami Dayananda naturally saw the Vedas as an Indian, steeped in that tradition, as a living and universal scripture of mankind containing "a plenary revelation of religious, ethical and scientific truth." Shri Aurobindo's poetic, philosophical, psychological, mystical and spiritual approach to Vedas represents the flowering of that renaissance. Western translators and commentators whose contribution to Vedic learning is, in a historical sense, monumental and memorable, however, lacked that temperamental empathy to enable them to identify themselves with Vedic culture which enabled Swami Dayanand and Shri Aurobindo to give an integrated interpretation of the social ethos, religious spirit and spiritual values of the Vedas. As Shri Aurobindo put it:

"It was the curiosity of a foreign culture that broke after many centuries the seal of final authoritativeness which Sayana had fixed on the ritualistic interpretation of the Veda. The Ancient scripture was delivered over to a scholarship laborious, bold in speculation, ingenious in its flights of fancy, conscientious according to its own

lights, but ill-fitted to understand the method of the old mystic poets; for it was void of any sympathy with that ancient temperament, unprovided with any clue in its own intellectual or spiritual environment to the ideas hidden in the Vedic figures and parables. The result has been of a double character, on the one side the beginning of a more minute, thorough, careful as well as a freer handling of the problems of Vedic interpretation, on the other hand, a final exaggeration of its apparent material sense and the complete obscuration of its true and inner secret."

V

Not surprisingly, Wilson, who followed Sayana closely, found most of the verses of the Vedas "singularly prosaic." Cowell found the poetry of Rig Veda "singularly deficient in that simplicity and natural pathos or sublimity which we naturally look for in the songs of an early period of civilization." Another notable translator and commentator, Griffith, pointed out the "intolerable monotony of the great number of the hymns." Griffith regarded the study of Sanskrit as central to the science of comparative philology and the study of Veda as indispensable for the comparative history of religions of the world," but that homage was more philological and historical than holistic. Roth, in St. Petersburg Lexicon, preferred the philological path to the translation and interpretation of Vedas. Even Max Muller, whose admiration and appreciation for the Vedic heritage was no doubt genuine and many-splendoured, was also somewhat apologetic. He was constrained not only by his own objective and legitimate critical scholarship but also by what I discern to be a trace of a compulsive concession to the overriding derominal claims of Christianity, an encounter with which would make us uneasy. Among his contemporaries, Max Muller was one of the most respectful and sympathetic in his approach to Indian thought and traditions but in some of his writings he too refers to Christianity as "that faith which we hold to be the only true one." I may be forgiven if I confess to a sense of dismay

in what that observation of that scholar extraordinary unravels and implies. Nor was that observation a solitary flourish or a casual lapse of thought or expression. For instance, he advocated the elaboration of the science of Religion by a comparison of Christianity and other religions so as to help towards confirming that Christianity was better and superior. Apparently, with contemporary European Christians in mind, and perhaps to enthuse them, Max Muller added (and I quote verbatim):

“But this is not the only advantage of a comparative study of religions. The Science of Religion will for the first time assign to Christianity its right place among the religions of the world; it will show for the first time fully what was meant by the fulness of time; it will restore to the whole history of the world, in its unconscious progress towards Christianity, its true and sacred character.”

VI

In another passage Max Muller argued persuasively how a comparative study of the religions of mankind would be of the greatest assistance to the missionary and footnoted the statement of a native Indian convert to Christianity who said: “Now I am not going to India to injure their feelings by saying your scripture is all nonsense, is good for nothing; anything outside the old and New Testament is a humbug. No, I tell you I will appeal to the Hindu philosophers, and moralists, and poets, at the same time bringing to them my light, and reasoning with them in the spirit of Christ.” In a letter Max Muller is believed to have written to his wife in 1868, he wrote....” yet this edition of mine and the translation of the Vedas will hereafter tell to a great extent on the fate of India and on the growth of millions of souls in that country. It is the root of their religion, and to show them what the root is, is, I feel sure, the only way of uprooting all that has been sprung from it during the last three thousand years.” In the context, I find the attitudinal stance of Max Muller’s intimate

epistolary expression baffling, and his “chips from a German workshop” somewhat wanting in that standard of objectivity and empathy which we have been accustomed to associate with him and some of the leading nineteenth century western scholars of ancient oriental heritage.

All this is neither to question the undoubted contribution of Christian religion to world culture, nor to raise a polemical debate about missionary precepts and practices, nor to detract from the epoch-making scholarly work of Max Muller and other Western scholars in the field of Vedic studies. We need, however, to put ourselves on guard against denominational or colonial imposition in any guise. We must endeavour in all humility to achieve a more complete and comprehensive understanding of the Vedic traditions, culture and literature in a holistic perspective.

VII

There are no doubt many unanswered questions in Vedic scholarship. What we know in our limited understanding of the Vedas is perhaps no more than a fraction of the totality of the Vedic universe , of ideas, values, institutions, culture and language. We do know, however, that the subtle and sophisticated philosophical efflorescence of Upanishads and Buddhist and Jain philosophies was intimately intertwined with the Vedic roots. As Shri Aurobindo put it:

“Such profound and ultimate thoughts, such systems of subtle and elaborate psychology as are found in the substance of the Upanishads, do not spring out of a previous void. The human mind in its progress marches from knowledge to knowledge, or it renews and enlarges previous knowledge that has been obscured and overlaid, or it seizes on old imperfect clues and is led by them to new discoveries. The thought of the Upanishads supposes great origins anterior to itself..... .”

There is eloquent awareness and acknowledgement of that Vedic “anterior” throughout the history of Indian thought but its

radiant richness was lost on those who either saw the Vedas only as pristine pastoral poetry or as a sourcebook of ritual incantation of elemental gods. Interestingly, Max Muller came to the conclusion that “the authors of the Brahmanas were blinded by theology, the authors of the still later Niruktas were deceived by etymological fictions, and both conspired to mislead by their authority later and more sensible commentators such as Sayana”. Adding that Sayana’s scholastic notions did not allow him to accept “the free interpretation which comparative study of these venerable documents forces upon the unprejudiced scholar”, Max Muller said meaningfully: “We must therefore discover ourselves the real vestiges of these ancient poets”. And that is truly the task to which we should address ourselves in the best traditions or the Vedic heritage, always remembering that to commune with the Vedas is to share in a cosmic vision and a universal faith, that what we do know of the Vedas at present may only be a small part of what we may yet discover, and that we are nowhere near the end of the road.

VIII

To revered Swamiji, and the intrepid team of translators including Pandit Satyakam Vidyalkar and Shri Udaivir Viraj Vidyalkar, who have assisted Swamiji, we owe the quality and the steady progress of this work. To my colleagues, Shri Shiv Kumar Shastri, Professor Ved Vyasji, Shri Vishwa Nathji, Shri Naunitlal advocate, Shri Subhash Vidyalkar, I convey my cordial thanks for their unfailing support in our labour of love. There are many other friends and workers of the project who have quietly and unobtrusively extended a helping hand and to whom I owe a word of appreciation. On this occasion my thoughts go to the late Dr. G.L. Datta and the late Dr. Suraj Bhan who were associated with the project closely. An affectionate homage is due in particular to the everlasting memory of my dearest friend, the late Shri Prakash Vir. Shastri who was the principal architect and prime mover of this project.

(*xix*)

I close my prayerful thanksgiving on this happy occasion by invoking the luminous vastness of Truth in the form of Saraswati, the goddess of learning and inspiration, who awakens our consciousness, enlightens our understanding of the universe, and showers her bountiful blessings on noble pursuits.

“Kamlalaya”

B-8, South Extension-11,

New Delhi-110049.

Pitrismriti, June 21, 1986.

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'L.M. Singhvi', with a horizontal line drawn underneath the name.

L.M. SINGHVI

RGVEDA SAMHITA

ऋग्वेद संहिता

ऋग्वेद संहिता

दशमं मण्डलम्

(८७) सप्तमीतिथयः सूक्तम्

(१-२५) पञ्चविंशत्युचस्यास्य सूक्तस्य भारद्वाजः पायुर्केषिः । रक्षोहानिर्वेयता । (१-२१) प्रथमायेकविंशत्युचं त्रिष्टुप्, (२२-२५) द्वाविंश्यादिचतसृणाञ्चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥५॥

रक्षोहणं वाजिनमा जिघर्मि मित्रं प्रथिष्ठमुप यामि शर्म ।
शिशानो अग्निः क्रतुभिः समिद्धः स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम् ॥१॥
अयोदंष्ट्रो अर्चिषा यातुधानानुप स्पृश जातवेदः समिद्धः ।
आ जिह्वया मूरदेवात्रभस्व क्रव्यादौ वृत्तव्यपि धत्स्वासन् ॥२॥
उभोभयाविन्नुप धेहि दंष्ट्रा हिंस्रः शिशानोऽवरं परं च ।
उतान्तरिक्षे परि याहि राजञ्जम्भैः सं धेह्यभि यातुधानान् ॥३॥

87.

Rakshohaṇam vājinamājigharmi mitram
prathishṭhamupa yāmi śarma | ṣiṣāno agniḥ kratubhiḥ
samiddhaḥ sa no divā sa rishaḥ pātu naktam ||1||
ayodaṁshṭro arcishā yātudhānānupa sprīṣa jātavedaḥ
samiddhaḥ | ā jihvayā mūradevānrabhasva kravvyādo vṛikt-
vyapi dhatsvāsan ||2|| ubhobhayā vinnupa dhehi daṁshṭra
himsraḥ ṣiṣāno'varam param ca | utāntarikshe pari yāhi rā-
ñjambhaiḥ sam dhehyabhi yatudhānān ||3||

RGVEDA SAMHITĀ

BOOK TEN

87

I offer clarified butter to the powerful fire-divine, the destroyer of the wicked. I approach the friendly (fire-divine) for obtaining comfort. Enkindled, sharpened (and thus aroused) by our pious devotees, may the fire divine guard us from evils, by day and by night. ¹

O all-knowing, the one with the teeth, as if, of iron, consume with your kindled flame, the malignant germs of diseases; destroy the destructive elements with your tongue; cut up the eaters of flesh and put them within your mouth. ²

The fire-divine is the destroyer of the wicked; it has two rows of teeth. May it sharpen them both, apply them to the wicked elements; and thereby, preserve both the upper and the lower worlds. May you, the radiant fire-divine, march against the wicked in the firmament, and seize the malignant germs of disease with your jaws. ³

यज्ञैरिषूः संनममानो अग्ने वाचा शल्यौ अशनिभिर्दिहानः ।
 ताभिर्विध्य हृदये यातुधानान्प्रतीचो ब्रह्मन्प्रति भङ्गुषाम् ॥४॥
 अग्ने त्वचं यातुधानस्य भिन्धि हिंसाशनिर्हरसा हन्त्वेनम् ।
 प्र पर्वाणि जातवेदः शृणीहि क्रव्यात्क्रविष्णुर्वि चिनोतु वृक्णम् ॥५॥

yajñairishūḥ

saṁnamamāno agne vācā śalyām aśanibhirdihānaḥ | tābhīr
 vidhya hṛdaye yātudhānān prātīcho bāhūnprati bhañ dhyesh-
 āṁ ||4|| agne tvacaṁ yātudhānasya bhindhi hīmsrāśanir
 harasā hantvenaṁ | pra parvāṇi jātavedaḥ śṛṇīhi kravāt
 kravishṇur vi cinotu vṛikṇam ||5||

॥४॥ यज्ञेदानीं पश्यसि जातवेदस्तिष्ठन्तमग्न उत वा चरन्तम् ।
 यद्द्वान्तरिक्षे पृथिभिः पतन्तं तमस्ता विध्य शर्वा शिशानः ॥६॥
 उतालब्धं स्पृणुहि जातवेद आलेभानादृष्टिभिर्यातुधानात् ।
 अग्ने पूर्वं नि जहि शोशुचान आमादः क्ष्विन्कास्तमदन्त्वेनीः ॥७॥
 इह प्र ब्रूहि यतमः सो अग्ने यो यातुधानो य इदं कृणोति ।
 तमा रभस्व समिधा यविष्ठ नृचक्षसश्चक्षुषे रन्धयैनम् ॥८॥
 तीक्ष्णेनाग्ने चक्षुषा रक्ष यज्ञं प्राञ्चं वसुभ्यः प्र णय प्रचेतः ।
 हिंसां रक्षीत्यग्नि शोशुचानं मा त्वा दभन्यातुधानां नृचक्षः ॥९॥
 नृचक्षा रक्षः परि पश्य विष्णु तस्य त्रीणि प्रति शृणीष्यमा ।
 तस्वामि पृष्टीर्हरसा शृणीहि त्रेधा मूलं यातुधानस्य वृक्ष ॥१०॥

yatredānīm paśyasi

jātavedas tishṭhanta magna uta vā carantam | yadvāntarikshe
 pathibhiḥ patantaṁ tamastā vidhya śarvā śiṣānaḥ ||6|| ut-
 ālabdham sṛṇīhi jātaveda ālebhānā dṛiṣṭībhir yātudhānāt
 | agne pūrvo ni jahi śośucāna āmādaḥ kshvīnkās tamadantve-
 nīḥ ||7|| iha pra brūhi yatamah so agne yo yātudhāno ya idam
 kṛṇoti | tamā rabhasva samidhā yavishṭha nṛicakshasaś
 cakshushe randhayainaṁ ||8|| tīkshṇenāgne cakshushā
 raksha yajñam prāñcam vasubhyaḥ pra ṇaya pracetaḥ |
 hīmsraṁ rakshāṁsyabhi śośucānaṁ mā tvā dabhanyātudh-
 ānā nṛicakshaḥ ||9|| nṛicakshā rakshaḥ pari paśya vikshu tasya
 trīṇi prati śṛṇīhyagrā | tasyāgne pṛiṣṭīrharasā śṛṇīhi tredhā
 mūlam yātudhānasya vṛiṣca ||10||

O fire-divine, may you, bending your arrows by means of our offerings at the sacrifices and by our praises, and sharpening the javelins with your splendour, pierce with them the hearts of the malignant elements and break their arms when raised against you. ₄

O fire-divine, knower of all, may you cut through the skin of the malignant elements; let your thunder-bolt consume them with its flames; may you sever their joints. May the flesh-desiring, flesh-eater devour their mutilated body. ₅

O all-knowing fire-divine, wherever and whenever, whether standing or moving, or traversing along the paths in midregion, you behold a malignant and wicked, may you, like an archer, sharpen your weapon and transfix him with your shaft. ₆

And defend me, O all-knowing, with your darts when I am seized. Defend me from malignant germs of disease, who so often seize me. May you, O fire-divine, blazing fiercely, slay the wicked elements. May the swift-flying vultures, the flesh-eaters, devour the wicked element. ₇

O fire-divine, youngest of Nature's bounties, may you at this place of worship, tell me which that malignant element is that seizes me. Catch hold of him and destroy him with your kindled flame; O beholder of men, consume him with your brilliance. ₈

Protect this place of worship, O sage, with your keen insight; lead it forward to the acquisition of riches; let not the evil spirit, O beholder of men, O destroyer of wicked, harm you while you blaze fiercely. ₉

O beholder of men, take due cognition of the wicked element in the surroundings; cut off his three heads; demolish with your flames his flanks; cut off his triple foot. ₁₀

॥७॥ त्रियीतुधानः प्रसितिं त एत्वृतं यो अग्ने अन्वृतेन हन्ति ।
 तमर्चिषा स्फूर्जयञ्जातवेदः समक्षमेनं गृणते नि वृद्धि ॥११॥
 तदग्ने चक्षुः प्रति धेहि रेभे शफारुजं येन पश्यसि यातुधानंम् ।
 अथर्ववज्योतिषा दैव्येन सत्यं धूर्वन्तमर्चितं न्योष ॥१२॥
 यदग्ने अद्य मिथुना शपातो यडाचस्तृष्टं जनयन्त रेभाः ।
 मन्योर्मनसः शरव्याऽ जायते या तया विध्य हृदये यातुधानान् ॥१३॥
 परां शृणीहि तपसा यातुधानान्पराग्ने रक्षो हरसा शृणीहि ।
 परार्चिषा मूर्देवाञ्छृणीहि परासुतृपो अभि शोशुचानः ॥१४॥
 पराद्य देवा वृजिनं शृणन्तु प्रत्यगेनं शपथा यन्तु तृष्टाः ।
 वाचास्तेनं शरंव ऋच्छन्तु मर्मन्विश्वस्यैतु प्रसितिं यातुधानः ॥१५॥

trir yātudhānaḥ prasitim ta
 etvritam yo agne anṛitena hanti | tamarcishā sphūrjayañj-
 ātavedaḥ samakshamenam grīṇate ni vṛīndhi ||11|| tadagne
 cakshuḥ prati dhehi rebhe śaphārujaṃ yena paśyasi yātudh-
 ānam | atharvavajjyotishā daivyena satyam dhūrvanta-
 macitaṃ nyoṣha ||12|| yadagne adya mithunā śapāto yadvācas
 tṛishṭam janayanta rebhāḥ | manyormanasaḥ śaravyā jāyate
 yā tayā vidhya hṛidaye yātudhānān ||13|| parā śṛṇīhi tapasā
 yātudhānān parāgne raksho harasā śṛṇīhi | parārcishā
 mūradevān chṛīṇīhi parāsutrīpo abhi śośucānaḥ ||14|| par-
 ādya devā vṛjinaṃ śṛiṇantu pratyagenam śapathā yantu tṛis-
 hṭaḥ | vācāstenam śarava ṛicchantu marman viśvasyaitu
 prasitim yātudhānaḥ ||15||

॥८॥ यः पौरुषेयेण क्रविषा समङ्गे यो अघ्न्येन पशुना यातुधानः ।
 यो अघ्न्याया भरति क्षीरमग्ने तेषां शीर्षाणि हरसापि वृश्च ॥१६॥
 संवत्सरीणं पय उस्त्रियास्तस्य माशीयातुधानो नृक्षः ।
 पीयूषमग्ने यतमस्तिर्दप्सन्तं प्रत्यञ्चमर्चिषा विध्य मर्मन् ॥१७॥

yāḥ pauruṣheyena kravishā samāṅkté yó aśveyena pa-
 śunā yātudhānaḥ | yó aghnyāyā bhārati kshīrām agne té-
 śhām śīrshāṇi hārasāpi vṛiṣca || 16 || samvatsariṇam pāya
 usṛīyāyās tāsyā māśīd yātudhāno nṛicakshaḥ | pīyūṣham
 agne yatamās tītripsāt tām pratyāñcam arcishā vidhya mār-
 man || 17 ||

O all-knowing fire-divine, let the evil spirit, who defeats your truth (health) with falsehood (i.e. poison), come thrice into the confinement of your flames; you crush him with your might, and cast him down in presence of your worshipper. ¹¹

O fire-divine, may you cast upon the two roaring demons (the wicked biting creatures, worms or insects) that eye, wherewith you behold that evil creature who strikes you with hoofs or nails. May you, like the physician with celestial radiance burn down the fool, who assails truth (or peace) with falsehood (wickedness). ¹²

May you, O fire-divine, pierce the heart of the wicked with your arrow, as to give that pain which is experienced by a married couple, when in discord, start quarelling and cursing each other, or when the praisers (or singers) in annoyance address to each other while in a wrathful mood. ¹³

Destroy the evil-spirited creatures with your scorching fire; exterminate the wicked, O fire-divine, with your heat; destroy with your blazing flame those who believe in vain gods, and fiercely blazing destroy the insatiable (monsters). ¹⁴

Let all the divine forces (or your heat radiations) today destroy the wicked worms and germs; may our bitter feelings blast him; may the arrows hit the person of undependable words in his vital part; may the evil-doer be caught into the trap of the all-pervading fire-divine. ¹⁵

O fire-divine, may you tear off the heads of the evil-spirited cannibal who lives on the flesh of men and who satisfies himself with the flesh of horses and cattle and who steals for himself the milk of milch-cow. ¹⁶

O fire-divine, the beholder of men, let not the devil, the wicked, consume the milk of the cow, which she gives all the year round. Whosoever usurps this embrosia to satiate himself, may you, O fire-divine, pierce his vital parts with your flames. ¹⁷

विषं गवीं यातुधानाः पिबन्त्वा वृश्च्यन्तामदितये दुरेवाः ।
 परैरान्देवः सविता ददातु परा भृगमोषधीनां जयन्ताम् ॥१८॥
 सनादमे मृणसि यातुधानान्न त्वा रक्षीसि पृतनासु जिग्युः ।
 अनु दह सहमूरान्क्रव्यादो मा ते हेत्या मुक्षत दैव्यायाः ॥१९॥
 त्वं नो अमे अधरादुदक्तात्त्वं पश्चादुत रक्षा पुरस्तात् ।
 प्रति ते ते अजरासस्तपिष्ठा अघशींसं शोशुचतो दहन्तु ॥२०॥

vishám gāvām yātudhānāḥ pibantv á vṛiṣeyan-
 tām áditaye durévāḥ | párainān devāḥ savitá dadātu párā
 bhāgām óshadhīnām jāyantām ॥ 18 ॥ sánād agne mṛiṇasi
 yātudhānān ná tvā rākshānsi pṛitanāsu jigyuḥ | ánu daba
 sahámūrān kravyádo mā te hetyā mukshata daívyāyāḥ
 ॥ 19 ॥ tvám no agne adharád údaktāt tvám paścát utá ra-
 kshā purástāt | prāti té te ajárāsas távishthā agháśaṁsam
 śóśucato dahantu ॥ 20 ॥ 8 ॥

॥१८॥ पश्चात्पुरस्तादधरादुदक्तात्कविः काव्येन परि पाहि राजन् ।
 सखे सखायमजरो जरिष्णेऽमे मर्तो अमर्त्यस्त्वं नः ॥२१॥
 परि त्वामे पुरै वयं विप्रै सहस्य धीमहि ।
 धृषद्वर्णं दिवेदिवे हन्तारं भङ्गुरावताम् ॥२२॥
 विषेण भङ्गुरावतः प्रति ष्म रक्षसो दह ।
 अमे त्रिग्मेन शोचिषा तपुराग्रभिर्ऋष्टिभिः ॥२३॥

paścát purástād adharád údaktāt kavīḥ kāvyaena pári
 páhi rájan | sákhe sákhāyam ajáro jariniṇé 'gne mártāñ
 amartyas tvám naḥ ॥ 21 ॥ pári tvāgne púram vayám víp-
 raṁ sahasya dhīmahi | dhṛishádvarṇaṁ divé-dive hantā-
 ram bhaṅgurávatām | 22 ॥ vishéṇa bhaṅgurávataḥ prāti
 śma raksháso daha | ágne tigména śocíṣhā tápuragrābhir
 riṣhtībhīḥ ॥ 23 ॥

Let the fiends drink poison from the cattle; may you cast off the evil-doers, difficult to be brought into control, for the sake of mother eternity; may the divine creator give them over to destruction; may they be deprived of the food of herbs. ¹⁸

O fire-divine, from the days of yore, you have been destroying the evil-doers; these wicked ones have never overcome you in fight; burn the murderous flesh-eating creatures one by one; let none of them escape your divine weapons. ¹⁹

May you, O fire-divine, protect us from below, from above, from behind us and from the front. May your fervent heat, undecaying, scorching and glowing consume the perpetuator of wickedness. ²⁰

O royal fire-divine, sagacious and wise, protect us by your wisdom on the west, on the east, on the south, and on the north; may you, O our undecaying friend, preserve us, your friends, for a long long period, to our old age; O immortal, protect us who are mortals. ²¹

O fire-divine, the strength born, the accomplisher (of sacred works), the sage, possessor of fearful form, the day-to-day destroyer of the treacherous beings, we accept you with full reliance. ²²

O fire-divine, consume the treacherous crooked devils with your all-pervading sharp flame, with your flame-pointed darts. ²³

प्रत्यग्ने मिथुना दह यातुधानां किमीदिना ।
 सं त्वा शिशामि जागृह्यदब्धं विप्र मन्मभिः ॥२४॥
 प्रत्यग्ने हरसा हरः शृणीहि विश्वतः प्रति ।
 यातुधानस्य रक्षसो बलं वि रुज वीर्यम् ॥२५॥

prāty agne mithunā daha yātudhānā kimī-
 dīnā | sāṃ tvā śiśāmi jāgrihy ādabdhāṃ vipra mānmaabhiḥ
 || 24 || prāty agne hārasā hārah śṛṇiḥ viśvātaḥ prāti | ya-
 tudhānasya rakshāso balaṃ vī ruja vīryam || 25 || १॥

(८८) अष्टाशीतितमं सूक्तम्

(१-१९) एकोनविंशत्युच्यते सूक्तस्याङ्गिरसो वामदेव्यो वा मूधन्वावृषिः ।

सूर्यो वैश्वानरोऽग्निश्च देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२०॥

हविष्पान्तमजरं स्वर्विदि दिविस्पृश्याहुतं जुष्टमग्नौ ।
 तस्य भर्मेणे भुवनाय देवा धर्मेणे कं स्वधया पप्रथन्त ॥१॥
 गीर्णं भुवं तमसापंगूळहमाविः स्वरभवज्जाते अग्नौ ।
 तस्य देवाः पृथिवी द्यौरुतापोऽरण्यन्नोषधीः सख्ये अस्य ॥२॥
 देवेभिर्विषितो यज्ञियेभिरग्निं स्तोषाण्यजरं बृहन्तम् ।
 यो भानुना पृथिवीं यामुतेमामाततान रोदसी अन्तरिक्षम् ॥३॥
 यो होतासीत्प्रथमो देवजुष्टो यं समाज्जन्नाज्येना वृणानाः ।
 स पतन्नीत्वरं स्था जगद्यच्छात्रमग्निरंकृणोज्जातवेदाः ॥४॥

88.

Havish pāntam ajāraṃ svarvīdi divi sprīśy āhutam jūṣṭam
 agnau | tāśya bhārmaṇe bhūvanāya devā dhārmaṇe kām sva-
 dhāyā paprathanta ॥ 1 ॥ gīrṇām bhūvanam tāmasāpagūḷham
 avīḥ svār abhavaḥ jatē agnau | tāśya devāḥ prithivī dyaūr
 utāpō ranayann ośhadhīḥ sakhyē asya ॥ 2 ॥ devēbhir ny īṣhitō
 yajñīyebhir agnīm stoshāny ajāraṃ brīhāntam | yō bhanūna
 prithivīm dyām utēmām atatāna rōdasi antārikṣham ॥ 3 ॥
 yō hōtāsīt prathamō devājūṣṭo yāṃ samājñāna ājyena vṛi-
 nānāḥ | sā pātatrityarām sthā jāgad yāc chvatraṃ agnī
 akrīnoḥ jatāvedah ॥ 4 ॥

O fire-divine, may you consume these pairs of germs (*yatudhanas*) and worms (*kimidins*). I incite you, O sage, the invincible, with my praises; please wake up. ²⁴

Shoot forth, O fire-divine, with your flame, to demolish the impetuous strength of the devil; break the vigour of the wicked. ²⁵

88

The herbal libation, undecaying and agreeable to Nature's bounties, is offered to the fire-divine, which knows the sun and touches or extends high to the distant sky. For its maintenance, existence and support, people of enlightenment feed the fire-divine, the giver of happiness, with food. ¹

The whole world (at its initial stages), as if swallowed up and hidden in darkness, comes in visibility only after when fire-divine, the cosmic fire, is born. The divine powers, broad earth and heaven, the waters and the plants rejoice in his friendship and association. ²

Inspired by adorable divines, I praise the mighty fire-divine, free from ageing and decay, who by his radiance has spread forth the earth and this heaven, a pair of these two worlds, and the inter-space. ³

He, the fire-divine, is propitiated by Nature's bounties; he has been the first recipient of oblations. His worshippers anoint him with clarified butter. To, the winged-one, the "omniscient fire", who has all created beings as his property, we owe the quick creation of all that is full of activity, which is stationary, and which suffers change. ⁴

यज्ञातवेदो भुवनस्य मूर्धन्नतिष्ठो अग्ने सह रौचनेन ।
तं त्वाहिममतिभिर्गीभिर्बुधैः स यज्ञियो अभवो रोदसिप्राः ॥५॥

yāj jātavedo bhūvanasya mūrdhān
ātishṭho agne sahā rocanēna | tān tvahema matibhīr gir-
bhīr ukthāḥ sā yajñīyo abhavo rodasiprāḥ ॥ 5 ॥ 10 ॥

॥११॥

मूर्धा भुवो भवति नक्तमग्निस्ततः सूर्यो जायते प्रातरुद्यन् ।
मायामु तु यज्ञियानामेतामपो यत्तूर्णिश्चरति प्रजानन् ॥६॥
दृशेन्यो यो महिना समिद्धोऽरोचत दिवियोनिर्विभावो ।
तस्मिन्नग्नौ सूक्तवाकेन देवा हविर्विश्व आजुहवुस्तनूपाः ॥७॥
सूक्तवाकं प्रथममादिदुमिमादिहविरजनयन्त देवाः ।
स एषां यज्ञो अभवत्तनूपास्तं द्यौर्वेदु तं पृथिवी तमापः ॥८॥
यं देवासोऽजनयन्ताग्निं यस्मिन्नाजुहवुर्भुवनानि विश्वा ।
सो अर्चिषा पृथिवीं द्यामुतेमामृजुयमानो अतपन्महित्वा ॥९॥
स्तोमेन हि दिवि देवासो अभिमर्जीजनञ्छक्तिभी रोदसिप्राः ।
तमू अकृष्वन्त्रेधा भुवे कं स ओषधीः पचति विश्वरूपाः ॥१०॥

mūrdhā bhuvō bhavati nāktam agnis jātaḥ sūryo jā-
yate prātār udyān | mayām u tū yajñīyanām etām āpo yāt-
tūrṇiḥ carati prajānān || 6 || dṛiṣēnyo yō mahinā sāmiddhō
rocata divīyonir vibhāvā | tāsminn agnau sūktavakēna devā
havīr vīśva ājuhavus tanūpāḥ || 7 || sūktavakām prathamām
ād id agnīm ād id dhavīr ajanayanta devāḥ | sá esham
yajñō abhavat tanūpās tān dyaur veda tān prithivī tān
āpāḥ || 8 || yām devāso janayantagnīm yāsminn ājuhavar
bhūvanāni vīśvā | só arcīśhā prithivīm dyām utēmām riḷū-
yāmāno atapan mahitvā || 9 || stōmena hī divī devāso agnīm
ājījanañ chāktibhī rodasiprām | tān ū akṛiṣvan tredhā bhuvé
kām sá óshadhīḥ pacati viśvárūpāḥ || 10 || 11 ||

O omniscient fire-divine, cognizant of all, you abide on the brow of the universe, with the sun, the refulgent one. We come to you with praises, with hymns and with prayers. You fill heaven and earth, and verily you alone deserve adoration. ⁵

The fire-divine is of supreme importance during the night-time; in the form of the sun, it rises early morning. According to the wise (men), it is considered to be an act of great wisdom that the divine powers have made the sun appear to move with precision across the vastness of the firmament. ⁶

He is visible to all who shine through his greatness. Seated in the heaven, he is resplendent with his own refulgence. The universal cosmic powers, the guardians of men's bodies, present oblation with resonant hymns to this cosmic fire. ⁷

Natural forces first create the divine words of hymns; this is followed by the creation of the fire (by attrition), and lastly the creation of the material oblation. The fire-divine is the object of sacrifice of these Nature's bounties. The fire promotes and protects the body. Him the heaven knows; him the earth and waters know. ⁸

The fire-divine, whom the enlightened sages generate, in whom all beings offer oblations, and who is ever straight-going — he, by his radiance and by his grandeur, warms the earth and this heaven too. ⁹

Nature's bounties, by their planning enkindle fire-divine in sky; it is he (the fire-divine) that fills heaven and earth by his strength and vigour. They (the bounties) assign joy-bestowing fire-divine his three-fold functions (as the terrestrial fire, as the lightning and as the sun). He, verily, ripens plants to their maturity. ¹⁰

॥१२॥

यदेदे॒नमद॑धु॒र्यज्ञि॑यासो दि॒वि दे॒वाः सूर्य॑मादि॒तेय॑म् ।
 यदा च॑रि॒ष्णू मि॑थुनावभू॒तामादि॑त्प्राप॒स्यन्भुव॑नानि वि॒श्वा ॥११॥
 विश्व॑स्मा अग्निं सु॒र्याना॑ च दे॒वा वैश्वा॑नरं केतु॒मह्ना॑मकृ॒ण्वन् ।
 आ यस्त॑नानोप॒सो वि॒भाती॑रपो ऊ॒र्णोति॑ तमो अ॒रिषा॑ यन् ॥१२॥
 वैश्वा॑नरं क॒वयो॑ य॒ज्ञिया॑सोऽग्निं दे॒वा अ॑जनयन्न॒जुर्य॑म् ।
 नक्ष॑त्रं प्र॒लम॑र्मिनश्चरि॒ष्णु य॑क्षस्या॒ध्यक्षं॑ तविषं वृ॒हन्त॑म् ॥१३॥
 वैश्वा॑नरं वि॒श्वहा॑ दी॒दिवा॑सं मन्त्रै॒रग्निं॑ क॒विम॑च्छा वदामः ।
 यो मे॒हिष्ठा॑ परि॒बभू॑वो॒वी उ॒ताव॑स्ता॒दुत॑ दे॒वः प॑रस्ता॒त् ॥१४॥
 द्वे स्रु॒ती अ॑श्रू॒णवं॑ पि॒तृणा॑म॒हं दे॒वाना॑मु॒त म॒र्त्याना॑म् ।
 ताभ्या॑मिदं वि॒श्वमे॒ज॒त्समे॑ति यद॒न्तरा॑ पि॒तरं॑ मा॒तरं॑ च ॥१५॥

yadéd enam ádadhur yajñíyāso divī devāḥ sūryam ādi-
 teyām | yadā carishṇú mithunāv ábhūtām ád ít prāpaṣyan
 bhúvanāni viśvā || 11 || viśvasmā agnīm bhúvanāya devā
 vaiṣvānarām ketúm áhnām akṛiṇvan | á yás tatánoshāso vi-
 bhātír ápo ūrṇoti támo arcishā yán || 12 || vaiṣvānarām ka-
 váyo yajñíyāso 'gnīm devā ajanayann ajuryām | nákshatram
 pratnām áminac carishṇú yakshásyádyaksham tavishám
 brihántam || 13 || vaiṣvānarām viśvāhā dīdivānsam mántrair
 agnīm kavīm áchā vadāmaḥ | yó mahimná paribabhúvorví
 utávástād utá devāḥ parástāt || 14 || dvé srutí aṣṛiṇavam pi-
 trīṇām ahām devānām utá mártyaṇām | tábhyām idám viś-
 vam éjat sám eti yád antarā pitáram mātáram ca || 15 || 12 ||

॥१३॥

द्वे समी॒ची वि॑भृ॒तश्चर॑न्तं शी॒र्षतो॑ जा॒तं मन॑सा वि॒मृष्ट॑म् ।
 स प्र॒त्यङ्घ्रि॑श्वा भुव॑नानि तस्या॒वप्र॑यु॒च्छन्तर॑णिर्भ्राज॑मानः ॥१६॥

dvé samīcī bibhṛitaṣ cārantam śirsható jātām mánasā
 vímṛishtaṁ | 'sá pratyāñ viśvā bhúvanāni tasthāv áprayu-
 chan tarāñir bhrájamānaḥ || 16 ||

When the adorable divine powers place him (the terrestrial fire) and the sun, the son of Mother Eternity, in heaven, when the swift-moving pair (of celestial and the terrestrial fires) is born, then the entire creation looks upon them (with astonishment and admiration). ¹¹

The divine powers make the fire-divine the leader of the whole universe and the indicator of days, for the sake of the whole world; he spreads out the radiant dawns; and as he moves along, he dispels and disperses darkness with his light. ¹²

The wise and adorable divine powers engender the imperishable fire-divine, who is the leader of the universal cosmic forces; he overcomes with his light the eternal ever-wandering galaxy of constellations; he is the presiding lord of the living beings, also mighty and great. ¹³

We glorify daily with holy verses the sage and ever-beaming fire-divine, the leader-in-chief, who surpasses by his might both heaven and earth in strength and greatness. He scorches and dries up both the worlds, below and above. ¹⁴

I have heard that there are two pathways open to the experienced elders (fathers), to enlightened persons (divines), and to ordinary mortals. All this universe which is between the paternal heaven and the maternal earth, proceeds on its way by these two paths. ¹⁵

These associated two (i.e. heaven and earth) support him (the fire) in motion, born from the sun, the head of all and glorified by praises. He stands distinct from all existing things — ever in action, quick to act and effulgent. ¹⁶

यत्रा बदेति अवरः परंश्च यज्ञान्योः कतरो नो वि वेद ।
 आ शेकुर्त्स्नधमादं सखायो नक्षन्त यज्ञं क इदं वि वोचत् ॥१७॥
 कत्यमयः कति सूर्यासः कत्युषासः कत्यु स्विदारपः ।
 नोपस्मिर्जं वः पितरो वदामि पृच्छामि वः कवयो विघ्नने कम् ॥१८॥
 यावन्मात्रमुषसो न प्रतीकं सुपण्यो वसते मातरिश्वः ।
 तावद्दधात्युप यज्ञमायन्ब्राह्मणो होतुरवरो निषीदन् ॥१९॥

yátrā vādete ávarah páras
 ca yajñanyòh kataró nau ví veda | á šekur ít sadhamádam
 sákhāyo náksanta yajñām ká idām ví vocat || 17 || káty
 agnáyah káti sūryāsah káty ushāsah káty u svid āpah | nó-
 paspíjam vah pitaro vadāmi prichāmi vah kavayo vidmāne
 kām || 18 || yāvanmātrām ushāso ná prátikam suparṇyò vá-
 sate mātariṣvah | távad dadhāty úpa yajñām āyān brāh-
 maṇó hótur ávaro nishídan || 19 || 13 ||

(८९) पकोननवतितमं सूक्तम्

(१-१८) अष्टादशार्कस्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रो रेणुर्कषिः । (१-४, ९-१८) प्रथमादिष्वतुर्कषां
 षष्ठपादिष्वयोदशानाञ्चेन्द्रः, (५) पञ्चम्याथेन्द्रासोमौ देवते । विष्टुः छन्दः ॥

॥१७॥ इन्द्रं स्तवा नृत्तमं यस्य मुह्य विबबाधे रोचना वि ज्यो अन्तान् ।
 आ यः पृथ्वी चर्षणीधृद्वरोभिः प्र सिन्धुभ्यो रिरिचानो महित्वा ॥१॥
 स सूर्यः पर्युक्तं वरांस्येन्द्रो ववृत्त्याद्रध्यैव चक्रा ।
 अतिष्ठन्तमपस्यं न सर्गं कृष्णा तमोसि त्विष्या जघान ॥२॥
 सुमानमस्मा अनपावृदचं ह्मया दिवो असमं ब्रह्म नव्यम् ।
 वि यः पृष्ठेव जनिमान्यर्य इन्द्रश्चिकाय न सखायमीषे ॥३॥

89.

Índram stavā nrítamam yásya mahná vibabādhé rocaná
 ví jmó ántān | á yáh papraú carshanīdhrīd várobhiḥ prá
 síndhubhyo riricānó mahitvá || 1 || sá sūryah páry urú vá-
 rānsy éndro vavṛityād ráthyeva cakrá | átiṣṭhantam apas-
 yām ná sárgam kṛiṣṇā támañsi tvíshyā jaghāna || 2 || sa-
 mánām asmā ánapāvṛid arca kshmayá divó ásamam bráhma
 návyam | ví yáh prīṣṭhēva jánimāny aryá indraṣ cikāya ná
 sákhāyam ishé || 3 ||

When the fires of lower and upper regions (terrestrial and celestial) dispute, as to “which of us, the twain leaders of cosmic worship, knows the secrets of sacrifice the best,” the priests, the friends, competent to offer sacrifice, come to the place of worship, but none can give satisfactory answer to the question. ¹⁷

How many fires are there? how many are the suns in number? how many dawns? how many waters? — I address you, O elders, not jestingly, neither with rivalry, nor with jealousy; I ask you, O sages, (I ask you) in order to know the truth. ¹⁸

As long as the cosmic wind moves and as long as the swiftly moving (nights) cover the face of the dawn, till then the *Brahman*, the inferior priest, would sit down to work as invoker and, coming to the place of worship, conduct the ceremony. ¹⁹

89

May you glorify the resplendent sun, whose glory surpasses the lustre of others, and extends to the limits of the earth and beyond; who is the sustainer of man, and who surpassing the ocean in his magnitude, fills heaven and earth with his radiance. ¹

The heroic sun-divine causes beams of light to revolve as a charioteer (effects the rotation of) the wheels of the chariot. He, by his radiance, destroys the black-hued darkness like a restless vigorous horse (in enthusiasm). ²

May you adore Him (the Sun or resplendent Lord) with ever-new songs, who is mighty, matchless and in extension, surpasses heaven and earth; He, like the sacred *pr̥sthā* praises, (associated with particular sacrifices) overcomes enemies; the resplendent one desires no friend (though He is friendly to all). ³

इन्द्राय गिरो अनिशितसर्गा अपः प्रेरयं सगरस्य बुधात् ।
 यो अक्षेणेव चक्रिया शचीभिर्विष्वक्स्तम्भं पृथिवीमुत याम् ॥४॥
 आपान्तमन्युस्तूपलप्रभर्मा धुनिः शिमीवाज्जम्भामां ऋजीषी ।
 सोमो विश्वान्यत्तसा वनानि नार्वगिन्द्रं प्रतिमानानि देभुः ॥५॥

indrāya gīro āniṣitasargā apāḥ prera-
 yaṁ sāgarasya budhnāt | yó āksheneva cakriyā śacibhir
 vīshvak tastāmbha pṛithivīm utá dyām || 4 || āpāntamanyus
 tṛipālaprabharmā dhūniḥ śīmivāñ chārumāñ ṛijīṣī | sómo
 vīsvāny atasā vānāni nārvāg indram pratimānāni debhuḥ
 || 5 || 14 ||

॥१५॥ न यस्य द्यावापृथिवी न धन्व नान्तरिक्षं नाद्रेयः सोमो अक्षाः ।
 यदस्य मन्युरधिनीयमानः शृणाति वीलु रुजति स्थिराणि ॥६॥
 जघान वृत्रं स्वधितिर्वनेव रुरोज पुरो अरदन्न सिन्धून् ।
 बिभेद गिरिं नवमित्र कुम्भमा गा इन्द्रो अकृणुत स्वयुग्भिः ॥७॥
 त्वं ह त्यदृणया इन्द्र धीरोऽसिर्न पर्व वृजिना शृणासि ।
 प्र ये मित्रस्य वरुणस्य धाम युजं न जनां मिनन्ति मित्रम् ॥८॥
 प्र ये मित्रं प्रार्यमाणं दुरेवाः प्र संगिरः प्र वरुणं मिनन्ति ।
 न्यमित्रेषु वधमिन्द्र तुम्रं वृषन्वृषाणमरुषं शिशिहि ॥९॥

ná yásya dyāvāpṛithiví ná dhánva nántárikshaṁ nádra-
 yaḥ sómo akshāḥ | yád asya manyúr adhinīyámānaḥ śṛi-
 nāti vilú rujāti sthirāṇi || 6 || jaghána vṛitrám svádhitir vá-
 neva rurója púro áradan ná síndhūn | bibhēda girim návam
 ín ná kumbhām á gá índro akṛiṇuta svayúgbhiḥ || 7 || tvám
 ha tyád ṛiṇayā indra dhíro 'sír ná párvatā vṛijiná śṛiṇāsi |
 prá yé mitráśya váruṇasya dhāma yújaṁ ná jánā minānti
 mitráṁ || 8 || prá yé mitráṁ prāryamāṇaṁ durévāḥ prá
 samgírah prá váruṇaṁ minānti | ny àmítreshu vadhām indra
 túmraṁ vṛīshan vṛīshāṇaṁ arushām śiṣiḥi || 9 ||

I will send forth praises to the resplendent Lord in unceasing flow, like waters from the depth of an ocean (or the firmament). He has fixed heaven and earth to His both sides like the wheels of a chariot fixed at the ends of an axle. ₄

This exhilarating elixir of herbs, active with infused energy, shaker, rushing to the attack, intimidating foes, a great hero, and forming and leaving a stale residue, surpasses all plants and trees. None of the counter measures can deceive the resplendent Lord. ₅

May the exhilarating elixir flow to him, whom neither heaven nor earth, nor the waters, nor the firmament, nor the mountains dare oppose; when heightened in his wrath, he breaks the firm and destroys the strong. ₆

The resplendent Lord destroys evil nescience as an axe cuts down a tree; he demolishes the strongholds of the foes; he digs out the rivers; he shatters the cloud to pieces like a new pitcher; with his vital energies, he restores the light of wisdom. ₇

O resplendent Lord, you, who are all-wise, punish the guilt of worshippers; you cut off their sins as a sword cuts off the limbs of victims; you cut off the people who ignorantly go against the established tradition based on benevolence and justice. Besides you, who else could be their close friend! ₈

Against those enemies who sinfully offend against benevolence, against justice, against friendliness, against all that is vital and virtuous, may you sharpen, O resplendent Lord, the showerer of benefits, your rapid showering radiant thunder-bolt. ₉

इन्द्रो दिव इन्द्र ईशे पृथिव्या इन्द्रो अपामिन्द्र इत्यर्वतानाम् ।
इन्द्रो वृधामिन्द्र इन्मेधिराणामिन्द्रः क्षेमे योगे हव्य इन्द्रः ॥१०॥

índro divá

índra íše pr̥thivyá índro apám índra ít párvatānām | índro
vṛidhām índra ín médhirāṇām índraḥ kshéme yóge hávya
índraḥ || 10 || 15 ||

॥१६॥ प्राक्तुभ्य इन्द्रः प्र वृधो अहभ्यः प्रान्तरिक्षात्प्र समुद्रस्य धासेः ।
प्र वातस्य प्रथसः प्रज्मो अन्तात्प्र सिन्धुभ्यो रिरिषे प्र क्षितिभ्यः ॥११॥
प्र शोशुचत्या उषसो न केतुरसिन्वा ते वर्ततामिन्द्र हेतिः ।
अश्मेव विध्य दिव आ सृजानस्तपिष्ठेन हेषसा द्रोधमित्रान् ॥१२॥
अन्वह मासा अन्विह्नान्यन्वोषधीरनु पर्वतासः ।
अन्विन्द्र रोदसी वावशाने अन्वापो अजिहतु जायमानम् ॥१३॥
कहिं स्वित्सा ते इन्द्र चेत्यासदघस्य यद्विनदो रक्ष एषत् ।
मित्रक्रुवो यच्छसने न गावः पृथिव्या आपृगमुया शयन्ते ॥१४॥
शत्रूयन्तो अभि ये नस्ततस्ते महि ब्राधन्त ओगणास इन्द्र ।
अन्धेनामित्रास्तमसा सचन्तां सुज्योतिषो अक्तवस्तो अभि प्युः ॥१५॥

práktúbhya índraḥ prá vṛidhó áhabhyaḥ prántárikshāt
prá samudráśya dhāséh | prá vátasya práthasaḥ prá jmó
ántāt prá síndhubhyo ririce prá kshitíbhyaḥ || 11 || prá śó-
śucatyā usháso ná ketúr asinvá te vartatām índra hetíḥ |
áśmeva vidhya divá á sṛijánás tápiśthēna hēshasā drógha-
mitrān || 12 || ánv áha māsā ánv íd vānāny ánv óshadhír
ánu párvatāsah | ánv índram ródasī vāvaśāné ánv ápo aji-
hata jáyamānam || 13 || kárhi svit sá ta índra cetyásad
aghásya yád bhinádo ráksha éshat | mitrakrúvo yác chá-
sane ná gávaḥ pr̥thivyá āpr̥g amuyá śáyante || 14 || śatrū-
yānto abhí yé nā tatasré máhi vrádhanta ogaṇása índra |
andhénāmítrās támasā sacantām sujyotíśho áktávas táñ abhí
shyuh || 15 ||

The resplendent Lord rules over heaven, rules over earth, over waters, and over the clouds; the Lord rules over the great and over the wise; the resplendent Lord is to be invoked for the acquirement and preservation of wealth. ¹⁰

The resplendent Lord is vaster than the nights, vaster than the days, vaster than the firmament or the receptacle of the ocean, vaster than the wind, or space and extension; He is vaster than the bounds of the earth; the resplendent Lord is vaster than the rivers and our lands. ¹¹

O resplendent Lord, may your invincible arrow proceed, like the banner of the shining dawn, and like a stone cast down from heaven. May this loud-sounding weapon pierce those whose friendship is deceitful. ¹²

The months fully depend on the course of the resplendent sun; the forests, plants, and the mountains also follow his course; and verily the affectionate or illumined heaven and earth follow him, and the waters or oceans also attend upon him. ¹³

O resplendent Lord, when would your sin-destroying shaft of justice shall be hurled to exterminate the evil forces bent on outraging and when will the enemies of friendly people lay on the ground there in confusion like cattle at the place of immolation. ¹⁴

O resplendent Lord, may those adversaries, who gather in groups and create enmity among us, and who fiercely oppose us, be over-whelmed with gloom and darkness, and may the bright shining days and dull nights go against them in the fulfilment of their mal-intentions. ¹⁵

पुरुणि हि त्वा सर्वना जनानां ब्रह्माणि मन्दन्गुणतामृषीणाम् ।
 इमामाघोषन्नवसा सहृतिं तिरो विश्वाँ अर्चतो याह्यर्वाङ् ॥१६॥
 एवा ते वयमिन्द्र भुञ्जतीनां विद्याम सुमतीनां नवानाम् ।
 विद्याम वस्तोरवसा गृणन्तो विश्वामित्रा उत ते इन्द्र नूनम् ॥१७॥
 शुनं हुवेम मघवानिमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वार्जसातो ।
 शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तै वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥१८॥

purūṇi hí tvā sávanā jánānām bráhmāṇi mán-
 dan grīnatām řiśbīṇām | imām āghóshann ávasā sábhūtim
 tiró viśvāñ árcato yāhy arvāñ || 16 || evā te vayām indra
 bhuñjatinām vidyāma sumatinām návānām | vidyāma vástor
 ávasā grīnānto viśvāmitrā utá ta indra nūnām || 17 || řunām
 huvema maghávānam — || 18 || 16 ||

(९०) नवतितमं सूक्तम्

(१-१६) षोडशार्चस्यास्य सूक्तस्य नारायण ऋषिः । पुरुषो देवता । (१-१५) प्रथमादिषड्विंशार्चामनुष्टुप् ,

(१६) षोडश्याश्च विष्टुप् छन्दसी ॥

॥१७॥

सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्त्राक्षः सहस्रपात् ।
 स भूमिं विश्वतो वृत्वात्यतिष्ठदशङ्गुलम् ॥१॥
 पुरुष एवेदं सर्वं यद्भूतं यच्च भव्यम् ।
 उतामृतत्वस्येशानो यदन्नैनातिरोहति ॥२॥
 एतावानस्य महिमातो ज्यायैश्च पूरुषः ।
 पादोऽस्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥३॥

90.

Sahásrařirshā púrurshah sahasráksháh sahasrapāt | sá
 bhūmim viśvāto vṛitvāty atishṭhad dařāṅgulām || 1 || pú-
 rusha evédām sárvaṃ yád bhūtām yác ca bhávyam | utá-
 mṛitatvásyéřāno yád ánnenātiróhati || 2 || etávān asya mahi-
 máto jyáyāñř ca púrushah | pádo 'sya viśvā bhūtāni tri-
 pád asyāmṛitam diví || 3 ||

May plentiful oblations and praises of men and invocations of the wise seers, who sing sacred hymns, rejoice you, and may you, disregarding all other faithless worshippers, come to us with your protective measures (to help us). ¹⁶

O resplendent Lord, may we be able to avail all your fresh favours and benefits; and may we, the friends of all, who sincerely praise you with love and devotion, obtain your blessings, and day to day protections. ¹⁷

In this world of conflicts, we invoke the bounteous resplendent Lord, who, as a hero, is most reliable and strong in fights, who listens to our invocations, and destroys evil tendencies in life-conflicts, and who takes away riches from the wicked to give to the needy and virtuous. ¹⁸

90

The Cosmic Man has thousands of heads, thousands of eyes, and thousands of feet. Enveloping this whole universe, He exceeds by ten finger-breadths all around. ¹

Whatever all this is, whatever has been in the past, and whatever is going to be in future, all that is in fact, the Cosmic Man himself. He is the Lord of Immortality, and of all what grows by food. ²

Such is His grandeur. But in fact, the Cosmic Man is greater even than this. The entire creation is only a quarter part of His being; other three quarters are immortal in heaven. ³

त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः पादोऽस्येहामवत्पुनः ।
 ततो विष्वङ्मथकामत्साशनानशने अभि ॥४॥
 तस्माद्विराळजायत विराजो अधि पूरुषः ।
 स जातो अत्यरिच्यत पश्चान्भूमिमथो पुरः ॥५॥

tripād ūrdhvā úd ait púrushah
 pádo 'syehábhavat púnah | táto víshvañ vy àkrāmat sāsā-
 nānaśané abhí || 4 || tásmād viráḥ ajāyata virájo ádhi pūru-
 shah | sá jātó áty aricyata paścād bhúmim átho puráh
 || 5 || 17 ||

॥८॥ यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमर्तन्वत ।
 वसन्तो अस्यासीदाज्यं ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः ॥६॥
 तं यज्ञं बर्हिषि प्रोक्षन्पुरुषं जातमग्रतः ।
 तेन देवा अयजन्त साध्या ऋषयश्च ये ॥७॥
 तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः संभृतं पृषदाज्यम् ।
 पशून्तौश्चक्रे वायव्यानारण्यान्ग्राम्याश्च ये ॥८॥
 तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋचः सामानि जज्ञिरे ।
 छन्दांसि जज्ञिरे तस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥९॥
 तस्मादश्वा अजायन्त ये के चोभयादतः ।
 गावो ह जज्ञिरे तस्मात्तस्माज्जाता अजावयः ॥१०॥

yát púrushena havishā devā yajñām átanvata | vasantó
 asyāsíd ájyam grīshmá idhmáh śarád dhavíh || 6 || tám
 yajñām barhíshi praukshan púrusham jātám agratáh | téna
 devā ayajanta sādhyā řishayaś ca yé || 7 || tásmād yajñāt
 sarvahútaḥ sámbhritam prishadājyám | paśún táñś cakre
 vāyavyān āranyān grāmyās ca yé || 8 || tásmād yajñāt sarva-
 hūta řicaḥ sāmāni jajñire | chándāñsi jajñire tásmād yájus
 tásmād ajāyata || 9 || tásmād áśvā ajāyanta yé ké cobhayá-
 dataḥ | gávo ha jajñire tásmāt tásmāj jātā ajāváyah || 10 || 18 ||

Three-fourths of that Cosmic Man rises above the heaven. The one-fourth is still here on the earth. Then He starts spreading in all directions towards all that eats and eats not. ₄

From that Cosmic Man, super-luminiscence is born and from super-luminiscence again the creative factor is born. Expanding, He exceeds the earth backward and forward both. ₅

In the Cosmic Sacrifice arranged by Nature's Bounties with the Cosmic Man as an oblation, spring is the melted butter, summer the fire wood, and autumn is the offering. ₆

The Cosmic Man, who is born earliest of all, is placed on the Cosmic Sacrificial altar, and is anointed. With Him, the enlightened ones, the realized ones, and the sages perform the sacrifice. ₇

From that Cosmic Sacrifice, to which all things have been offered as oblations, milk, curd (sustaining food) are obtained. Thereon He makes creatures that fly in the air and the animals, wild and domestic. ₈

From that Cosmic Sacrifice, in which everything has been offered as oblations, the *R̥ks* (verses), and the *Samans* (songs) were born. The *Chandas* (metres) of the *Atharva* and the *Yajuh* are also born from that Sacrifice. ₉

From that Cosmic Sacrifice horses are born, and all other cattle having two rows of teeth. Cows are born out of it and so are goats and sheep. ₁₀

॥१९॥

यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधा व्यकल्पयन् ।
 मुखं किमस्य कौ बाहू का ऊरू पादा उच्येते ॥११॥
 ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद्बाहू राजन्यः कृतः ।
 ऊरू तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्यां शूद्रो अजायत ॥१२॥
 चन्द्रमा मनसो जातश्चक्षुः सूर्यो अजायत ।
 सुखादिन्द्रश्चाग्निश्च प्राणाद्वायुरजायत ॥१३॥
 नाभ्यां आसीदुत्तरिक्षं शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत ।
 पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकौ अकल्पयन् ॥१४॥
 सप्तास्यासन्परिधयस्त्रिः सप्त समिधः कृताः ।
 देवा यद्यज्ञं तन्वाना अबध्नन्पुरुषं पशुम् ॥१५॥
 यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्मीणि प्रथमान्यासन् ।
 ते ह नार्क महिमानः सचन्त यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः ॥१६॥

yát púrusham vy ádadhuḥ katidhā vy ākalpayan | mū-
 kham kīm asya kau bāhū kā ūrū pādā ucyete || 11 || brāh-
 maṇò 'sya mūkham āsīd bāhū rājanyāḥ kṛitāḥ | ūrū tād
 asya yád vaiśyah padbhyām śūdró ajāyata || 12 || candráma
 mánaso jātás cākshoḥ sūryo ajāyata | mūkhād índraḥ cā-
 gñis ca prānād vāyúr ajāyata || 13 || nābhyā āsīd antāri-
 ksham śirshṇó dyaúḥ sám avartata | padbhyām bhūmir dí-
 saḥ śrōtrāt tāthā lokāñ akalpayan || 14 || saptāsyāsan pari-
 dháyas triḥ saptá samídhaḥ kṛitāḥ | devā yád yajñām tan-
 vānā ábadhnan púrusham paśúm || 15 || yajñéna yajñām
 ayajanta devās táni dhármāṇi prathamāny āsan | té ha ná-
 kam mahimānaḥ sacanta yātra púrve sādhyāḥ sánti devāḥ
 || 16 || 19 ||

The Man (the mankind) they create, in what portions do they figurize it? What is His mouth? Which the two arms, which the two thighs and which are said to be His feet? ¹¹

The *Brahmana* (the intellectual) is His mouth, the *Ksattriya* (*Rajanya* or administrator) is made His two arms; what is the *Vaisya* (producer of wealth) is His two thighs and *Sudra* (labourer) is born of His two feet. ¹²

The moon is created from His mind and the sun is born from His eyes. The wind and the life-breath are born from His ear and the fire from His mouth. ¹³

The mid-space is created from His navel, and the sky from His head; the earth from His feet; various quarters from His ear, and in this way, all these worlds are formed. ¹⁴

Seven are the enclosing pillars and thrice seven ($3 \times 7 + 21$) the pieces of fire-wood, when the enlightened ones preparing for the sacrifice, tie up the Cosmic Man as an offering. ¹⁵

Gods (Nature's Bounties) worshipped the Supreme Lord with the sacrifice. These have been the earliest ordinances. They, the great ones, thus attain heaven, where the earlier realized ones dwell in their resplendence. ¹⁶

[अथाहोऽनुवाकः ॥]

(९१) एकवतितमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशर्षस्वास्त्य सूक्तस्य वैतहव्योऽऽत्मन् ऋषिः । अग्निर्वेत्ता । (१-१७) त्रयमाविष्तु-

दर्शार्चा जगती, (१५) पञ्चदशमाश्च विष्णुर्ऋक्षसी ॥

१२०॥ सं जागृवद्भिर्जरमाण इध्यते दमे दमूना इष्यन्निळस्पदे ।
 विश्वस्य होता हविषो वरेण्यो विशुर्विभावा सुषत्वा सखीयते ॥१॥
 स दर्शत्श्रीरतिथिर्गृहेगृहे वनेवने शिश्रिये तक्ववीरिव ।
 जनंजनं जन्यो नाति मन्यते विश आ क्षेति विश्योऽनु विश्विदशम् ॥२॥
 सुदक्षो दक्षैः क्रतुनासि सुक्रतुरग्ने कविः काव्येनासि विश्ववित् ।
 वसुर्वसूनां क्षयसि त्वमेक इहयावा च यानि पृथिवी च पुण्यतः ॥३॥
 प्रजानन्नमे तव योनिमृत्विजमिळायास्पदे घृतवन्तमासदः ।
 आ ते चिकित्र उषसांमिवेतयोऽरेपसः सूर्यस्येव रश्मयः ॥४॥
 तव श्रियो वर्धस्येव विद्युर्तश्चित्राश्चिकित्र उषसां न केतवः ।
 यदोषधीरभिसृष्टो वनानि च परि स्वयं चिनुषे अन्नमास्थे ॥५॥

91.

Sām jāgrivádbhir jāramāṇa idhyate dāme dāmūnā ishā-
 yann ilās padé | víśvasya hótā havisho várenyo vibhúr vi-
 bhāva sushákhā sakhīyaté || 1 || sá darśataśrír átithir grīhé
 -grīhe vāne-vane śiśriye takvavír iva | jānam-janam jānyo
 náti manyate víśa á ksheti viśyo víśam-vīśam || 2 || sudáksho
 dákshaiḥ krátunāsi sukrátur ágne kavíḥ kávyenāsi viśvavít |
 vásur vásūnām kshayasi tvám éka íd dyāvā ca yáni pṛi-
 thiví ca púshyataḥ || 3 || prajānānn agne táva yónim ṛitvī-
 yam ilāyās padé ghṛitávantam áśadah | á te cikitra ushā-
 sām ivétayo 'repásah sūryasyeva raśmáyah || 4 || táva śrīyo
 varshyāsyeva vidyútaḥ citráś cikitra ushāsām ná ketávaḥ |
 yád óshadhír abhísrishto vānāni ca pári svayám cinushé
 ánnam āsyè || 5 || 20 ||

91

The fire-divine, the generous giver (of blessings), the object of veneration of the conscientious sacrificers (or the public workers), the acceptor of homage (or libations) at the altar of sacrifice performed on the base of earth, is kindled in the chamber; he is the lord, effulgent, and friend of all who crave for his friendship. ₁

Evidently full of glory, he resorts as a guest to every house (of his worshippers); he is friendly to men, friendly to every one who lives in sundry forests, friendly to every one in our society; he disregards none; he is kind to all; he is like one, who goes revivifying every one. He dwells among all men, presiding over every one, every individual. ₂

O fire-divine, you are most vigorous for those who are with vigour; you are active with those who act; you are very wise to them who work with wisdom and insight; you know everything. You are the dispenser of wealth; and you abide alone. You are lord of the treasures which exist in heaven and are on earth. ₃

O sagacious fire-divine, you sit at your altar with earth as the base suited for worship and anointed with purified butter. Your quick-moving rays are manifested like those of the dawns, beautifully shining as those of the sun. ₄

Your glories, O fire-divine, are like the lightnings from the rain-cloud and are manifested many-tinted, like the multi-coloured rays of the beautiful dawns. When you march in the midst of plants and trees in forests, you gather on all sides food for your mouth i.e. for your flames. ₅

॥२१॥

तमोषधीर्दधिरे गर्भमृत्वियं तमापो अग्निं जनयन्त मातरः ।
 तमित्समानं वनिनश्च वीरुधोऽन्तर्वतीश्च सुवते च विश्वहा ॥६॥
 वातोपधूत इषितो वशौ अनु तृषु यदन्ना वेविषद्वितिष्ठसे ।
 आ ते यतन्ते रथ्योऽ यथा पृथक्छधीस्यग्ने अजराणि धक्षतः ॥७॥
 मेधाकारं विदथस्य प्रसार्धनमग्निं होतारं परिभूतमं मतिम् ।
 तमिदमे हविष्या समानमित्तिमिन्महे वृणते नान्यं त्वत् ॥८॥
 त्वामिदत्र वृणते त्वायवो होतारमग्ने विदथेषु वेधसः ।
 यदेवयन्तो दधति प्रयांसि ते हविष्मन्तो मनवो वृक्तबर्हिषः ॥९॥
 तवग्निं होत्रं तव पोत्रमृत्वियं तव नेष्ट्रं त्वमभिदत्तायतः ।
 तव प्रशास्त्रं त्वमध्वरीयसि ब्रह्मा चासि गृहपतिश्च नो दमे ॥१०॥

tám óshadhīr dadhire gārbham ṛitvīyaṃ tám āpo agnīm
 janayanta mātaraḥ | tám it samānāṃ vanīnaś ca vīrūdho
 'ntārvatīś ca sūvate ca viśvāhā || 6 || vātopadhūta ishito vā-
 śāñ ānu tṛishú yád ānnā vévishad vitīshthase | á te yatante
 rathyò yáthā prīthak chārdhānsy agne ajārāṇi dhákshataḥ
 || 7 || medhākārāṃ vidáthasya prasārdhanam agnīm hótāram
 paribhūtamam matīm | tám id árbhe havīshy á samānāṃ
 it tám in mahé vṛinate nānyāṃ tvát || 8 || tvām id átra vṛi-
 nate tvāyávo hótāram agne vidátheshu vedhásaḥ | yád de-
 vayānto dádhatī práyāñsi te havīshmanto mánavo vṛiktá-
 barhishah || 9 || távāgne hotráṃ táva potráṃ ṛitvīyaṃ táva
 neshtrám tvám agnīd ṛitāyataḥ | táva praśāstrám tvám
 adhvariyaṣi brahmá cási grihāpatiś ca no dāme || 10 || 21 ||

॥२२॥

यस्तुभ्यमग्ने अमृताय मर्त्यः समिधा दाशदुत वा हविष्कृति ।
 तस्य होता भवसि यासि दूत्यमुप ब्रूषे यजस्यध्वरीयसि ॥११॥

yás túbhyam agne amṛitāya mārtyaḥ samídhā dáśad utá
 vā havīshkṛiti | táśya hótā bhavasi yási dūtyāṃ úpa brūshe
 yájasy adhvariyaṣi || 11 ||

The plants bear the fire-divine like an embryo (conceived) in due season; the maternal waters bring him to life; in the like manner, the trees and the creepers bear him within themselves every day as they grow. ⁶

When agitated by the wind, and when quickly moving through the beloved trees, you spread about, devouring your food according to your liking, you possess imperishable energies, O fire-divine, the devourer; you rush forth on every side like men driving chariots. ⁷

You are the giver of intelligence to the priests who invoke you. You are the accomplisher of worship, the invoker of Nature's bounties, the chief overcomer of foes, and the counsellor (for sound advice). You equally respond to the offerings, small or great. One would like to invoke you alone, and none else. ⁸

O fire-divine, the performers of sacred rites, with all devotions to you, would select you alone as the ministrant priest at the place of worship in this world. The devout worshippers, bearing oblations and strewing the clipt sacred grass offer you and none else the sacrificial food. ⁹

O fire-divine, yours is the function of the invoker (*hotṛ*); you perform the duty of the sanctifier (*potṛ*); you perform the function of the conveyor or leader (*neṣṭṛ*); you are the fire-kindler (*agnīdhra*); you act as conductor (*adhvaryu*); you are the priest-in-chief, the *Brahman*; you are the master of the home, the host or the *Yajamāna*. ¹⁰

O immortal fire-divine, when the mortal man presents to you his fuel or his sacred oblation, then you become his invoker of the sacred worship; you go on his errand (to Nature's bounties); you direct the details of the ceremony and offer the sacrifice. In fact, you act as the officiating priest. ¹¹

इमा अस्मै मतयो वाचो अस्मदौ ऋचो गिरः सुष्टुतयः समग्मत ।
 वसुयवो वसवे जातवेदसे वृद्धासु चिद्धर्धनो यासु चाकनत् ॥१२॥
 इमां प्रत्नाय सुष्टुतिं नवीयसी वोचेयमस्मा उशते शृणोतु नः ।
 भूया अन्तरा हृद्यस्य निस्पृशे जायेव पत्य उशती सुवासाः ॥१३॥
 यस्मिन्नश्वास ऋषभास उक्ष्णो वशा मेषा अवसृष्टास आहुताः ।
 कीलालपे सोमपृष्ठाय वेधसे हृदा मतिं जनये चारुमग्नेयं ॥१४॥
 अहाव्यग्ने हविरास्ये ते सुचीव घृतं चम्बीव सोमः ।
 वाजसनिं रयिमस्मे सुवीरं प्रशस्तं धेहि यशसं बृहन्तम् ॥१५॥

imā asmai matāyo vāco asmād
 āñ rīco girah sushtutāyah sām agmata | vasūyāvo vāsave
 jātāvedase vṛiddhāsu cid vārdhano yāsu cākānat || 12 ||
 imām pratrāya sushtutīm nāvīyasīm vocēyam asmā uśaté
 śṛiṇótu naḥ | bhūyā antará hṛidy āsya nisprīṣe jāyéva pātya
 uśatī suvāsāḥ || 13 || yāsminn āśvāsa ṛishabhāsa ūkshāno
 vaśā meshā avasṛishtāsa āhutāḥ | kilālapé sōmapṛishtāya
 vedhāse hridā matīm janaye cārum agnāye || 14 || āhāvya agne
 havír āsyē te sruçiva ghṛitām camviva sōmaḥ | vājasāniṃ
 rayīm asmé suvīram praśastām dhehi yaśāsam bṛihāntam
 || 15 || 22 ||

(९२) दिनवतितमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चवर्षस्यास्य सूक्तस्य मानवः शायति ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । जगती छन्दः ॥

॥२३॥ यज्ञस्य वो रथ्यं विस्पतिं विशां होतारमक्तोरतिथिं विभावसुम् ।
 शोचञ्छुष्कासु हरिणीषु जभैरदृषा केतुर्यजतो द्यामशायत ॥१॥

92.

Yajñasya vo rathyam viṣpātim viṣām hótāram aktór
 átithim vibhāvasum | śócañ chúshkāsu hárīṇīshu járbhurad
 vrīshā ketúr yajató dyām aśāyata || 1 ||

May these holy hymns, these songs and eulogistic verses, reach him, who is the giver of wealth, and cognizant of all things; when all these sacred devotional words expressed for gaining prosperity are perfected, the perfecter Lord is pleased. ¹²

I address this new laudatory hymn, with all sincerity of heart to the fire-divine or the eternal adorable Lord, who loves it; and appreciates; may He hear our voice; may I be in the centre of His heart; may my words move Him with love, like a loving well-attired wife meeting her husband. ¹³

I offer my words of appreciation with all sincerity at my heart to the fire-divine, the absorber of water, to whom the oblations of herbal juices (mixed with curds) are offered and to whom every living being like vigorous horses, bulls, milching cows and barren ones, sheep and goat (and even men) are consigned after their death (i.e. to the *Kravya-agni*, the cremating fire). ¹⁴

O fire-divine, the oblations have been offered into your mouth, like butter taken into the ladle or like the herbal juice in a spoon; may you confer on us the rich food; bless us with male children, and award us fame and excellence, and every type of prosperity in abundance. ¹⁵

92

I praise (the fire), the charioteer of cosmic sacrifice (O Nature's bounties), who is the lord of men, the invoker of all forces, and the guest of night. Blazing amid the dry plants and preying upon the green, he, the showerer of desires, the banner of light, and the adorable; his domain extends to the celestial region. ¹

इममञ्जुस्पामुभये अकृण्वत धर्माणमग्निं विदथस्य साधनम् ।
 अक्तुं न युक्लमुषसः पुरोहितं तनूनपातमरुषस्य निंसते ॥२॥
 बळस्य नीथा वि पुणेश्वं मन्महे वया अस्य प्रहुता आसुरत्तवे ।
 यदा घोरासो अमृतत्वमाशतादिज्जनस्य दैव्यस्य चर्किरन् ॥३॥
 ऋतस्य हि प्रसितियोरुरु व्यचो नमो मह्यर्ममतिः पनीयसी ।
 इन्द्रो मित्रो वरुणः सं चिकित्रिरेऽथो भगः सविता पूतदक्षसः ॥४॥
 प्र रुद्रेण ययिना यन्ति सिन्धवस्तिरो महीमरमतिं दधन्विरे ।
 येभिः परिज्मा परियन्नुरु ज्रयो वि रोख्वज्जठरे विश्वमुक्षते ॥५॥

imám aṅjaspām

ubháye akṛiṇvata dharmāṇam agniṁ vidáthasya sādhanam |
 aktúm ná yahvám ushásah puróhitaṁ tánūnápātam aru-
 shásya niṁsate || 2 || bál asya nīthá ví paṇeṣ ca manmahe
 vayá asya práhutā āsur áttave | yadā ghoráso amṛitatvám
 āsatád íj jánasya daívyasya carkiran || 3 || ṛitásya hí prá-
 sitir dyaúr urú vyáco námo mahy áramatiḥ pánīyasī | indro
 mitró várunaḥ sām cikitriré 'tho bhágaḥ savitá pūtádaksha-
 saḥ || 4 || prá rudreṇa yayínā yanti síndhavas tiró mahím
 arámatim dadhanvire | yébhiḥ párijmā pariyánn urú jráyo
 ví róruvaj jaṭhāre víṣvam uksháte || 5 || 23 ||

॥२४॥ क्राणा रुद्रा मरुतो विश्वकृष्टयो दिवः श्येनासो असुरस्य नीळयः ।
 तेभिश्चष्टे वरुणो मित्रो अर्यमेन्द्रो देवेभिरवशेभिरवशः ॥६॥
 इन्द्रे भुजं शशमानास आशत सूरौ दृशीके वृषणश्च पौंस्ये ।
 प्र ये न्वस्यार्हणा ततक्षिरे युजं वज्रं नृषदनेषु कारवः ॥७॥

krāṇā rudrá marúto viśvákrishṭayo diváh syenāso ásu-
 rasya nīláyah | tébhiḥ casṭhe váruno mitró aryaméndro de-
 vébhir arvaṣébhīr árvaṣaḥ || 6 || indre bhújaṁ ṣaṣamānāsa
 āsata súro dṛśīke vṛiṣhaṇaṣ ca paúnsye | prá yé nv ásyā-
 rhāṇā tatakshiré yújaṁ vájraṁ nṛishádaneshu kārāvah || 7 ||

Both (men and divine powers) make this fire-divine the chief protector, the upholder of all works, and the accomplisher of the sacred worship. They have recourse to him, who is great, is the precursor of the dawn, and the offspring of the brilliant (cosmic wind). ²

We very much wish that our notions regarding that adorable (fire-divine) come to be true. May our oblations, presented to him, be rightly consumed. While the formidable flames (of the fire) reach the immortal world, may our priests extoll the divine being. ³

The vast heaven, the spacious firmament, and the glorious unbounded earth, pay homage to the fire-divine, Lord of the cosmic sacrifice; and Nature's bounties, such as the lightning, the sun, the water, the wind, and the cosmic intelligence, with potentialities purified, recognize him with one accord. ⁴

The rivers flow along with the dashing storms (and the cloudy winds) and sweep over the boundless earth; with them the circumambient lightning, spreading over a wide space, thundering in the belly (of the firmament), bedews every thing that lies within. ⁵

The cloud-bearing winds, the offspring of the mighty storms, mixing with every one, flying like the hawks, high in the sky, the co-residents of the same firmament, are engaged in their function. With these swift-moving powers, may our bounties, like waters, the fire, and the sun, look on us with favour (and be of timely use to us). ⁶

They who love Lord and Nature's bounties, are blessed with protection under the resplendent Lord; the sun also blesses them with fine vision; they are also blessed with manly vigour received from the vigorous forces. These worshippers, who diligently offer adoration to Lord, get full protection from the thunderbolt of Lord's justice and they prosper amidst the assemblies of men. ⁷

सूरश्चिदा हरितो अस्य रीरमदिन्द्रादा कश्चिद्भयते तवीयसः ।
 भीमस्य वृष्णो जठरादभिश्चसो दिवेदिवे संहुरिः स्तन्नबाधितः ॥८॥
 स्तोमं वो अद्य रुद्राय शिक्ते क्षयद्दीराय नमसा दिदिष्टन ।
 येभिः शिवः स्ववी एवयावभिर्दिवः सिषक्ति स्वयशा निकामभिः ॥९॥
 ते हि प्रजाया अभरन्त वि श्रवो बहुस्पतिर्बृषभः सोमजामयः ।
 यज्ञैरथर्वा प्रथमो वि धारयद्देवा दक्षैर्भृगवः सं चिकित्तिरे ॥१०॥

sūraṣ cid ā harīto asya rīramad indrād ā kās cid bhayate
 tāvīyasah | bhīmasya vṛṣṇo jaṭhārād abhiśvaso divé-dive
 sáhuri stann ābādhitaḥ || 8 || stómaṃ vo adyá rudráya śik-
 vase kshayádvirāya námasā didisṭana | yébbhiḥ śivāḥ svá-
 vāñ evayāvabhir divāḥ síshakti sváyaśā nīkāmabhiḥ || 9 ||
 té hí prajāyā ábharanta ví śrávo bṛihaspátir vṛishabhāḥ
 sómajāmayah | yajñair átharvā prathamó ví dhārayad devā
 dākshair bhrīgavaḥ sām cikitrira || 10 || 24 ||

॥९॥ ते हि यावापृथिवी भूरिरेतसा नराशंसश्चतुरङ्गो यमोऽदितिः ।
 देवस्त्वष्टा द्रविणोदा ऋभुक्षणः प्र रोदसी मरुतो विष्णुरर्हिरे ॥११॥
 उत स्य न उशिजामुर्विया कविरर्हिः शृणोतु बुध्योऽहवीमनि ।
 सूर्यामासा विचरन्ता दिविक्षिता धिया शमीनहुषी अस्य बोधतम् ॥१२॥
 प्र नः पूषा चरथं विश्वदेव्योऽपां नपादवतु वायुरिष्ट्ये ।
 आत्मानं वस्यो अभि वार्तमर्षत तदश्विना सुहवा यामनि श्रुतम् ॥१३॥

té hí dyāvāpṛithivī bhūriretasā nārāśānsaḥ cāturaṅgo
 yamó 'ditiḥ | devás tváshtā draviṇodā ṛibhukshāṇaḥ prá
 rodasí marúto víshṇur arhire || 11 || utá syá na usījām
 urviyá kavír áhiḥ śṛiṇotu budhnyò hávīmani | sūryāmāsā
 vicárantā divikshítā dhiyá śaminahushī asyá bodhatam
 || 12 || prá naḥ pūshā carátham viśvadevyo 'pām nāpād avatu
 vāyúr ishtáye | ātmānam vásyó abhí vátam arcata tād
 aśvinā śuhavā yāmani śrutam || 13 ||

Sun's radiations are under His full control; every divine power fears the resplendent Lord and accepts Him as the mightiest of all. From the vault of the firmament thunders day by day the loud triumphant breathing of the mighty Lord, the showerer of blessings. ⁸

With humility and reverence, pay your homage to the Lord of mighty forces, the powerful, the subduer of all the heroic powers of obstruction and accompanied by the mounted cavalry of forces. Under His care, the devotees go ahead. He, our Lord, the self-bright, auspicious and strong comes to our help (unheard and unseen as if) from the distant heaven. ⁹

Verily, the Lord of this vast universe, the showerer of benefits, and the close associate of the divine elixir, bestows food for the support of people. The steadfast seers of the by-gone age have churned out the fire for the first time, and so long as this fire is preserved by the offer of oblations, the society shall prosper (with wealth and cattle, harnessing the blessings of Nature). ¹⁰

They, the earth and heaven, with their abundant waters, the wind, the Mother Infinity, the divine architect, the wealth-givers, the solar rays, the attributes of cosmic vital principles, and the sun are worshipped by us in the fourfold fire ritual. ¹¹

And may the vigilant fire of the firmament hear the copious praise of our ardent worshippers at the offering of oblations; may the revolving sun and moon resting in celestial region, the earth and sky, comprehend by their intelligence the contents of our this praise. ¹²

May the universal nourisher protect all our moveable property; may the wind, the friend of all universal powers, the offsprings of the waters, preserve us for the celebration of the worship. May you worship air, the life-principle, to obtain excellent food. May the twin divines, who are worthy to be invoked, hear us on their way. ¹³

विशामासामभयानामधिक्षितै गीर्भिरु स्वयंशसं गृणीमसि ।
 माभिविश्वाभिरदितिमनर्वणमक्तोर्युवानं नृमणा अधा पतिम् ॥१४॥
 रेभदत्र जनुषा पूर्वो अङ्गिरा ग्रावाण ऊर्ध्वा अभि चक्षुरध्वरम् ।
 येभिर्विहाया अभवद्विचक्षणः पाथः सुमेकं स्वधितिर्वनन्वति ॥१५॥

visām āsām ābhayā-
 nām adbhikshītam gīrbhīr u svāyasaśasam grīṇīmasi | gnābhir
 vīśvābhir āditim anarvāṇam aktōr yūvānam nṛimāṇā ādhā
 pātim || 14 || rébhad ātra janúshā pūrvo āṅgirā grāvāṇa
 ūrdhvā abhī cakshur adhvarām | yébbhir víbhāyā ábhavad vi-
 cakshanāḥ pāthah sumékam svádhitir vānanvati || 15 || २॥

(९३) विनवतितमं सूक्तम्

(१-१५) पञ्चदशार्चस्यास्य सूक्तस्य पार्थस्तान्त्र्यं कृषिः । विश्वे देवा देवताः । (१, ४-८, १०, १२,

१४) प्रथमर्चश्चतुर्थ्यादिपञ्चानां दशमीद्वादशीचतुर्वशीनाञ्च प्रस्तारपङ्क्तिः, (२, ३, १३)

द्वितीयाद्वितीयात्रयोदशीनामनुष्टुप्, (५) नवम्या अक्षरैः पङ्क्तिः, (११) एकादस्या

न्यङ्कुसारिणी, (१५) पञ्चदस्याश्च पुरस्ताद्ब्रह्मती छन्दोऽस्ति ॥

॥२६॥ महि द्यावापृथिवी भूतमुर्वी नारीं यद्धी न रोदसी सदै नः ।
 तेभिर्नः पातं सहस्रस एभिर्नः पातं शूषणि ॥१॥
 यज्ञेयज्ञे समर्थो देवान्त्संपर्यति । यः सुभेदीर्घश्रुतम आविवासात्येनान् ॥२॥
 विश्वेषामिरज्यवो देवानां वारमहः । विश्वे हि विश्वमहसो विश्वे यज्ञेषु यज्ञियाः ॥३॥
 ते घा राजानो अमृतस्य मन्त्रा अर्यमा मित्रो वरुणः परिज्मा ।
 कद्रुद्रो नृणां स्तुतो मरुतः पूषणो भगः ॥४॥

93.

Māhi dyāvāprithivī bhūtam urvī nārī yahvī ná ródasi
 sādām nah | tébbhir nah pātām sáhyasa ebhīr nah pātām
 sūshāni || 1 || yajñé-yajñe sá mártyo devān saparyati | yáh
 sumnāir dīrghasrúttama āvívāsaty enān || 2 || vīśveshām
 irajyavo devānām vār mahāḥ | vīśve hí vīśvámahasō vīśve
 yajñéshu yajñíyāḥ || 3 || té ghā rájāno amṛtasya mandrá
 aryamá mitró vārunah párijmā | kád rudró nṛinām stutó
 marútaḥ pūshāno bhágah || 4 ||

We glorify with praises the fire-divine, the self-famous, who dwells amongst these fearless beings; we praise the irresistible Mother Infinity, together with all creativities of Nature's bounties; we praise the young Lord of night, the moon; we praise the sun, the friend of men and above all. we praise the over-all Lord. ¹⁴

There, at first the churner of the fire proclaims the initial rites; then the highly lifted clouds exalt the sacrifice, and invoke the Lord and His lightning with thunder brings forth the excellent water, and produces food on the water-drenched fields. ¹⁵

93

O heaven and earth, please be mighty and far-extended; may both of these worlds be gracious to us like the young dames. May you with your protections bring security to us against our strong adversaries; and may you protect us by giving us full strength. ¹

That man pleases the divine powers at every service, who being most versed in the inner meanings of texts, serves people with gratifying offerings. ²

O Nature's bounties, give us, to one and all, physical and spiritual powers. Verily, all of you are endowed with great glory. All of you are to be invoked at the time of our sacred acts of benevolence. ³

These Nature's bounties are the joyful lords of ambrosia and are adorable. They are known under different names: *Aryaman* (being the regulator of cosmic order), *Mitra* (the principle of effulgence behind the sun), circumambient *Varuṇa* (being the master of oceanic forces), *Rudra* (the mighty forces behind the storms), *Maruts* (the cloud-bearing winds), *Pāṣaṇ* (the nourishing principles), and *Bhaga* (the power behind prosperity). ⁴

उत नो नक्तमपां वृषण्वसू सूर्यामासा सदनाय सधन्या ।
सचा यत्सायैषामहिर्बुध्नेषु बुध्न्यः ॥५॥

utá no náktam apāṃ vṛi-
shanvasū sūryāmāsā sádanāya sadhanyā | sácā yát sády
eshām áhir budhnéshu budhnyāḥ || 5 || 26 ||

॥२७॥ उत नो देवावभिना शुभस्पती धर्मभिर्मित्रावरुणा उरुष्यताम् ।
महः स राय एषतेऽति धन्वेव दुरिता ॥६॥
उत नो रुद्रा चिन्मृळतामभिना विश्वे देवासो रथस्पतिर्भगः ।
ऋभुर्वाजं ऋभुक्षणः परिज्मा विश्ववेदसः ॥७॥
ऋभुर्ऋभुक्षा ऋभुर्विधतो मद आ ते हरीं जूजुवानस्य वाजिना ।
दुष्टरं यस्य सामं चिदधग्यज्ञो न मानुषः ॥८॥
कृधी नो अहयो देव सवितः स च स्तुषे मघोनाम् ।
सहो न इन्द्रो वह्निभिर्न्येषां चर्षणीनां चक्रं रश्मिं न योयुवे ॥९॥
ऐषु द्यावापृथिवी धातं महदस्मे वीरेषु विश्वचर्षणि श्रवः ।
पृक्षं वाजस्य सातये पृक्षं रायोत त्रुर्वणे ॥१०॥

utá no devāṃ aśvínā ṣubhás pátī-dhāmabhir mitrává-
ruṇā urushyatām | mahāḥ sá rāyá éshaté 'ti dhánveva dur-
itá || 6 || utá no rudrá cin mṛīlatām aśvínā viṣve deváso
ráthaspátir bhágah | ṛibhúr vāja ṛibhukshanah párijmā viṣ-
vavedasah || 7 || ṛibhúr ṛibhukshá ṛibhúr vidható máda á te
hári jūjuvānasya vājīnā | duṣtāram yasya sāma cid ṛidhag
yajñó ná mánushah || 8 || kṛidhí no áhrayo deva savitah sá
ca stushe maghónām | śahó na índro váhnibhir ny éshām
carshanīnām cakrām raśmīm ná yoyuve || 9 || aīshu dyāvā-
pṛithivī dhātam mahād asmé vīréshu viṣvācarshani śrā-
vah | pṛikshám vājasya sātāye pṛikshám rāyótá turvāne
|| 10 || 27 ||

May you, the twin divines, the showerers of wealth, and may you, the sun and moon, and may you, the lords of our waters, come by day and night to our dwellings, whilst clouds set themselves in the firmament in clusters of different shades. ₅

And may the twin divines (food and fuel), the lord of water, and the sun and ocean protect us with their benevolence. The one, whom they offer protection, gets ample opulence even through adversities, as a traveller goes safe across a desert. ₆

And may the terrible bounties and twin divines make us happy, O omniscient one of universal approach, great and gracious bounties; may the factors leading to sustenance, prosperity, wisdom, strength and also the circumambient wind make us happy. ₇

Great is the force of lightning; great is the joy of the worshipper; vigorous are the two driving energies of yours, O rapidly approaching divines. This sacrifice is different; it is divine, not human and its hymn of reverence is unassailable. ₈

O the impeller Lord, make us divine and free from shame and faults; you are praised by the priests of nobility. May the resplendent Lord accompanied by the vital forces guide the reins and the chariot-wheel of our life. ₉

O heaven and earth, may you grant to our sons name and fame, extending to all quarters of people; may you grant them sustenance for the acquisition of strength; grant them sustenance and wealth for gaining victory over adversaries. ₁₀

॥२८॥ एतं शंसमिन्द्रास्मयुद्धं कूचित्सन्तं सहसावन्नभिष्टये सदा पाह्यभिष्टये ।
 मेदतां वेदतां वसो ॥११॥
 एतं मे स्तोमं तना न सूर्ये द्युतद्यामानं वावृधन्त नृणाम् ।
 संवननं नाश्व्यं तष्टेवानपच्युतम् ॥१२॥
 वावर्तं येषां राया युक्तैषां हिरण्ययी ॥
 नेमधिता न पौंस्या वृथैव विष्टान्ता ॥१३॥
 प्र तद्दुःशीमे पृथवाने वेने प्र रामे वोचमसुरे मघवत्सु ।
 ये युक्त्वाय पञ्च शतास्मयु पथा विश्राव्येषाम् ॥१४॥
 अधीन्वत्र सप्ततिं च सप्त च ॥
 सद्यो दिदिष्ट तान्वः सद्यो दिदिष्ट पार्थ्यः सद्यो दिदिष्ट मायवः ॥१५॥

etām śaṁsam indrāsmayúṣh tvám kúcit sántaṁ sahasā-
 vann abhíshtāye sádā pāhy abhíshtāye | medátām vedatā
 vaso || 11 || etām me stómaṁ tanā ná sūrye dyutādyāmā-
 naṁ vāvṛidhanta nṛiṇām | samvānanam nāśvyam tāshtevā-
 napacyutam || 12 || vāvarta yéshām rāyā yuktaishām hiraṇ-
 yáyī | nemádhita ná paúnsyā vrítheva vištántā || 13 || prá
 tát duṣṣīme prīthavāne vené prá rāmé vocam ásure ma-
 ghávatsu | yé yuktváya pāñca śatāsmayú pathā viśrávy
 eshām || 14 || ádhín nv átra saptatīm ca saptá ca | sadyó
 didishṭa tánavah sadyó didishṭa pārthyah sadyó didishṭa
 māyavah || 15 || 28 ||

(९४) चतुर्नवतितमं सूक्तम्

(१-१४) चतुर्नवतितमस्य सूक्तस्य काव्रवेयः सप्तोऽर्चुर्द क्रुतिः । प्रावाणो देवताः । (१-४, १,

८-१३) प्रथमादिचतुर्केषां षड्पा षष्ट्यादिवर्णनाञ्ज जगती, (५, ७, १४) पञ्चमीः

सप्तमीचतुर्नवतितमस्य त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥२९॥ प्रैति वदन्तु प्र वयं वदाम् ग्रावभ्यो वाचं वदता वदद्भ्यः ।
 यदद्रयः पर्वताः साकमाश्वः श्लोकं घोषं भरथेन्द्राय सोमिनः ॥१॥

Praíté vadantu prá vayám vadāma grāvabhyo vācam
 vadatā vādadbhyah | yád adrayah parvatāḥ sākām āśavah
 ślókam ghósham bhárathéन्द्रāya somínah || 1 ||

O mighty resplendent Lord, (we know that) you are favourably inclined towards us; may you ever protect us, your worshippers, wherever you may be; so that your devotees attain their desires; Award me wisdom, O Lord of riches, for my prosperity. ¹¹

May the priests strengthen this my hymn, which is the destroyer of the enemies and which guides us on brilliant path right up to the sun, and as the carpenter constructs the yokes, firmly set in a horse-driven car. ¹²

The chariot car has come full of wealth, and laden with gold indicating that many powers have fought the battle to the finish, attaining victory, as if, without an effort. ¹³

I am seeing before me the vast heaven extending to limitless distances; the sun also rises high to its zenith, then sets into the darkness of nights, and so often the demons of clouds keep it in hiding. In the midst of all this, I proclaim the glory of Nature's bounties, who have come yoked with five hundred chariots, and their affection for us is renowned on the road (which they have traversed). ¹⁴

The devotee of extensive noble acts promptly implores for seven-and-seventy cows, the devotee possessing vast lands also prays for it and the one who has keen intellect also prays for it with the same promptness. ¹⁵

94

Whilst the venerable priest recites the sacred hymns of praises addressed to the resplendent Lord, we have all around us a serene atmosphere of divine bliss; in response to him, let these other learned sages also speak; let us also speak to the preaching learned sages, and may you also sing praises. ¹

एते वदन्ति शतवत्सहस्रवदभि क्रन्दन्ति हरितेभिरासभिः ।
 विष्ट्वी ग्रावाणः सुकृतः सुकृत्या होतुश्चित्पूर्वे हविरद्यमाशत ॥२॥
 एते वदन्त्यविदन्नाना मधु न्यूङ्क्षयन्ते अधि पक्व आमिषि ।
 वृक्षस्य शाखामरुणस्य बप्सतस्ते सूर्भवा वृषभाः प्रेमराविषुः ॥३॥
 बृहद्वदन्ति मद्विरेण मन्दिनेन्द्रं क्रोशन्तोऽविदन्नाना मधु ।
 संरभ्या धीराः स्वसृभिरनर्तिपुराघोषयन्तः पृथिवीमुपबिदिभिः ॥४॥
 सुपर्णा वाचमक्रतोप चव्याखरे कृष्णा इषिरा अनर्तिषुः ।
 न्यङ्क्षि यन्त्युपरस्य निष्कृतं पुरु रेतो दधिरे सूर्यश्चितः ॥५॥

etē vadanti

ṣatāvat sahaśravad abhī krandanti hāritebbhir āśābbhiḥ |
 viṣṭvī grāvāṇaḥ sukṛitaḥ sukṛityāyā hōtuṣ cit pūrve ha-
 virādyam āṣata || 2 || etē vadanty āvidann anā mādhu ny
 ũṅkḥayante ādhi pakvā āmishi | vṛikṣhāsya śākhām aru-
 nāsya bāpsatas té sūbharvā vṛishabbhāḥ prēm arāviṣuḥ
 || 3 || bṛihād vadanti madīreṇa mandínéndram kṛōśānto 'vi-
 dann anā mādhu | samrābhyā dhīrāḥ svāsribhir anartishur
 āghoshāyantaḥ pṛithivīm upabdībhiḥ || 4 || suparnā vācam
 akratōpa dyāvya ākharé kṛiṣṇā ishīrā anartishuḥ | nyañ ní
 yanty úparasya nishkṛitām purū réto dadhire sūryaṣvītaḥ
 || 5 || 29 ||

॥३॥ उग्रा इव प्रवहन्तः समायमुः साकं युक्ता वृषणो बिभ्रतो धुरः ।
 यच्चसन्तो जग्रसाना अराविषुः शृण्व एषां प्रोथथो अर्वतामिव ॥६॥
 दशावनिभ्यो दशकक्ष्येभ्यो दशयोक्तेभ्यो दशयोजनेभ्यः ।
 दशाभीशुभ्यो अर्चताजरेभ्यो दश धुरो दश युक्ता वहद्भ्यः ॥७॥

ugrā iva pravāhantaḥ samāyamuḥ sākām yuktā vṛi-
 ṣhaṇo bībhṛato dhūraḥ | yāc chvasānto jagrasānā ārāviṣuḥ
 ṣṛiṇvā eṣhām prothātho ārvatām iva || 6 || dāśāvanibhyo
 dāśakakṣhyebhyo dāśayoktrebhyo dāśayojanebhyāḥ | dā-
 śābbhiṣubhyo arcatājārebhyo dāśa dhūro dāśa yuktā vā-
 hadbhyāḥ || 7 ||

They recite loudly like a hundred, like a thousand men; they sing aloud with bright faces, and obtain the sacrificial food. The pious priests through their piety partake of the sacrificial food, even before the invoker (the fire divine). ²

They speak; they receive into their mouths the sweet elixir; they enjoy it just as people enjoy the sweet juices of the ripened fruits; and then continue recitations of the devotional Vedic hymns with the vigour of a bull. ³

They chant aloud the glory of the resplendent Lord with the exhilarating hymns of praises. They grasp the sweet elixir (the herbal juices mixed with milk) by their fingers and tongue, and through ecstasy of joy dance filling the earth with chants. ⁴

The well-gliding clouds roar in the firmament; they dance like the black deer in the stall; they shower down the expressed ambrosia (of rains) from the upper layers and becoming bright as the sun shines, they yield abundant moisture. ⁵

Bearing the burthen of the cosmic sacrifice, yoked with the divine love, they (the clouds) exert themselves like spirited horses; when panting and expressing devotion, they cry aloud and their snorting is heard like that of horses. ⁶

Honour those formidable equipments of performing cosmic sacrifice which have ten workers, ten girths, ten yokes, ten agents, ten encompassers, which are possessed of ten burthens used in performing the sacrifice. ⁷

ते अद्रयो दशयन्त्रास आशवस्तेषामाधानं पर्येति हर्यतम् ।
 त ऊं सुतस्य सोम्यस्यान्धसोऽशोः पीयूषं प्रथमस्य भेजिरे ॥८॥
 ते सोमादो हरी इन्द्रस्य निंसतेऽंशुं दुहन्तो अध्यासते गवि ।
 तेभिर्दुग्धं पपिवान्सोम्यं मध्विन्द्रो वर्धते प्रथते वृषायते ॥९॥
 वृषा वो अंशुर्न किला रिषाथनेळावन्तः सदमित्स्थनाशिताः ।
 रैवत्येव महसा चारवः स्थन यस्य ग्रावाणो अजुषध्वमध्वरम् ॥१०॥

té ádrayo dásayantrāsa āśavas téshām
 ādhānam páry eti haryatám | tá ū sutásya somyáśyān-
 dhaso 'ñsóḥ pīyúsham prathamásya bhejire || 8 || té somádo
 hárī índrasya niंसate 'ñśum duhánto ádhy āsate gávi |
 tébhir dugdhám papiván somyám mádhv índro varḍhate
 práthate vṛishāyáte || 9 || vṛishā vo aंśúr ná kílā rishā-
 thanélāvantah sádam ít sthanāśitāḥ | raivatyéva máhasā
 cárava sthana yásya grāvāṇo ájushadhvam adhvarám
 || 10 || 80 ||

॥९१॥ तृदिला अतृदिलासो अद्रयोऽश्रमणा अश्रृथिता अमृत्यवः ।
 अनातुरा अजराः स्थामविष्णवः सुपीवसो अतृषिता अतृष्णजः ॥९१॥
 ध्रुवा एव वः पितरो युगेयुगे क्षेमकामासः सदसो न युञ्जते ।
 अजुर्यासो हरिषाचो हरिद्रव आद्यां रवेण पृथिवीमंशुश्रुवुः ॥९२॥
 तदिहदुन्त्यद्रयो विमोचने यामन्नञ्जस्या इव घेदुपब्दिभिः ।
 वपन्तो बीजमिव धान्याकृतः पृञ्चन्ति सोमं न मिनन्ति बप्सतः ॥९३॥

tridilā átridilāso ádrayo 'śramaṇā áśṛithitā ámrityavah |
 anāturā ajārā sthāmavishnavah supīvāso átrishitā átrishṇa-
 jah || 11 || dbruvā evā vah pitáro yugé-yuge kshémakāmā-
 sah sádaso ná yuñjate | ajuryāso harishāco haridrava ā
 dyām ráveṇa pṛithivím aśuśravuḥ || 12 || tád ít vadanty
 ádrayo vimócane yámann añjaspā iva ghéd upabdíbhiḥ |
 vápanto bíjam iva dhānyākṛtāḥ pṛiñcānti sómam ná mi-
 nanti bāpsataḥ || 13 ||

These stones (of pressing juices) having ten reins, swiftly moving, their delightful whirling goes round; they first taste the ambrosia of the fragment of food of the expressed elixir. ⁸

These devourers of the divine elixir kiss the horses of the resplendent sun. They mix in it the milk, taken from the cosmic cow. It is the privilege of the resplendent self to quaff the sweet elixir juice milked forth by them. Thereupon he increases, waxes broad and grows vigorous. ⁹

The divine elixir is your showerer (O stones) of benefits; you are unharmed, and abound in food. You are constantly feeding, like the wealthy possessed of splendour. You, O stones, are charming. You make that person happy for whom you perform cosmic sacrifice. ¹⁰

Splitting, but unsplit, you, O sacred stones, are untiring, never weary, immortal, free from disease, undecaying, rising and falling, powerful, unthirsting, but generating thirst in others. ¹¹

O stones, your progenitors (the mountains) verily stand firm from age to age; they though desirous of rest, are not displaced from their seat; they are exempt from decay. Enjoying the elixir, they do not lack flowing green juice, and with their voice they make heaven and earth resound with their clamour. ¹²

These sacred stones proclaim it with their clamour at the time of extracting elixir, like the quick-protecting chariots on the road; and like cultivators of the land when they are sowing seed, they relish the elixir without devouring. ¹³

सुते अध्वरे अधि वाचमक्रता क्रीळयो न मातरं तुदन्तः ।
वि षू मुञ्चा सुषुवुषो मनीषां वि वर्तन्तामद्रयश्चायमानाः ॥१४॥

॥ ३५ ॥

॥ इत्यष्टमाष्टके चतुर्थोऽध्यायः ॥

[चतुर्थोऽध्याये वगोः ३१, सूक्तानि ९, ऋषयः १६०]

suté adhvaré ádhi vācam akratā kṛi-
láyo ná mātaram tudántaḥ | ví shú muñcā sushuvúsho ma-
nīshám ví vartantām ádrayaś cáyamānāḥ ॥ 14 ॥ ३१ ॥

Caturtho 'dhyāyāḥ.

अथ पञ्चमोऽध्यायः ॥

(९५) पञ्चनवतितमं सूक्तम्

(१-१८) अष्टादशर्चस्यास्य सूक्तस्य (१, ३, ६, ८-१०, १२, १४, १७) प्रथमातृतीयाषष्ठीनाम्बुचामष्टम्यादि-
तृचस्य द्वादशीचतुर्दशीसप्तदशीनाम्बुः पुरुरवा ऋषिः, (२, ४-५, ७, ११, १३, १५-१६, १८)
द्वितीयाचतुर्थीपञ्चमीसप्तम्येकादशीत्रयोदशीपञ्चदशीषोडश्यष्टादशीनाम्बोर्वशी ऋषिका । (१, ३, ६,
८-१०, १२, १४, १७) प्रथमातृतीयाषष्ठीनाम्बुचामष्टम्यादितृचस्य द्वादशीचतुर्दशीसप्तदशी-
नाम्बोर्वशी, (२, ४-५, ७, ११, १३, १५-१६, १८) द्वितीयाचतुर्थीपञ्चमीसप्तम्येकादशी-
त्रयोदशीपञ्चदशीषोडश्यष्टादशीनाम्बु पुरुरवा देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ हरिःऽ३५ ॥

॥१॥ हुये जाये मनसा तिष्ठ घोरे वचांसि मिश्रा कृणवावहै नु ।
न नौ मन्त्रा अनुदितास एते मयस्करन्परतरे चनाहन् ॥१॥
किमेता वाचा कृणवा तवाहं प्राक्रमिषमुषसामग्निवेव ।
पुरुरवः पुनरस्तं परेहि दुरापना वात इवाहमस्मि ॥२॥

95.

Hayé jāye manasā tīshṭha ghore vácānsi miśrā kṛiṇa-
vāvahai nú | ná nau mántrā ánuditāsa eté máyas karan pá-
rataré canáhan ॥ 1 ॥ kím etā vācā kṛiṇavā távāhám prākra-
misham ushāsām agriyéva | púrūravaḥ púnar ástam párehi
durāpanā vāta ivāhám asmi ॥ 2 ॥

They being effused at the sacrifice, raise their voice for elixir like children at play, striking their mother. They proclaim the praise of the stones, which have effused the elixir. Let the honoured stones revolve. ¹⁴

95

[P = *Pururavas* = cloud, loud sounding; and lover

U = *Urvasi* = Lightning; and beloved.

The sun is cloud's father and hence is Urvasi's father-in-law.]

O my indignant lady, turbulent in mind, keep yourself calm. Let us coolly talk to each other. How long shall we keep our thoughts secret? Let us talk them out, since the unspoken words shall not provide us happiness even up to the last day. ¹

What shall we achieve by such a dialogue? I had to fly away from thee like the first of the dawn, O highly sounding cloud, go back to your home. You cannot catch me as none can catch wind. ²

इषुर्न श्रिय इषुधेरसना गोषाः शतसा न रंहिः ।
 अवीरे क्रतो वि दविद्युतन्नोरा न मायुं पितयन्त धुनयः ॥३॥
 सा वसु दधती श्वशुराय वय उषो यदि वष्टयन्तिगृहात् ।
 अस्तै ननक्षे यस्मिञ्चाकन्दिवा नक्तं श्रयिता वैतसेन ॥४॥
 त्रिः स्म माह्नः श्रथयो वैतसेनोत स्म मेऽव्यत्यै पृणासि ।
 पुरुरवोऽनु ते केतमायं राजा मे वीर तन्वस्तदासीः ॥५॥

íshur ná śriyá ishudhér
 asaná gosháh śatasá ná ránhiḥ | avíre krátaví davidyu-
 tan nórā ná māyúm citayanta dhúnayaḥ || 3 || sá vásu dá-
 dhati śvaśurāya váya úsho yádi váshty ántigrihāt | ástam
 nanakshe yásmiñ cākán dívā náktam śnathitá vaitaséna || 4 ||
 triḥ sma máhnaḥ śnathayo vaitasénotá sma mé 'vyatyai
 prīṇāsi | púrūravó 'nu te kétam āyam rájā me víra tanvās
 tád āsiḥ || 5 || 1 ||

॥२॥ या सुजूर्णिः श्रेणिः सुन्नआपिहृदेचक्षुर्न ग्रन्थिनीं चरण्युः ।
 ता अञ्जयौऽरुणयो न सस्रुः श्रिये गावो न धेनवोऽनवन्त ॥६॥
 समस्मिञ्चायमान आसत मा उतेमवर्धन्नयः स्वर्गृताः ।
 महे यत्त्वा पुरुरवो रणायवृर्धयन्दस्युहत्याय देवाः ॥७॥
 सचा यदासु जहतीष्वत्कममानुषीषु मानुषो निषेवे ।
 अप स्म मत्तरसन्ती न भुज्युस्ता अत्रसन्नयस्पृशो नाश्वाः ॥८॥

yá sujūrnīḥ śreṇiḥ sumnāāpir hradécakshur ná granthínī
 caranyúḥ | tá añjāyo 'ruṇāyo ná sasruḥ śriyé gāvo ná dhe-
 návō 'navanta || 6 || sām asmiñ jāyamāna āsata gnā utém
 avardhan nadyāḥ svágūrtāḥ | mahé yát tvā purūravo rānā-
 yāvardhayan dasyuhátyāya devāḥ || 7 || sácā yád āsu jāha-
 tīshv átkam āmānushīshu mānusho nishéve | āpa sma mát
 tarāsanti ná bhujyús tá atrasan rathasprīšo náśvāḥ || 8 ||

My arrow is not to be cast from the quiver for obtaining glory; no desires are left in me to capture cattle (of enemy). I am no longer keen to make hundredfold riches. My prowess, having lost its strength, no longer flashes forth; my warriors, the terrifiers of the foes, are not able to shout in the firmament. ³

O dawns, if the lightning, offering food and wealth to father-in-law (the sun), loves her husband (the cloud), she has repaired from the neighbouring house to her husband's home, where she loves (her lord), being delighted by his embraces night and day. ⁴

O loud-sounding clouds, you embrace me thrice a day; you love me without a rival; I have followed you to your dwelling; you have been the sovereign of my person. ⁵

The lightnings are of different characteristics; they are known as *Sujurni* (swift in flash), *Sreni* (moving in progression), *Sumna-Api* (of high potential), *Hrde-Caksu* (water-nymph), *Granthinc* (Knot-like), and *Caranyu* (serpentine). They are bright decorative, flashing and flickering and like milch-kine, they love to stay for protection. ⁶

As soon as he is born, the wives, i.e. all the creativities surround him, the spontaneously flowing rivers nourish him, and the divine powers rear you, O loud-sounding clouds, for a mighty conflict, for destroying the wicked and infidels. ⁷

When I, a mortal, make love, these immortal nymphs, having abandoned their bodies, flee from me like a timid snake, like horses harnessed to a chariot. ⁸

यदासु मर्तो अमृतासु निस्पृक्सं क्षोणीभिः क्रतुभिर्न पृक्ते ।
 ता आतयो न तन्वः शुम्भत स्वा अश्वसो न क्रीळयो दन्दशानाः ॥९॥
 विद्युन्न या पतन्ती दविद्योद्भरन्ती मे अप्या काम्यानि ।
 जनिष्ठो अपो नर्यः सुजातः प्रोर्वशी तिरत दीर्घमायुः ॥१०॥

yád āsu mārto amṛitasu nisprīk sāṃ kṣhoṇībhiḥ krátubhir
 ná priṅkté | tá ātāyo ná tanvāḥ ṣumbhata svá āśvāso ná
 krīlāyo dāndaśānāḥ || 9 || vidyún ná yá pátantī dávidyod
 bhárantī me ápyā kāmýāni | jánishto apó nāryaḥ sújātaḥ
 prórvāśī tirata dīrghám āyuh || 10 || २ ||

॥३॥

जज्ञिष इत्था गोपीथ्याय हि दधाथ तत्पुरुषो म ओजः ।
 अशासं त्वा विदुषी सस्मिन्नहन्न म आशृणोः किमुमुग्वदासि ॥११॥
 कदा सुनुः पितरं जात इच्छाश्चक्रन्नाश्रु वर्तयद्विजानन् ।
 को दंपती समनसा वि यूयोदध यदग्निः श्वशुरेषु दीदयत् ॥१२॥
 प्रति ब्रवाणि वर्तयते अश्रु चक्रन्न क्रन्ददाध्ये शिवायै ।
 प्र तते हिनवा यते अस्मे परेह्यस्तं नहि मूर मापः ॥१३॥
 सुदेवो अद्य प्रपतेदनावृत्परावतं परमां गन्तवा उ ।
 अधा शयीत निर्रितेरुपस्थेऽधैनं वृका रभसासो अयुः ॥१४॥

jajñishá itthá gopíthyāya hí dadhátha tát purūravo ma
 ójah | āśāsaṃ tvā vīdúshī sāsminn āhan ná ma āśṛiṇoḥ kīm
 abhúg vadāsi || 11 || kadá sūnúḥ pitáram jātá ichāc cakrān
 nāśru vartayad vijānān | kó dāmpatī sámanasā ví yūyod
 ádha yád agnīḥ śvāśureshu dídayat || 12 || prāti bravāṇi
 vartáyate āśru cakrān ná krandad ādhyè śiváyai | prá tát
 te hinavā yát te asmé páreby ástam nahí mūra mápah
 || 13 || sudevó adyá prapáted ánāvṛit parāvátanu paramām
 gántavá u | ádhā śáyīta nírrīter upásthé 'dhainam vṛikā ra-
 bhasāso adyúh || 14 ||

When a mortal mixing with these immortal nymphs has conversed with them with words and actions, they becoming ducks do not show the beauty of their bodies, and like playful horses in their play, they bite and nibble. ⁹

She, who flashes brilliant like the lightning, bringing me the desirable dews of heaven, appears; then from waters a son, strong and sturdy and friendly to man, is born; may lightning prolong my life for long long times. ¹⁰

You have been born thus to protect the earth; you have deposited this vigour in me; why do you now address me, neglectful of my instructions? ¹¹

When shall a son born of you claim me as a father, and, crying, shed drops of tear on recognizing me? What son shall sever husband and wife who are of one mind, now that the fire shines upon your husband's parents? ¹²

Let me reply. Your son will shed tears, crying out and calling aloud when the expected auspicious moment arrives; I will send you that child which is yours in me. Now please depart to your house; you cannot, O simpleton, detain me further. ¹³

Your lover, who sports with you, may now depart, never to return, depart to proceed to a distant region. Either let him sleep upon the lap of misfortune, or let the swift-moving wolves devour him. ¹⁴

पुरूरवो मा मृथा मा प्र पप्तो मा त्वा वृकासो अश्विवास उ क्षन् ।
न वै स्त्रीणानि सख्यानि सन्ति सालावृकणां हृदयान्येता ॥१५॥

púrūravo mǎ mṛithā mǎ prá pāpto
mǎ tvā vṛikāso áśivāsa u kshan | ná vaś strāínāni sakhyāni
santi sālāvṛikānām hrīdayāny etá || 15 || ३ ||

॥५॥ यद्विरूपाचरं मर्त्येष्ववसं रात्रीः शूरदुश्मन्तस्त्रः ।
घृतस्य स्तोत्रं सहृदकं आश्रं तादेवेदं तातृपाणा चरामि ॥१६॥
अन्तरिक्षप्रां रजसो विमानेषुप शिक्षाम्युर्वशीं वसिष्ठः ।
उप त्वा रातिः सुकृतस्य तिष्ठान्नि वर्तस्व हृदयं तप्यते मे ॥१७॥
इति त्वा देवा इम आहुरेळ यथेमेतद्भवसि मृत्युबन्धुः ।
प्रजा ते देवान्हविषा यजाति स्वर्ग उ त्वमपि मादयासे ॥१८॥

yád vírūpācaram mártyeshv ávasam rátrih śarādaś cá-
tasrah | ghṛitasya stokām sakṛíd áhna āṣnām tád evédám
tātripāṇā carāmi || 16 || antarikshapráṁ rájaso vimānim úpa
śikshāmy urvāṣim vásishṭhah | úpa tvā rātrih sukṛitasya
tīshṭhān ní vartasva hrīdayam tapyate me || 17 || iti tvā
devā imá āhur aīla yáthem etád bhávasi mṛityúbandhuh |
prajā te deván havishā yajāti svargá u tvám ápi mādayāse
|| 18 || ४ ||

(१९) वन्द्यवर्तित्वं सूक्तम्

(१-१३) प्रयोदशार्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो बलैः सार्वहर्षिणा ऋषिः । हरिर्वेवता । (१-११)

प्रथमाष्टकादशार्चा अगती, (१२-१३) हविषीप्रयोदशस्योऽथ विदुषः उच्यते ॥

॥५॥ प्र ते महे विदथे शसिषु हरी प्र ते वन्वे वनुषो हर्यते मदम् ।
घृते न यो हरिभिश्चारु सेचत आ त्वा विशन्तु हरिर्वर्षसं गिरः ॥१॥

96.

Prá te mahé vidáthe śaṁsisham hári prá te vanve va-
núsho haryatám mádam | ghṛitám ná yó háribhiḥ cáru
sécata á tvā visantu hárivarpasam gírah || 1 ||

Die not, O clouds, nor vanish; let not the hideous wolves devour you. (Please remember that) with women there can be no lasting friendship; their hearts are the hearts of jackals. ¹⁵

When changed in form I wandered amongst mortals, I spent four delightful years. I for my meals took once a day a bit of butter; satisfied with that I now depart. ¹⁶

I, her best lover, bring under subjection the lightning who fills the firmament with lustre and measures out the region. May the bestower of the auspicious rite, abide near you; come back — my heart is bruning. ¹⁷

O Aila, the loud-sounding clouds, these divines say to you, since you are indeed subject to death, “let your progeny propitiate your revered cosmic forces with oblations, then alone you shall rejoice (with me) in heaven”. ¹⁸

96

(O Sun), I glorify your two vigorous steeds (the mighty driving forces of repulsion and attraction) at the cosmic sacrifice. May we be exhilarated by your blessings. You drive away, and even destroy, the demon clouds. What a wonder, that the bright-tinted clouds shower the torrents of pure water from above like beautiful butter! may my praises reach you. ¹

हरिं हि योनिमभि ये समस्वरन्दिहन्वन्तो हरीं दिव्यं यथा सद्ः ।
 आ यं पूषन्ति हरिभिर्न धेनव इन्द्राय शूषं हरिवन्तमर्चत ॥२॥
 सो अस्य वज्रो हरितो य आयसो हरिर्निकामो हरिरा गभस्त्योः ।
 युष्मि सुशिप्रो हरिमन्युसायक इन्द्रे नि रूपा हरिता मिमिक्षिरे ॥३॥
 दिवि न केतुरधि धायि हर्यतो विव्यच्चद्वज्रो हरितो न रंहा ।
 तुददहिं हरिशिप्रो य आयसः सहस्रशोका अभवद्धरिभरः ॥४॥
 त्वत्त्वमहर्यथा उपस्तुतः पूर्वेभिरिन्द्र हरिकेश यज्वभिः ।
 त्वं हर्यसि तव विश्वमुक्थ्यमसामि राधो हरिजात हर्यतम् ॥५॥

háriṃ hí yó-

nim abhí yé samásvaran hinvánto hárī divyám yáthā sá-
 dah | á yám prīnānti hárībhir ná dhenáva índrāya śūshám
 hárivantam arcata || 2 || só asya vājro hárīto yá āyasó hárir
 níkāmo hárir á gábhastyoh | dyumní suṣipró hárimanyusā-
 yaka índre ní rūpā hárītā mimikshire || 3 || diví ná ketúr
 ádhi dhāyi haryató vivyácad vājro hárīto ná ránhya | tudád
 áhim hárīspro yá āyasáh sahasrasakā abhavat dharim-
 bharáh || 4 || tvám-tvam aharyathā úpastutaḥ púrvebhir in-
 dra harikeṣa yájvabhiḥ | tvám haryasi táva víṣvam ukthyám
 ásāmi rádho harijāta haryatám || 5 || ॥

॥६॥

ता वज्रिणं मन्दिनं स्तोम्यं मदु इन्द्रं रथे वहतो हर्यता हरी ।
 पूरुष्यस्त्रे सर्वनानि हर्यत इन्द्राय सोमा हरयो दधन्विरे ॥६॥
 अरं कामाय हरयो दधन्विरे स्थिराय हिन्वन्हरयो हरी तुरा ।
 अर्वद्विष्यो हरिभिर्जोषमीर्यते सो अस्य कामं हरिवन्तमानशे ॥७॥

tá vajríṇam mandínam stómyam máda índram ráthe va-
 hato haryatá hárī | purúṇy asmai sávanāni haryata índrāya
 sómā hárāyo dadhanvire || 6 || áram kāmāya hárāyo dadhan-
 vire sthirāya hinvan hárāyo hárī turá | árvadbhir yó hárī-
 bhir jósham íyate só asya kāmam hárivantam ānaṣe || 7 ||

May you all priase the vigour of the two horses of the Sun, who drive the chariot in the firmament. These horses take the Sun to the assembly of the great Cosmic Sacrifice. May you all worship the Sun, who derives his might from his horses who drive his chariot. At this sacrifice, the entire creation, every one, participates in the enjoyment of the golden-tinted blissful elixir, just as milch-kine are satisfied with their milk. ₂

That is his thunderbolt, yellow, made of iron, the destroyer of foes, desirable, it is in his hands; he is possessed of riches, handsome-jawed, possessed of a shaft and anger which destroys enemies—many golden-tinted forms are mixed in our resplendent Lord (or the Sun). ₃

He has been placed by His worshippers in the sky, like the banner of light, the sun. His desirable bolt reaches the foe, as the bay horses (of the sun attain their final goal) through speed. The iron thunderbolt, with yellow jaws smites the nescience, the wicked; He, our resplendent Lord, Lord of horses, shines with thousand lustres. ₄

O resplendent Lord (or the sun) with yellow locks, when praised by ancient worshippers, you are pleased to receive the oblation. You, who are manifested of a golden hue, deserve your universal praise. These praises are your superb and delightful sustenance. ₅

These two delightful horses yoked to the sun bring the thunderer, the rejoicing and laudable radiant sun, in his car to the place of blissful activities. For him, the beloved one, many libations of the brilliant devotional offerings are stored up (at the cosmic sacrifice). ₆

The golden-hued cosmic exhilarating elixirs are stored up to furnish him full satisfaction. The golden-hued saps urge the two swift-horses to serve the stalwart (sun). The chariot rushes with spirited vigour to the place of conflict, reaches the destination, where the sweet devotional elixir is being presented. ₇

हरिश्मशारुहरिकेश आयसस्तुरस्पेये यो हरिपा अवर्धत ।
 अर्वेद्वियो हरिभिर्वाजिनीवसुरति विश्वा दुरिता पारिषदरी ॥८॥
 खुबेव यस्य हरिणी विपेततुः शिमे वाजाय हरिणी दविष्वतः ।
 प्र यत्कृते चमसे मर्मजुद्धरी पीत्वा मदस्य हर्यतस्यान्धसः ॥९॥
 उत स्म सन्न हर्यतस्य पुस्त्योत्रत्यो न वाजं हरिवौ अचिक्रदत् ।
 मही चिद्धि धिषणाहर्यदोजसा बृहद्वयो दधिषे हर्यतश्चिदा ॥१०॥

háriṣmaśārur hárikeṣa āyasás turaspéye yó haripā ávar-
 dhata | árvadbhir yó háribhir vājínivasur áti víṣvā duritá
 páriśhad dhári || 8 || srúveva yásya hárinī vipetátuḥ śpre
 vājāya hárinī dávidhvataḥ | prá yát kṛitē camasé mármṛi-
 jad dhári pítvā mādasya haryatásyāndhasaḥ || 9 || utá sma
 sádma haryatásya pastyòr átyo ná vājam hárivāñ acikra-
 dat | mahí cid dhí dhishánāharyad ójasā bṛihád váyo da-
 dhishe haryatás cid á || 10 || ६ ||

आ रोदसी हर्यमाणो महित्वा नव्यनव्यं हर्यसि मन्म नु प्रियम् ।
 प्र पुस्त्यमसुर हर्यतं गोरविष्कृधि हरये सूर्याय ॥११॥
 आ त्वा हर्यन्तं प्रयुजो जनानां रथे वहन्तु हरिशिप्रमिन्द्र ।
 पिबा यथा प्रतिभृतस्य मध्वो हर्यन्त्यज्ञं सधमादे दशोणिम् ॥१२॥
 अपाः पूर्वेषां हरिवः सुतानामथो इदं सर्वं केवलं ते ।
 ममद्धि सोमं मधुमन्तमिन्द्र सत्रा वृषज्जठर आ वृषस्व ॥१३॥

á ródasī haryamāṇo mahitvá návyam-navyam haryasi
 mánma nú priyám | prá pastyàm asura haryatám gór āvīśh
 kṛidhi háraye sūryāya || 11 || á tvā haryántam prayújo já-
 nānām ráthe vahantu háriṣipram indra | píbā yáthā prátī-
 bhritasya mádhu haryan yajñám sadhamāde dáṣoṇim || 12 ||
 ápāḥ pūrveshām harivaḥ sutānām átho idám sávanam ké-
 valam te | mamaddhí sómam mádhumantam indra satrá
 vṛishañ jathára á vṛishasva || 13 || ७ ||

The golden-bearded, golden-haired, iron-hearted resplendent sun, the drinker of the golden elixir, has been invigorated by the elixir, which he has quickly quaffed. The elixir is rich in sacrificial food brought by the swift vigorous horses; may the sun drive his two bay horses safe through all possible difficulties. ⁸

He (the sun) is praised, whose driving horses alight (upon the elixir) like two ladles, whose yellow and bright jaws tremble with eagerness for the sacrificial food, who tastes the delicious exhilarating beverage in the appropriate cup, and who rubs down the sturdy horses (yoked to his chariot). ⁹

The dwelling of the gracious (sun) is in heaven down to the earth. Exhilarated by the divine elixir, he rushes impetuously as a charger to battle. The earnest prayer for the fulfilment of his desires invokes him (endowed with) strength. (O sun), you amply provide food to your ardent and sincere (devotee). ¹⁰

You (O sun, or the resplendent Lord), who are the object of love, fill the entire space from heaven to earth with your glory and greatness. You are worthy of tributes ever new and new. O powerful one, you are always quick in finding out the stores of water for the sake of the water-seizing sun. ¹¹

Let your horses yoked to the cosmic chariot bring you, O sun, (or O Lord of resplendence), the yellow-jawed, ever desirous of sacrifice, in the midst of the other cosmic participants. (O Sun), fully taking part in the cosmic sacrifice, you enjoy the divine elixir, sweetly flavoured, and pressed by ten fingers. May you be fully invoked in the cosmic activity. ¹²

O sun, lord of divine horses, you have been accepting previous libations. This sacrifice is also exclusively for you. O resplendent sun, exhilarate yourself, with the sweet elixir. O showerer of copious rains, shower it on the lands over which you are supreme. ¹³

(९७) सप्तनवतितमं सूक्तम्

(१-२३) त्रयोविंशत्युक्तस्यास्य सूक्तस्याथर्वणो भिषगृषिः । ओषधयो देवताः । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥८॥

या ओषधीः पूर्वा जाता देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा ।
 मनै नु बभ्रूणामहं शतं धामानि सप्त च ॥१॥
 शतं वो अम्ब धामानि सहस्रमुत वो रुहः ।
 अथा शतकत्वो यूयमिमं मे अगदं कृत ॥२॥
 ओषधीः प्रति मोदध्वं पुष्पवतीः प्रसूवरीः ।
 अश्वा इव सजित्वरीर्वीरुधः पारयिष्वः ॥३॥
 ओषधीरिति मातरस्तद्वो देवीरुपं ब्रुवे ।
 सनेयमश्वं गां वासं आत्मानं तव पूरुष ॥४॥
 अश्वत्थे वो निषदनं पर्णे वो वसतिष्कृता ।
 गोभाज इत्किलासथ यत्सनवथ पूरुषम् ॥५॥

97.

Yá óshadhīḥ pūrvā jātā devébhyas triyugám purā | má-
 nai nú babhrūṇām ahám śatám dhāmāni saptá ca || 1 || śa-
 tām vo amba dhāmāni sahásram utá vo rúhaḥ | ádhā śa-
 takratvo yūyám imám me agadám kṛita || 2 || óshadhīḥ prāti
 modadhvam púshpavatīḥ prasúvarīḥ | áṣvā iva sajítvarīr vī-
 rúdhah pārayishṇvāḥ || 3 || óshadhīr iti mātaraś tād vo de-
 vīr úpa bruve | sanéyam áṣvam gām vása ātmānam táva
 pūrusha || 4 || aṣvatthé vo nishádanam parṇé vo vasa-
 tīśh kṛitá | gobhāja it kílāsatha yát sanávatha pūrusham
 || 5 || ॥ ८ ॥

॥९॥

यत्रौषधीः समग्मत राजानः समिताविव ।
 विप्रः स उच्यते भिषग्रक्षोहामीवचातनः ॥६॥

yátraúshadhīḥ samágmata rájānaḥ sámitāv iva | víprah
 śá ucyate bhishág rakshohámīvacātanah || 6 ||

97

I know the hundred and seven applications of the brown-tinted plants, which have been growing since ancient times, much before men were born and thriving during the three seasons (spring, rains and autumn). ¹

You are like mothers of mankind; a hundred are your applications, a thousandfold is your growth; may you who fulfil a hundred functions make this my (man) free from disease. ²

Rejoice, plants, bearing abundant flowers and fruit, triumphing together (over disease) like victorious horses, sprouting forth, bearing men safe beyond disease. ³

“Plants!” thus I hail you; you are the divine mothers of mankind. Oh physician, I shall give you a horse, a cow, and a garment, even myself (in case you cure the sick). ⁴

Your abode is in the holy tree (*aśvattha*), your dwelling is established in the *palaśa* leaves; you shall assuredly become the winner of cattle, if you could effectively cure and thus save this man for me. ⁵

Where, plants, you are congregated like princes in battle, thereby the sage is designated a physician, the destroyer of evil infections and extirpator of virus disease. ⁶

अश्वावतीं सोमावतीमूर्जयन्तीमुदोजसम् ।
 आवित्सि सर्वा ओषधीरस्मा अरिष्टतातये ॥७॥
 उच्छुष्मा ओषधीनां गावो गोष्ठादिवेरते ।
 धनं सनिष्यन्तीनामात्मानं तव पूरुष ॥८॥
 इष्कृतिर्नाम वो माताथो यूयं स्थ निष्कृतीः ।
 सीराः पतत्रिणीं स्थन यदामयति निष्कृथ ॥९॥
 अति विश्वाः परिष्ठाः स्तेन इव ब्रजमक्रमुः ।
 ओषधीः प्राचुच्यवुर्यत्किं च तन्वोऽरु रपः ॥१०॥

aṣvāyatīm so-
māvatīm ūrjāyantīm údojasam | āvitsi sārva ōshadhīr asmā
arishtātātaye || 7 || ūc chūshmā ōshadhīnām gāvo gosṭhād
iverate | dhānam sanishyāntīnām ātmānam tāva pūrusha
|| 8 || iṣhkṛitir nāma vo mātātho yūyām stha nīshkṛitīḥ | sī-
rāḥ patatrīṇi sthana yād āmāyati nīsh kṛitha || 9 || āti
viśvāḥ parishthā stenā iva vrajām akramuḥ | ōshadhīḥ
prācucyavur yāt kim ca tanvò rāpaḥ || 10 || १॥

॥१०॥

यदिमा वाजयन्तहमोषधीर्हस्त आदुधे ।
 आत्मा यक्ष्मस्य नश्यति पुरा जीवगृभो यथा ॥११॥
 यस्यौषधीः प्रसर्पथाङ्गमङ्गं परुषपरुः ।
 ततो यक्ष्मं वि बाधध्व उग्रो मध्यमशीरिव ॥१२॥
 साकं यक्ष्मं प्र पत चाषेण किकिदीविना ।
 साकं वारस्यं प्राज्या साकं नश्य निहाकया ॥१३॥

yād imā vājāyann ahām ōshadhīr hāsta ādadhé | ātmā
yākshmasya nasyati purā jīvagrībho yathā || 11 || yāsyau-
shadhīḥ prasārpathāṅgam-aṅgam pārush-paruḥ | tāto yāksh-
mam ví bādhadhva ugró madhyamaśīr iva || 12 || sākām
yakshma prá pata cāshena kikidivīnā | sākām vātasya dhṛā-
jyā sākām nasya nihākayā || 13 ||

I praise here the virtues of belonging to four categories: (i) *asvavati*, the curatives; (ii) *somavati*, the sedatives, (iii) *urjayanti*, the energizing and (iv) *ud-ojasa*, the rejuvenating. All these plants, I praise for the purpose of overcoming this disease. ⁷

O man, the healing virtues of the plants stream forth (from these herbs) like cattle from the stall; they have the competency of restoring the richness of health to you. ⁸

(O plants), verily your mother is *Iṣkṛti*, the Reliever, and therefore, you are called *Niṣkṛti*, the restorer; whensoever a man is ill, you cure him. ⁹

The universal all-pervading plants assail diseases as a thief attacks a cow-shed; they drive out all types of infirmities of body whichsoever. ¹⁰

As soon as I take these plants in my hand, the vanished strength is restored, and the soul or the root of the malady perishes before the sick succumbs to disease. ¹¹

From him, O plants, in whom you creep from limb to limb, from joint to joint, you drive away disease like some strong arbiter of strife. ¹²

Fly forth, sickness, with the jay, with the blue jay, with the velocity of the wind; vanish together with the iguana. ¹³

अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्यस्या उपावत ।
 ताः सर्वाः संविदाना इदं मे प्रावता वचः ॥१४॥
 याः फलिनीर्या अफला अपुष्पा याश्च पुष्पिणीः ।
 बृहस्पतिप्रसूतास्तो नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥१५॥

anyā vo anyām avatv
 anyānyāsyā upāvata | tāḥ sārvaḥ samvidānā idam me prā-
 vatā vacaḥ || 14 || yāḥ phalinīr yā aphalā apushpā yāś ca
 pushpīṇiḥ | bṛhaspátiprasūtās tā no muñcantv ánhasaḥ
 || 15 || 10 ||

॥११॥

मुञ्चन्तु मा शपथ्याद्दथो वरुण्यादुत ।
 अथो यमस्य पट्टीशात्सर्वस्मादेवकिल्बिषात् ॥१६॥
 अवपतन्तीरवदन्दिव ओषधयस्परि ।
 यं जीवमश्रवामहे न स रिष्याति पूरुषः ॥१७॥
 या ओषधीः सोमराज्ञीर्बह्वीः शतविचक्षणाः ।
 तासां त्वमस्युत्तमारं कामाय शं हृदे ॥१८॥
 या ओषधीः सोमराज्ञीर्विष्टिताः पृथिवीमनु ।
 बृहस्पतिप्रसूता अस्यै सं दत्त वीर्यम् ॥१९॥
 मा वो रिषत्वनिता यस्यै चाहं खनामि वः ।
 द्विपच्चतुष्पदस्माकं सर्वमस्त्वनातुरम् ॥२०॥

muñcantu mā śapathyād átho varuṇyād utá | átho ya-
 māsya pádbiṣāt sárvasmād devakilbishát || 16 || avapátantīr
 avadan divá óshadhayas pári | yām jīvám aśnávāmahai ná
 sá rishyāti púrushaḥ || 17 || yā óshadhiḥ sómarājñīr bahvīḥ
 śatávicakshaṇāḥ | tāsām tvām asy uttamāram kāmāya śam
 hṛidé || 18 || yā óshadhiḥ sómarājñīr víshthitāḥ pṛthivīm
 ánu | bṛhaspátiprasūtā asyai śam datta vīryam || 19 || mā
 vo rishat khanitā yásmai cāhām khánāmi vaḥ | dvipác cá-
 tushpad asmákam sárvam astv anāturam || 20 ||

O plants, let each of you go to the other, lend assistance to the other; thus being all mutually joined together, attend to this my invocation. ¹¹

Whether bearing fruit or barren, whether flowering or flowerless, may they, the progeny of the supreme protector, liberate us from our pain and grief. ¹⁵

May they liberate me from the pain and sickness produced by negligence and ignorance, from the sin caused by a disregard to natural ways of life. May they liberate us from the fetters of death, and from all guilt caused by disobeying Nature's bounties. ¹⁶

The plants, descending from heaven, said, "no evil shall befall a man, whom, while he lives, we nourish." ¹⁷

Of all the plants, which have the divine elixir, the Master Cure, for their king, which are numerous and all-seeking, you, O divine elixir, are the best; be prompt to the wishful and sweet to the heart. ¹⁸

May the plants, which have the divine elixir, the Master Cure, for their king, which are scattered all over the earth, which are the offspring of our supreme protector, give vigour to this infirm body. ¹⁹

Let not the digger hurt you, nor the sick person for whom I dig you up; may all my bipeds and quadrupeds be free from disease. ²⁰

याश्चेदमुपशृण्वन्ति याश्च दूरं परागताः ।
 सर्वाः संगत्य वीरुधोऽस्यै सं दत्त वीर्यम् ॥२१॥
 ओषधयः सं वदन्ते सोमेन सह राज्ञा ।
 यस्मै कृणोति ब्राह्मणस्तं राजन्पारयामसि ॥२२॥
 त्वमुत्तमास्योषधे तव वृक्षा उपस्तयः ।
 उपस्तिरस्तु सोऽस्माकं यो अस्मौ अभिदासति ॥२३॥

yāṣ cedām

upaṣrinvānti yāṣ ca dūrām parāgatāḥ | sārvaḥ saṅgātya
 vīrudho 'syai sām datta vīryam || 21 || śśhadhayāḥ sām va-
 dante śśomena sahā rājñā | yāsmāi kṛṇōti brāhmaṇās tāṁ
 rājan pārayāmasi || 22 || tvām uttamāsy ośhadhe tāva vṛikṣhā
 ūpastayaḥ | ūpastir astu śśo 'smākaṁ yō asmāñ abhidāśati
 || 23 || 11 ||

(९८) अह्नवतितयं सुक्तम्

(१-१९) ब्रह्मर्षित्वात् सुक्तत्वादिभ्यो देवाभिर्कृतिः । देवा देवताः । त्रिष्टुप् ऋक् ।

॥२१॥ बृहस्पते प्रति मे देवतामिहि मित्रो वा यद्वरुणो वासि पूषा ।
 आदित्यैर्वा यदसुभिर्मरुत्वान्तस्पर्जन्यं शतनवे वृषाय ॥१॥
 आ देवो दूतो अजिरश्चिकित्वान्त्वहेवापे अभि मामगच्छत् ।
 प्रतीचीनः प्रति मामा ववृत्स्व दधामि ते द्युमतीं वाचमासन् ॥२॥
 अस्मे धेहि द्युमतीं वाचमासन्बृहस्पते अनमीवामिषिराम् ।

98.

Br̥haspate prāti me devātām ihi mitrō vā yād vāruṇo
 vāsi pūṣhā | ādityaír vā yād vāsubhir marútvañ śśa parján-
 yam śśamtanave vṛishāya || 1 || ā devó dūtó ajiráś cikitvāñ
 tvād devāpe abhí mām agachat | praticínāḥ prāti mām ā
 vāvritsya dádhdāmi te dyumatīm vācam āśān || 2 ||

All the plants that hear this invocation and those which are removed far off, come together and give vigour and health to this (sick body). ²¹

All the plants, in the presence of the divine elixir, the king, declare, "O king, we save him who on the advice of the expert physician, takes us as medicine." ²²

O divine herb, Soma, you are the best of the plants; to you other plants pay obeisance and salute. Let him be subject to us whosoever attacks us. ²³

98

O Lord Supreme, may you on my behalf, approach Nature's bounties, such as the sun, the ocean, or nourishing elements. May you come with vital principles, solar rays, natural resources of wealth, cosmic vital elements, and let the clouds pour rain water for the thirsty lands. ¹

Let a divine messenger, quick and intelligent, the meteorologist, i.e., the foreteller of rains and thunder, send light and come to me. Come, O Lord Supreme to me, turning towards me; I have reverential words of brilliant eulogium for you. ²

यया वृष्टिं शंतनवे वनाव दिवो द्रप्सो मधुमाँ आ विवेश ॥३॥
 आ नो द्रप्सा मधुमन्तो विशन्त्विन्द्रं देहाधिरथं सहस्रम् ।
 नि षीद होत्रमृतुथा यजस्व देवान्देवापे हविषा सपर्य ॥४॥
 आर्ष्टिषेणो होत्रमृषिर्निषीदन्देवापिर्देवसुमतिं चिकित्वान् ।
 स उत्तरस्मादधरं समुद्रमपो दिव्या असृजदृष्या अभि ॥५॥
 अस्मिन्त्समुद्रे अध्युत्तरस्मिन्नापो देवेभिर्निवृता अतिष्ठन् ।
 ता अद्रवन्नार्ष्टिषेणेन सृष्टा देवापिना प्रेषिता मृक्षिणीषु ॥६॥

asmé

dhehi dyumátīm vācam āsān brīhaspate anamīvām ishirām |
 yáyā vṛishtīm śāmtanave vānāva divó drapsó mádhumāñ ā
 viveṣa || 3 || ā no drapsā mádhumanto viṣantv índra dehy
 ádhiratham saháśram | ní shīda hotrām ṛituthā yajasva de-
 vān devāpe havishā saparya || 4 || ārshtīshenó hotrām ṛishir
 nishīdan devāpir devasumatīm cikitvān | sá úttarasmād ádha-
 ram samudrām apó divyā sṛijad varshyā abhí || 5 || asmín
 samudré ádhy úttarasminn ápo devébhir nívṛitā atishṭhan |
 tá adravann ārshtīshenéna sṛishtā -devāpinā préshitā
 mṛikshínīshu || 6 || 12 ||

॥१३॥ यदेवापिः शंतनवे पुरोहितो होत्राय वृतः कृपयन्नदीधित् ।
 देवश्रुतं वृष्टिवर्ति रराणो बृहस्पतिर्वाचमस्मा अयच्छत् ॥७॥
 य त्वा देवापिः शुशुचानो अग्न आर्ष्टिषेणो मनुष्यः समीधे ।
 विश्वेभिर्देवैरनुमद्यमानः प्र पर्जन्यमीरया वृष्टिमन्तम् ॥८॥

yád devāpiḥ śāmtanave puróhito hotráya vṛitáh kṛipá-
 yann ádīdhet | devasṛutam vṛishtivānim rārāṇo brīhaspátir
 vācam asmā ayachat || 7 || yám tvā devāpiḥ śuśucānó agna
 ārshtīshenó manushyāḥ samīdhé | víṣvebhir devaír anumad-
 yámānaḥ prá parjānyam īrayā vṛishtimántam || 8 ||

O Lord Supreme, may I have reverential words of a brilliant eulogium, prompt and free from defect, by which we two may obtain rain from heaven for the thirsty lands; the sweet rain drops sent by you (from heaven) have come down and entered into realm of the earth. ³

May the sweet drops of rain fall upon us. Grant us, O Lord of resplendence, a thousand chariot-loads (of harvest). Sit down, O foreteller of rains and thunder, to your duties as a priest. At the proper season, offer sacrifice to the Nature's bounties, and worship them with oblations (i.e. in due seasons, cultivate the land, and give water and maize to it). ⁴

The sage, *Devapi*, i.e., the foreteller of rains and thunder (the rain-scientist or meteorologist), the son of the weather-scientist (*R̥ṣiṣeṇa*), knowing how to propitiate the divine powers, has sat down to his functions as priest. He has brought down the rain waters from high heaven, from the upper to the lower regions of midspace. ⁵

In this upper region of space, the waters stand dammed up by Nature's forces; set free by *Devapi*, i.e. the rain meteorologist, the disciple of a weather-scientist (*R̥ṣiṣeṇa*) the water-bearing clouds are sent forth over the plains. ⁶

When the cosmic meteorologist (*Devapi*), the expert adviser in respect to dry lands, coolly gives advice to Him, the Supreme Lord listens and thereon commands rains to come down and they obey His words. ⁷

O fire-divine, when the mortal meteorologist, the son of weather-scientist, has kindled you, and when all Nature's bounties have been invoked, you send down the rain-laden clouds. ⁸

त्वां पूर्वं ऋषयो गीर्भिरायन्त्वामध्वरेषु पुरुहूत विश्वे ।
 सहस्राण्यधिरथान्यस्मे आ नो यज्ञं रोहिदुश्चोप याहि ॥९॥
 एतान्यग्मे नवतिर्नव त्वे आहुतान्यधिरथा सहस्रा ।
 तेभिर्वर्धस्व तन्वः शूर पूर्वीर्दिवो नो वृष्टिमिषितो रिरीहि ॥१०॥
 एतान्यग्मे नवतिं सहस्रा सं प्र यच्छ वृष्ण इन्द्राय भागम् ।
 विद्वान्पथ ऋतुशो देवयानानप्यौलानं दिवि देवेषु धेहि ॥११॥
 अग्ने बाधस्व वि मृधो वि दुर्गहापामीवामप रक्षांसि सेध ।
 अस्मात्समुद्राद्दहतो दिवो नोऽपां भुमानमुप नः सृजेह ॥१२॥

tvām

pūrva ṛishayo gīrbhīr āyan tvām adhvarēshu puruhūta
 vīśve | sahāsrāṇy ādhirathāny asmé ā no yajñām rohid-
 asvōpa yāhi || 9 || etāny agne navatīr náva tvé āhutāny ādhi-
 rathā sahāśra | tébhir vardhasva tanvāḥ śūra pūrvīr divó
 no vṛishṭīm ishitó rirīhi || 10 || etāny agne navatīm sahāsrā
 sām prá yacha vṛishṇa índrāya bhāgām | vidvān pathā ṛi-
 tuśó devayānān ápy aulānām diví devēshu dhebi || 11 ||
 ágne bādhasva ví mṛídho ví durgáhāpāmīvām ápa ráksbhānsi
 sedha | asmát samudrád bṛiható divó no 'pām bhūmānam
 úpa naḥ sṛijehá || 12 || 13 ||

(९९) मन्मथतिलकं सूक्तम्

(१-१२) द्वापसर्षपस्य सूक्तस्य वैष्णवस्तो वज्रं कथि । इन्द्रो देवता । मित्रं इन्द्रः ॥

॥१४॥ कं नश्चित्रमिष्यसि षिष्टित्वान्वृष्यमानं वाश्रं वावृष्यै ।
 कस्तस्य दातु शर्वसो व्युष्टौ तस्तद्वज्रं वृत्रतुरमपिन्वत् ॥१॥

99.

Kām naṣ citrām ishanyasi cikitvān pṛithugmānam vāś-
 rām vāvṛidhādhyai | kát tāsya dātu śávaso vyūshṭau
 tákshad vājram vṛitratúram ápinvat || 1 ||

The ancient sages have been approaching you with hymns; O invoked of many, O Lord of radiant energies, all worshippers address you at worship. May you grant us thousands of chariot-loads (of grain), and may you come to our sacrifices (i.e. bless us in all our efforts of public service). ₉

O fire-divine, ninety-and-nine thousands of chariot-loads of harvest have been offered to you; with them, O hero, the fire-divine, nourish all your flames; and thus solicited, send us rains from heaven. ₁₀

O fire-divine, give these ninety thousands to the showerer, as his share; knowing the paths traversed by Nature's forces in due seasons, may you place our water resources in heaven amongst the divine powers. ₁₁

O fire-divine, demolish our enemies, demolish their strongholds, drive away disease, drive away the wicked from this ocean; from vast heaven, may you send down upon us here abundance of rain. ₁₂

99

O resplendent Lord, knowing our needs, what marvellous, comprehensive laudable wealth do you bestow upon us for our advantage. With all His strength at the maximum, He fabricated the wicked-slaying thunderbolt, and let the waters flow (from the clouds). That has been His wonderful gift to us. ₁

स हि युता वियुता वेति सामं पृथुं योनिमसुरत्वा संसाद ।
 स सनीलेभिः प्रसहानो अस्म्य भ्रातुर्न ऋते सप्तथस्य मायाः ॥२॥
 स वाजं यातापदुष्पदा यन्त्स्वर्षाता परि षदत्सनिष्यन् ।
 अनर्वा यच्छतदुरस्य वेदो घ्नन्भिर्देवा अभि वर्षसा भूत् ॥३॥
 स यक्ष्योऽवनीर्गोष्वर्वा जुहोति प्रधन्यासु सखिः ।
 अपादो यत्र युज्यासोऽर्था द्रोण्यश्वास ईरते घृतं वाः ॥४॥
 स रुद्रेभिरशस्तवार ऋभवा हित्वी गयमारेअवद्य आगात् ।
 वमस्य मन्ये मिथुना विवम्री अन्नमभीत्यारोदयन्मुषायन् ॥५॥
 स इदत्सं तुवीरवं पतिर्दन्वळ्ळं त्रिशीर्षाणं दमन्यत् ।
 अस्य त्रितो न्वोजस्ता वृधानो विषा वराहमयोअग्रया हन् ॥६॥

sá hí dyutá vidyútā

véti sáma prithūm yónim asuratvá sasāda | sá sánilebbhiḥ
 prasahānó asya bhrátur ná rité saptáthasya māyāḥ || 2 || sá
 vájam yátápadushpadā yán svārshātā pári shadat sanish-
 yán | anarvá yác chatádurasya védo ghnāñ chiṣnádevāñ
 abhí várpasā bhút || 3 || sá yahvyò 'vánir góshv árvā juhōti
 pradhanyāsu sāsriḥ | apádo yátra yújyāso 'rathá dronyā-
 svāsa írate ghritām vāḥ || 4 || sá rudrébhir áṣastavāra řibhvā
 hitví gáyam āréavadya ágāt | vamrásyā manye mithunā ví-
 vavri ánnam abhítýārodayan mushāyán || 5 || sá íd dāsam
 tuvirávam pátir dán shalakshám triṣīrshāṇam damanyat |
 asyá tritó nv ójasa vřidhānó vipá varāhám áyoagrayā han
 || 6 || 14 ||

॥१५॥ स इदत्सं मनुष ऊर्ध्वसान आ साविषदर्शसानाय शस्त्रम् ।
 स नृत्तमो नहुषोऽस्त्युजस्तः पुरोऽभिनदहन्दस्युहव्ये ॥७॥

sá drúhvane mánusha ūrdhvasāná á sāvishad arṣasā-
 nāya śárum | sá nřítamo náhushe 'smát sújātaḥ púro 'bhi-
 nad árhan dasyuhátýe || 7 ||

Armed with lightning and thunder, he (the resplendent Sun) goes to accomplish his task; endowed with might, he establishes Himself in the spacious cosmic space. He is triumphant with His associates (the cloud-bearing winds). With them and with all his helping hands, He, the seventh (or the sliding) Sun counter-acts the tricky talents of His wicked opponents. ²

Marching with ease and prestige, he goes to battle; he toils to get hold of the spoils; he, the invincible, destroys the lust-worshipping demons and seizes by his prowess whatever wealth is concealed in the strongholds of the demons with hundred gates. ³

The victorious resplendent Sun, roaming amongst the dark clouds, quickly moves and releases torrents of water for the rich fields. He associates (with rivers), which are fast moving and which without conveyance pour out pitchers of water and yet keep moving with the speed of a horse. ⁴

May he, (the Cosmic Sun), our unsolicited benefactor, the mighty one, the blameless, having left his dwelling, come with the cosmic vital elements. I think of the two (i.e. parents) of this wise (Cosmic Divine), who are free from infirmity. He conquers the food of enemy (the Demon of Cosmic Darkness) and roars while winning it. ⁵

The sovereign Lord of resplendence, attacking him, subdues the loud-shouting, six-eyed, three-headed enemy and the three-fold Cosmic Divinity; invigorated by His strength, He smites the water-laden cloud with his iron-tipped finger. ⁶

Raising himself on high, he launches his arrow against the malignant aggressive foe. He, the Cosmic Sun, the Chief Leader of men emerges out from the invisibility, for the sake of our help, shatters the strongholds of adversaries while destroying the wicked niggards, the malevolent elements. ⁷

सो अ॒भ्रियो न यव॑स उदु॒न्यन्क्षया॑य गा॒तुं वि॒दन्नो अ॒स्मे ।
 उप॒ यत्सीदु॑दिन्दुं शरी॑रैः श्ये॒नोऽयो॑पाष्टि॒हन्ति दस्यू॑न् ॥८॥
 स व्रा॒धतः शव॑सानेभि॒रस्य कु॑त्साय शु॒ष्णं कृ॒पणे॑ परा॒दात् ।
 अयं॑ क॒विम॑नयच्छ॒स्यमान॑मत्कं॒ यो अस्य॑ स॒नितो॑त नृ॒णाम् ॥९॥
 अयं॑ दे॒शस्य॑न्नर्येभि॒रस्य द॒स्मो दे॒वेभिर्व॑रु॒णो न मा॑यी ।
 अयं॑ क॒नीनं॑ ऋ॒तुपा॑ अवे॒द्यमि॑मीतारुं॒ यश्च॑तु॒ष्पात् ॥१०॥
 अ॒स्य स्तो॑मेभि॒रौशि॑ज ऋ॒जिश्वा व्र॑जं द॒रय॑द्दृ॒षभे॑ण पि॒प्रोः ।
 सु॒त्वा यद्य॑ज॒तो दी॑दय॒द्भीः पु॒रं ह्या॑नो अ॒भि वर्ष॑सा भू॒त् ॥११॥
 ए॒वा महो॑ अ॒सुर व॑क्षथा॒य व॒म्रकः॑ प॒ङ्क्तिरु॑प॒ सर्प॑दिन्द्र॒म् ।
 स ह्या॑नः क॒रति॑ स्व॒स्तिम॑स्मा इ॒षमूर्जं॑ सु॒क्षितिं॑ वि॒श्वमा॑भाः ॥१२॥

só abhriyo ná yávasa udanyán
 ksháyāya gātum vidán no asmé | úpa yát sídad índum śa-
 rīraiḥ syenó 'yopāshṭir hanti dāsyūn || 8 || sá vrādhataḥ śa-
 vasānébhir asya kútsāya śúshṇam kṛipāṇe pārādāt | ayám
 kavīm anayac chasyámānam átkam vó asya sánitotá nṛi-
 nām || 9 || ayám daśasyán náryebhir asya dasmó devébbhir
 váruṇo ná māyí | ayám kanína ṛitupá avedy ámimītārārum
 yás cātushpāt || 10 || asyá stómebhir auṣijá ṛijīsvā vrajám
 darayaḍ vṛishabhēṇa píproḥ | sūtvā yád yajató dīdayad gīḥ
 púra iyānó abhí várpasā bhūt || 11 || evá mahó asura
 vaksháthāya vamrakáḥ paḍbhír úpa sarpad índram | sá iyā-
 náḥ karati svastīm asmā ísham ūrjam sukshtīm víśvam
 ábbāḥ || 12 || 15 ||

Ashtamo 'nuvākah.

Like the aggregated cloud, that rains on the pasturage, he finds the way to our dwelling. When he gets exhilarated with divine elixir, he, like a hawk with heel of iron, smites the wicked niggards, the malevolent elements. ⁸

He overthrows the formidable (adversary) with powerful weapons; he destroys the exploiter in the interests of the liberal devotee; he humiliates the leader poet who offers praises. He is the giver of form to the brave leader and his fellow-men. ⁹

Bountiful to his worshippers, and his associates, friendly to men, and wonderful with his brilliance, having benign power like the venerable Lord, he is known as wise and as guardian of the seasons. He destroys the obstructive force, which assails from all the four directions. ¹⁰

Through his lauds, the wise sincere sage (fire or the Sun) shatters the strongholds of greedy man. When the sage sings praises and shines as singer, he seizes the hiding places of evil elements and subdues them with his craft. ¹¹

In this manner, O mighty Lord, the devotee approaches the inner soul step by step, to offer a big oblation. May he, being approached, grant us prosperity; may he bring us food, drink, a secure dwelling and all (desirable and appropriate things). ¹²

अथ मयमोऽनुवाकः ॥]

(१००) शततम सूक्तम्

(१-१२) द्वादशार्चस्यास्य सूक्तस्य बान्धनो दुषस्युर्कृषिः । विधि देवा देवताः । (१-११) प्रथमायेकादशार्चो
जगती, (१२) द्वादश्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१६॥ इन्द्र दृष्ट्वा मघवन्त्वावदिरुज इह स्तुतः सुतपा बोधि नो वृधे ।
 देवेभिर्नः सविता प्रावतु श्रुतमा सर्वतांतिमदिति वृणीमहे ॥१॥
 भराय सु भरत भागमृत्वियं प्र वायवे शुचिपे क्रन्दादष्टये ।
 गौरस्य यः पर्यसः पीतिमानश आ सर्वतांतिमदिति वृणीमहे ॥२॥
 आ नो देवः सविता साविषद्वयं ऋजूयते यजमानाय सुन्वते ।
 यथा देवान्प्रतिभूषेम पाकवदा सर्वतांतिमदिति वृणीमहे ॥३॥
 इन्द्रो अस्मे सुमनो अस्तु विश्वहा राजा सोमः सुवितस्याध्वेतु नः ।
 यथायथा मित्रधितानि संदधुरा सर्वतांतिमदिति वृणीमहे ॥४॥
 इन्द्र उक्थेन शवसा परुदधे वृहस्पते प्रतरीतास्यायुषः ।
 यज्ञो मनुः प्रमतिर्नः पिता हि क्मा सर्वतांतिमदिति वृणीमहे ॥५॥
 इन्द्रस्य नु सुकृतं दैव्यं सहोऽभिर्गृहे जरिता मेधिरः कविः ।
 यज्ञश्च भूहिदथे चारुरन्तम आ सर्वतांतिमदिति वृणीमहे ॥६॥

100.

Índra dr̥iḥya maghavan tvávad íd bhujá íbá stutáḥ su-
 tapá bodhi no vṛidhē | devébbir naḥ savitá právatu śrutám
 á sarvátātim áditim vṛiṇīmahe || 1 || bhārāya sú bharata
 bhāgām ṛitvīyam prá yāyāve śucipé krandádishṭaye | gau-
 rāsyā yáḥ páyasāḥ pītīm ānaśá á sarvátātim áditim vṛiṇī-
 mahe || 2 || á no devāḥ savitá sāvishad váya ṛijūyaté yāja-
 mánāya sunvaté | yáthā deván pratibhūśhema pākavád á
 sarvátātim áditim vṛiṇīmahe || 3 || índro asmé sumánā astu
 viśvāhā rájā sómāḥ suvitāsyádhy etu naḥ | yáthā-yathā mi-
 trádhitāni samdadhúr á sarvátātim áditim vṛiṇīmahe || 4 ||
 índra ukthéna śávasā párrur dadhe br̥ihaspate prataritāsy
 áyushaḥ | yajñó mánuḥ pramatir naḥ pitá hí kam á sarvátā-
 tim áditim vṛiṇīmahe || 5 || índrasya nú súkṛitam daí-
 vyam sáho 'gnír gṛibé jaritá médhiraḥ kavíḥ | yajñáś ca
 bhūd vidáthe cārur ántama á sarvátātim áditim vṛiṇīmahe
 || 6 || 16 ||

100

O affluent resplendent Lord, well-known as acceptor of devotional prayers, praised on this occasion, may you be favourable to our progress. May the impeller, associated with other divine powers, hear us and protect us. We love all-pervading Infinity, the common mother of us all. ₁

Offer to the resplendent Lord, the cherisher of all, the share appropriate to the season: offer it to the divine wind, the drinker of the pure elixir, who clamours as he travels, who obtains a draught of pure milk. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. ₂

May the divine impeller generate well-dressed food for every one of our devoted house-holders, who serve with libations, and thereby are in good favour with Nature's bounties. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. ₃

May the Lord of resplendence be favourably disposed towards us every day; may the sovereign blissful Lord accept our praises, and be pleased to bestow upon us friendly treasure. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. ₄

By His laudable strength, the Lord of resplendence sustains every limb of mine; O Lord Supreme, you are the lengthener of my life. May the devotion, may the intellect and wisdom grant us happiness. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. ₅

The divine force of the Lord of resplendence is just and appropriate; the fire-divine abides in our dwelling. He is the praiser of Nature's bounties, the receiver of oblations, the sage, and is worthy of sacrifice at the altar, beautiful, and most near. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. ₆

॥१७॥ न वो गुहा चकृम भूरि दुष्कृतं नाविष्टयं वसवो देवहेळनम् ।
 मार्किर्नो देवा अनृतस्य वर्षस आ सर्वतातिमदिति वृणीमहे ॥७॥
 अपामीवां सविता साविषन्त्यग्दरीय इदप सेधन्त्वद्रयः ।
 ग्रावा यत्र मधुषुदुच्यते बृहदा सर्वतातिमदिति वृणीमहे ॥८॥
 ऊर्ध्वो ग्रावा वसवोऽस्तु सोतरि विश्वा द्वेषींसि सनुतयुयोत ।
 स नो देवः सविता पायुरीड्य आ सर्वतातिमदिति वृणीमहे ॥९॥
 ऊर्जं गावो यवसे पीवो अत्तन ऋतस्य याः सदेने कोशे अङ्ध्वे ।
 तनूरेव तन्वो अस्तु भेषजमा सर्वतातिमदिति वृणीमहे ॥१०॥
 ऋतुप्रावा जरिता शश्वतामव इन्द्र इन्द्रा प्रमतिः सुतावताम् ।
 पूर्णमूर्धदिव्यं यस्य सिक्तय आ सर्वतातिमदिति वृणीमहे ॥११॥
 चित्रस्ते भानुः ऋतुप्रा अभिष्टिः सन्ति स्पृधो जरणिप्रा अष्टृष्टाः ।
 रजिष्ठया रज्या पश्व आ गोस्तूतृषति पर्यग्रं दुवस्युः ॥१२॥

ná vo gúhā cakṛima bhūri dushkṛitāṃ nāvíshtyaṃ va-
 savo devahélanam | mákir no devā ánṛitasya vārpasa á
 sarvátātim áditim vṛṇīmahe || 7 || ápāmivāṃ savitā sāviśhan
 nyàg váriya íd ápa sedhantv ádrayaḥ | grāvā yātra madhu-
 shúd ucyáte bṛihád á sarvátātim áditim vṛṇīmahe || 8 ||
 ūrdhvó grāvā vasavo 'stu sotári víṣvā dvéshānsi sanutár
 yuyota | sá no deváh savitā pāyúr ídya á sarvátātim áditim
 vṛṇīmahe || 9 || ūrjam gāvo yāvase pívo attana ṛitāsya yáḥ
 sádane kóṣe aṅgdhvé | tanúr evá tanvò astu bheshajām á
 sarvátātim áditim vṛṇīmahe || 10 || kratuprávā jaritá śasva-
 tām áva índra íd bhadrá prámatih sutávatām | pūrnám
 ūdhar divyám yásya siktáya á sarvátātim áditim vṛṇīmahe
 || 11 || citrás te bhānúḥ kratuprá abhishtīḥ sánti sprídho ja-
 raniprá ádbṛishtāḥ | rájishtḥayā rájya paśvá á gós tūtūr-
 shaty páry ágram duvasyúḥ || 12 || 17 ||

O Lord of wealth, we have not committed any great sin against you secretly, nor any open action causing the anger of Nature's forces; let not, O divine powers, any of us adopt falsehood of any form in our life. We love the all-pervading universal Infinity, the common mother of us all. ⁷

May the divine sun drive away our disease; may the mountains ward off our most heinous (crimes); may we live there where the austere enlightened sages sing praises in loud voice. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. ⁸

O possessor of wealth and wisdom, may our prestige be high in our sacred selfless offerings; may you disperse all my secret adversaries; the divine impeller is our adorable protector. We love the all-prevading Infinity, the common mother of us all. ⁹

O cows, revered and respected in the cow-stall, on sacred occasions, may you eat abundant fodder in the pasture; may your body be the remedy for our body. We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. ¹⁰

The Lord of resplendence is the fulfiller of pious acts, the glorifier of all, the guardian of the offerers of libations, and the auspicious forethought. For his libation the heavenly pitcher is filled (with divine elixir of sweetness). We love the all-pervading Infinity, the common mother of us all. ¹¹

O resplendent Lord, your splendour is wonderful, is fulfiller of our pious aspirations, and is most desirable; your divine actions are capable of replenishing the wealth of your worshippers and are irresistible; therefore, may you lead us, as a servant (the bullock driver) leads a bullock on a straight path by fastening a pain-giving rope through his nostrils. ¹²

(१०१) एकोत्तरसाततमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्चस्यास्य सूक्तस्य सौम्यो बुध ऋषिः । विश्वे देवा ऋषिभ्यो वा देवताः ।

(१-३, ७-८, १०-११) प्रथमादितृषस्य सप्तम्यष्टमीदशम्येकादशीनाष्टषाञ्च

विदुषः, (४, ६) चतुर्थीषष्ठयोग्यायत्री, (५) पञ्चम्या वृहती, (९, १२)

नवमीद्वादस्योश्च जगती छन्दांसि ॥

॥१८॥

उद्बुध्यध्वं समनसः सखायः समग्निमिन्ध्वं बहवः सनीळाः ।
 दधिक्रामग्निमुषसं च देवीमिन्द्रावतोऽवसे नि ह्वये वः ॥१॥
 मन्द्रा कृणुध्वं धिय आ तनुध्वं नावमग्निपरंणीं कृणुध्वन् ।
 इष्कृणुध्वमायुधारं कृणुध्वं प्राञ्चं युज्ञं प्र णयता सखायः ॥२॥
 युनक्त सीरा वि युगा तनुध्वं कृते योनौ वपतेह बीजम् ।
 गिरा च श्रुष्टिः समरा असन्नो नेदीय इत्सृण्यः पक्वमेयात् ॥३॥
 सीरा युञ्जन्ति कवयो युगा वि तन्वते पृथक् । धीरा देवेषु सुन्नया ॥४॥
 निराह्वाबान्कृणोतन् से वरत्रा दधातन ।
 सिन्धामहा अवतमुद्रिणं वयं सुषेकमनुपक्षितम् ॥५॥
 इष्कृताहाबमवतं सुवरत्रं सुषेचनम् । उद्रिणं सिञ्चे अक्षितम् ॥६॥

101.

Úd budhyadhvam sámanasah sakhāyah sám agnīm in-
 dhvam bahāvah sánílāḥ | dadbhikráṁ agnīm ushásam ca de-
 vīm índrāvató 'vāse ní hvaye vah || 1 || mandrá kṛiṇudhvaṁ
 dbíya á tanudhvaṁ návam aritrapáranīm kṛiṇudhvaṁ |
 íshkṛiṇudhvaṁ áyudhárām kṛiṇudhvaṁ práñcam yajñám prá-
 nayatā sakhāyah || 2 || yunákta sírā ví yugá tanudhvaṁ
 kṛité yónau vapatehá bíjam | girá ca śrushtīḥ śábharā ásan
 no nédiya ít sṛiṇyāḥ pakvám éyāt || 3 || sírā yuñjanti ka-
 váyo yugá ví tanvate prīthak | dhírá devéshu sumnayá
 || 4 || nír āhāvān kṛiṇotana sám varatrā dadbhātana | siñcā-
 mahā avatám udrīṇam vayám sushékam ánupakshitam || 5 ||
 íshkṛitāhāvam avatám suvaratrām sushecanám | udrīṇam
 siñce ákshitam || 6 || 18 ||

101

Awake friends, and kindle fire-divine; may you be of one mind — you, who are many in number, and dwell together under one-roof; I invoke you, O vital breath, fire-divine, and dawn; may you be associated with radiant sun for our protection. ₁

Compose pleasant hymns, spin out your songs and praises, construct the ship which is propelled by oars, prepare your weapons, make all things ready, and let the sacrificial fire be enkindled. ₂

May you harness the ploughs, and fit on the yokes; now that the womb of earth is ready, sow the seed therein, and through our benedictions may there be abundant food; may the grain fall ripe towards the sickle. ₃

The wise farmers, aspiring happiness with reliance in Nature's bounties, harness the ploughs, and lay the yokes apart. ₄

May we set up the cattle-troughs, and securely fasten on the straps to it; let us supply water in copious streams (to our fields), from our wells, unfailing and full. ₅

I pour out water from the well, whose cattle-troughs are ready for the purpose—water that is nice for watering the fields and taken from wells not to be exhausted. ₆

११॥ प्रीणीताश्चान्हितं जयाथ स्वस्तिवाहं रथमित्कृणुध्वम् ।
 द्रोणाहावमवतमश्मचक्रमसंक्रकोशं सिञ्चता नृपाणम् ॥७॥
 ब्रजं कृणुध्वं स हि वो नृपाणो वर्मं सीव्यध्वं बहुला पृथूनि ।
 पुरः कृणुध्वमायसीरघृष्टा मा वः सुखोच्चमसो दंहता तम् ॥८॥
 आ वो धियं यज्ञियां वर्तं ऊतये देवा देवीं यजतां यज्ञियामिह ।
 सा नो दुहीयद्यवसेव गत्वी सहस्रधारा पर्यसा मही गौः ॥९॥
 आ तू विश्वं हरिमीं द्रोणस्थे वाशीभिस्तक्षताश्मन्मयीभिः ।
 परिं ज्वजध्वं दशं कक्ष्याभिरुभे धुरौ प्रति वल्लिं युनक्त ॥१०॥
 उभे धुरौ वल्लिरापिब्दमानोऽन्तर्योनेव चरति द्विजानिः ।
 वनस्पतिं वनं आस्थापयध्वं नि षू दधिध्वमखनन्त उत्सम् ॥११॥
 कपृथ्वरः कपृथमुर्धधातनं चोदयत खुदत वाजसातये ।
 निष्ठिम्यः पुत्रमा च्यावयोतय इन्द्रं सबाध इह सोमपितये ॥१२॥

prīṇītāśvān hitām jayātha svastivāham rātham it kri-
 nudhvam | drōṇāhāvam avatām āśmacakram ānsatrakoṣam
 siñcatā nṛipānam | 7 || vrajām kṛiṇudhvaṃ sā hī vo nṛipāno
 vārma sīvyadhvam bahulā prithūni | pūrah kṛiṇudhvam āya-
 sīr ādhrishṭā mā vaḥ susroc camasó drīnhatā tām || 8 || ā
 vo dhīyam yajñīyām varta ūtāye devā devīm yajatām ya-
 jñīyām ihā | sā no duhīyad yāvaseva gatvī sahásradhārā pá-
 yasā mahī gaúḥ || 9 || ā tú shiñca hārim im drór upāsthe
 vāsibhis takshatāśmanmáyiḥ | pári shvajadhvam dáśa
 kakshyābhir ubhé dhúrau prāti váhniṃ yunakta || 10 || ubhé
 dhúrau váhnir āpībdamāno 'ntár yóneva carati dvijāniḥ |
 vānaspátim vāna āsthāpayadhvam ní shú dadhidhvam
 ákhananta útsam || 11 || káprin narah káprithām úd dadhā
 tana codáyata khadátā vājasātaye | nisṭīgryāḥ putrām ā
 cyāvayotāya índram sabādha ihā sómapītaye || 12 || 19 ||

Refresh the horses, and take from them the good work of ploughing. Equip a chariot laden with good fortune. Give water to your fields taken from wells, having wooden cattle troughs and a stone rim along with a receptacle like armour. Sweet water (of well is) for the drinking of men also. ⁷

Construct the cow-stall, for that is the drinking place of your leaders (of your men), fabricate armour, manifold and ample. Make cities of iron strong and impregnable; let not your ladle leak; make it strong and unbreakable. ⁸

O holy divine powers, I would like to draw your attention at this place of dedication and worship towards me for my protection. Our sacrifice pours milk for us, like a stately cow, yielding thousand streams of milk after having eaten fodder in plenty and having returned to their home (in the evenings). ⁹

Pour out the golden-tinted elixir into the wooden pitcher, fabricated with axes forged out of stones and girded one by one; fill up the herbal elixir in ten pitchers and process the juice. May you also harness the beast of burden (ox or horse) to the two poles of the chariot. ¹⁰

Within the two chariot-poles beast of burden, the car-horse goes pressed closely, as in his dwelling or at the sacrifice moves the person with two wives. May you place the "Lord of Forests" (the herbal elixir) in a wooden pot, and store up the juice in it without digging. (The wooden pot full of elixir is like a well which has not been dug). ¹¹

O men, Lord of resplendence is the giver of happiness. May you invoke and evoke this giver of bliss and pleasure; love Him, be sportive with Him and then He would provide all food and sustenance. Invoke Him that He, the son of the suns, comes to you here in your closest proximity to your sacrifice and accepts your devotional expressions. ¹²

(१०२) द्विपुत्रराततमं सूक्तम्

(१-१२) द्वादशर्षेत्स्यस्य सूक्तस्य मान्द्वयो मुद्रल ऋषिः । दुषण इन्द्रो वा देवता । (१, ३, १२)

प्रथमाद्वितीयाद्वादशीनामृषां बृहती, (२, ४-११) द्वितीयायाश्चतुर्थ्यांयष्टानाञ्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

२०॥

प्र ते रथं मिथुकृतमिन्द्रोऽवतु धृष्णुया ।
 अस्मिन्नाजौ पुरुहूत श्रवाय्ये धनभक्षेषु नोऽव ॥१॥
 उत्स्र वातो वहति वासो अस्या अधिरथं यदजयत्सहस्रम् ।
 रथीरभून्मुद्रलानी गविष्ठौ भरे कृतं व्यवेदिन्द्रसेना ॥२॥
 अन्तर्यच्छु जिघांसतो वज्रमिन्द्राभिदासतः ।
 दासस्य वा मघवन्नार्यस्य वा सनुतर्यवया वधम् ॥३॥
 उद्रो हृदमपिबुजहृषाणः कूटं स्म तृहदुभिमातिमेति ।
 प्र मुष्कभारः श्रव इच्छमानोऽजिरं बाहू अभरत्सिषासन् ॥४॥
 न्यक्रन्दयन्नुपयन्त एनममेहयन्वृषभं मध्य अजेः ।
 तेन सूभवे शतवत्सहस्रं गवां मुद्रलः प्रधने जिगाय ॥५॥
 कर्कद्वे वृषभो युक्त आसीदवावचीत्सारथिरस्य केशी ।
 दुधेर्युक्तस्य द्रवतः सहानस ऋच्छन्ति प्मा निष्पदो मुद्रलानीम् ॥६॥

102.

Prá te rátham mithūkṛitam índro 'vatu dhṛishṇuyá
 asmínn ājaú puruhūta śraváyye dhanabhakshéshu no 'va
 || 1 || út sma váto vahati váso 'syā adhiratham yád ájayat
 sahasram | rathír abhūn mudgalānī gávishtāu bhāre kṛitām
 vy áced indrasenā || 2 || antár yacha jígghānsato vājram in-
 drábhidásataḥ | dasasya vā maghavann áryasya vā sanutár
 yavayā vadhám || 3 || udnó hradám apibaj járhṛishāṇaḥ kú-
 ṭam sma tṛinhád abhímātim eti | prá mushkábhārah śráva
 ichámāno 'jirám bāhū abharat síshāsan || 4 || ny ákranda-
 yann upayánta enam ámehayān vṛishabhám mādhyā ājéḥ
 téna sūbharvam śatávat sahasram gāvām mūdgalah pra-
 dhāne jigāya || 5 || kakárdave vṛishabhó yuktá āsīd ávāvacit
 śārathir asya keśī | dúdher yuktásya drávataḥ sahānasa ṛi-
 chānti shmā nishpádo mudgalānīm || 6 || ²⁰ ||

102

May the resplendent head or leader, by His powers protect your chariot that has been left alone. Defend us, O much invoked, in this glorious fight against the raiders for the recovery of our wealth. ₁

The wind makes her garments flap, when she, the prowess of our resplendent Lord, wins a cart-load worth a thousand. In the quest of cattle, Mudgalani, the prowess of our Lord, has been the charioteer. The army of the resplendent king recovers the wealth seized in battles. ₂

O resplendent king, please strike with your bolt the assailants, who would kill us otherwise; ward off, O bounteous, the secret weapon of our foe, be he a heathen or one of our cultured race. ₃

Rejoicing, it (the bull yoked or the armoured tank or car) drinks to its full a pool of waters or liquid fuel; it cleaves the mountain peak, it goes against the enemy. Endowed with vigour, eager for fame, assailing the quick-moving foe, it seizes him, the foe, with both of its mechanized arms. (A conflict between the sun and clouds, or the soul and the evil tendencies). ₄

They approach the bull and make him roar in the midst of the battle. I, the resplendent sun, the subduer of the high spirits of the foes or clouds (*mudgala*), thereby gain in war hundreds and thousands of milch-cattle, well-nourished. ₅

The bull (or the armoured car) has been yoked for the destruction of the enemy; his long-haired, well-trained driver, the yoke-fellow, makes him roar; rushing on with the wagon of the irresistible yoked armoured car, the warriors coming forth go to pay tributes to the prowess of the king (*mudgalani*). ₆

॥२१॥

उ॒त प्र॒धिमु॒दह॑न्नस्य वि॒द्वानु॒पायु॒नग्व॑संगमत्र शि॒क्षन् ।
 इन्द्र उ॒दाव॑त्पतिम॒घ्न्याना॑मर॒हत॑ प॒द्याभिः॑ क॒कुद्भान् ॥७॥
 शु॒नम॑ष्टव्य॒चर॑त्क॒पदीं॑ वर॒त्रायां॑ दा॒र्वा॒नह्य॑मानः ।
 नृ॒म्णानि॑ कृ॒ष्वन्व॑ह॒वे जना॑य गाः प॑स्प॒ज्ञान॑स्तवि॒षीर॑धत् ॥८॥
 इमं तं प॑श्य वृ॒षभ॑स्य यु॒ञ्जं का॑ष्ठाया मध्ये द्रु॒घ्णे श॑यानम् ।
 येन॑ जि॒गाये॑ श॒तव॑त्सह॒स्रं गवां॑ मु॒द्गलः॑ पृ॒तना॑ज्येषु ॥९॥
 अ॒रे अघा॑ को न्वि॒त्था दे॑दर्श॒ यं यु॒ञ्जन्ति॑ त॒म्बा स्था॑पयन्ति ।
 नास्मै॑ तृ॒णं नो॑द॒कमा॑ भर॒न्त्यु॒त्तरो॑ धुरो वहति प्र॒देदि॑शत् ॥१०॥
 प॒रिवृ॑क्तेव॒ पति॑विद्यमान॒ट् पी॒प्याना॑ कू॒चक्रे॑णेव सि॒ञ्चन् ।
 ए॒षैष्या॑ चि॒द्रथ्या॑ जयेम सु॒मङ्ग॒लं सि॒नव॑दस्तु सा॒तम ॥११॥
 त्वं वि॒श्वस्य॑ जग॑तश्चक्षु॒रिन्द्रा॑सि चक्षु॒षः ।
 वृ॒षा यदा॑जि वृ॒षणा॑ सि॒षास॑सि चो॒दय॑न्व॒ध्रिणा॑ यु॒जा ॥१२॥

utá pradhím úd abann asya vidván úpāyunag váṁsa-
 gam átra śikshan | índra úd āvat pátim ághnyānām
 áranhata pádyābhiḥ kakúdmān || 7 || ṣunām ashtṛāvy ācarat
 kapardí varatrāyām dáiv ānāhyamānaḥ | nṛimṇāni kṛiṇván
 baháve jánāya gāḥ paspaśánás távishir adhatta || 8 || imám
 tám paśya vṛishabhásya yúnjam kásthāyā mádhye dru-
 ghanám śáyānam | yéna jigāya śatávat sahasram gávām
 múdgalah pṛitanājyeshu || 9 || āré aghá kó nv itthá dadarṣa
 yám yuñjánti tám v á sthāpayanti | násmāi tṛiṇam nódā-
 kām á bharanty úttaro dhuró yahati pradédiṣat || 10 || pa-
 rivṛiktéva pativídyam ānaṭ pípyānā kúcakreneva siñcán |
 eshaishyā cid rathyā jayema sumāṅgālam śīnavad astu sā-
 tám || 11 || tvám viśvasya jágataḥ cákshur indrásī cákshu-
 shaḥ | vṛishā yád ājīm vṛishanā śishāsasi codāyan vādhrinā
 yujá || 12 || 21 ||

The sage (the King) has fitted up the frames of the car, has also harnessed the bull, and has trained him for his work. The resplendent king protects the lord of the inviolable (cows), and the bull or buffalo, rushes along with speed. 7

Wielding the goad, (the resplendent king) with the braided hairs proceeds happily, fastening the strap to the wooden pole of the car or waggon, and distributing riches to many people, and caressing the oxen he acquires vigour. 8

Behold this mace, the ally of the bull car, lying midway in the field of the battle, with which I, the swallower of passions and pride, have won hundreds and thousands of riches in war. 9

Who sees the evils near so closely? They stop the bull which they yoke; they stop; to him they provide neither fodder nor water. Being above (the bull), he bears the chariot-pole of the car and declares (victory of his lord on the opponents). 10

Just as a wife, who has been abandoned, rejoices to find her husband coming back again; and as a cloud expanding when pouring forth rain with the aid of the earth's disc, fully determined to succeed for our charioteer in the conflicts, may we win (the award). May good fortune (peace and prosperity), together with food, be given to all of us. 11

O resplendent Lord (or O resplendent sun), you are the eye of the whole world, when, O showerer (of benefits), urging on your two vigorous steeds, yoked to your car, you proceed to win battle with full confidence. 12

(१०३) द्युत्तराततर्ब सुतम्

(१-१३) वयोवर्षास्यस्य सुतस्त्वैन्द्रोऽप्रतिरथ कृषि । (१-३, ५-११) वयमाविद्वत्स्य वयमावि-

सत्तर्वाभ्येन्द्रः, (५) वयुष्या इत्यति, (१२) वयसा वया देवी, (१३) वयोवर्षाभ्येन्द्रो

मरुतो वा देवता । (१-१२) वयमाविद्वत्तर्वा विदुः,

(१३) वयोवर्षाभ्यामुदुर् ऋषी ॥

१२२

आशुः शिशानो वृषभो न भीमो घनाघनः क्षोभणश्चर्षणीनाम् ।
 संक्रन्दनोऽनिमिष एकवीरः शूते सेना अजयत्साकमिन्द्रः ॥१॥
 संक्रन्दनेनानिमिषेण जिष्णुना युत्कारेण दुष्यवनेन धूष्णुना ।
 तदिन्द्रेण जयत् तत्सहध्वं युधो नर इषुहस्तेन वृष्णा ॥२॥
 स इषुहस्तेः स निषङ्गिभिर्वशी संखष्टा स युध इन्द्रो गुणेन ।
 संसृष्टजित्तोमपा बाहुशर्चुर्ग्रधन्वा प्रतिहिताभिरस्ता ॥३॥
 वृहस्पते परि दीया रथेन रक्षोहामित्री अपबाधमानः ।
 प्रमृजन्तेनाः प्रमृणो युधा जयन्त्साकमेव्यविता रथानाम् ॥४॥
 बलविज्ञायः स्वविरः प्रवीरः सहस्वान्वाजी सहमान उग्रः ।
 अभिर्वीर अभिसत्वा सहोजा जैत्रमिन्द्र रथमा तिष्ठ गोवित् ॥५॥
 गोत्रभिर्द गोविद् वज्रबाहु जयन्तमज्म प्रमृणन्तमोजसा ।
 इमं संजाता अनु वीरयध्वमिन्द्र सखायो अनु स रभध्वम् ॥६॥

103.

Āśūḥ śīṣāno vṛishabhó ná bhīmó ghanāghanāḥ kshó-
 bhaṇaṣ carshaṇínām | samkrándano 'nimishá ekaviráḥ śa-
 tām sénā ajayat sākám indraḥ || 1 || samkrándanenānimí-
 shéna jishṇúnā yutkāreṇa duṣcyavanéna dhṛishṇúnā | tát
 indreṇa jayata tát sahadhvam yúdhho nara íshuhastena
 vṛishṇā || 2 || sá íshuhastaiḥ sá nishaṅgíbhīr vaśí sámśrashtā
 sá yúdhha índro gaṇéna | sámśrishtajít somapá bāhuṣardhy
 ūgrádhanvā prátibitābhīr ástā || 3 || bṛīhaspate pári diyā
 ráthena rakshohámītrāñ apabādhmānaḥ | prabhañján sé-
 nāḥ pramṛiṇó yudhá jáyann asmákam edhy avitá ráthānām
 || 4 || balavijñāyá sthāviraḥ právirah sáhasvān vājí sáha-
 māna ugrāḥ | abbívro abhísatvā sahojá jāstram indra rá-
 tham á tishṭha govít || 5 || gotrábhīdam govídam vājrabā-
 hum jáyantam ájma pramṛiṇántam ójasā | imám sajātā
 ánu vírayadhvam índram sakhāyo ánu sám rabhadhvam
 || 6 || 22 ||

103

The powerful king is swift. He, like a formidable bull sharpens his horns; he is terrific; he stirs up the people, and slays his foes. He is loud-shouting, ever-vigilant, the chief of heroes; he conquers at once a hundred hosts. ¹

With the powerful king, who is loud-roaring, ever vigilant, the victorious, the warlike, the unconquerable, the daring, the hurler of arrows, the showerer, may you, O warriors, and leaders, overcome enemies in the combat. ²

The king rules with the help of arrow-bearing warriors who are armed with swords. He is the subduer, the warrior, and is one who encounters a multitude of foes. He conquers those who encounter him. He is the drinker of the elixir. Being strong-armed and having a powerful bow, he shoots with well-aimed arrows. ³

Come with your chariot, O Lord of vast kingdom, the slayer of wicked, driving off your enemies, crushing off enemies and demolishing them. O victorious in battle, may you be the defender of our chariots. ⁴

O glorious king, you are known by the strength; you are mighty, herioc, overpowering, vigorous, enduring, and fierce. You are attended by heroes; assisted by mighty men, you are source of strength and the winner of wealth; may you ascend your triumphant chariot. ⁵

O kindred warriors, fellow friends, follow the powerful king, who is the breaker of mountains, and the acquirer of water; who is armed with the thunderbolt, and who conquers the swift foe and destroying the enemy by his might, shows his zeal and courage. ⁶

॥२३॥

अभि गोत्राणि सहसा गाहमानोऽद्वयो वीरः शतमन्युरिन्द्रः ।
 दुश्च्यवनः पृतनाषाळयुध्योऽस्माकं सेना अवतु प्र युत्सु ॥७॥
 इन्द्र आसां नेता बृहस्पतिर्दक्षिणा यज्ञः पुर एतु सोमः ।
 देवसेनानामभिभञ्जतीनां जयन्तीनां मरुतो यन्त्वग्रम् ॥८॥
 इन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य राज्ञ आदित्यानां मरुतां शर्ध उग्रम् ।
 महामनसां भुवनच्यवानां घोषो देवानां जयनामुदस्थात् ॥९॥
 उद्धर्षय मघवन्नायुधान्युत्सत्त्वनां मामकानां मनांसि ।
 उद्धृहन्वाजिनां वाजिनान्युद्रथानां जयतां यन्तु घोषाः ॥१०॥
 अस्माकमिन्द्रः समृतेषु ध्वजेष्वस्माकं या इषवस्ता जयन्तु ।
 अस्माकं वीरा उत्तरे भवन्त्वस्मां उ देवा अवता हवेषु ॥११॥
 अमीषां चित्तं प्रतिलोभयन्ती गृहाणाङ्गान्यप्ये परेहि ।
 अभि प्रेहि निर्देह हत्सु शोकैरन्धेनामित्रास्तर्मसा सचन्ताम् ॥१२॥
 प्रेता जयता नर इन्द्रो वः शर्म यच्छतु ।
 उग्रा वः सन्तु ब्राह्मवोऽनाधृष्या यथासथ ॥१३॥

abhi gotraṇi sāhasā gāhamāno 'dayó vīraḥ śatāmanyur
 indraḥ | duścyavanāḥ pṛitanāśhāl ayudhyò 'smākaṁ sēnā
 avatu prā yutsú || 7 || indra āsāṁ netā brīhaspátir dākshinā
 yajñāḥ purá etu sómah | devasenānām abhibhañjatīnām jā-
 yantīnām marúto yantv ágram || 8 || indrasya vṛishṇo váru-
 nasya rájña ādityānām marútām śárdha ugrām | mahāma-
 nasām bhuvanacyavānām ghósho devānām jāyatām úd asthāt
 || 9 || úd dharshaya maghavann āyudhāny út sātvanām mā-
 makānām mánānsi | úd vṛitrahan vājīnām vājīnāny úd rá-
 thānām jāyatām yantu ghóshāḥ || 10 || asmākaṁ indraḥ
 sāmṛiteshu dhvajéshv asmākaṁ yā íshavas tá jayantu | asmā-
 kaṁ vīrá úttare bhavantv asmāñ ū devā avatā háveshu
 || 11 || amīshām cittām pratilobháyanti grīhāṅgāny apve
 párehi | abhi préhi nír daha bṛitsú śókair andhénāmítrās
 támasā sacantām || 12 || prētā jāyatā nara indro vaḥ śarma
 yachatu | ugrā vaḥ santu bāhavo 'nādhṛishyā yáthāsatha
 || 13 || 25 ||

May the king, who is pitiless and heroic, who is invincible and irresistible, with hundredfold powers, and who overthrows armies, destroy the strongholds of enemies, and protect our armies in battles. 7

May the powerful king, the leader of these armies, may the spirit of wise and wealthy worshippers, and well-wishers be aroused; let the warriors march in the van of the destroying and victorious armies of divine powers. 8

May the mighty force of the showerer king, and of the royal protector, of the enlightened sages and brave soldiers, be ours. Very much high is the tempo of the magnanimous and high-minded warriors who cause the worlds tremble. 9

Bristle up, O bounteous; our weapons excite the spirits of our heroes; O slayer of evils, let the speed of the horses be accelerated; let the noises of the conquering chariots be increased. 10

When our banners and flags are raised high in concurrence, may the powerful king be our defender; may the arrows shot from our side be victorious; may our warriors be triumphant; O enlightened powers, protect us in battles. 11

Bewildering the senses of our foes, O poison-fed wind, seize their limbs and depart, attack them, causing injury to their hearts, with burns and pains; let our enemies be submerged in utter darkness. 12

Advance, O warriors, advance and conquer; the resplendent king is your sure repose and happiness. May your arms be strong, so that none injures you and victory becomes yours. 13

(१०४) चतुर्नराशततमं सूक्तम्

(१-११) एकादशार्धस्यास्य सूक्तस्य वैश्वामित्रोऽष्टकं ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२४॥

असावि सोमः पुरुहूत तुभ्यं हरिभ्यां यज्ञमुप याहि त्व्यम् ।
 तुभ्यं गिरो विप्रवीरा इयाना दधन्विर इन्द्र पिबा सुतस्य ॥१॥
 अप्सु धूतस्य हरिवः पिबेह नृभिः सुतस्य जठरं पृणस्व ।
 मिमिक्षुर्ममद्रय इन्द्र तुभ्यं तेभिर्वधस्व मदमुक्थवाहः ॥२॥
 प्रोधां पीति वृष्ण इयमि सत्यां प्रयै सुतस्य हर्यश्च तुभ्यम् ।
 इन्द्र धेनाभिरिह मादयस्व धीभिर्विश्वाभिः शच्यां गृणानः ॥३॥
 ऊती शचीवस्तव वीर्येण वयो दधाना उशिज ऋतज्ञाः ।
 प्रजावदिन्द्र मनुषो दुरोणे तस्थुर्गुणन्तः सधमाद्यासः ॥४॥
 प्रणीतिभिष्टे हर्यश्च सुष्टोः सुषुम्नस्य पुरुचो जनासः ।
 महिष्ठाभूति वितिरे दधानाः स्तोतार इन्द्र तव सुवृताभिः ॥५॥

104.

Āsāvi sōmaḥ puruhūta túbhyam hāriḥbhyām yajñām ūpa
 yāhi tūyam | túbhyam gíro vípravirā iyāná dadhanvirā
 indra píbā sutásya || 1 | apsú dhūtásya harivaḥ píbehā nṛi-
 bhiḥ sutásya jatháram pṛiṇasva | mimikshúr yám ádraya
 indra túbhyam tébhir vardhasva mādām ukthavābah || 2 ||
 prógrām pítim vṛishṇa iyarmi satyām prayaí sutásya hary-
 aṣva túbhyam | indra dhénābbhir ihá mādayasva dhībhír
 víṣvābhiḥ śacyā grīṇānāḥ || 3 || ūtí śacīvas táva vīryēṇa
 váyo dádhanā usīja ṛitajñāḥ | prajāvad indra mánusho du-
 roné tasthúr grīṇántaḥ sadhamádyāsaḥ || 4 || prāṇitibhish ṭe
 haryaṣva sushtóḥ sushumnásya pururúco jánāsaḥ | mánhi-
 shthām ūtim vitíre dádhanā stotára indra táva sūnrítābhiḥ
 || 5 || 24 ||

104

O much-invoked effulgent Lord (or the Sun), the elixir has been effused for you; please come quickly to this place of sacrifice with your two steeds—the two energies to cherish our offerings; our praises recited by the mighty singers are flowing to you; may you accept our homage. ₁

O Lord of vigorous energies, at this ceremony, accept our offerings of divine elixir mixed with water (homage supplemented with a will to act), and fill your belly with the libation offered by the sages, which the constant efforts have expressed out for you (just as juice of a plant extracted with stones). May those of you who are carried by hymns enhance their exhilaration with (our words of praise accompanied with sacred rites). ₂

(O resplendent sire) of vigorous energies, showerer of benefits, I send you strong exhilarating elixirs that you may proceed (forward on your assignments). O resplendent, so well known for your prowess, be exhilarated at this ceremony with praises and with all customary rites. ₃

O powerful resplendent sire, people have assembled here in the house of the person (who is the institutor of the sacred public rite); these people are such noble persons as enjoy food, not alone, but along with their offsprings (and dependents), and are cognizant with the knowledge of eternal law and they have a full reliance in your protection and prowess. They glorify you and share your exhilaration. ₄

O Lord of vigour and energy, you are deservedly praised for your generosity as a bestower of wealth and happiness; through your guidance and munificence, people obtain most liberal help; every one praises you for your excellent favours, given to all and sundry without discrimination. ₅

॥२५॥

उप॒ ब्रह्मा॑णि ह॒रिवो॑ ह॒रिभ्य॑ सोम॒स्य या॑हि पी॒तये॑ सु॒तस्य॑ ।
 इन्द्रं॑ त्वा य॒ज्ञाः क्ष॑ममाण॒मान॑ इ॒ दाश्व॑ँ अ॒स्यध्व॑रस्य॒ प्रक॑तः ॥६॥
 स॒हस्र॑वाजम॒भिमा॑तिषाहँ सु॒तेर॑णं म॒घवा॑नं सुवृ॒क्तिम् ।
 उप॑ भूष॒न्ति गि॒रो अ॒प्रती॑तमिन्द्रं नम॒स्या ज॑रितुः प॒नन्त॑ ॥७॥
 स॒प्तापो॑ दे॒वीः सुर॑णा अमृ॒क्ता या॑भिः सि॒न्धुम॑न्तरं इन्द्र॒ पृ॒भित् ।
 न॒वति॑ स्त्रोत्या नव॑ च स्व॒वन्ती॑र्दे॒वेभ्यो॑ गातुं मनु॒षे च वि॑न्दः ॥८॥
 अपो॑ म॒हीर॑भि॒शस्ते॑रमु॒ञ्चोऽजो॑गरा॒स्वधि॑ दे॒व एकः॑ ।
 इन्द्र॑ यास्त्वं वृ॒त्रतू॑र्यं च॒कर्थं॑ नाभि॒र्विश्वा॑युस्तन्वं पु॒पु॒ष्याः ॥९॥
 वी॒रेण्यः॑ क्र॒तुरिन्द्रः॑ सु॒शस्ति॑रु॒तापि॑ धेना॒ पुरु॑हूतमी॒ष्टे ।
 आ॒र्दय॑द्द्र॒वम॑कृ॒णादु॑ लो॒कं स॑सा॒हे श॒क्रः पृ॒तना॑ अभि॒ष्टिः ॥१०॥
 शु॒नं ह॒वेम॑ म॒घवा॑नमिन्द्रम॒स्मिन्भ॑रे नृ॒तम॑ वाज॒सातौ॑ ।
 भृ॒ष्वन्त॑मु॒ग्रमू॑तये॒ सम॑त्सु घ्नन्त॑ वृ॒त्राणि॑ संजि॒तं ध॑ना॒नाम् ॥११॥

ūpa brāhmāṇi harivo hāribhyāṃ sōmasya yāhi pītāye
 sutāsya | indra tvā yajñāḥ kshāmamāṇam ānaḍ dāśvāṁ asy
 adhvarāsya praketaḥ || 6 || sahasravājam abhimātishāham su-
 téraṇam maghāvānam suvṛiktīm | ūpa bhūshanti gīro āpra-
 tītam indram namasyā jaritūḥ pananta || 7 || saptāpo devīḥ
 surāṇā āmṛiktā yābhiḥ sīndhum ātara indra pūrbhīt | na-
 vatīm srotyā nāva ca srāvanti devēbhyo gātum mānushe
 ca vindaḥ || 8 || apō mahīr abhīśaster amuñcō 'jāgar āsv ādhi
 devā ēkaḥ | indra yās tvām vṛitratūrye cakārtha tābhir
 viśvāyus tanvām pupushyāḥ || 9 || vīrényaḥ krātuḥ indraḥ
 uśastīr utāpi dhēnā puruhūtām itte | ārdayaḍ vṛitrām ākṛi-
 od u lokām sasāhé śakrāḥ pṛitanā abhishtīḥ || 10 || ṣunām
 ivema maghāvānam indram — || 11 || 25 ||

Lord of vigour and energy, come with your two powers to our adorations to accept our elixir of love and homage; O effulgent, the offering reaches you, who are enduring; cognizant of worship: you are the donor of the reward. ⁶

Our praises celebrate the irresistible resplendent sire (Lord, or sun or the sire), the dispenser of abundant food, the overcomer of enemies, the delighter in the libation, the possessor of opulence, the well-praised; the adorations of the worshipper glorify him. ⁷

The seven divine meandering rivers with which you, O resplendent sire, the destroyer of cities, replenish the ocean, flow unimpeded; you discover the nine and ninety flowing rivers and their path for Nature's bounties and men. ⁸

You release the great waters from the malignant obstracter; you have been the only divine who watches over them; with those waters which you have employed for the destruction of darknesses, may you, all-vivifying resplendent sire, cherish your own glory. ⁹

The radiant sun, the resplendent sire, is the chief of heroes, the accomplisher of great deeds, to whom praise is well-offered; the voice of praise lauds him, the invoked of many. He destroys devil of darknesses and creates light; he is radiant, the conqueror and overcomer of hostile forces. ¹⁰

We invoke for our protection the opulent radiant sun, distinguished in this combat; he is the leader in the food-best-owing conflicts; he is terrible in battles, the destroyer of foes, and the conqueror of wealth. ¹¹

(१०५) पञ्चोत्तराततमं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्य कौत्सो दुर्मित्रः सुमित्रो गुणतः, विपर्यस्तनामा वा ऋषिः । इन्द्रो देवता ।

(१) प्रथमर्चोः गायत्र्युष्णिग्वा, (२, ७) द्वितीयासप्तम्योः पिपीलिकमध्या, (३-६, ८-१०)

तृतीयादिवतसृणामष्टम्यादितृचस्य चोष्णिक्, (११) एकादश्याश्च त्रिष्टुप् छन्दांसि ॥

॥२६॥

कदा वसो स्तोत्रं हर्यत आव ऋमशा रुधहाः ।
 दीर्घं सुतं वाताप्याय ॥१॥
 हरी यस्य सुयुजा विव्रता वेरर्वन्तानु शेपा ।
 उभा रजी न केशिना पतिर्दन् ॥२॥
 अप योरिन्द्रः पापज आ मर्तो न शश्रमाणो बिभीवान् ।
 शुभे ययुजे तविषीवान् ॥३॥
 सचायोरिन्द्रश्चकृष आँ उपानसः सपर्यन् ।
 नदयोर्विव्रतयोः शूर इन्द्रः ॥४॥
 अधि यस्तस्यौ केशवन्ता व्यचस्वन्ता न पुष्ट्यै ।
 वनोति शिप्राभ्यां शिप्रिणीवान् ॥५॥

105.

Kadā vaso stotrām haryata āva ṣmaśā rudhad vāḥ |
 dīrghām sutām vātāpyāya || 1 || hārī yāsyāḥ suyūjā vīvratā
 vér ārvantānu śépā | ubhā rajī ná keśinā pátir dán || 2 ||
 āpa yór indrah pápaja ā mārto ná ṣaṣramāṇo bibhīvān |
 ṣubhé yád yuyujé távishīvān || 3 || sácāyór indraṣ cārkrīsha
 āñ upānasāḥ saparyān | nadāyor vīvratayoh śūra indrah
 || 4 || ādhi yās tasthaú kēṣavantā vyācasvantā ná puṣṭyaí |
 vanóti śiprābhyām śiprīnīvān || 5 || 26 ||

॥२७॥

प्रास्तौहृष्वौजा ऋष्वेभिस्ततश्च शूरः शवसा ।
 ऋभुर्न क्रतुभिर्मातरिश्वा ॥६॥
 वज्रं यश्चक्रे सुहनाय दस्यवे हिरीमशो हिरीमान् ।
 अरुतहनुरद्धतं न रजः ॥७॥

prāstaud ṛishvaujā ṛishvébhis tatāksha śūraḥ śavasā |
 ṛibhúr ná krátubhir mātārīṣvā || 6 || vājraṁ yaś cakré su-
 hānāya dāsyave hirīmaśó hirīmān | árutahanur ádbhutam
 ná rájah || 7 ||

105

When will our praise reach you, O Lord of wealth, O lover of praises? When will you accept it and let loose the long-protracted blessings for showering rain? ₁

To you belong the two vital energies, which like war-steeds, are well-trained, active, swift, courageous, brilliant as the two worlds. May you, O Lord of vital energies, bestow wealth upon us. ₂

The sun repels obstructions and like a mortal tired and affrighted in the combat with the obstructive force (i.e. with dark clouds) and being associated with the forces of vital energies prepares for glorious victory. ₃

The sun, the hero, the possessor of two energies, neighing and prancing like horses, the friend of man, for his exhilaration, comes mounted in his chariot, granting him prosperity. ₄

He, who has mounted the two long-maned and all-pervading steed-like energies for the nourishment of the sacrificer, asks for love and devotional praise. The sun roars as if with his mighty jaws. ₅

Possessor of glorious strength and associated with the glorious vital winds he inspires adoration; the hero abiding in the firmament works with his strength as the wise architects with their supreme designs and structures. ₆

He is golden-bearded and Lord of vital powers, who makes the thunderbolt for the easy destruction of the demon of darkness, and who has irresistible jaws like the vast firmament. ₇

अव नो वृजिना शिश्रीहृचा वनेमानृचः ।
 नाब्रह्मा यज्ञ ऋधृजोपति त्वे ॥८॥
 ऊर्ध्वा यत्ते त्रेतिनी भृयज्ञस्य धृयु सद्मन् ।
 सजूर्नावं स्वयंशसं सचायाः ॥९॥
 श्रिये ते पृश्निरुपसेचनी भूच्छ्रिये दर्विरेपाः ।
 यया स्वे पात्रे मित्रम् उत् ॥१०॥
 शतं वा यदसुर्यं प्रति त्वा सुमित्र इत्थास्तौर्दुमित्र इत्थास्तौत् ।
 आवो यदस्युहत्ये कृत्सपुत्रे प्रावो यदस्युहत्ये कृत्सवत्सम् ॥११॥

॥ इत्यष्टमाहं पञ्चमोऽध्यायः ॥

[पञ्चमाध्याये वर्गाः २५, सूक्तानि १६, कलाः १५९]

nábrahmā yajñá řídhag jóshati tvé ॥ 8 ॥ urdhvá yát te tre-
 tínī bhūd yajñásya dhūrshú sádman | sajúr návam svá-
 yasasam sácāyóḥ ॥ 9 ॥ śriyé te prīsnir upasécanī bhūc chriyé
 dārvir arepāḥ | yáyā své pátre siñcāsa út ॥ 10 ॥ śatām va
 yád asurya prāti tvā sumitrá itthástaud durmitrá itthástant |
 ávo yád dasyuhátye kutsaputrám právo yád dasyuhátye
 kutsavatsám ॥ 11 ॥ 27 ॥

Pañcama 'dhyāyah.

अथ षष्ठोऽध्यायः ॥

(१०६) षड्विंशतमं सूक्तम्

(१-११) एकादशचस्यास्य सूक्तस्य काश्यपो भृतांग कविः । अश्विनो देवते । विष्णु उच्यते ॥

॥१॥ उभा उ नूनं तदिदंयथे वि तन्वाथे धियो वस्त्रापसेव ।
 सध्रीचीना यातवे प्रेमजीगः सुदिनेव पृक्ष आ तंसयेथे ॥१॥

106.

Ubhá u nūnám tád íd arthayethe ví tanvāthe dhíyo
 vástrāpáseva | sadhrīcīná yátave prēm ajīgaḥ sudíneva prī-
 ksha á taṁsayethe ॥ 1 ॥

Comminute, O the resplendent, our sins and shortcomings; may we by our hymns win over those who offer no hymns. The offering unaccompanied by sincere prayer and a will to exert accordingly, is not acceptable to you. ८

When three-fold fire burns high for you and rises up and resis on the top of cosmos, then accompanied by the sacrifice, you, the friend of man, ascend with joy on the glorious boat of heaven. ९

May the earth yield water (or may the cow furnish milk) for mixing with your love, the elixir; may the ladle for the mixture wherewith you pour it into your own vessel be free from defect. 10

When you, O mighty, give hundredfold riches, believers or the friendly ones praise you thus; unbelievers or unfriendly ones also praise you thus; you help the wise man, and destroy the wicked. 11

106

You both, twin divines (pair of day and night), hold the time-space creation (the ceremonials) spread out as two weavers weave cloths. The institutor of the rites praises you for the fulfilment of his desires. May both of you come united and hence this reminding. Please spread out food for us on this charming day. 1

उष्टरेव फर्वरेषु श्रयेथे प्रायोगेव श्वाय्या शासुरेथः ।
 दूतेव हि श्रो यशसा जनेषु मापं स्थातं महिषेवावपानात् ॥२॥
 साकंयुजां शकुनस्येव पक्षा पश्वेव चित्रा यजुरा गमिष्टम् ।
 अग्निरिव देवयोर्दीदिवांसा परिज्मानेव यजथः पुरुत्रा ॥३॥
 आपी वो अस्मे पितरेव पुत्रोग्रेव रुचा नृपतीव तुर्ये ।
 इर्येव पुष्ट्यै किरणेव भुज्यै श्रुष्टीवानेव हवमा गमिष्टम् ॥४॥
 वंसगेव पूषर्या शिम्वाता मित्रेव ऋता शतरा शतपन्ता ।
 वाजेवोच्चा वयसा घर्म्येष्ठा मेघेवेषा संपर्यादु पुरीषा ॥५॥

ushtāreva phārvareshu śrayethe
 prāyogéva śvātryā śāsura éthah | dūtéva hí shthó yasāsā
 jāneshu māpa sthātam mahishévāpānāt || 2 || sākamyújā
 śakunāsyeva pakshā pasvéva citrá yājur ā gamisṭam |
 agnir iva devayór dīdivānsā párijmāneva yajathah purutrā
 || 3 || āpí vo asmé pitāreva putrógrēva rucā nṛipātīva tur-
 yaí | íryeva pushtyaí kirāneva bhujaí śrushtīvāneva hāvam
 ā gamisṭam || 4 || vānsageva pūsharyā śimbātā mitréva rītā
 śatārā śátapantā | vájevoccā váyasā gharmyeshthā mēshe-
 veshā saparyā pūrishā || 5 || १ ||

॥२॥ सृष्येव जर्भरी तुर्फरीतू नैतोशेव तुर्फरी पर्फरीका ।
 उदन्यजेव जेमना मदेरू ता मे जराय्वजर मरायु ॥६॥
 पज्रेव चर्वरं जारं मरायु क्षष्टेवार्थेषु तर्तरीथ उमा ।
 ऋभू नापत्वरमज्रा खरज्जुर्वायुर्न पर्फरत्सयद्रयीणाम् ॥७॥

śṛiṇyēva jarbhārī turphārītū naitoṣēva turphārī parpha-
 rīkā | udanyajéva jémanā maderú tā me jarāyv ajāram ma-
 rāyu || 6 || pajréva cárcaram jāram marāyu kshádmevārthe-
 shu tartarītha ugrā | ṛibhū nápat kharamajrá kharājruṛ
 vāyúr ná parpharat kshayad rayīṇām || 7 ||

Like two plough bulls, you move towards those who fill you with oblations; you approach like two horses prepared for the fray in order to bring treasure; you are like two glorious messengers among the people. Please do not refuse to accept our offerings like two buffaloes forcibly taken away from the drinking trough. ₂

Connected together like the two wings of a bird, you come to our place of noble acts. Like two beautiful animals, you visit our place again and again. You are radiant as fire of the devout worshipper. Like two perambulating priests, you simultaneously bless many of our noble performances at several places. ₃

You are our kinsmen. Like two sons, or like two ferocious or fierce shining fires, or like two princes hastening to give protection, or like two bestowers of food you come to feed us. And again, like two luminaries for our joy and like two quick listeners, you come to our invocation. ₄

You are like two pleasantly moving well-fed bulls. You are like two bestowers of comforts. You are veracious; you are possessors of infinite wealth and you are happy. You may be compared to two horses plump with fodder or to two rams abiding in the firmament. You are to be nourished with food of knowledge and to be cherished with oblations. ₅

You are like two mad elephants bending their forequarters and smiting the foe, or you are like the two sons of brave men destroying foes, and cherishing friends; you are as bright as two water-born jewels; may you, O twin divines, render my decaying mortal body free from decay. ₆

Fierce twin divines, like two powerful heroes, you enable this moving, perishable mortal frame to cross over the obstructions as over water; extremely intelligent, like two artisans, your chariot, swift as the wind, attains its destination; it pervades all space and it freely distributes riches. -

घर्मैव मधु जठरे सनेरू भगेविता तुर्फरी फारिवारम् ।
 पतरेव चचरा चन्द्रनिणिञ्चानक्रङ्गा मनन्याश्च न जग्मी ॥८॥
 बृहन्तेव गम्भरेषु प्रतिष्ठां पादेव गाधं तरते विदाथः ।
 कर्णैव शासुरनु हि स्मरार्थोऽशैव नो भजतं चित्रमग्नः ॥९॥
 आरङ्गरेव मध्वरेयेथे सारघेव गवि नीचीनबारे ।
 कीनारेव स्वेदमासिष्विदाना क्षामेवोर्जा सूयवसात्सचेथे ॥१०॥
 क्रध्याम स्तोमं सनुयाम वाजमा नो मन्त्रं सरथेहोप यातम् ।
 यशो न पक्वं मधु गोष्वन्तरा भूतांशो अश्विनोः काममप्राः ॥११॥

gharmeva madhu

jathare saneru bhagevita turphari pharivaram | patareva
 cacara candranirnin manaringa mananya na jagmī || 8 || bri-
 hanteva gambhareshu pratishtham padeva gadham tarate
 vidāthah | karneva sasur anu hí smaratho 'nseva no bha-
 jatam citram apnab || 9 || arangareva madhv erayethe sara
 ghéva gavi micinabare | kinareva svedam asishvidana ksha-
 mevorja suyavasāt sacethe || 10 || ridhyāma stómam sanu-
 yama vajam a no mantram sarathehopa yatam | yaso na
 pakvam madhu gōshv antar a bhutanso asvīnoh kamam
 aprāḥ || 11 || २ ||

(१०७) समोत्तरशततमं मूलम्

(१-११) एकादशर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो दिव्य ऋषिः, प्राजापत्या दक्षिणा वा ऋषिणा ।

दक्षिणा दक्षिणादातारो वा देवताः । (१-३, ५-११) प्रथमादितृचम्य पञ्चम्यादि-

सप्तर्चाश्च त्रिष्टुप्, (४) चतुर्थ्याश्च जगती छन्दर्चा ॥

॥३॥

आविरभूममहि माघोनमेषां विश्वं जीवं तमसो निरमोचि ।
 महि ज्योतिः पितृभिर्दत्तमागादुरुः पन्था दक्षिणाय अदर्शि ॥१॥

107.

Avir abhūn mahi māghonam esham visvam jivam tā-
 maso nīr amoci | mahi jyotiḥ pitṛibhir dattam āgad urūḥ
 pantha dākshinaya adarṣi || 1 ||

With your bellies full of heavenly elixir, and like two sauce-pans, you preserve wealth. You are the destroyer of enemies. Armed with hatchets, moving like two flying birds, and with forms, beautifully shining like the moon, with speed of the mind, and both of you laudable, may you come forward to bless our benevolent deeds. ₈

Like two expert swimmers (men) in deep waters, you find a resting place. Like two feet crossing a ford you find the fording place. Like two ears you recognize the voice of the reciter of your praises. Like two shoulders supporting the sacred works, come to attend and assist our sacred undertakings. ₉

Like two loud-sounding clouds, you send forth the sweet rain. Like two bees, you bring to us your honey to bee-hive, which has its opening turned downwards. Like two labourers, you are dripping with perspiration and like a tired cow eating sweet herbage, you obtain strength. ₁₀

May we have more and more of our praises. May we earn and give nourishing wealth and wisdom to others. May you come hither in the same chariot to our worship; and accept the sweet sacred oblations prepared out of milk products. Thus, a great naturist fulfils the aspirations of the seekers. ₁₁

107

The great splendour of the bounteous Lord (the sun) has become manifest for the rites of these pious men; the whole world (a part of this globe) is set free from the darkness; the vast light, bestowed by our ancestors, has come to us well in time. A clear gesture for the award of remunerative honorarium or charity has been made. ₁

उ॒च्चा दि॒वि दक्षि॑णावन्तो अ॒स्थुर्ये अ॒श्वदाः स॒ह ते सूर्ये॑ण ।
 हिर॑ण्यदा अ॒मृत॑त्वं भ॒जन्ते वासा॑दाः सोम॒ प्र ति॑रन्त॒ आयुः ॥२॥
 दे॒वी पू॒र्तिर्दक्षि॑णा दे॒वय॑ज्या न क॒वारि॒भ्यो न॒हि ते पू॑णन्ति ।
 अथा॒ नरः प्र॑यतदक्षिणासोऽव॒द्यभिया॑ ब॒हवः पू॑णन्ति ॥३॥
 शत॑धरं वा॒युम॑र्कं स्व॒र्विदं नृ॑चक्ष॒सस्ते अभि॑ चक्षते ह॒विः ।
 ये पू॑णन्ति प्र च यच्छ॑न्ति संग॒मे ते दक्षि॑णां दु॒हते सप्त॑मातरम् ॥४॥
 दक्षि॑णावान्प्रथ॒मो हुत॑ ए॒ति दक्षि॑णवान्प्रा॒मणी॑रग्रमेति ।
 तमे॒व मन्ये॑ नृ॒पति॑ जना॒नां यः प्रथ॑मो दक्षिणा॒मावि॑वाय ॥५॥

ucca divi dākshinavanto
 asthur ye asvadah saha te suryena | hiranyadā amratatvam
 bhajante vasodah soma pra tiranta ayuh || 2 || daivi purtir
 dakshina devayajya na kavāribhyo nahi té prinanti | atha
 narah prayatadakshinaso 'vadyabhiya bahavah prinanti
 || 3 || satadharam vayum arkam śvarvidam nricākshasas té
 abhi cakshate havih | ye prinanti pra ca yāchanti sangamé
 te dākshinam duhate saptamataram || 4 || dākshinavan pra-
 thamo huta eti dakshinavan gramaṇir agram eti | tam evā
 manye nripatim jananam yāh prathamó dākshinam avivaya
 || 5 || ३ ||

"५" तमे॒व ऋ॒षि॒ तमु॒ ब्रह्मा॑र्णमाहु॒र्यज्ञ॑न्यं सा॒मगा॑मु॒कथ॑शास॒म ।
 स शु॒क्रस्य॑ त॒न्वो वेद॑ ति॒स्रो यः प्रथ॑मो दक्षि॒णया॒राध॑ ॥६॥
 दक्षि॑णाश्चं दक्षि॒णा गां द॑दति दक्षि॒णा च॒न्द्रमु॑त यद्वि॒रण्य॑म् ।
 दक्षि॑णां वनु॒ते यो न॑ आ॒त्मा दक्षि॑णां व॒र्म कृ॑णुते विजा॒नन् ॥७॥

tam eva rishim tam u brahmanam ahur yajnanyam sa
 magam ukthasasam | sā sukrasya tanvò veda tisro yah pra-
 thamo dākshinaya raradba || 6 || dākshinasvam dākshinā
 gam dadati dākshina candram utā yād dbīraṇyam | dākshi-
 nannam vanute yó na atma dākshinam vārma krinute vi-
 janān || 7 ||

The donors of charity rise high up in the society and are thus blessed in heaven. Those who give speed-horses in charity dwell with the sun; the givers of gold obtain immortality, and the givers of raimant prolong their life, O Dear. ²

The divine nourishing charity, which is a part of the sacrifice and public duty to the enlightened ones is not for those who go wrong and are sinful, for they do not gratify (any one with sacrifice). However, there are many men who through fear of incurring sin liberally give charity, and thereby gratify the divine ones. ³

Many of them out of the worshippers rightly offer oblation to the wind of the hundred streams, and several of them to the all conscious sun, and to the men-beholding divine ones. Many persons give charity in plenty at the time of festivities. This category of charity has been said to be the mother of seven i.e. the sustainer of seven priests. ⁴

He who brings charity is invited first; the head of a village bearing charity goes in front. I regard him as a king amongst men who initiates or first offers charity. ⁵

They call such a person a Ṛṣi (the seer), the Brahmana, (the learned), the leader of the sacred work, the chanter of the hymns, the reciter of the prayer; knower of the three forms of light, who while participating in any public activity starts with charity. ⁶

The one who gives horses in charity, gives cows in charity, gives gold and also silver in charity and bestows food, he himself, knowing the value of charity, puts on charity as his armour. ⁷

न भोजा मञ्जुर्न न्यर्थमीयुर्न रिष्यन्ति न व्यथन्ते ह भोजाः ।
 इदं यद्विभुं भुवनं स्वध्वैतत्सर्वं दक्षिणैभ्यो ददाति ॥८॥
 भोजा जिग्युः सुरभिं योनिमग्रे भोजा जिग्युर्वध्वं या सुवासाः ।
 भोजा जिग्युरन्तःपेयं सुराया भोजा जिग्युर्ये अहूताः प्रयन्ति ॥९॥
 भोजायाश्च सं मृजन्त्याशु भोजायास्ते कन्याश्च शुभमाना ।
 भोजस्येदं पुष्करिणीं वेदम् परिष्कृतं देवमानेव चित्रम् ॥१०॥
 भोजमश्वाः सुवृवाहो वहन्ति सुवृद्रथो वर्तते दक्षिणायाः ।
 भोजं देवासोऽवता भरेषु भोजः शत्रून्समनीकेषु जेता ॥११॥

ná bhoja mamrur na nyartham iṣyur na rishyanti
 na vyathante ha bhojah | idam yad vísvam bhuvanam svas
 caitat sarvam dákshinaibhyo dadati || 8 || bhojá jigyuḥ su-
 rabhīm yónim agre bhojá jigyur vadhvam yá suvāsah |
 bhojá jigyur antahpeyam suraya bhojá jigyur yé áhutah
 prayanti || 9 || bhojayasvam sam mrijanty asum bhojáyaste
 kanya sumbhamana | bhojasyedám pushkarinīva vesma pa-
 rishkritam devamaneva citram || 10 || bhojam asvah sushtu-
 váho vahanti suvríd ratho vartate dákshinayah | bhojám
 devāso vata bhareṣu bhojah satrun samanīkeshu jeta
 || 11 || 4 ||

(१०८) अष्टोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-११) एकादशार्चत्वास्त्य सूक्तस्य (१, ३, ५, ७, ९) प्रथमावृत्तीयापञ्चमीसप्तमीनवमीनाष्टुचां
 पणयोऽमुरा ऋषयः, (२, ४, ६, ८, १०-११) द्वितीयाचतुर्थीषष्ठ्यष्टमीदशम्येकादशीनाञ्च
 सरमा ऋषिणा । (१, ३, ५, ७, ९) प्रथमावृत्तीयापञ्चमीसप्तमीनवमीनाष्टुचां सरमा,
 (२, ४, ६, ८, १०-११) द्वितीयाचतुर्थीषष्ठ्यष्टमीदशम्येकादशीनाञ्च
 पणयो देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥५॥ किमिच्छन्तीं सरमा प्रेदमानि दूरे ह्यध्वा जगुरिः पराचैः ।
 कास्मेहितिः का परितक्म्यासीत्कथं रसाया अतरः पर्यासि ॥१॥

108.

Kīm ichántī sarāmā prédám ānaḍ dūré hy ádhvā jágu-
 riḥ parācaḥ | kásméhitiḥ ká páritakmyāsīt kathám rasāyā
 atarah páyānsi || 1 ||

The givers of charity meet no death; they do not face destruction; they suffer no injury; the givers of charity suffer no pain. Charity gives them all this world and the world beyond. ₈

The givers (of charity) obtain fragrant-home in the first priority; and then they win the cow and other sources of food. The givers win a bride who is beautifully attired. In the enjoyment provided to others verily lies the enjoyment of the givers. Such givers of enjoyment win the affection of those who might not have been cordial and friendly to them. ₉

For the giver of enjoyment, they deck out a fleet horse; such a giver verily gets a bride beautifully adorned; to the giver of enjoyment belongs this dwelling, adorned like a lake full of lotus flowers, delightful like a dwelling of the divine ones. ₁₀

Giver of enjoyments to others verily gets the horses capable of bearing heavy burdens. Highly prized luxury chariots and cars adorn the premises of the givers of charity. O divine, protect such a liberal giver in combats; may the giver be the victor over his foes in battles. ₁₁

108

(A dialogue between Saramā, the Intuition Faculty, a messenger of the Self, and Paṇis, the hoarders of wealth, the plunderers of divine cows, the obscurers of right understanding; Indra may be the Sun; cows may be the sun-rays and clouds, the obstructors of the sun rays, are the Paṇis).

(*Paṇis:*) With what objective has the Intuition Faculty come to this place? Verily, the way is long and difficult to be traversed by the persevering. What is the mission of your coming to us? What sort of wandering has been yours? How have you crossed the waters of the roaring firmament, the region of inner-most conflicts? ₁

इन्द्रस्य दुतीरिषिता चरामि मह इच्छन्तीं पणयो निधीन्वः ।
 अतिष्कदो भियसा तन्न आवत्तथा रसाया अतरं पयसि ॥२॥
 कीदृश्चन्द्रः सरमे का दृशीका यस्येदं दुतीरसरः पराकात् ।
 आ च गच्छान्मित्रमेना दधामाथा गवा गोपतिर्नो भवति ॥३॥
 नाहं तं वेदुं दभ्यं दभत्स यस्येदं दुतीरसरः पराकात् ।
 न तं गूहन्ति स्रवतो गभीरा हता इन्द्रेण पणवः शयध्वे ॥४॥
 इमा गावः सरमे या ऐच्छुः परि दिवो अन्तान्सुभगे पतन्ती ।
 कस्त एना अव स्रज्जदयुध्युतास्माकमायुधा सन्ति तिम्रा ॥५॥

indrasya dūtīr ishita carami maha
 ichanti panayo nidhin vah | atishkado bhiyasa tām na avat
 tātha rasaya ataram payansi || 2 || kīdrinn indrah sarame
 ka drisika yāsyedam dutir āsarah parakat | ā ca gachan
 mitram ena dadhamatha gavam gopatir no bhavāti || 3 ||
 nahām tam veda dabhyam dabhat sa yasyedam dutir asa-
 ram parakat | na tam guhanti sravāto gabhira hata indrena
 panayah sayadhve || 4 || ima gavah sarame ya aīchah pari
 divo antan subhage patantī | kas ta ena ava srijad āyudhvy
 utāsmākam āyudhā santi tigmā || 5 || ५ ||

॥६॥ असेन्या वः पणयो वचांस्यनिष्व्यास्तन्वः सन्तु पापीः ।
 अधृष्टो व एतवा अस्तु पन्था बृहस्पतिर्व उभया न मृच्छात् ॥६॥
 अयं निधिः सरमे अद्रिबुध्नो गोभिरश्वैर्भिवसुभिर्नृष्टः ।
 रक्षन्ति तं पणयो ये सुगोपा रेकु पदमलकमा जगन्थ ॥७॥

asenya vah panayo vacaṁsy anishavyas tanvah santu
 papih | ādhrishto va étavā astu pantha brīhaspátir va
 ubhaya na mrilāt || 6 || ayam nidhiḥ sarame adribudhno
 gobhir asvebhir vasubhir nyrishtah | rākshanti tam panayo
 ye sugopa reku padām ālakam a jagantha || 7 ||

(*Saramā:*) I have come as the appointed messenger of the Lord of resplendence, seeking our great treasures forcibly taken by you. O dark clouds of evil thoughts, my strong determination has sustained me all through the danger involved in crossing the waters. And thus I have passed over the waters of the river. ₂

(*Pan̥is:*) O messenger, O Sarama, what this resplendent Lord is like? What is the appearance of that person as whose messenger you have come to this place from afar? (Now Panis say to one another:) Let her approach; let us make friends with her, and let her be the Lord of our cattle. ₃

(*Saramā:*) I do not believe that he can be subdued; he as whose messenger I have come to this place from afar, can defeat all of you. The deep rivers do not conceal him. You, O Panis, when slain by Him, shall all of you sleep eternally (i.e. shall die). ₄

(*Pan̥is:*) O auspicious envoy, here are the cows, the rays, which you seek, stretching to the extremities of the sky. Who would give them up to you without resistance, without a combat? And (may you know) our weapons are sharp. ₅

(*Saramā:*) Your words, O Panis, are not sufficient to defend you; your sinful bodies will not be equal to his arrows. May you have innumerable hurdles in your path. May our Lord of vast universe show no favour to either your words or to your persons. ₆

(*Pan̥is:*) O envoy, this treasure, secured in the (cave of the) mountain consists of cows, horses and riches; We, Panis, protect it who are good watchers. All in vain, shall be your approach to this solitary spot. ₇

एह गमन्नृषयः सोमं शिता अयास्यो अङ्गिरसो नवगवाः ।
 त एतमूर्ध्वं वि भजन्त गोनामथैतद्वचः पणयो वमन्ति ॥८॥
 एवा च त्वं संरम आजगन्थ प्रबाधिता सहसा दैव्येन ।
 स्वसारं त्वा कृण्वे मा पुनर्गा अप ते गवां सुभगे भजाम ॥९॥
 नाहं वेद भ्रातृत्वं नो स्वसृत्वमिन्द्रो विदुरङ्गिरसश्च घोराः ।
 गोकामा मे अच्छदयन्त्यदायमपात इत पणयो वरीयः ॥१०॥
 दुरमित पणयो वरीय उद्गावो यन्तु मिनतीर्ऋतेन ।
 बृहस्पतिर्या अविन्दन्निगूळहाः सोमो ग्रावाण ऋषयश्च विप्राः ॥११॥

éhá gamann

ṛishayah sómasita ayasyo angiraso navagvāh | tā etam ur-
 vam ví bhajanta gonam áthaitad vacah panayo vamann it
 || 8 || eva ca tvam sarama ajagantha prabadhitá sahasa daí-
 vyena | svasaram tva krinavai ma púnar ga apa te gavam
 subhage bhajama || 9 || naham veda bhratritvam no svasri-
 tvám índro vidur angirasaś ca ghoráh | gokāma me acha-
 dayan yád ayam apata ita panayo varīyah || 10 || duram ita
 panayo varīya ud gāvo yantu minatír riténa | brīhaspatir
 ya ávindan nigulhah somo gravana rīshayas ca víprāh
 || 11 || ६ ||

(१०९) नवोत्तरगततमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्षस्यास्य सूक्तस्य बुधर्नाम्नी ब्रह्मवादिनी ब्रह्मजाया ऋषिका, ब्राह्म ऊर्ध्वनाभा वा ऋषिः । विश्वे देवा
 देवताः । (१-९) प्रथमादिपञ्चर्चा त्रिष्टुप्, (६-७) षष्ठीसप्तम्योश्चानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥७॥ तैऽवदन्प्रथमा ब्रह्मकिल्बिषेऽकूपारः सलिलो मातरिश्वा ।
 वीळुहरास्तप उग्रो मयोभूरापो देवीः प्रथमजा ऋतेन ॥१॥

Te 'vadan prathamā brahmakilbishé 'kuparah salilo mā-
 tarīsva | vīluharas tapa ugró mayobhūr apo devīh pratha-
 majá riténa || 1 ||

(*Saramā*:) Inspired with the celestial elixir, the seers, the fire-born enlightened ones of profound wisdom, acquainted with the intricacies of Nine Month's rites, led by a person of strong determination, shall come hither; they will divide this herd of cattle; then you, Panis, shall realize that you should not have spoken these words. ⁸

(*Paṇis*:) You have indeed come hither, O divine messenger, constrained by divine power; we will share the wealth with you, O auspicious one. ⁹

(*Saramā*:) I know neither fraternity nor sisterhood; the resplendent Lord and the fire-born know (my kindred); my masters, seeking the treasure, have, in fact, by now taken full control of your habitation when I have come; depart hence, O Panis; depart to a distant land. ¹⁰

Go hence, O Paṇis, to a far-off distant land; please let the concealed cattle be now free; let them come forth in due order. No more their concealment, no further hiding. All of us, the Preceptor, the Lord of universe, the blissful, the seers of wisdom and the men of determination have found out their place of hiding. ¹¹

109

(Brahma = Bṛhaspati = Vacaspati = Lord Supreme, the same as Lord of Divine Speech. The latent, unmanifest or unspoken speech is called *Brahmajaya*, literally meaning the wife of Brahma. During the period of dissolution or *pralaya*, the speech left the husband or Brahma, as if the dissolution had been a sin on behalf of Brahma. The speech was restored to Brahma in a form which was audible and intelligible; this speech is known as *juhu*, and is used as the Vedic verses in the performance of *yajnas* or sacrificial rituals).

Several prime powers, e.g. the boundless one (*akuparah* or the Sun), the fluid plasma (*salilah*), the cosmic wind, the wide-consuming fire (*viduhara*); the intense heat, the bliss-bestowers, the divine or cosmic waters, who are the first-born sons of the Law-Born, discussed and reconsidered about the sin of Brahma (i.e. the entire ethics of *pralaya*). ¹

सोमो राजा प्रथमो ब्रह्मजायां पुनः प्रायच्छदहृणीयमानः ।
 अन्वर्तिता वरुणो मित्र आसीदग्निर्होता हस्तगृह्या निनाय ॥२॥
 हस्तेनैव ग्राह्यं आधिरस्या ब्रह्मजायेयमिति चेदवोचन् ।
 न दूताय प्रह्ये तस्य एषा तथा राष्ट्रं गुपितं क्षत्रियस्य ॥३॥
 देवा एतस्यामवदन्त पूर्वे सप्तऋषयस्तपसे ये निषेदुः ।
 भीमा जाया ब्राह्मणस्योपनीता दुर्धा दधाति परमे व्योमन् ॥४॥
 ब्रह्मचारी चरति वेविषद्विषः स देवानां भवत्येकमङ्गम् ।
 तेन जायामन्वविन्दद्बृहस्पतिः सोमेन नीतां जुह्वन् न देवाः ॥५॥
 पुनर्वै देवा अददुः पुनर्मनुष्या उत ।
 राजानः सत्यं कृष्वाणा ब्रह्मजायां पुनर्ददुः ॥६॥
 पुनर्दार्यं ब्रह्मजायां कृत्वी देवैर्निकिल्बिषम् ।
 ऊर्जं पृथिव्या भक्तायोरुगायमुपासते ॥७॥

somo raja prathamō brahmajayam punah
 prayachad áhriniyamanah | anvartita varuno mitrá āsīd agnir
 hota hastagr̥hyā ninaya || 2 || hastenaiva grahya adhír asya
 brahmajayéyam íti céd avocan | ná dutaya prahye tastha
 esha tatha rashtam gupitam kshatriyasya || 3 || deva eta-
 syām avadanta púrve saptarishayas tapase ye nisheduh |
 bhima jaya brahmanasyopanīta durdham dadhati paramé
 vyòman || 4 || brahmacari carati vevishad víshah sá devanam
 bhavaty ékam angam | tena jāyām anv avindad bríhaspatih
 somena nītām juhvam ná devah || 5 || púnar vaí deva adaduh
 punar manushya uta | rajanah satyam krinvana brahmaja-
 yām púnar daduh || 6 || punardāya brahmajayam kritví de-
 vaír nikilbisham | ūrjam prithivyā bhaktvāyorugayām ūpā-
 sate || 7 || ७ ||

First, Divine Love (*Soma*) without hesitation restored unspoken speech (*Brahmajaya*); in this supreme performance or sacrifice the cosmic water (*Varuna*) becomes the inviter, the pair of sun and fire (*Mitra-Agni*) become the ministrant priests, and they take her (the Speech, the bride of Lord Supreme) by the hand, and lead her (to her husband). ²

They, the divine powers speak to Supreme Lord: "This pledge of hers is to be taken by the hand. She is the wife of Lord Supreme (*Brahmajaya*). She has not made herself known to the messenger sent to seek her, so is the kingdom of ruling clan, the *ksattriya*, protected." ³

The ancient divine powers again speak about her; the seven seers are engaged in penance. She, the terrible and yet dear to God like wife, has been brought back (to her husband). The penance elevates sin to the highest heaven. ⁴

He leads the life of a Brahmacarin (life of celibacy) even adoring all Gods; he becomes a portion of the Gods; therefore, the Great Priest, the Lord Supreme, obtained his wife, brought to him first by Divine Love (*Soma*), as the Gods receive an offering. ⁵

The divine powers give her back again; men also give her back, and kings confirming the gift restore the lady of divine speech back again. ⁶

The divine powers, having given back God's speech, made her free from obscurity, and having partaken of the food of the earth, they sit down in the cosmic sacrifice where hymns and lyrics are sung in the praise of Lord Supreme. ⁷

(११०) दशोत्तरयाततमं सूक्तम्

(१-११) एकादशर्चस्वात्स्य सूक्तस्य आर्गवो जमदग्निर्जामदग्न्यो रामो वा ऋषिः । (१) त्रयमर्च
 इभ्यः समिद्धो बर्हिः, (२) द्वितीयाद्यास्तनूनाय, (३) तृतीयाया इह्यः, (४) ऋतुध्यां बर्हिः, (५)
 पञ्चम्या देवीर्द्वारः, (६) षष्ठ्या उपत्तानका, (७) सप्तम्या देव्यो द्योतारो ज्ञचेतसो,
 (८) अष्टम्यास्तिस्रो देव्यः सत्स्वतीद्याभ्यस्त्यः, (९) नवम्यास्तिस्रो, (१०) दशम्या
 वनस्पतिः, (११) एकादश्याश्च स्वाहाहृतयो देवताः । मित्रं छन्दः ॥

॥८॥

समिद्धो अ॒द्य मनु॑षो दुरो॒णे दे॒वो दे॒वान्य॑जसि जा॒तवे॑दः ।
 आ च॒ वह॑ मि॒त्रम॒हभ्रि॑कित्वा॒न्त्वं दू॒तः क॒विर॑सि प्र॒चे॒ताः ॥१॥
 तनू॑नपा॒त्पथ॑ ऋ॒तस्य॑ या॒नान्म॑ध्वा॒ सम॑ञ्ज॒न्त्स्व॑दया सु॒जिह्वा॑ ।
 मन्मा॑नि धीभि॒रु॒त य॒ज्ञामृ॑न्ध॒न्दे॒वत्रा च॑ कृ॒णु॒ष्वध्व॑रं नः ॥२॥
 आ॒जु॒ह्वान॑ ई॒द्व्यो व॒स्य॒श्वा या॑ह्य॒ग्ने व॑सु॒भिः स॒जोषाः॑ ।
 त्वं दे॒वाना॑मसि य॒ह्म हो॒ता स ए॑नान्य॒क्षीषि॑तो य॒जीया॑न् ॥३॥
 प्रा॒चीनं॑ ब॒र्हिः प्र॒दिशा॑ पृथि॒व्या व॑स्तो॒र॒त्वा वृ॑ज्य॒ते अ॒ग्ने अ॒ह्नाम् ।
 व्यु॑ प्रथ॒ते वि॒तरं॑ वरी॒यो दे॒वेभ्यो॑ अ॒दित्ये॑ स्त्रो॒नम् ॥४॥
 व्य॒च॒स्वती॑रु॒र्विया॑ वि श्र॒यन्तां॑ प॒तिभ्यो॑ न ज॒नयुः॑ शु॒भ्यमा॑नाः ।
 दे॒वीर्द्वारो॑ वृ॒हती॑र्वि॒श्वमि॒न्वा दे॒वेभ्यो॑ भव॒त सु॒प्राय॑णाः ॥५॥

110.

Samiddho adya manusho duroné devo devan yajasi ja-
 tavedah | a ca vaha mitramahas cikitvan tvam dutáh kavir
 asi pracetah || 1 || tanunapat pathá ritasya yanan madhva
 samanjan svadaya sujihva | manmani dhībhir utá yajnam
 rindhan devatra ca krinuhy adhvaram nah || 2 || ājuhvāna
 idyo vāndyaṣ ca yahy agne vasubhih sajōshāh | tvam de-
 vanam asi yahva hota sā enan yakshishito yajīyan || 3 || pra-
 cīnam barhīh pradisa prithivya vastor asya vrijjyate agre
 ahnam | vy u prathate vitaram variyo devēbhyo aditaye
 syonam || 4 || vyacasvatir urviya ví śrayantām pātibhyo na
 janayah sūmbhamanaḥ | devir dvaro bṛihatir viśvaminvā
 devēbhyo bhavata suprayanaḥ || 5 || ४ ||

110

You have been kindled today, O all-pervading fire-divine, in the dwelling of the worshipper; you are divine; you sacrifice to the divine powers. Bearing oblation you pay respect to your intelligent friends; you are the wise; you are the far-seeing messenger (of the cosmic forces). (*Idhma*). ₁

O pure-tongued eternal fire-divine, may you flavour the paths of the sacrifice (that leads to success) and moisten them with the sweet elixir; elevating our praises and our ceremony by good understandings, convey our sacrifice to Nature's bounties. (*Tanunapat*). ₂

O fire-divine, you deserve praises and adoration; you are the invoker. Please come, being propitiated, along with wealth and treasure. O mighty, you are the invoker of Nature's bounties; may you, who deserve most our worship, carry our oblations to other Nature's bounties also. We solicit you for this favour. (*Idyah*). ₃

In the early hours of the day, the sacred grass, pointing eastwards, is strewn with the prescribed text as a covering for the earth (of the altar); then they spread it out far and wide as a pleasant seat for the divinities and the Mother Eternity to sit on. (*Barhis*). ₄

Expanding wide, throw the doors open to receive Nature's bounties, just as gracefully decorated wives receive their husbands. May these doors be spacious and wide capable of admitting all, and of giving them easy entrance. (*Devir-dvarah*). ₅

॥९॥ आ सुष्वयन्ती यजते उपाके उषासानक्ता सदतां नि योनौ ।
 दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे अधि श्रियं शुक्रपिशं दधनि ॥६॥
 दैव्या होतांरा प्रथमा सुवाचा मिमाना यज्ञं मनुषो यजध्वै ।
 प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता ॥७॥
 आ नो यज्ञं भारती तूर्यमेत्विका मनुष्वदिह चेतस्की ।
 तिस्रो देवीर्बहिरेदं स्योनं सरस्थती स्वपसः सदन्तु ॥८॥
 य इमे द्यावापृथिवी जनित्री रूपैरपिशद्भवनानि विश्वा ।
 तमद्य होतरिषितो यजीयान्देवं त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान् ॥९॥
 उपावसृज त्मन्या समञ्जन्दवानां पाथ ऋतुथा हवींषि ।
 वनस्पतिः शमिता देवो अग्निः स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन ॥१०॥
 सद्यो जातो व्यमिमित यज्ञमग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः ।
 अत्थ होतुः प्रदिश्वृतस्य वाचि स्वाहाकृतं हविरदन्तु देवाः ॥११॥

a sushvayantī yajate upake ushasanāktā sadatam nī
 yonau | divye yoshane brihatī surukmé ádhi sríyam sukra-
 píšam dádhanē || 6 || daivya hotara prathama suvaca mī
 mana yajnam manusho yájadhyai | pracodayanta vidatheshu
 karu prācinam jyotih pradísa disānta || 7 || á no yajnam
 bharatī túyam etv íla manushvad ihá cetayanti | tisro de-
 vir barhír edam syonam sarasvatī svápasah sadantu || 8 ||
 yá ime dyavaprithivī jánitrī rupair ápinsad bhuvanani
 vísva | tám adya hotar ishito yajíyan devám tváshtaram
 ihá yakshi vidvan || 9 || upavasrija tmanya samanjan deva-
 nam patha ritutba haviñshi | vanaspatih samita devo agnīh
 svádantu havyam madhunā ghriténa || 10 || sadyó jató vy-
 amimīta yajnam agnír devanam abhavat purogah | asya
 hotuh pradisy ritasya vaci svahakritam havir adantu devah
 || 11 || • ||

Pouring sweet dews, may the sacred day and night, even quite close to each other, sit down in the assigned place, like two celestial, majestic and richly ornamented damsels bearing beauty of glittering brilliance. (*Usasa-nakta*). ⁶

May the two celestial divine ministers, prior (to the terrestrial ones), instituting sacrifice, come and sit down to inspire us at our place of worship. They are the composers and reciters of praises and the invokers of the eastern fire with fine verses. (*Daivyau-Hotarau*). ⁷

May *Bharati* (Goddess of Enlightenment) and *Ida* (Divine Speech) come quickly to our place of worship, personified in features, and may *Sarasvati* (Divine Knowledge) also—the three gracious goddesses — sit down on their assigned seats. (*Tisro devih*). ⁸

To the Divine Architect, whom we have solicited here today, may you wise and venerable priests, offer oblations. He is the one who has decked the parental heaven and earth, and all the worlds with living forms. (*Tvastṛ*). ⁹

May you offer on your own initiative, at the proper season the anointed food and oblations invoking Nature's bounties. Let our Lord of Forests, the Immolator and the fire divine sweeten the oblation with honey and butter. (*Vanaspatih*). ¹⁰

The fire-divine, as soon as he is born, constructs a sacrifice. He has been the preceder of Nature's bounties. May the bounties partake of the oblation presented with the utterance of the syllable *svaha* through the voice of the invoker of the worship in the eastern direction. (*Svahakṛti*). ¹¹

(१.११) एकादशोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्वस्यास्य सूक्तस्य वैरूपोऽष्टादंष्ट्र क्रयिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१०॥

मनीषिणः प्र भरध्वं मनीषां यथायथा मृतयः सन्ति नृणाम् ।
 इन्द्रं सत्यैरैरयामा कृतेभिः स हि वीरो गिर्वणस्युर्विदानः ॥१॥
 ऋतस्य हि सदसो धीतिरद्यौत्सं गार्ह्यो वृषभो गोभिरानट् ।
 उदतिष्ठत्तविषेणा रवेण महान्ति चित्सं विव्याचा रजांसि ॥२॥
 इन्द्रः किल श्रुत्या अस्य वेदु स हि जिष्णुः पथिकृत्सूर्यय ।
 आन्मेनां कृष्वन्नच्युतो भुवद्रोः पतिर्दिवः संनजा अप्रतीतः ॥३॥
 इन्द्रो मह्ना महतो अर्णवस्य व्रतामिनादङ्गिरोभिर्गृणानः ।
 पुरुणि चिन्नि तंताना रजांसि दाधार यो धरुणं सत्यताता ॥४॥
 इन्द्रो दिवः प्रतिमानं पृथिव्या विश्वा वेदु सर्वना हन्ति शुष्णम् ।
 महीं चिदयामातनोत्सूर्येण चास्कम्भं चित्कम्भनेन स्कभीयान् ॥५॥

111.

Manishinah pra bharadhvam manisham yatha-yatha ma-
 tayah santi nrinam | indram satyair erayama kritébbih sa
 hí viro girvanasyur vídanah || 1 || ritasya hí sadaso dhítir
 ádyaut sam garshteyo vrishabhó gobhir anat | úd atishthat
 tavishena ravena mahanti cit sam vivyaca rajañsi || 2 || ín-
 drah kila srutya asya veda sa hí jishnúh pathikrít súr-
 yaya | an menam krinvann acyuto bhuvad goli patir diváh
 sanaja ápratitah || 3 || índro mahna maható arnavasya vra-
 taminád angirobbhir grinanah | puruni ein ní tatana rájañsi
 uadhara yo dharuṇam satyatata || 4 || índro diváh pratimá-
 ṇam prithivya víśva veda sāvana hanti śúshṇam | mahim
 cid dyam atanot suryena caskambha cit kámbhanena ská-
 bbryan || 5 || 10 ||

111

O worshippers, offer your devotion to resplendent Lord in accord with your thoughts. Let us invoke our Lord with sincere adoration, for He loves songs of praise and is capable of granting our wishes. ₁

Sustainer of the firmament, the sun shines brightly, like the offspring of a cow which has borne only once, (and never the second time). He, the showerer of benefits, arises with loud roar and pervades the spacious regions. ₂

When He hears our praise, the resplendent Lord knows our wishes. He, the victorious, opens a path for the sun. Revealing the sacred knowledge, He, the unassailable, becomes the sovereign lord of the eternal earth, the sky and the whole universe. ₃

Sustained by the numerous energy principles, the resplendent sun by his might disperses the shrouding clouds, or makes them pour down abundant rain. He supports the wide-spread clouds also in the midspace. ₄

The resplendent Lord is verily the counterpart of heaven and earth; he is cognizant of all cosmic sacrifices. He is the slayer of obstructive forces (or clouds); He spreads out the spacious heaven, and illumines it with the light of the sun. Best of proppers, he props up the heaven with a prop, a beam of support. ₅

॥११॥ वज्रेण हि वृत्रहा वृत्रमस्तरदेवस्य शूशुवानस्य मायाः ।
 वि धृष्णो अत्र धृषता जघन्थाथाभवो मघवन्बाह्वोजाः ॥६॥
 सचन्त यदुषसः सूर्येण चित्रामस्य केतवो रामविन्दन् ।
 आ यन्नक्षत्रं ददृशे दिवो न पुनर्यतो नकिरद्धा नु वेद ॥७॥
 दूरं किल प्रथमा जग्मुरासामिन्द्रस्य याः प्रसवे ससुरापः ।
 कं स्विदग्रं कं बुध्न आसामापो मध्यं कं वो नूनमन्तः ॥८॥
 सृजः सिन्धूरहिना जग्रसानौ आदिदेताः प्र विविज्रे जवेन ।
 मुमुक्षमाणा उत या मुमुक्षेऽधेदेता न रमन्ते नितित्ताः ॥९॥
 सध्रीचीः सिन्धुमुशतीरिवायन्त्सनाज्जार अरितः पूर्भिदासाम् ।
 अस्तमा ते पार्थिवा वसून्यस्मे जग्मुः सृनुता इन्द्र पूर्वीः ॥१०॥

vājrena hí vritraha vritram astar adevasya susuvasanasya
 mayah | ví dhrishno átra dhrishata jaghanthathabhavo ma-
 ghavan bahvojah || 6 || sacanta yád ushasah suryena citram
 asya ketavo ram avindan | a yan nakshatram dádriṣe divo
 na punar yató nákir addha nu veda || 7 || duram kila pra-
 thamá jagmur asām índrasya yáh prasave sasrúr ápah |
 kvà svid ágram kva budhna asam ápo mádhyam kva vo
 nūnám ántah || 8 || srijáh síndhuñr ahina jagraasanau ad íd
 etah pra vivijre javena | mumukshamana uta ya mumucré
 dhéd etá na ramante nítikṭāh || 9 || sadhrícīh síndhum usa-
 tir ivayan sanaj jará aritah purbhíd asam | astam á te
 parthiva vasuny asme jagmuh sunrita indra pūrvīh
 || 10 || 11 ||

The slayer of the cloud of Nescience, you lay him low with the bolt of justice; O resolute supreme Lord, you always overcome by your powerful bolt, the devices of the impious wicked. Sure of your own strength, O bounteous Lord, you are verily strong-armed. ₆

When the dawns are associated with the sun, his rays acquire wonderful beauty; but when (during the day-hours) the constellations of heaven are not seen, no one really knows his rays as he moves (across the space). ₇

The first of those waters, which issue forth at the resplendent Lord's command, run away very far. Where is your beginning, O waters? Tell me as to where your root is and where your centre. Where indeed is your termination? ₈

You set at liberty the streams of water which have been swallowed by serpentine clouds. These streams rush forth with rapidity; the waters which verily long to be liberated are set free, and thenceforth, the pure streams never come to a stop. ₉

Combined into one, these streams hasten to the ocean, like loving wives to their husbands; the resplendent Lord, the witherer of foes, the demolisher of cities, has been their impeller from ancient times. May our oblations, the treasures of earth, and our copious praises proceed to the dwelling of the resplendent Lord. ₁₀

(१ : २) द्वादशोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य वैरूपो नभःप्रभेदन क्रयिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ २ ॥

इन्द्र पिब प्रतिकामं सुतस्य प्रातःसावस्तव हि सुवेपीतिः ।
 हर्षस्व हन्तवे शूर शत्रूनुक्थेभिष्टे वीर्या३ प्र ब्रवाम ॥१॥
 यस्ते रथो मनसो जवीयानेन्द्र तेन सोमपेयाय याहि ।
 तूयमा ते हरयः प्र द्रवन्तु येभिर्यासि वृषभिर्मन्दमानः ॥२॥
 हरित्वता वर्चसा सूर्यस्य श्रेष्ठै रूपेस्तन्वं स्पर्शयस्व ।
 अस्माभिरिन्द्र सखिभिर्हुवानः संधीचीनो मादयस्वा निषद्य ॥३॥
 यस्य त्यते महिमानं मदेष्विमे मही रोदसी नाविविक्ताम् ।
 तदोक आ हरिभिरिन्द्र युक्तेः प्रियेभिर्याहि प्रियमन्नमच्छ ॥४॥
 यस्य शश्वत्पपिवां इन्द्र शत्रूननानुकृत्या रण्या चकर्थ ।
 स ते पुरंधिं तविषीमियति स ते मदाय सुत इन्द्र सोमः ॥५॥

112.

Indra píba pratikāmám sutásya pratahsavas tava hí
 purvapítih | harsbasva hantave sura satrun ukthebhish te
 virya prá bravāma || 1 || yás te ratho manaso javiyan endra
 tena somapeyaya yāhi | tuyam a te harayah pra dravantu
 yébbhir yasi vrishabhir mandamanah || 2 || haritvata varcasa
 sūryasya śreshthai rupaís tanvam sparsayasva | asmabhir
 indra sákhibhir huvanah sadhrcino madayasva nishadya
 || 3 || yasya tyát te mahimanam madeshv imé mahi rodasi
 nāviviktām | tád óka á háribhir indra yuktañ priyébbhir
 yāhi priyám ánnam ácha || 4 || yasya sasvat papivañ indra
 satrun anānukritya ranyā cakartha | sa te puramdhim ta-
 vishm iyarti sa te madaya suta indra somah || 5 || 12 ||

112

O resplendent Lord, accept our laudations or loving praises, expressed at our morning prayers. You are the first to be thus invoked. O brave Lord, you verily rejoice in slaying your foes. We shall glorify your heroic deeds with hymns. ₁

Come, O resplendent Lord, to our place of worship with your chariot, which is swifter than thought. Let your rays, the vigorous steeds, with whom you move delighted with good speed, hasten hither. ₂

Decorate your form with most beautiful colours—with the golden radiance of the sun. Invoked by us, your friends, O resplendent Lord, please come with your associates, the vital elements, and be seated; please come here and be exhilarated. ₃

O Lord, the vast heaven and earth cannot comprehend your exhilarating grandness. With your beloved strong bay-horses, harnessed to your chariot, you please come to our dwelling to partake of the sacrificial food that you love to have. ₄

O resplendent Lord, you have ever been enjoying the elixir of joy, and in that exhilaration, you have been constantly destroying you. enemies with your inimitable weapon. All glory to
 1r divine elixir of love; it has been effused for you, for your exhilaration. ₅

॥ ३ ॥

इदं ते पात्रं सनवित्तमिन्द्र पिबा सोममेना शतक्रतो ।
 पूर्णं आहावो मंदिरस्य मध्वो यं विश्व इदमिहयन्ति देवाः ॥६॥
 वि हि त्वामिन्द्र पुरुधा जनांसो हितप्रयसो वृषभ ह्वयन्ते ।
 अस्माकं ते मधुमत्तमानीमा भुवन्त्सर्वना तेषु हर्यं ॥७॥
 प्र त इन्द्र पूर्याणि प्र नूनं वीर्यं वोचं प्रथमा कृतानि ।
 सतीनमन्युरश्रथायो अद्रिं सुवेदनामकृणोर्ब्रह्मणे गाम् ॥८॥
 नि शु सीद गणपते गणेषु त्वामाहुर्विप्रतमं कवीनाम् ।
 न ऋते त्वत्क्रियते किं चनारे महामर्कं मघवश्चित्रमर्चं ॥९॥
 अभिख्या नो मघवन्नाधमानान्त्सखे बोधि वसुपते सखीनाम् ।
 रणं कृधि रणकृत्सत्यशुष्मभक्ते चिदा भजा राये अस्मान् ॥१०॥

idam te patram sanavittam indra pīla somam ena sa
 takrato | purna ahavo madirasya madhvo yam vīsva id
 abbiháryanti devah || 6 || ví hí tvam indra purudha janaso
 hitáprayaso vrishabha hváyante | asmakam te madhumatta-
 mánima bhuvan savana teshu harya || 7 || pra ta indra pur-
 vyani pra nunam virya vocam prathama kritani | satina-
 manyur asrathayo ádrim suvedanam akrinor bráhmāne gam
 || 8 || ní shu sīda ganapate gāneshu tvam ahur vípratamam
 kavīnam | na rité tvát kriyate kīm canare maham arkām
 maghavan citram arca || 9 || abhikhya no maghavan nádha-
 mánān sákhe bodhí vasupate sakhīnam | ranam kridhī
 ranakṛit satyasushmabhakte | cid a bhaja rayé asman
 || 10 || 13 ||

Navamo 'nuvākah.

O resplendent Lord, your cup of devotional elixir, full of our love, has been long since provided by us; please drink the elixir from it; O performer of cent per cent selfless deeds, the goblet is full of the sweet elixir, a favourite of all divinities. ₆

O resplendent Lord, showerer of benefits, men in so many places offer sacrificial food for your acceptance and invoke you. At all these sacrifices, you are invariably offered the sweet devotional elixir. May you take pleasure in them. ₇

I will proclaim now, O resplendent Lord, your ancient first-achieved laurels. Determined to send rain to us, you do cleave the cloud; you make the (stolen) kine easily discoverable for the Supreme Lord. ₈

O Lord of the mortals, please be seated among the associates. They regard you as the supreme sage among sages; without you, nothing is done here or at a distance; O bounteous Lord, listen to our great and wondrous adoration. ₉

- O bounteous Lord, friend of friends, Lord of treasure, we implore you; make us your devotee, make us wise, and be kind to us. O warrior, you are endowed with real strength; please fight for us and give us a share in the undivided riches. ₁₀

[अथ दशमोऽनुवाकः ॥]

(११३) त्रयोदशोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य वैरूपः शतप्रभेदन ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-९) प्रथमादिनवर्चा जगती, (१०) दशम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥१४॥

तमस्य द्यावापृथिवी सचेतसा विश्वेभिर्देवेरनु शुष्ममावताम्
यदैत्कृष्यानो महिमानमिन्द्रियं पीत्वी सोमस्य क्रतुमाँ अवर्धत ॥१॥
तमस्य विष्णुर्महिमानमोजसांशुं दधन्वान्मधुनो वि रप्दाते ।
देवेभिरिन्द्रो मघवा स्यावभिर्वृत्रं जघन्वाँ अभवद्वरेण्यः ॥२॥
वृत्रेण यदहिना बिभ्रदायुधा समस्थिता युधये. शंसमाविदे ।
विश्वे ते अत्र मरुतः सह त्मनावर्धन्नुग्र महिमानमिन्द्रियम् ॥३॥
जज्ञान एव व्यबाधत स्पृधुः प्रापश्यद्दीरो अभि पौंस्यं रणम् ।
अवृश्चदद्विमवं सस्यदः सृजदस्तन्नाज्ञाकै स्वपस्यया पृथुम् ॥४॥
आदिन्द्रः सुत्रा तविषीरपत्यत वरीयो द्यावापृथिवी अवाधत ।
अवाभरद्वृषितो वज्रमायसं शेवं मित्राय वरुणाय दाशुषे ॥५॥

113

Tám asya dyavapṛithivī sacetasa vīṣvebhir devaír ānu
sushmam avatam | yád aít kṛinvano mahimanam indriyam
pitvī somasya krátumañ avardhata || 1 || tam asya vīshnur
mahimanam ojasansum dadhanvan madhuno ví rapsate |
devébbhir índro maghava sayavabhir vritram jaghanvañ
abhavad varenyah || 2 || vritrena yad ahina bíbhrad ayudha
samasthitha yudhaye sansam avíde | vīṣve te átra marutab
saha tmanavardhann ugra mahimanam indriyam || 3 || jajnaná
evá vy abadhata spridhah prapaśyad viro abhí paunśyam
ranam | ávriscad adrim ava sasyádah śṛijad ástabhnan
nakam svapasyaya prithum || 4 || ad índrah satra tavishīr
apatyata vanyo dyavapṛithivī abadhata | avabharad dhri-
shito vajram ayasam sevam mitraya varunaya dasushe
|| 5 || 14 ||

113

May the concurring heaven and earth, together with all the bounties, preserve that strength of the sun, whereby he obtained his vigorous might. When he comes showing his majesty and power, he drinks the elixir and becomes exceedingly strong. ¹

The divine all-pervading luminary (the sun), offering the portion of the life-giving elixir, glorifies his own vigour and greatness. The sun, the Lord of wealth, with the associated cosmic forces, having slain the clouds, becomes deserving of honour. ²

When you encounter the indestructible dark cloud, wielding your weapons for combat, you acquire renown. All the associated vital principles of their own accord magnify the appropriate might, which rightly is yours, the resplendent sun. ³

As soon as he comes to life, he encounters his assailants; the great hero entirely relies on his own manly prowess in war; he divides the cloud, sends forth the flowing waters, and with the determination to accomplish his benevolent assignments, sustains the vast celestial region. ⁴

The sun advances with his vast forces; he overcomes with his might the foes, stationed far from each other between heaven and earth; with confidence, he wields his iron thunderbolt to do good to friendly and virtuous people, and the liberal donors. ⁵

॥१५॥ इन्द्रस्यात्र तविषीभ्यो विरप्शिनं ऋघायतो अरंहयन्त मन्थवे ।
 वृत्रं यदुग्रो व्यवृश्चदोर्जसापो बिभ्रतं तमसा परीवृतम् ॥६॥
 या वीर्याणि प्रथमानि कर्त्वी महित्वेभिर्यतमानौ समीयतुः ।
 ध्वान्तं तमोऽव दध्वसे हत इन्द्रो मक्त्वा पूर्वहतावपत्यत ॥७॥
 विश्वे देवासो अध वृष्ण्यानि तेऽवर्धयन्त्सोमवत्या वचस्यया ।
 रद्धं वृत्रमहिमिन्द्रस्य हन्मनाग्निर्न जम्भैस्तृण्वन्नमावयत् ॥८॥
 भूरि दक्षैर्भिवचनेभिरक्रकभिः सख्येभिः सख्यानि प्र वोचत ।
 इन्द्रो धुनि च चुसुरि च दुम्भयञ्छद्मानस्या शृणुते दुभीतये ॥९॥
 त्वं पुरूष्या भरा स्वश्या येभिर्मसै निवचनानि शंसन् ।
 सुगेभिर्विश्वा दुरिता तरेम विदो पु ण उर्विया गाधमद्य ॥१०॥

indrasyatra tavishībhyo virapsīna righāyato aranbhanta
 manyave | vritram yad ugro vy āvṛiscad ojasapo bībhratam
 tamasa parīvṛitam || 6 || ya vīryaṇi prathanāni kártva ma-
 hitvébhir yátamānau samīyatuh | dhvantam tamō 'va da-
 dhvase hata índro mahna purvahutav apatyata || 7 || vīsve
 devāso adha vṛishṇyani té 'vardhayan somavatya vacas-
 yaya | raddhām vritrām ahim indrasya hānmanāgnīr ná
 jambhais trishv annam avayat || 8 || bhuri dakshebbhir vaca-
 nébhir rīkvabhiḥ sakhyébhiḥ sakhyāni prā vocata | índro
 dhūnim ca cūmurim ca dambhāyañ chraddhāmanasya śṛi-
 nute dabhitaye || 9 || tvam puruny ā bhara svāsvyā yébhir
 mānsai nivācanani sansan | sugebhir vīsva duritā tarema
 vido shu na urviya gadham adya || 10 || 15 ||

Then the waters rush forth to proclaim the might of the sun shouting loudly, and crushing (his foes), when fiercely he cuts such devilish forces to pieces by his strength as try to obstruct the water, and are encompassed by darkness. ⁶

In the first of those heroic acts performed by them both the groups (the sun and the clouds) make every effort to win with their utmost might. The sun wins and the devil cloud is slain; the thick darkness is destroyed. Verily, the sun through his might comes out victorious at the first challenge. ⁷

Then all Nature's bounties, magnify (O sun) your efforts with praise; they offer libations of loving elixir; and quickly defeat the devil, who is the obstructor of water. He is crushed by the slaughtering weapon of the sun, the supreme luminary just like the fire devours food with his teeth. ⁸

Celebrate the numerous benevolent acts of the resplendent sun, with clever affectionate praises, together with sacred hymns. May the resplendent sun always subdue the wicked, the cruel and the oppressor. He verily deserves the praise offered to him for glorification. ⁹

May you, O resplendent sun, (or the Supreme Lord) grant me ample riches and excellent horses (food and fuel) with which I may honour divine powers, proffering praise. With properly earned riches, let us cross over all our troubles and handicaps. May you accept our well-composed praises today. ¹⁰

(११४) चतुर्दशोत्तरशतनमं सूक्तम्

(१-१०) दशर्चस्यास्य सूक्तस्य वैरूपः सध्रिस्तापसो वर्मा वा ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । (१-३, १-१०)

प्रथमादिदृक्स्य पञ्चम्यादिषडृचाश्च त्रिष्टुप्, (४) चतुर्ध्याश्च जगती छन्दसा ॥

॥१६॥

घर्मा समन्ता त्रिवृतं व्यापतुस्तयोजुष्टिं मातरिश्वा जगाम ।
 दिवस्पयो दिधिषाणा अवेष्टन्विदुर्देवाः सहसामानमर्कम् ॥१॥
 तिस्रो देष्ट्राय निर्रैतीरुपासते दीर्घश्रुतो वि हि जानन्ति बह्वयः ।
 तासां नि चिक्व्युः कवयो निदानं परेषु या गुह्येषु व्रतेषु ॥२॥
 चतुष्कपर्दा युवतिः सुपेशा घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते ।
 तस्यां सुपर्णा वृषणा नि षेदतुर्यत्र देवा दधिरे भागधेयम् ॥३॥
 एकः सुपर्णः स समुद्रमा विवेश स इदं विश्वं भुवनं वि चष्टे ।
 तं पाकेन मनसापश्यमन्तितस्तं माता रेळ्हि स उ रेळ्हि मातरम् ॥४॥
 सुपर्णं विप्राः कवयो वचोभिरेकं सन्तै बहुधा कल्पयन्ति ।
 छन्दांसि च दधतो अध्वरेषु ग्रहान्तसोमस्य मिमते द्वादश ॥५॥

114

Gharmā sāmāntā trivṛtā vy āpatuṣ taylor juṣtim ma-
 tarīśva jagama | divas payo didbishaṇa aveshan vidur de-
 vāb sahasamanam arkam || 1 || tisro deshtraya nirritir āpa-
 sate dirghasruto vī hī jananti vahnayab | tasam nī cikyuḥ
 kavayo nidanam pareshu ya gūhyeshu vratēshu || 2 || catuṣh-
 kaparda yuvatīḥ supēṣa ghṛitāpratīka vayunani vaste |
 tāsyām suparnā vrīshana nī shedatur yatra devā dadhiré
 bhagadhéyam || 3 || ékaḥ suparnah sá samudrām ā vivesa
 sa idam visvam bhuvanam vī cashte | tam pakena mana-
 sapasyam antitas tam mata relhi sa u relhi mataram || 4 ||
 suparnam viprah kavayo vacobhir ekam santam bahudha
 kalpayanti | chandañsi ca dadhato adhvareshu grabhañ so-
 mañ dvadasha mimate dvadasa || 5 || 16 ||

114

The two sources of heat, fire and the sun, spreading to the limits of the horizon, have pervaded the threefold universe; the cosmic wind has come to give them service. The shining rays with the brilliance of the *Saman*, reach the adorable sun as well as they water the heaven (resulting in rainfall). ₁

Three types of forces¹ are operative in this universe: disruptive, conjunctive and motivating. This fact is so well known to the widely-enlightened learned persons. The poet sages also verily know the source of generation of these forces—some of them are potential (or hidden), and the others active and kinetic. ₂

The quadrangular altar, (as if, a maiden) youthful, handsome and decorated, bright with oblations, clothes herself in pious rites; the two birds (soul and the universal self)², the showerers of oblations, sit down thereon where the cosmic forces receive their share. ₃

One of the birds passes across the firmament; he looks around and takes an integral view of this whole world; with innocent heart, I behold him from close quarters; his mother³ kisses him, and he kisses the mother. ₄

The wise seers through their art, portray the bird⁴ into many forms, though he is only one and holding the seven metres at the sacrifice worship, they measure twelve community-cups of divine elixir. ₅

1. *Three Nirrtis*: three regions, earth, midspace and heaven or three forces: disruptive, conjunctive and motivating (rotational, vibrational and translatory energies) or three deities Agni, Vayu and Aditya.
2. Two birds: Supreme Self and lower self; *Brahman* and + *jiva*, or husband and wife, or the pair of yajamana (householder) and priest.
3. Mother = Madhyamika vac—sound of mid heaven; thunder.
4. One bird = Ekam Suparnam = Supreme Self, Paramatman.

॥ १७ ॥

षट्त्रिंशौश्च चतुरः कल्पयन्तश्छन्दांसि च दधन्त आद्वादशम् ।
 यज्ञं विमाय कवयो मनीष क्रक्सामाभ्यां प्र रथं वर्तयन्ति ॥६॥
 चतुर्दशान्ये महिमानो अस्य तं धीरो वाचा प्र णयन्ति मम ।
 आप्नानं तीर्थं क इह प्र वोचयेन पथा प्रपिबन्ते सुतस्य ॥७॥
 सहस्रधा पञ्चदशान्युक्था यावद्दयावापृथिवी तावदित्त ।
 सहस्रधा महिमानः सहस्रं यावद्ब्रह्म विष्ठितं तावन्ती वाक् ॥८॥
 कश्छन्दसां योगमा वेदु धीरः को धिष्य्यां प्रति वाचं पपाद ।
 कमृत्विजामष्टमं शरमाहुर्हरी इन्द्रस्य नि चिकाय कः स्वित् ॥९॥
 भूम्या अन्तं पर्येके चरन्ति रथस्य धूर्षु युक्तासो अस्थुः ।
 भ्रमस्य दायं वि भजन्त्येभ्यो यदा यमो भवति हर्म्ये हितः ॥१०॥

shattrinsans ca caturah kalpayantas chándānsi ca dá-
 dhata advadasam | yajnam vimaya kavayo manisha riksa-
 mabhyam pra rátham vartayanti || 6 || cáturdasanyé mahi-
 mano asya tam dhira vaca pra nayanti sapta | apnanam
 tirtham ka iha pra vocad yena patha prapíbante sutasya
 || 7 || sahasradha pancadasany uktha yavad dyavaprithivi
 távad ít tát | sahasradha mahimanah sahasram yavad brahma
 víshthitam távatí vak || 8 || kas chandasam yogam a veda
 dhirah ko dhíshnyam prati vacam papada | kam ritvijam
 ashtamam suram ahur hári índrasya ní cikāya kah svit
 || 9 || bhumya antam pary eke caranti rathasya dhurshu
 yuktaso asthuh | sramasya dāyam ví bhajanty ebhyo yada
 yamo bhāvati harmye hitah || 10 || 17 ||

Filling thirty-six and four¹ vessels, and holding the metres as far as twelve, detailing out the ceremony by their intelligence, the sages complete sacred Yajna with the verses of *Ṛc* and *Saman*. ₆

There are fourteen others in his magistracy; seven sages conduct him by prayer who may declare to us the vast place of sanctity at this ceremony, and which is the path whereby they drink this life-giving elixir. ₇

The fifteen chief forms are found in thousands of places; this is as vast as heaven and earth in measure; the thousand great cosmic powers are in a thousand cosmic places; the divine speech (*vak*) spreads forth as much and as far as the Creator (*Brahma*). ₈

What sage knows the application of the metres? Who utters the words (the speech, *vak*) appropriate to the spirit of the functions of the different priests? Whom do they call the eighth of the priests, the independent? Who has done honour to the two bay-steeds (*Ṛk* and *Saman*) of the resplendent one? ₉

Several of the rays (the steeds) proceed to the terminus of the earth; these rays, like horses, stand still harnessed to the yoke of the chariot; when the charioteer, the sun settles in his home, then other cosmic powers divide the labour-fatigue among them, as to provide relief. ₁₀

1. Forty cups of wood or earthen ware in the *Agnistoma* sacrifice (Yv. VII-VIII.)

(११५) पञ्चदशोत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्य वार्हिह्य उपस्तुत ऋषिः । अग्निर्देवता । (१-७) प्रथमादिसप्तर्चा जगती,
(८) अष्टम्यास्त्रिष्टुप्, (९) नवम्याश्च शकरी छन्दांसि ॥

॥१८॥

चित्र इच्छिशोस्तरुणस्य वक्षथो न यो मातरावप्येति धातवे ।
 अनुधा यदि जीर्जन्दधा च नु ववक्ष सद्यो महि द्रुत्यं चरन् ॥१॥
 अग्निर्ह नाम धायि दन्नपस्तमः सं यो वना युवते भस्मना दृता ।
 अभिप्रमुरा जुह्वा स्वध्वर इनो न प्रोथमानो यवसे वृषा ॥२॥
 ते वो वि न द्रुषदै देवमन्धस इन्दुं प्रोथन्तं प्रवपन्तमर्णवम् ।
 आसा वक्लि न शोचिषा विरप्शिनं महिव्रतं न सरजन्तमध्वनः ॥३॥
 वि यस्य ते ज्रयसानस्याजर धक्षोर्न वाताः परि सन्त्यच्युताः ।
 आ रण्वासो युयुधयो न संत्वनं त्रितं नशन्त प्र शिषन्त इष्टये ॥४॥
 स इदुमिः कर्ष्वतमः कर्ष्वसखार्यः परस्यान्तरस्य तरुषः ।
 अग्निः पातु गृणतो अग्निः सूरिनमिर्देदातु तेषामवो नः ॥५॥

115

Citra ic chisos tarunasya vakshatho ná yo matarav
 apyeti dhatave | anudha yádi jjanad adha ca nu vaváksha
 sadyo máhi dutyam caran || 1 || agnir ha nama dhayi jann
 apastamah sám yo vana yuvate bhásmana data | abhipra-
 mura juhva svadhvara mo na prothamano yavase- vrishā
 || 2 || tám vo vím na drushadam devam andhasa índum pro-
 thantam pravapantam arnavam | asa vábhim na śocísha
 virapsínam mahivratam ná sarájantam ádhvanah || 3 || ví
 yásya te jrayasanasyajara dhakshor na vatah pari santy
 acyutah | a ranvaso yuyudhayo ná satvanam tritam nasanta
 pra sishanta ishtáye || 4 || sa íd agnir kanvatamah kánvasa-
 kharyah parasyantarasya tarushah | agnir patu grīṇatō
 agnir surin agnir dadatu tesham ávo nah || 5 || 18 ||

115

Wonderful is the conveying capacity of this tender infant (i.e. of the fire-divine in carrying oblations to distances); he does not come to his parents to drink; indeed the udderless heaven and earth have given him birth. He immediately bears oblations to Nature's bounties; he is verily their messenger, and he fulfils this office with earnestness. ₁

The most active fire-divine, the giver of wealth, is nourished with purified butter by the worshippers. His flames are like tooth to consume the forest which he can devour in no time. Devoutly worshipped with the uplifted goblet he is nourished like a lordly well-fed bull amidst fresh pasture. ₂

(O devotees), glorify him, who like a bird rests upon a tree, demanding sacrificial food; he is clamorous, wood-consuming, water-shedding; he is like one who bears the oblation in his mouth. He is mighty with radiance; whilst he moves, he simultaneously illuminates paths, like the great luminary, the sun. ₃

O imperishable fire-divine, the invincible, uninterrupted winds spread around you, while you are in rapid movement, always eager to consume forests. The priests with loud chants, like combatants shouting in a contest, offer you oblations. We glorify this mighty fire-divine stationed in the three regions. ₄

This fire-divine is the most earnest of the worthiest resounder; he is the friend of those who praise him, the Lord, the destroyer of enemies, whether far off or near. May the fire-divine protect those who adore him. May he preserve those who offer oblations; may the fire-divine give us all that is good and also protection. ₅

॥१९॥ वाजिन्तमाय सहसे सुपित्र्य तृषु च्यवानो अनु जातवेदसे ।
 अनुद्रे चिद्यो धृषता वरं सते महिन्तमाय धन्वनेदविष्यते ॥६॥
 एवाभिर्मतेः सह सूरिभिर्वसुं छवे सहसः सुनरो नृभिः ।
 मित्रासो न ये सुधिता ऋतायवो द्यावो न युञ्जेरभि सन्ति मानुषान् ॥७॥
 ऊर्जो नपात्सहसावन्निति त्वोपस्तुतस्य वन्दते वृषा वाक् ।
 त्वां स्तोषाम त्वया सुवीरा द्राघीय आयुः प्रतरं दर्शनाः ॥८॥
 इति त्वाग्ने वृष्टिहव्यस्य पुत्रा उपस्तुतास ऋषयोऽवोचन् ।
 तौश्च पाहि गृणतश्च सूरिन्वषट्षळित्युर्ध्वसोऽनक्षन्नमो नम इत्युर्ध्वसोऽनक्षन् ॥९॥

vājīntamāya sāhyase supitrya trīṣhū cyāvāno ānu jātā-
 vedase | anudré cid yó dhrishata varam saté mahīntamāya
 dhānvanéd avishyaté || 6 || evagnir martaih sahā sūribhir
 vāsu shtave sāhasah sūnāro nribhih | mitraso ná ye sú-
 dhitā ritayavo dyavo ná dyumnaír abhí santi mánushan
 || 7 || ūrjo napāt sahasāvann íti tvopastutāsya vandate vrīsha
 vāk | tvam stoshama tvaya suvira draghīya ayuh pratarám
 dádbhānāh || 8 || íti tvagne vrishtihāvyaśya putra upastutasa
 rīshayo 'vocañ | tans ca pāhí gṛṇatāś ca surin vashad va-
 shaḥ íty ūrdhvāso anakshan namo nama íty urdhvaso ana-
 kshan || 9 || 19 ||

(११६) ऋषयोऽनक्षन्तमं सुकम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सुकस्य स्यौरोऽग्निपुतोऽग्निपुत्रो वा ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२०॥ पिबा सोमं महत इन्द्रियाय पिबा वृत्राय हन्तवे शविष्ठ ।
 पिब राये शर्वसे ह्यमानः पिब मध्वस्तूपदिन्द्रा वृषस्व ॥१॥

Pībā somam mahatā indriyāya pība vṛitrāya hāntave
 savishtha | pība raye śavase huyāmanah pība mādhrvas trī-
 pad indra vṛishasva || 1 ||

O fire-divine, you have fair ancestors; I have arrived without delay to praise you. You are the most bountiful bestower of food, the overcomer of foes, and the all-knowing. I offer my best to this (fire-divine), who is the most mighty, all-pervading, and our protector in all calamities. ⁶

In this manner, this fire-divine, the source of strength, is glorified by us, his worshippers, and other pious mortals, for the sake of wealth. Men who are well-disposed as friends, who are true to the eternal order, overcome hostile men through his divine might. ⁷

“O source of strengthening food, O victorious fire-divine”, with such praises and invocations, let us shower forth oblations, and revere you. Through you let us obtain brave sons, enjoying long protracted life. ⁸

Thus, O fire-divine, the seers, the chanters, the worshippers during the season of rains, celebrate you. May you protect them and protect other pious worshippers. With uplifted faces, calling out “*Vasat*, (hail! hail!), they reach you; with uplifted faces they reach you, calling out “*namas*, *namas* (salutations! respects!)”. ⁹

116

O resplendent, O mighty one, drink the divine elixir for the invigoration of your good virtues; drink it for the destruction of evil tendencies; drink when invoked for wealth, for strength. Drink the exhilarating elixir, and being satisfied, O resplendent, shower down (blessings). ¹

अस्य पिब क्षुमतः प्रस्थितस्येन्द्र सोमस्य वरमा सुतस्य ।
 स्वस्तिदा मनसा मादयस्वार्वाचीनो रेवते सौभगाय ॥२॥
 ममत्तु त्वा दिव्यः सोम इन्द्र ममत्तु यः सुयते पार्थिवेषु ।
 ममत्तु येन वरिवश्चकथं ममत्तु येन निरिणासि शत्रून् ॥३॥
 आ द्विर्हो अमिनो यात्विन्द्रो वृषा हरिभ्यां परिषिक्तमन्धेः ।
 गव्या सुतस्य प्रभृतस्य मध्वः सत्रा खेदामरुडाहा वृषस्व ॥४॥
 नि तिम्रानि आशयन् आशयान्यव स्थिरा तनुहि यातुजूनाम् ।
 उग्राय ते सहो बलं ददामि प्रतीत्या शत्रून्विगदेषु वृश्च ॥५॥

asya piba kshumatah prasthita-
 syendra somasya varam a sutasya | svastida manasa mada-
 yasvarvacino revate saubhagaya || 2 || mamattu tva divyah
 soma indra mamattu yah suyate pāarthiveshu | mamattu
 yena varivas cakartha mamattu yena nirinasi satrun || 3 ||
 ā dvibarha amino yatv indro vrisha haribhyam parishiktam
 andhab | gavy ā sūtasya prābhritasya madhivah satra khe-
 dam arusaba vrishasva || 4 || ní tigmāni bhrasayan bhras-
 yany ava sthira tanuhi yatujunam | ugraya te saho balaṁ
 dadami pratitya satrun vigadēshu vrisca || 5 || 20 ||

॥२॥ व्यस्य इन्द्र तनुहि श्रवांस्योजः स्थिरेव धन्वनोऽभिमातीः ।
 अस्मद्रघंवावृधानः सहोभिरनिभृष्टस्तन्वं वावृधस्व ॥६॥
 इदं हविर्मघवन्तुभ्यं रातं प्रति सम्राळहृणानो गृभाय ।
 तुभ्यं सुतो मघवन्तुभ्यं पक्वोऽद्धिन्द्र पिब च प्रस्थितस्य ॥७॥

vy aya indra tanuhi srāvansy oja sthireva dhanvano
 bhīmatih | asmadryag vavridhanah saho bhir anibbrishtas
 tanvām vavridhasva || 6 || idam havīr maghavan tūbhyam
 rātam prati samraḷ ahrīnāno gribhaya | tūbhyam suto ma-
 ghavan tūbhyam pakvò 'ddhindra pība ca prasthitasya
 || 7 ||

Drink, O resplendent, your excellent portion of this renowned elixir effused and poured forth. O giver of prosperity, please be delighted in your mind, and please turn towards us to bless us with riches and for the sake of happiness. ₂

O resplendent, may the celestial elixir exhilarate you; may that which is effused at our terrestrial rites and performances exhilarate you. May that exhilarate you since under its influence, you have been bestowing wealth to us. May this elixir exhilarate you whereby you scatter all our foes (or all our wickedness). ₃

O resplendent, who deserves the two-fold adoration, who goes everywhere, who is the showerer of benefits, please come to bless the offered sacrificial food with your two-fold bay-steed-like energies (physical and spiritual). O slayer of enemies, exhilarated at our sacrifice by drinking the elixir effused upon the earth, please rush like a bull upon our exhausted enemies. ₄

O sun, brandishing your penetrating shining radiations, pierce the solid bodies of our wicked and evil worms and germs. I give such oblations to you as would eradicate henceforth vicious pollutions, and then you with your might would be able to assail the enemies (virus infection), and cut them to pieces in the midst of their clamour and activity. ₅

O resplendent, please stretch out for us food of various kinds; stretch out your strength like strong bows against our enemies. You are mighty and possess immense vigour. You have irresistible strength indeed; please do augment your form (for our sake). ₆

O sovereign, the bounteous, to you we present this oblation; accept it, not displeased; for you, O bounteous one, the libation is effused; for you the cake has been toasted; accept it, resplendent, and drink the libation poured (upon the altar). ₇

अद्दीदिन्द्र प्रस्थितेमा हवींषि चनो दधिष्व पचतोत सोमम् ।
 प्रयस्वन्तः प्रति हयामसि त्वा सत्याः संन्तु यजमानस्य कामाः ॥८॥
 प्रेन्द्रामिभ्यां सुवचस्यामियमि सिन्धविव प्रेरयं नावमर्कैः ।
 अया इव परि चरन्ति देवा ये अस्मभ्य धनदा उद्भिदश्च ॥९॥

laddhid indra prāsthitema havinshi cano dadhishva pa-
 catōtā somam | prāyasvantah prati haryāmasi tva satyāḥ
 santu yajamanasya kamah || 8 || prēndragñibhyām suvacasyam
 iyamni sindhav iva prērayam navam arkah | āyā iva pari
 caranti deva ye asmābhyam dhanadā udbhidaś ca || 9 || २॥

(११७) सप्तदशोत्तराततमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो मिश्रकृषिः । धनाभदानं देवता । (१-२) प्रथमाद्वितीययो-
 र्ऋचोर्ब्रह्मती, (१-९) तृतीयादिसप्तानाञ्च विष्टुप् छन्दसी ॥

॥२२॥ न वा उ देवाः क्षुध्मिद्भ्यं ददुरुताशितमुप गच्छन्ति मृत्यवः ।
 उतो रयिः पृणतो नोप दस्यत्युतापृणन्मर्दितारं न विन्दते ॥१॥
 य आधाय चकमानाय पित्वोऽन्नवान्त्सन्नफितायोपजग्मुषे ।
 स्थिरं मनः कृणुते सेवते पुरोतो चित्स मर्दितारं न विन्दते ॥२॥
 स इन्द्रो जो यो गृहवे ददात्यन्नकामाय चरते कृशाय ।
 अरमस्ते भवति यामहता उतापरीषु कृणुते सखायम् ॥३॥

117

Ná vā u devāḥ kshúdbham íd vadham dadur utáṣitan
 upa gachanti mṛityavah | utó rayiḥ pṛinató nōpa dasyaty
 utapṛinan mardītāram na vindate || 1 || yā ādhraya cakamā-
 nāya pitvó 'nnavān sán raphitayopajagmushe | sthirām
 manah krintuté sévate puróto cit sá mardītāram na vindate
 || 2 || sa íd bhojo yo grīhāve dādāty ānnakamaya carate
 krisāya | āram asmai bhavati yamahuta utaparishu krintute
 sakhayam || 3 ||

Accept, O resplendent, these oblations placed upon the altar; accept the food, cooked herbs, and the elixir. With these sacrifices viands, we delight you. Let the aspirations of the institutor of the ceremony be fulfilled. ₈

I direct my eulogy to the Lord of resplendence and to fire-divine. Through the sacred prayers, I direct my praises like a boat launched upon the ocean. Nature's bounties seem to favour us like priests. They are the bestowers of riches and they utterly destroy our foes. ₉

117

The divine powers have not assigned hunger as the cause of death; since deaths come to them also who have been eating well. The riches of the one who liberally gives do not diminish; on the other hand, he finds no consoler who gives not. ₁

If the man, possessed of food, hardens his heart against the person famishing for want of nourishment and does not give to a person who comes abegging and is needy and if the miser pursues his own enjoyment even before him, that man also finds none to console him. ₂

Bounteous is he who gives food to the needy and helps a person who wanders in distress; to him there is an ample recompense, and he ultimately contracts friendship with those also who now oppose him. ₃

न स सखा यो न ददाति सख्ये सचाभुवे सचमानाय पित्वः ।
 अपास्मात्प्रेयान्न तदोको अस्ति पूणन्तमन्यमरणं चिदिच्छेत् ॥४॥
 पूणीयादिन्नाधमानाय तव्यान्द्राधीयासमनु पश्येत् पन्थाम् ।
 ओ हि वर्तन्ते रथ्येव चक्रान्यमन्यमुप तिष्ठन्त रायः ॥५॥

nā sā sakha yo na dadati sākhye sacabhave
 sacamanaya pitvah | apasmat preyan na tad oko asti pri-
 nantam anyām aranam cid ichet || 4 || prinyad in nadha-
 manaya tavyan dragmyansam anu pasyeta pantham | o hī
 vartante rāthyeva cakranyam-anyam upa tishthanta rayah
 || 5 || 22 ||

॥२३॥ मोघमन्नं विन्दते अप्रचेताः सत्यं ब्रवीमि वृध इत्स तस्य ।
 नार्यमणं पुष्यति नो सखायं केवलाघो भवति केवलादी ॥६॥
 कृषन्नित्काल आशितं कृणोति यन्नध्वानमप वृङ्गे चरित्रैः ।
 वदन्ब्रह्मावदतो वनीयान्पूणन्नापिरपूणन्तमुभि प्यात् ॥७॥
 एकपाद्भूयो द्विपदो वि चक्रमे द्विपात्रिपादमभ्येति पश्चात् ।
 चतुष्पादेति द्विपदामभिस्वरे संपश्यन्पङ्कीरुपतिष्ठमानः ॥८॥
 समौ चिद्धस्तौ न समं विविष्टः समातरा चिन्न समं दुहाते ।
 यमयोश्चिन्न समा वीर्योणि ज्ञाती चित्सन्तौ न समं पृणीतः ॥९॥

mogham annam vindate apracetāh satyām bravīmi va-
 dha it śa tasya | naryamanam pushyati no sakhayam keva-
 lagho bhavati kevaladī || 6 || krishann it phala asitam kri-
 noti yann adhvanam apa vrinke caritrah | vādan brahmā-
 vadato vanyan prinann apir aprinantam abhī shyat || 7 ||
 ekapad bhuyo dvipado vī cakrame dvipat tripadam abhy
 eti pascat | cātushpad eti dvipadam abhisvare sampasyan
 panktir upatishthamanah || 8 || samau cid dhastau na samam
 vivishtah sammatara cin nā samām duhate | yamayos cin
 nā sama viryani jnatī cit santau nā samām printah
 || 9 || 23 ||

He is not a friend and comrade who gives not food to a friend, to an associate, to a companion. (What a pity if) disappointed goes the needy from his house. Let him rather seek help at the door of a more liberal person. ⁴

It is expected of every rich man to satisfy the poor implorer; let the rich person have a distant vision (for a rich of today may not remain rich tomorrow). Remember that riches revolve from one man to another, as revolve the wheels of a chariot. ⁵

The foolish man, that shows no hospitality, acquires food in vain. I speak the truth (when I say) that food shall cause his ruin. He finds no faithful comrade nor a friend; he who eats alone verily eats nothing but a sin. ⁶

The ploughshare furrowing the field provides food (for the ploughman to eat). Having left his foot prints, a man travelling along a road cuts a path for others to follow. The wise preceptor expounding the Vedas (for others) is better than one who is not expounding it to others. The honour of kinsmanship goes to one who gives, and not to him who gives not. ⁷

He, who has but one foot, takes a longer time on a journey than he who has two; he who has two feet comes after him who has three; he who has four feet comes up overtaking the two-footed and the three-footed, beholding their traces as he passes by. ⁸

The two hands are alike, but they do not perform the same work; two cows calving at the same time do not yield the same milk; two twins have not the same strength; two persons of the family do not display equal liberality. ⁹

(११८) अष्टादशोत्तरशततमं सूक्तम्

(१-९) नवर्चस्यास्य सूक्तस्यामहीयष उरुक्षय ऋषिः । रक्षोहामिद्वेवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२५॥

अग्ने हंसि न्यत्रिणं दीद्यन्मर्त्येष्व । स्वे क्षये शुचिषत ॥१॥
 उत्तिष्ठसि स्वाहुतो घृतानि प्रति मोदसे । यत्त्वा सुचं समस्थिरन् ॥२॥
 स आहुतो वि रोचतेऽग्निरीळेन्यो गिरा । सुचा प्रतीकमज्यते ॥३॥
 घृतेनाग्निः समज्यते मधुप्रतीक आहुतः । रोचमानो विभावसुः ॥४॥
 जरमाणः समिध्यसे देवेभ्यो हव्यवाहन । तं त्वा हवन्त मर्त्याः ॥५॥

118.

Āgne hānsi ny àtrīṇaṃ dīdyaṇ mārtyeshv ā | svē kshaye
 śucivrata || 1 || ūt tishṭhasi svāhuto ghṛitāni prāti modase |
 yāt tvā srūcaḥ samasthiran || 2 || sá āhuto ví rocate 'gnír
 ilényo girá | srucā prátikam ajyate || 3 || ghṛiténāgnīḥ sám
 ajyate mādhuṇpratīka āhutah | rócamano vibhāvasuh || 4 ||
 jāramanah sam idhyase devébhyo havyavāhana | tam tva
 havanta martyāḥ || 5 || 24 ||

॥२५॥

तं मर्ता अमर्त्यं घृतेनाग्निं संपर्यत । अदाभ्यं गृहपतिम् ॥६॥
 अदाभ्येन शोचिषाग्ने रक्षस्त्वं देह । गोपा ऋतस्य दीदिहि ॥७॥
 स त्वमग्ने प्रतीकिन् प्रत्योष यातुधान्यः । उरुक्षयेषु दीद्यत् ॥८॥
 तं त्वा गीर्भिरुक्षया हव्यवाहुं समीधिरे । यजिषं मानुषे जनै ॥९॥

tam marta amartyam ghṛitenagnim saparyata | adabhyam
 gr̥ihapatiṃ || 6 || ādabhyena śociśhagne rakshas tvam dāha |
 gopā ṛitāsya dīdihi || 7 || sa tvam agne pratikena praty
 osha yatudhanyah | urukshayeshu dīdyat || 8 || tam tva gir-
 bhír urukshaya havyavāham sam idhire | yājishtham ma-
 nushē jane || 9 || 25 ||

118

Fire-divine, the purifier, the destroyer of the devouring gloom
shines among men in the altar, its own home. ₁

It springs up when invoked with devotion, delights in the obla-
tions, when the ladles are brought near it. ₂

The fire-divine is to be glorified with songs; it blazes up when
invoked; prior to others (in reverence), it is sprinkled with
butter from a ladle. ₃

The fire-divine is invoked, anointed with butter and honey; it
is refulgent and radiant and makes everything bright and
shining. ₄

O glorified by the worshippers, you are kindled for the divines;
and as such mortals adore you. ₅

With offerings of clarified butter, mortals worship immortal fire-
divine, who is indestructible, and enshrined in homes. ₆

With your indestructible flame, O fire-divine, defender of
sacred works, may you consume the wicked and vicious (germs
and virus) and shine. ₇

May you, O fire-divine, with your glowing effulgence, burn the
disease—spreading mother-germs, shining in your outspread
altars. ₈

The worshippers and dignitaries of repute by their praises,
kindle you, O fire-divine, the bearer of oblations; you are most
adorable among mankind. ₉

(११९) एकोनविंशत्युत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१३) त्रयोदशर्चस्यास्य सूक्तस्यैन्द्रो लब्धः ऋषिः । आत्मा देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥२६॥ इति वा इति मे मनो गामश्च सनुयामिति । कुवित्सोमस्यापामिति ॥१॥
 प्र वाता इव दोधत उन्मा पीता अयंसत । कुवित्सोमस्यापामिति ॥२॥
 उन्मा पीता अयंसत रथमश्वा इवाशवः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥३॥
 उप मा मतिरस्थित वाश्ना पुत्रमिव प्रियम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥४॥
 अहं तष्टेव वन्धुरं पर्यचामि हृदा मतिम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥५॥
 नहि मे अक्षिपच्चानाच्छान्तुः पञ्च कृष्टयः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥६॥

119

iti vá iti me mano gam asvam sanuyam iti | kuvít so-
 masyapam iti || 1 || pra vata iva dodhata un ma pita ayañ-
 sata | kuvít — || 2 || un ma pita ayansata rátham asvā ivā-
 savah | kuvít — || 3 || ūpa ma matír asthita vasra putram
 iva priyam | kuvít — || 4 || aham táshteva vandhuram pary
 acami hrida matim | kuvít — || 5 || nahí me akshipac ca-
 nachantsuh pānca krishtáyah | kuvít — || 6 || 2c ||

॥२७॥ नहि मे रोदसी उभे अन्य पक्षं चन प्रति । कुवित्सोमस्यापामिति ॥७॥
 अभि द्यां महिना भुवमभीर्मां पृथिवीं महीम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥८॥
 हन्ताहं पृथिवीमिमां नि दधानीह वेह वा । कुवित्सोमस्यापामिति ॥९॥
 ओषमित्पृथिवीमहं जङ्घनानीह वेह वा । कुवित्सोमस्यापामिति ॥१०॥
 दिवि मे अन्यः पक्षोऽथो अन्यमचीकृषम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥११॥

nahí me rodasī ubhe anyam pakṣham canā prati | kuvít
 — || 7 || abhí dyam mahina bhuvam ablumam prithivīm ma-
 hīm | kuvít — || 8 || hantaham prithivīm imaṃ ní dadhanāhá
 vehá vā | kuvít — || 9 || osham ít prithivīm aham jaṅghāna-
 nīhá veva vā | kuvít — || 10 || diví me anyah pakṣhò dhó
 anyam acīkrisham | kuvít — || 11 ||

119

Thus, indeed, my mind resolves, “full of spirits, I shall go to battle to win cow and to win horses”, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₁

Like the winds violently shaking the trees, the devotiona' love lifts me up, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₂

The divine love lifts me up like swift horses drawing a chariot, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₃

Sound of sacred hymns reaches me like a lowing cow to meet her beloved calf, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₄

I recite the hymn of praise in my heart as a carpenter or wright carves out a chariot's body, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₅

The five classes of people dare not elude the glance of my eye, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₆

Both heaven and earth have not grown equal to one half of me, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₇

I excel the sky in greatness; and so I excel this spacious earth; for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₈

Lo! I will deposit this earth (to my choice) either here or there, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₉

In no time, I (in my fury) can render this earth red-hot, and carry it to a place anywhere, here or there, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₁₀

One of my wings is in the sky; the other trail I drag below, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ₁₁

अहमस्मि महामहोऽभिनभ्यमुदीषितः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥१२॥
 गृहो याम्यरंकृतो देवेभ्यो हव्यवाहनः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥१३॥

॥ इत्यष्टमाष्टके षष्ठोऽध्यायः ॥

[षष्ठाध्याये वर्गाः २७, सूक्तानि १५, क्रमः १५०]

ahám asmi mahāmahō
 'bhinabhyām údīshitah | kuvīt - ॥ 12 ॥ grihó yamy áram-
 krito devébhyo hav্যavahanah | kuvīt -- ॥ 13 ॥ 27 ॥
 Shashṭho 'dhyāyah.

अथ सप्तमोऽध्यायः ॥

(१२०) विश्वानुत्तराशततमं सूक्तम्

(१-९) नववर्षस्यास्य सूक्तस्याथर्वणे इहदिव क्रथिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥ १ ॥ तदिदास भुवनेषु ज्येष्ठं यतो जज्ञ उग्रस्त्वेषनृम्णः ।
 सद्यो जज्ञानो नि रिणाति शत्रुननु यं विश्वे मदन्त्यूमाः ॥१॥
 वावृधानः शर्वसा भूर्योजाः शत्रुर्दासाय भियसं दधाति ।
 अव्यनञ्च व्यनञ्च सस्त्रि सं ते नवन्त प्रभृता मदेषु ॥२॥
 त्वे क्रतुमपि वृज्जन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः ।
 स्वादोः स्वादीयः स्वादुना सृजा समदः सु मधु मधुनाभि योधीः ॥३॥

120

Tád íd āsa bhavaneshu jyéshṭham yáto jagna ugrás tve-
 shanrimnah | sadyo jajñānó ní rinati satrun anu yām víśve
 mādanty umah ॥ 1 ॥ vavridhanah savasa bhúryojah satru-
 rasaya bhiyasam dadhati | avyanac ca vyanac ca sasni sam-
 te navanta prabhrita madeshu ॥ 2 ॥ tvé krátum ápi vrinjanti
 víśve dvír yad ete trir bhavanty umah | svadoh svadyah
 svaduna srija sam adah su madhu madhunabbí yodhih ॥ 3 ॥

I am supreme, the greatest of the great, raised to the firmament and beyond, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ¹²

Receiving the offering, I oblige the worshippers and bear their oblations to Nature's bounties, for have I not frequently drunk of the spiritual elixir? ¹³

120

That (Brahman verily) has been the best and eldest in all the worlds, wherefrom the fiery and fierce (sun), rich in radiance, is first born. As soon as born, he overcomes the foes; he is the one, in whom all creatures feel happy and delighted. ¹

Grown mighty in strength, with powerful vigour, our resplendent Lord implants fear in the heart of malignant; both the worlds, inanimate and animate, are readily won by him. Happy in your exhilaration, all creatures sing their praises and pay homage. ²

All devotees offer adoration, and concentrate on you, at times twice or thrice. May you blend a more tasteful one to the tasty and savoury. May you mix honey with another honey to make it further exhilarating. ³

इति चिद्धि त्वा धना जयन्तं मदेमदे अनुमदन्ति विप्राः ।
 ओजीयो धृष्णो स्थिरमा तनुष्व मा त्वा दभन्यातुधाना दुरेवाः ॥४॥
 त्वया वयं शशस्त्रहे रणेषु प्रपश्यन्तो युधेन्यानि भूरि ।
 चोदयामि त आयुधा वचोभिः सं ते शिशामि ब्रह्मणा वयसि ॥५॥

iti cid dhī tvā dhānā jāyantam mādē-made anumādanti
 viprah | ōjīyo dhrishno sthirām ā tanushva mā tvā dabhan
 yātudhānā durēvaḥ || 4 || tvāyā vayam śaśadmahe rāneshu
 prapāśyanto yudhēnyāni bhūri | codāyāmi ta āyudhā vāco-
 bhīh sām te sisāmi brāhmanā vāyānsi || 5 || 1 ||

॥२॥

स्तुषेय्यं पुरुवर्षसम्भ्वमिनतममाप्त्यमाप्त्यानाम् ।
 आ दर्शते शर्वसा सप्त दानुन्प्र साक्षते प्रतिमानानि भूरि ॥६॥
 नि तद्विषेऽवरं परं च यस्मिन्नाविथावसा दुरोणे ।
 आ मातरा स्थापयसे जिगन्तु अत इनोषि कर्वरा पुरुषि ॥७॥
 इमा ब्रह्म बृहद्विवो विवक्तोन्द्राय शूषर्माग्रियः स्वर्षाः ।
 महो गोत्रस्य क्षयति स्वराजो दुरश्च विश्वा अवृणोदप स्वाः ॥८॥
 एवा महान्बृहद्विवो अथर्वावोचत्स्वां तन्वमिन्द्रमेव ।
 स्वसारो मातरिर्भ्वरीररिप्रा हिन्वन्ति च शर्वसा वर्धयन्ति च ॥९॥

stushēyyam puruvārpasam rībhvam inātamam āptyām
 āptyanām | a darshate śāvasā saptā dānūn prā sākshate
 pratimānāni bhūri || 6 || nī tād dadhishé 'varam páram ca
 yāsminn āvithāvasā duronē | ā mātārā sthāpayase jigatnū
 āta inoshi kārvarā purūṇi || 7 || imā brāhma brihāddivo vi-
 vaktīndrāya śūshām agriyāḥ svarshāḥ | mahó gotrásya
 kshayati svarājo dūraḥ ca vīsvā avṛiṇod āpa svāḥ || 8 || evā
 mahān brihāddivo ātharvāvocat svām tanvām indram evā |
 svāsāro mātariṁbhvarīr ariprā hinvānti ca śāvasā vardhā-
 yanti ca || 9 || 2 ||

Verily the pious praise you, O the giver of wealth, in your repeated exhilaration. O resolute Lord of resplendence, spread out for us, great and lasting affluence; may the malignant and wicked never harm you. ₄

Through your help, we destroy our foes in battles; we bravely face the numerous opponents against whom we have to fight. I evoke you with my prayful words with full reliance in your weapons. I consecrate the food grains with a sacred verse. ₅

I praise Him who is worthy of praise, multiform, vast, supreme, most accessible of the accessible ones; he strikes with might the seven types of clouds (or seven evil impulses). He verily subdues many opposing evils. ₆

You bestow lower (i.e. material) and higher (i.e. the spiritual) wealth both to the houses of your devotee, whom you love and provide protection. You maintain the two ever-revolving Mothers (Earth and the Sun) in dynamic equilibrium, and with your glory, you accomplish many wondrous deeds. ₇

The wisest, the foremost, the most enlightened person repeats these prayers to gratify the Lord of resplendence. He dominates over the great self-luminous folds of regions and throws open all his doors of divine knowledge and treasure. ₈

Thus the great and most enlightened one in divine wisdom repeats his praise to our Lord of resplendence. The spotless sisters, the streaming channels of consciousness, who are his mothers, go to Lord of resplendence, speak high of Him and impel Him onward (for our support). ₉

(१२१) एकविंशत्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-१०) दशार्धस्यास्य सूक्तस्य प्रजापत्यो हिरण्यगर्भः कविः । कः (प्रजापतिः) देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥३॥

हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् ।
 स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥१॥
 य आत्मदा बलदा यस्य विश्व उपासते प्रशिषं यस्य देवाः ।
 यस्य छायामृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥२॥
 यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इद्राजा जगतो बभूव ।
 य ईशे अस्य द्विपदश्वतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥३॥
 यस्येमे हिमवन्तो महित्वा यस्य समुद्रं रसाया सहाहुः ।
 यस्येमाः प्रदिशो यस्य बाहू कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥४॥
 येन द्यौरुग्रा पृथिवी च दृळ्हा येन स्वः स्तभितं येन नाकः ।
 यो अन्तरिक्षे रजसो विमानः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥५॥

121.

Hiranyagarbhāḥ sām avartatagre bhūtasya jātaḥ pātir
 éka asīt | sā dādharma prithivīm dyām utémām kásmāi de-
 vāya havishā vidhema || 1 || yā ātmadā baladā yāsyā viśva
 upāsate prasīsham yāsyā devāḥ | yāsyā chāyāmṛitam yāsyā
 mṛityūḥ kásmāi devāya havishā vidhema || 2 || yāḥ pranatō
 nimishatō mahitvaika id rājā jāgato babhūva | yā īše asyā
 dvīpādas cātushpadah kásmāi devāya havishā vidhema || 3 ||
 yāsyemé himāvanto mahitvā yāsyā samudrām rasāya saha-
 hūḥ | yāsyemāḥ pradīso yāsyā bāhū kásmāi devāya havishā
 vidhema || 4 || yēna dyaúr ugrā pṛithivī ca drilhā yēna svā
 stabhitām yēna nákah | yó antárikshe rájaso vimānaḥ ká-
 smāi devāya havishā vidhema || 5 || ३ ||

121

The sustainer Lord of illuminant celestial cosmos has been present from the very beginning. He has ever been the sole Lord of all created beings. He upholds this earth and heaven. Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₁

He is the giver of strength, spiritual and physical as well; His commands all beings, the enlightened ones, obey; under His shadow alone, one enjoys immortality and death as well. Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₂

He by His greatness, has verily become the sole king of breathing and seeing world; He rules over this aggregate of bipeds and quadrupeds. Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₃

The one through whose greatness these snow-clad mountains exist; whose majesty is proclaimed by ocean and rivers; these quarters of space are whose two outstretched arms. Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₄

By whom, the sky is made profound and the earth solid? By Him, heaven and solar sphere are fixed. Who in the firmament has set the shining region like the flying birds? Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₅

॥४॥

यं क्रन्दसी अवसा तस्तभाने अभ्यैक्षेतां मनसा रेजमाने ।
 यत्राधि सूर उदितो विभाति कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥६॥
 आपो ह यद्बृहतीविश्वमायुग्मर्भं दधाना जनयन्तीरग्निम् ।
 ततो देवानां समवर्ततासुरेकः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥७॥
 यश्चिदापो महिना पर्यपश्यदक्षं दधाना जनयन्तीर्यज्ञम् ।
 यो देवेष्वधि देव एक आसीत्कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥८॥
 मा नो हिंसीज्जनिता यः पृथिव्या यो वा दिवं सत्यधर्मा जजान ।
 यश्चापश्चन्द्रा बृहतीर्जजान कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥९॥
 प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा ज्ञातानि परि ता बभूव ।
 यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥१०॥

yám krándasī ávasā tastabhāne abhy aikshetam manasā
 réjamāne | yátrádhi sūra údito vibhāti kásmai devaya ha-
 víshā vidhema || 6 || ápo ha yád bṛihatír víśvam áyan gár-
 bham dádhdhānā janáyantir agním | táto devánām sám avar-
 tatásur ékaḥ kásmai devāya havíshā vidhema || 7 || yás cid
 ápo mahinā paryápaśyad dáksham dádhdhānā janáyantir ya-
 jñām | yó devéshv ádhi devá éka ásit kásmai devāya haví-
 shā vidhema || 8 || má no hiंसij janitá yáḥ pṛithivyā yó vā
 dívam satyádharmā jajāna | yás cāpaś candrá bṛihatír ja-
 jāna kásmai devāya havíshā vidhema || 9 || prājāpate ná tvád
 etāny anyó víśvā jātāni pári tá babhūva | yátkāmās te ju-
 humás tán no astu vayám syāma pátayo rayiṇām || 10 || ४ ||

Supported by whose protection, heaven and earth, shining brightly, and inspired in their spirit manifest this glory, with whose effulgence the risen sun shines forth? Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₆

What is that hour when the vast and mighty waters for the first time overspread the surface of the earth with universal germ (of life, within it), the fire-force also becomes operative, and Nature's bounties also are set to full function — (think of that supreme source). Whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₇

He who by his might surveys the waters all around containing creative powers and giving birth to cosmic sacrifice, He who among the divine bounties was the one most supreme — whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₈

Never may He do us harm, who is the parent of the earth, or He whose laws are inviolable and who creates heaven, and who generates the vast and delightful waters — whom else, besides that giver of happiness, can we offer all our devotion? ₉

O Lord of people, there is none other than you who has given existence to all these beings; may our aspirations for which we dedicate ourselves to you be ours; may we be the possessors of grand riches. ₁₀

(१२२) द्वाविंशत्युत्तराष्टतमं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्चस्यास्य सूक्तस्य वासिष्ठश्चित्रमहा ऋषिः । अग्निर्देवता । (१, ५) प्रथमापञ्चम्योर्कचोऽसिद्धुः,
(२-४, ६-८) द्वितीयादितृचस्य षष्ठ्यादितृचस्य च जगती छन्दसी ॥

॥५॥

वसुं न चित्रमहसं गृणीषे वामं शेवमतिथिमद्विषेण्यम् ।
 स रसते शुरुधौ विश्वधायसोऽग्निर्होता गृहपतिः सुवीर्यम् ॥१॥
 जुषाणो अग्ने प्रति हर्य मे वचो विश्वानि विद्वान्वयुनानि सुक्रतो ।
 घृतनिर्णिग्ब्रह्मणे गातुमेरय तव देवा अजनयन्ननु व्रतम् ॥२॥
 सप्त धामानि परियन्नमर्त्यो दाशद्वाशुषे सुकृते मामहस्व ।
 सुवीरेण रयिणाग्ने स्वाभुवा यस्त आनन्द समिधा तं जुषस्व ॥३॥
 यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरोहितं हविष्मन्त ईळते सप्त वाजिनम् ।
 शृण्वन्तमग्निं घृतपृष्ठमुक्षणं पृणन्तं देवं पृणते सुवीर्यम् ॥४॥
 त्वं दूतः प्रथमो वरेण्यः स हूयमानो अमृताय मत्स्व ।
 त्वां मर्जयन्मरुतो दाशुषो गृहे त्वां स्तोमेभिर्भृगवो वि रुरुचुः ।

122.

Vāsum nā citrāmahasam grīṇiṣhe vāmam śevam ātithim
 advishenṇyām | sā rāsate śurūdho viśvādhāyaso 'gnīr hótā
 grīhāpatiḥ suvīryam || 1 || jushāṇó agne prāti harya me vāco
 viśvani vidván vayúnāni sukrato | ghrītanirṇig bráhmāne
 gātúm éraya táva devā ajanayann ānu vratām || 2 || saptā
 dhāmāni pariýānn āmartyo dāśad dāśuṣhe sukṛíte māmā-
 hasva | suvīreṇa rayínāgne svābhúvā yās ta ānat samídhā
 tām jushasva || 3 || yajñāśya ketúm prathamām puróhitam
 havishmanta ilate saptā vājīnam | śṛiṇvāntam agnīm ghrítā-
 priṣṭham ukshāṇam pṛiṇāntam devām pṛiṇaté suvīryam
 || 4 || tvām dūtāḥ prathamó vāreṇyaḥ sā hūyāmāno amṛí-
 tāya matsva | tvām marjayan marúto dāśuṣho grīhé tvām
 stómebhir bhrígavo ví rurucuḥ || 5 || ५ ||

122

I glorify him who is of wonderful radiance like the sun, who is the giver of happiness, lovely, benevolent and the one whom all welcome like a guest. He bestows vigour upon the worshippers; may he, the fire-divine, remove our sorrow and give us heroic strength and all sustaining riches. ₁

O fire-divine, being well-pleased, accept my praise; you are the accomplisher of great deeds, and cognizant of all ordinances; Anointed with butter, may you stimulate the movements of the wise sages; Nature's bounties bestow on us rewards according to your holy law. ₂

Traversing the seven regions of universe, O immortal fire-divine, bestow wealth on us and give liberally to the pious devotee. May you grant easily - obtainable riches, together with worthy children to those who present offerings to you. ₃

The seven priests bearing oblations worship fire-divine, the emblem of reverence, the first of the divine powers, the foremost, the wise, the hearer of our prayers, effulgent and the shedder of moisture. The prayful worshipper, propitiates the fire-divine endowed with excellent virility. ₄

You are the chief and most excellent messenger; may you, invoked by us, enjoy the elixir and get exhilarated; the vital divine forces decorate you at the votary's place; the illustrious sages have glorified you with hymns. ₅

॥६॥ इषं दुहन्त्सुदुघां विश्वधायसं यज्ञप्रिये यजमानाय सुक्रतो ।
 अग्ने घृतस्रुस्त्रिर्गतानि दीद्यद्दतिर्यज्ञं परियन्त्सुकृतूयसे ॥६॥
 त्वामिदस्या उषसो व्युष्टिषु दूतं कृष्णाना अयजन्त मानुषाः ।
 त्वां देवा महयाय्याय वावृधुराज्यमग्ने निमृजन्तो अध्वरे ॥७॥
 नि त्वा वसिष्ठा अह्वन्त वाजिनं गृणन्तो अग्ने विदथेषु वेधसः ।
 रायस्पोषं यजमानेषु धारय यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥८॥

isham duhan sudugham viṣvadhayasam yajñapriye ya-
 jamānāya sukrato | āgne ghṛitāsnuś trīr ritāni dīdyad vartīr
 yajñām pariyañ sukratūyase || 6 || tvām id asyā ushāso vy-
 ūṣṭishu dūtām kṛiṇvānā ayajanta mānushāḥ | tvām devā
 mahayāyyāya vāvṛidhur ājyam agne nimṛjānto adhvarē
 || 7 || nī tvā vāsishthā ahvanta vājīnaṁ gṛiṇānto agne vidā-
 theshu vedhāsaḥ | rāyās pōsham yajamāneshu dhāraya yū-
 yām pāta svastībhih sādā naḥ || 8 || ६ ||

(१२३) त्रयोविंशत्युत्तरशततमं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्चस्यास्य सूक्तस्य भार्गवो वेन ऋषिः । वेनो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥७॥ अयं वेनश्चोदयत्पृश्निगर्भा ज्योतिर्जरायू रजसो विमाने ।
 इममपां संगमे सूर्यस्य शिशुं न विप्रा मतिभी रिहन्ति ॥१॥
 समुद्रादूर्मिसुदियति वेनो नभोजाः पृष्ठं हर्यतस्य दर्शि ।
 ऋतस्य सानावधि विष्टपि भ्राद् समानं योनिमभ्यनूषत वाः ॥२॥

123.

Ayām venāś codayat pṛiṣnigarbhā jyótirjarāyū rajaso
 vimāne | imām apām saṁgamé sūryasya śiṣuṁ nā vipra
 matībhī rihanti || 1 || samudrād ūrmīm úd iyarti venó na-
 bhojāḥ pṛishthām haryatāsyā darṣi | ritāsyā sánāv ādhi
 vishtāpi bhrāt samānām yónim abhy ànūshata vrāḥ || 2 ||

O fire-divine, milking the prolific cow as if for all-sustaining food, you assist the sacrifice for the benefit of the pious institutor of the rite. Anointed with butter, you enlighten the three regions. You encircle the sacrifice; you are the accomplisher of these noble acts of public service. ₆

Men worship you, O fire-divine, at the opening of the present dawn, appointing you their messenger to Nature's divine forces, which have magnified you for their adoration, sprinkling butter upon you at the sacrifice. ₇

Praising you, O mighty fire-divine, the most pious sages invoke you at the sacrificial meetings. May you ever provide sustenance to noble men, the institutors of the rite, and may you, O divine, ever cherish us with blessings. ₈

123

See this charming one (*Vena* or *Venus*)¹, born with the halo of the sun, in the midst of clouds or mist, in the regions of mid-space, like a bird soaring high — a baby of the sun in waters. Men of wisdom sing his glory and caress him with special hymns. ₁

The Vena draws up his waves from out the ocean. Born, surrounded with the halo of mist, the fair one's back alone is visible brightly; he shines almost on the top of *Rta*, the cosmic waters.² Both of them (the Sun and Vena) have the same region — the learned gazers of the sky, *Ṛsis* or the astronomers know this fact and they sing the glory. ₂

1. *Vena*, the same as the planet Venus; or the Madhyandina shining one (the mid-region god) or the sun arising in the mist and dew.
2. *Rta*, cosmic waters and dew; or the cosmic law.

समानं पूर्वैरभि वावशानास्तिष्ठन्वत्सस्य मातरः सनीळाः ।
 ऋतस्य सानावधि चक्रमाणा रिहन्ति मध्वो अमृतस्य वाणीः ॥३॥
 जानन्तो रूपमकृपन्त विप्रा मृगस्य घोषं महिषस्य हि ग्मन् ।
 ऋतेन यन्तो अधि सिन्धुमस्थुर्विदद्रन्ध्रवो अमृतानि नाम ॥४॥
 अप्सरा जारमुपसिष्मियाणा योषा बिभर्ति परमे व्योमन् ।
 चरत्प्रियस्य योनिषु प्रियः सन्त्सीदत्पक्षे हिरण्यये स वेनः ॥५॥

samānām pūrvīr abhī vāvaśānās tīshṭhan vatsāsya mātārah
 sānilāh | ṛitāsya sānāv ādhi cakramāṇā rihānti mādhuo
 amrītasya vāniḥ || 3 || janānto rupām akripanta viprā mri-
 gāsya ghōsham mahishāsya hī gmān | ritēna yānto ādhi
 sīndhum asthur vidād gandharvō amritāni nāma || 4 || apsará
 jarām upasishmiyāṇā yōshā bibharti paramé vyoman | carat
 priyāsya yónishu priyāḥ sán sídat pakshé hiraṇyāye sá
 venāḥ || 5 || 7 ||

॥८॥

नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तं हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा ।
 हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतं यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम् ॥६॥
 ऊर्ध्वो गन्धर्वो अधि नाके अस्थात्प्रत्यङ्चित्रा बिभ्रदुस्यायुधानि ।
 वसानो अर्त्कं सुरभिं हृदो कं स्वर्णं नाम जनत प्रियाणि ॥७॥
 द्रुप्तः समुद्रमभि यजिगाति पश्यन्मृगस्य चक्षसा विधर्मन् ।
 भानुः शुक्रेण शोचिषा चकानस्तृतीयं चक्रे रजसि प्रियाणि ॥८॥

nāke suparnām ūpa yāt pātantaṁ hṛidā vēnanto abhy
 ācakshata tva | hiraṇyapakshaṁ varuṇasya dūtām yamāsya
 yónau sakunām bhuraṇyúm || 6 || ūrdhvō gandharvō ādhi
 nāke asthāt pratyāṇ citrā bībhṛad asyāyudhāni | vāsāno
 ātkam surabhīm dṛiṣe kām svār ṇā nāma janata priyāni
 || 7 || drapsāḥ samudrām abhī yāj jigāti paśyan grīdhrasya
 cākshasā vídharman | bhānūh sukrēna socīshā cakānās tri-
 tiye cakre rājasi priyāni || 8 || 8 ||

Full to the capacity, owing to their joint possession, staying together at the same dwelling, stand the mothers of the darling calf. Ascending the lofty height of Rta (the cosmic waters), the great singers utter the praises, tipped with sweetened elixir of immortality. ³

The pious sages, knowing the form of this Vena praise him, for they understand the great roar of this mighty showerer (the sun) behind the clouds. Approaching him with prayerful mind, they reach the flowing stream of elixir, for, the *Gandharva*³, the sustainer of the rays (the sun) knows the secret of cosmic waters. ⁴

The lightning (*apsara*), the lady smiling affectionately, like a wife at her lover, cherishes him in the highest heaven; she wanders as a friend in the abodes of his higher friend; he, the Vena, makes her sit down on his golden pinion. ⁵

They, with a longing in their hearts, gaze at you while you, Vena, travel as a strong-winged bird in the sky; you are the golden-winged messenger of our venerable Lord, the bird that moves on with speed to the central abode of the Ordainer. ⁶

Gandharva, the sun (the retainer of the rays) stands erect upon the firmament, brandishing towards us his wonderful weapons. The objects (on the earth) become visible, only when the sun comes up, clad in sweet raiment, beautiful to look on. ⁷

As a spark or just a drop in the sky, he comes near the ocean, still looking at us with a vulture's eye. His lustre shines in its own bright splendour and as he shines high in the sky, he illumines the regions below. ⁸

3. *Gandharva*, another name of the sun, meaning the sustainer of rays.

(१२४) ऋषिः शतपुत्रः पाततमं सूक्तम्

(१-२) नवर्षस्यास्य सूक्तस्य (१, ५-९) प्रथमर्षः पञ्चम्यादिपञ्चानाञ्चाग्निवरुणसोमा, (२-४) द्वितीयादितृचस्य वाग्निकेऽप्यः । (१) प्रथमर्षोऽग्निः, (२-४) द्वितीयादितृचस्याग्नेरप्या, (५, ७-८) पञ्चमीस्तप्तम्यद्वयीनां वरुणः, (६) षष्ठ्याः सोमः, (९) नवम्याधेन्द्रो देवताः । (१-६, ८-९) प्रथमादिषड्वचामद्वयीनवम्योऽथ विष्णुः, (७) तप्तम्याश्च वगती छन्दसी ॥

इमं नो अम्र उप यज्ञमेहि पश्यामं त्रिवृतं सप्ततन्तुम् ।
 असौ हव्यवालुत नः पुरोगा ज्योगेव दीर्घं तम् आशिशिष्टाः ॥१॥
 अदेवादेवः प्रचत्ता गुहा यन्प्रपश्यमानो अमृतत्वमेमि ।
 शिवं यत्सन्तमशिबो जहामि स्वात्सख्यादरणीं नाभिमेमि ॥२॥
 पश्यन्नन्यस्या अतिथिं वयाया ऋतस्य धाम वि मिमे पुरुषिण ।
 शंसांमि पित्रे असुराय शैवमयज्ञियाग्निर्यं भागमेमि ॥३॥
 बह्वीः समा अकरमन्तरस्मिन्निन्द्रं वृणानः पितरं जहामि ।
 अग्निः सोमो वरुणस्ते च्यवन्ते पर्यावर्द्वाष्ट्रं तदेवाम्यायन ॥४॥
 निर्माया उ ते असुरा अभूवन्त्वं च मा वरुण कामयासे ।
 ऋतेन राजन्नृतं विविञ्चन्मम राष्ट्रस्याधिपत्यमेहि ॥५॥

124.

Imám no agna úpa yajñám éhi páñcayāmam trivṛítam.
 saptátantum | áso havyavál utá nah purogá jyóg eva dīr-
 ghám táma áśayishthāḥ || 1 || ádevād devāḥ pracátā gūhā
 yān prapáśyamāno amritatvām emi | śivām yāt sántam
 ásivo jáhāmi svát sakhyád áranīm nábbhim emi || 2 || pásyann
 anyasya átithim vayāya ṛitasya dhāma ví mime puruni |
 śánsāmi pitre ásuraya sevam ayajñiyád yajñíyam bhāgám
 emi || 3 || bahvīh sámā akaram antár asminn índram vrinā-
 nāh pitaram jahāmi | agnīḥ sómo vārunas té cyavante pa-
 ryavard rāshtrām tád avāmy āyán || 4 || nirmāyā u tyé ásurā
 abhūvan tvām ca mā varuṇa kāmāyāse | ṛiténa rājann anṛi-
 tam viviñcān máma rāshtráśyádhipatyam éhi || 5 || ॥

124

Come, three-fold (3) O fire-divine,* to this our place of worship, which has five (5) divisions, spread out by seven (7) threads; be the bearer of our oblations; be our preceder; you have long been laid dormant during darkness. ₁

(Fire-divine speaks): From being a power without divinity, I become divine and attain immortality when I come from secret pathways and manifest myself at the solicitation. When being inauspicious, I desert the auspicious, I leave my own friends and seek the shelter of wood. ₂

Beholding the sun, the ever-moving guest of another lineage, I perform many actions based on eternal law and order; I repeat praises, wishing good luck to the paternal foe-destroying; I pass from a place unfit for sacrifice to a place where sacrifice can be offered. ₃

I spend many years within this altar; in preference to Lord of resplendence, I leave the Father away; go away the bounties like fire the sun and moon. Rule always changes, when my turn comes. I return with superiority and favour. ₄

These deluding people are deprived of their delusion; O sun, the venerable, separating truth from falsehood, come and share in sovereignty over my realm, if you really cherish my love. ₅

*5 — Five classes of men, pancajanya, or five *Mahayajnas* — Brahmyajna, Devayajna, Pitryajna, Atithiyajna, Balivaisvadeva — Yajna; 3 — The Pakayajna, Haviryajna and Somayajna. 7 — Sapta-tantu — Agnostoma, Atyagnistoma, Ukthya, Sodasi. Vajapeya, Atiratna and Aptoryama.

॥१०॥ इदं स्वरिदमिदोस वाममयं प्रकाश उर्वान्तरिक्षम् ।
 हनाव वृत्रं निरेहि सोम हविष्ठा सन्तं हविषा यजाम ॥६॥
 कविः कवित्वा दिवि रूपमासजदप्रभूती वरुणो निरुपः सृजत् ।
 क्षेमं कृष्णाना जनयो न सिन्धवस्ता अस्य वर्णं शुचयो भरिभ्रति ॥७॥
 ता अस्य ज्येष्ठमिन्द्रियं संचन्ते ता ईमा क्षेति स्वधया मदन्तीः ।
 ता ई विशो न राजानं वृणाना बीभत्सुवो अप वृत्रादतिष्ठन् ॥८॥
 बीभत्सूनां सयुजं हंसमाहुरपां दिव्यानां सख्ये चरन्तम् ।
 अनुष्टुभमनु चर्चुर्यमाणमिन्द्रं नि विष्युः कवयो मनीषा ॥९॥

idāṃ svār idāṃ id āsa vāmam ayāṃ prakāśā urv ān-
 tariksham | hānāva vṛitrām niréhi soma havish tvā sántam
 havishā yajāma || 6 || kaviḥ kavitvá divi rūpām āsajad āpra-
 bhūti vārūṇo nīr apāḥ sṛijāt | kshémaṃ kṛiṇvānā jānayo
 ná síndhavaṣ tā asya vārṇam śúcayo bharibhrati || 7 || tā
 asya jyéshṭham indriyāṃ sacante tā īm á ksheti svadháyā
 madantīḥ | tā īm viṣo ná rájānaṃ vṛiṇānā bibhatsúvo āpa
 vṛitrād atishṭhan || 8 || bibhatsūnām sayújam haṁsām āhur
 apām divyānām sakhyé cārantam | anuṣṭúbham ānu car-
 cūryamaṇam índraṃ ní cikyuh kaváyo manishá || 9 || 10 ||

(१२५) पञ्चाषात्युत्तरपाततम सूक्तम्

(१-८) अष्टवस्यास्य सूक्तस्यामृणी वागृषिका । आत्मा देवता । (१, ३-८) प्रथमर्चस्तृतीयादिषण्णाञ्च
 त्रिष्टुप्, (२) द्वितीयायाश्च जगती छन्दसी ॥

॥११॥ अहं रुद्रेभिर्वसुभिश्चराम्यहमादित्यैरुत विश्वेदेवैः ।
 अहं मित्रावरुणोभा बिभर्म्यहमिन्द्राग्नी अहमश्विनोभा ॥१॥
 अहं सोममाहुनसं बिभर्म्यहं त्वष्टारमुत पुषणं भगम् ।
 अहं दधामि द्रविणं हविष्मते सुप्रव्येष्टु यजमानाय गुन्वते ॥२॥

125.

Ahām rudrébhir vāsubhiṣ carāmy ahām ādityaír utá
 visvadevaih | ahām mitrávárūṇobhá bibharmy ahām in-
 drāgni ahām asvínobhá || 1 || ahām sómam āhanásam bi-
 bharmy ahām tvásṭāram utá pūshāṇam bhágam | ahām
 dadhāmi dráviṇam havishmate suprávyē yájamānāya su-
 nvaté || 2 ||

(Fire of life, *Agni*, speaking to Love, *Soma*): O Love, the life — giving force, this is heaven; this verily is beautiful, this is the light, the broad firmament; let us two (the Fire of Life and Love) destroy the devil of Nescience; come forth; we worship you (O Love!) you yourself are the personified oblation. 6

The sage, the Sun, by his transcending wisdom fixes himself in the sky; O venerable, O Lord of waters, with but a slight effort, you have let loose the rivers, conferring happiness, like wives, and assuming colourful forms as they gleam and glow. 7

They, the streams, wait upon the Lord of waters, who is most powerful. The Lord receives these delightful streams, who pay homage to Him. Terribly afraid of the devil of Nescience, they have run away from him and have accepted a complete reliance in their king. 8

The sages call him swan, the sun, the ally of those who are affrighted, moving in the proximity of the cosmic waters; the wise honour the sun, the supreme, with their praise; verily, He is worthy of praises, composed in the metre of *Anustubh*. 9

125

I associate with all the learned men called as VASU (young preceptors), and ADITYA (the matured professors). I support all Nature's bounties such as the sun, ocean, fire, lightning, and the pair of twin divines. 1

I support the foe-destroying herbs, the sun, the strength-giving food and the riches; I bestow wealth upon the institutor of worship offering the oblation and deserving careful protection and upon those who perform selfless noble deeds. 2

अहं राष्ट्रीं संगमनी वसूनां चिकितुषीं प्रथमा यज्ञियानाम् ।
 तां मा देवा व्यदधुः पुरुषा भूरिस्थात्रां भूर्यविशयन्तीम् ॥३॥
 मया सो अन्नमन्ति यो विपश्यति यः प्राणिति य ईं शृणोत्युक्तम् ।
 अमन्तवो मां त उप क्षियन्ति श्रुधि श्रुत श्रद्धिवं तै वदामि ॥४॥
 अहमेव स्वयमिदं वदामि जुष्टं देवेभिरुत मानुषेभिः ।
 यं कामये तंतमुग्रं कृणोमि तं ब्रह्माणं तमृषिं तं सुमेधाम् ॥५॥

ahám rāshtrī sangámanī vāsūnām cikitúshī pra-
 thamā yajñīyānām | tām mā devā vy ādadhuḥ purútrā
 bhūristhātrām bhūry āveśāyantīm || 3 || máyā só ánnam atti
 yó vipáśyati yáh prāṇiti yá im śṛiṇóty uktām | amantávo
 mām tá úpa kshiyanti śrudhí śruta śraddhivám te vadāmi
 || 4 || ahám evá svayám idám vadāmi júshtam devébbhir utá
 mánushebbhiḥ | yám kāmáye tām-tam ugrám kṛiṇomi tām
 brahmānam tām řishim tām sumedhām || 5 || ११ ||

*२॥ अहं रुद्राय धनुरा तनोमि ब्रह्महिषे शरवे हन्त्वा उ ।
 अहं जनाय समदं कृणोम्यहं द्यावापृथिवा आ विवेश ॥६॥
 अहं सुवे पितरमस्य मूर्धन्मम योनिरप्स्वन्तः समुद्रे ।
 ततो वि तिष्ठे भुवनानु विश्वोतामूं द्यां वर्ष्मणोप स्पृशामि ॥७॥
 अहमेव वात इव प्र वाम्यारभमाणा भुवनानि विश्वा ।
 परो दिवा पर एना पृथिव्यैतावती महिना सं बभूव ॥८॥

ahám rudráya dhánur ā tanomi brahmadvīshe śārave
 hāntavā u | ahám jānāya samádam kṛiṇomy ahám dyāvāpri-
 thivī ā viveśa || 6 || ahám suve pitāram asya mūrdhán máma
 yónir apsv āntāḥ sanudré | táto ví tishṭhe bhúvanānu víś-
 votāmūm dyām varshmánópa sprīšāmi || 7 || ahám evá váta
 iva prá vāmy ārabhamāṇā bhúvanāni víśvā- | paró divá pará
 ená prithivyaítāvati mahinā sām babbhūva || 8 || १२ ||

I am the sovereign queen (the Supreme Speech) of the state, who collects treasure; (I am) full of wisdom, first among those who deserve reverence; and as such, learned people honour me under all circumstances—in many problems and in numerous functions. ³

Through me alone, whosoever eats, eats food. It is through me that one sees, breathes, hears, and speaks; those who are ignorant of me are sure to perish; may all hear, one and all; I tell you the truth, and you have to accept it. ⁴

I verily of myself announce the truth that is approved of by both, the divine ones and men; I make him formidable, a sage, a seer, and wise whomsoever I choose. ⁵

I bend the bow of the Lord, so that His arrow may strike and destroy enemy of learned and pious devotees, I wage war against the hostiles (O infidels); I pervade heaven and earth. ⁶

I establish the father, the heaven, at the summit of the world; my birth place is in the midst of the celestial waters; thence I spread through all beings, and touch even yonder heaven with my glory. ⁷

I breathe a strong breath like the wind, giving form to all created worlds; beyond the heaven, beyond this earth, I become powerful in my grandeur. ⁸

यथा ह त्यदसवो गौर्यं चित्पदि शिताममुञ्चता यजत्राः ।

एवो ष्वः स्मन्मुञ्चता व्यंहः प्र तार्यग्ने प्रतरं न आयुः ॥८॥

yáthā ha tyád

vasavo gauryām cit padí shitām ámuñcatā yajatrāḥ | evó
shv āsmán muñcatā vy ánhah prá tāry agne pratarām na
áyuh || 8 || 13 ||

(१२७) सप्तविंशत्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-८) अष्टर्वत्यास्य सूक्तस्य सौभरः कुशिकः कृषिर्भास्वाजी रात्रिर्वा कृषिकः । रात्रिर्देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१४॥ रात्री व्यख्यदायती पुरुत्रा देव्यक्षभिः । विश्वा अधि श्रियोऽधित ॥१॥
ओर्वेप्रा अमर्त्या निवतो देव्युद्वतः । ज्योतिषा बाधते तमः ॥२॥
निरु स्वसारमस्कृतोषसं देव्यायती । अपेदु हासते तमः ॥३॥
सा नो अद्य यस्या वयं नि ते यामन्नर्विक्महि । वृक्षे न वसति वयः ॥४॥
नि ग्रामासो अविक्षत नि पद्वन्तो नि पक्षिणः । नि श्येनासश्चिदर्थिनः ॥५॥
यावया वृक्ष्यं वृक्षं यवय स्तेनमूर्म्ये । अथा नः सुतरा भव ॥६॥
उप मा पेपिश्तमः कृष्णं व्यक्तमस्थित । उष ऋणेव यातय ॥७॥
उप ते गा इवाकरं वृणीष्व दुहितर्दिवः । रात्रि स्तोमं न जिग्युषे ॥८॥

127.

Rātri vy ākhyad āyatí purutrā devy ākshábbih | vísvā
ádhi śríyo 'dhita || 1 || órv āprā ámartyā niváto devy úd-
vátah | jyótishā bādhate támah || 2 || nir u svásāram askṛito-
shásam devy āyatí | ápéd u hāsate támah || 3 || sá no adya
yásyā vayám ní te yámann ávikshmahi | vṛikshé ná vasa-
tīm váyah || 4 || ní grāmāso avikshata ní padvānto ní pa-
kshīṇah | ní syenāsaḥ cid arthīnah || 5 || yāváyā vṛikyām
vṛikam yaváya stenám ūrmye | áthā nah sutārā bhava || 6 ||
úpa mā pépiṣat támah kṛishnám vyāktam asthita | úsha
rīṇéva yātaya || 7 || úpa te gá ivákaram vṛinīshvá duhitar
divah | rátri stómam ná jigyúshe || 8 || 14 ||

126

Neither peril nor sorrow, O enlightened, affect the man with whom law-abiding, friendly and virtuous men are pleased; being alike pleased, they, of one accord, conduct him beyond the reach of his enemies. ₁

O virtuous, friendly and law-abiding guide, we implore that protection of yours, whereby you preserve a man from sin, and lead him safe beyond the reach of his enemies. ₂

May these virtuous, friendly and law-abiding leaders be our protection; may they lead us to the spot to which we should be led, and take us across to a spot beyond the reach of our enemies. ₃

O virtuous, friendly and ordainer leaders, may you protect the world; and may we abide in your blessed felicity, O excellent leaders, beyond the reach of our enemies. ₄

May the persons, enlightened, virtuous and friendly and also maintainers of law and order lead us beyond the reach of the malignant; let us invoke Nature's bounties, vital wind, clouds, and fire—divine for our welfare, so that they may place us beyond the reach of our enemies. ₅

May the leaders, virtuous and friendly, also the maintainers of law and order keep us away from wicked; may the authorities to look after the welfare of men deprive us of our iniquities and place us beyond the reach of our enemies. ₆

May the persons, virtuous and friendly, and maintainers of law and order bestow upon us felicity for our protection; may the enlightened sages grant us that abundant happiness which we solicit, and lead us beyond the reach of our enemies. ₇

As you, O adorable bounteous Lord, set free the cow fastened by her foot, in the same way, please remove sin away from us, and prolong, O fire-divine, our protracted life. ४

127

The divine queen of night, as it comes, beholds various spots with all her eyes. She assumes her entire splendour. १

The immortal divine queen extensively fills the sky, fills the places low and high alike. She completely replaces darkness with her lustre. २

The advancing divine queen prepares the way for her sister dawn, and then the darkness departs. ३

May she be favourable to us today upon whose approach we re-enter our dwellings, as birds re-enter their nests upon the tree. ४

Men re-enter their homes, and so the beasts and birds and also the swift-moving hawks (come to rest and sleep). ५

Keep off, O queen of night, the she-wolf from us, keep off the wolf and the robber, and make our sleep comfortable. ६

The all-embracing darkness, dull and diffused, has come near me. O morning dawn, take it away, clear it off, as if it were a debt. ७

I have brought these verses before you like milch kine; O Queen of Night, daughter of the sky, please accept my homage or oblations as the eulogy of one eager to conquer. ८

(१२८) अष्टाविंशत्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-९) नवर्षस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो विहव्य ऋषिः । विश्वे देवा देवताः । (१-८) प्रथमाष्टका
विष्टुर्, (९) नवम्याश्च जगती छन्दसी ॥

॥१५॥ ममाग्ने वचो विहवेष्वस्तु वयं त्वेन्धानास्तन्वं पुषेम ।
 मह्यं नमन्तां प्रदिशश्चतस्त्रस्त्वयाध्यक्षेण पृतना जयेम ॥१॥
 मम देवा विहवे सन्तु सर्व इन्द्रवन्तो मरुतो विष्णुरग्निः ।
 गमान्तरिक्षमुरुलोकमस्तु मह्यं वातः पवतां कामे अस्मिन् ॥२॥
 मयि देवा द्रविणमा यजन्तां मय्याशीरस्तु मयि देवहृतिः ।
 दैव्या होतारो वनुषन्त पूर्वैर्ऽरिष्टाः स्याम तन्वा सुवीराः ॥३॥
 मह्यं यजन्तु मम यानि हव्याकृतिः सत्या मनसो मे अस्तु ।
 एनो मा नि गो कतमञ्चानाहं विश्वे देवासो अधि वोचता नः ॥४॥
 देवीः षड्वीरुरु नः कृणोत विश्वे देवास इह वीर्यध्वम् ।
 मा हास्महि प्रजया मा तनूभिर्मा रधाम द्विषते सोम राजन् ॥५॥

128.

Māmāgne várco vihavéshv astu vayám tvéndhānās tan-
 vām pushema | máhyam namantām pradiṣaṣ cātasras tváyá-
 dhyakshēṇa prītanā jayema || 1 || māma devā vihavé santu
 sārva índravanto marúto víshṇur agníḥ | māmāntáriksham
 urúlokam astu máhyam vátaḥ pavatām káme asmín || 2 ||
 máyi devā dráviṇam ā yajantām máyy āśir astu máyi de-
 vābhūtiḥ | daívyā hótāro vanushanta púrvé 'rishtāḥ syāma
 tanvā suvīrah || 3 || máhyam yajantu māmā yāni havyákū-
 tiḥ satyā mānāso me astu | éno má ní gām katamāc oanā-
 hām víṣve devāso ádhi vocatā naḥ || 4 || déviḥ shaḥ urvīr
 urú naḥ kṛiṇota víṣve devāsa ibā vírayadhvam | má hās-
 mahi prajāyā má tanúbhir má radhāma dvishaté soma rā-
 jan || 5 || 15 ||

128

O fire-divine, let me win glory in the battle; may we, kindling you, cherish your form; may the inhabitants of the four quarters bow down before me; may we with you as our guide overcome hostile armies. ₁

May all the divine forces be on my side in life-struggles — the vital principles with sun, wind and fire; may the expanding firmament be mine; may the wind blow propitiously fulfilling my wishes. ₂

May the divine powers bestow wealth upon me; may their blessings be upon me. May the sacred worship in which the divine powers are invoked be beneficial to me. May my invokers of the divines be the first to propitiate them. May we be physically unharmed and may we be blessed with nice brave children. ₃

Let them (i.e. my priests) present to me my due oblations; may the purpose of my mind be accomplished; may I not fall into any kind of sin. May all universal divine powers bless us. ₄

O six mighty divine powers, bestow upon us ample wealth. O universal divine forces, may you display your prowess here; let us not be bereft of our offspring, or be harmed in our bodies. May we not become subject to our enemy, O sovereign Lord of bliss. ₅

॥१९॥ अग्ने म॒न्युं प्र॒तिनुद॒न्येषा॑म॒दब्धो॑ गो॒पाः परि॑ पा॒हि न॒स्त्वम् ।
 प्र॒त्यञ्चो॑ यन्तु नि॒गुतः पुन॑स्ते॒ऽमैषाँ॑ चित्तं प्र॒बुधां॑ वि नै॒शत् ॥६॥
 धा॒ता धा॒तॄणां॑ भुव॑नस्य यस्पतिर्दे॒वे ज्ञा॒तार॑मभिमातिषा॒हम् ।
 इ॒मं य॒ज्ञम॒श्विनो॒भा बृ॒हस्पति॑र्दे॒वाः पा॑न्तु यज॒मानं॑ न्य॒र्यात् ॥७॥
 उ॒रु॒व्यचा॑ नो म॒हिषः श॑र्म॒ यंसदु॑स्मिन्हे॒वे पु॒रु॒हूतः पु॒रु॒क्षुः ।
 स नः॑ प्र॒जायै॑ ह॒र्यश्च॑ मृ॒ळ्येन्द्र॑ मा नो रीरि॒षो मा प॑रो दाः ॥८॥
 ये नः॑ स॒प॒न्ना अप॑ ते भ॒वन्त्विन्द्रा॑ग्निभ्या॒मव॑ बाधामहे ता॒न ।
 व॑स॒वो रु॒द्रा आ॒दित्या॑ उपरि॒स्पृश॑ मो॒ग्रं चे॒त्तार॑मधि॒राज॑म॒क्रन् ॥९॥

ágne manyúm pratínudán páreshām ádabdbho gopāḥ pári
 páhi nas tvám | pratyāñco yantu nigútaḥ púnas tè 'maś-
 sham cittam prabúdhām ví neśat || 6 || dhātá dhātrīṇām
 bhuvanasya yás pátir devám trātāram abhimātishābām |
 imám yajñám aśvínobhā brīhaśpátir devāḥ pāntu yájamā-
 naṁ nyarthát || 7 || uruvyácā no mahishāḥ śarma yañsad
 asmín háye puruhūtaḥ purukshúḥ | sá naḥ prajāyai haryaśva
 mṛīlayéndra má no rīrisho má pára dāḥ || 8 || yé naḥ sa-
 pátnā ápa té bhavantv indrāgnibhyām áva bādhāmahe tán |
 vásavo rudrá ādityā uparispṛīṣam mogrām cēttāram adhirā-
 jām akran || 9 || 16 ||

Daśamo 'nuvākah.

[अथैकादशोऽनुवाकः ॥]

(१२९) एकोनत्रिंशदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्षस्यास्य सूक्तस्य परमेष्ठी प्रजापतिकृषिः । भाववृत्तं देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥१७॥ नास॑दासी॒न्नो सदा॑सीत्त॒दानीं॑ नासी॒द्रजो॑ नो व्यो॒मा प॑रो यत् ।
 कि॒मा॒र्वरी॒वः कु॒हु क॒स्य श॑र्म॒न्नम्भः॑ कि॒मासी॒द्रहनं॑ ग॒भीर॑म् ॥१॥

129.

Nasad āsīn nō sād āsīt tadānīm nāsīd rájo nō vyomā
 paró yát | kím āvarīvaḥ kúḥ kásya śármann āmbhaḥ kím
 āsīd gáhanam gabhīrām || 1 ||

O fire-divine, an invincible protector as you are, may you defend us, baffling the wrath of our opponents. Let these foes, dejected, defeated, and frustrated go back to their homes. May the shrewdness of my opponents be completely made ineffective. ₆

He is the creator of creators, a protector of the universe, the divine defender, and the destroyer of enemies; may the twin-divines and the Lord of vast universe and the divine powers, protect our selfless public deeds of service and save the accomplisher, the head of the family, from disappointment. ₇

May the omnipresent (Lord), the mighty, invoked by many, bless our noble public deeds and give protection; O resplendent Lord, lord of vigour, be gracious to our offspring; harm us not; desert us not. ₈

Let those who are our foes be driven off; may we through the blessings of resplendent Lord, and fire-divine destroy them; may the Lord of wealth, our Lord of vitality, and all luminaries make me vested with high authority, fierce and powerful, intelligent, and invincible as a ruler. ₉

129

Neither there was non-existent, nor the existent; nor there was any realm or region. How could there be existing this unfathomable profound plasma? ₁

न मृत्युरासीदमृतं न तर्हि न रात्र्या अहं आसीत्प्रकेतः ।
 आनीदवातं स्वधया तदेकं तस्माद्धान्यन्न परः किं चनासं ॥२॥
 तमं आसीत्तमसा गूळ्हमग्रेऽप्रकेतं सलिलं सर्वमा इदम् ।
 तुच्छयेनाभ्वपिहितं यदासीत्तपसस्तन्महिनाजायतैकम् ॥३॥
 कामस्तदग्रे समवर्तताधि मनसो रेतः प्रथमं यदासीत् ।
 सतो बन्धुमसति निरविन्दन्हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा ॥४॥
 तिरश्चीनो विर्ततो रश्मिरेषामधः स्विदासीद्दुपरि स्विदासीत् ।
 रेतोधा आसन्महिमानं आसन्स्वधा अवस्तात्प्रयतिः परस्तात् ॥५॥
 को अह्ना वेदु क इह प्र वोचत्कुत आजाता कुत इयं विसृष्टिः ।
 अर्वादेवा अस्य विसर्जनेनाथा को वेदु यत आबभूव ॥६॥
 इयं विसृष्टिर्यत आबभूव यदि वा दधे यदि वा न ।
 यो अस्याध्यक्षः परमे व्योमन्तो अङ्ग वेदु यदि वा न वेद ॥७॥

ná mṛityúr āsīd amṛitaṃ ná
 tárhi ná rátryā áhna āsīt praketaḥ | ānīd avātāṃ svadhāyā
 tād ékaṃ tāsmād dhānyān ná parāḥ kīm canāsa ॥ 2 ॥ tāma
 āsīt tāmasā gūḷhām āgre 'praketaṃ salilāṃ sārvaṃ ā idām |
 tuchyénābhv āpīhitaṃ yād āsīt tāpasas tān mahinājāyatai-
 kaṃ ॥ 3 ॥ kāmas tād āgre sām avartatādhi mānaso rétaḥ
 prathamāṃ yād āsīt | sató bāndhum āsati nír avindan bridí
 pratishyā kavāyo mānīṣā ॥ 4 ॥ tiraścīno vītato raṣmír eshām
 adhāḥ svid āsīd upāri svid āsīt | retodhā āsan mahimāna
 āsan svadhā avástāt práyatiḥ parástāt ॥ 5 ॥ kó addhā veda
 ká ihā prá vocat kúta ájātā kúta iyām víśṛishtiḥ | arvāg
 devā asyā visárjanenāthā kó veda yāta ābabhūva ॥ 6 ॥ iyām
 víśṛishtir yāta ābabhūva yádi vā dadhé yádi vā ná | yó
 asyādhyaḥkṣaḥ paramé vyòman só āṅgā veda yádi vā ná
 véda ॥ 7 ॥ 17 ॥

Neither there was death nor at that period immortality. There was no indication of day or night. That breathless one breathed upon as if by its own automation. Apart from that one, there was nothing else whatever. ₂

Darkness there was; covered by darkness, a plasmic continuum, in which there was nothing distinguishable. And thence, an empty (world), united under a causal covering came out on account of the austere penance (of that Supreme one). ₃

In the beginning, there was the Divine Desire, which was the first seed of the Cosmic Mind. The sages, seeking in their hearts, have discovered by their wisdom the bond that operates between the existent (the manifested) and the non-existent (the unmanifested). ₄

Their controls (rays or reins) were stretched out, some transverse, some below and others above. Some of these were shedders of the seed and the others strong and superb — the inferior, the causal matter here, and the superior, the creator's effort there. ₅

Who really knows, who in this world can declare it, whence came out this (manifested) creation? Whence was it engendered? Whence will it end? Nature's bounties came out much later, and hence who knows whence this creation came into manifestation? ₆

He from whom this creation arose—verily He may uphold it or He may not (and then of course, none else can do so). The one who is the sovereign in this highest heaven, He assuredly knows, or even He knows not (and then none else would ever know the secrets). ₇

(१३०) निस्तुतस्तन्तुमिस्तुत

(१-७) उत्तरर्ष्यास्य लूतस्य श्रावणयोः ऋषिः । आययुः देवता । (१) प्रवर्ष्यो बभूव,

(२-७) द्वितीयादिपञ्चाश्व विदुः उच्यन्ते ।

॥८॥ यो यज्ञो विश्वतस्तन्तुमिस्तुत एकशतं देवकर्मभिरायतः ।
 इमे वयन्ति पितरो य आययुः प्र व्याप वयेत्यासते तते ॥१॥
 पुमी एनं तनुत उत्कृणत्ति पुमान्वि तन्ने अधि नाके अस्मिन् ।
 इमे मयूखा उप सेदुरू सदुः सामानि चक्रुस्तसंराण्योतवे ॥२॥
 कासीत्प्रमा प्रतिमा किं निदानमाज्यं किमासीत्परिधिः क आसीत् ।
 छन्दुः किमासीत्प्रउगं किमुक्थं यदेवा देवमयजन्त विश्वे ॥३॥
 अग्नेर्गीयर्ज्यमवत्सयुज्योष्णिहया सविता सं बभूव ।
 अनुदुमा सोम उक्थ्यैर्महस्वान्वृहस्पतेर्बृहती वार्वमावत् ॥४॥
 विराष्मिन्नावरणयोरभिः श्रीरिन्द्रस्य त्रिदुबिह भागो अहः ।
 विश्वान्देवाज्जगत्या विविश तेन चाकूप्र ऋषयो मनुष्याः ॥५॥
 चाकूप्ते तेन ऋषयो मनुष्या यज्ञो जाते पितरो नः पुराणे ।
 पश्यन्मन्ये मनसा चक्षसा तान्य इमे यज्ञमयजन्त पूर्वे ॥६॥

130.

Yó yajñó viśvátas tántubhis tatá ékaśataṁ devakarmé-
 bhir áyataḥ | imé vayanti pitáro yá áyayúḥ prá vayápa
 vayéty āsate taté || 1 || púmāñ enam tanuta út kṛṇatti pú-
 mān ví tatne ádhi náke asmín | imé mayúkhā úpa sedur ū
 sádah sāmāni cakrus tásarāṇy ótave || 2 || kāsīt pramá pra-
 timá kíṃ nidānam ájyam kíṃ āsīt paridhíḥ ká āsīt | chāndah
 kíṃ āsīt prátigam kíṃ ukthám yád devá devám áyajanta
 víśve || 3 || agnér gāyatri ābhavat sayúgvoshñihayā savitá
 sām babbūva | anushtúbhā sōma ukthaír máhasvān bṛhas-
 páter bṛihatí vācam āvat || 4 || virāñ mitrávárūṇayor abhi-
 śrír indrasya trishtúb ihá bhāgó ábnaḥ | viśvān devāñ já-
 gaty á viveṣa téna cāklipra řishayo manushyāḥ || 5 || cāklipré
 téna řishayo manushyā yajñé jāté pitáro naḥ purāṇé | páśyan
 manye mánasā cākshasā tán yá imám yajñám áyajanta
 pūrve || 6 ||

130

The sacrifice is drawn out with threads on every side and spread out by Nature's Cosmic Sacrifice for years—hundred and one. Our fathers, who have preceded us, weave it, weaving forwards, weaving backwards, thus they worship (the creator Lord) when the world is woven. ₁

The First Man (our Lord) spreads out this web, the First Man rolls it up, He spreads it above in this heaven; these His rays occupy the seat of cosmic sacrifice; they have made the prayers serve as shuttles for weaving. ₂

What was the authority, what was the model, what was the purpose, what was the oblation (butter), what was the enclosure, what was the metre, what was the *pra-u-ga* text, when the universal divine powers offered worship to Nature's bounties? ₃

Closely associated was GAYATRI with Agni, the Fire-divine; USHNIK combined with the Impeller Lord. SAVITA; SOMA, the Blissful, combined with ANUSTUBH, BRĀ HATI was voiced by BRĀSPATI, the Lord Supreme. ₄

The metre VIRAJ joined with Mitra, the Lord of Light and Varuna, the Lord of Venerability. TRISTUBH was portion of the midday oblation at this worship; JAGATI was voiced by VISVEDEVAS. Nature's all bounties; By this cosmic worship seers and men were created. ₅

When this ancient sacrifice was accomplished, by it seers, men, and our progenitors were created; with the eye of the mind, I clearly behold them who first performed this sacrificial worship. ₆

सहस्तोमाः सहछन्दस आवृतः सहप्रमा ऋषयः सप्त दैव्याः ।
पूर्वेषां पन्थामनुदृश्य धीरा अन्वालेभिरे रथ्योऽ न रश्मीन् ॥७॥

sahástomāḥ saháchandasa āvrītaḥ sahápramā
ṛishayaḥ saptá daívyāḥ | púrveshām panthām anudṛīśya dhīrā
anvālebhire rathyò ná raśmín || 7 || 18 ||

(१३१) एकत्रिंशदुत्तरषाततमं सूक्तम् ।

(१-७) सप्तर्चस्यास्य सूक्तस्य काशीयतः सुकीर्तिक्रिषिः । (१-३, ६-७) प्रथमादितृचस्य ऋषी-
सप्तम्योर्ऋचोऽथेन्द्रः, (४-५) चतुर्थीपञ्चम्योऽथाश्विनौ देवताः । (१-३, ५-७) प्रथमादितृचस्य
पञ्चम्यादितृचस्य च त्रिष्टुप्, (४) चतुर्थ्या ऋचश्चातुष्टुप् छन्दसी ॥

॥१५॥ अप प्राच इन्द्र विश्वी अमित्रानपापांचो अभिभूते नुदस्व ।
अपोदीक्षो अप शूराधराच उरौ यथा तव शर्मन्मदेम ॥१॥
कुविदुङ्ग यवमन्तो यव चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूय ।
इहेहैषां कृणुहि भोजनानि ये बर्हिषो नमोवृक्तिं न जग्मुः ॥२॥
नहि स्थूर्यतुथा यातमस्ति नोत श्रवो विविदे संगमेषु ।
गव्यन्त इन्द्रं सख्याय विप्रा अश्वायन्तो वृषणं वाजयन्तः ॥३॥
युवं सुराममश्विना नमुचावासुरे सचा ।
विपिपाना शुभस्पती इन्द्रं कर्मस्वावतम् ॥४॥

131.

Āpa prāca indra vīśvāñ amītrān āpāpāco abhibhūte
nudasva | āpódīco āpa śūrādharaśca urāú yáthā táva śárman
mádema || 1 || kuvíd aṅgá yávamanto yávam cid yáthā dānty
anupūrvām viyúya | ihéhaishām kṛṇuhi bhójanāni yé bar-
hisho námovṛikṭim ná jagmúḥ || 2 || nahí sthúry ṛituthá yā-
tām ásti nótá śrávo vivide saṃgaméshu | gavyánta índram
sakhyáya víprā aśvāyānto vṛiṣhaṇam vājáyantaḥ || 3 || yu-
vām surámam aśvinā námucāv āsuré sácā | vipipāná śubhas
patí índram kármasv āvatam || 4 ||

They, who are well-versed in the rituals, metres, hymns and rules, are the seven divine seers. Cognizant of the path of their predecessors, the sages take up the reins, like drivers of chariots. 7

131

O victorious Lord of resplendence, drive off all our foes, those who dwell in the east, and those who dwell in the west; drive off, O hero, those foes who dwell in the north, and those who dwell in the south, so that we may thrive happily under your kind love. 1

Just as the growers of barley often cut the barley, and separate it (the grain from the husk) in due order, so may you bestow here and there nourishment upon those who have not neglected their duty of performing selfless deeds (according to your command). 2

The car (laden with food) has not arrived yet in due season; nor has he acquired fame in battle. Let the sages, desiring cattle, desiring horses and desiring food, pray to the resplendent Lord, the showerer, for acquiring friendly help. 3

O twin-divines (the pair of day and night), lord of light, having drunk the elixir of divine love, you have jointly assisted Lord of resplendence at the time of conflicts against wicked evils. 4

पुत्रमिव पितरावभिनोभेन्द्रावथुः काव्यैर्दंसनाभिः ।
 यत्पुरामं व्यपिबः शचीभिः सरस्वती त्वा मघवन्नभिष्णक् ॥५॥
 इन्द्रः सुत्रामा स्ववौ अवीभिः सुमृळीको भवतु विश्ववेदाः ।
 बाधतां देवो अभयं कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥६॥
 तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ।
 स सुत्रामा स्ववौ इन्द्रो अस्मे आराष्टिद्रेषः सनुतयुयोतु ॥७॥

putrām iva pitārāv aśvīno-
 bhéndrāváthuh kāvyair dānsānābhiḥ | yāt surāmam vy āpi-
 baḥ śácibhiḥ sárasvatī tvā maghavann abhishṇak || 5 || ín-
 draḥ sutrāmā svávāñ ávobhiḥ sumṛilíko bhavatu viśváve-
 dāḥ | bádhatām dvésho ábhayam kṛiṇotu súvíryasya-pátayaḥ
 syāma || 6 || tásya vayāñ sumataú yajñíyasyápi bhadré sau-
 manasé syāma | sá sutrāmā svávāñ índro asmé ārác cid
 dvéshaḥ sanutár yuyotu || 7 || 19 ||

(१३२) इमिसिदुत्तरपातलम् लुक्त्व

(१-७) सप्तर्षस्यास्य लुक्त्व नामैकं सकृत् कृतिः । (१) प्रथमर्षौ सुमृन्मन्त्रिनः, (२-७)

द्वितीयादित्यष्टयस्य च मित्रावरुणौ देवताः । (१) प्रथमर्षौ स्वभूतारिणी, (२, १) द्वितीया-

वरुणोः मत्तारपक्षिः, (३-५) तृतीयादित्यष्टयस्य विप्राणां,

(७) सप्तम्याश्च महासतोद्ब्रूहती इत्यादि ।

॥२०॥

ईजानमिदयोर्गुतावसुरीजानं भूमिरभि प्रभूषणि ।
 ईजानं देवावभिनोवमि सुभैरवर्धताम् ॥१॥
 ता वी मित्रावरुणा धारयत्क्षिती सुषुभैर्वितत्वता यजामसि ।
 युवोः क्राणाय सख्यैरभि ज्याम रक्षसः ॥२॥

132.

Ījānām id dyaúr gūrtāvasur ījānām bhūmir abhi pra-
 bhūshāni | ījānām devāv aśvīnāv abhi sumnaír avarđhatām
 || 1 || tā vām mitrāvaruṇā dhārayátkshiti sushumnéshitatvātā
 yajāmasi | yuvóḥ krāṇāya sakhyaír abhi shyāma rakshásah
 || 2 ||

Both the twin-divines defend every brave person, like parents a son with their wondrous efforts. When triumphing through the deeds of valour, you drink refreshing tasty elixir and the divine intellect comes to your aid, O brave man. ⁵

May Lord of resplendence, the protector, the possessor of great wealth, the all-knowing, be favourable to us with His blessings. May He disperse our enemies; may He make us free from fear; may we be the possessors of excellent vigour and progeny. ⁶

May we enjoy favour of that adorable divinity, and may we enjoy His blessed loving kindness; and may the protecting and opulent Lord drive away and keep far from us all such infidels who hate us. ⁷

132

The heaven blesses in numerous ways only those who work with sacrifice. The earth also decorates them with treasures, who dedicatingly serve. The twin-divines also shower favours on the sacrificer. ¹

O Lord of light and Lord of sovereignty, the sustainers of the earth and the givers of comforts, we worship you for the sake of attaining our wishes. May we, through your support to the worshipper, overcome evil-spirited men. ²

अधो चिद्भु यद्विधिषामहे वामभि प्रियं रेक्णः पत्यमानाः ।
 दुहौ वा यत्पुन्यति रेक्णः सम्भारङ्गकिरस्य मृधानि ॥३॥
 असावन्यो असुर स्यत् द्योस्त्वं विश्वेषां वरुणासि राजा ।
 मूर्धा रथस्य चाकृन्नेतावतैनैरसान्तकघ्नुक ॥४॥
 अस्मिन्स्त्रेऽतच्छकपूत एनो हिते मित्रे निर्गतान्हन्ति वीरान् ।
 अवोर्वा यदात्तनूष्ववः प्रियासु यज्ञियास्वर्वा ॥५॥
 युवोर्हि मातादितिर्विचेतसा द्यौर्न भूमिः पर्यसा पुपूतनि ।
 अब प्रिया दिदिष्टन् स्रो निनिक रश्मिभिः ॥६॥
 युवं ह्यभिराजावसीदतं तिष्ठद्वयं न धूर्षदं वनर्षदम् ।
 ता नः कणूकयन्तीनिमेषस्तत्रे अंहसः सुमेषस्तत्रे अंहसः ॥७॥

ādhā cin nú yád didhishāmahe vām abhī priyāṃ rék-
 naḥ pátyamānāḥ | dadvāñ vā yát pūshyati réknaḥ sám v
 āran nákir asya maghāni || 3 || asāv anyó asura sūyata dyaús

tvám víśveshām varuṇāsi rājā | mūrdhā ráthasya cākan
 naítávataínasāntakadhrúk || 4 || asmín sv étác chákapūta
 éno hité mitré nigatān hanti vírān | avór vā yád dbāt ta-
 nūshv ávaḥ priyāsu yajñīyāsv árvā || 5 || yuvór hí mātáditir
 vicetasā dyaúr ná bhūmih páyasā pupūtāni | áva priyá
 didishtana sūro ninikta rasmibhiḥ || 6 || yuvām hy āpnarájāv
 ásidátam tīshṭhad rátham ná dhūrsbádām vanarshádām | tá
 naḥ kaṇūkayāntir nṛimédhas tatre ánhasaḥ sumédhas tatre
 ánhasaḥ || 7 || 20 ||

(१३३) ऋषिःसुतःसततं सुतः

(१-७) सततं सततं सुतः सुतः सुतः । (१-३) ऋषिःसुतः
 सततः, (४-६) ऋषिःसुतः सततः, (७) सततं सततं सुतः सुतः ।

१३३ प्रो ष्वसौ पुरोरथमिन्द्राय शुषमर्षत ।
 अभीके चिदु लोककृत्सुगे समस्तु वृत्रहासार्क बोधि बोदित ।
 नमन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वस ॥१॥

133.

Pró shv āsmai purorathām indrāya śūshám arcata | abhíke
 cid u lokakṛt samgé samātsu vṛtrahāśmākam bodbi coditā
 nābhantām anyakēśhām jyākā ādhi dhánvasu || 1 ||

May we, while paying homage to you, quickly acquire desirable wealth, and when the pious and liberal devotee augments his wealth, may his riches not forsake him. ₃

O Heaven (i.e. Mother Eternity, *Dyau* = *Aditi*), you have given birth to this life-giving sun (*Mitra*), as well as to the other one, air (*Varuna*), a sovereign bounty over us all. They two (the Sun and air, i.e. *Mitra* and *Varuna*) constitute the head of the sacrifice (*ratha* = chariot = *yajna*), an antilogy of death. May this ritual or sacrifice be not vitiated by the smallest defeat. ₄

When the institutor of the sacrifice with his best efforts propitiates or appeases the sun (*Mitra*) alone, it leads to iniquity, that may prove to be disastrous to children (and family). This (iniquity) is only atoned when the approaching (sacrificer) offers oblations of food to air (*Varuna*) also (i.e. when he in the sacrificial rite gives oblations for *Mitra* and *Varuna* both). ₅

O Nature's bounties (air and the sun), endowed with various characteristics, your Mother Infinity, takes away all sins (or pollutions) from you and purifies you through these libations, just as the heaven purifies atmosphere through rains. You display before us the priceless treasure and wash us with the sunshine. ₆

O both of you, the brilliant ones, *Mitra* and *Varuna*, (the sun and air personified) occupy your venerable seats. Now mount each of you your chariot, which rests on the yoke; and which moves in the forests to subdue our foes who clamour against us. The social structure (the *Nrmedha*, serving the interests of men at large) flourishes under your protection, free from sin, and so also the pious worshipper, (the individual) is saved from sin (by your blessings). ₇

133

Adore fervently the might of that Lord of resplendence which leads His cosmic chariot; He makes room for us in the close conflicts of life and destroys the demon of darkness while fighting against Nescience; He is our encourager. May the strings on the bows of our enemies (such as passions, greed etc.) be destroyed. ₁

त्वं सिन्धूरवांसजोऽधराचो अहृन्नहिम् ।
 अशत्रुरिन्द्र जज्ञिषे विश्वं पुण्यसि वार्यं तं त्वा परि ष्वजामहे
 नभन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥२॥
 वि षु विश्वा अरातयोऽर्यो नशन्त नो धियः ।
 अस्तासि शत्रवे वधं यो न इन्द्र जिघांसति या तै रतिर्ददिवसु
 नभन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥३॥
 यो न इन्द्राभितो जनो वृकायुरादिदेशति ।
 अधस्पदं तमीं कृधि विबाधो असि सासृहिर्नभन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥४॥
 यो न इन्द्राभिदासति सनाभिर्यश्च निष्टयः ।
 अव तस्य बलं तिर महीव द्यौरध त्वना नभन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥५॥
 वयमिन्द्र त्वायवः सखित्वमा रभामहे ।
 ऋतस्य नः पथा नयति विश्वानि दुरिता नभन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥६॥
 अस्मभ्यं सु त्वमिन्द्र तां शिक्ष या दोहते प्रति वरं जरित्रे ।
 अच्छिद्रोमी पीपयद्यथा नः सहस्रधारा पर्यसा मही गौः ॥७॥

tvām sín-
 dbūr ávāsrijo 'dharāco áham áhim | asatrúr indra jajñishe
 vísvam puṣhyasi váryam tám tvā pári shvajāmahe nábhantām
 anyakéshām jyākā ádhi dhánvasu || 2 || ví shú vísvā árātayo
 'ryó naśantā no dhíyah | ástāsi śātrave vadham yó na in-
 dra jíghāṁsati yá te rātír dadír vásu nábhantām anyaké-
 shām jyākā ádhi dhánvasu || 3 || yó na indrábhitó jáno vṛi-
 kāyúr ādidesati | adhaspadām tám im kṛidhi vibādhó asi
 sāsahír nábhantām anyakéshām jyākā ádhi dhánvasu || 4 ||
 yó na indrábhidāsati sánābhír yás éa nīshṭyah | áva tāsya
 bālam tira malíva dyaúr ádha tinānā nábhantām anyaké-
 shām jyākā ádhi dhánvasu || 5 || vayám indra tvāyávaḥ sa-
 khitvām á rabhāmahe | ritāsya naḥ pathá nayāti vísvāni
 duritā nábhantām anyakéshām jyākā ádhi dhánvasu || 6 ||
 asmábhyam sú tvām indra tám śikṣa yá dóhate prāti vá-
 ram jaritré | áchidrodhni pīpáyad yátbā naḥ sahásradbhārā
 páyasā malí gaúh || 7 || 21 ||

You send the rivers away down to earth; you destroy the serpent of ignorance; O Lord of resplendence, you are enemy to none; you grant (to everyone) all that is desirable, as such we embrace you (with love and adoration). May the strings on the bows of our enemies be destroyed. ₂

May all the infidels and wicked, who make no offerings, quickly perish; may our praises be successful; O Lord of resplendence, you hurl the weapon at the foe who seeks to harm us. May your bounty give us wealth in plenty. May the strings on the bows of our enemies be destroyed. ₃

The man who, like a wolf, prowls around us, O Lord of resplendence, trample him down under your feet, for you are the resister, the overcomer of foes. May the strings on the bows of our enemies be destroyed. ₄

O Lord of resplendence, may you bring down the strength of the one who assails us, whether he be the stranger or a kin, or his strength be vast and extensive as heaven. May the strings on the bows of our enemies be destroyed. ₅

O Lord of resplendence, devoted to you, we strive to gain your friendship; lead us by the path of eternal truth beyond all evils and miseries. May the strings on the bows of our enemies be destroyed. ₆

Give to us, O Lord of resplendence, the cow, the knowledge, the divine speech, that gives the milk of divine wisdom to the worshipper according to his desires, so that the mighty cow, the source of divine wisdom, possessed of an unfailing udder, the shedder of a thousand streams, may supply us plentifully with milk of divine knowledge. ₇

(१३४) षतुस्त्रिंशदुत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-७) सप्तमंस्थास्य सूक्तस्य (१-५, ६) प्रथमादिषड्वर्णा षष्ठ्याः पूर्वार्धस्य च यौषमाचो मान्वाता ऋषिः,

(६-७) षष्ठ्या उत्तरार्धस्य सप्तम्याश्च गोधा ऋषिका । इन्द्रो वेष्टता । (१-९) प्रथमादिषड्वर्णा

महापङ्क्तिः (७) सप्तम्याश्च पङ्क्तिरुच्यते ॥

॥२॥ उ॒भे यद्वि॒न्द्रो रोद॑सी आप॒प्राधो॑षा इ॒व ।
 म॒हान्तै॑ त्वा म॒हीनां॑ स॒म्राजं॑ च॒र्षणी॑नां दे॒वी जनि॑त्र्यजीजन॒द्रा जनि॑त्र्यजीजनत् ॥१॥
 अ॒व स्म दु॑र्ह॒णाय॑तो म॒र्तस्य॑ तनुहि स्थि॒रम् ।
 अ॒ध्रस्प॑दं त॒र्मी कृ॒धि यो अ॒स्मौ आ॒दिदे॑शति दे॒वी जनि॑त्र्यजीजन॒द्रा जनि॑त्र्यजीजनत् ॥२॥
 अ॒व त्या बृ॑ह॒तीरि॑षो वि॒श्वश्च॑न्द्रा अ॒मि॒त्रह॑न् ।
 श॒चीभिः॑ श॒क्र धू॒नुही॑न्द्र विश्वा॒भिरु॑तिभिर्दे॒वी जनि॑त्र्यजीजन॒द्रा जनि॑त्र्यजीजनत् ॥३॥
 अ॒व यत्त्वं श॑त॒क्रत॑विन्द्र विश्वा॒नि धू॒नुषे॑ ।
 र॒यि न सु॑न्वते स॒चा स॒हस्रि॑णी॒भिरु॑तिभिर्दे॒वी जनि॑त्र्यजीजन॒द्रा जनि॑त्र्यजीजनत् ॥४॥
 अ॒व स्वेदा॑ इ॒वा॒भितो॑ वि॒ष्वक्प॑तन्तु वि॒षवः॑ ।
 दू॒र्वीया॑ इ॒व तन्त्वो॑ व्य॒स्मदे॑तु दु॒र्मति॑र्दे॒वी जनि॑त्र्यजीजन॒द्रा जनि॑त्र्यजीजनत् ॥५॥
 दी॒र्घं ह्य॒ङ्गुशं॑ यथा श॒क्तिं बि॑र्भ॒र्षि म॑न्तुमः ।
 पू॒र्वेण॑ म॒घव॑न्प॒दाजो॑ व॒यां यथा॑ य॒मो दे॒वी जनि॑त्र्यजीजन॒द्रा जनि॑त्र्यजीजनत् ॥६॥
 न॒किर्दे॒वा मि॒नीम॑सि न॒किरा॑ यो॒पयाम॑सि म॒न्त्र॒भ्युत्थं॑ च॒राम॑सि ।
 प॒क्षेभि॑रपि॒क्षेभि॑र॒त्रामि॑ स र॒भाम॑हे ॥७॥

134.

Ubbé yád indra ródasī āpapráthoshá iva | mahántam
 tvā mahīnām samrājam carshanīmām devī jānity ajījanad
 bhadrá jānity ajījanat || 1 || āva sma durhaṇāyató märtasya
 tanuhi sthirām | adhaspadām tām im kṛidhi yó asmāñ ādideśati
 devī jānity ajījanad bhadrá jānity ajījanat || 2 || āva tyā bṛi-
 batīr iśho viśvāścandrā anitrahan | śacibhiḥ śakra dhūnu-
 hīndra viśvābhir ūtibhir devī jānity — || 3 || āva yāt tvām
 satakratav indra viśvāni dhūnushé | rayīm ná sunvaté śacā
 sahasrīṇibhir ūtibhir devī jānity — || 4 || āva svēdā ivābhīto
 vīshvak patantu didyāvah | dūrvāyā iva tāntavo vy āsmād
 etu durmatīr devī jānity — || 5 || dīrghām hy āṅkuśām yathā
 śāktim bībharshī mantumah | pūrveṇa maghavan padājó va-
 yām yātbā yamo devī jānity — || 6 || nákir devā minīmasi
 nákir á yopayāmasi mantrasrútyām carāmasi | pakshébhir
 apikakshébhir ātrābhī sām rabhāmabe || 7 || 22 ||

134

O sun, the resplendence, you fill both heaven and earth (with light) like the dawn; the divine progenitress has given birth to you, the mighty of the mighty (bounties), the sovereign of men. The Goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. ₁

May you enfeeble the strength of the malicious man; trample him down under your foot who tries to destroy us. The Goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. ₂

Destroyer of enemies, O effulgent and resplendent, bestow upon us by your grace the abundant, splendid viands, accompanied with all your protections. The goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. ₃

O Lord of resplendence, performer of hundreds of selfless deeds, when you bestow upon us all blessings, then bestow wealth also upon the offerer of the devotion and also bless him with your thousandfold protections. The Goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. ₄

Let your radiant weapons (to kill pollutions and evils) fall down everywhere round about like drops of perspiration; let lightning flashes fall; let the enemy depart from us like the stems of the green grass. The Goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. ₅

You, O great counsellor, wield your might like a long hook; you drag your foes, O bounteous Lord, as a goat drags with its forefoot a branch. The Goddess Progenitress gives you birth; the auspicious Mother Nature has given you life. ₆

O divine powers, we never offend you; we never inflict annoyance on you; we follow the teaching of the holy text; closely we clasp and cling to you under your loving shelter. ₇

(१३५) पञ्चमिसादुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्षेऽस्यास्य सूक्तस्य यामायनः कुमारः कविः । यमो देवता । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥२३॥

यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे देवैः संपिबते यमः ।
 अत्रा नो विस्पतिः पिता पुराणौ अनु वेनति ॥१॥
 पुराणौ अनुवेनन्तं चरन्तं पापयामुया ।
 असूयन्नभ्यचाकशं तस्मा अस्पृहयं पुनः ॥२॥
 यं कुमारं नवं रथमचक्रं मनसाकृणोः ।
 एकैषं विश्वतः प्राञ्चमपश्यन्नधि तिष्ठसि ॥३॥
 यं कुमारं प्रावर्तये रथं विप्रैर्भ्यस्परि ।
 तं सामानु प्रावर्तत समितो नाव्याहितम् ॥४॥
 कः कुमारमजनयद्रथं को निरवर्तयत् ।
 कः स्वित्तद्वयं नो ब्रूयादनुदेयी यथामवत् ॥५॥
 यथामवदनुदेयी ततो अग्रमजायत ।
 पुरस्ताद्बुध आततः पश्चान्निरयणं कृतम् ॥६॥
 इदं यमस्य सादनं देवमानं यदुच्यते ।
 इयमस्य धम्यते नाळीरयं गीर्भिः परिष्कृतः ॥७॥

135.

Yásmiñ vṛikshé supalāśé devaiḥ sampíbate yamāḥ | átrā
 no viṣpátīḥ pitá purāṇāñ ánu venati || 1 || purāṇāñ anuvé-
 nantam cārantam pāpáyāmuyá | asūyānn abhy ācākaṣam
 tásma asprihayau pūnaḥ || 2 || yām kumāra nāvaṁ rátham
 acakráṁ mánasākṛiṇoh | ékesham viṣvátah prāñcam āpaṣ-
 yann ádhi tishṭhasi || 3 || yām kumāra prāvartayo rátham
 víprebhyas pári | tám sāmānu prāvartata sám itó nāvy áhi-
 tam || 4 || káḥ kumārām ajanayad rátham kó nír avartayat |
 káḥ svit tád adyá no brūyād anudéyī yáthābhavat || 5 ||
 yáthābhavad anudéyī táto ágram ajāyata | purástād budhná
 átataḥ paścān niráyaṇam kṛitām || 6 || idám yamásya sáda-
 nam devamānām yád ucyáte | iyām asya dhanyate nālír
 ayām gīrbhīḥ páriṣhkṛitah || 7 || ²³ ||

135

In the leafy tree (of human body), where along with sense organs (the gods), the *Yama* (individual soul) enjoys (or drinks), fruits of his past actions, our father, the Lord of universe invites us with love to join all mortals of by-gone days. ₁

(At first), I behold the man with anguish who still lingers to the lust of old deeds of sins, and suffers pains but (the surprise is that) afterwards I also start loving the same person and become prey to the similar lust. ₂

O my child, you are mounted on a new chariot, which is wheel-less and single-poled, but it turns everywhere (and on all sides). You have fashioned it mentally; you stand thereon though you know not the mystery of it. ₃

O my child, you have been driving the chariot (of body) through the aid of the sense organs (the sages); let it have tranquility and balance to carry you across as if on a boat. ₄

Who gives birth to this youth? Who has driven the chariot off? Who can tell us how it takes a subsequent body? ₅

How does the subsequent body come into existence after the previous one? Before that the causal matter is held outstretched; and subsequently, the form comes out of it. ₆

This is the dwelling of the Self, the *Yama*, which is called the fabric of gods (the organs of senses); this pipe is sounded for his gratification and he is propitiated by hymns. ₇

(१३६) षट्त्रिंशदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-७) सप्तर्चस्यास्य सूक्तस्य वातरशनाः [(१) प्रथमर्चो जूतिः, (२) द्वितीयाया वातजूतिः, (३) तृतीयाया विप्रजूतिः, (४) चतुर्थ्या वृषाणकः, (५) पञ्चम्याः करिकतः, (६) षष्ठ्या एतमाः, (७) सप्तम्याश्च

ऋष्यशृङ्गः] ऋषयः । केशिनाः (अग्निवायु-

सूयोः) देवताः । अट्टष्टुप् छन्दः ॥

॥२४॥

केश्य॑भिं के॒शी वि॒षं के॒शी बि॒भर्ति॑ रोद॒सी ।

के॒शी वि॒श्वं स्व॑र्द॒शे के॒शीदं॑ ज्योति॑रुच्यते ॥१॥

मु॒नयो॑ वा॒तर॒श्मनाः॑ पि॒शङ्गा॑ वस॒ते म॒ला ।

वा॒तस्या॒नु ध्रा॒जिं यन्ति॑ य॒द्वा॒सो अ॒वि॒क्षत॑ ॥२॥

उ॒न्म॒दिता॑ म॒नैरे॒न वा॒तो आ॑ त॒स्थिमा॑ व॒यम् ।

शरी॑रेदु॒स्माकं॑ यू॒यं म॒र्ता॒सो अ॒भि प॑श्यथ ॥३॥

अ॒न्त॒रि॒क्षेण॑ प॒तति॑ वि॒श्वा रू॒पाव॑चाक॒शत् ।

मु॒निर्दे॒वस्य॑दे॒वस्य॑ सौ॒क॒त्याय॑ स॒खा हि॒तः ॥४॥

वा॒तस्या॒श्वो वा॒योः स॒खाथो॑ दे॒वेषि॑तो॒ मुनिः॑ ।

उ॒भौ सं॒मु॒द्रावा॑ क्षेति॑ यश्च॒ पूर्वं॑ उ॒ताप॑रः ॥५॥

अ॒प्सर॑सां ग॒न्ध॒र्वाणां॑ मृ॒गाणां॑ च॒रणे॑ च॒रन् ।

के॒शी के॒तस्य॑ वि॒द्वान्त॑स॒खा स्वा॒दुर्म॑दि॒न्तमः॑ ॥६॥

वा॒युर॑स्मा॒ उपो॑म॒न्थत्पि॒नष्टि॑ स्मा॒ कु॒न्नु॒मा ।

के॒शी वि॒षस्य॑ पा॒त्रेण॑ य॒द्रु॒द्रेणा॑पि॒बत्स॒ह ॥७॥

136.

Keśy āgnīm keśī vishām keśī bibharti ródasi | keśī
 vīśvam svār dṛiṣé keśídām jyótir ucyate || 1 || múnayo vá-
 taraśanāḥ piśāṅgā vasate málā | vátasyānu dhṛājīm yanti
 yád deváso ávikshata || 2 || únnaditā maúneyena vátāñ á
 tasthimā vayám | śáriréd asmiákam yūyám mártāso abhí
 pasyatha || 3 || antárikshena patati víśvā rūpāvacákāṣat |
 múnir devásya-devasya saúkrityāya sákhā hitáh || 4 || vá-
 tasyáśvo vāyóḥ sákhátho devéshito múnih | ubhaú sam-
 undráv á ksheti yáś ca púrva utáparaḥ || 5 || apsarásām gan-
 dharváṇām mṛigáṇām cáraṇe cáran | keśí kétasya vidván
 ákhā svádúr madíntamaḥ || 6 || vāyúr asmā úpāmanthat
 pinásliṭi smā kunannamá | keśí vishásya pátreṇa yád rudré-
 nāpibat sahá || 7 || 24 ||

136

The radiant (sun) supports fire, the radiant one supports water, the radiant one supports the heaven and earth, the radiant one is for the visibility of the whole diffused (universe)—this light is called the radiant one (*Muni-Juti*). ¹

The *munis*, or pulsating stars, the sons of cosmic vital winds, wear the vestments soiled of dirty yellow hue; they follow the course of cosmic vital winds and assume the path of Nature's bounties (*Muni-Vatajuti*). ²

Exhilarated by the sanctity of the *muni*, the pulsating star, we mount upon the cosmic vital winds; O mortals, behold our forms in them! (*Muni-Viprajuti*). ³

The *muni*, the pulsating star, flies through the firmament, illumining all objects; he is the friend of each divine power, endowed with supreme cosmic design. (*Muni-Vṛsanaka*). ⁴

The *muni*, the pulsating star, has the swiftness of wind. He is the friend of air and is instigated by the bounty, repairing to both oceans, eastern and western. (*Muni-Karikrata*). ⁵

Wandering on the track of the clouds (the *gandharvas*) and the lightning (the *apsaras*), and the constellations (wild beasts), the radiant (sun) is cognizant of all that exists and is knowable. He is my sweet and most delightful friend. (*Muni-Etasa*). ⁶

The cosmic wind churns for him, the inflexible thunder grinds it when the radiant (sun), along with cosmic vital principles drinks the water with his cup (*Muni-R̥syasṛnga*). ⁷

(१३७) सप्तमिवाहुत्तत्वातमं सूक्तम्

(१-७) सप्तमस्यास्य सूक्तस्य सप्तमयः [(१) प्रथमर्चो मरुदाजः, (२) द्वितीयायाः कन्यया, (३) तृतीयायाः गोतमः, (४) चतुर्थ्या अग्निः, (५) पञ्चम्या विश्वामित्रः, (६) षष्ठ्या जयवर्णिः, (७) सप्तम्याश्च वसिष्ठः] क्रमयः । विन्धे देवा देवताः । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥२५॥

उ॒त दे॒वा अ॒व॒हि॒तं दे॒वा उ॒न्न॒य॒था पु॒नः ।
 उ॒ता॒ग॒श्च॒कु॒षं दे॒वा दे॒वा जी॒व॒य॒था पु॒नः ॥१॥
 द्वा॒वि॒मौ वा॒तौ वा॒त आ सि॒न्धो॒रा प॒रा॒व॒तः ।
 दक्षं॑ ते अ॒न्य आ वा॒तु प॒रा॒न्यो वा॒तु य॒द्र॒पः ॥२॥
 आ वा॒त वा॒हि भेष॒जं वि वा॒त वा॒हि य॒द्र॒पः ।
 त्वं हि वि॒श्वभेष॒जो दे॒वानां॑ दू॒त ई॒र्य॒से ॥३॥
 आ त्वा॒ग॒मं श॒न्ता॒तिभि॒रथो॑ अ॒रि॒ष्ट॒ता॒तिभिः॑ ।
 दक्षं॑ ते भ॒द्र॒मा॒भा॒र्षं प॒रा य॒क्ष्मं सु॒वामि॑ ते ॥४॥
 त्रा॒य॒न्ता॒मि॒ह दे॒वास्त्रा॒य॒तां म॒रु॒तां ग॒णः ।
 त्रा॒य॒न्तां वि॒श्वा भू॒तानि॑ यथा॒य॒म॒र॒णा अ॒स॒त् ॥५॥
 आप॒ इ॒हा उ॑ भेष॒जी॒रापो॑ अ॒मीव॒चा॒त॒नीः ।
 आपः॑ स॒र्व॒स्य भेष॒जी॒स्तास्ते॑ कृ॒ष्वन्तु॑ भेष॒जम् ॥६॥
 ह॒स्ता॒भ्यां द॒श॒शा॒खा॒भ्यां जि॒ह्वा वा॒चः पु॒रो॒ग॒वी ।
 अ॒ना॒म॒यि॒न्नु॒भ्यां त्वा॒ ता॒भ्यां त्वो॒प स्पृ॒शाम॑सि ॥७॥

137.

Utā devā āvahitaṁ devā ūn nayathā pūnaḥ | utāgaḥ
 cakrūṣhaṁ devā devā jīvayathā pūnaḥ || 1 || dvāv imau
 vātau vāta ā sindhor ā parāvātaḥ | dākṣhaṁ te anyā ā vātu
 pārānyo vātu yād rāpaḥ || 2 || ā vāta vāhi bheshajām vi vāta
 vāhi yād rāpaḥ | tvām hi viṣvābheshajō devānām dūtā
 iyase || 3 || ā tvāgamam śāntātibhir ātho arisṭātātibhiḥ |
 dākṣhaṁ te bhadram ābhārṣhaṁ pārā yākṣhmaṁ suvāmi
 te || 4 || trāyantām ihā devās trāyatām marūtām gaṇāḥ |
 trāyantām viṣvā bhūtāni yāthāyām arāpā āsat || 5 || āpa id
 vā n bheshajīr āpo anīvacātaniḥ | āpaḥ sārvasya bheshajās
 tās te kriyvantu bheshajām || 6 || hāstābhyām dāśaśākha
 bhyām jihvā vācāḥ purogav. | anāmayaṣṭnūbhyām tva tā
 bhyām tvōpa sprīṣāmasi || 7 || 25 ||

137

O enlightened sages, raise up once more the man, who has been down-trodden; restore him to life; raise him also, who has committed sin. (*R̥ṣi-Bharadvaja*). ₁

These two winds blow to the regions which are far beyond the ocean; may the one bring you vigour, and may the other blow away all your evils. (*R̥ṣi-Kasyapa*). ₂

O wind, blow medicinal balm; and blow away, O wind, all evil; for you are, verily, the universal medicine; you move as the messenger of the divine powers. (*R̥ṣi-Gotama*). ₃

I have come to you to give pleasures and protections; I have brought for you fortunate vigour; I drive away your disease. (*R̥ṣi-Atri*). ₄

May the divine powers give us protection in this world; may the company of cloud-bearing winds protect us; may all beings grant protection so that this person may be free from evil, pain and sorrow. (*R̥ṣi-Visvamitra*). ₅

Waters, verily, have their healing power; waters are the dissipators of disease; waters are the medicines for everything; may they act as medicine to you. (*R̥ṣi-Jamadagni*). ₆

The tongue which is cleansed by the ten-branched hands is (i.e. the ten fingers) the forerunner of speech; with two hands, which are the removers of disease, we gently touch you. (*R̥ṣi-Vasistha*). ₇

(१३८) अद्याभिषादुत्तराततमं सूक्तम्

(१-९) वसुषस्यास्य सूक्तस्यौत्सोऽङ्ग ऋषिः । इन्द्रो वेवता । जगती छन्दः ॥

॥२९॥ तव त्य इन्द्र सख्येषु वह्नय ऋतं मन्वाना व्यददिर्बलम् ।
 यत्रा दशस्यन्नुषसो रिणन्नपः कुत्साय मन्मन्नाश्च वंसयः ॥१॥
 अवाष्टजः प्रस्वः श्वञ्चयो गिरीनुदाज उस्ता अपिबो मधु प्रियम् ।
 अवर्धयो वनिनो अस्य वंससा शुशोच सूर्य ऋतजातया गिरा ॥२॥
 वि सूर्यो मध्ये अमुचद्रथं दिवो विदहासाय प्रतिमानमार्थः ।
 दृळ्हानि पिप्रोरसुरस्य मायिन इन्द्रो व्यास्यश्चकृवौ ऋजिश्चना ॥३॥
 अनाष्टृष्टान धृषितो व्यास्यन्निधीरदेवौ अमृणदयास्यः ।
 मासेव सूर्यो वसु पुर्यमा ददे गृणानः शत्रूरमृणाद्विरुक्मता ॥४॥
 अयुरसेनो विभ्वा विभिन्दता दाशद्विब्रहा तुज्यानि तेजते ।
 इन्द्रस्य वज्रादबिभेदभिश्चयः प्राक्रामच्छुन्धूरजहादुषा अनः ॥५॥
 एता त्या ते श्रुत्यानि केवला यदेक एकमकृणोरयज्ञम् ।
 मासां विधानमदधा अधि यवि त्वया विभिन्नं भरति प्रधि पिता ॥६॥

138.

Táva tyá indra sakhyéshu vahnaya řitám manvāná vy
 ādardirur valám | yātrā daśasyānn ushāso riṇānn apāh kú-
 tsāya mánmann ahyāṣ ca daśśāyah || 1 || ávāsřijah prasvāh
 ṣvañcāyo girín úd āja usrá ápiho mádhv priyám | ávar-
 dhayo vaníno asya dáśśasā ṣuśóca sūrya řitájātayā girá
 || 2 || ví sūryo mádhve amucad rátham divó vidád daśśāya
 pratimānam áryah | dñihāni pípror āsurasya māyína índro
 vy āsyac cakřivān řijāṣvanā || 3 || ānādñriṣhṭāni dñriṣhitó vy
 āsyān nidhīñr ádevāñ amñiñad ayāsyah | māséva sūryo vāsu
 pūryam ā dade gñiñānāh śātrūñr aśñiñād virúkmata || 4 ||
 āyuddhaseno vibhivā vibhindatā dāśad vñtrahā tújyāni te-
 jate | índrasva vājñrad abibhed abhiñnāthah prákrāmac chundh-
 yūr ājabad ushā ānah || 5 || etā tyā te śñṛtyāni kévala yád
 éka ékam ākñiñor ayaññām | māsām vidhānam adadhā ádhi
 dyāvi tvāyā vibhinmam bharati pradhīm pitā || 6 || २९ ||

138

O resplendent cosmic power, through your friends, these kindled fires, the bearers of oblations, smite the devil of mighty clouds to pieces. When the praises are chanted to bestow dawns to wise sages, you are busy in letting the waters flow free (from clouds) and in foiling the dragon's (again the darkest clouds) exploits. ₁

You send forth the productive (waters); you cleave the mountains; you fetch forth the cows; you quaff the delicious elixir of devotion and cause the trees of the forest to grow; through your blessings and by means of the cosmic voice produced during cosmic sacrifice, the shrouded sun again comes out bright and shining. ₂

The sun unyokes his chariot in the midst of the sky. The Arya (the resplendent mighty power) encounters the darkness. Associated with radiant rays, he, the resplendent power, destroys the stronghold of the guileful dark clouds. ₃

He (the resplendent cosmic power) boldly annihilates the hitherto undefeated hosts of the dark clouds; unwearied, he despoils the impious of their treasures. The sun and moon together, seize upon the wealth of strongholds of darkness; glorified, he, the resplendent, demolishes the foe with his blazing thunderbolt. ₄

Leading an irresistible army, and destroying darkness with the prevailing piercing bolt, he (the resplendent cosmic power) gives wealth to his worshippers and wields his bolt of justice to punish the entire host of evils—they have to be attacked and subdued. Already they were afraid of wide-destroying thunderbolt. The purifying sun, after all, comes forth and shines and the dawn leaves her waggon i.e. she withdraws from her position in the firmament. ₅

These wondrous achievements are your alone. In them, you unaided punish the chief neglecter of sacrifice; you have placed in the sky the regulator of the months (the moon); through your aid, the wind upholds the circumference of the wheel of the sun's car (which, it is surmised, has been shattered by the demon of clouds). ₆

(१३९) एकोनचत्वारिंशदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-१) षडृचस्यास्य सूक्तस्य गन्धर्वो विश्वावसुकर्षिः । (१-३) प्रथमादितृचस्य सविता,

(४-९) चतुर्थ्यादितृचस्य चात्मा देवते । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२७॥

सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात्सविता ज्योतिरुदयौ अजस्रम् ।
तस्य पूषा प्रसवे याति विद्वान्संपश्यन्विश्वा भुवनानि गोपाः ॥१॥
नृचक्षा एष दिवो मध्य आस्त आपप्रिवान्नोदसी अन्तरिक्षम् ।
स विश्वाचीरभि चष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम् ॥२॥
रायो बुध्नः संगमनो वसूतां विश्वा रूपाभि चष्टे शचीभिः ।
देव इव सविता सत्यधर्मन्द्रो न तस्थौ समरे धनानाम् ॥३॥
विश्वावसुं सोमं गन्धर्वमापो ददृशुषीस्तदृतेना व्यायन ।
तदन्ववैदिन्द्रो रारहाण आसां परि सूर्यस्य परिधीरपश्यत् ॥४॥
विश्वावसुरभि तन्नो गृणातु दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः ।
यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्य धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्याः ॥५॥
सस्निमविन्दुच्चरणे नदीनामपावृणोदुरो अश्मम्रजानाम् ।
प्रासां गन्धर्वो अमृतानि वोचदिन्द्रो दक्षं परि जानादहीनाम् ॥६॥

139.

Sūryaraśmir hārikeṣaḥ purāstāt savitā jyōtir ūd ayañ
ājasram | tāsya pūshā prasavé yāti vidvān sampāśyan viśvā
bhūvanāni gopāḥ || 1 || nṛicākshā eśhā divó mādhyā āsta
āpaprivān ródasī antāriksham | sá viśvácīr abhī cashte
ghṛitácīr antará pūrvam āparam ca ketúm || 2 || rāyó budh-
nāḥ samgámano vásūnām viśvā rūpābhi cashte śácībhiḥ |
devá iva savitā satyádharmaéndro ná tasthau samaré dhá-
nānām || 3 || viśvávasuṃ soma gandharvām āpo dadṛiṣúshis
tád ṛitēnā vy āyan | tād anvávaid indro rārahānā āsām
pāri sūryasya paridhīm apasyat || 4 || viśvávasur abhī tán
no grīṇātu divyó gandharvó rájaso vimānaḥ | yád vā ghā
satyām ntá yān ná vidmā dhíyo hinvāno dhíya ín no avyāḥ
|| 5 || sásnim avindae cāraṇe nadínām āpāvṛiṇod díro āśma-
vrajanām | prásām gandharvó amṛítāni vocad indro dāksham
pāri jānād ahínām || 6 || 27 ||

139

Golden and yellow-rayed sun, the impeller, sends without break his light from the east; and shortly afterwards, at his impulsion the morning breeze, the preserver, blows, taking good care of all creatures like a herdsman. ₁

Beholding mankind he (the sun) sits amidst the sky, filling the heaven and earth and the firmament; he illumines the all-pervading quarters of space; the bright-pervading, intermediate points, and the mid-most, the foremost, and the hind-most ensigns of the sky. ₂

He, the root of riches, the acquirer of treasure, illumines by his functions all forms and figures; the divine impeller, like the bounty whose law is truth, stands like the Supreme Lord, the Lord of resplendence, in the battle for wealth and prosperity. ₃

O Darling, waters from the cosmic sacrifice come to the roaring cloud as soon as they see it; the Lord of resplendence could immediately see whither the cloud is moving. Then He also looks round the rims of the sun. ₄

May the celestial roaring cloud, the measurer of the water, declare to us what really the truth is and also that which we do not know. Accepting our praises, may he sharpen our intellect, may he enhance our intelligence. ₅

The sun discovers the cloud in the region of cosmic rivers; he sets open the portals of the waters whose dwelling is in the clouds; the sun, getting into the roar of cloud, proclaims the ambrosial (water). He knows the limit to which a cloud, the dragon, can resist (i.e. withhold waters). ₆

(१४०) चत्वारिंशदुत्तरातमं सूक्तम्

(१-१) षडृचस्यास्य सूक्तस्य पाचकोऽधिकर्त्तुः । अर्चिर्वता । (१-२) प्रथमाद्वितीययोर्ऋचो-
र्विष्टारपङ्क्तिः, (१-५) कृतीयादिष्वस्य सतोद्भवती, (९) षड्पाद्योपरिष्टाज्योतिरुज्यांसि ॥

॥२८॥

अग्ने तव श्रवो वयो महि भ्राजन्ते अर्चयो विभावसो ।
 बृहद्भानो शर्वसा वाजमुकथ्यः दधासि दाशुषे कवे ॥१॥
 पावकवर्चाः शुक्रवर्चा अनूनवर्चा उदियर्षि भानुना ।
 पुत्रो मातरा विचरन्नुपावसि पूणक्षि रोदसी उभे ॥२॥
 ऊर्जो नपाजातवेदः सुशस्तिभिर्मन्दस्व धीतिभिर्हितः ।
 त्वे इषः सं दधुर्भूरिवर्षसम्भिन्नोतयो वामजाताः ॥३॥
 इरज्यन्नमे प्रथयस्व जन्तुभिरस्मे रायो अमर्त्य ।
 स दर्शतस्य वपुषो वि रजसि पूणक्षि सानसि क्रतुम् ॥४॥
 इष्कर्तारमध्वरस्य प्रचेतसं क्षयन्तं राधसो महः ।
 रातिं वामस्य सुभगां महिषिषं दधासि सानसि रयिम् ॥५॥
 ऋतावानं महिषं विश्वदर्शतमभि सुन्नायं दधिरे पुरो जनाः ।
 श्रुत्कर्णं सप्रथस्तमं त्वा गिरा दैव्यं मानुषा युगा ॥६॥

140.

Agne tava śrāvo vāyo māhi bhrājante arcāyo vibhāvaso |
 brīhadbhāno śāvasā vājam ukthyam dādhasi daśuṣhe kave
 || 1 || pāvakāvarcāḥ śukrāvarcā ānūnavarcā úd iyarshi bha-
 nūnā | putrō mātārā vicārann upāvasi pṛṇākshi ródasi
 ubhé || 2 || ūrjo napāj jātavedaḥ suśastībhir māndasva dhitībhir
 hitāḥ | tvé īśhaḥ sām dadhur bhūrivarpasaḥ citrótayo vāmāja-
 tāḥ || 3 || irajyānn agne prathayasva jantūbhir asmé rāyo amar-
 tyā | sā darśatāśya vāpusho ví rājasi pṛṇākshi sānasīm krā-
 tum || 4 || ishkartāram adhvarāśya prācetasam kshāyantam
 rādhaso mahāḥ | rātīm vāmāśya subhāgām mahīm īśham
 dādhasi sānasīm rayīm || 5 || ṛitāvānam mahishām viṣvādar-
 śatam agnīm sumnāya dadhire puró jānāḥ | śrútkarṇam
 śapráthastamam tvā girā daīvyam mānuṣhā yugā || 6 || 28 ||

140

O fire-divine, yours are life-power and fame; your flames blaze fiercely; you are wise and widely luminous. May you bestow the choicest food and strength upon your worshippers. ₁

O fire-divine, you blaze with total splendour along with your purifying radiance, unsoiled lustre, and you visit your parents and serve them as a son. You verily unite both heaven and earth. ₂

O source of strength and omniscient, be delighted with our adorations, and be satisfied by our offerings; the devotees have placed before you strengthening food of many sorts, of wonderful efficacy and procured from excellent sources. ₃

O fire-divine, contending with adversaries, bestow upon us immortal riches; you shine with a graceful form; you fulfill all our desires, which prompt us to perform the acts of dedication. ₄

(Our praises go to you) as you are the inspirer of noble deeds. You are a sage, the Lord of great wealth, and the giver of what is worth having. May you bestow upon us auspicious and abundant food, and enjoyable riches. ₅

Men honour the fire-divine for the sake of happiness. He is the emblem of truth; he is mighty and the contemplator of all. The human race, from the earliest men and women alike, has been adoring you. Your ears are open to their praises; you are the most renowned, and are the best invoker of Nature's bounties. ₆

(१४१) एकचत्वारिंशदुत्तराशततमं सूक्तम्

(१-६) षडृचस्यास्य सूक्तस्य तापसोऽग्निकर्षिः । विभे देवा देवताः । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥२९॥

अग्ने अच्छा वदेह नः प्रत्यङ्गः सुमना भव ।
 प्र नो यच्छ विशस्पते धनदा असि नस्त्वम् ॥१॥
 प्र नो यच्छत्वयमा प्र भगः प्र बृहस्पतिः ।
 प्र देवाः प्रोत सुवृता रायो देवी ददातु नः ॥२॥
 सोम राजानमवसेऽग्नि गीर्भिर्हवामहे ।
 आदित्यान्विष्णुं सूर्यं ब्रह्माणं च बृहस्पतिम् ॥३॥
 इन्द्रवायू बृहस्पतिं सुहवेह हवामहे ।
 यथा नः सर्व इजानः संगत्यां सुमना असत ॥४॥
 अर्यमणं बृहस्पतिमिन्द्रं दानाय चोदय ।
 वातं विष्णुं सरस्वतीं सवितारं च वाजिनम् ॥५॥
 त्वं नो अग्ने अग्निभिर्ब्रह्म यज्ञं च वर्धय ।
 त्वं नो देवतातये रायो दानाय चोदय ॥६॥

141.

Ágne áchā vadehá naḥ pratyāñ naḥ sumānā bhava |
 prá no yachā viśas pate dhanadā asi nas tvām || 1 || prá
 no yachatv aryamā prá bhāgaḥ prá bṛihaspātiḥ | prá devāḥ
 prótā sūnṛitā rāyó devī dadātu naḥ || 2 || sómam rájānam
 ávase 'gnīm girbhír havāmahe | ādityān víshṇum sūryam
 brahmāṇam ca bṛihaspátim || 3 || indravāyū bṛihaspátim
 suhávehá havāmahe | yáthā naḥ sárva íj jānaḥ sám-gatyām
 sumānā ásat || 4 || aryamāṇam bṛihaspátim índram dánāya
 codaya | vātam víshṇum sárasvatīm savitāram ca vājīnam
 || 5 || tvām no agne agníbhír bráhma yajñām ca vardhaya |
 tvām no devátātaye rāyó dánāya codaya || 6 || 29 ||

141

O fire-divine, speak out to us here; be favourably disposed towards us. O protector of the people, bestow upon us riches, as you are the giver of wealth to us. ¹

May the ordainer, gracious protector of vast universe shower blessings on us; may the truth-preserving divine words bestow riches upon us. ²

For our protection, we invoke the divine Lord of bliss and the fire-divine with praises; we invoke the solar rays, the wind, the sun, the cosmic preceptor and protector of this vast universe. ³

We invoke the adorable Lord of resplendence, divine air, and the protector of vast universe on this occasion, that in acquisition of wealth and prosperity, every member of our society, with one mind, should favourably contribute his best. ⁴

May you urge the preserver and keeper of law and order, the lightning, the clouds, the air, the divine scripture and the sun, so that every one of them favour us with its liberality. ⁵

Bless our prayer and our noble deeds, O adorable Lord, O fire-divine, with your fires, with your splendour. May you, at our worship urge Nature's bounties to give us wealth. ⁶

(१४२) द्विचत्वारिंशदुत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-८) अहर्चस्यास्य सूक्तस्य शाङ्गः [(१-२) प्रथमाद्वितीययोर्कचोर्जरिता, (३-४) तृतीयाचतुर्थयोर्द्विगणः,

(५-६) पञ्चमीषष्ठयोः सारिसूक्तम्, (७-८) सप्तम्यष्टम्योश्च सप्तमिमित्रा] ऋषयः । अग्निर्वैवता ।

(१-२) प्रथमाद्वितीययोर्कचोर्जगती, (३-६) तृतीयादिचतसृणां त्रिष्टुप्,

(७-८) सप्तम्यष्टम्योश्चातुष्टुप् छन्दःसि ॥

॥ ३० ॥

अयमग्ने जरिता त्वे अभूदपि सहस्रः सूनो नह्यन्यदस्त्याप्यम् ।
 भद्रं हि शर्मं त्रिवरूथमस्ति त आरे हिंसानामप दिद्युमा कृधि ॥१॥
 प्रवत्ते अग्ने जनिमा पितृयतः साचीव विश्वा भुवना न्यृञ्जसे ।
 प्र सप्तयः प्र संनिषन्त नो धियः पुरश्चरन्ति पशुपा इव त्मना ॥२॥
 उत वा उ परि वृणक्षि बप्सद्बहोरम् उलपस्य स्वधावः ।
 उत खिल्या उर्वराणां भवन्ति मा ते हेति तविषीं चुक्रुधाम ॥३॥
 यदुद्धतो निवतो यासि बप्सत्पृथगेषि प्रगर्धिनीव सेना ।
 यदा ते वातो अनुवाति शोचिर्वसेव स्पश्रु वपसि प्र भूर्म ॥४॥
 प्रत्यस्य श्रेणयो ददश्च एकं नियानं बहवो रथासः ।
 बाहू यदग्ने अनुमर्मिजानो न्यङ्कुतानामन्वेषि भूमिम् ॥५॥
 उते शुष्मा जिहतामुते अर्चिस्ते अग्ने शशमानस्य वाजाः ।
 उच्छृण्वस्व नि नम वर्धमान आ त्वाद्य विश्वे वसवः सदन्तु ॥६॥

142.

Ayám agne jaritá tvé abhūd ápi sáhasaḥ sūno nahy
 ānyād ásty ápyam | bhadrām hí śárma trivárūtham ásti ta
 aré hínsanām āpa didyúm ā kṛidhi || 1 || pravát te agne
 jānima pitūyatāḥ sácivā víṣvā bhúvanā ny řiñjase | prá
 sáptayaḥ prá sanishanta no dhíyaḥ puráṣ caranti paśupá
 iva tmánā || 2 || utá vá u pári vṛṇakshi bápsad bahór agna
 ūlapasya svadhāvaḥ | utá khilyá urvárāṇām bhavanti má
 te hetīm távishīm cukrudhāma || 3 || yád udváto niváto yási
 bápsat prīthag eshi pragardhínīva sénā | yadá te váto anu-
 váti śocír vápteva śmáṣru vapasi prá bhūma || 4 || práty
 asya řrēṇayo dadṛiṣa ékaṁ niyānam bahávo ráthāsaḥ |
 bāhū yád agne anumarmijāno nyāññ uttānām anvéshi bhū
 mimi || 5 || út te śúśhmā jihatām út te arcír út te agne řa-
 śamānāsya vājāḥ | úc chvañcasva ní nama vārdhamāna ā
 tvādyá víṣve vāsavaḥ sadantu || 6 ||

142

This person, O fire-divine, is your praiser; O source of strength, the happiness derived from you is auspicious, giving three-fold protection (to the praiser). May you remove far from us destructive forces and your scorching flame. ₁

Your manifestation in the form of blazing flames, consuming oblations, is very auspicious. Like a head of a council, you preside over all created beings; our praises flowing smoothly proceed to you. These prayers proceed to you on their own accord, as a herdsman goes to his flock. ₂

O enkindled fire-divine, you destroy many a shrub, when you blaze and burn. It is our wish that on such occasions, keep within limits, and do not exhibit your wrath. Please see that our tilled fields are not scorched and go waste. ₃

When you move burning above and burning below, you scatter yourself like a devastating host; when the wind fans your flame, you shave the earth as a barber shaves a beard. ₄

His lines of flame are visible, like an array of many chariots. Clearing away the forests with your arms of flame, you march, O fire-divine, over the prostrate earth. ₅

O fire-divine, may your withering flames go upwards high; and when praised, your light and the swift movements go high. May you rise up; may you stoop down; may you increase in might. May all the Lords of wealth this day serve you. ₆

अपामिदं न्ययनं समुद्रस्य निवेशनम् ।
 अन्यं कृणुष्वेतः पन्थां तेन याहि वशौ अनु ॥७॥
 आर्यने ते परायणे दूर्वा रोहन्तु पुष्पिणीः ।
 ह्रदाश्च पुण्डरीकाणि समुद्रस्य गृहा इमे ॥८॥

॥ ॐ ॥

॥ इत्यष्टमाहके सप्तमोऽध्यायः ॥

[सप्तमाध्याये वर्गाः ३०, सूक्तानि २३, ऋचाः १७२]

apām idāṃ nyáyanam
 samudrāsya nivēśanam | anyāṃ kṛiṇushvetāḥ pānthām téna
 yahi vāśān ānu || 7 || áyane te paráyaṇe dūrvā rohantu
 pushpinīḥ | hradāś ca puṇḍārikāṇi samudrāsya grīhā im'
 || 8 || 30 ||

Saptamo 'dhyayah.

अथाष्टमोऽध्यायः ॥

(१४३) त्रिचत्वारिंशदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्य साङ्ख्योऽविक्रिषिः । अश्विनौ देवते । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥ हरिःऽॐ ॥

॥१॥

त्वं चिदत्रिमृतजुरमर्थमश्वं न यातवे ।
 कक्षीवन्तं यदी पुना रथं न कृणुथा नवम् ॥१॥
 त्वं चिदश्वं न वाजिनमरेणवो यमन्नत ।
 दृळ्हं ग्रन्थि न विष्यतमत्रि यविष्ठमा रजः ॥२॥

143.

Tyāṃ cid ātrim ṛitajūram ārtham āśvanā nā yātave |
 kakshivantaṃ yādī pūnā rāthəṇi nā kṛiṇuthó nāvam || 1 ||
 tyāṃ cid āśvanā nā vājīnam areṇāvo yām ātnata | dṛiḥhām
 granthīṃ nā ví shyatam ātrim yāvisstham ā rájah || 2 ||

This is the abode of the waters, the dwelling of the ocean; pursue, O fire-divine, a path different from this; go by that path according to your pleasure. ⁷

Both at your arrival, O fire-divine, and at your departure, may the flowering green grasses spring up; may lakes be again full and lotuses bloom therein. All of them look to the ocean (*samudra* = ocean = clouds) for their source of water. ⁸

143

You have made this person free from three-fold attachments, ever diligent in worship, swift to run to win the goal like a horse, and you rejuvenate the strong-willed man as a wheelwright renews a car. ¹

This detached sage, whom the irresistible evil impulses drag and bind like a swift horse, may you unloose his strong knot, and make him the youngest born upon the earth. ²

नरा दंसिष्ठावत्रये शुभ्रा सिषासतं धियः ।
 अथा हि वीं दिवो नरा पुन स्तोमो न विशसे ॥३॥
 चिते तद्वा सुराधसा गतिः सुमतिरश्विना ।
 आ यन्नः सदेने पृथौ समने पर्षथो नरा ॥४॥
 युवं भुज्युं समुद्र आ रजसः पार ईक्षितम् ।
 यातमच्छा पतत्रिभिर्नासत्या सातये कृतम् ॥५॥
 आ वीं सुसैः शयू इव मंहिष्ठा विश्ववेदसा ।
 समस्ये मूषतं नरोत्सं न पिप्युशीरिषः ॥६॥

nārā dānsishthav ātraye śubhṛa sishāsataṁ dhīyaḥ | āthā
 hī vām divó narā pūna stómo ná viśáse || 3 || cité tád vām
 surādhasā rātiḥ sumatir aśvinā | á yān naḥ sādane prithau
 sámāne pārshatho narā || 4 || yuvām bhujyūṁ samudrā á
 rájasaḥ pārá īnkhítām | yātām áchā patatrībhir násatyā
 sātāye kṛitam || 5 || á vām sumnaiḥ śamyú iva mánhishthā
 víśvavedasā | sám asmé bhūshatam narótsam ná pipyúshīr
 ishah || 6 || 1 ||

(१४४) षतुष्पत्वारिंशदुत्तरशततमं सूक्तम्

(१-६) षट्षस्यास्य सूक्तस्य तात्पर्यः सुपर्णो यामायन ऊर्ध्वकृशानो वा ऋषिः । इन्द्रो देवता ।

(१, ३-४) प्रथमर्षस्तृतीयावतुर्थ्योश्च गायत्री, (२) द्वितीयाया इहती, (५) पञ्चम्याः

सतो इहती, (६) षड्पद्याश्च विष्टारपङ्क्तिस्तन्मांसि ॥

अयं हि ते अमर्त्य इन्दुरत्यो न पत्यते ।

दक्षो विश्वायुर्वेधसे ॥३॥

अयमस्मासु काव्यं ऋभुर्वज्रो दास्वते ।

अयं बिभर्त्यूर्ध्वकृशानं मदमसुर्न कृत्व्यं मदम् ॥२॥

144.

Ayám hí te ámartya índur átyo ná pátyate | dáksho
 viśvá-yur vedháse || 1 || ayám asmásu kávyā řibhúr vājro
 dásvate | ayám bibharty ūrdhvákṛiṣanam mādām řibhúr
 ná kṛitvyam mādām || 2 ||

O Leaders, possessed of wondrous and radiant attributes, may you accept praises of the detached sage, so that the praises of your worshipper continue to be chanted again and again. ₃

O munificent twin-divines, my offerings and praises are for your acceptance, because, O leaders, you protect us against calamities which come to us in our new dedicated ventures (or in the sacrifices conducted in spacious halls). ₄

You come speedily as if with winged steeds to help and save the soul caught in the waves of the ocean at the world's end; O ever-true divines, you restore him to life; you restore him to your worship. ₅

O most liberal, Lords of all riches, divine leaders, most adorable, come to us and grant us blessings, as the udder (of a cow) is blessed with abundant food. ₆

144

This immortal joy-giving elixir (the divine love) is the giver of strength, the giver of long life to all, and it hastens like a swift horse to you, O creator of the universe. ₁

He (the resplendent Lord) is adorable and brilliant among us, is a thunderbolt for the donor of oblations (against his foes); he cherishes the exhilarating worshipper who aspires for higher life, and as the man of wisdom cherishes the exhilarating celebrator of holy rites. ₂

घृषुः श्येनाय कृत्वन आसु स्वासु वंसंगः ।
 अव दीधेदहीशुवः ॥३॥
 य सुपर्णः परावतः श्येनस्य पुत्र आभरत् ।
 शतचक्रं योऽह्यो वर्तनिः ॥४॥
 य ते श्येनश्चारुमवृकं पदाभरदरुणं मानमन्धसः ।
 एना वयो वि तार्योयुर्जीवस एना जागार बन्धुता ॥५॥
 एवा तदिन्द्र इन्दुना देवेषु चिद्धारयाते महि त्यजः ।
 क्त्वा वयो वि तार्योयुः सुक्रतो क्त्वायमस्मदा सुतः ॥६॥

ghrīshuḥ syēnāya kṛítvana āsū
 svāsu vánsagaḥ | áva dídhed abīśúvaḥ || 3 || yām suparnāḥ
 parāvataḥ syenāsyā putrá ábharat | śatácakraṃ yò 'hyò
 vartanīḥ || 4 || yām te syenāś cārum avṛikām padābharad
 aruṇām mānām ándhasaḥ | enā váyo ví tāry áyur jīvása
 enā jāgāra bandhūtā || 5 || evā tát indra índunā devéshu
 cid dhārayāte máhi tyājaḥ | krátvā váyo ví tāry áyuḥ su-
 krato krátvāyām asmád á sutāḥ || 6 || २ ||

(१४५) पञ्चवत्वारिंशदुत्तरप्राततमं सूक्तम्

(१-६) षड्विंशत्यास्यं सूक्तस्येन्द्राणी ऋषिः । सपत्नीबाधनरूपोऽर्थो देवता । (१-५) प्रथमादि-
 पञ्चार्चामनुष्टुप्, (६) षष्ठ्याश्च पङ्क्तिरष्टमन्दीति ॥

॥३॥

इमां खनाम्योषधिं वीरुधं बलवत्तमाम् ।
 यया सपत्नीं बाधते यया संविन्दते पतिम् ॥१॥
 उत्तानपर्णे सुभगे देवजूते सहस्वति ।
 सपत्नीं मे परां धम पतिं मे केवलं कुरु ॥२॥

145.

Imāṃ khanāmy óshadhiṃ virúdhm bálavattamām | yáyā
 sapátnīm bádhate yáyā samvindaṭe pátim || 1 || úttānaparṇe
 subhage dévajūte sáhasvati | sapátnīm me párá dhama pátim
 me kévalaṃ kuru || 2 ||

May the most effulgent (the resplendent Self), who is a benefactor amongst his own people, bestow light upon active workers and upon our children. ₃

The loving elixir, whom the fine-winged, the son of a falcon, brought from afar, is the bestower of hundreds of boons and inspirer of clouds. ₄

The falcon brings to you (the resplendent self) this elixir, which is beautiful, unassailable, purple-tinted, and the producer of food. This vital elixir lengthens our life, and by it, the kinship is established. ₅

So through the strength of this elixir of divine love, the soul among other sense organs obtains great brilliancy. O doer of good deeds, pleased by our sacrifice, that is, pleased by our actions of selfless dedication, food and viands come to us in plenty and may we live to a prolonged old age. We are pouring out the loving elixir of devotion to you on this occasion. ₆

145

I dig up this most effective medicinal herb, wherewith the lady quells the magical influence of a rival wife, and by which she secures to herself her husband. ₁

O powerful plant, with charming up-turned leaves, nourished by divine powers, remove my rival and make my husband mine alone. ₂

उत्तराहृष्टतर उत्तरेदुत्तराभ्यः ।
 अथा सपत्नी या ममाधरा साधराभ्यः ॥३॥
 नहस्या नाम गृभ्णामि नो अस्मिन्नमते जने ।
 परमेव परावती सपत्नी गमयामसि ॥४॥
 अहमस्मि सहमानाय त्वमसि सासहिः ।
 उमे सहस्रती भूस्वी सपत्नी मे सहावहे ॥५॥
 उप तेऽधा सहमानामभि त्वाधां सहीयसा ।
 मामनु प्र ते मनो दुत्सं गीरिब धावतु पथा वारिब धावतु ॥६॥

uttarāhām uttara ūttarēd ūttarā-
 bhyah | āthā sapātnī yā māmādhara sādharābhyah || 3 ||
 nahy āsyā nāma grībhñāmi nō asmin ramate jāne | pārām
 evā parāvātām sapātnīm gamayāmasi || 4 || ahām asmi sā-
 hamānātha tvām asi sāsahīḥ | ubhé sāhasvatī bhūtvī sa-
 pātnīm me sahāvahai || 5 || ūpa te 'dhām sāhamānām abhi
 tvādhām sāhiyasā | mām ānu prā te māno vatsām gauṛ iva
 dhāvatu pathā vār iva dhāvatu || 6 || ३ ||

(१४६) उत्तराहृष्टतराभ्यः उत्तरा

(१-६) वृषस्पत्यास्य सृष्टस्वैरम्यदो देवदुर्भिक्षिणि । अरण्यानी देवता । अनुपुत्र उन्मः ॥

अरण्यान्यरण्यान्यसौ या प्रेव नश्यसि ।
 कथा ग्रामं न पृच्छसि न त्वा भीरिब विन्दतीर् ॥१॥
 वृषारवाय वदते यदुपावति चिच्छिकः ।
 आघाटिभिरिव धावयन्मरण्यानिर्महीयते ॥२॥

146.

Āraṇyāny āraṇyāny asaú yā préva násyasi | kathā grā-
 mam ná prichasi ná tvā bhír iva vindatīr || 1 || vṛishāra-
 vāya vādате yād upāvati ciccikāḥ | āghātībhir iva dhāvā-
 yann aranyānīr mahiyate || 2 ||

O brilliant plant, may I too be brilliant, excellent amongst excellent, and may she who is my rival become low amongst the lowest dames. ₃

I will not even utter her name; no woman takes pleasure in that person; may we drive out the other rival wife to a distance. ₄

I am unyielding to her, and O herb, you are also triumphantly effective; we two being powerful will subdue this rival of mine.

₅

(O husband), I am trying this triumphant herb on you against my rival; may I be triumphant in gaining your love. May your love hasten to me as a cow to her calf, or like water on its way down a slope. ₆

146

O queen of wild life, O Goddess Queen of forest, this wild forest seems to be deserted and looks as if, its no trace would be left hither onwards. How is it that you make no enquiry in the village? Is there anything you are afraid of? ₁

When the grasshopper, the *ciccika* replies to the crying *vraava* (insects), Queen of forest is exalted; the forest seems to resonate as if with tinkling bells (or cymbals). ₂

उ॒त गा॒व इ॒वा॒दन्त्यु॒त वे॒शमे॒व दृ॒श्यते ।
 उ॒तो अ॒र॒ण्या॒निः सा॒यं श॒कृ॒टीरि॒व सर्ज॑ति ॥३॥
 गा॒मङ्गै॒ष आ ह॑यति दा॒र्वै॒ङ्गेषो॑ अपा॒वधी॑त् ।
 वस॑न्नर॒ण्या॒न्यां सा॒यम॑क्रु॒क्षदिति॑ मन्यते ॥४॥
 न वा अ॒र॒ण्या॒निर्ह॑न्त्यन्य॒श्वेन्नाभि॑गच्छति ।
 स्वा॒दोः फ॒लेस्य॑ ज॒ग्ध्वाय॑ यथा॒कामं॑ नि प॑द्यते ॥५॥
 आ॒ञ्जन॑गन्धि॒ सु॒रभि॑ ब॒ङ्गन्नाम॑कृषी॒वलाम् ।
 प्रा॒हं मृ॒गाणां॑ मा॒तर॑मर॒ण्या॒निम॑श॒सिषम् ॥६॥

utá gáva ivādanty utá vés-
 neva dṛiṣyate | utó aranyānīḥ sāyām śakatīr iva sarjati || 3 ||
 gām āṅgaishá ā hvayati dārv āṅgaishó āpāvadhīt | vāsann
 aranyānyām sāyām ākrukshad iti manyate || 4 || ná vā aran-
 yānīr hantany anyāṣ cén nābhigāchati | svādóḥ phālasya
 agdhvāya yathākāmam ní padyate || 5 || āñjanagandhim su-
 abhīm bahvanuām ākṛishīvalām | prāhām mṛigāṇām mā-
 āram aranyānīm aśaṁsisham || 6 || ४ ||

(१४७) सप्तचत्वारिंशदुत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चमस्त्यास्य सूक्तस्य सौरीषिः सुवेदा ऋषिः । इन्द्रो देवता । (१-४) प्रथमाविषतुर्केषां
 अगती, (५) पञ्चम्याश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥५॥

अ॒त्ते द॒धामि॑ प्रथ॒माय॑ मु॒न्यवे॒ऽहु॒न्यद्व॒त्रं न॑यं वि॒वे॒रपः॑ ।
 उ॒भे य॒त्वा भ॑व॒तो रो॑द॒सी अनु॑ रेज॒ते शु॒ष्मात्पृ॒थिवी॑ चि॒दद्रि॑वः ॥१॥

147.

Śrāt te dadhāmi prathamāya manyāvé 'han yād vṛitrām
 nāryam vivér apāḥ | ubhé yāt tvā bhāvato ródasī ānu ré-
 jate śuśmāt prithivī cid adrivah || 1 ||

And yonder when cows are grazing, then it appears a dwelling place, or else at eve the Forest Goddess Queen seems to dismiss the waggons of dry wood. ³

Here is a man who calls his cow; here is another one that cuts down the timber; and another one, tarrying in the forest, seems to have heard some one screaming. ⁴

But the Queen of wild life injures none unless some one assails the creatures; men feeding upon the sweet fruit, are free to take with them the fruits, as much as they wish. ⁵

I praise the musk-scented, fragrant, fertile, uncultivated, the Queen of forest, the mother of wild animals, who toil not, but get stores of food. ⁶

147

O resplendent wielder of punitive justice, I trust in your first wrathful action whereby you destroy the evil, and undertake a work that serves the interests of man. When both heaven and earth surrender to you, verily, the firmament trembles at your force. ¹

त्वं मायाभिरनवद्य मायिनै श्रवस्यता मनसा वृत्रमर्दयः ।
 त्वामिन्नरो वृणते गविष्ठिषु त्वां विश्वासु हव्यास्विष्ठिषु ॥२॥
 ऐषु चाकन्धि पुरुहूत सूरिषु वृधासो ये मघवन्नानुर्मघम् ।
 अर्चन्ति तोके तनये परिष्ठिषु मेधसाता वाजिनमहये धने ॥३॥
 स इन्द्र रायः सुभृतस्य चाकनन्मदं यो अस्य रंष्टां चिकेतति ।
 त्वावृधो मघवन्दाश्वध्वरो मधू स वाजं भरते धना नृभिः ॥४॥
 त्वं शर्षीय महिना गृणान उरु कृधि मघवञ्जुग्धि रायः ।
 त्वं नो मित्रो वरुणो न मायी पित्वो न दस्स दयसे विभक्ता ॥५॥

tvām māyābhir ana-
 vadya māyīnaṃ śravasyatā mānasā vṛitrām ardayaḥ | tvām
 īn nāro vṛiṇate gāvisṭīṣhu tvām viśvāsu havyāsv īṣṭīṣhu
 || 2 || aīṣhu cākandhi puruhūta sūrīṣhu vṛidhāso yé magha-
 vann ānaśūr maghām | ārcanti toké tānaye pārīṣṭīṣhu me-
 dhāsātā vājīnam āhraye dhāne || 3 || sā īn nū rāyāḥ sūbhṛi-
 tasya cākanan mādām yó asya rāñhyam ciketati | tvāvṛi-
 dho maghavan dāśvādhlivaro makshī sā vājam bharate
 dhānā nṛībhiḥ || 4 || tvām śārdhāya mahinā gṛiṇānā urú kṛi-
 dhi maghavañ chagdhī rāyāḥ | tvām no mitró varuṇo ná
 māyī pitvó ná dasma dayase vibhaktá || 5 || ॥

O irreproachable resplendent Lord, with mind intent on glory, you have by your power crushed down the deceptive Nescience (or the dark cloud). The worshipper thinks of you when he seeks to restore his stolen wisdom (the cattle), and in all sacred works invokes you for your blessing. ²

O resplendent and bounteous Lord, much-invoked, be gracious to these noble men; they would thereby surely prosper and attain heights in respect to opulence. They adore you, O powerful Lord, on all sacred occasions for the sake of obtaining sons and grandsons and thereby, their desires are fulfilled and the well-earned wealth comes to them. ³

That man obtains well-procured riches, who knows how to promote the gospel of the resplendent Lord. Exalted by your favour, O bounteous Lord, the worshipper, performing beneficial works, speedily obtains through the learned preceptors, the desired food and wealth. ⁴

Glorified by great praise, O bounteous Lord, spread forth your might, and bestow riches upon us; O beautiful resplendent Lord, may you, like friendly and virtuous divine powers, be the distributor of riches, and give us food. ⁵

(१४८) अष्टचत्वारिंशद्वृत्तपञ्चाशत्तमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य वैभ्यः प्रयुक्तेभिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥६॥

सुष्वाणासं इन्द्र स्तुमसि त्वा ससवांसश्च तुविनृम्णं वाजम् ।
 आ नो भर सुवितं यस्य चाकन्त्मना तना सनुयाम त्वोताः ॥१॥
 ऋष्वस्त्वमिन्द्र शूर जातो दासीर्विशः सूर्येण सखाः ।
 गुहा हितं गुह्यं गूळहमप्सु बिभ्रमसि प्रस्रवणे न सोमम् ॥२॥
 अर्यो वा गिरो अभ्यर्च विद्वानृषीणां विप्रः सुमतिं चकानः ।
 ते स्याम ये रणयन्त सोमैरेनोत तुभ्य रथोळ्ह भक्षैः ॥३॥
 इमा ब्रह्मेन्द्र तुभ्यं शंसि दा नृभ्यो नृणां शं शवः ।
 तेभिर्भव सक्तुयेषु चाकञ्चुत त्रायस्व गृणत उत स्तीन् ॥४॥
 श्रुधी हवमिन्द्र शूर पृथ्या उत स्तवसे वेन्यस्यार्कैः ।
 आ यस्ते योनिं घृतवन्तमस्वारुर्मिर्न निक्षेद्रैवयन्त वक्त्राः ॥५॥

148.

Sushvāṇāsa indra stumāsi tvā sasavāṇsaḥ ca tuvinṛiṇṇa
 vājam | ā no bhara suvitāṃ yāsyā cākān tnaṇā tānā sanu-
 yāma tvótāḥ || 1 || ṛishvās tvām indra śūra jāto dāsīr vīśaḥ
 sūryeṇa sahyāḥ | gūhā hitāṃ gūhyam gūlham apsú bibhri-
 māsi prasrávane ná sómam || 2 || aryó vā gíro abhy āra-
 vidvān ṛishīnām vípraḥ sumatīm cakānāḥ | tó syāma yé
 ranāyanta sómair enótá túbhyam ratholha bhakshash || 3 ||
 imā bráhmendra túbhyam śaṁsi dá nṛibhyo nṛiṇām śūra
 śavaḥ | tébhir bhava sákratur yéshu cākānn utá trāyasva
 grīṇatá utá stín || 4 || śrudhí hávam indra śūra pṛithyā utá
 stavase venyasyārkaiḥ | ā yás te yónim ghṛitāvantaṃ ásvār
 ūrmīr ná nimnair dravayanta vākvāḥ || 5 || 6 ||

148

O bounteous Lord of resplendence, we pay you our homage; we present you the sacrificial food along with praises. Please bring us prosperity as every-one longs for. Under your protection and with your blessings, may we acquire wealth and wisdom. ₁

O brave almighty Lord, as soon as born, you overcome the dark forces through the radiant sun and bring divine joy-bestowing powers, which remain close-hidden behind deep dark caves of ignorance. We now present to you our love as if coming in copious streams from the fountain of our heart. ₂

O all-wise sage, lover of the praises sung by seers, may you accept our prayers; may we be also one of those who gratify you with loving devotion; O Lord, conductor of the cosmic chariot, these sweet melodies with sincere feelings are presented to you only. ₃

O resplendent Lord, these prayers have been addressed to you: grant, O hero, strength to the leaders of men; be of one mind with those whom you trust and who are your faithful devotees, and protect those who praise you, and bless your worshippers who are constant in their loyalty to you. ₄

O resplendent Lord, O brave, hear the invocation of widely renowned devotee; you are glorified by the praises of the men of spiritual experience, who grace the place of your enkindled worship and whose stream of melodious songs rush to you like a torrent through precipitous banks. ₅

(१४९) एकोनपञ्चाशदुत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य हिरण्यस्तूपोऽर्चन्वृषिः । सविता देवः॥ । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥७॥

सविता यन्त्रैः पृथिवीमरम्णादस्कम्भने सविता द्यामहंहत् ।
 अश्वमिवाधुक्षद्भुनिमन्तरिक्षमतूर्ते बद्धं सविता समुद्रम् ॥१॥
 यत्रा समुद्रः स्कभितो व्यौनदपां नपात्सविता तस्य वेद ।
 अतो भूरत आ उत्थितं रजोऽतो द्यावापृथिवी अप्रथेताम् ॥२॥
 पश्चेदमन्यदभवद्यजत्रममर्त्यस्य भुवनस्य भूना ।
 सुपर्णो अङ्ग सवितुर्गर्ह्मन्पूर्वो जातः स उ अस्यानु धर्म ॥३॥
 गाव इव ग्रामं यूयुधिरिवाश्वान्नाश्वेव वत्सं सुमना दुहाना ।
 पतिरिव जायामभि नो न्येतु धर्ता दिवः सविता विश्ववारः ॥४॥
 हिरण्यस्तूपः सवितुर्यथा त्वाङ्गिरसो जुह्वे वाजे अस्मिन् ।
 एवा त्वार्चन्नवसे वन्दमानः सोमस्येवांशुं प्रति जागराहम् ॥५॥

149.

Savitā yantraīḥ prithivīm aramṇād askambhané savitā
 dyām adriṇhat | āśvam ivādhukshad dhūnim antāriksham
 atūrte baddhām savitā samudrām || 1 || yātrā samudrā ska-
 bhitó vy aīnad āpām napāt savitā tāsyā veda | āto bhūr
 āta ā ūtthitam rājó 'to dyāvāprithivī aprathetām || 2 || paś-
 cédām anyád abhavad yājatram amartyasya bhūvanasya
 bhūnā | suparṇo aṅgā savitūr garútmān pūrvo jātāḥ sá u
 asyānu dhárma || 3 || grāva iva grāmaṃ yūyudhir ivāśvān
 vāśréva vatsāni sumānā dúhānā | pátir iva jāyām abhi no
 ny etu dhartā divāḥ savitā viśvāvārah || 4 || hiraṇyastūpaḥ
 savitar yāthā tvāṅgirasó juhvé vāje asmín | evā tvārcann
 āvase vāndamānaḥ sómasyevāṅśum prāti jāgarāhām || 5 || 7 ||

149

The divine creator has fixed the earth with a mechanism of dynamic equilibrium; He has made the heaven firm in a place where there was no support; the creator with His vigour draws water from the cloud of the firmament, which is bound to the eternally living (ether) like a trembling horse. ₁

The Sun, the grandson of waters or the impeller lord, the withholder of plasma, alone knows the realm where the cloud, thus sustained in the sky, sheds moisture; thence (from the Sun) proceeds the earth; thence arise celestial bodies and the firmament and thus the heaven and earth are spread out. ₂

Afterwards the other realm is born, holy and high, through the immortal strength of creator consisting of a host of divine powers. All this comes out as the glory of this bright-winged eagle (the sun) ever-rigid in following the eternal law. ₃

As cattle hasten to the village, or as the warrior hurriedly proceeds to his horses, or as affectionate milk-giving cows to their calves, or again as a husband to his wife, so may the blessings of the supreme creator, the upholder of the cosmos, whom every one reveres, hasten to us. ₄

O creator and impeller Lord, just as the divine men of intelligence, effulgent on their golden glory, summon you for spiritual nourishment, similarly I am also invoking you for protection. I solicit your favour, as worshippers watch before the filament of the holy creeper (i.e. the Soma stalk). ₅

(१५०) पञ्चाषादुत्तरसाततम सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्यास्य सूक्तस्य वासिष्ठो मृळीक ऋषिः । अग्निदेवता । (१-३) प्रथमादितृचस्य बृहती,

(४) ऋतुर्थ्या ऋच उपरिष्टाज्योतिर्जगती वा, (५) पञ्चम्याश्चोपरिष्टाज्योतिस्सन्धांसि ॥

॥८॥

समिद्धश्चित्समिध्यसे देवेभ्यो हव्यवाहन ।
 आदित्यै रुद्रैर्वसुभिर्न आ गहि मृळीकाय न आ गहि ॥१॥
 इमं यज्ञमिदं वचो जुजुषाण उपागहि ।
 मर्तासस्त्वा समिधान हवामहे मृळीकाय हवामहे ॥२॥
 त्वांसु जातवेदसं विश्वारं गृणे धिया ।
 अग्ने देवो आ वह नः प्रियव्रतान्मृळीकाय प्रियव्रतान् ॥३॥
 अग्निर्देवो देवानामभवत्पुरोहितोऽग्निं मनुष्याऽऽ ऋषयः समीधरे ।
 अग्निं महो धनसातावहं हुवे मृळीकं धनसातये ॥४॥
 अग्निरत्रिं भरद्वाजं गर्विष्ठिरं प्रावन्नः कण्वं त्रसदस्युमाहुवे ।
 अग्निं वसिष्ठो हवते पुरोहितो मृळीकाय पुरोहितः ॥५॥

150.

Sámiddhas cit sám idhyase devébhyo havyavāhana |
 adityai rudrair vāsuhir na ā gahi mṛṣīkāya na ā gahi
 || 1 || imāṃ yajñām idāṃ vāco jujushāṇā upāgahi | mātāsas
 tva sanidhāna havāmahe mṛṣīkāya havāmahe || 2 || tvām u
 jatāvedasam viśvāvāraṃ gṛiṇe dhiyā | āgne devāñ ā vaha
 naḥ priyāvratān mṛṣīkāya priyāvratān || 3 || agnir devō de-
 vānām abhavat purōhito 'gnīm manushyāñ rīshayaḥ sám
 idhire | agnīm mahó dhānasātāv ahām huve mṛṣīkām dhā-
 nasātaye || 4 || agnir ātrim bharādvājaṃ gāvishthiram prāvan
 naḥ kánvaṃ trasādasyum āhavé | agnīm vāsishtho havate
 purōhito mṛṣīkāya purōhitaḥ || 5 || ४ ||

150

O (fire-divine) bearer of oblations, when kindled, you blaze out for the divine powers; come to us with heavenly bounties, with the bounties of the midspace, and with the terrestrial bounties. Come for our happiness. ₁

Come and accept with delight our worship and the hymns; we mortals invoke you. O blazing fire-divine, we invoke you for our happiness. ₂

I glorify you with my praise, O cognizant of all, loved by all. O fire-divine, may you bring Nature's all bounties to us who are delighted by our offerings. May you bring hitherward those gratified by our offerings for our happiness. ₃

The divine fire is the foremost of the divine powers. The seers, the descendants of prime men, kindle this holy fire. I invoke the same fire-divine for the acquisition of abundant wealth, and for happiness. ₄

May the fire-divine protect us in the conflicts of life, protect the persons who are free from threefold attachments, are full of wisdom and are learned warriors. The foremost preceptor invokes the fire-divine, the foremost, for our happiness. ₅

(१५१) एकपञ्चाशदुत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षस्यास्य सूक्तस्य कामायनी श्रद्धा ऋषिका । श्रद्धा देवता । अनुष्टुप् छन्दः ॥

४९॥

श्रद्धयामिः समिध्यते श्रद्धया ह्यते हविः ।
 श्रद्धां भगस्य मुर्धनि वचसा वेदयामसि ॥१॥
 प्रियं श्रद्धे ददतः प्रियं श्रद्धे दिदासतः ।
 प्रियं भोजेषु यज्वस्विदं म उदितं कृधि ॥२॥
 यथा देवा असुरेषु श्रद्धामुग्नेषु चक्रिरे ।
 एवं भोजेषु यज्वस्वस्माकमुदितं कृधि ॥३॥
 श्रद्धां देवा यजमाना वायुगोपा उपासते ।
 श्रद्धां हृदय्याकूत्या श्रद्धया विन्दते वसु ॥४॥
 श्रद्धां प्रातर्हवामहे श्रद्धां मध्यदिनं परि ।
 श्रद्धां सूर्यस्य निमृचि श्रद्धे श्रद्धापयेह नः ॥५॥

151.

Śraddhayāgñiḥ sām idhyate śraddhāya hnyate haviḥ
 śraddhām bhāgasya mūrdhāni vācasā vedayamasi || 1 || pri-
 yām śraddhe dādataḥ priyām śraddhe didāsataḥ | priyām
 bhojēshu yājvasv idām na uditām kṛidhi || 2 || yāthā devā
 āsureshu śraddhām ugrēshu cakrīre | evām bhojēshu yāj-
 vasv asmākam uditām kṛidhi || 3 || śraddhām devā yājamaṇā
 vāyūgopā upāsate | śraddhām hṛidayyākūtyā śraddhāya
 vindate vāsu || 4 || śraddhām prātāḥ havamahe śraddhām
 madhyāṃdinam pari | śraddhām sūryasya nimrūci śraddhe
 śrād dbāpayehā naḥ || 5 || ७ ||

Ekādāso 'nuvākah.

151

(*Srad-dha* = Faith = adoption of *truth* for life.

Srad = *bat* = *satra* = *addha* = *itha* = *pṛta* = *satya* = *truth*-
Nigh. III. 10)

Sacred fire-divine is kindled by *SRADDHA*, *faith*; by *faith* is the devotion or oblation offered; on the height of fortune, we glorify *faith* with praises. ₁

O *faith*, may you bless the man who gives; O *faith*, bless the man who desires to give; bless the aspirants of enjoyment, bless the sacrificers; may you bless my words. ₂

Divine powers do have *faith* in their grim fight against evil forces. And so grant the boon which has been asked for to our sacrificers who solicit happiness. ₃

Learned enlightened persons, and worshippers, protected by vital air, solicit *faith*. They cherish *faith* with heartfelt devotion. Through *faith*, a man verily acquires wealth, (wordly and spiritual). ₄

We invoke *faith* early at dawn, and again at midday, and also at the setting of the sun; O *SRADDHA*, inspire us in this world with (the truth—abiding) *faith*. ₅

[अथ द्वापदोऽनुवाकः ॥]

(१५२) विषजापावुलरपाततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षत्यास्य सूक्तस्य भारद्वाजः शास क्रषिः । इन्द्रो देवता । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥१०॥

शास इत्या मुहौँ अस्यमित्रखादो अद्भुतः ।
 न यस्य हन्यते सखा न जीयते कदा चन ॥१॥
 स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमूधो वशी ।
 वृषेन्द्रः पुर एतु नः सोमपा अभयंकरः ॥२॥
 वि रक्षो वि मृधो जहि वि वृत्रस्य हनू रुज ।
 वि मन्युमिन्द्र वृत्रहन्नमित्रस्याभिदासतः ॥३॥
 वि न इन्द्र मृधो जहि नीचा यच्छ पृतन्यतः ।
 यो अस्मौ अभिदासत्यधरं गमया तमः ॥४॥
 अपेन्द्र द्विषतो मनोऽप जिज्यासतो वधम् ।
 वि मन्योः शर्म यच्छ वरीयो यवया वधम् ॥५॥

152.

Śāsā itthā mahāñ asy amitrakhādó-ádblhutaḥ | ná yāsya
 hanyáte sákhā ná jíyate kádā canā || 1 || svastidā viśás pátir
 vṛitrahá vimṛidhó vaśi | vṛishéndraḥ purá etu naḥ somapā
 abhayamkarāḥ || 2 || ví ráksho ví mṛídho jahi ví vṛitrásya
 hánū ruja | ví manyúm indra vṛitrahann amítrasyābhidása-
 taḥ || 3 || ví na indra mṛídho jahi nīcā yacha pṛitanyatāḥ |
 yó asmāñ abhidásaty ádharam gamayā támaḥ || 4 || ápendra
 dvisható mánó 'pa jíjyāsato vadhām | ví manyóḥ śárma
 yacha váriyo yavayā vadhām || 5 || 10 ||

(१५३) विषजापावुलरपाततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षत्यास्य सूक्तस्य देवनामय इन्द्रमातर क्रषिका । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥११॥

ईक्ष्यन्तीरपस्युव इन्द्रं जातमुपासते । भेजानासः सुवीर्यम् ॥१॥
 त्वमिन्द्र बलादधि सहसो जातं ओजसः । त्वं वृषन्वृषेदसि ॥२॥

153.

Īñkháyantir apasyúva índram jātām úpāsate | bhejānāsah
 suvīryam || 1 || tvām indra bálād ádhi sáhaso jātá ójasaḥ |
 tvām vṛishan vṛishéd asi || 2 ||

152

O seer, master of his senses, thus praise the Lord, who is mighty, the destroyer of foes, the wonderful, whose friend is never killed nor ever meets a defeat. ₁

May the resplendent Lord come to us and be with us; he is the granter of prosperity, the Lord of men, the slayer of dark forces, the warrior, the subduer, the showerer, the cherisher of divine love and the assurer of safety. ₂

O resplendent Lord, destroy the evil-spirited persons of wickedness, and also the enemies; tear asunder jaws of Nescience, the darkness. O resplendent ones, the subduer of Nescience, baffle the wrath of our adversaries who always threaten us. ₃

O resplendent Lord, destroy our enemies; humble those who are in array against us; send him to the deep dungeoun who seeks to harm us. ₄

May you frustrate the purpose of him who hates us, deprive him of his weapon who seeks to overpower us, grant us full security against his fury and wrath, and ward off his weapon. ₅

153

With full enthusiasm, people of state, approach the king and honour him as soon as he is coronated. They get his blessings in respect of progeny and prosperity. ₁

त्वमिन्द्रासि वृत्रहा व्यन्तरिक्षमतिरः । उद्दयामस्तभ्ना ओजसा ॥३॥
 त्वमिन्द्र सजोषसमर्कं बिभर्षि बाह्वोः । वज्रं शिशान ओजसा ॥४॥
 त्वमिन्द्राभिभूरसि विश्वा ज्ञातान्योजसा । स विश्वा भुव आभवः ॥५॥

tvám indrāsi vṛtrahā vy
 antāriksham atirah | úd dyām astabhmā ójasā || 3 || tvám
 indra sajóshasam arkám bibharshi bāhvoh | vājraṃ śiśāna
 ójasā || 4 || tvām indrābhibhūr asi viśvā jātāny ójasā | sá
 viśvā bhūva ábhavaḥ || 5 || 11 ||

(१५४) अतुष्यन्नासतुष्यन्नाततर्ष सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्य वैवस्वती यमी ऋषिका । भावहृतं देवता । अतुषुप् छन्दः ॥

॥१२॥

सोम एकेभ्यः पवते घृतमेक उपासते ।
 येभ्यो मधु प्रधावति तौश्विदेवापि गच्छतात् ॥१॥
 तर्पसा ये अनाधृष्यास्तर्पसा ये स्वर्ययुः ।
 तपो ये चक्रिरे महस्ताँश्विदेवापि गच्छतात् ॥२॥
 ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरासो ये तनूत्यजः ।
 ये वा सहस्रदक्षिणास्तौश्विदेवापि गच्छतात् ॥३॥
 ये चित्पूर्वं ऋतसापे ऋतावान ऋतावृधः ।
 पितृन्तर्पस्वतो यम तौश्विदेवापि गच्छतात् ॥४॥
 सहस्रणीथाः कवयो ये गोपायन्ति सूर्याम् ।
 ऋषीन्तर्पस्वतो यम तपोजाँ अपि गच्छतात् ॥५॥

154.

Sóma ékebhyah pavate ghṛitām éka úpāsate | yébhyo
 mádhu pradhávati táñś eid evápi gachatāt || 1 || tápasā yé
 anādhṛishyās tápasā yé svār yayúh | tápo yé cakriré máhas
 táñś eid evápi gachatāt || 2 || yé yúdhyanthe pradhāneshu
 śúrāso yé tanūtyájah | yé vā sahásradakshinās táñś eid
 evápi gachatāt || 3 || yé cit pūrva ṛitasápa ṛitāvāna ṛitā-
 vrīdhah | pitṛīm tápasvato yama táñś eid evápi gachatāt || 4 ||
 sahásraṇīthāh kaváyo yé gopāyānti sūryam | ṛishīm tápas-
 vato yama tapojān āpi gachatāt || 5 || 12 ||

O resplendent king, you have been chosen to the mighty position on account of your strength and energy. You, O showerer, are indeed a blessing. ₂

O resplendent king, you are the slayer of enemies; you (like the sun) spread out light in your firmament; you uphold the sovereignty by your power. ₃

O resplendent king, you bear your well-beloved and adorable bolt of justice and authority in your arms, sharpening it with your supreme might. ₄

O resplendent king, you overpower all beings by your might; your glory reaches all worlds. ₅

154

O the departed soul, the divine elixir is prepared for some like you, others accept clarified butter; there are still others who go to those to whom the honey flows. ₁

There are some who through penance have become unassailable; there are others who through austerity have gone to heaven, and there are others who have performed rigorous austerity. (O departed soul), all these paths of asceticism are open to you. ₂

There are some who fight in battle, there are heroes who cast their lives, and there are others who have presented thousands of offerings. (O departed soul), these paths (of heroism and bravery) are also open to you. ₃

(O departed soul), in your next life, may you have a nice parentage, consisting of observers of truth. ₄

(O departed soul), in your new life, may you be re-born in the family of *rsis*, notable for their austerity, who keep the light of knowledge burning, and are the leaders of thousands, who are intelligent. ₅

(१५५) पञ्चपञ्चाशदुत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षत्यास्य सूक्तस्य भारद्वाजः शिरिम्बिष्ठ ऋषिः । (१, ४) प्रथमाचतुर्थ्योर्किञ्चोरलक्ष्मीघ्नोऽर्थः,
(२-३) द्वितीयातृतीययोर्ब्रह्मणस्पतिः, (५) पञ्चम्याश्च विषे देवा देवताः । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥ १३ ॥

अरायि काणे विकटे गिरिं गच्छ सदान्वे ।
 शिरिम्बिष्ठस्य सत्वभिस्तेभिश्चा चातयामसि ॥१॥
 चत्तो इतश्चत्तामुतः सर्वा भ्रूणान्यारुषी ।
 अराय्यं ब्रह्मणस्पते तीक्ष्णशृङ्गोदृषन्निहि ॥२॥
 अदो यदारु प्लवते सिन्धोः पारे अपूरुषम् ।
 तदा रभस्व दुर्हणो तेन गच्छ परस्तरम् ॥३॥
 यद्वा प्राचीरजगन्तोरो मण्डूरधाणिकीः ।
 हुता इन्द्रस्य शत्रवः सर्वे बुद्बुदयाशवः ॥४॥
 परीमे गामनेषत पर्यग्निर्महषत ।
 देवेष्वकृत श्रवः क इमाँ आ दधर्षति ॥५॥

155.

Ārayi kāṇe vīkaṭe girīm gacha sadānve | śirimbīṭhasya
 sātvaḥhis téblishi tvā cātayāmasi || 1 || cattó itāṣ cattāmūtaḥ
 sārvaḥ bhrūṇāny āruṣhī | arāyyam brahmaṇas pate tīkṣha-
 ṣṛṅgodṛṣhām ihi || 2 || adó yád dāru plāvate síndhoḥ pārē
 apūrushām | tād ā rabhasva durhaṇo téna gacha parasta-
 rām || 3 || yád dha prācīr ājagantóro maṇḍūrādhānikīḥ | hatā
 indrasya śātravaḥ sārve budbudáyāśavaḥ || 4 || pārimé gām
 aneshata páry agnīm aṛishata | devéshv akrata śrávaḥ ká
 imāñ ā dadharshati || 5 || 13 ||

(१५६) षट्पञ्चाशदुत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षत्यास्य सूक्तस्याग्नेयः केतुर्ऋषिः । अग्निर्वैवता । गायत्री छन्दः ॥

॥ १४ ॥ अग्निं हिन्वन्तु नो धियः सप्तिमांश्चुमिवाजिषु । तेन जेष्म धनधनम् ॥१॥
 यया गा आकरामहे सेनयाम्ने तवोत्या । तां नो हिन्व मघत्तये ॥२॥

156.

Agnīm hinvantu no dbíyaḥ sáptim āśúm ivājīṣhu | téna
 jeshma dhānam-dhanam || 1 || yáyā gá ākārāmahe sénayāgne
 távotyá | tām no hinva maghāttaye || 2 ||

155

We scare you away, the miserable, ill-favoured, deformed, ever-railing misfortune (famine) to distant deserted mountains; we scare you away with the help of the rain-loaded clouds. ₁

May she, (Lady Distress) the destroyer of each embryo, be scared away from this world, be scared away to the next world. O wise preceptor, armed with piercing rays of light, come and drive away this distress. ₂

Far off from here, at the river's edge, floats a wooden (boat) without a man. Seize it. It is not easy to avoid or kill the distress; with its help go to the distant shore. ₃

When utterers of discordant sounds as that of the swiftly moving clouds depart, all the adversaries of the resplendent sun-divine (i.e. the clouds) disappear like bubbles (from the surface of water). ₄

These Nature's bounties bring back the lost wealth; they enkindle the fire of hope; they provide food for the enlightened. Who has the courage to challenge them? ₅

156

May our religious performances, rituals and others, bring sacred fire hither like a swift charger in battle; may we through him acquire all wealth. ₁

Send us, O adorable Lord, for the acquisition of wealth, that army with which we may acquire cattle and other riches through your protection. ₂

आग्नें स्थूरं रयिं भरं पूषुं गोमन्तमश्विनम् । अद्धि खं वर्तयां पुणिम् ॥३॥
 अग्ने नक्षत्रमजरमा सूर्यं रोहयो दिवि । दधज्योतिर्जनेभ्यः ॥४॥
 अग्ने केतुर्विशामसि प्रेष्ठः श्रेष्ठ उपस्थसत् । बोधां स्तोत्रे वयो दधत् ॥५॥

āgne sthūrām
 rayīm bhara prithūm gómantam aśvīnam | ādhi khām
 vartáyā paṇīm || 3 || āgne nákshatram ajáram ā sūryam ro-
 hayo divi | dádhaḥ jyótir jānebhyah || 4 || āgne ketúr viśām
 asi prēsthah śrēsthā upasthasát | bódhā stotrē váyo dá-
 dhat || 5 || 14 ||

(१५७) सप्तपञ्चाशदुत्तरप्राक्तमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षस्यास्य सूक्तस्यास्यो भुवनाः औषनः सायनो वा क्रफि । विश्वे देवा देवताः । द्विष्या विदुर् ऋषयः ॥

॥१५॥ इमा नु कं भुवना सीषधामेन्द्रश्च विश्वे च देवाः । १
 यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां चादित्यैरिन्द्रः सह चीकृपाति ॥१॥ २
 आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिरस्माकं भूत्वविता तनूनाम् । ३
 हत्वाय देवा असुरान्यदायन्देवा देवत्वमभिरक्षमाणाः ॥२॥ ४
 प्रत्यञ्चमर्कमनयञ्छचीभिरादित्स्वधामिषिरां पर्यपश्यन् ॥३॥ ५

157.

Imā nú kam bhúvanā sīshadhāmēndraḥ ca vīśve ca
 devāḥ || 1 || yajñām ca naś tanvām ca prajāṁ cādityaír īn-
 draḥ sahā cikṛpāti || 2 || ādityaír īndraḥ sāgaṇo marúdbhir
 asmākam bhūtv avitā tanūnām || 3 || batvāya devā āsurān yád
 āyaṁ devā devatvām abhirákṣhamāṇāḥ || 4 || pratyāñcam
 arkām anayañ chácibhir ād ít svadhām ishirām páry apaś-
 yan || 5 || 15 ||

Bring us, O adorable Lord, substantial and extensive wealth, consisting of cattle and horses; sprinkle the sky with rain; please expel the black marketeer (miser and wicked), or change his nature. ₃

O adorable Lord, you have elevated the eternal sun in the firmament, giving light to the people. ₄

O adorable Lord, you are the best beloved and most excellent ensign of the people; may you appreciate our love and grant good life to the praiser. ₅

157

May we, along with the resplendent power behind the Sun and the universal bounties of Nature, bring into subjugation all these worlds. ₁

May the power behind the sun and the solar rays, perfect our worship and our bodies and our offspring. ₂

May the power behind the sun and the solar rays, associated with the cloud-bearing winds, be the protector of our bodies. ₃

When the forces of Nature could successfully subdue and slay the evil forces, then really it becomes evident that the deities really have divinity well preserved. ₄

When the worshippers with their sincerity offer praise in honour of Nature's bounties, then men behold around them all blessings descending swiftly like rain. ₅

(१५८) अष्टपञ्चाशदुत्तराततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षस्यास्य सूक्तस्य सौर्यश्चक्षुर्देवि । सूर्यो देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ सूर्यो नो दिवस्पातु वातो अन्तरिक्षात् । अग्निर्नः पार्थिवेभ्यः ॥१॥
 जौषां सवितर्यस्य ते हरः शतं सुवो अर्हति । पाहि नो दिद्युतः पतन्त्याः ॥२॥
 चक्षुर्नो देवः सविता चक्षुर्न उत पर्वतः । चक्षुर्धाता दधातु नः ॥३॥
 चक्षुर्नो धेहि चक्षुषि चक्षुर्विख्ये तनूभ्यः । सं चेदं वि च पश्येम ॥४॥
 सुसंहर्षा त्वा वयं प्रति पश्येम सूर्य । वि पश्येम नृचक्षसाः ॥५॥

158.

Sūryo no divás pātu váto antárikshāt | agnir naḥ pā-
 thivebhyaḥ || 1 || jóshā savitar yásya te hárāḥ śatām savāñ
 árbati | pāhí no didyútaḥ pátantyāḥ || 2 || cákshur no devāḥ
 savitá cákshur na utá párvataḥ | cákshur dhātá dadhātu
 naḥ || 3 || cákshur no dñehi cákshushe cákshur vikhyai ta-
 núbhyaḥ | sám cedām ví ca paśyema || 4 || susamdr̥śam tvā
 vayām prāti paśyema sūrya | ví paśyema nṛicákshasaḥ
 || 5 || 16 ||

(१५९) एकोपञ्चाशदुत्तराततमं सूक्तम्

(१-५) षडृषस्यास्य सूक्तस्य पौलोमी शशी क्रविका । शशी देवता । मनुहुए छन्दः ॥

॥१॥

उदसौ सूर्यो अगादुदये मामको भगः ।
 अहं नदिद्वला पतिमभ्यसाक्षि विषासहिः ॥१॥
 अहं केतुरहं मुर्धाहमुग्रा विवाचनी ।
 ममेदनु क्रतुं पतिः सेहानाया उपाचरेत् ॥२॥

159.

Úd asaú sūryo agād úd ayām māmako bhágah | ahám
 tát vidvalá pátim abhy àsākshi vishāsahī || 1 || ahám ketúr
 ahám mūrdhāhám ugrā vivācanī | māméd ānu krátum pátiḥ
 sehānáyā upācaret || 2 ||

158

May the sun protect us from miseries dwelling in heaven, and the vital wind from those adversities dwelling in the firmament, and fire from those foes dwelling on this earth. ₁

May the sun, whose radiance merits a hundred acknowledgements, be propitiated by our praises; may it protect us from the falling bolts (of our enemies). ₂

May the divine sun grant us sight; may the clouds grant us sight; may earth grant us sight. ₃

Give sight, O sun, to our eyes; bestow sight to our children born of our bodies. May we look upon (with this sight) the world, and look into (the inner mysteries of it). ₄

May we look upon you, O sun, the bright beholder of all; may we look into the things which are visible to human eyes. ₅

159

The sun has gone up; my prosperity and happiness also have mounted high. Quite sure, I have regained the love of my husband, triumphing over my rivals. ₁

I am the emblem, I am the head, I am supreme and now I dictate; my husband must conform to my will; rivals now I have

मम पुत्राः शत्रुहणोऽथो मे दुहिता विराट् ।
 उताहमस्मि संजया पत्यौ मे श्लोक उत्तमः ॥३॥
 येनेन्द्रो हविषा कृत्वाभवह्युम्युत्तमः ।
 इदं तदकि देवा असपत्ना किलाभुवम् ॥४॥
 असपत्ना सपत्नानी जयन्त्यभिभूवरी ।
 आवृक्षमन्यासां वर्चो राघो अस्थेयसामिव ॥५॥
 समर्जेषमिमा अहं सपत्नीरभिभूवरी ।
 यथाहमस्य वीरस्य विराजानि जनस्य च ॥६॥

māma putráḥ śatrubhāṇó 'tho me
 duhitá virát | utábám asmi samjayá pátyau me ślóka utta-
 mātḥ || 3 || yénéndro havishā kritvy ábhavad dyumny út-
 tamātḥ | idám tát akri devā asapatná kílabhuvan || 4 ||
 asapatná sapatnaghní jáyanty abhibhúvarī | ávriksbam anyá-
 sām várco rádhó ástheyasām iva || 5 || sām ajaishbam imá
 ahám sapátnīr abhibhúvarī | yátbāhām asyá vírásyā virájāni
 jánasya ca || 6 || 17 ||

(१९०) षष्ठ्युत्तराध्यायस्य सूक्तम्

(१-५) षष्ठ्युत्तराध्यायस्य सूक्तस्य वैश्वामित्रः पूरणं कृषिः । इन्द्रो देवता । मिथुनं इन्द्रः ।

॥१८॥ : मेस्याभिर्वयसो अस्य पाहि सर्वथा वि हरी इह मुञ्च ।
 इन्द्र मा त्वा यजमानासो अन्ये नि रीरमन्तुर्भ्यमिमे सुतासः ॥१॥
 तुभ्यं सुतास्तुर्भ्यमु सोत्वासस्त्वां गिरः श्वाच्या आ ह्वयन्ति ।
 इन्द्रेदमय सर्वान् जुषाणो विश्वस्य विद्वौ इह पाहि सोमम् ॥२॥

160.

Tivrásyābhíhvayaso asyá páhi sarvarathá ví hári ihá
 muñca | índra má tvā yájamānāso anyé ní rīraman túbhyam
 imé sutásah || 1 || túbhyam sutás túbhyam n sótvāsas tvám
 grāḥ śvātryā á hvayanti | índredám adyá sávanam juśbhāṇó
 víśvasya vidvāñ ihá páhi sómam || 2 ||

My sons are the destroyers of my enemies; my daughter is a queen; and I am victorious. My and my husband's mutual love has a wide reputation. ³

O enlightened, I have offered that oblation which has been offered by the one, the most illustrious and thus I have become renowned and most powerful; I have freed myself from my rival damsels. ⁴

I am free from rivals; I am now the destructress of rivals, victorious and triumphant; I have seized other's glory as if it were the wealth of weaker dames, who do not endure long. ⁵

I have gained victory over these my rivals, so that I have my imperial sway over this hero and his people. ⁶

160

Taste this divine elixir, combined with sacrificial food; unyoke here your energies yoked to your swift cosmic chariot; let no other worshipper detain you; these libations are for your alone. ¹

For you are the devotional elixir juices that have been poured out; for you are those which are to be poured out. Our resonant songs invite you, O Lord of resplendence, cognizant of all things, may you, delighted with our present worship, accept the loving devotions and enjoy. ²

य उंशता मनसा सोममस्मै सर्वहृदा देवकामः सुनोति ।
 न गा इन्द्रस्तस्य परा ददाति प्रशस्तमिच्छारुमस्मै कृणोति ॥३॥
 अनुस्पष्टो भवत्येषो अस्य यो अस्मै रेवान्न सुनोति सोमम् ।
 निररुल्लो मघवा तं दधाति ब्रह्मद्विषो हृत्यनानुदिष्टः ॥४॥
 अश्वायन्तो गव्यन्तो वाजयन्तो हवामहे त्वोपगन्तवा उ ।
 अभूषन्तस्ते सुमतौ नवायां वयमिन्द्र त्वा शुनं हुवेम ॥५॥

yá usatá mánasā
 sómam asmai sarvahrídā devákāmaḥ sunóti | ná gā índras
 tásya párá dadāti prasastám ic cārum asmai kṛṇoti || 3 ||
 ánuspashto bhavaty eshó asya yó asmai revān ná sunóti
 sómam | nír aratnaú maghávā táṁ dadhāti brahmadvísho
 hantý ánānudishtah || 4 || aśvāyānto gavyānto vājáyanto há-
 vāmahe tvópagantavá u | ābhúshantas te sumataú nāvāyāṁ
 vayám indra tvā śunām huvema || 5 || 18 ||

(१६१) एकषष्ट्युत्तराततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्य प्राजापत्यो यक्ष्मनाशन क्रुषिः । इन्द्राग्नी राजयक्ष्मघ्नरूपोऽयौ वा देवता ।

(१-४) प्रथमादिचतुर्केषां त्रिष्टुप्, (५) पञ्चम्याभ्यानुष्टुप् छन्दसी ॥

॥१९॥ मुञ्चामि त्वा हविषा जीवनाय कर्मज्ञातयस्मादुत राजयक्ष्मात् ।
 ग्राहिर्जग्राह यदि वैतदेनं तस्या इन्द्राग्नी प्र मुमुक्तमेनम् ॥१॥
 यदि क्षितायुर्यदि वा परेतो यदि मृत्योरन्तिकं नीत एव ।
 तमा हरामि निर्रतेरुपस्थादस्पर्षमेनं शतशारदाय ॥२॥

161.

Muñcāmi tvā havíshā jīvanāya kām ajñātayakshmat
 utá rājayakshmat | grāhir jagrāha yádi vaitád enaṁ tásyā
 indrāgnī prá mumuktam enam || 1 || yádi kshítáyur yádi vā
 páreto yádi mṛityór antikām nīta evá | táṁ á harāmi nír-
 riter upásthād áspārsham enam śatásāradāya || 2 ||

Whosoever submits to the Lord with full reliance and sincerity and offers the devotion to Him with all his heart and spirit, the Lord does not deprive him of his wealth, but gives him beautiful and excellent riches. ₃

He looks with loving favours on the man who like a rich man offers sweet devotion to Him. The bounteous Lord supports him with hundred arms, and He destroys them who are malicious against godly people. ₄

Wishing for vigour, for wealth, for food (or horses, cows and viands), we invoke you, O Lord of resplendence, that you may come to us; fully satisfied with your latest favours, we invoke you, O Supreme Lord, the giver of happiness. ₅

161

By means of the oblation, I set you (O patient,) free to live safe from undeveloped consumption and from royal consumption; and if the seizer (i.e. the consumption) has already seized (the patient), then you, O resplendent Lord and fire-divine, set him free. ₁

If he (the patient) be of wasted life, or already dead, or he lies to the verge of death, I shall try to bring him back from the lap of Probability. I make him strong enough to live for a hundred years. ₂

सहस्राक्षेण शतशारदेन शतायुषा हविषाहार्षमेनम् ।
 शतं यथेमं शरदो नयातीन्द्रो विश्वस्य दुरितस्य पारम् ॥३॥
 शतं जीव शरदो वर्धमानः शतं हेमन्ताञ्छतमु वसन्तान् ।
 शतमिन्द्राग्नी संविता बृहस्पतिः शतायुषा हविषेमं पुनर्दुः ॥४॥
 आहार्षं त्वाविदं स्वा पुनरागाः पुनर्नव ।
 सर्वाङ्ग सर्वं ते चक्षुः सर्वमायुश्च तेऽविदम् ॥५॥

saha-

srākshēṇa śatāśāradena śatāyushā havishāhārsham enam |
 śatam yāthemam śarādo náyātíndrō víśvasya duritāsya
 pārām || 3 || śatam jīva śarādo vārdhamānaḥ śatam heman-
 tāñ chatām u vasantān | śatam indrāgnī savitā bṛhaspātīḥ
 śatāyushā havishemam pūnar duḥ || 4 || āhārsham tvāvidam
 tvā pūnar āgāḥ punarnava | sārvaṅga sārvaṁ te cākshuḥ
 sārvaṁ āyus ca te 'vidam || 5 || 19 ||

(१६२) ब्रह्मणोऽग्निं संविदानो रक्षोहा बाधतामितः ।

(१-६) यदुष्मत्स्य सत्तस्य ब्राह्मो रक्षोहा इति । गर्भसमाधानरूपोऽर्थो वेद्यता । अनुक्तं इत्यर्थः ॥

॥२०॥

ब्रह्मणाग्निः संविदानो रक्षोहा बाधतामितः ।
 अमीवा यस्ते गर्भं दुर्णामा योनिमाशये ॥१॥
 यस्ते गर्भममीवा दुर्णामा योनिमाशये ।
 अग्निष्टं ब्रह्मणा सह निष्कल्यादमनीनशत् ॥२॥
 यस्ते हन्ति पतयन्तं निषत्सु यः संरीसूपम् ।
 जातं यस्ते जिघांसति तमितो नाशयामसि ॥३॥

162.

Brāhmaṇāgnīḥ samvidānō rakshohā bādhatām itāḥ |
 āmīvā yās te gārbhaṁ durṇāmā yōnim āśāye || 1 || yās te
 gārbham āmīvā durṇāmā yōnim āśāye | agnīḥ śam brāh-
 maṇā sahā nīśh kravyādam anīnaśat || 2 || yās te hānti pa-
 tāyantam nishatsnūm yāḥ sarisripām | jātām yās te jīghāṁ-
 sati tām itō nāśayāmasi || 3 ||

I have rescued him with an oblation having a thousand eyes, conferring a hundred years, giving life for a century, so that the Lord of resplendence may conduct him beyond all harm for a hundred years. ३

Regaining your strength, O patient, live for a hundred autumns, a hundred winters, a hundred springs; may the sun, fire-divine, creator and universal god, propitiated by this century-yielding oblation, give this man back to us for a hundred years. ४

I have rescued you, O patient, I have found you; come back again; yes, now you are young again, quite sound in body; I have obtained for you all your senses, your whole life. ५

162

May adorable Lord, the destroyer of the wicked, consenting to our prayer, remove all the evil causes. (infections, contagions and virus), who in the form of sickness assails your embryo, and who, as the disease DURNAMAN, assails your womb. १

May adorable Lord, concurring in our prayer, destroy the cannibal who, as sickness, assails your embryo, who, as the disease DURNAMAN, assails your womb. २

May we exterminate hence the evil causes, (virus and others), which destroy the impregnating energy, the germ as it settles, the moving embryo, who seeks to destroy the babe when born. ३

यस्ते ऊरू विहरत्यन्तरा दंपती शये ।
 योनिं यो अन्तरारेब्धि तमितो नाशयामसि ॥४॥
 यस्त्वा भ्राता पतिर्भूत्वा जारो भूत्वा निपद्यते ।
 प्रजां यस्ते जिघांसति तमितो नाशयामसि ॥५॥
 यस्त्वा स्वप्नेन तमसा मोहयित्वा निपद्यते ।
 प्रजां यस्ते जिघांसति तमितो नाशयामसि ॥६॥

yás ta ūrū viharaty antarā
 dāmpatī śāye | yónim yó antár ārelhi tám itó nāṣayāmasi
 || 4 || yás tvā bhrātā pátir bhūtvā jāró bhūtvā nipádyate |
 prajāṃ yás te jígghānsati tám itó nāṣayāmasi || 5 || yás tvā
 svápnena támasā mōhayitvá nipádyate | prajāṃ yás te
 jígghānsati tám itó nāṣayāmasi || 6 || 20 ||

(१६३) निषहयुक्ताततमं सूक्तम्

(१-६) ऋषयस्तस्य सूक्तस्य काश्यपो विद्वा कविः । यक्षमनाशनरूपोऽयं देवता । अनुष्टुप् छन्दः ।

॥२१॥

अक्षीभ्यां ते नासिकाभ्यां कर्णीभ्यां छुबुकादधि ।
 यक्ष्मं शीर्ष्यं मुस्तिष्काञ्छिद्धाया वि वृहामि ते ॥१॥
 ग्रीवाभ्यस्त उष्णिहाभ्यः कीकसाभ्यो अनुक्यात् ।
 यक्ष्मं दोष्यं मसाभ्यां बाहुभ्यां वि वृहामि ते ॥२॥
 आन्त्रेभ्यस्ते गुदाभ्यो वनिष्ठोर्द्धयादधि ।
 यक्ष्मं मर्तन्नाभ्यां यक्रः प्लाशिभ्यो वि वृहामि ते ॥३॥

163.

Akshībhyāṃ te nāsikābhyāṃ kārṇābhyāṃ chūbukād
 ādhi | yākshman śīrshanyāṃ mastīshkāj jihvāyā ví vṛihāmi
 te || 1 || grīvābhyas ta ushṇīhābhyah kīkasābhyo anūkyāt |
 yākshman doshanyāṃ ānsābhyāṃ bāhūbhyāṃ ví vṛihāmi
 te || 2 || antrēbhyas te gūdābhyo vanishthór hṛidayād ādhi |
 yākshman mātasnābhyāṃ yaknāḥ plāśibhyo ví vṛihāmi te
 || 3 ||

May we exterminate hence the evil causes who separate your thighs, who lie between husband and wife, who, entering your womb, devour the seed. ⁴

May we exterminate hence the evil causes, who in the form of brother, husband, or paramour, approach you, and seek to destroy your offspring. ⁵

May we exterminate hence the evil causes (mental, physical and environmental), who having beguiled you by sleep or darkness, approach you, and seek to destroy your offspring. ⁶

163

I, the master physician, and the disease specialist, banish disease (phthisis) from your eyes, from your nose, from your ears, from your chin, from your head, from your brain, from your tongue. ¹

I banish disease from your neck, from your sinews, from your bones, from your joints, from your upper arms, from your shoulders, and from your fore-arms. ²

I banish disease from your entrails, from your anus, from your abdomen, and from your heart, from your kidneys, from your liver, from your other viscera. ³

ऊरुभ्यां ते अष्टीवद्भ्यां पाष्णिभ्यां प्रपदाभ्याम् ।
यक्ष्मं श्रोणिभ्यां भासदाद्भंससो वि वृहामि ते ॥४॥
मेहनाह्ननकरणाऽलोमभ्यस्ते नखेभ्यः ।
यक्ष्मं सर्वेस्मादात्मनस्तमिदं वि वृहामि ते ॥५॥
अङ्गादङ्गाऽलोमोऽलोमो जातं पर्वणिपर्वणि ।
यक्ष्मं सर्वेस्मादात्मनस्तमिदं वि वृहामि ते ॥६॥

ūrúbhyām te asbthīvādbhyām pārshṇibhyām prāpadā-
bhyām | yākshmaṁ śronibhyām bhāsadād bhānsaso ví vṛi-
hāmi te || 4 || méhanād vanamkāraṇāl lómabhyas te nakhé-
bhyah | yākshmaṁ sārvasmād ātmānas tām idām ví vṛi-
hāmi te || 5 || āṅgād-aṅgāl lómno-lomno jātām pārvaṇi-pār-
vaṇi | yākshmaṁ sārvasmād ātmānas tām idām ví vṛihāmi
te || 6 || 21 ||

(११४) ऋतुवष्टुत्पातस्य सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्वस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः प्रचेता ऋषिः । दुःस्वप्ननाशनकपोऽर्षो देवता । (१-२, ४) प्रथम-
द्वितीयाचतुर्थीनामृचामनुष्टुप्, (३) तृतीयायाञ्छिष्टुप्, (५) पञ्चम्याश्च पङ्क्तिश्छन्दसि ॥

॥२२॥

अपेहि मनसस्पतेऽपं क्राम पुरश्चर ।
परो निर्रैत्या आ चक्ष्व बहुधा जीवतो मनः ॥१॥
भद्रं वै वरं वृणते भद्रं युञ्जन्ति दक्षिणम् ।
भद्रं वैवस्वते चक्षुर्बहुत्रा जीवतो मनः ॥२॥
यदाशसा निःशसाभिःशसोपारिम जाग्रतो यत्स्वपन्तः ।
अमिर्विश्वान्यप दुष्कृतान्यजुष्टान्यारे अस्मद्धातु ॥३॥

164.

Āpehi manasas paté 'pa krāma parāś cara | paró nír-
rityā ā cakshva bahudhā jīvato mánah || 1 || bhadráṁ vai
váram vṛinate bhadráṁ yuñjanti dákshinaṁ | bhadráṁ vai-
vasvaté cākshur bahutrā jīvato mánah || 2 || yád āśāsā niḥ-
śāsābhiśāsopārimá jágrato yāt svapántah | agnír víśvāny
āpa dushkritāny ájushtāny āré asmád dadhātu || 3 ||

I banish disease from your thighs, from your knees, from your heels, from your toes, from your loins, from your buttocks, from your private parts. ⁴

I banish disease from your urethra, from your bladder, from your hair, from your nails, from your whole person. ⁵

I banish disease from each limb, from each hair, from each joint where it is generated, from your whole person. ⁶

164

O the mental sickness (causing evil dreams), begone, depart, proceed to a distance; look at distress far off; the mental behaviours of a human being are manifold. ,

Men solicit the boon of good fortune; they acquire abundant affluence. I see the suspicious sight of the Lord ordainer; the human mind is so complex. ²

Whatever sin we have committed by speaking to others, speaking against others, speaking evil about others, whether waking or sleeping, may the adorable Lord remove all such abhorring sins far from us. .

यदिन्द्र ब्रह्मणस्पतेऽभिद्रोहं चरामसि ।
 प्रचेता न आङ्गिरसो द्विषतां पात्वंहसः ॥४॥
 अजैष्माद्यासनाम् चाभुमानागसो वयम् ।
 जाग्रत्स्वप्नः संकल्पः पापो यं द्विष्यस्तं स ऋच्छतु यो नो द्वेष्टि तमृच्छतु ॥५॥

yád

indra brahmanas pate 'bhidrohám carāmasi | pracetā na
 āṅgirasó dvishatām pātv ānhasah || 4 || ājaishmādyāsanāma
 cābhūmānāgasō vayām | jāgratsvapnāḥ saṁkalpāḥ pāpó
 yām dvishmās tām sá rīchatu yó no dvēshti tām rīchatu
 || 5 || 22 ||

(१६५) पञ्चषष्ठ्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चषष्ठ्यास्य सूक्तस्य नैर्ऋतः कपोत ऋषिः । विश्वे देवा वेषताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२३॥ देवाः कपोत इषितो यदिच्छन्दूतो निर्रित्या इदमाजुगाम ।
 तस्मा अर्चाम कृणवाम निष्कृतिं शं नो अस्तु द्विपदे शं चतुष्पदे ॥१॥
 शिवः कपोत इषितो नो अस्त्विनागा देवाः शकुनो गृहेषु ।
 अग्निर्हि विप्रो जुषतां हविर्नः परि द्वेष्टिः पक्षिणी नो वृणक्तु ॥२॥
 द्वेष्टिः पक्षिणी न दभात्यस्मानाष्ट्यां पदं कृणुते अग्निधाने ।
 शं नो गोभ्यश्च पुरुषेभ्यश्चास्तु मा नो हिंसीद्विह देवाः कपोतः ॥३॥
 यदुल्लूको वदति मोघमेतद्यत्कपोतः पदमग्नौ कृणोति ।
 यस्य दूतः प्रहित एष एतत्तस्मै यमाय नमो अस्तु मृत्यवे ॥४॥

165.

Dévāḥ kapóta ishító yád ichán dūtó nírṛityā idám āja-
 gāma | tasmā arcāma kṛṇāvāma nīshkṛitim śām no astu
 dvipāde śam cātushpade || 1 || śivāḥ kapóta ishító no astv
 anāgā devāḥ śakunó grihēshu | agnīr hí vípro jushátām
 havīr naḥ pári hetīḥ pakshīnī no vṛṇaktu || 2 || hetīḥ pakshīnī
 ná dabhāty asmān āshṭryām padām kṛṇute agnidhāne |
 śam no góbhyaḥ ca pūrushebhyaḥ cāstu mā no hiṁsīd ihá
 devāḥ kapótah || 3 || yád ūlūko vādati moghām etád yát
 kapótah padām agnau kṛṇóti | yāsya dūtāḥ práhita eshá
 etát tásmāi yamāya námo astu mrityāve || 4 ||

O Lord of resplendence, O Lord of divine wisdom, whatever sin we run into, save us therefrom, and may the wisest of the enlightened ones protect us from the malignity of our enemies. ₄

We have triumphed today, we have won, we have become free from guilt; may evil designs cherished in waking state or while asleep be transferred to him whom we hate, be transferred to him who hates us. ₅

165

(*Kapota*, dove or pigeon, comes as a messenger of Death. Many of us have premonitions or the prior feelings of the approaching death. *Kapota* is the *udana prana*, or that vital force which takes us away from the body).

O Nature's bounties, let us appreciate the mission of the bird, the pigeon, for which he has been sent to us as the messenger of calamity, the uncertainty, and for which he so often comes. Let us make atonement. May prosperity be given to our bipeds and quadrupeds. ₁

O Nature's bounties, may the dove, the harmless bird, sent to our dwellings, the messenger, be auspicious. May the wise fire-divine approve of our oblation, and may the weapon borne on wings (i.e. the arrow with winged tails) not fall on us. ₂

May the weapon borne on wings (of the dove) do us no harm; he takes his place upon the touchwood, the seat of fire-divine. May prosperity attend our cattle and our people. Let not the messenger dove, O Nature's bounties, do us any harm here. ₃

May that which the bird owl shrieks be in vain. May he (the dove) take his place by the side of the fire-hearth. May this reverence be paid to the ordainer, the Lord of Death, since it is he, who sends the messenger (the dove or pigeon). ₄

ऋचा कुपोतं नुदत प्रणोदमिषं मदन्तः परि गां नयध्वम् ।
संयोपर्यन्तो दुरितानि विश्वा हित्वा न ऊर्जं प्र पतात्यतिष्ठः ॥५॥

ricā kapótam

nudata prañódam ísham mádantaḥ pári gām nayadhvam |
saṃyopáyanto duritáni víśvā hitvá na ūrjam prá patāt
pátishthaḥ || 5 || 23 ||

(१६१) पदप्रचुरणमतमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्चस्वास्त्य सूक्तस्य वैराजः शाकरो वा ऋचम क्रफि । सपन्नन्कपोऽर्चो देवता ।

(१-४) प्रथमाविषतुर्कषामनुबुद्ध, (५) पञ्चम्याथ न्यापयितुमर्हती ।

॥२४॥

ऋचमं मा समानानां सपन्नानां विषासहिम् ।
हन्तारं शत्रूणां कृधि विराजं गोपतिं गवाम् ॥१॥
अहमस्मि सपन्नहेन्द्र इवारिष्टो अक्षतः ।
अधः सपन्ना मे पदोरिमे सर्वे अभिष्ठिताः ॥२॥
अत्रैव वोऽपि नह्याम्युभे आनीं इव ज्यया ।
वाचस्पते नि वेधेमान्यथा मदधरं वदान् ॥३॥
अभिभूरहमागमं विश्वकर्मेण धाम्ना ।
आ वीश्वत्तमा वो ब्रतमा वोऽहं समितिं ददे ॥४॥
योगक्षेमं व आदायाहं मूयासमुत्तम आ वो मूर्धानमक्रमीम् ।
अधस्पदान्म उहदत मण्डूका इवोदकान्मण्डूका उदकादिव ॥५॥

166.

Rishabhām mā samānānām sapātnānām vishāsahīm |
hantāram śātrūṇām kṛidhi virājam gópatim gávām || 1 ||
ahām asmi sapatnahéndra-ivárishto ákshataḥ | adhāḥ sa-
pātnā me padór ime sārve abhíshthitāḥ || 2 || átraivá vó 'pi
nahyāmy ubhé ártñi iva jyáyā | vācas pate ní shedhemān
yáthā 'mád ádharam vādān || 3 || abhibhūr ahām ágamam
viśvákarmēṇa dhāmnā | á vaṣ cittām á vo vratām á vo
'hām sámitim dade || 4 || yogakshemām va ādāyāhām bhū-
yāsam uttamā á vo mūrdhānam akramīm | adhaspadān ma
úd vadata maṇḍūkā ivodakān maṇḍūkā udakād iva || 5 || 24 ||

May you, praised by our hymns, O Nature's bounties, drive out the messenger bird who deserves to be driven out; exhilarated may you grant us food and cattle, and dissipate all our misfortunes; abandoning our food, may the swift bird of death fly away. ₅

166

Make me, O resplendent Lord, strong among my equals, victor over my rivals, the slayer of my enemies, a sovereign, and a lord of wealth and wisdom. ₁

I am the destroyer of my adversaries like Supreme Lord, unharmed and unwounded; may all these my foes be cast down under my feet. ₂

I bind you here, like the two bow-ends with the bow-string; restrain them, O Lord of speech, that they may speak with humility to me. ₃

|

I have come triumphant with my power—a power that is capable of achieving any victory. I prevail on all your thoughts, on your synod and on all your plans. ₄

I am the highest, I have crushed your war-strength, I have crushed your peace plans; my feet have trodden on your heads. Now you speak to me, as one beneath my feet; like frogs from below the water, like frogs from below the water. ₅

(१६७) सप्तषष्ठ्युत्पत्तयततमं सूक्तम्

(१-४) चतुर्कषस्यास्य सूक्तस्य विश्वामित्रजमदग्नी ऋषी । (१-२, ४) प्रथमाद्वितीयाचतुर्थीना-
सृचामिन्द्रः, (३) तृतीयायाश्च सोमवरुणबृहस्पत्यनुमतिमघवद्वातुविधातारो

देवताः । जगती छन्दः ॥

॥२५॥ तुभ्येदमिन्द्र परिं शिच्यते मधु त्वं सुतस्य कलशस्य राजसि ।
 त्वं रयिं पुरुवीरासु नस्कृधि त्वं तपः परितप्याजयः स्वः ॥१॥
 स्वरजितं महिं मन्दानमन्धसो हवामहे परिं शक्रं सुतौ उप ।
 इमं नो यज्ञमिह बोध्या गहि स्पृधो जयन्तं मघवानमीमहे ॥२॥
 सोमस्य राज्ञो वरुणस्य धर्मणि बृहस्पतेरनुमत्या उ शर्मणि ।
 तवाहमद्य मघवन्नपस्तुतौ धातुर्विधातः कलशौ अभक्षयम् ॥३॥
 प्रसृतो भक्षमकरं चरावपि स्तोमं चेमं प्रथमः सूरिरुर्मृजे ।
 सुते सातेन यद्यागमं वां प्रति विश्वामित्रजमदग्नी दमे ॥४॥

167.

Túbhyedám indra pári shicyate mádhu tvám sutásya
 kalásasya rājasi | tvám rayím puruvírām u nas kṛidhi tvám
 tápaḥ paritápyājayaḥ svāḥ || 1 || svarjítam máhi mandánam
 ándhaso hávāmahe pári śakráṁ sutāñ úpa | imám no ya-
 jñám ihá bodhy á gahi sprídho jáyantam maghávānam īmahe
 || 2 || sómasya rájño vārunasya dhármaṇi brīhaspāter ánu-
 matyā u śarmaṇi | távābám adyá maghavann úpastutau
 dhátar vídhātaḥ kalášāñ abhakshayam || 3 || prásūto bha-
 kshám akaraṇi carāv ápi stómam cemám prathamāḥ sūrír
 ún mṛije | suté sāténa yády ágamam vām práti viṣvāmitra-
 jamadagnī dāme || 4 || 25 ||

(१६८) अष्टषष्ठ्युत्पत्तयततमं सूक्तम्

(१-४) चतुर्कषस्यास्य सूक्तस्य वातावनोऽनिल ऋषिः । वायुर्वेदता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥२६॥ वातस्य नु महिमानं रथस्य रुजन्नेति स्तनयन्नस्य घोषः ।
 दिविस्पृग्यात्यरुणानि कृष्वन्नतो एति पृथिव्या रेणुमस्यन् ॥१॥

168.

Vátasya nú mahimānam rāthasya rujānn eti stanáyann
 asya ghóshah | divisprīg yāty aruṇāni kṛiṇvānn utó eti pri-
 thivyā reṇúm ásyann || 1 ||

167

For you, O resplendent Lord, is this heart-felt devotion (as an elixir filled in a jar) expressed; may you bestow upon us riches with numerous brave sons; your cosmic austerity wins for you heaven. ₁

We invoke, while performing our noble deeds, the mighty Lord of pure radiance, the conqueror of heaven, who is delighted by sacrificial food; may you, O Lord, take notice of our devotion here and come. We pray to bounteous Lord, victorious over evils. ₂

My tributes to the sovereignty of our Lord of Love and Bliss, to the benevolent functions of Lord of venerability, to the concurrence of the Supreme Lord, and to His blessings; my praises today to the Lord of wealth, to the shelter-giver, to the creator. By His grace, we have been ever fed, pitcherfull, with the best of viands. ₃

Whenever I come to you as a seeker of divine wisdom and with sincerity and spiritual purity, impel me to go along a right path, and make me worthy of rich enjoyments. ₄

168

I proclaim the greatness of the impetuous midspace wind; crashing it goes and with a voice of thunder; it moves along sweeping the sky; tinting purple the quarters of the horizon, it advances, raising the dust of the earth. ₁

सं प्रेरते अनु वातस्य विष्टा ऐनं गच्छन्ति समनं न योषाः ।
 ताभिः सयुक्सरथं देव ईयतेऽस्य विश्वस्य भुवनस्य राजा ॥२॥
 अन्तरिक्षे पथिभिरीयमानो न नि विंशते कतमश्चनाहः ।
 अपां सखा प्रथमजा ऋतावा ॥ स्वज्ञातः कुत आ बभूव ॥३॥
 आत्मा देवानां भुवनस्य गर्भी यथावशं चरति देव एषः ।
 घोषा इदस्य शृण्विरे न रूपं तस्मै वाताय इविषा विधेम ॥४॥

sám prérate ánu vátasya vishtā
 aínam gachanti sámanam ná yóshāḥ | tábbhiḥ sayúk sará-
 tham devá īyate 'syá víśvasya bhúvanasya rájā || 2 || antá-
 rikshe pathíbbhir íyamāno ná ní viṣate katamác canāhaḥ
 apām sákhā prathamajā řitāvā kvà svij jātāḥ kúta á ba-
 bhūva || 3 || ātmā devānām bhúvanasya gárbho yathāvaśaṇi
 carati devá eshāḥ | ghóshā íd asya śṛiṇvire ná rūpām
 tásmāi vátāya havíshā vidhema || 4 || 26 ||

(१६९) एकोनसप्तत्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-४) चतुर्ऋष्यस्यास्य सूक्तस्य काशीवतः शबर ऋषिः । गावो देवताः । विष्णुर् छन्दः ॥

१२७॥

मयोभूर्वातो अभि वातुस्त्रा ऊर्जस्वतीरोषधीरा रिशन्ताम् ।
 पीवस्वतीर्जीवधन्याः पिबन्त्ववसायं पद्धते रुद्र मृळ ॥१॥
 याः सरूपा विरूपा एकरूपा यासामग्निरिष्ट्या नामानि वेद ।
 या अङ्गिरसस्तपसेह चक्रुस्ताभ्यः पर्जन्य महि शर्म यच्छ ॥२॥
 या देवेषु तन्वमैरयन्त यासां सोमो विश्वा रूपाणि वेद ।
 ता अस्मभ्यं पर्यसा पिन्वमानाः प्रजावतीरिन्द्र गोष्ठे रिरीहि ॥३॥

169.

Mayobhūr vāto abhí vātūsrā ūrjasvatīr ōshadhīr á ri-
 śantām | pívasvatīr jīvādhanyāḥ pibantv avasāya padvāte
 rudra mṛiḷa || 1 || yāḥ sārūpā vírūpā ékarūpā yāsām agnīr
 íshṭyā nāmāni véda | yā āṅgirasas tápasehá cakrús tábbhyaḥ
 parjanya máhi śarma yacha || 2 || yā devéshu tanvām afra-
 yanta yāsām sómo víśvā rūpāṇi véda | tá asmábhyam pá-
 yasā pínvamānāḥ prajāvatīr indra goshthé riṛiḥi || 3 ||

Solid masses advance to meet the cosmic wind; the lady, the flash of lightning, goes along the sky. Associated with them and in the same chariot, the divinity behind the cosmic wind proceeds, who is the sovereign of all this world. ₂

Traversing the firmament by its paths, the wind-divine rests not for a single day; it is the friend of the waters, the first-born and the emblem of true laws. Who can tell us where its origin is and who can tell us whence it gets its first momentum! ₃

It is the life-force of the divine powers, it is the germ of the world and moves according to its own will; its voice is heard, though its form is not seen. May we pay tributes to the power that presides over the cosmic wind. ₄

169

May the refreshing wind blow upon our cows; may they enjoy the juicy grasses; let them drink the nutritious life-sustaining waters. O terrible Lord, have compassion upon the nutrition-giving cows; they are quadrupeds (living machines) to provide us delicious milk. ₁

O clouds, grant great felicity to those cows who are of similar forms, of different forms, or of single forms, whose various names the sacred fire-divine knows through the sacrifice. Our genetic experts have been always improving their race with austerity and patient trials. ₂

Bring, O Lord of resplendence, to the dairy-farm the cows who copiously offer their milk to our men of learning. Bring such cows as of which the milk-yielding capacities are known to experts; bring us cows that nourish us with their milk, and that have calves (equally worthy). ₃

प्रजापतिर्मह्यमेता रराणो विश्वेदेवैः पितृभिः संविद्वानः ।
शिवाः सतीरुप नो गोष्ठमाकस्तासां वयं प्रजया संसेदम ॥१॥

pra-

jāpatir máhyam etá rárāṇo víṣvair devaiḥ pitṛbhiḥ saṁvi-
dānāḥ | śivāḥ satír úpa no goshtām ákas tāsāṁ vayām
prajāyā sām sadema || 4 || 27 ||

(१७०) समत्युत्तराततम सूक्तम्

(१-४) चतुर्कषस्यास्य सूक्तस्य सौर्यो विभ्राद्भुविः । सूर्यो देवता । (१-३) प्रपमादितृषस्य जगती,

(४) चतुर्थ्यां कचभ्रास्तापह्नितृषन्दी ॥

॥२८॥

विभ्राद्बृहत्पिबतु सोम्यं मध्वायुर्दधेच्यज्ञपतावविद्वुतम् ?
वातज्यूतो यो अभिरक्षति त्मना प्रजाः पुपोष पुरुधा वि रंजति ॥१॥
विभ्राद्बृहत्सुभृतं वाजसातमं धर्मन्दिवो धरुणे सत्यमपितम् ।
अमित्रहा वृत्रहा दस्युहंतमं ज्योतिर्जज्ञे असुरहा सपन्नहा ॥२॥
इदं श्रेष्ठं ज्योतिषां ज्योतिरुत्तमं विश्वजिह्वन्जिह्वच्यते बृहत् ।
विश्वभ्राडभ्राजो महि सूर्यो दृश उरु पप्रथे सह ओजो अच्युतम् ॥३॥
विभ्राजज्योतिषा स्वर्गच्छो रोचनं दिवः ।
येनेमा विश्वा भुवन्ान्याभृता विश्वकर्मणा विश्वदेव्यावता ॥४॥

170.

Vibhrād bṛihát pibatu somyám mádhv áyur dádhad
yajñápatāv ávihrutam | vátajūto yó abhirákshati tmánā pra-
jāḥ puposha purudhá ví rājati || 1 || vibhrād bṛihát súbhṛi-
tam vājasátamam dhárman divó dharuṇe satyám árpitam |
amitrahá vṛitrahá dasyuhántamam jyótir jājñe asurahá sa-
patnahá || 2 || idám śrēshṭham jyótishām jyótir uttamam
viṣvajíd dhanajíd ucyate bṛihát | viṣvabhrād bhrājó máhi
sūryo dṛiṣá urú paprathe sáha ójo ácyutam || 3 || vibhrājañ
jyótishā svār ágacho rocanám divāḥ | yénemā víṣvā bhú-
vanāny ábhṛitā viṣvákarmanā viṣvadevyāvatā || 4 || 28 ||

May our Lord of people bless us with excellent cows. May all Nature's bounties take care of our cows. May our dairy experts and elders bring cattle of good breed to our cow-pen, and may we have good calves (progeny). ₄

170

Let the radiant sun copiously draw sweet herbal juices, bestowing unbroken life upon the Lord of the cosmic sacrifice. Impelled by the wind, the sun protects his people of his own accord, nourishes them and shines over many a land. ₁

The radiant light (of the sun) is born mighty and well-cherished. It is the abundant bestower of food; it is, as if, existing, since long long times. It is deposited in the vast celestial region and is the supporter and sustainer of the sky. It is the slayer of adversaries, the slayer of the darkness, abundantly slaying the wicked, the slayer of pollutions and infections, (the malignant causes of diseases), and the slayer of rivals. ₂

This light, the best of lights, supreme, is all-conquering and winner of wealth. The all-illuminating, radiant, mighty sun brings to visibility his vast domain; his is the unfailing lustre. ₃

Illuming the whole world with your radiance, you attain the highest luminous region of heaven. With this radiance, you urge people to serve with dedication. Under the impulse of your radiance, all Nature's bounties are set into activity, and (under your benevolence) all living beings are cherished. ₄

(१७१) एकसप्तत्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-४) षतुर्कचस्यास्य सूक्तस्य भार्गव इट कविः । इन्द्रो देवता । गायत्री छन्दः ॥

१२९ त्वं त्यमिन्द्रतो रथमिन्द्र प्रावः सुतावतः । अश्वृणोः सोमिनो हवम् ॥१॥
 त्वं मुखस्य दोधतः शिरोऽव त्वचो भरः । अगच्छः सोमिनो गृहम् ॥२॥
 त्वं त्यमिन्द्र मर्त्यमास्त्रबुधाय वेन्यम् । सुहुः श्रमा मनस्यवे ॥३॥
 त्वं त्यमिन्द्र सूर्यं पश्चा सन्तं पुरस्कृधि । देवानां चित्तिरो वशम् ॥४॥

171.

Tvám tyám itáto rátham indra právaḥ sutáavataḥ | áśrī-
 noḥ somíno hávam || 1 || tvám makhásya dódhataḥ śiró 'va-
 tvacó bharaḥ | ágachāḥ somíno grīhám || 2 || tvám tyám in-
 dra mártyam āstrabudhnāya venyám | múhuḥ śrathnā ma-
 nasyáve || 3 || tvám tyám indra sūryam paścā sántam purás
 kṛidhi | devānām cit tiró váśam || 4 || 29 ||

(१७२) द्विसप्तत्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-४) षतुर्कचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः संवर्त कविः । उषा देवता । द्विसप्ता विपाद छन्दः ॥

१३० आ याहि वनसा सह गावः सचन्त वर्तन्ति यदूर्ध्वभिः । १
 आ याहि वस्त्र्या धिया महिष्ठो जारयन्मखः सुदानुभिः ॥१॥ २
 पितृष्टतो न तन्नुमित्सुदानवः प्रति दध्मो यजामसि । ३
 उषा अप स्वसुस्तमः सं वर्तयति वर्तन्ति सुजातता ॥२॥ ४

172.

Ā yāhi vānasā sahá gāvaḥ sacanta vartanīm yád ūdha-
 bhiḥ || 1 || ā yāhi vāsvyā dhiyā mánhishtḥo jārayānmakhaḥ
 sudānubhiḥ || 2 || pitubhrīto ná tántum ít sudānavāḥ prāti
 dadhmo yājāmasi || 3 || ushā āpa svāsus tāmāḥ sām varta-
 yati vartanīm sujātātā || 4 || 30 ||

171

You protect, O sovereign king, the resplendent, this chariot of the wise and dedicated devotee; may you hear the invocation of the chanters of sweet and loving melodies. ₁

You remove him from the high position who tries to put obstructions to your sacrifices (the benevolent projects of public good). You go to the houses of those who present to you loving offerings. ₂

O king, may you drive off the evil-spirited person to save the learned preceptor. ₃

O resplendent Lord, may you bring forward the sun to the east, who is lingering behind other bounties of Nature, concealed under dark clouds. ₄

172

Come, O dawns, with all your dewy charm; let the rays which are full of radiance accompany your chariot. ₁

Come, O dawn, with loving thoughts and well-meant prayers. Dawn is the right time for generous offerings and liberal donations, which make the sacrifice fruitful. ₂

Like a nourisher, swift in providing food and liberal in gifts, we spread the thread of a sacrifice at the coming of dawn, and we worship (her). ₃

Dawn drives away the darkness of her sister night; and through her inborn benevolence, she makes her retrace her usual path. ₄

(१७३) विसप्तत्युत्तरशततमं सूक्तम्

(१-६) षड्वचस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसो ध्रुव ऋषिः । राजस्तुनिर्देवता । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥३१॥

आ त्वाहार्शमन्तरेधि ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः ।
 विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु मा त्वद्वाष्ट्रमधि भ्रशत् ॥१॥
 इहैवैधि मापं च्योष्ठाः पर्वत इवाविचाचलिः ।
 इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठेह राष्ट्रमु धारय ॥२॥
 इममिन्द्रो अदीधरद्भुवं ध्रुवेण हविषा ।
 तस्मै सोमो अधि ब्रवत्तस्मा उ ब्रह्मणस्पतिः ॥३॥
 ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी ध्रुवासः पर्वता इमे ।
 ध्रुवं विश्वमिदं जगद्भुवो राजा विशामयम् ॥४॥
 ध्रुवं ते राजा वरुणो ध्रुवं देवो बृहस्पतिः ।
 ध्रुवं त इन्द्रश्चाग्निश्च राष्ट्रं धारयतां ध्रुवम् ॥५॥
 ध्रुवं ध्रुवेण हविषाभि सोमं मृशामसि ।
 अथो त इन्द्रः केवलीविशो बलिहृतस्करत् ॥६॥

173.

Ā tvāhārsham antár edhi dhruvās tishṭhāvicācaliḥ | viśas
 tvā sārīvā vāñchantu mām tvād rāshṭrām ādhi bhraśat || 1 ||

ihaivaīdhi māpa cyoshṭhāḥ pārvata ivāvicācaliḥ | indra ivehā
 dhruvās tishṭhehā rāshṭrām u dhāraya || 2 || imām íudro adī-
 dharad dhruvām dhruvéṇa havishā | tasmai sómo ādhi bra-
 vat tasmā u brāhmaṇas pātiḥ || 3 || dhruvā dyaúr dhruvā
 pṛithivī dhruvāsah pārvatā imé | dhruvām viśvam idām
 jágad dhruvó rájā viśām ayām || 4 || dhruvām te rájā vá-
 ruṇo dhruvām devó bṛhaspātiḥ | dhruvām ta índraḥ cāgnīḥ
 ca rāshṭrām dhārayatām dhruvām || 5 || dhruvām dhruvéṇa
 havishābhī sómam mṛīśāmasi | átho ta índraḥ kévalīr viśo
 balihrītas karat || 6 || 31 ||

173

O duty-chosen king, O head of the state, I (the Royal Priest of Coronation) have consecrated you; come amongst us, be steady and unvacillating; may all your subjects wish you well; may you always continue to be the master of this Nation (State or Empire). ¹

Come to your domain; may you never be deposed; remain unvacillating as a mountain; stand firm here like the sun; establish firmly your kingdom in this world. ²

May the supreme Lord, delighted by your services to people, firmly establish you; may the blissful Lord, the protector of vast universe, bless you with divine words. ³

Firm is the heaven, firm is the earth, firm are these mountains, firm is this entire world, so may this king of men be firm in (his state) (firm in executing his benign power). ⁴

O King, O head of this state, all Nature's bounties (*Varuna*) are firm in their places; all spiritual forces (*Brhaspati*) are constantly active; all the offices of the state (*Indra*) and all means of public prosperity (*Agni*) may also be firm and stable; may they all provide stability to your kingdom. ⁵

With a firm reliance and full confidence in you, O King (*Soma*), we have chosen you as our head for the stability of our state. May our resplendent Lord, as such, make your people pay their taxes and tributes to you and you alone. ⁶

(१७५) षतुस्त्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-५) षड्वर्षस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसोऽभीवर्त ऋषिः । राजस्तुतिर्वेवता । अतुष्टुष्व् छन्दः ॥

॥ ३२ ॥

अभीवर्तेन हविषा येनेन्द्रो अभिवावृते ।
 तेनास्मान्ब्रह्मणस्पतेऽभि राष्ट्राय वर्तय ॥१॥
 अभिवृत्य सपत्नानभि या नो अरातयः ।
 अभि पृतन्यन्तं तिष्ठाभि यो न इरस्यति ॥२॥
 अभि त्वा देवः सविताभि सोमो अवीवृत् ।
 अभि त्वा विश्वा भूतान्यभीवर्तो यथासंसि ॥३॥
 येनेन्द्रो हविषा कृत्यभवद्युम्युत्तमः ।
 इदं तदङ्कि देवा असपन्नः किलाभुवम् ॥४॥
 असपन्नः संपन्नहाभिराष्ट्रो विषासहिः ।
 यथाहमेषां भूतानां विराजानि जनस्य च ॥५॥

174.

Abhivarténa havishā yénéndro abhivāvṛitē | ténāsmān
 brahmanas pate 'bhī rāshtrāya vartaya || 1 || abhivṛitya sa-
 patnān abhī yā no árātayaḥ | abhī prītanyāntam tishthābhī
 yó na irasyāti || 2 || abhī tvā devāḥ savitābhī sómo avivṛi-
 tat | abhī tvā víṣvā bhūtāny abhivartó yáthāsasi || 3 || yé-
 néndro havishā kṛitvy ābhavad dyumny ūttamāḥ | idām tād
 akri devā asapatnāḥ kīlābhuvam || 4 || asapatnāḥ sapatnahā-
 bhīrāshṭro vishāsahīḥ | yáthāhām eshām bhūtānām virājāni
 jānasya ca || 5 || ३२ ||

(१७५) षड्वर्षस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसोऽभीवर्त ऋषिः ।

(१-५) षड्वर्षस्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसोऽभीवर्त ऋषिः । राजस्तुतिर्वेवता । अतुष्टुष्व् छन्दः ॥

॥ ३२ ॥ प्र वो ग्रावाणः सविता देवः सुवतु धर्मेणा । धूर्षु युज्यन्व सुनुत ॥१॥
 ग्रावाणो अप दुश्कुनामप सेधत दुर्मतिम् । उस्त्राः कर्तन मेवजम् ॥२॥

175.

Prá vo grāvāṇaḥ savitā devāḥ suvatu dhármaṇā | dhūr-
 shú yujyadhvam sunutá || 1 || grāvāṇo āpa duchúnām āpa
 sedhata durmatīm | usráḥ kartana bheshajām || 2 ||

174

O Lord of divine knowledge, may you augment our state and government by fully effective measures of authority just as the resplendent sun spreads his authority (and conquers darkness). ¹

Having overcome our rivals and our enemies, may you attack him who assails us, and him who behaves insolently towards us. ²

May the divine creator, may the blissful Lord, establish you firmly; may everyone work for your stability and authority, so that you become supreme. ³

(The King speaks:) I have been offering that oblation whereby the sun becomes glorious, renowned, and eminent; O Nature's bounties, may I now become free from my rivals. ⁴

May I become without a rival; may I be the destroyer of my rivals; and obtaining the sovereignty, overcome my foes so that I may reign over these beings (friends or rivals) and over my people. ⁵

175

O highly critical philosophers, may the divine impeller urge you for impulsion by His sustaining action. Please be yoked to proper debates (as horses) to the chariot poles, and bring out the best (i.e. the most logical truth out of the discussions). ¹

(The poles are the two sides of the discussion—for and against). ¹

O philosopher, drive away the fallacious arguments; drive away evil intentions, and thus make the logical speech a remedy (against distress). ²

ग्रावाण॑ उपरेष्वा॒ महीयन्ते॑ सजोषसः । वृष्णे॑ दधतो॒ वृष्ण्यम् ॥३॥
ग्रावाणः॑ सविता॒ नु वो देवः॑ सुवतु॒ धर्मेणा॑ । यजमानाय॑ सुन्वते ॥४॥

grāvāṇḥ

úpareshv á mahiyante sajóshasah | vṛishṇe dádhato vṛish
nyam || 3 || grāvāṇaḥ savitā nú vo devāḥ suvatu dhármaṇā
yájamānāya sunvaté || 4 || ३३ ||

(१७६) षट्सप्तत्युत्तराततमं सूक्तम्

(१-४) षट्सप्तत्यास्य सूक्तस्यामंत्रः सूनुर्कृषिः । (१) प्रथमर्षं क्रमवः, (२-४) द्वितीयादितृषस्य
चामित्रिवता । (१, २-४) प्रथमर्षस्तृतीयाचतुर्थीस्तुष्टुषः, (२) द्वितीयाध गायत्री छन्दसी ॥

॥३४॥

प्र॒ सू॒न॒वं ऋ॒भू॒णां बृ॒ह॒न्न॒वन्त॑ वृ॒ज॒ना ।
क्षामा॑ ये वि॒श्व॒धाय॑सोऽश्र॒न्धेनुं॑ न मा॒तर॑म् ॥१॥
प्र॒ दे॒वं दे॒व्या धि॒या भ॑रता जा॒तवे॑दसम् ।
ह॒व्या नो॑ वक्ष॒दानु॑षक् ॥२॥
अ॒यमु॑ ऽय प्र॒ दे॒वयु॑हो॒ता य॒ज्ञाय॑ नीयते ।
रथो॑ न यो॒रभी॑वृ॒तो घृ॒णीवा॑श्चेत॒ति त्म॑ना ॥३॥
अ॒यम॑भि॒रुष्य॑त्य॒मृता॑दिव॒ जन्म॑नः ।
सह॑स॒श्चित्स॑ही॒यान्दे॒वो जी॒वात॑वे कृतः ॥४॥

176.

Prá sūnáva ṛibhūṇām bṛihán navanta vṛijánā | kshāmā
yé viśvádhāyasó 'śnan dhenúm ná mātaram || 1 || prá de-
vām devyā dhiyā bhárata jātávedasam | havyā no vakshad
ānushák || 2 || ayám u shyá prá devayúr hótā yajñāya nī-
yate | rátho ná yór abhívṛito ghrīṇīvāñ cetatī tmánā || 3 ||
ayám agnír urushyaty amṛitād iva jánmanaḥ | sáhasaḥ cid
sáhiyān devó jivátave kṛitáh || 4 || ३४ ||

The wise philosophers consentient with the central pivot are honoured, giving energy to the loving devotees. ₃

May the divine wise impeller quickly urge you, O philosophers, by His sustaining action for the sake of the worshipper, the truth-seeker, who makes the libation (i.e. who devotes to study and learning). ₄

176

The sons of skilled technicians, with the enterprising boldness against all odd situation spread everywhere on the earth, as a calf over the mother cow (to suck milk). ₁

Please bring forward the fire-divine with wisdom and praise; he bears our oblations to Nature's bounties in succession. ₂

This god-devoted technician (or the priest) is most welcome to participate and help in the public project (the sacrifice). The fire-divine, surrounded by the priests (the specialists), knows of himself (how to honour Nature's divine powers). ₃

This fire-divine saves (the society) from peril caused by human negligences, as well as from peril caused by Nature's forces. It is a super-power stronger than other powers, created for the sustenance of our life. ₄

(१७७) सप्तसप्तत्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-३) वृचस्यास्य सूक्तस्य प्राजापत्यः पतङ्गः कृषिः । मायामेदो देवता । (१) प्रथमर्चो जगती,

(२-३) द्वितीयाद्वितीययोश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥३५॥

पतङ्गमुक्तमसुरस्य मायया हृदा पश्यन्ति मनसा विपश्चितः ।
 समुद्रे अन्तः कवयो वि चक्षते मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः ॥१॥
 पतङ्गो वाचं मनसा बिभर्ति तां गन्धर्वोऽवदुर्भे अन्तः ।
 तां द्योतमानां स्वयं मनीषामृतस्य पदे कवयो नि पान्ति ॥२॥
 अपश्यं गोपामनिपद्यमानमा च परां च पृथिभिश्चरन्तम् ।
 स सग्रीचीः स विषूचीर्वसान् आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः ॥३॥

177.

Patangām aktām āsurasya māyāyā hṛidā paśyanti mā-
 nasā vipaścitāḥ | samudré antāḥ kavāyo ví cakshate mārī-
 cīnām padām ichanti vedhāsah || 1 || patangó vācam mā-
 nasā bibharti tāṁ gandharvò 'vadaḥ gārbhe antāḥ | tāṁ
 dyótamānām svaryām manīṣhām ṛitāsya padé kavāyo ní
 pānti || 2 || āpaśyam gopām ānipadyamānam ā ca, pārā ca
 pathībhiḥ cārantam | sá sadhrīcīḥ sá víshūcīr vāsāna ā va-
 rīvarti bhūvaneshv antāḥ || 3 || 35 ||

(१७८) अष्टसप्तत्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-३) वृचस्यास्य सूक्तस्य ताक्ष्योऽरिष्टनेमिर्कृषिः । ताक्ष्यो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥३६॥

त्यमुं शु वाजिनं देवजुतं सहावानं तरुतारं रथानाम् ।
 अरिष्टनेमिं पृतनार्जमाशुं स्वस्तये ताक्ष्यमिहा हुवेम ॥१॥
 इन्द्रस्येव रतिमाजोहुवानाः स्वस्तये नार्वमिवा रुहेम ।
 उर्वी न पृथ्वी बहुले गभीरे मा वामेतौ मा परेतौ रिषाम् ॥२॥

178.

Tyām ū shú vājinaṁ devājūtaṁ sahāvānaṁ tarutāraṁ
 rāthanām | ārishtāneminim pṛitanājam āśum svastāye tār-
 kshyam iha huvema || 1 || indrasyeva rātīm ajóhuvānāḥ svas-
 tāye nāvam ivā ruhema | ūrvī nā pṛithvī bāhule gābhīre
 mā vām étau mā páretau rishāma || 2 ||

177

The wise sages intellectually realize with their mind and emotionally feel within their heart the divine light (of the Sun), manifest by the grace of our Lord, the vitality behind the vital forces. The sages try to seek his origin. (or the region of his orb) whilst his worshippers are keen to study solar spectra. ¹

The sun bears the sacred word in his mind; the celestial divine forces keep the sacred word in their womb; while our human sages (poets) speak out the bliss-giving divine word with clarity during sacrifice. ²

I clearly see this never-resting sun, going along his rigid paths to the east and to the west; he, clothed in concentrated and diffusive splendour, travels constantly in various regions. ³

178

Let us explore and use for our welfare that *potential source* (the sun), which is mighty, commissioned by Nature's forces, ever-victorious, moving with a speed, beyond that of any chariot, having strong fellows, who is ever triumphant. ¹

Let us repeatedly invoke the liberality of the radiant sun (for our mental sojourn); let us mount upon his chariot for our welfare as upon a ship; move all along the space, around heaven and earth, which are vast, expanded, manifold and profound. May we not suffer any harm from the sun, when he comes or departs. ²

सद्यश्चिद्यः शर्वसा पञ्च कृष्टीः सूर्य इव ज्योतिषापस्तुतान् ।
सहस्रसाः शतसा अस्य रहिर्न सा वरन्ते युवति न शर्याम् ॥३॥

sadyās cid yāḥ śa-
vasā pañca kṛishṭīḥ sūrya iva jyōtishāpās tatāna | sahasra-
sāḥ śatasā asya rānhir nā smā varante yuvatīm nā śaryām ॥ 3 ॥ ३६ ॥

(१७९) एकोनाशीत्युत्तरशततमं सूक्तम्

(१-३) वृचस्यास्य सूक्तस्य (१) प्रथमर्व ओशीनरः शिबिः, (२) द्वितीयायाः काशिराजः प्रतर्दनः,

(३) तृतीयायाश्च सौहिदश्वो वसुमना ऋषयः । इन्द्रो देवता । (१) प्रथमर्वोऽनुष्टुप् ,

(२-३) द्वितीयातृतीययोश्च त्रिष्टुप् छन्दसी ॥

॥३७॥

उत्तिष्ठताव पश्यतेन्द्रस्य भगमृत्वियम् ।

यदि श्रातो जुहोतेन यद्यश्रातो ममत्तनं ॥१॥

श्रातं हविरो ध्विन्द्र प्र याहि जगाम सूरौ अर्ध्वनो विमध्यम् ।

परि त्वासते निधिभिः सखायः कुलपा न ब्राजपतिं चरन्तम् ॥२॥

श्रातं मन्य ऊर्ध्वनि श्रातमग्नौ सुश्रातं मन्ये तदृतं नवीयः ।

माध्यन्दिनस्य सर्वनस्य दध्नः पिबेन्द्र वज्रिन्पुरुकृष्णपाणः ॥३॥

179.

Ūt tishṭhatāva paśyatéन्द्रasya bhāgām ṛitvīyam | yādi
śrātō juhótana yādy āśrātō mamattāna ॥ 1 ॥ śrātām havir
ó shv indra prá yāhi jagāma sūro ādhvano vímadhyam |
pāri tvāsate nidhibhiḥ sákhāyaḥ kulapā nā vrājāpatim cá-
rantam ॥ 2 ॥ śrātām manya údhani śrātām agnaú súśrātam
manye tād ṛitām nāvīyaḥ | mādhyandinasya sávanasya da-
dhnāḥ píbendra vajrin purukṛij jushāṇāḥ ॥ 3 ॥ ३७ ॥

(१८०) अशीत्युत्तरशततमं सूक्तम्

(१-३) वृचस्यास्य सूक्तस्यैन्द्रो जय ऋषिः । इन्द्रो देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥३८॥

अ संसाहिषे पुरुहूत शत्रून्ज्येष्ठस्ते शुष्मं इह रातिरस्तु ।

इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम् ॥१॥

180.

Prá sasāhishe puruhūta śātrūñ jyēshṭhas te śúshma ihá
rātír astu | índrá bhāra dákshīṇenā vásūni pátīḥ síndhūnām
asi revátīnām ॥ 1 ॥

On his own, he with enormous speed spreads the fluids (he being the potential source of energy) out of the nuclear plasma for all the five classes of people, just as the sun spreads light by his radiance. His strength provides hundreds and thousands of its gifts and blessings in his course, like an unfailing arrow. None can, of course, stop it. ₃

179

(O priest or O performers of the fire rituals), now rise and look to the portion of the resplendent divine, suitable to the seasons. If the cooked offering is ready, offer it; if not ready, till then offer prayers to the resplendent divine. ₁

O resplendent divine, come to us; the oblation is ready. The sun has travelled over half of his journey. Your friends are already sitting around you with their offerings, waiting like lords of a family for the arrival of a wandering chieftain. ₂

I consider the oblation as cooked in the udder of the cow, I consider it cooked in the fire, I consider this pure and fresh oblation well-cooked; O resplendent divine, wielder of the bolt of justice, doer of many deeds, accept with delight the curd of the noon-day fire-ritual. ₃

180

O resplendent Lord, invoked of many, and triumphant over your enemies, you are pre-eminent, and full of strength; may your generosity be shown on this occasion; bring treasures with your right hand; you are the Lord of the wealth-conveying rivers. ₁

मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः परावत् आ जगन्था परस्याः ।
 सूकं संशायं पविमिन्द्र तिग्मं वि शत्रून्ताळिह वि मृधो नुदस्व ॥२॥
 इन्द्र क्षत्रमभि वाममोजोऽजायथा वृषभ चर्षणीनाम् ।
 अपानुदो जनममित्रयन्तमुरुं देवेभ्यो अकृणोर लोकम् ॥३॥

mṛigó ná bhimáh kucaró girishṭhāḥ pa-
 rāvāta á jaganthā pārasyaḥ | śrikām saṃśāya pavīm indra
 tigmām ví śātrūn taḷhi ví mṛidho nudasva || 2 || índra ksha-
 trām abhí vāmām ójō 'jāyathā vṛishabha carshaṇīnām |
 āpānudo jānam amitrayāntam urúm devébhyo akrīṇor v
 lokām || 3 || ३८९ ||

(१८९) एकाशीत्युत्तरातमं सूक्तम्

(१-३) वृषस्यास्य सूक्तस्य (१) प्रथमर्चो वासिष्ठः प्रथः, (२) द्वितीयाया भारद्वाजः सप्रथः,

(३) तृतीयायाश्च सोमो वरुणः क्रषयः । विभे देवा देवताः । विदुषः छन्दः ॥

॥३॥

प्रथश्च यस्य सप्रथश्च नामानुष्टुभस्य हविषो हविर्यत् ।
 धातुर्युतानात्सवितुश्च विष्णो रथन्तरमा जभारा वसिष्ठः ॥१॥
 अविन्दन्ते अतिहितं यदासीद्यज्ञस्य धाम परमं गुहा यत् ।
 धातुर्युतानात्सवितुश्च विष्णोर्भरद्वाजो बृहदा चक्रे अग्नेः ॥२॥
 तेऽविन्दन्मनसा क्षीघ्याना यजुः ऋक्षं प्रथमं देवयानम् ।
 धातुर्युतानात्सवितुश्च विष्णोरा सूर्यादभरन्वर्ममते ॥३॥

181.

Práthaṣ ca yásya sapráthaṣ ca námānusṭubhasya ha-
 viṣho havír yát | dhātúr dyútānāt savitúṣ ca víshṇo ra-
 thamtarām á jabhārā vāsishṭhah || 1 || ávindan té átibitam
 yád ásid yajñásya dhāma paramām gúhā yát | dhātúr dyú-
 tānāt savitúṣ ca víshṇor bharádvājo bṛihád á cakre agnéḥ
 || 2 || tè 'vindan mánasā dídhyanā yáju shkannám pratha-
 mām devayānam | dhātúr dyútānāt savitúṣ ca víshṇor á
 sūryād abharan gharmām eté || 3 || ३९० ||

Terrible are you as a wandering lion who roams on the mountain; come from a farthest distance. O resplendent, may you sharpen your bolt and sharpen its edges, crush the dark forces and put to flight our enemies. ₂

O resplendent, since your inception, you have ever been endowed with protecting and appropriate vigour; O benefactor of mankind, you drive away the man who is unfriendly to us, and you furnish a spacious region for the god-loving persons. ₃

181

The most celebrated sage first comprehends and then reveals the meaning of the *rathantara* chants in the *anustup* metres, recited in favour of the suns so well known under the names: *dhatr* (sustainer), *savitr* (the impeller) and *visnu* (the all-pervading). ₁

Thus the worshippers discover the most excellent essence of the worship (the *Brhat-Saman*), which was hidden heretofore. The learned sage discovers the secret of BRHAT metre and assigns it to the suns known as sustainer (*dhatr*), radiant impeller (*savitr*), and all-pervading (*visnu*) and foremost adorable (*agni*). ₂

By this intelligence, they, the brilliant sages, discover a pathway leading to the knowledge of all divine powers and the principal means of worship. They obtain the warm and hot essence from the sustainer, the radiant impeller and the all-pervading sun. ₃

(१८२) इषशीत्युत्तराततमं सूक्तम्

(१-३) त्वस्यास्य सूक्तस्य बार्हस्पत्यस्तपुर्मूर्धा ऋषिः । बृहस्पतिर्वेवता । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥४०॥

बृहस्पतिर्नयतु दुर्गहा तिरः पुनर्नेषदुघशसाय मन्म ।
 क्षिपदशस्तिमप दुर्मति हन्नथा कर्चजमानाय शं योः ॥१॥
 नराशंसो नोऽवतु प्रयाजे शं नो अस्त्वनुयाजो हवेषु ।
 क्षिपदशस्तिमप दुर्मति हन्नथा कर्चजमानाय शं योः ॥२॥
 तपुर्मूर्धा तपतु रक्षसो ये ब्रह्मद्विषः शरवे हन्तवा उ ।
 क्षिपदशस्तिमप दुर्मति हन्नथा कर्चजमानाय शं योः ॥३॥

182.

Br̥haspátir nayatu durgáhā tiráh púnar neshad aghá-
 şansāya mánma | kshipád áṣastim ápa durmatīm hann áthā
 karad yájamānāya śám yóh ॥ 1 ॥ nárāśánsa no 'vatu pra-
 yājé śám no astv anuyājó háveshu | kshipád áṣastim ápa
 durmatīm hann áthā karad yájamānāya śám yóh ॥ 2 ॥
 tápurmūrdhā tapatu rakshásō yé brahmadvíshaḥ śarave
 hántavá u | kshipád áṣastim ápa durmatīm hann áthā ka-
 rad yájamānāya śám yóh ॥ 3 ॥ 40 ॥

(१८३) अषशीत्युत्तराततमं सूक्तम्

(१-३) त्वस्यास्य सूक्तस्य प्राजापत्यः प्रजावानृषिः । (१) प्रथमर्चो यज्ञमानः, (२) द्वितीयाया यज्ञमानपत्नी, (३) द्वितीयायाश्च द्वौ प्राशिभो देवताः । त्रिष्टुप् छन्दः ॥

॥४१॥

अपश्यं त्वा मनसा चेकितान् तपसो जातं तपसो विभूतम् ।
 इह प्रजामिह रयिं रराणः प्र जायस्व प्रजया पुत्रकाम ॥१॥
 अपश्यं त्वा मनसा दीर्घानां स्वायां तनू ऋत्व्ये नार्धमानाम् ।
 उप मामुच्चा युवतिर्बभूयाः प्र जायस्व प्रजया पुत्रकामे ॥२॥

183

Ápaşyam tvā mánasā cékitānam tāpasō jātām tāpasō
 víbhūtam | ihá prajām ihá rayīm rárāṇaḥ prá jāyasva pra-
 jáyā putrakāma ॥ 1 ॥ ápaşyam tvā mánasā dídhyanām svá-
 yām tanú řitvye nádhamānām | úpa mām uccā yuvatír ba-
 bhūyāḥ prá jāyasva prajáyā putrakāme ॥ 2 ॥

182

O Supreme Lord of the universe, lead us safely over troubles, and let the evil eye be turned towards the sinners. May He take away the curses from us, drive away the ill-feelings and bestow upon the worthy worshipper health and prosperity. ₁

May our Lord, adored by men, assist us at the great sacrifice (*prayaja*); may He also bless us at the secondary (succeeding) sacrifice (*anuyaja*). May He take away the curses from us, drive away the ill feelings, and bestow upon the worthy worshipper health and prosperity. ₂

May our Lord of effulgent intellect, consume the wicked who are the enemies of the intellectuals; then may He slay the malignant (chief). May He, the Great, Lord crush down the inglorious enemy, and baffle the wicked and bestow upon the worthy worshipper health and prosperity. ₃

183

(Wife speaks to her husband, the house-holder:) I see in you a man full of wisdom. You have been leading a life of austerity and purity. You desire to have your offspring; may your wish be fulfilled and may you obtain progeny and prosperity. ₁

(Husband, the householder, speaks to his wife:) I also very well see in you a lady radiant with beauty. You have to wait for a proper season when you can mate your body with mine. May you come up to me as a young maiden, keen to have a child. ₂

अहं गर्भमदधामोषधीष्वहं विश्वेषु भुवनेष्वन्तः ।
अहं प्रजा अंजनयं पृथिव्यामहं जनिभ्यो अपरीषु पुत्रान् ॥३॥

ahám gárbham

adadhām óshadhīshv ahám víśveshu bhúvaneshv antáh
ahám prajā ajanayam prithivyám ahám janibhyo aparīsh'
putrán ॥ 3 ॥ 41 ॥

(१८४) अतुरसीत्युत्तरात्तमं सूक्तम्

(१-३) वृषस्यास्य सूक्तस्य गर्भकर्ता त्वष्टा प्राजापत्यो विष्णुर्वा ऋषिः । (१) वृषमर्षो विष्णुत्वष्टृप्रापति-
वातारः, (२) द्वितीयायाः सिनीवालीसरस्वत्यश्विनः, (३) तृतीयायाश्चाश्विनौ देवताः । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥४२॥

विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिंसतु ।
आ सिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ॥१॥
गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि सरस्वति ।
गर्भं ते अश्विनौ देवावा धत्ता पुष्करस्त्रजा ॥२॥
हिरण्ययी अरणी यं निर्मन्यतो अश्विनौ ।
तं ते गर्भं हवामहे दशमे मासि सूतवे ॥३॥

184.

Vishṇur yónim kalpayatu tváshtā rūpāṇi piṁsatu | á
siñcatu prajāpatir dhātā gárbham dadhātu te || 1 || gárbham
dhehi sinivāli gárbham dhehi sarasvati | gárbham te aśvínau
devāv á dhattām púshkarasrajā || 2 || hiranyāyī arāṇi yam
nirmánthato aśvínā | tam te gárbham havāmahe daśamé
māsi sūtave || 3 || 42 ||

(१८५) यस्मासीत्युत्तरात्तमं सूक्तम्

(१-३) वृषस्यास्य सूक्तस्य ऋषिः सत्यवृत्तिर्ऋषिः । आदित्यो देवता । गाथयो छन्दः ॥

॥४३॥ महि त्रीणामवोऽस्तु युक्षं मित्रस्यार्यम्णः । दुराधर्षं वरुणस्य ॥१॥
नहि तेषाममा चन नार्क्षतु वारुणेषु । इदं रिपुरघर्षसः ॥२॥
यस्मै पुत्रासो अदितेः प्र जीवसे मर्त्याय । ज्योतिर्यच्छन्त्यजस्व ॥३॥

185.

Māhi trīṇām āvo 'stu dyukshām mitrásyāryamṇáh | dur-
ādhārsham vāruṇasya || 1 || nahí téshām amá caná nádhvaseu
vāraṇeshu | íse ripúr aghāsaṁsaḥ || 2 || yásmai putráso ádi-
teḥ prá jivāse mártyaāya | jyótir yáchanty ájasram || 3 || 43 ||

(The priest, representing the cosmic Lord, speaks:) I implant the seed in the plants and herbs, a germ in all existing beings. I engender progeny upon the earth. All women today, and hereafter too shall have children in the same way. ₃

184

May the all pervading Lord construct the womb; may the divine architect fashion the form; may man, the father-divine, provide (the seed, the semen) (to the lady) and the sustainer cherish the embryo. ₁

O loving wife (*sinivali*), may you sustain the embryo; sustain the embryo, O learned lady (*sarasvati*); may the twin divines (the *Asvins*), garlanded with lotuses, sustain your embryo. ₂

We invoke (O lady), your embryo which the twin divines have cherished with the golden rays, like two sacred sticks (producing fire by attrition). May you bring it (the baby) forth in the tenth month. ₃

185

May, (by Lord's grace) the great protection of the friendly sun (of springs), the brilliant protection of the ordainer sun (of summers), and the unassailable protection of the venerable sun (of the winters) be granted to me. ₁

Let not their malignant enemy assail our dwellings, assail our roads, and assail our enclosures. ₂

None can harm that mortal man upon whom the sons of Mother Eternity (Aditi), the three suns (the Aditya of the seasons springs, summers and winters) bestow eternal light of life, i.e. grant all sorts of protection. ₃

(१८६) वृषाणीत्युक्तस्मात्तमं सूक्तम्

(१-३) वृषस्यास्य सूक्तस्य वातायन उक्तं कविः । वायुर्वेवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ वात आ वातु भेषजं शशु मयोभु नो हृदे । प्र ण आर्युषि तारिषत् ॥१॥
 उत वात पितासि न उत आतोत नः सखा । स नो जीवातवे कृधि ॥२॥
 यददो वात ते गृहेऽमृतस्य निधिर्हितः । ततो नो देहि जीवसे ॥३॥

186.

Vāta ā vātu bheshajām sambhú mayobhú no hṛidé
 prá na áyünshi tārishat ॥ 1 ॥ utá vāta pitási na utá bhrá-
 totá naḥ sákbā | sá no jivátave kṛidhi ॥ 2 ॥ yád adó vāta
 te grīhè 'mrítasya nidhír hitáh | táto no dehi jīváse
 ॥ 3 ॥ ४१ ॥

(१८७) सताषीत्युक्तस्मात्तमं सूक्तम्

(१-५) पञ्चर्षस्यास्य सूक्तस्याग्नेयो वत्स कविः । अग्निर्वेवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१॥ प्राग्नेये वाचमीरय वृषभाय क्षितीनाम् । स नः पर्षदति द्विषः ॥१॥
 यः परस्याः परावतस्तिरो धन्वातिरोचते । स नः पर्षदति द्विषः ॥२॥
 यो रक्षींस्ति निजूर्वति वृषा शुक्रेण शोचिषा । स नः पर्षदति द्विषः ॥३॥
 यो विश्वाभि विपश्यति भुवनं स च पश्यति । स नः पर्षदति द्विषः ॥४॥
 यो अस्य पारे रजसः शुक्रो अमिरजायत । स नः पर्षदति द्विषः ॥५॥

187.

Prágnāye vācam īraya vṛishabhāya kshitinām | sá naḥ
 parshad áti dvíshah ॥ 1 ॥ yáh párasyaḥ parāvátas tiró dhán-
 vātírócate | sá naḥ parshad áti dvíshah ॥ 2 ॥ yó rákshānsi
 nijúrvati vṛisha śukrēṇa śocíshā | sá naḥ parshad áti dví-
 shah ॥ 3 ॥ yó vísvābhí vipásyati bhúvanā sám ca pásvati |
 sá naḥ parshad áti dvíshah ॥ 4 ॥ yó asyá pāré rájasah śukró
 agnír ájāyata | sá naḥ parshad áti dvíshah ॥ 5 ॥ ४५ ॥

186

May the Cosmic Breath (the divine vitality) fill our hearts with health and bring happiness; may he prolong our lives. ₁

O Cosmic Breath, you are both our father and our brother and also our friend. Please give us strength that we may live long. ₂

O Cosmic Breath, you have the treasure of immortal elixir, placed in your celestial region. Give us of it that we may live long. ₃

187

I send forth the hymn to the adorable Lord, the benefactor of mankind; may He bear us safe beyond the reach of those who hate us (or harm us). ₁

May that adorable Lord, who (like the sun) shines brilliantly from a great distance upon the desert tract, bear us safe beyond the reach of those who hate us (or harm us). ₂

May the adorable Lord, the showerer of benefits, who, with His pure radiance, destroys the evil-spirited or wicked creatures or evil tendencies, bear us safe beyond the reach of those who hate us (or harm us). ₃

May the Lord, who very well takes care of all the worlds, and looks to every one with benevolent eye, bear us safe beyond the reach of those who hate us (or harm us). ₄

May the pure and brilliant adorable Lord, who has His creation far across the regions we see, bear us safe beyond the reach of those who hate us (or harm us). ₅

(१८८) अष्टाशीत्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-३) वृषस्यास्य सूक्तस्याग्नेयः ष्येन ऋषिः । जातवेदा अग्निदेवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१९॥ प्र नूनं जातवेदसमश्च हिनोत वाजिनम् । इदं नो बहिरासदे ॥१॥
 अस्य प्र जातवेदसो विप्रवीरस्य भीळहुषः । महीमियमि सुष्टुतिम् ॥२॥
 या रुचौ जातवेदसो देवत्रा हव्यवाहनीः । ताभिर्नो यज्ञमिन्वतु ॥३॥

188.

Prá nūnám jātāvedasam āśvam hinota vājīnam | idām
 no barlīr āsāde || 1 || asyā prā jātāvedaso vípravīrasya mīlhū-
 shah | mahīm iyarmi suṣṭutīm || 2 || yā rúco jātāvedasc
 devatrā havyavāhanīḥ | tābhir no yajñām invatu || 3 || 46 ||

(१८९) एकोनवत्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-३) वृषस्यास्य सूक्तस्य सार्यपात्री ऋषिका । आत्मा सूर्यो वा देवता । गायत्री छन्दः ॥

॥१७७॥ आयं गौः पृश्निरकमीदसदन्मातरं पुरः । पितरं च प्रयन्स्वः ॥१॥
 अन्तश्चरति रोचनास्य प्राणादपानती । व्यख्यन्महिषो दिवम् ॥२॥
 त्रिशङ्खाम वि राजति वाक्पतङ्गाय धीयते । प्रति वस्तोरह युभिः ॥३॥

189.

Āyám gauḥ priṣṇir akramīd āśadan mātāram purāḥ
 pitāram ca prayān svāḥ || 1 || antāṣ carati rocanāsyā prā-
 nād apānatī | vy ākhyan mahishó dívam || 2 || triṣṇād dhāma
 ví rājati vāk patamṅgāya dhīyate | prāti vāstor āha dyúbhiḥ
 || 3 || 47 ||

(१९०) नवत्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-३) वृषस्यास्य सूक्तस्य माधुच्छन्दसोऽधमर्षेण ऋषिः । आबृहत्तं देवता । अनुष्टुप् छन्दः ॥

॥१८८॥ ऋतं च सत्यं चाभीक्षात्पसोऽर्ध्यजायत ।
 ततो राज्यजायत ततः समुद्रो अर्णवः ॥१॥

190.

Ritám ca satyám cābhīddhāt tāpasó 'dhy ajāyata | táto
 rátry ajāyata tátah samudró arṇavāḥ || 1 ||

188

May you urge the force-giver, widely-present and fast-moving fire-divine, named as *Jatavedas* (i.e. the one who knows all that is born) to come to our dedicated works (and bless). ₁

I offer earnest and ample praise to this fire-divine, the one who knows all that is born, who is the showerer (of blessings) and whose sons are intelligent and dedicated worshippers. ₂

May he invest our sacrifice with those bright flames of fire-divine, that are the bearers of the oblation to Nature's bounties. ₃

189

This earth (*gauh*) moves round and round in the space (*prsnih*); she carries waters (*mataram*) on her front. Further she revolves round her father (*pitaram*), the sun. ₁

The brilliant radiance of the sun penetrates internally in the cosmic body, drawing the air down, after having taken it up, like the in-breath and out-breath (in a living body). The great sun illumines the entire celestial space. ₂

Praises are showered upon this divine bird—the sun. He rules supreme through thirty stations of the day and night. ₃

190

The Eternal Law and Truth are born of arduous penance, and thence is night generated, and thence also the space-parameter, the plasmic ocean. ₁

समुद्रार्दणवादधि संवत्सरो अजायत ।
 अहोरात्राणि विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी ॥२॥
 सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत् ।
 दिवौ च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो स्वः ॥३॥

samudrād arṇa-

vād ādhi samvatsaró ajāyata | ahorātrāṇi vidádhad víśvasya
 misható vaśí || 2 || sūryācandramásau dhātá yathāpūrvám
 akalpayat | dívaṃ ca prithivīm cāntáriksham átho svàḥ
 || 3 || 48 ||

(१९१) एकनवत्युत्तरपाततमं सूक्तम्

(१-४) चतुर्नवत्यास्य सूक्तस्याङ्गिरसः संवनन ऋषिः । (१) प्रथमर्चोऽङ्गिः, (२-४) द्वितीयादित्यस्य च
 सञ्ज्ञानं देवते । (१-२, ४) प्रथमाद्वितीयाचतुर्थीनामृचामनुष्टुप्, (३) द्वितीयायाश्च भिरुप् छन्दसी ॥

॥४९॥

संसमिद्युवसे वृषन्नमे विश्वान्यर्य आ ।
 इळस्पदे समिध्यसे स नो वसुन्या भर ॥१॥
 सं गच्छध्वं सं वेदध्वं सं वो मनींसि जानताम् ।
 देवा भागं यथा पूर्वे संजानाना उपासते ॥२॥
 समानो मन्त्रः समितिः समानी समानं मनः सह चित्तमेषाम् ।
 समानं मन्त्रमभि मन्त्रये वः समानेन वो हविषा जुहोमि ॥३॥

191.

Sám-sam íd yuvase vṛishann ágne víśvāny aryá á | ilás
 padé sám idhyase sá no vásūny á bhara || 1 || sám gacha-
 dhvaṃ sám vadadhvaṃ sám vo mánānsi jānatām | devá
 bhāgāṃ yáthā pūrve samjānānā upāsate || 2 || samānó mán-
 traḥ sámitiḥ samānī samānám mánāḥ sahá cittám eshām |
 samānám mántram abhí mantraye vaḥ samānéna vo havíṣhā
 juhomi || 3 ||

From the plasmic ocean is the time-parameter, the year, thereafter produced, ordaining nights and days, the controller of every moment. ₂

The sustainer (or creator) in this cycle, as in the previous ones creates the sun and moon, the celestial region, the earth, the mid-space and the region of bliss. ₃

191

O adorable Lord, showerer of blessings, the supreme master, you are the universal unifying factor; you are enkindled in the heart of every one, i.e. at the seat of divine revelation. May you bring to us riches (of spirituality and prosperity). ₁

— —
May you move together, speak together in one voice; let your minds be of one accord; and like the ancient sages, may you enjoy your assigned share of fortune. ₂

May our counsel or the public prayers be common, and common be our assembly. May our minds move in accord; may our thinking be in harmony,—common the purpose, and common the desire. May our prayers and worship be alike, and may our devotional offerings be one and the same. ₃

स॒मा॒नी व॒ आकू॑तिः स॒मा॒ना हृद॑यानि वः ।
स॒मा॒नम॑स्तु वो॒ मनो॑ यथा॒ वः सु॑सहास॑ति ॥४॥

॥ इत्यष्टमाष्टकेऽष्टमोऽध्यायः ॥

[अष्टमाध्याये वर्गाः ४९, सूक्तानि ४९, ऋचाः २१८]

[अष्टमाष्टके अध्यायाः ८, वर्गाः २४६, सूक्तानि १४६, ऋचाः १२८१]

॥ इत्यष्टमोऽष्टकः ॥

[दशममण्डलेऽनुवाकः १२, सूक्तानि १९१, ऋचाः १७५४]

॥ इति दशमं मण्डलम् ॥

samānī va ākūtiḥ samānā hṛdayāni vaḥ | sa-
mānām astu vo māno yāthā vaḥ sūśahāsati || 4 || 49 ||

Dvādaśo 'nuvākaḥ.

DAŚAMAM MAṆḌALAM.

Aṣṭamo 'dhyāyāḥ.

ASHTAMO 'SHTAKAḤ.

May your resolves be one; may your hearts feel alike; may your thinking be one; and thus may all of you live happily with thorough union. 4

NOTES

Book X

Hymns 87–191

दशम् मंडलम्

सूक्तानि ८७ - १९१

Notes on Book

Hymn 87

The topic of this hymn is fire, the consumer of malignant and vicious elements. The R̥si is Payuh (पायुः), the son of Bharadvaja.

1. **Raksohanam**, रक्षोहणम्, agni or fire is the killer of rakasas (रक्षसां हन्ताम्) and hence it is called raksohan. See the following references in the R̥k Samhita;

रक्षःऽहनम्	— I. 129.11; II. 23.3; X. 87.1
रक्षःऽहना	— VII. 73.4
रक्षःऽह्ना	— I. 129.6; VII. 8.6; IX. 1.2; 37.3; 67.20; X. 97.6; 103.4; 162.1

Sisanah, शिशानः, Sharpening the flame of fire; causing to blaze with vigour; arousing (शिशानः ज्वालास्तीक्ष्णीऽकुर्वन्).

2. **Ayodamstrah**, अयोदंष्ट्रः, अयःऽदंष्ट्रः, one with iron teeth (bitting and sharp); see also

अयःऽदंष्ट्रः	— X. 87.2
अयःऽदंष्ट्रान्	— I. 88.5

Yatudhanam, यातुधानाम्, malignant germs of diseases; normally a synonym of raksas, रक्षस्. For the term, see

यातुऽधान	— VII. 104.15; 16
यातुऽधानः	— VII. 104.15; X. 97.8; 11; 15-17
यातुऽधानम्	— VII. 104.24; X. 87.12
यातुऽधानस्य	— X. 87.5; 10; 15
यातुऽधाना	— X. 87.24
यातुऽधानाः	— X. 87.9; 18; 120.4
यातुऽधानात्	— X. 87.7
यातुऽधानान्	— I. 35.10; X. 87.2-4; 13; 14, 19
यातुऽधान्यः	— I. 191.8; X. 118.8

From the word यातु, we have such terms derived as यातुऽजूलान् (X. 116.5); यातु-मलीनाम् (I. 133.2); and यातु-मावान् (VII. 1.5).

The word yatudhanah has been variously (however unsatisfactorily) derived: (i) यातुगन्ता अभिषीयत इति, (ii) यातुनादुःखं तं दधाति सः ।

The word yatu, according to some scholars, stands for “sorcery”. According to these scholars, those who used to practice the craft of sorcery in the cure of diseases, were known as Yatudhanas and opposed to it, there, were physicians, who used to treat cases with medicines: such persons were known as Ghora Angires (घोर आगिरस) and Bhisaj Atharvana (भिशज् आथर्वण). We have such popular terms as अथर्वण (atharvanah) and आथर्वणनि connected with the science of healing (भेषज). (see Pancavimsa Br., XII. 9.10; XVI. 10.10)

In the Rgveda (I. 191.4), and also in the Atharveda (VI. 52.2), we have a term *adrsta* (अद्रष्ट), used to designate a species of vermin. The sun is also described as a slayer of the unseen (अद्रष्टन्) referring to the unseen worms producing diseases (Rv. I. 191.9; Atharva V. 23.6 and VI. 52.1). Its counterpart, i.e. the worms which are seen were called "*drsta*" (द्रष्ट) (Atharva, II. 31.2; VIII. 8.15) Again in some of the passages of the Atharvaveda (V. 23.6; 7), the epithets seen and unseen are applied to the worm (Krimi, क्रिमी), clearly showing that in several cases, the diseases are due to the worms, whether discernable by examination or not.

The word *raksas* (रक्षस् or रक्षस), *yatudhana*, and *kimidin* (किमीदिन्) should be taken in the same context. The Rg Text of this hymn is definitely against the concept of sorcery to be used in the treatment of disease. Against it is the fire (terrestrial as well as celestial sunlight) which is invoked to kill the *yatudhanas*, *raksas*, etc. the disease producing germs (*adrsta*) and worms (*drsta*). Macdonell and Keith in their Vedic Index write — "Yatudhana in the Rgveda and later denotes a sorcerer, wizard, or magician. The sense of the Rgveda is clearly unfavourable to sorcery. The term *Yatudhani* (यातुधानी, i.e. यातुधान्यः) is also found in the Rgveda (I. 191.8; X.118.8) and also the Atharvaveda I. 28.24; II. 14.3; IV. 9.9; 18.17; XIX. 37.8 etc."

The word *Yatuvid* (यातुविद्), i.e. those who know sorcery occurs in the Satapatha Brahmana (X. 5.2.20).

The solar radiations are invoked to kill the disease-producing germs:

उद्यन्नादित्यः क्रिमीन्हन्तु निम्रोचन हन्तु रश्मिभिः ।

ये अन्तःक्रिमियो गवि

(Av. II. 32.1)

दृष्टमदृष्टतृहमथो कुरूमतृहम्

(Av. II. 31.2)

7. *Sosucanah*, शोशुचानः, blazing fiercely (प्रखलन् — *Sayana*)

Ksvinkah, क्खिङ्काः, the noisy-creatures, vultures (शब्दकारिण्य; or पक्षिविशेषः — *Sayana*).

Ama'adah आमऽअदः, those who eat uncooked meat.

10. *Harasa*, हरसः with your might; with your blazing vigour.

Sṇih, ष्णणीहि, kill or crush.

Vṛsca, वृश्च, cut off.

Tredha yatudhanasya mulam, त्रेधा यातुधानस्य मूलम्, triple foot of that malignant person (तस्य रक्षसस्य मूलं पादम् — *Sayana*)

12. *Atharva'vat jyotisa daivgena*, अथर्वऽवत् ज्योतिषा दैव्येन, like a physician with celestial radiance.

Satyam, सत्यं, truth (peace).

Dhurvantam, धूर्वन्तम्, assails with falsehood (wickedness) (धूर्वन्तम् असत्येन हिंसन्तम् — *Sayana*)

Acitam, अचितम्, fool; ignorant (अचित अज्ञान — Sayana)
(Again, in this context, Sayana refers to दध्यङ्-अथर्वी)

13. **Sapatah**, शपातः, in mutual annoyance and excitement, or when enraged (शपातः परस्परमक्रोशतः — Sayana)

Rebhah, रेभाः, singers, praisers (रेभाः स्तोताः — Sayana)

Manyoh, मन्योः, of the excited, of the one in anger provoked (मन्योः दीप्तस्य क्रुद्धस्य वा यत्र — Sayana; मन्युः मन्यते दीप्तिकर्मणः क्रोधकर्मणे वधकर्मणे वा), Manyu (anger) is derived from the verb man, मन्, meaning to shine, or to be angry or to slay — Nir. X. 29 on X. 84.1)

Mithuna, मिथुना, couple, married pair.

!4. **Harsa**, हरस्स, with heat, with vigour or strength.

15. **Vacastenam**, वाचा स्तेनम्, persons of undependable words, liars (अनृत वचनमेन यातुधानम् — Sayana)

Sapatha, शपथा, bitter feelings, the protests

Prasitim, प्रसितिम्, trap, (प्रसिति जालम् — Sayana).

17. **Samvatsarinam**, संवत्सरेणम्, all the year round, throughout the year.

marman, मर्मन्, vital parts.

Piyusam, पीयूषम्, by ambrosia, or the clot of milk (पीयूषं पीयूषेण; a case of विभक्ति-व्यत्यय — Sayana)

23. **Visena**, विषेण, by the all pervading (विषेण व्याप्तेन — Sayana)

Raksah, रक्षसः, of the demon or devil, injuring ones; disease-producing germs of invisible bodies (रक्षासिक्त्रिणि कीटान् — V. 83.2); Raksas, रक्षस्, is so called because life has to be protected, रक्ष, from him, or because he attacks (हण्) in solitary places (रहसि), or he approaches (नक्ष) at night (रात्रौ) — (रक्षो रक्षितव्यमस्यात् । रहसि क्षणोतीति वा । रात्रौ नक्षत इति वा — Nir. VI. 18)

Any person, creature, insect, worm, germ, virus etc. against whom protection is sought is raksas; night usually is the time when he or it attacks. Raksas has to be destroyed. Hot radiations from fire and actinic rays of light help us best in killing these creatures and infections (Nir. on V. 2.9; V. 83.2).

A few of the important references are:

रक्षसः	— I. 35.10; II. 23.14; III. 15.1; IV. 4.1; V. 42.10; VI. 21.7; VIII. 23.14; IX. 63.29; X. 76.4; 87.23.25.
रक्षसम्	— IX. 104.6
रक्षसा	— IX. 85.1
रक्षासि	— I. 79.12; VI. 16.29; VII. 15.10; VIII. 23.13; IX. 17.3; X. 36.4; 87.9; 98.12; 187.3.

Later Sanskrit literature uses the term रक्षस in the sense of the wicked person, but the Vedic term is रक्षस् (रक्षस, born of रक्षस्).

Raksas is the cause of disease; this is clear from the passage: अन् बाधस्व वि मूधो वि दुर्गहापामीवामपरक्षासि सेध — X. 98.12, (amivam — disease); drive away disease, drive away raksas — *Wilson*).

Tigmena socisa, तिग्मेन शोचिषा, by actinic radiations (or sharp flames).

24. **kimidina** (किमीदिना) is a malignant creature i.e. a vagabond, who goes about saying "what now? what now? or what is this, what is this?" (किम्, किम्) for the sake of back-biting. Mosquito or bug is a Kimidin (किमीदिने । किमिदानोमिति चरते । किमिदं किमिदमिति वा — Nir. VI. 11 on VII. 104.2). The word occurs only at three places in the Rgveda;

किमीदिना — VII. 104.23; X. 87.24
किमीदिने — VII. 104.2

See in the Atharvaveda the passages like:

यन्तुयातवः पुनर्हन्तिः किमीदिनः (or किमीदिनीः) (II. 24. 1-8).

For Krimi, क्रिमि, see Av. II. 31. 1-5 — दृष्टमदृष्टम् (2); शिष्यनशिष्यन् (3); present on hills, forests, plants and cattle (5); also Av. II. 32. 1-5.

Hymn 88

For verses 1, 4, 6, 10, 11, 17 and 19, see Nir. VII. 25; V. 3; VII. 27; VII. 28; (II. 13; VII. 29); VII. 30 and VII. 31 respectively.

The deities (or the topics) are fire (Agni) in the form of Vaisvanara (leader-in-Chief) and the Sun (Surya), and the Rsi is Murdhanvat, of the race of Angiras (सूर्यन्वानगिरसः). Agni, अग्नि — the Nirukta deals with the subject of Agni (fire; fire-divine; also one of the names of God). Its sphere is the earth; he is the foremost leader (अग्निःकस्मात्? अग्रणीर्भवति — Nir. VII. 14); he is leader foremost in sacrifices (अग्ने यज्ञेषु प्रणीयते); he makes everything, to which it inclines; a part of itself (अङ्गं नयति सन्ममनः).

According to Sthaulasthivi (स्थौलाष्टीवि), Agni is also so called because he is a drying agent (अक्नोषनो भवतीति); it does not make wet; it does not moisten (न क्नोषयकति न स्नेहयति — Nir. VII. 14).

According to Sakapuni (शाकपूणि), it is derived from three verbs: from going; from shining, or burning and from leading (इतात् अक्ताद् दग्धादवा नीतात्) — Nir. VII. 14). He, indeed takes the letter *a* from the root *i* (to go), the letter of *g* (ग) from the root *anj*, अञ्ज (to shine); or dah to burn, with the root *ni*, नी (to lead), as the last member (स खल्वेतेरेकारमादत्ते गकारमनक्तेर्वी दहतेर्वी नीः परं — Nir. VII. 14)

Again, according to Yaska, Agni is all the deities (अग्निः सर्वादेवताः — Nir. VII. 17); and in this connection, the इन्द्र मित्रं वरुणमग्निमाहुः — I. 166.16, verse is quoted.

This explains why the word Agni is twice repeated in this verse: the second Agni is the all names-embracing Agni, सर्वदेवताः अग्निः; whilst the first one is bracketted with Indra, Mitra, Varuna, Agni, Divyah, Suparnah, Garutman, Yamā and Matarisvan.

(i) एकं स्रद्विप्राबहुद्या वदन्ति अग्निम् — Agni (the all-names embracing) is spoken of by seers under different names.

(ii) They address Him as; इन्द्रं, मित्रं, वरुणं, अग्निं, दिव्यं सुपर्णं गरुत्मन्तम् (divine Garutman of beautiful wings), यमं, and मातरिश्वानम् (Nir. VII. 18).

Jataveda — Agni is also known as jatavedas (we shall call it omniscient-fire since he knows all created beings; he is known to all created beings, or else he pervades every created being, or he has all created beings as his property or wealth, or he has all created beings as his knowledge i.e. discernment. (जातवेदः कस्मात्? जातानि वेद । जातानि वै न विदुः । जाते जाते विद्यत इति वा । जातवितो वा । जातघनः । जातविद्यो वा जातप्रधानः — Nir. VII. 19).

Vaisvanara — We shall name this Agni or Fire as Leader-in-Chief. He is called Vaisvanara because he leads all men; or all men lead him; or else Vaisvanara may be a modified form of visvan — ara (विश्वान् + अर), i.e. who pervades all created beings. (वैश्वानरः कस्मात्? विश्वान् नयन् नयति । विश्व एनं नय नयन्तीति वा । अपि वा विश्वनर एव स्यात् । प्रत्युतः सर्वाणि पृतानि । तस्य वैश्वानरः — Nir. VII. 21).

1. Normally, it is regarded that this hymn (X.88) is dedicated to Vaisvanara, the sun, but according to Yaska, this is devoted to the very terrestrial fire (एतदप्यग्निवानीयं सूक्तं सौर्यवैश्वानरं प्रवर्तित्वस्यैव तद् प्रवर्ति — Nir VII. 24; 25).

The undecaying and pleasant libation to be drunk is sacrificed in fire which touches heaven and knows the sun. For its maintenance, existence and support, the gods spread it with food.

We have in VI. 8.4, that “the messenger brought Agni from the sun, and Matarisvan brought Vaisvanara from afar. (आ दूतो अग्निमभरद् विवस्वतो वैश्वानरं मातरिश्वा परवतः, VI. 8.4). Matarisvan is Vayu or air; it breathes in the atmosphere and hence it is so called.

4. **Sa patatritvaram stha, jagat yat svatram agnir kṛnot jatavedah** — स पतत्री त्वरं स्वा जगत् यत् श्र्वानं अग्निः कृणोत् जातवेदाः — And he the winged one, Agni, who has all created beings as his property made quickly whatever moves (जगत्), the immovable (स्वा), and the movable.

The word स्वत्रम् (Svatram) is a synonym of quick; it is of swift motion (स्वत्रमिदं क्षिप्रमयम् । अग्नौ अस्मन् प्रवर्ति — Nir V. 3. The word svatram is not listed by Yaska in Nigh. II. 15 with 26 synonyms of क्षिप्रम्).

6. At night, Agni becomes the head of the world. Then in the morning he is born as the rising sun. This is the supernatural power of the holy ones, that with full knowledge, he accomplishes the work so quickly.

Murdha, मूर्धा, the head, is so called because the body depends on it. He who is the head of all beings at night is Agni, thence he himself is born as the sun rising in the morning. They know this profound wisdom of the holy gods who accomplish sacrifices; the work that he performs with all knowledge i.e. hastening he goes through all places. (मूर्धा मूर्तमस्मिन् दीयते । मूर्धा यः सर्वेषां भूतानां पवति नक्तमग्निः ततः सूर्यो जायते प्रातरुद्यन्त एव । प्रजां लेतां मन्यन्ते यज्ञियानां देवानां यज्ञसंपादिनाम् । अपो यत् कर्म चरति प्रज्ञानन्तस्सर्वणि स्थानान्यनुसंचरति त्वरमाणः — Nir. VII. 27).

10. With a hymn, in heaven, the gods generated Agni, who fills both heaven and earth, with powers. They make him for threefold existence indeed. He ripens herbs of every kind.

Tredha bhuve, त्रेधाभुवे — for threefold existence, i.e. for the terrestrial, atmospheric, and celestial (according to Sakapuni) (तमकुर्वं त्रेधाभावाय । पृथिव्यामन्तरिक्षे दिवौति शकपूणिः — Nir. VII. 2.8).

11. When the holy gods set him, the son of Aditi in heaven. When the ever-wandering pair come to life, then they behold all the worlds.

Carisnu mithunau चरिष्णू मिथुनौ, the wandering couple, i.e. the couple that always wanders together, i.e. the sun and the dawn, were created (चरिष्णू मिथुनौ प्रादुर्भूतां सर्वदा सहचारिणौ उषाश्चादित्यश्च Mithunau, मिथुनौ, the couple; now is the word mithuna derived? It is derived from the root mi, मि, meaning to depend (मिथुनौकस्मात् मिनोतिः श्रयति कर्मा) ; with the suffix thu, थु or tha, थ, having the root ni (नी) or van (वन्) as the last member (थु इति नामकरणः । यकारेवा । नयतिः परः वनिवी) . Depending on each other, they lead each other, or win each other.) — Nir. VII. 29.

Aditya, आदित्य, the son of Aditi; i.e. the sun. There are numerous adityas, such as Mitra, Varuna, Aryaman, Daksa, Bhaga, Amsa (आदित्यः कस्मात् आदत्तेरसान् । आदते पासं ज्योतिषां । आदोतो पाससि वा । अदितेः पुत्र इति वा — From what roof is Aditya derived? He takes the fluids; he takes (i.e. eclipses) the light of the luminaries, or he blazes with lustre, or he is the son of Aditi; अल्प प्रयोगं त्वत्स्यै – तदर्चाभ्याम्नाये सूक्तभाक् । this last epithet, however, is rarely applied to him in the text of the Rgveda, and he has only one hymn addressed — “सूर्यमादि तेयम् — X. 88. 11) — Nir. II. 13.

17. Where the lower (अवरः) and the higher (परः) dispute (बदेते), as to which of us, the two leaders of sacrifice (वैश्वानरः सूर्यः), knows more. The friends who enjoy together, and accomplish the sacrifice, were competent. Now who will decide this?

The lower is the terrestrial Agni; and the higher is the atmospheric

Agni. They dispute as to which of us two know more about the sacrifices. (Nir. VII. 30).

19. The above verse (17) should be read in conjunction with the present verse: O Matarisvan, as long as the birds of beautiful wings (सुपर्णः सुपतनाः) wear directly the illumination of dawn (यावन् मात्रं उपसः प्रत्यक्तं भवति प्रतिदर्शनमिति वा) , so long the Brahmana sitting lower than the sacrifice and approaching the sacrifice, bears it

The particle of comparison (न) is here used in the sense of directly; as place is directly here (अस्त्युपमानस्य सम्प्रत्यर्थं प्रयोगः) . As long as birds of beautiful wings, which fly in a beautiful manner, i.e. these nights, O Matarisvan, wear the light of the bright colour, so long the Brahmana sacrificer, who approaches the sacrificer and sits lower than this sacrificer, i.e. this Agni bears it. (एता उत्रयो वसते मातरिश्वञ्च्योतिर्वर्णस्य । तावदुपधाति यज्ञमागच्छन् ब्राह्मणो होतास्याग्नेर्नहंतुत्वरं निबोदन् — Nir. VII. 31).

Hymn 89

For verses 5, 6 and 10, see Nir. V. 12, V. 3 and VII. 2 respectively.

The theme is Indra, and the R̥si is Renu of the family of Visvmitra (रेणुर्वैश्वामित्रः)

1. Indra is here the sun, the sun-Divine; and lastly, the resplendent Lord.

3. Again, Indra means here either the sun or the resplendent Lord.

Samanam, समानं, along with me (समानं मयासह — *Sayana*)

Asmai, अस्मै, for him, for Indra.

Anapavṛta, अनपावृत्, unceasing, continuous (अनपावृत् अपगतिरहितम्)

Navyam brahma, नव्यं ब्रह्म, new song (ब्रह्म स्तोत्रम्)

Prstheva, पृष्ठेव, like particularised praises. (पृष्ठेव पृष्ठं संज्ञकानि स्तोत्राणीव — *Sayana*)

Janimai, जनिमान्, born at sacrifices (जनिमानि यज्ञेषु जातानि), See also III. 4.10; 38.8; IV. 1.7; 27.1; VII. 2.10; 42.2; 60.3; IX. 83.4; 108.3; X. 89.3

Aryah, अर्य, enemies (अर्यः अरीन् शत्रून् — *Sayana*)

Vicikaya, विचिकाय, overcomes (विचिकाय विचिनोति); also knows

Sakhayam na ise, सखायं न इषि, desires no friend.

4. **Sagarasya budhnat**, सगरस्य बुध्नात्, from the depths of an ocean or the firmament, sagarah and samudrah are synonyms of antariksa (Nigh. I.3).

5. With infused energy, rushing to the attack, shaker, impetuous, great hero and foaming, Soma surpasses all plants and trees. All the counter measures did not deceive Indra.

This verse is applicable to **Soma and Indra** both. Indra is called Soma also.

Apantamanyuh, आपान्तमन्युः, with infused energy (आपतित मन्युः — Yaska, *Sayana*) appeasing wrath — *Wilson*).

Trpala'prabharmā, तृपलऽप्रभमी, striking quickly; rushing to the attack (प्रावर्षिप्रप्रहारे — *Sayana*; क्षिप्रप्रहरी, सुप्रप्रहारे, तृप्रप्रहारे — Nir. V. 12)

Dhunih, धुनिः, shaker (धुनिः पुनोतेः — *Yaska*; शक्राणां कम्पयिता, intimidating foes — *Sayana, Wilson*).

Simivan, शिमोऽवान्, doer of great deeds (or impetuous) (शिमोवान् कर्मवान् — *Sayana*; शिमोति कर्मनाम् । शमयतेवी । शक्नोतेवी — Nir. V. 12).

Saruman, शरुमान्, possessor of weapons or armed with weapons (शरुम् हिसकमायुधम्; शरुमान् आयुधवान् — *Sayana*, i.e. a great hero), see the follow terms: शरुः — I. 172.2; 186.9; VIII. 67.15; 20, शरुम् VII. 71.1; VIII. 18.19; X. 99.7 शरुऽमान् — X. 89.5.

Rjisi Soma, ऋजीषी सोमः, possessing the stale residue; foaming Soma. (ऋजीषी सोमः । यन्सोमस्य पूयमानस्यातिदिच्यते तद् ऋजीषमपाजितं भवति । तेनजीषी सोमः — that which remains as residue after Soma is strained is called rjisi, ऋजीषम्, i.e. something which is thrown away; hence Soma is called rjisi, i.e. containing the residue — Nir. V. 12).

Rjisi is an epithet of Indra also, the wielder of thunderbolt. (cf. ऋजीषी वजी — V. 40.4)

Indra is also called rjisi, because his steeds are fed on the residue of Soma (cf. बन्धां ते हरीधना उपऋजीषं जिह्रताम् — *Kuntapa Adhyaya* 66); perhaps an untraced reference; Nir. V. 12).

Wilson writes about this verse: "This verse is obscure, partly because the words are unusual, partly because there is a confusion between Indra and Soma. Yaska does not afford much aid."

6. Soma whose (greatness) neither heaven nor earth, nor waters, nor atmosphere, nor mountains (fathomed), has flowed.

Aksah, अक्षाः, flows; according to some Aksah is derived from अग, to go; see also IX. 107.9; Samaveda: अनूपे गोमान् गोभिरक्षाः । सोमोदुधोभिरक्षाः 1 — when the cowherd dwells with kine in a watery place, Soma flows from the milked cows — Nir. V. 3; अक्षाः क्षरति — *Sayana*; Rv. IX. 107.9; Samaveda II. 3.2.12.2 (998)

Viluh, वीलुः, firm (वीलुः दृढम् — *Sayana*).

10. **Indro diva indra ise prthivyah**, इन्द्रोदिव इन्द्र इरो पृथिव्याः — Indra rules heaven, Indra the earth — As an illustration of the indirectly addressed verses composed in all the cases of nouns, but the verb of the third person — परोक्षकृताः सर्वाभिन्नविभक्तिभिर्न्युज्यन्ते । प्रथमं पुरुषैरुच्यताम् — Nir. VII. 2).

Medhiranam, मेधिरणाम्, men of wisdom.

Kseme-yoge, क्षेमे-योगे, for the preservation (क्षेमे), and acquirement (योगे).

योगऽक्षेपम् — X. 166.5

योगे क्षेमे — V. 37.5; VII. 54.3; 86.8; X. 89.10

11. **Ksistibhyah**, क्षिस्तिभ्यः, than the mankind; than the land (क्षिस्तिभ्यः मनुष्येभ्यः) (क्षितयः मनुष्यनाम् Nigh. II.3; क्षितिः पृथिवी नाम Nigh. I.1)

Aktubhyah, अक्षुभ्यः, than the nights (अक्षिभ्यः)

Dhaseh, धासेः, than the receptacles; the holding space (धासेः धारकस्थानात् — *Sayana*)

Jmah, जमः, then the earth (जम् पृथिवीनाम् — Nigh. I.1)

Prathasah, प्रथसः, than the extension or space (प्रथसः प्रथम्यः — *Sayana*)

12. **Hetih**, हेतिः, bolt or weapon (वज्राख्यमायुधम् — *Sayana*)

Hesasa, हेवसा, with loud-sounding bolt or arrow (शब्दकारिण्या हेत्या — *Sayana*).

Asinva, असिन्वा, invincible (असिन्वा येदन्तहितम् — *Sayana*).

13. **Anu**, अनु, follow, in service of, attend.

14. **Karhi**, svit, कर्हिस्वित, when (कर्हिक्दा)

Raksah, रक्षः, Raksas, wicked persons, evil forces.

Bhindah, भिन्दः, to cleave; to exterminate (भिन्दः अप्तः — *Sayana*).

Mitrakruvah, मित्रक्रुवः, enemies of friendly people (मित्रक्रुवः मित्राणां क्रूरस्य कर्मणः कर्तारो जनः — those people who treat or injure friends with cruelty. — *Sayana*).

The term mitrakruvah does not occur anywhere else in the Rgveda.

According to Wilson, Mitrakrus are a kind of demon.

15. **Ogasasah**, ओगणासः, they who gather in groups. (ओगणासः संघोभूतः — *Sayana*)

Andhena tamasa, अन्धेन तमसा, with dense, thick or gloomy darkness.

16. **Sahutim**, सहृति, collective praises (सहृति स्तुतिम् — *Sayana*); mass-prayers; community praises.

17. **Visvamitrah**, विश्वमित्राः, friends of universal popularity; friendly to everyone.

Hymn 90

For verse 16, see Nir, XII. 41

The deity or the devata is Purusa, the Cosmic Man, and hence it is called the Purusa Sukta. The Rsi is Narayana, नारयण, a conceptual name, — not a historical person. The entire hymn has 16 verses in the Anustup metre (32 syllables), except the last verse in Tristubh (44 syllables). It is repeated in the Yajurveda also with verbal and sequence variances, (XXXI, 1-10); and also in the Atharvaveda (XIX.6). The word "purusa" (पुरुष) means "living spirit embodied". The soul; when born in a body of annamaya, pranamaya, manomaya, vijñanamaya and anandamaya sheaths, is known as "purusa". God, present as if (as He is) in His entire creation is also known as the Virat Purusa (Cosmic Person) or Cosmic Man. The Society Organism, with all classes of men and other living beings, is also called purusa.

Purusah (पुरुषः, person) puri + sadah (पुरिञ्चादः), i.e., one who sits in a city; or is derived from the root पृ, to fill, i.e. he fills the interior with reference to the inner soul (पुरुषः पुरियादः । पुरिशायः । पूरयतेर्वा । पूरयत्यन्तरित्यन्तरपुरुष - मभिप्रेत्य — Nir. II.3)

This entire universe is filled by that inner soul, to whom there is nothing subsequent, than whom there is nothing more minute, nor more great, and immovable like a tree, who alone lives in heaven:

यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चित्,
यस्मान्नाणीयो न ज्यायोस्ति कश्चित् ।
वृक्ष इव स्तब्धो दिवितिष्ठत्ये -
कस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम् ॥

— Tait, Aranyaka,

X. 10.23; also Sveta. up. III.9

In another passage of the Nirukta, we have purusa (पुरुष, man) puri +saya (i.e. city-dweller (पुरुषं पुरिशय इत्याचक्षीत् — Nir I.13; पुरि संसारे शेते सर्वमभिधाय्य वृत्ति, स पुरुषः परमेश्वरे, God rests in the complete creation and He is also purusa. *Daya*. The soul rests in a city (the human body, for example) which has eight cakras and nine doors (अष्टाचक्रा नवद्वारा देवानांपुरयोध्या — Atharvaveda XII.2.31)

Why God, the creator, the all-pervading, is purusa or city-dweller, Dayananda writes: पुरि सर्वस्मिन्संसारेऽभिधाय्य सीदति वर्तत इति, पूरयतेर्वा या स्वयं परमेश्वर इदं सर्वं जगत् स्वस्वरूपेण पूरयति व्याप्नोति तस्मात्स पुरुषः । The entire universe, being omnipresent, is our Lord's city; He fills it up completely by His own nature; He is all-pervading; and hence our Lord is called purusa, The verses of the Purusa-Śukta occur in all the four Vedas, with occasional differences. The concordance is given in the following table:

R̥gveda, X.90	Yajuh, XXXI	Atharva, XIX.6
1. सहस्रशीर्षा०	1	1*
2. पुरुष एवेदं०	2	4
3. एतावानस्य०	3	3*
4. त्रिपादूर्ध्व०	4	2*
5. तस्माद् विराड्०	5	9*
6. यत्पुरुषेण०	14	10
7. तं यज्ञं बर्हिषि०	9	11*
8. तस्माद्यज्ञात्सर्वा०	6	14
9. तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋचः०	7	13
10. तस्मादश्वा०	8	12
11. यत्पुरुषं०	10	5
12. ब्राह्मणोऽस्य०	11	6*
13. चन्द्रमा मनसो०	12*	7
14. नाभ्या आसीद०	13	8
15. सप्तास्या०	15	15
16. यज्ञेन यज्ञ०	16	—

(Asterisks indicate verbal differences)

The thirty-first chapter of the Yajurveda has in all 22 verses, the last six of which are unique by themselves. The Atharvaveda verses have significant verbal differences (particularly those marked with asterisks. The last one (16): मूर्ध्नो देवस्य बृहतो अंशवः सप्त सप्ततीः does not occur anywhere else in the R̥gveda or the yajurveda. In the Samaveda Samhita, the verses 617 to 621 (1.6.3.4. 3-7) have the R̥si as Narayana, and Purusa as devata. (सहस्रशोर्षः ०। त्रिपादूर्ध्वं ०, पुरुष एवेदे ०, तावानस्य महिमा ०, and ततो विराड् ० – verbal differences).

Sayana and Mahidhara concur in identifying Purusa with Viraj, the aggregate of all living beings, spirit embodied in the egg of Brahma, i.e. the universal spirit animating all creation. (तस्मात् आदिपुरुषात् विराट् ब्रह्माण्ड देहः अजायत उत्पन्नः । विविधानि राजन्ते वस्तुन्यत्रेति विराट् । । परमात्मा स्वयमेव स्वकीयया मायया विराड् देह ब्रह्माण्डरूपं सृष्ट्वा तत्र जीवरूपेण प्रविश्य ब्रह्माण्डधिमानो देवतात्मा जीवोऽभवत् — Sayana on X. 90.5). Sayana was unnecessarily influenced with Sankara's Neo-Vedantism. Dayananda also commented on the Purusa Sukta in his R̥gvedadi-bhasya-bhumika, the Yajurveda version. This hymn has also been translated by Colebrooke (Misc. Essays), Burnouf (Introd. to the Bhagavata Purana).

1. **Sa bhumim visvatah vṛtva dasangulam ati-atisthata**, स भूमिं विश्वतः वृत्त्व दशाङ्गुलं अति अतिष्ठत् — investing the earth in all dimensions exceeds it by a space measuring ten fingers.

2. **Sahasra sirsah**, सहस्र शीर्षः, a thousand heads, by thousand is meant an infinite number (सहस्राणि असंख्यातानि अस्मदादीनां शिरसि यस्मिन् पूर्णे पुरुषे परमात्मनि स सहस्रशोर्ष पुरुषः) — thousands of heads, of men and other creatures are in His creation, and hence He is called as one with a thousand heads. And similarly, He is one with infinite number of eyes, feet etc. (सहस्राक्षः सहस्रपात्) — *Daya*.

Atya atisthat dasangulam, अत्यतिष्ठत् दशाङ्गुलम्, Mahidhara and Sayana both interpret on same lines. According to Mahidhara, it may also mean that the human soul, extending from the navel, takes up its abode in the heart — a doctrine supported by the upanisads also. Hence Colebrooke renders it "Stands in the human breast".

According to Dayananda, the whole creation is of ten-fingers measure (दशाङ्गुलम्), by analogy: the ten are 5 gross elements (earth, fire, air, water and ether), 5 subtile elements in the casual form — thus the ten components; the ten may equally be 5 vital breaths (prana, apana, vyana, samana and udana) and 4 antahkarana catustaya — the mental system, mind intellect, citta, and ego (मन, बुद्धि, चित्, and अहंकार) and the tenth, the soul itself. (दशाङ्गुलमिति ब्रह्माण्ड हृदयोपलक्षणम् । अङ्गुलमित्यवयवोपलक्षणेन मितस्य जगत्तोऽत्र ग्रहणं भवति — See R̥g. Bhumika — *Dayananda*).

2. **Yat annena atirohati**, यत् अन्नेन अतिरोहति, for He mounts beyond his own

condition for the food of living beings (*Wilson*). He rises beyond by food, or He is that which expands by nourishment (*Muir*); that which grows by nourishment (*Colebrooke*); according to *Dayananda*, the material cause, the *Prakṛti* is the anna or food, by which He creates (पुरुषो यद्यस्मादनेन पृथिव्यादिना जगत्ता सहातिरोहति व्यतिरिक्तः सन् जन्मादि रक्षितोऽस्ति, तस्मात् स्वयमेव सन् सर्वं जनयति; स्वसामर्थ्यादि कारणात् कार्यं जगदुत्पादयति); by His own nature. He as the First Cause creates the entire universe out of the material cause, the *Prakṛti*, while He himself remains aloof and undergoes no change — *Daya*.). According to *Sayana*, the food of living beings is anna. (यत् यस्मात् कारणात् अनेन निमित्तभूतेन, अतिरोहति स्वकीयां कारणावस्थामतिक्रम्य परिदृश्यमानां जगदवस्थां प्राप्नोति तस्मात् प्राणिना कर्मफलभोगाय जगदवस्था स्वीकारानन्दं तस्य वस्तुत्वम् — *Sayana*)

Brahman or the Supreme Reality assumes the condition of the world in order that sentient beings may enjoy the fruit of their acts; but that is not his true condition. The notion is that the supreme spirit, which in its own state is inert (inactive) and undiscernible, becomes the visible world, that living beings may reap the fruits of their acts, and in-as-much-as-they may thereby acquire mokṣa or final liberation, the supreme spirit is the lord or distributor of immortality (anna = matter or *Prakṛti* — *Max müller* — *Wilson*.)

Uta amṛtatwasya isanah, उतअमृतत्वस्य ईशानः lord of immortality (दिकत्वस्य अयं ईशानः स्वामी — *Sayana*); He is the giver of immortality, i.e. giver of mokṣa, or final liberation (उतापि स एवेशान ईषणशीलः सर्वेश्वरोऽमृतत्वस्य मोक्षपावस्य स्वामोदातास्ति — *Daya*.)

3. *Padah asya visva bhutani*, पादोऽस्य विश्वभूतानि — all beings are only one-fourth of Him. God is all pervading. The entire cosmos occupies only a quarter of Him. The rest three-fourth of our Lord is void (अस्मानन्तसारमर्थस्येस्वरस्य विश्वानि प्रकृत्यादि पृथिवी-पर्यन्तानि सर्वाणि भूतान्येकः पादोऽस्ति एकस्मिन् देशांशे सर्वं विश्वं कस्ति — *Daya*.)

Tripadasya'mṛtam divi, त्रिपादस्यामृतं दिवि, His other three-fourths being immortal abide in heaven (अस्यदिवि द्योतनात्मके स्वस्वरूपेऽमृतं मोक्षमुद्यमस्ति । तद्योऽस्य दिविद्योतके संसारे त्रिपादजगदस्ति । प्रकाशयमानं जगत् जगदेकं - गुणयस्ति, प्रकाशकं च तस्मात् विगुणयस्ति — The manifested world is only in one-fourth of Him while the manifestor Himself is three-times that much — *Daya*.)

4. *Sasananasane abhi'vyakramat*, सासननाराने अभिव्यक्रामत्, went to all animate and inanimate creation (पदेकमरानेन भोजनं करणेन सद्यः कर्तमानं जगमंजीव-वृत्तान्ति सहितं जगत्, द्वितीयमनारानमविद्यामानमरानं भोजनं यस्मिंस्तत् पृथिव्यादिकं च यज्जडं जीवसम्बन्धरहितं जगदकस्ति, तदुच्यते तस्मात् पुरुषस्य सामर्थ्यकारणादेव जायते — *Daya*.) The one is the living world of embodied souls, and the rest is the life-less inert creation.

5. *Tatah*, ततः, from Him; from that one-fourth (ततः आदिपुरुषात्, from the adi-purusa; from the first one — *Sayana*).

Virajo purusah, विराजोपुरुषः, from the first man, from the adi-purusa; purusah (पुरुषः) the presiding male or spirit; "life"; the Supreme Spirit who by His delusion (मय of the Vedantins) created the body of Viraj, i.e. the

Brahmāṇḍa, the egg of Brahma and entered into it in the form of life (*Wilson: Sayana*).

6. The sacrifice is conceptual or mental (मनसा हविषत्वेन संकल्प्य — *Sayanī*). Here is a reference to the cosmic sacrifice which always proceeds on. The spring season (with months madhu and madhava — Caitra and Vaisakha (मधु-माघव; चैत्र-वैशाख) are its butter; the Summer season is the fuel (corresponding to the months sukra and suci jyestha and Asadha, शुक्र-शुक्लि, ज्येष्ठ-आषाढ; शु) , and the autumn season is the oblation — material corresponding with months isa and urja. Asvina and Karttika. (इष-ऊर्ज; अश्विन् – कार्तिक) .

Season	Vedic Months	Constellation Months
Spring, Vasanta	Madhu-Madhava	Caitra-Vaisakha
Summer, Grisma	Sukrah-Sucih	Jyestha-Asadha
Rains, Varsa	Nabhah–Nabhasya	Sravana-Bhadra
Autumn, Sarada	Isah-Urjah	Asvina-Karttika
Snowy Winter, Hemanta	Sahah-Sahasya	Margasirsa-Pausa
Winter, Sisira	Tapah-Tapasya	Magha-Phalgun

(See Yv. XIII.25; XIV.6; XIV.15, XIV. 16; XIV.27; XV.57 respectively).

According to Sayana and others, the Gods immolated the Cosmic Man as the victim upon the sacred grass (यत्पुष्पेण हविषादेवा यज्ञमन्तव्यत) ; and from this victim the creation started as given in verses 8 to 11.

7. **Devah**, देवाः, men of enlightenment (देवाः विद्वांसः — *Daya*).

Rsayah, ऋषयः, seers of the secrets of the Vedic verses (ऋषयः मन्त्रद्वष्टारः — *Daya*). Persons possessing direct intuitive insight into duty; i.e. dharma, knowledge and its application. They by oral instructions handed down the hymn to later generations, who were destitute of the direct intuitive insight. The later generations, declining in power of oral communication, compiled this work, the Veda and the auxilliary Vedic treatises, in order to comprehend the meaning. (साक्षात्कृता धर्माणि ऋषयो बभूवुः । तेऽजरोऽप्योऽसाक्षात्कृतधर्मस्य उपदेशेन मन्त्रान्संप्रादुः । उपदेशाय म्लायन्तोऽजरो विलम्बग्रहणायेमं प्रत्ये सम्प्राम्नासिन्नुः । वेदं च वेदांगानि च — Nir. I.20).

Sadhyah, साध्याः — competent persons; according to Sayana, such persons as are competent in creation like Prajapati and others (साध्याः सृष्टिसाधन योग्याः प्रजापति प्रपूतयः — *Sayana*); according to Dayananda in human society, Sadhyas are not conceptual persons; they are adepts in any sphere of competency, scientists and technologists (साध्याः सधन्यवन्तः कृतसाधनारव) ; and in that sense, an enlightened person, or an expert may be called a Sadhya साध्याः ज्ञानिनः — *Daya*). This word is used twice in the Purusa Sukta, and once in the First Book of the R̥gveda.

साध्याः — I. 164.50 (अस्यवाग्यसूक्त) ; X. 90.7: 10 and no where else in the R̥gveda. (In the Cosmic Creation, God, the creator, does not take help from any Jiva, either mukta or in bondage.)

Barhisi, बर्हिषि, in the barhi or yajna: बर्हिषि मानस यज्ञे — *Sayana*); in the cavity or space in the heart (बर्हिषि हृदयान्तरे — *Daya*).

Barhi, बर्हि, is a word of wide connotations and it has been used with several modifications in the R̥g Samhita, the most common being barhih and barhisi:

- बर्हिः — I. 13.5; II. 3.8; III. 4.4; IV. 9.1; VI. 11.5; VII. 2.4; VIII. 1.8; IX. 5.4; X. 30.15 and numerous other entries.
 बर्हिः — (all anudatta) — II. 3.4; X. 70.4
 बर्हिःऽइव — I. 116.1; V. 12.5
 बर्हिःऽस्थाम — III. 42.2
 बर्हिषः — VI. 12.1; VII. 33.1; 43.3; VIII. 13.4; 15.5; X. 35.9; 131.2
 बर्हिषि — I. 12.4; II. 6.8; III. 35.6; IV. 6.4; V. 11.2; VI. 16.10; VIII. 13.24; IX. 19.3; X. 14.5, and others.
 बर्हिष्ठम् — III. 13.1
 बर्हिष्मती — I. 117.1
 बर्हिष्मते — I. 51.8; 53.6; V. 2.12
 बर्हिष्मत्ऽभिः — VIII. 70.14
 बर्हिष्मान् — IX. 44.4
 बर्हिष्येषु — X. 15.5
 बर्हिऽसदः — IX. 68.1; X. 15.3; 4
 बर्हिऽसदम् — II. 3.3; V. 44.1
 बर्हिऽसदा — VII. 2.6
 बर्हीः — IV. 16.12

8. **Yajnat**, यज्ञात्. Here, according to Dayananda, the word Yajnat is used for God, the creator, "from Him" (सच्चिदानन्द लक्षणात् पूर्णात् पुरुषात्)

Sarvahutah, सर्वहुतः, from the most revered, most invoked all-powerful God, (सर्वपूज्यात् सर्वोपास्यात् सर्वशक्तिमतः परब्रह्मणः — *Daya*).

Tasmat Yajnat sarvahutah, तस्मात् यज्ञात् सर्वहुतः — from that victim in whom the universal oblation was offered, (सर्वोत्पन्नः पुरुषः यस्मिन् यज्ञं हूयते, सोऽयं सर्वहुतः । तस्मात् मानसात् यज्ञात् — *Sayana*, *Wilson*).

Prsadajyam, पृषदाज्यम्, any food that sustains is Prsad, derived from "पृषुसेचनेधातुः । पृषन्ति सिञ्चन्ति क्षुन्निवृत्त्यादि कारकमन्नादि वस्तु यस्मिन्स्तत्पृषत् — *Daya*).

Ajym, आज्यम्, clarified butter or ghee, Butter, honey, milk, all these are ajya (घृतं मधु दुग्धादिकं आज्यम् — *Daya*).

Three kinds of animals, wild animals (आरण्याः वनस्थाः), cultivated or

domesticated like cattle (गो, अश्व, अज and अवि, cow, horse, goat and sheep and yayavya, or birds, i.e. those who fly in air (वायुसह चरितान् पक्षिणः — *Daya.*).

Vayavyan, वायव्यान्, birds and the like. Also over whom Vayu presides (वायव्यान् वायु-देवताकाल्लोकप्रसिद्धान्. — *Sayana*; वायवः स्येत्याह वायुवी अन्तरिक्षस्याध्यक्षाः अन्तरिक्ष देवत्याः खलु वै पशवः वायव एवैनान्परिददाति — *Tait. Br. III. 2.1.3*)

9. **Tasmat yajnat**, तस्मात् यज्ञात्, from that yajna; yajna = Visnu = the all-pervading Lord (यज्ञो वै विष्णुः SBr. I. 1.2.13) or from that cosmic sacrifice. (यज्ञान् पूणात् पुरुषात् सर्वहुतात् सर्वपूज्यात्, सर्वोपास्यात् सर्वशक्तिमतः परब्रह्मणः — *Daya.*). "From that simple portion surnamed the universal sacrifice", meaning Purusta as the world (Colebrooke); yajna means the material of sacrifice (यज्ञ = यज्ञसाधन) i.e. victim.

R̥cah, ऋचः, the R̥gveda or poems.

Samani, सम्पानि, the Samaveda or lyrics, the songs.

Chandansi, छन्दसि, the Atharvaveda, the metres

Yajuh, यजुः the Yajurveda, the prose, the formulas.

10. **Asvaha ubhayadatah**, अश्वाः च उपयादतः the horses were born, as well as the animals having two rows of teeth: That is camels, asses, and donkeys were also born early in the creation. (ये के चारवातिरिक्तः गर्दभादयोऽश्वतपश्च उपयादतः उपयोर्भागयो र्दन्ता येषां ते उपयादतः — *Mahidhara*; उपयते दन्तो येषां त उपयादतो, ये केचिदुपयादता ऽण् । गर्दभादयस्तेऽप्यजायन्त — *Daya.*)

11. **Yat purusam vyadadhuh**, यत्पुरुषं व्यदधुः, from that cosmic Man, or the Cosmic Creator, Lord Paramesvara, or in that society, comprising of human population.

Katidha vyakalpayan, how many social divisions did come out. (यद्यस्मादेते पूर्वोक्तलक्षणं पुरुषं परमेश्वरं कतिधा कियत्प्रकारैः व्यकल्पयन् सामर्थ्यगुणकल्पनं कुर्वन्तीत्यर्थः — *Daya.*)

The Society represents a person, then on this allegory, what constituted its mouth, its arms, its belly or thighs, and its feet. The answer is given in the next verse.

12. The Brahmana the class representing intelligentsia is mouth; that working for defence and safety, i.e. Ksatriya represents the two arms. The producers and distributors of wealth represent the thighs (the Vaisyas); the labour class or the Sudra represents the feet. Ajayat is as good as jayate (अजायते = जायते) because in the Vedic language, there is no restriction of tense: छन्दसि लुङ् लङ् लिट् — *Panini III. 4.6*; सामान्यकर्मले त्रयो लकारा विधीयन्ते — *Daya.*)

Brahmana, men of learning and of exemplary character (ये विद्यादयो मुख्यगुणाः सत्यपात्रणोपदेशादीनि कर्मणि च सन्ति, तेभ्यो ब्राह्मण आसीत् उत्पन्नो भवति — *Daya.*).

Ksatriyah, or **Rajanyah**, क्षत्रियः = यजन्त्यः, persons with strength, valour and courage — बलवीर्यादिलक्षणांश्चितो यजन्त्यः क्षत्रियः । तेन कृतं आज्ञप्त आसीदुत्पन्नो भवति — *Daya.*).

Vaisyah, वैश्यः, persons devoted to agriculture, animal husbandry, trade and business (कृषि व्यापारदयोगुण मध्यमास्तेष्वो वैश्यः बणिक्जनः — *Daya* .).

Sudrah, शुद्रः, the labour class, uneducated or illiterate, but good at manual work, of good physique, handsome, loyal, reliable and of high character (पादेन्द्रिय नीचत्वमर्थीयज्ञह बुद्धित्वादि गुणेष्वः शुद्रः सेवागुणविशिष्टः पण्थीन्तया प्रवर्तमानः — *Daya* .).

13 and 14. The allegory of the Cosmic Man continues:

Mind — Moon	Indra — Agni (Lightning and fire)
Eyes — The sun	Breath — Air or wind
Navel — Firmament	Feat — Earth
Head — Heaven	Ear — Quarters of space

15. Seven are enclosures (paridhis) —

1. Samudra or ocean	— समुद्र	
2. Vayu	— वायु	
3. Clouds	— मेघमण्डल	
4. Rain water	— वृष्टि-जल	
5. Wind	— वायु	
6. Dhananjaya	— सुख्य धनञ्जय	
7. Sutratma	— सूत्रात्मा	(Dayananda)

According to Sayana, the seven metres, Gayatri etc. are the seven paridhis; or the seven shallow trenches, three dug round the Ahavaniya fire place, three round the utara Vediti, the northern altar, and the seventh dug round the sun, to keep off evil spirits.

Three into seven Samidhah, तिसप्त समिधः — Twenty one pieces of fuel wood, representing 12 months×5 seasons + 3 worlds + 1 sun = 21 (द्व्यष्टमसाः पञ्चवर्तवस् त्रय इमे लोकाः असावदित्य एकविंशः — *Tart. Sam. V. 1.10.3*) or the three classes of seven metres. (3x7): (i) with correct number of syllables; (ii) with a few syllables less, and (iii) with a few syllables more. According to Dayananda, 21 fuel sticks represent:

- 1 subtle triad of Prakṛti, mind (buddhi) and the soul.
- 5 Organs of senses (eye, ear, nose, tongue, touch)
- 5 Organs of action (speech, foot, hand, urinary, organ, bowels)
- 5 Tan-matras (colour, taste, smell, sound and touch)
- 5 Elementary principles (earth, fire, air water and ether).

Total 21

Pasum purusam, पशुं पुरुषं, purusa as seer (पशुं सर्व्वदृष्टां परस्मीति पशुः, whosoever sees is pasu, one who sees the inner meaning, a ṛṣi, a seer (पशुः परस्मीति — *Nir. III.16*).

Also the bound purusa as the victim, (अबध्नन् विण्ट् - पुरुषमेव पशुत्वेन याकितवन्तः — *Sayana*) The word pasu is derived from the verb पशुः to see (an independent root, according to Yaska, not from दृश्); (see also SBr. VI. 2.1.4 — यदु पश्यतस्मादेते पशवस्तेष्वेतमपश्यतस्माद्भवैते पशवः:).

16. The gods worshipped sacrifice with sacred rites. Those were the first ordinances. Becoming great, they verily obtained heaven, where dwelt the earlier gods who are to be propitiated.

Gods worshipped Agni by performing sacrifices (i.e. by kindling fire). There is a Brahmana passage: Agni was the victim. They immolated him, with him they made sacrifice. Those were the first ordinances. Having become great, they verily enjoyed heaven together, where dwell the earlier goods who are to be propitiated i.e. who lead straight to the goal. "They are a group of gods whose sphere is heaven" say the etymologists. The tradition is that that was the first epoch of gods. (अग्निना अग्निमयजन्त देवाः । अग्निः पशुयसीत् । तमालपन्त । तेनायजन्त — Ait. Br. 1.16.36, 38-40, Tait. Sam. VII. 7.26.1); तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् । ते ह नाकं महिमानः संसेव्यन्त । यत्र पूर्वैसाध्याः सन्ति देवाः साधनाः । द्युस्थानो देवगण इतिः नैरुक्ताः । पूर्वं देवयुगमित्याख्यायम् — Nir. XII. 41)

Hymn 91

The theme of the hymn is Agni, the fire, the energy, fire-divine and the adorable Lord — The Rsi of this hymn is Aruna, the son of Vitiḥavya (अरुणो वैतहव्यः), most likely a historical person. The indication to the dravya-yajna (ecclesiastical) is indicated by the verse 10 (which contains terms like Potṛ, Rṭviya, Nestṛ, Agnit (Agnidhra), Prasatr, Adhvarya, Brahma and Gr̥hapati (The verse occurs in Book II also as II. 1.2).

1. **Damuna**, दमूना, the generous giver; the liberal; this is an epithat of Agni. We have in the Nirukta (IV.4) — Damunas, one who is inclined towards kindness, or one who is inclined to charity, or one who is inclined to self-control (दम् = self-control). (दमूना दममना वा । दानमना वा । दान्तमना वा); or also the word dama is a synonym of home, and hence the word damunas may mean "one who is devoted to home. (अपि वा दम् इति गृहनाम् । तन्मना स्यात् — Nir. IV. 4; दम् गृहनाम् — Nigh. III. 4; see जुष्टो दमूना अतिथिः दुरेणः — V. 4.5)

For damuna, see —

दमूनसः	— V. 42.12
दमूनसम्	— I. 141.11; III. 2.15; IV. 11.5; V. 8.1; X. 41.3
दमूनसि	— VIII. 50.10
दमूनाः	— I. 60.4; 68.5; 123.3; 140.10; III. 1.11; 17; 3.6; 5.4; 31.16; IV. 4.11; V. 1.8; 4.5; VI. 19.3; 71.4; VII. 9.2; X. 31.4; 46.6; 91.1

Idaspade, इडस्पदे = इडः पदे — at the foot or foot-mark or base of Iḍa, Ida, इड्य, is a synonym of earth also (Nigh. 1.1). In the ritual-literature, idaspada represents the Uttara Vēdi, an altar constructed the north side (इडः इड्यया पदे स्थान उत्तरवेद्याम् — Sayana). In verse 4, see इड्ययाः पदे ।

For इडः, इड्यस्यति and इड्यस्पदे, see: इडः III. 4.3; VII. 47.1; X.17.9. इड्यस्यति — V. 42. 14; VI. 58.4.

इड्यस्पदे — I. 128.1; II. 10.1; VI.1.2; X. 70.1; 91.1; 191.1,

2. The emphasis: गृहे-गृहे, वने-वने, जने-जने, विश्विषाम् — a charming construction.

3. Another charming construction: सुदक्षा दक्षैः, क्रतुना सुक्रतुः, काव्येन कविः, वसुना वसुः

10. Repetition of II. 1.2.

12. matayah, vacah, rcāh, girah, su-stutitayah, मतयः, वाचः, ऋचः, गिरः, सुस्तुतयः, laudatory words (मतयः); eulogistic words and voices etc. – almost synonyms for words, Ṛks, words of praises, for obtaining wealth.

13. Jaya'iva patye usati suvasah, जायाइवपत्ये उरस्ती सुवसाः — like a loving well-attired wife attracting her husband.

For jaya'iva (जायेव = जायाइव), see I. 66.3; 124.7; IV. 3.2; IX. 82.4; X. 10.7; 71.4; 91.13; of these, I. 124.7; IV. 3.2; X. 71.4; and 91.13 are जायेव पत्ये उरस्ती सुवसाः

Hymn 92

The Visvedevah, Nature's all bounties, are the devata; and the Ṛsi Saryata, the son of Manu (शर्याती मानवः)

Hymn 93

The devatah are the Visvedevah, all-gods or Nature's all bounties. The Ṛsi is Tanva, the son of Prthu (तान्वः पार्थ्वः)

These names occur in verse 15.

1. Dyava-prṛthivi mahi bhutam uryin, द्यावाऽपृथिवी महि भूतं उर्वीम्, heaven and earth be great (महि) and spacious.

Yahvi nari na rodasi sadam nah, यद्भि नारी न रोहसी सदं नः, mighty rodasi be ever with us like wives (ladies). There are 24 synonyms of dyava — prṛthivi — Nigh. III. 30.

7. For **Rbhu Vaja**, and others, see earlier notes.

15. For **tanvah**, see III. 31.2 and X. 93.15; for parthyah (पार्थ्यः) ; there is no other reference in the Rgveda.

Hymn 94

For verse 1, 2, 7, 9 see Nir. IX. 9; VII. 7; III. 9; II. 9 respectively

The deity is **gravanah** (ग्रावणः) , a word, which has various meanings. In the Soma ritual, the word stands for the stores, used for bruising the Soma plant, and so extracting the sap. The ṛsi is Arbuda, a conceptual term (perhaps meaning the serpent also, the son of Kadru. In the latter Sanskrit literature, there are certain parables relating to Kadru and Vainateya.

The word Kadru occurs only once in the Rgveda (VIII. 45.26); it is interpreted by Ludwig as the name of a priest, but it more probably means a Soma vessel. अपिबत् कद्रुवः सुतमिन्द्रः सहस्रबाह्वे । अत्रादेदिष्ट पौस्यम् — VIII. 45.26)

For Arbunda, see अर्बुदम् — I. 51.6; II. 11.20; 14.4; VIII. 32.26 अर्बुदस्य — VIII. 3.19; 32.3; X. 67.12

1. Let them proclaim. Let us proclaim. Address the stones who speak in return, when ye, O unsplit mountains, quick and rich in Soma, together bear the sound; i.e. invocation for Indra.

Sloka, श्लोक, call; it is derived from the root) (शृ, to break open. (श्लोकः शृणोते — Nir. IX. 9).

Ghosom, घोषम्, sound the word is derived from the root, घुष्, to sound (घोषो वुष्यते — Nir. IX.9)

Sominah, सोमिनः, you are rich in Soma, or you are in the abodes of one who is rich in Soma. (सोमिन् यूयं स्येति वा । सोमिनो गृहेष्विति — Nir. IX. 9)

2. **Hotuscit purve havih adyam asata**, होतुः कित् पूर्वे हविः अद्यम् आशत — Even before the sacrificer, they taste the delicious oblations. (This is a panegyric of stones. Or else they may be both anthropomorphic and unanthropomorphic or else the unanthropomorphic appearance of the gods, who are really anthropomorphic, i.e. their counterself in the form of action.

Abhe krandanti haritabhirasabhih, अभिक्रन्दन्ति हरितेपिणसभिः They shout with their green mouths. This is a panegyric of stones. As to the view that they are praised as associated with anthropomorphic objects, (we reply) that it is just the same (in the case of inanimate objects). (यद्यो एतत्पौरुषविधिके ईव्यसंयोगैरित्येतदपि तादृशमेव — Nir. VIII. 7).

7. Worship them, who have ten protectors, ten girdling circles, ten yoko-straps, ten binding thongs, ten reins, who are immortal, who bear ten car-pole, and when yoked are ten.

Avanayah, अवनयः, fingers; so called because they promote actions (अवनयोऽङ्गुल्यो भवन्ति - अवन्ति कर्माणि — Nir III. 9); also they are so called because go foremost, or they act foremost, or they move foremost or they mark or they bend or from decorating (अङ्गुल्यः कस्मात्? अप्रगागिन्यो भवन्तीति वा । अप्रगालिन्यो भवन्तीति वा । अप्रकारिण्यो भवन्तीति वा । अप्रसरिण्यो भवन्तीति वा । अङ्कना भवन्तीति वा । अञ्जना भवन्तीति वा । अपिवाप्यञ्जनादेव स्युः (Nir. III.8)

Kaksebhayah, कक्षेभ्यः, girdling circles, since they illumine actions (कक्ष्याः प्रकाशयन्तीति कर्माणि — Nir. III.9)

Yokebhayah, योकेभ्यः, yoke-straps is explained by binding thong (योक्त्राणि — Nir. III.9).

Yojanbhayah, योजनेभ्यः, reins, since they penetrate actions (योजनानीति व्याख्यतम् — Nir. III.9)

Abhisubhyah, अभीशुभ्यः, carpoles, अभीशवोऽप्यरनुवते कर्माणि

Dhuh, धूः, poles; the word is derived from the root dhurv, धूर्, meaning to hurt; the other meaning of the same root is to support (धूर्ध्वतेर्वधकर्मणः । इयमध्वैत-गधूरेव तस्मादेव — Nir. III.9).

9. **Hari**, हरी, two horses (हरी, अरवौ — *Sayana*); the two forces: centripetal and centrifugal.

Gavi, गवि, with **adhisavana** carm, skin for filtration; also in the mid-space, (गवि अधिषवण चर्माणि — *Sayana*).

Amsum, अंशुम्, Soma (अंशुं सोमम्; the elixir component.).

Indrah, इन्द्रः, the sun.

Hymn 95

For verses 5, 7, 10 and 14, see Nir. III.21, X.47, XI.36; and VII.3 respectively.

Here we have in this hymn a dialogue between Pururavas and Urvasi, and therefore, conceptual (in no way historical) are also the persons named as Pururava and Urvasi (पुरुखा-उर्वशी) of the verses ascribed to them. The devata, or the theme, is the purport of the remarks of both of them.

Ṛsis: पुरुरवा ऐळः for verses 1, 3, 6, 8–10, 12, 14, 17 (देवता-उर्वशी)

उर्वशी : for verses 2, 4, 5, 7, 11, 13, 15, 16, 18 (देवता-पुरुरवा ऐळः)

Traditionally, Pururavas (पुरुरवस्) is regarded as a hero, and Urvasi (उर्वशी) an apsara or nymph. We have a mention of them in the Satapatha Brahmana also (XI.5.1.1); see also III.4.1.22; also Kathaka Samhita (VIII.10); and Nir. X.46–47. Here in these texts several verses of the Rgvedic dialogue find a setting in a continuous story. In the later Sanskrit literature, Pururavas is regarded as a king (another reference to him in the Rg verse I. 31.4. His epithet Aila, ऐळः, (SBr. XI.5.1.1), descendent of Ida (इळा), a sacrificial goddess) shows that Pururavas has not been a historical figure; most likely, he is mythological. The hymn is variously described by Yaska in his Nirukta. For references in the Rgveda, see –

उर्वशी – V.41.19; X.95.10

उर्वशीः – IV.2.18

उर्वशीम् – X.95.17

उर्वश्याः – VII.33.1

पुरुरवः – X.95.2; 5; 7; 11; 15.

पुरुरवसे – I.31.4

Sayana narrates a legend, which we shall give in abstract. Mitra and Varuna excited by the charms of Urvasi gave birth to Agastya, pronouncing at the same time an imprecation upon the nymph and condemning her to descend to earth and cohabit with a mortal. Ila or Ida, a Raja, having gone out hunting with the sons of Manu came to a place, where Uma, the daughter of the mountain, with her attendant nymphs, was worshipping Siva. In punishment for his intrusion, he was changed into a woman. Having prayed to Siva to be restored to manhood, he was referred to Devi, who allowed him to be alternately male and female, six months at a time. In the latter condition, Budha, the son of Soma became enamoured of her, and had a son by her who was called Pururavas and was Raja of Pratisthana (प्रतिष्ठान).

Pururavas became enamoured of Urvasi, who became his mistress on condition that if he should be ever naked in her sight except in bad, she should return to heaven; he was also to take charge of two pat rams belonging to her. They lived together four years, when one night, hearing the bleating of the rams, as they were being carried off by the gods, Pururavas sprang from the bed in pursuit, when a flash of lightning exhilled him to Urvasi naked. She consequently left him. Pururavas went in quest of her, and wandered about like one distracted, until he at length discovered her sporting

5. **Trih sma mahnah snathayo vaitasena**, त्रिः स्म माहः श्रययो वैतसेन, thrice during the day hast thou embraced me (thrice a day, you used to have an intercourse with me).

7. On his being born, the goers (gnah), sat together and the rivers flowing by themselves strengthened him, when, O Pururavas, the gods strengthened thee for the great battle, for slaying the barbarian.

Svagurtah, स्वगूर्ताः, flowing by themselves (स्वगूर्ताः स्वयंगमिन्यः – Nir.X.47)

Apsarah, अप्सराः, a naiad, a nymph, is one who moves on water. Or else, the word अप्सस्, apsas, is a synonym of beauty; it is derived from the negative of root **प्स**, to devour; it is not to be devoured, but to be gazed at, or to be made pervasive (अप्सरा अप्सारिणी । अपि वाप्स इति रूपनाम । अप्सातेः । अप्सान्तेयं भवति । आदर्शनीयम् । व्यापनीयं वा – Nir. V.13)

Apsara is one who possesses a beautiful person (तद्वा भवति रूपवती); the beauty is either acquired by her or given to her (तदनयातमिति वा । तदस्यै दत्तमिति वा । On seeing her, the seminal fluid of Mitra and Varuna fell down (तस्या दर्शनाग्निव्रावरणयो रेतश्चस्कन्द – Nir.V.13; Yaska refers to the verse: उतसि मैत्रावरुणो वसिष्ठो वरुणा ब्रह्मन्मनसोऽधि) जातः । इत्थं स्कन्ने ब्रह्मणा दैव्येन विश्वोदेवाः पुष्करे स्वाद दत्त + VII.33.11 Vaishtha was born from the mind of Urvasi).

Urvasi, in fact, is lightning (विद्युत्) – उर्वशीविद्युत् (Durgacarya on the Nirukta; नित्यपक्षे तु उर्वशी विद्युत् –Skanda–svami; उर्वश्यश्नुते, बहुव्याप्नोति आकाशे बहुव्याप्नोति विद्युत्; since she is pervasive, and hence lightning; उरुभ्यां विस्तृताभ्यां घाराभ्यां शुष्काद्रभ्यामश्नुते व्याप्नोति हि विद्युत्, and thus Urvasi is a synonym of lightning. She flows through dry and wet both, she moves across clouds, across and through and through waters and hence, she is also known as apsara (अप्सर अप्सारिणी । अप्सुसारिणी । आपो अन्तरिक्षं नाम – Nigh. I.3; अन्तरिक्षे सारिणी; apah, आपः is a synonym of atmosphere or midspace; lightning flashes through the midspace and hence she is apsara.

Apsah is synonym of beauty (अप्सः रूपनाम – Nigh. III.7); lightning is charming and beautiful.

The hymn deals with rains, clouds, and lightning.

14. **Sudevah adya prapatet anavrt etc.** सुदेवो अद्य प्रपतेदनावत्, the benevolent god may fly forth today and never return (quoted by Yaska, Nir. VII.3)

In conclusion, we may say, that Pururavas in this hymn may be: cloud, air, an enlightened person; and consequently urvasi would be lightning (विद्युत्), speech (वाक्) or a handsome lady (रूपवती).

Hymn 96

Indra's two horses, हरी, are the deities (हरि स्तुतिः) and R̥si is Baru of the race of Angiras; or Indra's son Sarvahari (बरुः सर्वहरिवैन्द्रः).

The two horses represent the centrifugal and centripetal forces; tending away from a centre (to flee from) is centrifugal; and tending towards a centre is centripetal; They may be called efferent and afferent respectively (efferent, i.e. conveying outward or away; and afferent, i.e. bringing inward as nerves).

In this hymn, we have the usual details which relate to Indra: his two bay horses (1), Indra going to sacrifice, the Soma juice, golden-tinted (2), Indra showering rain like beautiful butter (1); his thunderbolt, or his punitive justice (3); bolt made of iron (3); Indra as the sun placed in the sky, like the banner (4); by His thunderbolt, with yellow jaws, he destroys all foes (Ahi, अहि, 4). Indra has yellow locks (हरिकेश), the moisture – absorbing rays (5).

The following terms are expressive in verse 5; हरिकेश, हरिजात, अहर्यथा, हर्यतम्, हर्यसि.

हरिकेश - हरितरेणुमवत् अश्व, with yellow locks.

हरिजात - हरितवर्णः with golden hue.

अहर्यथाः-अकामयथाः, स्तोत्रं हविर्वा; desire the oblation, हर्यतम्-कान्तम्; delightful (for उप, the food).

हर्यसि-कामयसे, thou desirest.

Similarly, हरिवन्त, harivantam, in verse 7 means the sacrifice in which the Soma is presented. In verse 8 we have हरिश्मशारुः, yellow-bearded and हरिषा, the drinker of yellow (Soma) (हरितवर्ण सोमपाः – *Sayana*). In verse 9, we have हरिणौ, any word for हरी, the two bay-horses; or for the हरित वर्ण कर्नीनिके; and हरिणीशिप्रे, yellow jaws.

Finally. in verse 13, Indra is Lord of horses, drinks libations; the sacrifice is for Him alone; He exhilarates with sweet Soma; He is the showerer of rain.

Hymn 97

For verses 1, 3 and 11, see Nir. IX.28; VI.3 and III.15 respectively.

Medicinal plants and herbs are the deities and the conceptual Ṛsi is Bhisaj, पिषज् (the physician), the son of Atharvan (पिषगाधर्वणः). This hymn is repeated in the Yajuh text, XII. 75-96, 101, with verses 20 and 21 transposed in the yajuh as 95 and 94. The Yajuh Samhita has four verses extra on the same theme, 97 to 100.

1. I think, there are indeed one hundred and seven abodes of the lawny ones, the herbs, that were produced three ages before the gods, in days of yore.

There are three kinds of abodes, i.e. places, names, and species. Here species are meant. Or else, there are seven hundred vital parts of man, the herbs are applied on them (धामानि त्रयाणि भवन्ति । स्थानानि । नामानि । जन्मानि । जन्मान्यत्राभिप्रेतानि । सस्तशतं पुरुषस्य मर्मणां तेष्वेना दधतीति वा – Nir IX.28)

3. **Virudhah**, वीरुधः, herbs; they are so called from growing (विरुह्) (वीरुध ओषधयो भवन्ति । विरोहणात् : Yaska quotes for this word: वीरुधः पारयिष्णवः – Herbs are our means of salvation (Nir. VI.3).

9. **Iskr̥ti**, इष्कृतिः, is the mother of plants, and hence you are

Niskṛti, निष्कृतिः Both the words have same connotation; the unmaker or remedies of diseases, (nis, निष्, becomes is, इष्, by dropping the particle, n – ३ - निष्करोति व्याधिं नाशयतीति निष्कृतिः नि शब्दो बहुलम् III.1.17; इति प्रातिशाख्य सूत्रेणोपसर्गिकदेशा नकार लोपः and thus निष्कृति becomes इष्कृति – *Mahidhara* on yv. XI.83).

11. **Atma yakṣmasya nasyati pura jivagrbho yatha**, आत्मा यक्षस्य नश्यति पुरा जीवग्रभो यथा; the soul of consumption perishes before-hand as that of a captive bird. (Nir. III.15)

Atma, आत्मा, the soul; the word is derived from the root अत् (at), to go, or आप् (ap), to obtain, i.e., it may be called “obtained”, in the sense that it is omnipresent. (आत्मा-ततेर्वा। आप्तेर्वा। अपि वाप्त इव स्यात्। याक्त् व्याप्तिभूत इति – Nir. III.15)

Jivagrbhah, जीवग्रभः like a captive soul, or like a captive bird. (जीवानां शकुन्यादीनां ग्राहकाद् व्याघाद् यथा जीवानश्नयन्ति, तद्वत् – *Sayana*)

A vivid description in favour of plants, to be used for medicinal practices: hundreds are the applications of these herbs, a thousandfold is their growth; they fulfil hundreds of functions (2). They bear flowers and fruits (पुष्पवतीः प्रसूवरीः). The physicians are given fee in kind: horse, cow and garments (4).

The plants mentioned by name are asvattha and palasa (अश्वत्थ, पलाश); asvavati (अशवावती), somavati (सोमवती), urjayanti (ऊर्जयन्ती) and udojasa (उदोजस).

13. **Kikidivina**, किकिदीयिना, name of a bird; making the cry ki-ki; perhaps an epithet of the bird casa, चाष (Mahidhara).

Nihakaya, निहाकया, iguana (गोषिकया – *Sayana*)

Casena, चाषेण, name of a bird; or bird in general. Mahidhara thinks that in this verse, there is an allusion to the several diseases arising from vitiated bile, phlegm and wind. But this is not correct.

These three words किकिदिन, निहाकया and चाषेण do not occur anywhere else in the Rgveda.

22. All the medicinal plants enter into a dialogue (समवदन्त संवादं कृतवन्तः) with Soma Raja; “To whomsoever sick person the Brahmana physician administers us, we cure him; we save him from death” (कथं संवादस्तमाह। ब्राह्मणो यस्यै रुग्णाय करोति, अस्मन् मूलादिना विविक्त्वा करोति। हे रुग्णं स्वामिन् सोम, तं रुग्णं नरं वयं पारयामसि पारयामः – *Mahidhara*).

23. Among all the herbal plants, you, Soma, are the best. To you all trees bow down.

Hymn 98

For verse 5 and 7, see Nir.II.11; II.12 respectively.

Brhaspati and other devas or gods are the deities, and Devapi, the son of R̥tisena, रुधिरिण is the R̥si (रिषिर्गुरुर्देवेण).

In the Nirukta (II.10-11), we have a legend as regards the origin of the particular hymn, which has also been quoted by Sayana.

1. The names of such devas have been quoted in the verse: Brhaspati, Mitra, Varuna, Pusan, Adityas, Vasus, Maruts, and Parjanya; they have been invoked to send rains for Santanu (शन्तनु). For the devas, see our earlier notes, and also the Nirukta.

बृहस्पतिः – Nir. X.12; Rv. X.68.8 (protector or supporter of great).

मित्रः – Nir. X.21-22; Rv. III.59.1 (he preserves us from destruction or because he runs measuring things together).

वरुण – Nir. X.3-4; also Nir. X.5; Rv. V.85.3 (He covers) derived from Vṛ, वृ, to cover.

पुनः – Nir. XII. 16; Rv. VI. 58.1; one of the names of the sun, when he goes on account of the increase of rays.

Nir. II.13; Rv. II.27.1;41.6 (यदस्मि पोषं पुन्यति तत्पूषा पवति; He takes the fluids, during eclipse, he takes light of the luminaries, he blazes with lustre; he is the son of Aditi).

मरुतः – Nir. XI.14; Rv. I.88.1

(they are of measured sound; measured brilliancy, or they run very much).

पर्जन्यः – Nir. X.10; Rv. V.83.2

(clouds, one who gives satisfaction; favourable to men; the best conquerer; best progenitor; bestower of juices).

Santanave, शन्तनवे, for Santanu; for getting water (शन्तनुः शन्तनोऽस्त्विति वा, शम्भवेत्या अस्त्विति वा – Nir. II.12.; santanu means peace to thee, O body; or peace to him in his body. The word occurs only at three places (शम्भुजानवे –X.98.1; 3;7) – only in the hymn, and nowhere else in the R̥gveda.

5. The seer Devapi, son of R̥stisena, acting as the performing priest, knows how to obtain the goodwill of gods. He caused the divine waters to flow from the upper to lower ocean by means of rain.

Arstisenah (आर्ष्टिसेनः) means the son of R̥stisena ऋष्टिसेन; or of Isitasena (इष्टितसेन) i.e. one whose army is mobilized. Army (सेना) is so called because it has a commander, or a uniform mode of marching (आर्ष्टिसेन ऋष्टिसेनस्य पुत्रः । इष्टितसेनस्येति वा । शैलानां सेनयुधः समानगतिर्वा – Nir. II.11).

7. When Devapi, domestic chaplain to Santanu, and selected to be the performing priest, imploring kindled fire, the generous Brhaspati granted

him speech, which was heard by the gods, and which was the winner of rain (See Nir. II.12).

Purohitah, पुरोहितः, chaplain, so called because they place him in front (पुरोहितः पूरु एतं दधाति) – Nir. II.12.

Hotraya vṛtah, होत्राय वृत्तः, selected to be the performing priest, he imploring kindled fire (होत्राय वृत्तः कृत्वा यम्योऽन्वयमाप् – Nir. II.12).

10. **Navatih nava sahasra adhiratha**, नवतिः नव सहस्रः अधिरथाः ninety-nine thousand chariot loads (for एकोनशत, one less hundred, the Vedic usage is नवतिर्नव. Or it may mean ninety-nine chariot loads and thousands of cattle, (नवतिः नव च तच्च एतानि अधिरथानि सहस्रा सहस्राणि च रथाधिकानि गवां सहस्राणि च – Sayana).

12. **Durgaha badhasva**, दुर्गहा बाधस्व, demolish the strongholds or fortresses (दुर्गहा दुर्गहाणि दुःखेन गाहितव्यानि शत्रुपुण्ड्रि – Sayana; durga is one that could be captured only with difficulty).

Hymn 99

For verse 12, see Nir. V.3.

The deity is Indra, and Rsi is Vamra, the son of Vikhanasa (वम्रो वैखानसः).

2. **Saptathasya bhratuh**, सप्तथस्य भ्रातुः, of the seventh brother (or the seventh warden). This represents the seventh Aditya (or the sun) in the series. Bhratr (भ्रातृ) means brother, or the warden who takes good care of his ward. It also means the one who shares in the distribution of property (भ्रातुः भागैर्मन्त्रव्यस्य – Sayana. Bhrata, भ्राता; a brother; the word is derived from the root bhr √ meaning to take; he takes a share of patrimony or he is to be brought up (भ्रातः भ्रातरेर्हति कर्मणः । हते भागं भ्रातृव्ये भवतीति वा – Nir. IV.26). The twelve Adityas, in series pertaining to twelve months, are Dhatr (Caitra); Aryaman (Vaisakha); Mitra (Jyestha), Pusan (Asadha); Parjanya (Karttika); Amsa (Margasirsa), Bhaga (Pausa); Tvastṛ (Magha), Visnu (Phalgun). (see our previous notes on p.429, Vol.II). The seventh Sun in the series is Pusan.

3. **Sisnadevan**, शिसन्देवान्, the phallus worshippers; or in general; who lead a life of luxury in sex affairs; licentious, not a brahmachari. They are to be discouraged; their group is to be demolished. Wilson says "The expression ghnān sisnadevan is very remarkable, both as denoting the contemporary worship of the Linga and its opposition to Brahmanism. According to Sayana the word ghnāndeavan means incontinent, licentious. (शिसन्देवान् अश्रद्धावर्थाः सन्तुष्टेः शत्रुपु-सम्पत्तिन् कर्मान् पन् हिंसन् – Sayana).

We have in the Nirukta (IV. 19); let the phallus-worshipper, i.e. the unchaste (sisna is derived from root √ स्न, snath, to pierce) not approach our sanctuary: वा शिसन्देव अश्रद्धावर्थाः । शिसं स्नन्ते; also – Rv. VII.21.5 "वा शिसन्देव अपि नु शीतं नः"

Satadurasya, शतदुस्य, of the hundred gates or doors of or from the city of enemy with hundred gates. (शतदुस्य शतद्वारस्य, शतदुस्य – *Sayana*).

5. **Vamrasya manye mithuna**, वमस्य मन्ये मिथुन, I think of the two parents of Vamra.

Vamra is one that vomits out the knowledge or learning. The knowledge of truth when given out in a polluted form, then it is called as having been vomitted out.

For vamra, see

वमः – I.51.9; VIII. 102.21

वमकः – X.99.12

वमम् – I.112.15

वमस्य – X.99.5

वम्रीषिः – IV.19.9

Vamribbhih and **Upajihvikah**, वम्रीषिः, उपजिह्विकाः, are synonymous of em-mets. Vamrayah (emmets) are so called for vomiting. Simika (सीमिका) is also an emmet, so called from crawling and upajihvika is an emmet meaning as smellers. (वम्रीषि रूपजिह्विका अति सीमिकानाम् । वम्रयोवपनस्त सीमिका स्मनात् । उपजिह्विका उपजिह्व्यः — Nir. III.20; refer to “वम्रीषिः पुत्रमयुवो अदानम्”) IV. 19.9; and “यदत्पुपजिह्विका यद्वम्रो अतिसपति” — VIII. 102.21)

12. Quoted by the Nirukta: वमकः पद्भिरुपसर्प दिन्द्रम्, Vamraka has approached Asura, i.e., Indra with a Soma draught (Nir. V.3), i.e. with drinks or with beautiful hymns (or with rousing panegyrics – Vamrakah, वमकः, one who speaks in praises; the praiser; one who praises through beautiful hymns.

Padbbhih, पटभ्यः पदैः, by legs

Hymn 100

Nature's all bounties, all-gods or Visvedevah are the theme; Rsi is Duvasyu, son of Vandana (दुवस्युर्वादिनः).

Devatas referred to are Indra, Savitr and Aditi (1); Vayu and Aditi (2); Savitr and Aditi (3); Indra and Aditi (4); Indra, Bṛhaspati, Manu and Aditi (5); Indra, Agni and Aditi (6); Aditi (7); Savitr and Aditi (8), (9); Aditi (10); Indra and Aditi (11) and Indra (12). Evidently, most of the hymn is devoted to Aditi, the Mother Infinity or the Eternity.

The burden of the verses is "आ सर्वतातिमदिति वृणीमहे" i.e. we long for or we invoke the universal Aditi.

Sarvatatim, सर्वतातिम्, the universal. (सर्वतातिम् । स्वार्थिकस्तातिल् । सर्वा सर्वात्मिकाम् । यद्वा । सर्वे तापन्तेऽस्यामिति सर्वतातिः । छन्दसो दीर्घः । – *Sayana*).

Aditim, अदितिम्, indivisible, Mother of Gods; the Mother Infinity; Mother Eternity, the indivisible unity (अदितिम् । अखण्डनीयां देवमातरम् – *Sayana*).

(See Nir. IV.22: अदितिरदीना देवमाता – Aditi – unimpaired, mother of gods – see I.89.10–अदितिर्घोरदितिरन्तरिक्षम्.)

Aditi is the first among the atmospheric goddesses – तासामदितिः प्रथमं गामिनी भवति । मध्यस्थाना स्त्रियः – Nir. XI.23; See X. 64.5 – दक्षस्य वादिने जन्मनि०, at the birth and ordinance of Dakṣa, thou attendest, O Aditi etc. The akhanda agni, the imperishable fire divine is also aditi – अग्निरपि अदितिरुच्यते – Nir. XI.23; see I.94.15 – यस्मै त्वं स इविणो ददासोऽनागास्त्वमदिते०)

7. **Nah devah anṛtasya varpasah makih**, नः देवाः अनृतस्य वर्षसः माकिः – Let not, O gods, the possession of an unreal (form pertaining to untruth) form be our (lot); may we never come back to man's body; i.e., having forsaken untruth, we should attain mokṣa or liberation, and be free from the bondage of births and deaths (किंच हे देवाः नः अस्याकं अमृतस्य वर्षसः रूपस्य प्राप्तिः माकिः मा भूत । इतः परं मानुषं रूपं मा भूदित्यर्थः – *Sayana*).

12. **Duvasyu**, दुवस्यु, the domestic attendant (according to *Sayana*, the name of a Rṣi, who was anxious to serve (दुवस्युः परिचरणमिच्छन् एतन्नामर्षिः – *Sayana*).

For duvasyu, दुवस्यु, see Nir. X.20 – दुवस्यतिरुज्जोति कर्मा; duvasyati means to worship; to serve, to attend; see – यमं यजानं हविष दुवस्य – X.14.1; दुवस्य परिचर – *Sayana*).

Hymn 101

For verses 3, 7 and 10, see Nir. V.28; V.26; and IV.19 respectively.

The hymn is devoted to the praise of Rtvij, the priests serving at the seasonal ceremonies. The Rṣi is Budha, the son of Soma (बुधः सौम्यः). Nature's bounties or all-Gods (विश्वेदेवाः) have also been invoked in the hymn: such as Agni, Dadhikra, Usas, Indra (1). Indra is regarded as the son of Nistigri, which is another name of Aditi.

3. For this verse, see also Yajurveda, XII.68

Nediya it sṛnyah pakvameyat, नेदीय इत् सृण्यः पक्वमेयात्, from the vicinity of the hook, let him come to ripe grain.

Sṛni, सृणि, means a hook, so called from urging (√सृ Ankusah अंकुशः (hook) is derived from the root anc (to bend); it is bent (सृणिरङ्कुशो भवति सणात् । अङ्कुशोऽञ्ज्वतेः । आकुञ्जतो भवतीति वा – Nir. V.28).

7. Refresh the horses, win fortune, here make a chariot, that brings prosperity. Pour down in the cavity, the drinks for men, having wooden troughs, furnished with a stone wheel and pails and armour.

Drona-Ahava, द्रोण-आहाव – trough; it is so called from being invoked – आहाव आह्वानात्

Avaha, आवह, conveyance; it is so called from driving (आ + वह; आवह आवहनात् – Nir. V.26)

Dronam, द्रोणम्, wooden troughs – द्रोणं द्रुमं मयं भवति ; drona is so called since it is made of wood – Nir. V.26)

10. **A tu sinca harim im droh upastha vasibhih taksata as-man'mayibhih** – आ तू सिञ्च हरिम् ईम द्रोः उपस्थे वाशीभिः तक्षत् अश्मन्मयीभिः – Pour down the golden juice in the lap of the wood, prepare it with chisels made of stone.

Here in the lap of wood (द्रोः उपस्थे) means “in the lap of a wooden cup”.

Harim, हरिम्, Soma or the golden juice, i.e. Soma, so called from its golden colour.

The other meaning of “**harih**” (हरिः) is monkey, while derived from the same root.

Vasibhih, वाशीभिः, chisels, made of stone (stone-made chisels); or with songs of praise. (हरिः सोमो हरित वर्णः । अयमपीतरो हरितस्मादेव । वाशीभिस्तक्षताश्मन्मयीभिः । वाशीभिरश्म मयीभिरिति वा – Nir. IV.19; also द्रोः द्रुम विकारस्य पात्रस्य; हरिं हरितवर्णं सोमम् । अश्मन्मयीभिः अयः शिलासा – रपूताभिः । वाशीभिः तक्षत पात्राणि सोमपूर्णानि – *Sayana*).

Dasa kaksyabhih, दशकक्ष्याभिः, by types ten in number, or ten classes, or attached as flags of ten sorts – *Sayana*.

Hymn 102

For verses 5 and 9, see Nir. IX. 23 and IX. 24 respectively.

The devata is Drughana (द्रुघ्न) or Indra and the Rsi is Mudgala (मुद्गल) of the family of Bharmyasva (मुद्गल भार्म्यस्य) .

The word Mudgalani (मुद्गलानी) occurs in verse 2, mudgalah in verse 5, mudgalanim in verse 6. These words do not occur anywhere else in the Rgveda. The word drughana occurs in verse 9.

We shall quote from Macdonell and Keith (Vedic Index) : Mudgala and Mudgalani, "Mudgala's wife, both figure in a hopelessly obscure hymn of the Rgveda, variously interpreted by Pischel (Vedische Studien I. 124) and Geldner (vedische Studien, I. 138; II 1-22) and von Bradke (Zeit der Deut. Morgenandischem Gessel, 46, 445 etc) as telling a real chariot race in which, despite difficulties, Mudgala won by his wife's aid. Indian tradition is as variant as the interpretations of modern authorities. Sadgurusisya explains that Mudgala's oxen were stolen, that he pursued the thieves with the one old ox he had left, and that hurling his hammer (dru-ghana, द्रुघ्न), he caught the marauders. Yaska on the other hand, says that Mudgala won a race with a drughana and an ox instead of with two oxen. It is pretty clear that as Roth (Nirukta, Ertauter - ungen, 129) observed, the tradition is merely a guess, and a bad one, at the meaning of an obscure hymn, and this view is accepted by Oldenberg (Z. Deut. Morgen, Gesel, 39, 78). Bloomfield has interpreted the legend as one of heavenly, not of human events. Mudgala, probably a variant form of Mudgara (मुद्गर), which in the later language means a hammer or a similar weapon, may be meant as a personification of the thunderbolt of Indra, rather than a real man. Later, Mudgala is a mythical sage (Av. IV. 29.6; Asvalayana Srauta Sutra XII.12; Brhaddevata, VI.46; VIII.12.90).

5. Thundering they approached him. In the midst of the strife, they made the bull shed water. Through him, Mudgala won a hundred thousand well-nourished kine in battle.

Subharvam, सुभर्वम्, well-nourished. The verb bhary means to eat (भयतिष्ति कर्मा or भुक्ति रत्तिकर्मा - Sayana) (सदृश सुभर्वं सहस्रं गवां मुद्गलः प्रप्ते विग्रय - Nir. IX.23).

Pradhane, प्रप्ते, in battle (a synonym of battle, Nigh. कलाप्ते + प्रप्ते + संप्रत्यय नञ् - Nigh. II.17)

9. **Drughanah** - द्रुघ्नः, wooden mace, i.e. mace made of wood. With reference to it, there is a legend. A seer Mudgala, a descendent of Bharmyasva, having yoked his bull, and a wooden mace, and having fought in battle, won the contest:

“Look at this yoke of the bull and the wooden mace, lying in the middle of battle, with which Mudgala won a hundred thousand kine in battles. (Nir. IX.24)

Pr̥tanajyesu, प्रतानज्येषु, in the battle (प्रतानज्येषु संप्रत्ययः । प्रताननामयनाद्य - so called from dispersing or conquering hostile armies.

Mudgalah, मुद्गलः, means one who possesses beans (मुद्गा) or who swallows beans, or passion, or pride or joy (मुद्गलो मुद्गवान् । मुद्गिलो वा । मदनं गिलतीति वा । मद्गिलो वा । मुद्गिलो वा - Nir. IX.24)

Bharmysvah, भार्म्यस्वः, a son of Bhr̥myasva (भृम्यस्व). Bhr̥myasva means one whose horses are always wandering, or he is so called from horse-breeding (भृम्यस्वो भृमयोऽस्यारवाः । अरवभरणाद्य - Nir. IX.24)

Hymn 103

For verses 1 and 12, see Nir. I. 15 and IX, 33 respectively.

See Yv. XVII. 33-44 and 46. The whole Sukta is quoted.

1. **Satam sena ajayat sakamindrah**, सतं सेना अजयत् साकमिन्द्रः, Indra-
vanquished hundred armies together (Nir. I.15). This is quoted by Yaska in support of Kautsa who says that it is useless, for the Vedic stanzas have no meaning or their meaning is contradictory : at one place, we have “O Indra, thou art born without a foe (अशत्रुमिन्द्र जज्ञिषे - Rv. X.133.2), and here (X. 103.1) Indra is said to have one hundred armies of the enemy together).

5. **Govit**, गोवित्, the possessor of water; knowing or accepting the song of praise (गोवित् उदकस्य स्तुतेर्वा लब्ध्वा, वेदिता वा । - *Sayana*)

6. **Gotrabhidam**, गोत्रभिदम्, breaker of clouds (गोत्रः मेघः from गो उदकमिति प्रायन्त इति गोत्रा मेघाः); breaker of mountains from गो भूमिः । तां प्रायन्त इति गोत्राः पर्वताः । तेषां येतारम् - *Sayana*)

12. Infatuating the heart of these (our enemies), seize their limbs, O Apva, approach (them), burn their hearts. Let our enemies abide in blinding darkness.

- **Cittam**, heart or rather intellect (चित्तानि प्रज्ञानानि); burn their hearts with flames (Nir. IX.33)

Apva, आप्वा, disease, fear (आप्या येदन या विद्वोऽपकीयते । व्याधिर्वा । चये वा - Nir. VI.12) -
Apva, something transfixed with which a man is separated (from life or happiness), i.e. disease or fear.

Hymn 104

4. **Prajavat vayah**, enjoying food together with offspring (वया अन्नं प्रजावत् प्रजोपेतम् - *Sayana*)

9. **Visvayuh**, विश्वायुः, all vivifying. *Sayana* changes विश्वायुः to विश्वापिः, i.e., सर्वपि with all those waters.

11. This is the burthen of several suktas, usually of which Visvamitra is the R̥si. In this respect, no other verse appears to be so popular as this one.

शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रं - III.30.22; 31.22; 32.17; 34.11; 35.11; 36.11; 38.10; 39.9; 43.8; 48.5; 49.5; 50.5; X.89.18; 104.11 (Most of the occurrences are in Book III, and two in Book X).

Hymn 105

For verse 1, see Nir. V.12

1. **Ava smasa rudhadvah**, अव श्मशा रुधद्वा - the ridge has held the water back. *Smasa*, श्मशा, i.e. something which runs quickly, or runs in the body, (श्मशा = कुल्या, or embankment).

Although the worship of Indra may be impeded by delay, as water in checked by an embankment, yet it will take effect at last, and the water or the rain will spread abroad (*Benfey; Wilson*).

Hymn 106

For verse 6, see Nir. XIII.5

5. **mitra iva**, मित्रेव = मित्राऽइव, like two mitras, i.e. like Mitra and Varuna (मित्रेव मित्राविव । मित्रशब्देन वरूणोऽप्युपलक्ष्यते सहावस्थानात् । मित्रावरूणाविव - *Sayana*)

6. *Wilson's* comments are:

The epithets of which the verse consists, as well as the objects of comparison, are most unusual terms, and some of them have evidently perplexed the scholiast, S̥ṇya, सृण्या, is derived from sreni, a goad (सृणिरङ्कुराः = अङ्कुराणां मत्तगजाविव), the animals requiring a goad, i.e. elephants *Yaska* (XII.15) agrees with one of *Sayana's* explanations of *Naitosa*, नैतोरा, i.e. sons of *Nitosa*, नितोरा. *Sayana* gives two contradictory interpretations of *parpharika*, पर्फरीका, "cherishing (friends)" and "destroying (foes)"

“Look at this yoke of the bull and the wooden mace, lying in the middle of battle, with which Mudgala won a hundred thousand kine in battles. (Nir. IX.24)

Prtanajyesu, प्रतान्येषु, in the battle (प्रतान्येषुसि संग्रामनाम । प्रताननामयनाद्य - so called from dispersing or conquering hostile armies.

Mudgalah, मुद्गलः, means one who possesses beans (मुद्गा) or who swallows beans, or passion, or pride or joy (मुद्गलो मुद्गावान् । मुद्गिलो वा । मदनं गिलतीति वा । मद्गिलो वा । मुद्गिलो वा - Nir. IX.24)

Bharmysvah, धर्म्यसवः, a son of Bharmyasva (धूम्यसवः). Bharmyasva means one whose horses are always wandering, or he is so called from horse-breeding (धूम्यसवो धूमयोऽस्यारवाः । अरवभरणाद्य - Nir. IX.24)

Hymn 103

For verses 1 and 12, see Nir. I. 15 and IX, 33 respectively.

See Yv. XVII. 33-44 and 46. The whole Sukta is quoted.

1. **Satam sena ajayat sakamindrah**, सतं सेना अजयत् साकमिन्द्रः, Indra-
vanquished hundred armies together (Nir. I.15). This is quoted by Yaska in support of Kautsa who says that it is useless, for the Vedic stanzas have no meaning or their meaning is contradictory : at one place, we have “O Indra, thou art born without a foe (अरातुमिन्द्र जज्ञिषे - Rv. X.133.2), and here (X. 103.1) Indra is said to have one hundred armies of the enemy together).

5. **Govit**, गोवित्, the possessor of water; knowing or accepting the song of praise (गोवित् उदकस्य स्तुतेर्वा लब्ध्वा, वेदिता वा । - *Sayana*)

6. **Gotrabhidam**, गोत्रभिदम्, breaker of clouds (गोत्राः मेघाः from गा उदकानि प्रायन्त इति गोत्रा मेघाः); breaker of mountains from गौ भूमिः । तां प्रायन्त इति गोत्राः फल्लताः । तेषां येतारम् - *Sayana*)

12. Infatuating the heart of these (our enemies), seize their limbs, O Apva, approach (them), burn their hearts. Let our enemies abide in blinding darkness.

- **Cittam**, heart or rather intellect (चित्तानि प्रज्ञानानि); burn their hearts with flames (Nir. IX.33)

Apva, आप्वा, disease, fear (आप्या येदन या विद्वोऽपक्वीयते । व्याधिर्वा । चये वा - Nir. VI.12) - Apva, something transfixed with which a man is separated (from life or happiness), i.e. disease or fear.

Hymn 104

4. **Prajavat vayah**, enjoying food together with offspring (वयः अन्नं प्रजावत् प्रजोपेतम् - *Sayana*)

9. **Visvayuh**, विश्वायुः, all vivifying. *Sayana* changes विश्वायुः to विश्वाभिः, i.e., सर्वभिः with all those waters.

11. This is the burthen of several suktas, usually of which Visvamitra is the Ṛsi. In this respect, no other verse appears to be so popular as this one.

शुनं हुवेम मधवानमिन्द्रं - III.30.22; 31.22; 32.17; 34.11; 35.11; 36.11; 38.10; 39.9; 43.8; 48.5; 49.5; 50.5; X.89.18; 104.11 (Most of the occurrences are in Book III, and two in Book X).

Hymn 105

For verse 1, see Nir. V.12

1. **Ava smasa rudhadvah**, अव श्मशा रुधद्वा - the ridge has held the water back. *Smasa*, श्मशा, i.e. something which runs quickly, or runs in the body, (श्मशा = कुल्या, or embankment).

Although the worship of Indra may be impeded by delay, as water in checked by an embankment, yet it will take effect at last, and the water or the rain will spread abroad (*Benfey; Wilson*).

Hymn 106

For verse 6, see Nir. XIII.5

5. **mitra iva**, मित्रेव = मित्राऽइव, like two mitras, i.e. like Mitra and Varuna (मित्रेव मित्राविव । मित्राब्देन वरुणोऽप्युपलक्ष्यते सहावस्थानात् । मित्रावरुणाविव - *Sayana*)

6. *Wilson's* comments are:

The epithets of which the verse consists, as well as the objects of comparison, are most unusual terms, and some of them have evidently perplexed the scholiast. *Sṛnya*, सृण्या, is derived from *sreni*, a goad (सृणिर्दुशः = अद्दुशः हीनतगजाविव), the animals requiring a goad, i.e. elephants *Yaska* (XII.15) agrees with one of *Sayana's* explanations of *Naitosa*, नैतोरा, i.e. sons of *Nitosa*, नितोरा. *Sayana* gives two contradictory interpretations of *parpharika*, पर्फरीका, "cherishing (friends)" and "destroying (foes)"

Jarbhari, जर्भरी. (जर्भरी गात्रविनामं कुर्वन्तौ । जप जृप्ति गात्रविनामे - bending their fore-quarters.

Turpharitu, तुर्फरीतृ - तर्फितारी शत्रूणां हन्तारौ, they who smite the foes.

(तृफ तृम्फ हिसायाम् । तुर्फरी शत्रूणां हन्तारौ, तृफति हिसार्थः).

Parpharika, पर्फरीका, the one who smites foes, पर्फरीका पर्फरीकौ शत्रूणां विदारयतारौ or स्तोतृजनानां घनादि दानेन पूरयितारौ from पू, पालन-पूरणयोः, i.e. one who gratifies the praisers or devotees with wealth etc.

Also फवति: पूरणाद्यद् वा ।

For this obscure verse, we quote Yaska (Nir. XIII.5): सृण्येवेति दिविषा सृणिर्भवति । भर्ता च हन्ता च । तथाशिवनी चापि भर्तारौ । जर्भरी भर्तारित्वित्यर्थः । तुर्फरीतृ हन्तारौ नैतोरेश तुर्फरी पर्फरीका (Turphari and Parphari, the two sons of Nitosa, नितोरा). नितोरास्यापत्यं नैतोराम् । नैतोरेश तुर्फरी क्षिप्रहन्तारौ । उदन्यजेव जेमना मदेरु । उदन्यजेवेत्युदकजे इव । एते सामुदे चान्द्रमसे वा । जेमने जयमने । जेमना मदेरु । ता मे जराय्वजरं मरायुः एतज्जरायुः शरीरं शरदमजोर्गम् ।

There are two sorts of goads, the friendly one and the smiting one, (protecting the friends and killing the foes). The two Asvins are also the protectors. Jarbhari is the cherisher one and Turphari the destroyer. Like the sons of Nitosa, they are killers and destroyers of foes.

Udanyajaiva, उदन्यजैव - like the two water born jewels.

Jemana, जेमना, victorious; with mind reposing in victory.

Maderu, मदेरु, joy-giving (मदेरु हर्षप्रदौ, आनन्दकरौ).

Ta me jarayu ajaram jarayuh - ता मे जराय्वजरं मरायु - render my decaying mortal body free from decay.

Hymn 107

For verse 10, See Nir. VII.3.

The subject or deity of this hymn is daksina, दक्षिणा, which normally means a present, in cash or kind, paid by an institutor or a yajamana (यजमान) of a religious ceremony to the priests invited by him for the performance of the ceremony. The word daksina and other terms associated with it are of common occurrence in the R̥gveda and the other Vedic texts. We have the following reference in the R̥k Samhita:

दक्षिणा - I. 18.5; 125.5; 168.7; II. 11.21; 15.10; 16.9; 17.9; 18.8; 9; 19.9;

20.9; V. 1.3; VI. 27.8; 64.1; VII. 27.4; VIII. 24.21; 29; IX. 71.1; X. 61.8; 62.9; 11; 103.8; 107, 3; 7; 8 (mostly in Book II and X)

दक्षिण - (with anudatta on first two syllables) - II. 27.11; X. 17.9

दक्षिणाऽआवृतः - I. 144.1

दक्षिणाः - III. 36.5

दक्षिणाभिः - III. 62.3; VIII. 39.5

दक्षिणाम् - VI. 37.4; X. 107.4; 5; 7

दक्षिणायाः - I. 123.1; 164.9; III. 58.1; X. 107.1; 11

दक्षिणाऽवत् - III. 53.6

दक्षिणाऽवतम् - I. 125.6

दक्षिणाऽवति - VIII. 97.2

दक्षिणावते - IX. 98.10; X. 18.10

दक्षिणावत्ऽभिः - X. 69.8

दक्षिणाऽवन्तः - I. 125.6; X. 107.2

दक्षिणाऽवाद् - III. 6.1;

दक्षिणाऽवान् - X. 107.5

Dayananda's derivation of the word daksina (दक्षिणा) is दक्षन्ते वर्धन्ते यया सा (प्रतिष्ठा श्रीर्वा) i.e. by which the reputation on prosperity is enhanced; दक्षिणाभिः दानैः । दक्षिणाम् अधिकाम् (धनादिरूपम्) प्रतिष्ठाम्प्रियं वा ।

According to Yaska, author of the Nirukta, Daksina (दक्षिणा, reward) is derived from the root दक्ष्, meaning to cause to accomplish; it causes the imperfect to be accomplished. Or else, it may be so called from circumambulating (दक्षिणा दक्षतेः समर्चयति कर्मणः । व्यृद्धं समर्चयतीति । अपि वा प्रदक्षिणागमनात् - Nir. 1.7)

The word दक्षिण means the right direction also. It means the quarter; it means the quarter natural to the hand, i.e. the right hand. Daksinah (right) is derived from the root दक्ष्, meaning to work strenuously or from दाश्, meaning to give (दिशमभिप्रेत्य दिग्धस्त प्रकृतिर्दक्षिणो हस्तः । दक्षतेरुत्साहकर्मणः । दादातेर्वा स्याद् दानकर्मणः - Nir. 1.7)

1. **maghavan**, मघवन्, (Indra and the sun both), from which the term maghonam, माघोनम्) is derived, is identified with the sun, at whose rising and at midday, the daksina (a present or reward to priests) is to be given, but never at sunset, (माघोने मघवेन्द्रः । इन्द्रश्च सूर्यः ।). Sayana refers to 'न सायमस्ति देवया अनुष्टम् - R̥v. V. 77.2: दक्षिणातु यागाङ्गं यागस्तु सायंकृते न क्रियते ।

2. **Vasodah**, the givers of raiment; givers of clothing; the givers of a place for stay, (वासोदः त्वद्देवस्य वस्त्राणां दातारः - Sayana).

4. **Saptamataram**, mothers of seven, i.e. which has the seven Samsthas as its children, the Agnistoma etc. or that which has seven mothers or regulators (निर्मातिः), the hotṛ and other priests.

6. **Yajñanyam**, यज्ञं, the three leaders of sacrifice; the adhvaryu, the udgātṛ and the hotṛ.

Tisrah sukrasya tanvāḥ, तिस्रः शुक्रस्य तन्वाः, three forms of light; agni, vayu and aditya or fire, lightning and sunlight.

10. In reference to the Rg verses where there are censure and praise (निन्दाप्रशंसे), yaska quotes a fragment each of the two verses:

(a) केवलाणो पवति केवलादी (X.117.6)
(he alone is guilty who eats alone)

(b) भोजस्येदं पुष्करिणीं वविरम (X.107.10)
(The dwelling place of a liberal person is beautiful like a lotus-bed). (Nir. VII.3).

Hymn 108

For verse 1, See Nir, XI.25.

This is one of the dialogue – hymns (dialogue between Saroma and Panis) of the Rgveda, others being (i) the one between Indra, Aditi and Vamadeva, IV. 18; (ii) Indra – Indrani and Vṛsakapi X. 86, (iii) between Yama and Yami, X.10, (iv) the colloquy of Indra and Agastya, I.170.

Pani, पणि, is derived from पण, pana, Pana and pratipana (पण and प्रतिपण) have a reference in the Atharvaveda (III. 15.4.6), denoting the process of bargaining and selling. Again basically it is derived from root पण (pan), and some of the derived terms from this root occur in some of the Samhitas and Brahmanas. The word panana (पणन) in the Satapatha Brahmana means “trafficking”.

In the Nirukta, we have : Pani means a merchant (पणिर्वणिग् पवति), a merchant is so-called from trading (पाप, पण). A trader is so called because he cleanses the articles of trade (पणिः पणनात् । वणिक् पण्यं नेनेक्तिः; see आपः पणिनेव गावः I.32.11).

Again Pani in the Rgveda denotes a person who is rich but who does not give offerings to the gods, or bestow Dakṣinas on the priests, and who is, therefore, a person very much disliked in a society. And hence, so often, we invoke gods and ask them to attack the panis. Panis are thus opposed to the pious sacrificer as a niggard, and is spoken off as a wolf, the symbol of enmity. According to mythologists, panis appear as fictitious figures, demons, who withhold the cows or waters of heaven, and to whom Sarama (सरमा) goes on a mission from Indra (X.108). Among the Panis, Bṛbu (बृबु) (VI. 45.31; 33) was apparently important. In one of the verses (VIII. 66.10), they

are described as "usurers" (इन्द्रो विश्वान् बेकनातो अहर्द्दा उत क्रत्वा पणीरपि) or Be kanatas. Sometimes they are called dasyus (दस्यु) with an appellation mṛdhravac (of hostile speech) and grathin (न्यक्रतन ग्रथिनो मृघवाचः पणोरश्रद्धा अवर्षा अयज्ञान् - VII. 6.3).

According to Roth, the word Pani is derived from pan (पण), meaning "barter", and that the Pani is properly the man who will give nothing without return, hence the niggard, who neither worships the gods nor rewards their priests. According to Ludwig, Panis were all original traders who went in carvans as in Arabia and Northern Africa, prepared to fight, if need be, to protect their goods against attacks which the Aryans would naturally deem quite justified.

According to Hillebrandt (Vedische Mythologie), the word Pani refers to a real tribe the PARNIANS of STRABO, and they were associated with the DAHAE (दास).

1. **Sarama**, सरमा - it is so called from moving (सरमा सरणात्).

With what desire has Sarama attained this place. The road leads far off to distant regions. What is the errand for us? what was the night? and how has thou crossed the waters of the Rasa (रसा).

Jagurih, जगुरिः leading; it is derived from the intensive form of the verb gam (गम्), to go; दूरे, dure, i.e. winding with curves (जगुरिः जङ्गम्यतेः परञ्चनेरचितः)

Paritakmya, परितक्म्या, night, because takma or heat surrounds it on both sides. Again takma is heat, because it goes away (√ तक्) (परितक्म्या रात्रिः परित एतां तक्म । तक्मेत्युष्णनाम । तक्न इति सतः - Nir XI.25).

Rasa, रसा - a river; it is derived from the verb √ रस् meaning to make a sound (रसा नदी रसतेः शब्दकर्मणः - Nir. XI.25)

There is a legend that the bitch of the gods, sent forth by Indra, conversed with the demons called Panis (देवशुनीन्द्रेण प्रहिता पणिषिरसुरैः समूहे । इत्याख्यानम् - Nir. XI.25).

With the help of the legend, it is tried to explain that the clouds (पणयः) withhold the rays of the sun (cows or गो; the rays are cows), and Sarama is the midspace phenomenon; the lightning and thunder, बाण वै सरमा (Maitr. Sam); वाक्-विद्युतधार ।

Aurobindo tries to explain the whole legend of Sarama and Panis on a psycho – spiritual plane (see our Introduction, Vol.I of this series, p.167). Sarama is the discovering – intuition; she penetrates into the cave of sub-

conscient where the niggard lords of sense-action (i.e. the panis, have hidden the radiant herds (cows) of the sun (the enlightenment), and gives information to Indra, the self.

Then comes the Lord of luminous mind and breaks open the cave and drives upward the herds, udajat (उदजत्), upwards towards the vast truth-consciousness, the own home of the gods. Our conscious existence is a hill (अद्रि, adri) with many successive levels and elevations (सन्नि), the cave of the sub-conscient is below. We climb upwards towards the god-head of the truth and bliss, where are the seats of immortality, यत्रमृतास आसते - IX.15.2 (See Aurobindo, collective works, Vol. X.p.319).

The words Sarama and Sarasvati, both derived from √ sr̥ (सरणत्) represent the streams: the one of discovering intuition, and the other of enlightenment.

For Pani and the derivatives see:

पणयः -I.124.10; 151.9; IV.51.3; VI.20.4; X.108.7; 8.
 पणयः (vocative) - X.108.2; 4; 6; 10; 11
 पणिः -I.33.3; 180.7; V. 61.8
 पणिना -IV. 25.7
 पणिनाऽइव -I.32.11
 पणिऽभिः -IV.58.4
 पणिऽभ्यः -IX.22.7
 पणिम् -I.93.4; VI.44.22; 51.14; 61.1, VIII. 45.14; 75.7; X.67.6; 156.3
 पणीन् -I.184.2; VI. 33.2; 39.2; VII. 6.3; 19.4; VIII. 26.10; 64.2; 66.10;
 X. 60.6
 पणीनाम् -II. 24.6; VI. 45.31; 53.5; 7; VII. 9.2; IX. 111.2.
 पणेः -I.83.4; I.182.3; III. 58.2; V. 34.7; VI. 13.3; 53.3; 6; X.92.3
 पणौ -VIII. 97.2

For Sarama, and the words derived from it, see:

सरमा -I.62.3; 72.8; III. 31.6; IV. 16.8; V. 45.7; 8; X. 108.1
 सरमे (Vocative) - X. 108.3; 5; 7; 9
 सारमेय -VII. 55.2; 3
 सारमेयो -X. 14.10

Hymn 109

The Ṛsi of this hymn is Juhu, the wife of Brahma or Urdhvanabha, the son of Brahma. A curious legend is ascribed to this hymn. Juhu, जुहु, is considered as the same as Vac, वाच्, "Speech", the wife of Brahma. But Vacaspati (वाचस्पति), the lord of speech, being the same with Bṛhaspati (बृहस्पति), he also is said to be the husband of juhu or Vac; in fact, Bṛhaspati and Brahma are

identified. On some occasion, his sin, resulted in her losing her husband's affection, and he deserted her. Afterwards, the gods consulted together as to the means of expiation of Br̥haspati's sin, and restored her to her husband (Wilson).

In the initial stages, the divine speech is in unmanifested state. When gods offer this unmanifested speech to cold coals, they do not accept it; being cold coal, this is of no use to a Yajna-ritual, and hence the priest returns unmanifested speech to gods. This speech is then transformed to manifested speech. This is now accepted by the priest Br̥haspati. This speech is then called juhu (जुह). In the unmanifested form it is called Brahmajaya (ब्रह्मजाया).

Dayananda derives the words derived from juhu (जुह) as follows:

जुह्विः- पान-साधनेः पात्रैः (V.1.3);- जुहति यापिः क्रियापिः (I.58.4)

जुहः - जुहोति ददति हविर्दत्ते सुखं चानया सा असौचीः वाः जुहः -Tait S. III.3.1.1; तस्यासावेव हौर्जुहः - S.Br. I.3.2.4 - Dyau or the celestial region is juhu; सत्रं वै जुह्विषा इतरः सुचः S. Br. I.3.4.15 - Ksattra is juhu, sruc is visa. वाग्जुहः - Tait Ar. II.17.2; यजमानो वै जुहः - Mai. S.I.4.13 (ladles and spoons, जुह् and जुच्) for offering butter and Soma extract to fire).

Hymn 110

For verses 1-11, see Nir. VIII. 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17 and 21 respectively.

This Apri Hymn is fully commented by Yaska in his Nirukta in Chapter VIII. For other Apri Hymns see I.13; I.142; I.188; II.3; III.4; V.5; VII.2; IX.5; X.70 and X.110. They all refer to Agni (अग्नि रूप देवता). These are, in total twelve, but sometimes one or two of them are dropped. The Apri are:

(i) Idhma or Samiddha Agni,	(ii) Tanunpat,
(iii) Narasamsa	(iv) Ida
(v) Barhi	(vi) Devirdvarah
(vii) Usasa-nakta	(viii) Daivyau-hotarau (pracetasau)
(ix) Three devis-Sarasvati, Ida, Bharati	(x) Tvastṛ
(xi) Vanaspati	(xii) Svāhakṛtis

There are Apri hymns in other Vedic Samhitas also. We shall quote here Yaska for these hymns.

“Now therefore the Apri hymns (अप्रियः). From what root is Apri (अप्रि) derived? From the root ap (अप्), to obtain or from pri (प्री), to please (अप्रियः कस्यच्च्त् । अप्प्रेतेः । प्रीप्प्रेतेर्वा । अप्रिप्पिप्रीप्प्राति । इति च ब्राह्मणम् - Nir. VIII.4). There is also a Brahmana passage. One pleases them with Apri hymns (Ait. Br. II.4). Of these Idhma (fuel) comes foremost.

1. Kindled today in the abode of man, O god, having all created beings as thy property, thou offerest sacrifice to gods. And O wise one, having plenty of friends, bring them. Thou art the messenger, thou art the learned bard. Samiddha or idhma (fuel) is so called from being kindled. (इष्मः समिध्यन्तात् - Nir. VIII.4). Idhma is sacrifice, says Katthakya; it is Agni, says Sakapuni (Nir. VIII.5).

2. O bright-tongued Tanunapat (तनूनपत्), having anointed the leading paths of the sacred rite with honey, be sweet. Directing the act of worship and our thoughts together with our prayers, carry our sacrifices to gods. (Nir. VIII.6)

Tanunapat, ones own son, i.e. clarified butter, says Katthakya: the word napat, नपत्, is a synonym of offspring which does not immediately succeed a person (i.e. a grandson). It is very much propagated downwards. In this case, the cow is called tanu, because delicious things are prepared (tatah, तताः) from her. Milk is produced from the cow, and the clarified butter is produced from milk. (गौरपतनूच्यते । तता अस्यां भोगाः । तस्याः पयो जायते । पयस आनृत्य जायते).

But according to Sakapuni, tanunapat is Agni, waters are tanu (तन्) because they are spread in the atmosphere. Herbs and trees are produced from waters, and this fire is produced from herb and trees (अग्निरिति शाकपूणिः । आपोऽत्र तन्व उच्यते । तता अन्तरिक्षे । ताम्यं ओषधि-वनस्पतयो जायन्ते । ओषधि-वनस्पतिभ्य एव जायते - Nir. VIII.5)

3. Being invoked, thou art to be praised and worshipped. O Agni, come united with the Vasus. O great one, thou art the sacrificer of the gods. As such, O excellent sacrificer, dost thou sacrifice them, invited by (us). (Nir. VIII.8)

Ida (ईद) is derived from the root √ ईद (id) meaning to praise, or from इन्ध (√ indh), to kindle. (ईद ईद्रेः; स्तुतिकर्मणः । इन्धतेर्वा - Nir. VIII.7)

4. The grass in the eastern direction is twisted at day break with injunctions for the covering of this earth. He spreads it further and further to make the best and most comfortable seat for the gods and Aditi. (Nir. VIII.9).

Barhih (बर्हिः), grass, is so called from growing rapidly, (बर्हिः परिवर्हणात् - Nir. VIII.8)

5. Spacious doors remain wide-open like beautiful wives for their husbands, O divine doors, great and all-impellers, be easy of access to the gods. (Nir. VIII.10)

Dvarah (द्वारः) is derived from the root √ दृ √ ju, to press forward or from √ द्र √ dru, to move, or from the casual of वृ √ (vr), to exclude (Nir. VIII.9)

6. Pressing forward, adorable, brought near each other, dawn and night, the divine women, mighty, shining beautifully and putting forth beauty adorned in a radiant manner, may sit down on the seat (yoni). (Nir. VIII.10)

Usasanakta, उषासानक्ता, dawn and night - Usa (उषा) is so called because it shines (√ vas), or from ucch, उच्छ्, to disperse; it disperses darkness (उषाः कस्यात् । उच्छतीति सत्याः, यत्रेपरः कालः It has the time subsequent to night. - Nir. II.18; Durga derives usah, उषाः, from उच्छ्, to disperse. See also Bṛhaddevata, III.9)

The word nakta, नक्ता, is a synonym of night: it anoints beings with dew; or else it is called night because its colour is indistinct. (नक्त्येति एभिनाम । अनक्ति भूतान्यवशयायेन । अपि वा नक्ताव्यक्तवर्णा - Nir. VIII.10)

7. The two divine sacrificers are foremost, sweet-voiced, and the measures of sacrifice for the man to worship. They are inciters, active in the sacrifices, and with injunctions point out the light in the eastern direction. (Nir. VIII.12)

Daivya hotara, दैव्या होतार, the same as दैव्यौ होतारौ, means the two divine sacrificers, i.e. the terrestrial and the atmospheric Agni (दैव्या होतार दैव्यौ होतारौ । अयं चाग्निरसौ च मध्यमः - Nir, VIII.11)

8. May the light of the sun come to our sacrifice quickly, and speech, here instructing like man. May Sarasvati, and the three goddesses of noble deeds sit on this most comfortable seat of grass. (Nir. VIII.13)

Tisrodevih, तिस्रोदेवीः means the three goddesses (Nir. VIII.12)

The sun is called bharata (भरत); its light, therefore, is called bharati, (भारती). And may ida, इडा, speech, instructing here like a man (come to us) (भरत आदित्यस्तस्य भाः । इडा च मनुष्यवदिह चेतयमाना । तिस्रोदेव्यो बहिर्दिं सुखं सरस्वती च सुकर्मणि आसीदन्तु - Nir. VIII.13)

9. O wise and excellent sacrificer, incited (by us) sacrifice here today to the god Tvastr, त्वष्ट्, who adorned these two progenitors, i.e. heaven and earth, and all the worlds with beauty (Nir, VIII.14) Tvastr, त्वष्ट्, is so called because it pervades quickly (etymologists say so), or it may be derived from the root tvis, (त्विष्) to shine, or from √ tvaks, त्वक्ष् meaning to do (त्वष्ट्य तूर्णमस्तु इति नैस्कताः । त्विषेवास्यात् । दीप्तिकर्मणः । त्वक्षतेवा स्यात् । करोतिकर्मणः - Nir. VIII.13)

10. Preparing the food and the season by oblations to the gods, bestow them thyself, (or bestow thyself on thyself, उपावसृजात्स्वनात्स्वने). May these three, i.e. the lord of herbs, the god pacifier, and Agni enjoy the oblation with honey and clarified butter. (Nir. VIII.17)

Vanaspati, lord of herbs or vegetation, or of forests. Vanam to win. Vanam, forest, is derived from the root वन्, van, (वनस्पत इत्येनमाहैव हि वनानां पता वा पालयिता वा । वनं वनेते: - Nir. VIII.3).

11. As soon as he was born, he created the sacrifice. Agni became the chief of the gods. May the gods eat the oblations consecrated by the utterance of "hail" (स्वाहा) in the speech of this sacrifice, set up in the eastern direction. (Nir. V.27)

Consecration by saying "hail" - The word svaha (hail) is uttered in them, or speech herself said "well ho" or one addresses himself or one offers oblation consecrated with svaha or "hail". (स्वाहाकृतयः । स्वाहेत्येतत्सु आहोति वा । स्वा आगतेति वा । स्वं प्राहेति वा । स्वाहुतं हविर्ब्रूतेतीति वा - Nir. VIII.20)

Hymn 111

Rsi of the hymn is Astadamstra, the son of Virupa (अष्टा दम्प्रे वैरूपः). To him, the Pancavimsa (पंचविंश) Brahmana (VIII.9.21) ascribes two Samans.

3. **Menam**, मेना, to the Divine Speech; to the atman; to my own. In the R̥gveda, we have the following terms:

मेना - I.51.13; मेनम् - I.121.2; X.111.3; मेनिम् - X.27.11; मेनेऽसि - I.162.7; 95.6; मेनेऽवेति मेनेऽव - II.39.2.

According to Sayana, mena is the self; or atman (मेनां आत्मानम्) we have मेनापवोवृषण इवस्य सुक्रतोः - I.51.13).

Yaska interprets मेना as speech (मेना कश्चन - Nigh. I.11; मेन-वाणी - Daya. I.51.13; मेना विद्युसुशिक्षाभ्यां लब्ध्यां वाचम् - Daya. I.121.2; मेने कस्मै स्त्रियविष (एभिर्दिने) - Daya. I.95.6; also मेना उत्तरणि पदानि - Nigh. III.29; मेनाग्न इति स्त्रीणां मेन मनयत्येव - Nir.III.21 (menah, मेनः and gnah, ग्नः; are synonyms of women. Menah (women) are so called because men honour them (मानयन्ति)

Hymn 112

The R̥si of this hymn is Nabhah Prabhedana, of Virupa family (नभः प्रभेदने वैरूपः).

8. **Brahmane**, ब्रह्मणे, for Brahman; for the sun; for Brhaspati (ब्रह्मणे बृहस्पतेः - Sayana)

Gam, गां, cows, sun's rays (cows stolen by Panis - गां पणिभिर्नष्टाः) Adrim, अद्रि, clouds (अद्रि मेघम् - Sayana)

Hymn 113

The R̥si of the hymn is Sata Prabhedana, सत प्रभेदन, the son of Virupa.

Virupa, विरूप, is the name of an Angirasa (this word is twice mentioned in the R̥gveda : I.45.3 and VIII.75.6, and to the seer of this name certain hymns are attributed by the Anukramani (Index).

3. **Ahina**, अहिना, indestructible, or the dragon; or the one who must be destroyed, or Ahi (अहिना आहन्व्येन - *Sayana*)

10. **Sugebhih visva durita tarem**, सुगेभिः विश्वा दुरिता तरेम, with well-acquired (riches), let us cross over all iniquity (*Wilson*)

Adya nah gadham urviya su vida, अद्य नः गाधं उर्विया सु विद - accept our praise today with might, or find us today a ford far and near, i.e. Help us to cross over with ease (*Wilson*).

9. **Dhunim ca cumurim ca**, धुनि च चुमुरि च - wicked and cruel; in mythology, the asuras; Cumuri is the name of an enemy of Dabhati, for whom he, along with his friend Dhuni (धुनि) is mentioned in the R̥gveda (VI.20.13; X.113.9; Cumuri alone in VI.26.6) as having been defeated by Indra. Dasas and Dasyus generally are stated to have been subdued for Dabhati (see IV.30.21; II.13.9; also see II.15.9; VII.19.4). Sometimes these two are spoken of, along with Sambara (शम्बर), Pipru (पिप्रु) and Susna (सुष्ना), as having been crushed by Indra, who destroyed their castles (VI. 18.9).

Dayananda interprets as follows:

Dhunayah, धुनयः शत्रून् कम्पयन्तः (I. 87.3): रश्मिगतयः radiations (II.30.2); winds (VII.5.5); terrors to the wicked (दुष्टानां कम्पकाः; मरुतः मानवाः (V.60.7); राजानादीनि कम्पयितारः (बायवः) Strong winds uprooting trees; (I.64.5).

Dhunim, धुनिम्, they who tease law-abiding people (धुनि श्रेष्ठानां कम्पयितारम्; चुमुरिचोरजनम् (VII.19.4); ध्वनितारम् - makers of loud noise; thundering clouds (VI.18.8); कम्पन्तं चेष्टाकरणम् - those who heinously attack); Dhunih, धुनिः कम्पन्तं चेष्टाकरणम्; दुष्टानां कम्पकः (विद्युदग्निः) - terror to wicked (thunder or lightning (I.79.1)

Cumurim, चुमुरिम् - the murderer, the wicked, thief or robber, appellation of Sambara (शम्बर=मेघ) or cloud (VI. 18.8; VII. 19.4; कञ्जसंयुक्ते दस्युः, oppressor, II.15.9) - Dayananda.

Dabhitim, दभीतिम्, the wicked, the slayer, (दभीतिं हिंसकं प्राणिनं II.15.9); दम्भ्यन् पापिजनम् - I.112.23 (*Dava* : दभीतिः हिंस्रः, cruel and wicked; enemy - VI. 41.4)

Hymn 114

For verse 4, see Nir. X.46.

The Rsi of this hymn is Sadhri of the family of Virupa (सध्रि वैरूपो धर्मो वा तापसः)

1. **Dharma**, धर्म, effulgent Agni and Aditya, fire and the sun.

2. **Tisrah nir-rtih**, तिस्रो निरन्तरीः - According to Sayana, nirrti means the earth; here the three regions - earth, midspace and heaven (or three forces of Nature, the creative, the sustaining and disintegrating).

3. **Suparna**, सुपर्ण, the twinbirds (either husband and wife; or the yajamana and the Brahman, the householder and the priest; or the lower self, the jiva, जीव, and the Supreme Self, परमात्मन्) (For suparna, see Nir. IV.3, and VII.24; see also X.114.4 - एकः सुपर्णः स समुद्रमाविवेश)

4. One had beautiful winds, he has entered the ocean; he beholds this entire universe. With a pure mind. I saw him from near; him the mother kisses and he kisses the mother.

Mata, माता, mother is the divine sound of midspace (माध्यमिका वाक्), the sound of mid-heaven, the thunder, which is the mother or source of rain. The deity referred to as the bird who has taken his station in the firmament is Agni or else Vayu.

Here the seer who had the intuitive insight into the reality expresses his pleasure in a narration (इति ऋषेर्दृष्टव्यस्य प्रतिर्भवति - Nir. X.46)

Hymn 115

The Rsi of this hymn is Upastuta, son of Vṛstihavya (उपस्तुतोवाष्टिरह्यः).

1. **Matarau**, मतरौ, parents, heaven and earth or the two fire-kindling sticks.

2. **Nama dhayī**, नाम धायि, is applied to him as a name; or nourished with Ghi (नामः नाम्ना नमयित्वा हविषा स्तोत्रेण वा । धायि यजमानैधीयति छलु - Sayana)

Hymn 116

For verse 7 and 8, see Nir. VII.6 and VI.16 respectively.

4. **Gavya sutasya prabhṛtasya madhvah satra khedam asusha vṛsasva** - गव्या सुतस्य प्रभृतस्य मध्वः सत्रा खेदामरुशाह - slayer of enemies (exhilarated) at our sacrifice (by drinking of the Soma juice effused upon the cow-hide (gavya) and poured (into the cups) (prabhṛtasya), rush like a bull upon the dispirited (arusaha) (foe, or alternatively, shower always upon thy mallet the Soma juice effused, etc. (Wilson)

7. O Indra, eat and drink the (Soma) placed before (thee) (Quoted as an illustration where gods are praised with regard to anthropomorphic actions (पौरुषविधिकैः कर्मभिः - Nir. VII.6)

8. **Canah, वनः** - O Indra, none eat these prescribed oblations; bestow upon us cooked food and Soma - Here the word Canas, वनस्, is a synonym of food (वन इत्यन्नाम - Nir. VI.16)

Hymn 117

For verse 6, see Nir. VII.3.

Bounty, the gift of money or of food, or the practice of hospitality in the devata of this hymn; and the Rsi is beggar or Bhiksu (पिशु). (देवता वनान्नदान प्ररोसा).

5. **Draghiyamsam pantham**, द्राघीयांसं पन्थाम्, a more protracted route or the road of virtue. (Wilson suggests: "Let him look further along the path of life, and he will see riches deserting the rich and going to others. Fortune is fickle."

6. **Kevalagho bhavati Kevaladi**, केवलाघो भवति केवलादी, he alone is guilty who eats alone. This phrase has been quoted by Yaska to illustrate that in several Vedic verses, there is apprehension arising from a particular state (अद्यापि परिदेवना कस्मादिच्छद् यावात् and अद्यापि निन्दाप्ररोसे - Nir. VII.3). The seers have with various intentions, visions of their poetic compositions (एवमुच्चावचैरभिप्रायैर्द्वयोर्णां मन्त्रदृष्टयो भवन्ति).

7. **Prnan apih aprnantam abhi pyat**, पूणन् आपिः अपूणन्तम् अपि प्यात् - let the man who gives become a kinsman to the man who gives not; or the loving kinsman will prevail over him who loves not.

8. **Catuspadeti dvipadam** etc., चतुष्पादेति द्विपादम्, he who has four feet comes up overtaking the two-footed (and three-footed) beholding their traces as he praises by (a metaphoric expression for: "the man who has four times the riches of another should be fourtimes as liberal).

Hymn 118

Agni Raksoha (अग्नीरक्षोहा) is the devata of the hymn and **Rsi Uruksaya**, the son of Amahiya (or of Amhiya Gotra), उरुक्षय आमहीयव is the ṛsi.

8. **Uruksayesu**, उरुक्षयेषु, in the outspread dwellings; or as occupying many mansions; i.e. yajamanas (विस्तीर्णेषु निवासेष्वहवर्नोपादिषु)

For uruksaya, see:

उरुक्षया - I.2.9

उरुक्षयाः - X.118.9

उरुक्षयेषु - X.118.8

According to the Vedic Index (Mac Donell and Keith), Uruksaya family was notable as singers and worshippers of Agni (X.118.9 and 9).

Hymn 119

For verse 9, see Nir. I.4

The Devata of the hymn is Indra, and Rsi is also the same Indra under the form Laba (Laba Aindra, लब ऐन्द्रः)

Iti va iti me mano gamasvam sanuyamiti इति वा इति मे मनो गामरवे सनुयामिति; (thus indeed, thus our mind (resolved) for I have often drunk of the Soma.

Kuvit somasya apam iti, कुवित् सोमस्यापामिति, for I have often drunk of the Soma; the burden of each verse in this hymn.

9. **Hantaham prthivim imam ni dadhaniha vaha va** हन्ताहं पृथिवीमिमां नि दधानीह वेह वा, - (1) Quickly will I drive this earth here or there (*Ludwig*)

(2) Lo, I will place this earth (where I will), either here or there (*Wilson*). Yaska has quoted this fragment of the verse to illustrate the use of va (9) in the sense of deliberation (वेति विचारणार्थे - Nir. I.4).

Hymn 120

For verse 6, see Nir. XI.20-21.

For verses 1 to 3, see Samaveda II 6.3.17. 1-3 (1483-1485)

1. **Tat**, तत्, **That**, i.e. **Brahma** (ब्रह्म) the original, First cause of the universe.

2. **Sasni**, ससि, is properly purified (ससि सस्नातपिन्ध्रेण सम्यक् शोषितं भवति - *Sayana*); or properly derived and purified by sun's rays.

Vyant, with life (व्यन्त प्राणवर्जंगमम्) **Avyanat**, lifeless; not moving (अव्यन्त स्थावरम् - *Sayana*)

3. **Dviih** and **triih**, द्विः, त्रिः - The two or three, i.e. the Yajamana, his wife and child.

6. The word "**aptyah**" (अपत्याः) is illustrated in this verse. **Aptyah**, अपत्याः, is derived from आप्, to obtain.

Praiseworthy, multiform, great, most supreme Lord, worthy of being obtained among those to be obtained (आप्तव्यम् आप्तव्यानाम्), he crushed seven demons with his strength and he overpowers many adversaries.

Sapta danum, सप्त दान्म्, seven givers or seven gift-makers (सप्तदान्तृ इति वा । सप्तदानवानिति वा - *Nir. XI.21*)

8. **Bṛhad-divah**, बृहद्दिवः, a thorough scholar; **Agriyah**, अग्रियः, the leader among men of wisdom.

Gotrasya, गोत्रस्य, of the herd of cattle; of the divine speech.

For **Bṛhaddivah**, see:

बृहद्दिवः - V. 45.13; X.120.8; 9

बृहद्दिवस्य - IV.29.5

बृहद्दिवः - II.31.4; V.41.19; 42.12; X.64.10

बृहद्दिवः - X.66.8

बृहद्दिवेषु - II.2.9; IV.37.3; IX.79.1

बृहद्दिवैः - I.167.2

Bṛhad - deva is a Rsi of the verse X.120.8 and 9; belonging to the Atharva group. He is mentioned in the *Altareya Brahmana* (IV.14) and is named in the *Vamsa* (list of teachers) of the *Sankhayana Aranyaka* as a pupil of *Sumnayu* (XV.1).

Hymn 121

For verse 1 and 10, see *Nir. X.23* and *X.43* respectively.

The devata or the subject matter of this hymn is kah (कः), and the Rsi is Hiranyagarbhah Prajapatyah (हिरण्यगर्भः प्राजापत्यः). The first nine verses have the burden: कस्मै देवाय हविषा विधेम. The tenth verse is devoted to Prajapati, Lord of Creatures.

Ka is an interrogation - a question mark regarding the Supreme Reality. The question "To WHOM" in itself incorporates the answer "TO HIM ALONE", or "TO NONE ELSE"

The monosyllabic word ka stands for Prajapati, a synonym; and also to one who is the source of ALL BLISS.

1. **Hiranyagarbhah**, हिरण्यगर्भः - The word has been variously interpreted and translated: (I) the golden embryo, (ii) he who had the golden germ i.e. he who was in the golden mundane egg as an embryo; he is Brahma, the creator.

"In the beginning, the golden foetus took shape; he was the sole existing lord of the universe. He supported this earth and heaven. Let us with oblation worship the god KA. (See also Av. IV.27; Yv. XVIII.4; XXIII.1; XXV.10).

The gold foetus: the foetus made of gold, or he whose foetus is made of gold (हिरण्यगर्भो हिरण्यमयो गर्भः । हिरण्यमयो गर्भोऽस्येति वा ।) the word garbhah, (foetus) is derived from the verb grbh (गृभ्), used in the sense of praising or so called because it swallows useless things, (गर्भा ग्रभेः । गुणात्यर्थे गित्वनयान् इति वा). Now when a woman receives the life-germs (gunan, गुणान्) and her own life-germs are brought into contact with them, fertilization takes place. (see details in Durga commentary on the Nirukta).

Kah, कः, क इति पदानाम् (Nigh. V.4).

Kah (कः) is called because he is loving, or surpassing or happy (कः कम्नो वा । क्रमणो वा । सुखो वा । — Nir. X.22); blissful lord सुखस्वरूपो देवः — *Daya*. on I.24.1; Prajapati so spoke: I am Kah; and hence Kah, कः, is synonym of Prajapati (को वै प्रजापतिः — Ait Br. III.21) Kah is also Aditya, the sun. (को अद्य युक्ते बुद्धिं गा ऋतस्य — I.84.16 ऋतस्य समष्टिं यज्ञ रूपस्य बुद्धिं कः आदित्यः गाः रश्मीन्; i.e., क आदित्यो बुद्धिगा Nir. XIII.38 or XIV.25)

2. **Atmada**, आत्मदा, the giver of soul; the giver of spiritual strength; giver of himself (*Mahidhara*); giver of divine enlightenment. (आत्मानं ददाति सः and विद्याविज्ञानप्रदः - *Daya*).

4. **Yasya bahu**, यस्य बाहु, His arms are these; whose are the two arms; whose two arms are the protectors of the world. (*Mahidhara*)

6. **Avasa tastabhane**, अवसा तस्तभाने, established by His protection (अवसा रक्षणेन हेतुना लोकस्य रक्षणार्थं तस्तभाने प्रजापतिना सृष्टे लब्धस्थये सत्यौ - *Sayana*; maintaining living beings by sacrificial food, i.e. generating rain. (*Mahidhara*)

7. **Garbham**, गर्भ, germ (of the world), Brahma or Prjapati (गर्भ हिरण्ययाण्डस्य गर्भभूतं प्रजापतिम् - *Sayana*; in the beginning, Prajapati only existed and thence the creation (एकः प्रजापतिः समवर्तत समजायत । यत् यं गर्भं दधाना ओषो विश्वात्मनावस्थिताः ततो गर्भभूतात्प्रजापतेर्देवादीनां प्राणात्मकौ वायुरजायत and so on - *Sayana*).

10. **Prajapati**, प्रजापति, is the protector or supporter of creatures (प्रजापतिः प्रजानां पाता वा पालयिता वा - Nir. X.42).

O Prajapati, no one except thyself, did encompass all those created things with whatever desire, we sacrifice to this, let that be ours. May we be lords of treasures. (Nir. X.43).

Hymn 122

Citramaha, of the family of Vasistha, is the Rsi of the hymn (चित्रमहा वासिष्ठाः). In the first verse, we have Citramahasam, चित्रमहसं, i.e. the one with glorious halo, or the one of wandrous might (*Griffith*). Citramahas term does not occur anywhere else in the R̥gveda.

3. **Dasat**, दशत्, the giver of all blessings or benefits; giving liberally (*Wilson*), (प्रयच्छति - *Sayana*)

Sapta dhamani, सप्तधामानि, the seven regions.

Hymn 123

For verse 1, see Nir. X.39.

The Rsi as well as the devata of this hymn are Vena, वेन, which may mean the sun; or the planet Venus, a term which goes after the name of the Rsi Vena. For the word Vena, see; वेनः - I.83.5; 139.10; VIII.3.18; 63.1; X.123.1; 2;5. The word Vena means kanta (कान्त) or loving or beloved. It may mean Brahman, Indra or Parjanya (rains). In Yv. VII.16, Mahidhara renders it as the moon (चन्द्र). According to Wilson, the general purport of the hymn makes Vena equivalent to the thunder cloud.

According to Dayananda, Vena means (i) loving God (I.43.9); lovely moon (कमनीय चन्द्र - Yv. VII.16), a learned man of enlightenment (Yv. XXXII.8).

1. The Vena impels them who are in the womb of the variegated one. Light is the chorion in measuring the region of vapours. At the contest of waters and the sun the wise kiss him with thoughts like an infant. (Nir. X.39).

According to Yaska (Nir. X.39), Vena is derived from the root वेन्, meaning to long for (वेनो वेनते: कान्ति कर्मणः - Nir. X.38)

This vena impels them who are in the wauk of the variegated one; i.e. in the womb of one who is endowed with variegated colours, i.e. waters (सृष्टिर्नर्गर्भाः प्राष्टवर्णगर्भाः । आप इति वा). Light is the chorion (ज्योतिर्जगद्गुः), his light serves the purpose of chorion (ज्योतिरस्य जगदुत्थानीयं भवति). This chorion develops with the external membrane of the foetus, or it is joined with the external membrane (जरायु जरया गर्भस्य । जरया यूयत इति वा). At the coming together of waters and the sun, wise men kiss, lap, praise, cause to grow, or worship with hymns as they do an infant. (इयमपां च संगमने सूर्यस्य च शिशुमिव विप्रा मतिषो रिहन्ति । लिहन्ति । स्तुवन्ति । वर्चयन्ति । पूजयन्तीति वा - Nir. X.39)

Sisum, शिशुम्, to the infant. An infant is so called because it is worthy of praise (शसनीय) or it is from the root शि, meaning to give (शिशुः शसनीयो भवति शिशोतेर्वा स्यात् दानकर्मणः - Nir. X.39)

3. On this Wilson says: Dark allusions are here apparently intended to the agency of the thunder-clouds in sending rain, "the Calf (vatsa)", meaning, according to Sayana (vidyutagni, i.e. Agni as the lightning).

8. **Grdhrasya**, गृध्रस्य, of the sun, desiring to absorb water. (contemplating with the eye of an hawk (*Wilson*). See Samaveda, II.9.2.13.3(1848).

Hymn 124

Agni and Indra are the deities, whilst Agni, Varuna and Soma are the Rsis, who do not appear to be historic persons, these terms being conceptual.

1. **Panca-yamam**, पञ्च यामं, five oblations or regulated by five; the Yamamana, the Hotṛ, the Udgatṛ, the Adhvaryu and the Brahman (the Yamamana and four Rtviks).

Trivṛtam, त्रिकृतं, three-fold, i.e. the Paka yajna, the Havir-yajna and the Soma-yajna.

Saptatantum, सप्ततन्तुम्, seven threads or seven priests; Agnistoma (अग्निष्टोम), Atyagnistoma (अत्यग्निष्टोम), Ukthya (उक्थ्यं), Sodasi (सोदसी), Vajapeya (वाजपेय), Atiratra (अतिरात्र) and Aptoryama (अप्तोर्याम).

2. **Asivah**, अशिवः, not auspicious; not being beautiful, not being radiant.

Nabhim aranim, नाभि अरणोम्, the binding touch wood, (नाभि वहनशीला बन्धनशीला । अरणी अरवत्यमेव - *Sayana*); also a family of strangers (*Ludwig and Grassmann-fremde sippe*).

3. **Anyasyayah vayayah atithim pasyat**, अन्यस्यायाः वयायाः अतिथिं पश्यत्, beholding the guest of another family. (ममस्थानभूता या पृथिवी ततः अन्यस्याया वयाया यन्तव्यायाः दिवः सम्बन्धिनं अतिथिं सततगामिनं सूर्यं पश्यन् जानन् - beholding, knowing, i.e. following the course of the guest, i.e. the sun, who is connected with a different region to be traversed (i.e. the sky, than that which is my abode, viz. the earth - *Sayana & Wilson*).

6. **Soma**, सोम, moon; the bliss-giving element.

7. **Kaviḥ and Kavita**, the sage by his wisdom Kavi is the sun or Mitra who by his wisdom has fixed his body in the sky.

Varunah, the cosmic waters, who with but a slight effort let loose the waters (अपः).

9. **Anuṣṭubham anu - carcuryamanam**, अनुष्टुप् अनु चर्चूर्यमाणं, who moves after the Anuṣṭubh, or the ceaselessly moving Indra, who is worthy to be praised with a Anuṣṭubh metre.

(चर्चूर्यमाणं पुनः पुनरुचरन्तं गच्छन्तम् - *Sayana*).

Hymn 125

The Ṛsi (as well as the devata) of the hymn is Vac, वाच्, personified speech, the daughter of the Ṛsi Ambhṛna (वागम्भृणी).

The hymn is pretty poetic with a narration in the first person (अस्मदादेशः).

Hymn 126

The Ṛsi is Kulmala Barhisa (कुलमल बर्हिषः), the son of Sīlusa (शिलूष) or Amhomuc, अहोमुच्, the son of Vamadeva.

The theme is to get rid of amhah, the sin and durita, evil, as well as to get protection from the vice of jealousy and hatred (द्विषः अति, beyond the reach of our enemies, who hate us or who are jealous of us).

Hymn 127

The devata or the subject matter of the hymn is Ratri or the Night

personified, and the Rsi is Kusika, the son of Sobhari (कुशिकः सौभरः) or alternatively Ratri, the daughter of Bharadvaja (रत्रिः भारद्वाजो).

The approaching night assumes all beauties (श्रियः अधि अघित), (1); she fills the low and high places both (निवितः उद्वितः); she fights the darkness with lustre (ज्योतिषा वाघते तमः) (2); she prepares the way for her sister dawn, and at her (i.e. dawn's) appearance, she departs (3); at her approach, we come back to our places of stay like birds coming back to the trees (4). Beasts, birds and hawks also retire to their places (5). Night is the daughter of the sky (दुहितृदिवः) (8).

Hymn 128

For verse 5, see Nir. X.40.

The Rsi of the hymn is Vihavya, belonging to the family of Angiras (विहव्य आगिरसः).

5. **Devih sat urvih uru**, देवीः षट् उर्वीः उरु - ye, six mighty goddesses - heaven, earth, day, night, waters and plants (द्यौश्च पृथिवी चाहश्च रात्रिश्चापश्यौषधयश्च - *Sayana*).

Ma radhama dvisate soma rajan, मा रधाम द्विषते सोम राजन् - We will not be subjected to the foe. O King Soma (Soma, or moon, a deity of midspace) (Nir. X.40).

Hymn 129

For verses 2 and 3, see Nir. VII.3

The Rsi of the hymn is Parmatma, परमात्मा, the Supreme Self and the Creator, the Paramasthi, परमेश्ठी, and the devata is Bhavavṛttam, भाववृत्तम्, the preservation and dissolution of the various entities.

The hymn is known as the Nasadiya Sukta (नासदीय सूक्त) because it starts with the words नासदासीत्. This hymn is one of the rare hymns which speak of the philosophic heights and depths of the Vedic thoughts.

What is sat? and what is asat? Asat does not mean non-existent; it means invisible existence; unmanifested; or existing in the causal form. Sat is the manifested one; in the visible form, In fact, we have three Externals, the Supreme Self, who is the First or the Intelligent cause (निमित्तकारण) in the Creation. The Supreme Being does not need creation for His own sake; He creates the universe for the enjoyment and fulfilment of tiny little souls, for their jnana (knowledge), karma (actions) and bhoga (enjoyment) (जीवानामुप - भोगार्थाहि सृष्टिः - *Sayana*); सहस्रपरार्थत्वात् - Kapila in the Samkhya). These souls have also been eternally co-existing with God. The third Eternal is the Prakṛti, or the

causal matter (उपदानकारण). Sayana bases his commentary of this hymn on the Puranas, and the traditional mythology. Dayananda quoted this hymn in his R̥gvedadi-Bhasya-Bhumika with special commentary on the first and the seventh verses. Kasya sarman, कस्य शर्मन्, of what could there be felicity, i.e. of whom or of what living being could enjoyment, or fruition, whether of pain or pleasure, be predicated, there being no life. (कस्य शर्मन् कस्य वा भोक्तुर्जीवस्य शर्मणि सुखं दुःखं साक्षात्कारं लक्षणे भोगे निमित्तभूते सति तदावरकं तत्त्वमावृणुयात् - Sayana).

2. **Avatah svadhaya tat ekam asit**, अवातः स्वधया तत एकमासीत् - breathed of his own existence. Svadha, स्वधा, means Prakṛti, प्रकृति, maya, माया or प्रज्ञा - the source of the phenomenon world (Sayana - माया, illusion or Nature).

Na mrtyuh asid amrtamna, न मृत्युः आसीत् अमृतं न - There was no death, nor indeed immortality. Yaska quotes this line (Nir. VII.3) to illustrate that in the Vedic text, there is occasionally an intention of describing a particular state.

3. **Tamah asit tamasa gudhamagre**, तमः आसीत् तमसा गुच्छमग्रे - In the beginning of the creation, there was darkness hidden in darkness (See Nir. VII.3)

Tapasa, तपसा - through austerity, through penance, but here in the sense of contemplation (of the things which were to be created).

4. **Tad agre kamah**, तदग्रे कामः - Preceding that there was desire, (not that the creator has desires. He merely thought of (in the mind of the Supreme).

5. **Vitatah rasmih tirascinah**, विततः रश्मिः तिरस्चीनः - Their ray was stretched out. This refers to the suddenness of creation according to Sayana, as if every thing appeared in the twinkling of an eye; like a flash of the Sun's ray or lightning. The creation took place simultaneously in all the three regions. The word tirascinah (तिरस्चीनः), on all the four sides or across is significant. Nobody can say that the things in the central space were created first, or those above, or those below. It may mean "zigzag" creation, not on the simple geometric patterns. The so called systematic evolution, step by step : i.e. from atman the space (आकाश); from akasa the wind (vayu, वायु), from vayu the fire (अग्नि), from agni, the water (आपः), and from apah, the earth (पृथिवी). The actual occurrence of events is a philosophic myth. The evolution, growth or creation does not take place actually in such series. The actual steps cannot be specified.

Adhah-svit asit; upari-svit asit, अधःस्वित् आसीत्, उपरि स्वित् आसीत् - whether below or above.

Svadha avastat - parastat, prayatih parastat - स्वधा अवस्तात् प्रयतिः परस्तात्, matter was inferior and the creator was superior.

Alternatively, the food (भोज्यः) was inferior and the eater or consumer (भोक्ताः) was superior.

6. **Kutah ajata, kuta iyam visrstih**, कुतः अजाता कुत इयं विसृष्टिः who has been the creator (the First Cause, the intelligent cause); and which has been the material cause in the creation.

7. **Anga veda yadi va na veda**, अङ्गं वेदं यदि वा न वेद – He assuredly knows. (how do you say:). or He knows not, if He does not know, who else then knows!!

Hymn 130

The subject matter (devata) of this hymn is Bhavavṛttam (भाववृत्तम्), and the Ṛsi is Yajnah Prajapatyah (यज्ञप्राजापत्यः). Bhavavṛttam is the devata of X.190 hymn also, of which the Ṛsi is Aghamarsana of the family of Madhucchandas (अघमर्षणो माधुच्छन्दसः). All the four hymns with the devata “Bhavavṛttam” occur only in the Tenth Book of the Ṛgveda : X.129; 130; 154 and 190; and their Ṛsis are Prajapatih Paramesthi (प्राजापतिः परमेष्ठी), Yajna Prajapatyah (यज्ञप्राजापत्यः), Yami (यमी), and Aghamarsanah Madhucchandsah (अघमर्षण माधुच्छन्दसः). The names of Ṛsis do not appear to be historical; probably, they are all conceptual. Yami of hymn 154 appears to be different from the Yama-Yami twins of hymn X.10 (यमी वैवस्वती and यमोवैवस्वतः).

1. The creation is likened to a weaver's job : the threads are spread out or extended on every side; the weaving is forwards or upwards (प्रवय) and backwards (अपवय). Lord Prajapati, the progenitor, is invoked.

By pravaya and apavaya, Sayana understands superior and inferior weaving (intellectual, चेतन and unintellectual, जड, weavings (प्रवाणं नाम प्रकृष्टस्य चेतनस्य भोक्तृप्रपञ्चस्य सर्जनम् । अपवानं नाम अपकृष्टस्य निकृष्टस्य अचेतनस्य पोष्य प्रपञ्चस्य सर्जनम् – Sayana).

2. **Puman**, पुमान्, the First Person, the Cosmic Man. He is the Lord, the Creator, the Purusa of the Purusa Sukta (Rv. X.90). The first, the foremost one spreads out this web (तनुते), the same Foremost rolls it up (उत्कृणोति) and then spreads it up in this heaven (नाके अधि वितले).

Nake, नाके, a place free from akah or pain, i.e. the heaven (नाके अकं दुःखं नास्त्यस्मिन्निति नाकः स्वर्गलोकः – Sayana).

Tasarani, तसरणि, shuttles of a weaver; also तसरणि शिर्षक्सरणि शिरश्चोच सूत्राणि – Sayana).

Otave, ओतवे, for weaving (वयनाय यज्ञाख्यं वस्त्रमोतुम् – Sayana).

3. The creation itself is a great yajna or sacrifice, and hence the natural questions posed in this verse in respect to प्रमा, प्रतिमा, निदान, आल्य, परिधि, छन्द, प्रउग, and उक्थ. In the Sulba Geometry, Pra-u-ga is a technical term for a triangle, the yoke of a cart forming the triangle. In the yajna-karma, all these become technical terms of specific definitions.

4. The verse deals with metres : gayatri, usnik, anustubh, brhafi and also the uktha, jagati is mentioned in verse 5.

The Purusa Sukta, X.90, describes the paridhi and the ajya of the cosmic sacrifice (verses 8 and 15).

6. The creation involves men (मनुष्याः), fathers (पितरः), and seers (ऋषयः).

7. A reference to Seven divine Ṛsis, Marici and others (the seven officiating priests); their predecessors are Angiras and the elder Ṛsi or else the gods involved in the creation.

Sahastomah, सहस्तोमाः, the stamas are three-fold (त्रिवृत्), fifteen-fold (पञ्चदश) etc.

Saha-candasah, सह छन्दसः, the metres are the Gayatri etc.

Saha-prama, सहप्रमा – the prama represents the measurements of fire altars (प्रमितिः प्रमा यज्ञस्येयता परिज्ञानम् – *Sayana*).

Ṛsayah, ऋषयः; the seers, Marici and others, seven seers in all or the seven participants in the yajna (मरीचि प्रमुखाः सप्ततर्षयो होत्रादयः सप्त वषट् क्तारी वा – *Sayana*).

Hymn 131

For verses 2.3 and 4, see Yv. X.32.33 and 34.

Sukirti of the family of Kaksivan (सुकूर्ति काक्षीवतः) is the Ṛsi of the hymn. Indra and Asvins are invoked.

1. **Anga**, अंग, O dear, O Indra.

2. **Yavamantah**, यवमन्तः, the farmers who grow barley (just as dhanvantah, who grow rice); yavam-cit, यवचित्, barley etc; or grains or cereals in general; grain is separated from husk and chaff.

4. **Namucäu**, नमुचौ, in mythology the name of an asura, who was crushed to death by Indra by a vajrā, specially prepared from the foam of water (नमुचौ एतत्संज्ञे असुरे हन्तव्ये – *Sayana*).

For Namuci, see:

नमुचिम् – I.53.7; II.14.5; VII.19.5; X.73.7

नमुचेः – V.30.7; 8; VI.20.6; VIII.14.13

नमुचौ – X.131.4

We are also told that Namuci was originally a friend of Indra, but on a certain occasion, Namuci deprived all vitality of Indra, and thereon, on the advice of Asvins, Indra used his vajra and killed Namuci. In another legend, we are told that once Indra got victory over Asuras. This irritated Namuci (one of the asuras), who in his duel, made Indra his captive. Indra entreated and prayed for relief. On Namuci's asking, he promised that he would not kill him either during the day, nor in the night; neither on the dry land nor on waters. Indra promised to do so, and hence was set to liberty. Now during one evening (which was neither day nor night), Indra took the foam of water (which was neither moist nor dry), and thereby he beheaded Namuci (See S'Br. XII.7.3.1-3; see Yv. X.14 also for Namuci)

Dayananda in his commentary on the Yajurveda interprets the word namuci as: नमुचेः - न मुञ्चति परपदार्थान् दुष्टाचारान् वा यः स्तेनस्तस्य; i.e. namuci is that wicked person, a thief, who has taken possession of other's property and does not give it back, nor he forsakes his wickedness. (Yv. X.14)

नमुचौ - न मुञ्चति स्वकीयं कर्म यस्तस्मिन् – one who does not give up his bad habits or deeds is namuci. In the context of Indra, the individual self, namuci is an evil sexual desire or passion which deprives the self or the embodied soul of its vitality and vigour. These passions have to be suppressed tenderly by care (by apam phenam, अपां फेन्म्, or foam of water).

Hymn 132

The devata, or the subject matter of the hymn is heaven, or earth or Asvins, Mitra and Varuna and the R̥si is Sakaputa, the son of Nṛmedha (रक्तपूतो नामैषः).

The metre of the verses of this hymn is unusual: that of the first verse is Nyankusarini Br̥hati (12 + 8 + 8 + 8); of the second and sixth verses Prastarapankti, 12 + 11 + 7 + 7 and 11 + 11 + 8 + 8 respectively; of the seventh verse Mahasatobṛhati, 14 + 9 + 12 + 11 and of the rest Viradrupa, (3) 21 + 14, (4) 21 + 16, and (5) 21 + 17.

Sayana defines the number of syllables in these metres as follows:

1. न्यङ्कुसारिणी - द्वितीय द्वादशक - त्र्यष्टकवती - 12 + 8 + 8 + 8 + 36

2,6, प्रस्तार - पङ्क्ति - द्विद्वादशक द्व्यष्टक वती - 12 + 12 + 8 + 8 + 40

7. महसतोबृहती - त्र्यष्टक द्विदादशकवती - 8 + 8 + 8 + 12 + 12 + 48

3, 4, 5 – विराड्रूपा - एकादशिनस्त्रयोऽष्टकः 11 + 8 + 8 + 8 + 35

1. The heaven, the earth and the Asvins, all of them bring prosperity to the Ijana, ईजानम्, the one who performs the yajna, the act of public good.

5. **Sakapute**, शकपूते, a person sanctified with sacrifice is sakaputa; he should be free from blemishes. This word does not occur anywhere else in the Rgveda.

(1) **Avah**, अवः अवितुः, the protective; (2) avah अन्न. food (Nigh. II.7)

4. **Rathasya murdha**, रथस्य मूर्ध्ना, the head of the chariot; here it stands for Soma.

7. **Dhursadam**, धूर्षदम् – one that rests on the yoke; one that stays in the land of horses.

Vanarsadam, वनर्षदम्, one who abides in the forests (or in the water, Varuna being said to reside in the ocean).

Hymn 133

For verses 1 and 2, see Nir. III.20 and I.15 respectively.

The Rsi of the hymn is Sudas of the family of Pijavana (सुदाः पैजवनः). The first six verses are of three lines each with metres as Sakvari (I-3). and Mahapanktih (4-6).

शक्वरी — 15 23 14 (1); 14 23 14 (2); 15 24 14
महापंक्ति — 16 16 14 (4); 15 16 14 (5); 15 15 14 (6)
त्रिष्टुप् — 11 10 10 11

For the first three verses of this hymn, see Samaveda

II. 9.1.14.1-3 (1801-1803)

1. **Abhike cidulokakrt**, अभीके चिदुलोककृत्, lo! the maker of the room has approached. The words प्रपित्वे (prapitve) and (abhike) are synonyms of near (प्रपित्वे अभीकङ्गतपसन्स्य । प्रपित्वे प्राप्ते अभीकेऽध्यक्ते – Nir. III.20)

2. **Asatrurindra jajñse**, असात्रुरिन्द्र जज्ञिषे, Indra, thou art born without a foe. This phrase has been quoted by Yaska as opposite to: शतं सेना अजयत् साकमिन्द्रः, Indra vanquished hundred armies together (X.103.1). Yaska quoted such illustrations in support of those who had been of the view that to ascertain the.

meaning of the Vedic verses is useless; they have no meaning, or their meaning is impossible or is contradictory. (Nir.I.15)

Hymn 134

The Ṛsi of the hymn is Mandhatṛ, the son of Yuvanasva (मान्धातायुवनाश्वः). None of these two names occurs in the Vedic text.

The burden of the hymn is 'देवी जनित्री अजो जनद् – the divine progenitress has given birth to thee; the auspicious progenitress has given thee birth.' (verses 1-6).

7. The last verse (7) is:

O gods (O enlightened ones, or O Nature's bounties"), we never injure you, nor we give you any annoyance. We follow the instructions incorporated in the divine verses. We have complete reliance in you. With wings and arms, we have taken hold of you. (See Samaveda, I.2.2.4.2(176) with some variations.

Hymn 135

For verse 1, see Nir. XII.29.

The devata of the hymn is Yama, and Kumara of the family of Yamayana (कुमारो यामायनः) is the Ṛsi.

The word yama has been described (Nir. X.20; 21). Yama is so called because he governs (√yam) यमो यच्छतीति स्तः – Nir. X. 19; Rv. X.14.1); Agni is also called Yama (Nir. X.20); Yama indeed is what is born; Yama, what shall be born : 1.66.8.

1. Here where under a tree of beautiful leaves Yama drinks together with the gods, our father, lord of the house, longs for the old ones.

Under a tree of beautiful leaves, i.e. in the chosen dwelling – place of the virtuous.

Vṛkṣe, वृक्षे, on the tree. Vṛkṣa is so called because it is felled. (वृक्षो वृश्चनात् – Nir. XII.29)

Palase, पलाशे, on a leaf; it is so called from falling (पलाशं पलाशनात् – Nir. XII.29)

Devaih sampibate yamah, देवैः संपिबते यमः – Yama goes together with the gods, i.e. the sun with rays (सिमपिबदित्यः – Nir. XII.29).

There may be the protector or supporter of us all longing for the old ones (तत्र नः सर्वस्य पाता वा पालयिता पुण्यननु कामयेत – Nir. XII.29)

The entire hymn mystically deals with the richness of spirituality; the wheelless, single-poled chariot, turning every where (3), one stands on it, though he sees it not (2). Three questions are posed in verse 3 regarding the youth, the chariot and restitution; and lastly, in verse 7, we have been told about the dwelling of Yama, the fabric of the gods; and the pipe (Nadi, नळी) sounded for his gratification, and his invocation by hymns.

Hymn 136

For verse 1, see Nir. XII.26.

The devatas are Kesins (केसिनः); i.e. Agni, Vayu and Surya of the three regions. For each verse, we have a different Muni as Ṛsi, the seven Munis are: Juti (जुति), Vatajuti (वातजुति), Viprajuti (विप्रजुति), Vṛṣanaka (वृषणक), Karikrata (करिक्रत), Etasa (एतसा) and Ṛsyasṛnga (ऋष्यशृङ्ग); they are the sons of vatarasana (मुनयो वातरसनाः). The word munayah vatarasanah occurs in verse 2.

The word kesin (केसिन) for the sun occurs in verses 1, 6 and 7, and the word muni in verses 2 (मुनयः), 3 (मूनयेन), 4 and 5 (मुनिः).

1. Kesin, केशी, having long hair; by hair, rays are meant, i.e. endowed with rays, so called on account of shining (✓ कश्, to shine), or on account of being very bright (✓ प्र + काश्) – (केशी केशा रश्मयः । तैस्तद्वान् भवति । कशनाद् वा । प्रकशनाद् वा – Nir. XII.25).

Kesin bears fire, kesin water, kesin heaven and earth, kesin this entire universe for beholding the light. Kesin is called light. Visam, विष्म – this is a synonym of water, derived from the verb वि-स्म, vi-sna, from sna, preceded by vi, meaning to purify, or from ✓ सच्, ✓ sac, to accompany preceded by vi, (विषमिन्पुदक नाम । विष्णाते; वि पूर्वस्य स्नातेः शुद्धयर्थस्य । वि पूर्वस्य वा सवतेः – Nir. XII.26).

Moreover, these two others are also called kesins (having long hair); terrestrial fire (अग्नि) on account of the smoke, and the atmospheric fire (वायु) on account of dust or mist. (अवाप्येते इतरे ज्योतिषी केशिनी ठव्येते । धूमेनानी । स्वसा च मध्यमः – Nir. XII.26).

For the three kesins, see Rv. I. 164.44 (Av. IX.10.26).

Juti – The radiant sun supports Agni, water, heaven and earth. It gives visibility to all.

Vatajuti – The Munis wear the yellow dirty vestments of bark; they

follow the course of the wind.

Viprajuti – Exhilarated by the sanctity of the Muni. We have mounted upon the winds. Behold, O mortals, our forms in them.

Vṛsanaka – The Muni flies through the firmament, illumining all objects.

Karikrata – The Muni is the steed of the wind; it repairs to both oceans, the eastern and the western.

Etasa – Wanders in the tracks of the Apsaras and Gandharvas and delightful friend (the Sun).

Ṛsyasṅga – Vayu churns for him, thunder grinds it, whilst the radiant sun drinks the water with his cup.

Hymn 137

There are seven verses in the hymn, each having a different Ṛsi : ऋद्ध, कश्यप, गोतम, अत्रि, विश्वमित्र, जमदग्नि and वसिष्ठ – the well-known seven seers forming a group (Bharadvaja, Kasyapa, Gotama, Atri, Visvamitra, Jamadagni and Vasistha). There are the seven Ṛsis associated with two eyes, two ears, two nostrils and a mouth.

Bharadvaja – Raise again the man; give life to him again.

Kasyapa – May one wind bring you vigour, and the other one blow away all evils.

Gotama – O wind, breathe the medicinal balm; thou art the universal medicine.

Atri – The wind says, “I have come to thee with pleasures and protections, fortune and vigour. I shall drive away thy disease.

Visvamitra – May the gods, Maruts and all beings give us protections. May this person be free from sins and ailments.

Jamadagni – Waters are medicinal, dissipators of diseases; they are medicines for all diseases.

Vasistha – The tongue is the fore-runner of speech. It is cleansed by hands of ten fingers. With these hands we touch thee; may ye be free from disease.

Hymn 138

For verse 1, Nir. IV.25

The R̥si of the hymn is Anga, son of Uru (अंग औरवः).

1. **Dansayah**, दंसयः, works; so called because they finish them (दंसयः कमाणि । दंसयन्ति एनानि – Nir. IV.25)

Kutsaya manmannahyasca dansayah, कुत्साय मनमनद्वाश्च दंसयः Thinking (to make) the works (fruitful) for the present, you let the waters flow.

5. **Tujyani tejate**, तुज्यानि तेजते, thinks (the hosts of the asuras) which have to be attacked or sharpens his weapons (which are to be hurled against the asuras).

Hymn 139

For verse 6, see Nir. V.I. – *Sayana*)

Savitri, is the devata of the first trica, (त्रिच) and the Gandharva visvavasu of the last three verses. Visvavasu (विश्ववावसु) is the R̥si of the entire hymn. The words “gandharvam visvavasum” occur in verses 4 and 5, and word gandharvah in verse 6 also.

Gandharvam, गन्धर्वम्, thundering; noisy. (गन्धर्व गतिरूपां गां शब्दधारयन्तम् – *Sayana*)

Visvavasu, विश्ववावसु, clouds (the name of a Gandharva R̥si – *Sayana*).

विश्ववावसुः - X.139.5; विश्ववावसुम् – X.85.21; 139.4

विश्ववसोऽति विश्ववसो – (X.85.22).

5. **Yat gha satyam ut yat na vidma**, यत् घ सत्यं उत यत् न विदम – that which is the truth, and that which we do not know.

6. **Sasnim**, ससिन्, cloud (ससिन् सस्नातं येषम् – Nir. V.1)

Sasnim avindat Carane nadinam, ससिन् अविन्दत चरणे नदीनाम् – he found the cloud in the course of the rivers – Nir. V. 1.

Hymn 140

The devata is Agni, and the R̥si is Agni Pavaka. The metres are

Vistarapankti (1) Satobṛhati (2-4), Uparistaj-jyotis (5) tristubh (6). The whole of the hymn occurs in the Yajurveda XII. 106-11 and the Samaveda I.9.2.1. 1-6 (1816-1821)

1. विष्टारपंक्तिः – 8+12+12+8 (यस्या द्वितीय-पादौ द्वादशाणीं आद्यतुर्वाक्यकौ)
2. सतोबृहती – 12+8+12+8 (यस्या आद्यतृतीयौ द्वादशकौ द्वितीय तुर्वाक्यकौ)
3. उपरिष्टाज्ययोतिः – 12+12+12+8 (यस्यास्त्रयः पादा द्वादशाक्षरान्तुर्वाक्यद्वयः – Mahidhara)

2. *Pr̥naksi rodasi ubhe*, पूर्णक्षि ऐदसी उभे, you unite both heaven and earth, or you fill both worlds, i.e., heaven with oblations and earth with rain.

3. *Urjo-napat*, ऊर्जो नपात्, the son of strength, vigour or energy (also grandson of waters; or, non-injurer of food.)

(हे ऊर्जो नपात् ऊर्जः अन्नस्य पार्थिवस्मारण्यदेः पुत्रः – *Sayana*; अर्कशब्देनाप उच्यन्ते । नपाच्छब्देन च पौत्रः । हे अपापौत्र, अदप्य ओषधिवनस्पतयो जायन्ते, ओषधिवनस्पतिभ्योऽग्निर्जायते and hence urjo-napat is fire – *Uvata*; *Mahidhara*; also यद्वा ऊर्जोन्नस्य नपात्, न पातयति नारायति नपात्, i.e. हे अन्नस्याविनाशकः – *Mahidhara*.)

4. *Jantubhih prathayasva irajyan*, जन्तुभिः प्रथयस्व इत्यन् – contending with enemies, bestow upon us riches. (इत्यन् इवन् स्पर्धा कुर्वन्, or. यद्वा इत्यन्तिरस्वर्ध कर्मा । जन्तु-पिजायमानैरुत्पीर्यस्तेजोभिः इत्यन् ईरवरोमन् – *Sayana*; जन्तुभिः प्राणिमिहिविः प्रदैर्ध्वयु प्रपृतिभिः इत्यन् दीप्यमानः – shining by the priests, etc, offering oblations – *Mahidhara*).

Hymn 141

Agni as an ascetic, अग्निस्तापसः, is the Rsi of the hymn.

2. Aryaman, Bhaga, and Bṛhaspati are invoked. Sarasvati is praised as truth – speaking, Devi Sunṛta, देवीसूक्ता – Divine speech (प्रिय सत्य वाग्वरूपा देवी देवश्रीला सरस्वती – *Sayana*).

3. Invocations to Soma, Agni, the Adityas, Visnu, Surya, Brahma.

4. Invocations to Indra, Vayu and Bṛhaspati.

5. Invocations to Aryaman, Bṛhaspati, Indra, Vata, Visnu, Sarasvati and Savitṛ (food-bestowing).

6. Two demands (1) यज्ञैर्वर्धय – augment the sacrifice, and (2) देवतातये एषो दानाय चोदय, i.e. stimulate to give us wealth for public good (देवतातये) or for the fulfilment of sacrifice.

Hymn 142

Four Ṛsis are assigned to this hymn; each being related to a couplet (द्विच): (i) Jaritr (1-2); (ii) Drona (3-4); (iii) Sarisṛkva (5-6) (iv) Stambamitra (7-8) (जरित्, द्रोण, सारिसृक्व, and स्तम्बमित्र).

7. **Apam nayanam, samudrasya nivesanam**, अपां नयनं, समुद्रस्य निवेशनम् – abode of waters and dwelling of the ocean.

8. **Ayane te parayane durvah rohantu, puspinih**, आयने ते परायणे दूर्वाः रोहन्तु
पुष्पिणीः – At thy arrival and at thy departure, the flowering durva grasses spring up.

Hṛdah, हृदः – lakes and ponds.

Pundarikani, पुण्डरीकाणि, lotuses.

Hymn 143

Atri, son of Sankhya (अत्रिः सांख्यः) is the Ṛsi of this hymn. The word Atri occurs in verses 1,2 and 3.

1. Addressed to Asvins.

Rtajuram, ऋतजुस् – ever diligent in worship; ever busy in acts of public good and in the performance of noble deeds. (ऋतं स्तोत्रं यज्ञो वा । तेन जीर्यन्तम् । सर्वदा युवयोः परिवरणशीलम् – *Sayana*)

2. Atri was dragged, bound by Asuras, like a swift horse; the Asvins unloosed him like a strong knot (दृढं ग्रन्थिं न विष्यतम्) For Atri, see previous references.

5. You came with the winged steeds to Bhujyu immersed in the ocean and restored him. See earlier references.

Hymn 144

The Ṛsi is Suparna, son of Tarksya (सुपर्णस्तास्य पुत्रः) or Urdhva-kṛsana of the family of Yama (ऊर्ध्वकृशानः यामायनः).

2. **Urdhvakṛsanam**, ऊर्ध्वकृशानम्, effulgent like the fire, with flames going up. The word does not occur anywhere else in the R̥gveda.

R̥bhuh, रूप्, effulgent; intelligent.

3. **Ahisuvah**, अहिगुवः – the name of an Asura (St. Petersburg Dict) – sons and grand-sons of persons having keen intellect.

4. Reference to Soma, brought to Indra from afar by Suparna, the son of a falcon (mythology).

Hymn 145

The subject matter of the hymn (devata) is the getting rid of a rival wife (उपनिषत्सपत्नी-बाधनम्) and the R̥si is Indrani (इन्द्राणी).

1. The physician speaks about a medicinal herb, a potent medicinal creeper by which her husband gets completely attached to her and does not go to the rival wife.

5. I am triumphant; the medicinal herb is triumphant; both will triumph over the rival lady.

The creeper referred to in the hymn is patha, पाठ (आद्यया पाठ नामौषधिः खतव्या । ततस्तिष्ठन्निरोषधेरधियन्त्रणम् । षष्ठयाब्दा सौषधिर्यथा प्लतारि स्मृतिरिति तथा तस्य च तृणलिङ्गमिति । – *Sayana* quotes Apastamba Gr̥hyasūtra, IX.V.8 in the introductory part of this hymn. It is difficult to say how much one can rely on the hypnotic action of the herb.

Hymn 146

For verse 1, see Nir. IX.30.

Aranyani is the devata of the hymn (the tutelary goddess of the forest – *Wilson*). The R̥si is Devamuni, the son of Irammada (देवमुनिः ऐरम्भदः).

The word Aranyani (wilderness) occurs in all the six verses of this hymn and nowhere else in the R̥gveda.

1. O wilderness (aranyani), how is it that thou who disappearest in deserts over onwards does not seek the village? It appears that fear does not find thee.

Wilderness is the wife of the desert. Desert (aranya, अरण्य) is so called because it is far (apa-arna, अप-अर्ण) from the village, or because it is dull (a-ramana, अ-रण्य).

(अरण्यानी अरण्यस्य पत्नी । अरण्यं अपार्णम् । ग्रामादरण्यं पश्चतीति वा).

Na tva bhir iva vindati, न त्वा भीरिव विन्दती – It appears as if fear does not find

thee, or word iva (इव) is used in the sense of slight apprehension (i.e. just the slightest fear) (न त्वा भीदन्तीवेति । इवः परिषयाद्यै वा – Nir. IX.30)

2. **Cicclikah**, चिच्चिकः – Vṛsaravaya वृषारवाय – said to be small animals with screaming noise (वृषा रवाय । वृषा सेवनसमर्थो रवः शब्दो यस्य सूक्ष्म जन्तु विशेषस्य झिल्ल्याख्यस्य स तथोक्तः) a small insect, jhilli, who screams during mating is vṛsarava; चिच्चिकः ची-ची-शब्दं कुर्वन्त्योजन्तुः – any other insect who gives out sound chi-chi-Sayana).

Aghatibhiih, आघातिभिः, with cymhals.

5. **Anyah**, अन्यः, some other, as a tiger or even a robber.

Hymn 147

For verse 1, see Samaveda, I.4.2.4.2 (371).

The Rsi of the hymn is Suvedas, the son of Sirisa (सुवेदः शैरीषिः).

Indra is invoked for the sake of obtaining a son, a grandson, fulfilment of desires and honourable wealth, as well as food (3-5). Indra slays Vṛtra (1-2).

3. **Ahraye**, अहये, honourable (अलज्जाकरे – Sayana).

Hymn 148

The Rsi is Raja Prṛthu, the son of Vena (पृथुर्वैन्यः). Indra gets victory over the races of Dasas and fugitive Vala, lurking on secrecy hidden in the waters (2). The verse 5 refers to Prṛthu, the son of Vena (सूर पृथ्या वैव्यस्याकैः) Prṛthu means a person with wide and extensive learning.

Venyah is one full of wisdom and intellect. The references in the text, of course, do not refer to historical person ages.

Hymn 149

For verses 1 and 5, see Nir. X.32 and X.33 respectively.

The Rsi of the hymn is Arcan, the son of Hiranyastupa (अर्चन्तिरण्यस्तूपः) and the subject matter is Savitr, the sun (Nir. X.32).

The word “hiranyastupa” occurs in the last verse (5) – the only occurrence in the entire Rgveda. The word means “brilliance personified”, and the word Angirasah means the fire-technician.

1. The sun is called Savitr also (Savitr because he is the impeller or stimulator of all – Nir. X.31). He is so praised in the Hiranyastupa hymn (Nir. X.32). The seer Hiranyastupa proclaimed this hymn in the act of worship – आदित्योऽपि सवितोऽयमेतं । तथा च हिरण्यस्तूपे स्तुतः अर्चन् हिरण्यस्तूपमिदं सूक्तं प्रोवाच – Nir. X.32).

5. Like Angirasa Hiranyastupa, I invite thee, O Savitr, to the sacrificial food. Thus worshipping and bowing before thee for protection. I kept watch as for a stalk of Soma.

Hiranyastupah, हिरण्यस्तूपः, golden tuft of hair; a tuft of hair made of gold or one having a golden tuft of hair (हिरण्यस्तूपो हिरण्यमयः स्तूपः । हिरण्यमयास्तूपोऽस्येति वा । – Nir. X.33)

Stupah, स्तूपः, tuft of hair, is derived from the verb स्तै (Styai), to be collected into a heap, i.e. a collection.

(स्तूपः स्तायतेः संघातः – Nir. X.33).

Hymn 150

The Rsi is Mrlika, the son of Vasistha (मृळीको वासिष्ठः). Vasistha, the purohita, invokes the fire : वसिष्ठो हवते पुरोहितो मृळीकाय पुरोहितः (5).

1. Mrlikaya, मृळीकाय, for our felicity (मृळीकाय सुखाय सुखार्थम्)

4. Agni was the purohita of gods; the Rsis, the descendents of Manu, kindled Agni.

5. Vasistha, as the purohita invokes Agni, the purohita, for our felicity.

The following terms also occur:

Atri, Bharadvaja, Gavisthira, Kanva and Trasdasu.

See our earlier notes on these terms.

Atri, अत्रि, free from triple bonds; i.e. “not three”; or from अत्र, to eat; a king that eats up or devours enemies अत्रिः न त्रय इति – Nir. III.17)

Bharadvajah, भरद्वाज, from being brought up, bhr̥ (Nir. IV.17); one that provides food to others.

Gavisthiram, गविष्ठिरम् – from गविः, गोखस्ये – (Nir. II.5) seated on the cow skin; or the one with stabilized sense-organs; master of his own (for this term

see Rv. गविष्टिः; V.1.12 and गविष्टिरम् X.150.5 – the word occurs nowhere else in the Rgveda.

Kanvam, कण्वम् – men of wisdom (Nir. III.17 for प्रस्कण्व, कण्वस्य पुत्रः and कण्वप्रपवः).

Trasadasyum, त्रसदस्युम्, one who suppresses infidels or wicked persons.

त्रसदस्यवि – VIII.49.10

त्रसदस्युः – IV.38.1; V.27.3; VIII.19.36

त्रसदस्युम् – I.112.14; IV.42.8; 8; VIII.19.3;
VIII. 8.21; 36.7; 37.7; X.150.5

त्रसदस्योः – V.33.8

Vasisthah, वसिष्ठः – most notable one; a high-priest; man of great learning. वसिष्ठाः, वसिष्ठ्यासः those with most settled life (Daya.), they who provide settled life to others.

The term is used in singular and plural both.

वसिष्ठः – II.9.1; VII.9.6; X.65.15 and others.

वसिष्ठम् – I.112.9; VII.33.13; and others.

वसिष्ठऽव्यत् – VII.96.3

वसिष्ठस्य – VII.33.5

वसिष्ठाः – VII.7.7; X.15.8; 122.8 and others, in Book VII.

वसिष्ठाः – (Vocative) – VII.33.3; 4; 8

वसिष्ठान् – VII. 33.2

वसिष्ठ्यासः – VII. 23.6; X. 66.14

वसिष्ठैः – VII. 39.7; 40.7; 76.7

Hymn 151

For verse 1, see Nir.IX.31

The devata is Sraddha, श्रद्धा, Srāt श्रत् is a synonym of truth सत्य (वद, ज्ञत्, सद्, अद्, इत्या and श्रत् are six synonyms of truth – Nigh. III.10). Acceptance of truth for life is Sraddha – normally translated as faith. Ṛsi of the hymn is a lady named as Sraddha of family of Kama (श्रद्धा कामायनी).

1. Sraddha, श्रद्धा – Being based on truth, it is called so (श्रद्धा श्रद् धानत् – Nir. IX.30).

Through faith is fire kindled, through faith is oblation offered. With our speech, we announce faith at the head of fortune (chief limb of fortune, i.e. prosperity (श्रद्धा भगवस्य भागदेवस्य मूर्धनि प्रधानाङ्गे वचनेनावेदयामः – Nir. IX.31)

5. Suryasya nimrucl, सूर्यस्य निम्रुत्ति, at the setting of the sun.

Hymn 152

For verse 4, see Nir. VII.2.

The deity or the subject matter of the hymn is Indra, and the Ṛsi is Sasah (शास) of the race of Bharadvaja (शासो भारद्वाजः).

1. Sasah, शासः, the ruler, the king.

4. Vi na Indra mrdho jahl, वि न इन्द्र मृषो जहि – O Indra, slay our enemies (or our evil tendencies, मृषः) – Nir. VII.2.

Also see Yv. VIII.44, and Samaveda, II.9.3.7.2 (1868).

Hymn 153

For verse 2, see Nir. VII.2

The Ṛsis are the wives of the gods and the mothers of Indra (इन्द्रममारे देवजामयः). Indra, the head of the state, is the subject matter.

1. Jatam upaste, जलमुपास्ते, worship him as soon as born, i.e. as soon as coronated or elected as the head of the state (See Samaveda I.2.2.41 (175) with variation.)

2. Tvam indra balad adhi, त्वमिन्द्र बलदधि, thou, O Indra, (art born) of strength or from the overpowering strength (Nir. VII.2).

See Samaveda, I.2.1.3.6 (120)

Indra is born of strength (बलत्), courage (सहसः) and vigour (ओजसः).

Hymn 154

Yami is the R̥si, the daughter of Vivasvat, whilst the creation is the topic (भाववृत्तम्).

1. According to Sayana, the students of the school of the Samaveda offer Soma to Pitṛs (Manes); the students of the school of the Yajurveda offer ghee (clarified butter), and the students of the school of the Atharvaveda offer honey. In fact, the knowledge gained through devotion and affection to God (the emotional approach to God) is likened to Soma and the Saman; the knowledge gained through Karma or actions of public dedication and service (serve approach to God) is likened to butter and the Yajuh, and the knowledge gained through study (mundane and spiritual both), i.e. the jnana marga is likened to honey and the Atharva school (Brahmaveda).

Hymn 155

For verse 1, see Nir. VI.30

The topic of the verses 1 and 4 is the averting of misfortune (अलक्ष्मीञ्च), of verses 2 and 3 is Brahmanaspati and of verse 5 is the all-gods (all-bounties of Nature) (Visvedevah). The R̥si is Sirimbitha, the son of Bharadvaja (शि-रिम्बिठो भारद्वाजः).

1. Go to the hill, O barren – अरयि – one-eyed, कणे, hideous ever-screaming (famine). We frighten thee away with those heroes (or beings) of the cloud.

Arayi, अरयि, unliberal (अदायिनि), miserable, not giving; barren, the goddess of famine (दुर्मिक्षादि देवता – Sayana); distress, misery, alaksmi or misfortune personified.

Kane, कणे, one eyed is so called because his sight is crooked (काणे विकटे).

Kane may be derived from the root √ कण्, meaning to be small. (काणे दर्शन इत्यौपमन्यवः कण्तेर्वा स्यादणूपाय कर्मणः).

The verb कण् (kan) is used to denote the smallness of sound, as it sounds inaudible (कणतिः शब्दानुसारेण श्रव्यते । अनुकणतीति । मात्राणूपायत् कणः). A person is called कण on account of the smallness of his size and काण on account of his short vision; i.e. one-eyed, (दर्शनाणूपायत् कणः) – Nir. VI.30.

Vikate, विकटे, crooked, hideous, i.e. whose manner of walking is crooked, says Aupamanyava, (विकटो विक्रान्तगतिरित्यौपमन्यवः); or the word vi-kata (वि + कट्) may be derived from √ कुट् √ kut (to be crooked) by metathesis: he is very crooked. (कुटतो वा स्वरत् । विपरीतस्य । विकुटितो यवति – Nir. VI.30).

Sadanve, सदान्वे, ever-screaming, always screeching सदान्वे सदानोनुवे शब्दकारिके – Nir. VI.30

Sirimbithasya, शिरिम्बिठस्य – of the clouds – sirimbitha means cloud (शिरिम्बिठो मेघः । शीर्यति बिठे । बिठमन्तरिक्षम् । बिठं बीरितेन व्याख्यातम्); it is shattered in the atmosphere. Bitham (बिठम्) means atmosphere. Bitham (बिठम्) is explained by biritha (बीरिठ).

Sirimbitha is also the name of a seer of the family of Bharadvaja (शिरिम्बिठो भारद्वाजः) who, endowed with black ears, destried evil fortune (with this verse) (अपि वा शिरिम्बिठो भारद्वाजः कालकर्णोपेतः).

Tebhis tva sattvabhih catayamasi, तेषिः त्वा सत्त्वभिः चातयामसि – we frighten thee away with his heroes, i.e. actions. The verb चातम् (catay) means to frighten. (तस्य सत्त्वैः कर्माभिरिति स्यात् । तैष्ट्वा चातयामः । चातयतिनाशिने – Nir. VI.30.).

Sattvaih, सत्त्वैः, by its heroes; by its waters, i.e. by actions.

Hymn 156

The Rsi is Ketu, the son of Agni (केतुण्येयः) the topic is Agni.

5. **Agne ketuh visam asi presthah sresthah** अग्ने केतुः विशामसि प्रेष्ठः श्रेष्ठः – Thou, O Agni, art the best beloved and most excellent banner of the people (विशां प्रजानां, केतुः केतयिता, ज्ञापयिता, प्रेष्ठः प्रियतमः श्रेष्ठः प्रशस्यतमः – *Sayana*).

Ketuh, केतुः – Synonym of prajna (प्रज्ञानाम – Nigh. III.9); See प्र केतयति केतुना – I.3.12; उपसः केतुमक्रत – I.92.1; दैवं वहन्ति केतवः – I.50.1).

Hymn 157

The Rsi is Bhuvana, the son of Aptya (पुवन आप्त्यः) or Sadhana, the son of Bhuvana (साधनो पौवनः) Indra, Adityas and Maruts are invoked, for the sake of rains (इषिरां स्वर्षां पर्यपश्यन् – men beheld around them the swift descending rain).

4. **Svadhah**, स्वधाम् – rains (स्वधा उदक नाम – Nigh. I.12; स्वर्षां वृष्ट्युदकम् – *Sayana*).

Hymn 158

The topic is surya, the sun; and the Rsi is Caksu (eye), the son of Surya (चक्षुः सौर्यः).

1. The sun protects us from the evils coming from heaven; air protects from those of the firmament, and fire from those upon earth.

4. The sun or the Surya gives sight to our eye (चक्षुर्नो वेदि चक्षुषे).

Hymn 159

Saci (राशि) is the Rsi as well as the devata of the hymn (राशि पौलोमी).

Saci is the Queen-Empress of the State or the Queen on her own accounts in a democratic state (the lady-President, or the Lady-Prime Minister of the State). Her sons and daughters are also dedicated to the State (स्य पुत्राः सन्तुष्टाः, ये दुहिता विष्टाः) (3). The verses 5 and 6 speak of the suppression of rival-ladies, influencing the head of the State.

Hymn 160

Purana, the son of Visvamisra (पूरुणो वैश्वामित्रः) is the Rsi of the hymn, and the topic is Indra, the lower self or resplendent Lord. He is fond of Soma (the emotional love); He is cognizant of all things (2). The person who serves Him with all his mind, offers sincere devotion to Him with all his heart, receives His blessings, wealth and cattle (material as well as spiritual) (3). The Lord unsolicited destroys his enemies, the despisers of Brahmanas (ब्रह्मद्विषः or men of learning and character) (4).

4. **Revan na**, रेवान् – as a rich man (रेवान् = रक्षन् – *Sayana*)

Ananudistah, अनानुदिष्टः, unsolicited. (अनानुदिष्टः = अननुदिष्टः तेनानुक्तः अग्रापितः – *Sayana*)

Hymn 161

The object of the hymn is the cure of the disease raja-yaksma (राजयक्ष्मा) or chronic (or declared) consumption, and hence the conceptual Rsi is Yaksmanasana the son of Prajapati (यक्ष्मनाशनः प्रजापत्यः).

1. **Kam**, कम्, with ease.

Havisa, हविषा, the medicine (lit. oblation)

Ajnata-yaksmat, अज्ञातयक्ष्मात्, from the unobserved or undetected consumption.

Raja-yaksmat, राजयक्ष्मात्, from the royal (declared, or observed, or chronic) consumption.

2. **Nir-rteh upasthat**, निर्वर्ते उपस्थात्, from the lap of calamity, from the

clutches of the disease.

3. **Sahasraksena sata-saradena satayusa havisa**, सहस्राक्षेण शतशारदेन शतायुषा हविषा, with a medicine having a thousand potency (eyes), conferring hundred years, giving a life for a century.

4. **Satam saradah, satam hemantan, satam vasantamh** – शतं शरदः, शतं हेमन्तान्, शतं वसन्तान्, for a hundred autumns, a hundred winters, a hundred springs.

Satayusa havisa, शतायुषा हविषा, this century-yielding medicine.

Hymn 162

(For verse 2, see Nir. VI.12)

The subject of the hymn is to avert abortion (गर्भसंघावे प्रायश्चित्तम्), and the conceptual Rsi is Raksohan, the son of Brahma (रक्षोहा नासः).

1. The disease (अमीवा) is called durnaman (दुर्नामा); it provides sickness to embryo (गर्भम्) and assails the womb (योनिः).

Raksoha, रक्षोहा, the destroyer of raksasas (the infections, contagions, virus etc).

2. **Kravyadam**, क्रव्यादम्, cannibal; flesh-eating; the worms consuming flesh.

Amiva, durnama, अमीवा दुर्नामा—the disease of the evil name (दुः+नामा) Amiva is explained by abhyamana (अभ्यमन), i.e. disease. “Durnama, evil name” signified a germ of disease, a worm, whose name is sinful (दुर्नामा क्रिमिर्भवति पाप्मानम् – Nir. VI.12)

Krimih, क्रिमिः; a worm is so-called because it grows fat ✓ (षिद्) a raw flesh (क्रव्ये) or it may be derived from the root meaning to creep, or from ✓ कृम्, to crawl (क्रिमिः क्रव्ये भेद्यति । क्रमतेर्वा स्यात् सरणकर्मणा । क्रमतेर्वा – Nir., VI.12)

The word Krimih, क्रिमिः, does not occur in the R̥gveda.

3. **Hanti Patayantam**, हन्ति पतयन्तम्, one that destroys the impregnating energy.

Nisatsnum, निषत्सन्, the germ as it settles.

Sarisrpam, सरिषृप्, the moving embryo.

Hymn 163

The cure of phthisis (यक्ष्मन्) is the subject matter of this hymn and R̥ṣi is Viṣṇu, the son of Kasyapa (विष्णु कश्यपः).

The disease spreads throughout all parts of body and hence its banishment is demanded from every place.

These limbs are enumerated in the hymn (32 in all).

1. अक्षि – eye	शिरस् शीर्ष्ण – head
नासिका – nose	मस्तिष्क – brain
कर्ण – ear	जिह्वा – tongue
सुबुक् – chin	
2. ग्रीवा – neck	दोषन्, दोष्णु – upper arm
अङ्घ्रिह् – sinews	अंस – shoulder
कीकस – bones	बाहु – forearm
अनुक्य – joint	
3. अन्त्र – entrail	मत्तस् – kidney
गुदा – anus	यक्न, यक्त् – liver
वनिष्ठु – abdomen	प्लाशि – viscus (pl. viscera)
हृदय – heart	
4. ऊरु – thigh	श्रोणि – loin
अण्ठीवद् – knee	पासद् – buttock
पङ्क्ति – heel	भंसस् (पायु) – private parts
प्रपद् – toe	
5. मेहन – urethra	लोम – hair
वनेकरण – bladder	नख – nail

Angat-angat, अंगात्-अंगात् – from each limb; lomnah-lomnah, लोमः-लोमः, from each hair; parvani-parvani, पर्वाणि-पर्वाणि, from each joint.

Hymn 164

(For verse 1, see Nir. I. 17)

The subject matter of the hymn is dissipation of bad dreams and the conceptual R̥si is Pracetas, the son of Angiras (प्रचेताः आंगिरसः ; versu)

1. **Paro nirṛtya a caksva**, परोनिर्ऋत्या आचक्ष्व, Far, far away, call for death (or calamity); (Nir. I.1) – a discussion on the pada-patha:

निर्ऋत्या = निःऽऋत्यै (in the dative case as ending in ai, ऐक्यणन्तम्)

3. The evil thoughts or sins involved while speaking the others (or deliberately) (आशसा); speaking against others (unknowingly or without intention) (निःशसा); speaking about others (or with intention) (अपिशसा); while waking (जाग्रतः); while dreaming (स्वपनः).

4. **Pracetah angirasah**, प्रचेताः आंगिरसः, very sensible man of austerity, and enlightenment.

Pracetah, प्रचेताः, highly sensible; having profound knowledge (प्रचेता, प्रवृद्धचेताः – Nir. VIII.6; Rv. X.110.1)

Hymn 165

For verse 1, see Nir. I.17

The R̥si is Kapota, the son of Nirṛti = (कपोतो निर्ऋतः) (a conceptual name).

1. दूतो निर्ऋत्या इदमा जगम्य – Here has come this messenger of death, दूतः निर्ऋत्याः । इदम् आऽजगम्य (For padapatha, Nir. I.17); Nirṛtya is either in the ablative (ऐक्यम् पथेना) or in the genitive case (एष्टवर्यं प्रेक्षा), so it is written in the padapatha (पदपाठ), as ending in the visarjaniya (= निर्ऋत्याः)

Kapotah, कपोतः, pigeon. For Kapota, see:

कपोतः – X.165.1-4

कपोतऽयम् – I.30.4

कपोतम् – X.165.5

Pigeon has been sent as the messenger of Nirṛti (a synonym of death or calamity); it brings bad news, and hence, its arrival is regarded as unlucky. Niskṛtim, निष्कृति, atonement.

2. May the arrival of the pigeon be auspicious (शिवः).

2, 3. **Paksini hetih**, पक्षिणी हेतिः, the winged-weapon (of mischief), (पक्षिणी पक्षोपेता हेतिः हननहेतुः कपोतः – *Sayana*), Hetih may be army also.

4. **Ulukah**, उलूकः, owl. It speaks amogham

Mogham, मोघम्, be in vain (मोघं निष्फलम् – *Sayana*)

Yamaya mṛtyave, यमाय मृत्यवे, for the controller (यमाय) death (मृत्यवे)

The word uluka has the following occurrences:

उलूकः – X.165.4

उलूकज्यातुम् – VII.104.22

(Only these two occurrences in the R̥gveda).

Hymn 166

For verse 5, see Nir. X. 16

The topic of the hymn is to get away from the influence of the rival (सपत्न्यम्). The hypothetical Ṛsi is Ṛsabha, the son of Viraj (ऋषभो वैरजः).

The word ṛsabha occurs as follows in the Samhita:

ऋषभम् – X.166.1

ऋषभस्य – VI.28.8

ऋषभासः – VI. 16.47; X.91.14

Yaska gives no comment on the word.

1. **Ṛsabham**, ऋषभं, bull; renowned like a bull (ऋषभवत् प्रशस्तम् – *Sayana*); excellent and superior (या समानानां ऋषभम् – Superior among my equals).

5. Yaska quotes this verse (Nir. X.16) in connection with his discus-

sion on tautology (समानाभिप्राह्यम्). The recurrence of the same expression in the same verse means tautology, and is regarded as undesirable. Some of the schools of thought do not admit tautology, if there is some difference, even the slightest, as for instance "as from water the frogs (मण्डूकाः इव उदकात्) and "as frogs from water (मण्डूकाः उदकात् इव) (Nir. X.16)

Yoga-Ksemam, योगक्षेमं, goods and chattles (Wilson); acquisitions (योग); preservations (क्षेम) – war efforts and peace plans (acquisition of all that one does not possess in Yoga and the preservation of that which has been acquired is Ksema (अप्राप्तस्य धनस्य प्राप्तिर्योगः । प्राप्तस्य रक्षणं क्षेमः – *Sayana*).

This verse is the only one in the R̥gveda which has Yoga-Ksema (both the terms) occurring together. It is of common occurrence in the Yajurveda (e.g. योगस्य क्षेमो नः कल्पताम् – Yv. XXII.22; अलब्धलाभोयोगः, लब्धस्य परिपालनं क्षेमः – *Mahidhara*; योगो द्रव्यादीनां संयोगः क्षेमरतेषामेव परिपालनम् – *Uvat*).

Hymn 167

For verse 3, see Nir. XI.12.

The R̥sis are Visvamitra and Jamadagni. The words Visvamitra occurs in the text as follows:

विश्वामित्रः – III. 53.9

विश्वामित्र जमदग्नी-इति – X.167.4

विश्वामित्रस्य – III.53.12

विश्वामित्राः – III.53.13; X.89.17

विश्वामित्राय – III.53.7

विश्वामित्रेभिः – III.1.21

विश्वामित्रेषु – III.18.4

For jamadagni, see the following:

जमत्ऽअग्निना – III.62.18; VIII.101.8; IX.62.24; 65.25

जमदग्निऽदत्ता – III.53.15

जमदग्निऽवत् – VII.96.3; IX.97.51

3. **Kalasan abhaksayan**, कलशान् अपक्षयन्, I have fed on the pitcher or on the jar, i.e. I have drunk the Soma left in the jar from that which had been offered (कलशान् कलशस्यान् हुतशिष्टान् सोमान् अपक्षयम् पक्षितवानसिम् – *Sayana*).

In the law of King Soma and Varuna, in the protection of Bṛhaspati and Anumati, today, in thy invocation, O Maghavan, and of Dhatṛ and Vidhatṛ, I partook of the jars.

The meaning is: induced by these deities, I partook of the jars full of soma juices (एताभिर्देवताभिरपि प्रसूतः सोमकलशानपक्षयमिति – Nir. XI.13)

Kalasa, कलश, or jar, is so called because Kalah (कलाः) particular measures of Soma, are deposited in it (कला + शी) (कलशः कस्मात् । कला अस्मिच्छेदने मात्राः Kalah (कलिश्च कलारश्च) are both derived from कृ, to scatter; their measures are scattered (कलिश्च कलारश्च किरतेः । विकीर्णमात्राः – Nir. XI. 14).

Varunasya, वरुणस्य, of venerable Lord; of air.

Somasya, सोमस्य, of blissful Lord; of Soma, the nectar; the elixir.

Bṛhaspateh, बृहस्पतेः, of the Lord Supreme; of Agni or fire.

Anumatyah, अनुमत्याः, of concordance, of agreement, of approbation (Nir. XI.29; 30); of approval.

Dhatah, धातः, of sustainer (the samvatsara); Dhatṛ is the creator of all (Nir. XI.10).

Vidhatah, विधातः, of the creator or of the impeller.

Vidhatṛ is also explained by Dhatṛ (धाता सर्वस्य विधाता – Nir. XI.10)

Hymn 168

The conceptual Ṛsi is Anilah, of the race of Vata (अनिलो वातायनः). The word vata occurs in verses 1,2 and 4 of this hymn. Vata, anila, vayu and others are synonyms, not enumerated in the Nighantu. This air or wind is the deity of the midspace (वायुः प्रथमागाम्य भवति । वायुर्वीतेः । वेतेर्वा स्याद् गतिकर्मणः – Nir. X.1). Anila has not been described by Yaska. We have in Yv. XI. 15 – वायुर्निलम् । वायुः प्राणोऽनिलं स्वकीयां प्रकृतिमापद्यते – *Uvata*.)

Air, Vayu, prana (the vital breath), the cosmic wind, all are invoked in this hymn: He moves along sweeping the sky, raising the dust of the earth (1). solid masses advance to meet the wind (2). vayu rests not for a single day; he is the friend of waters, the first-born (3). he is the germ of the world; his voices are heard but his form is not seen – such is this Vata: घोषा दृष्टिरे न रूपम् (4).

Hymn 169

For verse 1, see Nir. I. 17

The topic is cows (गावः), and the R̥si is Sabara of the family of Kaksivat (शम्बरः काक्षीवतः).

1. **Avasava pad-vate rudra mṛlaya**, अवसाय पद्वते रुद्र मृलय – Be merciful, O Rudra, to the footed wanderer, the Padvate, पद्वते, the footed – wanderer is the cow, provision for the journey (पद्वत् अवसे गावः पथ्य दनम् । अन्तर्गत्यर्थं स्यासे नामकरणः । Avasaya, अवसाय, is derived from √ अव्, to go, with the suffix अस, asa it is therefore, not analysed in the padapatha (पदपाठ)

2. **Angirasah**, अंगिरसः, the technicians; genetic experts (animal genetics and husbandry).

The cows are of similar forms, different forms, of single forms; Agni knows their names (2); Some knows them well; they nourish us with milk, they have calves (3); may we have auspicious cattle in our cow-pen (गौष्ठम्) (4)

For goatha, see–

गोऽस्थम् – VIII.43.7; X.169.4

गोऽस्थान् इव – X.97.8

गोऽस्थे – I.191.4; VI.28.1; X.169.3

Hymn 170

The topic of the hymn is the Sun, Surya (सूर्य) and the hypothetical R̥si is Vibhraj, the son of Sun (विभ्राद् सूर्यः). All the four verses have the term Vibhraj; विभ्राद् (1,2); विरवभ्राद्-भ्रावः (3), jyotisa vibhrajan, ज्योतिष विभ्राजन् (4).

The sun is the slayer of adversaries (अभिन्नाह), the slayer of Vṛtra (clouds, dazness and nescience) (वृत्रहा); slays dasyus (दस्युहा), those who bring calamity to the State), killers of germs (असुरहा), the slayer of rivals (rivalry to the purity of environments). (2) The light of the sun is the best light (इदं ब्रह्म ज्योतिषा ज्योतिः); it is the light of lights. It is superb (उत्तमम्). (3)

Hymn 171

Itah, the son of Bhrgu, (इतो भार्गवः) is the R̥si. The term “the chariot of ita” (इतः रथम्) occurs in the first verse. The term ita or itatah occurs nowhere in the R̥gveda. Sayana regards Ita as the name of R̥si. The word may mean a “man of wisdom”.

2. Wilson gives the following legend to illustrate the illusion: sacrifice, attempting to escape from the gods, assumed a human form, that of a warrior Indra, in the shape of an ant, gnawed the bowstring and then cut off his head. The head of the sacrifice is said by Sayana to be the pravargya or preliminary ceremony of pouring fresh milk into the boiling ghee.

3. **Venyam**, वेन्यम् – According to legend, Pr̥thu, पृथु, the son of Vena; Venyam, to jealous aspirants.

Muhuh Srathna, मुहुः श्रथ्ना, drive away again and again (श्रथ्नाः अहिंसोः; i.e. hast harmed – *Sayana*).

Manasyave astrabudhnaya, मनस्यवे आस्त्र बुध्नाय, for the Manasyu, the son of Astrabudhna (legend); for the learned intellectual, who disperses his knowledge universally.

The word आस्त्रबुध्न, astrabudhna, occurs nowhere else in the R̥gveda.

Hymn 172

The topic is *usa* (उषा), the dawn and the R̥si is Samvarta, the son of Angiras (संवर्तः आगिरसः). The word वर्तनि (1) and कर्तयति कर्तुम् (4) occurs in two verses. The metre is dvipada viraj (द्विपदा विराज), or the half-stanza – tristubh (1) 10 + 10; (ii) 10 + 9; (iii) 12 + 8; (iv) 9 + 11 (कर्तयति विराजिका द्विपदा विराजः – *Sayana*).

For verse 1, see Samaveda I.5.2.1.7 (443).

1. **Vartanim**, वर्तनिम्, to the chariot wheel.

Udhabhiih, ऊषधिः, of full udders (may mean dew of the morning).

Vanasa, वनसा, the desirable, the pretty.

Gavah, गावः, cows; speech (divine) वाणी

4. **Svasustamah**, स्वसुस्तमः, the darkness of her sister (here night is the sister of dawn).

Hymn 173

The topic is an inaugurated king (the coronated king); or the appointed, nominated or duly-elected head of the State, just admitted to the high office. The R̥si is Dhruva (the hypothetical R̥si), a term which connotes stability. The word dhruva occurs in all the verses 1-6 of the hymn.

King is blessed by priest and people, during consecration for his stability (during the term assigned), steadiness and unvacillation. May the kingdom (राज्यं) never fall from him (1). Should be unvacillating like a mountain, firm and rigid (2). Firm is the heaven, firm is the earth, firm are the mountains, and so may this king of men be firm (4). May God give stability to his kingdom (5). May people always pay taxes to him (इन्द्रः ते विशः केचलीः बलिह्वतः कर्त्तुं) (6).

For बलिदत्तः – tax collected from people, see VII.6.5 and X.173.6 (these two references only in the R̥gveda (अग्निविशः चक्रे बलिदत्तः – VII.6.5) – The two parallel passages, अग्निः विशः बलिदत्तः चक्रे = इन्द्रः विशः बलिदत्तः कर्तु (may Indra (or Agni) render thy subject people payers of their taxes.)

Hymn 174

The devata is any King or Raja, and the conceptual Rsi is Abhivarta of the race of Angiras (अभीवर्तः आगिरसः). We have the following terms in the verses of this hymn to this effect: अभिवर्तेन (1), अभिवृत्य (2), अभीवर्तः and अपि-अवीवृतत् (3). Abhivarta is the name of an oblation in ecclesiastical sacrifices.

1. **Rastraya abhivartaya**, रष्ट्राय अभीवर्तय, bring us to sovereign rule.

2. **Abhivṛtya sapatnan**, अभिवृत्य सप्त नान्, having overcome rivals.

3. May Savita and Soma establish thee (त्वा सविता सोमः अपि अवीवृतत्). So that thou mayest be supreme (यथा त्वा अभीवर्तः अससि).

5. **Aspatnah**, असप्तनः, may I become one without a rival.

Sapatnaha, सप्तनहा, may I become a destroyer of my rival.

Abhirastrah, अभिरष्टः, obtaining the sovereignty (अभिरष्टः अभिगत-रष्टः प्राप्तारण्यः सन् – *Sayana*).

Visasahlh, विशासहिः, overcoming my foes (विशासहिः शत्रूणां विशोवेणापिभविता चाभूयम् – *Sayana*).

Hymn 175

The devata is Gravana; ग्रावाणः, the grinding stones for the Soma plant. The Rsi (hypothetical) is Urdhva – gravan, the son of the serpent Arbunda (अर्जुदस्य सर्पिः पुत्र ऊर्ध्वग्रावा नामभिः – *Sayana*), i.e. ऊर्ध्वग्रावाऽर्जुदः. The term gravanah occurs in all the four verses of the hymn.

Gravanah, ग्रावाणः – According to Yaska, the word is derived from the root हन्, to kill; or from गृ to praise, or from ग्रह्, to seize (ग्रावाणो हन्तेर्वा, गृणतेर्वा, गृह्णतेर्वा, – Nir. IX.8). Grava, ग्रावा, is a synonym of cloud also (Nigh. I.10). Gravanah, ग्रावाणः, is included in the list of 36 terms (Nigh. V.3). Gravanah also means the men of wisdom.

1. O men of wisdom, may the creator or the impeller Lord, bless and enlighten you, so that you be appointed on your respectable posts, and perform your duties honourably.

2. O men of wisdom, may you drive away all the evils and evil-minded persons or evil intentions. May you use milk-giving cattle (or active solar radiations) as a remedy against diseases.

3. Men of wisdom, with their uppermost position, with their popularity, are universally honoured, as they give energy and vitality to the active participants.

4. May the divine creator quickly encourage you, O men of wisdom by his sustenance, for your good wishes to the worshipper who offers devotional oblations (or who renders good service to people).

(When by gravana, we mean grinding stone, the upara, is the large stone in the centre of the four stones, which bruise the plant; the plural is used for the singular, or it may imply the edges of the stone - Wilson).

Hymn 176

The R̥si is Sunu, सुनु, which means the son; here the son of R̥bhu (सुनुर्गर्भवः). The topic is R̥bhu (verse 1) and Agni for others.

1. **Sunavah rbhunam**, सुनवः ऋषूणाम्, the sons of R̥bhus; the sons of technicians or of intellectuals.

2. **Jatavedasam**, जातवेदसम्, one who knows all that has been born; a synonym of agni or fire.

Devya dhiya, देव्यः धिया, by divine wisdom.

Anusak, अनुषक्, in succession; one after the other in an orderly way.

4. This agni saves (अरुष्यति) from (peril caused by the immortals (अमृतात्), as well as by men (इवजन्मनः)).

Sahasascit sahiyan, सहस्रश्चित् सहीयान, more courageous than courage (or stronger than strength).

Jivatava, जीवातवे, for life-producing.

Hymn 177

The subject of this hymn is Mayabheda, मायभेद, apparently a mystic one (the discernment of Maya). The R̥si of the hymn, a non-historical person, the son of Prajapati, is Patanga (पतंगः प्राजापत्यः). Patanga may mean the sun also. Yaska does not take notice of this hymn. Maya means prejna (विश्वमाया सत्वाणि प्रज्ञानानि – Nir. XII.17; all sciences, all arts, VI. 58.1)

It means a symbol of speech (मायया वाक् प्रति रूपया) - Nir. I.20; X.71.5. Again, commenting on X.88.6, Yaska equates mayam (मायां) with prajnam, the profound vision (Nir. VII.27). For the word maya, see, out of so many, the following references in the Rgveda:

मायया – I.80.7; II.17.5; III.27.7; IV.30.12; V.63.3; VI.22.6; VII.104.24; VIII.23.15; IX.73.5; X.71.5

माया – III.61.7; V.63.4; X.54.2

मायाः – I.32.4; II.11.10; III.20.3; V.2.9; VI.18.9; VII.1.10; VIII.41.8; X.53.9

मायाभिः – I.17.7; III.34.6; V.30.6; VI.47.18; VIII.14.14; X.147.2

मायाम् – V.85.5; 6; X.88.6

मायाऽवान् – IV.16.9

मायाऽविनः – IX.83.3

मायाऽविनम् – II.111.9

मायाऽविना – X.24.4

मायिनः – I.39.2; II.11.10; III.38.7; V.44.11; VI.61.3; VII.82.3; VIII.3.19; X.138.3

मायिनम् – I.11.7; II.11.5; V.30.6; VI.48.14; VIII.76.1; X.147.2

मायिना – VI.63.5

मायिनाम् – I.32.4; III.20.3; 34.3

मायिनि – V.48.3

मायिनी – V.48.1

मायिनी इति – X.5.3

मायी – VII.28.4; X.99.10; 147.5

1. **Asurasya mayaya**, असुरस्य मायया, by the art or intelligence of Asura. Sayana explains asurasya, as the Supreme Brahman devoid of all disguise (असुरस्य असनकुरालस्य सर्वोपाधिविहीनस्य परब्रह्मणः सम्बन्धिनया मायया त्रिगुणात्मिकया; मायेति प्रज्ञानाय । प्रज्ञया सम्बन्ध सर्वज्ञम्)

Aktam mayaya, अक्तं मायया , united to knowledge, all-knowing.

Patangam, पतंगम् – the self or the soul; also the sun (पतंगं पतति गच्छतीति पतंगः; सूर्यः – *Sayana*).

Vipascitah, विपरिचितः , men of learning (विद्वांसः – *Sayana*)

Kavayah, कवयः , seers (कवयः कान्तिदर्शिनः – *Sayana*).

Maricinam, मरीचीनाम्, of the sun-rays.

2. **Vacam**, वाचं , the divine speech; the self or the soul bears the word in his mind (पतंगोवाचं मनस विधीति – compare यस्मिन्वाचः साम यंजुषि यस्मिन्प्रतिष्ठिता रथमथाविवासाः। यस्मिन्निवर्तते सर्वमंतं प्रजानां तन्मे मनः शिवसेकल्पमास्तु Yv. XXXIV.5). The word vac has been explained by *Sayana* as the three Vedas (Tait. Br. III. 12.9). In the morning, the deity (the sun) moves in the sky with the hymns of the R̥gveda; he abides at noon in the Yajurveda; at his setting, he is extolled with the Samaveda; the sun moves accompanied by the three Vedas'' – ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिव देव ईयते यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अह्नः सामवेदेनास्तमये वेदेरशूच्यस्त्रिभिरेति सूर्यः – Taiti. Br. III.12.9.1

Gandharvah, गन्धर्वः , the breath of life.

(गन्धर्वः गाः शब्दान् धारयतीति गन्धर्वः प्राणवायुः – *Sayana*; from गाः , gah, voices; dhr̥ √ धृ , to hold; the prana vayu holds the speech, – *Sayana*).

3. For this verse, see I. 164.31; and also Yv. XXXVII.17. The verse is applicable to the Sun, his movements high up and low down. In the same way the verse also refers to the birth and rebirth of the soul, high up in certain lives, and low down in inferior species (आ च परा च पथिभिः , through the species lower and higher; सध्रीचीः विषूचीः वसानः , clothing in bodies superior and inferior).

Anipadyamanam, अनिपद्यमानम्, never descending, going up, never coming down, (उक्त्वैर्गच्छन्तम् । न ह्यसौ कदाचिन्नीचैः पद्यते – *Sayana*); not decaying; going up in the series of rebirths.

A carantam, para carantam, आ चरन्तं परा चरन्तम् – going this way; going the opposite way (in the case of the sun, going to the east and to the west); from animals to men and from men to lower life.

Sadhricih, सध्रीचीः , going together (सध्रीचीः सहाञ्चन्तीः).

Visucih, विषूचीः – going separately on their own lines (विषूचीः विविधे पथक् पृथगञ्चन्तीः).

Hymn 178

For verses 1 and 3, see Nir. X. 28.

For verse 1, see Samaveda, 14.1.5.1 (332). The deity is Tarksya; the Rsi is Aristnemi, the son of Tarksya (अरिष्टनेमिस्तार्क्ष्यः)

1. Let us, here, invoke Tarksya, which is rich in food, incited by gods, mighty, impeller of chariots, the felly of whose wheel is unhurt and who is a hero in battle, quickly for our welfare.

Tarksya, तार्क्ष्य, is explained by Tvastr, (i) it dwells (क्षियति) in the crossed over place (from √ तृ √ tr); i.e. atmosphere. (तार्क्ष्यस्त्वष्ट्रा व्याख्यातः । तौर्गेऽन्तरिक्षे क्षियति; or it is derived from the verb अश्, √ as, to pervade, (अश्नोतेर्वा – Nir. X.29).

Juti, जूति, signifies motion (जूतिर्गतिः) or pleasure (श्रौतिर्वा) (Nir. X.28).

Devajutam, देवजूतं, one who is incited by gods or pleased by them (देवजूतं देवगतं देवप्रीतं वा).

Prtanajam, पृतनाजम् (प्रतनाजितम्) – Nir. X.28), hero in a battle, (पृतनाजं पृतनानां शत्रु सेनानां प्राजितारं प्रगमयितारं जेतारं वा – *Sayana*)

Aristanemin, अरिष्टनेमि, the unhurt chariot; the felly of whose chariot is unhurt (अरिष्टनेमि अहिंसितरथम् । यद्वा । नेमिर्मनशीलमायुधम् । अहिंसितायुधम् । अथवा उपचाराज्जनके जन्यशब्दः । अरिष्टनेमेर्मम जनकम् – *Sayana*).

3. “Who even spread with his might, the five tribes in a movement, as the sun, with his light, does the waters. A hundredfold, a thousandfold in his speed. Like a hurled javeline, they cannot keep him back (or like a discharged arrow made of reeds, they cannot keep him back) (न स्मैनां वारयन्ति प्रयुवतीमिव शरमयीमिवुम् – Nir. X.29).

Krsti or Krstayah (कृष्टी = कृष्टयः) – synonym of man (कृष्टय इति मनुष्यनाम – Nir. X.22; see III.59.1; कर्मवन्तो भवन्ति); so called because they are active or because their bodies are long (कर्मवन्तो भवन्ति । विकृष्ट देवा वा Nir. X.22)

Panca-Kṛstih, पञ्चकृष्टीः – The five classes of people – (1) Either Gandharvah, Pitarah, Devah, Asurah, Raksamsi or (2) the four varnas (Brahmana, Ksatriya, Vaisya and Sudra) and the fifth (the unscheduled one) called nisada (निषाद) (गन्धर्वः पितरो देवा असुरा रक्षासीत्येके, चत्वारो वर्णा निषादः पञ्चम इत्यौपमन्यवः – Nir.III.8.)

Nisadah, निषादः – hunter. The word does not occur in the R̥gveda. Yaska, however, discussed its etymology; “From what root is nisada derived? He is so called because he lives by killing animals. Sin is embodied (ni – |√ sad) in him, so say the etymologists. (निषादः कस्मात् निषदनो भवति । निषण्णमस्मिन्पापकमिति नैरुक्ताः – Nir. III.8.)

Sahasrasah sataṣaḥ asya rahiḥ, सहस्रसाः शतसा अस्य रेहिः – thousand yielding hundred bestowing is the course of Tarksya (रिहिः गतिः – *Sayana*).

Yuvatim saryam na varante sma, स्म वरन्ते युवति न शर्याम् – like an unfailing (युवति) arrow (शर्याम्), none can stop it. (शर्या शरकाण्डमयीभिषु धनुषो मुक्तां, युवति न लक्ष्येण मिश्रीभवन्ती-मिव – *Sayana*)

Hymn 179

The entire hymn devoted to Indra is of three verses and the R̥sis of all the three are different:

Verse 1 – **Sibi**, the son of Uṣinara (शिबिः औशीनरः)

Verse 2 – **Pratardana**, King of Kasi (प्रतर्दनः काशिराजः)

Verse 3 – **Vasumanas**, son of Rohidasva (वसुमना रोहिदश्वः)

1. **Yadi asrataḥ mamattana**, यदि अश्रातः ममतन, if uncooked, continue to chant Vedic hymns of praise.

Srataḥ, श्रातः, cooked (श्रातः पक्वः – *Sayana*)

Asrataḥ, अश्रातः, uncooked (अपक्वः)

Mamattana, ममतन, gratify him with praises (स्तुतिभिर्पादयत – *Sayana*).

3. A reference to the midday sacrifice (midday pressing, माध्यन्दिनस्य सवनस्य)

Dadhnaḥ, दध्नः, of curds.

Milk is first cooked in the udder of cows; (ऊघनि श्रातम्); then cooked on fire (अग्नौ श्रातम्); and finally, cooked well (सुश्रातम्).

Hymn 180

For verse 2, see Nir. I.20; also Samaveda, II.9.3.9.1 (1873); and also Yv. Xviii.71.

The R̥si is Indra's son Jaya (जयः); the topic is Indra.

1. **Puruhuta**, पुरुहुत, invoked by many

Jyastah, ज्येष्ठः, pre-eminent, superior to every one,

Susmah, शुष्मः, strength (Nigh. II.9, बलनामानि).

2. **M̥r̥go na bhimah kucaro giristhah**, मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः, like a fierce animal, roaming everywhere, haunting the mountains.

Mrgah, मृगः, is derived from the root मृज् √ m̥r̥j meaning to go (मृगोमाष्टे गति कर्मणः – Nir. I.20)

Bhimah, भीमः, fierce; of whom all are afraid. (भीमोविपत्यस्यात्)

Ku-carah, कुचरः, one who moves in a crooked manner (if it is an epithet of some deity), it means “where does he not go.” (कुचर इति चरति कर्म कुत्सितम् अथ चेद् केवता-भिघानम् क्वाथं न चरतीति – Nir. I.20).

Girih, गिरिः, mountain (गिरिः पर्वतः – Nir.I.20); since it is raised up (समुद्ग्रीर्णो भवति – Nir.I.20)

Parvatah, पर्वतः, mountain; it is so called because it has joints (पर्व).

But parva is derived from √ पृ, to fill; or from प्री, to propitiate.

Here, during a period of a fortnight, they propitiate the gods, (पर्ववान् पर्वतः। पर्व पुनः पूर्णतेः प्रीणातेर्वा। अर्धमास पर्व। देवानस्मिन् प्रीणन्तीति – Nir. I.20).

A mountain is called parvato an account of the similarity of the joints of the nature of the other (period) (तत् प्रकृतीतरत्सन्धि सामान्यात्) (mountains have joints in the form of stone-slabs, and a period has joints in the form of time with its various divisions – Durga on the Nirukta).

Giristhah, गिरिष्ठाः, seated on a cloud (गिरिस्थायी; मेघस्थायी – Nir. I.20).

A cloud is also called giri or mountain, from the same reason (i.e. from its being raised (मेघोऽपि गिरितस्मादेव – Nir. I.20).

(Parvatah, पर्वतः and girih, गिरिः are synonyms of clouds -- मेघनामानि, Nigh. I.10).

Hymn 181

The hymn is devoted to all Nature's Bounties (Visvaedevah) and each verse has a different Rsi:

Verse 1 – **Pratha**, the son of Vasistha (प्रथो वासिष्ठः)

Verse 2 – **Sapratha**, the son of Bharadvaja (सप्रथो भारद्वाजः)

Verse 3 – **Gharma**, the son of Surya (धर्मः सूर्यः)

All the three names appear to be conceptual and not historical. The terms pratha and sapratha occur in verse 1. The words dhata, savituh and visnu stand for the three Adityas, the suns. This verse has two more terms agni and bharadvaja. The words gharma and surya occur in verse 3, whereas dhata, savita and visnu are also repeated in this verse.

The Rathantara Saman and Anustup metre are mentioned in verse 1, and Br̥hat Saman in verse 2. Wilson writes on this hymn; "what is here exactly intended is not very obvious and is not explained by the Scholiast," and then, "The Sukta refers evidently to technical ritual', to which no key is given by the commentary."

1. **Prathah**, प्रथः, extended.

Saprathah, सप्रथः, with extensions in all dimensions.

Vasisthah, वसिष्ठः, the most celebrated in skill and crafts.

Dhatuh, धातुः, of the sustainer.

Savituh, सवितुः, of the creator or of impeller.

Visnoh, विष्णोः, of the pervading one.

2. **Bharadvajah**, भरद्वाजः, well versed in sciences; one who stands for learning.

3. **Yajuh**, यजुः, everything related to Yajna, the ritual – details (यजुः याग साधनम् – *Sayana*).

Gharmam, घर्मम्, fire or heat (न तपन्ति घर्मम् – III.53.14; अभीदधोघर्मः, the heat kindled around us, I.164.26)

Hymn 182

The devata of the hymn is Bṛhaspati and the Ṛṣi is Tapurmurdhan, the son of Bṛhaspati (तपुर्मूर्ध्ना बहिस्सत्यः).

The word tapurmurdha occurs in verse 3.

1. **Durgaha**, दुर्गहा, the overcomer of difficulties. Also, the destroyer of *durga*, the impenetrable, or the wicked (दुर्गहा दुर्गमानां हन्ता – destroyer of those who go wickedly – *Sayana*).

Aghasamsaya – अघशंसाय, for the calumniator.

Manma, मन्म, bright weapon (मन्यतेदीप्ति कर्मणो मन्म, दीप्तमायुधम् – *Sayana*).

Nesat, नेषत्, thrust aside.

Sam, शम्, health, i.e. freedom from diseases (रोगाणां शमनम् – *Sayana*)

Yoh, योः, prosperity, fearlessness, (योः भयानां यावनम् – *Sayana*).

The burden of all the three verses is: क्षिपदशस्तिमप दुर्मतिं हन्तयाकर्तुं यजमानाय शं योः (may he baffle the malevolent, and bestow upon the sacrificer health and fearlessness).

2. **Prayaja** and **anuyaja**, प्रयाज-अनुयाज; there are five prayajas and three anuyajas (sacrificial rites with these technical names).

The deity of prayaja is Narasamsa, नरशंस (a name of Agni) (For narasamsa, see Nir. VIII.7).

The deity of anuyaja is Agni.

Narasamsah, नरशंसः it is sacrifice, such is the interpretation of Katthakya – seated men (नरः) praise (✓ शंस) gods in sacrifice. “It is Agni” says Sakapuni, “he is to be praised by men (VII.2.2) – Nir. VIII.6).

Prayajah, प्रयाजः and anuyajah, अनुयाजः – see X. 51.8–9; Nir. VIII.21; prayajas are introductory oblations and anuyajas are the concluding ones. According to some, they are offered to Agni (अथ किं देवताः प्रयाजानुयाजाः । आग्नेया इत्येके – Nir. VIII.21; प्रयाजान् मे अनुयाजैश्च – X.51.8; तव प्रयाजा अनुयाजाश्च – X.51.9 आग्नेया वै प्रयाजा आग्नेया अनुयाजाः – इति च ब्राह्मणम् – a quotation yet untraced).

According to other authorities, their devatas are meters (छन्दो देवता) or seasons (ऋतु देवता), or animals (पशु देवता), life-breaths (प्राण देवता), or the self (आत्म देवता). But the well-considered view is that they are addressed to Agni (आग्नेया इति तु स्थितिः); the rest is mere apportionment (भक्ति मात्रभितरत्) – Nir. VIII.22.

3. **Tapurmurdha**, तपुर्मूर्धा – the best ones among the people who practise austerity and penance for spiritual attainment. An appellation for Br̥haspati. (तापकशिरस्को बृहस्पतिः – *Sayana*).

Rakasah brahm̐advisah, रक्षसः ब्रह्म द्विषः, the wicked persons, jealous of Brahmanas (ब्राह्मण द्वेष्यारः रक्षसाः – *Sayana*).

Sarava, शरवे, the leader of raksasās, the wicked teasers; (शरवे शरं हिंसकं रक्षसामधिपतिम् – *Sayana*).

The word is erived from √ शृ, हिंसायाम्, to kill.

Hymn 183

A hymn of three verses; the topic of verse 1 is the sacrificer or yajamana; of the second verse is his wife and of the third is the hotṛ. The R̥si is Prajapat, the son of Prajapati (प्रजावान्प्राजापत्यः).

The wife speaks in the first verse: “do thou who art desirous of offspringing beget offspring (प्रजायस्व प्रजयापुत्रकाम).

The yajamana reciprocates: “mayest thou who art beautiful, come up to me, bear offspring, thou who art desirous of offspring.” (साम् उप उच्चा युवतिः वभूयाः । प्रजायस्व प्रजया पुत्रकामे).

In the third verse, the hotṛ assists in the performance of the garbhadhana ritual, and blesses the couple. The words have been put into the mouth of the creator God, the Prajapati, who says “I engender progeny upon the earth; I beget children on other women.” Wilson comments on this verse. “The share of the Hotṛ in the procreation of living beings is referable to the efficacy of the sacrifices at which he ministers.”

Hymn 184

The conceptual Ṛsi is Tvastr (त्वष्ट), the maker of embryos, or Visnu, the son of Prajapati (विष्णुः प्राजापत्यः).

The following devatas have been invoked in these three verses, each having some assignment in the progeny – procreation.

Visnu constructs the wombs. (विष्णु)

Tvastr fabricates the members of the body. (त्वष्ट)

Prajapati sprinkles the seed. (प्राजापति)

Dhat cherishes the embryo. (धातु)

Sinivahli sustains the embryo (सिनिवाली), Sarasvati and Asvins also help in sustenance (सरस्वती-अश्विनौ).

The child is expected in the tenth month; for which the embryo is invoked (सं ते गर्भं हवामहे दशमे मासि सूतवे). The Asvins are qualified with term देवौ (devau) and पुष्कर-मञ्जौ (garlanded with lotuses).

Hymn 185

The topic of the hymn is Adityas, the suns; or a propitiation (svastyayana, स्वस्त्ययनम्). The Ṛsi is Satyadhṛti, the son of Varuna (सत्यधृतिवर्मणिः).

1. Invocation of Mitra, Aryaman and Varuna for protection – These three are the Adityas.

2. They who have secured protection from these three, are not troubled by their adversaries (न हि इशि रिपुष्यशंसः).

3. The enemy of such persons upon who in the adityas (आदित्याः or अदितेः पुत्रासः) bestow their eternal light (अजमं ज्योतिः), does not survive.

Hymn 186

For verse 1, see Nir. X.35.

Ula, the son of Vata (उलो वातायनः) is the Ṛsi, and the devata is air (वायु).

May Vata breathe into our hearts a healing balm; may he prolong our lives (1). Vata is our father, brother and friend. Vata maintains at his house

of a store of ambrosia (अमृतस्य निधिः); may he give us a bit of it so that we live for long long years (ततो नो देहि जीवसे). (3).

1. The word vata, वात, is used for wind because the wind blows (वातोवातीति सतः – Nir. X.34). In this context, Yaska refers to this verse:

May Vata blow toward us, what is healing, full of happiness and comfort of heart. He shall prolong our lives.

Hymn 187

For verse 2, see Nir. V.5.

The Ṛsi is Vatsa, the son of Agni (वत्स आग्नेयः). In this hymn of three verses, Agni is invoked, who is the benefactor of mankind (क्षितीनां वृषभाय); he fiercely shines from a great distance (परस्याः पणवतः) upon the desert tract (धन्व मरुभूमिं जलवर्जितं देशम् – Sayana); he with his radiance destroys the raksas (worms, insects, germs etc.).

This Agni, the cosmic fire, is invoked to carry us beyond the reach of those who hate us (स नः पर्षदति द्विः) – a burden of all the three verse in this hymn.

2. **Tiro dhanvati rocate**, तिरो धन्वति रोक्ते; it shines brightly from across the atmosphere.

Dhanvan, धन्वन्, means atmosphere, a synonym of antarikṣa, Nigh. I.3; waters flow from it. Nir. V.5.

Hymn 188

For verse 1, see Nir. VII.20.

The Jataveda – Agni is the subject matter of this hymn and Syena, the son of Agni (स्येन आग्नेयः) is the conceptual Ṛsi of this hymn.

The hymn is an invocation to the fire-divine, Jatavedas – For jatavedas, see Nir. VII. 19–20.

From what root is jatavedah derived? (Bṛhad – devata, I.92; II.30). He knows all created beings; he is known to all created beings, or else he (agni or fire) pervades every created being; or he has all created beings as his property or wealth; or he has all created beings as his knowledge, i.e. discernment. (जतवेदाः कस्मात्? जतानि वेदः, भूयानि वेद – cf. Br. Devata, 11.30; प्राणो वै जतवेदाः, स हि जतवन् वेद – Ait. Br. II.39; जतानि वै न विदुः । जतोक्ते विदुः इति वा; जतवितो वा । जतयनः । जतविद्यो वा जतप्रज्ञः – Nir. VII.19).

There is an untraced Brahmana passage: that because, as soon as he was born, he found the cattle; that is the characteristic of jatavedas: यत्तज्जातः पशून् विन्दत । तज्जातवेदसो जातवेदसम् । And also: therefore in all seasons, the cattle move towards Agni (तस्मात् सर्वात् ऋतून् पशवोऽग्निमपिसर्पन्ति – See Sayana on I.44.1).

Yaska quotes a verse I.99.1. We shall press Soma for Jatavedas. He shall consume the property of the niggard, (जातवेदसे सुनवाम सोममण्ठीयते ऽने दहाति वेदः . Yaska also quotes the present verse: X. 188.1.

Do ye impel jatavedas, the strong horse, to sit on this our grass. (With your actions impel jatavedas, who pervades everywhere; or else it may be a simile, i.e. jatavedas, who is like a horse; may he sit on this our grass. (प्रहिणुत जातवेदसं कर्मभिः समरनुबानम् । अपि वोपमार्थे स्यात् । अश्वपिव जातवेदसमिति । इदं नो बहिःपसीदत्विति – Nir. VII.20).

Yaska makes an interesting observation. In the entire Samhita of the R̥gveda, consisting of ten Books, this is the only hymn of three verses in the Gayatri metre, addressed to jatavedas (तदे तदेकमेव जातवेदसं गायत्रं तृचं दशतयोषु विद्यते – Nir. VII.20).

Yaska further says that one should know that when we speak of jatavedas as Agni (fire), it does not refer to the terrestrial fire alone obtained by attrition, the upper two lights (mid-space lightning and of the celestial sun) are called jatevedas also (स न मन्येतायमेवाग्निरिति । अप्येते उत्तरे ज्योतिषी जातवेदसी उच्येते – Nir. VII.20). To support this, Yaska quotes अग्निप्रवन्त समनेव योषाः – IV. 58.8; and उदुत्वं जातवेदसं – I.50.1.

1. **Jatavedas**, जातवेदसं जातनां वेदितारं जातघनादिकं वा, one who knows all that has been created; one whose all created beings are wealth.

Asvam, अश्वम्, by his functions, available everywhere (अश्वं कर्मभिः व्याप्नुवन्तम् – Sayana).

Vajinam, possessor of food (वाजिनं अन्नवन्तं); giver of food.

Nunam pra hinota, नूनं प्र हिनोत, must enhance or increase (नूनं अवश्यं प्र हिनोत प्रवर्धयत – Sayana).

Sayana gives an alternative interpretation also: “like a horse urged to sit down on the sacred grass (नः अस्माकं इदं बहिः आस्तीर्णः, आसदे आसन्धुं प्राप्नुम, – sit down on our sacred grass).

2. **Milhusah**, मौळ् हुषः, to the showerer (सिक्तः)

3. The flames of the jatavedas fire are the bearers of oblations to gods

(देवत्रा देवानां प्रति हव्यवाहिनी; हव्यानां हविषा बोद्धव्यः प्रापयिष्यो भवन्ति – *Sayana*).

Tabhih, by them, i.e. by the flames (ताभिः जिह्वाभिः).

Yajnam, यज्ञः = यज्ञसाधनं हविः , the oblations offered at the sacrifice.

Invatu, इन्वतु, carry them to gods.

Hymn 189

The devata of the hymn is Surya or Sarparajni (सर्पराज्ञी), who is also the Rsi of the hymn (सर्पराज्ञी).

1. **Gauh**, गौः , the earth

Pr̥snih, पृश्निः , in the firmament; in the space.

A akramit, आ अक्रमीत्, moves, goes round, revolves.

Matarampurah, मातरंपुरः , carrying water in front.

Pitaram svah, पितरं स्वः all round its father; the sun.

Prayan, प्रयन्, moving.

This moving earth revolves in the space, round the sun, her father, carrying waters in the front.

Whilst Dayananda interprets ‘गौः, Gauh, as the earth, other interpreters translate this term as the sun (गौः गमनशीलः पृश्निः प्राप्तवर्णः प्राप्ततेजाः अयं सूर्यः आ अक्रमीत् आक्रान्तवान् उदयाचलं प्राप्तवान् इत्यर्थः)

Purah, पुरः , is translated as in the east (पूर्वस्यादिशि;)

Mataram, मातरं, is translated as the mother of all beings, the earth (मातरं सर्वस्य भूतजातस्य निर्मात्री पृथिवी)

Pitaram, पितरं, is the sustaining celestial region (पितरं पालकं द्युलोकं): the word, Ca, च, denotes the midspace or firmament (च शब्दोदन्तरिक्षम्).

Prayan, प्रयन्, moves with speed (प्रयन् प्रकर्षेण शीघ्रं गच्छन्)

Svah, स्वः, moves with grace (स्वः स्वरणः शोभनगमनः भवति).

Alternatively, Sayana interprets pitaram as the svarga or heaven (पितरं स्वर्गलोकं प्रयन् वतति).

2 and 3 – These verses speak of the sun whose radiance is penetrating, drawing air down through the lungs, after having sent it up (2). Thirty stations of the day and night shine with the sun's rays (3).

3. **Trinsat dhama**, त्रिंशत् षाम्, thirty stations; the thirty muhurtas.

Vastoh, वस्तोः, full day (day and night together).

(वस्तोः वासरस्याहोरात्रस्यावयव भूतानि; अहं शब्द अवधारणे – Sayana).

Hymn 190

The purport of each verse (भाववृत्तम्) is the deity of this hymn. The Ṛṣi is Aghamarsana, the son of Madhucchandas (अघमर्षणो माधुच्छन्दसः).

1. **Rtam** and **Satyam**, ऋतं-सत्यं- both these terms are synonyms, when not used together; both mean truth. What is not ṛte is untruth, अन्त, and the word anṛta is antithesis of satya also: अन्तात् सत्यमुपैषि – Yv. I.5; अन्तात् असत्यात् सत्यमुपगच्छामि – Uvata; अनुत् वदनात् उद्गात्याहमिदं सत्यवदनमुपैषि – Mahidhara). According to Sayana, truth of thought is Rta, and truthfulness of speech is Satya. (ऋतमिति सत्यनाम । ऋतं मनसं यथार्थसंकल्पनम् । सत्यं वाचिकं यथार्थं भाषणम् – Sayana). A better explanation would be to regard eternal laws of Nature as ṛta and the ethical truth as satya (the truthfulness of thoughts, words and deeds are all satya).

Prakṛti and **Tapas** – The mother Prakṛti, the material cause of creation is an equipoise of three – sat (calmness, white); rajas (activity or red) and tamas (inertia, black) (अजामेकां लोहितशुक्ल कृष्णा – Sveta Svata up. IV.5; सत्वरजस्तमसां साम्यावस्था प्रकृतिः – Samkhya I.61) The tapas or arduous penance of our Lord tickled the rajas of the Prakṛti; the equilibrium was disturbed – on one hand, from the satoguna, we had the creation of ṛta and satya, and from the tamoguna, the night (ratri) generated; and from thence, the cosmic plasma, or the space-parameter (samudra – arnava, watery ocean) was produced (1). Thereafter the time-parameter (Samvatsara) was created, ordaining nights and days (aho - ratra), the ruler of every moment (विरचस्य मिततो वशी). (2). Dhatṛ, the sustainer and creator, in the beginning created the sun and moon, heaven, earth, and midspace, as in the previous creations (यथापूर्वमकल्पयत्). (3).

Hymn 191

Agni is the deity of the first verse; Samjnanam (संज्ञानम्) or the Assembly is the deity of the next three verses..

Samyananah, संबनः, is R̥si of this hymn of four verses.

1. Agni is called vṛsan (वृषन्), the showerer of benefits (वृषन् कामानां वरितः – *Sayana*).

Aryah, अर्य, , the lord (अर्यः स्वाध्याख्यायाम्) (अर्यः ईश्वरः – Nir. V.9; अर्यः अहमस्य ईश्वरः – VII. 100.5; वृषाकपिर्यः ईश्वरः – Nir. XIII.6 on X.86.1; आर्य ईश्वरपुत्रः – Nir. VI.26 on I.117.21; Arya, आर्य, means the son of the lord or a rich person. Arya means vaisya (वैश्य) also (शुद्राय चायाय च – Yv. XXVI.2; अर्य स्वाधिवैश्ययोः – *Panini* III.1.103)

Ila-spade, इलस्पदे, on the footmark of Ila (the altar).

Ilah, इलः, इहायाः, of the earth (इलः पृथिव्याः)

Pade, पदे, उत्तखेदिलक्षणे, on the altar, the Uttara Vēdi (*Ait. Br.* I.28)

Sam-sam yuvase, सं सं-युवसे, Thou mixest, combinest (युवसे मिश्रयसि – *Sayana*).

Visvani sam-yuvese, विश्वानि सम्-सम्-युवसे – thou verily combinest with all creatures – O Agni, you associate with everyone; you alone, among all gods, pervade all living beings (*Sayana*); you give the sacrifice all the objects for which he prays (इह अग्ने, अर्यः स्वामीत्वं विश्वानि सर्वाणि फलानि आ समन्तात् संयुवसे यजमानेन संगमयसि – *Mahidhara*, Yv. XV.30).

2. **Samgacchadhvam**, संगच्छध्वं, all of you move together, or work together in harmony. (संगतः संभूता भवतः).

Sam Vadadhvam, सं वदध्वं, speak together; meet out mutual differences, and speak in one voice (परस्परं विरोधं परित्यज्यैकं विधमेव वाक्यं ब्रूतेति यावत् – *Sayana*); व्यक्त वाचां समुच्चारणे – *Panini* – I.3.48

Manansi Sam janatam, मनांसि सं जानताम् – may your minds apprehend alike (समानमेकस्मिन्नेवार्थमवगच्छन्तु – *Sayana*)

Yatha purve devah, यथा पूर्वे देवाः, with unanimity and complete accord, used to accept their appropriate shares, you also without grudge or hesitation, with unanimity accept your due in wealth and prosperity (यथा पूर्वे पुष्टतः देवाः संजानाताः ऐकमत्यं प्राप्ता हविर्भागि उपासते यथा स्वं स्वीकुर्वन्ति; तथा यूयमपि वैषम्यं परित्यज्य घने स्वीकुल्लेप्ति शेषः – *Sayana*)

3. **Samani Samitih**, समानी सम्पत्तिः = समितिः, प्राप्तिः, acquisition, समितिः प्राप्तिः – *Sayana*; may common (समानी) be your acquisition or acquirement.

Samanam manah, समानं मनः, common the purpose; common be your minds.

Saha cittam, सह चित्तं , common be the thoughts, associated be the desire (*Wilson*). (चित्तं विचारजं ज्ञानं सह सहितं परस्परस्यैकार्यं नैको भूतमस्तु – *Sayana*)

Samanam mantram abhi mantraye, समानं मंत्रं अपि मंत्रये, repeat for you a common prayer; may our decisions and plans be of one accord. (एकविध्याय संस्करोमि – *Sayana*)

4. **Akutih**, आकूतिः intentions (आकूतिः संकल्पोऽध्यवसायः – *Sayana*); culture.

- **Vah Su-saha asati**, वः सुऽसह असति , no ill will, every relationship should be pleasant and of good understanding (वः युष्माकं सुसह शोभनं साहित्यं असति भवति – *Sayana*).

इति दशमं मण्डलं समाप्तम् ॥

॥ ऋग्वेद संहिता समाप्ता ॥

॥ ऋषिसूची ॥

अ

अंहोमुग्वामदेश्यः १०.११६
 अकृष्टा माषाः ९.८६.१-१०; ३१-४०
 अक्षो मौजवान् १०.३४
 अगस्त्यः १.१६५.१३-१५; १.१६६-१६९;
 १.१७०.२; ५; १.१७१-१७८; १.१७९.३;
 ४; १.१८०-१९१
 अगस्त्यशिष्याः १.१७९.५; ६
 अगस्त्यस्य स्वसा १०.६०.६
 अन्नयो धिष्या ऐश्वराः ९.१०९
 अग्निः १०.१२४
 अग्निः पावकः १०.१४०
 अग्निः पावको बाह्वस्पत्यः ८.१०२
 अग्निः सौचीकः १०.५१.२; ४; ६; ८; १०.५२;
 १०.५३.४; ५; १०.५९; १०.८०
 अग्नियुतः स्थौरः १०.११६
 अग्नियूपः स्थौरः १०.११६
 अग्निगृहपतिः सहस्रः सुतः ८.१०२
 अग्निर्यविष्ठः सहस्रः सुतः ८.१०२
 अग्निर्वैश्वानरः १०.७९; १०.८०
 अग्निश्चाक्षुषः ९.१०६.१-३; १०-१४
 अग्निस्तापसः १०.१४१
 अघमर्षणो माधुच्छन्दसः १०.१९०
 अङ्ग औरवः १०.१३८
 अङ्गिरसः । दृश्यताम्-वसुरोचिषः
 अजमीढहः सौहीत्रः ४.४३; ४.४४
 अजाः । दृश्यताम्-पृथ्व्यः
 अत्रिः सौह्यः १०.१४३
 अत्रिर्भौमः ५.२७; ५.३७-४३; ५.७६; ५.७७;
 ५.८३-८६; ९.१७.१०-१२; ९.८६;
 ४१-४५; १०.१३७.४
 अदितिः ४.१८
 अदितिर्दाक्षायणी १०.७२
 अनानतः पारुष्ठेयः ९.१११

अनिलो वातायनः १०.१६८
 अन्धीगुः श्यावाश्विः ९.१०१.१-३
 अपाला भात्रेयी ८.९१
 अप्रतिरथ ऐन्द्रः १०.१०३
 अप्सरसौ । दृश्यताम्-शिखण्डिभ्यौ
 अभितपाः सौर्यः १०.३७
 अभीवर्त आङ्गिरसः १०.१७४
 अमहीयुः आङ्गिरसः ९.६१
 अम्बरीषो वाष्पगिरः १.१००; ९.९८
 अयास्यः आङ्गिरसः ९.४४-४६; १०.६७;
 १०.६८
 अरिष्टनेमिस्ताक्ष्यः १०.१७८
 अरुणो वैतहव्यः १०.९१
 अर्चनाना भात्रेयः ५.६३; ५.६४; ८.४२
 अर्चन् हिरण्यस्तपः १०.१४९
 अर्जुनः काद्रवेयः १०.९४
 अवरसारः काश्यपः ५.४४; ९.५३-६०
 अवस्युरात्रेयः ५.३१; ५.७५
 अश्वमेधो भारतः ५.२७
 अश्वसूक्ती काण्वायनः ८.१४; ८.१५
 अश्व्यः । दृश्यताम्-वशाः
 अष्टको वैश्वामित्रः १०.१०४
 अष्टादंष्ट्रो वैरूपः १०.१११
 असितः काश्यपः ९.५-२४
 असुराः । दृश्यताम्-पणयः

आ

आगस्त्यः । दृश्यताम्-दण्डहव्युतः
 आग्नेयः । दृश्यन्ताम्-कुमारः; कैतुः; वसः; इयेनः
 आङ्गिः । दृश्यताम्-हविषानः
 आङ्गिरसः । दृश्यन्ताम्-भीवर्तः; अजमहीयुः;
 अपास्यः; उक्थ्यः; ऊरुः; ऊर्ध्वसन्नाः;
 कुत्सः; कृतपशाः; कृष्णाः; गुत्समदः; वोरः;
 तिरश्चीः; दिव्यः; धरुणाः; नृमेधः; पवित्रः;
 पुरुमीढहः; पुरुमेधः; पुरुहन्ता; पूतदक्षः;

प्रवेताः; प्रभूवसुः; प्रियमेधः; बरुः बिन्दुः;
बृहन्मतिः; बृहत्पतिः; भिक्षुः; मूर्धन्वान्;
रहृगणः; वसुरोचिषः; विरूपः; विहस्यः;
वीतहस्यः; व्यश्वः; शिशुः; शौनहोत्रः;
श्रुतकक्षः; संवननः; संवर्तः; ससगुः; सस्यः;
सुकक्षः; सुदीतिः; हरिमन्तः; हिरण्यस्त्वः

आङ्गिरसी । दृश्यताम्-शश्वती
आजीगर्तिः । दृश्यताम्-शुनःशेषः
आत्मा ३.११.७

आत्रेयः । दृश्यन्ताम्-अर्चनानाः; अवस्युः; हृषः;
उरुषकिः; एवषामरुत्; कुमारः; गयः;
गविष्ठिरः; गातुः; गृत्समदः; गोपवनः; पुष्टः;
द्वितः; पूरुः; पौरः; प्रतिक्रमः; प्रतिप्रमः;
प्रतिमानुः; प्रतिरथः; बभ्रुः; बाहुवृक्तः;
बुधः; मृक्तवाहाः; यत्ततः; रातहस्यः; धमिः;
वसुभ्रुतः; विश्वसामा; इषावाश्वः; श्रुतवित्;
सत्यश्रवाः; सदाष्टणः; ससवधिः; ससः;
सुतंभरः

आत्रेयाः । दृश्यताम्-वस्यवः
आत्रेयी । दृश्येताम्-अपाला; विश्ववारा
आयवर्णः । दृश्येताम्-बृहद्विषः; भिषक्
आदिरथः । दृश्यताम्-विषस्वान्
आप्यः । दृश्यन्ताम्-प्रितः; द्वितः; भुवनः
आप्सवः । दृश्यताम्-मनुः
आमहीयुषः । दृश्यताम्-उरुक्षयः
आम्बरीषः । दृश्यताम्-सिन्धुद्वीपः
आम्भृणी । दृश्यताम्-वाक्
आयुः काण्वः ८.५२
आर्बुदिः । दृश्यताम्-उर्ध्वप्रावा
आर्भषः । दृश्यताम्-सुनुः
आर्दिषणः । दृश्यताम्-देवापिः
आसङ्गः प्लायोगिः ८.१.१०-११

इ

इटी आर्गवः १०.१७१
इष्मवाहो दार्ढ्युतः ९.२१
इन्द्रः १.११५.१; २; ४; १; ८; १०-१२;
१.१७०.१; ३; ४; ४.१८; ४.२१.१-३;
८.१००.४; ५; १०.२८.२; १; ८; १०;

११; १०.८१.१; ८; ११; १२; १४;
१९-२२

इन्द्रप्रमतिर्वासिष्ठः ९.१७.४-६
इन्द्रमातरो देवजामयः १०.१५३
इन्द्रस्य स्नुषा १०.२८.१
इन्द्राणी १०.८१.२-६; ९; १०; १५-१८;
१०.१४५
इन्द्रो मुष्कवान् १०.३८
इन्द्रो वैकुण्ठः १०.४८-५०
इरिम्बिष्ठिः काण्वः ८.११-१८
हृष आत्रेयः ५.७; ५.८

उ

उचध्य आङ्गिरसः ९.५०-५२
उक्कीलः कात्यः ३.१५; ३.१६
उपमन्नुवांसिष्ठः ९.१७.१३-१५
उपस्तुतो वार्दिहस्यः १०.११५
उरुक्षय आमहीयवः १०.११८
उरुषकिरात्रेयः ५.१९; ५.७०
उर्वशी १०.९५.२; ४; ५; ७; ११; १३; १५;
१६; १८

उलो वातायनः १०.१८६
उशानाः कात्यः ८.८४; ९.८७-८९
उशिक् । दृश्यताम्-कक्षीवान्

ऊ

ऊरुराङ्गिरसः ९.१०.८.४; ५
ऊर्ध्वकृशानो यामायनः १०.१४४
ऊर्ध्वप्रावा आर्बुदिः १०.१७५
ऊर्ध्वनाभा ब्राह्मः १०.१०९
ऊर्ध्वसप्रा आङ्गिरसः ९.१०.८.८; ९

ऋ

ऋजिश्वा भारद्वाजः ४.४९-५१; ९.९८;
९.१०.८.१; ७

ऋज्जाश्वो वार्षागिरः १.१००
ऋणंषयः ९.१०.८.१२; १३
ऋषभो वैराजः शाकरो वा १०.११६
ऋषभो वैश्वामित्रः ३.१३; ३.१४; ९.७१
ऋषयो दृष्टिज्ञाः ५.४४
ऋष्यशृङ्गो वातराजः १०.१३१.७

ए

एकधुनोषसः ८.८०

एतसो वातरथानः १०.११९.९

एन्द्रः । दृश्यन्ताम्-अप्रतिरथः; जयः; लवः;
वसुक्तः; विमदः; वृषाकपिः; सर्वहरिः

एषयामरुदात्रेयः ५.८७

ऐ

ऐलः । दृश्यताम्-पुरुवरवाः

ऐरमदः । दृश्यताम्-देवमुनिः

ऐरावतः । दृश्यताम्-जररुक्मः

ऐल्लुषः । दृश्यताम्-कवचः

ऐश्वराः । दृश्यताम्-अभयः

ऐषीरथिः । दृश्यताम्-कुशिकः

औ

औचप्यः । दृश्यताम्-दीर्घतमाः

औरवः । दृश्यताम्-अङ्गः

औशिजः । दृश्यताम्-कक्षीवान्

औशीनरः । दृश्यताम्-शिबिः

क

कक्षीवान् दीर्घतमसः (औशिजः) १.११९-

१२५; १.१२६.१-५; ९.७४

कण्वो घौरः १.१९-४१; ९.९४

कन्तो वैश्वामित्रः ३.१७; ३.१८

कपोतो मैर्कतः १०.१९५

करिक्तो वातरथानः १०.११९.५

कर्णध्रुवांसिष्ठः ९.९७.२१-२४

कलिः प्रागायः ८.९९

कवच ऐल्लुषः १०.१०-१४

कविर्भोगवः ९.४७-४९; ९.७५-७९

कश्यपो मारीचः १.९९; ८.१९; ९.९४;

९.९७.४-९; ९.९९; ९.९२; ९.११३;

९.११४; १०.१३७.२

कक्षीवतः । दृश्यताम्-शबरः; सुकीर्तिः

कक्षीवती । दृश्यताम्-घोषा

काण्वः । दृश्यन्ताम्-आयुः; हरिम्बिठिः;

कुरुसुतिः; कुसीदी; कृशः; त्रिशोकः;

देवातिथिः; नाभाकः; नारदः; नीपातिथिः;

पर्वतः; पुनर्वसुः; पुष्टिगुः; पुष्यः; प्रगायः;

प्रस्कण्वः; मङ्गातिथिः; मातरिश्वा; मेघातिथिः;

मेघ्याः; मेघ्यातिथिः; वत्सः; वासाकर्णः;

शुष्टिगुः; सध्वंसः; सुपणः; सोमरिः

काण्वायनः । दृश्यताम्-अश्वसूक्ती; गोवूक्ती

कात्यः । दृश्यताम्-उरुकीलः

काद्रवेयः । दृश्यताम्-अर्जुनः

कामायनी । दृश्यताम्-अढा

कार्णिः । दृश्यताम्-विश्वकः

काव्यः । दृश्यताम्-उशानाः

काशिराजः । दृश्यताम्-प्रतर्द्वजः

काश्यपः । दृश्यन्ताम्-अवस्सारः; असितः;

देवलः; निधुविः; भूतांशः; रेमः; रेमसून्;

विवृष्टा

काश्यपी । दृश्यताम्-शिक्षण्डिन्यौ

कुरस भाङ्गिरसः १.९४-९८; १.१०१-११५;

९.९७.४५-५८

कुमार आग्नेयः ७.१०१; ७.१०२ । दृश्यताम्-

वत्सः

कुमार आग्नेयः ५.२.१; ३-८; १०-१२

कुमारो यामायनः १०.१३५

कुरुसुतिः काण्वः ८.७९-७८

कुरुमलबर्हिषः शैल्युषिः १०.१२९

कुशिक ऐषीरथिः ३.३१

कुशिकः सौमरः १०.१२७

कुसीदी काण्वः ८.८१-८३

कूर्मो गात्समदः २.२७-२९

कृतयशा भाङ्गिरसः ९.१०८.१०-११

कृत्युमांगवः ८.७९

कृशः काण्वः ८.५५

कृष्ण भाङ्गिरसः ८.८५; ८.८९; ८.८७;

१०.४२-४४

केतुराग्नेयः १०.१५९

कौत्सः । दृश्यताम्-हुमित्रः; सुमित्रः

कौशिकः । दृश्यताम्-गाथी

ग

गय आग्नेयः ५.९; ५.१०

गयः द्वातः १०.९३; १०.९४

गर्गो भारद्वाजः ६.४७

गर्मकता । दृश्यताम्-स्वष्टा

गविष्ठिर आग्नेयः ५.१

गङ्गुराग्नेयः ५.३९

गायिनः । दृश्यताम्-विश्वामित्रः

गाथी कौशिकः ३.१९-२९

गार्संमदः । दृश्यताम्-कर्मः

गृत्समद आङ्गिरसः शौनहोत्रः पश्चाद्

गृत्समदो भार्गवः शौनकः २.१-३; २.८-४३;

९.८९.४९-४८

गृहपतिः । दृश्यताम्-अग्निः

गौतमो राहूगणः १.७४-९३; ९.३१;

९.९७.४-९; १०.१३७.३

गोधा १०.१३४.९३; ७

गोपघन आग्नेयः ८.७३; ८.७४

गोषूक्ती काण्वायनः ८.१४; ८.१५

गौतमः । दृश्यताम्-नोधाः; वामदेवः

गोपायनः । दृश्यताम्-बन्धुः; विप्रबन्धुः;

श्रुतबन्धुः; सुबन्धुः

गौरिबीतिः शाक्यः ५.२९; ९.१०८.१; ९;

१०.७३; १०.७४

घ

घर्मः सौर्यः १०.१८१.३

घर्मस्तापसः १०.११४

घोर आङ्गिरसः ३.३९.१०

घोषा काक्षीवती १०.३९; १०.४०

घौरः । दृश्यताम्-कण्वः; प्रगाथः

घोषेयः । दृश्यताम्-सुहृत्स्यः

च

चक्षुः सौर्यः १०.१५८

चक्षुर्मानवः ९.१०९.४-९

चाक्षुषः । दृश्यताम्-अग्निः

चित्रमहा वासिष्ठः १०.११२

च्यवनो भार्गवः १०.१९

ज

जमदग्निर्भार्गवः ३.९२.१९-१८; ८.१०१;

९.९३; ९.९५; ९.९७.१९-१८; १०.११०;

१०.१३७.९; १०.१९७

जय पेन्द्रः १०.१८०

जरार्कणः सर्प ऐरावतः १०.७९

जरिता शाङ्गः १०.१४२.१; २

जामदग्न्यः । दृश्यताम्-रामः

जारः (जानः) । दृश्यताम्-वृषा

जुहुर्मह्यजापा १०.१०९

जूतिर्वांतरक्षानः १०.१३९.१

जेता माधुच्छन्दसः १.११

त

तपुर्मूर्धा बाहृस्पर्शः १०.१८२

तान्वः पार्थ्यः (पार्थः) १०.९३

तापसः । दृश्यताम्-अग्निः; घर्मः; मन्थुः

ताक्ष्यः । दृश्यताम्-अरिष्टनेमिः

ताक्ष्यपुत्रः । दृश्यताम्-सुपर्णः

तिरश्चीराङ्गिरसः ८.९५; ८.९९

त्रसदस्युः पौरुङ्कुस्यः ४.४३; ५.३७; ९.११०

त्रित आप्यः १.१०५; ८.४७; ९.३३; ९.३४;

९.१०९; १०.१-७

त्रिशिरास्त्वाष्ट्रः १०.८; १०.९

त्रिशोकः काण्वः ८.४५

त्रैवृष्णः । दृश्यताम्-श्वरुणः

श्वरुणस्त्रैवृष्णः ५.२७; ९.११०

त्वष्टा गर्भं कर्ता १०.१८४

त्वाष्ट्रः । दृश्यताम्-त्रिशिराः

द

दक्षिणा प्राजापत्या १०.१०७

दमनो यामायनः १०.१९

दाक्षायणी । दृश्यताम्-अदितिः

दार्ढ्ययुतः । दृश्यताम्-हृष्मवाहः

दिश्य आङ्गिरसः १०.१०७

दीर्घतमा औचध्यः १.१४०-१९४

दुर्मित्रः कौत्सः १०.१०५

दुवस्युर्वानन्दनः १०.१००

दृढहृद्युत आगस्त्यः ९.२५

देवगन्धर्वः । दृश्यताम्-विश्वावसुः

देवजामयः । दृश्यताम्-हन्द्रमातरः

देवमुनिरेर्मदः १०.१४९

देवरातो वैश्वामित्रः १.२४-३०

देवलः काश्यपः ९.५-२४

देववातो भारतः ३.२३

देवशुनी । दृश्यताम्-सरमा

देवश्रवा भारतः ३.२१

देवश्रवा यामायणः १०.१७

देवाः १०.५१.१; १; ५; ७; ९; १०.५३.१-३;

६-११

देवातिथिः काण्वः ८.४

देवापिराष्टिणेणः १०.९८

दैर्घ्यतमसः । दृश्यताम्-कक्षीवान्

दैवोदासिः । दृश्यताम्-परुच्छेपः; प्रतर्दनः

शुतानो मारुतिः ८.९६

शुक्लीको वासिष्ठः ८.८७

शुक्लो विश्वचर्षणिरात्रेयः ५.२३

श्रोणः शार्ङ्गः १०.१४२.३; ४

द्वितः । दृश्यताम्-मृकवाहाः

ध

धरुण आङ्गिरसः ५.१५

धानाकः । दृश्यताम्-लुवाः

धिष्ण्याः । दृश्यताम्-भग्नयः

ध्रुव आङ्गिरसः १०.१७३

न

नद्यः ३.३३.४; ६; ८; १०

नमःप्रमेदनो वैरूपः १०.११२

नरो भारद्वाजः ६.३५; ६.३६

नहुषो मानवः ९.१०१.७-९

नामाकः काण्वः ८.३९-४२

नाभानेदिष्ठो मानवः १०.६१; १०.६२

नारदः काण्वः ८.१३; ९.१०४; ९.१०५

नारायणः १०.९०

नार्मेधः । दृश्यताम्-शकपूतः

नाहुषः । दृश्यताम्-ययातिः

निध्रुविः काश्यपः ९.६३

निवावरी । दृश्यताम्-सिकताः

नीपातिथिः काण्वः ८.३४.१-१५

नृमेघ आङ्गिरसः ८.८९; ८.९०; ८.९८;

८.९९; ९.२७; ९.२९

नेमो भागवः ८.१००.१-३; ६-१२

नैर्मतः । दृश्यताम्-कपोतः

नीषा गीतमः १.५८-६४; ८.८८; ९.९३

नीषसः । दृश्यताम्-एकपूः

प

पणयोऽसुराः १०.१०८.१; ३; ५; ७; ९;

पतङ्गः प्रजापत्यः १०.१७७

परमेष्ठी । दृश्यताम्-प्रजापतिः

परारारः शाक्यः १.६५-७३; ९.९७.३१-४४

परुच्छेपो दैवोदासिः १.१२७-१३९

पर्वतः काण्वः ८.१२; ९.१०४; ९.१०५

पवित्र आङ्गिरसः ९.६७.२२-३३; ९.७३;

९.८३

पायुभारद्वाजः ६.७५; १०.८७

पारुच्छेपिः । दृश्यताम्-भनानतः

पार्थ्यः (पार्थः) । दृश्यताम्-तान्वः

पावकः । दृश्यताम्-भग्निः

पुनर्वरसः काण्वः ८.७

पुरुमीळह आङ्गिरसः ८.७१

पुरुमीळहः सौहोत्रः ४.४३; ४.४४

पुरुमेघ आङ्गिरसः ८.८९; ८.९०

पुरुहन्मा आङ्गिरसः ८.७०

पुरूरवा ऐळः १०.९५.१; ३; ६; ८-१०; १२;

१४; १७

पुष्टिगुः काण्वः ८.५०

पूतदक्ष आङ्गिरसः ८.९४

पूरुणो वैश्वामित्रः १०.१६०

पूरुरात्रेयः ५.१६; ५.१७

पृथुर्वैन्यः १०.१४८

पृथ्व्योऽजाः ९.८६.२१-३०; ३१-४०

पृथग्धः काण्वः ८.५६

पैजवनः । दृश्यताम्-सुदाः

पौर आत्रेयः ५.७३; ५.७४

पौरुङ्कुस्यः । दृश्यताम्-त्रसदस्युः

पौलोमी । दृश्यताम्-शची

प्रगाथः काण्वः ८.१.१; २; ८.१०; ८.४८;

८.६२-६५

प्रगाथो वौरः । दृश्यताम्-प्रगाथः काण्वः

प्रचेता आङ्गिरसः १०.१६४

प्रजापतिः ९.१०१.१३-१६

प्रजापतिः परमेष्ठी १०.१२९

प्रजापतिर्वाण्यः ३.३८; ३.५४-५६; ९.८४

प्रजापतिर्वैश्वामित्रः ३.३८; ३.५४-५६

प्रजावान् प्राजापत्यः १०.१८३

प्रतर्दनः काशिराजो दैवोदासिः ९.९६;

१०.१७९.२

प्रतिक्षत्र आत्रेयः ५.४६

प्रतिप्रभ आत्रेयः ५.४९

प्रतिभानुरात्रेयः ५.४८

प्रथो वासिष्ठः १०.१८१.१

प्रभुवसुराक्षिरसः ५.३५; ५.३६; ९.३५; ९.३६

प्रयस्वन्तोऽत्रयः ५.२०

प्रयोगो भार्गवः ८.१०२

प्रस्कण्वः काण्वः १.४४-५०; ८.४९; ९.९५

प्रागाधः । दृश्यन्ताम्-कलिः भर्गः; हयंतः

प्राजापत्यः । दृश्यन्ताम्-पतङ्गः; प्रज.वान्;
यक्षमनाशनः; यज्ञः; विमदः; विष्णुः;

संवरणः; हिरण्यगर्भः

प्राजापत्या । दृश्यताम्-दक्षिणा

प्रियमेध आक्षिरसः ८.२.१-४०; ८.६८;

८.६९; ८.८७; ९.२८

प्रियमेधः । दृश्यताम्-सिन्धुक्षित्

प्लतः । दृश्यताम्-गयः

प्लाषोगिः । दृश्यताम्-आसकः

व

बन्धुर्गोपायनो लोपायनो वा ५.२४.१;

१०.५७-६०

बभ्रुरात्रेयः ५.३०

बदराक्षिरसः १०.९६

बाहृस्पत्यः । दृश्यन्ताम्-भग्निः; तपुर्मूर्धा;

भरद्वाजः; शंयुः

बाहुवृक्ष आत्रेयः ५.७१; ५.७२

बिन्दुराक्षिरसः ८.९४; ९.१०

बुध आत्रेयः ५.१

बुधः सौम्यः १०.१०१

बृहदुक्थो वामदेव्यः १०.५४-५६

बृहद्विध आथर्वणः १०.१२०

बृहन्मतिराक्षिरसः ९.३९; ९.४०

बृहस्पतिराक्षिरसः १०.७१; १०.७२

बृहस्पतिर्लोक्यः १०.७२

ब्रह्मजाया । दृश्यताम्-जुहः

ब्रह्मातिथिः काण्वः ८.५

ब्राह्मः । दृश्यताम्-ऊर्ध्वनाभा; रक्षाहा

भ

भयमानो वार्षागिरः १.१००

भरद्वाजो बाहृस्पत्यः ६.१-३०; ६.३७-४३;

६.७३-७४; ९.६७.१-३; १०.१३७.१

भर्गः प्रागाधः ८.६०; ८.६१

भारतः । दृश्यन्ताम्-अश्वमेधः; देववातः; देवश्रवाः

भारद्वाजः । दृश्यन्ताम्-ऋजिश्वा; गर्गः; नरः;

पायुः; ययुः; शासः; शिरिम्बिष्ठः; शुलहोत्रः;

सप्रथः; सुहोत्रः

भारद्वाजी । दृश्यताम्-रात्रिः

भार्गवः । दृश्यन्ताम्-इष्टः; कविः; कृन्तुः;

गृत्समदः; प्यवनः; जमदग्निः; नेमः; प्रयोगः;

वेनः; सोमाहुतिः; स्यूमरदिमः

भार्ग्यश्वः । दृश्यताम्-सुद्रुलः

भालन्दनः । दृश्यताम्-वत्सप्रिः

भावयस्यः १.१२६.६

भिक्षुराक्षिरसः १०.११७

भिषगाथर्वणः १०.९७

भुवन आप्यः १०.१५७

भूतांशः काश्यपः १०.१०६

भृगुर्वारुणिः ९.६५; १०.१९

भौमः । दृश्यताम्-भत्रिः

भौवनः । दृश्यताम्-विश्वकर्मा; साधनः

म

मत्स्यः सामदः ८.६७

मत्स्याः ८.६७

मथितो यामायाजः १०.१९

मधुच्छन्दा वैश्वामित्रः १.१-१०; ९.१

मनुः सांवरणः ९.१०१.१०-१२

मनुरापसवः ९.१०६.७-९

मनुर्वैश्वसवतः ८.२७-३१

मन्युर्वासिष्ठः ९.९७.१०-१२

मन्युस्तापसः १०.८३; १०.८४

मरुतः १.१६५.३; ५; ७; ९

मातरिश्वा काण्वः ८.५४

माधुच्छन्दसः । दृश्यताम्-अधमर्षणः; जेता

मानवः । दृश्यन्ताम्-चक्षुः; नहुषः; नाभानेदिष्ठः;

शार्पातः

मान्धाता यौवनाश्वः १०.११४.१-११
 मान्यो मैत्रावरुणिः ८.१७
 मारीचः । दृश्यताम्-कश्यपः
 मारुतिः । दृश्यताम्-युतानः
 माषाः । दृश्यताम्-अकृष्टाः
 मुद्गलो भार्म्यश्वः १०.१०२
 मुष्कवान् । दृश्यताम्-इन्द्रः
 मूर्ध्निवान् आङ्गिरसो वामदेव्यो वा १०.८८
 मृकवाहा द्वित आग्नेयः ५.१८
 मृळीको वासिष्ठः ९.९७.२५-२७; १०.१५०
 मेघातिथिः काण्वः १.१२-२३; ८.१.३-२९;
 ८.२; ८.३२; ९२
 मेघ्यः काण्वः ८.५३; ८.५७; ८.५८
 मेघ्यातिथिः काण्वः ८.१.३-२९; ८.३; ८.३३;
 ९.४१-४३
 मैत्रावरुणिः । दृश्यताम्-मान्यः; वसिष्ठः
 मौजवान् । दृश्यताम्-अक्षः

य

यक्ष्मनाशनः प्राजापत्यः १०.१११
 यजत आग्नेयः ५.१७; ५.१८
 यज्ञः प्राजापत्यः १०.१३०
 यमी १०.१५४
 यमी वैवस्वती १०.१०.१; ३; ५-७; ११; १३
 यमो ववस्वतः १०.१०.२; ४; ८-१०; १२;
 १४; १०.१४
 यथातिर्नाहुषः ९.१०१.४-६
 यविष्ठः । दृश्यताम्-अग्निः
 यामायनः । दृश्यन्ताम्-ऊर्ध्वकृशानः; कुमारः;
 दमनः; देवश्रवाः; मयितः; शङ्खः; संकुसुकः
 यौवनाश्वः । दृश्यताम्-मान्धाता

र

रक्षोहा ब्राह्मः १०.११२
 रहुगण आङ्गिरसः ९.३७; ९.३८
 रातहृष्य आग्नेयः ५.१५; ५.१६
 रात्रिर्मारद्वाजी १०.१२७
 रामो जामदग्न्यः १०.११०
 राहुगणः । दृश्यताम्-गोतमः
 रेणुर्वैश्वामित्रः ९.७०; ९.८९

रेभः काश्यपः ८.९७
 रेभस्नु काश्यपौ ९.९९; ९.१००
 रोमशा १.१२६.७
 रौहिदश्वः । दृश्यताम्-वसुमनाः

ल

लब ऐन्द्रः १०.११९
 लुशो धानाकः १०.३५; १०.३६
 लोपामुद्रा १.१७९.१; २
 लौक्यः । दृश्यताम्-शृहस्पतिः
 लौपायनः । दृश्यन्ताम्-बन्धुः; विप्रबन्धुः;
 ध्रुतबन्धुः; सुबन्धुः

व

वरस आग्नेयः १०.१८७ दृश्यताम्-कुमारः
 वरसः काण्वः ८.१; ८.११
 वरसप्रिर्भालन्दनः ९.१८; १०.४५; १०.४६
 वज्रो वैस्वानसः १०.९९
 वरुणः १०.१२४.१; ५-९
 वज्रिराग्नेयः ५.१९
 वशोऽग्न्यः ८.४६
 वसिष्ठपुत्राः ७.३३.१०-१४
 वसिष्ठो मैत्रावरुणिः ७.१-३२; ७.३३.१-९;
 ७.३४-१०४; ९.१७.१९-३२; ९.९०;
 ९.९७.१-३; १०.१३७.७
 वसुकर्णो वासुकः १०.१५; १०.१६
 वसुकृद्वासुकः १०.२०-२६
 वसुक ऐन्द्रः १०.२७; १०.२८.३-५; ७;
 ९; ११; १०.२९
 वसुकपत्नी १०.२८.१
 वसुको वासिष्ठः ९.९७.२८-३०
 वसुमना रौहिदश्वः १०.१७९.३
 वसुरोचिषोऽङ्गिरसः ८.३४.११-१८
 वसुर्मारद्वाजः ९.८०-८२
 वसुभृत आग्नेयः ५.३-६
 वसुयव आग्नेयाः ५.२५; ५.२६
 वागाम्भृणी १०.१२५
 वाव्यः । दृश्यताम्-प्रजापतिः
 वार्जभरः । दृश्यताम्-ससिः
 वातजृतिर्वीतरक्षनः १०.१३६.२

वातरशनः । दृश्यन्ताम्-ऋष्यशृङ्गः; एतशः;
करिक्तः; जूति; वातजूतिः; विप्रजूतिः;
वृषाणकः

वातायनः । दृश्येताम्-अनिलः; उलः
वाध्यश्वः । दृश्यताम्-सुमित्रः
वानन्दनः । दृश्यताम्-दुवस्युः
वामदेवो गौतमः ४.१-४१; ४.४५-५८
वामदेव्यः । दृश्यन्ताम्-अंहोमुक्; बृहदुक्थः;
मूर्धन्वान्

वारुणिः । दृश्येताम्-भृगुः; सत्यष्टतिः
वार्षागिरः । दृश्यन्ताम्-अम्बरीषः; ऋक्षाश्वः;
भयमानः; सहदेवः; सुराधाः

वार्हिहयः । दृश्यताम्-उपस्तुतः
वासिष्ठः । दृश्यन्ताम्-इन्द्रप्रमतिः; उपमन्युः;
कर्णश्रुतः; चित्रमहाः; क्षुद्रिकः; प्रथः; मय्युः;
मृळीकः; वसुक्रः; वृषगणः; व्याघ्रपात्;
शक्तिः

वासुकः । दृश्येताम्-वसुकर्णः; वसुकृत्
विप्रजूतिर्वातरशनः १०.१३६.३
विप्रबन्धुर्गौपायनो लौपायनो वा ५.१४.४;
१०.५७-६०

विभ्राट् सौर्यः १०.१७०
विमद ऐन्द्रः प्राजापत्यो वा १०.२०-२६

विरूप आङ्गिरसः ८.४३; ८.४४; ८.७५

विवस्वान् आदित्यः १०.१३

विवृहा काश्यपः १०.१६३

विश्वकर्मा जीवनः १०.८१; १०.८२

विश्वचर्षणिः । दृश्यताम्-क्षुद्रः

विश्वमना वैयश्वः ८.२३-२६

विश्ववारा आत्रेयी ५.२८

विश्वसामा आत्रेयः ५.२२

विश्वार्कः कार्ष्णिः ८.८६

विश्वामित्रो गाथिनः ३.१-१२; ३.२४; ३.२५;

३.२६.१-६; ८; ९; ३.२७-३२;

३.३३.१-३; ५; ७; ९; ११-१३; ३.३४;

३.३५; ३.३६.१-९; ११; ३.३७-५३;

३.५७-६२; ९.६७.१३-१५; १०.१३७.५;

१०.१६७

विश्ववसुर्देवगन्धर्वः १०.१३९

विष्णुः प्राजापत्यः १०.१६४

विह्वय आङ्गिरसः १०.१२८

वीतह्वय आङ्गिरसः ६.१५

वृशो जारः (जानः) ५.२

वृषगणो वासिष्ठः ९.१७.७-९

वृषाकपिरैन्द्रः १०.८६.३; ७; १३; २३

वृषाणको वातरशनः १०.१३६.४

वेनो भार्गवः ९.८५; १०.१२३

वैकुण्ठः । दृश्यताम्-इन्द्रः

वैखानसः । दृश्यताम्-वज्रः

वैखानसाः शतम् ९.६६

वैतह्वयः । दृश्यताम्-अरुणः

वैव्यः । दृश्यताम्-पृथुः

वैयश्वः । दृश्यताम्-विश्वमनाः

वैराजः । दृश्यताम्-ऋषभः

वैरूपः । दृश्यन्ताम्-अष्टादंष्ट्रः; नभः प्रभेदनः;

शतप्रभेदनः; सभिः

वैवस्वतः । दृश्येताम्-मनुः; यमः

वैवस्वती । दृश्यताम्-यमी

वैश्वानरः । दृश्यताम्-अग्निः

वैश्वामित्रः । दृश्यन्ताम्-अष्टकः; ऋषभः; कतः;

देवरातः; पूरणः; प्रजापतिः; मधुच्छन्दाः;

रेणुः

व्यश्व आङ्गिरसः ८.२६

व्याघ्रपाद्वासिष्ठः ९.९७.१९-१८

श

शंयुर्बाहंस्पत्यः ६.४४-४६; ६.४८

शकपूतो नार्मेधः १०.१३२

शक्तिर्वासिष्ठः ७.३२.२६१; ९.९७.१९-२१;

९.१०८.३; १४-१६

शङ्खो यामायनः १०.१५

शची पौलोमी १०.१५९

शतप्रभेदनो वैरूपः १०.११३

शबरः काक्षीवतः १०.१६९

शशकर्णः काण्वः ८.९

शशत्पाङ्गिरसी ८.१.३४

शाकल्बः । दृश्येताम्-गौरिवीतिः; पाराशरः

शाङ्करः । दृश्यताम्-ऋषभः

शार्ङ्गः । दृश्यन्ताम्-जरिता; द्रोणः; सारिस्तृकः;

स्तम्भमित्रः

शार्ङ्गलो मानवः १०.९२

शासो भारद्वाजः १०.१५२

शिक्षण्डिन्यावप्सरसौ काश्यप्यौ ९.१०४

शिबिरीश्विनरः १०.१७९.१

शिरिम्बिठो भारद्वाजः १०.१५५

शिञ्जुराङ्गिरसः ९.११२

शुनःशेष आजीगतिः १.२४-३०; ९.३
 शुनहोत्रो भारद्वाजः ६.३३; ६.३४
 शैरीषिः । दृश्यताम्-सुवेदाः
 शैलुषिः । दृश्यताम्-कुल्लुबर्हिषः
 शौनकः । दृश्यताम्-गृत्समदः
 शौनहोत्रः । दृश्यताम्-गृत्समदः
 श्यावाश्व आत्रेयः ५.५२-६१; ५.८१; ५.८२;
 ८.३५-३८; ९.३२

श्यावाश्विः । दृश्यताम्-अन्धीगुः
 श्येन आत्रेयः १०.१८८
 श्रद्धा कामायनी १०.१५१
 श्रुतकक्ष आङ्गिरसः ८.९२
 श्रुतबन्धुर्गौपायनो लौपायनो वा ५.२४.३;
 १०.५७-६०

श्रुतविदात्रेयः ५.६२
 शुष्टिगुः काण्वः ८.५१

स

संवनन आङ्गिरसः १०.१९१
 संवरणः प्राजापत्यः ५.३३; ५.३४
 संवर्त आङ्गिरसः १०.१७२
 संकुसुकी यामायनः १०.१८
 सत्यधृतिर्वाङ्गिः १०.१८५
 सत्यश्रवा आत्रेयः ५.७९; ५.८०
 सदापृण आत्रेयः ५.४५
 सध्रिर्वैरूपः १०.११४
 सध्वंसः काण्वः ८.८
 सप्त ऋषयः ९.१०७; १०.१३७
 सप्तगुराङ्गिरसः १०.४७
 सप्तवधिरात्रेयः ५.७८; ८.७३
 सप्तिसांजंभरः १०.७९; १०.८०
 सप्रथो भारद्वाजः १०.१८१.२
 सरमा देवश्रुती १०.१०८.२; ४; ६; ८; १०;
 ११

सर्पः । दृश्यताम्-अर्जुदः; जरत्कर्णः
 सर्वहरिरैन्द्रः १०.९६
 सण्य आङ्गिरसः १.५१-५७
 सप्त आत्रेयः ५.२१
 सहदेवो वार्षागिरः १.१००
 सहसः सुनुः । दृश्यताम्-अग्निः
 सांवरणः । दृश्यताम्-मनुः
 सांख्यः दृश्यताम्-अग्निः
 साधनो भौवनः १०.१५७
 सांमदः । दृश्यताम्-मत्स्यः
 सारिसृकः शाङ्गः १०.१४१.५; ६

सापराङ्गी १०.१८९
 सावित्री । दृश्यताम्-सूर्या
 सिकता निवावरी ९.८९.११-२०; ३१-४०
 सिन्धुक्षिप् प्रेयमेघः १०.७५
 सिन्धुद्वीप आम्बरीषः १०.९
 सुकक्ष आङ्गिरसः ८.९२; ८.९३
 सुकीर्तिः काक्षीवतः १०.१३१
 सुतंभर आत्रेयः ५.११-१४
 सुदाः पैजवनः १०.१३३
 सुदीतिराङ्गिरसः ८.७१
 सुपर्णः काण्वः ८.५९
 सुपर्णस्ताक्ष्यपुत्रः १०.१४४
 सुबन्धुर्गौपायनो लौपायनो वा ५.२४.३;
 १०.५७-६०

सुमित्रः कौसः १०.१०५
 सुमित्रो बाह्यश्वः १०.६९; १०.७०
 सुराधा वार्षागिरः १.१००
 सुवेदाः शैरीषिः १०.१४७
 सुहस्तो वीषियः १०.४१
 सुहोत्रो भारद्वाजः ६.३१; ६.३२
 सूनुरामंभः १०.१७६
 सूर्यो सावित्री १०.८५
 सोमरिः काण्वः ८.१९-२२; ८.१०३
 सोमः १०.१२४.१; ५-९
 सोमाहुतिर्मांगवः २.४-७
 सौवीकः । दृश्यताम्-अग्निः
 सीमरः । दृश्यताम्-कुशिकः
 सीम्बः । दृश्यताम्-बुधः
 सीर्यः । दृश्यताम्-अभितपाः; धर्मः; शत्रुः;

विभ्राद्

सौहोत्रः । दृश्यताम्-अजमीळः; पुरुमीळः
 स्तम्बमित्रः शाङ्गः १०.१४२.७; ८
 स्थौरः । दृश्यताम्-अग्निपुतः; अग्निपूषः
 स्यूमरश्चिमांगवः १०.७७; १०.७८
 स्वसयात्रेयः ५.५०; ५.५१

ह

हरिमन्त आङ्गिरसः ९.७२
 हयंतः प्रागाधः ८.७२
 हविर्धान आङ्गिः १०.११; १०.१२
 हिरण्यगर्भः प्राजापत्यः १०.१२१
 हिरण्यस्तूप आङ्गिरसः १.३१-३५; ९.४; ९.६९
 हिरण्यस्तूपः । दृश्यताम्-अर्चन्

॥ देवतासूची ॥

अ

अक्षकृषिप्रशंसा वाक्षकितवनिन्दा च^१ १०.३४

अक्षाः १०.३४

अमयः पुरीषाः^२ ३.२१

अम्रायी । दृश्यताम्-इन्द्राणी वरुणानी अम्रायी च

अग्निः^३ १.१; १.१२; १.१५.४; १२; १.२१.९;

१०; १.२६; १.२७.१-१२; १.३१;

१.३६.१-१२; १५-२०; १.४४.३-१४;

१.४५.१-१०^४; १.५८; १.६०; १.६५-७८;

१.७९.४-१२; १.९४.१-७.८^४;

९-१६^{१-३}; १.११२.१^२; १.१२७-१२८;

१.१३९.७; १.१४०; १.१४१;

१.१४३-१५०; १.१८९; २.१; २.२;

२.४-१०; ३.१; ३.५; ३.६; ३.७;

३.९-११; ३.१३-१९; ३.२०.२-४;

३.२१; ३.२३; ३.२४; ३.२५.१-३; ५;

३.२७.२-१५; ३.२८; ३.२९.१-४;

६-१६; ३.५५.२-१०; ४.१; ४.२; ४.३;

४.६-१२; ४.१५.१-६; ५.१; ५.२;

५.३.१; २; ४-१२; ५.४; ५.६-२५;

५.२६.१-८; ५.२७.१-५; ५.२८; ६.१-६;

६.१०.१६; ६.४८.१-१०; ७.१;

७.३; ७.४; ७.७-१२; ७.१४-१७;

७.५०.२; ७.१०४.१०; १४; ८.११;

८.१९.१-३३; ८.२३; ८.३९; ८.४३;

८.४४; ८.६०; ८.७१; ८.७४.१-१२;

८.७५; ८.८४; ८.१०२; ८.१०३.१-१३;

९.६६.१९-२१; ९.६७.२३; २४;

१०.१-७; १०.८.१-६; १०.११; १०.१२;

१०.१६; १०.२०; १०.२१; १०.४५;

१०.४६; १०.५१.१; ३; ५; ७; ९;

१०.५३.१-३; ६-११; १०.६९; १०.७९;

१०.८०; १०.९१; १०.११५; १०.१२२;

१०.१२४.१; १०.१४०; १०.१४२;

१०.१५०; १०.१५६; १०.१७६.२-४;

१०.१८७; १०.१९१.१

अग्निः अग्निः वैश्वानरो वा १.९८

अग्निः अग्निः शुचिर्वा^५ १.९७

अग्निः अग्निरौषस्यो^५ वा १.९५

अग्निः अग्निर्जातवेदा^६ वा १.९९

अग्निः अग्निर्द्रविणोदा^७ वा १.९६

अग्निः अग्निर्मध्यमो वा^८ १.७९.१-३

अग्निः अग्निर्वरुणश्च वा ४.१.२-५

अग्निः अग्निः सविता^९ च वा ९.६७.२६

अग्निः अग्निः सविता^९ च वा ९.६७.२६

अग्निः अग्निः सविता^९ च वा ९.६७.२६

अग्निः अग्निः सविता^९ च वा ९.६७.२६

अग्निः अग्निः सविता^९ च वा ९.६७.२६

अग्निः अग्निः सविता^९ च वा ९.६७.२६

अग्निः अग्निः सविता^९ च वा ९.६७.२६

अग्निः अग्निः सविता^९ च वा ९.६७.२६

अग्निः अग्निः सविता^९ च वा ९.६७.२६

१. १०.३४.१; ७; ९; १२ अक्षाः, १३ कृषिः,

शेषा अक्षान् निन्दन्ति-बृहदे.

२. धिष्ण्या अमयः-बृहदे.

३. १.२७.१० अग्निर्मध्यमः, १.५८; १.९४;

१.१४०-१४१; १४३-१४४; २.२ जात-

वेदाः, १०.१६ अग्निः कव्यबाहुनः,

१०.४५ १२^१ द्यावापृथिव्यौ; १२^४ विश्वे

ऋ.६५

देवाः-बृहदे.

४. अग्निः शुचिः-बृहदे.

५. अग्निरौषसः-बृहदे.

६. जातवेदाः-बृहदे.

७. अग्निर्द्रविणोदाः-बृहदे.

८. अग्निर्मध्यमः-बृहदे.

९. अग्निः सविता च-बृहदे.

अग्निः मरुतश्च^१ १.१९; ५.१० (मरुतो वा);

८.१०३.१४

अग्निः मित्रावरुणौ रात्री सविता च १.१५.१

अग्निः अथवा मित्रो वरुणोऽदितिः सिन्धुः

पृथिवी धौश्च १.१४.१६^{२-४}

अग्निः लिङ्गोक्तदेवता वा ४.१३; ४.१४

अग्निः वरुणश्च ४.१.२-५

अग्निः विश्वामित्रो वा^३ ३.२६.४; ८

अग्निः विश्वे देवा वा^३ ९.१७.२७

अग्निः शुचिश्च २.३६.४

अग्निः सविता वा^४ ९.१७.२५

अग्निः सूर्यश्च^५ ८.५६.५

अग्निः सूर्योऽनिलश्च^६ ८.१८.९

अग्निर्वा सूर्यो वापो वा गावो वा घृतं वा ४.५८

अग्निः सोमश्च १.९३; १०.१९.१^{३-४}

अग्निः सौचीकः १०.५१.१; ३; ५; ७; ९;

१०.५३.१-३; ९-११

अग्निः हविषां स्तुतिर्वा^७ ८.७२

अग्निराहवनीयः १.१२.६^१

अग्निर्जातवेदाः १०.१८८

अग्निर्निर्मथ्यः १.१२.६^१

अग्निर्वैश्वानरो वा^८ । दृश्यताम्-वैश्वानरः

अग्नी रक्षोहा^९ ४.४; १०.८७; १०.११८

अग्नेरारमस्तवः १०.१२४.२-४

अग्निरसः विश्वे देवा वा १०.६२.१-६

अग्निः^{१०} ५.४०.६-९

अदितिः^{११} १०.१८५

अदितिः इन्द्रो वामदेवश्च । दृश्यताम्-संवादः

अदितिः मित्रावरुणौ सिन्धुः पृथिवी धौश्च,

अथवाग्निः १.१४.१६^{२-४}

अदितिः सोमापूषणौ च २.४०.६^२

अधिषवणचर्म प्रजापतिर्हविश्चन्द्रो वा^{१२} १.२८.९

अध्येतृस्तुतिः । दृश्यताम्-पावमान्य^{१३}

अनिलः । दृश्यताम्-अग्निः सूर्योऽनिलश्च ।

अन्तरिक्षम् ७.१०४.२३^२ (पृथिव्यन्तरिक्षे)

अन्नस्तुतिः १.१८७

अप् । दृश्यताम्-आपः

अपां नपात् २.३५

अपां नपात् आपो वा १०.३०

अप्तृणसूर्याः^{१३} (उपनिषत्) १.१९१

अप्वा १०.१०३.१२

अब्जा अहिः ७.३४.१६

अभिशापः ३.५३.२१-२४

अभ्यावर्ती चाद्यमानः^{१४} (दानस्तुतिः) ६.२७.८

अरण्यानी १०.१४६

अर्कः सोमश्च १०.८५.१८

अर्यमा वरुणो मित्रश्च १.१४१.१-३; ७-९

अलक्ष्मीनाशः १०.१५५.१; ४

अश्वमेधः । दृश्यताम्-ऋक्षः

अश्वस्तुतिः १.१६२; १.१६३

अश्वाः ६.६५.७

अश्विनौ^{१५} १.३.१-३; १.१५.११; १.२२.१-४;

१.३०.१७-१९; १.३४; १.४६; १.४७;

१.९२.१६-१८; १.११२.१३-४-२५;

१.११६-११९; १.१२०.१-११;

१.१३९.३-५; १.१५७; १.१५८;

१.१८०-१८४; २.३९; २.४१.७-९;

३.५८; ४.१५.९-१०; ४.४३-४५;

१. १.१९ अग्निः पार्थिवः मरुतश्च, ८.१०३.१४

अग्निर्मरुद्भ्री रुद्रश्च सह-बृहदे.

२. 'द्वच आत्मस्तुतिर्वा' इति सर्वानुक्रमसूत्रम्.

३. विश्वे देवाः-बृहदे.

४. सविता-बृहदे.

५. ८.५६.५^{१-३} अग्निः, ५^४ सूर्यः-बृहदे.

६. ८.१८.९^१ अग्निः, ९^२ सूर्यः, ९^३ अनिलः-

बृहदे.

७. ८.७२ हविषां स्तुतिः पयःपशोषघ्नीनां च-

बृहदे.

८. अग्निर्वैश्वानरः-बृहदे.

९. १०.८७ अग्निः-बृहदे.

१०. ५.४०.५-९ अत्रीणां कर्म कीर्त्यते-बृहदे.

११. आदित्याः (वरुणोऽर्यमा मित्रश्च)-बृहदे.

१२. अधिषवणचर्म सोमो वा-बृहदे.

१३. केषांचिन्मते अप्त्तृणसूर्यानामियं स्तुतिः ।

विषममेतत्सूक्तम्-बृहदे.

१४. अभ्यावर्तिनः सार्ज्यस्य च दानस्तुतिः-बृहदे.

१५. १.४६.५ अश्विनौ आदित्यश्च-बृहदे.

५.७३-७८; ६.६२-६३; ७.६७-७४;
 ८.५१-३७^१; ८.८-१०; ८.१८.८; ८.२२;
 ८.२६.१-१९; ८.३५८.४२.४-६; ८.५७;
 ८.७३; ८.८५-८७; ८.१०१.७; ८;
 १०.२४.४-६; १०.३९-४१; १०.१०६;
 १०.१३१.४; ५; १०.१४३
 अश्विनौ अमिरुषाश्च १.४४.१; २
 अश्विनौ ऋतवश्च १.१५.११; २.३७.५
 अश्विनौ धावामूमी च १०.१३२.१
 अश्वौ (इन्द्रस्य) ४.३२.२३-२४
 असमातिः १०.६०.१-४; ६
 असुनीतिः १०.५९.५; ६
 अहिः अठजाः ७.३४.१६
 अहिर्बुध्न्यः ७.३४.१७
 अहोरात्रे ३.५५.११

आ

आत्मा । दृश्यन्ताम्-इन्द्रः वामदेवो वा;
 त्रसदस्युः; कृषः; वागामृष्टणी; विश्वामित्रः;
 विश्वावसुः; शची पीछोमी
 आदित्या उषाश्च ८.४७.१४-१८
 आदित्याः^१ १.४१.४-६; २.२७; ७.५१;
 ७.५२; ७.६६.४-१३; ८.१८.१-७;
 १०-२२; ८.१९.३४; ३५; ८.४७.१-१३;
 ८.५६; ८.६७; ८.१०१.५^४; ६

१. २.२७ आदित्याः = मित्रावरुणौ दक्षः अंशः
 तुविजातः भगः अयमा च, ८.१८.४; ६; ७
 अदितिः, ८.१९.३४-३५ वरुणोऽयमा मित्रश्च,
 ८.४७.९ अदितिः, ८.६७.१०-१२ अदितिः-
 बृहदे.
२. १०.३०.३-४ अपां नपादिति नाम्ना अमि-
 र्मध्यमः-बृहदे.
३. १०.१९.२ इन्द्राभौ निपातभाजौ; ६ इन्द्रः-
 बृहदे.
४. १०.१७.११-१३ सोमः-बृहदे.
५. ७.१०४.२३ आत्मन आशीः-बृहदे.
६. ८.३१.१-२ शक्रो यजतां पतिः, ३-४
 यज्वा-बृहदे.
७. १.१३.१ इष्मः-बृहदे.

आपः १.२३.१६-२३^१; १.१६४.४२^१; ७.४७;
 ७.४९; १०.९; १०.१७.१०; १४
 आपः वामिर्वा सूर्यो वा गावो वा घृतं वा ४.५८
 आपः अपां नपाद्वा^१ १०.३०
 आपः गावो वा^१ १०.१९.१^१; २-८
 आपः सोमो वा^१ १०.१७.११-१३
 आप्रियः १.१३; १.१४२; १.१८८; २.३; ३.४;
 ५.५; ७.२; ९.५; १०.७०; १०.११०
 आम्भृणी । दृश्यताम्-वाक्
 आक्ष्यः । दृश्यताम्-भुतवां
 आर्त्तौ ६.७५.४
 आशीः^५ ७.१०४.२३^१; ८.३१.१०-१८;
 १०.८५.२०-२८; १०.१८३.३; १०.१८४
 आसन्नः (दानस्तुतिः) ८.१.३०-३३; ८.१.३४
 आहवनीयः । दृश्यताम्-अग्निः

इ

इज्यास्तवो यजमानप्रशांसा च^१ ८.३१.१-४
 इष्मः समिद्धो वामिः^७ १.१३.१; १.१४२.१;
 १.१८८.१; २.३.१; ३.४.१; ५.५.१;
 ७.२.१; ९.५.१; १०.७०.१; १०.११०.१
 इन्द्रः १.१२९.६
 इन्द्राः^८ १.३.४-६; १.४; १.५;
 १.६.१-३; १०; १.४-११; १.१५.१; ५;
 १.१६; १.२८.१-४; १.२९; १.३०.१-१६;

८. १.२८.१-४ इन्द्रोऽखली (इति यास्कः कात्य
 क्यश्च), १.८०.१६ दध्यङ् मनुष्यवां च निपा-
 तिताः, १.१३२.६ इन्द्रापर्यंतौ, १.१७०.२;
 ४ इन्द्रः, १; ३ अगस्त्यः, ३.३३.६ विश्वा-
 मित्रः, ३.३३.७ नद्यः, षष्ठ्यां सप्तम्यां च
 इन्द्रसवितादौ निपातिनौ, ४.३१.१५ सूर्यः
 (आश्वलायनः), ६.३७.३ वायुरिन्द्रश्च,
 ६.४४.२२-२४ सोमः । इन्द्र इत्येके ।
 ७.१८-३२ मरुतो निपातभाजः, ७.३२.१०
 पैजवनस्य दानस्तुतिः, ७.१०४.८ इन्द्रासोमौ,
 ८.६.३० अग्निर्वैश्वानरः (इति शाकपूणि-
 मुद्रली), ८.१७.१४^१-२ वास्तोष्पतिः,
 ८.३३.१९ दानवी इन्द्रममवांश्च, ८.४६.४-५

(अग्निमे पृष्टे)

१.१२; १.१३; १.५१-५४; १.६१-६३;
 १.८०-८४; १.१००-१०४; १.११९.१-५;
 ५-११; १.१३०-१३१; १.१३२.१-५;
 ६; १.१३३; १.१३५.४-८; १.१३९.६;
 १.१४२.१३; १.१६७.१; १.१६९; १.१७०;
 १.१७३-१७८; २.११-१२; २.३०.१-५;
 ७; ८; १०; २.४१.१०-१२; ३.३०-३२;
 ३.३३.६-७; ३.३४-५२; ३.५३.२-१४;
 २१-२४; ४.१६; ४.१७; ४.१९-२२;
 ४.२३.१-७; ११; ४.२४; ४.२५; ४.२९;
 ४.३०.१-८; १२-२४; ४.३१;
 ४.३२.१-२२; ५.२९.१-८; ९; १०-१५;
 ५.३१.१-७; ६^{१-२}; १०-१३;
 ५.३२-३९; ५.४०.१-४; ६.१४-२०;
 ६.२१.१-८; १०; १२; ६.२२-२६;
 ६.२७.१-७; ६.२९-४४; ६.४५.१-३०;
 ६.४६; ६.४७.६-१९; २०^४; २१; ३१^{३४};
 ७.१८.१-२१; ७.१९-३२; ७.५५.२-८;
 ७.९७.१; ७.९८.१-६; ७.१०४.८; १६;
 १९-२२; २४; ८.१.१-२९; ८.२.१-४०;
 ८.३.१-२०; ८.४.१-१४; ८.६.१-४५;
 ८.१२-१७; ८.२१.१-१६; ८.२४.१-२७;
 ८.३२-३४; ८.३६; ८.३७; ८.४१.२-४२;
 ८.४६.१-२०; २९-३१; ३३; ८.४९-५३;
 ८.५४.१-२; ५-८; ८.६१; ८.६२;
 ८.६३.१-११; ८.६४-६६; ८.६८.१-१३;
 ८.६९.१-१०; १३-१८; ८.७०;
 ८.७६-७८; ८.८०.१-९; ८.८१; ८.८२;

८.८८-९२; ८.९३.१-३३; ८.९५;
 ८.९६.१-१३; ८.९७-९९; ८.१००.१-९;
 १२; १०.८.७-९; १०.२२; १०.२३;
 १०.२४.१-३; १०.२७; १०.२८.१; ३-५;
 ७; ९; ११; १०.२९; १०.३३.२; ३;
 १०.३८; १०.४२-४४; १०.५४; १०.५५;
 १०.६०.५; १०.७३; १०.७४;
 १०.८९.१-४; ९-१६; १०.९९;
 १०.१०३.१-३; ५-११; १०.१०४;
 १०.१०५; १०.१११-११३; १०.११६;
 १०.१२०; १०.१२४.९; १०.१३१.१-३;
 ६; ७; १०.१३३; १०.१३४; १०.१३८;
 १०.१४४; १०.१४७; १०.१४८; १०.१५२;
 १०.१५३; १०.१६०; १०.१६१;
 १०.१६७.१; २; ४; १०.१७१; १०.१७९;
 १०.१८०

इन्द्रः अग्निश्च^१ १.२१; १.१०८; १.१०९;
 १.१३९.९; ३.१२; ३.२५.४; ५.२७.९;
 ५.८६; ६.५९; ६.६०; ७.९३; ७.९४;
 ८.३८; ८.४०; ८.४५.१

इन्द्रः अदितिर्वामदेवश्च । दृश्यताम्-संवादः

इन्द्रः इन्द्राग्नी वृषाकपिश्च १०.८६

इन्द्रः इन्द्रासोमी वा^१ ४.२८

इन्द्रः उशाना वा^२ ५.२९.९^१; ५.३१.८^४

इन्द्रः उषाश्च^४ ४.३०.९-११

इन्द्रः ऋणक्षयश्च ५.३०

इन्द्रः ऋतदेवो वा ४.२३.८-१०

इन्द्रः ऋतवश्च १.१५.१-५

(गतपृष्ठात्)

मित्रोऽर्थमा मरुतश्च, ८.९५.१० देवाः (इति
 भागुरिः), १०-१२ विश्वे देवाः (इति यास्कः),
 ८.१००.८ सुपर्णः, ९ वज्रः, १०.२७.१५
 मरुतः, १६ वज्रः, १७^{१-२} अमिरिन्द्रश्च
 सोमश्च, १७^{३-४} पर्जन्यावायु, १८ अग्निः,
 १९ सूर्यः, २०-२१ इन्द्रो वज्रश्च, २२ इन्द्रस्य
 धनुः, २३ पर्जन्योऽनिलो भास्करश्च, २३^४
 अनिलो भास्करश्च, २४ इन्द्रः सूर्यो वा,
 १०.४४.११^{१-२} बृहस्पतिः, १०.५५.५
 सूर्याबन्धमसौ, १०.६०.५ ऐक्ष्वाकोः स्मृतिः,

१०.१२०.९ आप्या निपातभाजः,
 १०.१२४.९^{१-३} सोमः, ९^४ इन्द्रः, १०.१६१
 इन्द्राग्नी (इति यास्कः), लिङ्गोक्तदेवतम्
 (इत्येके)-बृहदे.

१. १.१३९.९ अथवा ऋषिः ऋषीनात्मानं वा
 स्तूति । इन्द्राग्नी निपातभाजौ, ८.४५ इन्द्रः-
 बृहदे.

२. इन्द्रासोमी-बृहदे.

३. ५.३१.८^४ उशानाः-बृहदे.

४. ४.३० उषा मध्यमा च (शाकटायनः),
 ४.३०.२४ भगः पूषा अर्यमा च-बृहदे.

इन्द्रः ऋभवश्च^१ ३.१०.५-७; ८.१३.३४
 इन्द्रः कविअकस्सी २.४२; २.४३
 इन्द्रः कुत्सश्च ५.३१.९
 इन्द्रः/कुरसो वा ५.३१.८३
 इन्द्रः गावो वा ६.२८.२; ८^४
 इन्द्रः त्वष्टा वा २.३९.२; ३
 इन्द्रः धावाष्टयिष्यौ वा १०.५९.१०^१
 इन्द्रः वृषणो वा^२ १०.१०२
 इन्द्रः नभश्च २.३१.५
 इन्द्रः पर्जन्यात्मा अग्निश्च । दृश्यताम्-त्वष्टा अग्निश्च
 इन्द्रः पर्वतश्च^३ १.१३२.१^१; ३.५३.१
 इन्द्रः पूषा च ६.५७
 इन्द्रः पूषा वा^४ ८.४.१५-१८
 इन्द्रः बृहस्पतिश्च^५ ४.४९; ४.५०.१०; ११;
 ७.९७.१०; ७.९८.७; ८.९१.१५
 इन्द्रः मङ्गलस्वतिः सोमश्च १.१८.४
 इन्द्रः मङ्गलस्पतिश्च २.२४.१२; ७.९३.३; ९
 इन्द्रः मधुश्च २.३१.१
 इन्द्रः मरुतश्च १.१.५; ७
 इन्द्रः मरुतो वा १०.१०३.१३
 इन्द्रः लिङ्गोक्तदेवता वा १०.११७.३
 इन्द्रः वरुणश्च १.१७; ३.१२.१-३; ४.४१;
 ४.४२.७-१०; ६.१८; ७.८२-८५; ८.५९
 इन्द्रः वामदेवो वा^६ ४.२१.१-३
 इन्द्रः वायुश्च १.२.४-६; १.२३.२; ३;
 २.४१.३; ४.४१.२-७; ४.४७.२-४;
 ७.९०.५-७; ७.९१.२; ४-७; ७.९२.२
 इन्द्रः विश्वे देवा वा^७ १.१२१

इन्द्रः विष्णुश्च १.१५५.१-३; ६.१९;
 ७.९९.४-६
 इन्द्रः इयेनो वा^८ ४.२७.५
 इन्द्राणी इन्द्रश्च वृषाकपिश्च १०.८१
 इन्द्राणी गुह्युः सिनीवाली राका सरस्वती
 वरुणानी च २.३२.८
 इन्द्राणी वरुणानी अमाणी च^९ १.२२.१२
 इन्द्राणो ४.३२.२३-२४
 इन्द्रासोमौ २.३०.१; ६.७२; १०.८९.५
 इन्द्रासोमौ इन्द्रो वा ४.२८
 इन्द्रासोमौ रक्षोहणौ ७.१०४.१-७; १५; २५
 इन्द्रो मरुत्वात्^{१०} १.२३.७-९; १.११५;
 १.१७१.३-७
 इन्द्रो वैकुण्ठः १०.४७-५०
 इन्द्रः १.१३.४; १.४२.४; १.१८८.३; २.३.३;
 ३.४.३; ५.५.३; ७.२.३; ९.५.३;
 १०.७०.३; १०.११०.३
 इन्द्रा । दृश्यताम्-देव्यः तिष्ठः
 इषवः^{११} ६.७५.११-१२; १५-१६
 इषुभिः ६.७५.५

उ

उपनिषत् । दृश्यन्ताम्-अमृगसूयाः, गभंक्षा-
 विष्णु*, प्रस्वापिन्य*, रोगक्ष*, सपत्नीबाधनम् ।
 उपमश्रवा मित्रातिथिपुत्रः १०.३३.१-९
 उपाध्यायस्तुतिः ३.२१.९
 उर्वशी १०.९५.१; ३; ६; ८-१०; १२; १४;
 १७

१. ८.९३.३४ ऋभवः-बृहदे.
२. वृषण इन्द्रो वा (इति यास्कः), विश्वे देवाः
(इति शौनकः)-बृहदे.
३. इन्द्रापर्वतौ-बृहदे.
४. ८.४.१५-१६ इन्द्रः, १७-१८ पूषा (इति
गालवः)-बृहदे.
५. ७.९८.७ इन्द्रः, ८.९६.१३-१५ इन्द्रो मरुतो
बृहस्पतिश्च । इन्द्रः (इति शौनकः), इन्द्रा-
बृहस्पती (ऐ. ब्रा.)-बृहदे.
६. 'आद्यामिस्तिसृभिरिन्द्रमिवात्मानमृषिस्तुष्टा-

- वेन्द्रो वात्मानम्' इति सर्वानुक्रमसूत्रम् ।
अहमित्यात्मसंस्तावः-बृहदे.
७. इन्द्रः । स्वरसामधु विश्वे देवाः-बृहदे.
८. ४.२७.१-५ इयेनस्तुतिः-बृहदे.
९. देवपत्न्य इन्द्राणी वरुणानी अमाणी च-बृहदे.
१०. १.११५ मरुतैन्द्रस्तु संवादः । १; २; ४;
६; ८; १०-१५ मरुतः, ३; ५; ७; ९ इन्द्रः-
बृहदे.
११. ६.७५.११ इषुः, १२ कवचं, १५^१ दिग्ध
इषुः, १५^२ अयोमुखी, १५^३ वारुणमज्रम्,
१६ धनुर्मुक्ता इषुः-बृहदे.

उलूलुलम् १.२८.५; १
 उलूलुलमुसले १.२८.७; ८
 उषानाः । दृश्यताम्-इन्द्र उषाना वा
 उषाः^१ १.३०.२०-२२; १.४८; १.४९;
 १.९२.१-१५; १.११३.१^२; २-२०;
 १.१२३; १.१२४; ३.५५.१; ३.९१; ४.५१;
 ५.७९; ५.८०; ६.९४; ६.९५; ७.४१.७;
 ७.७५-८१; १०.१७२
 उषाः अग्निरग्निनी च १.४४.१; २
 उषाः आदियाश्च ८.४७.१४-१८
 उषाः इन्द्रश्च ४.३०.१-११
 उषाः रात्रिश्च १.११३.१^३
 उषाः सूर्यप्रभा वा^४ ८.१०१.१३
 उषासानक्ता^५ १.१३.७; १.१४२.७; १.१८८.९;
 २.३.९; ३.४.९; ५.५.९; ७.२.९;
 ९.५.९; १०.७०.९; १०.११०.९

ऋ

ऋक्षाश्वमेधौ (दानस्तुतिः) ८.९८.१४-१९
 ऋणचयः इन्द्रश्च ५.३०
 ऋतदेव इन्द्रो वा ४.२३.८-१०
 ऋतवः १.१५; २.३९; २.३७
 ऋतवः अग्निर्वा ३.२७.१
 ऋतवः अग्निनी च । दृश्यताम्-अग्निनी ऋतवश्च
 ऋतवः इन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः ऋतवश्च
 ऋतवः स्वष्टा च । दृश्यताम्-स्वष्टा ऋतवश्च
 ऋतवः द्रविणोदाश्च । दृश्यताम्-द्रविणोदाः
 ऋतवश्च
 ऋतवः मरुतश्च । दृश्यताम्-मरुतः ऋतवश्च
 ऋतवः मित्रावरुणौ च । दृश्यताम्-मित्रावरुणौ
 ऋतवश्च
 ऋविजोऽग्निश्च ३.२९.५
 ऋविजो विश्वे देवा वा ८.५८.१; १०.१०१
 ऋभव इन्द्रश्च ३.९०.५-७; ८.९३.३४

१. १.११३ रात्र्युषसी, ७.४१.७ दृष्ट्य
 आशीर्वा, ७.७९.१ मध्यमः (अग्निः)-बृहदे.
 २. उषाश्चन्द्रसूर्ययोः प्रभा वा-बृहदे.
 ३. १.१३.७ नक्तोषासा-बृहदे.
 ४. ३.९०.३-४ इन्द्रो निपाती-बृहदे.

ऋभवः^५ १.२०; १.११०; १.१११; १.३९१;
 ३.९०.१-४; ४.३३-३७; ७.४८.१-३;
 १०.१७६.१

ऋभवो विश्वे देवा वा ७.४८.४

ओ

ओषधयः १०.९७

औ

औपसः । दृश्यताम्-अग्निः अग्निरौपसो वा

क

कः^१ १.२४.१; १०.१२१
 कपिअलरूपी इन्द्रः २.४२; २.४२
 कपोतोपहतौ प्रायश्चित्तम्^२ १०.१९५
 कवच-सोम-वरुणाः ६.७५.१८
 कशुश्रेयः (दानस्तुतिः) ८.५.३७^३-३९
 कानीतः । दृश्यताम्-पृथुश्रवाः
 कालः संवत्सरात्मा १.१६४.४८
 कुरस इन्द्रश्च ५.३१.९
 कुरस इन्द्रो वा ५.३१.८^४
 कुरुः (दानस्तुतिः) ८.४.१९-२१
 कुरुश्रवणस्त्रासदस्यवः (दानस्तुतिः) १०.३३.४; ५
 कृपिः १०.३४
 केशिनः (अग्निसूर्यवायवः) १०.१३९
 कौरयाणः । दृश्यताम्-पाकस्थामा
 क्षेत्रपतिः ४.५७.१-३

ग

गङ्गादिनद्यः ७.५०.४
 गर्भसंस्त्रावे प्रायश्चित्तम्^५ १०.१९२
 गर्भस्त्राविण्युपनिषत् १.१०१.१; ५.७८.५-९
 गर्भायाशीः १०.१८४
 गाव भापो वा । दृश्यताम्-भापः गावो वा
 गाव इन्द्रो वा^६ ६.२८.२; ८^७
 गावः ६.२८.१; ३-७; ८^८-३; १०.१९९

५. १०.१२१ प्रजापतिः-बृहदे.

६. कपोतः-बृहदे.

७. स्रवतां गर्भाणामनुमन्त्रणम् । अग्नी रक्षोहा-
 बृहदे.

८. इन्द्रः-बृहदे.

गावः वाग्निर्वा सूर्यो वा आपो वा घृतं वा ४.५८
गुह्यगुः । दृश्यताम्-इन्द्राणी गुह्यगुः
गौः ८.१०१.१५; १६
प्रावाणः^१ ७.१०४.१७; १०.७६; १०.९४;
१०.१७५

घ

घृतम् । दृश्यताम्-गावः वाग्निर्वा

च

चन्द्रमाः^२ १०.८५.१९

चर्मप्रशंसा १.२८.९

चायमानः । दृश्यताम्-अभ्यावर्ती

चित्रः (दानस्तुतिः) ८.२१.१७; १८

चैधः । दृश्यताम्-कशुः

च्छिन्नयूपस्य मूलभूतः स्थाणुः ३.८.११

ज

जातवेदाः । दृश्यताम्-अग्निः अग्निर्जातवेदा वा

ज्ञानम् १०.७१

ज्या ६.७५.३

त

तक्षा । दृश्यताम्-बृहः

तनूनपात् १.१३.२; १.१४२.२; १.१८८.२;

३.४.२; ९.५.२; १०.११०.२

तरन्तमहिषी शसीयसी ५.६१.५-८

तरन्तो वैददधिः ५.६१.१०

ताड्यः १०.१७८

तिरिन्दिरः पार्श्वः (दानस्तुतिः) ८.६.४६-४८

तिष्ठः । दृश्यताम्-देव्यः तिष्ठः

तृणपाणिकं वृक्षसूक्तम् ६.४८

तृणम् । दृश्यताम्-अतृणसूर्याः १.१९१

त्रसदस्युः (दानस्तुतिः) ८.१९.३६; ३७

त्रसदस्युः पीरुकुस्यः^३ ४.४२.१-६

त्रासदस्यवः । दृश्यताम्-कुरुश्रवणः

त्वष्टा १.१३.१०; १.१५.३; १.१४२.१०६

१.१८८.९; २.३.९; ३.४.९; ५.५.९;

७.२.९; ९.५.९; १०.१८.६; १०.७०.९;

१०.११०.९

त्वष्टा अग्निश्च अथवा अग्निः इन्द्रः प्रजंभ्यात्मो च

३.५५.१७-२२

त्वष्टा इन्द्रो वा २.३२.२; ३

त्वष्टा ऋतवश्च १.१५.३

त्वष्टा शुक्रश्च २.३६.३

द

दक्षिणा तद्गतारो यजमाना वा^४ १०.१०७

दक्षिणा ब्रह्मणस्पतिश्च १.१८.५

दधिकाः ४.३८.२-१०; ४.३९; ४.४०.१-४;

७.४४.२-५

दंपती ८.३१.५-९

दंपत्योराशिपः^५ ८.३१.१०-१८

दानस्तुतिः^६ १.१२५; ६.२७.८;

६.४७.२२-२५; ७.१८.२२-२५;

८.१.३०-३३; ८.२.४१-४२;

८.३.२१-२४; ८.४.१९-२१;

८.५.३७-३९; ८.६.४६-४८;

८.१९.३६; ३७; ८.२१.१७; १८;

८.२४.२८-३०; ८.४६.२१-२४;

८.५५; ८.५६.१-४; ८.६८.१४-१९;

८.७४.१३-१५; १०.३३.४; ५;

१०.६२.८-११

दाल्म्यः । दृश्यताम्-रथवीतिः

दिशः ३.५५.१६

दुःस्वप्ननाशनम् १.१२०.१२; १०.१६४

१. १०.९४ प्रावा-बृहदे.

२. १०.८५.१९^{१-२} सूर्यः, १९^{३-४} चन्द्रमाः-
बृहदे.

३. ४.४२ इन्द्रावरुणी-बृहदे, 'षळाद्या आत्म-
स्तवः' इति सर्वानुक्रमसूत्रम्।

४. प्राजापत्या दक्षिणा दक्षिणादातार इत्येके,
८-११ भोजाः-बृहदे.

५. ८.३१.१० आशीः, ११-१२ पूषा, १३
मित्रार्यमवरुणाः, १४ अग्निः, १५-१८ यज्वा-
बृहदे.

६. ८.२४.२८-३० उषाः, ८.६८.१४ ऋतवः,
१५-१९ ऋषाधमेधयोर्दानस्तुतिः,

८.७४.१३-१४ ऋषेरात्मस्तुतिः श्रुतवर्णः
दानस्तुतिश्च, १५ पुरुषाणी-बृहदे.

दुन्नुमिः ६.४७.२९-३११-२

देवगणधर्वाः । दृश्यताम्-विश्रावसुः

देवपत्न्यः ५.४६.७; ८

देवाः^१ १.२७.१३; १.४५.१०^२; १.९४.८^३-३;
६.४७.२०^४; ७.१०४.११; ८.६३.१२;
८.८०.१०; १०.५१.२; ४; ६; ८; १०.५९;
१०.५३.४; ५; १०.७२; १०.८५.१७;
१०.९८

देवा नमः च ६.७५.१९

देवा विष्णुर्वा १.२२.१६

देवीर्दारः १.१३.६; १.१४२.६; १.१८८.५;
२.३.५; ३.४.५; ५.५.५; ७.२.५; ९.५.५;
१०.७०.५; १०.११०.५

देव्यः १.२२.११

देव्यः^२ तिस्रः सरस्वतीळाभारथ्यः १.१३.९;
१.१४२.९; १.१८८.८; २.३.८; ३.४.८;
५.५.८; ७.२.८; ९.५.८; १०.७०.८;
१०.११०.८

दैव्यौ । दृश्यताम्-होतारी दैव्यौ प्रचेतसौ

द्यावापृथिव्यौ १.२२.१३; १४; १.११२.१^३;
१.१५९; १.१६०; १.१८५; २.३२.१;
४.३८.१; ४.५६; ६.७०; ७.५३;
१०.५९.८; ९; १०^४

द्यावापृथिव्यौ इन्द्रो वा^५ १०.५९.१०^३

द्यावापृथिव्यौ हविर्धाने वा^६ २.४१.१९^{१-२};
२०; २१

द्यावापृथिव्यौ वा हविर्धाने वा अग्निर्वा २.४१.१९^३

द्यावाभूमी अग्निनी च १०.११२.१

द्यावाभूमी वा मरुतो वा पृथिवी^४ ६.४८.२२

पुनिषौ रोदसी वा ३.५५.१५

द्यौः मित्रावरुणौ अदितिः सिन्धुः पृथिवी च
अथवाग्निः १.९४.१६^{२-४}

द्रविणीदाः अग्निर्वा १.९६

द्रविणीदाः ऋतवश्च १.१५.७-१०; २.३०.१-४
मुषण इन्द्रो वा १०.१०२

ध्व

धनाश्रदागम्^१ १०.११७

धनुः ६.७५.२

धाता १०.१८.५

न

नका । दृश्यताम्-ठषासानका

नद्यः ३.३३.१-३; ५; ९; ११-१३; ७.५०.४;
१०.७५

नमः । दृश्यताम्-इन्द्रः नमश्च

नमस्यः । दृश्यताम्-मित्रावरुणौ नमस्यश्च

नराशंसः १.१३.३; १.१४२.३; २.३.२;
५.५.२; ७.२.२; १०.७०.२

नराशंसः सदसस्पतिर्वा^७ १.१८.९

निर्ऋतिः १०.५९.१-३

निर्ऋतिः सोमश्च^८ १०.५९.४

निर्मथ्यः । दृश्यताम्-अग्निर्निर्मथ्यः

प

पणयः १०.१०८.२; ४; ६; ८; १०; ११

पृथ्वास्वस्तिः^९ १०.६३.१५; १६

परमात्मा इन्द्रो वा ४.२६.१-३

पर्जन्यः ५.८३; ७.१०१; ७.१०२

पर्जन्यः अग्निश्च अथवा सूर्यः १.१६४.५१

पर्जन्यात्मा इन्द्रः अग्निश्च । दृश्यताम्-त्वष्टा अग्निश्च

पर्वत इन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः पर्वतश्च

पवमानः^{१०} ८.१०१.१४

१. १.२७.१३ विश्वे देवाः, ८.८०.१० विश्वे
देवाः, १०.७२ विश्वे देवाः, २^{१-२} बृह-
स्पतिः, १०.८५.१७ विश्वे देवाः,
१०.९८.१-३ बृहस्पतिः, ४-७ देवाः, ८-१२
अग्निः-बृहदे.

२. १.१३.९ तिस्रो देव्यः-बृहदे.

३. इन्द्रः-बृहदे । द्यावापृथिव्यौ इन्द्रश्च-सायण-
भाष्यम् ।

४. हविर्धाने-बृहदे.

५ द्यावाभूमी पृथिवी-बृहदे । सर्वाणु (६.४८)
टिप्पणी द्रष्टव्या ।

६. अक्षम्-बृहदे.

७. नराशंसः-बृहदे.

८. १०.५९.४^{१-३} सोमः, ४^४ निर्ऋतिः-बृहदे.

९. १०.६३.१५ मरुतः-बृहदे.

१०. ८.१०१.१४^{१-२} अग्निः, १४^१ सूर्यः,

१४^४ मध्यमोऽग्निः (ऐ. आ.)-बृहदे.

पाकस्यागा कौरयाणः (दानस्तुतिः) ८.१.२१-२४
 पाग्रांयः (पारश-यः) । दृश्यताम्-तिरिन्दिरः
 पावमान्यध्वेस्तुतिः ९.१७.३१; ३२
 पितरः १०.१५
 पितरो लिङ्गोक्तदेवता वा १०.१४.४-९
 पितृमेघः^१ १०.१८.७-१३
 पितृमेघः प्रजापतिर्वा^२ १०.१८.१४
 पुरीण्या अग्नयः ३.२२
 पुरुमीळो वैवदधिः ५.११.९
 पुरुषः १०.९०
 पुरुषा एळः १०.९५.२; ४; ५; ७; ११; १३;
 १५; १६; १८
 पूषा^३ १.२३.१३-१५; १.४२; १.१३८;
 ३.१२.७-९; ६.४८.१६-१९; ६.५१-५६;
 ६.५८; १०.१७.३-६; १०.२६
 पूषा सोमोऽदितिश्च २.४०.१^४
 पूषा इन्द्रश्च ६.५७
 पूषा इन्द्रो वा ८.४.१५-१८
 पूषा सोमश्च । दृश्यताम्-सोमः पूषा च
 पूषा सोमो वा । दृश्यताम्-सोमः पवमानः
 पृथिवी^५ १.२२.१५; ५.८४
 पृथिवी योः मित्रो वरुणोऽदितिः सिन्धुश्च,
 अधवाग्निः १.९४.१६३-४
 पृथिव्यन्तरिक्षे^६ ७.१०४.२३^३
 पृथुश्वाः कानीतः (दानस्तुतिः) ८.४६.२१-२४
 पृथ्वीरुतो धावाभूमी वा ६.४८.२२
 पृथ्वीरुक्तम् (तृणपाणिकम्) ६.४८
 पैजवनः । दृश्यताम्-सुदाः
 पौलोमी । दृश्यताम्-शची
 प्रचेतसौ । दृश्यताम्-हीतारौ
 प्रजापतिः । दृश्यताम्-हरिश्चन्द्रः
 प्रजापतिः पितृमेघो वा १०.१८.१४

प्रतोदः^७ ६.७५.१३
 प्रस्कणः (दानस्तुतिः) ८.५५; ८.५६.१-४
 प्रस्ताकः सार्जयः^८ (दानस्तुतिः)
 ६.४७.२१-२५
 प्रस्थापिन्य उपनिषद् ७.५५.२-८
 प्रायश्चित्तम् । दृश्यताम्-‘गर्भसंज्ञावो’ ‘कपोतो-
 पहतो’

ष

वर्हिः १.१३.५; १.१४२.५; १.१८८.४; २.१.४;
 ३.४.४; ५.५.४; ७.२.४; ९.५.४;
 १०.७०.४; १०.११०.४
 बुध्योऽहिः ७.३४.१७
 वृष्टस्तक्षा ६.४५.३१-३३
 वृहस्पतिः^९ १.१३९.१०; १.१९०;
 २.२३.२-४; ६-८; १०; १२-१६; १८;
 २.३०.९; ३.६२.४-६; ४.५०.१-९;
 ६.४७.२०^३; ६.७३; ७.१७.२; ४-८;
 १०.६७; १०.६८; १०.१०३.४; १०.१८२
 वृहस्पतिरिन्द्रश्च ४.४९; ४.५०.१०; ११;
 ७.१७.१०; ८.९६.१५
 ब्रह्म अग्निर्वा ३.२६.७; ८
 ब्रह्मणस्पतिः १.१८.१-३; १.४०; २.२३.१;
 ५; ९; ११; १७; १९; २.२४.१-११;
 १३-१६; २.२५; २.२६; १०.१५५.३; ३
 ब्रह्मणस्पतिरिन्द्रः सोमश्च १.१८.४
 ब्रह्मणस्पतिरिन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः ब्रह्मण-
 स्पतिश्च
 ब्रह्मणस्पतिर्दक्षिणा च १.१८.५
 ब्रह्म देवाश्च ६.७५.१९

भ

भगः ७.४१.२-६
 भगः सविता वा^{१०} १.२४.५; ७.३८.६^२

१. १०.१८.७-९ पितृमेघः, १७-१३ पृथिवी-बृहदे.
 २. आग्निः-बृहदे.
 ३. १.२३.१३-१५, पूषा आग्निः, ६.५५.२
 ४. १०.१८.१४-१६, पूषा, ३.२२ पूषा
 ५. पृथिवी-बृहदे
 ६. ५.८४ पृथिवी-मन्त्रमा-बृहदे.

५. आत्मन आशीः-बृहदे.
 ६. कणा-बृहदे.
 ७. अभ्यवर्तिनः सार्जयस्य च दानस्तुतिः-बृहदे.
 ८. ४.५०.७-९ पुरोधातुः कर्मशंसा,
 १०.६७.७३-४ ब्रह्मणस्पतिः-बृहदे.
 ९. ७.३८.६^२ भगः-बृहदे.

भारती । दृश्यताम्-देव्यः (तत्रः
माधवः^१ १.१२६.१-५; ७
माधववृत्तम्^१ १०.१२९; १०.१३०; १०.१५४;
१०.१९०
मूमिः ६.४७.२०^१

म

मण्डूकाः ७.१०३
मधुः इन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः मधुश्च
मध्यमः अग्निः । दृश्यताम्-अग्निः अग्नि-
मध्यमो वा
मन्-आवर्तनम्^१ १०.५८
मन्युः १०.८३; १०.८४
मरुतः^५ १.६४; ६; ८; ९; १.१५.२;
१.३७-३९; १.६४; १.८५-८८; १.१३९.८;
१.१६६; १.१६७.२-११; १.१६८;
१.१७१.१; २; १.१७२; २.३०.११;
२.३४; ३.२६.४-६; ५.५२-५९;
५.६१.१-४; ११-१६; ५.८७; ६.४८.११;
१२; १०; २१; ६.६६; ७.५६-५८;
७.५९.१-११; ७.१०४.१८; ८.७; ८.२०;
८.९४; ८.९६.१४^५; १०.७७; १०.७८
मरुतः अग्निमरुतश्च वा ५.६०
मरुतः अग्निश्च १.१९; ८.१०३.१४
मरुतः इन्द्रश्च^५ १.६.५; ७
मरुतः इन्द्रो वा १०.१०३.१३
मरुतः ऋतवश्च १.१५.२
मरुतः पृथिव्यां वा भूमौ वा ६.४८.२२
मरुतः माधवश्च २.३६.२

मरुतः रुद्रो विष्णुश्च ५.३.१
मरुतः छिन्नोक्तदेवता वा^१ ६.४८.१३-१५
मरुतवाभिन्द्रः । दृश्यताम्-इन्द्रो मरुतवाम्
माधवः मरुतश्च । दृश्यताम्-मरुतः माधवश्च
माधामेव^५ १०.१७७
मित्रः १.१५१.१; ३.५९
मित्रावरुणौ^१ १.२.७-९; १.१५.६; १.२३.४-६;
१.४३.३; १.१३६.१-५; १.१३७;
१.१३९.२; १.१५१.२-९; १.१५२;
१.१५३; २.४१.४-६; ३.६२.१६-१८;
५.६२-७२; ६.६७; ७.५०.१;
७.६०.२-१२; ७.६१; ७.६२.४-६;
७.६३.५^२; ६; ७.६४; ७.६५; ७.६६.१-३;
१७-१९; ८.२५.१-९; १३-२४;
८.१०१.१-५^१-३; १०.१३२.२-७
मित्रावरुणौ अग्निः रात्रिः सविता च १.३५.१
मित्रावरुणौ अदितिः सिन्धुः पृथिवी द्यौश्च,
अथवाग्निः १.९४.१६^३-४
मित्रावरुणौ अर्यमा च १.४१.१-३; ७-९
मित्रावरुणौ ऋतवश्च १.१५.६
मित्रावरुणौ नभस्यश्च २.३६.६
मित्रावरुणौ रुद्रश्च^१ १.४३.३
मित्रातिथिपुत्रः । दृश्यताम्-उपमश्रवाः
मुसलम् । दृश्यताम्-उल्लखलमुसले
मृत्युः १०.१८.१-४
मृत्युविमोचिनी ७.५९.१२
य
यदमनाशनम् १०.८५.३१; १०.१६३

१. १.१२६.६; ७ जायापत्योः संप्रवादः-बृहदे.
२. १०.१२९ परमेष्ठी । भाववृत्तम्-बृहदे.
३. जीवावृत्तिः सुबन्धोर्मनसः स्तवो वा-बृहदे.
४. ३.२६.४-६ 'तृचौ वैश्वानरीयमास्ती'-सर्वानु.
षड्युक्शिष्यमते द्वितीयतृचस्य मास्तीऽमि-
देवता । ५.५६.८ रोदसी, ५.५७.१ रुद्राः, ५.८७
मरुतः । विष्णुर्निपातभाक्, ६.४८.११-१३
मरुतः, १४-१५ मरुत आदित्या विश्वे देवा वा,
८.९६.१३-१५ इन्द्रो मरुतः बृहस्पतिश्च । इन्द्रः
(इति शौनकः), इन्द्राबृहस्पती (ऐ.ब्रा.)-बृहदे.
५. सप्तममन्त्रस्य तृतीयपाद इन्द्रामरुदेवताकः-

बृहदे.
१. ६.४८.११-१३ मरुतः, १४-१५ मरुत
आदित्या विश्वे देवा वा-बृहदे.
७. सूर्यो माधामेवो वा । १०.१७७.२ वाक्
(इति शौनकः)-बृहदे.
८. १.१५२.६ अदितिर्मिवा । अदितिरेवा-
मिरिति शौनकः, ७.६०.५ अर्यमा मित्रा-
वरुणौ च, ८.२५.१०-२१ विश्वे देवाः,
२२-२४ बरोर्दानस्तुतिः, ८.१०१.५^१-३
अर्यमा च-बृहदे.
९. मित्रावरुणौ रुद्रो विश्वे देवाश्च-बृहदे.

यजमानपत्नीहोत्राशिषः^१ १०.१८३.१
 यजमानप्रशंसा हज्यास्तवश्च ८.३१.१-४
 यजमानप्रशंसा दक्षिणा वा । दृश्यताम्-दक्षिणा
 तद्वातारो यजमाना वा
 यथाभिपातम्^२ १०.१२४.५-८
 यमाः^३ १०.१०.१; ३; ५-७; ११; १३;
 १०.१४.१-५; १३-१६; १०.१३५
 यमी १०.१०.२; ४; ८-१०; १२; १४
 यूपाः १.३६.१३; १४; ३.८.१-५
 यूपाः ३.८.६; ७; ९; १०
 यूपाः खिलयूपो वा ३.८.११
 यूपा विश्वे देवा वा^४ ३.८.८
 र
 रक्षोहणौ । दृश्यताम्-हन्द्रासोमौ रक्षोहणौ
 रक्षोहा । दृश्यताम्-अग्नी रक्षोहा
 रतिः १.१७९
 रथः^५ ६.४७.२६-२८; ६.७५.८
 रथगोषाः ६.७५.९
 रथवीतिदोह्यः ५.११.१७-१९
 रथाङ्गानि ३.५३.१७-२०
 रश्मयाः ६.७५.६^२
 राका २.१४.४; ५; दृश्यताम्-हन्द्राणी गुह्युः
 राजयदममम् १०.१११
 राज्ञः स्तुतिः^६ १०.१७३; १०.१७४
 रात्रिः १०.१२७; दृश्यताम्-अग्निः मित्रावरुणौ
 रात्र्युषाश्च १.११३.१३-४
 रत्नः^७ १.४३.१; २; ४-६; १.११४; २.३३;
 ५.४२.११; ७.४६; ७.५९.१२
 रुद्रासोमौ ६.७४

रुद्रो मरुतो विष्णुश्च^८ ५.३.३
 रुद्रो मित्रावरुणौ च १.४३.३
 रोगान् उपनिषत् १.५०.११-१३
 रोदसी ३.५५.१२-१४
 रोदसी धुनिषौ वा ३.५५.१५
 रोमणा^९ १.१२६.६

ल

लबाः^{१०} १०.११९
 लिङ्गोक्तदेवताः^{११} १.१३६.६; ७; २.३२.८;
 ६.४७.२०^१; ६.७५.१०; १७-१९;
 ७.४१.१; ७.४४.१; १०.१४.६; १०.५९.७;
 १०.१२४.५-८; १०.१३२.१; १०.१८४
 लिङ्गोक्तदेवताः अग्निर्वा ४.१३; ४.१४
 लिङ्गोक्तदेवताः इन्द्रो वा १०.१६७.३
 लिङ्गोक्तदेवताः पितरो वा^{१२} १०.१४.७-९
 लिङ्गोक्तदेवताः मरुतो वा ६.४८.१३-१५

व

वधूवासःसंस्पृशानिन्दा १०.८५.२९; ३०
 वनस्पतिः १.१३.११; १.१४२.११;
 १.१८८.१०; २.३.१०; ३.४.१०; ५.५.१०;
 ७.२.१०; ९.५.१०; १०.४०.१०;
 १०.११०.१०
 वरुः सौषाग्णः (दानस्तुतिः) ८.२४.२८-३०
 वरुणः १.२४.६-१५; १.२५; २.२८; ५.८५;
 ७.८६-८९; ८.४१; ८.४२.१-३;
 ८.६९.११^२; १२
 वरुणः अग्निश्च ४.१.२-५
 वरुणः अदितिः सिन्धुः पृथिवी धौमित्रश्च,
 अथवाभिः १.९४.१६^३-४

१. १०.१८३.१ पुत्रकामस्याशीः; २ पुत्रकामाया
 आशीः; ३ ऋषेरात्मस्तवः-बृहदे.
 २. १०.१२४.५ वरुणः, ६ सोमः, ७-८ वरुणः-
 बृहदे.
 ३. १०.१४.१-५ यमो मध्यमः, १०.१३५
 दुस्थानो यमः-बृहदे.
 ४. विश्वे देवाः-बृहदे.
 ५. ६.४७.२६^१ भाववृत्तम्, ६.७५.८ आयुधा-
 गारम्-बृहदे.
 ६. रात्रेऽभिषिकायातुमन्त्रणे-बृहदे.

७. २.३३.११ ऋषिर्नृगमस्तीव्र, ७.५९.१२
 त्र्यम्बकः-बृहदे.
 ८. ५.३.३ मरुतो रुद्रो विष्णुश्च-अग्निश्च ऋ. २
 पृ. ४७७.
 ९. दृश्यतां टिप्पणी 'भावयन्त्यः'
 १०. लब आत्मानं तुष्टाव-सर्वात्तु.
 ११. ६.७५.१० रणदेवताः, ६.७५.१७ युद्धादिः,
 १८ कवचस्य बन्धतः स्तुतिः, १९ युयुत्सुः,
 १९^५ आत्मन आशिषः-बृहदे.
 १२. १०.१४.७-९ मेताशिषः-बृहदे.

वरुणः इन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः वरुणश्च
 वरुणः मित्रश्च । दृश्यताम्-मित्रावरुणौ
 वरुणः मित्रोऽयंमा च १.४१.१-३; ७-९
 वरुणः सोमः कवचश्च ६.७५.१८
 वरुणानी । दृश्यताम्-इन्द्राणी वरुणानी अमाणी च
 वर्मं ६.७५.१
 वसिष्ठः^१ ७.३३.१०-१४; ७.१०४.२३^१
 (वसिष्ठस्य आत्मान आशीः)
 वसिष्ठपुत्राः^२ ७.३३.१-९
 वसुक्तः १०.२८.२; ६; ८; १०; १२
 वाक् १.१६४.४२^१; १.१६४.४५; ८.१००.१०;
 ११
 वाक् ससर्परी^३ ३.५३.१५; १६
 वागाम्भृणी^४ १०.१२५
 वाजिनः ७.३८.७; ८
 वामदेव इन्द्रो वा । दृश्यताम्-इन्द्रः वामदेवो वा
 वामदेवेन्द्रादितयः । दृश्यताम्-संवादः
 वायुः १.२.१-३; १.२३.१; १.१३४;
 १.१३५.१-३; ९; २.४१.१; २; ४.४६.१;
 ४.४७.१; ४.४८; ७.९०.१-४; ७.९१.१;
 ३; ७.९२.१; ३-५; ८.३६.२०-२५;
 ८.४६.२५-२८; ३२; ८.१०१.९; १०;
 १०.१६८; १०.१८६

वायवमिसुर्याः १.१६४.४४; १०.१३६
 वायुरिन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः वायुश्च
 वास्तोष्पतिः ७.५४; ७.५५.१
 विभिन्दुः (दानस्तुतिः) ८.२.४१; ४२
 विवाहमन्त्रा आशिषश्च^५ १०.८५.२०-२६
 विश्वकर्मा १०.८१-८२
 विश्वामित्रः ३.३३.४; ८-१०
 विश्वामित्रोपाध्यायः ३.२६.९
 विश्वामित्राऽमिर्वा^६ ३.२६.७; ८
 विश्वासुदेवगन्धर्वः^७ (आत्मानमस्तौत्)
 १०.१३९.४-६
 विश्वे देवाः^८ १.३.७-९; १.१४;
 १.२३.१०-१२; १.८९; १.९०;
 १.१०५-१०७; १.१२२; १.१३९.१; ११;
 १.१६४.१-४१; १.१८६; २.२९; २.३१;
 २.४१.१३-१५; ३.२०.१-५; ३.५४-५७;
 ४.५५; ५.२६.९; ५.४१; ५.४२.१-१०;
 १२-१८; ५.४३-४५; ५.४६.१-६;
 ५.४७-५१; ६.२१.९; ११; ६.४९-५२;
 ७.३४.१-११; १८-२५; ७.३५-३७;
 ७.३९; ७.४०; ७.४२; ७.४३; ७.५०.३;
 ८.१५.१०-१२; ८.२७-३०; ८.५४.३;

१. योद्धा वर्मा-बृहदे.
२. ७.३३ वसिष्ठागस्त्ययोः तनयैः सह इन्द्रेण
 संवादः-बृहदे.
३. वाक्-बृहदे.
४. वाक्-बृहदे । 'वागाम्भृणी तुष्टावात्मानम'-
 सर्वानु.
५. १०.८५.२० सूर्या, २१-२२ गन्धर्वो विश्वा-
 वसुः, २३ दंपती, २४-२८ वधूः-बृहदे.
६. 'द्वच आत्मस्तुतिर्वा'-सर्वानु.
७. इन्द्रसूर्यौ निपातिनौ-बृहदे.
८. १.८९.१; २; ८; ९ देवाः, १.१३९.११
 देवाः, ५.४१.१९ इडा, ५.४२.३ सविता
 (शौनकः), ७-९ बृहस्पतिः, १० मरुतः,
 १४ इहस्पतिः (शाकपूणिः), पर्जन्यामी
 (गालवः), पूषा (यास्कः), इन्द्रः (शौनकः),
 वैश्वानरः (भागुरिः), १५ मरुतः, १८
 अश्विनौ, ५.४३.३ वायुः, ४ सोमः, ५ इन्द्रः,

- ६ अग्निः, ७ घर्मः, ८ अश्विनौ, ९ वायुः
 पूषा च, १०^१-२ अग्निः, १०^३-४ दिवीकसः,
 ११ वाङ्मध्यमा, १२ बृहस्पतिः, ५.४४.१
 सोमो देवा इन्द्रः प्रजापतिर्वा, ४ वायुः, ८
 आदित्याः, ५.५१.५ वायुः, ४; ६; ७
 इन्द्रवायू, ६.५१.१-२ सूर्यः, ६.५२.१६
 अग्नीपर्जन्यौ, ८.२५.१०-२१ विश्वे देवाः,
 ८.५४.३-४ बहुदैवतः प्रगाथः, ८.६९.११^१
 इन्द्रोऽमिर्विश्वे देवाश्च, ८.८३ देवाः,
 १०.३६.१२-१४ सविता (इत्येके), १४
 सविता (शौनकयास्कगालवाः), १०.६२.७
 अङ्गिरसां स्तुतिः, १०.६४.५ अदितिः,
 १०.६६.१४-१५ वाङ्मध्यमा मनुश्च,
 १०.९३.१४-१५ राज्ञां दानस्तुतिः, १०.११४
 एकेषां मते देवाः; इन्द्रः; छन्दांसि; अग्निर्म-
 द्यमश्च, १०.१५७ विश्वेदेवैरादित्यैर्मरुद्भिश्च
 सहन्द्रः-बृहदे.

४; ८.५८.१; ३; ८.११.११^१; ८.८३;
 १०.३१; १०.३१; १०.३३.१; १०.३५;
 १०.३६; १०.५१; १०.५७; १०.६१;
 १०.६१.७; १०.६३.१-१४; १७;
 १०.६४-६६; १०.९२; १०.९३; १०.१००;
 १०.१०९; १०.११४; १०.१२६; १०.१२८;
 १०.१३७; १०.१४१; १०.१५५.५;
 १०.१५७; १०.१६५; १०.१८१
 विंशे देवाः अग्निर्वा^१ ९.६७.२७
 विंशे देवाः अग्निरसो वा^१ १०.६२.१-६
 विंशे देवाः इन्द्रो वा १.१२१
 विंशे देवाः ऋषिजो वा^१ ८.५८.१; १०.१०१
 विंशे देवाः यूपा वा ३.८.८
 विष्णुः १.२२.१७-२१; १.१५४;
 १.१५५.४-६; १.१५६; ७.९९.१-३; ७;
 ७.१००
 विष्णुः इन्द्रश्च । दृश्यताम्-इन्द्रः विष्णुश्च
 विष्णुः देवा वा १.२२.१६
 विष्णुः रुद्रो मरुतश्च ५.३.३
 वृषाकपिरेन्द्रः इन्द्राणीन्द्रश्च^१ १०.८६
 वेनः १०.१२३
 वैकुण्ठः इन्द्रः । दृश्यताम्-इन्द्रो वैकुण्ठः
 वैवदक्षिः । दृश्यताम्-पुरुमीळहः, तरन्तः
 वैवस्वतः । दृश्यताम्-यमः, यमी
 वैश्वानरः (अग्निः) १.५९; १.९८; ३.२-३;
 ३.२६.१-३; ४.५; ६.७-९; ७.५; ७.६;
 ७.१३
 वैश्वानरः सूर्यश्च । दृश्यताम्-सूर्यः वैश्वानरश्च
 वश्वनी ३.८.११
 श
 शकधूमः १.१६४.४३^१
 शची पौलोमी^१ (आत्मानं तुष्टाव) १०.१५९

१. विंशे देवाः-बृहदे.
२. १०.६२.१-७ अग्निरसो स्तुतिः-बृहदे.
३. १०.१०१ ऋषिर्वस्तुतिः-बृहदे.
४. वृषाकपिः-बृहदे.
५. पौलोमी स्वान् गुणान् सपत्नीनां च शसति-
 बृहदे.

सन्नुनाशनम् १०.१६६
 शशीषसी तरन्तमहिषी ५.६१.५-८
 शाश्वत्यः पादः १०.२०.१^१
 शुक्रः स्वष्टा च । दृश्यताम्-स्वष्टा शुक्रश्च
 शुचिः अग्निश्च । दृश्यताम्-अग्निः शुचिश्च
 शुनः ४.५७.४
 शुनासीरी^१ ४.५७.५; ८
 इयेनः ४.२६.४-७; ४.२७.१-४
 इयेनः इन्द्रो वा ४.२७.५
 श्रद्धा १०.१५१
 श्रुतर्वा आर्क्ष्यः (दानस्तुतिः) ८.७४.१३-१४
 श्वानी १०.१४.१०-१२

स

संवासरसंस्थं कालचक्रवर्णनम् १.१६४.४८
 संवादः इन्द्रादितिवामदेवानाम् ४.१८
 संज्ञानम् १०.१११.२-४
 सदस्सपतिः १.१८.६-८
 सदस्सपतिर्नराशंसो वा १.१८.९
 सपत्न्यम् १०.१६९
 सपत्नीबाधनम्^१ (उपनिषत्) १०.१४५
 समित् १.१४२.१
 समिद्धः १.१३.१
 सरण्यूः १०.१७.१; २
 सरमा १०.१०८.१; ३; ५; ७; ९
 सरस्वती^१ १.३.१०-१२; १.१६४.४९,
 २.३०.८^१; २.४१.१६-१८; ६.६१;
 ७.९५.१; २; ४-६; ७.९६.१-३;
 १०.१७.७-९ दृश्यताम्-देव्यः तिस्रः;
 इन्द्राणी गुह्यगुः
 सरस्वान् ७.९५.३; ७.९६.४-६
 सरस्वान् सूर्यो वा १.१६४.५२

१. ४.५७.८^१ कृषिः, ८^२ कृषिजीवा मनुष्याः,
 ८^३ पशून्, ८^४ धनम् । अथवा सर्वमिदं सूक्तं
 कृषिदेवताकम्-बृहदे.
७. भाववृत्तमौपनिषदं सूक्तम् । १-५ सपत्न्य-
 पनोदिकाः, ६ पतिसंवन्नी-बृहदे.
८. २.३०.८^१ वाङ्मय्यभा-बृहदे.

सविता^१ १.२२.५-८; १.२४.३; —४;
१.३५.२-११; २.३८; ३.६२.१०-१२;
४.५३; ४.५४; ५.८१; ५.८९; ६.७१;
७.३८.१-६^१; ७.४५; १०.१३९.१-३;
१०.१४९

सवितामिर्मित्रावरुणौ रात्री च १.३५.१

सवितामिषां ९.१७.२५

सवितामिश्र अथवाभिः ९.१७.२६

सविता भगो वा^२ १.२४.५; ७.३८.६^२

ससर्परी वाक् । दृश्यताम्-वाक् ससर्परी

साध्याः १.१६४.५०

सारथिः ६.७५.६^१

सारज्यः । दृश्यताम्-प्रस्तोकः

सारंपराज्ञी सूर्यो वा^३ १०.१८९

सावर्णिः (दानस्तुतिः) १०.६२.८-११

साहदेव्यः सोमकः ४.१५.७-८

सिनीवालीर. ३२.६; ७; दृश्यताम्-इन्द्राणी गुह्युः

सिन्धुः पृथिवी द्यौर्मित्रो वरुणोऽदितिश्च,
अथवाभिः १.९४.१६३-४

सीता ४.५७.६; ७

सुदाः पैजवनः (दानस्तुतिः) ७.१८.२२-२५

सुबन्धुजीवाह्वानम्^४ १०.६०.७-११

सुबन्धोर्लब्धसंशस्य स्पर्शनम् १०.६०.१२

सूर्यः^५ १.५०; १.११५; १.१६४.४६; ४७;

४.४०.५; ५.४०.५; ७.६०.१; ७.६२.१-३;

७.६३.१-५^१; ७.६६.१४-१६; ८.१०.१.११;

१२; १०.३७; १०.१३९.१-३; १०.१५८;
१०.१७०

सूर्यः अमिरनिलश्च ८.१८.९

सूर्यः अमिर्वायुश्च १.१६४.४४; १०.१३६

सूर्यः अमिश्र ८.५६.५

सूर्यः अपृणो च १.१९१

सूर्यः निर्ऋतिश्च १०.५९.४

सूर्यः पर्जन्यामी वा १.१६४.५१

सूर्यः वामिर्वा । दृश्यताम्-अमिर्वा सूर्यो वा

सूर्यः वैश्वानरश्च^६ १०.८८

सूर्यः सरस्वान् वा १.१६४.५२

सूर्यः सारंपराज्ञी वा १०.१८९

सूर्यप्रभा उपा वा ८.१०७.१३

सूर्या^७ १०.८५.३२-४७

सूर्याविवाहः^८ १०.८५.६-१६

सोमः^९ १.४३.७-९; १.९१; १.१६४.४३^२;

३.६२.१३-१५; ६.४७.१-५; ७.१०४.९;

१२; १३; ८.४८; ८.७९; १०.२५;

१०.८५.१-५

सोमः^{१०} (पवमानः) ९.१-४; ९.६-६५;

९.६६.१-१८; २२-३०; ९.६७.१-९;

१३-२९; २८-३०; ९.६८-११४

सोमः अमिश्र १.९३; १०.१९.१^१

सोमः अधिववणचर्म वा १.२८.९

सोमः अर्कश्च १०.८५.१८

सोमः आपो वा १०.१७.११-१३

१. ५.८२.४ दुःस्वप्नराशिनी, ७.३८.१^३-४;
५^३ अहिः-बृहदे.

२. ७.३८.६^२ भगः-बृहदे.

३. सारंपराज्ञ्या आत्मस्तवः । सूर्य इत्येके । वागिति
मुद्रलशाकपूणिशाकटायनाः-बृहदे.

४. १०.६०.७ सुबन्धुजीवाह्वानम्, ८-१२
'सूक्तशेषं जगुश्चास्य चेतसो धारणाय ते'-
बृहदे.

५. १.५०.६ द्युभक्तिर्वरुणः, ४.४०.५ अमिर्वायुः
सूर्यश्च । सूर्य इत्येकतरेयके, ७.६६.१४-१६
तिस्रः सौर्यः आशीः, १०.३७.६ निपातिन्यो
देवताः, ११-१२ विश्वे देवाः-बृहदे.

६. त्रयोऽमयः-बृहदे.

७. १०.८५.३२-३३ परिपन्थिनः, ३४ वधूवासः
प्रतिगृह्णन्, ३५ भाववृत्तिः, ३६ धनाशिषः,
३७ संयोगाशिषः, ३८-४७ दैपताभ्यामा-
शिषः-बृहदे.

८. १०.८५.६-१३ सूर्याय भाववृत्तम्, १४-१५
अश्विनी, १६ सूर्यः-बृहदे.

९. ६.४७.१-५ सोमः । अथवा इन्द्रः प्रधानः
सोमो निपातभाक्, १०.८५.१ सत्यसूर्यतंसोमैः
सह सूर्या, २-४ सोमः, ५ चन्द्रमाः-बृहदे.

१०. ९.६७.२९ अग्निः, ९.७३ अग्नौ रक्षोहा,
९.८३ घर्मसंस्तवः, ९.८७.३^२ ऋतुः, ९.११२
इन्द्रः-बृहदे.

सोमः इन्द्रश्च २.१०.१; ४.१८; ६.७२;
१०.८९.५

सोमः इन्द्रश्च (रक्षोहणी) ७.१०४.१-७; १५;
२५

सोमः इन्द्रश्च अथवेन्द्रः ४.२८

सोमः इन्द्रो बृहस्पतिश्च १.१८.४

सोमः निर्रतिश्च १०.५९.४

सोमः पवमानः पूषा वा ९.१७.१०-१२

सोमः पूषा च २.४०.१-११

सोमः पूषाऽदितिश्च २.४०.१२

सोमः रुद्रश्च ६.७४

सोमः वरुणः कवचश्च ६.७५.१८

सोमः हरिश्चन्द्रः प्रजापतिर्वा १.२८.९

सोमकः साहदेव्यः ४.१५.७; ८

सौचीकः अग्निः । दश्यताम्-अग्निः सौचीकः

स्ववचः (दानस्तुतिः) १.१२५

स्वस्त्ययनम् १०.१८५

स्वाहाकृतयः १.१३.१२; १.१४२.१२;
१.१८८.११; २.३.११; ३.४.११; ५.५.११;
७.१.११; ७.५.११, १०.४०.११;
१०.११०.१

ह

हरिस्तुतिः १.१८.९१

हरिश्चन्द्रः प्रजापतिः अधिषवणचर्म वा १.२८.९

हविर्वा १०.१३

हविः । धावापृथिव्यौ वा २.४१.१९^१; २०;

हविर्वा वा धावापृथिव्यौ वाग्निर्वा २.४१.१९^२

हविर्वा स्तुतिरग्निर्वा ८.७२

हस्ताः ६.७५.१४

होतारी दैव्यौ प्रवेतसौ १.१३.८; १.१४२.८;

१.१८८.७; २.३.७; ३.४.७; ५.५.७;

७.२.७; ९.५.७; १०.७०.७; १०.११०.७

१. पूषा सह पवमानः-बृहदे.

२. २.४०.१ सोमापूषणौ अदितिश्च-बृहदे.

३. इन्द्रः-बृहदे.

४. अधिषवणचर्म सोमो वा-बृहदे.

५. हस्तात्राणम्-बृहदे.

६. दैव्यौ होतारी-बृहदे.

INDEX

अनुक्रमणिका

- अंश, 445; 1296
अंशा इव, 1951
अंशुः, 4010
अंशुना, 1873
अंशुमती, 3566
अंशुमेतीम्, 3566
अंशुम्, 3090; 4762
अंस, 4815
अंसेषु, 873
अंष्टः, 2742; 2761; 3132; 4793
अंहसः, 823; 2663
अंष्टोः, 487; 3507
अंष्टोःचित्, 1938
अंष्टोयुवः तन्वः तन्वते वि,
1894
अकः ज्योतिः बाधमानः तमांसि,
2578
अकव-अरी, 2787
अकारि ते ब्रह्म, 1839
अकारि ब्रह्म, 1832
अकूपारस्य दावने, 1912
अकूपेताम्, 3529
अकृप्रन्, 1826
अक्तं मायया, 4825
अक्तुभिः, 474; 2328
अक्तुभ्यः, 4750
अक्तून्, 2272
अक्तोः, 2234
अक्रः, 832
अक्षः, 857
अक्षं अव्ययम्, 2687
अक्षं न चक्रयोः, 459
अक्षरा, 2646
अक्षरे, 864
अक्षरेण, 860
अक्षाः, 4050; 4402; 4750
अक्षिः, 4443
अक्षि, 494; 4815
अक्षितम्, 1889
अक्षिपत्, 2250
अक्षिमन्तः, 4443
अक्षी, 4450
अक्षे, 3459
अक्षेत्रवित्, 1913
अक्षेत्रवित् क्षेत्रविदं वि अप्राट्,
4407
अक्ष्णः-चित्, 3152
अक्ष्णयाधुक्, 808
अखण्डं अग्नि, 4771
अखर्वम्, 2685
अखलली कृत्या, 2801
अगव्यूति क्षेत्रम्, 2286
अगस्त्यः, 883
अगस्त्यः यत् त्वा विशः आजधार,
2690
अगस्त्य, 2690; 3091
अगस्त्यम्, 3090
अगस्त्यस्य नत्स्थः, 4427
अगस्त्ये, 536
अगिरौकसः, 822
अगृभीतः, 3537
अगोह्यस्य गृहे, 845
अग्नायी, 452; 1921
अग्निः, 1887; 1942
अग्निः इव मन्यो त्विषितः सहस्र,
4455
अग्निः कृतम्, 3571
अग्निः न ये भ्राजसा रुक्मवक्षसः,
4450
अग्निः सुतुकः सुतुकेभिः अश्वैः,
4374
अग्नि, 423; 465; 471; 472;
495; 866; 1322; 1329;
1330; 1876; 2244; 2294;
2706; 2708; 3449; 4746;
4837
अग्निजिह्वाः, 2306
अग्नि-तपोभिः, 2804
अग्निदग्धाः, 4387
अग्निदग्धाः, अनग्निदग्धाः,
4389
अग्निना, 1916; 3169
अग्निमिन्ध, 847
अग्निम्, 511; 890; 2711
अग्निरस्मि जन्मनाजात वेदा,
1328
अग्निरृमिधम्, 4451
अग्निवेशिम्, 1910
अग्निष्टोम, 450
अग्निष्वात्ताः, 4387
अग्निस्तत्वाः, 520
अग्नि से संयुक्त देवता, 430
अग्निस्त्वात्ता पितरः, 4388
अग्नीत्, 1280
अग्नीष्, 847
अग्नीन्, 1280

- अग्नीषोम, 428
 अग्नेः अनीकम्, 2772
 अग्नेः परि जज्ञिरे, 4429
 अग्नेः पिब जिह्वया, 1340
 अग्नेः पूर्वे भ्रातरः, 4419
 अग्ने, 449; 830; 1884; 2657;
 3451
 अग्ने केतुः विशां असि प्रेष्ठः श्रेष्ठः,
 4812
 अग्ने तं अद्य अश्वम्, 1834
 अग्ने याहि सुविदत्रेभिः अर्वाङ्,
 4388
 अग्ने सख्ये मा रिषाम तव, 509
 अग्ने समुद्रे त्वा ईधे, 4414
 अग्नौ श्रातम्, 4827
 अग्न्याधान, 1314
 अग्न्याधेयम्, 450
 अग्रम्, 2780
 अग्रियः, 4789
 अग्र्युवः, 828; 898; 1844; 4007
 अग्र्युवः पुत्रम्, 1855
 अग्रे रुप आरुपितं जवारु, 1830
 अघमर्षणः, 4836
 अघशंसम्, 2803
 अघशंसाय, 2804; 4830
 अघस्य यत्, 3543
 अघा, 1825
 अघाय, 894
 अघायुः, 835
 अघ्यम्, 467
 अघ्न्याः, 3528
 अघ्न्या, 861; 868; 2770; 4023
 अघ्न्यानाम्, 3512
 अघ्न्यायाः ऊधः प्रपिष्ये, 4036
 अघ्न्ये, 864
 अङ्कः, 1865
 अङ्कसम्, 1865
 अङ्काः, 848
 अङ्कुशम्, 4414
 अङ्क्यन्तं अमूरम्, 2247
 अङ्ग, 427; 500; 3566; 4797
 अङ्गलम्, 1307
 अङ्ग वेद यदि वा न वेद, 4796
 अङ्गात् अङ्गात्, 4816
 अङ्गिरः, 427; 459; 485;
 2249; 3579
 अङ्गिरः-भिः, 2712
 अङ्गिरः-तमा पथ्याः अजीयः,
 2756
 अङ्गिरसः, 475; 1893; 2296;
 2709; 4386; 4429; 4430;
 4435; 4436; 4820
 अङ्गिरसाः भवेम, 1825
 अङ्गिरसु, 450; 2249
 अङ्गिरस्तमः, 460; 4050
 अङ्गिरस्तम, 3450
 अङ्गिरस्तमम्, 3146
 अङ्गिरस्तमाः, 2777; 4430
 अङ्गिरस्तमा, 2756
 अङ्गिरस्वत्, 3449
 अङ्गिरस्वान्, 2252
 अङ्गिरोभिः, 514
 अङ्गिरोभ्यः, 825; 4000
 अङ्गुलि, 3963
 अङ्गुल्यः, 4762
 अङ्गाभिर् अरुषेभिर् ईयते, 830
 अचक्रया यत् स्वधया, 1851
 अचितम्, 4745
 अचितं ब्रह्म युवानः, 837
 अचित्तिः, 2768
 अचित्ती, 2774
 अचित्रम्, 2296
 अच्छा, 836; 1309; 1314;
 1824; 1844; 1930; 2237;
 2303; 2650; 2657; 2695
 अच्छावाक्, 1280
 अच्छिद्रा गात्रा, 849
 अजः- एकपात्, 4432
 अजः पुरः नीयते नाभिरस्यानु
 पश्चात् कवयो यन्ति रेभाः,
 851
 अज एकपात्, 2303; 2698
 अज-एकपाद्, 2698
 अजकावम्, 2718
 अजघ्रुषी, 3507
 अजमायुः, 2801
 अजमीलह, 1870
 अजरोभिः, 2804
 अजस्य नाभौ, 4453
 अजस्रं ज्योतिः, 4832
 अजाः, 3171
 अजा इव, 1305
 अजामिभिः, 514
 अजामिम, 810
 अजायत, 4757
 अजाश्वः पूषन्, 4009
 अजाश्व, 824
 अजासः, 2667
 अजिरः न, 2321
 अजिरासः, 827
 अजीगः, 2321
 अजो भागः, 4390
 अज्म, 3460
 अज्मभिः, 3458
 अज्मसु, 503
 अज्ञात-यक्ष्मात्, 4813
 अञ्जते, 4032
 अञ्जसा शासता रजः, 825
 अञ्जसीनां स्तुतिम्, 4407
 अण्वं वितन्वते, 3970
 अण्व्यः, 3963
 अण्व्या धिया, 3982
 अतक्षत, 503
 अतप्त-तनूः, 4026
 अतस, 482
 अतसस्य धासेः, 1319
 अतापि घर्मो मनुषो दुरोणे,
 2749
 अति, 3984
 अति क्षपः, 3153

अति क्षिप्रेव विध्यति, 1833
 अतिजगती, 1823
 अतितस्थौ पवीरवान्, 4426
 अतिथिः, 2709
 अतिथि, 1866; 2656
 अतिथिग्व, 479; 527; 1851;
 3484
 अतिथिग्वम्, 2254
 अतिथिग्वस्य, 1289; 2287
 अतिथिग्वाय, 476; 816; 2672
 अतिथिनीः, 4436
 अतिथिम्, 890
 अतिद्विषः अन्या ऋतावरी स्वसुः,
 2317
 अतिघृति, 1823
 अति पर्षत्, 2789
 अतियाजस्य, 2305
 अतिरात्रे सोमयागे, 2802
 अति रोमाण्यव्यया सोमासो
 अत्यव्यया, 821
 अतिराक्वरी, 1823
 अतीर्णम्, 3538
 अतूतुजिम्, 2681
 अत्कम्, 2266; 4416; 4417
 अत्सः, 481
 अत्यः न, 3475; 3985
 अत्यः न वाजी, 1341
 अत्यः न हियानः, 4030
 अत्यं कलशे दश क्षिपः मृजन्ति,
 4028
 अत्यतिष्ठत् दशाङ्गुलम्, 4753
 अत्यथ, 3458
 अत्यष्टि, 1823
 अत्यान्, 1339
 अत्यासः कृत्वाः, 3992
 अत्रयः, 1897; 1912
 अत्रये, 525; 528; 538; 2747;
 3522; 3523
 अत्रा, 847; 2275

अत्रा पिता दुहितुः गर्भं आधात्,
 863
 अत्रा सरवायः सख्यानि जानते,
 4441
 अत्रिः, 887; 4802
 अत्रि, 475; 826; 2752; 3173;
 3448; 4808
 अत्रिणः रक्षसः, 4033
 अत्रिणम्, 503; 2304
 अत्रिम्, 1894
 अत्रिवत्, 1890; 1897; 1925
 अत्रेः इव, 3170
 अथर्युम्, 2644
 अथर्वणः वक्षः, 4415
 अथर्वणा, 4397
 अथर्वणि, 3111
 अथर्वन्, 2249
 अथर्वभ्यः, 2287
 अथर्ववत् ज्योतिषा दैव्येन, 4744
 अथर्वा, 497
 अथर्वाणिः, 3972; 4386
 अथा, 1312
 अथा नः शं योः अपो दधात्, 4388
 अथा नो वस्यसः कृधि, 3966
 अथेमे अन्य उपरे, 857
 अथो वयं भगवन्तो स्याम, 864
 अदः सलिले सुसंरब्धाः अतिष्ठत,
 4444
 अदक्षिणासः, 4428
 अदत्रया दयते वार्याणि, 1924
 अदब्धः, 4028
 अदब्धाः, 877
 अदात्, 2803
 अदाम्यः, 3997
 अदाशुरिः, 3455
 अदितयः, 2720
 अदितिः, 505; 1864; 2656;
 3117; 4383
 अदितिः सुपुत्रा स्वाहा, 2650

अदिति, 456; 470; 849; 1824;
 1841; 1876; 1921; 1925;
 2298; 3461; 4377; 4444
 अदितित्वे, 2719
 अदितिम्, 504; 1937; 2657;
 3133; 4771
 अदितेः, 889; 2771; 2773;
 4018
 अदितेः अनागान्, 1835
 अदितेः अष्टौ पुत्रासः, 4445
 अदितेः उपस्थे, 3982
 अदितेः गव्यूतिः उर्वी, 4018
 अदितेः दक्षः अजायत, दक्षात्
 अदितिः परि, 4444
 अदितेः पुत्रासः, 3128; 4832
 अदितेः वृष्णः, 4383
 अदिते, 2735; 2739; 4432
 अदितेरिव व्रतम्, 871
 अदष्ट, 4744
 अदष्टहा, 897
 अदष्टाः, 896
 अदेवयुः, 3567 :
 अदेवयून्, 4400
 अदेवाः शत्रुः, 3493
 अद्वि तृणम्, 864
 अदभुतम्, 875
 अदभुत्, 3155
 अदभ्यः, 3997
 अद्य, 481
 अद्यसत्, 810
 अद्य-सत्, 3453
 अद्यसघाय, 3450; 3453
 अद्य, 875
 अद्य इदं अनुगच्छथ, 845
 अद्य नः गाधं उर्विया सुविद, 4785
 अद्या, 852; 1817; 1925; 2299;
 2300; 2309
 अद्या च सर्वतातये श्वः च सर्वतातये,
 2309

- अद्या चित् नू चित् तत् अपः नदीनाम्, 2266
 अद्याद्या श्वः श्वः, 3498
 अद्या ममार सः ह्यः समान, 4422
 अद्युत्ये, 529
 अद्रयः, 2289; 3521
 अद्रयः त्वा वप्सन्ति, 4023
 अद्रयः न, 4450
 अद्रयः मध्वः, 3484
 अद्रिः, 1912; 2705
 अद्रि युञ्जे, 1309
 अद्रि रुजेन धनिनम्, 1825
 अद्रि, 2289
 अद्रिगुः, 1325
 अद्रिजाः, 1867
 अद्रिम्, 1309; 1845; 4784
 अद्रिवः, 815; 819; 1910;
 2278; 2281; 2774; 3994
 अद्रुहा, 1876; 2744
 अद्रेः, 2676
 अद्रेः सूनुः, 4396
 अद्रोघः न, 2245
 अद्वयाः, 891; 3128
 अद्वयाविनः, 843
 अधः क्षरन्तीः आपः पृथिव्या दिवो
 जनितारं विदुः, 2694
 अधः स्वित् आसीत् उपरि स्वित्
 आसीत्, 4795
 अध यत् श्येनः द्यौः अव अस्वनीत्,
 1852
 अधस्पदा, 3093
 अधा, 2682
 अधि ब्रध्नस्य अद्रयः, 3086
 अधिभोजना, 2287
 अधिवस्त्रा, 3154
 अधिषवण, 457; 458
 अधोक् स्तर्यः दंसुपत्नीः, 1843
 अधिगुः, 3144
 अधिगुः जनः, 3559
 अधिगु, 529
 अधिगुम्, 3116
 अध्वनः, 2248; 3493
 अध्वन यान्तः, 3543
 अध्वर, 447; 1280; 1322; 3519
 अध्वरम्, 426; 516; 821
 अध्वरश्रियः, 3086
 अध्वराणाम्, 3578
 अध्वरीयसि, 1280
 अध्वरे, 1320; 1901
 अध्वर्युः, 3519
 अध्वर्युः वेति, 3576
 अध्वर्यु, 466; 847; 1280;
 1283; 1879
 अध्वर्योः हस्तात्, 1340
 अनक्षासः, 4017
 अनग्नित्रा, 849
 अनग्निदग्धाः, 4387
 अनत्, 862
 अनपस्फुरन्तीम्, 1869
 अनपावत्, 4749
 अनभीशुः, 1861
 अनयः दीद्यानः दिवः अग्ने बृहता
 रोचनेन, 2232
 अनर्वा, 894; 2673; 2707
 अनवीणिः, 1925
 अनवीणम्, 467; 2790
 अनर्शदातिम्, 3570
 अनर्शिनम्, 3163
 अनर्शरति वसुदां उपस्तुहि, 3570
 अनवः, 2666
 अनवि, 3115
 अनवऽब्रवः, 4455
 अनश्वः, 1861
 अनसः खे, 3554
 अनसा, 1338
 अनस्, 1854
 अनस्वन्तः, 813
 अनाकृतः, 830
 अनागाः, 2769
 अनागास्त्वे, 2720
 अना जनः, 3461
 अनाधृष्टाभिः अतिभिः, 3579
 अनानत, 2278
 अनानुदिष्टः, 4813
 अनारम्भणे, 2804
 अनासः, 1903
 अनासः दस्यून् अमृणः, 1903
 अनितभा, 1929
 अनिन्द्यः वृजने जागृहि, 4026
 अनिपद्यमानम्, 4825
 अनिराम्, 2751
 अनिल, 4819
 अनीक, 1848
 अनीकम्, 1831; 2645
 अनीके, 4041
 अनु, 3115; 4751
 अनु अविन्दन्, 2758
 अनु घ्नन्, 4400
 अनुऽपथाः, 1927
 अनुप्रभूषतः, 3984
 अनुमते, 4426
 अनुमत्याः, 4819
 अनुयाज, 4419
 अनुरीयते धृतम्, 502
 अनुष्टुतिम्, 3509
 अनुष्टुप् सावित्री, 1946
 अनुष्टुभं अनु चर्चुर्यमाणम्, 4793
 अनुष्टुया कृणुहि अह्वयाण, 1829
 अनुऽसत्यम्, 1328
 अनुस्वापम्, 3567
 अनूक्य, 4815
 अनूचानः ब्राह्मणः, 3491
 अनूचीना जीविता, 1876
 अनूपा, 4403
 अनूपे अक्षाः, 4050
 अनृतस्य प्रयोता, 2769
 अनृताः, 1830
 अनेद्यः, 870
 अनेहः, 3130; 3162
 अनेहसः वः ऊतयः सु ऊतयो वः

ऊतयः, 3461	अन्यस्य, 827	अपां ऊर्मिं सचते, 4030
अनेहसम्, 3471	अन्यस्य इव इह तन्वा विवेष, 1303	अपां गर्भः, 2657
अनोनुवः, 3516	अन्यस्य चित्तं अभि संचरेण्यम्, 875	अपां गर्भम्, 1311
अन्तः, 1353	अन्यस्याः अरात्याः, 4023	अपां जग्मिः निचुम्पुणः, 3560
अन्तःऽपथा, 1927	अन्यस्याः वत्सं रिहतां मिमाय, 4401	अपां दुरोगे समिध्यसे, 1328
अन्तः पश्यन्ति, 1296	अन्यस्याः वयायाः अतिथिं पश्यत्, 4793	अपां नपातम्, 1320; 2694
अन्तः योना मातुः, 862	अन्यस्याः वत्सं रिहती मिमाय, 1354	अपां नपात्, 451; 832; 1302; 2302; 4405
अन्तः सन्तः, 2323	अन्यां इषं उरुधाराम्, 3072	अपां न्ययनं समुद्रस्य निवेशनम्, 4805
अन्तकम्, 524	अन्येन पश्यन्, 2242	अपां फेनेन, 3122
अन्तमः, 3088	अन्येन मदाहनो याहि तूयम्, 4382	अपां मध्ये, 2774
अन्तमेभिः, 870	अपः, 1320; 1868; 1921; 2657; 3123; 3164; 3968	अपां रेतोसि, 3452
अन्तरः, 1306	अपः अर्णा, 1336	अपा, 1857; 2681
अन्तरिक्षम्, 843; 1949	अपः ओषधीः, 4425	अपाकचक्षसः, 3528
अन्तरिक्षाणि, 3095	अपः गाः युवसे सं इन्दून्, 2285	अपाकाः, 523
अन्तरिक्षे, 3983	अपः गाः वसानः, 3989	अपाङ्, 863
अन्तरीयसे युष्मांश्च देवान् विश आ च मतान्, 1824	अपः दक्षिणतः, 2268	अपाचीः अपराः अपेजते, 1923
अन्तरैः चक्रैः, 2319	अपः वसिष्ट, 3964	अपाची, 3158
अन्तर्हृदा मनसा पूयमानाः, 1880	अप आवः, 2755	अपाच्याः, 3158
अन्तिवामा, 2759	अप ऊर्णुहि चक्षुः, 4445	अपादम्, 1908
अन्ति सत् प्रूत वां अवः, 3522	अपगूलहम्, 1630	अपाद्, 837; 2313
अन्धः, 1847; 2772; 4000	अपचन्त, 865	अपाम्, 867; 1310
अन्धं मामतेयम्, 834	अपच्यवम्, 458	अपाला, 3552; 3553
अन्धसः, 2775	अप द्वारा मतीनाम्, 3971	अपिधान, 848
अन्धं श्रोणम्, 4399	अप नः शोशुचत् अघम्, 512	अपिशर्वी, 1321
अन्धसः, 3126; 3172; 3503; 3556	अपनुदस्व मृधः, 1344	अपि शर्वी, 3075
अन्धसा, 1844; 3995	अपपित्वम्, 3076	अपीच्यम्, 501
अन्धस्, 867	अपभरतम्, 4426	अपीवृता अप ऊर्णुवन्तः अस्थुः, 895
अन्धे चित् तमसि, 514	अपर्वन्, 1843	अपूपवन्तम्, 1348
अन्धेन तमसा, 4751	अपवय, 4796	अपूर्व्य, 3140
अन्नमय कोश, 1859	अपयोः, 4410	अपेजते, 1923
अन्नैः, 1345	अग्नीरवान्, 4426	अपो वसानाः, 866
अन्यः, 4807	अपवृक्तः, 3540	अपो व्ययति, 2777
अन्यत् अद्य कर्वरं अन्यत् श्वः; असत् च सत्, 2262	अपश्यं गोपां अनिपद्यमानम्, 862	अन्त्यस्य, 810
अन्यथा, 2270	अपश्यताम्, 2691	अन्वानः, 1832
अन्यद् अन्यद् चरतः, 1295	अपसम्, 431	अन्वानवत्, 3578
अन्यस्तेषां परिधिः अस्तु, 812	अपसि, 1309	अप्याः, 2301; 2698
अन्यस्मिन् यूधे, 1355	अपस्याम्, 2712	अप्या, 4774
	अपस्युवः शतं धाराः, 3995	

अप्रति, 2678
 अप्रामि-सत्यं मघवन्, 3497
 अप्रायुधिः, 3149
 अप्सः, 4765
 अप्सः न, 3454
 अप्सरसः, 2690; 2692; 4022
 अप्सरसु, 452
 अप्सराः, 4764
 अप्सरा, 4764
 अप्ससु, 3454
 अप्सु, 454; 1309; 2282
 अप्सु अग्निम्, 1949
 अप्सु-अन्तरा, 518
 अप्सु गिरिष्ठाः अंशुः, 3999
 अप्सुजित्, 4048
 अप्सु सूर्ये, 3509
 अफाणयत्, 3515
 अबुध्नेषु रजःसु, 3532
 अब्जाः, 1866
 अब्जित्, 1293
 अब्रह्माणः, 2680
 अभयं ज्योतिः, 1297
 अभवत्, 4030
 अभि असि, 1831
 अभि-आवर्तिते, 2263
 अभि क्रन्दन्ति हरितेभिरासभिः,
 4761
 अभिगाय, 3137
 अभिजु, 2648
 अभिजु नमस्यं नमस्यन्, 493
 अभि जयांसि पार्थिवा वि तिष्ठसे,
 1890
 अभि तृणति, 3581
 अभिद्यवः, 1329
 अभिद्यवे, 3528
 अभिद्रोहम्, 2774
 अभिधारण, 1282
 अभिधुक, 808
 अभिन्ने खिल्ये, 2265
 अभिपित्वे, 3075

अभिषू, 2270
 अभि प्र गायत, 3974
 अभि यद् वां विश्वप्स्यः जिगाति,
 2751
 अभि योनि अयः हतम्, 4023
 अभिराष्टः, 4822
 अभिवृत्य सपत्नान्, 4822
 अभिशसा, 4816
 अभिशस्तिम्, 1885
 अभिशस्तेः, 2659
 अभिषाचः, 2698
 अभि सव्येन प्र मृषा, 3542
 अभिस्वर धन्वा पूयमानः, 4040
 अभिस्वन्ति, 859
 अभी, 1856
 अभीक, 540
 अभीके, 4422
 अभीके चिद् लोककृत्, 4799
 अभीक्षणम्, 1337
 अभीदः, 861
 अभीवर्तः, 4822
 अभीशुष्यः, 4762
 अभीषवः, 2336
 अभ्यञ्जम्, 3536
 अभ्यर्घ-यज्वा, 2300
 अभ्यावर्ती, 2264
 अभ्येनं वज्र आयसः, 496
 अभ्र औ अपः, 1923
 अभ्रातेव, 810
 अभ्रेण, 1949
 अमंहत्, 3490
 अमतिः, 487
 अमतेः, 4413
 अमतेः इत्, 1911
 अमत्रः, 1340
 अमर्त्यो मर्त्येन सयोनिः, 862; 864
 अमर्मणः, 2262
 अमवती, 874
 अऽमाजुः चित् भवथ युवां भगः
 अनाशोः, 4410

अमाजूः, 1291
 अमा ते तुभं वृषभं पचानि तीव्रं सुतं
 पञ्चदश निषिञ्चम्, 4400
 अमात्, 4040
 अमित्रहा, 4820
 अमित्रिया, 3161
 अमिनः सहोभिः, 2255
 अमिनती, 810; 1876
 अमीवहा, 2724
 अमीवाः, 894; 2704
 अमीवा, 4814
 अमीवा दुर्णामा, 4814
 अमीवाम्, 2751
 अमृतः, 4024
 अमुष्य, 3168
 अमूरः, 2656
 अमूर, 3525
 अमूराः, 490; 493; 2712
 अमृतं मे आसन्, 1328
 अमृतत्वम्, 1886
 अमृतम्, 889
 अमृतस्य, 876; 2732
 अमृतस्य गिरः, 2306
 अमृतस्य घाम, 4036
 अमृतस्य नहुषः हवं सूरः, 808
 अमृतस्य नाभिम्, 1305
 अमृतस्य निधिः, 4833
 अमृतस्य भागम्, 859
 अमृतस्य सूनवः, 2306
 अमृतानाम्, 2652
 अमेनान् चित्, 1905
 अमेभिः, 2695
 अम्बरीष, 454
 अयः शिप्राः, 1861
 अयः शीर्षाः, 3575
 अयं अग्निः, 2234
 अयं त्रिधातु दिवि रोचनेषु त्रितेषु
 विन्दत् अमृतं निगूलहम्, 2276
 अयं दीर्घाय, 3121
 अयं मे हस्तः भगवान्, 4427

अयंसत, 821	अराव्यः, 3495	अकैः, 894; 1837; 2236
अयण्वनः, 3162	अराव्यो, 2683	अकैः अनुषाणः, 4378
अयण्वान्, 463	अरिः, 836; 4404	अर्चा, 1932
अयसः न धाराम्, 2235	अरित्र, 828	अर्चनानसम्, 1938
अयस्, 2235	अरिघायसो गाः, 812	अर्चिः, 4390
अयस्यः, 4434	अरिप्रम्, 2714	अर्जुनं अव्ययं वारम्, 4012
अयस्मयः, 1905	अरिप्राः, 2779	अर्जुन सारमेय, 2724
अया चित्तो विपा अनया, 4005	अरिप्रा, 3107	अर्जुनि, 3072
अयातुः साधन् ऋतेन, 2694	अरिष्ट-ग्रामाः, 871	अर्जुन्योः, 3072
अया ते अग्ने समिधा विधेम, 1829	अरिष्टनेमिम्, 4828	अर्जुनस्य, 3121
अया वीती परि भव, 3998	अरिष्टान्, 2789	अर्णः, 808; 1843; 2736
अयास्यः, 485; 3990	अरिषण्यन्, 486	अर्णवः, 4382
अयुद्धः, 3454	अरुणऽप्सुः, 3524	अर्णवम्, 1346
अयोदंष्ट्रः, 4743	अरुणप्सुम्, 1945	अर्णसो मध्ये, 842
अयोध्या, 454	अरुणः सुपर्णः, 4405; 4422	अर्णसि, 879
अयोहतं योनिम्, 3961	अरुण्यः गावः, 3171	अर्धनः विसृजति, 474
अयोहनुः, 2331	अरुषः, 4396	अर्ध इत् अस्य, 2266
अरक्ष, 1952	अरूषं रूपं वसानाः, 2790	अर्ध देवम्, 1869
अरज्जुभिः, 2766	अरुषम्, 531	अर्बुद, 476
अरद्वे, 3459	अरुषस्य, 502	अर्बुदम्, 1289; 3166; 4761
अरणः, 2338; 2652	अरुषा वयः, 1939	अर्बुदस्य, 3164
अरणस्य, 2651	अरुषाय, 2751.	अर्यः, 492; 2250; 2270; 2676;
अरणाः इव, 3073	अरुषासः, 2664; 2790	2695; 2716; 2746; 2781;
अरण्यानी, 4806	अरुषी हरितः, 446	2796; 4749; 4837
अरण्योः, 2644	अरुष्यति अमृतात् इव जन्मनः,	अर्यः अदाशुषः गयम्, 3980
अरतिः, 814	4823	अर्यः गयं महमानं विदाशुषे, 3149
अरत्नयः, 3540	अरेपसः, 1928	अर्यः विदुरः अपि द्यौत्, 1828
अरपः, 4410	अरेपसा तन्वा नामभिः स्वेः, 885	अर्यः शत्रोः, 2716
अरमतिः, 2695; 2701	अरेपसौ, 1925	अर्य, 3480
अरमतिम्, 2701	अर्कः, 3551	अर्यणावतः, 4409
अरम्, 2655; 3558	अर्कः त्रि-घातुः, 1328	अर्यमणम्, 504; 880; 1825
अराणां चरमः न, 3137	अर्कं जुह्वा, 484	अर्यमन्, 445; 457; 465; 469;
अरातयः, 3110	अर्क, 1328; 2708	505; 506; 822; 1297;
अरातिम्, 1828	अर्कम्, 860; 2323; 2706;	1856; 1876; 2299; 2703;
अरातीः, 2250; 2791	2789; 3557	2706; 2707; 2735; 3133;
अराधसं श्वानं अपहता, 4046	अर्कं शोकैः, 2236	3154; 3461; 4436; 4804;
अरायि, 4811	अर्कसातौ, 880; 2256	4832
अरावा, 2730	अर्किणः, 436	अर्यमा, 4004
अरावा चन मर्त्यः, 3158	अर्केभिः, 436	अर्यम्, 1849
अराधीत्, 4019	अर्केषु, 881	अर्यम्णः, 3462

- अर्यम्यम्, 1950
 अर्ये रुशमे पर्वारवि, 3481
 अर्वतीभिः, 4376
 अर्वदिषः, 2279; 2779; 3556
 अर्वन्तः, 2698
 अर्वः, 2702
 अर्वः, 2265; 2732
 अर्वक् अवसा, 2763
 अर्वचीना, 3143
 अर्वविति, 1939; 3484; 4006
 अलक्ष्मीघ्न, 4811
 अलातृणो, 1333
 अलिनासः, 2665
 अलिप्सत, 896
 अवः, 2773; 4799
 अवः परेण, एन अवरेण, 858
 अवः पश्यन्ति, 498
 अवः विदः, 3978
 अवंशात्, 2733
 अव-ईमहे, 2733
 अव उभियः वृषमः क्रन्दतु द्यौः,
 1932
 अवघ्नती, 896
 अवतं न वंसगः, तातृषाणो न
 वंसगः, 815
 अवतम्, 3521
 अवतान् इव, 3498; 4398
 अवते, 1840
 अवत्रिका, 4424
 अवत्सार, 1918
 अवदान, 1282
 अवद्यात्, 889; 2658
 अवद्यानि, 2323
 अव द्रके, 4426
 अवनयः, 1950; 4762
 अवनयो न रक्षः रिशादसः, 891
 अवनीः, 485; 2769
 अवमं सः, 519
 अवमस्याम्, 2751
 अवमाय, 1303
 अवमीत् गौर एतत्, 1879
 अवमे, 516; 889
 अवयज, 1823
 अवयात-हेलाः, 876
 अवयुनम्, 2258
 अवरः, 4748
 अवरेण, 2242
 अव शमशा रुघद्वाः, 4775
 अवसा, 4409
 अवसा तस्तधाने, 4791
 अवसाय पद्धते रुद्र मूलय, 4820
 अवसे, 2703
 अव स्मृधि पितरं योधि विद्वान पुत्रः
 यः ते, 1885
 अवस्यवे, 1284
 अवस्यु, 1906; 1942
 अवस्युवः, 3990
 अवातः स्वघया तत् एकं आसीत्,
 4795
 अवा रथम्, 1911
 अवारम्, 2315
 अविः, 2733; 4022
 अविः स्वः कृणुते गृहते बुसं सः
 पादुः अस्य निःऽनिजः न मुच्यते,
 4403
 अविघवाः, 4394
 अविभिः, 1303
 अविवासताम्, 2807
 अविष्यवे, 894
 अविहर्यतक्रतोः, 486
 अवुकः वाजी त्वां याति, 2233
 अवुकं छदिः, 3156
 अवुकम्, 2773
 अवोचाम निवचनानि, 894
 अवोदेवम्, उपरि मर्त्यम्, 3133
 अवोभिः, 889
 अव्यः वारे, 3973
 अव्यः वारोभिः, 3978
 अव्यं वारम्, 4043
 अव्यनत्, 4789
 अव्ययं वारं समया अर्षीसि, 4028
 अव्ययम्, 4030; 4044
 अव्यया, 4000
 अव्ययी, 4014
 अव्याः वारम्, 4020
 अव्युष्टा इन्नु भूयसीरुषासः, 1298
 अव्ये, 4011
 अव्यो वारं विधावसि, 3976
 अव्रतः, 3567
 अव्रतं दस्युं साह्वांसः, 3989
 अशत्रुरिन्द्र जज्ञिषे, 4799
 अशत्रो, 3542
 अशस्तिहा, 3570
 अशिपदाः भवन्तु, 2719
 अशिवः, 4792
 अशुषं अग्निम्, 879
 अशेषसः, 2645
 अश्मनः, 1279
 अश्मन्, 2722
 अश्मन्मयीनां पुराम्, 1855
 अश्महन्मभिः, 2804
 अश्मा, 1922
 अश्याम तत् साप्तम्, 1293
 अश्रातः, 4827
 अश्रीरः इव जामाता, 3079
 अश्वं इत् गाम्, 3525
 अश्व, 447; 2750
 अश्वजित्, 1293
 अश्वत्थ, 4767
 अश्वत्थम्, 822
 अश्वथः, 2287
 अश्वपते, 3140
 अश्वबुध्नाः, 4379
 अश्व-मघा, 2750
 अश्वमेघ, 1899
 अश्वमेघस्य, 1899; 1900
 अश्वमेघाय, 1899; 1900
 अश्वमेघे, 1899; 1900
 अश्वम्, 4834
 अश्वयुः, 1857; 3536

अश्वराघसः, 4397	अश्व्ये, 2661	असुन्वतः, 3499
अश्ववत्, 4002	अश्व्यैः, 2661	असुरैः, 465; 487; 1280; 1900; 1925
अश्व-सूनुते, 1945	अष्टकर्णः, 4430	असुर, 879; 1880; 3551.
अश्वस्य अत्र जनिम्, 1303	अष्टपदी, 864; 869	असुरस्य, 2653
अश्वस्य चित्, 2236	अष्टापदीभिः, 1284	असुरस्य मायया, 1937; 4824
अश्वाः, 1318; 2334; 2662; 4022	अष्टापदीम्, 3529	असुरहा, 4820
अश्वाः च उभयादतः, 4757	अष्टा सहस्रा, 3081	असुराः, 3157
अश्वा, 880	अष्टि, 1823	असुरा, 3151
अश्वा इव, 1874	अष्टीवद्, 4815	असुरान्, 4420
अश्वानाम्, 1896	अष्टीवन्तौ कुल्फौ, 2718	असुर्यः, 3576
अश्वान्, 517	असंदिनम्, 3579	असुर्य अस्य तं वर्णम्, 4015
अश्वान् घूर्ष, 1930	असतः, 4444	असुर्यम्, 2741
अश्वजनि, 2337	असत् च सत् च, 4377	असुर्यस्य, 2677
अश्वाय, 3558	असत्याः, 1830	असुर्या इव जञ्जती, 874
अश्वायते, 2280	असद् वदन्तम्, 2806	असुर्याणि, 1868
अश्वायन्तः, 2686	असपत्नः, 4822	असूते सूते रजसि निषत्ते ये भूतानि सं अकृण्वन् इमानि, 4453
अश्ववती, 2708; 4767	असमनाः, 827	असो यथा नः, 2271
अश्ववत्, 2784	असश्चतः, 4019; 4031	अस्कृधोयु, 2326
अश्विनः, 3164	असमा, 2324	अस्तं भरन्ती, 3554
अश्विना, 504; 508; 841; 1835; 1921; 2711; 2720	असमाति, 4423	अस्तभ्नाः, 4422
अश्विनी, 1921	असमातिम्, 4426	अस्तभ्नात् सिन्धु अर्णवम्, 1350
अश्विनौ, 431; 450; 464; 473; 2708; 2754; 3448; 4025; 4391; 4392	असमातिषु, 4427	अस्तम्, 1349; 1888
अश्विन्, 885	असामि, 4397	अस्तावि पूर्व्यम्, 3483
अश्विभिः, 2279	असिकनीः, 3138	अस्ति इदं अधिमन्थनम्, 1331
अश्विभ्याम्, 861	असिकनीं एति रुशतीं अपाजन्, 4374	अस्ति ज्यायान् कनीयसः उपारे, 2768
अश्वेषितम्, 3460	असिकनी, 4448	अस्ति हि वः सजात्यं रिशादसो देवासो अस्त्याप्यम्, 3156
अश्वैः, 2751	असिकन्याम्, 1840; 3137	अस्तु, 4021
अश्वो न वाजी, 2749	असितं अव्ययन् वस्म, 1836	अस्तेव, 2321
अश्व्यः, 462; 2661; 3459; 3504	असिन्वती, 4450	अस्थन्वन्तम्, 854
अश्व्यम्, 526; 2781	असिन्वती वप्सती भूर्यन्तः, 4450	अस्थभिः, 500
अश्व्यस्य, 3148	असिन्वन् अत्रि जिह्वया वनानि, 4450	अस्थूरि नो गार्हपत्यानि, 2248
अश्व्या, 2661	असिन्वन् दंष्ट्रैः पितुः अत्रि भोजनम्, 1287	अस्नातारा, 1855
अश्व्यानाम्, 2661	असिन्वा, 4751	अस्यः, 1894
अश्व्यानि, 2661; 3168	असुतानाम्, 3501	अस्मद्-रयक्, 2777
	असुनीतिः, 4425	अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयि.दाः, 4415
	असुनीते मनो अस्मासु धारय, 4425	

- अस्माकं अर्घम्, 1857
 अस्माकं पितरः, 1824
 अस्मे आरात् चित् द्वेषः सनुतः युयोतु, 2285
 अस्मे प्रयन्धि मघवन् ऋजीषिन्, 1340
 अस्मै, 4749
 अस्मै अरमन्त देवीः, 1356
 अस्य केतवः उत, 3116
 अस्य वासा उ अर्चिषा, 1895
 अस्य वेदधः, 3154
 अस्य हनवः, 3496
 अग्निध, 505
 अहः, 2748
 अहः अहः जायते, 4420
 अहं च त्वं च वृत्रहन्, 3499
 अहं पूर्वः, 885
 अहंसन्, 3497
 अहना, 809
 अहनि, 809
 अहनी, 4449
 अहनी चक्रिया इव, 888
 अहन्, 890
 अहन् त्रिः, 1313
 अहन्यः, 895
 अहभ्यः, 2769
 अहम्, 1868
 अहर्दृशः, 3506
 अहर्यथाः, 4766
 अहर्यम्, 3488
 अहर्विदः, 431
 अहस्तं इन्द्र स पिणक् कुणारुम्, 1333
 अहा च, 2741
 अहानि इव वासराणि, 3466
 अहा वि, 1951
 अहिः, 2695
 अहिः-बुध्यः, 2296; 2703
 अहि वृत्रम्, 2256
 अहि, 461; 478; 484; 2297
 अहिगोपाः, 462
 अहिना, 4785
 अहिबुध्यः, 1876
 अहिमानवः, 877
 अहिम्, 1844; 1902; 1903; 3084
 अहिर्बुध्यः, 890; 1914
 अहिर्बुध्य, 1299; 2302
 अहिर्बुधम्, 2695
 अहिशुष्म, 1908
 अहीशुवः, 4806
 अहीषुवम्, 3164; 3166; 3530
 अहूमहि, 2278
 अहेम, 2754
 अहेलता, 2754
 अहोरात्र, 4836
 अहनवाय्यम्, 3456
 अहनां सुदिनत्वे, 2772
 अहनाम्, 889
 अह्नयः, 3517
 अह्नये, 4807
 आ अक्रमीत्, 4835
 आ-अतान्, 2325
 आ अरवेषु, 3516
 आ इन्द्रस्य हार्दिः, 4027
 आकूतिः, 4838
 आकेनिपासः, 1871
 आखण्डल, 3126
 आखण्डल प्रहृयसे, 3126
 आगः, 889; 1827; 1885; 2732; 2771
 आगत्या, 1345
 आगन्तन समनसः, 2711
 आ गहि, 825
 आग्नीध्र, 1280
 आघाटिभिः, 4807
 आघृणे सं सचावहै, 2308
 आङ्गिरसः, 2720; 4807
 आङ्गिरसस्य, 1865
 आङ्गिरसान्, 2270
 आङ्गूषम्, 483
 आङ्गूष्यं साम, 485
 आ च परा च, 862
 आ च परा च पथिभिः, 4825
 आ चरन्तं परा चरन्तम्, 4825
 आचरन्ती, 864
 आचिता, 2741
 आजगन्, 844
 आजत्, 499
 आ जनयन्त देवाः, 2238
 आजनि, 499
 आजभार, 2691
 आजौ = आजौ, 2763
 आजौ, 4436
 आजितुरे, 3485
 आजिपते, 3487
 आजिम्, 883; 2335
 आजिषु, 2765
 आजौ, 1839
 आज्य, 4797
 आज्यम्, 4756
 आज्याहुति, 1314
 आज्जनेन, 4394
 आणि, 1917
 आतपः, 1940
 आतुचि, 3157
 आतुजी, 2744
 आतुजे, 2684
 आ तु सिञ्च हरि ईं द्रोः उपस्थे
 वाशीभिः तक्षत अश्मन्मयीभिः, 4772
 आ ते कारो शृणवाम्, 1338
 आत् इत् घृतेन पृथिवी वि उद्यते, 866
 आत् इत् ते हर्यता हरी ववक्षतुः, 3118
 आत् ईम् हंसः यथा गणम्, 3985
 आत्मदा, 4790
 आत्मा, 4767

आत्मा जगतः, 531	2289; 2711; 2714;	आयसः, 481; 496
आत्मा ते वातः, 2770	3487; 3513; 4049	आयसी, 2785
आत्मा यक्ष्मस्य नश्यति पुरा	आपः चित् निदधा पदम्, 3579	आ यासीष्ट, 870
जीवगृध्रो यथा, 4767	आपः मातरः, 4393	आयुः, 846; 1352; 2713; 4415
आ त्वा रथं यथा ऊतये, 3508	आपथयः, 1926	आयुः तारि, 4425
आ त्वा विशन्तिन्दवः, 3558	आपथ्यो न, 487	आयु, 479; 1289; 3484
आदघ्नासः = आस्यदघ्नासः, 4443	आपनीफणत्, 1865	आयुधम्, 2713; 3095
आदर्दिरासः, 4450	आपयायाम्, 1327	आयुधानि, 1839
आदारिणम्, 3455	आपश्च मित्रं धिषणा च, 512	आयुभिः, 4000
आदित्य, 429; 445; 472; 1329;	आपान्तमन्युः, 4750	आयुम्, 2254
1825; 1866; 1879; 2766;	आपिः, 2773	आयुवते, 4022
3461; 3483; 4460; 4748;	आपित्वे, 3085	आयुषु, 3175
4768	आपो न, 3475	आ यूथेव क्षुमति पशवः अख्यत्
आदित्याः, 1297; 2318; 2699;	आपो न ओक्वयं सरः, 3471	देवानां यत् जनिमा अस्ति,
2711; 2720; 2736	आपो हि ष्ठा, 4380	1826
आदित्याः आंदेते, 2304	आप्त्यः, 519	आयोः, 512; 2325
आदित्या दानुनस्पती, 1306	आप्त्याः, 477; 4789	आयौ, 3482
आदित्यानाम्, 1356; 2719;	आप्यम्, 2762	आरया, 2307
3128; 3162	आप्री, 892; 2646; 4437	आरुजन्तः, 4454
आदित्यान्, 445; 2303; 3506	आप्री सूक्त, 1281; 4781	आरुजम्, 3455
आदित्यासः, 1925; 2720; 3156	आभगः, 823	आरुषीणाम्, 3489
आदित्येन नाम्ना, 4450	आभर वीरं पृतनाषहम्, 3569	आरोक्वः इव, 3448
आदित्येभिः, 2657; 2712	आभिः, 2262; 2780	आ रोदसी वसुना दम्, 2235
आदित्येषु, 3156	आभूषण्यम्, 1930	आक्षः, 3524
आदित्यैः, 3169	आभोगम्, 2785	आक्षे श्रुतवीणि, 3526
आदिशे, 3979	आमः, 4026	आर्जीक, 3104
आदु ब्रुवाते मिथुनानि नाम, 1353	आमत्रेभिः सिञ्चता मद्यमन्धः,	आर्जीकात्, 3502; 4054
आद् इत्, 3098	1288	आर्जीकीया, 3104
आदृत्या, 3504	आमादः, आमऽअदः, 4744	आर्जीकीया, 3104; 4448
आघवः, 4399	आमासु, 1306	आर्जीकीये, 3502
आघून्वते शिक्षन्, 4016	आयति, 896	आर्जीके, 3104; 3502
आध्यात्मिक, 869	आ यत् सेदधुः ध्रुवसे न योनिम्,	आर्जीकेषु, 3502
आनत्, 851	2749	आर्जुनेयं कुत्सम्, 3072
आनन्दाः, 4055	आयने ते परायणे दूर्वा रोहन्तु	आर्जुनेयम्, 529; 1850
आनव, 3115	पुष्पिणीः, 4805	आर्जुनेयाय, 2670
आनवे तुर्वशे, 3085	आयवः, 3117; 4446	आर्त्नी, 2334; 2335
आनुषक्, 3453; 3454; 4823	आयवः सोमासः, 4051	आर्य, 476
आ नो भर दक्षिणेन, 3541	आयवस्, 3097	आर्यस्य, 2665
आन्त्र, 4815	आयवे, 3124; 4417	आर्याः, 2689
आपः, 1296; 1310; 1340;	आयवे मनवे च, 3124	आर्या, 2314

आयाणि, 2260; 2762
 आयायि, 482; 537; 2253; 2262
 आष्टिषेणः, 4768
 आलाक्ता, 2337
 आ व ऋज्जस ऊर्जा व्युष्टिषु, 4449
 आवयाः, 847
 आवर्तयामः, 4424
 आवह, 4772
 आ वा दधातु निर्वर्ततेः उपस्थे, 2805
 आश वः, 3461
 आशवः, 827; 3472; 3572
 आशसा, 4816
 आशाः, 1307
 आशिरम्, 820; 3161; 3512
 आशिषः, 883
 आशीः, 3096; 3513
 आशु, 1279
 आशुभिः, 3472
 आशुशुक्षणि, 1279
 आशून् इव, 4436
 आश्रुत्कर्णं श्रुधी हवम्, 439
 आश्वघ्नस्य, 4429
 आसङ्ग, 3168
 आसङ्गस्य, 3076
 आसदं चोदय, 3968
 आसभिः, 4449
 आसन्नाणासः, 2271
 आसा, 827; 2249
 आसिञ्चामि कुक्ष्योः, 3126
 आसीनः ऊर्ध्वा उपसि क्षिणाति,
 4401
 आसुतिम्, 2791
 आ सूर्या इव, 872
 आसूर्ये, 872
 आस्यम्, 4443
 आहवनीय, 460; 2251
 आहवनीय अग्नि, 1832
 आहवेषु, 2283
 आहतः, 1284
 आहुति, 460

इक्ष्वाकु, 4423
 इटतो रथम्, 4820
 इडा, इला, 460
 इडा, 814; 893
 इतः, 4024
 इतःऽअति, 4428
 इतराः, 2250
 इति वा इति मे मनो गामश्चं
 सनुयामिति, 4788
 इत् गम्भीरा विपासाः, 4429
 इत्था, 2312; 3158; 3574
 इत्थै, 810
 इदं-इदम्, 2734
 इदं ऊं इति, 1873
 इदं पदं अजनता गम्भीरम्, 1830
 इदं श्रेष्ठं ज्योतिषां ज्योतिः, 4820
 इदा, 3569
 इध्म, 1324; 2648; 4437;
 4438; 4781; 4782
 इनः, 2673; 2700
 इनुहि, 2244
 इनोति, 2235
 इन्दवः, 3471
 इन्दवे, 3511
 इन्दुः, 2273
 इन्दुः देवेषु पत्यते, 3991
 इन्दु, 3554
 इन्दुभिः, 2250
 इन्दो, 2723; 3967; 3968
 इन्द्राः, 844; 1885; 1905;
 2263; 2677; 2720; 2783;
 3513; 4762
 इन्द्रः अस्मान् अरदत्, 1338
 इन्द्रः इत् सोमपाः, 3077
 इन्द्रः ते विशः केवलीः बलिहृतः
 करत्, 4822
 इन्द्रः वरुणः, 3156
 इन्द्रः रमश्रूणि हरिता अभि पुष्पुते,
 4398
 इन्द्रं अतुष्टवम्, 1350

इन्द्रं अनुगमन्तु, 1860
 इन्द्रं न त्वा शवसा देवता वायुं
 पूणन्ति, 2236
 इन्द्र, 433; 443; 445; 453;
 469; 476; 477; 478;
 1336; 1339; 1342; 1344;
 1345; 1854; 1876; 1906;
 2283; 2286; 2310; 2326;
 2328; 2706; 2707; 2761;
 2765; 3544; 3961; 4429;
 4749
 इन्द्र इति, 3967
 इन्द्र-ज्येष्ठसाः, 2658
 इन्द्रतम, 886
 इन्द्रत्वोताः, 3133
 इन्द्रपानम्, 2714
 इन्द्रमातरो देवजामयः, 4810
 इन्द्रम्, 447; 2657; 2711; 3105
 इन्द्र-वायू, 429; 1871
 इन्द्रवायू, 453
 इन्द्रशत्रुः, 462
 इन्द्र-सारथिः, 1871
 इन्द्र से संयुक्त देवता, 430
 इन्द्रस्य जठरं प्रयन्ति, 4024
 इन्द्रस्य धाम्ने अरम्, 3981
 इन्द्रस्य सोमं जठरे यद् अदधुः,
 4015
 इन्द्रहृतिम्, 2271
 इन्द्राग्नी, 450; 1322; 1921;
 1950
 इन्द्राणी, 452; 1921; 4459
 इन्द्रा-पर्वता, 807; 819; 1349
 इन्द्रापूष्णोः, 846
 इन्द्राय, 438; 4027
 इन्द्राय साम गायत, 3568
 इन्द्रावरुणयोः, 447
 इन्द्रा-विष्णु, 840
 इन्द्रियम्, 2263
 इन्द्रियाय, 518
 इन्द्रियाय घायसे, 4030

इन्द्रे ओक्वम्, 819	इलावतीम्, 4041	ईर्मा, 1851; 4414
इन्द्रेण, 3169	इला शतहिमा, 1280	ईर्मा अन्यत् वपुषे वपुः चक्रं रथस्य
इन्द्रेण मित्रेण दिधिषेम गीर्धिः, 3564	इला, सरस्वती, मही, 831; 1887	येमधुः, 1939
इन्द्रेण एते तृत्सवः वेविषाणाः, 2666	इषः, 503; 1890; 2272	ईर्मान्तासः सिलिकमध्यमासः, 851
इन्द्रेण युजा तरुषेम वृत्रम्, 2716	इषः परीवृताः, 816	ईलते, 4438
इन्द्रो दिव इन्द्र ईशे पृथिव्याः, 4750	इषं, वृजनं, जीरदानुम्, 871; 878;	ईलयता, 897
इन्द्रो महना, 4436	882	ईला, 4782
इन्धान एवं जरते स्वाधीः, 4414	इषं स्वः च धीमहि, 2743	ईलानस्य, 1284
इन्वति, 448	इषम्, 884; 3522	ईलितः ईडित, 441; 1887
इन्वतु, 4835	इषवः, 2334	ईले, 424
इमः राजा इव, 3996	इषस्पतिम्, 3975	ईवत्, 3459
इमम्, 2257	इषा मदेम, 2740	ईवते ब्रह्मणे, 1828
इमानि चित्रा, 812	इषितं सवित्रा, 1305	ईशानः, 2663
इमे चिद् इन्द्र रोदसी, 1333	इषित सेनं, 4768	ईशानाय, 2775
इमे भोजा अङ्गिरसो विरूपा, 1350	इषिरः, 2697; 2791	ईशानकृत, 3483
इयं दक्षिणा, 812	इषिराः, 4436	ईशे, 2197
इयं मे नाभिः, 4429	इषिरां स्वधां पर्यपश्यन्, 4812	
इयं वः अस्मत् प्रति, 1931	इषु, 2337	उक्थ, 431; 435; 4797
इयं वेदिः, 863	इषुकृता इव, 887	उक्थ-भूतम्, 2693
इयक्षसि, 2294	इषुधिः, 2234; 2236	उक्थ-शुष्मान्, 4431
इयत्तिका, 897	इषो वा गृहे, 3154	उक्था, 1846
इयानः, 3475	इष्कर्तारम्, 3570	उक्थिनम्, 1348
इरावती, 1939	इष्कृतिः, 4766	उक्थे उक्थे, 2680
इरावती धेनुमती, 2793	इष्टाश्वः, 808	उक्थेषु आपजत्, 1855
इरावत् वर्तिः, 2746	इष्टेः पुत्रम्, 812	उक्थैः, 887; 2329
इरिणम्, 4408	इष्मिणः, 2728	उक्थैः आचुच्युर्लोमहै, 3112
इलः, 1282; 1314; 2231;	इह इह जाते यम्या सबन्धु, 1922	उक्षः, 3449
2647; 2714; 4437; 4837	इहा, 1856	उक्षणः, 3153
इलः पदे, 2231	इहेह जाता, 885	उक्षणयायने, 3153
इलस्पदे, 4760; 4837	इहेह मातरा, 2313	उक्षतं घृतेन, 2739
इला, 469; 814; 831; 1330;		उक्षन्, 3489; 4459
1915; 4439	ईक्षि, 2255	उक्षभिः, 2776
इला दुहे, 3161	ईक्षि हि वस्व उभयस्य राजन्, 2255	उक्षमाणे, 1876
इला धेनुमती, 3161	ईक्ष्यः, 892	उक्षाणः, 2251
इलाभिः, 890; 2741; 3164	ईजानम्, 4799	उक्षाणं पृथिनम्, 865
इलाम्, 2306; 2740; 2799	ईधे दिवः अग्ने ऊघन्, 4414	उक्षान्नाय, 3449
इलायाः पदे, 4373	ईम्, 848; 1922; 2285; 2736	उक्षितासः, 502
इलायाः पदे नाभा पृथिव्या अधि,	ईयते, 833	उखच्छित्, 1844
1331	इरिणम्, 891	उखा, 848; 1352
इलायाः पुत्रः, 1331	इरिणे, 3549	उग्र इन्द्र, 2679

- उग्रपुत्रे, 3507
 उग्रादेवम्, 466
 उग्रो यः शम्भः पुरुहूत तेन, 4413
 उच्चा-चक्रम्, 3521
 उच्चैःश्रवस्, 1303
 उच्छन्ती, 4409
 उच्छिष्टम्, 458
 उज्जातम्, 3499
 उत अमृतत्वस्य ईशानः, 4754
 उत ग्नाः अग्निर् अघ्वर, 1833
 उत जारिषुः, मा उत जारिषुः, 825
 उत त्वं वीरं अवसे हवामहे, 3547
 उत द्विर्वा अग्निः सहोभिः, 2255
 उत पव्या रथानां अग्निं भिन्दन्ति
 ओजसा, 1926
 उत प्र गाय गणे आ निषद्य, 2273
 उत स्वराजः अदितिः, 2742
 उताधीतं विनश्यति, 875
 उतो समस्मिन् आ शिशीह नः वसो,
 3141
 उत् ईरयति, 3538
 उत्-ईरणाः, 271
 उत् उ ज्योतिः अमृतं विश्वजन्यं
 विश्वानरः सविता देवो अश्रेत्,
 2757
 उत्तमः घासिः, 4028
 उत्तमम्, 3980; 4820
 उत्तमा ते मघवन् नकिर्तु न, 870
 उत्तमे पदे, 3479
 उत्तरे युगे, 4444
 उत्तान पदः, 4444
 उत्तानयोः, 863
 उत्तिष्ठन् ओजसे, 3529
 उत्सं कबन्धं उद्विणं दुदहे, 3102
 उत्सधिम, 504
 उत्सम्, 502; 2277
 उत्सस्य मध्ये हितं पदं वेः, 4375
 उत्तानाम्, 1882
 उदक, 866
 उदक्, 3158
 उदतिष्ठः विवस्वतः, 1893
 उदधिम्, 2785
 उदन्यजैव, 4776
 उदन्यु, 1932
 उद-पुतम्, 1940
 उदयनीय, 1879
 उद-व्रजे, 2287
 उदान, 1851
 उदारथिः, 892
 उदारिया, 1285
 उदिता सूर्यस्य, 1943
 उदोजस, 4767
 उद् उ देवः सविता प्रति दोषं
 अस्थात्, 2331
 उद्गः, 2741
 उद्ग-इव, 3133
 उद्गाता, 1280
 उद्गात्, 466; 1879
 उदधितम्, 3478
 उदधित्, 3537
 उदधिदः, 1933
 उदधिदा, 4449
 उद्विणम्, 3102
 उद्री इव अवतः, 3472
 उन्नेता, 1280
 उप + अक्षरा, 2663
 उप गासि-वत्, 3541
 उपच्यवम्, 458
 उपजिह्विकाः, 1483; 3580
 उपजिह्विका, 4770
 उप द्यां स्कम्पथुः स्कम्पनेन, 2331
 उप नः, 3561
 उप प्रेत कुशिकाः चेतयध्वम्, 1350
 उपब्धिः, 2806
 उपब्दैः, 2806
 उपभृत्, 1889
 उपमम्, 3499
 उपमश्रवसः, 4408
 उपमश्रवस्, 4407
 उपमा, 3160
 उपमाते, 3495
 उपमात् इव, 2325
 उप मे, 3542
 उप मे रोचने दिवः, 3542
 उपरताति, 2716
 उपरम्, 1907; 2259
 उपरस्य, 518
 उपरा, 872
 उपराय, 2770
 उपरासः, 4387
 उपरासु, 813
 उपरिऽबुध्नान् वनिनः चकर्ष, 4445
 उपरिष्ठाज्ज्योतिः, 4804
 उपलक्षिणी, 4053
 उपवक्ता, 1833
 उपवक्ता इव, 2331
 उपवाकम्, 856
 उपविदा विन्दते वसु, 3145
 उपश्वासय पृथिवीं दिवं च, 2289
 उपसि, 4401
 उपस्तरण, 1282
 उपस्तुतम्, 3089
 उपस्तुताः, 3090
 उपस्तुतासः, 3090
 उपस्तुतिः, 3073
 उपस्थे निण्योः ऊघः सिषक्ति, 4376
 उपह्वये, 861
 उपाक, 1314
 उपासद्याय मीलह्वये, 2660
 उपो अयामि, 2781
 उपोगुः, 2782
 उपयंकरम्, 3071
 उपयानि हव्या, 2647
 उपयान् अभियान् दासा वृत्राणि
 आर्या च, 2268
 उपयाधिनम्, 3071
 उपयासः, 2646
 उपयेभिः, 889
 उपये यथा विदुः, 1933
 उभा, 1310

उभा कर्णाहिरण्यया, 3521	4765	उष्णिह्, 4815
उभा क्षयौ, 1297	उर्वश्यः, 2692	उसः पिता इव जाययायि यज्ञैः, 2245
उभे, 511; 2736; 4405	उवरिकम्, 2734	उसं रेजमानं अग्निम्, 4378
उभे अन्धसी, 2787	उर्वी गव्यूतिम्, 4028	उस्रयः, 4009
उभे कृष्णे, 1335	उर्वी, 2658; 2699; 2767	उस्राः, 3528
उभे जन्मनी, 830	उर्वी काष्ठा, 3539	उस्रिकम्, 895
उभे दर्वी, 1889	उर्वी गव्यूतिम्, 4023	उस्रियः, 4018
उभे द्यावा काव्येन विशाश्रये, 4013	उर्वी भवा, 893	उस्रियाः, 436
उभे रजसी, 2792	उर्वीम्, 2759	उस्रियाभिः, 4038
उभे विशौ नृचक्षा, 4013	उलूकः, 4817	उस्रियाभ्यः, 2252
उभौ अर्धौ, 1297	उलूकयातुम्, 2808	उस्रियायाः, 4429
उभौ वहतू, 2646	उलूखल, 457	उस्रियाषु, 1306
उ मे पुंस आहुः, 858	उशनस्, 1903; 1906; 3544	
उरणम्, 1289	उशानाः, 3103	ऊं शु णो, 1831
उराणाः, 2754	उशाना, 1850; 1903; 3104	ऊतयः, 502
उरुः कक्ष्यो न गाङ्ग्यः, 2280	उशाना काव्यः, 499; 3146	ऊतये, 3165
उरु, 2779	उशानाम्, 3104; 4412	ऊतिः, 3508
उरुकृत् उरु कृधि, 3529	उशाने, 3104	ऊतिभिः, 524
उरुक्रमः, 507	उशान्तः यन्ति वीतये, 3560	ऊतिभिः, 2678
उरुक्षयेषु, 4788	उशिज्, 3112	ऊती, 882; 1856; 2266; 4409
उरुगायः, 4000	उषतीः, 1283	ऊषः, 2322; 2797; 4376;
उरुगायम्, 2699	उषती, 4036	4405; 4428
उरुगायस्य, 1318	उषनस्, 477	ऊषः रोमशम्, 3162
उरुगायाय, 2794	उषने, 2257	ऊषनि श्रातम्, 4827
उरुचक्षाः, 2697	उषर्बुधः, 471; 2758	ऊधन्, 837
उरु ज्योतीषि, 4035	उषर्बुधम्, 1832	ऊधनिः, 4821
उरुज्रयः, 2704; 3172	उषसः, 508	ऊधर्न नग्नाः जरन्ते, 3078
उरु धारा इव दोहते, 3559	उषसः व्युष्टौ, 4378	ऊधस्, 1301
उरुब्जम्, 4022	उषसं अक्तुम्, 4432	ऊमाः, 1318; 1843; 2706;
उरु ष सरथं कः, 2256	उषसम्, 2711	4450
उरुष्यत्, 1317	उषसां उपस्थात्, 2739	ऊमासः, 871
उरुष्या, 507	उषस्, 459; 1854; 1876; 1943	ऊमेभिः, 1925
उरुष्या नो अघावतः समस्मात्,	उषा, 473	ऊरु, 4815
1898	उषासम्, 1882	ऊर्जः, 1889; 3451
उरूची, 2697	उषासा, 471; 2710	ऊर्जः नपातम्, 3132; 3451
उर्वराजित्, 1293	उषासानक्ता, 890; 1282; 2647;	ऊर्जः नपात्, 1284; 3545; 4397
उर्वरापते, 3140	4438; 4783	ऊर्जः नष्टे, 1889
उर्वससाम्, 1862	उषिक् पावकः, 483	ऊर्जम्, 2330; 3522
उर्वशीः, 1826	उषो न जारः, 491	ऊर्जयन्ती, 4767
उर्वशी, 4762; 4763; 4764;	ऊष्ट्रो न, 824	ऊर्जस्वती, 1310

- ऊर्जस्वन्तं हविषो भागम्, 4419
 ऊर्जा, 3172; 4396
 ऊर्जादि, 4421
 ऊर्जानी, 538
 ऊर्जाम्, 4449
 ऊर्जो नपातम्, 1330
 ऊर्जो नपात्, 4804
 ऊर्ज्, 4421
 ऊर्णप्रदाः, 1887
 ऊर्णप्रदा, 4395
 ऊर्णवाभि, 3530
 ऊर्णापरुष्णीम्, 1846
 ऊर्णावन्तम्, 2247
 ऊर्ध्वकृशन्, 4805
 ऊर्ध्वग्रावा, 4822
 ऊर्ध्वा, 4033
 ऊर्मि, 1878
 ऊर्मि, 3529
 ऊर्मिणा, 4019
 ऊर्मिभिः, 2315
 ऊर्मिम्, 2714
 ऊर्म्याः, 1283
 ऊर्म्या, 887; 3563
 ऊर्म्यायाः, 2321
 ऊर्म्यासु, 2290
 ऊर्म्ये, 1935
 ऊर्व गोमन्तम्, 4446
 ऊर्व मेघसंघातम्, 4446
 ऊर्व इव पप्रथे कामो अस्मे, 1334
 ऊर्वम्, 1302
 ऊर्वात्, 2252
 ऊर्वोः मध्ये वसिष्व, 3517
 ऊषसं सूर्यं गाम्, 4435
 ऋक्, 1896
 ऋक्विभिः, 4053
 ऋक्षाः, 1832
 ऋग्मियम्, 3174
 ऋषावा, 1849
 ऋचः, 4757
 ऋचीक, 454
 ऋचीषमः, 3551
 ऋचीषम, 2282
 ऋचीषमाय, 483
 ऋजिश्वना, 515
 ऋजिश्वने, 2257
 ऋजिश्वन्, 479
 ऋजिश्वा, 1904
 ऋजीषम्, 3547
 ऋजीषा, 1301
 ऋजीषिणः, 1301
 ऋजीषिणम्, 487; 3547
 ऋजीषिन्, 1912; 3538
 ऋजीषी, 1837; 3548; 3551
 ऋजीषी सोमः, 4750
 ऋजुं, 2735
 ऋजुनीती, 506
 ऋजूनसि, 3482
 ऋजूनस्, 3470
 ऋज्रः, 4396
 ऋज्र, 880
 ऋज्राश्च, 534; 537
 ऋजौ, 3510
 ऋच्यन्तः, 2271
 ऋज्रा वाजं न गध्यं युयूषन्, 1838
 ऋज्रे रघ्वी, 2320
 ऋञ्जति, 4449
 ऋणकातिम्, 3498
 ऋणचित्, 1294
 ऋणया, 1294
 ऋणयावा, 503
 ऋणावानम्, 875
 ऋतं ऋतेन सपन्ता, 1938
 ऋतं च सत्यं च, 4836
 ऋतं दध, 3157
 ऋतं यते, 4012
 ऋत, 1297; 1298; 1848; 2289
 ऋत, ऋतस्य धार, 1893
 ऋतग्युभिः, 2751
 ऋतज्ञाः, 1866
 ऋतज्ञात, 894
 ऋतज्ञातस्य, 1319
 ऋतज्ञाताः, 2743
 ऋतजुरम्, 4805
 ऋतज्ञाः, 2704
 ऋतपाः, 2674
 ऋत-पेशसे, 1938
 ऋतप्सू, 884
 ऋतम्, 1867; 1894
 ऋतवानः, 2743
 ऋतवृधः, 2743
 ऋतसत्, 1866
 ऋतसापः, 883; 2259
 ऋत-सापः, 2729
 ऋतस्य, 427; 1354; 2290;
 2740; 3095; 4004
 ऋतस्य गर्भम्, 840
 ऋतस्य जिह्वा, 4020
 ऋतस्य दीधितिम्, 4047
 ऋतस्य देवा अनुव्रता, 488
 ऋतस्य धारया, 4002
 ऋतस्य नाभिः, 4019
 ऋतस्य पत्न्यभिः, 3110
 ऋतस्य पथा नमसा विवासेत्, 4406
 ऋतस्य भागे, 841
 ऋतस्य योगे, 4405
 ऋतस्य योना, 4031
 ऋतस्य योना सद्ने, 4016
 ऋतस्य योनिम्, 3968
 ऋतस्य योनौ, 4379
 ऋतस्य रथ्यः, 2304
 ऋतस्य रश्मिना ददे, 1889
 ऋतस्य वारसि क्षयम्, 818
 ऋतस्य वाहसा, 3095
 ऋतस्य शृङ्गम्, 3548
 ऋतस्य सद्ने, 2721
 ऋतस्य सदसि, 1319
 ऋतस्य सा पयसा अपिन्वत इला,
 1354
 ऋतस्य सुदुवा, 4413

ऋतावरी, 1319; 1874; 2317
 ऋतावा, 2650; 2655; 2737
 ऋतावानम्, 1312
 ऋतावाना, 3147
 ऋतावानौ, 3151
 ऋतावृषः, 3550
 ऋताव्ये, 3581
 ऋतीषहम्, 3508
 ऋतुः, 849
 ऋतु, 446; 1337
 ऋतुकाल, 1921
 ऋतुभिः, 4007
 ऋतुथा विचक्षते, 865
 ऋतुभिः पुत्रेभिः, 501
 ऋतस्तुभम्, 529
 ऋते, 855; 895
 ऋतेजाः, 2674
 ऋतेन, 1894; 1936; 2755
 ऋतेन य ऋतजातो विवावृधे राजा देव
 ऋतं बृहत्, 4051
 ऋत्विजम्, 425; 1279; 1283;
 3451
 ऋत्विजौ, पुरोहितौ, 4439
 ऋत्विजः, 895
 ऋत्विजावती, 3116
 ऋदु + उदर, 1301
 ऋदुदरः, 3944
 ऋदुदरेण सख्या सचेय, 3466
 ऋदुपे, 3535
 ऋधक्, 2295; 3575; 4004
 ऋवीसात्, 535
 ऋधवः, 474; 523; 844; 1921;
 1925; 2720; 3081; 4452
 ऋधुः, 522
 ऋधु, 450; 539; 1858; 1861;
 1906; 2301; 2715; 2716;
 4412; 4805
 ऋधुषा, 2716
 ऋधुक्षणः, 3103
 ऋधुक्षणम्, 523; 3456; 3561

ऋधुक्षाः, 846; 891; 1299;
 1861; 1915; 2301; 3456
 ऋधुक्षा, 486
 ऋधुक्षिणः, 2701
 ऋधुक्षिन्, 1861
 ऋधुमत्, 523
 ऋधुमन्तम्, 1348
 ऋधुर्न, 2235
 ऋधु, वाज, 4761
 ऋधु, विधु, वाज, 845
 ऋधुष्टिर, 3532
 ऋधुभम्, 4817
 ऋधुभस्य रेतसि, 2265
 ऋधुभासः, 2251
 ऋधुभो वैराजः, 4817
 ऋधयः, 3107; 4755; 4797
 ऋधिः, 3125
 ऋधिः मनुहितः, 4399
 ऋधि, 459
 ऋधिचोदनः, 3479
 ऋधिभिः, 426; 454
 ऋधिवः, 3079
 ऋधिषु प्रविष्टां अविन्दन्, 4441
 ऋधूणां पर्येति, 4378
 ऋधूणां पुत्रः, 1898
 ऋधे, 4055
 ऋष्टयः, 2726; 3136; 3158
 ऋष्टिः, 874
 ऋष्टिविद्युतः, 873
 ऋष्टिषेण, 4768
 ऋष्यः, 3086
 ऋष्यशृङ्ग, 4801
 ऋष्वः ऋष्वेभिः आ गहि, 3476
 ऋष्वम्, 2295; 2767
 ऋष्या त इन्द्र स्थविरस्य बाहु, 2285
 ऋष्वे, 2739
 ऋष्वेभिः, 3084
 एकः, 2680
 एकः अचरन्, 1355
 एकं एकम्, 3517

एकं चक्रम्, 866
 एकं सद् विप्रा बहुधा वदन्ति, 865,
 866
 एकत, 477
 एकद्युः, 3538
 एकधनाः, 1302
 एकधेनुभिः, 2703
 एकपद त्रिष्टुप्, 1840
 एकपद विराज, 1840
 एकपदी, 864; 869
 एकपात्, 2698
 एकपाद्, 1299
 एकम्, 4043; 4423
 एकया, द्वितीयया, तिसृभिः,
 चतसृभिः, 3495
 एकया सह, 3160
 एकस्य, 2278
 एकादश, 826
 एको अश्वः, 853
 एजत्, 862
 एत उ नु, 3541
 एतच्चन त्वो एषाम्, 837
 एतरी न, 2245
 एतशः, 539; 873; 1907; 1946;
 2247; 4801
 एतशः विश्वस्मै चक्षसे अरम्, 2744
 एतशम्, 484; 1840; 1854;
 2247; 3073; 3476
 एतशस्य, 2246
 एतशा, 2247
 एतशे, 1902; 2247
 एतशेभिः, 2247
 एतशेभिः एवैः, 2738
 एनां अक्षरेण प्रतिमिमे, 4385
 एता वि पृच्छ किं इदं भनन्ति, 1841
 एता विश्वा सवना, 4418
 एधमान-द्विद् उभयस्य राजा चोष्कूयते
 विश इन्द्रः मनुष्यान्, 2285
 एनः, 893; 2733
 एनसः, 4431

- एनस्वन्तः, 2773
 एना पत्या तन्वं संसृजस्व, 4456
 एना वो अग्निम्, 2663
 एनीः, 1950
 एनीं रयिम्, 1908
 एमभिः, 1932
 एमीदेशां निष्कृतं जारिणीव, 4408
 एमेनम्, 437
 एमेनं सृजता सुते, 437
 एवयाव, 506; 2795
 एवयावरी, 2291
 एवयावः, 1301
 एवाः, 1918; 2795
 एवा, 878; 1843; 1854; 2251;
 2266; 2292; 2711
 एवा अस्मे मत्स्व, 3486
 एवा चन ग्रीवा आदघते वेः, 2292
 एवावद, 1918
 एवैः, 1858; 4378
 एवैः अन्यस्य, 885
 एवैः च चर्षणीनां उज्जी हुवे रथानाम्,
 3509
 एषः एतानि चकार विश्वा, 3079
 एषः छागः, 847
 एष तां वेद मे सचा, 825
 एष देवो रथयीति, 3965
 एषां भूत नवेदा मा ऋतानाम्, 870
 ओ, 2707
 ओकः, 2651
 ओगणासः, 4751
 ओजः, 4454
 ओजसा अपस्युवः, 3964
 ओजसु, 3570
 ओजिष्ठेभिः, 1844
 ओणयोः धर्तारिम्, 4005
 ओदतीनाम्, 3511
 ओदनम्, 3515
 ओपशमिव द्यां धर्ति, 878
 ओपशम्, 4014
 ओमना, 2749
 ओमासः, 434
 ओषधीः, 2798; 3156
 ओषधीः आपः, 3493
 ओषधीभिः, 2297
 ओषधीषु, 2749
 ओषधीषु जातो गर्भः, 4373
 ओर्णवाभ, 3166
 ओर्णवाभम्, 3166; 3530
 ओर्णोः, 2252
 और्व, 3578
 और्वभृगुवत्, 3578
 औशिजस्य, 1845
 औषिजसु, 807
 कः, 501; 4790
 कः तं विद्वान् अभिमन्याते अन्धम्,
 4401
 कः ते मातरं विघवां अचक्रत, 1842
 कं स्विद् अर्घं परा अगात्, 858
 कं हनः कं वसौ, 497
 क, 4790
 ककुभः, 885
 ककुभम्, 2792
 ककुहः, 1941; 4009
 ककुहासः, 1870
 कक्षीवन्त, 3097
 कक्षीवन्तम्, 448
 कक्षीवान्, 3112
 कक्षीवान् ऋषिः, 1850
 कक्षेभ्यः, 4762
 कङ्कतः, न कङ्कतः, सतीन
 कङ्कतः, 896
 कटक, 1928
 कटे, 520
 कण्वः, 3083; 3106
 कण्वः मेघ्यातिथिः, 466
 कण्वं धनस्पृतम्, 3103
 कण्व, 443; 466; 467; 473;
 474; 536; 538; 826; 3473
 कण्वतमः, 3106
 कण्वम्, 3103; 3109; 4809
 कण्ववत्, 3107
 कण्वाः, 3107
 कण्वाः इव भृगवः सूर्याः इव
 विश्वा, 3084
 कण्वासः, 3107
 कतिधा व्यकल्पयन्, 4757
 कदाचन स्तरीः न, 3479
 कदाचन प्रयुच्छसि, 3483
 कद्रुक, 3120
 कद्रुवः, 3456
 कद्रू, 4761
 कनायाः, 4429
 कनिक्रदत्, 3984; 4009
 कनिक्रदत् कलशे गोभिः अज्यसे,
 4028
 कनीनकेव, 1857
 कन्या, 2294
 कर्पदिनः, 2765
 कर्पदिनम्, 2308
 कर्पदिने, 4009
 कर्पदिने रुद्राय, 530
 कपिञ्जल, 1308
 कपिलम्, 4402
 कपोतः, 4816
 कबन्धम्, 1949; 3102
 कमद्यु, 3114
 कमऽद्युवम्, 4433
 कमनीयः, 1880
 कम्, 2771; 3452; 3968;
 3991; 4813
 करञ्जम्, 479
 करम्भ, 892; 3553
 करम्भ-आत्, 2309
 करम्भम्, 2310
 करम्भिणम्, 1348
 कराली, 1317
 करिक्तः, 4801; 4802
 कर्कन्धु, 2734

कर्कशु, वय्य, 525	कवेः अपत्यम्, 3971	काष्ठासु अर्वतः, 2281
कर्करीयथा, 1308	कवेः चित् तन्तुं मनसा वियन्तः, 4376	किं अङ्गा, 3538
कर्णः, 4443	कवे, 3453	किं अपि स्विद् एकम्, 855
कर्ण, 4815	कशः, 527	किं ऋचा करिष्यति, 864
कर्णशोभना, 3536	कशा, 451; 2337	किं ते कृण्वन्ति कीकटेषु गावः, 1350
कर्णे वहन्तु, 1906	कश्यपः, 4055; 4802	किंशुकम्, 4456
कर्तम्, 539	कस्यचित् श्वान्तस्य, 4427	किकिदीक्षिना, 4767
कर्तृभिः, 2738	कस्य शर्मन्, 4795	कितव, 4413
कर्त्वा, 3992	काकम्बीरं वनस्पति मा उत् वृहः, 2292	किमीदिनः, 2804
कर्म, 3088	काकम्बीरम्, 2292	किमीदिना, 4746
कहिं स्विद्, 4751	काकुत्, 2273	किमीदिनी, 2804
कलयः, 3506	काकुदम्, 3514	किमीदिने, 2803
कलश, 4407	काणे, 4811	किमीदिन्, 4744
कलशान्, 4024	काण्वस्य, 3087	कियाम्बु, 4390
कलशान् अपक्षयम्, 4819	काण्वायनाः, 3489	किरासि नः क्षुद्रेव घृषत्, 3471
कलाम्, 3464	कानीतस्य, 3459	किरु, 4420
कलि, 528	कानीते, 3459	कीकटा, 1351
कल्प, 1879	कामाः, 4055	कीकसा, 4815
कल्पेषु, 3970	कामेन कृतं तवसं सु-अञ्चम्, 2311	कीजः, 3504
कल्पाणीः जाया सुरणं गृहे ते, 1349	कारवः, 1317; 2760; 3084; 3557; 3977; 4429	कीनाशाः, 1878
कवयः, 4825	काराधुनीव, 884	कीरिः, 2676
कवयः पूर्वभाजः, 1943	कारुः, 4053	कीस्तासः, 813
कवयो न गृध्राः, 4043	कारुधायाः, 2275	कुक्षिः, 437
कवष, 4407	कारे, 3141	कुचरः, 839; 4828
कविः, 440; 1851; 3969; 3974; 4432	कारोः, 835; 888; 2258	कुण्डपाय्यः, 3127
कविः, कवित्व, 4793	कार्ष्णन्, 3987	कुण्डूणाच्या, 459
कविः गीर्भिः काव्येन कविः, 4038	कार्ष्णैव, 534	कुत आजाता कुत इयं विसृष्टिः, 4796
कवि इयक्षसि प्रयज्योः, 2294	कालः, 1338	कुत्स, 464; 476; 479; 486; 520; 529; 539; 1289; 1838; 1903; 3484
कवि, 431; 1309; 3451	काली, 1317	कुत्सम्, 526; 879; 1850; 1906; 2254; 2670
कविक्रतुः, 3969	काव्य, 1310	कुत्साय, 2256; 3149
कविक्रतु, 426	काव्यस्य, 536	कुत्साय मन्मन्हयश्च दंसयः, 4803
कविक्रतुम्, 1330; 3451	काव्या, 1834; 1932	कुत्सेन, 1903; 2267
कवितमं कवीनाम्, 1915	काशिना, 3536	कुभया, 4449
कथितः, 2769	काष्ठाः भिन्दन् ऊर्मिभिः पितृमानः, 1880	कुभा, 4447
कवित्वना कवी, 3176	काष्ठा, 467; 3539	कुमारं साहदेव्यम्, 1837
कविभिः, 1310	काष्ठाम्, 2782	
कविम्, 1838		
कविशस्तः, 1325		
कवेः, 2272		

कुमारऽदेष्णाः, 4408
 कुमाराः विशिखाः इव, 2338
 कुम्भे, 2692
 कुयत्, 518; 880
 कुयवम्, 1838
 कुयवम्, 2670
 कुयवाचम्, 880
 कुरुङ्ग, 3087; 3150
 कुरुम्वन्, 4407
 कुलाययत्, 2718
 कुलिशी, वीरपत्नी, 518
 कुवित्, 1343; 3566; 3978
 कुवित् नंसन्ते मरुतः पुनर्नः, 2733
 कुवित्सस्य, 2279
 कुवित् सोमस्यापामिति, 4788
 कुशरासः, 896
 कुशिक, 1338
 कुशिकासः, 1328; 1332; 1346
 कुषवा, 1842
 कुसुम्भकः, 898
 कुहः स्वित् दोषा कुह वस्तोः, 4412
 कुहू, 1300
 कूचिद् अधिनम्, 1833
 कूल, 1333
 कूष्टः, 1940
 कृकदाश्वम्, 459
 कृणुतं उ लोकम्, 1298
 कृणोत धूमम्, 1332
 कृणोति पूर्वं अपरम्, 2285
 कृतः, 2738
 कृतं न श्वघ्नी वि चिनोति देवने,
 4413
 कृतध्वजः, 2763
 कृतब्रह्मा, 2750
 कृतात्-अकृतात्, 4431
 कृतानि इत्, 3992
 कृतिः, 3551; 3552
 कृतुः, 3537
 कृथुकणम्, 4400
 कृषी, 2681; 2710

कृन्तत्रात्, 4403
 कृप, 3085
 कृपम्, 3083
 कृपा, 2233
 कृपाऽनीलम्, 4396
 कृशः, 3486
 कृशनिनः, 2669
 कृशस्य, 3494
 कृशान्म्, 529; 4432
 कृशानोः, 4021
 कृशानोः अस्तुः, 839
 कृष्टयः, 467; 1357; 3093;
 3525
 कृष्टिः, 894; 3526
 कृष्टि-ओजसा, 2762
 कृष्टिभिः, 514
 कृष्टिषु, 1351
 कृष्टीः, 1845; 2253; 2669
 कृष्टीः, कृष्टयः, 4826
 कृष्टीनाम्, 2253; 2653
 कृष्टेः, 1868
 कृष्णः, 3566; 4396
 कृष्णं अहः अर्जुनं अहः, 2242
 कृष्णं नियानम्, 866; 869
 कृष्ण, 3546; 3566
 कृष्णगर्भा, 515
 कृष्णया बाधितः विशा, 3524
 कृष्णयोनीः दासीः, 1293
 कृष्णपविः, 2655
 कृष्णयामम्, 2237
 कृष्ण-वर्तनि, 3147
 कृष्ण सीतासः, 827
 कृष्णां त्वचं अपघ्नन्तः, 3989
 कृष्णा रूपाणि अर्जुना, 4397
 कृष्णियाय, 535; 536
 कृष्णीः, 2751
 कृष्णे वसुधितौ, 1872
 कृष्ण दुवासि अन्तमा सचा इमा,
 2677
 केतवः, 3448

केतवेदाः, 518
 केतान्, 834
 केतुः, 492; 2744; 4812
 केतुः अर्णवः, 2739
 केतुना, 434
 केतुमन्तम्, 3492
 केतुम्, 4374
 केन वा ते मनसा दाशेम, 495
 केवलः, 2792
 केवलाघो भवति केवलादी, 4778;
 4787
 केशिनः, 865
 केशिना, 1318
 केशिना हरी, 3122
 केशी, 4801
 कोक, 2808
 कोशाः, 503
 कोशे, 4021
 कौशिक, 439
 क्रक्षमाणम्, 3529
 क्रतुः, 2683
 क्रतुं पुनीत उक्थ्यम्, 3118
 क्रतुं सचन्त मास्तस्य वेधसः, 841
 क्रतुना, 4406
 क्रतुना सुक्रतुः काव्येन कविः, 4707
 क्रतुमन्ता, 887
 क्रतुम्, 2686
 क्रतुम्, 3499
 क्रतुर्न नित्यः, 489
 क्रत्वा, 497; 2738
 क्रन्दत् अश्वः, 877
 क्रन्दतुः, 2709
 क्रन्दन् देवान् अजीजनत्, 3990
 क्रमुः सिन्धुः, 1929
 क्रमुम्, 4449
 क्रविषः, 848
 क्रव्यवाहनः अग्निः, 4390
 क्रव्यादं अग्निम्, 4390
 क्रव्यादम्, 4814
 क्रव्यादे, 2803

क्राणा, 1892; 4428	क्षितिः न राया पुरुवारो अद्यौत्	खादयः, 2729
क्रिमिः, 4746; 4814	1831	खादिषु, 1928
क्रिविः, 3549	क्षितिभ्यः, 4750	खादिहस्तम्, 1928
क्रिविः दती, 871	क्षितिभ्यः अवनीः अविन्दः	खानि, 1907
क्रिवि, 3479; 3480	विषमेभ्यः अस्रवः, 2316	खिद्रं बिभर्षि, 1948
क्रिविम्, 1294	क्षिपः, 3975; 4024	खिद्रम्, 1948
क्रीडन्तः, 3979	क्षिपदशस्तिं अप दुर्मतिं हन्त्या	खिल, 3467; 4381; 4457
क्रीडन्तः, 1829	करदयजमानाय शं योः, 4830	खेदया, 3521
क्रीडन्तौ पुत्रैः नप्तृभिः, 4457	क्षियन्तः, 3543	खेलस्य, 534
क्रोशाः, 1357	कुद्रा इव, 3471	
क्रोष्टा, 4404	कुमतीः विश्वजन्त्याः, 4374	गङ्गा, 4447; 4448
क्व स्वित् सूते, 858	कुमन्तः, 4406	गच्छतम्, 821
	कुमन्तम्, 3550	गणश्रियः, 3146
क्षण, 1337	कुम्पं इव, 500	गणे, 2273
क्षत्र, 1918; 3170	क्षेति, 3545	गन्धर्वः, 4027; 4825
क्षत्राय, 2681	क्षेत्रपत्येषु, 527	गन्धर्व, 452; 850
क्षत्रियः, 4757	क्षेत्रम्, 1877	गन्धर्वम्, 3531; 4803
क्षत्रिया, 2740	क्षेत्र-साधसम्, 3162	गन्धर्वस्य ध्रुवे पदे, 452
क्षत्रिया क्षत्रं आशतुः, 3151	क्षेत्रासाम्, 1862	गन्धर्वानि, 1341
क्षद्येव, 816	क्षेमस्य, 2760	गन्धारी, 813
क्षपा, 4405	क्षेमस्य-प्रयुजश्च, 3173	गभस्तौ, 2702
क्षपावत्, 491	क्षेमे, 2723	गभस्त्योः, 498; 504; 816
क्षपावान्, 2658; 3518; 4405	क्षेमेण, 2761	गयः, 4433
क्षमया, 1948	क्षेमेभिः साधुभिः, 3545	गय, 2723
क्षमा, 4426	क्षेमे योगे, 4750	गयम्, 1892; 3149; 3455;
क्षमि, 2681	क्षोः, 4041	4024; 4434
क्षयः, 3500	क्षोणी, 3483	गयस्फानः, 2723
क्षयथ, 4406	क्षोणीभिः, 1302	गयस्य, 2670
क्षयद्वीराय, 530	क्षोदः, 4423	गर्गरः, 3513
क्षयम्, 1342; 2233	क्षोत्र, 1305	गर्त-अरुगिव, 811
क्षयस्य, 1891	क्ष्मा, 2713	गर्तम्, 1937; 2741
क्षयाय, 4380	क्षिचङ्काः, 4744	गर्ते मित्र आसाधे, 1936
क्षये, 4397		गर्दभम्, 459
क्षरन्नापो ... तृष्यते गोतमस्य, 533	खजकृत्, 2673	गर्भः वनानाम्, 491
क्षाः, 1839	खदिरस्य सारम्, 1352	गर्भ आदधत्, 3978
क्षां वपन्ति, 2237	खनमानः, 883	गर्भ माता सुधितं वक्षणासु अवेनन्तं
क्षामा, 1305; 1825	खनित्रिमा, 2717	तृषयन्ती बिभर्ति, 4401
क्षाम्, 2667	खनित्रेः, 883	गर्भम्, 4791
क्षासु, 814	खर्गला इव, 2806	गर्भरसा, 855
क्षितयो नवग्वाः, 463	खले, 4415	गर्भसंस्त्रावे प्रायश्चित्तम्, 4814

- गर्भे भ्रातृत्वं प्र भगमहे, 3544
 गल्दया, 3074; 3558
 गल्दा, 3074
 गवां अङ्गिरसः गृणन्ति, 2322
 गवां निहिता, 854
 गवां माता, 2758
 गवां सर्ग इव, 1931
 गवां सर्गा न, 1874
 गवामिव सुतयः संचरणीः, 2261
 गवाम्, 2331
 गवाशिरः, 823; 892; 3484
 गवाशिरं मन्थिनं, शुक्रम्, 1336
 गवि, 1880; 4762
 गविष्टौ, 507
 गविष्टिरम्, 4808
 गवे, 3558
 गवेषणः, 818; 2674
 गवेषणम्, 2677
 गव्यं आजिम्, 1881
 गव्यते, 2280
 गव्यन्तः, 2686
 गव्यम्, 1826; 2781
 गव्ययी, 4014
 गव्यस्य, 3504
 गव्यानि, 3168
 गव्या सुतस्य प्रभृतस्य मध्वः सत्रा
 खेदामरुषा वृषस्व, 4787
 गव्युः, 2683
 गव्युः-हिरण्ययुः, 3983
 गव्यूति, 456; 1357
 गव्यूतिम्, 2739; 2741; 2759
 गाः, 507; 879; 2699; 3989;
 4022; 4031; 4380; 4436
 गाः अद्रि उष्णान्, 4042
 गाः अधि अनविष्ट, 4015
 गाः अधि असरन्, 4026
 गाः आजत् अङ्गिरोभ्यः, 3122
 गाः उत्सृज, 2252
 गाङ्ग्यः, 2280
 गातुं कृण्वन् जनाय, 1873
 गातुम्, 878; 1873; 1904; 2715
 गातुवित्, 3506
 गातुवित्-तरा, 3152
 गात्राद् अग्निना पच्यमानात्, 848
 गाथान्यम्, 3555
 गाथिनः, 436
 गाधेषु, 3516
 गाम्, 4784
 गायत्रं उक्थ्यम्, 468
 गायत्र, 860
 गायत्रम्, 3174
 गायत्र-वर्तनिम्, 3173
 गायत्र-वेपसम्, 3072
 गायत्रवेपसे, 832
 गायत्रस्य, 496
 गायत्री, 4387
 गायत् साम नभन्यम्, 877
 गार्हपत्य, 447; 460
 गावः, 877; 1905; 1931; 2265;
 2321; 2657; 2662; 3564;
 3982; 4045; 4406; 4821
 गावः न धेनवः, 2280
 गावश्चित्, 3137
 गावौ, 1352
 गिरः, 438; 881; 1914; 2329;
 3120; 3964; 3986; 4055
 गिरयः निजहते पर्वताः चित् नियेमिरे,
 3105
 गिरा, 4397
 गिरिः, 3455; 3475; 4828
 गिरि, 467
 गिरि-क्षिते, 839
 गिरिम्, 481; 3457; 3501
 गिरिष्ठः, 839
 गिरिष्ठाः, 4828
 गिरीन् अज्जान्, 3123
 गिरेः अधि, 3164
 गिरेः रसाः, 3470
 गिर्वणः, 1347; 2268; 3084;
 3471; 3551
 गीः, 878; 887; 2766
 गीभिः, 3581; 4378
 गीर्भिः, 2233; 2324; 2783;
 2784; 3486
 गीर्भिः तं वासयामसि, 3990
 गुः, 2675
 गुङ्गु, 1300
 गुदा, 4815
 गुहा, 436; 488; 490; 1895;
 4397
 गुहा अकः, 1841
 गुहा गुहं गाः, 490
 गुहा = गुह्यम्, 4450
 गुहा चरन्ती मनुषो न योषा, 872
 गुहा चिद् दधिषे गिरः, 3967
 गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति, 865
 गुहा प्र, 1845
 गुहा शिरः निहितम्, 4450
 गुह्यं नाम, 1885
 गुह्यम्, 4421
 गुह्याः, 2802
 गुह्या नामानि, 1888
 गुह्यानि नाम, 4037
 गुह्यानि पदा(नि), 494
 गुह्येन व्रतेन, 850
 गूर्तञ्चकाः, 4427
 गृत्स, 1309
 गृत्सम्, 2769
 गृध्रस्य, 4792
 गृभाय जिह्वया मधु, 3126
 गृध्णाति निघया निघापतिः, 4027
 गृहपति, 440; 1280
 गृहे असश्चन्ती दिवे दिवे, 3161
 गृहे गृहे, 4760
 गोः, 1847; 1848
 गोः अधि त्वचि, 4023
 गोः त्वचि अधि, 4006
 गोः सनि इलाम्, 1311
 गो, 447; 2750
 गो अग्रया, 479

गो अग्रया सं नसते, 4015	गोमतीः, 810; 1945; 2708;	ग्नाभिः, 1299; 2295; 2697
गो अग्राः, 875; 2272	3150	ग्नाम्, 1916
गो ऋजीकम्, 2260; 2674	गोमती, 3151; 4447; 4449	ग्नास्पतिः, 1305
गोघ्नम्, 531	गोमतीम्, 3150	ग्नास्पतीभिः, 1860
गोजाः, 1866	गोमते, 3151	ग्माः, 457; 467
गोजाताः, 2301	गोमत्, 2784	ग्रावभिः सूतः, 4024
गोजित्, 1293	गोमदिष्, 2279	ग्रावष्टुत्, 1280
गोतमः, 887; 4802	गोमन्तं अश्विनम्, 4008	ग्रावहस्तासः, 447
गोतमस्य तृष्णा, 502	गोमन्तम्, 4002; 4446	ग्रावा, 458; 499; 1912
गोतमाः, 486; 495	गोमातरः, 502	ग्रावा इव, 1899
गोतमात्, 1829	गोमायुः, 2801	ग्रावाग्रामः, 847
गोतमासः, 483; 485	गोरधि त्वचि, 458	ग्रावाणः, 2697; 3155; 4761;
गोत्रं अङ्गिरोभ्यः अवृणोः अप,	गोरश्वस्य दाता, 3483	4822
4031	गोवित्, 4774	ग्रावाणः न, 4450
गोत्रं हरिश्रियम्, 3476	गोवित् अश्ववित्, 3995	ग्रावाणम्, 2693
गोत्र, 1838	गोशर्य, 3474	ग्राव्णा सोमे महीयते सोमेन आनन्दं
गोत्रभिदम्, 4774	गोशर्यम्, 3110	जनयन्, 4054
गोत्रस्य, 4789	गोश्रीते, 3140	ग्रीवा, 1865; 4815
गोदत्र, 3141	गोष, 2269	ग्लापयन्ति, 856
गोदरे, 3557	गोषतमाः, 2269	
गोदाः, 435	गोषाता, 3545	घर्मः 2748; 2749
गोघा, 3513	गोषु, 458	घर्मं मधुमन्तम्, 884
गोघुक्, 861	गोषु तिष्ठति, 3976	घर्म, 1897; 1916; 1942
गोनाम्, 1885; 4380; 4452	गोष्ठम्, 4820	घर्मम्, 861; 3111; 3549; 4830
गोपतिम्, 3512	गोहा, 2731	घर्मश्चित्, 1905
गोपते, 3140	गोहे, 1845	घर्मस्तुभे, 3111
गोपरीणसा, 3455	गौः, 878; 2265; 2770; 3561;	घर्म-स्वरसः, 3111
गोपवनः, 3526	4835	घर्मस्वेदेभिः, 3111
गोपाम्, 427; 862	गौः अमीमेत् अनु वत्सम्, 861	घर्मासिः, 2689; 3111
गोभिः, 1885; 2288; 2336;	गौ, 2309	घर्म-सत्भिः, 3111
3985; 3990; 4019	गौरः, 1879; 3456	घर्मिणः, 3111
गोभिः परि-आवृतम्, 2288	गौर, 2792	घर्मो न वाज-जठरः, 1896
गोभिः मधुमन्तम्, 1340	गौरिवीतेः, 1904	घर्म्येस्थाः, 3111
गोभिः श्रीणीत मत्सरम्, 3992	गौरीः, 864	
गो-मंघा, 2750	गौरी, 3972; 4460	घसत् ते इन्द्रः उक्षणः प्रियम्, 4459
गोमतः, 3164; 3550	गौरी, 1943	घा, 882; 1851
गोमतः बाजान्, 4008	गौरी इव, 3549	घासेः, 4751
गोमतिः, 1935	गौर्यम्, 1835	घृणः, 2748
गोमति, 3141; 3516	ग्नाः, 1906; 1916; 2327; 4764	घृणा, 1939
गोमति ब्रजे, 2684; 3479	ग्ना, 1917; 2295	घृणान् नभीषान्, 819

घृतं अजनत्, 4453
 घृतं आशिरम्, 3095
 घृतं मे चक्षुः, 1328
 घृत, 1324; 1880
 घृत आहवनम्, 3525
 घृतकेशम्, 3495
 घृत-निर्णिक, 1330
 घृतपदी भारती, 4439
 घृतपूचा, 2330
 घृतपृष्ठम्, 1886
 घृतपृष्ठाः, 1911
 घृतप्रतीकः, 1892
 घृतप्रतीकाम्, 2767
 घृतग्रुषम्, 2714
 घृतम्, 874
 घृतवर्तनिः, 2748
 घृतश्चुतः, 2788
 घृतश्चुतम्, 3486
 घृतस्नूः, 841
 घृतस्य, 1325; 1878
 घृतस्य धाराः, 1880
 घृताचीः, 2653; 2710; 2736
 घृताची, 872; 1317; 1333;
 1831; 1900; 2644
 घृताचीम्, 431
 घृताच्या, 1329
 घृतावृथा, 2330
 घृतेन, 841; 2655; 4394; 4425
 घृष्वेः, 2782
 घोर-चक्षसे, 2803
 घोरया, 3557
 घोरवर्षसः, 449
 घोष, 2677
 घोषम्, 1319; 4761
 घोषा, 535; 539
 घोषात्, 825
 घ्नसः, 2748
 घ्नसम्, 2748
 चकर्थ कारम्, 817

चकृमा, 889; 1826; 2683
 चकृवांसः, 844
 चक्र, 1302
 चक्षसा, 2780; 2792
 चक्षसि प्रियं दधानः, 3977
 चक्षुः, 531; 4445
 चक्षुः चित् सूर्ये सचा, 3971
 चक्षुर्नो धेहि चक्षुषे, 4813
 चक्षुषः पिता, 4453
 चतस्रः, 1910
 चतस्रः नाभः, 4019
 चतस्रः प्रदिशः, 4424
 चतस्रो नावः, 886
 चतुः त्रिशता, 4422
 चतुः शृङ्गाः, 1878
 चतुरः, 450
 चतुरक्ष, 460
 चतुणाम्, 3526
 चतुर्धा, 1860
 चतुर्भिः साकं नवतिम्, 840
 चतुर्भृष्टिं भूमिम्, 4424
 चतुष्पदी, 864; 869
 चतुष्पात्, 4400
 चतुष्पाद, 840
 चतुष्पादेति द्विपदामभिस्वरे, 4787
 चतुस्त्रिंशत्, 849
 चत्वारः, 1922
 चत्वारि, 4012
 चत्वारि अन्या भुवनानि निर्णिजे,
 4013
 चत्वारि अयुता, 3081
 चत्वारि ते असुर्याणि नाम
 अदाभ्यानि, 4421
 चत्वारि परिमिता पदानि, 865
 चनः, 2235; 4787
 चन, 2297
 चनिष्टं देवौ ओषधीषु अप्सु यत्
 योग्यः, 2749
 चन्द्रः, 836; 2706; 2708
 चन्द्रं इव, 1281

चन्द्र अग्राः, 1914
 चन्द्रमस्, 2322
 चन्द्रम्, 1312
 चन्द्ररथाः, 2321
 चन्द्ररथम्, 1313
 चन्द्रेण, 821
 चमसम्, 450; 844; 1860; 4436
 चमसान्, 845
 चमसेषु, 3542
 चमू, 3529
 चमूषदः, 4022
 चमूषु, 3542; 3979
 चम्बा, 1355
 चम्बोः, 458; 863; 2310; 3987;
 4014; 4038; 4042; 4047
 चयमाना ऋणानि, 1296
 चरन्तम्, 862
 चराथा, 489
 चरिष्णू मिथुनौ, 4748
 चरुः न, 3994
 चरूणाम्, 848
 चरोः, 2741
 चर्मन्नाः, 3093
 चर्मणि, 3093
 चर्मव यः, 2739
 चर्षणयः, 2232
 चर्षणिप्राम्, 2298
 चर्षणी-धृतम्, 1346
 चर्षणीनां नेता, 1318
 चर्षणीनाम्, 1856; 2253
 चर्षणीसहे, 3981
 चलाचलासः, 866
 च सत्सि दिवः पृथिव्योः अरतिः
 युवत्योः, 4374
 चाकशीति, 859
 चातयस्व, 2645
 चायमानाय, 2263
 चारुणः अमृतस्य, 4013
 चारु नाम, 1354
 चाषेण, 4767

चिकित्वाँ, 456
 चिकित्सन्ती, 809
 चिकित्सा, 2286
 चिच्चिकः, 4807
 चित्तम्, 4774
 चित्तिं अचित्तिं चिनवत्, 1825
 चित्तिभिः, 861
 चित् नु वायोः अमृतं वि दस्येत्,
 2271
 चित्रः, 4373
 चित्र गाङ्गयायणि, 3141
 चित्र गौश्रायणि, 3142
 चित्रभानु, 457
 चित्रभानोः, 434
 चित्रमघाः, 2759
 चित्रमघा यस्य योगे अधिजज्ञे, 3492
 चित्र-राजा, 3141
 चित्रश्रवस्तमः, 427
 चिद् ऋदूवृषा, 3535
 चिबुक (छुबुक), 4815
 चुमुरि, 2258
 चुमुरिम् 1290; 2253; 2263;
 2671; 4785
 चेतति प्रत्नेषु घामसु, 3121
 चेतथा, 1932
 चेतसा, 3978
 चेदि, 3093
 चैद्यः कशुः, 3093
 चैद्यस्य, 3093
 चोदयत्, 3458
 च्यवतः, 1909
 च्यवनः, 1941; 2752
 च्यवनाय, 2747
 च्यवानम्, 536; 538; 1941
 च्यवानात्, 1940
 च्यौतः, 3533
 च्यौतम्, 2672
 च्यौता, 2284
 च्यौतानि, 877; 3533

छन्द, 4797
 छन्दस्, 1343; 3105
 छन्दासि, 4387; 4757
 छर्दिः, 1874; 2755
 छर्दिः अचित्तम्, 2283
 छर्दिः-पौ, 3113
 छाया, 4391; 4392
 छायेव, 494
 छुबुक, 4815
 जगत् आ कृणुध्वम्, 2294
 जगत्पौ, 3113
 जगार, 1842
 जगुरिः, 4779
 जगध ई पुनः, 827
 जघनम्, 2337
 जघ्निः, 849
 जज्ञानाः पथ्या अनु स्वाः, 4385
 जज्जणाभवन्, 3449
 जनं जनम्, 4760
 जनयथा, 1932
 जनयो न, 485
 जनयो न पत्नीः, 486
 जनानाम्, 2232; 4385
 जनाय, 1873; 3988
 जनिता, 815; 863; 4374
 जनितुः, 1840
 जनिम मानुषाणाम्, 2738
 जनिमा, 1824; 1826
 जनिमानि, 1823; 4749
 जनिवतः, 1905
 जनीयन्तः, 2787
 जनुषा पिपर्तन, 840
 जने न मित्रः न, 4436
 जनेषु पञ्चेषु, 4006
 जन्तुभिः, 1313
 जन्तुभिः प्रथयस्व इरज्यन्, 4804
 जन्म रोदस्योः, 836
 जबारु, 1830

जमदग्निः, 3574; 4802
 जमदग्नि, 3574
 जमदग्नि-दत्ता, 1351; 3574
 जमदग्निना, 3574; 4001
 जमदग्निवत्, 2787
 जयुषा, 537
 जरणाः, 830
 जरणा इव, 4412
 जरतः, 4451
 जरतः कर्णम्, 4451
 जरतोः इव, 2323
 जरद्विषम्, 1890
 जरयन्ती, 2756
 जरस्व, 1313
 जराबोध, 457
 जरिता, 1286; 1346; 4377;
 4425
 जरितारः, 2684
 जरितारम्, 2673
 जरितृभ्यः, 881
 जरित्रे, 3567
 जरूथम्, 2644; 2645; 2657;
 4451
 जर्धरी, 4776
 जलसिञ्चन, 1314
 जलाषः, 2697
 जलाषभेषजः, 3160
 जलाषभेषजम्, 471
 जस्वने, 2275
 जही, 1885; 2275
 जहावीम्, 534
 जाः, 4036
 जाः पतिम्, 889
 जागत् पाद, 860
 जागृविः, 4014; 4408
 जागृविम्, 1341
 जागृवे, 3558
 जाग्रतः, 4816
 जात, 489

- जातमुपासते, 4810
 जातवेदः, 1323; 2653
 जातवेदसः, वैश्वानराय, अग्नये,
 2239
 जातवेदसम्, 471; 4823
 जातवेदस्, 1322; 1891; 4747;
 4833; 4834
 जानवेदाः, 1316; 4454
 जातवेदा वधयश्च, 4437
 जातूष्ठीरस्ये प्र वयः सहस्वतः,
 1288
 जातैः अजातान्, 1894
 जातो जातः, 2775
 जाना, 4444
 जामाता, 3079; 3155
 जामिं अजामिम्, 1828
 जामि, 3095; 3520
 जामि तन् नः, 1353
 जामित्वम्, 872
 जामिनं स्वसृणाम्, 1310
 जामि ब्रुवत आयुधम्, 3095
 जामिभिः, 514; 4010
 जामिभिः सूर्य सह, 3987
 जामिम्, 810
 जाम्योः, 1846
 जायमानो मातरा गर्भो अस्ति, 4451
 जायसे मात्रोः, 1892
 जाया, 1349
 जाया इव पत्ये, 811
 जाया इव पत्ये उशती सुवासाः,
 4760
 जाया पत्यै इव शेव अधि मंहेसे,
 4026
 जायेव पत्य उषती सुवासाः, 1826
 जारः, 2656
 जारः कनीनाम्, 489
 जारं कनीनाम्, 837
 जार आ भगम्, 4384
 जाल, 3507
 जावतः, 3562
 जास्पति = जाः - पतिः, 2703
 जाहुषम्, 534; 2752
 जिग्युषे, 2281
 जिन्वथा, 2296
 जिन्निम्, 3478
 जिष्णोः, 1865
 जिहानां ऊर्ध्वः, 511
 जिह्वया, 873; 2325; 3520
 जिह्वया अदन् रेरिह्यते युवर्ति
 विरपतिः सन्, 4375
 जिह्वया गृध्णन्ति, 3520
 जिह्वा, 4815
 जिह्वाभिः, 2248
 जिह्वाया अग्रे वरुणस्य, 4018
 जिह्वाम्, 2234
 जीजनत् सप्त कारून् अहना चित्
 चक्रुः वयुना गृणन्तः, 1837
 जीरः, 2781
 जीरदानुम्, 884
 जीवः मृतस्य, 862
 जीवं ब्रातम्, 4424
 जीव, 1840
 जीवगृधः, 4767
 जीवधन्याः, 4406
 जीवम्, 862
 जीवयाजं यजते, 461
 जीवसे, 4424
 जीवसे जागृहि, 4026
 जीवातवे, 4425; 4823
 जुजुरुषः, 1940
 जुजुवांसम्, 1907
 जुजुषुः, 3146
 जुनन्ति, 874
 जुवः, 827
 जुष्टं गिर्वणसे बृहत्, 3551
 जुहुराणः, 878
 जुहुराणम्, 893
 जुहु, 1889; 4780
 जुह्वः, 3449
 जूताः, 4003
 जूतिः, 4801; 4826
 जूर्णिः, 814
 जेता, 4423
 जेन्यः, 492
 जेन्यम्, 3576
 जेमना, 4776
 जोषवाकं वदतः, 2313
 जोष्टारः इव, 1868
 ज्ञान, 4440
 ज्मः, 841; 4751
 ज्मन्, 2675; 2735
 ज्मायन्तम्, 3508
 ज्या, 2334
 ज्येष्ठः, 4828
 ज्येष्ठम्, 3484
 ज्योक्, 1849
 ज्योक् पश्यात् सूर्य उत चरन्तम्,
 1849
 ज्योतिः, 1849
 ज्योतिः निहितम्, 2243
 ज्योतिषा बाधते तमः, 4794
 ज्ञयांसि, 1890
 तं इद-वर्धन्तु नो गिरः, 3120
 तं इन्दुः परिष्वजे, 3973
 तं ऊँ त्वा, 2278
 तं तं इत् आ ईषते, 2274
 तं तिग्मम्, 3462
 तं ते गर्भं हवामहे दशमे मासि सूतवे,
 4832
 तं प्रलथा पूर्वथा विश्वथा इमथा,
 1919
 त इमे समासते, 864
 तकवानस्य, 539
 तकवे, 4043
 तक्तः, 3985
 तक्म, 2290
 तक्वः, 3515
 तक्ववीये, 820
 तक्वा न भूर्णिः, 488
 तक्षन्, 2740

तक्ष्या, 3578
 ततः, 2692; 4053; 4754
 ततः क्षरति अक्षरम्, 864
 तत, 3554
 ततनुष्टिम्, 1909
 ततपते, 1825
 ततम्, 2690
 ततुरिः, 2261
 ततो नो देहि जीवसे, 4833
 तत्, 4789
 तत् अन्यः न अनु जायते, 2293
 तत् नः सन्यसे, 3507
 तत् नाम गुह्यम्, 4421
 तत् रातिषाचः, 2696
 तत्सार, 833
 तत् सूर्यम्, 3152
 तदपा, 1304
 तद् अग्रे कामः, 4795
 तद् अन्नाय, 3464
 तद् उ षु प्रबोचम्, 861
 तद् विश्वं उपजीवति, 864
 तनयः, 2290
 तनयम्, 2714; 2731
 तनयस्य पुष्टिषु, 871
 तनया, 3151
 तनयाय, 894
 तना, 495; 3986; 4015
 तना च, 2805
 तना न, 3151
 तना पूतस्य, 3562
 तनाय, 3130
 तनुत्यजा इव तस्करा वनगू रशनाभिः
 दशभिः अभ्यघोताम्, 4375
 तनुषु, 2282
 तनूकूथे, 3547
 तनूनपात्, 440; 451; 1282;
 1313; 1332; 2647; 2648;
 3966; 4437; 4782
 तनूपा, 2742; 3113
 तनूशुभ्रम्, 1909

तन्तय, 2261
 तन्तुं तन्वानम्, 3980
 तन्तुं विहरन्, 1836
 तन्वः, 4761
 तन्वं वि मामृजीत, 2786
 तन्वा, 2805
 तन्वे, 3566
 तपः, 2761; 4390
 तपः, शोचिः, अर्चिः, 4390
 तप, 445
 तपन्तः, 1917
 तपसा, 3496; 4454
 तपस्य, 445
 तपिष्ठ तपसा तपस्वान् तपा, 2237
 तपुर्जम्भस्य, 3145
 तपुर्मूर्धा, 4831
 तपुर्वधेभिः, 2804
 तपोः, 4026
 तप्ताः घर्माः, 2802
 तमः आसीत् तमसा गूळहमग्रे, 4795
 तम, 535
 तमसु, 1868
 तमांसि अक्तून्, 4373
 तमित्, 1830
 तमोवृधः, 2803
 तम्राः, 4445
 तरः, 3508
 तरः तन्वः, 2780
 तरणिः, 814
 तरन्तः इव, 1935
 तरस्वती, 1310
 तरित्रतः, 1865
 तरुणीः, 3449
 तरुता, 3457; 3515
 तरुत्रः, 879
 तरुत्र, 1333
 तरुत्रम्, 2331
 तरुष्यति, 2716
 तल्पशीवरी, 2727
 तव शर्मन्, 2786

तवसः तवीयान्, 4454
 तविषीः, 1845
 तविषीम्, 1907; 1930
 तविषीवः, 2679
 तवसम्, 2769
 तवसे, 2267
 तवसो न तन्दते, 823
 तविषीभिः, 871
 तविषीम्, 891
 तष्टा, 520; 1341
 तष्टा इव, 484
 तसराणि, 4796
 तस्करम्, 2726
 तस्मात् यज्ञात्, 4757
 तस्मात् यज्ञात् सर्वहुतः, 4756
 तस्मिन् सन्ति प्रशिषः, तस्मिन्
 इष्टयः, 833
 तस्य वित्तम्, 2752
 तस्याः समुद्रा अधि विश्वरन्ति, 864;
 869
 तां अस्य रीति परशोः इव, 1923
 तां विदुः ब्राह्मणाः ये मनीषिणः, 865
 ता तरेम, 2234
 तात्या पितरा, 845
 तादीत्वा, 461
 तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्, 865
 तानि विश्वानि परि अर्षीति, 4027
 ताभिः, 4835
 ताभिरूषु ऊतिभिरश्विनागतम्, 524
 ता मे जराञ्चजरं मरायु, 4776
 तायम्, 2767
 तायुः, 1894
 तायुम्, 1863
 ताक्ष्यः, 505; 4826
 ता सम्राजा, 822
 तिग्मं आयुधं बिभर्ति हस्ते, 3160
 तिग्म, 1848; 2713
 तिग्मशृङ्गः, 2669
 तिग्मेन शोचिषा, 4746
 तिग्मेषवः, 4454

- तितउ, 4441
 तित्याज, 4443
 तिरः, 3073
 तिरः – अह्न्यम्, 3172
 तिरः चित् अर्य-या परिवर्तिः यातं
 अदाभ्या, 1942
 तिरश्चित्, 1853
 तिरश्च्या, 3562
 तिरस्, 1942
 तिरिन्दिरे, 3100
 तिरो अह्न्यम्, 473; 1331
 तिरो धन्वातिरोचते, 4833
 तिल्विलायध्वम्, 2776
 तिष्ठन्ति विधर्मणि, 863
 तिष्य, 1930
 तिसृषु, 2284
 तिस्रः, 880; 1312; 1355; 1910;
 2797
 तिस्रः चम्बः, 3078
 तिस्रः जिह्वाः, 1324
 तिस्रः तन्वः, 1325
 तिस्रः देवीः, 4439
 तिस्रः देवीः, इळा (इडा), सरस्वती,
 मही, 442
 तिस्रः देव्यः, 4438
 तिस्रः पृथिवीः, 1875
 तिस्रः मातरः, 856
 तिस्रः शरदः, 493
 तिस्रः शुक्रस्य तन्वः, 4778
 तिस्रः समिधः, 861
 तिस्र उषसः, 1324
 तिस्रो दिवः, 1875
 तिस्रो देवीः, 1303; 4783
 तिस्रो देव्यः सरस्वती, इळा, भारती,
 1282; 2647; 2649
 तिस्रो द्यावः, 2771; 2798
 तिस्रो निर्ऋतीः, 4786
 तिस्रो भूमीः, 1297
 तिस्रो वाचः, 3985; 3993; 4041
 तीर्थेन, 4406
 तीर्थे न तातृषाणम्, 878
 तीर्थे नार्यः पौस्यानि तस्थुः, 875
 तुक्, 2290
 तुग्र, 532; 536; 538
 तुग्रम्, 2257
 तुग्रस्य सूनुम्, 2318
 तुग्रयम्, 3526
 तुग्रयावृधम्, 3456; 3570
 तुचे, 3130
 तुजे नः तने, 1914
 तुज्यानि तेजते, 4803
 तुतुजिम्, 2257
 तुम्रं वृषभम्, 4400
 तुभ्रम्, 4400
 तुरगातु, 862
 तुरण्यवः, 2721
 तुरम्, 1947
 तुराय, 2267
 तुरीयं धाम, 4038
 तुरीयं नाम, 3540
 तुरीयं वाचः मनुष्याः वदन्ति, 865
 तुरीय, 3483
 तुरीयेण, 1913
 तुर्फरीतू, 4776
 तुर्य, 1919
 तुर्वणे, 3456
 तुर्वशः, 2665
 तुर्वश, 3115
 तुर्वशम्, 466; 480; 2257;
 2264; 2277; 2672; 3086;
 3103; 4417
 तुर्वशा यदू, 1855
 तुर्वशे, 3114; 3456
 तुर्वशेषु, 521
 तुर्वसु, 1906
 तुर्वीतये, 484; 1288
 तुर्वीति, 529; 1483
 तुर्वीतिम्, 467; 480
 तुविःतमः, 890
 तुवि, 3508
 तुविकूर्मिम्, 3508
 तुविकूर्मी, 3541
 तुविक्रतो, 3508
 तुविक्षम्, 3535
 तुविग्रीवः, 1884; 3126
 तुविग्रीवाः इव ईरते, 892
 तुविग्रीभिः, 828
 तुविग्रीभिः सत्वभिर्वियाति, 828
 तुविजातः, 896
 तुविजातयोः, 2742
 तुविजातस्य, 1900
 तुविदेष्णम्, 3541
 तुविनृम्ण, 3150; 3517
 तुविब्रह्माणम्, 1899
 तुविमधम्, 3541
 तुविमात्रम्, 3541
 तुविराधसम्, 2678
 तुविशम्, 2274
 तुविशुष्म, 2327; 3508
 तूयायिण, 3473
 तूक्ष्म, 3143
 तूणस्कन्दस्य, 877
 तृतीयं अस्य, 4373
 तृतीयं अस्य नकिः, 840
 तृतीय सवन, 1331; 3491
 तृतीयेन कर्मणा, 4423
 तृतीये रजसि, 4019
 तृतीये सवने, 1348
 तृतीयो अग्निः ते पतिः, 4457
 तृतीयो भ्राता, 853
 तृत्सवः, 2666; 2764
 तृत्सवे, 2666; 2764
 तृत्सुभिः, 2667; 2764
 तृत्सुभ्यः, 2665; 2667; 2687;
 2764
 तृत्सूनां विशः, 2688
 तृत्सूनाम्, 2667; 2764; 2765
 तृपल प्रभर्मा, 4750
 तृपलम्, 4040
 तृप्त-अंशवः, 873

तृषुच्युतम्, 827
 तृष्टामया, 4448
 तृष्टामा, 4447
 तृष्णज, 1931
 तृष्णजे गोतमाय, 502
 तृष्वी, 1827
 तृष्वीम्, 1828
 ते, 3522
 ते अङ्गिरसः सूनवः, 4429
 ते आववृत्रन् सदनात् ऋतस्य, 866
 ते तन्वं भूरिकृत्वः, 1324
 तेतिक्त, 1848
 ते ते, 2251
 तेन जीवन्ति प्रदिशश्चतस्रः, 864
 तेन पासि गुह्यं नाम गोनाम्, 1885
 तेभिः त्वा सत्वभिः चातयामसि,
 4812
 ते मन्वत प्रथमं नाम धेनोः, 1824
 ते योनिः, 1332
 ते रथस्य पूषन् अजाः घुरम्, 4399
 ते वरुणस्य राज्ञः, 507
 ते श्येनः उषते, 1343
 ते हि राया ते हि आपूचे सचेमहि
 सचथैः, 1924
 लोकं तनयम्, 2290
 लोकम्, 2714
 लोकस्य तनयस्य, 2290
 लोकाय, 893
 लोकाय तनयाय, 2290; 2300;
 2720
 लोके तनये, 2290
 लोकेषु तनयेषु, 2291
 लोकम्, 2290
 लोदः, 2245
 लोदः अध्वन् न, 2245
 लोदस्य, 836; 2245
 लोशतमाः, 3173
 लोशते, 3173; 4051
 लोशसे, 3173
 लोशा, 3173

तोशासा, 3173
 तोषते, 3475
 तौग्र्यः, 3088
 तौग्र्य, 884; 3527
 तौग्र्यम्, 4410
 तौग्र्याय, 842; 886; 3089
 त्मना = आत्मना, 3471
 त्मनि खादति क्षाम्, 842
 त्वं कर्णम्, 4451
 त्यजः, 3462
 त्यजसा, 2234
 त्रयः, 1870
 त्रयः कृण्वन्ति रेतः, 2689
 त्रयः केशिनः, 865; 869
 त्रयः कोशासः, 2798; 3078
 त्रयः तस्थुः वृषभासः तिसृणां
 धिषणानाम्, 1939
 त्रयस्तपन्ति पृथिवीम्, 4403
 त्रसदस्यवि, 1899
 त्रसदस्युः, 3134
 त्रसदस्यु, 1862; 1869; 1899;
 1900; 3173; 3473
 त्रसदस्युम्, 527; 1899; 2670;
 3110; 4809
 त्रसदस्योः, 1899
 त्रासते वरुणस्य धूर्तर्महो देवस्य
 धूर्तेः, 814
 त्रासदस्यवम्, 2671; 3134; 3144
 त्रिः, 2658; 4789
 त्रिः अन्तरिक्षम्, 1875
 त्रिः + आ + सप्तानि, 450
 त्रिः उत्तमा दुःशशा रोचनानि, 1356
 त्रिः पूत्वी अकृणोः, 3555
 त्रिः षष्टिः, 3564
 त्रिः सप्त, 1824; 2770; 3563
 त्रिः सप्त दुदुहानः आशिरम्, 4031
 त्रिः सप्त धेनवः, 4012
 त्रिः सप्त मयूर्यः, 898
 त्रिः सप्त विष्णुलिङ्गाकाः, 897

त्रिः सप्त सप्ताः नद्यः, 4432
 त्रिः स्म माह्नः शनथयो वैतसेन,
 4764
 त्रिशतं योजनानि, 809
 त्रिशति त्रयः देवासः, 3157
 त्रिशत् धाम, 4836
 त्रिशत पदा, 2313
 त्रि-अनीका, 1356
 त्रि-ऊधः, 1356
 त्रिकद्रुक, 461
 त्रिकद्रुकेभिः, 4386
 त्रिकद्रुकेषु, 1285; 1289; 1294;
 3120; 3558
 त्रिच, 1307
 त्रिचक्रम्, 3492
 त्रितः, 850; 1299; 1929; 4037;
 4379
 त्रितः त्वाष्टस्य गाः चित् निःससृजे,
 4380
 त्रित, 477; 1286; 1302; 1913;
 1951
 त्रित आप्त्य, 3463
 त्रितस्य, 3987
 त्रिताय, 4415
 त्रिताय आप्त्याय परा वह, 3463
 त्रिते आप्त्ये, 3463
 त्रितेषु, 2277
 त्रिदेवः, 2795
 त्रिघातवः, 1922
 त्रिघातुः, 3462; 3521; 4032
 त्रिघातु, 464; 1868; 2276;
 2797; 3963
 त्रिघातु अवृतं बर्हिः, 3579
 त्रिघातु गाः, 2269
 त्रिघातुम्, 3479
 त्रिघातु शरणं त्रिवरूथम्, 2282
 त्रिघातुमृङ्गाः, 1917
 त्रि-घातूनि, 3175
 त्रिनाभि, 854
 त्रिनाभि चक्रम्, 867

- त्रिपस्त्यम्, 3175
 त्रिपाज, 1356
 त्रिपाङ्गस्यः, 1356
 त्रिपादस्यामृतं दिवि, 4754
 त्रिपृष्ठे, 4000; 4020
 त्रिपृष्ठैः, 2701
 त्रिबन्धुरः, 886; 2748; 2751
 त्रिबन्धुरे, 4001
 त्रिबन्धुरेण, 3546
 त्रिभिः, 839
 त्रिभिः एकादशैः, 464
 त्रिभिः पवित्रैः, 1329
 त्रिभिः ब्रतैः, 1875
 त्रिभिः साप्तेभिः, 3494
 त्रिमन्तुः, 524
 त्रिमूर्धनम्, 834
 त्रि रजांसि, 1875
 त्रिरा, 831
 त्रिवयः, 1299
 त्रिवरूथः, 3462
 त्रिवरूथं अंहसः, 4434
 त्रिवरूथम्, 2282; 3131; 4042
 त्रिवरूथेन, 1886
 त्रिवर्तु, 2797
 त्रिविष्ट्येति, 1831
 त्रिवृतम्, 4420; 4792
 त्रिवृता, 3521; 3546
 त्रिवृदन्नम्, 827
 त्रिवृष्ण, 1883
 त्रिशिरस्, 2753
 त्रिशोषणम्, 4380
 त्रिशोकः, 4405
 त्रिशोक, 527
 त्रिशोकाय, 3457
 त्रिषधस्तः, 841; 1872
 त्रिषधस्तम्, 1886
 त्रिषधस्त्ये, 1892
 त्रिषु, 3512
 त्रिषु दुपदेषु, 456
 त्रिषु योजनेषु, 856
 त्रिषु योनिषु, 1304
 त्रिष्टुप्, 860; 4387
 त्रिष्टुभं इषम्, 3101
 त्रिष्टुभम्, 3511
 त्रिष्टुभ्, 4799
 त्रि-सधस्थस्य, 3561
 त्रि-सप्त समिधः, 4758
 त्रि-सप्तैः, 819
 त्रीणि, 3175
 त्रीणि आयूषि, 1324
 त्रीणि एकः उरुगायः विचक्रमे, 3160
 त्रीणि पदा विचक्रमे, 3117
 त्रीणि बन्धनानि, 850
 त्रीणि ये येमुः विदधानि धीतिभिः
 विश्वानि परिभूतिभिः, 2743
 त्रीणि रोचना, 1875
 त्रीणि विदधानि, 2303
 त्रीणि ब्रताः, 1297
 त्रीणि शता त्री सहस्राणि अग्निं
 त्रिशत् च देवाः नव, 1321
 त्रीणि सरांसि, 2252; 3102
 त्रीन्-एकादशान्, 3175
 त्रीन् धून्, 1297
 त्रीन् पितॄन्, 856
 त्री पवित्रा, 4018
 त्री-रोचना, 1902
 त्री वाजिना, 1324
 त्री षधस्था, 1324
 त्री सधस्था, 4047
 त्रेधा निदधे पदम्, 453
 त्रेधा भुवे, 4748
 त्रेधा यातुधानस्य मूलम्, 4744
 त्रेधा ससुः, 2796
 त्रैतनः, 843
 त्रैवृष्णः, 1899
 त्रैष्टुभेन, 1902
 त्र्यम्बकम्, 2734
 त्र्यरुण, 1883; 1899; 1900
 त्र्यर्यमा, 1902
 त्र्यविम्, 1355
 त्वः, 834
 त्वं अर्यमा भवसि यत् कनीनाम्,
 1885
 त्वं अस्माकं स्मसि, 3559
 त्वं इन्द्र बलादधि, 4810
 त्वं पारया नव्यः अस्मान् स्वस्ति,
 893
 त्वं भगः नः, 2246
 त्वं विश्वस्य धनदा असि, 2685
 त्वं सूकराय दर्दहि तव दर्दतु सूकरः,
 2726
 त्वं हि अग्ने प्रथमो मनोता अस्याः
 धियः अभवः, 2231
 त्वचं कृष्णम्, 816
 त्वष्टा, 844; 893; 1282; 1921;
 2286; 2647; 2649; 3578;
 4025
 त्वष्टुः, 450; 501; 3155
 त्वष्टुः गृहे अपिबत् सोमं इन्द्रः,
 1841
 त्वष्टु, 442; 461; 478; 496;
 502; 1859; 1906; 2302;
 2753; 4391; 4392; 4438;
 4439; 4783; 4832
 त्वां शर्धः मदति अनु मारुतम्,
 3124
 त्वा आसा गर्भं परि अचक्रिन्,
 3096
 त्वा जनिता जोजनद् वसो, 815
 त्वादातम्, 1911
 त्वा महिमा सक्षदवसे महे मित्रम्,
 815
 त्वायवः, 1343
 त्वाऽवतः वयं स्मसि, 3457
 त्वाष्टुम्, 537
 त्वा सविता सोमः अभि अवीवृतत्,
 4822
 त्विषे, 2761
 त्वे रायः इन्द्र तोशतमाः, 875
 त्सरूः, 2718

दंसना, 1313	दन्, 835; 838	दश युक्ताः, 857
दंसनाभ्यः, 1313	दभीतये, 1287; 2263	दश योषणः स्वसारः अण्वीः, 3963
दंसयः, 4803	दभीतिम्, 4785	दश राजानः, 2765, 3093
दंसु, 820; 829	दभ्येभिः अनीकैः, 1311	दश राज्ञः अ महत, 3093
दक्ष, 445	दभ्रस्य, 497	दशत्रजे, 3109, 3474
दक्षपितृन्, 2299	दमूनसम्, 1834	दशशिप्र, 3470
दक्षम्, 504	दमूनाः, 4406	दशशिप्रे, 3483
दक्षस्य, 3547	दमूना, 4759	दश सहस्राणि, 479
दक्षस्य जन्मनि, 4432	दमूना रथिरः, 1311	दशसु बाहुषु, 3576
दक्षस्य जन्मन्, 4377	दमे, 427; 490; 3102	दश सहस्रा दस्यवे वृकाः, 3490
दक्षस्य पितरं तना, 1330	दम्पती, 1305	दश स्वसारः, 1332; 4015
दक्षिणः, 498	दम्पती समनसा कृणाप, 1395	दश हरितः, 3988
दक्षिण अग्नि, 1832	दयते वनानि, 2238	दशानां एकं कपिलं समानं तं हिन्वन्ति क्रतवे पायायि, 4401
दक्षिणतः-कपर्दाः, 2686	दयध्वम्, 2701	दशेमम्, 510
दक्षिण्या इव, 875	दर्भासः, 896	दशोणि, 2256
दक्षिणा, 448; 4776; 4777	दर्शतः, 3516	दशोण्य, 3470
दक्षिणा अस्य पूर्वोः, 1340	दर्शि, 1355	दशोण्ये, 3483
दक्षिणाभिः, 3174	दविद्युतति, 3136	दसाय, 2259
दक्षिणा मघोनी, 1286	दशऽअन्तरूष्यात्, 4418	दस्मः, 1312
दक्षिणायाः, 809	दशऽओणये कवये, 2256	दस्म, 2231; 3525; 3581
दक्षिणावताम्, 812	दश कक्ष्याभिः, 4772	दस्मवर्चः, 877
दधनम्, 4443	दश कोषयीः, 2287	दस्यवे, 517
दतः, 2726	दश कोशान्, 2287	दस्यवेवृक, 3470
दत्-मिः, 3448	दश क्षिपः, 1327	दस्यवे वृकः, 3478; 3490
दधन्वतः, 2292	दशग्वः, 1302	दस्यु ओषः, 881
दधाति पुत्रोऽवरं परं पितुर्नाम तृतीयम्, 840	दशग्विनः शतिनो ये सहस्रिणः, 3071	दस्यु, 463; 476; 1906; 2267
दधानाः, 4435	दशग्वे, 1873	दस्युतर्हणा, 3992
दधि, 1862	दशग्वैः, 485	दस्युम्, 2671
दधिक्रा, 1324; 1864; 1865; 2711	दशतयस्य, 808	दस्युहा, 4820
दधिक्राम्, 1862; 1864	दशते, 894	दस्यून, 486
दधिक्राव्याः, 1864; 1865	दशद्यु, 464	दस्यून, 514; 1852; 2253
दधिष्व इमं जठरे इन्दुम्, 1339	दशभिः, 2765; 3520	दस्र, 533; 538; 539; 2754
दधीचः, 500	दशभिः दशग्वैः, 1342	दस्नाः, 3106
दधीचे, 4415	दशभिः सुकर्मभिः, 4013	दस्ना, 537; 884; 887; 1869; 1870; 1941; 3546; 3548
दध्नः, 4827	दशयन्त्रं उत्सम्, 2277	दाता, 4423
दध्यङ्, 497; 533; 826	दशयन्त्रम्, 2277	दातिवारः, 873
दध्याशिरः, 823; 2684; 4002	दशभिः सनीलाभिः, 4016	दात्रम्, 3536
दनो विश इन्द्रं मृधवाचः, 879	दशभिः सहस्रैः, 3077	दाघर्थ प्राचीं ककुभं पृथिव्याः, 2793
	दश मासो नवग्वाः, 1920	

- दाधार दक्ष उत्तमं अहर्विदम्, 841
 दाधीच, 533
 दानवम्, 1902; 1907
 दानवस्य भामम्, 1907
 दानस्तुति, 3100
 दाना, 3167
 दानुः, 462
 दानुं और्णवाभम्, 1285
 दानुचित्राः, 880
 दाम, 847
 दाम्नः, 2767
 दारुं वन्दे, 2653
 दारु, 1858
 दावने, 820; 2330; 3558
 दाशत्, 4791
 दाशाराज्ञे, 2687; 2688; 2765
 दाशुषे, 2751; 3470
 दाशवांसम्, 2781
 दाशवान्, 836
 दासः, आर्यः, अदेवः, 4410
 दास, 3149; 3480
 दासपत्नी, 462
 दासस्य, 1293; 3149
 दासा, 2268; 2762
 दासानि, 2260; 2314
 दासाय, 880
 दासीः, 1853; 2262; 3093
 दासीः पुः, 517
 दिति, 1937
 दित्सु, 1912
 दिद्युत्, 2713
 दिधिषाय्यः, 494
 दिनम्, 2748
 दिवः, 480; 1922; 3512
 दिवः अर्णम्, 1326
 दिवः अश्मानं उपनीतम्, 539
 दिवः असुराय, 1913
 दिवः असुरस्य पुत्रासः वीराः, 4435
 दिवः दास, 538
 दिवः दुहितः, 2321
 दिवः नपाताः, 887; 4428
 दिवः पृष्ठं चेतसा अधि तिष्ठन्ति, 4026
 दिवः रजसः पृथिव्याः, 3491
 दिवः शर्धाय शुचयो मनीषा गिरयो नाप उग्रा अस्पृधन्, 2323
 दिवः शिशुम्, 2294
 दिवसु, 3971
 दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निः, 4414
 दिवस्पुत्रा अङ्गिरसो भवेम, 1825
 दिवा, 1943; 2748
 दिवावसो, 3168
 दिवा हरिः ददृशे, 4040
 दिवि अर्चा इव, 2269
 दिवि इव द्यां अधि नः श्रोमतं धाः, 2679
 दिविजाः, 2755
 दिवि शतं श्वेताम्नः उक्षणः तप्रो न रोचन्ते, 3488
 दिविष्टिषु, 825; 3086; 3529
 दिविस्पृश, 1892
 दिवे, 4402
 दिवे दिवे, 822; 2748; 2792
 दिवे दिवे सूर्यः दर्शतः, 2266
 दिवोदास, 527; 538; 816; 1851; 2274
 दिवोदासम्, 2255; 2314; 2669; 3580
 दिवोदासात्, 2287
 दिवोदासाय, 156; 2248; 2250; 2267
 दिवोदासेभिः, 817
 दिवो दुहितः, 2777
 दिवो दुहितरः, 1873
 दिवो दुहिता, 508
 दिवो दुहितुः उषसः, 2744
 दिवो नरः, 1930
 दिवो बृहत्तो दक्षमाभुवं गां न धुर्युषधुज्जाथे अपः, 836
 दिव्यः, 2300
 दिव्यस्य, 2272; 2741
 दिव्यानि धामानि, 4385
 दिव्याय जन्मने, 482; 4028
 दिव्येषु स्थानेषु, 4031
 दीधया, 1341
 दीधितोभिः, 2644
 दीयत्, 883
 दीर्घं यत् आजि अभि अख्यत् अर्यः, 1849
 दीर्घ-तन्तुः, 4437
 दीर्घतमस्, 835; 3112
 दीर्घतमस् मामतेय, 843
 दीर्घनीथे, 3476
 दीर्घप्रतयज्ञम्, 817
 दीर्घं प्रयज्यु अति यो वनुष्यति वयं जयेम पृतनासु दृढ्यः, 2778
 दीर्घं प्रयज्युम्, 817; 2778
 दीर्घ-प्रसन्ननि, 3152
 दीर्घश्रवस्, 526
 दीर्घायुः अस्याः यः पतिः जीवाति शरदः शतम्, 4457
 दुःदृशीकम्, 2718
 दुःनाशम्, 2280
 दुःशंसम्, 3129
 दुक्षत, 843
 दुच्छुनायै, 894
 दुदुहे शुक्रं अंशुः, 1916
 दुधिता, 1837
 दुन्दुभिः, 458
 दुन्दुभि, 2283
 दुरः, 478; 892; 2252; 2270
 दुरध्यः, 4023
 दुरश्च विश्वा अवृणोद् अप स्वाः, 1335
 दुरित, 4793
 दुरिता, 3997
 दुरितात्, 889
 दुरितानि, 2658; 2761
 दुरितेभ्यः, 3453
 दुरोकशोचिः, 488

दुरोणे, 491; 1311; 1849;

2709; 2736; 2781

दुर्ग, 4769

दुर्गहा, 4830

दुर्गहा बाधस्व, 4769

दुर्गाणि, 893; 4423

दुर्गे, 1852; 2679

दुर्गे दुरोणे, 1853

दुर्णामा, 4814

दुर्धर्तवः, 1952

दुर्गदासो न सूर्यम्, 3078

दुर्य, 2654

दुर्यम्, 3524

दुर्यान्, 2645

दुर्योनि, 880

दुर्हणावान्, 3129

दुवसः, 873

दुवसनासः, 1832

दुवस्यु, 4771

दुष्प्राव्यः, 1850

दुहन्ति, 4037

दुहन्ति अद्रिभिः, 823

दुहितरं दिवः, 1854

दुहितरा, 2294

दुहितर्दिवः, 4794

दुहिता, 1291; 1334

दुहिता दिवः जाः, 2321

दुहितुः बोधयन्ती, 1922

दुहे ई पिता, 4034

दुहे ई पितुः जाम्, 4034

दुहे + दुहते, 2797

दूढयः, 2778; 3528

दूढये, 895

दूणाशम्, 881

दूतः, 1322; 3154

दूतं विवस्वतः, 1832

दूत ईयसे प्रदिव उराणः, 1833

दूतम्, 439

दूतान्, 1948

दूतो देवानां असि मत्यानाम्, 4375

दूतो निर्ऋत्या इदं आजगाम, 4816

दूत्यम्, 492

दूरात् इन्द्रं अनयन्, 2686

दूरे, 4421

दूरे अमित्रं उच्छ, 2759

दूरे उपब्दः, 2675

दूलभः, 1833

दूढाः, 2252

दूढे चित्, 3580

दूढ्यम्, 817

दूतिः, 1871

दूतिः न ध्मातः, 2774

दूति, 2801

दूतिम्, 897

दूतेः इव, 2292

दूभीकम्, 1288

दूळहः, 2325

दूळहं ग्रन्थिं न विष्यतम्, 4805

दूळहा, 1948; 1951

दूळहानि, 2278

दृशीके, 1867

दृषदम्, 3520

दृषद्वती, आपया, सरस्वती, 1327

दे, 1913

देवःऽइव सविता सत्यधर्मा, 4409

देवं देवं इन्द्रं इन्द्रम्, 3117

देवं देवस्य देवऽयु, 3972

देवकामाः, 1315

देवकृतम्, 3132

देवकृतस्य, 2789

देवक्षेत्रे, 1938

देवगोपाः, 2699; 2798

देवज, 1350

देवजातस्य, 846

देवजुत, 1350

देवजूताः, 1834

देवतया, 4398

देवतातये, 3499; 3575

देवतातये रायो दानाय चोदय, 4804

देवताता, 2704

देवतातिम्, 830

देवतं ब्रह्म, 467

देवत्राः, 4388

देवत्रा, 2720

देवत्रा हव्यवाहिनीः, 4835

देवपानम्, 844

देवपुत्रे, 889; 1876; 2721; 4384

देवम्, 424

देवयन्तीः, 1318

देवयवः, 3581

देवयानैः, 887; 2704

देवयुः, 4049

देवयुः जनः, 1923

देवयुक्ता, 2745

देवयुभिः, 2783

देवरम्, 4412

देववतः, 2668

देववातः, 1327

देववीः, 3964

देववीतये, 3974; 3991

देववीतिभिः, 3488

देववीतिम्, 2745; 2767

देववीती, 4038

देवश्रवाः, 1327

देव सवितु, 2703

देवस्त्वष्टा सविता विश्वरूपः,

1355

देवस्य पश्य काव्यं महित्वा, 4422

देवहितम्, 2802

देवहूतिः, 2271

देवहेळनम्, 2737

देवाः, 2283; 4755

देवाः त्रयः एकादशासः, 3491

देवाः देवेभिः, 426

देवातिथिं काण्व, 3087

देवानां अह्नाम्, 889

देवानां जन्म, 2303

देवानां जन्मन्, 3512

देवानां पितरम्, 1296

देवानां पिता पुत्रः सन्, 491

देवानां पूर्वे युगे असतः सत्
अजायत, 4444
देवानां ब्रह्मा, 4037
देवानां माता, 530
देवानां यः इत् मनः, 3163
देवानां श्रेष्ठं वपुषम्, 1936
देवानाम्, 890; 1354; 4021;
4444
देवान् अभि, 3991
देवापि, 4768
देवाय जन्मने, 449
देवीः द्वारः, 1282
देवीः षट् उर्वीः उरु, 4794
देवी, 1876
देवी अदितिः, 2703
देवी अदिति, 2707
देवी जनित्री अजीजनत्, 4800
देवी देवस्य रोदसी जनित्री, 2791
देवी धिषणा, 522; 2775
देवीद्वारः, 441; 2647; 2648;
4438
देवी सूनृता, 4804
देवेभिः, 2256
देवेभिः देवि अदिते, 3128
देवेभिर्ये देवपुत्रा सुदंससा, 483
देवेभ्यः, 1304
देवेभ्यश्च पितृभ्य आ, 4390
देवेषु, 3991
देवेषु निष्ठुवि, 3159
देवेषु मेधिरः, 3159
देवैः, 3451
देवैः मनुष्येभिः, 2650
देवैः संपिबते यमः, 4800
देवौ पुष्करभ्रजौ, 4832
देव्या कृपा, 3156
देव्या च, 4013
देव्या धिया, 4823
देष्णैः, 2783
देहि लोकं वज्राय विष्कम्भे, 3573
देह्यः, 2284

देह्यो अनमयत्, 2654
दैववाताय, 2264
दैवोदासः, 3580
दैव्यं जनम्, 473; 4027
दैव्याः ऋत्विजः, 4373
दैव्या होतारा, 1282; 4439; 4783
दैव्येन मधुना, 1320
दैव्यौ होतारौ, 1282; 4438
दैव्यौ होतारौ प्रचेतसौ, 2647; 2649
दोः, 1934
दोषणीः, दोष्णु, 4815
दोषाः, 883
दोषा, 1825; 2272
दोषा-उषसि, 3144
दोषावस्ताः, 427
दौर्गहे, 1869
द्यवि द्यवि, 2748
द्यावः, 1914; 2271
द्यावा-क्षामा, 516; 828; 3130
द्यावा च, 2741
द्यावा-पृथिवी, 1876
द्यावा पृथिवी विचरन्ति तन्यवः,
1937
द्यावा-पृथिवी महि भूतं उर्वीम्,
4760
द्युः, 2748
द्युन्त-यामानम्, 1945
द्युम्न, 1951
द्युम्नम्, 2679; 4405
द्युम्निनः, कृधि, 824
द्युम्नी, 3548; 3582
द्युम्नेन जागृवे, 1327
द्युम्नैः द्युम्निनी, 3525
द्युलोक, 843
द्यौः, 1845
द्यौः इव, 2771
द्यौः ते जनिता मन्यत, 1840
द्यौः न, 2270
द्यौः मे पिता, 863
द्यौ, 1353; 1921; 2330

द्रप्सः, 4393
द्रप्सः न, 2771
द्रप्स, 3566
द्रप्सम्, 2692; 4383
द्रप्सस्य, 4017
द्रप्सान्, 4043
द्रवत् अश्वम्, 1869
द्रवत् चक्रेषु, 3168
द्रविः, 2234
द्रविः न द्रावयति दारु घक्षत्, 2234
द्रविणसः, 446
द्रविणोदस, 446
द्रविणोदाः, 1304
द्रविणोदाम्, 512
द्रवित्या, 3557
द्राघीयः आयुः, 3130
द्राघीयांसं पन्थाम्, 4787
द्रापि वसानः यजतः दिविस्मृशम्,
4030
द्रापिम्, 456
द्रापिमिव च्यवनात् प्रामुञ्चतम्, 533
द्रु, 1858
द्रुधानि, 2768
द्रुघणः, 4773
द्रुणा, 3962
द्रुणा हितः, 4044
द्रुहः रक्षसः पाति, 4014
द्रुहं जिघांसन् ध्वरसं अनिन्द्राम्,
1848
द्रुहयवः, 2665; 2666
द्रुहयवि, 3115
द्रुह्यु, 3115
द्रोघवाचः, 2806
द्रोण, 455; 4772
द्रोण-आहाव, 4772
द्रोणम्, 2276
द्रोणानि, 3965; 3984
द्रयान् रथिनोः विशतिं गाः वधूमतः,
2264

द्वाविनः, 4028
 द्वयीभिः स्वसृभिः जामिभिः, 4016
 द्वयुः, 3129
 द्वयेन, 835; 1893
 द्वादश मासाः, 456
 द्वादशस्य, 2802
 द्वादशाकृतिम्, 857
 द्वादशारम्, 856
 द्वा बृबूकं वहतः पुरीषम्, 4403
 द्वा यन्तारा, 849
 द्वारः, 4438; 4782
 द्वारं ऋतस्य, 2787
 द्वारा, 3500
 द्वारौ, 474
 द्वा वधूमन्ता, 2668
 द्वाविति, 896
 द्वा सुपर्णासयुजा सखाया, 859
 द्विः, 4789
 द्विजन्मा, 826; 835
 द्विजन्मानः, 2299
 द्विजन्मानम्, 483
 द्वित, 477; 1343; 2248; 3515
 द्वित अदधुः, 1283
 द्विता, 3544; 4041
 द्विता नुन्दे, 2767
 द्विता मर्त्येषु नि आदधुः, 3545
 द्विताय, 1896
 द्विता यः भूत अमृतः, 3518
 द्वितासनम्, 3157
 द्विता हव्यः, 3075
 द्विता होतारम्, 1311
 द्वि-पञ्च, 808
 द्विपदी, 864; 869
 द्विपदे-चतुष्पदे, 841
 द्विपात्, 4400
 द्विपाद, 860
 द्विबर्हसः, 881; 4429
 द्विबर्हसं रयिम्, 3966
 द्विबर्हाः, 1829; 2656; 2678
 द्विमाता, 524

द्विषः अति, 4793
 द्वे विरूपे, 510
 द्वेषः ऋधक् कृणुत, 3129
 द्वेषांसि, 1329
 धनजित्, 1293
 धनिष्ठा, 4445
 धनुः, 2334
 धनुम्, 4402
 धन्याय धन्वसि, 4031
 धन्व, 468
 धन्वन्, 2269; 4023; 4833
 धन्वा, 4040
 धन्वा अक्षितं दाता न दाति आ,
 1889
 धन्वानि आयुषाः, 3136
 धरणेषु, 4017
 धर्णसिम्, 3982
 धर्मणि, 4041
 धर्मभिः, 4030
 धर्मा, 4786
 धातः, 4819
 धाता, 2706
 धातुः, 4829
 धातु, 445; 4832; 4836
 धानम्, 3536
 धानावन्तम्, 1348
 धान्यं बीजं अक्षितम्, 1929
 धामनी, 4007
 धामभिः, 1312; 3133
 धामानि, 507; 2736
 धाम्ने, 3558
 धायोभिः, 2235
 धारयन्त, 1894
 धाराः, 1310
 धासिना, 2325
 धासिम्, 826; 3448; 3450
 धियः, 1357; 2680; 2760;
 3098; 3556
 धियंऽधाः, 4427

धियं घृताचीं साधन्ता, 431
 धियं धियम्, 2295
 धियम्, 2295; 2306; 2745;
 4435
 धिया, 2745; 2784; 3497;
 3511; 3982; 4003; 4021
 धिया मनोता प्रथमो मनीषी, 4035
 धिषणा, 452; 1304
 धिषणाभ्यः, 3997
 धिषणायाः, 4394
 धिष्यः, 1304
 धिष्यया, प्राण, देवाः, 1326
 धिष्या, 1285
 धी-जवः, 4029
 धी-जवनः, 4033
 धीतयः, 824; 3475; 3977
 धीतिभिः, 863; 1348; 2663;
 3486; 4398
 धीतिम्, 2740
 धीनाम्, 2275
 धीमिः, 2678; 3133; 3450;
 4049
 धीराः भृगवः, 4415
 धीवतः, 3556
 धीषु, 2745
 धुनयः, 2653; 4785
 धुनिः, 4750
 धुनिं च चुमुरि च, 4785
 धुनि, 2258
 धुनिम्, 1290; 2253; 2671;
 4785
 धुनीनाम्, 3137
 धुरम्, 1917; 4399
 धुरि, 856
 धूः, 4762
 धूमकेतुः समिधा भावृजीकः, 4384
 धूमवर्णा, 1317
 धूर्वन्तम्, 4744
 धूर्वदम्, 4799
 धूर्षु, 2694

4898

- नमसाना, 1316
 नमस्यः, 1316
 नमस्य, 4055
 नमस्यम्, 493
 नमस्यानि, 4431
 नमस्येभिः, 2327
 नमस्विनः, 2659
 न मातरा-पितरा नू चिद् इष्टौ, 1831
 न मिनन्ति, 2258
 नमुचिं मखस्युम्, 4445
 नमुचि, 479; 1289; 1904; 1905
 नमुचिम्, 2671; 3123
 नमुचौ, 2671; 4797
 न धेनवः, 4406
 नपातं च विक्रमणं च, 4388
 न मृत्युः आसीत् अमृतं न, 4795
 न मृष्यते प्रथमं नापरं वचः, 833
 नमे, 2685
 नमे नेमिं तष्टा इव, 2685
 नमोभिः, 2709; 4385
 नयन्तृतस्य, 495
 नयमानः, 877
 न ये देवासः ओहसा न मर्ताः
 अयज्ञसाचः अप्यः न पुत्राः,
 2326
 न ये स्तौना अयासो मद्भन नु चित्,
 2323
 नरः, 1340; 4445
 नरा नूत्, 2319
 नराशंसः, 1282; 1887; 2647;
 2648; 4830
 नराशंस, 441; 4437; 4438
 नराशंसम्, 448; 4432
 न रेजन्ते, 832
 नर्यम्, 480; 526
 नयापिसम्, 3559
 नयायि, 3079
 नवग्वः, 4386
 नवगवाः, 2237
 नवगवा, 4428
 नवग्वे, 1873
 नवग्वैः, 485
 नवतिः नव सहस्राः अधिरथाः, 4769
 नवति नव, 2284
 नवतीर्नव, 500
 नव-नवतिम्, 1902; 2672; 2793
 नवपदी, 864; 869
 नवम्, 3149
 नववास्त्वम्, 466; 2257; 4417
 नवस्रक्तिम्, 3530
 नवानां नवतीनाम्, 898
 नवासु प्रसूषु, 511
 न विजानामि इदम्, 863
 न विजानामि यदि वेदमस्मि, 869
 नविष्ठया गिरा, 3137
 नवे, 1858
 नवेदा, 1847
 नव्यः, 893
 नव्यं ब्रह्म, 4749
 नव्यम्, 3507
 नव्यसी, 483; 2722
 नव्यांसं गायत्रम्, 457
 नव्येभिः, 2782
 नशते, 2761
 नशत्, 2233
 नशदः, 1847
 नशन्त, 2646
 न सरत् पदा, 4428
 न स स्वो दक्षो धृतिः, 2768
 न सायं अस्ति देवया अजुष्टम्,
 1943
 न सो अस्य वेद, 862
 न स्रवन्तीः, 880
 न हि अस्याः अपरं च न जरसा
 भ्रियते पतिः, 4458
 न हि ईशे रिपुर्धंशंसः, 4832
 न हि यूथे अन्तः, 858
 नही नु अस्य प्रतिमानं अस्ति, 1841
 नहुषः, 2654; 3096; 3097;
 3460; 4430; 4452
 नहुष, 460; 808
 नहुषा, 2654; 3096
 नहुषे, 3459
 नहुष्टरः, 3097
 नहुष्य, 4430
 नहुष्यस्य, 3097
 नहुष्याणि, 2654; 3097
 नाक, 4460
 नाकम्, 1317; 2296; 2732
 नाके, 4796
 नाडी, 4801
 नानारथम्, 1318
 नानासूर्याः, 4055
 नाभा, 824; 831
 नाभाक, 3176
 नाभाकस्य, 3447
 नाभानेदिष्ठ, 4427
 नाभा पृथिव्याः, 4373
 नाभा यज्ञस्य दोहना प्र अध्वरे, 3118
 नाभिः, 519; 866; 2288
 नाभिः अत्र, 863
 नाभि अरणीम्, 4793
 नाभि यज्ञानाम्, 2238
 नाभिम्, 889; 1917; 3971
 नाम, 1316; 4417
 नाम दधे, 517
 नामधायि, 4786
 नाम भिन्नत्, 517
 नामानि, 4431
 नामानि चिद् दधिरे यज्ञियानि, 2231
 नामानि तिरध्वम्, 2730
 नार्मरं सहवसुम्, 1287
 नार्षदाय, 536
 नावः, 4017
 नावं उरुष्यत, 3152
 नावं नित्यारित्रां पद्मतीम्, 828
 नावा, 3130
 नावा न क्षोदः प्रदिशः पृथिव्याः,
 4423
 नासत्या, 464; 473; 532; 538;

धृतव्रतः, 830
 धृतव्रताय, 3452
 धृति, 1823
 धृषत् + दृषद्, 3471
 धृषिताः, 4454
 धृष्णवा, 3524
 धृष्णुः, 2674
 धृष्णु, 459
 धृष्णुया, 3470
 धेनवः, 877; 1355; 1916;
 2709; 3472; 3516
 धेनाः, 1339; 1880; 2675
 धेना, 431; 2784
 धेनुः, 890; 3986; 4401
 धेनु अश्वम्, 524
 धेनु न इषं पिन्वतं असक्राम्, 2320
 धेनु, 861; 2322
 धेनुम्, 2291
 धेनु, 1318
 धेनोः, 2270
 ध्यातरी, 1891
 ध्याता, 1891
 ध्राजिः एकस्य ददृशे न रूपम्, 865
 ध्रुवं ज्योतिः, 2243
 ध्रुव, 4821
 ध्रुव क्षेमासः, 1354
 ध्रुवम्, 862
 ध्वन्यस्य, 1909
 ध्वसनौ अधिश्रिताः, 861
 ध्वसा, 3996
 ध्वसिराः, 2763
 ध्वस्रयोः, 3996
 नः, 3148
 नः दद्धि, 2255
 नः देवाः अनुत्स्य वर्षसः माकिः,
 4771
 नः महे तने प्र अर्षसि, 3990
 नः विश्वे अर्यः, 3561
 नः साधयतं धियः, 2742

नंसन्ते, 2733
 न, 814; 2235
 न अतः ईषते, 1909
 न अवाक् न परः चरन्ति, 4443
 न अवयै न उपयै, 3463
 न अहं तन्तुं न विजानामि ओतुं यं
 वयन्ति सं अरे अतमानाः, 2242
 न इन्द्रं देवं अमंसत, 4458
 न इन्द्रात् ऋते पवते धाम किंचन,
 4012
 न उप दस्यन्ति धेनवः – न
 अपदस्यन्ति, 822
 न ऊर्मयः, 2276
 न ऋते श्रान्तस्य सख्याय देवाः,
 1859
 नकिः आत् एव ओहते, 3493
 नकिः त्वा नि यमत् आ, 3167
 नकिः देवेभिः यतथः, 2326
 नकिः षो अस्ति, 1295
 नक्तं – उषम्, 441
 नक्तं ऊर्ग्याः सुवाजः, 3563
 नक्तं, 1943
 नक्तया चित्, 1834
 नक्ता, 2710; 4438
 नक्षत, 4446
 नक्षत् दाभं ततुरि पर्वतेष्वा, 2259
 नक्षत्रम्, 2777
 नक्षत्र-शवसाम्, 4397
 नक्षन्, 3486
 नक्षन्तः अङ्गिरस्वत्, 2296
 नक्षमणाः, 4393
 नख, 4815
 नग् = नक्, 2750
 नग्नम्, 1850
 न जामये, 1335
 जामये रिक्थं आरैक्, 1335
 नं तं अश्नोति कः चन, 4430
 न तस्य वाचि भागः अस्ति, 4443
 न तापं पशुतृपम्, 2767
 न त्वा भीरिव विन्दति, 4806

नदम्, 3511
 नदस्य मा रुधतः काम आगन्, 883
 नदीनाम्, 1940; 3162
 नदीभिः, 1915
 नद्यः, 4030
 ननक्षुः, 1894
 ननक्षे, 3479
 नना, 4053; 4054
 न निचिक्क्युरन्यम्, 864
 न निमिषन्ति, 4017
 नपातः, 1860; 3503
 नपातं अपाम्, 807
 नपातम्, 2289; 2263; 3495
 नपात्, 2250
 न पापासो मनामहे, 3497
 न पापासो मनामहे नारायासो न
 जल्हवः, 3497
 न पुत्राः, 2326
 नप्तीः, 4011
 नप्तीभिः विवस्वतः, 3975
 नप्योः, 3969
 न प्र मिनन्ति, 2802
 न प्र मिनाति, 2739
 नभः, 4014; 4019; 4027
 नभः ओपशं पयः, 4014
 नभ, 445
 नभन्तां अन्यके समे, 3174; 3175
 नभन्यः, 835
 नभन्यम्, 877
 नभन्यस्य, 2709
 नभस्य, 445
 नभाक, 3176
 नभो न, 2790
 नभः, 488
 नभः दाधार पृथिवीं उत द्याम्, 2304
 नमसः, 895
 नमसा, 531; 876; 890; 1309;
 1312; 2231; 2324; 2663;
 2765; 2789; 3147
 नमसा जूतिभिः, 1313

- 887; 1862; 1943; 2244;
 2319; 2745; 2754; 3111;
 3133; 3448; 3491
 नासत्या तान् अध्वर उशतः यक्षि
 अग्ने श्रुष्टी भगं नासत्या
 पुरन्धिम्, 2706
 नासत्याभ्याम्, 449
 नासत्या, वन्दन, 533; 538
 नासत्यौ, 3089
 नासदासीत्, 4794
 नासदीय सूक्त, 4794
 नासिका, 4815
 नाहुषा, 3097
 नाहुषाणि, 2260; 3097
 नाहुषाय, 2786
 नाहुषा युगा, 1939
 नाहुषीषु, 3096; 3097; 4431
 नाहुषीषु विक्षु, 514
 निः-अधमः, 3084
 निः-ऋतेः, 2732
 निः जगन्वान् तमसः, 4373
 निःशसा, 4816
 निःऽसिध्वरी, 3493
 निसत, 4446
 निसते, 832
 नि अन्यं चिक्वुः, 864
 निकामाः, 4055
 निखातं पुरु सम्भूतं वसु उद्वपति,
 3504
 निघातमन्तः, 2752
 निचक्रया, 3105
 निचमनेन, 3560
 निचाय्या, 1328
 निचुम्पुणः, 3559
 निण्यः, 863; 2728
 निण्यं हृदयस्य प्रकेतैः सहस्रवल्शम्,
 2689
 निण्यम्, 4376
 नितोश, 4775
 नितोशनम्, 2232; 4426
 नितोशनासः, 2781
 नित्यः, 2773
 निदः, 1952
 नि दधतौ पूर्वाणि युगानि अनु
 चरव्यथुः, 2749
 निदान, 4797
 निदे, 2683; 2784
 निद्रः, 3466
 निधया इव, 4446
 निन्दिम, 844
 नि पान्ति गुहा नामानि दधरे पराणि,
 4376
 निमृचि, 3157
 निऽययिनं रथम्, 4426
 नियुतः 2678; 2775; 3171;
 3576
 नियुत्, 1306
 नियुत्त्वता, 820
 नियुत्वान्, 1871; 2273
 नियुदिभः, 2279; 2319
 निरमन्थतम्, 4398
 निरेकं उत्, 3148
 निरेक चित्, 3148
 निरेके, 2775
 निर्ऋतिः, 2702; 4409; 4425;
 4395
 निर्ऋति, 456; 468; 1827;
 1914; 2333; 4382
 निर्ऋतिम्, 862
 निर्ऋतेः उपस्थात्, 4813
 निर्ऋतेः उपस्थे, 2805
 निर्ऋत्याः, 4816
 निर्ऋथम्, 2806
 निर्णिजं वयन्ति, 4045
 निर्णिजा, 846
 निर्भूत्, 1844
 निवचना काव्यानि, 1827
 निवतः उद्वतः, 4794
 निविदः, 184
 निन्निदा, 512
 निवेशयञ्च प्रसुवञ्च भूम, 2712
 निशितम्, 2247
 निशितौ, 3133
 निशिशनथो हथैः, 3516
 निषत्स्नुम्, 4814
 निषादः, 4826
 निषाद, 4421
 निषीद, 495
 निषु स्वप, 2726
 निषेदुः, 864
 निष्क, 1301; 3463
 निष्कग्रीव, 3464
 निष्कृति, 4766
 निष्कृतिम्, 4817
 निष्ट्यः, 2338
 निष्विधः, 1347
 निसानम्, 3449
 निहाकया, 4767
 नि हि चकार मर्त्यम्, 861
 निहितं गुहा निधिम्, 815
 निहीयताम्, 2805
 नीचायमानम्, 1863
 नीचीनबारम्, 3521
 नीपातिधिम्, 3470; 3473
 नीपातिथौ, 3477
 नीलपृष्ठम्, 1917
 नीलवत्, 2790
 नीळे, 1824
 नीव्याभिः, 2268
 नु, 2673
 नू, 1839; 2677; 2681; 2684;
 2717
 नूनं प्र हिनोत, 4834
 नूनमथ, 3458
 नूनम्, 3528
 नृघ्ने रुद्राय, 1827
 नृचक्षसः, 1296
 नृचक्षसः कर्णयोनयः, 1295
 नृचक्षसम्, 3969
 नृचक्षाः, 507

नृचक्षा, 4414
 नृजित्, 1293
 नृतः, 1294; 3148
 नृतमानः, 1908
 नृतुः, 3509; 3556
 नृतूः इव, 508
 नृतो, 816
 नृत्यन्ति, 3154
 नृपाय्यम्, 3154
 नृपीतौ, 2674
 नृभिः, 814; 2678; 3457
 नृभिः सुवीर उच्यसे, 2278
 नृभ्यः, 523; 2673
 नृमणः, 477
 नृमणाः, 4414
 नृ-मादनः, 3981
 नृमेधम्, 4451
 नृम्णम्, 496; 2728; 3111
 नृम्णा, 4013
 नृवता रथेन, 2318
 नृवत्, 3130
 नृषत्, 1866
 नृषाता, 2681
 नृषूतः, 3085
 नृहा, 2731
 नृन्, 1890
 नृन् अतिथीन्, 1924
 नेतरि, 1283
 नेता, 2707
 नेत्री, 1876
 नेदिष्टं याम्यायम्, 3523
 नेदीय इत् सृण्यः पक्वमेयात्, 4772
 नेम उ इति त्वा आह, 3571
 नेमधिता, 2268; 2680
 नेमानाम्, 2250
 नेमि ऋभवः, 3527
 नेषत्, 4830
 नेष्टा, 1280
 नेष्टुः, 1283
 नेष्टुट, 446; 466

नेष्टृम्, 1280
 नेष्टृत्, 447
 नैचाशाखम्, 1351
 नोधस्, 810
 नोधाः, 484; 486
 नो नाभिः सद्ने, 1834
 नौ, 3529
 न्यक्, 3158
 न्यङ्कुसारिणी, 4798
 न्यत्रये महिष्वन्तं युयोतम्, 2747
 न्युप्ताः, 4402
 न्योकसे, 438
 पक्तीः, 2684
 पक्थम्, 3144
 पक्थासः, 2665
 पक्थे, 3473
 पक्थे अहनि, 4428
 पक्वं आमासु अन्तः नि गवां इत्
 दधथुः वक्षणासु, 2331
 पक्व आमास्वन्तः जनद् उभ्रियासु,
 1305
 पक्षिणी हेतिः, 4817
 पक्ष्या, 1352
 पचतः, 1331
 पचत् शतं महिषान्, 2252
 पचन्ति ते वृषभान्, 4404
 पचाति च, 3161
 पञ्च, 536
 पञ्चस्, 842
 पञ्चहोषिणा, 2313
 पञ्चाः, 812; 895; 3112
 पञ्चाया गर्भं, 4026
 पञ्जियाय, 533
 पञ्जियेण कक्षीवता, 535
 पञ्जे, 807
 पञ्च, 881; 1910; 2317; 4421
 पञ्च-अरे, 857
 पञ्च कृष्टयः, 4426
 पञ्च कृष्टिषु, 1281

पञ्च कृष्टीः, 4826
 पञ्च क्षितीः मानुषीः, 2776
 पञ्च क्षितीनाम्, 437
 पञ्च चर्षणीः, 1951; 2660
 पञ्चजनाः, 505; 1281; 2245;
 4414; 4421
 पञ्चजन्यया, 3500
 पञ्च देवान्, 4422
 पञ्चघोरः, 4035
 पञ्चपादम्, 857
 पञ्चयामम्, 4420; 4792
 पञ्चरश्मिम्, 1306
 पञ्च संदृशः, 1288
 पञ्च होतृन्, 1302
 पञ्चाशत् कृष्णा नि वपः सहस्रा
 अत्कम्, 1839
 पञ्चोक्षणः, 519
 पठर्वन्, 528
 पङ्ङ्गृभिम्, 4417
 पणयः, 837; 1873; 2256
 पणिः, 884; 1338
 पणि, 462; 1880; 4434; 4778
 पणिम्, 509; 2276; 2304;
 3455; 3528
 पणीनाम्, 2656
 पणीन्, 887; 3506; 4427
 पण्यं पण्यम्, 3525
 पतङ्गः प्राजापत्यः, 4823
 पतङ्गम्, 4825
 पतिः कनीनाम्, 489
 पतिः यः उच्यते कृष्टीनां एकः, 3120
 पतिः शतिनः पतिः सहस्रिणः, 3527
 पतिः शुचायाश्च शुचस्य च, 4399
 पतिम्, 2789
 पतिवेदन, 3553
 पतः जागार पत्यञ्च अति, 4401
 पत्नीः, 828
 पत्नीः वृषभिः जगम्युः, 883
 पत्नीवतः त्रिशतं त्रीन्, 1318
 पत्नीवन्तः, 3560

- पत्वभिः, 1888
 पथः, 499
 पथः एकः पीपाय तस्करः यथा,
 3160
 पथः-पथः, 2295
 पथिभिः, 862
 पथ्याऽइव सूरैः, 4385
 पथ्या जनानाम्, 2776
 पदज्ञाः, 4042
 पदपाठ, 3467
 पदम्, 1895; 4435
 पदवीः, 2700
 पदवीः कवीनाम्, 4038
 पदवीयमायन्, 4441
 पदा वराहः अभि एति रेहम्, 4040
 पदे, 4837
 पदे गोः, 842
 पद्येन रपसा, 2718
 पद्मे, 828; 4820
 पनयन्ति, 2236
 पनस्यते, 1346
 पनस्यते अद्वा, 3576
 पनिपतम्, 4009
 पनिष्ठः, 2312
 पन्थाः, 1865
 पन्ये इत्, 3165
 पपुरिः, 473
 पपुरिम्, 1847
 पप्रथानाः, 1354
 पयते पयोभिः, 861
 पयसा, 2701
 पयसि, 890
 पयस्वती, 1310
 पयोभिः, 4000
 पयोवृधम्, 4052
 परः, 1306; 2242; 2792; 4748
 परः गव्यूतिः, 3496
 परः - पा, 3113
 परं अन्तं पृथिव्याः, 863
 परमं पदम्, 453
 परमऽज्याः, 3551
 परमे, मध्यमे, अवमे, 516
 परमे व्योमन्, 864; 1894
 परशुः, 4009; 4413
 परशुः यथा वनम्, 2807
 परशोः इव, 1923
 परस्याः, 4422
 परस्याः परावतः, 4833
 पराः परावतः, 4425
 पराकात्, 4397
 पराकातात्, 3558
 पराके, 815; 2796
 पराचैः, 516
 परातरं सु निर्वृतिः जिहीताम्, 4425
 परायति, 896
 परावतः, 3084; 4430
 परावति, 1939; 3484; 4006
 पराऽवृक्, 4428
 परावृक्तम्, 1855
 परावृजम्, 526
 परावृजं प्रान्धं श्रोणम्, 1288
 पराशरः, 2667; 2668; 2807
 परि अक्रमीत्, 1836
 परि कोशं अर्षति, 821
 परि गंधिता, 813
 परि घ्नसं ओमना वां वयः गात्,
 2748
 परि चित् मर्तः द्रविणं ममन्यात्,
 4406
 परिज्मन्, 1298; 1847
 परिज्मा वातः, 2708
 परि णीयते, 1836
 परितक्म्या, 1867; 4779
 परितक्म्यायाम्, 1867; 1869;
 1907
 परि तृन्धि आरया, 2307
 परिदेवना, 869
 परि द्यां सद्यः अपसः बभूवुः, 1858
 परि द्यां जिह्वा अतनत्, 3522
 परि घर्मेव सूर्यम्, 3096
 परिधि, 4758; 4797
 परिधिम्, 2690
 परिपतिम्, 2295
 परि पासतः, 2696
 परिपूतो अद्रिभिः, 821
 परिप्रियः, 4015
 परिभवन्ति विश्वतः, 863
 परिभुवः, 863
 परि मृशन्ति, 4408
 परि याति, 4452
 परि रोधना गोः, 539
 परिवीतः, 862
 परिशयानम्, 1843
 परिप्लवः, 4028
 परिहवृता इत् अना, 3461
 परिहवृतिः, 2761
 परिणसा, 872; 3533
 परीयसे, 3472
 परुच्छेप, 455
 परुषे गवि, 2309
 परुष्णी, 3527; 3559; 4448
 परुष्णीम्, 2666
 परुष्ण्यां ऊर्णा, 1926
 परोक्षकृत, 869
 परो निर्वृत्त्या आचक्ष्व, 4816
 पर्वः, 2795
 पर्जन्यः, 1947; 4025; 4768
 पर्जन्य, 866; 1947; 2302;
 2798; 3094
 पर्जन्य-रेतसे, 2338
 पर्जन्याय, 2799
 पर्णयम्, 479
 पर्णा मृगस्य पतरोः इव आरमे, 886
 पर्फरीका, 4775
 पर्वतः, 2297; 3517; 4828
 पर्वत, 461; 1876; 1921
 पर्वतम्, 3501
 पर्वतस्य, 1919; 2702
 पर्वताः, 1340; 1914
 पर्वताः नि अहासत, 3101

पर्वतानाम्, 1316; 1843; 1948;
 3162
 पर्वतान्, 449
 पर्वतान् प्रकुपितान् अरम्णात्, 1287
 पर्वतान् बृहतः, 4425
 पर्वतावृधः, 3991
 पर्वतासः, 1949
 पर्वते, 475
 पर्वतेन, 2260
 पर्वतेभिः, 1860
 पर्वतेभ्यः, 4436
 पर्वशः चकर्त गां इव असिः, 4451
 पर्शवः, 4407
 पर्शौ, 3100
 पलस्ति-जमदग्नयः, 1352
 पलाश, 4767
 पलाशे, 4800
 पवयः, 884
 पवस्व, 3961
 पवा, 4042
 पविः, 1936; 4426
 पवि, 3481
 पवित्र, 458
 पवित्रम्, 821; 2715; 3073
 पवित्रवन्तः, 4017
 पवित्रवन्तः वाचं परि आसते, 4017
 पवित्रे, 3973; 3976; 4001
 पविभिः, 2748
 पविभ्यः, 874
 पवीरवान्, 4426
 पवीरवि, 3481
 पंवीरु, 3480; 3481
 पशवः, 1321
 पशुं पुरुषम्, 4758
 पशुम्, 4032; 4399
 पशचात्, 2754
 पश्यन्तो द्यामिव स्तृभिः, 1832
 पशयात्, 4444
 पश्येम नु सूर्य उच्चरन्तम्, 4425
 पश्येम सूर्य उच्चरन्तम्, 2305

पश्वः सुधितेन बर्हणा, 871
 पश्व इष्टी, 884
 पस्त्यानाम्, 862; 2789
 पस्त्यावति, 3105
 पाकः, 854
 पाकदूर्वा, 4390
 पाकयज्ञाः, 450
 पाकशंसम्, 2805
 पाकस्थामा कौरयाणः, 3084
 पाकेन मनसा, 2805
 पाजः, 1827; 2650
 पाञ्चजन्यः, 514; 2776; 4008
 पाञ्चजन्यया, 2776
 पाञ्चजन्यासु, 1351
 पातु-अंहसः, 3129
 पात्रं द्रविणोदाः पिबतु द्रविणोदसः,
 1304
 पात्रं हारियोजनम्, 498
 पात्राणि यूष्ण आसेचनानि, 848
 पात्रेव भिन्दन्, 2807
 पादः अस्य विश्वा भूतानि, 4754
 पापत्वाय, 2784
 पापधियम्, 817
 पापाः, 895
 पायवः, 1829
 पायवे, 2289
 पायुभिः, 894
 पारम्, 2315
 पारया तूर्वशे यदु स्वस्ति, 880
 पारावतघ्नीम्, 2315
 पारावतम्, 3572
 पारावतस्य रातिषु, 3168
 पार्थवानाम्, 2264
 पार्थिवा, 1890
 पार्थिवानि, 838; 1946
 पार्थिवानि रजांसि, 838
 पार्थिवासः, 2300
 पार्थिवे रजसि, 4388
 पार्थ्यः, 4761
 पार्ये दिवि, 2685; 2765; 3963

पायं धने, 3556
 पार्षद् वाणः, 3470; 3478
 पार्ष्णि, 4815
 पावक, 440
 पावीरवी, 3481; 4433
 पाशद्युम्नस्य, 2687
 पाशान्, 1884
 पाष्य, 481
 पिठीनसे, 2263
 पितरः, 520; 2312; 2662;
 3466; 4387; 4436
 पितरं स्वः, 4835
 पितरम्, 859; 860; 4835
 पिता, 2232
 पिता इव सूनवे, 427
 पिता मतीनाम्, 4021
 पितुः, 4015
 पितुः ऊधः, 1310
 पितुः पयः प्रतिगृष्णाति माता तेन
 पिता वर्धते तेन पुत्रः, 2798
 पितुः परमात्, 829
 पितु, 891
 पितूनाम्, 491
 पितृभिः, 4393
 पितृभ्यः ऊतये, 1283
 पितृणां आपिः, 2258
 पितृणां मन्मभिः, 4424
 पितृणाम्, 2687
 पित्रोः, 4379
 पित्रोः अपीच्यं नाम तृतीयम्, 4020
 पित्रोः उपस्थे अग्निः उरुष्यत्, 1317
 पित्र्याः धीः, 1341
 पित्र्यामनु प्रदिशम्, 1308
 पित्वो भिक्षेत, 837
 पिविशुः, 2802
 पिप्पलम्, 859; 860
 पिप्रिये, 1347
 पिप्रु, 476; 515; 1289
 पिप्रुम्, 1838; 1904; 2253;
 3163

पिप्रोः, 2256
 पिब शुद्धमुदकम्, 864
 पिब सुतस्य अन्धसः अभिप्रयः,
 1925
 पिबा, 2676
 पिबा पिब, 1285
 पिब्दना, 2282
 पिशङ्गं द्रापि प्रतिमुञ्चते, 1875
 पिशङ्ग-रूपम्, 3166
 पिशा, 2662
 पिशाचिम्, 819
 पीपयत्, 3967
 पीपिवासम्, 1942; 2788
 पीयति त्वो अनु त्वो गृणाति, 834
 पीयूषम्, 4745
 पीवः अन्नान्, 2779
 पीवरी इषः, 3144
 पीवसा, 837
 पीवानं मेघं अपचन्त, 4402
 पुंसः, 811
 पुण्डरीकाणि, 4805
 पुत्रः, 491; 2242
 पुत्रः कण्वस्य, 3106
 पुत्रः यत् जानं पित्रोः अधिऽइयति,
 4406
 पुत्रान्, 4422
 पुत्रीयन्तः, 2787
 पुत्रो न ह्यार्याणाम्, 1891
 पुनः यतीव, 2757
 पुनः समव्यद्विततं वयन्ती, 1305
 पुनानः वाचं इष्यति, 3984
 पुनानाः, 2323
 पुमान्, 2337; 4796
 पुः, 1839; 2251; 4835
 पुः-योधः, 2683
 पुः शारदीः, 817
 पुः हितः, 1311
 पुन्दरस्य, 2654
 पुरन्धिः, 885; 1851; 1915;
 2696; 2706; 4036

पुरन्धीः, 2745
 पुरन्ध्या, 3511
 पुरम् + दर, 2654
 पुरम्-दर, 3071
 पुरयस्य, 2320
 पुरस्तात्, 2744; 3077; 3158
 पुराणवत्, 3523
 पुरा तनयित्वोः अचित्तात्, 1826
 पुरा तस्या अभिशस्तेरघौहि, 493
 पुरीषम्, 4403
 पुरीषाणि, 2249
 पुरीषात्, 1845
 पुरीषिणः, 1930
 पुरीषिणम्, 857
 पुरीषिणी, 1929
 पुरीष्यासः, 1326
 पुरु-अनीक, 2236
 पुरु काव्या, 3174
 पुरुकुत्सम्, 526
 पुरुकुत्स, 879; 2670
 पुरुकुत्सानी, 1869
 पुरुकुत्साय, 487; 2257
 पुरुकुत्सी, 3134
 पुरुगूर्तः, 2269
 पुरुणीधे, 482
 पुरुतमा, 2754
 पुरुत्रा, 2802
 पुरुदंसम्, 1311
 पुरुदंससा, 2320
 पुरुदंसा, 2754
 पुरुपन्थाः, 2320
 पुरुप्रशस्तः, 2269
 पुरुप्रशस्तं ऊतये, 3117
 पुरुप्रियः कविः, 1312
 पुरुप्रियम्, 440
 पुरुप्रिये, 3128
 पुरुभोजः, 2756
 पुरुमायः, 1347
 पुरुमाय्यम्, 3509
 पुरुमित्र, 537; 4411

पुरुमीळहः, 887
 पुरुमीळह, 1870
 पुरुमीळहस्य, 836
 पुरुमीळहाय, 1935
 पुरुमीळह, 3518
 पुरुमेधः चित्, 4043
 पुरुवाजाभिः, 2243
 पुरुवारोभिः, 826
 पुरुवीरम्, 2298
 पुरुवीराभिः, 2268
 पुरुवेपसम्, 3452
 पुरुव्रतः, 3965
 पुरुशाक, 2259; 2261
 पुरुषः, 4752
 पुरुष सूक्त, 4751
 पुरुषघ्नम्, 531
 पुरुषन्तिम्, 529
 पुरुषन्त्योः, 3996
 पुरुसंभृतम्, 3572
 पुरु सम्भृतम्, 3504
 पुरुस्तुतः, 3167
 पुरुस्पृहं कारं बिभ्रत्, 3974
 पुरुहन्मन्, 3515
 पुरुहूतः, 881; 2269; 3125
 पुरुहूत, 879; 2678; 4413; 4828
 पुरु, 1891
 पुरुचीः, 4394
 पुरुरवसे, 460
 पुरुरवा, 4762
 पुरुवसो, 3581
 पुरोडाश, 1330
 पुरोडाशम्, 3161
 पुरो न शुभ्राः, 1914
 पुरोळाः, 2664
 पुरोळाश, 1348
 पुरोळाशम्, 1857
 पुरोहितः, 482; 3155; 4769
 पुरोहित, 1872
 पुरोहितम्, 424
 पुरोहितिः, 2765

पुर्वणीक, 496
 पुलुकामः, 883
 पुष्कर, 454; 2249; 2692
 पुष्करात् अधि, 2249
 पुष्करे, 3521
 पुष्टिगौ, 3477
 पुष्टिवर्धनम्, 2735
 पुष्टेषु, 4458
 पुष्यवतीः, 4767
 पुष्यन् रयिं सचते घन् अमित्रान्,
 1835
 पूः, 2720; 2785
 पूः च, 893
 पूः-भित्-आरितः, 3166
 पूतक्रता, 3470
 पूतक्रतु, 3470
 पूतदक्षम्, 2741
 पूतदक्षसा, 3147
 पूरवः, 2257
 पूरवे, 2652
 पूरुः, 1895
 पूरुम्, 2656; 2671
 पूर्णाहुति, 1314
 पूर्त आददे, 3459
 पूर्ध, 4446
 पूर्णीतम्, 878
 पूर्भिः, 2290
 पूर्भिन्, 1339
 पूर्वीचित्तये, 3095
 पूर्वजे पितरा, 2722
 पूर्वपा इव, 3075
 पूर्वपीतये, 819
 पूर्व-पेयम्, 2781
 पूर्वभाजं रयिम्, 2782
 पूर्वया निविदा, 504
 पूर्वापुषम्, 3143
 पूर्वासः, 4387
 पूर्वीः, 3092
 पूर्वीः ऋतस्य बृहतीः अनूषत, 3483
 पूर्वीः चन, 2685

पूर्वोऽइव, 4429
 पूर्वे देवाः, 2675
 पूर्वभिः ऋषिभिः, 426
 पूर्वभ्यः, 881
 पूव्याम्, 3509
 पूषणम्, 520; 891; 2711; 4432
 पूषण्वते, 1349
 पूषन्, 443; 445; 454; 470;
 887; 1921; 2307; 2310;
 2708; 4391; 4768
 पूषा, 506; 1925; 3487; 4025
 पूषा-भगः, 1856
 पूषा भुवनस्य गोपाः, 4392
 पूषणा, 1917
 पूक्षः, 829; 882; 1941; 2702;
 2755; 2779
 पूक्षुघः, 829
 पूङ्क्तं वाजस्य स्थविरस्य घृष्टेः,
 2782
 पूङ्क्तम्, 2782
 पूच्छमानः जेष्यामि, 4408
 पूच्छयमाना, 3176
 पूणक्षि रोदसी उभे, 4804
 पूणता, 2260
 पूणन् आपिः अपृणन्तं अभि ध्यात्,
 4787
 पूणन्तं च पपुर्णि च, 812
 पूतनाः, 4405
 पूतनाजम्, 4826
 पूतनाज्येषु, 4774
 पूतनाषहः, 2278
 पूतनाषाद्, 880
 पूतनासु, 817; 841; 2760; 2778
 पूत्, 3128
 पूत्सु, 882; 2269; 3123; 3162
 पूत्सुतीः मत्यानाम्, 1886
 पूत्सुषु, 815
 पूथक्, 4413
 पूथिम्, 518
 पूथिवीं मातरम्, 2331

पृथिवी, 843; 1336; 1921;
 1948; 2699
 पृथिवीम्, 1950; 2795; 3156
 पृथिव्याः, 4405
 पृथिव्या इडायास्पदे, 1327
 पृथिव्या नामा, 1282
 पृथिव्या नामा गिरिषु क्षयं दधे
 4025
 पृथी, 3112
 पृथुः स्वरुः, 3454
 पृथु, 2699; 4807
 पृथुजयाः, 1345
 पृथु-पर्शवः, 2762
 पृथुपाजाः, 1315
 पृथुबुध, 458
 पृथुश्रवस्, 3459
 पृथ्वी, 889
 पृदाक्-सानुः, 3127
 पृशने, 4043
 पृशन्यः, 4428
 पृशनयः, 3512
 पृशिनः, 1922; 2322; 2728;
 2801; 4835
 पृशिनः अश्मा विचक्रमे रजसः
 पात्यन्तौ, 1922
 पृशिन, 874
 पृशिन, 1301; 1827
 पृशिनगुम्, 525
 पृशिनमातरः, 454; 468; 1933;
 3101
 पृश्याः दुग्धम्, 2292
 पृश्याः शुक्र ऊधनि, 1301
 पृषतीः, 3171
 पृषतीनाम्, 3503
 पृषतीभिः, 487
 पृषत्-अश्वः, 2707
 पृषद् आज्यम्, 4756
 पृषध, 3482
 पृष्टः, 513
 पृष्टिगौ, 3470

- पृष्ठे, 4007
 पृष्ठेव, 1889; 4749
 पृष्ठ्येन, 1844
 पेत्येना, 2667
 पेदुः, 533; 538
 पेदु, 2752; 4033
 पेरवः, 4018
 पेरुके, 2320
 पेशनानि, 4373
 पैजवनस्य, 2668; 2669
 पैद्वः, 533
 पैद्वः न, 4033
 पेता, 1280; 1283; 1833; 2664
 पेतारम्, 1280
 पेतृ, 466
 पौंस्यम्, 496
 पौतकृतः, 3490
 पौर, 3476
 पौरम्, 1940; 3083
 पौराय, 1940
 पौरासः, 3486
 पौरुकुत्स, 3134
 पौरुकुत्सिम्, 2670
 पौरुकुत्स्यः, 3134
 पौरे हवम्, 3475
 पौलोमाः, 1910
 प्र अग्ने तिष्ठ जनान् अति, 3496
 प्र अस्मान् अव पृतनासु विक्षु, 2273
 प्र ईम् आयुः तरित् अतीर्णम्, 3538
 प्रउग, 4797
 प्रकृति, 4401
 प्रकृति तथा तपस्, 4836
 प्रखादः, 882
 प्रख्यै, 2777
 प्रगाथाः, 3142
 प्रघ्नत इव, 4011
 प्रचेतसः, 469
 प्रचेताः, 4816
 प्रचेताः आङ्गिरसः, 4816
 प्रजननम्, 1331
 प्रजापति, 454; 4011; 4791;
 4832
 प्रजाम्, 4394
 प्रजायस्व, 4831
 प्रजायेमहि वयम्, 512
 प्रजावत् वयः, 4775
 प्रजावन्तः, 4424
 प्रजाहितानि, 3073
 प्रजा हि तिस्रः, 3577
 प्रणपात्, 3127
 प्रतरणम्, 3471
 प्रति अदृशन्, 897
 प्रति औहत, 861
 प्रति धेनुं इव आयतीं उषासम्, 1882
 प्रतिप्रष्ठात्, 847
 प्रतिप्रस्थाता, 1280
 प्रतिमा, 4797
 प्रतिमानं भुवः, 478
 प्रतिहर्ता, 1280
 प्रतीकम्, 2335; 2699
 प्रतीची, 811
 प्रतीचीम्, 1893
 प्रतूतिषु, 3570
 प्रतूदः, 2693
 प्रतूदः, 2334
 प्रत्यथा, 2251
 प्रत्यम्, 3147
 प्रत्यवत्, 3120
 प्रत्यस्य रेतसः, 3098
 प्रत्या मतीनां कारवः, 3971
 प्रत्यासः आयवः, 3980
 प्रत्ये मातरा यद्वा ऋतस्य, 2252
 प्रत्यक्षकृत, 869
 प्रथः, 4829
 प्रथमः, 2231
 प्रथमम्, 512
 प्रथमं जायमानः उत्-यन् समुद्रात्
 उत वा पुरीषात्, 850
 प्रथम, 4403
 प्रथमजा ऋतस्य, 863
 प्रथमे ऋतेन, 4384
 प्रथमो मातरिश्वने, 460
 प्रथसः, 4751
 प्रदक्षिणित्, 1933
 प्रदिवः आपः, 2779
 प्रदिशः, 2697
 प्रघने, 4773
 प्रघयः, 866
 प्र धान्वसि, 3981
 प्रपथेषु खादयः, 871
 प्रपद, 4815
 प्रपित्वे, 517; 3075; 3085; 4799
 प्र प्रान्ये यन्ति पर्यन्य आसते, 1321
 प्र प्रेङ्खे ईङ्ख्यावहै शुभे कम्,
 2772
 प्रभरत, 3571
 प्रभृथः, 1908
 प्रमगन्दः, 1351
 प्रमतिः, 2682
 प्रमा, 4797
 प्रमिनती, 810
 प्रमुदः, 4055
 प्रयः, 3166
 प्रयज्वाः, 2730
 प्रयतस्य, 1831
 प्रयन्ता, 3559
 प्रयन्ति, 2674
 प्रयन्ति यज्ञम्, 2674
 प्रयन्, 4835
 प्रयस्वतीः, 1318
 प्रयस्वन्तः, 1897; 2784
 प्रयाज, 4419
 प्रयाज, अनुयाज, 4830
 प्रयियुः, 3135
 प्र ये वसुभ्यः ईवत् आ नमः, 1924
 प्र राघसा चोदयते महित्वना, 3148
 प्र रिरिचे, 861
 प्र वः अच्छा जुजुषाणासः अस्थुः
 अभूत विश्वे अग्रिया उत वाजाः,
 1859

प्रवतः मरीचीः, 4425	प्रायणीय, 1879	बन्धु, 868; 4423
प्रवत्सती पृथिवी, 1929	प्राये प्राये, 1292	बभ्राज, 855
प्रवय, 4796	प्रावणेभिः, 1326	बभ्रुवृषी सहस्राक्षरा, 864
प्रवर्ग्य, 1879	प्रावृता जल्प्या, 4453	बभ्रवः एते आशवः सोमाः, 4002
प्र वां घृतस्य निर्णिजो ददीरन्, 2740	प्रावृषि, 2803	बभ्रुः, 3159
प्र-वृणोति भूयसः, 2761	प्राशुषाद्, 1850	बभ्रुधूताः, 1905
प्रवाजे चिन् नद्यो गाधं अस्ति, 2736	प्रियं अधि पाथः, 839	बभ्रुम्, 2711
प्रशस्तिभिः, 1895	प्रियतमे, 2786	बहिः, 499; 892; 1282; 1314;
प्रशस्तु, 847	प्रियमेघः, 472; 3080; 3108;	1323; 1339; 2319; 2647;
प्रशास्ता, 1283	3549	2648; 2658; 2678; 2756;
प्रशास्त्रम्, 1280	प्रियमेघ, 826	3119; 3156; 3579; 4437;
प्र स मित्र मर्तो, 1357	प्रियमेघम्, 3089	4438; 4782
प्रसवीता, 2739	प्रियमेघस्तुतम्, 3108	बहिषः, 3119
प्रसितिः, 1827	प्रियमेघस्तुता, 3166	बहिषदः, 4387
प्रसितिम्, 1828; 4745	प्रियमेघाः, 3080	बहिषि, 499; 2306; 2328;
प्रसुवन्, 2712	प्रियमेघासः, 3081; 3513	2658; 3451; 4756
प्रसूवरी, 4767	प्रियमेघैः, 3087	बहिष, 441
प्रस्कण्व, 472; 3478; 3488	प्रियरथे, 807	बहिष्ठम्, 499; 1323; 4756
प्रस्कण्वम्, 3082	प्रिया शर्म पितृणाम्, 2283	बहिष्मती, 4756
प्रस्तरम्, 4386	प्रेङ्खम्, 2771	बहिसदः, 4756
प्रस्तार पक्ति, 4798	प्रेङ्गिनः, 1315	बल, 4429
प्रस्तुतिर्वा न प्रयुक्तिः अयामि, 838	प्रेष्ठाम्, 2772	बलम्, 1289
प्रस्तोकः, 2287	प्रो त्वे अग्नयः अग्निषु विश्वं	बलस्य नपात्, 1284
प्रस्तोक, 2283	पुष्यन्ति वर्यम्, 1888	बलित्था, 828
प्रस्तोता, 1280	प्रोष्ठेशयाः, 2727	बलिहृतः 4821; 4822
प्रस्वः, 2697	प्लतेः, 4431	बल्लजस्तुकाः, 3489
प्रहोषिणः, 3556	प्लवं पक्षिणम्, 886	बहिष्मते, 1884
प्राङ्, 864	प्लायोगिः, 3077	बहुप्रजा निः ऋति आविवेश, 862
प्राक्षामन्यो, 3497	प्लायोगि, 3168	बहूनां अवमाय, 1303
प्राची वाशी इव, 3117	प्लाशि, 4815	बह्वीनां अपसां उपस्थात्, 511
प्राञ्चं यज्ञं चकृम्, 1309		बाहृत प्रगाथ, 3142
प्राणमय कोश, 1859	फलिगम्, 539	बाहु, 4815
प्रातः, 1943	फालाः, 1877	बाहुता न, 3575
प्रातः जुषस्व, 1348		बाहुवृक्त, 1918
प्रातः यजध्वम्, 1943	बट्, 3576	बाहू अस्त्राक्, 1875
प्रातः सवन, 1331	बतः बतसि, 4383	बिसखा, 2315
प्रातः सवे, 1348	बत्, 1948	बीभत्सुः, 855
प्रातर्याजिः, 473	बधिरासः, 4018	बीरिटम्, 2705
प्रान्धम्, 526	बन्धुः मे माता पृथिवी मही इयम्,	बीरिटे, 2705
प्राब्रवीत्, 846	863	बुध, 460

बुध्, 829
 बुध्, 511; 2297
 बुध्, 1824; 2694
 बुध् रजसः, 1281
 बुध्, 2695; 2730
 बुध्, 3532; 3535
 बुध्, 824
 बुध्, 4403
 बुध्-उक्थम्, 3165
 बुध्, 2280
 बुध् पणीनां वर्षिष्ठे मूर्धन् अधि
 अस्थात्, 2280
 बुध्, 4403
 बुध्, 2315
 बुध्, 2315
 बुध्, 508
 बुध्, 1945
 बुध्, 1835
 बुध् इव सूनवे, 482
 बुध्, 478; 1286; 3577
 बुध् उक्थम्, 1932
 बुध् पृथुः, 3503
 बुध् श्रवः, 3991
 बुध्, 4421
 बुध्, 4789
 बुध्, 4789
 बुध्, 2773
 बुध्, 457
 बुध्, 466; 4417
 बुध्, 3130
 बुध्, 3124
 बुध्, 485; 1872; 2332;
 4025; 4394; 4768
 बुध्, 444; 1294; 1298;
 2283; 4436; 4804
 बुध्, 894; 895; 1328;
 2657
 बुध्, 1865; 4819
 बुध् चयसे इत्पियारम्, 895
 बुध्, 3505

बुध्, 3112
 बुध्, 2711
 बुध्, 4396
 बुध्, 3086
 बुध्, 3513
 बुध्, 4055
 बुध्, 863; 1846; 2676; 2700;
 2702; 3170; 3486; 4014;
 4452
 बुध्, 2684
 बुध्, 2681
 बुध्, 3088
 बुध्, 1332; 2789; 4041
 बुध्, 2251
 बुध्, 4435
 बुध्, 448; 469; 1294;
 1921; 2708; 4444
 बुध्, 3156
 बुध्, 4026
 बुध्, 515; 2737; 2791; 4784
 बुध्, 1294; 1915; 3501
 बुध्, 2305
 बुध्, 1334; 2260; 2305;
 2803
 बुध्, 3172
 बुध्, 2252
 बुध्, 1308
 बुध्, 2250
 बुध्, 2278
 बुध्, 1342
 बुध्, 466; 847; 1280; 1879;
 1833; 2655; 2681; 3103;
 3125
 बुध्, 2709; 3125
 बुध्, 2278
 बुध्, 1305
 बुध्, 483; 870; 882; 1283;
 2260; 2750; 2766; 3165
 बुध्, 3985
 बुध्, 1879

बुध्, 4757
 बुध्, 1873; 1879; 3088
 बुध्, 438
 बुध्, 1280
 बुध्, 2700
 बुध्, 4815
 बुध्, 1895; 1908; 2702;
 2742; 4436
 बुध्, 851
 बुध्, 830
 बुध्, 3497
 बुध्, 1923
 बुध्, 443; 444; 445; 1286;
 1876; 1921; 2291; 2302;
 2707; 3133; 4804
 बुध्, 504; 2299; 2711; 4384
 बुध्, 864
 बुध्, 822
 बुध्, 2731
 बुध्, 4426
 बुध्, 4396
 बुध्, 3560
 बुध्, 4441
 बुध्, 4800
 बुध्, 4441
 बुध्, 820
 बुध्, 1341
 बुध्, 1312
 बुध्, 2248
 बुध्, 1353
 बुध्, 1353
 बुध्, 1303
 बुध्, 3097
 बुध्, 1892
 बुध्, 1907
 बुध्, 4829
 बुध्, 4808
 बुध्, 527
 बुध्, 3994

भरद्वाजवत्, 2322	भीषारेजेते, 3567	भृगवे रातिम्, 483
भरद्वाजाय, 2248; 2267; 2291; 2320	भुज्युः, 2749	भृगु, 539; 1839; 3578
भरद्वाजेषु, 482; 2243	भुज्युं न, 1852	भृगु-वत्, 3449
भराणाम्, 3176	भुज्युं पूर्वम्, 3458	भृतिम्, 3506
भरामहे, 3544	भुज्यु, 529; 536; 2318; 3089	भृमात्, 2646
भराय, 3119	भुज्युम्, 525; 538; 2747; 4433	भृष्टिमता वधेन, 478
भराय सानसि, 4048	भुरिजोः, 3982	भेजानासः बृहत् दिवस्य रायः आकाय्यस्य दावने पुरुक्षोः, 1853
भरे, 2279; 2658	भुवः आशाः अजायन्त, 4444	भेदं एभिः जघान, 2687
भरे कृतम्, 818	भुवद्-वसु, 3135	भेद, 2687
भरे भरे, 516; 2762	भुवनस्य गोपाः, 2720	भेदम्, 2687; 2764
भरेषु, 3485	भुवनस्य नाभिः, 863	भेदस्य, 2667
भलानसः, 2665	भुवनस्य रेतः, 863	भेषजम्, 3137; 4381
भवन्तीः, 1319	भुवना भवित्वा, 1295	भेषजेभिः भिषक्तमम्, 1300
भवा, 840; 1834; 2655; 2682; 2684; 2686; 2723	भुवने विश्वे अर्पितः, 2311	भोजः, 3517
भागधेयानि, 3493	भुवनेषु अन्तः, 862	भोजनम्, 1946
भागम्, 809	भूः जज्ञे उत्तानपदः, 4444	भोजनानि, 2672
भात्वक्षसः, 832	भूतं च भव्यं च, 4425	भोजस्येदं पुष्करिणीव वेश्म, 4718
भानुः, 2748	भूतं देवानां अवमे अवोभिः, 889	भ्रातः, 1349
भानुः शुक्रेण शोचिषा व्यद्यौत्, 4029	भूना, 4453	भ्रातः अगस्त्य, 876
भानुना, 1290; 2657	भूम अभि, 2270	भ्राता, 867; 4769
भानुम्, 1835	भूमनः, 2330	भ्राता इन्द्रस्य, 2309
भारत, 1284	भूमा, 2695	
भारता, 1327	भूमा पृष्ठ इव रुरुहुः, 1889	मंत्र, 1879
भारती, 452; 893	भूमिः, 2283	मंहना, 3988
भारती भारतीभिः सजोषा, 1315	भूमि, 854	मंहनेऽस्थाः, 4428
भारती, सरस्वती, इला, 1314	भूमिम्, 1948; 2325	मंहिष्ठः, 3124
भार्म्यश्वः, 4774	भूम्यस्य, 1914	मंहिष्ठा, 2327
भार्वरस्य, 1845	भूम्याददे, 3998	मंहिष्ठाय, 481
भासद्, 4815	भूयसा वस्नं अचरत् कनीयः, 1849	मक्षः, 1871
भासाकेतुम्, 4396	भूरि अक्षः, 1296	मक्षु, 3166; 4428
भास्वती, 1310	भूरिजोः, 4015	मक्षु, 1869; 3542
भिन्नत् ओदनं पच्यमानः परः गिरा, 351६	भूरि ज्योतीषि, 3499	मक्षूतमेभिः अहभिः, 3995
भिन्दः, 4751	भूरि धायसम्, 3982	मखः, 538; 824; 2330
भिषक्, 4053	भूरि नाम वन्दमानो दधाति, 1885	मखः न, 2979
भिषज्यत यत् आतुरम्, 3144	भूरिवारम्, 3492	मख, 3999
भीमः, 839; 4828	भूर्णयः, 3569; 3575; 4017	मखम्, 4046
भीमं गाम्, 3541	भूर्णयः सोमः, 3976	मख्-रसे, 3998
	भृगवः, 814; 832; 2246; 2665; 3081; 4046; 4386	मखेभ्यः, 2323

- मगन्दः, 1351
 मघवत्, 462
 मघवत्सु, 3474
 मघवद्ध्यः, 2755; 2786
 मघवन्, 478; 480; 482; 870;
 3484; 4777
 मघवा, 876; 3581
 मघवानः, 513
 मघवानम्, 1346
 मघवाना, 888
 मघानि, 1892
 मघोनः, 2778
 मघोनाम्, 2327
 मघोनीः, 1873
 मघोनी, 462
 मङ्गलम्, 1307
 मज्जना, 2761; 3580
 मण्डूकाः, 2799; 2800
 मण्डूकाः इवोदकात् मण्डूकाः
 उदकात् इव, 4818
 मण्डूक्या, 4390
 मतयः, वाचः, सुष्टुतयः, 4760
 मतिः, 3129
 मतिः समजैः, 4016
 मतिभिः, 2701; 4378
 मतिम्, 2772
 मतीनां च साधनं विप्राणां चाघवम्,
 4399
 मतीनाम्, 2659
 मती पवसे, 3978
 मतुथाः, 4015
 मत्सथा, 890
 मत्सरः, 880
 मत्सराः, 823
 मत्सना, 4815
 मत्स्व, 3100
 मथितः, 2289
 मथीनां अग्ने, 3486
 मदः, 881
 मदाः, 3471
 मदाय शवसे वावृधे, 497
 मदाय शुम्भसे, 3964
 मदिन्तमं य ईमहे, 3121
 मदे, 2760
 मदेरू, 4776
 मदे सुशिप्रम्, 3504
 मद्रयद्रिक्, 2260
 मद्रिक्, 881
 मधु, 445; 1344; 1863; 4436
 मधुजिह्वम्, 441
 मधुना घृतेन, 841
 मधुपेयः, 2276
 मधुमत् पुनः आऽनयनम्, 4398
 मधुमत् मे परायणम्, 4398
 मधुमत्या नः कशया, 841
 मधुमन्तः, 2788
 मधुला, 897
 मधुवर्णा, 3153
 मधुविद्या, 897
 मधुश्चुतं कोशं जिन्वन्, 3973
 मधुश्चुतं कोशम्, 3980
 मधुहस्तः, 1887
 मधूनाम्, 535
 मधूयुवा, 1940
 मधौ न मक्षा आसते, 2684
 मध्यंदिन, 1943
 मध्य आ पस्त्यानाम्, 862
 मध्यम्, माध्यमिक, 4392
 मध्यमासु मातृषु प्रमे, 4013
 मध्या कर्तोर्विततम्, 532
 मध्वः, 2732; 2780; 4454
 मध्वं रसम्, 3485
 मध्वादः, 860
 मनः न तिग्मं द्रवन्ता, 4420
 मनवे, 466; 528; 1904; 3115;
 3124; 3143
 मनसस्पतिः, 3983
 मनसा, 495; 1918; 2744; 2745
 मनसा ये विपरिच्यतः, 863
 मनस्यवे आस्त्रबुध्नाय, 171/3
 मनांसि सं जानताम्, 4837
 मनामहे, 3485
 मनीषा, 2324; 2678; 2693;
 4035; 4405
 मनीषाम्, 1830
 मनीषिणः, 3088; 3450
 मनुः, 496; 1850
 मनु, 460; 826; 2259; 2753;
 3097; 3477; 4391; 4392;
 4429
 मनु आङ्गिरस और ययाति, 461
 मनुम् समावतम्, 528
 मनुहितः, 2249; 3133
 मनुषः अपत्यम्, 3472
 मनुषे गाः अविन्दत्, 1902
 मनुषिता, 3500
 मनुष्याः, 2774; 4797
 मनुष्ये, 1310
 मनुष्येभिः देवैः इला, 1315
 मनुष्वत्, 471; 1897; 3449
 मनुष्वद्, 1336
 मनोः वृधः, 3568
 मनोजवा, 1317; 2746
 मनो जविष्ठम्, 2243
 मनोजवेषु असमा बभूवुः, 4443
 मनोजुवः, 885
 मनोता, 2231
 मनोमय कोश, 1859
 मनो यत्र वि तत् दधुः विचेतसः,
 3121
 मनोरपत्ये, 490
 मन्त्र, 860; 2715
 मन्त्रकृताम्, 4055
 मन्त्रम्, 2655
 मन्त्रयन्ते, 856
 मन्थम्, 458
 मन्दसाना, 3549
 मन्दत्-वीराय, 3511
 मन्दानः उदवृषायते, 3992
 मन्दिने, 515

मन्द्रः, 2655
 मन्द्र, 3525
 मन्द्रजिह्वम्, 894; 1834; 1898
 मन्द्रजिह्वा, 831
 मन्द्रस्य, 2272; 3175
 मन्धातारम्, 527
 मन्धातुः, 3175
 मन्म, 1831; 4830
 मन्मनि, 4384
 मन्यमानाः, 895
 मन्यवे, 2251
 मन्यु, 2768
 मन्युम्, 517; 2737
 मन्ये त्वा च्यवनं अच्युतानाम्, 3564
 मन्योः, 4745
 मन्यो, 4454
 ममता, 2243
 ममत् चन, 1842
 ममत्तन, 4827
 मम द्विता राष्ट्रं क्षत्रियस्य विश्वायोः,
 1868
 मम पुत्राः शत्रुहणः, मे दुहिता विराट्,
 4813
 ममे, 1949
 मया कृणवः वीर्याणि, 3571
 मयुः, 2801
 मयूखैः, 2793
 मयूर-रोमभिः, 1344
 मयोधुवः, 2798
 मयोधूः, 866
 मरीचीनाम्, 4825
 मरुतः, 453; 459; 471; 477;
 487; 503; 876; 1876;
 1904; 2252; 2657; 2720;
 2783; 3102; 3131; 3487;
 3544; 4004; 4025; 4768
 मरुतः जज्झतीः इव, 1926
 मरुतां अनीकम्, 2288
 मरुतां इव स्वनः, 4013

मरुतां गणम्, 445
 मरुतां पित्रे, 531
 मरुताम्, 1864
 मरुत्, 467; 468; 469; 502;
 1336; 1345; 1906; 1921;
 2706; 2761
 मरुत्तम, 886
 मरुत्वतः, 1915
 मरुत्वत्, 1951
 मरुत्वन्तो सख्याय हवामहे, 515
 मरुत्वन्नो भवतु इन्द्र ऊतीः, 513
 मरुदिभः, 449; 876
 मरुदिभः इन्द्र सख्यम्, 3564
 मरुद्भ्यः वायवे मदः, 3982
 मरुद्वृधाः, 4448
 मर्तः न वृत् तत् वचः, 4046
 मर्तभोजनम्, 497; 2702; 2778
 मर्तस्य गावः, 2265
 मर्तेषु अन्यत् दोहसे, 2322
 मर्त्यः दध्रचेताः, 3577
 मर्त्यं दुर्विद्वांसम्, 2785
 मर्त्यकृतम्, 3132
 मर्त्यासिः, 1333
 मर्त्येषु, 1824
 मर्मन्, 4745
 मर्माणि, 2338
 मर्मृजन्त, 821
 मर्मृज्यन्ते, 3964
 मर्यः, 877
 मर्याः, 2728
 मर्यो न शुभ्रः, 4038
 मशरशार, 3097
 मस्तिष्क, 4815
 महः, 2702
 महः द्रुहः, 1852
 महः पितुः जनितुः, 1353
 महः यन्तः सुमतये चकानः, 2265
 महः राये चितयन्, 1895
 महते सौभगाय, 861

महत्, 1309
 महत् तत् उल्बं स्थविरं तत् आसीत्,
 4418
 महत् देवानां असुरत्वं एकम्, 1354
 महत् नाम गुह्यम्, 4422
 महया, 2677
 महां अनीकम्, 1831
 महां अमत्रो वृजने विरप्शि, 1340
 महानाम्, 3555
 महान्, 3125
 महापंक्ति, 4799
 महासतोबृहती, 4799
 महिः सप्रथः शर्म, 4028
 महिकेखः, 472
 महि तमः, 2777
 महित्वा, 861
 महिमघस्य राघः, 808
 महि-महित्वम्, 1297
 महिरत्न, 830
 महिषः, 1294
 महिष, 829
 महिषाणां अधः माः, 1903
 महिषा त्रि शतानि, 1903
 महीं सहस्रधारां बृहतीं द्रुक्षन्, 4446
 मही, 831; 1922; 1944; 2728
 महीनां जनुषे पूव्यायि, 1919
 महीभिः शचीभिः, 3125
 महीम्, 2271
 महे गविष्टये, 4007
 महेतने, 3153
 महेनदि, 3527
 महे रणाय चक्षसे, 4380
 महो दिवः, 2700
 महोभिः, 3518
 मङ्गा, 861
 माः, 1903
 माँश्चत्वे, 4043
 मांसपिक्षाम्, 848
 मा-अतथा-इव, 498

- मा अन्तः स्थुः नः अरातयः, 4424
 मा-अप स्फरीः, 2317
 मा अस्य त्वचं मा शरीरम्, 4390
 माघोनें शवः, 2274
 माघोनेम्, 4777
 मा चिद् अन्यत् विशंसत, 3071
 मातरः, 2279
 मातरं पुरः, 4835
 मातरं भूमिम्, 4395
 मातरम्, 4835
 मातरा, 807; 831
 मातरा पुनः पुनः नव्यसां कः, 1317
 मातरा भरति गोः, 1847
 मातरिश्वना, 4009
 मातरिश्वने, 832
 मातरिश्वन्, 492; 3482; 4747
 मातरिश्वा, 509; 829; 895; 1332
 मातरौ, 115/1
 मातलिन्, 4386
 मातली, 4386
 मातवै हिङ् इति, 861
 माता, 889; 1354; 1922; 2232;
 4786
 माता गवां ऋतावरी, 1874
 मातुः, 3544
 मातुः दिधिषुम्, 2309
 मातुः पितुः, 2251
 मातृभ्यः, 437
 मातृः जनयत, 511
 मातृन्, 4409
 मा ते एनस्वन्तः भुजेम, 2773
 मात्रोः, 1311
 मा दध्म, 2731
 माघव, 445
 मध्यदिनस्य सवनस्य, 1348
 मध्यदिन सवन, 1331
 मध्यदिनस्य सवनस्य, 3173
 मध्यन्दिने सवने, 2284
 माध्वी, 888; 1870; 2745
 माध्वी मम श्रुतं हवम्, 1941
 मानः, 2692
 मानस्य सूनुः, 894
 मा निर्भाक्, 3542
 मानुषस्य, 539
 मानुषाः, 457
 मानुषाणाम्, 2232
 मानुषाय, 537
 मानुषा युगा, 3973
 मानुषीः मनुषः, 4452
 मानुषीणाम्, 2253
 मानुषी विशः, 1318
 मानुषीषु विष्णु, 2745
 मानुषे, 1327
 मानुषेमा युगानि, 517
 मानेन, 1950
 मा नो गयं आरे अस्मत् परा सिचः,
 4024
 मा प्र गाम पथः वयम्, 4424
 मामतेयम्, 838; 1829
 मा मर्षिष्टम्, 2755
 मामहन्त = ममहन्त, 2720
 मामुप उच्चा युवतिर्बभूयाः प्रजायस्व
 प्रजया पुत्रकामे, 4831
 मामृजे, 2680
 मायया, 1330; 1856; 2808
 मायया वावृधानम्, 2259
 मायाः, 1884; 2278; 4445
 माया, 2792; 4823; 4824
 मायातुम् = मा अयातुम्, 2806
 मायाभिः, 1339
 भायाम्, 1949
 मायिनः, 480; 843; 2760
 मायिनं मृगम्, 496
 मायिनम्, 439
 मायिनी, 1923
 मायिन्, 1918
 मा रधाम द्विषते सोम राजन्, 4794
 मा रीरिषः, 2774
 मारुतम्, 2291
 मारुतस्य, 1915
 मारुतिकम्, 2762
 मार्तण्ड, 4445
 मा श्रिषत्, 848
 मासस्य पाथः शरदश्च, 2779
 मासाः, 2271
 मासा, 2269
 मासि अक्तून्, 4384
 मासि मासि, 4420
 माहं राजन् अन्यकृतेन भोजम्, 1298
 माहिनः, 870
 माहिनं वयः, 3498
 माहिनम्, 837
 मितज्ञवः, 2760
 मितज्ञुभिः, 2786
 मितद्रवः, 2703
 मित्रः, 506; 1884; 2293; 3133;
 4004; 4025; 4768
 मित्रः-वरुणः, 2720
 मित्र, 429; 443; 444; 465;
 469; 815; 1297; 1314;
 1835; 1876; 1936; 2244;
 2703; 2706; 2707; 2708;
 3131; 3154; 3156; 3461;
 3562; 3575; 4436; 4837
 मित्रऽअतिथेः नपात्, 4408
 मित्रक्रुवः, 4751
 मित्रपति, 876
 मित्र-महः, 3134
 मित्रम्, 504; 4379
 मित्रयुजः, 891
 मित्रयोः, 2303
 मित्रयोः वरुणयोः, 2742
 मित्रयोः वरुणयोः प्रियम्, 2303
 मित्र-वरुण, 453
 मित्र, वरुण, अग्नि, 531
 मित्रस्य गर्भः, 2288
 मित्रस्य यायां पथा, 1937
 मित्राऽश्व, 4775
 मित्राय, 823; 2735
 मित्रायुवः, 878

मित्रावरुण, 430; 446; 465	मुनीनाम्, 3127	मृला मूलय, 2774
मित्रावरुण, 838; 1921; 2293; 2700; 2720; 2735	मुमुक्ष्वः, 828	मृलीकाय, 4808
मित्रासः न, 836	मुमुगिघ, 4446	मेघति, 3457
मित्रेरुन्, 880	मुमोचतम्, 3547	मेदः, 1325
मित्र्यम्, 1950	मुषायंति, 817	मेदसः, 1325
मिथती, 2783	मुषयत्, 484	मेघसातये, 3176; 3511
मिथस्तुरः, 2680	मुष्कयोः बद्धः, 4410	मेघसाता, 2784
मिथदृशः, 459	मुष्टिना, 3536	मेघसातौ, 3518
मिथुन, 817	मुष्टिहा-इव हव्यः होतृषु, 3137	मेघातिथिम्, 3109
मिथुन्तः त्रयः, 1870	मुहुः, 1337	मेघिराणाम्, 4750
मिथुना, 2808; 4745	मुहुः श्रध्ना, 4821	मेघिसय, 2770
मिथुनासः, 856; 1917	मूरा अमूर न वयम्, 4375	मेघिरासः, 3450
मिथुनौ, 883; 4748	मूर्धन् यज्ञस्य, 3977	मेघे, 3477
मिनन्ति, 2325	मूर्धा कवी, 3527	मेध्य, 3482
मिनाति, 2766	मूर्धानम्, 861	मेध्य-अतिथिम्, 3081
मिमाति मायुम्, 861	मूलम्, 1334	मेध्यातिथिः, 3076; 3473
मिमाय सलिलानि तक्षती, 864	मूषः, 4407	मेध्यातिथे, 3166
मिमीत इत्, 3117	मूषो न, 4407	मेध्यातिथौ, 3477
मियेघ, 882	मूषो न शिशना, 519	मेना, 1905; 1906
मिषन्तम्, 861	मृक्तवाहसे, 1896	मेनाम्, 4784
मिहो नपातम्, 1908	मृक्षः, 3504	मेने, 1305
मीढुषः, 3579	मृक्ष, 3526	मेघम्, 474; 3567
मीढुषे, 823	मृगः, 496; 838; 1941; 3167; 4828	मेहत्, 4447
मीढवः गातुम्, 4028	मृगं न ब्राः मृगयन्ते, 3078	मेहत्वा, 4449
मीलहुषः, 2707; 4834	मृगयम्, 1838; 4417	मेहन, 4815
मीलहुष, 2660	मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः, 4828	मेहनास्ति, 1911
मीलहुषी, 1931; 2660	मृगो न हस्ती, 1839	मैत्रा-वरुणः, 2691
मीलहुषे, 2772	मृज्यते, 3990	मैत्रावरुण, 1280
मीलहुष्टम्, 2660	मृत्यु, 4394	मोकी, 1304
मीलहुष्मती इव, 1930	मृत्यु-बन्धवः, 3131	मोघम्, 2806; 4817
मीलहुष्मत्, 2660	मृधः, 4455	मोदाः, 4055
मीलहे, 1839	मृधवाचः, 879	मो षु अद्य दुर्हणावान् सायं करत्, 3079
मुक्षीजयेव पदि उत्सिनाति, 812	मृधेभ्यः, 3453	मो षु णः मृत्यवे पर दाः, 4425
मुचध्वं अश्वान्, 876	मूलता, 2304	मौजवतः, 4408
मुचाति, 1304	मूलता = मूलत, 2737	म्लातानि चर्माणि, 3489
मुदः, 4055	मूलय, 1877	यः, 2727
मुदगलः, 4774	मूलयदभ्याम्, 822	यः अस्कृधोयुः अजरः स्वः वान्, 2259
मुदगलानी, 4773	मूलायति, 2771	
मुनि, 3127; 4801		

यः इतः वृष्टे ईशे उग्रियः, 4018

यः इमा विश्वा भुवनानि जुह्वत्,
4452

यः एव इदं इति ब्रवीति, 2308

यः तत् न वेद, 864

यः तुप्रये सचा, 3165

यः वा स्तवत्, 2313

यः सखिभ्यः सख्या आविवाय,
4378

यं ते श्येनः पदा अभरत्, 3543

यं त्वा अघ्न्याः अभ्यनूषत, 4023

यंसत्, 894

यं सूरिः अर्थो पृच्छमानः एति, 2646

य इत् तद् विदुः, 864

य ई आहुः सुरभिः निर्हर इति, 848

य ई चकार, 862

य ई ददर्श तस्मात्, 862

य उक्थेभिर्न विन्धते, 3478

य एष स्वप्न नंशानः, 4459

यकृत्, 4815

यक्ष, 452

यक्ष-दृशः, 2730

यक्षवाः, 2667

यक्षि, 2664

यक्षुः, 2665

यक्ष्म हृदये निधत्ते, 808

यक्ष्मघ्नम्, 4815

यच्छा, 2661; 2682

यजतं पस्त्यानाम्, 2295

यजत, 1918

यजत्राः, 2732

यजत्रा, 884; 894; 3491

यजमान, 466

यजाते, 2794

यजिष्ठः, 1323

यजुः, 4757; 4830

यज्ञः, 2664

यज्ञः मन्त्रः, ब्रह्म, 4418

यज्ञं वर्धय, 4804

यज्ञ, 4431

यज्ञन्यम्, 4778

यज्ञम्, 434; 1309; 1325;
1332; 4835

यज्ञवाहसे, 1320

यज्ञस्य, 424

यज्ञस्य गुह्यां जिह्वाम्, 4420

यज्ञस्य वा निशिति वा उत् इति वा,
2247

यज्ञात्, 4756

यज्ञा-यज्ञा, 873

यज्ञासाहम्, 4396

यज्ञियासः, 2236

यज्ञियेभ्यः, 825

यज्ञेभिः, 2232

यज्ञैः वा, 503

यतः परि जारः इव आचरन्ती, 2757

यतते सूर्येण, 513

यतये, 2658

यतरत् ऋजीयः, 2805

यत्, 4004

यत् अत्ति उपजिह्विका यत् वम्रः

अतिसर्पति, 3579

सत् अन्नेन अतिरोहति, 4753

यत् अस्पृष्टेयां त्रेधा सहस्रम्, 2329

यत् इन्द्रं आजहातन, 3105

यत् ई बिभ्रतः, 1922

यत् क्रत्वा नः शरदः पृणीथे, 2738

यत् च दुष्टम्, 825

यत् चिकेत सत्यम्, 4423

यत् जातं यत् च जन्त्वम्, 3551

यत् जायमानः पित्रोः उपस्थे, 2238

यत् ते जामित्वं अवरम्, 4422

यत् ते ... मनो जगाम दूरकं तत् त
आवर्तयामसीह क्षयाय जीवसे,
4424

यत् दूरे सन् इह अभवः, 1321

यत् पदं निधान्यम्, 3522

यत् पर्वते न समशीत, 481

यत् पुरुषं व्यदधुः, 4757

यत् प्राक्षिणः पितरं पादगृह्य, 1842

यत्र अमदत् वृषाकपिः अर्यः

मत्सखा, 4458

यत्र अहं अस्मि तौ अव, 3529

यत्र वह्निः अभिहितः, 1924

यत्रा = यत्र, 2739

यत् समुद्र आहितः, 4004

यत् सूर्यं दिवि आरोहयन्ति, 1835

यत् स्या अहं त्वं, त्वं वा घा स्या
अहम्, 3452

यथा, 1944

यथा कार्पन् वाजीन्यक्रमीत्, 3986

यथा त्वा अभीवर्तः अससि, 4822

यथा पूर्वं अकल्पयत्, 4836

यथा पूर्वं देवाः, 4837

यथा यथा पतयन्तः वि - येमिरे,
1876

यथावशं तन्वं चक्रे, 2798

यथा विदे, 3512

यदा ते मर्तोऽनु भोगमानद्, 4379

यदा मा आगन्, 863

यदि अश्रातः ममत्तन, 4827

यदी, 874; 1317; 1318

यदी गणस्य रशनां अजीगः, 1882

यदीमह त्रितो दिवि उपध्माता इव
धमति, 1891

यदी मातरो जनयन्त वह्निम्, 1335

यदु, 1906; 3115

यदुम्, 466; 480; 2257; 2277;
3086; 3103; 4417

यदौ, 3114; 3456

यद् अन्य-रूपः समिथे बभूथ, 2797

यद् इव अस्मि, 863

यद् गोत्रा, 1291

यद् घा सत्यं उत् यत् न विद्म, 4803

यद् ब्रह्मणि राजनि वा, 521

यन्तासि, 3538

यन्ति मातरः, 508

यन्नीक्षणं मास्पचन्या उखायाः, 848

यमं वैवस्वतम्, 4424

यम, 2312

यम, यमौ, 4391; 4392
यमस्य, 468; 4420
यमस्य भुवने, 465
यमा, 1305
यमाय मृत्यवे, 4817
यमिष्ठा, 2324
यमुना, 2667; 4448
यमुनायाम्, 1927
यमेन, 2690; 2692
यमेन ततं परिधिं वयन्तः अप्सरसः
उप सेदुः वसिष्ठा, 2690
यमो नो गातुं प्रथमो विवेद, 4385
यमो ह जातो, यमो जनित्वम्, 489
यमौ, 2312
यम्याः 1847
यया ज्योतिः न विदासि, 3986
ययातेः नहुष्यस्य बर्हिषि आसते,
4430
यवं इव, 4436
यवं चित्, 4797
यवं यवम्, 3995
यव-आशिरः, 892
यवमन्तः, 4797
यवम्, 3537
यवयुः 3536
यवसे, 3650
यवसेषु, 3557
यवाशिरः, 3556
यविष्ठः, 829; 2655
यविष्ठ, 834
यविष्ठम्, 471
यविष्ठ्य, 471
यवेन पिपिशे, 4010
यव्या, 878
यव्यावत्याम्, 2264
यशः, 456; 3581
यशस्वान्, 4396
यस्मिन् हस्ते, 2266
यस्य त्यत् शम्बरं मदे, 2274
यस्य बाहू, 4790

यस्याः पर्वणि सख्याय विव्ये, 1846
यस्यां उशन्तः प्रहराम शेषम्, 4457
यहुः, 1309; 2252; 3496
यहो, 3545
यह्वः, 1309; 1310; 2654
यह्वं न, 1845
यह्वा इव प्र वयां उज्जिहानाः, 1882
यह्वीः, 492; 1309; 3985
यह्वी, 831
यह्वी नारी न रोदसी सदं नः, 4707
यह्वीभिः, 1310
यह्वीषु ओषधीषु, 2731
याजुषी पंक्तिः, 1915
याजुषी पंक्ति, 1840
यातयज्जनः, 822
यातयमानः अधि सानु पृश्नेः, 2237
याति, 3969
याति अग्निः आ रोदसी, 4379
यातुजूनाम्, 4743
यातुधानः, 2806
यातुधान इति, 2806
यातुधानान्, 465; 4743
यातुधान्यः 4743
यातुभावान्, 4743
यातुमतीनाम्, 819
यातुमतीनाम्, 4743
यातुविद, 4743
यात् नु द्यावः ततनन् यात् उषासः,
2773
यादमानः, 1340
यादृश्मिन् धायि तं अपस्यया विदत्,
1919
याद्वः, 2672; 3076
याद्वम्, 2672
याद्वानां राधांसि, 3100
याद्वानाम्, 2672
याभिः परिज्मा तनयस्य मज्मन्, 524
यामः, 877; 4396
यामनि, 873; 4451
यामन्, 2741

यामतमा, 3523
यामाय, 467
यामासः, 1886
यावयद् द्वेषसम्, 1874
यावयद् द्वेषा, 530
यावयन्तु = यवयन्तु, 2711
यावीः अररुं शूर मर्त्यं परिवृणक्षि
मर्त्यम्, 814
यासि दूत्यां सूर्यस्य, 2311
यासिष्ठम्, 2746
यासु, 2718
युः, 4410
युक्तग्रावा, 1315
युगस्य स्त्रे, 3554
युगानि, 531
युजः, 3543
युज्यं पयः, 2306
युत्सु, 2760
युध्यामधिम्, 2669
युजनते, 2681
युयुतम्, 3111
युयोधि, 1284
युयोतन नः अंहसः, 3129
युवं च्यवानं सनयं यथा रथं
पुनर्युवानं चरयाय तक्षथुः, 4410
युवं महानि प्रथमानि चक्रथुः, 2331
युवतयः, 4405
युवतिः, 2644
युवतिम्, 4395
युवतीः, 1842
युवत्योः, 2294
युवनारव, 3175
युवयूः, 1867
युवशा, 844
युवा अकुमारः, 840
युवाकुः, 2745; 2747
युवाकु, 448
युवाकोः, 2746
युवाम्, 4398
युवोः अस्कृधोयु, 2326

- युवोः हि नः सख्या पित्र्याणि, 2752
 युष्मे इत् वः अपि ष्यसि सजात्ये,
 3130
 युष्मोतः, 2733
 यूथम्, 1863
 यूनः, 3137
 यूने, 4405
 यूपन्नस्काः, 847
 यूषात्, 1884
 यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः,
 2696; 2722; 4040
 ये अस्या, ये अङ्ग्या, 897
 ये अर्वाञ्चस् तान् उ पराचः आहुः,
 858
 ये ते मदा आहनसो, 4020
 ये ते हवेभिः वि पणीन् अदाशन्,
 2673
 येन गौः अभीवृता, 861
 येन पुष्टस्य पुष्टम्, 4422
 येन वस्यः अनशामहै, 3157
 येन स्मा सिनं भरथः सखिभ्यः,
 1357
 ये पत्त्वभिः शफानां ब्रजा भुरन्त
 गोनाम्, 1888
 ये पराञ्चस् तान् उ अर्वाचः आहुः,
 858
 ये बर्हिषदः सुतस्य पित्वः स्वंधया
 भजन्त ते इह आगमिष्ठाः, 4388
 ये मजुं चक्रुः उपरं दसाय, 2259
 ये वा भद्रं दूषयन्ति स्वघामिः, 2805
 येषन्ती, 1352
 येषां वाचि भद्रा, 4441
 योः, 4410; 4830
 योकेभ्यः, 4762
 योग, 4405
 योगक्षेमम्, 4818
 योगे, 2723
 योग्याभिः, 1318
 योजते विश्व-भोजसा, 2663
 योजना, 4047
 योजनेभ्यः, 4762
 योना वसतौऽइव विः, 4000
 योनिः अन्तः, 863
 योनि आ ससाद, 3159
 योनौ, 882
 यो ब्रह्मणे सुमति आयजाते, 2737
 योयुवतीनाम्, 3511
 यो वाचा विवाचो मृध्वाचः पुरु,
 4398
 योषणासु, 2786
 योषणो दश, 3967
 योषत् न योषति, 3163
 योषां बृहतः पितुर्जाम्, 4374
 योषा जारस्य, 508
 योषेव, 4038
 रंसु, 1283
 रंसुजिह्वः, 1823
 रक्षः, 2808
 रक्षः, 503; 4751
 रक्षः सिंहः न, 879
 रक्षः सिंहः न, 879
 रक्षतं नो अश्वात्, 888
 रक्षसः, 4745
 रक्षसः ब्रह्मद्विषः, 4831
 रक्षस्, 450; 465; 466; 4745
 रक्षस्त्वेन, 3129
 रक्षस्विनम्, 2785
 रक्षोहणम्, 4743
 रक्षोहणा, 2754
 रक्षोहा, 4814
 रघुद्रवः, 827
 रघुमन्यवः, 807
 रघुम्, 3167
 रघुवर्तीनिः, 4024
 रघुष्यदः, 827
 रजः, 497; 498
 रजः पूर्वाधामानि मिमानाः, 4423
 रजतं हरयाणे, 3152; 3153
 रजसः, 449; 463; 859; 1922;
 2330; 2697; 2740; 2771;
 2796
 रजसः पराके, 2796
 रजसः पारे, 3493
 रजसि, 4388
 रजसो महस्परम्, 873
 रजस्, 873; 1868
 रजस् पृथु, 474
 रजांसि, 855; 892; 1946
 रजांसि चित्रा विचरन्ति तन्यः,
 1937
 रजिम्, 2262
 रजिष्दैः, 3576
 रजेषितम्, 3460
 रजो व्याममे, 481
 रण्या, 3535
 रण्वः, 491
 रण्वः पुरि-इव जूर्यः, 2233
 रण्वा सुदृशी-इव पुष्टिः, 1839
 रत्नघाः, 866
 रत्नघातमम्, 425
 रत्नधेयानि, 2722
 रत्नम्, 2703
 रत्निनः, 2707
 रत्निनीम्, 886
 रथः, 1292; 3080
 रथः त्रिचक्रः, 1861
 रथं एकचक्रम्, 853
 रथं गव्यन्तम्, 3079
 रथं युज्यमानम्, 2759
 रथ, 436; 828; 2283; 2334
 रथगोपाः, 2334
 रथचर्षणे, 3088
 रथन्तर, 861
 रथप्रोष्ठेषु, 4426
 रथयीति, 3965
 रथस्य खे, 3554
 रथस्य मूर्ध्नी, 4799
 रथा इव, 2755
 रथाय नावं नः गृहाय, 828

रथिरायताम्, 4036	राजा इव अमवान् इमेन, 1827	रिरीहि, 2322
रथिरासः, 3476	राजानम्, 454	रिशोदसः, 2734; 3543
रथीतम, 886	राजा रयीणाम्, 3133	रिष्टं न यामन्, 817
रथ्या, 3151	राजा विशाम्, 1281	रोषतः, 3451
रथ्या इव, 2705	राट्, 892; 1921	रुक्मः, 2729
रथ्यासः अश्वाः, 2271	राततमा, 483	रुक्म-वक्षसः, 2729
रदा-वसो, 2685	रातिः, 874	रुक्मा इव, 2729
रघ्नोदः, 3538	रातिं गृभीताम्, 846	रुक्मासः, 2729
रपः, 2694; 3140; 4426	रातिम्, 875	रुक्मिभिः, 2730
रभसानि, 4037	रातिषाचः, 2297; 2698; 2703	रुक्मिभिः शुभ्रेभिः अंशुभिः, 3975
रमध्वं मे वचसे, 1337	रातौ, 2646	रुक्मेभिः, 2730
रम्भः, 3455	रात्रि उषसे योनिम्, 530	रुचा गाः अभि इहि, 4003
रम्भिणी, 873	रात्रेः, 887	रुजत् दृळ्हानि, 2756
रम्भी, 1290	रादावसो, 2685	रुजन्, मृणन्, प्रमृणन्, 4455
रयि अश्वपस्त्यम्, 4032	राधः, 1911	रुजानाः, 462
रयि कृण्वन्ति चेतनम्, 3984	राधसः, 4024	रुद्रः, 1925; 2697
रयि चित्रश्रवस्तमम्, 3147	राधसे, 2777; 4394	रुद्र, 468; 470; 472; 482; 2301; 2713; 3520
रयिम्, 426; 830; 875; 1897; 3567	राधानां पते, 1347	रुद्र-पूरिन्, 445
रयिवृधः, 2780	राधोदेयाय, 1873	रुद्रम्, 2657
रयीणां सिषासतुः, 3992	राम्याणाम्, 2656	रुद्रवर्तनी, 3143; 3144
रयीणाम्, 3527; 4376	राम्यासु, 2321	रुद्रस्य, 502; 1915; 2265; 2733
रराद, 2717	रायः, 513	रुद्रस्य मर्योः, 487
रवतः कृषि नः, 4398	रायतः शुनः, 886	रुद्रस्य यहुम्, 3121
रवेण, 1872	रायस्पोषम्, 3479	रुद्रस्य सूनवः, 2300
रशनाः, 850	राये, 2775	रुद्राः, 3081; 3102; 3487
रशना ऋतस्य गोपाः, 850	रायन्धि, 4425	रुद्राणाम्, 516
रश्मयः, 2334; 2336	राष्टम्, 4821	रुद्रासः, 3121
रश्मिभिः चक्षुर्धगस्य रश्मिभिः, 822	राष्टानाम्, 2694	रुद्रिया, 493
रश्मेव, 2324	राष्ट्राय अभिवर्तयं, 4822	रुद्रियासः, 2318
रसवान्, 2283	राष्ट्री, 2236	रुद्रियेषु स्तोमेषु, 1285
रसाः, 892	रासभः, 532	रुद्रेभिः, 2657; 2697
रसा, 1929; 4447; 4449; 4779	रासभ, 464	रुद्रैः, 3169
रसा, अनितम्भा, कुम्भा, 1928	रासभम्, 3556	रुद्रौ, 3144
राका, 1299	रासभौ, 3171	रुधिरा, 1289
राजकाः इत्, 3141	रास्मिरासः, 1917	रुम, 3085
राजन् सोम, 507	रिप्रम्, 4022; 4393	रुमे, रुशमे, श्यावके, कृपे, मादयसे सचा, 3085
राजभिः, 2765	रिक्वांसः तन्वः कृण्वत त्राम्, 1849	रुरुशीर्ष्णी, 2337
राजयक्ष्मात्, 4813	रिरिक्षति, 3129	रुशत्, 1882
राजसु, 3575	रिरिक्षोः, 894	
	रिरिरीष्ट, 3129	

- रुशत्-पशुः, 1942
 रुशत् पिप्लम्, 1930
 रुशद्वत्सा, 530
 रुशन्तम्, 2237
 रुशम्, 3085; 3480; 3481
 रुशम्, 3083
 रुशमाः, 1905
 रुशमासः, 3083
 रूपं रूपं मधवाबोभवीति, 1350
 रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव, 2285
 रूपैः सं अन्यते, 3986
 रेक्णः, 4429
 रेक्ण, 842; 2651
 रेजन्ता, 3580
 रेणुः, 4445
 रेणुककाट, 2265
 रेतः, 2692
 रेतसः, 3099
 रेतस्, 2338
 रेपः, 885
 रेभ, वन्दनम्, 524
 रेभम्, 535; 538
 रेभाः 4745
 रेभाः सप्त अभि सं नवन्ते, 4442
 रेभासः, 3567
 रेवतः, 3462
 रेवतीः, 4406
 रेवतीः पुरन्धीः, 842
 रेवान्, 3455
 रेवान् न, 4913
 रैवत्तासः, 1933
 रोचनं दिवः, 3568
 रोचना दिवः, 3987
 रोचने, 1326
 रोचनेन, 2232
 रोदसी, 460; 482; 872; 1336;
 1339; 1905; 1921; 1931;
 2707; 2708; 2787
 रोदस्योः जनिता, 4034
 रोधचक्राः, 895
 रोधना, 539
 रोधस्वती, 1310
 रोपणाकासु, 474
 रोमशा, 813
 रोमाणि, 4000
 रोमाणि अव्यया, 4020
 रोमा पृथिव्याः, 488
 रोहितः, 2709; 3170
 रोहित, 454
 रोहिता, 820; 3510
 रोहिदश्वः, 1823; 3450
 रौद्रः 4374
 रौहिणम्, 517
 लक्ष्मण्यस्य, 1909
 लक्ष्मीः, 4441
 लिबुजा, 4383
 लोककृत, 4030
 लोककृत्य, 3124
 लोकम्, 2673
 लोगम्, 4395
 लोध नयन्ति, 1353
 लोध नयन्ति पशु मन्यमानाः, 1352
 लोपामुद्रा, 883
 लोपाशः सिंहं प्रत्यञ्चं अत्साः,
 4404
 लोम, 4815
 लोहिता, 1317
 वः, 3458
 वः सु सह असति, 4838
 वंशमिव, 438
 वंसु, 3996
 वक्तवे, 2683
 वक्ता, 4020
 वक्व, 830
 वक्षः, 810
 वक्षः सु रुक्मा, 2729
 वक्षणाः, 847
 वक्षणासु, 2331
 वग्नः, 2801
 वडकुम्, 531
 वडकू, 3072
 वड्गूदः, 479
 वचनस्य, 2272
 वचांसि, 833
 वचो यथा, 3458
 वचोविदं वाचं उदीरयन्तीम्, 3577
 वज्रं बिभर्ति हस्ते, 3159
 वज्र, 1336
 वज्रमायसम्, 497
 वज्रिणे, 3513
 वज्रिन्, 3455
 वज्रिवः, 3173
 वज्री, 437; 461; 2694
 वट्, 2313
 वाणक् वड्कुः आपा पुरीषम्, 1920
 वतेम, 2650
 वत्सः, 3108; 3115
 वत्सः मातुः ऊधानि उपसर्जि, 4010
 वत्सं न मातरः, 2280
 वत्सम्, 493; 3517
 वत्सस्य, 3094
 वत्सस्य अवसे, 3110
 वत्सानां न तन्तयः, 2261
 वत्सिनीनाम्, 2801
 वत्सेन असृजता मातरं पुनः, 523
 वत्से बष्कये अधि, 854
 वत्सैः, 1905
 वदति, 2801
 वद नव्यस्यामति, 3478
 वधः, 515
 वधूयुः इव योषणाम्, 1348
 वधुयुः अव्ये त्वचि परि पवते, 4011
 वध्रयः, 4436
 वध्रि, 4437
 वध्रिऽअश्वः, 4436; 4437
 वाध्र-अश्वाय, 2314
 वध्रिमती, 538
 वध्रिमत्यः, 2318
 वध्रिमत्याः, 533; 4411; 4433

वध्वा, 2748
 वनंकरण, 4815
 वनधितिः, 539
 वनम्, 1315; 3520
 वनर्गुः मृगः, 833
 वनर्षदम्, 4799
 वनवसे, 2250
 वनसा, 4821
 वनस्पतिः, 442; 4438; 4439
 वनस्पति, 831; 1282; 1352;
 1943; 2647; 2649; 4784
 वनस्पतिम्, 2292
 वनस्पते, 1315; 1320; 1887;
 2650
 वनाः, 2289
 वना, 1321
 वनात्, 459
 वनानि, 876; 4436
 वनिः, 436
 वनिनः, 827
 वनिष्ठुः, 4815
 वनुयाम वनुष्यतः, 817
 वनुषः 2703
 वनुषः मर्त्यस्य, 2679
 वनुषाम्, 2676
 वनुष्यतः, 2652; 2731
 वनुष्यताम्, 2319
 वनुष्यति, 2716; 2778
 वने, 4007
 वनेजाः, 2234
 वर्ने न वायः नि अधायि चाकम्,
 4404
 वनेव, 813
 वने वने, 4760
 वनेषु, 1339; 4000; 4038
 वनेषु विश्ववित्, 3983
 वन्दनं यत्, 2718
 वन्दनम्, 524; 4411
 वन्दमानः असुरस्य प्रशस्तिं पुंम्
 2653

वन्वन् अवातः परिधीन् अप ऊर्णहि,
 4038
 वन्वन्ता, 2764
 वपा, 1325
 वपावन्तम्, 1916
 वपुः, 829; 2275; 3515
 वपुषे, 835
 वपुषो वपुष्टरः, 402
 वप्सतः, 2726
 वज्रासः, 873
 वज्र, 476; 527
 वज्रकं, 4770
 वज्रस्य मन्ये मिथुना, 4770
 वज्रीभिः, 1843; 4770
 वज्रयाः, 3579
 वयः 830; 1299; 1894; 1917;
 2320; 2713; 3526; 4403;
 4406; 4445
 वयः अन्तरिक्षे पतन्तः, 4452
 वयः इव रुरुहुः सप्त विस्नुहः, 2238
 वयः कृण्वानः तन्वे स्वायै, 1886
 वयः वृधम्, 3495
 वयं घ से त्वे, 3506
 वयं होत्राभिः ... मनामहे, 3485
 वयन्तः, 2690
 वयश्चन पतयन्तः पतत्रिणः, 840
 वयश्चित्, 2321
 वयाः, 2261; 2707
 वयांसि, 3969
 वया-इव, 3120
 वयाम्, 872
 वयावन्तम्, 2233
 वयुनम्, 1316; 2258
 वयुनवत्, 2258
 वयुना, 1295
 वयुनानि, 837; 893; 2796
 वयुनानि विद्वान्, 2796
 वयुनेषु, 2238
 वयोधाः, 3466; 3520; 4024

वयो वयो, 1894
 वय्य, 1843; 1945
 तय्यन्, 480
 वय्याय, 1288
 वरः, 1286
 वरम्, 2750
 वरशिखस्य, 2263
 वराय मन्यये, 3545
 वराहः, 4040
 वराह, 4435
 वराहम्, 484; 531; 3533; 4404
 वराहैः, 4435
 वरिवःऽइत्, 4000
 वरिवः पूरवे कः, 1846
 वरिवः स्वस्तिमत्, 4027
 वरीवर्ति, 862
 वरुणः, 506; 890; 1884;
 3133; 3513; 3562; 4004;
 4025; 4793
 वरुणम् = वरुणकृतम्, 1823
 वरुण, 430; 465; 469; 471;
 1297; 1835; 1876; 2244;
 2293; 2326; 2703; 2706;
 2707; 2708; 2761; 2770;
 2778; 3154; 3156; 3448;
 3461; 3575, 4768; 4832
 वरुण, अर्यमन्, 519
 वरुणम्, 504
 वरुण शेषसः, 1938
 वरुणस्य, 809; 4034; 4819
 वरुणस्य भूरः, 888
 वरुणयोः, 2303
 वरुणानी, 452; 1921
 वरुणाय, 2735; 4027
 वरुणाय मीदुषे, सुमूळीकाय मीदुषे
 वरुणाय, 823
 वरुणारणम्, 1950
 वरुणेन, 3169
 वरुणेषु, 3156

- वरुणो न सिन्धून्, 4035
 वरूता, 874
 वरूभीः, 1357
 वरूभी, 452; 1914; 2703
 वरूथम्, 2722; 3538
 वरूथ्यः, 1898
 वरूथ्यम्, 2324; 3575
 वर्चिनः, 1289
 वर्तीनिभ्याम्, 2748
 वर्तीनिम्, 4821
 वर्तिः, 888
 वर्धयन्तीम्, 845
 वर्धया, 894; 2295
 वर्म, 2334; 4044
 वर्मणा, 2338
 वर्म स्युतम्, 460
 वर्षिष्ठम्, 1857
 वर्षिष्ठानि, 3533
 वल, 439; 477; 2276
 वलम्, 3122; 4434
 वलस्य बिलम्, 439
 वल्गु, 2319
 वल्गू, 2746
 ववन्म, 2702
 ववबुषः, 877
 ववृत्याम्, 838
 वव्या इव, 1282
 वव्रिम्, 861; 4015
 वशः, 3459
 वश, 535; 3109
 वशम्, 526
 वशाः, 2251
 वशान्नाय, 3449
 वशाभिः, 1284
 वशैः, 3542
 वषट्, 2659; 2793; 4389
 वषट्कार, 2660
 वषट्-कृतम्, 2659; 2794; 4394
 वषट्-कृतस्य, 2659
 वषट्-कृताः, 2659; 3157
 वषट्कृति, 460; 2794; 3158
 वषट्-कृतिम्, 2659; 2663
 वसतीवरी, 2289
 वसतीवरी अग्रियः धाराः मध्वः
 प्रविगाहते, 3968
 वसर्ही, 807
 वसवः, 850; 2300; 2318;
 2699; 2717; 2720; 3487
 वसवानम्, 3571
 वसवो न वीराः, 1914
 वसा, 1343
 वसानः, 862
 वसानः अत्कं सुरभिम्, 2266
 वसिष्ठः, 2643; 2662; 2692;
 2710; 4802; 4808; 4829
 वसिष्ठ, 2643; 2645; 2677;
 2690; 2692; 2708
 वसिष्ठम्, 526; 2750; 2768
 वसिष्ठवत्, 2787
 वसिष्ठाः, 2643; 2655; 2658
 वसिष्ठान्, 2687
 वसिष्ठासः, 2643; 4434
 वसिष्ठैः, 2643
 वसुः, 3148; 4024
 वसु, 438; 460; 472; 842;
 1866; 1876; 2717; 3576
 वसुजुवम्, 3571
 वसुधितिम्, 2775
 वसुपति, 876
 वसुपते वसूनां, गोपति गोनाम्, 4415
 वसुपत्नी, 861
 वसुभिः, 2657; 2712; 3169;
 4451
 वसुभिः सचाधुवा, 3169
 वसुभिः सुजातः, 4451
 वसुभिः सूर्यस्य भानुं ऊर्ध्वं स्तभयन्
 विभाति, 4374
 वसुमन्तम्, 2751
 वसुम्, 471
 वसुविदः, 3496
 वसुवीरम्, 2307
 वसुश्रवाः, 1898
 वसूनां देवं राधो जनानाम्, 2664
 वसूनां वसुः, 4760
 वसूयवः, 1899
 वसोः आकरे, 1346
 वसोः = वासयितुः, 3550
 वसो, 1324
 वस्तीवर्याः, 1302
 वस्तोः, 1837; 2272; 2748;
 4836
 वस्त्रम्, 1863
 वस्यः, 2284; 3466
 वस्वः, 4406
 वस्वीभिः धीतिभिः, 1323
 वस्वीरनु स्वराज्यम्, 500
 वस्वी षु ते जरित्रे अस्तु शक्तिः,
 2674
 वह, 2646
 वह्नयः, 2760; 3095
 वह्निः, 843; 1315; 4041
 वह्निः विदुष्टः, 2249
 वह्नि एतशः, 4004
 वह्निभिः, 2756
 वह्निम्, 483; 1322
 वह्नी, 2754
 वह्नेः, 2272
 वह्न्येशयाः, 2727
 वाः न त्वा यव्याभिः वर्षन्ति, 3569
 वां एकः पविः आ ववर्त, 1936
 वाक्, 860; 865; 3572
 वागाम्पृणी, 4793
 वाग्देवी, 452
 वाघतः, 482
 वाघद्विः वाघत, 4047
 वाचः परमं व्योम, 863
 वाचं ईम् खयं पुनान वासयामसि,
 3986
 वाजं जनयन् यजध्वै, 1845
 वाचं मुषायति, 817

वाचं वाचम्, 886	वाजे – आ, 2754	वायु, 427; 453; 1329; 1345;
वाचम्, 4825	वाजे वाजे, 2704	2271; 2707; 3966; 4819
वाचास्तेनम्, 4745	वाजेभिः, 2279	वायुभिः, 3101
वाचो अशनुवे भागमस्याः, 863	वाजेषु, 3516	वायुम्, 3982; 4009
वाजः, 524; 1329; 2301	वाजैः, 875	वायोः, 1917
वाजः विभ्वान् ऋमुः, 1858	वृणः, 3136	वाय्य, 1945
वाज, 434; 1858; 1861; 2715;	तणम्, 502	वारं अकृण्वत क्षयम्, 818
2716	वाणस्य, 4407	वारं अव्ययम्, 3987
वाजगन्ध्यम्, 4044	वाणस्य चोदया पविम्, 3993	वारणः, 3167
वाज-जठरः, 1897	वाणीभिः, 3112	वारेण, 3962
वाजदाल्नाम्, 448	वाणीषु अन्तः सु प्रचर, 4026	वारो, 3152
वाजपत्नी, 2758	वातः, 3487	वार्तिकम्, 526
वाजम्, 809; 2710; 2732;	वात, 2302	वार्यम्, 3152
3962; 3991	वात, 4819; 4832	वायीणाम्, 4381
वाजयन्तः, 3524; 3571	वातजूताः, 827	वायीणि, 866
वाजयुः, 1293; 2683; 3539;	वातजूतासः 2237	वाशी सामन्, 1883
4038	वातजूतिः, 4801	वार्षागिरः, 514
वाजयुः आजिम्, 3486	वातरशना मुनयः, 4801	वार्षागिरा, 3097
वाजयुम्, 3539	वातस्य पत्मन्, 1887	वालखिल्य, 3466
वाजवन्तम्, 1348	वाला इव प्रसक्षिणः, 3472	वावशानः, 4036
वाजसातम्, 1897	वातान् अतरत्, 1852	वावशाना, 861
वाजसातये, 3119; 3176; 3974	वातापे पीव इत् भव, 892	वावाता, 3086
वाजसातये हियाना अत्याः, 3974	वातो न जूतः, 4043	वावृते, 871
वाजसातौ, 523; 1839; 1844;	वापुषः, 1941	वावृष्टानो अमर्ति क्षत्रियस्य, 1939
2696	वामनीतिः, 2284	वावृष्टे, 2275
वाजस्य, 2775; 2782	वामं वामम्, 4449	वावृष्टे ई मरुतो दातिवारः, 873
वाजाः, 2701	वामदेव, 1840	वाशी, 2790
वाजानां पते, 458	वामदेवस्य, 1839	वाशीभिः, 4772
वाजानाम्, 3555	वामम्, 895; 2759; 3543	वाशीम्, 3159
वाजान्, 524; 2279	वामस्य, 855	वाश्रासः, 3101
वाजान् इर्यति गोमतः, 4399	वामानि, 3581	वाश्रासः गिरः, 3452
वाजाय, श्रवसे, इषे, रये, 2252	वाम्, 1862; 4385; 4397	वासः, 849
वाजिनः, 846; 1861; 2703;	वायः, 4404	वासः वायः अवीनाम्, 4399
4434	वायतस्य, 2687	वासरं ज्योतिः, 3098
वाजिनम्, 821; 2786; 4834	वायव राधसा आगतं इन्द्रश्च राधसा	वासरम्, 2748
वाजिना, 1353	आगतम्, 821	वासांसि मर्मजत्, 4399
वाजिनीवती, 508	वायवे, 2741; 4027	वासोदाः, 4777
वाजिनीवसू, 3144	वायव्यान्, 4757	वास्तोः पतिम्, 4428
वाजी, 1836; 2233	वायिसुः, 3135	वास्तोष्पते, 2723; 2724; 3127
वाजे, 3140; 3141; 4378	वायुः 2301; 4025	वाहिष्ठः, 3154

- विः, 4383
 विः न पर्णेः, 886
 वि अल्कशा, 4390
 वि आवः, 2755
 विकटे, 4811
 विक्रमणेषु तिष्ठथः, 3114
 विक्षु, 1316
 विचक्रमाण त्रेधा, 838
 विचक्रमे, 453
 विचर्षणिः, 1322
 विचिकाय, 89/1
 विचिन्वन्, 4041
 विचेतः, 895
 विचेतसः आपः, 498
 विजामन् परुषि, 2718
 विजामालुः, 521
 विजेषऽकृत् इन्द्रऽइव अनवऽब्रवः, 4455
 विट्, 2728
 विततः रश्मिः तिरश्चीनः, 4795
 वितस्ता, 4448
 वित्तं मे अस्य रोदसी, 518
 विथुरा, 2282
 विदथ, 815; 859
 विदथम्, 1312
 विदथस्य, 1312; 1909
 विदथानि, 1330
 विदथानि काव्यानि, 1311
 विदथा निचिक्वत् तिरः अरातिं परि आपः, 1863
 विदथानीव सत्यतिः अस्तं राजेव सत्यतिः, 815'
 विदथे, 2675; 4032
 विदथेषु, 838; 2707; 2793
 विदथेषु बर्हिः, 2732
 विदध्यम्, 507
 विदद् गौरस्य गवषस्य गोहे, 1846
 विदद् वसुः दयमानः वि शत्रून्, 1339
 विदाना अस्य योजनम्, 3967
 विद्या ते अग्ने त्रेधा त्रयाणि विद्या ते धाम, 4414
 विद्युद् भवन्ती, 861
 विद्रे, 2728
 विद्वान् अश्नोति अमुतः इतः च यत्, 4024
 विधर्तारि, 3992
 विधर्मणि, 3966
 विधर्मन्, 1845
 विधातः, 4819
 विधाता, 2301
 वि न इन्द्र मृधो जहि, 4810
 विनगृसः 4016
 विनीयसे, 3981
 विपः, 2296
 विपः न, 2274
 विपः न रायः, 1871
 विपणिर्हितवान्, 884
 वि पथः सातये सितम्, 3087
 विपथयः, 1926
 विपन्यया, 4444
 विपन्यवः, 2784
 विपयन्ति बर्हिः, 2675
 विपश्चितः, 1945; 3979; 4825
 विपश्चित् सोमः, 3972
 विपा, 3979
 विपा-कृतः, 3965
 विपाद्, 1336
 विपाद्, विपाश्, 4448
 विपिपानम्, 527
 विप्रः, 1850; 1945; 2770; 4427
 विप्र, 3097
 विप्रजूतिः, 4802
 विप्रतम्, 1335
 विप्रबन्धु, 4423
 विप्रमन्मनः, 2272
 विप्रस्य, 1945
 विप्रस्य मेध्यातिथेः, 3990
 विप्रस्यः यावयत् सखः, 4399
 विप्राः, 2705
 विप्राः अनु अमादिषुः, 3968
 विप्राय, 536
 दिप्रा यज्ञेषु मानुषेषु कारू मन्ये, 2650
 विप्रासः, 4378
 विप्रासः इत् ऋषयः, 4429
 विभागे, 2707
 विभावरी, 1874
 विभावसुः, 3452
 विभिः, 1941
 विभिः द्वा चरतः, 3160
 तिभिन्दोः, 3081
 विभीदकः, 2768
 विभीदक, 4408
 विभु, 1858; 2715; 2716
 विभूत-द्युम्नः, 3167
 विभूतिमक्षिता वसुम्, 3472
 विभूत्रम्, 510
 विभ्युषा मनसा ह, 4021
 विभ्राद्, 4820
 विध्वत्ष्टम्, 1345; 1932
 विध्वना, 4449
 विध्वन्, 1861
 विध्वा, 1921
 विध्वीः, 893
 विमद, 475; 3114
 विमदस्य ऋषेः, 4398
 विमदाय, 532; 3114; 4433
 विमनाः, 3547
 विमानः, 2771
 विमानः अह्वाम्, 4032
 विमानं सप्तचक्रम्, 1306
 विमुचः नपात्, 2308
 वियन्ता, 864
 वि ययुः वृत्रं पर्वशः, 3103
 विराजो पूरुषः, 4754
 विराद्, 892
 विराड्रूपा, 4799
 विरूप, 472; 3528; 4785
 विरूपे, 1882

विवक्वान्, 2745	विश्व-आयु अप धायि, 1852	विश्वसामन्, 1897
विवक्षणम्, 3471	विश्वकः, 3546	विश्वस्य घ इत्, 3461
विवरे गोअर्णसः, 528	विश्वकर्मन्, 4452; 4453	विश्वस्य भुवनस्य गोपाः, 859
विवस्वतः, 1347; 1893; 3100; 4430	विश्वकाय, 535; 536; 4433	विश्वस्य मिषतो वशी, 4836
विवस्वतः सदने, 4384	विश्वकृष्टिः, 483	विश्वह, 3466
विवस्वतः हेतिः, 3508	विश्वकृष्टीः, 874	विश्वहा, 2231
विवस्वति, 824	विश्वगूर्तीः, 884	विश्वाः स्पृधः, 3570
विवस्वति मनौ, 3482	विश्वचन्द्राः, 3542	विश्वा अभियुजः विषूचीः आर्याय विशः अव तारीः, 2262
विवस्वत्, 2753; 3970; 4391; 4392	विश्वचर्षणे, 437	विश्वादम्, 3455
विवस्वान्, 2656	विश्वजन्त्या, 875	विश्वानरः, 890; 2757
विवस्विभिः, 3580	विश्वजित्, 1293; 3537	विश्वानर, 3509
विवाचः, 2268	विश्वतूः, 3570	विश्वा नहुषा जातानि, 403
विवाचि, 2280; 2282	विश्वदानिम्, 864	विश्वानि दुर्गा पिपृतं तिरो नः, 2737
विशः, 2262; 2690	विश्वदृष्टाः, 897	विश्वानि भुवना जजान, 1306
विशः दासीः अकृणोः अप्रशस्ताः, 1853	विश्वदेवः, 2325	विश्वानि वयुनानि विद्वान्, 1316
विशः विशः, 2294	विश्वदेवम्, 1947	विश्वानि सं सं युवसे, 4837
विशं विशाम्, 4760	विश्वदेवाय, 1872	विश्वाभि भुवना, 3556
विशाम्, 2754	विश्वघा, 2677	विश्वामित्रः, 4802; 4820
विशां विरपतिम्, 1886	विश्वधेनाः, 1843	विश्वामित्र, 454
विशा, 3524	विश्वपिशा, 2756	विश्वामित्रजमदग्नी, 4818
विशाम्, 1312	विश्वप्स्यः, 2752	विश्वामित्राः, 4751
विशि, 3518	विश्वमनसः, 3145	विश्वामित्रेभिः, 1311
विशि-शिप्रम्, 1920	विश्वमनस्, 3145; 3148	विश्वायुः, 2235; 4378; 4775
विशे-विशे, 457	विश्व-मनुषां मरुतां इयक्षसि, 3458	विश्वा रूपाणि, 3124
विशो-विशः, 3524	विश्वरुची, 1317	विश्वा रूपाणि अभि अर्षसि, 4003
विशपति, 440	विश्वरूपाः, 3171; 3573	विश्वा रूपाणि प्रति मुञ्चते, 1946
विशपतिम्, 2232	विश्वरूप्यं गाम्, 856	विश्वावसु, 4803
विशपला, 4411	विश्ववारः, 1901; 2780	विश्वासाहम्, 3555
विशपलाम्, 526; 534	विश्ववारम्, 1901; 3518	विश्वासु कृष्टिषु, 3557
विश्या इव ज्ञाः, 813	विश्ववारस्य, 1901	विश्व स्वपत्यानि सत्रा दधिषे, 3124
विश्वः स्वर्दृक्, 2733	विश्ववांराः, 1901	विश्वे अमृता यथा नः, 1868
विश्वं अनु-प्रभुता, 2759	विश्ववारा, 1900; 1901	विश्वेत् स्वपत्यानि चक्रुः, 2780
विश्वं अभि असि मन्म, 1831	विश्ववाराणि, 1901	विश्वे देवाः, 864; 2307
विश्वं इदं जगत्, 4425	विश्ववाराणि पुरुवारः, 2236	विश्वेदेवाः, 3513
विश्वं एकः अभिचष्टे, 865	विश्ववारे, 1901	विश्वेदेवासः, 434
विश्वं स्वदृशे, 3472	विश्ववार्यः, 1901	विश्वे देवासः, 3487
विश्व-आयुः, 4379	विश्ववार्यम्, 1901	विश्वेभ्यः यजतेभ्यः, 1284
	विश्ववेदसः, 3129	विश्वे मानुषा, 3457
	विश्ववेदसम्, 471	विश्वे मायिनः, 1341

विश्वे वसवः, 2703
 विषम्, 2316; 4801
 विष विद्या, 897
 विषाणिनः, 2666
 विषासहिः, 4822
 विषुद्रुहा इव, 3154
 विषुरूपा, 4384
 विषुरूपाणि, 2329
 विषूचीः, 862; 2262; 4825
 विषूचीना, 864
 विषूचो अश्वान् युयुजान ईयत एकः
 समान आ रथे, 2313
 विषूवता परः एतावरेण, 865
 विषेण, 4745
 विष्टपम्, 3513
 विष्टपि, 3567
 विष्टारपंक्तिः, 4804
 विष्णवे, 1951
 विष्णापु, 3547
 विष्णाप्वम्, 535; 536; 4433
 विष्णावे, 3547; 4433
 विष्णुः, 484; 2296; 2301;
 2783; 3124; 3487
 विष्णुः ओजसा, 3117
 विष्णु, 445; 452; 506; 1876;
 1921; 2328; 2706; 2796;
 4832
 विष्णुना, 3169
 विष्णुम्, 2711
 विष्णोः 838; 2793; 3113;
 3162; 4829
 विष्णोः एषस्य मीळहृषः, 3135
 विष्णोः परमे पदे, 839
 विष्णोः प्रदिशा, 863
 विष्णो, 3544
 विष्पट्, 894
 विष्पर्धसः, 878
 विष्पला, 536; 538
 विष्पलावसु, 886
 विष्पितस्य, 2737

विष्पुलिङ्काः, 897
 विष्वक्, 2710
 विष्वप्स्य, 3568
 विष्वचः, 537
 विसर्गम्, 2802
 विहायसम्, 3147
 विहायाः, 2246
 वीदु अधारयः, 3533
 वीद्वङ्गो, 3546
 वीतं अश्रितम्, 1832
 वीतं पातं पयसः उस्त्रियायाः, 838
 वीतम्, 2746
 वीतहव्याय भरद्वाजाय, 2246
 वीतहव्ये, 2246
 वीतीः, 3488
 वीती, 2237
 वीती ... शृण्वरे, 3488
 वीते अध्वरे ग्रावभि सं नसते, 4026
 वीरकः, 3554
 वीरपत्नी, 518
 वीरपेशाः अग्निः, 4451
 वीरवतीः, 2708
 वीरवत्, 3581; 4002
 वीरवत् पातु, 2678
 वीराः, 865
 वीरा, 1305
 वीरान्, 1289; 4394
 वीराय, 1934
 वीराय शूराय, 3079
 वीरुघः, 4766
 वीरैः दशभिः, 2806
 वीळयस्व, 2288
 वीळिता, 1295
 वीळुः, 4750
 वीळुपाणिः, 2646
 वीळुपाणि, 2755
 वीळो वीळित वीळयस्व, 1352
 वीव = वि-इव, 2726
 वीहि शूर पुरोळाशम्, 1342
 वृकः, 887; 2304

वृकः वित् उरामथिः, 3505
 वृक, 534; 537
 वृकम्, 519; 2704
 वृकश्चित् अस्य वारणः उसमथिः,
 3505
 वृकाय, 2747
 वृकाय वृक्ये रीरधता, 2304
 वृकी, 534
 वृक्कः, 892
 वृक्तबहिषः, 468; 1311; 2327;
 3103; 3496
 वृक्ये, 2304
 वृक्षं परशुमान् इव, 3524
 वृक्ष, 4402
 वृक्षम्, 860
 वृक्षस्य नु ते पुरुहूत वयाः, 2261
 वृक्षे, 4800
 वृक्षे वृक्षे, 4402
 वृचीवतः, 2263
 वृचीवन्तः, 2264
 वृक्षनम्, 884
 वृजनानि, 494
 वृजनेषु, 2793
 वृजिनम्, 2805
 वृजिना, 2736
 वृजिनीषु, 856
 वृणीध्वं हव्यवाहनम्, 1902
 वृतः इन्द्रः, 879
 वृतः शूरपत्नीः, 879
 वृत्र, 462; 466; 477; 480; 484;
 496; 1336; 1338; 1854;
 1907; 2672; 2680; 3573
 वृत्र-खाद, 1347
 वृत्रघ्न, 881
 वृत्रतुरा, 2327
 वृत्रतूर्ये, 3525
 वृत्रम्, 3165
 वृत्रहत्ये, 2284
 वृत्रहत्येषु, 2645
 वृत्रहथानाम्, 1323

वृत्रहन्तमा, 2785
 वृत्रहा, 447; 1281; 4820
 वृत्रा, 2762
 वृत्राणाम्, 435
 वृत्राणि, 2268; 2314; 2678;
 3470
 वृथक्, 3448
 वृथा, 816
 वृधासः, 876
 वृश, 1883
 वृश्च, 4744
 वृश्चिक, 898
 वृष, 877
 वृषक्रतुः, 2279
 वृषगणः, 4040
 वृषणः, 2276
 वृषणः पत्नीः जगम्युः, 883
 वृषणं वृषन् वृषणः, 1330
 वृषणश्चेन, 3136
 वृषणा, 1291
 वृषणा हरी, 3086
 वृषणे, 3136
 वृषत्-अञ्जयः, 3136
 वृषनाभिना, 3136
 वृषन्, 1291; 4837
 वृष-प्रयाज्ने, 3136
 वृषप्सुना, 3136
 वृषभः, 2670; 2727; 2786;
 2799; 3491
 वृषभः च धेनुः, 4377
 वृषभः महः दिवः सद्ने जायमानः
 अचिद्रदत्, 2700
 वृषभ, 534; 1344
 वृषभम्, 438; 894; 1314; 2262;
 3521; 4400
 वृषभस्य, 829; 1824
 वृषभान्नाय, 1291
 वृषभाय, 1291
 वृषभाय क्षितीनाम्, 2792
 वृषभासः, 1291

वृषभिः, 2748
 वृषभेण भानुना, 1290
 वृषमणाः अहंयुः स्थिरा, 872
 वृषरथ, 2276
 वृषरथासः, 2275
 वृष-रश्मयः, 2275; 2276
 वृषा, 513; 514; 1854; 1912;
 2786; 3122; 4024
 वृषाकपिः, 4458
 वृषाणकः, 4801; 4802
 वृषा न फेनं अस्यत्, 4428
 वृषा रथः, 3988
 वृषारवाय, 4807
 वृषा सिन्धूनां वृषभः स्तियानाम्,
 2276
 वृष्णः, 1291; 3971
 वृष्णे, 3168
 वृष्णो अश्वस्य, 1948
 वृष्णो अश्वस्य रेतः, 863
 वृष्ण्यानि नून्, 1845
 वृषण्वसू, 3089
 वेः, 1852
 वेणून, 3489
 वेतसः, 1880
 वेतसवे, 2262
 वेतसुम्, 2257
 वेतसून्, 4417
 वेदः, 497; 2660; 3455; 4455
 वेद्याभिः, 2242
 वेघसः, 493
 वेघसः, 493
 वेनः, 481; 826; 4791
 वेनः न, 3084
 वेन, 464
 वेनति, 3084
 वेनन्ति, 4432
 वेनाः, 4432
 वेनाः दुहन्ति अक्षणं गिरिष्ठम्, 4028
 वेन्यः, 4807
 वेन्यम्, 4821

वेपसा, 1834
 वेविजान इत्, 4021
 वेशम्, 4417
 वेशया, 881
 वेषि, 2264
 वैतसः, 455; 4457; 4764
 वैतसेन, 4764
 वैदत् अश्विः, 1935
 वैदधिन्याय, 1904
 वैन्यः, 3112
 वैयश्च, 3147
 वैलस्यानक, 819
 वैलस्थानम्, 819
 वैशान्तम्, 2687
 वैश्यः, 4758
 वैश्वानरः, 2652
 वैश्वानर, 482; 515; 1830; 1933
 4747
 वैश्वानरम्, 2653
 वोचा, 2312
 वोळहा, 2321
 वोळहा, वोढा, 4024
 वौषट्, 2659
 व्यंसः, 1842
 व्यक्तः, 2727
 व्यञ्जनम्, 3536
 व्यनत्, 4789
 व्यश्च, 3146
 व्यश्च, 3113
 व्युष्टौ, 2751
 व्योमन्, 2653
 व्योमसत्, 1866
 व्रजम्, 818; 841; 1844; 4022;
 4412
 व्रजे, 3516
 व्रतम्, 823
 व्रते, 4424; 4432
 व्राः, 812; 3078
 व्राताः, 3078
 व्रातासः, 3078

- त्रिशः, 833
 व्रीहि, 3536

 शं नः, 2696
 शंभुवा, 1307
 शंयु, 464; 471
 शं योः, 894; 1835; 1939;
 2300; 2696
 शं योश्च, 3518
 शं शोचाः, 1323
 शंसः, 2696
 शंसाव अध्वर्यो प्रति मे, 1349
 शंसिषं नु ते अपिकर्णे, 2291
 शंस्तु, 847
 शकट, 1307
 शकटम्, 4405
 शकपूते, 4799
 शकुनि, 1308
 शकमयं धूमं आरात् अपश्यम्, 865
 शकुन्तिका, 897
 शक्रः, 1837; 2807
 शक्र, 438; 480; 1340; 3120;
 3482
 शक्रम्, 3474
 शक्वरी, 4799
 शग्धि स्वस्तये, 1895
 शग्मः, 2274
 शङ्कवः, 866
 शचिष्ठ, 3506
 शचिष्ठया, 1856
 शची, 459; 4813
 शचीनाम्, 448
 शचीपति, 520
 शचीपते, 3173; 3497
 शचीभिः, 865; 1854; 2654;
 2747; 4398
 शचीवः, 3079
 शचीव, 479
 शचीवते, 480
 शचीनसो, 3495

 शण्डिकानाम्, 1298
 शतं-ऊते, 2676
 शतं ते ऊतयः, 2679
 शतं निष्कान्, 812
 शतं पूर्भिः आयसीभिः, 2650
 शतं वर्चिन सहस्रं च असुरस्य वीरान्,
 2793
 शतं शरदः शतं हेमन्तान् शतं
 वसन्तान्, 4814
 शतं सहस्रम्, 2780
 शतं सेना अजयत् साकमिन्द्रः, 4774
 शतं हिमाः, 2290
 शतक्रतुः, 1855; 3072
 शतक्रतु, 435; 447; 529; 1341
 शतक्रतुम्, 1346; 3555
 शतक्रतो, 2273; 3560
 शतक्रतो, 1910
 शतग्विनम्, 843
 शतदुरस्य, 4770
 शतदुरेषु, 475
 शतधाराः, 4031
 शतपत्रः, 2790
 शत-पवित्राः स्वधया मदन्तीः, 2715
 शतयातु, 2666
 शतर्चसम्, 2795
 शतहिमाः, 2243
 शतहिमाय, 4019; 4020
 शतानीकाः, 3474
 शतानीका इव, 3470
 शतामघ, 3071
 शताय, 3071
 शतायुषा हविषा, 4814
 शतारित्रम्, 532
 शतिनीभिः, 482; 820
 शत्रिम्, 1910
 शन्तनवे, 4768
 शपथा, 4745
 शपातः, 4745
 शफ, 850
 शफ-आरुजः, 3464

 शफऽआरुजः, 4414
 शफ-च्युतः, 3464
 शफम्, 3464
 शमी, 523
 शम्, 506; 4409; 4830
 शम्बः, 4412
 शम्बर, 476; 480; 515; 1289;
 1851; 1855
 शम्बरम्, 816; 2254; 2287;
 2667
 शम्बरस्य, 517; 2267; 2283;
 2793
 शम्बरहत्ये, 527
 शम्या, 499
 शयवे, 535; 538; 2318; 2747
 शयु, 528; 537; 538
 शयु, धेनु, 4412
 शये, 862
 शरणं न वृक्षम्, 2786
 शरणम्, 2798
 शरदः, 2271; 2273; 4457
 शरद्धान्, 885
 शरभाय, 3572
 शरवे, 1827; 4831
 शरस्य, 535
 शरासः, 896
 शरुः, 877; 891; 3507
 शरु, 1827
 शरुमान्, 4750
 शरुम्, 2750
 शर्धः, 2291; 4034
 शर्धन्, 3450
 शर्धसि इव, 3526
 शर्म, 1850; 2798; 4004
 शर्मणा त्रिवरूथेन पाहि, 1886
 शर्मणि, 1938
 शर्मन्, 2662; 4434
 शर्म सप्रथः, 2766
 शर्य, 4013
 शर्यणावतः, 3501

शर्यणावति, 3099; 3104; 3501; 4006; 4054	शर्यात, 1347	शिङ्गं एकम्, 512
शर्यणावन्त, 3099	शर्याते, 1347	शिशुम्, 4792
शर्यहा, 4013	शाल्मलौ, 2719	शिशन्, 2675
शर्यात, 1347	शाश्वती नारी, 3077	शिशन्धः, 3149
शर्यातम्, 528	शासः, 4810	शिशन्देवाः, 2675
शर्याभिः, 4053	शासद् वह्निः, 1334	शिशन्देवान्, 4769
शर्याभिः न भरमाणः गभस्त्योः, 4053	शास्त्रे, 3167	शिश्ना, 4407
शर्वा, 2767	शिशुमारः 534	शिश्वः, 808
शल्मलिः, 4456	शिक्षथः, 3493	शीतिका, 4390
शल्मलिम्, 2719	शिक्षमाणः, 2801	शीपालम्, 4436
शल्मली, 2719	शिक्षा, 3081	शीरं पावक-शोचिषम्, 3450; 3579
शवः, 3499	शिक्षेयं अस्मै दित्सेयं मनीषिणे, 3122	शीरं, 4815
शवसा, 829	शिग्रवः, 2667	शीर्षन् क्रतवः निरेके आसन् आ इषन्त, 3563
शवसानम्, 2271	शिञ्जार, 3090	शीर्ष्णं शीर्ष्णः जगतः तस्थुषः पतिम्, 2744
शवसाना, 2782	शिञ्जारम्, 3089; 4412	शीष्ट, 3470
शवसा युजन्त रोदसी, 2323	शितिपृष्ठ, 1319	शीष्टेषु, 3485
शवसा शूषवासा, 2782	शिपिविष्टः, 2296; 2794	शु, 1279
शविष्टः 3497	शिपिविष्ट, 455; 2328; 2795; 2796	शुकेषु, 474
शशमानः, 4383	शिप्राः, 1930	शुक्रः, 1871
शशमानस्य, 1847	शिप्रिणे, 3165	शुक्रं पयः, 3978
शशमे, 2232	शिप्रिन्, 458; 1340; 2679; 3079	शुक्र, 445; 1306
शशयः, 866	शिप्रि, 516; 1911	शुक्रदुधस्य, 2270
शशयम्, 3488	शिफायाः, 518	शुक्रम, 1852
शशीयसी, 1935	शिमि, 2719	शुचयः, 493
शश्वता तना, 3962	शिमिवान्, 4750	शुचिः मातरा रोदसी प्रारुरुचत्, 2670; 4029
शश्वताम्, 3503	शिम्बलम्, 1352	शुचयः मधुमन्तः, 2775
शश्वन्ता, 864	शिम्या, 835	शुचन्तिम्, 525
शाकाः, 2261	शिम्यु, 3097	शुचयः आपः, 1302
शाकिनः, 1927	शिम्युम्, 2665	शुचा-शुचा, 1313
शाक्तस्य, 2811	शिम्यून, 514	शुचिः मातरा रोदसी प्रारुरुचत्, 4029
शाक्मना शाकः, 4423	शिरिम्बिठस्य, 4812	शुचिः ष्य यस्मा अत्रिवत् प्र स्वधितीव रोयते, 1890
शाखाः, 2261	शिरो यद् अस्य त्रैतनो वितक्षत्, 842	शुचि, 445
शाखा, 1351	शिवः, 891; 2279; 4817	शुचिक्रन्दम्, 2789
शाचिगो, 3126	शिव, 2724	शुचिऽदन, 1890
शाचिपूजन, 3126	शिवासः, 2666	
शाण्डः, 2320	शिशानः, 4743	
शातवनेय, 482	शिशीतम्, 1305	
शारदीः, 879; 2257	शिशोहि, 3141	

- शुचि-दन, 2651
 शुचिपाः, 2775
 शुचिन्नत-तमः, 3452
 शुचे, 2774
 शुतुद्री, 1337; 4448
 शुनः, 1877; 3479
 शुनः शेष, 454
 शुनः शेषम्, 1884
 शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रम्, 4775
 शुनपृष्ठः, 2749
 शुनम्, 1877
 शुनासीर, 455
 शुनेषितम्, 3460
 शु-घत, 4411
 शु-ध्यन्तु, 4411
 शु-ध्युवः, 810
 शु-ध्युवं नि ऊहधुः पुरुमित्रस्य
 योषणाम्, 4411
 शु-ध्युवम्, 4411
 शुभः गती हिरण्यवर्तनी, 3087
 शुभस्मृती, 3144; 3154
 शुभानैः वोचेः, 870
 शुरुधः, 875; 2234; 2677; 2738
 शुरुध, 2677
 शुल्काय, 2761
 शुशुलूक, 2808
 शुशुक्वान्, 874
 शुष्कम्, 2801
 शुष्णः, 2256
 शुष्णं अशुषम्, 515
 शुष्ण, 476; 486; 1906; 1907;
 3479; 3480
 शुष्णम्, 439; 1289; 1838;
 2254; 2267; 4397
 शुष्णस्य, 539; 1906; 2256
 शुष्णाय, 881
 शुष्मः, 2728; 4828
 शुष्मि, 819
 शुष्मिणम्, 3119
 शुष्मी, 4034
 शुष्मी शर्धः न मारुतम्, 4033
 शुष्मेभिः, 2315
 शुष्मैः, 486
 शुष्यः, 2742
 शूची, 1299
 शूद्रः, 4758
 शूने, 2645
 शूरः, 851
 शूरपत्नीः 879
 शूर पृथ्वा वेनस्याकैः, 4807
 शूरम्, 4024
 शूराः, 2682
 शूलम्, 848
 शूशुवानः, 2673
 शूषैः, 2245; 2327
 शूङ्गा-वृषः, 3126
 शूणीहि, 4744
 शूषिरे, 3488; 3530
 शृतपाकम्, 848
 शृतम्, 4390
 शेषः, 4054; 4457
 शेष, 455; 4764
 शेषो रोमण्वन्तौ भेदौ, 4054
 शेव, 1350
 शेव, 2724
 शेवम्, 1319
 शेवस्, 2651
 शैलस्य मध्यात्, 2717
 शोचिः, 4390
 शोचिषा, 3496
 शोणः, 4396
 शोशुचानः, 4744
 शौरदेव्यः, 3517
 शमश्रुषु, 3166
 श्यालाम्, 521
 श्याव, 3135
 श्यावक, 3085
 श्यावकम्, 3083
 श्यावम्, 538; 4433
 श्यावाः, 3171; 4433
 श्यावाय, 536; 1935
 श्यावाश्व, 1934; 3170; 3173
 श्यावीः, 3489
 श्यावीः पथः, 3489
 श्येनः न दीव्यन् अनु एति पाथः,
 2739
 श्येनः परवृत्तः आभ्रत, 4010
 श्येन, 870; 4833
 श्येनभृतम्, 3562
 श्येनम्, 1863
 श्येनस्य इव घ्राजतः, 1865
 श्येनासः, 1832
 श्येनासः न पक्षिणः, 3136
 श्येनी, 828
 श्रत्, 517
 श्रद्धा, 4810
 श्रवः, 1351; 3539; 3962
 श्रवः बृहत्, 3161
 श्रवः वीरवत्, 1861
 श्रव, 1863
 श्रवसः, 2662
 श्रवसि श्रवः, 3525
 श्रवस्, 540
 श्रवस्यता, 4446
 श्रवस्यवः, 818; 3970
 श्रवस्युम्, 2756
 श्रवोभिर् युज्यं चिदभ्यसत्, 840
 श्रातः, 4827
 श्रियः अधि अधित, 4794
 श्रीणानाः, 4006
 श्रुतबन्धु, 4423
 श्रुतरथे, 807
 श्रुतर्यम्, 526
 श्रुतवर्णे, 4417
 श्रुतवी, 3524
 श्रुतवित्, 1919
 श्रुघी, 1285; 2279
 श्रुष्टिः, 882; 2706
 श्रुष्टि इव, 2754

श्रुष्टिगौ, 3470; 3477

श्रुष्टी, 2327

श्रोणम्, 526

श्रोणिः, 851; 4815

श्रोता = श्रोत, 2705

श्रोमतम्, 2678

श्रौषट्, 824

श्रौष्टी इव, 3465

श्लोकः, 2701

श्लोक, 4761

श्लोकम्, 468; 895

श्वः, 875

श्व, 2808

श्वघ्नी, 4413

श्वघ्नीव, 508

श्वयातवः, 2807

श्वसुरः, 4404

श्वानं बोधयितारम्, 846

श्वान्तम्, 833

श्वान्त्रम्, 4747

श्वापदः, 4390

श्वेतः, 4396

श्वितीचे, 1301

श्वित्यञ्वः, 2686

श्वेतं कलशं गोषिः अक्त्वम्, 4019

श्वेतं नयन्ति सुदृशीकं अश्वम्,

2759

श्वेतया धिया, 3155

श्वेतयावरी, 3155

श्वेतयावरी नदीनाम्, 3155

श्वेती, 4447

श्वेत्या, 3155; 4449

षट् इत् यमाः, 858

षट् उर्वीः, 2284

षड्, 3509

षड्-अरे, 857

षड् उर्वीः, 4386

षड् भारान्, 1356

षड् विधानाः, 2771

षड् विष्टिः, 1288

षददिडस्पदे परिवीत इडस्पदे, 814

षष्टिः शता शत सहस्रा षष्टिः अधि

षट्, 2666

षष्टिं सहस्रा, 2263

षष्टिं सहस्रा नवति नव, 479

षिताममुञ्चता, 1835

षीदन्, 2695

षोळहा, 1355

ष्ठा, 876

ष्मा, 1853; 1856; 1889

सः पितुः पिता असत्, 858

सः भन्दनाः उत् इयति प्रजावतीः,
4032

सं + अमे, 3486

सं अविड्ढि, 3557

सं आनृधे, 4451

संऽइधानम्, 4409

संगच्छध्वम्, 4837

संगतिं गोः, 1870

संगथ, 507

संगथे, 3097

संगमे, 516

सं गयीम्, 4041

संजग्मिरे, 4376

संजानाना उपासते, 4837

संजास्पत्यं सुयमं आ कृणुष्व, 1901

संतनिः, 4011

सं त्री पवित्रा विततानि, 4043

सं दधन्वे, 4036

संदान, 847

सं नः शिशोहि भुरिजोः इव क्षुरम्,

3086

संपृच्यते, 517

संपृच्छसे, 870

सं बलम्, 2760

संभृता, 2754

सं मात्राभिः ममिरे, 1341

समिशलाः, 871

सं यः वना युवते, 2651

सं यन् मही मिथती स्पर्धमाने तनूरुचा

शूरसाता यतेते, 2783

संवत्सरः, 4836

संवत्सर, 867

संवत्सरीणम्, 4745

संवत्सरे इदं अद्या वि अख्यत, 846

संवत्सरे वपते एकः एषाम्, 865

संवदध्वम्, 4837

संवर्गं यत् मघवा सूर्यं जयत्, 4413

सं शिशोमसि, 516

सं सं युवसे, 4837

संस्कृतत्रम्, 2265

संहितीकरण, 1840

स इत्तमोऽवयुनं ततन्वत् सूर्येण

वयुनवच्चकार, 2258

स ईं भूरिषट् रथः न अयोजि, 4033

सकृत्ऽस्वम्, 4446

सक्षणिम्, 4022

सखायः, 4441

सखायं आविश, 3969

सखायं न ईशे, 4749

सखा सुशेव एधि नः, 2724

सख्यम्, 2762

सगरस्य बुध्नात्, 4749

सङ्काः, 2336

सचनस्य, 2272

सचन्त, 1917

सचन्ते, 2780

सचा, 825; 1299

सचाभुवः, 3162

सचिविदम्, 4443

सजात्येन, 3137

सजुः देवेभिः, 2694

सजोषाः, 2736; 4454

सजोषा नप्त्रा अपाम्, 2246

सतः, 2807

सती, 1291

सतोबृहती, 4804

सत्त्वैः, 4812

सप्ततिम्, 3512; 4426

सत्यः, 426; 1898

सत्यमन्त्रः, 2758

सत्यम्, 4744

सत्यराघसे, 2683

सत्यराधाः, 1849

सत्यश्रवसि, 1944

सत्यश्रुतः, 1944

सत्यस्य सूनुम्, 3512

सत्याः, 495

सत्या, 2764

सत्यानृते अवपश्यन् जनानाम्, 2717

सत्यासः, 4388

सत्या सत्येभिः महती महद्भिः,

2756

सत्रा, 2281

सत्राक्ष मनसा, 2794

सत्राचीं रातिम्, 2731

सत्राच्या, 3497

सत्राजित्, 1293

सत्रावाजं न जिग्युषे, 2281

सत्रासाहम्, 1339

सत्राहा, 2282

सत्रे, 2692

सत्त्व, 1868

सत्त्वभिः, 828

सत्त्वानः, 487

सदने, 2700

सदने ऋतस्य, 1868

सदसस्पति, 448

सदस्य, 1833

सदान्वे, 4812

सदापूण, 1918

सदावृषः, 3991

सदासदः, 4449

सद्यः जातः, 3532

मघमात् अस्तु, 1845

मघमादः, 2329

मघमादे, 2676; 4000

सधमाद्यः, 3487; 3980

सधेस्तुतिम्, 3073

सधस्थं आसदत्, 3976

सधस्थम्, 2790

सधि, 1918

सध्रीचीः, 862; 4825

सध्रीचीः विषूचीः वसानः, 4825

स नः पर्षत् अति द्विषः, 4833

सनकाः, 463

सनये, 2777

सनये धनानाम्, 811

सनात् अनीळः, 4423

सनाभिः, 857

सनिता, 4428

सनिता वाजं अवी, 2731

सनिष्ठया, 3557

सनिष्यन्, 2798

सनीळा, 2727

सनुत्यः, 2236

सनुत्येन त्यजसा, 2319

सनेमि, 857; 874

सन्त्य, 447; 3451; 3452

सन्द्धो मनसा चरामि, 863

सन्यसे, 3507

स पतत्री त्वरं स्था यत् श्वात्रं अग्निः

कृणोत् जातवेदाः, 4747

सपत्न्यम्, 4817

सपत्नहा, 4822

सपत्नी, 4407

सपत्नी, 1310; 1318

सपत्नीबाधनम्, 4806

सपत्न्यु, 1346

सपत्न्येयः, 2232

सपित्वम्, 522

सप्त, 1843; 1916; 2736; 4031

सप्त अर्धगर्भीः, 863

सप्त आदित्याः, 4056

सप्त आपः, 3563

सप्त आ प्रवत, 3994

सप्त आस्यः, 1872

सप्त-आस्ये, 1873

सप्त ऋषीणां वाणीः, 4047

सप्तचक्रम्, 854

सप्तचक्रे, 857

सप्त छन्द, 2317

सप्त जिह्वाः, 1317

सप्त तन्तु, 854

सप्ततन्तुम्, 4420; 4792

सप्त तस्थुः, 854

सप्तथस्य भ्रातुः, 4769

सप्तथी, 2701

सप्त दानून्, 4789

सप्त दिशः, 4055

सप्त द्युम्नानि, 3159

सप्त धातवः, 4406

सप्तधातुः, 2317

सप्तधातु, 1830

सप्त धाम, 4046

सप्त धामभिः, 453; 1832

सप्त धामानि, 4791

सप्त धारकाः, 2317

सप्त धीतयः, 3968

सप्त धीतिभिः, 3970; 4001

सप्त धेनवः, 4031

सप्त नद्यः, 2317

सप्त नद्यः यद्धीः, 4035

सप्तनामा, 854

सप्त पदानि, 4379

सप्तपदीम्, 3522

सप्तपुत्रम्, 853

सप्त पृक्षासः, 1314

सप्तपथ्यः, 4399

सप्तपथ्यः जायमानः अशत्रुपथ्यः,

3566

सप्त मर्यादाः, 4377

सप्त मातरः, 4047

सप्तमातरम्, 4777

सप्त मानुषः, 3174

सप्त मे सप्त, 1927
 सप्तयः, 502; 3086; 4006
 सप्त यद्भिः, 1836
 सप्त युञ्जते एकः अश्वः सप्तनामा,
 853
 सप्त रश्मयः, 1283
 सप्तरश्मिः, 1287
 सप्तरश्मिम्, 834; 4380
 सप्त-वद्भिः, 3523
 सप्तवद्भिम्, 1944
 सप्त वनिः, 860
 सप्त वाणीः, 1319; 3493
 सप्त वहन्ति अश्वाः, 854
 सप्त विप्राः, 1916
 सप्त विप्राः ऋषयः, 4035
 सप्त वीरासः अधरात्, 4401
 सप्त शतानि विशतिः, 857
 सप्त शिवासु, 829
 सप्त-शीर्षाणम्, 1316; 3479
 सप्तशीर्षाणि, 4435
 सप्त संसदः, 3557
 सप्त सप्त, 4422
 सप्त सिन्धवः, 3487; 3514
 सप्त सिन्धुषु, 3150
 सप्त सिन्धून्, 462; 1287
 सप्त-स्वसा, 3447
 सप्त स्वसारः, 854; 2744; 3494
 सप्त स्वसारः मातरः, 4031
 सप्त स्वसुः, 4376
 सप्त स्वसुः अरुषोः वावशानः,
 4376
 सप्त हरितः, 474
 सप्त होता, 1332
 सप्त होताः, 466; 4055
 सप्त-होतृ, 1322
 सप्त होतृन्, 4428
 सप्त होत्राः, 4393
 सप्त होत्राणि, 1314
 सप्तानां सप्त ऋषयः, 3158
 सप्तास्यम्, 4412

सर्पित् वाजधरम्, 4451
 सप्ति, 1339
 सप्ति-इव, 2312
 सप्तीवन्ता, 2784
 सप्रथः, 4829
 सऽप्रथः शर्म, 3462
 सप्रथा, 1894
 सप्सरासः, 874
 सबः दुग्धा धेनुम्, 2291
 सबधः, 2721
 सबन्धवः पञ्च ब्राताः अपस्यवः,
 3974
 सबर्तुग्धा धेनुम्, 449
 सबर्तुग्धा, 820
 सबर्तुग्धायाः, 4429
 सभावती विदथ्येव संवाक्, 872
 स भूमिं विश्वतः वृत्वा दशाङ्गुलं
 अति-अतिष्ठत्, 4753
 सधेयम्, 507
 सम, 481
 समजैः, 4016
 समत्सु, 488; 878; 3146
 समदः, 2335
 समन, 2235
 समन इव वपुष्यतः, 3499
 समनसः, 2721
 समना, 3505
 समने, 2335
 समन्यवः, 3137
 समन्यवः देवासः, 1823
 समयंस्त सारथिः, 833
 समयो पाष्या, 481
 समरणे, 876
 समर्यः, 1908; 2750
 समर्यम्, 1849
 समर्य, 3528
 समह, 2774
 स मा घौरः पाकं अत्र आविवेश,
 859
 समानः, 2680

समानः बन्धुः, 2752
 समानं अञ्जि अञ्जते, 2732
 समानं नाम, 2802
 समानं मनः, 4837
 समानं मन्त्रं अभि मन्त्रये, 4838
 समानं वत्सम्, 834
 समानम्, 4749
 समानी समितिः, 4837
 समाने ऊर्वे अधि, 2758
 समाने धारुणे, 4034
 समानैर्नृभिः, 491
 समानो राजा, 1354
 समान्या, 3544
 समाना वियुते दूरे अन्ते, 1353
 समित्, 1313
 समित्, 4437
 समिथे, 2796
 समिथेषु, 494; 2766
 समिदाधान, 1314
 समिद्, 4419
 समिद्धः, 2647; 4437
 समिद्धः अग्निः, 1282
 समिद्ध, 892; 4782
 समिधम्, 2647
 समीके, 1849
 समीधिरे, 1892
 समुद्रः अर्णविः, 4836
 समुद्रं अति प्रपथि, 2257
 समुद्रं अर्णवम्, 4425
 समुद्र, 449; 878; 1878
 समुद्र ज्येष्ठाः, 2717
 समुद्रतः, 1930
 समुद्रम्, 3098; 4003; 4004;
 4030
 समुद्रवाससम्, 3578
 समुद्रस्य विद्वनयन्त पारे, 872
 समुद्रात्, 1845; 1880
 समुद्रात् अवरात्, 2654
 समुद्रात् आ परस्मात्, 2654
 समुद्रात् ऊर्मिः मधुमान् उत आरात्,

- 1878
 समुद्रार्थः, 2717
 समुद्रियाः, 4022
 समुद्रे, 456; 3117; 3503
 समूळहमस्य पांसुरे, 453
 सम्राजः, 2653
 सम्राजा, 3151
 सम्राजोः, 447
 सम्राट्, 892
 सम्राट् अन्यः, 2778
 सरण्यु, 2753; 4391
 सरथम्, 1318; 2780
 सरमा, 485; 494; 1335; 1920;
 2724; 4779
 सरयुः, 1929; 4433
 सरश्मिः सूर्ये सचा, 821
 सरसि, 4042
 सरसी, 2801
 सरस्वती, 434; 485; 505; 831;
 893; 1310; 2295; 2301;
 2315; 2701; 2706; 2726;
 2787; 3487; 4025; 4433;
 4439; 4448
 सरस्वतीम्, 2657; 4393
 सरस्वतीवतोः, 3174
 सरस्वती, सरयुः, सिन्धुः, 4433
 सरस्वती सारस्वतेभिः, 1315
 सरस्वत्, 866
 सरस्वत्याम्, 1327
 सरसि, 3994
 सरसि त्रिशतम्, 3531
 सरा सव वषट्पम्, 3989
 सरी भव, 824
 सरीसृपम्, 4814
 सरूपा वि वां चिकित्सत् ऋतचित् ह
 नारी, 1838
 सर्गान्-इव, 3172
 सर्गासः, 4399
 सर्पिः-आसुति, 3160
 सर्वतातिम्, 4771
 सर्वहृत्, 4756
 सर्वे सखायः, 4443
 सवन, 435
 सवयसा, 833
 स वाजी वारमव्ययम्, 3987
 स वावृधे - यज्ञियासु, 2786
 सविता, 2330; 2702; 2757;
 3548; 4025; 4402
 सविता भगः, 1947
 सवितुः, 523; 1341; 2721; 4829
 सवितु, 451; 465; 1304; 1338;
 1876; 1921; 1946; 2299;
 2302
 सवितेव, 895
 सवीमनि, 2330
 सव्याय, 4417
 स व्रजं दर्ता पार्ये अघ द्योः, 2323
 सन्नता, 2330
 सश्चतः, 2789
 सश्चति, 515
 ससं न पक्वं अविदत् शुचन्तम्,
 4450
 ससम्, 3520; 4451
 ससवांसः, 3485
 ससवांसं स्वः अपश्च, 1339
 ससस्य चर्मन् अधि पूश्नेः, 1830
 ससृज्महे उदेव यन्तः उदभिः, 3568
 ससृवांसं इव, 1321
 सस्तु विशपतिः, 2726
 सस्मिन् अविन्दत् चरणे नदीनाम्,
 4803
 सस्मिन्, 4789
 सस्मिन्, 4803
 सस्मिन्, 837
 सस्मिन् ऊघन्, 2700
 सस्मे, 2785
 सस्वती, 2733
 सहः, 4454
 सह, 445; 2740
 सह चित्तम्, 4838
 सह छन्दसः, 4797
 सहत्वचा हिरण्यया, 3076
 सहदेव सारज्जय, 1836
 सहप्रमा, 4797
 सहश्चित्, 2790
 सहसः सूनः, 2255; 2655
 सहसः सूनोः, 3134
 सहसश्चित् सहीयान्, 4823
 सहस्कृत, 3450
 सहस्तोमाः, 4797
 सहस्य, 445
 सहस्रे ते स्वपिवात भेषजा, 2714
 सहस्र-मासः जभार शरदश्च पूर्वाः,
 1841
 सहस्रद्वारम्, 2773
 सहस्रनिर्णिजा, 3107
 सहस्रपृष्टिम्, 1909
 सहस्र-मघम्, 2772
 सहस्रम्, 2329
 सहस्रशीर्षाः, 4753
 सहस्रशृङ्गाः, 2727
 सहस्रशृङ्गाः वृषभः, 2727
 सहस्रसाः शतसाः अस्य रेहिः, 4827
 सहस्रसाम्, 3580
 सहस्रमावे, 2803
 सहस्राक्षः, 496
 सहस्राक्ष, 453
 सहस्राक्षेण शत शारदेन शतायुषा
 हविषा, 4814
 सहस्रा त्रिशतम्, 1856
 सहस्रिणः, 1872
 सहस्रिणं गोमन्तं वाजम्, 3978
 सहस्रिणं वाजमत्यं न सप्तिम्, 1326
 सहस्रिणी, 2663
 सहस्रियम्, 2730
 सहस्रे ... बृहत् पृथु, 3503
 सहस्रेण इव मंहते, 3474
 सहस्वः, 2651
 सहावान्, 880; 4454
 सहुरिः, 4454

सहुरे, 4454	सिंश्वरीः, 3513	सुक्रतुः, 3964
सहृतिम्, 4751	सिंहं इव द्रुहस्पदे, 1940	सुक्रतो, 3074
सह्याः, 1285	सिंहं प्रति जोषयेते, 511	सुक्षत्र, 2774
सावरणौ, 3470; 3477	सिनीथः, 2766	सुक्षितिम्, 2755
सा, 1934	सिनीवाली, 1299; 1300; 4832	सुक्षितीः, 2741
साकं वृधा, 2782	सिन्धवः, 3138; 3139; 3176;	सुखं सुषदम्, 3492
सा कद्रीची, 858	4446	सुखरथम्, 1904
सातये, 2786	सिन्धुः, 807; 890; 4433	सुगन्धिम, 2734
सातिम्, 4012	सिन्धु विबाल्यं वितस्थानां अधि	सुगाधा, 2791
सातौ, 2243	क्षमि, 1854	सुगेभिः विश्वा दुरिता तरेम, 4785
सादने क्षेति, 3972	सिन्धु, 1870; 1876; 3138:	सुचक्रे, 2271
सादन्यम्, 507	4446	सुजनिमा, 2795
साधारणः, 3503	सिन्धु-पती, 3139; 4447	सुजनिमानः, 2739
साधारण्येव, 872	सिन्धुभिः, 464	सुजाते अश्वसूनुते, 1944
साध्याः, 4755	सिन्धुभ्यः अभवत् लोककृत्, 4030	सुजिह्वाः, 871
सानु, 2315	सिन्धुमातरः, 3139; 4447; 4450	सुतः, 823
सानुना, 2700	सिन्धुमाता, 4447	सुतः अयं सोमः इन्द्रस्य, 4048
सानुषक्, 881	सिन्धुम्, 861; 1290	सुतः सोमः, 1339
सानुषु त्रिषु, 1282	सिन्धुवाहसा, 3139; 4447	सुतं सोमं न, 1938
सानोः सानुम्, 438	सिन्धु, सुषोमा, 4448	सुतम्, 3961
साप्तस्य, 3489	सिन्धून् पर्वतान् अर्यणावतः, 4409	सुतम्पर, 1919
साम, 1896	सिन्धोः उत् श्वासे, 4032	सुतरा सुगाधा, 2791
सामभृतम्, 2693	सिन्धोः ऊर्मा, 3972	सुतष्टः, 2693
साम-विप्रम्, 1930	सिन्धोः ऊर्मा व्यक्षरन्, 3979	सुतस्य मध्वः, 3981
सामवेद, 2249	सिन्धोः ऊर्मौ अधिश्चितः, 3974	सुतानाम्, 3501
सामानि, 4757	सिन्धोः, 3152	सुतावन्तः, 3125
सायं सवन, 1331	सिन्धौ, 3137	सुतासः, 2775; 3475
सायक, 4454; 4455	सिमा, 3085	सुतासः उदधिदः, 825
सायकस्य, 1352	सिषासति, 2685	सुतीर्थम्, 3463
सारथिः, 2334	सिष्विदानाः, 2802	सुतीर्थीः, 1853
सारमेय, 2725	सीताम्, 1877	सुतुकाः, 882
सार्पराज्ञी, 4835	सीमिका, 3579; 4770	सुतेषुय 3493
सावर्ण्यः, 4429	सीम्, 514	सुदक्षः, 2330
सावर्णिः मनुः, 4429	सीराः, 880	सुदक्षः दक्षैः, 4760
सावर्ण्यस्य, 4430	सु-अश्वाः त्वा सुरथाः, 1828	सुदक्षस्य, 3556
साविषत्, 861	सुकर्मभिः, 4014	सुदत्रः, 866; 2695; 2696
साशनानशने अभिव्यक्रामत्, 4754	सुकृत्, 2738	सुदानवः, 469; 877; 3103; 358
सासह्यात्, 1890	सुकृत्यया, 3992	सुदान्, 2324
साहदेव्यात्, 1837	सुकृत्वि, 3459; 3460	सुदासः, 2669; 2763

- सुदास, 2765
 सुदासम्, 2762; 2764
 सुदासे, 487; 529; 2665; 2672;
 2737; 2763
 सुदास्तराय, 889
 सुदिनत्वे, 2773
 सुदिने, 891
 सुदुषाम्, 861
 सुदेवो अद्य प्रपतेद् अनावृत्, 4765
 सुधन्वन्, 450; 522
 सुनिष्काः, 1862; 2728
 सुनोता, 2684
 सुन्वतः, 3499
 सुन्वते, 3474
 सुन्वानस्य अविता, 3538
 सुपत्नी, 2235
 सुपर्णः अव्ययिः भरत, 3993
 सुपर्णः हव्यम्, 1851
 सुर्पण, 465; 828; 2808; 4786
 सुपर्णं गरुत्मान्, 865; 869
 सुपर्णीः, 859; 1343
 सुपिप्पलाः, 2799
 सुपुत्रा अदितिः, 1315
 सुप्रकरस्त्रम्, 3165
 सुप्राङ्-अजः, 846
 सुप्राव्यः, 1850
 सुबन्धु, 4423
 सुबन्धो, 4427
 सुब्रह्मा, 2664
 सुब्रह्मण्या, 1280
 सुभगः पुत्रः, 885
 सुमतं पुंस इत् भद्रः बहनुः परिष्कृतः,
 4406
 सुमतं रथः, 3490
 सुमनसः, 2759
 सुमहसा, 3130
 सुमित्राः, 4437
 सु मृन्मयं गृहम्, 2774
 सुमेधाः, 2780
 सुम्नाः, 874
 सुम्नाय, 3508
 सुम्ने सुखदिष्टमे, 2743
 सुम्नैः, 2291
 सुम्नैः एव यावरी, 2291
 सुयमा सरस्वती, 4025
 सुयवसः, 895
 सु-यवस् – आत्, 864
 सुरभा उ, 1882
 सुरभि नो मुखा करत्, 1864
 सुरभिम्, 2266
 सुरभिष्टमम्, 890
 सुरभौ, 1882
 सुरा, 2768
 सुराश्वः, 3141
 सुराघसम्, 3474
 सुवसि, 1875
 सुवानः = स्वानः, 3994
 सुवानाः, 4006
 सुवास्तुः, 3134
 सुवास्त्वः अधि तुग्वनि, 3134
 सुविताय, 2669
 सुविदत्रः, 2696
 सुविदत्रम्, 4393
 सुविदत्राभिः, 2780
 सुविदत्रियेभ्यः, 4393
 सुविप्रः, 847
 सुवीरः, 2278; 2288
 सुवीरम्, 2663
 सुवीराः, 4032
 सुवृक्तिभिः ब्रह्म अकारि, 2791
 सुवृत्तं रथः, 887
 सुरामी, 2664
 सुरामीभिः, 3128
 सुशिप्रः, 1333
 सुशिप्र, 437
 सुशिप्रिन्, 3126
 सुशिल्पे, 3966
 सुश्रवस्, 479
 सुश्रातम्, 4827
 सुषन्त्याः इव, 1944
 सुषामणि, 3153
 सुषाम्णे, 3150
 सुषिरम्, 3514
 सुषुतः, 4028
 सुषोमा, 3104; 3501; 4448
 सुषोमायाम्, 3502
 सुष्टुतिः, 1848
 सुष्टुतिं गव्यं आजिम, 1881
 सुष्टुतीः, 3125
 सुसमिद्धः, 1887
 सुसमिद्ध, 440
 सुसर्तुं, 4447
 सुसत्त्वी, 4449
 सु-सोम, 3104
 सुहवेभिः, 4432
 सुहस्तः, 861
 सुहोता, 2744
 सु, 835
 सूकरस्य, 2726
 सूक्तानि, 3450
 सूद-दोहसः, 3512
 सूदय, 2661
 सूनः, 1328; 2255
 सूनरः, 3159
 सूनी, 1874; 2777
 सूनवः ऋषूणाम्, 4823
 सूनवे, 464
 सूनाः, 848
 सूनुता, 2701; 2777
 सूनुतानां शचीनाम्, 3165
 सूनुतावती, 2778
 सूनुतावरी, 1874
 सूनोः, 536
 सूनोः वत्सस्य मातरः, 3977
 सूपायनः, 427
 सूधर्वम्, 4773
 सूमयम्, 3535
 सूरः, 1867
 सूरः चित् अस्मै अनु दात् अपस्याम्,
 2712

सूरं पवमानम्, 4009
 सूरम्, 4005
 सूर्यः, 2743; 3495; 4450
 सूर्यः सखायः, 4044
 सूरश्चक्रं प्रवृहत्, 816
 सूरः, 3970
 सूरान्, 850
 सूरिः, 881; 890; 3517; 4008;
 4452
 सूरिभिः, 3128
 सूरिभिः विरवा दुरिता, 2685
 सूरिन्, 2746
 सूर्यम्, 3514
 सूर्या, 2644
 सूर्यः, 1850; 3152
 सूर्यः अरुहत् शुक्रं अर्णः, 1920
 सूर्यः न रोदसी अवर्धयत्, 3116
 सूर्यः रश्मिभिः गाः ससृजे, 2699
 सूर्यं अरोचयन्, 3160
 सूर्यं, 1946; 2735
 सूर्य-त्वचः, 2734
 सूर्यत्वचम्, 3554
 सूर्य-त्वचा, 3106
 सूर्यस्य उपवाके, 1834
 सूर्यस्य चक्रम्, 2267
 सूर्यस्य चक्षुः, 857
 सूर्यस्य दुहिता, 534; 538; 1351;
 3963
 सूर्यस्य दुहितुः, 4016
 सूर्यस्य निष्ठुचि, 4810
 सूर्यस्य रश्मयः, 522
 सूर्यस्य सप्त रश्मिभिः, 3522
 सूर्यस्य सातौ, 2256
 सूर्या, 888; 4455
 सूर्यात् यावयस्व, 1915
 सूर्यामासा, 4436
 सूर्यामासा चन्द्रमसा, 4432
 सूर्याय, 809
 सूर्यायै अददुः, 2311
 सूर्यावसू, 2746

सूर्ये, 2282
 सेर्येण, 1285; 2712
 सेर्ये न चक्षुः, 2245
 संजयाय, 2264
 सूके, 462
 सूक्वाणम्, 861
 सूचीकाः, 897
 सूज्जये, 1836
 सूणि, 4772
 सूण्या, 4775
 सूविन्दम्, 3163
 सेतुभिः, 2766
 सेषा, 2275
 सेनाः, 891
 सेना-नीः, 2673
 सोता, 2781
 सोतारः, 4001
 सोतुभिः, 3472
 सोतोः, 4458
 सोमरयः, 3134; 3582
 सोमरि, 3131
 सोमरिम्, 3091
 सोमरी, 3145; 3582
 सोमरीणाम्, 3135
 सोमरीयवः, 3132; 3135; 3582
 सोमरे, 3131; 3582
 सोमर्याः, 3132; 3582
 सोमः, 863; 2792; 3941
 सोमः न वेष्टा, 488
 सोमः पवमानः, 3941
 सोमं अद्रौ, 1949
 सोमं पिब मन्दसानो गणश्रिभिः,
 1933
 सोम, 428; 454; 464; 471;
 1306; 2277; 2283; 2284;
 3465; 4455; 4793
 सोम, अरविन्द, 3956
 सोम, दयानन्द, 3950
 सोमकः, 1837
 सोमपतिम्, 495

सोमपते, 3140
 सोमपाः, 435; 3164
 सोमपा, 472
 सोमपातमः, 437
 सोमपाम, 3125
 सोमपालाः, 1343
 सोम-पान्ने, 2683; 2684
 सोमपीतये, 437
 सोमपृष्ठाय, 3449
 सोमभ्राजाः, 1343
 सोमम्, 458; 504; 1346; 1846;
 3161; 4762
 सोम याग, 465
 सोमयाजी, 1836; 3540
 सोमवती, 4767
 सोमशितम्, 2806
 सोमस्य, 435; 4819
 सोमा-पूषणा, 1305
 सोमासः, 2684
 सोमासः इन्दवः, 447
 सोमिनः, 3498; 4761
 सोमिनि, 2685
 सोमे, 2260
 सोमे सुते, 2260
 सोमैः सत्यमद्वा, 3080
 सोमो दुग्धाभिः अक्षाः, 4050
 सोम्यासः, 4386
 सौघन्वनाः, 1860
 सौघन्वना, 844
 सौघन्वनासः, 523
 सौम्याः, 4387
 सौवश्ये, 484
 स्कम्भनेन, 2284
 स्तनः, 866
 स्तनम्, 2788
 स्तनयदुभिः अग्नैः, 1840
 स्तरामहे, 3528
 स्तरीः न, 807
 स्तवा, 1285
 स्तवे वज्री ऋचीषमः, 4397

- स्तिपाः, 2276; 4437
 स्तिपा, 2742
 स्तिपाः, 4437
 स्तियानाम्, 2652
 स्तीर्णे, 2306
 स्तुक, 1300
 स्तुका-अविनाम्, 3526
 स्तुकेव वीता, 4041
 स्तुवते, 3474
 स्तूपः, 4808
 स्तृणन्ति बर्हिः आनुषक्, 3453
 स्तृभिः, 2294; 2296
 स्तेनम्, 2726
 स्तोकाणाम्, 1325
 स्तोतृभ्यः गृणते, 2650
 स्तोतृन् इन्द्रस्य रायसि किम्, 2726
 स्तोत्रभाजः, 1913
 स्तोत्रेषु, 3475
 स्तोमः, 435; 874
 स्तोमः वाहिष्ठः, 2280
 स्तोमम्, 888; 1846; 3471
 स्तोमासः, 2328
 स्तोमैः, 3452
 स्तोलाभिः धौतरीभिः, 2275
 स्त्रियः, 1906
 स्त्रियः याः पुण्यगन्धाः, 2727
 स्त्रियः सतीस्तान्, 858
 स्थविरः, 876
 स्थविरस्य, 2795
 स्थातुरचरणम्, 490
 स्थिविभ्यः, 4436
 स्थूणा, 482; 3127
 स्थूणाम्, 4395
 स्थूर, 3087; 3150
 स्थूरम्, 3077; 3488
 स्थूरयूप-वत्, 3147
 स्नुभिः चरावः, 2772
 स्नुषा, 4459
 स्पट्, 1932
 स्पट् उत, 3498
 स्पर्थन्ते, 4036
 स्पहीः, 4436
 स्पशः, 1828; 2325; 2770;
 3463; 4017; 4018
 स्पशः अदब्धासः अभूराः, 2325
 स्फुलिङ्गिनी, 1317
 स्मदिभम्, 4417
 स्मदिष्टाः, 2770
 स्मा, 2232
 स्मा = स्म, 2731
 स्मा वरन्ते युवर्ति न शर्याम्, 4827
 स्यूम-गृभे दुधये अर्वत, 2270
 स्यूमरश्मये, 528
 स्यूमरश्मौ, 3482
 स्रक्वे, 4016
 स्रक्वेषु, 2726
 स्रवतः सप्त यल्लीः, 492
 स्रवन्ती, 463
 स्रिधः, 474
 सुतयः, 2261; 4022
 सुताः, 3563
 स्वः, 1921; 2338; 2711;
 3123; 4935
 स्वःऽदृक्, 2763
 स्वःऽदृशः, 2763
 स्वःऽदृशा, 2763
 स्वः-नरे, 3099
 स्वः-नरात्, 3099
 स्वः यवः, 1346
 स्व उ लोके, 1331
 स्वगृतीः, 4764
 स्वज्जाः, 1911
 स्वतवसः, 873
 स्वतवसो हि सन्ति, 891
 स्वधया, 1314; 2759; 4389
 स्वधया गृभीतः रर्गत, 864
 स्वधया पिन्वते, पदम्, 4010
 स्वधा, 833; 1303
 स्वधा अवस्तात् प्रयतिः परस्तात्,
 4795
 स्वधा गयः, 2234
 स्वधापते, 2274
 स्वधामिः, 862; 2697; 4393
 स्वधामिः अन्नं जुषस्व, 4389
 स्वधाम्, 4812
 स्वधावः, 2258; 2769; 2773
 स्वधावान्, 1829; 2673
 स्वधिति, 1890
 स्वधैनवान्, 3165
 स्वध्वरे, 3475
 स्वनय भावयव्य, 3113
 स्वपत्यानि चक्रुः, 1860
 स्वपत्याय, 499
 स्वपन्तः, 4816
 स्वपृभिः, 2728
 स्वप्नः चन इत् अनृतस्य प्र-योता,
 2769
 स्वयं सा मित्रं वनुते जने चित्, 4401
 स्वराजः, 2742; 3561
 स्वराज्यम्, 3559
 स्वराट् अन्यः, 2760
 स्वरुः, 3554
 स्वरुम्, 3554
 स्वरूणाम्, 2697
 स्वरौ स्वधितौ रिप्तम्, 848
 स्वर, 1920
 स्वर अभवत् जाते अग्नौ, 1827
 स्वर्काः, 2698; 2704
 स्वर्जित्, 1293
 स्वर्ण = स्वः + न, 2695
 स्वर्णरः, 1929; 3099
 स्वर्णरम्, 3099; 4013
 स्वर्णरि, 1896
 स्वर्णरि = स्वः + नरे, 3503
 स्वर्दृशः, 2763
 स्वर्दृशे, 2777
 स्वर्नरि, 3582

स्वर्भानुः, 1913
 स्वर-मोळ्हे, 1839
 स्वर्वती, 874
 स्वर्विदः, 4042
 स्वर-विदम्, 1346
 स्वर्विदम्, 3119; 3969
 स्वर्षाः, 2791
 स्वर्षाता, 2269; 4033
 स्वश्नम्, 1289
 स्वश्वयुः, 3455
 स्वश्वा, 2746
 स्वसरम्, 2327
 स्वसराणि, 2748
 स्वसरे, 4037
 स्वसरेषु, 3549
 स्वसा, 1300
 स्वसारः, 1847; 4376
 स्वसारः अपः, 4025
 स्वसारः जाययः, 4005
 स्वसारः द्विः यं पञ्च, 1831
 स्वसारम्, 508
 स्वसारा, 882
 स्वसारा, 4376
 स्वसारा जामी पित्रोः उपस्थे, 889
 स्वसारौ, 4376
 स्वसुः, 2750
 स्वसुः जारः, 2309
 स्वसुस्तम्, 4821
 स्वसुः, 4376
 स्वसृणाम्, 1309
 स्वस्तये, 427
 स्वस्ति, 1876; 3162
 स्वस्तिभिः अति दुर्गाणि विश्वा,
 4423
 स्वस्मिन्नञ्जसि, 818
 स्वस्याः अरात्याः, 4023
 स्वां तन्वं पिप्रयस्व, 3116
 स्वा तनूः, 4454
 स्वादुः, 2283
 स्वाध्यः मर्तासिः, 2249

स्वापे स्वपिभिः, 3485
 स्वायुधम्, 3976
 स्वाहा, 442; 443; 1315; 1888;
 4389; 4439; 4440; 4784
 स्वाहाकृतयः, 1282; 2647;
 2649; 4438
 स्वाहाकृतानि, 832
 स्वाहाकृतिषु, 893
 स्विष्टकृत आहुति, 1314
 स्वे दमे, 1322
 स्वेदाज्जिभिः, 4435
 स्वेन मन्युना, 824
 स्वेभिरक्षिभिः, 824
 हंसः, 851
 हंस, 1866
 हंसवती ऋचु, 1866
 हंसासः, 1871; 4040
 हंसि दुष्कृतः, 1948
 हंसौ, 1943
 हतः वृत्राणि, 2314
 हन्ताहं पृथिवीमिमां नि दधानीह वेह
 वा, 4788
 हन्ति पतयन्तम्, 4814
 हनु, 873
 हनू, 1911
 हरयः, 1343; 1346; 2275;
 2681; 3472; 3476; 4022
 हरयः सुपर्णा दिवमुत्पतन्ति, 866
 हरसा, 4744; 4745
 हरस्वती, 1310
 हरिः, 1344; 2657; 3966;
 3986; 3990; 4014
 हरिः अति, 4049
 हरि, 435
 हरि-अश्व, 2674; 2702
 हरि-अश्वस्य, 1335
 हरि इव, 458
 हरिकेश, 4765
 हरिजात, 4765

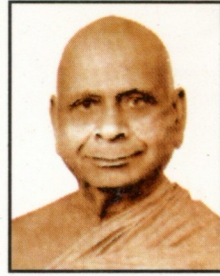
हरिणी, 4765
 हरिणीशिप्रे, 4766
 हरिणीशूङ्गे शिशानः, 4014
 हरिणौ, 1943
 हरितः, 532; 1344; 2653;
 2709; 3170; 3577
 हरितः न सूर्यं वहन्ति, 4406
 हरितम्, 1343
 हरिता, 2286
 हरितेन, 2801
 हरितोः, 1344
 हरिघायसम्, 1343
 हरिभिः, 447; 1343; 1853; 3560
 हरिभिः युजानः, 3476
 हरिभ्याम्, 495; 1904; 2677;
 2684
 हरिमाणम्, 474
 हरिम्, 1344
 हरियूपीयायाम्, 2264
 हरि-वः, 2681
 हरिवः, 878; 880; 2680; 3148
 हरिवन्तम्, 4766
 हरिवर्षसम्, 1343; 1344
 हरिश्चन्द्र, 454
 हरिश्मशासः, 4766
 हरिश्रियम्, 3124
 हरिस्तुतिः, 4765
 हरी, 497; 849; 879; 882; 885;
 1343; 1857; 1900; 2701;
 3170; 3510; 4762
 हरी इन्द्र प्रतद्वसु अपि स्वर, 3121
 हरीणां स्थातः, 3149; 3167
 हरीणाम्, 1872
 हर्म्यस्य, 4022
 हर्म्या, 871
 हर्म्येभ्यः अधि, 2757
 हर्यतः, 1343
 हर्यत, 3450
 हर्यतम्, 4766
 हर्यन्, 1343

हर्यश्व, 1336; 1343; 2671;
2676
हर्यश्व-प्रसूताः, 1333
हर्यशवाय, 1349; 2680; 2682
हर्यसि, 4766
हर्षमाणसाः, 4454
हवनं इन्द्रियम्, 3483
हवन, 465; 1345
हवनश्रुताः, 2764
हवनश्रुता, 3107
हवनीय, 1345
हविः, 1345
हविः त्रिधा समक्तम्, 1282
हविःऽपा, 4388
हविः-मथीनाम्, 2807
हविः शाला, 1345
हविः शेष, 1345
हविर् आहुति, 1314; 1345
हविर् गृह, 1345
हविर्दुष्ठा इव, 3475
हविर्धान, 1307; 1879
हविर्भाजः, 1913
हविर्भिः, 2789
हविषा, 481; 4813
हविषि, 2307
हविष्, 1345
हविष्कृत, 1345
हविष् पात्र, 1345
हविष्मः, 4027
हविष्मता यज्ञियेन, 2744
हविष्मन्ता, 1329
हविष्मौ आविवासति, 440
हवे, 2306
हवेषु, 2698
हव्यः अस्ति, 3516
हव्य, 1324
हव्यदातये, 3575
हव्यदातिम्, 2661
हव्यवाट्, 490
हव्यवाट् अग्निः, 3490
हस्कृतिः, 3551
हस्तः, 1286

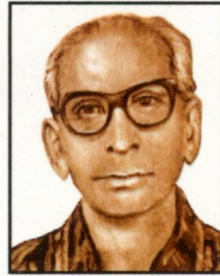
हस्तघ्न, 2334; 2327
हस्तच्युती, 2644
हस्तयोर्दुर्नियन्तवः, 822
हस्ताय, 3515
हस्तिभिः आ पट्भिः, 1938
हस्ते दधे दक्षिणे, 1342
हस्तैः, 4023
हारिद्रवेषु, 474
हार्दि, 3968
हिङ् कृण्वती, 861
हिङ्ङ् अकृणोत्, 861
हितः विनीयते, 3975
हित्वी शिरः, 2313
हिनुही, 2279
हिनोति, 2805
हिन्विरे, 1888
हिमेन, 3522
हियानः, 3472
हिरण्य, 2784
हिरण्यकर्ण, 808
हिरण्यगर्भः, 4790
हिरण्यगर्भ, 1321
हिरण्यजिह्व, 451
हिरण्यपाणिः, 2331
हिरण्यपिण्डान्, 2287
हिरण्यपेशसा, 3106
हिरण्य प्रडगम्, 465
हिरण्यम्, 2662; 3159
हिरण्यया, 3536
हिरण्ययी, 3092
हिरण्ययुः, 2683; 3536
हिरण्यये कोशे, 4020
हिरण्यये रथे दत्ता हिरण्यये, 825
हिरण्य-रथः, 1823
हिरण्यरूपम्, 4396
हिरण्यवतः, 3164
हिरण्यवत्, 2784; 4002
हिरण्य-वर्तनि, 3106
हिरण्य-वर्तनी, 1941; 3088; 3106
हिरण्यवाशीः, 2790
हिरिशिप्रः, 2265

हिरण्यशिप्राः, 1301
हिरण्यशृङ्गाः, 851
हिरण्यस्तूप, 451; 4808
हिरण्यहस्त, 538
हिरण्याक्ष, 451
हिरिशमश्रुः, 1889
हिरूक् इत् नु, 862
हीळः, 3130
हुत, 1345
हृदय, 4815
हृदा मनसा मनीषा, 484
हृदि अन्तः आदधे, 4018
हेतयः, 3474
हेतिः, 4751
हेम्यावान्, 1825
हेळः, 2766
हेळसि, 2766
हेळे, 2766
हेषसा, 4751
होता, 426; 1280; 1283; 1833;
1866; 2655
होतारम्, 425; 1279
होतारा दैव्या, 441
होतारौ दैव्यौ प्रचेतसौ, 4438
होता, होतृ, 3519
होतुः चित् पूर्वे हविः अद्य आशत,
4761
होतृ, 466; 847; 1879
होत्रा, 452; 3560
होत्रात्, 4419
होत्राभिः, 465; 3485; 3487;
4383
होत्रीय वृत्तः, 4769
होत्राविदः, 4388
ह्यः, 875; 3569
हृदाः, 4443; 4805
हृदिका, 4390
हृणाति, 871
हृरासि अतिघावति, 3695
ह्वारः, 830
ह्वारः न, 884

About the Translators

Swami Satya Prakash Saraswati
A renowned Vedic scholar, a prolific writer who took to *sanyas* after having served meritoriously as head of the Chemistry Department of Allahabad University. He brings to bear scientific temper to his spiritual writings.

Shri Satyakam Vidyalankar
A profound Vedic scholar having a number of books about the Vedas to his credit, a veteran editor of Hindi Dailies like *Arjun*, *Navyug* etc. and celebrated journals like *Dharmyug* and *Navneet*, was also a poet of great merit.

THE FOUR VEDAS

COMPLETE TRANSLATION IN ENGLISH
(A SET OF 22 VOLUMES)

Translated by

*Swami Satya Prakash Saraswati &
Satyakam Vidyalkar*

*Ved Mantras in Sanskrit with
transliteration followed by translation
in easily understandable modern English
Printed by offset with beautiful binding
More than 10,000 pages
Being offered at cost price*

Rig Veda 12 Volumes (Rs. 1100)
Atharva Veda 5 Volumes (Rs. 400)
Sama Veda 2 Volumes (Rs. 200)
Yajur Veda 3 Volumes (Rs. 300)

*Complete set of Four Vedas
priced at Rs 2000 only (22 volumes)*

*Outstation orders will be
supplied against bank draft of Rs. 2300
(Rs. 2000 + Rs. 300 for packing & forwarding)*

Published by

D.A.V. Publication Division
(VED PRATISHTHAN वेद प्रतिष्ठान)

Arya Samaj Building, UP Block
Pitampura, Delhi - 110034

